

शेषाम्निष्टन्ति चतुर्विंशत् द्वापष्टिभागस्य सप्तपष्टिभागा-
न्तत आगतं पुष्यस्य दशसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्या-
ष्टादशसु द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य चतुर्विंश-
त्सप्तपष्टिभागेषु गतेषु एकोनविंशतौ च मुहूर्त्तेष्वेकस्य च
मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिंशति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टि-
भागस्य त्रयस्त्रिंशति सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु प्रथमा १ श्राव-
णमासमात्रिन्यावृत्तिः प्रवर्तते इति ।

अथ श्रावणमासमात्रिद्वितीयाऽऽवृत्तिविषयं प्रश्नसूत्रमाह—

ता एणसि णं पंचएहं संवच्छराणं दोच्चं वासिकिं आउटिं
चंदे केणं नक्खत्तणं जोगं जोएति । पुच्छा, ता संठाणाहिं
संठाणाणं सो चव अभिलावो-एकारस मुहृत्ते उताली
मं च वावट्टिभागा मुहृत्तस्स वावट्टिभागं च सत्तट्टिधा छे-
त्ता तेषस चव चुष्णित्ता भागा समा । तं समयं च णं सूरे
केणं णक्खत्तणं जोगं जोएति पुच्छा, ता पूनेणं, पूमस्स
णं तं चव जं पढमाए, (सूत्र-७६X)

'ता एणसि णमि' त्यादि, ता इति पूर्ववत्, एणाम्-अनन्त
रोदिताना चन्द्रादीना पञ्चानां संवत्सराणा मध्ये द्वितीया
वार्षिकी श्रावणमासमात्रिनीमावृत्तिं चन्द्र केन नक्षत्रेण
युनाक्कि-केन नक्षत्रेण युक्तं सन् चन्द्रो द्वितीयामावृत्तिं प्रा-
ग्भयति, एवं प्रश्न इति सति भगवानाह-' ता संठाणाहिं '
इत्यादि, ता इति पूर्ववत्, संस्थानाभि-संस्थानाशब्देन
मृगशिरोनक्षत्रमभिधीयते । तथा प्रवचनं प्रसिद्धे, ततो
मृगशिरोनक्षत्रेण युक्तश्चन्द्रमा द्वितीया श्रावणमासमात्रि-
नीमावृत्तिं प्रवर्तयति तदानीं च मृगशिरोनक्षत्रस्य एकादश
मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य एकोनचत्वारिंशद् द्वापष्टिभागा
एकस्य च द्वापष्टिभागस्य त्रिपञ्चाशत् सप्तपष्टिभागा शे-
षा । तथा हि-इह या द्वितीया श्रावणमासमात्रिन्यावृत्ति सा
प्राक्प्रदर्शितक्रमापेक्षया तृतीया ततस्तत्स्थाने त्रिको धियते
स रूपान क्रियते इति जानो द्विक २, तेन २ प्राक्तनो ध्रुवराशि
पञ्च शतानि त्रिसप्तत्यधिकानि मुहूर्त्तानाम् एकस्य च
मुहूर्त्तस्य पदत्रिंशत् द्वापष्टिभागा एकस्य च द्वापष्टिभाग-
स्य पदसप्तपष्टि ५७३।३।३ भागा इत्येवप्रमाणे शुभ्य-
ते जानानि एकादश शतानि पदचत्वारिंशदधिकानि मुहूर्-
त्ताना [११४६] इत्यतः ७२ एकस्य मुहूर्त्तस्य सत्का द्वाप-
ष्टिभागा, एकस्य च द्वापष्टिभागस्य द्वादश सप्तपष्टि-
भागा १३ तत एतेभ्यो मुहूर्त्तानामष्टभि शनैरेकोनविंशत्य-
धिकस्य मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापष्टिभागैरेकस्य च
द्वापष्टिभागस्य पदपष्ट्या सप्तपष्टिभागैरेक परिपूर्णो नक्षत्र-
पर्याय शुद्ध । स्थितानि पश्चात् मुहूर्त्तानां त्रीणि शतानि स
सर्वविश्याधिकानि एकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तचत्वारिंशद्
द्वापष्टिभागा, एकस्य च द्वापष्टिभागस्य त्रयोदश सप्त-
पष्टिभागा ३२.३।३।३ । तत एतेभ्यस्त्रिभिर्मुहूर्त्तस्यैरेको-
नविंशत्यस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापष्टिभागं ६२
एकस्य च द्वापष्टिभागस्य पदपष्ट्या सप्तपष्टिभागं ६७
अर्थात्तदानीं गौडिगिहापर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि, तेषु
सर्वेषु नक्षत्रेषु "गौडिगिया इत्यादि प्रागुक्तवचनात्, तत

स्थिता पश्चाद्-अष्टादश मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वाविं-
शतिद्वापष्टिभागा एकस्य च द्वापष्टिभागस्य चतुर्दश सप्तप-
ष्टिभागा. १२।३।३।३ एतावता च मृगशिरो न शुद्ध्यति, ततः
आगतं मृगशिरोनक्षत्रमेकादशसु मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य
एकोनचत्वारिंशद् द्वापष्टिभागेषु एकस्य च द्वापष्टिभा-
गस्य त्रिपञ्चाशत् सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु द्वितीयां
श्रावणमासमात्रिनीमावृत्तिं प्रवर्तयति । संप्रति सूर्यनक्षत्रवि-
षयं प्रश्नसूत्रं निर्वचनसूत्रं चाह-' तं समयं च णमि ' त्या-
दि, तस्मिन् समये सूर्य केन नक्षत्रेण सह योगमुपागतस्तां
द्वितीयां वार्षिकीमावृत्तिं युनाक्कि ? भगवानाह-' ता पू-
सेणमि'त्यादि, ता इति पूर्ववत्, पुष्येण युक्तं "तं चव"
इति-वचनसामर्थ्यादिद् द्रष्टव्यम्-"पुस्सस्स एणुणवीसे मु-
हुत्ता तेयालीसे च वावट्टिभागा मुहृत्तस्स वावट्टिभागं च
सत्तट्टिधा छेत्ता तेत्तीसे चुष्णिया भागा सेसा" इति इह सू-
र्यस्य दशभिर्यने पञ्च सूर्यनक्षत्रपर्याया लभ्यन्ते इत्यर्था
चायनाभ्यामेक, तत्रोत्तरायणं कुर्वन् सर्वदैवाभिजिता नक्ष-
त्रेण सह योगमुपागच्छति, दक्षिणायनं कुर्वन् पुष्येण, तस्य च
पुष्यस्य एकोनविंशतौ मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिं-
शति द्वापष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशति
सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु, तथा चोक्तम् । (च० प्र० १२ पाहु०)-

अग्भितराहिं नितो, आउटो पुस्सजोगमुवगयस्स ।

सव्वा आउट्टीओ, करेइ सो सावणे मासे ॥ २४८ ॥

श्रावणे मासे सर्वाभ्यन्तरान्मण्डलान् निष्कामन् सूर्य सर्वा
अप्यावृत्ती करोति पुष्येण सह योगमुपागम्य, नान्यथा, त-
त्रापि पुष्यस्य त्रयोविंशति सप्त पष्टिभागान् भुक्त्वा, (ज्यो०)
ते किल—" जं रिक्खं जावइप, वणइ चंदेण भागस-
त्तट्टी । तं पण भागे राइ-दियस्स सूरेण तावइप " ॥ १ ॥
इति वचनप्रामाण्यात् सूर्यमधिकृत्य रात्रिदिवस्य पञ्च ५ भा-
गा द्रष्टव्या, ततस्त्रयोविंशते २३ पञ्चभि ५ भागो हियते, ल-
ब्धाष्टत्वारो दिवसास्त्रयश्च पञ्च भागा रात्रिदिवस्य, त-
त्रैकैकस्मिन् पञ्चभागे पदमुहूर्त्ता लभ्यन्ते, अहोरात्रो हि
त्रिंशन्मुहूर्त्तप्रमाणस्ततस्तस्य पञ्चमो भागः परमुहूर्त्तप्रमाणो
भवतीति, त्रिभिश्च पञ्चभागैरष्टादश १८ मुहूर्त्ता, त्रयाणा पद्मा-
नामष्टादशप्रमाणत्वात् तत आगतं चतुर्षु दिवसेषु अष्टाद-
शमुहूर्त्तेषु पुष्यनक्षत्रस्य भुक्तेषु सर्वाभ्यन्तरान् मण्डलाद्दहि-
सूर्या निष्कामति । ज्यो० १२ पाहु० ।

तदेवाह—

अठारस य मुहृत्ते, चत्तारि य केवले अहोरत्ते ।

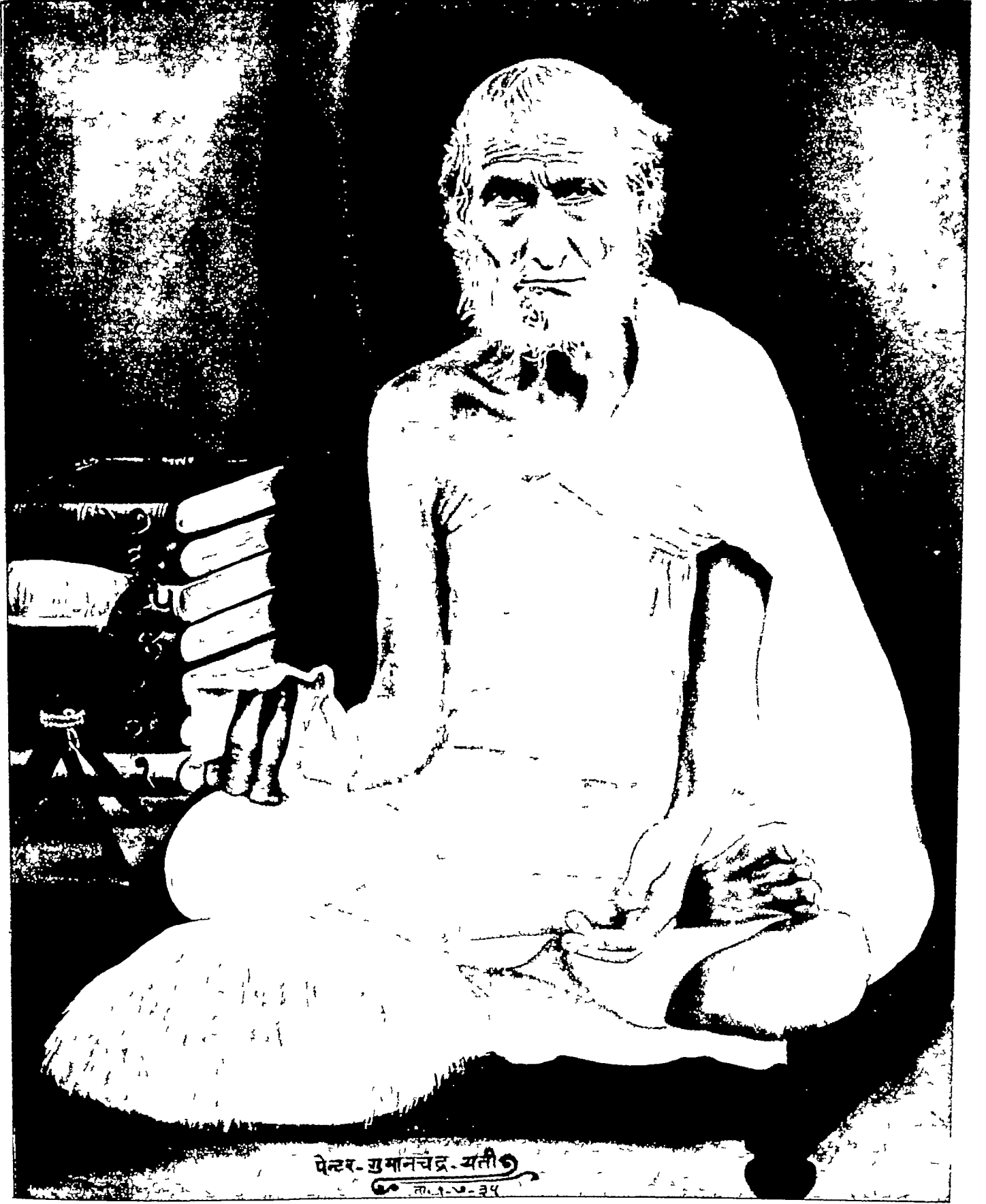
पुस्सस्स त्रिसयमइगतो, वहिया अभिनिक्खमइ सरो । २५० ।

अष्टादश १८ मुहूर्त्तान् चतुरश्व ४ केवलान् परिपूर्णान् अहोरा-
त्रान् पुष्यनक्षत्रस्य विषयमतिगत — प्राप्तं सन् 'वहिया
अभिनिक्खाइ' सूर्य सर्वाभ्यन्तरान्मण्डलद्विनिष्कामति ।
ज्यो० १२ पाहु० ।

संप्रति श्रावणमासमात्रिद्वितीयाऽऽवृत्तिविषयं प्रश्नसूत्रमाह—

ता एणसि णं पंचएहं संवच्छराणं तच्चं वासिकिं आउटिं
चंदे केणं णक्खत्तणं जोगं जोएति ? ता विसाहाहि विसा-
हाणं तेषं चव अभिलावेणं तरस १३ मुहृत्ता चउप्पसं च

सुविहितसूरिशक्रचक्रचूडामणि-कलिकालमर्वजकल्प-परमयोगिराज—
जगतपूज्य-गुरुदेव-प्रभुश्रीमद्-विजयराजेन्द्रसूरीश्वरजी महाराज ।

पेन्टर-गुमानचंद्र-यती
क. १-७-३५

दसभ्रान्तविपक्षदन्तिदमने पञ्चाननग्रामणी-राजेन्द्राभिधकोशसंप्रणयनात्सन्दीप्तजैनश्रुतः ।

महस्योपकृतिप्रयोगकरणे नित्यं कृती तादृशः, कोऽन्यः सूरिपदाङ्कितो विजयराजेन्द्रात्परः पुण्यवान् ? ॥ १ ॥

जन्म म० १८८३ भगतपुर (यू पी)

पन्यासपद म० १९०५ उदयपुर (मेवाड)

क्रियोद्धार म० १९२५ जावरा (मालवा)

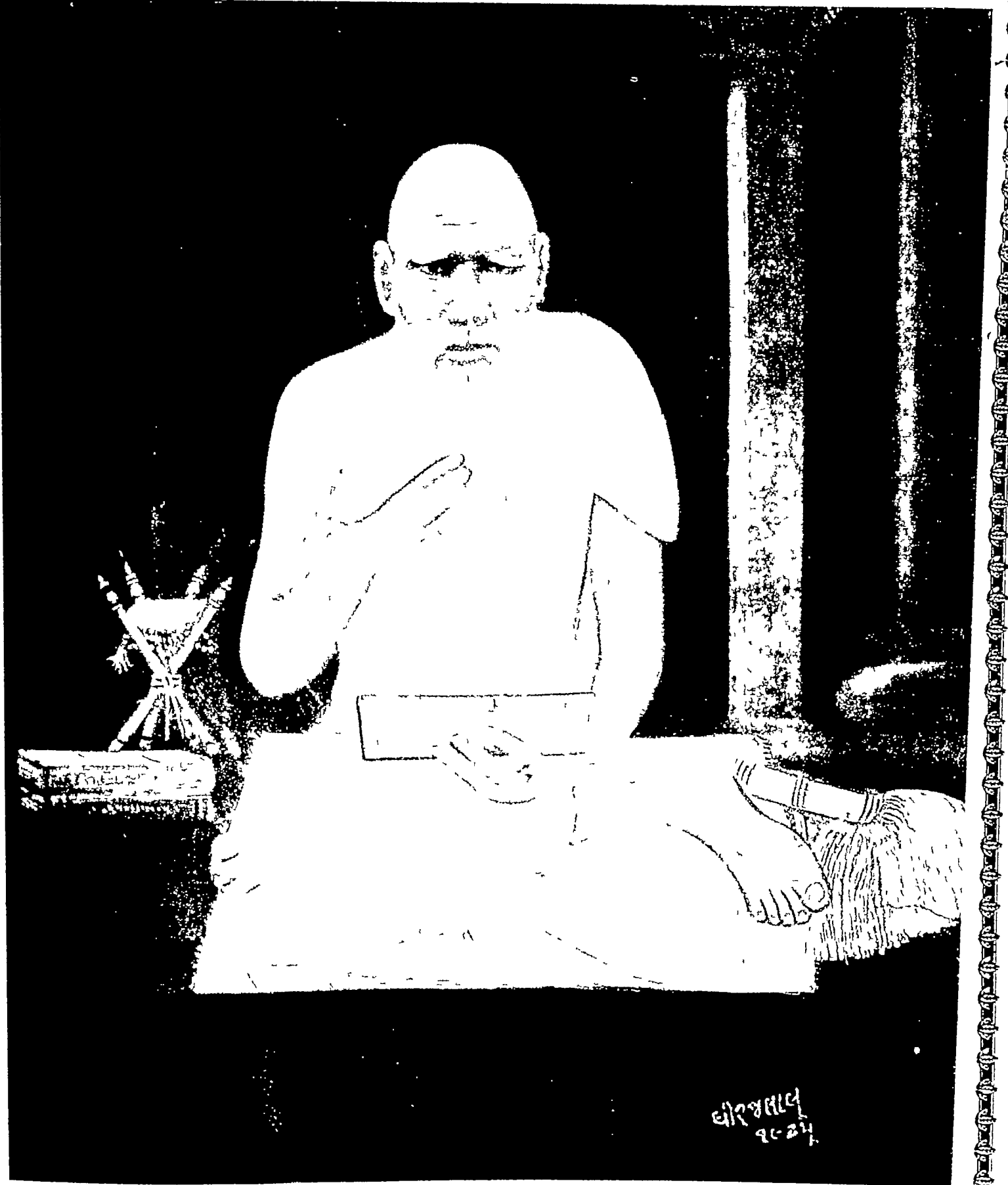
दीक्षा म० १९०० उदयपुर (मेवाड)

श्रीपूज्यपदवी म० १९२८ आहोर (मारवाड)

निर्वाण म० १९६३ राजगढ (मालवा)

श्रीमद्विजयराजेन्द्रसूरीश्वरपट्टप्रभाकर-चर्चाचक्रवर्ति-आगमरहस्यवेदी-श्रुतस्थविरमान्य—

श्रीसौधर्मवृहत्तपोगच्छीय-श्रीमद्विजयधनचन्द्रसूरिजी महाराज ।

वीरशहा
१८२५

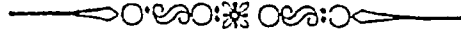
विद्वच्चकोरजनमोदकरं प्रसन्नं, शुभ्रव्रतं सुकविकैरवसद्विलासम् ।

हृद्घ्वान्तनाशकरणे प्रसरत्प्रतापं, वन्दे कलानिधिसमं धनचन्द्रसूरिम् ॥ १ ॥

जन्म स० १८९६ किसनगढ (मेवाड) वीश्रोपसवत् स० १९२५ जावरा (मालवा) सूरिपद स० १९६५ जावरा (मालवा)
यतिदीक्षा स० १९१७ धानेरा (पालनपुर) उपाध्यायपद स० १९२५ खाचरोद (मालवा) स्वर्गारोह स० १९७७ वागरा (मारवाड)

❧ प्रस्तावना ❧

इह हि खलु चारतवर्षे संस्कृतजापायामनेकशोऽकारादिवर्णानुक्रमेण सङ्कलिताः कोशाः समुपलभ्यन्ते देशान्तरेषु च तत्तद्देशजाषया, परन्नाद्यापि प्राचीनसमये मातृभाषात्वेन राष्ट्रजाषात्वेन च सकलचारतचूमिलब्धा-स्पदायां केवलिजाषायां कोऽपि कोषः संकलितोऽस्ति । किमत्राप्रस्तुतया प्राकृतभाषाप्रशंसया स्वरूपमेवात्मस्तुतिं विधास्यति । इयमेव उत्सर्पिण्यवसर्पिणीकाले समजनि, समादृता च सर्वज्ञैर्गणधरैश्च्यमेव । कतिचिद्वर्षेषु सुसिद्धकृत्यु च भेदमापन्नेयमेव संस्कृतभाषात्वेन परिणता । किं बहुना सर्वज्ञकथिता मर्मग्राहिणः पदार्थाः जैनदर्शनमूलसूत्राणि चास्यामेव जाषायामित्यस्या वर्णानुक्रमणिकया सङ्कलनमत्यावश्यकमिति वाढं सानुनयं सकलसंधेन संप्रार्थितः परमकारुणिकः सर्वतन्त्रस्वतन्त्रः श्रीचट्टारकश्रीश्री १००८श्रीविजयराजेन्द्रसूरिरजिधानेषु श्रेष्ठतममिममजिधानराजेन्द्रनामकं कोषं निरमास्त । श्रेष्ठतमत्वमस्यावलोकनत एवोह्यमलमत्र काकदन्तपरीक्षया ।

किञ्च-अस्यां चारतभूमौ पञ्चमारके मनुष्येषु मनःपर्यायकेवलयोः परिपूर्णश्रुतावधिज्ञानयोश्च विच्छेदेन अपूर्णज्ञानयुक्तं सकलसङ्कमवलोक्येयं कोशं संग्रहतया ग्रथितवान् यथा-सूर्यावृत्त्यादीनां वर्णनम् 'आञ्जट्टि' शब्दे श्रोत्रादीन्द्रियविषयकं वृत्तम् 'इण्डिय' शब्दे ऋतुविषयकम् 'उड' शब्दे एवं यथायथं वर्णितमनुपदमेव स्पष्टतया दर्शयिष्यामः । अयं कोशः संस्कृतजाषासु वच्चादराणां द्रव्याभावेनासंग्रहितान्यकोशानां कामधुगेवोपकारं करोतीति नात्रार्थवादः । जैनरहस्यजिज्ञासूनां कृते स्थूलघटरूपज्ञाने चक्षुरिव विस्मृतपदार्थमार्गणे साक्षात्पदार्थप्रापकमिवेत-स्ततो विकीर्णपदार्थानामेकत्रोपलम्भकमिमं संगृहीतमवलोक्य सर्वेऽपि सन्तः सन्तोपमेप्यन्तीति वाढं निश्चिनुमः ।

भो जो विदेशीया जैनदर्शनजिज्ञासवो वौद्धेभ्यो भेदमन्यमाना विलोकयन्तु जैनदर्शनरहस्यम्, अवगच्छन्तु वौच्चदर्शनतस्तारतम्यम्, सर्वदर्शनमुकुटायमानामिमं जैनदर्शनमवलोक्य सूक्ष्मेक्षिकया विदांकुर्वन्तु जीवाजीवादितत्वम्, । प्राप्नुवन्तु परमोत्साहं सर्वविषयकसमुदायस्तत्तच्छब्दे एवोपलभ्यते इति नात्र जवतां श्रमलेशसंभवः ।

अपि च प्रचलिताद्यश्वीनजाषा (हिन्दी) शब्दपरावृत्तिजिज्ञासवोऽपि कस्माच्चञ्चदात्परावृत्त्य संस्कृते शब्दः प्रचलितः आधुनिककालापेक्षया संस्कृता (हिन्दी) दत्त वा इत्येतदप्येतद्रन्थानुभवेन सुखेनैव बोधिष्यन्तीति निर्विवादम् । अत एव अजिधानराजेन्द्र इति यौगिकं नाम यथाहि राजा निष्पक्षपातं शत्रुमित्रोदासीनेषु नियमान्निपुङ्के एवमयमपि पदार्थविज्ञानरूपनियमं जैन-वौच्च-सांख्य-योगादिदर्शनश्रच्छात्रेषु पदार्थसंशोधकेषु संस्कृतप्राकृतजाषा-रसिकेषु च सममेव प्रवर्त्तयतीति ।

विषयसूचना-

पक्षपातो न मे वीरे न द्वेषः कपिलादिषु ।

युक्तिमद्वचनं यस्य तस्य कार्यः परिग्रहः ॥ १ ॥

इत्यनुरन्धानेन विशेषतो दर्शनीया शब्दास्तत्रस्था विषयाश्च लेशमात्रतो विज्ञप्यन्ते, यथा-'आञ्जट्टि' शब्दे आयुषो भेदान्तिरूप्य तस्यातिप्रियत्वं प्रतिपादितमत एव तत्पुष्टिकारणानि प्रतिपादितानि, न खलु गतमायुः पुनरावर्त्तत इति च स्वरूपतः सूचितम् । आयुषोऽनित्यत्वं निरूप्य वर्षशतस्याप्यल्पत्वमेवेति वाढं विज्ञावितम् । निरूपितानि च तत्रैव सोढाहरणानि सर्वसिद्धान्ताविरुद्धानि सप्तायुःक्षयकारणानि अपि च सोपक्रमनिरूपकमादिना भेदं निरूप्य आयुषोऽल्पत्वकारणं दीर्घायुष्कारणं शुभदीर्घायुरशुभदीर्घायुष्कादिना भेदास्तेषां कारणानि च दर्शितानि । आयुष्कर्मणो जीवितहेतुत्वं जीवानामिहभवपरभाविकायुस्तत्र नैरयिकादीनां परजविकायुर्वन्धश्च प्रतिपादितः । प्रत्याख्यानादिना निवर्त्तितायुष्कत्वं सप्रमाणं निरूप्य अनन्तरोपपन्नकनैरयिकादीनामायुर्वन्धश्चेति निपुणं विज्ञावितम् । असङ्गजीवानामेकान्तवाढैकान्तपाण्डितवाल्परिमतानां क्रियावाद्यादीनामायुर्वर्णयित्वा नैरयिकादिष्वापद्यमानानां भविकजीवानां सायुष्कत्वमायुष्करणसंवेदनादि न्यरूपि ।

एवमाउक्ताय शब्दे-अष्कायिकानां भेदं निरूपयन् तेषां शरीरादि न्यरूपयत् । जवति चाष्कायिकस्य जीवितमिति सयुक्तिकं निरूपितमत एव सचित्ताचित्तमिश्रविवेकश्च कृतः । तीव्रोदकस्याचित्तत्वमष्कायशस्त्राणि प्रतिपाद्य सचित्ताष्कायपरिभोगविचारः प्रायुङ्क्त । तत्राष्कायपरिभोगकारणानि अष्कायसमारम्भव्यावृत्तस्यैव मुनित्वं शाक्यादिमुनयो नियमतोऽष्कायिकांस्तदाश्रितजीवांश्च विहिंसन्तीति युक्त्या प्रतिपाद्य अष्कायस्पर्शनिषेधं शीतोदकस्पर्शनिषेधं च कृतवान् ।

एवमाउद्दिशब्दे सूर्यस्य कति कस्यामृतावावृत्तयो केन च नक्षत्रेण युक्ताः प्रथमादयो भवन्तीति पुनः पुनर्भावयन् सुबोधमेव निरूपितम् । अथ कस्मात्स्थानादेकेन्द्रिया आरुजाश्च जीवाः समागच्छन्तीति पृथ्वीकायिकानां पुनरपि गत्यागती भवतो जीवानां गत्यागनिपरिज्ञानेऽनेकशो मिथ्यादृष्टीनां सिद्धान्ता निपुणं निरूपिताः ।

अथ आगमशब्दे स्वशैल्या जेदप्रतिपादनपूर्वकमागमस्य परतः प्रामाण्यं तत्र च प्रामाणिकपुरुषप्रणीतत्वेन प्रामाण्यं प्रतिपाद्य दृढतरयुक्तिजिरपौरुषेयत्वं निराकृतम् । स्वीकृतं च संभवद्रूपस्यैवागमस्य मूलागमैकदेशचतस्य आगमान्तरस्य च प्रामाण्यं न तु वेदस्यैव । प्रमाणान्तरविषय एव पदार्थो नागमेन बोध्यते किं तु प्रमाणान्तरविषयोऽपि इति निरूप्य कणादमते शब्दप्रामाण्यस्यानुमानान्तर्भावमन्निधाय सर्वमतसंवादिशब्दप्रामाण्यं प्रत्यपादि । शब्दस्य वाह्यार्थे प्रामाण्यम् अप्राहः शब्दार्थे इति वौष्मत्तं च निरूप्य अर्थस्वरूपं वाच्यवाचकज्ञावं शब्दस्य वाचकताविचारं चाकार्षीत् । स्फोटः शब्दः इति वैयाकरणमतं स्फोटयित्वा स्वमते शब्दस्य वाचकत्वं शब्दस्य नित्यत्वविचारः शब्दार्थयोः संबन्धश्च हेतुवादाहेतुवादज्ञेदादागमस्य द्वैविध्यमागमस्य च सर्वव्यवहारनियामकत्वं च प्रतिपादितम् । धर्ममार्गे मोक्षमार्गे चागमस्यैव प्रामाण्यम् जिनागमस्यैव सत्यत्वम्, इत्यादयो मर्मग्राहिण आगमविषयिणो बहवो विषयाः समुपलज्यन्ते । एवम् “ आणा ” शब्दे परलोके आज्ञाया एव प्रामाण्यम् आज्ञाप्रवर्तमानोऽप्यप्रवर्तमान एव तीर्थकराज्ञाऽन्यथाकरणे दोषाः प्रायश्चित्तं चेत्यादिकानपरांश्च तद्विषयकान् विषयान् वर्णयित्वा आज्ञाव्यवहारो निरूपितः । एवं आयरियशब्दे व्युत्पत्त्यादिप्रदर्शनपुरस्सरमाचार्यपदज्ञेदमन्निधाय कलाचार्यादिनाऽऽचार्यस्य त्रैविध्यं तेषां विनयकरणं च प्रदर्शितम् । निरूपितं चेहलोकोपकारिपरलोकोपकारिणोराचार्ययोः स्वरूपं तच्छ्रेयोपादेयत्वं च । प्रजाजनाचार्योपस्थापनाचार्याज्या द्वैविध्यं, लक्षणं चाचार्यस्य, आचार्यस्य गुणाः यद्विरहितो गुरुर्न भवतीति भ्रष्टाचारत्वं पराहितकारित्वं दुर्गुणमाचार्यस्य निरूप्य प्रमादिनमाचार्य शिष्यो बोधयेत् । आचार्यस्य विनयः गुरुविनये वैद्यदृष्टान्तं च प्रदर्श्य केन कर्मविपाकेन गच्छाधिपतिर्भवतीति वर्णितम् । आचार्यस्यातिशया निर्ग्रन्थिनामप्याचार्य इति यथायथं निरूपितम् । आचार्ये काङ्क्षमते अवधाविते वा आचार्यन्तरस्थापनं तत्र “ मुत्तये शिम्माओ ” इत्यादिना लक्षणं च प्रतिपादितम् । आचार्यस्य परीक्षां गुरोराचार्यपदे स्थापनाविधिं च तत्र स्थविराः प्रष्टव्याः इति प्रतिपाद्य मपरिच्छदस्यैवाचार्यत्वमिति निरूपितम् । एवम् आणुपूर्वाशब्दे आनुपूर्वीविषयकनिरूपणम् । एवं स्वस्वविषयकसक-द्वविषयपूर्णाः चतुरस्रतो रमणीयाः विपक्षपक्षनिरूपणपूर्वकं युक्तियुतस्वपक्षस्थापननिरूपणगर्जाः पूर्वोक्ता अपरे चेमे शब्दास्तेऽवश्यं विद्वोकनीयास्तानेवाह । “ आता, आधाकम्म, आभिणिवोदिय, आरम्भ, आराधक, आलोयणा, आसातना, आहार, इंद, इंदभूर्द, इंदिय, इत्थिदिगसिद्ध, इत्या, ईसर, उच्च, उग्गम, उग्गह, उदय, उद्वेस, उद्वे-सिय, उप्पत्तिया, उप्पाय, उव्वन्न, उव्वओग, उव्वट्टणा, उववाय, उवसंपया, उवसग्ग, उवहाण, उवहि, उवासगप-फिमा, उसज, उमुयार ” एते शब्दा आस्पिन् ग्रन्थे विशेषतो दर्शनीयाः रमणीयाविषयपरिपूर्णाश्चेति सूचनिकया निरूपिताः ॥

(ग्रन्थनिर्दिष्टप्रकरणानां सङ्केतः)

१ अङ्ग०	अङ्गवृत्तिका-
२ अनु०	अनुयोगद्वार-
३ अने०	अनेकान्तजयपताका-
४ अन्त०	अन्नगरुदशा-
५ अष्ट०	अष्टकयशोविजयकृत-
६ आचा०	आचाराङ्गसूत्र-
७ आ० च०	आवश्यककर्णा-
८ आ० म० प्र०	आवश्यकमलयगिरिप्रथमवगरु-
९ आ० म० द्वि०	आवश्यकमलयद्वितीयवगरु-

१० आतु०	आतुरप्रत्याख्यान-
११ आ० क०	आवश्यककथा-
१२ आव०	आवश्यकवृहत्त-
१३ उवा०	औपपातिकसूत्रवृत्ति-
१४ उच्च०	उत्तराध्ययनसूत्र-
१५ उपा०	उपासकदशाङ्ग-
१६ उच्च० नि०	उत्तराध्ययननिर्युक्ति-
१७ एका०	एकाक्षरीकोश-
१८ ओष०	ओषानिर्युक्ति-
१९ कर्म०	कर्मग्रन्थ-
२० क० प्र०	कर्मप्रकृत-

२१ कटप०	कटपसुबोधिका-
२२ ग०	गच्छाचारपयन्ना-
२३ गा०	गायत्रीव्याख्या-
२४ चं०प्र०	चन्द्रप्रज्ञप्ति-
२५ जं०	जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति-
२६ ज्ञा०	ज्ञाताधर्मकथा-
२७ जीत०	जीतकटप-
२८ जी०	जीवान्निगम-
२९ जीवा०	जीवानुशासन-
३० जैन०	जैन इतिहास-
३१ ज्यो०	ज्योतिष्करण्ड-
३२ हुं०	प्राकृत (ढुण्ढी) टीका-
३३ तं०	तन्दुलवयाली-
३४ तित्यु०	तित्युगाली-
३५ दशा०	दशाश्रुतस्कन्ध-
३६ दर्श०	दर्शनशुद्धि-
३७ दश०	दशवैकालिकाध्ययन-
३८ द०प०	दशपयन्ना-
३९ इव्या०	इव्यानुयोगतर्कणा-
४० द्वा०	द्वात्रिंशद्द्वात्रिंशिका (वत्तीसवत्तीसी)-
४१ द्वी०	द्वीपसागरप्रज्ञप्ति-
४२ दे०ना०	देशीनाममाला-
४३ धर्म०	धर्मसंग्रह-
४४ ध० र०	धर्मरत्नप्रकरण-
४५ नयो०	नयोपदेश-
४६ नं०	नन्दीसूत्रवृत्ति-
४७ नि०	निरयावलि-
४८ नि० चू०	निशीथचूर्णि-
४९ पं० चू०	पञ्चकटपचूर्णि-
५० पं० ज्ञा०	पञ्चकटपज्ञाप्य-
५१ पञ्चा०	पञ्चाशकसटीक-
५२ पं० व०	पञ्चवस्तुकटीका-
५३ पं० सं०	पञ्चसंग्रह-
५४ पं० सू०	पञ्चसूत्रमूला-
५५ प्रव०	प्रवचनसारोद्धार-
५६ प्रति०	प्रतिमाशतक-
५७ प्रश्न०	प्रश्नव्याकरण-
५८ प्रज्ञा०	प्रज्ञापनासूत्र-
५९ पिं०	पिण्डनिर्युक्तिवृत्ति-
६० पिं०मू०	पिण्डनिर्युक्तिमूल-
६१ पा०	पाक्षिकसूत्रमटीक-

६२ प्रा०	प्राकृतव्याकरण-
६३ प्रा० ना०	प्राकृतनाममाला-
६४ भ०	भगवतीसूत्र-
६५ महा०	महानिशीथसूत्र-
६६ मए०	मएद्वप्रकरण-
६७ यो० वि०	योगविन्दु-
६८ रत्ना०	रत्नावतारिकावृत्ति-
६९ ल०	ललितविस्तरावृत्ति-
७० लघु०	लघुप्रवचनसार-
७१ व्य० अ०	व्यवहारअक्षरार्थ-
७२ वाच०	वाचस्पतिकोश-
७३ व्य० प्र०	व्यवहारसूत्रवृत्तिप्रथमखण्ड-
७४ व्य० द्वि०	व्यवहारसूत्रवृत्तिद्वितीयखण्ड-
७५ ती०	विविधतीर्थकल्प-
७६ वृ०	वृहत्कटपवृत्ति-
७७ विशे०	विशेषावश्यकवृत्ति-
७८ विपा०	विपाकत्रसूत्र-
७९ श्रा०	श्रावकधर्मप्रज्ञप्ति-
८० षो०	षोडशप्रकरणसटीक-
८१ स०	समवायाङ्गसूत्र-
८२ संघा०	संस्तारकपयन्ना-
८३ संस० नि०	संसक्तनिर्युक्तिमूल-
८४ संघा०	सङ्घाचारज्ञाप्य-
८५ सत्त०	सत्तरिसयठाणावृत्ति-
८६ सम्म०	सम्मतिर्तक-
८७ स्था०	स्थानाङ्गसूत्र-
८८ स्या०	स्याद्वादमञ्जरी-
८९ सू० प्र०	सूर्यप्रज्ञप्तिः सटीक-
९० सूत्र०	सूत्रकृताङ्गसूत्र-
९१ सेन०	सेनप्रश्नसंस्कृत-
९२ हा०	हारिभञ्जाष्टक-
९३ ही०	हीरप्रश्नसंस्कृत-
अ०	अध्ययन-
अधि०	अधिकार-
अध्या०	अध्याय-
अष्ट०	अष्टक०-
द्वा०	द्वार०-
पाहु०	पाहुना-
श्रु०	श्रुतस्कन्ध-
वक्ष०	वक्षस्कार-

गण	गणा-	उल्ला०	उल्लास-
उ०	उद्देश-	प्र०	प्रश्न-
प्रति०	प्रतिपात्ति-	सं०	संवरद्वार-
विव०	विवरण-	अध०	अधर्मद्वार-
पद-	पद-	पुं०	पुंल्लिङ्ग-
पारे०	परिच्छेद-	स्त्री०	स्त्रील्लिङ्ग-
सम०	समवाय-	न०	नपुंसकलिङ्ग-
		त्रि०	त्रिल्लिङ्ग-

संकेतसूचना-

सर्वत्र हि सङ्केतज्ञानमन्तरेण न कश्चिदपि सङ्केतितपरिज्ञाने प्रभवतीति सङ्केतसूचनं क्रियते यत्रास्मिन् ग्रन्थे टीकारहिता गाथा उदाहरणपठितानि प्राकृतवाक्यानि संस्कृतश्लोका वा तत्राद्यान्तयोरेत “ ” चिह्नम् । मूल टीकयोः स्थूलसूक्ष्माक्षरैरेव जेदः प्रदर्शितः क्वचिदनुपयुक्ता टीका न संगृहीता किं तु मूलमात्रमेव स्थूलाक्षरैः प्रकाशितम् । सप्तम्यन्तत्वेन प्रदर्शितस्यार्थस्याधोभागे एत, चिह्नं दत्तम्, यत्रैकस्यानूद्यस्य प्राकृतशब्दस्य द्वित्राः संस्कृतेऽनुवादकशब्दास्तत्र द्वितीयोऽनुवादष्टीकासमपङ्क्तिष्वेव निहितः । अनूद्याः प्राकृतशब्दा अनुवादकाश्च संस्कृतशब्दाः इति गौणमुख्यज्ञावोऽपि प्रदर्शित एव । अनूद्यानुवादकयोर्मध्ये एत-चिह्नमस्ति । येन्यो ग्रन्थेन्यः पाठः संगृहीतस्तत्र नामैकदेशे नामग्रहणमिति न्यायमनुश्रित्य ग्रन्थस्य पुंलिङ्गादीनां च पूर्णं नामधेयमनुक्त्वा एकं द्वे वा अक्षराणि प्रदर्शितानि एवमध्ययनज्ञातकोदेशादिखण्डेषु च एक एव वर्णः प्रदर्शितस्तत्र च शून्याकाररूपमेतच्चिह्नमपि निहितमस्ति ।

विशेषसूचना-

एतत्पुस्तकसंशोधनेऽस्मत्सतीर्थयोर्मुनिश्रीदीपविजय-यतीन्द्रविजययोर्महान् श्रम इति नात्र दृष्टे किन्त्वमुद्धितपुस्तकानामतिजीर्णत्वेन प्रतिपुस्तकमेकैकप्रत्युपलब्ध्या च क्वचिद्गाथादौ टीकावलम्बनैकशरणेन प्रकरणाविषयाविरोधेन च बहुतरं पर्यालोच्य निहितपदैः पूरितगाथासु कदाचिदेव क्वचिदेव पाठभेदः स्यात्स स्वयमेव साङ्गिः संस्करणीयः । किञ्च यदि क्वचिन्नदोषेण वर्णानां घर्षणेन च अनुत्थितेषु षकारादिषु दृष्टिदोषादिना वा अशुद्धिः स्यात्सा विद्वद्भरैः शोधनीया इत्यादि सर्वे विज्ञपयन्ति ।

श्री श्री १०८ श्री उपाध्याय-मुनिप्रवर मोहनविजयाः ।

अभिधानराजेन्द्रः ।

—*#*#*#*#*—

सिरिवरुमाणवाणिं, पणमिअ जत्तीइ अक्खरक्कमसो ।
सहे तेसु य सव्वं, पवयणवत्तव्वयं वोच्छं ॥ १ ॥

आइ

आकार

आ-आ-अव्य० । आप्-क्विप्-पुपो० प्लोप । वाक्ये, (पूर्व-मित्ये नो अमंस्था, इदानीं त्वेव मन्यसे इत्येव वाक्यस्या-न्यथात्वद्योतनं,) स्मृतौ, (आ एवं मन्यसे इत्येव विष्मृतस्य स्मृतौ,) अङितो निपातत्वात् प्रगृह्यसंज्ञा । ङितस्तु न । “ निपात एकाजनाङ् ” ॥ १ । १ । १४ ॥ इति सूत्रात् । अत एवोक्तम्—“ मर्यादायामभिविधौ, क्रियायोगे-पदार्थयो । य आकार स ङित् प्रोक्तो, वाक्यस्वरणयोर-ङित् ॥ १ ॥ ” वाच० । अभिविधौ (व्याप्तौ,) “ आगम-सत्थगगहर्ण ” ॥ २१ + ॥ आ-अभिविधिना—सकलश्रुत-व्याप्तिरूपेण, मर्यादाया वा । आ० म० १ अ० । “ आङोऽभि-विधीप० ” (१२७६५) अभिविधौ, विशेष० । “ आगरा० ॥ ८+ ॥ ” मर्यादाया अभिविधिना वा । ओघ० । मर्या-दायाम् . (सीम्नि,) प्रज्ञा० ३६ पद ४६ सूत्र । आ० म० । प्रथ० । विशेष० । अ० । ओघ० । सूत्र० । समन्तादित्यर्थे, उक्त० १ अ० १३ गाथा । स० । रा० । सूत्र० । अवागर्थे, (अधो-भूमौ,) प्रज्ञा० २ पद ४६ सूत्र । इपदर्थे, “ आङ् मर्या-देषदर्थत्वात् । विशेष० १२३४ गाथा । आचा० । एका० । सूत्र० । (अत्राऽङ्गिज्ञाने एव तात्पर्यम्, ङिदंशे मर्यादाया-मित्याद्यस्तूदाहरणमात्रमन एव अन्यत्रापि ङित्प्रयुज्यते) अमर्षे, अभिमुख्ये, रा० । अनुकम्पायाम्, समुच्चये, अङ्गी-कारे, कोपे, पिडायाम्, एका० । आ किमेतदित्येषम्-विस्मये, स्था० ५ ठा० ३ उ० ३६४ सूत्र० । एका० । स-न्तोषे, सुखततौ, चिरे, लघुवस्तुनि, परितापे, विधौ, सलिले, ज्ञेय, एका० । स्वयभुवि, पुं० । एका । आचार्य्ये च । स च नामैकदेशे नाममात्रग्रहणात्-ओमितिपदे आशब्द आचार्य्ये-वोधयतीति । गा० ।

आअ-(आगअ)-आगत-त्रि० । आयाते, उपस्थिते, प्राप्ते च । आगमने, न० । वाच० । “ व्याकरणप्राकारागते क-गोः ” ॥ ८ । १ । २६८ ॥ इति हैमप्राकृतव्याकरणसूत्रेषु वैकल्पिको गकारस्य सस्वरस्य लुक् । प्रा० ।

आ(असं-)-अरिस-आदर्श-पुं० । दर्पणे, वाच० । “ शं-षं-तस-वज्जे वा ” ॥ ८ । २ । १०५ ॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेषु अन्यव्य-ज्जनात्पूर्वं इकारो वैकल्पिक । प्रा० ।

आअइ-व्यापृ-धा० । वि-आ-पृ । व्यापारे, लुदा० आत्म० अनिद् । “ व्यापेराअइ ” ॥ ८ । ४ । ८१ ॥ इति हैमप्राकृत-सूत्रेषु वैकल्पिक आअइ इत्यादेशः । आअइइ । वावारेइ । व्याप्रियत इत्यर्थः । प्रा० ।

आअरिअ-आचार्य्य-पुं० । गुरौ, वाच० । “ स्याद्भव्य-चैत्य-चौर्य्य-समेषु यात् ” ॥ ८ । २ । १०७ ॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेषु एकारात्पूर्वं इकारः । प्रा० । “ आचार्य्ये चोऽश्च ” ॥ ८ । १ । ७३ ॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेषु अत् । प्रा० ।

आइ-आदि-पुं० । आदीयते-(गृह्यते) इति आदि-प्रथमः । प्रथ० ७१ द्वार १ गाथा । आ-दा-कि आदि । “ क ग च ज त-द-प-य-वा-प्रायो लुक् ” ॥ ८ । १ । ७७ ॥ इति दलुक् । प्रथमे, प्रा० । यस्मात्परमस्ति, न पूर्वं स आदिः । अनु० ७४ सूत्र । मूलकारणे, प्रज्ञा० ११ पद १६५ सूत्र । मूलमादिरित्यनर्थान्तरमिति । आ० चू० १ अ० । प्रथमात्पत्तौ, सूत्र० २ श्रु० ५ अ० २ गाथा । प्राथम्ये, उक्त० १ अ० ३३ गाथा । प्रधाने, आचा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ४ उ० २२ सूत्र । उत्संधाख्ये नाभेरधस्तने देहभागे, स्था० ६ ठा० ३ उ० ४६५ सूत्र । भेदे, (प्रकारे,) नि० चू० १ उ० । सामीप्ये, व्यवस्थायाम्, अवयवे च । आह च-“ सामीप्ये च, व्यवस्थायां, प्रकारेऽवयवे तथा । चतुर्थेषु मेधावी, ह्यादिशब्दं तु लक्षयेत् ॥ १ ॥ ” प्रश्न० १ आश्र० द्वार ३ सूत्र ।

अस्य चतुर्विधो निक्षेपः नामस्थापना द्रव्यभावभेदात्, तद्यथा-णामादी ठवणादी, दन्वादी चैव होति भावादी ।

दन्वादी पुण दन्व-स्स, जो समावो सए ठाणे ॥ १३४ ॥
' सामादी ' त्यादि, आदेर्निक्षेपं कर्तुकाम आह-आदर्नामा-दिकश्चतुर्था निक्षेपः नाम-स्थापने सुगमत्वाद्नादृत्य द्रव्यादि-दर्शयति-द्रव्यादि-पुनर्द्रव्यस्य परमावादेर्यः स्वभाव-परि-

आइ

एतद्विशेष स्वके स्थाने-स्वकीये पर्याये प्रथमम्-आदौ भवति सद्रव्यादि-द्रव्यस्य दध्यादेर्य आद्य परिणतिविशेषः क्षीरस्य विनाशकालसमकालान एवमन्यस्यापि-परमाणवदिद्रव्यस्य 'जो' य परिणतिविशेषः प्रथममुत्पद्यते स सर्वोऽपि द्रव्या-दिरेवमेव भवति । ननु च कथं क्षीरविनाशसमये एव दधु-त्पाद् । तथाहि-उत्पादविनाशौ भावाभावरूपौ वस्तुधर्मौ वर्तते न च धर्मो धर्मिणमन्तरेण भवितुमर्हति, अत एकस्मि-न्नेव क्षणे तद्धर्मिणोर्दधिक्षीरयो सत्तामामोत्येतच्च दृष्टेष्वा-धितमिति, नैव दोषः । यस्य हि वादिनः क्षणमात्रं वस्तु त-स्यायं दोषो, यस्य तु पूर्वोत्तरक्षणात्तुगतमन्वयि द्रव्यमस्ति तस्यायं दोष एव न भवति । तथाहि-तत्परिणामि द्रव्यमेक-स्मिन्नेव क्षणे एकेन स्वभावेनोत्पद्यते परेण विनश्यत्यनन्त-धर्मात्मकत्वाद्बस्तुन इति । यत्किञ्चिदेतत् । तदेवं द्रव्यस्य विवक्षितपरिणामेनापरिणमतो य आद्य समय स द्रव्या-दिरिति स्थितं द्रव्यस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वादिनि ।

साप्रतं भावादिमधि कृत्याह—

आगम शोभागमत्रो, भावादी तं दुहा उवदिसंति ।

शोभागमत्रो भावो, पंचविहो होइ णायव्वो ॥ १३५ ॥

आगमत्रो पुण आदी, गणपिडंगं होइ वारसंगं तु ।

गंधसिलोगो पदपा-दअक्खराइं च तत्यादी ॥ १३६ ॥

'आगम' इत्यादि, भाव-अन्त करणस्य परिणतिविशेषस्तं बुद्धा-तीर्थकर-गणधरादयो व्यपदिशन्ति-प्रतिपादयन्ति । तद्यथा-आगमनो, नागमनश्च । तत्र नोआगमत प्र-धानपुरुषार्थनयाचिन्त्यमानत्वान्पञ्चविध-पञ्चप्रकारो भ-वति । तद्यथा-प्राणानिपातविरमणादीनां पञ्चानामपि म-हाव्रतानामाद्य प्रतिपत्तिसमय इति । तथा-'आगमत्रो' इत्यादि, आगममाश्रित्य पुनरादिरैव द्रव्यं । तद्यथा-यदेत-द्रणिन-आचार्यस्य पिटक-सर्वस्वमाधारो वा तद्-द्वादशाङ्गं भवति । तुशब्दात्-अन्यदप्युपाङ्गादिकं द्रव्यम् । तस्य प्र-वचनस्यादिभूतो यो ग्रन्थस्तस्याप्याद्य श्लोकस्तस्याप्याद्यं पदं तस्यापि प्रथममक्षरम् एवंविधो बहुप्रकारो भावादि-द्रव्य इति । तत्र सर्वस्यापि प्रवचनस्य सामायिकमादिस्त-स्यापि करोमिति पदं तस्याऽपि ककार । द्वादशाना त्वज्ञा-नामाचाराङ्गम् आदिस्तस्यापि शास्त्रपरिब्राध्ययनमस्यापि च जीवोद्देशकस्तस्यापि 'सुय' ति पदं तस्यापि सुकार इति पदमादिरिति । अस्य च प्रकृताङ्गस्य समयाध्ययन-मस्यापि आद्युद्देशक-लोक-पाठ-पद-वर्णादिद्रव्य इति । सूत्रं १ श्रुं १५ अ० । "आयम्मि उ गुणकारे, अदिभतर भडले हवइ आई । जुगम्मि य गुणकारे, वाहिरगे मण्डले आई" ॥ ४ ॥ अस्त्यर्थ-आजोरूपेण-विषमलक्षणेन गुण-कारो भवति तत आदि अभ्यन्तरे मण्डले द्रव्यं । युग्मे तु-समे तु गुणकारे आदि वाहो मण्डले अवसेय । सू० प्र० १० पाहुं २० पाहुं पाहुं ५६ सूत्र ।

आजि-खी० । अजन्यम्यामिति, अज-इण । सग्रामे, सथा० ६७ गाया । समरभूमौ, मर्यादायाम् वा डीप । क्षणे, मार्गे पु० । भावे इण । आजोप च । वाच० ।

आति-पुं० । अत् इण । शगरिपत्तिणि सतनगन्तरि त्रि० वाच० ।

आइ (दिं) अंतियमरण-आत्यन्तिकमरण-न० । अत्यन्तं-भवमात्यन्तिक तच्च तन्मरणं चेति कर्मधारयः । भ० १२ श० ६ उ० ४६ सूत्र । तृतीये मरणविशेषे, प्रव० ।

आत्यन्तिकमरणमाह—

एमेव आइअंतिय-मरणं न वि मरइ ताणि पुणो ॥२३॥

आर्पत्वादित्यय निर्देशः । एवमेव-अवधिमरणवदात्यन्तिक-मरणमपि द्रव्यादिभेदतः पञ्चविधं, विशेष पुनरयम्-'न वि मरइ ताणि पुणो' ति-अपिशब्दस्यैवकारार्थत्वाच्चैव तानि-द्रव्यादीनि पुनर्भ्रियन्ते । अयमर्थ-यानि नारकाद्यायुष्कतया कर्मदलिकान्यनुभूय भ्रियन्ते मृताश्च न पुनस्तान्यनुभूय मरिष्यन्तीत्येवं यन्मरणं तद् द्रव्यापेक्षया अत्यन्तभावित्वा-दात्यन्तिकमिति । एव क्षेत्रादिष्वपि वाच्यम् । प्रव० १५७ द्वार । उक्त० । स० ।

तद्भेदा यथा—

आदितियमरणे णं, पुच्छा, गोयमा ! पंचविहे परणत्ते । तं जहा-दव्वादिदितियमरणे, खेत्तादिदितियमरणे० जाव भा-वादिदितियमरणे । (सूत्र ४६५X) भ० १३ श० ७ उ० । (एषा भेदा 'मरण' शब्दे पष्ट भागं वच्यन्ते)

आइइल्ल-आदिम-त्रि० आद्यं, अनु०+ । "डिल्ल-इल्लौ भवे" ॥ ८ । २ । १६३ ॥ इति डिल्ल । प्रा० ।

आइं-आइं-अव्य० । वाक्यालङ्कारे, प्रश्न० ३ संव० द्वार २६ सूत्र । 'आइं' ति निपात । भ० १५ श० १ उ० ५५० सूत्र । "तकरं एवं वयासी-अवि-आऽ अहं विजया !" (सूत्र ४०X) 'अपि' संभावने 'आइं' ति भाषायाम् । ज्ञा० १ श्रु० २ अ० । आइकडिल्ल-आदिकडिल्ल-न० । आद्यगहने, तच्चादिक-डिल्लमुद्रमोत्पादनैपणारूप ज्ञानादिरूपम् । वृ० १ उ०+ । "कंठ-गमादीसु जधा, आदिकडिल्ले तथा जयतस्स" ॥ ३१३ X ॥ नि० चू० ४ उ० ।

आइक्ख-आइक्ख-धा० । अदा० पर० सेट् । सामान्येन, कथने, "आइक्खइ ।" सामान्येन भाषने इत्यर्थः । औ० २७ सूत्र । सामान्येनाचष्टे । विपा० २ श्रु० १ अ० ३३ सूत्र ।

आख्येय-त्रि० । कथनीये, स्था० ४ ठा० २ उ० ३६७ सूत्र ।

आइक्खग(य)-आख्यायक-पुं० । शुभाशुभमास्थाय जी-विकां कुर्वत्या जीविकाविशेषे, ज० २ वज० ३० सूत्र ।

आइक्खण-आख्यान-न० । सामान्यत कथने. सहिताकर्ष-णपूर्वककथने च । औ० २७ सूत्र । "संहियकट्टणमादिकखण तु" ॥ ८७ X ॥ इह संहिताया अस्खलितपदोच्चारणरूपाया यदा-कर्षण तत् आख्यानमुच्यते, तच्चैव-व्रतसमितिकपायाणां धारणरक्षणविनिग्रहा सम्यक् दण्डभयश्चापरमो धर्म पञ्चे-न्द्रियदमश्चैवं भिक्षा गते गृहस्थाना धर्मकथनार्थं सहिताकर्-षणं करोति । वृ० ३ उ० ।

आइक्खमाण-आचक्षणा-त्रि० । कथयति, "आइक्ख-माणो" ॥ १५ + ॥ सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ।

आइक्खिय-आख्यायिक-न० । पापशुनविशेषे, सा च मातङ्गविद्या यदुपदेशादतीनादि कथयतीति । स्था ६ ठा० ३ उ० ६७८ सूत्र ।

आइविल्लत्तए-आख्यातुम्-अव्य० । कथयितुमित्यर्थे, वृ० ३ उ० २३ सूत्र ।

आइगर-आदिकर-त्रि० । आदि करोति अहेत्वादावपि टः । स्त्रिया डीप्, । प्रथमकारके, प्राकृतत्ताकर्त्तरि, वाच० । “ तेण कालेणं तेणं समयणं समणे भगवं महावीरे आइगरे ” (सूत्र-१०x) औ० । “ ते सव्वे पावाउया आदिगरा धम्माणं ” (सूत्र-४१x) । सूत्र०२ श्रु०२ अ० । आदौ-प्रथमतः श्रुतधर्मा-चारादिग्रन्थात्मक कर्म करोति तदर्थप्रणयकत्वेन प्रणय-तीत्येवं शीलः । भ० १ श० १ उ० ५ सूत्र । आदि-श्रुतधर्मस्य प्रथमा प्रवृत्तिस्तत्करणशीलः । रा० । स्वस्वतीर्थोपेक्षया धर्म-स्येति । कल्प०१ अधि०२ क्षण १५ सूत्र । जी० । तत्करणहंतुर्वा । ध० २ अधि० ६१ श्लोक । श्रुतधर्मस्य प्रथमप्रवृत्तिकारके तीर्थकरे च । आव० ५ अ० १ गाथा । स० । “ नमोत्थु णं अरिहंताणं भगवंताणं आदिगराणं तित्थगराणं ” । रा० । इहाऽऽदौ करणशीला आदिकरा अनादावपि भवे तदा तदा तत्तत्कर्माणवादिस्वन्धयोग्यतया विश्वस्यात्मादिगामिनो जन्मादिप्रपञ्चस्येति हृदयम्, अन्यथा-अधिकृतप्रपञ्चाऽ-संभवः प्रस्तुतयोग्यता वैकल्ये प्रक्रान्तसम्बन्धाऽसिद्धेः अ-निप्रसङ्गदोषव्याघातात्, मुक्कानामपि जन्मादि प्रपञ्चस्याऽऽ पत्तेः । प्रस्तुतयोग्यताऽभावेऽपि प्रक्रान्तसम्बन्धाऽविरोधा-दिति परिभाषनीयमेतत् । न च तत्तत्कर्माणवादेरेव तत्स्व-भावतयाऽऽत्मनस्तथा सम्बन्धसिद्धिः, द्विष्टत्वेन अस्यो-भयोस्तथास्वभावापेक्षितत्वात्, अन्यथा कल्पनाविरोधात्, न्यायानुपपत्तेः, न हि कर्माणवादेस्तथाकल्पनायामप्यलो-काकाशेन, सम्बन्धः, तस्य तत्सम्बन्धस्वभावत्वायोगात्, अतत्स्वभावे चाऽऽलोकाकाशे विरुध्यते कर्माणवादेस्तत्स्व-भावताकल्पनं न्यायानुपपत्तिः, तत्स्वभावताङ्गीकरणे चास्यास्मद्भ्युपगतापत्तिः, न चैव स्वभावमात्रवादसिद्धिः, तदन्यापेक्षित्वेन सामग्र्याः फलहेतुत्वात्, स्वभावस्य च-तदन्तर्गतत्वेनेष्टत्वात् । निर्लोठितमेतदन्यत्र इति आदिकरत्व-सिद्धिः ॥३॥ ल० । “ यद्यप्येषा द्वादशाङ्गी न कदाचिन्नासीन्न कदाचिन्न भवति, न कदाचिन्न भविष्यति । अभूच्च, भवति च, भविष्यति च ” इति वचनात् नित्या द्वादशाङ्गी, तथा-प्यर्थोपेक्षया नित्यत्व, शब्दापेक्षया तु स्वस्वतीर्थे श्रुतधर्मा-दिकरत्वमविरुद्धम् । ध० २ अधि० ६० श्लोक ।

आइगुण-आदिगुण-पु० । आदौ गुणः सप्तमीतत्पुरुषः । सहभाविनि गुणे, आव० ४ अ० १२७३ गाथा । (सिद्धाना-मादिगुणा एकत्रिंशत्, ते च ‘सिद्धाइगुण’ शब्दे सप्तमभागे द्रष्टव्या)

आइग्घ-आ घ्रा-धा० । आइ, घ्रा-भवा० पर० अनिद् । गन्धापादाने, तप्तौ च । वाच० । “आघ्राइग्घः” ॥ ८ । ४ । १३ ॥ इति हैमप्रकृतसूत्रेणाऽऽजिघ्रंतवैकलिपि क आइग्घाऽऽदेशः । आइग्घइ । आग्घाअइ । जिघ्रतीत्यर्थः । प्रा० ।

आइच्च-आदित्य-पु० । कृष्णराज्यवकाशान्तरस्थलोकान्ति-कसन्नकार्चिर्मालिचिमानस्ये लोकान्तिकदेवविशेषे, ज्ञा० १ श्रु० ४ अ० ७७ सूत्र । स्था० । भ० । ग्रैवेयकविमानविशेषे, तन्निवासिनि वैमानिकदेवविशेषे च । प्रव० २६७ द्वार । समयावलिकादीनामादौ भवे, बहुलवचनात् त्यप्रत्ययः । सू०

प्र० २० पाहु० १०५ सूत्र । भ० । सूर्ये, आव० ४ अ० ।

सूर्यस्यादित्यसंज्ञा यथा—

से केणुद्वेणं भंते ! एवं बुच्चइ-सूरे आइचे ? सूरे अइचे गोयमा ! सूर्यादिया णं समयाइ वा आवलियाइ वा ०जाव उस्सप्पिणीइ वा अत्रसप्पिणीइ वा से तेणुद्वेणं गोयमा ! ०जाव आइचे सूरे आइचे सूरे । (सूत्र०४५५)

अथादित्यशब्दस्यान्वर्थाभिधानस्याह—‘ सेकेणमित्यादि ’ ‘सूर्याइ’ त्ति—सूर-आदि-प्रथमो येषां ते सूर्यादि-काः के, ? इत्याह—‘समयाइ व’ त्ति—समयाः—अहोरात्रादि-कालभेदानां निर्विभागा-अंशाः, तथाहि—सूर्योदयमवधि कृत्वा अहोरात्रारम्भकः समयो गण्यते आवलिकामुहूर्त्ता-दयश्च ‘से तेणमि’ त्यादि, अथ तेनार्थेन सूर-आदित्य इ-त्युच्यते इति आदौ अहोरात्रसमयादीनां भवः आदित्य इ-ति व्युत्पत्तेः । त्यप्रत्ययश्चेद्वाऽऽर्पत्वादिति । भ० १२ श० ६ उ० । सू० प्र० । चं० प्र० ।

आदित्यस्यास्तित्वम्—

णाऽऽइच्चो उएइ, ण अत्थमेइ ॥ ७ X ॥

सर्वशून्यवादिना-ह्यक्रियावादिनः सर्वाध्यक्षामादित्योद्गम-नादिकामेव क्रिया तावन्निरुधन्तीति दर्शयति-आदित्यो हि सर्वजनप्रतीतो जगत्प्रदीपकलपो दिवसादिकालविभागकारी स एव तावन्न विद्यते, कुतस्तस्योद्गमनमस्तमयन वा ? यच्च जाज्वल्यमानं तेजोमण्डलं दृश्यते तद् भ्रान्तमतीनां द्विचन्द्रा-दिप्रतिभासमृगतृष्णिकाकल्पवर्त्तते । (सूत्र०) अथैतन्मतस्य निराकरणम्—तथाहि—आगोपानाङ्गनादिप्रतीतः समस्तान्ध-कारक्षयकारी कमलाकरोद्घाटनपटीयानादित्योद्गमः प्र-त्यहं भवन्नुपलक्ष्यते । तत्क्रिया च देशदेशान्तरावाप्त्याऽ-न्यत्र देवदत्तादौ प्रतीताऽनुमीयत इति । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । सूर्याधिष्ठिते गगने दिवानिशं वम्भस्यमाणे लो-कप्रकाशकरे तेजोमण्डले, “अग्नौ प्रस्ताऽऽहुतिः सम्य-गा-दित्यमुपतिष्ठते । आदित्याज्जायते वृष्टि-वृष्टेरन्न ततः प्र-जाः” ॥ १ ॥ इति । मनुना अग्निहोतृव्याणां हविराज्यादीनां परमाणुमात्रतयाऽवस्थितानां दग्धशेषाणां सूर्यरश्मिकर्षणेन सूर्यलोकप्राप्त्या वृष्टिहेतुत्वमुक्तम्, तच्च मण्डलार्थपरत्वं एव सम्भवति । वाच० । अर्कवृत्ते, पुं । आदित्यस्यापत्यम् इयः यलोपः आदित्यापत्ये, पु० स्त्री० । वाच० । “ आइच्चो य होई बोधवो ” ॥ १५ ॥ (भाष्यगा०) । आदित्यास्यापत्या-दित्यः पत्युत्तरपदयमादित्यदित्तरिति ज्याऽपदवादस्यक् । आदित्यस्याऽयम् । आदित्यः । (“अनिदमि अणपवादे च दित्यदित्यादित्ययमपत्युत्तरपदात् इय ” ॥ ६ । १ । १५ ॥ पथ्य प्रागूर्जतीयेऽर्थे इदं वज्रं अपत्याद्यर्थे यः अणोऽपवादः तद्विषये च इय स्यात् । इति इयः) “व्यञ्जनात्पञ्चमान्तस्था-या सरूपे वा ” ॥१३।४७॥ इति पात्तिक एकस्य यकारस्य लोपः । आदित्यचारनिष्पन्नत्वादुपचारतो मासोऽप्याऽदित्यः (व्य०) । आदित्यसम्बन्धिनि तच्चारनिष्पन्ने मासादौ, स चैक-स्य दक्षिणायनस्योत्तरायणस्य वा ज्यशीत्याधिकदिनशतप्रमा-णस्य षष्ठभागमानः । यदि वा-आदित्यचारनिष्पन्नत्वादुप-चारतो मामोऽप्यादित्यः । व्य० १ उ० । “जस्स जज्जा आइच्चो, उपइ सा भवइ तस्स पुब्बदिसा” ॥ (४७x) । आचा० १ श्रु० १

आइञ्च

अ० १ उ० । ('दिसा' शब्दे चतुर्थभागे व्याख्या द्रष्टव्या)
आइञ्चगय-आदित्यगत-त्रि० । सूर्याऽऽक्रान्ते नक्षत्रादौ,
" आइञ्चगय अनिष्वाणी " ॥ रविगते नक्षत्रे शुभप्रयोजने
प्रारभ्यमाणेऽसुखम् । वृ० १ उ० * ।

आइञ्चजस-आदित्ययशस्-पुं० । ऋषभदेववंशजे भरतात्मजे
नृपभेदे, आ० चू० १ अ० । " राया आइञ्चजसे० " ॥३६३॥
आ० म० १ अ० । स्या० । स च पुण्डरीकशिखरे सिद्ध ।
ती० १ कल्प । आदित्ययशःप्रभृतयो भगवन्नाभेयवंशजा-
त्रिखण्डभरतार्द्धमनुपाल्य पर्यन्ते पारमेश्वरीं वीक्षामतिगृह्य
तत्प्रभावतः सकलकर्मक्षयं कृत्वा सिद्धिमगमन्निति । नं०
५६ मूत्र ।

आइञ्चपीठ-आदित्यपीठ-न० । गजपुरस्थे श्रेयांसेन कारिते
आदितीर्थकरस्य रत्नमये पादपीठे, आ० म० ।

तद्वक्तव्यता यथा-

" सेजंसो वि तत्थ ठितो भयवं पडिलाभितो तारिण पयाणि
पापहिं मा अक्कमिस्सामि त्ति भत्तीए तत्थ रयणमयं पीठं
करेइ तिसंभू च पूएइ । पव्वदिवसे विसेसेण पूइएण भुंजइ ।
लोगो पुच्छइ । किमेयं-सेजंसो भणइ-"आइन्तिथयरमएल"
ततो लोकेण वि जत्थ जत्थ भयवं ठितो तत्थ तत्थ पीठं
कय । कालेण य " आइञ्चपीठं " जायं ॥ (३४५ गाथाटी०)
अक्षरगमनिका क्रियाध्याहारतः कार्या । यथा गजपुरं
नगरमासीत् तत्र श्रेयांसः सोमयशसो राज्ञः पुत्रः, तेने-
चुरसदानं भगवते कृतम् । तत्रार्द्धत्रयोदशहिरण्यकोटीं
वसुधारा निपतिता । पीठमिति यत्र भगवता पारितं तत्र
तत्पादयोर्मा कश्चिदाक्रमणं कार्षीदिति श्रेयासेन भक्त्या
रत्नमयं पीठं कारितं गुरुपूजेति तदर्चनं कृतवान् । अ० म०
१ अ० ।

आइञ्चमास-आदित्यमास-पुं० । आदित्यस्यायमादित्य ।
आदित्यचारनिष्पन्नत्वादुपचारतो वाऽऽदित्य स चासौ
मासश्च कर्मधारयसमास । आदित्यचारनिष्पन्ने मासभेदे,
स चैकस्य दक्षिणायनस्योत्तरायणस्य वा ज्योतिषाधिकशत-
दिनप्रमाणस्य षष्ठभागप्रमाण । व्य० १ उ० ४५ गाथा ।

आइञ्चे णं मासे एकतीसं राइंदियाणं किंचि विसेसूणाइं
राइंदिग्गेणं पसते । (सूत्र ३१×) ।

आदित्यमासो-येन कालेनादित्यो राशि भुङ्क्ते ' किंचि वि-
सेसूणाइ ' ति-अहोरात्रार्द्धेन न्यूनानांति । स० ३१ स० ।

आइञ्चो खलु मासो, तीसं अर्द्धं च ॥३७×॥

आदित्यमवत्सरसम्बन्धी खलु मासो भवति त्रिंशद्वात्रिं-
न्दिवानि एकस्य च रात्रिदिवसस्यार्धम् । तथाहि-सूर्यसं-
वत्सरस्य परिमाणं त्रीणि शतानि षट्षष्ट्याधिकानि रात्रि-
दिवानि, द्वादशभिश्च मासैः संवत्सरस्ततस्त्रयाणां शतानां
षट्षष्ट्याधिकानां द्वादशभिर्भागे ह्येत यथोक्तं मासपरिमाणं
भवति । ज्यो० २ पाहु० ।

आइञ्चत्रस-आदित्यवर्ण-त्रि० । भास्वरे, पो० १५ विष०
१४ श्लोक ।

आइञ्चमवच्छर-आदित्यसंवत्सर-पुं० । प्रमाणसंवत्सराणां-
मध्ये चतुर्थे संवत्सरविशेषे, यावता कालेन षडपि प्राष्ट-

डादय ऋतवः परिपूर्णा आवृत्ता भवन्ति तावान् कालविशेष
आदित्यसंवत्सरः । उक्तं च-" छुण्णि उऊ परियट्ठा, एमेा
संवच्छरो उ आइञ्चो " तत्र यद्यपि लोके षट्षष्ट्यहोरात्रप्रमाण-
प्राष्ट्यादिक ऋतुः प्रसिद्धः, तथापि परमार्थतः स एकषष्ट्य
होरात्रप्रमाणो वेदितव्यः । तथैवोत्तरकालमव्यभिचारदर्शनात्
अत एवास्मिन् संवत्सरे त्रीणि शतानि षट्षष्ट्याधिकानि
रात्रिदिवानां भवन्ति । चं० प्र० १० पाहु० २० पाहु० पाहु० ।
तत्र ज्योतिषाधिकशतनमोऽहोरात्रः प्रथमस्य परमासस्य
पर्यवसानम् । षट्षष्ट्याधिकत्रिंशत्तमोऽहोरात्रो द्वितीयस्य
परमासस्य पर्यवसानम् । एष एवंप्रमाण आदित्यसंवत्सरः ।
चं० प्र० १ पाहु० । (एतस्य वक्तव्यता ' अहोरत्त ' शब्दे
प्रथमभागे गता ।) (' संवच्छर ' शब्दः सप्तमभागे च वक्ष्य-
ते ।) (अयमेव लक्षणप्रधानतया लक्षणसंवत्सरान्त-
र्गतोऽपि ।)

तल्लक्षणं यथा-

पुढविदगाणं च रसं, पुष्पफलाणं च देइ आइञ्चो ।

अप्पेण वि वासेण वि, सम्मं निष्पज्जए सस्सं ॥ ४ ॥

पृथिव्या उदकस्य तथा पुष्पाणां फलानां च रसमादित्य-
संवत्सरो ददाति, तथा अल्पेनापि-स्तोकेनापि वर्षेण वृष्ट्या
सस्यं निष्पद्यते, अन्तर्भूतव्यर्थत्वात् सस्यं निष्पादयति ।
किमुक्तं भवति-यस्मिन् संवत्सरे पृथिवी तथाविधोदक-
संपर्कादनीव सरसा भवति । उदकमपि परिणामसुन्दर-
रसोपेतं परिणमते । पुष्पाणां च मधुकादिसंबन्धिना फलानां
च चूनफलादीनां रसः प्रचुरः संभवति । स्तोकेनापि वर्षेण
धान्यं सर्वत्र सम्यक् निष्पद्यते तम्-आदित्यसंवत्सरं पूर्वव्ययः
उपदिशन्ति । सू० प्र० १० पाहु० २० पाहु० पाहु० । स्या० ।

आइजिण-आदिजिण-पुं० । ऋषभदेवे, हेम० । वाच० ।

" नामऊण तमाइजिणं, जस्सीसे सोहए जडामउडो ।

कप्पाकप्पवियारं, पञ्चकस्सारे भण्णिस्सामि ॥ १ ॥ "

ल० प्र० ॥

आइ (दे) ज-आदेय-त्रि० । आ-दा-यत् । ग्राह्ये, जं० २
वक्त० । उपादेये, उक्त० १ अ० ।

आइ (दे) जमाण-आर्द्र्यमाण-त्रि० । आर्द्र्यक्रियमाणे,
आचा० १ श्रु० ५ अ० ३ उ० ।

आइ (दे) जवक्क-आदेयवाक्य-त्रि० । ग्राह्यवाक्ये, " से
सुद्धसुत्ते उवहाणवक्के, धम्म च जे विन्दति तत्थ तत्थ ॥
आदेजवक्के० " ॥२७×॥ एतद्गुणसम्पन्नआदेयवाक्यो भव-
ति । सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ।

आइ (दे) जवयण-आदेयवचन-त्रि० । सकलजनग्राह्य-
वाक्ये, दशा० १ अ० । उक्त० । स्या० ।

आइ (दे) जवयणया-आदेयवचनता-त्री० । सकलजन-
ग्राह्यवाक्यताया ग्राह्यवचनतारूपे वचनसम्पद्धेदे, उक्त० १
अ० । स्या० ।

आइञ्च-कृप-धा० । तुदा० आ० प० । स्वा० पर० अनिद्धं ।
आकपण्ये, विलेखने च । वाच० । " कृपे कहु-साअहाञ्जाण-
च्छायञ्छाइञ्छा " ॥ ८ । १८७ ॥ इति वा कृपेराइञ्छा-
देशः । आइञ्छइ । पक्षे-करिम्मइ । कृपते कर्पयति वा । प्रा० ।

कर्ष-पुं० । भावे घञ् । आकर्षणे, विलेखने च । वाच० ।

आइष्ट-आतिष्ठ-न० । अति-स्था-क-पत्वम् । अतिष्ठस्तस्य भाव अण् । अतिक्रम्य स्थितौ, उत्कर्षे, वाच० ।

आदिष्ट-न० । आ-दिश् । भावे, आह्वायाम्, उपदेशे च । कर्मणि क्तः । उपदिष्टे, व्याकरणप्रसिद्धे स्थानिजाते वर्णे च । त्रि० । यथा इकः स्थाने यण् आदिश्यते इति इको यण् आदिष्ट इत्युच्यते । आह्वाने, उच्छिष्टे, अनुशिष्टे, त्रि० । वाच० । चोदिने, त्रि० । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । आदेशे, भ० १२ श० १० उ० । विशेषरूपेण निर्दिष्टे, त्रि० । यथाऽयं देवदत्तोऽयं यज्ञदत्त इति । वृ० ४ उ० । आविष्टे, अधिष्ठिते, त्रि० । स्या० ५ टा० २ उ० ।

आइष्टि-आदिष्टि-स्त्री० । धारणायाम्, स्या० ७ टा० ३ उ० ।

आइष्टि-आत्मर्द्धि-स्त्री० । आत्मन ऋद्धिः पृथीतत्पुरुषः । स्वकीयशक्तौ, आत्मलब्धौ च । भ० १० श० ३ उ० ।

आइष्टिय-आत्मर्द्धिक-पुं० । आत्मान एव ऋद्धिर्यस्य ६ बहु० । स्वकीयशक्तिसम्पन्ने, स्वकीयलब्धिसम्पन्ने च । भ० ।

आइष्टीए णं भंते ! देवे ० जाव चत्तारि पंच देवावा-संतराई वीइकंते । तेण परं परिड्डीए ? , हंता गोयमा ! आइष्टीए णं तं चेव०, (जाव) एवं असुरकुमारे वि, ए-वं असुरकुमारावासंतराई मेसं तं चेव, एवं एणं क-मेणं ० जाव थणियकुमारेऽवि, एवं बाणमंतरजोइसिए वेमा-णिए ० जाव तेण परं परिड्डीए । (सूत्र ४४१+)

‘आइष्टीए णं’ ति-आत्मर्द्धो-स्वकीयशक्त्या । अथवा-आत्मनः एव ऋद्धिः यस्याऽसौ आत्मर्द्धिकः । ‘देवे’ चि-स्वामान्य, ‘देवावासंतराई’ ति-देवाऽऽवासविशेषान् । ‘वीइकंते’ चि-व्यतिक्रान्तः लङ्कितवान् । क्वचिद्-व्यतिव्र-जतीति पाठः । भ० १ श० ३ उ० । (अधिकम् ‘इष्टि’ शब्दे) ऽस्मिन्नेव भागे वच्यते ।

आइणाह-आदिनाथ-पुं० । ऋषभदेवे, आ० म० १ अ० । (वृत्तम्-‘उसह’ शब्देऽ-स्मिन्नेव भागे वच्यते)

आइणियंठ-आदिनिर्ग्रन्थ-पुं० । प्रथमनिर्ग्रन्थ पुलाके, प्रति० ।

“हिदुड्ढाणट्टिओ वि, पावयणियणियट्टयाइ अधरे उ । कड्ढोणि जं णियेवह, आइणियंठु व्व सो पुड्ढो ॥१॥ ”

अस्यार्थ-अधरे-आत्यन्तिके कार्ये समुत्पन्ने कृतयोगी-कृताभ्यासः आदिनिर्ग्रन्थ-पुलाकः अधस्तनस्थानस्थितस्यैव पुष्टालम्बनेऽपि वैक्रियाद्यधिकारित्वं न तु तत्करणप्रयोज्या-धस्तनस्थानस्थितिरिति परमार्थः । प्रति० = श्लोकः ।

आइरण-आकीर्ण-त्रि० । व्यासे (युक्ते) रा० । आकीर्णे, स-माकुले, वृ० १ उ० । संकीर्णे, श्रौ० । संकुले, आचा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ३ उ० १७ सूत्रः । “आइरणणोमाणवि-ज्जणा य” । आकीर्णवमानवर्जना च विहारचर्या प्रशस्ता । दश० २ चू० । आकीर्ण्यते-व्याप्यते विनयादिगुणैरिति । जात्ये अश्वविशेषे च । स च जवविनयादिगुणैर्युक्तः । स्या० ४ टा० ३ उ० । “आइषवरतुरयसुसंपउत्ते” भ० ७ श० ८ उ० । जात्यवर-तुरंग, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । “कर्म व दट्टुमाइन्ने पावग परिवज्जण” उक्त० १ अ० । पुरुषविशेषे च । स च विनया-

दिगुणोपेन । स्या० ४ टा० ३ उ० । जवादिगुणयुक्ते अश्वे, ज्ञा० १ श्रु० १७ अ० । स्या० । विज्ञिते च । वाच० ।

आचीर्ण-त्रि० । आचर्यते इति । कल्पनाये, नि० चू० १ उ० । आसेविते. दर्श० १ तच्च । आइष्णं णाम ज माहहिं आय-रियं विणा वि श्रोमादिकारणेहिं गेएहइ । नि० चू० १५ उ० । आचीर्णम्-आसेवितं, तच्च नामदि पाढा. तद् व्यतिरिक्तं द्रव्याऽऽचीर्णं सिंहादेस्तृणादिपरिहारणं पिशिनभक्षणम् . क्षेत्राऽऽचीर्णं वात्कीकेषु सक्तव । कोङ्कणेषु पेया । कालाचीर्णं त्विदम्-“सरसीचदणपको, अग्घइ सरसा य गधकासादी । पाडलिसिरीसमल्लिय, पेयाइं काले निदाहम्मि ॥१॥ ” भावा-चीर्णं तु क्षानादिपञ्चकं, तत्प्रतिपादकश्चाचारग्रन्थः । “आइष्णं जं पुण अणुणाय ।” आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । अनुज्ञांतं, नि० चू० १५ उ० । (आचीर्णलक्षणादि ‘जीयव्ववहार’ शब्दे । चतुर्थभागे वच्यते)

आइष्णजणमणुस्म-आकीर्णजनमणुण्य-त्रि० । मनुष्यजने-नाकीर्ण-सकीर्ण इति मनुष्यजनाकीर्णैति वाच्ये राजदन्ता-दि (३ । १ । १४६ । हैम०) दर्शनात्परनिपातः । मनुष्यजनस्-कुले, ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । श्रौ० ।

आइष्णट्ठाण-आकीर्णस्थान-न० । हिरण्यादिवस्तुव्याप्तं स्थानं, “आइष्णादीणि वज्जणं ठाणे ।” (+ ४२४ गाथा) भिन्नार्थं प्रविष्ट साधु आकीर्णादिस्थानं परिवर्जयेत् । यत्र हिरण्यादिविचित्रमास्ते तदाकीर्णस्थानं तच्च साधुना वर्ज-नीयम् । ओघ० ।

आइष्णायज्भयण-आकीर्णज्ञाताध्ययन-न० । ज्ञाताङ्गस्य सप्तदशेऽध्ययने, आ० चू० ४ अ० । आव० । स० ।

आइष्णमणाइष्णकप्प-आचीर्णाऽनाचीर्णकल्प-पुं० । आने-विनेऽनासेविते आचारे, प० भा० ।

तद्वर्णनं यथा—

आइष्णमणाइष्णे, कर्पं तु गुरुवदेमेणं ॥

आहारचउके करणं, फासणे खेत्तकालउवगरणे ।

आइरणे आइरणं, तन्विवरीए अणाइरणं ॥

आहारचउकं खलु, अमणादीयं तु होति णायव्वं ।

करणं आयरणं तु, तस्स तु जं जत्थ आइरणं ॥

पिसितं सिंधुविमणं, वार्ति पुण उत्तरावहाऽऽइरणं ।

तंवालं दमि(वि)ले(डे)सुं, एमादी खेचमाइरणं ॥

काले दुब्भिक्खवादिसु, व(प)लंभमादी तु मच्चमाइरणं ।

उवगरणे आइरणं, वोच्छामि अतो समासेणं ॥

मिंधू आयलियाइं, काला कप्पा सुरद्विमयम्मि ।

दुग्गुल्लादिपुंडवद्धणं, महरद्वेसुं च जलपूरा ॥

एवं जत्थाऽऽइरणं, तदियं तु कप्पतीति आयरिउं ।

इतरत्थ कारणम्मि, फासणगहणं च परिभोगो ॥

आइरणे चउवग्गो, ण य पीलाकारओ पवयणम्म्य ।

ण य मडलणा पवयणे, आइरणं आयरे कर्पं ॥

आहारउवहिसेज्जा, मेहा चउवग्गो होति णायव्वो ।

पवयणपीलुवधातो, पिसिया ताइ मज्जया इत्ति ॥
 चोदेइ का मइल्लणा, मएणति परिसहियाणं जे सेवे ।
 सा होति मइल्लणा तु, जो पुण सुपरिद्धिओ चरणे ॥
 तएहो तु मलाहेती, धणति गुणेहिं य एसु जुत्तो ति ।
 सुद्धरे तप्पाहितं, जो पुण करणे अजुत्तो उ ॥
 तं दहं संदहो, उप्पज्जति किरणु एम सच्छंदो ।
 आऊणं उवएसो, एरिसओ देमिओ समए ॥
 आह जिणकप्पियाण वि, आइस्सं किंचि अत्थि अह णत्थि
 मएणति णत्थि कि पुण, आयरियजिणकप्पिताऽऽइस्सं ॥
 आहारउवहिंदेहे, णिविक्खो णवरि णिज्जरोपेही ।
 मंघयणविरियजुत्तो, आइस्सं आयरति कप्पं । पं० भा०
 ५ कल्प ।

इयाणि आइग्ग-मगाइग्गकपा समं चैव जंति । गाहा-
 आहार चउक्क-आहारो चउच्चिहो जत्थाऽऽइग्गो तत्थ
 नऽत्थि दोमो । जहा-सिंधूए-पोग्गलं । उत्तरावहे-वियडं ।
 तयोले-दमिलेसु (द्रविडेपु) । फासुओ वत्थादि । आइग्ग-
 मगाइग्गे । एवं खत्ते, काले वि । ओमोयरियाए सव्वाइ
 आइग्गाडं । उवगरणे जहा-सिंधूए-अलाउ । पौडवद्धे दु-
 कूला । सुग्गाए-कालकवलीओ । महारद्दाणं-जलपूरगा ।
 पवमाइ जत्थाऽऽइग्गाणि तत्थ कप्पो । इयथा कारणेण
 कपन्ति । गाहा-‘ आइग्गे चउ ’ आइग्गे पुण ‘ चउ-
 वग्गो ’ ति-असणाइणा य पवयणपीला भवइ । विपरिणा-
 मेण-अणाइग्गं पुण वियडाइ अणुपाइसु मइल्लणा । एए वि-
 यडमज्जा गिद्धत्या वियरंति अप्पणा अणिवित्ता । तहा पो-
 गाले जत्थे ण चित्तं तत्थ मग्गइ लोगो-एएमि नडपदियम्मि-
 हत्थे चारंति मा पोग्गलं खाह । अहिंसगा य होइ । सव्व-
 मेएसिं कैयवं । असत्तमादियाणं एसा पीला । गाहा-का ?
 मइल्लणा प्रवचने उच्यते सूत्रार्थ-प्रतिषेधमाचरिते सा म-
 इल्लणा । कणजुत्तेसु पुण एवं नो भवइ । अहो सुद्धं एयं ।
 साह अकरणजुत्तो पुण संसओ भवइ । किमस अप्पच्छ-
 न्नेण करेइ ? उवएसो एरिसो । एवं संसओ भवइ । आह-
 जिणकप्पे किंचि आइग्गमत्थि । गाहा-‘ आहारोवहि । ’
 उच्यते-आहारोवहिंदेहेसु सो भयवं निरवेक्खो, न केवलं
 निज्जग, मोक्खो वलविरियसंघयणजुत्तो आइग्गं कप्पमेव
 आयरइ । मइ वि आइग्गं जिणकप्पियपाउग्गं त आयरइ ।
 एम आइग्गकपो । पं० चू० ५ कल्प ।

आइस्सहय-आकीर्णहय-पुं० । आकीर्णो-गुरौर्व्याप्तः स चा-
 सो हयश्च आकीर्णहय । क० म० । जाल्येऽव्यविशेषे, स च
 जवाचनयादिगुणोपेत । “ आइग्गहय व्व निरुवत्तेवे ” यथा
 जान्याऽव्यो मूवपुगीपायनुपलितगात्र । जी० ३ प्रति० ४
 अधि० ।

आइतित्ययर-आदितीर्थकर-पुं० । ऋषभदेवस्वामिनि, “ भ-
 गवश्चा उत्सहनामिस्स आइतित्ययरस्स ’ । नं० ४३ सूत्र ।

आइतित्ययरमंडल-आदितीर्थकरमण्डल-न० । श्रेयांसेन
 कारिते आदितीर्थकरन्य पीठे, आ० म० १ अ० ३५५ गथा-

टी० । (आइच्चपीठं शब्देऽस्मिन्नेव भागे विशेषो गतः)

आइत्त-आदीप्त-त्रि० । ईपटीते, आ० १ थु० १ अ० ।

आइत्ता-आटाता-त्रि० । गृहीतरि, स्था० ७ ठा० ३ उ० ।

आइत्तु-आदाय-अव्य० । गृहीत्वेत्यर्थे, आचा० १ थु० ४
 अ० १ उ० १२७ सूत्र ।

आइद्ध-आविद्ध-त्रि० । आ-व्यध-कृ० । प्रेरिते, दर्श० ४ तत्त्व ।
 ताडिते, विद्धं छिद्रिते, क्षिते च । वाच० ।

आदिग्घ-त्रि० । व्याप्ते, ज्ञा० १ थु० १ अ० ।

आइदाण-आदान-न० । ग्रहणे, प्रश्न० * ।

आइधम्मिय-आदिध (धा) भिक्क-पुं० । एतत्संज्ञया प्र-
 सिद्धे अपुनर्वन्धकापरपर्याये प्रथमारब्धस्थूलधर्माचारे,
 घ० । (धर्मसंग्रहे गृहस्थधर्मानुक्त्वेतल्लक्षणादि प्रतिपादि-
 तम् ।)

अथ पूर्वोक्तगुणवत् एव संज्ञाविशेषविधिं, तदवस्था-
 विशेषविधिं चाऽऽह-

स आदिधार्मिकश्चित्र-स्तत्तन्त्रानुसारतः ।

इह तु स्वागमापेक्षं, लक्षणं परिगृह्यते ॥ १७ ॥

स-पूर्वोक्तगुणैरुत्तरोत्तरगुणवृद्धियोग्यतावान् आदिधार्मि-
 क-प्रथममेवारब्धस्थूलधर्माचारत्वेनादिधार्मिकसंज्ञया प्र-
 सिद्धः, स च तानि तानि तन्त्राणि-शास्त्राणि तदनुसारत-
 द्धिर्वो-विचित्राचारो भवति । भिन्नाचारस्थितानामप्यन्त-
 शुद्धिमनामपुनर्वन्धकत्वाऽविरोधात्, अपुनर्वन्धकस्य हि ना-
 नास्वरूपत्वात् तत्तन्त्रोक्ताऽपि मोक्षार्था क्रिया घटते । तदुक्तं
 योगविन्दो-“ अपुनर्वन्धकस्यैव, सम्यग्नीत्योपपद्यते । तत्त-
 न्नोक्तमखिल-मवस्थाभेदसंश्रयाद् ॥२५१॥ ” इति (अस्य व्या-
 ख्या ‘ अणुद्धारण ’ शब्दे प्रथमभाग ३७७ पृष्ठ गता) । इह तु
 प्रक्रमे स्वागमापेक्षं-स्वागमानुसारि ‘ लक्षणं ’-व्यञ्जकं प्रकमा-
 दादिधार्मिकस्य ‘ परिगृह्यते ’-आश्रीयते । यो ह्यन्ये शिष्ट-
 बोधिसत्त्वनिवृत्तप्रकृत्यधिकारादिशब्दैरभिधीयते स एवा-
 न्माभिगादिधार्मिकापुनर्वन्धकादिशब्दैरिति भावः । लक्षण-
 मित्यत्रैकवचने जात्यपेक्षं, तल्लक्षणसंपादनविधिश्चापमुक्तो
 ललितविस्तरायाम्-“ परिहर्त्तव्योऽकल्याणमित्रयोगः । से-
 वितव्यानि कल्याणमित्राणि । न लङ्घनीयोचितस्थितिः ।
 अपेक्षितव्यो लोकमार्गः । माननीया गुरुसंहति म-
 वितव्यमेतत्तन्त्रेण, प्रवर्तितव्यं दानादौ । कर्त्तव्योदारपूजा
 भगवताम् । निरूपणीय साधुविशेषः । श्रोतव्यं विधिना
 धर्मशास्त्रम् । भावनीयं महायत्नेन । प्रवर्तितव्यम्-विधानतः ।
 अवलम्बनीय धैर्यम् । पर्यालोचनीया आयतिः । अवलोक-
 नीयो मृत्युः । भवितव्यं परलोकप्रधानेन । सेवितव्यो गुरु-
 जनः । कर्त्तव्यं योगपटदर्शनम् । स्थापनीयं तद्रूपादि चेतसि ।
 निरूपयितव्या धारणा । परिहर्त्तव्यो विलेपमार्गः । यतितव्यं
 योगसिद्धौ । कारयितव्या भगवत्प्रतिमाः । लेखनीयं भुवने-
 श्चरवचनम् । कर्त्तव्यो मङ्गलजापः । प्रतिपत्तव्यं चतु शरणम् ।
 गर्हितव्यानि दुष्कृतानि । अनुमोदनीयं कुशलम् । पूजनीया
 मन्त्रदेवता । श्रोतव्यानि सच्चिदानि । भावनीयमौदार्यम् ।
 वर्त्तितव्यमुत्तमज्ञाने(ते)न । एवंभूतस्य येह प्रवृत्तिः सा सर्वैव
 साध्वी । मार्गानुसारी ह्य नियमादपुनर्वन्धकादिः । तद-

स्यैवंभूतगुणसम्पदाऽ (दोऽ) भावात्, अत आदित आर-
भ्यास्य प्रवृत्तिः सत्प्रवृत्तिरेव नैगमानुसारेण चित्रापि
प्रस्थकप्रवृत्तिकल्पा । तदेतदधिकृत्याहु —“कुठारादिप्र-
वृत्तिरपि रूपनिर्माणप्रवृत्तिरेव” तद्वदादिधार्मिकस्य धर्मो
कार्त्स्न्येन तद्गामिनी न तद्गामिनीति हार्दम् । तस्वाविरो-
धकं हृदयमस्य, ततः समन्तभद्रता, तन्मूलत्वात्सकल-
चेष्टितस्य, एवमतोऽपि विनिर्गतं तत्तद्दर्शनानुसारतः सर्व-
मिह योज्यं सुप्तमण्डितप्रबोधदर्शनादि । न ह्येव प्रवर्तमा-
नो नेष्टसाधक इति । भग्नोऽप्येतद्यत्नलिङ्गोऽपुनर्वन्धक इति
तं प्रत्युपदेशसाफल्यम् । “नानिवृत्ताधिकारायां प्रकृतावेवं-
भूतः” इति कापिला । ‘नाऽनवाप्तभवविपाक’ इति च
सौगताः । ‘अपुनर्वन्धकास्त्वेवभूता’ इति जैनाः इति ।
ध० १ अधि० १० ।

अथोक्तस्वरूपस्यादिधार्मिकस्य सद्धर्म-
देशनायोग्यत्वं दर्शयति—

स धर्मदेशनायोग्यो, मध्यस्थत्वाजिनैर्मतः ।

योगदृष्ट्युदयात्सार्थं, यद्गुणस्थानमादिमम् ॥ १८ ॥

स-पूर्वोक्तगुणसम्पत्त्या प्रसिद्ध आदिधार्मिक धर्मदेशना-
योग्य —लोकान्तरधर्मप्रज्ञापनाहं. जिनै —अर्हद्भिर्मत-उप
दिष्ट । कालनश्चायं चरमावर्तचर्त्येवत्यनुक्रमपि ज्ञेयम् । यत
उक्तम् (हरिभद्रसूरिरचिते) उपदेशपदे-

घणमिच्छतो कालो, एत्थ अकालो उ होइ णायव्वो ।
कालो उ अपुणवंधग, -पभिई धीरेहि णिहिट्ठो ॥ १ ॥
णिच्छयत्रो पुण एसो, विन्नेत्रो गठिभेअकालम्मि ।
एयम्मि विहिसयपा-लणउ आरोगमेयात्रो ॥ २ ॥”
एतद्वृत्तिर्यथा-घन-मिथ्यात्वं यत्र स तथा कालोऽचरमा-
वर्तलक्षणं ‘अत्र’ वचनौषधप्रयोगे ‘अकालस्तु’ अनवरसर
एव भवति—विज्ञेयश्चरमावर्तलक्षणस्तु तथाभव्यत्वपरि-
पाकतो बीजाधानबीजोद्भेदबीजपोषणादिषु स्यादपि काल
इति । अत एवाह—‘कालस्तु’ अवसर. पुनरपुनर्वन्धकप्रभृ-
तिस्तत्रादिशब्दान्मार्गाभिमुखमार्गपतितौ गृह्यते । तत्र मा-
र्गः—चेतसोऽवक्रगमनं भुजङ्गनलिकाऽऽयामतुल्यो विशि-
ष्टगुणस्थानावाप्तिप्रवण स्वरसवाही क्षयोपशमविशेषो हेतु-
स्वरूपफलशुद्धिभिमुख इत्यर्थः, तत्र पतितो भव्यवि-
शेषो मार्गपतित इत्युच्यते । तदादिभावापन्नश्च मार्गा-
भिमुख इति । एतौ चरमयथाप्रवृत्तकरणभागभाजावेव
ज्ञेयौ । अपुनर्वन्धकोऽपुनर्वन्धककाल प्रभृतिर्यस्य स तथा,
धीरैर्निर्दिष्टो व्यवहारत इति ॥ १ ॥ निश्चयतस्तु कालो अ-
न्धिभेदकाल एव, यस्मिन् कालेऽपूर्वकरणानिवृत्तिकरणा-
भ्या अन्धिभिन्नो भवति तस्मिन्नेवेत्यर्थः । यतोऽस्मिन् वि-
धिनाऽवस्थोचितकृत्यकरणलक्षणेन सदा-सर्वकालं या पा-
लना-वचनौषधस्य तथा कृत्वाऽऽरोग्यं संसारव्याधि-
रोधलक्षणम्, एतस्माद्-वचनौषधप्रयोगाद्भवति । अपुनर्व-
न्धकप्रभृतिषु वचनप्रयोग क्रियमाणोऽपि न तथा सूक्ष्मवो-
धविधायकोऽनाभोगवहुलत्वात्तत्कालस्य । भिन्नग्रन्था-
दयस्तु व्यावृत्तमोहत्वेनातिनिपुणबुद्धितया तेषु तेषु कृत्येषु
वर्तमानास्तत्कर्मव्याधिसमुच्छेदका जायन्त इति । ध० १
अधि० । ननु “गलमच्छभवविमोअग-विसन्नभोईण जारिसो

एसो । मोहासुहो वि असुहो. तप्फलत्रो एवमेनो त्ति ॥१॥”
श्रीहरिभद्रवचनानुसारेण विपर्यासयुक्तत्वान्मिथ्यादृशा शु-
भपरिणामोऽपि फलतोऽशुभ एवेति कथमादिधार्मिकस्य
देशनायोग्यत्वमित्याशङ्क्यामाह—‘मध्यस्थत्वात्’ इति-
रागद्वेपरहितत्वात् पूर्वोक्तगुणयोगादेव माध्यस्थोपसंपत्ते-
रित्यर्थः । मध्यस्थस्यैव चागमेषु धर्माहंत्वप्रतिपादनात्,
यत —“ रत्तो १ दुट्ठो २ मूढो ३, पुंवि वुग्गाहित्रो ४ अ
चत्तारि । एए धम्माऽणरिहा, धम्मे अरिहो उ मज्झत्थो ”
॥ १ ॥ त्ति श्रीहारिभद्रवचनं तु कदाग्रहग्रस्ताभिग्रहिकमा-
श्रित्येति न विरोधः । इदमत्र हृदयम्-यः खलु मिथ्यादृशा-
मपि केषाचित्स्वपन्ननिवद्धो दूरानुवन्धानामपि प्रवल्मोहत्वे
सत्यपि कारणान्तरादुपजायमानो रागद्वेषमन्दतालक्षण उप-
शमो भूयानपि दृश्यते स पापानुबन्धिपुण्यहेतुत्वात्पर्यन्त-
दारुण एव, तत्फलसुखव्यामूढानां तेषां पुण्याभासकर्मो-
परमं नरकादिपातावश्यभावादित्यसत्प्रवृत्तिरेवायम् । यश्च
गुणवत्पुरुषप्रज्ञापनाहंत्वेन जिज्ञासादिगुणयोगान्मोहापकर्ष-
प्रयुक्तरागद्वेषशक्तिप्रतिघातलक्षण उमशम, स तु सत्प्रवृत्ति-
हेतुरवाग्रहनिवृत्तं सद्यपत्तपातसारत्वादिति । नन्वेवमपि
स्वागमानुसारिण आदिधार्मिकस्योपपन्नं माध्यस्थ्यं परं
तस्य विचित्राचारत्वेन भिन्नाचारस्थितानां तेषां स्वस्वमत-
निष्ठानां कथं तदुपपद्यते ? तदभावे च कथं देशनायोग्यत्व-
मित्यत्राह—‘योगे’ त्यादि-यद्यस्माद्धेतोः, तस्येति शेष,
‘योगदृष्ट्युदयात्’-योगदृष्टिप्रादुर्भावात् । ‘आदिमं’ ‘गुण-
स्थानं’ ‘सार्थम्’-अन्वर्थं भवति । अयं भावः-मिथ्या-
दृष्ट्योऽपि परमार्थगवेषणपरा. सन्तः पत्तपातं परित्यज्याहे-
पादिगुणस्था खेदादिदोषपरिहाराद्यदा संवेगतारतम्यमाणु-
वन्ति । तदा मार्गाभिमुख्यात्तेषामिच्छुरसकल्क(क)गुडकल्पा
मित्रा तारा वला दीप्रा चेति चतस्रो योगदृष्टय उल्लसन्ति,
भगवत्पतञ्जलिभदन्तभास्करादीनां तदभ्युपगमाद् । (ध०)
मिथ्यादृष्टिनामपि माध्यस्थ्यादिगुणमूलकमित्रादिदृष्टियोगेन
तस्य गुणस्थानकत्वसिद्धेस्तथा प्रवृत्तेरनाभिग्रहिकस्य स-
भवाद्नाभिग्रहिकत्वमेव तस्य देशनायोग्यत्वे शोभननिव-
न्धनमित्यापन्नम् । ‘इत्थं चानाभोगतोऽपि मार्गगमनमेव-
पङ्गवन्धन्यायेनेत्यध्यात्मचिन्तका’ इति ललितविस्तराव-
चनानुसारेण यद्यनाभोगवान् मिथ्यादृष्टिरपि मिथ्यात्व-
मन्दतोद्भूतमाध्यस्थ्यतस्वजिज्ञासादिगुणयोगान्मार्गमेवानु-
सरति तर्हि तद्विशेषगुणयोगादनाभिग्रहिके तु सुतरां धर्म-
देशनायोग्यत्वमिति भावः । ध० १ अधि० १८ श्लोकः ।

आइवभ-आदिब्रह्मन्-न० । सकलजगदुत्पत्तिकारणे ब्रह्मणि,
कल्प० १ अधि० ६ क्षण ।

आइवभद्वणि-आदिब्रह्मध्वनि-स्त्री० । आदिब्रह्मण शब्दे,
“ आदिब्रह्मध्वनि किं वा, वीरवेदध्वनिर्वभौ ” कल्प० १
अधि० ६ क्षण ।

आइम-आदिम-त्रि० । आदौ भव । आदि-डिमच् । आदिभवे,
वाच० । “पश्चादाद्यन्तायादिमः” ॥ ६ । ३ । ७५ ॥ इति सूत्रेण
इमप्रत्यये टिलोप । प्रथमे, आव० ५ अ० । प्रव० । कर्म० ।

आइमगणहर-आदिमगणधर-पुं० । प्रथमगणधरे, प्रव० १
द्वार ।

आइमज्भंतकलाण-आदिमध्यान्तकल्याण-त्रि० । आदिम-
ध्यावसानेषु सुन्दरे, धर्मप्रशंसामुपक्रम्योक्तम्-“ सर्वागम-
परिशुद्धं, यदादिमध्यान्तकल्याणम् ” । पा० ३ विव० ।
आइमुहुत्त-आदिमुहुत्त-न० । प्रथमे मुहुत्ते, स० ।

नत्प्रमाणं यथा-

अभिन्तरओ आइमुहुत्ते छरणउडअंगुलच्छाए पषत्ते ।
(सूत्र-६६+)

अभ्यन्तराद्-अभ्यन्तरमण्डलमाश्रित्येत्यर्थः, आदिमुहुत्त-
पञ्चवत्यङ्गुलच्छाय प्रहृष्ट । अयमत्र भावार्थ-सर्वाभ्यन्त-
रमण्डले यत्र दिने सूर्यश्चरति तस्य दिनस्य प्रथमो मुहुत्तो
द्वादशाङ्गुलमानं शङ्कुमाश्रित्य पञ्चवत्यङ्गुलच्छायो भवति ।
तथा हि-नदिनमष्टादशमुहुत्तप्रमाणं भवतीति मुहुत्तोऽष्टाद-
शभागो दिनस्य भवति, ततश्च छायागणितप्रक्रियया छेदे-
नाष्टादशलक्षणेन द्वादशाङ्गुल शङ्कुगुणयत इति ततो द्वे शते
षोडशोत्तरे भवत - २१६, तयोर्द्वौ-कृतयोरष्टोत्तरं शतं भ-
वति-१०८, ततश्च शङ्कुप्रमाणे द्वादशापनीते पञ्चवति-६६
अङ्गुलानि लभ्यन्ते इति । स०६६ सम० ।

आइमूल-आदिमूल-न० । प्रधानकारणे भावमूलभेदे, आ-
चा० ।

यथा मोक्षस्याऽऽदिमूलं विनय, संसारस्य विषय इति ।
तत्र मोक्षस्यादिमूलं ज्ञानदर्शनचारित्र्यतपः औपचारिकरूप-
पञ्चधा विनयस्तन्मूलत्वान्मोक्षावाप्तेस्तथाचाह-

“ विष्णुया णाणं णाणाउ, दंशणं दंशणाहि चरणं तु ।
चरणाहिंनो मोक्षसो, मोक्षे सुखं अणावाहं ॥ १ ॥ ”
“विनयफलं शुश्रूषा, शुश्रूषाया फलं श्रुतज्ञानम् ।
ज्ञानस्य फलं विरतिः, विरते. फलं चाश्रवनिरोधः ॥ २ ॥
सवरफलं तपोवत्-मथ तपमो निर्जराफलं दृष्टम् ।
नस्मात् क्रियानिवृत्तिः, क्रियानिवृत्तेरयोगिन्वम् ॥ ३ ॥
योगनिरोधाद् भवस-न्ततिजयः संततिजयान्मोक्षः ।
नस्मात्कल्याणानां, सर्वेषां भाजनं विनय ॥ ४ ॥ ”
इत्यादि । संसारस्य त्वादिमूलं विषयकयाया । आचा० १
श्रु० २ अ० १ उ० ।

आइमोक्ष-आदिमोक्ष-पुं० । आदिः-संसारस्तस्मान्मोक्ष
आदिमोक्ष । संसारविमुक्तौ, सूत्र० । धर्मकारणाना शरीरं
त्वादिभूतं तस्य मोक्ष-तद्विमुक्तिर्वावर्त्तव्यमित्यर्थः । शरी-
रपरित्यागे च । “विषयं एं जीविज य आदिमोक्षं (२२+)”
यावर्त्तवम् । सूत्र० १ श्रु० ७ अ० । आर्त्तै-प्रथमं मोक्षोऽ-
स्येति । मोक्षाद्येते सार्था, आदि-प्रधानं मोक्षास्येति । मोक्ष-
कृताने सार्था च । सूत्र० ।

इत्थीओ जे ण मेवंति, आइमोक्ष्वा हि ते जणा ॥६+॥
ये महासत्त्वा कटुविपाकाऽयस्त्रीप्रसङ्ग इत्येवमवधारणतया
स्त्रिय सुगतिमागोऽंगला-संसारवीथीभूता सर्वाऽधिनगरा-
जधान्य कपटजालशताकुला-महामोहनशक्रयो 'न सेवन्ते'-
न नत्प्रमद्गमपितर्यन्त न एवंभूता जना-इतरजनातीता
साधय आर्त्तै-प्रथमं मोक्षोऽशेषद्वन्द्वोपरमरूपो येषां ते आ-
दिमोक्षा । दुःखधारणे आदिमोक्षा एव तेऽत्रगन्तव्या । इदं
मुक्तं भवति-सर्वाविनयास्पदभूत स्त्रीप्रसङ्गे यैः परित्यक्तस्त

एवादिमोक्षाः प्रधानभूतमोक्षस्य पुरुषार्थोद्यता आदिशश्ट-
स्य प्रधानवाचित्वात् । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० ।

आइय-आचित-त्रि० । आ-चि-क्त-आप्रोते, (व्याप्ते,)
ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० । गुम्फिते, ग्रथिते, “तुलापलशतं ता-
सां, विशत्याभार आचित” इत्युक्तेर्भारत्मके द्विसहस्रपल-
मानं, ‘आचितं दश भारा स्यात्, शाकटो भार आचित’
इत्युक्ते दशभारमानं, न० । शाकटभारं, । पुं० । परिमाणवा-
चकत्वात्तन्मितेऽपि । संगृहीते, छेत्ते च । वाच० ।

आइयण-आदान-न० । ग्रहणे, प्रश्न० ३ आभ० द्वार । वाच० ।
आइयत्तिय-आदियात्रिक-पुं० । आर्त्तौ यात्राऽस्येति सार्थ-
वाहादीनामारक्षके, वृ० ।

तस्याद्यौ भेदा यथा-

पुराणसावगसम्म-दिडि, अहामद् दाणमद्वे य ।

अणभिग्गहिए मिच्छे, अभिग्गहे अन्नतिरथी य ॥६२३॥

श्रु० १ उ० । (अस्या व्याख्या ‘सत्थवाह’ शब्दे सप्तम-
भागं वदते) (एतस्याशीनिभङ्गाः सार्थवाहवत् ते च
‘विहार’ शब्दे षष्ठे भागे ३२ अधिकाराङ्के द्रष्टव्याः)

आइ (दि) यावण-आदापन-न० । ग्राहणे, “आदियावैनि”
आदापयन्ति-ग्राहयन्ति । सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

आइराय-आदिराज-पुं० । ऋषभदेवे, स्या० ६ ठा० ३ उ० ।
(अस्य वृत्तम् ‘उसह’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते ।)

आइल-आविल-त्रि० । आ-विल् । भेदनं, क० । अस्वच्छे,
कालुष्ययुक्ते, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । अस्वच्छस्य हि जलादे-
सम्यग्दृष्टिप्रसारभेदनात्तथात्वम् । भेदके, त्रि० । वाच० ।

आइल्ल-आदिम-त्रि० । आद्ये, आ० २८ गाया । स० ।
सू० प्र० ।

आइल्लचन्द-आदिमचन्द्र-पुं० । उत्तरोत्तरहीपसमुद्रचन्द्रा-
पक्ष्या पूर्वपूर्वहीपसमुद्रचन्द्रे, सू० प्र० ।

तस्य तथात्वम्-

धातइसंडपभितिसु, उदिड्वा तिगुणेत्ता भवे चंदा ।

आदिल्लचंदसहिता, अणंतराणंतरे सेत्ते ॥ ३३ ॥

सू० प्र० १६ पाहु० १०० सूत्र ।

(अन्यथा व्याख्या ‘जोइसिय’ शब्दे ४ भागे वक्ष्यते)

आइल्लसूर-आदिमसूर्य-पुं० । उत्तरोत्तरहीपसमुद्रसूर्या-
पक्ष्या पूर्वपूर्वहीपसमुद्रसूर्ये सू० प्र० १८ पाहु० । (अन्य
तथात्वमत्रैव ‘आइल्लचंद’ शब्दे गतम् ।)

आई (ती) (दी) ण-आजिन-न० । मूषकादिचर्मनिष्पन्न
वस्त्रं, आचा० २ श्रु० २ अ० ६ उ० । हीपविशेषे, समुद्र-
विशेषे च । पुं० । जी० ३ प्रति० ४ अत्रि० ।

आदीन-न० । आ-समन्तादीनम् । अत्यन्तदीनतायाम्,
सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

आईणग-आजिनक-न० । चर्ममये वस्त्रविशेषे, रा० । तत्र
स्वभावान्निकोमलं भवति । आ० १ श्रु० १ अ० । परि-
कर्मिनकर्मणि, कर्म० २ कर्म० । ज्ञा० । आ० प्र० । नि० ।

। जी० । “ आर्हणग्रहणवृत्तवणीयतूनफामे ” भ० ११ श० ११ उ० । “ आर्हणाय वा आर्हणपधराणि वा० ” (सूत्र-१०-११-१२ +) “ अजिणं चम्मं तम्मि जे कीरंति ते ‘ आर्हणा-सि ’ ति । नि० चू० ७ उ० ।

आर्हणभद्र-आजिनभद्र-पुं० । आजिने द्वीपे, आजिनभद्राजिनमहाभद्रौ । आाजनद्वीपस्थे देवे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।
आर्ह (दी) णभोइ (नू)-आदीनभोजिन्-पुं० । पतितपिण्डापजीविनि, सूत्र० ।

आदीणभोई वि करेति पावं,

मंता उ एगंतममाहिमाहु ॥ ६ ॥

आदीनभोज्यपि पापं करोतीति । उक्तं च-“ पिंडोलगेव दुस्सीले, णरगाओ ण मुञ्चई ” स. कदाचित् शोभनमाहारमलभमानो ऽहत्वादातरौद्रध्यानोपगताऽध-सप्तम्यामप्युत्पद्यते, तद्यथा-असावेव राजगृहनगरोत्सवनिर्गन्जनममूहवैभारिगारशिलापातनाद्यत. स देवात्स्वयं पतित पिण्डापजीवीति, तद्वचमादीनभोज्यपि पिण्डोलकादिषज्जन. पापकर्म करोतीत्येवं मत्वा-अवधार्य एकान्तनात्यन्तेन च यो भावरूपो ज्ञानादिसमाधिस्तमाहु संसारोत्तरणाय तीर्थ-करगणधरादयः । सूत्र० १ श्रु० १० अ० ।

आर्हणमहाभद्र-आजिनमहाभद्र-पुं० । आजिनद्वीपस्थे देवे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

आर्हणमहावर-आजिनमहावर-पुं० । आजिनसमुद्रस्थे देवे, आजिनवरसमुद्रस्थे देवे च । जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

आर्हणवर-आजिनवर-पुं० । द्वीपविशेषे, समुद्रविशेषे च । आजिनसमुद्रस्थे देवे, आजिनवरसमुद्रस्थे देवे च । जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

आर्हणवरभद्र-आजिनवरभद्र-पुं० । आजिनवरद्वीपस्थे देवे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

आर्हणवरमहाभद्र-आजिनवरमहाभद्र-पुं० । आजिनवरद्वीपस्थे देवे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

आर्हणवरोभास-आजिनवरावभास-पुं० । द्वीपविशेषे, समुद्रविशेषे च । जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

आर्हणवरोभासभद्र-आजिनवरावभासभद्र-पुं० । आजिनवरावभासद्वीपस्थे देवे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

आर्हणवरोभासमहाभद्र-आजिनवरावभासमहाभद्र-पुं० । आजिनवरावभासद्वीपस्थे देवे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

आर्हणवरोभासमहावर-आजिनवरावभासमहावर-पुं० । आजिनवरावभाससमुद्रस्थे देवे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

आर्हणवरोभासवर-आजिनवरावभासवर-पुं० । आजिनवरावभाससमुद्रस्थे देवे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

आर्ह (दी) णवित्ति-आदीनवृत्ति-पुं० । आ-समन्ताहीना-करुणास्पदा वृत्ति-अनुष्ठान यस्य रूपणवनीपकांदरित्यर्थ । अत्यन्तदीनवृत्तिके रूपणवनीपकादौ, सूत्र० ।

आदीणवित्तिव करेति पावं,

मंता उ एगंतसमाहिमाहु ॥ ६ ॥

३

‘ आदीणवित्ति ’ त्यादि आदीनवृत्तिरपि पापं कर्म करोती-त्येष मत्वा एकान्तन भावनामाधिमाहु संसारोत्तरणाय तीर्थकरगणधरादयः । सूत्र० १ श्रु० १० अ० ।

आर्ह (दी) णिय-आदीनिक-पुं० । आ-समन्ताहीनमादीनं तद्विद्यते यस्मिन् । अत्यन्तदीनसत्त्वाश्रये, सूत्र० ।

आदीणियं दुक्कडियं पुरत्था ॥ ६ ॥

आदीनिकं दुष्कृतिकं पुरस्तात्-पूर्वजन्मनि यन्नरकगममयोग्य चरितं कृतं तत्प्रतिपादयिष्ये । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० ।

आर्हण-आर्जीरण-त्रि० । आजि-संग्रामस्तमोरयति-प्रेरयति क्षिपाति जयतीति यावत् । राज्यावस्थायां संग्रामजतरि, संथा० ६६ गाथा ।

आर्हिल-आचील-पुं० । उद्गाले, ताम्बूलसंघन्धिनमुद्गालम्-आचीलं तत्र मुञ्चति । चीलस्य जिनमन्दिरे परित्यागे तीर्थकुदाशानाना भवति । प्रव० ३८ द्वार ।

आर्हवमाण-आदीप्यत्-त्रि० । प्रकाशमाने, महा० २ अ० ।

आउ-अप्-खी० । बहुव० आप्-क्लिप्-इत् । वाच० । “ गो-णादयः ” ॥ २ ॥ १७५ ॥ इति हैमप्रकृतसूत्रेण निपातितः । प्रा० । प्रवलक्षणे महाभूतविशेषे, “ आप्त्वयोगादापस्ताश्च रूपर-सस्पर्शसंख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविभागपरत्वापरत्वगुरुत्वस्वाभाविकद्रवत्वस्नहवगवत्यस्तासु च रूपं शुक्लं च, रसो मधुर एव, स्पर्शः शीत एव ” इति वैशेषिका (सूत्र०) ।

“ रसतन्मात्रादापा रसरूपस्पर्शवत्य ” इति. श्लेषमासुगृह्यलक्षणा आप ” इति च सांख्या । सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० । (एतन्निराकरणं ‘ महाभूय-’ शब्दे षष्ठ्यभागे करिष्यते) “ अप्रां स्थानं रमन ” रसनन्दिर्यमिति । सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

तासा जीवत्वम्-“ सात्मकममो भौमं, भूमिखनेन स्वाभाविकसभवाद्. ददुग्यत् ” । अथवा-“ सात्मकमन्तरिक्त्वादकं स्वभावतो व्यामसभूतस्य पातात्, मत्स्यवत् ” । आह च-“ भूमिखलय साभाविय-संभवआ ददुगुरा व्व जलमुत्तं । (सात्मकत्वनेति) अथवा-मच्छेदा व्व सहा-ववोममंभूय-पायाओ ” ॥ १ ॥ इति । स्था० १ ठा० । “ आऊ वि जीवा ” ॥ ७ ॥ आपश्च-द्रव्यलक्षणा जीवा । सूत्र० १ श्रु० ७ अ० । (७ गाथाया व्याख्या ‘ कुमील ’ शब्दे ३ भागे ६०६ पृष्ठ करिष्यते) (अत्र यद्बहुवचनं तत् ‘ आउ-काह्य ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे द्रष्टव्यम्) जलनामकं द्रव-विशेषं, तदधिष्ठातृकं पूर्वापादानक्षेत्रं च । आपो जलनामा देवस्तन पूर्वापादानायमिति प्रसिद्धम् । ज० ७ वक्ष० । स्था० ।

“ पुष्वासादा आउदेवताए ” (सूत्र-४६ ५) । सू० प्र० १० पाहु० १२ पाहु० पाहु० । ननु स्वस्वामिभावस्त्वन्धप्रति-पादकभावमन्तरेण कथं देवतानाम्ना नक्षत्रनाम सम्पद्यते ? उच्यते-अधिष्ठानरि अधिष्ठयस्थोपचाराद् भवतीति । ज० ७ वक्ष० । “ दो आऊ ” (सूत्र-६० ५) स्था० २ ठा० ३ उ० ।

आतु-पुं० । अत् उण् । भेलके, उहणे, वाच० ।

आहु (गु)-पुं० । आभिलाषायाम्, आ०क० १ अ० । (इच्छाग ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागेऽस्य व्युत्पत्तिः)

आयुस्-न० । प्रतिसमयं भोग्यत्वेनायातीत्यायुः । नि० चू० ११

३० । स्वकीयावसरे एति च, आयाति चेत्यायु । स्था० ४
 ठा० २ उ०। उ०। एति-गच्छत्यनेन गत्यन्तरमित्यायु, यद्वा-
 एति-आगच्छति प्रतिबन्धकता स्वकृतकर्मावासनरकादि-
 दुर्गन्तनिष्कमितुमनसोऽपि जन्तोरित्यायु । उभयत्राप्यौणा-
 दि नोऽणुसप्रत्ययः । यद्वा-आयाति भवाद्भवान्तरं संक्रमतां
 ज तूना निश्चयेनादयमागच्छतीति पृषोदरादित्वादायु शब्द-
 निम्नि । यद्यपि च सर्वे कर्मोदयमायाति तथाप्यस्त्यायुषो
 विशेषो, यत शेष कर्मवद्दं चर्किचिन्तस्मिन्नेव भवे उदय-
 मायाति, किंचित्तु-प्रदेशोदयभुक्तं जन्मान्तरंऽपि स्वविपाकन
 उदयमायात्येव इत्युभयथाऽपि व्यभिचारः आयापि त्वय
 नास्ति वदस्य तस्मिन्नेव भवे वेदनात् जन्मान्तरसंक्रान्तौ तु
 स्वविपाकतोऽवश्यं वेदनादिति विशिष्टन्यैवोदयागमनस्य
 विवक्षितन्यात्तस्य वायुष्येव सद्वावात्तस्यैवैतन्नाम । अथवा-
 आयात्युपभोगाय तस्मिन्नुदिने सति तद्भवप्रयोग्यानि
 सर्वाण्यपि शेषकर्माणीत्यायु । कर्म० १ कर्म० । प्रव० ।
 अथवा-आ-समन्तादेति-गच्छति भवाद्भवान्तरसंक्रान्तौ
 जन्तूना विपाकोदयमित्यायु । प०सं० २ द्वार । दशा० ।
 जीवितविपाकवेद्ये भवोपग्राहिणि कर्मविशेषे, जं० ४ वक्त० ।
 उ०। विश० । एतद्रूपं च-“ दुःखं न देह आऊ न वि य
 सुह देह चउसु वि गईसु । दुःखलुहाणः।ऽऽधार, धरेइ देहद्वियं
 जीव ॥ १ ॥ ” इति । स्था० २ ठा० ४ उ० । आयुर्भवस्विति-
 हतव' कर्मपुद्गला । आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । जीविते,
 स्था० ८ ठा० ३ उ० । तच्च चिरकाल शरीरसंभ्यन्धः । तं० ।
 स्था० ।

विषयसूचनार्थमाधिकारगङ्गा —

- (१) आयुषो नामादिभेदतो दशविधत्वम् ।
- (२) आयुष अनिप्रियत्वम् ।
- (३) आयुष पूर्वाष्टमीतायुष पुनरनागमनं च ।
- (४) सर्वेषामायुष अल्पत्वमनित्यत्वं च ।
- (५) आयुष सप्तधा भेदानं तदुदाहरणानि च ।
- (६) आयुष स्योपक्रमनिरूपक्रमभेदाद् द्वैविध्यम् ।
- (७) आयुषोऽल्पदीर्घशुभादिभेदाद् बहुविधत्वं, तत्कारणानि च ।
- (८) आयुष्कर्मणो जीवितहेतुत्वम् ।
- (९) आयुषो द्विविधत्वं प्रकारान्तरेण ।
- (१०) प्रत्याख्याना-प्रत्याख्यानतदुभयनिर्वर्तितायुष्कत्वं जी-
 वानाम् ।
- (११) जीवानामभोगाऽनाभोगनिर्वर्तितायुष्कत्वमायुषश्चा-
 तुर्विध्यं च ।
- (१२) अनन्तरोपपन्नकादीना नैरयिकादीनामायु ।
- (१३) असन्नजिजीवानामायु ।
- (१४) एकान्तबालैकान्तपण्डितबालपरिडनानामायु ।
- (१५) क्रियावाद्यादिजीवाना सन्नेश्यादिजीवाना चायुः ।
- (१६) रूपपात्रिकादिभ्यगृहपृथ्यादिक्रियावाद्यादिजीवाना-
 मायु ।
- (१७) धानिनामधानिना विमङ्गधानिनां सवेदकादेऽकक्रिया-
 वाद्यादिजीवाना, क्रियावाद्यादिनैरयिकादीना चाऽऽयु ।
- (१८) अनन्तरोपपन्नाऽऽदिक्रियावाद्यादीनामायु ।
- (१९) भविकजीवाना नैरयिकादिप्रपद्यमानाना सायुष्कत्वम् ।
- (२०) भविकजीवाना नैरयिकादिप्रपद्यमानानामायुष्कारण-
 प्रतिपद्यदनादि ।

(२१) अनन्तरमुद्गत्योत्पद्यमाननैरयिकादीनामायुप्रतिसंवेद-
 नादि ।

(१) तच्चायुर्नामादिभेदतो दशधा । तद्यथा—

“नामं ठवणा द्विष,
 ओहे भव तन्मवे य भोगे य ।
 संजमे जस अ किन्ती,
 जीवियं च तं भवई दसहा ॥ १ ॥ ”

तत्र नामस्थापने सुगुणे । 'द्विष' ति-द्रव्यमेव सचेतनादिभेदं
 जीवितव्यहेतुत्वाज्जीवितं द्रव्यजीवितम् । ओद्यजीवितम् ना-
 रकाद्यविशेषतायुर्द्रव्यमात्र सामान्यजीवितं भवति, नारका-
 दिभवविशिष्ट जीवितं भवजीवितं नारकजीवितमित्यादि,
 'तन्मवेय' ति-तस्यैव पूर्वभवस्य समानजातीयतया सम्ब-
 न्धिजीवितं तद्भवजीवितम्, यथा मनुष्यस्य सतो मानुषत्वे-
 नोत्पन्नस्येति, भोगजीवितं चक्रवर्त्यादीनाम्, संयमजीवितं
 साधूना, यशोजीवितं-कान्तिजीवितं च यथा महावीरस्येति,
 जीवितञ्चायुरेवेति । स्था० १ ठा० १ सूत्र टी० ।

(२) आयुश्च सर्वेषामतिप्रियं तथैवोक्तम्—

“ तृणायापि न मन्वन्ते, पुत्रदारार्थसम्पदः ।
 जीवितार्थं नरास्तेन, तेषामायुरतिप्रियम् ॥१॥ ” इति । स्था०
 १ ठा० १ सूत्र टी० । संया० ।

सन्वे पाणा पियाउया सुहमाया दुक्खपडिकूला अप्पि-
 यमहा पियजीविणो जीविउकामा सन्वेसिं जीवियं पियं ।
 (सूत्र-८०+)

प्राणशब्देनात्राभेदोपचागतद्वन्त एव गृह्यन्ते सर्वे प्राणिनो
 जन्तवः प्रियायुष प्रियमायुर्येषां ते प्रियायुष । ननु च सिद्धे-
 व्यभिचारः, न हि ते प्रियायुषस्तदभावात्; नैप दापो, यतो
 मुख्यजीवादिशब्दव्युदासेन प्राणशब्दस्यापचरितस्य ग्रहणं
 ससारिप्राण्युपलक्षणार्थमिति । यत्किञ्चिदेतत् । (आचा०)
 'जीविउकामा' यत एव प्रियजीविनोऽत एव दीर्घकाल जीवि-
 तुकामा दीर्घकालमायुष्काभिलाषिणो दु खाभिभूता अप्यन्त्यां
 दशामापन्ना जीवितमवाभिलषन्ति, उक्तञ्च-“रमइ विहवी वि-
 सेसे ठिइमत्तं थेव चित्तरो महइ । मगइ सरोरमहणां. रोगी
 जीए ष्चय कयत्थो ॥१॥ ” तदेवं सर्वोऽपि प्राणी सुखजीवि-
 ताभिलाषी । (आचा०) कस्य कियदायुरिति जिज्ञासाया च-
 तुर्यभागस्थ 'ठिइ' शब्दो वीक्षणिय) प्राणिना जीवितमत्यर्थं
 दयितमित्यतो भूयो भूयस्तदेवापदिश्यत इत्यन आह- सन्वे
 सिमि' त्यादि-सर्वेषामविगानेन 'जीवितम्' असंयमजीवितं
 प्रिय दयितम् । आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

जीवियं पुढो पियं इहमेगसिं माणवाणं खेत्तवत्थुममायमा
 णाणं आरत्तं विरत्तं मणिकुंडलं सह हिरण्येण इत्थि
 याउ परिगिज्झ तत्थेव रत्ता ण एत्थ तवो वा दमो वा
 णियमो वा दिस्सइ संपुण्णं बाले जीविउकामे लाल-
 प्पमाणे मूढे विप्परियाममुंवेति । (सूत्र-७६+)

'जीवितम्'-आयुष्कानुपरमलक्षणमसंयमजीवितं वा पृथ-
 गिति प्रत्येक प्रतिप्राणि प्रिय-दयितं चल्लभम् 'इहे' ति-अस्मिन्
 ससारे एकेषाम्-अविद्योर्पहतचेतसां मानवानामिति उपलक्ष-

एतदर्थत्वात् प्राणिनां, तथाहि-दीर्घजीवनार्थं तास्ता रमाय-
नादिका सस्वोपभातकारिणी. क्रिया कुर्वन्ते। आचा० १श्रु०
२ अ० ३ उ० ।

(३) आयु पुष्टिश्च यथा भवति तथा—

षिद्धमधुरेहि आत्रो, च्छमति देहिदिया मेहा ।

अत्यति जत्थ गत्यति, सट्टातिसु वीहगादीया ॥२५८॥

चोदक आह-कथमायुष पुष्टिः, आचार्य आह । यथा
देवकुरोरुत्तरास्तु तत्रस्य स्निग्धगुणत्वादायुषा दीर्घत्वं सु-
षमसुषमायां च कालस्य स्निग्धत्वाद् दीर्घत्वमायुषस्तथा-
इहापि स्निग्धमधुराहारत्वात् पुष्टिरायुषो भवति । सा च
न पुद्गलवृद्धेः, किंतु-युक्तप्रासग्रहणात्, क्रमेण भोगेनेत्यर्थः ।
नि० चू० ११ उ० ।

गत चायुर्न पुनरावर्त्तते । उक्तं च-

“ भवकोटीभिरसुलभं, मानुष्य प्राप्य क प्रमादो मे ।

न च गतमायुर्भूय, प्रत्येत्यपि देवराजस्य ” ॥ १ ॥

‘ नो ’ नैव ससारे सुलभ-सुप्रापं सयमप्रधान जीवितं,
यदि वा-जीवितम्-आयुश्चुटित सत् तदेव संधातु न श-
क्यते, इति वृत्तार्थः । सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

(४) अल्पमनित्यं चायु सर्वेषाम् । तन्नानित्यत्व यथा-

दुमपत्तए पंडुगए, जह निवडइ राइगणाण अच्चए ।

एवं मणुआण जीवियं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥१॥

(अस्या गाध्या व्याख्या ‘ जीविय ’ शब्दे चतुर्थभागे
१५६ पुष्टं वक्ष्यते) उक्त० १० अ० ।

जीवशतब्देन शरीरमुच्यते । यदाह निर्युक्तिकार-—

परियट्टिय लावन्नं, चलंतसंधिं मुअंतविटगं ।

पत्तं च वसणं पत्तं, कालप्पत्तं भणइ गाहं ॥ ३०७ ॥

जह तुज्जे तह अम्हे, तुज्जे वि अ होहिहा जहा अम्ह ।

अप्पाहेइ पडंतं, पडुअपत्त किमलयाणं ॥ ३०८ ॥

न वि अत्थि न वि अ होही, उल्लावो किसलपएडुपत्ताणं ।

उवमा खलु एस कया, भवियजणविवोहणट्टाए ॥३०९॥

उक्त० पाई० १० अ० ।

(आसा गाथानां व्याख्या ‘ दुमपत्त ’ शब्दे चतुर्थभागे द्र-
ष्टव्या ।) यथा हि किशलय्याणि पारडुपत्रेण अनुशिष्यन्ते
तथा अन्योऽपि यौवनगर्वितोऽनुशासनीयः ।

अथाऽऽयुषोऽनित्यत्वमाह—

कु(कू)सग्गे जह ओसविंदुए, थोव चिड्डइ लंबमाणए ।

एवं मणुयाण जीवियं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥२॥

हे गौतम ! समयमात्रमपि मा प्रमादी । तत्र हेतुमाह ।
यथा-कुशस्याग्रे अवश्यायविन्दुर्लम्बमान सन् स्तोक-स्तोक-
काल तिष्ठति वातादिना प्रेथमाण सन् पतति तथा मनु-
ष्याणां जीवितम्-आयुस्स्थिरं क्षयम् । एव आयुषोऽनित्यत्वं
ज्ञात्वा घर्षे प्रमादो न विधेय इत्यर्थः । उक्त० १ अ० ।
‘ आयुषि बहुपसर्गे, वाताहतसलिलबुद्बुदानितरं । उच्छृ-
स्य निश्वसिति यः, सुप्तो वा विबुध्यत तच्चित्रम् ” ॥१॥ पं०
सू० ३ सूत्र टी० ।

आयुष अल्पत्वं यथा—

अप्यं च खलु आउयं इहमेगोसिं माणवाणं । (सूत्र ६२+)

अल्पं-स्तोक चशब्दाऽधिकवचन, खलुरवधारणे, आयु-
रिति-भवस्थितिहेतव कर्मपुद्गला । ‘ इहे ’ नि-संसारे-
मनुष्यभवे-वैकेपां-केपाचिदेव मानवानां-मनुजानामिति प-
दार्यो, वाक्यार्थ — ‘ इह ’ अस्मिन् संसारे केपांचिन्मनु-
जानां लुल्लकभवोपलक्षितान्तर्मुहूर्त्तमात्रमल्पं स्तोकमायु-
र्भवति । चशब्दादुत्तरांतरसमयादिवृद्ध्या पल्यापमत्र-
यावसानेऽप्यायुषि तत्र खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्संयम-
जीवितमल्पमेवेति । तथा हि-अन्तर्मुहूर्त्तादारभ्य देशानपूर्व-
कोटि यावत्संयमायुष्कं तच्चाल्पमेवेति । अथवा-त्रिपल्यो-
पमस्थितिकमप्यायुरल्पमेव, यतस्तदप्यन्तर्मुहूर्त्तमपहाय स-
र्वमपवर्त्तत । उक्तञ्च—

“ अद्धा जागुकोसे, वंदित्ताभोगभूमिए सुलहुं ।

सव्वप्पजीवियं व-ज्जइ तु उव्वट्टिया दाएह ॥ १ ॥ ”

अस्यायमर्थ-उत्कृष्टे योगे-बन्धाध्यवसायस्थाने आयुषो यो
बन्धकालोऽद्धा(समयः) उत्कृष्ट एव त वध्वा क भोगभूमिके-
पु देवकुर्वादिजेपु, तस्य क्षिप्रमेव सर्वालपमायुर्वर्ज्यित्वा
द्वयो-नित्यंमनुष्ययोरपवृत्तिका अपवर्त्तनं भवति, एतच्चा-
पर्याप्तकान्तर्मुहूर्त्तान्तर्द्रष्टव्यं, तत ऊर्ध्वमनपवर्त्तनमेवेति ।
(आचा०) उक्तञ्च—

“ स्वतोऽन्यत इतस्ततोऽभिमुखधावमानापदा-

महो निपुणाता नृणा क्षणमपीह यर्जावितम् ।

मुखे फलमतिक्षुधा सरसमल्पमायोजितं,

कियच्चिरमचर्चितं दशनसंकटाम्ये स्थितम् ? ॥ १ ॥

उच्छ्वासावधय प्राणा, स चाच्छ्वान् समीरणात् ।

समीरणं च चलनात्, क्षणमप्यायुर्दुसुतम् ॥ २ ॥ ”

इत्यादि । येऽपि दीर्घायुष्कस्थितिका उपक्रमणकारणाभावे
आयु स्थितिमनुभवन्ति तेऽपि मरणादप्याधिकां जराभिभूत-
विग्रहा जघन्यतरामवस्थामनुभवन्ति । आचा० १ श्रु० २ अ०
१ उ० ।

वर्षशतायुष्कस्यायुषोऽल्पत्वमेव । तद्यथा—

आउसो से जहानामए केइ पुरिसे एहाए कयवलिकम्मे
कयकोउयमंगलपायाच्छित्ते सिरसि एहाए कंठे मालाकडे
आविद्धमणिसुवन्नं अहयसुमहग्धवत्थपरिहिए चंदणोक्कि-
न्नगायसरीरे सरससुरहिगंधगोसीसचंदणाणुलित्तगत्ते सुइ-
मालावन्नगविलेवणे कप्पियहारद्धहारतिसरयपालं वपल्व-
माणे कडिसुत्तयसुकयसोहे पियद्धगेविज्जअंगुलिज्जगल-
लियंगयललियकयाभरणे नाणामणिकणगरयणकडगत्ते-
डियथंभियभुए अहियरुवसस्सिरीए कुंडलुज्जोवियाणंणं
मउडदित्तिसिरए हारुत्थयसुकयरइयवत्थे पालवपलं वमाण-
सुकयपडउत्तरिजे मुदियापिगलंगुलिए नाणामणिकण-
गरयणविमलमहरिहनिउणोचियमिसमिंमंतविरइयसुसिल-
ट्टविसिद्धलद्धआविद्धवीरवलए- । किं बहुणा कप्परुक्खो
विव अलं कियविभूसिए सुइपयए भवित्ता अम्मोपियरो

अभिवाद्दृज्जा । तए णं तं पुरिमं अम्मापियरो एवं
वइज्जा-जीव पुत्ता ! वासमयंति तं पियाइं तस्म नो
बहुयं भवइ कम्हा वासमयं जीवंतो वीसं जुगाइं जीवइ
१, वीसं जुगाइं जीवंतो दो अयणसयाइं जीवइ २, दो
अयणमयाइं जीवंतो छ उऊनयाइं जीवइ ३, छ उऊ-
सयाइं जीवंतो वारममामसयाइं जीवइ ४, वारममाससयाइं
जीवंतो चउवीमं पक्खमयाइं जीवइ ५, चउवीमं पक्ख-
सयाइं जीवंतो छतीमं राइंदिअमहस्साइं जीवति छतीसं
राइंदियसहस्साइं जीवंतो दसअमीयाइं मुहुत्तसयमहस्साइं
जीवइ ६, दस अमीयाइं मुहुत्तसयसहस्साइं जीवंतो चत्तारि
ऊमामकोडिमए सत्त य कोडिओ अडयालीसं च सयस-
हस्साइं चत्तालीसं च सहस्साइं जीवइ ७ । (सूत्र-१६+)

अथ यदि तस्य पुत्रस्य वर्षशनप्रमाणमायु म्यात्तदा सजी-
वति, नाऽन्यथेति, तदापि च आयु 'आइं' नि-अलंकारं तस्य-
वर्षशतायु पुरुषस्य न बहुक-वर्षशताधिकं भवति, कस्मात् ?
यस्माद्वर्षशन जीवन् विशानयुगानि एव जीवति, निरुप-
क्रमायुष्कत्वात् १, विशानयुगानि जीवन् पुरुषा द्वे अ-
यनशन जीवति २, द्वे अयनशन जीवन् जीव- पद्भ्यनु-
शनानि जीवति ३, पद्भ्यनुशनानि जीवन् जन्तु द्वादश
मान्शनानि जीवान् ४, द्वादश मान्शनानि जीवन् प्राणी
चतुर्विंशतिपक्षशनानि २४०० जीवति ५, चतुर्विंशतिपक्ष-
शनानि जीवन् पदत्रिंशद्दहारात्रसहस्राणि ३६००० जीवति
रुस्व. ६, पदत्रिंशद्दहारात्रसहस्राणि जीवन् असुमान् दश
मुहूर्तलक्षानि अशीतिमुहूर्तसहस्राणि १०००००० जीवति
७, दशलक्षमुहूर्तानि अशीतिमुहूर्तसहस्राणि जीवन् देह-
घारी चत्वारि उच्छ्वासकोटिशतानि सप्तकोटि- अष्टवत्वा-
रिंशच्छतसहस्राणि चत्वारिंशत्सहस्राणि च ४०७४२४००००
जीवति देहभृत् ८ । तं ।

(५) आयुश्च सप्तत्रय भिद्यते । तद्यथा—

अजम्ब्रसाणनिमित्ते. अ.हारे त्रैयणापराधाए ।

फामे आणापाणू, सचविहं भिज्जए आउं ॥ २०४१ ॥

अनिहर्षविपादाभ्रगमधिकमत्रसानं चिन्तनमध्यवसानं त-
स्माद्भिद्यते-स्रण्यन-उपक्रम्यते आयु-अनिशयेन हृदयसं-
रोधात् । अथवा-रागस्नेहभयभेदादध्यवसानं विधा, तस्मा-
दायुर्भिद्यते (विशे०) निमित्तं दण्डकशादिकं वदयति, तत्र
च सत्यायुर्भिद्यते । तथा-आहारे समधिके अभ्यवहृते, वे-
दनायां, चातिशयवत्या, शिरोऽक्षिकुक्ष्यादिप्रभवायां, परा-
घाते च गर्तपातादिसमुत्थ, तथा-स्पर्शे भुजङ्गादिसवन्धिन,
त्रया-प्राणपानयोश्च अनराधे सत्यायुर्भिद्यते । इति एव सप्त-
विधं-मसभि प्रकारै प्राणनामायुर्भिद्यते-उपक्रम्यते इति ।
विशे० ।

एतेषां क्रमेरोदाहरणानि । तत्र रागाद्यध्यवसानेन

क्षीयते आयु —

“ एकस्य कस्यचिद् गावो, हियन्ते स्म मलिम्बुवै ।

पौलनाय गवां जग्मु, पत्तयस्तस्कराननु ॥ १ ॥

वांलना वालयित्वा गा-स्तत्रैकमन्तरुण पुमान् ।
गृहीताङ्ग इवानङ्ग-मृष्टपितो ग्राममध्यगात् ॥ २ ॥
तत्रैका ग्रामतरुणी, तमपीप्यत्पय परम् ।
शिगा धूनयतोऽप्यस्य, निवृत्त्यै न न्यवर्त्तत ॥ ३ ॥
स उन्थाय युवा यामी-त्सा तु तद्रूमोहिता ।
अनुगगमहाधूर्त्त-क्षिप्तचूर्णैव तद्वशा ॥ ४ ॥
निर्धर्यायन्ती तमवास्थात्, तन्मयत्वमिन्वयुषी ।
अदृश्यत्वं गते तस्मिन्-स्तस्या. प्राणास्तमन्वगुः ॥ ५ ॥”

स्नेहाध्यवसानेनाप्यायु क्षीयते—

“ एकस्य वणिजो यूत . प्रयमी प्रौढयोवना ।
द्वयोरपि तयो स्नेह , काऽपि वाचामगोचर . ॥ १ ॥
स वाणिज्याय गत्वाऽय. प्रत्यावृत्त. समेष्यति ।
एकाहेन निजावास, यावत्तावत्पगस्परम् ॥ २ ॥
वयस्याश्चिन्तयामासु , स्नेह. सत्योऽनयोर्न वा ।
पूर्वमेकस्ततो गत्वा, तस्य कान्तामवोचत ॥ ३ ॥
मृत्नस्तव पनिर्भद्र !, श्रुत्वा वज्राहंनय सा ।
सत्यं सत्यमिदमिति पृष्ठा वारत्रयं मृता ॥ ४ ॥
तन्स्वरूपं च वणिजे कथितं माऽपि नत्तत्वात् ।
एकोऽपि प्राप पञ्चत्व-मंत्रं प्रेम्णायुष क्षय ॥ ५ ॥”

भयाध्यवसानेनाऽप्यायु क्षीयते. यथा—

“ नगरी द्वारवत्यामी-न्मर्वा स्वर्णमयालया ।
अन्न समुद्रमौर्वाग्नि-भेज यत्प्रतिविम्बनाम् ॥ १ ॥
जेतुं पौगङ्गनास्येन्दुन् . यत्र स्वप्रतिपन्थिन ।
स चन्द्रमेनश्चन्द्राऽस्थात् , शालशीर्षावलीमिषात् ॥ २ ॥
वासुदेवोऽभवत्तत्र , वसुदेवन्पाङ्गज ।
देवकीकुक्षिकामार-कलहंम क्षिनीश्वर ॥ ३ ॥
द्विप पौरुषवन्नोऽपि यद्वलैरवना कृता ।
स्राष्ट्वयत्यासकरणा-जिज्ञं सृष्टापि तै स्फुटम् ॥ ४ ॥
सूनु स्तनंधयं धाप-यन्तीं स्त्रीं वीक्ष्य काञ्चन ।
अघृतिं देवकी चक्रे पृष्टारिष्टारिणा क्षणात् ॥ ५ ॥
अघृतिं किं विद्यतेऽम्ब !, तयोर्लं जान जातु मे ।
तनूजन न वक्षोज—पय. केनाप्यपीयत ॥ ६ ॥
वासुदेवोऽवदन्मात !, मा कार्षीस्त्वमिहाघृतिम् ।
कारायध्यामि ते पुत्र-प्राप्तिमाराध्य देवनाम् ॥ ७ ॥
देवताऽऽराधिताऽवादी-दिव्य सूनुर्भविष्यति ।
अभूश्च तनुभूस्तस्या, नान्यथा देवतावच ॥ ८ ॥
गजसुकुमाल इति , नाम चक्रे कृतात्सवम् ।
सुना सामिलविप्रस्य , स युवा पर्यण.रयत ॥ ९ ॥
सोऽन्येद्यु स्वामिनो नेमे , श्रुत्वा धर्ममभूद् वनी ।
विजह स्वामिना सार्द्धं , नेर्ष्यस्तस्मिन्नभूद् द्विज . ॥ १० ॥
क्रमेण प्रभुभि. साकं , द्वारिका पुनरागमत् ।
प्रभुं पृष्ट्वा पितृवने, कायोत्सर्गेण संस्थित . ॥ ११ ॥
तथास्यं तत्र दृष्ट्वा तं , रुष्टो दुष्टा द्विजस्तत ।
निवेश्य कण्टक मूर्ध्नि , चिनाङ्गारैरपूरयत् ॥ १२ ॥
तत्कथं सहमानस्थो-त्पन्नं केवलमुज्ज्वलम् ।
अन्तकृत्केवालत्वेन , तदैव प्राप निर्वृतिम् ॥ १३ ॥
विष्णु प्रात. प्रभु नत्वा , साधूश्चापृच्छदच्छुधी ।
क मे वन्धु प्रभु साह , निश्यस्थात्प्रातमां वहि ॥ १४ ॥
वासुदेवो गतस्तत्र , परासुमवलोक्य तम् ।

कुपितः प्रभुमप्राप्ती-त्केनामारि प्रभुर्जगौ ॥ १५ ॥
विशन्नं स्वां पुरीं दृष्ट्वा, यस्य शीर्षं स्फुटिष्यति ।
कुटुम्बं प्रेष्य विप्रोऽपि, स्वयं याचन्निरेति सः ॥ १६ ॥
तावद् दृष्टो विशन् विष्णु-स्ततोऽतिभयसंभ्रमात् ।
ययौ पतितवत्कुम्भ-स्तन्मुण्डं शतखण्डिताम् ॥ १७ ॥
आ० क० १ अ० । आ० म० । (विस्तरतो गजसुकुमारक-
था- ' गजसुकुमाल ' शब्दे तृतीयभागे वक्ष्यते)

निमित्तादप्यायु क्षीयते, तन्नेकधा—

दंड-कस-सत्थ-रज्जू, अग्नी-उदगपडणं विसं वाला ।
सीउरहं अरह भयं, सुहा पिवासा य वाही अ ॥७२५॥
मुत्तपुरीसनरोहे, जिन्नाजिन्ने अ भोअणे बहुसो ।

घंसण घोलण पीलण, आउस्स उवकमा एए ॥७२६॥

दण्ड कस शस्त्र रज्ज्व अग्न्युदकयो. पतन विष व्याला -स-
र्पा शीतोष्णम् अरतिभयं क्षुत्पिपासा च व्याधिश्च मूत्रपुरीष-
निरोध जीर्णाजीर्णं च भोजने बहुश. घर्षणं चन्दनस्येव घोलनं
अङ्गुष्ठाङ्गुलिभ्यां यूकाया इव पीडनमिद्धादेरिष आयुष उ-
क्रमरूपत्वादुपक्रमा एते । कारणे कार्योपचारश्च यथा तरङ्ग-
लान्ववर्षति पर्जन्यः, यथा च-आयुर्घृतम् । (आ०क० १ अ०)
कथं दण्डादय उपक्रमहेतव इति चेत्, उच्यते-दण्डेन गाढ-
मभिघाते, कश्या-शस्त्रसङ्घादिना, रज्ज्वा गत्यादौ बन्धे,
अग्निना परिदाहे, उदके सर्वस्रोतसामन्त पूरणे, विषे भ-
क्षिते, व्याला -सर्पास्तेर्देशने, शीतोष्णेन च संस्पर्शतः, अ-
गत्या भयेन चान्तर्मनसि पीडासमुत्पत्तौ, क्षुधया अभक्षणे,
पिपासया हृदयगततालुशोषणे, मूत्रपुरीषनिरोधे शरीरस्रो-
भतः, जीर्णाजीर्णं नाम अर्द्धजीर्णं तस्मिन् सति अनेकशो भो-
जने रसोपचयात्, घर्षणं-चन्दनस्येव घोलनम्-अङ्गुष्ठाङ्गु-
लिगृहीतचाह्यमानयूकाया इव तस्मिन्, पीडनमिद्धादेस्तसि
अपि सति, भिद्यते आयुरित्येते सर्वेऽप्युपक्रमहेतवः । (आ०
म० १ अ० ॥७२५॥७२६॥ गाथाटी०) नन्वध्यवसानादीन्यपि नि-
मित्तान्येवायुषोऽपक्रमस्य तत्कोऽत्र भेदः ? सत्यं, किं (न्वान्त)
त्वितरेतरविचित्रोपाधिभेदेन भेदाद्विस्तरप्रियविनयानुग्रहा-
र्थत्वाद्वा न दोषः । विशेषे २०४३ गाथाटी० ।

आहारादिभिग्न्यायुर्भिद्यते—

“ बद्धरेको दिने कृत्वा, वारानष्टादशाशनम् ।
शूलेन म्रियते स्माशु, मृतश्चान्यः क्षुधा पुन ॥ १ ॥
दम्बेदनादिभिर्जाता, भूर्यासोऽपि गतायुषः ।
विचुदाद्युपघाताच्च, श्रूयन्ते बहवो मृता ॥ २ ॥
स्पर्शोऽप्यायु क्षयाय स्या-द्यथा त्वग्विषभोगिन ।
स्त्रीरत्नस्येव संस्पर्शो, यदि वा चक्रवर्त्तिन ॥ ३ ॥
ब्रह्मदत्ते मृतिं प्राप्ते, द्वादशे चक्रवर्त्तिनि ।
स्त्रीरत्नं तत्सुतोऽवादी-द्भोगान् भुङ्क्त्व मया सह ॥ ४ ॥
तयोक्तं न मम स्पर्शं, सह्यस्ते चक्रिणं विना ।
तं प्रत्याययितुं बाजी, मुख्याद्यावद् कटिं तथा ॥ ५ ॥
स्पृष्टः करेण तत्कालं, गलद्रेतः क्षयान्मृत ।
तथाऽप्यप्रत्यये तस्य, कृत्वा लोहमयं नरम् ॥ ६ ॥
परिरेभे सरन्ते च, दैवादाशु व्यलीयत ।
ततोऽभूत्प्रत्ययस्तस्य, दृष्टं को वा न मध्यते ॥ ७ ॥
प्राणापानानुरोधेऽपि मृत्युर्भवति देहिनाम् ।

यज्ञाऽऽदौ मार्यमाणानां, ह्यागानामिव याज्ञिकैः ॥ ८ ॥”
आ० क० १ अ० ।

आह—जति आउयबंधो उवक्कमिज्जाति । तेण कयविष्प-
णासो, अकयव्भागमो य होइ । कहं जेण वाससयं आउय
बद्धं सो तं सव्वं आउबंधं न भुजति, जहा तेण कयविष्प-
णासो तस्स य तत्थ मारिव्वण ज उरमउरति तेण अकय-
व्भागमो भवति । एस यदि दोसो भवति तो णत्थि मोक्खो
मोक्खगया वि पडंतु । उच्यते नाणस्स कथमुपालभ एक्को
वि दोसो न भवति । कहं जेण त सव्व वेदेति । कहं पलाल-
वट्टिदिद्धंतसाहया, जहा-पलालवट्टी इत्थसयदीहा अंते
पदीविया चिरेण डज्झति । पुञ्जिया तक्खणां चेव डज्झति ।
एसो से उवणतो । अहवा-अग्निक्कव्याधिनिदर्शनात् फल-
पाचननिदर्शनाच्चेति । आ० चू० १ अ० । यथा वर्षशतोप-
भोगाय काहपतं धान्यं भस्मकव्याधिपीडितस्याल्पेनापि
कालेनापि भुञ्जानस्य न कृत्तनाशो, नाप्यकृताभ्यागमस्तद्व-
प्रापीति । तथा चाह माध्यकारः—

“ कम्मोवक्कामिज्जइ, अपत्तकालमि जइ ततो पत्ता ।
अकयागमकयनासा, मोक्खाणासासया दोसा ॥ २०४७ ॥
न य दीहकालियस्स वि, नासो तस्साणुभूइतो खिणं ।
बहुकालाहारस्स च, दुयमग्गियरोगिणो भोगो ॥ २०४८ ॥
सव्व व पंदसतया, भुज्जइ कम्ममणुभावतो भइयं ।
तेणावसाणुभवे, के कयनासादयो तस्स ॥ २०४९ ॥
किंचिदकाले वि फलं, पाविज्जइ पच्चप य कालेणं ।
तह कम्मं पाइज्जइ, कालेण य पच्चप अन्नं ॥ २०५० ॥
जइ वा दीहा रज्जू, डज्झइ कालेण पुजिया खिणं ।
विततो पडओ सुस्सइ, पिडीभूतो उ कालेणं ॥ २०५१ ॥ ”

(विशेषे) (असां गाथाना व्याख्या ' उवक्कमकाल ' शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे करिष्यते) इत्यादि, ततो यथोक्तदोषानुप-
पत्तिरिति । आ० म० १ अ० । आयुश्च सोपक्रमायुषामेव
भिद्यते, न निरुपक्रमायुषाम् । आ० चू० १ अ० । आव० ।
(आयुर्हि द्विविधम्)-सोपक्रमायुषां सोपक्रमम्, निरुप-
क्रमायुषा निरुपक्रमम् । यदा ह्यसुमान् स्वायुषस्त्रिभागे त्रि-
भागत्रिभागे वा जघन्यत एकेन द्वाभ्या चोत्कृष्टतः सप्तभि-
रष्टभिर्वा वर्षैरन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणेन कालेनात्मप्रदेशरचनानाडि-
कान्तर्वर्त्तिनः आयुष्कर्मवर्गणापुद्गलान् प्रयत्नविशेषेण वि-
धत्ते तदा निरुपक्रमायुर्भवतीति, अन्यथा तु-सोपक्रमायुष्क
इति । आचा० १ ध्रु० २ अ० १ उ० ६३ सूत्र । (आयु-
ष्कोपक्रमस्याऽपि यथायुष्कोपक्रमकालताम् ' उवक्कमकाल '
शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते)

(सोपक्रमायुषो निरुपक्रमायुषश्च यथा)—

जीवा णं भंते ! किं सोवक्कमाउया, गिरुवक्कमाउया ? गाय-
मा ! जीवा सोक्कमाउया वि, गिरुवक्कहाउया वि । गेर-
इया णं पुच्छा, गोयमा ! गेरइया णो सोवक्कमाउया, गि-
रुवक्कमाउया वि । एवं० जाव थणियकुमारा पुढवीकाइया ज-
हा जीवा । एवं० जाव मणुस्मा वाणमंतरजोइसियवेमाणि-
या; जहा गेरइया । (सूत्र-६८५)

'जीवाणुमि' त्यादि-सोवक्कमाउय' त्ति-उपक्रमणमुपक्रम -
अप्राप्तकालस्यायुधो निर्जरणं तेन सह यत्तत्सोपक्रमं तद्वं
विधमयुधेया ततथा । तद्विपरीतास्तु नेरुपक्रमायुप । इह
गाये- देवा नेरइया वि य, असंखवासाउया य तिरिमणुया ।
उत्तमपुरिसा य तहा, चरिमसरीग य निरुवकमा ॥ १ ॥

सेसा संसारत्था, हवेज्ज सावक्कमा य इयरे य ।
सोवक्कमनिरुवक्कम-भेओ भणिस्रा समासेण ॥ २ ॥ ”
भ० २० श्र० १० उ० ।

नरइया देवा अमखेज्जवामाउगा तिरिया मणुया य उत्तम-
पुरिसा चरिमसरीर' त्ति-सेसा भविया देवा णारया । 'अस-
खेज्जवामाउया य' छुम्मासेसाउया आउगाणि वंघंति ।
परभविआयुआणि सेसनिभागे सेसाउया जे निरुवक्कमा जे
ते सोवक्कमा मत्ते मिय निभागेसेसाउया परभविआयुय प-
करेति । मिय निभागेनिभागावसेसाउया मिय निभागेसे-
साउया पकरेति । कोऽनयो प्रातिविशेष । इमाणं मनिवायो
निव्वा इमाण सो मिदिलो सोवक्कमस्स उववअमेनस्स आ-
रद्ध जत्थ रुच्चति तत्थ उयद्विज्जति । निरुवक्कमेण अवस्सं त
ठाणे पाविचव्वंति भागो वीप्सार्थं अणेगे निभागा होंति, याव
तिपदि आयुयं भागं देति जे एगस्मि भाए वट्टति तत्थ अ-
भावतो जे जीविअसंखेज्जपविट्टे सव्वनिरुद्धो स आउतो स
मव्वमहतीए आउयवधगट्टाए तीसे णं आउयवधगट्टाए चरि-
मकालसमयमि वट्टमाणं जहद्वियं सो अपज्जत्तगनिव्वत्ति
निव्वत्तति । एयस्स भागस्स हट्टा ण तरति आउयं । वधिउं
नेण य सव्वजीवाण आउयधा । अणामोणाभिनिव्वित्तिउं तेण
सो अतोमुहुत्तिओ आवलियाए वि । आ० चू० १ अ० ।

(७) आयुषोऽल्पायुर्दीर्घायुश्चुभदीर्घायु शुभदीर्घायु-
त्यादिका बहवो भेदास्तथा कारणानि च । तत्राल्पायुष्कार-
णानि यथा—

कहं ण भते ! जीवाः अप्पाउयत्ताए कम्मं पगरेंति
गोयमा ! । (सूत्र २०४+) (भ० ५ श्र० ६ उ०) तिहिं
ठाणेहिं जीवा अप्पाउयत्ताए कम्मं पगरेंति, तं जहा-
पाणे अइवाइत्ता भवइ, सुमंवहत्ता भवइ, तहारुवं स
मणं वा माहणं वा अफासुएणं अणसणिजेणं अमणपाण-
खाइमसाइमेणं पडिलाभित्ता भवइ, इच्चैहिं तिहिं ठाणे-
हिं जीवा अप्पाउयत्ताए कम्मं पगरेंति । (सूत्र-१२५ X)
स्था० ३ ठा० १ उ० ।

'अप्पाउयत्ताए' त्ति-अल्पायुष्कतायै अल्पजीवितव्य-
नियन्धनमित्यर्थः । (भ०) अथवा-अल्पमायु-जीवितं यस्या-
मावल्पायुष्कस्तद्भावस्तत्ता तथा कर्मायुर्लक्षणं प्रकुर्वन्ति
वधन्तीत्यर्थः । तद्यथा-प्राणान्-प्राणिनाऽनिपातयित्वा
शीलाभयवन्तमिति कर्मणि द्वितीयति प्राणिनां विनाशन-
शाल इत्यर्थः । एवमभूतो या भवति, एव मृत्वावाटवक्ता यश्च
भवति, तथा-तत्प्रकारं रूप-स्वभावो नपथ्यादि वा यस्य स

नोट—१-(देवा नैदिका अपि, चानेकवर्षायुषश्च त्रियम्बनुवा उत्त-
मपुरिषा तथा चरिमसरीर इति प्रकृतम् ॥ २ ॥ तथा संसारत्था भवेयु
मे, इति सूत्रे न सोवक्कमनिरुवक्कमभेगे मणित्ता समासेन । २ ॥)

तथारूपो दानोचित इत्यर्थः । (स्था०) ('समणा' दिप-
दानां व्याख्या स्वस्व शब्दे) प्रतिलम्भयिता लाभवन्त क-
रोतीत्येवं शीलो यश्च भवति । (स्था०) पडिलाभित्त' त्ति-
प्रतिलभ्य लाभवन्तं कृत्वा (भ०) तेषुल्पायुष्कतया कर्म कु-
र्वन्तीति प्रक्रमः । 'इच्चैपहिं' त्ति-इत्येतै प्राणातिपातादिभि-
रुपकारैस्त्रिभिः स्थानैर्जीवा अल्पायुष्कतया कर्म प्रकुर्व-
न्तीति निगमनमिति । इह च प्राणातिपातयित्रादिपुरुष-
निर्देशेऽपि प्राणातिपातादीनामेवाल्पायुर्वन्धनियन्धनव्येन
तत्कारणत्वमुक्तं दृष्टव्यमिति । इयं चास्य सूत्रस्य भावना-
अध्यवसायविशेषण एतत्त्वयं योक्तुफल भवतीति (स्था०)
अथेवहापक्षिकी अल्पायुष्कता ग्राह्या, यतः किल जिनाग-
माभिसंस्कृतमतयो मुनयः-प्रथमवयसं भोगिनं कञ्चन मृत
दृष्ट्वा वक्रारो भवन्ति । नूनमनेन भवान्तरे किञ्चिदशुभं प्रा-
णिघातादि चासोचितमकल्प्यं वा मुनिभ्यो दत्तं येनायं
भोग्यप्यहाराय संवृत्त इति । (भ०) अथ वा-यो हि जीवो
जिनादिगुणपक्षपातितया तत्पूजाद्यर्थं पृथिव्याद्यारम्भेण
न्यासापहारादिना च प्राणातिपातादिषु वर्तते तस्य स-
रागसंयमनिरवद्यदाननिमित्तायुष्कापेक्षेयमल्पायुषा स-
मवसेयेति । अय-नैतदेवं निर्विशेषणत्वात् सूत्रस्य अल्पायु-
ष्कस्य सुल्लभकभवग्रहरूपस्यापि प्राणातिपातादिहेतुना यु-
ज्यमानत्वाद्, अतः कथमभिधीयत सविशेषणप्राणाति-
पातादिवर्ती जीव आंपक्षिकी चाल्पायुष्कतेति ?, उच्यते-
अविशेषणत्वेऽपि सूत्रस्य प्राणातिपातादिविशेषणमवश्यं
वाच्यं यत इतस्तृतीयसूत्रं प्राणातिपातादित एवाशुभदी-
र्घायुषा वक्ष्यति । न हि समानहेतोः कार्यवैषम्यं युज्यते,
सर्वत्रानाश्वानप्रमङ्गात् । तथा- समणोवासयस्म णं भते !
तहारुवं समणं वा माहणं वा अफासुएणं अणसणिजेणं
असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ?,
गोयमा ! बहुतरिया-से निज्जरा कज्जइ, अप्पतराए से
पावे कम्मं कज्जइ ” इति भगवताविचनध्रवणादवसीयते ।
नैवेयं सुल्लभकभवग्रहरूपाऽल्पायुषा, न हि स्वल्पापवहु-
निर्जगन्निवन्धनम्यानुष्ठानस्य सुल्लभकभवग्रहणनिमित्तता स-
म्भाव्यते जिनपूजाद्यनुष्ठानस्यापि तथा प्रमङ्गात् । अथाऽ-
प्रासुकदानस्य भवतूकाल्पायुषा, प्राणातिपातमृत्वावाट-
योस्तु सुल्लभकभवग्रहणमेव फलमिति, नैतदेवम्-एकयोग-
प्रवृत्तत्वाद् अतिरुद्धत्वाच्चेति । अयं मिथ्यादृष्टिमणराह्य-
णाना यदप्रासुकदानं नतं निरुपचरितैवाल्पायुषा युज्यते,
इतगभ्या तु को विचार इति ? नैवम्, अप्रासुकनेति तत्र
विशेषणम्यानर्थकत्वात् । प्रासुकदानस्याप्यल्पायुष्कफल-
त्वाविराधात्, उक्तञ्च-भगवत्याम्- 'समणोवासयस्म णं
भते ! तहारुवं असजय अविगय अप्पडिइय अप्पञ्चस्साय
पावकम्मं फासुएण वा अफासुएण वा एसणिजेण वा
अणसणिजेण वा असणं पाणं खाइमं साइमं पडिलाभे-
माणस्स किं कज्जइ ? गोयमा ! एगंतसा पावे कम्मं कज्जइ नो
से काइ निज्जरा कज्जइ ” त्ति । यच्च पापकर्मण एव कारणं
तदल्पायुषाया अपि कारणमिति, नैवेवं-प्राणातिपात-
मृत्वावाटवप्रासुकदानं च कर्तव्यमापन्नमिति ?, उच्यते-
आपयतां नाम भूमिकापेक्षया को दोषः । (स्था०)
यतो यतिधर्माशुक्तस्य गृहस्थस्य द्रव्यस्तवद्दारेण प्राणा-

तिपातादिकमुक्तमेव प्रवचने (भ०) “ अधिका-
 ग्विशच्छास्त्रे , धर्मसाधनमस्थिति । व्याधिप्रति-
 क्रिया तुल्या . विज्ञेया गुणदोषयो ॥ १ ॥ ” । तथा च गृ-
 ह्ण्य प्रति जिनभवनकारणफलमुक्तम् । “ एतदिह भाव-
 यज्ञ , सद्गृह्णो जन्मफलमिदं परमम् । अभ्युदयाविच्छि-
 र्या , नियमादपवर्गगीजमिति ” ॥ १ ॥ तथा-“ भन्नइ जि-
 णपूयाए , कायवहो जइ वि होइ उ कहिं वि । तह वि तहिं
 परिसुद्धा , गिहाण कूवाऽऽहरणजंग्गा ॥ १ ॥ असदारं-
 भवत्ता , जं च गिही तेण नेसि विज्ञेया । तन्निव्वसि
 फल भिय , एसा परिभावणीयमिदं ” ॥ २ ॥ इति । दानाधि-
 कार तु श्रूयते हि द्विविधा . अमणोपासकाः-संविग्नभावि-
 ता , लुब्धकदृष्टान्तभाविताश्चेति । यथोक्तम्- “ संविग्नभा-
 वियाणं , लोद्धयदिठेनभावियाणं च । मुत्तूण खेत्तकाले ,
 भावं च कहिंति सुद्धत्थं ” ॥ १ ॥ इति । तत्र लुब्धकदृष्टा-
 न्तभाविता यथा कथञ्चिदिति संविग्नभावितासुदौचि-
 त्येनेति । तच्चेदम्-“संथरणमि अमुद्ध , दाएह वि गिरहन्-
 याण हियं । आउरदिट्टेणं , तं चेय हिय अनेथरणे ”
 ॥ १ ॥ इति । तथा-“नायगयाणं कण्णिज्जाण अन्नपाणाइणं
 व्वाणं देसकालमज्जासक्कारजमन्नुं ” इत्यादि कचित् ‘पाण
 अइवाइत्ता मुसं वइत्ता ” इत्यत्र भवति शब्दवर्त्या वाचना,
 तत्रापि स एवार्थ , क्त्वाप्रत्ययान्तता व्याख्येया , प्राणान-
 तिपात्य मृषांक्त्वा अमणं प्रतिनलम्भ्य अल्पापुष्ट्या कर्म बध्न-
 न्तीति प्रक्रम । शेष तथैव । (स्था०) अथ बहाप्रासुकदान-
 मल्पायुष्कतायां मुख्यं कारणम् , इतरे तु सहकारिकाण्ये
 इति व्याख्येय प्राणान्तिपातनमृषावादनयोर्दानविशेषण-
 त्वात् , तथाहि-(भ०) प्राणान्तिपात्याधाकर्मादिकरणतो
 मृषाक्त्वा भां साधो ! स्वार्थसिद्धिमिदम्भक्तादि कल्पनीय-
 मकल्पनीयं वा न शक्का कार्येत्यादि , नत प्रतिनलम्भ्य तथा
 कर्म कुर्वन्तीति प्रक्रम । इह च द्वयस्य विशेषणत्वेनैकस्य
 विशेष्यत्वेन त्रिस्थानकत्वमवगन्तव्यम् । गम्भीगयेञ्चदं सूत्र-
 मनाऽन्यथाऽपि भावनीयमिति । स्था० ३ ठा० १ उ० । भ० ५
 श० ६ उ० ।

दीर्घायुष्कारणानि यथा—

तिहिं ठाणेहिं जीवा दीहाउअत्ताए कम्मं पगरेंति , तं ज,
 हा-णो पाणे अइवाइत्ता भवइ , णो मुसंवइत्ता भवइ तहा
 रूवं समणं वा माहणं वा फासुएसणिजेणं अमणपाणखा-
 इमसाइमेणं पमिलाभेत्ता भवइ , इच्चेएहिं तिहिं ठाणेहिं
 जीवा दीहाउअत्ताए कम्मं पगरेंति । (सूत्र-१२५X)। (स्था०
 ३ ठा० १ उ०)

अल्पायुष्कताकारणान्यक्तानि अधुनैतद्विपर्ययस्यैतान्येव वि-
 पर्ययस्तथा कारणान्याह- तिहिं इत्यादि प्राग्बदवन्नेय . नवरं
 ‘ दीहाउअत्ताए ’ ति-शुभदीर्घायुष्टायै शुभदीर्घायुष्टया चेति
 प्रतिपत्तव्यम् । (स्था०) कहन्नमिं त्यादि . भवति हि जी-
 वदयादिमतो दीर्घमायुर्तोऽत्रापि तथैव भवन्ति दीर्घायुष
 दृष्टा वक्तारो जीवदयादि पूर्वं कृतमनेन तेनाय दीर्घायु सवृत्त-
 स्तथा सिद्धमेव वधादिचिरनेर्दीर्घमायु (भ०) प्राणान्तिपा-
 तविरत्यादीना दीर्घायुष . शुभस्यैव निमित्तत्वात् । उक्तञ्च-

“ महउवय अणुव्वएहिं . बालतवा कामनिज्जराए य । देवा-
 उयं निवंधइ . सम्महिट्ठी य जो जीवा ” ॥ १ ॥ तथा प-
 यइए तणुकसाओ . दाएरओ सीलमंयमंविह्णो । मज्झिम-
 गुणेहिं जुतो . मणुयाउय वघए जीवा ” ॥ २ ॥ देवमनुष्या-
 युपी च शुभ इति । तथा भगवत्या दानमुद्दिश्यांक्रम- सम-
 णावासयस्स णं भंने ! तदारूवं समणं वा माहणं वा फासु-
 एमणिज्जेण असणं पाण खाइमं साइम पमिलाभेमाण-
 स्म किं कज्जइ , गायमा ! एगतमो निज्जरा कज्जइ , णो से
 केइ पावं कम्मे कज्जइ ’ ति । यच्चनिर्जराकारणं तत्र शुभदी-
 र्घायुष्कारणतया न विरुद्धं महाव्रतवदिति । स्था० ३ ठा० १ उ० ॥

अशुभदीर्घायुष्कारणानि यथा—

तिहिं ठाणेहिं जीवा असुभदीहाउअत्ताए कम्मं पगरेंति ? ,
 तं जहा-पाणे अइवाइत्ता भवइ , मुसंवइत्ता भवइ . तहा-
 रूवं समणं वा माहणं वा हीलणा निदेत्ता खिसेत्ता ग-
 रिहित्ता अत्रमाणित्ता अन्नयेणं अमणुत्तेणं अपीइकार-
 एणं अमणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिला-
 भेत्ता भवइ । इच्चेएहिं तिहिं ठाणेहिं जीवा असुभदी-
 हाउअत्ताए कम्मं पगरें ति । (सूत्र-१२५ +)

अन्तरमायुषो दीर्घताकारणान्यक्तानि , तच्च शुभाशुभमिति
 तत्रादौ तावदशुभायुर्दीर्घताकारणान्याह-‘ तिहिं ’ इत्यादि-
 प्राग्बद् , नवरम् । अशुभदीर्घायुष्टायै इति-नारकायुष्कायेति
 भावः । तथाहि-अशुभं च तत् पापप्रकृतिरूपत्वात् दीर्घं च
 तस्य जघन्यतोऽपि दशवपेसहस्रस्थितिकत्वाद्दुक्कृतस्तु
 त्रयस्त्रिंशत्सागरापमरूपत्वात् अशुभदीर्घं तद्वद्भूतमायु-
 र्जीवित यस्मात्कर्मणस्तदशुभदीर्घायुस्तद्भावस्तत्ता तस्यै तथा
 वेति प्राणान् प्राणिन इत्यर्थोऽतिपातयिता भवति मृषावादी
 च वक्ता भवति , तथा अमणब्रह्मणादीनां हीलनादि कृत्वः
 प्रतिलम्भयिता भवतीत्यन्तरघटना । हीलना तु जात्याद्युद्-
 घटनतो निन्दनं मनसा खिसनं जनसमक्षं गर्हणं तत्समक्षम्
 अपमाननमनभ्युत्थानादिभिः अन्यतरण-बहूनामध्ये एक-
 तरणं क्वचित्त्रयतरेणैति न दृश्यते , अमनोक्षेन-स्वरूपतोऽ-
 शोभनं कदम्बादिना अत एवाप्रीतिकारकेण भक्तिमनस्त्व-
 मनोक्षेनपि मनोक्षेमेव तत्फलत्वाद्दार्थचन्दनाया इव । आर्थ-
 चन्दनया हि कुलमापाः सूर्यकाण्ठकृता भगवते महावीराय
 पञ्चदिनानपाणमासिकक्षपणपारणके दत्तास्तदैव त्व तस्या
 लोहनिगडानि हेममयनूपुरौ सम्पन्नौ केशा पूर्ववदेव जाताः
 पञ्चवर्णनिर्वधरत्नराशामगृहं भूत सन्देदेवदानधनरनाय-
 कैरभितन्दिता कालेनावाप्तचारित्रा च सिद्धिसौधशिखर-
 मुपगतेति । इह च सूत्रे अशनादिप्रासुकाऽप्रासुकत्वादिना
 न विशेषितं हीलनादिकर्तुं प्रासुकादिविशेषणस्य फलविशेष
 प्रत्यकारणत्वान्मत्सरजनितहीलनादिविशेषणानामेव प्रधान-
 तथा तत्कारणत्वादिति । स्था० ३ ठा० १ उ० । वीरस्य भगवतः
 पारणाकारणात् आर्थचन्दनया कृतपुरयाहमित्यादि आर्थ-
 चन्दनाया वृत्तम् ‘ अज्जचदणा ’ शब्दं प्रथमभागं गतम्)
 वाचनान्तरे तु-“ अफासुएण अणंसणिज्जणं ” ति-दृश्यते
 तत्र च प्रासुकदानमपि हीलनादिविशेषितमशुभदीर्घायु-
 ष्कारणम् , अप्रासुकदान तु विशपित इत्युपदर्शयता ‘ अ-

फासुपरणे" त्याद्युक्तमिति प्राणातिपातमृषावादनयोर्दानविशेषणपक्षव्याख्यानमपि घटत एव अवज्ञादानेऽपि प्राणातिपातादेर्दृश्यमानत्वादिति । भवति च प्राणातिपातादेरशुभदीर्घायुस्तेषां नरकगतिहेतुत्वाद्, यदाह—“ मिच्छद्दिष्टिमहारंभ-परिग्रहो तिब्वलोभनिस्सीलो । नर्याऽऽउयं निबंधइ, पावमई रोहपरिणामो ” ॥ १ ॥ नरकगतौ च विवक्षया दीर्घमेवायु । भ० ५ श० ६ उ० २०४ सूत्रटी० ।

शुभदीर्घायुकारणानि यथा—

तिहिं ठाणेहिं जीवा सुभदीहाउअत्ताए कम्मं पगरेति, तं जहा-णो पाणे अइवाइत्ता भवइ, णो मुंमवइत्ता भवइ, तहारूवं समणं वा माहणं वा वंदित्ता नमंभित्ता सक्का-रेत्ता सम्माणेत्ता कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवा-सेत्ता मणुत्तेणं पीइकारणं असणपाणखाइमसाइमेणं प-डिलाभेत्ता भवइ, इच्चेएहिं तिहिं ठाणेहिं जीवा सुहदी-हाउअत्ताए कम्मं पगरेति । (सूत्र-१२५ +)

उक्तविपर्ययेणाधुनेतरदाह । 'तिहिं ठाणेहिं' इत्यादि पूर्ववत् इहापि प्रासुकाऽप्रासुकतया टानं न विशेषितं पूर्वसूत्रविपर्ययत्वादस्य पूर्वसूत्रस्य वा विशेषणतया प्रवृत्तत्वादिति । न च प्रासुकाऽप्रासुकदानयो फलं प्रति न विशेषोऽस्ति पूर्वसूत्रयोस्तस्य प्रतिपादितत्वात्तस्मादिह प्रासुकैपणीयस्य कल्पप्राप्त-चिन्तरस्य चेदं फलमवसेयम् । (स्था० ३ ठा० १ उ० ।) वा-चनान्तरे-तु 'फासुपरणमि' त्यादि दृश्यत एवेति (भ० ५ श० ६ उ० सूत्र-२०४) अथवा—भावप्रकर्षविशेषादानेपणीय-स्यापीद फलं न विरुध्यते, अचिन्त्यत्वाच्चित्तपरिणते. सा हि बाह्यस्यानुगुणनयैव न फलानि साधयति भरनादीनामिवेति । इह च प्रथममल्पायु सूत्रं, द्वितीय तद्विपक्ष., तृतीयमशुभ-दीर्घायु सूत्रं, चतुर्थं तद्विपक्ष इति; न पुनरुक्तनेति । स्था० ३ ठा० १ उ० ।

अत्राऽपरं सूत्रम्—

समयोवासणं भंते ! तहारूवं समणं वा फासुएसणिजे-णं असणपाणखाइमसाइमेणं पमिलाभेमाणे किं लभइ ? , गोयमा ! समयोवासणं तहारूवं समणं वा ०जाव पडि-ल्लाभेमाणे तहारूवस्स समणस्स वा महाणस्स वा समा-हिं उप्पाएइ , समाहिकारणं तमेव समाहिं पडिलभइ । समयोवामणं भंते ! तहारूवं समणं वा ०जाव पडिलाभे-माणे किं चयइ ! , गोयमा ! जीवियं चयइ , दुच्चयं चयइ, दुक्करं करइ, दुक्कहं, लहइ बोहिं वुज्जइ, तओ पच्छा सि-ज्जइ, ०जाव अंतं करइ । (सूत्र-२६४)

'किंचयइ' ति-किं ददातीत्यर्थ 'जीवियं चयइ' ति-जी-विनमिव ददात्यन्नादि द्रव्यं यच्छन् जीवितस्यैव त्यागं क-रोतीत्यर्थ । जीवितस्यथान्नादिद्रव्यस्य दुस्त्यजत्वादेतदेवा-ह-'दुश्चयं चयइ' ति-दुस्त्यजमेतस्यागस्य दुष्करत्वादे-वाह-दुष्करं करोतीति । अथवा-किं त्यजति-किं विरह-यति । उच्यते-जीवितमिव जीवितं कर्मणो दीर्घा स्थिति 'दुश्चयं ति-दुष्टं कर्म द्रव्यसचयम् 'दुक्करं' ति-दुष्करमपूर्व-

करणतो ग्रन्थिभेदं, ततश्च-'दुक्कमं लभइ' ति-अनिवृत्तिकरत्वं लभते । ततश्च-'बोहिं वुज्जइ' ति-बोधि-सम्यग्दर्शनं बु-ध्यते-अनुभवति । इह च अमणोपासक साधुपासनामात्र-कारी ग्राह्यस्तदपेक्षयैवास्य सूत्रार्थस्य घटमानत्वात् 'त-ओ पच्छ' ति-तदनन्तरं सिध्यतीति प्राग्बत्, अन्यत्राप्युक्तं दानविशेषस्य बोधिगुणत्वं, यदाह—“ अणुं कपकामणिज्जर-वालतवेदाणविणप ” त्यादि । तद्यथा—“ केई तेषेव भवे-ण णिण्णुया, सव्वकम्मओ मुक्का । केई तइयभवेण, सिज्जि-स्संति जिणसगासे ॥ १ ॥ ” इति । भ० ७ श० १ उ० ।

मध्यमायुर्वलदेवादीनां यथा—

तओ मज्जिममाउयं पालयंति, तं जहा-अरहंता, चक्क-वट्टी, बलदेववासुदेवा । (सूत्र-१४३×)

'मज्जिमे' ति-मध्यमायु. पालयन्ति वृद्धत्वाभात् । स्था० ३ ठा० १ उ० ।

(८) आयुष्कर्मणो जीवितहेतुत्वं यथा ।

यावदायुष्कर्म विजृम्भते तावदोषैरतिपीडितोऽपि जीवत्या-युष्कर्मक्षये च दोषाणामविकृतावपि भ्रियते । न० १ गाथा टी० “ सुरनरतिरिनरयाऊ हडिसरिसं ” (२३ गाथा +) एतन्नायुर्हडिसदृशं भवति । तत्र हडि-सोडकस्तेन सदृशं तत्तुल्यं, यथा हि राजादिना हडौ सिद्ध कश्चिच्चौरादिस्ततो निर्गमनमनोरथं कुर्वाणोऽपि विवक्षितं कालं यावत्तया भ्रिय-ते तथा नारकादिस्ततो निष्कर्मितुमना अपि तदायुषा भ्रियते इति हडिसदृशमायु । कर्म० १ कर्म० । (अत्र विशेषतो व्या-ख्यातम् आउकम्म' शब्देऽस्मिन्नैव भागे करिष्यते) आयाति स्वकीयावसरे इत्यायु. गतेर्निस्सरितुमिच्छन्नपि जीवो निर्गन्तुं न शक्नोति यस्मिन्सति निगडबद्ध इव तिष्ठतीत्या-युष. स्वभाव. उक्त० ३३ अ० २ गाथा ।

(९) द्विविधमायुर्यथा—

दुविहे आउए पणत्ते, तं जहा-अट्टाउए चैव, भावाउ-चैव १६ । (सूत्र-८५×)

'दुविहे' त्यादि, अट्टा-कालः तत्प्रधानमायुः-कर्मविशे-षोऽट्टायु, भवात्येऽपि कालान्तरानुगामीत्यर्थ, यथा-मनुष्यायु, कस्यापि भवात्यय एव नापगच्छत्यपि तु सत्ता-ष्टभवमात्रं कालमुत्कर्षतोऽनुवर्तत इति, तथा-भवप्रधानमा-युर्भवायु. , यद्भवत्यये अपगच्छत्येव न कालान्तरमनुयाति, यथा-देवायुरिति, १६। स्था० २ ठा० ३ उ० । (यथा-युष्कं पालयन्ति इति 'आउय' शब्देऽस्मिन्नैव भागे वक्ष्यते) यथायुष्कवक्ष्यता 'अहाउय' शब्दे प्रथमभागे द्रष्टव्या) (द्वयो अजायुष्कमिति 'अहाउय' शब्दे प्रथ-मभागे गतम्) (द्वयो भवायुष्कमिति 'भवाउय' शब्दे पञ्चमभागे वक्ष्यते) (द्वौ यथायुष्कं पालयन्ति इति, 'अहा उय' शब्दे प्रथमभागे दर्शितम्) (द्वयो. आयुष्कंसर्वतः इति 'आउयसंवट्टय' शब्देऽस्मिन्नैव भागे द्रष्टव्यम्)

जीवानामिह भविकायु, परभविकायुर्यथा । तत्र कियति पूर्वमवायुषि शेषे पारभविकमायुर्बद्धमि-ति संशयान पृच्छति—

नइया णं भंते ! कडभागावसेसाऽऽया परभवियाऽऽउयं पकरंति ? , गोयमा ! नियमा छम्मासाऽवसेसाउया परम-

विआउयं, पकरंति । एवं असुरकुमाराऽवि ०जाव थण्णिकुमारा वि । पुढवीकाडया णं भंते ! कइभागावसेसाऽऽउया परभवियाउयं पकरंति ? , गोयमा ! पुढवीकाडया दुविहा पन्नत्ता, तं जहा-सोवक्कमाउया य, निरुवक्कमाउया य । तत्थ णं जे ते निरुवक्कमाउया ते नियमा तिभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरंति । तत्थ णं जे ते सोवक्कमाउया ते सिय तिभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरंति; सिय तिभागतिभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरंति; सिय तिभागतिभागतिभागावसेमाउया परभवियाउयं पकरंति । आउ-तेउ-वाउ-वणस्सइकाडयाणं, वेइ-दिय-तेइदिय-चउरिंदियाण वि एवं चेव ॥ पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णं भंते ! कइभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरंति ? , गोयमा ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिया दुविहा पन्नत्ता, तं जहा-संखेज्जवासाउया य, असंखेज्जवासाउया य । तत्थ णं जे ते असंखेज्जवासाउया ते नियमा छम्मासावसेसाउया परभवियाउयं पकरंति । तत्थ णं जे ते संखेज्जवासाउया ते दुविहा पणत्ता, तं जहा-सोवक्कमाउया य, निरुवक्कमाउया य । तत्थ णं जे ते निरुवक्कमाउया ते नियमा तिभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरंति । तत्थ णं जे ते सोवक्कमाउया ते णं सिय तिभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरंति; सिय तिभागतिभागे परभवियाउयं पकरंति; सिय तिभागतिभागतिभागावसेसाउया परभवियाउयं पकरंति । एवं मणुस्सा वि, वाणमंतर-जोइसिया-वेमाणिया जहा नेरइया । दारं । (सूत्र-१४४)

‘नेरइया णं भंते ! कइभागावसेसाउया परभवियाउयं वचं (पकरं) ति’ इत्यादि । पाठसिद्धं, तदेवं यद्भागावशेषेऽनुभूयमानभवयुषि पारभविकमायुर्वधन्ति तत्प्रतिपादितम् । प्रश्ना० ६ पद । भ० १

नैरयिकादीनां परभविकायुर्वन्धो यथा—

शेरइया णियमा छम्मासावसेसाऽऽउया परभवियाऽऽउयं पकरंति । एवमसुरकुमाराऽवि, ०जाव थण्णिकुमारा । असंखेज्जवासाउया सन्निरिचिंदियतिरिक्खजोणिया णियमं छम्मासावसेसाउया परभवियाउयं पकरंति । असंखेज्जवासाउया सन्निरिचिंदियतिरिक्खजोणिया णियमं ०जाव पकरंति । वाणमंतरजोइसिया वेमाणिया जहा शेरइया । (सूत्र-५३६)

‘नियम’ ति-अवश्यंभावादित्यर्थः । ‘छम्मासावसेसाउय’ ति-परमासा अवशेषा-अवशिष्टा यस्य तत्तया तदायुषेणा ते परमासावशेषायुष्का । परभवो विद्यते यस्मिंस्तत्परभविकं तच्च तदायुश्चेति परभविकायु प्रकुर्वन्ति—वधन्ति । असंख्येयानि वर्षाण्ययुषेणा ते तथा ते च ते सन्निरिचिंदियतिरिक्खजोणिया णियमं ०जाव पकरंति । असंख्येयवर्षाण्ययुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियनिर्यग्यानि काश्चेत्यसंख्येयवर्षाण्ययुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियनिर्यग्यानि का । इह च सन्निरिचिंदियतिरिक्खजोणिया णियमं ०जाव पकरंति ।

युष्का संज्ञिन एव भवन्तीति नियमदर्शनार्थं न त्वसंख्येयवर्षाण्ययुष्कसंज्ञिना व्यवच्छेदार्थं, तेषामसंभवादिति । इह च गाये—

“निरिचिंदियतिरिक्खजोणिया णियमं ०जाव पकरंति । इगविगला निरुवक्कम-तिरिमणुया आउयतिभागे ॥ १ ॥ अवसेसा सोवक्कम-तिभागनवभागसत्तवीमइमे । वंधंति परभवाओ, निययभवो सव्वजीवा उ” ॥ २ ॥ इति । इदमेवान्यैरिच्छमुक्कम्-इह तिर्यग्मनुष्या आत्मीयायुषस्तृतीयत्रिभागे परभवयुषो वन्धयोग्या भवन्ति, देवनारका पुन परमासे शेषे । नत्र तिर्यग्मनुष्यैर्यदि तृतीयत्रिभागे आयुर्न वद्धं तत पुनस्तृतीयत्रिभागस्य तृतीयत्रिभागे शेषे वधन्ति एव तावत् सन्निरिचिंदियतिरिक्खजोणिया णियमं ०जाव पकरंति । इह तिर्यग्मनुष्या आयुर्वधन्त्यय वा संक्षेपकाल उच्यते । तथा देवनैरयिकैरपि यदि परमासे शेषे आयुर्न वद्धं तत आत्मीयस्यायुष परमासशेषे तावत्संक्षेपन्ति यावत्सर्वजघ्न्य आयुर्वन्धकाल उत्तरकालश्चावशेषोऽवतिष्ठते इह परभवयुषेवनेरयिका वधन्तीत्ययमसंक्षेपकाल । स्या० ६ टा० ३ उ० । (परभविकायुष्प्रकार, ‘उववाय’ शब्दे-प्रसिद्धे भागे निरूपयिष्यते)

(१०) प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्यानतदुभयनिर्वर्तिनाऽऽयुष्कत्वं जीवनाम्—

जीवा णं भंते ! किं पच्चक्खाणनिव्वत्तियाऽऽउया, अपच्चक्खाणणिव्वत्तियाऽऽउया पच्चक्खाणाऽपच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया ? । गोयमा ! जीवा य, वेमाणिया य, पच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया । तिस्सि वि अवसेसा अपच्चक्खाणणिव्वत्तियाउया । गाहा—

“पच्चक्खाणं जाणइ, कुव्वंति तेणोव आउनिव्वत्ती ।

सपाइसुहेमम्मि य, एमेए दंडगा चउरो ॥ १ ॥” (सूत्र-२४०)

जीवपदं जीवा प्रत्याख्यानादित्रयनिवज्जायुष्का वाच्या, वैमानिकपदे च वैमानिका अप्येव प्रत्याख्यानादित्रयवता त-पुत्पादात् ‘अवसेस’ ति-नारकादयोऽप्रत्याख्याननिर्वृत्तायुषे . यतस्तेषु तस्येनाविरता एवोत्पद्यन्ते इति । उक्त्वायस-ग्रहगाथा-‘पच्चक्खाण’ मित्यादि, प्रत्याख्यानमिति एतदर्थं एको दण्डक, एवम्-अन्यं त्रय । भ० ६ श० ४ उ० ।

(११) जीवानामाभोगानाभोगनिर्वर्तिनायुष्कत्वं यथा— जीवा णं भंते ! किं आभोगनिव्वत्तियाउया, अणाभोगनिव्वत्तियाउया ? । गोयमा ! नो आभोगनिव्वत्तियाउया; अणाभोगनिव्वत्तियाउया । एवं नेरइया वि, एवं ०जाव वेमाणिया । (सूत्र-२८४) । भ० ७ श० ६ उ० ।

तच्चतुर्विधम्—

चउव्विंह आउए परणत्ते, तं जहा-शेरइयाऽऽउए, ०जाव देवाऽऽउए ॥ (सूत्र-२६४)

एति च, याति चेति आयु-कर्मविशेष इति, तत्र येन निर्यग्मवे प्राणी भ्रियंत तन्निर्यग्यायुर्वधन्त्यापि । स्या० ४ टा० २ उ० । अस्यैता एवात्तरप्रकृतय—

नेरइय तिग्गिवाओ, मणुस्साओ तेवेव य ।

देवाओ य चउत्थं तु, आउकम्मं चउत्विहं ॥ १२ ॥

उत्त० ३३ अ० । प्रव० । (अस्य गायत्र्या व्याख्या 'कम्म' शब्दे तृतीयभागे १६ अधिकाङ्के करिष्यते) ।

(१२) अनन्तरोपपन्नकादीनां नैरयिकादीनामायुस्तद्वन्धश्च-
शेरइया शं भंते ! किं अणंतरोववणगा, परंपरोववणगा,
अणंतरपरंपरअणुववणगा ? गोयमा ! शेरइया शं अणं-
तरोववणगा वि, परंपरोववणगा वि, अणंतरपरंपर-
अणुववणगा वि । से केणुड्ढेणं भंते ! एवं बुच्चइ ०जाव
अणंतरपरंपरअणुववणगा वि ? गोयमा ! जेणं शेरइया
पढमसमआववणगा तेणं शेरइया अणंतरोववणगा ।
जेणं शेरइया अपढमसमओववणगा तेणं शेरइया परं-
परोववणगा । जेणं शेरइया विग्गहगइसमावणगा तेणं
शेरइया अणंतरपरंपरअणुववणगा । से तेणुड्ढेणं ०जाव
अणुववणगा वि । एवं शिरंतरं ०जाव वेमाणिया । अ-
णंतरोववणगा शं भंते ! शेरइयाउयं पकरेति, तिरिक्ख-
मणुस्सदेवाउयं पकरेति ? गोयमा ! शो शेरइयाउयं प-
करेति ०जाव शो देवाउयं पकरेति । परंपरोववणगा शं
भंते ! शेरइया किं शेरइयाउयं पकरेति ०जाव देवाउयं
पकरेति ? गोयमा ! शो शेरइयाउयं पकरेति, तिरिक्ख-
जोणियाउयं पि पकरेति, मणुस्साउयं पि पकरेति, शो
देवाउयं पकरेति । अणंतरपरंपरअणुववणगा शं भंते !
शेरइया किं शेरइयाउयं पुच्छा, गोयमा ! शो शेरइया-
उयं पकरेति, ०जाव शो देवाउयं पकरेति. एवं ०जाव
वेमाणिया । शवरं पंचिदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा य
परंपरोववणगा चत्तारि वि आउयं (पकरेति) बंधति
मेमं त चेव २ ॥

'नेरइया णमि' त्यादि, 'अणंतरोववणगा' त्ति-न विद्यन्तेऽ-
न्तर समयादिव्यवधानमुपपन्ने-उपपाते येषां ते अनन्तरोप-
पन्नका. 'परंपरोववणगा' त्ति-परम्परा-द्वित्रादिसमयता
उपपन्ने-उपपाते येषां ते परंपरोपपन्नका । 'अणंतरपरंपर-
अणुववणगा' त्ति-अनन्तरम्-अव्यवधानं परंपरं च द्विप्रा-
दिसमयरूपमविद्यमानम्-उपपन्नम्-उत्पादो येषां ते तथा ।
एते च विग्रहगतिका, विग्रहगतौ द्विविधस्याप्युत्पादस्या-
विद्यमानत्वादिति ॥ अथानन्तरोपपन्नादीनाश्रित्याऽऽयुर्वन्ध-
मभिधानुमाह-'अणंतरे' त्यादि इह चानन्तरोपपन्नानाम-
नन्तरपरम्परानुपपन्नानां च चतुर्विधस्याप्यायुष प्रतिषेधोऽ-
ध्येनव्य । तस्यामवस्थाया तथाविधाध्यवसायस्थानाभावेन
सर्वजीवानामायुषो बन्धाभावात् स्वायुषस्त्रिभागादौ च
शेषे बन्धसद्भावात्परम्परोपपन्नकास्तु स्वायुष. परमासे शेषे
मत्तान्तरेणोत्कर्षत परमासे जवन्त्यनश्चान्तर्मुहूर्ते शेषे भव-
प्रत्ययात्तियद्दमनुप्यायुषी एव कुर्वन्ति, नेतर इति 'एवं
०जाव वेमाणिय' त्ति-अनेनोक्तालापकत्रययुक्तश्चतुर्विंशति-
रद्वन्द्वोऽध्येनव्य इति सूचितम् । यश्चात्र विशेषस्तं दर्श-
यितुमाह-'नपरं पंचिदिप' त्यादि ।

अथानन्तरनिर्गन्तवादिना अपर दण्डकमाह—

शेरइया शं भंते ! किं अणंतरणिग्गया, परंपरणिग्गया,
अणंतरपरंपरअणिग्गया ? गोयमा ! शेरइया शं अणं-
तरणिग्गया वि ०जाव अणंतरपरंपरणिग्गया वि । से
केणुड्ढेणं शं भंते ! ०जाव अणिग्गया वि ? गोयमा ! जे
शं शेरइया पढमसमयणिग्गया ते शं शेरइया अणंतर-
णिग्गया । जे शं शेरइया अपढमसमयणिग्गया ते शं शे-
रइया परंपरणिग्गया । जे शं शेरइया विग्गहगइसमावणगा
ते शं अणंतरपरंपरअणिग्गया । से तेणुड्ढेणं गोयमा !
०जाव अणिग्गया वि, एवं ०जाव वेमाणिया ३ ॥

'शेरइया श' इत्यादि, तत्र निश्चिने स्थानान्तरप्राप्त्या गतं-
गमनं निर्गतम्-अनन्तरं समयादिना निर्व्यवधानं निर्गते येषां
तेऽनन्तरनिर्गतास्ते च येषां नरकादुद्भूतानां स्थानान्तरप्राप्ता-
ना प्रथमसमयो वर्त्तते, तथा परम्परेण-समयपरंपर्या निर्गत
येषां ते तथा, ते च येषां नरकादुद्भूतानामुत्पत्तिस्थानप्राप्ता-
नां ह्यादयः समया । अनन्तरपरम्परानिर्गतास्तु ये नरका-
दुद्भूता सन्तो विग्रहगतौ वर्त्तन्ते, न तावदुत्पादक्षेत्रमासा-
दयन्ति तेषामनन्तरभावेन; परम्परभावेन चोत्पादक्षेत्रप्राप्त-
त्वेन निश्चयेनानिर्गन्त्यादिति ।

अथानन्तरनिर्गतादीनाश्रित्यायुर्वन्धमभिधानुमाह—

अणंतरणिग्गया शं भंते ! शेरइया किं शेरइयाऽऽउयं पकरेति
०जाव देवाऽऽउयं पकरेति ? गोयमा ! शो शेरइयाउयं पक-
रेति ०जाव शो देवाउयं पकरेति । परंपरणिग्गया शं भंते !
शेरइया किं शेरइयाउयं पि पकरेति ०जाव देवाउयं पकरेति
पुच्छा, गोयमा ! शेरइयाऽऽउयं पकरेति ०जाव देवाउयं
पि पकरेति । अणंतरपरअणिग्गया शं भंते ! शेरइयपुच्छा,
गोयमा ! शो शेरइयाउयं पकरेति ०जाव शो देवाउयं
पकरेति । एवं निरवसेसं ०जाव वेमाणिया ४ ॥

'अणंतरे' त्यादि, इह च परम्परानिर्गता नारका सर्वा-
णायुषि बध्नन्ति । यतस्ते मनुष्याः पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च एव च
भवन्ति । ते च सर्वायुर्वन्धका एवेति । एवं सर्वेऽपि परम्पर-
निर्गता वैकलयजन्मान, औदारिकजन्मानोऽप्युद्भूताः । के-
चिन्मनुष्यपञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो भवन्त्यतस्तेऽपि सर्वायुर्वन्धका
एवेति अनन्तर निर्गता उक्तास्ते च क्वचिदुत्पद्यमानाः सुखे-
नोत्पद्यन्ते दुःखेन वेति दुःखोत्पन्नकानाश्रित्याह—'नेरइये'
त्यादि ।

अनन्तरस्त्रेडोपपन्नकपरम्परस्त्रेडोपपन्नकानन्तरपरम्परस्त्रेडोप-
पन्नकाना नैरयिकादीनामायु —

शेरइया शं भंते ! किं अणंतरखेदोववणगा, परंपरखेदो-
ववणगा, अणंतरपरम्परखेदोऽणुववणगा ? गोयमा ! शे-
रइया ०एवं एणं अभिलावेणं ते चेव चत्तारि दंडगा भा-
णियव्वा । (सूत्र-५०२५)

त एव पूर्वोक्ता उत्पन्नदण्डकादय खेदशब्दविशेषिताश्च-
त्वारो दण्डका भणितव्यास्तत्र च प्रथम-स्त्रेडोपपन्नदण्डको,

द्वितीयस्तदायुष्कदण्डक , तृतीय. खेदनिर्गतदण्डक , चतुर्थस्तु तदायुष्कदण्डक इति । भ० १४ श० १ उ० ।

(१३) असञ्ज्ञिजीवानामायु —

कइविहेणं भंते ! अससिण्याउए पस्यते ? , गोयमा ! चउविन्वहे अससिण्याउए पस्यते , तं जहा-शेरइयअससिण्याउए , तिरिक्खजोणियअससिण्याउए , मणुस्मअससिण्याउए , देवअससिण्याउए ॥ अससिण्याउए भंते ! जीवे किं शेरइयाउयं पकरेइ , तिरिक्खजोणियाउयं पकरेइ , मणुस्सदेवाउयं पकरेइ ? । गोयमा ! शेरइयाउयं पकरेइ , तिरिक्खमणुस्सदेवाउयं पकरेइ । शेरइयाउयं पकरेमाणे जहसेणं दसवाससहस्साइ उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ-भागं पकरेइ , तिरिक्खजोणियाउयं पकरेमाणे जहसेणं अंतोमुहुत्तं ; उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पकरेइ , मणुस्माउए वि एवं चव । देवाउए जहा शेरइयाउए । एयस्स णं भंते ! शेरइयअससिण्याउयस्स तिरिक्खजोणियअससिण्याउयस्स मणुस्सअससिण्याउयस्स देवअससिण्याउयस्स कयरे कयरेहितो ऽजाव विसेसाहिए वा ? , गोयमा ! मन्वत्थेवे देवअससिण्याउए , मणुस्मअससिण्याउए संखेज्जगुणे , तिरियअससिण्याउए असंखेज्जगुणे , शेरइयअससिण्याउए असंखेज्जगुणे । (सूत्र-२६+)

‘ कइविहेणमि ’ त्यादि, व्यङ्ग्यवरं ‘ अससिण्याउए ’ त्ति-असञ्ज्ञी सन् यत्परभवप्रायोग्यमायुर्वधनाति तदसइयायु । ‘ नेरइयअससिण्याउए ’ त्ति-नैरयिकप्रायोग्यमसइयायु-नैरयिकासइयायुरेवमन्यान्यपि, एतच्चासंइयायु. सम्बन्धमात्रेणापि भवति । यथा भिक्षो पात्रमतस्तत्कृतत्वलक्षण-सम्बन्धविशेषनिरूपणायाह-‘ अससिण्या ’ त्यादि, व्यङ्ग्यं नवर ‘ पकरेइ ’ त्ति-वधनाति ‘ दसवाससहस्साइ ’ त्ति-रत्नप्रभा-प्रथमप्रतरमाश्रित्य ‘ उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ-भाग ’ त्ति-रत्नप्रभाचतुर्थप्रतरे मध्यमस्थितिक नारकमाश्रित्येति, कथं यत. प्रथमप्रस्तं दशवर्षाणा सहस्राणि जघन्या स्थितिरुक्त्या नवति. सहस्राणि । द्वितीये तु दशलक्षाणि जघन्या इतरा तु नवतिर्लक्षाणि । एतैव तृतीयं जघन्या इतरा पूर्वकोटी । एतैव चतुर्थे जघन्या इतरा तु सागरोप-मस्य दशभागा । एवञ्चान्न पहयोपमाऽसख्येयभागो मध्यमा-यु स्थितिर्भवति । तिर्यक्सूत्रे यदुक्तम्- ‘ पलिओवमस्स असंखेज्जइभाग ति ” तन्मिथुनकतिरश्चोऽधिकृत्येति ‘ मणु-स्साउए वि एवं चव ’ त्ति-जघन्यतोऽन्तर्मुहुत्तम् , उत्कर्षत पहयोपमासख्येयभाग इत्यर्थं , तत्र चासंख्येयभागो मिथुन-कनरानाश्रित्य । ‘ देवा जहा नेरइय ’ त्ति-‘ देवा ’ इति अस-ञ्ज्ञिषिपय देवायुरुपचारतया वाच्यम् ‘ जहा शेरइय ’ त्ति-यथा असञ्ज्ञिषिपय नारकायुस्तच्च प्रतीतमेव, नवर भव-नपतिव्यन्तरानाश्रित्य तद्वसयमिति । भ० १ श० २ उ० । प्रश्ना० ।

(१४) एकान्तवालैकान्तपरिडितवालपरिडितानामायुर्थथा-

एगंतवाले णं भंते ! मणुस्से किं नेरइयाउय पकरेइ

तिरिआउयं पकरेइ मणुयाउयं पकरेइ देवाउयं पकरेइ । नेरइयाउयं किच्चा नेरइएसु उववज्जइ । तिरियाउयं किच्चा तिरिएसु उववज्जइ । मणुयाउयं किच्चा मणुएसु उववज्जइ । देवाउयं किच्चा देवलोएसु उववज्जइ ? । गोयमा ! एगंत-वाले णं मणुया नेरइयाउयं पि पकरेइ, तिरियाऽऽउयं पि पकरेइ, मणुयाऽऽउयं पि पकरेइ, देवाउयं पि पकरेइ । नेरइ-याउयं पि किच्चा नेरइएसु उववज्जइ । तिरियाऽऽउयं किच्चा तिरिएसु उववज्जइ । मणुयाऽऽउयं किच्चा मणुएसु उवव-ज्जइ । देवाउयं किच्चा देवलोएसु उववज्जइ । (सूत्र-६३)

एगंतपंडिए णं भंते ! मणुस्से किं नेरइयाउयं पकरेइ ऽजाव देवाउयं किच्चा देवलोएसु उववज्जइ ? , गोयमा ! एगंतपंडिए णं मणुस्से आउयं सिय पकरेइ; सिय णो पकरेइ । जइ पकरेइ णो शेरइयाउयं पकरेइ, णो तिरि-याउयं पकरेइ, णो मणुयाउयं पकरेइ । देवाउयं पकरेइ, णो शेरइयाउयं किच्चा शेरइएसु उववज्जइ, णो तिरियाउय किच्चा तिरिएसु उववज्जइ, णो मणुयाउयं किच्चा मणुएसु उववज्जइ । देवाउयं किच्चा देवेसु उववज्जइ । से केणऽऽहेणं ऽजाव देवाउयं किच्चा देवेसु उववज्जइ ? , गोयमा ! एगंतपंडियस्स णं मणुस्मस्स केवलमेव दो गईओ प-ष्पायंति, तं जहा-अंतकिरिया चव, कप्पोववत्तिया चव । से तेणऽऽहेणं गोयमा ! ऽजाव देवाउयं किच्चा देवेसु उववज्जइ ।

वालपंडिए णं भंते ! मणुस्से किं नेरइयाउयं पकरेइ ऽजाव देवाउयं किच्चा देवेसु उववज्जइ ? , गोयमा ! णो शेरइयाउयं पकरेइ ऽजाव देवाउय किच्चा देवेसु उववज्जइ । से केणऽऽहेणं ऽजाव देवाउयं किच्चा देवेसु उववज्जइ ? , गोयमा ! वालपंडिए णं मणुस्से तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अतिए एगमवि आरिय धम्मियं सुवयणं सोच्चा निसम्म, देसं उवरमइ, देसं णो उवरमइ, देसं पच्च-क्खाइ, देसं णो पच्चक्खाइ, मे तेणं देसोवरमइ, देमपच्च-क्खाणेणं णो शेरइयाउयं पकरेइ ऽजाव देवाउयं किच्चा देवेसु उववज्जइ । से तेणऽऽहेणं ऽजाव देवेसु उववज्जइ । (सूत्र-६४)

‘ एगंतवाले ’ त्यादि, एकान्तवालो मिथ्यादृष्टिरविरतो वा, एकान्तग्रहणेन मिश्रतां व्यवच्छिन्नन्ति । यच्चैकान्तवालत्वे स-मानोऽपि नानाविधायुर्वन्धन तन्महारम्भाद्युन्मार्गदेशनादित-नुकषायत्वाऽऽद्यकामनिर्जरादित्त्वेतुविशेषवशादिति, अत एव बालत्वे समानोऽप्यविरतसम्यग्दृष्टिर्मनुष्यो देवायुरेव प्रक-रन्ति, न शेषाणि. एकान्तवालप्रतिपत्तत्वादेकान्तपरिडितसूत्रं तत्र च-‘ एगंतपरिडिए णं ’ त्ति-एकान्तपरिडित साधू ‘ मणुस्से ’ त्ति-विशेषण स्वरूपज्ञानार्थमेव, अमनुष्यस्यैकान्तपरिडितत्वा-योगात्तदयोगश्च सर्वधिरतेरन्यस्याभावादिति । ‘ एगंतपंडिय

गं मणुस्से आउयं सिय पकरेड मिय नो पकरेड ' ति—स-
म्यक्त्वसप्तके जपिते न वध्नात्यायु साधु, अर्वाक् पुनर्व-
धनार्तात्यन्त उच्यते, स्यान्प्रकरोनीत्यादि क्वलमेव ' दो ग-
इश्रो पसायंति ति—क्वलशब्द. सकलार्थस्मन साकल्येनैव
द्वे गनी प्रधायेते—अवबुध्यते क्वलिना तयोरेव सत्त्वादिति
' अन्तरिय ति—निर्वाणम् ' कल्पोवत्तिय ' ति—कल्पेण-
अनुत्तरविमानान्तदेवलोकेपूपपत्ति—उत्पत्तिर्या सैव कल्पोप-
पत्तिका इह च कल्पशब्द. सामान्येनैव वैमानिकदेवाऽऽवासा-
भिधायक इति । एकान्तपरिणतो द्वितीयस्थानवर्तित्वाद् वा-
नपरिणतस्य बालपरिणतसूत्रम् । तत्र च—' बालपंडिप रं '
ति—श्रावक ' देसं उवरमड ' ति—विभक्तिविपरिणामात्
देशादुपरमते—विरतो भवति, ततो देशं स्थूलप्राणानिपाता-
दिकं प्रत्याख्याति, वर्जनीयतया प्रतिजानीते । भ० १ श०
६ उ० ।

(१५) क्रियावाद्यादिजीवानामायुर्यथा—

किरियावादी रं भंते ! जीवा कि रोरइयाउयं पकरेति,
तिरिक्खजोगियाउयं, मणुस्साउयं पकरेति ? । गोयमा !
रोगइयाउयं पकरेति, रोग तिरिक्खजोगियाउयं पकरेति ।
मणुस्साऽऽउयं पकरेति, देवाउयं पि पकरेति । जइ देवाउयं
पकरेति । कि भवणवासिदेवाउयं ० जाव वेमाणियदेवाउयं
पकरेति ? , गोयमा ! रोग भवणवासिदेवाउयं पकरेति, रोग
वाणमंतदेवाउयं पकरेति, रोग जोइसियदेवाउयं, पकरेति
वेमाणियदेवाउयं पकरेति ॥ अकिरियावादी रं भंते ! जीवा
कि रोरइयाउयं पकरेति, तिरिक्ख पुच्छा, गोयमा ! रोर-
इयाउयं पि पकरेति, ० जाव देवाउयं पि पकरेति । एवं
अप्पाणियवादी वि, वेणइयवादी वि ।

' किरिये ' न्यादि ' मणुस्साउयं पि पकरेति देवाउयं पि प-
करेति ति—तत्र ये देवा नारका वा क्रियावादिनस्ते मणुप्यायु
प्रकुर्वन्ति ये तु मणुप्या पञ्चन्द्रियतिर्यञ्चो वा ते देवायुरिति ।

संलग्नादीनां जीवानां क्रियावाद्यादीनामयुर्यथा—

सलेस्मा रं भंते ! जीवा किरियावादी कि रोरइयाउयं प-
करेति पुच्छा, गोयमा ! रोग रोरइयाउय एवं जहेव जी-
वा तेहव सलेस्मा वि चउहिं वि ममोमरणेहिं भाणियव्वा ।
कएहलेस्मा रं भंते ! जीवा किरियावादी कि रोरइयाउयं
पकरेति पुच्छा, गोयमा ! रोग रोरइयाउयं पकरेति, रोग ति-
रिक्खजोगियाउयं पकरेति, मणुस्साउयं पकरेति, रोग देवा-
उयं पकरेति ॥ अकिरिया-अप्पाणिय-वेणइयवादी य चत्तारि
वि आउयं पकरेति । एवं राल्लेस्मा वि । काउलेस्मा वि ॥
तेउलेस्मा रं भंते ! जीवा किरियावादी कि रोरइयाउयं
पकरेति ? पुच्छा, गोयमा ! रोग रोरइयाउय पकरेति, रोग
तिरिक्खजोगियाउय पकरेति, मणुस्साउयं पि पकरेति,
देवाउयं पि पकरेति, जइ देवाउयं पकरेति तेहव, तेउ-
लेस्मा रं भंते ! जीवा अकिरियावादी कि रोरइयाउयं

पुच्छा, गोयमा ! रोग रोरइयाउयं पकरेति, तिरिक्खजो-
गियाउयं पि पकरेति, मणुस्साउयं पि पकरेति, देवाउयं
पि पकरेति । एवं अप्पाणियवादी वि वेणइयवादी वि
जहा तेउलेस्मा । एवं पम्हलेस्मा वि । सुकलेस्मा वि
रोयव्वा ॥ अलेस्मा रं भंते ! जीवा किरियावादी कि
रोरइयाउयं पुच्छा ? , गोयमा ! रोग रोरइयाउयं पकरेति
रोग तिरिक्खजोगियाउयं पकरेति रोग मणुस्साउयं पकरेति
रोग देवाउयं पकरेति ।

' कएहलेस्मा रं भंते ! जीवा ' इत्यादौ ' मणुस्साउयं
पकरेति ' ति—यदुक्कं तच्चारकासुरकुमारादीनाश्रित्यावसे-
यम् । यतो ये सम्यग्दृष्टयो मणुप्या पञ्चन्द्रियतिर्यञ्चश्च
ते मणुप्यायुर्न वधन्तीत्येव वैमानिकायुर्वन्धकत्वात्तेषा-
मिति । ' अलेस्मा रं भंते ! जीवा किरियावादी ' इत्यादि,
अलग्ना—सिद्धा. अयोगिनश्च ते चतुर्विधमप्यायुर्न वध-
न्तीति । भ० ३० श० १ उ० ।

(१६) कृष्णपाक्षिकादीनां क्रियावाद्यादीनां जीवानामायुर्यथा—

कएहपक्खिया रं भंते ! जीवा अकिरियावादी कि
रोरइयाउयं पुच्छा, गोयमा ! रोरइयाउयं पि पकरेति ।
एव चउव्विहं पि । एवं अप्पाणियवादी वि, वेणइयवादी
वि ॥ सुकपक्खिया जहा सलेस्मा ॥

सम्यग्दृष्ट्यादिक्रियावाद्यादीनां जीवानामायुर्यथा—

सम्मदिट्ठी रं भंते ! जीवा किरियावादी कि रोरइया-
उयं पुच्छा, गोयमा ! रोग रोरइयाउयं पकरेति, रोग तिरि-
क्खजोगियाउयं पकरेति । मणुस्साउयं पि पकरेति, देवाउयं
पि पकरेति । मिच्छादिट्ठी जहा कएहपक्खिया ॥ सम्ममि-
च्छादिट्ठी रं भंते ! अप्पाणियवादी कि रोरइयाउयं
पकरेति जहा अलेस्मा । एवं वेणइयवादी वि ॥

सम्यग्मिथ्यादृष्टिपदे—' जहा अलेस्स ' ति—समस्तायूपि
न वधन्तीत्यर्थ । नारकदण्डके—' किरियावादीणमि ' त्यादौ
यच्चैरयिकायुर्देवायुश्च न प्रकुर्वन्ति क्रियावादिनारकास्त-
न्नारकभवानुमावादेव । यच्च निर्यगायुर्न प्रकुर्वन्ति तत्क्रिया-
वादानुभावादित्यवसयम् । अक्रियावादादिसमवसरणत्रयं
तु नारकाणां सर्वपदेपु निर्यग्मणुप्यायुषी एव भवत । स-
म्यग्मिथ्यात्वे पुनर्थेशपोऽस्तीति नदर्शनायाह—नवरं ' स-
म्मे ' त्यादि, सम्यग्मिथ्यादृष्टिनारकाणां द्वे एवान्तिमे समव-
सरणे स्त तेषां चायुर्वन्धो नास्त्येव गुणस्थानकस्वभावात्-
तस्ते तयोर्न किञ्चिदपि आयु प्रकुर्वन्तीति ।

(१७) ज्ञानिनाम्, अज्ञानिनां, विभक्तज्ञानिनाञ्च क्रियावाद्या-
दिजीवानामायुर्यथा—

राणी अभिणिवोहियणी य, सुअणणी य, ओहि-
णी य जहा सम्मदिट्ठी ॥ मणपजवणी रं भंते !
पुच्छा, गोयमा ! रोग रोरइयाउयं पकरेति, रोग तिरिक्ख-
जोगियाऽऽउयं पकरेति, रोग मणुस्साउयं पकरेति । देवाउयं
पकरेति । जइ देवाउयं पकरेड कि भवणवासी पुच्छा,

गोयमा ! शो भवणवासी देवाउयं पकरेंति, शो वाणमंतर-
देवाऽऽउयं पकरेंति, शो जोइमियवेमाणियदेवाउयं
पकरेंति । केवलणाणी जहा अलेस्सा । अणणाणी ०जाव
विभंगणाणी जहा कएहपक्खिया ॥

सञ्ज्ञिकादीनां क्रियावाद्यादिजीवानामायुर्यथा—

सणणासु चउसु वि ०जाव सलेस्सा शो सणणोवउत्ता
जहा मणपज्जवणाणी ॥

सवेदकावेदकसकपाय्यकपायिसयोग्ययोगिसाकारोपयुक्ता-
नाकारोपयुक्ताना क्रियावाद्यादिजीवानामायुर्यथा—

सवेदगा ०जाव खपुंमगवेदगा जहा सलेस्सा ॥ अवे-
दगा जहा अलेस्सा ॥ सकमाई ०जाव लोभकमाई जहा
मलेस्सा ॥ अकमाई जहा अलेस्सा ॥ सजोगी ०जाव का-
यजोगी जहा सलेस्सा ॥ अजोगी जहा अलेस्सा ॥ सागा-
रोवउत्ता य, अणागारोवउत्ता य जहा सलेस्सा ॥
(सूत्र-८२४)

क्रियावाद्यादिनैरयिकादीनामायुर्यथा—

किरियावादी शं भंते ! शेरइया किं शेरइयाउयं पुच्छा,
गोयमा ! शो शेरइयाउयं, शो तिरिक्खजोणियाउयं प-
करेइ, मणुस्साउयं पकरेइ. शो देवाउयं पकरेइ ॥ अकि-
रियावादी शं भंते ! शेरइया पुच्छा, गोयमा ! शो शेरइया-
उयं पकरेइ, तिरिक्खजोणियाउयं पकरेइ, मणुस्साउयं पि
पकरेइ, शो देवाउयं पि पकरेइ ॥ एवं अण्णाणियवादी वि ॥
वेणइयवादी वि ॥ मलेस्सा शं भंते ! शेरइया किरिया-
वादी किं शेरइयाउयं, एवं सव्वेऽपि शेरइया, जे किरि-
यावादी ते मणुस्साउयं एगं पकरेंति । जे अकिरिया-
वादी अण्णाणियवादी वेणइयवादी वि ते सव्वट्ठाणेषु वि
शो शेरइयाउयं पकरेंति । तिरिक्खजोणियाउयं पकरेंति,
मणुस्साउयं पि पकरेंति, शो देवाउयं पि पकरेंति, शवरं
सम्मामिच्छते उचारंहेहिं दोहिं समोसरणेहिं न किचि वि
पकरेंति, जहेव जीवपदे । एवं ०जाव थणियकुमारा जहेव
शेरइया ॥ अकिरियावादी शं भंते ! पुढवीकाइया पुच्छा,
गोयमा ! शो शेरइयाउयं पकरेइ, तिरिक्खजोणियाउयं
पकरेइ, मणुस्साउयं पकरेइ, शो देवाउयं पकरेइ ॥ एवं अ-
ण्णाणियवादी वि ॥ सलेस्सा शं भंते ! एवं जं जं पदं
अत्थि पुढवीकाइयाणं तहिं तहिं मज्झिमेसु दोसु समो-
सरणेषु एव चैव दुविहं आउयं पकरेंति, शवरं तेउलेस्साए
किं पि पकरेंति ॥ एवं आउकाइयाण वि, एवं वणस्सइका-
इयाण वि, तेउकाइया, वाउकाइया सव्वट्ठाणेषु मज्झि-
मेसु दोसु समोसरणेषु शो शेरइयाउयं पकरेइ, तिरिक्ख-
जोणियाउयं पकरेइ, शो मणुस्साउयं पकरेइ, शो देवाउयं

पकरेइ-वेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदिया शं जहा पुढवीकाइया
शं शवरं सम्मत्ते शणणेषु श एगं पि आउयं पकरेंति ॥
किरियावादी शं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिया किं शेर-
इयाउयं पकरेंति, पुच्छा, गोयमा ! जहा मणपज्जवणाणी
अकिरियावादी अण्णाणियवादी वेणइयवादी चउव्विहं पि
पकरेंति । जहा ओहिया तहा सलेस्सा वि ॥ कएहलेस्सा
शं भंते ! किरियावादी पंचिंदियतिरिक्खजोणिया किं शेर-
इयाउयं पुच्छा, गोयमा ! शो शेरयाउयं पकरेंति, शो
तिरिक्खजोणियाउयं पकरेंति, शो मणुस्साउयं पकरेंति, शो
देवाउयं पकरेंति ॥ अकिरियावादी, अण्णाणियवादी, वेणइ-
यावादी चउव्विहं पि पकरेंति । जहा कएहलेस्सा । एवं शी-
ललेस्सा वि । काउलेस्सा वि । तेउलेस्सा जहा सलेस्सा ।
शवरं अकिरियावादी; अण्णाणियवादी; वेणइयवादी; शो
शेरयाउयं पकरेंति, तिरिक्खजोणियाउयं पि पकरेंति,
मणुस्साउयं पि पकरेंति, देवाउयं पि पकरेंति । एवं पम्हले-
लेस्सा वि । एवं सुकलेस्सा वि भाणियव्वा । कएहपक्खि-
या तिहिं समोसरणेहिं चउव्विहं पि आउयं पकरेंति । सुकप-
क्खिया जहा सलेस्सा । सम्मदिट्ठी जहा मणमज्जवणाणी त-
हेव वेमाणियाउयं पकरेंति ॥ मिच्छदिट्ठी जहा कएहपक्खि-
या ॥ सम्मामिच्छादिट्ठी शं एगं पि आउयं पकरेंति जहेव,
शेरइया शणी ०जाव ओहियाणी जहा सम्मदिट्ठी अ-
ण्णाणी ०जाव विभंगणाणी जहा कएहपक्खिया । सेमा
०जाव अणागारोवउत्ता, सव्वे जहा सलेस्सा तहा चैव
भाणियव्वा । जहा पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं वत्तव्वया
भणिया एवं मणुस्साण वि भाणियव्वा, शवरं मणपज्ज-
वणाणी शो सणोवउत्ता य जहा सम्मदिट्ठी तिरिक्खजो-
णिया तहेव भाणियव्वा । अलेस्से केवलणाणी अवेदक-
अकमाई अजोगी य एए एगं पि आउयं श पकरेंति, जहा
ओहिया जीवा । सेस तं चैव । वाणमंतरजोइसियवेमाणि-
या जहा असुरकुमारा । (सूत्र-८२५+)

‘पुढवीकाइये त्यादौ ‘दुविहं आउयं’ त्ति-मनुप्यायुस्ति-
र्यगायुश्चेति तेअलेस्साए न किं पि पकरेंति’ त्ति-अपर्या-
प्तकावस्थायामेव, पृथिवीकायकाना तद्भावात्तद्विगम एव
चायुषो बन्धादिति सम्मत्तनाणेषु न एकं पि आउयं पक-
रेंति’ त्ति-ईन्द्रियादीनां सम्यक्त्वज्ञानकालालय एवायुर्व-
न्धा भवत्यल्पत्वात्तत्कालस्येति नैकमप्यायुर्वध्नन्ति तयोस्ते
इति । पञ्चेन्द्रियनिर्यग्यानिकवर्णके । कएहलम्माणमि’ त्या-
दि, यदा पञ्चन्द्रियनिर्यञ्च सम्यग्दृष्टय कृण्णलेश्योत्रयप-
रिणना भवन्ति तदायुष्केमपि न वध्नन्ति सम्यग्दृष्टा वैमा-
निकायुर्वन्धकत्वन तेजालेश्यादित्रय एव बन्धनादिति, त-
ओलेस्सा जहा सलेस्स’ त्ति-अनन च क्रियावादिनो वैमा-
निकायुर्गेव इतरे तु त्रयश्चतुर्विधमप्यायु प्रकुर्वन्तीति प्राप्ते

श्राउ

सलेश्यानामेवविधम्बरूपनयोक्तृत्वादिह तु यदनभिमत तन्नि-
पेघनायाऽऽह-‘नवरं अक्रिरियावाद्’ न्यादि, शेष तु प्रती-
तायत्वाच्च व्याख्यातमिति । भ० ३० श० १ उ० ।

(१८) अनन्तरोपपन्नकादिक्रियावाद्यदीनामायुर्वथा—

क्रिरियावादी गं भंते ! अणंतरोववसगा शेरइया किं
शेरइयाउयं पकरेंति पुच्छा, गोयमा ! शो शेरइयाउयं शो
तिरिक्खजोणियाऽऽउयं पकरेंति । मणुयाऽउयं पकरेंति ।
शो देवाउयं पकरेंति । एवं अक्रिरियावादी वि । अस्मा-
षियवादी वि । वेणइयवादी वि । सलेस्मा गं भंते !
क्रिरियावादी अणंतरोववसगा शेरइया किं शेरइयाउयं
पुच्छा, गोयमा ! शो शेरइयाउयं ०जाव शो देवाउयं
पकरेंति । एवं ०जाव वेमाणिया । एवं सव्वट्ठाणेषु
अणंतरोववसगा शेरइया ग किंचि वि आउयं पकरेंति,
०जाव अणागारोवउत्ते ति । एवं ०जाव वेमाणिया ।
गवरं जं जस्स अत्थि तं तस्म भाणियव्वं । (सूत्र-८२६+)
भ० ३० श० १ उ० ।

(१९) भविकर्जावाना नैरयिकादिषूपपद्यमानानां सायु-
पकत्वं यथा—

जीवे गं भंते ! जे भविए नेरइएसु उववज्जित्तए से गं
भंते ! किं साऽऽउए संकमड; निराउए संकमड ? गोयमा !
माउए संकमड, नो नेराउए संकमड । से गं भंते ! आउए
कहिं कंड, कहिं ममाइएणे ? गोयमा ! पुरिभे भवे कडे,
पुरिभे भवे समाइएणे, एवं ०जाव वेमाणियागं दंडओ । से
गणं भंते ! जे जं भविए जोणि उववज्जित्तए से तमाउयं
पकरेइ, तं जहा-नेरइयाउयं वा ०जाव देवाउयं वा ? हंता
गोयमा ! जे जं भविए जोणि उववज्जित्तए से तमाउयं
पकरेइ । तं जहा-नेरइयाउयं वा; तिरियमणुयदेवाउयं वा ।
नेरइयाउयं पकरेमाणे मत्तविहं पकरेइ, तं जहा-रयणप-
भापुढवीनेरइयाउयं वा ०जाव अहे सत्तमापुढवीनेरइयाउयं
वा तिरिक्खजोणियाउयं पकरेमाणे पंचविहं पकरेइ, तं
जहा-एगिठियतिरिक्खजोणियाउयं वा भेदो सव्वो भा-
णियव्वो मणुस्माउयं दुविहं पकरेइ, देवाउयं चउव्विहं
पकरेइ । (सूत्र-१८४ +)

जीवे गमिं न्यादि, ‘से गं भंते’ ति-अथ तद्दन्त ! ‘कहिं
कडे’ ति-क भवे वडम । समाइएणे’ ति-समाचरितं त-
दंतुसमाचरणान् । जं जं भविए जोणि उववज्जित्तए’ ति-
विमंक्रियेपणिसामाद्यो यस्या योनावुत्पत्तं योग्य इत्यर्थं,
‘मणुस्माउयं दुविहं’ ति-संमूर्द्धिम-गभव्युत्क्रान्तिकभेदाद्
द्विधा देवाउयं चउव्विहं’ ति-भवतपत्यादिभेदान् ।
भ० ४ श० ३ उ० ।

(२०) भविकर्जावाना नैरयिकादिषूपपद्यमानानामायुष्क-
रणप्रतिसंवेदनादि यथा—

रायगिहे ०जाव एवं वयासी-जीवे गं भंते ! जे भविए
नेरइएसु उववज्जित्तए से गं भंते ! किं इह गए नेरइयाउयं
पकरेइ, उववज्जमाणे नेरइयाउयं पकरेइ, उववणणे नेर-
इयाउयं पकरेइ ? गोयमा ! इह गए नेरइयाउयं पकरेइ,
नो उववज्जमाणे नेरइयाउयं पकरेइ, नो उववन्ने नेर-
इयाउयं पकरेइ । एवं असुरकुमारसु वि । एवं ०जाव
वेमाणिएसु । जीवे गं भंते ! जे भविए नेरइएसु उ-
ववज्जित्तए से भंते ! किं इह गए नेरइयाउयं पडि-
संवेदेइ, उववज्जमाणे नेरइयाउयं पडिसंवेदेइ, उववन्ने
नेरइयाउयं पडिसंवेदेइ ? गोयमा ! नो इह गए
नेरइयाउयं पडिसंवेदेइ, उववज्जमाणे नेरइयाउयं पडिसं-
वेदेइ, उववन्ने वि नेरइयाउयं पडिसंवेदेइ, एवं ०जाव
वेमाणिएसु । (सूत्र-२८३+) । भ० ७ श० ६ उ० ।

(२१) अनन्तरमुद्धत्योपपद्यमानानां नैरयिकादीनामायुष्क-
तिसंवेदनाद् यथा—

शेरइया गं ! अणंतरं उव्वट्ठित्ता जे भविए पंचिदियतिरि-
क्खजोणिएसु उववज्जित्तए से गं भंते ! कयरं आउयं प-
डिसंवेदेइ ? गोयमा ! शेरइयाउयं पडिसंवेदेइ । पंचिदिय-
तिरिक्खजोणियाउए से पुरओ कडे चिट्ठइ । एवं मणुस्से
वि । गवरं मणुस्माउए से पुरओ कडे चिट्ठइ । असुरकु-
मारा गं भंते ! अणंतरं उव्वट्ठित्ता जे भविए पुढवीकाइ-
एसु उववज्जित्तए पुच्छा, गोयमा ! असुरकुमाराउयं प-
डिसंवेदेइ, पुढवीक इयाउए से पुरओ कडे चिट्ठइ । एवं जो
जहिं भविओ उववज्जित्तए तस्स तं पुरओ कडे चिट्ठति,
तत्थ ठिओ तं पडिसंवेदेइ ०जाव वेमाणिया, गवरं पुढवी-
काइओ पुढवीकाइएसु उववजाते, पुढवीकाइयाउयं पडिसं-
वेदेइ अएणे य से पुढवीकाइयाउए पुरओ कडे चिट्ठइ, एवं
०जाव मणुस्सो सट्ठाणे उववातेयव्वो परट्ठाणे तहेव ।
(सूत्र-६२८) भ० १८ श० ५ उ० ।

(चतुर्गत्याय स्थिति ‘कम्म’ तृतीयभागे (२६) अधिकाराङ्के
दर्शयिष्यते) (आयुषो गुणस्थानेषु वन्धोदयसत्तास्थानानां
परस्परसन्धेन भङ्गा “ अट्टउला० ” ४७ गाथया ‘ कम्म ’
शब्दे तृतीयभागं दर्शयिष्यते)

आहोस्वित्-अव्य० । आहो च स्वित् । ङं० । विकल्पे, प्रश्ने
च । ‘ आहोस्वित् शाश्वत स्थानं, तेषां तत्र द्विजोत्तम ! । ”
द्विपदमित्येके । किं देवाणं वयणं गेष्म आउ जिणवराणं ”
॥३०५॥ ‘ आउ ’ ति-आपत्वात्-आहोस्विति । उक्त०१ अ० ।

आउंचण-आकुञ्चन-न० । सकोचात्मके क्रियाभेदे, जह्वादे-
सङ्कोचनं, थ० २ अधि० । गात्रसंकोचनं, आव० ४ अ० ।
पञ्चा० । अजुद्रव्यस्य कुटिलत्वकारणं च कर्म आकुञ्चनं यथा
अजुनोऽङ्गुल्यादिद्रव्यस्य यऽप्राघव्यास्तेषामाकाशादिभिः

स्वसंयोगिभिर्विभागे सति मूलप्रदेशैश्च सयागे सति येन कर्मणाहुल्यादिरवयवी कुटिल संपद्यते तदाकुञ्चनम् । सम्म० ३ काण्ड ४६ गाथार्टी० ।

आउचणपट्टग-आकुञ्चनपट्टक-न० । पर्यस्तिकापट्टे, वृ० ।

तच्च निर्ग्रन्थीनां धारयितुं कल्पते (सूत्रम्)—

नो कप्पइ निग्यंथीणं आकुचणपट्टगं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ ३६ ॥ कप्पइ निगंथाणं आकुचणपट्टगं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥ ३७ ॥

एव यावदारुदण्डकसूत्रम् ।

अथामीषा सूत्राणां सम्बन्धमाह—

बंधवयपालणऽट्टा, तहेव पट्टायियाउ समणीणं ।

विइयपएण जईणं, पीठगफलए विवज्जित्ता ॥ २८५ ॥

यथा ब्रह्मव्रतपालनार्थमन्वेलत्वादीनि न कल्पन्ते । तथा ब्रह्मचर्यरक्षणार्थमेव श्रमणीना पट्टादयोऽपि वा संदण्डकान्ता न कल्पन्ते । द्वितीयपदे तु यतीनां कल्पन्ते, पर पीठफलकान व-ज्जयित्वा तानि साधूनामपवादमन्तरणापि कल्पन्त एवेत्यर्थः । अत एतेषा सूत्राणामारम्भः । अनेन संबन्धनायातानाममीषा (३६) प्रथमसूत्रस्य व्याख्या-नां कल्पने निर्ग्रन्थीनामाकुञ्चनपट्ट-पर्यस्तिकापट्ट धारयितुं वा परिहर्तुं वा ॥ ३६ ॥ कल्पने निर्ग्रन्थानामाकुञ्चनपट्टं धारयितुं वा परिहर्तुं वेति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥

अथ भाष्यम्—

गव्यो अवाउडत्तं, अणुवधिपलिमन्धुपरियाओ ।

पट्टमतोलियदोसा, गिलाणियाए उ जयणाए ॥ २८६ ॥

पर्यस्तिकापट्ट परिधानामार्थिकां दृष्ट्वा लोकां ब्रूयात्-अहा अस्या क्रियान् गव्यो यदेव महिलाभवन्ती पर्यस्तिका करोति अपावृता वा पर्यस्तिकां वा कुर्वाणा भवेत् । ' अणुवधि-सि ' य उपकारे वर्तते स उपधिरुच्यते । स च तासामुपकार नायातीति कृत्वा अनुपधिरुभयकालं प्रत्युपेक्ष्यमाणे च तस्मिन् सूत्रार्थपरिमन्थः । शास्तुश्च-नीर्थकृत परिवादो यथा नूनमसर्वज्ञोऽसौ येनेतः स पर्यस्तिकापट्टो न प्रतिपिद्धः । द्वितीयपदे य सयती स्थविरो ग्लानतया यतनया अल्पसागारिकपर्यस्तिकापट्ट परिधातव्य उपरिचान्यत्प्रावरणीयं कारणे च गृह्यमाणे योऽजालिको-जालरहित स गृहीतव्यो जालसदृशपु चिरदोष एव निर्ग्रन्थानामप्यकारणे पर्यस्तिका कुर्वाणानां चतुर्लघु गुर्वादयश्च त एव दोषाः ।

कारणे पुनरयं विधि—

थेरे व गिलाणे वा, मुत्तकाउमुवरिं तु पाउरणं ।

वस्मए व चेट्टो पुव्व-कतमसारिए वाए ॥ २८७ ॥

सूत्रपौरुषीम् ; उपलक्षणत्वादर्थपौरुषीं च कर्तुं, शिष्याणां वातुमित्यर्थः । स्थविरो ग्लानो वाचनाचार्य पर्यस्तिका कृत्वा परिप्रावृणुयात् । उत्तरार्द्धे पश्चाद् व्याख्यास्यते ।

स च पर्यस्तिकापट्ट कीदृश इत्याह—

फल्लो अचित्तो अह आविओ वा,

चउरंगुलो वित्थइओ अंतधिमो ।

विस्सामहेउं तु सरीरगस्स,

दोसा अवरुंभगया य एवं ॥ २८८ ॥

फलाज्जातः फालः सौत्रिक इत्यर्थः । अचित्र - अकुवेरः । अथ सौत्रिको न प्राप्यते तत आचिको वा स च चतुरङ्गुलविस्तृतः । स्थूलाऽसंधिमश्चापान्तगालं संधिरहित एवविधः पर्यस्तिकापट्ट शरीरस्य विश्रामहंतोर्गृह्यते ये वाऽवष्टम्भगना " अवरकुथुंहेहिय " इत्यादिका दोषाः तथैवमाकुञ्चनपट्ट परिधीयमान न भवन्ति । वृ० ५ उ० ।

आउंच-(ट) णा-आकुञ्चना-खी० । आकुञ्चन-गात्रसकोचन तदेवाकुञ्चना । सङ्कोचे, ध० ३ अधि० ।

आउंटण-आकुंचन-न० । ' आर्षेऽन्यदपि दृश्यते ' इति प्राकृतव्याकरणाच्चस्य ट । संकोचने, आव० ४ अ० । अउंटणं गात्रसस्त्रेवो । आ० चू० ४ अ० । आवर्जने च । पञ्चा० ७ विव० ।

आउंटणपमारण-आकुञ्चनप्रमारण-न० । आकुञ्चन जह्वादेः संकोचनं, प्रसारणं च तस्यैव जह्वादेः सङ्कोचितस्य ऋजुकरणं आकुञ्चन-प्रसारणे च । जह्वादेःसङ्कोचनान्कुञ्चितजह्वा-दृजुकरणयोस्तदात्मके, एकासनप्रत्याख्यानस्याकारविशेषे च । प्रव० । " अणुत्थ आउंटणपसारणेण " आकुञ्चन-प्रसारणे चाऽसद्विष्णुतया क्रियमाणे यत्किञ्चिदासनं चलति ततोऽन्यत्र प्रत्याख्यान तस्मिन् हि क्रियमाणे न प्रत्याख्यान-भङ्गः । प्रव० ४ द्वार । ध० । हत्ये वा पायं वा सीसं वा पसारि आउटेज्ज वा पसारिज्ज वा ण भज्जेति । आ० चू० ६ अ० ।

आकुण्टनादिप्रस्तावादिदमाह—

देवे णं भंते ! महिड्डिए०जाव महेमक्खे लोगंते ठिच्चा पभू अलोगंसि हत्थं वा०जाव ऊरुं वा आउंटावेत्तए वा पसारित्तए वा । णो इण्टे समट्टे, से केणऽट्टेणं भंते । एवं बुच्चइ देवे णं महिड्डिए०जाव महेमक्खे लोगंते ठिच्चा णो पभू अलोगंसि हत्थं वा०जाव पसारित्तए वा ? , गोयमा ! जीवा णं आहारोवचिया पोग्गला वौद्विचिया पोग्गला कडेवरचिया पोग्गला पोग्गला चेव पप्प जीवाण य अजीवाण य गइपरियाये आहिज्जइ, अलोए णं खेवऽत्थि जीवा खेवऽत्थि पोग्गला से तेणऽट्टेणं० जाव पसारित्तए वा सेवं भंते ! भंते ति । (सूत्र-५८६)

' देवे णमि ' त्यादि- ' जीवा ण आहारोवचिया पोग्गल ' ति-जीवाना, जीवानुगता इत्यर्थः । आहारोपचिता-आहाररूपतयोपचिता । ' वौद्विचिया पोग्गल ' ति-अव्यक्तावयवशरीररूपपचिता । ' वौद्विचिया पोग्गल ' ति-अव्यक्तावयवशरीररूपतया चिता । ' कडवगचिया पोग्गल ' ति-शरीररूपतया चिता उपलक्षणत्वाच्चास्योच्छ्वासचिताः पुद्गला इत्याद्यपि द्रव्यम् अनेन चेदमुक्तं-जीवानुगामिस्वभवा पुद्गला भवन्ति ततश्च यत्रैव क्षेत्रे जीवास्तत्रैव पुद्गलानां गतिः स्यात्तथा ' पोग्गला चेव पप्प ' ति-पुद्गलानेव प्राप्य-आश्रित्य जीवानां च ' अजीवाण य ' ति-पुद्गलानां च मतिपर्यायो-गतिधर्मा ' आहिज्जइ ' ति आख्यायते । इदमुक्तं भवति-यत्र क्षेत्रे पुद्गलास्तत्रैव जीवानां पुद्गलानां च गतिर्भवति, एव चालोके नैव सन्ति जी-

आउंटणपसारण

वा नैव च सन्ति पुद्गला इति तत्र जीवपुद्गलानां गतिर्नास्ति तदभावाच्चालोके देवो हस्ताद्याकुण्टयितु प्रसारयितुं वा न प्रभु । भ० १६ श० ८ उ० ।

आउअकरण-अयुष्करण-न० । आयुषः करणमिति । जीवितविपाकत्रयम्यायुष्कर्मविशेषस्य निर्वर्तने, "आउअकरण०" (२०५× गा०) 'आयु करणम् इति-आयुष-पञ्चमकर्मप्रकृत्यात्मकस्य करणं-निर्वर्तनम्-आयु करणम् । उक्त० पाई० ४ अ० । (अत्र विस्तर अस्मन्नय 'शब्दे प्रथमभागे गत ।)

आउकम्म-आयुष्कर्मन्-न० । एति-याति चेत्यायुस्तान्निवन्वयन कर्मायुष्कर्म । कर्मविशेषे, उक्त० १ अ० (तद्वक्तव्यता आउ शब्देऽस्मिन्नय भागे गता)

आउकम्मे दुविहे पणत्ते. तं जहा-अद्दाए चैव, भवाए चैव । (सूत्र-१०५+) स्था० २ ठा० ४ उ० । (व्याख्या स्वस्वस्थाने)

इदानीं पञ्चविधमायुष्कर्म व्याचिख्यासुराह—

सुरनरतिरिनरयाऊ, हडिसरिसं ॥२३×॥

आयु शब्द प्रत्येकं याज्यते, ततश्च सुष्ठु राजन्ते इति सुरा । यद्वा-सुरत्पेश्वर्यं दीप्यां सुगन्ति-विशिष्टमैश्वर्यमनुभवन्ति दिव्याभरणकान्त्या सहजशरीरकान्त्या च दीप्यन्ते इति सुरा । यादवा-सुष्ठु रान्ति-दृष्टिं प्रणतानामीप्सितमयं लवणाधिप-सुस्थित इव लवणजलयौ मार्गं जनाहृतस्येति सुरा देवास्ते-पामायु सुगायुर्येन तेष्ववस्थितिर्भवति । नृणन्ति-निश्चिन्वन्ति वस्तुतत्त्वमिति नरा-मनुष्यास्तेपामायुर्नरायुस्तद्-घावस्थितिहेतु २ । 'निरि' ति-प्राकृतत्वान्तिरोऽञ्चन्ति-गच्छन्तीति तिर्यञ्च व्युत्पत्तिनिमित्तं चैतत्, प्रवृत्तिनिमित्तं तु तिर्यग्गतिनाम, एते चैकेन्द्रियादयः, ततस्तिरश्चामायुस्ति-यगायुर्येनैतेषु स्थीयते । नरान् उपलक्षणत्वात् तिरश्चोऽपि प्रभूतपापकारिणः कार्यन्तीवाऽऽहयन्तीवेति नरका-नरका-वासा तत्रोत्पन्ना जन्तवोऽपि नरकाः, नरको वा विद्यते ये-पा ने "अभ्रादिभ्य" ॥ ७ । २ । ४६ ॥ इत्यप्रत्यये नरकास्ते-पामायुर्नगायुर्येन ते तेषु भ्रियन्ते । "एतच्चायुर्हडिसदृशं भवति । कर्म० १ कर्म० (हडिदृष्टान्त. 'आउ' शब्देऽस्मि-न्नयेभागे (२) अधिकाराङ्कं गत)

आउक्काइय-अपकायिक-पुं० । आपो-द्रवास्ता एव काय शरीर यस्येति अपकाय एवापकायिक स्वार्थ इकप्रत्ययः । एकेन्द्रियसंसारममापन्नजीवविशेष, प्रक्षा० १ पद । (अत्र-स्था सर्वा वक्तव्यता 'आउक्काय' शब्दादवगन्तव्या)

आउक्काय-अपकाय-पुं० । आप काया यस्येति । एकेन्द्रिय-संसारममापन्नजीवभेदे, पदकायभेदे च जीविति, प्रक्षा० १ पद । स० ।

धियय-सूची—

- (१) अपकायिकाना द्विविधम् ।
- (२) अपकायिकस्य शरीरगर्हादवर्णनम् ।
- (३) सचित्ता-ऽचित्त-मिश्रविवेक ।
- (४) तीक्ष्णदृश्याऽचित्तव्यम् ।
- (५) अपकायशस्त्रनिष्पत्तम् ।
- (६) सचित्ताऽपकायपरिमोगविचार ।

(७) अपकायपरिमोगकारणानि ।

(८) अपकायसमारम्भव्यावृत्तस्यैव मुनित्वम् ।

(९) शाक्याऽऽदिमुनयो नियमत. अपकायिकास्तदाश्रित-जीवाश्च विहित्वन्ति ।

(१०) अपकायविहंसननिषेधः ।

(११) अपकायस्पर्शनिषेधः ।

(१२) शीतोदकाऽऽदिपरिसेवननिषेधः ।

(१) संप्रत्यपकायिकप्रतिपादनार्थमाह-ते च द्विविधाः-

से किं तं आउक्का (का) इया ? आउक्काइया दुविहा

पन्नत्ता । तं जहा-सुहुमआउक्काइया य, वादर आउक्का-

इया य । मे किं तं सुहुमआउक्काइया ? सुहुमआउक्काइया

दुविहा, पन्नत्ता, तं जहा-पञ्जत्तसुहुमआउक्काइया य, अ-

पञ्जत्तसुहुमआउक्काइया य । सेत्तं सुहुमआउक्काइया ॥ से

किं तं वादरआउक्काइया ? वादरआउक्काइया अणोगविहा

परणत्ता, तं जहा-ओसा, हिमए, महिया, करए, हरत-

णुए, सुद्धोदए, सीतोदए, उसिणादए, खारोदये, खट्टो-

दए, अंबिलोदए, लवणोदए, वारुणोदए, खीरोदए,

घओदए, खोदोदए, रसोदए, जेयावणणे, तहप्पगारा ।

ते समासओ दुविहा परणत्ता । तं जहा-पञ्जत्तगा य,

अपञ्जत्तगा य । तत्थं ए जे ते अपञ्जत्तगा ते एणं अमंपत्ता ।

तत्थं ए जे ते पञ्जत्ता एतेसि एणं वरणाऽऽदेसणं गंधा-

देसणं रमादेसणं फासादेसणं महस्सग्गमो विहाणाई सं-

खेज्जाइ जोणिप्पमुहसयसहस्साई, पञ्जत्तगाणिस्माए अ-

पञ्जत्तगा वक्कमंति । जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा ।

सेत्तं वादरआउक्काइया । सेत्तं आउक्काइया । (सूत्र-१६)

'उस्सा' इत्यवश्याय वेद, 'हिम' स्त्यानोदकं, 'महिका' गर्भमासेषु सूक्ष्मवर्ष, करको-घनोपल, हृत्तजुर्यो भुवमु-द्विच गोधूमाङ्कुरतृणायादिषु बद्धो विन्दुरूपजायते, 'शुद्धो-दकम्' अन्तरिक्षसमुद्भवं नद्यादिगतं च, तच्च स्पर्शरसादि-भेदादनेकभेदं, तदेवानेकभेदत्वं दर्शयति-शीतोदकं-नदीत-डानाऽवटवापीपुष्करियादिषु शीतपरिणामम्, उष्णोदकं-स्वभावत एव क्वचिन्निर्भरादाबुष्णपरिणामं क्षारोदकम्-ईपल्लवणस्वभावं यथा लाट्टेशादौ केपुचिदवटेषु, खट्टो-दकम्-ईपदम्लपरिणामम्. अम्लादकं-स्वभावत एवाम्लपरि-णाम काञ्चिकवत्, लवणादकं लवणसमुद्रे, वारुणं वारुण-समुद्रे, खीरोदकं खीरसमुद्रे, खोदोदकं इक्षुसमुद्रे, रसोदकं पुष्करवरसमुद्रादिषु, येऽपि चान्ये तथाप्रकारा-रसस्पर्-शादिभेदभिन्ना घृतोदकादयो वादरा अपकायिका. ते सर्वे वादरापकायिकतया प्रतिपत्तव्या, 'ते समासओ' इत्यादि प्राग्बत्, नवर सङ्ख्येयानि यानिप्रमुखाणि शतसहस्राणि इत्यत्रापि नस वेदितव्यानि । उक्ता अपकायिका. । प्रक्षा० १ पद ।

आउस्स वि दाराई, ताई जाई हवन्ति पुढवीए ।

नाण्णीउ विहाणे, परिमाणवभोगमन्थे य ॥ १०६ ॥

अपकायस्यापि तान्येव द्वाराणि भवन्ति, यानि पृथिव्या प्रतिपादितानीति, नानात्वं भेदरूप विधानपरिमाणोपभोग-शस्त्रविषय द्रष्टव्यं, चशब्दात्तत्त्वविषयं च, तुशब्दोऽवधारणार्थं, एतद्गतमव नानात्वं, नाऽन्यगतमिति ।

तत्र विधानं-प्ररूपणा, तद्गत नानात्वं प्रदर्शयितुमाह—

दुविहा य आउजीवा, सुहुमा तह वायरा य लोयम्मि ।
सुहुमा य सव्वलोए, पंचेव य वायरविहाणा ॥१०७॥
स्पष्टा ।

तत्र पञ्च वादरविधानानि दर्शयितुमाह—

सुद्धोदए य ओमा-हिमे य महिया तरतरू चेव ।

वायरआउविहाणा, पंचविहा वरिणया एए ॥ १०८ ॥

शुद्धोदकं तडागसमुद्रनदीहृदावटादिगतमवश्यायादिरहितमिति, अवश्यायो-रजन्या यस्त्रह पतति, हिमं तु-शिथिरसमये शीतपुद्गलरूपकाज्जलमेव कठिनीभूतमिति, गर्भमासादिपु साय प्रातर्वा धूमिकापातो मादिकैत्युच्यते, वर्षाशरत्कालयोर्हरिताङ्कुरमस्तकस्थिता जलविन्दुभूमिच्छेदसम्पकोद्भूतो हरतनुशब्देनाभिधीयत, एवमेते पञ्च वादरापकायवियम व्यावर्णिता । एतं वादरापकाया समासतो द्वेषा पर्याप्तका, अपर्याप्तकाश्च । तत्रापर्याप्तका-वर्णादीनाम्, संप्राप्तपर्याप्तकास्तु-वर्णगन्धरसस्पर्शादेशै सहस्राग्रशो भिद्यन्ते ततश्च सख्येयानि योनिप्रमुखाणि शतसहस्राणि भवन्ति भेदानांमस्यवगन्तव्यम् । सन्नृतयानयश्चैने सा च योनि सचिच्चाऽचित्त-मिश्रभेदात् त्रिधा । पुनश्च शीताप्यांभयभेदात् त्रिधैव । एवं गण्यमाना योनीना सप्त लक्षा भवन्ति इति प्ररूपणानन्तरं परिमाणद्वारमाह—

जे वायरपज्जत्ता, पयरस्म अमंखभागमेत्ता ते ।

सेसा तिन्नि वि रासी, वीसुं लोगा अमंखेज्जा ॥ १०९ ॥

‘जे वायरे’ त्यादि, ये वादरापकायपर्याप्तकास्ते संवर्तितलोकप्रतरासंख्येयभागप्रदेशगणितपरिमाणा । शेषास्तु त्रयोऽपि विष्वक्-पृथगसंख्येयलोकाकाशप्रदेशगणितपरिमाणा इति । विशेषश्चायम्-वादरपृथिवीकायपर्याप्तकेभ्यो वादरापकायपर्याप्तका असंख्येयगुणा, वादरपृथिवीकायाऽपर्याप्तकेभ्यो वादरापकायिकाऽपर्याप्तका असंख्येयगुणा सूक्ष्मपृथिवीकायाऽपर्याप्तकेभ्य सूक्ष्मापकायाऽपर्याप्तका विशेषाधिका, सूक्ष्मपृथिवीकायपर्याप्तकेभ्य सूक्ष्मापकायपर्याप्तका विशेषाधिका । आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

भौमान्तरिक्षभेदाद् द्विविधत्वम् । अपकायद्वारमाह—

आउक्काओ दुविहो, भोमो तह अन्तलिक्खो य ॥१२॥

अपकाया द्विविध-भोम, आन्तरिक्ष ।

इदानीं प्रत्यासत्तिन्यायादान्तरिक्षस्तावदुच्यते, तत्रान्तरिक्षमपि द्विविधम्—

मिहिया वाम पुण अं-तल्लिक्खिअं० ॥ १२६+ ॥

सोऽन्तरिक्षजो द्विविध-माहिका--धूमिकारूपाऽपकाय ‘वास’ ति-वर्णरूपश्चापकाय । आघ० । (भौमापकायिकव्याख्यानमंत्र १७५७ गाथया करिष्यते)

(२) अपकायिकस्य शरीरादि यथा—

तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सरीया पणत्ता ? गोयमा !

तत्रो सरीरया पणत्ता, तं जहा-ओरालित्ते, तेयत्ते, कम्मत्ते, जहेव सुहुमपुढविकाइयाण । नवर थिवुगमंठिया पणत्ता, मेसं तं चेव ०जाव दुगतिया दुआगतिया परि-त्ता असंखेज्जा पणत्ता । सेत्त सुहुमआउक्काइया । (सूत्र-१६×) । मे किं तं वायरआउक्काइया ? , वायरआउक्काइया अयोगविहा पणत्ता, तं जहा-उमा हिमे ०जाव ने यावन्ने तहप्पगारा । ते समामओ दुविहा पणत्ता, तं जहा-पज्जत्ता य, अपज्जत्ता य । तं चं व सव्वं । नवर थिवुगसंठिया, चत्तारि लेमातो, आहारो नियमा छदिमिं, उववाओ तिग्गिखजोणियमणुस्मदेवेहिं, ठिती-जहन्नेणं अतो-सुहुत्तं . उक्कोमेणं सत्तवासमइस्माइं । सेमं तं चेवं । जहा-वायरपुढविकाइया णं ०जाव दुगतिया तिआगतिया परि-त्ता असंखेज्जा पणत्ता समणाउमो ! । सेत्तं वायरआउक्काइया । सेत्तं आउक्काइया । (सूत्र-१७)

‘ते समासतो’ इत्यादि, प्राग्बद् नवर सख्येयानि योनि-प्रमुखाणि शतसहस्राणीन्यत्रापि सप्त वेदितव्यानि ‘तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सरीरगा’ इत्यादि, द्वारकलापचिन्तायामपि वादरपृथिवीकायिकगमोऽनुगन्तव्यो, नवरं संस्थानद्वार-शरीरकाणि स्तिवृक्कमस्थानसंस्थितानि वरु-व्यानि । स्थितिद्वारे-जघन्यत । स्थितिरन्तमुद्धर्तम्, उन्कर्षतः सप्तवर्षसहस्राणि । शेष तथैव । जी० १ प्रति० ।

अपकायिकस्य जीवत्व यथा-साप्रतं परिमाणद्वारानन्तरं चशब्दसूचितलक्षणद्वारमाह—

जह हत्थिस्म सरीरं, कललाऽवत्थस्म अहुणोववन्नस्स ।

होइ उदगंडगस्स य, एसुवमा आउजीवाणं ॥११०॥

अथवा-पर आक्षिपति-नापकायो जीव, तल्लक्षणायोगात्, प्रश्रवणादिवदित्यस्य हेतोरसिद्धतोद्भावनायं दृष्टान्तद्वारेण लक्षणमाह-‘जह’ त्यादि, यथा हस्तिन शरीरं कललाऽवस्थायामधुनोत्पन्नस्य द्रवं, चेतनञ्च दृष्टमेवमापकायोऽपीति । यथा वा-उदकप्रधानमण्डकमुदकारण्डकम्, अधुनोत्पन्नमित्यर्थे, तन्मध्यव्यवस्थित रसमात्रमसजातव्यवमनभिव्यक्तचञ्चवादिप्रविभागञ्चननावद् दृष्टम् । एषा एवोपमाऽपकायजीवानामपीति । हस्तिशरीरकललप्रहरणञ्च महाकायत्वात्तद्बहु भवतीत्यत सुखेन प्रतिपाद्यते । अधुनोत्पन्नप्रहरणं सप्ताहपरिग्रहार्थं, यत सप्ताहमेव कललं भवति, परतस्त्वर्तुदादि । अण्डकेऽप्युदकप्रहरणमेवमेव, प्रयोगश्चायम्-सचेतना आप शस्त्रानुपहनत्वे सति द्रवत्वात्, हस्तिशरीरपादानभूतकललवत्, विशेषणोपादानात्प्रश्रवणादिव्युदास । तथा सात्मक तोयम्, अनुपहनत्वाद्दण्डकमध्यस्थितकललवदिनि । तथा आपो जीवशरीराणि छेद्यत्वाद् भेद्यत्वाद्दुत्पेयत्वाद्भाज्यत्वाद्भाज्यत्वाद् ज्ञेयत्वाद्सनीयत्वात् स्पर्शनीयत्वात् दृश्यत्वात् द्रव्यत्वादेव सर्वेऽपि शरीरधर्मा हेतुत्वेनोपन्यसनीया गगनवर्जभूतधर्मा स्वरूपवत्त्वाकारवत्त्वादय । सर्वत्रायं दृष्टान्त-साक्षाद्विपागादिसंज्ञानवदिनि । ननु च रूपवत्त्वाऽऽकारवत्त्वादयो भूतधर्मा परमाणु-

प्रापि दृष्टा इत्यनेकान्तिकता, नैतदेवं यदत्र ह्येवत्वादिहेतु-
त्वेनोपन्यस्तं तत्सर्वमिन्द्रियव्यवहागनुपगति, न तथा पर-
माणवोऽन प्रकरणादनीन्द्रियपरमाणुव्यवच्छेद । यदि वा-
नैवासौ विपक्ष सर्वस्य पुद्गलद्रव्यस्य द्रव्यशरीराभ्युपग-
मात्, जीवसहितासहितत्वं तु विशेष, उक्तञ्च—“ तणवो
णभानिचिगार-मुत्तजाइत्तणिलं ता उ । सत्यासत्थह-
याओ, निज्जीवमजीवरूवाओ ॥ १ ॥ ” एवं शरीरत्वे सिद्धे
सति प्रमाणम् । सचेतना हिमादयः, क्वचित् अप्कायत्वा-
दिनरोदकवत् इति । तथा सचेतना आपः, क्वचित् सात-
भूमिस्वभाविकसम्भवत्वाद्दुर्गवत् । अथवा-सचेतना अन्त-
रिक्षाद्द्रवा आपः, स्वाभाविकव्योमसंभूतसपातित्वात्मत्स्य-
वत्, अतः पते एवंविधलक्षणभाक्त्वाज्जीवा भवन्त्यप्कायाः ।
आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

भौमाऽप्काय—

भूमिस्त्वयमाभाविय-संभवओ ददुदुरो व्व जलमुत्तं ।

अहवा मच्छो व्व सभा-ववोमसंभूयपायाओ ॥१७५७॥
विशे० । (अस्या गाथाया. व्याख्यानं ' सचेयण ' शब्दे
सप्तमे भागे करिष्यते) भौम जलं सचित्तं, भूमिस्वाते स्वा-
भाविकसंभवात्, दुर्गुरवदिनि प्रयोगः । यथा-दुर्गुरस्य भू-
मिस्वनने स्वाभाविक संभवां जायते, तथा जलस्यापि भू-
मिस्वाते स्वाभाविकसंभव इति । अथवा-सात्मकमन्तरिक्षो-
दक, स्वभावतो व्योमसंभूतस्य पातान्मत्स्यवत्, यथा म-
त्स्यस्य स्वभावेन व्योमसं संभूतस्य पातो दृश्यते तथाऽ-
न्तरिक्षजलस्यापि, इति सिद्धं जीवत्व जलस्य । घ० ३
आधि० ३८ श्लोक । सूत्र० ।

आउक्काइया, (दश०) आऊ चित्तमंतमक्काया अणो-
गजीवा पुहो मत्ता अन्नत्थ सत्थपरिणएणं । (सूत्र-१०)
दश० ४ अ० ।

कललंऽडरमादीया, जह जीवा तहेव आउ जीवाऽवि
॥ ७५+ ॥

यथा कलल गर्भप्रयमाऽवस्थारूपम् अण्डरसः इत्येवमादयो
जीवा अपि प्रतिपत्तव्या, प्रयोग अप्कायिका जीवा अनु-
पहतत्वे सति द्रवत्वात् कललारण्डरसादिवद् । व्य० १० उ० ।

इहं च खलु भो अणगागणं उदयजीवा वियाहिया
(सूत्र-२४) ।

उदकस्या जीवा । आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

उदकाश्रिताश्च जीवा सन्ति । तथा चाह—

मनि पाणा उदगणिस्मिया जीवा अणगे । (सूत्र-२३+)

' सन्ति पाणा ' इत्यादि, पूर्ववत्, कियन्त पुनस्त इति द-
शयति— जीवा अणगे ' पुनर्जीवापादानमुदकाश्रितप्रभूतजी-
वोभेदनापनार्थं, ततश्चेदमुक्तं भवति—एकैकस्मिन् जीवोभेद उद-
काश्रिता अनेक-असत्स्यया प्राणिना भवन्ति । आचा० १
श्रु० १ अ० ३ उ० । यथेवम्—उदकमेव जीवास्ततोऽवश्यं तन्प-
रिभागे सन्ति प्राणानिपानभाज साधव इति, अत्रोच्यते—नैव
तदप्येवमो वयं द्विविधमकायमाचक्ष्महे-सचित्तं, मिश्रम्,
अचित्तं च । आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

(३) सचित्ताऽचित्तमिश्रविवेक —

आउक्काओ तिविहो, सचित्तो मीसओ य अचित्तो ।
सचित्तो पुण दुविहो, निच्छय व्यवहारओ चैव ॥१६॥
अप्कायस्त्रिविधः, तद्यथा-सचित्तो, मिश्र, अचित्तश्च ।
तत्र सचित्तो द्विधा-निश्चयतो, व्यवहारतश्च ।
एतदेव सचित्तस्य निश्चयव्यवहाराभ्यां द्वैविध्यमुपदर्शयति-
घणउदही घणवलया, करगसमुद्दहाण बहुमज्जे ।
अह निच्छयसचित्तो. व्यवहारनयस्स अवडाई ॥१७॥
घनोदघयां-नरकपृथ्वीनामाधारभूताः कठिनतोया. समु-
द्रा, घनवलयास्तासामेव नरकपृथिवीना पार्श्ववर्तिवृत्ता-
कारनोया ये च ' करका ' घनोपलास्तथा समुद्रहृदाना-ल-
वणादिसमुद्रपद्मादिहृदानां बहुमध्यभागेऽप्कायाः 'अह' स्ति-
प्य सर्वोऽपि अप्कायां निश्चयसचित्त-एकान्तसचित्त', श-
पस्तु अवटाऽऽदि-अवटवार्पातडागादिस्थः । इह अवटादि-
स्थोऽवटादिशब्देन उक्तस्तात्थ्येन तस्मात्पदेशप्रवृत्ते. यथा मञ्चाः
क्रोशन्तीत्यादौ, तत्रावट-कूपस्तदादिगतोऽप्कायो व्यवहार-
नयस्य व्यवहारनयमतेन सचित्त । उक्तः सचित्तोऽप्काय ।

सम्प्रति मिश्रमाह—

उसिणोदगमणुवत्ते, दंडे वासे य पडियमत्तम्मि ।

सोत्तूणाऽऽदेसतिगं, चाउल्लउदगं बहुपसन्नं ॥ १८ ॥

अनुदृत्ते दण्डे, अत्र च जातावेकवचन, ततोऽयमर्थः—अनु-
दृत्तेषु त्रिषु दण्डेषु उत्कालेषु यदुष्णोदकं तन्मिश्रमिति प्रस्ता-
वाद्भवत्यतः, तथा हि-प्रथमे दण्डे जायमानं कश्चित्परिणमति
कश्चिन्नेति मिश्रं, द्वितीये प्रभूत परिणमति स्तोकोऽवतिष्ठ-
ते, तृतीये तु सर्वोऽप्यचित्तो भवति । ततोऽनुदृत्तेषु त्रिषु-
दण्डेषु उष्णोदकं मिश्रमेव सम्भवति । तथा वर्षे-वृष्टौ पतित-
मात्रं यज्जलं ग्रामनगरादिषु प्रभूततिर्थगमनुष्यप्रचारसंभवि-
षु भूमौ वर्तते तद्यावन्नाद्याप्यचित्तीभवति तावन्मिश्रमव-
गन्तव्यम् । ग्रामनगरादिभ्योऽपि बहिस्ताद्यदि स्तोकं मेघ-
जलं निपतति तदानीं तदपि पतितमात्र मिश्रमवसेयम् । पृ-
थिवीकायसम्पर्कस्तस्य परिणममानत्वात् यदाप्यतिप्रभूतं
जलं मेघो वर्षति तदापि प्रथमतो निपतत् पृथिवीकायसंपर्क-
त परिणममान मिश्रं, शेषं तु पश्चान्निपतत्सचित्तमिति, त-
था-मुक्त्वा-परिहृत्य आदेशत्रिकं-मतत्रिकं तदुक्ता मिश्रता न
ग्राह्येति भावार्थः । चाउल्लोदकम्-तरुल्लोदकम् अवहुप्रसन्नं
नानिस्वस्थीमूतं मिश्रमिति गाथार्थः । अवहुप्रसन्नमित्यत्रा-
दावकारलोप आर्पत्वात् । (आदेशत्रिकम् ' चाउल्लोदग '
शब्दे तृतीयभागे दर्शयिष्यते ।)

अचित्तमिश्राऽप्कायमाह—

सीउण्हखारखत्ते, अग्गीलोणुमअंघिले नेहे ।

वुक्तजोणिएणं, पओयणं तेणिमं हाइ ॥ २२ ॥

इयं गाथा प्रागिव व्याख्येया । नवरं पृथिवीकायस्थाने अ-
प्कायामिलाप कर्तव्य । इह या स्वकायपरकायशस्त्रयोजना
द्रव्यक्षेत्रकालभावापत्तया वा अचित्तत्वभावना साऽपि प्रा-
गिव यथा योगमप्कायेऽपि भावनीया । तथा-यदा दधितै-
लादिसत्केषु घटेषु चित्तस्य शुद्धजलादेरुपरि दध्याद्यवयव-
सत्का तरी जायते तदा सा यदि परिस्थूरा तर्हि एकया

पौरुष्या तत्परिणमति । मध्यमभावा चेत्तर्हि द्वाभ्या पौ-
रुषीभ्यां, स्तोका चेत्तर्हि तिसृभि पौरुषीभिरिति ।

इह तावद् व्युत्क्रान्तयोनिक्नाम्नायनेद् प्रयोजनमित्युक्तम्,
अनस्तदेव दर्शयति-

परिसेयपियणहत्था-इधोवणं चीरधोवणं चैव ।

आयमणभाणधुवणं, एमाइपओयणं बहुहा ॥ २३ ॥

परिषेको—दुष्टवृणादेरुत्थितस्योपरि पानीयेन सेचनम् ।
पानम्—तृडपनादाय जलस्याभ्यवहरणम् । हस्तादिधावनं-
करचरणप्रभृतिशरीरावयवानां कारणमुद्दिश्य प्रक्षालनम्,
चीवरधावनं-वस्त्रप्रक्षालनम् । अस्य भिन्नविभक्तिनिर्देशो न
सदैव साधुनोपधिप्रक्षालनं कर्तव्यमिति प्रदर्शनार्थं । आ-
चमनम्—पुरीषोत्सर्गानन्तरं शौचकरणम्, 'भाणधुवणं' ति-
पात्रकादिभाजनप्रक्षालनम् । एवमादिकमादिशब्दात्-ग्लान-
कार्यादिपरिग्रह । अचित्तेनाम्नायनेन प्रयोजनं बहुधा-बहु-
प्रकार द्रष्टव्यम् । पि० । ओघ० । घ० ।

(४) तीव्रोदकस्याचित्तत्वम्—

“ तिर्वोदगस्स गहणं, केइ भायणेसु असुइपडिसेहो ।

गिहिभायणेसु गहणं, ठिअवासे मीसगं छारो ॥ १ ॥ ”

(अस्या गाथाया व्याख्या ' अचित्त ' शब्दे प्रथमभागे
गता) घ० २ अ० । तत्र योऽचित्तोऽप्यायस्तेनोपयोगविधिः
साधूनां, नेतराभ्या, कथं पुनरसौ भवत्यचित्तं, किं स्वभा-
वाद्, आहोस्विच्छस्त्रसम्बन्धात्, उभयथापीति । तत्र य-
स्वभावादेवाचित्तीभवति न बाह्यशस्त्रसम्बन्धात्तमचित्तं जा-
नाना अपि केवलमन-पर्यायावधिश्चुतज्ञानिनो न परिभुञ्जते
अनवस्थाप्रसङ्गभीरुतया । यतोऽनुश्रूयते भगवता किल श्री-
वर्द्धमानस्वामिना विमलसलिलसमुल्लसत्तरङ्ग शैवलपटल-
त्रसादिरहितो महाहृदो व्यपगताशेषजलजन्तुकोऽचित्तवा-
रिपूर्णं स्वशिष्याणां तृड्वाधितानामपि पानाय नानुज्ज्ञे ।
तथा अचित्तितिलशकटस्थण्डिलपरिभोगानुज्ञा चाऽनवस्था-
दोषसंरक्षणाय भगवता न कृतेति श्रुतज्ञानप्रामाण्यज्ञाप-
नार्थञ्च । तथाहि—सामान्यश्रुतज्ञानी बाह्यन्धमसम्पर्कादु-
पितस्वरूपमेवाचित्तमिति व्यवहरति, जलं, न पुनर्निरि-
न्धनमेवाति । अतो यद्-बाह्यशस्त्रसम्पर्कात्परिणामान्तरापन्नं
वर्णादिभिस्तदचित्तं साधुपरिभागाय कल्पते । आचा० १ श्रु०
१ अ० ३ उ० २४ सूत्रटी० ।

(५) किंपुनस्तच्छस्त्रमित्यत आह—

उस्सिचणगालणधो-यणे य उवकरणकोसभंडे य ।

वायर आउक्काए, एवं तु समासओ सत्थं ॥ ११३ ॥

किंची सकायसत्थं, किंची परकायतदुभयं किंची ।

एयं तु दव्वसत्थं, भावे य अंसंजमो सत्थं ॥ ११४ ॥

' उस्सिचणे ' त्यादि, शस्त्र द्रव्यभावभेदात् द्विधा । द्रव्यश-
स्त्रमपि समास-विभागभेदात् द्विधैव । तत्र समासतो द्रव्य-
शस्त्रमिदमूर्ध्वसेचनम् उत्सेचन-कूपाद् कोशादिनोत्क्षेपण-
मित्यर्थं । गालन-घनमसृणवस्त्राद्घान्तेन । धावनं-वस्त्राद्युप-
करणचर्मकोशघटादिभाण्डकविषयम्, एवमादिकं वादरा-
म्नायं । एतत्पूर्वोक्तं समासतः-सामान्येन शस्त्रम्, तुशब्दो
विभागापेक्षया विशेषणार्थः ॥११३॥ विभागतस्त्विदम्- ' किं-

ची ' त्यादि, किञ्चित् स्वकायशस्त्रं नादेयं तडागस्य । कि-
ञ्चित्परकायशस्त्रं मृत्तिकास्नेहकरादि । किञ्चित्तोभयम्-उद-
कमिथा मृत्तिकोदकस्य । आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

सत्थं चेत्थं अणुवीइपासा पुढो सत्थं पवेइयं । (सूत्र-२५)

शस्यन्ते-हिंस्यन्ते अनेन प्राणिन इति शस्त्रं तच्चोत्सेचनगा-
लनोपकरणधावनादि स्वकायादि च वर्ष्माद्यापत्तयो वा पूर्वा-
वस्थाविलक्षणाः शस्त्रम् । तथा हि-अग्निपुद्गलानुगतत्वादी-
पतिपङ्गलं जलं भवत्युष्णं गन्धतोऽपि धूमगन्धि रसतो विर-
सं, स्पर्शत उष्णम् । तच्चोद्धृतत्रिदण्डमेवंविधावस्थ यदि-
ततः कल्पते, नान्यथा । तथा कचवरकरीपगोमूत्रोपादीन्ध-
नसम्बन्धात् स्तोकं स्तोकमध्यबहुभेदात्, स्तोकं स्तो-
कं प्रक्षिपतीत्यादितुर्भङ्गिकाभावना कार्या । एवमेतत्त्रि-
विधं शस्त्रं चशब्दोऽवधारणार्थं । अन्यतमशस्त्रसम्पर्कवि-
ध्वस्तमेव ग्राह्यं, नान्यथेति । ' एत्थं ' ति-एतस्मिन्नप्याय-
प्रस्तुते अनुविचिन्त्य-विचार्य-इदमस्य शस्त्रमित्येवं ग्राह्य-
म् । पश्येत्यनेन शिष्यस्य चोदनेति । तदेव नानाविधं
शस्त्रमप्यायस्यास्तीति प्रतिपादितम्, एतदेव दर्शयति—
' पुढो सत्थं पवेदितं ' पृथग्विभिन्नमुत्सेचनादिकं शस्त्रं प्रवेदि-
तम्-आख्यातं भगवता, पाठान्तरं वा-' पुढोऽपास पवेदितं '
एवं पृथग्विभिन्नं लक्षणेन शस्त्रेण परिणामितमुदकग्रहणमपार्शं
सप्रवेदितम्—आख्यातं भगवता, अपाश'-अवन्धनं शस्त्र-
परिणामितोदकग्रहणमवन्धनमाख्यातमिति यावदेवं ता-
वत्साधूनां सचित्तमिश्राप्यायपरित्यागेनाचित्तपयसा परि-
भोगः प्रतिपादितः । आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

(६) सचित्ताप्यायपरिभोगविचारः ।

इच्छिज्जइ जत्थ सया, वीयपण्णाऽवि फासुयं उदयं ।

आगमविहिणा निउणं, गोयम! गच्छं तयं भणियं ॥७८॥

इष्यते-वाञ्छयते यत्र गये सदा-नित्यम् उत्सर्गपदापक्षया
द्वितीयपदम्-अपवादपदं तेनापि किं पुनरुत्सर्गपदेनेत्यपि
शब्दार्थः । प्रगता असव-प्राणा यस्मात्तत्प्रासुकं, किम् ?
उदक-जलं तच्च उत्कालत्रयोत्कलनादिप्रकारेण प्रासुकी-
स्यात्, न तु तन्नमात्रम् । यत उक्तं दशधैकालिके—

“ गिहिणो वेयावडिय, जायआजीववत्तिया !

तत्तानिबुडभोइत्तं, आउरस्सरणाणि य ॥ १ ॥ ”

तस्मानिर्वृतभोजित्व-तप्तं च तदनिर्वृतं चात्रिदण्डोद्धृतं च ।
' उदकमि ' ति विशेषणान्यथानुपपत्त्या गम्यते, तद्भो-
जित्वं, मिश्रसचित्तोदकभोजित्वमित्यर्थः । आगमविधिना-
सिद्धान्तोक्तप्रकारेण निपुणं यथा स्यात्तथा हे गौतम ! स
गच्छो भणितः । ग० २ अधि० ।

सचित्तस्य तु विन्दुमात्रमपि परिभोगो न कल्पते—

जत्थ व वाहिरपाणिअ, विंदूमित्तं पि गिम्हमाईसु ।

तिण्हासोसियपाणा, मरणे वि मुनी न गिरहंति ॥७७॥

हे गौतम ! यत्र—गच्छे वाह्यपानीयविन्दुमात्रमपि-स-
चित्तजललेशमात्रमपि ग्रीष्मादिषु कालेषु तृष्णया—द्विती-
यपरीषहेण शोषिता-ग्लानिं प्रापिताः प्राणा-इन्द्रियादयो-
येषां ते तृष्णाशोषितप्राणाः मरणान्तेऽपि मुनयः-साधवो
न गृह्णन्ति क्षुल्लकवत् । तथाहि—“ उज्जेणी नयरी । तत्थ

धणमित्तो नाम वाणियश्चो । तस्म पुत्तो धणसम्मा नाम । सो धणमित्तो पुत्तेण सह पव्वड्ढो । अण्णया य ते स्माह विहरंता मभ्भरहसमये पलगच्छ (त्य) पुरपदे पडिया । सो वि खुड्ढो निसाए अभिभूओ सण्णिअं सण्णिअं एइ, सोऽवि स खंतओ सिणेहाणुराणेण पच्छा उ एइ । स्माहुणो वि पुरओ वच्चंति । अंतंरा य नई समावडिया अंतणएण मणियं—पहि पुत्ता ! पियसु पाणियं नित्तरसु आवई, पच्छा आलोइजासि, सो न इच्छति । खंतो नई उत्तिन्नो, चिंतइ-अओ सरामि मणां जावस खुड्ढो गो पाणिय पियइ । मा ममासंकाए न पाही । एगंते पडिच्छइ ०जाव खुड्ढो पत्तो नई द्ढव्वयाए सत्तसारयाए ण पीयं । अन्न भण्णति-अइवाहिओ हंत पिवामि पाणियं पच्छा गुरुमूलं पायच्छित्तं पडिवज्जिस्सामि त्ति उक्खित्तो जलंजली । अहं मे चिंता जाया । कहंमेण हलहलए-जीव पियाणि, जओ-

“ एक्कम्मि उदगविंदुम्मि, जे जीवा जिणवेगेहि पसुत्ता । ते पारवयमित्ता, जेवुहीवे न माएज्जा ॥ १ ॥
जन्थ जलं तन्थ वण्णं, जन्थ वण्णं तन्थ निच्छओ तेऊ ।
नेऊवाउमहगओ, तस्मा य पच्चक्खया चव ॥ २ ॥
ता हंतूण परपा-णं य अप्पाणं जा करइ सप्पाण ।
अपणं दिवसाण, कएण नामेइ अप्पाणं ” ॥ ३ ॥

(ग०) एव भावनेण अइसंविमोण न पीयं उच्चिन्नो नई आसाए छिन्नाए नमोक्कारं भायतो सुहपरिणामो कालगओ देवेसु उवचओ । ओहिपउत्तो ०जाव खुड्ढुगसरीरं पामइ तदिमणुपविट्ठो खनमणुगच्छइ खंतो वि एइ त्ति प-अन्धओ । पच्छा देवेण अणुकेपाए स्माहुण गोकुलाणि वि-उच्चियाणि । स्माह वि तासु वड्ढासु तक्काडेणि गिरहति वड्ढया परंपरपणं जगवय पत्ता । पच्छिमाण वड्ढयाए देवेण विट्ठिया पम्हुसाविया जाणावणनिमित्तं, एगो य स्माह नि-यत्तो नयवन्थं पच्छइ विट्ठियं नऽनियवड्ढया, आगंतूणं समा-दियं नेण, पच्छा नाय नेहिं सा दिव्वं ति । इत्थंतरं देवेण स्माह वंठिया, खंतो न वड्ढिओ । नेहिं पुच्छिओ किमेय न वंठ-मि । तओ सव्वं परिकट्टेइ नियवड्ढयं, भणइ य-अहं एएण परिच्छत्तो वयल्लोवेण डोगइभायण कओ आसि तुममेयं पियाहिं जपंतेण जइ त पाणिय पियतो तो संसारं भम-तो, देवो पडिगउ ” त्ति । हे गौतम ! स गच्छे ष्वय इति शेष । गाथाछन्दः । ग० २ अधि० ।

(७) अप्कायपरिभोगकारणानि यथा—

एहाणे पियणे तह धो-यणे य भत्तकरणे य सेए य ।

आउम्म उ परिभोगो, गमग्गागमणे य जीवाणं ॥ १११ ॥

स्नान-पान-धावन-भक्त-करणेकयानपात्रोदुपगमनाऽग-मनादिकपरिभोग । पन्थपरिभोगाभिलाषिणो जीवा पत्तानि कारणान्युद्दिष्टयाऽपकायवधे प्रवर्त्तन्त इति दर्शयति-

एएहिं कारणेहिं, हिंमंति आउकाइए जीव ।

माय गेवममाणा, परम्म दुक्ख उदीरेति ॥ ११२ ॥

पान-स्नानावगाहनादिकं कारणैरुपस्थितैरिन्द्रियविषयभोग-हितात्मानो निष्कृता अप्कायिकान् जीवान् हिंसन्ति-इत्या

पादयन्ति, किमर्थमित्याह-सार्त-सुखं तदात्मानोऽन्वपय-न्त-प्रार्थयन्त हिताहितविचारशून्यमनसः कतिपयदिवस-स्थायिगम्ययौवनदर्पाध्मात्चेतस सन्त सद्भिवेकगहिता-मनया विवेकिजनसंमर्गविकला परस्य- अवांर्जन्तुग-णम्य दु खम्-असातलक्षणं नत् उदीरयन्ति; सातवेदनीयमु-त्पादयन्तीत्यर्थ । आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

(८) अप्कायसमारम्भव्यावृत्तस्यैव मुनित्वम्—

से वेमि जहा अणुगारे उज्जुकडे नियागपडिवरणे अमायं कुच्चमाणे विणाहिए । (सूत्र-१८)

स यथा पृथिवीकायसमारम्भव्यावृत्त्युत्तरकालं सम्पूर्णाऽ-नगारव्यपदेशभाग् भवति तदहं ब्रवीमि । अपि. समुच्चयं, स यथा चानगारो न भवति तथा च ब्रवीमि 'अणुगारा-मो त्ति एगे पयवमाणे' त्यादि नेति, न विद्यते अगारं-गृहमेपामित्यनगारा इह च यत्यादिशब्दव्युदासेनानगार-शब्दोपादानेनैतदाचष्टे-गृहपरित्याग प्रधानं मुनित्वकारणं, तदाश्रयत्वात्सावद्यानुष्ठानम्य, निरवद्यानुष्ठायी च मुनि-रिति दर्शयति-'उज्जुकडे त्ति-ऋजु-अकुटिल संयमो-दु-प्प्रणिहितमनोवाक्कायनिरोध सर्वमस्वसंरक्षणप्रवृत्तत्वाद्-वैकरूप-सर्वत्राकुटिलगतिरिति यावत् । यदि वा-मोक्षस्था-नगमनर्जुश्रेणिप्रतिपत्ति सर्वसंचारसंयमात् । कारणे का-र्योपचारं कृत्वा संयम एव सप्तदशप्रकार ऋजुमत् करोतीति ऋजुकृत्, ऋजुकारीत्यर्थ । अनन चेदमुक्त भवति-अशेष-संयमानुष्ठायी सम्पूर्णानगार एवंविधश्रद्धगभवतीति दर्श-यति-'नियागपडिवन्ने' त्ति—यजनं याग नियतो निश्चितो वा यागो नियागो मोक्षमार्गं, सङ्गताऽर्थत्वाद्धानो सम्य-ग्ज्ञानदर्शनचारित्रात्मनया गतं सङ्गतमिति । तं नियागं स-म्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्मकं मोक्षमार्गप्रतिपन्नो नियागप्रति-पन्न । पाठान्तरं वा-'निकायप्रतिपन्नो' निर्गत काय औदारिकादिर्मस्माद्यस्मिन्वा सति स निकायो मोक्ष तं प्रतिपन्नो निकायप्रतिपन्नस्तत्कारणस्य सम्यग्दर्शनादे स्व-शक्त्यानुष्ठानात् स्वशक्त्यानुष्ठानं वा मायाचिनो भवतीति दर्शयति- अमायं कुच्चमाणे' त्ति—माया-सर्वत्र स्ववीर्य-निगूहनम्, न माया अमाया ना कुर्वाणोऽनिगूहितवलयीर्थः संयमानुष्ठानं पराक्रममाणोऽनगारो व्याख्यात इति, अनेन तज्जातीयोपादानादेशेपकपायापगमोऽपि द्रष्टव्य इति । उक्तञ्च-'सोही य उज्जुपभूयस्स, घम्मा सुद्धस्स चिद्धइ' त्ति ।

तदेवमसावुद्धृतसकलमायावह्नी-

वियतान एक कुर्यादित्याह-

जाए सद्धाए निक्खंतो तमेव अणुपालिज्जा विजहितु विमोत्तियं (पाठान्तरं)-पुण्वमंजायं । (सूत्र-१९)

'जाए सद्धाए' इत्यादि यथा श्रद्धया प्रवर्द्धमानानुष्ठान-करणरूपया निष्क्रान्त प्रव्रज्यां गृहीतवोस्तामेव श्रद्धामथा-न्तो यावज्जीवमनुपालयेद्, रक्षेदित्यर्थ । प्रव्रज्याकाले च प्रायश प्रवृद्धपरिणाम एव प्रव्रजति, पश्चात्तु संयमश्रेणी प्रपन्ना वृद्धमानपरिणामो वा हीयमानपरिणामो वा अत्र-स्थितपरिणामो वेति, तत्र वृद्धिकालो हानिकालो वा स-मयायुत्कषणान्तर्भाह्निक, नाऽन पर संक्लेशविशुद्धयद्धे भवत । उक्तञ्च- नान्तर्मुहूर्तकाल-मतिवृत्त्य शक्य हि जग-

ति संज्ञेष्टुम् । नापि विशोद्धं शक्यं, प्रत्यक्षो ह्यात्मन सोऽर्थः ॥ १ ॥ उपयोगद्वयपरिवृत्तिः, सा निर्हेतुकस्वभावत्वात् । आत्मप्रत्यक्षो हि स्व-भावो व्यर्थात्र हेतुर्हि ॥ २ ॥ ” अवस्थितिकालश्च द्वयोर्वृद्धिद्वानिलक्षणयोर्व्यवधिवज्रमध्य-योरष्टौ समयाः, तत ऊर्ध्वमवश्यं पातात् । अयं च वृद्धि-हान्यवस्थितरूपपरिणाम केवलानां निश्चयेन गम्यो, न लुप्त-स्थानामिति । यद्यपि च-प्रव्रज्याभिगमोत्तरकाल श्रुतसागर-मवगाहमानः संवेगवैराग्यभावनाभावितान्तरात्मा कश्चित् प्रवर्द्धमानमेव परिणामं भजते । तथा चोक्तम्—“ जह जह सुयमवगाहइ, अइ मयरसपसरसंजुयमउव्व । तह तह प-ल्हाइ मुणी, नवनवसवेगसघाने ॥ १ ॥ ” तथापि स्तोत्र एव तादृक् बहवश्च परिपतन्त्यतोऽभिधीयते—‘ तामेवानुपालये-दिति ’ । कथं पुन कृत्वा श्रद्धामनुपालयेदित्यत आइ-‘ विजहे ’ त्यादि, विहाय-परित्यज्य विज्ञोतसिका-शङ्काम् । सा च द्विधा-सर्वशङ्का, देशशङ्का च । तत्र सर्वशङ्का-किम-स्त्यार्हतो मार्गो न वेत्ति, देशशङ्का तु-किं विद्यन्तेऽप्याया-दयो जीवा विशेष्यप्रवचनंऽभिहितत्वात् स्पष्टचेतनात्मलि-ङ्गाभावान्न विद्यन्ते इति वा, इत्येवमादिकामारेका विहाय संपूर्णाननगारगुणान् पालयेत् । यदि वा-विज्ञोतांसि द्र-व्यभावभेदाद् द्विधा-तत्र द्रव्यविज्ञोतांसि नद्यादिस्रोतसां प्रतीतापगमनानि भावविज्ञोतांसि तु मोक्ष प्रति सम्यग्-दर्शनादिस्रोतसा प्रस्थितानां विरूपाणि प्रतिकूलानि गम-नानि भावविज्ञोतांसि तानि विहाय संपूर्णाननगारगुणभा-ग्भवति श्रद्धां वा अनुपालयेदिति । पाठान्तरं वा—‘ विज-हिता पुव्वसंयोगं ” पूर्वसंयोग-मातापित्रादिरस्य चोपल-क्षणार्थत्वात्पश्चात्संयोगोऽपि श्वशुरादिकृतो ग्राह्यस्तं विहाय-त्यक्त्वा श्रद्धामनुपालयेदिति मीलनीयम् । तत्र यस्याय-मुपदेशो दीयते यथा ‘ विहाय विज्ञोतांसि तदनु श्रद्धानु-पालन कार्ये ’ स एवाभिधीयते-न केवलं भवानेवापूर्व-मिदमनुष्ठानमेवविधं करिष्यति, किं त्वन्यैरपि महासत्त्वै-कृतपूर्वमिति दर्शयितुमाह—

पण्या वीरा महावीहिं । (सूत्र-२०)

पण्या —पद्मा. वीरा.—परिपहोपसर्गकपायसेनाविजयात् वीथि-पन्था महाश्रासौ वीथिश्च-महावीथि-सम्यग्दर्श-नादिरूपो मोक्षमार्गो जिनन्द्रचन्द्रादिभि सत्पुरुषै प्रहतस्तं प्रति पद्मा-वीर्यवन्त सयमानुष्ठानं कुर्वन्ति, ततश्चोत्तम-पुरुषप्रहतोऽयं मार्ग इति प्रदर्श्य तज्जनितमार्गविश्रम्भो विनेय. संयमानुष्ठाने सुखेनैव प्रवर्तयिष्यते ।

उपदेशान्तरमाह—‘ लोमं चे ’ त्यादि, अथ वा-यद्यपि भवतो मतिर्न क्रमतेऽप्यायजीवविषयेऽसंस्कृतत्वात्, तथापि भ-गवदाज्ञेयमिति श्रद्धातव्यमित्याह—

लोमं च आणाए अभिसमेच्चा अकुओमयं । (सूत्र-२१)

अत्राधिकृतत्वादप्यायलोको लोकशब्देनाभिधीयते, त-मप्यायलोक चशब्दादन्याश्च पदार्थान् आज्ञया-मौनीन्द्र-वचनेनाभिमुख्येन सम्यग् ज्ञात्वा, यथा-अप्यायादयो जीवा, इत्येवमवगम्य न विद्यते कुतश्चिद्धेतो-केनापि प्र-कारेण जन्तूना भयं यस्मात्सोऽयमकुतोभय-सयमस्तम-नुपालयेदिति सम्बन्धः । यद्वा-अकुतोभयोऽप्यायलोको,

यतोऽसौ न कुतश्चिद् भयमिच्छति, मरणभीस्त्वात्, त-माज्ञयाऽभिसमेत्यानुपालयेत्, रक्षेदित्यर्थः ।

अप्यायलोकमाज्ञयाऽभिसमेत्य यत्कर्तव्यं तदाह—

से वेमि शेव सयं लोमं अब्भाइक्खिज्जा, शेव अत्ताणं अब्भाइक्खिज्जा, जे लोयं अब्भाइक्खइ से अत्ताणं अ-ब्भाइक्खइ से लोयं अब्भाइक्खइ । (सूत्र-२२)

‘ से वेमी ’ त्यादि, सोऽह ब्रवीमि ‘ से ’ शब्दस्य युष्मदर्थ-त्वाद् त्वां वा ब्रवीमि, न स्वयम्-आत्मना लोकोऽप्याय-लोकोऽभ्याख्यातव्यः । अभ्याख्यानं नामासदभियोग, य-था-अचौरं चौरमित्याह । इह तु जीवा न भवन्त्याप-केवलमुपकरणमात्रं घृतनैलादिवत् । एषोऽसदभियोग ह-स्त्यादीनामपि जीवानामुपकरणत्वात् स्यादारेका, नन्वे-तदेवाभ्याख्यानं यदजीवानां जीवत्वापादनं नैतदस्ति, प्र-साधितमपा प्राक् सचेतनत्वम् । यथा ह्यस्य शरीरस्या-हंप्रत्ययादिभिर्हेतुभिरधिष्ठातात्मा व्यतिरिक्त प्राक् प्रसा-धित एवमप्यायोऽप्यव्यक्तेतनया सचेतन इति प्राक् प्र-साधित । न च प्रसाधितस्याभ्याख्यानं न्याय्यम्, अ-थापि स्यादात्मनोऽपि शरीराधिष्ठातुरभ्याख्यान कर्तव्यम्, न च तत्क्रियमाणं घटामियतीति दर्शयति—‘ नेव अत्ता-णं अब्भाइक्खेज्जा ’ नैवाऽऽत्मानं-शरीराधिष्ठातारमहप्रत्य-यसिद्धं ज्ञानाभिन्नगुणं प्रत्यक्ष प्रत्याचक्षीत-अपह्नुवीत, ननु चैतदेव कथमवसीयते शरीराधिष्ठातात्मास्तीति, उच्यते-विस्मरणीशूलो देवानाप्रिय उक्कमपि भाणयति । तथा ह्याह-तमिद शरीरं केनचिदभिसधिमता, कफरुधिराङ्गोपाङ्गा-दिपरिणतेरन्नादिवत्तयोत्सृष्टमपि केनचिदभिसम्बन्धिमतैव, आहतत्वाद्, अन्नमलवदिति । तथा न ज्ञानोपलब्धिपूर्व-क. परिस्पन्दो भ्रान्तिरूप परिस्पन्दत्वात्स्वदीयवचनपरिस्प-न्दवत् । तथा विद्यमानाधिष्ठातृव्यापारभाङ्गीन्द्रियाणि, करणत्वाद्वात्रादिवत् । एव कुतर्कमार्गानुसारिहेतुमालोच्छेद-स्याद्वादपशुना कार्यं अत एवविधोपपत्तिसमधिगनमात्मा-नं शुभाशुभफलभाज न प्रत्यचक्षीत । एवं च सति यो ह्यह कुतर्कतिभिरापहतज्ञानचक्षुरप्यायलोकमभ्याख्याति-प्रत्या-चष्टे स सर्वप्रमाणसिद्धमात्मानमभ्याख्याति, यश्चात्मानम-भ्याख्याति-नास्म्यहं स सामर्थ्यादप्यायलोकमभ्याख्याति । यतो ह्यात्मनि पाण्याद्यवयोपेतशरीराधिष्ठायिनि प्रस्प-ष्टलिङ्गेऽभ्याख्याते सत्यव्यक्तेतनालिङ्गोऽप्यायलोकस्तेन सु-तरामभ्याख्यातः । एवमनेकदोषोपपत्ति विदित्वा नाय-मप्यायलोकोऽभ्याख्यातव्यः इत्यालोच्य साधवो ना-प्यायविषयमारम्भं कुर्वन्तीति ।

(६) शाक्यादयस्त्वन्यथोपस्थिता इति दर्शयितुमाह—

लज्जमाणा पुढोपासअणगारा मो त्ति एके पवयमाणा जमिणं विरुवरूवेहिं सत्थेहिं उदयकम्मसमारंभेण उदयम-त्थं समारभमाणे अणेगरूवे पाणे विहिंसइ, तत्थ खलु भग-वता परिणया पवेदिता इमस्स चेव जीवियस्स परिवंदण-माणणपूयणाए जाईमरणमोयणाए दुक्खपडिघायहेउं से सयमेव उदयसत्थ समारभति अस्सेहिं वा उदयमत्थं समा-

रंभावेति अस्मि उदयसत्यं समारंभेन समणुजाणति तं से अ-
हियाए तं से अत्रोहीए । से तं संवुज्जमाणे आयाणीयं
समुद्दाए मोच्चा भगवओ अणगाराणं अंतिए इहेमेगेसि
णाणं भवति-एस खलु गंथं एम खलु मोहे एम खलु मारे
एम खलु णए, इच्चत्थं गहिए लोए जमिणं विरुवरुवेहिं
सत्थेहिं उदयकम्मसमारंभेणं उदयसत्यं समारंभमाणे
अणए अणेगस्से पाणे विहिंमइ ।

लज्जमाणे त्यादि. लज्जमाना.-स्वकीयं प्रज्ज्याभासं कु-
वार्णा यदि वा-सावद्यानुष्ठानेन लज्जमाना-लजां कुर्वाणा
पृथग्विभक्ता शाक्यालुककण्ठमुक्तापिलादिशिष्या- । पश्ये-
ति शिष्यचोदना, अविचक्षितकर्मका अपि अकर्म-
का भवन्ति, यथा-‘पश्य सृगां धावति’ द्वितीयाथे वा प्र-
थमा, सुपु व्यत्ययेन द्रष्टव्या । ततश्चायमर्थ-शाक्यादीन्
गृहीतप्रज्ज्यानपि सावद्यानुष्ठानरतान् पृथग्विभिन्नान् पश्य,
किस्नैरसदाचरितं येनैवं प्रदर्शयन्त इति दर्शयति-“अन-
गारा वयम्” इत्येकं शाक्यादयः प्रवदन्तो यदिदं तदे-
नत्काका दर्शयति-विरूपरूपैरुन्सेचनाद्विविध्यापनादिश्लै-
न्यकायपरकायभेदभिन्नैरुदककर्म समारभन्ते । उदककर्म
समारम्भेण च उदके शस्त्रं उदकमेव वा शस्त्रं समारभन्ते ।
तच्च समारभमाणोऽनेकरूपान्वनस्पतिद्वीन्द्रियादीन्विविधं
हिनन्ति । तत्र खलु भगवता परिक्षा प्रवेदिता, यथाऽस्यैव
जीविनव्यस्य परिवन्दनमाननपूजनार्थं जानिमरणमोचनार्थं
दु खप्रतिघानहेतुं यत् करोति-तद्दर्शयति-स स्वयमेवोदकश-
स्त्रं समारभते. अन्यैश्चादकशस्त्रं समारभयति, अन्याश्चाद-
कशस्त्रं समारभमाणान् समनुजानीते । तच्चोदकसमारम्भेण
तस्याऽहिताय भवति । तथा तदेवावाधिलाभाय भवति । स
एतन्मम्वुधमान आठानीय सम्यग्दर्शनादि सम्यग्शुन्याय-
अभ्युपगम्य-श्रुत्या भगवतोऽनगाराणां चान्तिके इहेकेयां
साधूना धानं भवति तद्दर्शयति-एयो-ऽण्कायसमारम्भो
अन्थ-एए खलु मोह, एए खलु मार, एए खलु नरक इत्ये-
वमर्थं गृह्णा लोको यदिदं विरूपरूपं शस्त्रं. उदककर्म-
समारम्भेणोदकशस्त्रं समारभमाणोऽन्याननेकरूपान् प्रा-
णिनो विविधं हिनन्तीत्येनत्प्राग्वद् व्याख्येयम् ।

पुनर्ग्याह—

से वेमि मंति पाणा उदयनिस्सिया जीवा अणेगे।(सूत्र-२३)

इहं च खलु भां ! अणगाराणं उदयजीवा वियाहिया ।
(सूत्र-२४)

‘मं शब्द आन्मानदेशे, सोऽहमेवमुपलब्धानेकाऽण्कायतत्त्व-
वृत्तान्ता ब्रवीमि मन्ति-वियन्ते प्राणिन उदकनिश्रिता-
पूतकमत्स्यादयो यानुदकारम्भप्रवृत्तां हन्यादिति । अथवा-
अपर-सम्यग्ध प्रागुरुमुदकशस्त्रं समारभमाणोऽन्यानप्य-
नेकरूपान् जन्तुन् विविधं हिनन्तीति, तन्कथमेतच्छुभ्य-
मभ्युपगन्तुमित्यत्र आह-‘सति पाणा’ इत्यादिपूर्ववत्,
वियन्ते पुनस्त इति दर्शयति-‘जीवा अणेगा इति-पुन-
जीवापादानमुदकाश्रितप्रभूतजावभेदज्ञापनार्थम् । ततश्चद-
मुक्ता भवति-पकं कन्मिन् जीवभेदे उदकाश्रिता अनेके-असं-
ख्यया प्राणिनो भवन्ति, एवम्-अण्कायविषयारम्भभाज-

पुरुपास्ते तन्निश्रितप्रभूतमत्त्वव्यापत्तिकारिणो द्रष्टव्याः ।
शाक्यादयस्तुदकाश्रितानेव द्वीन्द्रियादीन् जीवानिच्छन्ति
नादकम् = इत्येतदेव दर्शयति-खलु शब्दोऽवधारणे, इहेव-
ज्ञानपुत्रीयप्रवचने द्वादशाङ्क गणिपिटके अनगाराणां साधूना-
मुदकरूपा जीवाश्चशब्दात्तदाश्रिताश्च पूतरकच्छेदनकला-
दृणकभ्रमरकमत्स्यादयो जीवा व्याख्याता, अवधारणफलं
च नान्येषामुदकरूपा जीवाः प्रति पादिताः । आचा० १
शु० १ अ० ३ उ० । * जीवाः इति ।

यं पुन शाक्यादयोऽण्कायोपभोगप्रवृत्तास्ते नियमत एवाऽ-
ण्काय विहिंसन्ति तदाश्रितांश्चान्यानिति । तत्र न केवलं
प्राणातिपातापत्तिरेव तेषां किमन्यदित्यत्र आह—

अदुवा अदिन्नादारणं । (सूत्र-२६)

अथवेनि-पन्नान्तरोपन्यासद्वारेणाभ्युच्चयोपदर्शनार्थं, अ-
शस्त्रोपहताण्कायोपभोगकारिणां न केवलं प्राणातिपातोऽपि
किंतु-अदत्तादानमपि तत्तेषाम् । यतो वैरण्कायजन्तुभिर्मानि
शरीराणि निर्वाचितानि तैरदत्तानि, ते तान्युपभुञ्जन्ते, यथा
कश्चित् पुमान् सच्चित्तशाक्यभिक्षुकशरीरकात् खण्डमुत्कृत्य
गृहीयाददत्तं हि तस्य तत्परपरिगृहीतत्वात् । परकीयग-
वाद्यादानवत् । एव तानि शरीराण्यब्जीवपरिगृहीतानि गृ-
ह्णन्तोऽदत्तादानमवश्यम्भावि । स्वाम्यनुस्वाम्यनुष्ठानाभावा-
दिति ननु यस्य तच्छडागकूपादि तेनानुशातं स्वरुत्तपय
इति । ततश्च नाऽदत्तादानं, स्वामिनाऽनुज्ञातत्वात् परानु-
ज्ञानपश्वादिघातवत् । नन्वेतदपि साध्यावस्थामेवोपन्यस्तं,
यतः पशुरपि शरीरप्रदानविमुख एव भिक्षार्थमर्थादैरुच्चैरार-
टन् विशस्यते, ततश्च कथमिव नाऽदत्तादानं स्यात् । न चान्य-
दीयस्यान्यः स्वामी दृष्टः परमार्थचिन्तायाम् । नन्वेवमशेष-
लोकप्रसिद्धगोदानादिव्यवहारस्त्वुत्थति, शुट्यतु नामैवंविधः
पापसम्बन्धः तद्धि देयम् यदि दुःखितं स्वयं न भवति ।
दासीवलीवदादिवत् । न चान्येषां दुःखोत्पत्तेः कारणं
हलखडादिवत् । एतदव्यतिरिक्तं दातृपरिगृहीत्रोरेकान्तत
एवोपकारकं देयं प्रतिजानन्तं जिनेन्द्रमतावलम्बिनः ।
उक्तञ्च-“यत् स्वयमदुःखितं स्या-न्न च परदुःखे निमित्तभू-
तमपि । केवलमुपग्रहकरं, धर्मकृते तद्देहेयम्” ॥१॥ इति ।
तस्मादवस्थितमतत्तेषां तददत्तादानमपीति ।

सांप्रतमेतदोपद्वयं स्वसिद्धान्ताभ्युपगमद्वारेण परः परि-
जिहीर्षुराह—

कप्पइ णे कप्पइ णे पाउं अदुवा विभूसाए । (सूत्र-२७)

अशस्त्रोपहतादकारम्भिणो हि चोदिता सन्त एवमाहुः-
यथा नैतत्स्वमनीषिकानः समारम्भयामो वयं; किंत्वागमे
निर्जीवन्वेनानिपिद्धत्वात् कल्पते-युज्यते न-अस्माकं पा-
तुम्-अभ्यवहन्तुमिति वीप्सया च नानाविधप्रयोजनविषयः
उपभोगोऽभ्यनुष्ठानो भवति । तथाहि-“आजीविकभस्सस्ता-
द्यादयो वदन्ति पातुमस्माकं कल्पते, न स्मालु वारिणा”
शाक्यपरिग्राजकादयस्तु-स्नानपानावगाहनादि सर्वं कल्पते
इति प्रभाषन्ते ; एतदेव स्वनामग्राहं दर्शयति-अथचोदकं
विभूषार्थमनुष्ठानं न समये, विभूषा-करचरणपायूपस्थ-
मुखप्रक्षालनादिका वस्त्रभण्डकादिप्रक्षालनादिका वा, एवं
स्नानादिशौचानुष्ठानिनां नास्ति कश्चिदोप इति ।

एवं ते परिफल्गुवचस परिव्राजकादयो निजराजान्तो-
पन्यासेन मुग्धमनीन्विमोह्य किं कुर्वन्तीत्याह—

पुढो सत्येहिं विउद्धति । (सूत्र-२८)

पृथग्—विभिन्नलक्षणैर्नानारूपैरुत्सेचनादिशस्त्रैस्तेऽनगारा-
यमाणा. ' विउद्धति ' त्ति-अपकायजीवान् जीवनाद् व्या-
चर्त्तयन्ति ; व्यपरापयन्तीत्यर्थः । यदि वा—पृथग् विभिन्नै
शस्त्रैरपकायिकान् विविधं कुट्टन्ति ; छिन्दन्तीत्यर्थः, कुट्ट-
धातोः छेदनेति त्वात् ।

अधुनैषामागमानुसारिणामागमाऽसारत्वप्रदिपादनायाह-
एत्थ वि तेसि नो निकरणाए । (सूत्र-२९)

एतस्मिन्नपि-प्रस्तुते स्वागमानुसारिणाभ्युपगमे सति “ क-
प्पइ शे कप्पइ शे पाउ, अदुवा विभूसाए (२६) ” त्ति-एवं रू-
पस्तेषामयमागमां यद्गलादपकायपरिभोगे ते प्रवृत्ताः स
स्याद्वादयुक्तिभिरभ्याहृत. सन् ' नो निकरणाए ' त्ति-नो
निश्चयं कर्तुं समर्थो भवति, न केवलं तेषा युक्तयो न
निश्चयायाऽलम्, अपि त्वागमोऽपीत्यपिशब्दः । कय पुन-
स्तेषामागमो निश्चयाय नालमिति, अत्राच्यते-त एवं
प्रष्टव्या-कोऽयमागमो नाम? यदादेशः कल्पते भवताम-
पकायारम्भः, त आहु-प्रतिविशिष्टानुपूर्वीविन्यस्तवर्णपदवा-
क्यसघात आसप्रणीत आगमः नित्योऽकर्तृको वा?, त-
त्तश्चैवमभ्युपगते यो येन प्रतिपन्न आप्त स निराक-
र्त्तव्यः । अनाप्तोऽसावपकायजीवाऽपरिज्ञानात्तद्वधानुज्ञा-
नाद्वा भवानिव । जीवत्व चापां प्राक् प्रसाधितमेव ।
ततस्तत्प्रणीतागमोऽपि सद्धर्मचोदनायामप्रमाणम्, अना-
सप्रणीतत्वत्, रक्ष्यापुरुषवाक्यवत् । अथ नित्योऽकर्तृकः
समयोऽभ्युपगम्यते ततो नित्यत्वं दुष्प्रतिपादम् । यतः
शक्यते वक्तु-भवदभ्युपगत समयः, सकर्तृको वर्णपदवा-
क्यात्मकत्वात्, विधिप्रतिषेधात्मकत्वात्, उभयसम्मत-
सकर्तृकप्रन्थसन्दर्भवदिति । अभ्युपगम्य वा ब्रूम-अप्रमा-
णमसौ, नित्यत्वादाकाशवत्, यच्च प्रमाणं तदनित्यं दृष्टं
प्रत्यक्षादिवदिति । तथा विभूषासूत्रावयवेऽपि पृष्टा न प्रत्यु-
त्तरदाने क्षमा, यतियोग्य स्नानं न भवति, कामाङ्गत्वात्,
मण्डनवत् । कामाङ्गता च सर्वजनप्रसिद्धा । तथाचोक्तम्-
“ स्नानं मददर्पकरं, कामाङ्ग प्रथमं स्मृतम् । तस्मात्काम
परित्यज्य, नैव स्नान्ति दमे रता. ” ॥ १ ॥ शौचार्थोऽपि न
पुष्कलो वारिणा वाह्यमलापनयनमात्रत्वात् ह्यन्तर्व्यवस्थित-
कर्ममलक्षालनसमर्थं वारि न दृष्टं, तस्माच्छरीरवाङ्मनसा-
मकुशलप्रवृत्तिनिरोधो भावशौचमेव कर्मक्षयायाऽलम् । तच्च-
धारिसाध्यं न भवति, कुत?, अन्वयव्यतिरेकसमधिग-
म्यत्वात्सर्वभावानाम् । न हि मत्स्यादय तत्र स्थिता
मत्स्यत्वादि कर्मक्षयभाक्त्वे नाप्यभ्युपगम्यन्ते, विना च
हारिणा महर्षयो विचित्रतपोभि कर्म क्षयन्तीति श्रुतः स्थि-
तमेतत्क्षमयो न निश्चयाय प्रभवतीति ।

तदेवं नि सपत्नमपां जीवत्वं प्रतिपाद्य तत्प्रवृत्तिनिवृत्ति-
विकल्पफलप्रदर्शनद्वारेणोपसजिहीर्षु सकलमुद्देशार्थमाह-

एत्थ सत्थं समारंभमाणस्स इच्चैए आरंभा अपरिष्साया
भवन्ति । एत्थ सत्थं असमारंभमाणस्स इच्चैते आरंभा
परिष्साया भवन्ति । तं परिष्साय मेहावी शेव सयं उदय-

सत्थं समारंभेज्जा, शेवषेहिं उदयमत्थं समारंभावेज्जा,
उदयसत्थं समारंभंतेऽवि अषे ण समणुजाणेज्जा जस्मेते
उदयसत्थसमारंभा परिष्साया भवन्ति से हु मुणी प-
रिष्सायातक्कमेत्ति वेमि । (सूत्र-३०)

एतस्मिन्नपकाये शस्त्रं द्रव्यभावरूपं समारभमाणस्यैते समा-
रम्भा बन्धकारणत्वेनाऽपरिज्ञाता भवन्ति । अत्रैवाऽपकाये
शस्त्रमसमारभमाणस्येत्येते आरम्भा ज्ञपरिज्ञया परिज्ञाता भ-
वन्ति । प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परिहृता भवन्ति, तामेव प्र-
त्याख्यानपरिज्ञा विशेषतो ज्ञपरिज्ञापूर्विकां दर्शयन्ति-तदुद-
कारम्भण बन्धायेत्येवं परिज्ञाय मेधावी-मर्यादाव्यवस्थितो
नैव स्वयमुदकशस्त्रं समारंभत, नैवान्यैरुदकशस्त्रं समारम्भ-
येत् । नैवाऽन्यानुदकशस्त्रं समारभमाणान् समनुजानीयात्,
यस्यैते उदकशस्त्रसमारम्भा द्विधा परिज्ञाता भवन्ति स एव
मुनिः परिज्ञातकर्मा भवति । ब्रवीमीति पूर्ववत् । आचा० १
ध्रु० १ अ० ३ उ० ।

(१०) अपकायविहिंसननिषेधः—

आउकायं न हिंसंति, मणसा वयसो कायसा ।

तिविहेण करणजोएणं, संजया सुसमाहिया ॥ २६ ॥

आउकायं विहिंसंतो, हिंसईओ तवस्सिए ।

तसे अ विविहे पाणे, चक्खुसे य अचक्खुसे ॥ ३० ॥

तम्हा एयं वियाखित्ता, दोसं दुग्गइवड्डणं ।

आउकायसमारंभं, जावजीवाइ वज्जाए । ३१ । दश० ६ अ० १

(११) अपकायस्पर्शादिनिषेधः—

से भिक्खु वा, भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्च-
क्खायपावक्कमे दिया वा राओ वा एगओ वा परिसा-
गओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा से उदगं वा ओसं वा
हिमं वा महियं वा करगं वा हरितणुगं वा सुद्धोदगं वा
उदउल्लं वा कायं उदउल्लं वा वत्थं ससण्णिद्धं वा कायं
ससण्णिद्धं वा वत्थं न आमुसेज्जा न संफुमेज्जा न विलेज्जा
न पविलेज्जा न अक्खोडेज्जा न पक्खोडेज्जा न आया-
विज्जा न पयाविज्जा, अन्नं न आमुसावेज्जा न संफुसा-
वेज्जा न विलावेज्जा न पविलावेज्जा न अक्खोडावेज्जा
न पक्खोडावेज्जा न आयावेज्जा न पयावेज्जा, अन्नं आ-
मुसंतं वा संफुमंतं वा आविलंतं वा पविलंतं वा अक्खो-
डंतं वा पक्खोडंतं वा आयावंतं वा पयावंतं वा न स-
मणुजाणेज्जा जावजीवाए त्तिविहं त्तिविहेणं मणेणं
वायाए कायेणं न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न
समणुजाणामि । तस्म भंते ! पडिक्कामामि निंदामि ग-
रिहामि अप्पाणं वोसिरामि । (सूत्र-११)

' से भिक्खु वा ' इत्यादि, ' जावजागरमाणेष्व ' त्ति-पू-
र्व्वदेव ' से उदगं वे'त्यादि, तद्यथा-उदक वा अवश्यायं वा
हिमं वा महिका वा, करकं वा हरतनुं शुद्धादकं वा । (दश०)
(उदकादिपदानां व्याख्यत अस्मिन्नेव शब्द आदौ उक्ता)

आउक्काय

तथा उदकाद्रे वा कायं उदकाद्रे वा वखम् उदकाद्रेता चेह
गलद्विन्दुतुपारानन्तरोदितोदकभेदसम्मिथिता । तथा-स-
स्निग्धं वा कायं सस्निग्धं वखम् अत्र स्नेहनं स्निग्धमिति
भावे निष्ठाप्रत्यय स्निग्धेन सह वर्तते इति सस्निग्धं सस्नि-
ग्धता चेह विन्दुरहितानन्तरोदितोदकभेदसम्मिथिता (अ-
स्य सूत्रस्य संपूर्णा टीका 'महव्वय' शब्दे पष्ठे भागे दर्श-
यिष्यते) दश० ४ अ० ।

(१२) शीतोदकादिपरिषेवणनिषेध-—

सीत्रोदकं न सेविजा, शिलावृष्टं हिमाणि य ।

उसिणोदकं तत्तफासुय, पडिगाहिज्ज संजए ॥ ६ ॥

शीतोदकं-पृथिव्युद्भवसत्तितोदकं न सेवेत । तथा-शिलावृष्टं
हिमानि च न सेवेत । तत्र शिलाग्रहणेन करका- परिगृह्यन्ते ।
वृष्टं-वर्षणं, हिमं प्रतीतं, प्राय उत्तरापथे भवति । यद्येवं कथमय
वर्ततेन्याह-उष्णोदकं-कथितोदकं तप्तप्राशुकं तप्तं सत्प्राशु-
कं त्रिदण्डोदकं नोष्णोदकमात्रं प्रतिगृह्णीयादृश्यर्थं संयत-
साधु । एतच्च सौवर्गाऽऽद्युपलक्षणमिति सूत्रार्थः ।

तथा—

उदउच्चं अप्पणो कायं, नेव पुंछे न संलिहे ।

समुप्पेह तहाभूय, नो णं संघट्टए मुणी ॥ ७ ॥

नदीमुत्तीर्णो भिक्षा प्रविष्टो वा वृष्टिहत उदकाद्रेम्-उदक-
विन्दुचितमात्मन कायं-शरीरं स्निग्धं वा नैव पुञ्छयेत्-वख-
वृणादिभिर्न संलिखेत् पाणिना, अपि तु-संप्रेक्ष्य-निरीक्ष्य
तथाभूतमुदकाद्रेदिरूपं नैव कायं संघट्टयेत् मुनिर्मनागपि न
स्पृशेदिति सूत्रार्थः । दश० ८ अ० (उदकतीरे निवासाऽऽदि-
निषेध 'दगतीर' शब्दे चतुर्थभागे वक्ष्यते) (अप्यायस्य-
वह्वक्लव्यता 'पाणग' शब्दे पञ्चमभागे वक्ष्यते) (अप्यायस्य
दर्पिका कल्पिका च 'मूलगुणपडिसेवणा' शब्दे पष्ठे भागे
वक्ष्यते) (वखधावनेऽप्यायप्रतिसेवनाया वह्वक्लव्यता 'धावण'
शब्दे चतुर्थभागे वक्ष्यते) (उदकसन्तरणेऽप्यायप्रतिसेव-
नाया वह्वक्लव्यता 'मूलगुणपडिसेवणा' शब्दे पष्ठे भागे वक्ष्यते)

आउक्कायविहिमग-अप्यायविहिमक-त्रि० । सच्चित्तजलवि-
गवकं, । ग० १ अचि० ।

आउक्काल-आयुक्काल-पुं० । मृत्युकाले, आचा० १ श्रु० ८
अ० ८ उ० ।

आउक्खय-आयुःक्षय-पुं० । आयुष्कर्मपुद्गलनिर्जरणे, स्था० ८
टा० ३ उ० । आयुर्दलिकनिजरणे, नि० १ श्रु० ५ वर्ग १ अ० ।
कर्मद्रव्यनिजरणं, विपा० २ श्रु० १ अ० । कर्मणो दलिक-
निजरणं, अं० । म० (आयुःक्षयनिमित्तान्यध्यवसायादीनि
'आउ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे गतानि) ।

जागमायुजिनेन्द्ररपि न वर्द्धयितुं शक्यम्, तथा चाह—

शक्यं स्वामी विगतो, यत् क्षणमायुर्वर्द्धयत येन भवन्तु
जायन्तु भवजन्मनक्षत्रं मन्त्रान्तो भन्मराशिग्रहो भवच्छा-
मन पीडयितु न शक्नोति, ततोऽवश्यं प्रभुणोक्तम्-न सतु
शम् ! कदाचिदपीदं भूतपूर्वं यत् जागमायुजिनेन्द्ररपि व-
र्द्धयितुं शक्यते । क० १ ? अ० २ २ क्षण ।

आयुष क्षये चावश्यं जीवितनाशः—

("ताले जह" (६ गा०) इत्यादिकस्यार्थः. 'अणिच्चया' शब्दे
प्रथमभागे विशेषतो दर्शितः.) सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

उहरा बुद्धा य पासह, गव्भत्था वि चयंति माणवा ।

सेणे जह वड्डयं हरे, एवमाउक्खयम्मि तुट्ठीती ॥ २ ॥

उहरा-वाला एव केचन जीवितं त्यजन्ति । तथा-बुद्धाश्च
गर्भस्था अप्येतत्पश्यत यूयं, के ते ? मानवा-मनुष्यास्ते-
पामेवोपदेशदानार्हत्वात् मानवग्रहणम् वह्नपायत्वादायुषः,
सर्वास्वप्यवस्थासु प्राणी प्राणांस्त्यजतीत्युक्तं भवति । त-
थाहि-त्रिपत्योपमायुष्कस्यापि पर्याप्त्यन्तरमन्तर्मुहूर्तेनैव क-
स्यचिन्मृत्युरुपनिष्ठतीति । अपि च-गर्भस्थम्-जायमानमि-
त्यादि, अत्रैव दृष्टान्तमाह-यथा श्येन-पक्षिविशेषो वर्तकं-
तित्तिरजातीयं हरेत्-व्यापादयेदेवं प्राणिनः प्राणान् मृत्युरुप-
हरेत्, उपक्रमकारणमायुष्कमुपक्रमेत् । तदभावे वा आयु-
ष्यक्षये बुध्यति-व्यवच्छिद्यते, जीवानां जीवितमिति शेषः ।
सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

आयुष क्षयमजानन्त आरम्भे प्रवर्तन्ते—

आउक्खयं चैव अबुद्धमाणे,

ममेति से साहसकारि मंदे ।

अहो य रात्रो परितप्पमाणे,

अट्टेसु मूढे अजरामरे व्व ॥ १८ ॥

आयुषो-जीवनलक्षणस्य क्षय आयुष्कक्षयस्तम्-आरम्भप्र-
वृत्त छिन्नहृदमस्यवदुदकक्षये सत्यवबुध्यमानोऽतीव 'मम'
इति ममत्ववानिदं मे अहमस्य स्वामीत्येव स मन्द-अज्ञः
साहसं कर्तुं शीलमस्येति साहसकारीति । तद्यथा-कश्चिद्द-
ण्डु महाक्लेशेन महार्घाणि रत्नानि समासाद्योज्जयिन्या ब-
हिरावासित । स च राजचौरदायादभयाद्वात्रौ रत्नान्येवमेवं
च प्रवेशयिष्यामीत्येवं पर्यालोचनाऽऽकुलो रजनीक्षयं न ज्ञात-
वान् अहन्येव रत्नानि प्रवेशयन् राजपुरुषै रत्नभ्यश्चयावित
इति । एवमन्योऽपि किं कर्तव्यताकुल स्वायुषः क्षयमबुध्य-
मान परितप्रेष्वारम्भेषु च प्रवर्तमान साहसकारी स्यादि-
ति । तथा कामभोगदृषितोऽह्नि रात्रौ च परि-समन्तात् द्र-
व्यार्थी परितप्यमानो मम्मणवणिग्वदार्तध्यायी कायेनापि क्लि-
श्यते । तथा चोक्तम्—"अजरामरवद्वाल, क्लिश्यते घनकाम्य-
या । शाश्वत जीवितं चैव, मन्यमानो घनानि च" ॥१॥ तदेव-
मार्तध्यानोपहत "कस्या वच्च सत्यो, किं भंडं कथं कि-
त्तिया भूमी" त्यादि । तथा—"उक्खणइ खणइ णिहणइ,
रत्ति न सुयइ दिया वि य ससंको" इत्यादि । चित्तसक्के-
शात्सुष्टु मूढो वणिग्वदजरामरवदात्मानं मन्यमानोऽपगतशु-
भाध्यवसायोऽहर्निशमारम्भे प्रवर्तते । सूत्र० १ श्रु० १० अ० ।

अहर्निशमायुष क्षयमबुध्य घर्मे यतितव्यम्—

पिच्छह आउस्स खयं,

अहोनिंसं भिज्जमाणस्स ॥ १८ ॥ (७३)

राइदिएण तीसं तु,

मुहुत्ता नवसयाई मामेणं ।

१-मन्मणवणिग्वृत्त 'मन्मण' शब्दे पष्ठे भागे दर्शयिष्यते ।

हायंति पमत्ताणं,

न य'णं अबुहा वियाणंति ॥ १६ ॥ (७४)

तिन्नि सहस्से सगले,

छच्च सए उडुवरो हरइ आउं ।

हेमंते गिम्हासु य,

वासासु य होइ नायव्वं ॥ २० ॥ (७५)

वाससयं परमाउं,

इत्तो पन्नास हरइ निदाए ।

इत्तो विसए हायइ,

वालत्ते बुद्धभावे य ॥ २१ ॥ (७६)

सीउणहपंथगमणे,

खुहा पिवासा भयं च सोगे य ।

नाणाविहा य रोगा,

हवंति तीसाइ पच्छद्वे ॥ २२ ॥ (७७)

एवं पंचामीई,

नट्टा पणणरसमेव जीवति ।

जे हुंति वाससइया,

न य सुलहा वाससयजीवा ॥ २३ ॥ (७८)

एवं निस्सारे मा-

णुसत्तणे जीविए अहिवडंते ।

न करेह चरणधम्मं,

पच्छा पच्छाऽणुत्तपिह हा ॥ २४ ॥ (७९)

‘पिच्छह’ त्ति-भो भव्या ! यूय पश्यत-ज्ञानचक्षुषा वि लोकयत आयुष-क्षयमहारात्र क्षीयमाणस्य समये समये आ-चीचीमरणेन वृश्च्यमानस्येति ॥१८॥ ‘राइं’ त्ति-अहारात्रेण त्रि-शन्मूहूर्त्ता भवन्ति, मासेन नवशतानि ६०० मुहूर्त्तानि, तानि प्रमत्ताना—मद्यादिप्रमादयुक्तानां सुभूम—ब्रह्मदत्तादीनामिव हीयन्ते न चाऽबुधा-मूर्खा विजानन्तीति ॥१९॥ ‘तिन्नि’ त्ति-त्रीणि सहस्राणि पद्दशताधिकानि^१ सकलानि-संपूर्णानि मु-हूर्त्तानि हेमन्ते-शीतकाले भवन्ति । एतत्प्रमाणमायुर्जीवाना हेमन्ते उडुवर-सूर्यो हरति, एव ग्रीष्मे वर्षासु च ज्ञानव्यं भवति ॥ २० ॥ (त०) ‘वास’ त्ति-साप्रत जीवाना पर-मायु-उत्कृष्टजीवित वर्षशतं प्रवाहेण ज्ञातव्यम् । इतो वर्षश-तात् निद्रया पञ्चाशद्वर्षाणि ५० हरति-गमयति, जीव इत-शेषपञ्चाशद्वर्षत-विंशतिवर्षाणि २० हीयन्ते यान्ति-प्रमादि-नाम् कथम् ?-वालत्वे दशकं १०, वृद्धत्वे दशकं १० चेति ॥२१॥ ‘सीउ’ त्ति-शीतोष्णपथगमनानि, तथा क्षुधा पिपासा भयं च शाकश्च नानाविधा रोगाश्च भवन्ति, त्रिशत पञ्चाद्धं त्रि-शन्पञ्चाद्धं-पञ्चदशवर्षरूप तस्मिन् को भाव ?-शेषत्रिशत-पञ्चदश १५ वर्षाणि जीवाना शीतोष्णपथगमनादिभिर्मुधा यान्तीति ॥ २२ ॥ एवं पूर्वोक्तप्रकारेण पञ्चाशीतिवर्षाणि

नष्टानि ८५, धर्म विना विक्रयानिद्रालस्यवनां मुधा गतानि, कथम् ?-निद्रया पञ्चाशद्वर्षाणि (५०), वालत्वे दश (१०), वृद्धभावे दश (१०), शीतादिभि पञ्चदश (१५), एवं सर्वाणि पञ्चाशीतिवर्षाणि (८५), इति ये जीवा वर्षशतिका—वर्षशतप्रमाणा भवन्ति ते जीवा पञ्चदश १५ वर्षाणि जीवन्ति, अन्यानि मृतप्रायत्वात् । न च वर्ष-शतजीविना जीवा प्राप्यन्ते । किंभूता सुखेन-अनायासे-न लभ्यन्ते इति सुलभा, सर्वथा सुखिन इत्यर्थे । उक्तं च—‘आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं रात्रौ तद्वद् गतं, तस्या-र्द्धस्य परस्य चार्द्धमपरं वालत्ववृद्धत्वयो । शेषे व्याधि-धियोगदु खसहितं सेवादिभिर्नीयते, जीवे वारितरङ्गच-ञ्चलनरे सौख्य कुत प्राणिनाम् ” ॥ १ ॥ २३ ॥ एवम्-उक्त-प्रकारेण निस्सारे-असारे मानुपत्वे-मनुजत्वे तथा जीविते आयुषि रत्नकोटिकोटिभिर्गपि अप्राप्ये अधिपतति, समये समये क्षय गच्छति सतीत्यर्थं न कुरुत यूय चरणध-र्म-ज्ञानदर्शनपूर्वकं देशमर्चचारित्रं ‘हा’ इति—महाखेदे, पश्चाद्-आयु क्षयानन्तरम्-आयु क्षयचरमक्षणे वा पश्चा-त्तापं कायवाङ्मनोभिर्महाखेद करिष्यथ नरकस्यशशिग-जवदिति ॥ २४ ॥ त० ॥ “समस्तसत्त्वसंघाना क्षयत्यायुर-नुक्षणम् । आममल्लकवारीच, किं तथापि प्रमादसि ” ॥ १ ॥ पञ्चा० १ चिव० । मरणे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । उक्त० ।

आउक्खेम-आयुःक्षेम-न० । आयुष क्षेममिति । आयुष-स-म्यकपालनं, जीविते च । आचा० ।

जं किंचि बुक्कमं जाणे, आउक्खेमस्स मप्पणो ।

तस्मेव अंतरऽद्वाए, खिप्पं सिक्खेज्ज पडिए ॥ ६ ॥

एतदुक्तं भवति-आत्मायुषो यत्क्षेम-प्रतिपालनोपाय जा-नीत त क्षिप्रमेव शिञ्चत् । (आचा०) यदिवा-आत्मन आयु क्षेमस्य-जीवितस्य । आचा० १ श्रु० ८ अ० ८ उ० । आउजीव-अव्जीव-पु० । आप एव जीव । स्थावरजीववि-शेषे, अवाश्रितो वा जीव । उदकाश्रिते जीवे च ५ सूत्र० १ श्रु० ११अ० ।

तद्देहा यथा—

दुविहा आउजीवाओ, सुहुमा वायरा तथा ।

पज्जत्तमपज्जत्ता, एवमेए दुहा पुणो ॥ ८४ ॥

वायरा जे उ पज्जत्ता, पंचहा ते पक्कित्थिया ।

सुद्धोदये य उस्से य, हरितणु महिया हिमे ॥ ८५ ॥

एगविहमनाणत्ता, सुहुमा तत्थ विथाहिया ।

सुहुमा सव्वलोयम्मि, लोगदेसे य वायरा ॥ ८६ ॥

तिसृणां गाथानामर्थ-अव्जीवास्तु द्विविधा-सूत्ता, तथा वादरा अपि । पर्याप्ता, अपर्याप्ताश्च । एवमेते द्वि-विधा पुनर्वर्त्तन्ते इति शेष ॥ ८४ ॥ अथ पुनर्वाद्ग्रा ये पर्याप्ता अव्जीवास्ते पञ्चधा प्रकीर्त्तिना । (उक्त०) तत्र सूत्ता अक्कायजीवा एकविधा अनानात्वात्तीर्थकरै-र्व्याख्याता । तत्र सूत्ता अक्कायजीवा सर्वस्मिन्-चतु-र्दशज्ज्वात्मके लोके वर्त्तन्ते, वादरा अक्कायजीवा लोक-स्यैकदेशे वर्त्तन्ते ॥ ८६ ॥

१—‘सुभूम’ वृत्तान्त ‘माय’ शब्दे पठे भागे विस्तरतो करिष्यते ।

२—ब्रह्मदत्तवृत्त ‘वमदत्त’ शब्दे पञ्चमभागे करिष्यते । ३—३६०० ।

आउजीव

मतङ् पप्पऽर्थाया, अपज्जवमिया वि य ।
ठिङ् पडुच्च साऽऽर्थाया, मपज्जवमिया वि य ॥ ८७ ॥
सन्तति-प्रवाहमार्गमाश्रित्य अण्कायजीवा अनादिका
पुनरपर्यवसिना अपि स्थिति-भवस्थिति, कार्यास्थिति चा-
श्रित्य सादिकास्तथा सपर्यवसिना अवसानसहिता अपि-
वर्तन्त ॥ ८७ ॥

सत्तेव सहस्माङ्, वामाणुक्कोसिया भवे ।
आउठिङ् आऊण्, अंतोमुहुत्तं जहन्नियं ॥ ८८ ॥

अपाम्-अण्कायजीवाना सन्तेव सहस्राणि वपाण्युत्कृष्टा
आशुप स्थितिभवेत्, जघन्यत अन्तर्मुहुत्तं भवेत् ॥ ८८ ॥
अमंखकालमुक्तेस, अंतोमुहुत्तं जहसिया ।

कायठिङ् आऊण्, तं कायं तु अमुंचत्रो ॥ ८९ ॥

अपाम्-अण्कायजीवाना तं स्वकायमर्यात्-अण्कायममुञ्चता-
मुत्कृष्टा कायस्थिति असंख्यकालं भवति जघन्या कायस्थि-
तिरन्तर्मुहुत्तं भवति ।

अणतकालमुक्तेमं, अंतोमुहुत्तं जहन्नियं ।

विजहम्मि मए काए, आउजीवाण अंतरं ॥ ९० ॥

अवर्जावाना स्वकीये काये त्यक्ते सति अपराम्मिन् कायं
उत्पद्य पुन स्वकीये काये उत्पत्ति म्यात्तदा उत्कृष्टमन्तर-
मन्तकालं भवति । जघन्यकमन्तरम्-अन्तर्मुहुत्तं भवति ।
वनम्पतिक्राये जीवाऽनन्तकालं तिष्ठति तदा अनन्तकाल
मन्तर भवति, इति भाव ।

एण्मि वन्नत्रो चव, गंधत्रो रसफामत्रो ।

मंठाणाऽऽदमत्रो वा वि, विहाणाऽ सहस्ममो ॥ ९१ ॥

एतेषाम्-अण्कायजीवानां वर्णानो गन्धत रसत स्पर्शत.
मस्यानाऽऽदेशनश्चापि-संस्थाननामतश्चापि महन्नशो-व-
हयो भेदा भवन्ति ॥ ९१ ॥ उक्तं ३६ अ० । अवर्जावानां च
प्रत्येकशरीरिणा । पढामत्ता आउजीवा ” प्रत्येकशरीरत्वा
नृपृथक्-प्रत्येकं सत्त्वा -प्रत्येकशरीरिणोऽवगन्तव्या । सूत्र० ।
१ अ० ११ अ० ।

आउज्ज-आतोद्य-न० । आ-समन्तात् तुद्यते । आ-तुद-
श्वत् । वीणादा वाप्ये, आचा० १ थु० १ अ० ५ उ० ।
स्या० । अनु० । आव० । जी० । तच्च द्विविधम्-ततचितत-
भेदान् । तत-चिते अपि द्विविधे-घन-शुपिरभेदात् । स्या० २
टा० ३ उ० । चतुर्विधम्-ततचिततघनशुपिरभेदान् । वृ० १ उ० ।
‘तत धीणादिकं घय’, चितन पट्टादिकम् । घन तु कान्यता
लादि वशादि शुपिरं मतम् ॥ १ ॥ इति विवक्षाप्राधान्याच्च
न विगया मन्तव्य । स्या० २ टा० ३ उ० । आचा० ।

आनोद्यम्य २६ भेदा —

तने गं मे मृगियां देव अट्टमयं मंत्वाणं विउच्चति । अट्ट
मयं मंगाणं विउच्चड । अट्टमयं मगियाणं विउच्चड । अ-
ट्टमयं ररमुहाणं विउच्चड । अट्टमयं पयाणं विउच्चड । अ-
ट्टमयं पिरिपिगियाणं विउच्चति । एवमाडयाणं एगाणवण
आउज्जविहाणाटं विउच्चति ।

‘पयमाडयाणं’ नि-आदिशब्देन-... पणव १ पट्ट ७ ममा

८ होरम्मा ९ भेरी १० मल्लगी ११ दुन्दुभी १२ मरुज १३ मृदङ्ग
१४ नन्दीमृदङ्ग १५ आलिङ्ग १६ कुम्तुम्ब १७ गोमुखी १८
महल १९ विपञ्ची २० वल्लकी २१ अमरी २२ आमरी २३
परिवादिनी २४ चर्चसा २५ सुघोपा २६ नन्दीघोपा २७
महती २८ कच्छपी २९ चित्रवीणा ३० आमोद ३१ उरडा
३२ नकुल ३३ तूणा ३४ तुम्बवीणा ३५ मुकुन्द ३६ हुडुक
३७ विचिकी ३८ करटी ३९ डिण्डिम ४० किणित ४१
कण्डा ४२ दर्दरक ४३ दर्दरिका ४४ कुसुम्बर ४५ कलशिका
४६ तल ४७ ताल ४८ कास्यताल ४९ रिगिसिका ५० मङ्ग-
रिका ५१ शुशुमारिका ५२ वश ५३ चाली ५४ वेणु ५५
पिगिली ५६ वदका ५७ प्रदर्शिता ।*) अव्याख्यानास्तु भेदा-
लोकन प्रत्येकव्या. एवमादीनि बहुन्यानोद्यानि विकुर्वन्ति
सर्वसंख्यया तु मूलभेदापेक्षया अतोद्यभेदा एकोनपञ्चाशत् ।
शेषास्तु भेदास्तेष्वन्तर्भवन्ति यथा वंशातोद्यविधाने चा-
लोवेणुपिरिलीवदका । रा० । * ‘ण्ट’ शब्दे ४ भागे विशेष ।

आवर्ज्ज-पु० । आवर्जनमावर्ज । अभिमुखीकरणे, आ-
वर्ज्यतेऽभिमुखीक्रियते मोनोऽनेनेति—शुभमनोवाक्कायव्या
पारविशेषं च । उक्तञ्च—“आवर्ज्जणमुवत्रोगो वावारा वा”
(३०५१ + विशेष०) इति, आवर्ज्यते-अभिमुखीक्रियत, इति
घञ् । अभिमुखीकर्तव्ये, त्रि० । प्रज्ञा० ३६ पद ।

आवर्ज्ज-त्रि० । आवर्ज्यत इति घ्यण् । अभिमुखीकर्तव्ये,
आ० म० १ अ० ।

आउज्जण-आवर्जन-न० । अभिमुखीकरणे, शुभमनोवाक्काय-
व्यापारं च । प्रज्ञा० ३६ पद । विशेष० ।

आउज्जसद्-आतोद्यशब्द-पुं० । नोभापाशब्दविशेषे, स्या०
२ टा० ३ उ० । स च वेणुवीणामृदङ्गादीनां यो शब्दः । जी०
३ प्रति० ४ अधि० ।

तद्भेदादि-

आउज्जसद्दे दुविहे पष्पत्ते, तं जहा-तते चव, वितते चव ।
तते दुविहे पष्पत्ते, तं जहा-घणे चव, सुसिरे चव । एवं
वितते वि । (सूत्र-८१ +)

(ततचिततादिकमानोद्यभेदः. ‘आउज्ज’ शब्देऽस्मिन्नेव
भागे प्रदर्शित) तज्जनित शब्दस्ततो घन शुपिरश्चति व्यप-
दिश्यते । स्या० २ टा० ३ उ० । (अस्य चतुर्विधत्वम् चतु-
र्विधातोद्यजनितत्वात् । आनोद्यस्य वहवो भेदा. ‘आउज्ज’
शब्देऽस्मिन्नेव भागे अनुपदमेव दर्शिता) ।

आउज्जिय-आयोगिक-पुं० । उपयोगवति ज्ञानिनि, । भ० ।
२ श० ५ उ० ।

आवर्जित-त्रि० । आ-वृज् णिच् ऋ । अभिमुखीकृते, तथा
च लोकं वक्ता -आवर्जितोऽयं मया; सम्मुखीकृत इत्यर्थः ।
प्रज्ञा० ३६ पद । पं० सं० । दत्ते, त्यक्ते, निम्नीकृते च । वाच० ।
आउज्जियकरण-आवर्जितकरण-न० । आवर्जितस्य करण-
मिति केवलिसमुद्घातारपूर्वं क्रियमाणे शुभयोगव्यापारणे,
तच्च भव्यत्वेनावर्जितस्य मोक्षगमनं प्रत्यभिमुखीकृतस्य शु-
भयोगव्यापारणम् । प्रज्ञा० ३६ पद । पं० सं० । (अत्र-
स्या वक्तव्यता ‘आउज्जीकरण’ शब्देऽत्र वक्ष्यते)

आउजिया-आयोजिका-स्त्री० । भावे बुझ् । व्यापारणे,
आ० म० १ अ० ।

आउजियाकरण-आयोजिकाकरण-न० । आङ्-मर्थ्यादया
केवलित्पृथा योजनं-शुभाना योगानां-व्यापारणम् । भावे
बुझ् । तस्य करणमिति । केवलिसमुद्घातात्पूर्वं क्रियमाणे
शुभव्यापारात्मके क्रियाविशेषे, प्रश्ना० ३६ पद । आ० म० ।
पं० सं० ।

आउज्जीकरण-आवर्जीकरण-न० । आवर्जनमावर्जं तस्य
करणमिति विचक्षायाम् च्विप्रत्यय । केवलिसमुद्घातात्पूर्वं
क्रियमाणे आत्मानं प्रति मोक्षस्याभिमुखीकरणेनात्मनो मोक्षं
प्रत्युपयोजनकरणे, आवर्त्यतेऽभिमुखीक्रियते मोक्षोऽनेनेति
आवर्जस्तस्य करणमिति विचक्षायाम् च्विप्रत्यय । केवलि-
समुद्घातात्पूर्वं क्रियमाणे शुभमनोवाक्याव्यापारविशेष-
करणे, प्रश्ना० ३६ पद । आवर्त्यते इत्यावर्जं घञ्, तस्य क-
रणमिति च्वि । केवलिसमुद्घातात्पूर्वं क्रियमाणे मोक्षं प्रत्य-
भिमुखीकर्तव्यस्य करणे, तच्चान्तमौहूर्त्तिक उदयावलि कायां
कर्मपुद्गलप्रक्षेपव्यापाररूप उदीरणविशेषः । आ० म० १
अ० । औ० । स्या० । कर्म० । पं० सं० ।

आवर्जीकरणञ्च—

कइसमइए रां भंते ! आउज्जीकरणे परणत्ते, गोयमा !
असंखिज्जसमइए, अंतोमुहुत्तिए आउज्जीकरणे परणत्ते ।
(सूत्र-३४६)

सर्वोऽपि केवली केवलिसमुद्घातं गच्छन् प्रथमत आव-
र्जीकरणम् उपगच्छति । तथा च—केवलिसमुद्घातप्रक्रिया
विभक्तिषु. समुद्घातशब्दव्याख्यानपुरस्सरमाह भाष्यकार
(प्रश्ना० ३६ पद ।)—

तत्थाउयसेसा हिय-कम्मसमुग्घायणं समुग्घाओ ।

तं गंतुमणा पुव्वं, आउज्जीकरणमज्जेइ ॥ ३०५० ॥

आवज्जणमुवओगो, वावारो वा तदत्थमाइए ।

अंतोमुहुत्तमेत्तं, काउं कुरुए समुग्घायं ॥ ३०५१ ॥

तत्रायु शषाणाम्-अधिकस्थितिकानां वेदनीयादिकर्मणा
समुद्घातन समुद्घात, त च गन्तुमना-प्रारिण्णु पूर्वमाव-
र्जीकरणमभ्यति-विदधाति । कथंभूत तदिति ? उच्यते-तद-
र्थम्-समुद्घातकरणार्थमादौ केवलिन उपयोगो मया अधुनेदं-
कर्तव्यमित्येवरूप उदयावलि काया कर्मप्रक्षेपरूपो व्यापारो
चा आवर्जनमुच्यते । तस्यैवभूतस्य करणमावर्जीकरणं
तदन्तर्मुहूर्त्तमात्र कालं कृत्वा ततः समुद्घात कुरुत ।
विशेषः ।

आउज्जोवण-अव्ययोजन-न० । अप्काययन्त्रयोजने, ओघ० ।
तेषा हि सशब्दं वृजतामंते दोषा —

आउज्जोवणवणिए, अगणिए कुडुंबीकुक्कम्मकुमरीए ।

तेणे मालागारे, उव्वामगपंथि एजंते ॥ ६० ॥

ते हि यदि सशब्दं व्रजन्ति ततश्च लोको विबुध्यते, विबुद्ध-
श्च सन् 'आउज्जोवण' इति—अपकाययन्त्राणि योज्यन्ते वह-
नाय सज्जीक्रियन्ते । ओघ० । असंजपरिहिं सद्ध वसंताणं
आउज्जोवणवणियादिदोसा भवति । नि० चू० २ उ० ।

आउट्ट-आउट्ट-पुं० । करणे, अयमेतादृश एव सैद्धान्तिको
धातुः । कल्प० ३ अधि० १ क्षण । आउट्टन्ति णाम करंति ।
नि० चू० ३ उ० ।

आकुट्ट-पुं० । आकुट्टनमाकुट्ट । आ-कुट्ट-घञ् । छेदने, हिं-
साया च । सा चात्र प्राणवयवाना छेदनभेदनादिरूपो व्या-
पारः । सूत्र० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।

आतुष्ट-त्रि० । सन्तुष्टे, नि० चू० १ उ० ।

आवृत्त-त्रि० । आ-समन्ताद् वृत्त इति । समन्ताद् व्यवस्थिते
आचा० १ श्रु० ७ अ० ४ उ० । परावृत्ते, प्रतिनिवृत्ते च ।
वाच० । " आउट्टे " ० (२१ गाथा) आवृत्ते-आवृत्तपरिणा-
मे साधाविति । पचा० १६ विव० ॥ समन्तात् हिंसायां
प्रवृत्ते, 'आउट्टामो' प्रवर्तामहे । हिंसायाम् । आचा० १ श्रु०
६ अ० १ उ० । पुन पुनरभ्यासे, आवर्त्यमाने च । वाच० ।

आउट्टंत-आउट्टत्-त्रि० । कुर्वति, कल्प० ३ अधि० १ क्षण ।
नि० चू० ।

आउट्टण-आउट्टन-न० । करणे, कल्प० ३ अधि० १ क्षण ।
नि० चू० ।

आकुट्टन-न० । हिंसायाम्, सूत्र० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।
आ० म० ।

आवर्तन-न० । अभिलाषायाम्, आचा० २ श्रु० ७ अ० १ उ० ।

आराधनायाम्, व्य० "कहणाऽऽउट्टण आगमण-पुच्छणं दी-
वणा य कज्जस्स " (५१ गाथा) । आवर्तनम्-आकम्पनं राक्षो
भङ्गीभवनम् । व्य० २ उ० । नि० चू० । आवर्जने, व्य० १० उ० ।
अभिमुखीभूय वर्तने, नं० ३२ सूत्र । निवर्तने, सूत्र० १ श्रु० १०
अ० । आवर्तते पूर्वभावतो निवृत्त्यान्यभावप्रतिपत्त्यभिमु-
खो वर्तते येन बोधपरिणामेन स आवर्त । पु । तथावर्तने,
ईहातो निवृत्त्यापायभावप्रतिपत्त्यभिमुखीभूय वर्तनस्य हे-
तौ, बोधपरिणाम च । नं० ३२ सूत्र ।

आउट्टणया-आवर्तनता-स्त्री० । आवर्ततेऽभिमुखीभूय वर्त-
ते येन स तथा तद्भावस्तत्ता । आभिनिबोधिकज्ञानावशेष-
स्यापायस्य नामधेयविशेषे, सा चेहातो निवृत्त्यापायभा-
वप्रतिपत्त्यभिमुखीभूय वर्तते, हेतुभूता बोधपरिणामता ।
नं० ३२ सूत्र ।

आउट्टणा-आवर्तना-स्त्री० । आराधनायाम्, नि० चू० २ उ० ।
आकम्पने, व्य० २ उ० । आवर्जने, " आउट्टण अत्तीकरेइ"
आवर्त्य-आवर्त्यात्मीकरोति । व्य० १० उ० ।

आउट्टावण-आवर्तन-न० । अभिमुखीकरणे, आचा० २
श्रु० १ चू० २ अ० १ उ० ।

आउट्टि-आउट्टि-स्त्री० । करणे, " आउट्ट ति णाम करंति "
' आउट्टि ' धातु. करणार्थे सैद्धान्तिकः । कल्प० ३ अधि०
१ क्षण । नि० चू० ।

आकुट्टि-स्त्री० । हिंसायाम्, आचा० १ श्रु० ६ अ० १
उ० । इद करोमीत्येवं वृध्वोपेत्य करणे, जीत० । सं० । घ० ।
प्रव० । पं० व० । आव० । ' आउट्टिया ' नाम आभोगे जा-
नान इत्यर्थ । वृ० ३ उ० । (आकुट्ट्या धर्मरुचेरुदाहरणम्-
' आता ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते)

आवृत्ति-खी० । आ-वृत्-क्लिन् । समन्तात्प्रवर्तने, आचा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ३ उ० । अभिलाषायाम्, आचा० २ श्रु० २ चू० ६ अ० । आराधनायाम्, राक्षो भक्तीभवनम् । व्य० २ उ० । नि० चू० । आवर्जने, व्य० १० उ० । अभि-मुखीभूय वर्तते, न० । निवर्तने, सूत्र० १ श्रु० १० अ० । पुनः पुनरभ्यासे, भूय एकजातीयक्रियाकरणे, "आवृत्तिः सर्व-शास्त्राणां, बोधादपि गरीयसी" । प्रत्यावृत्तौ, पुनरागतौ, वाच० । सूर्यस्य चन्द्रस्य च भूयो भूयो दक्षिणोत्तरगमने, सू० प्र० १२ पाहु० । चं० प्र० । ज्यो० । आवृत्तयो द्विधा । तद्यथा-एका. सूर्यस्यावृत्तयः, अपराश्चन्द्रमसः । तत्र युगे सूर्यस्यावृत्तयो दश भवन्ति, चतुस्त्रिंशच्छतमावृत्तीना चन्द्रमस । सू० प्र० १२ पाहु० । चं० प्र० ।

तत्र (५ वर्षात्मके युगे) सूर्यस्य दशाऽऽवृत्तय —
तत्थ खलु इमातो पंच वासिकीश्रो, पंच हेमन्तीश्रो
आउट्टीश्रो पष्ताश्रो । (सूत्र-७६ +)

तत्थ खलु' इत्यादि-तत्र युगे खलु इमा-वक्ष्यमाणस्वरूपाः
पञ्च वासिक्य, पञ्च हेमन्त्य-शीतकालभाविन्यः सर्वसंख्य-
या दश आवृत्तयः सूर्यस्य प्रज्ञप्ता । सू० प्र० १२ पाहु० ।
चं० प्र० ।

एतस्योपपत्तिं चक्रुकाम आह—

एतो आउट्टीश्रो, वोच्छं जह य क्रमेण सूरस्म ।

चंदस्म य लहुकरणं, जह दिद्वं सव्यदंसीहि ॥ २३१ ॥

इत'-अयनविभागप्रतिपादनानन्तरं सूर्यस्य चन्द्रस्य च आवृत्तीभूयो भूयो दक्षिणोत्तरगमनरूपा यथाक्रमेण-परि-पाट्या वक्ष्यामि, तासां चाऽऽवृत्तीनां प्रतिनियतप्रथमदिवस-परिगणनाय यथा दृष्टं सर्वदर्शिभिः-सर्वज्ञैस्तथा करणम्-लघू-पायं वक्ष्ये ।

प्रतिज्ञातमर्थं निर्वाहयितुकामः प्रथमत आवृत्ती. प्रति-पाटयति—

सूरस्म य अयणसमा, आउट्टीश्रो जुगम्मि दस होंति ।

चंदस्म य आउट्टी, सयं च चोत्तीसयं चैव ॥ २३२ ॥

सूर्यस्य—आदित्यस्य युगे च चन्द्रचन्द्राभिवर्द्धित—च-न्द्राभिवर्द्धितसवत्सरपञ्चरूपरिमाणे आवृत्तय यथोदित-स्वरूपा अयनसमा भवन्ति । अयनप्रथमप्रवृत्तेरावृत्तिशब्द-घाच्यत्वात्, ताश्च कति सरया ? इत्याह-दश ।

तया चन्द्रन्यावृत्तीना शतं चतुस्त्रिंशदधिकम्, १३४ अयनाना
दि प्रथमा प्रवृत्तय आवृत्तिशब्दवाच्याश्चन्द्रस्य वा अय-
नान्यतावत्यां भवन्ति तदावृत्तयोऽप्येतावत्य एव । अथैक-
न्मिन् युगे सूर्यस्य दशायनानि भवन्तीनि, कथमवनीयते
सूर्यस्याऽऽवृत्तयो युगे दश भवन्ति, चन्द्रमसश्चाऽऽवृत्तीना चतु-
स्त्रिंशच्चतुस्रमिति १३४, उच्यते-उक्त नाम आवृत्तयस्तयोर्दक्षि-
णोत्तरगमरूपा तत सूर्यस्य चन्द्रमसो वा यावन्त्ययनानि-
नाचत्य आवृत्तय, सूर्यस्य चायनानि दश, एतच्चावनीयते
प्रगाशिवत्वात्, तथाहि-यदि दिवसेन त्र्यशीत्याधिकेन शतेन
प ४ मयने मयानि ततोऽष्टादशभि शते. त्रिंशदधिकं कति अ-
यनानि लभ्यन्ते, राशिप्रयस्थापना-(२३)(३)(२३०) अघा-

न्येन राशिना मध्यमस्य राशेर्गुणनम्, एकस्य च गुणेन
तदेव भवतीति जातान्यष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि-
(१८३०)तथामाद्येन राशिना त्र्यशीत्याधिकेन शतेन भागहरणं,
लब्धा दश १० । आगतं युगमध्ये सूर्यस्य दश १० अयनानि
भवन्तीति आवृत्तयोऽपि दश १० तथा यदि प्रयोदशभिर्दि-
वसैश्चतुश्चत्वारिंशता च सप्तपष्टिभागैरेकं चन्द्रस्यायन भव-
ति ततोऽष्टादशभिर्दिवसशतैस्त्रिंशदधिकैः कति चन्द्रायनानि
भवन्ति ? राशिप्रयस्थापना-१३, ४४ । ६७ (१)।(१८३०)। त-
त्राद्यं राशौ सर्वणनाकरणार्थं त्रयोदशाप्रपि दिनानि सप्तपष्टया
गुणयित्वा चोपरितनाः चतुश्चत्वारिंशत् सप्तपष्टिभागाः
प्रक्षिप्यन्ते, जातानि नव शतानि पञ्चदशोत्तराणि (६१५)
यानि चाष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि-(१८३०) तान्यपि
सर्वणनाकरणार्थं सप्तपष्टया ६७ गुण्यन्ते, जातानि द्वादश
लक्षाणि द्वे सहस्रे षट् शतानि दशोत्तराणि (१२०२६१०)
तत्रैवंरूपणानेन राशिना मध्यमस्य राशेरेककरूपस्य गुणनम्,
एकस्य च गुणं तदेव भवतीत्येतावानेव राशिर्जातः, तस्य
नवभि शतैः पञ्चदशोत्तरै -६१५ भागो हियते लब्धं चतुस्त्रिंश
शतम् १३४ एतावन्ति चन्द्रायनानि युगमध्ये भवति, एतेता-
वत्य. १३४ चन्द्रमस आवृत्तय. ज्यो० १२ पाहु०। चं० प्र०। सू० प्र०।

संप्रति का सूर्यस्यावृत्ति' कस्यां तिथौ भवतीति चि-
न्तायां यत्पूर्वाचार्यैरुपदर्शितं करणं तदुपदर्श्यते (सू०
प्र० १२ पाहु०)—

आउट्टीहि एगुणियाहि, गुणियं सयं तु तेसीयं ।

जेण गुणियं तं तिगुणं, रुवाहियं पक्खिखे तत्थ ॥ २३६ ॥

पन्नरसलाइयम्मि उ, जं लद्धं तं तेषु होइ पन्नेसु ।

जे अंसा ते दिवसा, आउट्टी एत्थ बोधव्या ॥ २४० ॥

अनयोर्व्याख्या- आवृत्तिभिरेकोनिकाभिर्गुणितं शतं त्र्य-
शीत्याधिकम्, । किमुक्तं भवति-या आवृत्तिर्विंशतिप्रतिथि-
युक्ता ज्ञातुमिष्टा तत्संख्या एकोनिका क्रियते । ततस्तया-
त्र्यशीत्याधिकं शतं गुण्यते, गुणयित्वा च येनाऽङ्केन गु-
णितं त्र्यशीत्याधिकं शतं तदङ्कस्थानं त्रिगुणं कृत्वा रूपा-
धिकं सत्तत्र-पूर्वराशौ प्रक्षिप्यते, ततः पञ्चदशभिर्भागो
हियते, हने च भागे यत्लब्धं तत्तेषु तावत्संख्याकेषु पर्वस्व-
निक्रान्तेषु सा विवक्षिता आवृत्तिर्भवति, ये त्वंशा. पश्चा-
दुद्(द्र)रिनास्ते दिवसा ज्ञातव्या । तत्र तेषु दिवसेषु मध्ये
चरमदिवसे आवृत्तिर्भवतीति भावः, इहावृत्तीनामेवं क्रमो-
युगे-प्रथमा आवृत्ति. आवृत्ते मासे, द्वितीया माघे मासे,
तृतीया भूय आवृत्ते मासे, चतुर्थी माघमासे, पुनरपि
पञ्चमी आवृत्ते. षष्ठी माघमासे, भूयः सप्तमी आवृत्ते, अष्टमी
माघमासे, नवमी आवृत्तेमासे, दशमी माघमासे इति । तत्र
प्रथमा किल आवृत्ति' कस्यां तिथौ भवतीति यदि जिज्ञा-
सा तदा प्रथमावृत्तिस्थाने एकको धियते सा रूपोना क्रि-
यते इति न किमपि पश्चाद्रूप प्राप्यते, ततः पश्चात्त्र्ययुगभा-
विनी या दशमी आवृत्तिस्तत्संख्या दशकरूपा धियते, तथा
त्र्यशीत्याधिकं शतं गुण्यते, जातान्यष्टादश शतानि त्रिंशदधि-
कानि-१८३०, दशकेन किल गुणितं त्र्यशीत्याधिकं शतमिति ।
तत ते दश १० त्रिगुणीक्रियन्ते, जातान्यष्टादश ३०। सा रूपाधिका

विधेया, जाता एक त्रिंशत्, सा पूर्वराशौ प्रक्षिप्यते' जानान्यष्टादशशतान्येकपृथधिकानि-१८६१, तेषां पञ्च-दशभिर्भागो द्वियते लब्ध चतुर्विंशतिशतं शेषं तिष्ठति एकं रूपम् आगतम् चतुर्विंशत्यधिकपूर्वशतात्मके पाश्चात्ये युगे अतिक्रान्ते, अभिनवे युगे प्रवर्त्तमाने प्रथमावृत्तिः प्रथमायां तिथौ प्रतिपदि भवतीति । तथा कस्या तिथौ द्वितीया माघमासभाविनी आवृत्तिर्भवतीति यदि जिज्ञासा ततो द्विको द्वियते स रूपो न कृत इति जात एककस्तेन त्र्य-शीत्यधिकं शतं गुण्यते, 'एकेन च गुणितं तदेव भवति' इति जानं त्र्यशीत्यधिकमेव शतम् १८३, एकेन गुणितं किल त्र्यशीत्यधिकं शतमिति । एक. त्रिगुणीक्रियते, जानस्त्रिक. स रूपाधिकः क्रियते जाताश्चत्वार ४, ते ४ पूर्वराशौ प्रक्षिप्यन्ते जातं सप्ताशीत्यधिकं शतम् १८७, तस्य पञ्चदशभिर्भागो द्वि-यते लब्धा द्वादश, शेषास्तिष्ठन्ति सप्त, आगत युगे द्वादशपूर्व-स्वतिक्रान्तेषु माघमासे बहुलपक्षे सप्तम्यां तिथौ द्वितीया माघमासे-माघमासभाविनीनां तु मध्ये प्रथमा आवृत्तिरिति । तथा तृतीया आवृत्तिः कस्या तिथौ भवतीति जिज्ञासाया त्रिको द्वियते, स रूपान् क्रियते इति जातो द्विकस्तेन त्र्य-शीत्यधिकं शतं १८३ गुण्यते जातानि षट्षष्ट्यधिकानि त्रीणि शतानि (३६६) द्विकेन किल गुणितं त्र्यशीत्यधिकशत-मिति । द्विकस्त्रिगुणीक्रियते जाना. पद ते रूपाधिका. क्रियन्ते, जाना सप्त, ते पूर्वराशौ प्रक्षिप्यन्ते, जातानि त्रीणि शतानि त्रिसप्तत्यधिकानि-३७३ तेषां पञ्चदशभि-र्भागो द्वियते लब्धाश्चतुर्विंशति २४, शेषास्तिष्ठन्ति त्रयोदश-१३ अंशा, आगत युगे तृतीयावृत्तिः श्रावणमासभाविनी ना तु मध्ये द्वितीया चतुर्विंशतिपूर्वात्मके प्रथमे संवत्सरेऽ-तिक्रान्ते श्रावणमासे बहुलपक्षे (ज्यो० १२ पाहु०) त्रयोदश्या तिथौ भवतीति, एवमन्यास्वप्यावृत्तिषु करणवशाद्विचक्षिता-स्तिस्रस्य आनेतव्या; ताश्चमा युगे चतुर्थी माघमासभाविनी-ना तु मध्ये द्वितीया शुक्लपक्षे चतुर्थ्या पञ्चमी । श्रावण मासभाविनीनां तु मध्ये तृतीया, श्रावणमासे शुक्लपक्षे दश-म्या षष्ठी, माघमासभाविनीनां तु मध्ये तृतीया माघमासे बहुलपक्षे प्रतिपदि सप्तमी । श्रावणमासभाविनीनां तु मध्य चतुर्थी श्रावणमासे बहुलपक्षे सप्तम्यामष्टमी । माघ मासभाविनीनां तु मध्ये चतुर्थी माघमासे बहुलपक्षे त्रयो-दश्या नवमी । श्रावणमासभाविनीनां तु मध्ये पञ्चमी, श्रावणमासे शुक्लपक्षे चतुर्थ्या दशमी । माघमासभाविनीनां तु मध्ये पञ्चमी माघमासे शुक्लपक्षे दशम्याम् तथा चैता एव पञ्चानां श्रावणमासभाविनीनां पञ्चमीनां तु माघमासभाविनीनां तु तिथयोऽन्यत्राप्युक्ताः । च० प्र० १२ पाहु० ७६ सूत्रटी० ।

सम्प्रति या सूर्यस्यावृत्तिर्यस्मिन् दिने भवति ता तथा प्रतिपादयति—

पदमा बहुलपडिवए, विड्या बहुलसस तेरसीदिवमे ।

सुद्धसस य दसमीए, बहुलसस य सत्तमीए उ ॥ २३३ ॥

सुद्धसस चउत्थीए, पवत्तए पंचमी उ आउट्टी ।

एया आउट्टीओ, सव्वाओ सावणे मासे ॥ २३४ ॥

इह सूर्यस्य दशावृत्तयो भवन्ति, एतच्चानन्तरमेव भा-
१०

वितं, तत्र पञ्च आवृत्तय श्रावणे मासे भवन्ति, तासां मध्ये प्रथमा बहुलपक्षे प्रतिपदि १, द्वितीया-बहुलसस बहुलपक्षस्य सम्बन्धिनि त्रयोदशीरूपे दिवसे २, तृतीया-शुद्धसस-शुक्ल-पक्षस्य दशम्याम् ३, चतुर्थी-बहुलपक्षस्य सप्तम्याम् ४, शुद्धसस-शुक्लपक्षस्य चतुर्थ्यां प्रवर्त्तते पञ्चमी-आवृत्ति ५, एता सर्वा अप्यावृत्तयः श्रावणे मासे वेदितव्याः । ज्यो० १२ पाहु० अधुना माघमासे भाविन्य आवृत्तयो यासु तिथिषु भवन्ति ता अभिदधानि—

बहुलसस सत्तमीए, पदमा सुद्धसस तो चउत्थीए ।

बहुलसस य पाडिवए, बहुलसस य तेरसी दिवसे ॥ २३६ ॥

सुद्धसस य दशमीए पवत्तए पंचमी उ आउट्टी ।

एया आउट्टीओ, सव्वाओ माघमासम्मि ॥ २३७ ॥

माघमासे प्रथमा आवृत्तिः-बहुलसस-कृष्णपक्षस्य सप्त-म्यां भवति १, द्वितीया-शुद्धसस-शुक्लपक्षस्य चतुर्थ्याम् २, तृतीया-बहुलपक्षस्य प्रतिपदि ३, चतुर्थी-बहुलपक्षस्य त्रयोदशीदिवसे भवति ४, पञ्चमी शुक्लपक्षस्य दशम्यां प्रवर्त्तते ५, एता सर्वा अप्यावृत्तया माघमासे भवन्ति । ज्यो० १२ पाहु० ।

एतासु सूर्यावृत्तिषु चन्दनक्षत्रयोगपरिज्ञानार्थं करण-मभिधत्सुस्तद्विषय ध्रुवराशिमाह—

पंचसया पडिपुणया, तिसुत्तरा नियमसो मुहुत्ताणं ।

छत्तीस विमद्विभागा, छत्तेव य चुणिया भागा ॥ २४१ ॥

ज्यो० १२ पाहु० ।

पञ्चशतानि त्रिसप्तानि-त्रिसप्तत्यधिकानि परिपूर्णानि मुहूर्ताना भवन्ति षट्त्रिंशच्च द्वापष्टिभागा । षट् चैव चूर्णिका भागा एकस्य द्वापष्टिभागस्य सत्काः षट्सप्तपष्टिभागा इत्यर्थ एतावान् विवक्षितकरणे ध्रुव-राशि । कथमस्योत्पत्तिरिति चेत् ?, उच्यते-इह यदि दश-भि सूर्यायने सप्तपष्टिश्चन्द्रनक्षत्रपर्याया लभ्यन्ते तत एकेन सूर्याऽयनेन किं लभामहे ?, राशित्रयस्थापना-(१०) (६७) (१) अत्रान्येन राशिना एककेन मध्यस्यराशे सप्तपष्टिलक्ष-णस्य गुणे ' एकेन च गुणितं तदेव लब्ध भवतीति' जाना सप्तपष्टि (६७) तस्य दशभिर्भागहारे लब्धा पद ६ पर्याया, एकस्य च पर्यायस्य सप्तदश १७ भागा ये च सप्तमस्य पर्या-यस्य सप्तदशभागा १७ तद्गतमुहूर्तप्रमाणमधिकृतगाथाया-मुपन्यस्तम् । अथ कथमेतदवसीयते एतावन्तस्तत्र मुहूर्ता भवन्ति ? इति चेदुच्यते-त्रैराशिककर्मचिन्तात्रलात्तथा हि-यदि दशभिर्भागैः सप्तविंशतिर्दिनानि एकस्य च दिनस्य एकविंशति सप्तपष्टिभागा लभ्यन्ते तत सप्तभिर्भागैः किं लभामहे ?, राशित्रयस्थापना-(१०-२७, ३३ । ७) अत्रा-न्येन राशिना सप्तक ७ लक्षणं मध्यस्य राशे सप्तविंश-नि १७ दिनानि गुण्यन्ते जात नवाशीत्यधिकं शत (१८६) त-स्याद्येन राशिना दशक १० लक्षणं भागं हत लब्धा अष्टादश (१८) दिवसास्ते च मुहूर्तानयनाय त्रिंशता ३० गुण्यन्ते जा-तानि पञ्चशतानि चत्वारिंशदधिकानि-४४०, मुहूर्ताना, शेषा उपरि तिष्ठन्ति नव ६, ते मुहूर्तकरणार्थं त्रिंशता गुण्य-न्ते जाने द्विशते सप्तत्यधिके-२७०, त्रयोदशभि १३ भागं हते लब्धाः सप्तविंशतिर्मुहूर्ता-२७, ते पूर्वस्मिन् मुहूर्तराशौ

आउट्टि

प्रतिपद्यन्ते, जानानि पञ्चशतानि सप्तपद्यधिकानि-५६७, येऽपि च एकविंशति सप्तपद्यिभागा दिनस्य तेऽपि मुहूर्त्त-
भागकरणाये त्रिंशता ३० गुण्यन्ते, जानानि पद्यशतानि त्रिंशद-
धिकानि-६३०. तानि सप्तभि ७ गुण्यन्ते जानानि दशोत्तराणि
चतुश्चत्वारिंशच्छतानि-७४१०, तेषां दशभि १० भागे हृते ल-
ब्धानि चत्वारि शतानि एकचत्वारिंशदधिकानि-४४१, तेषां
सप्तपद्य्या ६७ भागे हृतं लब्धा पद्यमुहूर्त्ता, ते पूर्वमुहूर्त्तराशौ
प्रतिपद्यन्ते, जानानि मुहूर्त्तानां पञ्च शतानि त्रिसप्तत्यधि-
कानि-५७३, शेषाश्चाद्वरिता एकोनचत्वारिंशत् ३६, सा द्वा-
पद्य्या ६२ गुण्यते. जानानि चतुर्विंशतिशतानि अष्टादशाधि-
कानि-२४१२, तेषां सप्तपद्य्या ६७ भागे हृतं लब्धा. पद्यत्रिंशत्
द्वापद्यिभागा, शेषास्तिष्ठन्ति पद्य ६। ते एकस्य च द्वापद्यि-
भागस्य सत्का सप्तपद्यिभागा. एते चानिश्चलणरूपा भागा
इति चूर्णिका भागा इति व्यपदिश्यन्ते तदेवमुक्तो भुवराशि-।
सू० प्र० १२ पाहु० ७६ मूत्रटी० । चं० प्र० १२ पाहु० । ज्यो०
सम्प्रति करणमाह—

आउट्टीहि एगुणियाहिं, गुणियाओ हविज्ज धुवरासी ।

एयं मुहूर्त्तगणियं, एत्ता वोच्छामि सोहणगं ॥ २४२ ॥

ज्यो० १२ पाहु० ।

'आउट्टीहि' इत्यादि, यस्यां यस्यामावृत्तौ नक्षत्रयोगो ज्ञातु
मिष्यते तथा तथा आवृत्त्या एकोनिकया-एकरूपहीनया गुणि-
तोऽनन्तगोहस्वरूपो भुवराशिर्भवेत् यावान् पतन्मुहूर्त्तगुणित
मुहूर्त्तपरिमाणम्, अत ऊर्ध्वं वक्ष्यामि शोधनकम् ॥ २४२ ॥
तत्र प्रथमतोऽभिजितो नक्षत्रस्य शोधनकमाह (सू० प्र०)—

अभिडम्म नच मुहुत्ता, विसद्धिभागा उ होंति चउवीसं ।

छावट्टी य मसगा, भागा मत्तद्धिल्लयकया ॥ २४३ ॥

उगुणद्धु पोद्धवया, तिसु चव नवोत्तरेसु रोहियिया ।

तिमु नवनउएसु भवे, पुणव्वमू उत्तराफग्गु ॥ २४४ ॥

पंचेव अउणपत्ता, सयाइ एगुणत्तराई ल्लयेव ।

मोडभाई विमाहाणं, मूले मन्तेव चोयाला ॥ २४५ ॥

अट्टमयमुगुणवीमा, सोहणगं उत्तराअसाढाणं ।

चउवीम खलु भागा, छावट्टी चुणिया भागा ॥ २४६ ॥

ज्यो० १२ पाहु० ।

'अभिडम्म' इत्यादि, अभिजित-अभिजितनक्षत्रस्य शोधनकं
नपद्यमुहूर्त्ता एकरस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशतिद्वापद्यिभागा एक-
स्य च द्वापद्यिभागस्य सत्का सप्तपद्यिच्छेदकता समया-
परिपूर्णा पद्यपद्यिभागा ६६ क्रयमेतस्यान्पन्नित्ति चेदुच्य-
ते-इहाभिजितोऽहोरात्रसत्का एकविंशति सप्तपद्यिभागाश्च
स्तेऽयोग । ततोऽहोरात्रे त्रिंशन्मुहूर्त्ता ३० इति मुहूर्त्त-
भागकरणायेमेतन्नशानि-२१ त्रिंशता ३० गुण्यन्ते जानानि
पद्यशतानि त्रिंशदधिकानि (६३०) तेषां सप्तपद्य्या भागो हि-
यते लब्धा नपद्यमुहूर्त्ता शेषास्तिष्ठन्ति सप्तविंशति । ते द्वाप-
द्यिभागकरणाये द्वापद्य्या ६२ गुण्यन्ते, जानानि षोडशश-
तानि चतुश्चत्वारिंशदधिकानि (१६७४) तेषां सप्तपद्य्या ६७ भागो
हियते लब्धा चतुर्विंशतिद्वापद्यिभागा, शेषास्तिष्ठन्ति पद्यपद्यि-
(६६) । ते च द्वापद्यिभागस्य सत्का सप्तपद्यिभागा ॥२४३॥
सम्प्रति शेषनक्षत्राणां शोधनकानि उच्यन्ते-'उगुणद्धुमि'
इत्यादिगा मत्रयम् । एकोनपद्यिमेकोनपद्य्याधिकं शतं प्रोद्य-
दा-उत्तरभाद्रपदा किमुक्तं भवति-एकोनपद्य्याधिकेन शतेना-
भिजिदादीन्युत्तरभाद्रपदान्तानि नक्षत्राणि शुद्ध्यन्ति ।
तथाहि-नव ६ मुहूर्त्ता अभिजित, त्रिंशच्छ्रवणस्य, त्रिंशद्वि-
ष्टाया, पञ्चदश शतभिपज, त्रिंशत्पूर्वभाद्रपदाया, पञ्च-
त्वारिंशदुत्तरभाद्रपदाया इति शुद्ध्यन्ति । एकोनपद्य्याधिकेन
शतेनोत्तरभाद्रपदान्तानि नक्षत्राणि तथा त्रिपु नवोत्तरेषु श-
तेषु रोहिणिकान्तानि शुद्ध्यन्ति । तथाहेकोनपद्य्याधिकेन-
शतेनोत्तरभाद्रपदान्तानि शुद्ध्यन्ति । ततस्त्रिंशन्मुहूर्त्तः
३० रेवती, त्रिंशता ३० अभिजनी, पञ्चदशभिर्भरणी त्रिंशता
कृत्तिका, पञ्चचत्वारिंशता ४५ रोहिणिकेति, तथा त्रिपु
नवनवत्यधिकेषु शतेषु पुनर्वसन्तानि शुद्ध्यन्ति । तत्र त्रि-
भि-शतैर्नवोत्तरैः रोहिणिकान्तानि शुद्ध्यन्ति, ततस्त्रिंशता
३० मुहूर्त्तं मृगशिरः, पञ्चदशभिरार्द्रा, पञ्चचत्वारिंशता
४५ पुनर्वसू इति । तथा पञ्चशतान्येकोनपञ्चाशदधिकानि
उत्तरफाल्गुनीपर्यन्तानि । किमुक्तं भवति-पञ्चभि शतैरे-
कोनपञ्चाशदधिकैरुत्तरफाल्गुन्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्ध्यन्ति ।
तथाहि-त्रिभि शतैर्नवनवत्यधिकैः पुनर्वसन्तानि शुद्ध्य-
न्ति । ततस्त्रिंशता ३० मुहूर्त्तं पुष्य, पञ्चदशभिरश्लेषा त्रि-
शता ३० मघा, त्रिंशता ३० पूर्वफाल्गुनी, पञ्चचत्वारिंशता-
उत्तरफाल्गुनीति, तथा-पद्यशतानि एकोनसप्ततानि-एको-
नसप्तत्यधिकानि विशाखानां-विशाखान्तानां नक्षत्राणां शो-
ध्यानि, तथाहि-उत्तरफाल्गुन्यन्तानां पञ्चशतान्येकोनपञ्चा-
शदधिकानि शोध्यन्ति । ततस्त्रिंशन्मुहूर्त्ता ३० हस्तस्य, त्रिंशत्
३० चित्राया, पञ्चदश १५ स्वाते, पञ्चचत्वारिंशद्विशाखाया,
इति । तथा मूले-मूलनक्षत्रे शोध्यन्ति सप्तशतानि चतु-
श्चत्वारिंशदधिकानि (७४४) तत्र षट् शतानि एकोनस-
प्तत्यधिकानि (७६६) विशाखान्तानां नक्षत्राणां शोध्यन्ति,
तत त्रिंशन्मुहूर्त्ता अनुराधाया, पञ्चदश ज्येष्ठाया, त्रिंशत्
मूलस्येति, तथा अष्टौ शतानि समाहृतानि अष्टशतमेकोन-
विंशत्यधिकम् । किमुक्तं भवति-अष्टौ शतान्येकोनविंश-
त्यधिकानि उत्तराषाढानाम्-उत्तराषाढान्तानां नक्षत्राणां
शोधनकम् । तथाहि-मूलान्तानां नक्षत्राणां शोध्यन्ति सप्तश-
तानि चतुश्चत्वारिंशदधिकानि (७४४) तत त्रिंशन्मुहूर्त्ता ३०
पूर्वाषाढानक्षत्रस्य पञ्चचत्वारिंशदुत्तराषाढानामिति । तथा
यथासंभवं सर्वेषामपि चामीषा शोधनकानामुपरि अ-
भिजित संबन्धिन-चतुर्विंशतिद्वापद्यिभागा शोध्या' एक-
स्य च द्वापद्यिभागस्य सत्का पद्यपद्यिश्चूर्णिका भागाः
॥ २४४ ॥ २४५ ॥ २४६ ॥

एयाइ मोहट्टा, जं सेसं तं हवेज्ज नक्खत्तं ।

चदेण समाउत्तं, आउट्टीए उ वोधव्वं ॥ २४७ ॥

'एयाइ' इत्यादि, एतानि-अनन्तरोदितानि शोधनकानि
यथासंभवं शोधयित्वा यत् शेषमुद्धरति तत्र यथायोगमपान्त-
रालवर्तिषु नक्षत्रेषु शोधितेषु यच्चक्षत्रे न शुद्ध्यति तत्रक्षत्रं
चन्द्रेण समायुक्तं विवक्षितायामावृत्तौ वेदितव्यम् । तत्र
प्रथमायामावृत्तौ प्रथमतः प्रवर्त्तमानायां केन नक्षत्रेण युक्त-
श्चन्द्र इति यदि जिज्ञासा तत्रप्रथमावृत्तिसंस्थाने एकको १ धि-
यते स रूपां क्रियते इति न किमपि पश्चात् रूपमवतिष्ठते ।
तत पाश्चान्ययुगभाविनीनामावृत्तीनां मध्ये या दशमी आ-
वृत्तिसन्तसख्या दशरु०रूपा धियते तथा प्राचीन. सम-

स्तोऽपि ध्रुवराशिः पञ्चशतानि त्रिसप्तत्यधिकानि मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य षट्त्रिंशत् द्वापष्टिभागा एकस्य च द्वापष्टिभागस्य षट् सप्तषष्टिभागाः (५७३) (३६।६२ ६।६७) इत्येवं प्रमाणो गुण्यते । तत्र मुहूर्त्तराशौ दशभिर्गुणिते जातानि सप्तपञ्चाशत् शतानि त्रिंशदधिकानि (५७३०) येऽपि च षट्त्रिंशद्-द्वापष्टिभागास्तेऽपि दशभिर्गुणिते जातानि त्रीणि शतानि षष्ट्यधिकानि (३६०) तेषां द्वापष्ट्या भागे हृते लब्धा पञ्च ५ मुहूर्त्तास्ते पूर्वराशौ प्रक्षिप्यन्ते जातः पूर्वराशि-सप्तपञ्चाशच्छतानि पञ्चत्रिंशदधिकानि (५७३५) शेषास्तिष्ठन्ति द्वापष्टिभागाः पञ्चाशत् (५०) येऽपि च षट् चूर्णिकाभागास्तेऽपि दशभि १० गुणिता जाता षष्टि ६०, तत एतस्मात् शोधनकानि शोध्यन्ते । तत्रोत्तरापाढान्तानां नक्षत्राणां शोधनकमष्टौ शतान्येकोनविंशत्यधिकानि (८१६) एतानि किल यथोदितराशेः सप्तकृत्व. शुद्धिमाप्नुवन्तीति सप्तभिर्गुण्यन्ते जातानि सप्तपञ्चाशच्छतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि (५७३३) तानि पञ्चाशच्छतेभ्यः पञ्चत्रिंशदधिकेभ्यः पात्यन्ते स्थितौ पश्चात् द्वौ २ मुहूर्त्तौ द्वापष्टिभागकरणार्थं द्वापष्ट्या ६२ गुण्यते जातं चतुर्विंशत्यधिकं शतं (१२४) द्वापष्टिभागानाम् ततः प्राक्ते पञ्चाशच्छते द्वापष्टिभागराशौ प्रक्षिप्यते जातं चतुःसप्तत्यधिकं शतम् (१७४) द्वापष्टिभागानां, तथापि ये अभिजितः सवन्धि नश्चतुर्विंशतिर्द्वापष्टिभागा शोध्यन्ते सप्तभिर्गुण्यन्ते जातमष्टषष्ट्यधिकं शतम् (१६८) तत् चतुःसप्तत्यधिकात् शतात् शोध्यते स्थिताः शेषाः षट् द्वापष्टिभागाः । ते च चूर्णिकाभागकरणार्थं सप्तषष्ट्या गुण्यन्ते गुणयित्वा च ये प्राक्तेना. षष्टि सप्तषष्टिभागाः ते तत्र प्रक्षिप्यन्ते जातानि चत्वारि शतानि द्वापष्ट्यधिकानि (४६२) ततो ये अभिजितः सवन्धि नः षट् षष्टिचूर्णिकाभागाः शोध्यन्ते सप्तभिर्गुण्यन्ते जातानि चत्वारि शतानि द्वापष्ट्यधिकानि (४६२) तान्यन्तरोदितराशे शोध्यन्ते, स्थित पश्चात् शून्यम् । तत आगत-साकल्येनोत्तरापाढानक्षत्रे चन्द्रेण भुक्ते सति तदनन्तरस्याभिजितो नक्षत्रस्य प्रथमसमये युगे प्रथमा आवृत्तिः प्रवर्तते । ज्यो० १२ पाहु० । चन्द्र० १२ पाहु० । सू० प्र० ।

अथ श्रावणमासभाविनीनामावृत्तीनां चन्द्रनक्षत्रस्य संग्रहणीं गाथामाह—

पदमा होइ अभिङ्गा, संठारणाहि य तहा 'विसाहाहि ।

रेवतीए उ उउत्थी, पुन्वहि फग्गुणीहि तहा ॥ २३५ ॥

श्रावणमासभाविनीनामनन्तरोदितस्वरूपाणां पञ्चानामावृत्तीनां मध्ये प्रथमा आवृत्तिरभिजिता नक्षत्रेण युता भवति, द्वितीया 'संठारणाहि' ति-मृगसिरसा, तृतीया विशाखाभि, चतुर्थी रेवत्या, पञ्चमी पूर्वफाल्गुनीभिः । ज्यो० १२ पाहु० ।

सम्प्रति वार्षिकीणामेवाऽऽवृत्तीनां नक्षत्रयोगं प्रश्नरीत्या प्रतिपादयति—

ता एएसि गं पंचएहं संवच्छराणं पढमं वासिकिं आउट्टि चंदे केणं गक्खत्तेणं जोगं जोएति?, ता अभिङ्गा, अभिजिस्स पढमसमएणं, तं समयं च गं सूरे केणं गक्खत्तेणं

जोगं जोएति ?, ता पूसेणं, पुस्सस्स एगूणवीसं मुहुत्ता तेतालीसं च वावट्टिभागा मुहुत्तस्स वावट्टिभागं च सत्तट्टिहा छेत्ता तेतालीसं चुण्णिण्या भागा सेसा, (सूत्र ७६+)

'ता एएसि गमि' त्यादि, एतेपाम्-अनन्तरोदितानां पञ्चानां चन्द्रादीनां सवत्सराणां मध्ये प्रथमां वार्षिकीं-वर्षाकाल-सवन्धिनीं, श्रावणमासभाविनीमित्यर्थः । आवृत्ति चन्द्र-केन नक्षत्रेण युनक्ति?—केन नक्षत्रेण सह योगमुपागतः सन् प्रवर्तयति?, एव गौतमेन प्रश्ने कृते भगवानाह—' ता अभिजिणा' इत्यादि, अभिजिता नक्षत्रेण युनक्ति, एतदेव विशेषत आचष्टे-अभिजितो नक्षत्रस्य प्रथमसमये युनक्ति, तदेव चन्द्रनक्षत्रमवबुध्य, सूर्यनक्षत्रविषयं प्रश्नमाह—' तं समयं च गमि' त्यादि, तस्मिन्च समये गमिति वाक्यालङ्कारे, सूर्यः केन नक्षत्रेण युनक्ति-केन नक्षत्रेण सह सूर्यो योगमुपागतः सन् तां प्रथमामावृत्तिं-प्रवर्तयतीति? । भगवानाह—' ता पूसेणमि' त्यादि, ता इति पूर्ववत्, पुण्येण युक्तस्तां प्रथमामावृत्तिं युनक्ति, एतदेव सविशेषमाचष्टेदानीं पुण्यस्य एकोनविंशति १६ मुहूर्त्तास्त्रिंशत्वारिंशत् ४३ च द्वापष्टिभागा मुहूर्त्तस्य एकं च द्वापष्टिभागं सप्तषष्ट्या छित्वा तस्य सत्कास्त्रयस्त्रिंशत् ३३ चूर्णिकाभागाः शेषाः । कथमेतदवसीयत इति चेत्, उच्यते-त्रैराशिकवलात्, तथाहि-यदि दशभिरयनैः पञ्च सूर्यकृताक्षत्रपर्यायान् लभामहे तत एकेनायनेन किं लभामहे?, राशित्रयस्थापना-१०।५।१। अत्रान्येन राशिना एकक १ लक्षणेन मध्यमस्य राशे पञ्चक ५ रूपस्य गुणने जाता. पञ्चैव ५, तेषां दशभि १० भागो ह्रियते लब्धमर्धं पर्यायस्य तत्र नक्षत्रपर्यायः सप्तषष्टिभागरूपोऽष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि (१८३०) तथाहि-षट् नक्षत्राणि शतभिपक्वप्रभृतीनि अर्द्धक्षेत्राणि ततस्तेषां प्रत्येकं सार्द्धत्रयस्त्रिंशत् सप्तषष्टिभागास्ते सार्द्धास्त्रयस्त्रिंशत् षड्भिर्गुण्यन्ते जाते द्वे शते एकोत्तरे (२०१) षट् नक्षत्राण्युत्तरभाद्रपदादीनि अर्द्धक्षेत्राणि, ततस्तेषां प्रत्येकमेकं शतं सप्तषष्टिभागानामेकस्य च सप्तषष्टिभागस्यार्द्धम् एतत् षड्भिर्गुण्यते जातानि षट्शतानि त्र्युत्तराणि-(६०३)शेषाणि पञ्चदश १५ नक्षत्राणि समक्षेत्राणि तेषां प्रत्येकं सप्तषष्टिभागा ततः सप्तषष्टि पञ्चदशभिर्गुण्यते जातं पञ्चोत्तर सहस्रम् (१००५) एकविंशतिश्चाभिजितः सप्तषष्टिभागाः सर्वसंख्यया सप्तषष्टिभागानामष्टादशशतानि त्रिंशदधिकानि (१८३०) षट् परिपूर्णं. सप्तषष्टिभागात्मको नक्षत्रपर्यायः एतस्यार्द्धं नव शतानि पञ्चदशोत्तराणि (६१५) तेभ्य एकविंशतिरभिजितः सवन्धिनी शुद्धा, शेषाणि तिष्ठन्त्यष्टौ शतानि चतुर्नवत्यधिकानि (८६४) तेषां सप्तषष्ट्या ६७भागो ह्रियते लब्धास्त्रयोदश (१३) शेषास्तिष्ठन्ति त्रयोविंशति २३, त्रयोदशभिश्च पुनर्वस्वन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि, ये च शेषास्तिष्ठन्ति त्रयोविंशति. २३ भागा ते मुहूर्त्तकरणार्थं त्रिंशता ३० गुण्यन्ते, जातानि षट् शतानि नवत्यधिकानि(६६०)तेषां सप्तषष्ट्या ६७भागो ह्रियते लब्धा दश(१०)मुहूर्त्ताः, शेषास्तिष्ठन्ति विंशति २०, सा २० द्वापष्टिभागकरणार्थं द्वापष्ट्या ६२ गुण्यते जातानि द्वादशशतानि चत्वारिंशदधिकानि (१२४०) तेषां सप्तषष्ट्या ६७भागो ह्रियते, लब्धा अष्टादश द्वापष्टिभागाः,

वावट्टिभागा मुहुत्तस्स वावट्टिभागं च सत्तट्टिधा छेत्ता ।
चत्तालीसं ४४ चुषिया भागा सेसा, तं समयं च णं खरे केणं
णक्खत्तेणं जोगं जोएति ? ता पूसेणं, पूमस्स णं तं चेव,

‘ ता एएसि णमि ’ त्यादि, सुगमं, भगवानाह-‘ ता विसा-
हाहिं ’ इत्यादि, ‘ ता ’ इति पूर्ववत्, विशाखाभि-विशा-
खानक्षत्रेण युक्त्वा सन् चन्द्रमास्तनीयां श्रावणमासभाविनी-
मावृत्तिं प्रवर्त्तयति, तदानीं च तृतीयाऽऽवृत्तिप्रवर्त्तनसमये
विशाखाना-विशाखानक्षत्रस्य त्रयोदश १३ मुहूर्त्ताः एकस्य
१ च मुहूर्त्तस्य चतुःपञ्चाशद् द्वापट्टिभागा एकं च द्वाप-
ट्टिभागं सप्तपट्टिधा छित्त्वा तस्य सत्काश्चत्वारिंशच्चू-
र्णिकाभागाः शेषाः, तथा द्वि-दृतीया श्रावणमासभा-
विन्यावृत्तिः पूर्वप्रदर्शितक्रमापेक्षया पञ्चमी ५, ततस्त-
त्स्थाने पञ्चको ५ ध्रियते स रूपेण कार्यं इति जात-
श्चतुष्क ४ तेन ४ प्राक्कनो ध्रुवराशि-५७३।३१।६३ गुण्यते
जातानि द्वाविंशति शतानि द्विनवत्यधिकानि मुहूर्त्तानां
चतुश्चत्वारिंशं शतं मुहूर्त्तगतानां द्वापट्टिभागानामेकस्य च
द्वापट्टिभागस्य चतुर्विंशति सप्तपट्टिभागा-२२६२।१४४।६३।
तत एतेभ्यः षोडशभिर्मुहूर्त्तशतैरष्टात्रिंशदधिकैरष्टात्तत्वारिं-
शता च द्वापट्टिभागैर्मुहूर्त्तस्य द्वापट्टिभागगतानां च सप्त-
पट्टिभागानां द्वात्रिंशेन शतेन द्वौ परि पूसौ नक्षत्रपर्यायौ
शुद्धौ, स्थितानि पश्चात् पद शतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि
मुहूर्त्तानां, मुहूर्त्तगतानां च द्वापट्टिभागानां चतुर्नवतिरेकस्य
च द्वापट्टिभागस्य सप्तविंशति सप्तपट्टिभागा-६५४।६४।२६।
तत एतेभ्यः पञ्चभिः शतैरेकोनपञ्चाशदधिकैर्मुहूर्त्तानामेकस्य
च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापट्टिभागैरेकस्य च द्वापट्टि-
भागस्य पदपट्ट्यासप्तपट्टिभागैरभिजिदादीन्युत्तरफाल्गुनी-
पर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि । स्थितम् पश्चात् पञ्चोत्तरं मुहूर्-
त्तशतं मुहूर्त्तगतानां च द्वापट्टिभागानामेकोनसप्ततिरेकस्य
च द्वापट्टिभागस्य सप्तविंशति सप्तपट्टिभाग, तत्र द्वाप-
ट्ट्या द्वापट्टिभागैरेको १ मुहूर्त्तो लब्ध, स्थिता पश्चात् सप्त-
द्वापट्टिभागा, लब्धश्च मुहूर्त्तो मुहूर्त्तगणौ प्रक्षिप्यते, जातं
प्रहत्तरं मुहूर्त्तशतं १०६ ६६ ३९ तत पञ्चसप्तत्या मुहूर्त्तै हस्ता-
दीनि स्वातिपर्यन्तानि त्रीणि नक्षत्राणि शुद्धानि, स्थिता शेषा-
एकत्रिंशन्मुहूर्त्ता ३१, आगतं विशाखानक्षत्रस्य त्रयोदशसु
मुहूर्त्तैरेकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुःपञ्चाशद् द्वापट्टिभागैरेक-
स्य च द्वापट्टिभागस्य चत्वारिंशति सप्तपट्टिभागेषु शेषेषु
चन्द्रस्तनीयां श्रावणमासभाविनीमावृत्तिं प्रवर्त्तयति ।

सम्प्रति सूर्यनक्षत्रविषयं प्रश्नसूत्रं निर्वचनसूत्रं चाह-‘ तं
समयं च णमि ’ त्यादि, सुगमम् । च० प्र० १२ पाहु० ।

सम्प्रति श्रावणमासभावि (न्यो०) चतुर्थ्यावृत्तिविषयं

प्रश्नसूत्रमाह—

ता एएसिणं पंचएहं संवच्छराणं चउत्थि ४ वासिक्किं
आउट्टिं चंदे केणं णक्खत्तेणं जोएति ता, रेवतीहिं रेव-
तीणं पणवीसं मुहुत्ता वासट्टिभागा मुहुत्तस्स वावट्टिभागं
च सत्तट्टिहा छेत्ता वत्तीमं चुषिया भागा सेसा, तं समयं
च णं खरे केणं णक्खत्तेणं जोएति ? ता पूसेणं पूमस्स
णं तं चेव । (सूत्र-७६ +) ॥

‘ ता एएसि णमि ’ त्यादि, सुगमं, भगवानाह-‘ ता रेवतीहिं
इत्यादि, रेवत्या युक्त्वा चतुर्थी श्रावणमासभाविनी-
मावृत्तिं प्रवर्त्तयति, तदानीं च रेवतीनक्षत्रस्य पञ्चविंशति-
मुहूर्त्ता द्वात्रिंशत् द्वापट्टिभागा मुहूर्त्तस्य एकं च द्वापट्टि-
भागं सप्तपट्टिधा छित्त्वा तस्य सत्का पद्विंशतिश्चूर्णिका-
भागाः शेषाः, तथा द्वि-प्रागुपदर्शितक्रमापेक्षया श्रावणमास-
भाविनीचतुर्थ्यावृत्तिः, सप्तमी तत्र सप्तको ७ ध्रियते, स
रूपेण कार्यं इति जात. पदक ६, तेन ६ प्राक्कनो ध्रुवराशिः
५७३।३६।६। गुण्यते, जातानि चतुर्विंशच्छतानि अष्टा-
त्रिंशदधिकानि (३४३८) मुहूर्त्तानां, मुहूर्त्तगतानां च द्वाप-
ट्टिभागानां द्वे शते षोडशात्तरे (२१६) एकस्य च
द्वापट्टिभागस्य पद्विंश (३६) त्सप्तपट्टिभागा तत
एतेभ्यो द्वात्रिंशता शतै र्दमसत्यधिकैर्मुहूर्त्तानां, मुहूर्-
त्तगतानां च द्वापट्टिभागानां पञ्चवत्या द्वापट्टिभागसत्कानां
च सप्तपट्टिभागानां द्वाभ्यां शताभ्यां चतुःपट्टिसहिताभ्यां
चत्वारो नक्षत्रपर्याया शुद्धा, स्थितं पश्चादेकं द्वापट्ट्यधिकं
मुहूर्त्तशतं मुहूर्त्तगतानां च द्वापट्टिभागानां षोडशात्तरं शतम्
एकस्य च द्वापट्टिभागस्य चत्वारिंशत् सप्तपट्टिभागा.
(१६२) (११६) ४० । तत्र एकोनषष्टधिकेन मुहूर्त्तशतेन एक-
स्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापट्टिभागैरेकस्य च
द्वापट्टिभागस्य पदपट्ट्या सप्तपट्टिभागैः १५६ । २४ । ६६ ।
अभिजिदादीन्युत्तरभद्रपदापर्यन्तानि नक्षत्राणि भूयः शु-
द्धानि, स्थिता पश्चात् त्रयो मुहूर्त्ता मुहूर्त्तगतानां च द्वाप-
ट्टिभागानामेकनवतिरेकस्य च द्वापट्टिभागस्य एकचत्वारिं-
शत्सप्तपट्टिभागा द्वापट्ट्या च द्वापट्टिभागैरेको मुहूर्त्तो
लब्ध, स मुहूर्त्तगणौ प्रक्षिप्यते, जाताश्चत्वारो ४ मुहूर्त्ता,
एकस्य च मुहूर्त्तस्य एकोनत्रिंशद् द्वापट्टिभागा. (एकस्य
च द्वापट्टिभागस्यैकचत्वारिंशत् सप्तपट्टिभागा) ४ । २६ ।
४१ । तत आगतं-रेवतीनक्षत्रं पञ्चविंशतौ मुहूर्त्तैरेकस्य च
मुहूर्त्तस्य द्वात्रिंशति द्वापट्टिभागैरेकस्य च द्वापट्टिभागस्य
पद्विंशतौ सप्तपट्टिभागेषु शेषेषु चतुर्थी श्रावणभाविनी-
मावृत्तिं प्रवर्त्तयति, ‘ त समयं च णमि ’ त्यादि, सूर्यनक्षत्र-
विषयं प्रश्नसूत्रं निर्वचनसूत्रं च प्राग्वद्भावनीयम् ।

साम्प्रतं पञ्चमं श्रावणमासमाविषञ्चमावृत्तिविषयं
प्रश्नसूत्रमाह—

ता एएसि णं पंचएहं संवच्छराणं पंचमीं वासिक्किं आ-
उट्टिं चंदे केणं णक्खत्तेणं जोगं जोएत्ति ? ता पुव्वाहिं फ-
ग्गुणीहिं पुव्वाणं फग्गुणीणं वारस १२ मुहुत्ता सत्तालीसं च
वावट्टिभागा मुहुत्तस्स वावट्टिभागं च सत्तट्टिहा छेत्ता
तेरस १३ चुषिया भागा सेसा, तं समयं च णं खरे केणं
णक्खत्तेणं जोगं जोएत्ति ? ता पूसेणं पूमस्स णं तं चेव ।
(सूत्र-७६ +) ॥

‘ ता एएसि णमि ’ त्यादि, सुगमं, भगवानाह-‘ ता पुव्वाहिं
फग्गुणीहिं ’ इत्यादि, ‘ ता ’ इति पूर्ववत्, पूर्वाभ्यां फाल्गुनी-
भ्यां युक्त्वा चतुर्थी श्रावणमासभाविनीमावृत्तिं प्रवर्त्त-
यति तदानीं च तस्य पूर्वफाल्गुनीनक्षत्रस्य द्वादश १२ मुहूर्-
त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य सप्तचत्वारिंशद् ७७ द्वापट्टिभागा-

चंदे केणं णक्खत्तेणं जोगं जोएति ? , ता सतभिसयाहिं, सतभिसयाणं दुन्नि मुहुत्ता अट्टावीसं च वावट्टिभागा मुहुत्तस्स वावट्टिभागं च सत्तट्टिधा छेत्ता छत्तालीसं चुष्णिया भागा सेसा, तं समयं च णं सूरं केणं णक्खत्तेणं जोगं जोएति ? , ता उत्तराहिं आसाढाहिं, उत्तराणं आसाढाणं चरिमसमए २॥

'ता एएसि ण' मित्यादि सुगमं भगवानाह 'ता सतभिसयाहिं' इत्यादि, ता इति पूर्ववत्, शतभिपजा युक्कश्चन्द्रो द्वितीयां हेमन्तीमावृत्तिं प्रवर्त्तयति, तदानीं च शतभिपजो नक्षत्रस्य द्वौ मुहूर्त्तवेकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टाविंशतिर्द्वापट्टिभागा एकं च द्वापट्टिभागं सप्तपट्टिधा छित्त्वा तस्य सत्का पदचत्वारिंशच्चूर्णिकाभागा. शेपा, तथाहि-प्रागुपदर्शितक्रमापेक्षया द्वितीया माघमासभाविन्यावृत्तिश्चतुर्थी तनस्तस्या स्थाने चतुष्कोऽधियते स४ रूपोनः कार्यं इति जातस्त्रिक ३ तेन ३ प्राक्कनो ध्रुवराशि ५७३ । ३६ । ६ । गुण्यते जातानि सप्तदश शतान्येकानविंशत्याधिकानि मुहूर्त्तानां मुहूर्त्तगताना च द्वापट्टिभागानामष्टोत्तर शतमेकस्य च द्वापट्टिभागस्याष्टादश सप्तपट्टिभागाः १७१६ । १०८ । १८ । तत एतेभ्यः षोडशभिः शतैरष्टाविंशदधिकैर्मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टाचत्वारिंशता द्वापट्टिभागैरेकद्वापट्टिभागसत्काना च सप्तपट्टिभागानां द्वाविंशदधिकेन शतेन द्वौ नक्षत्रपर्याया शुद्धौ, स्थिताः पश्चादेकाशीनिर्मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टापञ्चाशत् द्वापट्टिभागा एकस्य च द्वापट्टिभागस्य विंशतिः सप्तपट्टिभागा. ८१ । ५८ । २० । ततो भूयो नवभिर्मुहूर्त्तैरेकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापट्टिभागैरेकस्य च द्वापट्टिभागस्य पदपष्ट्या सप्तपट्टिभागैरभिजिन्नक्षत्र शुद्ध, स्थिता. पश्चाद् द्वासप्ततिर्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रयस्त्रिंशत् द्वापट्टिभागा एकस्य च द्वापट्टिभागस्यैकविंशतिः सप्तपट्टिभागा. ७२ । ३३ । २१ । ततस्त्रिंशता मुहूर्त्तैः श्रवण शुद्धस्त्रिंशता धनिष्ठा पश्चादवतिष्ठन्ते द्वादश १२ मुहूर्त्ता, शतभिपकनक्षत्र चार्द्धनक्षत्रं, तत आगतं शतभिपजो नक्षत्रस्य द्वयोर्मुहूर्त्तयोरेकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टाविंशतौ द्वापट्टिभागेषु एकस्य च द्वापट्टिभागस्य पदचत्वारिंशति सप्तपट्टिभागेषु शेपेषु द्वितीया हेमन्ती आवृत्तिं प्रवर्त्तते । सूर्यनक्षत्रयोगविषय प्रश्नसूत्र निर्वचनसूत्रं च सुगमं, प्रागेव भावितत्वात् ।

अधुना तृतीयमाघमासभाविन्यावृत्तिविषय प्रश्नसूत्रमाह—
तेसि णं पंचएहं संवच्छराणं तच्च हेमन्तिं आउट्टिं चंदे केणं णक्खत्तेणं जोगं जोएति ? , ता पूसेणं, पूसस्स एकूणवीसं मुहुत्ता तेतालीसं च वावट्टिभागा मुहुत्तस्स वावट्टिभागं च सत्तट्टिधा छेत्ता तेत्तीसं चुष्णिया भागा सेसा, तं समयं च णं सूरं केणं णक्खत्तेणं जोगं जोएति ? , ता उत्तराहिं आसाढाहिं, उत्तराणं आसाढाणं चरिमसमए ३ ॥

'ता एएसि ण' मित्यादि, सुगमं, भगवानाह—'ता पूसेण' मित्यादि, ता इति प्राग्वत् पुष्येण युक्कश्चन्द्रस्त्वृतीया माघमासभाविनीमावृत्तिं प्रवर्त्तयति, तदानीं च पुष्यस्य एकाविंशतिर्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिंशद् द्वापट्टि-

भागा एक च द्वापट्टिभागं सप्तपट्टिधा छित्त्वा तस्य सत्का-स्त्रयस्त्रिंशच्चूर्णिकाभागा शेपा, तथाहि-प्रागुपदर्शितक्रमापेक्षया तृतीया माघमासभाविन्यावृत्तिः षष्ठी ततस्तस्या स्थाने पट्टो धियते स रूपोन' कार्यं इति जात. पञ्चकस्तेन स प्राक्कनो ध्रुवराशि ५७३ । ३६ । ६ । गुण्यते जातान्यष्टाविंशति शतानि पञ्चपष्ट्यधिकानि मुहूर्त्तानां मुहूर्त्तगताना च द्वापट्टिभागानामशीत्यधिकं शतम् एकस्य च द्वापट्टिभागस्य त्रिंशत् सप्तपट्टिभागा. २८६५ । १८० । ३० । तत एतेभ्यः सप्तपञ्चाशदधिकै चतुर्विंशतिशतैर्मुहूर्त्तानामेकमुहूर्त्तगतानां च द्वापट्टिभागानां द्विसप्तत्या एकस्य च द्वापट्टिभागस्य सत्कानां सप्तपट्टिभागानामष्टानवत्यधिकेन शतेन २४५७ । ७२ । १६८ । त्रयो नक्षत्रपर्याया. शुद्धा, स्थितानि पश्चात् चत्वारि मुहूर्त्तशतान्यष्टोत्तराणि मुहूर्त्तगताना च द्वापट्टिभागाना पञ्चात्तरं शतमेकस्य च द्वापट्टिभागस्य चतुस्त्रिंशत्सप्तपट्टिभागा. ४०८ । १०५ । ३४ । तत एतेभ्यस्त्रिभिः शतैर्नवनवत्यधिकैर्मुहूर्त्तानामेकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वापट्टिभागैरेकस्य च द्वापट्टिभागस्य पदपष्ट्या सप्तपट्टिभागैरभिजिदादीनि पुनर्वसुपर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि, स्थिताः पश्चात्त्रय ६ मुहूर्त्ता मुहूर्त्तगताना च द्वापट्टिभागानामशीति एकस्य च द्वापट्टिभागस्य चतुस्त्रिंशत्सप्तपट्टिभागा द्वापष्ट्या च द्वापट्टिभागैरेको मुहूर्त्तो लब्ध. स मुहूर्त्तराशौ प्रक्षिप्यते जाता दश मुहूर्त्ता शेपास्तिष्ठन्ति द्वापट्टिभागा अष्टादश-१० । १८ । ३४ । तत आगत—पुष्यस्य एकोनविंशतौ मुहूर्त्तवेकस्य च मुहूर्त्तस्य त्रिचत्वारिंशति द्वापट्टिभागेष्वेकस्य च द्वापट्टिभागस्य त्रयस्त्रिंशति सप्तपट्टिभागेषु शेपेषु तृतीया माघमासभाविन्यावृत्तिः प्रवर्त्तते । सूर्यनक्षत्रयोगविषयं प्रश्नसूत्रं निर्वचनसूत्रं च सुगमम् ।

चतुर्थमाघमासभाविन्यावृत्तिविषयं प्रश्नसूत्रमाह—

ता एतेसि णं पंचएहं संवच्छराणं चउत्थि हेमन्तिं आउट्टिं चंदे केणं णक्खत्तेणं जोगं जोएति ? , ता मूलेणं, मूलस्स छ मुहुत्ता अट्टावन्नं च वावट्टिभागा मुहुत्तस्स वावट्टिभागं च सत्तट्टिधा छेत्ता वीसं चुष्णिया भागा सेसा, तं समयं च णं सूरं केणं णक्खत्तेणं जोगं जोएति ? , ता उत्तराहिं आसाढाहिं, उत्तराणं आसाढाणं चरिमसमए ४ ॥

'ता एएसि ण' मित्यादि सुगमं भगवानाह 'ता मूलेण' मित्यादि, ता इति प्राग्वत्, मूलेन युक्कश्चन्द्र चतुर्थी हेमन्तीमावृत्तिं प्रवर्त्तयति, तदानीं च मूलस्य-मूलनक्षत्रस्य पद मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टापञ्चाशत् द्वापट्टिभागा एक च द्वापट्टिभागं सप्तपट्टिधा छित्त्वा तस्य सत्का विंशतिश्चूर्णिकाभागा. शेपा, तथाहि-चतुर्थी माघमासभाविन्यावृत्तिः पूर्वप्रदर्शितक्रमापेक्षया अष्टमी तस्या स्थाने अष्टकोऽधियते स८ रूपोन कार्यं इति जात सप्तक ७ तेन ७ स प्राक्कनो ध्रुवराशि ५७३ । ३६ । ६ । गुण्यते जातान्येकादशोत्तराणि चत्वारिंशत्मुहूर्त्तशतानि मुहूर्त्तगताना च द्वापट्टिभागानां द्वे शते द्विपञ्चाशदधिके एकस्य च द्वापट्टिभागस्य द्वाचत्वारिंशत् सप्तपट्टिभागा. ४०११ । २५२ । ४२ । तत एतेभ्यः पदमत्तत्यधिकैर्द्वाविंशच्चतैर्मुहूर्त्ताना मुहूर्त्तगताना च द्वापट्टिभागाना प्रण-

आउटि

वन्या द्वापष्टिभागसन्क्रानां च सप्तपष्टिभागानां द्वाभ्यां श-
ताभ्यामष्टपष्ट्याधिक्याभ्यां चत्वारो ऽ नक्षत्रपर्याया शुद्धा,
स्थितानि पश्चान्मुहूर्त्तानां सप्तशतानि पञ्चविंशदधिकानि
मुहूर्त्तानां, मुहूर्त्तगतानां च द्वापष्टिभागानां द्विपञ्चाशदधिकं
शतम् एकस्य च द्वापष्टिभागस्य पदचत्वारिंशत्सप्तपष्टिभागा -
७३४ । १५२ । ४६ । तत एतेभ्यो भूय पद्भिः शतैः मुहूर्त्त-
ानामेकोनसप्तत्यधिकैरेकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वा-
पष्टिभागैरेकस्य च द्वापष्टिभागस्य पदपष्ट्या सप्तपष्टिभागै-
रभिजिदादीनि विद्यापार्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि, स्थि-
ता पश्चात् पदपष्टिमुहूर्त्तां मुहूर्त्तगतानां च द्वापष्टिभागानां
सप्तविंशत्यधिकं शतम् एकस्य च द्वापष्टिभागस्य सप्तचत्वारिं-
शत्सप्तपष्टिभागा, चतुर्विंशत्यधिकेन च द्वापष्टिभागशतेन
द्वौ मुहूर्त्तौ लघ्वौ, तौ २ मुहूर्त्तराशौ प्रक्षिप्येते जाता अप्ट-
पष्टिमुहूर्त्ता, शेषास्तिष्ठन्ति द्वापष्टिभागान्त्रय ६८ । ३ । ४७।
तत पञ्चचत्वारिंशता मुहूर्त्तराधाज्येष्ठ शुद्धे, शेषा स्थि-
तास्त्रयोविंशतिमुहूर्त्ता २३ । ३ । ४७ । तत आगतं मूलस्य
पदसु मुहूर्त्तैकस्य च मुहूर्त्तस्याष्टपञ्चाशति द्वापष्टिभागे-
ष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य विंशतौ सप्तपष्टिभागेषु शेषेषु
चतुर्थी ऽ माघमासभाविन्यावृत्ति प्रवर्त्तते । सूर्यनक्षत्रयोग-
विषयं प्रश्नसूत्र निर्वचनसूत्रं च सुगमम् ।

इह तावद् माघमासभाविपञ्चम्यावृत्तिविषयं प्रश्नसूत्रमाह-

ता एषि णं पंचएहं संवच्छरणं पंचमं हेमंतिं आनुट्टिं
चंदं केणं एक्खत्तेणं जोगं जोएति ? ता कत्तियाहिं
कनियारणं अट्टारसं मुहुत्ता, छत्तीसं च वावट्टिभागा, मुहुत्त-
स्म वावट्टिभागं च सत्तट्टिहा छेत्ता छं चुषिया भागा ससा,
तं ममयं च णं श्वरे केणं एक्खत्तेणं जोगं जोएति ? ता
उत्तराहिं आसादाहिं उत्तराणं आसादाणं चरिमसमए ५ ॥
(सूत्र-७७+)

‘ ना ष्यमि णमि ’ त्याटि, सुगमं, भगवानाह-‘ ता कत्ति-
याहिं ’ इत्याटि । ‘ ना ’ इति पूर्ववत्, कृत्तिकाभिर्युक्त्वा-
न्द् पञ्चमी ऽ हेमन्तीमावृत्ति प्रवर्त्तयति, तदानीं च कृत्तिका-
नक्षत्रस्याष्टादश १८ मुहूर्त्ता एकस्य १ च मुहूर्त्तस्य पदविं-
शद्द्वापष्टिभागा परं च द्वापष्टिभाग सप्तपष्टिधा द्विस्वा
नस्य सत्का पद ६ चूर्णिकाभागा शेषा, तथाहि-
पञ्चमी ऽ माघमासभाविन्यावृत्ति - प्रागुपदर्शितक्रमपे-
क्षया-दशमी १०, ततस्तस्या. स्याने दशमो १० धियते, स
रूपानं कार्यं इति जानो नवरु ६, तेन ६ प्राक्तनो ध्रु-
वगणि -४७३ । ३६ । ६ । गुणयते जानान्येकपञ्चाशच्छतानि
सप्तपञ्चाशदधिकानि मुहूर्त्तानां, मुहूर्त्तगतानां च द्वाप-
ष्टिभागानां प्राणि शतानि चतुर्विंशत्यधिकानि एकस्य च
द्वापष्टिभागस्य चतुःपञ्चाशत् सप्तपष्टिभागा -५१५७ ।
३२३ । ४८ । तत एतेभ्य एकोनपञ्चाशच्छतैर्मुहूर्त्तै चतु-
र्विंशत्यधिकं मुहूर्त्तगतानां च द्वापष्टिभागानां चतुश्चत्वारिं-
शत्सप्तपष्टिभागानां च द्वापष्टिभागानां च सप्तपष्टिभागाना
प्राभि नृते पक्षन्यधिकं पद ६ नक्षत्रपर्याया शुद्धा, स्थिते
पश्चान्मुहूर्त्तानां जे शते विचत्वारिंशदधिके मुहूर्त्तगतानां च
द्वापष्टिभागानां चतुःसप्तत्यधिकं शतमेकस्य च द्वापष्टिभाग-

स्य पष्टि सप्तपष्टिभागा.-२४३।१७४।६०। तत एकोनपष्ट्य-
धिकेन मुहूर्त्तशतेन एकस्य च मुहूर्त्तस्य चतुर्विंशत्या द्वा-
पष्टिभागैरेकस्य च द्वापष्टिभागस्य पदपष्ट्या सप्तपष्टि-
भागैरभिजिदादीन्युत्तरभद्रपदापर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि,
स्थितानि पश्चान्मुहूर्त्तानां चतुर्शीति; मुहूर्त्तगतानां
च द्वापष्टिभागानां शतमेकोनपञ्चाशदधिकम् एकस्य च
द्वापष्टिभागस्य एकपष्टि. सप्तपष्टिभागा -८४ । १४६ । ६१ ।
ततो द्वापष्टिभागानां चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन द्वौ मुहूर्त्त-
ौ लघ्वौ पश्चात् स्थिता पञ्चविंशति. २५ द्वापष्टिभागा,
लघ्वौ च मुहूर्त्तौ मुहूर्त्तराशौ प्रक्षिप्येते जाता पदशीति-
मुहूर्त्तानां तत पञ्चसप्तत्या मुहूर्त्तानां रेवत्य-श्विनी-
भरण्य शुद्धा, स्थिता. पश्चादकादश मुहूर्त्ताः, शेषं
तथैव १२ । २५ । ६१ । तत आगतम्-कृत्तिकानक्षत्रस्या-
ष्टादशसु मुहूर्त्तैकस्य च मुहूर्त्तस्य पदविंशति द्वाप-
ष्टिभागेष्वेकस्य च द्वापष्टिभागस्य पदसु सप्तपष्टिभागेषु शेषे-
षु पञ्चमी ऽ हेमन्ती आवृत्ति प्रवर्त्तते, सूर्यनक्षत्रयोगविषये
च प्रश्ननिर्वचनसूत्रे सुगमे, तदेवमुक्त्वा. १०दशापि नक्षत्रयोग-
मधिकृत्य सूर्यस्याऽऽवृत्तय ॥ सम्प्रति चन्द्रस्य वक्रव्या । तत्र
यस्मिन्नेव नक्षत्रे प्रवर्त्तमान. सूर्यो दक्षिणा, उत्तरा वा आवृ-
त्ती. करोति तस्मिन्नेव नक्षत्रे प्रवर्त्तमानश्चन्द्रोऽपि दक्षिणा-
उत्तरा वा आवृत्ती. कुरुते, ततो या उत्तराभिमुख्य आवृ-
त्तयो युगं चन्द्रस्य दृष्टास्ता. सर्वा अपि नियतमभि-
जिता नक्षत्रेण सह योगे दृष्टव्या, यास्तु दक्षिणाभिमुक्त्वाः
ता. पुष्येण चन्द्रयोगे, उक्तं च (ज्योतिष्करण्डके द्वादशे १२
प्राभृते)-“ चंदस्स वि नायव्वा, आउट्टीश्रां जुगम्मि जा
दिट्ठा । अभिईप पुस्सेण य, निययं नक्खत्तसेसेणं ” ॥२५२॥
अत्र-“ नक्खत्तसेसेणं ’ ति-नक्षत्रार्द्धमासेन शेषं सुगमम् ।
तत्राभिजिन्युत्तराभिमुक्त्वा आवृत्तयो भाव्यन्ते, यदि चतु-
र्विंशदधिकेनायनशतेन चन्द्रस्य सप्तपष्टिनक्षत्रपर्याया ल-
भ्यन्ते तत. प्रथमे अयने किं लभ्यते ?, राशित्रयस्थापना-
। १३४ । ६७ । १ । अत्रान्त्येन राशिना-एककरलक्षणेन
मध्यमस्य राशे सप्तपष्टि६७रूपस्य गुणनं जाता सप्त-
पष्टिरेव ६७, “ एकेन गुणित तदेव भवती ” ति वचना-
त्. तस्याश्च सप्तपष्टे ६७ चतुर्विंशत्यधिकेन शतेन १३४
भागं हते लघ्वमेकमर्द्धं पर्यायस्य, तस्मिन्श्चाद्धे नव
शतानि पञ्चदशोत्तराणि सप्तपष्टिभागानां भवन्ति, तत्र
त्रयोविंशतौ सप्तपष्टिभागेषु पुष्यनक्षत्रस्य भुक्तेषु दक्षि-
णाऽऽयनं चन्द्र कृतवान्, तत. शेषाश्चतुश्चत्वारिं-
शत् सप्तपष्टिभागा अनन्तरोदितराशे शोधयन्ते,
स्थितानि शेषाणि अप्रौ शतान्येकसप्तत्यधिकानि-(८७?)
तेषां सप्तपष्ट्या ६७ भागो ह्रियते, इह कानिचित् नक्षत्राण्यर्द्ध
क्षत्राणि तानि च सार्द्धत्रयविक्षिप्तसप्तपष्टिभागप्रमाणानि, कानि-
चित् समक्षत्राणि तानि परिपूर्वसप्तपष्टिभागप्रमाणानि कानि-
चित् च द्व्यर्द्धक्षत्राणि तान्यर्द्धभागाऽधिकशतसंख्यसप्तप-
ष्टिभागप्रमाणानि गात्रं त्वधिकृत्य सप्तपष्ट्या शुद्धयन्ति इति
तत सप्तपष्ट्या भागहर्णे लघ्वास्त्रयोदश १३ राशिश्रो-
परितनो निलेपत शुद्धन्तैश्च त्रयोदशभि १३ अक्षेपादीनि
उत्तरापादापर्यन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि तत आगतमभि-
जिनो नक्षत्रस्य प्रथमममयं चन्द्र उत्तरायणं करोति, एवं
सर्वाण्यपि चन्द्रन्योत्तरायणानि वेदितव्यानि, उक्तं च-“ प-

अरसे उ मुहुत्ते, जोइत्ता उत्तराअसाढा उ । एकं च अहो-
रत्ते, पविसइ अर्धमंतरे चदो ॥ १ ॥” अणुना पुष्ये दक्षिणा
आवृत्तयो भाव्यन्ते-यदि चतुस्त्रिंशदधिकेनायनशतेन सप्तष-
ष्टिश्चन्द्रस्य पर्याया लभ्यन्ते तत एकेनायनेन किं लभामहे ?।
राशित्रयस्थापना-१३४।६७।१। अत्रान्त्येन राशिना एकक
१ लक्षणेन मध्यमस्य राशे सप्तषष्टि ६७ रूपस्य गुणन जाताः
सप्तषष्टिरेव ६७, तस्या ६७ चतुस्त्रिंशदधिकशतेन १३४भाग
हरण लब्धमेकमर्द्धं पर्यायस्य तच्च सप्तषष्टिभागरूपाणि नव
शतानि पञ्चदशोत्तराणि-६१५, तत एकविंशति २१ अभि-
जित सवन्धिन सप्तषष्टिभागा शोध्यन्ते स्थितानि पश्चा
दष्टौ शतानि चतुर्नवत्याधिकानि-८६४ तेषा सप्तषष्ट्या
भागो हियते लब्धात्रयोदश १३ तैश्च त्रयोदशभि १३ पुन-
र्चस्वन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि, शेषा तिष्ठति त्रयोविंशति २३,
एते च किल सप्तषष्टिभागा अहोरात्रस्य ततो मुहूर्त्तभाग-
करणार्थं त्रिंशता गुर्यन्ते जानानि षट् शतानि नवत्य-
धिकानि-६६० । तेषा सप्तषष्ट्या ६७ भागे हते लब्धा दश
१० मुहूर्त्ता, शेषास्तिष्ठन्ति विंशति सप्तषष्टिभागास्तत
इदमागत पुर्वसुनक्षत्रे सर्वात्मना भुक्ते पुष्यस्य च दशसु
मुहूर्त्तेष्वेकस्य च मुहूर्त्तस्य विंशतौ सप्तषष्टिभागेषु भुक्तेषु
सर्वाभ्यन्तरान्मण्डलाद्बहिर्निष्कामति चन्द्र एवं सर्वाण्यपि
दक्षिणायनानि भावनीयानि, उक्तं च (“ ज्योतिष्करणे
द्वादशे १२ प्राभृते)-“दस १० य मुहुत्ते सगले, मुहुत्तभागे य
वीमई चैव । पुस्तस्यसयमभिगत्रो, वहिया अभिनिक्खमइ
चंदो” ॥ २५३ ॥ चं० प्र० १२ पाहु० ।

साम्प्रतं येन नक्षत्रेण युक्लश्चन्द्रमा अभ्यन्तरं प्रविशन्
वहिर्या निष्कामन् आवृत्ती करोति तत्प्रतिपादनार्थमाह—

चंदस्स वि नायव्वा, आउट्टीओ जुगम्मि जा दिट्ठा ।

अभिईए पुस्सेण य, नियय नक्खत्तसेसेण ॥ २५२ ॥

यस्मिन्नेव नक्षत्रे वर्त्तमानस्य चन्द्रमसोऽपि नक्षत्रशेषेण-
नक्षत्रार्द्धमासेन या उत्तराभिमुखा आवृत्तयो युगे दृष्टास्ता
नियतमभिजिता नक्षत्रेण युगे दृष्टव्या, याश्च युगे दृष्टा
दक्षिणाभिमुखा आवृत्तयस्ता- पुष्येण योगं, तत्राभि-
जित्युत्तराभिमुखा आवृत्तयो भाव्यन्ते-यदि चतुस्त्रिंशद-
धिकेनायनशतेन चन्द्रस्य सप्तषष्टिर्नक्षत्रपर्याया लभ्यन्ते ?
तत- प्रथमे अयने किं लभ्यते?, राशित्रयस्थापना-१३४ ।
६७।१। अत्रान्त्येन राशिना एकक १ लक्षणेन मध्यमस्य राशे
सप्तषष्टि ६७ लक्षणस्य गुणनम्, जाता सप्तषष्टिरेव ६७,
तस्या ६७ चतुस्त्रिंशदधिकशतेन भागहरण लब्धमेकमर्द्धं
पर्यायस्य, तच्च सप्तषष्टिभागरूपाणि नव शतानि पञ्च-
दशोत्तराणि-(६१५) तत एकविंशति २१ अभिजित
सवन्धिन सप्तषष्टिभागा ६७ शोध्यन्ते स्थितानि पश्चा-
दष्टौ शतानि चतुर्नवत्यधिकानि-(८६४) तेषा सप्त-
षष्ट्या ६७ भागो हियते लब्धा त्रयोदश १३, तैश्च
त्रयोदशभि १३ पुनर्चस्वन्तानि नक्षत्राणि शुद्धानि, शेषा-
स्तिष्ठन्ति त्रयोविंशति २३, एते च किल सप्तषष्टि-
भागा अहोरात्रस्य, ततो मुहूर्त्तभागकरणार्थं ते त्रिंशता
३० गुर्यन्ते जानानि षट्शतानि नवत्यधिकानि-६६०
तेषा सप्तषष्ट्या ६७ भागे हते लब्धा दश १० मुहूर्त्ता,
१२

शेषास्तिष्ठन्ति विंशति २०, आगतं पुनर्वसु नक्षत्रे सर्वा-
त्मना भुक्ते पुष्यस्य दशसु १० मुहूर्त्तेषु एकस्य च मुहूर्त्त-
स्य विंशतौ सप्तषष्टिभागेषु भुक्तेषु सर्वाभ्यन्तरान्मण्ड-
लाद्बहिर्निष्कामति चन्द्र । तथा चाह (चं० प्र० १२ पाहु०)-
दस १० य मुहुत्ते सगले, मुहुत्तभागे य वीमई २० चैव ।
पुस्तस्स त्रिसयमभिगत्रो, वहिया अभिनिक्खमइ चंदो
॥ २५३ ॥

दश १० च सकलान्-परिपूर्णान् मुहूर्त्तान्-मुहूर्त्तभागन्
सप्तषष्टि ६७ रूपान् विंशति २० पुष्यत्रिपयमभिगत सन्
सर्वाभ्यन्तरान्मण्डलाद्बहिर्निष्कामति चन्द्र । ज्यो० १२
पाहु० । सू० प्र० ।

आउट्टि(न्)-आकुट्टिन्-त्रि० । यो हि जानन्-अवगच्छन् प्राणि-
नो दिनस्ति स आकुट्टी । ‘कुट्ट’ छेदने । आकुट्टनमाकुट्ट स
विद्यते यस्यति । छेदनभेदानादिव्यापारवति, सूत्र० । “ जा-
णं कायेण ऽणाउट्टी ” (२५ × गाथा) । सूत्र० १ श्रु० १ अ० २
उ० । ज्ञानपूर्वकव्यापारवति, अनापद्यप्यकार्यकारके च ।
“ आउट्टियाप पाणाइवायं करेमाणे सवले ॥ १२ ॥ ” ‘आ-
उट्टीति’-यो जानन् करोत्यापद्रहितो वा करोति । दशा०
२ अ० । सूत्र० ।

आवर्तिन्-त्रि० । आ०+वृत्-णिनि । पुन. पुनर्वर्त्तनशीले,
वाच० ।

आउट्टिऊण आवर्त्य-अव्य० । आवर्त्येत्यर्थे, व्य० १० उ० ।
आउट्टिऊमाण-आकोट्यमान-त्रि० । सकोच्यमाने, सूत्र०
२ श्रु० १ अ० ।

आउट्टितए-आउट्टितुम्-अव्य० । कारयितुमित्यर्थे, ‘आउट्टि’
एनादश एवाय धातुस्त्वैद्धान्तिक करणार्थे । कल्प० १
अधि० ६ क्षण ।

आउट्टिम-आकोट्टिम-न० । उत्कीर्णे, “ आउट्टिमं उक्किन्न ”
(१६७ ×) आकोट्टिम जधा रूवओ हेट्ठा वि उवर्णि वि मुह
काऊण आउट्टिज्जति । दशा० २ अ० ।

आउट्टिय-आउट्टित-त्रि० । कृते, कल्प० ३ अधि० ६ क्षण ।
आकुट्टित-त्रि० । छिन्नं, सूत्र० १ श्रु० १ अ० २ उ० । ज्ञान-
पूर्वककृते, दशा० २ अ० ।

आउट्टिका-आउट्टिका-स्त्री० । करणे, कल्प० १ अधि० ६ क्षण ।
आकुट्टिका-स्त्री० । छेदनभेदानादिव्यापारे, सूत्र० १ श्रु० १
अ० २ उ० । ज्ञानपूर्वकव्यापारे, दशा० २ अ० । जीत० ।
स० । प्रव० । आभागे, नि० चू० १२ उ० ।

आवृत्तिका-स्त्री० । समन्तात्प्रवर्त्तने, अभिलापायां च ।
आचा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ३ उ० । आराधनायाम्,
व्य० २ उ० । नि० चू० । आवर्जने, व्य० १० उ० ।
अभिमुखीभूय वर्त्तने, नं० ३२ सूत्र । निवर्त्तने, सूत्र० १
श्रु० १० अ० ।

आउट्टीकम्म-आकुट्टीकम्मन्-न० । आकुट्ट्या कृतं कर्म आ-
गमाङ्कारणमन्तरणापेत्य प्राण्युपमर्द्देन विहिते कर्मणि,
आचा० ।

आउटीकम्म

आकुट्टीकृतकर्मणि तु यद्विधेयं तदाह—
 जं आउटीकम्मं, तं परिणाय विवेगमेइ । (सूत्र-१५८X)
 ' जं आउटी ' इत्यादि, यत्तु पुन कर्माऽऽकुट्ट्या कृतमाग-
 मोरुकारणमन्तरेणोपेत्य प्राग्युपमर्देन विहितं तत्परिणाय
 प्रपरिणय विवेकमति-विविच्यतेऽनेन विवेक-प्रायश्चित्तं
 द्रष्टव्यं विवेकं तस्यान्यतरभेदमुपैति तद्विवेक वा-अभावात्पु-
 पैति तन्वरोति येन कर्मणोऽभावो भवति । आच्चा० २ शु०
 ५ अ० ४ उ० ।

आउड-आवृत्-खी० । आ-वृत्-मम्प० क्तिप् । आवर्तने,
 भ्रामणे, पुन पुनश्चालने, पुन पुनरेकजातीयक्रियाकरणे,
 आधारे क्तिप् । परिपाठ्याम्, अलुकमे, इति कर्त्तव्यताप्रका-
 रे, संस्कारे, तूष्णीम्भावे च । कर्त्तरि क्तिप् । आवर्तमानं,
 त्रि० । वाच० ।

आवृत्-त्रि० । आ-वृ-रु । कृतावरणे, अप्रकाशावृते, आच्छा-
 दिने, स्था० ३ टा० ३ उ० । संकीर्णवर्णभेदे, पुं० । खी० ।
 त्रियं जानित्वात् ङीप् । वाच० ।

आउडावेइत्ता-आखेटय-अव्य० । प्रवेशयित्वेत्यर्थे, विपा० १
 शु० ६ अ० ।

आउडिजमाण-आजोड्यमान-त्रि० । सम्वध्यमाने, 'जुड'
 वन्धनं इति वचनात् । म० ५ शु० ४ उ० १२५ सूत्र ।

आकुट्टयमान-त्रि० । परस्परं विद्वन्धमाने, म० । " कु-
 उमन्धे गं भते । मण्मे आउडिजमाणाइं सहइं सुगेइ "
 'आउडिजमाणाइ' ति-जुड वन्धनं इति वचनात्, आजो-
 ट्यमानेभ्य-सम्वध्यमानेभ्यो मुखद्वन्द्वद्वयदिना सह शङ्ख
 पटहमङ्गलादिभ्यो वाद्यविंशोभ्य आकुट्टयमानेभ्यो वा, एभ्य
 ष्य ये जाना शब्दान्त आजोड्यमाना एव आकुट्टयमाना
 एव वा उच्यन्ते, अतन्तानाजोड्यमानानाकुट्टयमानान्वा,
 शब्दान् शृणोति । इह च प्राकृतत्वेन शब्दशब्दस्य नपुंसक-
 निर्देशः । अथवा- 'आउडिजमाणा' इति-आकुट्टयमानि
 परस्परं विद्वन्धमानानि । म० ५ शु० ४ उ० ।

आउडिय-आकुट्टित-त्रि० । अङ्किते- अनु० १४८ सूत्र ।

आउडेमाण आकुट्टयत्-त्रि० । ताडयति, म० ६ श ३ उ० ।

आउट्ट-मम्ज-धा० । न्ताने, तुडा० पर० अकर्मक अतिद् ।
 मन्जंगउट्ट पिउहे च्छुट्ट शुट्ट गुपा" ॥२११०॥ इति हैम-
 शरुनमन्त्रेण मन्जे आउट्ट इत्योदेशः । आउट्टइ । मज्जइ ।
 मज्जनात्यर्थे । प्रा० ।

आउत्त-आगुम्-त्रि० । संगतिने, स्था० ३ टा० १ उ० । सं-
 यते पु० । सयतन्मन्त्रिनि गमनादौ च । त्रि० । " आउत्तं
 गमणं " (सूत्र-२०२X) आगुत्तस्य-सयतस्य सवन्धि यत्
 तदागुत्तमेवेति । म० २५ शु० ७ उ० ।

आयुक्त-न० । आ युज क्त । उपयोगे, म० । "आउत्तं वन्ध-
 पाइगककं यत्तपायपुंशुग गेगहनागम्म" । (सूत्र-१५३+) उ-
 पयोगपूर्वमित्यर्थः । म० ३ शु० ३ उ० । उपयोगवति, सं-
 धा० । उपयुक्तं, स्था० २ टा० १ उ० । व० । सूत्र० ।
 प्रशन्नकार्याजनयभेदानुदित्योक्तम्—

१-४६ । २-४६ । उपपत्त्यादि पदोदो... । ४६ वा ।

आउत्तं गमणं, आउत्तं ठाणं, आउत्तं गिरीयणं, आउत्तं
 तुयट्टणं, आउत्तं उल्लंघणं, आउत्तं पल्लंघणं, आउत्तं सन्धि-
 दियजोगंजुजणया । (सूत्र-५८५X)

आयुक्तं गमनम् आयुक्तस्य—उपयुक्तस्य संलीनयोगस्य ।
 स्था० ७ टा० ३ उ० । म० । समन्तादुपयुक्ते, आ० म० १ अ० ।
 प्रयत्नपरे ओद्य० ८०७ गाथा । शिक्षिते चात्रि० । 'असिकंठक-
 विसमादीसु, गच्छन्ते सिक्खिओ वि जंतणं । चुक्के एमेव
 सुणी, छल्लिज्जती अप्पमत्तो वि " ॥१००॥ सिक्खिओ वि-
 आउत्तं वि छल्लिज्जति । नि० चू० १ उ० । संयमार्थिनि च ।
 संजमट्टाप त्ति वा, आउत्तो त्ति वा, अविधिपरिहारि त्ति वा,
 एगट्टा इति । आ० चू० १ अ० । आ युज् कर्मणि क्तः ।
 सम्यग्ग्यापारितं, भावे क्त, सम्यग्ग्नियोजने, न० । आयुक्त-
 मनेन । इष्टा० इति । आयुक्ता । सम्यग्ग्नियोजनकर्त्तरि, त्रि० ।
 स्त्रियां ङीप् । वाच० ।

आउपरिणाम-आकुःपरिणाम-पुं । आयुप.-कर्मप्रकृतिविशे-
 पस्य परिणामः-स्वभाव । आयुप. स्वभावे, स्था० ३ टा० १ उ० ।
 तस्य भेदा —

नवविधे आउपरिणामे पस्यते, तं जहा-गइपरिणामे, १ ग-
 इवन्धणपरिणामे २, ठिइपरिणामे ३, ठिइवन्धणपरिणामे ४,
 उइगास्वपरिणामे ५, अहेगास्वपरिणामे ६, तिरियंगारव-
 परिणामे ७, दीहंगारवपरिणामे ८, हस्संगारवपरिणामे ।
 (सूत्र-६८६)

' नवविधे ' त्यादि, ' आउपरिणामे ' त्यादि. आयुप -कर्म-
 प्रकृतिविशेषस्य परिणामः-स्वभाव-शक्तिद्वन्द्वम्-इत्यायु प-
 रिणाम । तत्र गतिद्वन्द्विक्रमं तां नियतां येन स्वभावेनायु-
 र्जीव प्रापयति स आयुपो गतिपरिणाम २, तथा-येनायु स्व-
 भावेन प्रतिनियतगतिकर्मवन्धो भवति, यथा नारकायु-
 स्वभावेन मनुष्यतिर्यग्गतिनामकर्म वध्नाति न देवनारकग-
 तिनामकर्मैति स गतिवन्धनपरिणाम २, तथा-आयुपो याऽ-
 न्तर्मुहूर्त्तादित्रयस्त्रिंशत्सागरोपमान्ता स्थितिर्भवति स स्थि-
 तिपरिणाम ३, तथा-येन पूर्वभवायु परिणामेन परभवायुपो
 नियतां स्थितिं वध्नाति स स्थितिवन्धनपरिणामः, यथा-
 तिर्यग्नायु परिणामेन देवायुप उत्कृष्टतोऽप्यष्टादशसागरो-
 पमाणीति, तथा-येन आयु स्वभावेन जीवस्योर्ध्वदिशि ग-
 म्भनशक्लिलक्षणपरिणामो भवति स ऊर्ध्वगौरवपरिणाम ५, इह
 गौरवशब्दो गमनपर्याय । पवमित्तौ द्वाविति ६।७। तथा यत्
 आयु स्वभावान् जीवस्य दीर्घ-दीर्घगमनतया लोकान्तात्
 लोकान्तं यावद्गमनशक्तिर्भवति स दीर्घगौरवपरिणाम ८, एवं
 च यस्मान् इन्ध्व गमनं स इन्ध्वगौरवपरिणाम, सर्वत्र प्रा-
 कृतत्वात्तुस्वार इति अन्यथाऽप्युक्तमिति । स्था० ६
 टा० ३ उ० ।

आउवहुल-अव्वहुल-त्रि० । प्रचुरजलोपेते, स० ८० सम० ।
 " नो चवणं आउवहुले भविस्सइ " (सूत्र-२८८ +) । वक्क-
 ष्कायमित्यर्थः । म० ७ शु० ६ उ० ।

आउवहुलकंड-अव्वहुलकारण-न० । प्रचुरजलोपेते रत्न-
 प्रभायास्त्वर्ताये कारणे, स० ।

तत्प्रमाणादि—

आउबहुले णं कंडे असीइजोयणसहसाइं ८००००
चाह्लेणं पणत्ते । (सूत्र-८०)

रत्नप्रभाया अशीत्युत्तरयाजनलक्षवाहल्यायास्त्रीणि का-
रडानि भवन्ति । तत्र प्रथमं रत्नकारणं षोडशविधरत्नमयं
षोडशसहस्रबाहल्यम्, द्वितीय-पङ्ककारणं चतुरशीतिस-
हस्रमानम् । तृतीयमन्वहुलकारणमशीतियोजनसहस्राणी-
ति । स० ८० सम० ।

आउभेय-आयुर्भेद-पुं० । आयुषो-जीवितस्य भेद-उपक्रम
आयुर्भेद । स्था० ७ ठा० ३ उ० । आयुष उपघाते, आ०
चू० १ अ० । आ० म० । (तस्मिन्निमित्तानि ' आउ ' शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे गतानि)

स च सप्तविधनिमित्तत्वात्सप्तविध-—

सत्त विहे आउभेदे पणत्ते, तं जहा—

“ अजभवसाणनिमित्ते, आहारे वेयणा पराघाए ।
फासे आणापाणु, सत्तविधं भिज्जए आऊ ॥ १॥ ”

(सूत्र-५६१)

अध्यवसानं-गगन्नेहभयात्मकोऽध्यवसायो निमित्तं द-
रडकशाशस्त्रादीति समाहाङ्गद्वन्द्वस्तत्र सति आयुर्भिद्यत
इति सन्ध, तथा आहारे-भोजनेऽधिके सति, तथा वे-
दना-नयनादिपीडा पराघातो-गर्त्तपातादिसमुत्थं, इहापि
समाहारद्वन्द्व एव तत्र सति, तथा स्पर्श-तथाविधभुजङ्गा-
दिसवन्धिनि सति, तथा ' आणापाणु ' ति—उच्छ्वासनि-
श्वासौ निरुद्धावाश्रित्येति—एवं च सप्तविधं यथा भवति
तथा भिद्यते आयुरिति । अथवा-अध्यवसानमायुरूपक्रम-
कारणमिति शेष, एव निमित्तमित्यादि यावत् ' आणापाणु '
त्ति-व्याख्येय, प्रथमैवकचनान्तत्वाद् अध्यवसानादिपदाना-
मेव सप्तविधत्वादायुर्भेदेतूनां सप्तविधं यथा भवति तथा
भिद्यते आयु । स्था० ७ ठा० ३ उ० ।

आउय-आयुष्क-न० । जीविते, उक्त० ३ अ० । संथा० । आ०
म० । भवस्थितिहेतौ, कर्मपुद्गले च । आचा० १ श्रु० २ अ०
१ उ० ।

तत्रो अहाउयं पालेति, तं जहा-अरहंता, चक्कवट्टी,
वलदेववासुदेवा । ३१। (सूत्र-१४३×) स्था० ३ ठा० १ उ० ।
आयुषा कायति, कै । आयुषा प्रकाशमानं प्रशस्त्यायुष्के ।
वाच० ।

आयुष्क-पुं० । अचति-रक्षति । अक्-धा० । उण् सज्ञाया कन् ।
नाट्योक्तौ, जनके, वाच० । स्था० २ ठा० ३ उ० ।

आउयपरिहाणि-आयुष्कपरिहानि-स्त्री० । प्रतिक्षणायुष्क-
क्षये, पञ्चा० १ विव० ।

आउयबंध-आयुष्कवन्ध-पुं० । आयुषो बन्ध इति । स्था० ६
ठा० ३ उ० । आयुषो निषेके, स० । स च प्रतिसमयं बहुहीनही-
नतरस्य दलिकस्यानुभवनाथं रचना । स० ।

तद्भेदा —

कइविहे णं भंते ! आउयबंधे पणत्ते ? गोयमा ! छवि-
हे आउयबंधे पणत्ते, तं जहा-जाइनामनिहत्ताऽऽउए १,

गइनामनिहत्ताउए२, ठिइनामनिहत्ताउए३, ओगाहणानाम-
निहत्ताउए४, पएसनामनिहत्ताउए५, अणुभागनामनिहत्ता-
उए६, दंडओ ० जाव वेमाणियाणं । (सूत्र-२५०+)

(जाइनामनिहत्ताउय ति १) जातिरेकेन्द्रियजात्यादि प-
ञ्चधा, सैव नाम इति-नामकर्मण उत्तरप्रकृतिविशेषो जीवप
रिणामो वा तेन सह निधत्तं-निषिक्तम् । भ० ६ श० ८ उ० ।
अनुभवनाथं बहुलपालपतरक्रमेण व्यवस्थापितं(स०)(यद् भ०)
य आयुस्तज्जातिनामनिधत्तायु (स०-१५४ सूत्रटी०) निषे-
कश्च कर्मपुद्गलाना प्रतिसमयमनुभवनाथं रचना । भ० ६
श० ८ उ० । उक्तं च—“ मोक्षूण सगमवाहं, पढमाए ठिइए
बहुतरं दव्वं । सेसे विससहीणं, जावुक्कोस्सति सव्वासि ”
॥१॥ इति । स्था० ६ ठा० ३ उ० । (गइनामनिहत्ताउएति २)-
गति-नारकगत्यादिभेदाच्चतुर्धा-तल्लक्षणं नाम कर्म तेन
सह निधत्त निषिक्तमायुर्गतिनामनिधत्तायु । स० १५४सम० ।
(ठिइनामनिधत्ताउएति ३-स्थितिरिति यत्स्यात्तव्यं, केनचि-
द्विचित्तभवे जीवेनायु कर्मणा वा सैव नाम परिणामो
धर्म स्थितिनामस्तेन विशिष्टं निधत्तं यदायुर्दलिकरूपं
तत्स्थितिनामनिधत्तायु । अथवा-इह सूत्रे जातिनामगति-
नामावगाहनानामग्रहणाज्जातिगत्यवगाहनानां प्रकृतिमात्र-
मुक्तं, स्थितिप्रदेशानुभागनामग्रहणानु तासामेव स्थित्यादय
उक्ता, ते च जात्यदिनामसम्बन्धित्वाच्चात्मकर्मरूपा एवेति,
नामशब्द सर्वत्र कर्मार्थो घटन इति, स्थितिरूप नामक-
र्मस्थितिनाम तेन निधत्तं यदायुस्तत्स्थितिनामनिधत्ता-
यु । स्था० ६ ठा० ३ उ० । यत्-यस्मिन् भवे उदयमागमनमव-
निष्ठते तद्गतिजातिशरीरपञ्चकादिव्यतिरिक्त स्थितिनामाव-
सेयमिति भावः, गत्यादीना वर्जनं तेषां स्वपदै ' गइनाम-
निहत्ताउए ' (१५५+ सूत्रटी०) इत्यादिभिरुपात्तत्वात् ।
प्रज्ञा० ६ पद । (ओगाहणानामनिधत्ताउए तिष्ठ) । अच-
गाहते यस्या जीव सा अवगाहना-शरीरम् औदारिकादि
तस्या नाम औदारिकादिशरीरनामकर्मत्ववगाहनानाम ।
(अवगाहनारूपे वा, नाम. परिणामोऽवगाहनानाम.) तेन
सह यन्निधत्तमायुस्तदवगाहनानामनिधत्तायु । (पएसना-
मनिहत्ताउए तिष्ठ)-प्रदेशानाम्-आयु कर्मद्रव्याणां नाम-
तथाविधा परिणति प्रदेशनाम, प्रदेशरूप वा, नामकर्म-
विशेष इत्यर्थ, प्रदेशनाम । भ० ६ श० ८ उ० । प्रदेशा कर्म-
परमाणवस्ते च प्रदेशा सक्रमतोऽप्यनुभूयमाना. परिगृह्यन्ते,
तत्प्रधानं नाम प्रदेशनाम, किमुक्तं भवति-यत् यस्मिन्
भवे प्रदेशनोऽनुभूयने तत्प्रदेशनामेति अनेन विपाकोदय-
मप्राप्तमपि नाम परिगृहीतम् । प्रज्ञा० ६ पद । प्रदेशानां
प्रमितपरिणामानामायु कर्मदलिकानां नामपरिणामो यः
तथाऽऽत्मप्रदेशेषु सम्बन्धनं स प्रदेशनामो जातिगत्यवगा-
हनाकर्मणा वा यत्प्रदेशरूपं नामकर्म तत्प्रदेशनाम ।
स० १५४ सम० । तेन सह यन्निधत्तमायुस्तत्प्रदेशना-
मनिधत्तायुरिति । (अणुभागनामनिधत्ताउए ति ६) ।
अनुभाग आयुर्द्रव्याणामेव विपाक । भ० ६ श० ८ उ० ।
तीव्रादिभेदो रस । स० १५४ सम० । तल्लक्षण एव नाम ।
परिणामोऽनुभागनामोऽनुभागरूपं वा नामकर्मानुभागनाम ।
भ० ६ श० ८ उ० । स चेह प्रकर्मप्राप्त. परिगृह्यते तत्प्रधानं

नाम अनुभावनाम यत् यस्मिन् भवे तीव्रविपाकं नामकर्मा-
नुभूयते यथा नारकायुषि अशुभवर्णगन्धरसस्पर्शोपघाताऽ-
नाद्रेयदु स्वराऽयशोकीर्त्यादिनामानि तदनुभावनाम । प्रज्ञा०
६ पद । अथवा-गत्यादीनां नामकर्मणामनुभागवन्धरूपो
भेदोऽनुभागनाम । स० १५४ सम० । तेन सह निधत्त यदा-
युस्तदनुभागनामनिधत्तायुरिति । अथ किमर्थं जाल्यादि-
नामकर्मभिर्गायुर्विशिष्यते ? उच्यते-आयुःकस्य प्राधा-
न्यापदर्शनार्थं यस्मान्नारकाद्यायुरुदये सति जाल्यादिनाम-
कर्मणामुदयो भवति । भ० ६ श० ८ उ० । नान्यथेति भव-
त्यायुष प्रधानता । प्रज्ञा० ६ पद ।

नारकादिभ्रवोपग्राहकं चायुगेव, यस्मादुक्तमिद्वै—

“नेरइए णं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ, अनेरइए नेरइएसु
उववज्जइ ? गोयमा ! नेरइए नेरइएसु उववज्जइ, नो अनेर-
इए नेरइएसु उववज्जइ ” इति । एतदुक्तमवति—नारकायु
प्रथमसमयसवेदन एव नारका उच्यन्ते तत्सहचारिणाश्च
पञ्चेन्द्रियजाल्यादिनामकर्मणामप्युदय इति । इह चायुर्व-
न्धस्य पद्विधत्वे उपक्षिते यदायुष पद्विधत्त्वमुक्तं तदा-
युषो वन्धाव्यतिरेकाद्वन्धस्यैव चायुर्व्यपदेशविषयत्वादिति ।
'दंडश्रो' इति-नेरइयाणं भंते ! कइविहे आउयबंधे पन्नत्तं
इत्यादि वैमानिकान्तश्चतुर्विंशतिदण्डको वाच्योऽत ए-
वाह—'जाव वेमाणियाणं' इति । भ० ६ श० ८ उ० २५०
सूत्रटी० । प्रज्ञा० । स० । स्था० ।

अथ कर्मविशेषाधिकारात्तद्विशेषिताना जीवादिपदाना
द्वाद्दशदण्डकानाह—

जीवा णं भंते ! किं जाइनामनिहत्ता, ०जाव अणुभाग-
नामनिहत्ता ? , गोयमा ! जाइनामनिहत्ता वि ०जाव अणु-
भागनामनिहत्ता वि, दंडश्रो ०जाव वेमाणियाणं । जीवाणं
भंते ! किं जाइनामनिहत्ताउया ०जाव अणुभागनाम-
निहत्ताउया ? , गोयमा ! जाइनामनिहत्ताउया वि ०जाव
अणुभागनामनिहत्ताउयावि, दंडश्रो ०जाव वेमाणियाणं ।
एवं एए दुवाल्लम १२ दंडगा भाणियव्वा । जीवा णं भंते ।
किं जाइनामनिहत्ता १ , जाइनामनिहत्ताउया २ , जाइनाम-
निउत्ता ३ , जाइनामनिउत्ताउया ४ , जाइगोयनिहत्ता ५ ,
जाइगोयनिहत्ताउया ६ , जाइगोयनिउत्ता ७ , जाइगोयनि-
उत्ताउया ८ , जाइनामगोयनिहत्ता ९ , जाइनामगोयनि-
हत्ताउया १० , जाइनामगोयनिउत्ता ११ , जाइनामगोय-
निउत्ताउया १२ , ०जाव अणुभागनामगोयनिउत्ताउया ? ।
गोयमा ! जाइनामगोयनिउत्ताउयावि ०जाव अणुभाग-
नामगोयनिउत्ताउयावि दंडश्रो ०जाव वेमाणियाणं ।
(सूत्र-२५० +)

'जाइनामनिहत्त इति-जातिनाम निधत्तं-निपिकृ विशिष्टवन्ध
या कृतं यैस्ते जातिनामनिधत्ता । एवं गतिनामनिधत्ता ।
यावत्कर्मणान्—“ ठिडनामनिहत्ता, ओगाहणानाम निहत्ता,
एवमनामनिहत्ता, अनुभागनामनिहत्ता इति दृश्यम् । व्या-
न्या नैव नवर जात्यादिनाम्ना या स्थितियं च प्रदंशा य-

श्यानुभागस्तत्स्थित्यादिनाम अवगाहनानाम शरीरनामेति ।
अयमेको दण्डको वैमानिकान्त , तथा—'जाइनामनिहत्ताउय'
इति- । जातिनाम्ना सह निधत्तमायुयैस्ते जातिनामनिधत्ता-
युषः, एवमन्यान्यपि पदानि अयमयो दण्डकः २, एवमंते
'दुवाल्लम दंडग' इति-अमुना प्रकारेण द्वादश दण्डका भवन्ति,
तत्र द्वावाद्यौ दर्शितावपि संख्यापूरणार्थं पुनर्दर्शयति-जाति-
नामनिधत्ता इत्यादिरेक , 'जाइनामनिहत्ताउया' इत्यादिर्दि-
तीय , जीवा णं भंते ! किं जाइनामनिउत्ता इत्यादिस्तृतीय ,
तत्र जातिनामनियुक्तं नितरा युक्तं सम्बद्ध निकाचिन वेदनं
वा नियुक्तं यैस्ते जातिनामनियुक्ता , एवमन्यान्यपि ५, 'जाइ-
नामनिउत्ताउया' इत्यादिश्चतुर्थ । तत्र जातिनाम्ना सह नियु-
क्तं निकाचिन वेदयितुमारब्धं वाऽऽयुयैस्ते । तथा एवमन्या-
न्यपि ५ 'जाइगोयनिहत्ता' इत्यादि पञ्चम । तत्र जातेरेके-
न्द्रियादिकाया यदुचितं गोत्रं नीचैर्गोत्रादि तज्जातिगोत्रं त-
न्निधत्तं यैस्ते जातिगोत्रनिधत्तायुष एवमन्यान्यपि ५ 'जा-
इगोयनिउत्ताउया' इत्यादिरेष्टम , तत्र जातिनामगोत्रं च नि-
धत्तं यैस्ते तथा एवमन्यान्यपि ५, 'जाइगोयनिहत्ताउया'
इत्यादिः , दशम । तत्र जातिनाम्ना गोत्रेण च सह निधत्त-
मायुयैस्ते तथा एवमन्यान्यपि ५, 'जाइनामगोयनिउत्ता'
इत्यादिरेकादश । तत्र जातिनामगोत्रं च नियुक्तं यैस्ते तथा
एवमन्यान्यपि ५, 'जीवा णं भंते ! किं जाइनामगोयनिउत्ताउ-
या' इत्यादिर्द्वादश । तत्र जातिनाम्ना गोत्रेण च सह नियु-
क्तमायुयैस्ते तथा एवमन्यान्यपि ५ इह च जाल्यादिनामगो-
त्रयोरायुषश्च भ्रवोपग्रहे प्राधान्यस्थापनार्थं यथायोगं जीवा
विशेषिता वाचनान्तरे चाद्या एवाद्यौ दण्डका दृश्यन्त इति ।
भ० ६ श० ८ उ० ।

अथ जाल्यादिनामविशिष्टमायु कियद्विराकर्षैर्वध्नातीति
जिह्वासूर्जादिदण्डककमेण पृच्छति अल्पवहुत्वं च—

जीवा णं भंते ! जातिनामनिहत्ताउयं कतिहिं आगरिसे-
हिं पकरंति ? , गोयमा ! जहन्नेण एकेण दोहिं वा तिहिं वा
उक्कोसेण अट्टहिं, नेरइया णं भंते ! जातिनामनिहत्ताउयं
कतिहिं आगरिमेहिं पकरंति ? गोयमा ! । (सूत्र-१४५+)
प्रज्ञा० ६ पद । मिय १ एकेणं सिय २।३।४।५।६ ७ सिय
८ अट्टहिं, नो चेवं णं नवहिं । (सूत्र १५४×) स० १५४ सम० ।
जहन्नेण एकेण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेण अट्टहिं ।
(सूत्र-१४५×) प्रज्ञा० ६ पद । स० । एवं ०जाव वेमा-
णिया । एवं गतिनामनिहत्ताउए वि । ठितिनामनिहत्ता-
उए वि । ओगाहणानामनिहत्ताउएवि । पदेमनामनिहत्त-
उए वि । अणुभावनामनिहत्ताउए वि । एतेसि णं भंते !
जीवाणं जातिनामनिहत्ताउयं जहन्नेण एको वा दोहिं वा
तिहिं वा उक्कोसेण अट्टहिं आगरिमेहिं पकरेमाणा णं कयरे
कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसैसाहिया वा ? ,
गोयमा ! मव्वत्थोवा जीवा जातिनामनिहत्ताउयं अट्टहिं
आगरिसेहिं पकरेमाणा, मत्तहिं आगरिसेहिं पकरेमाणा
संखेज्जगुणा एएहिं आगरिसेहिं पकरेमाणा संखेज्जगुणा, एवं

पचहिं संखेजगुणा, तिहिं संखेजगुणा, चउहिं संखेजगुणा,
दोहिं संखेजगुणा, एगेणं आगारिसेणं पकरेमाणा संखेज-
गुणा । एवं एतेणं अभिलावेणं ० जाव अणुभावनिहत्ताउयं ।
एवं एते छप्पि अप्पा-बहुदण्डगा जीवादिया भाणियन्वा ।
(सूत्र-१४५+)

‘ आगारिसेहिं पगरती ’ त्यादि, आकर्षो नाम तथाविधेन
प्रयत्नेन कर्मपुद्गलोपादान यथा गौ पानीय पिबन्ती भयेन पु
न पुनगघोटयति एवं जीवोऽपि यदा तीव्रेणायुर्वन्धाध्य-
वसायेन जातिनामनिधत्तायुरन्यद्वा वध्नाति तदा एकन ।
प्रज्ञा० ६ पद । मन्देन द्वाभ्यामाकर्षाभ्यां मन्दतरेण त्रि-
भिर्मन्दतमेन चतुर्भि पञ्चभि षड्भि सप्तभिरष्टाभिर्वा
न पुनर्नवभिरेव शेषाण्यपि ‘ आउगणि ’ त्ति—गतिनामनिध
त्तायुगादीनि वाच्यानि बावद्वैमानिका इति अयञ्चैकाद्याक-
र्षनियमो जात्यादीनां कर्मणामायुर्वन्धकाल एव । स० १५४
सम० । आयुषा सह वध्यमानानामवसातव्यो न शेषकालं का-
सांचित्प्रकृतीनां भुववन्धिनीत्वाद्परासां परावर्त्तमानत्वात् ।
प्रभूतकालमपि बन्धसम्भवेनाकर्षानियमात् । प्रज्ञा० ६ पद ।
आयुर्वन्धपरिसमाप्तेरुत्तरकालमपि वन्धोऽस्त्येवैषां भुवव-
न्धिनीनाञ्च ज्ञानावरणादिप्रकृतीनां प्रतिसमयमेव वन्धनि-
वृत्तिर्भवत्येतास्तु परावृत्त्यावध्यन्ते । स० १५४ सम० ।
(नारक-तिर्यग्-मनुष्य-देवायुर्वन्धकारणानि बहुप्रकारेण
‘ वन्धहेड ’ शब्दे पञ्चमभागे विस्तरत प्रतिपादयिष्यते)
तथा देवनैरयिकैरपि यदि परमासे शेषे आयुर्न वद्धं तत
आत्मीयम्यायुष परमासशेषं तावत्संक्षिपन्ति यावत्सर्व-
ज्वन्त्य आयुर्वन्ध उत्तरकालश्चावशेषोऽवतिष्ठते । इह परमवा
युदेवनैरयिका वधन्तीत्ययमसक्षेपकाल इति श्रीस्थानांग-
पष्ठाध्ययनवृत्त्युपान्ते प्रोक्तमस्तीति “ पर वंधंति देवनारय-
असंखतिरिनरञ्जमाससेसाड ” इत्यादिवचसा कथं संवाद
इति प्रश्ने, अत्रोत्तरम्—‘ वंधंति देवनारय ’ त्यादिवचनं प्रा-
यिकं तेन केषांचिद्देवनारकाणां शेषेऽन्तर्मुहूर्तेऽप्यायुर्वन्धो
भवतीति मतान्तरमवसोयते इति न कोऽपि विसवाद इति ।
M ३६ ॥ सेन० । (आयुषो वन्धकान् ‘ कम्म ’ शब्दे तृती-
यभागे दर्शयिष्यते) (आयुर्वन्धकानां कर्मप्रकृतिवन्ध क-
म्मपयडि ’ शब्दे तृतीयभागे दर्शयिष्यते) (आयुर्वन्धस्थि-
तिरायुर्वन्धकानां कर्मवेदमा आयुर्वेदकाना कर्मप्रकृति-
वन्धश्च ‘ कम्म ’ शब्दे तृतीयभागे दर्शयिष्यते)

आउयसंवद्धय-आयुष्कसंवर्त्तक-पुं० । संवर्त्तनम्-अपवर्त्तन
संवर्त्त. स एव संवर्त्तक., उपक्रम इत्यर्थ, आयुष
संवर्त्तक आयु संवर्त्तक. । आयुष उपक्रम, स्था० ।

(आयु संवर्त्तकमाह)—

दोएहं आउयसंवद्धए पण्त्ते, तं जहा-मणुस्साणं चैव,
पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं चैत्र २४ । (सूत्र-८५)

स्था० ३ डा० ३ उ० ।

आउयसंवेदन-आयुःसंवेदन-न० । आयु कर्मोदयविपा-
काऽनुभवने, भ० ३५ श० ।

आउयसद्वयया-आयुस्सद्रव्यता-स्त्री० । आयु -प्रदेशकर्म
तस्य द्रव्यैस्सह मानता-आयुस्सद्रव्यता । जीवस्यायुष्कर्म-
द्रव्यसहचारितायाम्, “ आउयसद्वययभवे ओघो ” । आ-
युस्सद्रव्यता-ओघजीवितं सामान्यजीवितमिदं च सकल-
संसारिणामविशेषेण सर्वदाभावीति । आ० म० १ अ० ।

आउयाय-अप्काय-पुं० । एकेन्द्रियसंसारसमापन्नजीववि-
शेषे, प्रज्ञा० १ पद । भ० । (एतस्य वक्रव्यता ‘ आउक्काय ’
शब्देऽस्मिन्नेव भागे गता)

आउर-आतुर-त्रि० । ईपदर्थे, आ-अत्-उरच् । वाच० ।
ग्लाने, (रांगिणि) स्था० १० डा० ३ उ० । वृ० । विविधदुः
खापट्टने, (रोगादिपीडिते) वृ० १ उ० २ प्रक० । उक्त० ।
बुभुक्षादिभि. पीडितं, स्था० १ श्रु० १ अ० । अस्वस्थमन-
सि, “ तत्थ तत्थ पुढो पास आतुरा परितावंति ” ‘ तत्थ-
तत्थे ’ त्यादि-तत्र तत्र तेषु तेषु कारणेषूपत्तेषु वध्य-
माणेषु शरीरचर्मशोणिनादिषु च पृथग्विभिन्नेषु प्रयोजनेषु
पश्येति शिष्यचोदना किं नत्पश्येति दर्शयति-मासभक्षणा-
दिगृह्णा आतुरा-अस्वस्थमनस परि-समन्तात्तापयन्ति-
पीडयन्ति । आचा० । किंकर्त्तव्यतामूढे, “ पासिय आतुरए
पाणे अप्पमत्तो परिव्वए ” (सूत्र १०६+) । ‘ पासिय ’ इ-
त्यादि, न हि भावजागरस्तेर्भावः जागरस्वापजनितै शा-
रीरमानसैर्दु खैरातुरान्-किंकर्त्तव्यतामूढान् दु खसागराव-
गाढान् प्राणान्-भेदापचारात् प्राणिनो दृष्ट्वा ह्वात्वा अप्रमत्तः
परिव्वजत्-उद्युक्त सन् संयमानुष्ठान विदध्यात् । आचा०
१ श्रु० ३ अ० १ उ० । आकुलतनौ, उक्त० २ अ० । कचि-
दपि स्वास्थ्यमलभमाने सत्याकुले, जी० ३ प्रति० १ अधि० ।
उत्सुकं, वृ० १ उ० ३ प्रक० । व्याकुले, स्था० १ श्रु० १
अ० । आउर लोयमायाए ’ (सूत्र-१८२+) । ‘ आउरं ’
इत्यादि, लोकं मातापितृपुत्रकलत्रादिकं तमातुरं स्नेहानु-
पङ्गतया वियोगात्कार्यावसादेन वा । यदि वा-जन्तुलोकं का-
मरोगातुरमादाय ज्ञानेन परिगृहीत्वा परिच्छिद्य । आचा०
१ श्रु० ६ अ० २ उ० । क्लिष्टे, ‘ केषाञ्चिद्विषयज्वराकुलमहो ”
केषाञ्चिज्जीवाना चित्तं-मन. विषया-इन्द्रियाभिलाषा एव
ज्वरस्तेन आतुर-क्लिलष्टं मनो यस्य । अष्ट० ३२ अष्ट० १ दु स्थ,
भ० १६ श० ४ उ० । प्रथमद्वितीयपरीपहाभ्या जिने, (लु-
त्तिपासापीडिते) चिकित्साक्रियाव्यपेते, मरणचिह्नान्युपल-
भ्याकुले च । न० । व्य० । पा० । “ आउराण य अप्पगह-
याण मच्छमसाह उवदिसह ” (सूत्र-२८x) आउराणं ति-
चिकित्सायामविषयभूतानाम् । विपा० १ श्रु० ७ अ० ।
(एतस्य बहुवक्रव्यता ‘ गिलाण ’ शब्दे तृतीयाभागे क-
रिष्यते) आतुरत्वे च । (लुत्तिपासाव्याधिभिरभिभूतत्वे)
“ संकिए सहसागारे, उभयाउरे आवतीसु य ” (१०० x)
भावप्रधानश्चायं निर्देशस्तनोऽयमर्थ । व्य० १ उ० । ‘ सभम-
भयाउरावह ’ ‘ आउर ’ त्ति—भावप्रधानत्वाच्चिर्देशस्यातुर-
पीडितत्वं लुत्तिपासाद्यै । जीत० । लुप्तभावप्रत्ययत्वा-
द्वा । स्था० ६ डा० ३ उ० । कार्याक्षमं, वाच० । अशक्नु-
वति, व्य० ४ उ० ।

आउरचित्र-आतुरचीर्ण-त्रि० । आतुर-चिकित्साया अवि-
प्रयभूतो रोगी तस्य मर्तुकामस्य पथ्यापथ्याविवेकेन दीय-

आउरचिन्न

माने मनोवाहारे, उक्तं न अ० । ('उरुम' शब्दे भावयिष्यते)
आउरपञ्चखाण-आतुरप्रत्याख्यान-न० । आतुर-क्रियातीता
ग्लानस्तस्य प्रत्याख्यानमातुरप्रत्याख्यानम् । चिकित्सकक्रि-
याव्यपनस्तस्य ग्लानस्तस्य प्रत्याख्याने, न० । आतुर-चिकित्सकक्रि-
याव्यपनस्तस्य प्रत्याख्यानं यत्राध्ययने विधिपूर्वकमुपवर्णते
तदातुरप्रत्याख्यानम् । उन्कालिकश्रुतविशेषे च । विधिश्चातु-
रप्रत्याख्यानदानविषये चूर्णिकृतैवमुपदर्शित- 'गिलाण
किरियातीय नाउ गीयत्या पञ्चखाणैति दिणे दिणे ववहासं
करेत्ता श्रंते य सञ्चद्वयद्याणाप भत्तचरणं जाणि (रे)
त्ता भत्ते वि (नि) चिरहस्स भवचरिमपञ्चखाणं कारवै-
ति " न० ४३ सूत्र । पा० ।

आउरपडिमेवणा-आतुरप्रतिसेवना-स्त्री० । प्रतिसेवनाविशेषे,
" दृप्-पमायऽणाभोगे, आउर आचईसु य" । आतुरे-ग्लाने
सति तत्प्रतिजागरणार्थमिति भावः, । अथवा-आत्मन एवा-
तुरत्वे सति लुप्तभावप्रत्ययत्वाद्यर्थ-जुष्टिपासाव्याधि-
मिगमिभूत सन् या करोति । उक्तं च-" पढमवीयदुवाहि-
ओ व ज सेव आउराप साइत्ति " । स्या० १० टा० ३ उ० ।
(विशेषतः व्याख्या 'पडिसेवणा' शब्दे पञ्चमभागे द्रष्टव्या)

आउरभेसजीय-आतुरभैपज्यीय-न० । अविर्कृतसम्भवि-
तुल्यं यादृच्छिन्न्याये, आचा०(यथा-आतुरभवनमैपज्योप-
कारश्चावुद्धिपूर्विकैव, नाऽऽतुरस्य बुद्धिरस्ति मह्यमैपज्यमु-
पकारिष्यति नापि भैपज्यस्यैतादृशी बुद्धिरस्ति आतुरयो-
पकारिष्यामीति, अथ नत्तथैव भवत्येव सर्वं जातिजराभरण-
टिकं लोके यादृच्छिकमिति यदृच्छावादिन) । आचा० १ श्रु०
१ अ० १ उ० ।

आउरसरण-आतुरशरण-न० । दोपातुरस्याश्रयदाने, दश०
३ अ० ।

आतुरस्मरण-न० । जुधायातुराणां पूर्वोपभुक्तस्मरणे, दश०
" आउरस्मरणणि य " ॥ ६ ॥ तथाऽऽतुरस्मरणानि च
जुधायातुराणां पूर्वोपभुक्तस्मरणानि च अनान्तरितानि । आ-
तुरशरणानि वा दापातुराश्रयदानानि । दश० ३ अ० । रोगादि-
पीडितस्य हा नात ! हा मात ! इत्यादिरूपं स्मरणं च । ' आ-
उरे सरणं निगिच्छियं च ते परिणयाय परिज्वप स भिस्वू "
' आउर सरणं ' ति-मुब्व्यस्ययादातुरस्य रोगादिपीडि-
तस्य शरणं-स्मरणं हा नात ! हा मात ! इत्यादिरूपम् । उक्तं
१५ अ० ।

आउल-आकुल-त्रि० । व्याप्तं, औ० । ज्ञा० । " क्लुमाऽऽउल
चित्त ' कल्पयन्ति आन्मानमिति कल्पया -कपायास्तैराकु-
लं-व्याप्तं यत्तथोच्यते । आव० २ अ० । जनाऽऽकीर्णं, वृ०
' उ० प्रचुरे म० १ श्रु० १ उ० । जुड्वे, " जत्यऽत्यमिण अ-
गाउले (१२x) " भिजुयंत्रवास्तमुमैति मयिता; तत्रैव का-
कायोन्सर्गादिना तिष्ठतीति । यत्रास्तमितस्तयाऽनाकुल-स
मुद्रवक्षत्रादिभिः पर्याप्तोपसर्गैरुच्यन् । सूत्र० १ श्रु० १
अ० । अभिभूतं, " नह निव्यकोहलाहाउलस्म " तीवाबु-
त्कटां च नौ क्रोयलोमो च ताभ्यामाकुलोऽभिभूतस्तस्य ।
आव० २ अ० । व्याकुले, (विह्वले) आ० म० १ अ० ।
व्यग्रं, आव० २ अ० । व्याप्तं, सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

सकीर्णं च । " किमिजालाउलसंसने " (सूत्र-६७) कृमि-
जालैराकुलै -व्याकुलैराकुल वा संकीर्णं यथा भवतीत्येव स-
सक्तं यत्तथा । ज्ञा० १ श्रु० २ अ० । " अट्टारसवजणा-
उले " (सूत्र-१०६x) च० प्र० २० पाहु० । राजगृहाङ्गणजनाकु-
लवद्राकुल । भावस्कन्धविशेषे च । अनु० ।

आउलतर-आकुलतर-त्रि० । अनिशयेनाकुले, तथा च पष्ट-
पृथिवीनरकापक्षया सप्तमपृथिवीनारकाणां वर्णनमुपक्रम्यो-
क्तम्-" शो आउलतरा चैव " (सूत्र-४७५x) ' आ-
उलतरा चैव ' त्ति-अनिकर्तव्यतया ये आकुला-नारक-
लोकास्तेपामनिशयेन योगादाकुलतरा- । भ० १३ श्रु० ४ उ० ।

आउलमण-आकुलमनस्-त्रि० । आकुलं-व्यग्रं मन-अन्त-
करणं यस्य स तथा । व्यग्रान्त करणे, " तपडियाराउलमण-
स्स " तत्प्रतीकारे-वेदनाप्रतीकारे चिकित्सायामाकुल-व्यग्रं
मनो यस्य स तथा । आव० ४ अ० ।

आउलमाउला-आकुलाऽऽकुला-स्त्री० । निद्राप्रमादाभिभूतस्य
मूलगुणानामुत्तरगुणाना वा या नानाविधोपरोधक्रिया तदा-
त्मिकायाम्, अथवा-आकुलं-नानाविधरूपं विवाहसंगमा-
दिषु दृष्टमाचरितं वा पुनरपि आकुलास्तादृशा बहवो दृष्टा
व्यापारास्तदात्मिकायां स्वान्तिकक्रियायाम्, आव० ।
मुत्तस्य दैवसिकमनिचारमधिकृत्योक्तम्-

आउलमाउलाए सोयणवत्तियाए इत्थीविप्परियासिए
दिट्ठिविप्परियासियाए मणविप्परियासियाए पाणभोयण-
विप्परियासियाए जो मे देवसिओ अइयासो कओ तस्स
मिच्छा मि दुक्कडं ॥ (सूत्र)

' आउलमाउलाए ' त्ति-आकुलाकुलया-स्त्र्यादिपरिभोय-
विवाहयुद्धादिसंस्पर्शननानाप्रकारया स्वप्नप्रत्ययया स्वप्न-
निमित्तया विराधनया योऽनिचारः । आव० ४ अ० ।
" आउलमाउलाए सोवणंतियाए निहप्पमायाभिभूतस्स
मूलगुणायं उत्तरगुणायं वा उवरोधकिरिया जा णाणावि-
धा सोवणंतिया सा आउलमाउला ॥ अहवा-आउलं-णाणा-
विह रूवं विवाहसंगमादिसु दिट्ठ आयरितं वा पुणो चि आ-
उला तारिसा बहवो वारा दिट्ठा एसा आउलमाउला ॥ केई-
पुण-आउलमाउलाए सोयणवत्तियाए पत्तं आलावगं पत्थ
जातो सेसाओ आउलमाउलाओ ॥ सोमणंतियाओ इत्थी
दिट्ठाओ निहापमादाभिभूतेण तस्स मिच्छा मि दुक्क-
डति पुव्वभणितं ॥ आ० चू० ४ अ० ।

आउलवाय-आकुलवाद्-पुं० । परस्परसंकीर्णवादे, आकुल-
वाद् इति । सदसत्त्वयोः परस्परसंकीर्णवादे, अने० १ अ-
धि० ।

आउलि-आतुलि-स्त्री० । पीतपुष्पके, (तडउडा) नामके वन-
स्पतिजानिविशेषे, " तडउडाकुसुमेइ वा " तडउडा-आउली ।
आ० म० १ अ० । आउलिविशेष इत्यर्थः । स्या० ४ टा० १ उ० ।
एतत्काष्ठनिष्पादिने दन्ते दोषा भवन्ति । आउलिसत्कदन्त-
काष्ठे केचिद्बहु दोषं वदन्ति तत्सत्यमसत्यं वा तथा बहुरीव-
वृत्तदन्तकाष्ठभ्य आउलिदन्तकाष्ठे जीवाः किमल्पा बहवस्तु-
ल्या वेति प्रज्ञापनाया प्रथमपदे गुच्छाधिकारे आउलिस-
त्कमूलकन्दस्कन्धत्वकृशाखाप्रवालेषु प्रत्येकमसंख्येयजीवा-

त्मकता प्रोक्ताऽस्ति तदनुसारेण वदरीववूलयोरपि पदस्वपि स्थानेष्वसख्याता जीवा संभाव्यन्ते, नतु न्यूनाधिकजीवा ॥ ४१ ॥ सेन० ।

आकुलि-पुं० । आ कुल इन् । व्याकुलत्वे, वाच० ।

आउलीकरण-आकुलीकरण-न० । प्रचुरीकरणे, भ० ।

जीवानां ससाराकुलीकरणकारणम् लघुत्वकारणमप्रतिपाद्योक्तम्—

कह णं भंते ! जीवा लह्युत्तं हव्वमागच्छंति ? गोयमा पाणाइवायवेरमणेणं० जाव मिच्छादंसणसल्लवेरमणेणं ए-वं खलु गोयमा ! जीवा लह्युत्तं हव्वमागच्छंति एवं सं-सारं आउलीकरेति । (सूत्र-७२X)

‘एवं आउली करेति’ ति-इहैवंशब्द पूर्वोक्ताभिलापस-सूचनार्थः, स चैवम्-“कह णं भंते ! जीवा संसार आउली-करेति ? गोयमा ! पाणाइवाएणमि” त्यादि, । एव उत्त-रभाषि, तत्र ‘आउलीकरेति’ ति-प्रचुरीकुर्वन्ति, कर्मभि-रित्यर्थः । भ० १ श० ६ उ० ।

आउलीभूय-आकुलीभूत-त्रि० । आ-कुल-ञ्वि । भूते क्त । स्वयं तथाभूते, वाच० । आ० म० १ अ० ।

आउवज्जिय-आयुर्वर्जित-त्रि० । आयुष्कर्मविरहिते, । पञ्चा० १६ विच० ।

आउविजा-आयुर्विद्या-स्त्री० । वैद्यके पापश्रुतविशेषे, आ व० ४ अ० ।

आउविवागदसा-आयुर्विपाकदशा-स्त्री० । प्रतिसमयभोग-त्वेनायातीत्यायु विपचन विपाक, आयुषोऽपरिहाणिरि-त्यर्थः । अनुभोगेन युक्तो विभागो दशा इत्युच्यते आयुर्वि-पाकस्य दशा आयुर्विपाकदशा । आयुर्विपाकविभागे, “ जं जम्मि काले आउय उक्कोसं दसधा विभत्तं दस आउवि-वागदसा भवन्ति ” ततो य दसाओ दसवरिसपमाणातो वरिससयाउसो भवन्ति । नि० चू० ११ उ० । (दशाभेदा-दिकम् ‘दसा’ शब्दे चतुर्थभागे वच्यते)

आउव्वेय-आयुर्वेद-पुं० । आयु -जीवित तद्विदन्ति-रक्षितु-मनुभवन्ति चोपक्रमरक्षणेन विदन्ति वा लभन्ते यथाकाल तेन तस्मात्तस्मिन्वचन्यायुर्वेद । चिकित्साशास्त्रे, स्था० ८ ठा० ३ उ० । वैद्यकशास्त्रे, विपा० १ श्रु० ७ अ० ।

तच्चाऽप्रविधम्—

अट्टविहे आउव्वेए पणत्ते, तं जहा-कुमारभिच्चे १, का-यतिगिच्छा २, सालाइयं ३, सल्लहत्ता ४, जंगोली ५, भूय-विजा ६, खारतंते ७, रसायणे ८ । (सूत्र-६११)

‘कुमारभिच्चे’ ति-कुमाराणां-वालकानां भृतौ-पोषणे सा-धु कुमारभृत्य तद्धि तन्त्र कुमारभरणक्षीरदोषसशोधनार्थं दुष्टशून्यनिमित्तानां व्याधीनामुपशमनार्थं चेति १ । काय-स्य ज्वरादिरोगग्रस्तस्य चिकित्साप्रतिपादकं तन्त्रं काय-चिकित्सातन्त्रं तद्धि मध्याह्नसमाश्रितानां ज्वरानीसाररक्त-शोषोन्मादप्रमेहकुष्ठादीनां शमनार्थमिति २ । शलाकाया कर्म शलाकस्य तत्प्रतिपादकं तन्त्रं शलाकस्य तद्धि ऊर्ध्वमनुग-

ताना रोगाणां श्रवणवदननयनघ्राणादिसमाश्रितानामुपशम-नार्थमिति ३ । शल्यस्य हत्या-हननम्-उद्धार शल्यहत्या तत्प्र-तिपादकं तन्त्रमपि शल्यहत्येत्युच्यते, तद्धि तृणकाष्ठपापाणां सुलोदलोष्ठास्थिनस्त्रप्रायोऽङ्गान्तर्गतशल्योद्धारार्थमिति ४ । ‘जागौली’ ति-विपविघाततन्त्रम्, अगदतन्त्रमित्यर्थः । तद्धि सर्पकीटलूनादप्रविपविनाशार्थं विविधविपसंप्रयोगोपशम-नार्थं चेति ५ । भूतादीनां निग्रहार्थं विद्यातन्त्रं भूतविद्या साहि देवाऽसुरगन्धर्वयक्षराक्षसपितृपिशाचनगग्रहाद्युप-सृष्टचेतसा शान्तिकर्मवलिकरणादिग्रहोपशमनार्थमिति ६ । चारतन्त्रमिति—चारणं चार शुक्रस्य तद्विषयं तन्त्रं यत् तत्तथा, इदं हि सुश्रुतादिषु वाजीकरणतन्त्रमुच्यते । स्था० ८ ठा० ३ उ० । तथा च विपाकश्रुते-धन्वन्नरिवर्णने-“ अट्टगाऽऽवेदपादप- त जहा-कुमारभिच्चे १, सा-लागे २, सल्लगहत्ते ३, कारयतिगिच्छा ४, जंगोले ५, भूय-वेदजे ६, रसायणे ७, वाजीकरणे ८ । (सूत्र-२८+) । विपा० १ श्रु० ७ अ० । अवाजिनो वाजीकरणेरेतोवृद्ध्या अश्वस्येव करणमित्यनयोः शब्दार्थं सम एवेति तत्तन्त्रं हि अलपत्नी-णविशुष्करेतसामाप्यायनप्रसादोपजनननिमित्तं प्रहर्षजनना-र्थमिति ७ । रस-अमृतरसस्तस्यायन-प्राप्ती रसायन तद्धि वयं स्थापनमायुर्मेधाकरणं रोगापहरणसमर्थं च तत्प्रतिपा-दकं शास्त्रं रसायनतन्त्रमिति । कृतरसायनश्च देववन्निरुपक-मायुर्भवति ८ । स्था० ८ ठा० ३ उ० ।

आउस (सस)-आक्रोश-पुं० । “मृतोऽसि त्वम्” इत्यादिभि-रसभयवचनरूपं शापैरभिशापे, “अप्येगइए आउसिहिति । (सूत्र-५५६+) आक्रोशान्दास्यति, भ० १५ श० । “भंते ! अहं णं पुरिस आउसेज्जा वा” (सूत्र-४०X) ‘आउसेज्जा व’ ति-आक्रोशयामि वा-मृतोऽसि त्वमित्यादिभिः शापैरभिशापामि । उपा० ७ अ० । दण्डमुष्ट्यादिभिर्हननव्यापारे च । सूत्र० ।

परतीर्थिकानुद्दिश्योक्तम्—

रागदोसाभिभूऽयप्पा, मिच्छत्तेण अभिद्दुता ।

आउससरणं जति, टंकणा इव पव्वयं ॥ १८ ॥

‘रायदोस्सा’ इत्यादि, रागश्च प्रीतिलक्षणो द्वेषश्च तद्विप-रीतलक्षणस्ताभ्यामभिभूत आत्मा येषां परतीर्थिकानां ते तथा मिथ्यात्वेन विपर्यस्तावबोधेनातत्त्वाध्यवसायरूपेणा-भिद्रुताव्याप्ता सद्यस्त्रिभिर्वादे कर्तुमसमर्था क्रोधानुगा आ-क्रोशान्-असभयवचनरूपास्तथा दण्डमुष्ट्यादिभिश्च हनन-व्यापारं यान्ति-आश्रयन्ते । अस्मिन्नेवार्थे प्रतिपाद्य दृष्टान्त-माह-यथा टङ्कणा-म्लेच्छविशेषा दुर्जया यदा परेण वलिना स्वानीकादिनाभिद्रूयन्ते तदा ते नानाविधैरप्यायुर्धर्मोद्धमसं-मर्था सन्त पर्वत शरणमाश्रयन्त्येवं तेऽपि कुतीर्थिका वा-दपराजिना क्रोधाद्युपहतदृष्टय आक्रोशादिकं शरणमाश्रय-न्ते । न च ते इदमाकलय्य प्रत्याक्रोष्टव्या, तद्यथा-“अक्रो-सहणणमारणधम्मम्भसाणं बालसुलभाणं । लाभं मच्चइ धी-रो, जहुत्तराणं अभावमि” ॥ १ ॥ सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० ।

आउसंत-आजुपमाण-त्रि० । प्राकृतत्वेन तिद्ध्यत्यय । प्री-तिप्रवणमनसि, स० १ सम० । “सुय मे आउसंतं” श्रवणविधिमर्त्याद्या गुरूनासेवमानेन । स्था० १ ठा० । उक्त० दशा० ।

आउसंत

आयुष्मत्-त्रि० । आयुरस्यास्तीति । दशा० १ अ० । दश० । जीवति, (प्राणधारणधर्मवति) स्या० १ अ० । चिरजीवि-
नि, उक्त० २ अ० । आयु-जीवितं तत्संयमप्रधानतया प्रश-
स्तं प्रभूतं वा विद्यते यस्यान्वावायुष्मात् । स्या० १ अ० ।
चिरप्रशस्तजीविते, म० १६ श० ६ उ० । चिरायु-(तीर्थायु)
आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । लक्षणगुणवति च शिष्याद्यौ,
स्या० १ अ० । सकलगुणाधारभूतत्वेनायुश्च प्रवानो गुण-
नानि नन्मिन्नव्यवच्छित्तिभावात् । दशा० १ अ० । दश० ।
एतच्च शिष्यामन्त्रेण पुत्रादेरामन्त्रेण च प्रयुज्यते । उक्त० २
अ० । दश० । दशा० । " अयमाउसो " (सूत्र-१०५५)
आयुष्मन्निति पुत्रादेरामन्त्रणम् । म० २ श० ५ उ० । दशा० ।
पगर्धप्रवृत्त्यादिना प्रशस्तमायुर्द्वारयति : न तु मुक्लिमवाप्या-
पि तीर्थनिकागादिदर्शनात्पुनरिहायानेनाभिमानादिभावतो
ऽप्रशस्तमिति । तीर्थकरे, पुं० । उक्त० २ अ० । दशा० । स्या० ।
यथोच्यते कैश्चित्- " ध्यानिना धर्मतीर्थस्य, कर्तारः परमं
पदम् । गन्वा गच्छन्ति भूयोऽपि, भवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥"
एवं ह्यनुमूलितरागादिदोषत्वात्तद्वचसोऽप्रमास्यमेव स्या-
न्निशेषोन्मूलनं हि रागादीनां कृत पुनरिहागमनसम्भवः ।
स्या० १ अ० । " सुयं मे आउसंतं भववयं स्वम-
खार्यं " (सूत्र-१५) । आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । स० ।
दश० । दशा० । विष्कुम्भावधिके कर्ताये योगे, पुं० ।
विष्कुम्भ प्रीतिरायुष्मान् । ल्यो० नि० । वाच० ।

आउमुह-आयुःशुभ-न० । तीर्थकरादिसम्बन्धितं शुभे आ-
युष्कर्मणि दश० १ अ० ।

आउमोय-अपशौच-न० । अद्भि शौचमपशौचम् । प्रज्ञा-
लनात्मके शौचभेदे, " जलशौचं तु पञ्चमम् " इति । स्या०
५ अ० ३ उ० ।

आउस्मिय-आवश्यक-न० । अवश्यं भाव मनोवा० । बुद्ध् ।
अवश्यंभावे, प्रज्ञा० ३६ पद । आ० म० ।

आउस्मियकरण-आवश्यककरण-न० । आवश्यक-आव-
श्यंभावेन करणमावश्यककरणम् केवलिसमुद्धातात्पूर्वं केव-
लिनामवश्यकत्वेन व्यापारविशेषे, तथाहि-समुद्धातकेऽपि
कुर्वन्ति केचिच्च न कुर्वन्ति इदञ्चावश्यककरणं सर्वेऽपि के-
वलिन कुर्वन्तीति (अत्र विशेषः ' आउस्मियकरण ' शब्देऽ-
न्मिदं भागे गतः ।) प्रज्ञा० ३६ पद । आ० म० । वाच० ।

आउह-आयुध-न० । आयुष्यतऽनेन । रा० । जी० । आयुध
करणे वप्रये क । वाच० । अज्ञेयऽज्ञे च । औ० । आ० । प्रहर-
णे विशेष० १२६६ गाथा । ' गह्वियाउहणप्रहरणाणां " (३१ सूत्र-)
गृहानान्यायुधानि मृदादीनि प्रहरणाय यैस्ते तथा तेषाम् ।
अथवा-आयुधान्यज्ञेप्याणि, प्रहरणानि तु ज्ञेप्याणीति वि-
शेषः । औ० । आ० । अस्त्रभावे, तस्य भेदा समानतस्त्रिधा-
प्रहरण-हस्तमुक्क-यन्त्रमुक्कभेदान् । तत्र हस्तस्थितैः प्रहिते
तानि प्रहरणानि यथा मृदादीनि, हस्तमुक्कानि चक्रादीनि,
यन्त्रमुक्कानि शरादीनि, तेषां सर्वेषां युद्धसाधनत्वादायुध-
त्वम् । वाच० ।

आउहवर-आयुधगृह-न० । प्रहरणशालायाम्, जं० ३ वक्ष० ।

आउहवरसाक्षा-आयुधगृहशाला-स्त्री० । प्रहरणगृहशाला-
याम्, जं० ३ वक्ष० ।

आउहवरिय-आयुधगृहिक-पुं० । आयुधाध्यक्षे, । " तप रं
से आउहवरिय " (सूत्र-४३५) तत -चक्ररत्नोत्पत्तेरनन्तरं
स-आयुधगृहिको यो भरतेन राज्ञाऽऽयुधाध्यक्ष कृतोऽ-
स्तीति गम्यम् । जं० ३ वक्ष० ।

आउहागार-आयुधागार-न० । पृष्ठी ६ त० । प्रहरणशालायाम्,
औ० । आ० । (प्रहरणकोशे), स्या० ६ अ० ३ उ० । तत्र
राज्ञां प्रहरणस्थापनार्थं गृहम् । वाच० ।

आउहि (न्)-आयुधिन्-त्रि० । आयुधं प्रहरणमस्त्यस्य ।
शस्त्रधारके, वाच० । विशेष० १२६६ गाथा ।

आऊसिय-आयुषित-त्रि० । आ-यू-प-कृ । वाच० । प्रविष्टे,
' आऊसियवयस्यमंडदेसं " (सूत्र-६६५) ' आऊसियं' ति-
प्रविष्टौ वदने गरुडदेशौ-कपोलभागौ यस्य तत्तथा । सं-
कुचिते, आ० १ श्रु० २ अ० । " आऊसियअक्षचर्मओट्ट-
गंडदेसं " ' आऊसिय ' ति-संकुचितं यदक्षचर्मं जलाप-
कर्षणकोशस्तद्वत् ' उट्ट ' ति-अपकृष्टौ-अपकर्षवतौ संकु-
टितौ गरुडदेशौ यस्य स तथा तम् । आ० १ श्रु० २ अ० ।

आयुषित-त्रि० । संकुटिते, " आऊसियअक्षचर्मओट्ट-
गंडदेसं ' अन्ये त्वाहु-आयुषितानि-संकुटितानि अक्षाणि-
इन्द्रियाणि चर्मं ओष्टौ च गरुडदेशौ च यस्य स तथा तम् ।
आ० १ श्रु० २ अ० ।

गाहा—

रक्ताभूसणहेउं, भक्खणहेउं च मट्टियागहणं ।
दीहाहिभक्खण्डए, इमाए जतणाए णायत्वं ॥ १७० ॥
दीहादिणा खण्ड मंतणाभिमेंनिऊण कडगवंधेण रक्खा क-
ज्जति, मट्टियं वा मुहे धे दंडंको आऊसिज्जति-आलिप्पति
वा । नि० चू० १ उ० ।

आए (दे) ज-आदेय-त्रि० । आ-दा-यत् । आकाङ्क्षार्थ-
ये, जं० २ वक्ष० । उपादेये जी० ३ प्रति० ४ अधि० । प्राज्ञे सू-
त्र० १ श्रु० १४ अ० । " आपज्जलढहसुविमत्तजायसोयसो-
मत्तसुइलंगमराई " । आदेया-दर्शनपथप्राप्ता सती उपादेया-
सुमगा । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । आदेया-दर्शनपथमुप-
गता सती पुन पुनराकाङ्क्षणीया । जं० २ वक्ष० ।

आए (दे) उज्वक-आदेयवाक्य-पुं० । आहवाक्ये, सूत्र०
से सुद्धसुत्ते उवहाणवं च ।

धम्मं च जे विंदति तत्थ तत्थ ।
आदेज्जवक्के कुमले वियत्ते,
स अरिहह मासिउं तं समाहिं ॥ २७ ॥

स-सम्यग्दर्शनस्यालूपको यथावस्थितागमस्य प्रलेनाऽनु-
विचिन्त्य भाषक शुद्धमवदानं यथावस्थितवस्तुप्ररूपणतो
ऽध्ययनतश्च सूत्र-प्रवचनं यस्यासौ शुद्धसूत्रः । तथाप-
धानं-तपश्चरणं यद्यस्य सूत्रस्याभिहितमागमे तद्विद्यते य-
स्यान्वायुधानवान्, तथा धर्मं श्रुतचारित्रार्थं य सम्यक्
वेत्ति चिदन्ते वा सम्यक् लभते तत्र तत्रेति य आह्वावाहोऽ-

र्थ स आक्षयैव प्रतिपत्तव्यो हेतुतस्तु सम्यग्हेतुना । यदि वा-स्वसमयसिद्धोऽर्थ स्वसमये व्यवस्थापनीय पर(समय) सिद्धश्च परस्मिन् । अथवा-उत्सर्गापवादयोर्व्यवस्थितोऽर्थस्ताभ्यामेव यथास्वं प्रतिपादयितव्य एतद्गुणसंपन्नश्चा-देयवाक्यो-ग्राह्यवाक्यो भवति । सूत्र० १ श्रु० १५ अ० ।

आए (दे) जणाम-आदेयनाम-न० । नामकर्मभेदे, प्रव० २१६ द्वार । तच्च-“आएजा सव्वल्लोयगिज्झवओ” (५० +) आदेयादादेयनामोदयेन सर्वलोकान-समस्तजनेन ग्राह्यमाद्यं वचो-वचन यस्य स तथा । कर्म० १ कर्म० १ यथा यदुदयवशात् यच्चप्रते भाषते वा तत्सर्वं लोकं प्रमाणीकरोति दर्शनसम-नन्तरमेव च जनोऽभ्युत्थानादि समाचरति तदादेयनाम । प० सं० ३ द्वार । धा० । कर्म० ।

आए (दे) ज्वयण-आदेयवचन-त्रि० । ग्राह्यवचने, दशा० ४ अ० । उक्त० ।

आए (दे) ज्वयणया-आदेयवचनता-स्त्री० । सकलजन-ग्राह्यवाक्यतारूपे वचनसम्पदभेदे, दशा० ४ अ० । स्था० ।

आए (दे) स-आदेश-पुं० । आ-दिश । भावे घञ् । उपदेश, आक्षायाम्, वाच० । आदिश्यते-आक्षायते सभ्रमेण परि-जनो यस्मिन्नागते तदातिथेयाय । तदासनदानादिव्यापारे, स आ देश । सूत्र० २ श्रु० १ अ० । आचा० । उक्त० । आ-दिशतीत्यादेश । आयासकरे, व्य० ६ उ० । अभ्यर्हिते, उक्त० ६ अ० । नायकादीं प्राधूर्यके, उक्त० ६ अ० । “आए सो पाहुणं” । आदेश करोतीत्यादेश । नि० चू० १ उ० । ध० । आचा० । आ० म० । “सागारियस्स आएसे” (सूत्र-१-२-३-४-+) ” सागारिकपिण्डस्य प्रतिपादक यत् आदि मं सूत्रं तस्य संबन्ध, अनेन संबन्धेनायातस्यास्य व्याख्या-सागारिको नाम-शय्यातरस्तस्याऽऽदेश आयासकर आदेश । यदि वा-आदेशित-आदेश । अथवा-आदेशत इति शब्द-संस्कारस्तस्य व्युत्पत्तिमग्रे वक्ष्याम । स च नायको मित्र प्रभु परतीर्थको वा द्रष्टव्य । व्य० ६ उ० ।

आदेशमनापृच्छथ तिरात्रात्परं यत् प्रायश्चित्तं संवासव-कृत्यता—

जे भिक्खू वहियावासियं आएसं परं तिरायाउ अवका-लेत्ता संवसावेइ संवसावंत वा साइजइ ॥ १४ ॥

आगतो आदेश करोतीति आएस, प्राधूर्यकमित्यर्थः । सो य अरण्यगच्छवासी वहियावासी-भरणति । तमागत परतो तिरायतो परतो 'तिरहदिणाण' ति-अविफालियविष्फलणा णाम-वियडणा किं णिमिन्न आगता अणवज्जतो वा भवंत । कतो आगय, कहिं वा वच्चह, एव अविफालेतस्स चउत्थ-दिणे चउगुरु भवति, आणादिणो य दोसा ।

गाहा—

वहियासगच्छवासी, आदेमं आगयं तु जो मंनं ।

तिरहदिवसाण परतो, ण पुच्छती संवसाणादी ॥ १५ ॥ गतार्था । गता आरतो अविफालेतस्स दोसा ।

गाहा—

पढमदिण वितिणं ततिण, लहुगुरुलहुगा य सुत्त तेण परं । सविग्गमणुसितरे, व होंतदपुडे इमे दोसा ॥ १५ ॥

पढमदिणे अविफालेतस्स माम्लहुं । वितियदिणे मासगुरु । ततियदिणे चउलहुं । 'तेण परं' ति-चउत्थदिणे सुत्तणिवातो, चउगुरुमित्यर्थः । संविग्गो उज्जमंतो मणुण्णा संभवति तो पासत्थदिणो वा पप जइ अपुच्छिते सवासति तो ता इमे दोसा भवंति ।

गाहा—

उवचरगअहिमरे वा, छेवतितो तेण मेधुणऽट्ठी वा ।

रायादवकारी वा, पउत्त अत्ता व तेणो वा ॥ १५६ ॥

कत्ताइ सो तेण वेसगाहणेण उवचरो-भडितो गच्छति, अ-हिमरो-याद गच्छति छेवति-असंविग्गो हि तो भरणति सं-पक्ख परिक्खातेणितुमागतो तेणो वा गच्छति, मेधुण सेवे-तुमागतो मेधुणट्ठी वा गच्छति, रणो वा अवकारं काउमा-गतो, रणो वा अवकारकारणाए गच्छति, वा विकप्पे आ-यरियस्स वा उदाइमारकवत् । भावे 'तेणो सिद्धं ताव हर-णट्ठताए केणति पउत्ता आगतो, अप्पणा वा, गोविद्वार्त्त-कवत् । एवमादिदोसा भवति अपुडे पुच्छितो वा इमं भणे ।

गाहा—

उवसंपयावराहे, कजे कारणिणं अट्टजाते वा ।

वहिताउ गच्छवामि-स्माऽऽदीवण एवमादीहिं ॥ १६० ॥

कजे भत्तपरिष्सा, गिलाण राया य धम्मकहि वादी ।

छम्मासा उक्कोमा, तेसिं तु वइक्के गुरुगा ॥ १६१ ॥

तुभं चेव उवसंपजाणियव्वा आगतो, अवराहाऽऽलोयण वा दायणं वा दाहामि ति आगतो, कुलगणसंघकज्जेण वा आ गतो, असिवादीहिं वा कारणेहिं आगतां, अट्टजायणिमित्तं वा आगतो हंसो वहिया गच्छवासी विफालितो एवमादी-कारणे दीविज्जा आयरिओवि विष्फालितो, एवमाइकारेण सुह जाणति कारणे तिरहदिणाणं परतो न विष्फाले आ-लोयणं वा न पडिच्छे, कुलगणसंघकज्जेण आयरिओ वा वडो न विष्फालेति, भत्तपरिभत्ती अणसणोवचिट्ठे तत्थ वा वाउलो, गिलाणकज्जेण वा वडो दिणं वा सव्व, रओ ध-म्ममाइक्खति, परवादिणा वा सद्धि वादं करति, एवमादि-कारणेहिं तिरहदिणाणं परतो अविफालनां विशुद्धो, उक्का-सेण जाव छम्मासा । छम्मासातिकमपढमदिणे अविफाले-तस्स च गुरुगा ।

गाहा—

असेण पडिच्छावे, तस्साऽऽसति संतं पडिच्छते रत्तिं ।

उत्तरवीमंसासुं, खिणो व णिसिं पि ण पडिच्छो ॥ १६२ ॥

तिरातिकमे असेण वि आलोयणं पडिच्छावे'ति-अस्सस्स वा आलायणारहियस्साऽऽसति सयमेव रातो' पडिच्छति अह एसो वि परवादुत्तरवीमसाए वा वडो दिवा वादकारेण खिणो वीमसता एतां वि ण पडिच्छति एवं छम्मासा पत्ता छम्मासं तं वि अणे पडिच्छावति एसेव भावत्यर्थः ।

गाहा—

दोहिं तिहिं व दिणेहिं, जातिअच्छति तो न होति पच्छित्तं ।

तेण परमणुसवणा, कुलाइं रणो व दीवेति ॥ १६३ ॥

छरह मासाण परतो दोहिं तिहिं कज्जे ण समप्पति तो कुलगणसंघस्स रणो वा णिवेदेनि जेहिं वा वडो भवि-स्सामि वेण णाणुमित्तं कारणेण विष्फालेज्जा ।

गाहा—

वित्तिपदमण्यज्भे, अंतगणादागयं ण विफाले ।

अप्यज्भं च गिलाणं, अच्छित्तुकामं च वचंतं ॥ १६४ ॥

अणवज्भो ण विफालेति, ण विफालिज्जति वा, अवज्भो गिलाणं पुच्छिज्जति गिलाणं वा वडो वा सो वा आदेशो । गिलाणा ण पुच्छिज्जति गिलाणं वा वडो वा आएसो न पुच्छिज्जति । अहवा-तेण अपुच्छिपणं च व कहियं, जहा-तुज्भं सगास अच्छित्तुकामो आगतो, अहवा-अपुच्छिपणं च व कहिय इहाहं वसितुं इमिणो कारणेण गच्छामि च व, एवं अ-विफालेनो सुडो ।

सूत्रम्—

जे भिक्खु माहिगरणं अविउसवियं पाहुणं अकड-
पायच्छित्तं परं तिरायाओ विफालियं अविफालियं सं-
भुंजइ संभुंजंतं वा साइजइ ॥ १५ ॥

‘जति’ णिहेमे, भिक्खु-पुव्वावणितो, ‘सह’-अधिकरणे, क-
पायभावशुभभावाधिकरणसहितेत्यर्थः । विविधं विविधेहि
वा पगारेहि उसवियं-उवसाभियं किं तं पाहुणं; कलहमित्य-
र्थ । ण वि ओसवियं अविओसवियं पाहुणं तमि पाहुणकरणे
अं पच्छित्तं भंड जेण सो कडपच्छित्तो अ, मा, नो, ना, प्रति-
पेधे, । तच्छित्तं प्रायश्चित्तमकृतप्रायश्चित्तं-जा तं संभुजण-
संभोपणं संभुंजति । पगमंडलीप संभुंजति त्ति वुत्तं भवति ।
अहवा-दाणगहेण संभोपणं भुंजति, तस्स चउगुत्ता, आ-
णादिणो य दोसा । नि० चू० १० उ० । आद्यापने, वृ० १ उ०
३ प्रक० । स्या० । आद्यायाम्, ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० । आदे-
शिते, आदिश्यते-सन्कारपुरस्सरमाकार्यत इत्यादेश इति
व्युत्पत्तेः । व्य० ६ उ० । आदेशनमादेश । उपचारे, (व्य-
हार) । स्या० ४ दा० २ उ० । विशेषे । आ० म० । उपचारेऽ
थे, (आदेशवक्रव्यता ‘आएससव्य’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे
वच्यते) उद्गमदोषविशेषस्यौद्देशिकस्य तृतीये भेदे च । स
च निर्ग्रन्थशाक्यनापसौरिकाजीविकानां श्रमणानां कृते
चादेशाख्यमिति । आदिश्यते-ज्ञाप्यते इत्यादेश । (कर्मकरा-
दिके) य कस्यांचित् क्रियायां नियोज्यते कर्मकरादि ।
आचा० २ श्रु० २ चू० ६ अ० । प्रकारे, नि० चू० १ उ० ।
“ गहियाऽगहियमि आदेसे ” (२२ x) श्रुतीताश्रुती-
विषय आदेश-प्रकारश्चतुर्भङ्गात्मक । व्य० २ उ० ।

द्व्यओ १, खेत्तओ २, कालओ ३, भावओ ४ । द्व्य-
ओ ण आभिणिवोहियनाणी आप्पेणं सव्वदव्वाइं ज्ञा-
णइ, पासइ । खेत्तओ णं आभिणिवोहियनाणी आप्पेणं
मव्वसेत्तं जाणइ, पासइ । एवं कालओ, भावओ वि ।
(सूत्र-३२१ +)

आदेश-प्रकार. सामान्यविशेषरूपस्तत्रादेशेनोद्यतो द्रव्य-
मात्रतया ननु तद्वत्सर्वविशेषाण्येति भाव । अथवा-हे-
शेन श्रुतपरिकर्मनतया सर्वद्रव्याणि-धर्मास्तिकायादीनि
जानानि अत्रायधारणापेक्षयाऽत्रयुध्यत; मानस्यावायधार-
णान्तर्यात् । भ० २ श० २ उ० । आदेश-प्रकार । स च
द्विधा-सामान्यरूपो, विशेषरूपश्चेति । न० ।

कोऽयमादेश इत्याह—

आएसो त्ति पगारो , ओहादेसेण सव्वदव्वाइं ।
धम्मत्थि आइयाइं, जाणइ, न उ सव्वभेदेणं ॥४०३॥

इह आदेशो नाम-ज्ञानव्यवस्तुप्रकार, स च द्विविधः-सा-
मान्यप्रकारो, विशेषप्रकारश्च । तत्रौघादेशेन-सामान्यप्रका-
रेण, द्रव्यसामान्येत्यर्थ, सर्वद्रव्याणि-धर्मास्तिकायादीनि
जानानि असंख्येयप्रदेशात्मको लोकव्यापकोऽमूर्त्त. प्राणि-
ना पुद्गलाना च गत्युपग्रहं हेतुर्धर्मास्तिकाय इत्यादिरूपेण
क्रियत्पर्यायविशिष्टानि पडपि द्रव्याणि सामान्येन मतिज्ञा-
नी जानातीत्यर्थ. । विशेषे । “ अन्नो वि य आएसो ” अन्या-
वाऽऽदेश प्रकार. । वृ० ३ उ० । आदिश्यत इत्यादेशः-आ-
चार्यपारम्पर्यश्रुत्याऽऽयातो वृद्धवाद्योऽयमेतिहमाचक्षते, स
आदेश । वृद्धवादाऽऽयाने दृष्टान्ते, आचा० १ श्रु० २
अ० १ उ० । आदिश्यत इत्यादेश. निर्देशे, नि० चू० १ उ० ।
आदिश्यत इत्यादेश. । व्यापारनियोजने, आचा० २ श्रु० १
चू० १ अ० १ उ० । प्रतिपादने, “ ध्रुवमादिसंति ” धृतम्-
मात्रम् आदिशन्ति-प्रतिपादयन्ति । सूत्र० १ श्रु० १ अ० । प्र-
तिवचने, विशेषे । मते, “ मोत्तूणादसतिग ” मुक्त्वा परि-
हृत्यादेशत्रिके-मतत्रिकम् । पि० । विकल्पे, “ आदेशा-
इमे हीति ” आदेशा-विकल्पा । नि० चू० १ उ० । आदिति-
मर्याद्या विशेषरूपानतिक्रमात्मिकया आदिश्यते-कथ्यत
इत्यादेश. । विशेषे, उक्त० ।

..... आएसो च वऽणाएसो ॥ ४७ ॥

आदिद्वो आएसं-मि वहुविहे सरिसणाखचरणगते ।

सामित्तपव्वयाइं-मि च व किंचित्तओ वोच्छं ॥ ४७ ॥

आदिति-मर्याद्या विशेषरूपानतिक्रमात्मिकया आदिश्यते-
कथ्यत इति आदेशो-विशेषस्तस्मिन् तदन्यस्त्वनादेश सा-
मान्यं पूर्वत्र चैवशब्दयोः समुच्चयावधारणार्थयोर्मिन्नक्रम-
त्वात्तस्मिन्चैव तत्र क्षेत्रविषयोऽनादेशे यथा जम्बूद्वीपजोऽ-
यम् आदेशे तु-यथा भारतोऽयं, कालविषयोऽनादेशे यथा-
द्वैप्यमिकोऽयम् आदेशे दु-वासान्तकोऽयं, भावविषयोऽना-
देशे भाववानयम्, आदेशे त्वौदयिकादिभाववानिति । सामा-
न्यावगमपूर्वकत्वाद्दिशेषावगमस्यैव नुदाह्रियते । निर्ग्रन्थे तु
विपर्ययाभिधानं जम्बूद्वीप इति सामान्यमपि लोकोपेक्षया
विशेषो भरतमिति, विशेषोऽपि मगधाद्यपेक्षया सामान्यमि-
त्यादिरूपेण सर्वत्र सामान्यविशेषयोरनियतत्वस्थापनार्थम् ।
उक्त० १ अ० ।

आएसो पुण दुविहो , अप्पियववहारणप्पितो च व ।

एकेको पुण तिविहो , अप्प्याण परे तदुभए य ॥४८॥

आदेशोऽर्थाभेदिरूप पुन.शब्दा विशेषेण, द्विविधो-द्वि-
भेद, कथमित्याह-‘अप्यिअववहारणप्पिओ च व’ त्ति-व्य-
वहारणशब्दोऽत्र इमरुक्रमणिन्यायेनाभयत्र संवद्वद्यते, ततश्चा-
र्पितो व्यवहारो यस्मिन्सोऽयमर्पितव्यवहारः, मयूरव्यसका-
दित्वात्समास अनर्पितव्यवहारस्तु तद्विपर्ययस्तत्रार्पितो
नाम क्षायादिर्भाव स्वाधारे-भाववति ज्ञातोऽयमित्यादि-
रूपेण ज्ञानमस्येत्यादिरूपेण वा वचनव्यापारेण वक्तृत्रा
स्यापि, अनर्पितस्तु वस्तुतः साधारत्वेऽपि निराधा-
रप्ररूपणार्थं विवक्षितो यथा-सर्वभावप्रधान. क्षायिको भा-

चोऽनयोरपि भेदानाह-एकैक इति अर्पितव्यवहार, अनर्पित-
व्यवहारश्च । पुनरुक्तिविधेः, कथमित्याह-‘अत्ताण’ त्ति-आक-
र्षत्वादात्मनि परस्मिन् तयोरतात्मपरयोरुभय तदुभय तस्मिन्
विषयसप्तम्यश्चैता, ततो विषयत्रैविध्यनानयास्त्रैविध्यम् ।
उत्त० १ अ० । (आदेशोऽनादेशयोर्विद्वद्भव्यता 'सजोग' शब्दे
सप्तमभागे कारिष्यते) व्यपदेशे, आचा० ।

एत्रोवम आएसो, वाए ऽसंतेऽवि रूवंमि ॥ १६७ ॥

एतदुपमानो वायावपि भवति आदेशो-व्यपदेशः । आचा०
१ श्रु० १ अ० ७ उ० ।

केसिंचिय आएसो, दंसस्, णाणेहिं वट्टए तित्थं(५५+)

केषांचिद्-दुर्विदग्धवुद्धीनां ज्ञानलवाधमातत्रेतसां-कदाग्रह-
अस्तमनसाम् आदेशो-व्यपदेश गुरणेति यावत् दर्शनज्ञाना-
भ्यां वर्त्तते । दर्श० ४ तत्त्व । श्रुतपरिकर्मितायाम्, भ० ८
श० २ उ० । श्रुतपरिकर्मणायाम्, भ० ८ श० २ उ० । सूत्रे
च । “ आदेशो ए उवघज्जतीति अणवद्धो होति ” भवति
आदेशः ; सूत्रादित्यर्थः । नि० चू० १ उ० ।

तत्थ दन्वओ णं आभिणिवोहियणाणी आएसेणं स-
व्वाइं दन्वाइं जाणइ, न पासइ । (सूत्र-३६ +)

अथवा-आदेश इति-सूत्रादेशस्तस्मात्सूत्रादेशात्सर्वद्रव्या-
णि घर्मास्तिकायादीनि जानाति, नतु साक्षात्सर्वाणि प-
श्यति । न० ।

आएसो त्ति व सुत्तं, सुओवलद्वेसु तस्स महनाणं ।

पसरइ तन्भावणया, विणा सुत्ताणुसारेणं ॥ ४०५ ॥

अथवा-आदेशः सूत्रमुच्यते, तेन सूत्रादेशेन सूत्रोपल-
ब्धेष्वर्थेषु तस्य मतिज्ञानिनः सर्वद्रव्यादिविषयं मतिज्ञान
प्रसरति । विशेष० ।

अक्रोपाङ्गादिसूत्रेष्वबद्धा ये भावाः-पदार्था ज्ञानिभिः प्र-
काशिताश्च ते कस्य तीर्थकरस्य समये कियन्त आदेशा
उच्यन्ते-

एवं बद्धमवद्धं, आएसणं हवंति पंच सया ।

जह एगा मरुदेवा, अचंतं थावरा सिद्धा ॥ १०२३ ॥

एवम्-अनन्तरोक्तप्रकारं सर्वै(वद्धं)लोकोत्तरं श्रुतम् । लौकि-
कं त्वागण्यकादि द्रष्टव्यम् । अवद्धं पुनरादेशानां भवन्ति पञ्च
शतानि, किंभूतानीत्यत आह-यथैका-तस्मिन् समये अद्वि-
तीया मरुदेवी-अमृषभजननी अत्यन्तस्थावरा-अनादिवनस्प-
तिराशेरुद्धस्य सिद्धा-निष्ठिनार्था संजाता । उपलक्षणमेतत्
अन्येषामपि स्वयंभूरमणजलधिमत्स्यपञ्चपत्राणां वलयव्य-
तिरिक्तसकलसंस्थानसंभवादीनामिति, लौकिकमप्यनिवद्धं
वेदितव्यम् । अङ्किकाप्रत्यङ्किकादिकरणं ग्रन्थाऽनिवद्धत्वात् ।
अत्र वृद्धसंप्रदायः-

“आरुहण पवयणे पंच आएससयाणि जाणि अणिवद्धाणि,
तथेणं मरुदेवा णवि अणे ए उवगे पाढो अत्थि, जहा-अचंतं
थावरा होइऊण सिद्धत्ति, विइय सयभुरमणे समुहे मच्छा-
णं पउमपत्ताण य सव्वसंठाणाणि अत्थि वलयसठाण मोत्तुं,
तइयं विणहुस्स सातिरेगजो णसयसहस्सविउव्वणं, चउत्थं

करडओकुडडा दोसट्टियरुवज्जाया, कुणालाणयगीए नि-
द्धमणमूले वसही, वरिसासु देवयाणुकंपणं, नागेरहिं नि-
च्छुहण, करडेण रूसिएण वुत्तं-‘ वरिस देव ! कुणालाए, '
उक्कुडडेण भणियं-‘ दस दिवसाणि पंच य ’ पुणरवि क-
रडेण भणियं-‘ मुट्टिमेत्ताहिं धाराहिं ’ उक्कुडडेण भणियं-
‘ जहा रत्ति तहा दिवं ’ एवं वोत्तूणमवक्कंता, कुणालाएवि
पणणरसदिवसअणुयद्धवरिसणेणं सजाणवया (सा) जलेण
उक्कता तओ ते तइयवरिसे साएण णयरे दोऽवि कालं का-
ऊण अहे सत्तमाए पुढवीए काले खरगे वावीसमागरोवम-
ट्टिईआ येरइया संवुत्ता । कुणालाणयरीविणासकालाओतेर-
समे वरिसे महावीरस्स केवलणाणसमुप्पत्ती । एयं अनिवद्धं,
एवमाइ पंचाऽऽएससयाणि अबद्धाणि । एवं लोइयं अबद्धकरणं
वत्तीसं अइयाओ वत्तीसं पञ्चाइयाओ सोलस करणाणि,
लोगप्पवाहे पंचट्टाणाणि, तंजहा-आलीढं, पच्वालीढं, वइसाहं
मंडल, समपयं । तत्थालीढ दाहियं पाय अग्गओहुत्तं काडे
घामपायं पच्छओहुत्त ओसारइ, अंतरं दोइहवि पायायं
पंचपाया, एवं चंच विवरीयं पच्वालीढ, वइसाहं पण्हीओ
अभिंतराहुत्तीओ समसेदीए करइ, अग्गिमयलो वहिरा-
हुत्तो, मडलं दोवि पाए दाहियवाभहुत्ता ओसारत्ता ऊरु-
णोवि आउटावेइ जहा मंडलं भवइ, अंतरं चत्तारि पया,
समपायं दोवि पाए सम निरंतरं ठंवर, एयाणि पंचट्टाणाणि,
लोगप्पवाए (हे) सयणकरणं छट्ट ठाणं, इत्यलं विस्तरेण ।
आव० १ अ० । (सूत्रस्यादेशत्वे बहुवक्त्रव्यता ‘आभिणिवो-
हियणाणं’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते)

एण्य-त्रि० । आगमिष्यति, सूत्र० । “आएस वि भवंति
सुव्वया ” (२०५) । आगमिष्यांश्च ये भविष्यन्ति । सूत्र० १
श्रु० २ अ० ३ उ० ।

आणेश-पुं० । आविशतीत्यावेशः यस्मिन् स्थाने प्रविष्टे
सागारिकस्याऽऽयासो जन्यते स आवेशः । ज्ञातिके, स्वजने,
सुहृदि, प्रभौ, परतीर्थिके च । व्य० ।

भाष्यरुदादेशशब्दव्याख्यानमाह-

आयासकरो आए-सितो उ आविसणं व आविसइ ।

सो नायगो सुही वा, पभू व परतित्थितो वाऽवि ॥ २ ॥

आयासकर आदेश आदिशनीत्यादेश इति व्युत्पत्तेः, आ-
दिशिनो वा आदेशः । आदेश्यते सत्कारपुरस्सरमाकार्यत
इत्यदेशव्युत्पत्तेः । अथवा-आवेश इति संस्कारस्त्र व्युत्प-
त्तिमाह-आवेशन वाशब्द शब्दसंस्कारापेक्षया विकल्पने,
आविशतीत्यावेश आवेशनं नाम यस्मिन् स्थाने प्रविष्टेन
सागारिकस्याऽऽयासो जन्यते, स आवेशः, आवेशो वा नाम
ज्ञातिकः-स्वजन सुहृदा-मित्रं प्रभुर्वा-नायकः परतीर्थिको
वाऽपि । व्य० ६ उ० । आ-विश-घञ् । अहङ्कारभेदे, संरम्भे,
अभिनिवेशे, आसहे, अनुपवेशे, यथा भूताऽऽवेशः । ग्रह-
भये, भूताद्यावेशरोगे च । वाच० ।

आएसकारिन्-आदेशकारिन्-पुं० । आक्षाकारिणि, कौटुम्बि-
कादौ, “ कोहवियपुरिसे सहावैत्ति ” (सूत्र-१०५) कौटु-
म्बिकपुरुपान्-आदेशकारिणः । ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।

आएसग (य)-

आएसग (य)-आदेशक-त्रि० आदिशति । आ-दिश् घा०-
खुल् । आदेशकारके, आह्लाकारके, वाच० । आदिश्यते-
यस्मिन्नागतं संभ्रमेण परिजनस्तदासनदनादिव्यापारं स
आदेशक । प्राधूर्णके, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

आएसग-आदेशाग्र-न० । आदिश्यते इत्यादेशो-व्यापार-
नियोजना । अग्रशब्दोऽत्र परिमाणवाची, तत्र च यत्र परि-
मितानामादेशो, दीयते तदादेशाग्रम् । (आचा०) । आदि-
श्यते इत्यादेशो निर्देश इत्यर्थं आदेशनाग्रं आदेशाग्रम् ।
नि० चू० १ उ० । परिमितानामादेशे, तद्यथा-त्रिभिः पुरुषैः
कर्म कारयन्ति तान्वा भोजयति । आचा० २ श्रु० १
चू० १ अ० १ उ० ।

गाहा—

आदेसगं पंचगु-लादि जं पच्छिमं तु आदिसति ।

पुरिसाण व जोयंते, भोयणकम्मादिकजेसु ॥ ५३ ॥

आदिश्यते इति आदेशो, निर्देश इत्यर्थं । तेण आदेसेण अगं
आदेशगं, नत्थुदाहरणं पंचगुलादि, पचरहं अंगुलीद्वाराण
कम्मट्टिणाण जदि पच्छिमं आदिसति तं आदेसगं भवति
आदेसकारणं इमं भोयणकाले जहा सत्तद्वाणे बहुआण क-
म्मट्टिणाण इमं बहुयं भोजयसु त्ति (आदिसति) एव कम्मा-
इकजेसु वि नेयं । गयं आदेसगं । नि० चू० १ उ० ।

आवेशन-न० । आ-विश आचारे ल्युट् । वाच० । लोह-
कारादिशालायाम् । आचा० २ श्रु० १ चू० २ अ० २ उ० ।
तानि चायस्कारकुम्भकारादिस्थानानि येषु लोका आविश-
न्ति । औ० । शिल्पशालायाम्, तत्र हि मनोऽभिनिवेशेन
च कार्यकरणत्तस्यास्तथात्वम् । भूतावेशादिरागे, को-
पादौ, वाच० ।

आएसपर-आदेशपर-त्रि० । आदिश्यते-आह्लाप्यते इत्या-
देश । य कर्म्याचित्क्रियाया नियोज्यते कर्मकरादि स चा-
सौ परश्चादेशपर । कस्याचित्क्रियायां नियुक्ते कर्मकरादौ,
आचा० २ श्रु० २ चू० ६ अ० ।

भोअणपिसणमादी-सु एगखेत्तद्वियं तु जं पच्छा ।

आदिसइ भुंजऊणसु, व आएसपरो हवइ तत्थ ॥५२३॥

एतद्भाजन प्रतीत, पण्ये-व्यापारण तदादिषु कारणेषु यं
कञ्चन पुरुषमेकस्मिन् क्षेत्रे स्थितमपि पश्चात्पर्यन्ते आदिशति-
यथा, भुङ्क्व-भोजन विधेदि, कुरु वा कृयादिकर्म, एष
आदेशपग भवति आदेश-आह्लापनं तदाश्रित्य पर पाश्चात्य
आदेशपग । वु० १ उ० ३ प्रक० ।

आएसभत्त-आदेशभक्त-न० । आपसो-पाहणगो आगतो
तन्म भत्तं आदेशभक्तम् । प्राधूर्णकभक्ते । नि० चू० ६ उ० ।
(' एतद्व्ययना ' भक्त' शब्दे ५ पञ्चमे भागे कर्णित्येते)

आएसभव-आदेशभक्त-पु० । आदेशनमादेश-उपचारो व्य-
वहार । न च बहुतर प्रधाने चाआदिश्यते, देशेऽपि यथा-वि-
र्थाजित वृत्तमभिसमीच्य बहुतरं भुक्ते, स्तोके च श्रेषे उपचार
क्रियन्ते- ' सर्वं वृत्तं भुक्ते ' प्रधानेऽप्युपचार क्रियते, यथा-ग्रा-
मप्रधानेषु गनेषु पुनरपु " सर्वो ग्रामो गतः " इति व्यपदिश्यते
इति । आदेशन सर्वमादेशसर्वमुपचारसर्वमित्यर्थः । स्था० ४
ज्ञा० २० । उपचारं सर्वस्मिन् स्था० ८ ज्ञा० २० । आ० म० ।

आदेशसर्वस्य स्वरूपम्—

आएसो उवयारो, सो बहुतरण पहाणतरण वा ।

देसे वि जहा सर्वं, भत्तं भुत्तं गत्रो गामो ॥ ३४८८ ॥
आदेश-उपचार स च बहुतर-प्रधानतरे वा आदेशोऽपि
सर्वतया प्रवर्तते, तद्यथा-परिगृहीतं भक्तमध्याद्बहुतरं भुक्ते
सति आदिश्यते-सर्वमनेन भुक्तमिति । प्रधानेतराऽऽदेशे च
कतिपयपुरुषेषु गनेषु श्रेष्वेवंतिष्ठमानेष्वप्योदिश्यते, लोके
यथा-"गतः सर्वो ग्रामः" । विज्ञे० ।

आएसिन्-आदेशिन्-त्रि० । आदिशति । आ-दिश् शिनि ।
आदेशकारके, वाच० । अभिलाषिण, " वरणादेसी णारभे
कंचण (सूत्र-१५४ x) । वर्ये-साधुकारस्तदादेशी वर्यादेशी-
वर्याभिलाषी सन्नारभते कञ्चन । आचा० १ श्रु० ५
अ० ३ उ० ।

आएसिय-आदेशिक-त्रि० । उपदेष्टरि, सूत्र० ।

(सम्यग्ज्ञानवनामुपदेष्टृणां गुणानाविर्भावयशाह)—

लोयं विजाणंति हे केवलेणं,

पुत्रेण णाणेण समाहिजुत्ता ।

धम्मं समत्तं च कहंति जे उं,

तारंति अप्पाण परं च तिन्ना ॥ ५० ॥

सूत्र० २ श्रु० ६ अ० । (अस्या गाथाया व्याख्या ' अद्ग-
कुमार ' शब्द १ प्रथमभागे ५५६ पृष्ठ गता) आदेशितो
वा आदेश आदेशात्सत्कारपुरस्सरमप्यार्थत इत्यदेश
इति व्युत्पत्ते । (व्य०) आदेश, (नायकादौ प्राधूर्णके) ।
व्य० ६ उ० ।

आश्रोग-आयोग-पुं० । आ युज घञ् । गन्धमाल्यापहारे,
व्यापार, रोधे, सम्यक् सम्वन्धे च । वाच० । द्विगुणादिला-
भे, स्था० ८ ठा० ३ उ० । द्विगुणादिबुद्ध्याऽर्थप्रदाने च । भ०
२ श० ५ उ० । परिकरं, " भीमसंगामि आश्रोगं " (सूत्र) ।
भीम-सांगामिक आयोग-परिकरो यस्य । ज्ञा० १ श्रु०
१६ अ० ।

आश्रोगपश्रोग-आयोगप्रयोग-पुं० । आयोगस्य-अर्थला-
भस्य प्रयोगा-उपाया । औ० । आयोगेन द्विगुणादिलाभेन
द्रव्यस्य प्रयोगोऽधमर्णानां दानम् । स्था० ८ ठा० ३ उ० ।
द्रव्योपाज्ञोपायविशेषे, स्था० ६ ठा० ३ उ० । द्विगुणादि-
बुद्ध्याऽर्थप्रदाने, कालान्तरे प्रयोगे च । भ० २ श० ५ उ० ।

आश्रोगपश्रोगसपउत्त-आयोगप्रयोगसम्प्रयुक्त-त्रि० । आवा-
हनविसर्जनकुशले, रा० । आयोगो द्विगुणादिबुद्ध्यर्थप्र-
दानं प्रयोगश्च कालान्तर्गतौ सम्प्रयुक्तौ व्यापारितौ यैस्ते
तथा । भ० २ श० ५ उ० । आयोगप्रयोगा-द्रव्योपाज्ञो-
पायविशेषाः सम्प्रयुक्ता-प्रवर्तिता येन स तथा, स्था० १
ठा० । आयोगस्य-अर्थलाभस्य प्रयोगा-उपायाः सम्प्रयुक्ता-
व्यापारिता येन तेषु वा सम्प्रयुक्तो व्यापृतो य स । ज्ञा०
१ श्रु० १ अ० । औ० । प्रवर्तितद्रव्योपाज्ञोपायविशेषे,
स्था० ६ ठा० ३ उ० । द्रव्योपाज्ञोपायविशेषेषु प्रवृत्ते च ।
ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । आयोगेन द्विगुणादिलाभेन द्रव्य-
स्य प्रयोग-अधमर्णानां दानम् नत्र सम्प्रयुक्तानि-व्यापृतानि

तेन वा संप्रयुक्तानि-संगतानीति । स्था० ८ टा० ३ उ० ।
द्विगुणादिलाभेन द्रव्यप्रयोगेषु व्यापृते, द्विगुणादिलाभार्थम्
द्रव्यप्रयोगेण संगते च । स्था० ८ टा० ३ उ० ।

आंबुरिगाम-आंबुरिग्राम-पुं० । अशीतिनीर्धजिनान्तर्गतश्री-
मतिदेवजिनाधिष्ठिते ग्रामविशेषे, आंबुरिग्रामे श्रीमतिदेवः ।
ती० ४३ कल्प ।

आकंखा-आकाङ्क्षा-स्त्री० । आ-काङ्क्ष-अङ् । अभिलाषे,
न्यायमते, वाङ्मयार्थज्ञानहेतौ, यत्पदं विना यत्पदस्यानन्वय-
स्तत्पदे तत्पदवत्स्वरूपे संबन्धे, पदान्तरव्यतिरेकेणान्वयाभा-
वे च । वाच० । वाङ्मयायाम्, षो० १५ विव० । (अभिलाषायाम्)
आचा० १ श्रु० ५ अ० ६ उ० । “तत्तत्त्वं यद् दृष्ट्वा, निवर्त्तते
दर्शनाऽऽकाङ्क्षा” ॥१२॥ दर्शनाकाङ्क्षा-दर्शनवाङ्मया । षो०
१५ विव० ।

आकंदमाण-आकन्दत्-त्रि० । आकन्दशब्दं कुर्वति, विपा० १
श्रु० ६ अ० १ ।

आकंप-आकम्प-पुं० । आवर्जने, स्था० १० टा० ३ उ० । व्य०
ध० । आराधने, व्य० १ उ० । आ-ईषदर्थे, कपि घञ् । ईष-
त्कम्पे, वाच० ।

आकंपइत्ता-आकम्प्य-अव्य० । आराध्येत्यर्थे, व्य० १ उ० ।
आवर्ज्येत्यर्थे, घ० २ अधि० । स्था० । (आकम्पालोचनो हि
आलोचकस्य दशसु दोषेषु प्रथमो दोषः ‘आलोयण’ शब्देऽ-
त्रेऽस्मिन्नेव भागे द्रष्टव्यः)

आकंपइत्तु-आकम्प्य-अव्य० । आवर्ज्येत्यर्थे, स्था० १०
टा० ३ उ० ।

आकंपण-आकम्पन-न० । आराधने, आवर्जने च । व्य०
१ उ० । घ० । आकम्पते, आ-कपि-युच् । ईषत्कम्पनशीले,
त्रि० । भावे ल्युट् । ईषत्कम्पे, न० । आ-कपि-णिच्-ल्यु० ।
ईषच्चालके, त्रि० । तत एव भावे ल्युट् । ईषच्चालन, न०
वाच० ।

आकङ्क-आकर्ष-पुं० । अभिमुखमाकर्षणे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।
नि० चू० ।

आकङ्कण-आकर्षण-न० । अभिमुख कर्षणमाकर्षणम् । अ-
भिमुखकर्षण, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । “आकङ्कणमाकर्षणं”
अप्यणो तेण आगङ्कणमाकर्षणं” । नि० चू० १८ उ० ।

आकङ्कविकङ्क-आकर्षविकर्ष-पुं० । द्वि० । अभिमुखकर्षण-
विपरीतकर्षणयो, ‘आकङ्कविकङ्क’ (सूत्र-४५) । आ-
कृष अभिमुखं कर्षणं कुरु । वि-कृष विपरीत कर्षणं कुरु ।
प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

आकङ्कविकङ्किया-आकर्षविकर्षिका-स्त्री० । अभिमुखमाकृ-
ष्टस्य विपरीतकर्षणे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । “ आकङ्कवि-
कर्षि करेमाणे ” (सूत्र-५५६+) । भ० १५ श० । नि० चू० ।

आकरण-आकर्ण-न० । अवर्णने, आचा० १ श्रु० १ अ०
१ उ० । घ० २० । (एतद्ब्रह्मव्यता ‘सवर्ण’ शब्दे सप्तमे भागे
द्रष्टव्या) आ-कर्ण-ल्युट् । अवर्णने, ‘मुदा तदाकर्णनतत्प-
रोऽभूत् ।’ नैप० । वाच० ।

आकरिण्य-आकरिणित-त्रि० । श्रुते, आचा० १ श्रु० १
अ० १ उ० ।

आकम्हिय-आकस्मिक-त्रि० । अकस्मादित्यव्यय कारणा-
भाव कारण विना भव । विनया० ठक् टिलोप । अकस्मा-
द्भव, स्त्रियां ङीप् । वाच० । अकस्मादेव यद्भवति तदाक-
स्मिकम् । विशेष० । निर्युक्ते, आचा० १ श्रु० ८ अ० १ उ० ।
अहेतुकं, विशेष० ।

वज्रनिमित्ताभावा, जं भवमाकम्हियं तं ति ॥३४५॥
यच्च वाह्यनिमित्ताभावात्-अकस्मादेव भवति तदाकस्मिकम् ।
विशेष० । (एतद्ब्रह्मव्यता ‘सभाव’ शब्द सप्तमे भागे करिष्यते)

आकि(गि)इ-आकृति-स्त्री० । आ-कृ-क्लिन् । “इत्कृपादौ ”

॥ ८ । १ । १२८ ॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेणैवम् । प्राकृतत्वात्त-
कारलोप । प्रा० । आक्रियते-व्यज्यते जातिरनया । करणे
क्लिन् । जातिव्यञ्जकंऽव्ययवसंस्थानभेदे, “ आकृतिग्रहणा
जाति ” महाभा० । जात्याकृतिव्यकृत्यस्तु पदार्था । गौ०
सू० ॥ वाच० । आकारे, आ० म० १ अ० । ज्ञा० । सस्थान,
नयो० । ‘ आगारं चि वा आगं चि वा सठारं ति वा एग-
ङ्का ’ आ० चू० १ अ० । आकृतिशब्देन प्राण्यवयवाना पा-
ण्यादीना तदवयवाना चाहुल्यादीनां संयोगोऽभिधीयते ।
तथा च सूत्रम्-‘ आकृतिर्जातिलिङ्गाख्या ” (न्यायद० अ०
२ आ० २ सू० ६७) इति अस्य भाष्यम् । (सम्म० १ का-
ण्ड २ गायाटी० । (‘सङ्’ शब्दे सप्तमे भागे विस्तरत प्र-
तिपादयिष्यते) (अस्या शब्दार्थत्वविचार ‘आगम’ शब्दे
ऽस्मिन्नेव भागे करिष्यते) रूपं, “ यत्राकृतिस्तत्र गुणा
वसन्ति ” आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

आकिइमंत-आकृतिमत्-त्रि० । प्रशस्तस्वरूपोपेते, “ जो वि
अगीतां वि आगइमंतो ” (६७५) । अगीतार्थोऽपि आकृ-
तिमान्-रूपेण मकरध्वजतुल्यः स गणधरपदे निवेश्यते ।
व्य० ३ उ० ।

आकिंचणिय-आकिंचन्य-न० । अकिञ्चनस्य भाव प्यञ् ।
दग्नितायाम् । वाच० । नाऽस्य किञ्चन द्रव्यमस्तीत्यकिञ्चन-
स्तस्य भाव आकिञ्चन्यम् । प्रव० ६६ द्वार । षो० । घ० ।
कनकादिरहिततायाम्, पञ्चा० ११ विव० । आकिंचणियं-
नत्थि जस्स किंचण सो अकिंचणो तस्स भावां आकिंच-
णियं, कंमनिज्जरट्टु सदेहादिसु विणस्समेण भवितव्वं । आ०
चू० ४ अ० ।

आकिंचणियव्वय-आकिञ्चन्यव्रत-न० । पञ्चमे महावते, घ० ।

परिग्रहस्य सर्वस्य, सर्वथा परिवर्जनम् ।

आकिञ्चन्यं व्रतं प्रोक्त-मर्हद्भिर्हितकाङ्क्षिभिः ॥ ४४ ॥

सर्वस्य-सच्चिन्नाऽचिन्नादिविषयस्य द्रव्यक्षेत्रकालभाववि-
षयस्य वा परिग्रहस्य-मूर्च्छाभावस्य सर्वथा त्रिविधे त्रि-
विधेन परिवर्जन-त्याग तत् आकिञ्चन्यव्रत, न विद्यते कि-
ञ्चन द्रव्य यस्यासावकिञ्चनस्तस्य भाव आकिञ्चन्यं
तच्च तद्व्रतं चेति समास, अपरिग्रहव्रतमित्यर्थः । प्रोक्तं-
प्रशस्तं कैर्हद्भिर्-जिनैः किंचिशिष्टैस्तैर्-हितकाङ्क्षिभिर्-हितच्छु-
भिरिति शब्दार्थः । घ० ३ अधि० ।

आकीलवास

आकीलवाम-आकीडावाम-पुं० । गौतमद्वीपस्थसुस्थितल-
वगाधिपतेरत्यर्थकीडावामे भौभेयविहारे, जी० । (तद्रू-
व्यना ' गौयमदीव ' शब्दे तृतीये भागे वच्यते) । जी० ३
प्रति० ४ अधि० ।

आकुट्ट-आकुष्ट त्रि० । आ-कृश-कृ । कृताकोशे, यं प्रति
आक्राश कृतन्तासिन् शब्दिने, निन्दिते च । भावे कृ । पु-
रुपभाषणे न० । मार्जारमूपिकान्पशुं आकुष्टे क्रोधस-
न्भवे । कात्या० । आकुष्टे, पुरुपभाषणे वाच० । वाग्भिरा-
कुष्टे आचा० १ श्रु० ६ अ० ३ उ० । आकुष्टन मतिमता तत्त्वा-
थविचारणे मति कार्या ॥ यदि सत्यं क. कोप , स्यादचूतं
किं नु कोपेन ॥ १ ॥ सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ।

आकृत-आकृत-न० । आ-कृ-भावे कृ । आशये, अभिप्राये
वाच० । अभिप्रेते वस्तुनि, विशेष० । भावे च । विशेष० ।

आकवलिक-आकवलिक-पुं० । न केवलमेकवलं तत्र भवा
आकवलिका । सङ्घे, (सप्रतिपक्षे) अन्वयपूर्णं च ।
' आकवलिकार्हे' (सूत्र-२८२+) । आचा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ।

आकोसायंत-आकोशायमान-त्रि० । आकोशायते इत्याकां-
शायमानम् । विक्रीभवति कमलादौ, जी० । " आकोसा-
यंतपडमनंभीगवियडा (सूत्र-१४७x) । आकोशायते इत्या-
कोशायमान विक्रीभवदित्यर्थः । पञ्च तद्द्रुमीरा विकटा
च नाभिर्धेयां ने । जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।

आखडल-आखडल-पुं० । आखडयति भेदयति पर्वनान्
आ-खडि-डलत् डस्य नेत्त्वम् । इन्द्रे, वाच० । " अ (आखं)
कवेडलो सुखइ पुरदरो वामवो सुशासीने । ' (२३+)
पाठ० ना० २३ गाथा । (अस्य वङ्गव्रता ' सङ्क ' शब्दे स-
ममभागे वच्यते) ।

आगइ-आगति-स्त्री० । आगमनमागति नारकत्वादेरेव प्र-
णापरप्रत्यानञस्याने प्रतिनिवृत्तौ, (आगमने) स्या० १
टा० । कल्प० । ' गइ च जो जाणइ ऽणागइ च " (२०+) ।
यश्च जीवानामागतिम्-आगतम् कुत समागता नारका-
न्तिर्यञ्चा मनुष्या देवा । सूत्र० २ श्रु० १२ अ० । ' एगस्स
जतो गतिगगती य । ' (१८x) । आगति-आगमनं भवा-
न्तगदुपजायते कर्मन्वहत्यस्यैव । सूत्र० २ श्रु० १३ अ० । उ-
त्पत्ता स्या० ७ टा० ३ उ० । " एगा आगती " (सूत्र-४३+) ।
आगनम्-आगतिनारकत्वादेरेव प्रतिनिवृत्तिस्तदेकत्वं गते-
रिति । स्या० १ टा० ।

नैरयिकाणां दण्डकक्रमेण गत्यागती—

नेरइया दुगइया दुयागइया पन्नत्ता, तं जहा-नेरइए नेरइए-
सु उववज्जमाणे मणुम्महिंते वा पंचिदियतिरिक्खजोणि-
एहिंते वा उववज्जेजा । से चैव णं से नेरइए नेरइयत्त वि-
प्पजहमाणे मणुम्मत्ताए वा पंचिदियतिरिक्खजोणियत्ता-
ए वा गच्छेज्जा । एवं अमुमाराण वि, णवरं चैव णं मे
अमुग्वमार अमुग्गुमारत्तं विप्पजहमाणे माणुम्मत्ताए वा
तिरिक्खजोणियत्ताए वा गच्छेज्जा । एवं सच्चदेवा, पुढ-

विकाइया दुगइया दुयागइया पन्नत्ता, तं जहा-पुढवि-
काइए पुढविकाइएसु उववज्जमाणे पुढविकाइएहिंते वा णो
पुढविकाइएहिंते उववज्जेजा । से चैव णं से पुढविकाइ-
यत्तं विप्पजहमाणे पुढविकाइयत्ताए वा णो पुढविकाइय-
त्ताए वा गच्छेज्जा, एवं ०जाव मणुस्सा । (सूत्र-७८)

दण्डक कण्ठ्यां नवरं नैरयिका-नारका द्वयो-मनुष्यगति-
तिर्यग्गतिलक्षणयोर्गत्योरधिकरणभूतयोर्गतिर्येषां ते तथा,
द्वाभ्यामेताभ्यामेवाऽवधिभूतभ्यामागति-आगमनं येषां ते
तथा, उदितनारकायुर्नारक एव व्यपदिश्यते, अत उच्यते-
' नेरइए नेरइएसु ' ति-नारकेषु मध्ये इत्यर्थः । इह चोद-
शक्रमव्यत्ययात् प्रथमवाक्येनागतिरुक्ता, ' से चैव णं से '
त्ति-यो मानुपत्त्वादिना नरकं गत स एवाऽसौ नारको
नाऽन्य, अनेनैकान्ताऽनित्यत्वं निरस्तमिति । ' विप्पजहमा
णे ' ति-विप्रजहन्-परित्यजन्, इह च भूतभावतया नार-
कव्यपदेश, अनेन वाक्येन गतिरुक्ता, इत्यञ्च व्याख्यानं
तेजस्कायिकाद्यागतयस्तिर्यग्मनुष्यापन्नया एकगतयस्ति-
र्यगपेक्षयेति वाक्यमुपजीव्येति ' एवं असुरकुमारावि ' ति-
नारकवद्वङ्गव्या इत्यर्थः, ' नवरं ' ति-केवलमयं विशेष-तिर्यग्
न पञ्चेन्द्रियेष्वेवोत्पद्यन्ते । पृथिव्यादिष्वपि तदुत्पत्तेरित्यत
सामान्यत आह-' से चैव णं से ' इत्यादि ०जाव निरि-
क्खजोणियत्ताए वा गच्छेज्जा ' ति-' एवं सच्चदेव ' ति-
असुरवद् द्वादशाऽपि दण्डकदेवपदानि वाच्यानि तेषामप्ये-
केन्द्रियेषूपत्तेरिति १ ' नो पुढविकाएहिंते ' ति-अनेन
पृथ्वीकायिकनिषेधद्वारेणापकायिकादयः सर्वे गृहीता द्वि-
स्थानकस्तुरोधादिति, तेभ्यो वा-नारकवर्जभ्य समुत्पद्यते ।
' नोपुढविकाइयत्ताए ' ति-देवनारकवर्जाऽपकायादितया ग-
च्छेदिति, ' एव ०जाव मणुस्से ' ति-यथा पृथ्वीकायिका
" दुगइया " इत्यादिभिरभिलापैरुक्ता एवमेभिरेवापकायि-
कादयो मनुष्याऽवसाना पृथ्वीकायिकशब्दस्थानेऽपकायादि-
कव्यपदेशं कुर्वन्निरभिधानव्या इति । व्यन्तरादयस्तु पूर्वम-
निदिष्टा एवेति । स्या० २ टा० २ उ० । (' उववाय ' शब्दे-
ऽस्मिन्नेव भागे आगति कुत उत्पद्यत इत्यादि वक्ष्ये)

एकेन्द्रियादीनां गत्यागती—

एगिंदिया पंचगइया पचाऽऽगइया परणत्ता, तं जहा-
एगिंदिए एगिंदिएसु उववज्जमाणे एगिंदिएहिंते वा ०जाव
पंचेदिएहिंते वा उववज्जेजा । से चैव णं से एगिंदिए
एगिंदियत्तं विप्पजहमाणे एगिंदियत्ताए वा ०जाव पंचेदि-
यत्ताए वा गच्छेज्जा । वेडंदिद्या पंचगइया पंचाऽऽगइया एवं
चैव । एवं ०जाव पंचेदिया पंच गइया, पंचाऽऽगइया प-
णत्ता, तं जहा-पंचेदिया ०जाव गच्छेज्जा । (सूत्र-४५८+)
स्था० ५ टा० ३ उ० ।

पृथ्वीकायिकादीनां गत्यागती—

पुढविकाइया छ गइया, छ आगइया पन्नत्ता, तं जहा-
पुढविकाइए पुढविकाइएसु पुढविकाइएहिंते वा ०जाव तस-
काइएहिंते वा गच्छेज्जा णो चैव णं से पुढविकाइए पुढ-

पिकाइयत्तं विप्पजहमाणे पुढविकाइयत्ताए वा ०जाव तस-
काइयत्ताए वा गच्छेज्जा । (सूत्र-४८३ X) । स्था० ६
ठा० ३ उ० ।

अण्डजाऽऽदीना गत्यागतिप्रतिपादनाय सूत्रम्—

अंडगा सत्तगइया सत्ताऽऽगइया पसत्ता, तं जहा-अंड-
डगे अंडगेषु उववज्जमाणे अंडगेहिंते वा पोयएहिंते वा
०जाव उव्विभएहिंते वा उववज्जेज्जा, से चैव णं से अंडए
अंडगतं विप्पजहमाणे अंडयत्ताए वा पोययत्ताए वा
०जाव उव्विभयत्ताए वा गच्छेज्जा । पोयया सत्तगइया
सत्ताऽऽगइया एव चैव सत्तएह वि गइरागई भाणियव्वा
०जाव उव्विभयत्ति । (सूत्र-५४३) ।

‘अडये त्यादि सूत्रसप्तकम्, नत्र मृताना सप्तगतय अण्डजा-
दियोनिलक्षणं येषां ते सप्त गतय सप्तभ्य एवाण्डजादिया-
निभ्य आगतिरूपत्तियेषां ते सप्ताऽऽगतय । ‘एव चैव’
त्ति-यथाऽण्डजाना सप्तावधे गत्यागती भणिते तथा पोतजा-
दिभिः सह सप्तानामप्यण्डजादिजीवभेदाना गतिरागतिश्च
भणितव्या । ‘जाव उव्विभय’ त्ति-सप्तमसूत्र यावदिति, शेषं
सुगमम् । स्था० ७ ठा० ३ उ० ।

अंडया अण्डगइया अण्डाऽऽगइया पण्यत्ता, तं जहा-अंडए
अण्डएसु उववज्जमाणे अण्डएहिंते वा ०जाव उववाडएहिंते
वा उववज्जेज्जा । से चैव णं से अण्डए अण्डगतं विप्पजह-
माणे अण्डगत्ताए वा पोयगत्ताए वा ०जाव उववाइयत्ताए
वा गच्छेज्जा । एवं पोयया वि । जराउया वि । सेसारं ग-
इरागई नऽत्थि । (सूत्र-५६५+)

अण्डविहे’ त्यादि, सूत्रचतुष्टय सुगम, नवरमौपपाति-
का देवनारका, ‘सेसाण’ ति-अण्डजपोतजजरायुजवज्जि-
ताना रसजादीना गतिरागतिश्च नाम्नीत्यप्रकारेति शेष, यतो रसजादया नोपपातिकेषु सर्वेषु पच्यन्ते, पञ्चेन्द्रियाणा-
मेव तत्रोत्पत्ते । नाप्यौपपातिका रसजादिषु सर्वेष्वप्युप-
च्यन्ते पञ्चेन्द्रियैकेन्द्रियेष्वेव तेषामुपपत्तेरिति अण्डजपोत-
जजरायुजमूत्राणि त्रीण्येव भवन्तीति । स्था० ८ ठा० ३ उ० ।

पृथ्वीकायिकादीना पुनरपि गत्यागती—

पुढविकाइया नवगइया नवआगइया पण्यत्ता, तं जहा-
पुढविकाइए पुढविकाइएसु उववज्जमाणे पुढविकाइएहिंते
वा ०जाव पंचिदिएहिंते वा उववज्जेज्जा, से चैव णं से
पुढविक इए पुढविकाइयत्तं विप्पजहमाणे पुढविकाइयत्ताए
०जाव पंचिदियत्ताए वा गच्छेज्जा । २ ॥ एवं आउकाड-
याऽवि ॥ ३ ॥ ०जाव पंचिदियत्तं ॥ १० ॥ (सूत्र-
६६६ X) स्था० ९ ठा० ३ उ० ।

गत्यागतिपरिज्ञानेन कर्मक्षयम्—

आगतिं गतिं परिणाय दोहि वि अंतेहिं अदिस्समाणेहिं
से ण छिज्जति, ण भिज्जति, ण डज्जति. ण हएणति कच-
ण सव्वलोए । (सूत्र-११६ X)

आगमनमागतिः, सा च तिर्यग्मनुष्ययोश्चतुर्धा चतुर्विधन-
रकादिगमनसद्भावाद्, देवनारकयोर्द्विधा-तिर्यङ्मानुष्यग-
तिभ्यामेवागमनसद्भावादेव देवगतिरपि मनुष्येषु तु पञ्चधा,
तत्र मोक्षगतिः सद्भावाद् अनस्तामागतिं गतिं वा परिज्ञाय
संसारचक्रवालंऽरघट्टघटीयन्त्रन्यायं वेस्य मनुष्यत्वे मोक्षग-
तिसद्भावमाकल्प्यान्ते हेतुत्वाद्दन्तौ रागद्वेषौ ताभ्यां हा
भ्यामन्ताभ्यामदृश्यमानाभ्यामनपदिश्यमानाभ्यां वा, क्त्वा-
प्रत्ययस्योत्तरक्रियामाह-‘से’ इत्यादि ‘से’-आगतिगति-
परिज्ञाना रागद्वेषाभ्यामनपदिश्यमानो न छिद्यते अस्या-
दिना, न भिद्यते कुन्तादिना, न दह्यते पावकादिना न ह-
न्यते नरकगत्यानुपूर्व्यादिना बहुश । अथवा-रागद्वेषाभा-
वात्सिध्यत्येव, तदवस्यस्य चैतानि छेदनादीनि विशेषणानि,
‘कचण’ मिति-विभक्तिविपरिणामात् केनचित् सर्व-
स्मिन्नपि लोके न छिद्यते, नापि भिद्यते रागद्वेषोपशमा-
दिति, तदेवमागतिगतिपरिज्ञानाद्वागद्वेषपरित्यागः, तद्भा-
वाच्च छेदनादिगमनारदु खाऽभाव ।

अपरे च सांप्रतेक्षिण कुतो वयमागताः ?, क यास्यामः ?,
किं वा नत्र न सपन्स्यते ?, नैवं भावयन्त्यतः संसारभ्रमण-
पात्रतामनुभवन्तीति दर्शयितुमाह—

अवरेण पुंवि न सरंति एगे,

किमस्स तीर्यं किं वाऽऽगमिस्सं ।

भासंति एगे इह माणवाओ,

जमस्स तीर्यं व तमागमिस्सं ॥ १ ॥

नाऽईयमदं न य आगमिस्सं,

अदं नियच्छन्ति तहाऽऽगया उ ।

विहूयकप्पे एयाणुपस्सी,

निज्झोसइत्ता खवगे महेसी ॥ २ ॥

‘अवरेण इत्यादिरूपकम्, अपरेण-पश्चात्कालमाविना सह
पूर्वमतिक्रान्तं न स्मरन्ति अन्ये-मोहाक्षानावृत्तबुद्धयो, यथा
किमस्य जन्तोर्नैरकादिभवोद्भूत बालकुमारादिवयोपचितं वा
दु खाद्यतीतं किं वाऽऽगमिष्यति आगामिनि काले किमस्य
सुखाभिलाषिणो दु खद्विषो भवतीति । यदि पुनरतीताऽऽ-
गामिपर्यालोचनं स्यात्तर्हि संसारं रति स्यादिति, उक्तं
च-“केण ममेत्थुपत्ती, कह इओ तह पुणो वि गंतव्व ।
जो एत्तियं पि चित्तह, इत्यं सो को न निव्वरणो ॥ १ ॥

एक-पुनर्महामिथ्याज्ञानिनो भापन्ते-इहास्मिन्संसारे-मनु-
ष्यलोकं वा मानवा-मनुष्या यथा यदस्य-जन्तोर्तीतं-स्त्री-
पुनपुंसकसुभगदुर्भगश्वगोमायुव्राह्मणक्षत्रियविदशूद्रादिभेदा-
वेशात्पुनरप्यन्यजन्मानुभूतं तदेवागमिष्यम्-आगामीति ।
यदि वा-न चिद्यते पर-प्रधानोऽस्मादित्यपर संयमस्तेन
वासितचित्ता सन्त पूर्व-पूर्वानुभूत विषयसुखापभोगादि
न स्मरन्ति-न तदनुस्मृतिं कुर्वते, एके-रागद्वेषविप्रमुक्ता,
तथा नाऽऽगतदिव्याङ्गनाभोगमपि नो काङ्क्षन्ति, किंच-अस्य
जन्तोर्तीतं सुखदुःखादि किं वाऽऽगमिष्यम्-आगामीति ए-
तदपि न स्मरन्ति, यदि वा-कियान् कालोऽतिक्रान्त कि-
यानेष्यति लोकोत्तरास्तु भापन्ते-एके-रागद्वेषरहिना के-
वलिनश्चतुर्दशपूर्वविदो वा यदस्य-जन्तोर्नादिनिचनत्वा-

कालशरीरसुम्नाद्यनीतमागामिन्यपि तत्रेवेति, अपरे तु पठ-
न्ति-“अवरेण पुत्रं किह से अतीतं, किह आगमिस्सं न स
(म)रंति पगे । भासंति पगे इह माणवाओ, जह से अईयं
नह आगमिस्सं” ॥१॥ (अस्या. १ व्याख्या)-अपरेण-जन्मा-
दिना सार्द्धं पूर्वम्-अतिक्रान्तं जन्मादि न स्मरन्ति, कथ वा
केन प्रकारेणाऽनीतं-सुगदु खादि कथं चैष्यमित्येतदपि न
स्मरन्ति, एके मापन्ते-किमत्र ज्ञेयम्?, यथैकस्य रागद्वेष-
मोहसमुद्भये कर्मभिर्वध्यमानस्य जन्तोस्तद्विपाकांश्चानुभ-
वत संसारस्य यदतिक्रान्तमागाम्यपि तन्प्रकारमेवेति ।
यदि वा-प्रमादविषयकपायादिना कर्माण्युपचित्यैप्रानिष्ट-
विषयाननुभवत सर्वज्ञवाक्सुधास्वादासंविदो यथा सं-
सारेऽतिक्रान्तस्तथाऽऽगाम्यपि यास्यति ॥ १ ॥ ये तु पुन
संसारार्णवतीरभाजस्ते पूर्वोत्तरवेदिन इत्येतदर्थयितुमाह-
' नाऽईयमि ' त्यादि, तथैव-अपुनरावृत्त्यागत गमन येषां ते
न गमता-सिद्धाः, यदि वा-यथैव ज्ञेयं तथैव गतं-ज्ञानं येषां
ते तथागता-सर्वज्ञाः । ते तु नाऽनीतमर्थमनागतत्वरूपतयैव
नियच्छन्ति-अवधारयन्ति नाप्यनागतमतिक्रान्तरूपतयैव,
विचित्रत्वान्परिणते । पुनरर्थग्रहणं पर्यायरूपार्थं, द्वयार्थन
या चैकस्वमेवेति । यदि वा-नाऽनीतमर्थ-विषयभोगादि-
कं नाऽप्यनागतं-दिव्याङ्गनामहादिकं स्मरन्ति, अभिलप-
न्ति वा, के? तथागता-रागद्वेषभावात्पुनरावृत्तिरहिता,
तुशब्दां विशेषमाह-यथा मोहोदयादेके-पूर्वमागामि चाभि-
लपन्ति, सर्वज्ञास्तु नैवमिति, तन्मार्गानुयाय्येवंभूत एवेति
दर्शयितुमाह-' विहयकल्पे ' इत्यादि, विविधम्-अनेकधा
धृतमपनीतमप्रकार कर्म येन स विधूतः कोऽसौ कल्प-
आचार । विधूत कल्पो यस्य साधो स विधूतकल्पः ।
स एतदनुदर्शी भवति अतीतानागतमुखाभिलाषी न भव-
तीति यावन्, एतदनुदर्शी च किं गुणो भवतीत्याह- नि
ज्ज्ञानज्ज्ञान इत्यादि पूर्वोपचिनकर्मणा निर्भोपयिता-
क्षपत्र क्षपयिष्यति वा तृजन्तमेतल्लुडन्तं वा ।

कर्मक्षपणाद्योद्यतस्य च धर्मध्यायिनः शुक्लध्यायिनो वा
महायोगीश्वरस्य निरस्तसंसारस्तुखदु खविकल्पाऽऽभासस्य
यन्म्यानदर्शयति-

का अर्द्धे के आगंते? इत्थं पि अगहे चरे । (सूत्र-११७X)

इयाऽप्रातिविनाशोऽयो मानसो विकारो रति, अभिलपिना-
थात्रान्नावान्द योगिचित्तस्य तु धर्मशुक्लध्यानांशशावप्रथ
ध्ययान्तगतं प्राण्यारत्यानन्दयोरुपादानकारणाऽमावादनु-
त्थानमत्र इत्यनोऽपदिशते-कथमगतिर्नाम को वाऽनन्द इति?,
नान्प्रवर्तनजनलुणाऽपि विरुद्ध इति । एवं नह्यरतिरमयमे
मयम चाऽनन्द इत्येतदन्यत्रानुमतमनेनाभिप्रायेण न विवेच-
मित्येतदनिच्छता-प्याप्रमिति चेत्, न, अभिप्रायापरिज्ञाना-
त् यथाऽयाऽगतिरतिविकलराध्यवसाया निरपिपिन्तितां, न
प्रवर्तयते अथरत्यार्ता, नदाह'-पन्थे पी ' त्यादि । अत्रा-
प्यनाशानन्दे योपनन्दजनप्राये न विद्यते अहो गार्थं नात्पर्य
यस्य नो प्रदं न एवभूतश्चरद्वतिष्ठेत्, इदमुक्तं भवति-शु-
क्लध्यानादगतां न्यानन्दां कृताञ्चिन्मिनादायानौ तदाग्रह-
प्रदर्शयन्त्यावयनुचरेदिति । आचा० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० ।
परन्तपे इयादेया पदार्थेषु विशेषणविशेषतया प्रत्यावृ-

त्या-प्रातिकूल्येन गमनमागति । लक्षणविशेषे, विशेषे । य-
था "देवो जीव' इत्यत्र देवत्वमनुद्य जीवत्वं पृच्छुधते इतीह
प्रत्यावृत्त्या देवपदाजीवपदं आगति । विशेषे २१५६ गाथा ।
आ० म० । (अस्या. भेदादिकम् 'गडरागइलकखण' शब्दे
तृतीयभागे वक्ष्यते)

आगइगइविष्णुणा-आगतिगतिविज्ञान-न० । शुभाशुभपूर्व-
जन्मानागतजन्मना निष्णय, आगत्या-आगमनेनास्खलितेतरा-
दियुक्तेन गतिविज्ञानम्, आगामिभवविज्ञानम्, आगतिविज्ञान-
म् । स्खलितास्खलितागमनेनागामिभवविज्ञाने च । पञ्चा० ।
"आगइगइविष्णुणा" ॥२५॥ आगतिगतिविज्ञानं-शुभाशुभपूर्व-
जन्मानागतजन्मना निर्णयेन कार्यम्, अथवा-गत्या-गमन-
नास्खलितेतरादियुक्तेन गतिविज्ञानम्, आगामिभवज्ञानमा-
गतिविज्ञानाम्, इह व्याख्याने समालितमपि गतिविज्ञान-
मित्येतत्पद प्राकृतत्वेनोत्तरत्र संबन्धनीयम् । पञ्चा०२ चि० ।
आगंतगार-आगन्तागार-पुं० न० । आगन्तुकानां कार्पटिका-
दीनामावासार्थे गृहे, सूत्र० । "आगंतगारे आरामगारे, स-
मणे उ भीति ण उवेति वासं ।" (२५+) । आगतुकानां कार्प-
टिकादीनामगारमागन्तागारम् । सूत्र० २ श्रु० ६ अ० ।

आगंता-आगन्तु-त्रि० । आ समंताद् गन्ता । आगन्ता । सूत्र०
१ श्रु०२ अ०१ उ० । आगमनशीले, स्या०३ उ०२ उ० । "आगंतारो
महधमं" (३१X) । महाभयं पौन पुन्येन संसारपर्यटनतया
नारकादिस्वभावं दुःखमागन्तारः-आगमनशीला भवन्ति ।
सूत्र० २ श्रु० ११ अ० ।

आगंतार-आगन्ताऽऽगार-पुं० न० । आमवाह्याऽऽवासे, नि०
चू० । "आगंतारो जत्थ' आगत्य विहरतीति आगंतारो जत्थ
आगारा आगंतुं विहरंति तं आगंतागार गामपरिमदुणांनि
वुत्त भवति । आगतुगाण वा कथ अगारं आगंतागार वाहि
यावासो ति । नि० चू०३ उ० । आगमा-रुक्त्वा तेहि कत अ-
गारं आगंतु जत्थ चिद्धंति आगारां तं आगंतागारं परिस-
मंतागारण गिहभावगत्यर्थः । पञ्चाथोपवज्जा सो य चर-
गपरिव्वायगसक्कआजीवगमादिऽणगाविधो । नि० चू०३ उ० ।
(अरण्यउत्थिय ' शब्दे प्रथमभागं पुष्ट ४६४ विस्तरौ गत)
आगन्तार-पुं० । न० । यत्र आमदेवंहिरागत्याऽऽगत्य पथि-
काद्यस्तिष्ठन्ति तान्यागन्तागाराणि । आचा० २ श्रु०१ चू०२
अ०२ उ० । पन्ननाद्धिगृहे आचा०२ श्रु०१ चू०१ अ०२ उ० ।
प्रसङ्गायाना आगत्य वा यत्र तिष्ठन्ति तदागन्तारं तत्पुनर्गो-
मान्तं गगद्दि स्यात्तम् । आचा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ।
औ० । (तत्र अन्ययूथिरुगृहस्येभ्योऽशनादिदाननिषेध 'अ-
रण्यउत्थिय ' शब्दे प्रथमभागे गत)

आगंतारद्विय-आगन्तुकागारस्थित-त्रि० । आगन्तुकागारो-
पिते प्रावृणकादौ, वृ० ।

आगंतारद्वियार्ण, कजे आदेममाइणा केइ ।

वसिउं विस्ममिउं वा, छडिउं गया अणाभोगा ॥१०७१॥

इह यत्रागारिण आगत्याऽऽगत्य तिष्ठन्ति तदागन्तुकागार
तत्र कार्ये कारणविशेषत स्थितानां प्रकृतस्तत्र अचरति,
कथमित्याह-आदेशप्रावृणकस्तथा कचित्पथिका आगन्तु-
कागार रज्ज्या वा समुपगता यावद् भोजनाय विश्रामं

कृतवन्त तत उपित्वा विश्रम्य वा किञ्चित् द्रव्यजातमना-
भोगात्परित्यज्य गताः । वृ० ३ उ० । (तत्र कर्तव्यता
' वसहि ' शब्दे षष्ठे भागे वक्ष्यते ।)

आगंतु (ग) य-आगन्तुक-त्रि० । अन्यत आगते, वृ० ४
उ० । कार्पाटिकादौ, सूत्र० ।

उपसर्गमधिकृत्य—

आगंतुगो य पीला-करो य जो सो उवस्सगो ॥ ४५ ॥

अपरस्माद्-दिव्यादेरागच्छतीत्यागन्तुको योऽसावुपसर्गो
भवति स च देहस्य सयमस्य वा पीडाकारी । सूत्र० १ श्रु०
३ अ० १ उ० । अणभेदमधिकृत्य- “ आगंतुको य नावो ”
आगन्तुक-कण्टकादिप्रभव. । आव० ५ अ० ।

आगच्छमाण-आगच्छतृ-त्रि० । प्रतिनिवर्तिनि, भ० १२
श० ६ उ० ।

आगम-आगम-पुं० । आ-गम्-घञ् । आगतौ, प्राप्तौ च ।
वाच० । “ जेष आगमो होइ ” ॥ ३२ x ॥ आगमो भवति-
प्राप्तिर्भवति । दश० १ अ० । उत्पत्तौ, सामाद्युपाये च । आ-
गम्यते स्वत्वमनेन । स्वत्वप्रापके क्रयप्रतिग्रहादौ, वाच० ।
ज्ञाने, “ आगमेत्ता आणवेत्ता ” (सूत्र-१५६ x) । ज्ञात्वा-
ऽऽज्ञापयेत् । आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० । “ लाघवं आ-
गममाणा ” (सूत्र-१८५ x) । लाघवम् आगमयन्-अवबुध्य-
मान. । आचा० १ श्रु० ६ अ० ३ उ० ।

नायं आगमियं ति, एगद्वं जस्स सो परायत्तो ।
सो पारोक्खो बुच्चइ, तस्स पएसा इमे हुन्ति ॥ २०८ ॥

आगममागमितमित्येकार्थमेव च ज्ञानमागम इत्येकार्थमाप-
तितम्, तत्र यस्य स आगमोऽपरार्थीन स प्रत्यक्ष उच्यते
सचाऽवध्यादिरूप । यस्य तु परायत्त स परोक्ष उच्यते
स च चतुर्दशपूर्वादि समुत्थस्तस्य परोक्षस्यागमस्य प्रदेशा,
प्रतिभागा भेदा इत्यर्थः । व्य० १ उ० । (ते च ' आगमवच-
हार ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे दर्शयिष्यते) आप्तवचनादावि-
र्भूतमर्थसंवेदनमागम । उपचारादाप्तवचनं चेति । स्या०
३८ श्लोकटी० ।

आप्तवचनादाविर्भूतमर्थसंवेदनमागमः इति ॥ १ ॥

आप्तः प्रतिपादयिष्यमाणस्वरूप तद्वचनाज्जातमर्थज्ञान-
मागम । आगम्यन्ते-मर्यादयावदुच्यन्तेऽर्था अनेनेत्यागम ।
रत्ना० ४ परि० । शब्दार्थपरिज्ञाने, नयो० ८६ श्लोक । आ-
अभिविधिना सकलश्रुतविषयव्याप्तिरूपेण, मर्यादया वा
यथावस्थितप्ररूपणारूपया गम्यन्ते-परिच्छिद्यन्ते अर्था येन
स आगम । पुत्राग्नि घ ॥ ५ । ३ । १३० ॥ इति करणे घ-
प्रत्यय । आ० म० १ अ० २१ गाथा । आणज्जति अत्था
जेण सो आगमो त्ति । आ० चू० १ अ० २१ गाथा । केवल-
मन-पर्यायावधिज्ञाने स्था० ५ टा० २ उ० ४२१ सूत्र ।
पञ्चा० । आ० म० । न० । व्य० । घ० । जी० । आ-सम-
न्ताद् गम्यन्ते वस्तुतत्त्वमनेनेत्यागम । श्रुतज्ञाने, आ० म० १
अ० १ गाथा । आ० चू० । सर्वज्ञप्रणीतोपदेशे, आचा० १
श्रु० ६ अ० ४ उ० १६३ सूत्र । व्य० । प्रतिविशिष्टवर्णानु-
पूर्वाविन्यस्तवर्णपदवाक्यसघातात्मके आप्तप्रणीते (आचा०

१ श्रु० १ अ० ३ उ० २६ सूत्र ।) गणधरादिविरचिते
(दश० ३ तत्त्व ६ गाथा) द्वादशाङ्गादिरूपे (सूत्र० १
श्रु० १ अ० १ उ०) सिद्धान्ते, आ० म० १ अ० । घ० २० ।
पञ्चा० । सूत्र० । दर्श० । प्रश्न० । इहापारसंसारान्तर्गतेनाऽ-
सुमताऽवाप्याऽतिदुर्लभं मनुजस्व सुकुलोत्पत्तिसमग्रेन्द्रिय-
सामग्र्याद्युपतेनाऽहंद्दर्शनमशेषकर्मोच्छ्रित्य यतितव्यम् ।
कर्मोच्छेदश्च सम्यग्विवेकसव्यपेक्षाऽसावप्यासांपदेशमन्तरण
न भवति, आप्तश्चात्यन्तिकादौपक्षयात्, सचाहंज्ञैव, अतस्त-
त्प्रणीतागमपरिज्ञानं यत्नो विधेय । आगमश्च द्वादशाङ्गादि-
रूप, सांख्यायैरक्षितमिश्रैरिदुयुगीनपुरुषानुग्रहबुद्ध्या चरण-
करणद्रव्यधर्मकयागणितानुयोगभेदाच्चतुर्धा अवस्थापितः ।
सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

आप्तवचनादाविर्भूतमर्थसंवेदनमागमः इति ॥ १ ॥

रत्ना० ४ परि० । (अस्य सूत्रस्य व्याख्याऽस्मिन्नेव शब्दे
प्रागगता) उपचारादाप्तवचने, रत्ना० ।

ननु यद्यर्थसंवेदनमागम. तर्हि कथमाप्तवचनात्मकोऽसौ
सिद्धान्तविदा सिद्ध इत्याशङ्क्याह —

उपचारादाप्तवचनं चेति ॥ २ ॥

प्रतिपाद्यज्ञानस्य ह्याप्तवचनं कारणमिति कारणे कार्योप-
चारात्तदप्यागम इत्युच्यते । रत्ना० ४ परि० । स्या० । अनु० ।
दर्श० । दश० । आ० चू० । वचने, यो० वि० । सूत्रे, आग-
मश्च वन्दनकसूत्रादिकम् । आव० ४ अ० । श्रुतिस्मृत्या-
दिके, उक्त० २५ अ० । आ-मर्यादाभिधिभ्या परिच्छि-
द्यन्ते अर्था अनेनेत्यागम. । चतुर्दशकदशकनवमपूर्वै च ।
पञ्चा० १६ विव० । शेष-श्रुतमाचारप्रकरणादिक श्रुतं नवा-
दिपूर्वाणा श्रुतत्वेऽप्यतीन्द्रियार्थज्ञानहेतुत्वेन सातिशयत्वा-
दागमव्यपदेश केवलवद् । स्था० ५ टा० २ उ० ।

आगमव्यवहारिणमधिकृत्योक्तम्—

केवलमणो हि चोदस, दस नव पुञ्जी उ नायव्वो
॥ १३५ ॥ व्य० १ उ० ।

(चतुर्दशक दशक नवमपूर्वस्यागमत्वं, तद्विदरस्य श्रुतत्वं)
श्रुतव्यवहाराश्चाचाराङ्गादीनामपूर्वान्तानामेव यदुक्तम्-“आ-
यारप्पकप्पाई, सेसं सव्वं सुयं विणिहिट्ठि ।” अत्राह कश्चित्-
किमपूर्वान्तमेव श्रुत, नवमपूर्वादीना न श्रुतत्वम्, उच्यते-
आगम्यन्ते-परिच्छिद्यन्ते अतीन्द्रिया . पदार्था येन स आ-
गम इति व्युत्पत्ते, नवमपूर्वादीना श्रुतत्वाविशेष केवलज्ञा-
नादिवदतीन्द्रियार्थेषु विशिष्टज्ञानहेतुत्वेन सातिशयत्वादाग-
मत्वेनैव व्यपदेश शेषश्रुतस्य तु नाऽतीन्द्रियार्थेषु तथाधि-
घोऽवबोधस्ततोऽस्मिन्श्रुतव्यवहार । जीत० । व्य० । आ-
गम्यन्ते परिच्छिद्यन्ते अर्था अनेनेत्यागम । प्रमाणभेदे, स्था०
स च आप्तवचनसम्पाद्यो विप्रकृत्यार्थप्रत्यय । उक्तञ्च-

“ दृष्टेप्राव्याहताद्वाक्यात्, परमार्याभिधायिना ।

तत्त्वप्राहितयोत्पन्न, मान शाब्द प्रकीर्तितम् ॥ १ ॥

आप्तोपक्षमनुल्लङ्घ्य-मदृष्टेपविरोधकम् ।

तत्त्वोपदेशरुत्सार्थ, शास्त्र कापयघट्टनम् ” ॥ २ ॥ इति ।

स्था० ४ टा० ३ उ० ।

विषयसूचनार्थमधिकाराङ्का —

- (१) आगमभेदा ।
- (२) आगमस्य स्वतः प्रामाण्यम् ।
- (३) आगमस्य पौत्पयन्त्वम् ।
- (४) आगमश्चाऽऽप्तप्रतीत एव प्रमाणम् ।
- (५) सम्भवदृष्टयैवाऽऽगमस्य प्रामाण्यं, न वेदन्यैव ।
- (६) मूलाऽऽगमप्रामाण्यम्, नेतराऽऽगमप्रामाण्यम् ।
- (७) प्रमाणान्तराविषय एवाऽऽगमविषयः ।
- (८) आगमप्रमाणस्यानुमानप्रमाणेऽन्तर्भावः ।
- (९) आगमप्रामाण्यं सैवादित्वम् ।
- (१०) शब्दस्य चाह्वयार्थप्रामाण्यम् ।
- (११) अर्थाह शब्दार्थ इति यौद्धा ।
- (१२) अर्थ किन्वन्प ।
- (१३) वाच्यवाचकभावः ।
- (१४) वाचकरूपस्य शब्दस्य विचारः ।
- (१५) स्फोट शब्दः । (इति 'फोट' शब्दे ५ भागे वक्ष्यते ।)
- (१६) जैतानां वाचक शब्दः ।
- (१७) शब्दनिस्त्वविचारः ।
- (१८) शब्दाथयो सम्बन्धः ।
- (१९) शब्दार्थयोर्वाच्यवाचकभावः सम्बन्धः ।
- (२०) आगमद्वैविध्यम् हेतुवादाऽहेतुवादभेदात् ।
- (२१) आगमस्य सर्वव्यवहारनियामकत्वम् ।
- (२२) आगमस्यैव प्रामाण्यम् धर्ममार्गं, मोक्षमार्गं च ।
- (२३) जिनाऽऽगमस्यैव सन्त्यन्त्वम् ।
- (२४) जिनाऽऽगमपूजासत्कारः ।
- (२५) आगमशब्दस्य अर्थान्तराणि ।

(१) आगमभेदा —

मे किं तं आगमे ? आगमे द्विविहे पश्यते, तं जहा-लो-
इए अ, लोउत्तरिए अ । मे किं त लोइए १, लोइए जएणं
इमं अएणागिण्हिं मिच्छादिट्ठीएहिं मच्छंद्दुद्धिमडविग-
प्पियं । तं जहा-भारहं, रामायणं ०जाव चत्तारि वेआ
भंगोवगा । स तं लोइए आगमे । से किं तं लोउत्तरिए १,
लोउत्तरिए-जएण इमं अग्रिहंतहिं भगवंतेहिं उपएणणा-
णदंमणयरेहिं तीयपच्छुप्पएणमणागयजाणएहिं तिलुक्क-
वहिअमहिअपूडएहिं सव्वएणहिं सव्वदरमीहिं पणीअं
दुवालमंगं गणिपिडगं, तं जहा-आयारो ०जाव दिट्ठि-
वाओ । (सूत्र-१४७ X)

'मे किं तं आगमे' इत्यादि गुरुपारंपर्यागच्छुत्तीत्या-
गम, आ-ममन्ताद्वयन्ते-सायन्ते जीवाद्य पदार्था अने-
नेति वा आगम, अथ च द्विधा प्रथमः । अनु० । भ० ज्ञा० ।

अहवा आगमे तिविहे पश्यते, तं जहा-मुत्ताऽऽगमे, अ-
न्याऽऽगमे, नदुभयाऽऽगमे । (सूत्र-१४७ +)

'अहवा आगमे तिविहे' इत्यादि तत्र सूत्रमेव सूत्रागम,
तदभिधेयश्च अर्थ एवाऽऽगम, नूतार्योभयरूपस्तु तदु-
भयागमः ।

अहवा-आगमे तिविहे पश्यते, तं जहा-अथाऽऽगमे १,
अणंतराऽऽगमे २, परंपराऽऽगमे ३ । तित्थगराणं अत्थ-
स्स अत्तागमे, गणहराणं सुत्तस्स अत्तागमे अत्थस्स अणं-
तरागमे । गणहरसीमाणं सुत्तस्म अणंतरागमे, अत्थस्स
परंपरागमे । तेणं परं सुत्तस्म वि अत्थस्स वि णो अ-
त्तागमे, णो अंतरागमे, परंपरागमे । (सूत्र-१४७ +)

अहवा-अनेन प्रकारेणागमस्त्रिविधः प्रथमः, तद्यथा-आ-
त्मागमः' इत्यादि तत्र गुरुपदेशमन्तरेणात्मन एव आगम
आत्मागमो-यथा, तीर्थकराणामर्थस्यात्मागमः, स्वयमेव
केवलोल्लेखे, गणधराणां तु सूत्रस्यात्मागमः स्वयमेव-
अथितत्वात्, अर्थस्यानन्तरागमोऽनन्तरमेव तीर्थकराणां
तत्त्वात्, उक्तं च-अत्थ भासइ अ (रि) रहा, सुत्तं गंथति
गणहरा निउत्तमि' त्यादि । गणधरशिष्याणां जम्बूस्वामि-
प्रभृतीनां सूत्रस्याऽनन्तरागम-अव्यवधानेन गणधरादेव
श्रुतेः, अर्थस्य परंपरागम-गणधरेणैव व्यवधानात् । तत
ऊर्ध्वं प्रभवादीनां सूत्रस्यार्थस्य च नात्मागमो नानन्तरागम-
स्तत्तन्नायोगात्, अपि तु परंपरागम एव । अनेन आगमस्य
तीर्थकरादिप्रभवत्वमरणेनैकान्ताऽपौरुषेयस्य निवारयति ।
पौरुषतात्वादिद्विधापरमन्तरेण नभसीव विशिष्टशब्दानुप-
लब्धस्तात्वादिभिरभिव्यज्यत एव शब्दो न तु क्रियते इति
चेत्, ननु यद्येव तर्हि सर्ववचसामपौरुषेयस्यप्रसङ्गस्तेषां
भाषापुद्गलनिष्पन्नत्वाद् भाषापुद्गलानां च लोके सर्वदैवा-
वस्थानतो पूर्वक्रियमाणता अयोगेन तात्वादिभिव्यक्ति-
मात्रस्यैव निर्वर्तनात् । न च वक्तव्यं वचनस्य पौद्गलिकत्वम-
सिद्धं महाध्वनिपटलपूरितश्रवणवाधिर्यकुड्यस्खलनाद्यन्म-
थानुपपत्तं, तस्मान्नैकान्तेनाऽपौरुषेयमागमवचस्तात्वादि-
व्यापाराभिव्यक्तत्वादेववचसादिव्यक्तत्वाद्यन्यत्र बहुव-
क्तव्यं तच्च नोच्यते स्थानान्तरनिर्णीतत्वादिनि । 'सत्तं लोणु-
त्तरिए' इत्यादि निगमनत्रयम् । अनु० । भ० अङ्ग० नि० चू०
सूत्र० । " आगमो द्विविहो-लोइतो, लोउत्तरिओ य । लोइतो
चाइसविज्जाट्ठाणाणं " " अङ्गानि चतुरो वेदा मीमांसा
न्यायविस्तर । धर्मशास्त्रं पुराणं च विद्याश्चेताश्चतुर्दश ॥१॥"
(अस्य श्लोकस्य व्याख्या)-तत्राङ्गानि पद ६ तद्यथा-शिखा १,
कल्पो २, व्याकरणं ३, छन्दो ४, निरुक्तं ५, स्योतिषं ६, चर्त ।
"लोउत्तरो दुवालसः २, अंगा, चाइस १४ पुव्वाणि य" । अ०
चू० १ अ० आ० म० ('सुय' शब्दे सप्तमे भागे प्रकारान्त-
रेण निक्षेप)

(२) आगमस्य च स्वतः प्रामाण्यम्—

सिद्धं सिद्धाणं ठाणमणोविसमुहसुवगयाणं ।

कुममयविसामणं सा-सणं जिणाणं भवजिणाणं ॥१॥

अस्याश्च समुदायार्थ एतत्पाननिकयैव प्रकाशितं, अवय-
वार्थन्तु प्रकाश्यते-शास्यन्ते जीवाद्य पदार्था यथावस्थित-
त्वेनानेति शासन-डाडशाङ्गम्, तच्च सिद्ध-प्रतिष्ठित-नि-
श्चितप्रामाण्यमिति यावत्, स्वमहिम्नैव नाऽतः प्रकरणा-
त्प्रतिष्ठाप्यम् । सम्म० १ काण्ड ।

शब्दममुत्थस्य त्वभिधेयविषयज्ञानस्य यदि प्रामाण्यम-
भ्युपगम्यते तदा-अपौरुषेयत्वस्यासमवाद् गुणवत्पुरुषम-

शीतस्तदुत्पादकः शब्दोऽभ्युपगन्तव्य, अथ तत्प्रणीतत्वं नाऽभ्युपगम्यते तदा तत्समुत्पन्नज्ञानस्य प्रामाण्यमपि न स्यादित्यभिप्रायवानाचार्यं प्राह-जिनानां रागद्वेषमोहलक्षणान् शत्रून् जिनवन्त इति जिनास्तेषां शासनं तदभ्युपगन्तव्यमिति प्रसङ्गसाधनम् । नचाऽत्रेदं प्रर्थ-यदि जिनशासने जिनप्रतीतत्वेन सिद्ध निश्चितप्रामाण्यमभ्युपगमनीयम्, अन्यथा प्रामाण्यस्याप्यनभ्युपगमनीयत्वादिति प्रसङ्गसाधनमत्र प्रतिपाद्यत्वेनाभिप्रेतं तत्किमिति बौद्धयुक्त्याहतेन त्वया स्वतः प्रामाण्यनिरासोऽभिहितः ? यतः सर्वसमयसमूहात्मकत्वमेवाऽऽचार्येण प्रतिपादयितुमभिप्रेतम् । यद्ब्रूयत्यस्यैव प्रकरणस्य परिसमाप्तौ, यथा-" भद् मिच्छुद्दसण-समूहमइयस्स अमयसारस्स । जिणवयणस्स भगवणो, स-विग्गसुहाहिग्गम्मस्स " ॥ ७० ॥ (अस्यैव ग्रन्थस्य तृतीय-कारण्डगायम्यम्) इत्यादि । अयमेवार्थो बौद्धयुक्त्युपन्यासेन समर्थित, अन्यत्राप्यन्यमतोऽपक्षेपेणान्यमतनिरासेऽयमेवभिप्रायो द्रष्टव्य, सर्वनयानां परस्परसापेक्षणा सम्यग्मतत्वेन, विपरीतानां विपर्ययत्वेनाचार्यस्येष्टत्वात्, अत एवोक्तमेतन्नैव (चतुर्थं) द्वान्निशिक्रायाम्-"उद्धाविव सर्वसिन्धव, समुदीरणस्त्वयि नाथ ! दृश्य । न च तासु भवान् प्रदृश्यते, प्रविभक्तासु सरित्स्ववोद्धिः ॥ १ ॥" सम्म० १ कारण्ड १ गाथाटी० ।

(३) आगमस्य पौरुषेयत्वम्—

स हि पौरुषेयो वा स्यादपौरुषो वा ? पौरुषेयश्चेत्सर्वज्ञ-कृत, तदितरकृतो वा ? आद्यपक्षे-युष्मन्मतव्याहति । तथा च भवत्सिद्धान्तः-" अतीन्द्रियारणामर्थानां साक्षाद् द्रष्टा न विद्यते । नित्येभ्यो वेदवाक्येभ्यो, यथार्थत्वविनिश्चयः ॥ १ ॥" द्वितीयपक्षे तु-तत्र दोषवत्कर्तृकत्वेनाऽनाश्वसाप्रसङ्गः । अपौरुषेयश्चेन्न सम्भवत्येव स्वरूपनिराकरणात्, तुरङ्गशृङ्खलत् । तथाहि-" उक्त्विचनमुच्यते " इति चेति पुरुषक्रियानुगत रूपमस्य । एतत्क्रियाभाव कथं भवितुमर्हति । नचैतत्केवलं क्वचिदध्वनदुपलभ्यते उपलब्धाव"यदृश्यवक्त्राशङ्कासम्भवात् तस्माद्यद्वचनं तत्पौरुषेयमेव, वर्णात्मकत्वात् कुमारसम्भवादिवचनवत् । वचनात्मकश्च वेदः, तथाचाहु - 'ताल्वादि-जत्मा न तु वर्णवर्गो, वर्णात्मको वेद इति स्फुटञ्च । पुंसश्च ताल्वादि ततः कथं स्या-दपौरुषेयाऽयमिति प्रनीतिः " ॥ १ ॥ इति । श्रुतेरपौरुषेयत्वमुरगीकृत्यापि तावद्भवद्भिरपि तदर्थव्याख्यानं पौरुषेयमेवाङ्गीक्रियते । अन्यथा- अग्निदोत्रं जुहुयात्स्वर्गकामः " इत्यस्य स्वमांसं भक्षयेदिति किं नार्थो नियामकाभावात्, ततोऽवरं सूत्रमपि पौरुषेयभ्युपगतम् । अस्तु वा अपौरुषेयस्तथापि तस्य न प्रामाण्यम् आप्तपुरुषार्थीनां हि वाचा प्रमाणतेति । स्या० ११श्लोकः ।

जयइ सुयाणं पभवो, (२-गाथा)

श्रुतानां-स्वदर्शन-परदर्शानुगतसकलशास्त्राणां प्रभवन्ति सर्वाणि शास्त्राणि अस्मादिति प्रभव-प्रथममुत्पत्तिकारण, तदुपदिष्टमर्थमुपजीव्य सर्वेषां शास्त्राणां प्रवर्तनात्, परदर्शनशास्त्रेष्वपि हि य कश्चित्समीचीनोऽर्थः ससारासारता-स्वर्गापगादिहेतु प्राण्यर्हि सादिरूप स भगवत्प्रणीतशास्त्र-भ्य एव समुद्भूतो वेदितव्यो, न खल्वतीन्द्रियार्थपरिज्ञान-

मन्तरेणातीन्द्रियः प्रमाणावाधितोऽर्थः पुरुषमात्रेणोपदेष्टुं शक्यते, अविषयत्वात् । नच-अतीन्द्रियार्थपरिज्ञानं परतीर्थिकानामस्तीत्येतदग्रे वक्ष्यामः । ततस्ते भगवत्प्रणीतशास्त्रेभ्यो मौलं समीचीनमर्थलेशमुपादाय पश्चाद्भिनिवेशव-शतः स्वस्वमत्यनुसारेण तास्ता स्वप्रक्रिया प्रपञ्चितवन्तः । उक्तं च स्तुतिकारण-" सुनिश्चितं नः परतन्त्रयुक्तिषु, स्फुरन्ति याः काश्चन सूक्तिसम्पदः । तवैव तां पूर्वमहार्णवो-त्थिता, जगत्प्रमाणं जिनवाक्यविप्लु(पु)प ॥१॥" शाकटाय-नोऽपि यापनीययतिप्रामात्रणी स्वोपज्ञशब्दानुशासनवृत्तावा-दौ भगवतः स्तुतिमेवमाह-" श्रीवीरममृत ज्योति-नैत्वादि सर्ववेदसाम् " अत्र च न्यासकृतो व्याख्या-"सर्ववेदसां"-सर्वज्ञानानां-स्वपरदर्शनसंबन्धिसकलशास्त्रानुगतपरिज्ञाना-नाम् 'आदि' प्रभव प्रथममुत्पत्तिकारणमिति । अत एव चेह श्रुतानामित्यत्र बहुवचनम्, अन्यथैकवचनमेव प्रयुज्यते प्रायः । श्रुतशब्दस्य केवलद्वादशाङ्गमात्रवाचिनः सर्वत्रापि सिद्धान्ते एकवचनान्ततया प्रयोगदर्शनात्, सर्वश्रुतकारणत्वेन च भगवतः स्तुतिप्रतिपादने इदमप्यर्चादत्तं द्रष्टे-व्यम्-सर्वाण्यपि श्रुतानि पौरुषेयाण्येव, न किमप्यपौरुषेयमस्ति, असम्भवात् । तथाहि-शास्त्रं वचनात्मकम् । वचनं च ताल्वोष्ठपुटपरिस्पन्दादिरूपपुरुषव्यापारान्वयव्य-तिरेकानुविधायि, ततस्तदभावे कथं भवति ? न खलु पुरुषव्यापारमन्तरेण वचनमाकाशे ध्वनदुपलभ्यते । अपि च-तदपौरुषेय वचनमकारणत्वाच्चित्तमभ्युपगम्यते, 'स-दकारणवन्नित्य' मिति वचनप्रामाण्यात् । ततश्च-अत्र विकल्पयुगलमवतेतीयते, तदपौरुषेयं वचनं किमुपलभ्य-स्वभावम्, उताऽनुपलभ्यस्वभावं वा ? तत्र यद्यनुपलभ्य-स्वभावं तर्हि तस्य नित्यत्वेनाभ्युपगमात्कदाचिदपि स्व-भावाऽप्रच्युते सर्वद्वैवोपलम्भाभावप्रसङ्गः, अथोपलम्भस्व-भाव तर्हि सर्वदानुपरमेणोपलभ्येत, अन्यथा-तत्स्वभाव-ताहानिप्रसङ्गात्, अथोपलभ्यस्वभावमपि सहकारिप्रत्यय-मपेक्ष्योपलम्भमुपजनयति तेन न सर्वद्वैवोपलम्भप्रसङ्गः । तद-युक्तम्, एकान्तनित्यस्य सहकार्यपेक्षया अयोगात्, ततो विशेषप्रतिलम्भलक्षणा हि तस्य तत्रापेक्षा, यदाह-धर्मकर्मा-र्ति-" अपेक्षाया विशेषप्रतिलम्भलक्षणत्वात् " इति । न च नित्यस्य विशेषप्रतिलम्भोऽस्ति, अनित्यत्वापत्तेः । तथाहि-स विशेषप्रतिलम्भ तस्यात्मभूतः, ततो विशेषे जायमाने स एव पदार्थस्तेन रूपेण जातो भवति, प्राक्कन च विशिष्टावस्था-लक्षणं रूपं चिन्तयित्यनित्यत्वापत्तिः । अथोच्येत-स वि-शेषप्रतिलम्भो न तस्यात्मभूतः किं तु व्यतिरिक्तः कथ-मनित्यत्वापत्तिः ? यद्येव तर्हि कथं स तस्य सहकारी न हि तेन सहकारिणा तस्य वचनस्य किमप्युपक्रियते, भि-न्नविशेषकरणात्, अथ भिन्नोऽपि विशेषतस्तस्य संबन्धी तेन तत्सन्निधिविशेषकरणात् नम्याप्युपकारी द्रष्टव्य इति सहकारी व्यपदिश्यते, ननु विशेषेणापि सह तस्य वचनस्य क संबन्धो न तावत् 'तादात्म्य' भिन्नत्वेनाभ्युपगमात्, ना-पि तदुत्पत्तिः, विकल्पद्वयानतिक्रमात्, तथाहि-किं वचनेन विशेषो जन्यते ? उत विशेषेण वचनं ? तत्र न तावदाद्य-पक्ष, विशेषस्य सहकारिणोऽभावात्, नापि द्वितीयः, व-

चनस्य नित्यतया कर्तुमशक्यत्वात्, अथ मा भूद् वचन-
विशेषयोर्जन्यजनकभाव 'आधाराऽऽधेयभावो' भविष्यति,
तदप्यसमीचीनम्, आधाराऽऽधेयभावस्यापि परस्परपका-
योपकारकभावापत्तन्वात्, तथाहि-वदन् पतनधर्मकं स-
त्कुरेडेन स्वानन्तरदेशस्थायितया परिणामि जन्यते, तत-
स्तयोराधाराधेयभाव उपपद्यते; वचनेन तु विशेषो जन्यते,
तस्यान्यतां भावात्, ततः कथमनयोराधाराधेयभाव ? ।
अथ तेन विशेषेण वचनस्योपकार कश्चित् क्रियते ततः स
तस्य संबन्धी, न तु स उपकारस्ततो भिन्न, अभिज्ञो वे-
त्यादि तद्वचनवर्तने इत्यनवस्था। अपि च-कुत प्रमाणाद्वचन-
स्यापौरुषेयत्वाभ्युपगम, कर्तुरस्मरणादिनिवेत्, न, तस्या-
प्यसिद्धत्वात्, तथाहि-स्मरन्ति-जिनप्रणीतागमतत्त्ववेदिनो
वेदस्य कर्तुन् पिप्पलादप्रभृतीन् सकर्तृस्मरणवाद्स्तेषा मि-
ध्यारूप इति चेत्, क इदानीमेवं सति पौरुषेय सर्वस्या-
प्यपौरुषेयत्वप्रसङ्गः । तथाहि-कालिदासादयोऽपि कुमार-
संभवादिष्वत्मानमन्यं वा प्रणेतारमुपदिशन्त एवं प्रतिक्षेपन्तु
शक्यन्ते मिथ्या-वम त्मानमन्यं वा कुमारसंभवादिषु प्रणे-
तारमुपदिशन्तीति । तत कुमारसंभवादयोऽपि ग्रन्था स-
र्वेऽप्यपौरुषेया भवेयुः, तथा च-क. प्रतिविशेषो वेदे ?
येन स एव प्रमाणतयाभ्युपगम्यते, न शेषाऽऽगमा । अपि च-
योपमाकीर्णगपि पूर्वमद्विभि- सकर्तृकत्वं वेदस्याभ्युपगत-
मेव, तथा च-तदग्रन्थ- ' ऋगिरात्रुचश्चक्र सामानि
सामगिराविनि' । अथ तत्र कर्गेति. स्मरणे वर्तते, न निष्पा-
दने, दृष्टश्च करोतिरर्थान्तरेऽपि वर्तमानो, यथा संस्का-
रे, तथा च लोके वक्तार- 'पृष्ठं मे कुरु पादौ मे कुर्विति'
अत्र हि संस्कार एव करोतिवर्तते, नापूर्तिनिवर्तने सभ-
वति अशक्यत्वात्, ततोऽन्यथानुपपत्त्या संस्कार एव
कर्गेतिवर्तते, वेदविषये तु नान्यथानुपपत्तत्वं किमपि निव-
न्धनमस्ति । तत कथं तत्र स्मरणे वर्तयितुं शक्यते ? , स्या-
देतत्-यदि वेदविषये करोति स्मरणेन वर्तते तर्हि वेद-
स्य प्रामाण्यं न स्याद्, अथ च प्रामाण्यमभ्युपगम्यते,
तच्चापौरुषेयत्वादेव, अन्यथा स्वार्गगमानामपि प्रामाण्य-
प्रसङ्गः । ततोऽत्रापि कर्गेति प्रामाण्यान्यथानुपपत्त्या स्म-
रणे वर्त्य इति, तदेतदसत्, इतरंतराश्रयदोषप्रसङ्गात्,
तथाहि-प्रामाण्ये सिद्धे सति तदन्यथानुपपत्त्या करोते.
स्मरणे वर्तते, कर्गेति स्मरणे वृत्तौ चापौरुषेयत्वनिश्चितं
प्रामाण्यमित्येकाऽसिद्धावन्यतराऽसिद्धि, अनैकान्तिकं च
कर्तुमस्मरणं 'वटे वटे वैश्रमण' इत्यादिशब्दानां पौरुषेया-
गामपि कर्तुरस्मृते यन्तवान् तत्कर्तारमुपलभत एवेति चेत्,
नावश्यं तदुपलभनंभव, नियमाभावात्, किं च-पौरुषे-
यत्वेनाभ्युपगतस्य वेदस्य कर्ता नैवान्ति कश्चिन् पौरुषे-
यत्वेनाभ्युपगतस्य च वटे वटे वैश्रमण इत्यादिरस्तीति न प्र-
माणात् कुनश्चाहनिश्चय, किं तु-परोपदेशात्, स च भ-
वतो न प्रमाण, परन्व रागादिपरीतत्वेन यथावद्वन्तु-
तरागपिदानान्, नत कर्तृभावमदेह इति संदिग्धासि-
द्धोऽप्ययं हेतु, एतेन यद्व्यदपि साधनमवादीन् वेद-
यादी- वेदाध्ययन सर्वं गुर्वध्ययनपूर्वकं वेदाध्ययनत्वाद्,
अनुनातरदेशाध्ययनप्रतिनि । तदपि निरस्तमवमेयम् ।

परमपौरुषेयत्वसाधने सर्वस्यापौरुषेयत्वप्रसङ्गः, न-

थाहि-कुमारसंभवाध्ययनं सर्वं गुर्वध्ययनपूर्वकं, कु-
मारसंभवाध्ययनत्वात्, इदानींतनकुमारसंभवाध्ययनत्रदि-
नि कुमारसंभवादीनामध्ययनाऽनादितासिद्धेरपौरुषेयत्व दु-
र्निवारम्, न च तेषामपौरुषेयत्वं स्वयं करणपूर्वकत्वेनापि
तदध्ययनस्य भावाद् एवं वेदाध्ययनमपि किंचित् स्वयं
करणपूर्वकमपि भविष्यतीति वेदाध्ययनत्वादिति व्यभि-
चारी हेतु, स्यादेतत्, वेदाऽध्ययनम् स्वयं करणपू-
र्वकं न भवति, वेदानां स्वयं कर्तुमशक्तेः । तथा चात्र
प्रयोग- पूर्वेषां वेदरचनायामशक्ति, पुरुषत्वाद्, इदा-
नींतनपुरुषवदिति, तदप्ययुक्तम् अत्रापि हेतोर्व्यभिचारात्,
तथाहि--भारतादिष्विदानींतनपुरुषाणामशक्तावपि कस्य-
चित्पुरुषस्य व्यासादे शक्तिः श्रूयते, एव वेदविषयेऽपि,
संप्रति पुरुषाणां कर्तुमशक्तावपि कस्यचित्प्राक्तनस्य पुरु-
षविशेषस्य शक्तिर्भविष्यतीति । अपि च-यथाग्नि सामान्य-
स्य ज्वालाप्रभवत्वमरणिनिर्मथनप्रभवत्वं च परस्परमवाध्य-
वाधकत्वाच्च विरुध्यते, को ह्यत्र विरोध. अग्निश्च स्यात् क-
दाचिदरणिनिर्मथनपूर्वकं कदाचित् ज्वालान्तरपूर्वकश्च ।
ततो यथाऽऽद्याऽपि पथिककृतोऽग्निज्वालान्तरपूर्वको
नारणिनिर्मथनपूर्वकः पथिकाऽग्नित्वाद् आद्यान्तराग्नि-
वदित्ययं हेतुर्व्यभिचारी, विपक्षे वृत्तिसंभवात्, तथा वे-
दाध्ययनमपि विपक्षे वृत्तिसंभवात् व्यभिचार्येव, तथाहि-
वेदाध्ययने स्वयंकरणपूर्वकत्वमध्ययनान्तरपूर्वकत्वं च प-
रस्परमवाध्यवाधकत्वादविरुद्धं, ततश्च वेदाध्ययनमपि
स्यात्किंचित् स्वयंकरणपूर्वकमपीति, यदा त्वेवं विशिष्यते-
यस्तु तथाविध स्वयं कृत्वा अध्येतुमसमर्थः तस्य वेदा-
ध्ययनमध्ययनान्तरपूर्वकमिति तदा न कश्चिद्दोष, यथा
यादृशोऽग्निज्वालाप्रभवो दृष्ट तादृश सर्वोऽपि ज्वालाप्रभव
इति, अस्तु वा सर्वे वेदाऽध्ययनमध्ययनान्तरपूर्वकं, तथाऽ-
प्येवमनादिता सिद्धेऽवेदस्य, नापौरुषेयत्वम्, अथाऽत एवा-
नादितामात्रादपौरुषेयत्वसिद्धिरिष्यते तर्हि डिम्भकपांशु-
क्रीडादेरपि पुरुषव्यवहारस्याऽपौरुषेयतापत्ति, तस्यापि
पूर्वपूर्वदर्शनप्रवृत्तित्वेनाऽनादित्वात् ।

अपि च-स्युरपौरुषेया वेदा यदि पुरुषाणामादि स्या-
द्वेदाध्ययनं चानादि, तदाप्याद्य पुरुषस्याध्ययनमध्ययनान्तर-
पूर्वकं न सिद्धयति, अध्यापयितुरभावात्, न च पुरुषस्य
नात्वादिकरणग्रामव्यापागभावात् स्वयं शब्दा ध्वनन्ति
ततो वेदस्य प्रथमोऽध्ययता कर्त्तव्य वेदितव्य, अपि च-
यद्वस्तु यद्वक्तुमन्वयव्यतिरेकाभ्या प्रसिद्धं तज्जातीयमन्य-
दप्यदृष्टहेतुकं ततो हेतोर्भवतीति संप्रतीयते, यथेन्धनदेको
वह्निर्दृष्टतस्तत्स्वमानस्वभावोऽपरोऽप्यदृष्टहेतुकं तत्स्व-
मानहेतुकं संप्रतीयते, लौकिकेन च शब्देन समानधर्मा
सर्वोऽपि वैदिक शब्दराशि, ततो लौकिकवद्वैदिकोऽपि
शब्दराशि पौरुषेय सम्प्रतीयताम् । स्यादेतद्वैदिकेषु शब्देषु
यद्यपि न पुरुषो हेतु, तथापि पौरुषेयाभिमतशब्दसमाना-
ऽचशिष्टपदवाक्यरचना भविष्यति तत. कथं तत्स्वमान-
धर्मतामवलोक्य पुरुषहेतुकता तेषामनुमीयते, तदेतद्
वालिशजलिपतेन पदवाक्यरचना हि यदि हेतुमन्तरेणापी-
यते तत आकस्मिकी सा भवेत् नतश्चाकाशादावपि सा
सर्वत्र संभवेत्, अहेतुकस्य देशादिनियमायोगात्, न च

सा सर्वत्राऽपि संभवति, तस्मात् पुरुष एव तस्या हेतुरित्य-
चश्यं प्रतिपत्तव्यम्, अन्यच्च पुरुषस्य रागादिपरीतत्वेन य-
थावद् वस्तुपरिज्ञानाऽभावात् तत्प्रणीतं वाक्यमयथार्थमपि
संभाव्यते इति संशयहेतुं पुरुषोऽपकीर्णः, स च संशयोऽ-
पौरुषयत्वाभ्युपगमेऽपि वेदवाक्यानां तदवस्थ एव, तथाहि-
स्वयं तावत्पुरुषो वेदस्यार्थं नाश्वबुध्यते, रागादिपरीतत्वात्,
नाऽप्यन्यत-पुरुषान्तरात्, तस्यापि रागादिपरीतत्वेन यथा
तत्त्वमपरिज्ञानाद्, अथ जैमि(म)निश्चिरतरपूर्वकालभावी
पटुप्रज्ञ सम्यग्वेदार्थस्य परिज्ञानासीत् तत परिज्ञानमभूदि-
ति, न हि सर्वेऽपि पुरुषा समावा प्रज्ञामेधादिगुणैरिति वक्तुं
शक्यं, संप्रत्यपि प्रतिपुरुषं प्रज्ञादेस्तारतम्यस्य दर्शनात्, ननु
स जैमि(म)नि. पुरुषो वेदस्यार्थं यथावस्थितमवगच्छति-
स्मेति कुतो निश्चयः?, प्रमाणेन संवादादिति चेत् नन्वती-
न्द्रियेष्वर्थेषु न प्रमाणस्यावतारो यथाग्निहोत्रवचनस्य स्व-
र्गसाधनत्वे, वहवश्चातीन्द्रियार्था वेदे व्याचर्यन्ते, तत्कथं
तत्र सवाद?, अथ येष्वर्थेष्वस्मादशा प्रमाणसमव तद्विषये
प्रमाणसंवाददर्शनादतीन्द्रियाणामप्यर्थानां स सम्यक् परि-
ज्ञानाम्युपगम्यते, तदप्ययुक्तम्, रागादिकल्पिततया तस्याऽ-
तीन्द्रियार्थपरिज्ञानाऽसंभवाद्, अन्यथा सर्वेषामप्यतीन्द्रि-
यार्थदर्शित्वप्रसङ्गि ततस्तत्कृतातीन्द्रियार्थव्याख्या मिथ्यैव ।
अपिच—आगमोऽर्थत परिज्ञात सन् प्रेक्षावतामुपयोग-
विषये भवति, नापरिज्ञानार्थं शब्दगडुमात्र, ततोऽर्थ
प्रधान, स चेत्पुरुषप्रणीत किं शब्दमात्रस्याऽपौरुषेयत्वपरि-
कल्पेन निरर्थकत्वात्, तन्नाऽन्यतोऽपि वेदार्थस्य सम्यग्-
वगम । नाऽपि वेद स्वकीयमर्थमुपदेशमन्तरेण स्वयमेव
साक्षादुपदर्शयति, ततो वेदस्येष्टार्थप्रतिपत्त्युपायाऽभावाद्
'अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकाम' इत्यत्र श्रुतौ यथा वेदप्रामा-
णिकैरयमर्थं परिकल्पयते घृताऽऽद्याहुतिं प्रक्षिपेत् स्वर्गकाम'
इति । तथाऽयमप्यर्थं तै किं न कल्पयते-खादेत् स्वमास
स्वर्गकाम इति, नियामकाऽभावात्,

उक्तं च—

“ स्वयं रागाऽऽदिमात्राऽर्थं, वेत्ति वेदस्य नाऽन्यत. ।

न वेदप्रति वेदोऽपि, वेदार्थस्य कुतो गति ॥ १ ॥

वेनाऽग्निहोत्रं जुहुयात्, स्वर्गकाम इति श्रुतौ ।

खादेत्स्वमासमित्यप, नाऽर्थ इत्यत्र का प्रमा ॥ २ ॥ ”

अथ य एव शाब्दो व्यवहारो लोके प्रसिद्ध स एव वेद-
वाक्यार्थनिश्चयनिवन्धन, न च लोकेऽग्निहोत्रशब्दस्य स्वमा-
सं वाच्यम्, नाऽपि जुहुयादित्यस्य भक्षणं, तत्कथमयमर्थं
परिकल्पयते?, तदयुक्तं, नानाऽर्था हि लोके शब्दा रूढा यथा
गोशब्द ।

अपि च—सर्वे शब्दा. प्राय सर्वार्थानां वाचका देशादिभेद-
तो द्रुतविलम्बितादिभेदेन, तथाप्रतीतिदर्शनात्, तथाहि—द्र-
विडस्यार्थदेशमुपागतस्य मारिशब्दात्-भृगि(टि)नि वर्षविष-
या प्रतीतिरुपजायते विलम्बिता चोपसर्गविषया, यद्वा—आ-
र्थदेशोत्पन्नस्य द्रविडदेशमधिगतस्य शीघ्रमुपसर्गविषया प्र-
तीतिर्विलम्बिता च वर्षविषया एवमनया दिशा सर्वेषामपि
शब्दानां सर्वार्थवाचकत्वं परिभाषनीयम्,

न च वाच्यम् एवं सति घटशब्दमात्रश्रवणादखिलार्थप्र-
तीतिप्रसङ्गो, यथा क्षयोपशमवैधोषप्रवृत्ते, क्षयोपशमश्च

संकेताद्यपेक्ष इति तदभावे न भवति, ततोऽग्निहोत्रादिशब्द-
स्य स्वमांसादिवाचकत्वेऽप्यवगोष इति लौकिकशाब्दव्यव-
हारात्पुनरेऽपि न वैदिकवाक्यानामभिलपितनियतार्थ-
प्रतिपत्ति । किं च—लोकप्रसिद्धेनैव शाब्देन व्यवहारेण व्यं
वेदवाक्यानां प्रतिनियतमर्थं निश्चेतुमुद्युक्ता, लौकिकश्च
शाब्दो व्यवहारेऽनेकधा परिगृह्यमानो दृष्ट संकेतवशत.
प्राय सर्वेषामपि शब्दानां सर्वार्थप्रतिपादनशक्तिसंभवात्,
ततो लौकिकेनैव शाब्देन व्यवहारेणास्माकमाशङ्कादपादि
कोऽत्रार्थं स्यात्? किं घृताद्याहुतिं प्रक्षिपेत् स्वर्गकाम इति
उताहो स्वमास खादेदिति?, तत्कथं तत एव निश्चय. कर्तुं
बुध्यते? । न हि योऽत्र संशयहेतु स तत्र निश्चयमुत्पाद-
यितुं शक्नु इति ।

अपि च—नैकान्तेन वेदे लौकिकशब्दव्यवहारानुसरणं स्व-
र्गोर्वश्यादिशब्दानामरूढार्थानामपि तत्र व्याख्यानात्, यथा
स्वर्ग-सुखविशेष, उर्वशी तु अणिरिति । तथा शब्दान्त-
रेष्वाप्यरूढार्थकल्पना किं न संभविनी?, उक्तं च—“ स्वर्गो-
र्वश्यादिशब्दस्य, दृष्टा रूढार्थवाचक । शब्दाऽन्तरेषु ता-
दृक्षु, तादृश्यंवाऽस्तु कल्पना ॥ १ ॥ ” स्यादतत् अग्निहो-
त्राद्वर्वाक्यस्य स्वमासभक्षणप्रसङ्गो न युक्तो, वेदे नैवान्यत्र
तस्यान्यथा व्याख्यानात् तदयुक्तम्, तत्राऽपि वाक्यार्थस्य
निर्णयाभावाद्योक्तं प्राक्-न हि अप्रसिद्धार्थस्य वाक्यस्याऽ
प्रसिद्धार्थमेव वाक्यान्तरं नियतार्थप्रमाधनायात्, तुल्य-
दोषत्वात् । अयेत्यमाचक्षीथा. यत्रार्थं न काचित्प्रमाण-
वाधा सोऽर्थो ग्राह्यो, न चाग्निहोत्रादिवाक्यस्य घृताऽऽ-
द्याहुतिप्रक्षेपरूपेऽर्थे प्रमाणवाधामुत्पत्त्याम, तत्कथं तमर्थं
न गृह्णीम । तदेतत्स्वमासभक्षणलक्षणेऽप्यर्थं समानं न हि
तत्रापि काश्चित् प्रमाणवाधामीक्षामहे ।

अपि च—यदि प्रमाणवलात्प्रवृत्तिमीहसे तर्हि पौरुषेयमेव
वचस्त्वयोपादेयं तस्य लोकप्रतीत्यनुसारितया संप्रदायतोऽ-
भिगतार्थतया च प्रायो युक्तिविषयत्वात्, नाऽपौरुषेयम्,
विपरीततया तत्र युक्तरसंभवात्, तथाहि—काऽत्र युक्ति ?
यथा स्वमासभक्षणात्स्वर्गप्राप्तिर्वाध्यते, न घृताद्याहुति-
प्रक्षेपादिति?, घृताऽऽद्याहुतिप्रक्षेपादीनां स्वर्गप्राप्णादिश-
क्तेरतीन्द्रियत्वेन प्रत्यक्षाद्यगोचरत्वात्, संप्रदायस्य चार्थनै-
यत्यकारिणोऽसंभवात्, एतच्चानन्तरमेव वक्ष्यामः ।

अथाऽऽगमार्थोऽथवा युक्ति स्वमांसभक्षणत स्वर्गप्राप्तेर्वा-
धिका भविष्यति, तदयुक्तम्, आगमार्थस्याऽद्याप्यनिश्चयात् ।
अनिश्चितार्थस्य च वाचकत्वाऽयोगात्, अथ संप्रदायादर्थ-
निश्चयो भविष्यति, तथा हि— प्रथमतो वेदेन जैमिनये स्वा-
र्थ उपदर्शित पश्चात्तेनास्मभ्यमुपदिष्ट” इति, तदप्यसत्,
वेदस्य हि यदि स्वार्थोपदर्शनशक्तिस्ततोऽस्मभ्यमपि स्वार्थं
किं नोपदर्शयति?, तस्माज्जैमिनयेऽपि न तेन स्वार्थो द-
र्शित, किन्तु—न वेदमुखेनात्मानमेवार्थनियमस्य प्रारमुपद-
र्शितवान्, यथा कश्चित्केनचित्पृष्ठ-‘ को मार्ग पाटलि-
पुत्रस्य ? ’ स प्राह—एष स्यात्पुत्रस्यमानो वक्ति-‘ अथ मार्गः
पाटलिपुत्रस्य ’, तत्र न स्थाणोर्वचनशक्ति केवल स्थाणु-
मुखेन स एवात्मानं मार्गोपदेशं कथयति, एवं वेदस्यापि न
स्वार्थोपदर्शनशक्ति, तनस्तन्मुखेन जैमि म)निगन्मानमेवा-
र्थनियमस्य प्रारमुपदर्शितवान्, तत्र लौकिकशब्दव्यवहारात्-

स्वरूपाणापि युक्तानापि च सप्रदायाद्देव्यार्थनिश्चया नापि नन्याऽपौरुषेयत्वमाधक किमपि प्रमाणमित्यसंभव्यपौरुषेयम् . उक्तं च—“वान्ध्ययनवृत्तिपाणतुल्यमपौरुषेयमि” इति । ननु यदि वान्ध्ययनवृत्तिपाणतुल्यमपौरुषेयं भवेत्तर्हि न वेद-वचनाऽपौरुषेयतया शिष्टा प्रतिगृहीयु ।

अथ च—सर्वेषुपि देशेषु शिष्टा प्रतिगृह्यन्ते . तन्मात्रासंभव्यपौरुषेयं तदत्र पृच्छाम—के शिष्टा ? । ननु किमत्र प्रपञ्च्यम् ? ये ब्राह्मणीयोनिसभविनो वेदोक्तविधि-संस्कृता वेदप्रणीताचारपरिपालनैकनिपसृचतसन्ते शिष्टा तदेतद्युक्तं, विचारात्मत्वात्, तथा हि—किमिदं नाम ब्राह्मणत्वं यद्योनिसभवाच्छिष्टत्वं भवेत् ? , ब्राह्मणोऽपत्य-त्वमिति चेत् तथा हि—ब्राह्मणोऽपत्यं ब्राह्मण इति व्यपदिश-न्ति पूर्वपय न एवं सति चारण्डालस्यापि ब्राह्मणत्वप्रश-क्ति, तस्याऽपि ब्रह्मतनो समुत्पन्नत्वात् । उक्तं च—‘ब्रह्म-णाऽपत्यतामात्रान् ब्राह्मणोऽनिप्रमज्यते । न कश्चिद्ब्रह्म-तनो-न्पन्न कश्चिद्विद्यते ॥१॥’ यदप्युक्तम्— वेदोक्तविधि-संस्कृता वेदप्रणीताचारपरिपालनैकनिपसृचतस-’ इति, तदप्युक्तम् . इतरेतराश्रयदोषप्रसङ्गात् । तथाहि—वेदस्य धामार्ये सिद्धे सति तदुक्तविधिसंस्कृतास्तदर्थसमाचर-णाच्छिष्टा भवेयु शिष्टत्वे च तेषां सिद्धे सति तत्परिग्रहा-द्देवप्रामाण्यमित्येकाभावेऽन्यतरस्याऽप्यभावः ।

आह च—“शिष्टे परिगृहीतत्वाच्चैदन्योऽन्यसमाश्रय । वेदार्थाच्चरणाच्छिष्टा-स्तदाचाराच्च स प्रमा ॥१॥” स्यादत-त्—भवतोऽपि तत्प्रतोऽपौरुषेयं वचनमिष्टमेव, तथाहि—‘स-र्वोऽपि सर्वज्ञो वचनपूर्वको भवतीत्येवेष्ट्यते’ “तष्पुद्विधा अग्निद्वया” इति वचनप्रामाण्यात्, ततोऽनादित्वात्सिद्धं वचनम्यापौरुषेयत्वमिति, तद्युक्तम् अनादिनायामप्यपौरु-षेयत्वाद्योगात्, तथाहि—सर्वज्ञपरम्परायैषाऽनादिरि-ष्यते . तत्र पूर्वं पूर्वं सर्वज्ञं प्राक्तनसर्वज्ञप्रणीतवचनपूर्व-कोऽभवत् विरुध्यते किं च—वचन द्विधा—शब्दरूपम्, अ-र्थरूपं च । तत्र शब्दरूपवचनोपज्ञया नायमस्माकं सङ्गो, यद्युत—‘सर्वोऽपि सर्वज्ञो वचनपूर्वक’ इति, मरुदेव्यादीना तदन्तरेणाऽपि सर्वज्ञत्वधृते, किं त्वर्थरूपापेक्षया . तत्र कथं शब्दाऽपौरुषेयत्वाभ्युपगमप्रसङ्गः । नन्वर्थपरिज्ञानमपि श-ब्दमन्तरेणोपपद्यते तत्रकथं न शब्दरूपापेक्षयाऽपि सङ्गः, तदमन्, शब्दमन्तरेणापि विशिष्टतयापशमादिभावनाऽर्थ-परिज्ञानस्य सम्भवात्, तथा हि—दृश्यन्ते तथाविवक्षयो-पशमभावतो मार्गानुमार्गिबुद्धवचनमन्तरेणापि तदर्थप्रतिप-निर्गतिं कृतं प्रसङ्गं । ने० २ गाथादी० ।

ये त श्रोत्रियाः श्रुतेरपौरुषेयत्वेऽपौरुषी स्फो(र)टयांचक्रु, ते कीदृशीं श्रुतममूमाम्याय—किं वणेरूपाम् . श्रानुपूर्वीरूपा वा ? । यदि प्राचिर्सा, तदस्यप्रम् उपनिषाद्—“अकारादि पाठान्लसो वणे” इत्यत्र त्रिषास्यमानत्वादस्या । अशोर्दी-र्घाना, तर्हि तत्र तत्प्रतीता प्रत्यक्षम्, अनुमानम्, अर्था-पत्ति आगमो वा प्रमाणं प्रतिगद्यते । न प्रत्यक्षम्, अस्य तादात्मिकभावत्वभावाऽऽभाममात्रचरित्रपवित्रत्वात्, ‘सं-यद् वतमानं च गुणं चतुर्गादिना इति वचनात् । यैव श्रुतमेवा प्रागध्यगायि, सैवदानामपीति प्रत्यभिज्ञाप्रत्यक्ष-

मज्जुणं लक्ष्यत एवास्याः सदात्वमवधीतयदिति चेत्, नन्वसौ—“समुद्रयमात्रमिदं कलेचरम्” इत्यादिलोकायताग-मवचनकरसैवास्तीति तेषु तथा स्यु, तथा च—तत्पठि-तानुष्ठाननिष्ठापाटिप्रता विप्राम्यामपि मामाति, अन्यथा प्रत्य-वायसंभवात् । अत्रात्रेयमभिधानानन्तरानुपलम्भेन बाध्यते, किं न श्रुतावपि ? अभिव्यक्त्यभावसंभवी तदानीमनुपलम्भः श्रुतौ नाभावनिवन्धन इति चेत्, किं न नास्तिकसिद्धा-न्तेऽप्येवम्, इति सकलं समानम् ।

किं च—अनुभवानुचरणचतुरं प्रत्यभिज्ञानम्, अनुभवश्च प्रायेण प्रत्यभिज्ञा तादृचिकी, जानिस्मृत्यादिमत कस्यापि कतिपयभवविषया च प्रभावयितुं प्रभु, इति कथमनादौ काले केनापि नेयं श्रुति सूत्रिता इतिप्रकटयितुं प्रतीयसीयं स्यान् ? । तत्र तत्र प्रत्यक्षं जमेत । नाऽप्यनुमाने, तद्धि कर्त्तस्मरणं, वेदाध्ययनवाच्यत्वं, कालत्वं वा तत्रैतेषु सर्वेषुपि प्रत्यक्षाऽनुमानाऽऽगमवाधितत्वं तावत्पक्षदोषः । तत्र प्रत्य-क्षवाधस्तावत्, तथाचिद्यमठपीठिकाप्रतिष्ठशठवठराध्वर्यु-द्राहोत्प्रायप्रचुरखण्डिकेषु यजु सामर्च उच्चैस्तरां युग-पत्पृक्तुर्वत्सु कालाहलममी कुर्वन्तीति प्रत्यक्षं प्रादुगस्ति, तेन चापौरुषेयत्वपक्षो बाध्यते । अभिव्यक्तिसङ्गावादेव्य प्रतीतिरिति चेत्, तर्हि हंसपक्षादिहस्तकेष्वपि किं नेयं तथा ? इति तेऽपि नित्या. स्यु । वर्णयिष्यमाणवर्णव्यक्ति-व्यपाकरणं चेदाऽप्यनुसंधानीयम् । ‘श्रुति पौरुषेयी’ वर्णा-द्यात्मकत्वात्, कुमारसंभवादिबद् इत्यनुमानवाध । पुरुषो हि परिभाष्याभिधेयभावस्वभावं तदनुगुणां ग्रन्थवीथीं ग्रथनानि, तदभावे कौतस्कुतीयं संभवेत् ? । यदि हि शङ्ख-समुद्रमेधादिभ्योऽपौरुषेयभ्योऽपि कदाचित्तदात्मकं वाक्यं मुपलभ्येत, तदाऽत्राऽपि संभाव्येत, न चैवम् । अथ वर्णा-द्यात्मकत्वमात्रं हेतुचिकीर्षितं चेत्, तदानीमप्रयोजकं, वरुमीकस्य कुलालपूर्वकत्वे साध्ये मृदिकारत्ववद् । अथ लौकिकश्लोकादिविलक्षणं तत्तर्हि विरुद्धं, साधनशून्यं च कुमारसंभवादिनिर्दर्शनं, तत्रैव साध्ये विशिष्टमृदिकारत्व-वत्, कुट्टदृष्टान्तवच्चेति चेत् । नैतच्चतुरस्रम् । यतस्तन्मा-त्रमेव हेतु, न चाऽप्रयोजकं विशिष्टवर्णाऽऽद्यात्मकत्वस्यैव काऽप्यसंभवाद् । कुश्रवणदुर्भणत्वादित्तु श्रुतिविशेषस्य । “नाष्टान्वाष्टान्तिराष्ट्रण, भाष्ट्रणादिष्ट्रिणो जना । धार्तराष्ट्राः सुराष्ट्रण, महाराष्ट्रे तु नाष्ट्रिण ॥१॥” इत्यादौ लौकिकश्लोके सविशेषस्य सङ्गावाद् अभ्यर्थि(धि)प्सहि च—“यत्कौमार-कुमारसंभवमवाङ्गाक्यात् किंचिद्भवे-द्वैशिष्यं श्रुतिषु स्थितं तन इमा स्यु कर्तृशून्या कथम्” इति । “प्रजापतिर्वेदमेक-मासीत्, न अह आसीत्, न रात्रि आसीत् ; स तपोऽ-तप्यत तस्मात्तपन तपनाच्चत्वारो वेदा अजायन्त” इति स्वकर्त्तृप्रतिपादकागमवाच्य । ननु नाऽयमागम प्रमाणं भूता-र्थोभिधायकत्वात्, कार्ये एव ह्यर्थे वान्ना प्रामाण्यम्, अ-न्वयव्यतिरेकाभ्यां लोके कार्यान्वितेषु पदार्थेषु पदाना श-क्त्यवगमादिति चेत् तदश्लीलं कुशलोदकसंपर्ककर्कश सा-धुपास्याप्रसङ्ग इत्यादेभूतार्थस्यापि शब्दस्य लोके प्रयोगो-पलम्भात् । अथाऽत्रापि कार्यान्वितैव, तस्माद्त्र प्रवर्तित-तव्यमित्यवगमादिति चेत्, स तर्ह्यवगम औपदेशिक औ-

पदेशिकार्थकृतो वा भवेत् । न तावदाद्य , तथाविधोपदेशाऽश्रवणात् । द्वितीयस्तु स्यात् , न पुनस्तत्रोपदेशस्य प्रामाण्यम् , अस्य स्वार्थप्रथामात्रचरितार्थत्वात् । प्रतिपादकत्वेनैव प्रमाणानां प्रामाण्याद् । अन्यथा प्रवृत्ताविव तत्साध्यार्थेऽपि प्रामाण्यप्रसङ्गात् । प्रत्यक्षस्य च विवक्षितार्थवत्साध्यार्थक्रियापि प्रमेया भवेत् , तस्मात्पुरेच्छाप्रतिबद्धवृत्तिप्रवृत्तिरस्तु । मा वा भूत् , प्रमाणेन पदार्थपरिच्छेदश्चक्राण , तावन्तैव प्रेक्षावतोऽपेक्षाबुद्धे पर्यवसानात् . पुण्य प्रामाण्यमस्यावसेयम् । यद्वा-अस्तु तस्मादत्र प्रवर्तितव्यमित्यवगमात्कुशलोदकेत्यादिवाक्यानां प्रामाण्यं , किं तु-तद्देव वेदे कर्तृप्रतिपादकाऽऽगमस्यापि प्रामाण्यं प्रासादादेवेति सिद्ध आगमवाधोऽपि ।

यत्तु कर्त्रस्मरणं साधनम् , तद्विशेषणं सविशेषणं वा वार्येत । प्राक्कनं , तावत्पुराणकूपप्रासादारामविहारादिभिर्च्यभिचारि , तेषां कर्त्रस्मरणेऽपि पौरुषेयत्वात् । द्वितीयं तु संप्रदायाव्यवच्छेदे सति कर्त्रस्मरणमिति व्यधिकरणाऽसिद्धम् , कर्त्रस्मरणस्य श्रुते . अन्यत्राश्रये पुंसि वर्तनात् । अथाऽपौरुषेयी श्रुति , संप्रदायावच्छेदे सत्यस्मऽर्थमाण-कर्तृकत्वाद् , आकाशवद् इत्यनुमानरचनायामनवकाशाव्यधिकरणसिद्धिः । मैवम् । एवमपि विशेषणे संदिग्धाऽसिद्धताऽऽपत्तेः । तथाहि-आदिमनामपि प्रासादादीनां संप्रदायो व्यवच्छिद्यमानो विलोक्यते , अनादेस्तु श्रुतेरव्यवच्छेदी संप्रदायोऽद्यापि विद्यत इति मृतकमुष्टिवन्धमन्वकार्पात् , तथा च-कथं न सदिग्धाऽसिद्ध विशेषणम् ? । विशेष्यमप्युभयाऽसिद्धं , वादिप्रतिवादिभ्यां तत्र कर्तुं स्मरणात् । ननु श्रोत्रियाः श्रुतौ कर्तारं स्मरन्तीति मृगोद्य श्रोत्रियापसदा-खल्वमी इति चेत् ननु यूयमान्नायमान्नासिष्ट तावत्त-“यो वै वेदोश्च प्रहियेति ” इति , “ प्रजापतिः सोमं राजानमन्वसुजततस्त्रयो वेदा अन्वसृजन्त ” इति च स्वयमेव स्वस्य कर्तारं स्मारयन्ती श्रुतिं विश्रुतामश्रुतामिव गणयन्तो यूयमेव श्रोत्रियाऽपसदा . किन्न स्यात् ? । किं च-करण-माध्यन्दिनि-तिष्ठतिप्रभृतिमुनिनामाङ्किता काश्चन शाखास्तत्कृतत्वादेव मन्वादिस्मृत्य दिवत् । उत्सन्नानां तासां कल्पादौ तैर्दृष्टत्वात् , प्रकाशितत्वाद्वा तन्नामचिह्ने अनादौ कालेऽनन्तमुनिनामाऽङ्कितत्व तासां स्यात् । जैनाश्च-कालाऽसुरमेतत्कर्तारम् स्मरन्ति । कर्तृविशेष विप्रतिपत्तेरप्रमाणमेवैतत्स्मरणमिति चेत् । नैवम् । यतो यत्रैव विप्रतिपत्ति , तदेवाऽप्रमाणमस्तु , न पुन कर्तृमात्रस्मरणमपि ।

“ वेदस्याऽध्ययनं सर्वं , गुर्धध्ययनपूर्वकम् ।

वेदाध्ययनवाच्यत्वा-द्धुनाऽध्ययनं यथा ॥ १ ॥

अतीताऽनागतौ कालौ , वेदकारविवर्जितौ ।

कालत्वात्तद्यथा कालो , वर्तमान समीक्ष्यते ॥ २ ॥”

इति कारिकोक्ते वेदाध्ययनवाच्यत्वकालत्वेऽपि हेतु ' कु-रङ्गशुद्धमङ्गुर कुरङ्गाक्षीणा चेत ' इति वाक्याध्ययन-गुर्धध्ययनपूर्वकम् एतद्वाक्याध्ययनवाच्यत्वाद् , अधुनातनाध्ययनवद् अतीतानागतौ कालौ प्रकान्तवाक्यकर्तृव-र्जितौ कालत्वात् , वर्तमानकालवत् , इतिवदप्रयोजकत्वाद् , अनाकर्णनीयौ सकर्णानाम् । अथाऽर्थाऽऽपत्तेरपौरुषेय-

त्वनिर्णयो वेदस्य । तथाहि-संवाद-विसंवाददर्शनाऽदर्श-नाभ्यां तावदेव नि.शेषपुरुषैः प्रामाण्येन निरण्यायि । तत्रि-र्यथास्य पौरुषेयत्वे दुराप । यत -

“ शब्दे दोषोद्भवस्ताव-द्वक्त्रधीन इति स्थितिः ।

तदभावः क्वचित्तावद् , गुणवद्वक्त्रकत्वत् ॥ १ ॥

तद्गुणैरपकृष्टानां , शब्दे संक्रान्त्यसम्भवात् ।

वेदे तु गुणवान् वक्त्रा , निर्णेतुं नैव शक्यते ॥ २ ॥

ततश्च दोषाभावोऽपि , निर्णेतुं शक्यता कथम् ।

वक्त्रभावे तु सुज्ञानो , दोषाभावो विभाव्यते ॥ ३ ॥

यस्माद्वक्त्रभावेन , न स्युर्दोषा निराश्रयाः ” ।

ततः प्रामाण्यनिर्णयान्यथाऽनुपपत्तेरपौरुषेयोऽयमिति ।

अस्तु तावदत्र कृष्णपशुपरंपराप्राणव्यपरोपणप्रगुणप्रचुरो-पदेशाऽपवित्रत्वाद्प्रमाणमेवैव . इत्यनुत्तरोत्तरप्रकारः । प्रा-माण्यनिर्णयोऽप्यस्य न साध्यसिद्धिः , विरुद्धत्वाद् , गुणवद्-वक्त्रकतायामेव वाक्येषु प्रामाण्यनिर्णयोपपत्तेः । पुरुषो-हि यथा रागादिमान्मृपावादी , तथा सत्यशौचादिमान् अ-वितथवचन समुपलब्ध । श्रुतौ तु तद्भुमयाभावेनैरर्थक्य-मेव भवेत् । कथं वक्तुर्गुणित्वनिश्चयश्छन्दसीति चेत् , कथं पितृपितामहप्रपितामहादेरप्यसौ ते स्यात् ? येन तद्धस्त-न्यस्तात्तरश्रेणः पारंपर्योपदेशस्य वाऽनुसारेण ग्राह्यदेय-निधानादौ निश्चङ्क प्रवर्तयेत् . क्वचित्संवादाद्येद् , अत एवान्यत्रापि प्रतीहि । कारीर्यादौ संवाददर्शनात् । कदा-चित्-क्वचित्संवादस्तु सामग्रीवैगुण्याच्चयाऽपि प्रतीयत एव , प्रतीतासमन्त्रोपदिष्टमन्त्रवत् । प्रतिपादितश्च प्राक् रा-गद्वेषाज्ञानशून्यपुरुषविशेषनिर्णयः । किं च-अस्य व्याख्यानं तावत्पौरुषेयमेव , अपौरुषेयत्वे भावनानियोगादिविरुद्धव्या-ख्याभेदाभावप्रसङ्गात् , तथा च को नामाऽत्र विश्रम्भो भवेत् ? । कथं चैतद् ध्वनीनामर्थनिर्णीति ? लौकिकध्व-न्यनुसारेणेति चेत् , किं न पौरुषेयत्वनिर्णीतिरपि ? , तत्रो-भयस्याऽपि विभावनाद् . अन्यथा त्वर्द्धजरतीयम् । न च लौ-किकाऽर्थानुसारेण मदीयोऽर्थं स्थापनीय इति श्रुतिरेव स्वयं वक्ति , न च जैमिन्यादावपि तथा कथयति प्रत्यय इत्यपौ-रुष्यवचसामर्थोऽप्यन्य एव कोऽपि सभाव्येत । पौरुषेयी-णामपि म्लेच्छार्थवाचामैकार्थ्यं नाऽस्ति , किं पुनरपौरुषेय-वाचाम् । तत परमकृपापीयूषसावितान्त करणः कोऽपि पुमान् निर्दोष प्रसिद्धार्थं ध्वनिभिः स्वाध्यायं विधाय व्याख्याति , इदानींतनग्रन्थकारवत् , इति युक्तं पश्यामः । अत्रोचाम च-“ छन्दः स्वीकुरूपे प्रमाणमथ चेतद्वाच्यनि-श्चायकं , कंचिद्विश्वविदं न जल्पसि ततो ज्ञातोऽस्य मू-ल्यकरी ” इति ।

आगमोऽपि नापौरुषेयत्वमाख्याति । पौरुषेयत्वाविष्का-रिण एवास्योक्तवत्सद्भावात् । अपि च-इयमानुपूर्वी पिपी-लिकादीनामिव देशकृताङ्कुरपत्रकन्दलकाण्डादीनामिव का-लकृता वा वर्णानां वेदे न सम्भवति तेषां नित्यव्यापकत्वात् । क्रमेणाऽभिव्यक्ते सा सम्भवतीति चेत् , तर्हि कथमियम-पौरुषेयी भवेद् , अभिव्यक्ते पौरुषेयत्वात् इति सिद्धा पौ-रुषेयी श्रुति । रत्ना० ४ परि० ।

(२) आगमस्य चाप्तप्रणीतस्यैव प्रामाण्यं , ननु विरुद्धार्थस्य-आगमानां च तेषां पूर्वापरविरुद्धार्थत्वं तेषामप्रामाण्यमेव

यस्त्वाप्तप्रणीत आगमः स प्रमाणमेव कपच्छेदतापलक्षणो-
पाधिप्रयविशुद्धत्वात् । कपाऽऽदीनां च स्वरूपं पुरस्ताद्वक्ष्या-
म । न च वाच्यम्-अमाप्त क्षीणसर्वदोषस्तथाविधं चाऽऽ-
सत्त्वं कन्याऽपि नाऽस्तीति; यतो रागाऽऽदयः कस्यचि-
दत्यन्तं छिद्यन्ते अस्मदादिषु नदुच्छेदप्रकर्षाऽपकर्षोपलम्भात्
सूर्याऽऽद्यावारकजलदपटलवत् । तथा चाऽऽहु- “देशतो ना-
शिनो भावा दृष्टा निखिलनश्वराः । मेघपङ्क्यादयो यद्द-
देवं रागाऽऽदयो मता ॥१॥ इति । यस्य च निरवयवतयैते
विलीना स एवाऽऽप्त भगवान् सर्वज्ञ ।

अथाऽऽनादित्वाद्वागाऽऽदीना कथं प्रक्षय इति चेत्, न उपा-
यतस्तद्भावात्, अनादरपि सुवर्णमलस्य क्षारमृत्पुटपाका-
दिना विलयोपलम्भात् । तद्वदेवाऽनादीनामपि रागाऽऽदिदो-
षाणां प्रतिपक्षभूतरत्नत्रयाऽभ्यान्नेन विलयोपपत्तेः । क्षी-
णदोषस्य च केवलज्ञानाऽभ्यभिचारात् सर्वज्ञत्वम् । तत्सि-
द्धिस्तु ज्ञाननारतम्यं क्वचिद्धिथान्तं तारतम्यत्वात् आका-
शपरिमाणतारतम्यवत् । तथा-सूत्रान्तरिनदूरार्थाः कस्य-
चित्प्रत्यक्षाऽनुमेयत्वात् क्षितिधरकन्धराधिकरणधूमध्वज-
वत् । एव चन्द्रसूर्योपरागादिसूचकज्योतिर्ज्ञानाविसंवादा-
र्थानुपपत्तिप्रभृतयोऽपि हेतवो वाच्यास्तदेवमात्रेण सर्वविदा
प्रणीत आगम प्रमाणमेव, तदप्रमाणं हि प्रणायकदोषनि-
वन्धनं “ रागाद्वा द्वेषाद्वा, मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतम् ।
यस्य तु नैत दोषा-न्तस्याऽनृतकारणं किं स्यात् ॥ १ ॥
इति । स्या० १७ श्लोक ।

न च-आगमानां परस्परविरुद्धार्थतया सर्वेषामप्यप्रामा-
ण्यमभ्युपेयं, सर्वज्ञमूलस्याऽवश्यं प्रमाणत्वेनाभ्युपगमार्ह-
त्वाद्, अन्यथा-सम्यक् प्रमाणाऽप्रमाणाविभागाऽपरिणतेः
प्रज्ञावचानिप्रसङ्गात्, अथ कथमेतत्प्रत्येयं यथा-अय-
मागम सर्वज्ञमूल इति?, उच्यते-यदुक्तोऽर्थ प्रत्यक्षेणाऽ-
नुमानेन च न वाच्यते नाऽपि पूर्वाऽपरव्याहृतः सोऽवसी-
यते । सर्वज्ञप्रणीतोऽन्यस्य तयारूपत्वाऽसंभवात्, ततस्त-
स्माद्यत्सिद्धम् नत्सर्वं सुसिद्धम्, उक्तं च-“ दिदृशुं इद्रेण य,
जग्मि विरोहो न जुञ्जइ कर्हिचि । सो आगमो ततो जं,
नाणं तं सम्मनाण नि ॥ १ ॥ ” (धर्म० ५१६) आ० म० १
अ० ६०० गाथाटी० ।

जैनाऽऽगमस्य च सर्वज्ञप्रणीतत्वम्—

“ सच्चरणु विहाणमि वि, दिद्रेद्वावाहिया उ वयणाओ ।
सच्चरणु होइ जिणो, सेसा सवेव असव्वन्नु ॥ १ ॥ ” एतेन
यदुक्तं-भवतु वा वर्द्धमानस्वामी सर्वज्ञस्तथाऽपि नस्य सत्त्वा-
ऽयमाचारादिक उपदेश इति कथं प्रतीयते इति, तदपि
दृग्गोपास्तम्, अन्यस्यैवंभूतदृष्ट्यावाधितवचनप्रवृत्तेरसं-
भवात्, यदप्युक्तं भवत्वेपोऽपि निश्चयो यथाऽयमाचारा-
दिक उपदेशो वर्द्धमानस्यामिन इति, तथाऽपि तस्यापदे-
शस्याऽयमर्थो नाऽन्य इति न शक्यं प्रत्येनुमिन्यादि, तद-
प्युक्तं, भगवान् दि र्थान्तरागमनां न विप्रतारयति विप्रत-
र्णादिनुरागाऽऽदिदोषगणाऽसंभवात् । तथा सर्वज्ञत्वेन वि-
परीत सम्यग्व्यायमवशुच्यमानं शिष्यं जानानि ततो यदि
विपरीतमर्थमव्युत्पन्ने श्रोता तर्हि निवाग्येत्, न च निवा-
रयति, न च विप्रतारयति, करोति च देशना ह्यनहत्याऽपि

तीर्थकरनामकर्मादयात् ततो ज्ञायते एव एवाऽस्योपदेश-
स्याऽर्थ इति । उक्तं च—

“नाए धि-तुडुपप्पे, एसेवन्थो मओ ति से एव ।

नज्जइ पवत्तमारुं, जं न निवारइ तह चैव ॥ १ ॥

अन्नह य पवत्तं तं, निवारइ न य तओ पवेचइ ।

जम्हा स वीयरगो, कहणे पुण कारणं कम्मं ॥ २ ॥”

एवं च भगवद्विबद्धाया परोक्षत्वेषुपि सम्यगुपदेशस्यार्थनि-
श्चये जाते । यदुक्तम्—‘ गौतमादिरपि छुद्मस्य ’ इत्यादि,
तदप्यसारमवसेयं, छुद्मस्यस्याऽप्युक्तप्रकारेण भगवदुपदे-
शार्थनिश्चयोपपत्तेः । तथा चित्रार्था अपि शब्दा भगवतै-
व समर्थितास्ते च प्रकरणाद्यनुरोधेन तत्तदर्थप्रतिपादकाः
प्रतिपादितास्ततो न कश्चिदोष, तत्तत्प्रकरणाद्यनुरोधेन
तत्तदर्थनिश्चयोपपत्तेः । भगवताऽपि च तथा तथाऽर्थावगमे प्र-
तिपेधाऽकरणादिति, एवं च तदानीं गौतमादीना सम्यगुपदे-
शार्थस्यावगतावाचार्यपरंपरान इदानीमपि तदार्थावगमो भ-
वति । नचाऽऽचार्यपरंपरा न प्रमाणम् अविपरीतार्थव्याख्या-
तृत्वेन तस्या प्रामाण्यस्याऽपाकर्तुमशक्यत्वात् । अपि च-भ-
वदर्शनमपि किमागममूलम्, अनागममूलं वा?, यद्यागममूलं
तर्हि कथमाचार्यपरंपरामन्तरेण?, आगमार्थस्याऽवबोद्धु-
मशक्यत्वात्, अथाऽनागममूलं तर्हि न प्रमाणम्, उन्मत्त-
कविरचितदर्शनवत् । न० ४६ सूत्रटी० ।

(५) संभवद्रूपस्यैव वचनस्य प्रामाण्यं, नत्वसंभवद्रूपस्येति-

एयं पि ण जुत्तिखमं,

ण वयणमिचाउ होइ एवमियं ।

संसारमोअगाण वि,

धम्मो दोसप्पसंगाओ ॥१२३३॥ पं०व० ।

एतदपि न शुक्तिक्षमं यदुक्तं परेण, कुत इत्याह—न वचन-
मात्राद्यनुपपत्तिकान्द्रवत्येवमेतत्सर्वं, कुत इत्याह—संसार-
मोचकानामपि वचनात् हिंसाकारिणां धर्मस्य, दु खिनो ह-
न्तव्या इत्यस्याऽदोषप्रसङ्गाददुष्टतापत्तेरित्यर्थः ॥१२४॥प्रति० ।

सिय तं ण सम्मवयणं,

इयरं सम्मवयणंति किं माणं ? ।

अह लोगो चिय शेयं,

तहा अपाढा विगाणा य ॥१२३४॥ पं०व० ।

स्यात्-‘ तत्-’ संसारमोचकवचनं, न सम्यग्वचनमित्या-
शङ्क्याह-‘ इतरद् ’ वैदिकं सम्यग् वचनमिति किं मानम्?
अथ लोक एव मानमित्याशङ्क्याह—नैतत्तथा, लोकस्य प्र-
माणतया अपाठात्, अन्यथा प्रमाणस्य पदसंख्याविरा-
धात् । तथाविगानाच्च, नहि वेदवचन प्रमाणमित्येक-
वाक्यता लोकानामिति ॥ १२५ ॥ प्रति० ।

अह पाढोऽभिमओ चिय,

विगाणमवि एत्थ थो(थे)वगाणं तु ।

इत्थं पि णप्पमाणं,

मज्जेसि विदंमणाओ उ ॥१२३५॥ पं०व० ।

अथ पाढोऽभिमन एव लोकस्य प्रमाणमध्ये, पर्यायमुप-

लक्षणत्वात्, विगानमप्यत्र-वेदवचनाप्रामाण्ये स्तोका-
नामेव लोकानामित्येतदाशङ्क्याह-अत्राऽपि-कल्पनायां न
प्रमाणं, सर्वेषां लोकानामदर्शनाद्, अल्पवहुत्वनिश्चयाऽभा-
वादित्यर्थं ॥ १२६ ॥ प्रति० ।

किं तेसि दंसरणं,

अप्पवहुत्वं बहिष्प नह चेव ।

संवत्थ समवसेयं,

एव वभिचारभावाओ ॥१२३६॥ पं० व० ।

किं तेषां सर्वेषां लोकाणां दर्शनेन?, अल्पवहुत्वं यथा इह-म-
ध्यदेशाऽऽदौ वेदवचनाप्रामाण्यं प्रति तथैव सर्वत्र क्षेत्रान्तरे-
ष्वपि समवसेयं, लोकात्वादिहेतुभ्यः, इत्यत्राऽऽह-नैवं, व्य-
भिचारभावत्कारणम् ॥ १२७ ॥

एतदेवाह (प्रति० ।)—

अग्गाऽऽहारे बहुगा,

दीसंति दिया तहा ए सुद्ध ति ।

ए य तहंसणओ चिय,

संवत्थ इमं हवइ एवं ॥१२३७॥पं० व० ।

अत्राऽऽहारे बहुवो दृश्यन्ते द्विजा-ब्राह्मणास्तथा न शूद्रा
इति, ब्राह्मणवद् बहुवो दृश्यन्ते । न च तद्दर्शनादेवाऽऽग्रऽऽ-
हारे बहुद्विजदर्शनादेव सर्वत्र भिल्लपल्थादावप्येतद्भवत्येव
द्विजवहुत्वमिति याश्चार्थं ॥ १२८ ॥ प्रति० ।

उपपत्त्यन्तरमाह—

ए य बहुगाण वि(ए)इत्थं,

अविगाणं सोहणं ति णियमोऽयं ।

न य णो थैवाणं पि हु,

मूदेयरभावजोएणं ॥१२३८॥ पं० व० ।

न च बहुनामप्यत्र-लोके अविगानम्-एकवाक्यतारूपं शो-
भनमिति नियमः न च स्तोकाणामपि च शोभन मूढतरभा-
चयोगेन मूढानां बहुवामपि न शोभनममूढस्य त्वकस्यैवेति
भावः ॥ १२९ ॥ प्रति० ।

ए य रागाऽऽइविरहिओ,

को वि पमाया विसेसकारि ति ।

जं सच्चे वि य पुरिसा,

रागाऽऽइजुआ उ परपक्खे ॥१२३९॥ पं० व० ।

न च रागादिविरहित कोऽपि माता-प्रमाता विशेषकारी-
विशेषकृत् यस् सर्वेऽपि पुरुषा रागादियुता परपक्षे-पर-
जये मीमांसकस्य सर्वज्ञानभ्युपगन्तृत्वात् ॥१३०॥

क्षेपान्तरमाह (प्रति० ।)—

एवं च वयणमित्ता,

धम्मादोसा ति मिच्छगाणं पि ।

घाएताख दिववरं,

पुरओ नणु चंडिगाऽऽईणं ॥ १२४० ॥ पं० व० ।

एवं च प्रमाणविशेषाऽपरिज्ञाने सति वचनमात्रात् सका-
१८

शात् धर्माददोषौ प्राप्नुत, म्लेच्छादीनामपि-भिल्लादीना-
मपि घातघातं द्विजवरम्-ब्राह्मणमुख्ये पुरतो ननु चण्डि-
काऽऽदीनां देवताविशेषाणाम् ॥ १३१ ॥ प्रति० ।

ए य तेसि पि ए वयणं,

एत्थ णिमित्तं ति जं न सच्चे उ ।

वं तह घायंति सया,

अस्सुअतच्चोअणावक्का ॥ १२४१ ॥ पं० व० ।

न च तेषामपि म्लेच्छानां न वचनमत्र निमित्तमिह द्विज-
घाते किंतु वचनमेव, कुत इत्याह-यद्य सर्व एव म्लेच्छास्तं
द्विजवरं घातयन्ति अथुतं तन्नोदनावाक्यं द्विजवरघात-
विधिवचनं यैस्ते तथा ॥ १३२ ॥ प्रति० ।

अह तं ए एत्थ रुद्धं,

एयं पि ए तत्थ तुल्लमेवेयं ।

अह तं थो (थे) वमणुचियं,

इमम्मि एयारिसं तेसि ॥१२४२॥ पं० व० ।

अथ तन्म्लेच्छप्रवर्त्तकवचनं नाऽत्र रूढ लोके इत्याशङ्क्या-
हइयमेतदपि वैदिकं न तत्र भिल्लमतं रूढमिति तुल्यमन्य-
तररूढत्वम्, अथ तन्म्लेच्छप्रवर्त्तकं वचनं स्तोत्रकमनुचि-
तमसंस्कृतमित्याशङ्क्याह-इदमप्येतादृशं तेषां म्लेच्छप्रवर्त्त-
कमेव वचनं वेदेऽस्ति न द्विजप्रवर्त्तकं अत्रणमात्रस्याऽतन्त्र-
त्वात् अथवणस्योच्छिन्नशास्त्रवेनोपपत्तेरिति तैरपि वक्तुं
शक्यत्वादिति ॥ १३३ ॥

अन्याऽपि कल्पना ब्राह्मणपरिगृहीतत्वादिरूपा भिल्लपरि-
गृहीतत्वाक्षितुल्यत्वेन दुष्ट्याह (प्रति०)—

अह तं वेअणं खलु,

न तं पि एमेव इत्थ वि ए माणं ।

अह तत्थाऽमघणमिणं,

सि एअमुच्छिणसाहं तु ॥ १२४३ ॥

ए य तत्त्वयणाओ चिय,

तदुभयभावो ति तुल्लभणिईओ ।

अस्सा वि क्कप्पणेवं,

साहम्मविहम्मओ दुद्धा ॥ १२४४ ॥

अथ तद्वेदाङ्गं खलु द्विजप्रवर्त्तकमित्याशङ्क्याह-न तदपि
म्लेच्छप्रवर्त्तकमेवमेव वेदे इत्यत्रापि न मानम्, अथ तत्र
वेदे अत्रवणमिदम्-मानम्, न हि तद् वेदे श्रूयत इत्याशङ्क-
याह-स्यादेतत्-उत्स(च्छि)न्नशास्त्रमेवैतदपि सम्भाव्यतइति
गायार्थं ॥ १२४३ ॥ न च तद्वचनाद्-वेदवचनादेव तदुभ-
यभावां-धर्मादोपभाव इति, कुत इत्याह-भणिते, म्लेच्छव-
चनादेवैतदुभयमित्यपि वक्तुं शक्यत्वादित्यर्थं, अन्याऽपि
कल्पना ब्राह्मणपरिगृहीतत्वादिरूपा एवम्-उक्तवत् भिल्ल-
परिगृहीतत्वादिना प्रकारेण साधर्म्यवैधर्म्यत कारणात् दु-
ष्टेति गायार्थं ॥ १२४४ ॥ पं० व० ।

यस्मादेवम् (प्रति०)—

तम्हा ए वयणमित्तं,

संवत्थ विसेसओ बुहजणेणं ।

एत्थ पवित्तिणिमित्तं,

ति एय दडुव्वयं होइ ॥ १२४५ ॥ पं० व० ।

तस्मान्न वचनमात्रमुपपत्तिशून्यं सर्वत्राऽविशेषत कार-
णात् बुधजनेन—विद्वज्जनेन अत्र लोके प्रवृत्तिनिमित्तमेवं
द्रष्टव्य भवति ॥ १२६ ॥ प्रति० ।

किं पुण विसिद्धुगं चिय,

जं दिट्ठिद्धाहि णो खलु विरुद्धं ।

तह संभवंस(त)रूवं,

वियारिउं सुद्धबुद्धीए ॥ १२४६ ॥ पं० व० ।

किं पुनः विशिष्टमेव वचन प्रवृत्तिनिमित्तमिह द्रष्टव्य,
किं भूत यत् दृष्टेष्टाभ्या न खलु विरुद्ध, तृतीयसंस्थानस-
क्रान्तमित्यर्थः । तथा संभवत्स्वरूपं यत्, न पुनरत्यन्ताऽन-
भवि विचार्यं शुद्धबुद्ध्या मध्यस्थयेति गाथार्थः ॥ १२७ ॥
प्रति० ।

जिनागमस्यैव च सम्भवद्रूपत्व, तदितरस्य चाऽसम्भवद्रू-
पत्वम्—

तह संभवंतरूवं,

सव्वं सव्वन्नुवयणाओ एयं ।

तं णिच्छियं हि आगम-

पउत्तगुरुसंपदाएहिं ॥ १२७७ ॥ पं० व० ।

तथा संभवद्रूप सर्व सर्ववचनत एतत्, तन्निश्चितं हि-
ताऽऽगमप्रयुक्तगुरुसंप्रदायेभ्यः ॥ १२८ ॥ प्रति० ।

वेयवयणं तु शेवं,

अपोरुसेयं तु तं मयं जेणं ।

इयमच्चंतविरुद्धं,

वयणं च अपोरिसेयं च ॥ १२७८ ॥ पं० व० ।

वेदवचन तु नैवं संभवत्स्वरूपम्, अपौरुषेयमेव तन्मनम्
इदमत्यन्तविरुद्ध वर्तते, यदुत वचन चाऽपौरुषेय चेति
गाथाय ॥ १२९ ॥ प्रति० ।

एतद्भावनायाऽऽह (प्रति०)—

जं बुच्चइ त्ति वयणं,

पुरिमाभावे उ शेयमेयंति ।

ता तस्सेवाऽभावो,

णियमेण अपोरुसेयत्ते ॥ १२७९ ॥

यत्-यस्मात् उच्यते इति वचनम् इत्यन्वयसज्ञा पुरुषाऽभा-
वे तु नैवमेतत्, नोच्यते इत्यर्थं तत्तस्यैव वचनस्याऽभावो
नियमेनाऽपौरुषेयत्वे मत्यापद्यते ॥ १२७० ॥ प्रति० ।

तव्वाचारविरहियं,

ण य कत्थइ सुव्व इह तं वयणं ।

सवणे वि य णाऽऽमंका,

अदिस्सकत्तुव्भवाऽवेह ॥ १२८० ॥ पं० व० ।

तद्वापारविरहित न च कदाचित् श्रूयते इह च लोके, श्रव-
णेऽपि च नाऽऽशङ्का अदृश्यकर्तृद्रवापैति, प्रमाणाभावादिति
गाथार्थः ॥ १२९१ ॥ प्रति० ।

अदिस्सकत्तिगं णो,

अणं मुव्वइ कहं णु आसंका ? ।

सुव्वइ पिसायवयणं,

कयाइ एयं तु ण सदेव ॥ १२८१ ॥ पं० व० ।

अदृश्यकर्तृकम् 'नो' नैवान्यत् श्रूयते कथ चाशङ्कति विप-
त्तादृष्टेरित्यर्थः । अत्राह-श्रूयते पिशाचवचन, कथचन-कदा
चित् लौकिकमेतत्तु वैदिकमपौरुषेय न सदैव श्रूयते ॥ १२९२ ॥

यथाभ्युपगमद्रूपणमाह (प्रति०)—

वष्णा य पोरसेयं,

लोइयवयणाण ऽवीह सव्वेसिं ।

वेयम्मि को विसेमो,

जेण तहिं एस ऽसग्गाहो ॥ १२८२ ॥ पं० व० ।

वर्णाद्यपौरुषेयं लौकिकवचनानामपीह सर्वेषां, वर्णत्वादि-
वाचकत्वादे पुरुषैरकरणात्, वेदे को विशेषो येन तत्रैषोऽ-
सद्ग्राहोऽपौरुषेयत्वासद्ग्रह इति ॥ १२९३ ॥ प्रति० ।

ण य णिच्छओ वि हु तओ,

जुज्जइ पायं कहं चि सएणाया ।

जं तस्सत्थपगासण-

विसएह अइंदिथा सत्ती ॥ १२८३ ॥ पं० व० ।

न च निश्चयोऽपि नतो वेदवाक्यात् युज्यते प्राय क्वचिद्-
वस्तुनि सन्न्यायात् यद्-यस्मात्तस्य वदवचनस्यार्थप्रकाश-
नविषयेहप्रक्रमेऽतीन्द्रियाशक्लिरिति गाथार्थः ॥ १२९४ ॥ प्रति० ।

णो पुरिसद्धितगम्मा,

तदतिमओ वि हु ण बहुमओ तुम्हं ।

लोइयवयणेहितो,

दिट्ठं च कहिंचि वेहम्मं ॥ १२८४ ॥ पं० व० ।

न पुरुषमात्रगम्या एषा तदतिशयोऽपि न बहुमतो युष्मा-
कम् अतीन्द्रियदर्शी लौकिकवचनभ्यः सकाशाद् दृष्ट च क-
थंचिद्वैधर्म्यं वेदवचनानामिति गाथार्थः ॥ १२९५ ॥ प्रति० ।

ताणि ह पोरुसेयाणि,

अपोरुसेयाणि वेयवयणाणि ।

सग्गुव्वसिपमुहाणं,

दिट्ठो तह अत्थभेओऽवि ॥ १२८५ ॥ पं० व० ।

तानीह पौरुषेयाणि लौकिकानि अपौरुषेयाणि वेदवचना-
नीति वैधर्म्यं, स्वर्गोर्वशीप्रमुखानां शब्दानां दृष्ट; स्तयार्थभे-
दोऽपि, एवं च 'य एव लौकिकास्त एव वैदिका, स एवै-
पामर्थ' इति यत् किंचिदेतत् ॥ १२९६ ॥ प्रति० ।

ण य तं सहावओ चिय,

सत्थपगासणपरं पईवो व्व ।

समयविभेयाऽजोगा,

मिच्छत्तपगासजोगा य ॥ १२८६ ॥ पं० व० ।

न च तद्देवचनं स्वभावत एव स्वार्थप्रकाशनपर प्रदीपवत्,
कृतं, इत्याह—समयविभेदाऽयोगात्-संकेतभेदाऽभावात्

मिथ्यात्वप्रकाशयोगाच्च क्वचिदेतदापत्तेरिति भावः ॥१७७॥

तदाह (प्रति०)—

इंदीवरमि दीवो,

पगासई रत्तयं असंतं पि ।

चंदो वि पीयवत्थं,

धवलं ति न णिच्छओ ततो ॥१२८७॥ पं० व० ।

इन्दीवरे दीप प्रकाशयति रत्ननामसतीमपि चन्द्रोऽपि पीतवस्त्र धवलमिति प्रकाशयति न निश्चयस्ततो वेदवचनाद् व्यभिचारिण इति गार्थार्थः ॥ १७८ ॥ प्रति० ।

एवं णो कहियाऽऽगम-

पओगगुरुसंपयायभावोऽवि ।

जुजइ सुहो इहं खलु,

नाएणं छिन्नमूलत्ता ॥ १२८८ ॥ पं० व० ।

एवं न कथिताऽऽगमप्रयोगगुरुसंप्रदायभावोऽपि प्रवृत्त्यङ्ग-भूतो युज्यते यत इह खलु वेदवचने न्यायेन, 'छिन्नमूलत्वात्' तथाविधवचनासंभवादिनि गार्थार्थः ॥१७९॥ प्रति० ।

ण कयाइ इओ कस्सइ,

इह णिच्छयमो कहिं चि वत्थुम्मि ।

जाओ चि कहइ एवं,

जं सो तत्तं स वामोहो ॥ १२८९ ॥ पं० व० ।

न कदाचिदतो-वेदवचनात् कस्यचिदिह निश्चय एव क्वचि-दस्तुनि जात इति कथयति एवं सति यदसौ वैदिकस्तत्र स व्यामाह स्वतोऽप्यज्ञात्वा कथनात् ॥ १८० ॥ प्रति० ।

ततो अ आगमो जो,

विणेयसत्ताण सो वि एमेव ।

तस्स पओगो चेंवं,

अणिवारणं च णियमेणं ॥१२९०॥ पं० व० ।

ततश्च वैदिकादर्थादागमो यो व्याख्यारूप विनेयसत्त्वानां सवन्धी सोऽप्येवमेव-व्यामोह एव तस्याऽऽगमार्थस्य प्रया-गोऽप्येवमेव-व्यामोह एव अनिवारणं च नियमनं व्यामोह एवेति गार्थार्थः ॥ ८१ ॥ प्रति० ।

णेंवं परंपराए,

माण एत्थ गुरुसंपयाओ वि ।

रूवविसेसट्टवणे,

जह जच्चंघाण सव्वेसि ॥ १२९१ ॥ पं० व० ।

नैव परंपराया मानम्, अत्र च व्यतिकरे गुरुसंप्रदायोऽपि निदर्शनमाह-सिनेतरादिरूपविशेषस्थापने यथा जाल्यन्धाना सर्वेषामनादिमनाम् ॥ १८२ ॥

पराऽभिप्रायमाह (प्रति०)—

भवतो वि य सव्वन्नु,

सव्वो आगमपुरस्सरो जेणं ।

ता सो अपोरुसेओ,

इत्थरो वाऽणागम जो उ ॥ १२९२ ॥ पं० व० ।

भवतोऽपि च सर्वज्ञ सर्व आगमपुरस्सरः येन कारणेन स्वर्गकेवलार्थिना तपोध्यानादिकर्तव्यमित्यागमः अतः प्रवृत्ते-रिति, तदसावपौरुषेय, इतरः अनादिमत् सर्वज्ञोऽनागमा-देव कस्यचित्तमन्तरेणापि भावादिति गार्थार्थः ॥ १८३ ॥ प्रति० ।

णोभयमवि जमणई,

चीयंऽकुरजीवकम्मजोगसमं ।

अहवऽत्थतो उ एवं,

ण वयणओ वत्तहीणं तं ॥ १२९३ ॥ पं० व० ।

अत्रोत्तरम्- 'नो' नैतदेवमुभयमप्यागम सर्वज्ञश्च यद्यस्मादना-दिवीजाङ्कुरजीवकर्मयोगसम न ह्यत्रेद पूर्वमिदं नेति व्यवस्था ततश्च यथाङ्कुरोपाभावः, अथवा-अथत एव वीजाऽङ्कुरादि-न्याय सर्व एव कथञ्चिदागममामाद्य सर्वज्ञो जात नदर्थश्च तत्साधक इति न वचनतो-न वचनमेवाश्रित्य मरुदेव्यादी-नां प्रकारान्तरेणापि भावात् । तद्वचनं वक्त्रधीनं नत्वनाद्य-पि वक्त्रमन्तरेण वचनप्रवृत्तेरयागात् । तदर्थप्रतिपत्तिस्तु क्षयोपशमदेरविरुद्धा, तथा दर्शनादेतत्सूक्ष्मधिया भावनी-यम् ॥ १८४ ॥ प्रति० ।

वेयवयणम्मि सव्वं,

णाएणासंभवंतरूवं जं ।

ता इयरवयणसिद्धं,

वत्थु कहं सिज्भई ततो ॥१२९४॥ पं० व० ।

वेदवचने सर्वमागमादिन्यायेनाऽसंभवद्रूपं यद्-यस्मात् तत्-तस्मादिनरवचनात्सिद्धं सद्रूपवचनमिद्धं वस्तु हिंसा-दोसादि कथं सिद्ध्यति ततो-वेदवचनादिति गार्थार्थः ॥ १८५ ॥ प्रति० ।

(आगमस्य च स्वरूपप्रतिपादकस्यापि प्रामाण्यम्)—

नच स्वरूपप्रतिपादकानामप्रामाण्यम्, प्रमाणजनकत्वस्य सद्भावात् । तथाहि-प्रमाजनकत्वेन प्रमाणस्य प्रामाण्यं न प्रवृ-त्तिनिवृत्तिजनकत्वेन तच्चहासत्येव प्रवृत्तिनिवृत्ती तु पुरुषस्य सुखदुःखसाधनत्वाध्यवसाये समर्थस्यार्थित्वाद्भवति इति । अथ विधावद्भावात्प्रमाणां प्रामाण्यं न स्वरूपार्थत्वादिति चेत्, तदसत्, स्वार्थप्रतिपादकत्वेन विध्यङ्गत्वात्, तथाहि-स्तुते-स्वार्थप्रतिपादकत्वेन प्रवृत्तकत्वं, निन्दायास्तु निवृत्तकत्वमि-ति । अन्यथा हि-तदर्थपरिज्ञाने विहितप्रतिपिद्धेष्वविशेषण प्रवृत्तिनिवृत्तिर्वा स्यात्तथाविधाकथस्यापि स्वार्थप्रतिपा-दनद्वारेणैव पुरुषप्रकृत्व दृष्टम् एवं स्वरूपपरैवपि वाक्येषु स्यात्, वाक्यस्वरूपताया आविशेषात् विशेषहेतोश्चाऽभा-वादिति । तथा-स्वरूपार्थानामप्रामाण्यं 'मेधया आपो दर्भा पवित्रम्, अमेध्यमशुची' त्येवंस्वरूपापरिज्ञाने विध्य-ङ्गतायामध्यविशेषण प्रवृत्तिनिवृत्तिप्रसङ्गः, न चैतदस्ति; मध्येष्वेव प्रवृत्ते अमेध्येषु च निवृत्ते इत्युपलम्भात् । तदेवं स्वरूपार्थेभ्यो वाक्येभ्योऽर्थस्वरूपाववांघे सति इष्टे प्रवृत्ति-दर्शनात् अनिष्टे च निवृत्तेरिति धार्यते-स्वरूपार्थानां प्रमा-जनकत्वेन प्रवृत्तौ निवृत्तौ वा विधिसहकारित्वमिति, अप-रिज्ञानात् प्रवृत्तावनिप्रसङ्गः । अथ स्वरूपार्थानां प्रामाण्यं "प्रावाणं सवन्ते" इत्येवमादीनामपि यथाऽर्थता स्यात्, न,

मुख्ये बाधकोपपत्ते । यत्र हि मुख्ये बाधकं प्रमाणमस्ति तत्रोपचारकल्पना, तदभावे तु प्रामाण्यमेव । न चेश्वरसद्भाव-प्रतिपादनेषु किञ्चिदस्ति बाधकमिति स्वरूपे प्रामाण्यमभ्यु-न्तव्यम् । सम्म० १ कारुड १ गाथाटी० ।

(मूलाऽऽगमैकदेशभूतस्य चाऽऽगमान्तरस्यापि प्रामाण्यम्)-
ऐदपर्यं शुध्यति, यत्रासावागमः सुपरिशुद्धः ।

तदभावे तद्देशः, कश्चित्स्यादन्यथा ग्रहणात् ॥ १२ ॥

ऐदपर्यं-तात्पर्यं पूर्वोक्तं शुध्यति-स्फुटीभवति यत्राऽऽगम-असावागमः सुपरिशुद्धः-प्रमाणभूतस्तदभावे-ऐदपर्यंशुध्य-भावे तद्देश-परिशुद्धाऽऽगमैकदेशः कश्चिद्-अन्य आगमः स्यान्नतु मूलागम एव अन्यथाग्रहणात् मूलाऽऽगमैकदेशस्य सतो विषयस्यान्यथा प्रतिपत्तयेत. समतामवलम्ब्यमानास्ते-ऽपि तथेच्छन्ति ।

मूलाऽऽगमव्यतिरिक्ते तदेकदेशभूत आगमेऽन्यथा परिगृ-हीते द्वेषो विधेयो न वेति, तदभावप्रतिपादनायाह—

तत्राऽपि च न द्वेषः, कार्यो विषयस्तु यत्नतो मृग्यः ।

तस्याऽपि न सद्वचनं, सर्वं यत्प्रवचनादन्यत् ॥ १३ ॥

नत्रापि च-तदेकदेशभूत आगमान्तरे न द्वेष कार्यो-न द्वेषो विधेयो विषयस्त्वभिधेयज्ञयरूपो यत्नतो-यत्नेन मृ-ग्य-अन्वेषणीयो यद्येवं सर्वमेव तद्वचनं किं न प्रमाणीक्रियत इत्याह-तस्याप्यागमान्तरस्य न सत्-शोभनं वचनं सर्वम्-अखिलं यत्प्रवचनात्-मूलाऽऽगमादन्यत् यत्तु तदनुपाति त-त्सदेवेति ।

कस्मात्पुनस्तत्राऽद्वेषः क्रियत इत्याह—

अद्वेषो जिज्ञासा, शुश्रूषा श्रवणबोधमीमांसाः ।

परिशुद्धा प्रतिपत्तिः, प्रवृत्तिरष्टाङ्गिकी तच्चे ॥ १४ ॥

अद्वेष-अप्रीतिपरिहारस्तत्त्वविषयस्तत्पूर्विका ज्ञातुमिच्छा-जिज्ञासा तत्त्वविषया ज्ञानेच्छा तत्त्वजिज्ञासा सा पूर्विका बोधात्म श्रोतस शिराकल्पा श्रोतुमिच्छा शुश्रूषा तत्त्वविष-यैव । तत्त्वशुश्रूषानिवन्धनं श्रवणम्-आकर्षणं तत्त्वविषयमेव बोध-श्रवणम परिच्छेदो विवक्षितार्थस्य श्रवणनिवन्धन-स्तत्त्वविषय एव मीमांसा सद्विचाररूपा-बोधानन्तरभाविनी तत्त्वविषयैव । श्रवणं च बोधश्च मीमांसा च श्रवणबोधमी-मांसा । परिशुद्धा-सर्वतो भावविशुद्धा प्रतिपत्तिर्मीमांसो-त्तरकालभाविनी निश्चयाकारा परिच्छिन्निरिदमिदमेवेति तत्त्वविषयैव । प्रवर्तनं प्रवृत्तिरनुष्ठानरूपा परिशुद्धाप्रति-पत्त्यनन्तरभाविनी तत्त्वविषयैव, प्रवृत्तिशब्दो द्विरावर्त्यते नेनायमर्थो भवति । तच्चे प्रवृत्तिरष्टाङ्गिकी तच्चे त्वाष्टाङ्गिकी प-भिरद्वेषादिभिरष्टाङ्गिकैर्निरवप्रवृत्तिः संपद्यते तेनाऽऽगमान्तरे मूलाऽऽगमैकदेशभूते न द्वेष कार्य इति । पो० १६ विव० ।

(७) प्रमाणान्तराविषय एव पदार्थो नाऽऽगमेन बोध्यते किन्तु प्रमाणान्तराविषयोऽपि-

‘ न ह्यागमसिद्धा पदार्था ’ इति, प्रत्यक्षस्यापि प्रतिक्षेपो युक्तः । यदपि प्रत्यक्षानुमानाविषये चार्थे आगमप्रामाण्य-वादिभिस्तस्य प्रामाण्यमभ्युपगम्यते-तदुक्तम्-“ आम्ना-यस्य क्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्शानाम् । ” (जैमि० १-२-१ ।) इति तदप्युक्तम् ; यतो यथाप्रत्यक्षप्रतीतेऽप्यर्थे वि-

प्रतिपत्तिविषयेऽनुमानमपि प्रवृत्तिमासाद्यतीति प्रतिपा-दितम् । तथा प्रत्यक्षानुमानप्रतिपत्तेऽप्यात्मसङ्घेऽर्थे तस्य वा प्रतिनियतकर्मफलसंबन्धलक्षणे किमित्यागमस्य प्रवृ-त्तिर्नाभ्युपगमस्य विषयः ? । नचाऽऽगमस्य तत्राप्रामाण्य-मिति वक्तुं युक्तं, सर्वज्ञप्रणीतत्वेन तत्प्रामाण्यस्य व्यवस्था-पितत्वात् । सम्म० १ कारुड १ गाथाटी० ।

आगमप्रमाणञ्च प्रमाणान्तरे नान्तर्भवति तथा चाऽत्र श-द्धितम्-

आगमोऽपि नाऽनुमानाद् भिद्यते, परमार्थतस्तस्याप्यनुमान-त्वान्तथाहि-‘शाब्द प्रमाणमागमः’ उच्यते-शब्दश्च द्विविधो-दृष्टार्थविषयः, अदृष्टार्थविषयश्च । तत्र दृष्टार्थविषया शब्दाद् या प्रतीति, सा वस्तुतोऽनुमानमनुयैव यत्. क्वचिन्प्रथमं पृथुवुध्नोदरोर्ध्वकुण्डलोष्ठायतवृत्तर्थादिमति घटपदार्थे च दृष्टशब्दं प्रयुज्यमानं दृष्ट्वा तदुत्तरकालं कापि घटमानये-त्यादिशब्दं श्रुत्वा पृथुवुध्नोदरादिमदर्थ एव घट उच्यते, तथाभूतपदार्थे एव घटशब्दप्रयोगप्रवृत्ते, यथा पूर्वं कुम्भ-कारापणादौ घटशब्दध्वयमिदानीमपि श्रूयते तस्मात्तथा-भूतस्यैव पृथुवुध्नोदरादिमतः पदार्थस्य मया आनयना-दिक्रिया कर्त्तव्या इत्यनुमानं विधाय प्रमाता घटानयना-दिक्रियां करोति, इत्येवं दृष्टार्थविषयं शाब्दं प्रमाणं वस्तुतो नानुमानाद्भिद्यते । विशेष० १५५२ गाथाटी० ।

(८) आगमप्रमाणस्यानुमानप्रमाणेऽन्तर्भावः—

काणादा.—शब्दोऽनुमानं व्याप्तिग्रहणवलेनार्थप्रतिपाद-कत्वाद्धूमवदिति । तत्र हेतोरामुखे कूटाऽकूटाकार्पापण-निरूपणप्रवणप्रत्यक्षेण व्यभिचारस्तथाभूतस्यापि तत्प्रत्य-क्षस्यानुमानरूपताऽपायात् । आ कथं प्रत्यक्षं नाम भूत्वा व्याप्तिग्रहणपुरस्सरं पदार्थं परिच्छिन्धात् ? उन्मीलितं हि चे-ल्लोचनं जातमेव परीक्षकाणां कूटाकूटविवेकेन प्रत्यक्षमिति क्व व्याप्तिग्रहणावसर इति चेत्, तदेवान्यत्रापि प्रतीतिः । तथा-हि-समुच्चारितशब्दध्वनि, जातमेव जनस्य शब्दार्थसवेदन-मिति क्व व्याप्तिग्रहणावकाश इति । एवं तर्हि नालिकेरङ्गी-पवानोऽपि पनसशब्दात्तदर्थसवित्तिः स्यादिति चेत्, किं ना-परीक्षकस्यापि कार्पापणे कूटाकूटविवेकेन प्रत्यक्षोत्पत्तिः ? । अथ यावानेतादृशविशेषसमाकलितकलेवरः कार्पापण, ता-वानशेष कूटोऽकूटो वा निष्कृतीयस्त्वया, इत्युपदेशसाहाय-कापेक्षं चक्षुरादि तद्विचिकं कौशलं कलयति, नचापरीक्षक-स्यायं प्राक्प्रावर्त्तिप्रति चेत् तर्हि शब्दोऽपि यावान् पनस-शब्दस्तावान् पनसार्थवाचक इति संवित्तिसहायस्तत्प्रति-पादने पटीयान्, न च नालिकेरङ्गीपवासिन प्राणियं प्रादु-रासीदिति कथं तस्य तत्प्रतीतिः स्यात् ? । अथैतादृश-सवेदनं व्याप्तिसवेदनरूपमेव, तदपेक्षायां च शब्दार्थज्ञा-नमनुमानमेव भवेदिति चेत्, कूटाकूटाकार्पापणविवेकप्रत्यक्ष-मपि किं न तथा । तत्रापि तथाविधोपदेशस्य व्याप्त्युल्ले-खस्वरूपत्वात् । अथ व्याप्त प्राक् प्रवृत्तावपि तदानीमभ्या-सदशापन्नत्वेनानपेक्षात्प्रत्यक्षमेवैतत्तदपेक्षायां तु भवत्येवै-तदनुमानं, कूटोऽयं कार्पापण, तथाविधविशेषसमन्वित-त्वात्प्राक्प्रेक्षितकार्पापणवत्, इति चेत्, एतदेव समस्तमन्य-त्रापि तुल्यं विदाकरोतु भवान् । न खल्वभ्यासदशाया को-ऽपि व्याप्ति शब्देऽप्यपेक्षते, सहसैव तदज्ञानोत्पत्तेः अनभ्या-

से तु को नाम नानुमानतां मन्यते, । यथा कस्यचिद्विस्मृत-
संकेतस्य कालान्तरे पनसशब्दश्रवणे, य पनसशब्द स
आमूलफले ग्रहिविटापिविशेषवाचको, यथा यद्बद्धोक्त
प्राक्कनस्तथा चायमपि देवदत्तोक्त इति । एव च पक्षकदेशे
सिध्यसाध्यता, शब्दोऽनुमानमित्यत्र सकलवाचकाना प-
क्षीकृतानामेकदेशस्यानुमानरूपतया स्वीकृतत्वात् । यस्त्वा-
गमरूपतया स्वीकृतः शब्दस्तत्राभ्यासदशापक्षत्वेन व्याप्ति-
ग्रहणापक्षैव नास्ति । अन्यथा कूटाऽकूटकार्पाणप्रत्यक्षण
व्यभिचारापक्षे तथा च हेतोरसिद्धिः । एवं च (शब्दत्व-
स्य व्याप्तिग्रहणानपक्षत्वे सिद्धे) विवादास्पद शब्दो नानु-
मान, तद्विभिन्नसामग्रीकत्वात्, कूटाऽकूटकार्पाणविवेक-
प्रत्यक्षवदिति सिद्धम् ।

किं च-वाचामनुमानमानतामानन्वानोऽसौ कथं पक्षधर्म-
तादिकमादर्शयत् ? । चैत्रः ककुदादिमदर्थविवक्षावान् गो-
शब्दोच्चारणकर्तृत्वात्, अहमिव इतीत्यमिति चेत्, नन्वतो
विवक्षामात्रस्यैव प्रतीति स्यात्, तथा च कथमर्थं प्रवृत्तिर्भ-
वेत् ? । विवक्षातोऽर्थसिद्धिरिति चेत् । मैवम् । अस्या तद्व्यभि-
चारात् नामानामन्यथापि तदुपलब्ध । अथ यथाप्राक्काञ्चु-
च्छासथास्रविवक्षातोऽनुगणैवाथसिद्धिर्भविष्यतीति चेत्, स
त्यम् । किं प्रतीतिपराहृतैवेयं परम्परा, शब्दश्रुतौ सत्या प्रती-
त्यन्तराव्यवहितस्यैवार्थस्य संवेदनात्, यथा लोचनव्यापारे
सति रूपस्य । अपि च-अप्रतीतिकैतादृक्कल्पनामहापातक
क्रियता नाम, यदि नान्या गति स्यात् अस्ति चयं शब्दस्य
स्वाभाविकवाच्यवाचकभावसंबन्धद्वारेणार्थप्रत्यायकत्वाप-
पत्तेः । एतच्च “ स्वाभाविकसामर्थ्यसमयाभ्यामि ” त्यादि-
सूत्रे निर्णेष्यते ।

उदाहरन्ति—

समस्त्यत्र प्रदेशे रत्ननिधानं, सन्ति रत्नसानुप्रभृतय
इति ॥ ३ ॥

वक्ष्यमाणलौकिकजनकादिलोकोत्तरतीर्थकराद्यपेक्षया क्र-
मेणोदाहरणोभयी । रत्न० ४ परि० ।

अत्राह मीमांसकः- “ शब्दज्ञानादसन्निकृष्टेयं बुद्धि शब्द-
म् ”- (१-१-५ । शाबरभा०) इति वचनात् ‘ शब्दादुदति
यद् ज्ञान-मप्रत्यक्षेऽपि वस्तुनि । शब्दं तदिति मन्यन्ते,
प्रमाणान्तरवादिनः ” ॥ १ ॥ इतिलक्षणलक्षितस्य प्रमाणान्तरस्य
सद्भावात्, कथं हे एव प्रमाणे ? । न चास्य प्रत्यक्षप्रमाणात्
सविकल्पकत्वात्, नाप्यनुमानता त्रिरूपलिङ्गाप्रभवत्वात्
अनुमानगोचराविषयत्वाच्च । तदुक्तम्- “ तस्मादननुमानत्व,
शब्दे प्रत्यक्षवद्भवेत् । त्रैरूप्यरहितत्वम्, तादृग्विषयवर्जना-
त् ” (श्लो० वा० शब्दप० ६८) । तथाहि- न शब्दस्य पक्षधर्मत्व
धर्मिणोऽयोगात् । न चार्थस्य धर्मित्वं तेन तस्य संबन्धासि-
द्धे । न चाप्रतीतेऽर्थे तद्धर्मतया शब्दस्य प्रतीति संभविनी
प्रतीति चार्थे न तद्धर्मताप्रतिपत्ति शब्दस्योपयोगिनी ताम-
न्तरेणैवार्थस्य प्रागेव प्रतीति अन्यथा तस्य तद्धर्मतया प्रती-
त्ययागात् । भवतु वाऽर्थो धर्मि तथाऽपि किं तत्र साध्यमिति
वक्तव्यं ? सामान्यमिति चेत्, न, तस्य धर्मिपरिच्छेदकाल
एव सिद्धत्वात् । तदपरिच्छेदे धर्मिपरिच्छेदाभ्यागाद् नाभ्यु-

हीनविशेषणा विशेष्ये बुद्धि ” इति न्यायात् । न च सामान्यं
धर्मि अर्थविशेषस्तत्र साध्यो धर्म उक्तदोषानतिक्रमात् ।
विशेषस्य चानन्वयाद् । अथ-शब्दो धर्मि अर्थवानिति साध्यो
धर्म शब्द एव च हेतु न, प्रतिज्ञार्थैकदेशत्वंप्राप्त । अथ
शब्दत्व हेतुरिति न प्रतिज्ञार्थैकदेशत्वं दोष, न, शब्दत्वस्या-
गमकत्वात् गोशब्दत्वस्य च निषेत्स्यमानत्वेनासिद्धत्वात् ।
अत एवानुमानतुल्यविषयताऽपि न शब्द संभवति । तदु-
क्तम्—

“ सामान्यविषयत्व हि, पदस्य स्थापयिष्यते ।

धर्मि धर्मविशिष्टश्च, लिङ्गीत्यतश्च साधितम् ॥

न तावदानुमान हि, यावत्तद्विषय न तत् ।

अथ शब्दाऽर्थवत्त्वेन, पक्ष कस्मान्न कल्प्यते ।

प्रतिज्ञार्थैकदेशो हि हेतुस्तत्र प्रसज्यत ।

पक्षे धूमविशेष हि, सामान्यं हेतुरिष्यत ।

शब्दत्व गमक नात्र, गोशब्दत्व निषेत्स्यते ।

व्यक्तिरेव विशेष्याऽतो, हेतोश्चैका प्रसज्यते ” इति । (श्लो०
वा० शब्दप० ५५-५६-६२-६४) शब्दस्य चार्थेन संब-
न्धाभावतो यथा न पक्षधर्मत्वं तथाऽन्वयोऽपि प्रमेयेण व्या-
पाराभावतोऽसङ्गत एव । तदुक्तम्—

“ अन्वयो न च शब्दस्य, प्रमेयेण निरूप्यते ।

व्यापारेण हि सर्वेषा-मन्वेतत्वं प्रतीयते ।

यत्र धूमोऽस्ति तत्राग्ने-रस्तित्वेनान्वय स्फुट ।

नत्वं यत्र शब्दोऽस्ति, तत्राऽर्थोऽस्तीति निश्चयः ।

न तावत् यत्र देशोऽसौ, न तत्कालेऽवगम्यते ।

भवेन्नित्यविभुत्वाच्चत्, सर्वार्थेष्वपि तत्समम् ।

तेन सर्वत्र दृष्टत्वाद्, व्यतिरेकस्य चागतं ।

सर्वशब्दैरशेषार्थ-प्रतिपत्तिः प्रसज्यते ” (श्लो० वा० शब्दप०
८५-८८) अन्वयाभाव व्यतिरेकस्याप्यभावः, उक्तं च- अ-
न्वयेन विना तस्या-द्व्यतिरेक कथं भवेत्-? ” इति तदव-
मनुमानलक्षणाभावात् शब्द प्रमाणान्तरमेव । सम्म० २ का-
ण्ड १ गाथाटी० ।

अत्र प्रतिविधीयते-यत्तावत् शब्दस्य त्रैरूप्यरहितत्वेन
तादृग्विषयाभावाच्चानुमानानन्तर्भावप्रतिपादमभ्यधायि तद्
युक्तमेव न ह्यप्रमाणस्यानुमानऽन्तर्भावो युक्त । कुतः पुन श-
ब्दाद्भवस्य ज्ञानस्याप्रामाण्यं ? शब्दस्यार्थप्रतिबन्धाभावात् ।
न हि शब्दोऽर्थस्य स्वभावः अत्यन्तभेदात् नापि कार्यं तेन
विनाऽपि भावात् । न च तादात्म्यनदुत्पत्तिव्यतिरिक्त सं-
बन्धा गमकत्वनिबन्धनमस्ति । न च सङ्गतवलाहास्तवप्रति-
पत्तिशक्तियुक्ताना प्रदीपानामिवायं प्रकाशकत्वं संभवति । न
च व्यवस्थितैवार्थप्रतिपादनयोग्यता संकेतन शब्दस्याभिव्य-
ज्यत इति वक्तव्यं पुरुषेच्छावशादन्यत्रार्थे शब्दस्य समया-
दप्रवृत्तिप्रसङ्गे । दृश्यते च पुरुषेच्छावशादन्यत्रापि विषये
शब्दाना प्रवृत्ति । न च पुरुषेच्छावृत्ति समयो वस्तुप्रतिब-
द्ध तदभावऽपि तस्य प्रवृत्त । न च संकेतमन्तरेण शब्दस्य
वस्तुप्रत्यायकत्व संकेताभावप्रसङ्गे । आप्तप्रणीतशब्दाना
पुनरर्थव्यभिचारऽप्याप्तप्रणीतत्वानिश्चयाद्वाप्रामाण्यं न पु-
नराप्तस्यैवासंभवान् । तदसंभववाक्यप्रामाण्यभावात् । ततो
वाह्ये विषये शब्दाना प्रतिबन्धाभावत्र प्रामाण्यमेव न संभवति

पक्षधर्मत्वाद्यसंभवादनुमानत्वाभावप्रतिपादनं युक्तमेवेति स्थितम् । यत्र तु वक्त्रभिप्रायसूचने प्रामाण्यमस्य तत्रानुमान-
नलक्षणयुक्तस्यैव नान्यादृग्भूतस्येति न प्रमाणान्तरत्वम् ।
सम्म० २ काण्ड १ नाथाटी० ।

(६) आगममधिकृत्योक्तम्—

तस्य च जीवाऽजीवादिलक्षणे दृष्टविषयं वस्तुतस्त्वे सर्वदा
अविसंवादात् अदृष्टविषयेऽप्येकवाक्यतया प्रवर्तमानस्य च
प्रामाण्यं प्रतिपत्तव्यम् । न च वक्त्रधीनत्वात् तस्य
अप्रामाण्यं वक्त्रधीनत्वप्रमाणत्वयोर्विरोधाभावाद् वक्त्रधी-
नन्यापि प्रत्यक्षस्य प्रामाण्योपलब्धे न चाक्षजत्वाद् वस्तुप्रति-
वद्धत्वेन तत्र प्रामाण्यं न शाब्दस्य विपर्ययादिति वक्तव्यं
शाब्दस्य अत एव प्रमाणान्तरत्वोपपत्ते अन्यथा अनुमाना-
दविशेषप्रसङ्गात् । तथाहि—गुणवद् वक्त्रप्रयुक्तशब्दप्रभवत्वा-
देव शाब्दम् अनुमानज्ञानाद्विशिष्यते अन्यथा बाह्यार्थ-
प्रतिबन्धस्यात्रापि सङ्गात् नानुमानादस्य विशेषः स्यात् ।
यदा च परोक्षेऽपि विषयेऽस्य प्रामाण्यमुक्तन्यायात् तदा
गुणवद् वक्त्रप्रयुक्तत्वेनास्य प्रामाण्यम् अतश्च गुणवद् वक्त्रप्र-
युक्तत्वमितीतरेतराश्रयदोषोऽपि नाऽत्राऽवकाशं लभते
यथासंज्ञात्वादस्य प्रामाण्यनिश्चये । कुतोऽयमस्यात्र सं-
वादा इत्यपेक्षायाम् आक्षेपणीतत्वादिस्यवगमो न पुन-
प्रथममेव तन्प्रणीतत्वनिश्चयादस्यार्थप्रतिपादकत्वं प्रतिबन्ध-
निश्चयादनुमानस्यैव नापि दृष्टविषयाविसंवादिवाक्यैक-
वाक्यतां विरहस्य अदृष्टार्थवाक्यैकदेशस्यान्यत कुतश्चि-
त्प्राक् संवादित्वनिबन्धनस्य प्रामाण्यस्य निश्चयोऽभ्यासाव-
स्थायां तु आक्षेपणीतत्वनिश्चयात् प्रवृत्तिरदृष्टार्थवाक्यात्
वार्यत इति कुत इतरेतराऽऽश्रयाऽवकाशः ?

(एकान्तिकं वाच्यस्वरूपं निरसितुं लडादेरर्थविचारपक्षा)—
एकान्तवादिवाक्यात् दृष्टार्थेऽपि विसंवादिन सर्वथा
अप्रवृत्तिं च निश्चितविसंवादाद्बुल्यग्रहस्तिथ्युशतप्रतिपा-
दकवाक्यादिवन् नह्येकान्तवादिबचनानां वाच्यं सभवात्यु-
क्तम् । यत सामान्यं वा तद्वाच्यं भवेत् विशेषो वा, उभयम्,
अनुभयं वेति विकल्पा । न तावत्सामान्यं तस्यैतद्व्यावृ-
त्तप्रतिनियतैकवस्तुरूपत्वायोगात् । शब्दवाच्यत्वे घटाद्या-
नयनाय प्रेरितं सर्वत्र प्रवर्त्तते न वा क्वचिद् भेदनिबन्धन-
त्वात् प्रवृत्ते सामान्यस्य अनर्थक्रियाकारितया च प्रवृ-
त्तिनिबन्धनत्वायोगात् । अथापि न्याद्यदाऽयं प्रतिपत्ता
वाक्यमश्रुतपूर्वं शृणोति तदा पदानां संकेतकालानुभूताना-
मर्थं सामान्यलक्षणमेव प्रतिपद्यते या तु वाक्यार्थप्रतिपत्ति-
सा अपेक्षासन्नियानाभ्या विशेषणविशेष्यभावान्पदार्थप्रति-
पत्तिनिबन्धना न पुनस्ततो वाक्यात् तथाविधस्य तस्य
स्वार्थेन सह संवन्धाप्रतिपत्ते वाक्यमेव च प्रवृत्तिनिवृ-
त्तिव्यवहारक्षमं न पठं तस्यानर्थक्रियाकारिसामान्यप्रति-
पादकत्वेनाऽप्रवृत्त्यङ्गत्वाद् । अत एव न विवक्षापूतिमा-
सनमप्यर्थं प्रतिपादयन्त शब्दा अनुमाननामासादयन्ति
अग्रहीतप्रतिबन्धादपि वाक्यविशेषात् यथोक्तन्यायतो वा-
क्यार्थप्रतिपत्ते । अनेनैवाभिप्रायेण सौगता वाक्यगतां
चिन्तामनादृत्य पदमेवानुमाने अन्तर्भावितवन्त । उक्तं च
मीमांसकै—

“ वाक्यार्थं तु पदार्थस्य, संवन्धानुगमाद्वेत्ते ।

बुद्धिरुत्पद्यते तस्माद्भिन्ना साऽप्युत्तुब्धिवत् ॥ ”

(श्लो० वा० शब्द प० श्लो० १०६) तथा—

‘ वाक्येष्वदृष्टेष्वपि सार्थकपु,

पदार्थचिन्मात्रतया प्रतीतिम् ।

दृष्टानुमानव्यतिरेकमीता ।

क्लिष्टा पदाभेदविचारणायाम् । ”

(श्लो० वा० शब्दप० श्लो० १११) इति ।

असंभत्, एवं कल्पनायां पदार्थानामपि वाक्यार्थप्रतिप-
त्तिहेतुत्वसंभवात् । तथा हि—‘घट पट कुम्भ’ इत्यादिप-
दभ्यो यथाऽन्योन्याननुपकृत्वतन्त्रसामान्यात्मकार्यप्रतिपत्ति-
स्तथासंबद्धपदसमूहश्रवणादपि किं न तथासूतसामान्यप्र-
तिपत्तिर्भवेत् ? नहि तत सामान्यमात्राऽधिगमे तत्परित्या-
गतो विशिष्टार्थप्रतिपत्तौ निमित्तमस्ति न वापेक्षा-साम-
धानादिकं पदार्थानां तत्प्रतिपत्तौ निमित्तं पदार्थस्य पदा-
र्थान्तरं प्रत्युत्पत्तौ प्रतिपत्तौ वाऽपेक्षादेरयोगात् तस्य सा-
मान्यात्मकत्वेनोत्पत्तेरसंभवात् स्वपदभ्य एव प्रतिपत्तेस्त-
त्रापि पदार्थान्तरापेक्षाद्यनुपपत्ते । अर्थशक्ति एव ततो
विशेषप्रतिपत्तिरिति चेत् तर्हि पदार्थानामेकार्थसंभवा प्र-
तिपत्तिर्यस्य तस्यपि ततस्तत्प्रतिपत्तिर्भवेत् । न च सा-
मान्यत्यागे किञ्चिन्नियन्धनं बाधकाभावात् सत्ययित्वे उ-
भयप्रतिपत्ति-प्रवृत्ती स्याताम् । न च वाक्यार्थप्रत्यय एव
बाधकस्तेन तस्य विरोधाभावात् सामान्यविशेषयोः साह-
चर्यात् सामान्यप्रत्ययस्य च विशेषप्रतिपत्तिं प्रति निमित्त-
त्वाभ्युपगमात् निमित्तस्य च निमित्तिना अबाध्यत्वाद् अ-
न्यथा तस्य तन्निमित्तत्वायोगाद् । अथ प्रागप्येवमर्थं व्यु-
त्पादितं—यत्र पदार्थानामेकद्रव्यसंभवस्तत्र पदार्थसामान्य-
त्यागाद्विशेष प्रतिपत्तव्यो यथा नीलोत्पलादौ, नन्वेवं सर्व-
वाक्यान्यस्य व्युत्पादितान्येव भवन्ति । तथाहि—य कश्चित्
संभवदेकद्रव्यार्थनिवेश पदसमूह स संकेतसमयावगत-
सामान्यात्मकावयवार्थपरित्यागतस्तेषामेव विशेषणविशे-
ष्यभावेन विशिष्टाऽर्थगोचरः प्रतिपत्तव्यो, यथा ‘ नीलोत्पलं
पश्य ’ इत्यादिपदसंघात, तथा चायमपूर्ववाक्यात्मकः प-
दसमुदाय इति संकेतमनुसृत्य यदा ततस्तथाभूतमर्थं प्र-
त्येति तदा कथं न विशिष्टार्थवाचकं वाक्यम् ? अनेनैव च
क्रमेण शब्दविदां समयव्यवहार उपलभ्यते । यथा—‘ घा-
त्वादि क्रियादिवचनं, कर्वादिवचनश्च लडादि. ’ इति स-
मयपूर्वकं ‘ प्रकृति-प्रत्ययौ प्रत्ययार्थं सह ब्रूत ’ इति व्युत्पादि-
तोऽनर्थक्रियाकारित्वेन सामान्यमात्रस्य विशेषनिरपेक्षस्य
प्रतिपादयितुमनिष्टे तत्परित्यागेन व्यवहारकाले विशेष-
मवगच्छति व्यवहारी । न च प्रकृतिप्रत्ययार्थावेवात्र पदार्थं
प्रतिपादयतो न पदमिति मन्तव्यम् ।

“ अशाब्दे वाऽपि वाक्यार्थं, न पदार्थेष्वशाब्दता ।

वाक्यार्थस्यैव नैतेषां, निमित्तान्तरसंभव ॥ ” (श्लो० वा०
वाक्याधि० श्लो० २३०) इत्यस्य विरोधप्रसङ्गे । न च
वाक्यस्य वाक्यार्थं संकेतकरणेऽनुमानात् शाब्दस्याऽवि-
शेषप्रतिपत्ति, विशेषस्य प्राक् प्रतिपादितत्वात् । केवलस्य
च पदस्य प्रयोगानर्हत्वाद्वाक्यस्य तु प्रयोगार्हस्य सामा-
न्यानभिधायकत्वात् कथं सामान्यं शब्दार्थः स्यात् ? ।

यस्तु पूर्वपदाऽनुराजितं पदमेव वाक्यं पदार्थ एव पदार्था-

न्तरविशेषितो वाक्यार्थोऽभ्युपगतः । तथाहि-‘दण्डी’ ‘छत्री’-
स्थादिव्यपदेशं यथा पुरुष एव समासाद्व्यति नान्यस्तद्व्य-
तिरिक्तः तथा ‘अपाक्षीत्’ ‘पचति’ ‘पद्यति’ इत्याद्यनीत-
कालाद्यवच्छिन्न क्रियाविशिष्टश्च देवदत्त एव प्रतीयते-
‘अपाक्षीद्’ इत्यादिशब्दानां देवदत्तशब्देन सामानाधि-
करणत्वात्-न तु तद्व्यतिरिक्तोऽर्थः अथ यद्यत्र कालाद्यव-
च्छिन्नपुरुष एव प्रतीयते तदा ‘अग्निहोत्रं जुहुयात्’ ‘ग्राम
गच्छ’ ‘स्वाध्यायं कर्तव्यं’ इति लिट्-लोट्-कृत्य-प्रयो-
गेषु कस्यार्थस्य प्रतीतिः ? अत्रापि कर्मणो नियुक्तं क्रिया-
विशिष्टोऽध्ययणादिविशिष्टश्च देवदत्त एव प्रतीयते केवलं
वर्तमानादिकालो न विशेषणत्वेनाऽत्रावतिष्ठते ।

अथ यदि नात्रार्थातिरेकावगतिर्भावसंपादने कथं पुरुष-
वर्तने ? यथा हि देवदत्तः पचति इत्यादिवाक्यान् प्रवर्तते
तथा ‘जुहुयाद्’ इत्यस्मादपि नैव प्रवर्तते प्रवृत्तिः निमित्तस्या-
नववोधात् अमदेतत्, ‘जुहुयाद्’ इत्यादिवाक्यजनितविज्ञान-
स्यैव प्रवर्तकत्वात् प्रवृत्तस्तद्भावभावित्वेनोपलम्भाद् एत-
द्वाक्यसमुत्थं ज्ञानं पुरुषं स्वर्गादेसाधने नियोजयदुपलभ्यते न
‘पचति’ आदिवाक्यसमुत्थम् । तथाहि-विध्यादिवाक्यजनि-
तज्ञानान्तरमिच्छा तदनन्तरं प्रयत्नं तदनन्तरं च पुरुषस्य
स्वगादिफलार्थं परिस्पन्दस्ततोऽपि फलपर्यन्ता स्वर्गफला-
वाप्ति इत्यभिधानात् । तेषु अयुक्तिकारिण एकान्तपक्षं वि-
विशेषण-विशेष्ययोरत्यन्तभेदे अभेदे वा विशेषणानुरागस्य
पद-पदार्थेषु असंभवाद्वाक्यार्थकल्पनादनुपपत्तेः अत एव
‘अपाक्षीद्वेदत्त’ इत्यादौ न कालक्रियाविशिष्टपुरुषप्रतिपत्ति-
क्रियादेः पुरुषाद्भेदे सवन्धाऽमिद्धितो व्यवच्छेदकत्वानुप-
पत्तेः अभेदेऽप्येकस्य तात्त्विकविशेषणविशेष्यरूपतासंगते ।
अन्यथाऽतिप्रसङ्गात् । कल्पनारचितस्य तद्रूपत्वस्य सर्वथावि-
शेषात् विशिष्टप्रत्ययोत्पत्तेश्च अन्यनिमित्तत्वात् विरोधादि-
दोषस्य च तत्र प्रागेव प्रतिविहितत्वादेनेन लिङ्गादियुक्तवा-
क्यजनितविज्ञानस्य प्रवर्तकत्वमेकान्तवादिप्रकल्पित प्रति-
पत्तिस्तदभावभावित्वस्य अन्यथासिद्धत्वप्रतिपादनात् ।
सम्भ० ३ काण्ड ६३ गाथाटी० ।

(१०) (शब्दस्य बाह्यार्थं प्रामाण्यं शास्त्रप्रयोजनमधिकृ-
त्याहम्)—

यदि प्रज्ञावतां प्रवृत्त्यर्थं प्रयोजनप्रतिपादनायादिवाक्यमु-
पादीयते तदा ते प्रज्ञापूर्वकारित्वादेवाप्रमाणके नैव प्रवृत्ति-
विदधति । नच प्रयोजनप्रतिपादकमादिवाक्यं तत्प्रभवं वा
ज्ञानप्रमाणम् अनन्तजत्वेनाध्यक्षत्वायोगात् ।

नाऽप्यनुमानस्वभावकार्यलिङ्गसमुत्थं तद्भावत्वेन तत्कार-
णत्वेन वा तत्प्रत्याय्य प्रयोजनस्य प्रमाणतोऽप्रतिपत्तेः तदु-
त्थापकस्य लिङ्गस्य तत्कार्यत्वानवगमाद्, अन्यस्य च स्वसा-
ध्याप्रतिबन्धाद् अप्रतिपत्तस्य च स्वसाध्यव्यभिचारेणाग-
मकत्वात्, तत्त्वे वाऽतिप्रसङ्गात्, तत्प्रतिबद्धत्वेऽप्यनिश्च-
तप्रतिबन्धस्यातिप्रसङ्गत एव अगमकत्वात् ।

न च वाक्यमिदं प्रवर्तमानं स्वमहिम्नैव स्वार्थं प्रत्यायतीति
शब्दप्रमाणरूपत्वात्स्वाभिधेयप्रयोजनप्रतिपादने प्रमाणम्,
शब्दस्य बाह्यार्थं प्रतिबन्धासंभवेनाप्रामाण्यात्, विवक्षाया
प्रामाण्येऽपि तस्या बाह्यार्थाविनाभावित्वायोगात् । नाऽपि ये

यमर्थं विवक्षन्ति ते तथैवं तं प्रतिपादयन्ति, अन्यविवक्षाया-
मप्यन्यशब्दोच्चारणदर्शनाद्विवक्षायाश्च बाह्यार्थप्रतिबद्धत्वा-
नुपपत्तेरेकान्ततः । तत्र शब्दादपि प्रमाणादादिवाक्यरूपात्
प्रयोजनविशेषोपायप्रतिपत्तिस्तदप्रतिपत्तौ च तेषां तत् प्रवृ-
त्तौ प्रज्ञापूर्वकारित्वाव्यावृत्तिप्रसङ्गात् । प्रयोजनविशेषोपाय-
सशयोत्पादकत्वेन प्रवृत्त्यङ्गत्वादादिवाक्यस्य सार्थकत्वम् ।
तथाहि-अर्थसंशयादपि प्रवृत्तिरुपलभ्यते यथा कृषीवलादी-
नां कृष्यादावनवगतशस्यावाप्तिफलानाम् । अथ अवीजादिवि-
वेकेनावधृतवीजादिभावतया निश्चिन्तोपायाः । तदुपयशस्या-
वाप्त्यनिश्चयेऽपि तत्र तेषां प्रवृत्तिरुक्ता न पुनः शास्त्रप्रव-
णादाहुष्यप्रयोजनविशेषानिश्चयवत्तदुपायाभिमानादिवाक्य-
प्रत्याय्योपायनिश्चयस्याप्यसंभवाद्, अयुक्तमेतत्, यतो यथा
शस्यसपत्त्यादौ फले कृषी वलादे संदेहः तथा तदुपाया
भिमतवीजादावपि, आनर्वाचितकार्यस्य कारणस्य तथा-
भावनिश्चयायोगात् । तत्र यथाकृष्यादिकं संशयमानोपा-
यभावप्रवृत्तिकारणं तथा शास्त्रमप्यादिवाक्यादनिश्चितो-
पायभावं किं न प्रवृत्तिकारणमभ्युपगम्येत इति चेद्,
असदेतत् आदिवाक्योपन्यासः शास्त्रप्रयोजनविषयसंश-
योत्पादनार्थं संशयोऽपि च निश्चयविरुद्ध—अनुपपन्नं च
निश्चये-तत्राप्रतिबद्धप्रवृत्तिहेतुतया प्रादुर्भवन् केन वार्यते
आदिवाक्योपन्यासमन्तरेणापि ?

अथाश्रुतप्रयोजनवाक्यानां प्रयोजनसामान्ये तत्सत्त्वेनरा-
भ्या सशयो जायते-‘किमिदं चिकित्साशास्त्रवत्सप्रयोजनम्
उत काकदन्तपरीक्षावन्निष्प्रयोजनम् ततश्च संशयादनुपपन्नस्यै
प्रयोजनवाक्ये प्रयोजनसामान्यार्थिनं प्रवर्तन्तां प्रयोजनवि-
शेषे तु कथमश्रुतप्रयोजनवाक्यानां संशयोत्पत्तिः ? प्रायेण
च प्रयोजनविशेषविषयस्यैव संशयस्य प्रवृत्तिकारणत्वात्
तदुत्पादनायादिवाक्यमुपादेयम् अतश्च प्रयोजनसामान्य-
विशेषेषु संशयानां ‘किमिदं सप्रयोजनं उत निष्प्रयोजनं
सप्रयोजनत्वेऽपि किमभिलषितेनैव प्रयोजनेन तद्वद् इति
पक्षपरामर्शं कुर्वाणा प्रवर्तन्ते असदेतत्, कुत्रचिच्छा-
स्त्रादनुभूतप्रयोजनविशेषोत्पत्तौ प्रति प्रयोजनवाक्यस्या-
नुपयागात्-स हि किञ्चिच्छास्त्रमुपलभ्य प्रागनुभूतप्रयो-
जनविशेषेण शास्त्रेणास्य वाक्यात्मकत्वेन साधर्म्यमवधा-
यैदमपि निष्प्रयोजनम् उत-अनभिमतप्रयोजनवद् उताऽभी-
ष्टप्रयोजनवद्वा इत्याशङ्कमानं प्रयोजनवाक्यमन्तरेणापि
प्रवर्तते एव अननुभूतप्रयोजनविशेषस्तु प्रयोजनवाक्यादापि
नैव प्रवर्तते, तं प्रति तस्यापि तदुत्पादकत्वायोगात्-न हि
प्रागनुभूतशास्त्रप्रयोजनविशेषे ‘प्रयोजनप्रतिपादकवाक्य-
मेतदर्थमि’ त्यपि प्रतिपक्षं समर्थोऽपर्यत्तमन्तरेण । नाप्य-
नुभूतविस्मृतप्रयोजनविशेषे प्रयोजनवाक्यात्मस्मृत्य नद्वि-
शेषं संशयानं प्रवर्तते, तद्वाहितशास्त्रादपि तद्विशेषे
स्मृतिसंभवात् नियमेन तु नोभाभ्यामपि तदनुस्मरणं
भवात्, तथाऽपि प्रयोजनवाक्यस्य तत् स्मृतिहेतुत्वत
उपन्यासे अन्यस्यापि तद्वेतो किं नोपन्यासः ? सामान्य-
विशेषयोश्च दर्शनाऽदर्शनाभ्यां विशेषस्मरणसहकारिभ्यां
सशया, न च प्रयोजनवाक्यं प्रयोजनविशेषस्य भावाऽभा-
वयो- सामान्यम् । अथ विवक्षापरत्तन्वत्वात् स्वार्थतया-
भावाऽतथाभावयोरपि प्रयोगसंभवात्सामान्यमेव वाक्यं,

शास्त्रमपि तर्हि शास्त्रान्तरसादृश्यात्प्रयोजननिवृत्त्युपायन्या-
ऽनुपायत्वयो सामान्यम्-अन्यतरनिश्चयनिमित्ताभावात्तत्र
संशयान् प्रवर्ततां किमकिंचित्करप्रयोजनवाक्येन ? न च
सामान्यस्य विशेषस्य च दर्शनाऽदर्शनाभ्यामेव यथोक्ताभ्यां
संशयः, किं तु-साधक-वाधकप्रमाणावृत्तावपि. सा च
प्रयोजनवाक्योपन्यासाऽनुपन्यासयोरपि संभवत्येव ।

मा भूत्संशयोत्पादनेन वाक्यस्य शास्त्रश्रवणादिप्रवृत्तौ
सामर्थ्यं, किं तु-प्रकरणारम्भप्रतिषेधाय 'नारदव्यमिदं
प्रकरणम्, अप्रयोजनत्वात्, काकदन्तपरीक्षावद्' इति
व्यापकानुपलब्धेर्गसिद्धतोद्भावनाय तदुपन्यास इति चेत्,
एतदप्यसत्. यत्. शास्त्रप्रयोजनं वाक्यनाप्रदर्शयता तद-
सिद्धिरुद्भावयितुमशक्या, वाक्यस्याऽप्रमाणतया प्रयो-
जनविशेषसद्भावप्रकाशनसामर्थ्याभावात् । न च सप्रयो-
जनन्वेतरयोः परम्परपरिहारस्थितयोः कुतश्चिप्रमाणादेक
भावाप्रतिपत्तावितराभावप्रतिपत्ति-अतिप्रसङ्गात्-येन वा-
क्यमात्रस्योपदेशेण हेतोरभिद्धि स्यात् । नाऽपि कुतश्चि-
त्प्रयोजनविशेषमुपलभ्यमानेन स्वयमुपलब्धप्रयोजनविशेषो-
पलम्भोपायमप्रदर्शयता कर्तुमशक्या असिद्धतोद्भावना
वाक्यस्याप्रमाणस्य हेतुप्रतिपत्तभूतार्थोपस्थापना अशक-
स्याऽपन्यासमात्रेणासिद्धेरयोगात् । नाऽप्यनिबन्धना प्रति-
पत्ति, अनिप्रसङ्गात् ।

अथ यद्यप्यप्रमाणत्वादिपरीतार्थोपस्थापनमुखेनासिद्धता-
मिदं नोद्भावयति । तथापि शास्त्रस्य निष्प्रयोजनता संदिग्धा
अतः संदिग्धनिष्प्रयोजनत्वस्य शास्त्रस्य प्रयोजनाभावं नि-
श्चितं प्रेक्षावदारम्भप्रतिषेधहेतुं प्रयुञ्जानोऽनेन वाक्येन प्रति-
जेप्तुमिष्टं न पुनः प्रयोजनविषयनिश्चय एवोत्पादयितुमिष्टं,
नहि प्रतिपक्षोपपत्तेरेव साधनधर्माणामसिद्धि अपि तु
स्वप्रादिज्ञानविकलनया संदिग्धवर्त्मसंबन्धित्वमप्यसिद्ध-
त्वमेव, तन्मात्सर्ग्यसिद्धतोद्भावनाय वाक्यप्रयोग इति,
तदप्यनुपपन्नम् ; यथाहि-सप्रयोजनत्वे संदेहोत्पादने वाक्य-
न्यानुपयोगित्वं-शास्त्रमात्रादपि भावात्-तथा निष्प्रयोजन-
त्वेऽपि एवं ह्यनेन वाक्येन हेतोरसिद्धतोद्भावना भवति
यदि तत्सत्तासंदेहनिबन्धनानि कारणान्यपि तदैव प्रकाश-
नानि भवन्ति । न च विपर्यस्तपुरुषसंदेहोत्पादने तद्वाक्यं प्र-
भवति, अदर्शनात् । नच प्रस्तुतशास्त्रस्य प्रयोजनवत् शास्त्रा-
न्तरेण कश्चिन्मात्साधक-वाधकप्रमाणाप्रवृत्तितश्चान्या-
नि संदेहकारणानि सभवन्ति, वाक्यमप्येतावन्मात्रप्रकाशनप-
रं हेतोः संदिग्धासिद्धतामुद्भावयत्, तच्च तथाप्रकाशनमनु-
पन्यस्तेऽपि वाक्ये शास्त्रमात्रादपि दर्शनात् प्रमाणद्वयावृत्तेश्च
भवतीति कम्नस्योपयोग ? अनुपन्यस्ते कथं नदिति चेत्,
उपन्यस्तेऽपि कथं नहि तदुपन्यासाऽनुपन्यासाऽवस्थयो
संदिग्धवत्प्रस्तुतात्कथंचन विशेषं पश्याम ? असिद्धतो-
द्भावनमनेन न्यायेन सर्वमेवासङ्गतमिति चेत्, नैतत्
नह्यनेन प्रकारेणासिद्धतोद्भावनमेव प्रतिज्ञायते, किंतु प्र-
माणगहिताद्वाङ्मात्रादसिद्धता नोद्भावयितुं शक्येति प्रद-
श्यते । तत्र प्रयोजनवाक्यं हन्वसिद्धतोद्भावनायमपि युक्तम् ।
नच परोपन्यन्ते साधनं प्रयोजनवाक्येनासिद्धतामुद्भाव्य
कथमसिद्धि साधनस्येति प्रत्यवस्थानवन्तं शास्त्रपरिस-
माते प्रयोजननवगमयन् शास्त्रं श्रावयति । तत्र समग्रिगते

प्रयोजने तदुपन्यस्तस्य साधनस्याऽसिद्धिरिति वक्तुं शक्यं,
शास्त्रश्रवणतः प्रयोजनावगमे शास्त्रस्यादौ तद्वाक्यापन्या-
सस्य वैयर्थ्यप्रसङ्गे । अत एव "शास्त्रार्थप्रतिज्ञाप्रतिपा-
दनपर आदिवाक्योपन्यासः" () इत्याद्यपि प्रतिज्ञितम्,
अप्रमाणाद्वादिवाक्यात्तदसिद्धे । तथा-सवन्धाभिधेयप्रत्या-
यनपराएवपि वाक्यानि शास्त्रादौ वाङ्मात्रेण निश्चयायो-
गान्निष्प्रयोजनानि प्रतिज्ञितान्येव, उक्तन्यायस्य समान-
त्वात् । तदयुक्तम् 'समय' इत्याद्यभिधेयप्रयोजनप्रतिपादक-
(अस्य काण्डस्य द्वितीयं) गाथासूत्रम् ।

(उत्तरपक्ष-आदिवाक्योपन्यासस्य सार्थकत्वसमर्थनम्)-

अत्र-प्रतिषेधोच्यते-यदुक्तं न प्रत्यक्षमनुमानं वा शब्द तत्र
सिद्धसाध्यता, प्रत्यक्षानुमानलक्षणयोगात्तत्र । यच्च 'नापि'
शब्द प्रमाणं वहिर्ये तस्य प्रतिबन्धवैकल्येन, विवक्षाया तु
प्रतिबन्धेऽपि यथाविवक्षमर्थासभवात्, तदप्यसारम्, वा-
ह्यार्थेन शब्दप्रतिबन्धस्य प्रसाद्यिष्यमाणत्वात् तत्रैव च
प्रतिपत्ति-प्रवृत्त्यादिव्यवहारस्योपलभ्यमानत्वाद्वाह्यार्थे एव
शब्दस्य प्रामाण्यमभ्युपगन्तव्यम् प्रत्यक्षवत् । न चार्थाऽ-
व्यभिचारित्वप्रामाण्यनिश्चयवतां तत्र प्रवर्तमानानां प्रेक्षा-
पूर्वकारिताच्चति । न चाऽनाप्तप्रणीत 'सरित्तदपर्यस्तगुड-
शकट'पटुवाक्यविशिष्टानवगमात्तत्र प्रवृत्तिः प्रत्यक्षाभा-
सात्प्रत्यक्षस्येवानाप्तप्रणीतवाक्यादस्य विशिष्टतावसायात् ;
यस्य तु न तद्विशिष्टावसायो नासावत प्रवर्तते अनवधृतहे-
त्वाभासविषकाद्वेतोरिद्वानुमेयार्थक्रियार्था । न चाप्ताना पर-
हितप्रतिबद्धप्रयासानां प्रमाणभूतत्वात्स्ववाङ्मात्रेण प्रव-
र्त्तयितुं प्रभवता प्रयोजनवाक्योपन्यासवैयर्थ्यं सुनिश्चिता-
सप्रणीतवाक्यादपि प्रतिनियतप्रयोजनार्थिना तदुपायानिश्चये
तत्र प्रवृत्त्ययोगात् नच प्रयोजनविशेषप्रतिपादकवाक्यम-
न्तरेणाऽऽप्तप्रणीतशास्त्रस्यापि तद्विशेषप्रतिपादकत्वनिश्चयः
येन तत्र, एव तदर्थिनां तत्र प्रवृत्ति स्यात् तदनभिमतप्रयो-
जनप्रतिपादकानामपि तेषां संभवाद् ।

अत - "यत्र खल्वसौ ' इदं कर्त्तव्यम् ' इति पुरुषा-
प्रतीतदाप्तभावा नियुज्यन्ते तत्रावधीरिततत्प्रेरणाऽतथा-
भावविषयविचारास्तदभिहित वाक्यमेव बहु मन्यमाना
अनादृतप्रयोजनपरिप्रश्ना एव प्रवर्त्तन्ते त्रिनिश्चितदा-
प्तभावानां प्रत्यवस्थानासभवात्" () इति निरस्तम्,
आप्तप्रवर्त्तितप्रतिनियतप्रयोजनार्थिजनप्रेरणावाक्यस्यैव प्र-
योजनवाक्यत्वनिश्चयाद् अन्यथाऽभिमतफलार्थिजनप्रेरक-
वाक्यस्याप्तप्रयुक्तत्वमेवानिश्चितं स्याद् अनभिमताथप्रे-
रकस्यावगताप्तवाक्यत्वं चातिप्रसङ्गं, न चाप्तवाक्यादपि
प्रतिनियतप्रयोजनार्थिनस्तदवगमे तत्र प्रवर्त्तितुमुत्सहन्ते,
अतिप्रसङ्गादेवेति सुप्रसिद्धम् । अर्थसंशयोत्पादकत्वेन चा-
दिवाक्यस्य प्रवर्त्तकत्वप्रतिक्षेपं सिद्धतासाधनम्, व्या-
पकानुपलब्धेस्त्वसिद्धतोद्भावनामादिवाक्यान्निश्चितवाह्यार्थ-
प्रामाण्यात् युक्तमेव, यथा च तत्र तस्या(तस्य)प्रामाण्यं तथा
प्रतिपादयिष्याम । अत एव-"आप्ताभिहितत्वासिद्धेरवि-
संवाद् कृत्यायोगात्प्रमाणत्वाभावननिश्चयनिमित्ताभावादप्रव-
र्त्तकत्व प्रयोजनवाक्यस्य प्रेक्षापूर्वकारिण प्रति" ()
इति । यदुच्यते तदपि प्रतिव्यूहं दृष्टव्यम् । सम्म० ३
काण्ड २ गाथादौ ।

(११) अपोह शब्दार्थ इति वौद्धा —

ननु च—‘समथपरमार्थविस्तर’ इत्यनेनाऽऽगमस्याकल्पिनो वाह्योऽर्थे प्रतिपाद्यत्वेन शब्दार्थयोश्च वास्तव संवन्धा निर्दिष्ट, द्विनयमप्येतदयुक्तं, प्रमाणवाधितत्वाद् इति वौद्धा । तथाहि—शब्दानां न परमार्थत किञ्चिद्वाच्य वस्तुस्वरूपमस्ति, सर्व एव हि शब्दप्रत्ययो भ्रान्त, भिन्नेष्वर्थेष्वभेदाकाराध्यवसायेन प्रवृत्त । यत्र तु पारंपर्येण चस्तुप्रतिबन्धस्तत्रार्थसवादे भ्रान्तत्वेऽपि, तत्र यत्तदारोपित विकल्पबुद्ध्याऽर्थेष्वभिन्नं रूपं तदन्यव्यावृत्तपदार्थानुभववलायानतत्वात्स्वयं चान्यव्यावृत्ततया प्रतिभासनाद् भ्रान्तैश्चाऽऽन्यव्यावृत्तार्थेन सहैक्येनाध्यवसितत्वात् अन्यापोहपदार्थाधिगतिफलत्वाच्च अन्याऽपोह इत्युच्यते । अतः अपोह शब्दार्थ इति प्रसिद्धम् ।

(‘विधिरेव शब्दस्यार्थ’ इति विधिवादिमतस्य सच्चिप्य प्रतिस्थापनम्)—

अत्र विधिवादिन प्रेरयन्ति—यदि भवतां द्रव्य-गुण-कर्म-सामान्यादिलक्षणानि विशेषानि शब्दप्रवृत्तिनिमित्तानि परमार्थेन व सन्ति कथं लोके ‘दण्डी’ इत्याद्यभिधानप्रत्यया प्रवर्तन्ते द्रव्याद्युपाधिनिमित्ता, तथा हि—‘दण्डी’ ‘विपाणी’ इत्यादिधीध्वनी लोके द्रव्योपाधिकौ प्रसिद्धौ, ‘शुक्ल’ कृष्ण’ इति गुणोपाधिकौ, ‘चलति’ ‘भ्रमति’ इति कर्मनिमित्तौ, ‘अस्ति’ ‘विद्यते’ इति सत्तानिमित्तौ, गौ.’ ‘अश्व’ इति सामान्यविशेषोपाधी, ‘इह तन्तुपु पट’ इति समवायनिमित्त- (तौ) । तत्रैषा द्रव्यादीन्ममभावे ‘दण्डी’ इत्यादिप्रत्यय-शब्दैः निर्विपर्यये स्याताम् । व चानिमित्तावतौ युक्तौ, स्वर्वादा तयोरविशेषण प्रवृत्तिप्रसङ्गात् । नचाविभागन तयो प्रवृत्तिरस्ति, तस्मात्सन्ति द्रव्यादयः पारमार्थिका प्रस्तुतप्रत्ययशब्दविषया ।

प्रमाणयन्ति चात्र—ये परस्परासंकीर्णप्रवृत्तयस्ते सन्निमित्ता, यथा श्रोत्रादिप्रत्यया, असंकीर्णप्रवृत्तयश्च ‘दण्डी’, इत्यादिशब्दप्रत्यया इति स्वभावहेतु । अनिमित्तत्वे सर्वत्राऽविशेषण प्रवृत्तिप्रसङ्गं बाधक प्रमाणम् ।

(विधिवादिमतं सविस्तर दूषयताम् अपोहवादिना मतस्य निर्देश)—

अत्र यदि पारमार्थिकवाह्यविषयभूतेन निमित्तेन सच्चि-मित्तत्वमेव साध्यितुमिष्टं तदा अनैकान्तिकता हेतुः, साध्यविपर्यये बाधकप्रमाणाभावात् । अथ येन केनचिन्निमित्तेन सच्चिमित्तत्वमिष्यते तदा सिद्धिसाध्यता । तथाहि—अस्माभिरपीष्यते एवैषामन्तर्जलपवासनाप्रबोधो निमित्तं ननु विषयभूतम्, भ्रान्तत्वेन सर्वस्य शा(श)ब्द-प्रत्ययस्य निर्विपर्ययत्वात् । तदुक्तम्—“येन येन हि नाम्ना वै, यो यो धर्म्मोऽभिलप्यते । न स संविद्यते तत्र, धर्म्मोणां सा हि धर्म्मता” () इति ।

नच शब्दप्रत्ययस्य भ्रान्तत्वाऽविषयत्वयो किं प्रमाण-मिति वक्तव्यम्, भिन्नेष्वभेदाध्यवसायेन प्रवर्तमानस्य प्रत्ययस्य भ्रान्तत्वात् । तथाहि—य ‘अतस्मिस्तद्’ इति प्रत्यय स भ्रान्त, यथा मरीचिकाया जलप्रत्यय, तथा चाय भिन्नेष्वर्थेष्वभेदाध्यवसायी शब्द प्रत्यय इति स्व-

भावहेतु । न च सामान्यं वस्तुभूत ग्राह्यमस्ति येनासिद्ध-तास्य हेतो स्यात्, तस्य निषिद्धत्वात् । सम्म० १ कारण २ गाथाटी० । (इतोऽत्र ‘सद्’ शब्दे सप्तमे भागे ३४० पृष्ठे द्रष्टव्यम्)

इतश्च—स्वलक्षणव्यपदेश्यं शब्दबुद्धौ तस्या प्रतिभासनात् । यथाहि—दण्णादिशब्दप्रभवा नह्युपहतनयनादयो मातुलिङ्गा-दिशब्दश्रवणाच्चद्रूपाद्यनुभाविनो भवन्ति यथानुपहतनय-नादय अत्रबुद्धयानुभवन्त । यथोक्तम्—“अन्यैवाग्नि-संवन्धा—दाह दग्धोऽभिमन्यते । अन्यथा दाहशब्देन, दा-हार्थं संप्रतीयते” ॥ (वाङ्मय० द्वि० का० श्लो० ४२५)

न च यो यत्र न प्रतिभाति स तद्विषयोऽभ्युपगन्तुं युक्तः अनिप्रसङ्गात् । तथा च प्रयाग.—यो यत् कृतप्रत्यये न प्रतिभासते न स तस्यार्थं यथा रूपशब्दज्ञाने प्रत्यये रस, न प्रतिभासते च शब्दप्रत्यये स्वलक्षणम् इति व्यापकानु-पलब्धि । अत्र चातिप्रसङ्गो बाधक प्रमाणम् । तथाहि-शब्दस्य तद्विषयज्ञानजकत्वमेव तद्बाधकत्वमुच्यते नान्यत्, नच यद्विषयं ज्ञानं यदाकारशून्यं तच्चद्विषयं युक्तमतिप्रस-ङ्गात् । न चैकस्य वस्तुनो रूपद्वयमस्ति—स्पष्टम् अस्पष्टं च येनाऽस्पष्टं वस्तुगतमेव रूपं शब्दैर्गभिधीयते—एकस्य द्वि-त्वविरोधात् । भिन्नसमयस्थायिना च परस्परविरोद्धस्वभाव-प्रतिपादनात् न शब्दगोचरः स्वलक्षणम् । सम्म० १ कारण २ गाथाटी० ।

(१२) शब्दार्थविचार

अर्थो किं द्रुज सुई, विष्णो वत्शुभेचो वा ॥१६००॥

जाई दव्व किरिया, गुणोऽहवा संमथो तवो जुत्तो ।

अयमेवेति न वा यं, न वत्थुधम्मो ज्ज्यो जुत्तो ॥१६०१॥

सव्वं चिय सव्वमयं, सपरप्पजायओ ज्ज्यो नियय ।

सव्वमसव्वमय पि य, विचित्तरुवं विवक्खाओ ॥१६०२॥

सामण्विसेममओ, तेण पयत्थो विवक्खया जुत्तो ।

वत्थुस्म विस्सरुवो, पजाया—वेक्खया सव्वो ॥१६०३॥

अर्थ धुनि—शब्दो भवेत्, यथा भेरी—पटह—ढक्कादीना श-ब्दस्य शब्द एवार्थ, अथवा—यद् घटादिशब्दे समुच्चारिते तदभिधेयार्थविषय विज्ञानं भवद्-दृश्यते तत्तेषामर्थ, किं वा—घटशब्दे समुक्तीर्त्तने ‘पृथुवुध्नोदगाद्याकारवान् घट-लक्षणाऽर्थोऽनेनाहो, ननु पटादि’ इत्येवं यो वस्तुभेद-प्रतीयते स एषामर्थ, यदि वा—किं जानिरमीपामर्थो, यथा गोशब्दे समुच्चारिते गोजातिरवसीयते, यदि वा—किं द्र-व्यमेपामर्थो यथा दण्डीत्यादिपु दण्डादिमद् द्रव्य किं वा धावतीत्यादीनामिव धावनादिक्रिया अमीपामर्थ, अथवा—किं शुक्लादीनामिव शुक्लादिगुण एतेपामर्थ इति । अथ च संशयस्तवाऽयुक्तो, यस्माद्—‘अथमेव, नैव वाऽयमि’ त्येवं कस्यापि वस्तुनो धर्म्मोऽवधारयितुं न युक्त । शब्दोऽपि वस्तुविशेष एव, तत ‘एवंभूतम्येवार्थस्यायमभिधायका, नैव वा इत्यभूतस्यार्थस्यायं प्रतिपादक.’ इत्येवमेतद्धर्म्म-स्याप्यवधारणमयुक्तमेवा कुन ? इत्याह—‘सर्वं चिन्ने’ त्यादि, यस्मात्सर्वमपि वाच्यवाचकादिक वस्तु नियत-निश्चिन स्व-

पर्यायै सर्वात्मकमेव सामान्यविवक्ष्यन्त्यर्थ । तथा-सर्व-
मसर्वमयमप्यन्ति विविक्लरूपं सर्वतो व्यावृत्तम् । कया? इत्या-
ह-विवक्षया केवलस्वपर्यायपक्षेयत्यर्थं विशेषविपर्ययति
तात्पर्यार्थं । तस्मात्सर्वेषामपि पदानां विवक्षावशतं सा-
मान्यमयो विशेषमयश्च पदार्थो युक्तः, न पुनरेकान्तेनेत्यभूत्
एव अनित्यभूत् एव वेतिकुत्त ? इत्याह- वस्तुमेत्यादि ।
यस्मान्सर्वोऽपि वाच्यस्य वाचकस्य वा वस्तुन स्वभाव
पर्यायापेक्षया विश्वरूपं नानाविधो वर्त्तते । ततश्च सा-
मान्यविवक्षायां घटशब्दं सर्वात्मकत्वात्सर्वेषामपि द्रव्य-
गुणाक्रियाद्यर्थानां वाचकं विशेषविवक्षया तु प्रतिनियत-
रूपत्वात् य एवास्येह पृथुबुद्धोदराद्याकारवानर्थो वाच्य-
नया रुढस्तस्यैव वाचकः । एवमन्योऽपि शब्दो विशेष-
विवक्षया यो यत्र देशादौ यस्यार्थस्य वाचकतया रुढः स
तस्य वाचको द्रष्टव्यः । सामान्यविवक्षया तु 'सर्वं सर्वस्य
वाचकं सर्वं सर्वस्य वाच्यमि' त्यनया दिशा सकलं स्व-
धिया भावनीयमिति । विशेषे ॥

(१३) अथ स्वाभिमतसामान्यविशेषोभयात्मकवा-
च्यवाचकभावसमर्थनपुरस्सरं तीर्थान्तरीयप्रकल्पिततदे-
कान्तगोचरवाच्यवाचकभावनिरासद्वारेण तेषां प्रतिभावै-
भवाऽभावमाह—

अनेकमेकात्मकमेव वाच्यं,

द्रयात्मकं वाचकमप्यवश्यम् ।

अतोऽन्यथा वाचकवाच्यक्लृप्ता-

वतावकानां प्रतिभाप्रमादः ॥ १४ ॥

व्याख्या-वाच्यम्-अभिधेयं चतनम् अचेतनं च वस्तु एव-
कारस्याप्यर्थत्वात् सामान्यरूपतया एकात्मकमपि व्यक्ति-
भेदेन अनेकम्-अनेकरूपम् । अथवा-अनेकरूपमपि एका-
त्मकम् अन्योन्यसर्वालितत्वादिन्धमपि व्याख्यानं न दोषः ।
तथा च-वाचकमभिधायकं शब्दरूपं तदप्यवश्यं निश्चितं
द्रयात्मकं, सामान्यविशेषोभयात्मकत्वादेकान्तकान्तकामिन्य-
र्थं । (उभयत्र वाच्यलिङ्गत्वेऽप्यव्यक्त्वाच्चपुंसकत्वम् । अवश्य-
मिति पदं वाच्यवाचकयोरोभयोरप्यनेकात्मकत्वं निश्चिन्व-
त्तदेकान्तं व्यवच्छिन्नं) अन उपदर्शितप्रकारादन्यथा
सामान्यविशेषैकान्तरूपणं प्रकारेण 'वाचकवाच्यक्लृप्तौ'-
वाच्यवाचकभावकल्पनायाम् 'अतावकानाम्'-अवधीयाना-
म्-अन्ययूथयानाम् प्रतिभाप्रमाद'-प्रबास्खलितम् इत्यजग-
र्थः । (अत्र चाल्पम्बगत्वेन वाच्यपदस्य प्राग्विनपाते प्राप्तेऽपि
यदादौ वाचकग्रहणं तन्प्रायोऽर्थप्रतिपादनस्य शब्दार्थान-
त्वेन वाचकस्याऽर्च्यत्वज्ञापनार्थम्) । तथा च शाब्दिका-
'न सोऽस्ति प्रत्ययो लोके, यः शब्दानुगमादन्ते । अनुवि-
द्धमिव ज्ञाने, सर्वं शब्देन भासते' ॥ १ ॥ इति । भावाय-
न्वेवम्-एके तीर्थिना सामान्यरूपमेव वाच्यतया शब्दा-
र्थमभ्युपगच्छन्ति ते च द्रव्यास्तिकनयानुपातिना मीमा-
सकभेदा अद्वैतवादिनः, साख्याश्च । केचिच्च विशेषरूपमेव
वाच्यं निवेदन्ति । ते च पर्यायास्तिकनयानुपातिणः सौ-
गता । अपरे च-परम्परनिर्गन्तपदार्थपृथग्भूतसामान्यवि-
शेषयुक्तं वस्तु वाच्यत्वेन निश्चिन्वते । ते च नैगमनयानु-
पातिनः नागादा आज्ञापदाश्च । स्यात् १४ श्लोकः ।

एवं वाचकमपि शब्दात्म्यं द्रयात्मकम् (सामान्य-विशेषो-
त्मकम्) । सर्वशब्दव्यक्तिष्वनुयायि शब्दत्वमेकं शाब्दशाब्द-
तीव्रमन्दादात्तानुदात्तस्वरितादिविशेषभेदादनकम् । शब्दस्य
हि सामान्यविशेषात्मकत्वं पौद्गलिकत्वाद्द्रव्यमेव, तथाहि-
पौद्गलिकं शब्दः, इन्द्रियार्थत्वाद्द्रवादिवत् । यद्यस्य पौद्ग-
लिकत्वादिनेधाय स्पर्शशुभ्राश्रयत्वादिनिविडप्रदेशे प्रवेश-
निर्गमयोः प्रतिघातात्पूर्वं पश्चाच्चावयवानुपलब्धे सूक्ष्म-
मूर्त्तद्रव्यान्तराप्रकत्वाद्गगनगुणत्वाच्चानि पञ्च हेतवो यौ-
गैरुपन्यस्तास्ते हेत्वाभासाः, तथाहि-शब्दपर्यायस्याश्रयो
भाषावर्णा न पुनर्गकारं तत्र च स्पर्शो निर्णयित एव ।
यथा शब्दाश्रय स्पर्शवान् अनुवातप्रतिघातयोर्विप्रकृष्टनि-
कटशरीरिणापलभ्यमानानुपलभ्यमानेन्द्रियार्थत्वात्तथाविध-
गत्याऽऽद्याधारद्रव्यपरमाणुवत् । इत्यसिद्धः प्रथमः ।

द्वितीयस्तु गन्धद्रव्येण व्यभिचारादनैकान्तिकं वर्त्तमान-
जात्यकस्तूरिकादिगन्धद्रव्यं हि पिहितद्वारापवरकस्यान्त-
र्विशति, वहिश्च निर्याति । नचापौद्गलिकम् । अथ तत्र सूक्ष्म-
रन्ध्रसंभवाच्चातिनिविडत्वम् । अतस्तत्र तत्प्रवेशनिष्कमौ क-
थमन्यदोद्घाटितद्वारावस्थायामिव न तदेकार्णवत्व ? सर्व-
था नीरन्ध्रे तु प्रदेशे न तयोः संभवः । इति चेत्तर्हि शब्दे
प्येतत्समानम् । इत्यसिद्धो हेतुः । तृतीयस्तु तडि(विद्यु)ल्लतो-
ल्कादिभिरनैकान्तिकः । चतुर्थोऽपि तथैव; गन्धद्रव्यविशेष
सूक्ष्मजोद्धूमादिभिर्व्यभिचारान् । नहि गन्धद्रव्यादिकमपि
नासायां निविशमानं तद्विचरद्द्वारदेशोद्भिन्नश्मश्रुप्रेरक
दृश्यते ।

पञ्चम- पुनरसिद्धः । तथाहि-न गगनगुणं शब्दः, अस्य
दादिप्रत्यक्षत्वाद्द्रवादिवत् । इति सिद्धं पौद्गलिकत्वात्सा-
मान्यविशेषात्मकं शब्द इति । नच वाच्यम्-"आत्मन्य-
पौद्गलिकेऽपि कथं सामान्यविशेषात्मकत्वं निर्विवादमनु-
भूयते, इति; यत् संसार्यात्मनः प्रतिप्रदेशमनन्तानन्तकर्म-
परमाणुभिः सह वह्नितापितघनकुट्टिननिर्विभागपिण्डीभूत-
सूत्रीकलापवह्नीलीभावमापन्नस्य कथंचित्पौद्गलिकत्वाभ्य-
नुमानादिति । यद्यपि स्याद्वादवादिनां पौद्गलिकम् अपौद्ग-
लिकं च सर्वं वस्तु सामान्यविशेषात्मकं तथाप्यपौद्गलिकेषु
धर्माधर्माकाशकालेषु तदात्मकत्वमर्वागृहशां न तथा प्रती-
तिविपर्ययाति पौद्गलिकेषु पुनस्तत्साध्यमानं तेषां सुश्र-
द्धानम् । इत्यप्रस्तुतमपि शब्दस्य पौद्गलिकत्वं सामान्य-
विशेषात्मकत्वं साधनायोपन्यस्तमिति ।

अत्रापि नित्यशब्दवादिसेमतं शब्दैकत्वैकान्तोऽनित्यशब्द-
वाच्यमिमत- शब्दानैकत्वैकान्तश्च प्रागुद्दर्शितदिशा प्रतिज्ञे-
प्य । अथवा-वाच्यस्य घटादेरर्थस्य सामान्यविशेषात्म-
कत्वे तद्वाचकस्य ध्वनरपि तत्त्वम्, शब्दार्थयोः कथचि-
त्तादात्म्याभ्युपगमात् । यथाहुर्मद्रवाहुस्वामिपादा-

"अभिहाण अभिहेआउ, होइ भिन्नं अभिन्नं च ।

खुण् अभिमोयगुच्चा-रणमि जम्हा दु वयणसवणणं ॥१॥

न विच्छेओ न वि दाहो, न पूरणं तेष भिन्नं तु ।

जम्हा य मोयगुच्चा-रणमि तत्थेव पच्चओ होइ ॥ २ ॥

ए य होइ स अन्नत्थे, तेष अभिसे तदत्थाउ ।"

पतेन-

"विकल्पयोनय शब्दा, विकल्पा शब्दयोनयः ।

कार्यकारणता तेषां, नार्थ शब्दा स्पृशन्त्यपि ” ॥ १ ॥
इति प्रत्युक्तम् ‘अर्थाभिधानप्रत्ययास्तुत्यनामधेया’ इति
वचनात्, शब्दस्य हेतुदेव तत्त्वं यदभिधेयं याथात्म्येना-
सौ प्रतिपादयति । स च तत्तथा प्रतिपादयन् वाच्यस्वरू-
पपरिणामपरिणत एव वक्तुं शक्नो नान्यथाऽतिप्रसङ्गात्,
घटाभिधानकाले पटाद्यभिधानस्यापि प्राप्तेरिति । अगवा-
भङ्ग्यन्तरेण सकलं काव्यमिदं व्याख्यायते-वाच्यं वस्तु
घटादिकमेकात्मकमेवैकस्वरूपमपि सद्नेकम् (अनेक-
स्वरूपम्) अयमर्थः । प्रमाता तावत् प्रमेयस्वरूपं लक्षणेन
निश्चिनाति । तच्च सजातीयविजातीयव्यवच्छेदादात्मलाभं
लभते । यथा घटस्य सजातीया मृन्मयपदार्था विजाती-
याश्च पटाद्यस्तेषां व्यवच्छेदस्तल्लक्षणम् । पृथुबुध्नोदराद्या-
कार कम्बुग्रीवो जलधारणाहरणादिक्रियासमर्थः पदार्थवि-
शेषो घट इत्युच्यते । तेषां च सजातीयविजातीयानां स्वरूपं
तत्र बुद्ध्या आरोप्य व्यवच्छिद्यते, अन्यथा-प्रतिनियत-
तत्स्वरूपपरिच्छेदानुपपत्ते सर्वभावानां हि भावाऽभावा-
त्मकं स्वरूपम् एकान्तभावात्मकत्वे वस्तुना वैश्वरूप्यं स्याद्
एकान्ताऽभावात्मकत्वे च निःस्वभावता स्यात्, तस्मा-
त्स्वरूपेण सत्त्वात्पररूपेण चाऽसत्त्वाद्भावाभावात्मकं वस्तु,
यदाह—“ सर्वमस्ति स्वरूपेण, पररूपेण नास्ति च ।
अन्यथा सर्वसत्त्वं स्यात्, स्वरूपस्याप्यसंभवः ” ॥ १ ॥
ततश्चैकस्मिन् घटे सर्वेषां घटव्यतिरिक्तपदार्थानामभाव-
रूपेण वृत्तेरेकात्मकत्वं घटस्य सूत्रपादकम् । एवं चैक-
स्मिन्नर्थे ज्ञाते सर्वेषामर्थानां ज्ञानं, सर्वपदार्थपरिच्छेदम-
न्तरणं तन्निघेधात्मन एकस्य वस्तुना विविक्तन्या परिच्छे-
दासम्भवात् । आगमोऽप्येवमेव व्यवस्थितः—‘ जे एग
जाणइ, ते सर्वं जाणइ । जे सर्वं जाणइ, से एग जाणइ ” ।
तथा—‘ एको भाव सर्वथा येन दृष्ट, सर्वे भावाः सर्वथा
तेन दृष्टाः । सर्वे भावाः सर्वथा येन दृष्टाः, एको भाव स-
र्वथा तेन दृष्ट ” ॥ १ ॥ यं तु सौगता परासत्त्वं नाङ्गीकु-
र्वते तेषां घटादेः सर्वात्मकत्वप्रसङ्गः । तथाहि—यथा घ-
टस्य स्वरूपादिना सत्त्वं तथा यदि पररूपादिनापि स्या-
त्तथा च सति स्वरूपादिसत्त्वत्पररूपादिसत्त्वप्रसङ्गे कथं
न सर्वात्मकत्वं भवेत् ? परासत्त्वेन तु प्रतिनियतोऽसौ
सिद्धयति ।

अथ न नाम नास्ति परासत्त्वं किं तु स्वसत्त्वमेव तदितित्त्वे-
दहो वैदग्धी न खलु यदेव सत्त्वं तदेवासत्त्वं भवितुमर्हति
विधिप्रतिषेधरूपतया विरुद्धधर्माभ्यासेनानयोरैक्यायोगात् ।
अथ युष्मत्पक्षेऽप्येव विरोधस्तदवस्थ एवेति चेदहो वाचा-
टता देवानाप्रियस्य* न हि त्रय येनैव प्रकारेण सत्त्वं तेनैवा-
सत्त्वं येनैव चाऽसत्त्वं तेनैव सत्त्वमभ्युपमं, किंतु-स्वरूप-
द्रव्यक्षेत्रकालभावे सत्त्वं पररूपद्रव्यक्षेत्रकालभावेस्त्वस-
त्त्वम् । तदा क्व विरोधावकाशः ? यौगास्तु प्रगल्भन्ते—“ स-
र्वथा पृथग्भूतपरस्पराभावाभ्युपगममात्रेणैव पदार्थप्रति-
नियमसिद्धे किं तेषामसत्त्वात्मकत्वकल्पनया ” इति, तद-
सत्, यदाहि-पटाद्यभावरूपो घटो न भवति तदा घट
पटादिरेव स्यात् । यथा च घटाभावाद्भिन्नत्वाद् घटस्य
घटरूपता तथा पटादेरपि स्याद् घटाभावाद्भिन्नत्वादेव
इत्यलं विस्तरणं ॥ *भूर्खस्य ।

एव वाचकमपि शब्दरूपं इयात्मकम् एकात्मकमपि सद्ने-
कमित्यर्थं, यद्योक्तन्यायेन शब्दस्यापि भावाऽभावात्मकत्वात्
अथवा—एकविषयस्यापि वाचकस्याऽनेकविषयत्वोपपत्तेः ।
यथा किल घटशब्द संकेतवशात्पृथुबुध्नोदराद्याकारवति
पदार्थे प्रवर्तते वाचकतया तथा देशकालाद्यपेक्षया त-
द्देशदेव पदार्थाऽन्तरेष्वपि तथा वर्तमानं केन वार्यते ?,
भवन्ति हि वक्तव्यो योगिनः शरीरं प्रति घट इति, स-
केतानां पुरुषेच्छाधीनतयाऽनियतत्वात् । यथा चौरशब्दो-
ऽन्यत्र तस्करं रूढोऽपि दाक्षिणात्यानाम्-श्रोत्रेण प्रसिद्धः ।
यथा च कुमारशब्दः पूर्वदेशे आश्विनमासे रूढः, एवं
कर्कटीशब्दादयोऽपि तत्तद्देशापेक्षया योन्यादिवचका ज्ञे-
याः । कालापेक्षया पुनर्यथा जैनानां प्रायश्चित्तविधौ धृति-
श्रद्धासहननादिमति प्राचीनकाले पद्मगुरुशब्देन शतमशी-
त्यधिकमुपवासानामुच्यते स्म । सांप्रतिकाले तु तद्विपरीते
तेनैव पद्मगुरुशब्देनापवासशत्रयमेव संकेत्यते जीतकल्प-
व्यवहारानुसारात् ।

शास्त्रापेक्षया तु यथा पुराणेषु द्वादशीशब्देनैकादशी
त्रिपुराणैव च अलिशब्देन मंदिराभिपिक्ताऽन्नं च मैथुनश-
ब्देन मधुसर्पिपोर्ग्रहणमित्यादि । न चैव संकेतस्यैवार्थप्र-
त्यायने प्राधान्यं ; स्वाभाविकसामर्थ्यसाच्चिव्यादेव तत्र
तस्य प्रवृत्ते सर्वशब्दानां सर्वार्थप्रत्यायनशक्तिरुक्तत्वात्
यत्र च देशकालादौ यदर्थप्रतिपादनशक्तिसहकारिसंकेत-
स्तत्र तमर्थं प्रतिपादयति । तथा च—निर्जितदुर्जयपरप्रवादा
श्रीदेवसूरिपादा—“ स्वाभाविकसामर्थ्यसमयाभ्यामर्थबोध-
निवन्धन शब्द ” । अत्र शक्तिपदार्थसमर्थनं ग्रन्थान्तरादव-
सेयम्, ‘अतोऽन्यथे’ त्यादि उत्तरार्द्धं पूर्ववत् । प्रतिभाप्रमा-
दस्तु तेषां सदसदेकान्तं वाच्यस्य प्रतिनियतार्थविषयत्वे
च वाचकस्योक्त्युक्त्या दोषसद्भावाद् व्यवहारानुपपत्तेः ।
तदर्थं समुदायार्थं सामान्यविशेषात्मकस्य भावाऽभावा-
त्मकस्य च वस्तुन सामान्यविशेषात्मको भावाभावात्मकश्च
ध्वनिर्वाचक इति अन्यथा प्रकारान्तरैः पुनर्वाच्यवाचक-
भावव्यवस्थामातिष्ठमानानामन्धवादिना प्रतिभैव प्रमाद्यति
न तु तद्व्यतिरिक्तयो युक्तिस्पर्शमात्रमपि सहन्ते । कानि तानि
वाच्यवाचकभावप्रकारान्तराणि परवादिनामिति चेदेते
ब्रूमः । अपोह एव शब्दार्थ इत्येके “ अपोहशब्दलिङ्गाभ्यां,
न वस्तुविधिनोच्यते ” इति वचनात् । अपरे सामान्य-
मात्रमेव शब्दानां गोचरं, तस्य क्वचित् प्रतिपन्नस्यैकरूप-
तया सर्वत्र संकेतविषयत्वोपपत्तेः, न पुनर्विशेषा, तेषामा-
नन्त्यत कार्त्स्न्येनोपलब्धुमशक्यतया तद्विषयानुपपत्ते
विधिवादिनस्तु विधिरेव वाक्यार्थोऽप्रवृत्तप्रवर्तनस्वभाव-
त्वात्तस्येत्याचक्षते । विधिरपि तत्तद्वादिविधितिपस्याऽ-
नेकप्रकारं, तथाहि—वाक्यरूप शब्द एव प्रवर्तकत्वाद्द्विवि-
रित्येके तद्व्यापारो भावनाऽपरपर्यायो विधि इत्यन्यः ।
नियोग इत्यपरे । प्रैपादय इत्येके निरस्तुनतदुपाधिप्रव-
त्तनामात्रमित्यन्ये । एव फलतदभिलाषकर्मादयोऽपि वाच्या-
पतेषा निराकरणं सपूर्वोत्तरपक्षं न्यायकुमुदचन्द्रावमेय-
मिति काव्यार्थः । स्यात् १४ श्लोकः । (इतोऽग्रे ‘सह’ शब्दे
सप्तमभागे विशेषः)

(१४) (शब्दस्य वाचकताविचार)—

('अत्र वैयाकरणे प्राहु' इत्याद्यारभ्य स्फोटविचारः 'फोड' शब्दे ५ पञ्चमे भागे दृश्यते ।)

(१५) अथ गकाराद्यानुपूर्वीविशिष्टोऽन्त्यो वर्णो विशिष्टानुपूर्विका वा गकारौकारविसर्जनीया शब्दा । तथा च मीमांसका प्राहु— 'यावन्तो यादृशा ये च, यदर्थप्रतिपादका । वर्णा प्रज्ञानसामर्थ्या-स्ते तथैवाऽवबोधका' (श्लो० वा० स्फोट० वा० श्लो० ६६) ॥ इति । एतदपि न सम्यग्, यत् न । आनुपूर्वी यद्यन्तर्भूतास्तदा वर्णा एव नानुपूर्वी, ते च व्यस्ता समन्ता वा अर्थप्रत्यायका न भवन्तीत्यादिदितम् । अर्थान्तरभूता तदा वक्तव्य सा नित्या, अनित्या वा ? न तावदनित्या स्वसिद्धान्तविरोधात्-वैदिकानुपूर्व्या नित्यत्वेनाभ्युपगमात् । " वक्ता न हि क्रमं कश्चित्, स्वातन्त्र्येण प्रपद्यते" (श्लो० वा० शब्दनित्य० श्लो० २२२) इत्याद्यभिधानात् । नापि नित्या स्फोटपक्षोदितसमस्तदोषप्रसङ्गे । नच वैदिकवर्णाद्यानुपूर्वी नित्या, लौकिकतदानुपूर्व्यविशेषात् । तथाहि-वैदिकवर्णाद्यानुपूर्वी अनित्या, वेदानुपूर्वीशब्दवाच्यत्वात् लौकिकवर्णाद्यानुपूर्वीवत् ।

न च लौकिकानुपूर्व्या विलक्षण्यं, वैलक्षण्यसिद्धे । तथाहि-किमपौरुषेयत्वमस्या वैलक्षण्यम्, आहोम्बिद्विचित्ररूपता ? न-तावदाद्य पक्ष अपौरुषेयत्वस्य निरन्तत्वात् । नापि वैचित्र्य-तन्त्यानित्यत्वेनाविरोधात्तत्सद्भावेऽपि नित्यत्वाप्रसाधकत्वाल्लौकिकवाक्येष्वपि वैचित्र्यस्योपलब्धेश्च । नच वर्णानां नित्यव्यापिनामानुपूर्वी संभवति । देश-काल-कृतक्रमानुपपत्ते । नचाभिध्यक्त्वानुपूर्वी तेषां संभविता । अभिध्यक्ते प्राग्निस्तत्वात् । ' पूर्ववर्णसवित्प्रभवसंस्कारसहितं तन्मृनिस्सिद्धिना वा अन्त्यो वर्णं पदम्' इत्यभ्युपगमोऽपि न युक्तिसङ्गतः । संस्कारस्तरणादेरनुपलभ्यमानस्य तदा सहकारित्वकल्पनायां प्रमाणाभावात् ।

नचार्थप्रतिपत्त्यन्यथानुपपत्तिस्तत्कल्पनायां प्रमाणं, तत्प्रतिपत्तेरन्यथासिद्धत्वात् । न चानुपूर्वीसंभवेऽपि परपक्षवर्णा अर्थप्रतीतिहेतुतया संभवन्ति, तेषां तत्प्रतिपत्तिजननस्यभावत्वे सर्वदा तत्प्रतिपत्तिप्रसङ्गेस्तत्जननस्वभावस्य सर्वदा भावात् । अतस्जननस्वभावत्वे न कदाचिदप्यर्थप्रतिपत्तिं जनयेयुः अनपगनाऽतस्जननस्वभावत्वात् । नच सहकारिन्भिधानेऽपि तेषामतस्जननस्वभावता व्यपगच्छन्ति अनित्यताप्रसङ्गोपापत्ते । नित्याश्च परैस्ते अभ्युपगता इत्यभ्युपगमविरोधश्च ।

(१६) (वाच्यवाचकयोः संबन्धस्य नित्यत्वं निषिध्य तस्य कृतकत्वव्यवस्थापनम्)—

नच नित्यसंबन्धवादिनस्तदपेक्षा वर्णा अर्थप्रत्यायका संभवन्ति, नित्यम्यानुपकारकत्वेनापेक्षणीयत्वायोगात् । न नित्य संबन्ध शब्दार्थयोः प्रमाणेनावसीयते । प्रत्यक्षेण तस्याननुभवात् । तदभावनानुमानेनापि तस्य तत्पूर्वकत्वाभ्युपगमान् । नच शब्दार्थयोः स्वाभाविकसंबन्धमन्तरणं गोशब्दश्रवणानन्तरं कुरुदादिमदर्थप्रतिपत्तिर्न भवेद् अस्ति च सा इति शब्दस्य वाचिका शक्तिव्यगम्यत इति वाच्यम्, अनवगतसंबन्धस्यापि तत्तदर्थप्रतिपत्तिप्रसङ्गे ।

न च संकेताभिव्यक्तं स्वाभाविकं संबन्धोऽर्थप्रतिपत्तिं जनयतीति नायं दोषः संकेतादेवार्थप्रतिपत्तेः स्वाभाविकसंबन्धपरिकल्पनावैयर्थ्यप्रसङ्गे । तथाहि-संकेताद् व्युत्पाद्या ' अनेन शब्देनर्थभूतमर्थं व्यवहारिण प्रतिपादयन्ति' इत्यवगत्य व्यवहारकालं पुनस्तथाभूतशब्दश्रवणात् । संकेतस्मरणे तत्सदृशं न चार्थं प्रतिपद्यन्ते न पुन स्वाभाविकं संबन्धमवगत्य पुनस्तत्स्मरणे अर्थमवगच्छन्ति ।

न च वाच्यवाचकसंकेतकरणे स्वाभाविकसंबन्धमन्तरणानवस्थाप्रसङ्गे वृद्धव्यवहारात् प्रभूतशब्दानां वाच्यवाचकस्वरूपावधारणात् । तथाहि-एको व्युत्पन्नव्यवहारः तथाभूताय ' गामभ्याज शुक्लां देवदत्त ! दृष्टेन' इति यदा व्यपदिशति द्वितीयस्तु तद्व्यपदेशानन्तरं तथैव विदधाति तदा अव्युत्पन्नसंकेतं शिशुस्तं तथा कुर्वाणमुपलभ्यैवमवधारयति- अनेन गोशब्दाद्व्यर्थं प्रतिपन्नं अभ्याजाऽऽदिशब्दादभ्याजिक्रियादिकं अन्यथा कथमपरिनिमित्ताभावेऽपि गोपिण्डाऽऽनयनादिकं वाक्यश्रवणानन्तरं विदध्याद्' एवमपोद्धारकल्पनयाऽव्युत्पन्नानां संकेतग्रहणसंभवान्नानवस्थादोषः ।

न च प्रथमसंकेतविधायिन स्वाभाविकसंबन्धव्यतिरेकेण वाच्यवाचकयोः कुतो वाच्यवाचकरूपावगतिरिति वक्तव्यम् । अनादित्वादस्य व्यवहारस्यापरापरसंकेतविधायिपूर्वकत्वेन निर्दोषत्वात् ।

न च वाच्यवाचकसंबन्धस्य पुरुषकृतत्वे शब्दवदर्थस्यापि वाचकत्वम् अर्थवच्छब्दस्यापि वाच्यत्वं प्रसङ्गमिति वक्तव्यम् । यास्यतानतिक्रमेण संकेतकरणात् । न च स्वाभाविकसंबन्धव्यतिरेकेण प्रतिनियतयोग्यताया अभिभावः, कृतकत्वेऽपि प्रतिनियतयोग्यतावतां भावानामुपलब्धेः । तथाहि-यत्र लोहत्वं छेदिकाशक्तिस्तत्रैव क्रियमाणा दृष्टा, न जलादौ, यत्रैव तन्तुत्वमस्ति तत्रैव निष्पाद्यते पटोत्पादनशक्तिर्नतु वीरणादौ तत्र तन्तुत्वाभावाद् एवं च यद्यथोपलभ्यते तत्तथैवाभ्युपगन्तव्यम् । दृष्टाऽनुमितानां नियोगप्रतिपेधानुपपत्ते तेन यत्रैव वर्णत्वादिकं निमित्तं तत्रैव वाचिका शक्ति संकेतेनोत्पाद्यते यत्र तु तन्नियतं निमित्तं नास्ति तत्र न वाचिका शक्तिरिति न नित्यवाच्यवाचकसंबन्धपरिकल्पनया प्रयोजनम् । एकान्तनित्यस्य तु ज्ञानजनकत्वे सर्वदा ज्ञानोत्पत्तिः तदजननस्वभावत्वेन कदाचिद्विज्ञानोत्पत्तिरिति प्राक् प्रतिपादितम् । समयचलेन तु शब्दादर्थप्रतिपत्तौ यथासंकेतं विशिष्टसामग्रीतः कार्योत्पत्तौ न कश्चिद्दोषः ।

(अनुमानात् शब्दस्य प्रमाणान्तरत्वप्रसाधनम्)—

अत एवानुमानात् प्रमाणान्तरं शब्दम् । अनुमानं हि पक्षधर्मत्वान्वयव्यतिरेकवर्षिष्ण्वलादुदयमासादयति । शब्दं तु संकेतसद्व्यपेक्षशब्दोपलम्भात् प्रत्यक्षानुमानागोचरेऽर्थे प्रवर्तते । स्वसाध्याऽव्यभिचारित्वमप्यनुमानस्य त्रिरूपलिङ्गाद्भूतत्वेनैव निश्चीयते । शब्दस्य त्वाप्तोक्तत्वनिश्चये सति शब्दस्योत्तरकालमिति । किं च-शब्दो यत्र यत्रार्थं प्रतिपादकत्वेन पुरुषेण प्रयुज्यते त तमर्थं यथासंकेतं प्रतिपादयति, नत्वेव धूमादिकं लिङ्गं पुरुषेच्छ्रावणेन जलादिकं प्रतिपादयतीत्यनुमानात् प्रमाणान्तरं सिद्धं शब्दः ।

न च शब्दादर्थप्रतिपत्तौ शब्दस्य वैरूप्यमस्ति । यतो न तस्य पक्षधर्मता यत्रार्थस्तत्र धर्मिण्ये शब्दस्यावृत्तेर्गोपिण्डाधारण्ये प्रदेख्यते शब्दस्याऽऽश्रयाऽऽश्रयिभावस्य जन्यजनकभावनि-
बन्धनस्याऽभावाद् अतः- 'गोपिण्डवानय देशो गोशब्दव-
त्त्वात्' इति नाऽभिधातुं शक्यम् । नापि गोपिण्डे गोशब्दो
वर्तते । आधाराधेयवृत्त्या जन्यजनकभावेन वा गोपिण्डाऽभा-
वेऽपि गोशब्दस्य दर्शनात् । नच-गम्यगमकभावेन तत्रासौ
वर्तते पक्षधर्मत्वाभावे तस्यैवानुपपत्ते वाच्यवान्नकभावेन
वृत्तावनुमानात् प्रमाणान्तरत्वम् । तेन 'गोपिण्डो गोत्ववान्
गोशब्दवत्त्वाद् अयमपि प्रयोगोऽनुपपन्न एव नापि गोत्वे
गोपिण्डविशेषणे वर्तते । तत्सामान्येनाश्रयाश्रयिभावस्य
जन्यजनकभावस्य वा अस्याभावाद् । अतः 'गोत्वं गोपि-
ण्डवत् गोशब्दवत्त्वाद्' इत्यपि वक्तुमशक्यम् । विशेषे
च साध्येऽनन्वयश्चात्र पक्षे दोषः । नच- 'गोशब्दो गवार्थ-
वान् गोशब्दवत्त्वात्' इति प्रयोगो युक्तः तथा प्रतीयभा-
वात् । नहि 'गौर्गच्छति' इत्युक्ते गमनक्रियाविशिष्ट-
त्वार्थप्रतीतिमन्तरेण गोपिण्डेन तद्वान् शब्दा लोकेनाऽव-
गम्यते ।

नच-गोशब्दो गवार्थवान्नकत्वेन गोशब्दत्वादनुमीयते,
किंतु-गवार्थप्रतिपत्त्यन्यथानुपपत्त्या गवार्थवान्नकत्व तस्य
गम्यते । प्रतिनियतपदार्थनिवेशिना तु देवदत्तादिशब्दाना
नान्वयः नापि पक्षधर्मता दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकभेदे चानु-
मानप्रवृत्ते । नच-शाब्द स्वभावलिङ्गजमनुमानं शब्दस्यार्थ-
स्वभावन्यासिद्धेराकारभेदात् प्रतिनियतकरणव्याख्यात्वाद्वा-
चकस्वभावत्वाच्च तस्य । नापि कार्यलिङ्गजम् अर्थाभावऽ-
पीच्छात् शब्दस्योत्पत्तेः । नच-न बाह्यार्थविषयत्वेन शब्द-
स्यानुमानता सौगतैरभ्युपगम्यते अपि तु विवक्षाविषय-
त्वेनेति वक्तव्यम्, यत्तत्र यथा न तदर्थो विवक्षा तथा
शब्दप्रामाण्यप्रतिपादनेऽभिहितं न पुनरुच्यते ।

(परकल्पितव्य वर्णानां चित्यता तत्पदादिप्रक्रियां च प्रदू-
स्यात्तेकान्तदृष्ट्या शब्द-तदर्थसवन्धयोस्स्वरूपनिरूपणम्)-
न च-मीमांसकाभिप्रायेण वर्णानां वाचकत्वम् अभिव्यक्तान-
भिव्यक्तपक्षद्वयेऽपि द्वेषपदं अनभिव्यक्तपक्षे ज्ञानजनकत्वे
सर्वपुरुषान् प्रति सर्वे सर्वेषु ज्ञानजनका स्युः केनचित्
प्रत्यासत्तिविप्रकर्षाभावाद् अभिव्यक्तानां ज्ञानजनकत्वे
एकवर्णाऽऽवरणापाये सर्वेषां समानदेशत्वेनाभिव्यक्तत्वा-
द्युपपत्तौ सर्वश्रुतिप्रसङ्गिरित्युक्तं प्राक् । इन्द्रियसंस्कारपक्षेऽ-
पि पूर्वप्रतिपादितमेव दूषणमनुसर्तव्यम् । किं च-यद्यन-
वगतसंज्ञायां वर्णा अर्थप्रत्यायकास्तदा नारिकेरद्वीपवा-
सिनोऽभ्युपलभ्यमाना अर्थावगतिं विदधुः । अर्थावगत-
सवन्धास्तथा सति पदस्य स्मारकत्वमेव स्यान्न वाच-
कत्वं तथा चानधिगतार्थाधिगमहेतुत्वाभावाच्च प्रमाणात्
भवेत्, तदुक्तम्- " पदं त्वभ्याधिकाभावात्, स्मारकान्न वि-
शिष्यते । अथाऽऽधिक्यं भवेत्किंचित्, स पदस्य न गोचरः' ॥
(श्लो० वा० शब्दप० श्लो० १०७) इति, तत्र मीमांसक-
मतेनापि वर्णानां शब्दत्वम् । कथं तर्हि वर्णां शब्दरूपता
प्रतिपद्यन्ते ? उक्तमत्र परिमितसङ्ख्यानां पुद्गलद्रव्यापादान-
परित्यागेनैव परिणतानामश्रावणस्वभावपरित्यागावाप्तश्रा-
वणस्वभावानां विशिष्टानुक्रमयुक्तानां वर्णानां वाचकत्वात्

शब्दत्वम् ; अन्ययोक्तदोषानतिवृत्ते । वैशेषिकपरिकल्पित-
पदादिप्रक्रियात्वचनुभववाधितत्वादयुक्ता ।

न च-निरन्वयविनाशिनां विज्ञानहेतुता संभवतीत्यसकृत्प्र-
तिपादितम् । पदक्षणावस्थायित्वलक्षणमभ्यनित्यत्व तत्परि-
कल्पिते निरन्वयविनाशपक्षे अर्थक्रियानिर्वर्तनानुपयोगि
तेषाम् । नच पदक्षणावस्थानमपि संभवति. प्रथमक्षणसत्ता-
या द्वितीयक्षणसत्ताऽनुप्रवेशे तत्क्षणसत्ताया अप्युत्तरक्षण-
सत्तानुप्रवेशपरिकल्पनायां क्षणिकत्वमेव । अननुप्रवेशेऽपि
परस्परविशिष्टत्वात् । क्षणस्थितानां तदत्र क्षणिकत्वमिति
कुत पदक्षणावस्थानमेकस्य? अक्षणिकत्वे चार्थक्रियाविरोध-
प्रतिपादितं पवेति । न पदादिपरिकल्पना वैशेषिकपक्षे युक्ति-
युक्तेति स्थितम् । ननु भवत्पक्षेऽपि क्रमस्य वर्णभ्यो व्यतिरेके
न वर्णविशेषणत्वम् अव्यतिरेके वर्णा एव केवलास्ते च न व्य-
स्तसमस्ता अर्थप्रतिपादका इति पूर्वमेव प्रतिपादितमिति
न शब्द कश्चिदर्थप्रत्यायक, असदेतत्, वर्णव्यतिरेकाऽ-
व्यतिरेकस्य क्रमस्य प्रतिपत्तेः । तथाहि-न वर्णभ्योऽर्था-
न्तरमेव क्रम वर्णानुविद्धतया तस्य प्रतीतिः । नापि वर्णा
एव क्रमः । तद्विशिष्टतया तेषां प्रतिपत्तेः । नच तद्विश-
पणत्वेन प्रतीयमावस्य क्रमस्याऽपहवो युक्तिसङ्गतो वर्ण-
व्यपि तत्प्रसङ्गः ।

नच-भ्रान्तिरूपा प्रतिपत्तिरित्यं, वर्णां च तद्विशिष्टतया वा-
धिनाध्यक्षगोचरतया प्रसङ्गितत्वाद् अर्थप्रतिपत्तिकारण-
तोऽनुमितत्वाच्च । न चाऽभावः कस्यचिद्भावाध्यवसायि तया
विशेषणं नाऽप्यर्थप्रतिपत्तिहेतुर्नच क्रमोऽप्यहेतु तथात्मक-
वर्णभ्योऽर्थप्रतीतिः । तत्रो भिन्नाऽभिन्नानुपूर्वीविशिष्टा वर्णा
विशिष्टपरिणतिमन्त शब्दः स च पद-वाक्यादिरूपतया
व्यवस्थितः तेन विशिष्टानुक्रमवन्ति तत्राभूतपरिणतिमा-
पन्नानि पदान्येव वाक्यमभ्युपगन्तव्यम् । तद्व्यतिरेकस्य
तस्य पदवदनुपपद्यमानत्वात् । सम्म० १ कारड ३२ गाथा-
टी० ।

(१७-१८) शब्दस्य चित्यत्वाऽनित्यत्वविचारः, शब्दार्थ-
तत्सम्बन्धविचारश्च-

अकारादिः पौद्गलिको वर्णः इति ॥ ६ ॥

पुद्गलै-भापावर्णणापरमाणुभिरारब्धः पौद्गलिकः । अत्र
याक्षिका प्रज्ञापयन्ति- वर्णस्यानित्यत्वमेव तावद् दुरूप-
पादं कुतस्तरा पुद्गलारब्धत्वमस्य स्यात् ? । तथाहि-स
एवायं गकार इति प्रत्यभिज्ञा, शब्दो नित्यः श्रावणत्वा-
च्छब्दत्ववद् इत्यनुमानम्, शब्दो नित्यः, परार्थं तदुच्चार-
णान्यथानुपपत्तेरित्यर्थापत्तिश्चेति प्रमाणानि दिनकरकर-
निकरनिरन्तरप्रसरपरामर्शोपजातजृम्भारम्भाम्भोजानीव म-
न प्रसादमस्य नित्यत्वमेव द्यातयन्ति । तदवद्यम् । यतः
प्रत्यभिज्ञानं तावत्कश्चिदनित्यत्वेनैवाविनाभावमाभेजानम्,
एकात्मैकरूपताया ध्वने स एवायमित्याकारोभयगाच-
रत्वविरोधात् । कथमात्मनि तद्रूपेऽपि स एवाहमिति प्र-
त्यभिज्ञेति चेत् । तदशक्यम् । तस्यापि कश्चिदनित्यस्यैव
स्वीकारात् । प्रत्यभिज्ञाभामश्रायम्, प्रत्यक्षानुमानाभ्या वा-
ध्यमानत्वात्, प्रदीपप्रत्यभिज्ञावत् । प्रत्यक्षं हि तावदु-
त्पदे विपदे च वागित्यमिति प्रवर्तते ।

नच-प्रत्यभिज्ञानेनैवेदं प्रत्यक्षं वाचिष्यत इत्यभिधानीयम्, अन्याऽनन्यथा सिद्धत्वात् । अभिव्यक्तिभावाभावाभ्यामेवेयं प्रतीतिरिति चेत् कुटुककटाहकटाजाटावपि किं नयं तथा ? । कुम्भकारमुद्गरादिकारणकलापव्यापारोपलम्भात्तदुत्पत्तिविपत्तिर्भवीकृतौ, तालुवातादिहेतुव्यापारप्रक्षणादक्षरपि नन्वीकारोऽस्तु । तालुवातादेरभिव्यक्त्यनभिव्यक्तिमात्रहेतुत्वं कुलालादरपि तदस्तु । नचाभिव्यक्तिभावाऽभावाभ्या तथा प्रतीतिरुपापादि । दिनकरमरीचिराजीव्यज्यमाने, घनतरनिमिरनिकराकीर्यमाणे च कुम्भादाबुद्गादि व्यपादि चायमिति प्रतीत्यनुत्पत्ते । निमिरावरणवैलायामपि स्पर्शनप्रत्यक्षेणास्याऽपलम्भाच्च तयेयमिति चेत् यथा नहिं नापलम्भस्तदा किं वक्ष्यसि ? । अथ कापि निमिरादेस्तत्सत्त्वाविगाधित्वावधारणात्सर्वज्ञानभिव्यक्तिदशायां नत्तत्त्व निश्चीयत इति चेत्, तत्किमावृतावस्थायां शब्दस्य सत्त्वनिर्णायकं न किञ्चिन्प्रमाणमस्ति ? । श्रोमिति चेत्तर्हि साधकप्रमाणभावादसत्त्वमस्तु । अस्त्येव प्रत्यभिज्ञादिकं तदिति चेत् । न । अस्य प्रत्यक्षगाधितत्वेनोन्मद्भ्रमशक्ते । उन्मज्जनेऽपि व्यक्तिभावाभावयो कुम्भादाविवात्राप्युदयव्ययाव्यवसायो न न्याद् । अस्ति चायम्, तस्मादनन्यथासिद्धप्रत्यक्षप्रतिबद्ध एवेति निश्चीयते । अनित्य-शब्दस्तीव्रमन्दनादिधर्मोपेतत्वात्, सुखदुःखादिवदित्यनुमानवाधः । व्यञ्जकाश्रितास्तीव्रनादयस्तत्राभान्तीति चेत्, किं तत्र व्यञ्जकम् ? । कोष्ठवायुविशेषा ध्वनय इति चेत्कथं नहिं तद्वर्माणा तेषां श्रावणप्रत्यक्षे प्रतिभासः स्यात् ? । ध्वनीनामश्रावणत्वेन तद्वर्माणांमप्यश्रावणत्वात् । न खलु मुद्गुममीरलहरानिरङ्घयमाणनिष्कृपयोभाजनादौ प्रतिविम्बितमुखादिगतत्वेन तरलत्वमिव माधुर्यमप्यचाक्षुषं चक्षुःप्रत्यक्षेण प्रच्यते । श्रोत्रग्राह्य एव कश्चिदर्थं शब्दस्य व्यञ्जकं, स्तीव्रत्वादिधर्मवान् अनित्यश्चेष्यत इति चेत् । न । तस्यैव शब्दत्वात् । श्रोत्रग्राह्यत्व हि शब्दलक्षणः तल्लक्षणयुक्तस्य च तस्य ततोऽर्थान्तरत्वमयुक्तम् ।

किं च-कस्य किं कुर्वन्तोऽमी व्यञ्जका ध्वनयो भवेयु ? शब्दस्य, श्रोत्रमयोभयस्य वा । संस्कारमिति चेत्, कोऽयं संस्कारोऽत्र रूपान्तरोत्पत्ति, श्रावणविपत्तिर्वा । श्राव्यश्चेत्, कथं न शब्दश्रोत्रयोरनित्यत्वं स्यात् ? स्वभावान्यत्वरूपत्वात्तस्य । अथ रूपं धर्मं, धर्मधर्मिणांश्च भेदात्, नदुत्पत्तावपि न भावस्वभावान्यत्वमिति चेत् ननु धर्मान्तरोत्पादेऽपि भावस्वभावोऽजनयद्रूपस्वरूपत्तादृगेव चेत् - तदा पटादिनेव श्रोत्रेण घटादेरिव ध्वनेर्नोपलम्भ संभवेत् । नन्वेवन्निवस्तस्य करणादवोप इति चेत्, स तावन्मन्त्रो न संयोग, तस्याऽद्वयत्वात् । समवायस्तु कथाञ्चिदशिवगभावाच्चान्यो भवितुमर्हतीति तद्वान्मकधर्मोत्पत्तौ धर्मिणोऽपि कथाञ्चिदुत्पत्तिरनिवार्या । श्रावणोपगम संस्कारः क्षमकार इति चेत्, स नहिं शब्दस्यैव संभाव्यते, नतश्चैकरावणविगमे समप्रवर्णाऽऽकर्णने स्यात् । प्रतिवर्णं पृथगावरणमिति यस्यैवाऽऽवरणविरमगम्, तस्यैवोपलब्धिगिति चेत्, तन्नावितथम् । अपृथग्दशवर्त्तमानैकेन्द्रियग्राह्याणां प्रतिनियतावरणावार्थत्वविरोधात् । यन् खलु प्रतिनियतावरणावार्थं, तन्पृथग्दशवर्त्त-

मानम्, अनेकेन्द्रियग्राह्यं च दृष्टं, यथा घटपटौ, यथा वा रूपरसाविति । अपृथग्दशवर्त्तमानैकेन्द्रियग्राह्यत्वादेव च नान्य प्रतिनियतव्यञ्जकव्यङ्ग्यत्वमपि । अस्तु वैतत्तथाप्ययमभिव्यज्यमानः सामस्त्येन, प्रदशतो वा व्यज्येत । नाद्यः पक्ष क्षमङ्करः । सकलशरीरिणां युगपत्तदुपलम्भापत्तेः । द्वितीयविकल्पे तु कथं सकलस्यापि संपूर्णवर्णाऽऽकर्णने भवेत् ? । न खलु निखिलावृताङ्गराजाङ्गनानामपटुपवनापर्णायमानवमनाञ्जलत्वेन चलनाङ्गलिकोऽपिप्रकटतायां विकस्वरशिरीषकुसुमसुकुमारसमप्रविप्रहयष्टिनिष्कृतं विशिष्टज्ञानानामपीक्ष्यते । प्रदेशाभिव्यङ्ग्यै चास्य सप्रदेशत्वं प्रसज्यते । ततो व्यञ्जकस्य कस्यचिच्छब्द संभवाऽभावात् । तद्गता एव तीव्रनादय इति नासिद्धो हेतुः । यदपि श्रावणत्वादित्यनुमानं, तदपि-“ कान्तकीर्त्तिप्रथाकामः, कामयेत स्वमातरम् । ब्रह्महत्यां च कुर्वीत, स्वर्गकामः सुरा पिबेत् ॥ १ ॥ ” इत्याद्यानुपूर्व्या सव्यभिचारम् । नित्यैवेयमितिचेत् नहिं प्रेरणावत्प्रमाणप्रसङ्गः, तदर्थानुष्ठानाश्रयाने च प्रत्यवायाऽऽपत्तिः । उदात्तस्वरितताव्रमन्दसुस्वरविस्वरत्वादिधर्मैश्च व्यभिचारः, तेषां नित्यत्वे सदाप्येकाकारप्रत्ययप्रसङ्गे । नित्यत्वेऽप्यमीषामभिव्यक्ति कादाचित्कीतिचेत्, तदचारु । परस्परविरुद्धानामेकत्र समावेशसंभवात् । प्रभाकरेण शब्दत्वाऽस्वीकारादुभयविकलस्य तं प्रत्यत्र दृष्टान्तः ।

अथ भट्ट एवेत्यमनुमानयति । प्रभाकरस्तु देशकालभिन्ना गोशब्दव्यक्तिबुद्ध्य एकगोशब्दगोचरा, गौरित्युत्पद्यमानत्वाद्-अथोच्चारितगोशब्दव्यक्तिबुद्धिवदिति वदतीति चेत् । तदप्यनवदानम् । अत्र प्रतिबन्धाभावात्, तद्विचिन्तुनित्यत्वसिद्धावप्यवधिधानुमानस्य कर्तुं शक्यत्वात् । याऽप्यर्थोऽऽपत्ति-प्रत्यपादि, तत्रायमर्थ-अनित्यत्वे सति यो गृहीतसंबन्ध शब्दः, स तदैव ध्वंसे इति व्यवहारकालेऽप्येवाऽगृहीतसंबन्ध कथमुच्चार्येत ? उच्चार्यते च तस्मान्नित्य एवायमिति । तदयुक्तम् । अनन न्यायेनार्थस्याऽपि नित्यनैकतापत्ते, अन्यथा बाहुल्ये गृहीतसंबन्धोऽपि गोशब्द शब्दत्वादिष्वगृहीतसंबन्ध कथं प्रतिपत्तिं कुर्यात् ? । सामान्यस्यैव शब्दार्थत्वाद्दोष इति चेत् । न । लम्बकम्बलं ककुब्जान्, वृत्तशृङ्गश्यायं गौरिति सामानाधिकरण्याभावात्प्रसङ्गः । ततः सामान्यविशेषोऽऽस्तैव शब्दार्थः, स च नैकान्तेनाऽन्वेतीति न नित्यैकरूपाऽभ्युपेयः स्यात् । कथं च धूमव्याक्तिः पर्वते पावकं गमयेत् ? । धूमत्वसामान्यमेव गमकमिति चेत्, वाचकमपि सामान्यमेवास्तु । अथ शब्दत्वं, गोशब्दत्वं, क्रमाभिव्यज्यमानगत्वौत्वादिकं वा तद्वन्वत् । आद्यपक्षं प्रतिनियतार्थपत्तिपत्तिर्न स्यात्, सर्वत्र शब्दत्वस्यावशिेषात् । गोशब्दत्व तु नाऽस्त्येव, गोशब्दव्यङ्गेकस्याकस्याश्चित्तदाधारभूताया असंभवात्, क्रमेण व्यज्यमान हि वर्णद्वयमेवेत्तत् । क्रमाभिव्यज्यमानेत्यादिपक्षोऽप्यसंभवी, गत्वाऽऽदिसामान्यस्याविद्यमानत्वात्, सर्वत्र गकारादेरेकत्वात् । अत्रोच्यते-अस्तु नार्तीयक कल्प, नच गकारादेरेक्य, गर्गभर्गवर्गस्वर्गमार्गादिषु भूयांसोऽमी गकारा इति तद्वदोपलम्भात् । व्यञ्जकभेदादयमिति चेद्, अकाराद्यशेषवर्णेष्वप्येवोऽस्त्यत्येक एव वर्णः स्यात् । अथ य-

था अयमपि गकार, अयमपि गकार, इत्येकाकारा प्रतीति . तथा नाकाराद्यशेषवर्णेषु अपीति चेत् । नैवम् । अयमपि वर्ण, अयमपि वर्ण, इत्येकप्रत्ययमशोत्पत्ते । सामान्यनिमित्तक एवायमितिचेत्, तर्हि गकारादावपि तथाऽस्तु । अथाकारेकारादौ विशेषोऽनुभूयते, नतु गर्गादि-गकारेषु, तेषां तुल्यस्थानाऽऽस्यप्रयत्नादित्वादिनि चदेवं तर्हि “सद्वर्ण इषन्ते हरिहरिति हर्मीहरय ” इत्यादिहकारात्कण्ठ्याद्वह्निजिह्वादिहकारस्य, ह “उरस्यो वह्निजिह्वादौ, वर्गपञ्चमसंयुतः ” इति वचनादुरस्यत्वेन स्थानभेदप्रतीतेः । ततो भिन्नोऽयं वर्णो भवेत् ।

नच गकारे नास्ति विशेषावभासः, तीन्त्रोऽयं मन्दोऽयं गकार इति तीन्त्रितादिविशेषस्फुरणात् व्यञ्जकगतास्तीन्त्रिता-दयस्तत्र स्फुरन्तीति चेत्, कृतोत्तरमेतत् । अकारेकारादा-वप्यनुभूयमानः स विशेषस्तद्गत एवाऽस्तु, तथा चैक एव वर्ण किञ्च भवेत् ? । मा भूद्वा विशेषावभासो गकारे-षु भेदावभासस्तु विद्यत एव, बहवोऽमी गकारा इति प्रतीतेः । भवति च विशेषावभासं विनापि भेदस्फूर्ति, सर्प-पराशौ गुरुलाघवादिविशेषावाभासं विनापि तद्भेदप्रतिभा-सवद् । इति सिद्धो गकारभेदः । तथाच-तदादिवर्णवर्तिसा-मान्यानामेव वाचकत्वमस्तु तत्त्वतस्तुगोशब्दत्वमेव सदृशप-रिणामात्मकं वाचकं क्रमाभिव्यज्यमानं वर्णद्वयमेवैतत्, नैका गोशब्दव्यङ्गिरिति च न वाच्यम् । नित्यत्वाप्रसि-द्धावद्याप्यस्योत्तरस्य कूर्परकोटिसंटाङ्कितगुडायमानत्वात् । तस्मात्क्रमोत्पादिषु तत्तद्गकारादिपर्यायोपहितभाषाद्रव्या-त्मको गोशब्द एव सदृशपरिणामात्मा वाचकोऽस्तु । तथा च क्षीणाऽर्थाऽऽपत्ति ।

अस्तु अनित्यो ध्वनि, किंतु-नाऽयं पौद्गलिकः संगच्छत इति योगा संगिरमाणाः सप्रणयप्रणयिर्नामव गौरवाहा । यतः कोऽत्र हेतु, स्पर्शशून्याश्रयत्वम्, अतिनिविडप्रदेशे प्रवेशनिर्गमयोरप्रतिघात, पूर्वं पश्चाच्चाऽवयवानुपलब्धि । सूक्ष्ममूर्त्तद्रव्यान्तराऽप्रेरकत्व, गगनगुणत्व वा ? । नाद्य पक्षः । यतः शब्दपर्यायस्याश्रये भाषावर्णारूपे स्पर्शाभावो न तावदनुपलब्धिमात्रात्प्रसिध्यति, तस्य सव्यभिचारत्वात् । योग्यानुपलब्धिस्त्वसिद्धा, तत्र स्पर्शस्यानुभूतत्वनोपलब्धि लक्षणप्राप्तत्वाभावात्, उपलभ्यमानगन्धाऽऽधारद्रव्यवत् । अथ घनसारगन्धसाराऽऽदौ गन्धस्य स्पर्शव्यभिचारनिश्च-यादत्रापि तन्निर्णयेऽप्यनुपलम्भादनुद्भूतत्व युक्तं, नेतरत्र, तन्निर्णयकाभावाद्, इति चेत्, मा भूत्तावन्ननिर्णयकं कि-ञ्चित् । किंतु-पुद्गलानामुद्भूतानुद्भूतस्पर्शानामुपलब्धे शब्दे-ऽपि पौद्गलिकत्वेन परैः प्रणिगद्यमाने वाधकाभावे च सति सदेह एव स्यात्, नत्वभावनिश्रयः, तथा च सद्विधाऽ-सिद्धो हेतु । नच नास्ति तन्निर्णयकम् । तथाहि-शब्दा-श्रय स्पर्शवान्, अनुवातप्रतिघातयाविप्रकृष्टनिकटशरीरि-णोपलभ्यमानानुपलभ्यमानेन्द्रियार्थत्वात्, तथाविधगन्धाऽऽ-धारद्रव्यवद्, इति । द्वितीयकलेऽपि गन्धद्रव्येण व्यभि-चारः । वर्तमानजात्यकस्तूरिकाकर्णूरकश्मीरजादिगन्ध-द्रव्यं हि पिहितकपाटसपुटापवरकस्यान्तर्विशति, वहिश्च निस्सरति, नचापौद्गलिकम् । अथ तत्र सूक्ष्मरन्ध्रमभवेना-तिनिविडत्वाभावात्तत्प्रवेशनिष्काशौ, अत एव तदल्पीय-

स्ता, नत्वपावृतद्वारदशायामिव तदेकार्णवत्वं, सर्वथा नी-रन्ध्रे तु प्रदेशे नैतौ सभवत इति चेद्, एव तर्हि शब्देऽपि सर्वस्य तुल्ययोगक्षेमत्वादसिद्धता हेतोरस्तु । पूर्वं पश्चा-च्चावयवानुपलब्धि, सौदामिनीदामोल्कादिभिरनैकान्तिकी । सूक्ष्ममूर्त्तद्रव्यान्तराप्रेरकत्वमपि गन्धद्रव्यविशेषसूक्ष्मरजा-धूमाऽऽदिभिर्व्यभिचारि । न हि गन्धद्रव्यादिकमपि नसि निविशमान तद्विचरद्वारदेशोद्भिन्नस्मश्रुप्रेरकं प्रेक्ष्यते । ग-गनगुणत्व त्वसिद्धम् । तथाहि-न गगनगुण शब्द अस्मदा-दिप्रत्यक्षत्वात्, रूपादिवदिति । पौद्गलिकत्वसिद्धि पुन-रस्य, शब्द पौद्गलिकः इन्द्रियार्थत्वात्, रूपादिवदेवेति । रत्ना० ४ परि० ।

अथ सकेतमात्रेणैव शब्दोऽयं प्रतिपादयति; नतु स्वाभा-विकसवन्धवशादिति गदतो नैयायिकान्, समयादपि नायं वस्तु वदतीति वदतः सौगताश्च पराकुर्वन्ति—

स्वाभाविकमामर्थ्यसमयाभ्यामर्थबोधनिबन्धनं शब्दः इति ॥ ११ ॥

स्वाभाविकम्-सहजम् । सामर्थ्यं-शब्दस्यार्थप्रतिपादन-शक्ति, योग्यतानास्ती । समयश्च-सकेत ताभ्यामर्थप्रतिपत्ति-कारण शब्द इति । तत्र नैयायिकान्प्रत्येकं विधेयानुवाद्य-भावः, योऽयम् अर्थबोधनिबन्धनं शब्द अभ्युपगतोऽस्ति, स स्वाभाविकसामर्थ्यसमयाभ्यां-द्वाभ्यामपि, न पुनः सम-यादेव केवलात् । समयो हि पुरुषाऽऽयत्तवृत्ति ; नच-पुरुषे-च्छया वस्तुनियमो युज्यते । अन्यथा तदिच्छया अव्या-हृतप्रसरत्वादयोऽपि वाचक, शब्दोऽपि वाच्यः स्यात् । अथ गत्वौत्वादिसामान्यसंबन्धो यस्य भवति, स वाचक-त्वे योग्य, इतरस्तु वाच्यत्वे, यथा द्रव्यत्वाविशेषेऽप्य-श्रित्वादिसामान्यविशेषवत् एव दाहजनकत्वं, न जलत्वादि-सामान्यविशेषवत् इति चेत् । तदयुक्तम् । अतीन्द्रिया शक्ति विनाऽश्रित्वादेरपि कार्यकारणभावनियामकत्वानुपपत्ते । अ-श्रित्वं हि दाहवद्विजातीयकारणजन्यकार्येष्वपि तुल्यरूपम् । नहि दाहं प्रत्येवाऽग्नेरश्रित्वं, यथा पुत्रापेक्षं पितृ-त्वम् । ततश्चाग्निर्दाहवत्पिपासापन्नोदमपि विदध्यादिति चातीन्द्रिया शक्तिमन्तरेणाग्नित्वादीनां कार्यकारणभावव्य-वस्थाहेतुत्वं, तद्वदेव च गत्वौत्वादिसामान्यानामपि न वाच्यवाचकभावनियमहेतुत्वमिति नियामिका शक्ति स्वी-कर्त्तव्यैव । अथ किमनेनातीन्द्रियशक्तिकल्पनाङ्गेशन ? । करतलानलसंयोगादिसहकारिकारणनिकरपरिकरतं कृपी-टयोनिस्वरूपं हि स्फोटघटनपाटवं प्रकटयिष्यति, किमव-शिष्टं यदनया करिष्यते । तथा च जयन्त-’ स्वरूपाद्-द्रवत्कार्यं, सहकार्युपबृंहितात् । नहि कल्पयितुं शक्त, शक्ति-मन्यामतीन्द्रियाम् ॥ १ ॥ ’ यत्तूक्तम्-अग्निर्दाहवत्पिपासाप-न्नोदमपि विदध्यादिति । तत्र सत् । नहि वयमद्य कश्चिद-भिनव भावानां कार्यकारणभावमुत्थापयितुं शक्नुम किंतु यथा प्रवृत्तमनुसरन्तो व्यवहगम । नह्यस्मदिच्छया आपः शीत शमयन्ति कृशानुर्वा पिपासां, किंतु तत्र दाहादाव-न्वयव्यतिरेकाभ्यां वा वृद्धव्यवहगगता ज्वलनादेरेव कार-णत्वमवगच्छाम इति तदेव तदर्थिन उपपद्धमं, न जलादि । तदेतदतथ्यम् । यतो यथाभूतादेव विभावसोर्दाहोत्पत्ति-

प्रतीयेते, तथाभूतादेव मणिमन्त्रयन्त्रनन्त्रौषधादिसन्निधाने सति न प्रतीयेते । यदि हि दृष्टमेव रूपं स्फुट स्फोट घटयेत्, तदा तदानीं तस्य समस्तस्य सद्भावात्तदनुत्पादो न स्यात् । अस्ति चासौ, ततो दृष्टरूपस्य व्यभिचार प्रपञ्चयन्तीन्द्रियाया शक्ते सत्त्वं समर्थ(र्प)यति । तथा च—
“स्वरूपात्स्वाऽप्यनुद्यत्त-त्सहकार्युपवृंहितात् । किं न कल्पयितुं शक्तं, शक्तिमन्यामतीन्द्रियाम् ॥ १ ॥ यत्कृत्म्—
“द्राहादावन्वयव्यतिरेकाभ्या वृद्धव्यवहाराद्वा ज्वलनादेरेव कारणत्वमवगच्छाम ” इति । तदुक्तिमात्रमेव । यत एव हि द्राह-द्रहनयो कार्यकारणभावनियम प्रसिद्धिपद्धतिप्रतिबद्ध एव, तत एव प्रसङ्ग प्रवर्तते । यदि कृशानुस्वरूपमात्रादेव द्राहमुत्पादयेत्, तर्हि तद्विशेषादुद्वन्यापनोदमपि विद्ध्यदिति ।

अथ न मणिमन्त्रादिप्रतिबन्धकनैकदृष्टे सति स्फोटानुत्पत्तिरदृष्ट रूपमाक्षिपति, यथा ह्यन्वयव्यतिरेकाभ्यामवधुनसामर्थ्यो दृहना द्राहहेतु, तथा प्रतिबन्धकाभावोऽपि । स च प्रतिबन्धकयोगे विनिवृत्त इति सामग्रीवैगुण्यादेव द्राहस्यानुत्पत्तिः, नतु शक्तिवैकल्यादिति चेत् तदयुक्तम् । यत प्रतिबन्धकाभावो भावादेकान्तव्यतिरिक्त कथं किञ्चिन्कार्यं कुर्यात् ? कूर्मरोमराजीवत् । ननु नित्याना कर्मणामकरणाप्रागभावस्वभावात्प्रत्यवाय उत्पद्यते, अन्यथा नित्याऽकरणे प्रायश्चित्तानुष्ठानं न स्यात्, वैयर्थ्यात् । तन्न तथ्यम् । नित्याकरणस्वभावान्क्रियान्तरकरणादेव प्रत्यवायोत्पत्तेरभ्युपगमात्, त्वन्मतस्य तस्य तद्वेतुत्वाऽसिद्धे । यदप्युच्यते—“सुखदुःखनमुत्पत्ति-रभावो शशुमिप्रयो ॥ कण्टकाऽभावमालव्य, पाद पयि निधीयते” ॥१॥ तत्राऽप्यभिन्नमित्कण्टकाभावज्ञानानामेव सुखदुःखाङ्घ्रिनिधानकार्यकारित्वं, नन्वभावानाम् । तज्ज्ञानमायमित्कण्टकविचिक्रप्रतियोगिवस्त्वन्तरसपादिनमेव, नतु त्यदभिमतभावकृतम् । अथ भाववदभावोऽपि भावजननसमर्थोऽस्तु, को दोषः । न हि निशेषमामर्थ्यरहितत्वमभावलक्षणम् ; अपि तु-नास्तीति ज्ञानगम्यत्वम् । सत्प्रत्ययगम्यो हि भाव उच्यते, असत्प्रत्ययगम्यस्त्वभाव इति चेत् । तदयुक्तम् । त्वदभ्युपगताभावस्य भावात्सर्वथा पार्थक्येन स्थितस्य भावोत्पादत्वविरोधात् । तथाहि-विवादास्पदीभूतोऽभावो भावोत्पादको न भवति, भावादेकान्तव्यतिरिक्तत्वात्, यदेवं तदेवं यथा तुरङ्गशृङ्गम् । तथा चायं तस्मात्तथा । प्रागभावप्रच्यंसाभावपरन्पराभावस्वभावो ह्यभावो वस्तुनो व्यतिरिक्तमूर्तिर्भावोत्पादक परैरिष्ट, सोऽत्र विवादास्पदश्चिद्विद । अन्यथा-जैनस्य भावाविषयभूताभावैर्भावोत्पादकत्वेनाङ्गीकृतैर्वाधा स्यात् । यौगस्य चात्यन्ताभावेन भावानुत्पादकेन सिद्धसाध्यता भवेत् । नन्वयं धर्मित्वेनोपात्तोऽभावो भवद्भिः प्रतिपन्नो न वा । यदि प्रतिपन्न, किं प्रत्यक्षात्, अनुमानान्, विकल्पाद्वा; उपमानादेरप्रानुचिन्तवान् । यदि प्रत्यक्षात् ; तदा कथमभावस्य भावोत्पादनापवादन्वयपवाद स्यात् ? प्रत्यक्षमैवोत्पादिनत्वात् । अथानुमाना तत्प्रतिपत्तौ, तत्राप्यभावधर्मिणः प्रतीतिरनुमानान्तगादेव, इत्यत्राऽनवस्थादौस्थ्यस्येमा । विकल्पादपि तत्प्रतीति, प्रमाणमूलान्, तन्मात्रादेव वा । न प्रय-

मात् ; प्रमाणप्रवृत्तेस्तत्र निरस्कृतत्वात् । विकल्पमात्रानुत्पत्तीतिरसत्कल्पा, तत कस्यापि प्रतिपत्तेरनुपपत्तेः । अन्यथा-प्रामाणिकानां प्रमाणपर्येषणमरमणीयं स्यात् । तथा चाश्रयासिद्धो हेतु । अथाप्रतिपन्न, तर्हि कथं धर्मितयोपादायि ? उपात्ते चासिद्ध । हेतुराश्रयासिद्ध एव । अत्रोच्यते-विकल्पमात्रादेव तत्प्रतिपत्तिं द्रूमहं । नचाश्रयासिद्धिः, अवस्तुनि विकल्पात्प्रसिद्धेरवश्याश्रयणीयत्वाद् । अन्यथा बन्ध्यास्तनन्वयादिशब्दानुच्चारणप्रसङ्गात् । नच-नोच्चार्यत एवायं मयेति वाच्यम् । बान्ध्वेयोऽस्ति नास्ति चेति । पर्यनुयोगे पृथ्वीपतिपरिपद्यवश्यं विधिनिषेधान्यतरगभिधायिवचनस्यावकाशात् । तूर्णो पुष्णतोऽस्याप्रतिपत्तिस्तं, किञ्चिदुच्चारयतो वा पिशाचकित्वप्रसङ्गात् । तथाविधवचनोच्चारणे च कथमेतदिति प्रमाणगवेपणे अनुमानमुच्चार्यमाणमाश्रयासिद्धिप्रस्तम् । समस्तं निष्प्रमाणकं वचनमात्रं प्रेक्षावता प्रश्नकृताऽनपेक्षितमेव । न चोभयाभावोऽभिधातु शक्यः । विधिनिषेधयोर्भावाभावस्वभावत्वात्, एकनिषेधनापरविधानात् । विधिप्रतिषेधो हि निषेध, निषेधप्रतिषेधश्च विधि । अस्तु बोधयप्रतिषेधप्रतिज्ञाहेतोस्तु तत्रोपादीयमानस्य नाश्रयासिद्धिपरिहार । तदुक्तम्—“धर्मस्य कस्यचिदवस्तुनि मानसिद्धा-वाधाविधिव्यवहृति किमिहास्ति ना वा । अस्त्येव चेत्कथमियन्ति न दूषणानि, नास्त्येव चेत् स्ववचनप्रतिरोधसिद्धि ॥ १ ॥ (अस्य व्याख्या)-अवस्तुनि वाधाविधिव्यवहारो नास्तीत्येनदनेनैव स्ववचनेन प्रतिरुध्येते ; नास्तीति प्रतिषेधस्य स्वयं कृतत्वाद् । इत्यन्वयादस्यार्थः । तुरङ्गशृङ्गदृष्टान्तोऽपि विकल्पादेव प्रसिद्ध स्वीकर्तव्यः । तत्र च वस्त्वैकान्तव्यतिरेके सति भावानुत्पादकत्वमपि प्रतीतम्, इति नास्य साध्यसाधनोभयवैकल्यम् । ननु जैनेर्भावादभिन्नस्याभावस्याभ्युपगमात् वाद्यसिद्धो हेतुरिति चेत्, तदसत् । पराभ्युपगताभावस्य धर्माङ्कितत्वात्, तस्य च भावादेकान्तेन पृथग्भूततया जैनैरपि स्वीकारात् । न खल्ववस्तुवस्तुभूताद्वावादभिन्नमिति मन्यन्ते जैनाः । ततो नाभावोत्पादकत्वात्स्तीति सिद्धम् ॥ किञ्च-यदाप्रतिबन्धकाभावो विभावसुस्वरूपादेकान्तभिन्नोऽभ्युपगामि, तदा विभावसुः प्रतिबन्धकस्वभावस्वीकृत स्यात्, प्रतिबन्धकाभावाद्यावर्तमानत्वान्मणिमन्त्रादिप्रतिबन्धकस्वरूपवत् । तथा च कथं कदाचिद्द्राहादिकार्योत्पादो भवेत् ? विभावसोरैव प्रतिबन्धकत्वात् । अथ कथं विभावसु प्रतिबन्धक स्यात् ? तत्र प्रतिबन्धकप्रागभावस्य विद्यमानत्वात् । तदनवदानम् । एतावता हि तत्र वर्तमान प्रतिबन्धकप्रागभाव एव प्रतिबन्धकस्वभावो मा भूत्, विभावसुस्वरूपं तु तदभावाद्दथावर्तमानं प्रतिबन्धकतां कथं न कलयेत् ? । यथाहि-प्रतिबन्धक स्वभावाद्दथावर्तमानं प्रतिबन्धकतां दधाति, तथा-तनूत्पादपि प्रतिबन्धकाभावाद्दथावर्तमानमूर्तिं कथं न प्रतिबन्धकरूपतां प्रतिपद्येत ? । स्याद्वादिनां तु भावाऽभावोभयात्मकं वस्त्विति प्रतिबन्धकाभावात्मन कृष्णवर्त्मनो न प्रतिबन्धकरूपता । किं च-प्रतिबन्धकाभावस्य कास्त्वै, प्रतिबन्धकस्य कस्यचिन्नैकदृष्टेऽपि प्रतिबन्धकाभावान्तराणामनेकेषां भावात्कथं न कार्योत्पाद ? । नहि कुम्भकारकारण कुम्भ, कुम्भकारस्यैकस्याभावोऽपि कुम्भकारान्तरव्यापारान्न भवति । नचैक एव

कश्चित्प्रतिबन्धकाभावः कारणं, यदभावात्तदानीं न कार्यं जायते, तद्वदेव त्वन्मतेन सर्वेषामवधृतसामर्थ्यत्वात् ।

अथ सर्वे प्रतिबन्धकाभावाः समुद्दिता एव कारणं; न पुनरकैकशः कुम्भकारवत्, तर्हि कदाचिदपि दाहादिकायांत्पत्तिर्न स्यात्, तेषां सर्वेषां कदाचिदभावात्, भुवनं मणिमन्त्रतन्त्रादिप्रतिबन्धकानां भूयसां संभवात् । अथ ये प्रतिबन्धकास्ते तनूनपातं प्रतिबद्धं प्रसिद्धसामर्थ्या, तेषामेवाऽभावाः सर्वे कारणं नतु सर्वेषां, सर्वशब्दस्य प्रकारकार्तस्वये वर्त्तमानस्य स्वीकारात्, इति चेत् । ननु प्रसिद्धसामर्थ्या इति सामर्थ्यशब्दस्वातीन्द्रिया शक्ति, स्वरूपं वा प्रतिबन्धकानां वाच्यं स्यात् । प्राच्यपक्षकक्षीकारं, क्षीणं क्षणनावयो कण्ठशोष, अतीन्द्रियशक्तिस्वीकारात् । द्वितीयपक्षे तु न एव तं प्रति प्रतिबन्धकाः नापरे, इति कौतस्कुती बीतिः ? स्वरूपस्योभयेषामपि भावात् । न खलु मणिमन्त्रादेः काश्चिदेव ज्ञातवेदसमाश्रित्य तत्स्वरूपं, न पुनर्ज्ञानवेदोऽन्तरमिति । तथा न प्रतिबन्धकस्यात्यन्ताऽभावस्तावत्कारणतया वक्तुं युक्तं, तस्याऽसत्त्वाद्, अन्यथा-जगति प्रतिबन्धककर्था प्रत्यस्तमयप्रसङ्गात् ।

अपरे पुन प्रतिबन्धकाभावाः एकैकशः सहकारिणां दधीरन्, द्विश्च वा । प्रथमपक्षे, प्रागभाव, प्रध्वंसाऽभाव, परस्परऽभावः, यः कश्चिद्वा सहकारी स्यात् । न प्रथम, प्रतिबन्धकप्रध्वंसेऽपि पात्रकस्य श्लोषकार्योपलम्भात् । न द्वितीय, प्रतिबन्धकप्रागभावेऽपि दहनस्य दाहोत्पादकत्वात् । न तृतीय, प्रतिबन्धकसंबन्धबन्धोरपि धनञ्जयस्य स्फोटघटनप्रसङ्गात्, तस्य तदानीमपि भावात् । न चतुर्थ, प्ररूपयिष्यमाणानियतहेतुकत्वदोषानुपपङ्गात् । द्विप्रतिबन्धकाभावभेदे तु किं प्रागभावप्रध्वंसाऽभावौ, प्रागभावपरस्पराऽभावौ, प्रध्वंसाऽभावपरस्पराऽभावौ, त्रयोऽपि वा हेतवो भवेयुः । नाद्य पक्षः, उत्तम्भकनैककटथे तावन्तरेणापि पात्रकस्य श्लोषकार्योऽर्जनदर्शनात् । न द्वितीयतृतीयतुरीया, प्रतिबन्धकपरस्पराऽभावस्य प्राक् तदकारणत्वेन वर्णितत्वात्, भेदत्रयस्यापि चास्य परस्पराभावसंबलितत्वात् । अथ प्रागभावप्रध्वंसाभावोत्तम्भकमणिमन्त्रतन्त्रादयो यथार्थागं कारणमिति चेत् । तदस्फुटम् । स्फोटादिकार्यस्यैव मनियतहेतुकत्वप्रसङ्गात्, । अनियतहेतुक-चाऽहेतुकमेव । तथाहि-अन्वयव्यतिरेकावधार्य कार्यकारणभावो भावानाम्, धूम-धूमध्वञ्जयोरिव । प्रस्तुते तु प्लोपादि यदेकदैक-सादुत्पद्यनमाभीक्ष्णमासे, तदन्यद्वा यद्यन्यतोऽपि स्यात्, तर्हि तत्कारणकमेव तन्न भवेदिति कथं नाऽहेतुकं स्यात् ?

अथ गोमायात्, वृश्चिकाश्च वृश्चिकोत्पादं प्रेष्यते । न च नप्राप्तियतद्वतुक्तत्वं स्वीकृतं त्वयापीति चेत् । तदपि त्रपापात्रम् । सर्वत्र हि शालूकगोमयादौ वृश्चिकद्विम्भारम्भशक्तिरस्ति इति यानि तच्छुक्रियुक्तानि तानि तत्कार्योत्पादकानि, इति नार्थं न कलङ्कं सङ्कामिति । भवता पुनरत्राप्ययं प्रादुर्भवन् दुष्प्रतिषेध, येषां वृश्चिकगोमयसाधारणमेकं किञ्चिन्नास्तीति । नत्र प्रागभावप्रध्वंसाभावोत्तम्भकादीनामप्येकं किञ्चित्तुल्यं रूपं वर्त्तते । इति नानियतद्वतुक्तत्वेन दुर्विधदैवनेत्राऽपी मुच्यन्ते । एतेन 'भाष्यस्वभावोऽप्य-

भाव एवास्तु हेतुर्नन्वतीन्द्रियशक्तिस्वीकारं सुन्दर' इत्यप्युच्यमानमपास्तम् । उक्ताभावविकल्पानामप्राप्यविशेषात् । अथ शक्तिपक्षप्रतिषेधपदीक्षिता "आज्ञापादा" एवं साक्षेपमाचक्षते-ननु भवत्पक्षे प्रतिबन्धकोऽकिञ्चित्कर किञ्चित्करो वा भवेत् । अकिञ्चित्करप्रकारेऽतिप्रसङ्गः । शृङ्गशृङ्गशृङ्गाराऽऽदस्यकिञ्चित्करस्य प्रतिबन्धकत्वप्रसङ्गात् । किञ्चित्करस्तु किञ्चिदुपचिन्वन् अपचिन्वन्वा स्यात् । प्राचिपक्षे, किं दाहकशक्तिपक्षे वा शक्तिं जनयेत्, तस्या एव धर्मान्तरं वा । न प्रथमः प्रमाणाभावात् । दाहाऽभावस्तु, प्रतिबन्धकनाभिधिमात्रेणैव चरितार्थं इति न तामुपपादयितुमीश्वर । धर्मान्तरजननं तदभावे सत्येव दाहोत्पाद इत्यभावस्य कारणत्वस्वीकारं, त्वदुक्ताशेषप्रागभावाऽऽदिविकल्पाऽवकाशश्च ।

अपच्यपक्षे तु प्रतिबन्धकत्वां शक्तिं विकुट्टयेत्, तद्धर्मं वा । प्रथमप्रकारे-कुतस्त्यं कृपीटयोने पुन स्फोटघटनपाटवम् । नदानीमन्यैव शक्तिं संजातेति चेत् । ननु सा संजायमाना किमुत्तम्भकात्प्रतिबन्धकाभावात् देशकालादिकाः रक्तक्रात् अतीन्द्रियार्थान्तराद्वा जायते । आद्यभिदायाम्, उत्तम्भकाभावेऽपि प्रतिबन्धकाभावमात्रात्कौतस्कुते कार्योऽर्जनं जातवेदस ।

द्वितीयभेदे-तत एव स्फोटोत्पत्तिमिद्रेः शक्तिकल्पनावैयर्थ्यम् । तृतीये-देशकालादिकारकत्रयस्य प्रातबन्धकालेऽपि सद्भावनं शक्यन्तरप्रादुर्भावप्रसङ्गः । चतुर्थे-अतीन्द्रियार्थान्तरनिमित्तकल्पने तत एव स्फोट स्फुटं भविष्यति, किमन्या कार्यम् ? तन्न शक्तिनाश श्रयस । तद्वद्वच तद्धर्मनाशपक्षोऽपि प्रतिषेधणीयः । अत्राभिधमहे । एतेषु शक्तिनाशपक्षे एव कक्षीक्रियत इत्यपरिविकल्पाशिल्पकल्पनाजल्पाकता कण्ठशोषायैव व संभवूव । यन्नूकम्-कुत पुनरसावुत्पद्येतेति । तत्र शक्यन्तरसहकृता कृपीटयोनेर्चेति ब्रूम । ननु प्रतिबन्धकदशार्थां सा शक्तिरस्ति, न वा । नास्ति चेत्, कुतः पुनरुत्पद्येत । शक्यन्तरसहकृतादग्रेने चेति चेत्, तर्हि साऽपि शक्यन्तरसम्प्रीचस्तसादवोन्मज्जदित्यनवस्था । अथाऽस्ति तदानीमपि स्फोटोत्पादिका शक्ति संपादयेत् ततोऽपि स्फोट स्फुटं स्यादेवेति । अत्रोच्यते-प्रतिबन्धकावस्थायामप्यस्यैव शक्यन्तरं, घटयति च स्फोटघटनलम्पटां शक्तिं तदापि । यस्तु तदा स्फोटानुत्पादं, स प्रतिबन्धकनोत्पन्नोत्पन्नायास्तस्या प्रध्वंसात् । प्रतिबन्धकापगमे तु स्फोट स्फुटीभवत्येवत्यतीन्द्रियशक्तिसिद्धिः । अत्राऽऽशङ्कान्तरपरिहाराप्रकारमोक्षिककणप्रचयावचाय स्याद्वादननाकगत् नार्किकैः कर्त्तव्यं । एवं च स्वाभाविकशक्तिमान् शब्द अर्थे बाधयतीति सिद्धम्, अथ तदङ्गीकारे तत एवार्थसिद्धे सकेतकल्पनाऽनर्थिकैव स्यादिति चेत्, मैवम् । अस्य सहकारिनया स्वीकाराद्, अङ्गुत्पत्तौ पय पृथिव्यादिवत् । अथ स्वाभाविकमन्वाभ्युपगम देशभेदेन शब्दानामर्थभेदो न भवेत् भवतिचायम्, चौरशब्दस्य दाक्षिणात्यैरोदने प्रयागादिति चेत् । तदशस्यम् । सर्वशब्दानां सर्वार्थप्रत्यायनशक्तियुक्तत्वात् । यत्र च देश यदर्थप्रतिपादनशक्तिसहकारी संकेतः, स तमर्थे तत्र प्रतिपादयतीति सर्वमवगतम् । सौगतास्तु प्रत्येवविधेयानुवाचभाव योऽयं शब्द

वर्णान्ना आवयो प्रसिद्ध, स स्वाभाविकरूपसमया-
भ्यां कृत्वा अर्थवोचनवन्धनमेवेति ।

अथ स्वाभाविकरूपसमयाभ्यां शब्दन्याये सामान्य-
रूपे, विशेषलक्षणे, तदुभयस्वभावे वा वाचकत्व व्याक्रियेत् ।
न प्रथमे, सामान्यस्वार्थक्रियाकारित्वाभावेन नमोऽस्मो-
जननिमन्वात् । न द्वितीयांके, विशेषस्य स्वलक्षणलक्षणस्य
वैकल्यविधानांशोचरन्वेन संकेतान्पदत्वाऽसम्भवात् ।
नन्वेवमेषां विशेषस्य व्यवहारकालाननुयायित्वेन संके-
तनैरर्थक्यात् । तार्त्तीयिकां तु स्वतन्त्रया, तादात्म्यापन्न-
योर्वा सामान्यविशेषयोस्तद्गोचरता संगीथेन । नाद्य
पक्षः प्राचिकविकल्पोपदर्शितदोषानुपह्नात् । न द्वितीयः,
सामान्यविशेषयोर्विद्वद्भ्रममाध्यासितन्वेन तादात्म्याऽयो-
नादिति नार्थो वाच्यो वाच्यम्, अपि तु परमार्थत सर्वतो
व्यावृत्तस्वरूपेषु स्वलक्षणेष्वेकार्थकारित्वेन, एककारणत्वेन
चोपजायमानैकप्रत्ययमर्थरूपविकल्पस्याकारो बाह्यत्वेना-
भिमन्यमानो बुद्धिप्रतिविम्बप्रपञ्चभाक् अपोह, शब्दश्रुतौ
सत्या तादृशांशशब्दस्यैव वेदनस्योत्पादात् । अपाहृत्वं
चान्य स्वाकारविपरिताकारेणमूलकत्वेनावसेयम् । अपो-
हाने स्वाकाराद्विपरित आकारोऽनेनेत्यपोह इति वृत्पत्ते ।
तत्त्वतन्तु न किञ्चिद्वाच्यं वाचक वा विद्यते, शब्दार्थ-
तया कथिते बुद्धिप्रतिविम्बान्मन्यपोहे कार्यकारणभाव-
स्यैव वाच्यवाचकतया व्यवस्थापितत्वात् ।

अथ श्रीमदनेकान्त-समुद्घोषपिपासितः । अपोहमा-
पिपामि प्राग् वीजन्तां भिन्नव जणम् ॥ १ ॥ इह ताव-
द्विकल्पानां तथाप्रतीतिपरिहृतविरुद्धधर्मा व्याप्तकथंचि-
त्तादात्म्यापन्नसामान्यविशेषस्वरूपवस्तुलक्षणाद्भ्रमदोषादी-
जितन्वं प्राक्प्राकटयत । नतस्तत्त्वत शब्दानामपि तत्प्रति-
द्वमेव । यतोऽजलि युष्मदीये " स एव शब्दानां विषयो
यो विरलानाम् " इति कथम् अपोह शब्दार्थे स्यात् ।
अन्तु वा तथाप्यनुमानवन्क न शब्द प्रमाणमुच्यते ।
अपाहंगोचरन्वेऽपि परपरया पदार्थे प्रतिबन्धान्प्रमाण-
मनुमानमिति चेत् तत एव शब्दोऽपि प्रमाणमस्तु
अर्नातानागताम्यरसरोजादिष्वसन्त्वापि शब्दोपलम्भात्प्रा-
थप्रतिबन्ध इति चेत् । नहिभूद् वृष्टि, गिरिनिदीविगोपल-
म्भान् । भावीभरणयुद्धय, खन्युद्धयात् नास्ति रासभ-
गृह्ण समग्रप्रमाणानुपलम्भान् इत्यादिरर्थाभावोऽपि प्रवृत्ते-
रनुमानेऽपि नार्थप्रतिबन्ध स्यात् । यदि वचोवाच्याऽ-
पादाऽपि पारंपर्येण पदार्थप्रतिष्ठ न्यान् । नदानीम्-अलावृत्ति
मञ्जुर्नात्यादिप्रतिप्रतारकवाच्याऽपादाऽपि तथा भवेदिति
चेद् अनुमयाऽपोहोऽपि, तुल्यमेतत् प्रमेयत्वादिहेत्वनुमेया-
ऽपाहोऽपि पदार्थप्रतिष्ठनाप्रसङ्गः । प्रमेयत्वं हेतुं च न भवति,
विपन्नान्त्वतल्लक्षणमावादिनि कुतस्त्या तदपोहस्य तन्न
ष्टेति चेत्, तर्हि विप्रतारकवाक्यमप्यागम एव न भवति
आप्रोक्तवन्तल्लक्षणमावादित्यादि समन्तं समानम् । यन्तु
'नामोक्तवन् वचसि विवेचयितुं शक्यम्' इति शाक्या वक्ति,
न पयनुयोच्य । क्रिमात्संशय कस्याप्यभावादेवमभिधीयत,
भावेऽप्यभावन्य निश्चयमावान्, निश्चयेऽपि मौनव्रतिक-
त्वात्, वक्तृत्वेऽप्यनाप्तवचनात्, तद्वचनो विवेकावधार-
णाभावाद्वा । सर्वमप्येव चार्थाका दिवाचा प्रपञ्चात् । मा-

तापितुचभ्रातृगुरुसुगतादिवचसां विशेषमानिष्टमानैरप्रकट-
नीयमेव ।

नच-नाऽस्ति विशेषस्वीकार, तत्पठितानुष्ठानघटनायामेव
प्रवृत्तेर्निर्वन्धनत्वाऽऽपत्ते । अथानुमानिक्यवाप्तशब्दार्थ-
प्रतीतिः कथम् ? " पादपार्थविवक्षावान्, पुरुषोऽयं प्रती-
ते । वृजशब्दप्रयोत्त्वान्, पूर्ववस्थास्वहं यथा" ॥ १ ॥ इति वि-
वक्षामनुमाय, सत्या विवक्षयम्-आप्तविवक्षात्वात्, मद्रिव-
जावदिति वस्तुनो निर्णयादिति चेत्, तद्वचनुरसम् । अमूह-
शब्दवस्थाया अनन्तगोक्तशेषिकपक्षप्रतिक्षेपेण कृतनिर्वच-
नत्वात् । किञ्च-शाखादिमति पदार्थे वृजशब्दसंकेते सत्ये-
नद्विवजानुमानमानन्वेन, अन्यथा वा । न तावदन्यथा ।
केनचित्कञ्च वृजशब्दं संकेत्य तदुच्चारणात्, उन्मत्तसुप्तशु-
कनारिकादिना गोत्रस्वलनवना चान्यथाऽपि तन्प्रतिपाद-
नाच्च हेतोर्व्यभिचारापत्तेः । संकेतपक्षे तु यद्येव तपस्वी श-
ब्दस्तद्गोत्रादस्त्वैव वेदत्तदा किं नाम क्षुण्णं स्यात् । न स्व-
त्येपोऽर्थाद्विभेति । विशेषलाभश्चैवं सति यदेवविधाननुभू-
यमानपारंपर्यपरित्याग इति । यदकथि-परमार्थत सर्वतो-
ऽव्यावृत्तस्वरूपेषु स्वलक्षणेष्वेकार्थकारित्वेन' इत्यादि । तद-
वद्यम् । यतोऽर्थस्य बाह्यदोहादरेकत्वम्, अद्विरूपत्वं, समा-
नत्वं वा विवक्षितम् । न तावदाद्यः पक्षः-परममुण्डादौ
कुण्डलाण्डभारण्डादिवाहादेरर्थस्य भिन्नस्यैव संदर्शनात् ।

द्वितीयपक्षेऽपि सदृशपरिणामास्पदत्वम् अन्यव्यावृत्त्यधि-
ष्टितत्वं वा समानत्वं स्यात् । न प्राच्य प्रकार, सदृश-
परिणामस्य सौगतेरस्वीकृतत्वात् । न द्वितीय, अन्यव्यावृत्ते-
रतात्विकत्वेन वाच्येयस्यैव स्वलक्षणेऽधिष्ठानासंभवात् । किं
च-अन्यत सामान्येन विजातीयाद्वा व्यावृत्तिरन्यव्यावृ-
त्तिर्भवेत् । प्रथमपक्षे, न किञ्चिदसमानं स्यात्, सर्वस्यापि
सर्वतो व्यावृत्तत्वात् द्वितीये तु विजातीयत्वं वाजिकुञ्जरा-
दिकार्याणां वाहादिसजातीयत्वे सिद्धे सति स्यात्, तच्चान्य-
व्यावृत्तिरूपमन्येषां विजातीयत्वे सिद्धे सति, इतिस्पष्टं
परस्पराश्रयत्वमिति । एवं च कारणैक्यं प्रत्ययमर्थैक्यं च
विकल्प्य दूषणीयम् । अपि च-यदि बुद्धिप्रतिविम्बात्मा श-
ब्दार्थे स्यात्तदा कथमतो बहिरर्थे प्रवृत्तिः स्यात् ? स्व-
प्रतिभासेऽनर्थेऽर्थाध्यवसायाच्चेत् । ननु कोऽयमर्थाध्यवसा-
यो नाम अर्थसमारोप इति चेत्, तर्हि सोऽयमर्थानर्थयो-
रभिमाणवकयोरिव तद्विकल्पविषयभावे सत्येव समुत्पत्तु-
मर्हति नच समारोपविकल्पस्य स्वलक्षणं कदाचन गो-
चरतामश्नुति ।

यदि चाऽनर्थेऽर्थसमारोपे स्यात्, तदा बाह्यदोहाद्यर्थ-
क्रियार्थिन सुतरा प्रवृत्तिर्न स्यात् । नहि दाहपाकाद्यर्थी
समारोपितपावकत्वे माणवके कदाचिन्प्रवर्त्तते । रजनरू-
पतावभासमानशुक्लिकायांमिव रजतार्थिनोऽर्थक्रियार्थिनो
विकल्पात्तत्र प्रवृत्तिरिति चेत् । भ्रान्तिरूपस्वर्णं समा-
रोप, तथा च कथं तत प्रवृत्तोऽर्थक्रियार्थी कृतार्थः
स्यात् । यथा शुक्लिकाया प्रवृत्तो रजतार्थक्रियार्थीति । यद-
पि प्रोक्ते कार्यकारणभावस्यैव वाच्यवाचकतया व्यवस्था-
पितत्वादिति । तदप्युक्तम् । यतो यदि कार्यकारणभाव एव
वा वाच्यवाचकभाव स्यात्, तदा श्रोत्रज्ञाने प्रतिभासमान
शब्द स्वप्रतिभासस्य भवत्येव कारणमिति तस्याऽप्यसौ वा-

चक स्यात् । यथा च विकल्पस्य शब्द कारणम्, एव परपर्याया स्वलक्षणमपि, अतस्तदपि वाचक भवेदिति प्रतिनियतवाच्यवाचकभावव्यवस्थान् प्रलयपद्धतिमनुधावेत्, ततः शब्द सामान्यविशेषास्तमकार्यावबाधनिवन्धनमेवेति स्थितम् ।

स्वाभाविकसामर्थ्यसमयाभ्यामर्थवोधनिवन्धन शब्द इत्युक्तम् । अथ किमस्य शब्दस्य स्वाभाविक रूप, किंच परापक्षमिति विवेचयन्ति—

अर्थप्रकाशकत्वमस्य स्वाभाविकं प्रदीपवद्यथाऽर्थत्वाऽ-यथाऽर्थत्वे पुनः पुरुषगुणदोषावनुसरतः इति ॥ १२ ॥

अर्थप्रकाशकत्वम्-अर्थवोधसामर्थ्यम् । अस्य-शब्दस्य स्वाभाविकम्-पराऽनपेक्षम् । प्रदीपवत्-यथा हि प्रदीप प्रकाशमान शुभम् अशुभं वा यथासन्निहितं भावमवभासयति, तथा शब्दाऽपि वक्त्रा प्रयुज्यमान श्रुतिवर्तिनीभवती र्ण सत्ये अनृते वा, समन्विते असमन्विते वा, सफले निष्फले वा, सिद्धे साध्ये वा, वस्तुनि प्रतिपात्तमुत्पादयतीति तावदेवास्य स्वाभाविकं रूपम् । अयं पुन प्रदीपाच्छब्दस्य विशेषः-यदसौ सकेतव्युत्पत्तिमपेक्षमाण पदार्थप्रतीतिमुपजनयति, प्रदीपस्तु तन्निरपेक्ष । यथाऽर्थत्वाऽयथाऽर्थत्वे-सत्यार्थत्वाऽसत्यार्थत्वे पुन प्रतिपादकनराधिकरणशुद्धत्वाऽशुद्धत्वे अनुसरत, पुरुषगुणदोषापेक्षे इत्यर्थः । तथाहि-सम्यग्दर्शनि शुचौ पुरुषे वक्त्रि यथार्था शब्दी प्रतीति अन्यथा तु मिथ्यार्थेति । स्वाभाविकं तु यथाऽर्थे मिथ्यार्थत्वे चाऽस्या स्वीक्रियमाणे विप्रतारकेतरपुरुषप्रयुक्तवाक्येषु व्यभिचाराऽव्यभिचारनियमो न भवेत् । पुरुषस्य च करुणादयो गुणा, द्वेषादयो दोषा प्रतीता एव । तत्र च यदि पुरुषगुणानां प्रामाण्यद्वयत्व नाभिमन्यते जैमिनीयैस्तर्हि दोषाणामप्यप्रामाण्यनिमित्तता मा भूत् । दोषप्रशमनचरितार्था एव पुरुषगुणा, प्रामाण्यद्वयत्वस्तु न भवन्तीत्यत्र च कोशपानमेव शरणं श्रोत्रियाणामिति । रत्ना० ४ परि० ।

(१६) (शब्दाऽर्थयोर्वाच्यवाचक भाव एव सम्बन्ध इति 'रिण् देस' शब्दे चतुर्थभागे १५३० विशेषवाच्यकगाथाव्याख्यावसरे वक्ष्यते) सवन्धस्त्वभिधेयेन सह वाच्यवाचकभावलक्षण शास्त्रस्यावश्यभावी, इत्यनुक्तोऽपि अर्थोत् गम्यते, इति सवन्धरहितत्वाऽऽशङ्कानुत्थानोपहृतैवेति । रत्ना० १ परि० सूत्रटी० । (सम्मनितर्क—स्याद्वादमञ्जरी-रत्नाकरावतारिकादिग्रन्थेभ्यो विशेषोऽवगन्तव्य) । (शब्दस्य पौद्गलिकत्वं नाऽऽकाशगुणत्वमिति 'सह' शब्दे ७ सप्तमे भागे दर्शयिष्यत)

(२०) (आगमस्य हेतुवादाऽहेतुवादभेदेन द्वैविध्यम् 'अहेतुवाय' शब्दे प्रथमभागे ८६१ पृष्ठे अहेतुवादस्वरूपं, तत्रैव हेतुवादलक्षणमपि गतम्)

“जीवाऽजीवाऽऽश्रवचन्धसवरनिर्जराभोक्षास्तत्वम्” (तत्स्वार्थम् १-४) इत्युभयवाऽऽदागमप्रतिपाद्यान् भावास्तथैवासकीर्णरूपान् प्रतिपादयन् सैद्धान्तिक पुरुष, इतरस्तु तद्विराधक इत्याह—

जो हेतुवायपक्व-म्मि हेतुओ आगमे य आगमिओ ।

सो स समयपक्षवओ, सिद्धंतविराहओ अन्नो ॥ ४५ ॥

यो हेतुवादाऽऽगमविषयमर्थं हेतुवादाऽऽगमेन तद्विपरीतागमविषयं चार्थमागममात्रेण प्रदर्शयति वक्त्रा न स्वमिद्धान्तस्य-द्वादशाङ्गस्य प्रतिपादनकुशल, अन्यथाप्रतिपादयैश्च-तदर्थस्य प्रतिपादयितुमशक्यत्वात् नत्प्रतिपादके वचसि अनास्थाऽऽद्विदोपमुत्पादयन्-सिद्धान्तविराधको भवति सर्वज्ञप्रणीतागमस्य नि.सारताप्रदर्शनात्, तत्प्रत्यनीको भवतीति यावत् ।

तथाहि-पृथिव्यादेर्मनुष्यपर्यन्तस्य पृथिव्यधीवर्तिकायस्य जीवत्वमागमेनाऽनुमानादिना च प्रमाणेन सिद्धं तथैव प्रतिपादयन् स्वसमयप्रज्ञापक, अन्यथा तद्विराधक । यत प्रव्यक्तचेतने त्रसन्निकाये चैतन्यलक्षण जीवत्वं स्वमेवदनाध्यक्षत स्वात्मनि प्रतीयते, परत्र तु अपरेण-अनुमानत । वनस्पतिपर्यन्तेषु पृथिव्यादिषु स्थावरेषु त्वनुमानतश्चैतन्यप्रतिपत्ति । तथाहि-वनस्पतयश्चेतना, वृक्षायुर्वेदाभिहितप्रतिनियतकालायुष्कविशिष्टौषधप्रयोगसंपादितवृद्धिहानिज्ञत-भ्रमसरोहणप्रतिनियतवृद्धिपट्टभावविकारोत्पादनाशावस्था-नियतविशिष्टशरीरस्निग्धत्वरूक्षत्वविशिष्टदौहृदवालकुमार-वृद्धावस्थाप्रतिनियतविशिष्टसर्वीर्यविपाकप्रतिनियतप्रदेशा-द्वारप्रहणादिमत्त्वान्ययानुपपत्ते, विशिष्टस्त्रीशरीरवदित्याद्यनुमान भाष्यकृत्प्रभृतिभिर्विस्तरत प्रतिपादितं तच्चैतन्यप्रसाधकमित्यनुमानतस्तेषां चैतन्यमात्र सिद्ध्यति । साधारणप्रत्येकशरीरत्वादिकस्तु भेद (जीवविचारगाथा)—

“गूढशिरसधिपव्व, समभगमहीरगं च छिन्नरूहं ।

साधारण सरीर, तद्विवरीयं च पत्तय ॥१२॥”

इत्याद्यागमप्रतिपाद्य एव । जीवलक्षणव्यतिरिक्तलक्षणा-स्वजीवा धर्माऽधर्माऽऽकाशपुद्गलभेदेन पञ्चविधा । तत्र पुद्गलास्तिकायव्यतिरिक्तानां स्वतो मूर्त्तिमद्द्रव्यसवन्धमन्तरेणात्मद्रव्यवदमूर्त्तत्वादानुमानप्रत्ययावमेयता । तथाहि—“गतिस्थित्यवगाहलक्षण पुद्गलास्तिकायादिकार्यं” विशिष्टकारणप्रभव, विशिष्टकार्यत्वात्, शाल्यङ्कुरादिकार्यवत्, यथासौ कारणविशेष स धर्माऽधर्माऽऽकाशलक्षणो यथासंख्यमवसेय । कालस्तु विशिष्टपरापरप्रत्ययादिलिङ्गानुमेय । पुद्गलास्तिकायस्तु प्रत्यक्षानुमानलक्षणप्रमाणद्वयगम्य यस्तेषां धर्मादीनां सख्येयप्रदेशात्मकत्वादिको विशेषस्तत्प्रदेशानां च सूक्ष्म-सूक्ष्मतरत्वादिको विभाग स—“कालो य होइ सुहुमो” इत्याद्यागमप्रतिपाद्य एव नाऽऽगमनिरपेक्षयुक्त्यवसेय । एवमाश्रवादिष्वपि तत्त्वेषु युक्त्या आगमगम्येषु युक्तिगम्यमश युक्ति एव, आगमगम्य केवलाऽऽगमन एव प्रतिपादयन् तु स्वसमयप्रज्ञापक, इतरस्तु तद्विराधक इति प्रज्ञापकलक्षणमवगन्तव्यम् । सम्म० ३ काण्ड ।

(२१) आगमस्य सर्वव्यवहारनियामकत्वम्—

आगमात्सर्व एवाऽयं, व्यवहारः स्थितो यतः ।

तत्रापि हाठिको यस्तु, हन्ताऽजानां स शेखरः ॥२३६॥

आगमाद्-गुरुवचनप्रत्ययरूपात्तन्त्रं एव-निम्बिलोऽप्यस्य-योगमार्गोपयोगी व्यवहारो-हेयोपादेशयोर्हानोपादानरूप-स्थित-प्रतिष्ठितो यत-यस्मादतीन्द्रियफलत्वात्तस्यातीन्द्रि-

यफलेषु चानुष्ठानेषु शास्त्रस्यैव प्रतीतिहेतुत्वात् ततस्तत्रा-
ध्यागमाधीने व्यवहारे किं पुनरितररूपे इत्यपि शब्दार्थः ।
'हाठिक.' स्वविकल्पप्रवृत्त्यागमनिरपेक्षत्वेन वलात्कारचररी ।
यस्तु-य पुनर्योगी हन्तेति सन्निहितसभ्यामन्वणमज्ञानाम्-
अवुद्धिमता सशेखर-शिरामणिवर्त्ततेऽनुपायप्रवृत्तत्वात्तस्या

किंच—

तत्कारी स्यात्स नियमात्, तद्द्वेषी चेति यो जडः ।

आगमाऽर्थे तमुल्लङ्घय, तत एव प्रवर्त्तते ॥ २४० ॥

तत्कारी-तत्करणशील स्याद्-भवेत्स नियमादवश्यंभावेन
तद्द्वेषी च-स्वयमेव क्रियमाणवस्तुद्वेषवाधेत्येतत्तद्रूप संप-
द्यत यः-काश्चजडो-मन्द, आगमार्थे-आगमविहिते चैत्य-
चन्दनादौ विधातुमिष्टे । तम्-आगममुल्लङ्घय-अतिक्रम्य 'तत
एव'-आगमादत्र प्रवर्त्तते-आगमनिरूपितविधिनिरपक्षितया
आगमार्थमनुतिष्ठन्नपि न तद्भक्तः । किंतु-तद्द्वेष एव
द्वेषमन्तरेण तदुल्लङ्घनाभावादिति भावः । यो० वि० ।

(अतीन्द्रियार्थप्रत्यायकस्त्वागम एव)—

“ आगमश्चोपपत्तिश्च, संपूर्णं दृष्टिलक्षणम् ।

अतीन्द्रियाणामर्थानां, सद्भावप्रतिपत्तये ॥ १ ॥

आगमो ह्याप्तवचन-माप्तं दापन्नयाद्विदुः ।

वीतरागोऽनृतं वाक्यं, न द्रव्याद्धत्वसंभवात् ॥ २ ॥

दश० ४ अ० । अनु० ।

तथा च—

शास्त्रस्यैवावकाशौ च, कुतर्काऽऽग्रहतस्ततः ।

शीलवान् योगवानत्र, श्रद्धावोस्तच्चविद्भवेत् ॥ १३ ॥

अत्र-अतीन्द्रियार्थसिद्धौ शास्त्रस्यैवावकाशस्तम्यातीन्द्रि-
यार्थसाधनसमर्थत्वाच्छुक्लकस्यातथात्वात्, नदुरुम्-“गो-
चरस्त्वागमस्यैव, ततस्तदुपलब्धिनः । चन्द्रसूर्योपरागादि-
संवाधागमदर्शनात् ॥१॥” द्वा० २३ द्वा० (श्लोकार्थः 'कुतक'
शब्दे तृतीयभागे ५२५ पृष्ठ करिष्यते)

अस्थान रूपमत्वस्य, यथा सन्निश्चयं प्रति ।

तथैवातीन्द्रियं वस्तु, छद्मस्थस्यापि तत्रतः ॥ २५ ॥

हस्तस्पर्शसमं शास्त्र, तत एव कथंचन ।

अत्र तन्निश्चयोऽपि स्या-त्तथाचन्द्रोपरागवत् ॥ २६ ॥

द्वा० १६ द्वा० । (अनयोरर्थे 'इस्सर' शब्देऽसिद्धवभागे
चिन्तरत दर्शयिष्यते)

(आगमस्य परलोकादिसाधकत्वम्)—

आगमप्रमाणवलाद्धि सकलमपि परलोकादिपरस्वरूप य-
थावदनुगम्यन्ते नान्यतस्तेन यदुच्यते प्रज्ञाकरगुणेन-“ दी-
र्घकालसुखादृष्टा-विच्छेदा तत्र कथं भवेत् ” इति तदघस्त-
मवन्मयम् आगतौ दीर्घकालसुखस्य दर्शनात् । न चागमस्य
न प्रमाणं तदप्रमाण्ये सकलपरलोकानुष्ठानप्रवृत्त्यनुपपत्ते
उपायान्तगऽभावात् । न० ३ गाथाटी० ।

शास्त्रमामन्नमव्यस्य, मानमामुष्पिके विधौ ।

मेव्यं यदिचिकित्सायां, समाधिप्रतिकूलता ॥ ३० ॥

द्वा० १३ द्वा० । (अन्यं श्लोकस्यार्थं 'जोग' शब्दे चतु-
र्थभागे १६३० पृष्ठ दर्शयिष्यते)

(२२) धर्ममार्गे चाऽऽगमस्यैव प्रामाण्यम्, कुशीलानामा-
गमाऽप्रामाण्यम्)—

जम्हा न धम्ममग्गे, मोत्तूरुणं आगमं इह पमाणं ।

विज्जइ छउमत्थेणं, तम्हा एत्थेव जइअण्वं ॥ १७०७ ॥

यस्मान्न धर्ममार्गे-परलोकागमिनि मुक्त्वा आगममेक
परमार्यत इह प्रमाणं-प्रत्याख्यानादि विद्यते छद्मस्थानां प्रा-
णिनां, तस्मादत्रैवागमे कुग्रहान्विहाय यतितव्यम् । जिज्ञा-
साऽश्रवणश्रवणानुष्ठाने यत्र कार्यो नागीतार्थजनाचरणप-
रेण भवितव्यमिति गाथार्थः ।

प्रत्यपायप्रदर्शनद्वारेणैतदेवाह—

सुअवज्झायरणरया, पमाण्यंता तहाविहं लोअं ।

शुअणशुरुणो वरागा, पमाण्यं नावगच्छंति ॥१७०८॥

श्रुतवाह्याचरणरता.—आगमवाह्यानुष्ठानसक्ता. प्रमाण-
यन्त —सन्त केनचिच्चोदनायां क्रियमाणयां तथाविधं लो-
कं-श्रुतवाह्यमेवाधीतादिकं, किमित्याह-भुवनगुरो-भगव-
तस्तार्थिकरस्य वराकास्तेऽप्रमाणतामयांपत्तिसिद्धा नावग-
च्छन्ति, तथाहि-यदि ते सूत्रवाह्यस्य कर्तारः प्रमाणं भगवां-
स्तर्हि तद्विरुद्धसूत्रार्थवक्त्रा अप्रमाणमिति महामिथ्यात्वं
वलादापद्यत इति गाथार्थः ।

अत एव प्रक्रमाद्धर्मानधिकारिणमाह—

सुत्तेण चोइओ जो, अणं उदिसिअ तएण पडिवजे ।

सो तत्तवायवज्जो, न होइ धम्ममि अहिगारी ॥१७०९॥

सूत्रेण चोदित-इदमित्यमुक्त्वा एव, य सत्त्वं अन्ये-प्रा-
णिने मुदिश्यात्तुल्यमुदाहरणतया तन्न प्रतिपद्यते । सौत्र-
सुक्ते, स-एवभूत-तत्त्ववादवाह्य, परलोकमङ्गीकृत्य परमार्थ-
वादवाह्यो, न भवति, धर्मं सकलपुरुषार्थहेतावधिकारी
सम्याग्नेवकाभावादिति गाथार्थः ।

अत्रैव प्रक्रमे किमित्याह—

तीअवहुस्सुयणायं, तकिरिआदरिसणा कह पमाणं ।

वोच्छिज्जंती अइमा, सुद्धा इह दीसई चेव ॥ १७१० ॥

तीतवहुश्रुतज्ञातम्, अतीना अप्याचार्या बहुश्रुता एव,
तै. कस्मादिदं वन्दनं कायेत्सर्गादि नानुष्ठानमित्येवभूत-
किमित्याह-तत्क्रियादर्शनाद् तीतवहुश्रुतसंबन्धिक्रियाद-
र्शनात्कारणात्कथं प्रमाणं, नैव प्रमाणं, न ज्ञायते ते कथं
वन्दनादिक्रियां कृतवन्त इति । नन्वेदानीं तनसाधुमात्रगत-
क्रियानुसारत-तत्तथातावगम इत्याह-व्यवच्छिद्यमाना
चयं क्रिया शुद्धा आगमानुसारिणी इह लोके साप्रतमपि
दृश्यत एव, कालदोषादिति गाथार्थः ।

उपसंहरन्नाह—

आगमपरततेहिं, तम्हा णिच्च पि सिद्धिकूंखीहिं ।

सक्कमणुद्धाणं खलु, कायव्दं अप्पमत्तेहिं ॥ १७११ ॥

यस्माद्वचम्-आगमपरतत्तै-सिद्धान्तायत्तै तस्मान्नित्यम-
पि-सर्वकालमपि सिद्धिकाङ्क्षिभि-भेदव्यसत्तै सर्वमनुष्ठानं
खलु वन्दनादि कर्त्तव्यमप्रमत्तै-प्रमादरहितैरिति गाथार्थः ।
पं०३० ।

मोक्षमार्गे चाऽऽगमस्यैव प्रामाण्यम्—

जम्हा न मोक्षमग्गे, मोक्षतूणं आगमं इह पमाण ।
विज्जइ छउमत्थाणं, तम्हा तत्थेव जइयव्व ॥ ३७ ॥

यस्मान्न-नैव मोक्षमार्गे-मोक्षे साध्ये, मोक्षमार्गशास्त्र परि-
त्यजेत्यर्थः. 'इह' ति-धर्मविचारे प्रमाणम्-आलम्बनमि-
त्यर्थः, विद्यते छद्मस्थानाम्, अनिश्चयवतां हि कथं चे-
स्सेवातिशयवशात्प्रवर्त्तमानानामपि निर्जगलाभ एवावसी-
यते, तद्गृहितै पुन सर्वथा शास्त्रमेव प्रमाणीकृतव्यम् ।
तस्मात्तत्रैव यतितव्यम्-उद्यम कार्य इति गाथार्थः । दर्श०
५ तत्त्व ।

“ धर्माऽधर्मव्यवस्थायां, शास्त्रमेव नियामकम् ।

तदुक्तासेवनाद्धर्म-स्त्वधर्मस्तद्विपर्ययात् ॥ १ ॥ ” पो०टी०
१ विच० ।

(आगमावलम्बनस्यैवैहिकामुष्मिकफलसिद्धिहेतुत्वम्) ध-
र्मोर्थिना-धर्ममार्गे प्रवर्त्तमानेन आगमावलम्बनैव प्रव-
र्त्तितव्यं तस्यैवैकस्यैहिकामुष्मिकफलसिद्धिहेतुतयोपादेय-
त्वात् अन्यस्य पुरुषमात्रस्यावलम्बने तदुच्छेदः स्यादि-
त्येतद्दर्शयन्निदमाह—

किं वा देइ वराओ, मणुओ सुद्धु वि धणी वि भत्तो वि ।

आणाअइकमं पुण, तयं पि अणंतदुहहेऊ ॥ ८२ ॥

किं वा न किंचिद्ददाति-प्रयच्छति वराक-अत्यन्तशक्तिर-
हिता मनुजा-नर सुष्ठुपि-अतिशयेन धन्यपि-धान्यादि-
संपदुपेत. भक्त्वाऽपि—भक्तपानवस्त्रपात्रादिदानसमर्थ एव
स्यात्, पुन सुगते, आज्ञातिक्रमण-भगवदाज्ञोल्लङ्घनं पुन
परापेक्षयापि तनुकमपि-स्वल्पमपि आस्ता तावद् वहि-
त्यपिशब्दार्थः, अनन्तदुःखहेतु, अनन्तसंसारनिवन्धनमि-
त्यर्थः, अपक्षया सर्वाविदाज्ञोल्लङ्घन क्रियते स हि आहारा-
दिदानमात्र एव समर्थः, न पुन कुगतिरक्षाजम, अत
किं तदपेक्षया भगवदाज्ञोल्लङ्घनेनानन्तसंसारनिवर्त्तनेति
शार्थार्थः ॥ दर्श० ४ तत्त्व ।

(युक्त्युपपन्नस्यैव सदागमत्वम्) नाऽऽगममात्रमे-
वाऽऽर्थप्रतिपत्तिहेतुर्भवतीति दर्शयन्निदमाह—

जुत्तीए अविरुद्धो, सदागमो साऽवि तयविरुद्ध ति ।

इय अणोणाऽऽणुगयं, उभयं पडिवत्तिहेउ ति ॥४५॥

व्याख्या-युक्त्या-उपपत्त्याऽविरुद्ध-अवाधित सदागम-
सत्सिद्धान्ता भवति । साऽपि-युक्तिरपि, तदविरुद्धा-सि-
द्धान्ताऽविरुद्धा स्यात्तदन्या त्वयुक्तिरेव, इति वाक्यार्थस-
माप्तौ, इति-एवम् अन्योऽन्यानुगत-परस्परानुयायि, उभ-
यम्-युक्तिसदागमरूपं इय प्रतिपत्तिहेतु-अर्थप्रतीतिकार-
णम्, इतिशब्दः समाप्तौ, इति गाथार्थः । पञ्चा० १२ विच० ।

वचनाऽऽराधनया खलु, धर्मस्तद्वाधया त्वधर्म इति ।

इदमत्र धर्मगुह्यं, सर्वस्व चैतदेवाऽस्य ॥ १२ ॥

'वचने' त्यादि वचनाराधनया-आगमाराधनयैव खलुशब्द
एवकारार्थः । धर्म-श्रुतचारित्ररूप सपश्यते । पो०२ विच० ।
(' धर्मदेवणा ' शब्दे चतुर्थभागेऽत्र ३७२२ पृष्ठे विशेष-
व्याख्यानम्)

(२३) जिनाऽऽगमस्यैव सत्यत्वम्—

एकाऽप्यनाद्याऽखिलतत्त्वरूपा,

जिनेशगीर्विस्तरमाप तर्कैः ।

तत्राऽप्यमत्यं त्यज सत्यमङ्गी.

कुरु स्वयं स्वीयहिताऽभिलापिन् ! ॥ १ ॥

'एकेति' एकापि जिनेशगी-अर्हद्वाणी अर्हन्मुखाग्निर्ग-
च्छुमाना अद्वितीया यथाभाषितं तथाश्रूयमाणा तथा
अनाद्या-आदिरहिता एकेन तीर्थकृता यदुपदिष्टं तदेनैकपां
पूर्वपूर्वतरतीर्थकृतामपि तथैव निरूप्यमाणत्वात् आाद्ग-
हिता । पुन कीदृशी-अखिलतत्त्वरूपा-समस्ततत्त्वमपि वि-
तर्कै-विचारैर्विस्तर-बहुभेदता प्राप्य बहुप्रकारैर्बहुधा वि-
स्तृता, यतो दिव्याससा मतमपि जिनेमनं धृ-वा एतादृशन-
यानाम् अनेकाकारता प्रवर्त्तयति, अतस्तन्मतेऽपि यद्विष्णु-
श्रयमानं सत्य जायते तदेवाऽङ्गीकुरु, यच्चाऽसत्यं तन्मत्त्वमपि
त्यज स्वयम्-आत्मना हेस्वीयहिताभिलापिन् !-निजहितका-
ह्निन् ! शब्दान्तरत्वेन तन्मतमपि न द्वेषविषयीकृतव्यं सर्व-
मपि अर्थैकत्वविवक्षया असमजसमेवेति । द्रव्या० १ अध्या० १

सेव भंते सेव भंते ! “तमेव सच्चं गिस्संकं जं जिणेहिं
पवेइयं ” । हंता जंजू !-“ तमेव सच्चं निस्संक, ज जि-
णेहिं पवेइयं ” । कहां आगाममंडलाओ निवडिआ इव
भामह । अम्मापिऊणं संजोए मंताणे भवति । किं अ-
न्नाहा वि भवति पवेइयं हंता जंजू ! “ तमेव सच्चं नि-
स्संकं जं जिणेहिं पवेइयं ” । अंग० ।

से णू ५ भंते !-“ तमेव सच्चं नीमकं, ज जिणेहिं पवे-
इयं । ” हंता गोयमा !-तमेव सच्चं नीमकं, एवं ०जाव
पुरिसकारपरकमेह वा । (सूत्र-३७ X) । भ० १ श० ३ उ० ।

(जिनागमस्य सिद्धत्वम्)—

“ जिणवयणं सिद्धं ४६ इत्यादिगायया धम्म ' शब्दे
चतुर्थभागे २६८४ पृष्ठे प्रतिपादयिष्यते ।

(परप्रवादानां मत्सरिवम् जिनागमस्यामत्सरित्वम्)
अधुना परदर्शनानां परस्परविरुद्धार्थसमर्थकतया मत्सरि-
त्वं प्रकाशयन् सर्वक्षोपक्षसिद्धान्तमन्यान्यानुगतसर्वनय-
मयनया मात्सर्याभावमाविर्भावयति—

अन्योऽन्यपक्षप्रतिपक्षभावात्,

यथा परं मत्सरिणः प्रवादाः ।

नयाऽनशेषानविशेषमिच्छन्,

न पक्षपाती समयस्तथा ते ॥ ३० ॥

स्या० ३० श्लोक० । (श्लाकार्य ' णय ' शब्दे चतुर्थभागे
१२६६ पृष्ठे दर्शयिष्यते)

(२४) (जिनागमप्रशसा) जिनागमो हि कुशास्त्रजनि-
तसम्कारविपसमुच्छेदनमन्त्रायमाणो धर्माऽधर्मकृत्याऽ-
कृत्यभक्त्याऽभक्त्यपेयाऽपेयगम्याऽगम्यमाराऽमारादिविधे -
चनाहेतु सन्तमसे दीप इव, समुद्रे हीपमिव, मेगं क-
ल्पनकरिव, ममां दुःगाप, जिनादयोऽप्यतत्प्रामाण्यादव-
निश्चीयन्ते यदृच्छु स्तुतिषु श्रीहमन्तुग्य —

आगम

“ यदीगमस्यकन्ववलात्प्रतीमो,
भवादृशाना परमाप्तभावम् ।
कुवात्मनापाशविनाशनाय,
नमोऽस्तु तस्मै जिनशासनाय ॥२॥ ”

जिनागमवहुमानिना च देवगुरुधर्मादयोऽपि बहुमता भवन्ति । किञ्च-केवलज्ञानार्थि जिनागम एव प्रामाण्येनातिरिच्यन्ते, यदाहु - ‘ आहंसु उवउत्तो, सुअनाणी जइ हु गिरहइ असुद्धं । त केवली वि भुंजइ अपमाणसुअं भवे इहरा ॥ १ ॥ ” एकमपि च जिनागमवचन भविना भवनाशहेतु, यदाहु - “ एकमपि च जिनवचना-द्यस्मान्निर्वाहकं पदं भवति । श्रूयन्ते चानन्ता, स्मामायिकमात्रपदसिद्धा ॥ १ ॥ ” यद्यपि च मिथ्यादृष्टिभ्य आतुरेभ्य इव पथ्याऽन्न न रोचते जिनवचनं तथापि नान्यत्सर्गापवर्गमार्गप्रकाशनसमर्थमिति सम्यग्दृष्टिभिस्तददरेण श्रद्धानव्य, यत कल्याणभागिन एव जिनवचनं भावतो भावयन्ति, इतरेषां तु कर्णशूलकारितेनास्मृतमपि विपायते, यदि चेद् जिनवचनं नार्थावप्यत्तदा धर्माऽवधर्मव्यवस्थाशून्यं भवान्धकारे भुवनमपनिष्यत्, यथा च- हरीतकीं भक्षयिद्विरेककाम-” इत वचनाद्धर्गितकीभक्षणप्रभवचिरेकलक्षणं प्रत्ययेन सकलस्याप्यायुर्वेदस्य प्रामाण्यमवलीयते, तथाऽष्टाङ्गनिमित्तकेवलिकाचन्द्रार्कप्रहचारधातुवाद्दरसरसायनादिभिरप्यागमापदिष्टैर्दृष्टार्थाक्याना प्रामाण्यनिश्चयनाऽदृष्टार्थानामपि वाक्याना प्रामाण्यं मन्द्गीभिर्निश्चयव्यम् । ध० २ अधि० । (जिनागमलेखनफलम् पोत्थग’ शब्दे पञ्चमभागे दर्शयिष्यते) (जिनागमलिखितपुस्तकानां दानफलम् ‘णण’ शब्दे चतुर्थभाग वर्णयिष्यते) ‘आगमं आयरंतेण, अत्तणेा हियकखिणे । तित्थनाहा सयंबुद्धो सव्हे ते बहुमन्निया ॥ १ ॥ ” अष्ट० २५ अष्ट० । “ आगम चक्खू माह’ अष्ट० २५ अष्ट० ।

आगम्यन्ते परिच्छिद्यन्तेऽर्थोऽनेनेत्यागम । केवलमन पठ्यायावधिपूर्वचतुर्दशकदशकनवरूपे व्यवहारभेदे, स्था० ५ ठा० २३० । व्यवहारना चास्य व्यवहारहेतुत्वाद् । पञ्चा० १६ विव० । तन्निबन्धनत्वात् ज्ञानविशेषोऽपि व्यवहार । स्था० ५ ठा० २ उ० । (विस्तरत आगमव्यवहारस्य वक्तव्यता आगमव्यवहार’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे आगमिष्यति) । प्राप्ता, दश० १ अ० । (लाभ,) स्था० २ ठा० ४ उ० ।

(२५) आगमस्याऽयान्तगणि—

आतो ति आगमो ति य, लाभो ति यहोति एगद्धा ॥६॥

आय इति, आगम इति च. लाभ इति च भवन्त्यकार्यिका । उक्त० पाठे० १ अ० । “ आगमं ” लाभम् । लभे. वृ० ३ उ० । पुरूपद्गामततिकलान्तर्गते कलाभेदे कल्प० १ अधि० ७ जग । आगच्छति-प्रकृतिप्रत्ययावनुपहत्य उपपद्यते कर्त्तृनि नंदाया घः । व्याकरणोक्ते प्रकृतिप्रत्ययानुपघातके अद् इद इत्यादौ गन्ते, आगमादेशयोर्मध्ये वलीयानागमो विद्ये’ व्याकरणान्तरपरिभाषा “यदागमस्तद्गुणीभूतास्तद्ग्रहणेन गृह्यन्ते “आगमशास्त्रमनित्यम्” इति च परिभाषा ‘आगमा आद्युदात्ता” “आगमा अविद्यमानवद्भवन्तीति”, च । षा वा । वाच० ।

(आगमनिष्पन्नं नामाधिकृत्याह)—

से किं तं आगमेणं आगमेणं पद्धानि पर्यासि कुण्डानि,
सेत्तं आगमेणं । (सूत्र-१२५X)

आगच्छतीत्यागम न्वागमादिस्तेन निष्पन्न नाम यथा ‘पद्मानी’ त्यादि. “घुट्स्वराद् घुटि नु ” (का०रू०२५) इत्यन्तेनात्र न्वागमस्य विधानाद् उपलक्षणमात्रं चेदं, सस्कार उपस्कार इत्यादरपि सुडाद्यागमनिष्पन्नत्वमिति । अनु० । (‘सत्य’ शब्दे सप्तमभागे विस्तरौ द्रष्टव्य-)

आगमकुसल-आगमकुशल-त्रि० । आगमनिपुणे, आतु० ।

“ आगमकुसला सदाररया ॥ ४६४ ॥ ” आगम-श्रुतिस्मृत्यादिरूपस्तस्मिन् कुशलाद्यागमकुशलमिति । उक्त० २५ अ० ।

आगमण-आगमन्-न० । आगम भावे ल्युट् । किञ्चिद्देश्यधिकविभाजनक्रियायामागतौ, । वाच० । गमनं स्वस्थानादन्यत्र यानम् । आगमनञ्च तद्व्यत्यय । घ० ३ अधि० । अन्यत स्थानात् प्रह्लापकसम्भुक्त यदागम्यते तदागमनम् । वृ० १ उ० ३ प्रक० । व्य० । उत्पत्तौ । वाच० । प्राप्तौ, वाच० ।

आगमणगृहियविशिच्छय-आगमनगृहीतविनिश्चय-त्रि० ।

आगमने गृहीत-कृता विनिश्चयो-निर्णया येन स तथा । आगमनाय कृतनिश्चये, भ० ६ श० ३३ उ० ।

आगमणगिह-आगमनगृह-न० । पथिकादीनामागमनेनोपेतं, तदर्थं वा गृहमागमनगृहम् । वृ० २ उ० । सभाप्रपादौ, सूत्र० । “ आगमणगिहंसि वा ” (सूत्र-१६१X) स्था० ३ ठा० ४ उ० । आगमनगृहमागन्तुकागारं यत्र कार्पटिकादय आगत्य वसन्तीति । पञ्चा० १८ विव० ।

(आगमनगृहं व्याचष्टे)—

आगंतुऽगारस्थजणो जहिं तु,

संठाड जं वाऽऽगमणंमि तेसिं ।

तं आगमोकं तु विदू वयंति,

समा-पवा-देउलमाइयं वा ॥ १६३ ॥

आगन्तुक-पथिक. अगारस्थजने’ यत्र-आगत्य संतिष्ठते यच्च तेषा पथिकादीनाम् आगमने वर्तते तदागमोक-आगमनगृह विद्वास-श्रुतधरा वदन्ति, तच्च सभा वा, प्रपा वा, देवकुलादिकं वा मन्तव्यम् । वृ० २ उ० । स्था० । (अत्र च निवासं दोगा ‘वसहि’ शब्दे पष्ठभागे वर्णयिष्यते)

आगमणपह-आगमनपथ-पुं० । आगमनमार्गं, नि०चू० । आगमणपदसिजण पदेण पक्खियादिसु आगच्छन्ति तंमि पहे । नि०चू० ४ उ० । (निग्रन्थीनामागमनपथे दण्डादिस्थापने दोगा ‘उवहि’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे दर्शयिष्यते)

आगमणगमणपविभक्ति-आगमनागमनप्रविभक्ति-न० । नाट्यविधिविशेषे, रा० । “ आगमणगमणपविभक्तिणामं दिव्वं णट्टविहिं उवदंसति ” (सूत्र-X) रा० । चन्द्रागमनप्रविभक्तियुक्तागमनप्रविभक्तिनाम सप्तमं नाट्यविधिसुपदर्शयन्ति । रा० ।

आगमणीइ-आगमनीति-स्त्री० । आगमन्याये, पञ्चा० ।

“ पसा पवयणणीई ” (सूत्र-१४+) एषा-अनन्तगोक्ता प्रव-

चननीति.-आगमन्यायो वर्तते । पञ्चा० ६ विव० । सिद्धान्तभण्डिनाऽऽचारे, “ मग्गो आगमणीइ ” (८०+) । आगमनीति -सिद्धान्तभण्डिताचारः । ध० १० ३ अधि० १ लक्ष० । ध० । (तस्य मार्गत्वम् ‘ मग्ग ’ शब्दे ६ षष्ठे भागे प्रतिपादयिष्यते)

आगमतंत-आगमतन्त्र-त्रि० । आगमपरतन्त्रे, आगमानुसारीणि पो० ।

आगमतन्त्रः सततं, तद्वद्भक्त्यादिलिङ्गसंसिद्धः ।

चेष्टायां तत्स्मृतिमान्, शस्तः खल्वाशयविशिष्टः ॥१३॥

आगमतन्त्र.-आगमपरतन्त्र, आगमानुसारी । पो० ७ विव० । (अत्र विशेषव्याख्या ‘ चेष्टय ’ शब्दे तृतीयभागे १२६६ पृष्ठ दर्शयिष्यते)

आगमतत्त-आगमतत्त्व-न० । आगमपरमार्थे, पो० ।

आगमतत्त्वं तु बुधः, परीक्षते सर्वयत्नेन ॥ २ ॥

आगमतत्त्वं तु-आगमपरमार्थमिदं पर्यवरूपं बुधा-विशिष्ट-विधेकसपन्न परीक्षते-समीचीनमवलोकयति सर्वयत्नेन-सर्वादरेण धर्माऽधर्मव्यवस्थाया आगमनिबन्धनत्वात् यत उक्तम् “ धर्माऽधर्मव्यवस्थायां, शास्त्रमेव नियामकम् । तदुक्तासेवनाद्धर्म-स्त्वधर्मस्तद्विपर्यान् ॥१॥ ” पो० १ विव० । (अत्रार्थे ‘ धम्म ’ शब्दे चतुर्थभागे २६६४ पृष्ठे विशेषो दर्शयिष्यते)

आगमदिष्टि-आगमदृष्टि-स्त्री० । आगम -आप्तवचन स एव दृष्टिर्हिताऽद्वितपदार्थप्रकाशकत्वादागमदृष्टिः । आप्तवचनात्मिकाया दृष्टौ, दर्श० ३ तत्त्व ।

आगमदिष्टिदिष्टिसुन्नायमग्ग-आगमदृष्टिदृष्टिसुज्ञातमार्ग-पुं० । आगम -आप्तवचनं स एव दृष्टिर्हिताऽद्वितप्रकाशकत्वात् आगमदृष्टिस्तया दृष्टम्-अवलोकितमागमदृष्टिदृष्ट तेन शोभनप्रकारेण ज्ञातो मार्गो ज्ञानादिको यैस्ते आगमदृष्टिदृष्टिसुज्ञातमार्गाः । आगमदृष्टया सम्यगवलोकितदर्शनादिके, दर्श० ३ तत्त्व ।

आगमपरतंत-आगमपरतन्त्र-त्रि० । सिद्धान्तपरतन्त्रे, पं० व० ।

एत्थ वि मूलं खेअं, एगंतेखेव भव्वसत्तेहिं ।

सिद्धाइभावओ खलु, आगमपरतंतया खवरं ॥१७०६॥

अत्रापि-आराधनायत्ने मूलं-कारणं ह्येकमेकान्तेनैव भव्य-सत्त्वै-भेदव्यप्राणिभिः, किमित्यत्राह-श्रद्धादिभावतः खलु-श्रद्धादिभावादेव कारणादागमपरतन्त्रता-सिद्धान्तपारतन्त्र्यं नवर, नान्यन्मूलमिति गाथार्थः । पं० व० ५ द्वार ।

आगमपह-आगमपथ-पु० । लाभमार्गो, स्था० २ ठा० ४ उ० ।

आगमवलिथ-आगमवलिक-पुं० । आगमज्ञानविशेषवति केवलयादिके, भ० । “आगमवलिथ समणा णिग्गथा” (सूत्र-३४०+) आगमवलिका उक्तज्ञानविशेषवलवन्त श्रमणानिर्ग्रन्थाः केवलप्रभृतयः । भ० ८ श० ८ उ० ।

आगममलारहियय-आगममलारहृदय-पुं० । आगमार्थ-प्रतिपत्त्यसमर्थहृदये, (आगमार्थकुरिठतबुद्धौ) सम्म० ।

समयपरमत्थवित्थर-विहाडजणपज्जुवासणसयणहो ।

आगममलारहियओ, जह होति तमत्थमत्तेसु ॥ २ ॥

सम्म० १ काण्ड ।

अत्र च-‘आगममलारहृदय इत्यनुवादेन समयपरमार्थविस्तर-हाटजनपर्युपासनसकर्णो यथा भवति तमर्थमुत्तरे’ इति-विधिपरा पदघटना कर्तव्या । पदार्थस्तु मलमिचारा-प्राजन-कविभागो यस्यासौ मलारो-गौर्गली आगमे तद्वत्कुण्ड हृदयं यस्य तदर्थप्रतिपत्त्यसामर्थ्यादसौ तथा मन्दधी, सम्यग् ईयन्ते-परिच्छिद्यन्तेऽनेनार्था इति समय-आगमस्तस्य परम-अकल्पितश्चासावर्थः समयपरमार्थस्तस्य विस्तर-रचनाविशेष शब्दार्थयोश्च भेदेऽपि पारमार्थिकसंबन्धप्रतिपादनायाऽभेदविवक्षया ‘ प्रथमे वावशब्दे ’ (पाणि० । ३ । ३ । ३३ ।) इति घञ् न कृतः तस्य विहाट इति-दीप्यमानान् श्रोतृबुद्धौ प्रकाशमानानर्थान् दीपयति-प्रकाशयति विहाटश्चासौ जनश्चतुर्दशपूर्वविदादिलोकः । तस्य पर्युपासनं-‘कारणे कार्योपचारात्’ सेवाजनिततद्ब्याख्यानम् । तत्र सह कर्णाभ्या वर्तत इति सकर्णं तद्व्याख्यातार्थावधारणसमर्थं । यथा इति-येन प्रकारेण भवति तं तथाभूतमर्थम् उन्नेष्ये-लेशन प्रतिपादयिष्ये । यथाभूतेनार्थेन प्रतिपादिनेनातिकुण्डधीरपि श्रोतृजनो विशिष्टागमव्याख्यातृप्रतिपादिनार्थावधारणपटु सपद्यते । तमर्थमनेन प्रकारेण प्रतिपादयिष्यामीति यावत् । सम्म० १ काण्ड ।

आगममाण-आगमयत्-त्रि० । आपादयति, “ लाघवियं आगममाणं ” । सूत्र-२१३+) । लाघविकमात्मानमागमयन्-आपादयन् । आचा० १ श्रु० ८ अ० ४ उ० । आगमयति, (अवबुध्यमाने) लाघव आगममाणं ” (१८५४) । आगमयन्-अवगमयन् अवबुध्यमान । आचा० १ श्रु० ६ अ० ३ उ० ।

आगमलोयणीइ-आगमलोकनीति-स्त्री० । जिनप्रवचनन्यायलौकिकन्याययो, पं० ।

जिण्विपपइडाए, किहिमागमलोयणीतीए ॥ १ ॥

जिनविम्बप्रतिष्ठायाः प्रतीताया विधि-विधानमागमलोकनीत्या-जिनप्रवचनन्यायेन, लौकिकन्यायेन चेत्यर्थः । लोकग्रहणेन चेदं दर्शयति-लोकनीतिरपि क्वचिज्जिनमनविरुद्धाश्रयणीया अत एव प्रासादादिलक्षणं तदुक्तमप्याश्रीयत इति गाथार्थः । पञ्चा० ८ विव० ।

आगमवयण-आगमवचन-न० । आप्तवचने, पो० ।

सर्वज्ञवचनमागम-वचनं यत् परिणते ततस्तस्मिन् ।

नासुलभमिदं सर्वं, ह्युभयमलपरिचयात् पुंमाम् ॥ ११ ॥

सर्वज्ञवचनम्-आगमवचनं यद्-यस्मात् परिणते ततस्तस्मिन्-आगमवचने नासुलभमिदं-न दुर्लभमिदं किन्तु सुलभमेव भवति सर्वं हि-पूर्वोक्तमुभयमलपरिचयात् क्रियामलभावमलपरिचयात् पुसा पुरुषाणाम् । पो० ५ विव० ।

आगमवयणपरिणइ-आगमवचनपरिणति-स्त्री० । आगमवचनस्य विषयविभागेन चेतसि व्यवस्थिता, पो०

किमित्यागमवचनपरिणाम प्रशस्यत इत्याह-

आगमवचनपरिणति-भवरोगसदौपधं यदनपायम् ।

तदिह परः सद्बोधः, सदनुष्ठानस्य हेतुरिति ॥ ६ ॥

आगमवचनपरिणतिर्यथावत् तत्प्रकाशरूपा भवरोगस-
दौषध-भवरोगस्य-संसारामयस्य सदौषध तदुच्छेदका-
रित्वेन यद्-यस्मात्, अनपायम्-अपायरहितं-निर्दोष वर्तते
तदिह पर सद्बोधस्तच्च भवरोगसदौषधम्-आगमवचनप-
रिणत्याख्य, पर-प्रधान. सद्वोध-सम्यग्ज्ञान वर्तते सद-
नुष्ठानस्य-सुन्दरानुष्ठानस्य हेतु-कारणमिति कृत्वा । पौ० ५
विव० ।

आगमव्यवहार-आगमव्यवहार-पुं० । आ-मर्यादाऽ-भि-
विधिभ्या गम्यन्ते-परिच्छिद्यन्तेऽर्था येनासावागम केवल-
मन पर्यायावधिचतुर्दशशतपूर्ववत्तत्त्वं व्यवहारभेदे, प-
ञ्चा० । व्यवहारना चास्य व्यवहारहेतुत्वाद् । पञ्चा० १६
विव० । स्या० । घ० । (एतेषा च यथा आगमत्वं तथा 'आ-
गम' शब्देऽस्मिन्नेव भागे गतम्)

आगमव्यवहारभेदा —

आगमतो व्यवहारो, सुणह जहा धीरपुरिसपन्नतो ।

पञ्चकसो य परोक्खो, सोऽवि य दुविहो मुण्येयवो ॥ २०१ ॥
तत्र-आगमतो व्यवहारो यथा धीरपुरुषै प्रज्ञसस्तथा शृ-
णुत, स-आगमतो व्यवहारो द्विविधो ज्ञानव्य, तद्यथा-
प्रत्यक्ष, परोक्षश्च ।

पञ्चकसो वि य दुविहो, इंदियजो चैव नो व इंदियजो ।

इंदियपञ्चकसो वि य, पंचसु विमएसु नेयवो ॥ २०२ ॥
प्रत्यक्षाऽपि द्विविध, तद्यथा-इन्द्रियजा, नोइन्द्रियजश्च ।
तत्र इन्द्रियज प्रत्यक्ष पञ्चसु रूपादिषु विषयेषु ज्ञानव्य ।

नोइंदियपञ्चकसो, व्यवहारो सो समासतो तिविहो ।

ओहिमणपञ्जवेया, केवलनाणे य पञ्चकवे ॥ २०३ ॥

यन्तु-नोइन्द्रियज प्रत्यक्षा व्यवहार स समासतस्त्रि-
विध, तद्यथा-अवधिप्रत्यक्षं, मन पर्यवप्रत्यक्षं, केवलज्ञान-
प्रत्यक्षम् ।

तत्राऽवधिप्रत्यक्षमाह—

ओही गुणपचटए, जे वट्टती सुयंगवी धीरा ।

ओद्विविमयनाणत्थे, जाणसु व्यवहारसोहिकरे ॥ २०४ ॥

अवधिद्विधा-भवप्रत्ययजा, गुणप्रत्ययजश्च । तत्र संयतानां
गुणप्रत्ययज एव, न भवप्रत्ययज, तत आह-अवधौगुण-प्र-
त्यये ये वर्तन्ते श्रुताङ्गविदो धीगन्तान् अवधिविषयज्ञान-
स्थान जानीत व्यवहारशोधिकरान्-शुद्धव्यवहारकारिण ।

उज्जुमती विउलमती, जे वट्टती सुयंगवी धीरा ।

मणपञ्जवनाणत्थे, जाणसु व्यवहारसोहिकरे ॥ २०५ ॥

ये ऋजुमतौ विपुलमतौ वा मन पर्यवज्ञाने श्रुताङ्गविदो
धीग वर्तन्ते तान् मन पर्यवज्ञानस्थान जानीत व्यव-
हारशोधिकरान्-शुद्धव्यवहारकारिण ।

आदिगग धम्ममाण, चरिचवग्नाणदंमणममग्गा ।

मच्चनगनणिएण, व्यवहार ववट्टंति जिणा ॥ २०६ ॥

ये धम्मया-श्रुतधम्मस्य चाग्निधम्मस्य चादिकरा-तत्प्र-
थमतया प्रवर्तनशीलाश्चारिधम्मज्ञानदर्शनसमग्रान्ते जिना
सर्वव्यवज्ञानेन व्यवहार व्यवहरन्ति उक्त प्रत्यक्ष ।

संप्रति परोक्षमाह—

पञ्चकखागमसरिसो, होति परोक्खोऽवि आगमो जस्स ।
चंदमुही विव मो वि हु, आगमो व्यवहारवं होइ ॥ २०७ ॥

यद्यपि पूर्वादिक् श्रुतं तथापि यस्याऽऽगमश्चतुर्दशपूर्वादि-
क परोक्षाऽपि प्रत्यक्षाऽऽगमसदृश । प्रत्यक्षावध्यादितुल्य-
रूपो भवति सोऽप्यागमव्यवहारवान् वक्तव्यो भवति । यथा
चन्द्रसदृशमुखी कन्या चन्द्रमुखीति, एतदुक्तं भवति-य-
द्यपि पूर्वाणि श्रुत नाऽऽगमतुल्यानीति (तदपि) नैर्व्यवहरन्
आगमव्यवहारवानुच्यते इति । व्य० १० उ० । (आगम-
स्य व्याख्यानम् ' आगम ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे प्राग् गतम्)

आगमभेदा —

पारोक्खं व्यवहारं, आगमतो सुयधरा व्यवहरंति ।

चोदम दस पुव्वधरा, नवपुव्विय गंधहत्थी य ॥ २०८ ॥

ये श्रुतधराश्चतुर्दशपूर्वधरा दशपूर्वधरा नवपूर्वधरा वा
गन्धहस्तिनो-गन्धहस्तिमाना ते आगमत. परोक्षं व्यव-
हारं व्यवहरन्ति ।

अत्राक्षेपपरिहारावभिधित्सुराह—

किह आगमव्यवहारी, जम्हा जीवाऽऽदयो पयत्था उ ।

उवलद्धा तेहिं तु, सव्वेहिं नयविगप्पेहि ॥ २१० ॥

कथं-केन प्रकारेण साक्षात् श्रुतेन व्यवहरन्त आगम-
व्यवहारिण प्रोच्यन्ते, सूरिराह-यस्मात् जीवादय पदा-
र्थास्तै. चतुर्दशपूर्वधरादिभि सर्वै.-नयविकल्पै.-नैगमादि-
नयभेदैरुपलब्धा ।

एतदेव साविशेषमाह—

जह केवली वि जाणइ, दव्व खेत्तं च कालभावं वा ।

तह चउलक्खणमेवं, सुयनाणी चैव जाणाति ॥ २११ ॥

यथा केवली केवलज्ञानेन सर्वं द्रव्यं सर्वं क्षेत्रं सर्वं कालं
सर्वं भावं च सर्वात्मना स्वपरपर्यायभेदभिन्न जानाति ।
एवं श्रुतज्ञान्यपि चतुर्लक्षणं द्रव्यक्षेत्रकालभावरूपं श्रुतव-
लेन जानाति ।

तत एतऽप्यागमव्यवहारिण उच्यन्ते, एतदेवं प्रस्तुते
प्रायश्चित्तशुद्धशोधिकारमधिकृत्य योजयति—

पणगं मासविवट्टी, मासगहाणी य पणगहाणी य ।

एगाऽहे पंचाऽहं, पचाहे चैव एगाऽह ॥ २१२ ॥

रागदोसविवट्टिं, हाणि वा नाउं देति पञ्चक्खी ।

चोदमपुव्वादी वि हु, तह नाउं देति हीणऽहियं ॥ २१३ ॥

यथा प्रत्यक्षिण-प्रत्यक्षागमज्ञानिनस्तुल्येऽप्यपराधे पञ्चरू-
पञ्चकयोग्ये एकस्य पञ्चक ददति । अपरस्य-रागद्वेषविवृ-
द्धिसुपलभ्य मासेन मासाभ्यां मासैर्वा वृद्धिं प्रयच्छन्ति ।
उपलक्षणमनत्-मूलम् अनवस्थाप्यं पाराञ्चित्तं वा प्रयच्छन्ति ।
तथा तुल्येऽपि पाराञ्चित्तयोग्याऽपराध एकस्य पाराञ्चि-
तम्, अपरस्य अनवस्थाप्यं मूलं ह्येव मासेन मासाभ्यां मासै-
र्वा हान्या तपो वा चशब्दात्-पञ्चकं यावदन्ते नमस्कारस-
हितं हा उणु कृतं, हा दुष्टकारितं, हा उणु अनुमादितमि-
त्येवं वैराग्यभावनातो रागद्वेषहानिं भूयसीम्-अतिभूयस्त-
रासुपलभ्य प्रयच्छन्ति, तथा कस्यचित् मासिकप्रतिषवना-

यामलपां राग-द्वेषहानिमुपलभ्य पञ्चकहान्या मासिकं ददति; पञ्चविंशति दिनानि ददतीत्यर्थः । तथा एकाहं नाम--अभक्तार्थं प्रतिसेविते पञ्चाहं ददति, पञ्चाहे वा प्रतिसेविते एकाहम्, उपलक्षणत्वाद्वाचाम्लम् एकाश-ने पूर्वाह्ने निर्विकृत पौरुषीं नमस्कारसहितां वा प्रयच्छन्ति । एव चतुर्दशपूर्वादयोऽपि 'हु' निश्चित रागोद्वेषहानि-वृद्धिं उपलभ्य हीनमधिक वा प्रायश्चित्तं ददति ।

अत्र परस्य प्रश्नमुदीरयति—

चोयगपुच्छा पञ्च-कखनाणिणो थोवं क्कह वहुं देति ।

दिदंतो वाणिणय्. जिणचोदसपुण्विण् धमए ॥ २१४ ॥

चोदकस्यात्र पृच्छा-प्रत्यक्षज्ञानिनो जिनादयः. स्तोके अ-पराधे कथं बहु प्रयच्छन्ति प्रायश्चित्तम् उपलक्षणमेतत् भूयसि वा अपराधे स्तोत्रम्?, अत्र सूरिराह-दृष्टान्तोऽत्र वणिजा दृष्टव्यः, तथा भूयः परस्य पृच्छा?—जिनादयः केव-लज्ञानादिवलेन परस्य भावं जानते चतुर्दशपूर्विणस्तु कथं येन स्तोत्रेऽपि बहु वदन्ति-स्तोत्रं ददति । सूरिराह-अत्र धमको दृष्टान्तः ।

तत्र प्रथमतो वणिग्दृष्टान्तं भावयति—

जं जह मोल्लं रयणं, तं जाणइ रयणवाणितो निउणो ।

थोवं तु रुहल्लस्स वि, कासह् अप्पस्स वि बहु तु ॥ २१५ ॥

यथा निपुणो रत्नवाणिकु यत् रत्न यथा मूल्यं तत्तथा सम्मकं जानाति, ज्ञात्वा च कस्यचित् महतोऽपि रत्नस्य स्तोत्रं मूल्यं ददाति, कस्यचिदपरस्याऽप्यद्भुतगुणोपेतस्य बहु ।

इमामेव तद्दृष्टान्तभावेना प्रकारान्तरेणाह—

अहवा कायमणिस्स उ, सुमहल्लस्स वि उ कागणी मोल्लं ।

वइरस्स उ अप्पस्स वि, मोल्लं होती सयमहस्सं ॥ २१६ ॥

अथवेति-प्रकारान्तरे रत्नपरीक्षको वाणिकु काचमणे सुम-हतोऽपि मूल्यम् काकिनीं करोति, वज्रस्य तु-रत्नस्याहप-स्यापि मूल्यं तेन क्रियमाणं शतसहस्रं भवति ।

अत्रोपनयमाह—

इय मासाण वहुण वि, रागहोसप्पयाणं थोवं तु ।

रागहोसोवचया, पणगे वि उ तो वहुं देति ॥ २१७ ॥

'इति'-अमुना दृष्टान्तप्रकारेण वहूनामपि-मासानां याग्ये अपराधे वैराग्यभावनाञ्जलतो रागोद्वेषहानिस्तोत्रं प्राय-श्चित्तं ददति । सिंहव्यापादकस्यैव रागोद्वेषोपचयात् प-ञ्चकेऽप्यपराधे बहु प्रायश्चित्तं पदति ।

अधुना "जिनचोदसपुण्विण् धमए" (२१४)

इत्यस्य व्याख्यानमाह—

पञ्चकखी पञ्चकखं, पासइ पडिसेवगस्म सो भावं ।

किह जाणइ पारोकखी, नायमिणं तत्थ धमएणं ॥ २१८ ॥

प्रत्यक्षी-जिनादिः. प्रत्यक्षं प्रतिसेवकस्य भावं जानाति, परोक्षी-चतुर्दशपूर्वादिः, कथं जानाति येन सोऽपि तथैव व्यवहरति, सूरिराह-तत्र तस्मिन्विषये ज्ञातम्-उदाहरणमिद-वक्ष्यमाणं धमकेन-शङ्खध्मात्वा ।

तदेव दर्शयति—

नालीधमएण जिणा, उवसंहारं करेति पारोकखं ।

जह सो कालं जाणइ, सुएण सोहिं तहा सोउं ॥ २१६ ॥

जिना-तीर्थकृत परोक्षे आगमे उपसंहारं नालीधमकेन-कुर्वन्ति, इयमत्र भावना-नाडिकायां गलन्त्यामुदकगलन-परिमाणतो जानानि एतावत्युदके गलिनयामां दिवसस्य रात्रेर्वा गत इति ततोऽन्यस्य परिज्ञानाय शङ्ख धमति तत्र यथा सोऽन्यां जन शङ्खस्य शब्देन श्रुतेन कालं यामलक्षणं जानाति, तथा परोक्षागमज्ञानिनाऽपि शोधिम-आलोचना श्रुत्वा तस्य यथाऽवस्थित भावं जानन्ति, ज्ञात्वा च तदनु-सारेण प्रायश्चित्तं ददति । व्य० १० उ० ।

आगमतो ववहारं, परसोच्चा संक्रियंमि उ चरित्ते ।

आलोइयमि आरा-हणा अणालोइए भयणा ॥ २२२ ॥

आगमनं प्रत्यक्षज्ञानी वा परे-परस्मिन् व्यवहारं करोति । परस्यालोचना श्रुत्वा नान्यथा । तत्र यदि कलुषितचारित्र-तया न सम्यगालोचयति, किंतु आलोचनामर्यादामति-क्रम्य वर्त्तत तदा शाङ्कितमिति वा मित्रमिति वा कलुषि-तमिति वा एकार्यं, चारित्र्ये सति न सम्यगनेनालोचित-मिति ज्ञात्वा तं वृत्ते-अन्यत्र गत्वा शोधिं कुरु, यदि पुनः सम्यगालोचयति तदा ददाति प्रायश्चित्तम् । अथ यदि प्रत्यक्षागमज्ञानिनः परोक्षाऽऽज्ञानिनो वा सर्वभावविषय-परिज्ञानात् ततः कस्मात्तस्य पुरतः आलोचयते । किंतु—तस्य समीपमुपगम्य वक्ष्यन्-अपराधं मे भवन्तो जानते तस्य शोधिं प्रयच्छन् तत आह-'आलोई' त्यादि, आ-लोचिते बहुगुणसंभवतः सम्यगाराधना भवति, अना-लोचिते आराधनायाः भजना-त्रिकल्पना कदाचिद्भवति कदाचिन्नति एतच्चात्र भावयिष्यते ।

तत्र " आगमतो ववहारं, परसोच्चा "

(२२२) इति व्याख्यानयति—

आगमववहारी छ-व्विहो वि आलोयणं निसामेत्ता ।

देति ततो पच्छित्तं, पडिवज्जइ सारिओ जइ य ॥ २२३ ॥

आगमववहारी पद्विधोऽपि परस्यालोचना निश्चम्य ततः प्रायश्चित्तं ददाति, यदि च-कमप्यपराधं विस्मृतं स्मारितं सन् सम्यक् प्रतिपद्यते तदा स्मारयति च । अन्यथा तस्याऽऽलोचनामेव न ददाति ।

साप्रतमुत्तरार्द्धे (२२२) व्याख्यानयति—

आलोइय पडिकृत-स्स होइ आराहणा सुनियमेणं ।

अणालोइयंमि भयणा, किह पुण भयणा हवइ तम्मा २२४ पूर्वमपराधजातमालोचिनं ततस्तस्मात्प्रतिक्रान्तस्य अपुन कारणतया प्रतिनिवृत्तस्य नियमेन पर्यन्तं सम्यगाराधना भवति । अनालोचिते पुनर्भजना । आह-कथं पुनरनालो-चिते तस्याराधनाविषयं भजना भवति ।

अत्राऽऽह—

कालं कुव्वेज्ज मय, अमुहो वा हुज्ज अहव आयगियो ।

अप्पत्ते पत्ते वा, आगहणां तह वि भयणेव ॥ २२५ ॥

कोऽपि आलोचना प्रहीष्यामीत्यालोचनापरिणामपरिणत आलोचनाग्रहणाय संप्रस्थित आलोचनाद्वेषमीप, स च तमप्राप्त एवापान्तराले स्वयं कालं कुर्यात्, यदि वा-

प्राप्तोऽपि रोगवशादमुखो जात । अथवा-नन्याप्राप्तवत् एव
स आलोचनाहं आचार्य. कालगत , यदि वा-प्राप्तवतोऽप्य-
मुखो जात. तत. स एवमालोचनापरिणत आलोचनाया
अनभवेऽपि कालं कुर्वन्प्राथम्यं , यदि पुनर्न सम्यगालो-
चनापरिणामपरिणतस्तदा सोऽनाराधक , स च तथा-
कालगतो दीर्घसंसारो भवति । एवमारोचना आलोचना
हि प्राप्ते अप्राप्ते वा भजनया भवति ।

संप्रत्यागमव्यवहारिणामपि पुरत आलो-
चनाया गुणानुपदर्शयति—

अवगहं विद्यायति, तस्स साहिं च जद्वि ।

तहाऽपि आलोयणावुत्ता, आलोयंते बहू गुणा ॥२२६॥

यथाप्यागमव्यवहारिणस्तथाप्यालोचकस्यापगधं विज्ञान-
नि शोधिं च तथाऽपि नेपामपि पुरत आलोचना वानव्या उ-
क्ता नोऽयंकरगणधरैर्यत आलोचयति (सति) बहवो गुणास्तथा
हालोचनाऽऽचार्येण स आलोचकः प्रोत्साह्यते यथा वन्स !
त्व धन्यन्वे सभाग्य । यदेवं मानं निहत्याऽऽन्महितायतनया
स्वरहस्यानि प्रकटयन्ति महादुष्करमेतत् , एव स प्रोत्साहित.
सन प्रवर्द्धमानपरिणाम सम्यग् नि शल्या भूत्वा यथाव-
न्थितमालोचयति । शोधिं च सम्यक् प्रतिपश्यते । ततः प-
र्यन्त आराधना स्तोत्रकालेन च मोक्षगमनमिति ।

अथ च कथमागमिनो व्यवहारं प्रयुञ्जते, तत आह—
द्व्येहिं पञ्जवेहि य, क्रम-सूक्त-काल-भावपरिसुद्धं ।

आलोयणं सुणेत्ता, तो ववहारं परजति ॥ २२७ ॥

द्रव्यं सच्चित्तादिभि, पर्यायै -तेपामेव सच्चित्तादिद्रव्या-
गामेव न्यानविशेषै -परिणामविशेषै, तथा क्रमत , ज्ञेयतः,
कालतो, भावतश्च परिशुद्धामालोचनां श्रुत्वा ततस्तदन-
न्तरं व्यवहार-शोधिव्यवहारं प्रयुञ्जते, नान्यथा, तत्र यदि
सचित्त सेविन्या सचित्तमेवालोचयति तदा द्रव्यशुद्धा सा
आलोचना, यदा तु सचित्त प्रतिसेव्य अचित्तमालोचयति
तदा द्रव्याऽशुद्धा । तथा यामवस्थामुपगतं सचित्तं प्रति-
सेव्य तामेवऽवस्थागत तदालोचयति तदा सा आलोचना
पर्यायशुद्धा. यदा त्वन्यामवस्थामुपगतं प्रतिसेव्यान्यामव-
स्थामालोचयति तदा पर्यायाऽशुद्धा । तथा यदि प्रतिसेवना-
नुलोममालोचयति तदा सा क्रमशुद्धा, उन्क्रमणाऽऽलोचयत
क्रमाऽशुद्धा । तथा यद्यत्र जनपदे अध्वनि वा प्रतिसेवितं
तत्तयवालोचयत क्षेत्रशुद्धा आलोचना, जनपदे प्रतिसेवित-
मध्वनि कथयत क्षेत्राऽशुद्धा । यथा यत् यदा दुर्भिक्षे सु-
भिक्षे वा दिवा रात्रौ वा प्रतिसेवितं तत्तदाऽऽलोचयत. का-
लशुद्धा, सुभिक्षे प्रतिसेव्य दुर्भिक्षे कथयतो रात्रौ वा प्रति-
सेव्य दिवसे कथयत कालाऽशुद्धा, तथा-येन अनाभो-
गादिना सेवितं न भावं कथयतो भावशुद्धा, उपेत्य प्रति-
सेव्याऽनाभोगादिना कथयतो भावाऽशुद्धा ।

संप्रति भावमेवोपदर्शयति—

महमा अन्नाणेण व, भीएण व पेल्लिएण व परेण ।

वमणेण पमादेण व, मूढेण व रागदोमेहिं ॥ २२८ ॥

तेन-प्रतिसेवकं महमा अपानेन वा परेण वा प्रेरितेन
वा व्यन्नेन वा-गूनादिना प्रमादेन वा मूढेन वा रागदोपा-

भ्यां वा प्रतिसेव्य यदि तथैवाऽऽलोच्यते प्रायश्चित्ताय मे
ददानि नान्यथेति वाक्यशेष ।

संप्रति “ सहसे ” (२२८) त्यस्य व्याख्यानमाह—

पूर्वं अपासिऊणं, (उ) च्छूढे पायमि जं पुणो पासे ।
न य तरइ नियत्तेउं, पायं सहसाकरणमेयं ॥ २२६ ॥

पूर्वम्-अग्रतनप्रदेशे कुलिङ्गिनमदृष्ट्वा उत्तिष्ठे-उत्पादिते पा-
दे यत्पुनः पश्यति कुलिङ्गिनं समापतितं न पादं निवर्त्तयितुं
शक्नोति । तत एवं यस्तस्य व्यापादनमेतत्सहसाकरणम् ।

सांप्रतमहानमाह—

अन्नयगपमाएणं, असंपउत्तस्स नोवउत्तस्स ।

इरियाइसुं भूयत्थे, अवडुतो एयमस्राणं ॥ २३० ॥

पञ्चानां प्रमादानाम्-अन्यतरेणाऽपि प्रमादेनाऽसंप्रयुक्तस्या-
ऽऽक्रोडीकृत स्यात्, एवम् ईर्यादिषु समतिषु भूतार्थेन
तस्यतो वर्त्तमानस्य यद्भवन् एतद्ज्ञानम् ॥

अधुना “ भीएण व पेल्लिएण व परेण ” (२२८ x)
इत्यस्य व्याख्यानमाह—

भीतो पलायमाणो, अभियोगभएण वाऽपि जं कुञ्जा ।
पडितो वाऽपडितो वा, पेल्लिएण पेल्लिएण पाणे ॥२३१॥

अभियोगभयेन भीत. पलायमानो यत् कुर्यात्प्राणव्यपरो-
पणमि तत् भीतेनेति दृष्टव्यं, तथा परेण प्रेरित सन्पति-
तोऽपतितो वा प्राणान् द्विन्द्रियाऽऽदीन् एकेन्द्रियादीन् वा
प्रेर्यते ।

संप्रति व्यसनाऽऽदिपदानि व्याचष्टे—

ज्यादि होइ वसणं, पंचविहो खलु भावपमादो उ ।
मिच्छत्तभावणा उ, मोहो तह रागदोसा य ॥ २३२ ॥
द्यूताऽऽदि भवति व्यसने प्रमाद. खलु मद्यादिभेदाद्भवति
पञ्चविध. मिथ्यात्वभावना मोह रागदोषा सुप्रतीता ।

एएमि ठाणाणं, अन्नयरे कारणे समुप्पन्ने ।

तो आगमवीमंसं, करंति अत्ता तदुभयेणं ॥ २३३ ॥
एतेपामनन्तरोदिनाना सहसा प्रभृतीनां स्थानानामन्यतए
स्मिन्कारणे समुत्पन्नं सति आलोचनायां प्रदत्तायामागम-
विमर्शमाप्ता उभयेन सूत्रार्थलक्षणेन कुर्वन्ति । यथाऽय सहोऽ
यमसह. अयंमतायता शोत्स्यति अयं नेति । अथवा-किम-
नेन सम्यगालोचिर्न, किं वा नेति ।

सांप्रतमागमविमर्शमेव व्याख्यानयति—

जइ आगमो य आलो-यणा य दोरिण वि समं तु निवर्यति ।
एमा खलु वीमंमा, जो व सहो जेण वा सुज्जे ॥२३४॥
यद्यागमश्चालोचना च एते द्वे अपि समकं-परस्परमविस-
वादिनया निपततो यथैव तस्याऽऽगमस्तथैवेतरस्याऽऽलो-
चना । यथैव तस्याऽऽलोचना तथैवागमिन आगम । एष
खलु आन्मविमर्श उच्यते , अस्मिन् सति शोधिं ददति ना-
ऽन्यथा, यदि वा-य सहोऽसहो वा येन वा य. शुद्धयति ।
एतत् परिभाषनमागमविमर्शं । व्य० १० उ० ।
“ नाणमादीणि अत्ताणि ” (२३५) गाथा ‘अत्त’ शब्दे १
प्रथमभागे गता तत्रैव व्याख्याता च)

संप्रति 'उभय' शब्दव्याख्यानार्थमाह—

सुत्तं अत्थो उभयं, आलोयण आगमो वथति उभयं ।

जं तदुभयंति वुत्तं, तत्थ इमा होति परिभासा ॥२३६॥

सूत्रम्, अर्थ इत्युभयं तेनागमविमर्शं कुर्वन्ति किमयं सह इत्यादि, अथवा-आलोचनमागमविमर्शं विदधति । यथा किं यथास्थिताऽस्याऽऽलोचना, किं वा नेति । तत्र यत्तदुभयमित्युक्तं तत्र इयं वक्ष्यमाणा परिभाषा भवति ।

तामेवाह—

पडिसेवणाइयारे, जइ नाउट्टइ जहकर्म सव्वे ।

न हु देंती पच्छित्तं, आगमव्यवहारिणो तस्स ॥२३७॥

यदि प्रतिसेवनातिचारान् यथाक्रमं सर्वान् यदि नाकुट्टयति-नाऽऽलोचयति तदा तस्यागमव्यवहारिणं प्रायश्चित्तं न ददति । यदि पुनः प्रतिसेवनातिचारान् यथाक्रमं सर्वान् आकुट्टयति-आलोचयति तदा तस्यागमव्यवहारिणं प्रायश्चित्तं ददति ।

कहे(हि)सु सव्वं जो वुत्तो, जाणमाणोऽवि गूहति ।

न तस्स दिंति पच्छित्तं, विंति अन्नत्थ सोहय ॥२३८॥

यान् सर्वानालोचयन् कथय सर्वं मा निगूहय इति य उक्तः सन् जानानोऽपि गूहयति तस्य प्रायश्चित्तमागमव्यवहारिणो न ददति, किंतु ब्रुवते-अन्यस्य समीपे गत्वा शोधय-शोधि गृहाण ।

न संभरति जो दोसे, सव्भावा न य मायया ।

पच्चक्खी साहए ते उ, माइणो उ न साहए ॥२३९॥

यो दोषान् सद्भावतो न स्मरति न मायया तस्य प्रत्यक्षी-प्रत्यक्षागमज्ञानी कथयति ।

जइ आगमतो आलो-यणा व दोऽवि विसमं निवइयाइं ।

न हु देंति य पच्छित्तं, आगमव्यवहारिणो तस्स ॥२४०॥

यद्यागम आलोचना च एते द्वे अपि विषमं निपतिते यथा तेनालोचितं तथागमज्ञानी तस्यातीचारं न प्रेक्षते किंत्वन्या-दृशम्, ऊनमधिकं वा इत्यर्थः । तदा तस्याऽऽगमव्यवहारिणः प्रायश्चित्तं न ददति ।

जइ आगमो य आलो-यणा य दोन्नि वि समं निवडियाइं देंति ततो पच्छित्तं, आगमव्यवहारिणो तस्स ॥ २४१ ॥

यद्यागम आलोचना च एते द्वे अपि समं निपतिते, यथाऽ-पराधमालोचनामागमज्ञानी पश्यतीत्यर्थः । ततस्तस्यागम-व्यवहारिणं प्रायश्चित्तं ददति । व्य० १० उ० ।

आलोचनार्हस्याष्टादश स्थानानि षट्त्रिंशत्स्थानान्युक्त्वा प्रतिपादितम्—

छत्तीसेयाणि ठाणाणि, भणियाणुणुपुणसो ।

जो कुमलो एएहिं, ववहारी सो समक्खातो ॥ ३२८ ॥

एतानि-अनन्तरोदितानि स्थानानि षट्त्रिंशत् आनुपूर्व्या-क्रमशः, -क्रमेण भणितानि यस्तेषु कुशलं स व्यवहारी-आगमव्यवहारी समाख्यातः ।

पुनरपि यादृशा अ गमव्यवहारिणस्तादृशानाह—

अट्टहिं अट्टारसहिं,

दसहि य ठाणेहिं जे अपरोक्खा ।

आलोयणदोसेहिं,

छहियं ठाणेहिं जे अपरोक्खा ॥ ३२६ ॥

आलोयणठाणेहिं,

छहियं ठाणेहिं जे अपरोक्खा ।

पंचहिं नियंठेहिं,

पंचहि य चरित्तमंतेहिं अट्टसु ॥ ३३० ॥

अष्टसु आचारवत्त्वप्रभृतिषु स्थानेषु अष्टादशसु वृत्तपद-कप्रमुखेषु दशसु च प्रायश्चित्तस्थानेषु ये अपरोक्षा-प्रत्यक्षज्ञानिनः, तथा-दशसु आलोचनादोषेषु वा ये अपरोक्ष-विज्ञाना-प्रत्यक्षविज्ञानिनः, तथा-दशस्वालोचनागुणेषु पदसु च स्थानेषु अनन्तरभाविषु ये अपरोक्षा-साक्षाज्ज्ञानिनः-स्तथा पञ्चसु निर्गन्धेषु पुलाकादिषु पञ्चसु चारित्रवत्सु-सामायिकादिसयमवत्सु ये प्रत्यक्षज्ञानिनस्ते आगम-व्यवहारिणः । व्य० १० उ० ।

आगमव्यवहारिणश्च यावदार्यरक्षितमेवाऽभूवन्—

तो जाव अजरक्खिय, आगमव्यवहारिणो वियाणित्ता ।

न भविस्सति दोसो त्ति, तो वायंती उ छेदसुयं ॥६२॥

यावदार्यरक्षितास्तावदागमव्यवहारिणोऽभूवन् ते चाऽऽ-गमव्यवहारस्वलेन विज्ञाय यथा पतस्याश्छेदश्रुतवाचनायां दोषो न भविष्यतीति संयतीमपि छेदश्रुतं वाचयन्ति स्म ।

आरेणागमरहिया, मा विदाहिंति तो न वायंति ।

तेण कहं कुवंतु, सोहिं तु अयाणमाणी ती ॥ ६३ ॥

आर्यरक्षितादारतः आगमरहितास्ततस्ते मा छेदश्रुता-ध्ययन्तः संयत्यो चिद्रास्यन्ति-चिन्तयन्तीति हेतोश्छेद-श्रुतानि संयतीर्न वाचयन्तीति, अत्राह-तेन छेदश्रुताध्य-यनाभावेन कथं ताः संयत्योऽजानानां शोधि कुर्वन्तु, अत्राऽऽचार्यं आह—

तो जाव अजरक्खिय, सट्टाणे पगासयंसु वइणीतो ।

असतीए विवक्खमि वि, एमेव य होंति समणाऽवि ॥६४॥

यत् पूर्वमागमव्यवहारिणं स्युश्छेदश्रुतं च संयत्य अधी-येरन् ततो यावदार्यरक्षितास्तावद् व्रतित्यः स्वस्थाने-स्व-पक्षे संयतीनां प्रकाशनामकार्पुं, स्वपक्षाभावे विपक्षेऽ-प्यालोचितवत्यः श्रमणाय एवमेव श्रमणा अपि भवन्ति ज्ञा-तव्याः । किमुक्तं भवति-श्रमणा, अपि स्वपक्षे आलोचित-वन्तः, तदलाभे विपक्षेऽपि, श्रमणीनां पार्श्वे इत्यर्थः दोषा-भावात्, आगमव्यवहारिभिर्हि दोषाभावमवबुध्य छेद-श्रुतवाचना संयतीनां दत्ता नान्ययेति । आर्यरक्षितादा-रतः पुनः श्रमणानामेव समीपे आलोचयन्ति श्रमणोऽ-पि, श्रमणानामागमव्यवहारच्छेदात् । व्य० ५ उ० ।

आगमव्यवहारि (न्)-आगमव्यवहारिन्-पु० । प्रत्यक्षज्ञानि-नि, व्य० ।

आगम-सुय व्यवहारी, आगमतो छन्विहो उ व्यवहारी ।

केवलि मणोहि चोदस, दस-नवपुञ्जी उ नायव्यो ॥ १३५ ॥

नत्राऽऽगमतो व्यवहारी पद्धिध तद्यथा-केवली-केवलज्ञानी 'मणोहि' ति-पदैकदेशे पदसमुदायोपवारात् मन पर्यायज्ञानी, अवधिज्ञानी, 'चोदसदसनवपुञ्जी' ति-पूर्वि-शब्दप्रत्येकमभिसम्बध्यते चतुर्दशपूर्वी दशपूर्वी नवमपूर्वी च ज्ञातव्या एते चागमव्यवहारिण प्रत्यक्षज्ञानिन उच्यन्ते, चतुर्दशादिपूर्वबलसमुत्थस्यापि ज्ञानस्य प्रत्यक्षतुल्यत्वात् । व्य० १ उ० । जी० । (विस्तरत आगमव्यवहारिण, 'आगमव्यवहार' शब्देऽस्मिन्नेव भागेऽनुपदमेवोक्ता)

आगमविहि-आगमविधि-पु० । आगमो-गणधरादिविचि-तशास्त्रपद्धतिस्तस्य विधि । आगमन्याये, दर्श० ।

जावज्जीवं आगम-विहिणा चारित्तपालणं पढमो ॥ (६)

तत्र यावज्जीवं-यावत्प्राणधारणं; ननु परपरिकल्पितन्यायेनेत्यर्थः । आगमो-गणधरादिविचि-तशास्त्रपद्धतिस्तस्य विधिन्तेन-आगमन्यायेनेत्यर्थः । वयोरिक्कीकरणं चारित्रं तस्य पालनं यत्तत्सकलसमितिगुप्तिप्रत्युपेक्षणाद्यनुष्ठानकरणं, तन्निमित्याह-प्रथम-आद्यस्तस्य मुख्यवृत्त्यैव समस्तसमीहितप्रापकत्वेन प्रधानत्वात् । दर्श० ३ तत्त्व ।

आगमवीमस-आगमविमर्श-पुं० । आगमपरिभावेन, व्य०

१० उ० । (आगमविमर्शस्वरूपं विस्तरतः "जइ आगमो ॥ २३४ ॥" इत्यादि व्यवहारदशमोद्देशगाथया 'आगमव्यवहार' शब्देऽस्मिन्नेव भागेऽनुपदमेवोक्तम्)

आगमसंपरण-आगमसम्पन्न-पुं० । विशिष्टश्रुतधरे, दश० । १ अ० ।

आगममज्जोग-आगमसद्योग-पुं० । आगमनमागम-सम्यक्परिच्छेदन्तेन सद्योग-सद्व्यापारः आगमसहितो वा य सद्योग सत्क्रिया । सम्यक्परिच्छेदात्मक सद्व्यापारे, आगमसहितायां सत्क्रियायाञ्च । पो० ।

रागादयो मलाः स-व्यागमसद्योगतो विगम एषाम् ।

तदयं क्रियात एव हि, पुष्टिः शुद्धिश्च चित्तस्य ॥ ३ ॥

पो० ३ विव० ।

(अस्य व्याख्या 'धम्म' शब्दे चतुर्थभागे २६६६ पृष्ठे वच्यते)

आगममन्थ-आगमशास्त्र-न० । आ-अभिविधिना सकलश्रुति-विषयव्याप्तिरूपेण मर्यादया वा यथावस्थितप्ररूपणारूपया गम्यन्ते-परिच्छिद्यन्तेऽर्था येन स आगम । न० । शिष्यते शिष्यते-यो व्यन्तेऽनेनेति शास्त्रम् आगमरूपं शास्त्रम् आगम-शास्त्रम् । श्रुतज्ञाने, विज्ञे० ।

अत्र भाष्यम्—

मामिज्जह जेण तयं,

मन्थं त वा विममियं नाणं ।

आगम एव य मन्थं,

आगममन्थं तु सुयनाणं ॥ ५५६ ॥ विशेष० ।

आगममन्थगहणं,

जं वुट्टिगुणं हि अइहि दिट्ठु ।

वेति सुयनाणलंभं,

तं पुव्वविसारदा धीरा ॥ १८३ ॥ (सूत्र ५८+)

आ-अभिविधिना सकलश्रुतिविषयव्याप्तिरूपेण मर्यादया वा यथाऽवस्थितप्ररूपणारूपया गम्यन्ते-परिच्छिद्यन्ते अर्थाः येन स आगम । न० । " पुनामि घ. " ॥ ५ । ३ । १३० ॥ (सिद्धहे०) इति करणे घ । आ० म० १ अ० २१ गाथा टी० । स चैवं व्युत्पत्त्या अवधिकेवलादिलक्षणोऽपि भवति ततस्तद्व्यवच्छेदार्थं विशेषणान्तरमाह-शास्त्रेति-शिष्यतेऽनेनेति शास्त्रम् आगमरूपं शास्त्रम् आगमशास्त्रम् आगमग्रहणेन पण्डितन्त्रादिकुशास्त्रव्यवच्छेदं, तेषां यथावस्थितार्थप्रकाशनाभावतोऽनागमत्वात् आगमशास्त्रस्य ग्रहणमागमशास्त्रग्रहणं यद् बुद्धिगुणैर्वच्यमाणैः कारणभूतैरभिर्दृष्टं, तदेव ग्रहणं श्रुतज्ञानस्य लाभं श्रुते पूर्वेषु विशारदा. विपश्चित-धीरा-व्रतपालने स्थिरा, किमुक्ते भवति-यदेव जिनप्रणीत-प्रवचनार्थपरिज्ञानं तदेव परमार्थन. श्रुतज्ञानं, न शेषमिति । न० । विशेष० । आ० म० । आ० चू० ।

आगमसिद्ध-आगमसिद्ध-पुं० । आगमो-द्वादशाङ्गं प्रवचनम् तत्रासाधारणार्थावगमात् सिद्ध आगमसिद्धः । सिद्धभेदे, घ० २ अधि० ।

आगमसिद्धो सर्व्वऽ-गपारत्रो गोयमो व्व गुणरासी ।

आगमसिद्धः सर्वाङ्गपारगो-द्वादशाङ्गवित् अयं च सद्वा-तिशयवानेव, यत उक्तम्—" सखाता ते वि भवे साहइ, " इत्यादि इयं, च गौतम ! अवगुणराशिरवगन्तव्यः अत्र भूयांसः सातिशयवेष्टिता उदाहरणम् । आ० म० १ अ० । भावार्थं कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—"तथाऽनागमसिद्धो किर सयंभूरमणे वि मच्छादीया । जं चिद्वृत्ति स भयव उवउत्तो जाणइ ।" आ० म० १ अ० ।

आगमसुद्ध-आगमसुद्ध-वि० । आगम-आप्तवचनं तेन शुद्ध-तदुक्तार्थानुवादेन निर्दोष आगमशुद्धः । आगमाऽनुवादेन निर्दोषे, पञ्चा० ।

स्तवविधिमधिकृत्य--

धवविहिमागमसुद्धं, सपरेसिमणुग्गहट्टाए ॥ १ ॥

आगम-स्तवपणिज्ञानादिकमाप्तवचनं तेन शुद्ध-तदुक्तार्थानुवादेन निर्दोष आगमशुद्धस्तं, किमर्थमित्याह-स्वपरयो-रात्मनदन्ययोरनुग्रह-उपकारस्तल्लक्षणे योऽर्थ-पदार्थ प्रयोजनं वा सोऽनुग्रहार्थस्तस्मै अनुग्रहार्थाय, तत्र स्वानुग्रह-प्रावचनिकार्थानुवादे निर्मलबोधभावात् परोपकारद्वाराया-तकर्मक्षयाप्तेश्च । परानुग्रहस्तु परेया निर्मलबोध तत्पूर्व-कक्रियासपादनात्परंपरया निर्वाणसंपादनाच्चेति गाथार्थः । पञ्चा० ६ विव० ।

आगमाऽऽभाम-आगमाऽऽभास-पुं० । अनाप्तवचनसमुत्थे ज्ञाने, रत्ना० ।

आगमाऽऽभासमाहु —

अनाप्तवचनप्रभवं ज्ञानमागमाभासमिति ॥ ८३ ॥

अभिधेयं वस्तु यथाऽवस्थितं यो जानीने, यथाज्ञान चाभिधेयं न प्राप्त उक्तं । तद्विपरीतोऽनाप्तः । तद्वचनसमुत्थ ज्ञानम्-आगमाऽऽभासं धेयम् ।

अत्रोदाहरन्ति—

यथा मेकलकन्यकायाः कूले तालहिन्तालयोर्मूले सुल-
भाः पिण्डखजूराः सन्ति, त्वरितं गच्छत गच्छत शावकाः
इति ॥ ८४ ॥

रागाऽऽक्रान्तो ह्यनास. पुरुष क्रीडापरवश. सन् आत्मनो
विनोदार्थं किञ्चन वस्त्वन्तरमलभमान. शावकैरपि समं
क्रीडाभिलाषयेदं वाक्यमुच्चारयति । रत्ना० ६ परि० ।

आगमिय-आगमिक-त्रि० । आगमादागत ठञ् । आगम-
प्राप्ते, वाच० । आगमगम्ये च । पं० व० । “आगमिअमाग-
मेणं ॥६६१॥” आगमिक वस्त्वागमेन, यथा-स्वर्गे अप्सरस,
उत्तग कुरव. इति । पं० व० ४ द्वार ।

आगमित-त्रि० । अर्धन्ति । वाच० । गृहीते, “उववारो त्ति
वा अहीतंति वा आगमियति वा गृहीतंति वा पगट्टा”
नि० चू० १ उ० । ज्ञाते, वाच० । “नायं आगमिय य
पगट्ट” ०१२०८५॥ आतम् आगमिनमित्येकार्थम् । व्य० १०
उ० । पठिते, प्रेग्ये, णिच् क्ल । यापिते, प्रापिते च । वाच० ।

आगमिस्स(त्)-आगमिष्यत्-त्रि० । आगामिनि, “जे य
आगमिस्सा अरहंता भगवंतो” (सूत्र-१२६+) । ये चागा-
मिन् । आचा० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । आगामिनि काले,
“किमस्सऽतीतं किंवाऽऽगमिस्स” ॥१॥ (सूत्र-११७+) ।
किंवाऽऽगमिष्यति-आगामिनि काले सुखाभिलाषिणा दु ख-
द्विषो भावीति । आचा० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । “सिम्ह-
स्सइ अगमिस्से ण” (सूत्र-६७२+) । आगमिष्यति काले
सेत्स्यति । स्था० ६ ठा० ३ उ० । “सो आगमिस्साए जिणो
भविस्सइ” “आगमिस्साए” आयत्वाम् । आगामिनि काले,
आव० ३ अ० । “आगमिस्सा वि सुवया०” (२५+)
आगामिनि चान्ते काले तथाभूता सत्संयमानुष्ठापिनो
भविष्यन्ति । सूत्र० १ श्रु० १५ अ० १ “आगमिस्स च पावग०”
(२१×) आगामिनि काले यत्करिष्यते तत्सर्वमिति । सूत्र०
१ श्रु० ८ अ० । “हवइ पुणो आगमिस्साए” (५१×)
‘आगमिस्साए’ ति-फ़यत्काले इत्यर्थं, प्राकृतत्वादत्रापि
विभक्तिव्यत्यय । आतु० । “आगमिस्सेण होक्खइ” ॥ (१+)
(सूत्र-५५६+) आगमिष्यता कालेन हेतुना भविष्यतीत्यर्थः ।
स्था० ७ ठा० ३ उ० । उत्तरकालभाविनि च । “पडिकमे
आगमिस्साए” ॥४२॥+ आगमिष्याणाम्-उत्तरकालभा-
विनाम् । आतु० ।

आग(म्)मेत्ता-आग(म्य)त्य-अन्य० । आ-गम-त्यम्
वा मोलोपे तक् । आगमनं कृत्वेत्यर्थः । वाच० । ज्ञात्वे-
त्यर्थः, “आगमेत्ता आणविज्जा” (सूत्र-१५६+) ज्ञात्वा-
आज्ञापयेदिति । आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० । “आ-
गम्मुक्कुडुओ सतो” ॥ २२ × ॥ आगत्योत्कुडुक त्यक्कासन
इति । उच० १ अ० ।

आगमेयव्व-आगमयितव्य-त्रि० । आगमनम्-आगमनपरि-
ज्ञानम् । तदाचारत्वमानयितव्ये, वृ० १ उ० २ प्रक० ।

आगमेसि(त्)-आगमिष्यत्-त्रि० । आगामिनि, स्था० ८ ठा०
३ उ० । कल्प० । आगमिष्यति काले, प्रश्न० १ संव० द्वार ।

आगमेसिभद्-आगमिष्यद्-न० । आगमिष्यति काले भद्रं
कल्याणं यत्तदागमिष्यद्भद्रम् । आगमिष्यत्कालभाविनि
कल्याणे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार । आगमिष्यद्भद्रं यस्येति ।
आगमिष्यत्कालभाविंकल्याणवति, स्था० ।

समणस्म णं भगवओ महावीरस्स अट्ट सया अणुत्त-
रोववाइयाणं गइकल्लाणाणं० जाव आगमेसिभदाणं उक्को-
सिया अणुत्तरोववाइसंपया हेत्था ॥ १ ॥ (सूत्र-६५३)

आगमिष्यत्भद्रं-निर्वाणलक्षणं येषां ते तथा । स्था० ८
ठा० ३ उ० । आगामिभवे सेत्स्यमानत्वात् । कल्प० १
अधि० ६ क्षण ।

आगमिष्यद्भद्रकर्मकारणान्याह—

दसहिं ठाणेहिं जीवा आगमेभिभद्त्ताए कम्मं पगरेंति,
तं जहा-अनिदाणयाए १, दिठ्ठिसंपन्नयाए २, जोगवाहि-
वाए ३, खंतिखंमणयाए ४, जिइंदियाए ५, अमाइल्ल-
याए ६, अपासत्थयाए ७, सुसामन्नयाए ८, पवयणव-
च्छल्लयाए ९, पवयणउब्भावणयाए १० । (सूत्र-७५८)

‘दसहिं’ इत्यादि, आगमिष्यद्-आगामिभवान्तरे भावि
भद्रं-कल्याण, सुदेवत्वलक्षणमनन्तर सुमानुपत्वपाप्त्या मो-
क्षभासिलक्षणं च येषां ते आगमिष्यद्भद्रास्तेषां भाव आ-
गमिष्यद्भद्रता तस्यै आगमिष्यद्भद्रतायै, तदर्थमित्यर्थः,
आगमिष्यद्भद्रतया वा-कर्म शुभप्रकृतिरूपं प्रकुर्वन्ति-व-
ध्नन्ति, तद्यथा-निदायते-लूयते ज्ञानाधाराधनालता आ-
नन्दरसोपेतमोक्षफला येन परशुनेव देवेन्द्रादिगुणद्विप्रा-
र्थनाऽध्यवसानेन तन्निदानम्-अविद्यमान तद्यस्य सोऽनि-
दानस्तद्भावस्तत्ता तथा हेतुभूतया, निरुत्सुकत्वैत्यर्थः । १ ।
दृष्टिसम्पन्नतया-सम्यग्दृष्टितया । २ । योगवाहितया-श्रुतो-
पधानकारितया, योगेन वा-समाधिना सर्वत्रानुत्सुकत्व-
लक्षणेन वहतीत्यवशीलो योगवाही तद्भावस्तत्ता तथा । ३ ।
ज्ञान्त्या क्षमते इति ज्ञान्तिक्षमण. ज्ञान्तिग्रहणमसमर्थता-
ताव्यचच्छेदार्थं यत्-असमर्थोऽपि क्षमते इति ज्ञान्तिक्षम-
णस्य भावस्तत्ता तथा । ४ । जिनेन्द्रियतया-करणनिग्रहे-
ण । ५ । ‘अमाइल्लयाए’ ति- माइल्लो-मायावांस्तत्प्रतिपे-
धेनामायावास्तद्भावस्तत्ता तथा । ६ । तथा-पार्श्वे वहिर्ज्ञा-
नादीना देशत सर्वतो वा तिष्ठतीति पार्श्वस्थ, (स्था०)
(पार्श्वस्थलक्षणम् ‘पासत्थ’ शब्दे पञ्चमभागे दर्शयिष्यते)
पार्श्वस्थस्य भाव. पार्श्वस्थता न सा अपार्श्वस्थता तथा
। ७ । तथा-शोभन पार्श्वस्थ्यादिदोषवर्जिततया मूलोत्तरगुण
सम्पन्नतया च स चासौ श्रमणश्च साधु सुश्रमणस्तद्भाव-
स्तत्ता तथा । ८ । तथा-प्रकृष्ट-प्रशस्त, प्रगनं वा वचनम्-
आगम-प्रवचन-द्वादशाङ्ग तदाधारो वा सहस्तस्य वत्स-
लता हितकारिता प्रत्यनीकत्वादिनिरासेनेति प्रवचनवत्स-
लता तथा । ९ । तथा-प्रवचनस्य-द्वादशङ्गस्योद्भावनम्-प्र-
भावनं प्रावचनिकत्वधर्मकयाचादादिलिधिभिर्धर्गैवाद्जननं
प्रवचनोद्भावनं तदेव प्रवचनोद्भावनता तथेति । १० । स्था०
१० ठा० ३ उ० ।

आगम-आगत-त्रि० । आ-गम्-क् । आयाने, । विशे० । भ०

वाच० । जाते , झा० १ श्रु० ७ अ० । उत्पन्ने , सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

आगयमिवागयं तं, ततो जतो समुत्भवो जस्म ।

सपग्न्यो य जत्रो, तमागयमिथो तदुवयारो ॥१०८४॥

‘जत्ता’ ति-यन्तो यस्मान् रूपकादेर्वटादेर्वा सकाशाद्यन्य भोजनादं रूपादिविज्ञानस्य वा नसुद्धव-उत्पत्ति ‘तं ति-नद्वाजनादिक रूपादिविज्ञानं वा वन्तु ‘ततो’ ति-ततो रूपकादेर्वटादेर्वा सकाशादागतमिवागतमुच्यते . हिमवत समागतगद्गाप्रवादन्येव तस्य तद्देतुक्त्वादिन्यथे । (विशे० ।) आगतगजद्रेहोत्पत्तिवचनो, बोधवचनो मन्तव्य — इदमत्र दृश्यम्-यस्य वन्तुतो यस्माद्वन्तुन सकाशात्समुद्भवस्त-इन्तुन आगतमिवागतं व्यपदिश्यते । यथा कार्पाण-रूपकादिभ्य समुद्भूत धान्यभोजनादि घटादं समुद्भूतं रूपादिविज्ञानं वा तत समागतमित्युच्यते । विशे० । उपस्थितं वाच० । “ आगयसमप् ” (सूत्र-८२ +) । आ-मर्त्ताभूतोऽवसरो यस्य स इत्यर्थ । प्रा० १ श्रु० ६ अ० । प्रा०, अभिन्मत्रागया (सूत्र-१०६ +) । आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । प्रा०, वाच० । “ सिगीश्रुतलमागया ” ॥१६॥ (सूत्र-३० +) श्री-लक्ष्मीस्तुलाऽसाधारणाऽऽगत-प्राप्तेति । न० ३० नम० । भावे क्त । आगमने, न० । वाच० । आगयगध-आगतगन्ध-त्रि० । जातसुरभिगन्धे, झा० १ श्रु० ७ अ० ।

आगयपप्-आगतप्रज्ञ-त्रि० । आगता-उत्पन्ना प्रधा यस्य-सावागतप्र० । संज्ञातकर्त्तव्याऽकर्त्तव्यविवेके, सूत्र० “समि-तीसु गुनीसु य आगयपणेण” ॥ ४ x ॥ सूत्र० १ श्रु० १४ अ०

आगयपणाण-आगतप्रज्ञान-त्रि० । आगतं-स्वीकृतं प्रज्ञानम् सदसद्विवेका यस्य स तथा । स्वीकृतसदसद्विवेके, “स-या आगयपणाणे (सूत्र-१०६ +) । आचा० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । “ आगयपणाणां कित्ता वाहा भवन्ति ” (सूत्र-१०६ x) । आगतं प्रदानं पदार्थाविर्भावके येषां ते तथा ते-पामागतप्रदानानां तपसा परिपहानिसहनन च कृशा वा-हयो भुजा भवन्ति । यदि वा-मत्यपि महोपसर्गणपिहादा-वागतप्रदानत्वाद् वा पा-पीडा कृशा भवन्ति । आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

आगयपण्ड्या-आगतप्रभ्रसा-त्री० । आगतप्रभ्रचायाम्, तपसा वा दवागंटा माहती आगयपण्ड्या ” (सूत्र-३००x) सायातप्रधया पुषण्नेदादागतन्ननमुन्नन्त्येत्यर्थ । भ० ६ न० ३३ उ० । अन्त० ।

आगयमम-आगतभ्रम-त्रि० । उत्पन्नभ्रमरो कल्प० १ अधि० ३ अ० ।

आगयममय-आगतममय-त्रि० । आसर्त्ताभूतोऽवसरो य-स्य स । आसर्त्ताभूतावसरे प्रा० १ श्रु० ६ अ० ।

आगर-आ.र-पुं० । आरुपेन्न्यन्मिद्विधाकर । उक्त० ३० २० । आगय तन्मिद्व कर्त्तव्यत्वाकर । आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । (तन्मिद्विधाकरि आयागं जग्देऽभिधेय भागे वन्द्ये) । मर्त्ता, ‘ धादनागितिलपरात्मयगागे य

साहिति (सूत्र-७ +) । धातुमणिशिलाप्रवालत्नानामा-करा-खनयस्तान् साधयतीति । प्रश्न० १ आश्र० द्वार । “ गुणआगरं ” ॥ ५ + ॥ गुणानां-ज्ञानदर्शनचारित्राणामा-करं खनिमिति । उक्त० १६ अ० । निधाने, “ गुणसयाऽऽगरो संघो ” ॥ २४ + ॥ गुणशतानामनेकेषां गुणानामाकर-निधानम् गुणशताकर संघ । व्य० २ उ० । वृ० । मर्त्या-दयाऽभिविधिनाऽऽक्रियन्ते वज्रादीनि तेष्विति । ओघ० । द्विरस्याकगदौ व्य० १ उ० । जी० । प्रज्ञा० । आचा० । रा० । स च द्विरस्याद्युत्पत्तिभूमि । झा० १ श्रु० १७ अ० । ओघ० । उक्त० । ताम्रादेरुत्पत्तिस्थानम् । आचा० १ श्रु० १ चू० १ अ० २ उ० । लौहाद्युत्पत्तिभूमि । स्था० २ टा० ४ उ० । लौहाद्युत्पत्तिस्थानम् । अनु० । प्रश्न० । भ० । लौहा-दिधातुजन्मभूमि- । ग० १ अधि० । लवणाद्युत्पत्तिभूमि । झा० १ श्रु० १ अ० । औ० । लवणाद्युत्पत्तिस्थानमिति । प्रश्न० ४ आश्र०द्वार । यत्र सन्निवेश लवणाद्युत्पद्यते । स्था० ६ ठा० ३ उ० । रूप्यसुवर्णाद्युत्पत्तिस्थानम् । न० । भ० । आकीर्यन्ते धातवोऽत्र कृ-अप् । रत्नाद्युत्पत्तिस्थाने, वाच० । ‘ अयमाहआगरं खलु ” ॥ २०४ x ॥ अयो-लोहे तदाद्य आकरा उच्यन्ते यत्र पापाणं धातुधमनादिना लो-हमुत्पाद्यंत स अयआकर, आदिशब्दात्-ताम्ररूप्याद्याकस्-परिग्रह । वृ० १ उ० २ प्रक० । “ वड्रे कण्ठे य रय्य-लोहे य । चत्तारि आगरा खलु ” ॥ ८ + ॥ वज्राणि-रत्नानि तेषामाकर-खनिर्वज्राकर- , “ चिंतालोहगारिण् ” ति इत्यत-सिंहावलोकितन्यायिनाऽऽकरग्रहणं संवध्यते एतेन कारणेन ‘ होइ उ ’ ति-इत्यस्माद्भवति क्रिया सर्वत्र मीलनीयेति, कनकं-सुवर्णं तस्याऽऽकरो भवति द्वितीय, रजतं-रूप्यं त-द्विषय तृतीय आकारो भवति, चशब्द समुच्चय, अनेकभे-दभिन्नं रूप्याकरं समुच्चिनोति, ‘ लोहे च ’ ति-लोहमयस्त-स्मिन् लोहे लोहविषयश्चतुर्थ आकारो भवति, चशब्दो मृदुक-ठिनमध्यलोहसमुच्चयकः । चत्वार इति संख्या आक्रियन्ते एतेष्वित्याकगस्तथा च मर्यादया अभिविधिना वा क्रियन्ते वज्रादीनि तेष्विति खलुशब्दो विशेषणे । ओघ० । (एतेषां प्राधा-न्याऽप्राधान्यविवेक-‘अशुभ्रोग’ शब्दे १ भागे ३५७ पृष्ठे गत) ।

आकरशब्दस्य चतुर्धा निक्षेप — नामादिस्तत्र व्यनिरिक्त्वा रजनादि, भावाऽऽकरोऽयमेव ज्ञानादि, तत्प्रतिपादकश्चा-मेव अन्थो, निर्जगादिरत्नानामत्र लाभात् । आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । उत्पत्तिभूमौ, अनु० । “ कमलाऽऽगरनलिणी-संडवोहण ” (सूत्र-१६x) । कमलानामाकर-उत्पत्तिभूमयो ह्दाद्विजलाशयविशेषास्तेषु यानि नलिनीखण्डानि तेषां वो-धसो य स तयेति । अनु० ।

अयाऽऽगरेइ वा, तंवागरेइ वा, तउआगरेइ वा, सीमागरेइ वा, रूपागरेइ वा सुवर्णागरेइ वा । (सूत्र-५६७x) अयआकरं-लोहाकरं यत्र लोह ध्यायते । स्था० ८ उ० ३ उ० ।

तत्थ णं वहेवे द्विरणागरा य, सुवर्णागम य, रयणा-गम य, वड्रागरा य । (सूत्र-१३२x)

द्विरण्याऽऽकरोश्च, सुवर्णाकरोश्च, रत्नाकरोश्च, वैराक-रोश्च तत्तदुत्पत्तिभूमिरित्यर्थ । प्रा० १ श्रु० १७ अ० । स्थानमात्रे च । व्य० ।

तत्थ न कप्पइ वासो, गुणाऽऽगरा जत्थ नऽत्थि पंच इमे ।

आगरियउवज्भाए, पत्रत्तिथेरे य गीयत्थे ॥ ३२४ ॥

वणिज इव राजाद्यभावे साधोरपि तत्र गच्छ वासो न कल्पते, यत्र इमे-वक्ष्यमाणा गुणानामाकरा-स्थानानि गुणाकरा पञ्च न सन्ति, के ते इत्याह-आचार्य, उपाध्याय, प्रवृत्ति, स्थविरो, गीतार्थश्च । व्य० १ उ० । आकुर्वन्ति, संघीभूय कुर्वन्ति व्यवहारमत्र आ-कृ-घ । समूह, श्रेष्ठे च । वाच० । अरघटादिसमीपस्थे प्रदेशे, अरघटादिसमीपे, प्रभूता यत्र तुषा भवन्ति स आकर उच्यते । वृ० ५ उ० । को पुण्य आगरो भरणति—जत्थ घट्टादिसमीपे सुवह जवभुसुह, सो, आगरो भरणति । नि० चू० १ उ० । भिल्लपल्ल्यादौ, यत्राऽलावूनि भवन्ति । “आगरपल्लीमाई” ॥ ३४६ x ॥ आकरो नाम-भिल्लपल्ली, भिल्लकादं वा तत्र प्रायोऽलावूनि प्राप्यन्ते । वृ० ३ उ० ।

आगर-पु० । आगीर्यते-उद्धमितुमारभ्यते चन्द्रमा अत्र । आगृ आधारे अप् । अमावास्यायाम्, वाच० ।

आगरणिवेस-आकरनिवेश-पुं० । आकरस्थाने, “आगर-रनिवेशसु” (सूत्र-३५x) । प्रज्ञा० १ पद ।

आगरणी-आकरणी-स्त्री० । लोहकराम्बरीधायाम्, स्या० ८ ठा० ३ उ० ।

आगरपल्ली-आकरपल्ली-स्त्री० । स्वर्णाद्युत्पत्तिस्थानस्थिते वृक्षवंशादिगहनाश्रिते प्रान्तजनस्थाने, उक्त० । “निगमे य आगर पल्ली” ॥ १६+ ॥ आकर-स्वर्णाद्युत्पत्तिस्थान तस्मिन् आकारे । पल्ली वृक्षवंशादिगहनाश्रिता प्रान्तजनस्थानम् । तस्या पल्ल्याम्, उक्त० ३० अ० ।

आगरमुत्ति-आकरमुक्ति-स्त्री० । चिकणिकायाम्, सा च नो कर्मद्रव्यलोभ । आव० १ अ० । आ० म० । अरणे भणति-णो कस्मे आकरमोची एवमादि आकरमोत्ति चिकणिकेति । आ० चू० १ अ० । (एतद्रूपव्यता ‘लोभ’ शब्द पष्ठभागे वक्ष्यते) ।

आगरि(न्)-आकरिन्-त्रि० । आकर-उत्पत्तिस्थानं प्राश-स्त्येनाऽस्त्यस्येति इति स्त्रियां ङीप् । प्रशस्ताकरजाने, “द-धतमाकरिभिः करिभि क्षतैः” किरा० । वाच० । आकर-वति, प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

आगरिस-आकर्ष-पुं० । आकर्षणमाकर्ष आ-कृप् घञ् । ‘श-पं-तप्त-वज्रे वा’ ॥ २।१०५ ॥ इति द्वैमप्राकृतसूत्रेण कार । प्रा० । उदाने, आकर्षो नाम कर्मपुद्गलोपादानमिति । स० । आकर्षो नाम-तथाविधेन प्रयत्नेन कर्मपुद्गलोपादानम् । प्रज्ञा० ६ पद ७ द्वार । (आयुष्कर्माकर्षा ‘आउवघ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे गता) ग्रहण, आ० म० १ अ० । विशेष० । प्रथमतया ग्रहणे, मुक्तस्य ग्रहणे च । आ० म० १ अ० । विशेष० । ग्रहणमोचनयो, आकर्षणमाकर्ष । ग्रहणमोचनमित्यर्थ । आ० चू० १ अ० । स च द्विविध-एकभविको, नानाभविकश्चेति । प्रव० १२२ द्वार । आ० चू० । विशेष० । अनु० । आ० म० । (सामायिकस्याकर्षाः ‘सामाह्य’ शब्दे सप्तभागे वक्ष्यते) प्रातौ, भ० ।

पुलागस्स णं भंते ! एगभवग्गहणिया केवइया आगरिसा पसत्ता, जहसेणं एको, उकोसेणं तिषि । (सूत्र-७७८+)

आकर्षणमाकर्ष-चारित्र्यस्य प्राप्तिरिति । भ० २५ श० ६ उ० । (वकुलाऽऽदीनामाकर्षाः ‘णिग्गंथ’ शब्दे चतुर्थभागे २०४२ पृष्ठे वक्ष्यते)

आगरिसग-आकर्षक-पुं० । आकर्षति सन्निकृष्टस्य लौहम् आ-कृप्-रजुल् । (चुम्बक) इतिख्याते अयस्कान्ते, आकर्षणकर्त्तरि, त्रि० । आकर्षे नियुक्त आकर्षादि० कन् । आकर्षनियुक्त, “आकर्ष नकपोपल” इति रेफरहित. पाठो युक्त. सि० कौ० । वाच० । आ० म० १ अ० ।

आगरिसण-आकर्षण-त्रि० । आ-कृप् ल्युट् । अन्यत्र स्थितस्य वस्तुन वलेन अन्यत्र नयने, “योपिदाकर्षणे चैत्र-विनियोग. प्रकीर्तित ।” आकृष्यते अनेन करणे ल्युट् । आकर्षणसाधने तन्त्रोक्ते पदूर्मान्तर्गते विधानभेदे च । वाच० । आकृष्यत-इति आकर्षणम् । द्वित्रिणे, आकृष्यत इति आगरिसणं तं च दक्षिण । नि० चू० २ उ० । प्रेरणे, आकृष्यमाणकारिसण अप्पणो तेण । आघट्टणमागसणं उदगगंतन प्रेरणमिति । नि० चू० १८ उ० ।

आगलण-आकलन-न० । अध्यवसाये, “घणुवलं चा आगलति” (सूत्र-१४३x) ‘आगलंति’ त्ति-आकलयन्ति-जेप्याम इत्यध्यवस्यन्तीति । भ० ३ श० २ उ० ।

आगलिय-आगलित-त्रि० । निवारिते, क्षा० १ श्रु० ६ अ० ।

आगल्ल-आगल्ल-त्रि० । ग्लाने, “तेण एम आगल्लो” ॥ ४३६x ॥ तेनाऽयमागल्लो-ग्लान संजात । वृ० ४ उ० ।

आगाढ-आगाढ-त्रि० । अत्यन्तदुर्भेदे, व्य० । “आगाढपद्धेसु य संथं वसु” ॥ २६६+ ॥ आगाढप्रश्नेषु चाऽत्यन्तदुर्भेदप्रश्नेषु परिचयेसु सार्त्स्वति । व्य० १ उ० । कर्कशे, वृ० । “आगाढे अहिगरेण” ॥ ५७३x ॥ आगाढे-कर्कशेऽधिकरणे उत्पन्न । वृ० १ उ० ३ प्रक० । कारणे, नि० चू० ६ उ० ।

अद्धारणविविचाराणं, आगाढं सेसऽणागाढं ॥ ८४ ॥

अद्धारणे विविचाराण आगाढकारणं । सेस अद्धारणं तंमि उवगरणाभावे आगाढ ए भरणद । नि० चू० ५ उ० । आगाढोहि वा कारणोहि चोलोति । नि० चू० २ उ० । “आगाढकारणोहि” ॥ ३५०+ ॥ आगाढे-कुलादिभिकारणै । वृ० १ उ० २ प्रक० । आगाढे-प्रत्यनीकस्तेनादिरूपं यत्कारणम् । वृ० १ उ० ३ प्रक० । अशिवादिके कारणे, वृ० ।

अमिंवे ओमोदरिए, रायदुहे भए अ आगाढे ।

गेलन्न उत्तिमहे, णाणे तह दंसणचरित्ते ॥ ६१८ ॥

आगाढशब्द प्रत्येकमभिसवध्यते, आगाढे-अशिवे अचमौदये, राज्यद्विष्टे, वाधिकस्तेनादिभये च यथा आगाढ नाम शैलसागारिकादिमन्यतमकारणं तदा ग्लान उत्तमार्थप्रतिपन्नो वा क्वचिद्देशान्तरे ध्रुव अपान्तराले च तत्र द्विन्न पन्था अतस्तत्परिचरणार्थं गन्तव्यम्, उत्तमार्थं वा प्रतिपित्तु संविग्नगीतार्थसमीपद्विघ्नेनापि पथा गच्छति ।

ज्ञानमाचाराऽऽदि, दर्शनं दर्शनविशुद्धिकारकाणि शास्त्राणि नदर्थमध्वानं गच्छन्, चारित्र्यार्थं नाम-यत्र देशं स्त्रीदोषा वा भवन्ति तं परित्यज्य देशान्तरं गन्तव्यम् ।

एएहिं कारणेहिं, आगाढेहिं तु गम्ममाणेहिं ।

उवगरणपुञ्जं गहिऊ-ए पडिलेहिएण गंतव्वं ॥६१६॥

एत-अशिवदिभि. कारणेरागाढेरेव गम्यमानै-प्राप्यमाणै. उपकरणमध्वप्रायोग्य गृहीत्वा पूर्वं गमनात् प्राक् प्रत्युपेक्षित सम्यक् शुद्धाऽशुद्धतया निरूपितो यः स सार्थस्तेन सह गन्तव्यम् । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

(ग्लानवैयावृत्यमधिकृत्याहुम्)-आगाढे कारणजाते सति वैयावृत्यस्य कुर्यादपि, परित्यजद्वा ग्लानं, किं पुनस्तत्कारण-जानम् । वृ० १ उ० २ प्रक० । इति 'गिलाण' शब्दे द्वितीय-भागे ८६३ पृष्ठे वक्ष्यते ।)

अणुवमसंते निग्गमो, लिंगविवेगेण होइ आगाढे ।

देसंतरमंक्रमणं, भिक्षुगमादी कुल्लिगेण ॥ २७० ॥

अनुपशमयति-उपशममकुर्वति राज्ञि निर्गमो भवति । कथमित्याह-लिङ्गविवेकेन-लिङ्गपरित्यागेन ; गृहस्थलिङ्गेनेत्यर्थ । अथ तथा-पि न मुञ्चति गाढकोपावेशात्, तत आह-आगाढम् अत्यन्तप्रकोपतो गाढममोक्षणे भिक्षुकादिलिङ्गेन देशान्तरसंक्रमणं कर्त्तव्यम् । अशिवऽऽदौ वा कारणे समुपस्थिते देशान्तरगमनं किल कर्त्तव्यम् । व्य० १ उ० । (" अस्मिन्व " इत्यादिगाथाभि. ' आगाढ ' स्वरूप ' कालकल्प ' शब्दे द्वितीयभागे ४८६ पृष्ठे वक्ष्यते)

आगाढे अन्नलिंगं, कालक्खेवो य होति गमणं वा । ६६० ॥

आगाढे-राजद्विष्टे । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

(आहारमधिकृत्याऽऽगाढस्य भेदा) किं पुण आगाढे, अणागाढं वा । तत्थिमं आगाढं समासतो चउच्चिह । गाढा-

अद्दणे ओमे वा, गेलाण-परिण-दुल्लभे दव्वे ।

आगाढं नायव्वं, सुत्तूण हौति ऽणागाढा ॥ १६० ॥

इमं गेलाऽऽगाढ अद्दणपडिक्खगाढ सच्च जाहं असंथरणं तं गाढ । इमं कालाऽऽगाढं ओमकाले ज असंथरणं तं गाढं । इमे गिलाणपरिणा दोऽवि भावाऽऽगाढे गिलाणस्स तद्विचसं पायोग्ग जति न लभेति तं गिलाणो गाढ परिणग्गस्स अममाद्येण उप्पण्णे टिया रातो वा परिणगाऽऽगाढ गिला-गुम्म तद्विचसं पायोग्ग इह राती अहिगागं । इमं दव्वाऽऽगाढ दुल्लभदव्वे ति-सतपाग-सदस्सपागं, घय, तेहं नेण साहु-णो कच्च तमि अन्नभते दुल्लभदव्वाऽऽगाढ । प्वंविचं आगाढे नायन् । पडिपक्के अणागाढ । नि० वृ० ११ उ० ।

(चिन्मरणाऽऽगाढस्य भेदा)-

दव्वे गेने काले, भावे पुरिमे तिगिच्छे अमहाए ।

एतेहिं कारणेहिं, मन्विहं होइ आगाढ ॥

पं० भा० ४ पक्षः । नि० चू० ।

इत्ये नाय वेजो पृष्टिपप्पो । जाय इयाणि दव्वाणि उवइसइ ताय इयाणि न पाडमेवज्जेति । जद्दा पयं अमइ न फण्य । साह उवइद्दाणि, ताह अमन्था परिहाणीए भण्णइ । पं० चू० ।

(दव्वाऽऽगाढम्)-

एगादीयवड्डीए, एगुत्तरिया य होति दव्वाणं ।

ओमत्थगपरिहाणी, दव्वागाढं वियाणाहि ॥

जंयेति पुणो वेजो, सच्चितं दुल्लभं च दव्वं वा ।

अप्पडिहणतो अच्छति, उदिसिउं जाव सो ठाति ॥

जाहे उद्विहाणी, ताहे ओमत्थहाणिए भणति ।

अमहे करेमो जोगं, अलंभे एयस्स किं कुणिमो ॥

एवं तु हावयंता, खेत्तं कालं च भावमासज्ज ।

ता जूहंती जाव उ, लंभे जेसिं तु दव्वाणं ॥

अह पुण भण्जेज्ज एवं, अवस्समेत्तेहि कज्जदव्वेहिं ।

एतं दव्वाऽऽगाढं तहिं जए पणगहाणीए ॥

पं० भा० ।

एगादीयवड्डीए अमहे करेमु जोगं मग्गसु तं चेव जाव कल-मसाली । खेत्तकालगाढा । तदेव य जहिं लाभो तहिं ठायंति । अहवा-भण्जेज्जा अवस्सिमाणि दव्वाणि जाणि दव्वाणि दुल्लहाणि परित्ताणह स तेहमाह्णि वा ताहे तं दव्वाऽऽगाढं पणगपरिहाणीए जयंति जाव चउगुरुण्य वि गेरइति । प० चू० ।

खेत्ताऽऽगाढमियाणि गाढा-

खेत्ताऽऽगाढं इणमो, अमती खेत्ताण मासजोग्गाणं ।

असिचं वा अन्नत्थ, णदी व य वा होज्ज सद्धा तु ॥

आयरियादि अहारग, अहवा अन्नत्थ सावता होज्ज ।

अंतर जहिं च गम्मति, चाला ताहे ण सुत्तियं वा ॥

एतेहि कारणेहिं, खेत्ताऽऽगाढंमि पुरिसे य ।

तो अत्थंति असढभावा, एगखेत्ते वि जयणाए ॥

पं० भा० ।

खेत्तस्स वा अलभे असइ मासपाउग्गाणं खेत्ताणं पगत्य अत्थंति अस्मिचं वा अन्नत्थ नई वा तीरानि संतूण अकारणं वा आयरियाणं अन्नत्थ सावया वा तत्थ अंतरा वा दिग्घ-जाइया वा अन्नेमि देसे अंतरा वा ताहे पगत्य अत्थंति अहवा-खेत्ताऽऽगाढं । पं० चू० ।

(कालाऽऽगाढम्)-

कालस्स वाऽवि असती, वासावासे वियारणा णऽत्थि ।

एतेहिं कारणेहिं, कालाऽऽगाढं वियाणाहि ॥

वासाजोगं खेत्तं, पडिलेहे तं तु कालेण बहुतो ।

वधंताण य अंतर-वासं तु खिण्डितुं पव्वत्तं ॥

उहरं वंतरखेत्तं, ताहे तं चेव पुव्वखेत्तं तु ।

गंतु वमती वामं, समतीति वा ति दस रात्तं ॥ पं० भा० ॥

कालाओ कालेण बहुत्तो वासावासपाउग्गं खेत्तं वधंता-णं अन्नगवाम पडिये तं च अंतराखेत्तं । संनिसइग ताहे तं चेव पुव्वपडिलेहिय खेत्तं । जं तिउल्लंता वि अइत्थिरा वा वासावामं जइ वामइ मग्गसिरे दस रात्ता निगिण हौति

उक्त्वासेण श्रोमोयरियाए वा जा जयणा आहाराइसु पयं कालाऽऽगाढ । पं० चू० ।

इयाणि भावाऽऽगाढे—

अतिउक्कडं च दुक्खं, अप्पा वा वेदणा भये आसुं ।

एतेहिं कारणेहिं, भावाऽऽगाढं वियाणाहि ॥

अच्चुकुडसुलादी, अहिडकाई तु वेदणा अप्पा ।

तत्थऽग्ग तावणादी, दाहच्छेदोवगाढादी ॥ पं० भा० ॥

‘अइउक्कडं च’ अइउक्कडन्नि-विस्सुइयाइ अहिदद्विसं अप्पा वा वेयणा हिययसुलाइ तत्थ अग्गी केदाई वा परिक्खण ताइ दायव्व पयं भावाऽऽगाढ । पं० चू० ।

(पुरुषाऽऽगाढम्)—

जंमि विण्णहे गच्छ-स्स विणासो तह य णाणचरणायं ।

एतेहिं कारणेहिं, पुरिसाऽऽगाढं वियाणाहि ॥

तस्स तु सुद्वालंभे, जावज्जीवं पि होत सुद्वेयं ।

कायव्वं तु य णियमा, पुरिसाऽऽगाढं भवे एतं ॥

जेण कुलं आतत्तं, तं पुरिसं आदरेण रक्खादि ।

ण हु तुंभुमि विण्णहे, अरया साहारगा होति । पं० भा० ।

पुरिसाऽऽगाढे-जंमि विण्णहे गच्छस्स विणासो नाणदरिस णचरिक्काईण विणासो । न हु तुंभुमि विण्णहे गाहा—ताहे तस्स असुद्वेणापि कीरइ जाव जीवइ पय पुरिसाऽऽगाढं । पं० चू० ।

(त्रिक्रित्साऽऽगाढम्)—

संजोगदिट्टपाढी, फासुगउवदेसणासु जो कुमलो ।

एतारिसस्स असती, णायव्वं तिगिच्छमागाढं ॥

मज्झणतूलिविभासा, अरणे पाउरणए य पाणे य ।

केवडियाण पहाणे, अन्नध वत्तो गिलाणी तु ॥

पं० भा० ।

संयोगदिट्टपाढी-वेज्जस्स वा संयोगदिट्टपाढिस्स असइ गीयत्थसंविग्गस्स । ताहे गीयत्थवेज्जस्स जा पाहुडिया कीरइ-पहाणभोयणचोयणाइ त सहइइ । एयं तिगिच्छाऽऽगाढं । पं० चू० ।

सहायाऽऽगाढम्—

हुज्ज व सहायरहितो, अव्वत्ता वाऽपि अहव अममत्था ।

एय सहायाऽऽगाढं, तम्हाणु मुणी ण विहरेज्जा । पं० भा०

४ कल्प० ।

होज्ज व सहायसहाया वासावासे नत्थि अवत्तव्वया सुत्तेण वा दोसा य हिंइमाणस्स वा एगाणियस्स ताहे एगतथ अत्थइ एगं अत्थंतो अपायच्छित्तो जाव सहाए न लभइ पाउग्गे, एयं सहायाऽऽगाढं । पं० चू० ४ कल्प । आशुघातिनि अहिदशनादिके कारणे च । वृ० ।

अहिडकविसविसइय-सज्जक्खयसुलमागाढं ॥ १४६ ॥

अहिना-सण्णेष दण्ण कश्चित्साधु, विप वा केनचिद्धका दिमिथ दत्तं, विस्सुच्चिका वा कस्यापि जाता, सद्य त्तयकारि वा कस्यापि शूलमुत्पन्नम् एवमादिकमाशुघाति स-

वर्मप्यागाढम् । एतद्विपरीतं तु चिरघाति कुष्ठादिरेगात्मकम्-अनागाढम् । वृ० १ उ० २ प्रक० । नि० चू० । ग० । (‘ गच्छसारणा ’ शब्दं तृतीय भागेऽत्र विस्तारा वक्ष्यते) अवश्यकर्त्तव्ये कार्ये, ग० ।

अण्णगाढे आगाढं, करंति आगाढे अण्णगाढं ॥ ११६ ॥

आगाढम्-अवश्यकर्त्तव्यं ग्लानप्रतिजागरणादिकं न आगाढम् अनागाढ तस्मिन् अनागाढे, कार्यं इति शेष । आगाढम्-अवश्यकर्त्तव्यमिति कृत्वा कुर्वन्तीत्यर्थ । तथा-आगाढे-अवश्यकर्त्तव्यं कार्यं । अनागाढं कार्यं येन कृतेन विनाऽपि सगति, तत्कार्यं कुर्वन्तीत्यर्थ । अथवा-अनागाढयोगानुष्ठाने वर्त्तमानं, आगाढयोगानुष्ठानं कुर्वन्ति । तथा-आगाढयोगानुष्ठाने अनागाढयोगानुष्ठानं कुर्वन्ति स्वच्छन्दा । ग० ३ अधि० । औत्पत्तिके कार्ये च । आगाढं तु किञ्चिदौत्पत्तिकं कार्यम् । वृ० १ उ० ३ प्रक० । “ आगाढमुसावाहं ” ॥ ३७२ ॥ आगाढ-कुलकार्ये सद्यकार्ये वेति । व्य० ३ उ० ।

करणे य विवच्चासं, करेइ आगाढे ऽणागाढं ॥ ७२२ ॥

आगाढं-ग्लानादिकार्यं अनागाढं त्रि कृत्वा परिभ्रमणादिलक्षणम्, अनागाढं वा आगाढं सद्य प्रतिसेवनात्मकं करोति । वृ० १ उ० १ प्रक० । आगाढे-राजद्विष्टादिककार्ये । वृ० १ उ० ३ प्रक० । अभिगृहीतमिथ्यादर्शने, पुं० । आगाढ-अभिगृहीतमिथ्यादर्शनं । वृ० १ उ० २ प्रक० ।

आगाढयोग-आगाढयोग-पुं० । योगभेदे, नि० चू० ।

आगाढमणागाढे, दुविहे जोगे समामतो होति ॥ ३६ ॥

जोगो दुविहो-आगाढो य, अनागाढा य । आगाढं तु राजमि जोगे जनणा सो आगाढा यथा “ भगवती ” त्यादि । नि० चू० १ उ० । वृ० । (अत्र विशेषव्याख्यानम् ‘ अज्जा ’ शब्दे प्रथमभगने २२० पृष्ठे गतम् ।)

आगाढपरण-आगाढप्रज्ञ-न० । शास्त्रे, व्य० । “ आगाढपरणेषु य भावियप्पा ” ॥ ३७४ ॥ आगाढप्रज्ञानि-शास्त्राणि तेषु भावित्तात्मा-तात्पर्यग्राहितया तत्रातीवनिष्पन्नमिति । व्य० ३ उ० ।

आगाढपरह-आगाढप्रश्न-पुं० । अत्यन्तदुर्भेदप्रश्ने, व्य० ।

“ आगाढपरहसु य संथवेसु ” ॥ २७० ॥ आगाढप्रश्नेषु वाऽत्यन्तदुर्भेदप्रश्नेषु परिचयेषु सत्स्विति । व्य० १ उ० ।

आगाढपरियावण-आगाढपरितापन-न० । बहुतमपीडोत्पादनात्मके परितापे, जीन० । “ आगाढपरियावणुद्वये ” ॥ ३० ॥ बहुतमपीडोत्पादनं चाऽऽगाढम् । जीन० ।

आगाढमुसावाह- (न्)-आगाढमृपावादिन्-त्रि० । आगाढे-कुलकार्ये, गणकार्ये, संज्ञकार्ये वा अनाभाव्यस्य आभाव्यस्य वा (नाभाव्यस्य वा) ज्ञानतया रागद्वेषाज्ञानस्य वा भयनात् मृपावदनीत्येवंशील आगाढमृपावादी । कार्ये सति मृपावादिनि व्य० ।

आगाढमुसावादी, वितियतहए उ लोवेति वए उ ॥ ३७२ ॥

आगाढे मृपावादी द्वितीयमृपावादादज्ञानादानविगतिरूपं व्रते लोपयति । व्य० ३ उ० । (‘ उहस ’ शब्दऽस्मिन्नेव भागेऽत्र विस्तरं वक्ष्यामि)

आगाढवयण-आगाढवचन-न० । अत्यर्थे गाढम् आगाढम् ।
'गाढुत्तगृहणकरं गाहेड व नेण आगाढं' (३+) । गाढं
उक्तं गाढुत्त न केरिम गृहणकरं अन्यस्याख्यातुं न शक्यते ।
अथवा-शरीरस्योष्मा येनाङ्गेन जायते तमागाढम् इत्युक्त-
लज्जे वचने, । नि० सू० १० उ० ।

सूत्रम्—

जे भिक्खु भदंतं आगाढं वयइ वदंतं वा साइज्जइ ॥ १ ॥

आगाढवचन-परवचन-ऽऽगाढपरवचननिषेध-—

मा भुज गयपिंडं-ति चेदितो तत्थ मुच्छितो गिद्धो ।

सुजाती माल वच्चह, आगाढ च उप्पती दसमे ॥ १ ॥

गुह्या वेनितो मुच्छितो गिद्धो एकार्यवचने, अहवा-तं
भुजतां सजमाऽभेजम ए जाणइ मूर्च्छितवत् मूर्च्छितो अ-
भिलापमात्रगृह, अहवा-सुजादियाणमालय वच्चहेति
चेदितो आगाढवयणे भणुज्ज । एव उप्पत्ती आगाढवय-
णम्म दसमंहेणम्म एव संवधो । (१ सूत्र व्याख्या)-
'ज' इति गिद्धेने भिक्खु पुच्चवणिग्गो, 'मदि' कत्याणे,
सुंय च । दीप्ति-स्तुति-सौख्येषु वा, मोहात्मस्य सिलोक्त ।
भदंतं-आचार्या अत्यर्थम्-आगाढं, 'वद' व्यक्ताया वाचि,
अरण वा वदति-अणुमोदति ।

शिञ्जुतीगाथा—

आगाढं पि य दुविधं. हेइ असूआए तह य सूयाए ।

एएभि पत्तयं, दोएह पि पट्टवण वोच्छं ॥ २ ॥

आगाढं द्विविधम्-अमृताय, मृताए वा । आगाढफरसो-
भयसुत्तारण तिग्ह वि इम मडं वा ।

गाथा—

गाढुत्तगृहणकरं, गाहेडं व तेण आगाढं ।

गेहगहितं तु फरुमं, उभए संजोयणा खवरं ॥ ३ ॥

गाढम्-उक्त गाढुत्त, नं केरिने-गृहणकर-अन्यस्याख्यातुं न
शक्यते । अहवा-शरीरस्योष्मा येनाङ्गेन जायते तमागाढं,
नेहरदियं गिष्पिवास फरुसं भरणति । गाढफरुसं-उभयं
ततियसुत्तं जाणो देणह वि सूयाऽसूयवयणाण इमेहिं
दांदि नरुव जाणियच्च ।

गाथा—

जातिवृत्तस्वभावा, धणवलपरियागजमत्तवेलाभे ।

मत्तवयवुद्धिधारण, उग्गहमीलं समायागी ॥ ४ ॥

अम्हे 'मो जानिहीणा, जातीमतेहिं' को विरोहेण ।

एव असूया सूया, तु खवरं परवत्थुणिहेसो ॥ ५ ॥

लाफपनिज उन्नावितवचन तव अत्र तादृश न गृहीत-
व्यम । एह तु परं दोपण सूचयति स्पष्टंमेव दोपं भास-
तायर्थं । परवत्थुणिहेसो नाम—'भदंतं चैव भरणति,
तुमं जानिहीणो नि ।

गाथा—

अम्हे 'मो कुलहीणा, को कुलपुत्तेहिं' मह विरोहेण ।

एव असूया सूया, तु खवरं परवत्थुणिहेसो ॥ ६ ॥

अम्हे 'मो कुलहीणा, मरुवदेहमु को विरोहेण ।

एव असूया सूया, तु खवरं परवत्थुणिहेसो ॥ ७ ॥

अम्हे 'मो अकतमुहा, अलं विवाएण शेकत्तमुहेहिं ।

एव असूया सूया, तु खवरं परवत्थुणिहेसो ॥ ८ ॥

वार्त्माकृतमुखभासाए द्वितीयव्याख्यानम् ।

गाथा—

खरफरुसणिट्ठुरं शे, वकं तुज्जं मो म्हरगंभीरं ।

एव असूया सूया, तु खवरं परवत्थुणिहेसो ॥ ९ ॥

सरोसवणिमिअकनं खर प्रणयंन हणि तरहं फरुस-जगा-
रादियं अणुवयारं णिट्ठुर । 'मो' इत्यस्मिन्निर्देशे, अकल-
रेहिं मितं अत्यमभिघाणहिं मधुरं संरणं गंभीरं ।

गाथा—

अम्हे 'मो धरुहीणा, आसि अगारंमि इड्ढिमं तुज्जं ।

एव असूया सूया, तु खवरं परवत्थुणिहेसो ॥ १० ॥

एमेव सेसएसु वि, जोएयव्वा अमूय-सूयाओ ।

अत्तगता तु असूया, सूया पुण पागडं भणिया ॥ ११ ॥

अणुणो दोस भासति, ए परस्स, एना असूया । ए अ-
णुणो परस्स फुडमव दोसं भासति एसा सूया । सूयतीव
सूया । अस्सयल्लयुक्को वल्लवान् । परियाओ-प्रज्जयाकाल ।
सक्को वा सक्क-प्रथमे वयसि वर्त्तमान, त्रिदशवत् वयोवर्जो
वा जमि वए ठितो तस्स तदा सुणवासंति उप्पत्तियादि-
वुद्धिजुत्तो बुद्धिमं धारणा दहम्मृति बहुवहुविधक्षिपानि-
थिना-संदिग्धं वुवाणा उग्गह करेति, अक्कोहादिणा सालेवं
चक्कवालसामायारीपज्जुत्ता कुसलो वा एते अथा सब्ब
सूयाऽसूएहिं भाणियव्वा ।

गाथा—

एकेका सा दुविधा, संतममंता य अत्तणि परे य ।

पच्चक्खपरोक्खाऽवि य, अंसत्तपच्चक्खदोमयरा ॥ १२ ॥

आत्मगता असूया । परगता सूया । असूया-सता, असता
य । सूया वि-सता, असता य । जहत्थेण ठियं सतं अभूतार्थं
अनृत, असतं-परस्स जे पभासति पच्चक्खं महत्तदोसतरं
भवति, अहवा-इमेहिं अप्पाणं, परं वा, पसंसति, णिवृति वा ।

गाथा—

गणि वायते बहुसुते, सेहा वाऽऽयणियधम्मकहादी ।

अपकमाए थूत्ते, तणुए डीहे य मडेह य ॥ १३ ॥

अम्हं खमणा ए गणी, को गणवसभेहिं मह विरोहेण ।

एव असूया सूया, तु खवरं परवत्थुणिहेसो ॥ १४ ॥

अगणिं तु हाममादीहिं अगणिं व गणिं पूयागणिं च ।

एव सेसएसु वि, सप्पडिपक्खं तु नेयव्वं ॥ १५ ॥

समा पादा बहुसुतादीया निवित्तं, बहुयं च सुयं बहु-
न्नुतो, तिविधो-मेहावी-गहणवाग्गमेधावी य, आयरिया-
गच्छादिवती, तत्थेवं भासति-अम्हे के ? आयरियत्तस्स
जे सामायारिं पि ए यारामो । अहवा-भणति-तुम को
आयरियत्तस्स जो सामायारिं पि ए यारणसि, चतुद्विहाए
अक्खेवणियमादिथाए धम्मकहाए लडीए जुत्तो ससमय-

परसमपसु गतागमो उप्पणपइतो वाडी बहु अल्पकपाय.
क्रियासु दत्त स्थूर तजुईत्त क्षमापूरदेहाको तखुदेहे हीणेष
सह विरोधो घट्टेमो रिच्छं उचरिं मडहसरीरिंहिं को विरो-
हेण, रिंदं च करेति, थुती य, परमपणो कहनरं णाउं पर-
चयणपयोगवसा पुव्वुत्तरमपणो देति एनेसामन्नतरं आ-
गाढ जा वदति तस्सिमा सोही ।

गाढा—

छेदादी आरोवण, नेयवा जाव मासियं लहुगं ।
आयरिए वसभंमि य, भिक्खुंमि य खुइइए चैव ॥१६॥
आयरिओ आयरियं, आगाढं वयति पावई छेयं ।
वसभे छग्गुरु भिक्खु—म्मि छल्लहू खुइइए गुरुगा ॥१७॥
आयरिओ आयरियं आगाढ वदात-छेदा, आयरिओ वस-
भं ह, आयरिओ भिक्खु ह, आयरिओ खुत्ते ह ।

गाढा—

वसभे छग्गुरुगाई, छल्लहुगा भिक्खुखुइं गुरुगाई ।
अंता पुण सिं चउ लहु, मामगुरु मामलहुओ य ॥१८॥
वसभो आयरियं आगाढ वदति ह, खुतो वसभं ह,
खुतो खुत्ते, अहवा अन्यथा प्रार्थाश्चत्तक्रम ।

गाढा—

पंचहापरियारइ, छेया एकेकहासणा अहवा ।
राइंदियवीसंतं, चउएह चत्तारि अविंसिद्धा ॥ १९ ॥
आयरियवसभभिक्खुयेरो खुतो यच्छेइदी वीसए रा-
तिंदियाइ अंतेण चैव वाराणयपपओगेणं वारयव्व, जत्थ
जत्थ चउगुरुगं तत्थ तत्थ सुत्तणवाओ दट्टव्वो, अहवा-
पुव्वुताण चउएहं चउगुरुग तव-कालविसेसियं, अहवा-
सव्वेसिं अविंसिद्ध चउ ।

गाढा—

जं चैव परट्टाणे, आसायंताण पावए ओमं ।
तं चैव य ओमो वि य, आसाइंतो वि राइणियं ॥२०॥
परट्टाण परप्रधानं, ज्येष्ठमित्यर्थ । ज सो ओमं आसादे-
तो पावति आमे वि त चैव जट्टे आसादेतो पावति ।

गाढा—

एएसामन्नयरं, आगाढं जो वदे भयंतारं ।
सो आणाअणवत्थं, मिच्छत्तविराधणं पावे ॥२१॥
असंखडादयो दोसा पक्खाऽपक्खगहण य गच्छभेदा का-
रणे भण्णज्जाऽवि । नि० चू० १० उ० ।
ण य णिच्छयमावसिया, छट्ट वल्ली फलाऽवि संवद्धा ।
इति हरिसगमणचोदण-आगाढ चोदितो भणति ॥१॥
कारणे-वासावासे भाय णाण कसेण कतेणं वसिन्ता पा-
सति । तं वीओ जायपुत्त भंडाओ ताहे सो हरिसितो भ-
णति-ण णित्थयामो वसिन्ता मम वादेसु अतीव वल्लीओ
पसारिता ण केवल पसारिता तो पभूता फलावि सव-
द्धा न केवलं सवद्धा प्रायशो निष्पन्ना । अभिस्समो पादे
तं एव भणंत कोऽवि साधू पडिचोएज्जा । मा अज्जो !
एव भणाहि ण वट्टति । ततो सो पडिचोदणाए रुट्टो फ-
रुसं वदेज्ज ।

तत्प्रतिपेधार्थमिदं सूत्रमारभ्यते—

जे भिक्खु भिक्खुणं आगाढं वदइ वदंतं वा साइज्ज ॥१॥
जे भिक्खु भिक्खुणं फरुसं वदइ वदंतं वा साइज्ज ॥२॥
जे भिक्खु भिक्खुणं आगाढफरुसं-वदइ वदंतं वा साइज्ज
॥ ३ ॥

आगाढ-फरुम-मीसग-दसमुहेमंमि वरिणयं पुवं ।
तं चैव विवज्जतो, सो पावति आणमादीणि ॥ ४ ॥
नि० चू० १५ उ० ।

जे भिक्खु अणउत्थियं वा गारत्थियं वा आगाढं व-
दइ वदंतं वा साइज्ज ॥ ६ ॥

जे भिक्खु अणउत्थिय वा गारत्थियं वा फरुसं वदइ
वदंतं वा साइज्ज ॥ १० ॥

जे भिक्खु अणउत्थियं वा गारत्थियं वा आगा-
ढफरुसं वदइ वदंतं वा साइज्ज ॥ ११ ॥ नि० चू०-
१३ उ० ।

आगाढफरुसमीसग-दसमुहेमंमि वरिणतं पुवं ।

गिहिअणत्तिथिएहि व, तं चैव य होंति तेरसमे ॥२५॥

जहा दसमुहेसे भदंतं प्रति आगाढफरुसमीसगसुत्ता भणि
ता, तथा इहं गिहत्थ अणउत्थिय प्रति वक्कया इमेहिं जा-
तिमत्तिपाहिं गिहत्थं अणउत्थियं वा ऊणतर परिभवतो
आगाढ फरुसं वा भणति । नि० चू० १३ उ० ।

आगाढसुय-आगाढश्रुत-न० श्रुतभेदे, नि० चू० आगाढसुयं
भगवतीमाइ अणागाढ आयारमात्ति त्ति । नि० चू० १ उ० ।
“आगाढे एवमत्थे वि” ॥२४ ॥ आगाढे तु-उत्तराध्ययन-
भगवत्यादिके श्रुते । जीत० ।

आगाढाऽऽगाढकारण-आगाढाऽऽगाढकारण-न० । तथा-
विधे प्रयोजने, “अणत्थ आगाढाऽऽगाढेहिं” (सूत्र-६६+)
अन्यत्र-तयाविधप्रयोजनात् । आचा० २ श्रु० १ चू० २
अ० १ उ० ।

भिक्खु य बहुस्सुए ववभागमे बहुआगाढाऽऽगाढेसु
कारणेषु माई मुमावाई । (सूत्र-२३ ×)

(इदं सपूर्णं सूत्रम् ‘उहेम’ शब्दं अस्मिन्नेव भागे व्याख्या
सहितं दर्शयिष्ये ।) कुलप्राप्त गणप्राप्तं सद्यप्राप्तं यत् सचि-
त्तादिकं व्यवहारेण छेत्तव्यं कार्यं वा आगाढाऽऽगाढं कार-
णं तेषु आगाढाऽऽगाढपु । व्य० ३ उ० ।

आगाढाऽऽगाढकारणादीनि पदानि व्याचिख्यासुराह (भा-
ष्यकन्) —

कुलगणसंघपत्तं, सचित्तादी तु कारणागाढं ॥२८५॥
सचित्तनिमित्ताऽचित्तनिमित्तो वा यो व्यवहार कुले
क्षितो यथेदं सचित्तादिकं विवादास्पदीभूत कुलन छेत्तव्य-
मिति तत्कुलप्राप्तमेव गणप्राप्तं सद्यप्राप्तं भावनीयम्, यत्र य-
त्सचित्तादिकं विवादास्पदीभूत व्यवहारेण छेद्यतया कुल-
प्राप्तं वा गणप्राप्तं वा तत्कारणाऽऽगाढं कारणम् । व्य० ३ उ० ।

आगामि(न्)-आगामिन्-त्रि० । आगन्तुके, भविष्यत्काल-
वृत्तौ च । वाच० । लघ्वव्ये, । स्था० २ डा० ४ उ० ।

आगामिपह-आगामिपथ-पुं० । आगामिनो-लघ्वव्यस्य व-
न्तुन पन्था आगामिपथ. । लघ्वव्यवस्तुमार्गे, स्था० २
डा० ४ उ० ।

आगामिय-आकामिक-त्रि० । अनभिलषणीये, स्था० ५
डा० २ उ० ।

अग्रामिक-त्रि० । आगरहिते, स्था० । “ अत्येगइया णिगंथा
य णिगंथीओ य णमहं आगामियं छिन्नावायं दीहमद्मड
विमरुणपविट्ठा ” (सूत्र-४७७ +) । स्था० ५ डा० २ उ० ।

आगार-आकार-पुं० । आ-रु-वञ् । आरुतौ, आ० म० १
अ० । कल्प० । डा० । स्था० । म० । रा० । संस्थाने, औ० ।

‘ गिनारागारचारवेसाए ’ (सूत्र-) शृङ्गारो-मण्डनभू-
पणाटोपस्तप्रधान आकार—आकृतिर्यस्या सा तथा ।
तथा चारु वेशो-नेपथ्यो यस्या सा तथा, तत. कर्मधारय ।
रा० । औ० । नन्निवंशविशेषे, शृङ्गार—शृङ्गाररसपोषक
आकार—नन्निवेशविशेषो यस्य । च० ५० २० पाहु० ।
“ आगारविगार तद्द पयासंति ” ॥ १२१ + ॥ आकार-मु-
गनयनन्तनाद्याकृति, विकारं च मुखनयनादिविकृति ।
यद्वा-आकारस्य न्वाभाविकाकृतनर्विकारो विकृतिस्तं तथा
प्रकाशयन्ति । रा० २ अघि० । आगारो णाम-आगारो
त्ति वा, आगति त्ति वा, संठारं ति वा, एगट्ठा । आ० चू०
१ अ० । स्वरूपे, घ० ३ अघि० । “ कडवागयस्स आगारा ”
(सूत्र-४४३ +) । आकारा-आकृतय, स्वरूपाणीत्यर्थ ।
स्था० ७ डा० ३ उ० । रूपमाकारश्चक्षुर्विषय । स्था० १ डा० ।
प्रतिवन्तुनियते ग्रहणपरिणामे च । ‘ आगारो उ विमसो, ”
इति वचनादिति । जी० १ प्रति० । सह आकारण
वत्तं इति नाकारं विशेषग्रहणप्रवणम् । दर्श० ५ तत्त्व ।

(नर्वन्त्य च वन्तुन आकारवत्त्वम्)—

आगारो त्रिय मट्म-द्वत्थुकिरिया फलाभिहाणाई ।

आगारमयं मव्वं, जमणागार तयं नऽत्थि ॥ ६४ ॥

न पराणुमयं वन्थुं, आगाराऽभावओ लुपुणं व ।

उवलमव्ववहागऽ-भावाओ नाणऽऽगारं च ॥ ६५ ॥

विशे० । (अनयोर्गात्रयोर्नर्थ ‘ उवगाणय ’ शब्दे चतुर्थ-
भागे वर्णयिष्यते) आक्रियन्-आकृत्यन्तऽभिप्रते मनोविक
ल्पितं वन्त्यनेन्याकार । आ-रु-करणे वञ् । वाह्य-
ष्टायाम्, विशे० । आ० म० । आकार-स्थून्धीन्वेद्य
प्रत्यानादिभावाऽभिन्यञ्जो दिग्वलोकनादि । आह च—

“ अपलोयग दिमार्गे, त्रियभणुं साडयम्म सठवरं ।

आमर्गामिद्विती रग्ग, पट्टियलिगाई पयाई । उक्त० पाई० १ अ० ।
यदुक्कम्—

आमोक्कने दिशाना विजुम्मगे शाट्ठम्मय मवरणम् ।

आमर्गामिद्विती रग्ग, पट्टियलिगाई पयाई । उक्त० १ अ० ।

“ आगारंति ” संज्ञिय ॥ १०४ ॥ आकार-शरीरगता भा-
वविशेषः । एव० १ उ० (विम्वरेऽस्य ‘ आगारन्तक्यण
शब्दऽभिप्रते भागं वदयते) । भाव उद् । दृग्गतभावा-

वेदने, इङ्गिते च । वाच० । आक्रियन्त इत्याकारा आगृह्य-
न्त इति भावना । सर्वथा कायोत्सर्गापवादे, आव० ५ अ० ।
ल० । कायोत्सर्गाकारानभिधायोक्तम्—“ एवमादिपरिहं आ-
गारं हि अभग्गो अविराहिओ होज्ज मे काउस्सग्गो ” (सू-
त्र-३+) त्ति । ल० । आव० (ते च ‘ काउस्सग्ग ’ शब्दे तृ-
तीयभागे वर्णयिष्यते) । आ-मर्यादया मर्यादास्थापनाधम्
आक्रियन्ते-विधीयन्ते प्रत्याख्यानभङ्गपरिहारार्थमित्याकारा ।
प्रत्याख्यानापवादहेतावनाभोगादिके, स्था० १० डा० ३
उ० । प्रव० । पञ्चा० । आव० । ‘ आगारेहि ’ विसुद्धं ”
॥ ५०५ ॥ आकारैः—अनाभोगादिभिः । प० व० २ द्वार । “ ग-
हणे आगारेसुं ” ॥ ४+ ॥ आकारेषु—प्रत्याख्यानापवादेषु ।
पञ्चा० ५ विव० । “ दो चेव नमुक्कारे आगारा ” ॥ ५०८+ ॥
आकारो हि नाम-प्रत्याख्यानाऽपवादहेतुः । प० व० २ द्वार ।

(कस्य प्रत्याख्यानस्य कत्याकारा)—

नवकारपोर (रि) (रु) सीए,

पुरिमड्डेकासणेगठाणे अ ।

आयं विलऽभत्तडे,

चरिमे अ अभिग्गहे विगई ॥ ५०६ ॥

दो छच्च सत्त अट्ट य,

सत्तऽट्ट य पंच छच्च पाणम्मि ।

चउ पंच अट्ट नवए,

पत्तेअ पिणए नवए ॥ ५०७ ॥

‘ नमस्कार ’ इति-उपलक्षणत्वात् नमस्कारसहिते पौरुष्यां
पुरिमाद्धे एकासने एकस्थाने च आयासले अभक्कार्थे चरमे च
अभिग्रहे विकृतौ, किं ?—यथासङ्ख्यमेते आकारा, द्वौ पद
सप्त अष्टौ च सप्त अष्टौ च पञ्च पद (पाते) चतु पञ्च नवाऽ
ष्टौ प्रत्येक, पिण्डके नवक इति गायत्र्याद्वयान्तरार्थः ॥ ५०६ ॥ ५०७ ॥

भावार्थमाह—

दो चेव नमुक्कारे, आगारा छच्च पोरिसीए उ ।

सत्तेव य पुरिमड्डे, एकासणगाम्मि अट्टेव ॥ ५०८ ॥

सत्तेकट्टाणस्स उ, अट्टेवाऽऽयं विलस्स आगारा ।

पंच अभत्तट्टस्म उ, छप्पाणे चरिम चत्तारि ॥ ५०९ ॥

पंच चउगे अभिग्गह, निव्विड्ढए अट्ट नव य आगारा ।

अप्पावरणे पंच उ, इवति मेसेसु चत्तारि ॥ ५१० ॥

णवणी उग्गाहिमए, अद्वदहि पिसिअ घय गुले चेव ।

नव आगारा वेसिं, सेसदवाण च अट्टेव ॥ ५११ ॥

द्विवेव नमस्कार आकारौ, इह नमस्कारग्रहणात् नम-
स्कारसहितं गृह्यते, तत्र द्विवेवाकारौ, आकारो हि नाम-
प्रत्याख्यानापवादहेतु, इह च सूत्रम्—“ सुर उगण नमुक्का-
रसहितं पञ्चकत्राड चउव्विहपि आहारं-असण, पाण, आहमं,
साहम, अरण्यथाभागेणुं सहसागण्ण वामिणइ ” सूत्रार्थः
प्रकट पञ्च, आकारार्थस्त्वयम्-आभोगनमाभोग न आ-
भोगोऽनाभोग अत्यन्तविस्मृतिरित्यर्थे तेन, अनाभोगं
मुक्त्वेत्यय, अथ सहसा करण सहसाकार, अतिप्रवृत्त-
योगानिवर्त्तनमित्यर्थ, ‘ पट् च पौरुष्यां तु ’ इह पौरुष्यानाम-

प्रत्याख्यानविशेष, तस्यां पडाकारा भवन्ति, इह चेद सूत्रम्—'पोरुभि पञ्चखाइ सूरु उग्गए चउविवहं पि आहारं अणमिण्णयादि, अन्नत्थणाभोगेणं सहसागारेण पञ्चुन्न-कालेण दिसामाहेण साहुवयणेणं सव्वसमाहिवत्तियागारेणं वोसिरइ" अनाभोगसहसाकारौ पूर्ववत्, प्रचुन्न-कालादीनां त्विदं स्वरूपम्—' पञ्चुन्नाओ दिसाओ रएण रेणुना पव्वएण वा अंतरितो सूरु ए दीसइ, पोरुसी पुरणत्तिकाउं व पारितो, पञ्चुणा णायं ताहे ठाडयव्व, न भग्ग, जइ भुंजइ तो भग्ग, एव सव्वेहिऽवि, दिसामोहेण कस्सइ पुरिसस्स कमिहवि खित्ते दिसामाहो भवइ, सो पुरिमं दिस न जाणइ, एवं सो दिसामोहेण अइरुग्गयपि सूरं ददु उसूरीह्वयति मरणइ, नाए ठानि । 'साहुवयणं' साहुणो भयंति-उग्घाडा पोरुसी, ताहे सो पजिमितो, पारित्ता मिणइ, अरणो वा मिणति, तेण से भुजतस्स कहियं ण पूगति, ताहे ठाडयव्व । समाही णाम तेण पोरुसी पञ्चखाया आसुकारियं च दुक्ख जाय, अरण-स्स वा, ताहे तस्स पसमणनिमित्त पाराविज्जइ ओसह वा दिज्जइ, एत्थतरा णए तहेव विवेगो । सत्तैव तु पुरि-माहं पुरिमाहं—प्रथमप्रहरद्वयकालावधिप्रत्याख्यान गृह्यते तत्र सप्ताऽऽकारा भवन्ति, इह चेद सूत्रम्—'सूर उग्गए' इत्यादि पूर्वसदृशं 'मयहराऽऽगारेणं' ति त्रिंशप, अस्य चायमर्थ—अयं च महान् अयं च महान् अयमनयोरति-श्रेयं महान् महत्तर आक्रियत इत्याकार, एतदुक्तं भवति-महत्त पयोयण, तेण अब्भत्तट्टो पञ्चखातो, ताहे आय-रिएहिं मरणइ-अमृग गाम गंतव्व, कइइ जहा मम अज्ज अब्भत्तट्टो, जादि ताव समत्था करेउ जाउ, य, ण तरइ अरणो भत्ताट्टोओ अभत्ताट्टोओ वा जो तरइ सो वच्चउ, णऽत्थि अरणो तस्स कज्जस्स समत्था ताहे तस्स चेव अब्भत्ताट्टियस्स गुरू विसट्ठिजति, परिसस्स तं जेमतस्स अणभिलासस्स अब्भत्ताट्टियनिज्जरा जा सा से भवइ, एवमादिमयहरागारो । एकाशेन अण्णवेव, एकाशेन नाम मकूडुपविष्टुताचालनेन भोजन, तत्राष्टाचकारा भवन्ति, इह चेद सूत्रम्—एक्कासणगमित्यादि, ते च अणत्थणाभा-गेण १ सहसागारेण २ सागारिआगारेण ३ आउट्टणपना-रणगारेण ४ गुरुअभुट्टुणेण ५ पाण्डुवणियागारेण ६ मयहरागारेण ७ सव्वसमाहिवत्तियागारेणं ८ वोसिरति, अणाभोगसहसाकारा तदेव, सागारिअ अइसमुद्धिस्स आगय, जइ वोलेइ पडिच्छइ, अह यिरं ताहे सज्जाय-वाघाउ त्ति उट्टु अणत्थ गंतूण समुहिसइ, हत्यं वा पाय वा सीस वा आउट्टिज वा पसारिज वा ण भज्जइ, अब्भुट्टा-णारिहो आयरितो पाहुणगो वा आगओ अब्भुट्टुअव्वं तस्स एव समुद्धिस्स उट्टियस्स ण भज्जइ, पाण्डुवणिया जइ होज्ज कएइ, मयहरागारसमाहीओ तदेव त्ति गायायं ॥ ५०८ ॥ 'सत्तकस्थानस्य तु' एकस्थान नाम प्रत्याख्यान, तत्र सप्ता-ऽऽकारा भवन्ति, इहैद सूत्रम्—'एगट्टाण' मित्यादि, एगट्टा-णए ज जहा अगावग ठविअ तेण तहाउपण चेव समाह-सियव्व, आगारा से सत्त, आउट्टपमारणा नऽत्थि, सेनं जहा एक्कासणए । अट्टेवाऽऽयामास्सयाऽऽकारा, अणाभोगा०१ म-हसागारेण २ लेवालेवेण ३ उक्खित्तविवेगेण ४ गिहत्थस-

सट्टेण ५ पाण्डुवणियागारेणं ६ मयहरागारेणं ७ सव्वसमा-हिवत्तियागारेणं ८ वोसिरति, अणाभोगसहसाकारा तदेव, लेवालेवो वा, जइ भाणे पुव्व लेवाउगं गहिअ समुद्धिं सं-लिहिय च जइ तए आणति ण भज्जइ, उक्खित्तविवेगा जइ आयविले पडइ विगतिमादि उक्खित्तवित्ता विक्खिचउ, मा णवरि गलउ, अरण वा आयविलस्स अपाउग्ग जइ उट्ट-रिउं तीरउ उट्टरिए ण उवहम्मइ, गिहत्थससट्टुऽवि जइ गि-हत्थो डोवलिय भयणं वा लेवालेवाउ कुसणाईहिं तए इ-सित्ति लेवाडादीहि देति ण भज्जइ, जइ रसां आलाक्खि-ज्जइ वहुआ ताह ण कएइ, पाण्डुवणियमयहरागारसमाहीओ तदेव । पञ्चाऽऽकारा यस्य तु, न भक्कार्योऽभक्कार्यं, उपवास इ-त्यर्थ, तस्य पञ्चाऽऽकारा भवन्ति, इहैद सूत्रम्—'सूर उग्गए' इत्यादि, तस्स पच आगारा-अणाभोग-सहसाकार-पाणि-ट्टावण-मयहर-समाहि त्ति, जइ तिविहस्स पञ्चखाइ तो विक्खिचणिया कएइ, जइ चउविवहस्स पञ्चखाइ पाणं च नऽत्थि न चट्टइ, जइ पुण पाणगपि उव्वरिय ताहे से कएइ जइ तिविहस्स पञ्चखाइ ताहे से पाणगम्म छु आगारा कीरति-लेवाडेण वा, अलेवाडेण वा अचुण वा वहलेण वा, ससित्थेण वा, असित्थेण वा, वोसिरइ" प्रकटार्यो एतं छुण्णि । एतेन पदं पान इत्येतदपि व्याख्यातमेव । 'चरम चत्वार' इ-त्यत्र चरिम दुविह-दिवसचरिम भवचरिमं च, दिवसचरिम-स्स चत्तारि-अणत्थअणाभोगा सहस मयहर सव्वसमाहि, भवचरिमं-जावजीविय, तस्सवि एए चत्तारि त्ति गायायं ॥५०९॥ पञ्च चत्वारश्चाभिग्रहे निर्विकृतौ अष्टौ नव चाऽकारा 'अप्रावरण' इत्यप्रावणाभिग्रहे पञ्चैवाकारा भवन्ति शेषव-भिग्रहपु-दण्डकप्रमार्जनादिषु चत्वार इति गायायं ॥५१०॥ भावार्थस्तु- अभिग्रहेषु अथाउट्टण काइ पञ्चखाइ तस्स पंच-अणाभोगा सहसा चालपट्टगाऽऽगारा मयहर समाहि, सेसेसु चालपट्टगागारो णत्थि, निव्विगईए अट्टु नव य आ-गारा' इत्युक्त, अत्र विरुतय पूर्वोक्ता, अधुना प्रकृतमु-च्यते-क्काष्टौ क वा नवाऽऽकारा ? इति, तत्र-नवनीते उद्-ग्राहिके अट्टवर्जित्त, गालित इत्यर्थ, 'पिशिते -माले कृते गुडे चैव, अट्टवग्रहण सर्वत्राभिसन्धनीय, नवाकारा अ-भीषा विकृतिविशेषाणा भवन्ति, शेषाणा ट्टवाणा-विकृति-विशेषाणामप्रावेवाकारा भवन्ति, उक्खित्तविवेको न भव-तीति गायायं ॥ ५११ ॥ इह चेद सूत्रम्—'निव्विगनीय प-ञ्चखाइ' इत्यादि, अणत्थ १ सहसा २ लेवालेव ३ गि-हत्थससट्टु ४ उक्खित्तविवेग ५ पडुचमक्खिएण ६ पाण्डु-वणिया ७ मयहर ८ सव्वसमाहिवत्तियागारेणं ९ वोसिरइ, तत्थ अणाभोग-सहसाकारा लेवालेवा तदेव दट्टुवा, गि-हत्थससट्टुस्स उ इमा विही-खीरण जइ कुमणिओ कूरो लवमइ, तस्स जइ कुडगस्स ओदणाउ चत्तारि अगुलाणि दुइ ताहे निव्विगइयस्स कएइ, पंचम त्वारइ विगनीयं, एव ट्टिह्मसवि, वियउस्सवि, केसुवि विमएसु वियडेण मी-मिज्जइ आउणो ओगाहिमगो वा फाणियगुलम्म निज्ज-याण य एएहिं कुमणिए जइ अगुल उवरि अचुइ तो व-ट्टु परेण न चट्टइ, महम्मस पोगलग्गम्मस य अट्टअगुलग्ग संमट्टु होइ पिउगुलस्स नवणीयम्म य अ(हा) मलमिन्तं समट्टु जइ वि चर्हाण एतएपमाणाणि कएति एग पि वइ न

कपड उक्खित्तविवेगो जहा आयविलये उद्धरिउ तीण्ड
सेसेसु णऽपिय, पडुच्च मक्खियं पुण जइ अंगुलिप गहाय म-
क्खेइ तिण्ण वा घण वा ताहे निद्विगड्यस्स कपड, अह
घाण लुमइ मणागपि न कपड पान्दिवाणियागारे उ
लेसओ भणिओ एव-इति वृद्धसम्पदाय, कृत प्रसङ्गेन,
प्रकृत प्रस्तुम-आह इह आकारा एव किमर्थमित्याह—
वयभंगे गुरुदोसो, थेवस्सऽवि पालणा गुणकरी अ ।

गुरुलाघव च नेत्रं, धम्मम्मि अत्रो उ आगारा ॥५१२॥

व्रतमङ्गो गुरुदोष भगवदाज्ञाविराधनात्, स्तोकस्यापि
पालना व्रतस्य गुणकारिणी च, विशुद्धकुशलपरिणामरूप-
त्वाद्, गुरुलाघवे च विश्वेय धर्मे, एकान्तग्रहस्य प्रभू-
तापकारित्वेनाशोभनत्वात्, यत एतद्वमत-अम्मात् का-
रणादाकाग इति गायार्थः ॥ ५१२ ॥ गृह, आगमर्हि कतमा-
गार, आगमा-एक्खा नेहि कत आगारं ति । नि०
चू० ३ उ० ।

आगारगोवणा-आकारगोपना-खी० । खीणा द्वासप्ततिक-
लान्तर्गते कलामेदे, कल्प० १ अधि० ७ क्षण ।

आगारचरितधम्म-आगारचरित्रधम्म-पुं० । अगारं गृहं त-
द्योगादागाग-गृहणस्तपा यश्चरित्रधम्म-सम्यक्त्वमूला-
णुव्रतादिपालनरूप सतथा । चारित्रधम्मभेदे, स्या० २ ठा०
१ उ० ।

आगारभाव-आकारभाव-पुं० । आकारस्य-आकृतेर्भावा-
पर्याया । भ० ६ श० ७ उ० । आकृतिलक्षणपर्याये,
म० १ श० ४ उ० । आकारभाव स्वरूपविशेष । जी० ३
प्रति० ४ अधि० ।

आगारभावपडोयार-आकारभावप्रत्यवतार-पुं० । आकार-
स्य-आकृतेर्भावा-पर्याया । अयवा-आकाराश्च भावाश्च
आकारभावान्तेषा प्रत्यवतार-अवतरणमाचिर्भाव आकार-
भावप्रत्यवतार । भ० ६ श० ७ उ० । आकारभावस्य-आकृति-
लक्षणपर्यायस्य प्रत्यवतार-अवतरणमाकारभावप्रत्यव-
तार । म० ६ श० ७ उ० । आकृतिलक्षणपर्यायस्याविर्भावे,
जी० ।

किमागामभावपडोयार ण भंते ! दीवसमुदा परणत्ता ।
(मूत्र-१२३+)

आकारभाव-स्वरूपविशेष-कस्याऽऽकारभावस्य प्रत्यव-
तारो येषा ते किमाकारभावप्रत्यवतार, बहुलग्रहणाद्वैय-
धिकरण्येऽपि समाम । गमिति पूर्ववत्, डीपममुद्रा कि-
स्वरूपं डीपममुद्राणामिति भाव । जी० ३ प्रति० ४ अधि०
१ उ० । (अत्र विस्तर 'दीवसमुद्' शब्दे चतुर्थभागे
२४२३ पृष्ठ दर्शयिष्यते)

आगारलक्षण-आकारलक्षण-न० । आक्रियते-अभिप्रेत ज्ञा-
यतेऽनेत्याकारो-बाह्यचष्टारूप स पचान्तरोद्गमकत्वा-
लक्षणमाकारलक्षणम् । लक्षणविशेष आन्तरोद्गमकता
आकारस्य सुप्रसिद्धा । आ० म० १ अधि० ।

आगारं त्ति (२४६) । आकारलक्षणम् (भाष्यका-
र.) व्याचिर्यासुराह—

वाहिरचिद्वागारे, लक्ष्मिज्जइ तेण माणसाकूनं ।

आहारादिच्छाह-त्थवयणनेत्ताइसएणाहिं ॥ २१५५ ॥

आक्रियते-आकलयते ज्ञायतेऽभिप्रेत-मनोविकारिपल्पन व-
स्त्वनेत्याकारो-बाह्यचष्टारूप । तेन च मानसमाकृत-
म्-अभिप्रेतं वस्तु लक्ष्यत इति लक्षणमम्भाबुच्यते । तथाहि-
राजादीनामाहारादीच्छाहस्तवदननत्रादिसञ्जाभिलक्ष्यत एव
विचक्षणै । उक्तं च-“आकारैरिङ्गितैर्गत्या, चष्टया भाषणेन चा
नेत्रवक्त्रविकारैश्च, लक्ष्यतेऽन्तर्गतं मन ” ॥१॥इति । विशेष० ।
(तच्चेनेकविद्य दर्शितं यथा)—

“आगारलक्षणं अणोवहिहं-गंतुमागारं देति, भोत्तुमागारं
देति, सोतुमागारं देति । एवं वक्कु, द्रष्टुमित्यादि, कहं गतु० ।
“अवलोरणादिसारं, विंभण साडगस्स सद्वणा । आस-
णसिद्धितीकरणं पडित्तलिंगाणि चचारि ॥ १ ॥ भोत्तु-
मिच्छातिभोयणविधिं वडणं पस्सदत्ते य से बहुसो दिट्ठी य
भमति तत्थेव पडति छायस्स लिंगाणि तपणं विक्रियत ।
ततो हुत्त वा पुलोपति । सोतु जहा उदीरते य णिहाति
तस्स वि य सइयकागयनस्स दुहियस्स उ मिलाइवम-
सत्थवीयरगस्स गाथा । द्रष्टुं जह आगारं हि सुणं मो-
णी वंचेहि चक्खुगोहिं जणमणुरत्तविरत्तं पदुत्तित्त च
पडुत्तु “आकारैरिङ्गितैर्गत्या”, क्रियाभिर्भाषितेन च । ने-
त्रवक्त्रविकारैश्च, गृह्यतेऽन्तर्गतं मन ” ॥१॥ अतीणि चे-
व जाणंति रुद्धस्स खग दिट्ठीओ । उपलधवला पसन्न-
चित्तस्स दुहियस्स उ गित्थायति गंतुमणस्सुस्सुया होति ।
आ० चू० १ अधि० ।

आगारविगार-आकारविकार-पुं० । आकृतेर्विकृतौ, ग० ।

गइविब्भमाइएहिं, आगारविगार तह पयासंति ।

स्वच्छन्द श्रमणो गतिभ्रमादिकै । ‘आगारविगार’ त्ति-अत्र
विभक्तिलोप प्राकृतत्वात् । तत् आकारं मुखनयनस्तना-
द्याकृति, विकारं च मुखनयनादिविकृति । यद्वा-आकारस्य-
स्वाभाविकाऽऽकृते विकारो-विकृतिस्तम्, तथा प्रकाशय-
न्ति । ग० ३ अधि० ।

आगारसुद्धि-आकारशुद्धि-खी० । आकारशुद्धिस्तु राजा-
भियोगादिप्रत्याख्यानपवादमुत्कलीकरणात्मिका । शुद्धि-
भेदे, घ० २ अधि० ।

आगारिय-आकारिक-त्रि० । आकारं कुशल ढञ्, आका-
रिक । तत्र नियुक्ते, वाच० ।

आकारित्त-त्रि० । उत्सारिते, “अपरिओ आगारि आस्ता-
रिओ वा एगट्टे ति,, । आच० ४ अधि० ।

आगारिक-न० । अगा-वृज्जास्तै कृतमगारं गृहं तदस्या-
स्तीति मनुवलोपादगारो गृहस्थस्तस्येदमागारिकम् । विशेष० ।
दुविहं चेव चरित, अगारमणगारियं चेव ॥ ७८६ ॥

अगा-वृज्जाम्तै कृतत्वाद् आ-समन्तात् राजते इति अ-
गारम्-गृहम्, “कच्चित्” ॥ ५ । १ । १७१ इति उपत्यय,
तदस्यास्तीति । “अभ्रादिभ्य ” ॥ ७ । २ । ४६ ॥ इति मत्त्वर्थी-
य अकारप्रत्यय । अगार-गृही तस्मिन् भवम् आगा-
रिकम् । “अध्यान्मादिभ्य इकण्” ॥ ६ । ३ । ७८ ॥ इति
इकण्प्रत्यय, चारित्रसामाधिकभेदे, आ० म० १ अधि० ।
विशेष० ।

आगारेऊण-आकार्य-अव्य० । रे कयास्यसीदानीमित्येव-
माहृत्यर्थे, आव० ।

आगारेऊण परं, रणिं च जड सो करिञ्ज उस्मगं
॥ १४५५X ॥

‘आगारेऊण’ ति—आकार्यं रे रे क यास्यसीदानीम्,
एव परम्-अन्य कञ्चन ‘रणिं’ च सग्राम इव यदि स.
कुर्यात्कायोत्सर्गम् । आव० ५ अ० ।

आगाल-आगाल-पुं० । आगालनमागाल । समप्रदेशावस्थाने,
आचा० साऽपि चतुर्धा-व्यतिरिक्त उदकादेर्निम्नप्रदेशा
वस्थानम्, भावागालो ज्ञानादिक एव तस्यात्मनि रागादि-
रहितेऽवस्थानमिति कृत्वा । आचा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।
उदीरणाविशेषे च । प्रथमस्थितौ च । यत्पुनर्द्वितीयस्थिते
सकाशादुदीरणाप्रयोगेणैव दलिकं समाकृष्योदये प्रक्षिपति
सा उदीरणाऽपि पूर्वसूरिभिविशेषप्रतिपत्त्यर्थमागाल इत्यु-
च्यते । कर्म० ५ कर्म० । (अधिकम् ‘उवसमसेदि’ शब्दे
ऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते)

आगास-आकाश-पुं० । न० । आकाशन्ते-दीप्यन्ते स्वधर्मो-
पेता आत्मादयो यत्र । तस्मिन्, दश० १ अ० । आ-समन्तात्
सर्वाण्यपि द्रव्याणि काशन्ते दीप्यन्ते अत्र व्यवस्थितानि ।
जी० १ प्रति० । आ-मर्यादयाऽभिविधिना वा सर्वेऽर्था
काशन्ते-प्रकाशन्ते स्वस्वभावं लभन्ते यत्र तदाकाशम् ।
भ० २ श० १ उ० । आडिति मर्यादया स्वस्वभावापरि-
त्यागरूपया काशन्ते-स्वरूपेण प्रतिभासन्तेऽस्मिन् व्यव-
स्थिताः पदार्था इत्याकाशम्, यदा त्वभिविधावाङ् तदा
आडिति सर्वभावाभिव्याप्त्या काशन्ते इत्याकाशम् । (सत्र-
टी० ३) प्रक्षा० १ पद । उक्त० । सर्वभावावकाशनादाकाशम् ।
आ-मर्यादया तत्सयोगेऽपि स्वकीयस्वकीयरूपेऽवस्थान-
त सर्वथा तत्स्वरूपत्वाप्राप्तिलक्षणया काशन्ते स्वभाव-
लाभेनावस्थितिकरणेन च दीप्यन्ते पदार्थसार्था यत्र तदा-
काशमिति । अथवा-अभिविधिना सर्वात्मना तत्सयोगानुभ-
वलक्षणेन काशन्ते दीप्यन्ते पदार्था यत्र तदाकाशम् । अनु०
६७ सूत्रटी० । सर्वद्रव्यस्वभावानाभाशयति-आदीपयति त-
पा स्वभावलाभेऽवस्थानदानादित्याकाशम् । आङ्-मर्यादाऽ
भिविधिवान्नी, तत्र मर्यादायाम्-आकाशे भवन्तोऽपि भावाः
स्वात्मन्येवासते नाकाशता यन्तीत्येवं तेषामात्मसादक-
रणाद् अभिविधौ तु-सर्वभावव्यापनादाकाशमिति । स्था०
२ टा० १ उ० ७३ सूत्रटी० । आ-समन्तात् काशन्ते-
वगाहदानतया प्रतिभासत इत्याकाशम् । कर्म० ४ कर्म० ।
लोकालोकव्याप्यनन्तप्रदेशात्मकाऽमूर्तद्रव्यविशेषे, अनु० ।
आकाशं तु जीवादिपदार्थानामाधारान्यथानुपपत्तेरस्तीति
अद्वैतम् । न च धर्माधर्मास्तिकायांचेव तदाधारौ भवि-
ष्यत इति वक्तव्यं, तथास्तद्गतिस्थितिसाधकत्वेनोक्तत्वात्,
न चान्यसाध्य कार्यमन्यं प्रसाध्यत्यतिप्रसङ्गादिति । अनु० ।
६७ सूत्रटी० । “ जीवाना पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्ति-
काययो । वादराणा घटादीना-माकाशमवकाशदम् ॥ १ ॥ ”
इति । आव० ४ अ० । जीवाना पुद्गलाना धर्माधर्मास्ति-
काययोर्वाद्घटादीना चापग्रहवदवकाशदम् । दर्श० ४ त्रवा

अयाऽऽकाशद्रव्यस्य लक्षणमाविष्करोति—

यो दत्ते सर्वद्रव्याणां, साधारणावगाहनम् ।

लोकालोकप्रकारेण, द्रव्याकाशः स उच्यते ॥ ८ ॥

य-आकाशास्तिकायः सर्वद्रव्याणां साधारणावगाहनम्-
सामान्यावकाश दत्ते स द्रव्याकाशो लोकालोकप्रकारेण
उच्यते इति । यत् सर्वद्रव्याणां य सर्वदा साधारणाव-
काशदाना स अनुगत एक आकाशास्तिकाय कथित
सर्वाऽऽधार इति । यथा पक्षिणा गगनमिवेति व्यवहार-
नयदेशभेदेन भवेत्, तद्देशीयानुगत आकाश एव पर्यवसन्न
स्यात् । तथा च-तत्तद्देशोर्ध्वभागावच्छिन्नमूर्त्ताभावादिना
तद्भवहारोपपत्तिरिति ब्रह्मनानाद्युक्त नाऽनवद्यम् । तस्या-
भावादिनिष्ठत्वेनानुभूयमानद्रव्याधारांशापलापप्रसङ्गात्ताव-
द्गतिसन्धानेऽपि लाकव्यवहारेणाकाशदशप्रतिसंयतयोक्त-
व्यवहाराच्च । द्रव्या० १० अध्या० ।

भायणं सव्वद्व्याणं, नहं ओगाहलक्षणं ॥ ६ ॥

यत्पुन सर्वद्रव्याणां-जीवादीनां भाजनम्-आधाररूपनभः-
आकाशम् उच्यते । तच्च नभ अवगाहलक्षणं अवगाहो प्र-
वृत्ताना जीवाना पुद्गलाना आलम्बा भवति इति । अव-
गाह-अवकाश स एव लक्षणं यस्य तत् अवगाहल-
क्षणं नभ उच्यते । उक्त० २८ अ० ।

(आकाशस्य नित्यत्व द्रव्यत्वञ्च)-

आकाशाख्यैकानित्व-द्रव्यप्रसिद्धये शब्द गुणत्वालिङ्गत्वेन
प्रतिपादयन्ति । तथा च परेषा प्रयोग-ये विनाशित्वात्पत्ति-
मत्त्वादिधर्माध्यासिनास्ते क्वचिदाश्रिता यथा घटादयः,
तथा च-शब्दास्तस्माद्भिराश्रितं क्वचिद् भवितव्यं, यश्चै-
षामाश्रय स पारिण्येयादाकाश, तथाहि-नार्य शब्द पृथि-
व्यादीना वायुपर्यन्तानां गुणः, अध्यक्षप्राह्यत्वे सत्यकार-
णगुणपूर्वकत्वात्, ये तु पृथिव्यादीनां चतुर्णां गुणास्ते बाह्येन्द्रि-
याऽध्यक्षत्वे सति-अकारणगुणपूर्वका न भवन्ति, यथा रूपा-
दयो, न च तथा शब्द एवम्-‘अथावद्द्रव्यभावित्वाद्’ आ-
श्रयाद्भ्यांरन्यत्रोपलब्धेश्च’ इत्यादयो हेतवो द्रष्टव्याः । स्प-
शवता यथोक्तविपरीता गुणा उपलब्धा । ‘प्रत्यक्षत्वे सति’
इति च विशेषणं परमाणुगतै पाकजैरनैकान्तिकत्वं मा भूदि-
त्युपात्तम् । न च-आत्मगुण अहकारेण विभक्तग्रहणाद्
बाह्येन्द्रियाध्यक्षत्वात् आत्मान्तरप्राह्यत्वाच्च, बुध्यादीना-
मात्मगुणाना तद्वैपरीत्योपलब्धे । न दिक्-काल-मनसा श्रो-
त्रप्राह्यत्वात् । अत पारिण्येयात् गुणा भूत्वा आकाशस्य
लिङ्गम् आकाशं च शब्दलिङ्गाविशपात् विणेषलिङ्गाभावाच्च
एक विभु च सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वात् नमवायित्वे सत्यना-
श्रितत्वाच्च द्रव्यम्, अकृतकत्वान्नित्यम् । सम्म० ३ कारण
४६ गायाटी० ।

(आकाशस्य सावयवत्वम्)-

न च सावयवत्वमसिद्धं प्रदेशव्यवहारस्याऽऽकाशे दर्श-
नात् । न च-‘आकाशस्य प्रदेशा’ इति व्यवहारं मित्या,
मिथ्यात्वनिमित्ताभावात् । न च सयोगस्याव्याप्यवृत्तित्व-
निमित्तं सावयवत्वाध्यागोपो मिथ्यात्वकारणं निरवयव
अव्याप्यवृत्ति सयोगाधारत्वेन्याव्यारोपनिमित्तम्यैवानु-
पपत्तेः । यदि च-सावयवं नभो न भवेत् तदा श्रोत्राकाश-

आगास

समवेतस्येव शब्दस्य ब्रह्मभाषितस्याप्युपलम्भोऽस्मदादि-
(द्वे)भवेत् निरवयवैकाकाशश्रोत्रसमवेतत्वान् । अथ धर्माध-
र्माभिर्मन्त्रकर्मणोऽकुल्यवरुद्राकाशदेश एव श्रोत्रं तत्र न च
ब्रह्मभाषितस्यासमवायाच्चाऽस्मदादिभिः श्रवणम् । नन्वेवम्-
सैव सावयवत्वप्रशक्तिः श्रोत्राकाशप्रदेशात् ब्रह्मशब्दाधारा-
काशदेशस्यान्यत्वात् । यदि च-सावयवमाकाशं न भवेत्,
शब्दस्य नित्यत्व सर्वगतत्वं च स्याद् आकाशैकगुणत्वात्-
न्महत्त्ववत् । अथ क्षणिकैकदेशवृत्तिविशेषगुणत्वस्य शब्दे
प्रमाणतः प्रतिसिद्धेर्नायं दोषः । नन्वेवमकदेशवृत्तिविशेष-
गुणत्वाभ्युपगमे कथं न शब्दाधारस्याकाशस्य सावयवत्व-
प्रतिबन्धि ? न हि निरवयवत्वे तस्यैकदेशे एव शब्दो वर्तते
न सर्वत्र इति व्यपदेशः सगच्छते । न च संयोगस्याव्या-
प्यवृत्तित्वनिवन्धनेऽयं यत आकाशं व्याप्य संयोगो न व-
र्तते इति तदकदेशे वर्तते इत्यभ्युपगमप्रसङ्गः । व्याप्य-
वृत्तित्वं हि सामस्यवृत्तित्वं, तन्प्रतिषेधश्च पर्युदासपक्षे
एकदेशवृत्तित्वमेव, प्रत्यक्षपक्षे तु वृत्तिप्रतिषेध एव । नचा-
सौ युक्तः संयोगस्य गुणत्वेन द्रव्याश्रितत्वात् । तदभावे च
तदभावात् । न च निरवयवत्वे आकाशस्य सन्तानवृत्त्या
आगतस्य शब्दस्य श्रोत्रेणाप्युपलब्धिव संभवति अन्याऽ-
न्याकाशदेशोत्पत्तिद्वारेण तस्य श्रोत्रसमवेतत्वानुपपत्तेः ।
जलतरङ्गन्यायेनाऽपराऽपराऽऽकाशदेशादावपरापरशब्दोत्प-
त्तिप्रकल्पनायाः कथं नाऽऽकाशस्य सावयवत्वम् ? किं च-
आकाशं शब्दोत्पत्तौ समवायिकारणमभ्युपगम्यते यच्च स
समवायिकारणं तत्सावयवत्वं, यथा-तन्वादि, समवायिका-
रणं च । परं शब्दोत्पत्तावाकाशमभ्युपगमत् । न च पर-
मात्वात्मादिना व्यभिचारः तस्यापि सावयवत्वात् ; अ-
न्यथा-द्रव्यसुक्ष्मद्रव्योदस्तकार्यस्य सावयवत्वं न स्यात् न च
बुद्ध्यदे सावयवत्वमसिद्धम् आत्मन सावयवत्वेन सा-
धितत्वात् तद्विशेषगुणत्वेन बुद्ध्यदे कथञ्चित्तादात्म्यसि-
द्धित सावयवत्वापत्तेः ।

नच यत एव प्रमाणादगव्य सिद्धास्तेषां निरवयवत्वमपि
तत एव सिद्धमिति तदब्राह्मणप्रमाणव्यतिरिक्तत्वात् सावय-
वत्वानुमानस्याप्रामाण्यं प्रमाणतः परमाणुनामसिद्धावाश्र-
याभिर्द्वित सावयवत्वानुमानस्याप्रवृत्तिरिति वाच्यं, य-
त सावयवकार्यस्य सावयवकारणपूर्वकत्वे साध्ये न पूर्वो-
क्तोपावकाशः । न च कार्यकारणयोगाल्पान्तिको भेदः, स-
मवायनिषेधे हि हिमवद्-विन्ध्ययोरिव भेदे विशिष्टकार्य-
कारणरूपतानुपपत्तेः । ततो ह्यसुखादे परमाणुकार्यस्य
सावयवत्वात् तदात्मभूता परमाणुव कथं न सावयवा
इति न परमाणुवादिभिर्यभिचारः ।

अपि च-सावयवमाकाशं तद्विनाशान्यथानुपपत्तेः । नचा-
ऽऽकाशस्य विनाशित्वमनिर्दिष्टम् । तथाहि-अनित्यमाकाशः,
तद्विशेषगुणाभिमतशब्दविनाशान्यथानुपपत्तेः । यतो न ता-
वदाश्रयविनाशाच्छब्दविनाशोऽभ्युपगतस्तन्नित्यत्वाभ्युपग-
मविरोधान् न विरोधिगुणप्रादुर्भावान्, तन्महत्त्वादेर-
कार्यसमवायित्वेन रूपस्योरिव विरोधिनाऽस्मिन्ने । वि-
रोधित्वे वा श्रवणसमयेऽपि तद्भावप्रसङ्गः तदापि तन्म-
हत्त्वस्य सद्भावान् । नापि संयोगाद्विरोधिगुणस्तस्य
तन्कारणत्वात् । नाऽपि सम्कारः तस्य गुणत्वेन शब्देऽस

भवात्संभवे वा शब्दस्य द्रव्यत्वप्रसक्तिः आकाशस्य द्रव्य-
त्वेन तत्संभवेऽपि तस्याभावे आकाशस्याप्यभावप्रसक्तिः त-
स्य तदव्यतिरेकात् व्यतिरेके वा 'तस्य' इति सवन्धा-
योगात् । नापिशब्दोपलब्धिप्रापकधर्माद्यभावात् तदभावः
तस्य विभिन्नाश्रयस्यानेन विनाशयितुमशक्यत्वात् । शक्य-
त्वे वा तदाधारस्यापि विनाशप्रसङ्गस्तस्य तदव्यतिरेकात्
ततोऽभ्युपगमविशेषगुणत्वे शब्दस्य तद्विनाशान्यथानुपपत्त्या त-
स्यापि विनाशित्वं, ततोऽपि सावयवत्वम् । न च बुद्ध्य-
दिभिर्यभिचारः उक्तोत्तरत्वात् ।

किञ्च-आश्रितविनाशे आश्रयत्वस्यापि विनाश आश्रि-
तत्वनिवन्धनत्वात् तस्य धर्मस्य च धर्मिणः कथञ्चिदव्य-
तिरेकात् । तथा आकाशस्य विनाशित्वात्सावयवत्व घटा-
देरिवोपपन्नम् । किं च-सावयवमाकाशम्, हिमवद्विन्ध्या-
वरुद्धविभिन्नदेशत्वात् तदव्यपदेशभूभागवद्, अन्यथा त-
योरुपरस्योरिवैकदेशाकाशस्थितिप्रसक्तिः, न चैतद् दृष्ट-
मिति सर्वे वस्तुत्पादविनाशस्थित्यात्मकत्वात्कथञ्चित्साव-
यवं सिद्धम् । सम्म० ३ कारण ३३ गाथाटी० ।

(आकाशस्य निरालम्बनत्वम्)-“ आगासे चैव निराले-
वे ” (सूत्र-२६५) आकाशमिव निरालम्बं यथाऽऽकाश-
मनालम्बनं तथा साधुने किञ्चिदालम्बने । प्रश्न० ५ सब०
द्वार ।

(आकाशं द्विविधम्)-

दुविहं आगामे परणत्ते, तं जहा-लोगागसे चैव, अलो-
गागसे चैव । (सूत्र-७४+)

तत्र लोको यत्राकाशदेशे धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां वृत्ति-
रस्ति स एवाकाशं लोकाकाशमिति । (स्या०) लोकाऽ-
लोकेभेदेनाऽऽकाशद्वैविध्यमुक्तम् । स्या० २ ठा० १ उ० ।

(एतमेवार्थं मीमांसयन्नाह)-

धर्मादिमंश्रुतो लोको-ऽलोकस्तेषां वियोगतः ।

निरवधिः स्वयं तस्या-ऽवधित्वं तु निरर्थकम् ॥ ६ ॥

धर्मास्तिकायादिसयुक्त आकाशो लोकः, तदितरस्त्वलोकः ।
स च पुनर्निरवधि-अपार अलोकः, तस्य-अलोकस्य
स्वयम्-आत्मनाऽवधिन्वमन्तर्गद् इति । कश्चिदाहात्र-यथा
लोकस्य पार्श्वे अलोकस्यापि पारोऽस्ति ; तथैवाग्रेऽपि
द्वितीयतटे पारो भविष्यतीति ब्रुवाणमुत्तरयन्ति-लोकस्तु
भावरूपोऽस्ति, तस्यावधित्वं घटते परं तु अग्रे अलोकस्य
केवलमभावात्मकस्याऽवधित्वं कथं कल्पनं शशशृङ्गवत् ।
यथा अन्नद-अविद्यमान शशशृङ्गं न कुत्रापि निर्गद्यमाणं
विद्यमानवदाभाति तथैवैतस्याप्यलोकस्य अविद्यमानस्याव-
धित्वं न घटामाटीकते । अथ भावरूपतात्मकत्वमङ्गीक्रियते
तदा तु पडतिरिक्तमन्यद् द्रव्यं नास्तीति व्यवहारात् आ-
काशदेशरूपस्य तु तदन्तत्वं कथं न बुद्ध्यं घाता जायते ।
तस्मादलोकाकाशस्तु अनन्त एव मन्तव्य इति । आकाशो
यथा साऽन्त शमितो धर्माऽधर्मानुभावात् तस्य भावस्तद-
भावात्तदभावः । अलोकाकाशोऽपि सान्तो धर्माधर्मानुभावा-
भवन् अनिरिक्तद्रव्यत्वमापत्स्यते । तस्माद्यथोक्तमेव न्या-
यम् । यावता आकाशेन तद्धर्माधर्मौ व्याप्य स्थितौ तावता

तत्परिमाणशालिना आकाशनापि भविष्यति तयोरभावात्त-
स्याप्यभावः सुपरिशीलनीय इति । द्रव्या० १० अर्था० ।

(लोकाऽलोकाऽऽकाशौ विस्तरेण)—

कइविहे णं भंते ! आगासे पण्णते ? गोयमा ! दुविहे आ-
गासे पण्णते, तं जहा-लोयाऽऽगासे य, अलोयाऽऽगासे य ।

‘ कतिविहे णं भंत ! ’ इत्यादि, तत्र लोकाऽलोकाऽऽका-
शयोरलक्षणमिदम्—“ धर्मादीना वृत्ति-द्रव्याणा भवति यत्र
तत् क्षेत्रम् । तैर्द्रव्यैः सह लोक-स्तद्विपरीतं ह्यलोकस्थम् ”
॥ १ ॥ इति ।

लोयाऽऽगासे णं भंते ! किं जीवा, जीवदेसा, जीवपण्णसा,
अजीवा, अजीवदेसा, अजीवपण्णसा ? गोयमा ! जीवा
वि, जीवदेसा वि, जीवपदेसा वि, अजीवा वि, अजीव-
देसा वि, अजीवपदेसा वि । जे जीवा ते नियमा एगिदि-
या वेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचिदिया अण्णिदिया,
जे जीवदेसा ते नियमा एगिदियदेसा० जाव अण्णिदिय-
देसा, जे जीवपदेसा ते नियमा एगिदियपदेसा० जाव अ-
ण्णिदियपदेसा । जे अजीवा ते दुविहा पण्णता, तं जहा-
रूवी य, अरूवी य । जे रूवी ते चउव्विहा पण्णता, तं
जहा-खंधा, खंधदेसा, खंधपदेसा, परमाणुपोग्गला । जे
अरूवी ते पंचविहा पण्णता तं जहा-धम्मत्थिकाए, नो
धम्मत्थिकायस्स देसे, धम्मत्थिकायस्स पदेसा । अधम्म-
त्थिकाए नो अधम्मत्थिकायस्स देसे, अधम्मत्थिकाय-
स्स पदेसा । अद्वासमए । (सूत्र-१२१)

‘ लोकागमकण्णमि’त्यादौ पट् प्रश्ना । तत्र लोकाकाशेऽधिकरणे
‘ जीव ’ इति-संपूर्णानि जीवद्रव्याणि ‘ जीवदेस ’ इति-जी-
वस्थैव बुद्धिपरिकल्पिता द्रव्यादयो विभागा । ‘ जीवपण्णस’
इति-वस्थैव बुद्धिकृता एव अकृष्टा देशा प्रदेशा निर्विभागा,
भागा इत्यर्थः । ‘ अजीव ’ इति-धर्मास्तिकायादयः, ननु
लोकाकाशे जीवा अजीवाश्चेत्युक्ते तद्देशप्रदेशास्तत्रोक्ता एव
भवन्ति, जीवाद्यव्यतिरिक्तत्वाद्देशादीना, ततो जीवाजीव-
ग्रहणे किं देशादिग्रहणेनेति ? नैवम्-निरवयवा जीवाद्य
इति मतव्यवच्छेदार्थत्वादस्येति । अत्रोत्तरम्—‘ गोयमा !
जीवाऽवी ’ इत्यादि, अनेन चाद्यप्रश्नत्रयस्य निर्वचनमुक्त्वा ।
अथान्यस्य प्रश्नत्रयस्य निर्वचनमाह—‘ रूवीय ’ इति-मूर्त्ता,
पुद्गला इत्यर्थः । ‘ अरूवीय ’ इति-अमूर्त्ता, धर्मास्तिका-
यादय इत्यर्थः, ‘ खंध ’ इति-परमाणुप्रचयात्मका स्कन्धा-
स्कन्धदेशा द्रव्यादयो विभागा स्कन्धप्रदेशास्तस्यैव निरंशा
अंशा-परमाणुपुद्गला स्कन्धभावमनापन्ना-परमाणव इति,
ततो लोकाकाशे रूपिद्रव्यापेक्षया ‘ अजीवा वि अजीव-
देसावि अजीवपण्णसावि ’ इत्यतदर्थत स्यादण्णानां स्क-
न्धानाञ्चाजीवग्रहणेन ग्रहणात्, ‘ जे अरूवी ते पंचविहे ’
इत्यादि-अन्यत्राप्यपि दशविधा उक्ता, तद्यथा-आका-
शास्तिकायस्तेद्देशस्तत्प्रदेशश्चेत्येवं धर्माधर्मास्तिकायौ स-
मयश्चेति दश इह तु सभेदस्याकाशस्याधारत्वन विवक्षित-
त्वात्तदाधेया सप्त वक्तव्या भवन्ति, न च तेऽत्र विवक्षिता-

वक्ष्यमाणकारणात् ये तु विवक्षितास्तानाह-पञ्चेति, कथ-
मित्याह—‘ धम्मत्थिकायं ’ इत्यादि-इह जीवाना पुद्गलाना च
यहुत्वादेकस्यापि जीवस्य पुद्गलस्य वा, स्थाने सङ्काचादि
तथाविधपरिणामवशाद् वदन्वा जीवा पुद्गलाश्च तथा तद्द-
शास्तत्प्रदेशाश्च सम्भवन्तीति कृत्वा जीवाश्च जीवदेशाश्च
जीवप्रदेशाश्च, तथा रूपिद्रव्यापेक्षया अजीवाश्चाजीवदेशा-
श्चाजीवप्रदेशाश्चेति सङ्गतम्, एकत्राप्याश्रये भेदवनो वस्तु-
त्रयस्य सङ्गात् । धर्मास्तिकायादौ तु द्वितयमेव युक्तं,
यतो यदा संपूर्णं वस्तु विवक्ष्यते तदा धर्मास्तिकायादी-
त्युच्यते, तदशविवक्षायां तु तत्प्रदेशा इति तेषामवस्थितरू-
पत्वात्, तद्देशकल्पना त्वयुक्ता, तेषामनवस्थितरूपत्वादिति ।
यद्यपि चानवस्थितरूपत्वं जीवादिदेशानामप्यस्ति तथापि
तेषामेकत्राश्रय भेदेन सम्भव प्ररूपणाकारणम् इह तु तत्र-
अस्तिकायादेरेकत्वादसङ्काचादिधर्मकत्वाच्चेति । अत एव
धर्मास्तिकायादिदेशनिर्घायाह—“ नो धम्मत्थिकायस्स
देसे ” तथा—“ नो अधम्मत्थिकायस्स देसे ” इति, चूर्णि-
कारोऽप्याह—‘ अरूविणो दव्वा समुदयसद्देणं भण्णति ।
नीसेसा पण्णसेहिं वा नीसेसा भण्णज्जा, नो देसेणं तस्स
अण्णवट्ठियपमाणत्तण्णो, तण न देसेण निहंसा, जो पुण
देससद्दो पण्णसु कसो सो सविसयगयववहारत्तं पण्ण-
कुमणादिगयववहारत्तं चेति, तत्र स्वविषये धर्मास्तिका-
यादिविषये यो देशस्य व्यवहारो यथा-धर्मास्तिकायः
स्वदेशनाध्वलोकाकाशं व्याप्नोतीत्यादि तदर्थं, तथा पर-
द्रव्येण ऊर्ध्वलोकाकाशादिना य स्वस्य स्पर्शनादिगतो
व्यवहारो यथा ऊर्ध्वलोकाकाशेन धर्मास्तिकायस्य देश
स्पर्श्यते इत्यादि तदर्थमिति ‘ अद्वाग्गमए ’ इति-अन्दा-
कालस्तल्लक्षण समय—क्षणोऽद्वासमय, स चैक एव
चर्त्तमानक्षणलक्षण, अतीतानागतयोरसत्त्वादिति, । कृतं
लोकाकाशगतप्रश्नपट्टकस्य निर्वचनम् ।

अथाऽलोकाऽऽकाशं प्रति प्रश्नत्रयाह—

अलो(गाऽऽ)याकासे णं भंते ! किं जीवा ? पुच्छा तह
चेव, गोयमा ! नो जीवा० जाव नो अजीवपण्णसा । एगे
अजीवदव्वेदेमे अगुरुयलहुए अण्णतेहिं अगुरुयलहुयगुण-
हिं मंजुत्ते सव्वाऽऽगासे अण्णतभागूणे । (सूत्र-१२२)

‘ पुच्छा तह चेव ’ इति—यथा लोकाकाशप्रश्ने, तथाहि—
‘ अलोकाकासे णं भंते ! किं जीवा जीवदेसा जीवपण्णसा
अजीवा अजीवदेसा अजीवपण्णसा ’ इति—निर्वचनं तेषां
परणामपि निषेधस्तथा—‘ एगे अजीवदव्वेदेसे ’ इति—अ-
लोकाकाशस्य देशत्वं लोकालोकरूपाकाशद्रव्यस्य भागरू-
पत्वात् अगुरुअलहुण्णं इति-गुरुलघुत्वात्पदद्वयत्वात् ‘ अ-
ण्णतेहिं अगुरुयलहुयगुणहिं ’ इति-अनन्तै स्वपर्यायपरपर्या-
यरूपैर्गुणै, अगुरुलघुस्वभावैरित्यर्थः । ‘ सव्वागासे अण्णतभा-
गूणे ’ इति—लोकाकाशस्यालोकाकाशापेक्षयाऽनन्तभागरू-
पत्वादिति । भ० २ श० १० उ० । (एकैकस्याकाशप्रदेशस्या-
गुरुलघुपर्याया अनन्ता इति अगुरुलहुय ’ शब्दे प्रथममा-
ने द्रष्टव्यम् ।) आकाशस्य पर्याया -नभा-व्यामा-ऽ-न्तरि-
क्षाऽऽ-काशादयः । विशेषः । आकाश नभन्नारापथो व्यो-

माऽम्बरमित्यादि । अनु० । स्था० । (अन्वय वहव पर्याया
' आगासत्थिकाय ' शब्दऽस्मिन्नव भाग वर्णयिष्यते) । अव-
गाहवानलक्षणे सर्वद्रव्याधारमूने महाभूतविशेषे च । सूत्र०
२ श्रु० १ अ० । शब्दतन्मात्रादाकाश सुपिरलक्षणम् । सूत्र०
१ श्रु० १२ अ० । " शब्दतन्मात्रादाकाशं गन्धरसरूपस्पर्श-
वर्जितमुत्पद्यत " इति च सांख्या । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० ।
आकाशमिति पारिभाषिकी संज्ञा एकत्वान्तस्य । तच्च- ' स-
ख्यापरिमाणुयुक्तत्वस्यागाविभागशब्दात्पै पदभिर्गुणैर्गु-
णवत् शब्दलिङ्गञ्च ' ति । (वैशेषिका. ।) सूत्र० १ श्रु० १ अ०
१ उ० । (शब्दस्याकाशगुणत्वनिराकरणम् ' आगम ' शब्दे
अस्मिन्नेव भागे गतम्) (आकाशस्य वर्णगन्धादि ' अ-
द्विकाय ' शब्दे प्रथमभागे द्रष्टव्यम्) अनावृते स्थाने च ।
आकाशमनावृतं स्थानम् । प्रश्न० ४ सर्व० द्वार । छिद्रं ,
गणितादिप्रभिद्धे सूत्राङ्के च । वाच० ।

आगासग-आकाशग-त्रि० । आकाशगामिति , वाच० । स्व-
नामख्याते भूतविशेषे , प्रज्ञा० १ पद ।

आगामगमा-आकाशगमा-स्त्री० । गमने गम. आकाशेन ग-
मो यस्या सा आकाशगमा । विद्याविशेषे, आ० म० १ अ० ।
(तथा चार्थवज्रस्वामिकथायाम्)— ' पदानुसारिणा
नेन, स्वामिना प्रमृता सती । महापरिज्ञाध्ययना-द्विद्यो-
द्वे नभोगमा " ॥ १ ॥ आ० क० १ अ० । ' तेषु भगवथा
पयाणुमारिचिणत्रो पट्टा महापरिज्ञानो अज्जयणानो आ-
गामगामिणी विज्जा उद्धरिया , तीप् गमणुलद्धिसंपन्नो भ-
यव ति ।

उक्तमर्थं सम्यग्भाषायाऽऽह—

जेणुद्धरिया विज्जा , आगासगमा महापरिणेतो ।

वंदामि अज्जवरं , अपच्छिमो-जो सुयधराणं ॥७६६॥

येनोद्धृता विद्या ' आगासगम ' च्छि-गमन गम आकाशेन
गमो यस्या सा आकाशगमा महापरिज्ञाने-महापरिज्ञाना-
मकाध्ययनान् तमार्थवज्रम् आगत्-सर्वहयवर्धेभ्यो जा-
त-प्राप्त. सर्वरूपादेयगुणैरित्यर्थ , सचानौ वज्रञ्चानि आ-
र्यवज्रमन् वन्दे, अपच्छिमो य श्रुतधराणम्-दशपूर्वविदाम् ।

सांप्रतमन्येभ्योऽधिरुतयाऽज्ञानिषेवयथापनाय प्रदान-
निराचिकीर्पुस्तदनुवादानवत्, इदमाह—

भणइ य आहिडिज्जा, जडुदीव इमाइ विज्जाए ।

गंतूण माणुमनगं, विज्जाए एस मे विसत्रो ॥ ७७० ॥

भणति च वर्तमाननिर्देशप्रयोजने प्राग्वत् । आहिण्डेत् ।
पाठान्तरं वा- ' आभरिणु य हिडिज्जा ' इति, वमाण,
हिण्डेत्-पर्यटेत् उम्बुट्टापमनया विद्यया, तथा गत्वा च मा-
नुपनय-मानुपान्तरपवनं, तिष्ठेयमिति वाक्यशेष, विद्याया
पप मे विषयो-गोचर ।

भणइ य धारेयव्वा, न हु दायव्वा इमा मए विज्जा ।

अप्पद्धिया उ मणुया, होहिंति अतो परं अवे ॥७७१॥

' भणति चेति पूर्ववत् । धारयितव्या प्रवचनोपकाशय,
न पुनर्दानव्या इय मया विद्या । इत्यर्थ पुन शब्दार्थ,
किमित्यत आह-अपपन्नं पय, तुयन्द पयकाराय, भवि-

ष्यन्त्यत. परमन्य भविष्यत् कालभाविन । आ० म० १ अ० ।
आगासगय-आकाशक-त्रि० । प्रकाशके, स० ३४ सम० ।

आकाशगत-त्रि० । व्योमवर्तिनि, स० ३४ सम० । औ० ।

" आगासगण चक्रं आगासगणं छत्तेण " (सूत्र-१०+)
आकाशवर्तिना चक्रण । औ० ।

बुद्धातिशेषानधिकृत्येत्याह—

आगासगयं चक्रं, आगासगयं छत्तं, आगासगयाओ
सेयचामराओ । (सूत्र-३४X)

आकाशगतं-व्योमवर्ति आकाशग (कं) तं वा; प्रकाश-
मित्यर्थ., चक्रं धर्मचक्रमिति पष्ट ॥ ६ ॥ एवमाकाशं
छत्तम् ; छत्तत्रयमित्यर्थ. इति सप्तम. ॥ ७ ॥ आकाशक—
प्रकाशे श्वनवरचामरे प्रकीर्णके इत्यष्टम. ॥ ८ ॥ स० ३४
सम० । अत्यर्थं तुङ्ग च । स० ।

आगासगओ कुडभीमहस्पपरिमंडियाभिरामो इंदुम्भ-
ओ पुत्रओ गच्छइ । (सूत्र-३४+)

' आगासगओ ' च्छि-आकाशगत-अत्यर्थन्तुङ्गमित्यर्थः ।
स० ३४ सम० ।

आगासगामि (न्)-आकाशगामिन्-त्रि० । आकाशगे प-
द्यादौ, आचा० । " आगासगामिणो पाणा पाणे किलेसंति " (सूत्र-१७७+) अपरे त्वाकाशगामिन-पक्षिण इत्येवं सर्वे-
ऽपि प्राणा-प्राणिनोऽपरान् प्राणिन आहाराद्यर्थं मत्सरादि-
ना वा क्लेशयन्ति-उपनापयन्ति । आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।
सम्प्राप्ताकाशगमनलब्धिषु, चतुर्विधेद्वनिकायविद्याधर-
वायुषु च । " आगासगामि य पुढासिया जे " ॥ १३ ॥ ये
केचनाऽऽकाशगामिन --संप्राप्तगमनलब्धयश्चतुर्विधेद्वनि-
कायविद्याधरपक्षिवायव । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० ।

आगामत्थिकाय-आकाशास्तिकाय-पुं० । अस्तयश्चेद्-प्रदे-
' शास्तेपा काय -सद्धान. ' गणकायनिकाए खंध वग्गे तहेव
रासी य इति वचनात्, अस्तिकाय : प्रदशसघात इत्यर्थ ।
प्रज्ञा० १ पद । स० । कर्म० । उक्त० । आकाश च तदस्ति-
कायश्चेत्याकाशास्तिकाय. । प्रज्ञा० १ पद । जी० । लोका-
लोकव्याप्यन्तप्रदशात्मकामूर्त्तद्रव्यविशेषे, अनु० ।

आगासे तस्स देसे य, तप्पएसे य आहिए ॥ ६+ ॥

आकाशम्-आकाशास्तिकाय जावपुद्गलयोरवकाशदा-
य्याकाशमिति सप्तमा भेदोऽरूप्यजीवस्येति । उक्त० ३६ अ० ।

(आकाशास्तिकायस्य पर्याया)—

आगासत्थिकायस्स रां पुच्छा, गोयमा ! अणेगा अ-
भिवयणा पसुता, तं जहा-आगप्सेइ वा आगासत्थिका-
एति वा गगणत्ति वा नभेइ वा समेति वा विसमेति वा
खहेति वा विहेति वा वीयीत्ति वा विवसेति वा अंवरति
वा अवरसेति वा छिड्ढेति वा भुमिरेति वा मग्गेति वा
विमुहेति वा अ(दे)हेति वा वियडे(दे)ति वा आधारेति
वा वोमेति वा भायणंति वा अंतरिक्खेति वा सामेति वा

उवामंतरेति वा अगमेति वा फलिहेति वा अण्तेति वा, जेषावण्णे तहप्पगारा सव्णे ते आगासत्थिकायस्स अ-भिन्नयणा । (सूत्र-६६४+)

‘आगासे’ ति—आ-मर्यादया, अभिविधिना वा; सर्वेऽ-र्याः काशन्ते-प्रकाशन्ते स्वस्वभावे लभन्ते यत्र तदाकाशम्, ‘गगणे’ ति—अनिशयगमनविषयत्वाद्गगने निरुक्त्वशात्, ‘नभे’ ति—न भाति—न दीप्यत इति नभ ‘समे’ ति—नि-स्राप्ततत्वाभावात्ममम्, ‘विसमे’ ति—दुर्गमत्वाद् विषमम्, ‘खहे’ ति—खनने भुग हाने च त्यागे यद्भवति तत्खहमिति निरुक्त्वशात्, ‘विहे’ ति—विशेषेण हीयते—त्यज्यते तादति विहाय, अथवा—विधीयते—क्रियते कार्यजानमस्मिन्निति विहम्, ‘वीह’ ति—वचनाद्विविक्तस्वभावत्वाद्गीचि ‘विवर’ ति—विगतवरणतया विवरम्, ‘अवर’ ति—अवव-मातेव जननसाधर्म्यादम्वा-जल तस्य राणाद्-दानान्निरुक्त्वोऽ-स्वरम्, ‘अवरसे’ ति—अम्वा—पूर्वोक्तयुक्त्या जलं तद्गो रसो यस्मान्निरुक्त्वोऽस्वरसम्, ‘छिड्’ ति—छिदश्छेद-स्यास्तित्वाच्छिद्रम् ‘भुसिरे’ ति—भुषे शोपस्य दाना-च्छुपरिम्, ‘मग्गे’ ति—पथिरूपत्वान्मार्गं ‘विमुह’ ति—मुखस्थादेरभावाद्भिमुखम्, ‘अहे’ ति—अर्घ्यते—गम्यते, अ-अटथते वा—अतिक्रम्यतेऽनेनेति अर्हे. अट्ठा वा, विय (ङ्) हे’ ति—स एव विशिष्टो व्यहो व्यहो वा । ‘आहार’ ति—आधारणादाधारः वीमे’ ति—विशेषेणावनात्—व्याम, ‘भायणे’ ति—भाजनात्—विश्वस्याश्रयणाद्भाजनम्, ‘अंत-लिकखे’ ति—अन्त-मध्य ईक्षा-दर्शनं यस्य तदन्तरीक्षम्, ‘सामे’ ति—श्यामवर्णत्वाच्छ्यामम्, ‘उवासतर’ ति—अवका-शरूपमन्तरं न विशेषादिरूपमित्यवकाशान्तरम्, ‘अगमे’ ति—गमनक्रियारहितत्वेनागम्, ‘फलिहे’ ति—स्फटिकमिव स्वच्छत्वात्स्फटिकम्, ‘अण्ते’ ति—अन्तर्वर्जितत्वात् । भ० २० श० २ उ० । (आकाशस्य वर्णगन्धादिकम् ‘अतिकाय’ शब्द प्रथमभागे गतम्)

आकाशास्तिकायस्य जीवाजीवद्रव्याधारत्वम्—

आगासत्थिकाए णं भंते ! जीवाणं, अजीवाणं य किं पवत्तड ? गोयमा ! आगासत्थिकाए णं जीवदव्वाण य अजीवदव्वाण य भायणभूए—“ एगेण वि से पुण्णे, दोहि वि पुन्ने सय पि माएज्जा । कोडिसएण वि पुण्णे, कोडिसहस्सं पि माएज्जा ॥ १ ॥ ” अवगाहणालक्खणेणं आगासत्थिकाए । (४८१+)

‘आगासत्थिकाए णभि’ त्यादि । जीवद्रव्याणां चाजीवद्र-व्याणां च भेदेन भाजनभूत अनेन चेदमुक्तं भवति—एतस्मि-न्सति जीवादीनामवगाह प्रवर्तते एतस्यैव प्रशिनतत्वा-दिति, भाजनभावमेवास्य दर्शयन्नाह—‘एणं वी’ त्या-दि एकेन परमाएवादिना । ‘स’ ति—असौ आका-शास्तिकायप्रदेश इति गम्यत, पूर्णो भूतस्तथा द्वाभ्यामपि ताभ्यामसौ पूर्ण, कथमतद् ? , उच्यत—परिणामभेदात्, यथा—अपवरकाऽऽकाशमेकप्रदीपभाषटलेनाऽपि पूर्यते, द्वितीयभाषे तत्तत्र माति यावच्छतमपि तेषा तत्र माति, तथौपाधिविशेषापादितपरिणामादेकत्र पारदकर्षे

सुवर्णकर्पशन प्रविशति, पारदकर्षीभूतं च सदौपधिसा-मर्थ्यात्पुन पारदस्य कर्षे. सुवर्णस्य च कर्पशनं भवति विचित्रत्वात्पुद्गलपरिणामस्येति, ‘अवगाहणालक्खणेणं’ ति—इहाऽवगाहनाश्रयभावो ‘जीवत्थिकाएण’ मित्यादि, जी-वास्तिकायनेति अन्तर्भूतभावप्रत्ययत्वाज्जीवास्तिकायत्वेन; जीवतयेत्यर्थे । भ० १३ श० ४ उ० ।

आगासत्थिकायदेम—आकाशास्तिकायदेश—पुं० । आका-शास्तिकायस्य बुद्धिकल्पित द्वयदि-देशात्मकं विभागे, प्रज्ञा० १ पद । जी० । अस्यारूप्यजीवत्वम्—“ आगासे त-स्स देसे य, तप्पएसे य आहए ॥ ६+ ॥ ” आकाशस्य देश कनमो विभाग आकाशास्तिकायदेश इत्यप्रमा भे-दोऽरूप्यजीवस्य । उक्त० ३६ अ० ।

आगासत्थिकायप्पएम्—आकाशास्तिकायप्रदेश—पुं० । आ-काशास्तिकायस्य निर्विभागे भाग, प्रज्ञा० १ पद । जी० । अस्यारूप्यजीवत्वम्—“ आगामे तस्म देसे य, तप्प-एसे य, आहिए ” ॥ ६+ ॥ तस्याकाशास्तिकायस्य निरशो देशस्तत्प्रदेश, आकाशास्तिकायप्रदेश इति नवमो भेदोऽरू-प्यजीवस्येति । उक्त० ३६ अ० ।

आगामधिगल—आकाशधिगल न० । शरत्कालिके मेघ-विनिर्मुक्त आकाशखण्डे, कृष्णमणिवर्णनमधिकृत्य—“ आ-गासधिगलं वा ” (सूत्र-१२६+) आकाशधिगलं-शर-दि मेघविनिर्मुक्तमाकाशखण्डं नद्धि कृष्णमतीव प्रतिभा-तीति तदुपादानम् । जी० ३ प्रति० ४ अधि० १ उ० । जं० । आ० म० ।

(तच्च केन स्पृष्टमित्याह)—

आगामधिगले णं भंते ! किरणा फुडे कइहि वा काएहि फुडे किं धम्मत्थिकाएणं फुडे धम्मत्थिकायस्स देमेणं फु-डे धम्मत्थिकायस्स पदेमेहि फुडे, एवं अधम्मत्थिकाएणं आगासत्थिकाएणं एएणं भेदेणं ०जाव पुढवीकाएणं फुडे ०जाव तसकाएणं फुडे अट्ठा समएणं फुडे ? , हं-ता गोयमा ! धम्मत्थिकाएणं फुडे, नो धम्मत्थिकायस्स देमेहि फुडे, धम्मत्थिकायस्स पदेमेहि फुडे, एवं अध-म्मत्थिकायेण वि नो आगामत्थिकाएणं फुडे आगास-त्थिकायस्स देसेणं फुडे आगामत्थिकायस्स पदेमेहि फुडे ०जाव वणस्सइकाएणं फुडे, एव तसकाएणं सिय फुडे, सिय नो फुडे, अट्ठा समएणं देमेणं फुडे । (१८८×)

‘आगामधिगले ण भन्ते’ इत्यादि. आकाशधिगलम्-लोक स हि महता-वहिराकाशस्य विततपटस्य धिगल-मिव प्रान्भाति, भदन्त ! केन स्पृष्टं व्याप्त, एतत् सामा-न्येन स्पृष्टमेतदेव विशेषेण प्रशनयति—कानिभि कियत्सं-ख्याकै कायै स्पृष्ट वाशब्द पक्षान्तरद्योतनार्थं प्रकाश-न्तरं च सामान्याद्विशेषेण तान् कायान् प्रत्यकं पृच्छन्ति—‘किं धम्मत्थिकाएण फुडे’ इत्यादि, सुगम, भगवानाह-हे गौतम ! धर्मास्तिकायन स्पृष्ट धर्मास्तिकायस्य सर्वात्म-ना तत्रावगाहत्वात्, अत एव नाधर्मास्तिकायस्य देशेन

स्पृष्टो यो हि येन सर्वात्मना व्याप्तो नासौ तस्यैव देशेन व्याप्तो भवति—विरोधात्, प्रदेशैस्तु व्याप्त । सर्वेषामपि घर्मास्तिकायप्रदेशानां तत्रावगाढत्वात्, एवमघर्मास्तिकायत्रिपयऽपि, निर्वचनं वाच्यम् । तथा नो आकाशास्तिकायेन सकलेन द्रव्येण स्पृष्ट, आकाशास्तिकायदेशमात्रत्वाह्लोकस्य, किन्तु-देशेन व्याप्त । प्रदेशैश्च पृथिव्यादयोऽपि सूक्ष्मा सकललोकापन्ना वर्तन्ते ततन्तैरपि सर्वान्मना व्याप्त, ' तसकाइरणं सिय फुडे इति, यदा केवली समुद्रानं गन सन् चतुर्थे समये वर्तते तदा तेन स्वप्रदेशे सकललोकपूरणात् त्रसकायेन स्पृष्ट केवलिनस्त्रसकायत्वात्, शेषकालं तु न स्पृष्ट सर्वत्र त्रसकायनामभावात् । प्रश्ना० १५ पद १ उ० ।

आगासपड्डिय-आकाशप्रतिष्ठित-त्रि० । आकाशं-व्योम तत्र प्रतिष्ठितं-व्यवस्थित आकाशप्रतिष्ठित । आकाशव्यवस्थिते " आगासपड्डिय वाए ' (सूत्र-२८६ x) । स्या० ३ टा० १ उ० । भ० । ' तप्पड्डिया लोको " ॥ १२३+ ॥ तत्प्रतिष्ठितो लोकस्तत्—इत्यनेनाकाशपरामर्शस्तस्मिन्नाकाशे प्रतिष्ठितस्तत्प्रतिष्ठित, प्रकरणेण स्थितवानित्यर्थः । दश० १ अ० ।

आगासपंचम-आकाशपञ्चम-पुं० । आकाशं-सुपिरलक्षणम् । तत्पञ्चमं यथा तानि । पृथिव्यादिके पञ्चमहाभूते, सूत्र० । " पुढवी आउ तेऊ, वाउ आगासपंचमा " ॥ ७ ॥ सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

आगासपय-आकाशपद-न० । सिद्धश्रेणिकपरिकर्मश्रुतभेदे, न० १४७ सूत्र ।

आगासपय-आकाशप्रदेश-पुं० । आकाशस्य निर्विभागे भागे, प्रश्ना० १ पद । पांडशाकाशप्रदेशः । सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

आगासफलिह (फालिय)-आकाशस्फटिक-पुं० । आकाशमिव यदत्यन्तमच्छं-स्फटिकमाकाशस्फटिकम् । स० ३४ सम० । अतिस्वच्छे स्फटिकविशेषे, । " आगासफलिहामपणं सपायपीडेणं सीहासणं " (सूत्र-५ + टी०) । आकाशस्फटिकमतिस्वच्छे स्फटिकविशेषस्तन्मयेनोपलक्ष्यत इति गम्यम् । भ० १ श० १ उ० । ज० । रा० । आकाशं भवस्फटिक इव वर्णोपलं कर्काख्यं संहतजलखण्डं तदुन्पादविलयौ श्रीपातराह- ' उद्धनै. पांसुभिर्भूमि' प्रचरण्डपवनोच्चयात् । मेघमण्डलमानीतै-र्मालिन्यपरिवर्जितै ॥ १ ॥ मिश्रणाज्जलविन्दूना, पिण्डभावो भवेदिह । द्रवद्विपतन्त्येते, द्रवन्ते च पुनं क्षिप्तौ ॥ २ ॥ " वाच० ।

आगाम (फलिह) फालियमरिम्पह-आकाशस्फटिकस-दृशप्रभ-त्रि० । आकाशस्फटिकयोगकाशरूपस्फटिकस्य वा नदशी प्रभा येषा तानि तथा । आकाशस्फटिकतुल्ये, औ० ।

आगाम (फलिहा) फालियामय-आकाशस्फटिकमय-त्रि० । अतिस्वच्छं स्फटिकविशेषमयं, भ० १ श० १ उ० । " आगामफालियामयं सपायपीडे सीहासणं " (सूत्र-३४ +) । आकाशमिव यदत्यन्तमच्छं स्फटिकं तन्मयं सिंहासनं सपादपीठम् । स० ३४ सम० । रा० । आकाशतुल्यं स्वच्छतया यन् स्फटिकं तन्मयं सपादपीठेन सिंहासनेनेति । औ० ।

आगासमग-आकाशमार्ग-पुं० । द्रव्यमार्गभेदे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० । आकाशमार्गो विद्याधरादीनाम् । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

आगासातिवाइ (न्)-आकाशातिपातिन्-पुं० । आकाशमव्योम अनिपततीनि । आकाशगामिविद्याप्रभावात् पादलेपादिप्रभावाद्वा आकाशमतिक्रामति, आकाशाद्वा हिरण्यवृष्ट्यादिकमिष्टमनिष्टं वा अतिशयेन पातयतीत्येवंशीले च । औ० १५ सूत्र० ।

आकाशादिवादिन्-पुं० । अमूर्त्तानामपि पदार्थानां साधनसमर्थवादिनि, औ० । " अप्पेगइया विउलमइविउन्विणि-डिपत्ता चारणा विज्जाहरा आगासातिवाइणो " (सूत्र-१५+) ' आगासातिवाइ ' ति—आकाशं-व्योमातिपतन्ति-अतिक्रामन्ति । आकाशगामिविद्याप्रभावात् पादलेपादिप्रभावाद्वा आकाशाद्वा हिरण्यवृष्ट्यादिकमिष्टमनिष्टं वा अतिशयेन पातयन्तीत्येवंशीला आकाशानिपातिन् । आकाशादिवादिनो वा । अमूर्त्तानामपि पदार्थानां साधनसमर्थवादिन इति भावः । औ० ।

आगासिउं-आकृष्टुम्-अव्य० । दृढात्समाकृष्यात्मनः समीपमानेतुमित्यर्थे, विशेषे ।

आगासिय-आकृषित-त्रि० । आकृष्टे, उत्पाटिते, औ० ।

आकाशित-त्रि० । आकाशम्-अम्बरम् इत-प्राप्तः । आकाशं गतं, ' आगासियार्हि सेअचामराहि । (सूत्र-१०+) आकाशम्-अम्बरमिनाभ्यां-प्राप्ताभ्याम्, आकृषिताभ्यां वा; आकृष्टाभ्याम्-उत्पाटिताभ्यामित्यर्थः । औ० ।

आगिइत्तिग-आकृतित्रिक-न० । आकृतय-संस्थानानि षट्संहननानि षट् जातय पञ्चैत्येवं सप्तदशके आवृत्त्युपलक्षिते त्रिके, कर्म० ५ कर्म० ।

आगु-आकु-(गु)-पुं० । ' अक ' ' अग ' कुटिलायां गतौ, उण् अभिलापायाम्, आव० । ' सक्को वंसद्ववणा इक्खुअगु तेण हुंति इक्खागा " ' अक ' ' अग ' कुटिलायां गतौ, अनकार्थत्वाद्वातूनाम् । अकृत्रातोरौणादिके उण्प्रत्यये आगुशब्दोऽभिलापार्थः, ततः स्वामी इत्तो आकुना-अभिलापेण करं प्रासारयत् शकः आपर्षयत् तेन कारणेन भवन्ति इच्छाकुत्रंशभवा ऐच्चाकाः । औ० क० १ अ० ।

आग्वाण-आघ्राण-त्रि० । आ-घ्रा-कृ । ग्रहीतगन्धे पुष्पादौ, नासिकया यस्य गन्धज्ञानं जातम् । तस्मिन्, तृप्ते च । भावे-कृ । गन्धग्रहणं, तृप्ते च । न० । वाच० । ' आघ्रेराइग्घ. " ॥२०३३॥ इति आइग्घदेशः । आइग्घइ । आग्घाइ । प्रा० ।

आघं-आख्यातवत्-त्रि० । कथयितरि, सूत्र० । " आघं मईमं अणुवीय धम्मं " ॥ १x ॥ ' आघं ' ति-आख्यातवान् । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

आधञ्जक्यण-आख्यातवद्ध्ययन-न० । सूत्रकृताङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धस्य समाध्यध्ययनापरनामधेये वृशमेध्ययने, सूत्र० । निर्वृक्किदाह- आयाणपदेणाऽऽघं, गोगं खाम पुणो समाहि ति ' ॥१०३x॥ आदीयने-गुह्यं प्रथममादौ यत्त-

दादानम् आदानं च तत्पदं च सुवन्तं तिङन्तं वा तदादान-
पदं तेनाऽऽधन्ति नामास्याध्ययनस्य यस्मादध्ययनादाविदं
सूत्रम् । सूत्र० १ श्रु० १० अ० । (अत्र विशेषेण ह्यष्टान्तश्च
'समाहि' शब्दे सप्तमे भागे दर्शयिष्यते ।)

आघमण-आघर्षण-न० । भावे ल्युट् । महेने, वाच० ।
इपत् घर्षणे, " आघसेज्ज वा " (सूत्र-६७५) । इपत्पुन-
पुनर्वा घर्षयेद् । आचा० २ श्रु० १ चू० २ अ० १ उ० ।

जे भिक्खु अप्पणो दंते आघमेज्ज वा पघसेज्ज वा
आघसंतं वा पघसंतं वा साइज्जइ ॥ ४७ ॥

एकदिण-आघनण, दिणे दिणे पघसण नि । नि० चू० ३ उ० ।
आघवत्ता-आख्यात्-त्रि० । आख्यायकं, (प्रज्ञापकं) स्था०
४ टा० ४ उ० ।

आघवस्-आख्यान्-न० । सामान्यविशेषाभ्यां कथने, " आ-
घविज्जति " (सूत्र-१३७५) । प्राकृतशैल्या-आख्यायन्ते
सामान्यविशेषाभ्यां कथ्यन्ते इत्यर्थः । स० । आव० । आ-
ख्यापने, सामान्यविशेषरूपेण कथने, " दुवालसगं ग-
णिपिडगं आघवइ " (सूत्र-७५०५) । सामान्यविशेषरूपत आ
ख्यापयतीति । स्था० १० टा० ३ उ० ।

आग्रहण-न० । आदानं, अनु० ।

आग्रहण-न० । आदापने, भ० ६ श० ३१ उ० ।

अर्थापन-न० । प्रतिपादनत पूजाप्रापणे, भ० । " केवलिपसत्तं
धम्म आघवेज्ज वा " (सूत्र-३६८५) । आग्राहयेच्छ्रियान्-
नर्थापयेद्वा प्रतिपादनत पूजां प्रापयेदिति । भ० ६ श० ३१ उ० ।

आघवणा-आख्यापना-स्त्री० । आख्यापने, उपा० । " वहुहिं
आघवणाहि य " (सूत्र-४४५) । ' आघवणाहि य ' त्ति-
आख्यापने । उपा० ७ अ० । तच्च सामान्यत प्रतिपादनम्-
" आघवणाहि य " (सूत्र-२३५) । आख्यापनाभिश्च-सामा-
न्यत प्रतिपादनै । स्था० १ श्रु० १ अ० । नि० । भ० ।

आघवित्तण-आख्यातुम्-अव्य० । भणितुमित्यर्थे, अन्त० १
श्रु० ३ वर्गं ८ अ० । भ० ।

आघविय-आख्यात्-त्रि० । आ-ख्या-कर्मणि-क् । कथिते,
वाच० । " भगवत्या महावीरेणं आघविय " (सूत्र-७४५) ।
' आघविय ' त्ति-अर्पित्वादाख्यात इति । उच० २६ अ० ।

आगृहीत-त्रि० । आदत्ते, " आवस्सए त्ति परं आघवियं
पघवियं परुविय " ग० २ अधि० । ' आघवियं ' ति-प्राकृ-
तशैल्या छान्दसत्वाच्च गुरो सकाशदागृहीतम् । अनु० ।

आग्राहित-त्रि० । आदापिते, भ० ६ श० ३१ उ० ।

अर्थापित-त्रि० । प्रतिपादनेन पूजां प्रापिते, " केवलिपस-
त्तं धम्म आघवेज्ज वा " (सूत्र-३६८५) । आग्राहयेच्छ्रियान्,
अर्थापयेद्वा-प्रतिपादनत पूजा प्रापयेद् । भ० ६ श० ३१ उ० ।

आघवेमाण-आख्यात्-त्रि० । कथयति, आव० ३ अ० ।

आघसंत-आघर्षण-त्रि० । इपद्घर्षणं कुर्वति, नि० चू०
१७ उ० ।

आघसावण-आघर्षण-न० । इपद्घर्षणे, नि० चू० ।

जे भिक्खु णिग्गंथे णिग्गंथस्म दंते अस्सउत्थिएण वा
गारत्थिएण वा आघसावेज्ज वा पघसावेज्ज वा आघमंतं
वा पघमंतं वा साइज्जइ ॥ ५३ ॥ नि० चू० १७ उ० ।

आघाण-आख्यान्-न० । कथने, -आचा० " आघाइ णाणी " (सूत्र-१३१५) । ज्ञानी आख्याति-आचष्टे । आचा० १ श्रु० ४
अ० २ उ० ।

आघाय-आख्यात्-त्रि० । आ-ख्या-कर्मणि-क् । कथिते,
वाच० । " आघाय तु सोचा " (सूत्र-१८८५) । आख्यातमेवै-
तत् कुशीलविपाकरिदिक श्रुत्वा निशम्यति । आचा० १ श्रु०
६ अ० ४ उ० । भावे क् । आशये च । न० । " आघायं पुण
पगेसि " (॥ १५ ॥) । नियतिवादिनां पुनरेकपामेतदा-
ख्यातम्, अत्र च- " अविचक्षितकर्मका अपि अकर्मका
भवन्तीति " ख्यातेर्घानोर्भावे निष्ठाप्रत्ययस्तद्योगे कर्त्तरि
पष्ठी, ततश्चायमर्थ-तैर्नियतिवादिभिः पुनरिदमाख्यात,
तेषामयमाशय इत्यर्थः । सूत्र० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।

आघात-पुं० । आ-हन् घञ् । वधे, आहनने, ताडने च ।

आघारे घञ् । वधस्थाने, वाच० । आहन्यन्ते-अपनयन्ति
विनाश्यन्ते प्राणिना दशप्रकारा अपि प्राणा यस्मिन् स
आघात । मरणे सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

आघायकिच्च-आघातकृत्य-न० । अग्निसेंस्कारजलाञ्जलि-
प्रदानपितृपिएडादिके मरणकृत्ये, सूत्र० ।

आघायकिच्चमाहेउं, नाइओ विमएसिणो ।

हरंति अन्ने तं वित्तं, ॥ ४५ ॥

आहन्यन्ते-अपनयन्ति; विनाश्यन्ते प्राणिनां दशप्रकारा
अपि प्राणा यस्मिन् स आघातो मरणं तस्मै तत्र वा कृत-
मग्निसेंस्कारजलाञ्जलिप्रदानपितृपिएडादिकमाघातकृत्यं त-
दाधातुम्-आघाय-कृत्वा पश्चात् ज्ञातय-स्वजना; पुत्र-
कलत्रभ्रातृव्यादय, किम्भूता ?-विषयानन्वेष्टुं शीलं येषां ते,
अन्येऽपि विषयैपिण सन्तस्तस्य दुःखाऽर्जितं वित्तं-द्रव्य-
जातम्-अपहरन्ति-स्वीकुर्वन्ति । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

आ (घ) घायण-आघातन-न० । वधस्थाने, वाच० ।

" तत्थ ए मह एगं आघातणं पासंति " (सूत्र-८५) । ' आ-
घायणं ' ति-वधस्थानम् । स्था० १ श्रु० ६ अ० । " आघायण-
पडिदुवारसपाविया " (सूत्र-१२५) । आघातनस्य वध्यभू-
मिमरडत्तस्य प्रतिहारं संप्रापिता । प्रश्न० ३ आश्र०ङ्कार ।
" असिबो मा० " ॥ १४५६५ ॥ आघायणंति उच्ये वा महा-
संगाममया वह् । आ० चू० ४ अ० । आव० । भावे ल्युट् ।
हनने, वाच० ।

आघुम्मिय-आघूर्णित-त्रि० । आ-घूर्ण-क् । " घूर्णेघुल-
घाल घुम्म-पहल्ला " ॥ ८ । ११७ ॥ इति हैमप्राकृतसूत्र-
णैते चत्वार आदशा । प्रा० । चलितं, भ्रान्ते च । वाच० ।
घुलइ । घोलइ । घुम्मइ । पहल्लइ । प्रा० ४ पाद ।

अघुलिय-आघूर्णित-त्रि० । ' आघुम्मिय ' शब्दार्थे, प्रा० ४
पाद ।

आघोलिय-आघूर्णित-त्रि० । ' आघुम्मिय ' शब्दार्थे, प्रा०
४ पाद ।

आचन्द्रसूरिय

आचन्द्रसूरिय-आचन्द्रसूर्य-न० । यावच्चन्द्रसूर्यौ तावदि-
न्यर्थे पञ्चा० ।

आचन्द्रसूरियं तह, हाइ इमा सुप्पतिट्ट ति ॥३४॥

आचन्द्रसूर्य-चन्द्रसूर्यौ यावत्तावद् भवतु-अस्तु, इयम्-
अधिकृता सुप्रतिष्ठा-शोभनावस्थानम् । पञ्चा० ८ विव० ।

आचेलक-आचेलक्य-त्रि० । न विद्यतं चेल-वस्त्र यस्य स-
अचेलकन्तस्य भाव आचेलक्यम् । विगतवस्त्रत्वे, कल्प०
३ अधि० १ जग । तदात्मके कल्पभेदे च । आचेलक्यधर्मो-
पेतत्वादाचेलक्य । चाग्नित्रलक्षण धर्मं च । पुं० । “आ-
चेलको धर्मो, पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स” ॥१२+॥
पञ्चा० १७ विव० । (भेदादिवहुवक्तव्यता ‘अचेल (ग)’ शब्दे
प्रथमभागे गता)

आचोक्त्वा-आचोक्त्-पुं० । अप्रमे पिशाचनिकाये, प्रज्ञा०
१ पट ।

आजम्म-आजन्मन्-अव्य० । यावज्जीवमित्यर्थे, “ वसिज्ज
तथ आजम्मं, गोयमा ! संजण मुणी ” ॥ ७॥ आजन्म-जी-
वितकालमभिव्याप्य, यावज्जीवमित्यर्थ । ग० १ अधि० ।

आज (य) वंजयीभाव-आजवंजयीभाव-पुं० । पुन पुन-
गमनागमनं, “ आरभसत्ता पकरंति संगं ” (सूत्र-६० +) ।
सगाच्च पुनरपि ससार-आजवंजयीभावरूप । आचा० १
श्रु० १ अ० ७ उ० । “ एस मरणा पमुच्चई ” (सूत्र-१११x)
मरणाद्-आयु जयलक्षणान्मुच्यते आयुषो बन्धनाभावात्,
यदि वा-आजवंजयीभावात्, आर्वाचिमरणाद्द्व सर्व एव स-
सारो मरणं तस्मात्प्रमुच्यते । आचा० १ श्रु० ३ अ० २ उ० ।

आजा (या) इ-आजाति-स्त्री० । आ-जन् क्रिन् । आ-
जननमाजाति । स्था० १० टा० ३ उ० । “ आइस्णाऽऽ-
जाइ ” ॥ ७ x ॥ आजायन्ते तस्यामित्याजाति । आचा०
१ श्रु० १ अ० १ उ० । (कतिविधा सा आजाति इति
‘आयारग’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते ।) आजनने,
जन्मनि, “ ताडयित्वा तृणेनापि, सवादान्मनिपूर्वकम् ।
पकविशतिमाजाती, पापयोनिषु जायते ” ॥ १ ॥ “ सा-
द्येऽनृतं वदन् पार्श्वे-वर्धयन्तं वारुणैर्भृशम् । विवशं श्रुतमा
जाती-मन्ममात् साद्ये वदेदतम् ” ॥ १ ॥ इति च मनु ।
वाच० । आजन्ममाजाति । सम्मूर्द्धनगर्भापपन्नतो जन्म ।
स्था० १० टा० ३ उ० । आजाति-ततश्च्युतस्य मनुष्यजन्म ।
स्था० ८ टा० ३ उ० । आजायन्ते तस्यामित्याजाति, सा
अपि चतुर्धा-व्यतिरिक्ता, मनुष्यादिजाति, भावाऽऽजाति-
स्तु, शानाद्याचारप्रसूतिरयमव ग्रन्थ इति । आचा० १ श्रु०
१ अ० १ उ० ।

आयाति-स्त्री० । आगतौ, आजाति-जन्म । आयाति-आ-
गत । स्था० ३ टा० ३ उ० । आयाति-गर्भाधिष्कम् ।
स्था० २ टा० ३ उ० ।

आजीव-आजीव-पुं० । आजीवनमाजीव । भावं घञ् । जी-
वकायाम्, प्रथ० ६७ द्वार । आजीवनायमालम्बने, वाच० ।
आ-समन्ताज्जीवन्यनेनेति आजीव । अर्थनिचयं, सूत्र०
१ श्रु० १३ अ० । आजीविकायाम्, व्य० १ उ० । आत्म-
वर्त्तनापाय सूत्र० १ श्रु० १३ अ० । वाच० ।

आजीवमेयं तु अबुज्जमाणो,

पुणो पुणो विप्परियासुवेति ॥ १२ ॥

आजीवम्-आजीविकाम्, आत्मवर्त्तनापायं कुर्वाण पुनः
पुन संसारकान्तारं विपर्यासं-जन्मजरामरणरोगशोको-
पट्टवम् उपैति-गच्छति तदुत्तरणायाभ्युद्यतो वा तत्रैव
निमज्जतीत्ययं विपर्यासः । सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।
आजीवनं-जातिकुलगणकर्मशिल्पानां गृहस्थसमानाभि-
धानत उपजीवनम्-आजीवा । उत्पादनादोपविशे, प-
ञ्चा० १३ विव० । जात्यादिकथनाद् आजीवनम् आजीव-
ग० १ अधि० ।

आजीवस्य भेदादिकमार्जावपिएडोपस्य स्वरूपादिकञ्च-
जाई-कुल-गणकम्मे, सिप्पे आजीवणा उ पंचविहा ।
सूयाएँ असूयाए, व अप्पाणं कहहि एकेके ॥ ४३७ ॥

आजीवना पञ्चविधा, तद्यथा-जातिविषया, जातिमा-
जीवनीं करोतीत्यर्थः, एवं-कुलविषया, गणविषया, कर्म-
विषया, शिल्पविषया च । सा चाजीवना एकैकस्मिन् भे-
दे द्विधा, तद्यथा-सूचया आत्मान कथयति । असूच-
या च, तत्र सूचा-वचनभङ्गविशेषेण कथनम्, असूचा स्फु-
टवचनेन ।

तत्र जात्यादीनां लक्षणमाह-

जाई कुले विभासा, गणो उ मन्लाइ कम्म किसिमाई ।
नूणादि सिप्पणाव-ज्जगं च कम्मे य आवज्जे ॥ ४३८ ॥

जानिकुले विभाषा-विविधं भाषणं कार्यं, तच्चैवम्-जाति-
ब्राह्मणादिकाः कुलम्-उग्रादि । अथवा-मातृसमुत्था जातिः,
पितृसमुत्थं कुलम् । गणो-मन्नादिवृन्दम् । कर्म-कृप्यादि,
शिल्प-तूर्णादि, तूर्णनसीवनप्रभृति । अथवा-अनावर्जकम्-
अप्रीत्युत्पादकं कर्म, इतरन्तु-आवर्जकं प्रीत्युत्पादकं शि-
ल्पम्, अन्ये त्वाहु-अनाचार्योपदिष्टं कर्म, आचार्योपदिष्टं
तु शिल्पमिति । पिं० (तत्र जातिलक्षणम्, तद्व्यवस्था च जाई
शब्दे चतुर्थे भागे दर्शयिष्यते ।) (कुललक्षणम्, तद्भेदा,
तद्व्यवस्था च ‘कुल’ शब्दे तृतीयभागे वक्ष्यते ।) (आ-
दिजिनो भगवान् प्रथमम् उग्र-भोग-राजन्य-क्षत्रियलक्षणा-
नि चत्वारि कुलानि स्थापितवान् इति ‘उसभ (ह) शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे दर्शयिष्यते ।) (कुलकर्तारोऽप्येऽपि सन्ती-
‘कुलगर’ शब्दे तृतीयभागे विस्तरतो दर्शयिष्यते ।)
(गणलक्षणम्, तद्व्यवस्था च ‘गण’ शब्दे तृतीयभागे दर्श-
यिष्यते ।) (कर्मलक्षणम्, तद्विस्तरे ‘कम्म’ शब्दे ३ भागे
दर्शयिष्यते । तत् प्रकृतयश्च ‘कम्मपयाडि’ शब्दे तस्मिन्नेव ३
भागे दर्शिता भविष्यन्ति ।) (शिल्पलक्षणम्, तस्य पञ्च
मूलभेदा, पुनस्तेषां प्रत्येकं विशति विशति-भेदा सन्ती-
ति प्रतिपादनम् ‘सिप्प’ शब्दे सप्तमभागे वक्ष्यते ।) शि-
ल्पशनभेदा- कालनिधौ विस्तरतः ‘भरह’ शब्दे षष्ठे भागे
दर्शयिष्यते ।)

तत्र यथा साधु सूचया स्वजातिप्रकटनाज्जातिमुपजी-
वति तथा दर्शयति-

होमायवितहकरणे, नज्जइ जह सोत्तियस्म पुत्तो ति ।

वसिओ वेस गुरुकुले, आयरियगुणे व सूरइ ॥ ४३६ ॥

साधुभिन्नार्थमटन् ब्राह्मणगृहे प्रविष्ट सन् तस्य पुत्र हो-
मादिक्रिया कुर्वाण दृष्ट्वा तदभिमुख प्रति स्वजानिप्र-
कटनाय जल्पति- होमादिक्रियाणामवितथकरणे एव एव
पुत्रो ज्ञायते-यथा श्रात्रियस्य पुत्र इति । यदि वा-उपित
एव सम्यग् गुरुकुले इति ज्ञायते । अथवा-सूचयति-एव तव
पुत्र आत्मन आचार्य्यगुणान् ततो नियमादेव महाना-
चार्यो भविष्यतीति । तत एवमुक्त्वा स ब्राह्मणो वदति
साधो ! त्वमवश्य ब्राह्मणो येनेत्थं होमादीनामवित-
थत्व जानासि, साधुश्च मौननाऽर्चातष्टे, एतच्च सूच-
या स्वजातिप्रकटनम्, अत्र च अनेके दोषा, तथाहि-य-
दि स ब्राह्मणो भद्रकस्तर्हि स्वजानिपक्षपातात्प्रभूतमाहारा-
दिक द्वापयति । तदपि च जान्युपजीवननिमित्तमिति भग-
वता प्रतिषिद्धम्, अथ प्रान्तस्तर्हि भ्रष्टाऽय पापाऽऽत्मा
ब्राह्मण्य परित्यक्तमिति चिन्तित्य स्वगृहनिष्काशनादि क-
रोति, असूचया तु जात्या जीवन पृष्टेऽपृष्टे वा आहा
राद्यर्थं स्वजानि प्रकटयति- यथा- 'अह ब्राह्मण' इति,
तत्राऽप्यनन्तरोक्ता एव दोषा, एव क्षत्रियाऽदिजानिष्वपि,
प्रविष्टोऽपि, एव कुलादिष्वपि भावनीयम् । पि० । प्रव० ।

एतदेव किंचिद् व्यक्तीकुवन्नाह—

सम्ममसम्मा किरिया, अरणेण ऊणाहिया च विवरीया।

समिहामंताहुयट्टा-णजागकाले य घोसाई ॥ ४४० ॥

साधुभिन्नार्थमटन् क्वचित् ब्राह्मणगृहे प्रविष्ट सन् तस्य
पुत्रं होमाऽऽदिक्रिया. कुर्वाण दृष्ट्वा पितर स्वजानि-
प्रकटनाय जल्पति अनेन तव पुत्रेण सम्यक् असम्यग्वा
होमादिका क्रिया कृता, तत्राऽसम्यक् त्रिधा, तद्यथा-न्यून,
अधिका, विपरीता वा । सम्यक् समिधादीन् घोषादीश्च
यथावस्थितानाश्रित्य तत्र समिध-अश्वत्थादिवृक्षाणां प्रति
शाखाखण्डानि, मन्त्रा—प्रणवप्रभृतिका अक्षरपद्धतय,
आहुति-अग्नौ घृतादे' प्रक्षेप, स्थानम्-उत्कुटादि, याग
अश्वमेधादि, काल-प्रभातादि, घोषा उदात्तादय, आ-
दिशब्दात्-इस्वदीर्घादिधर्मपरिग्रह, एवं चोक्तं स साधु
ब्राह्मण जानाति । तथा च सति भद्रे, प्रान्ते वा पूर्ववत् दोषा
वक्तव्या । उक्तं जातरूपजीवनम् ।

अथ कुलाद्युपजीवनमाह—

उग्गाइकुलेसु वि एवा-मेव गणिमण्डलपत्रेमाइ ।

देउलदरिसणभासा-उवणयणे दंडमाईया ॥ ४४१ ॥

एवमेव-जात्यादिवत्कुलादिष्वपि उग्रादिपूजजीवनमवगन्त-
व्यम्, यथा कोऽपि साधुरग्रकुले भिन्नार्थं प्रविष्टस्तत्र च
तत्पुत्रं पदातीन् यथावदारक्षकर्मसु नियुञ्जान दृष्ट्वा
तन्पितरमाह-योऽयं 'ते' तव पुत्रोऽप्रवदितोऽपि यथायोग
पदातीना नियोजनेनोग्रकुले सम्भूत इति । तत स जाना-
त्येषाऽपि साधुरग्रकुलसमुत्पन्न इति, इदं तु सूचया स्व-
कुलप्रकाशनम्, यदा तु स्फुट वा चैप स्वकुलमावदयति-
यथाहमुग्रकुलो भोगकुल इत्यादि । तदा असूचया प्रकटन
तेषा भद्रप्रान्तत्वे पूर्वोक्तानुसारेण दोषा वक्तव्या । तथा-
'गण'-गणविषयं मण्डलप्रवेशादि इहाङ्गखलके प्रविष्टस्यैकस्य
मङ्गस्य यङ्गभ्य भूखण्ड तन्मण्डल तत्र वर्तमानस्य प्रति-
दृष्टिनो मङ्गस्य विबोधाय य. प्रवेशस्तदादिशब्दात्-ग्रीवा

प्रहादिपरिग्रह', तथा देवकुलदर्शनं युद्धप्रदेशे चामुण्डाप्र-
तिगाप्रणमनं, भाषोपनयनं प्रतिमङ्गलानाय तथा तथा
वचनदौकनं दण्डादिकाः धरणिपातच्छुक्ताङ्गयुद्धप्रभृतयः,
एतान् गुणान् गृह प्रविष्ट सन् तत्पुत्रस्य प्रशंसति, तथा
च सति तेन ज्ञायते-यथैषाऽपि साधुर्मङ्ग इत्यादि प्राग्वत् ।
कर्म-शिल्पयाराजीवनमाह—

कत्तरि पञ्चोयणवे-क्खवत्थुवहुवित्थरेसु एमेव ।

कम्मेसु य सिप्पेसु य, सम्ममसम्मेसु स-इयरा ॥ ४४२ ॥

कर्मसु, शिल्पपु च एवमेव-कुलादाविवोपजीवन वक्तव्यम्,
कथमित्याह-'कर्त्तरि' कर्मणा शिल्पानां च विधायके, उप-
लक्षणेतेद्विधायके च वणिजादौ, सप्तमी चात्र पष्टधर्यं,
ततोऽयमर्थ-कर्तुं कारापकस्य च प्रयोजनापक्षेपु भूमिवि-
लेखनादिप्रयोजननिमित्तं धियमाणेषु हलादिषु वस्तुषु सूत्रे
चात्र विभक्तिलोप आप्तत्वात् । बहुविस्तारेषु-प्रभूतेषु नाना-
विधेषु च सम्यक् असम्यगिति वा प्रोच्यमानेषु शोभनानि
अशोभनानीनि वा कथ्यमानेषु यदात्मनि कर्मणि शिल्पे वा
कौशलज्ञापन तत्तयोरुपजीवनम्, इयमत्र भावना-भिन्नार्थं प्र-
विष्टः सन् भाधु कृष्यादि कर्तुं कारापकस्य वा तत्प्रयोज-
नापक्षणीयानि नानारूपाणि हलादीनि वह्नि वस्तूनि तानि
दृष्ट्वा आत्मन कर्मणि शिल्पे वा कौशलज्ञापनाय शोभना-
न्यशोभनानीनि वा यत् वक्ति तत्कर्माश्लयपाराजीवनम् ।
अनेन च प्रकारेण कौशलज्ञापन, सूचा स्फुटवचनेन च कौ-
शलकथनम् असूचा । पि० । नि० चू० ।

आजीविकपरिग्रहणं दोषा । सूत्रम्-

जे भिक्खू आजीवियं पिंडं भुज्जइ भुज्जंतं वा साइज्जइ ॥ ६२ ॥

जातिमातिभाव उवजीवति त्ति आजीवणपिंडा ।

गाहा—

जे भिक्खू जीवपिंडं, गेरेहेज्ज संयं तु अहवो सातिजे ।

सो आणाअणवत्थं, मिच्छत्तविराहणं पावे ॥ १४८ ॥

स्वयं हरहति, अरण वा गणहावति, अणुजाणाति वा,
तस्स आणादिया य दोषा, चउलहु च पाच्छत्तं । नि०
चू० १३ उ० । आजीवति, कर्त्तरि अच् । आजीवनकारिणि,
कर्माजीवनप्राजीव इत्यादौ तु आजीव अण् उप० स० इति
भेद । वाच० । कुशीलभेदे, प्रव० २ द्वार । व्य० । आ-
जीवनम्-उपजीवन जातिकुलगणशिल्पादिना करोतीति ।
दर्श० ४ तच्च ।

स च पञ्चविध —

पंचविहे आजीवे परणत्ते, तं जहा-जाइआजीवे, कुलाऽऽ-
जीवे, कम्माऽऽजीवे, सिप्पाऽऽजीवे, लिंमाऽऽजीवे ।

(सूत्र-४०७)

कुशीलभेदे, व्य० ।

(अस्य सप्त भेदा) —

जाती कुले गणे वा. कम्मे सिप्पे तवे सुण चेव ।

सत्तविहं आजीवं, उवजीवइ जो कुशीलो उ ॥ २५३ ॥

जातिर्मातृकी, कुल पैतृक, गणो मङ्गगणादि, कर्म-अना-
चार्यकम्, आचार्योपदेशज शिल्पम् । तप-श्रुते, प्रतीते । एवं
सप्तविधम् आजीवं य उपजीवति-जीवनार्थमाश्रयति, त-

द्यया-जातिं कुलं चात्मीय लोकेभ्य कथयति । येन जाति-
पूज्यतया कुलपूज्यतया वा भक्षुपानादिक प्रभूतं लभेयमिति,
अनयैव बुद्ध्या मल्लगणादिभ्यो गणेभ्यो गणविद्याकुशलत्वं
कर्मशिल्पकुशलेभ्य कर्मशिल्पकौशलं कथयति । तपस
उपजीवना तप कृत्वा क्षपकोऽहमिति जनेभ्यः कथयति
श्रुतोपजीवना बहुश्रुतोऽहमिति स कुशील । व्य० १
उ० । (कुशीलाना वहवां भेदा तं च 'कुशील' शब्दे तृतीय-
भागे विस्तरतो वक्ष्यते । आजीवस्य प्रायश्चित्तं च तत्रैव ।)
श्रमणभेदे च । ये गोशालकमतमनुसरन्ति भयन्ते तं तु
आर्जावका इति । एतं ऽपि लोके श्रमणा इति व्यपदिश्यन्त
इति । प्रव० ६४ द्वार ।

आजीवग-आजीविक-पुं० । आ-जीव-कर्त्तरि ण्वुल् । आ-
जीवनकर्त्तरि । वाच० । श्रमणभेदे, । प्रव० ६४ द्वार । आचा० ।
आजीवग-पुं० । आ-समन्ताञ्जीवन्यनेनेत्याजीव -अर्थ-
निचयस्तं गच्छति-आश्रयत्यसौ-आजीवग । अर्थमदं, सूत्र० ।
' आजीवगं चैव चउन्धमाहु, से पंडिण उत्तमपोग्गले से'
॥ १५ ॥ आ-समन्ताञ्जीवन्यनेनेत्याजीवोऽर्थनिचयस्तं ग-
च्छत्याश्रयत्यसौ आवाजीग -अर्थमदस्तं च चतुर्थं नामयेत्
चशब्दाच्छेषानपि मदानामयेत् तन्नामनाच्चासौ परिणत -
नत्त्वन्ता भवति । सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।

आजीवण-आजीवन-न० । आजीवत्यनेन, करणे ल्युट् ।
वृत्त्युपायं, भावे ल्युट् । वृत्त्यर्थमुपायग्रहणे, वाच० । जात्या-
द्याजीवनेनोत्पादित आहारशय्यादिके, " चणीमगाऽऽजीव-
णनिकाण " ॥ ६४ ॥ आजीवन यदाहारशय्यादिक जा-
त्याद्याजीवनेनोत्पादितम् । व्य० ३ उ० ।

आजीवणा-आजीवना-स्त्री० । परोपजीवने, दर्श० १ तत्त्व ।
आजीवणापिड-आजीवनापिण्ड-पु० । उत्पादनादोपविशेष-
स्पृष्ट जानिकुलगणकर्मशिल्पैरात्मनो गृहस्थस्य च तु-
ल्यरूपनाख्यापनेन लब्धजीवनापिण्ड जीन० ।
आजीवणाभय-आजीवनाभय-न० । आर्जावना-परोपजी-
वनं सैव भयम् आजीवनाभयम् । भयभेदे, यथा राजामा-
न्यादिपदातिआजीवनाभयात्संप्रामादां मरणमध्यवस्यति ।
दर्श० १ तत्त्व ।

आजीवदिदृत-आजीवदृष्टान्त-पुं० । आ-सकलजगदाभि-
व्याप्य जीवानां यो दृष्टान्त -परिच्छेद स आजीवदृष्टान्त ।
सकलजीवनिदर्शने, आह च मूलटीकाकार - ' आजीव-
दृष्टान्तन-सकलजीवनिदर्शनेन । जी० ३ प्रति० २ अधि०
१ उ० । (आजीवदृष्टान्तनं निर्यग्गोणिकानां जानिकु-
लकाटिविचार 'निरिक्ख नोणिय शब्दे चतुर्थभागे कम्प्यते)

आजीवपिण्ड-आजीवपिण्ड-पु० । जानिकुलगणकर्मशिल्पा-
दिप्रधानेभ्य आत्मनस्मद्गुणान्वागोपणं भिक्षार्थमाजीवपिण्ड
इत्युल्लक्षणं उत्पादनादोपभेदं, ध० ३ अधि० । आचा० । प
ञ्चा० । ' जम्बाना जीवे -जात्यादिना जानिकुलगणकर्मशि-
ल्पादिकमाजीवद्-उपजीवति यस्मिन्स्य तन्कथनमुपजीवनं चा-
त्पादनादोप । पञ्चाथ १३ विव० । (अस्य वक्ष्यता आ-
जीव शब्दोऽस्मिन्नेव भागोऽनुपपदेव गता ।)

आजीववित्तिया-आजीववृत्तिया-स्त्री० । जातिकुलगणक-
र्मशिल्पानामाजीवनमाजीवस्तेन वृत्तिस्तद्भाव आजीववृ-
त्तिया । जात्याद्याजीवनेनात्मपालनायाम्, " जा य आजी-
ववित्तिया " ॥ ६४ ॥ इयं चानाचरिता । दश० ३ अ० ।

आजीवि(न्)-आजीविन्-पुं० । गोशालकशिष्ये, उपा० १ अ० ।
आजीविय-आजीविक-पु । नाग्न्यधारिणि पाखरिडविशेषे,
अत्रिविकिलोकतो लब्धिपूजाख्यात्यादिभिस्तपश्चरणादी-
न्याजीवति, भ० १ श० २ उ० । श्रमणभेदे, आचा० २ श्रु०
२ चू० १ अ० १ उ० । स्था० । ते च गोशालकशिष्या. (स्था० ।
४ ठा० २ उ० । उपा० ।) गोशालकप्रवृत्तिया आजीविका
पाखरिडन । नं० । " आजीवियाणं " (सूत्र-२५५) पाखरिड-
विशेषाणां नाग्न्यधारिणा, गोशालकशिष्याणामित्यन्ये ।
आजीवन्ति वा ये अत्रिविकिलोकतो लब्धिपूजाख्यात्या-
दिभिस्तपश्चरणादीनि ते आजिविकास्तित्वेनाऽऽजीविका अ-
नस्तेषाम् भ० १ श० २ उ० ।

आजीविका.-निहवा अनाराधकाः तेषामुपपत्तिगतिस्थि-
तया यथा—

सं जे इमे गामागर० जाव सन्निवेशेसु आजीवका भवन्ति ।
तं जहा—दुधरंतरिया तिधरंतरिया सत्तधरंतरिया उप्प-
लवेटिया घरसमुदाणिया विज्जुअंतरिया उट्टिया समणा,
तेयां एयास्सेणं विहारेणं विहरमाणे वहुइ परियायं पाउ-
णित्ता कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं अच्चुए कप्प
देवत्ताए उववत्तारो भवन्ति । तेहिं तेसिं गती वावीसं सा-
गरोवमाइं ठिती, अणाराहका सेसं तं चे व ॥ १७ ॥
(सूत्र-४१५)

आजीविका-गोशालकमतानुवर्तिन, ' दुधरंतरिय ' ति-
एकत्र गृहे भिक्षा गृहीत्वा येऽभिग्रहविशेषाद् गृहद्वयमति-
क्रम्य पुनर्भिक्षा गृह्णन्ति, न निरन्तरमेकान्तरं वा ते द्विगृहा-
न्तरिका द्वे गृहे अन्तरं भिक्षाग्रहणे येषामस्ति ते द्विगृहा-
न्तरिका इति निर्वचनम् । एव त्रिगृहान्तरिका सप्तगृहा-
न्तरिकाश्च 'उत्पलवेटिय ति-उत्पलवृन्तानि नियमविशेषात्
ग्राह्यतया मैक्षन्तवन् येषा सन्ति ते उत्पलवृन्तिका । 'घरसमु-
दाणिय' ति-गृहसमुदानं-प्रतिगृहं भिक्षाया येषा ग्राह्यतया-
ऽस्ति ते गृहसमुदानिका । ' विज्जुयंतरिय ति-विद्युति
सत्याम् अन्तर भिक्षाग्रहणस्य येषामस्ति ते विद्युदन्तरिका;
विद्युत्सम्पानं भिक्षा नाटन्तीति भावार्थ । ' उट्टियासमण '
ति-उट्टिका-महान्मृगमया भाजनविशेषस्तत्र प्रविष्टा ये
श्रायन्ति तपस्यन्तीत्युट्टिकाश्रमणा । एषा च पदानामु-
त्पन्नया व्याख्या कृतान ॥ १७ ॥ औ० । कुशीलभेदे च ।
आचा० ३ अ० । (तस्य भेदादि ' आजीव ' शब्देऽस्मिन्नेव
भागे दर्शिता ।) सामाधिकृत आचकस्य कोऽपि
भारडमपदरेत्तत्कथ्येति आजीविकपृच्छा ' सामाह्यकथ '
शब्दान्सप्तमभागावगन्तव्या)

आजीवियभय-आजीविकाभय-न० । निर्देन कथं दुर्मिक्षा-
दावान्मानं घागिष्यामीत्येवंरूपे भयभेदे, आचा० ४ अ० ।

आजीवियभयगत्था, मूढा णो साहुणो णेया ॥ ५१ ॥

आजीवनमाजीविका-निर्वाहस्तद्भावनाया यद् भय-भी-
तिस्तदाजीविकाभय तेन प्रस्ता-अभिभूता ये तथा गृह-
स्थैर्विज्ञाननिर्गुणत्वाद्नादिविग्रहिता वा, कथं निवचयाम
इत्यभिप्रायवन्त इत्यर्थः । मूढा-मुग्धा परलोकसाधनवै-
मुख्येनेहलोकप्रतिबद्धत्वात् । नो' नैव साधनो ज्ञया-ज्ञान-
व्या । पञ्चा० १७ विव० ।

आजीवियसमय-आजीविकसमय-पुं० । गोशालकसिद्धान्त-
न्ते भ० ।

आजीवियसमयस्य णं अयमद्वे परणत्ते, अक्खीणप-
डिभोइणो मवे मत्ता से हंता छेत्ता भेत्ता लुपित्ता वि-
लुपित्ता उद्वहत्ता आहारमाहरंति । (सूत्र-३३०+)

आजीविकसमयस्य-गोशालकसिद्धान्तस्य 'अयमद्वे' ति-
इदमभिधेयम्-'अक्खीणपरिभोइणो सञ्चमत्तं ति-अक्खीणम्
अक्खीणायुष्कम्-अत्रासुक परिमुज्यत इत्येवशीला अक्खीणप-
रिभोणित, अथवा-इन्द्रप्रत्ययस्य स्वार्थिकत्वादक्खीणपरि-
भोगा, अनपगताहारभोगा सक्रय इत्यर्थः, सर्वे मत्ता-
अमयता' सर्वे प्राणितो यद्येवं तत किमित्याह- 'से हंते'
त्यादि, 'से' ति-तत । 'हन्ते' ति-हत्वा लगुडादिनाऽभ्य-
वहार्य प्राणिजात छित्त्वा-असिपुत्रिकादिना द्विधा कृत्वा
'भित्त्वा' श्लुष्यदिवा भिन्नं कृत्वा लुपत्वा' पदमादिलोपवन
'विलुप्य' त्वचो विलोपनेन 'अपद्राव्य' विनाश्य आहारमा-
हारयन्ति । भ० ८ श० ५ उ० ।

आजीवियसुत्त-आजीविकसूत्र-न० । गोशालकप्रवर्तितपा-
'खण्डसूत्र, स० । 'आजीवियसुत्तपरिवाडीण' (सूत्र-१४७×)
गोशालकप्रवर्तितपाखण्डसूत्रपरिपाट्या । स० १४७ सम० ।
(एतद्वक्तव्यता विशेषतः सुत्त' शब्दे सप्तमभागे वक्ष्यते ।)

आजीविया-आजीविका-स्त्री० । आजीवयति आ-जीव णि-
च-एणल् । जीविकायाम्, वृत्तौ, जीवनायै व्यापारे, वाच० ।
आजीवनमाजीविका । निर्वाहे, पञ्चा० १७ विव० । आजी-
विका च सप्तभिरुपायै स्याद्-वाणिज्येण १ विद्यया २ कृष्या
३ शिल्पेन ४ पाशुपाल्येन ५ सवया ६ भिक्षया ७ च । तत्र वा-
णिज्येन वणिज्याम् १, विद्यया वैद्यादीनाम् २, कृष्या कौटुम्बि-
कादीनाम् ३, पाशुपाल्येन गोपालादीनाम् ४, शिल्पेन चि-
त्रकारादीनाम् ५, सवया सेवकानाम् ६, भिक्षया भिक्षा-
चरणाम् । ७ । (६४ श्लोकटी०) । ध० २ अधि० ।

आजीवियादोम-आजीविकादोष-पुं० । चतुर्थे उत्पादना-
दापे, उक्त० । यदा गृहस्थस्य ज्ञाति कुलं ज्ञात्वा आत्मीय-
मपि साधुस्तमेव ज्ञाति तदेव कुलं स्वकीयं प्रकाश्याऽऽहार
गृह्णाति तदाऽऽजीविकादापश्चतुर्थः । उक्त० २४ अ० ।

आजीवियोपासग-आजीविकोपासक-पु० । आजीविका-
गोशालकशिष्यास्तपामुपासक आजीवोपासक । उक्त० २४
अ० । गोशालकशिष्यश्रावक, भ० ।

आजीविकसमयमधिकृत्य दर्शिता —

तत्थ खलु इमे दुवालम आजीवियोवासगा भवन्ति तं
जहा-ताले १, तालपलये २, उच्चिहे ३, मंविहे ४, अ-

वविहे ५, उदए ६, नामुदए ७, एमुदए ८, अणुवालए
९, मंखवालए १०, अयंचुले ११, कायणि १२, इच्चए
दुवालस आजीवियोवासगा अरहंतदेवयागा अम्मापिउ-
सुस्समगा पंचफलपडिकंता, तं जहा-उउंवेहिं वडेहिं वा-
रेहिं सतरेहिं पिलक्खूहिं पलंडुल्लसुणकंदमूलविवज्जगा
अणिल्लछिएहिं अणक्कभिएणेहिं गोणेहिं नमपाणवि-
वज्जिएहिं वित्तेहिं वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति । एए वि
ताव एव इच्छंति किमग ! पुण जे इमे ममणोवासगा
भवन्ति तेसिं णो कप्पति इमाइं परणरसकम्माऽऽटाणइं मयं
करेत्तए वा कारवेत्तए वा करंत वा अरण ण समणुजा-
णेत्तए, तं जहा-इंगालकम्मे वणक्कम्मे साडीक्कम्मे भाडी-
क्कम्मे फोडीक्कम्मे दंतवाणिजे लक्खवाणिजे केसवाणिजे
रसवाणिजे विसवाणिजे जंतपीलणक्कम्मे निल्लच्छणक्कम्मे
दवग्गिदावणया सरदहतलावपरिमोसणया अमईपोम-
णया इच्चए समणोवाग्गगा सुक्का सुक्काभिजाडया भविया
भवित्ता कालमासे काल किच्चा अरणयरेसु देवलोएसु
देवत्ताए उववत्तारो भवति । (सूत्र-३३० +)

'तत्थ' ति-तत्र-एवं स्थितेऽसंयतमस्त्ववर्गे; हननादि-
दोषपरयणे इत्यर्थः, आजीविकसमये वा अधिकरणभूते द्वा-
दशेति विशेषानुष्ठानत्वात् परिगणयता आनन्दादिश्रमणा-
पासकवदन्यथा बहवस्ते, 'ताले' ति-तालाभिधान एव,
एवं तालप्रलम्बादयाऽपि 'अरहंतदेवयाग' ति-गोशाल-
कस्य तत्कल्पनमाऽऽहत्वात् 'पंचफलपडिकंत' ति-फल-
पञ्चकाञ्चिद्वृत्ता उदुम्बरादीनि च पञ्च प्रदानि पञ्चमोवह-
वचनान्तानि प्रतिक्रान्तशब्दानुस्मरणादिति । 'अनिल्लि-
पहिं' ति-अवधितकैः, 'अणक्कभिएहिं' ति-अनस्मितैः
'एए वि ताव एव इच्छन्ति' ति-एतेऽपि तावन्, विशिष्ट-
योग्यताविकला इत्यर्थः, 'एव इच्छन्ति' अमुना प्रकारेण
वाञ्छन्ति धर्ममिति गम्यम् 'किमग ! पुण' इत्यादि किं
पुनर्थे इमे श्रमणोपासका भवन्ति ते नच्छन्तीति गम्यम् ;
इच्छन्त्येवेति विशिष्टतरदेवगुरुप्रवचनसमाश्रितत्वात्तेषाम् ।
भ० ८ श० ५ उ० ।

आजुत्त-आजुत्त-त्रि० । अप्रमत्ते, "अचन्य जुत्तो आजु-
त्तो वा" अप्रमत्त इत्यर्थः । नि० चू० १ उ० ।

आडंबर-आडंबर-पुं० । आडंवि। ज्ञेपे, अरन् । हरे,
दपे तूर्यस्वने आरम्भे, सरम्भे, अक्षिलोम्भिन, घनग-
ज्जिते, आयाजने च मत्वर्थे इति । आडम्बरिन् । तयु-
क्ते त्रि० । वाच० । पठेह, "आडम्बरो धेवडय" (सूत्र-
५५३+) । स्या०.७ टा० ३ उ० । अनु० । यत्तं "पाणाडंबर
अरुहे पाणत्ति मायगा तेमि आडम्बरो जम्पा हग्नि-
मिक्को वि भणंतीति । आच० ४ अ० । आ० चू० । यजाय-
तन, 'आडंबर य' ॥ ३ ४+ ॥ आडम्बर-आडम्बर-
यजायतने, स्या० ७ उ० ।

आडहण

आडहण-आदहन-न० । आ-दह भावे ल्युट् । आ-समन्ता-
दहनं, ' धूलं त्वयासं मुदे आडहन्ति " ॥ ३५ ॥ मुखे वि-
काशं कृत्वा स्थूलं वृद्धत्तसायोगालादिकं प्रक्षिपन्त आ-स-
मन्तादहन्ति । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० । दाहं, हिं-
नार्यां, कुत्सने च । आदहनऽत्र आघारं ल्युट् । श्मशाने
वाच० ।

आडोव-आटोप-पुं० । आ-तुप् घञ्-पृषो० टन्वम् । टपे,
स्वरम्भं, वाच० । आडस्वरं च । उपा० २ अ० । स्फार-
तायाम् ह्या० १ श्रु० १ अ० । वातजन्य उदग्शब्दभेदे, वाच० ।
आडहै-आडकी-त्वी० । आडौकते अच् पृषो० गौ० डीप् ।
शुच्यत्सक वनस्पतिभेदे, प्रवा० १ पद । ' आडकी तुवगी
रक्षा, मधुग शीतला लघु । आहिणी वातजननी, वर्या
पित्तकफाक्षजित् ॥१॥ भावप्र० फले, अस्य पुंस्त्वमपि आ
डकाश्च मधुगंश्च, कोटवान् लघुणं त्यजत् । काशी० स्त० ।
वैश्वंभे, वर्जितं, वाच० ।

आडग(य)-आडक-पुं० । आडौकते आ-डौक-घञ्-पृ० ।
चतुःप्रस्थात्मके धान्यप्रमाणविशेषे, अनु० । ' चउपत्यमाड-
यं " (सूत्र-३२+ टी०) । औ० । उपा० । आ० म० । ह्या० ।
उत्त० । चतुर्गि प्रस्येगडक । त० । ' तंदुलाणाऽऽहयं क-
लमा " ॥ ५२३ ॥ तन्दुलानां कलमा इति प्राकृतशैल्या क-
लमानाम् आडकम्-चतुःप्रस्थप्रमाणम् । आ० म० १ अ० ।
" आडकं तदुलाणं निदं नि " । आ० चू० १ अ० । " अ
यमुं प्रभवेत् कुञ्चि, कुञ्चयोऽष्टौ तु पुष्कलम् । पुष्कला-
नि च चत्वारि, आडकं परिकर्तितं " ॥ १ ॥ वाच० ।
आडन-(आरद)-आरद्व-त्रि० । आ-रभ-रू । ' मलिनोभय
शुक्लित्वाग्ध्यपदान्तमैलावहसिपि छिक्काऽऽहत्तपाडकं " ॥
२ । २ । ३३२ ॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेण आदत्त इत्यादेशो वा ।
पक्षे-आरद । प्रा० । कृतारम्भेण, भावे क् । आरम्भे, न० ।
अवरुद्धे वाच० । " सा दाडे आदत्ता " ॥ १३५ ॥ सा संघाटे
दानु प्रवृत्ता; परावर्तयितुं व्याख्यातुं च, प्रवृत्तत्यर्थ । व्य०
५ उ० ।

आडण्य आरभ्य-" आरभेराडण्य " ॥ २ । ४ । २५४ ॥ इति
इति हैमप्राकृतसूत्रेण आडण्य इत्य-
देशो वा यक्लुक् च । आडण्य । पक्षे-आदवीअइ । प्रा० ।
आडव-आरभ-पुं० । आ-रभ-भावे घञ् । ' आडा रभे
रभ-द्वौ " ॥ २ । ४ । २५५ ॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेण रभे
रभद्वय इत्यादेशो वा । प्रा० । आरम्भेण, वाच० । आर-
म्भः । आडवइ । आरभइ । प्रा० ४ पाद ।

आडाहता-आदत्य-अव्य० । आ-द-ल्यप् । सम्मान्येत्यर्थे
वाच० । " एयमदं गो आडाह " (सूत्र-३२६) नाद्रियते
नत्रार्थेऽनादृशान् भवति । म० ६ श्रु० ३३ उ० । स्या० ।

आदायमाण-आद्रियमाण वि० । आदगक्रियाविषयीक्रिय-
माण जी० ३ प्रति० ४ अधि० । " परं आदायमाणे " (सूत्र-
१६७) पम्-अन्यर्थमाद्रियमाण इति अन्यर्थमादृशान् ।
आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

आदिय आदत्त वि० । आ-द-कृत्-रि-क् । " आदते दि " ॥

॥ २ । १ । १४३ ॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेण ढिरादेश । प्रा० ।
सादरे, कृतादरे, कमणि क् । यस्यादर कृतस्तम्मिन्,
वाच० । आदगक्रियाविषयीकृते, जी० ३ प्रति० ४ अधि० ।
सम्मानितं पूजितं च । वाच० । आदरे, न० । आव० ३ अ० ।
आण-आण(न)-पुं० । उच्छ्वासक्रियाम्, प्रज्ञा० ७ पद ।

स च नैरयिकादिदण्डकक्रमणं दर्शितं—

णेरइया णं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा पाणमंति
वा ऊससंति वा नीसमंति वा ? गोयमा ! मततं संतर्या-
मेव आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीसमंति
वा । (सूत्र-१४६+)

' नैरइया णं भंते ! ' इत्यादि, नैरयिका णमिति वाक्या-
लंकारं, ' भदन्त ? केवइकालस्स ' इति-प्राकृतशैल्या पञ्च-
म्यर्थे तृतीयार्थे षष्ठी, ततोऽयमर्थ-कयत कालात्-क-
यता वा कालेन आणमन्ति आनति-अन' प्राणन इति
घानुपाठात्, मकारोऽस्लाक्षरिणः, एवमन्यत्रापि यथायोगं
परिभावनीयम् ' पाणमति वा'-प्राणन्ति वाशब्दौ समुच्च-
यार्थौ एतदेव पदद्वय क्रमेणार्थन स्पष्टयति- ' ऊसमति
वा नीसमंति वा '-यद्वेकक्रम-आनन्ति तदेवाकृमुच्छ्वासन्ति
तथा यदेवोक्त्वा प्राणन्ति तदेवोक्त्वा नि श्वसन्ति अथवा-आन-
मन्ति प्राणमन्ति इति-णम् प्रह्वं च शब्दे इत्यस्य दृष्टयम् ;
घातुनामनेकार्थनवा श्वसनाथत्वस्याप्यविरोधः । अपरे
व्याचक्षत-आनन्ति प्राणन्तीत्यनेनान्त स्फुर्गन्त उच्छ्वास-
नि श्वासक्रिया परिगृह्यते उच्छ्वासन्ति निःश्वसन्तीत्यनेन तु
वाह्या, एवं गौतमेन प्रश्ने कृते भगवानाह गौतम ! सततम्-
अविरहितं अनिदु स्थिता हि नैरयिका दु स्थितानां च निरन्त
रमुच्छ्वासनि श्वासौ, तथा लोके दर्शनात्, तच्च सततं प्रायो
वृत्त्याऽपि स्यादत् आह-संतयामेव'-सततमेव-अनवरतमेव
नैकाऽपि समयस्तद्विरहकालं, दीर्घत्वे प्राकृतत्वात्, आन-
मन्तीत्यादे पुनरुच्चारण शिष्यवचने आदरोपदर्शनार्थं गु-
ह्यभिराद्रियमाणवचना हि शिष्या. सन्तोषवन्तो भवन्ति,
तथा च स्मृतौ पौन पुन्येन प्रश्रवणार्थं निर्णयादिषु घट-
न्ते लोके चाद्रियवचना भवन्ति एव प्रभूतभव्यापकारस्ती-
र्थामिवृद्धिश्च ।

असुरकुमारा णं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा
पाणमंति वा ऊससंति वा नीसमंति वा ? गोयमा ! ज-
हन्नेणं सत्तएहं थोवारणं, उक्कोमेणं सातिरेगस्स पक्खस्स
आणमंति वा ० ज.व नीसमंति वा ।

नागकुमारा णं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा
पाणमंति वा ऊसमति वा नीसमंति वा ? गोयमा !
जहन्नेणं सत्तएहं थोवारणं, उक्कोमेणं सुहुत्तपुहुत्तस्स ।

एवं जाव थणियकुमारा णं । (सूत्र-१४६+)

असुरकुमारसूत्रे ' उक्काणं सान्तिरेगस्स पक्खस्स ' इति-
इह द्वेषेपु यन्य यावन्ति सागरोपमाणि स्थितस्तस्य ता-
वत् पत्रमाण उच्छ्वासनिःश्वान्क्रियाविरहकाल । असुर-
कुमाराणां चान्द्रा स्थितिरेक सातिरेक सागरोपमम्
" चमरवलिसारमहिय " मिति वचनात्, ततः- ' साति-

रेगम्स पक्खम्म' इत्युक्तं सान्तिरे कान्पत्तादूर्ध्वमुच्छ्वम्भी-
त्यर्थः । प्रश्ना० ७ पद । भ० । ' सत्तएह थावाण ' ति-स-
साना स्तोकात्तामुपरीति गम्यते, स्तो कनत्तण चैवमाचत्ता-
" इदम्न अणवगल्लम्म, निरुवाकट्टम्म जनुणा । एण ऊ ना-
सणीसासे, एम पाणु त्ति बुच्चइ " ॥ १ ॥ सत्त पाणुण्णि से
थोवे, सत्त थोवाणि वा लव । लवाण सत्तहत्तरिए, एम
मुहुत्ते वियात्तिए ॥ २ ॥ " इति । इदं जघन्यमुच्छ्वामादिमान
तज्जघन्यस्थितिकानाश्रित्यावगन्तव्यम्, उच्छ्वं चोच्छ्व-
स्थितिकानाश्रित्यति । भ० १ श० १ उ० । मुहुत्तपुहुत्तस्म'
त्ति-मुहुत्ते उक्कलत्तण एव, पृथक्त्वं तु द्विप्रभृतरानवभ्य-
संख्याविशेषः, समया प्रमित्त । भ० १ श० १ उ० ।

पुह्वीकाइया णं भंते ! केवइकालस्म आणमंति वा
० जाव नीमसंति वा ? , गोयमा ! वेमायाए आणमति वा
० जाव नीससंति वा । एवं ० जाव मणुस्मा ।

वाणमंतरा जहा नागकुमारा । (सूत्र-१४६ +)
पृथिवीकायिकसूत्रे ' वेमायाए ' इति-त्रयमा मात्रा तथा,
किमुक्तं भवति—अनियतविरहकालमात्रप्रमाणा तेषामु-
च्छ्वामनि श्वार्त्तक्रिया । प्रश्ना० ७ पद ।

जोइसिया णं भंते ! केवइकालस्म आणमंति वा ० जाव
नीमसंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं मुहुत्तपुहुत्तस्स उक्को-
सेण वि मुहुत्तपुहुत्तस्स ० जाव नीससंति वा (सूत्र-१४६ +)
उच्छ्वसस्तथा न नागकुमारसमान , किंतु-वचनमण , तथा
चाह- जहन्नेण मुहुत्तपुहुत्तस्से ' त्यादि, पृथक्त्वं द्विप्रभृति-
रानवभ्यस्तत्र यज्जघन्यं मुहुत्तपृथक्त्वं तद् द्वित्रा मुहुत्तां,
यथात्कृष्ट तदष्टौ नव वेति । भ० १ श० १ उ० ।

वेमाणिया णं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा ० जाव
नीमसंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं मुहुत्तपुहुत्तस्स उक्को-
सेणं तेवीमाए पक्खाणं ० जाव नीसमति वा ।

सोहम्मदेवा णं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा ० जाव
नीमसंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेण मुहुत्तपुहुत्तस्स उक्को-
सेणं दोएहं पक्खाणं ० जाव नीससंति वा ।

ईमाणदेवा णं भंते ! केवइकालस्म आणमंति वा ० जा-
व नीमसंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं सातिरेगस्स मुहुत्त-
पुहुत्तस्स उक्कोसेणं सातिरेगाणं दोएहं पक्खाणं ० जाव
नीमसंति वा ।

सणकुमारदेवा णं भंते ! केवइकालस्म आणमंति वा
० जाव नीमसंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं दोएहं प-
क्खाणं उक्कोसेणं सत्तएहं पक्खाणं ० जाव नीसमति वा ।

माहिदगदेवा णं भंते ! केवइकालस्म आणमंति वा
० जाव नीमसंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं सातिरेग
दोएहं पक्खाणं , उक्कोसेणं सातिरेगं सत्तएहं पक्खाण
० जाव नीससंति वा ।

भंभलोयदेवा णं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा ० जा-

व नीमसंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं मत्तएहं पक्खाणं,
उक्कोसेणं दसएहं पक्खाणं ० जाव नीमसंति वा ।

लंतगदेवा णं भंते ! केवइकालस्म ० जाव नीमसंति वा ? ,
गोयमा ! जहन्नेणं दसएहं पक्खाणं , उक्कोसेणं चउद-
सएहं पक्खाणं ० जाव नीमसंति वा ।

महासुकदेवा णं भंते ! केवइकालस्म आणमंति वा ? ,
गोयमा ! जहन्नेणं चोदमएहं पक्खाणं उक्कोसेणं सत्तर-
सएहं पक्खाणं ० जाव नीमसंति वा ।

सहस्मारगदेवा णं भंते ! केवइकालस्म आणमंति वा
० जाव नीमसंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं मत्तरसएहं
पक्खाणं उक्कोसेणं अट्टारसएहं पक्खाणं ० जाव नीमसंति वा।
आणयदेवा णं भंते ! केवइकालस्म ० जाव नीमसंति
वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं अट्टारसएहं पक्खाणं उक्कोसेणं
एगूणवीसाए पक्खाणं ० जाव नीमसंति वा ।

पाणयदेवा णं भंते ! केवइकालस्म ० जाव नीमसंति वा ? ,
गोयमा ! जहन्नेणं एगूणवीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं वी-
साए पक्खाणं ० जाव नीमसंति वा ।

अरण्यदेवा णं भंते ! केवइकालस्म ० जाव नीमसंति
वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं वीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं ए-
कवीसाए पक्खाणं ० जाव नीमसंति वा ।

अच्छुयदेवा णं भंते ! केवइकालस्म ० जाव नीमसंति वा ? ,
गोयमा ! जहन्नेणं एकवीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं वावी-
साए पक्खाणं ० जाव नीससंति वा ।

हेट्टिमहेट्टिमगेविज्जदेवा णं भंते ! केवइकालस्म ० जाव
नीमसंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं वावीसाए पक्खाणं
उक्कोसेणं तेवीसाए पक्खाणं ० जाव नीमसंति वा ।

हेट्टिममज्झिमगेविज्जदेवा णं भंते ! केवइकालस्स ० जा-
व नीमसंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं तेवीसाए पक्खा-
उक्कोसेणं चउव्वीसाए पक्खाणं ० जाव नीमसंति वा ।

हेट्टिमउव्विमगेविज्जगा णं देवा णं भंते ! केवइकालस्स
० जाव नीमसंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं चउव्वीसाए
पक्खाणं, उक्कोसेणं पणवीसाए पक्खाणं ० जाव नीमसंति
वा ।

मज्झिमहेट्टिमगेविज्जगा णं देवा णं भंते ! केवइ-
कालस्म ० जाव नीससंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं पण-
वीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं छवीसाए पक्खाणं ० जाव
नीससंति वा ।

मज्झिममज्झिमगेविज्जगा णं देवा णं भंते ! केवइ-
कालस्स ० जाव नीससंति वा ? , गोयमा ! जहन्नेणं छ-

ऽऽभं अरुणुत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा ।
(स०) ते णं देवा अट्टएहं अट्टमासाणं आणमंति वा
पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा (सूत्र-८+)
स० ८ सम० ।

जे देवा पम्हं सुपम्हं पम्हावत्तं पम्हप्पभं पम्हकंतं पम्ह-
चणं पम्हत्तेसं पम्हज्भयं पम्हसिगं पम्हमिड्ढं पम्हकूडं
पम्हुत्तरवडिसगं सुजं सुसुजं सुजचित्तं सुजपभं सुजकंतं
सुजणणं सुजलेसं सुजज्भयं सुजसिगं सुजसिड्ढं सुजकूडं
सुज्जुत्तरवडिसगं (रुड्लं) रुड्लावत्तं रुड्लप्पभं रुड्लक-
तं रुड्लवणं रुड्ललेसं रुड्लज्भयं रुड्लसिगं रुड्लसिड्ढं
रुड्लकूडं रुड्लुत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा
(स०) ते णं देवा नवणहं अट्टमासाणं आणमंति
वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा । (सूत्र-६+)
स० ६ मस० ।

जे देवा घोसं सुघोसं महाघोसं नंदिघोसं सुस्सरं मणो-
रमं रम्मं रम्मगं रमणिज्जं मंगलाऽऽवत्तं वंभलोगवडिसगं
विमाणं देवत्ताए उववण्णा । (स०) ते णं देवा दसएहं
अट्टमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नी-
ससंति वा । (सूत्र-१०+) स० १० सम० ।

जे देवा वंभं सुवंभं वंभावत्तं वंभप्पभं वंभकंतं वंभवणं
वंभलेसं वंभज्भयं वंभसिगं वंभसिड्ढं वंभकूडं वंभुत्तरव-
डिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा । (स०) ते णं देवा
एकारसएहं अट्टमासाणं आणमति वा पाणमंति वा
ऊससंति वा नीससति वा । (सूत्र-११×) स० ११ सम० ।

जे देवा म्हिदं म्हिदज्भयं कंबुं कंबुग्गीवं पुंखं सुपुंखं
महापुंखं पुंडं सुपुंडं महापुंडं नरिदं नरिदकंतं नरिदुत्तर-
वडिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा (स०) ते णं देवा
त्रारसएहं अट्टमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्स-
संति वा नीससंति वा । (सूत्र-१२×) स० १२× मम० ।

जे देवा वज्जं सुवज्जं वज्जावत्तं वज्जप्पभं वज्जकंतं वज्ज-
वणं वज्जलेसं वज्जरूवं वज्जसिगं वज्जसिड्ढं वज्जकूडं वज्जु-
त्तरवडिसगं वज्जरं वज्जरावत्तं वज्जरप्पभं वज्जरकंतं वज्जरवणं
वज्जलेसं वज्जरूवं वज्जरसिगं वज्जरसिड्ढं वज्जरकूडं वज्जुत्तरव-
डिसगं लोगं लोगाऽऽवत्तं लोगप्पभं लोगकतं लोगवणं
लोगलेसं लोगरूवं लोगसिगं लोगमिड्ढं लोगकूडं लोगु-
त्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा । (स०) ते णं देवा
त्तरसहिं अट्टमासाणं आणमति वा पाणमंति वा उस्स-
संति वा निस्ससंति वा । (सूत्र-१३+) स० १३ मम० ।

जे देवा मिरिकंतं सिरिमहिअं सिरिसोमनं लंतय का-

विड्ढं म्हिदकंतं म्हिदुत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उवव-
ण्णा । (स०) ते णं देवा चउदमहिं अट्टमासाणं आणमति
वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा । (सूत्र-
१४+) स० १४ सम० ।

जे देवा णंदं सुणंदं णंदावत्तं णंदप्पभं णंदकंतं णंद-
वणं णंदलेसं णंदज्भयं णंदसिगं णंदसिड्ढं णंदकूडं
णंदुत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा । (स०) ते णं
देवा पप्परसएहं अट्टमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा
उस्ससंति वा नीससति वा । (सूत्र-१५+) स० १५ सम० ।

जे देवा आवत्तं विआवत्तं नंदिआवत्तं महाणंदिआवत्तं
अंकुमं अंकुमपलवं भदं सुभदं महाभदं सच्चआभदं भदु-
त्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा । (स०) ते णं देवा
सोलसहिं अट्टमासाणं आणमंति वा पाणमति वा उस्स-
संति वा नीससति वा । (सूत्र-१६+) स० १६ सम० ।

जे देवा सामाणं सुसामाणं महासामाणं पउमं महा-
पउमं कुमुदं महाकुमुदं नलिणं महानलिणं पोंडरीअं म-
हापोंडरीअं सुकं महासुकं सीहं सीहकंतं सीहवीअं भा-
विअं विमाणं देवत्ताए उववण्णा । (स०) ते णं देवा
सत्तरसहिं अट्टमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उ-
स्ससंति वा नीससंति वा । (सूत्र-१७×) स० १७ सम० ।

जे देवा कालं सुकालं महाकालं अंजणं रिड्ढं सालं म-
माणं दुमं महादुमं विमालं सुसालं पउमं पउमगुम्मं कु-
मुदं कुमुदगुम्मं नलिणं नलिणगुम्मं पुंडरीअं पुंडरीअगुम्मं
सहस्सारवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा । (स०) ते
णं देवा अट्टारमेहिं अट्टमासाणं आणमंति वा पाणमंति
वा ऊससंति वा नीससंति वा । (सूत्र-१८ ×) स०
१८ मम० ।

जे णं देवा आणतं पाणतं णतं विणतं घणं सुमिरं इंदं
इंदोक्तं इंदुत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा । (स०)
ते णं देवा एगूणवीमाए अट्टमासाणं आणमंति वा पा-
णमति वा उस्ससंति वा नीससंति वा । (सूत्र-१९ +)
स० १९ मम० ।

जे देवा साय विमायं सुविसायं मिद्धत्थं उप्पलं भित्तिलं
तिगिच्छं दिमामोवत्थियं पलवं रुड्लं पुप्फं सुपुप्फं पु-
प्फावत्तं पुप्फपभं पुप्फकतं पुप्फवणं पुप्फलेसं पुप्फज्भयं
पुप्फसिगं पुप्फमिड्ढं पुप्फुत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए
उववण्णा । (स०) ते णं देवा वीमाए अट्टमासाणं
आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा ।
(सूत्र-२०+) स० २० मम० ।

जे देवा सिरिवच्छं सिरिदामकंडं मल्लं किट्टं चावोसतं
अग्णवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववणणा । (स०) ते
णं देवा एक्कीसाए अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमति
वा उस्ससति वा नीससंति वा । (सूत्र-२१ ×)
स० २१ सम० ।

जे देवा महियं विसूहियं विमलं पभासं वणमालं अ-
च्चुतवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववणणा । (स०) ते
णं देवा वावीसाए अद्धमामएणं आणमंति वा पाणमंति
उस्समंति वा नीससंति वा । (सूत्र-२२ ×) स० २२
सम० ।

हीन्द्रियाऽऽदीनामानप्राणाद्यस्तित्वं यथा—

जे इमे भंते ! वेहंदिद्या तेहंदिद्या चउरिंदिया पंचेदिद्या ।
जीवा एएसि णं आणमं वा पाणमं वा उस्सासं वा
निस्सासं वा जाणामो पासामो, जे इमे पुढविकाइया
०जाव वणफडकाइया एगिंदिया जीवा एएसि णं आणा-
मं वा पाणमं वा उस्सासं वा निस्सासं वा ण जाणामो,
ण पासामो । एएसि णं भंते ! जीवा आणमंति वा पा-
णमंति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा ? हंता गोयमा !
एए वि य णं जीवा आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति
वा निस्ससंति वा । (सूत्र-८४ ×)

‘ जे इमे ’ इत्यादि, यद्यप्येकेन्द्रियाणामागमादिप्रमाणज्जी-
वत्वं प्रतीयते तथापि तदुच्छ्वासादीना साक्षादनुपलम्भा-
ज्जीवच्छरीरस्य च निरुच्छ्वासादेरपि कदाचिद्दर्शनात् पृथि-
व्यादिपूच्छ्वासाद्विषया शङ्का स्यादिति तन्निरासाय
तेषामुच्छ्वासादिकमस्तीत्येतस्यागमप्रमाणप्रसिद्धस्य प्रदर्श-
नपरमिदं सूत्रमवगन्तव्यमिति ।

उच्छ्वासाद्यधिकाराज्जीवादिषु पञ्चविंशतौ पदेपूच्छ्वासा-
दिद्रव्याणां स्वरूपनिर्णयार्थं प्रश्नयन्नाह—

किरणं भंते ! एते जीवा आणमंति वा पाणमंति वा उ-
स्ससंति वा निस्ससंति वा ? गोयमा ! दब्बओ णं अणंतप-
एमियाइं दब्बाइं, सित्तओ अमखेज्जपएसोगाढाइं, कालओ
अण्णयरड्डियाइं, भावओ वणमताइं गंधमंताइं रसमंताइं
फाममंताइं आणमति वा पाणमंति वा उस्समंति वा
निस्समंति वा । जाइं भावओ वणमंताइं आणमंति वा
पाणमति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा ताइं किं एगव-
णणाइं आणमंति वा पाणमति वा उस्समंति वा निस्स-
संति वा ? आहारगमो नेयव्वो ०जाव पंचदिसं ।

‘ किरणं भंते ! जीवे ’ त्यादि, किमित्यस्य सामान्यनि-
र्णयान्कानि किंविधानि द्रव्याणीत्यर्थं, ‘ आहारगमो
नेयव्वो ’ त्ति; प्रदापनाया अष्टाविंशतितमाहारपदोक्तसूत्र-
पडनिरिदाध्ययत्यर्थं, सा चैयम्- दुवणणाइं तिवणणाइं

०जाव पंचवणणाइं पि जाइं वणणाओ कालाइं ताइं किं ए-
गगुणकालाइं ०जाव अणंतगुणकालाइं पि ” इत्यादिरिति ।

किरणं भंते ! खेरइया आणमंति वा पाणमंति वा उस्समं-
ति वा निस्ससंति वा तं चैव ०जाव नियमा छदिमिं आणमं-
ति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नी०वा, जीवा एगिंदिया
वाघाया निव्वाघाया भाणियव्वा, सेसा नियमा छदिसिं ।

‘ जीवेगिदिप ’ त्यादि, जीवा एकेन्द्रियाश्च ‘ वाघाय-नि-
व्वाघाय ’ त्ति-मतुव्लोपाद् व्याघाननिर्व्याघानवन्ता भ-
णितव्या इह चैवं पाठोऽपि निर्व्याघातशब्दः पूर्वं द्रष्ट-
व्यस्तदभिलापस्य सूत्रे तथैव दृश्यमानत्वात्, तत्र जीवा
निर्व्याघाता सव्याघाताः सूत्र एव दर्शिता, एकेन्द्रिया-
स्त्वेवम्-‘ पुढविकाइया णं भंते ! कइ दिंसि आणमति ?
गोयमा ! निव्वाघाप णं छदिसिं वाघायं पडुच्च सिय तिदि-
सि ’ मित्यादि, एवमप्यायादिष्वपि तत्र निर्व्याघातेन
पद्दिशं पद्दिशो यत्रानमनादौ तत्तथा । व्याघातं
प्रतीय स्यात् त्रिदिशं, स्याच्चतुर्दिशं, स्यात्पञ्चदिशं,
आनमन्ति यतस्तेषां लोकान्तवृत्तावलांकेन त्र्यादिदिच्छ्वा-
सादिपुद्गलानां व्याघात सम्भवतीति ‘ सेसा नियमा छ-
दिसिं ’ इति-शेषा नारकादित्रसाः पद्दिशमानमन्ति तेषां
हि त्रमनाड्यन्तर्भूतत्वात् पद्दिशमुच्छ्वासादिपुद्गलप्रहा-
ऽस्त्येवेति । अथैकेन्द्रियाणामुच्छ्वासादिभावादुच्छ्वासादेश्च
वायुरूपत्वात् किं वायुकायिकानामप्युच्छ्वासादिना वायुनैव
भवितव्यम् ? उत अन्येन केनापि पृथिव्यादीनामिव त-
द्विलक्षणैनेत्याशङ्क्या प्रश्नयन्नाह—

वाउयाए णं भंते ! वाउयाए चैव आणमंति वा पाण-
मंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा ? हंता गोयमा ! वा-
उयाए णं ०जाव नीससंति वा । (सूत्र-८५)

‘ वाउयाए णमि ’ त्यादि; अथोच्छ्वासस्यापि वायुत्वादन्ये-
नोच्छ्वासवायुना भाव्यम्, तस्याप्यन्येनैवमनवस्या, नैव-
मन्ततत्वात्तस्य, किञ्च-योऽयमुच्छ्वासवायु स वायुत्वेऽ-
पि न वायुसम्भाव्यौदारिकवैक्रियशरीररूपः तदीयपुद्गला-
नामानप्राणसङ्घितानामौदारिकवैक्रियशरीरपुद्गलभ्याऽन-
न्तगुणप्रदेशत्वेन सूक्ष्मतया एतच्छरीराव्यपदेशत्वात्, तथा
च प्रत्युच्छ्वासादीनामभाव इति नाऽनवस्या । भ० २ श० १
उ० । सख्येयावलिकाप्रमाणे एकोच्छ्वासात्मके कालविशेषे
च । सख्येया आवलिका -“ आण त्ति ” (सूत्र-११५+)
आण-एक उच्छ्वास इत्यर्थं, अनु० । जी० । कमे० । झा० ।
स्या० । भ० ।

पुढविकाइया णं भंते ! पुढविकाइयं चैव आणमंति वा
पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा ? हंता गोयमा !
पुढवीकाइया पुढवीकाइयं चैव आणमंति वा ०जाव नीम-
सति वा । पुढवीकाइए णं भंते ! आउकाइयं आणमंति
वा ०जाव नीमसंति वा ? हंता गोयमा ! पुढवीकाइया
णं आउकाइयं आणमंति वा ० जाव नीससंति वा, एवं
तेउकाइय-वाउकाइयं, एवं वणस्सइकाइयं । आउकाइए

शं भन्ते ! पुढविकाइयं आणमंति वा पाणमंति वा ?
एवं चैव, आउकाइए शं भंते ! आउकाइयं चैव आण-
मंति वा, एवं चैव, एवं तेउवाऊवणस्सइकाइयं । तेउका-
इए शं भन्ते ! पुढवीकाइयं आणमंति वा एवं ०जाव वण-
स्सइकाइए शं भन्ते ! वणस्सइकाइयं चैव आणमंति वा
बहेव ।

‘पुढविकाइया शं भंते !’ इत्यादि, इह पूज्यव्याख्या । यथा
चनस्पतिरन्यस्योपर्यन्य स्थितस्तत्तेजाग्रहण करोति एवं
पृथिवीकायिकादयोऽप्यन्योन्यसम्बद्धत्वात्तद्रूप प्राणापा-
नादि कुर्वन्तीति, तत्रैक पृथिवीकायिकाऽन्य स्वमम्बद्धं
पृथिवीकायिकम्, अनिति—तद्रूपमुच्छ्वासं करोति यथा-
दग्स्थितकपूरं पुरुष कपूरस्वभावमुच्छ्वासं करोति एव-
मप्यायादिकानित्येव पृथिवीकायिकसूत्राणि पञ्च एवमे-
वाप्यायादय प्रत्येकं पञ्च सूत्राणि लभन्त इति पञ्चविंशत्-
सूत्राण्येतानीति ।

पुढवीकाए शं भंते ! पुढवीकाइयं चैव आणममाणे वा
पाणममाणे वा ऊसममाणे वा नीमसमाणे वा कइकि-
रिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए मिय
पंचकिरिए । पुढवीकाइए शं भन्ते ! आउकाइयं आणम-
माणे वा एवं चैव, एवं ०जाव वणस्सइकाइय, एवं आउ-
काइएण वि सच्चे वि भाणियव्वा, एवं तेउकाइएण वि,
एवं वाउकाइएण वि, ०जाव वणस्सइकाइए शं भंते !
वणस्सइकाइयं चैव आणममाणे वा पुच्छा, गोयमा !
मिय तिकिरिए सिय चउकिरिए मिय पंचकिरिए । (सूत्र-
३६२) वाउकाइए शं भन्ते ! रुक्खस्स मूलं पचालेमाणे
वा पवाडेमाणे वा कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकि-
रिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए । एवं कंदं एवं ०
जाव मूलं वीयं पचालेमाणे वा पुच्छा ? गोयमा ! सिय
तिकिरिए सिय पंचकिरिए, सेवं भन्ते ! भंते ति । (सूत्र-
३६३)

क्रियासूत्राण्यपि पञ्चविंशतिस्तत्र ‘सिय किरिए’ ति-यदा
पृथिवीकायिकादि पृथिवीकायिकादिरूपमुच्छ्वासं कुर्वन्नापि
न तस्य पीडामुत्पादयति स्वभावविशेषात्तदासौ कायि-
क्यादित्रिक्रिय स्यात् । यदा तु तस्य पीडामुत्पादयति
तदा पारितापनिकक्रियाभावाच्चतुष्क्रियः, प्राणातिपाति-
सद्भावे तु पञ्चक्रिय इति । क्रियाधिकारादेवेदमाह—‘वा-
उकाइए णमि त्यादि, इह च वायुना वृत्तमूलम्य प्रचलन
प्रपातने वा तदा सम्भवति यदा नदीभिर्यादिषु पृथिव्या-
ऽनावृत्त तत्स्यादिति । अथ कथं प्रपातने त्रिक्रियात्व परि-
तापाद् सम्भवात्-उच्यते-अचेतनमूलापत्तयति । भ० ६
श० ३४ उ० ।

आणंतरिय-आनन्तर्य-न० । अनन्तरमेव चतुर्वं स्यायं
ष्यम् । अव्यवहिते, अनन्तरस्य भावे ष्यञ् । अव्यवधाने,

वाच० । अनुक्रमे, “आणंतरियं णाम-आणंतरियंति वा अणु-
परिवाडि ति वा अणुकमेत्ति वा एगट्टा” आ० चू० १ अ० ।

आणंद-आनन्द-पुं० । आ-नन्द-घञ् । चित्ताह्लाद, श्री० ।
सुखे, स्था० ३ ठा० ४ उ० । सुखाविशेषे, प० सू० ५ सूत्र ।
हर्षे, दश० २ चू० । अभिलाषितार्थावाप्तिसन्धे मानसे
विकारे, “के आणंद” (सूत्र-११७+) अभिलाषितार्थावाप्ता-
वानन्द । आचा० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । (अत्र विशेष-
व्याख्यानम् ‘आगइ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे गतम्) दुःखाभावे
ब्रह्मणि, अर्शआदित्वादच् । आनन्दवति, त्रि० । वाच० ।
अहोरात्रभवे त्रिशन्मुहूर्तान्तर्गते स्वनामख्याते षोडशे मुहूर्ते,
ज्यो० २ पाहु० । कल्प० । ज० । च०प्र० । (गणनया एका-
दशो मुहूर्त्त आनन्द) स० ३० सम० । स्वनामख्याते षष्ठे
वलदेवे, (८४ गाथा) स० (१५६ सूत्रx) (तद्वक्तव्यता
‘दमारमडल’ शब्दे चतुर्थभागे २४८५ षष्ठे दर्शयिष्यते)
स्वनामख्याते शीतलजिनस्य प्रथमशिष्यं च । ‘पुण आण-
दे०” ॥४०+॥ स० । (सूत्र-१५८+) (तद्वृत्तम् ‘तित्थयर’ शब्दे
चतुर्थभागे २२६१ षष्ठे दर्शयिष्यते) भगवत ऋषभदेवस्य
शतपुत्रान्तर्गते स्वनामख्याते पुत्रे, कल्प० १ आधि० ७
क्षण । स्वनामख्याते भगवतो महावीरस्यन्तेवासिनि स्था०
१० ठा० ३ उ० । “समणस्स भगवओ महावीरस्स अत-
वामी आणदे णाम थरे” । सूत्र-५४७x । भ० १५ श० ।
(तद्वक्तव्यता ‘गोसालग’ शब्दे तृतीयभागे दर्शयिष्यते)
धरणम्य नागेन्द्रस्य नागराजस्य स्वनामख्याते रथानी-
काधिपतौ (सूत्र-४०४x) स्था० ५ ठा० १ उ० । गन्धमा-
दनवत्तम्कारपर्वतस्थे स्वनामख्याते देवे, ज० ४ वक्ष० ।
पुष्करवर्डीपार्डेस्थितमानुषोत्तर्गपर्वतस्थे स्वनामख्याते सु-
वर्णकुमारे, ङी० । स्वनामख्याते पितृमनकृष्णाङ्गजे, तद्व-
क्तव्यता प्रतिवद्धे निग्यावलिकोपाङ्गे द्वितीयवर्गस्य कल्पा-
वतसिकाभिधस्य नवमेऽध्ययने च । नि० १ श्रु० २ वर्ग ६
अ० । (तद्वक्तव्यता यथा पितृमेनकृष्णाङ्गो नवम वर्ष-
द्वयं व्रतपर्यायपरिपालनं कृत्वा प्राणतदेवलोके दशमं
उत्पद्य एकोनविंशतिसागरोपमाण्यायुरनुपाल्य ततश्च्युतो
विदेहे सेत्स्यतीति) वाणिजग्रामस्थे स्वनामख्याते श्रावकं,
उपा० १ अ० । नि० । सया० । “अट्ट य वीसाऽऽण-
न्दे०” ॥ ४६६x ॥ आनन्दस्य गृहे, आ० म० १ अ० । भ० ।
आनन्दाभिधानोपासकवक्तव्यता प्रतिवद्धमध्ययनमानन्द ।
उपा० ३ अ० । आनन्दो वाणिजग्रामाभिधाननगरवासी-
महर्षिको गृहपतिर्महार्चयेण वाधित एकादशोपासकप्रतिमां
कृत्वोत्पन्नावधिज्ञानो मासिकया सलेखनया सोधर्ममगम-
दिति वक्तव्यता प्रतिवद्धे उपासकदशाया प्रथमेऽध्ययने च ।
स्था० १० ठा० ३ उ० ।

(तद्वक्तव्यता यथा)—

पढमस्म शं भंते ! ०जाव संपत्ते शं के अट्टे पणुत्ते ?
(सूत्र-२ x) एवं सल्लु जवू ! तेणं कालेणं तेणं सम-
एण वाणियग्गामे णाम णयरे होत्था । वएणओ । तस्स
शं वाणियग्गामस्स णयरस्म बहिया उत्तग्गुच्छिमे दि-
सीभाए दूयपत्तासे चेइए । तत्थ ण वाणियग्गामे जिय-

सत्तू राया, वणञ्चो । तत्थ णं वाणियग्गामे आणंदे
 णामं गाहावई परिवसइ, अड्ढे ०जाव अपरिभूए, तस्स णं
 आणंदस्स गाहावइस्स चत्तारि हिरसकोडीओ णिहाण-
 पत्ताओ चत्तारि हिरणकोडीओ वुड्ढिपत्ताओ चत्तारि
 हिरणकोडीओ पवित्थरपत्ताओ, चत्तारि वया, दस
 गोमाहस्सीणं वणं होत्था । से आणंदे गाहावई वहुणं
 ईसर ०जाव मत्थवाहाणं वहुसु कजेसु य कारणेसु य
 मंतेसु य कुडुंवेसु य गुज्जेसु य रहस्सेसु य निच्छएसु य
 ववहारसु य आपुच्छणिजे पडिपुच्छणिजे सयस्स वि य
 णं कुडुंवस्स मेढीभूए आहारे आलंवरणं चक्खुमेढिभूये
 सव्वकज्जवट्टावए आवि होत्था । तस्स णं आणंदस्स
 गाहावइस्स 'मिवाणंदा' णामं भारिया होत्था, अहीण
 ०जाव सुरूवा । आणंदस्स गाहावइस्स इट्ठा आणंदेणं
 गाहावइणा सद्धि अणुरत्ता अविरत्ता इट्ठा सइ ०जाव
 पंचविहे माणुस्सए कामभोए पच्चणुवभवमाणी विहरइ ।
 तस्स णं वाणियग्गामस्स वहिया उत्तरपुरच्छिमे दिसी-
 भाए एत्थ णं "कोल्लागए" णामं सन्निवेसं होत्था । रि-
 द्वित्थमिए ०जाव पासादीए ४, तत्थ णं कोल्लागए सन्नि-
 वेमे आणंदस्स गाहावइस्स वहुए मित्तणाइणियगसयण-
 संवंधिपरिजणे परिवसइ । अड्ढे ०जाव अपरिभूए ।
 तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे ०जाव
 समोपरिए परिसा निग्गया काणिए राया जहा, तहा जि-
 पमत्तू राया णिग्गच्छति निग्गच्छित्ता ०जाव पज्जुवा-
 सइ, तए णं से आणंदे गाहावई इमीसे कहाए लद्धे
 ममाणे एवं खलु ममाणे भगवं ०जाव विहरइ । तं महा-
 फलं ०जाव गच्छामि णं ०जाव पज्जुवामामि । एवं
 संपेहेइ संपेहिता, एहाये सुट्टप्पावेसाइं ०जाव अप्पमह-
 ग्वाभग्गालकियमरीरे । साओ णिहाओ पडिनिक्खमइ
 पडिनिक्खमित्ता स कोरदमल्लदामेणं लत्तेणं धरिज्जमाणेणं
 माणुस्सवग्गुगपरिक्खित्ते पायविहारचारेणं वाणियग्गामं
 णयं मज्झं मज्झेणं णिग्गच्छइ णिग्गच्छित्ता जेणामेव
 दूयपलामे चेइए जेणेव ममाणे भगवं महावीरे तंणेव उवाग-
 च्छति उवागच्छित्ता तिक्खुतो आयाहिणपयाहिणं करेइ
 आया० करित्ता वंडइ णममइ ०जाव पज्जुवामइ । (सूत्र-३)

तए णं ममाणे भगवं महावीरे आणंदस्स गाहावइस्स
 तीमे य महइ महालियाए ०जाव धम्मकहा, परिमा प-
 डिगया, रायाऽवि य गओ । (सूत्र-४) तए णं से
 आणंदे गाहावई ममाणे भगवओ अतिए धम्मं सोच्चा
 णिग्गम्म हट्टुइ ०जाव एवं वयामी-मदहामि णं भंते !
 णिग्गंथ पावयणं, पत्तियामि णं भंते ! णिग्गंथं पत्तयणं,

रोएमि णं भंते ! णिग्गंथं पावयणं, एवमेयं भंते !, तहमेयं
 भंते !, अवितहमेयं भंते !, इच्छियमेयं भंते !, पडिच्छियमेयं
 भंते !, इच्छियपडिच्छियमेयं भंते !, से जठेयं । तुम्भे व-
 यहत्तिकट्टु जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे राई-
 सरतलवरमाडंविणकोडुंविणसेट्टिसत्थवाहप्पाभिइया मुंडे म-
 वित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइया ०जाव पव्वइत्ता ।
 णो खलु तहा अहं संचाएमि मुंडे ०जाव पव्वइत्तए, अहसं
 देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणुव्वयं सत्तसिक्खावयं दु-
 वालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामि । जहासुहं देवा-
 णुप्पिया ! मा पडिवंधं करेह । (सूत्र-५)

तए णं से आणंदे गाहावइस्स समणस्स भगवओ महा-
 वीरस्स अंतिए तप्पढमयाए धूलगं पाणाइवायं पच्चक्खामि ।
 (उपा०) (तत्स्वरूपम् 'पाणाइवायवेरमण' शब्दे ५ भागे
 वच्यते ।) तयाणंतरं च णं धूलगं मुमावायं पच्चक्खामि
 इ जावजीवाए दुविहं तिविहेण-ण करेमि, ण कारवेमि,
 मणसा, वयसा, कायसा । (उपा०) (स्थूलमृपावादस्वरूपम्
 'मुसावायवेरमण' शब्दे षष्ठेभागे दर्शयिष्यते ।) तदाणंतरं
 च णं धूलगं आदिष्सादाणं पच्चक्खामि । (उपा०) (तत्स्व-
 रूपम् 'अदत्तादाणवेरमण' शब्दे १ भागे गतम् ।) तयाणंतरं
 च णं सदारसंतोसिए परिमाणं करेइ णसत्थ एकाए
 सिवाणंदाए भारियाए अवमेसं सव्वं मेहुणविहिं
 पच्चक्खामि (तत्स्वरूपं प्रतिपेधरूपेण 'मेहुण' शब्दे षष्ठे
 भागे. 'हत्थकम्म' शब्दे सप्तमभागे च वच्यते) (उपा०)
 तयाणंतरं च णं इच्छापरिमाणं करेइ, हिरससुवसविहि-
 परिमाणं करेइ, णसत्थ चउहिं हिरसकोडीहिं णिहाण-
 पउत्ताहिं चउहिं वुड्ढिपउत्ताहिं चउहिं पवित्थरमाणपत्ताहिं
 अवसेमं सव्वं हिरससुवसविहिं पच्चक्खामि दुविहं
 ण करेमि, ण कारवेमि, तिविहेणं मणमा वयसा,
 कायसा, तयाणंतरं च णं चउप्पयविहिपरिमाणं करेइ,
 णसत्थ चउहिं वएहिं दसगोसाहस्मिएणं वएणं अव-
 सेमं सव्वं च(उ)तुप्पयविहिं पच्चक्खामि, दुविहं ति-
 विहेणं-मण० ३. तयाणंतरं च णं खेत्तवत्थुपरिमाणं करेइ
 णसत्थ पंचहिं हलमएहिं णियत्तणसइएणं हलेणं अवमेमं
 सव्वं खेत्तवत्थुं पच्चक्खामि, दुविहं तिविहेणं मण० ३,
 तयाणंतरं च णं सगडविहिपरिमाणं करेइ, णसत्थ पंचहिं
 सगडसएहिं दिमाजत्तिएहिं पंचहिं मगडीमएहिं मंवाहणि-
 एहिं अवमेसं सव्वं मगडविहिं पच्चक्खामि०३, तयाणंतरं
 च णं वाइणविहिपरिमाणं करेइ, णसत्थ चउहिं वाइणेहिं
 दिमाजत्तिएहिं चउहिं वाइणेहिं मंवाहणिएहिं अवमेमं मव्व-
 वाइणविहिं पच्चक्खामि०३, (सूत्र०५) । तयाणंतरं च णं

माइय ' शब्दे दर्शयिष्यते) (देशाऽवकाशिकविषयाऽति-
चागः ' देमाऽवगामिय ' शब्दे चतुर्थभागे वक्ष्यते)
(पौषघोषवामविषयाऽतिचागः ' पोसह ' शब्दे पञ्चमभागे
वक्ष्यते) (अनिधिमंविभागविषयातिचाराः ' अडाहिसंविभाग '
शब्दं प्रथमभागे गताः) (अपश्चिममारणान्तिकमंलेखना-
जापणाऽऽगधनताविषयाऽतिचाराः ' अपच्छिममारणान्ति-
यमंलेहणाभूमणाऽऽगहणता ' शब्दे प्रथमभागे गताः ।)

तए खं से आणंदे गाहावई समणस्म भगवतो महा-
वीरस्स अंतिए पंचाणुव्वइयं मत्तसिक्खावइयं दुवालस-
विहं माग्गधम्मं पडिवज्जइ पडिवज्जिता समणं भगवं
महावीरं वंदइ णमंमइ वंदित्ता नमंमित्ता एवं वयासी-
णां खलु मे भंते ! कप्पइ अज्जप्यभिइ अस्सउत्थिए वा
अस्सउत्थियंदवयाणि वा अस्सउत्थियपरिग्गहियाणि वा
अग्रिहंतचेइयाइ वदित्तए वा णमंसित्तए वा, पुंवि अणा-
लत्तेणं आलवित्तए वा संलवित्तए वा, तेसिं असणं वा
पाणं वा खाइमं वा साइमं वा दाउं वा अणुप्पयाउं वा
णस्सत्थ गयाभिओगेणं गणाभिओगेणं वलाभिओ-
गेणं देवयाभिओगेणं गुरुनिग्गहेणं वित्तिकं-
तारेणं, कप्पइ मे समणे निग्गथे फासुएणं एस
णिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थपडिग्गहकंवलपा-
यपुंछेणेणं पीढफल्लगमेज्जामंधारएणं ओसहमेमज्जेण
य पडिल्लाभेमाणस्स विहरित्तए त्तिकट्टु । इमं एयाणुरूवं
अभिग्गहं अभिगिहइ २ ता, पमिणाइं पुच्छइ पुच्छित्ता,
अडाइं आइयइ २ ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो वंदइ
वदित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ दू-
पलामाओ चेइयाओ पडिगिक्खमइ २ ता जेणेव वाणिय-
गामे णये जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छिइ २ ता
मिवाणंदं भारियं एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिए !
समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मे णिमंते, से-
वि य धम्मे मे इच्छिए पडिच्छिए अभिरुइए तं गच्छ खं
तुमं देवाणुप्पिए ! समणं भगवं महावीरं वंदाहिं जाव
पज्जुवामाहि समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं पं-
चाणुव्वतियं सत्तमिक्खावतियं दुवालमविहं गिहिधम्मं
पडिवज्जाहि । (सूत्र - २)

तए खं मा " सिवाणंदा " भारिया आणंदेणं समणोवा-
माणं एवं वृत्ता ममाण हट्टतुट्टा कांडुंविपपरिमे महावेड
२ ता एवं वयासी-रिप्पामेव लहूकरणं जाव पज्जुवा-
मति । तए खं समणे भगवं महावीरे मिवाणंदाए भारि-
याए । तीमे य महइ जाव धम्मं क्कहइ, तए खं मा मि-

वाणंदा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं
सुच्चा णिसम्म हट्टा जाव गिहिधम्मं पडिवज्जइ २ ता
तमेव धम्मियं जाखपवरं दुरूहइ २ ता जामेव दिसिं पा-
उब्भूया तामेव दिसिं पडिगया । (सूत्र - ६) भंतेत्ति, भयवं
गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ वंदित्ता एवं वयासी-
पहू खं भंते ! आणंदे समणोवासए देवाणुप्पियाणं अंतिए
मुंडे जाव षवइत्तए, खो इणट्टे समट्टे, गोयमा ! आणंदे
खं समणोवासए बहूइं वासाइं समणोवासगपरियायं पा-
उस्सिहिइ २ ता जाव सोहम्मे कप्पे अरुणाभे विमाणे
देवत्ताए उववज्जिहिति तत्थ खं अत्थेगइयाणं देवाणं
चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पस्सत्ता, तत्थ खं आणंदस्स कि
समणोवासगस्स चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पस्सत्ता ।
तते खं समणे भगवं महावीरे अस्सया कयाइ बहिया-
जाव विहरति । (सूत्र - १०)

ततेणं से आणंदे समणोवासए जाए अभिगयजीवा-
जीवे जाव पडिल्लाभेमाणे विहरइ । तए खं सा सिवाणंदा
भारिया समणोवासिया जाया जाव पडिल्लाभेमाणी वि-
हरइ (सूत्र - ११) तए खं तस्स आणंदस्स समणोवासग-
स्स उच्चावएहिं सीलच्चयगुणवेरमणपच्चक्खणापोसहोव-
वामेहिं अप्पाणं भावेमाणस्स चोइमसंवच्छराइं वीइकंताइं
पस्सरससंवच्छरस्स अंतग वट्टमाणस्स अस्सया कयाइ
पुव्वरत्तावस्सत्तकालसमयंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स
इमेयारूवे अज्जभत्थिए चित्तिए पत्थिए मणोगए मंक्पे
समुप्पन्ने-एवं खलु अहं वाणियग्गामे नयेरे बहूणं ईसर-
जाव सयसावियकुट्टुवस्स जाव आघारे, तं एतेणं विक्खे-
वेणं अहं णो संचएमि समणस्स भगवतो महावीरस्स
अंतियं धम्मपणत्ति उपसंपज्जित्ता खं विहरित्तए । तं से-
यं खलु ममं कल्लं जाव जलंते विपुलं असणं वा पाणं वा
खाइमं वा साइमं वा जहा पूरणो जाव जेड्डपुत्तं कुट्टुवे ठवि-
त्ता तं मित्तं जाव जेड्डपुत्तं च आपुच्छित्ता कांझाए संनिवेसे
णायकुलंमि । पोमहसालंपडिल्लेहित्ता समणस्स भगवओ
महावीरस्स अंतियं धम्मपणत्ति उवसंपज्जित्ता खं विहरित्त-
ए । एवं मंपेहेइ सपेहित्ता कल्लं विउल्लं तहेव जिमितभुत्त-
गए तं मित्तं जाव विउलेणं पुप्फ-पीढ-फल्लग-सेजा-
संथागएणं मक्कारेइ संमाणेइ २ ता तस्सेव मित्तं जाव पुरओ
जेड्डपुत्तं महावेइ २ ता, एवं वयासी-एवं खलु पुत्ता !
अहं वाणियग्गामे बहूणं ईसर जहा चित्तियं जाव विह-
रित्तए । तं मेयं खलु मम इयाणि तुमं सयस्स कुट्टुवस्स
आलंवरणं ०४ ट्ठावित्ता जाव विहरइ । तए खं जेड्डपुत्ते आ-
णंदस्स समणोवासगस्स तह त्ति एयमइं विणएणं पडि-

सुणेइ । तए णं से आणंदे समणोवासए तस्सेव मित्तं ० जाव पुरओ जेट्ठपुत्तं कुट्टंवे ठवेइ २ ता । एवं वयासी-मा णं देवाणुप्पिया ! तुब्भे अज्जप्पभिइं केइ ममं बहुसु क-असु ० जाव आपुच्छउ वा पडिपुच्छउ वा ममं अट्ठाए अ-सणं वा पाणं वा खाइमं वा माइमं वा उवक्खडेउ वा उवकरेउ वा । तए णं से आणंदे समणोवासए जेट्ठपुत्तं मित्तणाइं आपुच्छइ २ ता सयाओ गिहाओ पडिणिकख-मइ २ ता वाणियग्गामं णयंरं मज्झं मज्झेणं णिग्गच्छइ २ ता जेणेव कोल्लाए सन्निवेमे जेणेव नायकुले जेणेव पोसहमाला तेणेव उवागच्छइ २ ता पोमहसालं पम-ज्जइ २ ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहइ २ ता दब्भसं-थारं संथरइ २ ता दच्चसंथारणं दूरुहइ २ ता पोमहसा-लाते पोसहिते दब्भसंथारोवगये ममणस्स भगवओ महा-वीरस्स अंतिय धम्मपप्पत्तिं उवसंपज्जिता णं विहरइ । (सूत्र-१२) ।

तए णं से आणंदे समणोवासए पढमं उवासगपडिमं उवसंपज्जिता णं विहरइ । पढमं उवासगपडिमं अहासुत्तं अहाकप्पं अहामग्गं अहातच्चं सम्मं काएणं फासेइ ० जाव आराहेइ । तए णं से आणंदे समणोवासए दोच्चं उवासगप-डिमं, अहासु० । एवं-तच्चं उवा०, चउत्थं उ० पंचमं उ० छट्ठं उ० सत्तमं उ० अट्ठमं उ० नवमं उ० दशमं उ० एकारसमं उ० ० जाव आरोहेइ (सूत्र-१३) । तए णं से आणंदे समणोवासए इमेणं एयारूवेणं उरालेणं विउल्लेणं पयत्तेणं पयाहितेणं तवोकम्मेणं सुके ० जाव किसे धमणिमंतते जाए । तए णं तस्स आणंदस्स समणोवासगस्स अस्सया कयाड पुच्चरत्ता ० जाव धम्मजागरियं जागरमाणस्स अयं अज्झत्थिए चित्थिए पत्थिए मणोगए मंकप्पे समुप्पन्ने एवं खलु अहं इमेणं ० जाव धमणिमंतए जाए तं अत्थि ता मे उट्ठाणे क-म्म-बल-वीरिए पुरिसकारपरकमे सट्ठा धिई संवेगे । तं ० जाव तामे अत्थि उट्ठाणे सट्ठा धिई मंवेगे ० जाव मे ध-म्मायरिए धम्मोवएमए ममणे भगवं महावीरे जिणे सुह-त्थी विहरइ, ताव ता मे सेयं कल्लं ० जाव जलंते अपच्छि-ममारणंतियमंलेहणाभूमणाभूमितस्स भत्तपाणपडिया-इक्खियस्स कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तए । एवं संपेहेइ सपेहिता कल्लं पाउ ० जाव अपच्छिमं ० जाव कालं अणवकंखमाणे विहरइ । तए णं तस्म आणंदस्स सम-णोवासगस्स अणया कयइ सुभेणं अज्झवसाणेणं सुभेणं परिणामेणं लेसाहिं वि सुज्झमाणीहिं णाणावर-णिज्जाणं कम्मणं खओवसमेणं ओहिनाणे समुप्पन्ने पुरच्छिमे ण लवणसमुदे पंचजोयणसइयं खेत्तं जाणइ

पामइ । एवं दक्खिणेणं पच्चत्थिमेण य उत्तरेणं ० जाव चुल्लहिमवंतं वासधरपच्चतं जाणइ पासइ । उट्ठं ० जाव सोहम्म कप्पं जाणइ पामइ अहे ० जाव इमी से रयणप्प-भाए पुढवीए लोलुयं अच्चुयं णयं चउरासीइवाससहस्स-ट्ठितियं जाणइ पासइ (सूत्र-१४) ।

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे ममो-सरिए परिसा निग्गया ० जाव पडिगया । तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंते-वासी इंदभूर्इणामं अणगारे गोयमगोत्तेणं सत्तुस्मेहे मम-चतुरंमसंठाणसंठिए वज्जरिसहनारायसंधयणे कणगपुल-गनिघसपम्हगोरे उग्गतवे दित्ततवे तत्ततवे घोरतवे महा-तवे उराले घोरगुणे घोरतवस्सी घोरवंभचेरवासी उच्छू-ठसरीरे सखित्तविउल्लतेउल्लसे जियकोहे जियमाणे जियमाए जियलोभे जाइसंपप्पे कुलसंपणणे बलसंपप्पे रूवसंप-एणे ० जाव तेयंसी छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ । तए णं से भगवं गोयमे छट्ठक्खमणपारणगमि पढमाए पोरिमीए सज्झायं करेइ वीआए पोर (रु)सीए भाणं भियाइ, तईयाए पोरिमीए अतुरियमचवलमसंभंताए मुहपत्तियं पडिलेहेइ २ ता । भायणवत्थाइं पडिलेहेइ २ ता । भायणवत्थाइं पमज्जइ २ ता भाययाइं उग्गाहेइ २ ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ २ ता ममणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ २ ता एवं वयासी-इच्छामि णं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुणयाए छट्ठक्खमणपारणगंसि वाणियग्गामे णयरे उच्चनीयमज्झिमाइं कुलाइं घरस-मुदाणस्स भिक्खायरियाए अडित्तए अहासुहं देवाणु-प्पिया ! मा पडिवंधं करेइ । तए णं गोयमं समणेणं भग-वया महावीरेणं अब्भणुष्ठाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ दूइपलासाओ चेइयाओ पडिनि-क्खमइ २ ता अतुरियमचवलमसंभंते जुगंतरपरिलो-यणाए दिट्ठीए पुरओ इरियं सोहमाणे जेणेव वाणिय-ग्गामे णयरे तेणेव उवागच्छइ २ ता वाणियग्गामे णगरे उच्चनीयमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खाय-रियाए अडइ । तए ण से भगवं गोयमे वाणियग्गामे नगरे जहा परणचीए तहा ० जाव भिक्खायरियाए ० जाव अ-डमाणे अहापज्जत्त भत्तपाणं ममं पडिगाहेइ २ ता वा-णियगामाओ पडिनिग्गच्छइ २ ता कोल्लायस्स सन्नि-वेसस्स अदूरसामते णं वीनीवयमाणे बहुजणमइं णिमा-मेइ बहुजणो अणमणस्स एवमाइक्खइ ० ४ एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी

आणंदे णामं समणोवामए पोमहमालाए अपच्छिममार० जाव अणवकंखमाणे विहरइ, तए णं तस्स गोयमस्स बहुजणस्स अंतिए एतमइं सोच्चा णिसम्मं अयमेयांरूवे अन्मत्थिए चित्तिए पत्थिए मणोगए संकप्ये समुप्पझे. तं गच्छामि णं आणंदं समणोवासयं पासामि, एवं संपेहेइ संपेहिता जेणेव कोल्लाए संनिवेमे जेणेव आणंदे-समणो-वामए जेणेव पोसहमाला तेणेव उवागच्छइ । तए णं से आणंदे समणोवासए भगवं गोयमं एज्जमारणं पासइ, पा-मेत्ता हइ ०जाव हियए, भगवं गोयमं वंदति णमंसति २ त्त एवं वयासी-एवं खलु भंते ! अहं इमेणं उरालेणं ०जाव धमणिसंतते जाए, णो संचाएमि देवाणुप्पियस्स अंतियं पाउण्वित्ता णं तिक्खुत्तो मुद्धारोणं पाए अभि-वंदित्तए, तुभे णं भंते ! इच्छाकारेणं अणभिओएणं इतो चव (एह) एवं जएणं देवाणुप्पियाणं तिक्खुत्तो मुद्धारोणं पाएसु वंदामि णमंसामि । तए णं से भगवं गोयमे जेणेव आणंदे समणोवासए तेणेव उवागच्छइ (सूत्र-१५) ।

तए णं से आणंदे समणोवासए भगवओ गोयमस्स तिक्खुत्तो मुद्धारोणं पाएसु वंदति णमंसति २ त्त एवं वयासी-अत्थि ण भंते ! गिहिणो गिहिमज्झावसंतस्स ओहिणाणे णं समुपज्जइ । हंता अत्थि, जइ णं भंते ! गिहिणो ०जाव समुप्पज्जइ । एवं खलु भंते ! मम वि गिहिणो गिहिमज्झावसंतस्म ओहिणाणे समुप्पएणे पुर-च्छिमणं लवणममुदे पंच जोयणसयाइं ०जाव लालुय-च्चुयं णरयं जाणामि पामामि । तए णं से भगवं गोयमे आणंदे समणोवामयं एवं वयासी-अत्थि णं आणंदा ! गिहिणो ०जाव समुप्पज्जइ, णो चव णं एव महालए तं णं तुमं आणंदा ! एतस्म ठाणस्म आलोएहि ०जाव तवोकम्मं पडिवज्जहि । तए णं से आणंदे समणोवासए भगवं गोयमं एवं वयासी-अत्थि णं भंते ! जिणवयणं मंतोणं तच्चाणं तहियाणं मच्चूयाण भावाण आलोइज्जइ ०जाव पडिवज्जइ ?, णो इण्ठे ममइं । जइ णं भंते ! जिणवयणं सताणं ०जाव भावाणं णो आलोएज्जइ ०जाव तवोकम्मं णो पडिवज्जइ । त णं भंते ! तुभे चव एयस्म ठाणस्म आलोएह ०जाव पडिवज्जइ । तए णं से भगवं गोयमे आणंदेणं समणोवामएणं एवं धुत्ते ममाणे संकिए कंसिए वित्तिगिच्छासमावएणे आणंदस्म अंति-याओ पडिनिक्खमइ २ त्त जेणेव दइपलामं चए जेणेव समणे भगवं महावीरं तेणेव उवागच्छइ २ त्त ममणस्स

भगवओ महावीरस्स अदूरंसामंते गमणागमणाए पडि-कमइ २ त्त । एस णं समणे आलोएइ २ त्त भत्तपाणे पडिदंसेइ २ त्त समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ २ त्त । एवं वयासी-एवं खलु भंते ! अहं तुम्हेहिं अन्म-णुएणाए तं चव सव्वं कहेइ ०जाव तए णं पडिदंसेइ । अहं संकिते कंसिए वित्तिगिच्छासमावएणे आणंदसस्म-समणोवासगस्स अंतिए पडिणिक्खमामि २ त्त जेणेव इहं तेणेव हव्वमागए तं णं भंते ! किं आणंदे णं सम-णोवासए णं तस्स ठाणस्स आलोएयं ०जाव पडि-वज्जेयं । उदाहु मए ?, गोयमाइमणो भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी-गोयमा ! तुमं चव णं तस्स ठाणस्स आलोएहि ०जाव पडिवज्जेहि, आणंदं समणो-वासयं एयमइं खामेहि । तए णं से भगवं गोयमे सम-णस्स भगवओ महावीरस्स तह त्ति एयमइं विणएणं प-डिसुणेइ २ त्त तस्स ठाणस्स आलोएइ ०जाव पडिवज्जइ । आणंदं च समणोवासयं एयमइं खामेइ २ त्त तए णं से समणे भगवं महावीरे वहिया अरणया कयाइ वहिया जणवयविहारं विहरइ (सूत्र-१६ +) । तए णं से आणंदे समणोवासए वहुहिं मीलव्वएहिं ०जाव अप्पाणं भावेइ २ त्त वीसं वासाइं समणोवासयपरियायं पाउणित्ता ए-कारम य उवासगपडिमाओ सम्मं काएण फासित्ता मा-सियाए संलेहणाए अत्ताणं भूसित्ता साइं भत्ताइं अण-सणाए छेदेत्ता आलोइयपडिकते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्ये सोहम्मवडिसयस्स महाविमा-णस्स उत्तरपुरच्छिमणं अरुणे विमाणे देवत्ताए उववसे । तत्थ णं अत्थगइयाणं देवाणं चत्तारि पलिओवमाइं ठिई पएणत्ता, तत्थ णं आणंदस्स वि देवस्स चत्तारि पलि-ओवमाइं ठिई पएणत्ता । आणंदे णं भंते ! देवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अ-णंतरं चुओ चुइत्ता कहिं गच्छंहिति कहिं उववज्जिहिति । गोयमा ! महाविदेहे वामे सिज्झिहिति, णिक्खेवो । सत्तमस्स अंगस्स उवासगदसाणं पढमं अज्जयणं स-स्मत्तं । (सूत्र-१७) ।

उपा० १ अ० । आचू० । आ० म० । भाविन्यामुत्सर्पिण्याम-रकडिके ध्यतिक्रान्ते तृतीयारके आनन्दजीव पढालस्तीर्थ-कृद्भवियति । ती० २० कल्प । भाविन्या उत्सर्पिण्यास्वृती-यारके “पढाल अद्भुतमय, आणंदजीयं नमसामि” ॥ ५६६ ॥ पढालमएमकम् आनन्दजीवं नमस्यामि । प्रव० ४६ द्वार । अनुत्तरपपातिकदृश्या सप्तमेऽध्ययने च । एतच्च वाच्य-न्तरापेक्षया ननूपलभ्यमानवाचनापेक्षया । स्था० १० ठा० ३ उ० ।

आणंदसुपाय-आनन्दाऽश्रुपात-पुं० । हर्षाश्रुमोक्षणे, “आ-
णंदसुपाय कासि सिद्धमवा तर्हि थेरा” ॥३७१५॥ आन-
न्दाश्रुपातम्-अहो आणधितमनेनेति हर्षाश्रुविमोक्षणम् ।
दश० २ चू० ।

आणंदकूड-आनन्दकूट-न० । आनन्दनाम्नो देवस्य कूटमा-
नन्दकूटम् । गन्धमादनवक्षस्कारपर्वतस्थे कूटभेदे, ज० ४ व-
क्ष० ।

आणंदचंद्रण-आनन्दचन्दन-न० । स्वरूपानुभवानन्दचन्दने,
अष्ट० । “चेष्टनं भयसर्पाणा, न तदानन्दचन्दने” ॥५॥ अष्ट०
१७ अष्ट० ।

आणंदजीव-आनन्दजीव-पुं० । आनन्दस्यात्मनि, भावि-
न्या उत्सर्पिण्यास्त्वृतीयारक्रे, पेढालम् अष्टकम् आनन्दजी-
वं नमस्यामि । “आणंदजी (व)यं” ॥५६६५॥ प्रव० ४६ द्वार ।

आणंदजम्भयस्य-आनन्दाध्ययन-न० । आनन्दवक्त्रव्यताप्रति-
वक्षे उपासकदशायाः प्रथमेऽध्ययने, उपा० १ अ० । स्था० ।
अनुत्तरोपपानिकदशाया सप्तमेऽध्ययने, स्था० १० ठा० ३
उ० । निरयावलिकोपाङ्गद्वितीयवर्मस्य कल्पवत्सिकाभि-
धस्य नवमेऽध्ययने च । नि० १ श्रु० २ वर्ग २ अ० ।
(पतंपा वक्त्रव्यता ‘आणंद’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे ऽनुपद-
मेव गता ।)

आणंदग-आनन्दन-न० । आनन्दयत्यनेन आ-नदि-णिच्
करणं ल्युट् । यातयातकाले, मित्रादे आगेग्यस्वागतादि-
प्रश्ने, तत्कालिकालिङ्गनं च । भावं ल्युट् । सुखजननं, वाच० ।
भगवत ऋप्रभेदेवस्य शतपुत्रान्तर्गतं स्वनामख्याते पुत्रे,
कल्प० १ अधि० ७ क्षण । वक्षस्कारपर्वतस्थे स्वनामख्याते
देवे च । स्था० ७ ठा० ३ उ० ।

आणंदगण्ड-आनन्दनन्दन-न० । आनन्दः-आत्मानन्दस्व-
देव नन्दनमानन्दनन्दनम् । आनन्दात्मके नन्दनवने, “नि-
र्भय शक्रवद्योगी, नन्दत्यानन्दनन्दने ॥ ७ ॥” अष्ट० ५ अष्ट० ।

आणंदगण्ड-आनन्दनकूट-न० । गन्धमादनवक्षस्कारपर्व-
तस्थे स्वनामख्याते कूटभेदे, स्था० ७ ठा० ३ उ० ।

आणंदपुर-आनन्दपुर-न० । स्वनामख्याते नगरे, “आणं-
दपुर नगर जितारी राय” । वृ० ४ उ० । (जितारिगण वृत्तम्
‘मूढ’ शब्दे पष्ठे भागे दर्शयिष्यते ।) “आणंदपुरं मरुश्चो” आ०
म० १ अ० । वृ० । “वीरात्त्रिन्दाङ्क (६६३) शरच्चर्चकर-
त्त्वचैत्यपूते ध्रुवसेनभूपति । यस्मिन्महै संसदि कल्पवाच-
ना-मश्या तदानन्दपुरं न क स्तुते ” ॥ १ ॥ कल्प० १
अधि० ६ क्षण ।

आणंदमेरु-आनन्दमेरु-पुं० । राजमल्लभ्युदयनाममहाका-
व्यकृत पद्मसुन्दरस्य परमगुरो पद्ममेरोगुरौ, जै० इ० ।

आणंदरक्षिष्य-आनन्दरक्षित-पुं० । स्वनामख्याते रक्षिषे,
“तत्प णं आणंदरक्षिष्य नामं थेरे, ” । (सूत्र-११० +)
म० २ श० ५ उ० ।

आणंदविमलसूरि-आनन्दविमलसूरि-पुं० । स्वनामख्याते
सूरिविशेषे, ‘आनन्दनन्दविमलाभिधानै-गिहोद्धता सूरि-
भिरुग्रचर्या’ ॥ ६ ॥ प्रति० । स च हेमविमलसूरि, शिष्य ।
३३

इतश्च—

“ श्रीहेमविमलसूरि-दुर्गीकृतकल्पमयः स सूरिगुणम् ।
ज्ञात्वा योग्य तूर्ये, धर्मम्याभ्युदयसंसिद्धे ॥ ४४ ॥
सौभाग्यपूर्णसंवग-तरङ्गनीरनिधम् ।

आनन्दविमलसूरि, स्वपट्टे स्थापयामास ॥ ४५ ॥ युग्मम् ।
धन्या नागरसकाशा-स्तपाभिर्दुस्तपैर्भृशम् ।
स्थूलभद्रोपमा यस्य, ब्रह्मचर्यगुरोरपि ॥ ४६ ॥
श्रीमदानन्दविमल-प्रभव शासनाद् गुरो ।
शश्वत् शुद्धां क्रिया कर्तुमकुर्व निश्चलं मन ॥४७॥ ”
ग० ३ अधि० ।

आणंदवीर-आनन्दवीर-पुं० । अन्द्रप्रतिक्रमं भाष्यकृत र-
त्नशेखरसूरैर्गुरोरुदयवीरगणिन परमगुरौ, जै० इ० ।

आणंदसूरि-आनन्दसूरि-पुं० । नागेन्द्रगच्छीये सिद्धराजेन
राज्ञा व्याघ्रशिशुकेन नाम्ना प्रख्यापिते बृहद्रच्छीये स्व-
नामके आचार्ये च । जै० इ० ।

आणंदहिययभाव-आनन्दहृदयभाव-पुं० । आनन्दलक्षणे
भावे, “आणंदहिययभावनदणकरा” (सूत्र-१५ +) आ-
नन्दलक्षणो यो भवस्तस्य नन्दकरा -चुद्धिकरा ये ते तथा ।
प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

आणंदा-आनन्दा-स्त्री० । आनन्दयति सेवनात् आ+नदि
णिच् अच् । विजयायाम्, (सिद्धि) राजनि० । वाच० ।
पौरमत्याया स्वनामख्यातायां दिक्कुमार्याम् आ० म० १
अ० । जी० । ज० । स्था० । ती० । आ० चू० । आ० क० ।
लवणहीपस्थपौरमत्यां जनकपर्वतस्थार्यां स्वनामख्याता-
यां नन्दापुष्करिण्याम्, स्था० ४ ठा० २ उ० ।

आणंदिय-आनन्दि-त्रि० । आ-नदि क्लृ० हर्षयुक्ते वाच० ।
प्रमोद प्राप्त, ज० ३ वक्ष० । सुखिनि, आ-नदि-णिच्-
क्लृ यस्यानन्दो जनितस्तस्मिन् अभिनन्दिने, त्रि० । वा-
च० । स्फीतीभूते, ‘दुनादि’ समृद्धाविति वचनात् । आ० म० १
अ० । जी० । रा० । इपन्मुखसौम्यतादिभावैस्समृद्धिसुपगने,
“हृदुत्तुच्चित्तमाण्दिप” (सूत्र-११५) । औ० ।

आणंगहण-आणग्रहण-न० । प्राणापानयोग्यपुद्गलोपादाने,
“समय आणंगहणं” ॥ ६५+ ॥ (सूत्र-२६+)
समर्कं च प्राणापानग्रहण-प्राणापानयोग्यपुद्गलोपादानम् ।
प्रज्ञा० १ पद ।

आणङ्गाकिइ-आङ्गार्थकृति-त्रि० । आङ्गाऽऽगमोऽर्थशब्दस्य
हेतुवचनस्यापि दशनादर्थो-हेतुरस्या सा तथाविधाऽऽ-
कृतिरर्थान्मुनिवेषात्मिका यत्र तदाङ्गार्थकृति । उक्त० । मु-
निवेषाकृतिमति, उक्त० । ‘आणङ्गाकिइ पञ्चप’ ॥४६+॥
आङ्गार्थकृति यथाभवत्येव प्राणाजीविति । उक्त० १८ अ० ।

आणण-आनन-न० । अनित्यनेन आ+अन-करणे ल्युट् ।
मुखे, मुखेन हि जलपानादिना प्राणादे स्थितिरनस्तस्य-
तथात्वम् । ‘क्षितीश्वर, नृपस्य कान्त पियत सुतान-
नम् इति च ग्यु । वाच० । “कुडलउज्जादेश्याऽऽणणे”
(सूत्र-४३+) कुडलाभ्यामुद्योतितम् आननं-मुग्न यस्य
स तयति । ज० ३ वक्ष० । तं० । रा० । हं० ।

आण्णकौडुविय-आननकौडुम्बिक-त्रि० । मुखस्य सहायके, कल्प० । ' आण्णकौडुविय' (सूत्र-३६x) । आननस्य-मुखस्य कौडुम्बिकेनेव यथा राजा कौडुम्बिकै-सेवकै शोभते एव श्रीदेव्या आनन तेन शोभासमुदयेनेति । कल्प० १ अधि० ० जण ।

आणत्त-आज्ञप्त-त्रि० । आ झा-णिच् पुक् ऋ ह्रस्वः । आदिष्टे कृतांशे, वाच० । प्रथ० ३ आश्र० द्वार । नि० चू० । आव० ।

आनर्त-पुं० । आनृत्यत्र-आघारे घञ् । नृत्यशालायाम्, गुड च । तत्र हि वारैर्हृपात् नृत्यमिव क्रियते इति तस्य तथात्वम् । सूर्यवर्ष्ये राजभेदे, " शूर्यानिर्मिथुने त्वामीदान-त्तो नामविभ्रुत " । ह्रिच् १० अ० । तच्छ्रुते देशभेदे, वाच० । नदेशवासिजनेषु, तद्राजेषु च । चन्द्रवर्ष्ये राजभेदे, पुं० । आनृत्यतीति कर्त्तरि अच् । जलेन तस्य तरङ्गरूपेण नृत्य-स्यैव करणात्तथात्वम् । नर्तके, त्रि० । भावे घञ् । न-र्तने, वाच० ।

अन्यत्व-न० । परस्पर भिन्नत्वे, " तसि खिजरापोगला-ग कि आणत्तं वा " (सूत्र-१६६+) । प्रश्ना० १५ पद १ उ० ।

आणत्ति-आज्ञप्ति-स्त्री० । आ-झा-णिच्-पुक्-ऋ ह्रस्व । आज्ञायाम्, वाच० । आदेशे, " आणत्तियं पञ्चपिणह " (सूत्र-१२+) आञ्जितम्-आदेशं, प्रत्यपयत । ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । प्रश्ना० ।

आणत्तिकिकर-आज्ञप्तिकिङ्कर-पुं० । यथादेशकारिणि, " आ-णत्तिकिकरहि " (सूत्र-१२+) आञ्जितिकिकरैर्यथादेशकारि-किङ्कराणै । प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

आणत्तिया-आज्ञप्तिका-स्त्री० । आज्ञायाम्, " आणत्तिञ्च पञ्चपिणह " (सूत्र-३०x) आञ्जितिकाम्-आज्ञां प्रत्यर्प्य-सम्पाद्य, मम निवेद्यत्यथ । स्त्री० । ' एतमाणत्तिञ्च खि-पमेव पञ्चपिणह " (सूत्र-४६+) एतमाञ्जितिका क्षिप्रं प्रत्यपयतीति । ज० ३ वक्ष० ।

आणप्प-आज्ञाप्य-त्रि० । आज्ञापनीये, सूत्र० । " आणप्पा इवति दामा वा " (॥ १५ ॥) स्त्रीणांस्फुरा स्ववशीकृता दामा इव-क्यक्रीता इव आज्ञाप्या-आज्ञापनीया भवन्ति । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

आणम (व) णी-आज्ञापनी-स्त्री० । अमत्यामृपाभाषाभे-द आज्ञापनी कार्यं प्रवर्तनी (परस्य प्रवर्त्तन-यथेदं कु-र्विति) । भ० १० ज० ३ उ० । प्रश्ना० । घ० ।

आणय-आनत-त्रि० । आ+नम्-ऋ । कृतप्रणामे, अधो-मुग्ध विनयेन नतं च । वाच० । विमानविशेषे, अनु० । सक-लविमानप्रदानावर्तनसकविमानविशेषापलक्षित आनत । क-ल्पभेदे ऊर्ध्वदेवलोकाभेदे अनु० । स व वैमानिकदेवलोका । प्रव० १६४ द्वार । विशे० । म० । आनते भवा आनता । षट्पोषगवमानिकदेवभेदे, " आणया " ॥ १३ ॥ उक्त० ३६ अ० ।

आनय-पुं० । आ+नी-भावे अच् । देशात् देशान्तरनयने, आनीयने वेदाध्ययनायाऽप्र आचारं अच् । उपनयनसंस्कारे, हेम० । भावे टुटुद । आनयनमप्युभयत्र । न० । वाच० ।

आणयण-आनयन-न० । विवक्षितक्षेत्राद्बहि स्थितस्य स-चेतनादिद्रव्यस्य विवक्षितक्षेत्रे प्राप्ते, " आणयणं " ॥ ३६ ॥ प्रव० ६ द्वार । घ० । पञ्चा० । आनीयतेऽनेनेत्यानयनम्-आनयनसाधने त्रि० । उक्त० ३६ अ० ।

आण (व) ण्णप्पओग-आनयनप्रयोग-पुं० । आनयने वि-वक्षितक्षेत्राद्बहिवत्तमानस्य सचेतनादिद्रव्यस्य विवक्षितक्षे-त्रप्राप्ते प्रयोग आनयनप्रयोग । देशावकाशिकदिग्मत-स्यातिचारभेदे, स च स्वयं गमने व्रतभङ्गभयादन्यस्य संदे-शकादिना व्यापारणम् । पञ्चा० १ विव० उपा० घ० प्रव० ।

आणवण-आज्ञापन-न० । आदेशे, स्था० २ ठा० १ उ० । प्रतिबोधने, ' आगमेत्ता आणवज्जा " (सूत्र-२१०+) आ-गम्य ज्ञात्वा तं गृहपतिमाज्ञापयेत्प्रतिबोधयेदिति । आच० १ श्रु० ८ अ० ४ उ० । प्रवर्त्तने, " आणवयति भिन्नकहा-हि " ॥ ७ ॥ आज्ञापयन्ति-प्रवर्त्तयन्ति स्ववश ज्ञात्वा कर्मक-रवदाज्ञां कारयन्ति । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । प्रा० । आनायन-न० । प्राप्ते, स्था० २ ठा० १ उ० ।

आणवणिया-आज्ञापनी-(आनायनी)-स्त्री० । आज्ञापन-स्यादशनस्येयमाज्ञापनमेवेत्याज्ञापनी सैवाज्ञापनिका तज्ज-कर्मवन्ध आदेशनमेवेति, आनायन वा । आनायनीक्रिया-भेदे, स्था० २ ठा० १ उ० ।

आणवणिया किरिया दुविहा । जीवआणवणिया, अ-जीवआणवणिया य । जीवाऽऽणवणी जीवं आज्ञापयति परेण, अजीवं च आणवेइ । आव० ४ अ० ।

जीवमाज्ञापयत आनायतो वा परेण जीवाज्ञापनी, जीवा-नयनी वा । एवमेवाजीवविषया अजीवाज्ञापनी, अजीवा-नायनी वा । स्था० २ ठा० १ उ० । आ० चू० ।

आणा-आज्ञा-स्त्री० । आ-झा-अइ । अनुष्ठाने । विशे० १६४ गाथा । आदेशे, आदेशश्च निरूप्यस्य भृत्यादे कृत्यादौ प्रवृ-त्यर्थो व्यापारभेद । वाच० । ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । पञ्चा० । " आणाउचवायवयणनिदेशे चिद्वृति " (सूत्र-१३७ १४०+) आज्ञा-कर्त्तव्यमेवमित्याद्यादेश । उपपात - सेवा । वच-नम्-अभियोगपूर्वक आदेश, निर्देश-प्रश्निते कार्ये निय-तायमुत्तरम् । भ० ३ श० १ उ० । विधिविषयक आदेश आज्ञा । स्था० ७ ठा० ३ उ० । आज्ञायोगेषु प्रवर्त्तनाल-क्षणा । स्था० ५ ठा० २ उ० ।

आणावलाभियोगो, निर्गन्थाणं न कप्पए ॥

आज्ञापनमाज्ञा भवतेदमित्येवरूपा तथा विवक्षितं कार्य-माज्ञापि यस्याप्यकुर्वतो वलात्कारेण नियोजन वलाभियोगः एतौ द्वावपि निर्गन्थाना न कल्पेते कर्त्तुम् । आ० म० १ अ० । (अपवादतस्वाज्ञावलाभियोगावपि दुर्विनीते प्रयोक्त-व्यौ इति इच्छाकार' शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते) उपदेश, " अणाणाए एगे सेवट्टाणा " (सूत्र-१६६+) । आचा० १ श्रु० ५ अ० ६ उ० । " एसा आणा नियठिया " ॥ २६ + ॥ षष्ठाऽऽज्ञा-अयमुपदेशो निर्गन्थो भगवास्तस्य । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । आद्याप्यत इत्याज्ञा-हितप्राप्तिपरिहाररूपतयोपदेश, आचा० १ श्रु० २ अ० २ उ० । कल्प० । पञ्चा० । तीर्थकर-

गणधरोपदेशे , । दश० १० अ० । तीर्थकरोपदेशप्रणीते स-
दाचारे, “ आणाए एगे निरुवट्टाणा ” (सूत्र-१६६x) आचा०
१ श्रु० ५ अ० ६ उ० । निर्देशे, (४१७ गाथा टी० ।)
“ उववातो णिदेसो , आणा विणओ अ हौति एगट्टा ” ॥
व्य० १ उ० । वचने, पञ्चा० ५वि० । आसामस्त्येनानन्तध-
र्माविशिष्टतया ज्ञायन्ते-अचवुध्यन्ते जीवादयः पदार्था यया
सा आक्षा । स्या० २१ श्लोक । आ-समन्तात् ज्ञाप्यन्ते-वो
ध्यन्ते सुकृतकर्माणोऽनयेत्याक्षा । आगमे, (प्रवचने) दर्श०
४ तत्त्व । आङ्घ्रिस्वस्वभावावस्थानात्मिकया मर्यादयाऽ
भिव्याप्त्या वा ज्ञायन्तेऽर्था अनयेत्याक्षा । उक्त० १ अ० । स्था०
भगवदभिहितागमे , उक्त० १ अ० । आप्तप्रवचने , स्था० ४
टा० १ उ० । “ आणाए अभिसमेच्चा ” (सूत्र-१३०x) आ-
क्षया-तीर्थकरप्रणीतागमेनेति । आचा० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।
आक्षया-मौनीन्द्रप्रवचनेनेति । आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।
“ आणाए मामग धम्म ” (सूत्र-१८४+) आक्षायतेऽनयेत्या-
क्षा तथा मामक धर्म सम्यगनुपालय तीर्थकर एवमाहेति ।
आचा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० । आक्षायते जन्तुगणो हिनप्र-
वृत्तौ यया साऽऽक्षा । द्वादशाङ्ग , न० । मोक्षार्थमाक्षाप्य-
न्त प्राणिनोऽनयेत्याक्षा । श्रुते, अनु० । विशेषे । सर्वज्ञवचने,
स्था० १० टा० ३ उ० । उक्त० । बोधौ, (सम्यक्त्वे) ‘ आणाए
लंभो णऽत्थि ” (सूत्र-१३८x) आक्षायास्तीर्थकरोपदेशस्य
लाभो नास्ति, यदि वा-आक्षा-बोधि , सम्यक्त्वम् । आचा०
१ श्रु० ४ अ० ३ उ० । सूत्रार्थे, “ आगमउवएसाऽऽणा ” । आग-
मः-सूत्रमेतदनुसारेण कथनमुपदेश आक्षा त्वर्थ इति । आच०
१ अ० । निर्युक्त्यादिके सूत्र व्याख्याने च । स्था० ४ टा० १ उ० ।

विषयसूचना—

- (१) आक्षानिक्षेप ।
- (२) आक्षामनुचिन्तयत् ।
- (३) सदाऽऽक्षाराधक स्यात् ।
- (४) परलोके आक्षाया एव प्रामाण्यम् ।
- (५) आक्षया प्रवर्त्तमानोऽप्यप्रवर्त्तमान ।
- (६) अपुनर्वन्धकादिभ्या एव दयैपाऽऽक्षा ।
- (७) तीर्थकराऽऽक्षान्यथाकरणे दोषाः ।
- (८) आक्षाऽऽराधन-विराधने ।
- (९) आक्षाऽऽराधकत्वे वज्राऽऽचार्य ।
- (१०) आक्षाभङ्गे प्रायश्चित्तम् ।
- (११) आक्षारहितस्य चारित्रमपि न भवति ।
- (१२) आक्षायव्यवहार ।

(१) आक्षाया निक्षेप —

कडकरणं दव्वे सा-सणं तु दव्वे व दव्वओ आणा ।
दव्वनिमित्तं भुवयं, दुन्नि वि भावे इमं चेव ॥१८७॥
नोआगमता द्रव्यशासन व्यतिरिक्ता कृतकरण, मुट्टा इत्य-
र्थ । आक्षाऽपि द्रव्यतो नोआगमता व्यतिरिक्ता सैव मुट्टा ।
अथवा-द्रव्यनिमित्त-द्रव्योत्पादननिमित्तं यत् उभयं शास-
नम्-आक्षा तद्द्रव्यशासनम्-सा द्रव्याक्षा, द्वे अपि च
शासनाऽऽक्षे भवत इदमेवाध्ययनम् , किमुक्तं भवति—
नोआगमनो भावशासन भावाक्षा च इदमेव कल्पार्य-
मध्ययन, तथाहि-य एतस्याऽऽक्षा न करोति सोऽनेकानि

मरणाऽऽदीनि प्राप्नोति । वृ० १ उ० २ प्रक० । दर्श० ।

(२) आक्षामनुचिन्तयत्—

सुनिउरणमणाइण्हरणं, भूयहियं भूयभावणमहग्घं ।

अमियमजियं महत्थं, महाणुभावं महाविसयं ॥ ४५ ॥

व्याख्या—सुष्टु-अतीव निपुणा—कुशला सुनिपुणा ताम्,
आक्षामिति योग , नैपुण्य पुन सूक्ष्मद्रव्याद्युपदर्शकत्वात्त
था मत्यादिप्रतिपादकत्वाच्च, उक्तं च-‘ सुयनारणमि नेउरण,
केवले तयणतरं । अपणो सेसगणं च, जम्हा तं परि-
भावग ॥ १ ॥ ’ इत्यादि, इत्थं सुनिपुणां ध्यायेत्, तथा
‘ अनाद्यनिधनाम् ’ अनुत्पन्नशाश्वतामित्यर्थ , अनाद्यनि-
धनत्वं च द्रव्याद्यपेक्षयेति, उक्तं च-“ द्रव्यार्थादेशादित्येपा
द्वादशाङ्गी न कदाचिन्नासी ” इत्यादि, तथा ‘ भूतहिता ’
मिति इह भूतशब्देन प्राणिन उच्यन्ते तेषा हिता-पथ्यामि-
ति भावः, हितत्व पुनस्तदनुपरोधिनीत्वात्तथा हितकारि-
णीत्वाच्च, उक्तं च-‘ सर्वे जीवा न हन्तव्या ’ इत्यादि, एतत्प्र-
भावाच्च भूयास सिद्धा इति, ‘ भूतभावनाम् ’ इत्यत्र भूत-
सत्य भाव्यतेऽनयेति भूतस्य वा भावना भूतभावना, अने-
कान्तपरिच्छेदात्मिकेत्यर्थ , भूतानां वा-सत्त्वाना भावना
भूतभावना, भावना वासनेत्यनयान्तरम्, उक्तं च-‘ कूरावि
सहावणं, रागविसवसाणुगावि होऊणं । भावियजिणवयण-
मणा, तेलुकसुहावहा हौति ॥ १ ॥ ’ श्रूयन्ते च चित्ताती-
पुत्रादय एवविधा बहव इति, तथा ‘ अनर्घ्याम् ’ इति
सर्वोत्तमत्वादविद्यमानमूल्यामिति भावः, उक्तं च-“ स-
व्वेऽवि य सिद्धता, सदव्वरयणासया सतेलोक्का । जि-
णवयणस्स भगवओ, न मुल्लमित्तं अणग्घणं ॥ १ ॥ ”
तथा स्तुतिकारेणाप्युक्तम्-“ कल्पद्रुम कल्पितमात्रदायी,
चिन्तामणिश्चिन्तितमेव दत्ते । जिनन्द्रधर्मातिशयं वि-
चिन्त्य, द्वयेऽपि लोको लघुतामवैति ॥ १ ॥ ” इत्यादि,
अथवा ‘ ऋणघ्ना ’ मित्यत्र ऋण-कर्म तद्घ्नामिति, उक्तं
च-“ ज अत्राणी कम्मं, खवेइ वहुयाहि वान्कोडीहि । तं
नारी तिहि गुत्तो, खवेइ ऊसासमित्तेणं ॥ १ ॥ ” इत्यादि,
तथा ‘ अमिताम् ’ इत्यपरिमिताम्, उक्तं च-“ सव्वनदीणं
जा हो-ज्ज वालुया सव्वउदहीण ज उदय । एत्तोवि अणन-
गुणो, अत्थो एगस्स सुत्तस्स ॥ १ ॥ ” अमृता वा मृष्टां
वा पथ्या वा, तथा चोक्तम्-“ जिणवयणमोदगस्स उ,
रत्ति च दिवा य खजमाणस्स । तिन्ति बुहो न गच्छइ,
हेउसहस्सोवगूढस्स ॥१॥ नरनारयनिरियसुरगण-ससारि-
यसव्वदुक्खरोगाण । जिणवयणमेगमोसह-मपवग्गसुदक्ख-
य फलय ॥ २ ॥ ’ रुजीवा वाऽमृतामुपपत्तिज्ञमत्वेन सार्थि-
कामिति भावः, न तु यथा-‘ तेषा कटनटभ्रष्टै-गंजाना मद-
विन्दुभिः । प्रावर्तत नदी घोरा, हस्त्यश्वरथवाहिनी ॥ १ ॥ ’
इत्यादिवन्मृतामिति, तथा ‘ अजिता ’ मिति शेषप्रवचनाशा-
भिरपराजितामित्यर्थ , उक्तं च-‘ जीवाइवत्थुचिन्तण-कोसल्ल-
गुणेषणऽणरणसरिसेणं । सेसवयणेहिं अजियं, जिणद्वयणं
महाविसय ॥ १ ॥ ’ तथा ‘ महार्था ’ मिति, महान्-प्रधानोऽर्थो
यस्या सा तथाविधा ता, तत्र पूर्वापराविरोधित्वाद्दुयो-
गद्वारात्मकत्वात्प्रयगर्भत्वाच्च प्रधाना, महन्स्था वा अत्र
महान्त-सम्यगदृष्टयो भव्या एवोच्यन्ते ततश्च महन्तु

स्थिता महत्स्था तां च, प्रधानप्राणिस्थितामित्यर्थः, महा-
स्था वेत्यत्र महापूजोच्यते तस्या स्थिता महास्था तां, तथा
चोक्तम्- 'सर्वसुरासुरमाणुस-जोइसवंतरसुपूइयं णाणं ।
जेण्ह गणहराण, लुहंति चुण्णे सुरिंदावि ॥ १ ॥' तथा
'महानुभावा' मिति तत्र महान्-प्रधान प्रभूतो वाऽनुभाव-
सामर्थ्यादिलक्षणो यस्याः सा तथा तां, प्राधान्यं चास्या-
श्चतुर्दशपूर्वाविट् सर्वलब्धि सम्पन्नत्वात्, प्रभूतत्वं च प्रभू-
तकार्यकरणाद्, उक्तं च- 'पभू णं चोइसपुव्वी घडाओ
घडसहस्सं करिचए' इत्यादि, एवमिहलोके, परत्र तु
जघन्यनोऽपि वैमानिकोपपात, उक्तं च- 'उववाओ लंत-
नंमि, चोइसपुव्वीस्स होइ उ जहरणो । उक्कोसो सव्वट्ठे,
सिद्धिगमो वा अकम्मस्स ॥ १ ॥' तथा 'महाविपया' मिति
महद्विषयत्वं तु सकलद्रव्यादिविषयत्वाद्, उक्तं च- 'दव्व-
ओ सुयनाणी उवउत्ते सव्वदव्वाइं जाणई'-त्यादि कृतं
विस्तरणेति गाथार्थः ।

भाइज्जा निरवज्जं, जिणाणमारणं जगप्पइवारणं ।

अण्णिउण्णजणदुस्येयं, नयभंगपमाणगमगहणं ॥ ४६ ॥

व्याख्या- 'ध्यायेत्' चिन्तयेदिति सर्वपदक्रिया, 'निरवद्या'
मिति अवद्य-पापमुच्यते निर्गतमवद्य यस्या सा तथा
ताम्, अनृतादिद्वात्रिशदोपावद्यरहितत्वात्, क्रियाविशेषणं
वा, कथं ध्यायेत्? -निरवद्यम्-इहलोकाद्यासंसारहितमि-
त्यर्थ, उक्तं च- 'नो इहलोगदुयाए नो परलोगदुयाए नो
परपरिभवओ अहं नाणी' त्यादिकं निरवद्य ध्यायेत्,
'जिनानां' प्राप्तिरूपितशब्दार्थानाम् 'आज्ञा' वचनलक्षणा
कुशलकर्मण्याक्षाप्यन्तेऽनया प्राणिन इत्याक्षा तां, किंवि-
शिष्टा? -जिनानां-केवलालोकेनाशेषसशयतिमिरनाशनाज-
गत्प्रदीपानामिति, आज्ञैव विशेष्यते- 'अनिपुणजनदुस्येया'
न निपुण अनिपुण, अकुशल इत्यर्थं जन-लोकस्तेन
दुस्येयामिति-दुस्वगमां, तथा 'नयभङ्गप्रमाणगमगहणाम'
इत्यत्र नयाश्च भङ्गाश्च प्रमाणानि च गमाश्चेति विग्रहस्तैर्ग-
हना-गहणा तां. तत्र नैगमादयो नयास्ते चानेकभेदा,
तथा भङ्गा क्रमस्थानभेदाभिन्ना, सत्र क्रमभङ्गा यथा
एको जीव एक एवाजीव इत्यादि, स्थापना-

ननु या एवविशेषणविशिष्टा सा घोडुमपि न शक्यते मन्द-
धीभिः, आम्नां तावद्घातु, नतश्च यदि कथञ्चिन्नावबुध्यते
तत्र का वानेत्यत्र आह-

तत्थ य महंटाव्वलेणं, तव्विहाऽऽयरियविरहओ वाऽवि ।

ण्यगहणत्तणेण य, णाणावरणोदएणं च ॥ ४७ ॥

व्याख्या- 'तत्र' नन्यामाज्ञाया, चशब्द प्रस्तुतप्रकर-
णानुसर्पणार्थं किं? -जडनया चलत्वेन वा मतिदौर्बल्येन-
घुड सम्पगर्गानवधारणेनेत्यर्थ, तथा 'तद्विधाचार्यविग्र-
होऽपि' तत्र तद्विध-सम्पगविपरीततत्त्वप्रतिपादन-

कुशल आचर्यतेऽसावित्याचार्य सूत्रार्थावगमार्थं, मुमुक्षुभि-
रासेव्यत इत्यर्थं, तद्विधश्चासावाचार्यश्च तद्विधाचार्यं तद्वि-
रहत-तदभावनश्च. चशब्द. अवोधे द्वितीयकारणसमुच्चयार्थं,
अपिशब्द कचिदुभयवस्तूपत्तिसम्भावनार्थं, तथा 'क्षय-
गहनत्वेन च' तत्र क्षायन इति क्षेय-धर्मास्तिकायादि तद्ग-
हनत्वेन-गह्णत्वेन, चशब्दोऽवोध एव तृतीयकारणसमुच्च-
यार्थं, तथा 'ज्ञानावरणोदयेन च' तत्र ज्ञानावरणं प्रसिद्धं
तदुदयेन तत्काले तद्विपाकन, चशब्दश्चतुर्थ्यावोधकारणस-
मुच्चयार्थं, अत्राह-ननु ज्ञानावरणोदयादेव मतिदौर्बल्यं तथा
तद्विधाचार्यविरहो क्षेयगहनाप्रतिपत्तिश्च, ततश्च तदभिधाने
न युक्तममीषामभिधानमिति, न, तत्कार्यस्यैव संक्षेपविस्तरत
उपाधिभेदेनाभिधानादिति गाथार्थः ।

तथा-

हेउदाहरणासं-भवे य सइ सुडु जं न बुज्जेज्जा ।

सव्वण्णुमयमवितहं, तहावि तं चित्तए मइमं ॥ ४८ ॥

व्याख्या-तत्र हिनाति-गमयति जिज्ञासितधर्मविशिष्टानर्था-
निनि हेतु-कारको व्यञ्जकश्च, उदाहरण-चरितकल्पितभेद,
हेतुश्रोदाहरणं च हेतुदाहरणे तयोरसम्भव, कञ्चन पदार्थं
प्रति हेतुदाहरणासम्भवात्, तस्मिंश्च, चशब्दः पञ्चमपष्ट-
कारणसमुच्चयार्थं, 'सति' विद्यमाने, किं? -'यद्' वस्तुजात
'न सुण्ठु बुद्धयेत' नानीवावगच्छेत् 'सर्वज्ञमतमवितथं
तथापि तच्चिन्तयेन्मतिमा' निति तत्र सर्वज्ञा-तीर्थकरा-
स्तेषा मतं सर्वज्ञमत-वचनं, किं? -वितथम्-अनृत न वित-
थम्-अवितथं, सत्यमित्यर्थं, 'तथापि' तदवाधकारणे स-
त्यनवगच्छन्नापि 'तत्' मतं घस्तु वा 'चिन्तयेत्' पर्या-
लोचयेत् 'मतिमान्' बुद्धिमानिति गाथार्थः ।

किमित्येतदेवमित्यत्र आह-

अणुवकयपराणुगह-परायणा जं जिणा जगप्पवरा ।

जियरागदोसमोहा, य णएणहावादिणो तेणं ॥ ४९ ॥

आव० ४ अ० । दर्श० । (अस्या गाथाया व्याख्या 'जिण'
शब्दे चतुर्थे भागे १४६२ पृष्ठे वच्यते ।)

(३) आज्ञाग्राहकेण च सदैव भवितव्यम्-

सयाऽऽणागाहगे सिया, सयाणाभावगे सिया, सयाणा-
परितंते सिया, आणा हि मोहविसपरममंतो, जलं रोसाइ-
जलणस्स, कम्मवाहितिगिच्छासत्थं, कप्पपायवो सव्वफ-
लस्स । (सूत्र-२०)

सदाज्ञाग्राहक स्यात्, अध्ययनश्रवणाभ्याम्, आज्ञा-
आगम उच्यते । सदाज्ञाभावक स्यात्, अनुप्रेक्षाद्वारेण
सदाज्ञापरतन्त्र स्यादनुष्ठानं प्रति । किमेवमित्याह-आज्ञा
हि मोहविसपरममन्त्र. तदपनयनेन । जल, द्वेषादिज्वलनस्य,
तद्विध्यापनेन । कर्मव्यापिचिकित्साशास्त्र, नत्तयकारणत्वेन
कल्पपादप सर्वफलम्य, तदवन्ध्यसाधकत्वेन । पं० सू० २
सूत्र । (आज्ञाग्राह्यार्थन्यायैव व्याख्यानमिति 'वक्खाण'
शब्दे पृष्ठे भागे वच्यते)

(यत्राऽऽज्ञा न स्वलानि स एव गच्छ) -

जन्थ य उमभाऽऽदीणं, तित्थयराणं सुरिंदमहियाणं ।

कम्मऽट्टविप्पमुक्काणं, आणं न खल्लिज्जइ स गच्छो ।
महा० १ अ० ।

(मोक्षार्थिनाऽऽज्ञैव सर्वत्र यतितव्यम् इति 'चेइय' शब्दे
तृतीये भागे १२६८ पृष्ठे वक्ष्यते)

(आज्ञास्थितानामेव साधुत्वम्) तीर्थकराज्ञास्थितानेव
स्वरूपत आह—

ते पुण समिया गुत्ता, पियदढधम्मा जिइंदियकसाया ।
गंभीरा धीमंता, पणणवणिज्जा महासत्ता ॥ ४० ॥

व्याख्या—तीर्थकराज्ञास्थिता, साधव, पुनरिति विशेष-
णार्थः । समिताः समितिपञ्चकेन गुत्ता—गुप्तित्रयेण, प्रियः
प्रीतिस्थानं दृढञ्च स्थिरो विपत्स्वपि अविमोचवाद् धर्म
श्रुतचारिप्राप्तमको येषां ते प्रियदृढधर्मा । जितेन्द्रिय-
कषाया—न्यक्कृतकरणकोपादिभावा । गंभीरा अलक्ष्य-
माणदर्पदैन्यादिभवा । गाम्भीर्यत्वक्षण चेदम्—“यस्य
प्रमावादाकारा, क्रोधदर्पभयादिषु । भवेत्तु नोपलभ्यन्ते, तद्
गाम्भीर्यमुदाहृतम् ॥ १ ॥” इति । धीमन्ते—बुद्धिमन्तः
प्रज्ञापनीया—सुखावबोध्या, महासत्ता—अवेकलव्याऽध्य-
वसायवन्तः । “आपत्तु अवैकल्यक्रमध्यवसानकर सत्त्वम्”
इत्युक्ते, इति गाथार्थः ।

उत्सग्गववायाणं, वियाणगा सेवगा जहासत्ति ।

भावविसुद्धिसमेता, आणारुतिणो य सम्मं ति ॥४१॥

व्याख्या—उत्सर्गापवादयोः—सामान्योक्तविशेषोक्तविध्यो,
विज्ञायका—विज्ञा, तथा सेवका—अनुष्ठानरता, तयोरेव ।
यथाशक्ति-शक्त्यनिर्गूढनेन, भावविसुद्धिसमेता—परिणाम-
विशुद्धितान्विता आणारुचयः—आगमवहुमानिन, चशब्द-
समुच्चये, सम्यग्—अत्रिपरीततया, न पुन स्वाग्रहानुसारण,
इतिशब्द समाप्तौ इति गाथार्थः । पञ्चा० ११ विव० ।

(आज्ञासारमेव सम्यगनुष्ठानं साधुधर्मं)—

धम्मो पुण एसस्सिह, संमाणुट्ठाणपालणारूवो ।

विहिपडिसेहज्जुर्यं तं, आणामारं मुण्येयव्वं ॥ ८ ॥

व्याख्या—एष तावत्साधुरुक्तो धर्मः. पुनर्दुर्गतिगमनधार-
णस्वभावः एतस्य साधा इह—साधुधर्मावचारं, सम्यक्-
समीचीन, यदनुष्ठानं—प्रत्युपेक्षादिक्रिया तस्य या अनुपा-
लना—सेवा सम्यग् वा याऽनुष्ठानपालना सैव रूपं—स्वभावो
यस्यासौ सम्यगनुष्ठानपालनारूप, सम्यगनुष्ठानमेव कि-
मुच्यते?, इत्याह—विधिप्रतिषेधयुक्त-धनानादिहिंसादिष्वा-
सेवापरिहारान्वित, तत्सम्यगनुष्ठानम् आज्ञासारमाप्तवच-
नप्रधानम् ‘मुण्येयव्वं’ ति—विज्ञेयम् । इति गाथार्थः । पञ्चा०
११ विव० ।

अथ कस्मादाज्ञासारमेव सम्यगनुष्ठान साधुधर्मं इत्युक्त-
मित्याशङ्क्याह—

आणरुइणो चरणं, आणाए च्चिय इमंति वयणाओ ।

एत्तोऽणाभोगम्मि वि, पणवणिज्जो इमो होइ ॥ १२ ॥

व्याख्या—आज्ञारुचे—आज्ञापदेशाभिलाषयुक्तस्य । न त्व-
(न्य)स्य चरणं चारित्रं भवतीति गम्य, कुन एव सिद्ध-
मित्याह—‘आणाए च्चिय’ ति—आज्ञैव—आज्ञापदेशानैव,
३४

नाऽन्यथा, ‘इदं चरणं भवती’ ति वचनात्—आगमवाक्यात्,
तथाहि—“आणाए च्चिय चरणं तवभगे जाण किं न भग्गं
ति । आणं च अइकतो, कस्साएसा कुणइ सेस ” ॥ १ ॥
अथाज्ञारुचरप्यनाभोगाच्चरणविधानो भविष्यतीत्याशङ्क्याह-
‘एत्तो’ ति—इत अस्मादाज्ञारुचित्वात्प्रज्ञापनीयो भवती-
ति यां । अनाभोगेऽपि—अज्ञानेऽपि अनाभोगजनिते, सद-
सत्प्रवृत्तावपीत्यर्थः । अनाभोगस्तस्य प्रायो न संभवतीति
ख्यापनार्थोऽपिशब्दः । प्रज्ञापनीय—सुखसंवेद्य, अयमा-
ज्ञारुचि, भवति—स्यात्, ततश्चाज्ञारुचित्वात्प्रज्ञापनीयत्व-
नाऽस्य चरणं भवतीत्याज्ञासारं तदुक्तम् । इति गाथार्थः ।
पञ्चा० ११ विव० ।

(४) परलोके चाऽऽज्ञाया एव प्रामाण्यम्—

आणा इत्थं पमाणं, विसेआ सव्वहा उ परलोए ॥१३८४॥
आज्ञा अत्र प्रमाणं विज्ञेया, सर्वथैव परलोके । पंच० ४४ द्वा०
धर्ममूलं चाऽऽज्ञैव—

आणाभंगोउ च्चिय, धम्मो आणाए पडिचद्धो ॥ १८ ॥

आज्ञाभङ्गादेव—सर्वविदामागमोल्लङ्घनादेव । (दर्श०) धर्म-
द्रव्यस्वरूप आज्ञायाम्—आप्तवचने प्रतिबद्ध-नियमाद्
वर्तते । दर्श० १ तत्र ।

आज्ञोल्लङ्घनेऽपि कथं धर्माऽभाव इत्याह—

तित्थगराणामूलं, नियमा धम्मस्स तीए वा पाए ।

किं धम्मो किमहम्मो, मूढा नेयं वियारिंति ॥ १६ ॥

तीर्थकराज्ञैव—सर्वविदुपदेश एव मूलं प्रथमारोहरूपं नि-
यमो—निश्चयो न धर्मस्य । महामहीसहस्याचिकलसकल-
सुखफलसंसाधकस्य तस्याः तीर्थकरस्याज्ञाया विधाने—वि-
नाशे किं धर्मं शुभस्वभावं सुखसंदोहसपादको वा किम्,
अथवा—धर्मं पुण्याभावस्वभाव सदा देहिसदोहदुःखदान-
दुर्लभित । मूढा—मिथ्यात्वमहामोहमोहितान्त करणा हिता-
ऽहितविवेकविकला नेदं विचारयन्ति नेदं पर्यालोचयन्ति य-
दुत—सर्वविदुपदेशोल्लङ्घनेन स्वबुद्ध्या सुन्दरमप्यनुष्ठानं विधी-
यमानं किं कर्माऽभावाय—कर्मवन्धाय भविष्यतीति गाथार्थः ।

तर्हि तत्त्वपर्यालोचनेऽपि किं वृत्तमित्याह—

आराहणाए तीए, पुण पावं विराहणाए उ ।

एयं धम्मरहस्सं, विण्णोय वुद्धिमतेहि ॥ २० ॥

आराधनया तस्या—आज्ञाया सर्वविदुपदेशस्य पुण्य-शु-
भं सर्वज्ञाऽऽज्ञापनजनितशुभभावकुशलानुष्ठायिनो हि
शुभभावादेव शुभानुबन्धि पुण्यवन्धा भवन्त्येव, पापमशुभवेद्य-
विराधनया सर्वविदाज्ञोल्लङ्घनेन तुशब्द पुनर्यस्तनोऽयमर्थ-
स यद्यपि स्वाग्रहवशाद्—गतानुगतप्रवाहदर्शनाद् बोधकुश-
लबुद्ध्या धर्मादन्येषु प्रवर्तते तथाऽपि जिनागमोक्तमार्गोल्लङ्घ-
नजनित पापमव भवति, यतः—“धर्मार्थी खलु शुद्धबुद्धिवि-
भव सर्वत्र कल्पेषु वा, प्राणिप्राणविधाधर्पाह सतत जैनपु
पूजादिषु । स्वाभिप्रायवशां गतानुगतिकप्रायप्रवाही सदा,
इत्ते धर्माधियापि पापमनुल नैर्थाधिपाज्ञा विना ॥१॥” अ-
न्यैरप्युक्तम्—“जिणाणाए कुणंताणं, नूण निव्वाणमाहणं ।
सुदर पि सवुट्ठीए, सव्य भवनिवधण ” ॥ १ ॥ एतदधर्म-
हस्य-धर्मसर्वस्व विज्ञेयम्—अवबोधयम् । बुद्धिमोद्ध-
-

हिनाहिनविवेकविकलैरिति गायार्थं । दर्श० १ तत्त्व ।

(५) (आज्ञया प्रवर्त्तमानस्याऽप्रवर्त्तमानत्वम् सर्व-
वचन एवात्राया सर्वहितकारकत्व च ।)—

आणा परंतो सो, सा पुण सव्यएणुवयणओ चैव ।
एगंतहिया वेज्जग-णातेणं सव्वजीवाणं ॥ १६ ॥

व्याख्या-आज्ञापरतन्त्र-आप्तवचनाधीन, स-प्रस्तुतसा-
धु, सा पुन-आज्ञा पुन, सर्ववचनत्वादेव-आप्तप्रणी-
तत्वादेव, इह भावप्रत्ययो लुप्तो द्रष्टव्य । एकान्तहिता-स-
र्वयोपकारिणी, वैद्यकज्ञानेन-आयुर्वेदादाहरणेन, सर्वजी-
वाना विवक्षया-समस्ताङ्गिना, यथा हि-वैद्यशास्त्र नैकस्य
कस्यचिदेवातुरस्य स्वस्थस्य वा वैद्यस्य तत्पुत्रस्य तद्रन्यस्य
वा उपकारकम्, एवमाज्ञापि न केषांचिदेवोपकारिणी ।
इति गायार्थं । पञ्चा० १४ विव० । प० व० ।

(६) (आज्ञा वा पुनर्वन्वकातिरिक्तेभ्यो न प्रदेया)—

एसा आणा इह भगवओ समंतभदा तिकोडिपरिसुद्धी-
ए अपुणवंधगाइगम्मा । एअपिअत्तं खलु इत्थ लिंगं ओ-
चित्तपवितिविन्नेयं संवेगसाहगं निअमा । न एसाऽषेसिं
देया । लिंगविवज्जयाओ तप्परिष्सा । तयणुगाहदुयाए आ-
मकुंभेदगनामनाएणं एसा करुण ति बुच्चइ, एगंतपरि-
सुद्धा अत्रिराहणाफला तिलोगनाहवहुमाखेणं निस्सेअ-
समाहिग ति । (सूत्र-५+) प० सू० । (अस्य व्याख्या-
' पवजा ' शब्दे पञ्चमभागे ७६० पृष्ठ वक्ष्यते)

आज्ञाया च प्रमादो न विधेय —

लङ्घूण माणुमत्तं, संजममारं च दुल्लभं जीवा ।

आणाएँ पमाएणं, दुग्गाइभयवड्डुणा होंति ॥ ६३ ॥

लब्ध्वा-प्राप्य मानुपत्वं, तथा सयम एव सार-प्रधानं
मोक्षाङ्गं त च दुल्लभ-महावाग्धिनिमग्नानर्धरत्नमिव दु-
ष्प्राप लब्ध्वा ये जीवा भागवत्या आज्ञाया-विधिप्रतिषेध-
रूपाया प्रमादेन कालं गमयन्ति । ते ' दुर्गतिभयनर्धना भ-
वन्ति '-आत्मनो देवादिदुर्गतिपरिभ्रमणजनित भयं वर्द्ध-
यन्तीति भाव । वृ० ३७० ।

(७) (तीर्थकराऽऽज्ञाया अन्यथा करणे दोष)—

तित्थगराणं आणा. मम्मं विहिणा उ हंड कायव्वा ।

तस्मऽण्हा उ करणे, मोहादतिमंकिलेमो ति ॥ ६ ॥

व्याख्या-तीर्थकराणा-जिनानामाओपदेश सम्यग्भावत-
विधिना तु-अद्यमागविधानेनैव भवन्ति-स्यात् कर्त्तव्या,
वित्रिविपर्ययदोषमाह-तस्या-जिनाज्ञाया अन्यथा तु करणे-
अत्रिविधानेन, पुन कुत इत्याह-मोहाद्-अज्ञानात्, कि-
मिन्याह-अतिमङ्गलम्-आन्यन्तिकं चित्तमालिन्यं भवन्ति ।
पञ्चा० १५ विव० ।

(८) जिनाप्रागहितस्य सुन्दरस्यापि स्वबुद्धिक-

ल्पितस्य भवकारणत्वम्, यत उरुम्—

“ जिगाणाण पुण्णताण, नूण निव्वाणकारण ।

सुन्दर पि मबुद्धीण, मव्वं भवन्निवधण ॥३॥ दर्श०३ तत्त्व ।

आज्ञाराधन-विराधनयोर्दोषगुणौ—

जह चैव उ मोक्खफला, आणा आराहिआ जिणिंदाणं ।
संसारदुक्खफलया, तह चैव विराहिया होइ ॥ ११६ ॥

व्याख्या-यथैव तु मोक्षफला भवतीति योग, आज्ञा आ-
राधिता-अखण्डिता सती जिनेन्द्राणा संवन्धिनीति । संसा-
रदु खफलदा तथैव च विराधिता-खण्डिता भवतीति गा-
थाऽर्थं । पं० व० १ द्वार ।

(आज्ञाराधकानाराधकौ तयोर्दोषाऽदोषौ वासाऽर्हमवासा-
र्हगच्छमधिकृत्योक्तम्)—

से भयवं ? किमेस वासेज्जा ? गोयमा ! अत्थेगे जेणं
वासेज्जा, अत्थेगे जेणं नो वासेज्जा । से भयवं ? केणं अ-
ट्ठेणं एवं वुच्चइ ? । जहा णं गोयमा ! अत्थेगे जेणं वा-
सेज्जा, अत्थेगे जेणं नो वासेज्जा । गोयमा ! अत्थेगे जेणं
आणाएठिए । अत्थे(ट्टे)गे जेणं आणाविराहगे । जेणं आणा-
ठिए । से णं सम्मदंसणनाणचरित्ताराहगे, जेणं सम्मदस-
णनाणचरित्ताराहगे से णं गोयमा ! अचंतविज्ज सुपवरकडु-
च्छुए, मोक्खमग्गे । जे य उण आणाविराहगे से णं अ-
णंताणुवंधी कोहे माणे अणंताणुवंधी माणे से णं अणंता-
णुवंधी कइयावसेणं अणंताणुवंधी लोभे । जेणं अणंता-
णुवंधी कोहाइकसायचउक्के से ण घणरागदोसमोहमि-
च्छत्तपुजे जेणं घणरागदोसमोहमिच्छत्तपुजे से णं
अणुत्तरघोरसंसारसमुद्दे । जेणं अणुत्तरघोरसंसारसमुद्दे
से णं पुणो पुणो जंमे, पुणो पुणो जरा, पुणो पुणो
मच्चू । जेण पुणो पुणो जम्मज्जामरणे से णं पुणो
पुणो बहुभवंतरवत्ते । से णं पुणो पुणो चुलसीइजो-
णिलक्खमाहिंडणं । जेणं पुणो पुणो चुलसीइलक्खजो-
णिमाहिंडणं मे णं पुणो पुणो सुदूमहे घोरतिमिमंसधयारे
रुहिरविलिविलेवसवसपूयवंतपित्तसिंभचिक्खिन्लदुग्गंधाऽ-
सुडविलीणजंवालकेयकिट्टिमक्खरनपडिपुत्ते । अणि-
दुउच्चियणिज्जअइघोरचंडमहगेहदुक्खदारुणगव्भपरंपराप-
वेसे । जेणं पुणो पुणो दारुणो गव्भपरम्परापवेसे णं दु-
क्खो मे ण के मे णं गेगाण के सेयं सेय सेणं सोगसंतावुव्वेगे
से णं अणणे वुत्ती जेणं अणणे वुत्ती से णं जहट्टिमणोरहा-
णं अमंपती । मे णं नोवपंचप्पयारअणंतरायकमोदए ज-
त्थ णं पंचोपयारअंतरायकमोदए तत्थ णं सव्वदुक्खाणं ।
अग्गणीभूए पढमे ताव दरिहे जेणं दारिहे से णं
अयमभक्खाणं अकित्तीकलंकरामीणं मेल्लावगांम । से णं
मयलजणलज्जणिज्जनिंदणिज्ज गरहणिजे खिमणिजे दु-
गुंछणिजे मव्वपरिभूए जीविए, जेणं सव्वपरिभूए जीवि-
या से णं सम्मदंसणनाणचरित्ताइगुणेहिं सुदूरयेणं विप्प-

मुक्ते चैव मणुयजंमे। अन्नहा वा सव्यपरिभूए चैव शं भवेज्जा ॥
 जेणं सम्महंसणनाणचरित्ताइगुणेहिं सुदूरयरेणं विप्पमुक्के
 चैव शिभवो मे शं अणिरुद्धा सदात्ते चैव जेणं अणि-
 रुद्धा सव्यचारित्ते चैव से शं वहुण लघूणं पावकम्मायणे
 जेणं वहुण लघूण पावकंमागमे से शं वधी से शं वदी मे
 शं गुत्ती से शं चारणे से शं सव्यमकल्लाणममंगलजाले ।
 दुव्विमोकखे कक्खडधणवद्वपुट्टनिगाइयकमंगठी जेणं
 कक्खडधणवद्वपुट्टनिगाइयकमंगठी से शं एणोदियत्ताए
 वेइदियत्ताए तेइदियत्ताए चउरिंदियत्ताए पंचिंदियत्ताए
 नारयतिरिच्छकुमारुमेसुं अणेगविहं सारीरमाणसं दुक्ख-
 मणुभवमाणं वेइयव्वे । एएणं अट्टेणं गोयमा ! एवं
 वुच्चइ—जहा अत्थेगे जेणं वासेज्जा से भयवं किमित्थ तेणं
 उच्छाइए केइ गच्छे भवेज्जा गोयमा ! जेण से आणावि-
 राहगे गच्छे भवेज्जा से शं निच्छयओ चैव भिच्छत्तेणं उ-
 च्छाइयगच्छे भवेज्जा । से भयवं ? कयराओ श सा आणा-
 जीविए गच्छे आराहगे भवेज्जा ? गोयमा ! संखाइएहिं ठा-
 णंतरेहिं गच्छे से शं आणापन्नतीए ठिए गच्छे आराहगे
 भवेज्जा । से भयवं ? किं तेसिं संखातीताणं गच्छमेरा
 ठाणतराणं । अत्थि केइ अन्नयरे थाणतरे शं जेणं उस्स-
 ग्गण वा अववाएण वा कहं वि पमायदोसेणं असई
 अइकमेज्जा अइकंतेणं वा आराहगे भवेज्जा ? गोयमा !
 शिच्छयओ नत्थि । से भयवं ? केणं अट्टेणं एवं वुच्चइ जहा शं
 निच्छयओ नत्थि । गोयमा ! तित्थयरेणं ताव तित्थयरे
 तित्थं पुण चाउवन्ने समणमंघे से श गच्छे सुपइट्टिए गच्छेसु
 पुण सम्महंसणनाणचरित्तपइट्टिए ते य सम्महंसणनाण-
 चारित्ते परमपुज्जेण परमपुज्जयरे । परममरन्नाणं मरन्ने पर-
 मसच्चारणं सच्चयरे ताइं च जत्थ शं गच्छे अन्नयरे ठाणे
 कत्थइ विराहिजंति मे शं गच्छे समग्गपणासए उम्मग्गदे-
 सए जेणं गच्छे समग्गणायगे उम्मग्गदेसए से श निच्छओ
 चैव अणाराहगे, एएण अट्टेण गोयमा ! एवं वुच्चइ ज-
 हा शं संखादीयाण गच्छमेरा ठाणतराणं जेण गच्छे एग-
 षयरट्टाणं अइकमेज्जा से शं एगंतेणं चैव अणाराहगे ॥
 महा० ५ अ० ।

(आणाऽऽराधन-विराधनयो फल 'सुय' शब्दे सप्तमे भागे
 चक्ष्यते) (भगवद्वाङ्मनागधनकृतसेवादाया भगवद्वाङ्मनाग-
 नकृतमव दोष च इति 'आहाकम्म' शब्देऽस्मिन्नेव भागे
 व्याख्यास्यत)

एगते भिच्छत्तं, जिणाण आणा य होइऽयेगंता ।

एगं पि अपइहाउ, भिच्छदिट्ठी जमालि व्व १२०२ ति० ।

(सावद्याचार्यकथा 'सावजायरिय शब्द सप्तम भागे कथ
 यिध्यामि)

तित्थयरममो सूरी, हुज्ज य कम्मट्टमल्लपडिमल्ले ।

आणं अइकमते, ते कापुरिमे न मप्पुरिमे ॥

भट्टाऽऽयारो सूरी, भट्टायागणुसिक्खिओ सूरी ।

उम्मग्गट्टिओ सूरी, तिप्पि वि मग्ग पणांमेति ॥

उम्मग्गट्टिए सरि-म्मि निच्छयं भव्वसत्तसंघाए ।

जम्हा त मग्गमणु-सरति तम्हा ण तं जुत्तं । महा० ६ अ० ।

(कीदृशन गणिना भाव्यामिति 'गणि' शब्द तृतीयभागे
 ८२३ पृष्ठं वक्ष्यते)

तम्हा गणिणं समम-त्तुमित्तपक्खेण परहियरणं ।

कल्लाणकंखुणा अ-प्पणा वि आणा ण लंघया ॥

महा० ६ अ० ।

(६) (जिनस्याऽऽचार्यादेश्चाऽऽद्याया अतिक्रमे आराधकाऽ-
 नाराधकत्वं वज्राऽऽचार्यदृष्टान्तश्च)—

से भयवं ! जइ शं गणिणो अचंतविसुद्धपरिणामस्म वि
 कइ दुस्मीले सच्छदत्ताए जइ गारवत्ताएड वा जायाड-
 मयत्ताए वा आणं अइकमेज्जा से शं किमाराहगे भवेज्जा ?,
 गोयमा ! ज शं गुरुमममत्तुमित्तपक्खो गुरुगुणेभु ठिए सयं
 सुत्ताणुमारेण चैव विसुद्धासए विहरेज्जा तस्माऽऽणामइकंते-
 हिं णवणउएहिं चउहिं मएहिं माहूण जहा तहा चैव अ-
 णाराहगे भवेज्जा । से भयवं ! कयरे शं ते पचमए कवि-
 वज्जिए साहूण जेहिं च शं तारिमगणोववेयस्स महाणु-
 भागस्स गुरुणो आणं अइकमिय गाराहिय गोयमा ! शं
 इमाए चैव उमभं चउवीमगाए अतीताए तेवीमइमाए
 चउवीमगाए जाव शं परिनिव्वुडे चउवीमं इमं अरहा
 ताव शं अइकंतेणं केइड शं कालेणं गुणनिप्फन्ने कममेल-
 मसुसरणे महायमे महामत्ते महाणुभागे सुग्गहियनामधि-
 ज्जे "वडरे" णाम गच्छाहिवई भूए, तस्म शं पंचमय गच्छं
 निग्गंथाइं विणा निग्गंथीहिं ममं दो महस्से अहेमिं ता
 गोयमा ! ताओ निग्गंथीओ अचंतपरलोगभीरुयाओ सु-
 विसुद्धनिम्मलतक्कणाओ खतओ दताओ मुत्ताओ जिइ-
 दियाओ अचतभण्णिरीओ नियमरीरस्मवि य छक्कायव-
 च्छलाओ जहोवइइअचतघोरवीरतवचरणमोमियमरीरा-
 ओ जहा ण तित्थयरेणं पन्नवियं तहा चैव अदीणमण-
 साओ मायामयमहंकारममकर इतिहामखेडकदप्पणाद-
 वायविप्पमुक्काओ तस्माऽऽयरियस्म सगाममन्नमणुचरति ।
 ते य माहूणा मव्वे वि गोयमा ! न ताग्निं मणगे अह-
 न्नाया गोयमा ! ते साहूणो त अयणियं भणंति जहा शं
 जइ भणिय च तुमं आणवेहित्ताण अम्हंहिं तित्थयत्त का-
 रिया चदप्पहमामिय वदिया धम्मवक्क गतूण मा गच्छा-
 मो ताहे गोयमा ! अदीणमणमा अणुत्तालगभीरमहुगाए

भारतीए भणियं तेणाऽऽयरिएणं जहा इच्छायारणं न कप्पइ
 तित्थयत्तं गंतुं सुविहियाणं ता ०जाव णं वोलेइ जत्तं ताव
 णं अहं तुम्हे चंदप्पहं वंदावेहामि, अन्नं च जत्ताए गएहिं
 असंजमे पडिज्जइ .एणं कारणेणं तित्थयत्ता पडिसेहिज्जइ ।
 तत्रो तेहिं भणियं-जहा भयवं ! केरिसत्रो णं तित्थय-
 ताए गच्छमाणाणं असंजमो भवइ, सो पुण इच्छा-
 यारेणं विइज्जवारपरिसंउलावेज्जा बहुजणेणं वाउल्लगो
 भन्निहिमि ताहे गोयमा ! चित्तेणं तेणं आयरिएणं जहा
 णं मम बहुकमिय निच्छयत्रो एए गच्छिहिंति तेणं तु-
 मए समयं च उत्तरेहिं चयंति अह अन्नया सुवहुं मण-
 मा संघीरेउ णं चेव भणियं तेणं आयरिएणं-जहा णं
 तुम्हे किंचि वि सुत्तत्थं वियाणह णच्चियाण तारिसं
 तित्थजत्ताए गच्छमाणाणं असंजमं भवइ । तारिमं सय-
 मेव वा वियाणेह किंचि एत्थ बहुविलंबिएणं अन्नं च चि-
 दियं तुम्हेहिं पि संमारमहावजीवाइपयत्थं तत्थं वा अह-
 रणया बहुउवाएहिं ण विणिवारितस्स वि तस्माऽऽयरि-
 यस्स मन्नए चेव । तं साहुणो ण कुट्टेणं कयं तेणं परिए
 तित्थयत्ताए तेमिं च गच्छमाणाणं कत्थइ येसणं कत्थइ
 हरियकायसंघट्टणं कत्थइ वीयकमणं कत्थइ पिवीलिया-
 दीणं तमाणं संघट्टणं परितावेणोद्वण्डं संभवं कत्थइ
 वि इट्टपडिकमणं कत्थइ ण कीरिए चेव वाउक्काइयं
 मज्झायं कत्थइ ण संपडिलेहेज्जा मत्तभंडोवगरणस्म वि-
 हीए उभयकालं पेहपक्खेज्जा ण पडिलेहणपडणं कि व-
 हुणा गोयमा ! कित्तियं भन्निहियं अट्टारमएहं मीलंग-
 मःस्माणं मत्तरस्म वि महस्माणं सजमस्म दुवाल्लसवि-
 हस्म णं मडिभतरवाहिरस्म तवस्म ०जाव ण खंताइ
 अहिंमालक्खणस्म वयस्म दमविहमहस्माऽणगारधम्मस्म
 जत्थेक्ककपयं चेव सुवहुएणं पि कालेणं थिरपडिचिएण
 दुवाल्लसगमहासुयक्खणं बहुभंगमयं मंघत्तणाए दुक्ख-
 निग्इयारं परिवाल्लिऊणं । जे एयं च सन्न जहा भणियं
 निग्इयारमणुइयति एवं संभारिऊण चित्तियं तेण गच्छा-
 हिवडणा जहा ण मे विप्परुक्खेणं ते दुट्टमीमे मज्झ अ-
 णाभांगमविएणं सुवहुं असंजमं काहेति । तं च मच्च-
 मपच्छत्तियं होही । जत्रो ण हं तेमिं गुरू ताहं तेमिं पडिए
 गतूण पडिजागगामि जणाहमिन्धपए पायच्छित्तणं णो
 मंयज्जत्ति वियपिऊण गत्रो मो आशरित्रो तेमिं पट्टीए
 ०जाव ण दिट्टे तेणं असंजमेणं गच्छमाण ताहे गोयमा !
 सुमहुरमज्जालावेणं भणियं तेणं गच्छाहिवडणा जह भो !
 भो ! उत्तमकलनिम्मलवमविट्टमणा ! असुगयसुग्गमहा-
 सत्ता ! माहूउ पडिन्नानाणं पचमहव्ययाहिया ! तं णूणं

महाभागायं साहूणं साहुणीणं सत्तावीसं सहस्साइं थंडि-
 लाणं सन्नदंसीहिं पन्नत्ताइं ते य सुत्रोवउत्तेहिं विसोहि-
 ज्जंति ण उण अन्नोवउत्तेहिं ता किमेयं सुन्नासुन्नीए
 अणोवउत्तेहिं गम्मइ इच्छायारेणं उवओगं देहि अन्नं
 इणमो सुत्तत्थं । किं तुम्हाणं वि समरित्रो भवेज्जा । जं सारं
 सन्नपरमतत्ताणं जहा एगो वेदिये पाणी एणं सयमेव ।
 हत्थेण वा पाएण वा अन्नयरेण वा सलागाइअहिगरण-
 भूत्रो चरणजाएणं जेणं केइं संघट्टवेज्जा पामघट्टियं वा
 अपरं समणुजाणेज्जा से णं तक्कम्मं जया उदिष्णं भवेज्जा तथा
 जहा उच्छुखंडाइं जंते तथा निपीडिज्जमाणो छम्मासेणं
 खवेज्जा, एवं गाढे दुवाल्लसेहिं संवच्छेरेहिं तं कम्मं वेदेज्जा,
 एवं आगाढपरियावणे वाससहस्सं, गाढपरियावणे दसवास-
 सहस्सं, एवं आगाढकिलावणे वासलक्खं, गाढकिलावणे
 दमवासलक्खाइं, उद्वणे वासकोडी. एवं तेइंदियाइसुं पि
 णेयं ता एवं च वियाणमाणो मा तुम्हे मुज्झह ति । एवं च
 गोयमा ! सुत्ताणुसारेणं सारयंतस्सवि तस्साऽऽयरियस्स
 ते महापावकम्मं गमगसहल्लफलेणं हल्लोहलीभूएणं त
 आयरियाणं असेसपावकम्मदुक्खविमोयगे णो बहु-
 कम्मदुक्खविमोयगे णो बहु मन्नंति ताहे गोयमा ! सु-
 णियंतेणाऽऽयरिएणं जहा निच्छयत्रो उम्मग्गपट्टिए मच्च-
 पगारेहिं चेव इमे पावमई दुट्टमीसे ता किमट्टमहमिमेसि
 पट्टीए लल्लीवागरणं करेमाणो अणुगच्छमाणो य सुक्खाए
 गयजलाए गदीए उवुज्झए गच्छदसदुवारेहिं । अहयं तु
 तावाऽऽयहियमेवाऽणुचिट्टेमो किमज्जपक्खएणं सुगूहं तेणा-
 वि पुत्तपवभरेणं थेवमवि किं वि परित्ताणं भवेज्जा अपर-
 कमेणं चेव आगजुत्तवमंजमाणुट्टाणेणं भवोयही तरेय-
 व्वो एस उण तित्थयराऽऽएसो, जहा-

“अप्पहियं कायव्वं, जड सक्का परहियं च पयरेज्जा ।
 अत्तहियं-परहियाणं, अत्तहियं चेव कायव्व ॥ १ ॥”

अन्नं च—

“जइ एते तवसंजम-किरियं अणुपालियं होति तत्रो ।
 एएमिं ववमेय, होइ जेहिं ण करंति ॥ १ ॥”

तत्रो एएमिं चेव दुग्गइगमणमणुत्तरं हविज्जा । नवरं
 तथा वि मम गच्छो समप्पित्रो गच्छाहिवई अहयं भ-
 णामि । अन्नं च जे तित्थयरेहिं भगवंतेहिं छत्तीसं आय-
 रियणुणे ससाइट्टे । तेसिं तु अह यं एकमवि णाइकमामि ।
 जड वि पाणोवरमं भवेज्जा ज्जाऽऽगमे इहपरल्लोगविरुद्धं तं
 णाऽऽयगामि, ण कारयाभि, न कज्जमाणं मसणुजाणामि ।
 तमेरिमणुजुत्तस्मऽवि जड भणियं ण करंति ताहमिमेसिं
 वेमग्गहणा उदालेमि एवं ममए पन्नत्ती, जहा जे केई साहू

साहूणी वा वायामित्ते षो वि असंजममणुचेद्वेजा । से णं सारेजा से णं सारिज्जंते वा वारिज्जंते वा चोइज्जंते वा पडिचोडिज्जंते वा । जसं तं वयणमवमन्निय अलसाइमाणे वा अभिनिविदेइ वा तह त्ति पडिवज्ज इत्थं पउंजित्ताणं तत्थ आणापडिकमेजा से णं तस्स वेसग्गहणं उदालेज्जा । एवं तु आगमुत्तणाएणं गोयमा ! जाव तेणायरिए एगस्म से-हस्म वेसग्गहणं उदालियं ताव णं अवसेसे विदिसो दिंसि पण्ढे ताहे गोयमा ! सो आयरिओ सणियं सणियं तेसि पडिए जातुमारदो षो णं तुरियं तुरियं से भयवं किमद्वे तुरियं तुरियं षो पयाइ, गोयमा ! खाराए भूमीण जा महुरं संकमेजा महुराए खारं किएहाए पीय पीयाओ किएहं जलाउ थलं थलाओ जलं संकमेज्जा । तेणं विहीए पाए पमज्जिज्ज संकामियवं षो पमजेजा तओ दुत्रालम-संवच्छरियपच्छित्तं भवेज्जा एएणमद्वेणं । गोयमा ! सो आयरिओ ष तुरियं तुरियं गच्छं अहन्ना सुयाउत्तविहीए थंडिलजलमंकमणं करेमाणस्स णं गोयमा ! तस्सायरि-यस्स आगओ बहुवासरखुहापरिगघसरीरे वियडदादवि-करालयं तं भासुरोपलयकालमिथघोररुवो केसरी । भणियं च तेण महाणुभागेणं गच्छाहिवइणा जहा जेयं दुग्गं ग-च्छेज्जा इमस्स णवरं दुग्गं गच्छमाणेणं असंजमं ताव सरीरवोच्छेयं ण असंजमपवत्तणंति चित्तिऊण विहीए उवडियस्स सहसा जमुदालियं वेसग्गहणं तं दाऊण ठिओ णिप्पडिकम्मपायपोवगमणाणं से एण सो विसोही तहेव अहस्सया अच्चंतविसुद्धंतकरणे पंचमंगलायारे सुहज्जव-सायत्ताए दुवियगोयमवाइए तेण सीहेणं अंतगडे केवली जाए । अट्टप्पयारमलकलंकविप्पमुके सिद्धे य ते पुण गोयमा ! एकूणे पंचसए साहूणं तक्कम्मदोसेणं जं दुक्खमणुभवमाणे चिट्ठंति जं वाऽणुभूयं जं वाऽणुभवि-हंति अणतसंसारसागरं परिभमंते तं कालं केवलियं अणंतेणं भणिउं खमत्थो । एते गोयमा ! एगूणे पंच-सए साहूणं जहिं च णं तारिसणुणोववेयस्म ण महा-णुभागस्म गुरुणो आणं अइकमिय षो आराहियं अणंत-संसारियं जाए, से भयवं ! किं तित्थयरमंतियं आणं णाइक-मेज्जा, उयाहु आयरियसंतियं ?, गोयमा ! चउव्विहा आ-यरिया भवंति, तं जहा-नामाऽऽयरिया, ठवणाऽऽयरिया, दव्वाऽऽयरिया, भावाऽऽयरिया, तत्थ णं जे ते भावायरिया ते तित्थयरसमा चेव दद्ववा, तेसि संतियाऽऽणं णाइक-मेज्जा । महा० ४ अ० ।

(आज्ञाभङ्गे दण्डो यथा)—

तित्थकरआणा य एसा अणुपालियव्व त्ति जहा ररणो

अप्पणो रज्जे जं माण प्रतिष्ठापितं जा तनो माणतो अतिरेग-भूयाणं वा करेति सो अवराही डंडिज्जति, एव जां नित्थ-कराणं आण कोवेत्ति सो दीहसंसारी (१८६ गाथाचूर्णि) नि० चू० २० उ०१ व्य० १ उ०२ प्रक० २२० गाथाटी०। “ तंमि य आणाभंगे चउगुरुयं पच्छित्त ति ” । नि० चू० ५ उ० ६४ गाथा ।

(१०) (प्रलम्बग्रहणमधिकृत्य)—भगवता प्रतिपिद्धं यत्प्र-लम्बं-न कल्पते तद्ग्रहणं कुर्वता भगवतामाज्ञाभङ्गः कृतो भ-वति, तस्मिन्नाज्ञाभङ्गं चतुर्गुरुका ।

अत्र पर प्राह—

अवराहे लहुगतरो, आणाभंगमि गुरुतरो किह णु ।

आणाए चिय चरणं, तवभंगे किं न भगं तु ॥११८॥

अपराधे-चारित्रानिचारे लघुनरो दण्डो भवद्भि पूर्व भ-णित, तथाहि—अचित्ते प्रलम्बे मासलघु, इह पुनरा-ज्ञाभङ्गं चतुर्गुरुकर्मित गुरुतरो दण्ड, कथ-कस्मात् तुरि-ति वितर्के, अपि च-अपराधे जीवोपघातो दृश्यते, तेन त-त्र गुरुतरो दण्डो युक्तियुक्त, आज्ञाया पुननास्ति जीवोप-घात इति लघुनर एवात्र भणितुमुचिन इति । आचार्य आह-आज्ञायामेव भागवत्यां चरण-चारित्र व्यवस्थितम् अनस्तद्भङ्ग-तस्या आज्ञाया भङ्गं किं तन्मूले उत्तरगुणादिकं वस्तु न भग्नम्, आप तु सर्वमपि भग्नमिति, अनाज्ञायां गुरुतरो दण्ड ।

उच्यते अस्यैवाचार्यस्य प्रसाधनार्थं दृष्टान्तमाह—

सोऊण य घोमणयं, अपरिहरंता विणासं जह पत्ता ।

एवं अपरिहरंता, हियसन्वस्साउ संसारे ॥ ११६ ॥

राक्षा कारिता घोपणा श्रुत्वा घोपणायां च निवारितम-र्थमपरिहरन्तो यथा द्रव्यापहारलक्षणं विनाश प्राप्ता एवं तीर्थकरनिषिद्धं प्रलम्बग्रहणमपरिहरन्तो हतसर्वस्वा-अप-हतसंयमरूपसर्वसारा संसारे दु खमवाप्नुवन्ति एषा “ भद्र-वाहुस्वामि ” चिरचिता गाथा ।

अथाऽस्या एवं भाष्यकारो व्याख्यानं करोति—

छप्पुरिमा मज्झपुरे, जो आम्हादेज्ज ते आजातो ।

तं दंडेमि अकंडे, सुणे तु पुरओ जणवया य ॥ १२० ॥

आगाभिय परिहरंता, निहोमा मेमगा न निहोमा ।

जिणआणागमचारी, अदोम इयरे भवे दंडो ॥ १२१ ॥

“जहा केइ नरवई सो छहिं पुरिमाहिं अन्नतरे कजे तोमिनो हमेणऽत्थेण घोसण करइ-इमे छप्पुरिमा । मज्झपुरि अप्पणो इच्छाए विहरमाणा महाजणेण अदिट्टपुच्चा अणुवलद्धविभ-वनेवत्था अच्छति । जो ते छिवइ वा पीडेइ वा मारेइ वा त-स्स उग्ग दंडं करेमि, एअ घोसणत्थं सोऊण ते पउरज-वया य दंड भीता ते पुरिसे पयत्तेण वन्नरुवाइहिं विधे-हिं आगभिऊण पीडापरिहाणकयवुद्धी तेनि छरण पुरिमाणं पीड परिहरंति ते निहोमा । जे पुण अणायारमंता न परिह-रति घोसस्साऽवराहदडेण दंडिया । एस दिट्टतो । अ-यमत्थोवणओ—गयत्थाणीया नित्थयरा, पुत्त्याणीओ लोगो, छप्पुरिसत्थाणीया छक्काया, घोसणाथाणीया छक्काय-रक्कवणपरुवणपग छ्जीवणियादओ आगमा, विषकात्था-

शीया संघट्टणात्री, पउरज गवयन्त्याणीया साहू दंडंथाऽऽ-
गीश्रो संमारो, नत्य जे पयत्तेण छुहं कायाणं सखं
रक्खणं वाय च आगंऊणं जहुत्तविहीए पीडं परिहरति
ते कम्मवधदंडेण न दडिउज्जति, इयं पुण संसारे पुणो
पुणो मारीरमाणसेहि दुक्खसयसहस्सेहि दडिउज्जति ति ।

अथाऽत्तरगमनिका-पट्पुत्तपा मम पुरे वर्त्तन्ते यस्तानजा-
नत्रापि आशानयंतु तमहं दण्डयाम्यकारुडे-अकाले श्रूणवन्तु
एतत्पौरा—पुरवासिनां जनपदाश्च—ग्रामवासिनो लोका,
इति, राज्ञा कारिता घोषणा श्रुत्वा तान् पुरूषानागम्योप-
लक्ष्य परिहरन्त सन्तो निर्दोषा. शेषा पुनर्थे पीडा न
परिहरन्ति ते न निर्दोषा इति दण्डिता । एवमत्रापि जिना-
ज्ञया य पट्कायानामागम—परिज्ञानं तत्पूर्वकचारिण—
सयमाव्वगामिन. सन्तोऽदोषा, इतरेषा भव-संसारे शा-
रीरमानसिकदु खलक्षणो दण्ड. । गतमाज्ञाहारम् । वृ० १
उ० २ प्रक० । नि० चू० ।

(अपगथपदमधिकृत्याऽपि उक्तम्)—

अपराधपदं वर्त्तमानस्तीर्यकृतामाज्ञाभङ्गं करोति तत्र चतु-
र्गुरिति । वृ० १ उ० २ प्रक० ।

अत्र नोटक. प्राह—

अवगहे लहुगयरो, किं णु हु आणाए गुरुतरो दंडो ।

आणाए चिय चरणं, तवमंगे किं न भग्गं तु ॥३५१॥

जघन्यके अपरिगृहीते वा तिष्ठति प्राजापत्यपरिगृहीतं ज-
घन्यमसनिहितमदृष्टं प्रतिस्वितं उभयत्रापि चतुर्लक्षु, एवं
स्थानत प्रतिमेवनेन यथापगधे लघुकनरो दण्ड उक्त
आज्ञाभङ्गं चतुर्गुरुकमित्यत 'किमि' ति परिप्रश्ने, 'पुरि' ति
विनर्के, 'दुरि' ति गुवागन्त्रणे, किमेवं भगवदाज्ञायां भग्नायां
गुरुतरो दण्डो दीयत । सुग्गिह-आज्ञायैव चरणं व्यनस्थितं
तस्य भङ्गं कृतं सति किं न भग्गं, चरणस्य सर्वमपि भग्गं-
वति भाव । अपि च-लौकिका अप्याज्ञाभङ्गे गुरुतरं दण्ड-
प्रवर्त्तयन्ति ।

तथा चाऽत्र पूर्वोद्दिष्टं मौर्यदण्डान्तमाह—

भक्तमदाणमडते, अणवद्वाणं अं वच्छेत्तु वंमवती ।

गविमणपहटगिसिए, पुरिमवहवालडहणं च ॥ ३५२ ॥

"पाडलिपुत्ते नयंरं चंद्रगुत्तो राया. सो य मोरपोसगपुत्तो
त्ति जे गान्तिया अभिजाणति ते तस्म आणं परिभवन्ति ।
चाणकम्म चिना जाया, आणाहीणं करिसो राया । तम्हा
जम्हा पयम्म आणाभिक्खा भवइ तम्हा करेमि ति तस्स
य चाणकम्म कप्पडियत्ते भिक्ख अडतस्स पंगमि गामे
भक्तं न लद्ध नत्य य गामे वदुश्र वा, वे म्हा य अण्यि । तेउ
तस्स गामम्म पाडानविट्ठेण आणाहवणानिमित्त इमंगिसो
लेहा पेमिश्रो-आप्पान् इत्तया वंशाना वृत्ति शीघ्रं कायंते
नहिं गामेश्रंणहिं दुत्तिहयं ति काउ वंमं छेत्तु अवाण
वट्टं कया गंम्याविय चाणक्रेणिककय तथो तत्यागनृण
उयालला भे गामेयगा एत वम्मगा गेदगादिस्सु उवउज्जति
पीम भ छिज्जति दमिय लहवीरिय अत्र म्हादु अत्रं चव
पम्ह ति तथो पंगमहि अवांसिहि वय काउ सो
गामा नत्था द्हा ।

अथ गाथाऽत्तरगमनिका—चाणक्यस्य भिन्नामटन. कापि
ग्रामे भङ्गस्यादानं, भिन्ना न लब्धेत्यर्थ । तत आज्ञास्थापना-
निमित्तमय लेख प्रेषित—'अस्य छेत्तु वंसवइ' ति आम्हान्
छित्त्वा वंशाना वृत्ति कर्त्तव्या ततो गवेपणे कृते ग्रामेण
च पथिदर्शिते अन्यदादिष्ट मया, अन्यदेव च भवद्भि-
कृतमित्युपालभ्य तै पुरुषै वृत्ति कारयित्वा सवालवृद्धस्य
ग्रामस्य दहनं कृतम् । एष दण्डान्तः ।

अर्थोपनयस्त्वेवम्—

एगमरणं तु लोए, आणत्तिअ उत्तरे अणंताई ।

अवराहरक्खणद्धा, तेणाऽऽणा उत्तरे वलिया ॥३५३॥

लोके आज्ञाया अनिचारे-अतिक्रमे एकमेव मरणमवाप्य-
ते, लोकांतरे पुनर्गज्ञाया अतिचारे अनन्तानि जन्ममरणा-
नि प्राप्यन्ते तेन कारणेन अपराधरक्षणार्थं लोकांतरे आ-
ज्ञा वलीयसी । वृ० १ उ० ३ प्रक० । (आज्ञाभङ्गं सति दण्डे
दण्डान्तः. 'असदभाइय' शब्दे प्रथमभागे ८२७ पृष्ठे गत)

(आज्ञाभङ्गस्य दु खकारणत्वम्)—

ता जत्थ दुक्खविक्खिणणं, एगंतसुहपावणं ।

सा आणा नो खंडेजा, आणाभंगे कओ ? सुहो

॥ १ ॥ महा० ४ अ०

(११) (आक्षारहितस्य चारित्रमपि न भवति)—

दुप्पसहं तं चरणं, जं भणियं भगवया इहं खेत्ते ।

आणाजुत्ताणमियां, न होइ अहुणो ति वामोहो ॥५७॥

दर्श० ४ तत्त्व । (गाथार्थं 'दुप्पसह' शब्दे चतुर्थभागे
दर्शयिष्यते)

(तीर्थकराऽऽज्ञानिन्दकस्य निन्दा)—

प्रतिक्षणोत्पादविनाशयोगि,

स्थिरैकमध्यक्षमपीक्षमाणः ।

जिन ! त्वदाज्ञामवमन्यते यः,

स वातकी नाथ ! पिशाचकी वा ॥ २१ ॥

त्वदाज्ञा (आ-सामस्त्यनान्तधर्माविशिष्टतया ज्ञायन्तेष्व-
बुद्धयन्ते जीवाद्य पदार्था यया सा आज्ञा-आगम, शासनं
तवा-ऽज्ञा त्वदाज्ञा तां त्वदाज्ञा) भवत्प्रणीत "स्याद्वादमुद्रा,"
य -कश्चिद्विवेकी अवमन्यते-अवजानाति (जात्यपेक्षमेक-
वचनमवधया वा) स पुरुषपशु वानकी, पिशाचकी वा ।
स्या० । (अस्य विशेषत व्याख्यानम् 'अणुगनवाय' श-
ब्दे प्रथमभागे ४२५ पृष्ठे गतम् ।) (तीर्थकराऽऽज्ञाहित-
धर्मस्य फलाऽफलत्वविचार 'आणाखण्डण' शब्देऽ-
स्मिन्नेव भागे वक्ष्यते)

(जिनाऽऽज्ञान्धित्यवधिश्च)—

मे भयवं ! केवइयं कालं जाव एम आणा पवेइया?, गो-
यमा ! जाव गं महायमे महासत्ते महाणुभागे मिरिप्पमे
अणगारे । मे भयवं ! केवइएणं कालेणं मे मिरिप्पमे अणगारे
भवेजा । गोयमा ! ? होही दुरंतपंतलक्खणं अदव्वे गंहे
चंडे उग्गे पयडदंडे निम्मिरे निक्खिरे निग्गिणे निक्खिमे
कूरयरपावमई अणगिए मिच्छदिट्ठी "कक्की" नाम रायाणो

(स्त्रे) सेणं पावे पाहुडियं भमाडिउकामे सिरिसमणसंघं कयत्थेजा जाव णं कयत्थे ताव णं गोयमा ! जे केइ तत्थ सलिद्धो महाणुभांगो अवलियसत्ते तवोवहाणे अणगारे । तेमिं च पाडिहेरियं कुजा सोहम्मो कुलिसपाणीं परावण-गामी सुरवरिंदे एवं च गोयमा ! देविदवंदिणं दिट्ठपव्वणं णं गिरिसमणसंघेजा णिड्डिजा कुणए पामंइधम्मो ०जाव णं गोयमा ! एगे अविइजे । अहिंमालक्खणं खंतादिदमवि-हधम्मो । एगे अरहा देवाहिदेवे एगे जिणालये एगे वंदे पू-ए दक्खं मकारे संमासे महाजसे महासत्ते महाणुभागे द-दमील्लयनियमध्वारणं तवोवहाणे माहु तत्थ णं चंदमिव सोमलेसे खुरिए इव तवतेयरामी पुढवी इव परिमहो-वस्रगमहे भेरुमंदरधरे इव निप्पकंपे ठिए अहिंमा-लक्खणखंतादिदसविहे धम्मो । से णं सुसमणगणपरिवु-डे । निरवभगयणामल्लकोमुइजोगजुत्तं इव गहरिक्ख-परिवारिए गहवई चदे अहिययरं विरहेजा गोयमा ! से णं सिरिप्पभे । अणगारे भो गोयमा ! एवतियं का-लं ०जाव एसा आणा पवेइया से भयवं उडुं मुच्छा गो-यमा ! तत्रो परेणं उडुं हायमाणे कालसमये तत्थ णं जे केइ छक्कायममारंभविज्जए । से णं धन्ने पुन्ने वदे पूए पससणिजे । जीवियं सुजीवियं तेमिं । महा० ४ अ० ।

(१२) आणाव्यवहारः—

आणाव्यवहारः— इत्याह्ना । व्यवहारभेदे , स्था० ५ ठा० २ उ० । भ० । व्य० । पञ्चा० । देशान्तर-स्थितयोर्द्वयोर्गीतार्थयोर्गूढपदैर्गालोचनानि जानिवारनिवे दनम्—आणाव्यवहार , एतदुक्तं भवति—यदा द्वावप्याचा-र्यावासंचितसूत्रार्थतयाऽनिगीतार्थौ क्षीणज्जावलौ वि-हारक्रमानुरोधतो दूरतरदशान्तरव्यवस्थितावन एव परस्य समीपे गन्तुमसमर्थान्भूतां तदाऽन्यतरप्रायश्चित्ते समापति-ते सति तथाविधयोभ्यगीतार्थशिष्याऽभाव मतिधारणाकु-शलमगीतार्थमपि शिष्य समयभापया गूढार्थान्यनिचारास-चनपदानि कथयित्वा प्रेषयति , तेन च गत्वा गूढपदेषु क-थितेषु स आचार्यो द्रव्यक्षेत्रकालभावसंहननधृतिवलादिक परिभाव्य स्वयं च तत्राऽऽगमनं करोति , शिष्यं वा तथाविधं योग्यं गीतार्थं प्रहाप्य प्रेषयति । तदभावे तस्यैव प्रेषितस्य गूढार्थमतिचारशुद्धिं कथयतीति । प्रव० १२६ द्वार । व्य० ।

(तथा च)—

पढमस्स य कज्जस्स य, पढमेण पएण सेवियं जं तु ।

पढमे छक्के अविंभ-तरं उ पढमं भवे ठाणं ॥ १ ॥

अत्र प्रथम कार्यं दर्प - , तत्र प्रथम पदं दर्शननिमित्तं प्रथम पदं तत्रपदक तत्राभ्यन्तरम्—अन्तर्गतं प्रथं स्थान प्राणा-त्तिपान ।

पढमस्स य कज्जस्स य, पढमेण पएण सेवियं जं तु ।

पढमे छक्के अविंभ-तरं तु त्रीयं भवे ठाणं ॥ २ ॥

अत्र द्वितीयं स्थानं सृपावाद , एवमदत्तादानादिष्वपि भावनीयम् ।

पढमस्स य कज्जस्स य, पढमेण पएण सेवियं जं तु ।

विडए छक्के अविंभ-तरं तु पढमं भवे ठाणं ॥ ३ ॥

अत्र द्वितीयं पदक कायपदकमित्यादि । एव तेन कथितेन आचार्यो द्रव्यक्षेत्रकालभावसंहननधृतिवलादिकं परिभाव्य स्वयं वा गमनं करोति । शिष्यं वा तथाविधं योग्यं गीतार्थं प्रहाप्य प्रेषयति , तदभावे तस्यैव प्रेषितस्य गूढार्थमति-चारविशुद्धिं कथयति । व्य० १ उ० ।

आणाए व्यवहारं, सुणं वच्छं जहकमं वुच्छं ॥ ६०६ ॥

आह्वया व्यवहारं यथाक्रमं यथा वक्ष्ये त च वक्ष्यमाणं वत्स ! शृणु ।

समणस्स उत्तमद्वे, सल्लुद्धरणकरणे अभिसुहस्स ।

दूरस्था जत्थं भवे, छत्तीसगुणा उ आयरिया ॥ ६१० ॥

श्रमणस्य उत्तमार्थे—भक्तप्रत्याख्याने व्यवसितस्य यत्कि-मपि सत्यमनुधृतमस्ति तदुद्धरणकरणे अभिसुहस्य । ' दूरस्था जत्थं भवे छत्तीसगुण ' ति—यत्र प्रायश्चित्तव्यव-हारं पदत्रिशदगुणा आचार्या दूरस्था भवेयुस्तत्राऽऽह्वया व्यवहारः ।

कथमित्याह—

अपरकमो सि जाओ, गंतुं जे कारणं च उप्पन्नं ।

अट्टारममन्नयरे, वमणगतो इच्छिमो आणं ॥ ६११ ॥

स आलोचयितुकामश्चिन्तयति—सांप्रतमहमपराक्रमो जा-नोऽस्मि तनस्तेषां समीपे गन्तुं न शक्नोमि । कारणं च मम तत्पार्श्वगमननिमित्तं समुत्पन्नम् । यतोऽष्टादशाना वन-पदकादीनाम् अन्यतरस्मिन्नतीचारं व्यसनगत-पतितस्त-स्मादिच्छाम्याह्नाव्यवहारमिति ।

एतदेव सविशेषं भावयति—

अपरकमो तवस्सी, गंतुं जां सोहिकारगममीवं ।

आगंतुं न वाएई, सो मोहिकरो वि देसाउ ॥ ६१२ ॥

स—आलोचयितुकामस्तपस्वी शोधिकारक्रममीपे गन्तुम् अपराक्रमो यस्य शोधिं कर्त्तव्या सोऽपि देशादालोचयितुं समीपमागन्तुं न शक्नोति ।

अहं पट्टेवई सीसं, देसंतगमणनट्टेवट्टागो ।

इच्छामज्जो काउं, सोहिं तुवं सगासम्मि ॥ ६१३ ॥

अथ—अनन्तरमालोचयितुकामो देशान्तरगमननष्टंष्टक आलोचनाऽऽचार्यस्य समीपे शिष्यम् , आर्थ ! युष्माकं सकाशे शोधिं कर्तुमिच्छामीत्येतत्कथयित्वा प्रेषयति ।

सो वि अपरकमग-सीसं पंगइ धारणाकुमल ।

एयस्स दाणि पुरओ, कंगहि मोहिं जहावत्त ॥ ६१४ ॥

सोऽपि आलोचनाऽऽचार्योऽपराक्रमगतिने विद्यते पराक-मो गतो यम्येति विग्रहः । शिष्यं धारणाकुशलं प्रेषयति । यस्त्वालोलोचयितुकामेन प्रेषितस्तस्य संदेशं कथयति , त्वमि-दानीमेतस्य पुरतो यथावृत्तं शोधिं कुरु ।

अपरकमो अ सीसं, आणापरिणामं परिच्छंज्जा ।

रुक्खे य त्रीयकाए सुत्ते वा मोहणाधारी ॥ ६१५ ॥

स -आलोचनाचार्योऽपराक्रमः शिष्यमाज्ञापरिणामकं परी-
क्षतः किमेव आज्ञापरिणामकं, किं वा नेति ? । आज्ञापरी-
णामको नाम-यत् आज्ञाप्यते तत्कारणं न पृच्छति ' किमर्थ-
मेतदिति' किंवाज्ञया एव कर्तव्यतया श्रद्धाति, यदत्र
कारणं तत्पूज्या एव जानन्न एव य परिणामयति स आ-
ज्ञापरीणामकस्तत्परीक्षा च वृत्तं वीजकायं च वक्ष्यमाण-
रीत्या कर्तव्या । आज्ञापरिणामित्वं परीक्ष्य पुनरिदं परी-
क्षणीयं यथा किमेवोऽवग्रहणं समर्थं धारणासमर्थंश्च किं
वा नेति । तत्राध्ययनादिपरीक्षया सूत्रे चशब्दात्-अर्थे वा
अमोहन-मोहरहितं समस्तम् आ-समन्ताद्धारयतीत्येवं
शीलं अमोहधारी तं परीक्षेत ।

तत्र वृत्तेणाऽऽज्ञापरिणामित्वपरीक्षामाह—

दृष्टमहं ते भक्खो, गणित्थो रुक्खो विल्लिगिउं डेव ।
अपरिणयं वेति तहिं. न वडुइ रुक्खे वि आरोहुं ॥६१६॥
किं वा मारेयन्त्रो, अहियंतो वेह रुक्खओ डेव ।
अतिपरिणामो भणति, इय हेऊ अमह वेसिच्छा ॥६१७॥

दृष्ट्वा महतो महीरुहान् गणित्थं -आचार्यो ब्रूते-अस्मिन्नुचै-
स्त्वेन तालप्रमाणे वृत्तं विलस्य तत्र आत्मानं (डिप) क्षिप्रपानं
कुर्वित्यर्थं, एवमुक्ते तत्र-आज्ञापरिणामको ब्रूते-न वर्तते वृत्ते
विलगितुं साधो सच्चित्तत्वाद्ब्रह्म्यं प्रपाने च कुर्वन् आ-
त्मविगमना भवति । सा च भगवता निषिद्धा, किंतु-अमु-
नापायेन मारयितव्योऽभिप्रेतो ब्रूथ वृक्षादात्मानं डेवेति ।
अतिपरिणामकं पुनरिदं भणति-इत्येव भवतु, करोमि प्र-
पानमिति भावः अस्माकमप्येषा इच्छा वर्तते ।

वेह गुरु अहं तंतू, अपरिच्छिद्यत्ये पभाससे एवं ।

किं च मए तं भणितो, आरुहरुक्खे (य) मच्चित्ते ॥६१८॥

अथ-अनन्तरं तमतिपरिणामकं शिष्यं ब्रूते-अपरीक्षिते-अ-
पराभाविने मडचनस्यार्थं त्वमवमुक्कप्रकारणं प्रभापसे यथा
करोमि प्रपातमस्माकमप्येच्छा वर्तते । अपरिणामकम-
धिकृत्य ब्रूते-त्वं वा मया किमेवं भणितो यथा सच्चित्तं वृत्ते
आनेहाय नाद्यते न वर्तते साधो वृत्ते विलगितुमिति किंतु-
तन्मयोक्तम् ।

तदेवाऽऽह—

तवनियमनाणरुक्खं, आरुहिउ भवमहस्सवाऽऽपणं ।

ममारग(डु)त्तकूलं, डेव हंत मए भणितो ॥ ६१९ ॥

तपोनियमदानमयं वृत्तं भवार्णवापन्नं-भवसमुद्रमध्यप्रास-
मारुह्य मसारगत्ताकूलं ' डिप ' उल्लङ्घय इति मया भणितं ।
जो पुरा परिणामो खलु, आरुह भणितो वि सो विचित्तेइ ।
नेच्छति पावमेते, जीवाणं थावग(दी)णं(पि) ॥६२०॥
किं पुरा पंचेदीणं. तं भणियन्वेत्थ कारणं तु ।

आरुहणवप्रभियं तु, वारेड गुरुवत्थंतो ॥ ६२१ ॥

य पुन गलु परिणाम -आज्ञापरिणामकं न आगेहेति
भणितश्चिन्तयति-नेच्छति पापमेते मदीया गुणो जी-
याना मारवाणामपि, किं पुन पञ्चेन्द्रियाणां तस्मादत्र
कारणं नाप्यन्यम्, एव चिन्तयन् आरोहणे व्यवसितः ।

तमारोहणव्यवसितं गुरुवत्प्रभय—बाहौ घृत्वा वारयति ।
यदेवमुक्कं वृत्तं परीक्षम् ।

अधुना जीवेषु तदाह—

एवाऽऽखेह य वीयाडं, भणितो पडिसेहे अपरिणामो ।

अइपरिणामो पोडुल, वंधूणं आगतो तहियं ॥ ६२२ ॥

एवम्-अमुना प्रकारेण वीजानि अनायत इत्युक्ते अपरि-
णामः प्रतिषेधयति-न कल्पन्ते वीजानि गृहीतुमिति, य-
स्त्वतिपरिणामकं स वीजानां पोडुलं वद्ध्वा तत्र गुरुसमीपे
समागतः ।

ते वि भणिया गुरुणं, भणिया नेह अमल्लिवीयाइं ।

न विरोहसमथाइं, सच्चित्ताइं व भणियाइं ॥ ६२३ ॥

तावत् य अपरिणामको गुरुणा भणितो मया भणितमा-
नय अम्लिकावीजानि-काञ्चिकनीवीजानि, यदि वा-स-
च्चित्तानि-विध्वस्तयोनिमयानि, यानि न विरोहसमर्थानि
तान्यानयेति भणितानि ।

तत्थ वि परिणामो तू, भणती आणेसि केरिसाइं तु ।

कत्तियमित्ताइं वा, विरोहमविरोहजोग्गाइं ॥ ६२४ ॥

तत्रापि य परिणामकं स भणति-कीदृशानि वीजान्यान-
यामि । विरोहयोग्यानि, अविरोहयोग्यानि वा, किय-
न्मात्राणि वा ।

सो वि गुरुहिं भणितो, न ताव कज्जं पुणो भणीहामि ।

हसितो व मए तासिं, वीमंसत्थं व भणितो सि ॥६२५॥

स-अप्याज्ञापरिणामको गुरुभिर्भणितो न तावदिदानीं
कार्यं यदा तु कार्यं भविष्यति तदा पुनर्भणिष्याम । अथवा-
हसितोऽसि मया तावदिदानीं न पुनर्वीजे प्रयोञ्जने, यदि
वा-विमर्शार्थं तव-विमर्शपरीक्षणार्थं त्वमेव भणितोऽसि ।

संप्रत्यमोहनाधारिपरीक्षामाह—

पयमक्खरमुद्देमं, संधीसु तत्थ तदुभयं चैव ।

अक्खरवंजणसुद्धं, जह भणितं सो परिकेहेइ ॥ ६२६ ॥

पदमक्षरमुद्देशं सन्धिम्-अधिकारविशेषं सूत्रमर्थं तदुभयं
च अक्षरव्यञ्जनशुद्धं पूर्वमवग्राहयति किमेव ग्रहणधारणा-
योग्यं किं वा नेति अवग्राह्यं, ततो ब्रूते-उच्चारय प्रेक्षे किम-
पि गृहीतं न वा किं त्वगृहीतमपि किं स्मृतं किं वा नेति ।
तत्र यदि यथा भणितं तथा सर्वं परिकथयन्ति तदा ज्ञान-
व्य एव ग्रहणधारणे कुशल इति ।

एवं परिच्छिऊणं, जोरगं नाऊण पेसये तं तु ।

वच्चाहि तस्मगासं, सोहिं सोऊण आगच्छ ॥ ६२७ ॥

एव परीक्ष्य-योग्यं ज्ञात्वा तं प्रेषयेत् सदिशति च ब्रज
तस्य-साधोगलोचयतुकामस्य शोधिम्-आलाचनां श्रुत्वा
पुनरत्राऽऽगच्छ ।

अहं मो गतो उ तहियं, तस्म सगासंमि सो करे सोहिं ।

दुगतित्थउविसुद्धं, तिवेहे काले विगटभावो ॥ ३२८ ॥

अथ-प्रपणानन्तरं यत्राऽऽलोचयतुकामा विद्यते । तत्र गत-
स्तस्याऽऽगनस्य समीपे आलोचयितुकामं प्रशस्तेषु द्रव्या-
दिषु शोधिम्-आलोचनां करोति ! कथमित्याह-द्विकर्षणा-

तिचार, चारित्राचारमालोचयनीत्यर्थ । दर्शनग्रहणं ज्ञान-
ग्रहणमपीति ज्ञानातिचारं चेत्यपि द्रष्टव्यम् । चारित्राति-
चारालोचनेऽपि च द्विभेदा-मूलगुणातिचारविषया, उत्तर-
गुणविषया च । तां करोति । पुनस्त्रिकाम्-आहारोपविशुद्ध्यां
भेदत एकैका त्रिप्रकाराम्, चतुर्विंशद्भिः-प्रशस्तद्रव्यक्षेत्रका-
लभावोपतां, त्रिविधे काले-अनीति, प्रत्युत्पन्ने च यत्से-
वितम्, अनागतं च यत्सेविष्ये इत्यध्यवसित विकटभाव-
प्रकटभाव, अप्रतिकुञ्चन इत्यर्थ । व्य० १० उ० ।

(आज्ञाव्यवहारसाधकः)—

दच्चे भावे आणा, खलु सुयं जिणवराणं ।

सम्मं ववहरमाणो, उ तीएँ आराहओ होति ॥ ५६ ॥

आज्ञा द्विविधा-द्रव्ये, भावे च । तत्र द्रव्याज्ञा-राजादीना-
माज्ञा, भावाज्ञा खलु श्रुत जिनवराणाम् । तत्र सम्यक् पञ्च-
विधान्यतमेन व्यवहारण-प्रागुक्तनीत्या व्यवहरन् तस्या-
आज्ञाया आराधका भवति । व्य० ३ उ० ।

आणाअविराहण-आज्ञाऽविराधक-पुं० । आज्ञाया आराध-
कं, पं०सू० २ सूत्र ।

आणाआराहण-आज्ञाऽऽराधन-न० । आसोपदेशानुपालने,
पञ्चा० “आणा आराहणाआ” ॥ (५+) ॥ आज्ञाऽऽराधना-
त्-आसोपदेशानुपालनाच्चिर्निदानतामेव हि जिना मन्यन्ते ।
पञ्चा० ६ विव० ।

आणाआराहणजोग-आज्ञाऽऽराधनयोग-पुं० । आसोपदे-
शानुपालनसम्बन्धे, पञ्चा० १२ विव० ।

आणाइत्त-आज्ञावत्-त्रि० । आसोपदेशवर्तिनि, पञ्चा० १५
विव० ।

आणाईसर-आज्ञेश्वर-पुं० । आज्ञया आज्ञाया वा ईश्वर
आज्ञेश्वर । जी० ३ प्रति० ४ अधि० । आ० म० । आज्ञा-
प्रधाने ईश्वरे, जं० १ वक्ष० । औ० ।

आणाईसरसेणावच्च-आज्ञेश्वरसेनापत्य-न० । आज्ञाया
ईश्वर आज्ञेश्वर । (जी० ३ प्रति० ४ अधि० । आ० म० ।)
सेनाया पति सेनापति । आज्ञेश्वरश्चासौ सेनापतिश्च
आज्ञेश्वरसेनापतिस्तस्य कर्म आज्ञेश्वरसेनापत्यम् । जी० ३
प्रति० ४ अधि० । आज्ञाप्रधानो यः सेनापति-सैन्यनायक
तस्य भाव कर्म वा आज्ञेश्वरसेनापत्यम् । औ० । स्वसैन्यं
प्रत्यङ्गुने आज्ञाप्रधान्ये, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । “आ-
णाईसरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे” ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।
विपा० । स० । प्रज्ञा० ।

आणाकंखिन्-आज्ञाकाङ्क्षिन्-पुं० । आज्ञामाकाङ्क्षितुं शील-
मस्येत्याज्ञाकाङ्क्षी । सर्वज्ञोपदेशानुष्ठायिनि, आचा० । “इह
आणाकखी पंडिण” (सूत्र-१५३५) इह-अस्मिन् मौनीन्द्र
प्रवचने व्यवस्थित, सन् आज्ञा-तीर्थरुनोपदेशमाकाङ्क्षितुं
शीलमस्येत्याज्ञाकाङ्क्षी आगमानुसारप्रवृत्तिक कश्चैवभूत
परिदत्त-सदसद्विवक्ष्ण । आचा० १ श्रु० ५ अ० ३ उ० ।

आणाकरण-आज्ञाकरण-न० । आगमग्रन्थचनासेवने, पञ्चा० ।
सौत्रविधिसम्पादने, प० व० ।

ता एअम्मि वि काले. आणाकरणे अमूढलक्खेहिं ।

सत्तीए जइयन्वं, एत्थ विही हंदि एसो अ ॥१०००॥

यस्मादेव तस्मादेनस्मिन्नपि काले-दु खमारूप आज्ञाकरणे-
सौत्रविधिसम्पादने अमूढलक्षै-सद्भिः शक्त्या यतितव्य-
मुपमम्पदादौ, अत्र विधिरप व्याख्यानकरणे हन्दीत्युपप्र-
दर्शने, एष च वक्ष्यमाणलक्षण । इति गाथायः । प० व० ४ द्वार ।

आणाका (गा) रि (न्)-आज्ञाकारिन्-पुं० । आसोपदेशव-
र्तिनि, पञ्चा० ८ विव० । आसोपदेशविधायिनि, पञ्चा० ।
तया च—

एयस्स फलं भणियं इय आणाकारिणो उ सङ्गुस्स ॥४४+॥

एतस्म-समस्तजिनभवनविधानस्य फलम्-प्रयोजन भणि-
तम्-उक्तम् इत्येवम्-उक्तनीत्या । आज्ञाकारिणस्तु-आसोप-
देशविधायिन एव आस्य-अज्ञावत्, आवकस्येत्यर्थ ।
पञ्चा० ७ विव० ।

आणाखंडण-आज्ञाखण्डन-न० । आज्ञाभङ्गे, “ आणा नो
खडजा आणाभंगे कओ सुहो ” । महा० ४ अ० ।

(आज्ञाखण्डनकरधर्मस्य विचारे परिदत्तश्रीकल्याण-
कुशलगणिकृतप्रश्ना यथा)—

“ आणाखंडणकरी य, सत्वं पि निरत्थयं तस्म ।

आणारहिओ धम्मो, पलालपूलु व्व पडिहाइ ॥१॥ ”

“ कलं नग्घइ सोलसिमि ” त्यादि घचनालम्बनेन सा-
ङ्ग्यादिदर्शनान्तरेषु यद्वालनप कष्टानुष्ठानं समाचरन्ति त-
त्सर्वं सर्वथा निष्फलमेव, न कापि कर्मनिर्जरा भवति कपा-
चित्संमत, कपाचित्तु तेषामपि तारतम्येन स्वल्पमपि फलं
स्वीकार्यं न तु निष्फलता । अत्राऽऽगम-‘ ज अन्नाणी
कम्मं, खवेइ वहुयाई वासकोडोहिं । तं नाणी निहिं
गुत्तो, खवेइ ऊन्नासमित्तेण ॥ १ ॥ ” पं० भा० । “ कलं
नग्घइ सोलसि पलालपूलु व्व ” इत्यादावपीदमव तात्प-
र्यम्-“ अचिरयमाइसुराउ, वालनवोकामनिर्जग जयइ ”-
त्ति, “ सरगसज्जमणं वालनवेण ” ति, “ चरगपरिच्चायगव-
भलोगो जा ” । इत्यपि अत्र एव वालनपस्विनामपि कोडिन्न-
दिन्नसेवालिनाम्ना स्वीयस्वीयतपोऽनुसारणैव सोपानप्राप्ति,
सर्वथा विफलताया तु सर्वेषामप्राप्ति प्रसज्यते कथं च
कर्मलाघवमन्तरेण मिथ्यात्विन एव ग्रन्थिदेश यावदागच्छ-
न्ति न वा कामनिर्जगमाप्रमेव तत्र हेतु कारणान्तराणा-
मपि विवाध प्रक्षतिवृत्तानुक्त्यात्, तयाहि-

“ अणुकपकामनिजर-वालतवे दाणविणयविभंगे ।

सजोगविप्पआगे, वसणुमवईहिसकारि ” ॥ १ ॥

दृश्यते चैतदर्थसवाद साक्षादर्थं महानिशीथे नागिलाधि-
कारे, तद्यथा-“अकामनिजराए वि किञ्चि कम्मफलय भवइ ।
किं पुण ज वालतवेणं, एवं सति निरत्थय तस्म ॥ १ ॥ ”
इत्यादीना का गतिरिति चेतसत्यम्, सर्वाणि चैतानि
उत्सर्गसूत्राणि ततोऽत्र ‘ उत्सर्गादपवादो वलीयान् ’ अत्र-
मेव न्यायोऽनुसर्तव्य, तत सिद्धं तेषामपि ताग्नम्येन
किञ्चित् २ फलमिति समादधने ३ । तया केचित् महा-
निशीथगतम्-“ जे यावि निन्दमाण अनुकूल भाग्जिजा ’
इत्यादि प्रमिडालापकमुपपद्य वक्तागे भवन्ति । तयाहि-ये

आणाखंडण

पत्नान्तरीयविहितं पतञ्जिनप्रासादादिपरित्राणमाचार्योपा-
ध्यायादीनामापन्निवारणं साधुमुद्दिश्य दानमत्कारादिकं
चानुमन्यन्ते तेषां महत्पातकं जायते, सम्यक्त्वमपि प्रति-
हन्त्यते, तेन मतान्तर्गतं तं युगप्रधानाचार्यभक्त्यादिक-
मपि सर्वथा नानुमोदनीयमेवेति, केचित्तु-तानपि प्रतिवद-
न्ति । यथा-नयनाघनश्रेष्ठिसगमादीना मिथ्यात्रभाजामपि
दानं बहुषु ग्रन्थेषु परंपरया चानुमोद्यमानं दृश्यते, तथा
सर्वनीयकृतानिश्चयसाधुपारणासु पञ्चदिव्यावसरं अहो
दानमहो दानमिन्दुद्वेषोऽपि यदनुमोदनीयं न तत्कार-
यते, कथं दृश्यन्ते च भवदादयः सर्वेऽपि मार्गं प्र-
तिपन्नाः । कारयन्तो यथा देहि भो किञ्चिदम्भयं
तव भूयान् लाभो भावीति, यदि च प्रदत्ते तदा सन्तुष्टिरपि
जायते इति स्वयमनुभूयमानस्यार्थस्य विलोपः कर्तुं सता
नोचित इत्याशयतयैव सूत्रकारेणाभ्यधायि, “ अहवा
सर्वं वि य वित्राय ” त्यादि अत्र सम्यग्दृष्टिपर्यन्ता-
ना पूर्वमुक्त्वान्मिथ्यात्वनामपि किञ्चित्करोषीयमनुमोदनी-
यमित्यापनितम्, तच्च विचार्यमाणं जिनजिनविम्बजिनाल-
याचार्योपाध्यायसाधुप्राज्ञादीना वाम्तवागध्यानामशनपा-
नप्रदानादि भक्तिवर्णनसंज्ञलनाऽऽपत्परित्राणादिकं दृश्यते
चानुमोदिन साक्षादप्याचाराद्वाद्दौ, साधुना साग्निशक-
टीपुग्मकरणे मम न कल्पत भवता । पुनः पुण्यप्राग्भारा-
जेनमकरीत्यादि कथं च जिनशासनप्रभावनाकारिणो म्ले-
च्छा अप्यनुमोद्यन्ते इत्याद्यनाग्रहयुद्धपा पर्यालाचनीयमि-
ति ॥३॥ ही० । तथा तृतीय-चतुर्थप्रश्नप्रतिवचनं तु द्वाद-
दशजलपट्टकादवसेयं, किञ्च-“ सर्वं पि निरुत्थयं तस्स ”
इत्यादिवचनस्यापेक्षिकत्वाच्चैकान्तवादः । अपेक्षा च मोक्ष-
फलाभावलक्षणेति भावः । अन्यच्च महानिशीथप्रसिद्धाला-
पकमुपपद्ये एकान्तेन परपाक्षिकप्रशसानिषेधः । सोऽपि
न संगच्छते यतस्तस्मिन्नेवालापकं-“ अविमुहमुद्गपरिसा-
मज्जगण सलाहेजा ” इति वचनेनाभिमुखमुद्गपरिपठि-
शेषमध्य एव तत् श्लाघाया निषेधः प्रतिपादितोऽस्ति, न
तु सामान्यपर्यदीति, किञ्चाऽत्रार्थ-ऊह-प्रत्यूहादिवहुवक्त्र-
व्यमस्ति तत्तु साक्षान्मिलने एव समीचीनतामश्नुतीति ॥ ३
॥ ४ ॥ ही० १ प्रका० ।

आणागाहग-आज्ञाग्राहक-पुं० । आगमग्राहके, “ सयाऽऽ-
णागाहने मिया ” (सूत्र-२+) । सदाज्ञाग्राहक स्यात्, अध्यय-
नश्रवणभ्याम् । पं० सू० २ सूत्र ।

आणागिज्ज-आज्ञाग्राह-त्रि० । आगमविनिश्चये, पं० व० ।

आणागिज्जो अत्यो,

आणाए चैव सो कहेयव्यो ॥ ६६३+ ॥

पं० व० ४ द्वार ।

आज्ञा-आगमस्तदप्राप्तमन्दिनिश्चयोऽर्थोऽनागतानिकान्त-
प्रत्याख्यानदिगर्भयत्र-आगमनैवासौ कथयितव्य इति । य-
द्वा-सामान्येनैवाज्ञाग्राह्याऽयं-साधमादि, आक्षयवासौ क-
थयितव्यो, न दृष्टान्तेन तस्य तत्र वस्तुनोऽम्भवात् ।
आय० ६ अ० । (इत्यादिवहुवक्त्रव्यना ‘ वक्त्राण ’ शब्दे
पष्टे भागं करिष्यते ।)

आणाजुत-आज्ञा, युक्त-त्रि० । आगमोपेते, दर्श० ।

चारित्र्यमुद्दिश्य- आणाजुत्ताणमिणं, न होइ अहुणो त्ति
वामोहो ॥ ५७ ॥ आज्ञायुक्तानामपि न केवलमाज्ञावाह्या-
नामिदं प्रस्तुतं चारित्रं न भवति-न जायते । दर्श० ४ नस्व ।
आणाजोग (य)-आज्ञायोग-पुं० । आज्ञा-नियोग शासनं
यथा राजाऽऽज्ञा-राजशासनम् तस्या योग-उत्साह तथा
वाऽऽज्ञया योग-सम्बन्धः । दत्ताया अविफलीकरणे,
पौ० १३ विव० । आप्तवचनसम्बन्धे च । पञ्चा० १३ विव० ।
सूत्रव्यापार, पं० व० ।

पापं विसाहृतुल्लं, आणाजोगो अ मंतसमो ॥ ६६६ ॥

सर्वमपि पाप निन्द्यम्, विपादितुल्यं, विपाकदारुणत्वाद्
आज्ञायोगश्च-सूत्रव्यापारश्च अत्र मन्त्रसमः तद्वापापनय-
नात् । पं० व० ४ द्वार ।

आणागिदेस-आज्ञानिर्देश-पुं० । भगवदभिहितागमस्यो-
त्सर्गापवादाभ्यामिदमित्थं विधेयमिदमित्थं चेत्यवमात्मके
प्रतिपादने, उक्त० १ अ० ।

आणागिदेमयर-आज्ञानिर्देशकर-त्रि० । भगवदभिहिता-
गमप्रातपादनकरणशीले, भगवदभिहितागमानुलोमानुष्ठा-
यिनि च । उक्त० १ अ० ।

आज्ञानिर्देशतर-त्रि० । गुरुवचनस्येदमित्थमेवं करोमीति
निश्चयाभिधानं भवाम्भोधेस्तरणशीले उक्त० १ अ० ।

तथा च विनीतशिष्यमधिकृत्य-

आणागिदेमकरे ॥ ३+ ॥

आदिति स्वस्वभावावस्थानात्मिकया मर्यादयाभिव्या-
प्त्या वा ज्ञायतेऽर्थो अनयेत्याज्ञा-भगवदभिहितागमरू-
पा तस्या निर्देश-उत्सर्गाऽपवादाभ्यां प्रतिपादनम्, आ-
ज्ञानिर्देश इदमित्थं विधेयमिदमित्थं चेत्यवमात्मकं तत्क-
रणशीलस्तदनुलोमानुष्ठाना वा आज्ञानिर्देशकरः । यद्वा-
आज्ञा-सौम्य ! इदं कुरु, इदं च मा कार्पीरिति गुरुवचनमव,
तस्या निर्देश-इदमित्थमेव करोमीति निश्चयाभिधानं तत्क-
रः । आज्ञानिर्देशन वा तरति भवाम्भोधिमित्याज्ञानिर्देशनर
इति, इत्यादयोऽनन्तगमपर्यायत्वाद् भगवद्वचनस्य व्याख्या-
भेदा संभवन्ताऽपि मन्दमतीना व्यामोहहेतुतया चालाऽ-
वलादिवोधोन्पादनार्थत्वाच्चास्य प्रयासस्य न प्रतिस्त्रं प्रद-
र्शयिष्यन्ते । उक्त० १ अ० ।

आज्ञाऽनिर्देशकर-पुं० । आज्ञाविराधके, उक्त० ।

अविनीतशिष्यमधिकृत्य-“ आणाऽनिर्देशकरे ॥३॥” स
शिष्योऽविनीत इत्युच्यते य आशया-तीर्थकरवाक्यस्य,
गुरोर्वाक्यस्य चाऽनिर्देशकर-अप्रमाणकर्त्ता आज्ञाविरा-
धकः । उक्त० १ अ० ।

आणागिष्फादय-आज्ञानिष्पादक-पुं० । आज्ञासाधके, पं०
सू० २ सूत्र ।

आणाऽणुग-आज्ञाऽणुग-त्रि० । आज्ञामनुगच्छति, अनु० ।
गम-ड ६ त० । आदेशानुसारं गन्तरि दासादौ, क्क आ-
ज्ञानुगतोऽप्यत्र । त्रि० । वाच० । आज्ञानुसारिणि, दर्श० ४
नस्व । आगमानुसारिणि, पञ्चा० ।

सुहभावा तन्विगमो, सो वि य आणाणुगो निश्चोगेण
॥ २६+ ॥

शुभभावात्-प्रशस्ताध्यवसायात्तद्विगम-अशुभकर्मविगमो भवति 'सो वि य' त्ति स पुन शुभभाव आक्षानुगः-आग-मानुमारी भवति नियोगेन-नियमेन अनाक्षाऽनुगम्यशुभ एवेति भाव । पञ्चा० १६ विव० ।

आणाऽणुगामि-(न्)-आज्ञाऽनुगामिन्-त्रि० । आक्षामनु-च्छात अनु० । गम-खिनि ६ त० स० । आक्षानुगते, स्त्रियां डीप् । वाच० ।

आणापडिच्छय-आज्ञाप्रतीच्छक-पुं० । आक्षाप्रतीच्छाकार-के पं०सू० २ सूत्र ।

आणापरतत-आज्ञापरतन्त्र-पुं० । आक्षवचनाधीने, पञ्चा० १४ विव० । (आक्षापरतन्त्रा प्रवृत्तिरप्रवृत्तिरेवेति 'आणा' शब्देऽस्मिन्नव भागे उक्तम् ।)

आणापरिणामग-आज्ञापरिणामक-पुं० । यदाक्षाप्यते त-त्करेति तत्कारणान्न पृच्छति;-किमर्थमेतदिति किन्वाक्षयैव कर्तव्यतया श्रद्धातीत्यवलक्षणे परिणामकभेदे व्य० १० उ० । (एतस्य लक्षणाऽऽदिवहुवक्ष्यता 'परिणामग' शब्दे पञ्चमभागे वक्ष्यते) (एतस्य परीक्षाप्रकार आक्षान्यवहार-निरूपणात्प्रसरं 'आणा' शब्देऽस्मिन्नव भागे गत)

आणापवित्ति-आज्ञाप्रवृत्ति-स्त्री० । आक्षोपदेशपरतन्त्रप्रव-र्त्तन, पञ्चा० ।

आक्षाप्रवृत्तिकश्च शुद्ध एव । तथाच विस्वविधिमधिकृत्य-आणापवित्ति उ च्विय, सुद्धो एसो ण अस्सहा णियमा ।

तित्थगेरे बहुमाणो, तदभावाञ्चो य णायञ्चो ॥ १२ ॥

आक्षाप्रवृत्तित एव-आक्षोपदेशपरतन्त्रप्रवर्त्तनादव शुद्धा-विशुद्ध । एष परिणामो विस्वविधायको वा क्षेय इति याग । पञ्चा० ८ विव० । (अत्र विशेष. 'चेइय' शब्दे तृतीयभागे १२६८ पृष्ठ वक्ष्यते)

आणापवित्तिय-आज्ञाप्रवृत्तिरु-पुं० । आक्षोपदेशपरतन्त्र-प्रवृत्तिमनि, पञ्चा० ८ विव० ।

आणापहाण-आज्ञाप्रधान-पुं० । आगमपरतन्त्रे, घ० २ आध० ।

आणापाणपञ्जति-आनप्राणपर्याप्ति-स्त्री० । पर्याप्तिभेदे, म-या पुनरुच्छ्वासप्रायोग्यवगणादलिकमादायोच्छ्वासरूपतया परिणमस्य आलम्ब्य च मुञ्चति सा प्राणापानपर्याप्तिरिति । प्रव० २३२ द्वार ।

आणापाणवगणा-आनप्राणवर्गणा-स्त्री० । उच्छ्वात्मनि-श्वानयोग्याया पुद्गलवर्गणायाम्, कर्म० ५ कर्म० । (वक्त्र-व्यता 'वगणा' शब्दे पठ भागे वक्ष्यते)

आणापाणु-आनप्राण-पुं० । कालविशेषे, जी० ३ प्रति० ४ अधि० । अनु० । स्या० । क्षा० । कर्म० ।

आणुप्राणु-त्रि० । प्र अन् उण् । वाच० ।

(सूर्यप्रज्ञप्तावानप्राणकालपरिमाणम्)—

“ आवलियाति वा आणापाणु नि वा । (सूत्र-१०५+) अ-सङ्ख्यया आवलिका एक आनप्राण, 'द्विपञ्चागदधिकत्रि-च-वारिंशच्छतसङ्ख्यावलिकाप्रमाण एक आनप्राण ” इति वृद्धसप्रदाय ।

तथा चोक्तम्—

“एगो आणापाणु, तेयालीसं (मयालीसं) मया उ वावन्ना ।

आवलियपमाणेण, अणुतनार्णोहि निहिद्धो ॥ १ ॥ ”

सप्ताऽऽनप्राणप्रमाणं स्तोत्रक । मू०प्र० २० पाठु० ।

आणावज्झ-आज्ञावाह-त्रि० । आक्षोपदेशशून्ये, पञ्चा० ।

आक्षावाह्यायाश्च स्वमनिप्रवृत्तेर्भवनिबन्धनत्वम्—

समितिपविच्छी सच्चा, आणावज्झ त्ति भवफला चेव । तित्थगरुहेमेणं वि, ण तत्तत्रो सा तदुहेमा ॥ १३ ॥

स्वमनिप्रवृत्ति-आत्मबुद्धिपूर्विका चेष्टा सर्वा-समस्ता द्र-व्यस्तव-भावस्तवविषया आक्षावाह्या-आक्षोपदेशशून्या इति हेनोर्भवफलैव-संस्कारनिबन्धनमेव आक्षाया एव भवोत्तर-हेतुषु प्रमाणत्वात् । पञ्चा० ८ विव० । (विशेष 'चेइय' शब्दे तृतीयभागे १२६८ पृष्ठ वक्ष्यते ।) आक्षवचनवहिष्कृते च । पञ्चा० ।

आणावज्झत्तणञ्चो, न होइ मोक्खंगया णवरं ।

आक्षावाह्याद्-आक्षवचनवहिष्कृतत्वाद्यदाक्षावाह्यं तन्मो-क्षाङ्क न भवति । पञ्चा० ६ विव० ।

आणावलाभिश्रोग-आज्ञावलाभियोग-पुं० । आक्षापनम्-आक्षा; भवतद् कार्यमेव तदकुर्वतां चलात्कारणम् चलाभि-योगस्ततश्चाऽऽक्षया सह चलाभियोग आक्षावलाभियोग. आक्षावलयोरभियोगो-व्यापारणमिति समास । आक्षावला-योर्व्यापारणे, पञ्चा० ।

आणावलाऽभियोगो, णिगंथाणं ण कप्पते काउं ।

इच्छा पउजियञ्चा, सेहे तह चेव राइणिए ॥ ८ ॥

आक्षावलाऽभियोगो निग्रन्थाना-साधूना न कल्पते-न यु-ज्यते कर्तुं-विघ्नानु परपीडात्पादकन्वादान्मनश्चाभियोगि-कर्मघन्धतुत्वात्तस्येत्यादि-(बहुवक्ष्यतया 'इच्छाकार' शब्देऽस्मिन्नव भागे वक्ष्यते) पञ्चा० १२ विव० ।

आणाभंग-आज्ञाभङ्ग-पुं० । आक्षाया-आदेशस्य भङ्ग-स्व-विषयषु प्रभाराभावः, आदेशस्याऽकरणेन आदिष्टविषयेषु प्रचाराऽभावे, वाच० । आक्षोपदेशाननुपालने, पञ्चा० १५ विव० । सर्वविदागमोल्लङ्घने च । दर्श० १ तत्त्व । (एतद्वक्ष्य-व्यता 'आणा' शब्देऽस्मिन्नव भागे गता)

आणाभावग-आज्ञाभावक-पु० । आक्षाया भावयितरि, प० सू० 'सयाणाभावग सया' (सूत्र-२+) । सदाऽऽक्षाभावक. स्यादनुभेक्षाद्वारेण्येति । पं० सू० २ सूत्र ।

आणामिय-आनामित-त्रि० । ईपन्नामिते, उपा० २ अ० । त० । प्रश्न० । जी० । “ आणामियचावरुइलक्किणहचिउर-राइसुमठियसंगयआययसुजायभूमया ” (सूत्र-१४+) । (आनामित चापरुच्चिरुक्कणचिकुरराजिसुमस्थिनसंगता-यतसुजातभूका) आनामितम्-ईपन्नामित यच्चाप-धनु-स्तद्वृत्तचरं-शोभने कृष्णचिकुरराजिसुमस्थिन कुष्पाणि-कृष्णा भृगाजिसुमस्थिन संगते आयत-दीर्घे सुजाते-सु-निष्पन्ने भ्रुवौ येषा ते तथा । तं० । प्रश्न० । ' आणामि-यचावरुइलनणु रुमिण्णनिद्धभूमया ” (सूत्र-१४७+) । आनामितम्-ईपन्नामितम्-आरोपितमिति भाव, यच्चाप-धनुस्तद्वृत्तं चरं-संस्थानावशेषभावता रमणीये तनू-तनु

इलक्षणपरिमितवालपङ्कथात्मकत्वात् कृष्णे-परमकालिमोपेते स्निग्धे-स्निग्धच्छांय भ्रुवौ येषां ते आनामितचापरुचि-रतनुकृष्णस्निग्धभ्रुका । जी० ३ प्रनि० ४ अधि० २ उ० । (हस्तिवर्णकर्माधिकृत्य)-“ आणामियचावललिनसवेज्जिन-ऽगसौंडं ” (सूत्र-२१x) । आनामितम्-ईपत्रामितं यच्चापं-धनुस्तद्दद् ललिता च-विलासवती संवेज्जिता च-वेल्लन्ती संकाचिता वा अग्रशुण्डा-शुण्डाग्र यस्य तत्तथा । उपा० २ अ० ।

आणामित्त-आज्ञामात्र-न० । आप्तवचनमात्रे, “ आणामित्तमि सन्वहा जुत्ता ” ॥ २८ + ॥ आज्ञामात्रे, आप्तवचन एव सर्वथा सर्वप्रकारैर्युक्त-उच्यते ! पञ्चा० १४ विव० ।

आणारुड-आज्ञारुचि-स्त्री० । आज्ञा-सूत्रव्याख्यानं, नि-युक्त्यादि तत्र तथा वा रुचि श्रद्धानम् सा आज्ञारुचिः । स्था० ४ ठा० १ उ० । भ० । नियुक्त्यादिस्तत्रश्रद्धानं, ग० १ अधि० । औ० । “ आणारुडं तित्थगराणं आण पससति ” । आ० चू० ४ अ० १२४८ गाथा । रागद्वेपरहितस्य पुंस आह्वयैव धर्मानुष्ठानगता-रुचिगज्ञारुचि । तृतीये सम्यग्-दर्शनभेदे, ध० २ अधि० । आज्ञा-सर्वज्ञवचनात्मिका तथा रुचिर्यस्य स । स्था० १० ठा० ३ उ० । उक्त० । आप्तोपदे-शाभिलाषयुक्ते, पञ्चा० । ‘ आणारुडो चरणं ’ ॥ १२ + ॥ आज्ञारुचि-आप्तपदशाभिलाषयुक्तस्य चरणं-चारित्र्यम् । पञ्चा० ११ विव० । आगमवहुमानिनि च । पञ्चा० १६ विव० । “ आणारुडो य सम्मं ति ” ॥ ४१ + ॥ आज्ञारुच्य-आ-गमवहुमानिनि । पञ्चा० ११ विव० । तदान्मके तृतीये स-गगसम्यग्दर्शिनि च । स्था० १० ठा० ३ उ० । उक्त० । यो हि प्रतनुगगद्वेपमिथ्याज्ञानतयाऽऽचार्याऽऽदीनामाक्षैव कुग्रहा-भावाज्जीवादिनयेति रोचयते मानुपादिवत् स आज्ञारुचि । स्था० १० ठा० ३ उ० ।

(नञ्ज्ञरणं यथा)-

रागो दोमो मोहो, अज्ञाणं जस्म अवरगयं होइ ।

आणाए रोयंतो, मो खलु आणारुई नाम ॥ २० ॥

स खलु निश्चयन आज्ञारुचिर्नाम इति प्रनिश्चो भवति, स इति क ?-यस्य राग-स्नेहा द्वेष-अप्रीति, मोह-शेषमोह-नीयप्रकृतय, अज्ञानं-मिथ्यात्वरूपम् एतत्सर्वं नष्ट भवति अस्य दशतोऽपगतं गम्यते; न सर्वतोऽपगतशब्दस्य प्रत्येकं संवन्ध । यस्य रागो द्वेषोऽपगत, यस्य द्वेषोऽपि देशतोऽ-पगत, यस्य मोहोऽपि दशतोऽपगतः, यस्य अज्ञानं देशतो-ऽपगतम्, एतेषा अपगमात् आद्यया आचार्याद्युपदेशेन रोचमानजीवादिनश्च तथैवेति प्रतिपद्यमानो यो भवति स आज्ञारुचिरित्यर्थः । अत्र मापतुपदप्रान्त-मा रूस मा तुम इति स्थाने मापतुप इति दृष्टान्ताऽस्मिन् ॥२०॥ उक्त० २८ अ० । प्रव० । स्था० । ‘ आणारुई ’ ॥१२४४॥ आज्ञा-सर्वज्ञ-वचनात्मिका तस्या रुचि-अभिलाषो यस्य स आज्ञारुचि । सगगसम्यग्दर्शनाऽऽयंभेदे, जिनाक्षैव मे तत्त्वं; न शेष युक्ति-ज्ञानमिति योऽभिमान्यते स आज्ञारुचि । (३७ सूत्र टी०) पञ्चा० १ पद ।

(आज्ञारुचिमाह)-

जां हेडमयाणतो, आणाए रोयए पवयणं तु ।

एमेव णसहत्ति य, एसो आणारुई नाम ॥ ११६ ॥ (सूत्र-३७)

यां हेतुम्-विवक्षितार्थगमकमजानान प्रवचनमाह्वयैव तुश-ब्द एवकारार्थ, केवलया रोचते, कथमित्याह-एवंमतत् ; प्रवचनोक्तमर्थजातं, नान्यथेति एष आज्ञारुचिर्नाम । पञ्चा० १ पद ।

आणाल-आलान-न० । आ-लीयतेऽत्र आ-ली-ल्युट् । “आलाने ल्-नो.” ॥२११७॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेण ल्-नो-व्यत्ययः । प्रा० । गजवन्धनस्तम्भे, करणे ल्युट् । तद्वन्धनर-ज्ज्वाम्, भावे ल्युट् । वन्धनमात्रे च । वाच० ।

आणालकखंभ-आलानस्तम्भ-पुं० । गजवन्धनस्तम्भे, प्रा० २ पाद । वाच० ।

आणावं-आज्ञावत्-त्रि० । आप्तोपदेशवर्तिनि, ध० २ अधि० ।

आणावट्टि(न्)-आज्ञावर्तिन्-त्रि० । भगवत्प्रणीतवचनानु-सारिण आचा० ।

आणाववहार-आज्ञाव्यवहार-पुं० । व्यवहारभेदे, ध० २ अधि० । व्य० । प्रव० । पञ्चा० । (वक्तव्यता ‘आणा’ शब्देऽ-स्मिन्नेव भागे गता ।)

आणाविजय-आज्ञाविच (ज) य-पुं० । आ-अभिविधिना-ज्ञायन्तेऽर्था यथा सा-प्रवचन, सा विचीयते-निर्णीयते, प-र्यालोचयते वा यस्मिस्तदाज्ञाविचय-धर्ममध्यानामिति, प्रा-कृतत्वेन-विजयमिति । स्था० ४ ठा० १ उ० । आज्ञा-जिन-प्रवचन तस्या विचयो-निर्णयो यत्र तदाज्ञाविचयम्, प्राकृ-तत्वात्-आणाविजयम् । औ० । ग० । आज्ञा वा विजीयते-अधिगमद्वारेण परिचि-क्रियते यस्मिन्नित्याज्ञाविजयम् । स्था० ४ ठा० १ उ० । आज्ञागुणानुचिन्तनात्मके धर्ममध्यान-भेदे, औ० । ग० । भ० । स च आज्ञाया अनन्तपूर्वापरा-विराधित्वादिसवरूपे चमत्कारपूर्वकचित्तविश्रामः-आज्ञावि-चय । अष्ट० ६ अष्ट० । अतीन्द्रियत्वाद्देतूदाहरणादिसद्भावे-ऽपि बुध्यनिशयशक्तिविकलै परलोकवन्धमोक्षधर्माधर्मादि-भावेष्वन्यन्तदु साम्बन्धेष्वामाण्यात्तद्विषय तद्वचनं तथैवेत्याज्ञाविचयम् । सम्म० ३ काण्ड ६३ गाथाटी० । धर्ममपि ज्ञानदर्शनचारित्र्यवैराग्यभावनाभिः कृताभ्यास-स्य नयादिभिरतिगहनं न बुध्यते तुच्छमनिता पर सर्वज्ञ-मतं सत्यमेवेति चिन्तनमाज्ञाविचय । ध० ३ अधि० ।

(एतस्वरूपम्)-

(१२८४ गाथा) तत्थ आणाविजये आणं विवेप-नि । जया पचत्थिकाए लुज्जीवनिकाए अट्ट पवय-णमाता, अरणे य सुत्तनिवद्ध भावे, अयद्व य पेळ्ळु, कह आणाए पणियाणिज्जानि ? एवे चिंतति, भासति य । तथा पुरिसादिकारण पडुच्च किच्छासज्जेसु हेतुविम-या नानेसु धि वन्धुसु वि सव्वरण्णादिहेसु एवमेव सतंति चिंततो भासतो य आणा विवेपेति । आ० चू० ४ अ० ।

आणागिराहणा-आज्ञाविगधता-स्त्री० । आप्तोपदेशाननु-पालन, पञ्चा० १६ विव० । (आप्तोपदेशाननुपालने किं भवतीति ‘आणा’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे गतम्)

आणाविराहणाऽणुग-आज्ञाविराधनाऽणुग-त्रि० । आप्तोप-देशाननुपालनानुसारिण, पञ्चा० ।

तथा च अशुभाध्यवसानमाधिक्य—

आणाविराहणाणुग-मेयं पि य होति ददुव्यं ॥ २८ ॥

इद पुनरशुभाध्यवसानम्—आणाविराधनाम्-आसांपद-
शाननुपालनाम्-अनुगच्छति-अनुसरनीत्याणाविराधनानुग
भवति स्याद् द्रष्टव्यम्-क्षयम् । पञ्चा० १६ विव० ।

आणाविवरीय-आज्ञाविवरीत-त्रि० । आसवचनविपर्यस्ते,
पञ्चा० । “ आणाविवरीयमेव जं किंचि ” ॥ ६+ ॥ आणा-
विवरीतमेव-आसवचनविपर्यस्तमपि । पञ्चा० ६ विव० ।

आणावेतव-आज्ञापयितव्य-त्रि० । आदेशनीये, आचा० ।

आणामार-आज्ञामार-त्रि० । आसवचनप्रधाने, ‘ आणा-
सारं मुण्येव्यं ” ॥ ८+ ॥ आणामारम्-आसवचनप्रधानम् ।
पञ्चा० ११ विव० ।

आणामिद्ध-आज्ञासिद्ध-त्रि० । आप्तवचनसिद्धे, सूत्र० । “ पु-
राण मानवो धर्म, साक्षा वेदश्चिकित्सितम् । आणासिद्धा-
नि चत्वारि, न हन्तव्यानि हेतुभि ॥ १ ॥ इति परतीर्थि-
का । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० ।

आणिल्लत-आनीयमान-त्रि० । प्राप्यमासे, “ णिल्लताऽऽ-
णिल्लत ” ॥ ६४२ ॥ ‘ आणिल्लतो ’ चि-गृहपति-गृहादानी-
यमानो वा । वृ० ३ उ० ।

आणि (णी) य-आनीत-त्रि० । आ-नी-कर्मणि कृ ।
“ पानीयादिष्वित् ॥ ८ । १ । १०१ ॥ ” इति हैम प्राकृतसू-
त्रेण-इत्तम् । प्रा० । देशदेशान्तरं नीते, वाच० । आहृत,
प्र० ६ द्वार ।

आणील-आनील-पुं० । ईषदर्थे, आह । प्रा० स० । ईषधी-
लवर्णे, सामस्येन नीलवर्णे च । “ आणीलं च वत्यं रयावहि ”
॥ ६ ॥ वस्त्रम्-अम्बरं परिधानार्थं गुलिकादिना रज्य आ-
नीलम्-ईषधीलं सामस्येन नील भवति । सूत्र० १ श्रु० ४
अ० २ उ० । तद्वति, त्रि० । नीलघाटके, पुं० । हेम० ।
तज्जानिस्त्रियाम् स्त्री० । डीप् । वाच० ।

आणुकंपिय-आनुकम्पिक-त्रि० । अनुकम्पया चरतीत्यानु-
कम्पिक । भ० १५ श० । कृपावति, भ० ३ श० १ उ० । प्रति० ।

आणुगामिय-आनुगामिक-त्रि० । गच्छन्तं पुरुषम् आ-
समन्तादनुगच्छत्ववशील आनुगामि, आनुगाम्येवानुगामिक
स्वार्थे कप्रत्ययः । अथवा-अनुगम प्रयोजन यस्य तदानु-
गामिकम् । अनुशक्तिकादिपाठादुभयपदवृद्धि । आ० म०
१ अ० । नं० । स्था० । अनुगन्तरि, (अनुगमनशीले) ।
ध० ३ अधि० । “ आणुगामियं नि वेमि ” (सूत्र-२१७+) ।
आनुगामिक तदाजितपुर्यानुगमनाद् । आचा० १ श्रु० ८
अ० ५ उ० । सह गन्तरि, सूत्र० । “ से एगईओ आणुगा-
मियभाव पडिसधाय ” (सूत्र-३१ x) । आनुगामुकभाव
प्रतिबंधाय-सहगन्तुभावेन, नुकूल्य प्रतिपद्य । सूत्र० २ श्रु०
२ अ० । अविधानविशेष, देशान्तरगतमपि शानिनमनु-
गच्छति लोचनवत्तदविधानमानुगामि । कर्म० १ कर्म० ।

आणुगामिओऽणुगच्छइ,

गच्छंतं लोअणं जहा पुरिसं ॥ ७१४+ ॥ विशेष० ।

नं० स्था० । (एतद्व्याख्याम् ‘ ओहि ’ शब्दे तृतीयभागे
१४१ पृष्ठे करिष्यते ।)

(आनुगामिकानानुगामिकमिथावधिज्ञानस्वरूपम्)—

आणुगामिओ य ओही, नेरडयाणं तहेव देवाणं ।

आणुगामि आणाणुगामी, मीसो य मणुस्मतेरिच्छे ॥ ७१४ ॥

अनुगमनशील आनुगामुक । (सर्वोऽप्यवधिज्ञानविषय-
‘ ओहि ’ शब्दे तृतीयभागे १४१ पृष्ठे दर्शयिष्यते) (विशेष० ।)
त्रिविधोऽप्यवधिर्मनुष्येषु निर्यक्षु च भवतीति निर्युक्ति-
गायार्थः । विशेष० । तत्रेहान्तगतो न ग्राह्यो, देवनारकाणा-
मभ्यन्तगवधित्वात्, किन्तु-मध्यगत, सोऽप्यन्त (न्त्य)
व्याख्यान्विशिष्टो देवनारकाणां स्वावधिर्योतितत्तत्रमध्य-
वर्तित्वात्, तुशब्द एवकारार्थः, सचअवधारणे आनुगा-
मिक एव यथाकरुणो नान्य इति, केषामित्याह-नगन् का-
यन्ति स्वयोग्यानाहयन्तीति नरका तेषु भवा नारकास्तेषां
तथा दीव्यन्ति-यथेच्छया फ्रीडन्तीति देवा तेषां मनुष्याश्च
निर्यक्षु च मनुष्यनिर्यक्षु तस्मिन्मनुष्यतिरश्च जानावेकवचनं,
ततोऽयमर्थ-मनुष्येषु निर्यक्षु आनुगामिक उक्तगद्यार्थः ।
अनानुगामिक-अवस्थित शृङ्खलादिनिर्यान्वतप्रदीप इव यो
गच्छन्तं पुरुष नानुगच्छन्त आह च भाष्यकृत्—“ अणुगा-
मिकाऽणुगच्छइ, गच्छन्त लायण जहा पुरिसं । इयरो उ ना-
णुगच्छइ, डिप्यदीवो व्व गच्छन्त ” (विशेष० ७१४) ।
यस्य तू पत्रस्यावधेर्देशो व्रजति स्वामिना सह अपरश्च देश-
प्रदेशान्तरचलितपुरुषस्योपहतैकलोचनवदन्यत्र न व्रजति
स मिथ उच्यते, उक्त च—“ उभयसहायो मीसो, देसो ज-
स्साऽणुजाइ ना अत्रा । कासइ गयस्स करयइ, एग उव-
इम्मइ जइरिच्छे ” (विशेष० ७१४) एव च भवति गाथासंज्ञ-
यार्थः । देवनारका, सर्वान्मदेशजाभ्यन्तरावधिरूपमध्यगत
आनुगामिकोऽवधि, निर्गद्मनुष्याणां सवप्रभेद-आनुगा-
मिक, अनानुगामिका, मिथश्चात् । आ० म० १ अ० ।

एतस्य भेदा —

से किं तं आणुगामियं ओहिनाणं ? , आणुगामियं
ओहिनाणं दुविहं पणत्तं; तं जहा-अंतगयं; मज्झगयं च ।
(सूत्र-१०+)

‘ से किं तमि ’ त्यादि अथ किं तदानुगामिकमवधिज्ञान-
नम् ? । आनुगामिकमवधिज्ञान द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-
अन्तगत च, मध्यगत च । नं० । (अन्तगताऽवधिज्ञान
स्वरूपम् ‘अन्तगत’ शब्द प्रथमभागे गतम् ।) (मध्यगताऽ-
वधिज्ञानस्वरूपम् ‘ मज्झगत ’ शब्दे पष्ठ भागे वच्यते ।)
(अन्तगत-मध्यगतयोर्विशेष) —

अंतगतस्म मज्झगतस्म य को पइविमसो ? , पुरओ
अंतगएणं ओहिनाणणं पुरओ चैव संखिज्जाणि वा अ-
संखिज्जाणि वा जोयणाइं जाणइ पामइ, मग्गओ अंत-
गएणं ओहिनाणणं मग्गओ चैव संखिज्जाणि वा अम-
खिज्जाणि वा जोयणाइं जाणइ पामइ, पामओ अंतगएणं
ओहिनाणणं पामओ चैव संखिज्जाणि वा अमंखिज्जाणि

वा जोयणाईं जाण्ड पामइ. मञ्जुगणं ओहिनाणेणं
सव्वओ समंता संखिजाणि वा अमंखिजाणि वा जोय-
णाईं जाण्ड पामइ । (सूत्र-१० +)

अन्तगतस्य मध्यगतस्य च परस्परं क. प्रतिविशेष ? -प्र-
तिनियतो विशेष सूरिराह-पुरतोऽन्तगतेनावधिज्ञानेन पु-
रत-एवाग्रत एव संख्येयानि-एकादीनि; शीर्षग्रहलिकापर्य-
न्तान्यन्मुख्येयानि वा योजनानि; एतावत्सु योजनेष्वगाढं,
द्रव्यमित्यर्थं, जानानि-पश्यति ज्ञानं विशेषग्रहणात्मकं. द-
र्शनं सामान्यग्रहणान्मकम् । तदेवं पुरतोऽन्तगतस्य शेषाव-
धिज्ञानेभ्यो भेदः । एव शेषाणामपि परस्परं भावनीयः ।
'नवरं सव्वओ समता' इति-सर्वत सर्वासु द्विविदित्तु
समन्तात्सर्वैरवान्मप्रदेशैः सर्वैर्वा विशुद्धसर्पदकैः, उरु
च चूर्णैः-“सव्वउ त्ति सव्वासु दिसि विदिसासु समंता
इति सव्वायणपत्तसु सव्वेसु वा विसुद्धफड्डेसु ” इति ।
अत्र 'सव्वायणपत्तसु इत्यादौ तृतीयार्थे सप्तमी भवति
च तृतीयार्थे सप्तमी, यदाह पाणिनि स्वप्राकृतलक्षणे-
“व्यत्ययोऽप्यासा ” मित्यत्र सूत्रे-तृतीयार्थे सप्तमी' यथा-
“निसु तेसु अलंक्रिया पुहवी ” इति । अथवा-समन्ता
इत्यत्र स अर्वाध्वानी परासृश्यते. मन्ता इति ज्ञाता, शेषं
तथैव । न० । साध्यमसाध्यमग्न्यादिकमनुगच्छति साध्या-
भावेन भवति यो धूर्मादिहेतु सोऽनुगामी ततो जानमानु-
गामिकम् अनुमानं तद्रूपं व्यवसायाऽपि आनुगामिक एव ।
अनुमाने, तदात्मक व्यवसायविशेषे च । स्था० ३ अ० ३ उ० ।

आणुगामियत्ता-आनुगामिकता-स्त्री० । परम्पराशुभानु-
बन्ध, 'आणुगामियत्ताए भविस्सइ ” (सूत्र-३२० x)
आनुगामिकत्वाय शुभानुबन्धायेत्यर्थः । भ० ६ श० ३३ उ० ।
“आणुगामियत्ताए अभुद्धेत्ता भवति ” ॥ १६ + ॥ आनु-
गामिकतायै-परम्पराशुभानुबन्धायेति । दशा० ४ अ० ।
स्था० । भवपरम्परासु, सानुबन्धसुसं च । “आणुगामिय-
त्ताए भविस्सइ ॥ ११ + ॥ ” आनुगामिकत्वाय-भवपरम्प-
रासु सानुबन्धसुखाय भविष्यति । दशा० १० अ० । नि० ।

आणुधम्मिय-आनुधार्मिक-त्रि० । अन्यैरपि तद्धार्मिकैस्त-
माचीर्णैः, आचा० । भगवतो महावीरस्य विहारसमये
इन्द्रप्रज्ञितवस्त्रधारणमधिकृत्य-“एवं खु आणुधम्मियं त-
म्म ” (सूत्र-२ +) । एतद्वस्त्रधारण तस्य भगवतोऽनु
पश्चाद्दार्मिकमानुधार्मिकमथेत्यपरैरपि तीर्थं कृद्धिः समाची-
र्णमित्यर्थः । आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।

आणुपुत्र-आणुपूर्व-न० । पूर्वस्य पश्चादनुपूर्वं तस्य भाव
इत्यर्थः । “गुणवचनब्राह्मणादिभ्य ” (पाणि० ५ । १ । १२-
६) कर्मणि चेति ध्यत् । उक्त० १ अ० । अनु० । क्रमे,
श्री० । परिपाठ्याम्, प्रा० १ श्रु० १ अ० । विशिष्टचना-
याम्, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

आणुपुत्रद्विय-आनुपूर्वस्थित-त्रि० । विशिष्टचनया स्थि-
ते, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

आणुपुत्र- (त्रि) मुजाय-आनुपूर्व (र्वा) मुजात-त्रि० ।
पारपाठ्या सुजुजातं, । तथा च वृत्तवर्णनमुपक्रम्य-“आ-

णुपुत्रसुजायरुइलवट्टभावपरिणया” (सूत्र-२ टी०) आ-
नुपूर्व्येण-मूलादिपरिपाठ्या सुष्टु जाता रुचिरा वृत्तभावं
च परिणता ये ते तथा । ज्ञा० १ श्रु० १ अ० । आनुपूर्व्या-
मूलादिपरिपाठ्या जन्मदोषरहितं यथा भवति एवं जात
आनुपूर्विसुजात । रा० । ज० । तथा च हृदवर्णनमुपक्रम्य-
“आणु व्वसुजायवप्पगंभीरसीयजले ” (सूत्र-५१+) आ-
नुपूर्व्येण-परिपाठ्या सुष्टु जाता वप्रा-तटा यत्र स तथा
गम्भीरम्-अगाधं शीतलं जलं यत्र स तथा ततः पदद्वयस्य
कर्मधारयः । ज्ञा० १ श्रु० ४ अ० । “आणुपुत्रसुसंहयंगुली-
ए ” (सूत्र-१०+) आनुपूर्व्येण-क्रमेण वर्द्धमाना हीयमाना
वा इति गम्यम्, सुसहता-सुष्टु अतिरता अकृत्य पा-
दाग्रावयवा यस्य स तथा । श्री० ।

आणुपुत्रिवग-आनुपूर्वीग-त्रि० । आनुपूर्वी-क्रमस्तं गच्छ-
तीत्यानुपूर्वीग । क्रमवति, आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।
“आणुपुत्रिवगमा एसो पव्वज्जासुत्तअत्थकरणं च ” ॥ २-
६२+ ॥ आचा० १ श्रु० ८ अ० १ उ० ।

आणुपुत्रिवगंठिय-आनुपूर्वीग्रन्थित-त्रि० । परिपाठ्या गु-
म्फिते, भ० । अन्ययूथिकानधिकृत्य-“आणुपुत्रिवगंठिया ”
(सूत्र-१२३x) आनुपूर्व्या-परिपाठ्या ग्रन्थिता-गुम्फिता
आद्युचितग्रन्थिनामादौ विधानादन्नोचितानां च क्रमेणा-
न्त एव करणाद् । भ० ५ श० ३ उ० ।

आणुपुत्रिवगाम-आनुपूर्वीनामन्-न० । वृषभनासिकान्य-
स्तरज्जुसंस्थानीया कर्मसंहत्या विशिष्टं स्थानं प्राप्यते
असौ यथा चोद्धोत्तमाङ्गाधश्चरणादिरूपो नियमत शरीर-
विशेषो भवति सा अनुपूर्वीति । आव० १ अ० । कूर्परलाङ्ग-
नगामूर्त्रिकाकाररूपेण यथाक्रमं द्वित्रिचतु समयप्रमाणेन
विग्रहेण भवान्तरोत्पत्तिस्थानं गच्छतो जीवस्यानुश्रोणि-
नियता गमनपरिपाटी आनुपूर्वी, तद्विपाकवेद्या कर्मप्रकृ-
तिरपि, कास्ते कायोंपचागादानुपूर्वी । पंचा० ७ विव० ।
कूर्परलाङ्गलगामूर्त्रिकाकाररूपेण यथाक्रमं द्वित्रिचतु सम-
यप्रमाणेन विग्रहसु भवान्तरोत्पत्तिस्थानं गच्छतो जीवस्य-
अनुश्रेणिगमनमानुपूर्वी, तन्निबन्धनं नाम आनुपूर्वीनाम ।
कर्म० ६ कर्म० । नामकर्मभेदे, यदुदयादन्तराले गतो जीवो
यानि तदानुपूर्वीनाम । स० ४२ सम० । तच्चतुर्विधम्-नारका-
नुपूर्वीनाम १, तिर्यगानुपूर्वीनाम २, मनुष्यानुपूर्वीनाम ३,
देवानुपूर्वीनाम ४, । कर्म० ६ कर्म० । “आणुपूर्वी चउभ-
या ” ॥ १२३x ॥ आनुपूर्वी चतुर्धा-नारक-तिर्यग्मनुष्य-
देवानुपूर्वीभेदाद् । प्रव० ४६ द्वार । कर्म० । चतुर्धा गति-
गिवानुपूर्वी प्रागुरुरूपा भवति, कोऽर्थे-गत्याभिधानव्यप-
देश्यमानुपूर्वीनाम, ततो निरयानुपूर्वीतिर्यगानुपूर्वीमनु-
ष्यानुपूर्वीदेवानुपूर्वीभेदात्-आनुपूर्वीनाम चतुर्द्धेति तात्प-
र्यम् । तत्र नरकगत्या नाम कर्मप्रकृत्या सहचरितानुपूर्वी
नरकगत्यानुपूर्वी तन्ममकाल चास्या वेद्यमानत्वात्सहच-
रितत्वम् । एव तिर्यग्मनुष्यदेवानुपूर्व्याऽपि वाच्याः । कर्म० १
कर्म० । ननु आनुपूर्व्या उदयो नरकादिषु किमृजुगत्या गच्छत
आहोसिद्धक्रमेत्याशङ्क्याऽह-‘पूर्वीउदयो चक्रे’ ति पूर्व्या
आनुपूर्व्या वृषभस्य नामिकागज्जुकलपाया उदयो-विपाको
यक एव भवति । अस्यर्थः-नरकं द्विसमयादियक्रेण

गच्छतो जीवस्य नरकानुपूर्व्या उदयः । तिर्यक्तु-द्विसम-
यादिवक्रेण जीवस्य गच्छतस्तिर्यगानुपूर्व्या उदयः । मनुष्येषु
द्विसमयादिवक्रेण गच्छतो जीवस्य मनुष्यानुपूर्व्या उदयः ,
देवेषु द्विसमयादिवक्रेण गच्छतो जीवस्य देवानुपूर्व्या
उदयः । उक्तं च बृहत्कर्मविपाके—

“ नरयाउयस्स उदप, नरप वक्रेण गच्छमाणस्स ।
नरयाणुपुत्रिवयाप, तहि उदओ अन्नहि नऽत्थि ॥ १ ॥
एव तिरिमणुदवे, तेसु वि वक्रेण गच्छमाणस्स ।
वेसिमाणुपुत्रिवयाणं, तहि उदओ अन्नहि नत्थि ॥ २ ॥
कर्म० १ कर्म० ४२ गाथाटी० ।

आणुपुत्रिविहारि(न्)-आनुपूर्वीविहारिन्-पुं० । प्रव्रज्या-
दिक्रमण विहारिणि, आचा० ।

(आह निर्युक्तिकार)—

आणुपुत्रिविहारीणं, भक्तपरिष्ठा य इंगिनीमरणं ।

पायवगमणं च तहा, अहियारो होइ अद्दमए ॥ २५७ ॥

अष्टमके तु अयमर्थाधिकार, तद्यथा-आनुपूर्वीविहारिणाम्
प्रतिपालितदीर्घसंयमानाम्, शास्त्रार्थग्रहणप्रतिपादनात्तरका
कमवसीदत्सयमाऽध्ययनाऽध्यापनक्रियाणा निष्पादितविषया-
णामुत्सर्गतो द्वादशसंवत्सरसलेखनाक्रमसंलिखितदहाना भ
रूपरिक्तेहितमरणं, पादपोषणमनं वा यथा भवति तथोच्यते ।
आचा० १ श्रु० ८ अ० १ उ० ।

तत्रैवानुपूर्वीविहारिणां मरणमधिकृत्य सूत्रम्—

आणुपुत्रेण विमोहाइं, जाइं धीरा समामज्ज ॥ १ + ॥

आनुपूर्वी क्रम, -तद्यथा-प्रव्रज्याशिक्षासूत्रार्थग्रहणपरिनि-
ष्ठितस्थैककालिकविहारित्वमित्यादि, यदि वा-आनुपूर्वी-
सलेखनाक्रमश्चत्वारि विहाराणीत्यादि, तथा आनुपूर्व्या या-
न्यभिहितानि । आचा० १ श्रु० ८ अ० ८ उ० ।

आणुपुत्रिव्यमंखाए, कम्मणाओ त्तिउद्दइ ॥ २ ॥

आनुपूर्व्या-प्रव्रज्यादिक्रमण सयममनुपाल्य मम जीवन
कश्चिद् गुणो नाऽस्तीत्यन शरीरमोक्षावसर प्राप्तस्तथा कस्मै
मरणाय समर्थोऽहमित्येवं संख्याय-ज्ञात्वा आरम्भणमार-
म्भ-शरीरधारणायऽन्नपानाद्यन्वेषणात्मकस्तस्मात् वृत्त्यति,
अपगच्छनीत्यर्थं सुव्यत्ययेन पञ्चम्यर्थे चतुर्थी पाठान्तरं
वा-“ कम्मणाओ त्तिउद्दइ ” कर्माष्टमेद तस्मात् वृत्त्य-
तीति वृत्त्यति, ‘वर्त्तमानमामीप्य वर्त्तमानवद्वा” (पाणि० ३
। ३ । १३१ । इत्यनेन भविष्यत्कालस्य वर्त्तमानता । आचा०
१ श्रु० ८ अ० ८ उ० ।

आणुपुत्री-आनुपूर्वी-स्त्री० । पूर्वस्य पश्चादनुपूर्वं तस्य
भाव इत्यर्थे ‘ गुणवचनब्राह्मणादिभ्य ” (पाणि० । ५ । १ ।
१२६ ।) कर्मणि चेति ष्यञ् नस्य च पितृकरणसामर्थ्यात्
स्त्रीन्वे “ पिद्गौरादिभ्य ञ् ” (पाणि० । ४ । १ । ४८)
इति ङोषि आनुपूर्वी । क्रमे, परिपाठ्याम् उक्त० १ अ० ।
आचा० । १० । विशेष० पं० स० । ज० । आनुपूर्वी, अनुक्रम,
अनुपरिपाटीति पर्याया, इत्यादिवस्तुसंघा इत्यर्थे । अनु० ।
“ आणुपुत्रव पाणेहिं संजर ” (सूत्र-१३ x) । आनुपूर्व्या-
अमणधर्मप्रतिपत्त्यादिलक्षणया प्राणिषु यथाशक्या सम्यक्

यत संयतः । सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । “ आणुपुत्रिव्य-
संखाए ” सूत्र-२ +) आनुपूर्व्या-प्रव्रज्यादिक्रमण । आ-
चा० १ श्रु० ८ अ० ८ उ० । विशिष्टरचनायाम्, सूत्र० २
श्रु० १ अ० । तदात्मके शास्त्रीयोपक्रमभेदे, प्रकारान्तरेण
शास्त्रभावोपक्रमभेदे च । अनु० ।

विषयसूचनार्थमधिकाराद्वा—

- (१) आनुपूर्व्या सामान्यतो भेदा ।
- (२) आनुपूर्व्या द्रव्यादिना भेदा ।
- (३) नैगमव्यवहारभूमताया द्रव्यानुपूर्व्या निरूपणम् ।
- (४) प्रसङ्गप्राप्तम्यानुगमस्य निरूपणम् ।
- (५) आनुपूर्व्या संग्रहनयमंतन निरूपणम् ।
- (६) प्रागुद्दिष्टाया औपनिधिक्या द्रव्याऽऽनुपूर्व्या निरूपणम् ।
- (७) प्रागुद्दिष्टेन्द्राऽऽनुपूर्व्या निरूपणम् ।
- (८) क्रमप्राप्तकालाऽऽनुपूर्व्या निरूपणम् ।
- (९) उत्कीर्तनाऽऽनुपूर्व्या निरूपणम् ।
- (१०) गणनाऽऽनुपूर्व्या निरूपणम् ।
- (११) प्रागुद्दिष्टसंस्थानाऽऽनुपूर्व्या निरूपणम् ।
- (१२) भावाऽऽनुपूर्व्या निरूपणम् ।

(१) आनुपूर्वीस्वरूपनिरूपणगर्भे भेदमाह—

से किं तं आणुपुत्री ? आणुपुत्री दसविहा पणत्ता,
तं जहा-नामाऽऽणुपुत्री १, ठवणाऽऽणुपुत्री २, दव्वाऽऽ-
णुपुत्री ३, खेत्ताऽऽणुपुत्री ४, कालाणुपुत्री ५, उक्कित-
णाऽऽणुपुत्री ६, गणणाऽऽणुपुत्री ७, मंठाणाऽऽणुपुत्री
८, मामाआरियाणुपुत्री ९, भावाऽऽणुपुत्री १० (सूत्र-७१)
नामद्ववणाओ गयाओ । (सूत्र-७२ +)

‘से किं तमि’ त्यादि, अथ किं तदानुपूर्वी वस्त्विति प्रश्ना
र्थे । अत्र निर्वचनम्—‘ आणुपुत्री दसाविहे’ त्यादि, इह हि
पूर्वं, प्रथमम् आदि, इति पर्याया । पूर्वस्य अनु-पश्चाद्-
नुपूर्वं, ‘तस्य भाव’ इति यणप्रत्यये स्त्रियामीकारे चानुपूर्वी,
अनुक्रमो, अनुपरिपाटीति पर्याया, इत्यादिवस्तुसंहति-
रित्यर्थे । इयामानुपूर्वी दशविधा-दशप्रकारा प्रकृता, तद्यथा-
नामाऽऽनुपूर्वी, स्यापनाऽऽनुपूर्वी, द्रव्याऽऽनुपूर्वी, क्षेत्राऽऽनुप-
र्वी, कालाऽऽनुपूर्वी, उत्कीर्तनाऽऽनुपूर्वी, गणनाऽऽनुपूर्वी,
संस्थानाऽऽनुपूर्वी, सामाचार्यानुपूर्वी, भावानुपूर्वीति ॥७६॥
अत्र नामस्यापनानुपूर्वीसूत्रे नामस्यापनावश्यकसूत्रव्या-
ख्यानुसारेणव्याख्यं ॥ ७२x ॥

(२) द्रव्यादिना आनुपूर्वीभेदमाह—

से किं तं दव्वाणुपुत्री ? दव्वाणुपुत्री दुविहा पणत्ता,
तं जहा-आगमतो अ, नो आगमतो (ओ) अ । मे किं त आ-
गमाओ दव्वाणुपुत्री ? २ जस्म णं आणुपुत्रि त्ति पदं
सिक्खि (अ) त ठितं जितं मितं पणितं० जाय नो आणुपे-
हाए कम्हा अणुवओगो दव्वम्मि विकट्टु खेगमस्म ण एगो
अणुवउत्तो आगमतो एगो दव्वाणुपुत्री० जाव कम्हा
जति जाणए अणुवउत्ते न भवति । सेत्त आगमओ दव्वा-
णुपुत्री ॥ से किं तं ने आगमतो दव्वाणुपुत्री ? नो-

आगमतो द्वाणुपुञ्जी तिविहा पञ्चत्ता ? , तं जहा-जा-
गमरीरद्व्याणुपुञ्जी. भवियसरीरद्व्याणुपुञ्जी जाण-
गमरीरभविअमरीरवतिरित्ता द्वाणुपुञ्जी । से किं तं
जाणगमरीरद्व्याणुपुञ्जी ? , जाणगमरीरद्व्याणुपुञ्जी प-
दत्याहिगारजाणयस्स जं सरीरयं ववगतत्तुतत्तावितचत्त-
देहं, मेमं जहा द्वाणुपुञ्जी तहा भाणिअव्वं०जाव सेतं
जाणगमरीरद्व्याणुपुञ्जी । से किं तं भविअसरीरद्व्या-
णुपुञ्जी ? , भविअमरीरद्व्याणुपुञ्जी जे जीवे जोणीजम्म-
णनिकखंते, मेसं जहा द्वाणुपुञ्जी०जाव से(तं)त्तं भविअम-
रीरद्व्याणुपुञ्जी । मे किं तं जाणयमरीरभविअमरीरव-
तिरित्ता द्वाणुपुञ्जी ? , जाणयमरीरभविअमरीरवतिरित्ता
द्वाणुपुञ्जी द्विविहा पणत्ता ? , तं जहा-उवणिहिआ
य, अणोवणिहिआ य । तत्थ णं जा सा उवणिहिआ
सा ठप्पा, (सूत्र-७२+)

द्रव्यानुपूर्वोत्सूत्रमापे द्रव्यावश्यकवदेव भावनीयम् यावत्-
“ जाणगमरीरभविअमरीरवतिरित्ता द्वाणुपुञ्जी दुःखं ”
त्यादि, तत्र निधानं निधि निक्षेपो न्यासा विरचना प्र-
स्नार, न्यापना इति पर्याया । तथा च-लोके—निधेहीद
निहितमिदमित्यत्र निपूर्वस्य धागो निक्षेपाऽर्थे प्रतीत एव,
उप-सामीप्येन निधिर्नपनिधि एकस्मिन्निधिनिक्षेपेऽर्थे पूर्व
व्यवस्थितापिने तन्ममीप एवापगापरस्य वक्ष्यमाणपूर्वा-
नुपूर्वाधिक्रमेण यन्नक्षेपण सः उपनिधिर्नित्यर्थ । उपनिधि
प्रयोजनं यस्या आनुपूर्व्या. सा औपनिधिकीति, प्रयोजनार्थे
इक्षणं प्रत्यय । सामाधिकःव्ययनादिवत्तूता वक्ष्यमाणपूर्वा-
नुपूर्वादिप्रस्तारप्रयोजनानुपूर्वा औपनिधिकीयुच्यते इति
तात्पर्यम् । अनुपूर्वाध. वक्ष्यमाणपूर्वानुपूर्वाधिक्रमेणाविऽ-
रचन प्रयोजनमस्या इत्यनौपनिधिकी, यस्यां वक्ष्यमाण-
पूर्वानुपूर्वाधिक्रमेण विरचना न क्रियते सा आदिपरमाणु
निष्पन्नस्कन्धाविषया आनुपूर्वाति अनौपनिधिकीत्युच्यते
इति भाव । आह नन्वानुपूर्वा परिपाटिरुच्यते भवता च
उपणुकादिकोऽनन्ताणु तावसान एकैकस्कन्ध अनौपनिधि-
ष्यानुपूर्वात्वनाभिप्रता न च स्कन्धगतव्यादिपरमाणुना
नियता काचित्परिपाटिरस्ति विशिष्टैकपरिणामपरिणतत्वा-
त्तेषा तत्कथमिहानुपूर्वात्वं सत्यम्, किंतु-आदिपरमाणु-
नामादिमध्यावसानभावेन नियतपरिपाट्या व्यवस्थापन-
योग्यताऽस्तीति योग्यतामाश्रित्यात्राप्यानुपूर्वात्वं न विरु-
ध्यते । ' तत्थ णमि ' त्यादि, तत्र या सा औपनिधिकी द्र-
व्यानुपूर्वा सा न्याप्या सा न्यासिकी तिष्ठतु तावदल्पतर-
वक्ष्यस्वत नस्या उपरि वक्ष्यमाणत्वादिति भाव ।

अनौपनिधिकी तु पश्चाद्भिर्द्राऽपि यदुतरवक्ष्यन्वेन
प्रथम व्याख्यायते । यदुतरवक्ष्यन्वेन द्वि वस्तुनि प्रथममुच्य-
मानेऽप्युतरवक्ष्यन्वेन तदुत्तरवक्ष्यन्वेन तदुत्तरवक्ष्यन्वेन
काश्चिदर्थस्तन्मध्येऽप्युक्त एव
नश्यत इति गुणावश्य पर्यालोच्य सूत्रकारोऽनौपनि-
धिषया. स्वरूपं विवर्गपुगाह—

तत्थ णं जा मा अणोवनिहिआ सा द्विविहा पणत्ता,

तं जहा-नेगमववहाराणं, संगहस्स य ॥ (सूत्र-७२+)

' तत्थ णमि ' त्यादि तत्र याऽसावनौपनिधिकी द्रव्यानु-
पूर्वा सा नयवक्ष्यताश्रयणात्-द्रव्यास्तिकनयमतेन द्वि-
विधा प्रकृता. तद्यथा-नैगमव्यवहारयो, संग्रहस्य च । नैग-
मव्यवहारसंमता संग्रहसंमता, चेत्यथे. । अयमत्र भावार्थः-
इहौघत सप्त नया भवन्ति नैगमादय. उक्त च-नैगम-संग्रह-
व्यवहार-अनुसूत्र-शब्द-समभिरुद्धै-वंभूता नया एते च
द्रव्यास्तिकपर्यायास्तिकलक्षणनयद्वयेऽन्तर्भाव्यन्ते द्रव्यमेव
परमार्थतोऽस्मिन् पर्याया इत्यभ्युपगमपर. द्रव्यास्तिकः,
पर्याया एव वस्तुतः सन्ति न द्रव्यमित्यभ्युपगमपर पर्या-
यास्तिक, तत्राद्यास्त्रयो द्रव्यास्तिका, शेषान्तु पर्याया-
स्तिका. । पुनर्द्रव्यास्तिकाऽपि सामान्यतो द्विविध-
विशुद्ध, अविशुद्धश्च । तत्र नैगमव्यवहाररूप. अविशुद्ध,
संग्रहरूपस्तु विशुद्ध । कथं यतो नैगमव्यवहारावन्तपर-
माणवन्त द्वाणु काद्यनेकव्यक्त्यात्मक कृष्णाद्यनेकगुणा-
धारं त्रिकालावपयं वा विशुद्ध द्रव्यमिच्छन् संग्रहश्च पर-
माणवादिकं-परमाणवादिसाम्यादिकं तिरोभूतगुणकलापम-
विद्यमानपूर्वापरविभागं नित्यं सामान्यमेव द्रव्यमिच्छति,
एतच्च किलांतकनाद्यभ्युपगमकलङ्केनाकलङ्कितत्वाच्छुद्धम्,
ततः शुद्धद्रव्याभ्युपगमपरत्वादयमेव शुद्ध । अत्र च
द्रव्यानुपूर्वैव विचारयितुं प्रकान्ता अतः शुद्धाऽशुद्धस्वरूप
द्रव्यास्तिकमतनैवासौ दर्शयिष्यते न पर्यायास्तिकमतेन
पर्यायविचारस्यानुपकान्तत्वात्, इत्यलं विस्तरंण ।

(३) तत्र नैगमव्यवहारसंमतमिमां दर्शयितुमाह—

से किं तं नेगमववहाराणं अणोवनिहिआ द्वाणुपु-
ञ्जी ? , नेगमववहाराणं अणोवनिहिआ द्वाणुपुञ्जी
पंचविहा पणत्ता, तं जहा-अद्वपयपरुवणया ? , भंगसमु-
क्त्तणया २, भंगोवदंसणया ३, समोअरे ४, अणुगमेध
(सूत्र-७३)

अत्र निर्वचनम् । ' नैगमववहाराणं अणोवनिहिआ द्वा-
णुपुञ्जी पंचविहे ' त्यादि, अर्थपदप्ररूपणतादिभिः पञ्चभिः
प्रकारैर्विचार्यमाणत्वात्पञ्चविधा-पञ्चप्रकारा प्रकृता, तद्य-
था-अर्थपदप्ररूपणता, भङ्गसमुत्कीर्तनता, भङ्गोपदर्शनता,
समवतार, अनुगम, एभिः पञ्चभिः प्रकारैर्नैगमव्यव-
हारनयमतेन अनौपनिधिक्या द्रव्यानुपूर्व्या स्वरूप निरूप्य-
ते इतीह तात्पर्यम् । तत्र अर्थते इति अर्थ व्यणुकस्कन्धादि-
स्तद्युक्तं तद्विषयं वा पदमानुपूर्व्यादिकं तस्य प्ररूपणं-कथ-
ने तद्भावोऽर्थपदप्ररूपणता इयमानुपूर्व्यादिका संज्ञा अयं च
तदभिधेयव्यणुकादिरर्थ । सञ्जीत्येवं संज्ञान्निबन्धकथ-
नमात्रे प्रथम कर्तव्यमिति भावार्थ । तेषामवानुपूर्व्यादि-
पदाना समुद्दिताना वक्ष्यमाणन्यायेन संभविना विकल्पा-
भङ्गा उच्यन्ते-विमल्यन्ते; धिकल्पन्ते इति कृत्वा, तेषां
समुत्कीर्तनं-समुच्चारणं भङ्गसमुत्कीर्तनं, तद्भावो भङ्गस-
मुत्कीर्तनता, आनुपूर्व्यादिपदनिर्णयाना प्रत्यकभङ्गाना,
द्रवादिभेदयोगभङ्गाना च समुच्चारणमित्यर्थः, तेषामत्र सूत्र-
मात्रतया अनन्तम्भुत्कीर्तनभङ्गाना प्रत्यकं स्वाभिधेयेन
व्यणुकाद्येन सहोपदर्शन-भङ्गापदर्शनं तद्भावो भङ्गोपद-

शंनता । भङ्गसमुत्कीर्त्तने भङ्गकविषयं सूत्रमेव केवलमुच्चार-
णीयम्, भङ्गोपदर्शने तु तद्वै स्वविषयभूतेनार्थेन सहोच्चार-
णिव्यभिक्ति विशेष । तथा-तेषामेवानुपूर्व्यादिद्रव्याणां स्व-
स्थानपरस्थानान्तरभावचिन्तनप्रकार समवतार । तथा
तेषामेव आनुपूर्व्यादिद्रव्याणां सत्पदप्ररूपखादिभिरनुयो-
गद्वारैरनुगमन-विचारणमनुगम ।

तत्राऽऽख्यभेदं विवरीपुराह—

से किं तं नेगमववहाराणं अट्टपयपरूवणया?, नेगमवव-
हाराणं अट्टपयपरूवणया तिपएसिए आणुपुण्वी. चउ-
पएसिए आणुपुण्वी ०जाव दसपएसिए आणुपुण्वी, संखे-
अपएसिए आणुपुण्वी, असंसिजपएसिए आणुपुण्वी,
अणंतपएसिए आणुपुण्वी, परमाणुपोगले अणणुपु-
ण्वी, दुपएसिए अवत्तवणए, तिपएसिआ आणुपुण्वीओ,
०जाव अणंतपएसिआओ आणुपुण्वीओ, परमाणुपो-
गला अणणुपुण्वीओ, दुपएसिआइ अवत्तवयाइ सेतं
योगमववहाराणं अट्टपयपरूवणया । (सूत्र-७४)

अथ केय. नेगम-व्यवहारयो. समता अर्थपदप्ररूपणता ?
इति । अत्रोत्तरमाह । 'नेगमववहाराणमि' त्यादि, तत्र त्रय
प्रदेशा परमाणुत्रयलक्षणा यत्र स्कन्धे सा व्यणु कानुपूर्वी-
त्युच्यते, एव यावदन्ता अणवो यत्र स. अनन्ताणुक.
सोऽप्यानुपूर्वीत्युच्यते । 'परमाणुपोगले' ति—एक. पर-
माणु परमाण्वन्तरांससक्तोऽनानुपूर्वीत्यभिधीयते । द्वौ
प्रदेशौ यत्र स द्विप्रदेशिक स्कन्धाऽवक्रव्यकमित्याख्या-
यनं वहवस्त्रिप्रदेशिकादय स्कन्धा आनुपूर्व्यो, वहवश्चै-
काकिपरमाणुवोऽनानुपूर्व्यं, वहनि च द्व्यणुकस्कन्धद्रव्या-
ण्यवक्रव्यकानि । आनुपूर्व्यं प्रकान्तायामनानुपूर्व्यवक्रव्यक-
या प्ररूपणमसङ्गतमिति चेत्, न, तत्प्रतिपत्तत्वात्तयारपि
प्ररूपणीयत्वात्, प्रतिपत्तप्रिज्ञाने च प्रस्तुतवस्तुन सु-
खावसेयत्वादिभि भावार्थः । इहानुपूर्वी अनुपरिषाटि-
रिति पूर्वमुक्तं सा च यत्रैवादिमध्यान्तलक्षणं. संपूर्णो
गणनानुक्रमोऽस्ति तत्रैवोपपद्यते; नान्यत्र, एतच्च त्रिप्र-
देशिकादिस्कन्धेष्वेव । तथा हि—'यस्मात्परमस्ति न पूर्वं
स आदि, यस्मात् पूर्वमस्ति न परं नोऽन्त, तयो-
श्चान्तरं मध्यमुच्यते, 'अर्थं च संपूर्णो गणनानुक्रमस्त्रि-
प्रदेशादिस्कन्ध एव, न परमाणौ, तस्यैकद्रव्यत्वेनाऽऽ-
दिमध्यान्तव्यवहाराभावाद्, अत एवायमनानुपूर्वीत्वेनो-
क्तं, नापि द्व्यणुकस्कन्ध, तत्रापि मध्याभावेन संपूर्णग-
णनानुक्रमाऽभावाद्, अत्राऽऽह—ननु पूर्वस्यानु-पश्चादनुपूर्वं
तस्य भाव आनुपूर्वीति पूर्वं व्याख्यातम्, एतच्च द्व्यणु-
कस्कन्धेऽपि घटत एव परमाणुद्वयस्यापि परस्परापेक्षया
पूर्वपश्चाद्भावस्य विद्यमानत्वात्तत संपूर्णगणनानुक्रमाभावे-
ऽपि कस्मादयमप्यानुपूर्वी न भवति ? नैतदेव, यतो यथा
मेवादिक् क्वचित्पदार्थं मध्ये अवधौ व्यवस्थापिते लोके
पूर्वादिविभाग प्रसिद्धस्तथा यद्यत्रापि स्यात्तदा स्यादप्येवं
न चैत्रमत्रास्ति, मध्येऽवधिभूतस्य कस्यचिदभावतोऽस्माद्
योगे पूर्वपश्चाद्भावस्यासिद्धत्वात्, यद्यव परमाणवत् द्व्य-
णुकस्कन्धोऽप्यनानुपूर्वीत्वेन कस्मात्प्रोच्यते सत्यं, किंतु—
परस्परापेक्षया पूर्वपश्चाद्भावमात्रस्य सद्भावादेवमप्याभिधा-
तुमशक्योऽसौ तस्मादानुपूर्व्यानानुपूर्वीप्रकाराभ्या धकुम-

शक्यत्वादवक्रव्यकमेव द्व्यणुकस्कन्धः, तस्माद्व्यवस्थितमि-
दम् आदिमध्यान्तभावेनाऽवधिभूतं मध्यवर्त्तिनमपेक्षयाऽना-
क्येण मुख्यस्य पूर्वपश्चाद्भावस्य सद्भावात् त्रिप्रदेशादि-
स्कन्ध एवानुपूर्वी, परमाणुस्त्र्युक्त्या अनानुपूर्वी द्व्य-
णुकोऽवक्रव्यक, इत्येवं सद्भासिद्धकसंबन्धकथनरूपा अर्थ-
पदप्ररूपणा कृता भवति । यद्येवं त्रिप्रदेशिका आनुपूर्व्यं
इत्यादि बहुवचननिर्देश किमर्थं ?, एकत्वमात्रेणैव संज्ञाम-
स्त्रिसंबन्धकथनस्य सिद्धत्वात्, सत्यम्, किंतवानुपूर्व्यादिद्र-
व्याणां प्रतिभेदमनन्तव्यक्तित्यापनार्थं नेगमव्यवहारयो-
रित्यंभूताभ्युपगमप्रदर्शनार्थं बहुत्वनिर्देश इत्यदोष । अ-
त्राह-नन्वनानुपूर्वीद्रव्यमकेन परमाणुना निष्पद्यते, अवक्र-
व्यकद्रव्यं परमाणुद्वयेन आनुपूर्वीद्रव्यं तु जघन्यतोऽपि पर-
माणुत्रयेण इत्थं द्व्यवृद्धया पूर्वानुपूर्वीक्रममाश्रित्य प्रथम-
मनानुपूर्वी ततः अवक्रव्यकम् ततश्चानुपूर्वीत्येवं निर्देशो यु-
ज्यते, पश्चानुपूर्वीक्रमाश्रयेण तु व्यत्ययन युक्तस्तत्कथं क्रम-
द्वयमुल्लङ्घयान्यथा निर्देश कृतः ?, सत्यमेतत्, किंतवानु-
पूर्व्यापि व्याख्याकमिति व्यापनार्थं । यदि वा-व्यणुकचतु-
रणुकादीन्यानानुपूर्वीद्रव्याण्यनानुपूर्व्यवक्रव्यकद्रव्येभ्यो वहनि
तेभ्योऽनानुपूर्वीद्रव्याण्यल्पानि तभ्योऽप्यवक्रव्यकद्रव्याण्य
ल्पतराणीत्यत्रैव वच्यते, ततश्चेत्थं द्व्यवहान्या पूर्वानुपूर्वी-
क्रमनिर्देश एवायमिति । अलं विस्तरण । 'सत्तमि' त्यादि
निगमनम् ।

एत्राए णं नेगमववहाराणं अट्टपयपरूवणयाए किं प-
ओअणं ?, एत्राए णं नेगमववहाराणं अट्टपयपरूवणयाए
भंगममुक्तित्तराया कजइ । (सूत्र-७५)

'एत्राए णमि' त्यादि, एतया अर्थपदप्ररूपणतया किं प्रयो-
जनमिति, अत्राऽऽह—एतया अर्थपदप्ररूपणतया भङ्गसमु-
त्कीर्त्तना क्रियते, इदमुक्तं भवति-अर्थपदप्ररूपणताया सद्भा-
संज्ञिव्यवहारो निरूपितस्तिस्मिच्च सत्येव भङ्गका. समुत्की-
र्त्तयितुं शक्यन्ते, नाऽन्यथा, संज्ञामन्तरण निर्दिपयाणां
भङ्गना प्ररूपयितुमशक्यत्वात् तस्माद्भङ्गमुक्तम् एतया अर्थ-
पदप्ररूपणतया भङ्गसमुत्कीर्त्तना क्रियते इति ।

तामेव भङ्गसमुत्कीर्त्तनां निरूपयितुमाह—

से किं तं नेगमववहाराणं भंगममुक्तित्तराया ?, ने-
गमववहाराणं भंगममुक्तित्तराया-अत्थि आणुपुण्वी १,
अत्थि अणणुपुण्वी २, अत्थि अवत्तवणए ३, अत्थि
आणुपुण्वीओ ४, अत्थि अणणुपुण्वीओ ५. अत्थि
अवत्तवयाइ ६, इकमयोगी छ भंगा । द्विकसयो-
गीभंगा-अहवा-अत्थि आणुपुण्वी अ अणणुपुण्वी
अ १, अहवा-अत्थि आणुपुण्वी अ अणणुपुण्वीओ अ
२, अहवा-अत्थि आणुपुण्वीओ अ अणणुपुण्वी अ ३,
अहवा-अत्थि आणुपुण्वीओ अ अणणुपुण्वीओ अ ४,
अहवा-अत्थि आणुपुण्वी अ अवत्तवणए अ ५, अहवा-
अत्थि आणुपुण्वी अ अवत्तवयाइ च ६, अहवा-अ-
त्थि आणुपुण्वीओ अ अवत्तवणए अ ७, अहवा-अत्थि
आणुपुण्वीओ अ अवत्तवयाइ च ८, अहवा-अत्थि अ-
णणुपुण्वी अ अवत्तवणए अ ९, अहवा-अत्थि अणणु-

पुञ्जी अ अवत्त्वयाइं च १०, अहवा-अत्थि अणाणु-
पुञ्जीओ अ अवत्त्वए अ ११, अहवा-अत्थि अणाणुपु-
ञ्जीओ अ अवत्त्वयाइं च १२ ॥ त्रिकमयोगी भङ्गा-
अहवा-अत्थि अणाणुपुञ्जी अ अणाणुपुञ्जी अ अवत्त्व-
ए अ १, अहवा-अत्थि अणाणुपुञ्जी अ अणाणुपुञ्जी
अ अवत्त्वयाइं च २, अहवा-अत्थि अणाणुपुञ्जीओ अ
अणाणुपुञ्जीओ अ अवत्त्वए अ ३, अहवा-अत्थि
अणाणुपुञ्जी अ अणाणुपुञ्जीओ अ अवत्त्वयाइं च ४,
अहवा-अत्थि अणाणुपुञ्जीओ अ अणाणुपुञ्जी अ अवत्त्व-
ए अ ५, अहवा-अत्थि अणाणुपुञ्जीओ अ अणाणु-
पुञ्जी अ अवत्त्वयाइं च ६, अहवा-अत्थि अणाणुपुञ्जीओ
अ अणाणुपुञ्जीओ अ अवत्त्वए अ ७, अहवा-अत्थि
अणाणुपुञ्जीओ अ अणाणुपुञ्जीओ अ अवत्त्वयाइं च ८,
त्रिकमयोगी एए अ(ड)ङ्ग भंगा । एवं सव्वेऽपि छ्वीस
भंगा । मेत्तं नेगमववहाराणं भंगसमुत्कीर्तणया । (सूत्र-७६)

प्रश्न अत्र चानुपूर्व्यादिपदत्रयेणैकवचनान्तेन त्रयो भङ्गा भव-
न्ति । बहुवचनान्तेनापि तेन त्रय एव भङ्गा, एवमेते असं-
योगन प्रत्येक भङ्गा पद् भवन्ति, संयोगपक्षे तु पदत्रय-
स्यास्य त्रयो द्विकमयोगा, एकैकस्मिन्स्तु द्विकसंयोगे एक-
वचनबहुवचनाभ्यां चतुर्भङ्गीत्वात् । त्रिष्वपि द्विकसं-
योगेषु द्वादशभङ्गा संपद्यन्ते, त्रिकसंयोगस्त्वत्रैक एव, तत्र
च (एकवचनान्तास्त्रय एते बहुवचनान्तास्त्रय) एकव-
चनबहुवचनाभ्यामप्यौ भङ्गा सर्वेऽप्यमी पद्विंशति, अत्र
स्थापना चैयम्—

अवक्त्वयकाः ३	अनानुपूर्व्याः ३	आनुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः १	अनानुपूर्व्याः १	आनुपूर्व्याः १
बहुवचनान्तास्त्रय			इत्येकवचनान्तास्त्रय		

अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः ३	अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः ३	अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः ३
अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः ३	अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः ३	अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः ३
अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः ३	अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः ३	अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः ३

३ द्विकयोगे ४ ।	२ द्विकयोगे ४ ।	१ द्विकयोगे चतुर्भङ्गी ।
आनुपूर्व्याः १	अनानुपूर्व्याः १	अवक्त्वयकाः १
आनुपूर्व्याः १	अनानुपूर्व्याः १	अवक्त्वयकाः ३
आनुपूर्व्याः १	अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः १
आनुपूर्व्याः १	अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः ३
आनुपूर्व्याः ३	अनानुपूर्व्याः १	अवक्त्वयकाः १
आनुपूर्व्याः ३	अनानुपूर्व्याः १	अवक्त्वयकाः ३
आनुपूर्व्याः ३	अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः १
आनुपूर्व्याः ३	अनानुपूर्व्याः ३	अवक्त्वयकाः ३

सर्वेऽपि पद्विंशतिरेव एते चोत्तरं प्रयच्छता अनेनैव
क्रमेण सूत्रेऽपि लिखिता. सन्तीति भावनीया । अथ किमर्थं
भङ्गकसमुत्कीर्तनं क्रियत इति चेत्, उच्यते-इहानुपूर्व्या-
दिभिस्त्रिभिः पदैरकवचनान्तबहुवचनान्तैः प्रत्येकचित्तया
संयोगचित्तया च पद्विंशतिर्भङ्गा. जायन्ते, तेषु च मध्ये
येन केनचिद्भङ्गन वक्ता द्रव्यं वक्त्रुमिच्छति तेन प्रतिपा-
दयितुं सर्वानपि प्रतिपादनप्रकाराननेकरुत्वाद्यैगमव्यवहा-
रनयाविच्छ्रुत इति प्रदर्शनार्थं भङ्गकसमुत्कीर्तनमिति । 'सं-
त्तमि' त्यादि निगमनम् । उक्ता भङ्गसमुत्कीर्तनता ।

अथ भङ्गोपदर्शनतां प्रतिपादादयिपुराह—

एआए णं नेगमववहाराणं भंगसमुत्कीर्तणयाए किं पत्रो-
अणं ? एआए णं नेगमववहाराणं भंगसमुत्कीर्तणयाए ने-
गमववहाराणं भंगोवदंसणया कीरइ । (सूत्र-७७)

'एताए णमि' इत्यादि, एतया भङ्गसमुत्कीर्तनतया किं प्र-
योजनमिति ? अत्रोत्तरमाह- 'एताए णमि' त्यादि, एत-
या भङ्गसमुत्कीर्तनतया भङ्गोपदर्शनता क्रियते, इदमुक्तं भ-
वति-भङ्गसमुत्कीर्तनतायां भङ्गकसूत्रमुक्तं, भङ्गोपदर्शनतायां
तस्यैव वाच्यं ज्येष्ठकस्त्वन्धादिकं कथयिष्यते । तच्च सूत्रे
समुत्कीर्तिते एव कथयितुं शक्यते, वाचकमन्तरेण वा-
च्यस्य कथयितुमशक्यत्वाद् अतो युक्तं भङ्गकसमुत्कीर्तन-
तायां भङ्गोपदर्शनताप्रयोजनम्, अत्राह- ननु भङ्गोपदर्शनता-
यां वाच्यस्य ज्येष्ठकस्त्वन्धादेः कथनकाले आनुपूर्व्यादि-
सूत्रं पुनरप्युत्कीर्तयिष्यति तत् किं भङ्गसमुत्कीर्तनतया प्र-
योजनमिति, सत्यं, किंतु-भङ्गसमुत्कीर्तनता सिद्धस्यैव
सूत्रस्य भङ्गोपदर्शनतायां वाच्यवाचकभावसुखप्रतिपत्त्यर्थं
प्रसङ्गतं पुनरपि समुत्कीर्तनं करिष्यते; न मुख्यतयेत्यदोषः ।
यथाहि- "सहिता च पदं चैव" इत्यादि व्याख्याक्रमे सूत्रं
संहिताकाले समुच्चारितमपि पदार्थकथनकाले पुनरप्यर्थक-
थनार्थमुच्चर्यते तद्वदत्रापिति भावः ।

अथ केय पुनर्भङ्गोपदर्शनताते प्रश्नपूर्वकं तामेव निरूपयि-
तुमाह—

स किं तं नेगमववहाराणं भंगोपदंसणया ? नेगमवव-
हाराणं भंगोवदंसणया ? तिपएमिए आणुपुञ्जी १,
परमाणुपोग्गले अणाणुपुञ्जी १, दुपएसिए अवत्त्वए २,
अहवा-तिपएसियानुपुञ्जीओ परमाणुपोग्गला अणाणु-
पुञ्जीओ दुपएसिया अवत्त्वयाइं ३, अहवा-तिपएसि-
यए अ परमाणुपोग्गले अ आणुपुञ्जी अ अणाणुपुञ्जी
अ ४, चउभगो । अहवा-दुपयमिए य तिपएमिए अ आ-
णुपुञ्जी अ अवत्त्वए य चउभगो, अहवा-दुपएसिए
य परमाणुपोग्गले अ अवत्त्वए य आणुपुञ्जी अ, अह-
वा-तिपएसिओ य परमाणुपोग्गला य आणुपुञ्जीओ अ
अणाणुपुञ्जीओ अ ४, अहवा-तिपएसिए अ दुपएसिए
अ आणुपुञ्जी अ अवत्त्वए अ ५, अहवा-तिपएसिए
अ दुपएसिओ य आणुपुञ्जी अ अवत्त्वयाइं च ६, अ-
हवा-तिपएसिओ य आणुपुञ्जी अ अवत्त्वयाइं च ७, अ-

हवा-तिपएसिआ य दुपएसिए अ आणुपुञ्जीओ अ अवत्त-
 व्वए अ , अहवा-तिपएसिआ य दुपएसिआ य आणुपु-
 ञ्जी अ अवत्तव्वए अ , अहवा-तिपएसिआ य दुपएसिआ
 ये आणुपुञ्जी अ अवत्तव्वयाइं च ८ , अहवा-परमाणुपो-
 ग्गले अ दुपएसिए अ आणुपुञ्जी अ अवत्तव्वए अ
 ९ , अहवा-परमाणुपोग्गले अ दुपएसिआ य आणुपु-
 ञ्जी अ अवत्तव्वयाइं च १० , अहवा-परमाणुपो-
 ग्गला य दुपएसिए अ आणुपुञ्जी अ अवत्त-
 व्वए अ ११ , अहवा-परमाणुपोग्गला य दुपएसि-
 आ य आणुपुञ्जी अ अवत्तव्वयाइं च १२ ,
 अहवा-तिपएसिए अ परमाणुपोग्गले अ दुपएसिए अ
 आणुपुञ्जी अ आणुपुञ्जी अ अवत्तव्वए अ १ , अ-
 हवा-तिपएसिए अ परमाणुपोग्गले य दुपएसिआ य आ-
 णुपुञ्जी अ आणुपुञ्जी अ अवत्तव्वयाइं च २ , अहवा-
 तिपएसिए अ परमाणुपोग्गला अ दुपएसिआ य आणुपुञ्जी
 अ आणुपुञ्जीओ अ अवत्तव्वए अ ३ , अहवा-तिपएसि-
 ए अ परमाणुपोग्गला य दुपएसिया अ आणुपुञ्जी अ
 आणुपुञ्जीओ अ अवत्तव्वए अ ४ , अहवा-तिपएसि-
 ए अ परमाणुपोग्गला य दुपएसिआ य आणुपुञ्जी अ
 आणुपुञ्जीओ अ अवत्तव्वए अ ५ , अहवा-तिपएसिआ
 य परमाणुपोग्गले अ दुपएसिए अ आणुपुञ्जीओ अ
 आणुपुञ्जीओ अ अवत्तव्वयाइं च ६ , अहवा-तिपएसि-
 आ य परमाणुपोग्गले अ दुपएसिआ य आणुपुञ्जीओ
 अ आणुपुञ्जी अवत्तव्वया ७ , अहवा-तिपएसिआ
 य परमाणुपोग्गले अ दुपएसिआ य आणुपुञ्जीओ अ
 आणुपुञ्जीओ अ अवत्तव्वयाइं च ८ । सेत्तं नेगमवव-
 हाराणं भंगोवदंसणया । (सूत्र-७८)

‘ से किं तमि ’ त्यादि , ‘ तिपएसिए आणुपुञ्जी ’ त्ति-त्रि-
 प्रदेशिकोऽर्थ आनुपूर्वीत्युच्यते , त्रिप्रदेशिकस्कन्धलक्षणो-
 र्थेनानुपूर्वीति भङ्गका निष्पद्यत इत्यर्थः । एव परमाणुपुद्गल-
 लक्षणोऽर्थ अनानुपूर्वीत्युच्यते , द्विप्रदेशिकस्कन्धलक्षणोऽ-
 र्थोऽवक्लव्यकमुच्यते , एवं वहवस्त्रिप्रदेशिका आनुपूर्व्यं , वह-
 वः परमाणुपुद्गला अनानुपूर्व्यं वहवो द्विप्रदेशिकस्क-
 न्धा अवक्लव्यकानीति परणा प्रत्येकभङ्गानामर्थकथनम् ।
 एवं द्विकसयोगेऽपि त्रिप्रदेशिकस्कन्ध परमाणुपुद्गल-
 आनुपूर्वनानुपूर्वित्वेनोच्यते , यदा त्रिप्रदेशिकस्कन्ध पर-
 माणुपुद्गलश्च प्रतिपादयितुमभीष्टो भवति । तदा ‘ अतिथि
 आणुपुञ्जी अ आणुपुञ्जी अ ’ इत्येव भङ्गो निष्पद्यत इत्य-
 र्थः , एवमर्थकथनपुरस्सरा शेषभङ्गा अपि भावनीया । अ-
 प्राह-नन्वर्थोऽप्यानुपूर्व्यादिपदाना ज्येष्ठकस्कन्धादिकोऽर्थ-
 पदप्रकरणतालक्षणे प्रथमद्वारे कथित एव तत्किमनेन ? स-
 त्यम् ? , किंतु तत्र पदार्थमात्रमुक्तम् , अत्र तु तेषामेवानुपूर्व्या-
 दिपदानां भङ्गकरचनासमादिष्टानामर्थः कथ्यत इत्यदोषः ,

नयमतवैचित्र्यप्रदर्शनार्थं वा पुनरित्यमर्थोपदर्शनमिति । अत्र
 विस्तरेण । ‘ सेत्तमि ’ त्यादि निगमनम् । उक्ता भङ्गापदर्श-
 नता ।

अथ समवतारं विभण्णिपुग्गह—

से किं तं समोअरे ? , समोअरे नेगमववहाराणं आ-
 णुपुञ्जीदव्वाइं कहिं समोअरंति ? , किं आणुपुञ्जिदव्वेहिं
 समोअरंति ? , अणुपुञ्जिदव्वेहिं समोअरंति ? , अवत्त-
 व्वयदव्वेहिं समोअरंति ? , नेगमववहाराणं आणुपुञ्जी-
 दव्वाइं आणुपुञ्जीदव्वेहिं समोअरंति , नो अणुपुञ्जी-
 दव्वेहिं समोअरंति , नो अवत्तव्वयदव्वेहिं समोअरंति , ने-
 गमववहाराणं अणुपुञ्जिदव्वाइं कहिं समोअरंति ? , किं
 आणुपुञ्जिदव्वेहिं समोअरंति ? अणुपुञ्जिदव्वेहिं स-
 मोअरंति ? अवत्तव्वयदव्वेहिं समोअरंति ? , नो आणुपु-
 ञ्जिदव्वेहिं समोअरंति , अणुपुञ्जिदव्वेहिं समोअरंति ,
 नो अवत्तव्वयदव्वेहिं समोअरंति । नेगमववहाराणं अव-
 त्तव्वयदव्वाइं कहिं समोअरंति ? , किं आणुपुञ्जिदव्वेहिं
 समोअरंति ? अणुपुञ्जिदव्वेहिं समोअरंति ? , अवत्त-
 व्वयदव्वेहिं समोअरंति . नो आणुपुञ्जिदव्वेहिं समोअरंति ;
 नो अणुपुञ्जिदव्वेहिं समोअरंति ; अवत्तव्वयदव्वेहिं
 समोअरंति । सेत्तं समोअरे । (सूत्र-७९)

अथ कोऽय समवतार इति प्रश्ने सत्याह-‘ समोअरे ’ त्ति-
 अयं समवतार उच्यत इति शेषः , क समवतार इत्याह—
 ‘ नेगमववहाराणं आणुपुञ्जीदव्वाइं कहिं समोअरंती ’ त्यादि
 प्रश्न , अत्रोत्तरम् ‘ नेगमववहाराणं आणुपुञ्जी ’ इत्यादि,
 आनुपूर्वीद्रव्याणि आनुपूर्वीद्रव्यलक्षणाया स्वजातावेव
 वत्तन्त , न स्वजात्यतिक्रमेणेत्यर्थः , इदमुक्तं भवति—सम्यग्-
 अविरोधनावतरण-वर्तनं समवतार अविरोधवृत्तित्वा प्रो-
 च्यते , सा च स्वजातिवृत्तावेव स्यात् परजातिवृत्तेर्विरुद्ध-
 त्वात् ततो नानादेशादिवृत्तीत्यपि सर्वाण्यनुपूर्वीद्रव्याणि
 आनुपूर्वीद्रव्येष्वेव वर्तन्त इति स्थितम् । एवमनानुपूर्व्या-
 दीनामपि स्वस्थानावतारो भावनीयः । ‘ सेत्तमि ’ त्यादि
 निगमनम् । उक्तं समवतार ।

(४) अथाऽनुगम विभण्णिपुरुपक्रमते—

से किं तं अणुगमे ? , अणुगमे नवविहे पण्णत्ते , तं जहा-
 “ संतपयपरुवणया ? ,

दव्वपमाणं च २ . खित्त ३ फुमणा य ४ ।

कालो य ५ अतरं ६ भा-

ग ७ भाव ८ अप्पावहु चव ९ ॥ १ ॥” (सूत्र-८०)

अत्रोत्तरम्-‘ अणुगमे नवावहे इत्यादि . तत्र सूत्रार्थस्यानु-
 कूलमनुरूपं वा गमनं . व्याख्यानमनुगम । अथवा-सूत्र-
 पठनादनु-पश्चाद् गमनं व्याख्यानमनुगम । यदि वा-अनु-
 सूत्रमर्थो गम्यते-प्रायतं अनेनेत्यनुगमा-व्याख्यानमेवेत्याद्य-
 न्यदपि वस्त्वविरोधेन स्वविया वाच्यमिति । स च
 नवविधो-नवप्रकारो भवति । तदेव नवविधत्व दर्शयति ,

तद्यथेत्युपदर्शनार्थः । 'संतपयगाहा' -सदर्थविषयं पद स-
त्पद तस्य प्ररूपणं-प्रज्ञापनं सत्पदप्ररूपणं तस्य भावः स-
त्पदप्ररूपणता सा प्रथमं कर्तव्या । इदमुक्तं भवति—
इह स्तम्भकुम्भादीनि पदानि सदर्थविषयाणि दृश्यन्ते
खरशृङ्गयोमकुसुमादीनि त्वसदर्थविषयाणि दृश्यन्ते तत्रा-
नुपूर्व्यादिपदानि किं स्तम्भादिपदानिव सदर्थविषयाणि
आहोस्वित् खरविषाणादिपदवत् असदर्थगोचराणि इ-
त्येतत्प्रथमं पर्यालोचयितव्यं, तथा आनुपूर्व्यादिपदा-
भिधेयद्रव्याणां प्रमाणं संख्यास्वरूपं प्ररूपणीयम्, च.
समुच्चये, एवमन्यत्रापि तथा तेषामेव क्षेत्रं तदाधार-
स्वरूपं प्ररूपणीयं, कियति क्षेत्रे तानि भवन्तीति चि-
न्तनीयमित्यर्थः । तथा स्पर्शना च वक्रव्या, कियत्क्षेत्रं तानि
स्पृशन्तीति चिन्तनीयमित्यर्थः । तथा कालश्च तत्स्थितिल-
क्षणो वक्रव्य, तथा अन्तर-विवक्षितस्वभावपरित्यागे सति
पुनस्तद्भावप्राप्तिविरहलक्षणं प्ररूपणीयं, तथा आनुपूर्वी-
द्रव्याणि शेषद्रव्याणां कतिभागे वर्तन्ते इत्यादिलक्षणो भाग
प्ररूपणीयः, तथा आनुपूर्व्यादिद्रव्याणि कस्मिन् भावे व-
र्तन्ते इत्येव रूपो भावः प्ररूपणीयः, तथा अल्पबहुत्वं
चानुपूर्व्यादिद्रव्याणां द्रव्यार्थप्रदेशार्थोभयार्थताश्रयणं पर-
स्परं स्तोत्रवहुत्वचिन्तालक्षणं प्ररूपणीयम् एवकारोऽ-
वधारणे, एतावत्प्रकार एवानुगम इति गाथासमासार्थः ।
विस्तरा(व्यासा)र्थं तु ग्रन्थकार स्वयमेव विभिणपुराद्याव-
यवमधिकृत्याह—

नेगमववहाराणं आणुपुञ्जिदव्वाइं किं अत्थि णऽत्थि ?,
णियमा अत्थि । नेगमववहाराणं अण्णुपुञ्जिदव्वाइं किं
अत्थि णऽत्थि ?, नियमा अत्थि । नेगमववहाराणं अवत्त-
व्वगदव्वाइं किं अत्थि णऽत्थि, नियमा अत्थि । (सूत्र-८१)

नेगमववहाराणोरानुपूर्वीशब्दाभिधेयानि द्रव्याणि ज्यणु-
कस्कन्धादीनि किं सन्ति, न इति(च) प्रश्नः, अत्रोत्तरं-नि-
यमा 'अत्थि' इति, एतदुक्तं भवति-नेदं खरशृङ्गादिवदा-
नुपूर्वीपदमसदर्थगोचरम्, अतो नियमात्सन्ति तदभिधे-
यानि द्रव्याणि तानि च ज्यणुकस्कन्धीदीनि पूर्वं दर्शिता-
न्येव, एवमनानुपूर्व्यवक्रव्यकपक्षद्वयेऽपि वाच्यम् । कृता स-
त्पदप्ररूपणा ।

अथ द्रव्यप्रमाणमभिधित्सुराह—

नेगमववहाराणं आणुपुञ्जिदव्वाइं किं संखिज्जाइं अ-
संखिज्जाइं अण्णताइं ?, नो संखिज्जाइं नो असंखिज्जाइं, अ-
ण्णताइं, एवं अण्णुपुञ्जिदव्वाइं, अवत्तव्वगदव्वाइं च
अण्णताइं भाण्णिव्वाइं । (सूत्र-८२)

'नेगमववहाराणं आणुपुञ्जिदव्वाइं किं संखिज्जाइमि'
त्यादि, अयमत्र निर्वचनभावार्थः -इहानुपूर्व्यानानुपूर्व्यवक्र-
व्यकद्रव्याणि प्रत्येकमनन्तान्येकैकस्मिन्नप्याकाशप्रदेशे प्रा-
प्यन्ते, किं पुनः सर्वलोके, अतः संख्याऽसंख्येयप्रकारद्वय-
निर्बन्धेन त्रिष्वपि स्थानेष्वानन्त्यमेव वाच्यमिति । न च
वक्रव्यं कथमसंख्येये लोके अनन्तानि द्रव्याणि तिष्ठन्ति ?,
अचिन्त्यत्वात् पुद्गलपरिणामस्य, शक्तिदृश्यतः चैकग्रहान्त-
र्घर्त्याकाशप्रदेशेष्वकप्रदीपप्रभापरमाणुव्याप्तपत्रपत्रेकाऽपर-

प्रदीपप्रभापरमाणुनां तत्रैवावस्थानं, नचाऽक्षिदृष्टेऽप्यर्थेऽ-
नुपपत्तिः अतिप्रसङ्गादिति । अलं प्रपञ्चनं ।

इदानीं क्षेत्रद्वारमुच्यते—

नेगमववहाराणं आणुपुञ्जीदव्वाइं लोअस्स किं संखि-
ज्जाइं भागे होज्जा अमंखिज्जाइं भागे होज्जा संखेजेसु भागेसु
होज्जा असंखेजेसु भागेसु होज्जा सव्वलोए होज्जा ?, एणं
दव्वं पडुच्च संखेज्जाइं भागे वा होज्जा अमंखिज्जाइं भागे वा
होज्जा संखेजेसु भागेसु वा होज्जा असंखिजेसु भागेसु वा
होज्जा सव्वलोए वा होज्जा, णाणादव्वाइं पडुच्च निअमा स-
व्वलोए होज्जा । नेगमववहाराणं अण्णुपुञ्जिदव्वाइं किं
लोअस्स किं संखिज्जाइं भागे होज्जा ०जाव सव्वलोए वा
होज्जा ?, एणं दव्वं पडुच्च नो संखेज्जाइं भागे होज्जा, असंखि-
ज्जाइं भागे होज्जा, नो संखेजेसु भागेसु होज्जा, नो असंखे-
जेसु भागेसु होज्जा, नो सव्वलोए होज्जा, णाणादव्वाइं
पडुच्च निअमा सव्वलोए होज्जा, एवं अवत्तव्वगदव्वाइं
भाण्णिव्वाइं । (सूत्र-८३)

आनुपूर्वीद्रव्याणि किं लोकस्यैकस्मिन् संख्याततमे भागे
'होज्जा' ति । अपर्पत्वात् भवन्ति अवगाहन्त इति यावत् ।
यदि वा-एकस्मिन्नसंख्याततमे भागे भवन्ति उत बहुषु सं-
ख्येयेषु भागेषु भवन्ति आहोस्वित् बहुषु संख्येयेषु भागेषु भव-
न्ति अथ सर्वलोके भवन्तीति पञ्च प्रश्नस्थानान्यत्र निर्वचन-
सूत्रस्येयं भावना-इहानुपूर्वीद्रव्याणि ज्यणुकस्कन्धादीन्यन-
न्ताणुस्कन्धपर्यवसनान्युक्तानि तत्र च सामान्यत एकं
द्रव्यमाश्रित्य तथाविधपरिणामवैचित्र्यात् किंचिल्लोकस्यै-
कस्मिन् संख्याततमे भागे भवति एकं तत्संख्यातभागमव-
गाह्यं तिष्ठतीत्यर्थः, अन्यत्तु तदसंख्येयभागमवगाहने, अप-
रस्तु—वहुस्तदसंख्येयान् भागानवगाह्यं वर्तते, अन्यच्च
बहुन् तदसंख्येयभागानवगाह्यं तिष्ठतीति, 'सव्वलोए वा
होज्जा ति' इहानन्तानन्तपरमाणुप्रचयनिष्पन्नं प्रज्ञापनादि-
प्रतिष्ठाचित्तमहास्कन्धलक्षणमानुपूर्वीद्रव्यं समयमेकं सक-
ललोकावगाहि प्रतिपत्तव्यमिति । कथं पुनरथमचित्तमहा-
स्कन्धः सकललोकावगाही स्याद् ?, उच्यते-समुद्घातव-
र्तिकेवलिवत् । तथाहि-लोकमध्यव्यवस्थितोऽसौ प्रथम-
समये तिर्यगसंख्यातयोजनविस्तरं संख्यातयोजनविस्तरं वा
ऊर्ध्वमधस्तु चतुर्दशरज्ज्वायतं विश्रसापरिणामेन वृत्तं दण्डं
करोति द्वितीये कपाटम्, तृतीये मन्थानं, चतुर्थे लाकव्याप्तिं
प्रतिपद्यते । पञ्चमे अन्तराणि सहरति षष्ठं मन्थानं सप्तमं
कपाटमष्टमे तु दण्डं सहस्रं खण्डशो भिद्यत इत्येके, अन्येत्व-
न्यथापि व्याचक्षते, तत्तु विश्रसावश्यकत्वात्सेयमिति ' वा '
शब्दः समुच्चये एव यथासंभवमन्यत्रापि । 'नाणा दव्वाइं पडु-
च्च'त्यादि नानाद्रव्याणानुपूर्वीपरिणामवन्ति प्रतीत्य प्रकृत्य
वा; आधिकृत्येत्यर्थः, नियमात् नियमनं सर्वलोके भवन्ति, न
संख्येयादिभागेषु यतः सर्वलोकाकाशस्य स प्रदेशोऽपि नास्ति
यत्र सूक्ष्मपरिणामवन्त्यनन्तान्याणुपूर्वीद्रव्याणि न सन्तीति
अनानुपूर्व्यवक्रव्यकद्रव्येषु त्वेकं द्रव्यमाश्रित्य लोकस्याऽ-

संख्येयभाग एव वृत्तिर्न संख्येयभागादिषु यतोऽनानुपूर्वी तावत्परमाणुरुच्यते, स चैकाकाशप्रदेशाऽवगाढ एव भवति, अवकाशकं तु द्व्यणुकस्कन्ध, स चैकाकाशप्रदेशावगाढो-द्विप्रदेशावगाढो वा स्यादिति यथोक्तभागवृत्तितैवेति, नावा द्रव्यभावना पूर्ववदिति । उक्तं क्षेत्रद्वारम् ।

साम्प्रतं स्पर्शनाद्वारमुच्यते—

नेगमववहारणं आणुपुञ्जिदन्वाइं लोमस्स किं संखेज्जइ भागं फुसंति असंखेज्जइभागं फुसंति संखेज्जे भागे फुसंति अमंखेज्जे भागे फुसंति सव्वलोअं फुसंति?, एगं-दव्वं पडुच्च लोमस्स संखेज्जइभमं वा फुसंति० जाव सव्व-लोमं वा फुसंति खासादन्वाइं पडुच्च निअमा सव्वलोमं फुसंति । ऐगमववहारणं आणुपुञ्जिदन्वाइं लोअस्स किं संखेज्जइभागं फुसंति० जाव सव्वलोमं फुसंति । एगं दव्वं पडुच्च नो संखिज्जइभागं फुसंति अमंखिज्जइभागं फुसंति नो संखिजे भागे फुसंति नो असंखेज्जे भागे फुसंति नो सव्वलोअं फुसंति, नाणादन्वाइं पडुच्च निअमा सव्वलोअं फुसंति, एवं अवत्तव्वगदन्वाइं भाणिअन्वाइं । (सूत्र-८४)

भावना तु क्षेत्रद्वारवदेव कर्त्तव्या, नवरं क्षेत्रस्पर्शनयोर्दयं विशेष क्षेत्रम् अवगाहाक्रान्तप्रदेशमात्रं, स्पर्शना तु पृथ्दिकै प्रदेशैस्तद्द्विरपि भवति, तथा च—परमाणुद्रव्यमाश्रित्य तावद्भवगाहवास्पर्शनयोरन्यत्रोक्तो भेदः । 'एगपपसीगाढं सस पपसा य से फुसण'ति-अस्यार्थ-परमाणुद्रव्यमवगाढं तावद्देकस्मिन्नेवाकाशप्रदेशे, स्पर्शना तु (सं) तस्य सप्त प्रदेशा भवन्ति, पृथ्दिव्यवस्थितान् पट्प्रदेशान् यत्र चावगाहस्त च स्पृशतीत्यर्थः, एवमन्यत्रापि क्षेत्रस्पर्शनयोर्भेदो भावनीय । अत्र सौमता प्रेरयन्ति-यदि परमाणो पृथ्दिगस्पर्शना अ-भ्युपगम्यते तदैकत्वमस्य हीयते, तथा हि-प्रष्टव्यमत्र, किं येनैव स्वरूपेणासौ पूर्वाघन्यतरदिशा सम्यद्भस्तेनैवान्यदि-ग्भि, उत स्वरूपान्तरेण ?, यदि तेनैव तदाऽयं पूर्वदिक्रसव-न्धोऽयं चापरदिक्रमन्ध इत्यादि विभागो न स्यात् एकस्व रूपत्वात्, विभागाभावे च पृथ्दिक्रसवन्धवचनमुपसवत् एव अथाऽपरे विकल्प कल्पने तर्हि तस्य पट्स्वरूपाऽऽपत्या एकत्वं विशीर्यते, उक्तं च-'दिग्भागभेदो यस्याऽस्ति तस्यै-कत्वं न युज्यते' इति । अत्र प्रतिविधीयते-इह परमाणुद्र-व्यमादिमध्याऽन्त्यादिविभागरहित निरंशमेकस्वरूपमिष्यते अतः साशवन्तु सभविन्वात्परोक्त विकल्पद्वयं निरास्पदमेव, अथानभ्युपगम्यमानाऽपि परमाणो' साशता अनन्तरोक्तवि-कल्पवलेनापाद्यते, ननु भवन्तोऽपि तर्हि प्रष्टया-कचि-द्विज्ञानसंताने विहितः कश्चिद्विज्ञानलक्षणः स्वजनक-पूर्वक्षणस्य कार्यं स्वजन्योत्तरक्षणस्य कारणमित्यत्र सौम-ताना तावद्विप्रतिपत्तिः, तत्रहापि विचार्यते—किमसौ येन स्वरूपेण पूर्वक्षणस्य कार्यं तेनैवोत्तरक्षणस्य कारणम् ; उत स्वरूपान्तरेण ?, यथायः पत्तस्तर्हि यथा पूर्वापत्तयाऽसौ कार्यं तथोत्तरापत्तयापि स्यात् यथा वा उत्तरापत्तया कारणं तथा पूर्वापत्तयापि स्याद्, एकस्वरूपत्वान्तस्येति,

अथ द्वितीय पत्तस्तर्हि तस्य सांशत्वप्रसङ्गोऽत्राऽपि दुर्वार-स्याद् अथ निरंश एवासौ ज्ञानलक्षणक्षणोऽकार्याकारण-रूप तत्तद्वस्तुव्यापृतत्वात् । तथा तथा व्यपदिश्यते, न पुन-स्तस्यानेकस्वरूपत्वमस्ति, नन्वस्माकमपि नेदमुत्तरमति-दुर्लभं स्यात्, यतो द्रव्यतया निरंश एव परमाणुस्तथा-विधाऽचिन्त्यपरिणामत्वाद् द्विकपट्टेन सह नैरन्तर्येणाव-स्थितत्वात्तस्य स्पर्शकमुच्यते, न पुनस्तत्राशैः काचित् स्पर्-शना समस्तीति, अत्र बहुवक्तव्यं; तच्च नोच्यते, स्थानान्तरेषु चर्चितत्वादिति । अलं विस्तरेण । उक्तं स्पर्शनाद्वारम् ।

इदानीं कालद्वारं विभणिपुराह—

ऐगमववहारणं आणुपुञ्जिदन्वाइं कालञ्चो केवच्चिरं होइ ?, एगं दव्वं पडुच्च जहरणेणं एगं समयं उकोसेणं अमंखेज्जे कालं, खासादन्वाइं पडुच्च णिअमा सव्वऽद्वा अणुपुञ्जिदन्वाइं अवत्तव्वगदन्वाइं च एवं चैव भाणि-अन्वाइं । (सूत्र-८५)

नेगमववहारणयोरेतानुपूर्वीद्रव्याणि कालतः—कालमाश्रित्य क्रियश्चिर-क्रियन्त काल भवन्ति-अनुपूर्वीत्वपर्यायेणाव-तिष्ठन्ते ?, अत्रोत्तरम्—'एग दव्वमि' त्यादि, इयमत्र भावना-परमाणुद्रव्यादेरपरैकादिपरमाणुमीलने अपूर्वं कि-ञ्चिदानुपूर्वीद्रव्यं समुत्पन्नम्, तत अमथादूर्ध्वं पुनरप्ये-काद्यणौ वियुक्तोऽपगतस्तद्भावे इत्येकमानुपूर्वीद्रव्यमधि-कृत्य-जघन्यतः समयः—अवस्थितिकाल, यदा तु त-देवासंख्यतं कालं सद्भावेन स्थित्वाऽनन्तरोक्तस्वरूपेण वियुज्यते तदा उत्कृष्टतोऽसंख्येयोऽवस्थितिकाल प्राप्यतं, अनन्तं कालं पुनर्नान्तिष्ठते उत्कृष्टाया अपि पुद्गलसंयोग-स्थितेरसंख्येयकालत्वादिति । नानाद्रव्याणि बहुनि पुन-रानुपूर्वीद्रव्याण्यधिकृत्य सर्वाऽद्वास्थितिर्भवति, नास्ति स-कश्चित्कालो यत्रानुपूर्वीद्रव्यविरहितोऽयं लोक स्यादिति भावः । अनानुपूर्व्यवक्तव्यकद्रव्येष्वपि जघन्यादिभेदभिन्न पतावानेवावस्थितिकाल, तथाहि-कश्चित्परमाणुरेकं स-मयमेकाकीभूत्वा तत परमाण्वादिना अन्येन सह संयु-ज्यत इत्येकमनानुपूर्वीद्रव्यमधिकृत्य जघन्यतः समयः—अवस्थितिकाल, यदा तु स एवासंख्यतं कालं तद्भावेन स्थित्वा अन्येन परमाण्वादिना सह संयुज्यते तत उत्कृ-ष्टतोऽसंख्येयोऽवस्थितिकालं प्राप्यतं, नानाद्रव्यपत्तन्तु पूर्ववदेव भावनीय । अवक्तव्यकद्रव्यमपि परमाणुद्रव्यलक्षणं यदा समयमेकं संयुक्तं स्थित्वा ततो वियुज्यते तदवस्थमेव वाऽन्येन परमाण्वादिना संयुज्यते तदा तस्याऽवक्तव्यकद्र-व्यतया जघन्यत समयोऽवस्थानं लभ्यते, यदा तु तदेवाऽ-संख्यत कालं तद्भावेन स्थित्वा विघटने नदवस्थमेव वाऽ- (चा)न्येन परमाण्वादिना संयुज्यते तदोत्कृष्टत अवक्तव्यक-द्रव्यतया असंख्यत कालमवस्थानं प्राप्यते, नानाद्रव्यप-त्तस्तु तथैव भावनीय इति । उक्तं कालद्वारम् ।

अथाऽन्तरद्वारं प्रतिपिपादयिपुराह—

ऐगमववहारणं आणुपुञ्जिदन्वाणं अंतरं कालञ्चो केवच्चिरं होइ ?, एगं दव्वं पडुच्च जहरणेणं एगं समयं

आणुपुञ्जी

उक्तोत्प्रेरणं अणुत्प्रेरणं कालं, नाणादव्वाइं पडुच्च णऽस्थि अंतरं
शेगमववहाराणं अणुत्प्रेरणदव्वाणं अन्तरं कालओ
केवचिरं होइ ? एगं दव्वं पडुच्च जहणणेणं एगं समयं
उक्तोत्प्रेरणं असंखेज्जं कालं, नाणादव्वाइं पडुच्च णऽस्थि अ-
न्तरं । शेगमववहाराणं अवतव्वगदव्वाणं अन्तरं कालओ
केवचिरं होइ ? एगं दव्वं पडुच्च जहणणेणं एगं समयं
उक्तोत्प्रेरणं अणुत्प्रेरणं कालं । नाणादव्वाइं पडुच्च णऽस्थि अ-
न्तरं । (सूत्र-८६)

नैगमव्यवहारयोऽनुपूर्वीद्रव्याणामन्तर कालतः कियच्चिरं
भवतीति प्रश्न, अन्तरम्-व्यवधानं, तच्च च्चततोऽपि भवति,
यथा भूतलसूर्ययोरष्टौ योजनशतान्यन्तरमित्यतस्तदव्यव-
च्छेदार्थमुक्तं कालत-कालमाश्रित्य, तदयमत्रार्थ-आणुपु-
र्वीद्रव्याणामनुपूर्वीस्वरूपता परित्यज्य कियता कालेन ता-
न्यत्र पुनस्तथा भवन्ति, आणुपूर्वीत्वपरित्याग-पुनर्लाभयोर-
न्तरे कियान् कालो भवतीत्यर्थः । अत्र निर्वचनम्- ' एगं
दव्वमि ' त्यादि, इयमत्र भावना-इह विवक्षितं व्ययुक्तस्क-
न्धादिकं किमप्यानुपूर्वीद्रव्यं विश्रसादिपरिणामात्प्रयोगपरि-
णामाद्वा खण्डयो वियुज्य पणित्यक्कानुपूर्वीभावं संजात एक-
स्माच्च समयादूर्ध्वं विश्रसादिपरिणामात्पुनस्तैरेव परमाणु-
भिस्तथैव तच्छिष्यमिदमेव जघन्यतः सर्वस्तोकतया एकं
द्रव्यमाश्रित्याऽऽनुपूर्वीत्वपरित्याग-पुनर्लाभयोरन्तरे समय-
प्राप्यते, उत्कृष्टत सर्ववहुतया पुनरन्तस्मिन् कालं भवति,
तथाहि-तद्व विवक्षितं किमप्यानुपूर्वीद्रव्यं तथैव भिन्नं
भित्त्वा च तं परमाणुवोऽन्येषु परमाणुद्रव्यणुक्यणुकादिषु
अनन्ताणुकस्कन्धपर्यन्तेषु अनन्तस्यानपूकृष्टान्तराधिका-
रादसकृत्प्रतिस्थानमुत्कृष्टा स्थितिमनुभवन्त पर्यटन्ति,
कृत्वा चेत्थं पर्यटनं कालस्यानन्तत्वादिश्रसादिपरिणामतो
यदा तैरेव परमाणुभिस्तद्व विवक्षितमानुपूर्वीद्रव्यं नि-
ष्पद्यते, तदाऽनन्त उत्कृष्टान्तरकाल प्राप्यते, नानाद्रव्या-
ण्यधिकृत्य पुनर्नाऽस्त्यन्तरम्, नहि स कश्चित्कालोऽस्ति
यत्र सर्वाण्यप्यानुपूर्वीद्रव्याणि युगपदानुपूर्वीभावं परित्य-
जन्ति, अनन्तानन्तरानुपूर्वीद्रव्ये सर्वदैव लोकस्याऽशून्य-
त्वादिति भाव । अनानुपूर्वीद्रव्यान्तरकालचिन्तायाम्-' एगं
दव्वं पडुच्च जहणणेणं पक्कं समयंति-इह यदा किंचिदानु-
पूर्वीद्रव्यं परमाणुलक्षणमन्येन परमाणुद्रव्यणुक्यणुकादिना
केनचित् द्रव्येण सह संयुज्य समयादूर्ध्वं वियुज्य पुनरपि
तथा स्वरूपमेव भवति तदा समयलक्षणो जघन्यान्तरकालः
प्राप्यते, 'उक्तोत्प्रेरणं असंखेज्जं कालं' नि-तदेवऽनानुपूर्वीद्रव्यं
यदा अन्येन परमाणुद्रव्यणुक्यणुकादिना केनचित् द्रव्येण
सह संयुज्यते तत् संयुक्तं चाऽसंख्येयं कालं स्थित्वा वियु-
ज्य पुनस्तथास्वरूपमेव भवति तदा असंख्यात उत्कृष्टान्तर-
कालो लभ्यते । अत्राह-ननु अनानुपूर्वीद्रव्यं यदा अनन्ताऽ-
नन्तपरमाणुप्राचिनस्कन्धेन सह संयुज्यते तत्संयुक्तं चा-
संख्येय कालमवतिष्ठते, ततोऽसौ स्कन्ध उद्भिद्यते भिन्ने च
नस्मिन् यस्तस्मान्नुस्कन्धो भवति तनापि सह संयुक्तमं-
रयानं कालमवतिष्ठत पुनस्तस्मिन्नपि भिद्यमाने य तस्मान्नु-
द्युतर स्कन्धो भवति तनापि संयुक्तमसंख्येयं कालमवतिष्ठते,

पुनस्तस्मिन्नपि भिद्यमानं यस्तस्मान्नुद्युतम्. स्कन्धो भवति
तनापि संयुक्तमसंख्येयं कालमवतिष्ठत इत्येवं तत्र भिद्यमाने
क्रमेण कदाचिदनन्ता अपि स्कन्धा संभाव्यन्ते, तत्र च
प्रतिस्कन्धसंयुक्तमनानुपूर्वीद्रव्यं यदा यथाक्लं स्थितिमनु-
भूय तत एकाक्येव भवति तदा तस्य यथाक्लान्तस्कन्ध-
स्थित्यपेक्षया अनन्तोऽपि कालोऽन्तरे प्राप्यते, किमित्य-
संख्येय एवोक्तं. अत्रोच्यते-स्याद्व, इन्त यदि संयुक्तोऽ-
णुरतावन्तं कालं तिष्ठेदन्तं नास्ति, पुद्गलसंयोगस्थिते-
रुत्कृष्टतोऽप्यसंख्येयकालत्वादित्युक्तमेव, अथ ब्रूयात्-य-
स्मिन्नेव स्कन्धे संयुज्यते असौ परमाणु स चेत् स्कन्धः
असंख्येयकालाद् भिद्यते तर्ह्येतावतैव चरितार्थः पुद्गल-
संयोगाऽसंख्येयकालनियमो, विवक्षितपरमाणुद्रव्यस्य तु
वियोगो मा मूढपीति, नैतदेवं, यस्या अन्येन संयोगो जा-
तस्तस्यासंख्येयकालाद्वियोगश्चिन्त्यते, यदि च परमाणुवा-
श्रय-स्कन्धो वियुज्यते तर्हि परमाणो. किमायातं ? त-
स्यान्यसंयोगस्य तदवस्थत्वात्, तस्मादणुत्वेनासौ स-
युक्तोऽसंख्येयकालादणुत्वेनैव वियोजनीय इति यथाक्ल
एवान्तरकाले न्वन्त इति, कथं पुनरणुत्वेनैव तस्य वि-
योगश्चिन्तनीय इति चेत् सूत्रप्राणयात्, प्रस्तुतसूत्रे व्या-
ख्याप्रश्न्यादिषु च परमाणो पुन परमाणुभवने संख्येयरूप-
स्यैवान्तरकालस्योक्तत्वाद् इत्यलं विस्तरेण । 'नाणादव्वाइं
पडुच्च' त्यादि, पूर्ववद्भाववीयम् । अवक्यकद्रव्याणाम-
न्तरचिन्तायाम् 'एगं दव्वं पडुच्च' त्यादि । अत्र भावना-इह
कश्चिद् द्विप्रदेशिक स्कन्धो विवक्षित स्वतन्त्रं परमाणुद्रव्यं
जानं, समयं चैकं तथा स्थित्वा पुनस्ताभ्यामेव परमाणु-
भ्या द्विप्रदेशिक. स्कन्धो निष्पद्य, अथवा-विवक्षित एव
द्विप्रदेशिक. स्कन्धोऽन्येन परमाणुवादिना संयुज्य समया-
दूर्ध्वं पुनस्तथैव वियुक्त इत्यवक्यकस्य पुनरप्यवक्यक-
भवने उभयथाऽपि समयोऽन्तरे लभ्यते, 'उक्तोत्प्रेरणं अणुत्प्रे-
रणं कालं' इति कथम् ? अत्रोच्यते--अवक्यकद्रव्यं किमपि
विवक्षितं विशकलितपरमाणुद्रव्यं जात तस्मान्ने- परमा-
णुभिरनन्तैर्द्रव्यणुकस्कन्धैरनन्तैस्त्र्यणुकस्कन्धैर्यावदनन्तर-
न्ताणुकस्कन्धै सह क्रमेण संयोगमासाद्य उत्कृष्टान्तरा-
धिकाराच्च प्रतिस्थानमसकृत्कृष्टां संयोगस्थितिमनुभूय
कालस्यानन्तत्वात् यदा पुनरपि तथैव द्रव्यणुकस्कन्धतया
संयुज्यते तदा अवक्यकैकद्रव्यस्य पुनस्तथाभवने अनन्तो.
ऽन्तरकाल प्राप्यते नानाद्रव्यपक्षभावनालोके सर्वदैव त-
द्भावात् पूर्ववद्रव्या । उक्तमन्तरद्वारम् ।

साम्प्रतं भाष्यद्वारं निर्दिदिक्षुराह—

शेगमववहाराणं आणुपुञ्जीदव्वाइं सेमदव्वाणं कति
भागे होजा ? किं संखिज्जं भागे होजा असंखिज्जं भागे
होज्जा संखेजेसु भागेसु होजा अमंखेजेसु भागेसु होजा ? नो
मंखिज्जं भागे होजा नो अमंखिज्जं भागे होजा नो संखे-
जेसु भागेसु होजा, नियमा असंखेजेसु भागेसु होजा । शे-
गमववहाराणं आणुपुञ्जीदव्वाइं सेसदव्वाणं कति भागे
होज्जा ? किं संखिज्जं भागे होजा अमंखिज्जं भागे होजा
संखेजेसु भागेसु होजा असंखेजेसु भागेसु होजा ? नो

संखेजइ भागे होजा नो अमंखिजइ भागे होजा नो संखे-
ज्जेसु भागेषु होजा, अमंखेज्जेसु भागे होजा । एवं अव-
त्त्वगदव्याणि वि भाणिअव्याणि । (सूत्र-८७)

नैगमव्यवहारयोस्त्रय्युक्कस्कन्धादीन्यनन्ताणुकस्कन्धपर्य-
न्तानि सर्वाण्यप्यानुपूर्वीद्रव्याणि शेषद्रव्याणां समस्ताना-
नुपूर्ववक्रव्यकद्रव्यलक्षणानां 'कति भागे होज्ज' त्ति-कति
भागे भवन्तीत्यर्थ, किं सख्याततमभागे भवन्ति, यथा अ-
सत्कल्पनया शतस्य विशतिमिता. किमसख्याततमे भागे
भवन्ति ? , यथा शतस्यैव दश, अथ सख्यातेषु भागेषु
भवन्ति ? , यथा शतस्यैव चत्वारिंशत्परिष्ठा, किमसख्या
तेषु भागेषु भवन्ति यथा शतस्यैवाशीतिरिति प्रश्न, अत्र
निर्वचनम्- ' नो संखेज्जइभागे होज्जा ' इत्यादि, नियमात्
'असंखेज्जेसु भागेषु होज्ज' त्ति-इह तृतीयार्थे सप्तमी,
ततश्चानुपूर्वीद्रव्याणि शेषेभ्योऽनानुपूर्ववक्रव्यकद्रव्येभ्यो-
ऽसंख्येयैर्भागैरधिकानि, भवन्तीति वाक्यशेषो द्रष्टव्य,
ततश्चायमर्थे प्रतिपत्तव्य -अनुपूर्वीद्रव्याणि शेषद्रव्येभ्यो
ऽसंख्येयगुणानि, शेषद्रव्याणि तु तदसंख्येयभाग वर्तन्ते,
न पुन शतस्याशीतिरिवानुपूर्वीद्रव्याणि शेषेभ्य स्तोका-
नीति, कस्मादेवं ? व्याख्यायने-स्तोकान्यपि तानि भव-
न्ति चेत् नैतदवम्, अष्टमानकत्वात् तथाहि-अना-
नुपूर्ववक्रव्यकद्रव्येषु एकाकिन परमाणुपुद्गला द्वयणुकाश्च
स्कन्धा इत्येतावन्त्येव द्रव्याणि लभ्यन्ते, शेषाणि तु त्रयणु-
कस्कन्धादीन्यनन्ताणुकस्कन्धपर्यन्तानि द्रव्याणि समस्ता-
न्यप्यानुपूर्वीरूपाण्येव तानि च पूर्वभ्याऽसंख्येयगुणानि,
यदुक्तम्- एएसि णं भंते ! परमाणुपोगलाण सखिज्जपएसि-
याण असखेज्जपएसियाणं अणतपएसियाण य खधाणं कयरे
कयरेहिंनो अणा वा वहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? ,
गोयमा ! सवत्थोवा अणतपएसिया खधा परमाणुपोग-
ला अणतगुणा, सखिज्जपएसिया खधा सखिज्जगुणा अम-
खेज्जपएसिया खधा असखेज्जगुणा ' तदत्र सूत्र पुद्गलजानं
सर्वस्यापि सकाशादसख्यातप्रदंशिका स्कन्धा असख्यात-
गुणा उक्तास्ते चानुपूर्व्यामन्तर्भवन्ति, अत तदपेक्षया आ-
नुपूर्वीद्रव्याणि शेषात्समस्तादपि द्रव्यादसख्यातगुणानि किं
पुनरनानुपूर्ववक्रव्यकद्रव्यमात्रात्, ततो यथोक्तमव व्या-
ख्यान कर्त्तव्यमित्यल विस्तरण । अणानुपुन्विदव्याइमि '
त्यादि । इहानानुपूर्वीद्रव्याण्यवक्रव्यकद्रव्याणि च शेषद्रव्या-
णा यथा असख्याततम एव भागे भवन्ति न शेषभागेषु तथा
अनन्तरोकन्यायादेव भावनीयमिति । उक्तं भागद्वारम् ।

साम्प्रतं भावद्वारमाह—

शेगमववहाराणं आणुपुन्वीदव्याइं कतरमि भावे हो-
'जा ? , किं उदइए भावे होजा उवममिए भावे होज्जा
खइए भावे होजा खओवममिए भावे होजा पारिणामिए
भावे होजा संनिवाइए भावे होजा ? , णिअमा मादिपा-
'रिणामिए भावे होजा, अणानुपुन्विदव्याणि, अवत्त्व-
गदव्याणि अ ; एवं चेव भाणिअव्याणि । (सूत्र-८८)
'नैगमववहाराणमि ' त्यादि प्रश्न, अत्र चौदयिकादि-

भावाना शब्दार्थो भावार्थश्च विस्तरणोपरिष्ठात् स्वस्थान
एव वक्ष्यते, अत्र निर्वचनसूत्रे नियमा ' साहपरिणामिए
भावे होज्ज ' त्ति-परिणामन-द्रव्यस्य तेन तेन रूपेण वर्त्तन-
भवनं परिणाम, स एव पारिणामिक तत्र भवस्तेन वा
निर्वृत्त इति वा पारिणामिक, स च द्विविधः-सादि, अ-
नादिश्च । तत्र धर्मान्तिकायाद्यरूपि द्रव्याणामनादिपरि-
णामोऽनादिकालात्तद्द्रव्यत्वेन तेषा परिणतत्वाद्, रूपि-
द्रव्याणा तु सादि-परिणाम, अत्रेन्द्रधनुरादीना तथा परि-
णनेनादित्वाभावाद्, एवं च स्थिते नियमाद्-अवश्यं तथा
आनुपूर्वीद्रव्याणि सादिपारिणामिक एव भावे भवन्ति, आ-
नुपूर्वीन्परिणतरनादित्वासभवात्, विशिष्टेकपरिणामेन पु-
द्गलानामसंख्येयकालमेवावस्थानादिति भाव । अनानु-
पूर्ववक्रव्यकद्रव्येष्वपीत्यमेव भावना कार्या इति । उक्तं
भावद्वारम् ।

इदानीमल्पवहुत्वद्वार विभरिणपुराह—

एएसि णं भंते ! शेगमववहाराणं आणुपुन्वीदव्याणं
अणानुपुन्विदव्याणं अवत्त्वगदव्याण य दव्वड्डयाए
पएसड्डयाए दव्वड्डपएसड्डयाए कतरे कतरेहिंनो अणा
वा वहुआ वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? , गोयमा !
सवत्थोवाइं शेगमववहाराणं अवत्त्वगदव्याइं दव्वड्ड-
याए अणानुपुन्विदव्याइं दव्वड्डयाए विसेसाहियाइं
आणुपुन्विदव्याइं दव्वड्डयाए असखेज्जगुणाइं पएसड्डयाए
शेगमववहाराणं सवत्थोवाइं अणानुपुन्विदव्याइं अ-
पएसड्डयाए अवत्त्वगदव्याइं पएसड्डयाए विसेसाहियाइं
आणुपुन्विदव्याइं पएसड्डयाए अणतगुणाइं दव्वड्डप-
सड्डयाए सवत्थोवाइं शेगमववहाराणं अत्त्वगदव्याइं
दव्वड्डयाए अणानुपुन्विदव्याइं दव्वड्डयाए अपएसड्ड-
याए विसेसाहियाइं अवत्त्वगदव्याइं पएसड्डयाए वि-
सेसाहियाइं आणुपुन्विदव्याइं दव्वड्डयाए असखेज्जगु-
णाइं ताड चेव पएसड्डयाए अनंतगुणाइ । मेत्त(तं)अणगमे।
सेत्तं (त) शेगमववहाराणं अणोवणिहिआ दव्याणुपुन्वी ।
(सूत्र-८९)

द्रव्यमेवार्थो द्रव्यार्थस्तस्य भावो द्रव्यार्थता तथा; द्रव्य-
त्वेन इत्यर्थ, प्रकृष्टो-निगशो देश-प्रदेश स चासावर्थश्च प्र-
देशार्थस्तस्य भाव प्रदेशार्थता तथा, परमाणुत्वेनेति भाव,
द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया तु यथोक्तोभयरूपतयेति भाव, तद्य-
मर्थ-एतेषा आनुपूर्व्यादिद्रव्याणा मध्ये ' कयरे कयरे-
हिंनो ' त्ति-कतराणि कान्याश्रित्य द्रव्यापेक्षया प्रदेशापेक्षया
उभयापेक्षया वाऽल्पानि विशेषदीनत्वादिना वहुनि अस-
ख्येयगुणत्वादिना तुल्यानि समसंख्यत्वेन विशेषाधिकानि
किंचिदाधिक्येनेति वागवदा पक्षान्तरवृत्तिद्योतका, इति
पृष्टे वाच क्रमवर्तित्वाद् द्रव्यार्थतापेक्षया तावदुत्तरमुच्यते,
तत्र- ' सवत्थोवाइ नैगमववहाराण अवत्त्वगदव्याइ द-
व्वड्डयाए ' त्ति-नैगमववहाराणो द्रव्यार्थतामपेक्ष्य तावद-
वक्रव्यकद्रव्याणि सर्वेभ्याऽन्येभ्य स्तोकाणि सर्वन्तो-

कानि अनानुपूर्वीद्रव्याणि तु द्रव्यार्थतामेवापेक्ष्य विशेषाधिकानि कथम् ? वस्तुस्थितिस्वभावात्, उक्तं च—“एषसि खं भंते ! परमाणुपोग्गलाण दुपएसियाणं खंधाणं कयरे कयरेहिंते अण्णा वा बहुया वा० ? , गोयमा ! दुपएसिणहिंते खंधेहिंते परमाणुपोग्गला बहुग ” ति—तेभ्योऽपि आनुपूर्वीद्रव्याणि द्रव्यार्थतयैवासंख्येयगुणानि, यतोऽनानुपूर्वीद्रव्येष्वेव अवक्रव्यकद्रव्येषु च परमाणुलक्षण द्वयणुकस्कन्धलक्षणं चैकैकमेव स्थानं लभ्यते, आनुपूर्वीद्रव्येषु तु व्यणुकस्कन्धादीन्येकोत्तरवृद्धवानन्ताणुकस्कन्धपर्यन्तान्यनन्तानि स्थानानि प्राप्यन्ते, अतः स्थानवहुत्वादानुपूर्वीद्रव्याणि पूर्वभ्योऽसंख्यातगुणानि । ननु यदि तेषु स्थानान्यनन्तानि तर्ह्यनन्तगुणानि पूर्वभ्यस्तानि कस्मान्न भवन्तीति चेत्, नैवम्, यतोऽनन्ताणुकस्कन्धा. केवलानानुपूर्वीद्रव्योभ्योऽप्यनन्तभागवर्तित्वात् स्वभावादेव स्तोका इति न किञ्चिच्चैरिह वदर्थते अतो वस्तुवृत्त्या किलासंख्यातान्येव तेषु स्थानानि प्राप्यन्ते तदपेक्षया त्वसंख्यातगुणान्येव तानि एतच्च पूर्व भागद्वारे लिखितप्रज्ञापनासूत्रात्सर्वं भावनीयमित्यलं चिन्तरेण । उक्तं द्रव्यार्थतया अल्पवहुत्वम्, इदानीं प्रदेशार्थतया तदेवाह—‘पपसद्व्याप सव्वथोवाइं नेगमववहाराणमि’ त्यादि, नैगमव्यवहारयो प्रदेशार्थतया अल्पवहुत्वे चिन्त्यमाप्ते अनानुपूर्वीद्रव्याणि सर्वेभ्य स्तोकाणि, कुत इत्याह—‘अपएसद्व्याप’ ति—प्रदेशलक्षणस्यार्थस्य तेष्वभावादित्यर्थ, यदि हि तेषु प्रदेशा स्युस्तथा द्रव्यार्थतायामिव प्रदेशार्थतायामप्यवक्रव्यकापेक्षयाधिकत्वं स्यात्, नचैतदस्ति “परमाणुरप्रदेश” इति वचनाद् अत सर्वस्तोकान्येतानि, ननु यदि प्रदेशार्थता तेषु नास्ति तर्हि तथा विचारोऽपि तेषां न युक्त इति चेत्, न, एतदेवम्—प्रकृष्ट-सर्वसूक्ष्म पुद्गलास्तिकायस्य देशो-निरंशो भाग-प्रदेश इति व्युत्पत्ते प्रतिपरमाणुप्रदेशार्थताभ्युपगम्यत एव आत्मस्वरूपिरिक्कप्रदेशान्तरापेक्षया त्वप्रदेशार्थतयैवदोष, अवक्रव्यकद्रव्याणि प्रदेशार्थतयाऽनानुपूर्वीद्रव्येभ्यो विशेषाधिकानि, यत किलासत्कल्पनया अवक्रव्यकद्रव्याणा पष्टि अनानुपूर्वीद्रव्याणा तु शतम्, ततो द्रव्यार्थताविचारे एतानीतरापेक्षया विशेषाधिकान्युक्तानि, अत्र तु प्रदेशार्थताविचारे अनानुपूर्वीद्रव्याणां निष्प्रदेशत्वात्तदेव शतमवस्थितम् अवक्रव्यकद्रव्याणा त्विह प्रत्येक द्विप्रदेशत्वाद् द्विगुणितानां विशत्युत्तरं प्रदेशशत जायते इति तेषामितरेभ्य प्रदशार्थतया विशेषाधिकत्वं भावनीयम् । आनुपूर्वीद्रव्याणि प्रदेशार्थतया अवक्रव्यकद्रव्येभ्योऽनन्तगुणानि भवन्ति, कथम् ? यतो द्रव्यार्थतयापि तावदेतानि पूर्वभ्योऽसंख्यातगुणास्युक्तानि, यदा तु संख्यातप्रदेशिकस्कन्धानामसंख्यातप्रदेशिकस्कन्धानामनन्ताणुकस्कन्धाना च सस्यन्धिन. सर्वेऽपि प्रदेशा विवक्ष्यन्ते नदा महानसौ राशिर्भवंतीति प्रदशार्थतयाऽमीषां पूर्वभ्योऽनन्तगुणत्वं भावनीयम् । उक्तं प्रदेशार्थतयाऽल्पवहुत्वम् । इदानीमुभयार्थतामाधेत्य तदाह—‘द्वद्वद्वपसद्व्याप’ इत्यादि, इहोभयार्थताधिकारेऽपि यदेवाल्प तदेवाऽऽदौ दृश्यते—अवक्रव्यकद्रव्याणि च सर्वाऽऽङ्गानि इति प्रथममेवोक्तम्, ‘सव्वथोवाइं नेगमववहाराणं अवत्तव-

गद्व्वाइं दव्वद्व्याप’ ति—अपरं चोभयार्थताधिकारेऽपि—“अणारुपुञ्जिद्व्वाइं दव्वद्व्याप” इत्यादि यदुक्तम्—‘अपएसद्व्याप’ ति—तदात्मव्यतिरिक्कप्रदेशान्तराभावतोऽनानुपूर्वीद्रव्याणामप्रदेशिकत्वादिनि मन्तव्यम् । ततश्चेदमुक्तं भवति—द्रव्यार्थतया अप्रदेशार्थतया च विशिष्टान्यानानुपूर्वीद्रव्याण्यवक्रव्यकद्रव्येभ्यो विशेषाधिकानि, शेषभाषणा तु प्रत्येकचिन्तावत्सर्वा कार्या । आह—यद्येवं प्रत्येकचिन्तायामेव प्रस्तुतोऽर्थ सिद्ध किमनयोमयार्थताचिन्तयेति चेत्, नैवम्, यत आनुपूर्वीद्रव्येभ्यस्तत्प्रदेशा क्रियताप्यधिका इति प्रत्येकचिन्तायां न निश्चितम्, अत्र तु—‘ताइं चव पपसद्व्याप अणंतगुणाइं’ इत्यनेन तन्निश्चीतमेव ततोऽनवगतार्थप्रतिपादनार्थत्वात्प्रत्येकावस्थातो भिन्नैवोभयावस्था वस्तुनामिति दर्शनार्थत्वाच्च युक्तमेवोभयार्थताचिन्तनमित्यदोष । तदेवमुक्तो भवविधोऽप्यनुगम इति निगमयति । ‘से तं अणुगमे’ ति । तद्गुणे च समर्थिता नैगमव्यवहारयोरनौपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वी इति निगमयति । ‘से तं नेगमे’ त्यादि, व्याख्याता नैगमव्यवहारनयमतेन अनौपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वी ।

(५) साम्प्रतं संग्रहनयमतेन तामेव व्याचिख्यासुराह—

से किं तं संगहस्स अणोवणिहिआ दव्वाणुपुञ्जी ? संगहस्स अणोवणिहिआ दव्वाणुपुञ्जी पंचविहा पणत्ता, तं जहा-अदुपयपरुवणया १, भंगममुक्कित्तणया २, भंगो-वदंसणया ३, समोअरे ४, अणुगमे ५ । (सूत्र-६०)

सामान्यमात्रसंग्रहणशील संग्रहो नय, अथ तस्य संग्रहनयस्य किं तद्वस्त्वनौपनिधिकीद्रव्यानुपूर्वीति प्रश्न, आह—ननु ‘नेगमसंग्रहववहारे’ त्यादिसूत्रक्रमप्रामाण्यान्नैगमानन्तरं संग्रहस्योपन्यासो युक्त, तत्किमिति व्यवहारमपि निर्दिश्य ततोऽयमुच्यत इति, सत्यम्, किं तु-नैगमव्यवहारयोरत्र तुल्यमतत्वात्प्राधान्यार्थं युगपत्तन्निदेशं कृत्वा पश्चात्संग्रहो निर्दिष्ट इत्यदोष, अत्र निर्वचनमाह—‘संगहस्स अणोवणिहिया दव्वाणुपुञ्जी पंचविहा पणत्ता’ ति—संग्रहनयमतेनाप्यनौपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वी प्राक्प्ररूपितशब्दार्थां पञ्चभिरर्थपदप्ररूपणतादिभि प्रकारैर्विचार्यमाणत्वात् पञ्चविधाञ्चप्रकारा प्रज्ञप्ता, तदेव दर्शयति—‘तं जहे’ त्यादि, अत्र व्याख्या पूर्ववदेव ।

से किं तं संगहस्स अदुपयपरुवणया ? संगहस्स अदुपयपरुवणया तिपएसिए आणुपुञ्जी चउपएसिए आणुपुञ्जी ०जाव दसपएसिए आणुपुञ्जी संखिज्जपएसिए आणुपुञ्जी असंखिज्जपएसिए आणुपुञ्जी अणंतपएसिए आणुपुञ्जी, परमाणुपुरगले अणारुपुञ्जी, दुपएसिए अवत्तववए । सेत्तं(तं)संगहस्स अदुपयपरुवणया । (सूत्र-६१)

यावत् ‘निपएसिए आणुपुञ्जी’ इत्यादि-इह पूर्वमकस्मि-प्रदेशिक आनुपूर्वी अनेके त्रिप्रदेशिका आनुपूर्व्य इत्याद्युक्तम्, अत्र तु संग्रहस्य सामान्यत्वादित्वात्सर्वेऽपि त्रिप्रदेशिका एकैवानुपूर्वी इमां चात्र युक्तिमयमभिधत्ते-त्रिप्रदेशिका स्कन्धास्त्रिप्रदेशिकत्वमामान्याद्व्यतिरेकिण, अव्यतिरेकिणी च?, यथाय पक्षस्तर्हि ते त्रिप्रदेशिका स्कन्धा त्रिप्रदेशिका

एव न भवन्ति, तत्सामान्यव्यतिरेकत्वात् द्विप्रदेशिकादि-
वादि । अथ चरम पक्षस्तर्हि सामान्यमेव ते तदव्यतिरे-
कात्तत्स्वरूपवत्सामान्यं चैकस्वरूपमेवेति सर्वेऽपि त्रिप्रदे-
शिका एकैवानुपूर्वी, एवं चतु प्रदेशिकत्वसामान्याऽव्यतिरे-
कात्सर्वेऽपि चतु प्रदेशिका एकैवानुपूर्वी, एवं यावदनन्तप्रदे-
शिकत्वसामान्याव्यतिरेकात्सर्वेऽप्यनन्तप्रदेशिका एकैवानु-
पूर्वी इत्यभिहितसंग्रहनयमते विशुद्धसंग्रहनयमतेन तु सर्वेषां
त्रिप्रदेशिकादीनामनन्ताणुकपर्यन्तानां स्कन्धानामानुपूर्वी-
त्वसामान्याव्यतिरेकाद् व्यतिरेके चानुपूर्वीत्वाभावप्रसङ्गा-
त्सर्वाऽप्येकैवानुपूर्वीति । एवमनानुपूर्वीत्वसामान्याव्यतिरे-
कात्सर्वेऽपि परमाणुपुञ्जला एकैवानुपूर्वी, तथा अचक्र-
व्यक्तत्वसामान्याव्यतिरेकात्सर्वेऽपि द्विप्रदेशिकस्कन्धा एक-
मेवाचक्रव्यक्तमिति सामान्यवादित्वेन सर्वत्र बहुवचनाभावः ।
' सत्तमि ' त्यादि, निगमनम् ।

भङ्गसमुत्कीर्तनतां निर्दिदिशुराह—

एत्राए णं संगहस्स अट्टपयपरूवणयाए किं पञ्चोअणं ?
' एत्राए णं संगहस्स अट्टपयपरूवणयाए संगहस्स भंगसमु-
क्किचणया कज्जइ । से किं तं संगहस्स भंगसमुक्किचणया ?
संगहस्स भंगसमुक्किचणया अत्थि आणुपुञ्जी ?, अत्थि
अणुपुञ्जी २, अत्थि अवत्तव्वए ३, अहवा-अत्थि
आणुपुञ्जी अ, अणुपुञ्जी अ ४, अहवा-अत्थि आणु-
पुञ्जी अ, अवत्तव्वए अ ५, अहवा-अत्थि अणुपुञ्जी
अ, अवत्तव्वए अ ६, अहवा-अत्थि आणुपुञ्जी अ अणु-
पुञ्जी अ अवत्तव्वए अ ७, एवं सत्तभंगा । सेत्तं-संग-
हस्स भंगसमुक्किचणया । एत्राए णं संगहस्स भङ्गसमुक्कि-
चणयाए किं पञ्चोअणं ?, एत्राए णं संगहस्स भंगसमु-
क्किचणयाए संगहस्स भंगोवदंसणया कीरइ । (सूत्र-६२)

' पयाए णमि ' त्यादि, अत्रापि व्याख्या कुतैव द्रष्टव्या या
वत् ' अत्थि आणुपुञ्जी ' त्यादि, इद्वैकवचनान्ताख्य, एव
प्रत्येकभङ्गा, सामान्यवादित्वेन व्यक्त्वहुत्वाभावतो बहु-
वचनाभावाद् आनुपूर्व्यादिपदत्रयस्य च त्रयो द्विकयोगा
भवन्ति, एकैकस्मिंश्च द्विकयोगे एकवचनान्त एक एव
भङ्गः, त्रिकयोगेऽपि एक पदैक्यचनान्त इति, सर्वेऽपि
सप्त भङ्गा संगद्यन्ते, शेषास्त्वेकोनविंशतिर्बहुवचनम्भवि-
त्वात् भवन्ति । अत्र स्थापना-आनुपूर्वी १ अनानुपूर्वी १
अवक्रव्यक्त १ इति त्रयः प्रत्येकभङ्गा, आनुपूर्वी १ अना-
नुपूर्वी १ इति प्रथमो द्विकयोगः, आनुपूर्वी १ अवक्रव्यक्त १
इति द्वितीयो द्विकयोगः । अनानुपूर्वी १ अवक्रव्यक्त इति
तृतीयो द्विकयोगः । आनुपूर्वी १ अनानुपूर्वी १ अवक्रव्य-
क्त १ इति त्रिकयोगः, एवमेते सप्त भङ्गा । ' सत्तमि ' त्यादि
निगमनम् ।

भङ्गोपदर्शनतां विभण्णपुराह—

से किं तं संगहस्स भंगोवदंसणया ?, संगहस्स भंगो-
वदंसणया तिपएसिया आणुपुञ्जी परमाणुपुञ्जला अ-
णुपुञ्जी दुपएसिया अवत्तव्वए, अहवा-तिपएसिया

अ परमाणुपुञ्जला य आणुपुञ्जी य, अणुपुञ्जी य,
अहवा-तिपएसिया य दुपएसिया अ आणुपुञ्जी य अ-
वत्तव्वए य, अहवा-परमाणुपुञ्जला अ दुपएसिया य
अणुपुञ्जी य अवत्तव्वए य, अहवा-तिपएसिया य
परमाणुपुञ्जला य दुपएसिया य आणुपुञ्जी य अणु-
पुञ्जी य अवत्तव्वए य । सेत्तं संगहस्स भंगोवदं-
सणया । (सूत्र-६३)

अत्राऽपि सप्त भङ्गास्त एवाऽर्थकथनपुरस्सरा भावनीया,
भावाद्यस्तु सर्वे, पूर्ववत्, ' सत्तमि ' त्यादि निगमनम् ।

अथ समवताराऽभिधित्तया प्राऽऽह—

से किं तं संगहस्स समोअरे ?, संगहस्स समोअरे सं-
गहस्स आणुपुञ्जिदव्वाइ क्किं समोअरंति ?, किं आणुपु-
ञ्जिदव्वेहिं समोअरंति ?, अणुपुञ्जिदव्वेहिं समोअ-
रंति ?, अवत्तव्वगदव्वेहिं समोअरंति ?, संगहस्स आणुपु-
ञ्जिदव्वाइ आणुपुञ्जिदव्वेहिं समोअरन्ति, सो अणुपु-
पुञ्जिदव्वेहिं समोअरंति, सो अवत्तव्वगदव्वेहिं समोअरंति,
एवं दोण्णिण वि सट्ठाणे सट्ठाणे समोअरंति । सेत्तं (तं)
समोअरे । (सूत्र-६४)

' से किं तं संगहस्स समोअरे ' इत्यादि । ' इदं च द्वारं
पूर्ववच्चिखिलं भावनीयम् ।

अथाऽनुगमं व्याचिख्यासुराह—

से किं तं अणुगमे ?, अणुगमे अट्टविहे पण्णचे, तं जहा-
संतपयपरूवणया ?

दव्वपमाणं च २ खित्त ३ फुमणा य ४ ।

कालो य ५ अंतर ६ भा-

ग ७ भावे ८ अप्पावहुं णऽत्थि ॥ १ + ॥ "

' से किं तं अणुगमे ' ति—अत्रोत्तरम् ' अणुगमे अट्टविहे
पण्णचे ' इति पूर्व नवविध उक्ताऽत्र त्वष्टविध एव, अल्प-
वहुत्वद्वाराभावात्तदेवाष्टविधत्व दर्शयन्ति-नद्यन्त्यपदयो-
नार्थं ' संतपयगाहा ' इयं पूर्व व्याख्यातैव नवरम् ' अ-
प्पावहुं नऽत्थि ' संगहस्य सामान्यवादित्वात्सामान्यस्य च
सर्वत्रैकत्वादल्पवहुत्वविचारोऽत्र न संभवतीत्यर्थः ।

तत्र सत्पदप्रकरणनाभिधानार्थमाह—

संगहस्स आणुपुञ्जिदव्वाइ किं अत्थि ?, नऽत्थि ? ।
नियमा अत्थि, एवं दोण्णिण वि X ।

' संगहस्स ' त्यादि, ननु संग्रहविचारे प्रकान्ते आनुपूर्वी-
द्रव्याणि सन्तीत्यनुपपन्नम् आनुपूर्वीन्सामान्यस्यैवैकस्य तं
नास्तित्वाभ्युपगमात् सत्यं मुख्यरूपतया सामान्यमेवान्ति,
गुणभूतं च व्यवहारमात्रनिवन्धन द्रव्यशालुल्यमप्यन्ता घट-
तीत्यदोष-शयभावना पूर्ववदिनि ।

संगहस्स आणुपुञ्जिदव्वाइ किं संग्रहजाइ, असंग्रहजाइ,

अणंताई ? । नो संखेज्जइं, नो अमंखेज्जइं. नो अणंताई ।
निअमा एगो रासी, एवं दोषिण वि + ।

द्रव्यप्रमाणद्वारे अदुक्के नियमा ' एगो रासि ' त्ति-अत्राह-
ननु यदि सख्येयादिस्वरूपाण्येनानि न भवन्ति तर्ह्येको
राशिरित्यपि कोपपद्यते, द्रव्यवाहुल्ये सति तस्योपपद्यमान-
त्वाद्, शीघ्रादिराशिषु नयैव दर्शनात्, सत्यं कित्तेको
राशिरिति वदत कोऽभिप्राय, वहनामपि तेषामानुपूर्-
वीत्वसामान्येनैकेन क्रोडीकृतत्वादेकत्वमेव, किं च यथा
विशिष्टैकपरिणामपरिणते स्कन्धे तदारम्भकाऽवयवानां
वाहुल्येऽप्येकनैव मुख्या, नद्वदन्नाऽऽनुपूर्वीद्रव्यवाहुल्येऽपि
नत्सामान्यस्यैकरूपत्वादेकत्वमेव मुख्यमसौ नय प्रतिपद्यते,
तद्वशेनैव तेषामानुपूर्वीत्वसिद्धे, अन्यथा तदभावप्रसङ्गात्,
नन्मानुमुख्यस्यैकत्वस्याऽनेन कर्त्तृकृतत्वात्संख्येरूपतादि-
निषेधो गुणभूतानि तु द्रव्याण्याश्रित्य राशिभावोऽपि न
विरुध्यते, एवमन्यत्रापि भावनीयमित्यलं प्रपञ्चेन ।

संगहस्स आणुपुन्विदव्वाइं लोगस्स कइ भागे होजा ? ।
किं संखेज्जइभागे होजा असंखेज्जइभागे होजा । संखे-
ज्जइसु भागेषु होजा अमंखेज्जइसु भागेषु होजा सव्व-
लोए होजा ? , नो संखेज्जइभागे होजा नो अमंखेज्जइ-
भागे होजा नो संखेज्जइसु भागेषु होजा णो अमंखेज्जइसु
भागेषु होजा; णिअमा सव्वलोए होजा, एवं दोषि वि ।
संगहस्स आणुपुन्विदव्वाइं लोगस्स किं संखेज्जइभागं फु-
संति अमंखेज्जइभागं फुसंति । संखेज्जे भागे फुसंति अमं-
खेज्जे भागे फुसंति सव्वलोअं फुसंति, नो संखेज्जइभागं
फुसंति नो अमंखेज्जइभागं फुसंति । नो संखेज्जे भागे फु-
संति नो अमंखेज्जे भागे फुसंति । णिअमा सव्वलोगं फु-
संति । एवं दोषि वि + ।

द्वेद्वारे- 'नियमा सव्वलोए होजा' त्ति-आनुपूर्वीसामान्य-
स्यैकरूपत्वाद् सर्वलोकव्यापित्वाच्चेति भावनीयम्, (ए-
कत्वमेव मुख्यमसौ नय प्रतिपद्यते, तद्वशेनैव तेषामानु-
पूर्वीत्वाण्येव) एवमितरद्वयेऽप्यभ्युह्यमिति स्पर्शनाद्वारम-
प्येवमेव चिन्तनीयमिति ।

संगहस्स आणुपुन्विदव्वाइं कालओ केवच्चिरं होन्ति?,
णिअमा सव्वद्धा, एवं दोषि वि । संगहस्स आणुपुन्वि-
दव्वाणं कालओ केवच्चिरं अन्तरं होइ ? , नऽत्थि अंतरं,
एवं-अणुपुन्वीदव्वाणं, अवत्तव्वगदव्वाण वि + ।

कालद्वारंऽपि तत्सामान्यस्य सर्वदा अव्यवच्छिन्नत्वात्
त्रयाणामपि सर्वाऽद्वावस्थान भावनीयमिति, अत एवाऽ-
न्तरद्वारं नास्त्यन्तरमिग्युक्त्वात्, तद्वावव्यवच्छेदस्य कदाचिद-
प्यभावादिति ।

संगहस्स आणुपुन्विदव्वाइं मेसदव्वाणं कति भागे हो-
जा ? , किं संखेज्जइ भागे होजा अमंखेज्जइभागे होजा,
संखेज्जइसु भागेषु होजा अमंखेज्जइसु भागेषु होजा ? ।

नो संखेज्जइभागे होजा नो अमंखेज्जइभागे होजा नो
संखेज्जइसु भागेषु होजा नो अमंखेज्जइसु भागेषु होजा
णियमा तिभागे होजा, एवं दोषि वि X ।

भागद्वारे- 'नियमा तिभागे होजा' त्ति-त्रयाणां राशीना-
मेकां राशिस्त्रिभाग एव वर्त्तत इति भाव, यत्तु राशिगत-
द्रव्याणां पूर्वोक्तमल्पवहुत्वं तदत्र न गण्यते, द्रव्याणां प्रस्तु-
तनयमते व्यवहारसंबन्धित्वात्त्रैव सत्त्वादिति ।

संगहस्स आणुपुन्विदव्वाइं कतरम्मि भावे होजा ? ,
णिअमा साइपारिणामिए भावे होजा, एवं दोषि वि + ।

भावद्वारे- 'सादिपारिणामिए भावे होजा' त्ति-यथा
आनुपूर्वीदिद्रव्याणामेतेन्द्राववर्त्तित्वं पूर्वं भावितं, तत्र-
अत्रापि भावनीयम्, तेषां यथास्वं सामान्यादव्यतिरे-
कत्वादिति ।

संगहस्स अप्पावहुं नऽत्थि । सेत्तं अणुगमे । सेत्तं संग-
हस्स अणोवणिहिया दव्वाणुपुन्वी । सेत्तं अणोवणिहिया
दव्वाणुपुन्वी । (सूत्र-६५)

अल्पवहुत्वद्वाराऽसंभवस्तु उक्त एव, इति समर्थितोऽनुगमं,
तत्समर्थने च समर्थिताः संप्रहन्वन्मतेनानौपनिधिकी द्रव्या-
नुपूर्वी, तत्समर्थने च व्याख्याता सर्वथापीयम्, अतः
'सेत्तमि' त्यादि, निगमनप्रथम् । यथा अत्रौपनिधिकी
द्रव्यानुपूर्वी ।

(६) साम्प्रतं प्राग्दिश्रमेवौपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वी व्या-
चिख्यासुगह-

से किं तं उ(ओ)वणिहिया दव्वाणुपुन्वी ? , उवणिहिया
दव्वाणुपुन्वी तिविहा पसत्ता, तं जहा-पुव्वाणुपुन्वी,
पच्छाणुपुन्वी, अणुणुपुन्वी य । (सूत्र-६६)

'से किं तमि' त्यादि, अत्र केयं प्राग्निर्णीतशब्दार्थमात्रा
औपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वीनि प्रश्न, अत्र निर्वचनम्-औप-
निधिकी द्रव्यानुपूर्वी त्रिविधा प्रकृतम्, तद्यथा-पूर्वानुपूर्वी-
त्यादि, उपनिधिर्निक्षेपो विरचनं प्रयोजनमस्या इत्यौपनि-
धिकी द्रव्यविषया आनुपूर्वी-परिपाटिर्द्रव्यानुपूर्वी सा
त्रिप्रकारा, तत्र विवक्षितधर्मास्तिकायादिद्रव्यविशेषस्त-
त्समुदाये य पूर्व-प्रथमः तस्मादारभ्यानुपूर्वी-अनुक्रमः-
परिपाटिर्निक्षिप्यते-विरच्यते यस्या सा पूर्वानुपूर्वी तत्रैव
य. पाश्चात्य-चरमस्तस्मादारभ्य व्यत्ययेनैवानुपूर्वी-परि-
पाटिर्विरच्यते यस्या सा निरुक्तविधिना पश्चानुपूर्वी न
आनुपूर्वी अनानुपूर्वी । यथोक्तप्रकारद्वयातिरिक्तस्वरूपेत्यर्थः ।

तत्राऽऽद्यभेदं तावन्निरूपयितुं प्रश्नमाह-

से किं तं पुव्वाणुपुन्वी ? , पुव्वाणुपुन्वी छविहा
पसत्ता, तं जहा-धम्मतिथिकाए अधम्मतिथिकाए आगा-
सतिथिकाए जीवतिथिकाए पोग्गलतिथिकाए अद्दासमए ।
सेत्तं पुव्वाणुपुन्वी ।

(धर्मास्तिकायपदव्याख्या ' धम्मतिथिकाय ' शब्दे चतुर्थे
भागे वच्यते) (अधर्मास्तिकायव्याख्या ' अध(ह)म्मतिथिकाय '

शब्दे प्रथमभागे ५६७ पृष्ठ गता) (विशेषत स्वरूपम् ' अ-
त्थिकाय ' शब्दे प्रथमभागे ५१३ पृष्ठ गतम्) (आकाशा-
स्तिकायव्याख्या ' आगासत्थिकाय ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे
प्राग् गता) अत्र च जीवपुद्गलानां गत्यन्यथानुपपत्ते-
र्धर्माऽस्तिकायस्य तेषामेव स्थित्यन्यथानुपपत्तेरधर्मा-
स्तिकायस्य सत्त्वं प्रतिपत्तव्यम् । अनु० । (जीवा-
स्तिकायव्याख्या ' जीवत्थिकाय ' शब्दे चतुर्थभागे व-
च्यते) पुद्गलास्तिकायस्य तु घटादिकार्यान्यथानुपपत्ते-
कालोऽप्यस्ति बकुलाशोकचम्पकादिषु पुष्पफलप्रदानस्या-
नियमेनादर्शनात्, यस्तु तत्र नियामक स काल इति, स्व-
भावादेव तु तद्भवने " नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा० " इत्यादि
दूषणप्रसङ्ग, अत्र बहु वक्तव्यं तच्च नोच्यते ग्रन्थदुरवगमना-
भयादिति । आह—धर्मास्तिकायस्य प्राथम्यम् अधर्मा-
स्तिकायादीनां तु तदनन्तरं क्रमेणेत्यं निर्देशः कुतः सिद्धः ?
येनात्र पूर्वानुपूर्वीरूपना स्यादिति, अत्रोच्यते—आगम-
इत्थमेव पठितत्वात्तत्रापि कथमित्यमेव पाठ इति चेत्,
उच्यते—धर्मास्तिकाय इत्यत्र यदाद्यं ' धर्मै ' ति पदं तस्य
माङ्गलिकत्वाद्धर्मास्तिकायस्य प्रथममुपन्यास, ततस्तत्प्र-
तिपत्तत्वाद्धर्मास्तिकायस्य ततस्तदाधारत्वादाकाशास्तिका-
यस्य ततः स्वाभाविकाऽमूर्तत्वसाम्याज्जीवास्तिकायस्य
ततस्तदुपयोगित्वात्पुद्गलास्तिकायस्य ततो जीवाजीव-
पर्यायत्वान्नदनन्तरमद्धासमयस्योपन्यास इति पूर्वानुपूर्वी-
सिद्धिरिति ।

अथ पञ्चानुपूर्वीं निरूपयितुमाह—

से किं तं पञ्चानुपूर्वी ?, पञ्चाणुपूर्वी, छवि० तं०—
अद्वासमए पोग्गलत्थिकाए जीवत्थिकाए, आगासत्थिकाए
अहम्मत्थिकाए धम्मत्थिकाए । सेत्तं पञ्चा(णु)नुपूर्वी ।

' से किं तं पञ्चाणुपूर्वी ' इत्यादि, पाश्चात्यादारभ्य प्रति-
लोम व्यत्ययेनैव आनुपूर्वी-परिपाटी क्रियते यस्या सा
पञ्चानुपूर्वी, अत्रोदाहरणमुत्क्रमेण, इदमेवाह— अद्वासमये '
त्यादि, गतार्थमेव ।

अथाऽनानुपूर्वीं पूर्वं निरूपयति—

से किं तं अणानुपूर्वी ?, अणानुपूर्वी एआए चैव
एगाइआए एगुत्तिआए छगच्छगयाए सेहीए अन्नमन्न-
न्भासो दू(दु)रूवूणो । सेत्तं अणानुपूर्वी । (सूत्र-६७)

' से किं तमि ' त्यादि, अत्र निर्वचनम्— ' अणानुपूर्वी
एताए चैव ' इत्यादि, न विद्यते आनुपूर्वी-यथोक्तपरिपाटि-
द्वयरूपा यस्यां सा अनानुपूर्वी, विवक्षितपदानामनन्तरो-
क्तक्रमद्वयमुल्लङ्घ्य परस्पराऽसदृशौ संभवद्विभङ्गकैर्यस्या वि-
रचना क्रियते साऽनानुपूर्वीत्यर्थः । का पुनरियमित्याह—
' अन्नमन्नन्भासो ' ति-अन्योन्यम्-परस्परमभ्यासो गुणनम्
अन्योन्याऽभ्यास ' दू(दु)रूवूणो ' ति-द्विरूपन्यून आद्यन्त-
रूपरहितः अनानुपूर्वीति संटङ्ग । कस्या विषये योऽसा-
वभ्यास इत्याह—श्रेयाम्-पङ्क्तौ, कस्या पुन श्रेयामित्याह—
' एताए चैव ' ति-अस्यामेवाऽनन्तराधिकृतधर्मास्तिकाया
दिसंबन्धिन्याम्, कथंभूतायामित्याह—एक आदिर्यस्यां सा

एकादिकी एकैक उत्तर प्रवर्द्धमानो यस्या सा एकोत्तरा
तस्याम्, पुन कथंभूतायामित्याह—' छगच्छगताए ' ति-
परणां गच्छ -समुदाय पद्गच्छस्तं गता-प्राप्ता पद्गच्छ-
गता नस्या धर्मास्तिकायादिवस्तुपद्विषयायामित्यर्थः ।
आदौ व्यवस्थापितैककाया पर्यन्ते न्यस्तपदकाया धर्मा-
स्तिकायादिवस्तुपदकविषयाया पङ्क्त्या परस्परगुणने भ-
ङ्गकसख्या भवति सा आद्यन्तभङ्गकद्वयगहिता अनानुपूर्वी-
ति भावार्थं तत्रोर्ध्वाद्य किलैककादय पदपर्यन्ता अद्वा
स्थापिताः, तत्र चैककेन द्विके गुणिते जातौ द्विवेध, ता-
भ्यां त्रिको गुणिना जाता पद्, तैरपि चतुष्को गुणितो
जाता चतुर्विंशति, पञ्चकस्य तु तद्गुणने जातं विश शतं,
पदकस्य तद्गुणने जातानि विशत्याधिकानि सप्तशतानि,
स्थापना ६-५-४-३-२-१, आगतम्-७२०, अत्राद्यो भङ्ग
पूर्वानुपूर्वी, अनन्यश्च (स्तु) पञ्चानुपूर्वीति तदपगमे शेपाएय-
ष्टादशोत्तराणि सप्तभङ्गकशतान्यानानुपूर्वीति मन्तव्यानि ।
अत्र च भङ्गकस्वरूपानयनार्थं करणगाया—

" पुव्वाणुपुण्ड्रिहिट्टा, समयभेएण कुरु जहा जेट्ट ।

उवरिमतुल्ल पुरआं, निसेज्ज पुव्वकमो सेसे ॥ १ ॥ " इति ।

व्याख्या इह विवक्षितपदानां क्रमेण स्थापना पूर्वा-
नुपूर्वीत्युच्यते, तस्या ' हेट्ट ' ति-अधस्तात्-द्वितीया-
दिभङ्गकान् जिह्वासु ' कुरु ' ति—स्थापय एकादीनि-
पदानानि शेष, कथमित्याह—ज्येष्ठस्यानतिक्रमेण यथाज्येष्ठ
यो यस्यादौ स तस्य ज्येष्ठ, यथा द्विकस्यैको ज्येष्ठ
त्रिकस्य त्वैकोऽनुज्येष्ठश्चतुष्कादीनां तु स एव ज्ये-
ष्ठानुज्येष्ठ इति, एव त्रिकस्य द्विको ज्येष्ठ स एव चतु-
ष्कस्यानुज्येष्ठ पञ्चकादीनां तु स एव ज्येष्ठानुज्येष्ठ इत्यादि
एवं च सति उपरितनाङ्कस्य अधस्ताज्येष्ठो निक्षिप्यते,
तत्रालभ्यमाने अनुज्येष्ठे, तत्राप्यलभ्यमाने ज्येष्ठानुज्येष्ठे
इति यथाज्येष्ठ निक्षेप कुर्यात्, कथमित्याह—समयाऽभेद-
नति समय-सङ्केतः प्रस्तुतभङ्गकरचनव्यवस्था तस्य अ-
भेद-अनतिक्रम, तस्य च भेदस्तदा भवति यदा तस्मिन्नेव
भङ्गके निक्षिप्ताङ्कसदृशोऽपरोऽङ्क पतति, ततो यथोक्तं स-
मयभेदं वज्जयन्नेव ज्येष्ठाद्यङ्कनिक्षेपं कुर्यात्, उक्तं च—' ज-
हियमि उ निक्षिपत्ते, पुणरवि सो चैव होइ कायव्वो ।
सो होइ सपयभेआं, वज्जयव्वो पयत्तेण ॥ १ ॥ " निक्षिप्तस्य
चाङ्कस्य यथासंभवं ' पुरउ ' ति-अग्रत उपरितनाङ्कतुल्यं-
सदृशं यथा भवत्येवं न्यसेत्, उपरितनाङ्कसदृशानेवाद्वा-
भिक्षिपेदित्यर्थः, ' पुव्वकमो सेसे ' ति—स्थापितशेषानङ्का-
भिक्षिप्ताङ्कस्य यथासंभव पृष्ठत-पूर्वक्रमेण स्थापयेदित्यर्थः,
य सख्यया लघुंकेकादि स प्रथमं स्थाप्यते वस्तुनया
महान् द्विकादि स पश्चादिति पूर्वक्रम, पूर्वानुपूर्विलक्षणे
प्रथमभङ्गके इत्थमेव दृष्टत्वादिति भाव इत्यक्षरघटना । भा-
वार्थस्तु दिद्दमात्रदर्शनार्थं सुखाधिगमाय च त्रीणि पदा-
न्याश्रित्य तावत् दर्शने, तेषां च परस्पराभ्यासे पद् भङ्ग-
का भवन्ति, ते चैवमानीयन्ते-पूर्वानुपूर्वीलक्षणस्तावत्प्रथमो
भङ्ग, तद्यथा-१-२-३ अस्याश्च पूर्वानुपूर्व्यां अधस्ताद्भङ्ग-
करचने क्रियमाणे एककस्य तावज्ज्येष्ठ एव नास्ति, द्वि-
कस्य तु विद्यते एक, स तदद्यो निक्षिप्यते, तस्य चाग्रत-
स्त्रिको दीयते, " उवरिमतुल्लमि ' त्यादिवचनान्, पृष्ठ-

तस्तु स्थापितशेषो द्विको दीयते, ततोऽयं द्वितीयो भङ्ग-
२-१-३ अत्र च द्विकस्य विद्यते एकको ज्येष्ठः, परं नासौ
तदधस्तान्निक्रियते, अग्रतः सदृशाङ्कपातेन समयभेदप्र-
सङ्गात्, एकस्य तु ज्येष्ठ एव नास्ति, त्रिकस्य तु विद्यते
द्विको ज्येष्ठः, स तदधस्तान्निक्रियते, अत्र चाग्रभागस्य
तावत्संभवः एव पृष्ठतस्त्वस्थापितशेषावेककत्रिकौ क्रमेण
स्थाप्येते " पुव्वङ्कमा सेसे त्ति " वचनात्, ततस्तृतीयोऽयं
भङ्ग १-३-२, अत्राप्येककस्य ज्येष्ठ एव नास्ति त्रिकस्य तु
ज्येष्ठोऽस्ति द्विको न च क्रियते अत्र सदृशाङ्कपातेन स-
मयभेदापत्तेस्ततोऽस्यैवानुज्येष्ठ एककः स्थाप्यते, अग्र-
तस्तु द्विक " उवरिमतुल्लमि " त्यादिवचनात्, पृष्ठतस्तु
स्थापितशेषद्विको दीयते इति चतुर्थोऽयं भङ्गः ३-१-२
एवमनया दिशा पञ्चमपष्टावप्यभ्यूहौ, सर्वेषां चामीषामियं
स्थापना-१-२-३ अत्राप्याद्यमङ्गस्य पूर्वानुपूर्वीत्वादन्यस्य
च पश्चानुपूर्वीत्वान्मध्यमा एव चत्वारोऽनानुपूर्वीत्वेन म-
न्तव्याः एवमनया दिशा, १-२-३ चतुरादिपदसंभाविनोऽ-
पि भङ्गा-भावनीया, भूयासश्चोत्तराध्ययमटीकादिनि-
र्दिष्टा प्रस्तुतभङ्गानयनोपायाः १-३-२ । सन्ति नचोच्यन्ते
अतिविस्तरभयात्, तत्रार्थिना तु तत एवावधारणीयाः । त-
दिदमत्र तात्पर्यं ३-१-२ पूर्वानुपूर्व्यां तावद्धर्मास्तिकायस्य
प्रथमत्वमेव तदनुक्रमेणाधर्मास्तिकायादीनां द्वितीयादित्वं
पश्चानुपूर्व्यां २-३-१, त्वद्धासमयस्य प्रथमत्वं, पुद्गलास्तिका-
कायादीनां तु प्रतिलोमतया द्वितीयादित्वं अनानुपूर्व्यां त्व-
नियमेन कश्चिद्भङ्गके ३-२-१, कस्यचित्प्रथमादित्यलं वि-
स्तरेण ' सेत्तमि ' त्यादि, निगमनं, तदेवमत्र पक्षे धर्मास्तिका-
कायादीनि पक्षेण द्रव्याणि पूर्वानुपूर्व्यादित्वेनोदाहृतानि ।

साम्प्रतं त्वेकमेव पुद्गलास्तिकायमुदाहर्तुमाह—

अहवा-उवनिहिआ दव्वाऽऽणुपुन्वी, तिविहा पसत्ता, तं
जहा-पुव्वानुपुन्वी, पच्छानुपुन्वी, अणानुपुन्वी । से किं
तं पुव्वानुपुन्वी ? पुव्वानुपुन्वी परमाणुपोगले दुपए-
सिए तिपएसिए ०जाव दसपएसिए संखिज्जपएसिए अ-
संखिज्जपएसिए अणंतपएसिए । सेत्तं पुव्वानुपुन्वी । से
किं तं पच्छानुपुन्वी, पच्छानुपुन्वी अणंतपएसिए असं-
खिज्जपएसिए संखिज्जपएसिए ०जाव दसपएसिए ०जाव
तिपएसिए दुपएसिए परमाणुपोगले । सेत्तं पच्छानुपुन्वी ।

अहवा इत्यादि, अत्र औपनिधिषया द्रव्यानुपूर्व्यां ज्ञान-
मपि त्रैविध्यं यत्पुनरप्युपन्यस्तं तत्प्रकारान्तरभङ्गप्र-
स्तावादेवेति मन्तव्यम् ।

से किं तं अणानुपुन्वी ? अणानुपुन्वी एआए चैव
एगाइआए एणुत्तरिआए अणंतगच्छगयाए सेदीए अन्न-
मन्नव्वासो दुरूचणो । सेत्तं अणानुपुन्वी । सेत्तं उवणि-
हिआ दव्वाणुपुन्वी । सेत्तं जाणगधतिरिआ दव्वाणुपुन्वी ।
सेत्तं नोआगमतो दव्वाणुपुन्वी । सेत्तं दव्वाणुपुन्वी ।
(सूत्र-६८)

अणतगच्छगताए ' ति-अत्रैकोत्तरवृद्धिमत्स्कन्धानाम-

नन्तत्वादनन्तानां गच्छ-समुदायोऽनन्तगच्छस्तं गता अ-
नन्तगच्छगता तस्याम्, अत एव भङ्गाः अत्राऽनन्ता एवा-
ऽवसेया इति । शेषभावना च सर्वा पूर्वोऽङ्कानुसारत स्वय-
मप्यवसेयेति । आह—मनु यथैकः पुद्गलास्तिकायो नि-
र्द्धार्य पुनरपि पूर्वानुपूर्व्यादित्वेनोदाहृतः, एवं शेषा अपि
प्रत्येकं किमिति नोदाह्रियन्ते ? अत्रोच्यते—द्रव्याणां क्रमेः
परिपाट्यादिलक्षण पूर्वानुपूर्व्यादिविचारः इह प्रकान्तः, स
च द्रव्यबाहुल्ये सति सम्भवति, धर्माऽधर्माऽऽकाशास्तिका-
कायेषु च पुद्गलास्तिकायवशाऽस्ति प्रत्येकं द्रव्यबाहुल्यम् ;
एकैकद्रव्यत्वात्तेषाम्, जीवास्तिकाये त्वनन्तजीवद्रव्यात्मक-
त्वादस्ति द्रव्यबाहुल्यं केवलं परमाणुद्विप्रदेशिकादिद्रव्या-
णामिव जीवद्रव्याणां पूर्वानुपूर्व्यादित्वनिबन्धन प्रथमपा-
श्चात्यादिभावो नाऽस्ति, प्रत्येकमसंख्यप्रदेशत्वेन सर्वेषां
तुल्यप्रदेशत्वात्परमाणुद्विप्रदेशिकादिद्रव्याणां तु विषमप्रदे-
शिकत्वादिति अद्वासमयस्यैकत्वादेव तदसंभव इत्यलम-
तिचर्चितेन, तदेवं समर्थिता औपनिधिकी द्रव्यानुपूर्वी ।
तत्समर्थने च समर्थिता प्रागुद्दिष्टा द्विःप्रकारापि द्रव्यानु-
पूर्वी । ततः ' सेत्तमि ' त्यादि निगमनानि, इति द्रव्यानुपूर्वी
समाप्ता; उक्ताद्रव्यानुपूर्वी ।

(७) अथ प्रागुद्दिष्टमेव क्षेत्रानुपूर्वी व्याचिख्यासुराह-

से किं तं खेत्ताऽऽणुपुन्वी?, खेत्ताणुपुन्वी दुविहा पसत्ता,
तं जहा-उवणिहिआ य, अणोवणिहिआ य, (सूत्र-६६)
तत्थं गं जा सा उवणिहिआ सा ठप्पा + ।

' से किं तं खेत्ताणुपुन्वी ' ति-इह क्षेत्रविषयाणुपूर्वी क्षेत्रा-
नुपूर्वी, का पुनरियमित्यत्र निर्वचनं-क्षेत्रानुपूर्वी द्विविधा
प्रज्ञप्ता, तद्यथा-औपनिधिकी, पूर्वोक्तशब्दार्था अनौपनिधि-
की च-तत्र या सा औपनिधिकी सा स्थाप्या, अल्पवक्रव्य-
त्वादुपरि वक्ष्यते इत्यर्थः ।

तत्थं गं जा अणोवणिहिया सा दुविहा पसत्ता, तं
जहा-णोगमववहाराणं, संगहस्स य । (सूत्र-१००)

तत्र या असौ अनौपनिधिकी सा नयवक्रव्यताश्रयणाद्
द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-नैगमव्यवहारयो, संग्रहस्य च;
सम्भनेति शेषः ।

तत्र नैगमव्यवहारसम्भनानां तावद्दर्शयितुमाह—

से किं तं णोगमववहाराणं अणोवणिहिआ खेत्ताऽऽणु-
पुन्वी ?, नैगमववहाराणं अणोवणिहिआ खेत्ताणुपुन्वी
पंचविहा पणत्ता, तं जहा-अट्टपयपरुवणया १, भंगममु-
क्कित्तणया २, भंगोवदमणया ३, समोअरे ४, अणुगमे ५ । से
किं तं णोगमववहाराणं अट्टपयपरुवणया ?, णोगमववहा-
राणं अट्टपयपरुवणया तिपएसोगादे आनुपुन्वी ०जाव
दसपएसोगादे आनुपुन्वी ०जाव संखिज्जपएसोगादे आनु-
पुन्वी असंखिज्जपएसोगादे आनुपुन्वी, एगपएसोगादे अ-
णानुपुन्वी, दुपएसोगादे अवत्तवण, तिपएसोगादा आनु-
पुन्वीओ ०जाव दसपएसोगादा आनुपुन्वीओ, ०जाव

अमंखिज्जपएसोगाढा आणुपुञ्जीओ, एगपएसोगाढा अ-
 खानुपुञ्जीओ, दुपएसोगाढा अवत्तव्वगाइं । सेत्तं शेगम-
 व्वहाराणं अट्टपयपरूवणया । एआए णं शेगमव्वहाराणं
 अट्टपयपरूवणयाए किं पओअणं ? एआए शेगमव्व-
 हाराणं अट्टपयपरूवणयाए शेगमव्वहाराणं भंगममुक्कि-
 त्तणया कज्जइ । से किं तं शेगमव्वहाराणं भंगमुक्कि-
 त्तणया ? शेगमव्वहाराणं भंगसमुक्कित्तणया अत्थि आ-
 नुपुञ्जी, अत्थि अणानुपुञ्जी, अत्थि अवत्तव्वए, एव
 दव्वानुपुञ्जिगमेणं खेत्तानुपुञ्जीएवि ते चेव छवीसं
 भंगा भाणिअव्वा, ०जाव सेत्तं शेगमव्वहाराणं भंग-
 समुक्कित्तणया । एआए णं शेगमव्वहाराणं भंगसमुक्कि-
 त्तणयाए किं पओअणं ? एआए णं शेगमव्वहाराणं भं-
 गसमुक्कित्तणयाए शेगमव्वहाराणं भंगोवदंसणया क-
 ज्जइ । से किं तं शेगमव्वहाराणं भंगोवदंसणया ? शे-
 गमव्वहाराणं भंगोवदंसणया तिपएसोगाढे अ.नुपुञ्जी,
 एगपएसोगाढे अणानुपुञ्जी, दुपएसोगाढे अवत्तव्वए, ति-
 पएसोगाढा आणुपुञ्जीओ, एगपएसोगाढा अणानुपुञ्जी-
 ओ, दुपएसोगाढा अवत्तव्वगाइं, अहवा-तिपएसोगाढे अ,
 एगपएसोगाढे अ, आणुपुञ्जी अ, अणानुपुञ्जी अ । एवं
 तहा चेव दव्वानुपुञ्जिगमेणं छवीसं भंगा भाणिअव्वा
 ०जाव सेत्तं शेगमव्वहाराणं भंगोवदंसणया । से किं तं
 समोअरे ? समोअरे शेगमव्वहाराणं आणुपुञ्जिदव्वेहिं
 कहिं समोतरंति ? किं आणुपुञ्जिदव्वेहिं समोतरंति ?
 अणानुपुञ्जिदव्वेहिं समोतरंति ? अवत्तव्वगदव्वेहिं समो-
 तरंति ? आणुपुञ्जिदव्वेहिं आणुपुञ्जिदव्वेहिं समोतरंति,
 णो अणानुपुञ्जिदव्वेहिं समोतरन्ति णो अवत्तव्वगद-
 व्वेहिं समोतरन्ति, एवं तिष्णि वि सट्ठारणे समोअरन्ति
 त्ति भाणिअव्वं, सेत्तं समोअरे । से किं तं अणुगमे ? अ-
 णुगमे नचविहे पय्यत्ते, तं जहा—“संतपयपरूवणया ०जाव
 अप्पा वहु चेव” ? शेगमव्वहाराणं आणुपुञ्जिदव्वेहिं किं
 अत्थि नऽत्थि ? णिअमा अत्थि, एवं दोरिण वि ।

‘से किं तमि’ त्यादि, इह व्याख्या-यथा द्रव्यानुपूर्वो त-
 थैव कर्त्तव्या, विशेष तु वक्ष्यम, तत्र तिपएसोगाढ आणु-
 पुञ्जि’ त्ति-त्रिपु नम प्रदेशेष्ववगाढ-स्थित त्रिप्रदेशवगाढ
 कयणुकादिकोऽनन्ताणुकपर्यन्तो द्रव्यस्कन्ध एवानुपूर्वो, ननु
 यदि द्रव्यस्कन्ध एवानुपूर्वो कथं तर्हि तस्य क्षेत्रानुपूर्वत्व ?
 सत्यं, किन्तु—क्षेत्रप्रदेशवगाढपर्यायविशिष्टोऽसौ द्र-
 व्यस्कन्धो गृहीतो नाविशिष्ट, ततोऽत्र क्षेत्रानुपूर्वधि-
 कारात् क्षेत्रवगाढपर्यायस्य प्राधान्यात्सोऽपि क्षेत्रानुपूर्वोति
 न दोषः, प्रदेशयलक्षणस्य क्षेत्रस्यैवात्र मुख्य क्षेत्रानुपूर्वो-
 त्व तदधिकारादेव, किन्तु तदवगाढ द्रव्यस्यैव तत्पर्यायस्य
 ४१

प्राधान्येन विवक्षितत्वात् क्षेत्रानुपूर्वत्वेन न विरुध्यत इति
 भावः, यथैवं तर्हि मुख्यं क्षेत्र परित्यज्य किमिति तदव-
 गाढद्रव्यस्यानुपूर्व्यादिभावश्चिन्त्यते ? उच्यते—‘सन्तपय-
 परूवणय’ त्यादिवक्ष्यमाणवहुतरविचारविषयत्वेन द्रव्यस्य
 शिष्यमतिव्युत्पादनार्थत्वात् क्षेत्रस्य तु नित्यत्वेन सदाव-
 स्थितमानत्वाच्चलत्वाच्च प्रायो वक्ष्यमाणविचारस्य सुप्रती-
 तत्वेन तथाविधशिष्यमतिव्युत्पत्त्यविषयत्वाद् एवमन्यदपि
 कारणमभ्यूह्यमित्यल विस्तरणं । एवं चतु प्रदेशवगाढा-
 दिष्वपि भावना कार्या, यावदसङ्ख्यातप्रदेशवगाढा आणु-
 पूर्वीति, असेख्यातप्रदेशेषु चवगाढोऽसख्याताणुकोऽनन्ता-
 णुको वा द्रव्यस्कन्धो मन्तव्यो यत पुद्गलद्रव्याणामव-
 गाढमित्यं जगद्गुणव प्रतिपादयन्ति-परमाणुराकाशस्यै-
 कस्मिन्नेव प्रदेशेऽवगाढते, द्विप्रदेशिकादयोऽसख्यातप्रदेशि-
 कान्तास्तु स्कन्धा प्रत्येकं जघ्न्यत एकस्मिन्नाकाशप्रदेशे-
 ऽवगाढन्ते, उत्कृष्टतन्तु यत्र स्कन्धे यावन्त परमाणवो
 भवन्ति स तावत्स्वेव नम प्रदेशेष्ववगाढते अनन्ताणुक-
 स्कन्धस्तु जघ्न्यतस्तथैव उत्कृष्टतस्त्वसंख्येयेष्वेव नम प्र-
 देशेष्ववगाढते, वाऽनन्तेषु, लोककाशस्यैवान्ख्येयप्रदेश-
 त्वात्, अलोककाशे च द्रव्यस्याऽवगाढोऽभावादित्यल प्रम-
 ङ्गन, प्रकृतमुच्यते-तत्रानुपूर्वोप्रतिपक्षत्वादनानुपूर्व्यादिस-
 रूपमाह-‘एगपएसोगाढे अणानुपुञ्जि’ त्ति-एकस्मिन्नम-
 प्रदेशेष्ववगाढ स्थित एकप्रदेशवगाढ परमाणुसद्भातस्क-
 न्धसद्भातश्च क्षेत्रतोऽनानुपूर्वीति मन्तव्यं, ‘दुपएसोगाढे
 अवत्तव्वए’ त्ति-प्रदेशद्वयेऽवगाढो द्विप्रदेशिकादिस्कन्ध
 क्षेत्रतोऽवकृत्यक, शेषो बहुवचनप्रदेशादिको ग्रन्थो यथाऽ-
 घस्तद् द्रव्यानुपूर्वो व्याख्यातस्तथापि तदुक्तानुसारतो
 व्याख्येय यावत् द्रव्यप्रमाणहारं ।

शेगमव्वहाराणं आणुपुञ्जिदव्वेहिं किं संखिज्जाइं अमं-
 खिज्जाइं अणताइं ? नो मंखिज्जाइं, असंखिज्जाइं. णो अ-
 णताइं एवं दोरिण वि । * नेगसव्वहाराणं आणुपुञ्जिद-
 व्वेहिं अणताइं, नो संखिज्जाइं, असंखिज्जाइं, नो अणताइं
 एवं तिणिण वि X ।

‘शेगमव्वहाराणं आणुपुञ्जिदव्वेहिं किं संखेज्जाइं’ इ-
 त्यादिप्रश्न, अत्रोत्तरम्-‘नो संखेज्जाइमि’ त्यादि इतिप्र-
 देशविभागावगाढानि द्रव्याणि क्षेत्रानुपूर्वत्वेन निर्दि-
 ष्टानि, ज्यादिप्रदेशविभागाश्चासङ्ख्यातप्रदेशात्मके लोकेऽ-
 सङ्ख्याता भवन्ति, अनो द्रव्यतया चहनामपि क्षेत्रवगाढ-
 मप्येव तुल्यप्रदेशवगाढानामकत्वात् क्षेत्रानुपूर्वोमसङ्ख्या-
 तान्येवानुपूर्वोद्रव्याणि भवन्तीति भावः, एवमकप्रदेश-
 वगाढं बहूपि द्रव्यं क्षेत्रत एकैवाऽनानुपूर्वोत्पुक्रमं । लोके
 च प्रदेशा असङ्ख्याता भवन्ति अतस्तत्तुल्यमसङ्ख्यातानु-
 पूर्वोद्रव्याण्यसङ्ख्यायानीति, एवं प्रदेशद्वयेऽवगाढं बहूपि
 द्रव्यं क्षेत्रत एकमेवावकृत्यकमुक्तं द्विप्रदेशात्मकाश्च विभागा
 लोकेऽसङ्ख्याता भवन्त्यतस्तान्यप्यसंख्ययानीति ।

क्षेत्रद्वारे निर्वचनम्—

नेगमव्वहाराणं आणुपुञ्जिदव्वेहिं शेगमम किं मंखिज्जाइं
 भागे होजा असंखिज्जाइंभागे होजा ०जाव मव्वलोए

होजा ? , एगं दव्वं पडुच्च लोगस्स संखिज्जभागे वा होजा असंखिज्जभागे वा होजा संखेजेसु भागेषु वा होजा असंखेजेसु भागेषु वा होजा देसूणे वा लोए होजा, नाणादव्वाइं पडुच्च निअमा सव्वलोए होजा, नेगमववहारारणं अणुपुन्विदव्वाणं पुच्छा-एगं दव्वं पडुच्च नो संखिज्जभागे होजा, असंखिज्जभागे होजा, नो संखेजेसु नो असंखेजेसु नो सव्वलोगं होजा, नाणादव्वाइं पडुच्च निअमा सव्वलोए होजा, एवं अवत्तव्वगदव्वाणि वि भाणि-अव्वाणि X ।

‘एगं दव्वं पडुच्च लोगस्स संखेज्जभागे वा होजे’ त्यादि’ इह स्कन्धद्रव्याणां विचित्ररूपत्वात् कश्चित् स्कन्धो लोकस्य संख्येयं भागमवगाह्यतिष्ठति, अन्यस्त्वसंख्येयम्, अन्यस्तु संख्येयास्तद्भागानवगाह्यवर्त्तते, अन्यस्त्वसंख्येयान् इत्यतस्तत्स्कन्धद्रव्यापेक्षया सहयेयाऽऽदिभागवर्त्तित्वं भावनीयम्, विशिष्टं च अवगाह्ये पलक्षितानां स्कन्धद्रव्याणामेव क्षेत्रानुपूर्व्यान्वयवर्त्तित्वादि भावः । ‘देसूणे वा लोए होजा’ त्ति-देश्येने वा लोके आनुपूर्वीद्रव्यं भवेदिति, अत्राह-नन्वचित्तमहास्कन्धस्य सर्वलोकव्यापकत्वं पूर्वमुक्तं तस्य च समस्तलोकवर्त्तित्वसंख्येयप्रदेशलक्षणयां क्षेत्रानुपूर्व्यामवगाह्यत्वात्परिपूर्णस्यापि क्षेत्रानुपूर्व्यात्वं न किञ्चिद्विरुध्यते, अतः तदपेक्षे क्षेत्रानुपूर्वीद्रव्यं सर्वलोकव्यापि प्राप्यते, किमिति देशानलोकव्यापिती प्रोच्यते ? , सत्यं, किन्तु-लोकोऽयमानुपूर्व्यानामुपूर्व्यवक्रव्यकद्रव्यं सर्वदेवाऽऽन्य एवैष्टव्य इति समयस्थिति, यदिक्षेत्रानुपूर्व्यां सर्वलोकव्यापिना निर्दिश्यते तदाऽनानुपूर्व्यवक्रव्यकद्रव्याणां निरवकाशतया अभावः प्रतीयते, ततः—अचित्तमहास्कन्धपूरिते अपि लोके जघन्यतोऽप्येकः प्रदेशोऽनानुपूर्वीविषयत्वेन प्रदेशद्वयं चाऽवक्रव्यकविषयत्वेन विवक्ष्यते, आनुपूर्वीद्रव्यस्य तत्र सत्त्वेऽप्यप्राधान्यविवक्षणादनानुपूर्व्यवक्रव्यकयोस्तु प्राधान्यविवक्षणादिति भावः, ततोऽनेन प्रदेशत्रयलक्षणेन देशेन हीनोऽत्र लोकः प्रतिपादित इत्यदोषः, उक्तं च पूर्वमुनिभिः—“महसंघा पुण्णे वि, अवत्तव्वगणुपुन्विदव्वाइं । जहे-संसाहाइं, तहेसण स लोगुणो ॥ १ ॥” ननु यद्येव तर्हि द्रव्यानुपूर्व्यामपि सर्वलोकव्यापित्वमानुपूर्वीद्रव्यस्य यदुक्तं नटमङ्गलं प्राप्नोति. अनानुपूर्व्यवक्रव्यकद्रव्याणामनवकाशत्वेन तत्राप्यभावप्रतीतिप्रसङ्गात्, सर्वकाले च तेषामप्यवस्थितिप्रतिपादनात्, नैतदव्वं, यतो द्रव्यानुपूर्व्यां द्रव्याणामेवानुपूर्व्यादिभाव उक्तः, न क्षेत्रस्य, तस्य तत्रानधिकृतत्वाद्, द्रव्याणां चानुपूर्व्यादीनां परस्परभिधानामप्येकत्रापि क्षेत्रेऽवस्थानं न किञ्चिद्विरुध्यते, एकाऽपवरकान्तगताऽनेकप्रदीपप्रभावस्थानदृष्टान्तादिसिद्धत्वात्, अतो न तत्र कस्याप्यनवकाशः, अत्र तु द्रव्याणामौपचारिक एवानुपूर्व्यादिभावां मुख्यस्तु क्षेत्रस्यैव क्षेत्रानुपूर्व्याधिकारात्, ततो यदि लोकप्रदेशां सामस्येनैवानुपूर्व्यां क्रोडीरुताभ्युन्नदा किमन्यदनानुपूर्व्यवक्रव्यकतया प्रातेपयेत यस्विद्वैव येष्वाकाशप्रदेशेष्वानुपूर्व्यस्तेष्वेतरयोरपि सद्भावः क-

थयिष्यते स द्रव्यावगाहभेदेन क्षेत्रभेदस्य विवक्षणात्, अत्र तु तदविवक्षणादिति, तस्मादनानुपूर्व्यवक्रव्यकविषयप्रदेश-त्रयलक्षणेन देशेन लोकस्योनना विवक्षितेति । अथवा-आनुपूर्वीद्रव्यस्य स्वावयवरूपा देशा कल्पन्ते यथा पुरुषस्याङ्गुल्यादयः, ततश्च विवक्षिते कस्मिंश्चिदेशे देशिनोऽसद्भावो विवक्ष्यते, यथा पुरुषस्यैवाङ्गुलीदेशे देशित्वस्यैव तत्र प्राधान्येन विवक्षितत्वादिति भावः, न च वक्रव्यं देशिनो देशो न कश्चिद्भूतो दृश्यते, एकान्ताभेदे देशमात्रस्य देशिमात्रस्य चाभावप्रसङ्गात्, ततश्च समस्तलोकक्षेत्रावगाहपर्यायस्य प्राधान्याश्रयणादत्राचित्तमहास्कन्धस्यानुपूर्वीत्वेऽपि देशेन एव लोकः, स्वकीयैकस्मिन्देशे तस्याऽभावविवक्षणात्, तस्मिन्क्षेत्रानुपूर्व्यव्याप्तदेशे इतरयोरवकाशः सिद्धो भवतीति भावः । न च देशदेशिभावः कल्पनामात्रं सम्मत्यादिन्यायनिर्दिष्टयुक्तिसिद्धत्वात् इत्यलं प्रसङ्गेन । ‘नाणादव्वाइमि’ त्यादि, ज्यादिप्रदेशावगाहद्रव्यभेदतोऽत्रानुपूर्वीणां नानात्वं, तैश्च ज्यादिप्रदेशावगाहैर्द्रव्यभेदैः सर्वोऽपि लोको व्याप्त इति भावः । अत्रानुपूर्वीचिन्तायामेकद्रव्यप्रतीत्य लोकेऽस्य संख्येयभागवर्त्तित्वमेव, एकप्रदेशावगाहस्यैवानानुपूर्वीत्वेन प्रतिपादनात्, एकप्रदेशस्य च लोकाऽसंख्येयभागवर्त्तित्वादिति, ‘नाणादव्वाइ पडुच्च नियमा सव्वलोए होजा’ त्ति-एकैकप्रदेशावगाहैरपि द्रव्यभेदैः समस्तलोकव्याप्तैरिति एवम्-‘अवत्तव्वगदव्वाणि वि’ त्ति-अवक्रव्यकद्रव्यमप्येकं लोकासंख्येयभाग एव वर्त्तते, द्विप्रदेशावगाहस्यैवाऽवक्रव्यकत्वेनाभिधानात्, प्रदेशद्वयस्य च लोकऽसंख्येयभागवर्त्तित्वादिति, तथा प्रत्येकं द्विप्रदेशावगाहैरपि द्रव्यभेदैः समस्तलोकव्याप्तैरानानुपूर्व्याणामत्रापि सर्वलोकव्यापित्वमवसेयमिति । अत्राऽऽह-नन्व-अनुपूर्व्यादिद्रव्याणि श्रीण्यपि सर्वलोकव्यापीनीत्युक्तानि, ततश्च येष्वेवाकाशप्रदेशेष्वानुपूर्वी तेष्वेतरयोरपि सद्भावः प्रतिपादितो भवति कथं चैतत्परस्परविरुद्धं भिन्नविषये व्यपदेशत्रयमेकस्य स्यात् ? , अत्रोच्यते-इह ज्यादिदेशावगाहात् द्रव्याद्विभवेन तावदेकप्रदेशावगाहं ताभ्यां च भिन्नं द्विप्रदेशावगाहं, ततश्चाधेयस्यावगाहकद्रव्यस्य भेदादाधारस्याप्यवगाहस्य भेदः स्यादेव, तथा च व्यपदेशभेदो युक्त एव, अनन्तधर्माध्यासिते च वस्तुनि तत्तत्सहकारिसम्भिधानात्तत्तद्धर्माभिव्यक्तौ दृश्यते एव समकाल व्यपदेशभेदो, यथा सङ्गकुन्तकवचादियुक्ते देवदत्ते सङ्गी कुन्ती कवचीत्यादिरिति । इह क्वचिद्वचनान्तरे-‘अणुपुन्विदव्वाइं अवत्तव्वगदव्वाणि य जहेव हिट्ट’ त्ति-अतिदेश एव दृश्यते तत्र ‘हिट्टे’ त्ति-यथाऽधस्ताद् द्रव्यानुपूर्व्यामनयो क्षेत्रमुक्तः तथाऽत्रापि ज्ञातव्यमित्यर्थः, तच्च व्याख्यातमेव, इत्येवमन्यत्रापि यथासंभवं वाचनान्तरमवगन्तव्यमिति । गतं क्षेत्रद्वारम् ।

खेगमववहारारणं आणुपुन्विदव्वाइं लोगस्स किं संखेज्जभागे फुसन्ति असंखिज्जभागे फुमंति संखेजे भागे फुमंति-जाव सव्वलोगं फुसंति ? , एगं दव्वं पडुच्च संखिज्जभागे वा फुमइ संखिज्ज भागे असंखिज्ज भागे संखेजे भागे वा असंखेजे भागे वा देसूणं वा लोगं फु-

सह, नाणादव्वाइं पडुच्च शिअमा मव्वलोगं फुमंति, अ-
आणुपुञ्जीदव्वाइं अवत्तव्वगदव्वाइं च जहा खेत्तं नवरं
फुमणा भण्णिअव्वा + ।

स्पर्शनाद्वारमपि चेत्यमेव निखिलं भवनीयं, नवरमत्र क-
स्याश्चिद्वाचनाया अभिप्रायेणानुपूर्व्यामेकद्रव्यस्य संख्येय-
भागादारभ्य यावद्देशोलोकस्पर्शना भवतीति ज्ञायते, अ-
न्यस्यास्त्वभिप्रायेण असंख्येयभागादारभ्य यावत्सम्पूर्ण-
लोकस्पर्शना स्यादित्यवसीयते. एतच्च द्वयमपि बुध्यत एव,
यतो यदि मुख्यतया क्षेत्रप्रदेशानामानुपूर्वीत्वमङ्गीक्रियते त-
दा अनानुपूर्व्यवक्रव्यकयोर्निरवकाशनाप्रसङ्गात्पूर्ववद्देशोलना
लोकस्य वाच्या, अथाऽऽनुपूर्वीरूपे क्षेत्रे अवगाढत्वाच्चित्त
महास्कन्धस्यैवानुपूर्वीत्वं तर्हि द्रव्यानुपूर्व्यामिवात्रापि सं-
पूर्णता लोकस्य वाच्यति नत्रापानुपूर्व्या सकलस्यापि लो-
कस्य स्पृष्टत्वादितरयोरवकाशाभाव इति वक्रव्ययम्, एकैक-
प्रदेशरूपे द्विद्विप्रदेशरूपे च क्षेत्रेऽवगाढानां प्रत्येकमसंख्ये-
याना द्रव्यभेदानां सङ्गावतस्तयोरपि प्रत्येकमसंख्येयभेदया
लोके सङ्गात्वाद्, द्रव्यावगाहभेदेन च क्षेत्रभेदस्यैव विव-
क्षितत्वादिति भावः, नृद्वयहृमतश्चायमपि पक्षो लक्ष्यते,
तस्य तु केवलिनो विदन्ति । क्षेत्रस्पर्शनयोस्तु विशेषः प्रा-
ग्निदर्शित पवेति । गतं स्पर्शनाद्वारम् ।

अथ कालद्वारम्—

योगमववहाराणं आणुपुञ्जीदव्वाइं कालत्रो केवचिं
होइ ?, एवं तिण्णि वि, एगं दव्वं पडुच्च जहणेणं एगं
समयं उक्कामेणं असंखेज्जं कालं, नाणादव्वाइं पडुच्च
निअमा सव्वद्धा X ।

तत्र क्षेत्राऽवगाहपर्यायस्य प्राधान्यविवक्षया ज्यादिप्र-
देशावगाढद्रव्याणामेवाऽऽनुपूर्व्यादिभावः पूर्वमुक्तः, अन-
स्तेषामेवाऽवगाहस्थितिकालं चिन्तयन्नाह— ' एगं दव्व
पडुच्च ' त्यादि, अत्र भावना-इह द्विप्रदेशावगाढस्य वा
एकप्रदेशावगाढस्य वा द्रव्यस्य परिणामवैचित्र्यात्प्रदेश-
त्रयाद्यवगाहभवने आनुपूर्वीव्यपदेश सजात, समयं चैकं
तद्भावमनुभूय पुनस्तथैव द्विप्रदेशावगाढमेकप्रदेशावगाढ
वा तद् द्रव्यं संजातमित्यानुपूर्व्या समयो जघन्याऽवगाह-
स्थिति, यदा तु तदेव द्रव्यमसंख्येयं कालं तद्भावमनुभूय
पुनस्तथैव द्विप्रदेशावगाढमेकप्रदेशावगाढं वा जायते
तदा उत्कृष्टतया असंख्येयोऽवगाहस्थितिकालः सिध्य-
ति, अनन्तस्तु न भवति, विवक्षितैकद्रव्यस्यैकावगाहेनो-
त्कृष्टतोऽप्यसख्यातकालेमवावस्थानादिति, नानाद्रव्याणि
तु सर्वाऽङ्गा—सर्वकालमेव भवन्ति ज्यादिप्रदेशावगा-
ढद्रव्यभेदानां सदैवाऽस्थानादिति, एव यदा समयमे-
कं किञ्चिद् द्रव्यमेकस्मिन् प्रदेशे अवगाढं स्थित्वा ततो
द्रवादिप्रदेशावगाढं भवति तदा अनानुपूर्व्या समयो
जघन्यावगाहस्थिति, यदा तु तदेवाऽसंख्येयं कालं तद्द्वेषेण
स्थित्वा ततो द्रवादिप्रदेशावगाढं भवति तदोत्कृष्टतोऽसं-
ख्येयोऽवगाहस्थितिकालं नानाद्रव्याणि तु सर्वकालम् एक-
प्रदेशावगाढद्रव्यभेदानां सर्वदैव सद्भावादिति, अवक्रव्य-
कस्य तु द्विप्रदेशावगाढस्य समयोदूर्ध्वमेकस्मिन्स्थादिषु वा

प्रदेशेष्ववगाहप्रतिपत्तौ जघन्यः समयोऽवगाहस्थितिः, अ-
संख्येयकालादूर्ध्वं द्विप्रदेशावगाढं परित्यज्यत उत्कृष्टतो-
ऽसंख्येयाऽवगाहस्थितिकालं सिध्यति, नानाद्रव्याणि तु
सर्वकालं, द्विप्रदेशावगाढद्रव्यभेदानां सदैव भावादिति, एवं
समानवक्रव्यत्वादिनिर्दिशति एवं ' दोरण वि ' ति ।

इदानीमन्तरद्वारम्—

योगमववहाराणं आणुपुञ्जीदव्वाणं अंतरं कालत्रो के-
वचिं होइ ?, तिण्णि पि एगं दव्वं पडुच्च जहणेणं एकं
समयं उक्कामेणं असंखेज्जं कालं, नाणादव्वाइं पडुच्च नऽ-
स्थि अंतरं X ।

' जहणेणं एगं समयं ' ति—अत्र भावना-इह यदा ज्या-
दिप्रदेशावगाढं किमप्यानुपूर्वीद्रव्यं समयमेकं तस्माद्विच-
क्षितक्षेत्रादन्यत्रावगाढं प्रतिपद्ये पुनरपि केवलमन्यद्रव्य-
संयुक्तं वा तेष्वेव विवक्षितज्याद्याकाशप्रदेशेष्ववगाहने ।
तदैकानुपूर्वीद्रव्यस्य समयो जघन्योऽन्तरकालं प्राप्यते,
' उक्कामेणं असंखेज्जं कालं ' ति—तदेव यदाऽन्येषु क्षेत्रप्र-
देशेष्वसंख्येयं कालं परिभ्रम्य केवलमन्यद्रव्यसंयुक्तं वा
समागत्य पुनरपि तेष्वेव विवक्षितज्याद्याकाशप्रदेशेष्ववगा-
हने तदोत्कृष्टतोऽसंख्येयोऽन्तरकालं प्राप्यते, न पुनर्द्रव्या-
नुपूर्व्यामिधानन्त, यतो द्रव्यानुपूर्व्या विवक्षितद्रव्यादन्य
द्रव्यविशेषा अनन्ताः प्राप्यन्ते, तैश्च सह क्रमेण सयोगं ।
उक्ताऽनन्त काल । अत्र तु विवक्षितवगाहक्षेत्रादन्यत्क्षेत्र-
मसंख्येयमेव, प्रतिस्थानं चावगाहनामाधित्य संयोगस्थि-
तिरप्राप्यसंख्येयकालैव । ततश्च-असंख्येये क्षेत्रे परिभ्र-
मता द्रव्येण पुनरपि केवलमन्यसंयुक्तं वाऽसंख्येयकाला-
त्क्षेत्रे नभ प्रदेशेष्ववगाहनावगाहनीयम्, न च वक्रव्ययमसंख्ये-
येऽपि क्षेत्रे षोडश पुन्येन तत्रैव परिभ्रमणं कस्मादनन्तोऽपि
काला नोच्यत इति ?, यत इहासंख्येयक्षेत्रे असंख्येयकाल-
मेवान्यत्र तेन पर्याटितव्यम् तत ऊर्ध्वं पुनस्तस्मिन्नेव विवक्षि-
तक्षेत्रे नियमादवगाहनीयं, वस्तुस्थितिस्व(स्वा)भावा(व्या)-
दिति, तावदेकीय व्याख्यानमादर्शितम्, अन्यं तु व्याचक्षत-
यस्मात् ज्यादिप्रदेशलक्षणाद्विवक्षितक्षेत्रात्तदानुपूर्वीद्रव्यम-
न्यत्र गतं, तस्य क्षेत्रस्य स्वभावादेवासंख्येयकालादूर्ध्वं ते-
नैवानुपूर्वीद्रव्येण वर्णगन्धरसस्पर्शसख्यादिधर्मैः सर्वथा
तुल्यनान्येन वा तथाविधाऽऽध्वेन सयोगे सति नियमात्त-
थाभूताधारतोपपत्तरसंख्येय एवान्तरकाल इति, तस्य तु
केवलिनो विदन्ति, गम्भीरत्वात् सूत्रप्रवृत्तरिति । ' नाणा-
दव्वाइ ' इत्यादि, नहि ज्यादिप्रदेशावगाढानुपूर्वीद्रव्याणि
युगपत्सर्वाण्यपि नद्वायं विहाय पुनस्तथैव जायन्त इति
कदाचिदपि संभवति, असंख्येयानां तेषां सर्वदैवोक्तत्वा-
दिति भावः । अनानुपूर्व्यवक्रव्यकद्रव्येष्वप्यसर्वैकानेक-
द्रव्याश्रया अन्तरकालवक्रव्यता केवलमनानुपूर्वीद्रव्यस्यै-
कप्रदेशावगाढस्यावक्रव्यकद्रव्यस्य तु द्विप्रदेशावगाढस्य
पुनस्तथाभवन अन्तरकालविश्वन्तनीय, शेषा तु व्याख्याद्वय-
भावना सर्वाऽपि तथैवेति । उक्तमन्तरद्वारम् ।

साम्प्रत भागद्वारमुच्यते—

योगमववहाराणं आणुपुञ्जीदव्वाइं मेमदव्वाणं कड-

भाग होजा ? , तिष्ठि वि जहा दव्वाणुपुष्पीए X ।

तत्र च यथा द्रव्यानुपूर्व्या तथाऽत्राऽप्यानुपूर्वीद्रव्याणि अनानुपूर्व्यवक्रव्यकलक्षणेभ्यः शेषद्रव्यभ्योऽसख्यैर्भागैरधिकानि, शेषद्रव्याणि तु तेषामसख्येयभागे वर्तन्त इति । अत्राह-ननु ज्यादिप्रदेशावगाढानि द्रव्याणानुपूर्व्य एकैक-प्रदेशावगाढान्यानानुपूर्व्या द्विदिप्रदेशावगाढान्यवक्रव्यकानिनि प्राक् प्रतिज्ञातम्, एतानि-चानुपूर्व्यादीनि सर्व-स्मिन्नपि लोके सन्त्यनो युक्त्या चिन्तार्थमाणांन्यानुपूर्वीद्रव्याण्येव स्तोकाणि ज्ञायन्ते, तथाहि-असत्कल्पनया किल-लोक त्रिशत्प्रदेशा, तत्र चानानुपूर्वीद्रव्याणि त्रिशद्व, अ-वक्रव्यकानि तु पञ्चदश आनुपूर्वीद्रव्याणि तु यदि सर्व-स्नोकतया त्रिप्रदेशनिष्पन्नानि गण्यन्ते तथापि दशैव भ-वन्तीति, शेषभ्य स्तोकान्येव प्राप्नुवन्ति. कथमसख्येय-गुणानि स्युरिति ? अत्रोच्यते-एकस्मिन्नानुपूर्वीद्रव्ये ये नभ प्रदेशा उपयुज्यन्ते ते-यद्यन्यस्मिन्नपि नोपयुज्येत्स्त-दा स्याद्वं, तच्च नास्ति यत एकस्मिन्नपि प्रदेशत्रयनिष्पन्ने आनुपूर्वीद्रव्ये ये त्रयः प्रदेशास्त एवाऽन्यान्यरूपतयाऽवगाढ-नाधेयद्रव्येणाऽऽक्रान्ता सन्त प्रत्येकमनेकेषु त्रिकसंयोगेषु गण्यन्ते, प्रतिसंयोगमाधेयद्रव्यस्य भेदात्, तद्भेदे चाधार-भेदादिनि भावः । एवमन्यान्यपि चतु प्रदेशावगाढाधाधेये-नाध्यासितत्वात् त एवानेकेषु चतुष्कसंयोगेष्वनेकेषु पञ्चक-संयोगेषु यावदनेकेष्वसख्येयकसंयोगेषु प्रत्येकमुपयुज्यन्ते, एव चतुर्गादिप्रदेशनिष्पन्नेष्वप्यानुपूर्वीद्रव्येषु ये चतुरादयः प्र-देशास्तेषामप्यन्यान्यसंयोगोपयोगिता भावनीया, तस्मादस-ख्येयप्रदेशात्मकेष्वस्थित्या व्यवस्थिते लोके यावन्तस्त्रिक-संयोगादयोऽसख्येयकसंयोगपर्यन्ताः संयोगा जायन्ते ताव-न्यानुपूर्वीद्रव्याणि भवन्ति, प्रतिसंयोगमाधेयद्रव्यस्य भेदे-नावस्थितिसद्भावाद्, आधेयभेदे चाधारभेदात्, नहि नभ-प्रदेशा येनैव स्वरूपैकैकस्मिन्नाधेये उपयुज्यन्ते तेनैव स्वरूपेणाधेयान्तरेऽपि, आधेयैकताप्रसङ्गाद्, एकस्मिन्ना-धारस्वरूपे तदवगाढाभ्युपगमात्, घट तत्स्वरूपवत्, त-स्मात् ज्यादिसंयोगानां लोके बहुत्वादानुपूर्वीणां बहुत्वं भावनीयम् । अवक्रव्यकानि तु स्तोकाणि द्विकसंयोगानां तत्र स्तोकात्वाद्, अनानुपूर्व्याऽपि स्तोका एव लोकप्रदेश-संख्यमात्रत्वाद् अत्र सुखप्रतिपत्त्यर्थं लोके किल पञ्चा-काशप्रदेशा कल्पन्ते, तद्यथा-^{००} अत्रानुपूर्व्यस्तावत्प-ञ्चैव प्रतीना, अवक्रव्यकानि त्वष्टी, द्विकसंयोगानामिहा-ष्टानामेव संभवाद् आनुपूर्व्यस्तु षोडश संभवन्ति दशानां त्रिकसंयोगानां पञ्चानां चतुष्कसंयोगामांकेषु तु पञ्च-कयोगस्यैह लाभाद्, दश त्रिकयोगा कथमिह लभ्यन्ते ? इति चेत् उच्यते-पह तावत् मध्यध्यवस्थापितेन सह लभ्यन्ते चत्वारस्तु त्रिकसंयोगादिव्यवस्थापितैश्चतुर्भिरेव केवलैरिति चतुष्कयोगास्तु चत्वारो मध्यध्यवस्थापितेन सह लभ्यन्ते, एकस्तु तद्विभ्रंजित्दिग्द्वयवस्थितरेवेति सर्वे पञ्च पञ्चकयोगस्तु प्रतीति एवन्ति, तदेव प्रदेशपञ्चकप्रस्तारऽप्या-नुपूर्वीणां बाहुल्यं दृश्यते अत एव तदनुमात्रेण सद्भावतोऽ-सख्येयप्रदेशात्मके लोकेऽत्रानुपूर्वीद्रव्याणां शेषभ्योऽस-ख्यातगुणत्वं भावनीयमित्यल विस्तरण । उक्त भागद्वारम् ।

साम्प्रतं भावद्वारमाह—

शेगमववहाराणं श्रीगणपुष्पीदव्वाइं कत(य)रमि भावे होजा ? , तिष्ठिण वि णिअमा साऽऽदिपारिणामिए भावे होजा ॥ एवं दोगिण वि X ।

तत्र च द्रव्याणां ज्यादिप्रदेशावगाहपरिणामस्य एकप्रदे-शावगाहपरिणामस्य द्विप्रदेशावगाहपरिणामस्य च सादि-पारिणामिकत्वात् त्रयाणामपि सादिपारिणामिकभाववर्त्त-त्वं भावनीयमिति ।

अल्पबहुत्वद्वारे—

एएसि रं मंते ! शेगमववहाराणं श्रीगणपुष्पीदव्वाणं अणुपुष्पीदव्वाणं अवत्तव्वगदव्वाणं य दव्वड्डयाए पए-सड्डयाए कतरे कर्येरहितो अप्पा वा बहुआ वा तुष्ठा वा विसेसाहिआ वा, जहा दव्वाणुपुष्पीए तहा भाणिअव्वं, णवर अणंतगं नऽत्थि ॥ (गीयमा ! सव्वत्थोवाइं शेगमव-वहाराणं अवत्तव्वगदव्वाइं दव्वड्डयाए अणुपुष्पीदव्वाइं दव्वड्डयाए विसेसाहियाइं आणुपुष्पीदव्वाइं दव्वड्डयाए असंखेज्जगुणाइं, पएसड्डयाए सव्वत्थोवाइं शेगमववहारा-णं अणुपुष्पीदव्वाइं अपएसड्डयाए अवत्तव्वगदव्वाइं पएसड्डयाए विसेसाहियाइं आणुपुष्पीदव्वाइं पएसड्डयाए असंखेज्जगुणाइं, दव्वड्डपएसड्डयाए सव्वत्थोवाइं शेगमव-वहाराणं अवत्तव्वगदव्वाइं दव्वड्डयाए अणुपुष्पीद-व्वाइं दव्वड्डयाए अपएसड्डयाए विसेसाहियाइं अवत्तव्व-गदव्वाइं पएसड्डयाए विसेसाहियाइं आणुपुष्पीदव्वाइं दव्वड्डयाए असंखेज्जगुणाइं ताइं चेव पएसड्डयाए असं-खेज्जगुणाइं ।) सेत्तं अनुगमो (मे) । सेत्तं शेगमववहाराणं अणोवणिहिआ खेत्ताणुपुष्पी । (सूत्र-१०१)

इह द्रव्यगणन-द्रव्यार्थता, प्रदेशगणनं प्रदेशार्थता, उभय-गणनं दूभयार्थता, तत्रानुपूर्व्यां विशिष्टद्रव्यावगाहोपल-क्षितास्थ्यादिनभ प्रदेशसमुदायास्तावद् द्रव्याणि । समु-दायारम्भकास्तु प्रदेशाः अनानुपूर्व्या-त्वैकैकप्रदेशावगाहि-द्रव्योपलक्षिता सकलनभ प्रदेशा प्रत्येकं द्रव्याणि, प्रदे-शास्तु न संभवन्ति, एकैकप्रदेशद्रव्ये हि प्रदेशान्तरायोगाद्, अवक्रव्यकेषु तु यावन्तो लोके द्विकयोगाः संभवन्ति ताव-न्ति प्रत्येकं द्रव्याणि-तदारम्भकास्तु प्रदेशा इति, शेषा त्वत्र व्याख्या द्रव्यानुपूर्वीवत्कर्त्तव्येति ' नवर सव्वत्थोवाइं शेगमववहाराणं अवत्तव्वगदव्वाइमि त्यादि, अत्राह-ननु यदा पूर्वोक्तयुक्त्या एकैको नभ प्रदेशोऽनेकेषु द्विकयोग-ेषुपयुज्यते तदा अनानुपूर्वीद्रव्येभ्योऽवक्रव्यकद्रव्याणामेव बाहुल्यमवगम्यते, यत पूर्वोक्त्यामपि पञ्चप्रदेशनभ क-ल्पनायामवक्रव्यकद्रव्याणामेवाऽष्टमैरूपोपेताना पञ्चमैरु-भ्योऽनानुपूर्वीद्रव्येभ्यो वाहुल्यं दृष्टं तत्कथमत्र व्यत्यय प्रतिपाद्यते ? , सत्यम्, असत्यतत् केवलं लोकमध्ये, लोक-पर्यन्तवर्त्तिनिष्कुटगतास्तु ये कण्टकाकृतयो विभ्रण्या नि-र्गतैः फकाकिन प्रदेशास्ते विभ्रणिव्यवस्थितत्वादवक्रव्यक-

त्वाऽयोग्या इत्यनानुपूर्वीसङ्ख्यायामेवान्तर्भवन्ति, अतो
संक्रमण्यगतां निष्कुटगतां च प्रस्तुतद्रव्यसंख्या मीलियि-
त्वा यदा केवली चिन्तयति तदा अवकृत्यकद्रव्याण्येव
स्तोक्रान्ति, अनानुपूर्वीद्रव्याणि तु तेभ्यो विशेषाधिकतां
प्रतिपद्यन्ते, अत्र निष्कुटस्थापना-‘४४४’, अत्र विश्रेणिलि-
खितौ द्वौ अवकृत्यकायोग्यौ दृष्टव्याविति, एवमूनाश्च
किलामी सर्वलोकपर्यन्तेषु यवव. सन्तीत्यनानुपूर्वीद्रव्याणां
आहृत्यमित्यत्र विस्तरेण । आनुपूर्वीद्रव्याणां तु तेभ्योऽ-
संख्यातगुणत्वं भावितमेव, शेषे द्रव्यानुपूर्व्यनुसारण भाव-
नीयम्, नवरमुभयार्थताविचारं आनुपूर्वीद्रव्याणि स्वद्रव्ये-
भ्य प्रदेशार्थतयाऽसंख्येयगुणानि कथम्?, एकैकस्य तावद्
द्रव्यस्थ इत्यादिभिरसंख्येयान्तेनैव प्रदेशैरागच्छत्वात्, न
अ प्रदेशानां च समुद्रितानामप्यसंख्येयत्वादिनि । ‘सत्तमि’
त्यादि निगमनद्रयम् । उक्त्वा नैगम्यवहारनयमतेन अनौ-
पनिधिकी क्षत्रानुपूर्वी ।

अथ तामैव संग्रहमतेन विभक्तिपुराह—

से किं तं संग्रहस्स अखोवणिहिआ खेत्ताऽऽणुपुञ्जी ?,
संग्रहस्स अणोवणिहिया खेत्ताऽऽणुपुञ्जी पंचविहा पण्यत्ता,
तं जहा—अट्टपयपरूवणया१, भंगसमुक्कित्तणया२, भंगोवदं-
सणया३, समोत्तरे४, अणुगमे५ । से किं तं संग्रहस्स अट्ट-
पयपरूवणया ?, संग्रहस्स अट्टपयपरूवणया तिपएसोगाढे
आणुपुञ्जी चतुप्पएमोगाढे आणुपुञ्जी०जाव दमपएमो-
गाढे आणुपुञ्जी संखिज्जपएसोगाढे आणुपुञ्जी अमंखिज्ज-
पएमोगाढे आणुपुञ्जी, एगपएमोगाढे अणणुपुञ्जी, दुप-
एमोगाढे अवत्तवए । सेत्तं संग्रहस्स अट्टपयपरूवणया ।
एआए खं संग्रहस्स अट्टपयपरूवणयाए किं पओअणं ?
एआए खं संग्रहस्स अट्टपयपरूवणयाए संग्रहस्स भंगममु-
क्कित्तणया कज्जइ । से किं तं संग्रहस्स भंगसमुक्कित्तणया ?,
संग्रहस्स भंगममुक्कित्तणया अत्थि आ(णु)नुपुञ्जी अत्थि
अणानुपुञ्जी अत्थि अवत्तवए, अहवा—अत्थि आनुपुञ्जी
अ अणणुपुञ्जी अ । एवं जहा दव्वानुपुञ्जीए संग्रहस्स
तहा भाणिअव्वं ०जाव सेत्तं संग्रहस्स भंगममुक्कित्तणया ।
एआए खं संग्रहस्स भंगसमुक्कित्तणयाए किं पओअणं ?
एआए खं भंगममुक्कित्तणयाए संग्रहस्स भंगोवदंसणया
कज्जइ । से किं तं संग्रहस्स भंगोवदंसणया ?, संग्रहस्स
भंगोवदंसणया तिपएमोगाढे आनुपुञ्जी एगपएमोगाढे
अणणुपुञ्जी दुपएमोगाढे अवत्तवए, अहवा—तिपएमो-
गाढे अ एगपएसोगाढे अ आनुपुञ्जी अ अणणुपुञ्जी
अ । एवं जहा दव्वानुपुञ्जीए संग्रहस्स तहा खेत्तानुपुञ्जीए
वि भाणिअव्वं ०जाव सेत्तं संग्रहस्स भंगोवदंसणया ।
से किं तं समोत्तरे ?, समोत्तरे संग्रहस्स आनुपुञ्जिदव्वइ
कहिं समोत्तरंति ?, किं आनुपुञ्जिदव्वेहिं समोत्तरंति अण-
४२

नुपुञ्जिदव्वेहिं समोत्तरंति अवत्तवगदव्वेहिं समोत्तरंति ?,
तिष्णि वि सट्ठाणे समोत्तरंति । सेत्तं समोत्तरे । से किं तं
अणुगमे अणुगमे अट्टविहे पण्यत्ते, तं जहा—“संतपयपरू-
वणया, ०जाव अप्पावहुं नऽत्थि” ॥ १ ॥ संग्रहस्स
आनुपुञ्जिदव्वइ किं अत्थि नऽत्थि निअमा अत्थि । एवं
तिष्णि वि सेसगदाराइं जहा दव्वानुपुञ्जीए संग्रहस्स तहा
खेत्तानुपुञ्जीए वि भाणिअव्वइं; ०जाव मेत्तं अनुगमे ।
सेत्तं संग्रहस्स अणोवणिहिआ खेत्तानुपुञ्जी । सेत्तं अणो-
वनिहिआ खेत्ता(णु)पुञ्जी । (सूत्र १०२)

‘से किं तमि’ त्यादि, इह संग्रहाभिमतद्रव्यानुपूर्व्यनुमा-
रेख निश्चितं भावनीयम् । नवर क्षेत्रप्राधान्यादत्र ‘तिपए-
सोगाढा आणुपुञ्जी०जाव असंखिज्जपएसोगाढा आणुपु-
ञ्जी, एगपएसोगाढा अणणुपुञ्जी, दुपएसोगाढा अवत्त-
ववए’ इत्यादि वक्तव्यं, शेषं तथैवेति । उक्त्वा अनौपनिधि की
क्षत्रानुपूर्वी ।

अथौपनिधिकी तां निर्दिदिचुसह—

से किं तं उवनिहिआ खेत्तानुपुञ्जी ?, उवणिहिया खेत्ता-
णुपुञ्जी तिष्णिहा पण्यत्ता, तं जहा—पुञ्जानुपुञ्जी ? . पञ्जा-
नुपुञ्जी२, अणणुपुञ्जी ३ । से किं तं पुञ्जानुपुञ्जी ?, पु-
ञ्जानुपुञ्जी अहोलोए तिरिअलोए उट्टलोए । सेत्तं पु-
ञ्जानुपुञ्जी । से किं तं पञ्जानुपुञ्जी ?, पञ्जानुपुञ्जी
उट्टलोए तिरिअलोए अहोलोए । मेत्तं पञ्जानुपुञ्जी । मे
किं तं अणणुपुञ्जी ?, अणणुपुञ्जी, एआए चव एगा-
इआए एगुत्तरिआए तिगच्छगयाए सेदीए अन्नमन्नभा-
सो दुरूवणो । सेत्तं अणणुपुञ्जी ।

‘से किं तं उवणिहिये’ त्यादि । अत्र व्याख्या पूर्ववत्कर्त्त-
व्या, नवर तत्र द्रव्यानुपूर्व्यधिकाराद्धर्मास्तिकायादिद्रव्या-
लि पूर्वानुपूर्व्यादित्वेनादाहृतानि अत्र तु क्षत्रानुपूर्व्यधिका-
रादधालोकादित्प्रविशेषा इति, (अनु०) (अधोलोकव्याख्या
‘अहोलोय’ शब्दे प्रथमभागे ८६२ पृष्ठे गता) (निर्य-
लोकव्याख्या ‘निरियलोय’ शब्द चतुर्थभागे २३२२ पृष्ठे
दर्शयिष्यते) (ऊर्ध्वलोकव्याख्या ‘उट्टलाग’ शब्दे अस्सि-
धेव भागे वक्ष्यते) अत्र च जघन्यपरिणामवद् द्रव्ययोगतो
जघन्यतया गुणस्थानकेषु मिथ्यादृष्टेरिवात्राववाऽधोलोक-
स्योपन्यास, तदुपरि मध्यमद्रव्यवत्त्वान्मध्यमतया निर्य-
लोकस्य तदुपरिष्ठाद्दृष्टद्रव्यवत्त्वाद्दूर्ध्वलोकस्योपन्यास
इति पूर्वानुपूर्वीत्वसिद्धिः, पश्चानुपूर्वी तु व्यत्ययन प्रतीतैव,
अनानुपूर्वी तु पदप्रयस्य पद् भक्ता भवन्ति. ते च पूर्वं
दर्शिता पत्र, शेषभावना त्विह प्राग्बन्धेति । अत्र च क्वचि-
द्वचनान्तरे—एकप्रदेशावगाढादीनामसंख्यानप्रदेशावगाढा-
न्ताना प्रथमं पूर्वानुपूर्व्यादिभाव उक्त्वा दृश्यते, सोऽपि
क्षत्रानुपूर्व्यधिकागदविच्छेद एव, सुगमत्वाच्चाक्षानुसारं
भायनीय इति ।

साम्प्रत वस्त्वन्तरविषयत्वेन पूर्वानुपूर्व्यादिभावं दिदर्शयि-
पुरघालोकादीना च परिभेदज्ञानं शिष्यव्युत्पत्तिं पश्यन्नाह—

अहोलोअखेत्तानुपुर्वी तिविहा पसत्ता, तं जहा-पु-
व्वानुपुर्वी, पच्छानुपुर्वी, अणानुपुर्वी । से किं तं पु-
व्वानुपुर्वी ? पुव्वानुपुर्वी रयणप्पभा सकरप्पभा वा-
लुअप्पभा पंकप्पभा धूमप्पभा तमप्पभा- तमतमप्पभा ।
मेत्तं पुव्वानुपुर्वी । से किं तं पच्छानुपुर्वी ? पच्छानु-
पुर्वी तमतमा ०जाव रयणप्पभा । सेत्तं पच्छानुपुर्वी ।
मे किं तं अणानुपुर्वी ? अणानुपुर्वी एआए चव ए-
साइआए एगुत्तग्गिआए सत्तगच्छगयाए, सेदीए-अएण-
मसव्वभासो दुरूव्वणो । सेत्तं अणानुपुर्वी + ।

अहोलोअखेत्तानुपुर्वी तिविहे' त्यादि । अधोलोक-
क्षेत्रविषय आनुपूर्वी, आनुपूर्वी औपनिधिकीति प्रक्रमा-
ल्लभ्यन्ते, सा त्रिविधा प्रकृता तद्यथे' त्यादि, शेषं पूर्व-
वद्भावनीत्यम् । यावद्रत्नप्रभत्यादि (अनु०) । रत्नप्रभाया-
व्याख्या ' रयणप्पभा ' शब्दे षष्ठे भागे दर्शयिष्यामि)
(शर्कराप्रभायां सर्वो वृत्तान्त ' सकरप्पभा ' शब्दे मसमे
भागे वक्ष्यते) (बालुकाप्रभाविस्तर ' बालुयप्पभा ' शब्दे
षष्ठे भागे ऋष्ययिष्यते) (पङ्कप्रभायां सर्वो वृत्तम् ' पंकप्प-
भा ' शब्दे षष्ठे भागे वक्ष्यते) (धूमप्रभाया. व्याख्यानम्
' धूमप्पभा ' शब्दे चतुर्थे भागे करिष्यते) (तमप्रभायां-
दशीति ' तमप्पभा ' शब्दे चतुर्थे भागे वक्ष्यते) (तमतम-
प्रभायाः सर्वो विषय ' तमतमप्पभा ' शब्दे चतुर्थे भागे
करिष्यते ।) अत्र प्रकाशकप्रत्यासन्नैति रत्नप्रभाया आदि-
बुपन्यास कृत, तत परं व्यवहितव्यवहिततरादित्वात्
क्रमेण शर्कराप्रभादीनामिति पूर्वाऽऽनुपूर्वीत्वं व्यत्ययेन प-
श्चानुपूर्वीत्वम्, अमीषा च सप्ताना पदाना परस्परंभ्यासे
पञ्चसहस्राणि चत्वारिंशदधिकानि भङ्गानां भवन्ति तानि
चाद्यन्तभङ्गकण्ठ्यरहितान्यनानुपूर्व्यां द्रष्टव्यानि इति, शेष-
भावना पूर्ववदिति ।

तिरिअलोअखेत्तानुपुर्वी तिविहा पसत्ता, तं जहा-
पुव्वानुपुर्वी ? पच्छानुपुर्वी ? अणानुपुर्वी ? । सेकिं
तं पुव्वानुपुर्वी ? पुव्वानुपुर्वी—

“ जंबुद्वीवे लवणे, आयइ कालोअ पुक्खरे वरुणे ।
खीरं घय खंअ नंदी, अरुणवरो कुंडले रुअग ॥ १ ॥
आभरणवत्थगधे, उप्पलतिलए अ पुढविनिहिरयणे ।
वामहर-दह-नईओ, विजया वक्खार-कप्पिदा ॥ २ ॥
कुरुमंदरआवासा, कूडा नक्खत्तचंदसूग य ।
देवे नागं जक्खे, भूए अ सयंभूरमणे अ ॥ ३ ॥
मेत्तं पुव्वानुपुर्वी ।

मे किं तं पच्छानुपुर्वी ? पच्छानुपुर्वी मयंभूरमणे अ
०जाव जंबुद्वीवे । मेत्तं पच्छानुपुर्वी । से किं तं अणा-
णुपुर्वी ? अणानुपुर्वी एआए चव एसाइआए एगुत्त-

रिआए अमंखेजगच्छगयाए सेदीए अन्नमएणभासो दु-
रूव्वणो । सेत्तं अणानुपुर्वी । (सूत्र-१०३)

तिर्यग्लोके क्षेत्रानुपूर्व्यां 'जंबुद्वीवे' इत्यादि गाथाव्याख्या-
द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां स्थानदातृत्वाहाराद्युपग्रहहेतुत्वलक्षण-
भ्यां प्राणिनः पान्तीति द्वीपः—जन्वावासभूतक्षेत्रवि-
शेषः, सह मुद्रया-मर्यादया वर्तन्त इति समुद्रा-प्रसुर-
जलापलक्षितः क्षेत्रविशेषा एव, एतं च तिर्यग्लोके प्रत्येक-
मसंख्येया भवन्ति, तत्र समस्तद्वीपसमुद्राभ्यन्तरभूतत्वे-
नादौ तावज्जम्बुद्वीपोपलक्षितो द्वीपो जम्बुद्वीपस्ततस्त्वं
परिक्षिप्य स्थितो लवणरसास्वादनिरपूरितः समुद्रो लव-
णसमुद्रः एकदेशेन समुदायस्य गम्यमानत्वात्, एवं पुर-
स्तादपि यथासम्भवं द्रष्टव्यं ' धायइकालाय ' ति—ततो
लवणसमुद्रं परिक्षिप्य स्थितो धातकीवृक्षखण्डोपलक्षितो
द्वीपः धातकीखण्डस्तत्परितोऽपि शुद्धोदकरसास्वादः
काल्पेदधिसमुद्रः तं च परिक्षिप्य स्थितः पुष्करै-पञ्चवरै-
रुपलक्षितो द्वीपः पुष्करवरद्वीपः, तत्परितोऽपि शुद्धोद-
करसास्वाद एव पुष्करद समुद्रः, अनयोश्च द्वयोरप्यक-
नैव पदेनात्र संग्रहो द्रष्टव्यं ' पुष्करं ' ति—एवमुत्तरत्रापि
तत - ' वरुणो ' ति—वरुणवरो द्वीपस्ततो वारुणीरसास्वादो
वारुणोद समुद्रः ' खीरं ' ति—क्षीरवरो द्वीपः क्षीररसा-
स्वादो क्षीरोद समुद्रः ' घय ' ति—घृतवरो द्वीपः घृ-
तमास्वादो घृतोद समुद्रः ' खायं ' ति—इक्षुवरो द्वीपः
इक्षुगसास्वाद एव इक्षुस समुद्रः, इत ऊर्ध्वं सर्वेऽपि-
समुद्रा द्वीपप्रदेशानामाना मन्तव्या, अपरं च स्वयंभूरमण-
वजां सर्वेऽपीक्षुगसास्वादा, तत्र द्वीपान्मामान्यमूनि, तद्य-
था—नन्दी-समुद्रिस्तस्या ईश्वरो द्वीपो नन्दीश्वरः, एवम्-
अरुणवरः, अरुणावास कुरण्डलवरः, शङ्खवरः, रुचकवरः,
इत्येव षड् द्वीपानामानि चूर्णौ लिखितानि दृश्यन्तेः सूत्रे
तु—' नन्दी अरुणवरे कुरण्डले रुयंग ' इत्येतस्मिन् गाथा
दले चत्वार्येव तान्युपलभ्यन्ते अतश्चूर्णिलिखितानुसारेण
रुचकखयोदश, सूत्रलिखितानुसारतस्तु स एवैकादश
भवति, तच्च तु केवलिनो विदन्तीति गाथार्थं । इदानीम-
नन्तरोक्तद्वीपसमुद्राणामवस्थितिस्वरूपप्रतिपादनार्थं शेषा-
सा तु नामाभिधानार्थमाह—

“ जंबुद्वीवाओ खलु चिरंतरा सेसया असेखइमा ।

मुयगवरकुसवरा वि अ, कौचवराऽऽभरणमाई य ॥१॥ इति ।

(अस्याः गाथाया) व्याख्या—एते-पूर्वोक्ताः सर्वेऽपि
जम्बुद्वीपादारभ्य निरन्तरा नैरन्तर्येण व्यवस्थिता, न
पुनरमीषामन्तरे अपरो द्वीपः कश्चनापि समस्तीति
भावः । ये तु शेषका मुजगवरादय इत ऊर्ध्वं वक्ष्यन्ते ते
प्रत्येकमसंख्यातनमा द्रष्टव्या, तथा द्वि—' मुयगवरे ' ति-
पूर्वोक्ताद् रुचकवराद् द्वीपादसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान्
गत्वा भुजगवरो नाम द्वीपः समस्ति । ' कुसवर ' ति—ततो-
ऽप्यसंख्येयोस्तान् गत्वा कुशवरो नामद्वीपः समस्ति, अपि-
चेति समुच्चये कौचवर ति—ततोऽप्यसंख्येयास्तानतिक्रम्य
कौश्वरो नाम द्वीपः समस्ति ' आभरणमाई य ' ति—एवमसं-
ख्येयान् द्वीपसमुद्रानुक्त्वाऽऽभरणऽऽदयश्च-आभरणादि-
नामसदृशनामानश्च द्वीपां वक्ष्यामि, समुद्रास्तु तत्सदृशना-

मान एव भवन्तीत्युक्तमेवेति गाथार्थः । इयं च गाथा कस्या-
ञ्चिद्वाचनायां न दृश्यत एव केवलं कोऽपि वाचनाविशेषे द-
श्यते टीकाचूलायस्तु तद्व्याख्यानमुपलभ्यत इत्यस्माभिरपि
व्याख्यातेति । तान्येवाऽऽभरणादीनाह—“अभरणवत्थे”त्यादि
गाथाद्वयम्, असंख्येयानां संख्येयानां द्वीपानामन्ते आभ-
रणवत्स्रगन्धोत्पलनिलकादिपर्यायसदृशनामक एकैकोऽपि
द्वीपस्तावद्वक्रव्यो यावदन्ते स्वयभूरमणा द्वीपे शुद्धोदकरम्
स्वयभूरमण एव समुद्र इति गाथाद्वयभावार्थः । ननु यद्येवं
तस्य संख्येयान् द्वीपाननिक्रम्य ये वृत्तन्ते तेषामेव द्वीपानाम-
तानि नामान्याख्यातानि, य त्वन्तरालेषु द्वीपास्तं किनामका
इति वक्रव्ययम्, सत्यम् लोक पदार्थानां शङ्खध्वजकलशख-
स्तिकश्रीवत्सादीनि यावन्ति शुभनामानि तै सर्वैरप्युपल-
क्षितास्तेषु द्वीपाः प्राप्यन्त इति स्वयमेव दृश्यं, यत उक्तम्—
“दीवसमुद्रा खं भन्ते ! क्वइया नामधिज्जेहि परणत्ता ?
गोयमा ! जावइया लोए सुभा नामा सुभा रूवा सुभा गंधा
सुभा रसा सुभा फासा एव या ए दीवसमुद्रा नामधिज्जेहि
पणत्ता” इति । संख्या तु सर्वेषामसंख्येयस्वरूपा “उद्धारमाग-
राण अइइज्जाण जत्तिया समय्या । दुगुणा दुगुणपवित्थर-
दीवोदहिरज्जु एवइया ॥ १ ॥ ” इति गाथा प्रतिपादिता
दृष्टव्या, तदेवमत्र क्रमोपेक्ष्यसि पूर्वानुपूर्वीव्यत्ययेन पश्चा-
नुपूर्वी, अनानुपूर्वी त्वममीषामसंख्येयानां पदानां परम्परा-
भ्यासे यऽसंख्येया भङ्गा भवन्ति भङ्गकइयानां तत्स्वरूपा
दृष्टव्येति ।

उद्धूलोअखेत्ताणुपुञ्जी तिविहा परणत्ता, तं जहा-पु-
व्वाणुपुञ्जी पच्छाणुपुञ्जी, अणणुपुञ्जी । से किं तं
पुव्वाणुपुञ्जी ?, पुव्वाणुपुञ्जी-सोहम्मे ईमाणे मणकुमारे
माहिदे वंभलोए लंतए महासुके महस्मारे आणए पाणए
आरणे अच्चु(ए)ते गेवेज्जविमाणे अणुत्तरविमाणे ईमिप-
भारा । सेत्तं पुव्वानुपुञ्जी । से किं तं पच्छाणुपुञ्जी ?,
पच्छाणुपुञ्जी ईसिप्पभारा ०जाव सोहम्मे । सेत्तं प-
च्छाणुपुञ्जी । से किं तं अणणुपुञ्जी ?, अणणुपुञ्जी ए-
आए चैव एगाइआए एगुत्तरिआए परणरसगच्छगयाए
सेदीए अणणमणभ्रासो दुरूवणो । सेत्तं अणणुपुञ्जी ।
अहवा-उवनिहिआ खेत्ताऽऽणुपुञ्जी तिविहा पणत्ता, तं
जहा-पुव्वाणुपुञ्जी, पच्छाणुपुञ्जी, अणणुपुञ्जी । से
किं तं पुव्वाणुपुञ्जी ?, पुव्वाणुपुञ्जी-एगपएमोगाढे दु-
पएमोगाढे दंभपएमोगाढे मंखिजपएसोगाढे ०जाव अमं-
खिजपएसोगाढे । सेत्तं पुव्वाणुपुञ्जी ॥ से किं तं पच्छा-
णुपुञ्जी ?, पच्छाणुपुञ्जी-असंखिजपएसोगाढे संखिज-
पएसोगाढे ०जाव एगपएमोगाढे । सेत्तं पच्छाणुपुञ्जी ॥
से किं तं अणणुपुञ्जी ?, अणणुपुञ्जी-एआए चैव ए-
गाइआए एगुत्तरिआए असंखिजगच्छगयाए सेदीए अ-
समणभ्रासो दुरूवणो । सेत्तं अणणुपुञ्जी । सेत्तं उवनि-
हिआ खेत्ताणुपुञ्जी । सेत्तं खेत्ताणुपुञ्जी । (सूत्र १०४)

ऊर्ध्वलोकज्ञानानुपूर्व्याम्-‘सोहम्मे’ त्यादि । सकलविमान-
प्रधानसौधर्मवत्सकाभिधानविमानविशेषोपलक्षितत्वा-
त्सौधर्म . एवं सकलविमानप्रधानशानावत्सकविमानवि-
शेषोपलक्षित ईशान , एवं तत्तद्विमानावत्सकप्राधान्येन त-
त्प्रधानं वाच्यं, यावत्सकलविमानप्रधानाद्युनावत्सकाभि-
धानविमानविशेषोपलक्षितोऽच्युत, लोकपुरुषस्य ग्रीवा-
विभागे भवानि विमानानि प्रैथेयकानि, नैषामन्यान्युत्तराणि
विमानानि सन्तीत्यनुत्तरविमानानि, ईपद्भाराक्रान्तपुरुष-
वन्नता अन्तेष्वितीपत्प्राग्भारेति । अत्र प्रक्षापकप्रत्यासत्ते
आदी सौधर्मस्योपन्यासः, ततो व्यवहितादिरूपत्वात्
क्रमेणशानादीनामिति पूर्वानुपूर्वीत्वं, शेषभावना तु पूर्वो-
क्तानुसारतः कर्तव्येति । क्षत्रानुपूर्वी समाप्ता । उक्ता
क्षत्रानुपूर्वी ।

(८) साम्प्रतं प्रागुद्दिष्टमेव क्रमप्राप्तं कालानुपूर्वी व्या-
चिख्यासुराह—

से किं तं कालाणुपुञ्जी?, कालाणुपुञ्जी दुविहा पणत्ता,
तं जहा-उवनिहिआ य, अणोवणिहिआ य । (सूत्र-१०५) ।
तत्थ यं जा सा उवनिहिआ मा ठप्पा । तत्थ यं जा सा
अणोवणिहिआ सा दुविहा परणत्ता, तं जहा-णगमव-
वहाराणं, भंगमसुक्कित्तणया १ । (सूत्र-१०६) । से किं तं नेगम-
ववहाराणं अणोवनिहिआ कालाणुपुञ्जी ?, अणोवणि-
हिया कालाणुपुञ्जी पंचविहा पणत्ता, तं जहा-अट्टपय-
परूवणया १, भंगमसुक्कित्तणया २, भंगोवदंमणया ३,
समोअरे ४, अणुगमे ५ । (सूत्र-१०७) । से किं तं
णगमववहाराणं अट्टपयपरूवणया ?, णगम० तिममय-
ट्टिइए आणुपुञ्जी ०जाव दमममयट्टिइए आणुपुञ्जी सं-
खिजपमयट्टिइए आणुपुञ्जी अमंसिजममयट्टिइए आणु-
पुञ्जी एगसमयट्टिइए अणणुपुञ्जी दुसमयट्टिइए अवत्त-
वणए, तिसमयट्टिइयाओ आणुपुञ्जीओ एगममयट्टि-
इयाओ अणणुपुञ्जीओ दुममयट्टिइया अवत्तवगाइं ।
सेत्तं नेगमववहाराणं अट्टपयपरूवणया । एआए यं
णगमववहाराणं अट्टपयपरूवणयाए किं पञ्चायणं ?,
एयाए यं णगमववहाराणं अट्टपयपरूवणयाए नेगमव-
वहाराणं भंगमसुक्कित्तणया कज्जइ, (सूत्र-१०८) ।
से किं तं णगमववहाराणं भंगमसुक्कित्तणया ?, णगम०
अत्थि आणुपुञ्जी, अत्थि अणणुपुञ्जी, अत्थि अव-
त्तवणए, एवं पुव्वाणुपुञ्जीगमेणं कालाणुपुञ्जीए वि-
ते चैव लव्वीमं २६ भगा भाणिअव्वा ०जाव सेत्तं णगम-
ववहाराणं भंगमसुक्कित्तणया । एआए यं णगमवव-
हाराणं भंगमसुक्कित्तणयाए किं पञ्चाअणु ?, एआए यं
णगमववहाराणं भंगमसुक्कित्तणयाए णगमववहाराणं भं-
गोवदंमणया कज्जइ, (सूत्र-१०९) । से किं तं

शेगमववहाराणं भंगोवदंमणया ? , शेगमव० तिसमय-
द्विर्द्वे आणुपुञ्जी, एगसमयद्विर्द्वे अणुपुञ्जी, दुममय-
द्विर्द्वे अवत्तव्वए, तिसमयद्विर्द्वे आ आणुपुञ्जीओ, एगस-
मयद्विर्द्वे आ अणुपुञ्जीओ, दुममयद्विर्द्वे आ अवत्तव्वगाइं ।
अहवा- तिसमयद्विर्द्वे अ एगसमयद्विर्द्वे अ आणुपुञ्जी
अ अणुपुञ्जी अ, एवं तथा चेव देव्वाणुपुञ्जीगमेणं
ल्लव्वीसं २६ भंग्गा भाणिअव्वा०जाव सेत्तं नेगमववहाराणं
भंगोवदंमणया, (सूत्र-११०) । से किं तं समोतारे ? , स-
मोअरे शेगमववहाराणं आणुपुञ्जीदव्वाइं कहिं समो-
तरंति ? , किं आणुपुञ्जीदव्वेहिं समोतरंति अणुपुञ्जी-
दव्वेहिं, एवं तिप्पि वि सट्ठारे समोतरंति इति भाणिअ-
व्वं । मेत्तं समोतारे । (सूत्र-१११) ।

से किं तं अणुगमे ? , अणुगमे णवविहे पणत्ते, तं जहा-
“ संतपयपरुवणया ०जाव अप्पावहुं चेव ” ॥ १ ॥
(सूत्र-११२ X)

‘ से किं तं कालानुपुञ्जी ’ त्यादि । अत्राक्षरगमनिका
यथा द्रव्यानुपूर्व्या तथा कर्त्तव्या, यावत्—‘ तिसमयद्विर्द्वे
आणुपुञ्जी ’ त्यादि, त्रय. समयया. स्थितिर्यस्य परमाणुद्रव्य-
णुकत्रयणुकाद्यनन्ताणुकस्कन्धपर्यन्तस्य द्रव्यविशेषस्य सः
त्रिसमयस्थितिर्द्रव्यविशेष आनुपूर्वीति । आह—ननु यदि
द्रव्यविशेष एवात्राप्यानुपूर्वी कथं तर्हि तस्य कालानुपूर्वी-
त्वम् ? , नैनद्वयम्—अभिप्रायाऽपरिज्ञानात्, यत्. समयत्रय-
सङ्गणकालपर्यायविशिष्टमेव द्रव्यं गृहीतं; तत्रश्च पर्याय-
पर्यायिणो. कथञ्चिदभेदात्कालपर्यायस्य चेह प्राधान्येन
विवक्षितत्वाद् द्रव्यस्यापि विशिष्टस्य कालानुपूर्वीत्वं न
दुष्यति, मुख्यं समयत्रयस्यैवात्रानुपूर्वीत्वं, किन्तु-तद्वि-
शिष्टद्रव्यस्यापि तदभेदोपचारात्तदुक्त इति भावः । एव
चतु समयस्थित्यादिष्वपि वाच्यं, यावद्दृश समयया स्थिति-
र्यस्य परमाण्वाद्विद्रव्यसङ्घातस्य स तथा । संख्येया सम-
या स्थितिर्यस्य परमाण्वादे. स तथा । असंख्येया. समयया.
स्थितिर्यस्य परमाण्वादे. स तथा, “ अनन्तास्तु समयया द्र-
व्यस्य स्थितिर्येव न भवति ” स्वाभाव्यादित्युक्तमेवेति, शेपा
बहुवचननिर्देशादिभाषना पूर्ववदव एकसमयस्थितिकं पर-
माण्वाद्यनन्ताणुकस्कन्धपर्यन्तं द्रव्यमनानुपूर्वी, द्विसम-
यस्थितिकं तु तदवावक्यकमिति, शेपे पूर्वोक्तानुसारेण
सर्वं भावनीयम् ।

‘ शेगमववहाराणं आणुपुञ्जीदव्वाइं किं अत्थि णत्थि ? ,
नियमा तिप्पि वि अत्थि । नेगमववहाराणं आणुपुञ्जी-
दव्वाइं किं संखेज्जाइं ? , अमंखेज्जाइं ? , अणंताइं ? ।
तिप्पि वि नां मंखिज्जाइं, अमंखेज्जाइं, ना अणंताइं X ।

यावद् द्रव्यप्रमाणद्वारं—‘ ना संखेज्जाइं, असंखेज्जाइं, ना
अणंताइं ’ इति । अस्य भायना इह ज्यादिसमयस्थितिकानि
परमाण्वादिद्रव्याणि लोके यद्यपि प्रत्येकमनन्तानि प्राप्यन्ते
तथाऽपि समयत्रयसङ्गणया स्थितरेकस्वरूपत्वात् काल-

(स्य चेह) स्यैवेह प्राधान्येन द्रव्यबहुत्वस्य गुणीभूतत्वात्
त्रिसमयस्थितिकैरनन्तैरप्येकमेवानुपूर्वीद्रव्यम्, एवं चतुःस-
मयलक्षणया स्थितरेकत्वादनन्तैरपि चतुःसमयस्थितिकठ-
र्यैकमेवानुपूर्वीद्रव्यम्, एवं समयबहुत्वा तावन्त्रयं यावद्-
संख्येयसमयलक्षणया स्थितरेकत्वादनन्तैरप्यसंख्येयसम-
यस्थितिकैर्द्रव्यैकमेवानुपूर्वीद्रव्यमिति, एवमसंख्येयान्ये-
वात्रानुपूर्वीद्रव्याणि भवन्ति, एवमनानुपूर्व्यवक्यकद्रव्या-
ण्यापि प्रत्येकमसंख्येयानि वाच्यानि, अत्राह—नन्नेकसम-
यस्थितिकद्रव्यस्यानानुपूर्वीत्वं द्विसमयस्थितिकस्य त्व-
क्यकत्वमुक्तम्, तत्र यद्यप्येकद्विसमयस्थितानि परमा-
ण्वादिद्रव्याणि लोके प्रत्येकमनन्तानि लभ्यन्ते तथाऽप्यन-
न्तरोक्तत्वादुक्तयुक्तैव समयलक्षणया द्विसमयलक्षणयाश्च
स्थितरेकैकरूपत्वाद् द्रव्यबहुत्वस्य च गुणीभूतत्वादेकमे-
वानानुपूर्वीद्रव्यमेकमेव चाऽवक्यकद्रव्यं वक्तुं युज्यते, न तु
प्रत्येकमसंख्येयत्वम्, अथ द्रव्यभेदेन भेदोऽङ्गीक्रियते तर्हि
प्रत्येकमानन्त्यप्रसङ्गः एकसमयस्थितानां द्विसमयस्थितानां
च द्रव्याणां प्रत्येकमनन्तानां लोके सद्भावादिनि, सत्यमेतत्,
किन्त्वेकसमयस्थितिकमपि बद्धवगाहभेदेन वर्त्तते तदिह
भिन्नं विवक्ष्यते, एवं द्विसमयस्थितिकमप्यवगाहभेदेन भिन्नं
चिन्त्यते, लोकं च असंख्येया अवगाहभेदाः सन्ति ।
प्रत्यवगाहं चैकद्विसमयस्थितिकानुक्तद्रव्यसम्भवादनानु-
पूर्व्यवक्यकद्रव्याणामाधारस्त्रभेदात् प्रत्येकमसंख्येयत्वं न
विहन्यते इति अनया दिशा अनिगहनमिदं सूक्ष्मभिया पर्या-
लोचनीयमिति ।

क्षेत्रद्वारे—

‘ नेगमववहाराणं आणुपुञ्जीदव्वाइं लोगस्स किं संखि-
ज्जमागे होजा ? अमंखिज्जमागे होजा ? संखेज्जेसु भागेषु
वा होजा ? असंखेज्जेसु भागेषु वा होजा ? सव्वलोए वा
होज्जा ? एगं दव्वं पडुच्च लोगस्स संखेज्जमागे वा होजा
असंखेज्जमागे वा होजा ? संखेज्जेसु वा भागेषु होजा ?
अमंखेज्जेसु वा भागेषु होजा ? देसणे वा लोए होजा ? ,
नाणादव्वाइं पडुच्च नियमा सव्वलोए होजा, एवं अण-
णुपुञ्जीदव्वं, आणंतेरेण वा सव्वपुच्छासु होजा, एवं अ-
वत्तव्वगदव्वाणि वि भाणिअव्वाणि जहा खेत्ताणुपुञ्जी-
ए । फुमणा कालाणुपुञ्जीए वि तथा चेव भाणिअव्वा ।
(सूत्र-११२ +)

“ एगं दव्वं पडुच्च लोगस्स संखेज्जमागे वा होजा ०जाव
देसणे वा लोणे होज्ज ” इति—इह ज्यादिसमयस्थिति-
कद्रव्यस्य तत्तदवगा(ह)इसभवतः संख्येयादिभागवर्त्ति-
त्वं भावनीयम्, यदा ज्यादिसमयस्थितिकं सूक्ष्मपरि-
णाम स्कन्धा देशोने लोकेऽवगाहने तदैकस्यानुपूर्वीद्रव्य-
स्य देशोनेलोकवर्त्तित्वं भावनीयम्, अन्ये तु, “ पदसूणे वा
लोणे होज्ज ” इति पाठे मन्यन्ते, तत्राप्ययमेवांशं, प्रदृश-
स्यापि विवक्षयां देशत्वादिनि, संपूर्णेऽपि लोके कस्मादिदं
न प्राप्यत इति चेद्, उच्यते—सर्वलोकव्यापी अक्षित्तमहा-
स्कन्ध एव प्राप्यत, स च तदवगाहितया एकमेव समयमत्र-

तिष्ठते, तत ऊर्ध्वमुपसहारस्योक्तत्वात्, नचैकसमयस्थिति-
कमानुपूर्वीद्रव्यं भवितुमर्हति, ज्यादिसमयस्थितिकत्वेन त
स्योक्तत्वात्, तस्मात् ज्यादिसमयस्थितिकमन्यद् द्रव्यं नि
यमादिकेनाऽपि प्रदेशेन एव लोकेऽवगाहते इति प्रतिपत्त-
यम् । अत्राह- नन्वचित्तमहास्कन्धोऽप्येकसमयस्थितिको
न भवति, दण्डाद्यवस्थासमयगणेन तस्याप्यष्टसमयस्थि-
तिकत्वाद्, एव च-सति तस्याप्यानुपूर्वत्वात् सपूर्णलोक-
व्यापित्वं युज्यतेऽत्र वक्तुमिति, नैतदवम्, अत्रमथाभेदेन
चस्तुभेदस्येह विवक्षितत्वाद्भिन्नाश्च परस्पर दण्डकपाटाद्य-
चस्था, ततस्तद्भेदेन (स्कन्धभेदेन) वस्तुनाऽपि भेदाद्,
अन्यदेव दण्डकपाटाद्यवस्थाद्रव्येभ्यः सकललोकव्याप्य-
चित्तमहास्कन्धद्रव्यं, तच्चैकसमयस्थितिकमिति, न त-
स्यानुपूर्वत्वम् एतच्चान्तरमेव पुनर्वच्यते इत्यलं विस्तरण ।
अथवा—यथा क्षेत्रानुपूर्व्या तथाऽत्रापि सर्वलोकव्या-
पिनोऽप्यचित्तमहास्कन्धस्य विवक्षामात्रमाश्रित्य एकस्मि-
न्प्रदेशे त्वप्रधान्यादेशानाकवर्तित्वं वाच्यम्, एकस-
मयस्थितिकस्यानानुपूर्वीद्रव्यस्य द्विसमयस्थितिकावक्रव्य-
कस्य च तत्र प्रदेशे प्राधान्याश्रयणादिति भावः । एवमन्य-
दपि आगमाऽवरोधतो वक्रव्यमिति । 'नाणादन्वाइं पडुच्च
नियमा सव्वलोए होज्ज' ति—ज्यादिसमयस्थितिकद्रव्याणां
सर्वलोकेऽपि भावादिति भावनीयम् । अनानुपूर्वीद्रव्याच्च-
न्तार्या यथा क्षेत्रानुपूर्व्या तथा अत्राप्येकद्रव्यं लोकस्या-
संख्येयभाग एव वर्तते कथमिदम् ? उच्यते—यत् कालेन
एकसमयस्थितिकं तत् क्षेत्रतोऽप्येकप्रदेशावगाहमेवहाना-
नुपूर्वीत्वेन विवच्यते, तच्च लोकासंख्येयभाग एव भवति,
'आएमेतरेण वा सव्वपुच्छासु होज्ज' ति—अस्य भावना-
इहाचित्तमहास्कन्धस्य दण्डाद्यवस्थां परस्परं भिन्ना,
आकारोद्भिदेदाद्, द्वित्रिचतु प्रदेशकादिस्कन्धवत्, तच्च
एव एकैकसमयवृत्तित्वात् पृथगनानुपूर्वीद्रव्याणि तेषु च
मध्ये किमपि कियत्यपि क्षेत्रे वर्तते इत्यनया विवक्षया कि-
लैकमनानुपूर्वीद्रव्यं मतान्तरेण संख्येयभागादिकासु पञ्च-
स्वपि पृच्छासु लभ्यते, एतच्च सूत्रेषु प्रायो न दृश्यते,
टीकाचूलायस्त्वेव व्याख्यातमुपलभ्यते इति, नानाद्रव्याणि
तु सर्वस्मिन्नपि लोके भवन्ति, एकसमयस्थितिकद्रव्याणां
सर्वत्र भावादिति । अवक्रव्यकद्रव्यचिन्तार्या क्षेत्रानुपूर्व्या-
मिवैकद्रव्यं लोकस्यासंख्येयभाग एव वर्तते, कथमिति,
उच्यते—यत्कालतो द्विसमयस्थितिकं तत् क्षेत्रतो द्विप्रदे-
शावगाहमेवैवावक्रव्यकत्वेन गृह्यते, तच्च लोकासंख्येयभाग
एव स्यात्, अथवा—द्विसमयस्थितिकं द्रव्यं स्वभावादेव
लोकस्यासंख्येयभाग एवावगाहते; न परंतः, आदेशान्तरेण
वा—'महासंख्येयजममद्वेषेसु आहरेत्तच्च उपुच्छासु होज्ज'
ति—अस्य हृदयम्—मतान्तरेण किल द्विसमयस्थिति-
कमपि द्रव्यं किञ्चिल्लोकस्य संख्येयभागेऽवगाहते कि-
ञ्चित्संख्येये अन्यत्तु संख्येयेषु तद्भागव्यवगाहते अपरं
त्वसंख्येयेष्विति महास्कन्धं वर्जयित्वा शेषद्रव्याण्याश्रित्य
यथोक्तस्वरूपास्वाद्यासु चतसृषु पृच्छास्वकमवक्रव्यकद्रव्यं
लभ्यते, महास्कन्धस्य त्वष्टसमयस्थितित्वेनाकृत्वाच्च द्वि-
समयस्थितिकत्वसंभव इति तर्कजनम्. अत एव सर्वला-
कव्यासिलक्षणायाः पञ्चपृच्छायाः अत्राऽसंभव महास्क-

न्धस्यैव सर्वलोकव्यापकत्वात्तस्य चावक्रव्यकत्वायोगा-
दिति । एतदपि सूत्रं वाचनान्तरे क्वचिदव दृश्यते ।
नानाद्रव्याणि तु सर्वलोके भवन्ति द्विसमयस्थितानां
सर्वत्र भावादिति । गतं क्षेत्रद्वारम् । स्पर्शनाद्वारमप्येवमव
भावनीयम् ।

कालद्वारे—

शेगमववहाराणं आणुपुञ्जीदन्वाइं कालओ केवचिरं
होन्ति ? एगं दव्वं पडुच्च जहसेणं तिषि समयं, उक्को-
सेणं असंखेज्जं कालं । नाणादन्वाइं पडुच्च सव्वऽद्दा ।
शेगमववहाराणं अणुपुञ्जिदन्वाइं कालओ केवचिरं
होइ ? एगं दव्वं पडुच्च अजहसमणुकोसेणं एकं समयं ना-
णादन्वाइं पडुच्च निअमा सव्वऽद्दा । अवत्तव्वगदन्वाणं
पुच्छा, एगं दव्वं पडुच्च अजहसमणुकोसेणं एकं समयं
नाणादन्वाइं पडुच्च निअमा सव्वऽद्दा ।

'एगं दव्वं पडुच्च जहसेणं तिषि समयं' ति—जघन्यतो-
ऽपि द्विसमयस्थितिकस्यैवानुपूर्वीत्वेनाकृत्वादिति भावः ।
'उक्कोसेणं असंखेय कालं' ति—असंखेयकालात्परत एकं
परिणामेन द्रव्यावस्थानस्यैवाभावादिति हृदयम् । नाना-
द्रव्याणि तु सर्वकाले भवन्ति, प्रतिप्रदेशं लोकस्य सर्वदा
तैरशून्यत्वादिति । अनानुपूर्व्यवक्रव्यकचिन्तार्याम् 'अज-
हसमणुकोसेणं' ति—जघन्योत्कृष्टचिन्तार्यामुत्सृज्येत्यर्थः, 'न
हि एकसमयस्थितिकस्यैवानानुपूर्वीत्वं द्विसमयस्थितिक-
स्यैव चावक्रव्यकत्वेऽभ्युपगम्यमाने जघन्योत्कृष्टचिन्ता
सम्भवतीति भावः, नानाद्रव्याणि तुभ्यत्रापि सर्वकाले
भवन्ति, प्रतिप्रदेशं तैरपि सर्वदा लोकस्याशून्यत्वादिति ।

अन्तरद्वारे—

शेगमववहाराणं आणुपुञ्जिदन्वाणमंतरं कालओ केव-
चिरं होइ ? एगं दव्वं पडुच्च जहसेणं एगं समयं उक्को-
सेणं दो समयं नाणादन्वाइं पडुच्च नऽत्थि अतरं । शे-
गमववहाराणं अणुपुञ्जीदन्वाणमंतरं कालओ केवचिरं
होइ ? एगं दव्वं पडुच्च जहसेणं दो समयं, उक्कोसेणं
असंखेज्जं कालं, नाणादन्वाइं पडुच्च नऽत्थि अतरं ।
शेगमववहाराणं अवत्तव्वगदन्वाणुपुञ्जिदन्वाणं पुच्छा
एगं दव्वं पडुच्च जहसेणं एगं समयं, उक्कोसेणं असंखे-
ज्जं कालं, नाणादन्वाइं पडुच्च नऽत्थि अतरं ।

'एगं दव्वं पडुच्च जहसेणं एकं समयं' ति—अत्र भावना-
इह ज्यादिसमयस्थितिक विवक्षितं किञ्चिदेकमानुपूर्वीद्रव्यं
तं परिणामं परित्यज्य यदा परिणामान्तरेण, समयमेक
स्थित्वा पुनस्तनैव परिणामेन ज्यादिसमयस्थितिकं जा-
यते तदा जघन्यतया समयोऽन्तरं लभ्यते, उक्कोसेणं
दो समयं' ति—तदेव यदा परिणामान्तरेण दो समयं
स्थित्वा पुनस्तमेव ज्यादिसमयस्थितियुक्तं प्राकृत
परिणाममादायति तदा ही समयानुत्कृष्टतोऽन्तरे भ-
वति, यदि पुनः परिणामान्तरेण क्षेत्रादिभूतन समय-

द्वयात् परतोऽपि तिष्ठेत्तदा तत्राप्यानुपूर्वीत्वमनुभवेत्, ततोऽन्तरमेव न स्यादिति भावः । नानाद्रव्याणां तु नाऽस्त्वन्तरं सर्वदा लोकस्य तदश्रयत्वादिनि । अत्रानुपूर्वीचिन्तायाम् ' एषं द्रव्यं पृथक् जहणोणं दा समय' ति-एक-समयस्थितिक द्रव्य यदा परिणामान्तरेण समयद्वयमनुभूय पुनस्तमेवैकसमयस्थितिक परिणाममासाद्यति तदा समयद्वयं जघन्याऽन्तरकाल, यदि तु-परिणामान्तरेणाऽप्येकमेव समय तिष्ठेत्तदा अन्तरमेव न स्यात्, तत्राप्यानुपूर्वीत्वाद्, अथ समयद्वयात्परस्तास्तिष्ठेत्तदा जघन्यत्व न स्यादिति भावः । 'उक्तोसंख्येयसंख्येयकालं' ति-तदत्र यदा परिणामान्तरेणासंख्येयकालमनुभूय पुनरेकसमयस्थितिकं परिणाममनुभवति तदात्कृष्टोऽसंख्येयोऽन्तरकाल प्राप्यते । आह-ननु यदि च अन्यान्यद्रव्यक्षेत्रसम्बन्धे तस्यानन्तोऽपि कालाऽन्तरे लभ्यते किमित्यसंख्येय एवोक्तं, सत्यम्, किन्तु-कालानुपूर्वीप्रक्रमत्कालस्यैवैह प्राधान्यं कर्तव्यम्, यदि त्वन्यान्यद्रव्यक्षेत्रसम्बन्धतोऽन्तरकालवाहुर्न क्रियते तदा तद्द्रव्यैवान्तरकालस्य बहुत्वकरणान्तयोर्द्वयोरेव प्राधान्यमाश्रितं स्यान्न कालस्य तस्मादेकस्मिन्नेव परिणामान्तरे यावान् कश्चिदुत्कृष्ट कालो लभ्यते स एवान्तरे चिन्त्यते, सत्रासंख्येय एव तत परमेकं परिणामेन वस्तुनाऽऽवस्थानस्यैव निषिद्धत्वादित्येव भगवत सूत्रस्य विवेकाच्चिन्त्यात्सर्वं पूर्वमुत्तरत्र चागमाऽविरोधेन भावनीयमिति । नानाद्रव्याणां तु नास्त्यन्तरं प्रतिप्रदेशं लोके सर्वदा तज्जाभादिति । अत्रैकद्रव्यकद्रव्यचिन्तायाम् 'जहणोणं एषं समयं' ति-द्विसमयस्थितिकं किञ्चिद्व्यकद्रव्यं परिणामान्तरेण समयमेकं स्थित्वा यदा पूर्वानुभूतमेव द्विसमयस्थितिकं परिणाममासाद्यति तदा समयो जघन्यान्तरकाल । 'उक्तोसंख्येयसंख्येयकालं' ति-तदत्र यदा परिणामान्तरेणासंख्येय काले स्थित्वा पुनस्तमेव पूर्वानुभूतं परिणाममासाद्यति तदाऽसंख्यान उत्कृष्टोऽन्तरकालो भवति, आक्षेपपरिहारात्त्राप्यानुपूर्वीवत् द्रव्याविति । नानाद्रव्यान्तरं तु नास्ति सर्वदा लोके तद्भावादिति । उक्तमन्तरद्वारम् ।

भागद्वारे-

भाग-भाव अप्या बहु चैव जहा खेत्ताणुपुञ्जीए तहा भाणिअवाइ, ०जाव भेत्त अणुगमे । भेत्तं नगमववहाराण अणोवनिहिआ कालाणुपुञ्जी । (सूत्र-११२ ×)

भागद्वारं तु यथा द्रव्य-क्षेत्रानुपूर्वोस्तयैवानुपूर्वीद्रव्याण्येषद्रव्यभ्याऽसंख्येयैर्भागैरधिकानि व्याख्येयानि, शेषद्रव्याणि त्वानुपूर्वीद्रव्याणामसंख्येयभाग एव वर्तन्ते इति, भावना त्वित्य कर्तव्या-इहानानुपूर्वामेकसमयस्थितिलक्षणमक्रमेण स्थानं लभ्यते, अत्रैकद्रव्यकद्रव्यं द्विसमयस्थितिलक्षणमक्रमेण तल्लभ्यते, आनुपूर्व्यां तु तिसमयचतुसमयप्रसमयस्थित्यादीन्त्येकात्तरवृद्ध्याऽसंख्येयसमयस्थित्यन्तान्यसंख्येयानि स्थानानि लभ्यते, इत्यानुपूर्वीद्रव्याणामसंख्येयगुणत्वम्, इतरयोस्तु तदसंख्येयभागवर्तित्वमिति । भावद्वार-साद्विपरिणामिकभाववर्तित्वं त्रयाणामपि पूर्ववद्भावनियम् । अल्पबहुत्वद्वारम्-सर्वस्ता-

कान्यवक्तव्यकद्रव्याणि द्विसमयस्थितिकद्रव्याणां स्वभावत एव स्ताकत्वात्, अत्रानुपूर्वीद्रव्याणि तु तभ्यां विशेषाधिकानि, एकसमयस्थितिकद्रव्याणां तिसमयत एव पूर्वभ्यो विशेषाधिकत्वाद्, आनुपूर्वीद्रव्याणां तु पूर्वभ्योऽसंख्यातगुणत्वं भागद्वारे भावितमेव, शेषं तु क्षेत्रानुपूर्व्याद्युक्तानुसारतः सर्वं वाच्यमिति अत्र एव कपुचिद्वाचनान्तरेण भागाद्विद्वारत्रय क्षेत्रानुपूर्व्यतिदेशेनैव निर्दिष्टं दृश्यते, नतु विशेषतो लिखितमिति । 'सत्तमि' त्यादि निगमनम् । उक्तं तैगमव्यवहारनयमतेनानौपनिधिकी कालानुपूर्वी ।

अथ संग्रहनयमतेन तामेव व्याचिख्यासुगह-

से किं तं संगहस्स अणोवनिहिआ कालाऽऽणुपुञ्जी ?, संगहस्स अणोवणिहिया कालाणुपुञ्जी पंचविहा पणत्ता, तं जहा-अट्टपयपरुवणया १, भंगमभुक्कित्तणया २, भंगोवदंसणया ३, समोत्तारं ४, अणुगमे ५ । (सूत्र-११३) । से किं तं संगहस्स अट्टपयपरुवणया १, संगहस्स अट्टपयपरुवणया एआइं पंच वि दाराइं जहा खेत्ताणुपुञ्जीए संगहस्स तहा कालाणुपुञ्जीए वि भाणिअवाइं, श्वरं ठिई, अभिलावो, ०जाव भेत्त अणुगमे । सेत्तं संगहस्स अणोवनिहिआ कालाणुपुञ्जी । सेत्तं अणोवनिहिआ कालाणुपुञ्जी, (सूत्र-११४) ।

'से किं तमि' त्यादि । यथा क्षेत्रानुपूर्व्यामियं संग्रहमतेन प्राग्निर्दिष्टा तथाऽत्रापि वाच्यम्, 'नवरं तिसमयठिइया आणुपुञ्जी ०जाव असंख्येयसमयठिइया आणुपुञ्जी' त्यादि अभिलाप कार्यं, शेषं तु तथैवैत । उक्तं संग्रहमतेनाप्यनौपनिधिकी कालानुपूर्वी, तथा च सति अवसित-तद्विचार ।

इदानीं प्रागुद्दिष्टामेवौपनिधिकीं तां निर्दिदिञ्जुराह-

से किं तं उवनिहिआ कालाणुपुञ्जी उवणिहिआ कालाणुपुञ्जी तिविहा पणत्ता, तं जहा-पुव्वाणुपुञ्जी, पच्छाणुपुञ्जी, अणुणुपुञ्जी, से किं तं पुव्वानुपुञ्जी ?, पुव्वानुपुञ्जी । (अनु०) ।

एगसमयठिइए, दुसमयठिइए, तिसमयठिइए ०जाव दससमयठिइए संखिजसमयठिइए अमंखिजसमयठिइए । सेत्तं पुव्वानुपुञ्जी । से किं तं पच्छानुपुञ्जी ?, पच्छाणुपुञ्जी अमंखिजसमयठिइए ०जाव एगसमयठिइए । सेत्तं पच्छानुपुञ्जी । से किं त अणुणुपुञ्जी ?, अणुणुपुञ्जी-एआए चैव एगाइआए एणुत्तरिआए अमंखिजगच्छगयाए सेठीए अणुणुणुभासो दुरूवणो । सेत्तं अणुणुपुञ्जी ।

'से किं तमि' त्यादि । एक समय स्थितिर्यस्य द्रव्यविशेषस्य स तथा, एव यावदसंख्येया समया स्थितिर्यस्य स तथेति पूर्वानुपूर्वी, शक्यभावेना त्वत्र पूर्वोक्तानुसारेण सुकरैव ।

अथ कालविचारस्य प्रस्तुतत्वात्समयादेश्च कालत्वेन प्र-
मिद्वत्वाच्चतुषङ्गो धिनेयातां समयादिकालपरिधानदर्श-
नाच्च तद्विषयत्वेनैव प्रकारान्तरेण नामाह—

अहवा उवणिहिआ कालाणुपुत्री तिविहा पणत्ता, तं
जहा-पुन्वाणुपुत्री पच्छाणुपुत्री अणाणुपुत्री । से किं तं
पुन्वाणुपुत्री ? पुन्वाणुपुत्री । (अत्रु०)

समए १, आवलिआ २, आण ३, । ४ । पारू ५,
थोवे ६, लवे ७, मुहुत्ते ८, अहोरत्ते ९, पक्खे १०, मासे
११, उऊ १२, अयणे १३, संवच्छरे १४, जुगे १५,
वामसए १६, वाससहस्से १७, वाससयसहस्से १८, पुव्वंगे
१९, पुव्वे २०, तुडिअंगे २१, तुडिए २२, अडडंगे २३,
अडडे २४, अववंगे २५, अववे २६, हुहुअंगे २७, हुहुए
२८, उप्पलंगे २९, उप्पले ३०, पउमंगे ३१, पउमे ३२,
णालिअंगे ३३, णालिणे ३४, अत्थनिउरंगे ३५, अत्थ-
निउरे ३६, अउअंगे ३७, अउए ३८, नउअंगे ३९, नउए
४०, पउअंगे ४१, पउए ४२, चूलिअंगे ४३, चूलिआ
४४, सीमपहेलिअंगे ४५, सीसपहेलिआ ४६, पलिओ-
वमे ४७, सागरोवमे ४८, ओसप्पिणी ४९, उस्सप्पिणी
५०, पोग्गलपरिअट्टे ५१, अतीतद्धा ५२, अणागतद्धा ५३,
सव्वज्झा ५४ । सेत्तं पुन्वाणुपुत्री । से किं तं पच्छाणुपु-
त्री ?, पच्छाणुपुत्री सव्वद्धा अणागतद्धा अजाव ममए,
मे तं पच्छाणुपुत्री । से किं तं अणाणुपुत्री ?, अणा-
णुपुत्री एआए चैव एमाइआए एगुत्तरिआए अणंतग-
च्छगयाए मेढीए अस्समसम्भामो दुरूवणो, मे तं अणा-
णुपुत्री ॥ सेत्तं उवणिहिआ कालाणुपुत्री । सेत्तं काला-
णुपुत्री । (सूत्र-११५) ।

अहवे' त्यादि, तत्र समयो-वक्ष्यमाणस्वरूप सर्वसूक्ष्म
कालाऽथ, स च सर्वप्रमाणाना प्रभवत्वात् प्रथमं निर्दिष्ट
(१) । तैरसङ्ख्येयैर्निष्पन्ना आत्रलिका (२) । सङ्ख्यया
आवलिका ' आण ' ति—आण., एक उच्छ्वास इत्यर्
(३) । ता एव सङ्ख्येया नि श्वास, अथ च सूत्रेऽनुक्तो
ऽपि द्रष्टव्य, स्थानान्तरप्रसिद्धत्वादिति (४) । इयोरपि
काल ' पाणु ' ति—एक प्राणवित्यर्थ (५) । सप्तभि
प्राणुभि स्ताक (६) । सप्तभि स्तोकेलैव (७) । सप्त-
सप्तत्या लवाना मुहूर्त (८) । त्रिंशता मुहूर्तैर्होरात्रम् (९) ।
तै पञ्चदशभि पक्ष (१०) । ताभ्या द्वाभ्या मास (११) ।
मासद्वयेन ऋतु (१२) । ऋतुत्रयमानमयनम् (१३) ।
अग्रनद्वयन सवत्सर (१४) । पञ्चभिस्तैर्युगम् (१५) ।
विंशत्या युगवपेशतम् (१६) । तैर्दशभिर्वपेनहस्तम् (१७) ।
तेषा शनेन वर्षशतसहस्रम्, लक्षमित्यर्थ (१८) । चतुरशीत्या
च लक्षै पूर्वाङ्गं भवति (१९)—८४००००० । तदपि चतु-
शीतिलक्षैर्गुणितं पूर्वं भवति (२०), तच्च सप्ततिकोटि-

लक्षाणि पटपञ्चाशच्च कोटिमहस्राणि वर्षाणाम्, उक्त च—
“ पुत्रवस्म उ परिमाण, सयगी खलु हुंति कोटिलक्षणात् ।
छुण्णरेण च सहस्सा, बोद्धव्या वामकोटिण ॥ १ ॥ ” स्या-
पना—७०४६०००००००००० । इदमपि चतुरशीत्या लक्षैर्गु-
णितं द्रुष्टितारु भवति (२१)—४६२७०४०००००, अग्र
दश १० शून्यानि अन्यानि स्थापनीयानि । एतदपि चतुर-
शीत्या लक्षैर्गुणितं द्रुष्टितं भवति (२२)—४६७८०३६०००००
अग्रे पञ्चदश १५ शून्यानि अन्यानि स्थापनीयानि । तदपि
चतुरशीत्या लक्षैर्गुणितमट्टाङ्गम् (२३)—४६८२११६४२
४००००० अग्रं विंशति २० शून्यानि अन्यानि स्थापनीया-
नि । एतदपि तैर्नैव गुणकारेण गुणितमट्टम् (२४)—
३५१२६८०३१६१६००००० अग्रं पञ्चविंशति २५ शून्यानि
अन्यानि स्थापनीयानि । एवं सर्वत्र पूर्वं पूर्वो राशिश्चतुर-
शीतिलक्षस्वरूपेण गुणकारेण गुणित उत्तमोत्तरगणिरूपतां
प्रतिपद्यत इति प्रतिपत्तव्यं, ततश्च-अववाङ्गम् (२५)—
२६५०६०३४६५५७४४००००० अग्रं त्रिंशत् ३० शून्यानि अ-
न्यानि स्थापनीयानि । अववम् (२६)—२४७८०७८६११०८-
३४६६००००० अग्रं पञ्चत्रिंशत् ३५ शून्यानि अन्यानि स्था-
पनीयानि । ह्रुकाङ्गम् (२७)—२०८२१५७३८५३०६२६६६-
४००००० अग्रं चत्वारिंशत् ४० शून्यानि अन्यानि स्थापनी-
यानि । ह्रुकम् (२८)—१७४६०१२२८०७६५६८०६१७७६००००
अग्रे पञ्चचत्वारिंशत् ४५ शून्यानि अन्यानि स्थापनीयानि ।
उत्पलाङ्गम् (२९)—१४६६१७०३२१६३४ ३६७०६१८४०००००
अग्रे पञ्चाशत् ५० शून्यानि अन्यानि स्थापनीयानि । उत्प-
लम् (३०)—१२३४१०३०७०१७०७६१३५५७१४५६०००००
अग्रे पञ्चपञ्चाशत् ५५ शून्यानि अन्यानि स्थापनी-
यानि । पद्माङ्गम् (३१)—१०३६६४६५७८६४५११
६५३८००२३०४००००० अग्रे षष्टि ६० शून्यानि अन्यानि
स्थापनीयानि । पद्मम् (३२)—८७०७८३१२६३१३६००४१२५-
६२१६३५३६००००० अग्रे पञ्चषष्टि ६५ शून्यानि अन्यानि स्थापनी-
यानि । नलिनाङ्गम् (३३)—७३१४५७८२६१०३६७६३४६५७७४४-
२५७०२४००००० अग्रे सप्तति ७० शून्यानि अन्यानि
स्थापनीयानि । नलिनम् (३४)—६१४४२४५७३६२७०८८१३-
११०५०५१७५६००००० अग्रे पञ्चनसति ७५ शून्या-
नि अन्यानि स्थापनीयानि । अर्थनिपूराङ्गम् (३५)—५१६-
११६६४२०६८७४०३०१४५०४३४७७६१३४५००००० अग्रे
अशीति ८० शून्यानि अन्यानि स्थापनीयानि । अर्थनिपूरम्
(३६)—४३३५३७६७६३६२६५३३८३३२१८३४५२१५१५२६-
६००००० अग्रे पञ्चाशीति ८५ शून्यानि अन्यानि स्थापनी-
यानि । अयुनाङ्गम् (३७)—३६४७१६०२६६४८०८८३६-
७०३४२६७७७६७८८३२६४००००० अग्रे नवति ९० शून्या-
नि अन्यानि स्थापनीयानि । अयुतम् (३८)—३०५६०४३६८-
०३८४६६६०८८८३०८८३३२४५१८८३४१७६००००० अग्रे
पञ्चनवति ९५ शून्यानि अन्यानि स्थापनीयानि । नयुता-
ङ्गम् (३९)—०५६६५६६६४५२०३३६६२३२६३७६३७६३५२-
५६५८२०७०७८००००० अग्रे शत १०० शून्यानि अन्यानि
स्थापनीयानि । नयुतम् (४०)—२१५८२६१४३३६७०८५४५५-
६६७८६७८६८८३३८०४६३६४५५८००००० अग्रे पञ्चाधि-

१-चतुशीते टीकादध्या ।

१ अङ्कस्थापना-स्पष्टावर्षापर्यं दोशकारेण दर्शिता ।

०जाव समचउरंमे । सेत्तं पच्छाणुपुञ्जी । से किं तं अ-
णाणुपुञ्जी १, अणाणुपुञ्जी-एआए चेव एगाइआए ए-
गुत्तरिआए छगच्छगयाए सेदीए अन्नमन्नभासो दु-
रूवूणो । सेत्तं अणाणुपुञ्जी । सेत्तं संठाणाणुपुञ्जी ।
(सूत्र-११८) (१०) * अधिकाराङ्कः ।

‘ से किं तमि ’ त्यादि, आकृतिविशेषा -संस्थानानि, तानि
च जीवाऽजीवसंबन्धित्वेन द्विधा भवन्ति, तत्रह जीवसंब-
न्धीनि, तत्रापि पञ्चेन्द्रियसंबन्धीनि वक्रुमिष्टानि, अतः ता-
न्याह-‘ समचउरंसे ’ त्यादि, तत्र समा-शास्त्रोक्तलक्षणवि-
संवादिन्यभ्युर्दिग्वर्तिन्य. अवयवरूपाश्चतस्रोऽस्त्रयो यत्र
तत्समासान्तात् प्रत्यये समचउरंसे संस्थानं, तुल्यारोह-
परिणाह संपूर्णलक्षणोऽपि साङ्गापाङ्गावयव स्वाहुलाष्टा-
धिकशतच्छ्रयः सर्वसंस्थानप्रधान, पञ्चेन्द्रियजीवशरीरा-
कारविशेष इत्यर्थः १ । नाभेरुपरि न्यग्रोधवन्मण्डलम्-आद्य-
संस्थानलक्षणयुक्तत्वेन विशिष्टाकारं न्यग्रोधमण्डल, न्यग्रो-
धो-वटवृक्ष, यथा चायमुपरि वृक्षाकारतादिगुणोपेतत्वेन
विशिष्टाकारो भवति, अधस्तु न तथा एवमेतदपीति भावः २ ।
सह आदिना नाभिरधस्तनकायलक्षणेन वर्तते इति सादि,
ननु सर्वमपि संस्थानं आदिना सहैव वर्तते ततो निरर्थकं
सादित्वविशेषणम्, सत्यम्, किं तु-अत एव विशेषणवैफल्यप्र-
सङ्गादाद्यसंस्थानलक्षणयुक्त आदिगृह गृह्येन, ततस्तथाभूतं
आदिना सह यद्वर्तते नाभेस्तुपरितनकाये आद्यसंस्थानल-
क्षणविक्रल तत्सादीति तात्पर्यम् ३ । यत्र पाणिपादशिरोत्रीचं
समग्रलक्षणपरिपूर्णम्, शेषं तु हृदयोदरपृष्ठलक्षणं कोष्ठम्-
लक्षणहीनं तत् कुञ्जम् ४ । यत्र तु हृदयोदरपृष्ठं सर्वल-
क्षणोपेतम्, शेषं तु ह्रीनलक्षणं तडामनम्, कुञ्जविपरीतमि-
त्यर्थः ५ । यत्र सर्वेऽप्यवयवा प्रायो लक्षणविसंवादिन एव
भवन्ति तत्संस्थान-हण्डमिति ६ । अप्र च सर्वप्रधानत्वा-
त्समचउरस्य च प्रथमत्वम्, शेषाणां तु यथाक्रमं हीनत्वाद्
द्वितीयादित्वमिति पूर्वानुपूर्वीत्व, शेषभावना पूर्ववदिति ।
आह-यदीत्यं संस्थानानुपूर्वी प्रोच्यते तर्हि सहननवर्णस-
स्पर्शाऽऽद्यानुपूर्व्याऽपि वक्रुव्या स्यु, तथा च सत्यानुपूर्वी-
णामियत्तैव विशीर्यंत, ततो निष्फल एव प्रागुपन्यस्ता दश-
विधत्वसंख्यानियम इति, सत्यम्, किन्तु-सर्वासामपि तासां
वक्रुमशक्यत्वाद्दुपलक्षणमात्रमेवायं सङ्ख्यानियम, एतदनु-
सारेणाऽन्या अप्येता अनुमर्त्तव्या इति तावल्लक्षयाम,
सुधिया त्वन्यथापि वाच्यं, गम्भीरार्थत्वात् परममुनिप्रणी-
तविवक्षाया, एवमुत्तरत्रापि वाच्यम्, इत्यल विस्तरण ।

(११) सामाचार्यानुपूर्वी विवक्षुराह—

से किं तं सामायारीआणुपुञ्जी १, सामायारीआणुपुञ्जी
तिविहा पण्यत्ता, तं जहा-पुञ्जाणुपुञ्जी १, पच्छाणुपु-
ञ्जी २, अणाणुपुञ्जी ३ । से किं तं पुञ्जाणुपुञ्जी १,
पुञ्जाणुपुञ्जी—

“ इच्छा १, मिच्छा २, तहकारो ३,
आवस्सिआ य ४, निसीहिआ ५ ।

आपुच्छणा य ६ षडिपुच्छा ७,

छंदणा य ८, निमंतणा ९ ॥ १ ॥

उवमंपया य १० काले,

सामायारी (भवे) दमविहा उ ।

सेत्तं पुञ्जाणुपुञ्जी । से किं तं पच्छाणुपुञ्जी १, पच्छा-
णुपुञ्जी उवसंपया ०जाव इच्छागारो । मेत्तं पच्छाणु-
पुञ्जी । से किं तं अणाणुपुञ्जी १, अणाणुपुञ्जी-एआए
चेव एगाइआए एगुत्तरिआए दमगच्छगयाए सेदीए
अन्नमन्नभासो दुरूवूणो । सेत्तं अणाणुपुञ्जी । सेत्तं
सामायारीआणुपुञ्जी । (सूत्र-११९)

(सामाचारीव्याख्यानम् ‘ सामायारी ’ शब्दे सप्तमे भागे
कल्पिते) इह धर्मस्यापरोपतापमूलत्वादित्च्छाकारस्यादा
वलाभियोगलक्षणपरोपतापवर्जकत्वात्प्राधान्यात्प्रथममुपन्या-
स अपरोपतापकेनापि च कथञ्चित् स्वतन्त्रं मिथ्यादुःकृत
दातव्यमिति, तदनन्तरं मिथ्याकारस्य, एतौ च गुरुव-
चनप्रतिपत्तावेव ज्ञातुं शक्यौ, गुरुवचनं च तथाकारकर-
णेनैव सम्यक् प्रतिपन्नं भवतीति तदनन्तरं तथाकारस्य
प्रतिपन्नगुरुवचनेन चांपाश्रयाद्बहिर्निर्गच्छता गुरुपृच्छापूर्वकं
निर्गन्तव्यमिति । तथाकारानन्तरं तत्पृच्छारूपाया आश्रय-
क्या बहिर्निर्गतेन च नैपेधिकीपूर्वकं पुनः प्रवेष्टव्यमिति
तदनन्तरं नैपेधिक्या, उपाश्रयप्रविष्टेन च गुरुमापृच्छय
सकलमनुष्ठेयमिति तदनन्तरमापृच्छनाया, आपृष्टे च नि-
पिद्धे पुनः प्रवेष्टव्यमिति तदनन्तरं प्रतिपृच्छनाया, प्रतिपृष्टे
चानुज्ञातेनाशनाद्यानीय तत्परिभोगाय साधक उत्साहनीया
इति तदनन्तरं छन्दनायाः, एषा च गृहीत एवाऽशनादौ
स्याद् अगृहीते तु निमन्त्रणैवेति तदनन्तरं निमन्त्रणाया,
इयं च सर्वाऽपि निमन्त्रणापर्यन्ता सामाचारी गुरुसंपद-
मन्तरेण न ज्ञायते इति तदनन्तरमुपसम्पद उपन्यास इति
पूर्वानुपूर्वीत्वसिद्धिमिति । शेषं पूर्ववदिति ।

(१२) अथ भावाऽऽनुपूर्वीमाह—

से किं तं भावाणुपुञ्जी १, भावाणुपुञ्जी तिविहा पण्यत्ता,
तं जहा-पुञ्जाणुपुञ्जी १, पच्छाणुपुञ्जी २, अणाणुपुञ्जी ३ ।
से किं तं पुञ्जाणुपुञ्जी १, पुञ्जाणुपुञ्जी-उदइए, उवम-
मिए, खाइए, खओवसमिए, पारिणांमिए, मन्निवाइए ।
सेत्तं पुञ्जाणुपुञ्जी । से किं तं पच्छाणुपुञ्जी १, पच्छा-
णुपुञ्जी संनिवाइए, ०जाव उदइए । मेत्तं पच्छाणुपुञ्जी ।
से किं तं अणाणुपुञ्जी १, अणाणुपुञ्जी एआए चेव
एगाइआए एगुत्तरिआए छगच्छगयाए मेदीए अन्नमन्न-
व्भासो दुरूवूणो । मेत्तं अणाणुपुञ्जी । मेत्तं भावाणु-
पुञ्जी । सेत्तं आणुपुञ्जी आणुपुञ्जि त्ति पदं ममत्त ।
(सूत्र-१२०)

‘ से किं तमि ’ त्यादि, इह तेन तेन रूपेण भवनानि भावा -
वस्तुपरिणामविशेषा -आदयिकादय, अयथा-नेन तेन रू-
पेण भवतीति भावास्त एव, यहा-भवान्त तैस्तेभ्यस्तेषु

आणुपुञ्जी

वा सत्सु प्राणिनस्तेन तेन रूपेणेति भावा यथोक्ता एव ते-
पामानुपूर्वा-परिष्ठाटिर्भागानुपूर्वा, औद्दयिकद्वैतं तु स्व-
रूपं पुरस्तात् न्यक्षेण वच्यते, अत्र च नारकादिगतिरौद्-
यिका भाव इति वच्यते, तस्यां च सत्यां शेषा भावाः सर्वे
ऽपि यथासम्भवं प्रादुर्भवन्तीति शेषभावाऽऽधारत्वेन प्रधा-
नत्वाद्द्वैतियकस्य प्रथममुपन्यास, ततश्च शेषभावपञ्चकस्य
मध्ये श्रौपशामेकस्य स्तोत्रविषयत्वात् स्तोत्रतया प्रति-
पाद्यविषय इति तदनन्तरमौपशामिकस्य, ततो बहुविषय-
त्वात् क्षायिकस्य ततो बहुतरविषयत्वात् क्षायोपशामिकस्य,
ततो बहुतरविषयत्वात् क्षायोपशामिकस्य, ततोऽप्येषामेव
भावानां द्विक्रादिसंयोगसमुत्पत्त्यात्साक्षिपानिकस्योपन्यास
इति पूर्वानुपूर्वाक्रमसिद्धिरिति । शेषं पूर्वोक्तानुसारेण भा-
वनीयम् । तदेवमुक्त्वा प्राणुद्दिष्ट दश्याप्यानुपूर्वाभेदा,
तद्गणने चोपक्रमप्रथमभेदलक्षणा आनुपूर्वा समाप्ता ।
अनु० ।

आणोह-आणोह-पुं० । सम्यग्दर्शनविकले आज्ञामात्रे, प-
ञ्चा० । “ आणोहेणाऽणोह, मुक्ता ” ॥ ४८५ ॥ पञ्चा० ।
आणोह-आणोह-पुं०-सामान्यमाक्षौघः ; सम्यग्दर्शन-
विकल्पमाज्ञामात्रमित्यर्थः । तेन सनाऽपीति गम्यम् अन्-
नानि अन्तःसंख्यान्ति मुक्ताच्चित्तविकल्पानिति । पञ्चा० १४
विष० ।

आतं (यं), कृ-आतङ्क-पुं० । ‘तकिं कृच्छ्रजीवने, आतङ्कन-
मानङ्क । आ-तकि-वञ् । कृच्छ्रजीवने, (दु खे) आच० १
श्रु० १ अ० ७ उ० । नरकादिदु खे च । आच० १ श्रु० ३
अ० २ उ० । तच्च द्विविधम्-शारीरं, मानसं च । तत्राद्यम्-
कटुकक्षारशस्त्रगण्डलूतादिसमुत्थम्, मानसं धियविप्रयोगा-
ऽधियसंप्रयोगोप्सनालाभद्वारिद्र्यदौर्मेनस्यादिकृतम् । आ-
चा० १ श्रु० १ अ० ७ उ० । यद्विवा-अतङ्को द्वेष-कृच्छ्रभा-
वभेदान् । (स च ‘आतं(यं)कदंसि’ शब्दप्रसङ्गं भागंऽणु-
पदमेव दर्शयिष्यते) रोग, स्या० ५ ठा० ३ उ० उत्त० का० ।
अनु० । आडिति सर्वात्मप्रदेशाऽभिव्याप्त्या तङ्कयन्ति-कृ-
च्छ्रजीवित्तमन्मानं कुर्वतीत्यातङ्कः । सद्योघनिनि रोम्-
विशेष, उत्त० १० अ० । “ आयङ्के जसमाह ” ॥ १४३२+ ॥
आतङ्का-ज्वरादि सद्यो घनी रोग । पं०व०५ द्वार । उत्त० ।
“ आसुघाई आनेको ” आय० ४ अ० । स्या० । पं० सू० ।
आ० चू० । जी० । उत्त० । प्रव० । रा० । आ० म० । दश० ।
‘ आतंका विविहा फुंसति ” ॥ १२=॥ आतङ्का-रोगपरिष्ठा
स्पृशन्ति । उत्त० २१ अ० । आतङ्क-कृच्छ्रजीवितकारी ज्व-
रादिकः । म० १६ श्रु० २ उ० । ‘ उयाहु ते अतंका फुंसति ”
(सूत्र-१४७५) । आतङ्का-आशुजीवितप्रहासिणः शूलादयो-
व्याधिविशेषा स्पृशन्ति-अभिभवन्ति-पीडयन्ति । आचा०
१ श्रु० ५ अ० २ उ० । उत्त० । म० । प्रा० । सूत्र० । स्या० ।
‘ दौहकालिणं रोगानंकेणुं ” (सूत्र-१३५+) । आतङ्क-कृच्छ्र-
जीवितकारी सद्योघनी शूलादि । स्या० ३ ठा० १ उ० ।
ज्ञा० । प्रथ० । आतङ्का-सद्योघानिन शूलादिका रोगाः ।
सथा० । म० । ‘ आयके से वहाय होइ ॥ ६ ॥ ” (सूत्र-१५) ।
आतङ्क-सद्योघनी विशूचिकादिका रोगस्तस्य गृहिणो,
धर्मरुग्दितस्य वधाय-विनाशाय भवति । दश० १ चू० ।

ते चोत्तराध्ययने दर्शिता यथा—

अरई गंडं विसृज्या, आयंका विविहा फुंसति ते ।
विवडइ विद्रंसइ ते सरीरयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २७ ॥
हे गौतम ! ‘ ते ’ तव विविधा-नानाप्रकारा आतङ्का-रोगाः
शरीरं स्पृशन्ति ते केचन आतङ्का अगतिअतुरशीतिविवि-
धवातेद्भूतचित्तोद्भवेः कतप्रकाष इत्यर्थः । गण्डं-रुधिर-
प्रकापोद्भूतस्फोटक । विशूचिका—अजीर्णोद्भूतवमना-
घातविरैचादि सद्यो मृत्युकृत् रूक् । इत्याक्यो रोगा-आत-
ङ्का देहं पीडयन्ति, ते रोगे पीडिते शरीरे सति ध-
र्माराधनं दुष्करं ते शरीरं रोगाभिभूतं सत् विपतति, वि-
शेषेण बलापचयात् नश्यति, पुन शरीरं ‘ ते ’ तव वि-
ध्वस्यंतं जीवमुक्तं सत् विशेषेण अक्षयति, अत्र सर्वत्र
यद्यपि ‘ ते ’ तव इत्युक्तं गौतमे च केशपाण्डुरत्वादि इन्द्रि-
याणां हानिश्च न संभवति तथापि तन्निश्रया अपर-
शिष्यादिवर्गप्रतिकोषार्थमुक्तं दोषाय न भवति, तथा च
प्रमाक्षं न विधेय । उत्त० १० अ० । रोगा-अकालमहाव्या-
धय आतङ्कास्त एव सद्योघानिन इति । औ० । आतङ्क-
रोगयोर्विशेषो यथा—स्यत् करिसो रोगो, करिसो वा
आतङ्कस्तत उच्यते ।

गाहा—

गंडी क्रोढं खड्गदी, रोगा कासादितो तु आतंको ।
दीहरया वा रोगो, आतङ्को आसुघाती य ॥ २१६ ॥

(अस्याः गार्थ्याः व्याख्या ‘ फलेव ’ शब्दे पञ्चमभागे दर्श-
यिष्यते । वृ० १ उ० २ प्रक० ।) । नि० चू० । आतङ्को ज्व-
रादिस्तद्योघादातङ्कितोऽप्यातङ्का । आतङ्कनि, पिं० । सं-
तापे, सन्देहे, मुरजशब्दे, भये च । वाच० ।

आतं (यं), कदंसि (नृ)-आतङ्कदर्शिन-पुं० । ‘ तकिं कृच्छ्र-
जीवने, आतङ्कमानङ्क कृच्छ्रजीवन-दु खं तच्च द्विवि-
धम्-शारीरं, मानसं च । तत्राद्य-कटुकक्षारशस्त्रगण्डलू-
तादिसमुत्थम्, मानसं धियसंप्रयोगोप्सनालाभद्वारिद्र्य-
दौर्मेनस्यादिकृतम् । पत्रदुभयमातङ्कं पश्यति तच्छीलश्रेत्या-
तङ्कदर्शी । अथशमेतदुभयमपि दु खमप्याप्ततर्तित्वेवं ज्ञा-
त्वरि, आचा० ।

(तथा च वायुकायसमारम्भमधिकृत्य)—

आयंकदंसी अहियंति, यच्च । (सूत्र-५६ +)

अवश्यमेतदुभयमपि दु खमापनात् मर्यानिवृत्तवायुकाय-
समारम्भे ततश्च तद्वायुकायसमारम्भमातङ्कहतुभूतमहि-
तमिति क्वात्वेनस्मान्निघतने प्रभुर्भवतीति । यदि वा-आत-
ङ्का द्वेषा-द्रव्य-भावभेदाद् । तत्र द्रव्यातङ्के इदमुदाहरणम्-
“ जवुह्रावे दीवे, मारद्वारासम्मि अत्यि सुपसिद्धं ।
वहुण्यरगुणसमिद्धं रायगिहं शाम एयरं ति ॥ १ ॥
तस्यासि गरुदगिया-रिमहणो मुयणनिगयपयावो ।
अभिगयजीव्राजीवो, राया शामेण जियसन् ॥ २ ॥
अणधरयगरुसंवे-गभाविश्रो धम्मघोसपामूले ।
सो अन्नयाक्रयाई, पमाइणं पासए सेहं ॥ ३ ॥
चाइज्जतमभिवसं, अवरहं नं पुणो वि कुणमाणं ।
तम्म हिअट्ट राया, समाणं य ग्गखण्डाए ॥ ४ ॥

आयरियासुगण, आणावइ सो उ गिययपुरिमेहि ।
निव्वुक्कडद्वंविहिं संघिय पुव्व तहिं खार ॥ ५ ॥
पाक्खत्ता जत्थ खगे, खवर दोगोहमेत्तकालेण ।
गिज्जिएणमंससोगिय-अट्टिऽवसेसत्तणमुवेइ ॥ ६ ॥
दा तांहे पुव्वमए, पुरिसे आणावए तहिं एया ।
एग गिहत्थवेसं, वीयं पासंडिणेवत्थ ॥ ७ ॥
पुव्वं वि य सिक्खविण, ते पुरिसे पुच्छए तत्रो राया ।
अवराहो एणसि भणंति आणं अइकमइ ॥ ८ ॥
पासंडिओ जहुत्ते-ए वट्टइ अत्तणां य आयारे ।
पाक्खवह खारमज्झ, खित्ता गोदोहमेत्तस्स ॥ ९ ॥
वट्टएणऽट्टिऽवसेसं, ते पुरिसे अलियरोसरत्त ऽच्छो ।
सेह आत्तायतो, राया तो भणइ आयरियं ॥ १० ॥
तुम्हं वि कांऽवि पमादी,

सासेमि य तं पि णऽत्थि भणइ गुरू ।

जइ होदिइ तो साहे,

तुम्हे चिय तस्स जाणिहिइ ॥ ११ ॥

सेहो गए णिवमि, भणइ ने साहुणां उण पुण ति ।

हा हं पमायसीला; तुम्हं सरणागओ धणियं ॥ १२ ॥

जइ पुण होज्ज पमाओ, पुणां ममं सहभावरहियस्स ।

तुम्हं गुणेहिं सुविहिय, तां सावगरक्खमासुच्चं ॥ १३ ॥

आयकमउव्विग्गां ताहे सो णिच्च उज्जुओ जाओ ।

के वियमती य समए, रक्षा नरिसाविओ पच्छा ॥ १४ ॥

दव्वायंकाऽऽदंसी, अत्ताण मव्वहा णियत्तेइ ।

अहियारभा उ सया, जइ सीसा धम्मघासस्स ॥ १५ ॥”

भावातङ्काऽऽदर्शी तु नरकतिर्यग्मनुष्यामरभवंसु प्रियविप्र-
योगादिशागीरमानमाऽऽतङ्कभान्या न प्रवतने वायुममारम्भे ।
अपि तु-अहितमेतद्वायुममारम्भणामति मत्वा परिहर्गति ।
आचा० १ श्रु० १ अ० ७ उ० ।

आयंकदंमी न करेइ पावं ॥४+॥ (सूत्र-१११)

आतङ्को-नरकादिदु ख तद्द्रष्टुं शीलमस्यत्यातङ्कदर्शी स
‘पाप’ पापानुबन्धि कर्म न करानि उपलक्षणार्थत्वात्
कारयति, नानुमन्यत इति । आचा० १ श्रु० ३ अ० २ उ० ।

आतं (यं) कविवचास-आतङ्कविपर्याम-पुं० । आगाढे अ-
नागाढकरण । आयकविवचासां नाम-आगाढे अहिदृष्टाइ,
अणागाढे करेइ ति । पं० चू० ४ कल्प ।

आतं (यं) कर्मपत्रोऽगमंपउत्त-आतङ्कमंप्रयोगमंप्रयुक्त-त्रि० ।
आतङ्का-रोगस्तस्य सम्प्रयाग-सवन्धस्तन संप्रयुक्त स-
यन्त्रो यः स तथा । आतङ्कनवदं, “आतं कसंप्रयागस-
पउत्ते तस्स विण्पआगे सर्ति समणणागए यावि भवइ ३ ।”
(सूत्र-४४७+) (अय चार्तध्यानस्य तृतीयो भेदस्तदङ्क-
व्यता ‘अ(ट्ट)त्तज्जाण’ शब्दे प्रथमभागं गता) स्था० ४ टा० १
उ० । ग० । श्री० ।

आतं (यं) किं (नू)-आतङ्किन्-पुं० । रोगिणि, स्था० ५ टा०
३ उ० ।

आतं (यं) चणिया-आतंचनिका-स्त्री० । कुम्भकारभाजने,
भ० । ‘आयचणिओदणं गानाइ परिमिचमाणे विहरइ”

(सूत्र-५५३+) । ‘आयंचणिओदणं’ ति-इह आतञ्जनि-
दक-कुम्भकारस्य भाजने स्थितं नेमनाय मृन्मिधे जल तेन ।
भ० १५ श० ।

आतं (यं) तकर-आत्मान्तकर-पुं० । आत्मनोऽन्तम्-अ-
वसानं भवस्य करोतीत्यात्मान्तकर । प्रत्येकबुद्धादिके,
स्था० ४ टा० २ उ० । आत्मनोऽन्त-मरणं करोतीत्यात्मा-
न्तकर । आत्मवधके स्था० ४ टा० २ उ० । “आयंतकरं
णाममेगे खो परंतकरं” (सूत्र-२८७) स्था० ४ टा० २ उ० ।

आतं (यं) तम-आत्मतम-पुं० । आत्मानं तमयति-खेदयती-
त्यात्मतम । आचार्यादिके आत्मखेदयितरि, स्था० । आत्मैव
तम-अज्ञान, क्रोधो वा यस्य स आत्मतमः । अज्ञानात्मनि,
क्रोधात्मानं च । स्था० । ‘आयतंम नाममेगे खो परंतम’
(सूत्र-२८७+) स्था० ४ टा० २ उ० ।

आतं (यं) दम-आत्मदम-पुं० । आत्मानं दमयति-शमवन्त
करोति-शिक्षयति चत्यात्मदम । आचार्ये, स्था० । अश्वद-
मकादौ च । आयंदमे णाममेगे खो परंदमे” (सूत्र-२८७+)।
स्था० ४ टा० २ उ० ।

आतं (यं) व-आताम्र-त्रि० । ईपद्रुके, ज० २ वत्त० । श्री० ।
“आयंवतलिणसुइरुइलनिद्धनक्खा” (सूत्र-१४७) । आता-
म्रा-इपद्रुक्तास्तलिना-प्रतला शुच्य-पवित्रा रुचिग
दीप्ता स्निग्धा-अरूक्षा नखा-करुहा येषां ते आताम्रत-
लिनशुचिरुचिरस्निग्धनखा । जी० ३ प्रति०४ आध०२ उ० ।

आतं (यं) वज्जयण-आताम्राऽध्ययन-न० । सूर्यस्याग्र-
महिष्या आताम्राया वज्जयतामसिद्धे ज्ञानाधर्मकथाया द्वि-
तीयश्रुतस्कन्धसप्तमवर्गस्य द्वितीयेऽध्ययने, ज्ञा० २ ध्रु० ४
वर्ग १ अ० ।

आतं (यं) भरि-आत्मभरि-त्रि० । आत्मानं विभर्ति भृ-
त्वि-मुम्-च उप० स० । खोदरमात्रपूरके, । देवतानिध्य-
नादरणात्मपापकत्वात्तस्य तथात्वम् । “आत्मभरिस्त्व
पिशिनैरंराणाम्” भट्टि । वाच० । आत्मानं विभर्ति-पु-
ष्पातीति आत्मभरि । स्वार्थकारकं, स्था० । “आयभर
णाममेगे खो परंभर” (सूत्र-३०७+) । आत्मभरि. प्रा-
कृतत्वात् ‘आयभरे’ । स्था० ४ टा० ३ उ० ।

आतं (यं) कम्म(नू)-आत्मकर्मन्-त्रि० । ६ त० । आ-
त्मन-स्वस्य कर्तव्ये कार्ये, ‘आत्मकर्मक्षम देह क्षात्रो
धर्म इवाश्रित १।” रघु । वाच० । आनाकरणादिके आत्म-
कृतकर्माण, भ० “किं आयकम्मणा उववज्जति १, परकम्मणा
उववज्जति” (सूत्र-६२६+) । भ० २० श० १० उ० ।

आतं (यं) गवेसय-आत्मगवेपक-त्रि० । आत्मानं कर्म-
मलापहारेण शुद्ध गवेपयतीत्यात्मगवेपक । उक्त० १५ अ० ।
आत्मानं कर्मविगमाच्छुद्धस्वरूप गवेपयति-कथमयमित्ये-
भूतो भवदित्यन्वेपयंतं य न आत्मगवेपक । कर्मविग-
माच्छुद्धस्वरूपस्यात्मनाऽन्वेपके, उक्त०पार्श्वे १५ अ० ।
“साहए आयगवेसए स मिक्कवू” ॥ ५ × ॥ उक्त० १५ अ० ।

आतं (यं) गय-आत्मगत-त्रि० । आत्मानं गतमात्मगतम्-
आत्मगे, सूत्र० ।

संलोकणिज्जमणगारं, आयगयं निमंतणे शाहंसु ॥३०॥

सलोकनीयं-संदर्शनीयमाकृतिमन्तं कञ्चनाऽनगार-साधु-
मात्मनि गतमात्मगतम् आत्मज्ञमित्यर्थ । सूत्र० १ श्रु० ४
अ० २ उ० ।

आत (य) गुप्त-आत्मगुप्त-त्रि० । आत्मा-शरीरम् आ-
न्मशब्दस्य शरीरवचनस्यापि दर्शनात्, उक्तं हि-“ धर्म-
धृत्यग्निर्धीन्द्रकं-त्वकृतत्वस्वार्थदेहिपु । शीलाऽनिलमनो-
यत्नै-कवीर्येष्व्वात्मन स्मृति ॥ १ ॥ ” इति, तेन गुप्त आ-
न्मगुप्तो न यतस्तन करचरणादिविक्षेपकृत्, इतस्तत
करचरणाऽविक्षेपक, यद्वा-गुप्तो रक्षितोऽसंयमस्थानेभ्य
आत्मा येन स तथा । उक्त० पाई० १५ अ० । असंयमस्था-
नेभ्यो रक्षितात्मनि, आत्मा गुप्तो यस्य स आत्मगुप्त ।
सूत्र० २ श्रु० २ अ० । मनोवाक्कायैरात्मा गुप्तो यस्य स
आत्मगुप्त । सूत्र० १ श्रु० ७ अ० । मनोवाक्कायगुप्त, सूत्र०
१ श्रु० ११ अ० । इन्द्रिय-नोइन्द्रियात्मना गुप्त आत्मगुप्त ।
आचा० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । आत्मना-मनोवाक्कायरू-
पेण गुप्त आत्मगुप्त । सूत्र० १ श्रु० ११ अ० । मनोवाक्काया-
त्मना गुप्त, ' आयगुप्ते सयावी(धी)रे ॥१॥ (सूत्र-११६x) ।
“ आयगुप्ते सया दते ” ॥ सूत्र० १ श्रु० ११ अ० ।

(आत्मगुप्तस्य फलमाह)-

कडं च कज्जमाणं च, आगमिस्सं च पावगं ।

सर्वं त शाणुजाणंति, आयगुत्ता जिहंदिद्या ॥ २१ ॥

साधुदंशनं यद् अपरै-अनार्यकल्पै- कृतम्-अनुष्ठितं पापकं
कर्म तथा वर्तमानं च काले क्रियमाणं तथाऽऽगामिनि च
काले यत्करिष्यते तत्सर्वं मनोवाक्कायकर्मभिर्नानुजानन्ति ना
नुमोदन्ति तदुपभोगपरिहारणेति भाव । यद्यप्यात्मार्यं पाप-
कर्म परै- कृतं, क्रियते, करिष्यते च । तद्यथा-शत्रो
शिरशिञ्जन्न, छिद्यन्ते, छेत्स्यन्ते वा, तथा चौरौ हतो, हन्यते,
हनिष्यन्ते वा, इत्यादिक परानुष्ठानं नाऽनुजानन्ति-न च
बहु मन्यन्ते, तथाहि । यदि पर- कश्चिदशुद्धेनाहारेणोप-
निमन्त्रयेत्तमपि नानुमन्यत इति । क एवभूता भवन्तीति
दर्शयति-आत्माऽकुशलमनोवाक्कायनिर्गन्धेन गुप्तो येषां ते
तथा, जितानि-वशीकृतानि इन्द्रियाणि-श्रोत्रादीनि यैस्ते
तथा एवभूता पापकर्म नाऽनुजानन्तीति स्थितम् । सूत्र०
१ श्रु० = अ० ।

गुप्तात्मन्-त्रि० । गुप्त-असंयमस्थानेभ्यो रक्षित आत्मा येन
स गुप्तात्मा प्राकृतत्वाद्धिपर्यय । असंयमस्थानेभ्यो रक्षि-
तात्मनि, उक्त० १५ अ० । आत्मना गुप्त । स्वशक्त्यैव
गर्जने लताभेद, स्त्री० । तस्याः स्पर्शने हि शक्तिरगद्वयनं
दु म भवति तद्गयाश्चान्यैर्न सा स्पृश्यत इति तस्या आत्म-
गुप्तत्वम् । वाच० ।

आत (य) छुद्वाह (न्)-आत्मपष्ठवादिन्-पुं० । आत्मा
पष्ठो यथा नान्यान्मपष्ठानि भूतानि विद्यन्त इत्येवं वादिचि
साख्यादा, सूत्र० ।

साप्रतमात्मपष्ठवादिमते पूर्वपक्षयितुमाह-

मेति पंचमहाभूया, इह मेगेसि आहिया ।

आयच्छो पुणो आहु, आया लोगे य सासए ॥१५॥

शास्त्रतत्त्वमेव भूय प्रतिपादयितुमाह-

दुहओ ण विणस्संति, नो य उप्पज्जए अस्सं ।

सव्वे वि सव्वहा भावा, नियतीभावमागया ॥ १६ ॥

सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० । (अनयोगाथयोर्व्याख्यानम्
' अत्तच्छुद् ' शब्दे प्रथमभागे ५०२ पृष्ठे गतम् ।)

आत (य) जस (स्)-आत्मयशस्-न० । आत्मसंबन्धिनि
यशसि, यशोहेतुभूते संयमे च । भ० । “ जीवा किं आयजनेण
उववज्जति ” (सूत्र-८६७ +) । ' आयजनेण ' ति-आत्मनः
संबन्धि यशो यशोहेतुत्वाद्यश-संयम आत्मयशस्तेन (भ०)
' आयजसं उवजीवंति ' ति-आत्मयश-आत्मसंयममुप-
जीवन्ति-आश्रयन्ति; विदधतीत्यर्थ । भ० ४१ श० ।

आत (य) जोगि (न्)-आत्मयोगिन्-पुं० । आत्मनो योगः
कुशलमन प्रवृत्तरूप आत्मयोग स यस्यास्ति । सदा धर्म-
ध्यानावन्धितं, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

आत (य) द्दु (अप्पणद्दु)-आत्मार्थ-पुं० । आत्माहिते, “आ-
यद्दु” (सूत्र-६६ + टी०) । आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।
आत्मनोऽर्थ आत्मार्थः । ज्ञानदर्शनचारित्र्येषु, आत्मने हितम्-
प्रयोजनमात्मार्थम् । चरित्रानुष्ठाने, आचा० १ श्रु० २ अ०
१ उ० ।

आयतद्दु (अप्पणद्दु)-आयतार्थ-पुं० । आयतः-अपर्यवसा-
नान्मोक्ष एव स चासावर्थश्चायतार्थः । मोक्षात्मकं प्रयोजने,
आयतो-मोक्ष अर्थ-प्रयोजनं यस्य स । मोक्षप्रयोजनक
दर्शनादिके, आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । आत्मनिमित्ते,
' अप्पणद्दु परद्दु वा ” (सूत्र-१३ +) । आत्मार्थमात्म-
निमित्तम् । दश० ६ अ० २ उ० ।

(आत्मार्थश्चावश्यमुपासनीयः)-

अप्पं च खलु आयुयं इहमेगेसिं माणवाणं ॥ ६२ ॥

आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । (अस्य व्याख्या ' आयु '
शब्द अस्मिन्नव भागे प्राग दर्शिता)

येऽपि दीर्घायुष्कस्थितिका उपक्रमणकारणाभावे आयुः-
स्थितिमनुभवन्ति तेऽपि मरणादप्यधिकं जराभिभूतविग्र-
हा जघन्यतरामवस्थामनुभवन्तीति तद्यथेत्यादिना दर्शयति-

तं जहा-मो य परिष्माणेहिं परिहायमाणेहिं चक्खु-
परिष्माणेहिं परिहायमाणेहिं घाणपरिष्माणेहिं परिहाय-
माणेहिं रमणपरिष्माणेहिं परिहायमाणेहिं फासपरि-
ष्माणेहिं परिहायमाणेहिं अभिकंतं च खलु वयं सपेहाए
तत्रो से एगदा मूढभावं जणयंति ॥ ६३ ॥

' मो य परिष्माणेहिं ' इत्यादि । तत स एकदा मूढभावं जनयं-
तीति । यावत् शृणोति भाष्यापरिणतान् पुद्गलानि श्रोत्रं,
तच्च कदम्बपुष्पाऽऽकारं द्रव्यतो भावतो भाष्याद्रव्यग्रहणल-
ब्धयुपयोगस्वभावमिति, तेन श्रोत्रेण परि-समन्ताद् घट-
पटशब्दाऽऽदिविषयाणि ज्ञानानि-परिज्ञानानि तै श्रोत्रपरि-
ज्ञानैर्जराप्रभावान्परिहीयमानै सद्भिस्ततोऽसौ प्राणी एकदा-
वृद्धावस्थायाम्-रोगाद्यावसरे वा मूढभावम्-मूढता कर्त्त-

व्याऽकर्तव्यज्ञतामिन्द्रियपाटवाभावादात्मनो जनयति; हि ताऽहितप्राप्तिपरिहारविवेकशून्यतामापद्यत इत्यर्थः । जनयन्तीति विवेकवचनावसरे " तिडा निडो भवन्ति " इति बहुवचनमकारि, अथवा-तानि च श्रोत्रविज्ञानानि परिशी-यमाणान्यात्मनः । सदसद्विवेकशून्यतामापादयन्तीति, श्रो-त्रादिविज्ञानानां च तृतीयां प्रथमार्थं सुव्यवस्थयेन द्रष्टव्येति, एवं चक्षुरादिविज्ञानेष्वपि-योज्यम् । अत्र च करणत्वादि-न्द्रियाणामेव सर्वत्र द्रष्टव्यम्-श्रोत्रेणात्मनो विज्ञानानि चक्षुषात्मनो-विज्ञानानीति ५ (आचा०) अत्र च- 'सोय-परिहाणेहि परिहारयमोखेही' त्यादि, य उत्पत्तिं प्रति व्य-त्ययेनेन्द्रियाणामुपन्यासः । स एवमर्थे द्रष्टव्यः-इह सक्षिप्तं पञ्चन्द्रियस्य उपदेशदानेनाधिकृतत्वादुपदेशश्च श्रोत्रेन्द्रिय-चिपय इति कृत्वा तत्पर्याप्तौ च सर्वेन्द्रियपर्याप्तिं सूचिता-भवति । श्रोत्रादिविज्ञानानि च वयोऽतिक्रमे परिहीयन्ते, तद्वद्वाह- 'अभिक्कंमि त्यादि, अथवा-श्रोत्रादिविज्ञानैरप-चित्तं करणभूतं । सद्भि 'अभिक्कं च खलु वयसपेहाए' सत्र प्राणिना कालकृता शरीरवस्था-यौवनादिव्यय तज्ज-रामभि सृष्टुं वा क्रान्तमभिक्रान्तम्, इह हि चत्वारि वया-सि कुमारयौवनमध्यमवृद्धत्वानि, उक्तं च- 'प्रथम वयसि-नाधीत, द्वितीये चाजिवं धनम् । तृतीये च' तपस्तप्तं, चतुर्थे र्किं करिष्यति " ॥ १ ॥ तत्राद्यवयोद्धयातिक्रमे जराभिमुख-मभिक्रान्त वयो भवति, अन्यथा वा त्रीणि वयासि कौ-मारयौवनस्थविरत्वभेदाद्, उक्तं च- "पिता रक्षति कौमारे, भर्ता रक्षति यौवने । पुत्राश्च स्याविरे भावे, न स्त्री स्वात-न्त्र्यमर्हति ॥१५॥" अन्यथा वा त्रीणि वयासि घालमध्यमत्व-वृद्धत्वभेदाद्, उक्तं च- "आपोऽशान्दवेद् वालो, यावत् क्षी-राभ्रवर्तक । मध्यम सप्तति यावत्-त्परतो वृद्ध उच्यते ॥१॥" एतेषु वयस्सु सर्वेष्वपि या उपचयवत्यवस्था तामतिक्रान-न्तोऽतिक्रान्तवया इत्युच्यते, च- समुच्छये, नै कवलं श्रो-त्रचक्षुर्ग्राह्यसम्पर्शनविज्ञानैर्व्यस्तसमस्तैर्देशतः सर्वतो वा परिहीयमानैर्वा मौढ्यमापद्यते, चयश्चातिक्रान्तं- प्रेक्ष-पर्यालोच्य, 'स' इति-प्राणी, खलुरिति-विशेषणं विशेषण-अत्यर्थं मौढ्यमापद्यत इति, आह च- 'ततो से' इत्यादि, 'तत' इति-तस्मादिन्द्रियविज्ञानापचयाद् वयोऽतिक्रमणाद्वा 'से' इति-प्राणी 'पञ्चदे' इति-वृद्धावस्थाया मूढभावो-मूढत्वं किं-कर्तव्यताभावमात्मनो जनयति, अथवा- 'से' तस्याऽसुभूत श्रोत्रादिविज्ञानानि परिहीयमाणानि मूढत्वभावं जन-यन्तीति ।

स एवं चार्द्धक्ये मूढस्वभाव सत्र प्रायेण लोकावगीतो भवतीत्याह-

जेहिं वा सद्धिं संवसति ते वि खं एगदा णियगा पुंवि परिवयंति । सोऽवि ते णियए पच्छा परिव्वएजा, णाऽल ते तव ताणाए वा सरणाए वा, तुमं पि तेमि णाऽलं ताणाए वा सरणाए वा, से ण हासाय ण किड्ढाए ण रतीए ण विभूसाए । (सूत्र-६४)

'जेहिं चे' त्यादि, वाशब्द पदान्तरद्योतक । आस्ता तावत् अपरे लोको ये पुत्रकलत्रादिभिः सुक्ते सह संवसति ।

त एव भार्योपुत्रादयो णमिति धार्यालङ्कारे । एक-देति-वृद्धावस्थाया 'नियगा' आत्मीया ये तेन समर्थान्-स्थाया पूर्वमेव पोषिनास्ते तं 'परिवदन्ति' परि-स्मन्ता-दन्ति-यथाऽयं न म्रियते, नापि मञ्जकं ददाति, यदि वा-परिवदन्ति-परिभवन्तीत्युक्तं भवति, अथ वा-किमनेन वृ-द्धेनेत्येव परिवदन्ति न केवलमेव तस्यात्मापि तस्याभव-स्थायामवगीतो, भवतीति, आह च- " वल्लिंनतमस्थिश-पितं, शिथिलस्नायुघ्नत कडे(ल)वरम् । स्वयमेव पुमान् जुगु-प्सत, किमु कान्ता कमनीयविप्रहा " ॥ १ ॥ गोपालवाला-कृनादीनां च दृष्टान्तद्वारेणापन्यस्तोऽर्थो बुद्धिमधितिष्ठती-त्यतस्तदाविर्भावनाय कथानकम्-कौशाभ्यां नगर्यामर्थ-वान् बहुपुत्रो-धनो नाम सार्थवाहस्तेन चैकाकिना नाना-विधैरुपायैः स्त्राप्तयमुपाजितम् । तद्वाशपटु खिनवन्धु-जनस्वजनमित्रकलत्रपुत्रादिभोग्यतां निन्य, ततोऽसौ काल-परिपाकवशाद् वृद्धभावमुपगत सन् पुत्रेषु सम्यक्पालनो-पचिनकलाकुशलेषु समस्तकार्यचिन्ताभार निचिन्तय । तेषां व्ययमनेनेदशीमवस्था नीता सर्वजनान्ने "सरा विहिता" इति कृतोपकरणं सत् कुलपुत्रतामवलम्बमाना स्वतः क्वचित् कार्यव्यासङ्गात् स्वभार्याभिस्तमकल्प वृद्धं प्रत्यजजागर्न् ता अप्युद्धर्तनस्नानभोजनादिना यथाकालमनुगुणं विहित-वत्यस्ततो गच्छन्सु दिवसेषु वृद्धमानेषु पुत्रभाण्डेषु प्रौढी-भवत्सु भर्तुषु जरद्वेदे च विवशकरणपरिचारं सर्वाङ्गकम्पनि गलदशेषश्रोत्रसि सति शनैः शनैरुचिन्तमुपचारं शिथिलता निन्यु, असावपि मन्दप्रतिजागरणतया चित्ताभिमानेन विश्रसया च सुतगां दुःखसागरावगाढ सन् पुत्रेभ्यः स्तु-पाक्षुण्णान्याऽऽचक्षे ताश्च स्वभर्तृभिश्चेखियमाना सु-तरामुपचारं परिहृतवत्य सर्वाश्च पर्यालोच्यैकवाक्यतया स्वभर्तृनिहितवत्यः क्रियमाणेऽप्ययं प्रतिजागरणे वृद्ध-भार्याद्विपरीतबुद्धितयाऽपहृते, यदि भवतामप्यस्माकमु-पर्येविस्ममस्ततोऽन्येन विश्वसनीयेन निरूपयेत तेऽपि तथैव चक्रुः, तास्तु तस्मिन्नवसरे सर्वा अपि सर्वाणि का-र्याणि यथावसं विहितवत्य, असावपि पुत्रे पृष्ट पूर्व-विरुद्धितचेनास्तथैव ता अपवदति नैता मम किञ्चित्स्म-म्यक् कुर्वन्ति, तैस्तु प्रत्ययैकवचनादवगततरचैर्यथायमुप-चर्यमाणोऽपि चार्द्धक्याद् रोरुद्यते, ततस्तैरप्यवधीरितोऽ-न्येषामपि यथाऽवसरे तद्भरणस्वभावतामाचक्षति । ततोऽसौ पुत्रैरवधीरितः स्तुपाभिः परिभूतः यगिजेननाव-गीतो वाहमात्रेणापि कनचिदप्यननुवर्त्यमानः सुखितपु-दुःखित कष्टतरामायु-शेषामवस्थामनुभवतीति, एवमन्यो-ऽपि जराभिभूतविग्रहस्तुण्णकुञ्जीकरणेऽप्यसमर्थं सन् दा-र्यैकनिष्ठलोकात्परिम्वमाप्नोतीति, आह- "गात्रं मकुचिन्तं गतिर्विगलिता दन्ताश्च नाशं गता, दृष्टिर्भ्रंश्यति रूपमेव हसने वक्त्रं च लालायते । धाक्यं नैव करोति बान्धवजन-पत्नी न शृणुते, धिक्कष्टं जग्याऽभिभूतपुरुषं पुत्रोऽप्यवप्राय-ते" ॥१॥ इत्यादि 'तदेव जगभिभूतं निजा परिवदन्त्यसावपि परिभूयमानस्तद्विरुद्धचेनास्तदपवादान् जनायाऽऽचक्षे, आह च- 'सो वा' इत्यादि, वाशब्द पूर्वपिच्छया पदान्तर-दर्शयति-ते वा निजास्त परिवदन्ति, स वा जगज्जर्जरित-देहस्तापिजान् अनेकदोषोद्वेष्टनतया परिवदन्-निन्देद्,

अथ वा-खिद्यमानार्थतया तानसाववगायति; परिभवती-
त्यर्थः । येऽपि पूर्वकृतधर्मवशात् वृद्धं न परिवदन्ति
तेऽपि तद्वृत्ताऽपनयनसमर्था न भवन्ति, आह च—
'नालमि' त्यादि-नाऽलं-न समर्थास्ते पुत्रकलत्रादयस्तवेति ।
प्रत्यक्षभावमुपगतं वृद्धमाह—त्राणाय शरणाय वेति,
तत्रापत्तरणसमर्थं त्राणमुच्यते, यथा महाश्रोतोऽभिरुह्यमान-
सुकर्णधारार्थाघृष्टं प्लवमासाद्याऽऽपस्तरतीति, शरणं
पुनर्यद्वष्ट्रभास्त्रिभयैः स्थीयते तदुच्यते, तन्पुनर्दुर्ग-पर्यत-
पुरगो वेति, एतदुक्तं भवति—जराभिभूतस्य न कश्चित्
त्राणाय, शरणाय वा, त्वमपि तेषां नालं त्राणाय शरणाय
वेति, उक्तञ्च—'जन्मजरा मरणभयै-रभिभूते व्याघ्रिवेदनाग्र-
स्ते । जिनवचनानादन्य-त्र नास्ति शरणं क्वचिन्नोके
॥ १ ॥' इत्यादि. स तु तस्यामवस्थायां किंभूतो भवती-
त्याह—'से ण हस्ताप' इत्यादि, स जराजीर्णविग्रहो न
हास्याय भवति तस्यैव हसनीयत्वात्; न परान् हसितुं
योग्यो भवतीत्यर्थः । स च समक्षं परोक्षं वा एवम-
भिधीयते जनै-किं किलास्य हसितेन हास्यास्पदस्येति ।
न च क्रीडायै न च लङ्घनवल्गानास्फोटनक्रीडानां योग्योऽ-
सौ भवति, नापि रत्यै भवति रतिरिह विषयगता गृह्यते
सा पुनर्ललनावगूहनादिका, तथाभूतोऽप्यवजुगूहिषु. स्त्री-
भिर्गर्भधीयते-न लज्जते भवान्न पश्यति-आत्मानं नाव-
लोकयति शिर पलिनभस्मावगुरिडतं मां दुहितृभूतामेवं
गूहितुमिच्छसीत्यादिवचसामास्पदत्वान्न रत्यै भवति, न
विभूपायै, यतो विभूषिताऽपि प्रततचर्मवलिक. स नैव
शोभत, उक्तञ्च—

" न विभूषणमस्य शुच्यते, न च हास्यं कुत एव विभ्रमः ?
अथ तेषु च वर्तते जनो, ध्रुवमायाति परां विडम्बनाम् ॥ १ ॥

" जं जं करेह नं तं, न सोहए जोव्वणे अतिकेने ।
पुरिसस्स महिलियाए, एकं धम्मं पमुच्चणं ॥ २ ॥

गतमप्रशस्तं मूलस्थानम् । सांप्रतं प्रशस्तमुच्यते—

इच्छेवं समुद्धिण् अहोविहाराए अंतरं च खलु इमं संपे-
हाए धीरं मुहुत्तमवि णो पमायए वओ अचेति जोव्वणं
व । (सूत्र-६५)

अथ वा-यत एवं ते सुद्धो नाऽलं त्राणाय शरणाय वा अत-
किं विदध्यादित्याह—'इच्छेवमि' त्यादि इतिरूपप्रदर्शने, अप्र-
शस्तमूलगुणस्थाने वर्तमानो जराभिभूतो न हास्याय न
क्रीडायै न रत्यै न विभूपायै प्रत्येकं च शुभाशुभकर्मफलं
प्राणिनामित्येव मत्वा, समुत्थित—सम्यगुत्थित शस्त्रप-
रिक्षोक्तं मूलगुणस्थानमाधितिष्ठन् 'अहो' इत्याश्रयं विहरणं
विहार आश्रयंभूतो विहारोऽहोविहागे यथोक्तमयमानु-
ष्ठानं तस्मै अहोविहागयोत्थित सन् जगमपि नो प्रमाद-
येदित्युत्तरेण सरटङ्क । किं च—'अन्तरं चे' त्यादि, अन्त-
रमिति-अवसरस्तश्चार्थेत्रसुकुलोत्पत्तिवोधिलाभसर्वविर-
त्यादिकं, च समुच्चये, खलुग्वधारणे, इममिति अनेने-
दमाह-विनेयस्तप संयमादाववन्मीदन् प्रत्यक्षभावापन्नमार्थ-
क्षेत्रादिकमन्तरमवसरमुपदृश्याभिधीयते—तवायमेवंभूतोऽ-
चमराऽनादां समार पुनरतीव सुदुर्लभ एवेति, अतस्तम-

वसरं संप्रेक्ष्य-पर्यालोच्य धीरः सन् मुहुर्नमप्येकं नो प्रमा-
दयेत्-नो प्रमादवशगो भूयादिति संप्रेक्ष्येत्यत्र अनुस्वार
लोपशृङ्खान्तत्वादिति, अन्यदप्यलाक्षणिकमेवंजातीयम-
स्मादेव हेतोरवगन्तव्यमिति, । आन्तर्मौहूर्त्तिकत्वाच्च द्वाश-
स्थिकोपयोगस्य मुहुर्त्तमित्युक्तम्, अन्यथा समयमप्येकं
न प्रमादयेदिति वाच्यं, तदुक्तम्—

" संप्राप्य मानुपत्वं, संसारासारतां च विज्ञाय ।

हे जीव ! किं प्रमादा-अ चष्टसे शान्तये सततम् ॥ १ ॥

ननु पुनरिदमतिदुर्लभ-मगाधसंसारजलधिविभ्रष्टम् ।

मानुष्यं खद्योतक-तडिङ्गताविलसितप्रतिमम् ॥ २ ॥

इत्यादि, किमर्थञ्च नो प्रमादयेदित्याह—'वयो अचेद' ति—
वय-कुमारादि 'अत्येति' अतीव एति-याति अत्येति, अन्य-
च्च—'जोव्वणं व' ति-अत्येत्यनुवचंते, यौवनं वाऽत्येति-अ-
तिक्रामति, वयाग्रहणैव यौवनस्यावगतत्वात्तदुपादानं प्रा-
धान्यस्यापनार्थं, धर्मार्थकामानां तन्निवन्धनत्वात् सर्ववयसां
यौवनं साधीयः; तदपि त्वरितं यतीति, उक्तं च—'नईवेगसमं-
चवलं, च जीवियं जोव्वणञ्च कुसुमसमं । सोक्ख च अ
अणिच्चं. तिरिण वि तुरमाणभोज्जाई ॥ १ ॥ तदेवं मत्वा
अहो विहारायोत्थानं श्रेय इति ।

ये पुन. संसाराभिष्वङ्गिणोऽसंयमजीवितमेव बहु

मन्यन्ते ते किंभूता भवन्तीत्याह—

जीविए इह जे पमत्ता से हंता छेत्ता भेत्ता लुंपित्ता
विलुंपित्ता उद्वित्ता उत्तामहत्ता, अकडं करिस्सामि ति
मसमाणे, जेहिं वा सद्धिं संवसइ ते वा शं एगया नि-
यगा तं पुंवि पोसेति, सो वा ते नियगे पच्छा पोसिजा
नाऽलं ते तव ताणाए वा सरणाए वा, तुमं पि तेसिं
नाऽलं ताणाए वा सरणाए वा । (सूत्र-६६)

'जीविए' इत्यादि. ये तु वयोऽतिक्रमणं नावगच्छन्ति,
ते 'इह' इति-अस्मिन्नसंयमजीवितं प्रमत्ता अभ्युपगमा
विषयकपायेषु प्रमाद्यन्ति प्रमत्ताश्चाहर्निशं परितप्यमानाः
कालाऽकालसमुत्थायिन सन्त. सत्त्वोपघातकारिणी क्रियाः
समारम्भत, इति, आह च—'से हंता' इत्यादि, 'से' इ-
त्यप्रशस्तगुणमूलस्थानवान्विषयाभिलाषी प्रमत्त सन् स्था-
वजङ्गमानामसुमतां हन्ता भवतीति, अत्र च बहुवचन-
प्रक्रमेऽपि जात्यपेक्षयैकवचननिर्देश इति, तथा छेत्ता कर्ण-
नासिकादीना भेत्ता-शिरोनयनादरादीना लुम्पयिता प्र-
न्यिच्छेदनादिभिर्विलुम्पयिता ग्रामघातादिभिरपद्रावयिता
प्राणव्यपरोपको विपशखादिभिरपद्रावयिता वा उत्प्रासको
लोष्टप्रक्षेपादिभिः स किमर्थे हननादिका. क्रिया. कगेती-
त्याह—'अकडं' इत्यादि, अकृतमिति, यदन्येन नानुष्ठितं
तदहं करिष्यामीत्येवं मन्यमानोऽर्थोपार्जनाय हननादिक्रि-
यासु प्रवर्तते स एवं क्रूरकर्मा-अतिशयकारी समुद्रलङ्घना-
दिका क्रिया कुर्वन्नप्यलाभोदयात्पगतसर्वस्व किंभूतो
भवतीत्याह—'जेहिं वा' इत्यादि । वाशब्दो भिन्नक्रम. प-
क्षान्तरद्योतको, यैर्मातापितृस्वजनादिभिः सार्द्धं संवसत्य-
सौ त एव वा णमिति वाक्यालङ्कारे, एकदेशेति-अर्थनाशा-
द्यापि शैशवं वा निजा आन्मीया वान्धवा. सुद्धो वा

‘ पुच्छि ’ पूर्वमेव तं सर्वोपायक्षीणं पोषयन्ति स चाऽप्रा-
प्तमनोरथलाभ संस्तान्निजान् पश्चान्तपोषयेदर्थदानादिना
सम्मानयति । ते च पोषका - पोष्या वा तत्रापद्रतस्य न
प्राणाय भवन्तीत्याह- ‘ नालं ’ इत्यादि । तं निजा मातापि-
त्राद्यस्तवेत्युपदेशविषयापश्चात्, उच्यते-प्राणाय-प्रापद्र-
णार्थं शरणाय-विभ्यस्थित्यर्थं नालं-न समर्थं, त्वमपि तेषां
प्राण-शरणे कर्तुं नालमिति; तद्वत् तावत् स्वजनो न प्रा-
णाय भवतीत्येतत्प्रतिपादितम् ।

अर्थोऽपि महता क्लेशेनोपात्तो रक्षितश्च न प्राणाय
भवतीत्येतत्प्रतिपादयिषुगह—

उवादिवसेसं तेषां वा संनिहिर्मणिचञ्चो किञ्चिद्, इह-
मेगेसि अमंजयाणं भोयणाए, तत्रो से एगया रोगममु-
प्याया समुपज्जंति, जेहिं वा सद्धिं संवसति, ते वा यं
एवमा खियगा तं पुच्छि परिहरंति, सो वा ते खियए
पच्छा परिहरेजा, णालं ते तव ताणाए वा सरणाए वा
जुमं पि तेसि णालं ताणाए वा सरणाए वा,
(सूत्र-६७)

‘ उवादिते ’ ति-‘ अद् ’ भक्षणे इत्येतस्मादुपपूर्वाक्षिप्राप्रत्ययः,
तत्र बहुलं छन्दसीतीडागम, उपादितम्-उपभुक्तं तस्य शे-
षमुपभुक्तशेषं, तेन वा वाशब्दादनुपभुक्तशेषेण वा सान्निधानं
संनिधिस्तस्य सन्निचयस्तान्निधिसान्निचय, अथ वा-सम्य-
न्निधीयते-स्थायित उपभोगाय योऽर्थं स संनिधिस्तस्य स-
न्निचयः-प्राचुर्यम्; उपभोग्यद्रव्यनिचय इत्यर्थं, स इहास्मिन्
सेसारे एकेषाम-असंयताना, संयताऽऽभासाना वा केषां
चिद्भोजनाय-उपभागार्थं क्रियते-विधीयत इति, अस्मावपि
यदर्थमनुष्ठितोऽन्तरायोदयात्तत्सपत्तये न प्रभवतीत्याह-
‘ तत्रो से ’ त्यादि, ततो द्रव्यसंनिधिसनिचयादुत्तरकाल-
मुपभोगाऽवसरे ‘ से ’ तस्य सुसुक्ष्मरकदेति द्रव्यक्षेत्रका-
लभावनिमित्ताविर्भावितवेदनीयकर्मोदये रोगसमुत्पादा-
ज्वरादिप्रादुर्भावा ‘ समुत्पद्यन्त ’ इति-आविर्भवन्ति । स
च तैः कुष्ठगजयक्ष्मादिभिरभिभूत सन् भग्ननासिको
गलतपाणिपादोऽविच्छेदप्रवृत्तश्वासाऽऽकुल, किंभूतो भव-
ति इत्याह-‘ जेहिं ’ इत्यादि, यैर्मानापित्रादिभिर्निजै
सार्द्धं संवसति त एव वा निजा एकदा-रोगोत्पत्तिकाले
पूर्वमेव तं परिहरन्ति, स वा तान्निजान् पश्चात्परिभयो-
त्थापिनविवेक परिहरेत् त्यजेत्तन्निरपेक्ष, सेहकवत्स्था-
दित्यर्थं, ते च स्वजनादयो रोगोत्पत्तिकाले परिहरन्तो
अपरिहरन्तो वा न प्राणाय भवन्तीति दर्शयति-‘ नालं ’
इत्यादि, पूर्ववद्,

रोगाद्यभिभूतान्त करणेन-चाऽपगतप्राणेन न च क्रिमा-
सम्य सम्यक्करणेन रोगवेदना सादव्या इति आह—

जाणित्तु दुक्खं पत्तेय साय । (सूत्र-६८)

‘ जाणित्तु ’ इत्यादि, ज्ञात्वा प्रत्येक प्राणिनां दुःखं तद्वि-
परीतं शातं वा दीनमानसेन ज्वरादिवेदनोत्पत्तिकाले स्व-
कृतकर्मफलमवश्यमनुभवनीयमिति मत्वा न वैकल्य कार-
यमिति, उत्पुक्तं च-‘ सह कले (डे) वर ! दुःखमचितयत्,

स्वयशना हि पुनस्तत्र दुर्लभा । बहुतरं च महिष्यासि जीव
हे !, पञ्चशो न च तत्र गुणोऽस्ति ते ” ॥ १ ॥

यावच्च श्रोत्रादिभिर्विज्ञानैरपरिहायमानैर्जगतीर्णं न
निजा परिचदन्ति यावच्चानुकम्पया न पोषयन्ति रोगाभि-
भूतं च न परिहरन्ति तावदान्मार्थोऽनुष्ठेय इत्येतद्दर्शयति-

अणभिकंतं च खलु वयं मंपेहाए । (सूत्र-६९)

‘ अणभिकंतश्च ’ इत्यादि, चशब्दः आधिष्ये, खलु शब्दः
पुन शब्दार्थे, पूर्वमभिकान्तं वयं समीक्ष्य मूढभावं व्रजती-
ति प्रतिपादितम्, अनभिकान्तं च पुनर्वयः संप्रत्य ‘ आयट्ट
सम्मं समणुवासेज्जासि ’ (सूत्र-७२) । इत्युत्तरेण संबन्ध,
आत्मार्यम् आत्महितं समनुवासयेत्, कुर्यादित्यर्थः ।

किमनतिक्रान्तवयसैवात्महितमनुष्ठेयमुनान्यनार्पीति?, परे-
णापि लब्धावसरेणात्महितमनुष्ठेयमित्येतद् दर्शयति—

खणं जाणाहि पंडिए । (सूत्र-७०)

क्षण-अवसरे घर्मानुष्ठानस्य स चार्थक्षेत्रसुकुलोत्पत्त्या-
दिकः परिवाद्पोषणपरिहारदोषदुष्टानां जरवालभावनेगा-
णामभावे सति, त क्षणं जानीहि-अवगच्छ परिडन !-आ-
त्मज्ञः ॥ अथ वा-अवसीदन् शिष्यं प्रात्साह्यं-हे अनतिक्रान्त-
न्तयैव न ! परिवादादिदोषत्रयास्पृष्टपरिडन ! द्रव्यक्षेत्रका-
लभावभेदाभिन्न क्षणम्-अवसरमेवंभूतं जानीहि-अवबुध्य-
स्व । आचा०(क्षणस्वरूपम् ‘ खण ’ शब्दे ३ भागं दर्शयिष्यते)
एवभूतमवसरमवाप्यात्मार्यं समनुवासयेदित्युत्तरेण स-
म्बन्धः ।

किञ्च—

० जाव सोत्तपरिखाणा अपरिहीणा शेत्तपरिखाणा
अपरिहीणा घाणपरिखाणा अपरिहीणा रसणपरि-
खाणा अपरिहीणा फासपरिखाणा अपरिहीणा इच्चे-
तेहिं विरूवरूवेहिं पण्णाणेहिं अपरिहायमाणेहिं
आयट्टं सम्मं समणुवासेज्जामि ति वेमि । (सूत्र-७१)

‘ जाव ’ इत्यादि, यावदस्य-विशरारोः कायापसदस्य
श्रोत्रविज्ञानानि जरसा रोगेण वा अपरिहीनानि भवन्ति
एवं नेत्रघ्राणरसनस्पर्शविज्ञानानि न विषयप्रदण्णस्वभावतया
मान्द्यं प्रतिपद्यन्ते इत्येतैर्विरूपरूपै-इष्टानिष्टरूपतया नाना-
रूपै प्रज्ञानै-प्रकृष्टैर्ज्ञानैरपरिहीयमाणै सद्धिं किं कुर्यात्,
इत्याह-‘ आयट्टं ’ इत्यादि, आत्मनोऽर्थं आत्मार्यं, स च प्रा-
नदर्शनचारित्रात्मक, अन्यस्त्वन्तर्था एव । अथवा-आत्मने
हितं प्रयोजनमात्मार्यं, तस्य चारित्रानुष्ठानमेव । अथ वा-
आयत-अपर्यवसानान् मोक्ष एव स चास्मावर्थश्चायता-
र्थोऽनन्तम्, यदि वा-आयत्तो-मात्त अर्थ-प्रयोजनं यस्य
दर्शनादिप्रयस्य तत्तथा ‘ समनुवासयेद् ’ इति-‘ वस ’ नि-
वासे, इत्यस्माद्धेतुमार्णजन्ताह्निद् (सिप्) सम्-सम्पण-
यथोक्त्तानुष्ठानेन अनु-पश्चादनभिकान्तं वयं संप्रेत्य क्षणम्-
अवसरं प्रतिपद्य श्रोत्रादिविज्ञानानां वा प्रहीणतामधि-
गम्य तत आत्मार्यं समनुवासये-आत्मनि विदध्या ।
अथ वा-अर्थवशादिभिरुपुरुषविपरिणाम इति कृत्या तेन

वा आत्मार्थेन ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकेनात्मानं समनुवास-
यद्-भावयेद्-रञ्जयत्, आयतार्थं वा मोक्षार्थं सम्यक् अपु-
नरागमनेना अन्विनि-ययोक्तानुष्ठानात्पश्चादात्मना समनुवा-
सयेद्-अधिष्ठापयेत्, इति परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति सुध-
र्मस्वामी जम्बूस्वामिनमिदमाह-यद्भगवता श्रीवर्द्धमान-
स्वामिनाऽर्थतोऽभ्यधायि नदेवाहं सूत्रात्मना वच्मीति ।
आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

आत (य) ट्टि (न्)-आत्मार्थिन्-पुं० । आत्मनोऽर्थ आ-
त्मार्थं स विद्यते यस्य स तथा । आत्मवति, “ एवं से भि-
क्वु आत(य)ट्टी ” (सूत्र-४२ X) । यो ह्यन्यमपायेभ्यो
रजति स आत्मार्थी-आत्मवानित्युच्यते । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

आत (य) निष्फेडय-आत्मनिस्फेटक-पुं० । आत्मानं स-
म्यग्दर्शनादिकेनानुष्ठानेन संसारचारकाच्चिस्सारके, सूत्र० ।
‘ आयनिष्फेडय आयाणमेवं पडिसाहरेजासि ’ (सूत्र-
४२ +) । आत्मानं सम्यग्दर्शनादिकेनानुष्ठानेन संसार-
चारकाच्चिस्सारयतीति । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

आत(य)स-आत्मज्ञ-पुं० । आत्मज्ञानिति, सूत्र० ।

अत्ताण जो जाणति जो य-सोणं । (सूत्र० २० X)

यो ह्यात्मानं परलोकयायिन शरीराद्यतिरिक्तं सुखदुःख-
धारं जानाति यश्चात्महितेषु प्रवर्त्तते स आत्मज्ञो भवति ।
येन चात्मा यथावस्थितस्वरूपोऽहंप्रत्ययग्राहोऽभिज्ञानो
भवति नैवायं सर्वोऽपि लोक प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपो विदितो
भवति, स एव चात्मज्ञोऽस्तीत्यादिक्रियावाद् भाषितुमर्ह-
तीति । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० ।

आत (य) तंत-आत्मतन्त्र-त्रि० । आत्मायत्ते, स्था० ४
टा० २ उ० ।

आत (य) तंतकर-आत्मतन्त्रकर-पुं० । आत्मतन्त्र सन्
कार्येणाणि करोतीत्यात्मतन्त्र । आत्मायत्ते जिनादौ, आ-
त्मतन्त्रमात्मायत्तं धनम्-गच्छादि करोतीत्यात्मतन्त्रकर ।
आत्माऽऽयत्तस्य धनस्य गच्छादिकस्य कारके च । स्था०
४ टा० २ उ० ।

आत (य) तत्त-आत्मतत्त्व-न० । आत्मनस्तत्त्वम् । आत्म-
नो यथार्थस्वरूपं, चैतन्यरूपं मनभेदे, कर्तृत्वादिरूपं, आ-
त्मैव तत्त्वपरमपदार्थं, आत्मरूपं परमपदार्थं च, वाच० ।
ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकं तत्त्वं च । परमार्थदृशां ज्ञानदर्शन-
चारित्रात्मकमात्मतत्त्वं विहायान्यत्सर्वं शरीराद्यपि परा-
धयमेवेति । आचा० ।

आत [य] तत्तप्पगाम-आत्मतत्त्वप्रकाश-पुं० । आत्म-
धर्मप्राग्भावं, अष्ट० ।

गुरुत्वं स्वस्य नोदेति, शिचामात्स्येन यावता ।

आत्मतत्त्वप्रकाशेन, तावन्मेव्यो गुरुत्तमः ॥ ५ ॥

अष्ट० ८ अष्ट० । वाच० ।

आत (य) तरग-आत्मतरक-पुं० । आत्मानं केवलं तार-
यतीत्यात्मतरा, न्याथिककप्रत्ययविधानात् आत्मतरका ।
व्य० । प्रायाश्च नाहं पुनरविशेष, व्य० । “ आयतरगा० ” ये

पुनस्तपोवलिष्ठा वैयावृत्त्यलम्बिहीमास्ते तप एव यथोक्तरूपं
कुर्वन्ति न वैयावृत्त्यमाचार्यादीनामित्यात्मानं केवलं तार-
यन्तीत्यात्मतरा, न्याथिककप्रत्ययविधानात् आत्मतरका ।
व्य० १ उ० ।

आत (य) तुला-आत्मतुला-स्त्री० । आत्मौपम्ये, सूत्र० २
श्रु० २ अ० । आत्मतुल्यतायाम्, सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

कम्हा णं तुम्हे पाणिं पडिसाहरइ, पाणिनो ढडिआ,
दड्डे किं भविस्सइ, दुक्खं ति मन्नमाणा पडिसाहरइ,
एस तुला एस पमाणे एस समोसरणे । (सूत्र० ४१+)

अवश्यमग्निदाहभयात् कश्चिदग्न्यभिमुखं पाणिं ददाती-
त्येतत्परोऽयं दृष्टान्तः । पाणिना दग्धेनापि किं भवता भ-
विष्यतीति ? दुःखमिति चेत् यद्येवं भवन्तो दाहोपादित-
दुःखभीरवः सुखलिप्सवः, तदेवं सति सर्वेऽपि जन्तवः
संसारोदरविवरवर्तिन एवभूता एवेत्येवम् आत्मतुलया-
आत्मौपम्येन यथा मम नाभिमत्तं दुःखमित्येवं सर्वजन्तूना-
मित्यवगम्याऽहिंसैव प्राधान्येनाश्रयणीया, तदेतत्प्रमाणम्,
एषा युक्तिः । “ आत्मवत्सर्वभूतानि, यः पश्यति सः पश्यति ” ।
सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

एवं सहिते हियासए, आयतुलं पाणेहि संजए ॥ १२X ॥

‘ एवम् ’ अनन्तरोक्करीत्या परिवर्त्तमानः सह हितेन वर्तत
इति सहितो ज्ञानादियुक्तो वा संयतः-प्रवर्जितोऽपरप्राणिभि-
सुखार्थिभिरात्मतुलाम्-आत्मतुल्यतां दुःखाऽप्रियत्वसुख-
प्रियत्वरूपामधिकं पश्येत् आत्मतुल्यान् सर्वानपि प्राणिनः
पालयेत् । सूत्र० १ श्रु० २ अ० । “ आयतुले पयासु ” ॥ ३X ॥
प्रजायन्त इति प्रजा पृथिव्यादयो जन्तवस्तास्वात्मतुल्यः
आत्मवत्सर्वप्राणिन पश्यतीत्यर्थः, एवभूत एव साधुर्भव-
तीति, तथा चोक्कम्-“ जह मम ए पियं दुक्खं, जाणिय
एमेव सव्वजीवारणं । ए हणइ ए हणवेइ य, सममेणइ तेण
सो समणो ” ॥ १ ॥ सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

डहरे य पाणे बुद्धे-य पाणे,

ते आतभो पासइ सव्वलोए ॥ १८+ ॥

ये केचन ‘डहरे’ति-लघव-कुन्त्वादयः सूत्रा वा ते सर्वे-
ऽपि प्राणा प्राणिनो ये च बुद्धा वादरशरीरिणस्तान्सर्वा-
नप्यात्मतुल्यान्-आत्मवत्पश्यन्ति-सर्वस्मिन्नपि लोके याव-
त्प्रमाणं मम तावदेव कुन्तोरपि यथा वा मम दुःखमभि-
मतमेव सर्वलोकम्यापि-सर्वेषामपि प्राणिनां दुःखमुत्पद्यते,
दुःखाद् वाद्विजन्तः । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० ।

आत (य) त-आत्मत्व-न० । आत्मनो भावे, आत्मधर्मे,
वाच० ।

अहं प्राणं तेहिं कुलेहिं, आयताए जाया । (सूत्र-१७२X)

‘ अर्थ ’ इति-वाक्योपन्यासार्थं, पश्य त्वं तेषूच्चावचेपु कुलेपु
आत्मत्वान्य-आत्मीयकर्मानुभवनाय जाता, आचा० १ श्रु०
६ अ० १ उ० ।

अशेषकर्मकलङ्करहितत्वे मोक्षभावे, संयमभावे च । सूत्र० ।

आरंभं तिरियं कद्दु, आतत्ताए परिच्वए ॥ ७ ॥

आरम्भम्-सावधानुष्ठानरूपं, तिर्यक्कृत्वा-अपहस्तयित्वा
आत्मनो भाव आत्मत्वम्-अशेषकर्मकलङ्करहितत्वं तस्मै
आत्मत्वाय । यदि वा-आत्मा-मोक्ष ; संयमो वा तद्भा-
वस्तस्मै तदर्थं परि-समन्ताद् व्रजेत्, संयमानुष्ठानक्रियायां
दत्तावधानो भवेदित्यर्थः । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० ।

आत (य) दण्ड-आत्मदण्ड-पुं० । आत्मानं दण्डयतीत्या-
त्मदण्डः । आत्मन उपघातके, “ वीयाइ अस्संजय आय-
दण्डे ” ॥ ६ + ॥ असंयतो-गृहस्थ, प्रव्रजितो वा तत्कर्म-
कारी गृहस्थ एव । स च हरितच्छेदविधाय्यात्मानं दण्ड-
यतीत्यात्मदण्डः । स हि परमार्थतः परोपघातेनात्मानमवो-
पहन्ति । सूत्र० १ श्रु० ७ अ० । “ एतेण काण्ये य आय-
दण्डे ” ॥ २ + ॥ यथैभिः कायै-समारभ्यमाणैः ; पाण्ड्य-
मानैर्यात्मा दण्डयते ; तत्समारम्भादात्मदण्डो भवतीत्यर्थः ।
सूत्र० १ श्रु० ७ अ० । “ णिस्सिय आयदण्डा ” ॥ २३ x ॥
आत्मैव दण्डयतीति दण्डो येषां ते भवन्त्यात्मदण्डा अ-
सदाचारप्रवृत्तेरिति । सूत्र० २ श्रु० ६ अ० ।

आत (य) दण्डसमायार-आत्मदण्डसमाचार-त्रि० । आ-
त्मा दण्डयते-हितात् भ्रश्यते येन स आत्मदण्डः समाचार-
अनुष्ठानं येषामनार्याणां ते । आत्महितानुष्ठाने, सूत्र०
१ श्रु० २ अ० १ उ० । “ आयदण्डसमायारे ” ॥ १४ + ॥ सूत्र०
१ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

आत (य) दरिस-आत्मदर्श-पुं० । आत्मा-देहः दृश्यतेऽ-
स्मिन् आधारे घञ् । दर्पणे, आदर्शे, को० । घञ् ६ त० ।
आत्मनो दर्शने, आत्मसाक्षात्कारे, वाच० ।

आत (य) एष-आत्मप्रदेश-पुं० । जीवांशे, पञ्चा० १४
विच० ।

आत (य) परिणइ-आत्मपरिणति-स्त्री० । आत्मनो-जी-
वस्य परिणतिरात्मपरिणतिः । जीवस्यानुष्ठानविशेषसम्पा-
दके परिणामविशेषे, ह्य० ।

विषयप्रतिभासं चा-त्मपरिणतिमत्तथा ।

तत्त्वसंवेदनं चैव, ज्ञानमाहुर्महर्षयः ॥ १ ॥

आत्मनो-जीवस्य परिणते-अनुष्ठानविशेषसंपाद्य परि-
णामविशेष, सैव श्रेयतया यस्मिन्नस्ति ज्ञानेन पुनस्तद्रूप-
प्रवृत्तिनिवृत्ती अपि तदात्मपरिणतिमत् । हा० ६ अष्ट० ।

विषयप्रतिभासारूप-मात्मपरिणतिमत्तथा ।

तत्त्वसंवेदनं चैव, त्रिधा ज्ञानं प्रकीर्तितम् ॥ २ ॥

तथा-आत्मन-स्वस्य परिणाम-अर्थानर्थप्रतिभासात्मा
विद्यते यत्र तत्, आत्मनो-जीवस्य परिणाम-अनुष्ठानवि-
शेषसंपाद्यो विद्यते यत्रेति येन सम्यक्त्वलाभप्रयोज्यवस्तु-
विषयतावत्त्वमर्थो लभ्यते । हा० ६ अष्ट० ।

आत (य) पसंसा-आत्मपसंसा-स्त्री० । आत्मस्तुतौ, अष्ट० ।

(आत्मप्रशंसा च न कार्या) आत्मस्वरूपध्यानी सर्वे
परम्-अनात्मत्वेन जानाति । सः आत्मचित् प्रशंसा न
करोति, तदेवाऽऽह-

गुणैर्यदि न पूर्णोऽसि, कृतमात्मप्रशंसया ।

गुणैरेवाऽसि पूर्णश्चेत्, कृतमात्मप्रशंसया ॥ १ ॥

व्या०-गुणैरिति-‘ यदि गुणै ’ केवलज्ञानादिभिः पूर्णः
न असि तर्हि ‘ आत्मप्रशंसया ’ व्यर्थात्मस्तुत्या ‘ कृतं ’
नाम-श्रितं निर्गुणात्मन का प्रशंसा ? , पौद्गलिकोपाधिजा
गुणा इति मूढा वदन्ति तेन प्रशंसा ‘ चेद् ’ यदि सम्यग्दर्श-
नज्ञानाचारित्रनपोरूपे साधनगुणै ज्ञाथिकज्ञानदर्शनचारित्र-
रूपे सिद्धगुणै पूर्णं तर्हि वाचकात्मकप्रशंसया कृतम् ;
श्रितमित्यर्थं, प्राग्भाविता गुणा स्वत एव प्रकटीभवन्ति
नेच्छुयष्टि पलालावृता चिरकालं तिष्ठति इति का स्वमुखा-
त्स्वगुणप्रशंसना ।

पुनर्व्यवहारेण दर्शयति-

श्रेयोद्रुमस्य मूलानि, स्वोत्कर्षाम्भःप्रवाहतः ।

पुरयानि प्रकटीकुर्वन्, फलं किं समवाप्स्यसि ? ॥ २ ॥

व्या०-‘ श्रेयोद्रुम ’ इति-भो भद्र ? ‘ पुरयानि ’ पवित्राणि
‘ श्रेयोद्रुमस्य मूलानि ’ कल्याणवृक्षस्य मूलानि ‘ स्वो-
त्कर्षाम्भःप्रवाहतः ’ स्वस्य उत्कर्ष-श्रौत्सुक्य स एव
अम्भःप्रवाहः तस्मात् ‘ प्रकटीकुर्वन् ’ व्यक्तं कुर्वन् किं
फलं समवाप्स्यसि ? , अपि तु नैव, यस्य द्रुमस्य मूलम् उ-
त्खातं तेन फलोत्पत्तिर्न भवति ।

आलम्बिता हिताय स्युः, परैः स्वगुणरश्मयः ।

अहो स्वयं गृहीतास्तु, पातयन्ति भवोदधौ ॥ ३ ॥

व्या०-‘ आलम्बिता ’ इति-‘ स्वगुणरश्मय ’ आत्मीगु-
णरश्मयः । ‘ परै ’ अन्यै ‘ आलम्बिता ’ स्मरणचिन्तनन
गृहीता ‘ हिताय ’ कल्याणाय स्युः, स्वसुखाय भवन्ति,
‘ अहो ’ इति-आश्चर्यं स्वगुणाः स्वयं गृहीता भवोदधौ
पातयन्ति, स्वमुखेन स्वगुणोत्कर्षं न कार्यं ।

उच्चत्वदृष्टिदोषोत्थ-स्वोत्कर्षज्वरशान्तिकम् ।

पूर्वपुरुषसिंहभ्यो, भृशं नीचत्वभावनम् ॥ ४ ॥

व्या०-‘ उच्चत्वदोष ’ इति-अभ्यासात्प्राप्तज्ञानविनयतपो-
रूपगुणान्तर्ज्वलितमहामोहोदयेन आत्मनि उच्चत्वम् अहं
गुणी मया प्राप्तमिदं, ज्ञानं विनयगुणवानहमिति उच्चत्व-
दृष्टिदोषेण उत्थो य स्वोत्कर्षं स एव ज्वर तस्य ‘ शान्ति-
कम् ’ उपशमकारणं ‘ पूर्वपुरुषा ’ अहंदादय ते एव सिंहा-
तेभ्यः ‘ आत्मन्यूनत्वभावनं ’ मानोदयतापनिर्वापणं क्षेयम् ।

“ धन्नो धन्नो वयरो, सालिभहो य धूलभहो अ ।

जोहिं विसयकसाया, चत्ता रत्ता गुणे नियए ॥ १ ॥ ”

(अस्या गायाया व्याख्या)-धन्या पूर्वपुरुषा ये वा-
न्ताश्रवा-अनादिभुक्परभावास्वादनरामणीयकं त्यजन्ति,
सदुपदेशज्ञानसत्तासुदपसया आत्मधर्मश्रवणसुखम् अनु-
भूयमाना चक्रिसंपदो विपद इव मन्यन्ते, स्वगुणेषु धन्य-
स्थूलभद्र यो ह्यत्यातुररुक्, कोणोप्राथनाऽकम्पिनपरिणाम-
स्तु-“ अहो स्वयं गृहीतान्तु, पातयन्ति भवोदधौ ॥ ३ ॥

उच्चत्वदृष्टिदोषोत्थ, स्वोत्कर्षज्वरशान्तिकम् ।

पूर्वपुरुषसिंहभ्यो, भृशं नीचत्वभावनम् ॥ ४ ॥

शरीररूपलावण्य-प्रापारामधनादिभिः ।

उत्कर्षः परपर्यायै-श्चिदानन्दधनस्य क ॥ ५ ॥”

अहं तु निरर्थककुविकल्पैः चिन्तयामि विषयविषोपायान् ।
उक्तं च-‘ संतेवि कोवि उज्जह, को वि असंते वि अहिल-
सई । भोए चय इयरचयेण वि, वट्टु पभवेण जह जवू ॥१॥”
इत्यादिभावनया स्वदापचिन्तनेन आत्मात्कर्षपरिणामो
निवार्यः ।

शरीररूपलावण्य-ग्रामाऽऽरामधनादिभिः ।

उत्कर्षः परपर्यायै-श्चिदानन्दधनस्य कः ॥ ५ ॥

व्या०-‘शरीरे’ति-‘चिदानन्दधनस्य’ चिद्-ज्ञानम् आनन्द-
सुखं ताभ्यां धनस्य-आत्मन परपर्यायै-सयोगसंभवै. पु-
द्गलमनिकर्षोद्भवै क उत्कर्ष-उन्माद कैरिति शरीराणि-
श्रौतारिकादीनि विनाशिस्वभावानि रूप-संस्थाननिर्माण-
वर्णनमकर्मोद्भवं लावण्य-चातुर्यं सौभाग्यनामोदयनिष्पन्नं
वेदादिमोहसंनिकर्षसंभव ग्राम-जननिवासलक्षण, आरा-
मा-वनोद्यानभूमय, धन-गणिमधरिमादि तेषां द्वन्द्वं तैः
क उत्कर्ष परत्वात् कर्मवन्धनिवन्धनात् स्वस्वरूपरोधकात्
तत्संयोग. निन्द्य एव तर्हि क उत्कर्षः ? उक्तं च उत्तरा-
ध्ययने-

“ धमेण किं धम्मपुगाहिगारे,
सयणेण वा कामगुणेहिं चैव ।
समणा भविस्सामो गुणोहधारी,
वहिं विहारा अभिगम्म भिक्खुं ॥ १ ॥
न तस्स दुक्खं विभजति णाइओ,
न मित्तवग्गा न सुआ न वाधवा ।
इक्को सये पच्चणुहोइ दुक्खं,
कत्तारमेवं अणुजाइ कम्मं” ॥ २ ॥

अत आत्मगुणानन्दपरिणतानां कर्मोपाधिसंभवे उत्कर्षो
न भवति ।

शुद्धाः प्रत्यात्ममास्येन, पर्यायाः परिभाविताः ।

अशुद्धाश्चाप्रकृष्टत्वात्, स्वोत्कर्षाय महामुनेः ॥ ६ ॥

व्या०-‘शुद्धा. प्रत्यात्म’ इति-तथा मुने-निर्गन्थस्य पाको-
त्तीर्णजात्यकात्स्वरगृहीतात्मन्वरूपस्य शुद्धा-पर्याया.
मय्यज्ञानचरणध्यानप्राग्भावरूपा आत्मपर्याया न उत्कर्-
षाय भवन्ति । कथं न भवन्तीत्याह-प्रत्यात्मसास्येन
परिभाविता आत्मानम् आत्मानं प्रति प्रत्यात्म तत्र
सास्येन तुल्यत्वेन भाविता । भावना च किमाधिक्य
मम जानं ? तेन एते ज्ञानादयो गुणाः सर्वान्मनि सन्त्येवं
सर्वमाचारणे क उत्कर्ष ? इति भाविताण्य सर्वजीवानां
ज्ञानाग्रनन्पर्यायत्वं तुल्य सिद्ध-संसारस्ययो न सत्ता-
भेद । उक्तं च संवेगरद्वयशलायाम्-

‘ नाणाइणेतगुणोवंधयं, अस्वमणहं च लोगपरिमाणं ।
वत्ता भोत्ता जीवं, मधहु सिद्धाण तुल्लमिणं ॥ १ ॥”

श्रीपुण्यैश्च-“ जीवो गुणपडिवन्ना, न जस्म द्वाद्धियस्स
सामइय ” । तथा टाणां-‘एणं आया’ (सूत्र-२ । स्या० १
टा०) इत्यादिपाठान् सर्वत्र तुल्यत्वं आत्मन सदगुणप्रा-
कटयं क उत्कर्ष अशुद्धा पर्याया औदयिका-शुद्धत्वादयः

अप्रकृष्टत्वात् तुच्छत्वाद् दोषत्वाद् गुणघाततत्त्वज्ञानरमणो-
पघातत्वात् शोफरोगपुष्टत्ववन्न उत्कर्षाय भवन्ति, किमेभिः
पुद्गलोपचयरूपैः परोपाधिजै. संसर्गैश्च मे कदा निवृत्तिः
एभ्य इति संवेगनिर्वेदपरिणतानां नोन्माद इति ।

पुन आत्मानमुपदिशति-

क्षोभं गच्छन्समुद्रोऽपि, स्वोत्कर्षपवनेरितः ।

गुणौघान् बुद्बुदीकृत्य, विनाशयसि किं मुघा ॥ ७ ॥

व्या०-‘क्षोभं गच्छन्’ ति-हे हंस ! स्वतत्त्वजलपूर्णस्वरूप-
मानसनिवासरसिक. त्वं ‘समुद्रोऽपि’ मुद्रा-साधुलिङ्गरू-
पा तथा युक्तोऽपि ‘स्वोत्कर्षपवनेरित.’ साऽहंकारपवन-
प्रेरित क्षोभं गच्छन् अर्धवसायै एवमेवं भवन् गुणौघान्
अभ्यासोत्पन्नान् श्रुतधरत्रतधरलक्षणान् आमर्षोपाधिरूपान्
बुद्बुदीकृत्य ‘मुघा’ व्यर्थं किं विनाशयसि प्राप्तगुण-
गम्भीरो भव, स्वगुणा. स्वस्यैवं हितहेतवः तत्र, किं पर-
दर्शनेन मानोपहतस्य गुणाः तुच्छीभवन्ति, अतो न मानो
विधेयः ।

निरपेक्षाऽनवल्लिन्ना-नन्तचिन्मात्रमूर्तयः ।

योगिनो गलितोत्कर्षा-पकर्षानल्पकल्पनाः ॥ ८ ॥

व्या०-‘निरपेक्षा’ इति-योगिनो-यमन्त्रियमाद्यष्टाङ्गयोगा-
भ्यासोत्पन्नरत्नत्रयीलक्षणस्वयोगसिद्धा ईदृशा भवन्ति,
‘निरपेक्षा.’ निर्गता अपेक्षा-अपेक्षणे येभ्यस्ते निरपेक्षा ;
अपेक्षारहिता इत्यर्थः । ‘अनवल्लिन्ना’ अवच्छेदरहिता ।
‘अनन्तचिन्मात्रमूर्तयः’ अनन्तं प्रान्तरहितं चिद्-ज्ञानं
तन्मात्रा ज्ञानमात्रा मूर्तिः. येषां ते अनन्तचिन्मात्रमूर्तयः
इत्यनेन परभावानुगतचतनाविकला. स्वच्छस्वरूपानुगत-
चिन्तनपरिणता. ‘गलितोत्कर्षापकर्षाः’ गलितः उत्कर्ष-
उन्माद अपकर्ष-दौनता तयोः अनल्पा-कल्पना विक-
ल्पजालपटलानि येषा एवविधा योगिन ज्ञानपरिणताः
ज्ञानैकरसा. तिष्ठन्ति ते एव तत्त्वसाधनचिन्मया इति अतो
मानोन्मादजनक. स्वोत्कर्षो निवार्यः । अष्ट० १८ अष्ट० ।

अहाहु से आयरियाण सयसै,

जो लावएजा असणस्स हेऊ ॥ २४ ॥

अथाऽसावाचार्यगुणाना शताऽप्ये वर्तते शतग्रहणमुपलक्षणं
सहस्राऽशादेरप्यघां वर्तते इति ‘यो’ ह्यस्य हेतुम्-भोजन-
निमित्तमपस्वस्त्रादिनिमित्तं वा आत्मगुणान् परेणालापयद्-
भाणयेत् असावप्यार्यगुणानां सहस्रांशं वर्तते । किमङ्ग !
पुनर्यं स्वत एवाऽऽत्मप्रशंसा विदधानीति । सूत्र० १ श्रु० ७
अ० ।

आत (य) प्यप्रोग-आत्मप्रयोग-पुं० । आत्मव्यापारे,
“ आयप्यप्रोगेण उववज्जति, णो परप्यप्रोगेण उववज्जति”
(सूत्र-६=६x) भ० २० श० १० उ० ।

आत (य) प्यप्रोगिण्व्यक्तिय-आत्मप्रयोगनिर्वर्तित-त्रि० ।
“ आयप्यप्रोगिण्व्यक्तिय ” (सूत्र-२६४ +) । आत्मनः
प्रयोगेण-मन प्रभृतिव्यापारेण निर्वर्तितं निष्पादितं य-
त्तत्तथा । आत्मनो मन प्रभृतिव्यापारेण निष्पादिते, भ०
१६ श० १ उ० ।

आत (य) प्पमाण-आत्मप्रमाण-त्रि० । सार्द्धहस्तत्रय-
प्रमाणे, प्रव० २ द्वार ।

आत (य) प्पवाय-आत्मप्रवाद-न० । आत्मानं-जीवमने-
रूधा नयमतभेदेन यत्प्रवदति तदात्मप्रवादम् । न० । यत्रा-
ऽऽत्मा-जीवोऽनेकनयैः प्रोच्यते तदात्मप्रवादम् । स० १४
सम० । आत्माऽनेकत्रा यत्र नयदर्शनैर्वर्णयते तदात्मप्रवादम् ।
(स० १४७ सूत्रटी०) पूर्वगतश्रुतविशेषे, (स० १४७ सूत्रटी०)
तस्य पदप्रमाणं षड्विंशतिपदकोटयः । न० । स० ।

आयप्पवायपुव्वस्स णं सोलस१६ वत्थू पप्पत्ता । न० ।
आत्मप्रवादपूर्वस्य सप्तमस्य । स० १६ सम० ।

आयप्पवायपुव्वं, अहिज्जमाणस्स तीमगुत्तस्स ।

नयमयमयाणमाणस्स, दिट्ठीमोहो समुप्पन्नो ॥२३३५॥

आत्मप्रवादानामकं पूर्वमधीयानस्य । विशेष० । (अस्य
गाथायाः व्याख्या 'जीवपपसिय' शब्दे चतुर्थभागे १५५४
पृष्ठे वक्ष्यते)

आयप्पवायपुव्वा, निज्जूढा होइ धम्मपन्नत्ती ॥१६+॥

इह आत्मप्रवादपूर्व-यथात्मनः ससाग्निमुक्ताद्यनेकभेदभिन्न-
स्य प्रवदनमिति तस्मान्निर्व्यूढा भवति धर्मप्रज्ञप्ति, षड्जी-
वनिकेत्यर्थे । दश० १ अ० ।

आत (य) प्पियसंबंधणसंयोग-आत्मार्पितसम्बन्धनसंयोग-
पुं० । संयोगभेदे, उक्त० १ अ० । (तद्वक्तव्यता 'संयोग' शब्दे
सप्तमे भागे वक्ष्यते)

आत (य) वल-आत्मवल-न० । आत्मनो वलम् शक्युपचय
आत्मवलम् । आत्मन शक्युपचये, आचा० १ श्रु० २
अ०२ उ० बहुलाधिकारात् । पो व. ॥ ८ । १ । २३१ ॥ अस्य
वैकल्पिकत्वात् ।

आत (य) बोध-आत्मबोध-पुं० । आत्मज्ञाने, अष्ट० ।

आत्मबोधो न वः पाशो, देहगेहधनादिकम् ।

यः क्षिप्तोऽप्यात्मना तेषु, स्वस्य बन्धाय जायते ॥ ६ ॥

भो भव्या ! व-गुष्माकम् आत्मबोधः । आत्मज्ञानं न पाश-
न बन्धहेतु तेषु देहगृहधनादिषु यः आत्मना क्षिप्तः स
पाश-रागपरिणाम स्वस्य-आत्मनः एव बन्धाय जायते
इत्यनेन देहगृहादिषु य रक्त स सर्वं भवपाशैर्वध्नाति स्व-
स्य बन्धहेतु इत्यनेन परभावा-रागाद्य आत्मनो बन्ध-
वृद्धिहेतव । अष्ट० १४ अष्ट० ।

आत (य) भाव-आत्मभाव-पुं० । अनादिभवाभ्यस्ते मि-
थ्यात्वादिकं विषयगृध्नुनायाम्, " विण्हज्जओ सव्वउ
आयभाव " ॥ २१ + ॥ आत्मभाव-अनादिभवाभ्यस्तो मि-
थ्यात्वादिकस्तमपनयेत् । यद्विवा-आत्मभावो-विषयगृध्नु-
ता, अतस्तमपनयेद् । सूत्र० १ श्रु० १३ अ० । स्वाभिप्राये
च । भ० २ श० ५ उ० ।

आत (य) भाववक्कणया-आत्मभाववक्कणता-स्त्री० । आ-
त्मभावस्याऽप्रशस्तस्य चङ्कनता-वक्कीकरणं प्रशस्ततत्त्वाप-
दर्शनतात्मभाववक्कणता । मायाप्रत्ययिकक्रियाभेदे, चङ्कना-
ना च बहुत्वविवक्षाया भावप्रत्ययो न विरुद्धः सा च क्रिया-

व्यापारत्वात् । स्था० २ ठा० १ उ० । " अप्पणो चियं भावं
गूहति नियडिमंतो उज्जगभावं दरिसेइ संजमादिसिदिलो
वा करणफला जो डोमं दरिसेइ । " आव० ४ अ० ।

आत (या) भाववक्कणया-आत्मभाववक्कण्यता-स्त्री० । आ-
त्मभाव एव-स्वाभिप्राय एव न वस्तुनत्वं वक्कण्यो-वाच्यो
ऽभिमानाद् येषां ते आत्मभाववक्कण्यस्तेषा भाव आत्म-
भाववक्कण्यता । अहंमानिनायाम् । भ० २ श० ५ उ० ।
" सधेणं एस अट्टे नो चैव णं आयभाववक्कण्ययाए " (सूत्र-१११ x) । नैवात्मभाववक्कण्यतयाऽयमर्थं न वय-
महमानितयैव ब्रूमः, अपि तु-परमार्थ एवायमेवंविधः इति
भावना । भ० २ श० ५ उ० ।

आत (य) भू-आत्मभू-पुं० । आत्मनो-मनसो, देहादा भ-
वति, भू-क्विप्-६-त० । मनोभवे कामे, देहभवे पुत्रे, क-
न्यायाम्, वाच० ।

" नार्या कुत्राऽपि कस्याश्चि-द्वारकौ द्वौ बभूवतु ।

सपत्नीतनुभूरेको, द्वितीयश्चात्मभूर्द्धयोः " ॥ १ ॥

आ० क० ६ अ० । बुद्धौ च । स्त्री० । आत्मनैव भवति । भू-
क्विप् । शिवे, विष्णौ च । वाच० ।

आत (य) रक्ख-आत्मरक्ख-त्रि० । अङ्गरक्के, स्त्री० ।
आत्मानं रागद्वेषादेरकृत्योद्भवकृपादा रक्षन्तीत्यात्मरक्षा ।
रागद्वेषादेरकृत्याच्चात्मनो रक्षके, स्था० ।

ते च-

तत्रो आयरक्खा पन्नत्ता, तं जहा-धम्मियाए पडि-
चोयणाए पडिचोएत्ता भवइ १, तुमिणीए वा सिथा २,
उड्डित्तु वा आयाए एगंतमवक्कमेज्जा ३ । (सूत्र-१७२ +)

' धम्मियाए पडिचोयणाए ' त्ति-आत्मना एवं धार्मिको-
पदेशेन नेदं भवाद्दशा विधातुमुच्चितमित्यादिना प्रेरयिता-
उपदष्टा भवतीति अनुकूलेनरापसर्गकारिणं नतोऽन्नाद्युप-
सर्गकरणाभिर्वर्तते ततोऽकृत्यासंवा न भयतीत्यत आत्मा
रक्षितो भवतीति १, तूष्णीको वा-वाच्यम्, उपन्नक इत्यर्थं,
स्थादिति २, प्रेरणाया अविषये उपेक्षणासामर्थ्यं च तत-
स्थानादुत्थय ' आय ' त्ति-आत्मना एकान्तम्-विजनम्
अन्ते भूमिभागमवच्छामत्-गच्छेत् । स्था० ३ ठा० ३ उ० ।
विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्यात्मानं रक्षयन्तीत्यात्म-
रक्षा । कर्मणोऽण् ॥ ५ । ३ । १४ ॥ इत्यण्प्रत्ययः । रा० ।
देवविशेषः, रा० । सूर्याभस्य वर्णकमधिकृत्य-" सोलसेदि
आयरक्खदेवसाहस्सीणे " (अस्य सूत्राशम्य व्याख्या)-
षोडशभिरात्मरक्षदेवसहस्रैरिति विमानाधिपतेः सूर्याभ-
स्य देवस्यात्मानं रक्षयन्तीत्यात्मरक्षा । कर्मणोऽण् ॥ ५ ।
३ । १४ । इत्यण्प्रत्ययः । ते च शिरस्त्राणकल्पाः, यथा हि
शिरस्त्राणं-शिरस्याविद्धप्राणरक्तकं भवति तथा तेऽप्यात्म-
रक्षका गृहीतधनुर्दंष्ट्रादिप्रहरणाः समन्ततः सप्तानांका-
धिपतेरग्रनश्चावस्थायिनां विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्य
प्राणरक्षका । देवानामपायाभावात् तथा तथाग्रहणपुर-
स्तरमवस्थानं निरर्थकमिति चेताराणां स्थितिमात्रपरिपा-
लनहेतुत्वात् प्रीतिप्रकपहेतुत्वाच्च, तथा हि-ने समन्तत-
सर्वासु दिक्षु गृहीतप्रहरणा ऊर्ध्वस्थिता अवतिष्ठमाना-

स्वनायकशरीररक्षणपरायणा स्वनायकैकनिपणहृष्ट्यं प-
रेपाममहमानाना जोभमुत्पादयन्ति-जनयन्ति स्वनायकस्य
परा प्रीतिम् । रा० ।

(तथा च)-

चमरस्स शं भंते ! असुरिंदस्स असुररसो कइ आय-
रक्खदेवसहस्सीओ पण्णाओ ? , गोयमा ! चत्तारि चउ-
सट्ठीओ आयरक्खदेवमाहस्सीओ पण्णाओ, एए शं
आयरक्खवण्णाओ । एवं सव्वेसिं इंदाणं जस्स जत्तिया
आयरक्खा ते भाणियव्वा । (१६४ +)

'वसुश्रो' त्ति-आत्मरत्नदेवानां वर्षको वाच्य , स चायम्-
“ सन्नद्धवद्वमिम्यकवया उष्णीलियसरासणपट्टिया पिण-
द्धनेवेजा वद्धआविद्धविमलवरचिधपट्टा गहियाउहपहरणा
तिण्णयाइ तिसधियाइ वडरामयकोडीणि घण्णुं अभिगिउम्भ
पयओ परमाइयकंडकलावा नीलपाण्णियो पीयपाण्णियो र-
त्तपाण्णियो एवं चारुचावचम्मदंडखगपासपाण्णियो नीलपी-
यरत्तचारुचावचम्मदंडखगपासवरधरा आयरक्खा रक्खो-
वगया गुत्ता गुत्तपालिया जुत्ता जुत्तपालिया पत्तेय पत्तेयं
समयओ विण्णयओ किंकरभूया इव चिद्वंति ' त्ति, अस्या-
'यमर्थ-संनद्धा-सन्नहतिकया कृतसन्नाहा. वद्ध कशाव-
न्धनत वम्मितश्च वम्मिं कृत शरीरारोपणन कवच कड्डटो
यैस्ते तथा, नव. सन्नद्धशब्देन कर्मधारय. । तथा
उष्णीडिता प्रत्यञ्जाऽऽगेपणेन शरासनपट्टिका धनुर्धृष्टि-
र्यैस्ते तथा, अथ वा-उष्णीडिता वाहौ वद्धा शरास-
नपट्टिका धनुर्धृष्टिर्यैस्ते तथा । पिनद्धं परिहितं त्रैवे-
यक ग्रीषाभरणं यैस्ते तथा, तथा वद्धो ग्रन्थिदानेन
आविद्धश्च शिरस्यागेपणेन घिमलो वरश्च चिह्नपट्टो
योधनासूचको नेत्रादिवस्त्ररूप सौवर्णो वा पट्टो यैस्ते
तथा तथा गृहीतान्यायुधानि प्रहरणाय यैस्ते तथा, अथ
वा-गृहीतान्यायुधानि क्षेप्याम्त्राणि प्रहरणानि च यैस्ते
तथा, तथा धिनतानि मध्यपार्श्वद्वयलक्षणस्थानत्रयेऽधन-
तानि धिमन्धितानि त्रिषु स्थानेषु कृतसन्धिकानि, नैका-
द्विकानान्यर्थ । वज्रमयकोटीनि धनूप्यभिगृह्य वदत पदे
मुष्टिप्याने तिष्ठन्तीति सम्बन्ध । परिमात्रिक सर्वतो
मात्रावान् काण्डकलापो येषां ते तथा । नीलपाण्य इत्या-
दिषु नीलादिवर्णपुङ्गवाश्रीलादयो वाणभेदा सम्भाव्यन्ते ।
चारुचापपाण्य इत्यत्र च चाप-धनुरेवानागेपितज्यसतो
न पुनरुक्तता, चर्मपाण्य इत्यत्र चर्मशब्देन स्फुरक उच्यते.
दण्डादय प्रतीता, उक्तमेवार्थं सन्नद्धणेनाह-' नीलपीप'
त्यादि अथ वा-नीलादीन् सर्वानेव युगपत्कचिद्धारयन्ति
देवशक्तेरिति दर्शयन्नाह-'नीलपीप'त्यादि, ते चात्मरक्षा न
संभ्रामाधेनेत्याह-आत्मरक्षा . स्वाभ्यामरक्षा इत्यर्थ , ते
एव विशेष्यन्ते रक्षोपगता रक्षामुपगता . सनत प्रयुक्तरक्षा
इत्यर्थ । एतदेव कथमित्याह-गुप्ता अभेदवृत्तय , तथा-
गुप्तपालीका. तदन्यतो इयावृत्तमनोवृत्तिका मण्डलीका,
युक्ता परम्परमभ्युद्धा . युक्तपालीका निरन्तरमण्डलीकाः,
प्रत्येकमकेश चमयत पदानिसमाचारेण विनयतो-
विनयन किंकरभूना इव-प्रेष्यत्वं प्राप्ता इवेति, अयं च
पुस्तकान्तरे साक्षाद् दृश्यते एवेति । ' एवं सव्वेभिर्मिदण

ति-एवमिति-चरमवत्सर्वेषामिन्द्राणां सामानिकचतुर्गुणा
आत्मरक्षा वाच्या , ते चार्थत एवम्-सर्वेषामिन्द्राणां सा-
मानिकचतुर्गुणा आत्मरक्षा , तत्र चतु पष्टिसहस्राणि चम-
रस्येन्द्रसामानिकानाम् , वलेस्तु पष्टिः, शेषभवनपतीन्द्राणां
प्रत्येक पद् पद् सहस्राणि, शकस्य चतुरशीति , ईशानस्या-
ऽशीतिः सनत्कुमारस्य द्विसप्तति. , माहेन्द्रस्य सप्तति ,
ब्रह्मण पष्टि , लान्तकस्य पञ्चाशत् , शुक्रस्य चत्वारिंशत्,
सहस्रारस्य त्रिंशत् . प्राणतस्य विंशतिः, अच्युतस्य दश-
सहस्राणि सामानिकानामिति, यदाह-

“ चउसट्ठी सट्ठी खलु. छुच्च सहस्सा उ असुरवज्जाणं ।

सामाणिया उ एए. चउग्गुणा आयरक्खाउ ॥ १ ॥

चउरासीइ असीई, वावत्तरि सत्तरी य सट्ठी य ।

पष्ठा चत्तालीसा, तीसा वीसा दससहस्सा” ॥ २ ॥ इति ।
भ० ३ श० ६ उ० ।

आत [य] रक्खि [न्]-आत्मरक्षिन्-त्रि० । आत्मानं रक्ष-
त्यपायेभ्य -कुगतिगमनादिभ्य इत्येवंशीलः आत्मरक्षी ।

कुगतिगमनादिभ्य आत्मनो रक्षणशीले, उक्त० पाइ० ४ अ० ।

“ अप्पाणरक्खी चरमप्पमत्तो ” ॥ १०+ ॥ उक्त० ४ अ० ।

आत (य) रक्खिय-आत्मरक्षित-त्रि० । आत्माऽपौयेभ्यो-

दुर्गतिगमनादिभ्यो रक्षितो येन स तथा । दुर्गतिगमनहेतु-

निवन्धनात्सावधानुष्ठानान्निवृत्ते, सूत्र० । “ आयपरक्खमे

आयरक्खिए ” (सूत्र० ४२ +) । दुर्गतिगमनहेतुनिवन्ध-

नस्य सावधानुष्ठानस्य निवृत्तत्वाद् । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

अरइं पिडुओ किच्चा, विरए आयरक्खिए ॥ १५ X ॥

आत्मरक्षितो दुर्गतिहेतोरपध्यानादेरनेनेत्यात्मरक्षित ।

आहिताग्न्यादिषु ॥३१।१५३॥ वर्षनात् क्लान्तस्य परनिपातः

(हैम व्याकरण सूत्रेण) उक्त० २ अ० ।

आत (य) वं-आत्मवत्-त्रि० । “ आयवं ” (सूत्र-१० X) ।

आत्मा ज्ञानादिकोऽस्यास्तीत्यात्मवान् । ज्ञानादिमति, आ-

चा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

आत्मा-चित्तं वश्यतयाऽस्त्यस्य महुप् । मस्य व' स्त्रियां

डोप् । वश्यचित्ते, निर्विकारचित्ते च । आत्मा प्रकाश्यतया

विद्यतेऽस्य आत्मप्रकाशके शास्त्रे, आत्मना तुल्याक्रियावृत्ति,

आत्मतुल्याक्रियायाम् , अन्य० । वाच० ।

आतव-आतप-पुं० । आ-समन्तात्तपति संतापयति जग-

दित्यातप । उक्त० १ अ० । आ-तपश्च । उद्योते, कर्म० २

कर्म० । स चोद्योतो यद्यपि लोके भेदेन प्रसिद्धो-यथा, सू-

र्यगत आतप, चन्द्रगत प्रकाश इति । तथाप्यातपशब्द

चन्द्रप्रभायामपि वर्तते, यदुक्तम्-“ चन्द्रिका कौमुदी उयो-

त्स्ना, तथा चन्द्रातप. स्मृत. ” ॥ १ ॥ इति । सू० प्र० ३

पाहु० । “आतवाड वा” (सूत्र-६५X) आतप इति वा । आ-

तप आदित्यस्येति । स्था० २ दा०-४ उ० । घर्म, उक्त० २

अ० । “आयवताणनिमित्त” ॥ ६६X ॥ उष्णेन परितापना ।

व्य० ८ उ० । आतप्यते-पीड्यते शरीरमनेनेत्यातप' । तृण-

पायाणादौ, “ आयवस्स निवाएणं, अजला हवइ वेयणा ”

॥ ३५X ॥ उक्त० २ अ० । निविडकिरणे, रौद्रे च प्रकाशे,

वाच० । स्वनामख्याते अहोगत्रभवे चतुर्विंशतितमे मुहूर्ते

च । स०३० सम० च० प्र० । *पो व । १।२३१। इतिपस्यव. ।

आतवणाम (नृ)-आतपनामन्-न० । नामकर्मभेदे, आ० । यदु-
दयादातपवान् भवति । पृथिवीकाये, आदित्यमण्डलादिवत् ।
आ० । यदुदयाज्जन्तुशरीराणि स्वरूपेणानुष्णान्यपि उष्ण-
प्रकाशलक्षणमातपं कुर्वन्ति तदातपनाम । तद्विपाकश्च
भानुमण्डलगतभूकायिकेष्वेव, न वह्नौ, प्रवचनप्रतिषेधात् ;
तत्रोष्णत्वमुष्णस्पर्शनामोदयात्, उत्कटलोहितवर्णनामो-
दयाश्च प्रकाशकत्वमिति । पं० सं० ३ द्वार । यदुदयवशा-
ज्जन्तुशरीराणि भानुमण्डलगतपृथ्वीकायिकरूपाणि स्वरू-
पेणानुष्णान्यपि उष्णप्रकाशलक्षणमातपं कुर्वन्ति तदातप-
नाम । आतपनामोदयश्च वह्निशरीरे न भवति सूत्रे प्रति-
षेधात् । तत्रोष्णत्वमुष्णस्पर्शनामोदयात् । उत्कटलोहित-
वर्णनामोदयाच्च प्रकाशकत्वम् । कर्म० ६ कर्म० ।

रविर्विभे उ जियंगं, तावजुयं आयवाउ न उ जलणे ।
जमुसिणफासस्स तर्हि, लोहियवस्स उदउ त्ति ॥४४॥

आतपाद् आतपनामोदयाज्जीवानामङ्गं-शरीरम् तापयुतं
स्वयमनुष्णमपि उष्णप्रकाशयुक्तं भवति । आतपस्य पुनरु-
दयो रविर्विभे एव । तुशब्द पवकारार्थः । भानुमण्डलादिपा-
थिवशरीरेष्वेव; न पुनर्ज्वलने-हुतभुजि । अत्र युक्तिमाह-यद्-
यस्मात्कारणात् तत्र-ज्वलने-ज्वलनजन्तुशरीरे; तेजस्का-
यशरीरे इत्यर्थः, उष्णस्पर्शस्योदयः, तथा-‘लोहितवर्णस्यो-
दय’ इति-तेजस्कायशरीराण्येवोष्णस्पर्शोदयेनोष्णानि, लो-
हितवर्णनामोदयाच्च प्रकाशयुक्तानि भवन्ति, न त्वातपादया-
दिति भावः । तदुदयाज्जन्तुशरीराण्ययात्मनानुष्णान्यप्युष्ण-
प्रकाशरूपमातपं कुर्वन्ति, तदातपनामेत्यर्थः । कर्म० १ कर्म० ।

आत(य)वणिवाय-आतपनिपात-पुं० । आतपस्य-घर्मस्य
नितरां पातो निपात । घर्मस्य नितरारूपाते, उक्त० ।

आयवस्स निवाएणं, अउला हवइ वेयणा ॥ ३५X ॥

आतपस्य निपातेन-घर्मस्य संयोगेन अतुला वेदना भवति,
तापशीतवर्षावातादिपीडाऽस्माभि सोढुं न शक्यते । अथ
चा-आतप्यते-पीड्यते शरीरमनेनेत्यातप तृणपापाणादि-
रप्युच्यते तस्य संगेनास्मच्छरीरे महती वेदना भवति ।
उक्त० २ अ० ।

आत (य) व्रतत्त-आतपतप्त-त्रि० । घर्मतेत्त, “ आतवतत्ते
वहे अहवे ” ॥ २०१ X ॥ आयवतत्तं अप्पोदगं अवहं घे-
प्पति । असइ आयवतत्तं वहं घिप्पति । नि० चू० १ उ० ।

आत (य) वर्व (त्)-आतपवत्-त्रि० । आतपोऽस्त्यत्र
मतुप् । मस्य च । आतपयुक्ते, “ शृङ्गाणि यस्यातपवन्ति
सिद्धा ” वाच० । अहोरात्रभवे स्वनामख्याते चतुर्विंशे
मुहूर्ते, जं० ७ वक्ष० । कल्प० ।

आत (य) वाल-आत्मपाल-त्रि० । आत्मानमेव पालयती-
त्यात्मपालः । आत्मन पालके, शा० १ श्रु० १ अ० ।

आतवालोय-आतपालोक-पुं० । हुतवहतापदर्शने, शा० “आ-
तवालोयमहंतुं वइयपुरणकरणे ” (सूत्र-२७ X) । शा० १
श्रु० १ अ० ।

आत (य) वस-आत्मवश-त्रि० । आत्मनो वशः-आय-
त्तता यत्र । आत्माधीने, “ यद्यदात्मवशं तु स्या-त्तत्तत्से-
वेत यन्तत । सर्वं परवश दु ख, सर्वमात्मवशं सुखम् ” ॥१॥
मनु० । वाच० ।

सञ्चत्येसु विमुक्तो, साहू सञ्चत्य होइ अप्पवसो । ६८+।
सर्वार्थेषु विमुक्त-सर्वपदार्थेषु ममतारहित साधु-मोक्ष-
साधक सर्वत्रात्मवशो भवति; न कुत्रापि परवशः । ग०
२ अधि० ।

आत (य) वायपत्त-आत्मवादप्राप्त-त्रि० । आत्मज्ञ उपयो-
गलक्षणस्य जीवस्यासंख्येयप्रदेशात्मकस्य संकोचविकाश-
भाज स्वकृतफलभुजः प्रत्येकसाधारणतया व्यवस्थितस्य
द्रव्यपर्यायतया नित्यानित्याद्यनन्तधर्मात्मकस्य वा वाद्
‘आत्मवादस्तं प्राप्त आत्मवादप्राप्तः । सम्यग् यथावस्थि-
तात्मस्वतत्त्ववेदिनि, सूत्र० । “ आयवायपत्ते विज्ज ”
(सूत्र० ४ X) । सूत्र० १ श्रु० १६ अ० ।

आत (य) वि (द्)-आत्मविद्-त्रि० । पाठान्तरे-“ आ-
यवी ” (सूत्र-१०७ X) । आत्मानं श्वभ्रादिपतनरक्षण-
द्वारेण वेत्तीत्यात्मवित् । आत्मनो रक्षके, आचा० १ श्रु० ३
अ० १ उ० । आत्मानं यथार्थरूपेण वेत्ति, विद्-किप्-६
त० । आत्मस्वरूपज्ञे, आत्मानं स्वपत्तं वेत्ति किप् । स्व-
पक्षज्ञातरि, । वाच० ।

आत (य) वीरिय-आत्मवीर्य-न० । वीर्यभेदे, नि० चू० ।
आयविरियं दुविहं-विश्रोगायवीरियं च, अविश्रोगायवी-
रियं च । विश्रोगायवीरियं जहा-संसारावत्थस्म जीवस्स
मणमादिजोगा वियोगजा भवन्ति, अविश्रोगाऽऽयवीरियं
पुण-उवश्रोगो असखेज्जा पप्प एसत्तणं । नि० चू० १ उ० ।

आत (य) विमोहि-आत्मविशुद्धि-स्त्री० । उत्कालिकश्रुत-
विशेषे, न० । आत्मनो-जीवस्यालोचना प्रायश्चित्तप्रतिपत्तिप्र-
भृतिप्रकारेण विशुद्धि कर्मविगमनलक्षणा प्रतिपाद्यते यस्यां
ग्रन्थपद्धतौ सा आत्मविशुद्धि । न० । आत्मनो जीव-
स्यालोचनादिप्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यादिप्रकारेण विशुद्धि कर्म-
विगमनलक्षणा प्रतिपाद्यते यत्र तदध्ययनमात्मविशुद्धि ।
पा० ।

आत (य) वेयावच्चकर-आत्मवेयावृत्त्यकर-त्रि० । अलसे,
विसम्मोगिके च । स्था० ।

आयवेयावच्चकरे नामभेगे, णो परवेया वच्चकरे ।
(सूत्र-३२० X)

आत्मवेयावृत्त्यकर-अलसो, विसम्मोगिको वा । स्था० ४
ठा० ३ उ० ।

आतमंचेयणिज्ज-आत्मसंचेतनीय-पुं० । आत्मना संचेत्यन्ते-
क्रियन्त इत्यात्मसंचेतनीया । स्था० ४ ठा० ४ उ० । उप-
सर्गभेदे, स्था० ४ ठा० ४ उ० । (अन्य भेदोहरणादिवहुव-
क्तव्यता ‘उवसग्ग’ शब्दे प्रस्मिन्नेव भागे वच्यते)

आत (य) संजम-आत्मसंयम-पुं० । आत्मनः-शरीरस्य
संयमः । संवृताङ्गोपाङ्गेन्द्रियत्वे, पा० । आत्मनो-मनसः
संयमः । चित्तसंयमने, वाच० ।

आत (य) संयमपर-आत्मसंयमपर-त्रि० । आत्मन-शरीर-स्य संयम संवृताङ्गोपाङ्गेन्द्रियत्वम् तत्पर-तन्त्रधानम् । संवृताङ्गोपाङ्गेन्द्रियत्वप्रधाने षो० ६ विव० ।

आत (य)संयमोवाय-आत्मसंयमोपाय-पु० । संयमनं संयम आत्मन संयम आत्मसंयमस्तदुपाय । आत्मसंयमनोपाये, दश० । उक्तं च—“ तस्यात्मा संयतो यो हि, सदाचारे रत-स्सदा । स एव धृतिमान् धर्म-स्तस्यैव च जिनो हितः ” ॥ १ ॥ इति । दश० ३ अ० ।

आत(य)संवेयण-आत्मसंवेदन्-न० । द्रव्योपसर्गभेदे, सूत्र० । तथा च उपसर्गमधिकृत्य—

द्वये च उच्चिहो दे-दमणुयतिरियायसंवेतो ॥ ४७ ॥

आत्मसंवेदना अपि चतुर्विधा, तद्यथा-घट्टनात, लेश-नान्, अद्भुताद्यवयवसंश्लेषरूपाया स्तम्भनातः, प्रपाताच्च । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

आत (य) संवेयणिज्ज-आत्मसंवेदनीय-पुं० । आत्मना क्रियन्त इत्यात्मसंवेदनीया । द्रव्योपसर्गभेदे, आ० चू० १ अ० । (एतस्य भेदादिवहुवक्तव्यता 'उवसग्' शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते) ।

आत (य) सक्किञ्च (न्)-आत्मसाक्षिन्-त्रि० । आत्मन-बुद्धिवृत्त-साक्षी-प्रकाशक वेदान्तादिमतसिद्धे बुद्धिवृद्धि-प्रकाशक चैतन्ये, वाच० । आत्मा-स्वजीवः स्वस्वसंचित-प्रत्यक्षविपरिणामपरिणतः साक्षी यत्र तदात्मसाक्षिकम् । स्वजीवसाक्षिके, पा० ।

आत (य) (अप)मत्तम-आत्मसप्तम-त्रि० । आत्मना स-प्तम-सप्ताना पूरण आत्मा वा सप्तमो यस्यासावात्मसप्तम । सप्तानां पूरण आत्मा यस्य । तस्मिन् स्था० । “ मल्लीखं अग्ना अप्ससत्तमे मुंडे भवित्ता ” (सूत्र-५६४+) स्था० ७ ठा० ३ उ० ।

आत(य)समप्यण-आत्मसमर्पण-न० । आत्मनिवेदने, पञ्चा० ।

गुरवे चात्मनिवेदनं महते फलाय—

अह निपराहिणपुव्व, सम्मं सुद्वेण चित्तरयणेण ।

गुरुणाऽणुवेयणं स-व्वहेव दढमप्यणा एत्थ ॥ २६ ॥

अथ तदात्मनिवेदनं गुरु प्रतिपद्यते न चा यदि न प्रति-पद्यते तदा न युक्तं निष्फलत्वात्तस्येत्याशङ्कं परिहरन्नाह—

एमा खलु गुरुभत्ती, उक्कोमो एम दाणधम्मो उ ।

भावविसुद्धीए दढ, इहरा वि य वीयमेयस्म ॥ ३० ॥

कथमिदं भावविशुद्ध्याभावपूर्वकमात्मनिवेदनमुक्तप्रदान-धर्मवीजं भवतीत्याह—

जं उत्तमचरियमिणं, सोउं पि अणुत्तमाण पाणे चि ।

ता एयमगामाओ, उक्कोमो होइ एयस्स ॥ ३१ ॥

अथ यदि तदात्मनिवेदनं गुरु प्रतिपद्यते तदाऽधिकरण-दोषा गुण न्यायित्याशङ्का परिहरन्नाह—

गुरुणा वि णाऽहिगग्गं, ममत्तगहियस्म एत्थ वत्थुम्मि ।

तवभवसुद्धिहेउं, आणाए पयत्तमाणस्स ॥ ३२ ॥

पञ्चा० २ विव० ।

(एतासा गाथानां व्याख्या 'पवज्जा' शब्दे पञ्चमेभागे करिष्यते ।)

आत(य)समया-आत्मसमता-स्त्री० । आत्मौपम्ये, आचा० ।

सर्वत्रात्मौपम्यं समाचरोदित्याह—

आतवो बहिया पास, तम्हा ए हंता ए विघायए ।
(सूत्र-११५X) ।

यथा ह्यात्मन सुखमिष्टमितरत्तन्वथा तथा बहिरपि-आत्मनो व्यतिरिक्तानामपि जन्तूनां सुखप्रियत्वमसुखप्रियत्वं च पश्य-अत्र धारय, तदेवमात्मसमतां सर्वप्राणिनामव-धार्य किं कर्तव्यमित्याह—' तम्हा ' इत्यादि । यस्मात्सर्वे-ऽपि जन्तवो दुःखद्विष सुखलिप्सवस्तस्मात्तेषां न इन्तान-व्यापादकं स्यात्, नाप्यपरैस्तान् जन्तून् विविधैर्ना-नाप्रकारैरुपायैर्घातयेत्-विघातयेदिति । आचा० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० ।

आत (य) समोयार-आत्मसमवतार-पुं० । शरीरभव्य-शरीरव्यतिरिक्तद्रव्यसमवतारभेदे, अनु० ।

सव्यदव्वा वि खं आयसमोआरेणं आयभावे समोअ-रंति । (सूत्र-१५३+)

शरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो द्रव्यसमवतारस्त्रिविधः प्रक-प्तः, तद्यथा-आत्मसमवतार इत्यादि । तत्र सर्वद्रव्याख्य-प्यात्मसमवतारेण चिन्त्यमानान्यात्मभावे—स्वकीयस्वरूपे समवतरन्ति—वर्तन्ते तद्रव्यतिरिक्तत्वात्तेषाम् । अनु० । (अत्र बहुवक्तव्यता 'समोयार' शब्दे सप्तमे भागे करिष्यते)

आत (य) सरीरखेत्तोगाढ-आत्मशरीरक्षेत्रावगाढ-त्रि० । स्वशरीरक्षेत्रव्यवस्थिते, भ० । ' आयसरीरखेत्तोगाढे पोग्गले अत्तमायाए आहारंति ” (सूत्र-२५८+) । स्वशरीरे व्यव-स्थितानित्यर्थः । भ० ६ श० १० उ० ।

आत (य) साय-आत्मसात-न० । आत्मसुखे, सूत्र० ।

“ भूताहं जे हिंसति आयसाते ॥५॥ ” अभूवन् भवन्ति भ-विष्यन्तीति भूतानि-प्राणिनस्तानि आत्मसुखार्थं हिंनस्ति-व्यापादयति । सूत्र० १ श्रु० ७ अ० ।

आत (य) सायाणुगामि (न्)-आत्मसातानुगामिन्-पुं० । स्वसुखलिप्सौ, सूत्र० ।

हंता छत्ता पगाभित्ता, आयसायाणुगामिणो ॥ ५ ॥

आत्मसातानुगामिन-स्वसुखलिप्सवः । सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ।

आत(य)सुह-आत्मसुख-न० । शरीरसुखे, सूत्र० । “ आय-सुहं पडुच्च ” ॥ ४ + ॥ आत्मसुखम्प्रतीत्य-स्वस्य शरीरसु-खकृते । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । जे छिदंति आयसुहं पडुच्च ॥ ८ + ॥ सूत्र० १ श्रु० ७ अ० । जीवसुखं, द्रव्या० ।

अर्हत्क्रमाऽम्भोजयुगोपयोगि,

चेतः कुरुपाऽऽत्मसुखं लभस्व ॥ ७ ॥

आत्मनो-जीवस्य सुखं-निगवाधानुभव लभस्व-प्राप्नुहि नयन्नानात् जीवादीन् परीक्ष्य कर्मभ्य आत्मानं वियोज्या-मन्तसुखभाक् भव इत्यर्थः । द्रव्या० ८ अध्या० । आत्मैव सुखमस्य आत्मलाभमात्रेण सुखिनि, त्रि० । आत्मैव सुखं सच्चिदानन्दरूपत्वात् । आत्मरूपे परमानन्दे, न० । वाच० ।

आत (य) सोहि-आत्मशुद्धि-स्त्री० । आत्मनो-देहस्य, मन-सो वा शुद्धिः । देहशुद्धौ, चित्तशुद्धौ च । वाच० । कर्म-क्षयोपशमक्षये च । “ आययजोगमायसोहीए ” ॥ १४५ ॥ आत्मशुद्ध्या-कर्मक्षयोपशमक्षयलक्षणयाऽऽयतयोग-सुप्रणि-हितमनोवाक्कायात्मक विधाय । आचा० १ श्रु० ६ अ० ४ उ० ।

आत (य) हित-आत्महित-त्रि० । स्वहिते, सूत्र० । “आय-हियाए सखिसेज्जाओ” ॥ १६५ ॥ आत्महिताय स्वहितं मन्य-माना । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । शरीराय हिते, “ आ-यट्टीए आयहिताए ” (सूत्र-१॥) आत्महितानां हितमिव हितम् आत्महितं च शरीरे आत्मनि च भवति । तत्र शरीरे ाहताऽहितं पथ्याऽपथ्याहारादिकम् । आत्मनि तु हिंसादि-प्रवृत्तिनिवृत्ति । अथवा-आत्मनो हितानि त्रीणि त्रिपष्ठानि पाखण्डिकशतानि तदपनयनं तदस्ति येषां ते आत्महिता । दशा० ५ अ० । अहिताचाराश्च चौरादयः, अयं त्वात्महित पेहिकामुष्मिकापायभीरुत्वाद् । सूत्र० २ श्रु० २ अ० । “आ-यहिए अणियाणसबुडे” (सूत्र-२०१) । सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

आयहेउ-आत्महेतु-पुं० । आत्मनिमित्ते, दशा० “आयहेउ पर उभये” ॥ ३३६ ॥ आत्महेतो-आत्मनिमित्तम् । दशा० १० अ० । “केइ पुरिसे आयहेउं वा णाइहेउं वा” (सूत्र-१७) । आत्म-निमित्तम्-आत्मार्थम् । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

आता (अप्पा)-स्त्री० । आत्मन्-पुं० । अत-मनिण् । स्वरूपे, वाच० । भ० । भस्माऽऽत्मनो पो वा ॥ ८२ ॥ इति हैमप्राकृत-सूत्रेण भस्माऽऽत्मनो संयुक्तस्य पो वा । अप्पा । अप्पाणे । पत्ते-अत्ता । प्रा० । पुस्यन आणो राजवच्च ॥ ८ । ३ । ५६ ॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेण पुल्लिङ्गं वर्त्तमानस्याऽन्नन्तस्य स्थाने आण इत्यादेशो वा भवति । पत्ते यथादर्शनं राजवत् च कार्यं भवति । आणादेशे च-“अत सेडो” ॥ ८ । ३ । २ ॥ इत्यादयः प्रवर्तन्ते । पत्ते तु-राजवत्-अप्प शस् । जस्शस्ड-सिडसा णो ॥ ८ । ३ । ५० ॥ टो णा ॥ ८ । ३ । ५१ ॥ इणममामा ॥ ८ । ३ । ५३ ॥ इति प्रवर्तन्ते । अप्पाणो । अप्पाणा, प्रथमा । अप्पाण । अप्पाणे, द्वितीया । अप्पाणेण । अप्पाणेहिं, तृतीया । अप्पाणाआं । अप्पाणासुन्तो, पञ्चमी । अप्पाणस्स । अप्पाणाण, षष्ठी । अप्पाणम्मि । अप्पाणोसु, सप्तमी । अप्पाण कअ । पत्ते राजवत् । अप्पा । अप्पो प्रथ० । हे अप्पा । हे अप्प । संवोधनम् । अप्पाणो चिट्ठुनि । अप्पाणो पेच्छ । अप्पाणा, अप्पोहिं । अप्पाणो । अप्पाओ । अप्पाउ । अप्पाहि । अप्पाहिन्तो । अप्पा । अप्पासुन्तो । अप्पाणो धण । अप्पाण । अप्पे । अप्पेसु । प्रा० । “आत्मनपेो णिआ णइआ” ॥ ८ । ३ । ५७ ॥ आ-त्मन परस्याष्टाया स्थाने णिआ णइआ इत्यादेशौ वा भवत । अप्पणिआ पाउसे उवगअम्मि । अप्प

णिआ अविअडिखाणिआ । अप्पणइआ । पत्ते-अप्पाणेण । प्रा० । यत्ते, वाच० । स्वम्मिन्, “आयाए पंगंतमत्तं अच-क्कामनि” (सूत्र-१४२ +) । ‘आयाए’ त्ति-आत्मना, स्वयमित्यर्थः । भ० ३ श० २ उ० ।

दोहिं ठाणेहिं आया सरीरं फुसित्ता णं णिज्जाति, तं जहा-देसेण वि आया सरीरं फुसित्ता णं णिज्जाति, मग्घेण वि आया सरीरं फुसित्ता णं णिज्जाति, एवं फुरित्ता णं, एवं फुडित्ता, एवं संवट्टित्ता, निव्वट्टित्ता । (सूत्र-६७)

‘दोहिं’ इत्यादिकं कण्ठ्यम् । नवरं द्वाभ्या प्रकाराभ्यां ‘देसेण वि’ त्ति-देशेनापि कतिपयप्रदेशलक्षणेन केषाचि-त्प्रदेशा वा इलिकागत्यात्पादस्थानं गच्छन्ता जीवेन शरी-राद्-वहिं क्षिप्तत्वात्, आत्मा-जीव, शरीरम्-देह स्पृष्टा-णिलिप्ता निर्याति शरीरान्मरणकाले निस्सर्गतीति, ‘सर्वेण वि’ त्ति-सर्वेण-सर्वात्मना सर्वैर्जीवप्रदेशे कन्दुकगत्यो-त्पादस्थानं गच्छन्ता शरीराद्-वहिं प्रदेशानामक्षिप्तत्वादिनि । अथवा-देशेनाऽपि-देशतोऽपि अपिशब्द सर्वेणापीत्यपेक्ष । आत्मा-शरीरं काऽयं ? शरीरदेश-पादादिकं स्पृष्टा अवय-वान्तरेभ्य प्रदेशसंहाराभिर्याति, स च संमारी । सर्वेणापि-सर्वतयाऽपि, अपि देशेनापीत्यपेक्ष सर्वमपि शरीरं स्पृष्टा निर्यातीति भावः, स च सिद्धो, वदयति च-“पायणिज्जा-णा निरपसु उववज्जंती” त्यादि, यावत्-“सर्वंगनिज्जा-णा सिद्धेसु” त्ति । आत्मना शरीरस्य स्पर्शने सति स्फुरणं भवतीति, इत्यत उच्यते-‘एवमि’ त्यादि, ‘एवमि’ ति ‘दोहिं ठाणेहिं’ इत्याद्यभिलाषसंज्ञनार्थं, तत्र देशेनापि क्रिय-द्विरप्यात्मप्रदेशैरिलिकागतिकाले ‘सर्वेण वि’ त्ति सर्वैरपि गेन्दुकगतिकाले शरीरम् । ‘फुरित्ता णं’ ति-स्फोरयित्वा सस्पन्दं कृत्वा निर्याति, अथवा-शरीरकं देशतः, शरीरदेश-मित्यर्थं, स्फोरयित्वा पादादिनिर्याणकाले सर्वतः शरीरं स्फोरयित्वा सर्वाङ्गनिर्याणवसर इति । स्फुरणाच्च सा-त्मकत्व स्फुटं भवतीत्याह-‘एवमि’ त्यादि-‘एवमि’ ति-तथैव देशेनात्मदेशेन शरीरकम् ‘फुडित्ता णं’ ति-सर्वतन-तया स्फुरणलिङ्गत स्फुटं कृत्वा इलिकागतौ सर्वेण-सर्वा-त्मना स्फुटं कृत्वा गेन्दुकगताविति, अथवा-शरीरकं देशतः सात्मकतया स्फुटं कृत्वा पादादिना निर्याणकाले सर्वतः सर्वाङ्गनिर्याणप्रस्ताव इति, अथवा-फुडित्ता’ स्फोरयित्वा विशीर्णं कृत्वा तत्र दशतोऽद्यादिविधानेन, सर्वतः सर्व-विशरणेन देवदीपादिजीववदिति शरीरक सात्मकतया स्फुटीकुर्वन्तसंवर्त्तनमपि कश्चित्कर्तव्यतीत्याह-‘एवमि’ त्यादि, ‘एवमि’ ति, तथैव ‘संवट्टित्ता णं’ ति-सर्वन्त्ये-सकोच्य शरीरक देशेनेलिकागतौ शरीरस्थित-प्रदेशे सर्वेण-सर्वात्मना गेन्दुकगतौ सर्वात्मप्रदेशानां शरीरस्थितत्वानिर्यातीति, अथवा-शरीरक शरीरिण-मुपचाराद्दृष्टयोगाद्दृष्टपुरुषवत्, तत्र देशतः संवर्त्तन सं-सारिणो म्रियमाणस्य पादादिगतजीवप्रदेशसंहारात्मवर्त्तन-निर्याणं गन्तुरिति । अथवा-शरीरक देशतः संवर्त्तयं हन्ता-दिमङ्गलचनन सर्वतः-सर्वशरीरमङ्गलचननं पिपीलिकादिव-दिनि । आत्मनश्च संवर्त्तनं कुर्वन् शरीरस्य नियन्त्रणं कर्ता-तीत्याह-एव निवट्टित्ता णं’ ति-तथैव निवर्त्त-जीवप्रदे-

श्रेष्ठ, शरीरकं पृथक् कृत्वेत्यर्थः, तत्र देशेनेलिकागतौ सर्वेण गन्दुकगतौ, अथवा-प्रदेशत शरीरकं निवर्त्यात्मनः पादा-
द्विनिर्याणवान्, सर्वतः सर्वाङ्गनिर्याणवानिति, अथवा-पञ्च-
विधशरीरसमुदयापेक्षया देशतः शरीरम्—श्रौदारिकादि
निवर्त्य, तैजसकर्मणे त्वादायैव, तथा सर्वेण सर्वं शरीरस-
मुदाय निवर्त्य निर्याति; सिद्धयतीत्यर्थः;

अनन्तरं सर्वनिर्याणमुक्त्वा, तच्च परम्परया धर्मश्रवणलाभा-
दिषु ते च यथा स्युस्तथा दर्शयन्नाह—

दोहिं ठाणेहिं आता केवलपन्नत्तं धम्मं लभेज्जा सव-
णताते, तं जहा-खतेण चैव, उवसमेण चैव, एवं ०जाव
मणपञ्चवनाणं उप्पाडेज्जा, तं जहा-खतेण चैव, उवस-
मेण चैव । (सूत्र-६८)

‘दोही’ त्यादि, कण्ठ्यं, नवरम् ‘खण्ण चैव’ त्ति-ज्ञानावरणी-
यस्य दर्शनमोहनीयस्य च कर्मण उदयप्राप्तस्य क्षयेण-नि-
र्जरणेन, अनुदेनस्य चोपशमेन-विपाकानुभवेन क्षयोप-
शमेनेत्युक्तं भवति, यावत्करणात्—“ केवलं वोहिं बुद्धमेज्जा
मुडेभित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वएज्जा केवल वभ-
चेरवासमावसेज्जा केवलेण संजमेणं संजमेज्जा केवलेणं
संवरणं संवरज्जा केवलमाभिण्णिवोहियनाणमुप्पाडेज्जा ”
इत्यादि दृश्यम्, एवं यावन्मन-पर्यवधानमुत्पादयेदिति, केव-
लज्ञानं तु क्षयादेव भवतीति तन्नोक्तम् । इह च यद्यपि वो-
ध्यादय सम्यक्त्वचारित्ररूपत्वात्केवलेन क्षयेण, उपशमेन
च, भवन्ति । तथाप्येते क्षयोपशमेनापि भवन्ति । श्रवणाभि-
नियोधिकादीनि तु क्षयोपशमेन भवन्तीति सर्वसाधारण-
क्षयोपशम उक्तं । स्या० २ ठा० ४ उ० । देहे, उक्तं उक्तं हि-
“धम्मं धृत्यग्निधीन्द्रके-त्वकृतस्वसूर्यदेहेषु । शीलानिलमनो-
यर्तन-कवीर्येऽप्यात्मन स्मृति ” ॥१॥ इति । उक्तं १५ अ० ।

तथा च—

जमि णं विरूवरुवेहिं सत्थेहिं लोगस्स कम्मसमारम्भा
कजंति, तं जहा-अप्पणो से पुत्ताणं । (८६+)

‘ त जहा अप्पणो ’ इत्यादि, तद्यथेत्युपप्रदर्शनार्थं नोक्त-
मात्रमेवान्यदर्थेवजातीयकं मित्रादिक द्रष्टव्यम् (से) तस्या-
रम्भारिणोर्था आत्मा-शरीर तस्मै अर्थे तदर्थं कर्माङ्गभा-
गाकादय क्रियन्ते । आत्मा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० । मनस्वि;
बुद्धिम्ये निजे स्वभावे, बुद्धौ च । वाच० । देहावच्छिन्नं
चैतन्ये च । अन्न करणे, वाच० । ज्ञाने, प्रकाशस्वरूपे
बुद्धौ आत्मनि, बुद्धिर्हि मनश्चादिकरणानि प्राप्नोत्यात्मा
नेया प्रत्यभिज्ञानम् । वाच० । अकं वहाँ, वायौ, वाच० ।
अतनीत्यात्मा । विश० २२५६ गाथा । अतनि-सततं गच्छ-
त्यपगपगन् स्वपरपर्यायानित्यात्मा । अथवा-अनघानो-
गमनाधत्वेन ज्ञानाऽर्थत्वात्तति—सनतमवगच्छत्युपयो-
गततण्णत्वादिन्यात्मा । भ० १० श० १२ उ० । अत-
नि—मानत्येन गच्छन्ति तांस्तान् ज्ञानदर्शनसुखादिप-
र्यायानित्यात्मादिशुद्धव्युत्पत्तिनिमित्तसंभवात्, उक्तञ्च—
“ एवं जीवो जीवो, संसारी पाणुधारणाणुगओ । सिद्धो
सुगन्धजीवां, जीवणपरिणामगहिओ त्ति ” आ० म० १ अ० ।

को ह्यात्मा भगवानाह-योऽहमित्यभिमन्यते, स कीदृक्
सूक्ष्मोऽसौ?, किं तत्सूक्ष्मं-यन्न गृहीमः, न तु शब्दगन्धानिला,
किं तु ते इन्द्रियग्राह्याः, तेन ग्रहणमात्मा न तु प्राहयिता हि
सः । आ० चू० १ अ० ।

विषयसूचना—

- (१) एकविधः आत्मा ।
- (२) एकविधोऽप्यात्मा त्रिविधः ।
- (३) निक्षेप आत्मनः ।
- (४) अष्टविध आत्मा ।
- (५) आत्मान -सूक्ष्मा, वादराश्च नवविधाश्च ।
- (६) आत्मनः लक्षणम् ।
- (७) परिभोगोपभोगकषायद्वाराणि ।
- (८) इन्द्रियाण्यात्मनः ।
- (९) चित्तादीनि आत्मनः ।
- (१०) आत्मनः अस्तित्वम् ।
- (११) अभ्याख्याजमात्मनः ।
- (१२) आत्मनोऽस्तित्वमिन्द्रभूतिं प्रति ।
- (१३) अभौतिकत्वमात्मनः ।
- (१४) कस्या दिश आगतोऽहम् ।
- (१५) अन्यत्वम्, अमूर्तत्वम्, अनित्यत्वं च आत्मनः ।
- (१६) कर्तृत्वमात्मनः ।
- (१७) विभुत्वमात्मनः ।
- (१८) परिमाणमात्मनः ।
- (१९) विस्तरत एकत्वमात्मनः ।
- (२०) क्रियावत्त्वमात्मनः ।
- (२१) ज्ञानमात्मनो भिन्नम्, अभिन्नं च ।
- (२२) द्वाभ्यां स्थानाभ्यामात्मा जानाति ।
- (२३) आत्मनिरूपणे स्फुटगाथाः ।
- (२४) क्षणिकत्वमात्मनः ।
- (२५) रत्नप्रभादिभावानामात्मत्वम् ।
- (२६) गाथा-“ अप्पा एहं वेयरणी ” ति ।

(१) एकविध आत्मा ।

एगे आता (या) । (सूत्र-२)

एको, न द्वयादिरूप आत्मा-जीव कथञ्चिदिति गम्यते । स्या०
१ ठा० । (अस्य सूत्रस्य विस्तरतो व्याख्या (१६) ऊनविशे
अधिकाराङ्के करिष्यते) (‘ आत्मत्वमेव जीवत्वम् ’ अस्याप्रे
विवेचनं भविष्यति द्विविधत्वम् जीवस्य ‘ जीव ’ शब्दे
चतुर्थभागे १५२२ पृष्ठे करिष्यते)

(२) एकविधोऽपि स च (आत्मा) त्रिविध —

वाह्यात्मा चान्तरात्मा च, परमात्मेति च त्रयः ।

कायाधिप्रायकध्येयाः, प्रसिद्धा योगवाङ्मये ॥ १७ ॥

वाह्यात्मा चेति-काय स्वात्माधिया प्रतीयमान अहं स्थूल,
अहं सूक्ष्म इत्याद्युल्लेखनाधिप्रायक कायचैष्टाजनकप्रयत्नवा-
ध्येयश्च ध्यानभाव्य एते त्रय-‘वाह्यात्मा च अन्तरात्मा च
परमात्मा चे’ति-योगवाङ्मये-योगशास्त्रे प्रसिद्धा । द्वा०२०
द्वा० । यस्य देहमनोवचनादिषु आत्मत्वभास देह एवा-
त्मा एवं सर्वगौल्लिकप्रवर्त्तनेषु आत्मनिष्ठेषु आत्मत्वबुद्धि-
स वाह्यात्मा १, मिथ्यादृष्टिः पपः । पुनः स कर्मावस्थायाम-

पि आत्मनि ज्ञानायुपयोगलक्षणे शुद्धचैतन्यलक्षणे महानन्द-
स्वरूपे निर्विकाराऽऽमृताऽऽवाधरूपे समस्तपरभावमुक्ते आत्म-
बुद्धिः, अन्तरात्मा-सम्यग्दृष्टिगुणस्थानकृत क्षीणमोह या-
चत् अन्तराऽऽत्मा उच्यते २, य केवलज्ञानदर्शनोपयुक्त शु-
द्धनिद्रः स परमात्मा-सयोगी अयोगी केवली सिद्धश्च स
परमाऽऽत्मा उच्यते । अष्ट० १५ अष्ट० १ (अस्य वक्रव्यवस्था
('जोग' शब्दे चतुर्थभागे १६३१ पृष्ठे वक्ष्यते) (" आ-
त्मत्वमेव जीवत्वम् " ॥ ४६ x ॥ इत्यादि श्लोकविवरणं
' जीव ' शब्दे चतुर्थभागे १५५१ पृष्ठे वक्ष्यते)

(३) अधुना जीवपद (निक्षेप) माह—

जीवस्स उ निक्खेओ, परूवणा लक्खणं च अत्थित्तं ।

अन्नामुत्तं नि-च्चकारगो देहवाचित्तं ॥ २२० ॥

गुणिलङ्कगइत्ते या, निम्मयसाफलता य परिमाणे ।

जीवस्स तिविहिकालं-मि परिक्खा होइ कायव्वा । २२१ ।

[वा दारगाहाओ] एतद् द्वारगाथाद्वयम्, ' अस्य व्या-
ख्या०-जीवस्य तु निक्षेपा नामाऽऽदि. प्ररूपणा द्विविधाश्च
भवन्ति जीवा इत्यादिरूपा लक्षणं चाऽऽदानादि अस्तित्वं
सत्त्वं शुद्धपदवाच्यत्वादिना अन्यत्वं देहात्, अमूर्तत्व
स्वतः, नित्यत्वं विकारानुपलम्भेन, कर्तृत्वं-स्वकर्मफल-
भागात्, देहव्यापित्व-तत्रैव तल्लिङ्गोपलब्ध्या, गुणित्वं
योगादिना, ऊर्ध्वगतित्वमगुरुलघुभावेन, निर्मायता वि-
काररहितत्वेन, सफलता च कर्मण, परिमाण लोकाकाश-
मात्र इत्यादि, एवम्- ' जीवस्य त्रिविधकाल ' इति-त्रिकाल-
विषया, परिक्षा भवति-कर्त्तव्या । इति द्वारगाथाद्वयसमा-
सार्थः । व्यासार्थस्तु भाष्यादवसेयः ।

तथा च निक्षेपमाह—

नामं ठवणा जीवो, दव्वजीवो य भावजीवो य ।

ओहभवग्गहणंमि य, तव्वभवजीवे य भावम्मि ॥ २२२ ॥

व्या०- ' नामस्थापनाजीव ' इति-जीवशब्दः प्रत्येकमभिसं-
ख्यते, नामजीवः स्थापनाजीव इति । तथा द्रव्यजीवश्च
भावजीवश्च वक्ष्यमाणलक्षणं । तत्रौघ इति ओघजीव, भव-
ग्रहणं चेति भवजीव, तद्वज्जीवश्च-तद्वज् एवात्पन्न, भावे
भावजीव इति गाथासमासार्थः ।

व्यासार्थं त्वाह [भाष्यकार]—

नामं ठवणांगयाओ, दव्वे गुणपज्जवेहि रहिओ त्ति ।

तिविहो य होइ भावे, ओहे भवतव्ववे चैव ॥ ६ ॥

व्या०-नामस्थापने गते क्षुण्णत्वादिति भावः । ' द्रव्ये ' इति-
द्रव्यजीवो गुणपर्यायाभ्यां चैतन्यमनुष्यत्वादिलक्षणाभ्यां र-
हितः । बुद्धिपरिकल्पितो, न त्वसावित्थविधेः सम्भवतीति ।
त्रिविधश्च भवति ' भाव ' इति—भावजीवत्रैविध्यमाह-ओघ-
जीवो भवजीवस्तद्वज्जीवश्चेति । प्राग्गायोरुक्तमप्येतदित्थ-
विधभाष्यकारशैलीप्रामाण्यतोऽदुष्टमेवेति । अन्ये तु पठ-
न्ति— " भावे उ तिहा भणिओ, तं पुण सखेवओ वोच्छु " ।
' भाव ' इति-भावजीव, त्रिधेति-त्रिप्रकारो भणितो निर्यु-
क्तिकारेण ओघजीवादि, तमपि च भावार्थमधिकृत्य सक्षे-
पतो वक्ष्य इति गाथार्थः ।

तत्रौघजीवमाह [भाष्यकार]—

संते आउयकम्मे, धरई तस्सेव जीवई उदए ।

तस्सेव निज्जराए, मओ चि सिद्धो नयमएणं ॥ ७ ॥

व्या०-सति-विद्यमाने आयुष्ककर्मणि सामान्यरूपे
धियते सामान्येनैव तिष्ठति भवोद्घौ कश्चित्थमवस्थान-
मात्राज्जीवत्वमस्येत्याशङ्क्याऽऽवैवान्वययोजनामाह-तस्यैव -
ओघायुष्ककर्मणो ' जीवत्युदये ' उदये सति जीवत्याससारं
प्राखान धारयत्यतो जीवनाज्जीव इति । तस्यैवौघायुष्क-
कर्मणो निज्जरया क्षयेण ' मृत इति ' सर्वथा जीवनाभावात्,
स च सिद्धो मृतो नान्य, विग्रहगतावपि तथा जीवनम-
द्धानात्, नयमतेनेति सर्वनयमतेनैव मृत इति गाथार्थः ।
% जीवत्यनेनेति जीव ओघेन सामान्येन जीवः ओघजी-
वितविशिष्टो जीव मध्यपद्मेत्तरपदलोपादित्य भवति उक्त
ओघजीवितविशिष्ट ओघजीवः । * अधिक पाठः ।

सांप्रतं भवजीव तद्वज्जीव चाह (भाष्यकार)—

जेण य धरइ भवगओ, जीवो जेण य भवाउ संकमइ ।

जाणाहि तं भवाऽऽउं, चउव्विहं तव्वभवे दुविहं ॥ ८ ॥

निक्खेओ त्ति गयं ।

व्या०-येन च-नारकाद्यायुष्केण धियते तिष्ठति भवग-
तो नारकादिभवस्थितो जीव, तथा येन च मनुष्याद्या-
युष्केण भवान्नारकादिलक्षणात् संक्रामति-याति, मनुष्या-
दिभवान्तरमिति सामर्थ्याद्भ्रम्यते, जानीहि-विद्धि । तदित्थ-
भूतं भवायुर्भवजीवितं चतुर्विधं नारकादिभूतमनुष्यामरभेदेन
तथा तद्वज् तद्वज्जीवियम् आयुरिति वर्तते, तच्च द्विविधम्
तिथेकत्वतद्वजायुः, मनुष्यत्वतद्वजायुश्च । यस्मात्तावेव मृतौ
सन्तौ भूयस्तस्मिन्नेव भव उत्पद्येते; नान्ये, तद्वज्जीवितं
च तस्मान्मृतस्य तस्मिन्नेवोत्पन्नस्य यत्तदुच्यते इति ।
अत्रापि च भावजीवाधिकारात्तद्वज्जीवितविशिष्टश्च जीव
एव ग्राह्य, जीवितं तु तद्विशेषणत्वादुक्तमिति गाथार्थः ।
उक्तो निक्षेपः । दश०४ अ० (चतुर्विध-पञ्चविध-षड्विध-स-
प्तविधत्वं ' जीव ' शब्दे चतुर्थभागे १५२४ पृष्ठे दर्शयिष्यते)

(४) आत्मनोऽपविधनिक्षेप —

कइविहा णं भंते, आता-पण्णत्ता-?, गोयमा ! अट्टविहा
आता पण्णत्ता, तं जहा-दवियाऽऽत्ता १, कसायाऽऽत्ता २,
जोगायाऽऽत्ता ३, ठवओयाऽऽत्ता ४, गाणऽत्ता ५, दंस-
णाऽऽत्ता ६, त्तरित्ताऽऽत्ता ७, वीरियाऽऽत्ता ८ ।

' कइ विहा ण ' मित्यादि, ' आय ' चि—अतति-सततं
गच्छति अपरापरान् स्वपरपर्यायानित्यात्मा, अथवा-अत
घातोर्गमनार्थत्वेन ज्ञानार्थत्वाद्गतति-सततमवगच्छत्युपयो-
गलक्षणत्वादित्यात्मा, प्राकृतत्वाच्च सुप्ते श्रीलक्षणदेश,
तस्य चापयोगलक्षणत्वात्सामान्येनैकविधत्वेऽप्युपाधिभे-
दादप्रभारत्व, तत्र ' दवियाय ' चि-द्रव्यं त्रिकालानुगाम्युप-
सर्जनीकृतकपायादिपर्याय तद्रूप आत्मा द्रव्यात्मा सर्वेषां
जीवानाम् १, ' कसायाय ' चि-क्राधादिकपायविशिष्ट आत्मा
कपायात्मा, अज्ञानानुपशान्तकपायाणाम् २, ' जोगाय चि-
योगा मन प्रभृतिव्यापारास्तत्प्रधान आत्मा योगात्मा,

योगवतामेव ३, 'उवञ्चोनाय' त्ति-उपयोग. साकारानाकार-
भेदन्तत्प्रधान आत्मा उपयोगात्मा, सिद्धसंसारिस्वरूप
सर्वजीवानाम् । अथवा-विवक्षितवस्तूपयोगापेक्षयोपयोगा-
न्मा ४, 'नाणाय' त्ति-ज्ञानविशेषत उपसर्जनोक्तदर्शनादि-
रात्मा ज्ञानात्मा, सम्यग्दृष्टे ५, एव दर्शनात्मादयोऽपि नवर
दर्शनात्मा सर्वजीवानाम् ६, चारित्रात्मा विरतानाम् ७,
वीर्यम्-उत्थानादि तदात्मा सर्वसंसारिणामिति । उक्तं च—

जीवानां द्रव्यात्मा, हेयं स कषायिणां कषयात्मा ।

योग. संयोगिनां, पुनरुपयोग सर्वजीवानाम् ॥ १ ॥

ज्ञानं सम्यग्दृष्टे-दर्शनमथ भवति सर्वजीवानाम् ।

चारित्रं विरतानां, तु सर्वसंसारिणां वीर्यम् ॥२॥ इति, ८ ॥

एवमष्टधात्मानं प्ररूप्य अथ यस्यात्मभेदस्य यदन्यदात्म-
भेदान्तरं युज्यते यच्च न युज्यते तस्य तद्दर्शयितुमाह—

जस्स णं भन्ते ! दवियाऽऽता तस्स णं कसायाता, ज-
स्स कमायाता तस्म दवियाता १, गोयमा ! जस्स द-
वियाता तस्म कसायाता सिध अत्थि सिध णत्थि, जस्स
पुण कसायाता तस्स दवियाता णियमं अत्थि ।

'जस्स णमि' त्यादि, इहाष्टौ पदानि स्थाप्यन्ते तत्र प्र-
थमपदं शेषैः सप्तभिः सह चिन्त्यते—तत्र यस्य जीवस्य द्र-
व्यात्मा-द्रव्यात्मत्वं, जीवत्वमित्यर्थः, तस्य कषयात्मा
स्यादस्ति कदाचिदस्ति सकषयावस्थायं स्यात्तस्ति क-
दाचिन्नास्ति क्षीणोपशान्तकषयावस्थायाम्, यस्य पुनः क-
षयात्माऽस्ति तस्य द्रव्यात्मत्वं जीवत्वं नियमादस्ति,
जीवत्वं विना कषयाणामभावादिति ।

जस्स णं भन्ते ! दवियाऽऽता तस्स जोगाता १, एवं जहा
दवियाता कमायाता भणिया तहा दवियाता जोगायाया
वि भाणियन्वा ।

नथा यस्य द्रव्यात्मा तस्य योगात्माऽस्ति योगवतामिव
नास्ति चायोगिसिद्धानामिव, तथा यस्य योगात्मा तस्य
द्रव्यात्मा नियमादस्ति जीवत्वं विना योगानामभावादेत-
देव पूर्वसूत्रोपमानेन दर्शयन्नाह—' एवं जहा दवियाये' त्यादि ।

जस्म णं भन्ते ! दविताऽऽया तस्स उवञ्चोगाता एवं स-
व्वत्थ पुच्छा भाणियन्वा, गोयमा ! जस्स दवियाता
तस्म उवञ्चोगाया णियमं अत्थि, जस्स वि उवञ्चोगाता
तस्म वि दवियाता णियमं अत्थि, जस्म दवियाता तस्स
णाणाता भयणाए, जस्स पुण णाणाता तस्म दवियाता
णियमं अत्थि । जस्म दवियाता तस्म दंसणाता णियमं
अत्थि, जस्म वि दंसणाता तस्म दवियाता णियमं अ-
त्थि, जस्म दवियाता तस्म चरिताया भयणाए, जस्स
पुण चरिताता तस्म दवियाता णियमं अत्थि । एवं
वीरियाताए वि ममं ।

नथा यस्य जीवस्य द्रव्यात्मा तस्य नियमादुपयोगात्मा
यस्याप्युपयोगान्मा तस्य नियमाद् द्रव्यात्मा, एतयो पर-
स्परेण अविनामूनत्वात्प्रथा सिद्धस्य, तदन्यस्य च द्रव्या-

त्मास्त्युपयोगात्मा चोपयोगलक्षणत्वाज्जीवानाम्, एतदेवा-
ह—' जस्स दवियाये' त्यादि, तथा 'जस्स दवियाता तस्स
नाणाया भयणाए, जस्स पुण नाणाया तस्स दवियाया
नियमं अत्थि' त्ति-यस्य जीवस्य द्रव्यात्मा तस्य ज्ञानात्मा
स्यादस्ति यथा सम्यग्दृष्टीनां, स्यान्नास्ति यथा मिथ्या-
दृष्टीनामित्येवं भजना, यस्य तु ज्ञानात्मा तस्य द्रव्यात्मा
नियमादस्ति, यथा सिद्धस्येति । तथा 'जस्स दविया-
या तस्स दंसणाया नियमं अत्थि' त्ति-यथा सिद्धस्य के-
वलदर्शनम् । 'जस्स वि दंसणाया तस्स दवियाया नियमं
अत्थि' त्ति-यथा चक्षुर्दर्शनादिदर्शनवतां जीवत्वमिति,
तथा 'जस्स दवियाया तस्स चरिताया भयणाए' त्ति-
यत सिद्धस्याविरतस्य वा द्रव्यात्मत्वे सत्यपि चरित्रात्मा
नास्ति विरतानां चास्तीति भजनेति—'जस्स पुण चरिता-
या तस्स दवियाया नियमं अत्थि' त्ति-चारित्रिणा जीव-
त्वाव्यभिचारित्वादिति, एवं 'वीरियायाए वि ममं' ति—
यथा द्रव्यात्मनश्चारित्रात्मना सह भजनोक्ता, नियमश्चैवम्-
वीर्यात्मनापि सहेति, तथाहि—यस्य द्रव्यात्मा तस्य वी-
र्यात्मा नास्ति, यथा सकरणवीर्यापेक्षया सिद्धस्य, तदन्य-
स्य न्वस्तीति भजना, वीर्यात्मनस्तु द्रव्यात्मास्त्वेव यथा
संसारिणामिति ॥ ७ ॥

अथ कषयात्मनः सहान्यानि पदानि चिन्त्यन्ते—

जस्स णं भन्ते ! कसायाऽऽता तस्स जोगाया पुच्छा १,
गोयमा ! जस्स कसायाता तस्स जोगाता णियमं अत्थि,
जस्स पुण जोगाया तस्स कसायाता सिध अत्थि सिध
णत्थि, एवं उवञ्चोगाए वि ममं कसायाता शेयन्वा, क-
सायाता णाणाता य परोप्पर दोवि भइयन्वाओ, जहा
कसान्याया य उवञ्चोगाया य तहा कसायाया य दंसणाता
य कसायाता चरिताता य दोऽवि परोप्परं भइयन्वाओ,
जहा कसायाता य जोगाता तहा कमायाता य वीरियाया
य भाणियन्वाओ एवं जहा कमायायाए वत्तव्वया भणिया
तहा जोगायाए वि उवरिमाहिं ममं भाणियन्वाओ ।

'जस्स णमि'त्यादि यस्य कषयात्मा तस्य योगात्माऽस्त्येव
न हि सकषयोऽयोगी भवति यस्य तु योगात्मा तस्य
कषयात्मा स्याद्वा न वा । संयोगानां सकषयाणामकषा-
याणां च भावइति । एवम्—' उवञ्चोगायाए वी' त्यादि,
अयमर्थ—यस्य कषयात्मा तस्योपयोगात्मावश्यं भवत्युप-
योगरहितस्य कषयाणामभावात् यस्य पुनरुपयोगात्मा
तस्य कषयात्मा भजनया, उपयोगात्मतायां सत्यामपि
कषायिणमेव कषयात्मा भवति । निष्कषयाणां तु नासा-
विनि भजनेति, तथा—' कसान्याया य नाणाया य परोप्परं
दोवि भइयन्वाओ' त्ति-कथं ?, यस्य कषयात्मा तस्य
ज्ञानात्मा न्यादस्ति, स्यान्नास्ति, यतः कषायिण सम्यग्दृ-
ष्टेर्ज्ञानात्मास्ति मिथ्यादृष्टेस्तु तस्य नास्त्यमाविति भजना ।
तथा यस्य ज्ञानात्मास्ति तस्य कषयात्मा स्यादस्ति, स्या-
न्नास्ति, ज्ञानिनां कषायभावात् तद्भावाच्चेति भजनेति ।
'जहा कसायाया उवञ्चोगाया तहा कसायाया य दंसणाया

य 'त्ति-अतिदेश', तस्माच्चेदं लब्धम्- 'जस्स कसायाया तस्स दसणाया नियमं अत्थि' दर्शनरहितस्य घटादेः कपायात्मनोऽभावात् 'जस्स पुण दंसणाया तस्स कसायाया सिय अत्थि सिय नऽत्थि' दर्शनवतां कपायसद्भावात्तदभावाच्चेति, दृष्टान्तार्थस्तु प्राक् प्रसिद्ध एवेति 'कसायाया य चरित्ताया य दोवि परोप्परं भइयव्वाओ' त्ति-भजना चैवम्-यस्य कपायात्मा तस्य चारित्रात्मा स्यादस्ति, स्यान्नास्ति, कथं कपायिणां चारित्रस्य सद्भावात्, प्रमत्तयतीनामिव तदभावाच्चासंयतानामिवेति, तथा यस्य चारित्रात्मा तस्य कपायात्मा स्यादस्ति स्यान्नास्ति, कथं सामायिकादिचारित्रिणा कपायाणां भावाद्यथास्थितचारित्रिणां च तदभावादिति । 'जहा कसायाया य जोगाया य तहा कसायाया य वीरियाया य भाणियव्वाओ' त्ति-दृष्टान्त प्राक् प्रसिद्ध, दार्ष्टान्तिकस्त्वेवम्-यस्य कपायात्मा तस्य वीर्यात्मा नियमादस्ति, न हि कपायवान् वीर्यविकलोऽस्ति, यस्य पुनर्वीर्यात्मा तस्य कपायात्मा भजनया, यतो वीर्यवान् सकपायोऽपि स्याद्यथाऽसंयत. अकपायोऽपि स्याद्यथा केवलीति ॥६॥ अथ योगात्माऽप्रेतनपदै पञ्चभिः सह चिन्तनीयस्तत्र च लाघवार्थमतिदिशन्नाह- 'एव जहा कसायायावत्तव्वया भणिया तहा जोगायाए वि उवरिमाहिंसमं भाणियव्व' त्ति-सा चैवम्-यस्य योगात्मा तस्योपयोगात्मा नियमात् यथा सयोगानां, यस्य पुनरुपयोगात्मा तस्य योगात्मा स्यादस्ति यथा सयोगानां स्यान्नास्ति यथा-अयोगिनां सिद्धानां चेति, तथा यस्य योगात्मा तस्य ज्ञानात्मा स्यादस्ति सम्यग्दृष्टीनामिव, स्यान्नास्ति मिथ्यादृष्टीनामिव, यस्य ज्ञानात्मा तस्यापि योगात्मा स्यादस्ति, योगिनामिव, स्यान्नास्ति अयोगिनामिवेति, तथा यस्य योगात्मा तस्य दर्शनात्मास्त्वैवेति योगिनामिव, यस्य च दर्शनत्मा तस्य योगात्मा स्यादस्ति योगवतामिव स्यान्नास्त्ययोगिनामिव, तथा यस्य योगात्मा तस्य चारित्रात्मा स्यादस्ति चिरतानामिव, स्यान्नास्त्यचिरतानामिव, यस्यापि चारित्रात्मा तस्य योगात्मा स्यादस्ति सयोगचारित्रवतामिव, स्यान्नास्त्ययोगिनामिवेति, वाचनान्तरे पुनरिदमेव दृश्यते- 'जस्स चरित्ताया तस्स जोगाया नियमं' ति-तत्र च चारित्रस्य प्रत्युपेक्षणविद्यापाररूपस्य विवक्षितत्वात्तस्य च योगादिभावित्वाद्यस्य चारित्रात्मा तस्य योगात्मा नियमादित्युच्यते इति, तथा यस्य योगात्मा तस्य वीर्यात्मास्त्वैव योगसद्भावे वीर्यस्यावश्यं भावात्, यस्य तु वीर्यात्मा तस्य योगात्मा भजनया यतो वीर्यविशेषवान् सयोग्यपि स्यात् यथा सयोगिकेवल्यादिरयोग्यपि स्याद्यथाऽयोगिकेवलीनि ॥ ५ ॥

अथोपयोगात्मना सहान्यानि चत्वारि चिन्त्यन्ते । तत्रातिदेशमाह—

जहा दवियाताए वत्तव्वया भणिया तहा उवओगाताए वि उवरिल्लाहिंसमं भाणियव्वा ।

एवं च भावना कार्या यस्योपयोगात्मा तस्य ज्ञानात्मा स्यादस्ति यथा सम्यग्दृशा, स्यान्नास्ति यथा मिथ्यादृशा, यस्य च ज्ञानात्मा तस्यावश्यमुपयोगात्मा सिद्धानामिवेति १, तथा यस्योपयोगात्मा तस्य दर्शनात्मास्त्वैव, य-

स्यापि दर्शनात्मा तस्योपयोगात्मास्त्वैव यथा सिद्धादीनामिति २, तथा यस्योपयोगात्मा तस्य चारित्रात्मा स्यादस्ति, स्यान्नास्ति, यथा संयतानाम्, असंयताना च, यस्य तु चारित्रात्मा तस्योपयोगात्मास्त्वैव यथा संयतानां ३, तथा यस्योपयोगात्मा तस्य वीर्यात्मा स्यादस्ति संसारिणामिव स्यान्नास्ति सिद्धानामिव, यस्य पुनर्वीर्यात्मा तस्योपयोगात्मास्त्वैव संसारिणामिवेति ४ ।

अथ ज्ञानात्मना सहान्यानि त्रीणि चिन्त्यन्ते—

जस्स णाणाऽऽया तस्स दंसणाया णियमं अत्थि, जस्स पुण दंसणाया तस्स णाणाया भयणाए, जस्स णाणाया तस्स चरित्ताया मिय अत्थि सिय णत्थि, जस्स पुण चरित्ताया तस्स णाणाया णियमं अत्थि, णाणाता वीरियाता दो वि परोप्परं भयणाए ।

तत्र यस्य ज्ञानात्मा तस्य दर्शनात्मास्त्वैव सम्यग्दृशामिव, यस्य च दर्शनात्मा तस्य ज्ञानात्मा स्यादस्ति यथा सम्यग्दृशा, स्यान्नास्ति यथा मिथ्यादृशामत एवोक्तम्- 'भयणाए' त्ति, १, तथा 'जस्स नाणाया तस्स चरित्ताया सिय अत्थि' त्ति । संयतानामिव । 'सिय नत्थि' त्ति, असंयतानामिव 'जस्स पुण चरित्ताया तस्स नाणाया नियमं अत्थि' त्ति, ज्ञानं विना चारित्रस्याभावादिति २, तथा- 'नाणये' त्यादि । अस्यार्थ-यस्य ज्ञानात्मा तस्य वीर्यात्मा स्यादस्ति केवलयादीनामिव, स्यान्नास्ति सिद्धानामिव, यस्यापि वीर्यात्मा तस्य ज्ञानात्मा स्यादस्ति, सम्यग्दृष्टेरिव, स्यान्नास्ति मिथ्यादृश इवेति ३ ।

अथ दर्शनात्मना सह द्वे चिन्त्येते—

जस्स दंसणाया तस्स उवरिमाओ दो वि भयणाए, जस्स पुण ताओ तस्स दंसणाया णियमं अत्थि । जस्स चरित्ताया तस्स वीरियाता णियमं अत्थि, जस्स पुण वीरियाता तस्स चरित्ताया मिय अत्थि मिय णत्थि ।

'जस्स दसणाये' त्यादि, भावना चास्य—यस्य दर्शनात्मा तस्य चारित्रात्मा स्यादस्ति संयतानामिव, स्यान्नास्त्यसंयतानामिव, यस्य च चारित्रात्मा तस्य दर्शनात्मास्त्वैव साधूनामिवेति, तथा यस्य दर्शनात्मा तस्य वीर्यात्मा स्यादस्ति संसारिणामिव, स्यान्नास्ति सिद्धानामिव, अन्य च वीर्यात्मा तस्य दर्शनात्मास्त्वैव संसारिणामिवेति ॥ २ ॥ अथान्तिमपदयोर्गोजना- 'जस्स चरित्ते' त्यादि, यस्य चारित्रात्मा तस्य वीर्यात्मास्त्वैव वीर्यं विना चारित्रस्याभावात्, यस्य पुनर्वीर्यात्मा तस्य चारित्रात्मा स्यादस्ति साधूनामिव, स्यान्नास्ति असंयतानामिवेति ।

अधुनैषामेवात्मनामल्पवहुन्वमुच्यन्ते—

एयामि णं भंते ! दवियाऽऽताणं कमायाऽऽताणं ०जाव वीरियायाणं कयरे कयरेहितो अण्णा वा ०जाव विमेमाडिया वा १, गोयमा ! मन्वत्थोवा चरित्तायाओ णाणायाओ अण्तगुणाओ, कसायाओ अण्तगुणाओ जोगायाओ

विमेषाहियाओ, वीरियाताओ वि उवयोगदवियदंसणाया-
ओ तिन्नि वि तुल्लाओ, विमेषाहियाओ । (सूत्र-४६७)

तत्र च ' सव्वस्थोवाओ चारित्तायाओ ' ति-चाग्नित्रिणा
संख्यातत्वात् । ' नाणायाओ अणंतगुणाओ ' ति-सिद्धा-
दीनां सम्यग्दशा चारित्रिभ्योऽनन्तगुणत्वात् । ' कसाया-
याओ अणंतगुणाओ ' ति, सिद्धेभ्य कयायोदयवतामन-
न्तगुणत्वात् ' जोगायाओ विसेसाहियाओ ' ति-अपगत-
कयायादयैर्योगवद्भिर्गधिका इत्यर्थ, ' वीरियायाओ विसे-
साहियाओ ' ति-अयोगिभिरगधिका इत्यर्थः, अयोगिनां
वीर्यवत्त्वादिनि, ' उवओगदवियदंसणायाओ तिणिण वि
तुल्लाओ विमेषाहियाओ ' ति-परस्परपेक्षयां तुल्या स-
र्वेषां सामान्यजीवरूपत्वात्, वीर्यात्मभ्य. सकाशादुपयोग-
द्रव्यदर्शनान्मानो विशेषाधिका, यतो वीर्यात्मन सिद्धाश्च
मूर्तिना उपयोगाद्यान्मानो भवन्ति, ते च वीर्यात्मभ्य सि-
द्धराशिनाऽधिका भवन्तीति । भवन्ति चात्र गाथाः-

“ कोडिनहस्सपुहुत्तं, जईण तो थोवियाउ चरणाया ।

नाणायाणंतगुणा, पडुच्च सिद्धे य सिद्धाओ ॥ १ ॥

हौंति कसायायाओ-ऽणंतगुणा जेण ते सराणाणं ।

जोगायाभणियाओ, अजोगिवज्जाण तो अहिया ॥ २ ॥

जं नत्तेनिगयाण वि, लडी विरियं तओ समहियाओ ।

उवओगदवियदंसण-सव्वजियाणं तवो अहिया ॥ ३ ॥

इति । भ० १२ श० १० उ० ।

(५) जीवा सूक्ष्मा, वादराश्च (नवविधाश्च) ।

यथा सन्ति तथाऽऽह भाष्यकारः—

दुविहा य हुंति जीवा, सुहुमा तह वायरा य लोगम्मि ।

सुहुमा य सव्वलोए, दो चैव य वायरविहाणे ॥ ६ ॥

व्या०-द्विविधाश्च—द्विप्रकाराश्च, चशब्दात्—नवविधाश्च
पृथिव्यादिर्दीन्द्रियादिभेदेन भवन्ति जीवा, द्वैविध्यमाह-
सूक्ष्मा, तथा वादराश्च । तत्र सूक्ष्मनामकर्मोदयात् सूक्ष्मा,
वादरनामकर्मोदयाच्च वादरा इति ' लोके ' इति लोकप्रदणम-
लोके जीवभवनव्यवच्छेदायै तत्र सूक्ष्माश्च सर्वलोक इति च-
शब्दस्यावधारणार्थत्वात् सूक्ष्मा एव सर्वलोकेषु न वादरा ।
काचिन्नेषामसम्भवात् ' द्वे एव च ' पर्याप्तकाऽपर्याप्तकलक्षणे
' वादरविधाने ' वादरविधौ चशब्दात् सूक्ष्मविधाने च ।
तेषामपि पर्याप्तकाऽपर्याप्तकरूपत्वादिति गाथार्थः ।

एतेदेव स्पष्टयन्नाह (भाष्यकारः)—

सुहुमा य सव्वलोए, परियावन्ना भवंति नायव्वा ।

दो चैव वायराणं, पज्जत्तिरे अ नायव्वा ॥ १० ॥

व्या०-सूक्ष्मा एव पृथिव्यादय सर्वलोके-चतुर्दशगज्जात्म-
के पर्यायापन्ना भवन्ति-ज्ञातव्या, ' पर्यायापन्ना ' इति-तमेव
सूक्ष्मपर्यायमापन्ना भावसूक्ष्मा न तु भूतभाविनो द्रव्यसू-
क्ष्मा इति भावः । तथा द्वौ भेदौ वादराणां पृथिव्यादीनां
चशब्दात्सूक्ष्माणां च पर्याप्तकतरो ज्ञातव्यौ पर्याप्तकाऽपर्या-
प्तकापिनि गाथार्थः । दश० ४ श्र० ।

(६) (लक्षणद्वारम् ' लक्षणं ' शब्दे पृष्ठे भागे वच्यते) ।

तत्रादानादीना दृष्टान्तानाह (भाष्यकारः)—

अयगाङ्कपग्गु, अग्गिसुवन्नं य खीरनग्वासी ।

आहारो दिडंता, आयाणार्इण जहसंखं ॥ १३ ॥

व्या०-अयस्कार क्रूरस्तथा परशुरभि सुवर्णं च खीरनर-
वाश्य तथा आहारो दृष्टान्ता आदानादीनां प्रक्रान्तानां य-
थासंख्यं प्रतिज्ञाद्युल्लहनेन चैतदभिधानं परोक्षार्थप्रतिपत्तिं
प्रति प्रायः प्रधानाङ्कताख्यापनार्थमिति गाथार्थः ।

सांप्रतं प्रयोगानाह (भाष्यकारः)—

देहिंदियाइरित्तो, आया खलु गज्जगाहगपओगा ।

संडासा अयापिडो, अयकाराइ व्व विओओ ॥ १४ ॥

व्या०-देहेन्द्रियानिरिक्त आत्मा । खलुशब्दो विशेषणार्थः,
कथञ्चित्, न सर्वथा अतिरिक्त एव तदसंवेदनादिप्रसङ्गा-
दिति अनेन प्रतिज्ञार्थमाह, प्रतिज्ञा पुन. अर्थेन्द्रियाण्यदेया-
दानानि विद्यमानादात्कारिणि, कुत इत्याह-ग्राह्यग्राहकप्रयो-
गात् । ग्राह्या-रूपादयः । ग्राह्यकारिन्द्रियाणि तेषां प्रयोग-
स्वफलसाधनव्यापारस्तस्मान्न ह्यमीयां कर्मकरणभावः क-
र्त्तारमन्तरेण स्वकार्यसाधनप्रयोग संभवत्यनेनापि हेत्वर्थ-
माह । हेतुश्चादेयादानरूपत्वादिति । दृष्टान्तमाह-संदशादा-
दानात्-अयस्परिण्डादादेयात् ' अयस्कारादिवत् ' लोहकार-
वद्विज्ञेय अतिरिक्तो विद्यमान आदानेत्यनेनापि दृष्टान्तार्थ-
माह-दृष्टान्तन्तु संदंशकायस्परिण्डवत् । यस्तु तदनतिरिक्त
न ततो ग्राह्यग्राहकप्रयोग । यथा देहादिभ्य एवेति व्य-
तिरेकार्थं, व्यतिरेकस्तु यानि विद्यमानादात्कारिणि न
भवन्ति तान्यादानादेयरूपाण्यपि न भवन्ति । यथा मृत-
कद्रव्येन्द्रियादीनीति गाथार्थः । उक्तमादानद्वारम् ।

(७) अधुना (भाष्यकारः) परिभोगद्वारमाह—

देहो सभोत्तिओ खलु, भोजत्ता ओयणाइथालं व ।

अन्नप्पउत्तिगा खलु, जोगा परसु व्व करणात्ता ॥ १५ ॥

व्या०-देह सभोक्तृक सत्विति प्रतिज्ञा, भोग्यत्वादिति
हेतु ओदनादिस्थानवत्-स्थालस्थितौदनवदिति दृष्टान्त ।
भोग्यत्वं च देहस्य जीवेन तथानिवसतोपभुज्यमानत्वादिति ।
उक्तं परिभोगद्वारम् । अधुना योगद्वारमाह-अन्यप्रयोक्तृकाः
खलु योगा, योगा-साधनानि मन प्रभृतीनि करणानीति
प्रतिज्ञार्थः, करणत्वादिति हेतु, परशुवदिति दृष्टान्त ।
भवति च विशेषे पक्षीकृते सामान्यं हेतु, यथा अनित्यो
वर्णात्मक शब्द, शब्दत्वात् मेघशब्दवादिति गाथार्थः ।
उक्तं योगद्वारम् ।

साम्प्रतम् (भाष्यकारः) उपयोगद्वारमाह—

उवओगा नाभावो, अग्गि व्व सलक्खणा परिच्चागा ।

सकमाया णाभावो, पज्जयगमणा सुवन्नं व ॥ १६ ॥

व्या०-उपयोगान्-साकागनाकारभेदभिन्नात् ' नाभावो '
जीव इति गम्यते, कुत इत्याह-खल्लक्षणापरित्यागादुपयो-
गलक्षणासाधारणात्मीयलक्षणाऽपरित्यागात् अग्निवद्यथा-
ऽग्निगोप्यादिसल्लक्षणापरित्यागात्साभावस्तथा जीवोऽपीति
प्रयोगार्थः, प्रयोगस्तु सन्नात्मा खल्लक्षणापरित्यागात्,
अग्निवदिति । उक्तमुपयोगद्वारम् ।

अधुना कयायद्वारमाह-सकपयत्वाद् अचेतनविलक्षणो-
घादिपिण्णामोपेतत्वादित्यर्थः । नाभावो जीवः । कुत

इत्याह-पर्यायगमनात् श्लोघमानादिपर्यायप्राप्ते । सुवर्णवत् कटकदिपर्यायगमनोपेतसुवर्णवदिति प्रयोगार्थं प्रयोगस्तु, सन्नात्मा, पर्यायगमनात्सुवर्णवदिति गाथार्थं । उक्तं कपायद्वारम् ।

इदानीं (भाष्यकारः) लेश्याद्वारमाह—

लेसाओ णाऽभावो, परिणमणसभावो यं खीरं व ।

उस्सासा णाभावो, समसवभावा खउ व्व नरो ॥१७॥

व्या०-लेश्याते लेश्यासद्भावेन न अभावो जीवः किं तु-भाव इति, कुत इत्याह-परिणमणसभावत्वात्कृष्णादिद्रव्य-साचिव्येन जम्बूखादकादिद्रव्यान्तसिद्धनथाविधपरिणाम-धर्मत्वात्, क्षीरवदिति प्रयोगार्थं, प्रयोगस्तु सन्नात्मा परिणामित्वात् क्षीरवदिति । गतं लेश्याद्वारम् ।

प्राणापानद्वारमाह-उच्छ्वासादिति अचेतनधर्मविलक्षणप्रा-णापानसद्भावान्नाऽभावो जीवः, किन्तु-भाव एव इति, अ-मसद्भावेन परिस्पन्दोपेतपुरुषवदिति प्रयोगार्थं । प्रयोगस्तु पुनरत्र व्यतिरेकी द्रष्टव्यः । सात्मकं-जीवच्छरीरं प्राणादि-मत्वात् यत्तु सात्मकं न भवति तत्प्राणादिमदपि न भवति, यथाऽऽकाशमिति गाथार्थं । उक्तं प्राणापानद्वारम् ।

(८) (भाष्यकारेण) अभुनेन्द्रियद्वारमुच्यते—

अक्खाणोयाणि पर-त्थगाणि वासाइवेह करणात्ता ।

गहवेयगनिज्जरओ, कम्मस्सन्नो जहाहागे ॥ १८ ॥

व्या०-अक्षाणीन्द्रियाणि पतनीति लोकप्रसिद्धानि देहा-श्रयाणि परार्थानि-आत्मप्रयोजनानि वास्यादिवदिह करण-त्वादिहलोके वास्यादिवदिति प्रयोगार्थं । आह-आदा-नान्यवेन्द्रियाणि तत्किमर्थं भेदोपन्यासः ? उच्यते-नि-र्वृत्युपकरणद्वारेण द्वैविध्यस्यापनार्थं ततश्च तत्रोपकरणस्य ग्रहणमिह तु निवृत्तेरिति, प्रयोगस्तु-परार्थाश्चक्षुःतदयः सं-घातत्वाच्छ्रयनासनादिवत् न चायं विशेषविरुद्धः, कर्मसव-द्धस्यात्मन सद्भावरूपत्वाभ्युपगमात् । उक्तमिन्द्रियद्वारम् । इदानीं (अभुना) बन्धादिद्वाराण्यह-ग्रहणवेदकनिर्ज-रक कर्मणोऽन्यो, 'यथाहार' इति-तत्र ग्रहणं-कर्मणो बन्ध-वेदनम्-उदय निर्जरा-ज्ञय, 'यथाहार' इति-आहारविष-याणि ग्रहणादीनि न कर्त्रादिव्यतिरेकेण तथा कर्मणोऽपीति प्रयोगार्थः । प्रयोगस्तु विद्यमानभोक्तृकमिदं कर्मग्रहण-वेदननिर्जरणसद्भावात्, आहारवदिति गाथार्थं । उक्तानि बन्धादिद्वाराणि । व्याख्याता च प्रथमा प्रतिद्वारगाथा ।

(९) साप्रतं द्वितीयोमधिकृत्य चित्तादिस्व-

रूपव्याचिख्यासयाऽऽह—

चित्तं तिकालविसर्यं, चेरणपच्चक्खमन्नमणुमरणं ।

विष्णाणणेमभेयं, कालमसखेयरं धरणा ॥ १९ ॥

व्या०-चित्तं त्रिकालविषयम् ओघनोऽनीतानागतवर्तमा-नप्राहि चेतन चेतना सा प्रत्यक्षवर्तमानार्थप्राहिणी । सज्ञान-संज्ञा सा अनुस्मरणम् इदं तदिनि ज्ञानम्, विविध ज्ञान-विज्ञानमनेकभेदम्-अनेकप्रकारम्, अनेकधर्मिणि वस्तुनि तथा, तथाऽध्यवसाये इत्यर्थः । 'कालमसखेयेतरम्' असं-खेयं सखेयं वा धारणा अविच्युतिस्मृतिवासनारूपा, तत्र

वासनारूपा संखेयवर्णायुपामसरपेयम्, संखेयवर्णायुपां च संखेयमिति गाथार्थं ।

(भाष्यम्)—

अत्थस्स ऊह बुद्धी, ईहा चेद्वत्थअवगमो उ मई ।

संभावस्त्वत्तत्का, गुणपच्चक्ख। घटो व्व ऽन्थि ॥२०॥

व्याख्या-अर्थस्येहा बुद्धि संज्ञिन परनिरोप्यार्थपरिच्छेद इति भावः, ईहा-चेष्टा किमयं स्यात्तु किं वा पुरुष इति, सदर्थपर्यालोचनरूपा, अर्थावगमस्तु अर्थपरिच्छेदस्तु शिर-कण्डूयनादिधर्मोपपत्ते पुरुष एवायमित्येवरूपा मतिः 'संभावस्त्वत्तत्का' ति-प्राकृतशैल्या अर्थसंभावना । एव-मेव चायमर्थ उपपद्यत इत्यादिरूपा तर्का । इत्थं द्वाराणि व्याख्याय सर्व एते चित्तादयो गुणा वर्तन्त इति जीवाख्यगुणप्रतिपादकेन प्रयोगार्थेनोपसंहरन्नाह-गुणप्र-त्यक्षत्वाद्धतो घटवदस्मि जीव इति गम्यते । एष गाथार्थः ।

(भाष्यकारः) एतदेवस्फुटयति—

जम्हा चित्ताइया, जीवस्स गुणा हवति पच्चक्ख।

गुणपच्चक्खत्तणओ, घटु व्व जीवो अओ अत्थि ॥२१॥

व्याख्या-यस्माच्चित्तादयोऽनन्तराक्ला जीवस्य गुणा ना-ऽऽजीवन्त्य, शरीरादिगुणविधर्मत्वात् । एते च भवन्ति प्रत्य-क्षो, स्वसंबन्धत्वात्, यतश्चैवम्-गुणप्रत्यक्षत्वाद्धतो घटवज्जी-व । अतोऽस्तीति प्रयोगार्थः । प्रयोगस्तु सन्नात्मा गुणप्र-त्यक्षत्वात् घटवन्नायं घटवदात्मनो-चेतनत्वापादनेन विरुद्धः "विरुद्धोऽस्ति वाधने" इति वचनात्, एतच्चैतन्य प्रत्यक्ष-णैव वाधनमिति गाथार्थः । व्याख्यातं मूलद्वारगाथाद्वये प्रतिद्वारद्वयेन लक्षणद्वारम् ।

(१०) इदानीमस्त्वत्त्वद्वारावसर, तथा आह भाष्यकार — अत्थि चि दारमहुणा, जीवस्सइ अत्थि विज्जे नियमा । लोआययमयघाय-त्थमुच्चए तत्थिमो हेऊ ॥ २२ ॥

व्याख्या-अस्तीति द्वारमधुना साप्रतमवसरं प्राप्तम् तत्रैत-दुच्यते-जीव सन्, पृथिव्यादिविकारदेहमात्ररूप सन्नि-ति सिद्धिसाध्यता । न तु ततोऽन्याऽस्तीत्यागङ्गापानोदा-याह-अम्लन्यश्चैतन्यरूपस्तदपि मातृचैतन्योपादान भ-विष्यति परलोकयायी तु न विद्यत इति मोहाप्रोहायाह-विद्यते नियमात्-नियमेन, तथा आह-लोकायतमनत्रानार्थम्-नास्तिकाभिप्रायनिराकरणार्थमुच्यते एतत्, तस्य चानन्त-रोदित एवाभिप्राय इति सफलानि विशेषणानि तत्र-लो-कायतमनविघाते कर्त्तव्ये अयम्-वदयमाणलक्षणो हेतु, अन्यथानुपपत्तिरूपा युक्तिमार्ग इति गाथार्थः ।

(भाष्यम्)—

जो चित्तइ मरीरे, नऽत्थि अहं स एव होइ जीवो ति ।

नहु जीवमि अस्ते, मसय उप्पायओ अन्नो ॥ २३ ॥

व्याख्या-यश्चिन्तयति शरीरे अत्र लोकप्रतीते नान्यह न एव चिन्तयिता भवति 'जीव इति' कमेतदवमित्याह-न यस्माज्जीवे अस्ति मृतदहादीं संशयोन्पादक अन्य-प्राणादि, चैतन्यस्वप्नान्तंशयम्येति गाथार्थः ।

एतदेव (भाष्यकारः) भाषयति—

जीवस्स एम धम्मो, जा ईहा अन्थि नऽन्थि वा जीवो ।

खाणुमणुस्साणुगया, जह ईहा देवदत्तस्य ॥ २४ ॥

व्या०—जीवस्यैव स्वभाव-एव धर्म या ईहा सदर्थपर्यालो-
चनात्मिका, किं विशिष्ट्याह अस्ति, नाऽस्ति वा जीव इति ।
लोकप्रसिद्धं निदर्शनमाह-स्याणुमणुष्यानुगता-किमय स्या-
णु ? किं वा पुरुष ? इत्येवंरूपा या इहा-देवदत्तस्य जी-
वतो धर्मः । इति गाथार्थः ।

(भाष्यकार) प्रकारान्तरेणैतदेवाह—

सिद्धं जीवस्त अतिष्ठत्, सदादेवाणुमीयत् ।

नासत्रो भुवि भावस्त, सदा हवइ केवलो ॥ २५ ॥

व्या०—सिद्धम्-प्रतिष्ठितं जीवस्यापयोगलक्षणस्यास्तित्वं,
कुत इत्याह-शब्दादेव जीव इत्यस्मादनुमीयते, कथमेतदे-
वमित्याह-‘ नाऽसन् ’ इति-न असत्-अविद्यमानस्य भुवि
पृथिव्यां भावस्य पदार्थस्य शब्दो भवति वाचक इति, सर-
विपाणादिशब्दैर्व्यभिचारमाशङ्क्याह-केवल- शुद्ध-अन्यप-
दासंसृष्ट, खरादिपदसंसृष्टाश्च विपाणादिशब्दा इति मा-
थार्थः ।

एतद्विस्तरणैवाह भाष्यकारः—

अतिथि ति निव्विगण्णो, जीवो नियमाउ सदत्रो मिद्धी ।

कम्हा सुद्धपयत्ता, वडखरसिगाणुमाणाओ ॥ २६ ॥

व्या०—अस्तीति निर्विकल्पो जीवः ‘निर्विकल्प’ इति-नि-
संदिग्ध-नियमात्-नियमेनैव प्रतिपत्त्रपेक्षया शब्दतः सिद्धिः
वाचकाद्वाच्यप्रतीतिः । एतदेव प्रश्नद्वारेणाह-कस्मात्कुत
एतदेवमिति ? आह-शुद्धपदत्वात्-केवलपदत्वाज्जीवशब्दस्य
घटखरशुद्धानुमानादनुमानशब्दो दृष्टान्तवचन-घटखरशुद्ध-
दृष्टान्तादिति प्रयोगार्थः, प्रयोगस्तु-मुख्येनार्थेनार्थवान्
जीवशब्दः, शुद्धपदत्वात् घटशब्दवत्, यस्तु मुख्येनार्थेनार्थ-
वाच्य भवति स शुद्धपदमपि न भवति, यथा खरशुद्धशब्द
इति गाथार्थः ।

पराभिप्रायमाशङ्क्य परिहरन्नाह (भाष्यकारः)—

चोयग सुद्धपयत्ता, सिद्धी जइ एव सुष्मिद्धि अम्हं पि ।

तं न भवइ संतेणं, जं सुन्नं सुन्नगेहं व ॥ २७ ॥

व्या०—उक्तवच्छुद्धपदत्वात्सिद्धिर्यदि जीवस्य एवं तर्हि शू-
न्यसिद्धिरस्माकमपि, शून्यनष्टशब्दस्यापि शुद्धपदत्वादित्य-
भिप्रायः । अत्रोत्तरमाह तन्न भवति यदुक्तं परेण । कुत इत्या-
ह-सता विद्यमानेन पदार्थेन यद्-यस्मात् शून्यं शून्यमुच्यते ।
किंयदित्याह-शून्यगृहमिव, तथा हि-देवदत्तन रहितं शून्य-
गृहमुच्यते । निवृत्ता-घटो नष्ट इति, न त्वनयोर्ज्जीवशब्दस्य
जीववद्वशिष्टं वाच्यमस्तीति गाथार्थः ।

प्रकारान्तरेणास्तित्वपक्षमेव समर्थयन्नाह (भाष्यकारः)—

मिच्छा भवेउ सव्वत्था, जे केई पारलोइया ।

कत्ता चवोपभोत्ता य, जइ जीवो न विज्जइ ॥ २८ ॥

व्या०—मिथ्या भवेयुः-अनृता-स्यु सर्वेऽर्था ये केचन
पागलौकिका दानादयः, यदि किमित्याह-कर्त्ता चैव क-
र्मण उपभोक्ता च तत्फलस्य, यदि जीवो न विद्यते पर-
लोकयायीति गाथार्थः ।

एतदेवान्युत्पन्नशिष्यानुग्रहार्थं स्पष्टतरमाह (भाष्यकारः)—
पाण्डिया-तव-नियमा, वम्भं दिक्त्वा य इदियनिरोहो ।
सव्वं निरत्थमेयं, जइ जीवो न विज्जइ ॥ २६ ॥

व्या०—पाण्डिया-तपो-नियमा-करुणापवासहिंसाकि-
त्यादिरूपा, तथा—ग्रह—ग्रहचर्यम्, दीक्षा च यांगलक्षणा
इन्द्रियनिरोध-प्रव्रज्याप्रतिपत्तिरूपः सर्वे निरर्थकं-निष्फ-
लमेतत्, यदि जीवो न विद्यते परलोकयायीति गाथार्थः ।

किंच शिष्टाचरितो मार्गः शिष्टैरनुगन्तव्य इति ।

तन्मार्गस्यापनायाह (भाष्यकारः)—

लोइया वेइया चैव, त्हा सामाइया विज्ज ।

निच्चो जीवो पि हो देहा, इइ सव्वे ववत्थिया ॥३०॥

व्या०—लोके भवा लोके वा विदिता इति लौकिका-इति-
हासादिकर्त्तार । एवं वैदिकाश्चैव-त्रैविद्यकृदास्तथा सा-
मायिका- त्रिपिटकादिसमयवृत्तयो विद्वांस-परिदना-
न्वियो जीवो नानित्यः । एवं पृथग् देहात्-शरीरादित्येव
सर्वे व्यवस्थिता नान्वयेति गाथार्थः ।

एतदेव न्याचष्टे (भाष्यकारः)—

लोगे अच्छेज्ज भेज्जो, वेए सपुरीसदद्दगसियालो ।

समए अहमासि गओ, तिविहो दिव्वाइमंसारो ॥३१॥

व्या०—लोके अच्छेद्योऽभेद्य आत्मा पठ्यते, यथोक्तं गीतासु-
“अच्छेद्योऽभेद्योऽय-मविकार्योऽयमुच्यते । नित्य सर्वगतः
स्याणु-रचलोऽक् संनानन ॥३१॥” इत्यादि । तथा वेदे-“स-
पुरीषो दग्ध शृगाल पठ्यते ” इति, यथोक्तम्-“शृगालो
वै एव जायते यः सपुरीषो दहते ”-अथऽपुरीषो दहते
“आक्षोषुका अस्य प्रज्ज- प्रादुर्भवन्ती” त्यादि । तथा समये
“अहमासीद्भज ” इति पठ्यते, तथा च बुद्धवचनम्-“अह
मासं भिक्षवो हस्ति, पद्दन्तः शङ्खसंनिभः । शुकः पञ्च-
स्वासी च, शकुन्तो जीवजीवकः ” ॥१॥ इत्यादि । तथा
त्रिविधो दिव्यादिसंसारः कैश्चिद्विद्यते । देवमानुषति-
र्यभेदेन, आदिशब्दाच्चतुर्विधः—कैश्चिन्नारकाधिक्येनेति
गाथार्थः ।

अत्रैव प्रकारान्तरेण तदस्तित्वमाह (भाष्यकारः)—

अतिथि शरीरविहाया, पइनिययागारयाइभावाओ ।

कुंभस्म जह कुलालो, सो मुत्तो कम्मजोगाओ ॥३२॥

व्या०—अस्ति शरीरस्यौदारिकादेर्विधाता विधातेति-
कर्त्ता । कुत इत्याह-‘प्रतिनियताकारादिसङ्गात्वात्, ’ आ-
दिमत्प्रतिनियताकारत्वादित्यर्थः । दृष्टान्तमाह—कुम्भस्य
यथा कुलालो विधाता कुलालवदेवमसावपि मूर्त- प्राप्नो-
तीति विरुद्धमाशङ्क्य परिहरन्नाह-स आत्मा यः शरीर-
विधाना असौ मूर्त कर्मयोगादिति-मूर्तकर्मसंबन्धादिति
गाथार्थः ।

(भाष्यकारः) अत्रैव शिष्यव्युत्पत्तये अन्यथा तदग्रह-
णविधिमाह—

फरिसेण जहा वाऊ, गिज्जई कायसंसिओ ।

नाणाईहिं तहा जीवो, गिज्जई कायसंसिओ ॥३३॥

व्या०-स्पर्शन-शीतादिना यथा वायुर्गृह्णते कायसंस्तो-
देहसङ्गत अदृष्टोऽपि तथा ज्ञानादिभिर्ज्ञानदर्शनेच्छादिभि-
र्जीवो गृह्णते कायसंस्तो देहसङ्गत इति गाथार्थः ।

असङ्गदनुमानादस्तित्वमुक्तं जीवस्य, अनुमान च प्रत्यक्ष-
पूर्वक नचैनं केचन पश्यन्तीति ततश्चाशोभनमेतदित्याश-
ङ्क्याह (भाष्यकार)—

अणिदियगुणं जीवं, दुन्नेयं मंसचक्नुणा ।

सिद्धा पासति सव्वन्नु, नाणसिद्धा य साहुणो ॥३४॥

व्या०-अनिन्द्रियगुणम्—अविद्यमानरूपादीन्द्रियग्राह्यगुणं
जीवम्-अमूर्त्तत्वादिधर्मकं दुन्नेय-दुल्लभ्य मांसचक्षुषा-छद्-
मस्थेन पश्यन्ति, सिद्धा-सर्वज्ञा अखनसिद्धादिव्यवच्छेदार्थं
सर्वज्ञप्रहण, ततश्च भ्रूपभादय इत्यर्थः, ज्ञानसिद्धाश्च साध-
घा-भवस्थकेवलिन इति गाथार्थः ।

सांप्रतमागमादस्तित्वमाह (भाष्यकारः)—

अत्तवयसं उ सत्थं, दिट्ठा य ततो अइंदियाणं पि ।

सिद्धी गहणाईणं, तहेव जीवस्स विन्नेया ॥ ३५ ॥

व्या०—आप्तवचनं तु शास्त्रम् आतो रागादिरहितः तु-
शब्दोऽवधारणे, आप्तवचनमेव अनेन अपौरुषेयव्यवच्छेद-
माह, तस्याऽसंभवादिति । दृष्टा च तत इत्युपलब्धा च तत
आप्तवचनशास्त्रात् अतीन्द्रियाणामपि इन्द्रियगोचराति-
क्रान्तानामपि, सिद्धिर्ग्रहणादीनामिति उपलब्धिश्चन्द्रोप-
रागादीनामित्यर्थः, तथैव जीवस्य विद्ध्येति । अतीन्द्रि-
यस्याप्याप्तवचनप्रामाण्यादिति गाथार्थः । मूलद्वारगाथायां
व्याख्यातमस्तित्वद्वारम् । दश० ४ अ० ।

(११) अभ्याख्यानम् । आत्मनोऽस्तित्वे—

शेव सयं लोणं अब्भाइक्खेज्जा, शेव अत्ताणं अब्भाइ-
क्खेज्जा । जे लोयं अब्भाइक्खइ से अत्ताणं अब्भाइक्खइ,
जे अत्ताणं अब्भाइक्खइ से लोयं अब्भाइक्खइ ।
(सूत्र-३१ +)

नैवात्मानं शरीराधिष्ठातारं ज्ञानगुणं प्रत्यात्ममवेद्य प्रत्या-
चक्षीत तस्य शरीराधिष्ठात्वेनाहनमिदं शरीरं केनचिद-
भिसंधिमता, तथा त्यक्तमिदं शरीरं केनचिदभिसन्धिमतेवेत्ये-
वमादिभिर्हेतुभिः प्रसाधितत्वात्, न च साधितसाधनपिष्ट-
पेषणवत् विद्वज्जनमनांसि रञ्जयति । आचा० १ श्रु० १ अ० ४ उ० ।
अन्यथा—

आत्मा न विद्यते; तस्य प्रत्यक्षाऽऽदिभिरनुपलभ्यमानत्वात्,
तथाहि-न प्रत्यक्षग्राहोऽसावनीन्द्रियत्वात्, नाप्यनुमान-
ग्राह्य, अनुमानस्य लिङ्गलिङ्गिनो साक्षात्सम्बन्धदर्शनेन
प्रवृत्तरिति, आगमगम्योऽपि नाऽसौ, आगमानामन्योऽन्यं
विसंवादादिति, अप्रोच्यते-केयमनुपलभ्यमानता ?, कि-
मेकपुरुषाश्रिता ?, सकलपुरुषाश्रिता वा ?, यद्येकपुरुषाश्रि-
ता न तथाऽऽत्माऽभावः सिध्यति सत्यपि घटस्तुनि तस्या
सम्भवात्, न हि कस्याचित् पुरुषविशेषस्य घटाद्यर्थप्रादक
प्रमाणं न प्रवृत्तमिति सर्वत्र सर्वदा तदभावो निर्णेतुं शक्य
इति, नहि प्रमाणनिवृत्तौ प्रमेयं विनिवर्तते, प्रमेयकार्य-
त्वात् प्रमाणस्य न च कार्याभावे कारणाभावो दृष्ट इत्यनै-

कान्तिकताऽनुपलम्भहेतोः, सकलपुरुषाश्रितानुपलम्भस्त्व-
सिद्ध इत्यसिद्धो हेतु, न ह्यमवबन्धन सर्वे पुरुषा नर्वदा
सर्वत्रात्मानं न पश्यन्तीति वक्तुं शक्यमिति, किञ्च-विद्यते
आत्मा, प्रत्यक्षादिभिरुपलभ्यमानत्वात्, घटवदिति न चा-
यमसिद्धो हेतु, यतोऽस्मदादिप्रत्यक्षेणाप्यात्मा तावद्गम्यत
एव, आत्मा हि ज्ञानादनन्य, आत्मधर्मत्वात् ज्ञानस्य,
तस्य च स्वसंविदिरूपत्वात्, स्वसंविदितत्वं च ज्ञानस्य
नीलज्ञानमुत्पन्नमासीदित्यादिस्मृतिदर्शनात् न ह्यस्वसंविदिते
ज्ञाने स्मृतिप्रभवो युज्यते, प्रमाप्रन्तरज्ञानस्यापि स्मृति-
गोचरत्वप्रसङ्गादिति, तदेवं तदव्यतिरिक्तज्ञानगुणप्रत्यक्षत्वं
आत्मा गुणी प्रत्यक्ष एव, रूपगुणप्रत्यक्षत्वे घटगुणीप्रत्यक्ष-
त्ववदिति, उक्तञ्च विशेषावश्यकम्—

“ गुणपञ्चकसत्तणओ, गुणी वि जीवो घडो व्व पच्चक्खो ।
घडओ व्व धिप्पइ गुणी, गुणमित्तगहणओ जम्हा ॥१५५८॥ ”

तथा—

“असोऽणओ घ गुणी, होज्ज गुणेहिं ? जइ णाम सोऽणओ ।
णणगुणमित्तगहणे, धिप्पइ जीवो गुणी सक्खं ॥ १५५९ ॥
अह अणो तो एवं, गुणियो न घडादयो वि पच्चक्खा ।
गुणमित्तगहणाओ, जीवमि कुतो विञ्चारोयं ॥१५६०॥ ”

इति, ये तु सकलपदार्थसार्थस्वरूपाविर्भावचनसमर्थज्ञानवन्त-
स्तेषां सर्वात्मनैव प्रत्यक्ष इति । तथाऽनुमानगम्योऽप्यात्मा,
तथाहि-विद्यमानकर्तृकमिदं शरीरं भोग्यत्वाद्, ओदनादिवत्
व्योमकुसुमं विपक्ष स च कर्ता जीव इति, नन्वोदनकर्तृ-
चन्मूर्त्त आत्मा सिद्धघर्तीनि साध्यविरुद्धो हेतुरिति नैव,
संसारिणो मूर्त्तत्वेनाप्यभ्युपगमात्, आह च—“ जो कत्ता
सो जीवो, सम्भविरुद्धो त्ति ते मई होज्जा । मुत्ताइ य सं-
गाओ, तत्तो संसारिणो दोसो ” ॥ १ ॥ इति । न चायमे-
कान्तो; यदुत-लिङ्गधविनाभूतलिङ्गोपलम्भव्यतिरेकेणानु-
मानस्यैव एकान्ततोऽप्रवृत्तिरिति हसितादिलिङ्गविशेषस्य
ग्रहाख्यलिङ्गधविनाभावग्रहणमन्तरेणापि ग्रहगमकत्वदर्श-
नात् । न च देह एव ग्रहो येनाऽन्यदेहे दर्शनमविनाभाव-
ग्रहणनियामकं भवतीति, उक्तञ्च(विशे०)—“सो नेगता जम्हा,
लिंगेहिं समं अदिट्ठपुण्वो वि । गहलिंगदरिसणाओ, ग-
होऽणुमओ सरीरम्मि ॥ १५६६ ॥ ” इत्यागमगम्यत्वं त्वा-
त्मन—‘ एगे आया ’ अत एव वचनात्, न चास्यागमा-
न्तरैर्विसंवादः सम्भावनीयः । सुनिश्चिताप्रणीतत्वाद्ध्ये-
ति, बहुवक्तव्यमत्र तच्च स्थानान्तराद्यमेयमिति । किञ्च—
आत्माभावे जातिस्मरणायस्तथा प्रेतीभूतपितृपितामहादि
कृतानुग्रहोपघातौ च न प्राप्नुयुरिति । स्या० १ ठा० ।

(१२) इन्द्रभूतिमुद्दिश्य भगवता महावीरेणोक्तं
विस्तरत जीवास्तित्वम्—

जीवे तुह संदेहो, पच्चक्खं जं न धिप्पइ घडो व्व ।

अचंता पच्चक्खं, च नऽत्थि लोए खपुणं व ॥१५४६॥

आयुष्मन् ! इन्द्रभूते ! तवैप संदेहः । किमयमात्मा-अस्ति?,
नास्ति वा ?, उभयहेतुसङ्गात्, तत्र नास्तिहेतवोऽमी-
नास्त्यात्मा, प्रत्यक्षेणान्यन्तमगृह्यमाणत्वाद्, इह यदन्य-
न्ताऽप्रत्यक्षं तल्लोके नास्त्येव, यथा-खपुणं, यस्वस्ति न-
त्प्रत्यक्षेण गृह्यत एव, यथा—घट इत्यर्था व्यतिरेकदृष्टा-

न्त । अणवोऽपि ह्यप्रत्यक्षा , किंतु-घटादिकार्यतया परि-
णतास्ते प्रत्यक्षत्वमुपयान्ति , न पुनरेवमात्मा कदाचिदपि
भावप्रत्यक्षमुपगच्छत्यतोऽत्रात्यन्तविशेषणमिति ।

एवं च मन्यसे त्वं किमित्याह-

न य सोऽणुमाणागम्भो, जम्हा पञ्चकखपुञ्चयं तं पि ।
पुञ्चोत्रलद्धमंवं-घसरणत्रां लिंगलिङ्गीणं ॥ १५५० ॥

न चासावात्मानुमानगम्य यस्मात्तदप्यनुमानं प्रत्यक्षपूर्-
वकं प्रवर्त्तते, कुन इत्याह-‘पुञ्चोत्रलद्धे’ त्यादि लिङ्गयते-
गम्यतेऽतीन्द्रियाद्योऽनेनेति लिङ्गम्, अथ चा-लीन-तिरो-
हितमर्थं गमयतीति लिङ्ग धूमकृतकत्वादिक तदस्यास्तीति
लिङ्गी बह्वयनित्यत्वादिस्तयोर्लिङ्गलिङ्गिनोर्यं पूर्वं महान-
सादौ प्रत्यक्षादिना उपलब्धकार्यकारणभावादिक संवन्ध-
स्तस्य यत् स्मरणं तस्मादिति । इदमुक्तं भवति-पूर्वं महा-
नसादावग्निधूमयोर्लिङ्गलिङ्गयोरन्वयव्यतिरेकवन्तमविनाभा-
वमध्यक्षतो गृहीत्वा तत उत्तरकाल क्वचित्कान्तरपर्वत-
नितम्बाऽऽदौ गगनाऽवलम्बितो धूमलेखामवलोक्य प्राग्गृहीतं
संवन्धमनुस्मरति, तद्यथा-‘ यत्र यत्र धूमस्तत्र तत्र प्रागहं
बहिम् अद्राज यथा-महानसादौ, धूमश्चात्र दृश्यते तस्माद्-
ह्निनापीह भवितव्यम् इत्येवं लिङ्गग्रहणसंवन्धस्मरणाभ्या
तत्र प्रमाता हुनभुजमवगच्छति, न चैवमान्मना लिङ्गिना
सार्द्धं कस्यापि लिङ्गस्य प्रत्यक्षेण संवन्धं नसिद्धोऽस्ति,
यत तत्संवन्धमनुस्मरत पुनस्तत्लिङ्गदर्शनाजीवि संप्रत्यय-
स्यात् । यदि पुनर्जीवलिङ्गयो प्रत्यक्षत संवन्धमिद्धि-
स्यात्तदा जीवस्यापि प्रत्यक्षत्वापत्यानुमानवैयर्थ्यं स्यात्तत
एव तत्सिद्धेति ।

एतदेवाह-

न य जीवलिङ्गसर्वं-धदरिमणमभू जत्रो पुणो मरत्रो ।
तलिङ्गदरिसणात्रो, जीवे संपञ्चत्रो होजा ॥१५५१॥

गतार्था । न च वक्तव्यं सामान्यतो दृष्टात् अनुमानात् आ-
दित्यादिनतिवज्जीव, म्निध्यति, यथा-गतिमानादित्यो, देशा-
न्तरप्राप्तेः देवदत्तवदिति, यतो हन्त देवदत्ते दृष्टान्तधर्मिणि
सामान्येन देशान्तरप्राप्ति गतिपूर्विका प्रत्यक्षेणैव निश्चित्य
सूर्येऽपि तां तथैव प्रमाता साधयतीति युक्तम्, न चैवमत्र
क्वचिदपि दृष्टान्ते जीवसत्त्वेनाविनाभूत कोऽपि हेतुरध्य-
क्षेणोपलक्ष्यते इति । अतो न सामान्यतो दृष्टादप्यनुमाना-
त्तदतिरिति ।

न चाऽऽगमगम्योऽपि जीव इति दर्शयति-

नाऽऽगमगम्भो वि तत्रो, भिज्जइ जं नागमोऽणुमाणात्रो ।
न य कासइ पञ्चकखो, जीवो जस्साऽगमो व्ययणं । १५५२ ।

न चागमगम्योऽपि तकोऽसौ जीवो, यद्-यस्मादागमोऽ-
पि अनुमानाद् न भिद्यते (इत्यादिना यादृश्याख्याने ‘ आ-
गम ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे गतम्) । न चैवमसौ आत्मशब्द
शरीराद् श्रुते-अन्यत्र प्रयुज्यमान क्वचिदुपलक्ष्यो, यत्र
खल्वान्मशब्दश्रवणाद् आत्मा इति प्रत्ययो भवेदिति । यद्-
पि स्वर्गनरकाद्यदृष्टार्थविषयं शाब्दं प्रमाणं, तदपि तत्त्व-
तोऽनुमानं, नातिवर्तते । तथाहि-प्रमाणं स्वर्गनरकाद्य-

दृष्टार्थविषयं वचनम्, अविस्वादिवचनात्प्रणीतत्वाच्च-
न्द्राकोपरागादिवचनवदित्येवमनुमानादेव तत्र प्रमाणाता ।
न चैवं भूतमात्र कमपि पश्यामो, यस्यात्मा प्रत्यक्ष इति
तद्वचनमागम इति प्रतिपद्यमहि इति शेषः ।

किं च-

जं चाऽऽगमा विरुद्धा, परोप्परमत्रो वि संजुतो ।

सव्वप्पमाणविसंया-इत्रो जीवो त्ति तो बुद्धी ॥१५५३॥

यतश्च तीर्थिकानां संवन्धन सर्वेऽप्यागमा परस्पर-
घिरोधिन खल्वतोऽपि संशय एवात्मनो युक्तो, न तु निश्चयः,
तथाहि-केचिदागमा आत्मनो नाम्नित्वमेव प्रतिपादयन्ति,
यदाहुर्नास्तिका — “ एतावानेव लोकोऽयं यावानिन्द्रिय-
गोचरः । मदे ! वृकपद पश्य, यद्दन्ति यद्दुश्रुताः ” ॥ १ ॥
इत्यादि, भट्टोऽप्याह-“ विज्ञानघन एवेतेभ्यो भूतेभ्य समु-
त्थाय तान्यवानुचिनश्यति न च प्रत्य संज्ञास्ति ” । सुगत-
स्त्वाह-“ न रूप भिन्नव पुद्गल ” इत्यादि । आत्मान्ति-
त्ववचनान्यप्यागमेषु श्रूयन्ते, तथा च वेद-“ न ह वै सशरी-
रस्य प्रियाप्रिययोरपहतिरस्ति, अशरीरं वा वसन्तं प्रिया-
प्रिये न स्पृशत ” इति । तथा-‘ अग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकाम ’
इत्यादि । कापिलागमे तु प्रतिपाद्यत-‘ अस्ति पुरुष अकर्ता
निर्गुणो भोक्ता चिद्रूप ” इत्यादि । तस्मादागमाना परस्पर-
विरुद्धत्वाद्भागमप्रमाणादायात्मसत्त्वसिद्धि । इदं च वैशे-
पिकमतेन प्रत्यक्षानुमानागमलक्षणं प्रमाणत्रयमुपन्यस्तम् ॥
एतच्च स्वयं द्रष्टव्यम्-उपमाप्रमाणगम्योऽपि जीवो न
भवति ।-तत्र हि ‘ यथा गौस्तथा गवय ’ इत्यादावेव
सादृश्यमसन्निकृष्टेऽर्थे बुद्धिमत्पादयति । न चेहाऽन्य-क-
श्चित् त्रिभुवनोऽप्यात्मसदृश पदार्थोऽस्ति, यद्दर्शनादात्मा-
नमवगच्छाम । कालाऽऽकाशदिगादयो जीवतुल्या विद्यन्ते
इति चेत्?, न, तेषामपि विवादास्पदीभूतत्वेन तदं हि (क्वि)
वदन्त्वात् । अर्थोपलिसाध्योऽपि जीवो न भवति, न हि इष्ट
श्रुतो वा कोऽप्यर्थ आत्मानमन्तरेण नोपपद्यते, यद्दलात्तं
साधयाम, तस्मान्सर्वप्रमाणविषयानीतो जीव इति तत्र
बुद्धिः, भावोपलम्भप्रमाणपञ्चकविषयानीतत्वात् प्रतिपेध-
साधकाऽभावाख्यपष्टप्रमाणविषय एव जीव इत्यर्थः । इति
पूर्वपक्षः ।

अथैतत्प्रतिविधानमाह-

गोयम ! पञ्चकखो च्चिय, जीवो जं संसयाइवित्राणं ।

पञ्चकखं च न सज्जं, जह सुह-दुक्खा सदेहम्मि । १५५४ ।

गौतम ! भवतोऽपि प्रत्यक्ष एवाय जीव, किमन्येन प्र-
माणात्तरोपन्यासेन?, कोऽयं जीवो मम प्रत्यक्ष ? इति चेत्,
उच्यते-यदेतत्-तत्रैव संशयादिविज्ञानं स्वसवेदनमिद्धं
हृदि स्फुरति ।-स एव जीवः, संशयादिविज्ञानस्यैव तदनन्य-
त्वेन जीवत्वात् । अत्र-प्रत्यक्षं तद् न प्रमाणान्तरेण साध्यं,
तथा-स्वशरीर एवात्मसवेदनसिद्धा सुखदुःखादयः, प्र-
त्यक्षमिद्धमपि सग्रामनगरं विश्वं शून्यवादिन प्रति सा-
ध्यत एवेति चेत्, नैवम्, निरात्मत्वेना सर्वे प्रत्यया,
प्रत्ययत्वात्, स्वप्रत्ययवद्, इत्यादेस्तदुद्भावितवाधक-
प्रमाणस्यैव-तत्र निराकरणाद्, अत्र त्वात्मग्राहके प्रत्यक्षे
वाधकप्रमाणाऽभावादिति ।

इतश्चायं प्रत्यक्षो जीव कुत ? इत्याह—

कयवं करोमि काहं, वाहमहं पचया इमाऊ य ।

अप्पा स प्पच्चक्खो, तिकालकज्जोवएसाओ । १५५५ ॥

‘ वा ’ इति-अथवा—कृतवानहं, करोम्यहं, करिष्या-
म्यहम्, उक्तवानहं, ब्रवीम्यहं, वक्ष्याम्यह, ज्ञातवानह,
जानेऽहं, ज्ञास्याम्यहम्, इत्यादिप्रकारेण योऽयं वैकालिक
कार्यव्यपदेशस्तद्विषयप्रयुज्यमानतया तत्समुत्थो
योऽयम्—‘ अहंप्रत्यय ’ एतस्मादपि प्रत्यक्ष एवाय-
मात्मेति प्रपद्यस्व, अय ‘ ह्यहंप्रत्ययो ’ नानुमानिक, अ-
लौकिकत्वात् नाप्यागमादिप्रमाणसंभवः, तदनभिधानानां
बालगोपालादीनामप्यन्तर्मुखतया आत्मग्राहकत्वेन स्वस-
विदितस्य तस्योत्पादाद् घटादौ चानुत्पादादिति ।

अपि च—

कह पडिचम्महं ति य, किमत्थि नऽत्थि त्ति संसओ कहं तु ।

सइ संसयमि वायं, कस्साऽहंपच्चओ जुत्तो ॥ १५५६ ॥

हन्तं कथमसति जीवे ‘ अहमिति ’ प्रतिपन्नं त्वया वि-
षयाभावे विषयिणोऽनुत्थानप्रसङ्गाद्देह एवास्य प्रत्ययस्य
विषय इति चेत्, न, जीवविषयप्रसङ्गेऽपि देहे तदुत्पत्ति-
प्रसङ्गात्, सति च जीवविषयं अस्मिन्नहंप्रत्यये किम-
हमस्मि नास्मीति भवतः सशय कथं केन प्रकारेणोप-
जायते ?, अहंप्रत्ययग्राह्यस्य जीवस्य सद्भावाद् अस्म्य-
हमिति निश्चय एव युज्यते इति भावः । सति वा अस्मि-
न्नात्मास्तित्वसंशयं कस्यायम् ‘ अहंप्रत्ययो ’ युज्यते नि-
र्मूलत्वेन तदनुत्थानप्रसङ्गादिति ।

जीवाभावे सशयविज्ञानमपि न युज्यत एवेति तद्दर्शयन्नाह-
जइ नऽत्थि संसय चिय, किमत्थि नऽत्थि त्ति संसओ कस्स ।
संसइए व सरूवे, गोयम ! किमसंसयं होजा ॥ १५५७ ॥

यदि संशयी जीव एवादौ नास्ति, तर्ह्यस्ति नास्तीति
संशय कस्य भवतु । संशयो हि विज्ञानाख्यो गुण एव, न
च गुणिनन्तरेण गुण संभवति । देहोऽत्र गुणीति चेत्,
न देहस्य मूर्त्तत्वाज्जडत्वाच्च ज्ञानस्य चामूर्त्तत्वाद् बोधरूप-
त्वाच्च न चानुरूपाणां गुणगुणिभावो युज्यते, आकाश-
रूपादीनामपि तद्भावापत्त्या अतिप्रसङ्गप्राप्ते । ‘ संसइए च ’
त्यादि, ‘ वा ’ इति-अथवा संशयिते स्वरूपे गौतम ! कि-
मसंशयं शेष भवेद् ? । इदमुक्तं भवति—किमस्मि नास्म्य-
हमित्येवं यः स्वरूपेऽपि संशये-आत्मनिश्चयोऽपि यस्य
नास्तीत्यर्थः, तस्य शेष कर्मबन्धमोक्षादिकं घटपटादिकं
च किमसंशयम्-असदिग्धं स्यात् ? न किञ्चित्सर्वसंशय
एव तस्य स्यादित्यर्थः, आत्मास्तित्वनिश्चयमूलो हि शेष-
वस्तुनिश्चय इति भावः । अहंप्रत्ययग्राह्यं च प्रत्यक्षमात्मानं
निह्वानस्य अश्रावणं शब्द इत्यादिवत्प्रत्यक्षविरुद्धो नाम
पक्षाऽऽभासः, तथा-वक्ष्यमाणत्वात्मानुमानसद्भावा-
न्नित्यं शब्द इत्यादिवदनुमानविरुद्धोऽपि । तथा-अहमस्मि
संशयीति प्रागभ्युपगम्योत्तरं नास्मीति प्रतिजानानस्य
साङ्ख्यस्य अनित्यं कर्त्ता अचेतन आत्मेत्यादिवदभ्युपग-
मविरोधः । बालगोपालादीनादिप्रसिद्धं चात्मानं निराकुर्वत
अचन्द्रः शशी इत्यादिवरलोकविरोधः, अहं नाहं वेति गद-

तो ‘ माता मे वन्ध्या ’ इत्यादिवत्स्ववचनव्याहति । एवं च
प्रत्यक्षादिवाधितेऽस्मिन् पक्षे अपक्षधर्मतया हेतुगम्यसिद्धिः ।
हिमवत्पलपरिमाणौ पिशाचादौ च प्रमाणपञ्चकाभावस्य
प्रवृत्तेरनैकान्तिकोऽपि वक्ष्यमाणानुमानप्रमाणसिद्धे चात्मानि
विपक्ष एव वृत्तेर्विरुद्धश्चेति ।

प्रकारान्तरेणाप्यात्मनः प्रत्यक्षसिद्धतामाह—

गुणपचक्खत्तणओ, गुणी वि जीवो घडो च्च पचक्खो ।

घडओ वि घेप्पइ गुणी, गुणमित्तग्गहणओ जम्हा १५५८ ।

प्रत्यक्ष एव गुणी जीव स्मृतिजिज्ञासाचिकीर्षाजिगमिपा-
शंशीत्यादिज्ञानविशेषाणां तद्गुणानां स्वसंवेदनप्रत्यक्षसि-
द्धत्वाद्, इह यस्य गुणा प्रत्यक्षा स प्रत्यक्षो घटो, यथा
घटः, प्रत्यक्षगुणश्च जीवः, तस्मात्प्रत्यक्षं यथा घटो-
ऽपि गुणी रूपादिगुणप्रत्यक्षत्वादेव प्रत्यक्षान्तर्दृष्टिज्ञाना-
दिगुणप्रत्यक्षत्वादात्मापीति । आह—अनैकान्तिकोऽयं य-
स्मादाकाशगुणं शब्दं प्रत्यक्षोऽस्ति, न पुनराकाशमिति ।
तदयुक्तम्, यतो नाकाशगुणं शब्दं, किं तु-पुद्गलगुणं,
एन्द्रियकत्वात्, रूपादिवदिति ।

गुणानां प्रत्यक्षत्वे गुणिनस्तद्रूपताया किमायातम् ?, इति
चेद्, उच्यते—

अन्नोऽण्णो व गुणी, होज्ज गुणेहिं जइ नाम सोऽण्णो ।

ननु गुणमेत्तग्गहणे, घेप्पइ जीवो गुणी मक्खं । १५५९ ।

अहं अन्नो तो एवं, गुणिनो न घडादओ वि पचक्खा ।

गुणमेत्तग्गहणो, जीवम्मि कउवियारोऽयं ॥ १५६० ॥

ननु भवता गुणभ्यो गुणी किमर्थान्तरभूतोऽभ्युपगम्यते,
अनर्थान्तरभूतो वा ? । यदि नाम-सोऽनन्यस्तेभ्योऽनर्था-
न्तरभूतः तर्हि ज्ञानादिगुणग्रहणमात्रादेव गुणी जीवः प्रत्य-
क्षेण गृह्यत इति सिद्धमेव । प्रयोग-यो यस्मादनर्थान्तरं न
तद्ग्रहणेन गृह्यते, यथा वाससि रागो, गुणभ्योऽनर्थान्तरं च
गुणी, तस्माद् गुणग्राहकप्रत्यक्षेण सोऽपि गृह्यत एवेति । अथ
गुणभ्योऽन्योऽर्थान्तरभूत एव गुणी, तत एव सति घटाद-
योऽपि गुणिनः न प्रत्यक्षास्तदर्थान्तरभूतस्य रूपादिगुणमा-
त्रस्येव ग्रहणात् । इह यद्-यस्मादनर्थान्तरभूतं तद्ग्रहणेऽपि
नेतरस्य ग्रहणं, यथा घटे गृहीते पटस्य, अर्थान्तरभूताश्च गु-
णिनो गुणा इत्यन्ते अतो गुणग्रहणेऽपि न गुणिग्रहणम् । अतो
घटादीनामपि समानोऽग्रहणदायं कोऽयं नाम भवतः के-
वलजीवे विचारो नास्तित्वविषया, येनोच्यते—“पञ्चमेव ज
न घिप्पइ घडो च्च इत्यादि, अथ द्रव्यविरहिता केऽपि न
सन्त्येव गुणा, इत्यतस्तद्ग्रहणद्वारेण गृह्यन्त एव घटादयः ।
न चेतदात्मन्यपि समानमव । किं च-गुणिनो गुणानामर्था-
न्तरत्वे अभ्युपगम्यमानं गुणीभवतु, मा भूदा प्रत्यक्षं,
तथापि ज्ञानादिगुणभ्यः पृथगात्मा गुणी त्वदभ्युपगमेनापि
सिद्धयत्येवेति ।

अत्र पराभिप्रायमाशङ्कमानः प्राह—

अहमन्नसि अत्थि गुणी, न य देहत्यंतं तओ किं तु ।

देहे नाणाइगुणा, मो चियं तंमि गुणी जुत्तो ॥ १५६१ ॥

अथ मन्यसे अमन्यव दानादिगुणानां गुणिनेव न प्रत्या-

चक्षुमहे, एतत्तु नाभ्युपगच्छामो यद्देहादर्थांतरं तकोऽसौ इति, किन्तु-देह एव ज्ञानादयो गुणाः समुपलभ्यन्ते अतः स एव तेषां गुणी युक्तो, यथा रूपादीनां घट प्रयोगः देहगुणा एव ज्ञानादयो, तत्रैवोपलभ्यमानत्वाद्गौरकशस्थूलतादिवदिति ।

अत्रोत्तरमाह-

नाणादयो न देहस्य, मुक्तिमत्तादयो घटस्तेव ।

तस्मात् नाणाद्गुणा, जस्य सदेहाहित्रो जीवो ॥१५६२॥

प्रयोगो देहस्य सवन्धिना ज्ञानादयो गुणा न भवन्त्येव तस्य सूक्तिमत्त्वात्, चाक्षुपत्वाद्वा, घटवत् । न च द्रव्यरहितो गुणः समस्ति ततो यो ज्ञानादिगुणानामनुरूप अमूर्त, अचाक्षुपश्च गुणी स देहातिरिक्ता जीवो ज्ञानव्यः । आह—ज्ञानादयो न देहस्येति प्रत्यक्षवाधितमिदम्, देह एव ज्ञानादिगुणानां प्रत्यक्षैव ग्रहणात् । तदयुक्तम्, अनुमानवाधितत्वात्स्य प्रत्यक्षस्य, तथा हि-इहान्द्रियानिर्गुणा विधाता, तदुपरमेऽपि तदुल्लेखार्थानुस्मरणात्, यो हि यदुपरमेऽपि यदुपलब्धमर्थमनुस्मरति स तस्मादर्थांतरं दृष्ट्वा, यथा-पञ्चातायनोपलब्धार्थानुस्मर्त्ता देवदत्त इत्यादि वायुभूतिप्रश्ने । वक्ष्याम इति ।

उपसंजिहीर्षुराह—

इयं तुह देसेणाऽयं, पञ्चक्षो सव्वहा मर्ह जीवो ।

अविहयनाणत्तण्णो, तुह विन्नाणं व पडिवज्जा ॥१५६३॥

'इति'-एवम्-उक्तप्रकारेण स्वशरीरे तवापि देशतः प्रत्यक्षोऽयमात्मा लुप्तस्यत्वेन भवत सर्वस्यापि वस्तुनां देशविषयत्वात्, घटवत्, तथाहि-सर्वमपि-स्व-परपर्यायतोऽनन्तपर्यायं वस्तु लुप्तमस्यश्च प्रत्यक्षेण साक्षात् तद्देशमेव गृह्णाति । प्रत्यक्षेण च प्रदीपादिप्रकाशेनैव देशतः प्रकाशिता अपि घटादयो व्यवहारतः प्रत्यक्षा उच्यन्ते एव । सर्वात्मना च केवली प्रत्यक्षमेव वस्तु प्रकाशयति अतो ममाऽपनिहनाऽनन्तज्ञानत्वेन सर्वात्मनापि प्रत्यक्षोऽय जीवो यथाऽतीन्द्रियमपि त्वत्संशयविज्ञानमिति प्रतिपद्यस्वेति ।

परशरीरे तर्हि कथमित्याह—

एवं वि य परदेहे, ऽणुमाण्णो गिरह जीवमत्थि त्ति ।

अणुवित्तिनिवित्तीओ, विस्साणमयं सरूवे व्व ॥१५६४॥

यथा स्वदेहे, एवं परदेहेऽपि गृहाण जीवमनुमानत कथम् ? इत्याह—अस्ति—विद्यते इति । कथंभूत जीवम् ? इत्याह—विज्ञानमयं-विज्ञानात्मकम् अनुमानमेव सूत्रयद्वाह—'अणुवित्तिनिवित्तीओ' 'सरूवे व' त्ति—इदमुक्तं भवति-परशरीरेऽप्यस्ति जीवः । इष्टानिष्टयो प्रवृत्तिनिवृत्तिदर्शनात् यथा-स्वरूपे स्वात्मनि इह यत्रेष्टानिष्टयो प्रवृत्तिनिवृत्ती दृश्येते तत्सात्मकं दृष्टं यथा स्वशरीरं तथा च प्रवृत्तिनिवृत्ती दृश्येते परशरीरे, अतस्तदपि सात्मकम् आत्माभावे चेष्टानिष्टप्रवृत्तिनिवृत्ती न भवतो, यथा घटे, इत्यनुमानात्परशरीरेऽपि जीवसिद्धिः ।

अत्र परमतमाशङ्क्योत्तरमाह—

जं च न लिंगेहिं ममं, मन्नासि लिंगी पुरा जओ गहिओ ।

संगं ससेण व समं, न लिंगओ तोऽणुमेण सो ॥१५६५॥

सोऽणुमेणो जम्हा, लिंगेहिं ममं न दिट्ठपुण्वो वि ।

गहलिंगदरिसणाओ, गहोऽणुमेओ सरीरम्मि ॥१५६६॥

यद्य न य जीवल्लिङ्गसंयन्वदरिसणमभू० ॥१५६६॥ 'इत्यादि पूर्वोक्तपूर्वपक्षानुसारेण मन्यसे त्वम् । किमित्याह—ततो न लिङ्गो-लिङ्गादनुमेयोऽसौ जीवः । यतः, किमित्याह—यतो न खलु लिङ्गं कैश्चिदपि समं लिङ्गी जीवः कापि केनापि पुरा पूर्वं गृहीतं, किंवदित्याह—शृङ्गमिव शशकंन समं ततो लिङ्गलिङ्गिनोः पूर्वं संबन्धाग्रहणात् लिङ्गाजीवोऽनुमीयत इति यन्मन्यसे त्वं, तत्र प्रतिविधीयते-सोऽनेकान्तं यस्मात्लिङ्गं समम् अदृष्टपूर्वोऽपि ग्रहो-देवयानि-विशेषतः, शरीरे हसनगानरोदनकरचरणभ्रूविक्षेपादिविकृत-ग्रहलिङ्गदर्शनादनुमीयत इति बालानामपि प्रतीतमेवेति ।

अनुमानान्तरमप्यात्मसाधकमाह—

देहस्यऽतिथिविहाया, पडिनिययागारओ घटस्तेव ।

अक्खारणं च करणओ, दंडाईणं कुलालो व्व ॥१५६७॥

देहस्यास्ति विधाता-कर्त्तृति प्रतिष्ठा, आदिमत्प्रतिनियताकारत्वाद्, घटवत्, अतुपुनरकर्त्तृकं तदादिमत्प्रतिनियताकारमपि न भवति, यथा अभ्रविकारः, यद्य देहस्य कर्त्ता स जीवः । प्रतिनियताऽऽकारत्वं मेवादीनामप्यस्ति, न च तेषां कश्चिद्विधाता, इति तैरनैकान्तिका हेतु स्याद्, अतोऽनुक्तमप्यादिमत्स्वविशेषणं द्रष्टव्यमिति । तथा अक्षारणाम्—इन्द्रियाणामस्त्यधिष्ठाता इत्यध्याहारः, करणत्वात् यथा चक्रवीवरमृत्सूत्रदण्डादीनां कुलालः, इत्थं निरधिष्ठातृकं तत्करणमपि न भवति, यथा आकाशः, यथेन्द्रियाणामधिष्ठाता स जीव इति ।

तथा—

अतिथिदियविसयाणं, आयाणादेयभावओऽवस्सं ।

कम्मर इवादाया, लोए संडासलोहाणं ॥ १५६८ ॥

इह यत्रादानादेयभावस्तत्रावश्यमादाता समस्ति, यथा लोकं संदेशकलोहानां कर्म्मरौऽयस्कारः विद्यते चेन्द्रियविषयाणामादानादेयभावः, अतस्तेषामप्यस्यादाता, स च जीवः, यत्र त्वादाता नास्ति, तत्रादानादेयभावोऽपि न विद्यते यथा आकाश इति ।

तथा—

मोत्ता देहाईणं, भोजत्तणओ नरो व्व मत्तस्स ।

संघायाइत्तणओ, अत्थि य अत्थी घरस्सेव ॥१५६९॥

इह देहादीनां भोक्ता समस्ति, भोग्यत्वात्, यथा शाल्यादिभक्षयत्वादीनां नरः, यस्य च भोक्ता नास्ति तद्भोग्यमपि न भवति, यथा खर्गविषाणं, भोग्यं च शरीरादिकं, ततो विद्यमानभोक्तृकमिति । तथा-अर्थी-स्वामी । ततश्च देहादीनां विद्यते स्वामी, संघातरूपत्वाद् आदिशब्दात्-मूर्तिमत्त्वात् ऐन्द्रियत्वाच्चाक्षुपत्वाद् इत्यादयोऽप्यनैकान्तिकत्वपरिहारार्थं संभवद्विहितविशेषणा हेतवो योजनीया, यथा गृहादीनां सूत्रवारादय इति दृष्टान्तः, यत् पुनरस्वामिकं तत्संघातादिरूपमपि न भवति यथा गगनकुसुमं, संघातादिरूपं च देहादिकं तस्माद्विद्यमानस्वामिकमिति ।

आह-ननु " देहस्सऽत्थि विहाया (१५६७) " इत्यादिना शरीरादीनां कर्त्ताद्य एव सिध्यन्ति । न तु प्रस्तुतो जीवः, इत्याशङ्क्योत्तरमाक्षेपपरिहारौ चाह—

जो कत्ताइ स जीवो, सज्झविरुद्धो त्ति ते मई होजा ।

मुत्ताइपसंगाओ, तं न संसारिणो दोसो ॥ १५७० ॥

यश्चायमनन्तरं देहेन्द्रियादीनां कर्त्ता; अधिष्ठाना, आ-
दाता, भोक्ता, अर्थी, चोक्तः स सर्वोऽपि जीव एव, अन्य-
स्येश्वरादेर्युक्त्यक्षमत्वेन कर्त्तृत्वाद्यसंभवादिति । अथ सा-
ध्यविरुद्धसाधकत्वाद्विरुद्धा एते हेतव इति तव-मति-
र्भवेत् तथा हि-घटादीनां कर्त्तादिरूपा कुलालादयो मू-
र्तिमन्त संघातरूपा अनित्यादिस्वभावाश्च दृष्टा इत्येता
जीवोऽप्येवंविध एव सिध्यन्ति, एतद्विपरीतश्च किलास्माकं
साध्ययितुमिष्ट, इत्येवं साध्यविरुद्धसाधकत्व इतूनामिति,
तदंतदयुक्तत्वात्, यतः खलु संसारिणो जीवस्य साध-
यितुमिष्टस्याऽदोषोऽयं, स हि अष्टकर्मपुद्गलमघानोपगू-
ढत्वात् सशरीरत्वाच्च कथंचिन्मूर्त्तत्वादिधर्मशुक्ल एवेति
भावः ।

अपरमप्यात्मसाधकमनुमानमाह—

अत्थि च्चिय ते जीवो, संसयओ सोम्म ! थाणुपुरिसो व्व ।

जं संदिद्धं गोयम !, तं तत्थऽन्नत्थवत्थु(त्थि)धुवं ॥ १५७१ ॥

हे सौम्य ! गौतम ! अस्त्येव तव जीव संशयतः-सशयस-
ङ्गावाद्यत्र यत्र संशयस्तत्तदस्ति यथा स्थाणुपुरुषो, संशयश्च
तव जीवे, तस्मादस्त्येवायं, तथाहि-स्थाणुपुरुषयोरुर्ध्व-
त्वारोहपरिणाहाद्युभयसाधारणधर्मप्रत्यक्षतायां चलनशिर-
कण्ठयनवयोनिलयनवल्ल्यारोहणाद्युभयगतविशेषधर्माप्र-
त्यक्षतायां चोभयगतैतद्धर्मानुस्मरणे च सत्यकतरविशेष-
निश्चयचिकीर्षो किमिदमिति विमर्शरूपं संशयः प्रादुर-
स्ति । एवंभूते च स्थाणुपुरुषादिगतसशये तत्स्थाणुपुरुषा-
दिक वस्त्वस्त्येव, अवस्तुनि सशयायोगात् एवमात्मशरीर-
योरपि प्राणुपलब्धसामान्यविशेषधर्मस्य प्रमातुस्तयो सा-
मान्यधर्मप्रत्यक्षताया विशेषधर्माऽप्रत्यक्षत्वेऽपि च तद्वि-
षयानुस्मृतौ सत्यामेकतरविशेषोपलक्षणो. ' किमयमात्मा
किं वा शरीरमात्रमिदम् ' इति, विमर्शरूपं संशयो जायते ।
अथ चात्मशरीरयोः सत्त्वं एवोपपद्यते, नैकतरस्याप्यभावे-
अतोऽस्ति जीव । अथैवं ब्रूये-अरण्यादिषु स्थाणुपुरुषसंशय
तत्र विवक्षितप्रदेशे अनयोरैकतर एव भवति, न पुनरुभय-
मपि तत्कथमुच्यते-विद्यमान एव वस्तुनि संशया भवति
इति ? तदयुक्तम्, अभिप्रायाऽपरिज्ञानात्, न हि वयमेवं
ब्रूमस्तत्रैव प्रदशे तदुभयमप्यस्ति इति, किं तु यद्गतसदेह
तद्वस्तु तत्रान्यत्र वा प्रदशे ध्रुवमस्त्येव, अन्यथा-पष्टभूत-
विषयोऽपि संशय स्यादेतदेवाह-' जं संदिद्धमि ' त्यादि-
तस्मात् संशयविषयत्वादस्त्येव जीव इति स्थितम् ।

अथ पूर्वपक्षमाशङ्क्य परिहरन्नाह—

एवं नाम विमाणं, खरस्म पत्त न तं खरे चेव ।

अन्नत्थ तदत्थि च्चिय, एव विवरीयगाहे वि ॥ १५७२ ॥

हन्त, यदि यत्र संशयस्तेनावश्यमेव भवितव्यम् एवं
ततः खरविषाणमप्यस्ताति प्राप्त, तत्रापि कस्यचित्संशय-

सङ्गावाद् उच्यते-नन्वभिहितमत्र यदुत तत्रान्यत्र वा
विद्यमान एव वस्तुनि संशयो भवति, नाविद्यमान । खरस्य
विषाणं खरविषाणं नास्तीत्यत्र च कोऽर्थ इत्याह-' न तं
खरे चेव ' त्ति-खर एव तद्विषाणं नास्ति, अन्यत्र गघादा-
वस्त्येवेति; न कश्चिद् व्यभिचारः । एवं ' विवरीयगाहे वि '
त्ति-इदमुक्तं भवति-यत्र विषयस्तः कश्चित्स्थायो पुरुष
एवायमित्यादिविपरीतग्रहं करोति तदाप्ययमेव न्यायो
वाच्यः-सोऽपि विपरीतग्रहो विपरीते पुरुषादिके वस्तुनि
सत्येवोपपद्यते; नाविद्यमान इत्यर्थः । एवं भवदभिप्रायेण
योऽस्मादृशां शरीर आत्मास्तित्वाभिमानो, नायमात्मन-
सर्वथा नास्तित्वे युज्यते इति ।

इतोऽप्यस्ति जीवः कुत ? इत्याह—

अत्थि अजीवविषयखो, पडिसेहाओ घडोऽघडस्मेव ।

नऽत्थि घडोत्ति व जीव-त्थित्तपरो नऽत्थि मदायं ॥ १५७३ ॥

अत्र प्रयोगः-प्रतिपक्षवानयमजीवः, अत्र व्युत्पत्तिमच्छु-
द्धपदप्रतिषेधाद् यत्र व्युत्पत्तिमत शुद्धपदस्य प्रतिषेधो दृ-
श्यते स प्रतिपक्षवान् दृष्टो, यथा घटोऽघटप्रतिपक्षवान्,
अत्र घटप्रयोगे शुद्धस्य व्युत्पत्तिमतश्च पदस्य प्रतिषेध,
अतोऽवश्यं घटलक्षणेन प्रतिपक्षेण भवितव्यम् । यस्तु न
प्रतिपक्षवान् न तत्र शुद्धस्य व्युत्पत्तिमतश्च पदस्य प्रति-
षेध, यथा-अखरविषाणम्, ' अडित्थ ' इति-अखर-
विषाणमित्यत्र खरविषाणलक्षणस्याऽशुद्धस्य सामासिकप-
दस्य प्रतिषेध इति, अतोऽत्र खरस्य विषाणं खरवि-
षाणमित्यादिव्युत्पत्तिमत्त्वे सत्यपि खरविषाणलक्षणो विपक्षो
नास्ति ' अडित्थ ' इत्यत्र तु व्युत्पत्तिरहितस्य डित्थस्य-
डित्थपदस्य प्रतिषेध इति समासरहितत्वेन शुद्धत्वे सत्यपि
नावश्यमवस्थितो डित्थलक्षणः कोऽपि पदार्थो जीववद्वि-
पक्षभूतोऽस्तीति ।

' नऽत्थि घडोत्ति व ' इत्यादि पश्चाधर्मः । ' नास्त्यात्मा '
इति च योऽयमात्मनिषेधध्वनिः स जीवास्तित्वे नान्तरी-
यक एव, यथा नान्त्यत्र घट इति शब्दोऽन्यत्र घटास्ति-
त्वाधिनाभाव्येव । प्रयोग-यस्य निषेध क्रियमाणो दृश्यते
तत् कश्चिदस्त्येव, यथा घटादिकम्, निषिध्यते च भयता
' नास्ति जीवः ' इति वचनात् जीवः, तस्मादस्त्येव अमौ,
यच्च सर्वथा नास्ति तस्य निषेधो न दृश्यत एव, यथा
खरविषाणकल्पाना पञ्चभूतातिगिक्तभूताना निषिध्यत च
त्वया जीवः, तस्मान्निषेध एवायं तत्सत्त्वसाधक इति ।

अनैकान्तिकोऽयं हेतुः; असतोऽपि खरविषाणा-

देर्निषेधदर्शनादित्याणङ्गघाह—

अमथो नऽत्थि निमेहो. संजोगाडपडिमेहओ मिद्धं ।

संजोगाडचउक्कं, पि मिद्धमन्थत्ते निययं ॥ १५७४ ॥

अमत-अविद्यमानस्य नास्ति-न सभवत्येव निषेध इति
सिद्धम् । कुत इत्याह सयोगादिप्रतिषेधाद्, आदिशब्दात्-
समवायसामान्यविशेषपरिग्रहः । एतदुक्तं भवति-इह य-
त्किञ्चिन्कचित् देयत्तादिकं निषिध्यते तन्न्यान्यत्र सन एव
विवक्षितस्थाने कस्मिंश्चिन्संयोग-समवाय-सामान्य-विशे-
पलक्षणं चतुष्टयमेव निषिध्यते, न तु सर्वथैव देयत्तादिकं-

भाव प्रतिपाद्यते । तत्र ' नास्ति गृहे देवदत्त ' इत्यादिषु गृहदेवदत्तादीनां सतांमव संयोगमात्र निषिध्यते, न तु तेषां सर्वथैवास्तित्वमपाक्रियते । तथा- ' नास्ति खरविषाणम् ' इत्यादिषु खरविषाणादीनां सतामेव समवायमात्र निराक्रियते । तथा- ' नास्त्यन्यश्चन्द्रमा ' इत्यादिषु विद्यमानस्यैव चन्द्रमसोऽन्यचन्द्रनिषेधाच्चन्द्रसामान्यमात्र निषिध्यते, न तु सर्वथा चन्द्राभावः प्रतिपाद्यते । तथा- न सन्ति घटप्रमाणा मुक्ता ' इत्यादिषु घटप्रमाणतामात्ररूपो विशेषो मुक्तानां निषिध्यते, न तु मुक्ताभावः, ख्याप्यत इति, एव च सति ' नास्त्यात्मा ' इत्यत्र विद्यमानस्यैवात्मनो यत्र क्वचन येन केनचित्सहसयोगमात्रमेव त्वया निषेद्धव्यम्, यथा ' नास्त्यात्मा वपुषी ' त्यादि, न तु सर्वथात्मनः सत्त्वमिति । अत्राह कश्चित्-ननु यदि यन्निषिध्यते तदस्ति, तर्हि मत्त्रिलोकेश्वरताऽस्ति, युष्मदादिभिर्निषिध्यमानत्वात्, तथा-चतुर्णां समवायादिप्रतिषेधानां पञ्चमोऽपि प्रतिषेधप्रकारोऽस्ति त्वयैव निषिध्यमानत्वात्, तदयुक्तम्-त्रिलोकेश्वरताविशेषमात्र भवतो निषिध्यते, यथा घटप्रमाणत्व मुक्तानां, न तु सर्वदैवेश्वरता, स्वशिष्यादीश्वरता-यास्तवापि विद्यमानत्वात् । तथा-प्रतिषेधस्यापि पञ्चसंख्याविशिष्टत्वमपाक्रियते, न तु सर्वथा प्रतिषेधस्याभावः, चतुसंख्याविशिष्टस्य तस्य सद्भावात् । ननु सर्वमप्यसंबद्धमिदम्, तथाहि-मत्त्रिलोकेश्वरत्व तावदसदेव निषिध्यते, प्रतिषेधस्यापि पञ्चसंख्याविशिष्टत्वमविद्यमानमेव निवार्यते, तथा संयोग समवाय-सामान्य-विशेषाणामपि गृहदेवदत्तखरविषाणादिष्वमतामेव प्रतिषेधः, इत्यत ' यन्निषिध्यते तदस्त्येव ' इत्येतत्कथं न भवते इत्याशङ्क्याह- ' संयोगाद्भवत्कं पी ' त्यादि, इदमुक्तं भवति-देवदत्तादीनां संयोगादयो गृहादिष्वेवाऽसन्तो निषिध्यन्ते । अर्थान्तरे तु तेषां ते विद्यन्त एव; तथाहि-गृहेणैव सह देवदत्तस्य संयोगो न विद्यते, अर्थान्तरेण तु क्षेत्रहृद्ग्रामादिना सह तस्यासौ समस्त्येव, गृहस्यापि देवदत्तेन सह संयोगो नास्ति, खट्वादिना तु सह तस्यासौ विद्यते एव, एवं विषाणस्यापि खर एव समवायो नास्ति गवादावस्त्येव, सामान्यमपि द्वितीयचन्द्राभावाच्चन्द्र एव नास्ति, अर्थान्तरे तु घटगवादावस्त्येव, घटप्रमाणत्वमपि मुक्तासु नास्ति, अर्थान्तरे तु-कूष्माण्डादावस्त्येव । त्रिलोकेश्वरताऽपि भवत एव नास्ति, तीर्थकरादावस्त्येव, पञ्चसंख्याविशिष्टत्वमपि प्रतिषेधो नाऽस्ति, अर्थान्तरे त्वनुत्तरविद्यमानादावस्त्येव, इत्यनया विवक्षया ब्रूम- ' यन्निषिध्यते तत्सामान्येनाऽस्त्येव, नत्वेव प्रतिजानीमहे-यद् यत्र निषिध्यते तत्त्रैवास्ति, इति, येन व्यभिचारः स्यात् । वयमपि शरीरे जीव निषेधयामो नान्यत्रेति चेत् साधुक्तम्, अस्मत्समीहितस्य सिद्धत्वात्, जीवसिद्धयर्थमेव हि यतामहे वयः, स चेत्सिद्धः, तर्हि तत्सिद्धयन्यथानुपपत्तेरेव तदाश्रयः, सेत्स्यति किं तथा चिन्तया ? । न च शरीरमन्तरेण जीवस्याश्रयान्तरमुपपद्यते, तत्रैव तदवस्थानलिङ्गोपलब्धेः, न च वक्ष्यम्य-शरीरमेव जीवो, ' जीवति, मृतो, मूर्च्छित ' इत्यादिव्यवस्थानुपपत्ते इत्यादेरभिधास्यमानत्वादिति ।

जीवसिद्धाववोपपत्त्यन्तरमाह—

जीवो चि सत्थयमिणं, सुद्धत्तणओ घडाभिहारणं व ।
जेणऽत्थेण मदत्थं, सो जीवो अह मई होज्ज ॥ १५७५ ॥
अत्थो देहो चिय, से नो पज्जायवयणभेयाओ ।

नाणाड्गुणो य जओ, भणिओ जीवो न देहो चि । १५७६ ।

जीव इत्येतद्वचन सार्यकमिति प्रतिज्ञा, व्युत्पत्तिमत्त्वं सति शुद्धपदत्वात्, इह यद् व्युत्पत्तिमत्त्वं सति शुद्धपदं तदर्थवद् दृष्ट, यथा घटादिकं, तथा च जीवपदं, तस्मात्सार्यकं, यन्तु सार्यकं न भवति तद्व्युत्पत्तिमत्त्वं शुद्धपदं च न भवति, यथा डित्थादिकं, खरविषाणादिकं च, न च तथा जीवपदं, तस्मात्सार्यकम् । यद्व्युत्पत्तिमत्त्वं भवति तच्छुद्धपदमपि सद् न सार्यकम् । यथा डित्थादिपदम्, इति हेतोरनैकान्तिकतापरिहारार्थं व्युत्पत्तिमत्त्वविशेषेण द्रष्टव्यम् । यदपि शुद्धपदं न भवति किं तु सामासिकं, तदपि व्युत्पत्तिमत्त्वे सत्यपि सार्यकं न भवति, यथा खरविषाणादिकम्, इति शुद्धत्वविशेषणम् । अथ मन्यसे देह एवास्य जीवपदमर्थो न पुनरर्थान्तरम्, उक्तं च- " देह एवायमनुप्रयुज्यमानो दृष्टो, ययैव जीव, एनं न हिनस्ति " इति अतो देह एवास्यार्थो युक्त इति । तदेतन्न, कुत ? इत्याह-देहजीवयोः पर्यायवचनभेदात्, यत्र हि पर्यायवचनभेदस्तत्रान्यत्वं दृष्टम्, यथा घटाकाशयो तत्र घटकुटकुम्भकलशादयो घटस्य पर्याया, नभोव्योमान्तरिक्ताऽऽकाशादयस्तु आकाशपर्याया । प्रस्तुते च जीवो जन्तुरसुमान्प्राणी सत्त्वा भूत इत्यादयो जीवपर्यायाः, शरीरं वपुः कायो देह कलेवरमित्यादयस्तु शरीरपर्यायाः । पर्यायवचनभेदेऽपि च वस्त्वेकत्वे सार्यकत्वप्रसङ्गोऽत्र बाधकम् । यत्पुनरिदमुक्तम्- " देह एवायमनुप्रयुज्यमानो दृष्ट " इत्यादि तच्छरीरसहचरणावस्थानादित शरीरे जीवोपचार क्रियते । किं च-इत्थमपि श्रूयते एव- ' गत स जीव, दह्यतामिदं शरीरम् ' इति । किं च- ' नाणाह ' इत्यादि, यस्माच्च ज्ञानादिगुणयुतो जन्तु, जडश्च देह, तत्कथं देह एव जीव । प्राणिहैव चोक्तम्-न ज्ञानादिगुणो देह, मूर्तिमत्त्वाद्, घटवत्; तथा-देहेन्द्रियातिरिक्त आत्मा, तदुपरमेऽपि तदुपलब्धार्थानामनुस्मरणात्, वातायनपुरुषवदिति ।

तदद्याप्यप्रतिबुध्यमाने इन्द्रभूतौ भगवानाह—

जीवोऽत्थि वओ सच्चं, मव्वयणाओऽवसेसवयणं व ।

सव्वणुवयणओ वा, अणुमयसव्वणुवयणं व । १५७७ ।

' जीवोऽस्ति ' इत्येतद्वच सत्यं, मद्भवत्त्वात्, भवत्संशयविषयाद्यवशेषवचनवत्, यच्च सत्यं न भवति तद् मदीयवचनमपि न भवति, यथा कूटसाक्षिवचनम् । अथ वा-सत्यं ' जीवोऽस्ति ' इतिवचनं सर्वज्ञवचनत्वाद्भवदनुमतसर्वज्ञवचनवदिति ।

यदि वा—

भयरागदोसमोहा-भावाओ सच्चमणइवाइं च ।

सव्व चिय मे वयणं, जाणयमज्झत्थवयणं व ॥ १५७८ ॥

सर्वमपि मद्भवत्त्वं सत्यम् अनतिपाति च बोद्धव्यं, भय-रागद्वेषाज्ञानरहितत्वात् इह यद्भयादिरहितस्य वचन त-

त्सत्यं दृष्टम्, यथा मार्गज्ञस्य भयरहितस्य प्रष्टरि राग-
द्वेषरहितस्य मार्गोपदेशवचनम्, तथा च मद्भवः, त-
स्मात्सत्यमननिपाति चेति ।

अत्र गौतममाशङ्क्य भगवानुत्तरमाह—

कह सव्वएणु त्ति मई, जेणाहं सव्व संसयच्छेई ।

पुच्छसु व जं न जाणसि, जेण व ते पच्चओ होजा । १५७६।

कथं नाम ' त्वं सर्वज्ञ ' इति ने मति ? एवं त्वं मन्यसे,
तथा भयरगद्वेषमोहाभावश्चासिद्ध इति मन्यसे, तद्युक्तम्,
येनाहं सर्वसंशयच्छेदी, यश्च सर्वसंशयच्छेता स सर्वज्ञ
एव । दृष्टान्ताभावेनान्वयासिद्धेरनैकान्तिकोऽय हेतुरिति
चेत्, न, सर्वसंशयच्छेदत्वानुपपत्तिरेवेह विपर्यये बाधकं
प्रमाणं, किमिहान्वयान्वेषणेन ? । यदि वा-पृच्छ्यतां यत्रै-
लोष्यान्तरात्, वस्तु त्वं न जानासि, येन सर्वज्ञत्वप्रत्यय-
स्य जायते । भयाद्यभावोऽपि तल्लिङ्गादर्शनात् मयि सिद्ध-
एवेति स्वयमेव द्रष्टव्यम् । कदाचिदपि लिङ्गादर्शने लिङ्गिना-
ऽस्तित्वशङ्कायामतिप्रसङ्ग इति ।

अथोपसहरत्नाह—

एवमुवओगलिंगं, गोयम ! सव्वप्पमाणममिद्धं ।

संसारियरथावर-तसाइभेयं मुणे जीवं ॥ १५८० ॥

एवम्—उक्तेन प्रकारेण जीवम्—आत्मानं गौतम ! मुण-
प्रतिपद्यस्वेति संवन्ध । कथंभूतम् ? । उपयोग एव लिङ्गं
यस्य स तथा, सर्वे प्रत्यक्षानुमानागमप्रमाणै संसिद्धम्-
प्रतिष्ठितम्, तथा संसारीतरस्थावरत्रसादिभेदम् । संसा-
रिणश्च इतरे-सिद्धा । आदिशब्दाच्च सूक्ष्मवादरपर्याप्तापर्या-
प्तादिभेदपरिग्रह इति । विशेष । (जीवस्यैकत्वनिराकरण-
युक्तिः ' एगावाइ ' शब्दे तृतीयभागे ३४ पृष्ठे वक्ष्यते)

अथ "विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्य समुत्थाय तान्येवानु-
विनश्यति; न प्रेत्य संज्ञाऽस्ति" इत्यादिवेदवाक्यार्थमनुभा-
षयतस्त्यजतोऽपि मम सशयोऽतिविरोधिताहित इव पृष्ठं
न मुञ्चति, तर्हि करोमि ? इति चेत्तद्युक्तं कुत ? इत्याह-
गोयम ! वेयपयाणं, इमाण अत्थं च तं न याणासि ।

जं विन्नाणघणो च्चिय, भूएहितो समुत्थाय ॥ १५८८ ॥

मन्नसि मज्जंगेसु व, मयभावो भूयसमुदउव्वभूओ ।

विष्णाणमेत्तमाया, भूएऽणुविणस्मइ सव्वभूओ । १५८९ ॥

अत्थि न य पेच्च सप्पा, जं पुव्वभवेऽभिहाणममुगो त्ति ।

जं भणियं न भवाओ, भवंतरं जाइ जीवो त्ति ॥ १५९० ॥

गौतम ! इत्यामन्त्रणम्, वेदपदानाम्-श्रुतिवाक्यानाममीपा
" विज्ञानघन एवैतेभ्य " इत्यादीना चेतसि वर्तमानानामर्थं
यथास्थितं त्वं न जानासि-नावबुध्यसे । किमिति ? अत्र
आह-यद्यस्मात्त्वमात्माभिप्रायेणैवंभूतमिदार्थं मन्यसे-वि-
कल्पयसीति संवन्ध । कथंभूतम् ? इत्याह-' विष्णाण-
घणो च्चिय ' त्ति-पृथिव्यादिभूताना विज्ञानलवसमुदायो
विज्ञानघनः; पृथिव्यादिविज्ञानाशाना पिण्ड इत्यर्थः, अव-
घरणं त्वात्मवादिपरिकल्पितस्य भूतसमुदायातिरिक्तस्य
ज्ञानदर्शनादिगुणाध्वस्यात्मनो निरासार्थम् । भूतेभ्य-पृ-
थिव्यादिभ्य समुदितेभ्यो न तु व्यस्तेभ्यो, ज्ञानस्य तत्स-

मुदायपरिणामाङ्गीकारादिति भावः, मद्याङ्गेषु-मद्यकारणेषु
घातक्यादिषु मद्भाव इव, कथंभूतो विज्ञानघन ? इत्याह-
' भूयसमुदउव्वभूओ विष्णाणमेत्तमाय ' त्ति-भूतसमुदाया-
दुद्धतस्तदेव जातो न तु परभावात्कश्चिदायातो, विज्ञान-
मात्ररूप आत्मेत्यर्थः, समुत्थाय-उत्पद्य तनस्तान्येव-पृ-
थिव्यादिभूतानि विनाशमश्नुवानान्यनु-लक्ष्णीकृत्य भूय-
पुनरपि स विज्ञानघनो-विज्ञानमात्ररूपः आत्मा विनश्यति,
न त्वात्मवादिनामिवान्यभवं याति । अत एव न प्रेत्य भवे-
परभवे संज्ञास्ति, यत्पूर्वभवे नारकादिजन्मन्यभिधानमा-
सीत्तत्परभवे नास्ति, यदुत-अमुको नारको देवो वा भूत्वा
इदानीं मनुष्य सवृत्त इत्यादि, नारकादे प्रागेव सर्वनाशं
नष्टत्वादिति भावः । किमिह वाक्ये तात्पर्यवृत्त्या प्रोक्तं
भवति ? इत्याह-' जं भणियमि ' त्यादि सर्वथात्मन समु-
त्पद्य विनष्टत्वान्न भवाद्भवान्तरं कोऽपि यातीत्युक्तं भवति ।

यद्येवंभूतमस्य वेदवाक्यस्यार्थमहम्—

वगच्छामि ततः किम् ? इत्याह—

गोयम ! पयत्थमेवं, मन्नंतो नऽत्थि मन्नसे जीवं ।

वकंतरेसु य पुणो, भणियो जीवो जमत्थि त्ति ॥ १५९१ ॥

अग्गिहवणाइकिरिया-फलं च तो संसयं कुणसि जीवे ।

मा कुरु न पयत्थोऽयं, इमं पयत्थं निसामेहि ॥ १५९२ ॥

गौतम ! अस्य वाक्यस्य दर्शितरूपमेव पदार्थं मन्यमान-
स्त्वं ' नास्ति ' इत्येव जीवं मन्यसे । यस्माच्च पुनः " न ह वै
सशरीरस्य प्रियाप्रिययोरपहतिरस्ति, अशरीरं वा घसन्तं
प्रियाप्रिये न स्पृशत " इत्यादिषु वेदवाक्यान्तरेषु ' अस्ति ' इत्येवं जीवो भणित-
प्रतिपादितः, तथा—" अग्निहोत्रं जु-
हुयात् स्वर्गकाम " इत्यादिवचनादिग्निहवनादिक्रियाया
फलं च पारभविकं श्रूयते । न चेदं भवान्तरयायिनमात्मान-
मन्तरेणोपपद्यते । अत्र किं जीव अस्ति, नास्ति वा इत्येवं
संशयं जीवे करोषि त्वम्, तदमुं मा कथा, यस्माद्—" वि-
ज्ञानघन एव " इत्यादिवाक्यस्य नाऽयमर्थो य भवानध्यवस्य-
ति, किं त्वमुम्-वक्ष्यमाण पदार्थमिह निशमय-आकर्णयेति ।

तमेव दर्शयति—

विष्णाणओऽणुणो, विष्णाणघणो त्ति सव्वओ वाऽवि ।

स भवइ भूएहितो, घडविष्णाणाइभावेण ॥ १५९३ ॥

ताइं चिय भूयाहं, सोऽणुविणस्मइ विणस्समाणाहं ।

अत्थंतरेविओगे, कमसो विष्णैयभावेण ॥ १५९४ ॥

इह विज्ञानघनो जीव उच्यते । कथम् ? इति चेत्, उ-
च्यते-विशिष्टं ज्ञान विज्ञान, ज्ञानदर्शनापयोग इत्यर्थः, तेन
विज्ञानेन सहानन्यभूतत्वादेकतया घनत्व निश्चित्यमा-
पन्नो विज्ञानघनो जीवः उच्यते । यदि वा-'सव्वओ वा
वि' त्ति-सर्वतः-प्रतिप्रदेशमनन्तानन्तविज्ञानपर्यायसंघातघ-
टितत्वादिज्ञानघनो जीवः । एवकारेण तु विज्ञानघन ए-
वासौ, न तु नैयायिकादीनामिव ' स्वरूपेण निर्धिज्ञानत्वा-
ज्जडोऽसौ, बुद्धिस्तु तत्र समवेतैव ' इति नियम्यते । स
भवति उच्यते इति क्रिया । कथम् ? इत्याह-' भूएहितो ' त्ति-
भूतानीह घटपटादिक्षेयवन्तुरूपालयभिप्रतानि, तेभ्यो शय-

भावेन परिणतेभ्यः । केन भवति ? इत्याह—‘घटोऽयं’ ‘पटोऽयमि’ त्यादिविज्ञानभावेन—घटादिविज्ञानपर्यायेण । ततः किम् ? इत्याशङ्क्य तान्येवानुविनश्यतीत्यस्यार्थमाह—‘ ताई चिए’ त्यादि, तान्येव-ज्ञानालम्बनभूतानि-घटादिभूतानि क्रमशः—कालक्रमेण व्यवधानस्थगनाऽन्यमनस्कत्वादिनार्थान्तरोपयोगे सति विज्ञेयभावेन-ज्ञानविषयभावेन विनाशमश्नुवानानि अनु-पश्चात्-तद्वोधपर्यायेण, स विज्ञानघनो विनश्यतीति सवन्ध । ज्ञानपर्यायेण घटादिभ्यो ह्ययभूतेभ्यो जीव समुत्थाय कालक्रमाद् व्यवधानादिना अर्थान्तरोपयोगे सति ज्ञेयभावेन तान्येव विनाशमश्नुवानान्यनुविनश्यतीति तान्यर्थार्थः ।

किमित्थं सर्वथाऽयमात्मा विनश्यति ? , न इत्याह—

पुष्पावरविष्णो-वश्रोत्रो विगमसंभवसहाश्रो ।

विष्णोसन्तर्ह्ये, विष्णोघणोऽयमविनासी ॥१५६५॥

एक एवायमात्मा त्रिस्वभाव । कथम् ? इत्युच्यते-अर्थान्तरोपयोगकाले पूर्वविज्ञानोपयोगेन ; तावदयं विगमस्वभावो-विनश्यतरूप, अपरविज्ञानोपयोगतस्तु संभवस्वभाव उत्पादस्वरूप, अनादिकालप्रवृत्तसामान्यविज्ञानमात्रसंतत्या पुनरयं विज्ञानघनो जीव अविनष्ट एवावतिष्ठते । एवमन्यदपि सर्वे वस्तुत्पादव्ययधौव्यस्वभावमेवावगन्तव्यम्, न पुन किमपि सर्वथोत्पद्यते विनश्यति चेति ।

‘ न प्रेत्य संज्ञाऽस्ति ’ इत्येतद्व्याचिख्यासुराह—

न च पेच्च नाणसन्ना-ऽवतिष्ठत् संपश्रोत्रोशाश्रो ।

विष्णोघणाभिक्खो. जीवोऽयं वेयपयभिहिश्रो ॥१५६६॥

न च प्रत्येति-न चान्यवस्तुपयोगकाले प्राक्कनी ज्ञानसंज्ञाऽस्ति कुत ? सांप्रतवस्तुविषयोपयोगात् । इदमुक्तं भवति-यदा घटोपयोगनिवृत्तौ पटोपयोग उत्पद्यते, तदा घटोपयोगसंज्ञा नास्ति, तदुपयोगस्य निवृत्तत्वात्, किं तु-पटोपयोगसंज्ञास्ति, तदुपयोगस्यैव तदानीमुत्पन्नत्वात् । तस्माद्विज्ञानघनाऽभिक्खो वेदपदेष्वाभिहितोऽयं जीवः । ततो गौतम ! प्रतिपद्यस्व एनमिति ।

पुनरपीह प्रथमाशङ्क्य परिहरन्नाह—

एवं पि भूयधम्मो, नाणं तन्भावभावश्रो बुद्धी ।

तन्नो तदभावम्मि वि, जं नाणं वेयसमयम्मि ॥१५६७॥

अन्थमिए आइच्चे, चंदे संतासु अग्गिवायासु ।

किं जोडरयं पुरिसो, अप्पज्जोइ त्ति निदिड्ढो ॥ १५६८ ॥

‘ बुद्धी ति स्याद् बुद्धि प्रेकरन्थ-एवमपि ‘ स भवइ भूयेहितो’ इत्यादिना युग्मद्वयाख्यानप्रकारेणापीत्यर्थं, पुथिव्यादिभूतधर्म एव ज्ञान-भूतस्वभावात्मकमेव ज्ञानमिति भावः । कुत इत्याह—‘ तन्भावभावउ’ त्ति-एतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानुविनश्यतीति वचनाद्भूतसद्भावे ज्ञानस्य भावात् ; तदभावे चाभावादित्यर्थः, यस्य च भावे एव यद्भवति, अभावे च न भवति तत्तस्यैव धर्मो, यथा चन्द्र-मसश्चन्द्रिका, तथा च ज्ञानमनुविदधानि भूतान्वयव्यतिरेकौ, तस्मात्तद्भूतधर्म एव । तद्युक्तम्, विशिष्टमेव हि

नीलपीतादिभूतग्राहकं ज्ञानं तदन्वयव्यतिरेकावनुविदधानि न तु सामान्यं ज्ञानमात्रम्, यस्माद् भूताभावेऽपि वेद-लक्षणं समयं सिद्धान्तं ‘ सामान्यज्ञानं भणितमेव ’ इति शेषः । केन वाक्येन इत्याह—‘ अथमिए’ इत्यादि, अस्तमिते आदित्ये, याज्ञवल्क्यश्चन्द्रमस्यस्तमिते, शान्तेऽग्नौ, शान्तायां वाचि, किं ज्योतिरेवायं पुरुषः, आत्मज्योतिः सप्राडिति होवाच, ‘ ज्योति’ रिनि-ज्ञानमाह । आदित्याऽस्तमयादौ किं ज्योतिः ? इत्याह—‘ अयं पुरुष’ इति, पुरुषः, आत्मेत्यर्थः । अयं च कथंभूत ? इत्याह—‘ अप्पज्जोइ’ त्ति-आत्मेव ज्योतिरस्य सोऽयमात्मज्योति-ज्ञानात्मक इति हृदयम्, निर्दिष्टो वेदविद्धिः कथितः, ततो न ज्ञानं भूतधर्म इति स्थितम् ।

इतश्च न ज्ञानं भूतधर्मः । कुत ? इत्याह—

तदभावे भावाश्रो, भावे चाभावश्रो न तदम्मो ।

जह घडभावाऽभावे, विवज्जयाश्रो पडो भिन्नो ॥१५६९॥

न भूतधर्मो ज्ञानम्, मुक्त्यवस्थाया भूताभावेऽपि भावात्, मृतशरीरादौ तद्भावेऽपि चाभावात्, यथा घटस्य धर्मं पटो न भवति, किं तु तस्माद्भिन्न एव । कुतः ? इत्याह-घटभावाभावे विपर्ययात्-घटभावेऽप्यभावात्, तदभावेऽपि च भावादित्यर्थः । विशेषेण । आ० म० । आव० । कल्प० । (विशेषस्तत्र सम्मतितर्कअथादवसेयः)

(१३) अभौतिकत्वमात्मन —

(पञ्चभूताद् व्यतिरिक्तो गन्धरसोरूपस्पर्शशब्दरूप भिन्नो न कश्चित् पदार्थः)—

एए पंच महब्भूया, तेवभो एगो त्ति आहिया ।

अह तेसि विणासेणं, विणासो होइ देहिणो ॥ ८ ॥

‘ एए पञ्च महब्भूया’ इत्यादि, एतानि-अनन्तरोक्तानि पृथिव्यादीनि पञ्चमहाभूतानि यानि तेभ्यः कायाकारपरिणतेभ्यः एक कश्चिच्छिद्रपो भूताऽव्यतिरिक्त आत्मा भवति; न भूतेभ्यो व्यतिरिक्तोऽपर कश्चित्पर-परकलियत परलोकानुयायी सुखदुःखभोक्ता जीवाख्यः पदार्थोऽस्तीत्यवमाख्यानवन्तस्ते, तथाहि-एव प्रमाणयन्ति-न पृथिव्यादिव्यतिरिक्त आत्मास्ति, तदग्राहकप्रमाणाभावात्, प्रमाणं चद्र प्रत्यक्षमेव, नानुमानादिकम्, तत्रेन्द्रियेण साक्षादर्थस्य सवन्धाभावाद्भवभिचारसंभवः । सति च व्यवभिचारसंभवे सदृशे च वाधासभवे तल्लक्षणमेव दूषितं स्यादिति सर्वत्रानाश्वासः । तथाचोक्तम्—“ हस्तस्पर्शादिवान्धेन, विषमे पथि धावता । अनुमानप्रधानेन, विनिपातो न दुर्लभः ” ॥ १ ॥ अनुमानं चात्रोपलक्षणमागमादीनामपि । साक्षादर्थसवन्धाभावाद्दस्तस्पर्शेनैव प्रवृत्तिरिति । तस्मात्प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणं, तेन च भूतव्यतिरिक्तस्यात्मनो न ग्रहणम् । यत्तु चैतन्यं तेषूपलभ्यते तद्भूतत्वेव कायाकारपरिणतेष्वभिव्यज्यते मद्याङ्गेषु समुदितेषु मदशक्तिवदिति । तथा न भूतव्यतिरिक्तं चैतन्यं तत्कार्यत्वाद् घटादिवदिति तदेवं भूतव्यतिरिक्तस्यात्मनोऽभावाद् भूतानामेव चैतन्याभिव्यक्तिर्जलस्य बुद्बुदाभिव्यक्तिवदिति । केषांचिन्नाकायतिकानामाकाशस्यापि भूतत्वेनाभ्युपगमाद्भूतपञ्चकोपन्यासो न दोषायेति । ननु च यदि भूतव्य-

तिरिक्तोऽपरः कश्चिदात्माख्यः पदार्थो न विद्यते कथं तर्हि मृत इति व्यपदेश इत्याशङ्क्याह-अथैषा कायाऽऽकारपरिणतौ चैतन्याभिव्यक्तौ सत्या तदूर्ध्वं तेषामन्यतमस्य विनाशे-अपगमे वायोस्तेजसश्च, उभयोर्वा देहिनो-देवदत्ताख्यस्य विनाश-अपगमो भवति, ततश्च-मृत इति व्यपदेशः प्रवर्तते, न पुनर्जीवापगम इति भूताऽव्यतिरिक्त-चैतन्यवादिपूर्वपक्ष इति ।

अत्र प्रतिसमाधानार्थं निर्युक्तिरुदाह-

पंचरहं संजोए, अरणगुणायं च चैयणाडगुणो ।

पंचिदियठाणायं, ए अरणमुणियं मुणइ अणो ॥३३॥

‘ पंचरहं संजोए ’ इत्यादि, पञ्चानां पृथिव्यादीनां भूतानां संयोगे-कायाकारपरिणामे चैतन्यादिकः । आदिशब्दात्-भाषाचङ्कमणादिकश्च गुणो न भवतीति प्रतिज्ञा, अन्यादयस्त्वत्र हेतुत्वेनोपात्ता । दृष्टान्तस्त्वभ्यूह्य, सुलभत्वात्तस्य नोपादानम् । तत्रेदं चार्वाकः प्रष्टव्य-यदेतद्भूतानां संयोगे चैतन्यमभिव्यज्यते तर्हि तेषां संयोगेऽपि स्वातन्त्र्य एव, आहोस्वित् परस्परापेक्षया पारतन्त्र्ये इति । किंचात्. ? , न तावत्स्वातन्त्र्ये, यत् आह-‘ अन्नगुणायं च ’ ति-चैतन्यादन्ये गुणा येषां तान्यन्यगुणानि, तथाहि-आधारकाठिन्यगुणा पृथिवी, द्रवगुणा आप, पक्वगुण तेज, चलनगुणो वायु, अवगाहदानगुणमाकाशमिति । यदि वा-प्रागभिहिता गन्धादयः पृथिव्यादीनामेकैकपरिहान्याऽन्ये गुणाश्चैतन्यादिति, तदेव पृथिव्यादीन्यन्यगुणानि, चशब्दो द्वितीयविकल्पव्यवतासूचनाय, चैतन्यगुणे साध्ये पृथिव्यादीनामन्यगुणानां सता चैतन्यगुणस्य पृथिव्यादीनामेकैकस्याप्यभावात् तत्समुदायाच्चैतन्याख्यो गुणः सिद्धयतीति, प्रयोगस्तत्र भूतसमुदायः स्वातन्त्र्ये सति धर्मित्वेनोपादीयते, न तस्य चैतन्याख्यो गुणोऽस्तीति साध्यो धर्मः, पृथिव्यादीनामन्यगुणत्वात्, यो योऽन्यगुणानां समुदायस्तत्र तत्राऽपूर्वेगुणोत्पत्तिर्न भवतीति, यथा सिकतासमुदाये स्निग्धगुणस्य तैलस्य नोत्पत्तिरिति, घटपटनमुदाये वा न स्तम्भाद्याविर्भाव इति, दृश्ये च कायं चैतन्य, तदात्मगुणो भविष्यति, न भूतानामिति । अस्मिन्नेव साध्ये हेत्वन्तरमाह-‘ पंचिदियठाणायं ’ ति-पञ्च च तानि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षु श्रोत्राख्यानीन्द्रियाणि तेषां स्थानानि-अवकाशास्तेषां चैतन्यगुणाभावात् भूतसमुदाये चैतन्यम् । इदमत्र हृदयम्-लोकायत्तिकानां हि अपरस्य द्रष्टुरनध्युपगमादिन्द्रियाण्येव द्रष्टृणि । तेषां च यानि स्थानान्युपादानकारणानि तेषाम-चिद्रूपत्वात् भूतसमुदाये चैतन्यमिति, इन्द्रियाणां चा-मूनि स्थानानि । तथा-श्रोत्रेन्द्रियस्याकाशं सुपिरात्मकत्वात्, घ्राणेन्द्रियस्य पृथिवी तदात्मकत्वात्, चक्षुरिन्द्रियस्य तेजस्तद्रूपत्वात्, एव रसनेन्द्रियस्याऽऽप, स्पर्शनेन्द्रियस्य वायुरिति । प्रयोगश्चात्र-नेन्द्रियाण्युपलब्धि-मन्ति तेषामचैतनगुणाऽऽरब्धत्वात्, यद्यच्चैतनगुणाऽऽरब्ध-तरुदचैतनम्, यथा घटपटादीनि । एवमपि च भूतसमुदाये चैतन्याभाव एव साधितो भवति, पुनर्हेत्वन्तरमाह-‘ ए अरणमुणियं मुणइ अणो ’ ति-इन्द्रियाणि प्रत्येक

भूतात्मकानि तान्येवापरस्य द्रष्टुरभावाद् द्रष्टृणि तेषां च प्रत्येकं स्वविषयग्रहणादन्यविषयं चाप्रवृत्तान्यदिन्द्रिय-ज्ञातमन्यादिन्द्रियं जानातीत्यतो मया पञ्चापि विषया प्राप्ता इत्येवमात्मकः सकलनाप्रत्ययो न प्राप्नोति, अनुभूयते चायं, तस्मादेकेनैव द्रष्टा भवितव्यम्, तस्यैव च चैतन्यं न भूतसमुदायस्येति, प्रयोगः पुनरेवम्-न भूतसमुदाये चैतन्यं, तदारब्धेन्द्रियाणां प्रत्येकविषयग्राहित्वे सति संकलनाप्रत्ययाभावात्, यदि पुनरन्यगृहीतमप्यन्यो गृहीयाद्देवदत्तगृहीतं यद्दत्तेनापि गृह्येत नचैतद् दृष्टमिष्टं चेति । ननु च स्वातन्त्र्यपक्षेऽयं दोषः । यदा पुनः परस्परसापेक्षाणां संयोगपारतन्त्र्याभ्युपगमेन भूतानामेव समुदितानां चैतन्याख्यो धर्मः संयोगवशादाविर्भवति, यथा किंवादेकादिषु मद्याङ्गेषु समुदितेषु प्रत्येकमविद्यमानापि मदशक्तिरिति तदा कुतोऽस्य दोषस्यावकाश इति । अत्रोक्तम्-गायोपात्तचशब्दाऽऽक्षिप्तमभिधीयते-यत्तावदुक्तं यथा भूतेभ्यः परस्परसव्यपक्षसंयोगभागभ्यश्चैतन्यमुत्पद्यते, तत्र विकल्पयाम-किमसौ संयोग संयोगिभ्यो भिन्न अभिन्नो? वा भिन्नश्चेत्यष्टभूतप्रसङ्गो नचान्यत्पञ्चभूतव्यतिरिक्तमन्यो-गाख्यभूतग्राहक भवता प्रमाणमस्ति प्रत्यक्षस्यैवैकस्याभ्युपगमात्तेन च तस्याग्रहणात् प्रमाणान्तगभ्युपगमे च तेनैव जीवस्यापि ग्रहणमस्तु तथाऽभिन्नो भूतेभ्यो भूतानामेव संयोगस्तत्राप्येतच्चिन्तनीयं किं भूतानि प्रत्येकं चेतनावन्ति, अचेतनावन्ति वा, यदि चेतनावन्ति तदा एकेन्द्रिय-भिद्धिस्तदा समुदायस्य पञ्चप्रकारचैतन्यापत्तिः, अथ-अचेतनानि तत्राहो दोषो न हि यद्यत्र प्रत्येकमविद्यमानं तत्समुदाये भवदुपलभ्यते सिकतासु तैलवदित्यादिना । यदप्यत्रोक्तम्-यथा मद्याङ्गेष्वविद्यमानाऽपि प्रत्येकं मद-शक्तिः समुदाये प्रादुर्भवतीति । तदप्युक्तम् यतस्तत्र किं-वादिषु या च यावती शक्तिरुपलभ्यते, तथाहि-किरवे बुभुक्षापनयनसामर्थ्यं भ्रमिजननमामर्थ्यं चोदकस्य वृड-पनयनसामर्थ्यमित्यादिनेति, भूतानां प्रत्येकं चैतन्याऽन-भ्युपगमे दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोरन्वयम् । किं च-भूतचै-तन्याभ्युपगमे मरणाऽभावो, मृतकायैऽपि पृथिव्यादीनां भूतानां सद्भावात्, नैतदस्ति, तत्र-मृतकायं वायोस्तेजसो वा अभावान्मरणसद्भाव इत्यशिक्षितस्योक्तापः । तथाहि-मृतकायं शोफोपलब्धेन वायारभावः, कोथस्य च पक्वि-स्वभावस्य दर्शनात्प्राप्तिरिति, अथ सूक्ष्म कश्चिद्वायुविशेषो-द्विर्वा ततोऽपगत इति मतिरित्येव च जीव एव नामान्त-रेणाभ्युपगतो भवति, यत् किंचिदेतत् । तथा न भूत-समुदायमात्रेण चैतन्याविर्भावः । पृथिव्यादिष्वेकत्र व्यवस्था-पितेष्वपि चैतन्यानुपलब्धे । अथ कायाकारपरिणतौ सत्या तदभिव्यक्तिरित्यने, तदपि न यतो लेप्यमयप्रतिमाया न-मस्तभूतसद्भावेऽपि जडत्वमेवोपलभ्यते । तदेवमन्यव्य-तिरेकाभ्यामालोच्यमानो नाथ चैतन्याख्यो गुणो भूतानां भवितुमर्हति, समुपलभ्यते चायं शरीरेषु । तस्मान् पारि-शेषात् जीवस्यैवायमिति स्वदर्शनपत्रपात त्रिहायाङ्गीकि-यतामिति । यद्योक्तं प्राग न पृथिव्यादिष्वतिरिक्तं शान्ता-मिति, तद्ग्राहकप्रमाणाभावात्, प्रमाणं चात्र प्रत्यक्षमैक-मिन्यादि, तत्र प्रतिबिधीयते-यत्तावदुक्तम्- प्र यदोर्ध्वकं

प्रमाणं नानुमानादिकम् ' इत्येतदनुपासितगुरोर्वचः । तथाहि—अर्थाऽविसंवादक प्रमाणमित्युच्यते, प्रत्यक्षस्य च प्रामाण्यमेव व्यवस्थाप्यते । काश्चित्प्रत्यक्षव्यक्तीर्धर्मित्वेनोपादाय प्रमाणयति—प्रमाणमेता अर्थाऽविसंवादकत्वादनूतप्रत्यक्षव्यक्त्वत् । न च ताभिरेव प्रत्यक्षव्यक्तिभि स्वसंविदिताभि परं व्यवहारयितुमयमीशस्तासां स्वसन्निविष्टत्वान्मूकत्वाच्च । प्रत्यक्षस्य नानुमानं प्रमाणमित्यनुमानेनैवानुमाननिरासं कुर्वन्श्चाक कथ नोन्मत्त स्यात् ? , एव ह्यसौ तदप्रामाण्यं प्रतिपादयेत् । यथा नानुमानं प्रमाणं विसंवादकत्वादनूतानुमानव्यक्त्वित्येतच्चानुमानम्, अथ परप्रसिध्यतदुच्यते तदुच्यते, यतस्तत्परप्रसिद्धमनुमान भवत प्रमाणम्, अप्रमाणं वा ? । प्रमाणं चेत्कथमनुमानमप्रमाणमित्युच्यते, अथाऽप्रमाणं कथमप्रमाणेन सता तेन परं प्रत्याच्यते ? , परेण तस्य प्रामाण्येनाभ्युपगतत्वादिति चेत्तदप्यसांप्रतम्, यदि नाम परो मौढ्यादप्रमाणमेव प्रमाणमित्यध्यवस्यति किं भवनाऽतिनिपुणेनापि तेनैवाऽसौ प्रतिपाद्यते ? , यो ह्यसौ गुडमेव विपमिति मन्यते किं तस्य मारयितुकामनापि बुद्धिमता गुड एव दीयते ? , तदेवं प्रत्यक्षानुमानयो प्रामाण्याप्रामाण्ये व्यवस्थापयतो भवतोऽनिच्छताऽपि वलादायातमनुमानस्य प्रामाण्यम् । तथा स्वर्गापवर्गदेवतादेः प्रतिषेध कुर्वन् भवान् केन प्रमाणेन करोति ? , न तावत्प्रत्यक्षेण प्रतिषेध कर्तुं पार्यते, यतस्तत्प्रत्यक्षं प्रवर्तमानं वा नन्निषेधं विदध्यान्नवर्तमानं वा ? , न तावत्प्रवर्तमानं, तस्याऽभावविषयत्वविरोधात्, नापि निवर्तमानम्, । यतस्तच्च नास्ति तेन च प्रतिपत्तिरित्यसङ्गतम् । तथाहि—व्यापकविनिवृत्तौ व्याप्यस्यापि निवृत्तिरिष्यते, न चार्वाकवर्णितप्रत्यक्षेण समस्तवस्तुव्याप्त संभाव्यते, तत्कथं प्रत्यक्षविनिवृत्तौ पदार्थव्यावृत्तिरिति ? । तदेवं स्वर्गाऽऽदेः प्रतिषेध कुर्वता चार्वाकेणाऽवश्यं प्रमाणान्तरमभ्युपगतम् । तथाऽन्याभिप्रायविज्ञानाभ्युपगमादत्र स्पष्टमेव प्रमाणान्तरमभ्युपगतम् । अन्यथा कथं परावचोदाय शास्त्रप्रणयनमकारि चार्वाकेणेत्यलमतिप्रसङ्गं । तदेवं प्रत्यक्षादन्यदपि प्रमाणमस्ति तेनात्मा सेत्स्यति किं पुनस्तदिति चेत्, उच्यते—अस्यात्मा, असाधारणतद्गुणोपलब्धे, चक्षुरिन्द्रियवत् । चक्षुरिन्द्रियं हि न साक्षादुपलभ्यते । स्पर्शनादीन्द्रियाऽसाधारणरूपविज्ञानोत्पादनशक्त्या त्वनुमीयते । तथाऽऽत्मापि पृथिव्याद्यसाधारणचैतन्यगुणोपलब्धेरस्तीत्यनुमीयते, चैतन्यं च तस्यासाधारणगुण इत्येतत्पृथिव्यादिभूतसमुदाये चैतन्यस्य निराकृतत्वादवसेयम् । तथाऽस्यात्मा समस्तेन्द्रियोपलब्धार्थसंकलनाप्रत्ययसद्भावात् । पञ्चगवाक्षानन्योपलब्धार्थसंकलनाविधायकदेवदत्तवत्, तथाऽत्माऽर्थदृष्टा नेन्द्रियाणि । तद्विगमेऽपि तदुपलब्धार्थस्मरणात्, गवाक्षोपरमेऽपि तद्द्वारोपलब्धार्थस्मर्तृदेवदत्तवत् । तथाऽर्थापत्याप्यात्मास्तीत्यवसीयते, तथाहि—सत्यपि पृथिव्यादिभूतसमुदाये लेप्यकर्मादौ न सुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नादिक्रियाणां सद्भाव इत्यत सामर्थ्यादवसी-

यते । अस्ति भूतातिरिक्तः काश्चित्सुखदुःखेच्छादीनां क्रियाणां समवायिकारणं पदार्थं, स चात्मेति, तदेवं प्रत्यक्षानुमानादिपूर्विकाऽन्याप्यर्थापत्तिरभ्युह्या । तस्यास्त्वित् लक्षणम्—“ प्रमाणपदकविज्ञातो, यत्राऽर्थो नाऽन्यथाभवन् । अदृष्टं कल्पयेदन्यं, सार्थापत्तिरुदाहृता ” ॥१॥ तथाऽऽगमादप्यस्तित्वमवसेयम् । स चायमागमः—“ अतिथि मे आया उववाइए ” इत्यादि । यदि वा—किमत्राऽपरप्रमाणचिन्तया ? , सकलप्रमाणज्येष्ठेण प्रत्यक्षेणैवात्माऽस्तीत्यवसीयते । तद्गुणस्य ज्ञानस्य प्रत्यक्षत्वात् । ज्ञानगुणस्य च गुणिनोऽन्यत्वात् प्रत्यक्ष एवाऽऽत्मा, रूपादिगुणप्रत्यक्षत्वेन पटाऽऽदिप्रत्यक्षवत्, तथाहि—अहं सुखी अहं दुःखी एवमाद्यहंप्रत्ययग्राह्यश्चात्मा प्रत्यक्ष, अहंप्रत्ययस्य स्वसंविद्रूपत्वादिति । ममेदं शरीरं पुराणं कर्मेति च शरीराद्भेदेन निर्दिश्यमानत्वादित्यादीन्यन्यान्यपि प्रमाणानि जीवसिद्धावभ्युह्यानीति । तथा यदुक्तम्—न भूतव्यतिरिक्तं चैतन्यं तत्कार्यत्वात् घटादिवदिति, एतदप्यसमीचीनम्, हेतोरसिद्धत्वात्, तथाहि—न भूतानां कार्यं चैतन्यं, तेषामनद्गुणत्वात् भूतकार्यचैतन्ये संकलनाप्रत्ययासंभवाच्च इत्यादिनोक्तप्रायम्, अतोऽस्यात्मा भूतव्यतिरिक्तो ज्ञानाधार इति स्थितम् । ननु च किं ज्ञानाधारभूतेनात्मना ज्ञानाद्भिन्नेनाश्रितेन ? , यावता ज्ञानादेव सर्वसंकलनाप्रत्ययादिकं सेत्स्यति, किमात्मनान्तर्गडकल्पेनेति । तथाहि—ज्ञानस्यैव चिद्रूपत्वाद् भूतैरचेतनैः कार्याकारपरिणतैः सह संबन्धे सति सुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नक्रिया प्रादुष्यन्ति तथा संकलनाप्रत्ययो भवान्तरगमनं चेति । तदेव व्यवस्थिते किमात्मना कल्पितेनेति ? , अत्रोच्यते—न ह्यात्मानमेकमाधारभूतमन्तरेण संकलनाप्रत्ययो घटने, तथाहि—प्रत्येकमिन्द्रिये स्वविषयग्रहणे सति परविषये चाप्रवृत्तेरेकस्य च परिच्छेत्तुरभावात् । मया पञ्चापि विषया परिच्छिन्ना इत्यात्मकस्य संकलनाप्रत्ययस्याभाव इति । आलयविज्ञानमेकमस्तीति चेत्, एव सत्यात्मन एव नामान्तरं भवता कृतं स्यात् । न च ज्ञानाख्या गुणो गुणिनमन्तरेण भवतीत्यवश्यम्—आत्मना गुणिना भाव्यमिति । सूत्र० १ श्रु० १ अ० । सूत्रान्तरिनदूरार्था कस्यचित्प्रत्यक्षा अनुमेयत्वात् क्षितिधरकन्धराधिकरणधूमध्वजवत् । एवं चन्द्रसूर्योपगगादिसूत्रकज्योतिर्ज्ञानाविसवादान्यथाऽनुपपत्तिप्रभृतयोऽपि हेतवो वाच्या । तदेवमाप्तं सर्वविदा प्रणीत आगमः प्रमाणमेव । तदप्रामाण्यं हि प्रणायकद्रोपनिबन्धनम्—“ रागाद्वा द्वेषाद्वा, मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतम् । यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारणं किं स्यात् ” ॥ १ ॥ इति वचनात् । प्रणेतुश्च निर्दोषत्वमुपपादितमेव । इति सिद्ध आगमादप्यात्मा—“ एगं आया ” इत्यादिवचनात् । तदेवं प्रत्यक्षानुमानागमैः सिद्धः प्रमाता । स्या० १७ श्लोकः ।

प्रमाता प्रत्यक्षादिप्रसिद्ध आत्मा ॥५५॥

अतति-परापरपर्यायान् सततं गच्छतीत्यात्मा-जीवः । रक्षा० ७ परि० । (अस्य टीका रक्षाकरावतारिकाग्रन्थादवसेया) (शून्यत्वादनिराकरणपूर्विकाऽऽत्मत्वसिद्धिः विस्तरत स्याद्वादमञ्जरीग्रन्थादवसेया)

(१४) साम्प्रतं कस्या दिश आगतोऽहमिति प्रकृतमनु-
स्त्रियते । यो हि ' सोऽहम् ' इत्यनेनाहङ्कारज्ञानेनात्मोल्लेखेन
पूर्वादिदिश आगतमात्मानमवच्छिन्नसन्ततिपतितं द्रव्यार्थ-
तया नित्यम् ; पृथग्यार्थतया त्वनित्यं जानाति स पर-
मार्थत आत्मवादीति । सूत्रदृश्यति—

अत्थि मे आया उवाहाये, जो इमाओ दिसाओ अ-
णुदिसाओ वा अणुसंचरइ, सव्वाओ दिसाओ अणुदि-
साओ, सोहं । (सूत्र-४X) आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

(अस्य सूत्रस्य व्याख्या चतुर्थभागात्-२५२६ पृष्ठे करि-
ष्यमाणादवगन्तव्या)

से आयावादी, लोकावादी, कम्मावादी, किरियावादी ।
(सूत्र-५)

' से ' इति-यो आन्त' पूर्वं नारकतिर्यङ्गनरामराद्यासु
भायदिल्लु पूर्वाद्यासु च प्रज्ञापकदिल्लु अक्षणिकामूर्तादिल-
क्षणोपेतमात्मानमवैति स इत्थभूत आत्मवादीति आत्मानं
वदितु शीलमस्येति । य पुनरेवभूतमात्मानं नाभ्युपगच्छति ।
सोऽनात्मवादी; नास्तिक इत्यर्थ । योऽपि सर्वव्यापिनं नित्य
क्षणिकं वाऽऽत्मानमभ्युपैति; सोऽप्यनात्मवादेव यत् सर्व-
व्यापिनो निष्क्रियत्वाद्भवान्तरसंक्रान्तिर्न स्यात्सर्वथा नित्य
त्वेऽपि अप्रच्युतानुपपन्नस्थिरैकस्वभावं नित्यमिति कृत्वा म-
रणाऽभावेन भवान्तरसंक्रान्तिरेव न स्यात्, सर्वथा क्षणिक-
त्वेऽपि । निर्मूलविनाशात् सोऽहमित्यनेन पूर्वोत्तरानु-
बन्धानं न स्यात् । य एव चात्मवादी स एव परमार्थता लो-
कावादी । यतो-लोकयतीति लोक-प्राणिगणस्तं वदितु शी-
लमस्येत्यनेन चात्माद्वैतवादिनिरासेनात्मवहुत्वमुक्तम्, यदि
वा-लोकाऽऽपतीति लोक-चतुर्दशरज्ज्वात्मक, प्राणिगणो
वा, तत्राऽऽपतितुं शीलमस्येत्यनेन च विशिष्टाकाशखण्डस्य
लोकसंज्ञा वेदिता, तत्र च जीवास्तिकायस्य संभवेन जीवा-
नां गमनागमनमावेदितं भवति । य एव च दिगादिगमनपरि-
ज्ञानेनात्मवादी लोकावादी च संवृत्त स एवासुमान क-
र्मवादी कर्म-ज्ञानावरणीयादि तद्वदितुं शीलमस्य यतो हि
प्राणिनो मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकपाययोगै पूर्व गत्या-
दियोग्यानि कर्माण्याददते, पश्चात्तासु तासु विरूपरूपासु
योनिषूपद्यन्ते । कर्म च प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशात्मक-
मवसेयमिति । अनेन च कालयदृच्छानियतीश्वरात्मवा-
दिनो निरस्ता द्रष्टव्या । तथा य एव कर्मवादी, स एव
क्रियावादी । यत् कर्म योगनिमित्तं वध्यते, योगश्च-व्या-
पार, स च क्रियारूप, अत कर्मणः कार्यभूतस्य वदनात्त-
त्कारणभूताया क्रियाया अप्यसावेव परमार्थतो वादीति
क्रियायाश्च कर्मनिमित्तत्व प्रसिद्धमागमे, स चायमागम -
" जाव णं भंते ! एस जीवे सया समियं एयइ वेयइ चल-
ति फंदति घट्टनि तिप्पनि जाव तं तं भाव परिणमति
ताव(व)च णं अट्टविहवधए वा सत्तविहवधए वा छुत्विहव-
धए वा एकविहवधए वा सो ण अचधए " ति । एव च
कृत्वा य एव कर्मवादी स एव क्रियावादीति । अनेन
च साङ्ख्याभिमतमात्मनोऽक्रियावादित्वं निरस्तं भवति ।

साम्प्रतं पूर्वोक्तां क्रियामान्मपरिणितिरूपां विशिष्टकालाभि-
५२

घायिना तिङ्प्रत्ययेनाभिदधदहंप्रत्ययसाध्यम्यात्मनस्तद्भव
एवावधिमन पर्यायकेवलज्ञानजातिस्मरणव्यतिरेकेणैव वि-
कालसस्पर्शिना मतिज्ञानन सद्भावावगमं दर्शयितुमाह—

अकरिस्सं च हं कारवेसुं च हं करओ आवि समणुत्रे
भविस्सामि । (सूत्र-६)

इह भूतवर्तमानभविष्यत्कालापेक्षया कृतकारितानुमति-
भिर्नवविकल्पा सभवन्ति, ते चामी-अहमकार्पमर्त्रीकरमहं
कुर्वन्तमन्यमनुज्ञासिपमहं करोमि कारयाम्यनुजानाम्यह-
मिति करिष्याम्यहं कागयिष्याम्यहं कुर्वन्तमन्यमनुज्ञास्या-
म्यहमिति, एतेषां च मध्ये आद्यन्तौ सूत्रेणैवोपात्तौ तदुपा-
दानाच्च तन्मध्यपातिनां सर्वेषां ग्रहणम्, अम्यैवार्थस्यावि-
ष्करणाय द्वितीयो विकल्प । " कारवेसुं चऽहमिति " सूत्रे-
णोपात्तः, एते च चकारद्वयोपादानादापिशब्दोपादानाच्च म-
नोवाङ्मयैश्चिन्त्यमाना सप्तविंशति २७ भेदा भवन्ति, अय-
मत्र भावार्थ-अकार्पमहमित्यत्राहमित्यनेनात्मोल्लेखिना वि-
शिष्टक्रियापरिणतिरूप आत्मा अभिहितस्ततश्चायं भावार्थो
भवति-स एवाऽहं येन मयास्य देहादे पूर्वं यौवनावस्था-
यामिन्द्रियवशंगन विषयविषमोहितान्धचेतसा तत्तदका-
र्यानुष्ठानपरायणेनानुकूल्यमनुष्ठितम् । उक्तञ्च— " विहवाव-
लेवनडिण्हिं, जाइ कीरति जोव्वणमएणं । वयपरिणामे
सरियाइ, ताइ हियए खुहुक्कति " ॥ १ ॥ तथा अर्चीकरमह-
मित्यनेन परोपकार्यादौ प्रवर्तमानां मया प्रवृत्तिं कारितः,
तथा कुर्वन्तमन्यमनुज्ञातवानित्येवं कृतकारितानुमतिभि-
र्भूतकालाभिधानं, तथा करोमीत्यादिना वचनप्रिकण व-
र्त्तमानकालोल्लेख, तथा करिष्यामि कारयिष्यामि कुर्व-
तोऽन्यान्प्रति समनुज्ञापरायणो भविष्यामीत्यनागतकालो-
ल्लेख, अनेन च कालत्रयसस्पर्शनं देहेन्द्रियातिरिक्तस्यात्मनो
भूत-वर्तमान-भविष्यत्कालपरिणतिरूपस्यास्तित्वावगतिरा-
वेदिता भवति, सा च-नैकान्तक्षणिकनित्यवादिना सभव-
तीत्यतोऽनेन ते निरस्ता क्रियापरिणामेनात्मन परिणा-
मित्वाभ्युपगमादिति, एतदनुसारेणैव संभवानुमानादती-
तानागतयोरपि भवयोरत्मास्तित्वमवसेयम् । यदि वा—
अनेन क्रियाप्रवन्धप्रतिपादनेन कर्मण उपादानभूताया
क्रियायाः स्वरूपमावेदितमिति ।

अथ किमेतावत्य एव क्रिया, उतान्या अपि सन्तीत्येता-
प्येत्याह—

एयावंति मव्वावंति लोगांसि कम्मसमारंभा परिजाणि-
यव्वा भवंति । (सूत्र-७)

एतावन्त सर्वेऽपि लोके प्राणिमंघाने कर्मसमारम्भा -
क्रियाविशेषा ये प्रागुक्ता अतीतानागतवर्त्तमानभेदेन कृत-
कारितानुमतिभिश्चाशेषक्रियानुयायिना च करोतिना स-
र्वेषां संग्रहादित्येतावन्त एव परिज्ञानव्या भवन्ति नान्ये
इति । परिज्ञा च प्रप्रत्याख्यानभेदाद् द्विधा, तत्र प्रपरिज्ञाया-
मात्मनो यन्धम्य चान्निवमेतावाङ्गरेव सर्वे. कर्मसमार-
म्भेर्घानं भवन्ति प्रत्याख्यानपरिज्ञया च सर्वे पापापादान-
हेतव-कर्मसमारम्भा प्रत्याख्यानव्या इति । इयता
नामान्येन जीवास्तित्वं प्रमाधितम् ।

अधुना तस्यैवात्मनो दिगादिभ्रमणहेतूपदर्शनपुरस्सरमपा-
यान् प्रदर्शयितुमाह-यदि वा-यस्तावदात्मकर्मादिवादी स
दिगादिभ्रमणान्मोक्षयते इतरस्य तु विपाकान्दर्शयितुमाह—

अपरिष्ठायाकम्मा खलु अयं पुरिसे जो इमाओ दिसा-
ओ अणुदिमाओ अणु संचरइ, सव्वाओ दिसाओ स-
व्वाओ अणुदिसाओ साहेति । (सूत्र-८)

‘अपरिष्ठाये’ त्यादि, योऽय पुरि शयनात्पूर्णे. सुखदु-
खाना वा पुरुषो जन्तुर्मनुष्यो वा, प्राधान्याच्च पुरुषस्यो-
पादानम्, उपलक्षणं चैतत्, सर्वोऽपि चतुर्गत्यापन्न प्राणी
गृह्यते दिशोऽनुदिशो वा अनुसञ्चरति, स. अपरिष्ठातकर्मा-
अपरिष्ठात कर्माऽनेनेत्यपरिष्ठातकर्मा, खलुरवधारणे, अप-
रिष्ठातकर्मैव दिगादौ भ्राम्यति नेतर इति, उपलक्षणं चैतद्
अपरिष्ठाताऽऽत्मा अपरिष्ठातक्रियश्चेति यथापरिष्ठातकर्मा
स, सर्वा दिश सर्वाश्चानुदिश ‘साहेति’ स्वयं कृतेन कर्मणा
सहानुसञ्चरति, सर्वग्रहणं सर्वासा प्रज्ञापकदिशां भावदिशा
च उपसंग्रहार्थम् ।

स यदाप्नोति तद्दर्शयति—

अणोगरूवाओ जोणीओ संघेइ, विरुवरूवे फासे पडि-
संवेदेइ । (सूत्र-९)

आचा० । (कति जीवोत्पत्तिस्थानानि इति ‘जोणि’ शब्दे
चतुर्थभागे वक्ष्यते ।) एताश्चानकरूपा योनीर्दिगादिषु प-
र्यटन्नपरिष्ठातकर्माऽसुमान् ‘संघेइ’ त्ति-सन्धयति सन्धि
करात्त्यात्मना सहाऽविच्छेदेन सघट्टयतीत्यर्थ, “सन्धावइ”
त्ति-पाठान्तरं, सन्धावति, पौन पुन्येन तासु गच्छतीत्यर्थ,
तत्सन्धाने च यदनुभवति तद्दर्शयति- विरूप वीभत्सममनोहं
रूप खरूप-येषां स्पर्शानां दु खोपनिपातानां ते तथा स्पर्शा-
श्रिता दु खोपनिपाता स्पर्शा इत्युक्तास्तात्स्थ्यात्तद्वधपदेश
इति कृत्वा उपलक्षणं चैतन्मानस्योऽपि वेदना ग्राह्या अ-
तस्तानवभूतान् स्पर्शान् प्रति संवेदयति-अनुभवति प्रति-
ग्रहणात्प्रत्येक शरीरान्मानसांश्च दु खोपनिपाताननुभवती-
त्युक्तं भवति स्पर्शग्रहणं चेह सर्वससारान्तर्घर्तिजीवराशिसं-
ग्रहार्थं, स्पर्शनेन्द्रियस्य सर्वजीवव्यापित्वात्, अत्रेदमपि व-
क्तव्यं; सर्वान्विरूपरूपान् रसगन्धरूपशब्दान् प्रति संवेदय-
तीति विरूपरूपत्वञ्च स्पर्शानां कार्यभूतानाम् विचित्रकर्मोद्-
यात् कारणभूताद्भवतीति वेदितव्यं, विचित्रकर्मोद्दयाच्चा-
परिष्ठातकर्मा संसारी स्पर्शादीन्विरूपरूपास्तेषु तेषु योन्य-
न्तरेषु विपाकतः परि संवेदयतीति, आह च—

“तै कर्मभिः स जीवो, विवश संसारचक्रमुपयाति ।
द्रव्यक्षेत्राद्भावा-वभिन्नमावर्त्तते बहुश ॥ १ ॥
नरकेषु देवयोनिषु, तिर्यग्योनिषु च मनुजयोनिषु च ।
पर्यटति घटीयन्त्रव-दात्मा विभ्रच्छरीराणि ॥ २ ॥
मनतानुवद्धमरु, दु ख नरकेषु तीव्र परिणामम् ।
तिर्यक्तु भयञ्चुत्तद्-वधादिदु खं सुख चालयम् ॥ ३ ॥
सुखदु खं मनुजाना मन शरीराश्रये बहुविकल्प ।
सुखमेव हि देवाना, दु खं स्वल्पं च मनुभिः भवंम् ॥ ४ ॥
कर्मानुभावदु खित, एव मोहान्धकारगहनवति ।

अन्ध इव दुर्गमार्गो, भ्रमति हि संसारकान्तरे ॥ ५ ॥
दु खप्रतिक्रियार्थं, सुखाभिलाषाच्च पुनरपि तु जीव ।
प्राणिवधादीन् दोषा-नधिनिष्ठति मोहसंछन्न ॥ ६ ॥
वध्नानि ततो बहुविध-मन्यत्पुनरपि नव सुबहु कर्म ।
तेनाथ पच्यते पुन-ग्नेरग्निं प्रविश्यैव ॥ ७ ॥
एवं कर्माणि पुन, पुन सम्यग्भनस्तयैव मुञ्च्यते ।
सुखकामो बहुदु खं, संसारमनादिकं भ्रमति ॥ ८ ॥
एवं भ्रमतः संसा-रसागरे दुर्लभं मनुष्यत्वम् ।
संसारस्य महत्त्व, त्वधर्मदुष्कर्मबाहुल्यैः ॥ ९ ॥
आर्यो देश कुलरूप-सम्पदायुश्च दीर्घमारोग्यम् ।
यतिसर्गं श्रद्धा, धर्मश्रवणं च मतिनैर्दृश्यम् ॥ १० ॥
एतानि दुर्लभानि, प्राप्तवताऽपि दृढमोहनीयस्य ।
कुपथाकुलेऽर्हदुक्कोऽ-तिदुर्लभो जगति सन्मार्गः ॥ ११ ॥

यदि वा-योऽयं पुरुषः सर्वा दिशोऽनुदिशश्चानुसञ्चरति
तथा-अनेकरूपा योनीः सन्धावति विरूपविरूपांश्च स्पर्शान्
प्रति संवेदयति ‘सोऽविष्ठातकर्मा’ अविष्ठातम्-अविहितं क-
र्म क्रिया-व्यापारो मनोवाक्कायलक्षण, अकार्यमहं, करोमि,
करिष्यामीत्येवंरूप जीवोपमर्दात्मकत्वेन बन्धहेतु सावधो
येन सोऽयमविष्ठातकर्मा. अविष्ठातकर्मत्वेन च तत्र तत्र
कर्मणि जीवोपमर्दादिके प्रवर्त्तत येन येनास्याष्टविधकर्म-
बन्धो भवति, तदुदयाच्चानेकरूपयोन्यनुसन्धान विरूपरूप-
स्पर्शानुभवश्च भवतीति ।

यद्येव ततः किमित्यत आह—

तत्थ खलु भगवता परिष्ठा पवेइया । (सूत्र-१०)
(अस्य सूत्रस्य व्याख्या ‘परिष्ठा’ शब्दे पञ्चमे भागे
करिष्यते) आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

अमुमेवार्थं निर्युक्तिरुदाह—

तत्थ अकारि करिस्मं-ति वंधचिंता कया पुणो होइ ।
सहसंमइया जाणइ, कोऽई पुण हेउजुत्तीए ॥ ६७ ॥

तत्र—कर्मणि—क्रियाविशेषं, किम्भूत इत्याह—‘अकारि
करिस्संति’ अकारीति-कृतवान् ‘करिस्संति’ करिष्या-
मीत्यनेनातीतानागतोपादानेन तन्मध्यवर्तिनो वर्तमानस्य
कारितानुमत्याश्चोपसग्रहात्-नवापि भेदा आत्मपरिणाम-
त्वेन योगरूपा उपात्ता द्रष्टव्या, तत्रानेनात्मपरिणामरूपेण
क्रियाविशेषेण बन्धचिन्ता कृता भवति, बन्धस्योपादान-
मुपात्तं भवति, “कर्मयोगनिमित्तं वध्यत” इति वचनात्,
एतच्च कश्चिज्ज्ञानानि आत्मना सह या सन्मति स्वमति-
र्वाऽवधिमन पर्यायकेवलजालिस्मरणरूपा तथा जानाति,
कश्चिच्च पक्षधर्मोऽन्वयव्यतिरेकलक्षणया हेतुयुक्तधेति ।

अथ किमर्थमसौ कटकविपाकेषु कर्माश्रवणहेतुभूतपु क्रि-
याविशेषेषु प्रवर्त्तत इत्याह—

इमस्म चैव जीवियस्म परिवंदणमाणणपूयणाए जाई-
मरणमोयणाए दुक्खपडिघायहेउं । (सूत्र-११)

तत्र जीवितमिति-जीवन्त्यनेनायुष्कर्मणेति जीवितं-प्रणि-
धारण, तच्च प्रतिप्राणि स्वसंविदितामिति कृत्वा प्रत्यक्षासं-
नवाचिना इदमा निर्दिशति चशब्दो वक्ष्यमाणजात्यादिसमु-
च्चयार्थं, एवेकोरोऽवधारणे; अस्यैव जीवितस्यार्थं परि-

फलगुसारस्य तडिल्लताविलसितचञ्चलस्य बह्वपायस्य द्वा-
घसुसार्थं क्रियासु प्रवर्तते । तथा हि-जीविष्याम्यहमरोग
सुखेन भोगान् भोक्ष्ये ततो व्याध्यपनयनार्थं स्नेहापान-
सावकपिशितभक्षणादिषु क्रियासु प्रवर्तते, तथा अल्पस्य
सुखस्य कृतेऽभिमानग्रहाकुलितचेता बह्वारम्भपरिग्रहाद्
बह्वशुभं कर्माऽऽदत्ते, उक्तञ्च—

“ द्वे वाससी प्रवरयोषिदपायशुद्रा,
शय्यासन करिवरस्तुरगो रथा वा ।
काले भिषग्निमित्ताशनपानमात्रा,
राज्ञ पराक्रमिव सर्वमवेहि शेषम् ॥ १ ॥
पुष्ट्यर्थमन्नमिह यत्प्राणिधिप्रयोगै ,
सन्नासदोषकलुषो नृपतिस्तु भुङ्क्ते ।
यन्निर्भय प्रशमसौख्यरतिश्च भैक्ष,
तत् स्वादुता भृशमुपैति न पार्थिवाऽन्नम् ॥ २ ॥
भृत्येषु मन्त्रिषु सुतेषु मनोरमेषु,
कान्तासु वा मधुमदाङ्कुरितेक्षणासु ।
विश्रम्भमेति न कदाचिदपि क्षितीश ,
सर्वाभिश्चिन्तितमते कतरन्तु सौख्यम् ” ॥ ३ ॥

तदेवमनवबुद्धतरुणकिशलयपलाशचञ्चलजीवितरतय क-
र्माऽऽश्रयेषु जीवितोपमर्दादिरूपेषु प्रवर्तन्ते तथा अस्यैव
जीवितस्य परिवन्दनमाननपूजनार्थं हिंसादिषु प्रवर्तन्ते ।
तथा परिवन्दनम्-सस्तव , प्रशसा तदर्थमाचेष्टन्, तथाहि-
अहं मयूगादिपिशिताशनाह्वली तेजसा देदीप्यमानो देव-
कुमार इव लोकानां प्रशसास्पदं भविष्यामीति माननम्-अ-
भ्युत्थानासनदानाञ्जलिप्रग्रहादिरूप तदर्थं वा चेष्टमान
कर्माऽऽचिनोति, तथा पूजन-पूजा द्रविणवस्त्रान्नपानसत्कार-
प्रणामसेवाविशेषरूप तदर्थं च प्रवर्तमानः क्रियासु कर्मा-
श्रवैरात्मान सम्भावयति, तथाहि-वीरभोग्या वसुन्धरेति
गत्वा पराक्रमते, दण्डभयात्सर्वा प्रजा विभ्यतीति दण्ड-
यति, इत्येव राज्ञामन्येषामपि यथासम्भवमायोजनीयम्,
अत्र च वन्दनादीनां हन्द्समास कृत्वा तादर्थ्यं चतुर्थी
विधेया, परिवन्दनमाननपूजनाय जीवितस्य कर्माश्रयेषु
प्रवर्तन्ते इति समुदायार्थं । न केवलं परिवन्दनाद्यर्थमेव
कर्मादत्ते, अन्यार्थमप्यादत्त इति दर्शयति—जातिश्च मर-
णञ्च मोचनञ्च जातिमरणमोचनमिति समाहारहन्द्वात्ता-
दर्थ्यं चतुर्थी, एतदर्थं च प्राणिन क्रियासु प्रवर्तमाना क-
र्माददते, तत्र जात्यर्थं कौञ्चारिवन्दनादिका क्रिया विधत्ते,
तथा यान् यान् कामान् ब्राह्मणादिभ्यो ददाति तांस्तान-
न्यजन्मनि पुनर्जातो भोक्ष्यते, तथा मनुनाऽप्युक्तम्—“ वारि-
दंस्तुतिमाप्नोति, सुखमक्षयमन्नद । निलप्रद प्रजामिष्टा-
मायुष्कमभयप्रद ” ॥१॥ अत्र चैकमेव सुभाषितम्-अभयप्र-
दानमिति, तुषमध्ये कणिकावदिति एवमादिकुमार्गोपदेशान्
हिंसादौ प्रवृत्तिं विदधाति, तथा मरणार्थमपि पितृपिण्डदा-
नादिषु क्रियासु प्रवर्तते, यदि वा ममानेन स्वस्वर्था व्या-
पादितस्तस्य वैरनिर्गतनार्थं वधवन्धादौ प्रवर्तते, यदि वा-
मरणनिवृत्त्यर्थमात्मनो दुर्गाद्युपयाचिनमजादिना वलि वि-
धत्ते, यशोधर इव पिष्टमयकुक्कुटेन, तथा मुख्यार्थमज्ञाना-
वृत्तवत्स पञ्चाग्निर्तपोऽनुष्ठानादिकेषु प्राण्युपमर्दकारिषु

प्रवर्तमान कर्माऽऽदत्ते, यदि वा-जातिमरणयोर्विमो-
चनाय हिंसादिका क्रिया कुर्वते, “ जाह्नमरणभाय-
णाए ” क्षि-पाठान्तरम्, तत्र भोजनार्थं कृष्यादिकर्षसु
प्रवर्तमाना वसुधाजलज्वलनपवनवनस्पतिद्वित्रिचतु पञ्चे-
न्द्रियव्यापत्तये व्याप्रियन्त इति । तथा दुःखप्रतिघात-
मुरगीकृत्यात्मपरित्राणार्थमारम्भमानासेवन्ते, तथा हि-व्या-
धिवेदनार्ता लावकपिशितमदिराद्यामेवन्ते, तथा चनस्प-
तिमूलत्वकूपत्रनिर्वासादिसिद्धशनपाकादिनैलार्थमग्न्यादि-
समारम्भेण पापं कुर्वन्ति, स्वतः कारयन्त्यन्यै कुर्वतोऽ-
न्यान् समनुजानत इत्यवमतीतानागतकालयोरपि मनोवा-
क्काययोगै कर्माऽऽदान विदधतीत्यायोजनीयम् । तथा दुःखं-
प्रतिघातार्थमेव सुखोत्पत्त्यर्थं च कलत्रपुत्रगृहोपस्कराद्या-
ददते तस्मात्प्रालनार्थं च तासु तासु क्रियासु प्रवर्तमाना
पापकर्माऽऽसेवन्त इति । उक्तञ्च- ‘आदौ प्रतिष्ठाधिगमे प्र-
यासो, दांगु पश्चाद् गृह्णिषु सुतेषु । कर्तुं पुनस्तेषु गुण-
प्रकर्षे, चेष्टा तदुच्चै पदलहनाय ” ॥ १ ॥ तदेवभूतै क्रिया-
विशेषै कर्मोपादाय नानादिचतुसञ्चरन्ति अनेकरूपासु च
योनिषु सन्धावन्ति विरूपरूपाश्च स्पर्शान् प्रतिभवेदयन्ति,
इत्येतज्ज्ञात्वा क्रियाविशेषनिवृत्तविधेयेति ।

एतावन्त एव च क्रियाविशेषा इति दर्शयितुमाह—

एयावन्ति सञ्जावन्ति लोगंसि कम्मसमारम्भा परि-
जाणियन्वा भवन्ति । (सूत्र- १२)

‘ एतावन्ती ’ त्यादि ‘ एतावन्ति सञ्जावन्ति ’ इति-एतौ
शब्दौ मार्गश्रदेशीभाषाप्रसिध्या एतावन्त. सर्वेऽपीत्येत्त-
त्पर्यायौ एतावन्त एव सर्वस्मिन् लोक-धर्माऽधर्मास्ति-
कायावच्छिन्ने नभ खण्डे ये पूर्वं प्रतिपादिता कर्मसमार-
म्भा-क्रियाविशेषा नैतेभ्योऽधिका केचन सन्तीत्येव प-
रिह्वानव्या भवन्ति, सर्वेषा पूर्वत्रोपादानादिति भावः,
तथाहि-आत्मपरौभयैहिकामुष्मिकाऽतीताऽनागतवर्तमान-
कालकृतकारिताऽनुमतिभिरारम्भा क्रियन्ते, ते च सर्वेऽपि
प्रागुपात्ता यथा सम्भवमायोज्या इति ।

एव सामान्येन जीवास्तित्वं प्रसाध्य तदुपमर्दकारिणां च
क्रियाविशेषाणां बन्धहेतुत्वं प्रदर्शयौपसहारद्वारेण विरति
प्रतिपादयन्माह—

जस्मेते लोगंसि कम्मसमारम्भा परिष्साया भवन्ति मे
हु मुणी परिष्सायकम्मे त्ति वेमि । (सूत्र-१३)

‘ जस्मे ’ त्यादि, भगवान् समस्तवस्तुवर्दी केवलमानेन
साक्षादुपलभ्यैवमाह-यस्य-मुमुक्षोरेते-पूर्वाका कर्मसमा-
रम्भा-क्रियाविशेषा कर्मणो वा ज्ञानावरणीयाद्यप्रकार-
स्य समारम्भा-उपादानहेतवस्ते च-क्रियाविशेषा एव परि-
समन्तान् ज्ञाना-परिच्छिन्ना कर्मवन्धहेतुत्वेन भवन्ति,
हुरवधारणे, मनुते मन्यते वा जगन्त्रिकालावस्थासिद्धि
मुनि स एव मुनिर्दृष्टया परिघातकर्मा प्रत्याख्यान-
परिघया च प्रत्याख्यानकर्मवन्धहेतुभूतसमस्तमनोवाक्का-
यव्यापार इति अनेन च माज्ञाद्भूते ज्ञानाक्रिये उपात्त
भवतो, न ह्याभ्यां विना मोक्षा भवति, यत् उक्तम्- ‘ ज्ञान-
क्रियाभ्या मोक्ष ’ इति । इतिशब्द एतावानयमात्मपदार्थ-

विचार. कर्मबन्धहेतुविचारश्च सकलोद्देशकेन परिसमापित इति प्रदर्शक, यदि वा- 'इति'-एतदहं ब्रवीमि यत्प्रागुक्तं यच्च वक्ष्ये तत् सर्वं भवगदन्तिकं साक्षात् श्रुत्वेति । आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । (आत्माऽस्तित्वे बहुभङ्गा- क्रियावादिन, अक्रियावादिन, ते च 'अक्रियावाद्' शब्दे प्रथमभागे दर्शिता. । 'क्रियावाद्' शब्दे तृतीयभागे च दर्शयिष्यामि ।)

आत्मास्तित्वं विस्तरेण—

सुयं मे आउसं ! तेरां भगवया एवमक्खायं-इहमेगोसिं णो सरणा भवइ । (सूत्र-१) । तं जहा-पुरच्छिमाओ वा दिसाओ आगओ अहमंसि, दाहिणाओ वा दिसाओ आगओ अहमंसि, पच्चच्छिमाओ वा दिसाओ आगओ अहमंसि, उत्तराओ वा दिमाओ आगओ अहमंसि, उ-द्धाओ वा दिमाओ आगओ अहमंसि, अहोदिमाओ वा आगओ अहमंसि, अणुयरीओ वा दिमाओ अणु-दिमाओ वा आगओ अहमंसि, एवमेगोसिं णो णायं भवति । (सूत्र-२)

आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । (अनयो. सूत्रयोर्व्याख्यानं 'सरणा' शब्दे सप्तमभागे करिष्यते) (अत्रस्थनिर्युक्ति-गाथाव्याख्यानम् 'दिसा' शब्दे चतुर्थभागे करिष्यते) अत्र च सामान्यद्विग्रहणं यस्या दिशि जीवानामवि-गानेन गत्यागती स्पष्टे सर्वत्र संभवतस्तैवेहाधिकार इति नामव निर्युक्तिरुत्पत्त्याद्दर्शयति भावादिगभावेन भाविनी सा-मर्थ्यादाधिकृतैव यतस्तदर्थमन्वादिशश्चिन्तयन्नाह । आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । तत्रह- ' एवमेगोसिं णो णायं भवइ ' इत्यनेन केषांचिदेव संज्ञानिषेधात्केषांचित्तु भवतीत्युक्तं भ-वति । तत्र सामान्यसंज्ञायां प्रतिप्राणि निद्वत्वात्तत्कारण-परिधानस्य चेहाकिंचित्करत्वादिशिष्टमंश्चायास्तु केषांचिदेव भावात्तस्याश्च भवान्तरगान्त्यात्मन स्पष्टप्रतिपादने सोपयो-गित्वाद् सामान्यसंज्ञाकारणप्रतिपादनमनादृत्य विशिष्टसं-ज्ञायाः कारणं सूत्रकृद्दर्शयितुमाह—

से जं पुण जाणेजा सह संमइयाए परवागरणेणं अण्णसिं अंतिए वा सोच्चा, तं जहा-पुरत्थिमाओ वा दिसाओ आगओ अहमंसि, जाव अणुयरीओ दिमाओ अणु-दिमाओ वा आगओ अहमंसि, एवमेगोसिं जं णायं भवति-अत्थि मे आया उववाइए, जो इमाओ दिसा-ओ अणुदिसाओ वा अणुमंचरइ, सव्वाओ दिसाओ अणुदिसाओ, मोऽहं । (सूत्र-४)

आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । (अस्य सूत्रस्य व्याख्या-नम् 'दिसा' शब्दे चतुर्थभागे करिष्यते)

इममेवायं निर्युक्तिरुद्दर्शयितुमना गाथात्रितयमाह—

जाणइ मय मतीए, अन्नेसिं वाऽवि अंतिए सोच्चा ।

जाणगजणपरणविओ, जीवं तह जीवकाए वा ॥६४॥

एत्थ य सह सम्मइय-त्ति जं एयं तत्थ जाणना होइ ।
आहीमणपजवना-णकेवले जाइमरणे य ॥ ६५ ॥

परवइवागरणं पुण, जिणवागरणं जिणा परं नऽत्थि ।
अण्णोसिं सोच्चं ति य, जिणेहिं सव्वो परो अण्णो ॥६६॥

'जाणइ' त्यादि, 'एत्थये' त्यादि, 'परं' त्यादि, कश्चिदना-दिमंखुनौ पर्यटन्नवध्यादिक्रिया चतुर्विधया स्वकीयया मत्या जानात । अनानुपूर्वीन्यायप्रकटनार्थं पश्चादुपात्मप्यन्येषा-मित्येतत्पदं तावदाचष्टे अन्येषां वाऽतिशयज्ञानिनामन्तिके श्रुत्वा जानाति, तथा-'जाणगजणपरणविओ' इत्यनेन परव्या-करणमुपात्तं, तेनायमर्थो-ज्ञापकस्तीर्थकृत् तत्प्रकापितश्च जानाति यज्ज्ञानानि तत्स्वन एव दर्शयति—सामान्यतो 'जी-वामि' ति-अनेन चाधिकृतोद्देशकम्यार्थाधिकारमाह. तथा- 'जीवकायांश्च' पृथ्वीकायादीन् इत्यनेन चोत्तरायां पक्षा-मप्युद्देशकाना यथाक्रममधिकारार्थमाहेति, अत्र च—'सह-म्मइएत्ति-सूत्रे यत् पदं. तत्र 'जाणण' ति-ज्ञानमुपात्तं भवति 'मन' ज्ञानं, मननं मतिरिति कृत्वा. तत्र किंभूतमिति दर्शयति—अनाधिमन पर्यायकवलजानिस्मरणरूपमिति, त-त्रावधिज्ञानी संख्येयानमख्ययान्वा भवान् जानाति, एव मन पर्यायज्ञान्यऽपि केवली तु नियमतोऽनन्तान्, जाति-स्मरणन्तु नियमत संख्येयानिति, शेषं स्पष्टम् अत्र च-सहम्मन्मत्यादिपरिज्ञाने सुखप्रतिपत्त्यर्थं त्रयो दृष्टान्ताः प्रदर्शयन्ते, तद्यथा-वसन्तपुरे नगरे जितशत्रू राजा, धारणी महोदधी, तयोर्द्धर्मरुच्यभिधानं सुत । स च राजाऽन्यदा तापसत्वेन प्रव्रजितुमिच्छुद्धर्मरुचिं राज्ये स्थापयितुमुद्यतः, तेन च जननी पृष्टा किमिति तातो राज्यश्चियं त्यजति ?, तयोक्त्वा किमनया चपलया नारकादिसकलदु खहेतुभूतया स्वर्गापवर्गमार्गार्गलयाऽवश्यमपायिन्या परमार्थत इह लोकेऽप्यभिमानमात्रफलयेत्यतो विहार्यैनां सकलसुखमाधनं धर्मं कर्तुमुद्यत, धर्मरुचिस्तदाकर्योक्त्वा न्यद्यं किमह तात-स्यानिष्टो येनैवभूतां सकलदोषाश्रयणीं मयि नियोजयति, सकलकल्याणहेतोर्द्धर्मात्प्रच्यावयतीत्यभिधाय पित्राऽनुज्ञा-तस्तेन सह तापसाश्रममगात्, तत्र च सकलास्तापस-क्रिया यथोक्ता पालयन्नास्तं । अन्यदामावास्याया पूर्वाह्ने केनचित्तापसेनोक्त्वा यथा भो भो तापसा भवोऽनाकुटि-र्भवता अतोऽद्यैव समित्कुसुमकुशकन्दफलमूलाद्याहरणं कुरुतैतन्नाकर्यं धर्मरुचिना जनकं पृष्टस्तात ! कथमनाकु-ट्टिरिति तेनोक्त्वा-पुत्र ! कन्दफलादीनामच्छेदनं तद्वद्यमावा-स्यादिके विशिष्टं पर्वदिवसे न वर्तते, भावद्यत्वाच्छेदनादि-क्रियाया । श्रुत्वा चैतदसावचिन्तयत्-यदि सर्वदानाकुट्टि-स्याच्छेदनं भवेद्, एवमध्यवसायिनस्तस्यामावास्यायां तपोवनामन्नपयेन गच्छता साधूनां दर्शनमभूत्ते च तेनाभि-हिना किमद्य भवतामनाकुट्टिन्नं सज्जाना येनाटवीं प्र-स्थिता, तैरप्यभिहितं यथाऽस्माकं यावज्जीवमनाकुट्टि-इत्यभिधायातिक्रान्ता साधवस्तस्य च तदाकर्येहापोह-विमर्शनं जातिस्मरणमुत्पन्नं-यथाह जन्मान्तरे प्रव्रज्या कृ-त्वा देवलोकसुखमनुभूयेद्वागत इति एव तेन विशिष्टदिगा-गमनं स्वमत्या जातिस्मरणरूपया विज्ञात, प्रत्येकबुद्धश्च जात, एवमन्येऽपि वलकलचीरिथ्रेयांसप्रभृतयोऽत्र योज्या

इति । परव्याकरणे त्विदमुदाहरणम्-गौतमस्वामिना भग-
वान्वर्द्धमानस्वामी पृष्टो-भगवन् ! किमिति मे केवलज्ञानं
भोत्पद्यते ? भगवता व्याकृतम्-भो गौतम ! भवतोऽतीव
ममोपरि स्नेहोऽस्ति तद्वशात् तेनोक्तम्-भगवन्नेवमेवं, कि-
ञ्चिन्मिन्त. पुनरसौ मम भगवदुपरि स्नेह ? ततो भगवता
सस्य बहुषु भवान्तरेषु पूर्वसंबन्ध समावेदित " चिरसं-
सिद्धो सि मे परिचिञ्चो सि मे गोयमा " इत्येवमादि, तच्च
तीर्थकृष्णाकरणमाकर्ण्य गौतमस्वामिनो विशिष्टदिगागम-
नादि विज्ञानमभूदिति । अन्यध्रवणे त्विदमुदाहरणम्-मल्लि-
स्वामिना पराणां राजपुत्राणामुद्वाहार्थमागतानामन्वधिज्ञानेन
तत्प्रतिबोधनार्थं यथा जन्मान्तरे सहितैरेव प्रव्रज्या कृता,
यथा च तत्फलं देवतांके जयन्ताभिधानधिमानेऽनुभूत
तथाऽऽख्यानं, तच्चाकर्ण्य ते लघुकर्मत्वात्प्रतिबुद्धा विशिष्ट-
दिगागमनविज्ञानं च संज्ञातम्, उक्तञ्च- " किं च तयं प-
म्बुदुं जं च तथा भो ! जयंतपवरमि । बुच्छा समयनिबद्ध,
देवा । तं संभरह जाति " इति गाथात्रयतात्पर्यार्थः ।
आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

(१५) (भाष्यकार) अन्यत्वादिद्वारप्रयव्याचिख्यासुराह-

अणुत्तममुत्तं, शिञ्चतं चैव भन्नए समयं ।

कारणविभागार्हो-हेऊहि इमाहि गाहाहि ॥ ३६ ॥

व्याख्या-अन्यत्वं देहात् अमूर्तत्व स्वरूपेण नित्यत्व चैव-
परिणामिनित्यत्वं भण्यते । समकम्-एकैकेन हेतुना त्रि-
त्यमपि युगपदिति, एककालमित्यर्थः, कारणविभागा-
दिभिः-वध्यमाखलज्ञैर्हेतुभिः इमाभिस्तिष्ठभिर्निर्युक्तिगाथा-
भिरेवेति गाथार्थः ।

कारणविभागकारण-विण्णासबंधस्य पञ्चया भावा ।

विरुद्धस्य च अत्यस्साऽ-पाउभावाऽविण्णासा य ॥ २२५ ॥

व्याख्या-कारणविभागकारणविनाशबन्धस्य प्रत्ययाभावा-
दिति-अत्राऽभावशब्द. प्रत्येकमभिसंबध्यते कारणविभागा-
भोधाच्च खलु जीवस्य पटादेरिव तन्त्वादिकारणविभागोऽ-
स्ति कारणाभावादेव । एवं कारणविनाशाभावेऽपि यो-
ज्यम्, तथा बन्धस्य ज्ञानाऽऽवरणादिपुद्गलयोगलक्षणस्य
प्रत्ययाभावात्-हेतुत्वानुपपत्ते, बन्धम्येति वध्यमानव्यति-
रिक्तबन्धज्ञापनार्थमसमास । व्यतिरेकी चायमन्वयव्य-
तिरेकावर्थसाधकाविति दर्शनार्थमिति, तथा विरुद्धस्य
चायस्य पटादिनाशे भस्मादेरिव अप्रादुर्भावाद् अविनाशाच्च
अप्रादुर्भावे-अनुत्पत्तौ सत्यामविनाशाच्च हेतोर्जीवस्य नि-
त्यत्वम्, नित्यत्वादमूर्तत्वम्, अमूर्तत्वाच्च देहादन्यत्वमिति
प्रतिपत्त्यानुगुण्यतो व्यत्ययेन साध्यनिर्देश । वध्यति च
निर्युक्तिकार - " जीवस्स सिद्धमेवं, शिञ्चतममुत्तमणुत्त " इति
गाथासमासार्थः ।

व्यासार्थस्तु भाष्यादवसेय, तत्राव्युत्पन्नविनेयासंमोह-
निमित्तं यथापन्यासं तावद् द्वाराणि व्याख्याय पञ्चा-
भिर्युक्तिकाराभिप्रायेण मीलथिप्यतीत्यत आह-

अन्नं तिं दारमहुणा, अन्नो देहा गिहाउ पुरिसो व्व ।

तज्जीवतस्सरीरिय-मयघायत्थं इमं भणियं ॥ ३७ ॥

व्याख्या-अन्यो देहादिति द्वारमधुना तदेतद्व्याख्यायते-
अन्यो देहाज्जीव इति गम्यते, गृहादिगतपुरुषवदिति दृष्टा-
न्त, तद्भावेऽपि तत्र अनियमनोऽभावादिति हेतुरभ्युह्य, न
चासिद्धोऽयम्, मृतदेहे अदर्शनात्, प्रयोगफलमाह-त-
ज्जीवतच्छरीरवादिमतविघातार्थमिदं प्रयोगरूपं भणित-
मिति गाथार्थः ।

(भाष्यकार) प्रयोगान्तरमाह-

देहिदियाऽइरित्तो, आया खलु तदुवल्लद्वअत्थाणं ।

तच्चिगमेऽवि सरणओ, गेहगवक्खेहि पुरिसो व्व ॥ ३८ ॥

व्याख्या-खलुशब्दो विशेषणार्थत्वात् कथंचिद्देहेन्द्रियाति-
रिक्त आत्मेति प्रतिज्ञार्थः, तदुपलब्धार्थानामिति सम्भव-
पगमशतत्वात् इन्द्रियोपलब्धार्थानाम् तद्विगमेऽपि-इन्द्रिय-
विगमेऽपि स्मरणादिति हेत्वर्थ, स्मरन्ति चान्धवधिरादयः
पूर्वानुभूत रूपादीनि गेहगवाक्षैः पुरुषवदिति दृष्टान्त ।
प्रयोगस्तु कथंचिद्देहेन्द्रियातिरिक्त आत्मा तद्विगमेऽपि त-
दुपलब्धार्थानुस्मरणात्, पञ्चधातायनोपलब्धार्थानुस्मर्त-
देवदत्तवदिति गाथार्थः ।

(भाष्यकार) इन्द्रियोपलब्धिमत्त्वोशङ्कापोहायाह-

न उ इंदियाई उवल-द्विमंति विगएसु विमयमंभरणा ।

जह गेहगवक्खेहि, जो अणुसरिया स उवलद्धा ॥ ३९ ॥

व्याख्या-न पुनरिन्द्रियाण्येवोपलब्धिमन्ति द्रष्टृणि, कुत
इत्याह-विगतेष्विन्द्रियेषु विषयसस्मरणात्-तद्गृहीतरू-
पाद्यनुस्मृतेरन्धवधिरादीनामिति । निदर्शनमाह-यथा गेह-
गवाक्षैः करणभूतैर्दृष्टानर्थाननुस्मरन् योऽनुस्मर्ता स उप-
लब्धा, न तु गवाक्षा एवमत्रापीति गाथार्थः । उक्तमेकेन
प्रकारेणान्यत्वद्वारम् ।

अधुना अमूर्तद्वारावसर इत्याह भाष्यकार-

संपयममुत्तदारं, अइंदियत्ता अछेयभेयत्ता ।

रूवाइविरहओ वा, अणाइपरिणामभावाओ ॥ ४० ॥

व्याख्या-साप्रतममूर्तद्वारम्, तद्व्याख्यायते-अमूर्तो
जीव अनीन्द्रियत्वाद् द्रव्येन्द्रियाप्राप्तत्वात्, अछेया-
भेयत्वात्-सद्गुणशुलादिना, रूपादिविरहितञ्च, अरूपत्वा-
दित्यर्थः । तथा अनादिपरिणामभावादिति स्वभावतोऽ-
नाद्यमूर्तपरिणामत्वादिति गाथार्थः ।

(भाष्यम्)-

छउमत्थाणुवलंभा, तहेव सव्वन्नुवयणओ चैव ।

लोयाइपसिद्धीओ, जीवोऽणुत्तो ति नायव्वो ॥ ४१ ॥

व्याख्या-छउमस्थानुपलम्भात् । अयधिमनिप्रभृतिभ्रगपि
साक्षाद्गृहमाणत्वात्, तथैव सर्वधवचनाधैव; सत्यवक्-
र्षातरंगवचनादित्यर्थः, लोकादिप्रसिद्धे लोकादायमूर्तत्वेन
प्रसिद्धत्वात्, आदिशब्दाद्देहममयपरिग्रह । " अमूर्तो
जीव " इति ज्ञातव्यं, सर्वधवेय प्रतिज्ञेति गाथार्थः ।
उक्तममूर्तद्वारम् । दश० ४ अ० । तस्य चानादिकर्म-
सवद्धस्य कदाचिदपि सामारिकन्यात्मन स्वरूपेऽनव-
स्थानात् सत्यममूर्तत्वे मूर्तेन कर्मणा संबन्धो न वि-
रूपने, कर्मसवन्वाच्च मूर्तमादरं कन्द्रियद्विप्रिचतु पञ्च-

न्द्रियपर्याप्ताऽपर्याप्ताद्यवस्था बहुविधा प्रादुर्भवन्ति ।
सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

इदानीं नित्यन्वद्वारावसरमन्था चाह भाष्यकार—
णिच्चो त्ति दारमहुणा, णिच्चो अविणासि सामओ जीवो ।
भावत्ते सह जम्माऽ-भावाउ नहं व विन्नेओ ॥ ४२ ॥

व्याख्या- ' नित्य इति ' -नित्यद्वारमधुना-अवसरप्राप्त तद-
व्याचिख्यासुराह—नित्यो जीव इति-एतावत्युच्यमाने परै-
रपि संन्तानस्य नित्यत्वाभ्युपगमात्सिद्धसाध्यतेति । तत्रि-
राकरणायाह—अविनाशी-क्षणापेक्षयापि न निरन्वयनाश-
धर्मा, एवमपि परिमितकालावस्थार्या कैश्चिद्विद्यते—“ क-
पट्टाह पुढवी भिक्खु वा ” इति वचनात्तदपोहायाह-शा-
स्वत इति-सर्वकालावस्थार्या, कुत इत्याह—भावत्वे सति;
वस्तुत्वे सतीत्यर्थ, जन्माऽभावात्-अनुत्पत्तेर्न भवद्-आ-
काशवद्विज्ञेय, भावत्वे सतीति विशेषणं खरविषाणादिव्य-
वच्छेदार्थमिति गाथार्थः ।

(भाष्यकार) हेत्वन्तराण्याह—

संमाराओ आलो-यणाओ तह पच्चभिन्नभावाओ ।
खणभंगविभायट्टं, भणियं तेलोकदंसीहिं ॥ ४३ ॥

व्याख्या-संसारदिति-संसारणं संसारस्तस्मात्, स एव
नारक स एव तिर्यगादिरिति नित्य, आलोचनादिति आ-
लोचनं-करोम्यहं, कृतवानहं, करिष्येऽहमित्यादिरूपं त्रि-
कालविषयमिति नित्य, तथा प्रत्यभिज्ञाभावात् स एष इति
प्रत्यभिज्ञाप्रत्यय आविद्धदङ्गनादिसिद्धस्तदभेदग्राहीनि नित्य
इति, उक्ताभिधानफलमाह-क्षणभङ्गविघातार्थं—निरन्वयक्ष-
णिकवस्तुवादाविघातार्थं भणितं त्रैलोक्यदर्शिभि-तीर्थकरै-
एतत्-अदनन्तरोदितं न पुनरेष एव परमार्थ इति गाथार्थः ।

पूतदेव (भाष्यकार) दर्शयति—

लोगे वेए समये, निच्चो जीवो विभासओ अम्हं ।
इहरा संसाराई, सव्वं पि न जुजए तस्स ॥ ४४ ॥

व्याख्या-लोकै-“ नैन छिन्दन्ति शस्त्राणि ” इत्यादिवचन-
प्रामाण्यात्, वेदे-“स एष अक्षयोऽज” इत्यादि श्रुतिप्रामा-
ण्यात्, समये-‘ न प्रकृतिर्न विकृति पुरुष ’ इति वचन-
प्रामाण्यात्, किमित्याह—नित्यो जीव -अप्रच्युतानुत्पन्न-
स्थिरैकस्वभाव, एकान्तनित्य एव न चैनन्याय्यम् एक-
स्वभावतया संसारादिव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गादिति वक्ष्यति
अत आह-विभाषयाऽस्माकं विकल्पनेन भजनया स्यान्नित्य
इत्यादिरूपया द्रव्याद्यादेशान्नित्य पर्यायार्थादेशादनित्य इ-
त्यर्थ, इतरथा-यद्येव नाभ्युपगम्यते तत संसारादि-संसा-
रालोचनादि सर्वमेव न युज्यते तस्यात्मन स्वभावान्तरा-
नापत्या एकस्वभावतया चार्तमानिकभावानिरेकेण भा-
वान्तरानापत्तेः, एवममूर्तत्वाऽन्यत्वयोरपि विभाषा वेदि-
तव्या, अन्यथा व्यवहाराभावप्रसङ्गात्, एकान्तमूर्तस्य-
एकान्तदेहभिन्नस्य चानिपाताद्यसंभवादित्यत्र बहु वक्तव्यं
तत्तु नोच्यते अक्षरगमनिकामात्रत्वात्प्रारम्भस्येति गाथार्थः ।

एवमन्यत्वादिद्वारत्रयं व्याख्यायाधिकृतनिर्गुणिकाया (भा-
ष्यकार) व्याचिख्यासुराह—

कारणअविभोगाओ, कारणअविणासओ य जीवस्स ।

निच्चत्तं विन्नेयं, आगासपडाऽणुमाणाओ ॥ ४५ ॥

व्याख्या-कारणाविभागात्पटादेस्तन्त्वादेरिव; कारणविभा-
गाभावादित्यर्थ, कारणाविनाशतश्च कारणाविनाशश्च का-
रणानामेवाभावात्, किमित्याह-जीवस्य-आत्मनो नित्यत्वं
विज्ञेय कुत इत्याह-आकाशपटानुमानाद् अप्रानुमानशब्दो
दृष्टान्तवचन । आकाशपटदृष्टान्तात् । ततश्चैवं प्रयागः-नित्य
आत्मा स्वकारणविभागाभावाद् आकाशवत्, तथा कार-
णाविनाशाभावाद् आकाशदेव यस्त्वनित्यस्तस्य कारण-
विभागभाव कारणविनाशभावो वा यथा पटस्येति व्यति-
रेकः, पटाद्धि तन्तवो विभज्यन्ते विनश्यन्ति चेति नित्यत्व-
सिद्धि नित्यत्वादमूर्तः, अमूर्तत्वाद्देहादन्य इति गाथार्थः ।
दश० ४ अ०। तस्य चैकान्तेन क्षणिकत्वं ध्यानाऽध्ययनश्रम-
प्रत्यभिज्ञानाद्यभावः, एकान्तनित्यत्वं च नारकतिर्यङ्मनु-
ष्यामरगातिपरिणामाभाव स्यात्, तस्मात्स्यादनित्य-स्या-
न्नित्य आत्मेति अलमतिप्रसङ्गः । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

दव्यादिएहिं निच्चो, एगंतणोव जेसिं अप्पा उ ।

होइ अभावो तेसिं, सुहदुहसंसारमोक्खणं ॥ ४६ ॥

व्याख्या-द्रव्यादिभि-द्रव्यक्षेत्रकालभावैर्नारकत्वविशिष्ट-
क्षेत्रवयोऽवस्थितत्वाऽप्रसन्नत्वादिभिर्नित्य-अविचलितस्व-
भावः एकान्तेनैव-सर्वथैव येषां वादिनामात्मा-जीवः तुश-
व्दादन्यच्च वस्तु भवति-संजायते, अभावः-असंभवस्तेषां
वादिना केषां सुखदुःखसंसारमोक्षणां तत्राह्वादानुभवरूपं
क्षणं सुखं, तापानुभवरूपं दुःखं, तिर्यङ्गनारकाऽमरभवसं-
सरणरूप संसार, अष्टप्रकारकर्मबन्धवियोगो मोक्ष, तत्र
कथं पुनस्तेषां वादिना सुखाद्यभावः ? आत्मनोऽप्रच्युतानु-
त्पन्नस्थिरैकस्वभावाद्, अन्यथात्वापरिणते, सदैव नारक-
त्वादिभावाद्, अपरित्यक्ताप्रसन्नत्वं पूर्वरूपस्य च प्रसन्न-
त्वेनाभवनाद् एवं शेषेष्वपि भावनीयमिति गाथार्थः ।

ततश्चैवम्—

सुहदुक्खमंपओगो, न विज्झई निच्चवायपक्खम्मि ।

एगंतच्छेअंमि अ, सुहदुक्खविगप्पणमजुत्तं ॥ ६० ॥

व्याख्या-सुखदुःखसंप्रयोग सम्यक्संगतो वा प्रयोग-सं-
प्रयोग; अकल्पित इत्यर्थः । न विद्यते नास्ति; न घटत
इत्यर्थ, क-नित्यत्वात्पत्ते-नित्यत्वादाभ्युपगमे संप्रयोगो न
विद्यते, कल्पितस्तु भवत्येव, यथाऽऽहुर्नित्यत्वादिन—“ प्र-
कृत्युपधानत पुरुषस्य सुखदुःखं स्त, स्फटिके रक्ता-
दिवद् बुद्धिप्रतिविम्बाद्वाऽन्ये ” इति. कल्पितत्वं चास्य
आत्मनस्तत्त्वत एव तथा परिणतमन्तरेण सुखाद्यभावा-
दुपधानसन्निधावप्यन्धोपले रक्तादिवत् तदभ्युपगमे चा-
भ्युपगमक्षति, बुद्धिप्रतिविम्बपक्षेऽप्यविचलितस्यात्मन-
सदैवैकस्वभावत्वात् । सदैवैकरूपप्रतिविम्बाऽऽपत्ते । स्व-
भावभेदाभ्युपगमे चानित्यत्वप्रसङ्ग इति । मा भूदनित्यै-
कान्तग्रह इत्यत आह-एकान्तेन सर्वथा उक्त-प्रावह्येन
छेदो-विनाश एकान्तोच्छेदः; निरन्वयो नाश इत्यर्थः ।
अस्मिंश्च किं सुखदुःखयोर्विकल्पनं सुखदुःखविकल्पनम्,
अयुक्तम्-अघटमानकम् । अयमत्र भावार्थ-एकान्तोच्छेदे-
ऽपि सुखाद्यनुभवितुस्तत्क्षण एव सर्वथोच्छेदाद्देहलुक्त्वा-

तदुत्तरक्षयस्योत्पत्तिरपि न युज्यते, कुत पुनस्तद्विकल्प-
नामिति गाथार्थे । दश० ४ अ० ।

पूर्वे भावितमपीदं पुनरपि स्मारयन्नाह—

एकं पि सच्चकारग-परिणामासन्नभावयामेइ ।

नाया खाणाऽण्णो, जह विन्नेयाइपरिणामं ॥३५३८॥

विशं० । (अस्या. गाथाया. व्याख्या 'सामाहय' शब्दं
सप्तमे भागे करिष्यते)

इदानीं देहव्यापित्वद्वारावसर इत्याह भाष्यकार—

चावि चि दारमहुणा, देहव्वावी मञ्जोऽग्गिउएहं व ।

जीवो न उ सच्चगञ्जो, देहे लिंगोवलंभाञ्जो ॥ ५१ ॥

व्याख्या-व्यापीति द्वारमधुना तदेतद्व्याख्यायते, देह-
व्यापी-शरीरमात्रं व्याप्तुं शीलमस्यति तथा मत-इष्ट प्र-
वचनज्ञैर्जीवा; न तु सर्वग इति योग, तुशब्दस्यावधार-
णार्थत्वाच्च चाएवादिमात्रं, कुत इत्याह-देहं लिङ्गोपलम्भात्
शरीर एव सुखादितिलिङ्गोपलब्धे अग्न्यौष्ण्यवत् उष्णत्वं
ह्यग्निर्लङ्क नान्यभ्राग्नेर्नच नाग्नाविति (गाथा) प्रयोगार्थे ।
प्रयोगस्तु शरीरनियतदेश आत्मा परिमितदेश लिङ्गोपलब्धे-
रग्न्यौष्ण्यवदिति गाथार्थे । व्याख्याता प्रथमा मूलद्वार-
गाथा । दश० ४ अ० ।

आत्मानमधिकृत्य—

स च न सर्वव्यापी, नद्गुणस्य सर्वत्रानुपलभ्यमानत्वात्,
घटवत् । नापि श्यामाकतण्डुलमात्रं, अद्गुणपूर्वमात्रो वा
तावन्मात्रस्योपात्तशरीराव्यापित्वात्, त्वक्पर्यन्तशरीर-
व्यापित्वेन चोपलभ्यमानगुणत्वात् । तस्मान्मित्यतमिदम्-
उपात्तशरीरत्वक्पर्यन्तशरीरव्याप्यात्मा । सूत्र० १ श्रु० १
अ० १ उ० ।

अथ ते चादिन कायप्रमाणत्वमात्मन स्वयं सवेद्यमान-
मप्यपलप्य नादृशकुशास्त्रसपर्कविनष्टसदृष्टयस्तस्य विभुत्व
मन्यन्ते । अतस्तत्रोपलम्भमाह—

यत्रैव यो दृष्टगुणः स तत्र,

कुम्भादिवन्निष्प्रतिपत्तमेतत् ।

तथाऽपि देहाद्बहिरात्मतत्त्व—

मतत्त्ववादोपहताः पठन्ति ॥ ६ ॥

यत्रैव-देशे य पदाऽर्थो दृष्टगुणो दृष्टा-प्रत्यक्षादिप्रमाण-
तोऽनुभूता गुणा-धर्मा यस्य स तथा स पदार्थं तत्रैव-वि-
वक्षितदेश एवोपपद्यते इति क्रियाध्याहारो गम्य, पूर्वस्यैव-
कारस्यावधारणार्थस्याप्राप्यऽभिसंबन्धात्तत्रैव-नान्यत्रत्य-
न्ययोगव्यवच्छेदः । अनुमेवार्थो दृष्टान्तेन दृढयति—कुम्भा-
दिवदिति-घटादिवत् । यथा कुम्भादेर्यत्रैव देशे रूपादयो
शुणा उपलभ्यन्ते तत्रैव तस्यास्तित्वं प्रतीयते, नान्यत्र ।
एवमात्मनोऽपि गुणाश्चैतन्यादयो देह एव दृश्यन्ते न बहि
तस्मात्तत्प्रमाण एवायमिति । यद्यपि पुष्पादीनामवस्थान-
देशादन्यत्रापि गन्धादिगुण उपलभ्यते तथाऽपि तेन न व्य-
भिचारः । तदाथया हि गन्धादिपुष्पलास्तेषां च वैस्त्रमिकया
प्रायतंगिकया वा गत्या गतिमत्त्वेन तदुपलभकत्वात्—

दिदेश यावदागमनोपपत्तेरिति । अत एवाह- निष्प्रतिपत्तमेत-
दिति'-एतन्निष्प्रतिपत्तं-बाधकगहितं न हि दृष्टेऽनुपपन्नं ना-
मेति न्यायात् । ननु मन्त्रादिना भिन्नदेशस्थानामप्याकर्षणो-
ष्णादिनादिको गुणो योजनशतादे परतोऽपि दृश्यते इत्यस्ति
बाधकमिति चेत् । मैव चोच. । स हि न खलु मन्त्रादीना
गुण, किं तु-तदधिष्ठातृदेवताना तासां चाऽऽकर्षणीयांश्चा-
दनीयादिदेशगमने कौतम्कुनाऽयमुपालम्भ । न जातु गुणा
गुणिनमतिगिच्य वर्तन्ते इति । अयोत्तगर्द्धं व्याख्यायते—
'तथापी' त्यादि, तथापि-एवं नि सपन्न-व्यवस्थितेऽपि तत्त्वे
अनत्त्ववादोपहता अनाचार इत्यत्रैव नख कुत्मार्यत्वात्
कुत्सितनत्त्ववादेन तदभिमतताभासपुरुषविशेषप्रणीतेन
तत्त्वाभासप्ररूपणेनोपहता-व्यामोहिना देहाद् बहि शरीर-
व्यतिरिक्तेऽपि देशे आत्मनत्त्वम्—आत्मस्वरूप पठन्ति,
शास्त्ररूपतया प्रणयन्ते इत्यत्रार्थे । भावार्थस्त्वयम्-आ-
त्मा सर्वगतो न भवति, सर्वत्र तद्गुणानुपलब्धे । या य
सर्वत्रानुपलभ्यमानगुण स स सर्वगतो न भवति । यथा
घट, तथा चायम् तस्मात्तथा व्यतिरिक्ते व्योमादि न चाय-
मस्मिद्धो हेतु । कायव्यतिरिक्तदेशे तद्गुणाना बुद्ध्यादीना
चादिना प्रतिवादिना वाऽनभ्युपगमात् । तथा च भट्ट
श्रीधर—'सर्वगतत्वेऽप्यात्मनो देहप्रदेशे प्रादुर्भवं नान्यत्र
शरीरस्योपभोगायतनत्वात् । अन्यथा तस्य वैयर्थ्यादिति' ।
अथाऽस्त्यदृष्टमात्मनो विशेषगुणस्तच्च सर्वोत्पत्तिमतां नि-
मित्तं सर्वव्यापकं च । कथमितरथा द्वीपान्तर्गादिष्वपि
प्रतिनियतदेशवर्तिपुरुषोपभोग्यानि कनकरत्नचन्दनाङ्गना-
दीनि तेनोत्पाद्यन्ते । गुणश्च गुणिन विहाय न वर्तते अतो-
ऽनुमीयते सर्वगत आत्मेति । नैवम् । अदृष्टस्य सर्वगतत्व-
साधनं प्रमाणाभावात् । अथाऽस्त्येव प्रमाणं वह्निरुर्ध्वज्जलन
वायोस्तिर्यक्पतनं चादृष्टकारिणमिति चेत्-न, तयोस्त्व-
भावत्वादेव तत्सिद्धेः दहनस्य दाहशक्तिवत् साध्यदृष्टका-
गिता चेत्तर्हि जगन्त्रयवैचित्र्यसूत्रेणोऽपि तदेव सूत्रवागयना
किमीश्वरकल्पनया । तदायमस्मिद्धो हेतु । न चानैका-
न्तिक साध्यसाधनयोर्व्याप्तिप्रद्वेजेन व्यभिचाराभावात् ।
नाऽपि विरुद्धः । अत्यन्त विपक्षव्यावृत्तत्वात्, आत्मगुणा-
श्च बुद्ध्यादय शरीरे एवोपलभ्यन्ते, ततो गुणिनापि
तत्रैव भाव्यम्, इति सिद्धं कायप्रमाण आत्मा । अन्यथा
त्वयात्मना बहुत्वमिष्यते "नानाऽऽत्माना व्यवस्थान " इति
वचनात्, ते च व्यापकास्तेषां प्रदीपप्रभामण्डलानामिव
परस्पराणुवेधे तदाश्रितशुभाऽशुभकर्मणामपि परस्परं सङ्कर
स्यात्, तथा चैकस्य शुभकर्मणा अन्य. सुखी भवेत् इत-
रस्याशुभकर्मणा चाऽन्यो दुःखीत्यसमंजसं समापद्यते ।
अन्यच्च—एकस्यैवात्मन सापान्तशुभकर्मविपाकेन सु-
खित्वं परोपाजिताऽशुभकर्मविपाकसवन्धनं च दुस्त्रित्व-
मिति युगपत् सुखदुःखसन्वेदनप्रसङ्गः । अथ स्वायष्ट्य-
भोगायतनमाश्रित्यैव शुभाऽशुभयोर्भोगस्तर्हि स्योपाजि-
तमप्यदृष्टं कथं भागायतनाद् यदिनिष्प्रकस्य वह्निरुर्ध्व-
ज्जलनादिकं करणीति चिन्त्यमन्तत् । आत्मना च सर्वग-
तत्त्वे एकैकस्य सृष्टिकर्तृत्वप्रसङ्गं सर्वगतत्वेनभ्रगन्तरनु-
प्रवेशस्य नभावनीयत्वात् । इत्यत्रैव या तदन्तरनुप्रवेशं

तस्यापि अकर्तृत्वापत्तिः । न हि क्षीरनीरग्योरन्योन्यसंबन्धे एकतरस्य पानादिक्रिया अन्यतरस्य न भवतीति युक्तं वक्तुम्, किञ्च-आत्मन नवगन्तवे नरनारकादिपर्यायाणां युगपदनुभवानुपपन्नं अथ भोगायतनाभ्युपगमात्त्राय द्रोप इति चेन्ननु न भोगायतनं सर्वान्मनावप्रभृतीयादेकदेशेन वा सर्वान्मना- च्चन्द्रमदमिमताऽङ्गीकार एकदेशेन चैसावयवत्वप्रसङ्ग प- रिपूर्णभोगाऽभावश्च । अथाऽऽत्मनो व्यापकत्वाभावे दिग्देशा- न्तरवर्तिपरमाणुभिर्भुवनपत् संयोगाभावादाद्यकर्माभावस्तद- भावादन्यसंयोगस्य तन्निमित्तशरीरस्य तेन तत्संबन्धस्य चाभावादानुपायसिद्धे सर्वदा सर्वेषां मोक्ष स्यात् । नैवम् । यद् येन न्युक्तं तदेव नं प्रत्युपनर्पतीति नियमाऽनभवात् । अयस्कान्तं प्रत्युपनन्नेनाऽसंयुक्तस्याप्याकर्षणोपलब्धे । अ- थान्युक्तस्याप्याकर्षणे तच्छरीरारम्भं प्रत्येकमुखीभूतानां त्रिभुवनेद्वगविवरवर्तिपरमाणुतामुपसर्पणप्रसङ्गात् जाने न- च्छरीर कियत्प्रमाणं स्यादिति चेत् संयुक्तस्याप्याकर्षणे कथं स एव दायो न भवेत् । आत्मनो व्यापकत्वेन सकल परमाणुनां तेन संयोगान् । अथ तद्भावाविशेषेऽप्यदृष्टव- प्नाद् विवर्जितशरीरोत्पादनानुगुणा नियता एव परमाण- व उपसर्पन्ति तद्वितरत्रापि तुल्यम् । अथाऽस्तु यथाकथ- चिच्छरीरोत्पत्तिस्तथापि सावयव शरीर, प्रत्यवयवमनु- प्रविशन्नात्मा सावयव स्यात्, तथा चास्य पटादिवत्का- र्थत्वप्रसङ्ग कार्यत्वे चासौ विजातीयैस्मजानीयैर्वा कार- णैरारभ्येत । न तावद्विजातीयैस्तेषामनारम्भकत्वात् नहि तन्निघो घटमारभन्ते । न च सजातीयैरत आत्मन्वाभि- संबन्धादेव तेषां कारणानां सजातीयत्वम् । पार्थिवादि- परमाणुनां विजातीयत्वात् । तथा चान्मभिरात्माऽऽरभ्येत इत्याद्यातं, तच्चायुक्तम्-एकत्र शरीरेऽनेकात्मनामात्मारम्भ- काणामसंभवात् संभवे वा प्रतिबंधानाऽनुपपत्तिः । न ह्यन्येन दृष्टमन्य प्रतिबंधानुमर्हति अनिप्रसङ्गात् । तदा- रभ्यन्ते चास्य घटवदवयवक्रियातो विभोगान्संयोगवि- नाशाद्विनाश स्यात् । तस्माद्वापक एवात्मा युज्यते का- यप्रमाणतायामुक्तदोषमद्भावात् इति चेत्-न, सावयवत्व- कार्यन्वयो कथंचिदात्मन्यभ्युपगमात् । तत्र सावयवत्वं तावदसंख्येयप्रदेशात्मकत्वात् । तथा च द्रव्यालङ्कारकारौ- " आकाशोऽपि संदेश सकृत् सर्वमूर्ताभिसंबन्धाऽर्हत्वात् " इति । यद्यप्यवयवप्रदेशयोग्यदस्त्यादिषु भेदोऽस्ति तथापि नात्र सूक्ष्मेजिका चिन्त्या । प्रदेशेष्ववयवव्यवहारात् कार्यत्वं तु वक्ष्याम । नन्वात्मना कार्यन्वे घटादिवत्प्राक् प्रसिद्धसमानजानीयावयवारभ्यत्वप्रसङ्गि अवयवा ह्यव- यविनमारभन्ते यथा तन्तव पटमिति चेन्न वाच्यम् । न खलु घटादावपि कार्ये प्राक्प्रसिद्धसमानजानीयकपाल- संयोगारभ्यन्त्वं दृष्टम् । कुम्भकारादिव्यापागन्विनान्मृत्पि- गटाप्रथममेव पृथुवुष्णोद्गद्याकारस्याऽस्योत्पत्तिप्रतीतिः । द्रव्यस्य हि पूर्वाकारपरित्यागनोत्तराकारपरिणाम कार्य- त्वं तेषु वद्विरिवान्तरप्यनुभूयत एव । ततश्चात्मापि स्यात् कार्य । न च पटादौ स्वावयवसंयोगपूर्वककार्यत्वोपल- म्भात्सर्वत्र तथाभावो युक्तं काष्ठ लोहलेख्यत्वोपलम्भात् वज्रेऽपि तथाभावप्रसङ्गात् । प्रमाणवाच्यनमुभयप्रापि तु-

१-हेमचन्द्र-मुयवन्ते ।

ल्यम् . न च-उक्तलक्षणकार्यत्वाभ्युपगमेऽप्यात्मनोऽनित्य- त्वानुपपन्नाप्रतिसन्धानाभावोऽनुपपद्यते । कथंचिदनित्यत्वे सत्येवास्योपपद्यमानत्वात् । प्रतिसन्धानं हि यमहमद्राक्षं तमहं स्मरामि इत्यादिरूपं तच्चैकान्तनित्यत्वे कथमुपपद्यते अवस्थाभेदात् अन्या ह्यनुभवावस्था अन्या च स्मरणवस्था । अवस्थाभेदे चाऽवस्थावतोऽपि भेदादेकरूपत्वज्ञेते कथ- चिदनित्यत्वं-युक्त्याऽऽयातं केन वार्यताम् । अथाऽऽत्मनः शरीरपरिमाणत्वं मूर्तत्वानुपपन्नाच्छरीरेऽनुपवेशो न स्या- न्मूर्ते मूर्तस्यानुपवेशावगोचारात्ततो निरात्मकमेवाखिलं श- रीरं प्राप्नोतीति चेत् किमिदं मूर्तत्वं नाम असर्वगतद्रव्य- परिमाणत्वं रूपादिमत्त्वं वा । तत्र नाद्यः पक्षो दायाय । सं- मतत्वात् । द्वितीयस्त्वयुक्तं व्याप्यभावात्, न हि यदसर्वगतं तन्नियमेन रूपादिमदित्यविनाभावोऽस्ति । मनसोऽसर्वगत- त्वेऽपि भवन्मते तदसंभवात् । आकाशकालादिगात्मनां स- र्वगतत्वं परममहत्त्वं सर्वसंयोगिसमानदेशत्वं चेत्युक्तत्वा- न्नसो वैधर्म्यात्सर्वगतत्वप्रतिषेधमात् । अतो नात्मनः शरीरेऽनुपवेशानुपपत्तिर्येन निरात्मकं तत्स्यात् असर्वगत- द्रव्यपरिमाणलक्षणमूर्तत्वस्य मनोवत्प्रवेशाऽप्रतिबन्धक- त्वात् । रूपादिमत्त्वलक्षणमूर्तत्वापेनस्यापि जलादेर्वालुका- दावनुपवेशो न निर्पद्यते । आत्मनस्तु तद्द्रहितस्यापि तत्रासौ प्रतिषिध्यते इति महच्चिन्नम् । अथात्मनः काय- प्रमाणत्वे चालशरीरपरिमाणस्य सतो युवशरीरपरिमाण- स्वीकार कथं स्यात् । किं तत्परिमाणपरित्यागात्तदपरि- त्यागाद्वा । परित्यागाच्चेत्तदा शरीरवत्तस्योऽनित्यत्वप्रस- ङ्गात्परिलोकाद्यभावानुपपन्नं । अथाऽपरित्यागात् । तत्र । पूर्वपरिमाणोऽपरित्याग शरीरवत्तस्योत्तरपरिमाणोत्पत्त्य- नुपपत्तिः । नदयुक्तम् । युवशरीरपरिमाणावस्थायामात्मनो चालशरीरपरिमाणपरित्यागे सर्वथा विनाशाऽसंभवात् । विफणावस्थात्पादं सर्पवत् । इति कथं परलोकाभावाऽ- नुपपद्यते पर्यायतस्तस्याऽनित्यत्वंऽपि द्रव्यतो नित्यत्वात् । अथ आत्मनः कार्यप्रमाणत्वं तत्स्वरूपेण स्वरूपेण प्रसङ्ग इति चेत्क. किमाह । शरीरस्य स्वरूपेण कथंचित् तत्स्वरूपे- नस्येष्टत्वात् । शरीरसंबन्धात्मप्रदेशभ्यो हि कतिपयात्मप्र- देशानां स्वरूपेण शरीरप्रदेशेऽवस्थानादात्मनः स्वरूपेण त- च्चात्र विद्यत एव । अन्यथा शरीरात् पृथग्भूतावयवस्य कम्पोपलब्धिर्न स्यात् । न च स्वरूपेण तावयवानुपविष्टस्या- त्मप्रदेशस्य पृथगात्मत्वप्रसङ्गस्तत्रैवानुपवेशात् । न चैकत्र सन्तानेऽनेके आत्मान अनकार्यप्रतिभासिज्ञानानामेकप्र- मात्राधारतया प्रतिभासाऽभावप्रसङ्गात् शरीरान्तरव्यव- स्थितानेकज्ञानावसेयार्थसंवित्तिवत् । कथं स्वरूपेण तावयवयोः सहस्रं पञ्चादिति चेत् एकान्तेन छेदानभ्युपगमात् प- ञ्चनालतन्तुवच्छेदस्यापि स्वीकारात् । तथाभूतादृष्टवशा- त्तत्संघटनमविरुद्धमेवेति तनुपरिमाण एवात्माङ्गीकर्तव्यो न व्यापक, तथा च-आत्मा व्यापको न भवति चेतन- त्वात् यत्तु व्यापकं न तच्छेतनम् । यथा व्योम चेतनञ्चाऽऽ- न्मा । तस्मात्तद्व्यापकं अस्यापकत्वं चास्य तत्रैवोपलभ्य- मानगुणत्वेन सिद्धा कायप्रमाणात् । यत् पुनरदृष्टसमथ- साध्यकैर्यालिसमुद्घातदृशायामाहंनानामपि चतुर्दशगुणवा- त्मकलोकस्यापित्वेनात्मनः सर्वव्यापकत्वं तत् कादाचि-

त्कमिति, न तेन व्यभिचार । स्याद्वादमन्त्रकवचावगुण्डितानां च नेदशविभीषिकाभ्यो भयमिति काव्यार्थ । स्या० ।

(१६) इदानीं कर्तृद्वारावसरस्तथा चाह (भाष्यकार) —

कस्य चिदारमहुणा, सकर्मफलभोइशो जस्यो जीवा ।
वाणियकिसीवला इव, कविलमयनिसेहरणं एयं ॥५०॥

व्याख्या—कर्त्तृति द्वारमधुना तदतद्व्याख्यायत-स्वकर्म-फलभोगिनो यतो जीवास्तत कर्तार इति, वणिककृपी-वलादय इव, न ह्यमी अकृतमुपभुञ्जन्त इति प्रयोगार्थ, प्रयोगस्तु-कर्तारत्मा, स्वकर्मफलभोक्त्वत्वात्, कर्मकादिवत् । ऐदंपर्यमाह—कपिलमतनिषेधमेतत्-साख्यमतनिराकरणमेतत्, तत्राऽकर्त्तृत्वादेप्रसिद्धेरिति गाथार्थ । मूलद्वाराग्या-द्वये व्याख्यात कर्त्तृद्वारम् । दश० ४ अ० ।

जेसिं पि अत्थि आया, वत्तवा ते वि अम्ह वि स अत्थि ।

किं तु अकत्ता न भवइ, वेययइ जेणं सुहदुक्खं ॥७५॥

व्याख्या—येषामपि द्रव्यास्तिकादिनयमतावलम्बिनां तन्त्रान्तरीयाणां किम्? अस्ति-विद्यते आत्मा जीव वक्र-व्यास्तेऽपि तन्त्रान्तरीया साधेयतदस्माकमप्यस्ति सः, तदभावे सर्वक्रियावैफल्यात्, किन्तु-अकर्त्ता न भवति—सुकृतदुष्कृतानां कर्मणामकर्त्ता न भवति—अनिपादको न भवति, किं तु-कर्त्तव्य, अत्रैषोपपत्तिमाह-वेदयते-अनुभवति येन कारणेन, किम्?—सुखदुःख-सुकृतदुष्कृतकर्मफलमिति भाव । न चाकर्त्तृत्वात्मनस्तदनुभावो युज्यते, अतिप्रसङ्गा-न्मुक्तानामपि सासारिकसुखदुःखवेदनापत्ते, अकर्त्तृत्वावि-शेषात्, प्रकृत्यादिवियोगस्याप्यन्वाधेयातिशयमेकान्तेनाक-र्त्तारमात्मानं प्रत्याकैचित्करत्वात्, अल विस्तरणेति गा-थार्थः । दश० ४ अ० ।

(आत्मनः सक्रियत्वं साधयन्नाह) —

कत्ताइत्तणओ वा, सकिरिओऽयं मओ कुलालो व्व ।

देहप्फन्दणओ वा, पच्चक्खं जंतपुरिसो व्व ॥ १८४६ ॥

पराशङ्कां प्रतिविधानं चाऽऽह—

देहप्फंदणहेऊ, होज्ज पयतो चि सो वि नाकिरिए ।

होजा दिट्ठो व मई, तदरूवत्ते नणु समारणं ॥ १८४७ ॥

रूवित्तम्मि सदेहो, वच्चो तप्फंदणे पुणो हेऊ ।

पइनिययपरिप्फंदण-मचेयणारणं न वि य जुत्तं ॥ १८४८ ॥

विशे० (आसां गाथानां व्याख्यानम् 'बन्धमोक्खसिद्धि' शब्दे पञ्चमे भागे वक्ष्यते)

साख्यमते आत्मनोऽक्रियत्वम्—

“अमूर्तश्चेतमो भोगी, नित्यं सर्वगतोऽक्रिय ।

अकर्ता निर्गुण सूक्ष्म, आत्मा कपिलदर्शने” ॥ १ ॥ इति ।

स्या० १५ श्लोकः ।

१—“देहस्पन्दनहेतुर्भवेत् प्रयत्न इति सोऽपि नाक्रिये ।

भवेददृष्टो वा मतिस्तदरूपत्वे ननु समानम् ॥ १८४० ॥

२—रूपित्वे स देही वाच्यस्तत्स्पन्दने पुनर्हेतु ।

प्रतिनियतपरिस्पन्दनमचेरनाना नापि न युक्तम् ॥ १८४८ ॥

(एतन्मतनिगकरणम्) —

जे केइ लोगंमि उ अकिरियाआया,

अन्नेण-पुट्टा धुयमादिसति ।

आरंभमत्ता गदिता य लोए,

धम्मं ण जाणंति विमुक्खहेउं ॥ १६ ॥

सूत्र० १ श्रु० १० अ० ।

(अस्य सूत्रस्य व्याख्यानम् 'अकिरियाआय' शब्दे प्रथमभागे गतम्)

(१७) (आत्मनो विभुत्वविचार) —

न च-आत्मनो विभुत्वमसिद्धम्, अनुमानात् तत्सिद्धे । तथाहि-बुद्ध्यधिकरणं द्रव्यं विभु, नित्यत्वे सत्यस्मदाद्युप-लभ्यमानगुणाधिष्ठानत्वात्, यद्यचित्यत्वे सत्यस्मदाद्युपल-भ्यमानगुणाधिष्ठानं तत्तद्विभु, यथा आकाशम्, तथा च-बुद्ध्यधिकरणं द्रव्यं, तस्माद्विभु-न च बुद्धगुणान्वान्निद्धे-हेतुविशेषगुणसिद्ध्या हेतोरसिद्धिरभिधातुं शक्या, बुद्धि-गुणत्वस्यानुमानात्सिद्धे । सम्म० १ काण्ड १ गाथाटी० ।

(बुद्धेर्गुणत्वाऽसाधनम् 'बुद्धि' शब्दे पञ्चमे भागे वक्ष्यते) —
आत्मनः प्रदेशत्वाऽप्रदेशत्वविचार —

न च-आत्मनः प्रदेशास्सन्ति येन प्रदेशवृत्तित्वं प्रानस्य सिद्धं स्यात् । कल्पितप्रदेशाभ्युपगमे च तद्वृत्तित्वमपि हेतु कल्पित इति न कल्पितत्वासाधनात्साध्यासिद्धिर्युक्ता, सर्वतः सर्वसिद्धिप्रसङ्गात् । संदिग्धविषयव्यावृत्तित्वं च हेतोरपिपर्यये साधकप्रमाणवृत्त्याप्राऽपि समानमिति ।

तथा-स्वदेहमात्रव्यापकत्वेन हर्षविषादाद्यनेकविघ्नार्त्त-कस्याहमिति स्वसंबन्धप्रत्यक्षसिद्धत्वादात्मनो विभुत्व-साधकत्वेनोपन्यस्यमानं सर्व एव हेतु प्रत्यक्षवाधितकर्म-निर्देशानन्तरेप्रयुक्तत्वेन कालात्ययापदिष्ट । सप्रतिपक्षधायं हेतुरित्यसत्प्रतिपक्षत्वमप्यस्य स्वक्षणमसिद्धम् । स्वदेहमा-त्रात्मप्रसाधकश्च प्रतिपक्षहेतुरत्रैव प्रदर्शयिष्यते । तत्रातो-ऽपि हेतोरत्मानो विभुत्वसिद्धिः ।

यदप्यात्मनो विभुत्वसाधनं कैश्चिदुपन्यस्तम्—“अदृष्ट स्वाश्रयसंयुक्ते आश्रयान्तरे कर्म्मरभते एकद्रव्यत्वे मति क्रियाहेतुगुणत्वाद्यो य एकद्रव्यत्वे सति क्रियाहेतुगुणं न स स्वाश्रयसंयुक्ते आश्रयान्तरे कर्म्मरभते यथा वेग, तथा च-अदृष्ट, तस्मात्तदपि स्वाश्रयसंयुक्ते आश्रयान्तरे कर्म्म-रमत इति । न चासिद्धं क्रियाहेतुगुणत्वम्, 'अग्नेरूर्ध्व-ज्वलन वायोस्तिर्यक्पवनम्, अणु-मनसोश्चाद्यं कर्म देव-दत्तविशेषगुणकारितम्, कार्यत्वे सति देवदत्तन्योपकारक-त्वात्, पाण्यादिपरिस्पन्दवत् एकद्रव्यत्वं चैकन्यान्मन-स्तदाश्रयत्वात् एकद्रव्यमदृष्टं विशेषगुणत्वात्, शब्दवत् । एकद्रव्यत्वादित्युच्यमाने रूपादिभिर्यभिचारस्तन्नित्युच्यते क्रियाहेतुगुणत्वादेत्युक्तम् । क्रियाहेतुगुणत्वादेत्युच्यमा-ने मुसलहस्तसंयोगेन स्वाश्रयसंयुक्तमभादिचलनाहेतुना व्यभिचार, तन्नित्युच्यते एकद्रव्यत्वे मति, इति विशेष-णम् । 'एकद्रव्यत्वं सति क्रियाहेतुत्वात्' इत्युच्यमानं स्वाश्रयसंयुक्तलोहादिक्रियाहेतुनाऽयन्कान्तेन व्यभिचारः तन्नित्युच्यते 'गुणत्वादित्यभिधानम्' एतदपि प्रत्यक्षयो-

धितप्रतिज्ञासाधकत्वेनैकशाखाप्रभवत्वानुमानवदनुमानाभा-
सम् । ' एकद्रव्यत्वे ' इति च विशेषणं किमेकस्मिन्द्रव्ये
सयुक्तत्वाद्, उत—तत्र समवायात् ? तत्र यथाद्यः
पक्ष, स न युक्तः, संयोगगुणेनादृष्टस्य गुणवत्त्वात् द्रव्य-
त्वप्रसङ्गे ' क्रियाहेतुगुणत्वाद् ' इत्येतस्य बाधाप्रसङ्गात् ।
अथ द्वितीयस्तदा द्रव्येण सह कथंचिदेकत्वमदृष्टस्य प्राप्तम्,
न ह्यन्यस्यान्यत्र समवाय घट-रूपादिषु तस्य तत्रानुभूत-
स्यैवोपलब्धेः । न हि घटाद्रूपादयः, तेभ्यो वा घट तद-
न्तरालवर्ती समवायश्च भिन्नं प्रतीतिगोचर, अपि तु-
कथंचित् रूपाद्यात्मकाश्च घटपटादयः तदात्मकाश्च रूपा-
दय प्रतीतिगोचरचारिणोऽनुभूयन्ते, अन्यथा गुणगुणि-
भावेऽतिप्रसङ्गात् घटस्याऽपि रूपादयो पटस्य स्युः । ' तेषां
तत्राप्यप्रतीतिरितरेषां तु प्रतीतिः ' इत्यादिकं प्रतिविहित-
त्वाद्वाच्येदोष्यम् । तेन समवायेनैकप्रात्मनि वर्तनाददृष्ट-
स्यैकद्रव्यत्वं चादिप्रतिज्ञादिनोरसिद्धम्, एकान्तभेदे सम-
वायाभावेनैकद्रव्यत्वस्यासिद्धेः ।

अथ युग्मिनो गुणानामनर्थान्तरत्वे गुण-गुणिनोरन्यतर
एव स्याद्, अर्थान्तरत्वे परपक्ष एव समर्थितः स्यादिति
समवाय सिद्धः । कथंचिद्वादेऽपि न युक्तः; अनवस्थादि-
दोषप्रसङ्गाद्, अयुक्तमेतत् ; पक्षान्तरेऽप्यस्य समानत्वात् ।
तथाहि-द्वित्वसंख्या-संयोगादिक्रमनेकेन द्रव्येणाभिसंबन्ध-
मान यदि सर्वात्मनाभिसंबन्धयते द्वित्वसंख्यादिमात्रं द्रव्य-
मात्रं वा स्याद्, एकेनैव वा द्रव्येण सर्वात्मनाभिसंबन्धाच्च
द्रव्यान्तरेण तत्प्रतीतिः । अथैकेन देशेनैकत्र वर्तने अन्ये-
नान्यत्र, तेऽपि देशा यदि ततो भिन्नास्तेष्वपि स तथैव
वर्तते इत्यनवस्था । अभिन्नाश्चदुक्तो दोषः । कथंचित्पक्षे
परवाद एव समर्थितः स्यादित्यात्मना सहाऽदृष्टस्य कथ-
ञ्चिदनन्यभाव एव एकद्रव्यत्वमित्यविमुक्त्वाद् गुणानां तद-
व्यतिरिक्तस्यात्मनोऽप्यविभुत्वमिति विपक्षसाधकत्वादेक-
द्रव्यत्वलक्षणस्य हेतुविशेषणस्य विरुद्धत्वम् । ' क्रियाहेतु-
गुणत्वात् ' इत्यत्रापि यदि देवदत्तसंयुक्तात्मप्रदेशे वर्तमान-
मदृष्टं द्वीपान्तरवर्तिषु मुक्ताफलादिषु देवदत्तं प्रत्युपसर्पण-
वत्सु क्रियाहेतुः, तद्रुक्तम् ; अतिदूरत्वेन द्वीपान्तरवर्ति-
भिस्तैस्तस्यानभिसंबन्धित्वेन नत्र क्रियाहेतुत्वाऽयोगात्,
तथाऽपि तद्वेतुत्वे सर्वत्र स्याद्, अविशेषात् । अथाऽनभि-
संबन्धाविशेषेऽपि यदेव योग्यं तदेव तेनाकृष्यते न सर्व-
मिति नातिप्रसङ्गः, न च लुपः अप्राप्यकारित्वेऽपि यदेव
योग्यं तदेव तद्राह्यमिति यदुक्तं परेण—“ अप्राप्यका-
रित्वे चक्षुषोर्दूरव्यवस्थितस्याऽपि ग्रहणप्रसङ्गः ” इत्ययुक्तं
स्याद् । अथ स्वाश्रयसंयोगसंबन्धसमवाद् ' अनभिसंब-
न्धाद् ' इत्यसिद्धम् । तथाहि-यमात्मानमाश्रितमदृष्टं तेन
संयुक्तानि देशान्तरवर्तिमुक्ताफलादानि देवदत्तं प्रत्याकृष्य-
माणानि, नः सर्वस्याकर्षणप्रसङ्गात्तेनाभिसंबन्धाविशेषात् ।
न च-यददृष्टेन यज्जन्यते तत्तेनाकृष्यत इति कल्पना युक्ति-
मती, देवदत्तशरीरारम्भकपरमाणुना तददृष्टाजन्यत्वेनाऽ-
नाकर्षणप्रसङ्गात्, तथाऽप्याकर्षणे अति प्रसङ्गं प्रतिपादित
एव । यथा च कारणत्वाविशेषे घटदेशादौ सन्निहितमेव
दण्डादिकं घटादिकार्यं जनयत्यदृष्टं त्वन्यथेत्यभ्युपगमः तथा
वाद्येन्द्रियत्वाविशेषेऽपि त्वगिन्द्रियं प्राप्तमर्थमवभासयति,

लोचनं त्वन्यथेत्यभ्युपगमः किन्न युक्तः ? , नापि द्वीपान्तर-
वर्तिमुक्तादिसंयुक्ताऽऽत्मप्रदेशे वर्तमानं तं प्रत्युपसर्पणहे-
तुः, विकल्पानुपपत्तेः । तथाहि-यथा वायु स्वयं देवदत्तं प्र-
त्युपसर्पणवान् अन्येषां तृणादीनां तं प्रत्युपसर्पणहेतुः तथा
यद्यदृष्टमपि तं प्रत्युपसर्पत् स्वयमन्येषां तं प्रत्युपसर्पण-
हेतुः, तथा सत्यदृष्टम्येव मुक्तादेरपि तथैव तं प्रत्युपसर्प-
णाविरोधाद् व्यर्थमदृष्टपरिकल्पनम् । तथाभ्युपगमे च
' यदेवदत्तं प्रत्युपसर्पति तदेवदत्तगुणाकृष्टं तं प्रत्युपसर्प-
णाद् ' इति हेतुरनैकान्तिक अदृष्टेनैव वायुवच्च सक्रियत्व-
मदृष्टस्य गुणत्वं बाधते । शब्दवच्चापरापरस्योत्पत्तावपरम-
दृष्टं निमित्तकारणं तदुत्पत्तौ प्रसङ्गं, तत्राप्यपरमित्यनव-
स्था; अन्यथा शब्देऽपि किमदृष्टलक्षणनिमित्तपरिकल्पनया ?
अदृष्टान्तरान्तस्य तं प्रत्युपसर्पणे तद्रूपदृष्टान्तरं तं प्रत्यु-
पसर्पणत्वदृष्टान्तरात् तदपि तदन्तरादित्यनवस्था ।

अथ तत्रस्थमेव तत्तेषां तं प्रत्युपसर्पणे हेतुः, तदपि न
युक्तम् ; अन्यत्र प्रयत्नादावात्मगुणे तथा अदर्शनात्, न हि
प्रयत्नो प्रासादिसंयुक्ताऽऽत्मप्रदेशस्थ एव हस्तादिसंचल-
नहेतुप्रासादिकं देवदत्तमुखं प्रति प्रापयन् दृष्ट, अन्तराल-
प्रयत्नैवफल्यप्रसङ्गात् । अथ प्रयत्नवैचित्र्यदृष्टेऽदृष्टेऽप्यन्यथा
कल्पनम् । तथाहि-कश्चित् प्रयत्नः स्वयमपरापरदेशवान्
परत्र क्रियाहेतुर्यथानन्तरोदितः; अपरत्वाऽन्यथा यथा
शरासनाध्यासपदसंयुक्तात्मप्रदेशस्थ एव शरीरादीनां लक्ष-
प्रदेशप्राप्तिक्रियाहेतुः । यद्येवम्, इयं चित्रता एकद्रव्यात्म-
क्रियाहेतुगुणानां स्वाश्रयसंयुक्ताऽसंयुक्तद्रव्यक्रियाहेतुत्वेन
किं नेष्यते विचित्रशक्तिवाङ्माधानां ? तत्रा दृष्टेरिति नो-
चरम्, अयस्कान्तभ्रामकस्पर्शगुणस्यैकद्रव्यस्य स्वाश्रयाऽ-
संयुक्तलोहद्रव्यक्रियाहेतुत्वे अप्याकर्षकाख्यद्रव्यविशेषव्य-
वस्थितस्य तथाविधस्यैव तस्य स्वाश्रयसंयुक्तलोहद्रव्य-
क्रियाहेतुत्वदर्शनात् । अथ द्रव्यं क्रियाकारणं न स्पर्शा-
दिगुणः, द्रव्यरहितस्य क्रियाहेतुत्वाददर्शनात्, नः वेमस्य
क्रियाहेतुत्वं, क्रियायाश्च संयोगनिमित्तत्वं तस्य च द्रव्य-
कारणत्व तत एव न स्यात्, तथा च वेगवदिति दृष्टा-
न्ताऽसिद्धिः । अथ द्रव्यस्य तत्कारणत्वे वेगादिरहितस्यापि
तत्प्रसङ्गः, स्पर्शादिरहितस्वायस्कान्तस्यापि स्पर्शस्याऽ-
कारणत्वेऽन्यत्र क्रियाहेतुत्वप्रसङ्गः । तद्रहितस्य तस्याद-
ष्टेर्नायं दोषस्तर्हि लोहद्रव्यक्रियोत्पत्तावुभयं दृश्यत इत्यु-
भयं तदस्तु, अविशेषात् । एवं सति ' एकद्रव्यत्वे
सति क्रियाहेतुगुणत्वाद् ' इति व्यभिचारी हेतुः ।
एतेन यदुक्तं परेण—“ अदृष्टमेवायस्कान्तेनाकृष्यमाणलोह-
दर्शने सुखवत्पुंसो नि शल्यत्वेन तत्क्रियाहेतुः ” इति
तन्निरस्तम्, सर्वत्र कार्यकारणभावे अस्य न्यायस्य समान-
त्वात् अदृष्टमेव कारणं स्यात्, यस्य शरीरं सुखं तु ल-
चोत्पादयति तददृष्टमेव तत्र हेतुरिति न तदारम्भकाऽवय-
वक्रियासंयोगादयः । अपि च-तददृष्टस्य कथं तद्वेतुत्वं ?
तस्य भावे भावादभावे अभावादिति चेत् किं पुनरय-
स्कान्तस्पर्शाद्यभाव एव तत्क्रिया दृष्टा येनैषा तत्र कार-
णत्वाक्लृप्तिः ? ततो न दृष्टानुसारेण तत्रस्थस्यैवाऽदृष्टस्य तं
प्रति तत्क्रियाहेतुत्वम् । प्रयत्नवैचित्र्याभ्युपगमे च हेतु-
रनैकान्तिकत्वम् ।

अथ सर्वत्राऽऽद्यस्य वृत्तिस्तर्हि सर्वद्रव्यक्रियाहेतुत्वम् । यद्दृष्टं यद् द्रव्यमुत्पादयति तत् तत्रैव क्रियामुपरचयतीत्यभ्युपगमे शरीराम्भकेषु परमाणुषु तत् क्रिया न स्यादित्युक्तम् । न च गुणत्वमप्यदृष्टस्य सिद्धमिति ' क्रियाहेतुगुणत्वात् ' इत्यसिद्धो हेतु । अथ ' अदृष्ट गुण , प्रतिपिध्यमानद्रव्य-कर्मभावे सति सत्तासंबन्धित्वात् रूपादिवत् ' । न च प्रतिपिध्यमानद्रव्यत्वमसिद्धम् । तथाहि—' न द्रव्यमदृष्टम् , एकद्रव्यत्वात् , रूपादिवत् ' इति, असदेतत् ; एकद्रव्यत्वस्याऽसिद्धताप्रतिपादनात् , सत्तासंबन्धित्वस्य चेति । यद्यपि तद्गुणत्वसाधनमुक्तम् ' देवदत्त प्रत्युपसर्पन्त-पश्वादयो देवदत्तविशेषगुणकृष्टास्तं प्रत्युपसर्पणवत्त्वात् प्रासादिवत् ' इति, तदप्युक्तं यतो यथा तद्विशेषगुणेन प्रयत्नाख्येन समाकृष्टास्तं प्रत्युपसर्पन्तो प्रासाऽऽद्यः समुपलभ्यन्ते तथा नयनाञ्जनादिद्रव्यविशेषेणाऽपि समाकृष्टाऽस्याद्यस्तं प्रत्युपसर्पन्त-समुपलभ्यन्त एव, तत ' किं प्रयत्नसधर्मणा केनचिदाकृष्टा पश्वादय , उत नयनाञ्जनादिसधर्मणा ' इति संदेह , शक्यते ह्यवमनुमानमारचयितुं परेषापि—' नयनाञ्जनादिसधर्मणा विवाद्गोचरचारिण पश्वादय समाकृष्टा देवदत्तं प्रत्युपसर्पन्ति, तं प्रत्युपसर्पणावत्त्वात् स्यादिवत् ' । अथ तदभावेऽपि प्रयत्नादपि तद्दृष्टैरनैकान्तिकत्वं प्रयत्नसधर्मणो गुणस्याभावेऽप्यञ्जनादेरपि तद्दृष्टैर्भवदीयहेतोरनैकान्तिकत्वम् । न चात्रानुमीयमानस्य प्रयत्नसधर्मणो हेतो सद्भावादव्यभिचार , अन्यप्राप्यञ्जनादिसधर्मणोऽनुमीयमानस्य सद्भावेनाव्यभिचारप्रसङ्गात् । तत्र प्रयत्नसामर्थ्यादस्य वैफल्येऽन्यप्राप्यञ्जनादिसामर्थ्यात् वैफल्यं समानम् । अथाऽञ्जनादेरेव तदेतुत्वे सर्वस्य तद्वत् स्याद्याकर्षणप्रसक्ति , न चाऽञ्जनादौ सत्यप्यविशिष्टे तद्वत् : सर्वान्प्रति तदागमनं ततोऽवसीयते ' तद्विशेषेऽपि यद्वैकल्यात्तन्नेति तदपि कारणं नाञ्जनादिमात्रम् ' इति । तदेतत्प्रयत्नकारणेऽपि समान, न हि सर्वं प्रयत्नवन्तं प्रति प्रासाद्य उपसर्पन्ति, तदपहारादिदर्शनात् । ततोऽप्राप्यन्यत्कारणमनुमीयताम्, अन्यथा न प्रकृतेऽपि, अविशेषात् । तत् प्रयत्नवदञ्जनादेरपि तं प्रति तदाकर्षणहेतुत्वात्कथं न संदेह ? अञ्जनादे-स्याद्याकर्षणं प्रत्यकारणत्वे गन्धादिवत्तदर्थिनां न तदुत्पादानम् । न च दृष्टसामर्थ्यस्याप्यञ्जनादे-कारणत्वकिंतिपरिहारेणान्यकारणत्वकल्पने भवतोऽनवस्थामुक्तिः । अथाऽञ्जनादिकमदृष्टसहकारित्वात्तत्कारणं न केवलमिति, नन्वेवं मिश्रमदृष्टवदञ्जनादेरपि तत्र कारणत्व, तत् संदेह एव ' किं प्रासादिवत्प्रयत्नसधर्मणाऽऽकृष्टा पश्वादय , किं वा- ' स्यादिवदञ्जनादिसधर्मणा तत्संयुक्तं द्रव्येण ' इति सदिग्धं ' गुणत्वात् ' इत्येतत्साधन सपरिस्पन्द्यात्मप्रदेशमन्तरेण प्रासाद्याकर्षणहेतो प्रयत्नस्यापि देवदत्तविशेषगुणस्य परं प्रत्यभिज्ञत्वात् साध्यविकलता चात्र दृष्टान्तस्य । यच्च ' यद् देवदत्तं प्रत्युपसर्पन्ति ' इत्युक्तं तत्र क पुनरसौ देवदत्तशब्दवाच्य ? यदि शरीरं तदा शरीरं प्रत्युपसर्पणात् शरीरगुणाकृष्टा पश्वादय इति आत्मावशेषगुणाकृष्टत्वे साध्ये शरीरगुणाकृष्टत्वस्य साधनादिरुद्धो हेतु । अथाऽऽत्मा, तस्य सर्मा-

कृप्यमाणपदाथेश-कालाख्यां सदाभिमवन्धात् न न प्रति कस्यचिदुपसर्पणम्—अन्यं दृष्टं प्रत्यन्यदेशस्योपसर्पणदृष्टं-नात् अन्यकालं प्रत्यन्यकालस्य च यथाऽऽकूरं प्रति अपगा-परशक्तिपरिणामप्रासर्वीजादेः । न चैतद्दुभय नित्यव्यापित्वाभ्यामात्मनि सर्वत्र सर्वदा सन्निहिते संभवति 'अनो देवदत्त प्रत्युपसर्पन्त' इति धर्मविशेषणं, ' देवदत्तगुणाकृष्टा इति साध्यधर्म , ' देवदत्तं ' प्रत्युपसर्पणवत्त्वाद् ' इति साधनधर्मं परस्य स्वरुचिचिगचिनमेव । नच शरीरसंयुक्त आत्मा सह तस्यापि नित्यव्यापित्वेन तत्र सन्निधानेनाऽनिवारणात् , न हि घटयुक्तमाकाश मेवादौ न सन्निहितम् । अथ शरीरसंयुक्त आत्मप्रदेशो देवदत्त-स कालपनिक पारमार्थिको वा ? कालपनिकत्वे ' कालपनिकात्मप्रदेशगुणाकृष्टा पश्वादय , तथाभूतात्मप्रदेशं प्रत्युपसर्पणवत्त्वाद् ' इति तद्गुणानामपि कालपनिकत्वं साधयेत् । तथा च सौगतस्यैव तद्गुणकृत प्रत्यभावोऽपि न पारमार्थिक स्यात् , न हि कालपनस्य पावकस्य रूपाद्यस्तत्कार्यं वा दाहादिकं पारमार्थिकं दृष्टम् । पारमार्थिकाश्चेदात्मप्रदेशा , तेऽपि यदि ततोऽभिज्ञास्तदात्मैव ते इति न पूर्वोक्तदोषपरिहार , भिन्नाश्चेत्तर्हि तद्विशेषगुणाकृष्टा पश्वादय इति तेषामेवाऽऽत्मत्वप्रशक्तिरित्यान्यात्मपरिकल्पना व्यथा । तेषां च न द्वीपान्तरवर्तिभिर्मुक्तादिभि संयोग इति ' अदृष्टं स्वाश्रयसंयुक्तं स्यञ्च क्रियाहेतु ' इति व्याहनम् । संयोगे वाऽऽत्मवदित्यनिवृत्तो व्याघात । अथ तेषामप्यपरं शरीरसंयुक्ता-प्रदेशा देवदत्त-शब्दवाच्या , नत्राप्यनन्तरदूषणमनवस्थाकारि । अथात्मानमन्तरेण कस्य ते प्रदेशा-स्युरिति तत्प्रदेशपर आत्मेत्यभ्युपगमनीयम् । नन्वर्थान्तरभूतत्वे आत्मन कथं तस्य ते इति व्यपदेशः ? अथ तेषु तस्य वर्तनात्तथा व्यपदेश , न सदेत् , तथाऽभ्युपगमेऽवयविपक्षभाविदूषणावकाशात् । यथा च तेषां सदृशत्व तथा प्रतिपादितम् , प्रतिपादयिष्यते चेत्यास्ता तावत् । तत्र परस्य देवदत्तशब्दवाच्य-कश्चिदस्ति यं प्रत्युपसर्पणवन्त-पश्वादय स्वक्रियाहेतोरुगुणत्वं साधयेयु । अतो नैतदपि साधनमात्मनो विभुत्वप्रसाधकम् ।

यद्यपि ' सर्वगत आत्मा , सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वाद् , आकाशवद् ' इति साधनं, तदप्यचारु; यतो यदि ' स्व-शरीरे सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वाद् ' इति हेतुस्तथा सति तत्रैव ततस्तस्य सर्वगतत्वमिच्छेदिरुद्धो हेत्वाभासः । अथ स्वशरीरवत्परशरीरेऽन्यत्र नोपलभ्यमानगुणत्वं हेतुस्तदा असिद्ध- , नथोपलम्भाभावात्-नहि बुद्ध्यादयस्तद्गुणान्त-गो-पलभ्यन्ते, अन्यथा सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वं प्रसङ्गम् । अथैकनगरं उपलब्धा बुद्ध्यादयो नगरान्तरंऽप्युपलभ्यन्ते, मनुष्यजन्म-वज्जन्मान्तरंऽपीति कथं न सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वं ? न, वायोरपि स्पर्शविशेषगुण परब्रह्मकदा उपलब्धाऽन्यत्रान्य-दोपलभ्यमान तस्यापि सर्वगतत्वं प्रसाधयेद् , अन्यथा तेनैव हेतोर्व्यभिचारः । अथ स्तास्तान् देशान् क्रमण गतस्य तस्य तद्गुण उपलभ्यते, आत्मनोऽपि तथैव तद्गुणस्याप-लम्भ- इति समान पश्याम । न च तद्वत्तस्यापि सक्रियत्वप्र-सङ्गेऽयुक्तमेवं कल्पनमिति वाच्यम्, इष्टत्वाद् । अथ लोप्यत् ततो मूर्तत्वप्रसङ्गस्तस्य दोषः । ननु केय मूर्ति ? असर्पणत-द्रव्यपरिमाणं सति चेत् नाऽयं दोषः , असर्पणता मवादिना-

मीष्टत्वात् । रूप-रस-गन्ध-स्पर्शवत्त्वं मेति चेत्, न तदृशीं मूर्तिमात्मन सक्रियत्वं साधयति, व्याप्यभावाद् रूपादिमन्मूर्त्यभावे सक्रियत्वात् । 'यो यः सक्रिय स रूपादिमन्मूर्तिमान्, यथा शर, तथा चाऽऽत्मा, तस्माद्रूपादिमन्मूर्तिमान्' इति कथं न व्याप्तिर्भव ? असदेतत् ; मनवापि व्यभिचारात् । न च तस्याऽपि पत्नीकरणं, 'रूपादिविशेषगुणाऽर्थाधिकरणं सद् मनोऽर्थं प्रकाशयति, शरीराद्यर्थान्तरत्वे सति सर्वत्र ज्ञानकारणत्वाद्, आत्मवद्' इत्यनुमानविरोधप्रसङ्गात् । न च सक्रियत्वं रूपादिमन्मूर्त्यभावेन विरुद्धं यतस्तत्तन्निवर्तमानमात्मनि तथाविधां मूर्तिं साधयत् । न च तथाविधमूर्तिरहितेऽभ्यगादौ तददर्शनात्सिद्धौ विरोधः । एकशास्त्राप्रभवत्वस्याप्यन्यत्र पक्षे अदर्शनाद्विरोधमिद्विप्रसङ्गे । पक्ष एव व्यभिचारदर्शनात्सा तत्र नेति चेत्, न; सक्रियत्वस्याऽपि तथा व्यभिचारः समान पत्नीकृत एवाऽऽत्मनि रूपादिमन्मूर्तिरहिते तदर्थनाद् । अनेनैव च तत्साधनात् व्यभिचार - इत्येकशास्त्राप्रभवत्वाऽनुमानेऽपि समानम् । प्रत्यक्षवाधितकर्मनिर्देशानन्तरप्रयुक्तत्वेन कालात्ययापदिष्टत्वमुभयत्र तुल्यम् । न च सक्रियत्वमात्मनो रूपादिमन्मूर्तिन्वं साधयतीति व्यवस्थितम् ।

अथ सक्रियत्वे तस्यानित्यत्वम् । तथा हि- 'यत्सक्रियं नदीनित्यं, यथा लोष्टादि, तथा चाऽऽत्मा तस्मान्नित्य' इति, एतदपि न सम्यक्, परमाणुभिरनैकान्तिकत्वात् ; कथंचिदनित्यत्वस्येष्टत्वात् सिद्धसाधनं च । सर्वात्मना अनित्यत्वस्य लोष्टादावप्यसिद्धत्वात्साध्यविकलता दृष्टान्तस्य । न च सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वमात्मन सिद्धम् ।

अपरे-सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वमात्मनोऽतोऽनुमानात्साधयन्ति- "देवदत्तापकरणभूतानि मणिमुक्ताफलादीनि द्वीपान्तरसंभूतानि देवदत्तगुणकृतानि कार्यत्वे सति देवदत्तापकारकत्वात्, शकटादिवत् । न च तद्देशे असन्निहिता एव तद्गुणास्तान् व्युत्पादयितुं समर्था; न हि पटदशे असन्निधानवन्तस्तन्तु-तुरी-कुविन्दादय पटमुत्पादयितुं क्षमा । आत्मगुणानां च तद्देशसन्निधानं न तद्गुणिसंनिधिमन्तरेण संभवि, अगुणत्वप्राप्ते, ततस्तस्यापि तद्देशत्वम्" असदेतत् : तत्कार्यत्वेऽपि तेषां न 'अवश्यतया कार्यदेशसन्निधिमद् निमित्तकारणम्' इति नियम उपलब्धिगोचर, अन्यदशस्याऽपि ध्यानादेरन्यस्थितविपाद्यपनयनकार्यकर्तृत्वस्योपलब्धिविषयत्वात् न च अतोऽपि सर्वत्रोपलभ्यमानगुणत्वनिर्देशः इत्यसिद्धो हेतुः ।

एतेन 'विभुत्वान्महानाकाशः तथा चात्मा' इति निरस्तम्, विभुत्वस्यात्मन्यसिद्धेः । तथा हि- "सर्वमूर्तैर्युगपत्संयोगो विभुत्वम्" । न च सर्वमूर्तिमङ्गिर्युगपत्संयोगस्तस्य सिद्धः । अर्थकदेशवृत्तिविशेषगुणाधारत्वात्तस्य सर्वमूर्तैर्युगपत्संयोग आकाशस्यैव सिद्धः । असदेतत् : एकदेशवृत्तिविशेषगुणाधिष्ठानत्वस्य साधनस्य सर्वमूर्तिमत्संयोगाऽऽधारत्वस्य च साध्यस्याकाशेऽप्यसिद्धेरुभयविकलो दृष्टान्तः । न चाऽऽत्मदृष्टान्तादाकाशं साध्यसाधनोभयधर्मसंवन्धित्वं सिद्धमिति शक्य-वक्तुम्, इतरेतराश्रयदोषप्रसङ्गात् । यदपि 'विमुरागा, अणुपरिमाणानधिकरणत्वे सति

नित्यद्रव्यत्वात्, यद्यदणुपरिमाणानधिकरणत्वे सति नित्यद्रव्यं तत्तद् विभुः । यथा-आकाशं, तथा चाऽऽत्मा, तस्माद्विभु' इति, तदप्यसारं तन्नित्यत्वाऽसिद्धेहेतोरसिद्धत्वाद् अणुपरिमाणानधिकरणत्वस्य च विशेषणस्यात्मनो द्रव्यत्वासिद्धेरिति, तदसिद्धिश्च इतरेतराश्रयदोषप्रसङ्गे । तथाहि-अणुपरिमाणान्यगुणस्य गुणत्वे सिद्धे अनाधारस्य तस्यासंभवादात्मनो गुणवत्त्वेन द्रव्यत्वसिद्धिः, तत्सिद्धौ च तदाश्रितत्वेनाणुपरिमाणान्यगुणस्य गुणत्वसिद्धिरिति व्यङ्गमितरेतराश्रयत्वम् । न चाऽऽकाशस्याप्यणुपरिमाणानधिकरणत्वे सति नित्यद्रव्यत्वं विभुत्वं च सिद्धमिति साध्य-साधनविकलो दृष्टान्तः । न चाऽऽत्मदृष्टान्तबलात्तस्य-तदुभयधर्मयोगित्वं सिद्धमिति वक्तुं युक्तम्, अत्रापीतरेतराश्रयदोषप्रसङ्गस्य व्यङ्गत्वात् । अपि च-अणुपरिमाणानधिकरणत्वे सति नित्यद्रव्यत्वं च भविष्यत्यविभुत्वं च, विपक्षे हेतोर्वाधकप्रमाणाऽसत्त्वेन ततो व्यावृत्तिसिद्धे सन्निग्नानैकान्तिकश्च हेतुः । न च विपक्षे हेतोरदर्शनं वाधकं प्रमाणम्, सर्वात्मसंवन्धितस्तस्यासिद्धानैकान्तिकत्वप्रतिपादनाद् । अपि च-आत्मन स्वदेहमात्रव्यापकत्वेन सुखदुःखादिपर्यायाक्रान्तस्य स्वसंवेदनाद्यनसिद्धत्वात्तद्विभुत्वसाधकस्य हेतोरध्यक्षवाधितपक्षानन्तरप्रयुक्तत्वेन कालात्ययापदिष्टत्वम् । अन्यस्य च 'अहम्' इत्यध्यक्षसिद्धस्य प्रमाणाधिपत्यत्वेनाऽसत्त्वादाश्रयासिद्धौ हेतुरिति । अनया दिशा अन्येऽपि तद्विभुत्वसाधनायोपन्यस्यमाना हेतवो निराकर्तव्या, अस्य निराकरणप्रकारस्य सर्वेषु तत्साधकहेतुषु समानत्वात् । तत् न आत्मन कुनश्चित् विभुत्वसिद्धिः ।

अथापि स्यात् यथाऽस्माकं तद्विभुत्वसाधकं प्रमाणं न संभवति तथा भवतामपि तद्विभुत्वसाधकप्रमाणाभावे इति नाऽनुपमसुखस्थानोपगतिस्तेषां सिद्धेति तदवस्थं चोच्यं, न हि परपक्षे दोषोद्भावनात्-स्वपक्षाः सिद्धिमुपगच्छन्ति अन्यत्र स्वपक्षसाधकत्वलक्षणपरप्रयुक्तहेतुविरुद्धतोद्भावनात्, न चासौ भवता प्रदर्शितेति, न सम्यगेतत् ; तद्भावासिद्धे । तथाहि- 'देवदत्तात्मा देवदत्तशरीरमात्रव्यापकः, तत्रैव व्याप्त्योपलभ्यमानगुणत्वात्, यो यत्रैव व्याप्त्योपलभ्यमानगुण स तस्मात्त्रव्यापकः, यथा देवदत्तस्य गृहे एव व्याप्त्योपलभ्यमानभास्वरत्वादिगुणप्रदीपः, देवदत्तशरीर एव व्याप्त्योपलभ्यमानगुणस्तदात्मा' इति । तदान्मनो हि ज्ञानाऽऽद्यो गुणास्ते च तद्देह एव व्याप्त्योपलभ्यन्ते, न परदेहे, नाप्यन्तराले ।

अत्र केचिद्धेतोरसिद्धतामुद्भावयन्तः "शरीरान्तरेऽपि तदङ्गनासंवन्धिनि तद्गुणा उपलभ्यन्ते इत्यभिदधति । तथाहि- 'देवदत्ताङ्गनाङ्ग देवदत्तगुणपूर्वकं, कार्यत्वं सति तदुपकारकत्वाद्, आसादिवत्' । कार्यदेशे च सन्निहितं कारणं तज्जनने व्याप्रियते अन्यथानिप्रसङ्गादिति तदङ्गनाङ्गप्रादुर्भावदेशे तत्कारणात्तद्गुणसिद्धिः । तथा-तदन्तराले च प्रतीयन्ते । तथाहि-अग्नेरूर्ध्वज्वलनं, बायोस्तिर्यग् पवनम् तद्गुणपूर्वकं, कार्यत्वे सति तदुपकारकत्वाद् ब्रह्मादिवत् । यत्र च तद्गुणास्तत्र तद्गुणव्यनुमीयते इति, 'स्वदेह एव देवदत्ताऽऽत्मा' इति प्रतिज्ञा अनुमानवाधिता । ततोऽनुमानवाधितकर्मनिर्देशानन्तरप्रयुक्तत्वेन कालाऽऽत्य-

‘आपदिष्टो हेतु’ । ननु केऽत्र देवदत्तात्मगुणा ये तदङ्गनाङ्के तदन्तराले च प्रतीयन्ते? यदि ज्ञान-दर्शन-सुखवीर्यस्वभावा- “ सह वर्तिनो गुणा ” इति वचनाद्-इति पक्षः, स न युक्तः; ज्ञान-दर्शन-सुखानि संवेदनरूपाणि न तदङ्गनाङ्क-जन्मनि व्याप्रियमाणानि प्रतीयन्ते, नापि सत्तामात्रेण तद्देशे प्रतीतिगोचराणि । वीर्यं तु शक्ति क्रियानुमेया, साऽपि तद्देशे एवानुमीयते, तत्रैव तल्लिङ्गभूतपरिस्पन्ददर्शनात् न-स्याश्च तदङ्गनादेहनिष्पत्तौ देवदत्तस्य भार्या बुहिता स्यात् । तनस्तज्ज्ञानादस्तेद्देह-एव तत्कीर्यजननविमुखस्य प्रतीते प्रत्यक्षतस्तद्भाधितकर्मनिर्देशानन्तरप्रयुक्तत्वेन कालात्यया-पादिष्ट-‘कार्यत्वे सति तदुपकारकत्वाद्’ इति हेतुः ।

अथ धर्माधर्मौ तदङ्गनादिकार्यानिमित्तं तद्गुण, तद-युक्तं, न धर्माधर्मौ तदात्मनो गुणौ अचेतनत्वात्, श-ब्दादिवत् । न सुखादिना व्यभिचार, तत्र हतोरवर्तनात्-नादिरुद्धं स्वसंवेदनलक्षणचैतन्येन तस्य व्याप्तत्वात् अभि-मतपदार्थसंबन्धसमये एव स्वसंवेदनरूपाह्लादस्वभावस्य तदात्मनोऽनुभवात्, अन्यथा सुखादे स्वयमनुभवात् अनवस्थादापप्रसङ्गाद् अन्यज्ञाननाप्यनुभवे सुखस्य पर-लोकप्रख्यताप्रशक्तिः । प्रसाधितं चैतत् प्रकृतं ।

न च-असिद्धता अचेतनत्वाद् इति हेतोः । तथाहि-अ-चेतनौ तौ, अस्वसुविदितत्वात्, कुम्भवत् । न बुद्ध्या अस्य व्यभिचार, अस्या स्वसंवेदनसाधनात्-स्वप्रहणात्मिका बुद्धिः, अर्थप्रहणात्मकत्वात्, यत्स्वप्रहणात्मकं न भवति न तद् अर्थप्रहणात्मकं, यथा घट, इति व्यतिरेकी हेतुः ।

न च धर्माऽधर्मयोर्ज्ञानरूपत्वाद्द्वैतदृष्ट्या ज्ञानस्य च स्वप्रहणात्मकत्वादसिद्धो हेतुरिति वक्तव्यं, तयो-स्वरूप-प्रहणात्मकत्वे सुखादाविव विवादाभावप्रसङ्गः । अस्ति चासौ अनुमानोपन्यासान्यथानुपपत्ते तत्र । न च लौकिकपरीक्षकया प्रत्यक्षं कर्मनि-व्यवहारमिद्धम् । न चाविकल्पबोधविषयत्वात्स्वप्रहणात्मकत्वेऽपि तयोर्विवाद क्षणिकत्वादिवत्, तथा अनिश्चयात् तद्विषयऽतिप्रसङ्गात् । तथाहि-अविकल्पकाध्यक्षविषय जगज्जन्तुमत्रस्य, तथा-अनिश्चयस्तु क्षणिकत्ववत् निर्विकल्पकाध्यक्षविषयत्वात् । न च मूर्षिकालर्क्षविषयविकारवत्तदनन्तरं तत्फलादर्शनात् त-द्दर्शनव्यवहार इति, स्वसत्तासमये स्वकार्यजननसामर्थ्ये तस्य तदैव तत्कार्यमिति तदन्तरं तद्विष्टिप्रसङ्गे अन्यदा तु स एव नास्तीति कुतस्तत्तस्य भावः ?

अथ तयोरचेतनत्वेऽपि तदात्मगुणत्वं को विरोध अचे-तनस्य चेतनात्मगुणत्वमेव । चेतनश्च तदात्मा स्वपरप्रकाश-कत्वात् अन्यथा तदयोगात् कुल्यादिवत् । न च धर्मा-धर्मयोरभावादांश्यासिद्धो हेतुः, अनुमानवस्तयो सिद्धे । तथाहि-चेतनस्य स्वपरप्रकाशस्य तदात्मनो हीनमातृगर्भस्था-नप्रवेशस्तत्संबन्धान्यनिमित्तं, अनन्यनेयत्वे सति तत्प्रवे-शात्, मत्तस्याशुचिस्थानप्रवेशवत्, योऽसावन्य स त्रव्यविशेषो धर्मादिति । न च केनचित्पूर्वशरीरत्या-गेन शरीरान्तरगमनाभावात्तत्प्रवेशोऽमिद्धः अनुमानात्-सिद्धेः । तथाहि-तद्दर्शयानस्य स्तनादौ प्रवृत्तस्तद्भिला-षपूर्विका, तत्त्वात्, मध्यदशावत् । यथा च परलोकाऽऽ-

गाभ्यात्मा अनुमानात्सिद्धिमुपगच्छति तथा प्राक् प्रति-पादितम् । सुखसाधनजलादिदर्शानानन्तरोद्भूतस्मरणसहाये-न्द्रियप्रभवप्रत्यभिज्ञानक्रमोपजायमानाभिलाषादेर्व्यवहारस्यै-ककर्तृपूर्वकत्वेन प्राक् प्रसाधितत्वात् नाऽत्र प्रयोगं व्या-प्यसिद्धिः । अत एव स्तनादिप्रवृत्तेरभिलाषः सिद्धिमा-सादयन् सङ्कलनाज्ञान गमयति तदपि स्मरणम्, तच्च सुखादिसाधनपदार्थदर्शनम् । ‘कारणव्यतिरेकेण कार्यो-त्पत्तौ तस्य निर्हेतुकत्वप्रसक्तिः’ इति अत्र विपर्ययवाधकं प्रमाणं व्याप्तिनिश्चयकं प्रदर्शितम् । अपूर्वप्राणिप्रादुर्भावं च सर्वोऽप्ययं व्यवहार प्रतिप्राणिप्रसिद्ध उन्सीदित्, तज्जन्मनि सुखसाधनदर्शनादेर्भावात्, न हि मातुरुदर एव स्तनादे सुखसाधनत्वेन दर्शनम् । यत प्रत्यप्रजातस्य तत्र स्मरणविषयव्यवहारः सम्भवदिति पूर्वशरीरसम्बन्धो-ऽप्यात्मनः सिद्धः ।

न च मध्यावस्थाया सुखसाधनदर्शनादिक्रमेणोपजायमानो-ऽपि प्रवृत्त्यन्तो व्यवहारो जन्मादाद्यन्यथा कल्पयितुं शक्यः । विजानीयादपि गोमयादे कारणाच्छालकादेः कार्यस्या-त्पत्तिदर्शनादिति वक्तुं शक्यं, जलपाननिमित्ततृपाच्छुदा-दावप्यनलनिमित्तत्वेन भावनया तदर्थिन पावकादां प्रवृ-त्तिप्रसङ्गात् सर्वव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गः ।

अथ ‘देहिनो देहांतान्तरगानुप्रवेशस्तद्भिलाषपूर्वक-शुद्धाद् शुद्धान्तरगानुप्रवेशवद्’ इत्यतोऽन्यथासिद्धो हेतुरिति न इव्यविशेषं साधयति । तदुक्तं सौगते-“ दु सै विपर्यो-त्तमिति-स्त्वपणा वाऽवन्ध्यकारणम् । जन्मिनो यस्य ते न स्तो, न स जन्माधिगच्छति ” ॥ १ ॥ इति, असदेतद्, इह जन्मनि प्राणिना तद्भिलाषस्य परलोकेऽभावात् न नतं स्त इति युक्तम् । नापि मनुष्यजन्मा हीनशून्यादिगर्भसम्भवेम-भिलषति यतस्तत्र तत्संभव म्यात् । तदेव धर्माऽधर्म-योस्तदात्मगुणत्वनिषेधात्तद्विषयानुमानवाधितमेतत् ‘पाव-कादूर्ध्वज्वलनादिदेवदत्तगुणकारितम्’ इति ।

यत्पुनरुक्तम्- गुणवद् गुणि अप्यनुमानतस्तद्देशे अस्तौन्य-नुमानोवाधितस्वदेहमात्रव्यापकाऽऽत्मकर्मनिर्देशानन्तरप्रयु-क्तत्वेनाद्यो हेतुः कालात्ययापादिष्ट इति, तदपि निरस्तं; तत्र तत्सद्भावसिद्धेः । यथान्यत्कार्यत्वे ‘सति तदुपकारक-त्वाद्’ इति, तत्र किं नद्गुणपूर्वकत्वाभावेऽपि तदुपकारकत्व-दृष्टं यत्र कार्यत्वे सति इति विशेषणमुपादीयत सति संभवे व्यभिचारं च विशेषणोपादानस्याथवत्त्वात् ? कालेश्वरादौ दृष्टमिति चेत्, न कालेश्वरादिकर्मनद्गुणपूर्वकमपि यदि तदुपकारकं कार्यमपि किञ्चिदन्यपूर्वकं तदुपकारकं स्या-दिति संदिग्धविषयव्यावृत्तकत्वादेनैकान्तिका हेतुः । सर्वज्ञत्वाभावसाधने वागादिविचित्रिण्यणस्यैव तस्याभि-धाने को दोषः व्यभिचारः कालेश्वरादिनेति चेत्, न, निर्यकस्वभावात्कन्यचित्तुपकाराभावाद् । अपि च-शु-शरीरप्रध्वंसाभावस्तद्विपत्तस्यापकारको भवति साऽपि तद्गुणनिमित्त म्यात् । तद्भयुपगमे वा तत्र कार्यत्वा-संभवेन तत्र विशेषणस्य हेतोरवतनाद्गानाऽसिद्धो हेतुः । अतद्गुणनिमित्तत्वे तस्याभ्युपगमनद्गुणपूर्वकं तदुपकारकं तद्देशे स्यादिति न तद्गुणमिद्धिः ।

अपुनर्यथादिवद् इति निदर्शनं तत्र यदि तदात्मगुणो

धर्मादिहेतु, साध्यवत्प्रसङ्गः । प्रत्यक्षेत्, न, नत्स्वरूपा-
सिद्धे — शरीराद्यवयवप्रविष्टानामात्मप्रदेशानां परिस्पन्दस्य
अलनलक्षणक्रियारूपत्वाच्च गुणान्दं तस्यै वा गमनादंगि
तत्त्वाच्च कर्मपदार्थसङ्गाच्च क्वचिदपीति न युक्तं क्रियावद्
इति द्रव्यलक्षणं निष्क्रियन्यात्मनो न स इति चेत्, कुनस्तस्य
निष्क्रियत्वम् अमूर्तत्वादिनि चेत् प्रत्यक्षनिगकृतमेतत्-
प्रत्यक्षेण हि देशादेशान्तरं गच्छन्तमानमानमनुभवति लोक ।
तथा च व्यवहारः—अहमद्य योजनमात्रं गतः, न च मन शरीर
वा तद्व्यवहारविषय, तस्योऽहं प्रत्ययावेद्यत्वात् । तदेवं
परस्य साध्यविकलं निदर्शनमिति स्थितम् । तेन यदुक्तम्-
'यस्मात्तदात्मनो गुणा अपि दूरदेशभाविनि तदङ्गनाद्वे
अन्तराले क्षोपलभ्यन्ते तस्मात्सिद्ध तस्य सर्वत्रोपलभ्य-
मानगुणत्वम्, अतः 'सर्वगत आत्मा, सर्वत्रोपलभ्यमान-
गुणत्वात् आकाशवद्' इत्यनुमानवाधिता तदात्मस्वशरी-
रमात्रप्रतिष्ठा' इति, तन्निरस्तैः सर्वेषां सर्वगतात्मप्रसाध-
कहेतूनां पूर्वमेव निरस्तत्वाद् । अतो न स्वदेहमात्रव्यापका-
त्मप्रसाधकहेतोरभिद्धिः । नाऽप्यनुमानेन तत्पक्षवाधा । न
च तदहव्यापकत्वेनैवोपलभ्यमानगुणोऽपि तदात्मा सर्व-
गतो निजदेहकदेशवृत्तिर्वा स्यात् अविरोधात्संदिग्धवि-
पक्षव्यावृत्तिक्रान्दानैकान्तिको हेतु इति युक्तं, वाप्रा-
दावपि- तथाभावप्रसङ्गत प्रतिनियतदेशसंबद्धपदार्थव्य-
वहारोच्छेदप्रसङ्गः । तथाहि—यद्यथा प्रतिभाति तत्तथैव
सद्व्यवहारपथमवतरति, यथा प्रतिनियतदेशकालाकार-
तया प्रतिभासमानो घटादिकोऽर्थः, अन्यथा प्रतिभास-
माननियतदेशकालाकारस्पर्शविशेषगुणोऽपि वायुः सर्वगत
स्यात् । न चात्र प्रत्यक्षवाच्यं, परेण तस्य परोक्षत्वात्पवर्ण
नात् । यदि च-स्वदेहकदेशस्थित, कथं तत्र सर्वत्र सुखादिगु-
णोपलब्धिः ? इतरथा सर्वत्रोपलभ्यमानगुणोऽपि वायुरेकप-
रमाणुमात्रः स्यात् । नच क्रमेण सर्वदेहभ्रमणात्तस्य तथा
तत्रोपलब्धिः युगपत्तत्र सर्वत्र सुखादेर्गुणस्योपलम्भात् । न
चाऽऽशुभ्रुत्तेर्यौगपद्याभिमानः, अन्यत्रापि तथा प्रसङ्गे—
शक्यं हि वक्तुं घटादिस्पर्शकावयववृत्ति आशुभ्रुत्तेर्युग-
पत्सर्वेष्ववयवेषु प्रतीयत इति । अत एव सौगतोऽपि तत्रैकं
निरंशं ज्ञानं कल्पयन्निरस्तः, प्रत्यवयवमनेकसुखादिकल्पने
मन्तानान्तरवत् परस्परमसंक्रमात् अनुभूयैकप्रतीति-
विलोप सर्वत्र शरीरे मम सुखम् इति । अथ युगपद्भा-
विभिरेकशरीरवृत्तिभिरेकनिर्गन्तव्यसुखसंवेदनैरेकपरा-
मशौचिकल्पजननादयमत्रोप, असदेतत्; अनेकोपादानस्य
परामशौचिकल्पस्यैकसंभवे चावांकाभिमनैकशरीरव्यप-
देशभागेनेकपरमाणुपादानानेकविज्ञानभावेऽपि तद्विकल्प-
सम्भवात् । ततो यदुक्तं धर्मकीर्तिना त प्रति—“अनेकप-
रमाणुपादानमनेक चद्विज्ञानं सन्तानान्तरवदकपरामशौ-
चायः' इति, तत्तस्य न सुभाषितं स्यात् ।

यद्य 'सावयव शरीरं प्रत्यवयवमनुप्रविशंस्तदात्मा सावयव
स्यात्, तथा-पटवत् समानजातीयारब्धत्वाच्च तद्वाद्भिना-
शवाच स्याद्' इति, तदपि न सम्यक्; घटादिना व्यभि-
चारात् घटादिर्हि सावयवोऽपि न तन्तुवत्प्राक्प्रसिद्धसमा-
नजातीयकपालसयोगपूर्वक, मृत्पिण्डात्प्रथममेव त्वावय-
वकृपाद्यात्मनः प्रादुर्भावादिनि निरूपयिष्यमाणत्वाद् अपि

च-यदि तदात्मैः कथंचिद्विनाशः प्रतिपादयितुमिष्ट स-
मानजातीयव्यवहारव्यवत्वात् तदा सिद्धसाधनं, तदभि-
धमसायवस्थाविनाशनं तद्रूपतया तस्यापि नष्टत्वात् ।
अथ सर्वात्मना सर्वथा नाशः, स घटादावप्यसिद्ध इति
साध्यविकलो दृष्टान्तः । यदि च-तदहर्जातबालाऽऽत्मा
प्रागेकान्तेनामंस्तथा अवयवैरारभ्यते तदा स्तनादीं प्रवृ-
त्तिर्न स्यात्, तदभिलाषप्रत्यभिज्ञान-स्मरण-दर्शनादे-
रभावात् । तदारम्भकावयवानां प्राक्मनां विषयदर्शना-
दिकमिति चेत् नहि तेषामेव तदहर्जातवलायां तन्वन्तरा-
णामिव तत्र प्रवृत्तिः स्यात्तन्मनः, स्मरणायभावात् । का-
रणगमने तस्यापि सर्वत्र सा स्यात्, “कारणसंयोगिना
कार्यमवश्यं संयुज्यते” इति वचनात् न तस्य वि-
षयानुभवाभावः, भेदैकान्ते चास्याः प्रक्रियायाः समवाय-
निषेधेन निषेधात् ।

अथ कारणगुणप्रक्रमेण तत्र दर्शनादयो गुणा वार्यन्ते,
तेऽपि प्रागसन्त एव जायन्त इति, एवमपि न किञ्चित्
परिहृतम् । एतेन “अवयवेषु क्रिया, क्रियानो विभागः,
ततस्संयोगविनाशः, ततोऽपि द्रव्यविनाशः” इति पर-
स्याऽऽकृतं पूर्वभावाऽन्ते तथा तद्विनाश आदिजन्मनि स्म-
रणायभावप्रसङ्गाच्चिरस्तम् । नचायमेकान्तः-कटकस्य के-
यूरीभावे कुतश्चिद्भागेषु क्रिया, विभागः, संयोगविनाशः,
द्रव्यनाशः, पुनस्तदवयवा केवलाः; तदनन्तरं कर्म-सं-
योगक्रमेण केयूरीभावः प्रमाणगोचरचारी । केवलं सुवर्ण-
कारव्यापारात्कटकस्य केयूरीभावं पश्याम, अन्यथाकल्पने
प्रत्यक्षविरोधः । न हि पूर्वं विभागस्ततः संयोगविनाश
इति, नद्वेदानुपलक्षणाच्चैनस्य बुद्धिवद् । नचैकान्तेन तस्याः
क्षणिकत्वे सुखलाधनदर्शनादयः संभवन्तीत्यऽसङ्गदावेदि-
तमावेदयिष्यत चेत्यास्तां नावत् । ततो नाऽनैकान्तिको हेतुः,
विपक्षेऽसंभवात् । अत एव न विरुद्धोऽपीति भवत्यत-
सर्वदोषगहितान् केशनखादिरेहितशरीरमात्रव्यापकस्य वि-
वादाध्यासितस्याऽऽत्मनः सिद्धिरिति साधूकम्—“टाणम-
णोवमसुहमुवगयासुं” इति । सम० १ काण्ड १ गाथाटी० ।

जीवानां नानात्वं व्यवस्थाप्यं, भवतु तर्हि जीवानां नाना-
त्वं, किंत्वैकैको जीवः सर्वजगद्व्यापकोऽस्तिविति नैयायिका-
दिमतमपाकुर्वन्नाह—

जीवो तणुमेत्तथो, जह कुंडो तग्गुणोवलंभाओ ।

अहवाऽणुवलंभाओ, भिन्नम्मि घडे पडस्सेव ॥१५८६॥

तनुमात्रस्थो जीव इति प्रतिष्ठा, तत्रैव तद्गुणोपलब्धे,
यथा घटः, स्वात्ममात्रे इति शेषः । 'अहवा' इत्यादि,
अथवा-यो यत्र प्रमाणैर्नोपलभ्यते तस्य तत्राभाव एव, यथा
भिन्ने घटे पटस्य, नोपलभ्यते च शरीराद् बहिर्जीवः, त-
स्मात्तस्य तत्राऽभावः पवेति । विशेषः ।

सांप्रतं द्वितीयद्वारागाथा व्याख्यायते तत्र गुणीत्याद्यद्वा-
रम्, तद्व्याचिख्यासयाऽऽह भाष्यकारः—

अहुणा गुणि ति दारं, होइ गुणेहि गुणि ति विन्नओ ।

ते भोगजोगउवओ-गमाइरूवाइ व घडस्स ॥ ५२ ॥

व्याख्या-अधुना गुणीति द्वारं तदेतद्व्याख्यायते-भवति
गुणैर्हि गुणी, न तद्व्यतिरेकेण इति एव विद्म्यं, अनेन

गुणगुणिनोभेदाऽभेदमाह ; ते भोगयोगोपयोगादया गुणा इति आदिशब्दादमूर्त्तत्वादिपरिग्रह, निदर्शनमाह-रूपाद्य इव घटस्य गुणा इति गाथार्थः । व्याख्यात मूलद्वारगाथायां गुणद्वारम् ।

अधुनोर्ध्वगतिद्वारावसर इत्याह भाष्यकारः—

उडुं गइ ति अहुणा, अगुरुलहुत्ता सभाव उडुगई ।

दिद्वतलाउएणं, एरंडफलाइएहि च ॥ ५३ ॥

व्याख्या—ऊर्ध्वगतिरित्यधुना द्वारम्—तदेतद्व्याख्यायते, अगुरुलघुत्वात्कारणात्स्वभावतः कर्मविप्रमुक्तं सन् ऊर्ध्वगति जीव इति गम्यते, यच्च तर्हि कथमधो गच्छति? अत्राह-दृष्टान्त-अलाघुना-तुस्वकेन, यथा तत्स्वभावतः ऊर्ध्वगमन-रूपमपि मूलेपाञ्जलेऽधो गच्छति तदपगमादूर्ध्वमाजला-न्तादवमात्मापि कर्मलेपादधो गच्छति तदपगमादूर्ध्वमा-त्ताकान्तादिति । एरंडफलादिभिश्च दृष्टान्त इति, अनेन दृष्टान्तवाहुल्यं दर्शयति, यथा—चैरंडफलमपि न्यूनपरि-अप्रमूर्ध्वं गच्छति, आदिशब्दादन्यादिपरिग्रह इति गा-थार्थः । व्याख्यात द्वितीयमूलद्वारगाथायामूर्ध्वगतिद्वारम् ।

साम्प्रत निर्मयद्वारव्याख्यासयाऽऽह (भाष्यकारः)—

अमत्रो य होइ जीवो, कारणविरहा जहेव आगामं ।

समयं च हो अनिच्च, भिम्मयवडत्तुमाईयं ॥ ५४ ॥

व्याख्या—अमयश्च भवति जीव न किम्मयोऽपीत्यर्थः, कुत इत्याह-कारणविरहात्-अकारणत्वात्, यथैवाकाशम्; आकाशवदित्यर्थः । समयं च-चस्तु भवत्यनित्यम्, एतदेव दर्शयति-मृन्मयघटनत्वादि, यथा मृन्मया घटः, तन्तुमय पट इत्यादि, न पुनरात्मा, नित्य इति दर्शितम् । आह—अस्मिन् द्वारे सति 'अमयो, न तु मृन्मय इव घट' इति प्राक्किमर्थमुक्तमिति, उच्यते-अत एव द्वागदनुग्रहार्थमुक्त-मिति लक्ष्यते, भवति चासकृच्छ्रवणादकृच्छ्रेण परिज्ञान-मित्यनुग्रह, अतिगम्भीरत्वाद्भाष्यकाराभिप्रायस्य न वा वयमभिप्रायं विद्म इति । अन्ये त्वभिदधाति अन्यकर्तृ-कैवासी गाथेति गाथार्थः । व्याख्यात द्वितीयमूलद्वारगा-थाया निर्मयद्वारम् ।

अधुना साफल्यद्वारावसर, तथा चाह भाष्यकारः—

साफल्यद्वारमहुणा, निच्चाऽनिच्चपरिणामि जीवमिमि ।

होइ तयं कम्माणं, इहरेगमभावओ जुत्त ॥ ५५ ॥

व्याख्या—साफल्यद्वारमधुना-तदेतद्व्याख्यायते नित्यानित्य पव परिणामिनि, जीव इति योग भवति तन्साफल्य का-लान्तरफलप्रदानलक्षणम्, केषामित्याह-कर्मणा-कुशलाऽकृ-शलानाम्, कालभेदेन कर्तृभोक्तृपरिणामभेदे सत्यात्मनस्तदु-भयोपपत्ते कर्मणा कालान्तरफलप्रदानमिति । इतरथा पुन-र्यद्येवं नाभ्युपगम्यते नत एकस्वभाववत्त कारणाद्युक्तं त-त्कर्मणा साफल्यमिति एतदुक्तं भवति यदि नित्य आत्मा कर्तृस्वभाव एव कुतोऽस्य भागः ? भोक्तृस्वभाववत् चाकृ-त्यम् क्षणिकस्य तु कालद्वयाभावादेवंतदुभयमनुपपन्नम्, उभये च सति कालान्तरफलप्रदानेन कर्म सफलमिति गा-थार्थः । द्वितीयमूलद्वारगा थाया व्याख्यात-साफल्यद्वारम् ।

(१८) अधुना परिमाणद्वारमाह (भाष्यकारः)—

जीवस्म उ परिमाणं, वित्थरओ जाव लोगमत्तं तु ।

अंगिहाहणा य सुहुमा, तस्म पएमा अमस्वेजा ॥ ५६ ॥

व्याख्या जीवस्य तु परिमाणं वित्तस्य विस्तर्ता-विस्त-रत्वं यावत्तत्कामात्रमेव एतच्च कवलिसमुद्धान्ततुल्यं समं भवति तत्रावगाहना च सूक्ष्मा विनतैकैकप्रदेशरूपा भवति तस्य जीवस्य प्रदेशाश्चासंख्यया; सर्वे एव लोकाकाशप्र-देशतुल्या इति गाथार्थः ।

अनेकेषा जीवानां गणनापरिमाणमाह (भाष्यकारः) ॥

पत्थेख व कुलएण व जह कोऽइ मिगोज मव्वधनाई ।

एवं मविजमाणा, हवंति लोगा अणुताओ ॥ ५७ ॥

व्याख्या-प्रस्थेन वा-चतु कुडवमानेन कुडवेन वा-चतु से-निकामानेन-यथा कश्चित्प्रमाणा मिन्यात् सर्वधान्यानि वीह्यादीनि एव मीयमाना असद्भावस्थापनया भवन्ति लोका अनन्तास्तु जीवभृता इति भावः । आह यद्येवं कथमेकस्मिन्नेव न लोके माना इति?, उच्यते-सूक्ष्माऽ-वगाहनया यत्रैकस्मिन्प्रानन्ता व्यवस्थिता, इह तु प्रत्ये-कावगाहनया चित्यन्ते इति न दोष इष्टं च वादगृह्या-स्वामपि प्रदीपप्रभापरमाणादीना तथा परिणामना भू-यस्मान्मकत्रैवावस्थानमिति गाथार्थः । व्याख्यात द्विती-यमूलद्वारगाथायां परिमाणद्वारम् । तद्व्याख्यानाच्च द्विती-या मूलद्वारगाथा जीवपद चेति । दश० ४ अ० ।

(१९) आत्मन एकत्वाऽनेकत्वाविचारः—

एगे आया । (सूत्र २)

एकः न इयादिरूप, आत्मा-जीवः, कथञ्चिदिति गम्यते, तत्र अनति-सतनमवगच्छति 'अत' सानत्यगमनं, इति चचनात् 'अत' धातोर्गत्यर्थत्वाद्द्वयार्थानां च ज्ञानार्थत्वात्-नवरत्त जानानीति निपाननाद्-आत्मा-जीवं, उपयोग-लक्षणत्वादस्य सिद्धससार्थवस्थाद्वयंऽप्युपयोगभावन स-तनाधवोधभावात्, सतनाधवोधभावे चाजीवत्वप्रसङ्गात्, अजीवस्य च सत पुनर्जीवत्वाभावात्, भावे चाकाशादीना-मपि तथात्वप्रसङ्गात्, एवं च जीवाऽनादित्वाभ्युपगमाभावप्र-सङ्ग इति अथवा-अनति-सतनं गच्छति स्वकीयान् धाना-दिपर्यायानिति आत्मा नन्वेवमाकाशादीनामप्यात्मशुद्धय-पदेशप्रसङ्गं तेषामपि स्वपर्यायेषु सतनगमनाद् अन्यथा अपरिणामित्वेनावस्तुत्वप्रसङ्गादिति, नैवम्, व्युत्पत्तिमात्र-निमित्तत्वादस्य, उपयोगस्यैव च प्रवृत्तिनिमित्तत्वात्, जीव एवाऽत्मा, नाऽऽकाशादिति, यद्वा-संसार्यपक्षया ना-नागतिषु सतनगमनात्, मुक्तापक्षया च भूततद्भावत्वादा-त्मेति, तस्य चैकत्व कथञ्चिदेव, तथाहि-द्रव्यार्थनैकत्व-भेकद्रव्यत्वादात्मन, प्रदेशार्थतया त्वनेकत्वमस्मत्प्रदेश-त्मकत्वात्तस्यति, तत्र द्रव्यं च तदर्थञ्चेति द्रव्यार्थेनैव भावो द्रव्यार्थता प्रदेशगुणपर्यायाधारना अथवाविद्रव्यतेति यावत्, तथा प्रकृष्टा देश प्रदेश-निरवयवोऽश स चा-सावार्थञ्चेति प्रदेशार्थे तस्य भाव प्रदेशार्थता-गुणपर्या-याधारावयवलक्षणार्थेति यावत् । म्या० १ टा० । (नन्य-दयवि द्रव्यमेव नास्ति, इत्यादिशब्दाप्रतीकार 'अवयवि' शब्दे प्रथमभागं ७६७ पृष्ठे द्रष्टव्य ।)

आत्मनस्तु सप्रदेशव्यवस्थाभ्युपगन्तव्यम् । निरवयवत्वे तु हस्ताद्यवयवानामकत्वप्रसङ्गं प्रत्यवयवत्वं स्पष्टानुपलब्धिवप्रसङ्गश्चेति सप्रदेश आत्मा प्रत्यवयवत्वं चैतन्यलक्षणतद्गुणोपलम्भात् । प्रतिश्रीवाद्यवयवमुपलभ्यमानरूपगुणप्रदवदिति स्थापितमेतद् द्रव्यार्थतयैकं आत्मा इति । अथ वा एक आत्मा कथंचिदिति, प्रतिक्षणं सम्भवदुपरापरकालकृन्कुमारतरुणतरुतरुकावृत्तिपर्यायैरुपराविज्ञाशयोगेऽपि द्रव्यार्थतयैकत्वादस्य, यद्यपि हि जालरुतपर्यायैरुपस्थितं नश्यति च वस्तु तथाऽपि स्वपरपर्यायरूपान्तरधर्मात्मकत्वात्तस्य न नर्था नाशो युक्त इति, आह च—

न हि नश्यद्वा विनाशो अद्वा पञ्जायमित्तनासमि ।
 सर्परूपञ्जायाणं-ऽनधर्मगो वन्धुणो जुक्तो ॥१॥ इति ।
 द्विच-प्रतिक्षणं जयिणो भावा इत्यतस्माच्चनोऽप्रतिपा-
 र्थस्य यत् क्षणमद्विज्ञानमुपजायेत तदमेत्येतसमर्थैरेव
 वाक्यार्थप्रहणपरिणामाऽजायते न तु प्रतिपत्तु प्रतिममयं
 विनाशे सति यत एकैकमप्यक्षरं पदमन्त संख्यातीतस-
 मयनमूर्ते, मख्यातानि चाक्षरगणि पदं सख्यातेपदं च
 वाक्यं तदर्थप्रहणपरिणामाच्च सर्वं क्षणभङ्गुरमिति सं-
 विज्ञानं भवेत्, तत्राद्युक्तं समयनस्येति आह च—

‘कह वा सव्य खणिय, विचार्ये ?; जहू मइसुयाओ ज्जि ।
 तदमहं नमयन्तु न-ऽन्यगहणपरिणामाऽजुक्त ॥ १ ॥
 न उ पदममयविगाने जणकैखर पि य पयस्त ।
 संखेइयममइयं, संखेज्जाइ पय ताड ॥ २ ॥
 संखेज्जपयं वक्क, तदयगहणपरिणामाऽहाज्जा ।
 सव्यखणमइज्जाणं, तदजुत्तं समयनइसुत्त ॥ ३ ॥ इति ।
 तथा सर्वार्थच्छेदे त्रत्यादयो न घटन्ते पूर्वसंस्कारानु-
 वृत्तार्थेव तथा युज्यमानत्वाद् आह च— ‘निर्त्तीसमो
 किनामा, सारिकवविपस्वपञ्चयाइणि । अरुभयणं क्खणं,
 भा-वणा-य का-सव्वनासंमि’ ॥ १ ॥ इति । (अस्या गा-
 थाया व्याख्या) —नत्र तृप्ति-धरणि श्रम-अध्वादिखद
 इलमा-ग्लानि सादृश्य-साधर्म्यं विपन्नो-वैधर्म्यं प्रत्यय-
 अवबोध, शेषपदानि प्रतीतानि इत्यादि बहु वक्तव्यं तत्तु
 स्थानान्तरादवसेयमिति । तदेवम्—आत्मा स्थितिभवन-
 भङ्गरूप स्थिररूपापेक्षया नित्यो नित्यत्वाच्चैको भवनभङ्ग-
 रूपापेक्षया त्वनित्योऽनित्यत्वाच्चानेक इति आह च—

‘जमयंतपञ्जयमय, वन्थु भवणं च चित्तपरिणामं ।
 ठिइविभवभंगन्व, णिचवाणिचवाइ तोऽभिमयं’ ॥१॥ इति ।
 एवं च—

“सुहृदुक्खववमोक्खा, उमयनययथाणुवत्तिणो जुत्ता ।
 पगयरपरिच्चाप, सव्वव्यवहारवोच्छित्ति ॥ २ ॥” इति ।
 अथ वा-एक आत्मा कथंचिदेवेति यतो जैनानां न हि
 सर्वथा किंचिद्वस्तु एकमनेकं चास्ति सामान्यविशेषरूप-
 न्वाहन्तुन, अथ श्रूयाद्विशेषरूपमेव वस्तु, सामान्यस्य
 विशेषभयो भेदाऽभेदाभ्यां चिन्त्यमानस्यायोगात्, तथा-
 हि—सामान्यं विशेषभयो भिन्नमभिन्नं वा स्यात् ? न
 भिन्नमुपलम्भाभावात् नवानुपलभ्यमानमपि सत्तया व्य-
 पदतु शक्यं स्वर्गव्याणस्यापि तथा प्रसङ्गात् । अथा-
 ऽभिन्नमिति पक्षः, तथा च सामान्यमात्रं वा स्या-
 दिदरपमात्रं वति, न श्येत्सामान्यभेदं विशेषास्त्ये-

कृत्वा इत्यनकीर्णवस्तुव्यवस्था स्यादिति, अत्रोच्य-
 ते-न ह्यस्माभि सामान्यविशेषयोरकान्तेन भेदाऽभे-
 दे वाऽभ्युपगम्यते, अपि तु-विशेषा एव प्रधानीकृता-
 स्तुल्यरूपा उपसर्जनीकृततुल्यरूपा विषमतया प्रज्ञायमाना
 विशेषा व्यपदिश्यन्ते त एव च विशेषा उपसर्जनीकृताः
 तुल्यरूपा प्रधानीकृततुल्यरूपा, समतया प्रज्ञायमानाः
 सामान्यमिति व्यपदिश्यन्त इति, आह च—

“ निर्विशेषं गृहीताश्च, भेदा सामान्यमुच्यते ।
 ततो विशेषात्सामान्यं, विशिष्टं न युज्यते ॥ १ ॥
 वैषम्यसमभावेन, ज्ञायमाना इमं किल ।
 प्रकल्पयन्ति सामान्य-विशेषस्थितिमात्मनि ॥ २ ॥” इति ।
 तदेवं सामान्यरूपेणात्मा एका विशेषरूपेण त्वनेकः, न
 च-आत्मनां तुल्यरूपं नास्ति एकात्मव्यतिरेकं शेषात्मना-
 मनात्मत्वप्रसङ्गादिति, तुल्यञ्च संरूपमुपयोग उपयोग-
 लक्षणो जीव इति वचनात् तदेवमुपयोगरूपैकलक्षणत्वा-
 त्सर्व एवात्मान एकरूपाः, एवं च एकलक्षणत्वादेक आ-
 त्मेति, अथवा-जन्ममरणसुखदुःखादिसवेदनं स्वमहायत्वा-
 देक आत्मेति भावनीयमिति । इह च सर्वसूत्रेषु कथंचि-
 दित्यनुस्मरणीयं, कथंचिद्वादस्याविरोधेन सर्ववस्तुव्यव-
 स्थानिवन्धनत्वात्, उक्तं च— ‘स्याद्वादाय नमस्तस्मै यं
 विना सकला क्रिया । लोकहितयभाविन्यो, नैव साङ्गत्य-
 मियति ॥१॥ ” तथा-‘नयास्तव स्यात्पदसत्त्वलाञ्छिता,
 रमोपविद्धा इव लोहघातव । भवन्त्यभिप्रेतफलो यतस्त-
 तो भवन्तमार्याः प्रयता हिनैपिण ॥ १ ॥’ इति । स्था० १
 ठा० । एक आत्मा कथाञ्चदिति गम्यते, इदं च सर्वसूत्रेष्व-
 नुगमनीयम्, तत्र प्रदर्शार्थतया असंख्यानप्रदेशोऽपि जीवो
 द्रव्यार्थतया एकः । अथ वा-प्रतिक्षणं पूर्वस्वभावत्वाऽऽर-
 स्वरूपात्पादयोगेनानन्तभेदोऽपि कालप्रयानुगामिचैतन्य-
 मात्रापेक्षया एक एव आत्मा, अथवा-प्रतिसन्तानं चैत-
 न्यभेदेनाऽनन्तत्वेऽप्यात्मना सग्रहनयाऽश्रितसामान्यरूपा-
 पेक्षयैकत्वमात्मन इति । तथा न-आत्मा अनात्मा-घटा-
 दिपदार्थं, सोऽपि प्रदेशार्थतया संख्येयाऽसंख्येयानन्त-
 प्रदेशोऽपि तथाविधैकपरिणामरूपद्रव्याथापेक्षया एक एव,
 एवं सन्तानापेक्षयाऽपि तुल्यरूपापेक्षया तु, अनुपयोगलक्ष-
 णैकस्वभावयुक्तत्वात्कथंचिद्विचित्रस्वरूपाणामपि धर्मास्तिका-
 यादीनामनात्मनामेकत्वमवसेयमिति । स० १ सम०टी० ।
 ननु बहुभेदव्यमान्मनोऽस्मिन् तस्य सर्ववैकत्वात्, तदुक्तम्-
 ‘ एक एव हि भूतान्मा भूते भूते प्रतिष्ठितः ।
 एकधा बहुधा चैव, दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥ १ ॥
 यथा विशुद्धमाकाशं, तिमिराप्लुतां जन ।
 संकीर्णमिव मात्राभि-भिन्नाभिरभिमन्यते ॥ २ ॥
 तथेदममलं ब्रह्म, निर्विकल्पमविद्यया ।
 कलुषन्वमिवापन्नः भेदरूपः प्रकाशते ॥ ३ ॥
 ऊर्ध्वमूलमध शाख-मश्वथं प्राहुरन्यथम् ।
 लुन्दांसि यस्य पर्णानि, यस्तं वेद स वेदवित् ॥ ४ ॥”
 तथा ‘पुरुषं पंचैशं-सर्वं यद् भूत यच्च भाव्यम् .-उदा-
 मृतं त्वस्येशानं ; यदन्येनानिर्गहति ; यदेजति यन्नजति,
 यद् दूरं, यदन्तिकं, यदन्तरस्य-सर्वस्य, यत्सर्वस्यास्य बा-
 ह्यत इत्यादि’

इत्येतदेव पूर्वाद्धैनोत्क्षिप्योत्तराद्धैन परिहरन्नाह—

जइ पुणं सो एगो चिय, हवेअ वोमं व सव्वपिण्डेसु ।

भोयम ! तदेगल्लिंगं, पिण्डेसु तहा न जीवोऽयं ॥१५८१॥

परः प्राह—यदि पुनर्दर्शितन्यायेन स आत्मा सर्वेष्वपि नारकतिर्यङ्गनरामरपिण्डेषु व्योमवदेक एव भवेन्न तु संसारीतरादिभेदभिन्न, तर्हि किं नाम दूषणं स्याद् ? एवमुक्ते भगवानाह—गौतम ! तद्व्योम सर्वेष्वपि पिण्डेषु-मूर्तिविशेषेषु स्थितमेकलिङ्गं वैसदृश्याभावादेकरूपमेव, इति युक्तं तस्यैकत्वम्, जीवस्त्वयं विचार्यत्वेन प्रस्तुतो न तथानैकलिङ्गः सर्वत्र दृश्यते, प्रतिपिण्डं तस्य खिलक्षणत्वात् लक्षणभेदे च लक्ष्यभेदात् इति न तस्यैकत्वमिति ।

अत्र प्रयोगमाह—

नाणा जीवा कुंभा-दओ व्व भुवि लक्खणाइभेयाओ ।

सुहदुक्खवंधमोक्खा-भावो य जओ तदेगत्ते ॥१५८२॥

नानारूपा भुवि जीवाः, परस्पर भेदभाज इत्यर्थ, लक्षणविभेदादिति हेतु, कुम्भादय इवेति दृष्टान्त । यच्च न भिन्नं, न तस्य लक्षणभेद, यथा नभस इति । सुखदुःखबन्धमोक्षाभावश्च यस्मात्तदकत्वे तस्माद्धिन्ना एव सर्वेऽपि जीवा इति ।

कथं पुनस्तेषां प्रतिपिण्डं लक्षणभेद ? इत्याह—

जेषोवओगल्लिंगो, जीवो भिन्नो य सो पइसरीरं ।

उवओगो उक्करिसा-ऽवगरिसओ तेण तेऽण्णाता ॥१५८३॥

येन ज्ञानदर्शनोपयोगलक्षणोऽसौ जीव, स चोपयोग प्रतिशरीरमुत्कर्षापकर्षभेदादनन्तभेदः, तेन जीवास्तद्भेदानन्तभेदा पवेति । तदेव भाषितम् 'नाणा जीवा' इत्यादि पूर्वाद्धैम् ।

इदानीं सुखदुःखत्याद्युत्तराद्धै भावयन्नाह—

एगत्ते सव्वगय-त्तओ य न मोक्खाऽऽदओ नभस्सेव ।

कत्ता भोत्ता मता, न य संसारी जहाऽऽगासं ॥१५८४॥

एकत्वे जीवानां सुखदुःखबन्धमोक्षादयो नोपपद्यन्ते, सर्वगतत्वात्, नभस इव, यत्र तु सुखादयो न तत्सर्वगत यथा देवदत्त इति । किं च-न कर्त्ता, न भोक्ता, न मन्ता, न संसारी जीव, एकत्वात् सर्वजीवानां, यच्चैक न तस्य कर्त्तृत्वादय, यथा नभस इति ।

अपि च—

एगत्ते नऽत्थि सुही, बहवघाउ त्ति देमनिरुउ व्व ।

बहुतरवद्धत्तणओ, न य मुक्को देममुक्को व्व ॥१५८५॥

इदमत्र हृदयम्-नारकतिर्यगाद्योऽनन्ता जीवा नानाविधशरीरमानसोपघातसंपातैर्दुःखिता एव, तदनन्तभागवर्तिनस्तु सुखिन, एवम् अनन्ता वद्धा, तदनन्तभागवर्तिनस्तु मुक्ता, तेषां च सर्वेषामेकत्वे न कोऽपि सुखी प्राप्नोति, बहुतरापघातान्वितत्वात् यथा सर्वाङ्गरोगग्रस्तोऽहुल्येकदेशेन नीरोगो यद्दत्त एवं न कोऽपि मुक्तस्तसुखभाक् च न कोऽपि घटने बहुतरवद्धत्वात्, यथा सर्वाङ्गीलिता

ऽहुल्येकदेशमुक्तस्तस्मादेकत्वे सुखाद्यनुपपत्तेर्नानात्वं जीवानामिति स्थितम् । विशेषः ।

तथा च—

एगे भवं ० जाव संवुद्धे सावगधम्मं पडिवज्जित्ता पडिगते ।

'एगे भवं' ति-एको भवान् इत्येकत्वाभ्युपगमे आत्मनः कृते भगवता श्रोत्रादिविज्ञानानामवयवानां चात्मनोऽनेकश उपलब्ध्या एकत्व दूषयिष्यामीति बुद्ध्या पर्यनुयोगो द्विजन कृतः, यावच्छब्दात्—'दुषे भव' ति गृह्यते द्वौ भवान् इति च द्वित्वाभ्युपगमेऽहमित्येकत्वविशिष्टस्यार्थस्य द्वित्वविरोधेन द्वित्वं दूषयिष्यामीति बुद्ध्या पर्यनुयोगो विहित । अत्र भगवान् स्याद्वाप्येति निखिलदोषगाचरातिशान्तमघलम्योत्तरमदायि-—एकोऽप्यहं कथं ब्रव्याथतया जीवद्रव्यस्यैकत्वात् न तु प्रदेशार्थतया ह्यनेकत्वात्, ममेत्यर्थादिनामेकत्वोपलम्भो न बाधकः ज्ञानदर्शनार्थतया कदाचिद् द्वित्वमपि न विरुद्धमित्यत उक्तं-हावप्यह, किं चैकस्यापि स्वभाषभेदानेकधात्वं दृश्यते, तथाहि-एको हि देवदत्तादिपुरुष एकदेव तत्तदपेक्षया पितृत्वपुत्रत्वभ्रातृव्यत्वमातुलत्वभागिनैयत्वादीननेकान् स्वभाषान् लभते । 'तहा-अक्खए अन्नए निच्चे अचट्टिए आय' ति-यथा जीवद्रव्यस्यैकत्वादेकस्तथा प्रदेशार्थतया असंख्येयप्रदेशतामाश्रित्याऽन्नय, सर्वथा प्रदेशानां क्षयाभावात्, तथा अवयव कियतामपि च व्ययत्वाभावात् असंख्येयप्रदेशता हि न कदाचनानप्यपैति, अतो व्यवस्थितत्वाच्चित्यताभ्युपगमेऽपि न कश्चिद्दोष, इत्येवं भगवताऽभिहिते तेनापृष्टेऽयात्मस्वरूपे तद्विरोधार्थ, व्यवच्छिन्नसशय-सजातसम्यक्त्व 'दुवात्तसविह सावगधम्मं पडिवज्जित्ता सट्ठाणमुवगओ सोमिलमाहणो' । नि० १ श्रु० ३ धर्ग ३ श्रु० ।

एगे भवं, दुवे भवं, अक्खए भवं, अन्नए भवं, अचट्टिए भवं, अणेगभूयमावभविण भवं । एवं सूया एगे वि अहं दुवे वि अहं ० जाव अणेगभूयभावभविण वि अहं. मे केणऽट्ठेणं भन्ते ! एगे वि अहं ० जाव सूया दव्वट्ठाए एगे अहं, णाणदंसणट्ठयाए दुवे अहं, पणमट्ठयाए अक्खए वि अहं, अन्नए वि अहं, उवओगट्ठए अणेगभूयमावभविण वि अह । (सूत्र-५५ +)

आता० १ श्रु० ५ श्रु० । (अस्य सूत्रस्य गडम्य व्याख्या 'थावच्चापुत्त' शब्दे चतुर्थभागं २५०७ पृष्ठं करिष्यते)

मुक्कोऽपि वाऽभ्येतु भवं भवो वा,

भवस्थशून्योऽस्तु मिताऽऽत्मवादे ।

पद्जीविकायं त्वमनन्तसदृश्य-

मारुत्यस्तथा नाथ ! यथा न दोषः ॥ २६ ॥

व्याख्या-मितात्मवादे-संख्यातानामात्मनामभ्युपगमे, दूषणद्वयमुपनिष्टेन; तत्क्रमेण दर्शयति-मुक्कोऽपि वा अभ्येतु भवमिति-मुक्को-निवृत्तिप्राप्त सोऽपि वा (अप्रार्थितमये, याशब्द उत्तरदोषापेक्षया समुच्चयार्थ, यथा देवो या शान्तो वेति ।) भवमभ्येतु-संसारमभ्यागच्छतु इत्येको दापयति ।

भवो वा भवस्थशून्योऽस्तु-भव-संसारः स वा भवस्थ-
शून्य-संसारिभिर्जीवैर्विगृहीत अस्तु-भवतु इति द्वितीयो
दोषप्रसङ्गः । इदमत्राऽऽकृतम्-यदि परिमिता एवाऽऽत्मानो
मन्यन्ते तदा तत्त्वज्ञानाभ्यासप्रकर्षादिक्रमेणापवर्गं गच्छन्तु
तेषु संभाव्यते खलु स कश्चित्कालो यत्र तेषां सर्वेषां नि-
वृत्तिः, कालस्याऽनादिनिधनत्वाद् आत्मना च परिमित-
त्वात्संसारस्य रिक्तता भवन्ती केन वार्यताम् । समुन्नीयते
हि प्रतिनियतमलिलपटलपरिपूरिते सरसि पवनतपना-
पनजनेदञ्चनादिना कालान्तरे रिक्तता । नत्राऽयमर्थे प्रा-
माणिकस्य कस्यचित्प्रसिद्धः संसारस्य स्वरूपहानिप्र-
सङ्गात् तन्स्वरूपं हेतुयत्र कर्मवशवर्तिनं प्राणिनं संसर-
न्ति समासार्थे संसरिष्यन्ति चेति सर्वेषां च निवृत्तत्वे
संसारस्य वा रिक्तत्वं हठादभ्युपगन्तव्यम् । मुक्तेर्वा पुन-
र्भवे आगन्तव्यम् । न च कौणिकर्मणा भवाधिकारः-“ दग्धे
दीजे यथाऽत्यन्त, प्रादुर्भवति नाङ्कुर । कर्मवीजे तथा दग्धे,
न रोहति भवाङ्कुर ” ॥ १ ॥ इति वचनात् । आह च पत-
ञ्जलि-“ सति मूले तद्विपाको जात्यायुर्भोगा ” इति एत-
द्वीका च-“ सत्सु क्लेशु कर्माऽऽशयो विपाकारम्भी भवति
नोच्छिन्नकेशमूल । यथा तुपावनद्वा शालितरुहला अ-
दग्धवीजभावा प्ररोहणसमर्था भवन्ति, नापनीततुपा
दग्धवीजभावा वा । तथा क्लेशावनद्वा कर्माशयो विपाक-
प्ररोहा भवन्ति; नापनीतक्लेशो-न दग्धवीजभावा वा इति ।
स च विपाकस्थिविधो जातिरायुर्भोग’ इति । अक्षपादो-
ऽप्याह-“ न प्रवृत्ति प्रतिबंधानाय हीनक्लेशस्य ” इति, एवं
विभङ्गज्ञानिशिवराजपिमतानुसारिणां दूषयित्वा उत्तरार्द्धेन
भगवदुपक्रमपरिमितात्मवादे निर्दोषतया स्तौति-‘ पद्जीवे’
त्यादि त्वं तु हे नाथ ! अनन्तसंख्यम्-अनन्ताख्यसंख्या-
विशेषयुक्तं पद्जीवकायम्, अजीवन् जीवन्ति, जी-
विष्यन्ति चेति जीवा-इन्द्रियादिज्ञानादद्वयभावप्राण-
धारणयुक्तास्तेषाम् “ संघऽ(वाऽ)नूर्ध्वं ” ॥ १।३।८० ॥ इति
चिनेतर्थाभि आदेश्च कृत्वा काय-समूहो जीवकाय पृथि-
व्यादि । पराणां जीवकायानां समाहारः पद्जीवकायम् ।
पात्रादिदर्शनाद्यपुंसकत्वम्, अथवा-पराणां जीवानां कायः
प्रत्येक सहात पद्जीवकाय, तं पद्जीवकायं पृथिव्य-
तजोवायुवनस्पतित्रसलक्षणपद्जीवनिकायं तथा तेन प्र-
कारेण आख्य-मर्यादया प्ररूपितवान्, यथा-येन प्रकारेण
न दोषो-न दूषणमिति, जात्यपेक्षमेकवचनम् । प्राणु-
क्लेशप्रद्वयजानीया अन्येऽपि दोषा यथा न प्रादुष्यन्ति
तथा त्वं जीवाऽनन्त्यमुपदिष्टवानित्यर्थः । ‘ आख्य ’ इति-
आङ्गपूर्वस्य ख्यानरुद्धि सिद्धि । त्वमित्येकवचनं चेदं ज्ञा-
पयति यज्जगद्गुरोरेवैकन्येदकप्ररूपणनामर्थं न तीर्था-
न्तरशान्तृणामिति । पृथिव्यादीनां पुनर्जीवत्वमित्यं सा-
धनीयम्-यथा साऽऽत्मिका त्रिद्रुमशिलादिरूपा पृथिवी ज्ञे-
यमानात्स्थानाद्दर्भाङ्कुरवन् । भौममम्मोऽपि सात्मकं
जनभूमजानीयस्य स्वभावस्य संभवात् . शालूरवत् । आ-
न्तरिक्षमपि सात्मकम् : श्रमादिधिकारं स्वतः सभूय पा-
नात्, मत्स्यादिवन् । तेजोऽपि सात्मकम्-आहारोपादान-
नेन वृद्ध्यादिविकारोपतम्भात् पुरुषाङ्कवत् । वायुरपि सा-
ऽऽत्मक अपरप्रेरितत्वेऽपि निर्धग्गतिमत्त्वात्, गोवत् ।

वनस्पतिरपि सात्मकः ज्ञेयादिभिर्मान्यादिदर्शनात्, पु-
रुषाङ्कवत् । केषांचित् स्वपाङ्कनोपश्लेषादिविकाराच्च अ-
पकर्षनश्चेन्नन्याद्वा सर्वेषां सात्मकत्वसिद्धि, आसवचनाच्च ।
प्रसेपु च कृमिपिपीलिकाभ्रमरमनुष्यादिवपु न केषांचित्सा-
त्मकत्वे विगानमिति । यथा च भगवदुपक्रमे जीवानन्त्ये न
दोषस्तथा दिग्मात्रं भाव्यते । भगवन्मते हि प्ररूपां जीव-
निकायानामेतदल्पवहुत्वम्-सर्वस्तोकास्त्रसकायिका । ते-
भ्योऽसंख्यातगुणास्तेजस्कायिका । तेभ्यो विशेषाधिकाः
पृथ्वीकायिकाः । तेभ्यो विशेषाधिका अपृथ्वीकायिका । तेभ्यो
विशेषाधिका वायुकायिका । तेभ्योऽनन्तगुणा. वनस्पति-
कायिका ; ते च व्यावहारिका, अव्यावहारिकाश्च-

“ गोला य असंखिज्जा, असंखनिग्गोयगोलओ भणिओ ।
इक्किहनिग्गोयम्मि, अणंतजीवा मुण्येयव्या ॥ १ ॥
सिज्जंति जत्तिया खलु, इह संववहारजीवरासीओ ।
पति अणाइवणस्सइ, रासीओ तत्तिया तंमि ॥ २ ॥ ”

इति वचनात् यावन्तश्च यतो गच्छन्ति मुक्तिं जीवास्ता-
वन्तोऽनादिनिगोदवनस्पतिराशेस्तत्राऽऽगच्छन्ति न च
तावता तस्य काचित्परिहारिर्निगोदजीवाऽनन्त्यस्याऽऽ-
यत्वात् । निगोदस्वरूपं च समयसागरादवगन्तव्यम्,
अनाद्यनन्तेऽपि काले ये केचिन्निवृत्ता निर्वान्ति निर्वास्य-
न्ति च ते निगोदानामनन्तभागेऽपि न वर्तन्ते, नाऽवर्ति-
पत, न वर्तन्त्यन्ति । ततश्च कथं मुक्तानां भवाऽगमनप्रसङ्गः ?
कथं च संसारस्य रिक्तताप्रसङ्गिरिति अभिप्रेतं चैदन्त्य-
शूध्यानामपि । यथाचोक्तं वार्तिककारेण-

“ अत एव च विद्वत्सु, मुच्यमानेषु सन्ततम् ।
ग्रहाराडलोकजीवाना-मनन्तत्वाद्दृश्यता ॥ १ ॥
अन्त्यन्यूनातिरिक्तत्वे-युज्यते परिमाणवत् ।
वस्तुन्यपरिमेये तु, नूनं तेषामसंभवः ” ॥ २ ॥
इतिकाव्यार्थः । स्या० । आव० ।

“ एको नित्यस्तथा वद्ध, क्षम्यसत्त्वेह सर्वथा ।
आन्मेति निश्चयाद् भूयो, भवनैर्गुण्यदर्शनात् ॥ ४ ॥
तस्यागायोपशान्तस्य, सद्भूतस्यापि भावतः ।
वैराग्यं तद्वतं यत्त-न्मोहगर्भमुदाहृतम् ॥ ५ ॥
भूयांसो नामिनो वद्धा, याह्ये नच्छादिना ह्यमी ।
आत्मानस्तद्वशात्कष्टं, भवे तिष्ठन्ति शरुणे ॥ ६ ॥
एवं विज्ञाय तस्याग-विधिं त्यागं च सर्वथा ।
वैराग्यमाहुः सज्ञान-संगतं तत्त्वदर्शिनः ॥ ७ ॥ ”

अन० ३ अधि० । (आत्मन एकत्वाऽनेकत्व-सर्वगतत्व-
सक्रियत्व-निसक्रियत्ववृद्धव्यता ‘ परलोग ’ शब्दे पञ्चमे
भागे च वक्ष्यते)

(२०) अथवा मुक्ताऽमुक्ताविशेषमपहाय सामान्येनाऽऽत्मन-
सक्रियत्वं साधयन्नाह-

कत्ताइत्तणओ वा, सक्किरिओ यं मओ कुलालो व्व ।
देहण्णंदणओ वा, पच्चक्खं जंतपुरिसो व्व ॥ १८४८ ॥
विशे० । (व्याख्या ‘ वंशमोक्षसिद्धि शब्दे ५ भागे वक्ष्यते)

(२१) आत्मनो ज्ञानस्वरूपत्वम्-

अणुमवेदणमप्याणं जं हंतव्वं ति णाभि पत्थए ।
(सूत्र-१६४४)

एव दर्शनसूत्रायपि, नवरं सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्टयोर्दर्शन-
स्याविशिष्टत्वादात्मा दर्शनं-दर्शनमप्यात्मैवेति वाच्यं, यत्र
हि धर्मे विपर्ययो नाऽस्ति तत्र नियम एवोपनीयते, न
व्यभिचारे यथैव दर्शने, यत्र तु विपर्ययोऽस्ति तत्र व्य-
भिचारो नियमश्च यथा ज्ञाने, आत्मा ज्ञानरूपोऽज्ञानरूप-
श्चेति व्यभिचार, ज्ञानं त्वात्मैवेति नियम इति । भ० १२
श० १० उ० ।

आत्मन स्वपर्यायेभ्य कथञ्चिदव्यतिरिक्तत्वम्—

जीवो अणोऽणुहसो, जीवो चि य णियमत्रो ण वत्तव्वो ।
जं पुग्गिमाऽऽउयजीवो, देवाऽऽउयजीवियविसिद्धो ॥४२॥

व्यतिरेकादात्मनो वा केवलज्ञानाव्यतिरेकात् । कथञ्चिदे-
कत्वं तयोरित्याह—

मंखेज्जममखेज्ज, अणंतकप्पं च केवल णाणं ।

तह रागदोममोहा, अणोऽवि य जीवपज्जाया ॥ ४३ ॥

सम्म० २ कारुड० । (अनयोर्गाथयोर्व्याख्या 'केवलणाण' शब्दं तृतीयभागे ६२५ पृष्ठं वच्यते)

आत्मकर्मणोरन्यान्यानुगतत्वम्—

(' एव शब्दे चतुर्थभागे " अणोऽणुगयाणं० ' (५७)
इत्यादि प्रथमकारुडगाथाभि दर्शयिष्यामि) आत्मना आ-
त्मानं ज्ञात्वा । अणु० १३ अणु० । (आत्मज्ञानस्यैव सम्य-
क्त्वम्, आत्मज्ञानस्यैव ज्ञानदर्शनचारित्र्यत्वमिति ' मुणि ' शब्दे पष्ठे भागे दर्शयिष्यते)

(२२) आत्मनो ज्ञानदर्शनश्रवणादिप्रकार —

दोहिं ठाणेहिं आया अधोलोमं जाणइ पासइ, तं जहा-
समोहएणं चैव अप्पाणेणं आया अहलोगं जाणइ पासइ,
अममोहएणं चैव अप्पाणेणं आया अहलोगं जाणइ पा-
सइ, आधोहिममोहताअममोहएणं चैव अप्पाणेण आया
अहलोगं जाणइ पासइ १, एवं तिरियलोग २, उडुलोगं ३,
केवलकप्प लोमं ४, दोहिं ठाणेहिं आया अहलोगं जा-
णइ पासइ, तं जहा-विउव्विएणं चैव अप्पाणेणं आया
अहलोगं जाणइ पासइ अविउव्विएणं चैव अप्पाणेणं
आया अहलोगं जाणइ पासइ, आहोहिंविउव्वियाऽवि-
उव्विएणं चैव अप्पाणेणं आया अहलोगं जाणइ पा-
सइ १, एवं तिरियलोगं २, उडुलोगं ३, केवलकप्पं
लोमं ४,

दोही ' त्यादि सूत्रचतुष्टय, द्वाभ्यां स्थानाभ्या-प्रका-
राभ्यामात्मगताभ्यामात्मा-जीवोऽधोलोकं जानात्यधि-
ज्ञानेन पश्यत्यधिदर्शनेन 'समवहनेन' वैक्रियसमुद्धान-
गतेनात्माना—स्यभावेन, समुद्धानान्तरगतन वा, अन-
मवहनेन त्वन्यथेति एतदत्र व्याख्याति—आहोही' त्यादि
यप्रकारोऽवधिरस्येति यथावधि, आदिदीर्घत्वं प्राकृत-
त्वात्, परमाधेयत्वाऽधोवर्त्यवधिरस्य सोऽधोऽवधिगता
नियतज्ञेयविषयविविधानी स कदाचिद् समवहनेन क-

दाचिदन्यथेति समवहताऽसमवहनेनेति, ' एव ' मित्यादि,
' एव ' मिति यथाऽधोलोक समवहतासमवहत्प्रकाराभ्या-
मवधेर्विषयतयोक्त एवं तिर्यग्लोकादयोऽपीति, सुगमानि
च तिर्यग्लोकांर्द्धलोककेवलकल्पसूत्राणि, नवरं केवल—
परिपूर्णं स चासी स्वकार्यसामर्थ्यात् कल्पश्च केवलज्ञा-
नमिव वा परिपूर्णतयेति केवलकल्प, अथवा-केवलकल्पः
समयभाषय। परिपूर्णस्तं लोकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकमिति ।
वैक्रियसमुद्धानानन्तरं वैक्रियं शरीरं भवतीति वैक्रिय-
शरीरमाश्रित्याधोलोकादिज्ञाने प्रकारद्वयमाह—' दोही '
त्यादि सूत्रचतुष्टयं कल्पम्, नवरं ' विउव्विएणं ' ति
कृतवैक्रियशरीरेणिति ।

ज्ञानाधिकार एवेदमपरमाह—

दोहिं ठाणेहिं आया, सदाइं सुणेइ, तं जहा-देसेण वि
आया सदाइं सुणेइ, सव्वेण वि आया, सदाइं सुणेइ १ ।
एवं रूवाइं पासइ, गंधाइं अग्घाति ३, रसाइं आसाएइ ४,
फामाइं पडिमंवेएइ ५ ।

' दोही ' त्यादि. पञ्चसूत्री, द्वाभ्यां स्थानाभ्यां-प्रकाराभ्याम्
' देसेण वि ' ति-देशेन च शृणोत्येकेन श्रोत्रेणैकश्रोत्रोपघाते
सति सर्वेण वानुपहतश्रोत्रेन्द्रियो यो वा संभिन्नश्रोतोऽभि-
धानलब्धिद्युक्तं स सर्वैरिन्द्रियै शृणोतीति सर्वेणैति व्यप-
दिश्यते, एवमिति यथा शब्दान् देशसर्वाभ्याम् एवं रूपा-
दीनपि नवरं जिह्वादेशस्य प्रसुप्त्यादिनोपघाताद्देशेनास्वा-
दयतीत्यवसेयमिति । शब्दश्रवणादयो जीवपरिणामा उक्ता ।

तत्प्रस्तावात् तत्परिणामान्तराण्याह—

दोहिं ठाणेहिं आया ओभामइ, तं जहा-देसेण वि आ-
या ओभासइ, सव्वेण वि आया ओभासइ १ । एवं
पमासइ २, विउव्वइ ३, परियावेइ ४, भासं भामइ ५,
आहारेइ ६, परिणामेइ ७, वेएइ, ८, निज्जरेइ ९ । (सूत्र-
८०X)

' दोही ' त्यादि, नव सूत्राणि सुगमानि, नवरं, अवभासते-
द्योतते, देशेन-खद्योतकवत्, सर्वत-प्रदीपवत्, अथ वा-
अवभासते-जानानि, १, स च देशत फडुकाद्यधिज्ञानी,
सर्वत-अभ्यन्तरावधिरिति, एवमिति-देशसर्वाभ्या-प्रभा-
सने प्रकर्षेण द्योतते २, चिकरोति देशेन-हस्तादिवैक्रिय-
करणेन, सर्वेण सर्वस्यैव कायस्येति ३, 'परियारे' इति-
मैथुन सेवने, देशेन-मनोयोगादीनामन्यतमेन, सर्वेण-योग-
श्रवणापि ४, भाषां भाषते देशेन-जिह्वादिना, सर्वेण-
समस्ततात्वादिस्थानै ५, आहारयति देशेन मुखमात्रेण,
सर्वेण-श्रोत्राहाहागपेक्षया ६ आहारमेव परिणमयति प-
रिणामं नयति-खलरन्ध्रिभागेनेति भक्ताश्रयदेशस्य 'लीहा-
दिना रुद्धत्वात् । देशत अन्यथा तु सर्वत ७ वेदयति-
श्रुतुभवति, देशेन-हस्तादिना अवयवेन, सर्वेण सर्वा-
वयवैराहारमत्कान्-परिणामितपुद्गलान् इष्टानिष्टपरिणा-
मत ८, निज्जरेयति-त्यजति आहारितान्-परिणामितान् व-
दिनान् आहारपुद्गलान् देशेन अपानादिना, सर्वेण सर्वशरी-
रेणैव प्रस्येद्वर्षादिति ९ । अथ वा-एतानि चतुर्दशाणि सूत्रा-
णि विवक्षितविषयवस्त्वपेक्षया नेयानि, तत्र देशसर्वयो-

जना यथा देशेनापीति देशतोऽपि शृणोति विवक्षितशब्दा-
ना मध्ये कांश्चिच्छृणोतीति सर्वेणापीति सर्वतश्च साम-
स्त्येन ; सर्वानेवेत्यर्थः, एव रूपादीनपि, तथा विवक्षितस्य
देशं सर्वं वा विवक्षितमवभासयत्येवं प्रभासयति एव वि-
कुर्वणीयं विकुरुते परिचारणीयं क्रीसररीरादि परिचा-
रयति भाषणीयापेक्षया देशतो भाषां भाषते सर्वतो वेति
अभ्यवहार्यमाहारयति, आहृत परिणमयति, वेद्यं कर्म
वेदयति देशतः सर्वतो वा, एवं निर्जरयत्यपि । स्था० २
ठा० २ उ० ।

(२३) आत्मनिरूपणम् । तथा च पूर्वाचार्यकृतगाथा —
“जीवो अणाइनिहणो, अविणासी अक्खन्नां धुवो निच्चं ।
द्ववट्टयाए णिच्चो, परियायगुणेहि य अणिच्चो ॥ १ ॥
जह पजराउ सउणी, घडाउ वयरणि कच्चुआ पुरिसो ।
एवं न चेव भिएणो, जीवो देहाउ संसारी ॥ २ ॥
जह खीरोदगतिलतिल्ल-कुसुमगंधाण दीसइ न भेओ ।
तह चेव न जीवस्स वि देहादच्चंतिओ भेओ ॥ ३ ॥
संकोअविकोएहि य, जहकमं देहलोयमित्तो वा ।
हत्थिस्स व कुथुस्स व, पएससंखा समा चेव ॥ ४ ॥
कालो जहा अणाई, अविणासी होई तिसु वि कालेसु ।
तह जीवो वि अणाई, अविणासी तिसु वि कालेसु ॥ ५ ॥
गयणं जहा अरूवी, अवगाहगुणेण धिप्पई तं तु ।
जीवो तहा अरूवी, विण्णगुणेण घत्तवो ॥ ६ ॥
जह पुढवी अविण्णटा, आहारो होई सव्वदव्वाण ।
तह अहारो जीवो, नाणाईयं गुणगणाण ॥ ७ ॥
अक्खयमणंतमउलं, जह गयण होई तिसु वि कालेसु ।
तह जीवो अविणासी, अवट्टिओ तिसु वि कालेसु ॥ ८ ॥
जह कणगाओ कीर-ति पज्जवा मउलकुडलाईया ।
द्ववं कणगं तं चिय, नाम विसेसो इमो अओ ॥ ९ ॥
एव चउगाईए, परिब्भमंतस्स जीवकणगस्स ।
नामाई बहुविहाई, जीवद्ववं तयं चेव ॥ १० ॥
जह कम्मयरो कम्मं, करेइ भुंजेइ सो फलं तस्स ।
तह जीवो वि अकम्मं, करेइ भुंजेइ तस्स फलं ॥ ११ ॥
उज्जावेउं दिवसं, जह सूरुो वच्चई पुणो अत्थं ।
नय दीसइ सो सूरुो, अन्नं खित्तं पयासंतो ॥ १२ ॥
जह सूरुो तह जीवो, भवंतरं वच्चए पुणो अन्न ।
तत्थ वि सरिरमअं, खत्त व रधी पयासेई ॥ १३ ॥
फुल्लुप्पलकमलाण, चंदणअगरुण सुरहिगधीणं ।
धिप्पइ नासाइगुणो, न य रूवं दीसए तेमि ॥ १४ ॥
एवं नाणगुणेण, धिप्पइ जीवो वि बुद्धिमतेहि ।
जह गंधो तह जीवो, न हु सफला कीरण भित्तुं ॥ १५ ॥
भभामउहमइल-पणवमकुदाण सखसअणं ।
सदट्टु अिय सुव्वइ, के-वलु त्ति न हु दीसई रूवं ॥ १६ ॥
पच्चक्खं गहगहिओ, दीसइ पुरिसो न दीसइ पिसाओ ।
आगारेहि मुणिजइ, एव जीवो वि देहठिओ ॥ १७ ॥
इसइ विरुसइ रूसइ, नच्चइ गाएइ कयइ सुहदुक्ख ।
जीवो देहमइगओ, विविहपयारं पयसेइ ॥ १८ ॥
जह आहारो भुत्तो, जिआण परिणमइ सत्तभेएहि ।
वस १ सोणिय २ मस ३ऽट्टिअ ४-मज्जा ५ तह मेय ६ ।
सुकेहि ७ ॥ १९ ॥

एवं अट्टुविह चिअ, जीवेण अणाइसहगयं कम्मं ।
जह कणगपाहाणे, अणाइसंजोगनिष्फणं ॥ २० ॥
जीवस्स य कम्मस्स य, अणाइमं चेव होइ संजोगो ।
सो वि उवाएण पुढो, कीरइ न वलाउ जह कणगं ॥ २१ ॥
जह पुव्वयरं कम्मं, जीवो वा जह हविज्ज वा वई कोई ।
सो घसव्वो कुक्कुडि-अंडाणं भणसु को पदमो ॥ २२ ॥
जह अंडसंभवा कुक्कुडि, त्ति अंडं च कुक्कुडी उ भवं ।
न य पुव्वाऽधरभावो, जह तह कम्माल जीवाणं ॥ २३ ॥
अणुमाणपहे सिद्धं, छउमत्थाण जिणाण पच्चक्ख ।
गिएहसु गणहर ! जीवं, अणाइयमक्खयसरूवं ॥ २४ ॥
कत्थ य जीवो वल्लिओ, कत्थ य कम्माई हुंति वल्लियाई ।
जीवस्स य कम्मस्स य, पुव्वनिवद्धाई वेराइ ॥ २५ ॥ ”
ग० २ अधि० ।

(२४) आत्मतत्त्वनिरूपणं यौद्धादिसम्मततात्मत्वनिराकरणेन
प्रदर्शितम्—

यौद्धास्तु—बुद्धिज्ञानपरंपरामात्रमेवाऽऽत्मानमाप्नामि-
षु, न पुनर्मौक्तिककणनिकरनिरन्तरानुस्यूतैकसूत्रवत्तदन्व-
यिनमेकम् । ते लोकायतलुण्टाकभ्याऽपि पापीयान,
तद्भावेऽपि तेषां स्मरणप्रत्यभिज्ञानाद्यघटनात्, तथा
हि—पूर्वबुद्धयानुभूतेऽर्थे नोत्तरबुद्धीनां स्मृतिः सम्भव-
ति, ततोऽन्यत्वात्, सन्तानान्तरबुद्धिवत् । न ह्यन्यदष्टो-
ऽर्थोऽन्येन स्मर्यते, अन्यैकेन दष्टोऽर्थं सर्वैः स्मर्येत ।
स्मरणाभावे च कौतस्कुती प्रत्यभिज्ञाप्रसूतिः ?, तस्याः
स्मरणानुभवोभयन्मभवत्वात् ; पदार्थप्रक्षणप्रबुद्धप्राक्तन-
संस्कारस्य हि प्रमातु स एवायमित्याकारेणैयमुत्पद्यते ।
अथ न्यादयं दोषो यद्यविशेषणान्यदष्टमन्यः स्मरतीत्युच्यते
किं त्वन्यत्वेऽपि कार्यकारणभावादेव स्मृतिः, भिन्नसन्ता-
नबुद्धीनां तु कार्यकारणभावो नाऽस्ति, तेन सन्तानान्तराणां
स्मृतिर्न भवति; न चैकसान्तानिकीनामपि बुद्धीनां कार्य-
कारणभावो नास्ति, येन पूर्वबुद्धयानुभूतेऽर्थे तदुत्तरबुद्धीनां
स्मृतिर्न स्यात् । तदप्यनवदातम्, एवमपि नानात्वस्य
तदवस्थत्वात् । अन्यत्व हि स्मृत्यसंभवे साधनमुक्तम्,
तच्च कार्यकारणभावाभिधानेऽपि नाऽपगतम्, न हि
कार्यकारणभावाभिधाने तस्यासिद्धत्वादीनामन्यतमो दोषः
प्रतिपद्यते । नाऽपि स्वपक्षसिद्धिरेनेन क्रियते, न हि का-
र्यकारणभावात् स्मृतिरित्यत्राभयप्रसिद्धोऽस्ति दृष्टान्तः ।
अथ “ यस्मिन्नैव हि सन्ताने, आदिता कर्मवासना । फलं
तत्रैव संघत्ते, कर्णासे रक्ता यथा ॥ १ ॥ ” इति कर्णास्मर-
कृतादृष्टान्तोऽस्तीति चेत् । तदसाधीयं, साधनदृष्ट्याऽ-
संभवात् । अन्यथासंभवात् न साधन-न हि कार्यकार-
णभावो यत्र तत्र स्मृतिः कर्णासे रक्तावदित्यन्वय सं-
भवति, नाऽपि यत्र न स्मृतिस्तत्र न कार्यकारणभाव इति
व्यतिरेकोऽस्ति । असिद्धत्वाद्यनुद्भावनाश्च न दृश्यन्ते । न
हि ततोऽन्यत्वादित्यन्य हेतोः कर्णासे रक्तावदित्यनेन
कश्चिदपि प्रतिपाद्यते । किं च-यद्यन्यत्वेऽपि कार्यकारण-
भावेन स्मृतेरुत्पत्तिरित्यनेन, तदा शिष्याचार्यादियुद्धीना-
मपि कार्यकारणभावमद्भावेन स्मृत्यादि न्यात् । अथ ना
ऽयं प्रसङ्गः, एकसन्तानत्वे मतीनि विशेषणादिनि चेत्,
तदयुक्तम्, भेदाऽभेदपक्षाभ्या तस्यापक्षान्त्यात् । सगुपरं-

परातस्तस्याऽभेदे हि स्रगपरंपरैश्च सा, तथा च सन्तान इति न किञ्चिदतिरिक्तमुक्तम् । भेदे तु पारमार्थिकोऽपारमार्थिको वाऽसौ स्यात् । अपारमार्थिकत्वे त्वस्य तदेव रूपम् । पारमार्थिकत्वे स्थिरो वा स्यात्, क्षणिको वा । क्षणिकत्वे सन्ताननिर्विशेष एवास्ति इति स्तेनभीतस्य स्तेनान्तरशरणस्वीकरणकारिणा ।।

‘स्थिरमथ सन्तानमभ्युपया’, प्रथयन्तं परमार्थसत्त्वरूपम् । असृत्तं पितृ पूनयाऽनयोऽनया, स्थि चपुपः परलोकित प्रसिद्धे ॥ १ ॥” उपादानोपादेयभावप्रबन्धेन प्रवर्तमानं कार्यकारणभाव एव सन्तान इति चेत् । तदवधम्, अविपरमात्रोदिसवन्धविशेषाभावे कारणत्वमात्राऽविशेषादुपादानेतरविभागानुपपत्तेः । सन्तानजनकं यत्तदुपादानमिति चेत् । न, इतरेतराश्रयत्वप्रसङ्गात् सन्तानजनकत्वनोपादानकारणत्वम्, उपादानकारणजन्यत्वेन च सन्तानत्वमिति । लोके तु समानजातीयानां कार्यकारणभावे सन्तानव्यवहारं, तद्यथा-आह्वयसन्तानं इति, नतप्रसिद्धया चास्माभिरपि शब्दप्रदीपादिषु सन्तानव्यवहारं क्रियते । तत्रापि यद्येवमभिप्रेतं, सन्तानस्तदा कथं न शिष्याचार्यबुद्धीनामकमन्तानत्वम् ? । नह्यस्मां समानजातीयत्वं कार्यकारणभावो वा नाऽस्ति, ततः शिष्यस्य चिरव्यवहिता अपि बुद्धयः पारंपर्येण कारणमिति तदनुभूतऽप्यर्थे यथा स्मृतिर्भवति तथोपाध्यायबुद्धयोऽप्याजन्मप्रभृत्युत्पन्ना पारंपर्येण कारणमिति तदनुभूतऽप्यर्थे स्मृतिर्भवत् । किञ्च-धूमशब्दादीनामुपादानकारणं विनैवोत्पत्तिस्तव स्यात्, न हि तेषामप्यनोदप्रबन्धेन समानजातीय कारणमस्तीति शक्यतं वक्तुम्, तथा च ज्ञानस्यापि गर्भादावनुपादनैवात्पत्तिः स्यादिति परलोकभावात् । अथ धूमशब्दादीनां विजातीयमप्युपादानमिष्यते, एवं तर्हि ज्ञानस्याप्युपादानं गर्भशरीरमेवास्तु न जन्मान्तरज्ञानं कल्पनीयम्, यथा दर्शनं ह्युपादानमिष्यत्, अन्यथा धूमशब्दादीनामप्यनोदः सन्तानं कल्पनीयं स्यादिति सन्तानघटनात् न परंपरा स्मृत्यादिव्यवस्था नापि परलोकः कोऽपि प्रसिद्धिपद्धतिं दधाति परलोकितं कस्यचिदसंभवात् । सत्यापि वा परलोके कथमकृताभागमकृतप्रणयो पराक्रियेते ? येन हि ज्ञानेन चैत्यवन्दनादि कर्मकृतम्, तस्य विनाशाच्च तत्फलोपभागो यस्य च फलोपभागस्तेन न तत्कर्म कृतमिति । अथ नाऽयं दोषः कार्यकारणभावस्य नियामकत्वात्, अनादिप्रबन्धप्रवृत्तौ हि ज्ञानानां हेतुफलभावप्रवाहः । स च सन्तान इत्युच्यते तद्वशात्सर्वो व्यवहारः संगच्छते । नित्यस्वार्त्माभ्युपगम्यमानो यदि सुखादिजन्मना विह्वलितमनुभवति । तदयमनित्य एव चर्मादिवदुक्तं स्यात्, निर्विकारकत्वे तु सताऽसता वा सुखदुःखादिना कर्मफलानि कस्तस्य विशेषः ? इति कर्मवैफल्यमेव । तदुक्तम्-‘वर्षाऽऽनपाभा किं व्योमन-श्चर्मण्यस्ति तयोः फलम् । चर्मोपमश्चेत्सोऽनित्य, स्वतुल्यश्चेदसत्सम ॥ १ ॥” इति तस्मात् त्यज्यतामपि मूर्धाभिर्पक्ते प्रथमो मोह आत्मग्रहो नाम, तन्निवृत्तावात्मीयग्रहोऽपि विरस्यति । अहमेष न, किं मम ? इति । तद्वदमहद्भारममकारप्रन्थिप्रहाणनैरान्यदर्शनमेव निर्वाणहारम्, अन्यथा कौतुक्कुनी निर्वाणवार्तापि ? । तदपि

वाच्यम्, हेतुफलभावप्रवाहस्वभावस्य सन्तानस्यान्तरमेव नियामकत्वेन निरस्तत्वात् । यत्पुनः सुखादिकाराभ्युपगमे चर्मादिवत् आत्मनोऽनित्यत्वं प्रसिद्धं तदिष्टमेव, कथंचिदानित्यत्वेनात्मनः स्याद्वादिभिः स्वीकारात् । नित्यत्वस्य कथाचदेयाभ्युपगमात् । यत्तु नित्यत्वे अस्यात्मीयप्रहसद्भावेन मुक्तपनेवात्सिद्धयणमभारि, तदप्यनवदानं विदितपर्यन्तविरससंसारस्वरूपाणां परिगतपारमार्थिकान्तिकात्यन्तिकानन्दसन्दोहस्वभावाऽपवर्गापनिषदां च महात्मना शरीरेऽपि किंपाकपाकोपलितपायस इव निर्ममस्वदर्शनात् । नैरात्म्यदर्शने पुनरात्मैव नावस्थास्ति क प्रत्य सुखीभवनायै र्यातप्यते ? ; ज्ञानक्षणाऽपि संसारी कथमपरज्ञानक्षणसुखीभवनाय घटिष्यते ? ; न हि दुःखो देवदत्तो यद्दत्तसुखाय अष्टमानो हृष्टः ; एकस्यस्य तु दुःखं स्वस्वसनाशित्वात्तनैव सार्द्धं दध्वसे । सन्तानस्तु न वास्तवः काश्चादिति प्ररूपितमेव, वास्तवत्वे तस्य निष्पत्यहात्मसिद्धिर्गतिः ।

अथ आत्मैव परपरिकल्पितस्वरूपप्रतिषेधाय स्वाभिमतधर्मान्वेषयन्ति-

चैतन्यस्वरूपः परिणामी कर्ता साक्षाद्भोक्ता स्वदेहपरिमाणः प्रतिचैत्रं भिन्नः पौद्गलिकाऽदृष्टवांश्चाऽयमिति । १६।

चैतन्यं साकारनिराकारोपयोगाख्यं स्वरूपं यस्यासौ चैतन्यस्वरूपः परिणामेन प्रतिसमयमपरापरपर्यायेषु गमनं परिणामः स नित्यमस्यास्तीति परिणामी, कर्तादृष्टादिकमिति कर्ता, साक्षादनुपचरितवृत्त्या भुङ्क्ते सुखादिकमिति साक्षाद्भोक्ता, स्वदेहपरिमाणं स्वोपात्तवपुर्ध्यापकं, प्रतिचैत्रं प्रांतशरीर भिन्नः पृथक् पौद्गलिकादृष्टवान् पुद्गलघटितकर्मपरतन्त्रं, अयमिदमन्तरे प्रमातृत्वं निरूपयति आत्मेति । अत्र चैतन्यस्वरूपत्वपरिणामित्वावशेषाभ्यां जडस्वरूपं कूटस्थनित्यो नैयायिकादिसंमतः प्रमाता व्यवस्थित्यते । यतो येषामात्मानुपयोगस्वभावस्तावत्, तेषां नासौ पदार्थपरिच्छेदं विदध्यात्, अचेतनत्वाद् ; आकाशवत् । अथ नोपयोगस्वभावत्वं चैतन्यत्वम्, किं तु चैतन्यसमवायं, स चात्मनोऽस्तीत्यसिद्धमचेतनत्वमिति चेत् । तदनुचिन्तम्, इत्यमाकाशादेगपि चेतनत्वापत्तेः, चैतन्यसमवायो हि विहाय-प्रमुखेऽपि समानः ; समवायस्य स्वयमविशिष्टस्यैकस्य प्रतियोगमहत्त्वाभावादात्मन्येव ज्ञानं समवेतं नाकाशादिव्यति विशेषाव्यवस्थिते । ननु यथेह कुरण्डे दधीतिप्रत्ययाश्च तत्कुरण्डादन्यत्र तद्वधिसयोगः शक्यसंपादनं, तथेह मयि-ज्ञानमिनीहृदं प्रत्ययात् नात्मनोऽन्यत्र गगनादिषु ज्ञानसमवाय इति चेत् । तदयौक्तिकम् । यत आऽऽद्योपि ज्ञानमसंमस्रिवति प्रतियन्तु, स्वयमचेतनत्वाद्, आत्मवत्, आत्मनो वा भैवं प्रतिगु, तेन एवं, सादिवद्, इति जडात्मवादिमते संश्रपि ज्ञानमिहेति प्रत्यय प्रत्यान्वेषो न ज्ञानस्यान्वेषेण समवायं नियमयति, विशेषाभावात् । नन्वेवमिह पृथिव्यादिषु रूपाद्य इति प्रत्ययोऽपि न रूपादीनां पृथिव्यादिषु समवायं साधयेत्, यथा सादिषु; तत्र वा स तं साधयेत्, पृथिव्यादिषु, इति न किञ्चित्प्रत्ययविशेषात् कस्यचित् व्यवस्थेति चेत् । सत्यम्, अयमपरो-

ऽस्य दोषोऽस्तु, पृथिव्यादीनां रूपाद्यनात्मकत्वे खादिभ्यो विशेषतया व्यवस्थापयितुमशक्ते । स्यान्मतम् आत्मनो ज्ञानमस्मास्त्विति प्रतीयन्ति । आत्मत्वात्, ये तु न तथा ते नाऽऽत्मानो, यथा सादयः, आत्मानश्चेतिऽहप्रत्ययप्राप्ता-स्तस्मात्तथा; इत्यात्मत्वमेव खाऽऽदिभ्यां विशेषमात्मनां साधयति, पृथिवीन्वादिषत्, पृथिव्यादीनां पृथिवीत्वादि-योगाद्दि पृथिव्यादय, तद्वत्तात्मत्वयोगादात्मान इति । तदयुक्तम्, आत्मत्वादिजातीनामपि जातिमदनात्मकत्वं तत् समवायनियमासिद्धे । प्रत्ययविशेषानन्तिसिद्धिरिति चेत्, स एव विचारयितुमारब्ध परम्परमत्यन्तभेदादिशेषऽपि जानितद्वताम्, आत्मत्वजानिगात्मानि प्रत्याविशेषमुपजनयति, न पृथिव्यादीषु, पृथिवीत्वादिजानयश्च तत्रैव प्रत्ययमुत्पादयन्ति नात्मानि; इति कोऽत्र नियमहेतु ? । समवाय इति चेत्, सोऽयमन्यान्यसश्च -सति प्रत्ययविशेषे जा-तिविशेषस्य जातिमति समवाय, सति च समवाये प्रत्ययविशेष इति । प्रत्यासत्तिविशेषादन्यत एव तत्प्रत्ययवि-शेष इति चेत् । स कोऽन्योऽन्यत्र कथञ्चित्तद्वान्यपरिणामाद् ? इति स एव प्रत्ययविशेषहनुरेपितव्य तदभाव तद्-घटनाजानिविशेषस्य काचदेव समवायाऽऽन्तिरेरान्मात्रवि-भागानुपपत्तेरान्येव ज्ञानं समवेतमिहेदमिति प्रत्यय कुरुते न पुनरकाशादिषु; इति प्रतिपत्तुमशक्ते चैनन्ययोगादात्म-नश्चेतनत्वं सिद्धयेत्; अथ किमपरम् ? प्रतीयते तावच्चेतना-समवायादात्मा चेतन इति चेत् । तदयुक्तम् । यत् प्रतीतिश्च-त्प्रमाणीकरणं तर्हि निष्प्रतिद्वन्द्वमुपयोगान्मक एवाऽऽत्मा प्रसिध्यति । न हि जातुचित्तस्वयमचेतनोऽह चेतनाया-गाश्चेतन, अचेतने वा मयि चेतनाया समवाय इति प्रतीतिरस्ति ज्ञानाऽहमिति समानाधिकरणतया प्रतीति । भेदं तथा प्रतीतिरिति चेत् । न, कथञ्चित्तादात्म्याभावे तद्-दर्शनात् । यष्टि पुरुष इत्यादिप्रतीतिस्तु भेदं सत्युपचा-राद् दृष्टं न पुनस्ताविकी, तथा चात्मानि ज्ञानाऽहमिति प्रतीति कथञ्चित्चेतनाऽऽत्मा गमयति -तामन्तरेणानुप-पद्यमानत्वात् कलशादिवत्; न हि कलशादिश्चेतनात्मको ज्ञानाऽहमिति प्रत्येति । चैनन्ययोगाभावात्सौ न तथा प्रत्येतीति चेत् । न, अचेतनस्यापि चैनन्ययोगाश्चेतनोऽह-मिति प्रतिपत्तेरनेतरमेव निरस्तत्वाद्, इत्यचेतनत्व सि-द्धमात्मनो जडस्यार्थपरिच्छेदं पराकीर्ति; न पुनरिच्छुता चैनन्यस्वरूपताऽस्य स्वीकरणीया । ननु ज्ञानवानहमिति प्रत्ययादात्मज्ञानयोर्भेद, अन्यथा धनवानिति प्रत्ययादपि धननद्वतोर्भेदाभावात्पुत्रादिति कश्चित् । तदप्यमत् । यतो ज्ञानवानहमिति नाऽऽत्मा प्रत्येति जडत्वैकान्तरूपत्वाद्, घ-टवत् । सर्वथा जडश्च स्यादात्मा ज्ञानवानहमिति प्रत्यय-श्चाऽस्य स्यात्, विराधाभावाद्, इति मा निर्णयि, तस्य नयोत्पत्त्यसंभवात् : ज्ञानवानहमिति हि प्रत्ययो नागृहीते ज्ञानाभ्ये विशेषणे विंगण्य चात्मानि जातुपद्यते, स्वमत-विरोधात् । “ नागृहीतविशेषणा विंगण्य बुद्धि ” इति वचनात् । गृहीतयास्तयोरुत्पद्यते इति चेत्, कुतस्तद्-गृहीति ? । न तावत्स्वत स्वभवेदनभ्युपगमात्, स्व-स्यविदिने हात्मानि ज्ञाने च स्वत सा युज्यते, नान्यथा, संस्तानान्तरवत् । परतश्चेत्, तदपि ज्ञानान्तरं विशेष्यं

नागृहीते ज्ञानत्वविशेषणे गृहीतुं शक्यमिति । ज्ञानान्तरात्, तदग्रहणेन भाव्यामत्यनवस्थानान्कुत प्रकृतप्रत्यय ? । तद्वं नाऽऽत्मनो जडस्वरूपता संगच्छते नाऽपि कृतम्य-नित्यता । यतो यथाधिष्व पूर्वदशायामात्मा तथाधिष्व एव चेत् ज्ञानोत्पत्तिसमयेऽपि भवेत्तदा प्रागिव कथमेव प-दाशेषपरिच्छेदकं स्यात् ? प्रतिनियतस्वरूपप्रच्युतिरूप-स्वात्कौटस्थस्य; पदार्थपरिच्छेदे तु प्राग् प्रमातु प्रमातृ-रूपतया परिणामान्कुत. कौटस्थमिति कत्ता सोत्ता-द्वोक्तानि विशेषणयुगलकेन कापिलमत निरस्क्रियते, तथा हि-कापिल कर्तृत्व प्रकृतं प्रतिजानीते; न पुरुषस्य । “ अकर्ता निर्गुणो भोक्ता ” इति वचनात् । तदयुक्तम् । यथा यद्ययमकर्ता स्यात्, तदानीमनुभावेनापि न भवेत् । द्राष्टु कर्तृत्वे मुक्त्याऽपि कर्तृत्वप्रसङ्गरिति चेत् । मुक्त किम-कर्तेष्ट ? । विषयसुखादेरकर्तृत्वेति चेत्, कुत स तथा ? । तत्कारणकर्मकर्तृ-वाभावात्तिति चेत्, तर्हि संसारी वि-षयसुखादिकारणकर्मविशेषस्य कर्तृत्वात् विषयसुखादे क-र्ता, स एव चानुभवित्वा किं न भवेत् ? । समार्यवस्थायामात्मा विषयसुखाऽऽदितत्कारणकर्मणां न कर्ता चेतन-त्वात्, मुक्ताऽवस्थावत्; इत्येतदपि न सुन्दरम् । स्वेष्ट-विधानकारित्वात् समार्यवस्थायामात्मा न सुखादेर्भोक्ता, चेतनत्वात्, मुक्तावस्थावत्; इति स्वेष्टस्यात्मनो भोक्तृ-त्वस्य विधानात् । प्रतीतिविच्छेदमिष्टविधानसाधनमिद-मितिचेत् । कर्तृत्वाभावसाधनमपि किं न तथा ? पुन श्रौता प्राताऽहमिति स्वकर्तृत्वप्रतीति । अथ श्रौता-ऽहमित्यादिप्रतीतिरहकाराऽऽस्पदम् अहकारस्य च प्र-धानमेव कर्तृतया प्रतीयत इति चेत्, तत एवाऽ-नुभावित्प्रधानमस्तु । न हि तस्याऽहकाराऽऽस्पदत्वं न प्रतिमानि, शब्दादेरनुभवित्वाहमिति प्रतीति. सकलजन-साक्षिकत्वात् । भ्रान्तमनुभवित्तरहकाराऽऽस्पदत्वमिति चेत्, कर्तुं कथञ्च भ्रान्तम् ? । तस्याऽहकाराऽऽस्प-दत्वादिति चेत्, तत एवानुभावितुस्तद्भ्रान्तमस्तु, तस्यां पा-धिकत्वादहकाराऽऽस्पदत्व भ्रान्तमिति चेत्, कुतस्तदापा-धिकत्वसिद्धि ? । अथ पुरुषस्वभावत्वाऽऽभावादहकारस्य तदास्पदत्वं पुरुषस्वभावस्यानुभावित्त्वम्यौपाधिकमिति चेत् । स्याद्वे, यदि पुरुषस्वभावाऽहकारो न स्यात् । मुक्त-स्याऽहकाराऽऽभावात् अपुरुषस्वभाव एवाऽहकार-स्य-भावो हि न जातुचित्तद्वन्तं त्यजति, तस्य नि स्वभावत्व-प्रसङ्गादिति चेत् । न, स्वभावस्य द्विविधत्वात् सामान्यावि-शेषपर्यायमदान् तत्र सामान्यपर्याय शाश्वतिकस्यभाव । काटाचिन्को विशेषपर्याय इति न काटाचित्कत्वात्पुंस्य-हकारादेव तत्स्वभावता, ततो न तदास्पदत्वमनुभावित्व-म्यौपाधिकं, येनाऽभ्रान्त न भवेत् । तत सिद्धमात्मानुम-विनेव कर्ता अकर्तृभोक्तृत्वानुपपत्तेश्च । ननु भोक्तृ यम-प्युपपत्तिमेवान्य, प्रकृतिविकारभूतार्यां हि दृग्गाकार्यां बुद्धौ सक्रान्ताना सुखदुःखादीना पुरुष न्यान्मनि प्रति-विम्बोदयमात्रेण भोक्ता व्यपदिश्यते । तदशस्य, तस्य तथा-परिणाममन्तरं प्रतिविम्बोदयस्याऽघटनात् भोक्तृका-दावपि परिणामेनैव प्रतिविम्बोदयसमर्थनात्, तथापरिणा-माभ्युपगमं च कुत कर्तृत्वमस्य न स्यात् ? इति सिद्ध-

मस्य कर्तृत्वं साक्षाद् भोक्तृत्वं चेति, स्वदेहपरिमाण इत्यनेनापि नैयायिकादिपरिकल्पितं सर्वगतत्वमात्मनो निषिध्यते, तथात्वे जीवतत्त्वप्रभेदानां व्यवस्थानाप्रसिद्धिप्रसङ्गात् । सर्वगतात्मन्येकत्रैव नानात्मकार्यपरिसमाप्ते, सकृन्नानामन-समायोगो हि नानाऽऽत्मकार्यं तच्चैकत्रापि युज्यते, नभसि नानाघटादिसंयोगवत् । एतेन युगपन्नानाशरीरेन्द्रियसंयोगः प्रतिपादितः । युगपन्नानाशरीरेष्वात्मसमवायिनां सुखदुःखादीनामनुपपत्तिः, विरोधादिति चेत् । न, युगपन्नानाभेर्यादिष्वाकाशसमवायिना विततादिशब्दानामनुपपत्तिप्रसङ्गात्, तद्विरोधस्याविशेषात् । तथाविधशब्दकारणभेदान्न नदनुपपत्तिरिति चेत्, सुखाऽऽदिकारणभेदात्तदनुपपत्तिरप्येकत्रात्मनि मा भूद् विशेषाभावात् । विरुद्धधर्माध्यासादात्मनो नानात्वमिति चेत् । तत एवाकाशस्यापि नानात्वमस्तु । प्रदेशभेदोपचाराददोष इति चेत्, तत एवात्मन्यप्यदोषः । जननमरणकरणादिप्रतिनियमोऽपि सर्वगतात्मवादिना नाऽऽत्मवहुत्वं साधयेत्, एकत्राऽपि तदुपपत्ते, घटाकाशादिजननविनाशाऽऽदिवत् ; न हि घटाकाशस्योपपत्तौ घटाकाशस्योत्पत्तिरेव, तदा विनाशस्यापि दर्शनात्, नापि विनाशे विनाश एव, जननस्यापि तदोपलम्भात्, स्थितौ वा न स्थितिरेव विनाशोत्पादयोरपि तदा समीक्षणात् । सति बन्धे न मोक्षः, सति वा मोक्षे न बन्धः स्याद्, एकत्रात्मनि विरोधादिति चेत् । न, आकाशेऽपि सति घटबन्धे घटान्तरमोक्षाभावप्रसङ्गात्, सति वा घटविश्लेषे घटान्तरविश्लेषप्रसङ्गात् । प्रदेशभेदोपचारात् तत्प्रसङ्ग इति चेत्, तत एवात्मनि न तत्प्रसङ्गः । नभसः प्रदेशभेदोपगमे जीवस्याप्येकस्य प्रदेशभेदोऽस्तिवति कुतो जीवतत्त्वप्रभेदव्यवस्था ? यतो व्याकृत्वः स्यात् । नन्वात्मनो व्यापकत्वाऽभावे दिग्देशान्तरवर्तिपरमाणुभिर्भ्युगपत्संयोगाभावादाद्यकर्माभावः, तदभावादन्यसंयोगस्य तन्निमित्तशरीरस्य तेन तत्संबन्धस्य चाऽभावादानुपायनिवृत्तिः । सर्वदा सर्वेषां मोक्षः स्यात् । अस्तु वा यथा कथंचिच्छरीरोत्पत्तिः, तथाऽपि सावयवं शरीरं प्रत्यवयवमनुप्रविशन्नात्मा साऽवयवः स्यात्, तथा चास्य पटादिवत् कार्यत्वप्रसङ्गः । कार्यत्वे चाऽसौ विजातीयैः सजातीयैर्वा कारणैरारभ्यत । न प्राच्यः प्रकारः, विजातीयानामनारम्भकत्वात् । न द्वितीयः, यतः सजातीयत्वनेपामात्मत्वाऽभिसम्बन्धादेव स्यात् तथा चात्मभिरारभ्यते इत्यायानम्, एतच्चयुक्तम्, एकत्र शरीरेऽनेकात्मनामात्मारम्भकारणमसंभवात् । सभवे वा प्रतिसंधानानुपपत्तिः, न ह्यन्येन दृष्टमन्यः प्रतिसंधानुमर्हत्यतिप्रसङ्गात्, तदारभ्यत्वे चास्य घटवदवयवक्रियाता विभागात्संयोगविनाशाद्विनाशः स्यात् । शरीरपरिणामत्वे चात्मनो मूर्त्तत्वानुपपत्त्याच्छरीरेऽनुप्रवेशो न स्यात्, मूर्त्ते मूर्त्तस्यानुप्रवेशविरोधात् ; नतो निरात्मकमेव अखिल शरीरमनुष्यते । कथं वा तत्परिमाणत्वे तस्य बालशरीरपरिमाणस्य सतो युवशरीरपरिमाणस्वीकारः स्यात्, तत्परिमाणपरित्यागात्, तदपरित्यागाद्वा । परित्यागाच्चेत् तदा शरीरवत्तस्याऽनित्यत्वप्रसङ्गात्परलोकाद्यभावाऽनुपपत्तिः । अथापरित्यागात्, तत्र, पूर्वपरिमाणाऽपरित्यागे शरीरवत्तस्योत्तरपरिमाणोत्पत्त्यनुपपत्तिः । तथा—“ यदि वपुः परिमाणपवित्रितं, वदसि जैनमतानुग !

पूरुषम् । वद तदा कथमस्य विखण्डने, भवति तस्य न खण्डनडम्बरम् ॥ १ ॥ ” अत्राभिदध्महे-यदभ्यधायि नन्वात्मनो व्यापकत्वाभाव इत्यादि, तदसत्यम् । यद्येन संयुक्तं तदेव तं प्रत्युपमर्पतीति नियमाऽसंभवात् ; अयस्कान्तप्रत्ययसन्नेनाऽसंयुक्तस्याप्याकर्षणोपलब्धे । अथासंयुक्तस्याप्याकर्षणे तच्छरीरारम्भं प्रत्येकमुखीभूतानां त्रिभुवनोदरविवरवर्तिपरमाणुनामुपसर्पणप्रसङ्गात् न जाने कियत्परिमाणं तच्छरीरं स्यादिति चेत् । संयुक्तस्याप्याकर्षणे कथं स एव दोषो न भवेद् ? आत्मनो व्यापकत्वेन सकलपरमाणुतां तेन संयोगात् । अथ तदभावाविशेषेऽप्यदृष्टवशाद्विचिन्तितशरीरोत्पादनानुगुणा नियता एव परमाणव उपसर्पन्ति तदितरत्रापि तुल्यम् । यच्चान्यदुक्तम्—“ सावयवं शरीरं प्रत्यवयवमनुप्रविशन्नात्मे ” त्यादि, तदप्युक्तिमात्रम्-सावयवत्व-कार्यत्वयोः कथञ्चिदात्मन्यभ्युपगमात् । न चैवं घटादिवत्प्राक् प्रसिद्धसमानजातीयावयवारभ्यत्वप्रसङ्गि, न खलु घटादावपि कार्ये प्राक् प्रसिद्धसमानजातीयकपालसंयोगारभ्यत्वं दृष्टम्, कुम्भकारादिव्यापारान्वितान्मृपिण्डात्प्रथममेव पृथुध्नोदराद्याकारस्याऽस्योत्पत्तिप्रतीतिः । द्रव्यस्य हि पूर्वाकारपरित्यागेनोत्तराकारपरिणामः कार्यत्वं, तच्च बहिरिवान्तरप्यनुभूयत एव । न च पटाऽऽसौ स्वावयवसंयोगपूर्वकार्यत्वोपलम्भात् सर्वत्र तथाभावो युक्तः, काष्ठे लोहलेख्यत्वोपलम्भात् घञ्जेऽपि तथाभावप्रसङ्गात् ; प्रमाणवाचनमुभयत्र तुल्यम् । न चाङ्गलक्षणकार्यत्वाभ्युपगमेऽप्यात्मनोऽनित्यत्वानुपपत्त्यात् । प्रतिसंधानाभावोऽनुपपद्यते, कथाञ्चिदनित्यत्वे सत्येषास्योपपद्यमानत्वात् । यच्चाऽवाचि शरीरपरिमाणत्वे चाऽऽत्मनो मूर्त्तत्वानुपपत्तिः इत्यादि, तत्र किमिदं मूर्त्तत्वं नाम ?-असर्वगतद्रव्यपरिमाणत्वं, रूपादिमत्त्वं वा । तत्र नाद्यपत्तो दोषोपायः, सम्मतत्वात् । द्वितीयपक्षस्त्वयुक्तः व्याप्यभावात् ; न हि यदसर्वगतं तन्नियमेन रूपादिमदित्यविनाभावोऽस्ति, मनसोऽसर्वगतत्वेऽपि तदसंभवात् । अतो नाऽऽत्मनः शरीरेऽनुप्रवेशानुपपत्तिर्यतो निरात्मकं तत्स्यात् । असर्वगतद्रव्यपरिमाणलक्षणमूर्त्तत्वस्य मनोवत्प्रवेशप्रतिबन्धकत्वात्, रूपाऽऽदिमत्त्वलक्षणमूर्त्तत्वेऽपि हि जलादभस्मादाद्यनुप्रवेशो न निषिध्यते, आत्मनस्तु तद्रहितस्यापि तत्रासौ प्रतिबन्धन इति महश्चित्रम् । यदप्यवादि-तत्परिमाणत्वे तस्य बालशरीरपरिमाणस्येत्यादि, तदप्ययुक्तम्, युवशरीरपरिमाणावस्थायामात्मनो बालशरीरपरिमाणपरित्यागे सर्वथा विनाशाऽसंभवात्, विफणावस्थोत्पादे सर्पवत्, इति कथं परलोकाभावोऽनुपपद्यते ? पर्यायतस्तस्यानित्यत्वेऽपि द्रव्यतो नित्यत्वात् । यच्चाजल्पि-“यदि वपुःपरिमाणपवित्रितम्” इत्यादि तदप्यपेशलम्, शरीरखण्डने कथंचित्तत्खण्डनस्येष्टत्वात् शरीरसंबन्धात्मप्रदेशेभ्यो हि कतिपयात्मप्रदेशानां खण्डितशरीरप्रदेशे अवस्थानमात्मनः खण्डनं, तच्चात्र विद्यत एव, अन्यथा शरीरात्पृथग्भूतावयवस्य कम्पोपलब्धिने स्यात् । न च खण्डितावयवानुप्रविष्टस्यात्मप्रदेशस्य पृथगात्मत्वप्रसङ्गः । “तत्रैवानुप्रवेशात्” । न चैकत्र सन्तानेऽनेक आत्मा अनैकार्थप्रतिभासिज्ञानानामेकप्रमात्राधारतया प्रतिभासाभावप्रसङ्गात्, शरीरान्तरव्यवस्थितानेकज्ञानावसेयार्थसं-

चित्तिवत् । कथं स्रग्दिनाऽस्रग्दिनावयवयोः संघट्टनं पश्चा-
दिति चेत् ? एकान्तेन छेदानभ्युपगमात्, पद्मनालतन्तु-
वदच्छेदस्यापि स्वीकारात्, तथाभूताऽहृष्टवशाच्च नत्स-
घट्टनमविरुद्धमेवेति तनुपरिमाण एवाऽऽत्माङ्गीकर्त्तव्यो, न
व्यापकः । तथा चाऽऽत्मा व्यापको न भवति, चेतन-
त्वात्, यत्तु नैवं न तच्चेतन, यथा व्योम, चेतनश्चाऽऽत्मा,
तस्मादव्यापकः । अव्यापकत्वे चास्य तत्रैवोपलभ्यमान-
गुणत्वेन सिद्धा शरीरपरिमाणा । प्रतिक्षेत्रं विभिन्न
इत्यनेन तु विशेषणेनाऽऽत्माद्वैतमपास्तम् एतदपासनप्रकारश्च
प्रागेव प्रोक्त इति न पुनरुच्यते । रत्न।०.७ परि० ।

(२५) आत्माधिकाराद् रत्नप्रभादिभावात्तत्त्वादिभावेन
चिन्तयन्नाह—

आया भंते ! रयणप्पभा पुढवी, अस्सा रयणप्पभा पुढवी ?
गोयमा ! रयणप्पभापुढवी सिय आया, सिय णो आया,
सिय अवत्तव्वं आताति य, णो आताति य । से केणऽट्ठे
खं भंते ! एवं बुच्चइ रयणप्पभा पुढवी सिय आया, सिय
णो आया, सिय अवत्तव्वं आयाति य णो आयाति य ?
गोयमा ! अप्पणो आदिट्ठे आया, परस्स आदिट्ठे णो
आया, तदुभयस्स आदिट्ठे अवत्तव्वं रयणप्पभा पुढवी
आयाति य, णो आयाति य से तेणऽट्ठेणं तं चेव ञ्जाव णो
आयाति य । आया भंते ? सक्करप्पभा पुढवी जहा रयणप्प-
भा पुढवी तहा सक्करप्पभाए वि एवं ञ्जाव अहे सत्तमा ।

'आया भंते ! इत्यादि, अतति-सतत गच्छन्ति तांस्तान्पर्या-
यान्नित्यात्मा ततश्चात्मा सद्रूपा रत्नप्रभा पृथिवी, 'अत्र' चि-
अनात्मा, असद्रूपेत्यर्थ । 'सिय आया सिय नो आय' चि-
स्यात्सती स्यादसतीति । 'सिय अवत्तव्वं' ति-आत्मत्वेना-
ऽनात्मत्वेन च व्यपदेश्यमशक्यं वस्त्विति भावः । कथमवक-
व्यम् ? इत्याह-आत्मेति च नो आत्मेति च, वक्रुमशक्यमित्य-
र्थ, 'अप्पणो आदिट्ठे' चि-आत्मन, स्वस्य रत्नप्रभाया एव
वर्णादिपर्यायैरादिष्टे आदेशे सति तैर्व्यपदिष्टासतीत्यर्थ,
आत्मा भवति स्वपर्यायापेक्षया सतीत्यर्थ, 'परस्स आइ-
ट्ठे नो आय' चि-परस्य शर्करादिपृथिव्यन्तरस्य पर्यायैरा-
दिष्टे-आदेशे सति, तैर्व्यपदिष्टा सतीत्यर्थ, नोआत्मा अ-
नात्मा भवति, पररूपापेक्षयाऽसतीत्यर्थ, 'तदुभयस्स
आइट्ठे अवत्तव्वं' ति-तयो स्वपर्योरुभय तदेव वा
उभय तदुभयं तस्य पर्यायैरादिष्टे आदेशे सति, तदुभ-
यपर्यायैर्व्यपदिष्टेत्यर्थ, अवकव्यम्-अवाच्यं वस्तु स्यात्,
तथाहि-नह्यसौ आत्मेति वक्तुं शक्या, परपर्यायापे-
क्षया अनात्मत्वात्तस्या नाऽप्यनात्मेति वक्तुं शक्या, स्व-
पर्यायापेक्षया तस्या आत्मत्वादिति, अवकव्यत्वं च आ-
त्माऽनात्मशब्दापेक्षयैव न तु सर्वथा, अवकव्यशब्देनैव त-
स्या उच्यमानत्वादनभिलाष्यभावानामपि भावपदार्थ-वस्तु
प्रभृतिशब्देरनभिलाष्यशब्देन वाऽभिलाष्यत्वादिति ।

आया भंते ! सोहम्मं कप्पे पुच्छा, गोयमा ! सोहम्मं
कप्पे सिय आया, सिय णो आया ञ्जाव-णो आयाति

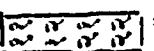
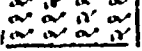
य, से केणऽट्ठेणं भंते ! ञ्जाव णो आयाति य ? गो-
यमा ! अप्पणो आदिट्ठे आया, परस्स आदिट्ठे णो
आया, तदुभयस्स आदिट्ठे अवत्तव्वं आयाति य णो
आयाति य, से तेणऽट्ठेणं गोयमा ! तं चेव ञ्जाव णो
आयाति य, एवं ञ्जाव अच्चुयकप्पे । आया भंते !
गेविज्जगविमाणे अण्णे गेविज्जगविमाणे एवं जहा रयण-
प्पभापुढवी तहेव, एवं अणुत्तरविमाणा-वि, एवं ईसि-
प्पव्वभारा वि । आया भंते ! परमाणुपोग्गले, अण्णे
परमाणुपोग्गले । एवं जहा सोहम्मं कप्पे तहा परमाणु-
पोग्गले वि भाणियव्वे ।

एवं परमाणुसूत्रमपि ।

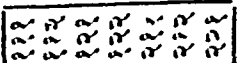
आया भंते ! दुपदेसिए खंधे, अस्से दुपदेसिए खंधे ?
गोयमा ! दुपदेसिए खंधे सिय आया ?, सिय णो
आया २, सिय अवत्तव्वं आयाति य णो आयाति
य ३, सिय आया य, सिय णो आया य ४, मिय
आया य अवत्तव्वं आयाति य णो आयाति य ५, मिय
णो आया य अवत्तव्वं आयाति य णो आयाति य ६,
से केणऽट्ठेणं भंते ! एवं तं चेव ञ्जाव णो आयाति य
अवत्तव्वं आयाति य णो आयाति य ?, गोयमा !
अप्पणो आदिट्ठे आया ?, परस्स आदिट्ठे णो आया २,
तदुभयस्स आदिट्ठे अवत्तव्वं दुपदेसिए खंधे आयाति
य णो आयाति य ३ । देसे आदिट्ठे सव्भावपज्जे देसे
आदिट्ठे असव्भावपज्जे दुपदेसिए खंधे आया य णो
आया य ४, देसे आदिट्ठे सव्भावपज्जे देसे आदिट्ठे
तदुभयपज्जे दुपदेसिए खंधे आया य अवत्तव्वं आयाति
य णो आयाति य ५, देसे आदिट्ठे असव्भावपज्जे देसे
आदिट्ठे तदुभयपज्जे दुपदेसिए खंधे णो आया य अ-
वत्तव्वं आयाति य णो आयाति य-६ से तेणऽट्ठेणं तं
चेव ञ्जाव णो आयाति य ।

द्विप्रदेशिकसूत्रे पदं भङ्गा, तत्राद्याख्य सकलस्कन्धापेक्षा
पूर्वाङ्गा एव, तदन्ये तु त्रयो देशापेक्षास्तत्र च गोयमेत्यन
आरभ्य व्याख्यायत-अप्पणो चि-स्वस्य पर्यायै 'आदिट्ठे'
चि-आदिष्टे-आदेशे सति, आदिष्ट इत्यर्थ, द्विप्रदेशिकस्कन्ध
आत्मा भवति १, एवं परस्य पर्यायैरादिष्टोऽनात्मा २, त-
दुभयस्य द्विप्रदेशिकस्कन्धतदन्यस्कन्धलक्षणस्य पर्यायै-
रादिष्टोऽसाववकव्यं वस्तु स्यात्, कथम् ? आत्मेति
चाऽनात्मेति चेति ३, तथा द्विप्रदेशन्यात्तस्य देश एक
आदिष्ट, सद्भावप्रधाना-सत्तानुगता पर्याया यस्मिन् स
सद्भावपर्यव, अथवा-तृतीयायपुत्रचनमिष्ट न्यपर्यवर्तित्यर्थ,
द्वितीयस्तु देश आदिष्ट असद्भावपर्यव परपर्यायैरित्यर्थ,
परपर्यायाश्च तदीयद्वितीयदेशसम्बन्धिना वस्तुन्तरसम्ब-
न्धिना वेति, ततश्चासौ द्विप्रदेशिक स्कन्ध क्रमेणान्ना
चेति नोआत्मा चेति ४, तथा नस्य देश आदिष्ट सद्भा-

अवत्तन्वाइं आयाओ य णो आयाओ य १७, देमे आ-
दिङ्गे सम्भावपञ्जवे देसा आदिङ्गा असम्भावपञ्जवा देसे
आदिङ्गे तदुभयपञ्जवे चउप्पदेमिए खंधे आया य णो
आयाओ य अवत्तवं आयाति य णो आयाति य १८,
देसा आदिङ्गा सम्भावपञ्जवा देसे आदिङ्गे असम्भाव-
पञ्जवे देमे आदिङ्गे तदुभयपञ्जवे चउप्पदेमिए खंधे आ-
याओ य णो आया य अवत्तवं आयाति य णो आ-
याति य १९, से तेणऽङ्गेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ च-
उप्पदेमिए खंधे सिय आया सिय णो आया मिय
अवत्तवं, निकखेवो ते चेव भंगा उच्चारेयव्वा ०जाव
णो आयाति य ।

चतुष्प्रदेशिकेऽप्येवं नवरमेकोनविंशतिर्भङ्गान्तत्र प्रथमं सक-
लादेशास्तथैव शेषेषु चतुर्षु प्रत्येकं चत्वारो विकल्पास्ते चैव
चतुर्थादिषु त्रिषु— सप्तमस्त्वेवम्—

आया भंते ! पंचपदेमिए खंधे अस्से पंचपदेमिए खंधे १,
गोयमा ! पंचपदेमिए खंधे मिय आया १, सिय णो
आया २, सिय अवत्तवं आयाति य णो आयाति य
३, सिय आया य णो आया य मिय अवत्तवं ४, णो
आया य अवत्तवेण य ४, तियगमंयोगे एक्को न पठति,
से केणऽङ्गेणं भंते ! तं चेव पडिउच्चारेयव्वं १, गोयमा !
अप्पणो आदिङ्गे आया १, परस्स आदिङ्गे णो आया २,
तदुभयस्स आदिङ्गे अवत्तवं ३ देसे आदिङ्गे सम्भाव-
पञ्जवे देसे आदिङ्गे असम्भावपञ्जवे एवं दुयगमंजोगे
'सव्वे पठति, तियगसजोगे एक्को न पठति, छप्पदेमियस्स
सव्वे पठति जहा छप्पदेमिए एव ०जाव अणंतपदेमिए ।
सेवं भंते ! सेवं भंते ! चि ०जाव विहरइ । (सूत्र-४६६)

पञ्चप्रदेशके तु द्वाविंशतिस्तत्राद्याख्यस्तथैव, तदुत्तरं तु
च त्रिषु प्रत्येकं चत्वारो विकल्पास्तथैव, सप्तमे तु सप्त,
तत्र त्रिकसयोगे किलाऽष्टौ भङ्गका भवन्ति, तेषु च सप्तैवैह
ग्राह्या एकस्तु तेषु न पतत्यसम्भवात् इदमेवाह—'तिगस-
जोगे' इत्यादि । तत्रैतेषां स्थापना—
यश्च न पतति स पुनरयम्-२२२ पद्व
देशिके त्रयोविंशतिरिति । भ० १२ श० १० उ० । (आत्म-
स्वरूपादि 'जीव' शब्दे चतुर्थभागेऽपि वक्ष्यते)

(२६) अप्पा णई वेतरणी, अप्पा कूडमामली ।

अप्पा काम दुहा धेरू, अप्पा मे नंदणं वणं ॥ ३६ ॥

अप्पा कत्ता विकत्ता य, दुहाण य सुहाण य ।

अप्पा मिच्चमिच्चं च, दुप्पट्टियसुपट्टिओ ॥ ३७ ॥

आत्मेति-व्यवच्छेदफलत्वाद्वाक्यस्यात्मैव नान्य कश्चिदि-
त्याह-नदी-सरित् चैतरणीति नरकनद्या नाम ततो महाऽ-
नन्हेतुतया नरकनदीं च अत एवाऽऽत्मैव कूटमिव जन्तुस-

तनाहेतुत्वाच्छात्मली कूटशालमली नरकोद्भवा । तथाऽऽ-
त्मैव कामान्—अभिलाषान् दोग्धि—कामितार्थप्रापकतया
प्रपूरयति कामदुघ्रा धनुर्वि धनु, इयं च रूढित उक्ता,
एतदुपमत्त्वं चाभिलषितस्वर्गापवर्गावाप्तिहेतुतया, आत्मैव
'मे' मम नन्दनं नन्दननामकं वनम्-उद्यानम् एतदौपम्यं
चास्य चित्तप्रहादहेतुतया यथा चैतदेवं तथाऽऽह—
आत्मैव कर्ता-विधायको दु घाना, सुपानां चेति योग,
प्रक्रमाच्छात्मन एव विकरिणा च—विज्ञापकश्चात्मैव ते-
पामेव अतश्चात्मैव मित्रम्-उपकारितया सुहृत् 'अमि-
त्तं' ति—अमित्रं च—अपकारितया दुर्हृत् कौटुक सन्-
'दुष्पट्टिय-सुपट्टिओ' चि—दुष्टं प्रस्थित—प्रवृत्तो दु-
ष्प्रस्थित ; दुराचारविधातेति यावत्, सुष्ठु प्रस्थित सुप्र-
स्थित, सदनुष्ठानकर्त्तेति यावत्, योऽर्थ एतयोर्विशेषण-
समास', दुष्प्रस्थितो ह्यात्मा समस्तदु खहेतुगिति चैतर-
ण्यादिरूप, सुप्रस्थितश्च सकलसुखहेतुरिति कामधेन्या-
कल्प, तथा च-प्रवृत्त्यावस्थायामेव सुप्रस्थितत्वेन आत्म-
नोऽन्येषां च योगकरणसमर्थत्वात्ताथत्वमिति सूत्रद्वयग-
र्भार्थः । उक्त० २० अ० ।

आत्मा चावश्यं पालयितव्यः—

अप्पा खलु सययं रक्खिअव्वो,

सन्विदिएहिं सुममाहिएहिं ।

अरक्खिओ जाइपहं उवेइ,

सुरक्खिओ सव्वदुहाण मुच्चइ ॥ १६ ॥

आत्मा 'खलियति'-खलुगन्धो विशेषणार्थ, शक्नौ. सत्यां
परोऽपि सतनं-सर्वकाल रक्षितव्य -पालनीय' पाग्लौकिक-
काऽपत्येभ्य, कथमित्युपायमाह-सर्वेन्द्रियै स्पर्शनादिभिः
सुसमाहितेन; निवृत्तविषयव्यापारेणेत्यर्थ, अरक्षणरक्ष-
णयो फलमाह-अरक्षित' सन् जातिपन्थानम्-जन्ममार्ग-
संसारमुपैति-स्वामीप्येन गच्छति सुरक्षित पुनर्यथाऽऽ-
गमनप्रमादेन सवदु खेभ्य—शारीरमानसेभ्यो विमुच्यते,
विविधम्-अनेकै प्रकारैः पुनर्ग्रहणपरमस्वास्थापादनलक्ष-
णैर्मुच्यत इति । दश० २ चू० ।

आत्मा च सर्वस्याऽवलम्बनम्—

ममत्तं परिव्रजामि, निम्ममत्तं उवट्टिओ ।

आलंघणं च मे आया, अत्रसेमं च वोमिरे ॥ ३७ ॥

तथा ममत्वम्-ममैतदित्येव रूपो भावो ममत्वम्-प्रति-
बन्धस्तत्र मनोऽभिमतवस्तुष्विति शय, परिजानामि क्षप-
रिक्त्या ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिग्रया परिहरामीत्यर्थ, अहं
किंभूत सन् निर्ममत्व—नि सङ्गत्वम् उपास्थित ; आश्रित
इत्यर्थ, तर्हि किमालम्बनतया चिन्तयन्तीत्याह-आलम्बनं-
च-आश्रयोऽवष्टम्भ; आधार इत्यर्थ 'मे' ममात्मैवावगाधना-
हेतुरयम्-अवशंगम्-अपरं; शरीरोपस्थात् सर्वं व्युत्सृजामि ।
अथ केषु कारणेष्वयमात्माऽवलम्बनस्त्रियय इत्याह—

आया हु महं नाणे, आया मे दंमणे चरित्ते य ।

आया पच्चक्खाणे, आया मे मंयमे जोगे ॥ ३८ ॥

अतति-सततं गच्छति तामु तामु यानिर्णयति आत्मा

स मम ज्ञाने-ज्ञानविषये आलम्बनं, सहाय इत्यर्थं, 'हु' स्फुटं भवतु इति शेष । आत्मा मे दर्शने सम्यक्त्वे चारित्र्येऽपि चालम्बनं, तथा प्रत्याख्यान-भक्तपरिष्कारूपे सयमे च संयमसर्वविरत्यङ्गीकाररूपे, योगे च-प्रशस्तमनोवाक्यायव्यापाररूपे ममाऽऽत्मैवालम्बनमनन्तान्यप्युपात्तानि द्रष्टव्यानि । एक एव चाऽऽत्मा सर्वमङ्गीकरोति ।

अथ निर्ममत्वाय एकत्वभावनां भावयति—

एगो वच्चइ जीवो, एगो चेतुववज्जइ ।

एगस्स चव मरणं, एगो सिज्झइ नीरओ ॥ ३६ ॥

'एगो वच्चइ' एक स्वजनधनादिरहितो ब्रजनि जीवो, भवान्तरमिति शेष, एक एव च उत्पद्यते मनुष्यादिरूपतया, एकस्यैव मरणं भवति, एक एव च कर्मरजोरहितः सन् सिध्यति जीव भवान्तरगमनस्य मरणस्य चैकार्थत्वेऽपि पृथगुपादानमेकत्वभावनोत्कर्षपोषार्थं नानादेशजविनेयानां व्यक्तार्थप्रतिपादनार्थं वा ।

एगो मे सासओ अपा, नाणदंसणसंजुओ ।

सेसा मे वाहिरा भावा, सव्वे संजोगलक्खणा ॥ ४० ॥

'एगो मे' एक एव 'मे' मम आत्मा शश्वद्भवनात् शाश्वतः सहचारी ज्ञानदर्शनसंयुक्त स एव, मदीय इत्यर्थः, शेषा केचन 'मे' मम बाह्या भावा-पदार्था, पुत्रकलत्रादिकाः ते सर्वे संयोजन संयोग स एव लक्षणं येषां ते तथा कृत्रिममेलापका एवेत्यर्थं, नतु शाश्वता येषां संयोगस्तेषामवश्यंभावी वियोग इति हेतोर्न मदीयास्ते इति परमार्थः । आतु० ।

आत्मकृतमेव च भुज्यते—

को देइ कस्स देज्जइ, विहियं को हरइ हीरण कस्म ।

सयमप्पणा विदत्तं, अल्लियइ सुहं पि दुक्ख पि ॥ १ ॥

महा० ६ अ० ।

आत्मनैव च संसारमुत्तरेति—

णो णं गोयमा ! गुरुसीसगाण निस्साए संसारमुत्तरेजा ।
णो णं गोयमा ! परस्स निस्साए संसारमुत्तरेजा ।
अप्पणो निस्साए संसारमुत्तरेजा । महा० ३ अ० ।

(आत्मजयेनैव च क्रोधादिजय)—

जे उ संगामकालमि, नाया सूरपुरंगमा ।

णो ते पिट्टमुवेहिति, किं परं मरणं सिया ॥ ६ ॥

सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । (अस्य गाथाया अर्थ 'अकृतविशीयण' शब्दे प्रथमभागे २२६ पृष्ठे गत)

तद्वत् सुभट्टप्रान्तं प्रदर्श्य दार्शनिकमाह—

तमेगे परिभासंति, भिक्खयं साहुजीविणं ।

जे एवं परिभासति, अत एते समाहिये ॥ ८ ॥

सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । (अस्य गाथाया अर्थः 'परवादिवयण' शब्दे पञ्चमे भागे वच्यते)

धर्मं स्वाऽऽत्मसाक्षिक एव—

आया सयमेव अत्थाणं, निउणं जाणे जहद्वियं ।

आया चव दुप्पतिजे, धम्मं वि य अत्तसक्खियं ॥६॥

महा० १ अ० ।

उक्तं च श्रीहरिभद्रपूज्यैः—

“ आयाप्पभवं धम्मं, आयंति यं अप्पणो सरुवं च ।

दंसणनाणचरित्ते-गत्तं जीवस्य परिणामं ॥ १ ॥ ”

रे भव्य ! हिताय वदामः सर्वागमेषु धर्म आत्मनः शुद्धापरिणतिरेव निमित्तस्योपादानात्प्राकट्यहेतुत्वात्, बाह्याचरणादिकं साधकैरारभ्यस्ते तथापि धर्महेतुत्वेनोपादेयं श्रद्धावद्भिः, तत्स्वात्मक्षेत्रव्यापकरूपानन्तपर्यायलक्षणं धर्मः उत्तराध्ययनावश्यकसर्वसिद्धान्ताशयः । अष्ट० ३२ अष्ट० ।

आत्मज्ञानस्यैव विद्यात्वम्—

नित्यशुच्यात्मताख्याति-रनित्याऽशुच्यनात्मसु ।

अविद्यातत्त्वधीर्विद्या, योगाचार्यैः प्रकीर्तिता ॥ १ ॥

यः पश्येन्नित्यमात्मान-मनित्यं परसंगमम् ।

छलं लब्धुं न शक्नोति, तस्य मोहमलिम्लुचः ॥ २ ॥

तरङ्गतरलां लक्ष्मी-मायुर्वायुवदस्थिरम् ।

अदभ्रधीरनुध्याये-दभ्रवद्भ्रजुरं वपुः ॥ ३ ॥

शुचीन्यप्यशुचीकर्तुं, समर्थेऽशुचिसम्भवे ।

देहे-जलादिना शौच-भ्रमो मूढस्य दारुणः ॥ ४ ॥

यः स्नात्वा समताकुण्डे, हित्वा कश्मलजं-मलम् ।

पुनर्न याति मालिन्यं, सोऽन्तरात्मा परः शुचिः ॥ ५ ॥

आत्मबोधो न वः पाशो, देहगेहधनादिषु ।

यः क्षिप्तोऽप्यात्मना तेषु स्वस्य बन्धाय जायते ॥ ६ ॥

मिथो युक्तपदार्थाना-मसंक्रमचमत्क्रिया ।

चिन्मात्रपरिणामेन, विदुषैवानुभूयते ॥ ७ ॥

अविद्यातिमिरध्वमे, दशा विद्याञ्जनस्पृशा ।

पश्यन्ति परमात्मान-मात्मन्येव हि योगिनः ॥ ८ ॥

अष्ट० १४ अष्ट० । (अस्याष्टकस्य व्याख्या 'विज्ञा' शब्दे पष्ठे भागे करिष्यामि)

(आत्मविवेकस्यैव विवेकत्वम्)—

कर्मजीवं च संश्लिष्टं, सर्वदा क्षीरनीरवत् ।

विभिन्नीकुरुते योऽसौ, मुनिहंसो विवेकवान् ॥ १ ॥

देहाऽऽत्माद्यविवेकोऽयं, सर्वदा सुलभो भवे ।

भवतोऽद्यापि तद्भेद-विवेकस्त्वितिदुर्लभः ॥ २ ॥

शुद्धेऽपि व्योम्नि तिमिराद्, रेखाभिर्मिश्रिता यथा ।

विकारैर्मिश्रिता भाति, तथात्मन्यविवेकतः ॥ ३ ॥

यथा योधैः कृतं युद्धं, स्वामिन्येवोपचर्यते ।

शुद्धात्मन्यविवेकेन, कर्मस्कन्धोर्जितं तथा ॥ ४ ॥

इष्टकाद्यापि हि स्वर्णं, पीतोन्मत्तो यथेक्षते ।

आत्मा भेदभ्रमस्तद्द्, देहादावविवेकिनः ॥ ५ ॥

इच्छन्न परमान्भावान् . विवेकाद्रेः पतत्यधः ।

परमं भावमन्विष्य-अविवेके निमज्जति ॥ ६ ॥

आत्मन्येवात्मनः कुर्यात् , यः पट्टकारकसंगतिम् ।

काऽविवेकज्वरस्यास्य, वैषम्यं जलमज्जनात् ॥ ७ ॥

संयमास्रं विवेकेन, शाणेनोत्तेजितं मुनेः ।

धृतिधारोन्वयं कर्म, शत्रुच्छेदक्षमं भवेत् ॥ ८ ॥ अष्ट. १५ अष्ट.

आत्मारचनस्थैव भावपूजात्वम्—

दयाऽम्भसाकृतस्नानः, सन्तोषशुभवस्त्रभृत् ।

विवेकतिलकभ्राज्जी, भावनापावनाशयः ॥ १ ॥

भक्तिभ्रदानघुमृणो-न्मिश्रकरमीरजद्रवैः ।

नवब्रह्मगतो देवं, शुद्धमात्मानमर्चय ॥ २ ॥

समापुष्पस्रजं धर्म-युग्मक्षौमद्रयं तथा ।

ध्यानाभरणसारं च. तरङ्गे विनिवेशय ॥ ३ ॥

मदस्थानभिदा त्यागै-लिखाऽग्रे चाष्टमङ्गलम् ।

ज्ञानाऽग्नौ शुभमंकल्प-काकतुण्डं च धृपय ॥ ४ ॥

प्राग् धर्मलवणोत्तारं, धर्ममन्यामवह्निना ।

कुर्वन्पूरय सामर्थ्य-राजनीराजनाविधिम् ॥ ५ ॥

स्फुरन्मङ्गलदीपं च, स्थापयानुभव पुरः ।

योगनृत्यपरस्तूर्य-त्रिकमंयमवान् भव ॥ ६ ॥

उल्लमन्मनमः सत्य-घण्टां वादयतस्तव ।

भावपूजारतस्यैत्थं, कर्काण्डे महोदयः ॥ ७ ॥

द्रव्यपूजोचिताभेदो-पासना गृहमेधिनाम् ।

भावपूजा तु साधुना-मभेदोपासनात्मिका ॥ ८ ॥

अष्ट० २६ अष्ट० । (अस्याष्टकस्य व्याख्या 'पूया' शब्दे पञ्चमे भागे वक्ष्यते) मोक्षे, संयमे च । " आतताप परिच्छेदः " ॥ ७ ॥ आत्मा-मोक्ष, संयमो वा; नद्भावस्तस्मै तदर्थं परि-समन्ताद् ब्रजेत्; संयमानुष्ठानक्रियाया इत्ता-वधानो भवेदित्यर्थः । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । तथा प्रवचनसारोद्धारवृत्त्यादौ हृन्दित्रयविषयप्रमाणात् आत्माङ्गुलेन प्रोक्ताऽस्ति चक्षुष उरुष्टविषयतायां रुतलक्ष-योजनरूपो विष्णुकुमारो दृष्टान्त प्रोक्तोऽस्ति, तथा हि-चक्षु सातिरेकयोजनलक्षद्रूप गृह्णातीति, सातिरेकत्व तु विष्णुकुमारादय स्वपदपुरे स्थितं गर्नादिकं तन्मध्यगत च लेप्टादिकं पश्यन्तीति नवतत्त्वमहाचूर्णवस्ति, इति चक्षुष सातिरेकलक्षयोजनदूरस्वरूपप्रहणविषये दृष्टान्त-करणाद्विष्णुकुमारविकुर्वितरूपमात्माङ्गुलेन संभाव्यते, अ-न्यथा न दृष्टान्तसंगतिरित्येवं सति प्रश्नोत्तरसमुच्चयचतुर्थ-प्रकाशप्रान्ते यद्विष्णुकुमारविकुर्वितरूपमुत्सेधाङ्गुलानिष्प-ञ्जलसंयोजनप्रमाणमुक्तमस्ति तत्कथमिति प्रश्न, अत्रो-त्तरम्-विष्णुकुमारकृतं सातिरेकलक्षयोजनप्रमाणरूप च-मेन्द्रादिवत्प्रमाणाङ्गुलेनापि संभवति न काऽपि विप्रति-पत्ति, यच्च प्रश्नोत्तर उत्सेधाङ्गुलेन प्रोक्तमस्ति तत्र कि-ञ्चिद्विधेयमस्तीति । २८० प्र० । सन० ३ उल्ला० ।

आता (या) गुकंपय-आत्मानुकम्पक त्रि० । आत्मानमे-वानश्रं परिहागदरेणानुकम्पते शुमानुष्ठानेन सद्गतिगामिने विधत्ते इत्यात्मानकम्पक । सूत्र० २ श्रु० २ अ० । आत्माहि-तप्रवृत्ते, प्रत्येकबुद्धे जिनकल्पिके च । स्था० । " आयागुक-पप णाममेग " (सूत्र-३५२ x) । आत्मानुकम्पक, -आत्म-हितप्रवृत्त प्रत्येकबुद्धो जिनकल्पिको वा परानपेक्षो वा निर्घृण । स्था० ४ ठा० ४ उ० ।

आता (या) गुस्सरस-आत्मानुस्मरण-न० । आत्मनोऽ-नुस्मृतौ, पो० । " आत्मानुस्मरणाय च " ॥ १६ + ॥ आ-त्मनोऽनुस्मरणाय च-स्वयमेवानुस्मृतिनिमित्तम् । पो० । १६ विच० ।

आता (या) गुसासण-आत्मानुशासन-न० । आत्मनोऽ-नुशास्तौ, सूत्र० ।

मा पच्छ अमाधुता भवे, अचेही अणुमाम अप्पगं ।

अहियं च असाहु मोयती, से थणती परिदेवती बहू ॥७॥

मा पश्चात्-मरणकाले, भवान्तरं वा कामानुपह्लादसाधुना-कुगतगमनादिकरूपा भवेत्-प्राप्नुयादिति । अतो विषया-सङ्गादान्मानम्-अत्येहि-त्याजय । तथा-आत्मानं च अनु-शाधि-आत्मनोऽनुशास्तिं कुरु, यथा-हे जीव ! यो ह्य-साधु-असाधुकर्मकारी-हिसानृत्तस्तेयादौ प्रवृत्त सन् दुर्ग-तौ पतित अत्रिकम्-अत्यर्थमव शोचति, स च परमा-ऽधार्मिकैः कदर्थ्यमानस्तिर्यङ्गु वा क्षुधादिवेदनाप्रस्तोऽ-त्यर्थं स्तनति-सशब्द नि श्वसिति । तथा-परिदेवते वि-लपति-आक्रन्दति । सुबह्विति । " हा मानस्त्रियत इति, प्राना नैवाऽस्ति सांप्रतं कश्चित् । किं शरणं मे स्या-दिह, दुष्कृतचरितस्य पापस्य ? ॥ १ ॥ " इत्येवमादीनि तु सान्यसाधुकारिण प्राप्नुवन्तीत्यनो विषयानुपह्लां न विधेय इत्येवमात्मनोऽनुशासनं कुर्विति संवन्धनीयम् । सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

आताप-आताप-पु० । ईपतापे, आचा० । " एो खलु मे कल्पति अगणिकायं उज्जालित्तप वा पञ्जालित्तप वा कायं आयावेत्तप वा पयावेत्तप वा " (सूत्र-२१० +) । का-यम्-शरीरमीपतापयितुं वा प्रकषेण तापयितुं प्रताप-यितुंवा । आचा० १ श्रु० ८ अ० ३ उ० । " अनादौ स्वरादमयुक्ताना क-स-त-थ-प-फां-ग-घ-द-घ-य-भा " ॥ ८ । ४ । ३६६ ॥ इति अपभ्रंशे पश्य यः । प्रा० ।

आता (या) वग-आतापक-पुं० । आतापयत्यानापनां शी-तातपादिसहनरूपा करोतीत्यातापक । स्था० ५ ठा० २ उ० । आतापनाप्राद्विणि परतीर्थिकभेदे, सूत्र० २ श्रु० २ अ० । आता (या) वण-आतापन-न० । सहर्दीपटा तापनं, ' आ-याविज्ञा न पयावेज्ञा " सहर्दीपटा तापनमानापनम् । दश० ४ अ० । शीनादिभि शरीरस्य सन्तापने च । स्था० ३ ठा० ३ उ० ।

आता (या) वणया-आतापनता-स्त्री० । आतापनाना-शी-तादिभि शरीरस्य सन्तापनानां भाव आतापनता । शी-तातपादे नहने स्या० ३ ठा० ३ उ० ।

आता (या) वणा-आतापना-खी० । शीनादिसहनात्मके तपोभेदे पञ्चा० । आयावणठारुमाईया ॥४८॥” पञ्चा० १८ वि० । “ आयावणाए आयावेमाणस्स । आ० म० १ अ० ४२२गायार्टी० । “ आनावने ” (सूत्र०-३६६ X) आनाप-यति-आतापनाम्-शीनाऽऽनपादिसहनरूपाम् । स्था० ५ टा० १ उ० ।

“ आयावणा य तिविहा, उक्कोसा १ मज्झिमा. २ जहन्ना य. ३ उक्कोसा उ निविरणा, निसरणमज्झा द्विय जहन्ना ॥ ३ ॥ तिविहा होइ निविरणा, ओमथिय १ पास २ तइय उताणा ॥” इति ।

निपराणाऽपि त्रिविधा—

“ गोदुह उक्कुडु पालियं-कमेस तिविहा य मज्झिमा होइ । तइया उ हत्थिसुंडे-गपायसमपाइया चेव ॥ १ ॥ ”

इयं च निपराणादिका त्रिविधाप्यातापना स्वस्थाने पुनरु-त्कृष्टादिभेदा ओमन्थियादिभेदेनावगन्तव्या । इह च यद्यपि स्थानानिगन्वादीनामातापनायामन्तर्भावस्तथापि- प्रधाने-तत्रिविधया न पुनरुक्तत्वं मन्तव्यमिति । स्था० ५ टा० १ उ० ।

तद्वक्तव्यता—

नो कप्पइ निगंधीए वहिया गामस्स वा ० जात्र सन्निये-सम्म वा उद्धं वाहाओ पगिज्झिय २ सूरामिमुहाए एगपाइ-याए ठिच्चा आयावणाए आयावित्तए ॥२३॥ कप्पइ से उव-स्सयस्स अतोवगडाए संघाडिपडिवद्वाए पलंविद्याहियाए समतलपाइयाए ठिच्चा आयावणाए आयावित्तए ॥२४॥

नो कल्पते निर्ग्रन्थ्या वहिग्रामस्य वा यावत् सनिवेशस्य वा ऊर्ध्वम्-ऊर्ध्वमुखो वाहू प्रगृह्य, प्रकर्षेण गृहीत्वाः कृन्वे-त्यर्थं, सूर्याभिमुख्या एकपादिकाया एकं पादमूर्द्धमाकुञ्च्य अपरं एकपदे सुविकृतवत्या एवंविधाया स्थित्वा आता-पयितुम् ॥ २३ ॥ किं तु कल्पते- से तस्याः उपाश्र-यस्यान्तवंगडाया संघाटीप्रतिवद्धाया प्रलम्बितवाहुका-या समतलपादिकाया स्थित्वा आतापनया-आतापनाय, आतापयितुमिति सूत्रार्थं ।

अथ भाष्यम्—

आयावणा य तिविहा, उक्कोसा मज्झिमा जहन्ना य ।

उक्कोमा उ णिवणा, णिससमज्झा वि य जहन्ना ॥२६५॥

आतापना त्रिविधा-उत्कृष्टा, मध्यमा, जघन्या च । न-ओत्कृष्टा-निवन्ना-निपत्य शयिनो या करोतीत्यर्थं । म-ध्यमा-निपराणस्य, जघन्या तु ऊर्ध्वस्थितस्य ।

पुनरुक्का त्रिविधा—

तिविहा होइ निवणा, ओमंथे पासनइयमुत्तारा ।

उक्कोसा उक्को-ममज्झिमा उक्कोसगजहन्ना ॥२६६॥

निवन्त्योत्कृष्टा आतापना, सा त्रिविधा भवति-उत्कृष्टो-त्कृष्टा, उत्कृष्टमध्यमा, उत्कृष्टजघन्या च । तत्र यद्वाहू-मुख निपत्य आतापना क्रियते सा उत्कृष्टोत्कृष्टा, या तु पार्श्वत शयाने क्रियते सा उत्कृष्टमध्यमा, या पुनरुक्तान-शयनेन विधीयते सा उत्कृष्टजघन्या ।

उक्कोमा दुहओ वि, मज्झिममज्झिमा जहन्ना य ।

अहमुक्कोसाहममज्झिमा, य अहमाऽधमा चरिमा ॥२६७॥ निपराणस्य मध्यमा आतापना, सा द्विधा-मध्यमोत्कृष्टा, ‘ दुहओ वि मज्झिम ’ ति-मध्यममध्यमा, मध्यमजघन्या । ऊर्ध्वस्थितस्य या जघन्या सा त्रिधा-अधमोत्कृष्टा, अध-ममध्यमा । अधमा च चरमेति अधमशब्दो जघन्यवाच-कोऽत्र द्रष्टव्यः ।

एतामामिदं सूत्रम्—

पालियं क अद्ध उक्कुडु-गमो य तिविहा उ मज्झिमा होइ ।

तइया उ हत्थिसुंडे-गपादसमपादिगा चेव ॥ २६८ ॥

मध्यमोत्कृष्टा-पर्यङ्कामनसंस्थिता, मध्यममध्या-अर्द्धपर्य-ङ्का, मध्यमजघन्या-उत्कुटुका । क्वचिदादर्शे पूर्वार्द्धमित्थ दृश्यते-‘ गोदोहुक्कुडुपालियंकमो य वि तिविहा उ मज्झि-मा होइ ’ ति, तत्र मध्यमोत्कृष्टा-गोदोहिका, मध्यमा-उत्कुटुका, मध्यमजघन्या-पर्यङ्कामनरूपा । गोशब्द पाद-पूरणे, एया त्रिविधा मध्यमा भवति । या तु तृतीयाऽस्ति तस्या जघन्योत्कृष्टादिभेदात्त्रिधा भणिता, सजघन्योत्कृष्टा, हस्तिखुरिडिका, पुनर्नाभ्यामुपविष्टस्यैकपादोत्पादनरूपा । जघन्यमध्यमा-एकपादिका, उत्थितस्यैकपादेनावस्थानं, ज-घन्यजघन्या-समतलाभ्यां पादाभ्यां स्थित्वा यद्दूर्ध्वस्थि-तैराताप्यते ।

कथं पुन शयिनस्योत्कृष्टा आतापना भवतीत्युच्यते—

सव्वंगिओपतावो, य ताविया घम्मरस्सिणा भूमि ।

ण य कमइ तत्थ वाऊ, विस्सामो नेव गत्तारं ॥२६९॥

भूमौ निवन्नस्य सर्वाङ्गाना प्रताप-प्रकर्षेण तापो लगति घम्मरश्मिना च भूमि-प्रकर्षेणान्तनापिता, तत्र-तत्र भूमौ वायु क्रमते-प्रचरति न च गात्राणाम्-अङ्गाना वि-श्रामो भवति, अतो निवन्नस्योत्कृष्टा आतापना मन्तव्या । अथैतासां मध्यादार्यिकाणां का, आतापना कर्तुं कल्पते इत्यत आह—

एयासिं णवण्हा-णुष्साया संजईण अतिष्ठा ।

सेसा नाणुन्नाया, अद्ध तु आतावणा तेसि ॥ २७० ॥

एतासां नवानामप्यातापनाना मध्याद् अन्तिमा-समपादि-काख्या आतापना संयतीनामनुज्ञाना, शेषा अष्टावातापना आसा नाऽनुज्ञाता ।

कीदृशे पुन स्थाने च आतापयन्तीत्युच्यते—

पालीहिं जत्थ दीमइ, जत्थ य सइरं विसंति न हु दाता ।

उग्गहमादिसु सज्जा, आयावयते तहिं अज्जा ॥२७१॥

यत्र प्रतिश्रयपालिकाभे-मयनीभि आतापयता दृश्यते । यत्र च स्वैर-स्वच्छन्दं युवानो न प्रविशन्ति तत्र स्थाने अवग्रहानन्तकादिभि संघटिकानैरुपकरणै सज्जा-आ-युक्ता आर्थिका प्रलम्बितवाहुयुगला आतापयन्ति ।

किमर्थमवग्रहानन्तकादिसज्जेति चेदन आह—

मुच्छाए विवाडताए, तावेण मुमुच्छुतेव संवरणे ।

गोचरमजयणदोमा, जे वुत्ता ते उ पावेआ ॥ २७२ ॥

तस्या आतापयन्त्या खरनराऽऽनपसर्कपरितापिताया-कदाचिन्मूर्च्छा संजायेत तथा च निरतिता वा तेन वा

सद्यग्रे-प्रावग्रे समुद्भूते अवग्रहानन्तकादिभिर्विना गो-
चरचर्यायामयननया प्रविष्टाया ये दोषास्तृतीयोद्देशके उ-
क्तास्तान् प्राप्नुयात्, अतस्तैः प्रावृता आतापयेत् । वृ०
५ उ० । (आतापनोदकर्तारि न कर्त्तव्येति ' दगतीर ' शब्दे
चतुर्थभागे वक्ष्यते ।)

आतावि (न्)-आतापिन्-पुं० । आतापयति-आतापनां
शीतातपादिसहनरूपां करेतीत्यातापी । शीतादिमहन-
कर्तारि, स्था० ४ ठा० ३ उ० । वस्त्रादेगतपे दानरि च ।
कल्प० ३ अधि० ६ क्षण । आतापति आ-तप्-णिनि । प-
क्षिभेदे क्षीरस्वामी । वाच० ।

आता (या) वित्तए-आतापयितुम्-अव्य० । आतापे दा-
तुमित्यर्थे, " आयावित्तए पयावित्तए वा " (सूत्र-५२ x)
आतापयितुमेकवारमातपे दातुं प्रतापयितुं पुन पुनरातपे
यातुमिच्छति । कल्प० ३ अधि० ६ क्षण ।

आता (या) विया-आतापयित्वा-अव्य० । आतापनां कृ-
त्वत्यर्थे, " आयाविय २ " (सूत्र- x) । आचा० २ श्रु० १
श्रु० २ अ० ३ उ० ।

आता (या) वेमाण-आतापयत्-त्रि० । आतापनां कुर्वति,
" आयावणाए आयावेमाणस्स छट्ठेण भत्तेण " (५२४
गाथाटी०) । आ० म० १ अ० ।

आता (या) भिणिवेस-आत्माभिनिवेश-पु० । आत्मनो-
ऽभिनिवेशे, यावच्चात्माभिनिवेशस्तावदेव ससार । न० ।

शौद्धौदनीया पुनरेवमाहु —

नैरात्म्यादिभावना रागादिक्लेशप्रहाणहेतु नैरात्म्यादि-
भावनायाः सकलरागादिप्रपन्नभूतत्वात्, तथाहि-नैरा-
त्म्याद्यगतौ नाऽऽत्माभिनिवेश । आत्मनोऽवगमाभावाद्,
आत्माभिनिवेशाभावाच्च न पुत्रभ्रातृकलत्रादिष्वात्मीयाभि-
निवेश, आत्मनो हि य उपकारी स आत्मीयो, यश्च प्र-
तिघातक स द्वेष्य, यदा त्वात्मैव न विद्यते किन्तु पूर्वा-
परक्षेत्रादनुमन्धानाः पूर्वपूर्वहेतुप्रतिवद्धा ज्ञानक्षणा
एव तथा तथोत्पद्यन्ते तदा क कस्योपकर्त्ता उपघातको
यि ? ज्ञानक्षणां च क्षणमात्रवस्थायितया परमार्थेन
उपकर्तुमपकर्त्तुं वा अशक्यत्वात्, तन्न तत्पूर्वोद्दिन पुत्रा-
दिष्वात्मीयाभिनिवेशो, नाऽपि वैरिषु द्वेषो, यस्तु लोका-
नाममात्मीयानात्मीयाद्यभिनिवेश सोऽनादिवासनापरिपा-
कापनीतो वेदितव्योऽतस्त्वमूलत्वात्, ननु यदि न परमा-
र्थत कश्चिदुपकार्योपकारकभावस्तर्हि कथमुच्यते भगवान्
सुगत करुणया सकलमत्त्वोपकाराय देशाय कृतवानिति ।
क्षणिकत्वमपि च यद्येकान्तेन तर्हि नस्त्ववेदी क्षणानन्तर
विनष्ट सन्न कदाचनोऽप्येवं भूयो भविष्यामीति जानान
किमर्थं मोक्षाय यत्नमारभते ? तदयुक्तम्, अभिप्रायाप-
गिज्ञानात्, भगवान् हि प्राचीनायामवस्थायामवस्थित
सकलमपि जगद्रागद्वेषादिदु स्वर्गकुलमभिजानान कथमिदं
सकलमपि जगन्मया दुःखादुद्धर्तव्यमिति समुत्पन्नरूपा-
विशेषो नैरात्म्यक्षणिकत्वादिकमवगच्छन्नपि तेषामुप-
कार्यस्त्वानां निःकलेशक्षणेत्पादनाय प्रजाहितो राजेव

स्वमतनिशुद्धये सकलजगत्साक्षात्करणमर्थ स्वमतनि-
गतविशिष्टक्षणेत्पत्तये यत्नमारभते, सकलजगत्साक्षात्का-
रमन्तरण सर्वेषामक्षणाविधानमुपकर्त्तमशक्यत्वात् । ततः
समुत्पन्नकेवलज्ञान पूर्वाऽद्वितरूपाविशेषसंस्कारवशात् कृ-
ताथोऽपि देशनायां प्रवर्त्तते इति । तद्व श्रुतमप्यात्मप्रज्ञया
निर्दोष नैरात्म्यादिवस्तुतत्त्व परिभाष्य भावत. तथैव भा-
वयतो जन्तोर्भावनाप्रकर्षविशेषतो वैराग्यमुपजायते ततो
मुक्किलाभ, यस्त्वात्मानमभिमन्यते न तस्य मुक्किसंभवो-
यत् आत्मनि परमार्थतया विद्यमाने तत्र स्नेह प्रवर्त्तते ।
तत स्नेहवशाच्च तत्सुखेषु परिनिर्भवान् भवति. तृष्णा-
वशाच्च सुखसाधनेषु दोषान् सतोऽपि तिरस्करुते गुणा-
स्त्वभिभूतानपि पश्यति । ततो गुणदर्शी सन् तानि मर्म-
त्वविपर्यीकरोति तस्माद्यावदात्माभिवेश तावत्संसारं,

आह च-

" य पश्यत्यात्मानं तत्रा-स्याहमिति शाश्वतं स्नेह ।,
स्नेहात्सुखेषु तृप्यति, तृष्णादोषास्तिरस्करुते ॥ १ ॥
गुणादर्शी परितृप्यन्, ममेति तत्साधनान्युपादत्ते ।
तेनात्माभिनिवेशो, यावत्तावत्स ससारे ' ॥ २ ॥

नदेतत्सर्वमन्त करणकृतावासमहामोहमहीयस्ताविलासि-
तम्, आत्माभावे बन्धमोक्षाऽऽद्यैकाधिकरणत्वायोगात्,
तथाहि—यदि नात्माभ्युगम्यते किं तु पूर्वापरक्षेत्रादनु-
नुसंधाना ज्ञाननक्षणा एव, तथा सत्यन्यस्य बन्धः, अन्यस्य
मुक्तिः, अन्यस्य बुद्धिः, अन्यस्य तृप्तिः, अन्योऽनुभविता,
अन्य स्मर्ता, अन्योश्चिकित्सादु खमनुभवति, अन्यो व्या-
धिगहितो भवति, अन्यः तप क्लेशमपि सहते, पर स्वर्गसु-
खमनुभवति. अपर शास्त्रमभ्यसितुमारभते, अन्योऽधि-
गतशास्त्रार्थो भवति, न चैनद्युक्तम्, अतिप्रसङ्गात्, सन्ता-
नापक्षया बन्धमोक्षादरेकाधिकरण्यमिति चेत्, न, सन्ता-
नस्यापि भवन्मते नानुपपद्यमानत्वात्, सन्तानो हि सन्ता-
निभ्यो भिक्षो वा स्यादभिक्षो वा ? यदि भिन्नस्तर्हि पुनरपि
विकल्पयुगलमुपढौकते । स किं नित्य, क्षणिको वा ? यदि
नित्यस्ततो न तस्य बन्धमोक्षादिमभव, आकालमेकस्य-
भावतया तस्यावस्थायैविद्योनुपपत्त । न च नित्य किम-
प्यभ्युपगम्यते, " सर्वे क्षणिकम् " ति वचनात्, अथ
क्षणिकस्तर्हि नदेव प्राचीन बन्धमोक्षादिवैयधिकरण्य प्रस-
क्तम्, अथाभिन्न इति पक्षस्तर्हि सन्तानिन एव, न स-
न्तानं, तदभिन्नत्वात् नत्स्वरूपवत्, तथा च मति तद-
वस्थमेव प्राक्तन दूषणमिति । न० ।

आता-(या)भिमिच्छ-आत्माभिपिच्छ-पु० । निजवलेन रात्या-
भिपिच्छे भरतदो व्य० ।

अहवा राया दुविहो, आर्योभिमिच्छो पराभिमिच्छो य
आर्योभिमिच्छो भरहो, तम्म उ पुत्तो परेणं तु ॥१०५॥
राजा द्विविधो भवति । तद्यथा-आत्माभिपिच्छ पराऽभि-
पिच्छश्च । व्य० ५ उ० । (विशेषतश्चास्या गाथाया व्याख्या
पष्ठे भागे गय ' शब्दे करिष्यते)

आता(या)रामि (न्) आतागमिन्-पुं० । आत्मविश्रामिन्,
आत्मानुभवमप्रे स स्वयं सन्नागमिन्वृत्तन्तसेवनापरा-
श्रित्नाग्यति । अए० ६ अए० ।

आताल्लिजंत

आताल्लिजंत-आताज्यमान-त्रि० । आ-समन्तात् ताज्य-
माने, " आनालिज्जनाणं तालीणं, तालाणं, कंसतालाणं "
ति । आ० चू० १ अ० ।

आता (या) व-आताप-पुं० । " यो व " ॥ २ । १ । २३१ ॥
इति प्राकृतसूत्रेण पस्य व । असुरकुमारविशेषे, विशेषस्तु
नाव गम्यते इति, अमयदेवस्मृति । अ० १३ श० ६ उ० ।

आता (या) वाइ (न्)-आत्मवादिन्-पुं० । " से आया-
वादी " (सूत्र-५ x) । आत्मानं वदितुं शीलमस्येति ।
आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । ' एम आयावाइ " (सूत्र-१६५ x) । यथावस्थितात्मवादिनि, आचा० १ श्रु०
५ अ० ६ उ० । (आत्मवादिनोऽशेषवक्तव्यताऽऽचाराङ्ग-
प्रथमश्रुतस्कन्धप्रथमाध्ययनस्य प्रथमं उद्देशके (सूत्र-५
आरभ्य) सा ' आता ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे गता)
तथा च पेश्यवादिनमधिकृत्य-अपरस्त्वात्मैवास्ति. नान्य-
दिति प्रतिपन्न, तदुक्तम्-" पुरुष एवेदं सर्वं यद्भूतं यच्च
भाव्यम्, उतामृतत्वम्येशानो यदन्नानतिरोहति, यदजति
यद्वैजति यद् दूरे यदन्तिके यदन्तरस्य सर्वस्यास्य वाह्यत " इति ।
न्या० टी० २ उ० ३ उ० । येऽपि च आत्मवादिन
"पुरुष एवेदं सर्वमि त्यादि प्रतिपन्ना, तेऽपि महामोहोर-
नगरलपूरसूक्ष्मिच्छुनमानमा वेदितव्या । नं० । (अत्र विस्तरं
' एगावाइन् ' शब्दे तृतीयभागे वक्ष्यामि)

आता (या) हम्म-आत्मघ्न-न० । आत्मा हन्यते तेषु
तेषु यातनास्थानेषु येन तद्वान्मघ्नम् । दर्श० ४ तत्त्व ।

आत्मघ्नैकार्थिकानि—

आहा अहे य कस्मे, आताहम्मे य अत्तकस्मे य ।

तं पुण आहाकम्मं, नायव्वं कप्पते कस्म ॥ ४५६ ॥

आधाकर्म १, अथ कर्म २ आत्मघ्न ३, आत्मकर्म ४, इति
चत्वारि नामानि । (वृ०) आत्मानं-ज्ञानदर्शनचरित्ररूपं
घ्नन्ति-विनाशयतीत्यात्मघ्नम् । वृ० ४ उ० । आत्मानं दुर्ग-
निप्रदानकारणतया हन्ति-विनाशयतीत्यात्मघ्नम् । पि० ।
आधाकर्मणि, पि० । (आत्मघ्नस्याधाकर्मैकार्थिकत्वम्
' आधाकर्म शब्देऽस्मिन्नेव भागे विस्तरनो वक्ष्यते)

पतस्य निक्षेप —

आयाहम्मं वि चउच्चिधो निक्षेवो दव्वाऽस्याहमे अणु-
कउनो पाणाऽतिवायं करेनो भावाऽऽने णाणदंसणचरणा,
ने हणंते भावाऽऽनाहम्मं । नि० चू० १० उ० ।

संप्रत्यात्मघ्नताम्नोऽवसर तदपि चान्मघ्नं चतुर्धा. त-
द्यथा-नामाऽऽत्मघ्नं स्थापनात्मघ्नं द्रव्यात्मघ्नं भावा-
त्मघ्नं च । इदमप्यथ कर्मवत् नावद्भावनीय यावन्नोआग-
मतो प्रशरीरद्रव्यात्मघ्नम्, भव्यशरीरद्रव्यात्मघ्नम् ।

दशगीरभयशरीरव्यनिर्गक तु द्रव्यात्मघ्नं निर्युक्तिरुदाह-
अट्टाए अणट्टाए, छकायपमदणं तु जो कुणइ ।

अनियाण अ नियाण, आयाहम्मं तयं वेति ॥ १०३ ॥

यो गृहो अर्थाय-स्वस्य परस्य वा निमित्तम्. अनर्थाय
प्रयोजनमन्तरण एवमेव पापकरणशीलतया अणियाण य
नियाण ' नि-निदानं निदा-प्राणिर्हिमा नरकादिदु खहेतु-

रिति ज्ञानतापि, यद्वा-साधूनामाधाकर्म न कल्पते इति
पग्निज्ञानवतापि यज्जीवानां प्राणव्यपरोपणं सा निदा ।
तन्निषेधाद्-अनिदा पूर्वोक्तपरिज्ञानविकलेन सता यत् पर-
प्राणनिर्वहणं सा अनिदंति भावार्थः । अथवा-स्वार्थ परार्थ
चेति विभागनोद्दिश्य यत् प्राणव्यपरोपणं सा निदा, त-
न्निषेधाद्-अनिदा, यत् स्व पुत्रादिकमन्य वा विभागेना-
विविच्य सामान्येन विधीयते । अथ वा-व्यापाद्यस्य स-
त्त्वस्य हा धिक् सप्रलेप मां मारयिष्यतीति परिज्ञानतो
यत् प्राणव्यपरोपणं सा निदा, तद्विपरीता-अनिदा, यत्
अज्ञानतो व्यापाद्यस्य सत्त्वस्य व्यापादनमिति ।

तथा चाह भाष्यकृत्—

जाणंतो अजाणंतो, तहेव उद्दिसिय ओहओ वाऽवि ।

जाणगअजाणगं वा, वहेइ अनिया निया एसा ॥ ३१ ॥

व्याख्यातार्था । ततो निद्या अनिद्या वा य षट्काय-
प्रमर्दनं करोति—प्राणा पृथिव्यादीनां कायाना प्राणव्यप-
रोपणं विदधाति । तत् षट्कायप्रमर्दनम् आत्मघ्नम् नो-
आगतो द्रव्यात्मघ्नं ब्रुवन्ति तीर्थकरगणधरा । अथ षट्-
कायप्रमर्दनं कथं नोआगतो द्रव्यात्मघ्नम् ?, यावता
भावाऽऽत्मघ्नं कस्मात् भवति ?, अत आह—

दव्वाऽऽया खलु काया,

अस्य व्याख्या—काया—पृथिव्यादय खलु निश्चयेषु
द्रव्यात्मानां द्रव्यरूपा आत्मान जीवानां गुणपर्यायवस्तुया
द्रव्यत्वात्, उक्तं च—" अजीवकाया -धर्माऽधर्माऽऽका-
शपुद्गला, द्रव्याणि जीवाश्च " (तत्त्वा० ५ अ०-सूत्र१-२)
इति । तन्मतेषां यत् उपमर्दनं तत् द्रव्याऽऽत्मघ्नं भवति ।
उक्तं द्रव्यात्मघ्नम् ।

संप्रति भावाऽऽत्मघ्नं वक्तव्यं, तच्च द्विधा-आगतो,
नोआगतश्च । तत्र आगत आत्मघ्नशब्दार्थज्ञाना तत्र
चोपयुक्तः ।

नोआगत आत्मघ्नमाह—

भावाऽऽया तिन्नि नाणमाईणि ।

परपाणपाडणरओ, चरणायं अप्पणो हणइ ॥ १०४ ॥

भावाऽऽत्मानो भावरूपा आत्मानस्त्रीणि ज्ञानादीनि—
ज्ञानदर्शनचरित्राणि आत्मनो हि परमार्थिकं स्वस्वरूपं
ज्ञानदर्शनचरणात्मकं तन्स्तान्येव परमार्थत आत्मनो न
शेषं द्रव्यमात्रं स्वस्वरूपाभावात्, ततो यश्चारित्री सन्
परेषां पृथिव्यादीनां ये प्राणा इन्द्रियादयस्तेषां यत् पा-
तनं-विनाशनं तस्मिन् रत-आत्मकं स आत्मनश्चरणरूपं
भावाऽऽत्मानं हन्ति । चरणान्मनि च हने ज्ञानदर्शनरूपावस्था-
त्मानो परमार्थतो हताविव द्रष्टव्यो ।

यत आह—

निच्छयनयस्य चरणा-ऽऽयविषाए नाणदंसणवहो वि ।

ववहारम्म उ चरणे, हयम्मि भयणा उ सेसाणं ॥ १०५ ॥

निश्चयनयस्य मनेन चरणान्मविधानं सन्नि ज्ञानदर्शनयोर-
पि यद्यो-विधानो द्रष्टव्य ज्ञानदर्शनयोर्हि फल चरणप्र-
तिपत्तिरूपा सम्मार्गप्रवृत्ति । सो चेत् नास्ति नहि ते अपि

ज्ञानदर्शने परमार्थतोऽसती एव, स्वकार्याकरणात् । उक्तं च मूलटीकायाम्-चरणाऽऽत्मविधाते ज्ञानदर्शनवधोऽपि तयोश्चरणफलत्वात् फलाभावे च हेतोर्निरर्थकत्वादिति । अपि च-यश्चरणं प्रतिपद्य आहारलाम्पट्वादिना ततो न विनिवर्तते स नियमाद्भगवदाज्ञाविलोपादिदोषभागी, भगवदाज्ञाविलोपादौ च वर्तमानो न सम्यग्ज्ञानी नापि सम्यग्दर्शनी । उक्तं च—

“ आणाइ श्विय चरणं, तदभंगे जाण किं न भगं ति ।
आयं च अइकतो, कस्साऽऽपसा कुणइ सेसं ” ॥ १ ॥

तथा—

“ जा जह वायं न कुणइ, मिच्छादिट्ठी-तओ हु को अओ ।
घट्टेइ य मिच्छत्तं, परस्स संकं जणेमाणो ” ॥ २ ॥

ततश्चरणविधाते नियमतो ज्ञानदर्शनविधाते । व्यवहारस्य-व्यवहारनयस्स पुनर्भेदेन हते चरणे शेषयोर्ज्ञानदर्शनयोर्भोजना क्वचिद्भवति । क्वचिन्न । य एकान्तेन भगवतो विप्रतिपन्नस्तस्य न भवतो यस्तु देशविरतिं भगवति श्रद्धानमात्रं वा कुरुते तस्य व्यवहारनयमतेन सम्यग्दृष्टिवाद्भयन इति । ततो निश्चयनयमनापेक्षया चरणात्मनि हते ज्ञानदर्शनरूपावप्यात्मानौ हतावेवेति । परप्राणव्यपरोपणगत समूलघातमात्मज्ञ इति परप्राणव्यपरोपणमात्मज्ञं तच्च साधोराधाकर्मभुञ्जानस्यानुमोदनादिद्वारेण नियमनं संभवतीत्युपचारतः आधाकर्म आत्मज्ञमित्युच्यते तदेवमुक्तमात्मज्ञनाम । पि० । आत्मज्ञपिण्डे, पि० ।

आता (या) हिगरणवत्तिय-आत्माधिकरणप्रत्यय-त्रि० । आत्मनोऽधिकरणानि आत्माधिकरणानि तान्येव प्रत्यय-कारणं यत्र क्रियाकरणे तदात्माधिकरणप्रत्ययम् । आत्माधिकरणकारणके “ आयाहिगरणवत्तियं च णं तस्स नो इरियाचाहिया किरिया कज्जइ, सपराइया किरिया कज्जइ ” (सूत्र-२६२ x) । साम्प्रयायिकी क्रिया क्रियत इति योगः । भ० ७ श० १ उ० ।

आता (या) हिगरणि (न्)-आत्माधिकरणिन्-पुं० । आधिकरणी-कृष्यादिमान् आत्मनाऽधिकरणी आत्माधिकरणी । आत्मना कृष्यादिमति, भ० १६ श० १ उ० । “ आया हिगरणी भवइ ” (सूत्र-२६२x) । आत्मा-जीवोऽधिकरणानि-हलशकटादीनि कृपायाश्चयभूतानि यस्य सन्ति सोऽधिकरणी । भ० ७ श० १ उ० ।

आता(या)हिय-आत्महित-त्रि० । आत्मोपकारके, आचा० । “ परलोकविरुद्धानि, कुर्वाणं दूरतस्त्यजेत् । आत्मानं यो न सन्धत्ते, सोऽन्यस्मै स्यात्कथं हित ॥१॥ ” इति । आचा० १ श्रु० ६ अ० ४ उ० ।

आति (ती) ण-आजिन-न० । मूर्षिकादिचर्मनिष्पन्ने वस्त्रे, आचा० । “ आति (ती) णाणि वा, ” (सूत्र-१४५ +) । आजिनानि मूर्षिकादिचर्मनिष्पन्नानि । आचा० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

आती (अप्पी) कय-आत्मीकृत-त्रि० । आत्मना गाढतरमागृह्णाति आत्मप्रदेशैस्तनुलग्नतोयवन्मिथ्रीभूते, विशे० । आ० म० ।

आतीय-आतीत-त्रि० । आ-समन्तादतीव इत-आत. । समन्तादतीव आते, सामस्येनातिक्रान्ते, समन्तादतीव गते च । आचा० १ श्रु० ८ अ० ६ उ० । “ अणातीय ” (सूत्र-२२२+) आ-समन्तादतीव इतो-गतोऽनाद्यनन्ते संसार आतीत. न आतीतोऽनातीत., अनात्तो वा संशयो येन स तथा; संसारार्णवपारगामीत्यर्थ. । आचा० १ श्रु० ८ अ० ७ उ० ।

आत्मीय-त्रि० । आत्मनोऽयम् । छु अत्यय. छुस्य ईया-ऽऽदेशश्च । आत्मसंबन्धिनि, वाच० ।

आतीयद्व-आतीतार्थ-त्रि० । आ-समन्तादतिशयेन आतजीवादिपदार्थे, सामस्येनानिक्रान्तार्थे, उपरतव्यापारे, “ आ-तीयद्वे अणातीप ” (सूत्र-२२२+) । आ-समन्तादतीव इता-ज्ञाता परिच्छिन्ना जीवादयोऽर्था येन सोऽयमतीतार्थ । आदत्तार्थे वा । यदि वा-अनीता-सामस्येनातिक्रान्ता अर्था-प्रयोजनानि यस्य स तथा; उपरतव्यापार इत्यर्थ । आचा० १ श्रु० ८ अ० ६ उ० ।

आतुर-आतुर-त्रि० । ईपदर्थे, आ । आत-उरच् । कार्योऽ-क्षमं वाच० । विह्वले, उक्त० ३२ अ० ।

आतेस्सरिय-आत्मैश्वर्य-न० । स्वरूपसाम्राज्ये, अष्ट० । आत्मै-श्वर्यम्-स्वरूपसाम्राज्यम् (१ श्लोकटी०) अष्ट० १२ अष्ट० ।

आत्त(ताय)-आदत्त-त्रि० । गृहीते, अनु० । “ आत्तपणं सरि-रसमुस्सपणं जिणदिट्ठेणं भावेणं, ” (सूत्र-१७५) । आत्तेन आदत्तेन वा गृहीतेन प्राकृतशैलीवशादात्मीयेन वा । अनु० ।

आत्तर-आत्तर-त्रि० । अतिशयेन आत्तो-गृहीत. आत्त-तर । यन्नेनाध्यवसिते, आचा० १ श्रु० ८ अ० ८ उ० ।

आदं (यं) स-आदरिस-आदस्स-आदर्श-पुं० । आद-श्यतेऽत्र दृश-आधारे घष् । वाच० । आ-समन्ताद् दृश्यते आत्मा यस्मिन् स आदर्श । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । दर्पणे, रा० । “ आदसगं च पयच्छाहि ” (सूत्र-११+) । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । चक्षुरिन्द्रियजघाने च । “ आवण चंदनादर्शाऽऽस्वादवार्ताश्च वित्तय ॥१॥ ” द्वा० । आदर्शश्चक्षुरिन्द्रियजघानम्, आ-समन्तात् दृश्यते-अनुभूयते रूपमनेनात कृत्वा, यत्प्रकर्षादिव्यरूपज्ञानमुत्पद्यते । द्वा० २६ द्वा० । तत्र हि विम्बपदार्थस्य प्रतिविम्बपननात् तत्संयोगेन नयनगर्भमाणा परावर्तने वा विम्बप्राहितया विम्बं दृश्यते इति तस्य तथात्वम् । आदृश्यते सम्यग्रूपेण प्रायते प्रा-म्यार्थो यस्मिन् । टीकाया ३ प्रतिरूपपुस्तकादौ यत्रत्यम-क्षरसन्निवेश दृष्ट्वा तदनु रूपमन्यज्ञिष्यते तादृशे पुस्तके । यथादर्शं तथा लिखितमिति भूरि प्रयोग । तत्र तदीय-गुणान् दृष्ट्वा परैस्तथा गुणा आर्थायन्त इति तस्य तथा-त्वम् । जनपदसीमाभेदे च । वाच० । वृषमादिग्रीवाभरणे च । आदर्शस्तु-वृषमादिग्रीवाभरणम् । अनु० ।

आदं (यं) मग-आदरिमग-आदमग-आदर्शक-पुं० । आ-समन्ताद् दृश्यते आत्मा यस्मिन् स आदर्श । स आदर्श-क । दर्पणे, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । रा० । आदर्शं भव ।

आदंसग

मवादीं दुज जनपदावधिसूत्रकस्थानमवे च । त्रि० वाच० ।
आदं (यं) स (आदरिस) (आदस्स) धरम-आदर्शगृहक-
न० । आदर्शमये गृहे, रा० "आदसघग्गा सव्वरयणामया"
आदर्शगृहकारिण आदर्शमयानीव गृहाणि । रा० जं० जी० ।
(भरतस्यादर्शगृहस्थितिकथानक ' भरह ' शब्दे पञ्चम-
भागं वक्ष्यते ।)

आदं (यं) सतल-आदर्शतल-न० । दर्पणतले, औ० ।

आदं (यं) म (आदग्मि) (आदस्स) तलोवम-आदर्श-
तलोपम-त्रि० । आदर्शो-दर्पणस्तस्य तलं तेन नमतयापमा
यस्य आदर्शतलोपम । आदर्शतलवत्समं, रा० ।

आदं (यं) स (आदग्मि) (आदस्स) मंडल-आदर्शमण्डल-
न० । आदर्श इव मण्डलमस्य । आदर्शकारमण्डलयुक्ते स-
पभेदे, आदर्शो मण्डलमिव । मण्डलाकारे दर्पणं, न० । वा-
च० । जावशब्दप्रोक्तं बहुसमत्ववर्णकं टीकायाम् पाठ —
' आयसमण्डल इ वा ' (सूत्र-६+) । जं० १ वक्ष० ।
' आयसमंडलतल व्व ' (सूत्र-२६) । प्रश्न० ५ संव० द्वार ।

आदं (यं) स (आदरिस) (आदस्स) मुह-आदर्शमुख-
पु० । स्वनामस्थानं अन्तरहीपभेदे जी० ३ प्रति० ३ अधि० ।
तद्वह्यता ' अन्तरदीव ' शब्दे प्रथमभागे गता ।

आदं (यं) स (आदरिस) (आदस्स) लिपि-आदर्शल्लिपि-
त्री० । ब्राह्मलिपिरेख्यविधानभेदे, स० १८ सम० ।

आदं (य) र-आदर-पुं० । आ-ट-कप् । गौरवहेतुके क-
र्भणि, सम्माने, वाच० । सत्कारे, स्था० ६ ठा० ३ उ० ।
' न पुरिस आयरेण रक्खेह ॥ १३३ + ॥ आ० म० १ अ० ।
उच्चितकृत्यकरणे, द्वा० १ श्रु० १ अ० । प्रयत्नानिशयं,
पञ्चा० । " यत्रादरोऽस्ति परम, प्रीतिश्च हितोदया भ-
वति । कर्तुं शेषयोग-न करोति यच्च तत्प्रीत्यनुष्ठानम् ॥१॥
पञ्चा० २ विव० । " आ हड सन्नम " ॥ ८ । ४ । ८३ ॥ इति
हेमप्रकृतनसृत्रेणाद्रियते सन्नम इत्यादेशो वा भवति । स-
न्नामर् । आदरः । प्रा० ।

आदं (य) रण-आदरण-न० । अभ्युपगमे, भ० १२ श०
५ उ० ।

आदं (य) रणया-आदरणया-त्री० । अभ्युपगमे, ' आ-
यरणया (सूत्र-२३६+) । ' आयरणय लि-यतो मा-
याविशेषादादरणमभ्युपगमे कस्यापि वस्तुन करोत्यसावा-
दरणम्, नाप्रत्ययस्य च स्वार्थिकत्वात् आदरणया आच-
रण वा परप्रतारणाय विविधक्रियाणामाचरणम् । भ० १२
श० ५ उ० ।

आदं (य) रतर-आदरतर-पुं० । अन्यादेरे दश० । " आय-
रतरग म्भाने " (१२०x) । अन्यादेरेण गद्यन्ति । दश० १ अ० ।

आदं (य) राहजुन-आदरादियुक्त-त्रि० । आदरकरणी-
त्यादिमन्वितं पा० ।

स्यादादरादियुक्तं, यत्तदेवार्चनं चेष्टम् ॥ १४ ॥

' स्यादादरादियुक्तं यद् आदरकरणीत्यादिमन्वितं यत्

स्यात् तदेवार्चनं चेष्टं-तच्च देवार्चनमिष्टम् । यो० ५ विव० ।
आदहण-आदहन-न० । आ-वह-भावे ल्युट् । दाहे, हिंसा-
याम्, कुत्सने च । आदहणेऽत्र आधारे ल्युट् श्मशाने,
वाच० । आ-समन्ताहहने, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

आदा (या) ण-आदान-न० । आ-दा-भावे ल्युट् । प्रहसे,
वाच० । प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । पं० व० । औ० । आ० चू० ।
उत्त० । स्था० । विशेष० । प्रव० । " आयाणं सुसमाहरे " ॥ २० ॥
आहरेत्-आददीत, गृहीयादित्यर्थः । सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ।
" दडसमादाणं सपेहाण " (सूत्र-७५x) । दण्डयन्ते-व्यापाद्यन्ते
प्राणिना येन स दण्डस्तस्य सम्यग्दानं-प्रहणम्-समा-
दानम् । आचा० १ श्रु० ७ अ० २ उ० । स्वीकरणे स्था० ३
ठा० ३ उ० । " सयमाहयति अश्रे वि, आदियावति अत्र पि
आयततं समणुजाणंति " (सूत्र-६+) स्वयम्-आत्मना सा
वधमनुष्ठानमाददेते स्वीकुर्वन्ति अन्यान्यप्यादापयन्ति-
प्राहयन्ति अन्यमप्यादानं-परिग्रहं स्वीकुर्वन्त समनुजान-
न्ति । सूत्र० २ श्रु० १ अ० । आदीयत इत्यादानम् परिग्रहे
वस्तुनि, स्था० ४ ठा० १ उ० । आदीयते-गृह्यत इत्यादानम् ।
धनधान्यादिके परिग्रहे, आव० ४ अ० । प्रव० । कल्प० ।
स्था० ।

आयाणं नरयं दिस्स, नायइज्ज तणामवि ॥ ८+ ॥

साधुस्वरूपमाप ' नायइज्ज ' इति-नाऽऽदीयत-अदत्त न
गृहीत, किं कृत्वा आदानं-नरकं दृष्ट्वा आदीयत इत्यादानं-
धनधान्यादिकं परिग्रहं, नरकं-नरकहेतुत्वात्तरकं, ज्ञात्व-
त्यर्थः । उत्त० लक्ष्मी० टी० ६ अ० । आदीयत इत्यादान-
धनधान्यादि, कृत्यल्युटोऽन्यत्रापि " कृत्यल्युटो बहुलम्, "
(पाणि० ३।३।१३३) इति कर्मणि ल्युट् । आर्षत्वादादानीयं
वा नरककारणत्वात्तरकं दृष्ट्वा, किमित्याह-नाददीत-न
गृहीत न स्वीकुर्यादिति यावत् । ' तणमवी ' ति तणमप्या-
स्ता रजनरूप्यादीनि । उत्त० पा३० १ अ० । मिथ्यात्वादि-
नाऽऽदीयत इत्यादानम् । सूत्र० १ श्रु० १३ अ० । आदीयते
सावधानुष्ठानेन स्वीक्रियते इत्यादानम्, कर्म । " आयाण-
सायगादिण " (सूत्र-१३८x) । अष्टप्रकारके कर्मणि, सूत्र० १
श्रु० १३ अ० । आचा० । आदीयते वाऽनेनेत्यादानम् ।
कर्मोपादाने, " आयाणं " (सूत्र-१३५+) । आचा० १ श्रु० ६ अ०
३ उ० । " मागाणि ए उयस्सण णो ठाणं वा निसीयण वा
तुयट्ठण वा चेनेज्जा । आयाणमेयं " (सूत्र-६७x) । आचा० २
श्रु० १ चू० २ अ० २ उ० । " एयं खु मुणी आयाण सया
सुअक्खायधम्मे विधत्तकप्पे णिज्जोसइत्ता " (सूत्र-१८५+) ।
एतत्-पूर्वोक्तं वक्ष्यमाणं वा खु याक्यालंकारे, आदीयत
इत्यादान-कर्म, आदीयते वाऽनेन कर्मत्वादान-कर्मोपा-
दानम् तच्च धर्मोपकरणानिरिक्तं वक्ष्यमाणं यस्मादि तन्मु-
निर्भोपयितेति संबन्धः । आचा० १ श्रु० ६ अ० ३ उ० ।
" मन्ति मे तत्रो आयाणा जेहि कीरइ पायगं " (२६x) ।
सन्ति-विद्यन्ते अमूनि त्रीणि आदीयन्ते-स्वीक्रियन्ते अ-
मीभि कर्मत्यादानानि एतदत्र दर्शयन्ति-यैरादानै क्रियन्ते-
विधीयन्ते निष्पाद्यन्ते पापकं कल्पमपम । सूत्र० १ श्रु० १ अ०
३ उ० । " संवडि खखडिपाडियाए णो अभिसंघाजेज्जा
गमणाए केवली वृया-आयाणमेयं " (सूत्र-१७+) । केवली

इत्यात्-आदानमेतत्-कर्मोपादानमेतदिति । पाठान्तरं वा—
 'आययस्यमेवं' ति-आयतनं-स्थानमेतदापाणां यत्संस्वडीग-
 मनम् । आचा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ३ उ० । " एते
 आयाणां संति " (सूत्र-१५X) । यस्मादेतानि आयतनानि-
 कर्मोपादानकारणानि सन्ति-भवन्ति । आचा० २ श्रु० १ चू०
 १ अ० ३ उ० । आदीयते-गृह्यते आत्मप्रदेशे, सह शिल्प्यते
 अष्टप्रकार-कर्म-येन तदादानम् । हिंसाद्याश्रवद्वारे, अष्टा-
 दशपापस्थानेषु च । आचा० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० । "आयाणं
 सगडभिज्जं " (सूत्र-२२१ X) । आदीयते-गृह्यते आत्मप्रदेशे
 सह शिल्प्यते अष्टप्रकारं कर्म-येन तदादानं हिंसाद्याश्रव-
 द्वाग्मष्टादशपापस्थानरूपं वा, तत् स्थितेर्निमित्तत्वात् क-
 षायापादानं तद्गमिता स्वकृतभिद् भवति । आचा० १ श्रु०
 ३ अ० १ उ० । ('सगडभिज्जं' शब्दे सप्तमे भाग व्याख्या दृष्ट-
 व्या) कषाये, परिग्रहे, सावधानुष्ठाने च । सूत्र० १ श्रु० १६
 अ० । "जस्रो जस्रो आदायं अप्पणो पद्दोसंहुत्तं तस्रो तस्रो
 आदायतो पुब्बं पडिविरते " (सूत्र-X) आदीयते-स्वी-
 क्रियतेऽष्टप्रकारं कर्म-येन तदादानम्-कषाय, परिग्रहं साव-
 धानुष्ठानं वेति । सूत्र० १ श्रु० १६ अ० ।

सुमावायं बहिदं च, उगहं च अजाडया ।

सत्थादाणाँ लोगंमि, त विज्जं परिजाणिया ॥ १० ॥

पलिउंचणञ्च भयणञ्च, थंडिल्लुस्मयणाणि थ् ।

धूषादाणाँ लोगंसि, तं विज्जं परिजाणिया ॥ ११ ॥

तथा-आदीयते-गृह्यतेऽष्टप्रकारं कर्मभिरिति (आदाना-
 नि)-कर्मोपादानकारणान्यस्मिन् । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।
 एतानि पलिकुञ्जनादीनि अस्मिन् लोक आदानानि वर्तन्ते
 तदेतद्विद्वान् ऋषिभ्या परिश्राय प्रत्याख्यानपरिश्राया प्र-
 त्याचक्षीत । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । (१०-११ । अनयोर्गाययो
 विशेषतः व्याख्यानं ' धम्म ' शब्दे चतुर्थभागे करिष्यते)
 आदीयते-स्वीक्रियते; प्राप्यते वा मोक्षो येन तदादानम् ।
 ज्ञानदर्शनचारित्र्येषु, " सुभीष य विगयगही आयाणं सम्मर-
 क्खणं " ॥१६X॥ विविधम्-अनेकप्रकारमुपित-स्थितो दश
 विधुचक्रवालसामाचर्या व्युपिनस्तथा विगता-अपगता आ-
 हारादौ गृह्यिर्यस्यासौ विगतगृह्यि साधुरेवंभूतश्चादीयते-
 स्वीक्रियते, प्राप्यते वा मोक्षो येन तदादानार्थं ज्ञानदर्शन-
 चारित्र्यत्रयं तत्सम्यग् रक्षयेद्-अनुपालयेत् । यथा तस्य घृ-
 त्तिर्भवति तथा कुर्यादित्यर्थः । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ४ उ० ।
 "आयाणञ्चैवोदाणमाणं" (सूत्र-१७X) । मोक्षार्थिनाऽऽ-
 दीयत इत्यादानम् सम्यक्ज्ञानादिकमिति । सूत्र० १ श्रु० १४
 अ० । "आयाणञ्च धम्ममुदाहरेत्त्वा ॥१५॥ मोक्षार्थमादीयत-
 इत्यादानं-सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यरूपं तद्विद्यते यस्यान्वादा-
 दानवान् । सूत्र० २ श्रु० ६ अ० । " आयाणं सुसमाहंरं " ॥१६॥
 मोक्षस्यादानम्-उपादानं सम्यग्दर्शनादिकं सुगृह्यकं
 सम्यग्विज्ञोतसिकारहितं आहरेत्-आददीत; गृह्यादि-
 त्यर्थः । सूत्र० १ श्रु० ८ अ० । " अज्जपजागसुदादाणे " १४१ ।
 (सूत्र-३ X) शुद्धमवदानम् आदानं-चरित्रं
 यस्य स शुद्धाश्लो भवति । सूत्र० १ श्रु० १६ अ० । आ-
 दीयत इत्यादानम् । मोक्षे, " आयाणमहं खलु यच्चयिस्ता "

(सूत्र-४+) आदीयत इत्यादानम्-ज्ञानादिकं, मोक्षो वा
 तमर्थं वञ्चयन्ति-भ्रंशयन्त्यात्मनः । सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।
 संयमे, " आयाणगुत्ते वलयाधिमुक्कं ॥ २२+ ॥ मोक्षा-
 र्थिनाऽऽदीयते-गृह्यत इत्यादानं-सम्यग्मतेन तस्मिन्वा सति
 गुत्ते । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । नयमानुष्ठानं च । " एम
 चीर पसंमिप, जे ण्ण णिविज्जति आदायाप " (सूत्र-
 ८५+) भोगाशाङ्गद्विवेचकोऽप्रमादी पञ्चमहाव्रतभारा-
 रोहणोप्राप्तितस्कन्धो चीरः कर्मविदारणात् प्रशमित-
 स्तुतो देवराजादिभिः, क एष चीरो नाम योऽभिष्टु-
 यत इत्यत आह-'जे' इत्यादि; यो न निर्विद्यते न
 स्विद्यते-न जुगुप्सते, कस्मै ? आदानाय—आदीयते-गृह्यते
 अवाप्यते आत्मस्वतत्त्वमशेषाचारकर्मक्षयाधिर्भूतसमस्त-
 वस्तुप्राहिज्ञानाबाधसुखरूपं-येन तदादानं-सम्यमानुष्ठानं
 तस्मै न जुगुप्सते, तद्वा कुर्वन् सिकताकेवलचर्चणेशीयं
 कचिदलाभादौ न खदमुपयातीति । आचा० १ श्रु० २ अ० ४
 उ० । आदीयत इत्यादानम् । प्रथमव्रतप्रहणे । सूत्र० " जाय-
 ज्जीवाप, जेहिं नमणोवाम्भगस्स आयाणमा, आमरणताण
 दंडे निक्खित्त " (सूत्र०) । यावद्यैरेषु वा धमणोपामकस्याऽऽ-
 दीयत इत्यादानम्-प्रथमव्रतप्रहणम् ; तत आरभ्य आमर-
 णान्ताहण्डो निक्षित्त-परित्यक्तो भवति । सूत्र० २ श्रु० ७ अ० ।
 केनचिदादीयत इत्यादानम् । सूत्र० २ श्रु० २ अ० । कारणं,
 कल्प० " आयाणमेवं, " कर्मणां-दोषाणां वा आदानम्-उपा-
 दानकारणम् । कल्प० ३ अधि० ६ क्षण । " एगहथा केणह आ-
 याणेण विरुद्धे समाणे " (सूत्र-३२+) । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।
 एक कश्चित् प्रकृत्या क्रोधनोऽसहिष्णुतया केनचिदादीयत
 इत्यादानम्-शब्दादिकं कारणं तेन विरुद्धं समानं परम्या-
 पकुर्यात् शब्दादानेन तावत्केनचिदाकृष्टो निन्दितो वाचा
 विरुध्यत् रूपादानेन तु धीभत्सं कञ्चन हृष्टा अपशकुना-
 ध्ववसायेन कुप्येत । सूत्र० २ श्रु० २ अ० । आदीयन्ते-गृ-
 ह्यन्ते शब्दादयोऽर्था एभिर्नित्यादानानि । इन्द्रियं, श्रु० १
 उ० । केवली णे आयाणहिं न जाणइ न पामइ " (सूत्र-
 १६८+) । आदीयते-गृह्यतेऽर्थ एभिर्नित्यादानानि-इन्द्रियाणि
 तैर्न जानानि केवलित्वाद् । भ० ४ श० ४ उ० । " आयाण-
 निरुद्धाओ " ॥१८६+॥ आदानानीन्द्रियाणि निरुद्धानि यस्या
 सा निरुद्धादाना, गाथाया व्यन्यासेन पुरोपगनिपात प्रा-
 कृतत्वाद् । श्रु० १ उ० ३ प्रक० । " आयाणगुत्ता विकहाधि-
 हीणा " (८८+) । आदानं-इन्द्रियगुत्ता । श्रु० ३ उ० । आदी-
 यते कर्मानेनत्यादानम् । दुष्कर्माहने इन्द्रियं च । आचा० ।
 " आयाणसोयमानवायमायं " ॥१६X॥ आचा० १ श्रु० ६ अ० ।
 आदीयते गृह्यते, प्रथमम्-आदां यत्तदानम् । सूत्र० १ श्रु० १०
 अ० । आचा० । आदां, (प्रथमं) ' आयाणपणयेय ॥५०३+॥
 आदीयत-इत्यादानम्—आदा; प्रथममित्यर्थः, तच्च तत्पदञ्च
 निगकाङ्कतया अर्थगमकत्वेन वाक्यमेषादानपदम् । उक्तं
 २६ अ० । " से किं न आयाणपदेणे " (सूत्र-+) आदीयते
 तत्प्रथमतया उच्चारयितुमारभ्यते शास्त्रस्याध्यायनादेशका-
 देश्चादिपदमित्यर्थः । अनु० । नि० चू० ।

आदानशब्दस्य तत्पर्यायस्य च प्रहणशब्दस्य

च निक्षेपं कर्तुं कामो नियुक्तिरुदाह—

आदाणे गहणंमि य, णिक्खेवां होति दांमि वि चउक्के ।

एगहं नाणहं, च होज्ज पगयं तु आदाणे ॥ १३२ ॥

अथवा-‘जमतीय’ ति-अस्याध्ययनस्य नाम, तद्वादान-
नपदेन, आदावादीयते इत्यादानं. तच्च ग्रहणमित्युच्यते.
तत्राऽऽदानग्रहणयोर्निक्षेपार्थं निर्युक्तिरुदाह-‘आदाणे’ इत्या-
दि आदीयते-कार्यार्थिना तदित्यादानं. कर्मणि ल्युट्प्रत्ययः,
करणे वा, आदीयते-गृह्यते स्वीक्रियते विवक्षितमनेनेति-
कृत्वा, आदान च-पर्यायतो ग्रहणमित्युच्यते, तत आदान-
ग्रहणयोर्निक्षेपो भवति द्वौ चतुष्कौ, तद्यथा-नामादानम्,
स्थापनादानम्, द्रव्यादानम्, भावादानञ्च । तत्र नामस्थापन
जुण्णे, द्रव्यादानं वित्तं यस्मात्क्रौञ्चिकै परित्यक्तान्यकर्तव्यै-
मेहनता क्लेशेन तदादीयते, तेन वाऽपरं द्विपदचतुष्पदादिक-
मादीयते इति कृत्वा, भावाऽऽदानं तु द्विधा-प्रशस्तम्. अ-
प्रशस्तं च । तत्र-अप्रशस्तम्-क्रोधाद्युदया, मिथ्यात्वाविर-
त्यादिकं वा, प्रशस्तं-तूत्तरोत्तरगुणश्रेण्या विशुद्धाध्यवसाय-
करणकोपादानं, सम्यक्ज्ञानादिकं वेत्येतदर्थप्रतिपादनपर-
मेतेदेव वाऽध्ययनं द्रष्टव्यमिति । सूत्र० १ श्रु० १५ अ० ।

आदा (या) णअट्ठि (न्)-आदानाऽर्थिन्-पुं० । मोक्षार्थि-
नाऽऽदीयते इत्यादानम्-सम्यक्ज्ञानादिकं तेनार्थं स
एवार्थं आदानार्थं स विद्यते यस्यासावादानार्थी । स-
म्यक्ज्ञानादिप्रयोजनवति, ‘आदाणअट्ठि वोदाणमोणं’
(सूत्र-१७ X) । सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ।

आदा (या) णगुत्त-आदानगुप्त-त्रि० । संयमगुप्ते, मनोवा-
क्कायै कर्मणि गुप्तं च । सूत्र० । ‘आयाणगुत्ते चलयाविमुक्के’
(सूत्र-२२ +) । मोक्षार्थिनाऽऽदीयते-गृह्यते इत्यादान-
संयमस्तेन तस्मिन्वा सति गुप्तं, यदि वा-मिथ्यात्वादिना-
ऽऽदीयते इत्यादानम्-अष्टप्रकारकं कर्म तस्मिन्नादातव्ये
मनोवाक्कायैर्गुप्तं समितश्च । सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।
इन्द्रियैर्गुप्ते च । “आयाणगुत्ता विकहाविहीणा” (८८४X) ।
आदानै-इन्द्रियैर्गुप्तं । वृ० ३ उ० ।

आदा (या) णणिक्खेवदुगुंलय-आदाननिक्षेपजुगुप्सक-
त्रि० । आदाननिक्षेपौ-पात्रादंग्रहणमोक्षौ आगमप्रतिपि
(सि) (च) द्वौ जुगुप्सनि-न करोतीति आदाननिक्षेप-
जुगुप्सक । आद्य० ४ अ० । आगमप्रति(च)पिद्वौ पात्राद-
ग्रहणमोक्षौ च कुर्वन्ति, आगमानुसारेण प्रत्यवेक्षणप्रमाजन-
पूर्वमुपयुक्तं सन्नुपघेरादाननिक्षेपौ करोतीत्यर्थः । (६४३
गाथाटी०) । प्रव० ७२ द्वार ।

आदा (या) णनिरुद्ध-निरुद्धाऽऽदान-त्रि० । निरुद्धेन्द्रिये,
“आयाणनिरुद्धाओ” ॥ १८६ X ॥ आदानानि-इन्द्रि-
याणि निरुद्धानि यस्यां सा निरुद्धाऽऽदाना, गाथायां ह्य-
न्यामेन पूर्वाऽपरनिपात प्राकृतत्वाद् । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

आदा (या) णपय-आदानपद-न० । आदीयते-गृह्यते प्र-
थमम्-आदाय यत्तदादानम् आदानञ्च तत्पदं च सुयन्तं
निवृत्तं वा तदादानपदम् । सूत्र० १ श्रु० १५ अ० । शास्त्र-
स्याध्ययनोद्देशकादेश्चादिपदं, अनु० । ययामादानपदेनाऽ-
भिधानं तन्मतेनादायत्पदं तदादानपदम् । सूत्र० १ श्रु०
१५ अ० उ० ।

से किं तं आयाणपदेणं ? आयाणपणं धम्मो मंगलं
चूलिआ आवंती चाउरंगिज्ज असंखयं अहातत्थिज्ज अ-
इइज्जं जणइज्जं पुरिसइज्जं (उसुकारिज्जं) एलइज्जं वीरियं
धम्मो मग्गो समोसरणं गत्थो जंमइयं । सेतं आयाण-
पणं । (सूत्र-१३१X)

‘से किं तं आयाणपणमि’त्यादि-आदीयते-तत्प्रथम
तथा उच्चारयितुमारभ्यते शास्त्राद्यनेत्यादानं तच्च तत्पद
चादानपदं, शास्त्रस्याध्ययनोद्देशकादेश्चादिपदमित्यर्थः, तेन
हेतुभूतेन किमपि नाम भवति, तच्च “आवन्ती” त्यादि, तत्र-
आवन्तीत्याचारस्य पञ्चमाध्ययनम्, तत्र ह्यादावेव-‘आ-
वन्ती’ त्यालापको विद्यते इत्यादानपदेनैतन्नाम । “चाउरंगि-
ज्जं” ति-एतदुत्तराध्ययनेषु तृतीयमध्ययनम्, तत्र-“चत्तारि
परमंगाणि दुल्लहाणीह जंतुणो” इत्यादि विद्यते, “असं-
खयं ति-इदमप्युत्तराध्ययनेष्वेव चतुर्थमध्ययनम्, तत्र च
आदावेव-“असंखयं जीवियमापमायप” इत्येतत् पदम-
स्ति, ततस्तेनेदं नाम, एवमन्यान्यपि कानिचिदुत्तराध्य-
यनान्तर्वर्तीन्ध्ययनानि, कानिचिन्तु दशवैकालिकसूयगडा-
ध्ययनानि (सूत्रकृताङ्गाऽध्ययनानि) स्वधिया भावनीयानि ।
अनु० ।

आदा (या) णफलिह-आदानपरिघ-पुं० । आदीयते-
द्वारस्थगनार्थं गृह्यते इत्यादानं । स चासौ परिघश्चादान-
परिघः । द्वारस्थगनार्थं प्राह्यायामर्गलायाम्, ज० २ वृत्त०
२१ सूत्रटी० । जी० । “आयाणफलिह०” (सूत्र-२१+)
आदीयते इत्यादानम्-आदेयो-रभ्यो य परिघ-अर्गला स
आदानपरिघः । रभ्यायामर्गलायाम्, प्रश्न० ४ आश्र० द्वार ।

आदा (या) णभंडमत्तनिक्खेवणासमिइ-आदानभाण्डमा-
त्रनिक्षेपणाममिति-स्त्री० । आदाने-ग्रहणे भाण्डमात्राया-
उपकरणमात्राया, भाण्डस्य वा वस्त्राद्युपकरणस्य मृगम-
यादिपात्रस्य च साधुभाजनविशेषस्य निक्षेपणाया च
समिति सुप्रत्युपेक्षितसुप्रमाजितक्रमेणेति आदानभाण्ड-
मात्रनिक्षेपणासमितिः । समितिभेदे, पा० १७ सूत्रटी० ।
स्थ्या० । (अत्र सूत्रम् ‘समिइ’ शब्दे सप्तमे भागे वक्ष्यते)
भाण्डमात्रे, आदाननिक्षेपविषया सुन्दरचेष्टा । स्थ्या०
५ ठा० ३ उ० ४५८ सूत्रटी० । “इह च सप्त भगा होन्ति
पत्तादि न पडिलेहइ, ण पमज्जइ, चउभगो, पत्थ चउत्थे
चत्तारि गमा-दुप्पडिलेहियं दुप्पमज्जियं चउभगो, आइसा
छु अप्पसत्था, चरिमो पसरयो, चउत्थीए उदाहरणं-“आ-
यरिण साह् भण्णो गाम वच्चाओ, उग्गहिण संते कण
इ कारणेण ठिया, पक्का पत्ताहे पडिलेहियाणि सि काउं
ठवेउमारद्धा, साह्हि चोइओ भण्णइ-किमित्थ सण्णो अक्खइ
सन्निहियाए देययाए सण्णो विउव्विओ, एस अहएणओ
असमिओ, अक्का तेणेष विहिया पडिलेहिता ठवेइ, सां
उक्कोसओ समिओ” । आश्र० ४ अ० १०५ गाथाटी० ।
अत्राप्युदाहरणम्-“एकस्स आयरियस्स पंच सीमसयाइ,
तेसिमंगां सेट्टिसुओ पव्वइओ, सो जो जो साह्
पइ तस्स तस्स, इंडगं निक्खिणवइ, एयं तस्स उट्टियस्स

अत्रा एति, अत्रो जाद, तद्वावि-सो भगवं अत्रुरियं अच-
बल उवरि हेद्वा मज्जिउं ठवेह । एव बहुपण वि कालेण न
परितम्मह ” पा० १७ सूत्रटी० ।

आदा (या) णभंडमत्तनिक्वेवणासमिय आदानभाण्ड-
मात्रनिक्षेपणासमित-त्रि० । “ आयाणभंडमत्तनिक्वेवणा-
समिण ” (सूत्र-६२ X) । आदानेन-ग्रहणेन सह भाण्ड-
मात्रा या-उपकरणपरिच्छेदस्य या निक्षेपणा-न्यासस्तस्या
समितो य स तथा । आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणासमितौ
सम्यक् प्रवृत्ते, भ० २ श० १ उ० ।

आदा (या) णभय-आदानभय-न० । आदीयत इत्यादा-
न-धने तदर्थं चौरादिभ्यो यद् भयं तदादानभयम् । आच०
४ अ० ८३ गाथाटी० । स्था० । भयस्थानभेदे, स० ७ सम० ।
नि० चू० । आदानभयम्-आदानं पुण्यार्थमुप्युप्यार्थं वा
परेण राजादिना वितरितप्रामनगरभूखण्डाद- स्वीकरण
नदेव भयम् आदानभयम् मा कञ्चनापराधमवाप्य तद् प्रही-
ष्यति । दर्श० १ तत्त्व ६ गाथाटी० ।

आदा(या)णभरिय आदानभृत-न० । आग्रहणभृते, उपा० ।
‘ आदाणभरियंसि कडाहयसि अहेहेमि ” (सूत्र-२८ +)
आदानम्-आग्रहणं यदुदकतैलादिकमन्यतरद्रव्यपाका-
याऽन्नाद्युत्पाप्यत तद्भृते । उपा० ३ अ० ।

आदा(या)णया-आदानता-स्त्री० । ग्रहणनायाम्, इह च
नाप्रथय स्वार्थिक । प्राकृतत्वेनादानादीनां भावविवक्षया
वा । स्था० २ ठा० २ उ० ।

आदा (या) णवत्-आदानवत्-त्रि० । मोक्षार्थमादीयत
इत्यादानम् सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूप तद्विद्यते-यस्या-
सावादानवान् सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रवति साधो, सूत्र० ।
“ आयाणवन्त समुदाहरंजा ” ॥५५॥ सूत्र० २ श्रु० ६ अ० ।

आदा (या) णसोयगदिय-आदानश्रोतोगृह-त्रि० । आ-
दीयते-कर्मोनेनति आदानं-दुष्प्रणिहितमिन्द्रियमादानं च
श्रोतश्चादानश्रोतः । आच० १ श्रु० ६ अ० १ उ० १६
गाथाटी० । आदीयते-सावधानुष्ठानेन स्वीक्रियते इत्यादान
कर्म ससारवीजभूत तस्य श्रोतांसि इन्द्रियविषया मिथ्या-
त्वाविरतिप्रमादकपाययोगा वा तेषु गृह-अभ्युपपन्न ।
आच० १ श्रु० ४ अ० ३ उ० । “ आदानश्रोतस्यभ्युपपन्ने,
आच० ।

आयाणसोयगदिह वाले अत्रोच्छिन्नबंधणे अणभिकंत-
संजोए तमंसि अविजाणओ आणाए लभो णसत्थि ति
वेमि । (सूत्र-१३८+)

(आदानश्रोतोगृह) स्यात्, कोऽमौ ? वाल-अत्र राग-
हेपमहामोहाभिभूतान्त कर्मण । यश्चादानश्रोतोगृह स किं
भूत स्यादित्याह- ‘ अत्रोच्छिन्नबंधणे ” इत्यादि, अन्यव-
च्छिन्न-जन्मशतानुवृत्तिबन्धनम्-अष्टप्रकार कर्म यस्य स
तथा, किञ्च- ‘ अणभिकंत ’ इत्यादि-अनभिकान्त-अननि-
सहित सयोगो धनधान्यहिरण्यपुत्रकलप्रादिकृतोऽन्य-
मस्योगो वा येनासावनभिकान्तसयोग तस्य चैवभूते-
६१

स्येन्द्रियानुकुल्यरूपे मोहात्मके वा तमसि घत्तमानस्यात्म-
हिनं मोक्षोपाय वा अविजानत आयाया-तीर्थकणेपद-
शस्य लाभो नास्तीत्येतदद्वै त्रयीमि तीर्थकरवचनापत्तय-
सद्भाव । आच० १ श्रु० ४ अ० ३ उ० ।

आदा (या) णिज्ज-आदानीय-त्रि० । आदीयते-उपादी-
यते इत्यादानीय । उपादेये, स्था० ६ ठा० ३ उ० । स० ।
ग्राह्य, आच० । “ आयाणिज्ज विधाहिए ” (सूत्र-१३७+) ।
स वीरणा मार्गे प्रतिपन्नः मासशोणितयोरपनना मुमुक्षु-
णामादानीयो-ग्राह्य आदीयवचनश्च व्याख्यातः । आ-
च० १ श्रु० ४ अ० ३ उ० । आदीयन्ते-गृह्यन्ते सर्वभावा
अनेनेत्यादानीयम् । श्रुते, भोगाह्ने, द्विपदचतुष्पदधनधान्य-
हिरण्ययादिके, आच० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । “ आयाणिज्ज ”
(सूत्र-१८४+) आदीयते इत्यादानीयम् । कर्मणि आच० १
श्रु० ६ अ० २ उ० । “ आयाणिज्ज च आदाय तस्मि ठाणे ण
चिद्विह ” । आदीयन्ते-गृह्यन्ते-सर्वभावा अनेनेत्यादानीयम्-
श्रुतम्, तदादाय तदुक्ते तस्मिन् संयमस्थाने न तिष्ठति ।
यदि वा-आदानीयम्-आदातव्य भोगाह्ने द्विपदचतुष्पद-
धनधान्यहिरण्ययादि तदादाय-गृहीत्वा । अथ वा-मिथ्या-
त्वाऽविरतिप्रमादकपाययोगैर्गदानीयं कर्मादाय, किभूता-
भवतीत्याह-तस्मिन् ज्ञानादिमये मोक्षमार्गे सम्यगुपदेशे
वा प्रशस्तगुणस्थाने न तिष्ठति नात्मान विधत्ते । आच० १
श्रु० २ अ० ३ उ० । ‘ आयाणिज्ज परिणाय, परिणायणं
विधिचह (सूत्र-१८४X) । आदीयते इत्यादानीय-कर्म तत्प-
रिज्ञाय मूलोत्तरप्रकृतिभेदेना हात्वा पर्यायण-श्रामस्येन
विवेचयति; क्षपयतीत्यर्थः । आच० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ।
आश्रयणीये, मोक्षे, मोक्षमार्गे, सम्यगदर्शनादिके च ।
“ पुरिसाऽऽदाणियो नरा ” ३४+ । मुमुक्षुणामादानीया-
आश्रयणीया- पुरुषादानीया महान्तोऽपि महीयांसो भव-
न्ति । यदि वा-आदानीयो-द्वितैपिणा मोक्ष, तन्मार्गा
वा-सम्यगदर्शनादिक पुरुषाणा-मनुष्याणामादानीय स
विद्यते येषामिति विगृह्य मत्वर्थीय । ‘ अशीआदिभ्याऽच ’
इति । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

मे तं संवुज्जमाणे आयाणीयं समुदाए तम्हा पावं कम्मं
येव कुजा ण कारवेजा । (सूत्र-६४ X)

आदातव्यम्-आदानीय तच्च परमार्थतो भावाद्-आदा-
नीयं ज्ञानदर्शनचारित्ररूप तदुत्थाय इति अनेकार्थत्वाद्-
आदाय-गृहीत्वा । अथवा-स अनगार णतदादानीय-पा-
नाद्यपवर्गकारणम् । आच० १ श्रु० २ अ० ६ उ० । (६१-
अस्य सपूर्णसूत्रस्य व्याख्यां ‘ लोचविजय ’ शब्दे पष्ठ भागे
करिष्यामि) । “ आयाणीय समुदाय ” (सूत्र-१६+) ।
आदानीय-ग्राह्य सम्यग्दर्शनादि सम्यगुत्थाय-अभ्युपगम्य ।
आच० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।

आदा (या) णिज्जञ्जयण-आदानीयाध्ययन-न० । मोक्षा-
यिनाऽशेषकर्मक्षयार्थं यज्जानादिकमार्गायने-तदत्र प्रतिपा-
द्यत इति कृत्याऽऽदानीयमिति नाम सवृत्तम् । सूत्ररुता-
ङ्गस्य च्चनानामस्यते पञ्चदशेऽध्ययने सूत्र० १ श्रु० १५ अ० ।
आदानपदमाश्रित्यास्याभिधानमाकारि, आदानीय वा-

आदाणिज्जभयण

ज्ञानादिकमाश्रित्य नाम कृतमिति । आदानीयाभिधान-
स्यान्यथा वा प्रवृत्तिनिमित्तमाह—

ज पढमस्मंऽतिमए, वितियस्स उ तं हवेज्ज आदिस्मि ।
एतेणाऽऽदाणिज्ज, एसो अन्नो वि पज्जाओ ॥ १३५ ॥

यत्पटं प्रथमश्लोकस्य तदर्द्धस्य च अन्ते-पर्यन्ते तदेव
पद शब्दत अर्थत उभयतश्च द्वितीयश्लोकस्यादौ तदर्ध-
स्य वाऽऽदौ भवति-एतेन प्रकारेणाद्यपदसदृशत्वेनादानीयं
भवति, एष आदानीयाभिधानप्रवृत्तेः पर्यायः—अभिप्रायः
अन्यो वा विशिष्टज्ञानादि आदानीयोपादानादिति । के-
चित्तु-पुनरस्याध्ययनस्यान्तादिपदया सकलनारसंकलि-
केति नाम कुर्वन्त, तस्या अपि नामादिकश्चतुर्था निक्षेप ।
(स च 'सकलिया' शब्दे सप्तमे भागे दर्शयिष्यते) सूत्र०
१ श्रु० १५ अ० । पञ्चदश त्वादानीयाख्येऽध्ययनेऽर्थाधि-
कान्तेऽयम् । तद्यथा— आदाणियसकलिया आदाणीयम्मि
आदयचरित्तं ॥ २८ x ॥ आदीयन्ते-गृह्यन्ते-उपादी-
यन्ते, स्यादानीयानि पदानि अर्था वा ते च प्रागुपन्यस्त-
पदैरर्थैश्च प्रायशोऽत्र संकलिता; तथा-आयन्ते चरित्रं-स-
म्यक् चरित्रं संक्षेपमार्गप्रसाधकं तच्चात्र व्याचर्यते । सूत्र० १
श्रु० १ अ० १ उ० ।

आदाणीय-आदानीय-त्रि० । उपादेये, स्था० ६ ठा० ३
उ० । सूत्र० । (अस्य बहवोऽर्था 'आदाणिज्ज' शब्देऽ-
नुपदमेव गता)

आदा (या) य- आदाय-अव्य० । आ-दा-ल्यप् । गृही-
न्वत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० । " इमं च धम्ममा-
दाय, कामवेण पवेइय " ॥ २० + ॥ आदाय-उपादाय-
आचार्योपदेशेन गृहीत्विति । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० ।
आत्रा० । प्राप्येत्यर्थे, ' एवं विवेगमादाय ' ॥ १० x ॥
विपाक-स्वानुष्ठानस्य आदय-प्राप्य, विवेकमिति वा क-
ञ्चित् षाठ्मन्विपाक-विवेक चादाय-गृहीत्वा । सूत्र० १
श्रु० ४ अ० १ उ० । अङ्गीकृत्येत्यर्थे, " तवोवहाणमादाय " ॥
८३ x ॥ उत्त० लक्ष्मी० २ अ० । स्वीकृत्येत्यर्थे, उत्त०
पाई० २ अ० । अवगम्येत्यर्थे ' आयाए एगतमवक्कमज्जा "
(सूत्र-३० x) । आदाय—अवगम्येकान्तमपकामत् ।
आदाने, पु० । आत्रा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ६ उ० ।

आदा (या) हिणपयाहिण-आदक्षिणप्रदक्षिण-त्रि० । आ-
दक्षिणात्-दक्षिणहस्तादारभ्य प्रदक्षिण परितो-आम्यतो-
दक्षिण पच आदक्षिणप्रदक्षिण । ग० । आदक्षिणाद्-दक्षि-
णपार्श्वदारभ्य प्रदक्षिणा-दक्षिणपार्श्ववर्ती आदक्षिणपद-
क्षिण । विपा० १ श्रु० १ अ० । दक्षिणपार्श्वदारभ्य परितो
आम्यता दक्षिणपार्श्ववर्तिनि, भ० । ' समं भगवं महावीरं
तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ " (सूत्र-७ +) ।
आदक्षिणाद्-दक्षिणहस्तादारभ्य प्रदक्षिण-परितो आम्य-
ता दक्षिण पच आदक्षिणप्रदक्षिणाऽनस्नं करोतीति । भ०
१ श्रु० १ उ० । नि० । औ० । ' आयाहिण पयाहिणं करेति "
(१८५ गायाटी०) । आ-सर्वत समन्तात्-परिभ्रमन्
दक्षिणमय जन्मभवन यथा भवति एवं प्रदक्षिणं कुर्वन्ति ।
आ० म० १ अ० । ज० ।

आदा (या) हिणपयाहिण-आदक्षिणप्रदक्षिण-त्री० ।
आदक्षिण-पार्श्वप्रदक्षिण पार्श्वभ्रमणमादक्षिणप्रदक्षि-
णा । स्था० १ ठा० । दक्षिणपार्श्वदारभ्य परिभ्रमणतो द-
क्षिणपार्श्वप्राप्तौ, नि० । " अज्जसुद्धमं थेरं तिक्खुत्तो आया-
हिणपयाहिणं करेइ " । त्रि कृत्व-त्रीन् चारान् आदक्षिण-
प्रदक्षिणां दक्षिणपार्श्वदारभ्य परिभ्रमणतो दक्षिणपार्श्वप्रा-
प्तिगदक्षिणप्रदक्षिणा तां करोति । नि० १ श्रु० १ वगं १ अ० ।
आदि(इ)च्च-आदृत्य-त्रि० । आ-ट-कर्मणि क्यप् । आद-
रणीये आदनेत्यर्थे, ल्यप् । सम्मान्येत्यर्थे, अव्य० । वाच० ।
आदित्य-पुं० । कृष्णराज्यवकाशान्तरस्थलान्कान्तकर्म-
कार्त्विर्मांलिविमानस्थे लोकान्तिकदेवविशेषे, भ० ६ श० ५
उ० । समयावर्तिकादीनामादौ भवे, सू० प्र० २० प्राहु० ।
सूर्ये, आव० ४ अ० । आदित्यो हि सर्वजगत्प्रतीतो जग-
त्प्रदीपकलो दिवसादिकालविभागकारी । (सूत्र०) आ-गो
पालाङ्गनादिप्रतीत समस्तान्धकारक्षयकारी कमलाकरो-
द्धाटनपटीयान् आदित्येन्द्रम प्रत्यह भवन्नुपलक्ष्यते । सूत्र०
१ श्रु० १२ अ० । (अस्य विमानवक्त्रव्यता विमाण' शब्दे-
पट्टे भागे वक्ष्यते) (अस्य मण्डलादिवक्त्रव्यता 'सूरमंडल'
शब्दे सप्तमे भागे वक्ष्यते) (अस्य आवृत्तय 'आर्द्ध'
शब्देऽस्मिन्नैव भागे गताः)

जस्स जओ आइओ, उएइ सा भवइ तस्म पुव्वदिमा ।
जत्तो य अत्थमेइ उ, अवरदिसा सा उ नायव्वा ॥४७॥
दाहिणपामम्मि य दा-हिणा दिसा उत्तरा उ वामेणं ।
एया चत्तारि दिमा, तावक्खेत्ते उ अक्खाया ॥ ४८ ॥
नापयतीति ताप-आदित्य । आत्रा० १ श्रु० १ अ० १
उ० । (अत्र विस्तरं ' दिसा ' शब्दे चतुर्थे भागे कथं-
यिष्यामि)

आदिच्छा-आदित्सा-त्री० । आदातुमिच्छायाम्, आव०
६ अ० ।

आदिम-आदिम-त्रि० । अग्रिमे, वृ० । " आवासगमाईया
सूयगडा जाव आइमा भावा " (७८० x) । आवश्यक-
दय सूत्रकृताङ्गं यावत् ये आगमग्रन्थास्तेषु ये पदार्था अ-
भिधेयास्ते आदिमा भावा उच्यन्ते वृ० १ उ० १ प्रक० ।

आदियावण-आदापन-न० । प्राहणायाम्, सूत्र० । " स य
माइअनि अन्ने वि आदियावेति " (सूत्र-६ +) । स्वयम्-
आत्मना सावद्यमनुष्ठानमाददने-स्वीकुर्वन्ति, अन्यान्यप्या-
दापयन्ति-प्राहयन्ति । सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

आदीण-आदीन-त्रि० । आ-समन्ताद्दीनः आदीन । सूत्र०
१ श्रु० ५ अ० १ उ० । समन्तात्करुणास्पदं, सूत्र० १ श्रु०
१० अ० ।

आदीणभोइ (न्)-आदीनभोजिन्-पुं० । पतितपिण्डोप-
जाचिनि, ' आदीणभोई वि करेइ पावं " (६ x) । आदी-
नभोज्यपि पाप करोतीति । उक्तं च—' पिंडोलकेव दुष्मील,
एगगाओ ए मुञ्चइ ' स क्वाचिच्छोभनमाहारमलभमानो-
ऽल्पत्वादात्तैरौद्भयानोपगतोऽप्यद्य सप्तम्यामप्युत्पद्यते ।
तद्यथा-श्रुसाविव राजगृहनगरोत्सवनिर्गतजनसमूहो वै-

भारगिरिशिलापातनोद्यन. स दैवात्स्वयं पतिन पिण्डोप-
जीवीति तदेवमादीनभोज्यपि पिण्डोलकादिवज्जन पापं
कर्म करोति । सूत्र० १ श्रु० १० अ० ।

आदीणवित्ति-आदीनवृत्ति-त्रि० । आ-समन्ताहीना-करु-
शास्पदा वृत्ति-अनुष्ठान यस्य । एवंभूते, "आदीणवित्ति वि-
क्रेत पापं" (६x) आ-समन्ताहीना-करुणास्पदा वृत्तिरनु-
ष्ठानं यस्य रूपखवनीपकादे स भवत्यादीनवृत्तिरेवंभूतोऽपि
पापं कर्म करोति । सूत्र० १ श्रु० १० अ० ।

आदीणिय-आदीनिक-त्रि० । आ-समन्ताहीनमादीन त-
द्विद्यत यस्मिन्स आदीनिक । अत्यन्तदीनसत्त्वाश्रये, सूत्र०
'आदीणिय उक्कडिय पुरत्था ॥ २ ॥' सूत्र० १ श्रु० ५ अ०
१ उ० ।

आदीन-आदीप-अव्य० । दीपादानभ्येत्यर्थे, स्या० ५ श्लोक ।

आध (ह) रिसिय-आधर्षित-त्रि० । आ-धृप्-कृ । अथै-
यात्ये इद् गुणश्च । अवमानिते, निरस्कृते, बलात्कारेणा-
भिभूते च । वाच० । 'तेषु भणिय जो चंडमेह दूय आध-
रिसेरि ति । (४४४-४४५ गाथाटी० ।) आ० म० १ अ० ।
आहरिसिआ दूआ संभनेण नियत्तिओ (४४४-४४५ गाथा
टी०) आ० म० १ अ० ।

आधा(हा)-आधा-स्त्री० । आधानमाधा । उपसर्गादान ॥४।
३।११०॥ इत्यङ्प्रत्यय । पि० साधुनिमित्तं चेतस प्रणिधानं,
पञ्चा० ३१ विव० । पि० । प्रव० । प्रश्न० दशा० । ग० । वृ० ।
करण, उक्त०-५ अ० । आधीयतेऽस्यामित्याधा । आश्रयं,
पि० । आश्रय आधार इत्यनर्थान्तरमिति । पि० । साऽपि
च-आधा नामादिभेदाच्चतुर्हा । तद्यथा-नामाऽऽधा स्थापना
ऽऽधा, द्रव्याऽऽधा, भावाऽऽधा च । तत्र नामाऽऽधा,
द्रव्याऽऽधाऽपि च आगमतो नो आगमतश्च ह्यशरीररूपा
भव्यशरीररूपा च एषणैव भावनीया । ह्यशरीरभव्यशरीर-
व्यतिरिक्तं तु द्रव्याऽऽधामभिव्यक्तिसुराह-

धणुजुयकायभरणं, कुडुंवरज्जधुरमाह्याणं च ।

खंधाई हिययं चिय, द्वाऽऽहा अंजए धणुणो ॥६६॥

इह द्रव्याऽऽधाया विचार्यमाणायामाधाशब्दोऽधिकरणप्र-
धानो विवक्ष्यते आधीयते अस्यामित्याधा, आश्रय आधार
इत्यनर्थान्तरम् । तत्र 'धणु' ति-धनु-चाप तत् आधा-
आश्रय प्रत्यञ्जाया इति सामर्थ्याद्भव्यते, यूप- प्रतीत ।
काय-कापोती यथा पुरुषा स्कन्धारूढया पानीय वहन्ति ।
भर-यवसादिसमूह, तथा-कुडुम्यम्-पुत्रकलत्रादिममु-
दाय, राज्यं प्रतीते तयोधु-चिन्ता आदिशब्दात्-महाज-
नधु पशुतिपरिग्रह तेषा च यथामंस्यं द्रव्याऽऽधा द्रव्य-
रूप आधारस्कन्धादि हृदयं च । तत्र स्कन्धो यलीवदा-
दिस्कन्धा, नरादिस्कन्धश्च परिगृह्यते, आदिशब्दात्-गन्ध्या-
दिपरिग्रह, तत्र यूपस्य द्रव्याऽऽधा द्रव्यरूप-आश्रयो-
यूपभादिस्कन्ध, स हि यूपस्तत्राऽऽरोप्यते । कापोत्या
आश्रयो नरस्कन्ध, नरो हि पानीयानयनाय कापोती
स्कन्धन वहन्ति । भरस्याश्रयो गन्ध्यादि, महाप्रमाणो हि
भरो गन्ध्याद्विनैवानेतुं शक्यते, नान्येन । तथा-कुडुम्य-

चिन्ताया राज्यचिन्तायाश्चाश्रयो हृदयं मन, हृदयमन्त-
रेण चिन्ताया अयोगात्, धनुर्विषयं भावनामाह-अन्तके
करहमन्त्रे धनुष सवन्धिनि प्रत्यञ्जाऽऽरोप्यते ततो धनु-
प्रत्यञ्जाया आश्रय, एवं शेषाणामपि यूपदीनां प्रत्याश्रय-
त्वं भावनीयम्, तच्च भावितमेव । उक्ता द्रव्याऽऽधा । संप्रति
भावाऽऽधा वक्रव्या-सा च द्विधा-आगमतो, नो आगमतश्च ।
तत्राऽऽगमत आधाशब्दार्थपरिज्ञानकुशलस्तत्र चोपयुक्त .
" उपयोगं भावनिक्षेप. " इति वचनात् । नोआगमतस्तु
भावाऽऽधा, यत्र तत्र वा मन प्रणिधानम्, तथा हि-भावा
नाम-मानसिक परिणामस्तस्य चाऽऽधानं-निष्पादन
भवति मनसस्तदनुगुणतया तेन तेन रूपेण परिष्पमने साति
नाऽऽप्यथा. ततो मन प्रणिधान भावाऽऽधा सा चेह प्रस्ता-
यत्साधुदानार्थमोदनपचनपाचनादिविषया द्रष्टव्या । पि० ।
आधा (हा) कम्म-आधाकर्म-न० । आधानम् आधा । उ-
पसर्गादान ॥ ५ । ३ । १० ॥ इत्यङ् प्रत्यय । साधुनिमित्तं
चेतसा प्रणिधानम् । यथा-अमुकस्य साधो कारणेन मया
भक्तादि पचनीयमिति, आधाया कर्म-पाकादिक्रिया-आ-
धाकर्म तद्योगात् भक्ताद्यप्याधाकर्म । इह दोषाभिधानप्रक-
मेऽपि यद्दोषवतोऽभिधान तद्दोषदोषवतोरभेदविवक्षया ।
द्रष्टव्यम् । पि० । ग० । प्रव० । स्र-घ-थ-घ-भाम् ॥२।१।६७॥
इति हैमप्रकृतसूत्रेण बहुल घस्य ह । प्रा० ।

विषयसूची-

- (१) वक्रव्यसग्रह ।
- (२) व्युत्पत्तय ।
- (३) प्रतिपत्रणादीनि ।
- (४) प्रतिश्रवणस्वरूपम् ।
- (५) एकार्थिकानि आधाकर्मण ।
- (६) आधाकर्माश्रित्य कल्प्याऽकल्प्यविधिः ।
- (७) तीर्थकरस्य आधाकर्मभोजित्वम् ।
- (८) द्वाविंशतिजिनेषु कल्प्याऽकल्प्यविधि ।
- (९) अशनादिषु आधाकर्ममभव ।
- (१०) आधाकर्मण एवाऽकल्प्यविधि ।
- (११) आधाकर्मभोजिनां कटुकविपाक ।
- (१२) आधाकर्मभोजिना वन्ध ।

(१) आधाकर्मदोषं व्याचिख्यासुमन्तप्रतिवद्धद्वारगाथामाह-
आहाकम्मिय नामा, एगड्हा कम्म वाऽवि किं वाऽवि ।
परपक्खे य सपक्खे, चउरो गहणे य आणाई ॥ ६४ ॥।
इह प्रथमत आधाकर्मिकस्य नामान्येकार्थिकानि वक्र-
द्वयानि ततस्तदनन्तरं कस्यार्थाय कृतमाधाकर्म भवतीति
विचारणीय, तदनन्तरं च किञ्चरूपमाधाकर्मोति विचार्ये,
तथा परपक्त-गृहस्वर्ग स्वपक्त-साध्यादिवर्गं तत्र
परपत्तानिमित्तं कृतमाधाकर्म न भवति । न्यपत्तानिमित्तं तु
कृतं भवतीति वक्रव्यम्. तथा-आधाकर्मप्रदणविषये,
चत्वागोऽतिक्रमादय प्रकारा भवन्तीति वक्रव्यं, तथा-
प्रदणे-आधाकर्मणो भक्तादरादाने आशादय " सूचनान्नु-
त्रम् " इति न्यायादाप्राभक्तादयो दोषा वक्रव्या ।

तत्रैकार्थिकाभिधानलक्षणं प्रथमं द्वारं विचक्षणम्-

आहा अहे य कम्मे, आयाहम्मे य अतकम्मे य ।

पडिमेवणपडिसुणणा. संवासऽणुमोयणा चैव ॥६५॥

‘आहा अहे य कम्म’ चि-अत्र कर्मशब्द प्रत्येकमभिव्यज्यते चकारश्च कर्मेत्यनन्तरं समुच्चयार्थो द्रष्टव्यः, तत एवं निर्देशो ज्ञानव्य-आधाकर्म, अध कर्म च । तत्राऽऽधाकर्मणि प्रागुक्तशब्दार्थम्, अध कर्मणि अधोगतिनिबन्धनं कर्म अध कर्म तथा हि-भवति साधूनामाधाकर्मभुञ्जानानामधागतिः, तन्नियन्धनप्राणातिपाताद्याश्रवेषु प्रवृत्ते तथा आत्मानं दुर्गतिप्रपातकारणतया हन्ति-विनाशयतीत्यात्मघ्न, तथा यद्, पाचकादिसंबन्धिकर्म पाकादिलक्षणं ज्ञानावरणीयादिलक्षणं वा । तदात्मन संबन्धि क्रियतेऽनेनति आत्मकर्म । एतानि च नामान्याधाकर्मणो सुर्यानि । सप्रति पुनर्ये प्रतिषेवणादिभि प्रकारैस्तदाधाकर्म भवति । तान्यप्यभेदविवक्षया नामत्वेन प्रतिपादयति—‘पडिसेवणे’ त्यादि-प्रतिसंबन्धे इति प्रतिषेवणं, तथा—आधाकर्मनिमन्त्रणानन्तरं प्रतिश्रूयते । अभ्युपगम्यते यन् आधाकर्म तत् प्रतिश्रवणं, तथा आधाकर्मभाक्त्वभि सह स्वसनं संवासं तदशात् शुद्धाऽऽहारभोज्यपि आधाकर्मभाजी द्रष्टव्यं यो हि ते सह संवासमनुमन्यते न तेषामाधाकर्मभाक्त्वमप्यनुमन्यते, अन्यथा ते सह स्वसनमेव तच्छेत् अन्यच्च संवासवशन कदाचिदाधाकर्मगतमनोजगन्धाऽऽघ्राणादिना विभिन्नं सन् स्वयमप्याधाकर्मभाजेन प्रवर्तेत तत संवास आधाकर्मदोषहेतुत्वादाधाकर्म उक्तं, तथाऽनुमोदनम् अनुमोदना आधाकर्मभाक्त्वप्रशसाऽपि आधाकर्मसमुत्पत्तौ निबन्धनत्वादाधाकर्मप्रवृत्तिकारणत्वाच्च आधाकर्मणि उक्तम् । अमीषा च प्रतिषेवणादीनामाधाकर्मत्वमात्मकर्मरूपं नाम प्रतीत्य वेदितव्यं, तथा च वक्ष्यति—‘अत्तीकरेइ कम्ममि’ त्यादि-इह आधाकर्मणि शब्दार्थविचार आधया कर्म आधाकर्मत्युक्तम् । पि० । साधूनाम् आधया-प्रणिधानेन यत्कर्म पदकायविनाशेनाऽऽनादिनिपादने तदाधाकर्म । वृ० ४ उ० ४४६ गाथाटी० । नि० चू० ।

(२) आधाकर्मशब्दव्युत्पत्तय —

आधानमाधा प्रस्नावात्साधुप्रणिधानं अमुकस्मै साधवे देयमिति, तथा आधाय वा साधून् कर्म पदजीवनिकाय-विगयनादिना भक्तादिपाकक्रिया आधाकर्म तद्योगाद् भक्ताद्यपि तथा निरुक्ताद् यलोप । ग० १ अधि० २१ गाथाटी० । साधुं चतसि आधाय-प्रणिधाय; साधुनिमित्तमित्यर्थ, कर्म सच्चित्तस्याऽचित्तीकरणसच्चित्तस्य वा पाको निरुक्तादाधाकर्म । ध० ३ अधि० २२ ऋकटी० । आधानमाधा-प्रणिधानं तथा, साधुप्रणिधानेनेत्यर्थ, कर्मक्रिया पाकादिका आधाकर्म । पञ्चा० १३ विव० ५ गाथाटी० । यद्वा-आधाय साधु-चतसि प्रणिधाय यत् क्रियते-भक्तादि तदाधाकर्म । पृषादगाऽऽद्य ॥ ३ । २ । ४४ ॥ इति यलोप । पि० । प्रव० । आधाय-चतसि अवस्थाप्य साधु यदशनादि मन्त्रेणमन्त्रेण वा पच्यते-अचिन्तीक्रियते तदाधाकर्म । दर्श० ४ तत्त्व ६ गाथाटी० । आधया-साधु-प्रणिधानेन यन्मन्त्रेणमन्त्रेण क्रियते अचेतन वा पच्यते-चीयते वा गृह-दिक् चयते वा वस्त्रादिकं तदाधाकर्म । “आहाकम्मं भुञ्जमाणे न्वते भवइ ॥ ४ ॥ दशा० २ अ० ।

साधुनिमित्तं, सच्चित्तस्याचित्तीकरणे-अचित्तस्य पाके च । प्रव० ६७ द्वार ३७० गाथाटी० । साधुनिमित्तं कृते आदनादौ च । दर्श० ४ तत्त्व ६ गाथाटी० । तदात्मके उद्गम-दोषविशेषे च । स्था० ३ ठा० ४ उ० । आचा० । उक्त० । आधाकर्मिकं यन्मूलनं एव साधूनां कृते कृतम् । व्य० ३ उ० १६४ गाथाटी० ।

सच्चित्तं जमचित्तं, साहूणंऽद्वाए करिणं जं च ।

अचित्तमेव पंचइ, आहाकम्मं तयं भणिअं ॥ ७ ॥

सच्चित्तम्-विद्यमानचेतन्यं सत् फलवीजादि । यदचित्तम् अचेतन साधूनां-संयतानाम् अर्थाय-हेतवे क्रियते-विधीयते तथा यत्, ‘च’ शब्दो-लक्षणान्तरसमुच्चयार्थ, अचित्तमेव-अचेतनमपि सत्तण्डुलादि पच्यते-राध्यते साधूनामर्थायेति प्रकृतम्, आधाकर्मोक्तनिर्वचनकत्-तद्गणितम्—उक्तं जिनादिभिर्यद्यपि सच्चित्तस्य पृथिव्यादरचित्तीकरणेन यत् क्रियते गृहवस्त्रादि, तदपि आधाकर्मोच्यते, तथापीह तन्नाकं पिरडस्यैवाधिकृतत्वाविति गार्थार्थ । पञ्चा० १३ विव० । ध० । पं० व० ।

आधया निक्षेप प्रतिपादयति तथा (आधया)यत्कृतं कर्म-आदनपाकादि तदाधाकर्म । तथा चाह नियुक्तिरुत्—

ओरालमरीगणं, उद्वणनिवायणं व जस्सऽद्वा ।

मणमाहिता करिइ, आहोकम्मं तय वेति ॥ ६७ ॥

औदारिकं शरीरं येषां ते औदारिकशरीरा-निर्यञ्जो, मनुष्याश्च । तत्र निर्यञ्ज—एकेन्द्रियादयः पञ्चेन्द्रियपर्यन्ता द्रष्टव्या, एकेन्द्रिया अपि सूक्ष्मा, वादराश्च । नन्विह ये अपद्रावणयोग्याभिनिर्यञ्जस्ते ग्राह्या, न च सूक्ष्माणां मनुष्यादिकृतमपद्रावणं संभवति, सूक्ष्मत्वादेव, तत कथं ते इह गृह्यन्ते ? उच्यते, इह यां यस्मादविरत स तदकुर्वन्नपि परमार्थत कुर्वन्नव अवसयो यथा रात्रिभोजनादनिवृत्तो रात्रिभोजनम् । गृहस्थश्च । सूक्ष्मेकेन्द्रियापद्रावणादनिवृत्तस्तत साध्वर्यं समारम्भ कुर्वन् स तदपि कुर्वन्नवगन्तव्य इति सवमग्रहणम्, यद्वा-एकेन्द्रिया वादरा एव ग्राह्या, न सूक्ष्मा, तथा च वक्ष्यति भाष्यकृत्—“ओरालमगहणेण, तिग्गिखमणुयाहवा सुहुमवजा” तेषां औदारिकशरीराणां यत् अपद्रावणम्—अतिपातविवाजिना पीडा । किमुक्तं भवति-साध्वर्यमुपस्क्रियमाणेष्वेदनादिषु यावदद्यापि शाल्यादिवनस्पतिकायादीनामतिपात-प्राणव्युपरमलक्षणां न भवति । तावद्वर्गाभ्यर्तिनि सर्वाऽपि पीडा अपद्रावणम्, यथा साध्वर्यं शाल्योदनकृते शालिकरट्ट्यावद्वाग्द्वयं करडनम् । तृतीयं तु करडनमतिपात । तस्मिन् कृते शालिजीवानामवश्यमतिपातभावात् । ततस्तृतीयकरडनमतिपातं ग्रहणेन गृह्यते वक्ष्यति च भाष्यकृत्—उद्वणं पुण जाणसु अधवायविवज्जय पीडं ति । उद्वणशब्दात्-पगतो विभक्किलोप-आर्पत्वात्, “तथा तिपाणयं” ति त्रीणि-काय-वाङ्-मनामि यद्वा-त्रीणि देहाऽऽयुविन्द्रियलक्षणानि । पातन-चातिपातो, विनाश इत्यर्थं नत्र च त्रिधा समासविधेया, तद्यथा—पष्टीनत्पुरुष, पञ्चमीनत्पुरुष तृतीयानत्पुरुषश्च । नत्र पष्टीनत्पुरुषोऽयम्-त्रयाणां-काय-वाङ्-मनसां-पातन-

विनाशनं त्रिपातनम् एतच्च परिपूर्णगर्भजपञ्चेन्द्रियतिर्यङ्-
मनुष्याणामवसेयम्, एकेन्द्रियाणां तु कायस्यैव केवलस्य
विकलेन्द्रियसमूर्च्छिमतिर्यङ्मनुष्याणां तु कायवचनयो-
रेवेति । यद्वा—त्रयाणां—देहायुरिन्द्रियरूपाणां पातन-
विनाशनं त्रिपातनम्, इदं च सर्वेषामपि तिर्यङ्मनुष्याणां
परिपूर्णं घटने केवलं यथा येषां संभवति तथा तेषां
वक्रव्यम्, यथा एकेन्द्रियाणां देहस्य औदारिकस्य आयु-
ष-तिर्यगायुरूपस्य इन्द्रियस्य स्पर्शनेन्द्रियस्य, द्वीन्द्रियाणां
देहस्यौदारिकरूपस्य आयुषस्तिर्यगायुष इन्द्रिययोश्च
स्पर्शनरसनलक्षणयोरित्यादि, पञ्चमीतत्पुरुषस्त्वयम्-त्रि-
भ्य-कायवाङ्मनोभ्यो देहायुरिन्द्रियेभ्यो वा पातन-च्या-
वनमिति त्रिपातनम्, अत्रापि त्रिभ्यः परिपूर्णैभ्यः काय-
वाङ्मनोभ्यः पातनं गर्भजपञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणाम् ए-
केन्द्रियाणां तु कायादेव केवलात् विकलेन्द्रियसमूर्च्छिम-
तिर्यङ्मनुष्याणां तु कायवाग्भ्यामिति, देहायुरिन्द्रिय-
रूपेभ्यस्तु त्रिभ्यः पातनं सर्वेषामपि परिपूर्णं संभवति,
केवलं यथा येषां संभवति तथा तेषां प्रागिव वक्रव्यम्,
तृतीयातत्पुरुषः पुनरयम्-त्रिभिः कायवाङ्मनोभिर्विनाश-
केन स्वसम्बन्धिभिः पातन-विनाशनं त्रिपातनं, 'च' शब्द-
समुच्चये, भिन्नविभक्तिनिर्देशश्चशब्दोपादानं च यस्य सा-
ध्वर्थमपद्रावणं कृत्वा गृही स्वार्थमतिपातं करोति तत्क-
ल्प्यं, यस्य तु गृही त्रिपातनमपि साध्वर्थं विधत्ते तन्न
कल्प्यमिति ख्यापनार्थम्, इत्थभूतमौदारिकशरीराणाम-
पद्रावणं त्रिपातनं च यस्य साधोरेकस्यानेकस्य वाऽर्थाय-
निमित्तं मन आघाय-चित्तं प्रवर्त्य क्रियते तदाधाकर्म
श्रुवते तीर्थकरणधरा ।

इमामेव गाथां भाष्यकृद् गाथात्रयेण व्याख्यानयति—

ओरालगहणेणं, तिरिक्खमणुयाऽहवा सुहुमवजा ।
उद्वखं पुण जाणसु, अइवायविवज्जियं पीढं ॥२५॥
कायवइमणो तिन्नि उ, अहवा देहाऽऽइंदियप्पाणा ।
सामित्ता वायाणे, होइ तिन्नाओ य करणेसु ॥ २६ ॥
हियंभि समाहेउं, एगमणेगं च गाहगं जो उ ।
वहणं करेइ दाया, काएण तमाह कम्मंति ॥ २७ ॥

सुगमा । नवरं 'देहाऽऽइंदियप्पाण' चि—देहायुरि-
न्द्रियरूपाण्यः प्राणाः, 'सामित्ते' त्यादि स्वामित्वे-स्वा-
मित्वविषये संबन्धविवक्षयेति भावार्थं, एवमपादाने-अ-
पादानविवक्षया करणेषु विषये-करणविवक्षया अतिपातो
भवति, यथा त्रयाणां पातनं त्रिपातनम्, यद्वा-त्रिभ्य-
पातनं त्रिपातनम्, त्रिभिर्वा करणभूतैः पातनं त्रिपातनं,
भावार्थस्तु प्रागेवापदर्शितं तदेवमुक्तमाधाकर्मनाम । पि० ।
(आधाकर्मणोऽध कर्मत्वमध कर्म 'अधेकर्म' शब्दे प्र-
थमभागे ५८६ पृष्ठे दृश्यम्) । आधाकर्म अधोगतिनिबन्ध-
नम् इत्यध कर्मेत्युच्यते । पि० १०२ गाथाटी० । (आत्म-
धर्मकर्म 'आताहम्म' शब्दे अस्मिन्नेव भागे प्रागुक्तम् ।)
(तच्च आत्मधर्मकर्म) साधा आधाकर्मभुजानस्याऽनुमो-
दनादिद्वारेण नियमतं संभवनीन्युपचारत आधाकर्म आ-
त्मधर्ममित्युच्यते । पि० १०५ गाथाटी० । (आत्मकर्म

'अत्तकम्म' शब्दे प्रथमभागे ५०० पृष्ठे दर्शितम्) अशुभो
भाव आधाकर्मं प्रहणरूपं साधुना प्रयत्नेन वर्जयितव्यम् ।
पि० ११० गाथाटी० । परकर्मणश्चात्मीकरणम् आधा-
कर्मणा प्रहणे भोजनं वा सति भवति, नान्यथा, नत उप-
साराद्-आधाकर्म आत्मकर्मेत्युच्यते । पि० १११ गाथाटी० ।
अतिप्रसङ्गदोषभयात् कृतकारितदोषरहितमपि न आधा-
कर्मं भुञ्जीत । अन्यच्च तदाधाकर्मं जानानोऽपि भुञ्जानो
नियमताऽनुमोदते ; अनुमोदना हि नाम अप्रतिषेधनम्,
'अप्रतिषेधमनुमतम्' इति विद्वत्प्रवादात् । पि० १११
गाथाटी० ।

(३) संप्रति प्रतिषेवणादीनि नामानि वक्रव्यानि तानि चा-
ऽऽत्मकर्मेति नामाङ्गत्वेन प्रवृत्तानि, ततस्तेषां आत्मकर्मेति
नामाङ्गत्वं परस्परं गुरुलघुचिन्ता च चिकीर्षुरिदमाह—

अत्तीकरेइ कम्मं, पडिसेवाईहिं तं पुण इमेहिं ।

तत्थ गुरू आइपयं, लहु लहु लहुगा कमेणियरे ॥११२॥

तत्पुनर्नानावरणीयादिक परकर्म आत्मीकराति-आत्म-
सात्कराति एभि-वक्ष्यमाणस्वरूपैः प्रतिषेवणादिभिः तत
प्रतिषेवणादिविषयमाधाकर्मोऽपि प्रतिषेवणादिनाम तत्र
तेषां प्रतिषेवणादीनां चतुर्णां मध्ये आदिपद्-प्रतिषेवणा-
लक्षणं गुरु-महादोष, शेषाणि तु पदानि प्रतिषेवणादीनि
लघुलघुलघुकानि द्रष्टव्यानि, प्रतिषेवणापक्षया प्रति-
श्रवणं लघुप्रतिश्रवणादपि सवासनं लघु संवासानादप्य-
नुमोदनमिति ।

संप्रत्येतेषामेव प्रतिषेवणादीनां स्वरूपं दृष्टान्ताश्च प्रति-
षेवणादियुक्ताद्विषया प्रतिज्ञामाह—

पडिसेवणमाईणं, दाराणुमोयणाऽवसाणाणं ।

जहमंभवं सरुवं, सोदाहरणं पवक्खामि ॥ ११३ ॥

प्रतिषेवणाऽऽदीनां द्वाराणामनुमोदनापर्यवसानानां यथा-
संभवं यद्यस्य संभवति । तस्य तत् स्वरूपं सोदाहरणम्-स-
दृष्टान्तं प्रवक्ष्यामि, तत्र प्रथमतः प्रतिषेवणास्वरूपं वक्र-
व्यम् । पि० । (प्रतिषेवणारूपम् 'पडिसेवणा' शब्दे प-
ञ्चमभागे वक्ष्यते ११४-११५ गाथाभ्याम्)

[४] संप्रति प्रतिश्रवणस्वरूपमाह—

उवओगम्मि य लामं, कम्मग्गाहिस्स चित्तरक्खेइडा ।

आलोइए सुलद्धं, भणइ भयंतस्म पडिसुणणा ॥११६॥

पि० । [अस्या गाथायाः व्याख्या 'पडिसुणणा' शब्दे
पञ्चमभागे करिष्यते]

संप्रति सवामा-ऽनुमोदनयो स्वरूपं प्रतिपादयति—

संवामो उ पसिद्धो, अणुमोयणकम्मभोयणपमंमा ।

एएसिमुदाहरणा, ए उ कमेण नायव्वा ॥११७॥

'संवास' आधाकर्मभोक्तृभिः सह एकत्र संवसनरूप
प्रसिद्ध एव, अनुमोदनादाधाकर्मभोजकप्रशंसा-कृतपु-
ण्या सुलब्धिका एते ये इत्थं सदैव लभन्ते भुञ्जन्ते चेत्येवं
रूपा । तदेवमुक्तं प्रतिषेवणादीनां चतुर्णामपि स्वरूपम्,
संप्रत्येतेषामेव प्रतिषेवणादीनां क्रमणं पदानि यद्यमाग-
स्वरूपाणि उदाहरणानि ज्ञानव्यानि, सूत्रं च उदाहरणशब्द-
स्य पुल्लिङ्गना प्राश्नलक्षणवशात् ।

नत्र यान्युदाहरणानि वक्तव्यानि तेषां नामानि क्रमेण प्रति-
पादयति—

पडिमेषणाए तेणा, पडिसुणणाए उ रायपुत्तो उ ।

संवांमि य पल्ली, अणुमोयण रायदुडो य ॥११८॥

प्रतिपेवणस्य स्तेना उदाहरणम्, प्रतिश्रवणस्य तु राजपुत्रं,
राजपुत्रापपलज्जिता शेषा पुरुषा, । संवांमे 'पल्ली'-पल्ली-
वान्तव्या वणिज, अनुमोदताया राजदुटो-राजदुटोप-
लज्जितास्तप्रशसाकारिण ।

तत्र प्रथमत प्रतिपेवणसवन्धिनं स्तेनदृष्टान्तं भावयति—

गोणीहरण सभूमी, नेऊणं गोणिओ पहे भक्से ।

निव्विमया परिवेणण-डियाऽवि ते कूविया वत्थे ॥११९॥

इह गाथाजरोजना लुगमन्वात् स्वयमेव कर्तव्या, केवलं
'निर्विशका'-उपभोक्तारो, नि पूर्वस्य विशेरुपभोगे वर्तमान-
न्वात् नया चोक्तम्—“ निर्वेशं उपभोग स्यात् ” कूजका-
द्याद्वारकारिण ; गवां व्यावर्त्तका इत्यर्थे, 'घत्थे' इति
गृहीता । कथानकमुच्यते—इह क्वचिद्ग्रामे बहवो दम्भव,
ते चान्यथा कुतश्चित्शिवेशाद् गा अपहृत्य निजग्रामाऽ-
भिमुख प्रचलिता, गच्छता च तेषामपान्तराले केऽप्यन्ये
दस्यव. पथिका मिलितवन्तस्तनस्तेऽपि नै सार्द्धं व्रजन्ति;
व्रजन्तश्च स्वदेश प्राप्ता, तत प्राप्त स्वदेश इति निर्भया
भोजनवेलाया कतिपया गा विनाश्य भोजनाय तन्मांसं
पक्वमारब्धवन्तः । अन्मिश्च प्रस्तावे केऽप्यन्येऽपि पथिका
समाययु, तनस्तेऽपि तैर्दस्युभिर्भोजनाय निमन्त्रिता ततो
गोमांसं पक्वे केऽपि चौरा पथिकाश्च भोक्तुं प्रवृत्ता,
केऽपि गोमांसभक्षणं बहुपापमिति परिभाष्य न भोजनाय
प्रवृत्ता, केवलमन्यभय परिवेषणं विदधति अत्रान्तरे च
निप्रत्याकागनिशितकरवालभीषणमूर्तय समाययु कूज-
का, तनस्ते सर्वेऽपि भोक्तार परिवेषकाश्च परिगृहीता,
नत्र ये पथिका अपान्तराले मिलितास्ते पथिका वयमिति
ब्रवाणा अपि चौरगोपनीतगोमांसभक्ष्यपरिवेषणप्रवृत्ततया
चौरवद् दुष्टा इति गृहीता, विनाशिनाश्च ।

अमुमेवार्थं दार्ष्टान्तिके योजयति—

जे वि य परिवेमंती, भायणाणि धरंति य ।

तेऽपि वड्ढंति तिव्वेण, कम्मणा किमु भोयिणो? ।१२०।

इह चौराणां येऽपान्तराल भोजनवेलाया वा ये मिलिता
पथिकास्तथापि ये परिवेषमात्रं भाजनधारणामात्रं वा
कृतवन्तस्तेऽपि कूजकैरागत्य बद्धा-विनाशिताश्च, एव-
मिहापि ये साधवोऽन्येभ्य साधुभ्य आधाकर्म परिवे-
पर्यान्त वा धरन्ति । तेऽपि तीव्रेण-दु सहविपाकेन नर-
कादिगानिहेतुना कर्मणा वध्यन्ते किं पुनराधाकर्मभोजि-
न ? । तत एतद्दोषभयात्परिवेषणादिमात्रमप्याधाकर्मण
प्रतिपेवणं यतिभिर्नकर्तव्यम्, इह चौरस्थानीया आधाक-
र्मनिमन्त्रिण साधवो, गोमांसभक्षकचौरपथिकस्थानीया-
स्वयंगृहीतनिमन्त्रिताधाकर्मभोजिनो, गोमांसपरिवेषका-
विस्थानीया आधाकर्मपरिवेषकादय, गोमांसस्थानी-
यनाधाकर्म, पथ्यस्थानीय मानुष जन्म कूजकस्थानीयानि
कर्मणि मरणस्थानीयं नरकादिप्रपात ।

संप्रति प्रतिश्रवणस्य पूर्वोक्तराजसुतदृष्टान्तं भावयति—
सामत्थण रायसुण, पिड्वहणसहाय तह य तुण्हका ।
तिण्हं पि हु पडिसुणणा, रत्ता सिट्ठंमि सा नऽत्थि ।१२१।

गुणसमृद्धं नाम नगरं तत्र महाबलो राजा तस्य शीला नाम
देवी तयां विजितसमरो नाम ज्येष्ठ कुमारः, स च राज्यं
जिघृक्षु पितरि दुष्टाशयश्चिन्तयामास यथा ममैव पिता
स्वविरोऽपि न म्रियते नूनं दीर्घजीवी संभाव्यते ततो
निजभटान् सहायकृत्यै न मारयामीति, एवं च चिन्तयि-
त्वा निजभटैः समं मन्त्रयितुं प्रावर्त्तत, तत्र कैश्चिदुक्तं वयं
तव साहायककारिण, अपरैरुक्तमेव कुरु, केचित्पुनस्तूर्णो
प्रतिपेदरे, अपरे पुनश्चतस्यप्रतिपद्यमाना. सकलमपि तद्
वृत्तान्तं राक्षे निवेदयामासु, ततो राजा ये साहायकं प्रति-
पन्ना ये च एवं कुर्वित्युक्तवन्तो येऽपि च तूर्णो तस्यु नान्
सर्वानपि ज्येष्ठ च कुमार वैवस्वतमुखे प्रतिचित्तेप यैस्त्वा-
गत्य निवेदिन ते पूजिताः, गाथाक्षरयोजना त्वियम्—'सा-
मत्थण' स्वभटै सह पर्यालोचनं 'राजसुण' ति-तृतीयार्थ-
सप्तमी, ततोऽयमर्थ -राजसुतेन कर्त्तुमारब्धमिति शेष, तत्र
कैश्चिदुक्तं पितृहनने कर्त्तव्ये तव सहाया वयमिति 'तथा'
इति समुच्चये, चशब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थः, स च केचिदेवं
कुर्वन्ति भाषितवन्त इति समुच्चिनोति, केचित् पुनस्तूर्णी-
का जाता-मौनेनावस्थिता, एतेषा च त्रयाणामपि प्रातश्च-
वणदोष, यैस्तु राक्षे शिष्टं तेषां 'सा' तत्प्रतिश्रवणं नास्ति ।

अमुमेवार्थं दार्ष्टान्तिके योजयति—

भुंज न भुंजे भुजसु, तडओ तुसिणीए भुंजए पदमो ।

तिण्हं पि हु पडिसुणणा, पडिसेहंतस्स मा नऽत्थि ।१२२।

इह किल केनापि साधुना चत्वारः साधव आधाकर्मण
निमन्त्रिता यथा भुङ्क्वं यूयमेनमाहारमिति तत्रैव निम-
न्त्रणे कृते प्रथमो भुङ्क्ते द्वितीय प्राह-नाहं भुंजे भुङ्क्व त्व-
मिति, तृतीयो मौनमाश्रितः, चतुर्थे पुन प्रतिपेदवान्
यथा न कल्पते साधूनामाधाकर्म तस्मादहं भुंज इति,
त्रयाणामाद्यानां प्रतिश्रवणदोषः, चतुर्थस्य प्रतिपेदत सतः
'सा' तत्प्रतिश्रवणं नास्ति, अत्राह—नन्वाद्यस्याधाकर्मभु-
ञ्जानस्य प्रतिपेवणलक्षण एव दोष, कथं प्रतिश्रवणदोष
उक्त ? । उच्यते—इह यदा आधाकर्मनिमन्त्रित सन्
तद्भोजनमभ्युपगच्छति । तदा नाद्यापि प्रतिपेवणमिति
प्रतिश्रवणदोष, तत ऊर्ध्वं तु प्रतिपेवणं ततो न कश्चिद्दोष ।
अथामीषामेव भोजकादीनां क - क कायिकादिको दोष-
स्याद् ? अत्र आह—

आणंतभुंजगा क-म्मुणा उ, वीयस्स वाइओ दोमो ।

तइयस्स य माणमिओ, तीहि विसुडो चउत्थो उ ।१२३।

इह य आधाकर्मण स्वयमानता यश्चानीतस्य निम-
न्त्रित सन् भोक्ता नौ द्वावपि कर्मणा आनयनभोजनरूप-
तया कायक्रियया तुशब्दान्मनसा वाचा च दोषवन्तौ द्वि-
तीयस्य तु मुङ्क्व त्व नाहं भुंज इति ब्रवाणस्य वाचिको
दोष, उपलक्षणमनत्-मानसिकश्च, तृतीयस्य तु तूर्णो-
स्थितस्य तु मानसिको, यस्तु चतुर्थः स त्रिभिरपि दोषै-
र्विशुद्ध, तस्माच्चतुर्थकल्पेन सर्वदैव साधुना भवितव्यम् ।

संप्रति इष्टान्तोक्तस्य कुमारस्य ये दोषा सप्रभवन्ति तानु-
पदर्श्याऽऽधाकर्मणो भोक्तारि योजयति—

पडिमेवण पडिसुणणा, संवासऽणुमोयणा उ चउरोऽवि ।

पियमारग रायसुए, विभासियन्वा जइजणेऽवि ॥१२४॥

पितृमारके राजसुते प्रतिपेवण-प्रतिश्रवण-संवासाऽणुमो-
दनारूपाश्चत्वारोऽपि दोषा घटन्ते, तथाहि-तस्य स्वयं पि-
तृमारणाय प्रवृत्तत्वात् प्रतिपेवणं, वयं तत्र सहाया इति
निजभटवचन प्रतिपद्यमानस्य प्रतिश्रवणं, तैरेव सार्द्धमेकत्र
निवसनेन संवासः, तेष्वेव बहुमानकरणादनुमोदना, एवं
यतिजनेऽप्याधाकर्मणो भोक्तारि विभाषितव्या-योजनीया,
अत्र यः स्वयमानीथान्यैः सह भुङ्क्ते तत्र प्रथमतो योज्यन्ते
तस्य आधाकर्म गृहस्थगृहादानीय भुञ्जानस्य प्रतिपेवणं,
गृहस्थेनाधाकर्मग्रहणाय मिमन्त्रितस्य तद्ग्रहणाभ्युपगम
प्रतिश्रवणं, तस्मै तदाधाकर्म आनीय संविभागेन प्रय-
च्छति तेन सहैकत्र संवसन संवास, तत्रैव बहुमानकर-
णादनुमोदना यश्चान्येनानीतमाधाकर्मनिमन्त्रित सन् भुङ्क्ते
तस्य प्रथमतो निमन्त्रणानन्तरमभ्युपगच्छत प्रतिश्रवणं,
ततो भुञ्जानस्य प्रतिपेवणं, निमन्त्रकेण सह एकत्र संवसन
संवास, तत्र बहुमानकरणादनुमोदना, तदेव यत्र प्रति-
पेवणं तत्र नियमतश्चत्वारोऽपि दोषाः, प्रतिश्रवणे च केवले
त्रय, संवासे द्वौ अनुमोदनायां त्वनुमोदनैव केवला, अत्र
एवाऽऽदिपदं गुरु, शेषाणि तु पदानि लघुलघुलघुकानीनि ।

संप्रति संवासे पल्लीदृष्टान्त भावयति—

पल्लीवहम्मि नडा, चोरा वणिया वयं न चोर ति ।

न पलाया पावकर ति, काउं रत्ता उवालाद्धा ॥१२५॥

वसन्तपुरं नाम नगरं तत्र-अरिमर्दनो नाम राजा, तस्य
प्रियदर्शना देवी, तस्य वसन्तपुरस्य प्रत्यासन्ना भीमाभि-
धाना पल्ली, तस्या च वहवो भिल्लरूपा दस्यव परिवसन्ति,
वणिजश्च । ते च दस्यवस्सदैव स्वपत्या विनिर्गत्य सकल-
मप्यरिमर्दनराजमण्डलमुपद्रवन्ति । न स कश्चिदस्ति राज्ञ
सामन्तो माण्डलिकां वा यस्तान् साधयति, ततोऽन्यदा
तत्कृतं सकलमण्डलोपद्रवमाकर्ण्य महाकोपावेशपूग्निमा-
नसो राजा स्वयं महतीं सामर्थ्या विधाय भिल्लान् प्रति-
जगाम, भिल्लाश्च पल्लीं मुक्त्वा संमुखीभूय सग्राम दातुमु-
द्यता, राजा प्रबलसेनापरिकलिततया तान् सर्वानप्य-
विगणय्य सोत्साहो हन्तुमारब्धवान्, ते चैव हन्यमाना
केऽपि तत्रैव परासवो बभूवुः । केऽपि पुन पलायितवन्त,
राजा च साऽमर्षं पल्लीं गृहीतवान्, वणिजश्च तत्रत्या न
वयं चौरास्तत किमस्माक राजा करिष्यतीति बुद्ध्या
नोऽनेशन्, राजा च तेषुऽपि ग्राहिता, ततस्तैर्विद्वेषयाचक्र
यथा देव ! वयं वणिजोः न चोरा इति, ततो राजाऽवादीत्-
यूयं चौरैभ्योऽप्यतीवापगधकारिणो येऽस्माकमपगध-
कारिभिश्चौरैः सह संवसथति, ततो निगृहीता । गाथा-
ऽक्षरयोजना तु सुगमत्वात् स्वयं कार्या ।

दार्ष्टान्तिकयोजना करोति—

आहाकडभोईहिं, सहवासो तह य तन्विवज्ज पि ।

दंसणगंधपरिकहां, भावेंति सुल्लुहवित्ति पि ॥ १२६ ॥

भावना-यथा वणिजा चौरैस्सहैकत्र संवासो दापाय बभूव
तथा साधूनामप्याधाकर्मभोक्तारिभिः सहैकत्र संवासो दापाय
वेदितव्य, यतस्तद्विवर्जमपि—आधाकर्मपरिहारकमपि
तथा सुरुक्षवृत्तिमपि सुष्ठु-अतिशयेन कृत्वा द्रव्यतो विद्वृत्य
परिभोगेन भावतोऽभिप्वक्ताभावेन नि स्नेहा वृत्ति-वर्तन
यस्य तथा तमपि आधाकर्मसंबन्धिन्यो दर्शनगन्धपरिकथा
भावयन्ति—आधाकर्मपरिभोगवाञ्छापादनं घासयन्ति ।
तथाहि दर्शनम्-अवलोकनं, तच्च मनोऽज्ञमनोऽज्ञतराऽऽधाक-
र्माहारविषयं नियमाद्वासयति, यतः कस्य नाम शङ्क-
कुन्दावदातो रसपाकनिधाननिष्णातमहासूपकारसुसंस्कृत
शाल्याद्योदनां न मन क्षोभमुत्पादयति । गन्धोऽपि सद्य-
स्तापितघृतादिसवन्धी नासिकेन्द्रियाऽप्यायनशीलो घला-
दपि तद्भाजने श्रद्धामुपजनयति, परिकथाऽपि च विशिष्टवि-
शिष्टतरद्रव्यनिष्पादितमोदकादिविषया विधीयमाना तदा-
स्वात्मपत्याशमाविधौ चेत् उत्साहयितुमीश्वरग, तथादर्श-
नात् ततोऽवश्यमाधाकर्मभोक्तारि सह संवासे यतीनां
दापायति ।

अनुमोदनायां राजदुष्टदृष्टान्तं भावयति—

रायारोहवराहे, विभूमिओ घाइओ नयरमभे ।

धन्नाऽधन्न ति कहा, वहाऽवहो कप्पडिय खोला ॥१२७॥

श्रीनिलयं नाम नगरं, तत्र गुणचन्द्रो नाम राजा, तस्य
गुणवतीप्रमुखमन्त पुर, तत्रैव च पुरं सुरूपा नाम वणिक,
स च निजशरीरसौन्दर्यविनिर्जितमकरध्वजलवणिमाकम
नीयकामिनीनामतीव कामासुपद स्वभावतश्च परदार-
भिप्वङ्गलालस, ततः सोऽन्यदा राजान्तं पुरमग्निवेशसमीपं
गच्छन्तं पुरिकाभिः सस्नेहमचलाकतः, तेनाप्यपचित्ता.
साभिलाषमवेक्षितास्ततो जान परस्परमनुगम दूर्तानिव-
दितप्रयोगवशेन च ता प्रतिदिन तेन सेवितुमारब्धा, राधा
च कथमप्यय वृत्तान्तो जप्ते, ततो यदा सोऽन्तं पुरं प्राविश-
त्तदा निजपुरुषैर्ग्राहितो ग्राहयित्वा च यैरेवाभरणैर्गलकृतोऽ-
न्तं पुरं प्रविवेश नैरेवाभरणैर्विभूषितो नगरमध्ये चतुष्पथे स्-
कलजनसमक्षं विचित्रकदर्यनापुरस्मरं विनिर्वातित । राजा
चान्तं पुरविध्वंसेनानीवदूनमनामन्तस्मिन् विनाशितंऽपि न
कोपावेश मुञ्चति । ततो हेरिकान् प्रयथामास, यथा ये
दुरारमान त ये प्रशंसन्ति ये वा निन्दन्ति तान द्वयानापि मद्य
निवेद्य ? इति एव च ते प्रेषिता कार्पाटिकेवधारिणो स्व-
र्व्यथापि नगरं परिभ्रमन्ति, लोकाश्च न विनाशितं दृष्ट्वा
केचन ब्रुवते, यथा अहो जानेन मनुजन्मना अवश्य ता-
वन्मर्त्तव्य पर या अस्मादशामधन्याना दृष्टिपथमपि कदा-
चनापि नायान्ति ता अप्यप यथासुखं चिरकाल भुक्त्वा
मृतस्तस्माद्धन्य एव इति, अपरे ब्रुवत-अधन्य एव उभय-
लोफविरुद्धकारी स्वामिनोऽन्तं पुरिका हि जननीतुल्यास्त-
तस्नासप्येव संचरन् कथं प्रशमामर्हति शिष्टेभ्य इति, तत-
स्ते ह्ये अपि हेरिकैर्निवेदिता राधा, राजा च ये तस्य नि-
न्दाकारिणन्तं सद्वुद्ध्य इति कृत्वा पूजिता, इतरं तु-प्रता-
न्तमुखे प्राक्षिप्यन्त, गाथाक्षरयोजना त्वेवम्-राधाऽवराधो-
ऽन्तं पुरं तद्विषयेऽपराधं यैरेवाऽऽभरणैर्विभूषितोऽन्तं पुरे
प्रविष्टस्त्रैरेव विभूषितो नगरमध्येघातित । ततः कार्पाट-

कव्यधारिण खोला-हेरिका राधा नियुक्ता । लोकानां च नद्विषया धन्याधन्यकथा । ततो धन्यकथाकारिणा विनाश, इतरेषा न्वविनाश इति । वाष्पान्तिकयोजना त्वेवम्-एके साधवन्तावदाधाकम्मं भुञ्जते । तत्राऽपरे-जहपन्ति धन्या एते सुख जीवन्ति, अन्ये ब्रुवते-धिग् एताद् ये भगवन्प्रवचन-प्रतिपिडमाहारम्भन्ति, तत्र ये प्रशमिनस्ते कर्मणा बध्यन्ते. इतरं तु न, इहान्त पुरस्थानीयमाधाकम्म, अन्त-पुरकोटकारिस्थानीया आधाकर्मभोजन साधव, नृप-स्थानीयं ज्ञानावरणादिकं कर्म, मरणस्थानीय संसार, तत्र ये आधाकर्मभोक्तृशंसकास्ते कर्मराधो निप्राह्याः शेषास्त्वनिप्राह्या ।

संप्रत्यनुमोदनाप्रकारमेव दर्शयति—

माउं पञ्चं आ-यरेण काले रिउक्खमं निद्धं ।

तद्गुणविकत्थणाए, अशुंजमाणे वि अणुमत्ता ॥१२८॥

आधाकर्मभोजिन उद्विष्य केचिदेवं ब्रुवते—वयं तावन्न क-वाचनाऽपि मनोव्रमाहार लभामहे, एते पुन सदैव म्वादु रुभन्ते. तदपि च पर्याप्त-परिपूर्णं तत्राप्यादरेण-बहुमान-पुरस्सरं तत्रापि काले-प्रस्तुतभोजनवेलायां तदपि ऋतु-क्षमं-शिशिरादिऋतुपर्यायि तथा स्निग्धं-वृत्तपुरादि त-स्माद्धन्या अर्मा सुख जीवन्ति । एवं तद्गुणविकत्थनया-तद्गुणप्रशंसया अशुञ्जानेऽपि-अनभ्यवहरत्यापि अनुमत्या-अनुमोदना इह अनुमत्याजनिनो दोषोऽपि कार्ये कारणो-पचारावनुमन्येन्युक्तम् ततोऽयमर्थ —अशुञ्जानेऽप्यनुमोद-नादरेणाधाकर्मभोजिन इव दोषो भवतीति । अन्ये तु तद्-गुणविकत्थनामेव याञ्जयन्ति-आधाकर्मभोजिनं कोऽपि क-न्दर्पेणानाभोगेन वा पृच्छति-साधु लब्ध त्वया भोजनं, तथा पर्याप्तं, तथा आदरेण भक्त्या इत्यादि ? तत्राप्य-विरोध । तदेवमुक्त्वाऽधाकर्मणो नामानि, तदुक्तं च यदुक्तं प्राक् मूलद्वारागाथायाम् “ आधाकम्मियनामा ” इति तद् व्याख्यातम् । पि० ।

(५) एकार्थिकानि आधाकर्मणः । संप्रति ‘ एगट्टा ’ इत्यवयवं व्याचिख्यासुरिदमाह—

आहा अहं य कम्मं, आयाहम्मं य अत्तकम्मं य ।

जह वंजणनाणत्त, अत्थेण वि पुच्छए एव ॥ १२९ ॥

अत्र पर एव पृच्छति-यथा आधाकर्म १, अधकर्म २, आत्मधनकर्म ३, आत्मकर्म ४ इत्येतेषु चतुर्षु नामसु व्य-ञ्जनेनानान्व विद्यते, तथाऽत्रार्थेनाऽपि-अथापक्षयापि ना-नान्वमन्ति किं वा न ? इति, पृच्छतश्चायमभिप्राय-इहा-ऽऽधाकर्मादीना नाम्ना सर्वेषामपि व्युत्पत्तिनिमित्तं पृथ-गुक्तं तद्यथा-आधया कर्म आधाकर्म, अथ साधुविषय-प्रणिधानपुरस्सर्गाकादिक्रियास्वार्गमो व्युत्पत्तिनिमित्तम्. अधोऽध कर्म-अध कर्म, अत्र विशुद्धेभ्य स्वयमादिभ्यान्-म्योऽधोऽधस्तरगामगमनम्, आत्मान हन्तीत्यात्मघ्नमिति अत्र चरणाधात्मविनाशनम् परकर्म आत्मकर्म क्रियते इत्यात्मकर्म, अत्र परकर्मण आत्मसथन्धितया करण-नतोऽध सशयो यथा व्युत्पत्तिनिमित्तं पृथक् पृथक् भिन्न-मयं पृथ्तिनिमित्तमपि पृथक् पृथक् भिन्न यथा घटपट-

शकटादिशब्दानां, किं वा न यथा घटकलशकुम्भादीना-मिति । अत्र ‘ आहा अहं य कम्मं ’ इत्यादावक्षरयोजना-प्रागिव भावनीया ।

एवं परेण प्रश्ने कृते सति शिष्यमतिप्रागल्भ्याधानाय सा-मान्यतो नामविषयां चतुर्भाङ्गकामाह—

एगट्ट एगवंजण, एगट्टा नाणवंजणा चैव ।

नाणट्ट एगवंजण, नाणट्टा वंजणा नाणा ॥ १३० ॥

इह नामानि जगति प्रवर्तमानानि कानिचिदुपलभ्यन्ते । एकार्थानि—एकव्यञ्जनानि १, कानिचिदेकार्थानि नाना-व्यञ्जनानि २, कानिचिन्नानार्थानि एकव्यञ्जनानि ३, का-निचित् पुनर्नानार्थानि नानाव्यञ्जनानि ४ ।

अस्या एव चतुर्भाङ्गिकायाः क्रमेण लौकिकनिदर्शनानि गाथाद्वयेनोपदर्शयति—

दिट्ठं खीरं खीरं, एगट्टं एगवंजणं लोए ।

एगट्टं बहुनामं, दुद्ध पओ पीलु खीरं च ॥ १३१ ॥

गोमहिसिअयाखीरं, नाणट्टं एगवंजणं नेयं ।

घडपट्टकडसगरहा, होइ पिहत्थं पिहंनमं ॥ १३२ ॥

इह सर्वत्राऽपि जातावेकवचनं, ततोऽयमर्थ-एकार्थानि एकव्यञ्जनानि नामानि लोके प्रवर्तमानानि दृष्टानि यथा खीरं क्षीरमिति, इयमत्र भावना-एकत्र क्वचिद् गृहे गोदु-ग्धादिविषये क्षीरमिति नाम प्रवृत्तमुपलभ्यं, तथाऽन्यत्रापि गोदुग्धादावेव विषये क्षीरमिति नाम प्रवर्तमानमुपलभ्यते, एव ततोऽप्यन्यत्र गृहान्तरे ततोऽमूनि सर्वाण्यपि क्षीरं क्षीरमित्येवरूपाणि नामान्येकार्थानि एकव्यञ्जनानि, तथा एकार्थानि बहुव्यञ्जनरूपाणि नामानि यथा दुग्धं पयः पीलु क्षीरमिति अमूनि हि नामानि सर्वाण्यपि विश-क्षितगोदुग्धादिलक्षणेकार्थभिधायितया नानापुरुषैरेकका-लं क्रमेणैकपुरुषेण वा प्रयुज्यमानान्येकार्थानि नानाव्यञ्-जनानि च ततो द्वितीये भङ्गे निपतन्ति । नानार्थान्येकव्यञ्-जनानि, यथा-गोमहिसिअसंवन्धिषु क्षीरं क्षीरमिति नामानि प्रवर्तमानानि, एतानि हि नामानि सर्वाण्यपि समानव्य-ञ्जनानि भिन्नभिन्नगोदुग्धमहिषीदुग्धादिरूपार्थवाचकतया भिन्नार्थानि च तत उच्यन्ते-नानार्थान्येकव्यञ्जनानि, ना-नार्थानि नानाव्यञ्जनानि यथा घटपट्टकडशकटरधादीनि नामानि । तदेवमुक्त्वा चतुर्भाङ्गिकया निदर्शनानि ।

सांप्रतमिमांशव चतुर्भाङ्गिकामाधाकर्मणि यथासंभवं गा-थाद्वयेन योजयति—

आहाकम्माईणं, होइ दुरुत्ताइ पट्टमभंगो उ ।

आहाऽहेकम्मति य, बिइओ सकिंद इव भंगो ॥ १३३ ॥

आहाकम्मंतगिया, अमणाई उ चउरो तइयभंगो ।

आहाकम्म पडुच्चा, नियमा सुओ चरिमभंगो ॥ १३४ ॥

आधाकर्मादीनां नाम्नां युगपद्बहुभिं पुरुषैरेकेन वा का-लभेदेन एकस्मिन्नेव अशनादिकूपे वस्तुनि यद् द्विरुक्तादि-द्विरुक्त्वादि आदिशब्दात्त्रिरुक्त्वादिपरिग्रह, स भ-वति प्रथमो भङ्ग विमुक्त-भवति ?-एकत्र वसनाश्रयवि-षये केनाप्याधाकर्मति नाम प्रयुक्तं, तथाऽन्यत्रापि वसत्य-

न्तरेऽशनविषये एवाधाकमेति नाम प्रयुज्यते, तथा ततो-
ऽन्यत्रापि वसत्यन्तरे, तास्यसूनि सर्वाण्यप्याधाकमेति ना-
मान्यकार्यानि एकव्यञ्जनातीति प्रथमे भङ्गेऽवतरन्ति, आ-
धाकर्म अध.कमेत्यादीनि तु नामानि चिञ्चिनाशनादिरू-
पैकविषये प्रवर्तमानानि । द्वितीयो भङ्गः, एकार्थानि ना-
नाव्यञ्जनातीत्येव रूपद्वितीयभङ्गविषयाणि 'सकिंद इवे' ति-
यथा इन्द्र शक्र इत्येवमादीनि नामानि, तथा अशनादयः-
अशनपानखादिमखादिमरूपाश्चत्वार आधाकर्मान्तरिता-
आधाकर्मशब्देन-व्यवहिता यथा-अशनमाधाकर्म पानमा-
धाकर्म इत्येवमादि, तृतीयभङ्ग-तृतीयभङ्गविषय, अप्रा-
प्ययं भावार्थः-यदा-अशनादयः प्रत्येकमाधाकर्म आधाक-
मेति देशभेदेन बहुभिः । पुरुषैरेककालमेकेन वा पुरुषेण
कालभेदेनोच्यन्ते तदा तानि आधाकर्म आधाकमेति नामा-
नि नानार्थान्येकव्यञ्जनातीति तृतीये भङ्गेऽवतरन्ति, आधा-
कर्मरूप नामाश्रित्य पुनश्चरमो भङ्गो नानार्थानि नानाव्य-
ञ्जनातीत्येव रूपो नियमाच्छून्यं आधाकर्म आधाकमेत्येव-
मादिनाम्नां सर्वेषामपि समानव्यञ्जनत्वात्, उपलक्षणमेतत्,
नेन सर्वाण्यपि नामानि प्रत्येक चरमभङ्गे न वर्तन्ते, यदा
तु कोऽप्यशनविषये आधाकमेति नाम प्रयुङ्क्तं, पानविषये
त्वध कमेति, खादिमविषये त्वात्मघ्नमिति, खादिमविषये
त्वात्मकमेति तदासूनि नामानि नानार्थानि नानाव्यञ्जनाति
चेति चरमोऽपि भङ्ग प्राप्यते ।

इह विञ्चिनाशनादिरूपैकविषये प्रवर्तमानान्याधाकर्माध-
कर्मप्रभृतीनि नामानि द्वितीयभङ्ग उक्तस्ततस्तदेव भावयति-

इदं त्वं जह सदा, पुरंदराई उ नाऽइवत्ते ।

अहकम्म आयहम्मा, तह आहं नाऽइवत्ते ॥ १३५ ॥

यथा इन्द्रार्थे इन्द्रशब्दवाच्यं देवराजरूपं पुरन्दरादय-
पुरन्दर. शक्र इत्येवमादय शब्दा नातिवर्तन्ते-नानिका-
मन्ति । तथा अघ कर्म-आत्मघ्नशब्दौ उपलक्षणमेतत् ।
आत्मकर्मशब्दश्च 'आह'ति- 'सूचनात् सूत्रमि'ति न्यायान्
आधाकर्माधकर्म-आधाकर्मशब्दवाच्य नातिवर्तन्ते, यदेव येन
दोषेण दुष्टमाधाकर्मशब्दवाच्यमोदनादि तदेव तेनैव दोषेण
दुष्टमघ कर्मादयोऽपि शब्दा भवते इति भावः ।

एतदेव भावयति-

आहाकम्मेण अहे, कोरडं जं हणइ पाणभूयाई ।

ज त आययमाणो, परकम्मं अत्तणो कुणइ ॥ १३६ ॥

आधाकर्मेणा भुज्यमानेन कृत्वा यस्माद्विशुद्धेभ्यो विशुद्ध-
तरेभ्य संयमादिस्थानेभ्योऽवतीर्याधस्तादात्मान करोति ।
तेन कारणेन तद्वधाधाकर्म अघ कमेत्युच्यते, तथा यस्मा-
दाधाकर्मेणा भुज्यमानेन कृत्वा स एव भोक्ता । परमार्थत प्रा-
णान्-द्वीन्द्रियादीन् भूतान्-वनस्पतिकायान् उपलक्षणमेतत्
जीवान्-सत्त्वांश्च हन्ति-विनाशयति । "जस्सऽपुआग्ग्भो
पाणिवहो होइ तस्स नियमेण" इति वचनप्रामाण्यात्प्रा-
णादींश्च घनन् नियमतश्चरणादिरूपमात्मान हन्ति-विनाश-
यति । ' पाणिवहं वयभंगो' इत्यादिवचनात् तत आधाकर्म
आत्मघ्नमित्युच्यते, तथा यत्-सात्कारणात् तत्-आधाकर्म
आदान परस्य-पाचकादे स्ववन्धि यत्कर्म आरम्भजनित

ज्ञानावरणीयादिकमुत्पन्नमार्मात् तदात्मनोऽपि करोति,
ततस्तदाधाकर्म आत्मकमेत्युच्यते तस्मादघ कर्मादीनि
नामानि सर्वाण्यपि नाऽऽधाकर्मशब्दार्थमतिवर्तन्ते इति द्वि-
तीये भङ्गेऽवतरन्ति । तदेवं मूलद्वारागाथायाम् 'एगद्धा' इत्य-
पि व्याख्यातम् । पि० ।

(६) आधाकर्माश्रित्य कल्प्याऽकल्प्याविधि । सप्रत्येता-
नेवाधिकृत्य कल्प्याऽकल्प्याविधिर्धक्कव्य, तत्र नामसाधर्मि-
कमधिकृत्य प्रथमत कल्प्याकल्प्याविधिं गाथाद्वयेन प्राति-
पादयति-

जावंत देवदत्ता, गिहीव अगिहीव तेसि दाहामि ।

नो कप्पई गिहीणं, दाहंति विमेमिए कप्पे ॥ १४२ ॥

पासंडीसु वि एवं, मीसाऽमीसेसु होइ हु विमामा ।

समणेषु संजयाण उ, विसरिमनामाण वि न कप्पे ॥ १४३ ॥

इह कोऽपि पितरि सुंत जीवति वा तन्नामानुरागतस्तन्नाम-
युक्तभ्यां दानं दित्सुरेव सकल्पयति यथा यावन्तो गृहस्था
अगृहस्था वा देवदत्तास्तेभ्यो मया भक्तादिकमुपस्कृत्य दा-
तव्यं, तत्रैवं संकल्पे कृते देवदत्ताख्यस्य साधोर्न क-
ल्पते, देवदत्तशब्देन तस्यापि संकल्पविषयीकृतत्वात्,
यदा पुनरेवं संकल्पयति, यथा यावन्तो गृहस्था देवदत्ता-
स्तेभ्यो दानव्यमिति, तदा एवं विशेषिते-निर्द्धारिते स-
नि तद्योग्यमुपस्कृतं देवदत्ताख्यस्य साधो कल्पते, त-
स्य विञ्चितसंकल्पविषयीकरणाभावात्, तथा पापरिड-
ष्वपि मिथाऽमिश्रेषु एवं-पूर्वोक्तप्रकारेण विभाषा कर्त्तव्या,
इह सामान्यसंकल्पविषया मिथा उच्यन्ते, यथा यावन्त
पापरिडनो देवदत्ता इति, प्रतिनियतसंकल्पविषयास्त्व-
मिथा यथा यावन्त सरजस्का. पापरिडनो, यदिवा-
सौगता देवदत्ता इत्यादि तत्र यावन्तो देवदत्ता पाप-
रिडन इति मिथसंकल्पे कृते न कल्पते । पापरिडदेवदत्त-
शब्दाभ्यां देवदत्ताख्यस्याऽपि साधोः संकल्पविषयीकृत-
त्वात् यदा पुनरमिथ सकल्पो यथा यावन्त सरजस्का.
पापरिडनो देवदत्ता, यदि वा-यावन्त सौगता देवदत्ता,
यद्वा-साधुव्यतिरेकेण सर्वेऽपि पापरिडनो देवदत्तास्ते-
भ्यो दास्यामीति, तदा देवदत्ताख्यस्य साधो कल्पते,
तस्य संकल्पविषयीकरणाभावात्, यथा च पापरिडपु
मिश्रामिश्रेषु विभाषा कृता तथा ध्रमणेष्वपि मिथामिश्रेषु
कर्त्तव्या, ध्रमणा हि शाक्यादयोऽपि भण्यन्ते, यतो वक्ष्य-
ति-" निगंय-सक्क-तावस-गेहय-आजीवपंचहा समणा "
ततो यदैवं मिथ संकल्पो यावन्त ध्रमणा देवदत्ताख्यास्ते-
भ्यो दास्यामीति तदा देवदत्ताख्यस्य साधोर्न कल्पते, तस्य
ध्रमणदेवदत्तशब्दाभ्यां संकल्पविषयीकृतत्वात्, यदा पु-
नरेवममिथ सकल्पो यावन्त शाक्या ध्रमणा, यदि
वा-आजीवका देवदत्ता, यद्वा-साधुव्यतिरेकेण सर्वे
ध्रमणा देवदत्तास्तेभ्यो दास्यामीति तदा कल्पते, तस्य वि-
ञ्चितसंकल्पविषयीकरणाभावात्, संयतानां तु निग्रन्था-
नां विमदशनास्त्रामपि संकल्पे कृते देवदत्ताख्यादे साधोर्न
कल्पते, किमुक्तं भवति-चप्रनाम्नाऽपि संयतस्यां देवेन एत
देवदत्ताख्यस्य साधोर्न कल्पते, तथा भगवदाज्ञाविज्ञान-

गान् यदा पुनर्नीर्यकरप्रत्येकबुद्धमंकल्पनेन कृतं तदा कल्पते. नीर्यकरप्रत्येकबुद्धाना सह्यातीतत्वेन सहस्रमव्यव-
र्तिमि साधुभि सह साधर्मिकत्वाभावात् । “ संजयाणउ
विमग्निनामाण वि न कल्पे ” इति वचनाच्चापत्या
यावन्तो देवदत्ता इत्यादौ विमदृशच्चैत्रादिनाम्नां साधूना
कल्पन एवैति प्रतिपादितं द्रष्टव्यम् । तदेवमुक्त्वा नाम सा-
धर्मिकमाधिकृत्य कल्याऽकलयविधिः ।

संप्रति स्थापनाद्रव्यसाधर्मिकाधिकृत्य तमाह—

नीममनीमावकडं, ठवणा माहंमियम्मि उ विभासा ।

दव्वं मयतणुभत्तं, न तं तु कुच्छा विवज्जजा ॥ १४४ ॥

इह कोऽपि गृही गृहीतप्रवृत्तस्य सृजस्य जीवतो वा पित्रा-
दे स्नेहवशान्प्रतिकर्त्तुं कारयित्वा तत्पुरतो ढौकनाय वलि
निष्पादयति, तन्निष्पादनं च द्विधा, तद्यथा-निश्रया, अ-
निश्रया च । तत्र ये रजोहरणादिवेषप्रार्थिणो मन्पितृतु-
ल्याम्नेभ्यो दास्यामीति सकलय निष्पादयति । तदा तद्व-
ल्लिनिष्पादनं निश्राकृतमुच्यते यदा त्वेवंविध सकलयो न
भवति किन्त्वेवमेव ढौकनाय वलि निष्पादयति । तदा
तद्वल्लिनिष्पादनमनिश्राकृतमुच्यते. तथा चाह— ‘ नीम-
मनीमा व कडं ’ इह प्रथमा तृतीयार्थे वेदितव्या ततोऽ-
यमर्थे—निश्रया अनिश्रया वा यत्कृतं—निष्पादितं भक्ता-
दिस्थापनासाधर्मिकावियये । तत्र विभाषा कर्त्तव्या,
यदि निश्राकृतं तदापि च ढौकिनमढौकितं वा तर्हि न क-
ल्पते अनिश्राकृतं तु ढौकिनमढौकितं वा कल्पते. परं
तत्रापि प्रवृत्तिदोषप्रसङ्ग इति पूर्वमूरयो निषेधमाचक्षते,
तथा द्रव्य-द्रव्यसाधर्मिकावियये यत् सृजतनुभक्तं तत्कालं
सृजस्य साधार्या तनुमन्त्या पुरतो ढौकनाय यदशनादि
तत् पुत्रादिना कृतं तत् सृजतनुभक्तं तदपि द्विधा-निश्राकृ-
तम् अनिश्राकृतं च तत्र साधुभ्यो दास्यामीति सकलयकृ-
तं निश्राकृतम् इतरत्तु स्वापित्रादिर्माङ्गमात्रकृतमनिश्राकृतं
तत्र यन्निश्राकृतं तान्नेपथयति-नैव कल्पते, इतरत्तु आनश्रा-
कृतं कल्पते किंतु तदग्रहणं लोके जुगुप्सा-निन्दा प्रवर्तते
यथा अहो अभी मित्तयो निश्रुका सृजतनुभक्तमपि न
परिहरन्तीति ततो विवर्जयन्ति तन्माधव ।

संप्रति क्षेत्रकालसाधर्मिकाधिकृत्यानिदेशेन कल्याऽ-
कल्याविधिमाह—

पामंडियममण्णाणं, गिहिनिगंधाणं चैव उ विभासा ।

जह नामम्मि तहव य खत्ते काले य नायव्वं ॥ १४५ ॥

यथा नाम्नि-नामसाधर्मिकावियये पापरिडनां श्रमणाना
‘ गिहि नि- सूचनान् सवमि ’ ति न्यायात् गृह्यगृहिणा नि-
श्रयाना च विभाषा कृता तथा क्षेत्र काल च विभाषणं
प्रातश्च तत्र क्षेत्र-सौराष्ट्रादिक काल-दिनपरिष्कारादिक ;
तत्र क्षेत्रवियये विभाषा एवम् यदि सौराष्ट्रदेशोत्पन्नेभ्य
पापरिडभ्यो मया दातव्यमिति सकलय तदा सौराष्ट्र-
देशोत्पन्नस्य साधार्त्तकल्पते, सौराष्ट्रदेशोत्पन्नत्वेन तस्या-
पि सकल्याविययीकरणात्, श्रेयशोत्पन्नानां तु कल्पते
तेषा सकल्याविययीकरणाभावात्. यदि पुन सौराष्ट्रदेशो-
त्पन्नेभ्य पापरिडभ्य सरजस्कभ्य, यदि वा-सौराष्ट्रभ्य

यदा-साधुव्यतिरेकेण सर्वपापरिडभ्यो दास्यामीति सं-
कल्पस्तदा सौराष्ट्रदेशोत्पन्नस्यापि साधो कल्पते. तस्य
संकल्याक्रोडीकरणात्, एवं श्रमणेष्वापि सामान्यत सं-
कल्पितेषु न कल्पते साधुव्यतिरेकेण तु संकल्पितेषु कल्पते
तथा गृह्यगृहिषु सामान्यत सौराष्ट्रदेशोत्पन्नत्वेन संकल्पि-
तेषु न कल्पते, क्वलेषु तु गृहिषु कल्पते. निश्रयेषु तु सौरा-
ष्ट्रदेशोत्पन्नेषु अनौराष्ट्रदेशोत्पन्नेषु वा संकल्पितेषु सौरा-
ष्ट्रदेशोत्पन्नानामन्यदेशोत्पन्नाना वा सर्वथा न कल्पते तदेवं
क्षेत्रसाधर्मिके विभाषा भाविता, एव कालसाधर्मिके-
ऽपि भावनीया, यथा विवर्जितदिनजातेभ्य पापरिडभ्यो
मया दातव्यमिति संकल्पिते तस्यापि तद्दिनजातस्य साधो-
न कल्पते, तस्यापि तद्दिनजातत्वेन संकल्पविपर्ययीकरणात्,
शेषदिनजातानां तु कल्पते, संकल्पविपर्ययीकरणाऽभावात्
इत्यादि सर्वे पूर्वोक्तानुसारेण भावनीयम्, प्रवचनादि-
पदसप्तके पुनरेवं पूर्वोक्तार्थव्याख्या—प्रवचनलिङ्गदर्शन-
ज्ञानचार्ित्राभिग्रहभावनारूपेषु सप्तसु पदेषु द्विसंयोग-
मङ्गा एकविंशति तद्यथा-प्रवचनस्य लिङ्गेन सह एको,
दर्शनेन सह द्वितीयो, ज्ञानेन सह तृतीय एवं यावत्
भावनया सह षष्ठ इति षड् भङ्गा. एवं लिङ्गस्य दर्शनादिभि-
सह षड्, दर्शनस्य ज्ञानादिभि सह चत्वार, ज्ञानस्य
चार्ित्रादिभि सह त्रय, चार्ित्रस्याभिग्रहभावनाभ्यां द्वौ
अभिग्रहस्य भावनया सहैक इत्येकविंशतिः, एतेषु च एक-
विंशतिसंख्येषु भङ्गेषु प्रत्येकमेकैका. चतुर्भङ्गिकाः, तद्यथा-
प्रवचनत साधर्मिका न लिङ्गत, लिङ्गतः साधर्मिका न
प्रवचनत, प्रवचनत साधर्मिको लिङ्गतश्च न प्रवचनतो न
लिङ्गतश्च, शेषेषु भङ्गेषु यथास्थानं चतुर्भङ्गिका दर्शयिष्यते ।

तत्र प्रथमचतुर्भङ्गिकाया आद्यभङ्गद्वयोदाहरणमुपदर्शयति-
दम समिहागा सावग, पवयण साहम्मिया न लिंगेण ।

लिंगेण उ साहमी, नो पवयण निणहगा सव्वे ॥ १४६ ॥

प्रवचनतः साधर्मिका न लिङ्गेन अविस्मयगदष्ट्रगरभ्य
यावद्दर्शनीं श्रावक प्रतिमां प्रतिपन्ना ये श्रावकास्ते द्रष्टव्या,
कुत इत्याह- दस ससिहागा इत्यत्र ‘ निमित्तकारणहेतुषु
सर्वासा विभक्तीना प्रायो दर्शनम् ” इति न्यायाद्वेतौ प्रथमा,
ततोऽयमर्थे-यतस्ते दर्शनीं श्रावकप्रतिमा प्रतिपन्ना सशि-
खाका-शिखामहिना केशसहिता एवेत्यर्थं ततस्ते प्रवचन-
त एव साधर्मिका भवन्ति- न लिङ्गत. ये त्वेकादर्शी श्रावक-
प्रतिमा प्रतिपन्नास्ते निष्केशा इत्यादिना लिङ्गतोऽपि साधर्मि-
का भवन्तीति तद्विवर्जनम् एतेषा चार्थाय यत् कृतं तत्साधू-
ना कल्पते, तथा लिङ्गत. साधर्मिका न प्रवचनतो निहवा,
तेषा प्रवचनवहिर्भूतत्वेन प्रवचनत साधर्मिकत्वाभावात्,
लिङ्गं तु तेषामपि रजोहरणादिकं विद्यते इति लिङ्गत सा-
धर्मिका, तेषामप्यर्थाय कृतं साधूना कल्पते निहवाश्च
द्विधा-लोके निहवत्वेन ज्ञाना अज्ञानाश्च । तत्र ये अज्ञाना-
स्ते इह प्राज्ञा अज्ञानाना लोके साधुत्वेन व्यवहरणभावत-
प्रवचनान्तर्वर्त्तित्वात् इहाद्यभङ्गद्वयेन उदाहृत श्रेयमुत्तर
भङ्गद्वय स्वयमेव श्रोतारोऽवभास्यन्ते । इति बुद्ध्या नियुक्ति-
कृतोदाहृतवान् अनेनैव च कारणेन श्रेयाणामपि चतुर्भ-
ङ्गिकाणामाद्यमेव भङ्गद्वयमुदाहरिष्यति नोचरं भङ्गद्वयं वयं

तु सुखावबोधाय उदाहरिष्याम , तत्रास्यामेव प्रथमचतुर्भङ्गिकायां प्रवचनत साधर्मिका लिङ्गतश्चेति तृतीयभङ्गे उदाहरणं साधवः एकादशीं प्रतिमा प्रतिपन्ना श्रावका वा , तत्र साधूनामर्थाय कृतं न कल्पते , श्रावकाणां त्वर्थाय कृतं कल्पते , न प्रवचनत साधर्मिका नाऽपि लिङ्गतस्तीर्थकरप्रत्येकबुद्धा , तेषां प्रवचनलिङ्गानीतत्वात् तेषामर्थाय कृतं कल्पते , द्वितीयाचतुर्भङ्गिका-प्रवचनत साधर्मिका , न दर्शनत , दर्शनत साधर्मिका न प्रवचनत , प्रवचनत साधर्मिका दर्शनतश्च । न प्रवचनतो न दर्शनत ।

तत्राद्यभङ्गद्वयोदाहरणमाह—

विमरिमदंसणजुत्ता, पवयणमाहम्मिया न दंसणओ ।

तित्थगरा पत्तेया, नो पवयणदंसमाहम्मी ॥ १४७ ॥

प्रवचनत साधर्मिका न दर्शनतो विमदशदर्शनयुक्ता -विभिन्नत्तायिकादिमय्यत्त्वयुक्ता साधव श्रावका वा किमुक्त भवति-एकेषां साधूना श्रावकाणां वा ज्ञायोपशमिक दर्शनमपेक्षा त्वोपशमिक ज्ञायिकं वा ते परस्पर प्रवचनत साधर्मिका न दर्शनत . तत्र साधूनामर्थाय कृतं साधूनां न कल्पते , श्रावकाणां त्वर्थाय कृतं कल्पते तथा दर्शनत साधर्मिका न प्रवचनत तीर्थकरा प्रत्येकबुद्धा वा समानदर्शना वेदितव्या , तेषामर्थाय कृतं साधूना कल्पते , प्रवचनत साधर्मिका दर्शनतश्च , साधव श्रावका वा समानदर्शना , अत्रापि साधूनामर्थाय कृतं साधूना न कल्पते , श्रावकाणां त्वर्थाय कृतं कल्पते , न प्रवचनतो नापि दर्शनतस्तीर्थकरप्रत्येकबुद्धनिहत्वा , तत्र तीर्थकरा प्रत्येकबुद्धाश्च विभिन्नदर्शना वेदितव्या निहत्वाश्च मिथ्यादृष्टय प्रतीता एव एतेषां च सर्वेषामर्थाय कृतं कल्पते , तृतीया चतुर्भङ्गिका-प्रवचनत साधर्मिका न ज्ञानत , ज्ञानत साधर्मिका न प्रवचनत , प्रवचनतोऽपि साधर्मिका ज्ञानतश्च , न प्रवचनतो नापि ज्ञानत , एव चतुर्थ्यपि चतुर्भङ्गिका प्रवचनस्य चारित्र्येण सह वेदितव्या ।

एतयोर्द्वयोरपि चतुर्भङ्गिकयोरद्यभङ्गद्वयमतिदेशेनोदाहरति —

नाणचरित्ता एवं, नायव्वा हौंति पवयणं तु ॥

यथा प्रवचनेन सह दर्शनमुक्तामेव ज्ञानचारित्र्ये अपि प्रवचनेन सह ज्ञानव्ये , तथा-प्रवचनत साधर्मिका न ज्ञानत , विसदृशज्ञानमहिता साधव श्रावका वा अत्रापि यदि साधवस्ति न कल्पते , अथ श्रावकास्ति न कल्पते . ज्ञानत साधर्मिका न प्रवचनत , तीर्थकरा प्रत्येकबुद्धा वा समानज्ञाना , तेषामर्थाय कृतं कल्पते , प्रवचनत साधर्मिका ज्ञानतश्च . साधव श्रावका वा समानज्ञाना अत्रापि साधव्यं कृतं न कल्पते , श्रावकाणां त्वर्थाय कृतं कल्पते , न प्रवचनतो नाऽपि ज्ञानत तीर्थकरप्रत्येकबुद्धनिहत्वा , तत्र तीर्थकरा प्रत्येकबुद्धाश्च विभिन्नज्ञाना वेदितव्या , निहत्वास्तु मिथ्यादृष्टिवाद्ज्ञानिन प्रतीता एव , एतेषां सर्वेषामर्थाय कृतं कल्पते , तथा प्रवचनत साधर्मिका न चारित्र्यत साधव श्रावकाश्च , तत्र साधवो विमदशचारित्र्यसहिता वेदितव्या , श्रावकाणां

त्वचिरतसम्यग्दृष्टीनां सर्वथा चिरत्यभावेन देशचिरतानां तु देशचारित्र्यतया चारित्र्यत साधर्मिकत्वाभाव सुप्रतीत , साधव्यं च कृतं न कल्पते , श्रावकाश्च चत्तद्वि कल्पते , चारित्र्यत साधर्मिका न प्रवचनत , तीर्थकर प्रत्येकबुद्धा समानचारित्र्या , तेषामर्थाय कृतं कल्पते , प्रवचनत साधर्मिकाश्चारित्र्यतश्च साधव समानचारित्र्या , तेषामर्थाय कृतं न कल्पते , न प्रवचनतो नापि चारित्र्यतस्तीर्थकरप्रत्येकबुद्धनिहत्वा , तत्र तीर्थकरप्रत्येकबुद्धा विसदृशचारित्र्या वेदितव्या . निहत्वास्तु चारित्र्येण एव एतेषां च सर्वेषामर्थाय कृतं कल्पते । पञ्चमी चतुर्भङ्गिका-प्रवचनत साधर्मिका नाऽभिग्रहत अभिग्रहत साधर्मिका न प्रवचनत , प्रवचनतोऽपि साधर्मिका अभिग्रहतश्च , न प्रवचनतोऽपि नाऽप्यभिग्रहतश्च , एव षष्ठ्यपि चतुर्भङ्गिका प्रवचनस्य भावनया सह वेदितव्या ।

एतयोर्द्वयोरपि चतुर्भङ्गिकयो प्रत्येक-

माद्य भङ्गद्वयमुदाहरति-

पवयणओ माहमी, नाभिग्रहमावगा जडणो ॥ १४८ ॥

साहम्मऽभिग्रहेण, नो पवयणनिहत्तित्थ पत्तेया ।-

एवं पवयणभावण, एत्तो मेमाण वोच्छामि ॥ १४९ ॥

प्रवचनत साधर्मिका नाभिग्रहत श्रावका यतयश्च विसदृशाभिग्रहसहिता . तत्र श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न साधूनाम् अभिग्रहेण साधर्मिका न प्रवचनेन निहत्वा तीर्थकरप्रत्येकबुद्धा , एतेषां चार्थाय कृतं कल्पते , प्रवचनत साधर्मिका अभिग्रहतश्च साधव श्रावकाश्च समानाभिग्रहा , अत्रापि श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न साधूना , न प्रवचनतो नाऽप्यभिग्रहत , तीर्थकरप्रत्येकबुद्धनिहत्वा विसदृशाभिग्रहकलिना निरभिग्रहा वा , तेषामर्थाय कृतं कल्पते , एवम्- पवयणभावणं चि-एवं-पूर्वोक्तं प्रकारेण प्रवचनभावनेन प्रवचनभावना चतुर्भङ्गिका भावनीया तथा-प्रवचनत साधर्मिका न भावनात , साधव श्रावका वा विसदृशभावनाका , अत्रापि श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते , न साधूना , भावनात साधर्मिका न प्रवचनत , निहत्वातीर्थकरप्रत्येकबुद्धास्तेषामर्थाय कृतं कल्पते , प्रवचनत साधर्मिका भावनातश्च , साधव श्रावकाश्च समानभावनाका , तत्र श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न साधूना , न प्रवचनतो नापि भावनातस्तीर्थकरप्रत्येकबुद्धनिहत्वा विसदृशभावनाका , एतेषामर्थाय कृतं कल्पते , तदेवमुक्तानि प्रवचनाश्रिताना पण्णा चतुर्भङ्गिकाना— मुदाहरणानि- एत्तो ममाण वोच्छामि ' चि-एत ऊर्ध्व श्रपाणा चतुर्भङ्गिकानामुदाहरणानि वक्ष्ये ।

प्रतिज्ञानमेवानिदेशेन निर्वाहयति—

लिंगार्हहि वि एवं, एकेकेणं तु उवरिमा नेया ।

जेऽनेने उवरिमा, ते मोत्तु मेमए एवं ॥ १५० ॥

लिंगार्हहि वि इत्यत्र समस्यै तृतीया-तनाऽयस्यै-एव-पूर्वोक्तं प्रकारेण लिङ्गादि-पि । लङ्गदर्शनप्रभृति-प्रापि पदेषु एकेकेन लिङ्गादिना पदन उपरिगनानि-दर्शनज्ञानप्रभृतीनि पदानि नयेत् , किमुक्त भवति ?-लिङ्गदर्शनप्रभृतिपु पदेषु दृश्य

आधाकम्म

नवानादिभिः पदैः सह याश्चतुर्भङ्गिकास्ताः पूर्वोक्तानुसारेणोदाहरत्, अतीवेदं सत्सिततरमुक्तम्, अतः न्यक्षेण विवक्षुर्दिदमाह—'जेऽनन्ते' इत्यादि, ये अनन्ते उदाहरणपेक्षया अन्यादृशा न भवन्ति भङ्गास्तान् मुक्त्वा शेषकान् भङ्गकान् एवं—वक्ष्यमाणप्रकारेण जानीत, इयमत्र भावना—इह लिङ्गदर्शनयोर्ये चत्वारो भङ्गा सोदाहरणा वक्ष्यन्ते तादृशा एव प्राय उदाहरणपेक्षया लिङ्गज्ञानलिङ्गचरणयोरपि भङ्गा, ततस्तान् मुक्त्वा लिङ्गदर्शनलिङ्गाभिग्रहादिसत्कान् भङ्गानुदाहरण्यामीति, तत्र लिङ्गदर्शनयोरियं चतुर्भङ्गिका, लिङ्गत साधर्मिका न दर्शनत, दर्शनत. साधर्मिका न लिङ्गत. लिङ्गतोऽपि साधर्मिका दर्शनतश्च, न लिङ्गतो नापि दर्शनत ।

तत्राऽऽद्य भङ्गद्वयमुदाहरति—

लिंगेण उ माहमी, न दंसणे वीसुदंमि जइ निहा ।

पत्तेयबुद्धतिथं—करा य वीयंमि भंगम्मि ॥ १५१ ॥

लिङ्गेण साधर्मिका 'न दंसणे इत्यत्र तृतीयार्थे सप्तमी न दर्शनेन, विष्वग्दर्शना-विभिन्नदर्शना यतयो निहवाश्च उपलक्षणमेतद्विभिन्नदर्शना एकादशप्रतिमाप्रतिपन्ना श्रावकाश्च, नत्र निहवा मिथ्यादृष्टित्वात् न दर्शनत. साधर्मिका, अत्र च निहवाना श्रावकाणां चार्थाय कृतं कल्पते, न यतीनां, द्वितीये भङ्गे दर्शनत साधर्मिका न लिङ्गत इत्येवरूपे प्रत्येकबुद्धास्तीर्थकृत एकादशप्रतिमाप्रतिपन्नवर्जा श्रावकाश्च समानदर्शना ज्ञेया, तेषामर्थाय कृतं कल्पते, शेष भङ्गद्वयं वयमुदाहराम, लिङ्गत साधर्मिका दर्शनतश्च समानदर्शना साधव एकादर्शा प्रतिमां प्रतिपन्ना श्रावकाश्च, अत्रापि श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न साधूनां, न लिङ्गतो नापि दर्शनतो विसदृशदर्शना प्रत्येकबुद्धतीर्थकरा एकादशप्रतिमाप्रतिपन्नवर्जा श्रावकाश्च तेषामर्थाय कृतं कल्पते, लिङ्गज्ञानचतुर्भङ्गिका त्वेवम्-लिङ्गत साधर्मिका न ज्ञानत, ज्ञानत साधर्मिका न लिङ्गत, लिङ्गत साधर्मिका ज्ञानतश्च, न लिङ्गतो नाऽपि ज्ञानत, अस्याश्चतुर्भङ्गिकाया आद्यभङ्गद्वयोदाहरणानि प्रायो लिङ्गदर्शनचतुर्भङ्गिकाद्यद्वयमदृशानीति कृत्वा निर्युक्तिरुदाहरानि, ततो वयमेवोदाहराम-लिङ्गत. साधर्मिका न ज्ञानत, विभिन्नज्ञाना यतय एकादर्शा प्रतिमां प्रतिपन्ना श्रावका निहवाश्च, अत्रापि श्रावकाणां निहवाना चार्थाय कृतं कल्पते न यतीनां, ज्ञानत साधर्मिका न लिङ्गत समानज्ञानास्तीर्थकरप्रत्येकबुद्धा एकादश प्रतिमावर्जा श्रावकाश्च, तेषामर्थाय कृतं कल्पते लिङ्गत साधर्मिका ज्ञानतश्च समानज्ञाना साधव एकादर्शा प्रतिमां प्रतिपन्ना श्रावकाश्च, अत्राऽपि श्रावकारामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनां, न लिङ्गतो नाऽपि ज्ञानतो विभिन्नज्ञाना प्रत्येकबुद्धतीर्थकरा एकादशप्रतिमाप्रतिपन्नवर्जा श्रावकाश्च तेषामर्थाय कृतं कल्पते । लिङ्गचरणयोरियं चतुर्भङ्गिका, लिङ्गत. साधर्मिका न चरणत १, चरणत साधर्मिका न लिङ्गत २, लिङ्गत साधर्मिकाश्चरणतश्च ३, न लिङ्गतो नापि चरणत ४ अस्या अपि चतुर्भङ्गिकाया उदाहरणानि प्राय पूर्वमदृशानीति कृत्वा निर्युक्तिरुत्तनोदाहरणान् ततोऽहमेवोदाहरामि-लिङ्गत साधर्मिका न चरणतो विभिन्नचारिवा यतय, एकादर्शा प्रतिमा प्रति-

पन्ना श्रावका निहवाश्च, अत्र श्रावकाणां निहवानां चार्थाय कृतं कल्पते न यतीनां, चरणत. साधर्मिका न लिङ्गत., प्रत्येकबुद्धास्तीर्थकृतश्च समानचारित्रा., तेषामर्थाय कृतं साधूना कल्पते, लिङ्गत. साधर्मिकाश्चरणतश्च समानचारित्रा यतय, तेषामर्थाय कृतं न कल्पते, न लिङ्गतो नापि चरणतो विसदृशचरणा. प्रत्येकबुद्धतीर्थकरा एकादशप्रतिमावर्जा श्रावकाश्च, तेषामर्थाय कृतं कल्पते । लिङ्गाभिग्रहयोश्चतुर्भङ्गिका इयम्-लिङ्गत. साधर्मिका नाभिग्रहतः १, अभिग्रहत. साधर्मिका न लिङ्गत. २, लिङ्गत. साधर्मिका अभिग्रहतश्च ३, न लिङ्गतो नाप्यभिग्रहत ४ ।

तत्राद्यं भङ्गद्वयमुदाहरति—

लिंगेण उ नाभिग्गह. अणभिग्गह वीसुऽभिग्गही चैव ।

जइ सावग वीयंभगे, पत्तेयबुहा य तित्थयरा ॥ १५२ ॥

लिङ्गेण साधर्मिका नाभिग्रहतोऽनभिग्रहा., यद्वा—विष्वग्-अभिग्रहिणो-विभिन्नाभिग्रहकलिता यतय एकादर्शा प्रतिमां प्रतिपन्ना श्रावकाश्च वेदितव्या, उपलक्षणमेतत् निहवाश्च, अत्रापि निहवाना श्रावकाणां चार्थाय कृतं कल्पते न यतीनाम् १, अभिग्रहत. साधर्मिका न लिङ्गत इत्येवरूपे द्वितीये भङ्गे प्रत्येकबुद्धास्तीर्थकराश्चैकादशप्रतिमावर्जा. श्रावकाश्च समानाभिग्रहा दृष्टव्या, एतेषामर्थाय कृतं कल्पते २, लिङ्गत. साधर्मिका अभिग्रहतश्च समानाभिग्रहा. साधव एकादर्शा प्रतिमा प्रतिपन्नाः श्रावका निहवाश्च, अत्रापि श्रावकनिहवानामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनाम् ३, न लिङ्गतो नाप्यभिग्रहतश्च विसदृशाभिग्रहास्तीर्थकरप्रत्येकबुद्धैकादशप्रतिमावर्जाश्रावका., एतेषामर्थाय कृतं कल्पते । लिङ्गभावनयोरियं चतुर्भङ्गिका-लिङ्गत साधर्मिका न भावनात., भावनात साधर्मिका न लिङ्गत, लिङ्गत. साधर्मिका भावनातश्च, न लिङ्गतो नापि भावनात. ।

तत्रास्या उदाहरणान्यतिदेशेनाह—

एवं लिङ्गेण भावण,

यथा लिङ्ग अभिग्रहेण भङ्गेपूदाहृतमेवं भावनयाऽप्युदाहृतव्यम् । तच्चैवम्-लिङ्गत साधर्मिका न भावनात, भावनारहिता विष्वग्भावना वा यतय एकादर्शा प्रतिमा प्रतिपन्ना श्रावका निहवाश्च । अत्र श्रावकनिहवानामर्थाय कृतं कल्पते न साधूनामर्थाय १, भावनात साधर्मिका न लिङ्गत, प्रत्येकबुद्धास्तीर्थकृत एकादर्शा प्रतिमां प्रतिपन्ना श्रावकाश्च समानभावनाका, एतेषामर्थाय कृतं कल्पते २, लिङ्गत साधर्मिका भावनानश्च समानभावनाका साधव एकादर्शा प्रतिमां प्रतिपन्ना श्रावका निहवाश्च, अत्रापि श्रावकनिहवानामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनाम् ३, न लिङ्गतो नापि भावनातो विसदृशभावनाकास्तीर्थकरप्रत्येकबुद्धैकादशप्रतिमावर्जाश्रावका, एतेषामर्थाय कृतं कल्पते, तदेव लिङ्गविषया पञ्च चतुर्भङ्गिका उक्ता । संप्रति दर्शनस्य ज्ञानादिभिः सह वक्तव्यास्तत्र दर्शनज्ञानयोरियं चतुर्भङ्गिका-दर्शनत. साधर्मिका न ज्ञानत १ ज्ञानत साधर्मिका न दर्शनत २ दर्शनतोऽपि साधर्मिका ज्ञानतश्च ३, न दर्शनतो नाऽपि ज्ञानत ४ ।

तत्राद्यं भङ्गद्वयमुदाहरति—

दंसणनाणे य पढमभंगो उ ।

जड् सावग वीसुनाणी, एवं चिय विइयभंगोऽपि । १५३ ।

दर्शनज्ञाने-दर्शनज्ञानाविषयाया च समुच्चये, प्रथमो भङ्गो दर्शनतः साधर्मिका न ज्ञानत इत्येवरूपो विष्वग्ज्ञानिनः—विभिन्नज्ञाना. समानदर्शना यतय. श्रावकाश्च वेदितव्या, तत्र श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनामर्थाय कृतम् । एवमेव ज्ञानतः साधर्मिका न दर्शनत इत्येवरूपो द्वितीयभङ्गोऽपि ज्ञातव्यः; तत्राऽपि यतय श्रावकाश्च वेदितव्या इत्यर्थ, केवलं विभिन्नदर्शना समानज्ञाना., अत्रापि कल्प्याऽकल्प्यविधि प्रागिव, ज्ञानत साधर्मिका दर्शनतश्च समानज्ञाना समानदर्शना यतय श्रावकाश्च, अत्राऽपि कल्प्याऽकल्प्यविधि प्राग्वन्, न ज्ञानतो नापि दर्शनतो विसदृशज्ञानदर्शना. साधव श्रावका निहवाश्च, अत्र श्रावकनिहवानामर्थाय कृतं कल्पते न साधूनाम् । दर्शनचरणयोश्चतुर्भङ्गिका त्वियम्-दर्शनत साधर्मिका न चरणत १, चरणत साधर्मिका न दर्शनत. २, दर्शनतोऽपि साधर्मिकाश्चरणतश्च ३, न दर्शनतो नापि चरणत ४ ।

तत्राऽऽद्यं भङ्गद्वयमुदाहरति—

दंसणचरणे पढमो, सावग जडणो य वीयभंगो उ ।

जडणो विसरिसदंसी, दंसे य अभिग्गहे वोच्छं ॥ १५४ ॥

दर्शनचरणे-दर्शनचरणचतुर्भङ्गिकायां प्रथमो भङ्गो दर्शनत साधर्मिका न चरणत इत्येवरूप समानदर्शना श्रावका विसदृशचरणा यतयश्च अत्र श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनामर्थाय कृतम् १. द्वितीयो भङ्ग पुनश्चरणत साधर्मिका न दर्शनत इत्येवरूप विसदृशदर्शना समानचारित्रा यतय, एतेषामर्थाय कृतं न कल्पते २. दर्शनत साधर्मिकाश्चरणतश्च समानदर्शनचरणा यतय, अत्रापि न कल्पते ३, न दर्शनतो नापि चरणतो निहवा विसदृशदर्शना श्रावका विसदृशचरणा यतयश्च, तत्र निहवश्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनाम्, दर्शनाभिग्रहयोरियं चतुर्भङ्गिका-दर्शनत साधर्मिका नाभिग्रहत १, अभिग्रहत साधर्मिका न दर्शनत २, दर्शनत साधर्मिका अभिग्रहतश्च ३, न दर्शनतो नाप्यभिग्रहत ४, तत्राद्यं भङ्गद्वयमुदाहरति—'दंसण' इत्यादि, दर्शनं अभिग्रहं चाद्य-भङ्गद्वयमधिष्ठत्योदाहरणं वच्ये ।

प्रतिज्ञानमेव निर्वाहयति—

सावग जड वीमऽभिग्गह-पढमो वीओ य

समानदर्शना विष्वगभिग्रहा—विभिन्नाभिग्रहा श्रावका यतयश्च दर्शनत साधर्मिका नाभिग्रहत एवरूप प्रथमो भङ्ग अत्रापि श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते, न यतीनां, द्वितीयोऽपि भङ्गोऽभिग्रहत साधर्मिका न दर्शनत इत्येवलक्षण श्रावकयतिरूप एव, केवलं ते यतय श्रावकाश्च विसदृशदर्शना समानाभिग्रहा वेदितव्या उपलक्षणमेतत्, तेन निहवाश्च समानाभिग्रहा ज्ञातव्या । अत्र श्रावकनिहवानामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनां, दर्शनत साध-

र्मिका अभिग्रहतश्च समानदर्शनाभिग्रहा साधुश्रावका, अत्रापि श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न साधूनां, दर्शनतो नाप्यभिग्रहतो विसदृशदर्शनाभिग्रहा. साधुश्रावकनिहवा, अत्र कल्प्याऽकल्प्यविधिर्द्वितीयभङ्गवत् । दर्शनभावनयोरियं चतुर्भङ्गिका-दर्शनत साधर्मिका न भावनातां १, भावनात. साधर्मिका न दर्शनत २, दर्शनतोऽपि साधर्मिका भावनातश्च ३, न दर्शनतो नाऽपि भावनात ४ ।

अस्या श्रावकभङ्गद्वयोदाहरणातिदेशार्थमाह—

भावणा चैवं ।

यथा दर्शनेन अभिग्रह उदाहृत एवं भावनाऽप्युदाहर्त्तव्या. सा चैवम्-दर्शनत साधर्मिका न भावनात, विसदृशभावनाका समानदर्शना श्रावका यतय १, भावनात. साधर्मिका न दर्शनतो विसदृशदर्शनसमानभावनाका. साधव. श्रावका निहवाश्च २, दर्शनत. साधर्मिका भावनातश्च समानदर्शनभावनाका साधुश्रावका ३, न दर्शनतो नापि भावनातो विसदृशदर्शनभावनाका साधुश्रावकनिहवा ४, अत्र चतुर्ष्वपि भङ्गेषु कल्प्याऽकल्प्यविधि प्रागिव । तद्वै दर्शनविषया अपि चतस्रश्चतुर्भङ्गिका उक्ता ।

संप्रति ज्ञानस्य चारित्रादिभिः सह वक्तव्या । ताश्चाऽतिदेशेनाह—

नाणेण वि नेज्जेवं,

यथा दर्शनत सह चतस्रश्चतुर्भङ्गिका उक्ता एवं ज्ञानेनापि सह चारित्रादीनि पदानि अधिष्ठत्य तिस्रश्चतुर्भङ्गिका भावनीया. अतीवेद संक्षिप्तमुक्तमत. स्पष्ट विद्वियने-ज्ञानचरणयोरियं चतुर्भङ्गिका-ज्ञानत साधर्मिका न चरणत १, चरणत. साधर्मिका न ज्ञानत. २, ज्ञानतोऽपि साधर्मिकाश्चरणतश्च ३, न ज्ञानतोऽपि नापि चरणत. ४ । तत्र ज्ञानत. साधर्मिका न चरणत., समानज्ञाना श्रावका विसदृशचरणसमानज्ञाना यतयश्च, अत्र श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते न यतीनाम् १, चरणत साधर्मिका न ज्ञानतो विसदृशज्ञाना समानचरणयतय, अत्र न कल्पते २, ज्ञानतः साधर्मिकाश्चरणतश्च समानज्ञानचरणा यतय, अत्रापि न कल्पते ३, न ज्ञानतो नापि चरणतो विसदृशज्ञानचरणा यतयो विसदृशज्ञाना श्रावका निहवाश्च, अत्र श्रावकनिहवानामर्थाय कृतं कल्पते, न यतीनाम् ४ । ज्ञानाभिग्रहयोरियं चतुर्भङ्गिका-ज्ञानत साधर्मिका नाभिग्रहत १, अभिग्रहत. साधर्मिका न ज्ञानत २, ज्ञानतोऽपि साधर्मिका अभिग्रहतश्च ३, न ज्ञानतो नाप्यभिग्रहत ४ । तत्र ज्ञानत साधर्मिका नाभिग्रहत समानज्ञाना विसदृशाभिग्रहा साधुश्रावका, अत्र श्रावकाणामर्थाय कृतं कल्पते, न साधूनाम् १, अभिग्रहत साधर्मिका न ज्ञानतो विसदृशज्ञाना समानाभिग्रहा साधुश्रावका समानाभिग्रहा निहवाश्च अत्रापि श्रावकनिहवानामर्थाय कृतं कल्पते, न साधूनाम् २, ज्ञानत साधर्मिका अभिग्रहतश्च समानज्ञानाभिग्रहा साधुश्रावका, अत्र कल्प्याऽकल्प्यविधि प्रथमभङ्ग इव ३ न ज्ञानतो नाप्यभिग्रहतो विसदृशज्ञानाभिग्रहा साधुश्रावका विसदृशाभिग्रहा निहवाश्च अत्र द्वितीये भङ्गे इव कल्प्याऽकल्प्यभावनाऽ ज्ञानभावनयोरियं च-

तुर्भङ्गिका-ज्ञानत साधर्मिका न भावनात, भावनात-
साधर्मिका न ज्ञानत, ज्ञानतोऽपि साधर्मिका भावना-
तश्च, न ज्ञानतो नापि भावनात, तत्र-ज्ञानत. साधर्मिका
न भावनात समानज्ञाना विमदशभावनाका साधुश्रावका.
१, भावनात. साधर्मिका न ज्ञानतो विमदशज्ञाना. समा-
नभावनाका साधुश्रावका समानभावना निहवाश्च २,
ज्ञानत साधर्मिका भावनातश्च समानज्ञानभावनाका. सा-
धुश्रावका ३ न ज्ञानतो नापि भावनातो विमदशभावना.
साधुश्रावका विमदशभावना निहवाश्च ४ अत्र चतुर्ध्वपि
भङ्गकेषु कल्प्याऽकल्प्यभावना प्रागिव । तदेवं ज्ञानविषया
अपि तिस्रश्चतुर्भङ्गिका उक्ता ।

संप्रति चरणेन सह यच्चतुर्भङ्गिकाद्वयं तदुदाहरणमाह—

एतो चरणेण वोच्छामि ॥ १५५ ॥

इत ऊर्ध्वं चरणेन सह ये द्वे चतुर्भङ्गिके तदुदाहरणानि
वक्ष्ये, तत्र चरणभिग्रहयोरपि चतुर्भङ्गिका-चरणत. सा-
धर्मिका नाभिग्रहत, अभिग्रहत साधर्मिका न चरणत,
चरणतोऽपि साधर्मिका अभिग्रहतश्च, न चरणतो ना-
प्यभिग्रहत ।

तत्राद्यं भङ्गद्वयमुदाजिहीर्षुराह—

जङ्गो वीमाऽभिग्रह, पढमां विय निरह सावगजङ्गो उ ।

चरणत साधर्मिका नाभिग्रहत इत्येवंरूप प्रथमो भङ्गः
समानचरणा विग्रहभिग्रहा-विभिन्नाभिग्रहा यतय, अत्र
न कल्पते अभिग्रहत साधर्मिका न चरणत इत्येवंरूपो-
द्वितीयो भङ्ग, समानाभिग्रहा निहवा श्रावका विभिन्न-
चरणा यतयश्च, अत्र श्रावकाणा निहवाना चार्थाय कृत
कल्पते, न यतीनाम्, २ चरणत साधर्मिका अभिग्रहतश्च
समानाभिग्रहचरणा यतय, अत्र न कल्पते ३, न चरण-
तो नाप्यभिग्रहत विमदशाभिग्रहचरणा साधवो विमद-
शाभिग्रहा श्रावकनिहवाश्च, अत्र कल्प्याऽकल्प्यभावना
द्वितीयभङ्ग इव ४. चरणभावनयोरपि चतुर्भङ्गिका-चरणत
साधर्मिका न भावनात १, भावनात साधर्मिका न
चरणत २, चरणत साधर्मिका भावनातश्च ३, न चरणतो
नापि भावनात ४ ।

अस्या उदाहरणान्यतिदेशत आह—

एवं तु भावणायु वि,

यथा चरणेन सदाभिग्रहे उदाहृतम् एवं भावास्वप्युदाह
नेव्यम् नञ्चैवम्-चरणत साधर्मिका न भावनात समा-
नचरणविभिन्नभावना यतय १, भावनात. साधर्मिका न
चरणत समानभावना निहवा श्रावका विभिन्नचरणा
यतयश्च २ चरणत साधर्मिका भावनातश्च समानच-
रणभावना यतयः ३, न चरणतो नापि भावनात विम-
दशचरणभावना साधवो विमदशभावना श्रावका नि-
हवाश्च ४ अत्र चतुर्ध्वपि भङ्गकेषु कल्प्याऽकल्प्यविधि प्रा-
गिव । तदेव चरणविषये अपि द्व चतुर्भङ्गिके उक्ते ।

सप्रत्यभिग्रहभावनयोश्चतुर्भङ्गिका चक्रुः काम आह—

वोच्छ देएह ति माणित्तो ॥१५६॥

इत ऊर्ध्वं द्वयोरन्तिमयो - अभिग्रहभावनालक्षणयो पदयो-
श्चतुर्भङ्गिकामुदाहरणतो वक्ष्ये । तत्र तयोरपि चतुर्भङ्गिका-
अभिग्रहत साधर्मिका न भावनात १ भावनात साध-
र्मिका नाभिग्रहत २, भावनात साधर्मिका अभिग्रह-
तश्च ३, नाभिग्रहतो नापि भावनात ४ ।

तत्राद्यं भङ्गद्वयमुदाजिहीर्षुराह—

जङ्गो सावगनिरहव-पढमे वीए य हुंति भंगे य ।

अभिग्रहतः साधर्मिका न भावनात इत्येवंरूपे प्रथमे भङ्गे
भावनात साधर्मिका नाभिग्रहत इत्येवं रूपे द्वितीये च
भङ्गे यतयः श्रावका निहवाश्च भवन्ति, केवल प्रथमभङ्गे
समानाभिग्रहा विमदशभावना वेदितव्या, द्वितीयभङ्गे
पुन. समानभावना विमदशाभिग्रहा अभिग्रहत साध-
र्मिका भावनातश्च समानभावनाभिग्रहा साधुश्रावकनि-
हवा, नाभिग्रहतो नापि भावनातो विमदशभावनाभिग्रह-
साधुश्रावकनिहवा । अत्र चतुर्ध्वपि भङ्गेषु श्रावकनि-
हवानामर्थाय कृत कल्पते, न साधुनामिति । तदेवमुक्तम्-
२१ एकविंशतिरपि चतुर्भङ्गिका ।

(७) तीर्थकरस्य आधाकरुमभोजित्वम् । संप्रति सामा-
न्यकेवलिनं तीर्थकर चाधिकृत्य कल्प्याऽकल्प्यविधि कथ-
यन्ति—

केवलनाणे तित्थं-करस्स नो कप्पइ कयं तु ॥ १५७ ॥

केवलज्ञाने—केवलज्ञानिन सामान्यसाधो उपलक्षणमेतत् ;
तेन तीर्थकरप्रत्येकबुद्धवर्जानां शेषसाधूनामित्यर्थ, तीर्थ-
करस्य, तीर्थकरग्रहणमुपलक्षणम्, तेन प्रत्येकबुद्धस्य चार्थाय
कृतं यथाक्रम न कल्पते, तुशब्दस्थानुक्तार्थसमुच्चयक-
त्वात् कल्पते च । इयमत्र भावना-तीर्थकरप्रत्येकबुद्धवर्ज-
शेषसाधूनामर्थाय कृतं न कल्पते, तीर्थकरप्रत्येकबुद्धाना त्व-
र्थाय कृत कल्पते, तथा द्वि-तीर्थकरनिमित्तं सुरे कृतंऽपि
समवसरणे तत्र साधूनां देशनाश्रवणार्थमुपवेशनादि कल्पते,
एवं भक्ताद्यपि, एवं प्रत्येकबुद्धस्याऽपि ।

संप्रति यानाश्रित्य पूर्वोक्ता भङ्गा. संभवन्ति स्त तान्
प्रति पादयति—

पत्तेयबुद्ध निरहव, उवासए केवलीऽवि आसज्ज ।

खइयाइए य भावे, पडुच भगे उ जोएज्जा ॥ १५८ ॥

प्रत्येकबुद्धान्-निहवान् उपासकान्-श्रावकान् केवलिन-
स्तीर्थकरान् अपिशब्दात्-शेषसाधुंश्चाश्रित्य तथा क्षायिक-
दीन् भावान् क्षायिकक्षयोपशमिकानि दर्शनानि चशब्दा-
द्विचित्राणि ज्ञानानि चरणानि अभिग्रहान् भावनाश्च
प्रतीत्य भङ्गान् योजयेत् ते च तयैव योजिता ।

तत्र प्रथमचतुर्भङ्गिका प्रवचनलिङ्गविषयामधिकृत्य

विशेषतः कल्प्याऽकल्प्यविधिमाह—

जत्थ उ तइओ भगो, तत्थ न कप्पं तु, सेमए भयणा ।

तित्थंकरकेवलिणो, जहकप्पं नो य सेसारां ॥ १५९ ॥

यत्र साधर्मिके तृतीयो भङ्ग प्रवचनत साधर्मिका
लिङ्गत्वेत्येवंरूपस्तत्र न कल्पते, यत्र प्रवचनतो लिङ्ग-
तश्च साधर्मिका प्रत्येकबुद्धतीर्थकरवर्जा यतयस्ततस्तेषा-

मर्थाय कृतं न कल्पते, तुश्वशोऽनुक्तसमुच्चयार्थं, स च आधाकम्मस्य एकादशी प्रतिमा प्रतिपन्नस्य तृतीयभङ्गभाविनोऽप्यर्थाय कृतं कल्पते इति समुच्चिनाति, केचिदाहु-एकादशी प्रतिमा प्रतिपन्न-साधुकल्प इति तस्याप्यर्थाय कृतं न कल्पते, तद्युक्तं मूलटीकायामभ्यार्थस्यासम्मतत्वात्, मूलटीकाया हि लिङ्गाभिग्रहचतुर्भङ्गिकाविषय कल्प्याऽकल्पविधिरेवमुक्तं- 'लिंगं नो अभिग्रहजइ साहू न कल्पइ, गिहत्थनिहव कल्पइ' इति । इह लिङ्गयुता गृहस्था एकादशी प्रतिमा प्रतिपन्ना श्रावका एव लभ्यन्ते, ततस्तेषामर्थाय कृतं कल्प्यमुक्तम्, 'सेसए भयण' इति-शेषके भङ्गकत्रये भजना-विकल्पना क्वचित् कथञ्चित्कल्पते, क्वचिन्न, भङ्गचतुष्टयमप्यधिकृत्य सामान्यत उदाहरति-'तित्थंकर' त्यादि, यथेत्युदाहरणोपन्यासाय । तीर्थकरकेवलिनोऽर्थाय कृतं कल्पते, इह तीर्थकर उत्पन्नकवलज्ञान एव प्रायः सर्वत्रापि भूमण्डले प्रतीतो भवति । प्रतीतस्य च तीर्थकरस्यार्थाय कृतं कल्पते, नाप्रतीतस्य ततः कवलिग्रहणम्, यदा पुनः छुण्णस्थावस्थायामपि तीर्थकत्वेन प्रतीता भवति । अदा तस्यामप्यवस्थायामपि तन्निमित्तं कृतं कल्पते, तीर्थग्रहणं च प्रत्येकबुद्धानामुपलक्षणा, तेन तेषामप्यर्थाय कृतं कल्पते, 'नो य सेसाण' इति-शेषमाधूनामर्थाय कृतं न कल्पते इह च सामान्यत उक्तम्, ततोऽमुमेवार्थं मुपजीव्य तृतीयवर्जे शेषे भङ्गकत्रये भजना स्पष्टमुपदर्शयते-प्रवचनत साधर्मिका न लिङ्गत, एकादशप्रतिमाप्रतिपन्नवर्जा शेषश्रावकास्तेषामर्थाय कृतं कल्पते, ये तु चौरादिमुषिनरजाहरणादिलिङ्गा साधवस्तेषामर्थाय कृतं न कल्पते द्रव्यलिङ्गापक्षया साधर्मिकत्वाभावेऽपि भावतश्चरणसाधर्मिकत्वात् लिङ्गत साधर्मिका न प्रवचनतो निहवास्ते यदि लाके निहवत्वेन ख्यातास्ततस्तेषामर्थाय कृतं कल्पते, अस्यथा न, न प्रवचनतो न लिङ्गतस्तीर्थकरप्रत्येकबुद्धानास्तेषामर्थाय कृतं कल्पते, तदेव प्रथमचतुर्भङ्गिकामधिकृत्य कल्प्याऽकल्पविधिरुक्त एतदनुसारेण च शेषास्वपि चतुर्भङ्गिकासु विज्ञेय, स च प्रागेव प्रत्येकं दर्शित । सर्वत्राप्ययं तात्पर्यागोऽवधारणीय-यदि तीर्थकरा प्रत्येकबुद्धा निहवा श्रावका वा तर्हि तेषामर्थाय कृतं कल्पते । साधूनामर्थाय कृतं न कल्पते । तदेवमुक्तं कल्प्याऽकल्पविधि, तदुक्तौ च- 'आहाकम्मियनाम' त्यादि मूलद्वारगाथाया 'कस्स वाऽवी' इति व्याख्यातम् । पि० ।

आत्मघ्नपिण्डे—

जीवं उद्दिस्स कडं, कंमं मोऽवि य जया उ माहंमी ।

मोऽवि य तइए भंमे, लिंगादीणं न मेमेसु ॥ ६४० ॥

जीवमुद्दिश्य यत् पदकायविगधनया कृतं मोऽपि च यदि जीव साधर्मिक—समानधर्मा भवन्ति सोऽपि च साधर्मिको लिङ्गादीनां लिङ्गतः साधर्मिको न प्रवचनत इत्यादीनां चतुर्णां भङ्गानां तृतीयं भङ्गं लिङ्गतं—प्रवचनतोऽर्थात्वेव लक्षणे यदि वर्तते न शेषेषु तत्रेवत्-आधाकम्म मन्तव्यम् ।

अथ तीर्थकरप्रतिमार्थं तन्निमित्तं तत्साधूनां किं कल्पते नवेत्याशङ्कानिरान्तर्यमाह—

संवट्टमेहपुप्फा, मत्थनिमित्तं कया जइ जईणं ।

न हु लवभा पडिमिद्धं, किं पुण पडिमट्टमारद्धं ॥ ६४१ ॥

शास्ता-तीर्थकरस्तस्य निमित्तं यानि देवैः संवर्त्तकमेष-पुष्पाणि समवसरणभूमौ कृतानि तानि यतीना यदि प्रतिपेद्धं न लभ्यन्ति तेषां तत्रावस्थातुं यदि कल्पते इति भावः । तर्हि किं पुनः प्रतिमार्थम्-अजीवानां हेतोरारब्धं ततः-पुरातन प्रतिपेधमर्हतीत्यभिप्रायः ।

आह—यदि तीर्थकरार्थं संवर्त्तकमेषपुष्पाणि कृतानि तर्हि तस्य भगवतस्तानि प्रतिसेवमानस्य कथं न दापे भवतीति ?, उच्यते—

तित्थयरनामगोयस्म, खयऽट्टा अवि य दोषि माभव्या ।

धम्म कहेइ सत्था, पूयं वा मेवडं तं तु ॥ ६४२ ॥

तीर्थकरनामानो गात्रस्य कर्मणः क्षयार्थं शास्ता भगवान् धर्मं कथयति पूजा च तामनन्तगोक्षा संवर्त्तकचातप्रभृति-कामांसवते भगवता हि तीर्थकरनामगोत्रं कर्मावश्यं वेदनीयं विपाकोदयाऽऽवर्त्तित्वात्, तस्य च वेदने अयमत्रोपायो यद्गलान्या धर्मदेशनाकरणं संदेवमनुजासुरलोकविगचिनायाश्च पूजाया उपजीवनम् । 'तं च कइ वेइज्जइ, अगिलाण धम्मदेशणाइहि' तथा—'उदए जस्स सुगऽसुर-नग्गइनिवहंइ' पूइओ लोए । तं तित्थयरं नाम. तस्मिं विवागो उ केवलिणो' ॥ १ ॥ इति वचनप्रामाण्यात्, अपिचैत्यभ्युच्चयं, 'दोषि' इति-निपातो वाक्यालक्षणे, सा भवति । स्वो भाव स्वभाव, यथा-आपो इवा चला वायुरित्यादि तस्य भाव स्वभावस्य तस्मात् तस्य हि भगवत स्वभावोऽयं यत्तथा धर्मकथाविधानं पूजायाश्चाऽऽसेवनम् ।

इदमेव स्पष्टतरमाह—

खीणकमाओ अग्गिहा, कय किच्चो अवि य जीयमणुयत्ती ।

पडिभेवंतो वि अ तओ, अदांसवं होइ तं पूय ॥ ६४३ ॥

क्षीणा-प्रलयमुपगता कपाया-क्रोधादया यस्य सः क्षीणकपाय एवाविधोऽर्हन् ता पूजां प्रतिसेवमानोऽपि न दोषवान्, इयमत्र भावना-या हि रागादिमान् पूजामुपजीवन् स्वात्मन्युत्कर्षं मन्यन्ते स दोषभाग् भवति भगवतस्तु क्षीणकपायस्य पूजामुपजीवनोऽपि नास्ति स्वान्मन्युत्कर्षगन्धः ; अत्रोदूरापास्तप्रसंग तस्य सद्दोषतेति तथा कृतकृत्य-केवलदानु-लाभाभिष्टितार्थं ततः कृतकृत्यत्वादेवाऽर्था पूजामांसवते, न च दोषमापद्यते । अपि च-जीवमुपजीवनीया सुगऽसुदु-विगचिता पूजेत्यवलक्षणं एतन्मनुवर्त्तयितुं शीलमस्यास्ता जीवानुवर्त्ता गाथाया मकारोऽलान्णिक ।

आह भवन्वच पर तीर्थकरस्य तत्प्रतिमाया वा निमित्तं यत्कृतं तत्केन कारणेन यतीना कल्पते ? उच्यते—

माहमिओ न मन्था, तस्म कय तेण कल्पइ जईणं ।

जं पुण पडिमाणं कयं, कम्म कहा का अजीवना ॥ ६४४ ॥

शास्ता-तीर्थकर साधर्मिका लिङ्गतं प्रवचनं न भवति तत्र लिङ्गस्य भगवता नास्ति तथाकल्पप्रकारं, नता

न लिङ्गत साधर्मिक . पवचनतोऽपि साधर्मिकः सोऽभि-
धीयते-यश्चतुर्वर्गसद्वाभ्यन्तरवर्ती भवति “ पवयणसंघेय-
गरे ” इति वचनान् , भगवाश्च तत्प्रवर्तकतया न तदभ्य-
न्तरवर्ती किं तु वर्षस्यापि सदृश्यापि ततो न प्रवचनतो-
ऽपि साधर्मिक इत्यतस्तस्य तीर्थेकरस्यार्थाय कृतं यतीना
कल्पने, यत्पुन प्रतिमानामर्थाय कृतं तस्य का कथा-का
वार्ता सुतरा नत् कल्पने, कुन इत्याह-अजीवत्वात् , जीव-
सुदृश्य यदि यत्कृतं तदाधाकर्म भवति ‘ जीव उद्दिस्स
कड॥६४०॥ ” इति प्रागेवोक्तत्वात् तच्च जीवत्वमेव प्रति-
माना नान्तीति ।

अथ वचनविषयमाधाकर्म दर्शयति—

ठाहमठाई श्रीमरणे अमंडवा संजयट्टे देसे वा ।

पेढी भूमीकर्म, निसेवतो अणुमई दोसा ॥ ६४५ ॥

‘ ओन्नरणे ’ तमवसरणे वहव संयता समागमिध्यन्ती-
ति बुद्ध्या धावका धर्मश्रद्धया वहून् मण्डपान् कुर्युः तं च
द्विधा-स्थायिन, अस्थायिनश्च । ये समवसरणपर्वणि व्य-
नीतिं सति नोत्कील्यन्ते ते स्थायिन, ये पुनरुत्कील्यन्ते
ते अस्थायिन । पुनरेकैकं द्विविधा-संयतार्थकता, देशकृता
वा । ये आधाकर्मिकास्ते संयतार्थकता । ये तु साधूना-
मात्मन स्वार्थाय कृतास्ते देशकृता एतेषु तिष्ठता नान्न-
पन्न प्रायश्चित्तम् । तथा पीठिकानाम-उपवेशनादिस्यान-
विशेषा ‘ भूमिकर्मे ’ ति—भूमिकर्म—विषमाया भूमि
समीकरणम् उपलक्षणं चेत् तेन समाजनापलेपनादिप-
रिग्रह । एतान्यपि पीठिकादीनि संयतार्थकतानि देशकृ-
नानि भवेयु । एतानि मण्डपादीनि सदोपाणि निषेवमा-
णस्य अनुमतिदोषा भवन्ति एतेषु क्रियमाणेषु या परणा
जीवनिकायाना विराधना सा अनुमादिता भवतीति भाव ।
५० १ उ० २ प्रक० ।

आधाकर्मण कल्याऽकल्याविवेक —

आहा अहं य कर्म, आताहम्मे य अत्तकर्ममे य ।

त पुण आहाकर्मं, णायवं कपते कस्स ॥ ६४६ ॥

आधाकर्म, अध कर्म, आत्मघ्नम् . आत्मकर्म चेति च-
त्वारि नामानि । तत्र साधूनामाधया-प्रणिधानेन यत्कर्म-
षट्कायविनाशेनाशनादिनिष्पादनं तदाधाकर्म, तथा वि-
शुद्धमयमस्थानेभ्य प्रतिपत्यात्मानमविशुद्धसंयमस्थानेषु
यद्योऽध करानि तदध कर्म । आत्मान-ज्ञानदर्शनचारि-
प्ररूप इति-विनाशयतीत्यात्मघ्नो यत्पाचकादिभवन्ति कर्म
पाकादिलक्षणं ज्ञानावरणीयादिलक्षणं वा तदात्मन सवन्धि
क्रियते अनेनेयात्मकर्म । तत्पुनगाधाकर्म कस्य पुरुषस्य
कल्पते न वा, यदा-कस्य तीर्थे कथं कल्पते, न कल्पते च ।
५० २ उ० । (इति अकप्पट्टिय’ शब्दे प्रथमभागे गतम् ।)

(२) यथाकर्मं ढाविशति २२ जिनेषु कल्याऽकल्याविविधि-
‘ अकप्पट्टिय ’ शब्दः प्रथमभागे गतः ।)

(६) अशनादिषु आधाकर्मसंभव । सप्रति ‘ किवावी ’
ति व्याचक्ष्यासुगाह—

किं तं आहाकर्मं, ति पुच्छिए तम्म रुवकहणुऽन्थं ।

संभवपदपरिणत्य, च तम्म अमणाइय भणइ ॥१६०॥

किं तदाधाकर्मैति शिष्येण पृष्टे तत्स्वरूपकथनार्थम्—आ-
धाकर्मस्वरूपकथनार्थम् . तस्य-आधाकर्मण संभवप्र-
दर्शनार्थं च अशनादिकम्-अशनपानस्वादिमस्वादिमं गुरु-
भणति इयमत्रभावना-अशनादिस्यरूपमाधाकर्म-अशना-
दावेव आधाकर्मणः संभवः, ततो गुरु किमाधाकर्मैति
पृष्ट सप्रशनादिकमेव वक्ति, तथा च शर्यंभवसुरिराधा-
कर्म दर्शयन् पिएडैपणाध्ययने अशनादिकमभिधत्ते, तद्यथा-
“ असणं पाणं चैव, खाइमं साइमं तहा ।

जं जाणञ्ज सुणञ्जा वा, समणऽट्ठा पण्डं इमं ॥१॥

तं भवे भत्तपाण तु, संजयाण अकप्पयं ।

दिंतियं पडियाइक्खे, न मे कण्णइ तारिस ’ ॥ २ ॥ इति ।

संप्रत्यशनादिकमेव व्याचष्टे—

सालीमाई अवडे, फलाइ सुंठाइ साइमं होइ ।

शाल्यादिकमशनम्, ‘ अवट ’ इति—वापीकूपतडागाद्युप-
लक्षणं, ततः कूपवापीतडागादौ यज्जलं तत्पान, तथा फ-
लादि-फल नालिकेरादि, आदिशब्दाच्चिञ्चिकापुष्पादि-
परिग्रहं तत् स्वादिमं, शुण्ड्यादिकं स्वादिमं, तत्र शुण्डी
प्रतीता, आदिशब्दात्-हरीतक्यादिपरिग्रहः ।

तदेवं व्याख्यातान्यशनादीनि—

संप्रत्येतेष्वेवाधाकर्मरूपेषु प्रत्येकं भङ्गचतुष्टयमाह—

तस्स कडनिट्टियंमी, सुद्धमसुद्धे य चत्तारि ॥ १६१ ॥

तस्येति प्रस्तावात् साधोरर्थाय ‘ कृत ’ मित्यत्र बुद्धा-
वादिर्मविवक्षायां क्लप्रत्यय . ततोऽयमर्थः-कर्तुं प्रारब्ध,
तथा तस्य साधोरर्थाय निष्ठितं-सर्वथा प्रासुकीकृतमिति,
अत्र विषये चत्तारी’ ति-चत्वारो भङ्गा भवन्ति तत्र प्रथम
एष एव भङ्गस्तस्य कृत तस्य निष्ठित द्वितीय-तस्य कृत-
मन्यस्य निष्ठितं, तृतीय-अन्यस्य कृतं तस्य निष्ठित चतु-
र्थं अन्यस्य कृतमन्यस्य निष्ठितम् । तत्र प्रथमो व्याख्यात,
द्वितीयादिनां तु भङ्गानामयमर्थ-पूर्वं तावत्तस्य साधोरर्था-
य कृतम्-आरब्धं ततो दातु साधुविषयदानपरिणामा-
भावतोऽन्यस्य-आत्मन स्वपुत्रादेर्वाऽर्थाय निष्ठा नीतं, तथा
प्रथमतोऽन्यस्य पुत्रादेर्गात्मना वाऽर्थाय कर्तुंमारब्धं तत
साधुविषयदानपरिणामभावतः साधोरर्थाय निष्ठा नीतं,
तथा प्रथमत एवाऽन्यस्य निमित्तं कर्तुंमारब्धमन्यस्यैव च
निमित्तं निष्ठा नीतम् । एवमशने पानं स्वादिमं स्वादिमं च
प्रत्येकं चत्वारश्चत्वारो भङ्गा भवन्ति, तत ‘ सुद्धमसुद्धे य ’
त्ति-आपत्त्वात् शुद्धावशुद्धौ चेति द्रष्टव्यं, तत्र शुद्धौ सा-
धोरासेवनायोग्यौ, तौ च द्वितीयचतुर्थभङ्गौ, तथा द्वि-
क्रिया या निष्ठा प्रधाना, ततो यद्यपि प्रथमतः साधुनिमित्त
क्रिया प्रारब्धा तथाऽपि निष्ठाम्-अन्यनिमित्तं नीतति द्वि-
तीयां भङ्ग साधो कल्पते, चतुर्थस्तु भङ्ग शुद्ध एव न
तत्र विवाद, अशुद्धौ अकल्पनीयौ, तौ च प्रथमतृतीयौ
तत्र प्रथम एकान्तेनाशुद्ध एव साध्वर्थे प्रारब्धन्वासाधित-
त्वाच्च, तृतीये तु भङ्गे यद्यपि पूर्वं न साधुनिमित्तं पाका-
दिक्रियारम्भप्रतर्थाप साधुनिमित्तं निष्ठा नीता, निष्ठा च
प्रधानेति न कल्पते । तदेवमाधाकर्मस्वरूपमुक्तम् । पि० ।

आधाकर्मण उत्पात्त —

पालीघयगुल्लगोरम-नवसु वल्लीफलसु जातसु ।

पुष्पसङ्करणसङ्गा, आहाकम्मे णिमंतणता ॥ ६३६ ॥

कस्यापि दानरुचेरभिगमश्राद्धस्य वा नवः शालिभूयान् गृहे समायातस्ततः स चिन्तयति-पूर्वं यतीनामदत्त्वा ममा-
ऽऽत्मना परिभोक्तुं न युक्त इति परिभाष्याऽऽधाकम्मं कुर्यात्, एवं घृते गुडे गोरसे नवेषु वा तुम्ब्यादिवल्लीफलेषु जातेषु पुण्यार्थं दानरुचिं श्राद्धं 'करणं' ति-आधाकम्मं कृत्वा साधूना निमन्त्रणं कुर्यात् । वृ० ४ उ० ।

आधाकम्मं सम्भवे भेदाश्च प्रदर्शिता, तस्स आहाकम्मस्स कइं सभवो इवेज्ज इमो भएणति ।

सूत्रम्—

सालीघयगुलगोरस-नवेषु वल्लीफलेषु जातेषु ।

पुण्यादुदाणसङ्गा, आहाकम्मे णिमंतणया ॥ ५७ ॥

आहाकम्मे तिविहो, आहारे उवधिं वसहिमादीसु ।

आहाए वा कम्मं, चउन्विधं होति अमणादी ॥५८॥

कस्सति दाणरुणो अभिगमसङ्गस्स वा णवो साली घरे पवेसितो ताहे दाणसङ्घो चित्तेति—पुवं जतीणं दाउं पच्छा अप्पणा परिभांगं कहेमि त्ति आहाकम्मं क-
रेज्ज, जहा सालीए, एवं घृतगुडे गोरसे वा नवेषु वा तुम्ब्यादिवल्लीफलेषु जातेषु पुष्प णिमित्तं दाणसङ्गा जया आहाकम्मं काउं साङ्गो णिमंतणं तस्स य आहाकम्म-
स्स इमे दोसा—आहाकम्मं तिविधं-आहारे, उवधौ व-
सहीए । आदिसङ्घो णामादिभेदप्रदर्शनार्थं । उत्तरभेदप्र-
दर्शनार्थं वा आहाए कम्मं चउन्विधं असणादिय ।

गाहा—

उवही आहाकम्मं, वत्थे पाए य होति नायवं ।

वत्थे पंचविधं पुण, तिविहं पुण होति पाताम्मि ॥ ५९ ॥

उवधीआहाकम्मं दुविधं-वत्थे, पादे य । तत्थ वत्थे पंचविहं-जगियं भगियं, सणियं, पत्तया तिरीडपट्टं च । पादे तिविहं-लाउयं, दाणयं, मट्टियापादं च । एतेसि वक्खाणं पू-
र्ववत् । नि० चू० १० उ० ।

सम्प्रतमशनादिरूपस्याधाकर्मण सम्भवं प्रतिपिपादयिषु कथानकं रूपकपटकेनाह—

कोद्वरालगगामे, वसही रमणिज्ज भिक्खमज्झाए ।

खेत्तपडिलेहसंजय, सावयपुच्छुज्जुए कहणा ॥ १६२ ॥

जुज्जइ गणस्स खेत्त, नवरि गुरूणं तु नऽत्थि पाउग्गं ।

सालित्ति कए रंण, परिभायण निययोगेहेसुं ॥१६३॥

वोल्लंता ते व अन्ने वा, अडंता तत्थ गोयरं ।

सुणंति एसणाजुत्ता, वालादिजणमंक्हा ॥ १६४ ॥

एए ते जेसिमो रद्धो, सालिकूरो घरे घरे ।

दिन्नो वा सेमयं देमि, देहि वा वेति वा इमं ॥ १६५ ॥

थक्के थक्कावडियं, अभत्तए सालिभत्तयं जायं ।

मज्झ य पइस्म मरणं, दियरस्म य मे मया भज्जा ॥१६६॥

चाउल्लोदगं पि मे देहि, सालीआयामकजियं ।

किमेयति कयं नाउं, वजंतऽन्नं वयंति वा ॥ १६७ ॥

इह संकुलो नाम ग्राम, तत्र जिनदत्तनामा श्रावकः नेम्य भार्यां जिनमति, तत्र च ग्रामे कोद्वरा रालकाश्च प्राचुर्येणो-
त्पद्यन्ते इति तेषामेव कूरं गृहं गृहं भिक्षार्थमटन्त साधवो लभन्ते वसतिरपि स्त्रीपशुपण्डकविवर्जिता समभूतला-
दिगुणैरतिरमणीया कल्पनीया च प्राप्यते, स्वाध्यायोऽपि तत्र वसतामविघ्नमभिवर्द्धते, केवलं शाल्योदनो न प्राप्यत इति न केचनापि सूर्यो भरेण तत्राऽवतिष्ठन्ते । अन्यदा च संकुलग्रामप्रत्यासन्ने भद्रिताभिधाने ग्रामे केचित् सूर्य समाजगु, तैश्च संकुलग्रामे क्षेत्रप्रत्युपेक्षणाय साधवः प्रेष्यन्ते, साधवोऽपि तत्राऽऽगत्य यथाऽऽगम जिनदत्तस्य पार्श्वं वसतिमयाचिपत, जिनदत्तेनापि च साधुदर्शनसमु-
च्छलितप्रमोदभरसमुद्भिन्नरोमाञ्चकञ्चुकितगात्रेण तेभ्यो वसतिः कल्पनीया उपादेशि । साधवश्च तत्र स्थिता, यथाऽऽगमं भिक्षाप्रवेशनेन वदिभूमौ स्थण्डिलनिर्गन्तवेण च सकलमपि ग्रामं प्रत्युपेक्षितवन्त, जिनदत्ताऽपि च श्रावको वसतावागत्य यथाविधि साधून् वन्दित्वा महत्तरं साधुमपृच्छत्—भगवन् ! रुचितमिदं युष्मभ्य क्षेत्रम् ?, सूर्योऽत्र निजसमागमेनाऽस्माकं प्रसादमाधास्य-
न्ति । ततः स ज्येष्ठ साधुरवादीत्—वर्तमानयोगेन, ततो ज्ञातं जिनदत्तेन-यथा न रुचिनमिदमंतेभ्य क्षेत्रमिति, चिन्तयति च-अन्येऽपि साधवोऽत्र समागच्छन्ति परं न केचिद्वतिष्ठन्ते, तत्र जानामि किमत्र कारणमिति, ततः कारणपरिधानाय तेषां साधूनामन्यतमं कर्मापि साधुमृजु ब्रात्वा पप्रच्छ, स च यथाऽवस्थितमुक्त्वान्, यथाऽत्र सर्वेऽपि गुणा विद्यन्ते गच्छस्यापि च योग्यमिदं क्षेत्रं, के-
वलमत्राऽऽचार्यस्य प्रायोग्य शाल्योदनो न लभ्यते, इति नाऽवस्थीयते । ततः एवं कारणं परित्राय तेन जिनदत्तश्रा-
वकेण परस्माद् ग्रामात् शालिवीजमानीय निजग्रामक्षेत्र-
भूमिषु वापितं, ततः संपन्ना भूयान् शालि, अन्यदा च यथाविहारक्रमे ते वाऽन्ये वा साधवः समायासिषु, श्राव-
कश्च चिन्तयामास-यथैतेभ्यो मया शाल्योदनो दातव्यो येन सूरीणामिदं योग्य क्षेत्रमिति परिभाष्य साधवोऽमी सूरीनत्राऽऽनयन्ति, तत्र यदि निजगृह एव दान्यामि ततोऽ-
न्येषु गृहेषु कोद्वरालककूरं लभमानानामेतेषामाधाकर्म-
शङ्कोत्पत्स्यते तस्मात् सर्वेष्वपि स्वजनगृहेषु शालिं प्रै-
यामीति, तथैव च कृत स्वजनाश्रोक्त्वान् यथा स्वयमप्यमुं शालिं पक्त्वा भुञ्जत, साधुभ्योऽपि च ददत, एष च वृत्ता-
न्तः सर्वोऽपि वालादिभिरवजग्मे, साधवश्च भिक्षामटन्तो यथाऽऽगममेपणानामितिसमिता वालादीनामुक्त्वा श्रु-
त्वन्ति, तत्र कोऽपि वालको वक्रि एते ते साधवो येषा-
मर्थाय गृहं गृहं शाल्योदनो निरपादि, अन्यो भाषते सा-
धुमवन्धी शाल्योदनो महं जनन्या ददे, दात्री वा क्वचिदेवं भाषते-दत्त परकीय शाल्योदनं, सप्रत्यान्मीयं किमपि द-
दामि, गृहनायकोऽपि कापि दत्तं-दत्त शाल्योदनं परकीयं, संप्रत्यान्मीयं किमपि ददि, वालकोऽपि कापि कोऽन्यनि-
श्चो जननीं दूने-मम साधुमद्विघ्नं शाल्योदनं देहीति, अ-
न्यस्त्वपीपहदिग्रं सहर्षं भाषते-अनो भक्ते भक्षापटियमन्नाक संपन्नम् । इह यदवसरं भवसगानुरूपमापनति तद्गणकं य-

कावडियमित्युच्यते, ततः स एवमाह-येन-अभक्ते-भक्ता-भावेऽस्माकं शालिभक्तमुदपादि. अत्रैवाऽर्थे स लौकिकं दृष्टान्तमुदाहरति-सूत्रग्रामे यशोधगभिधाना काचिदा-भीरी, तस्या योगराजो नाम भर्ता, वत्सराजो नाम देवर, तस्य भार्या योधनी अन्यदा च मरणपर्यवसानो जीवलोको मरणं चानियतहेतुकम्—अनियतकालमिति योधनी-योगराजौ समकालं मरणमुपगतौ, ततो यशोधग देवर वत्सराजप्रयाचन-तव भार्याऽह भवामीति, देवरोऽपि च-ममापि भार्या न विद्यते इति विचिन्त्य प्रतिपन्नवान्, ततः सा चिन्तयामास—अहो ! अक्सरे-अवसरःऽऽपनितमस्माकमजायत, यस्मिन्नेवाऽवसरे मम पति पञ्चमसुपाऽगमत् तस्मिन्नेवावसरे मम देवस्यापि भार्या सृष्ट्युपगच्छत्, ततोऽह देवरेण भार्यात्वेन प्रतिपन्ना अन्यथा न प्रतिपद्ये । तथा क्वाऽपि बालको जननीमाचष्टे-मात ! शालितण्डुलोदकमपि साधुभ्यो देहि, अन्य-स्न्याह-शालिकाक्षिकं तत एवमादीनि बालादिजनजल्पितानि श्रुत्वा किमेतदिति पृच्छन्ति पृष्टं च स्मिन्ने ये ऋजवस्ते यथावत् कथितवन्तो यथा युष्माकमर्थयिदं कृतमिति, ये तु मायाधिन श्रावकेण वा तथा प्रज्ञापितास्ते न कथयन्ति, केवल परस्परं निरीक्षन्ते, तत एवं नूनमिदमाधाकमेति परिशय तानि सर्वाण्यपि गृहाणि परिहृत्याऽन्येषु भिक्षार्थमटन्ति स्म, ये च तत्र न निर्वहन्ति स्म ते तत्राऽ-निर्वहन्त प्रत्यासन्ने ग्रामे भिक्षार्थमगच्छन्, एवमन्यत्राप्याधाकर्म संभवति तच्च बालादिजल्पितविशेषैरवगत्य कथानकोक्तासाधुभिरिव नियमतो निष्कलङ्कसयममिच्छुना परिहर्तव्यम् । सूत्रं तु सकलमपि सुगमं, नवरं 'रूपण' ति-रोपणम् 'परिभाषण' ति-गृहे परिभाजनम् 'से' इति-एतेभ्य 'अन्नं' ति-अन्यं ग्रामम् । तदेवमुक्तोऽशनस्याधाक-मण संभव ।

संप्रति पानस्याऽऽह—

लोणाऽगडोदए एवं, साणित्तु महुरोदरं ।

दक्षिणोऽच्छते ताव, जाव साहु ति आगया ॥१६८॥

यथा-अशनस्याधाकर्मकथानकसूत्रेण संभव उक्तस्तथा पानस्याऽप्याधाकर्मणो वेदितव्यं कथानकमपि तथैव, केवलमय विशेष-अत्रिदं ग्रामे सर्वेऽपि कृपा क्षारोदका आ-सीरन् क्षारोदका नाम-आमलकोदका विज्ञेया, नत्वत्यन्त क्षारजला तथा स्मिन्ने ग्रामस्याप्यवस्थानानुपपत्ते. ततस्तस्मिन् नवणावटे क्षेत्रे क्षेत्रप्रत्युपेक्षणाय साधव समागच्छन् परिभाषयन्ति स्म च यथाऽऽगमं सकलमपि क्षेत्र, ततस्तस्मिन्नासिना श्रावकेण सादरमुपकथ्यमाना अपि साधवो नावतिष्ठन्ते, ततस्तन्मध्यवर्ती कोऽपि ऋजुकोऽनवस्थानकारणं पृष्टं स च यथाऽवस्थित तस्मै कथयामास यथा-विद्यन्ते सर्वेऽप्यत्र गुणा केवलं क्षारं जलमिति नाऽवतिष्ठन्ते, ततो गनेषु तेषु साधुषु स मधुोदकं कूपं मानतवान्. त स्नानयित्वा लोकप्रवृत्तिजनितपापभयात् फलकादिना स्थगितमुक्त्वा तावदास्ते यावत्तं वाऽन्यथा साधव समागत्य समागतेषु च साधुषु मा मम गृहे कथं आधाकर्मिकगडाऽभूदिति प्रतिगृहं नन्मधुरमुदक

भाजितवान्, तत पूर्वोक्तकथानकप्रकारेण साधवो बालादीनामुल्लापानाकर्णोऽऽधाकमेति च परिशय तं ग्रामं परिहृतवन्त । एवमन्यत्राप्याधाकर्म पानीयसंभवो द्रष्टव्यः, तेऽपि बालाद्युल्लापविशेषैः परिकल्प्य कथानकोक्तासाधव इव परिहरन्ति । सूत्रं सुगमम् ।

संप्रति खादिम-स्वादिमयोराधाकर्मणोः संभवमाह—

ककडिय अंवगा वा, दाडिम दक्खा य बीयपूरई ।

खाइमऽहिगरणकरणं-ति साइमं तिगडुगार्इयं ॥१६९॥

कर्कटिका-त्रिभटिका आम्रकाणि—चूतफलानि दाडि-मानि द्राक्षाश्च प्रतीता. बीजपूरकादिकम्, आदिशब्दात्-कपित्थाऽऽदिपरिग्रहः, एतान्याश्रित्य खादिमविषये अधि-करणकरणं भवेत्-पापकरणं भवेत्, एतानि साधूनां शाल-नकादिकार्थेषु प्रयुज्यन्ते इति तेषां वपनादि कुर्यादिति भावः । तथा त्रिकटुकादिक-शुण्ठीपिप्पलीमरिचकादिकमा-श्रित्य स्वादिमे अधिकरणकरणं भवेत्-साधूनामौषधाद्यर्थ-ममूनि कल्पन्ते इति तेषां रोपणादि कुर्यादिति भावः ।

संप्रति यदुक्तं प्राक् 'तस्स कडनिद्वियंमी' त्यादि, तत्र कृतनिष्ठितशब्दयोरर्थमाह—

अमणार्इण चउएह वि, आमं जं साहुगहणपाउगं ।

तं निद्वियं वियाणसु, उवक्खडं तू कडं होइ ॥ १७० ॥

अशनादीनां चतुर्णामपि मध्ये यत् आमम्-अपरिणतं सत् साधुग्रहणप्रायोग्यं कृतम् प्रासुकीकृतमित्यर्थं, तं निष्ठित विजानीत उपस्कृतं तु अत्रापि बुद्धावादिर्मन्त्रिणां वा क्लृप्त्यय । ततोऽयमर्थ—उपस्कृतमारब्धमिति भावः, कृतं भवति ज्ञातव्यम् ।

एतदेव विशेषतो भावयति—

कडिय तिगुणुकंडा उ, निद्विया नेगदुगुणुकंडा ।

निद्वियकंडा उ कूरो, आहाकम्मं दुगुणमाहु ॥ १७१ ॥

इह ये तरहुला प्रथमतः साधवर्थमुत्तास्तत क्रमेण क-रटया जानास्तत् करिडता कथंभूता करिडता ? इत्याह-त्रिगुणोत्करिडा.—त्रिगुणं त्रीन् वारान् यावत्-उत्-प्राबल्यन करिडनं-छटन येषां ते त्रिगुणोत्करिडा, त्रीन् वारान्-क-रिडता इत्यर्थः, ते निष्ठिता उच्यन्ते, ये पुनर्वपनादारभ्य यावदेकगुणोत्करिडा द्विगुणोत्करिडा वा कृता वर्तन्ते ते कृता, अथवा-मा भूवन् साधवर्थमुत्ता केवलं ये करटय-सन्त साधवर्थं त्रिगुणोत्करिडाकरिडतास्ते निष्ठिता उ-च्यन्ते, ये त्वेकगुणोत्करिडं द्विगुणोत्करिडं वा करिडतास्ते कृता । अत्र बुद्धसंप्रदायः—इह यद्येकं वारं द्वौ वा वारौ साधवर्थं करिडतास्तृतीयं तु वारमात्मनिमित्तं करिडता रादाश्च ते साधूना कल्पन्ते, यदि पुनरेकं द्वौ वा वारौ साधवर्थं करिडतास्तृतीयं वारं स्वनिमित्तमेव करिडता रादास्तु आत्मनिमित्तं ते केषांचिदादेशेन एकेनान्यस्मै दत्तास्तेनाप्यन्यस्मायित्येव यावत्सहस्रसंख्येयस्थाने ग-तास्तत परं गता कल्पन्ते नाऽर्वाक्, अपरंयां त्वादेशेन न कदाचिदपि यदि पुनरेकं द्वौ वा वारौ साधुनिमित्तम् आत्मनिमित्तं वा करिडतास्तृतीयं तु वारमात्मनिमित्तं गदा पुन साधवर्थं ते न कल्पन्ते यदि पुनरेकं द्वौ वा वारौ

साधुनिमित्तम् आत्मनिमित्तं वा कण्डितामृतीयं तु वारं साध्वर्थमेव तैरेव च तदङ्गलैः साधुनिमित्तं निष्णादिन कूर स निष्पन्नकृत उच्यते । निष्पन्नै-आधाकम्मंतदङ्गलैः कृता-निष्णादिना; राद्ध इत्यर्थः, निष्पन्नकृत, स साधुना सर्वथा न कल्पते, कुत ? इत्याह- 'आहाकम्मं' इत्यादि, आधाकर्म प्रतीत, द्विगुणमाहुस्तीर्थकरादयस्तं निष्पन्नकृतं कूर. त-त्रैकमाधाकर्मनिष्पन्नकृतं द्वितीयं तु पाकक्रियारूपं, तदेवमुक्तो निष्पन्नकृतशब्दयोरर्थ, संप्रति चतुष्प्यशना-दिषु कृतनिष्पन्नता भाव्यते तत्र वपनादारभ्य यावद् धारद्वयं कण्डन तावत् कृतत्वं, मृतीयवारं तु कण्डन नि-ष्पन्नत्वम्, एतन्नाऽनन्तरमेवोक्तं पाने कृपादिक साधुनि-मित्तं खनितं, ततो जलमाकृष्ट, ततो यावत्प्रासुकीक्रिय-माणं नाद्यापि सर्वथा प्रासुकीभवति तावत् कृत, प्रासु-कीभूतं च निष्पन्नं, सादिमे कर्कटिकादयः साधुनिमित्त-मुक्ता क्रमणं निष्पन्ना यावद्वादिना खण्डिता, तानि च खण्डानि यावद्वाद्यापि प्रासुकीभवन्ति तावत्कृतत्वमव-सेयं, प्रासुकीभूतानि च तानि निष्पन्नानि । एवं म्यादिमे-ऽपि विज्ञेयम् । सर्वत्रापि च द्वितीयचतुर्थभङ्गौ शुद्धौ, प्रथ-ममृतीयौ त्वशुद्धाविति ।

संप्रति सादिम-स्वादिममाश्रित्य मतान्तरं प्रतिचिन्ति-
प्सुराह—

छायं पि विवर्जंती, केइ फलहेउगाइवुत्तस्स ।

तं तु न जुञ्जइ जम्हा, फलं पि कर्पं विइयमंगे ॥१७२॥

इह फलहेतुकादे—फलहेतोः पुष्पहेतोरन्यस्माद्वा हेतोः साध्वर्थमुक्तस्य वृक्षस्य केचिद्गीतार्थां छायां व्याधाक-र्मिकवृक्षस्यन्धिनीति कृत्वा विवर्जयन्ति-परिहरन्ति, तच्च छायाविवर्जनं न युज्यते, यस्मान्फलमपि यदर्थं स वृक्ष आरूपितस्तत आधाकर्मिकवृक्षसवन्धि द्वितीये भङ्गे तस्य कृतमन्यार्थं निष्पन्नमित्येवंरूपे वर्तमानं सत्कल्पते, कि-मुक्तं भवति ?—साध्वर्थमागोपितेऽपि कदल्यादौ वृक्षे यदा फलं निष्पद्यमानं साधुमत्ताया अपनीय आत्मसत्ता-सवन्धि करोति श्रोत्यति च तदा तदपि कल्पते किं पुन छाया ?, सा हि सर्वथा न साधुसत्तासंबन्धिनी विवर्जिता, न हि साधुच्छायानिमित्तं स वृक्ष आरूपितस्तत् कथं न कल्पते ? ।

परपचइया छाया, न वि सा रुक्खो व्व वट्टिया कता ।

नट्टच्छाए उ दुमे. कप्पइ एवं भणंतस्स ॥ १७३ ॥

सा छाया परप्रत्ययिका-सूर्यहेतुका न वृक्षमात्रनिमित्ता, तस्मिन् सत्यपि सूर्याभावे अभावात्, तथाहि—छाया-नाम " पाश्वंत सव्वेप्राऽऽनपरारेवेष्टितप्रतिनियतदेशवर्ती श्यामपुद्गलात्मक आनपाभाव ' इत्यभूता च छाया सूर्य-स्यैवान्यव्यतिरेका. चतुर्विधत्वेन द्रुमस्य, द्रुमस्तु केवल तस्या निमित्तमात्रं, न चैतावता सा दुष्यति, छायापुद्गला-ना द्रुमपुद्गलेभ्यो भिन्नत्वात्, न च वृक्ष इव-तरुगिव कर्षा वृक्षारोपकेषु वृक्षि नीता तद्विषयतयारूपसंकलाम्यैवाभा-धात् ततो नाऽऽधाकर्मिकी छाया । किं च-यथाधाकर्मिकी-च्छायेति न तस्यामवस्थानं न कल्पते । तत एव परस्य

भणतो यदा घनपटलैराच्छादितं गगनमण्डलं भवति तदा तस्मिन् द्रुमे नष्टच्छायां सति तस्याध शीतभयादिनाऽव-स्थान कल्पते इति प्राप्तं न चैतदयुक्तं तस्मात्स एव द्रुम आधाकर्मिकस्तत्संपृष्टाश्चाध-कनिषयप्रदेशा पुनिरिति प्रतिपत्तव्यम्, न तु छायाऽऽधाकर्मिकीति ।

पुनरपि पणेषां दूषणान्तरमाह—

वड्डइ हायइ छाया, तत्थिकं पूडयं पि व न कप्पे ।

न य आहाय सुविहिइ, निवत्तयइ रविच्छायं ॥ १७४ ॥

इह छाया तथा तथा तथा सूर्यगतवशात् वर्द्धते ही-यते च ततो रवेरस्तमयसमये-प्रातः समये चातिद्रा-धीयसी विवर्द्धमाना छाया सकलमपि ग्राममभिध्याप्य वर्तते, अतस्तत्संपृष्टं सकलमपि ग्रामसंबन्धि वसत्यादिक पूतिकामिव-मृतीयोद्गमदोषदुष्टमशनादिकामिव न कल्पते न चैतदागमोपदिष्टं तन्नाऽऽधाकर्मिकी वृक्षस्य छाया, अपि च-प्रागेवैतदुक्तं सूर्यप्रत्यया सा छाया न वृक्षहेतुका, न च सूर्यं सुविहितानाधाय छायां निवर्तयति । तत. कथ-माधाकर्मिकी ? ।

यदि पुनराधाकर्मिकी भवेत् तर्हि—

अधणघणचारिगणणे, छाया नट्टा दिया पुणो हेइ ।

कप्पइ निरायवे ना-म आयवे तं विवज्जेउं ॥ १७५ ॥

अधना-विरला घना-मंघाश्चरिण-परिभ्रमणशीला यत्र इ-त्थभूते गगने, विग्लविग्लेषु, नभसि मंघेषु परिभ्रमस्तु इत्यर्थः, छाया नष्टाऽपि मती दिया पुनरपि भवति, ततो मेघैरन्तरिते सूर्ये-निरातपे-आनपाभावे तस्य वृक्षाभ्या-धस्तनं प्रदेशं सेवितुं कल्पते, आतपे तु तं वर्द्धयितुं न चायं विषयविभाग सूत्रेऽपदिश्यते न च पूर्वपुरुषा-चीर्णो नापि परेषा सम्मत, तस्मादस्मदेतत्परोक्तमिति । इह पूर्वं वृक्षसवन्धित्येन छायां व्याधाकर्मिकीमाशङ्क्य 'नट्ट-च्छाए उ दुमे कप्पइ' इत्याद्युक्तम् इदानीं तु रविच्छानत्वेना-धाकर्मिकीमाशङ्क्य 'कप्पइ निरायवे नाम' इत्याद्युक्तम् अतो न पुनरुक्तता ।

संप्रति छायां नदीपनानिगमनमगीतार्थधार्मिकाणां परेषां किंचिदाश्वासनं च विवक्षुगाह—

तम्हा न एम दोमो, मंभउइ कम्मलक्खणविहूणो ।

तं पि य हु अइविण्णिन्ना, वज्जेमाणा अदोमिन्ना ॥१७६॥

यस्मात् फलमपि द्वितीयभङ्गे कल्पते तथा रविहेतुका छायां व्यादि चोक्तं तस्मादाधाकर्मिकी छायेति यो दोष उच्य-ते स एव दोषो न स भवति, कुत ? इत्याह-कर्मलक्षणविहीन इति-अत्र हेतोः प्रथमा कर्मेति च आधाकर्मिति द्रष्टव्यं, ततोऽयमर्थ-यत आधाकर्मलक्षणविहीन एव दोष न हि तर्करिव छायाऽपि कर्षा वृद्धि नीता इत्यादि तस्मात्तत्र दोष संभवति अथ वा-तामपि-आधाकर्मिकवृक्षच्छायां हु-निश्चिन्तय अतिघृणावन्त-अनिश्चयेन स्थानयो विव-र्जयन्त परे-अदोषवन्त । तद्वचमुक्तं भावुपार्द्धकं तदुक्तं न आधाकर्मियनाम' इत्यादि मूलशाखाधारायां 'पि प्राया' ति व्याख्यानम् ।

सम्प्रति “ परपक्षो य, सपक्षो ” द्वारद्वयं व्याख्यानयन् प्रमङ्गलो निष्ठित-प्रकृतयो स्वरूपं ताभ्यामुत्पन्नं भङ्गचतुष्टयं चाऽऽह—

पम्पक्षो उ गिहत्था, समणो समणी उ होइ उ सपक्षो ।
फामुकुडं रद्धं वा, निष्ठियमियरं कडं मव्वं ॥ १७७ ॥
तस्म कडनिष्ठियमी, अन्नस्म कडमि निष्ठिये तस्स ।
चउमंगो इत्थभवे, चरमदुगे होइ क्कप्पं तु ॥१७८॥

इह परपक्ष-गृहस्था, श्रावकादय, तेषामर्थाय कृतं साधूनामाधाकर्म न भवति, स्वपक्ष-श्रमणा, साधव, 'समणी उ' त्ति-श्रमण्यो-व्रतिन्य, तेषामर्थाय कृतं साधूनामाधाकर्म वेदितव्यम्, तथा प्राशु(सु)कं कृतं करटथादिकं सचेतनं सत् साध्वर्यं निश्चेतनीकृतं यत्र स्वयमचेतनमपि तरेणुलादिकं कूरत्वेन निष्पादितं तन्निष्ठितमित्युच्यते, इतरन् पुनरेकगुणद्विगुणकरिडततरेणुलादिकं सर्व्वं कृतमिति । अत्र च कृत-निष्ठितत्रियये तस्य साधोरर्थाय कृते निष्ठिते च तथा अन्यन्याऽप्यर्थाय कृते तस्य साधोरर्थाय निष्ठिते भङ्गादौ चतुर्मङ्गिका भवति, तत्र प्रथमतृतीयभङ्गौ साक्षाद्वर्तिना द्वितीयचतुर्थी तु हेतुगम्यौ, तौ चैवं-तस्य कृतजन्यस्य निष्ठितमन्यस्य कृतमन्यस्य निष्ठितं, तत्रोपात्तयोद्वयोर्भङ्गयो-चरमौ-अनुक्तौ पाश्चात्यौ द्वौ भङ्गौ, द्वितीयचतुर्थीवित्यर्थ, प्रथमस्य हि द्वितीय पाश्चात्यन्तृतीयस्य तु चतुर्थ, तत्र उपात्तप्रथमतृतीयभङ्गापेक्षया चरमौ द्वितीयचतुर्थी लभ्यते, तस्मिन् चरमदिके भवति कल्प्यमशनादि एतेष्वपि प्रागेवोक्तं तथापि विस्मरणशीलाना स्मरणाय भूयाऽप्युक्तमिति न कश्चिद्वाप. । उक्तं परपक्षस्वपक्षरूपं द्वारद्वयम् ।

सम्प्रति ' चउरो ' इति व्याचिख्यासुराह—

चउरो अइक्कम्मवइ-कमा य अइयार तह अणायारो ।
निदग्गिणण चउएह वि, आहाकम्मे निमंतणया ॥१७९॥
आधाकर्मणि विषये केनाप्यभिनवेन श्राद्धेन निमन्त्रणे कृते चत्वारो दोषा संभवन्ति तद्यथा-अतिक्रम. १ व्यतिक्रम २, अनीचार. ३, अनाचारश्च ४ । एते चत्वारोऽपि स्वयमेव सूत्रकृता व्याख्यास्यन्ते, एतेषा च चतुर्णामपि निदर्शन-दृष्टान्तो भावनीय, तमपि च वक्ष्यति ।

तत्र प्रथमत आधाकर्मनिमन्त्रणं भावयति—

मालीवयगुलगोरम-नेवेषु वल्लीफलेसु जाएसुं ।

दारणं अहिणवसद्धे, आहायकए निमतेड ॥ १८० ॥

शालिपु-शाल्योदनेषु तथा घृतगुडगोरमेषु साधूनाधाय पट्कायोपमदनेन निष्पादनेषु नवेषु च वल्लीफलेषु जानेषु । क्षाधुनिमित्तमाचिचीकृतेषु दाने-दानविषये कोऽप्यभिनव-धाइ (इम्)-श्रव्युपश्रावको निमन्त्रयते, यथा भगवन् ! प्रतिगृह्णत यूयमस्मद्गृहं शाल्योदनादिकमिति ।

ततश्च—

आहाकम्मगहणे, अइक्कमाईसु वडए चउसु ।

नेउरहारिगहत्थी, चउतिगदुगएगचलणेणं ॥ १८१ ॥

आधाकर्मप्रदणे अतिक्रमादिषु चतुर्षु दोषेषु वर्त्तते, स च

यथा यथा उत्तरस्मिन्नुत्तरस्मिन् दीपे वर्त्तते, तथा तथा तदोपजनितात् पापादात्मानं महता कष्टेन व्यावर्त्तयितुमीश, अत्र दृष्टान्तमाह- 'नेउरे' त्यादि, इह नूपुरपरिण्डतायाः कथानकमतिप्रसिद्धत्वाद् बृहत्त्वाच्च न लिख्यते, किंतु-कर्मोपदेशमालाविवरणादिरवगन्तव्यम्, तत्र नूपुरं-मञ्जीरं तस्य हारो-हरणं श्वशुकृतं तेन या प्रसिद्धा सा नूपुरहारिका, आगमे चान्यत्र नूपुरपरिण्डतेति प्रसिद्धा, तस्या कथानके यो हस्ती राजपत्नीं संचारयन् प्रसिद्धः स नूपुरहारिको हस्ती स यथा 'चउतिगदुगएगचलणेणं' ति-पञ्चानुपूर्व्या योजना, एकेन द्वाभ्यां त्रिभिश्च चरणैराकाशस्थैर्महतामहत्तरेण कष्टेन आत्मानं व्यावर्त्तयितुमीशस्तथा आधाकर्मप्राप्त्यापि इयमत्र भावना-नूपुरहारिकाकथानके राज्ञा हस्ती स्वपत्नीमिण्डाभ्यां सह छिन्नटङ्के समारोपित, ततोऽपि मिण्डनं छिन्नटङ्कपर्वताप्रभागे व्यवस्थाप्याऽग्रेतनमेकं कंचिच्चरणमाकाशे कारित, स च तथाकारित सन् स्तोकेनैव क्लेशेन तं चरणं व्यावर्त्तयितुं तत्रैव पर्वते आत्मानं स्थापयितुं शक्नोति, एवं साधुरपि कश्चिदतिक्रमाख्यं दोषं प्राप्त सन् स्तोकेनैव शुभाध्यवसायेन तं दोषं विशोभ्याऽत्मानं संयमे स्थापयितुमीश, यथा च स हस्ती चरणद्वयमग्रेतनमाकाशस्थं क्लेशेन व्यावर्त्तयितुं शक्नोति, एवं च साधुरपि व्यतिक्रमाख्यं दोषं विशिष्टेन शुभेनाध्यवसायेन विशोधयितुमीष्टे, यथा च स हस्ती चरणत्रयमाकाशस्थमेकेनकेनापि पाश्चात्येन चरणेन स्थितो गुरुतरेण कष्टेन व्यावर्त्तयितुं क्षमः, तथा साधुरप्यतीचारदोषं विशिष्टतरेण शुभेनाध्यवसायेन विशोधयितुं प्रभुः, यथा च स हस्ती चरणचतुष्टयमाकाशस्थितं सर्व्वथा न व्यावर्त्तयितुमीश, किं तु-नियमतो भूमौ निपत्य विनाशमाविशति, एवं साधुरप्यनाचारे वर्त्तमानो नियमतः संयमात्मानं विनाशयति । इह दृष्टान्ते चरणचतुष्टयं हस्तिना नान्पादितं किंतु-दार्ष्टान्तिकयोजनादुरोधात्संभावना-मङ्गीकृत्य प्रतिपादितम् । पि० ।

सम्प्रति ' गहणे य आणार्इ ' इति व्याख्यानयन्प्राह—

आणार्इणो य दोसा, गहणे जं भणिय मह इमे ते उ ।

आणार्भंगऽणवत्था, मिच्छत्तविराहणा चव ॥ १८३ ॥

यदुक्तम् 'आहाकर्मियनामे' त्यादि मूलद्वारगाथायामाधाकर्मप्रदणे आज्ञादय-आज्ञाभङ्गादयो दोषास्ते इमे, तद्यथा-आज्ञाभङ्ग १, अनवस्था २, मिथ्यात्वम् ३, विराधना च ४ ।

तत्र प्रथमत आज्ञाभङ्गदोषं भावयति—

आणं सव्वजिणायं, गिरहंतो तं अइक्कमइ लुडो ।

आणं अइक्कमतो, कस्साएमा कुणइ सेसं ॥ १८४ ॥

तद्-आधाकर्मिकमशनादिकं लुब्धं सन् गृह्णान सर्वेषामपि जिनानामाज्ञामतिक्रामति, जिना हि सर्वेऽप्येतदेव वृण्वन्ति स्म-यदुन मा गृह्णन् मुमुक्षवो ! भिक्षव आधाकर्मिका भिक्षामिति, ततस्तदादानो जिनाज्ञामतिक्रामति, ता चानतिक्रमन् कस्य नाम ! आदेशाद्-आज्ञाया शेष-केशम्भथलुञ्जनभूशयनमलिनवासोधारणप्रत्युपेक्षणानुष्ठानं करोति ? न कस्यार्पति भाव, सर्व्वस्यापि सर्व्वथाऽऽज्ञाभङ्गकारिणाऽनुष्ठानस्य (नैष्कल्यात्) निष्कल्यात् ।

अनवस्थादोषं भावयति—

एकेण कयमकज्जं, करेड तप्पचया पुणो अन्नो ।

सायावहुलपरंपर-वोच्छेओ सयमतवाणं ॥ १८५ ॥

इह प्राय सर्वेऽपि प्राणिन कर्मगुरुनया दृष्टमात्रसुखाभि-
लापिणो न दीर्घसुखदर्शिनस्तत एकनापि साधुना यदाधा-
कर्मपरिभोगादिलक्षणमकार्यमासेव्यते तदा तत्प्रत्ययात्
तेनापि साधुना तत्त्वं विदुपापि सेवितमाधाकर्म ततो
वयमपि किं न सेविष्यामहे इत्येवं तमालम्बनीकृत्यान्योऽ-
प्यासेवते, तमप्यालम्ब्याऽन्य सेवते इत्येवं सातवहुलाना
प्राणिना परंपरया सर्वथा व्यवच्छेद प्राप्नोति संयमन-
पसाम्, तद्व्यवच्छेदे च तीर्थव्यवच्छेदे, यश्च भगवत्तीर्थ-
विलोपकारी स महाऽऽशतनाभागित्यनवस्थादोषभयात्
कदाचनाऽप्याधाकर्म सेवनीयम् ।

मिथ्यात्वदोषं भावयति—

जो जहवायं न कुणइ, मिच्छदिट्ठी तत्रो हु को अन्नो ।

वड्डेइ य मिच्छत्तं, परस्स संक जयेमाणो ॥ १८६ ॥

इह यदेशकालसहननानुरूपं यथाशक्ति यथावदनुष्ठानं तत्
सम्यक्त्वम्, यत् उक्त्वाचारसूत्रे—“ ज मोणति पासहा, त
सम्मति पासहा, ज सम्मति पासहा, तं मोणति पासहा ”
इति । ततो यो देशकालसहननानुरूपं शक्नोति गूहनेन यथा-
ऽऽगमेऽभिहितं तथा न करोति तत् सकाशात् कोऽन्यो
मिथ्यादृष्टिः ? नैव कश्चित्, किंतु-स एव मिथ्यादृष्टीनां
भुरि युज्यते, महामिथ्यादृष्टित्वात्, कथं तस्य मिथ्यादृष्टि-
ता ? इत्यत आह—‘ वड्डेइ य ’ इत्यादि चशब्दो हेतौ यस्मात्स
यथावा दमकुर्वन् परस्य शङ्का जनयति, यथा—(तथाहि)
यदि यत्प्रवचने अभिधीयते तत्तत्त्वं तर्हि किमयं तत्त्वं
जानानोऽपि तथा न करोति ? तस्माद् विनयमेतत् प्रव-
चनोक्तमिति, एव च परस्य शङ्का जनयन् मिथ्यात्व स-
न्तानेन वर्द्धयति । तथा च प्रवचनस्य व्यवच्छेद, शेषास्तु
मिथ्यादृष्टयो नैवं प्रवचनस्य मालिन्यमापाद्य परंपरया
व्यवच्छेदमाधातुमीशा, तत् शेषमिथ्यादृष्टपेक्षयाऽसौ
यथावा दमकुर्वन् महामिथ्यादृष्टिरिति ।

अन्यच्च—

वड्डेइ तप्पसंगं, गेही अ परस्स अप्पणो चेत्र ।

सजियं पि भिन्नदादो, न मुयइ निद्धमो पच्छा ॥ १८७ ॥

साधुराधाकर्म गृह्णान परस्य “ एकेण कयमकज्जं ” इत्या-
दिरूपया पूर्वोक्तनीत्या ‘ तत्प्रसङ्गम् ’—आधाकर्मग्रहणप्रसङ्ग
वर्द्धयति आत्मनोऽपि तथाहि-सकृदपि चेदाधाकर्म गृह्णानि
तर्हि तद्व्रतमनोहरसास्वादलाम्पटयतो भूयोऽपि तद्यहणे
प्रवर्तते, तत् प्रथमेकदाप्याधाकर्म गृह्णन् परस्य आत्मनश्च त-
त्प्रसङ्गं वर्द्धयति, तत्प्रसङ्गवृद्धौ च कालेन गच्छता परस्य
आत्मनश्च गृह्णन्—अत्यन्तमाशङ्कितरूपजायते, ततो विशिष्टवि-
शिष्टरमनोहरसास्वादानेन भिन्नदंष्ट्राको ‘ निद्धमस ’ अ-
पगतसर्वथाद्यावासनाको भूत्वा पश्चात् स्वयं परो वा
सजीवमपि-सचेतनमपि चूतफलादिकं न मुञ्चति तदमोचने
च दूरं दूरतरमपसर्पन् अपगतसर्वथाजिनवचनपरिणामो
मिथ्यात्वमपि गच्छतीति ।

संप्रति विराधनादोषं भावयति—

खड्दे निद्वे य सया, सुत्ते हाणी तिगिच्छणे काया ।

पडियरगाण वि हाणी, कुणइ किलेम किलिस्मंतं ॥ १८८ ॥

आधाकर्म प्राय प्रादूर्णकस्यैव गौरव्येण क्रियते, नतस्त-
त्स्वादु स्निग्ध भवति, तस्मिन्श्च सद्ग-प्रचुरे स्निग्ध बहुस्नेहे
भक्षितं रुजा-रोगो ज्वरविस्फुरिकादिरूपं प्रादुर्भवति, इय-
मात्मविराधना, ततो रुजा पीडितस्य ‘सूत्रे’-सूत्रग्रहणमुप-
लक्षणम् अर्थस्य च हानिं तथा यदि चिकित्सा न कारयति
तर्हि चिरकालसयमपरिपालनभ्रंश, अथ कारयति तर्हि
चिकित्सायां क्रियमाणाया काया-तजम्कायादयो विनाश-
माविशन्ति, तथा च सति संयमविराधना, तथा प्रति
चारकाणामपि-परिपालकानामपि साधूनां तद्व्यावृत्त्यव्या-
पृतनया सूत्रार्थहानिः, पट्कायोपमर्दकारणानुमोदनाभ्यां
च संयमस्यापि हानिः, तथा प्रतिचारकास्तदुक्तं यावन्न
प्रपारयन्ति तावत्स-क्लिश्यमान पीडा सोढुमशक्नुवन्
तेभ्य कुप्यति, कुप्यश्च तेपामपि मनसि फलेशमुत्पादयति,
अथ वा-क्लिश्यमानो दीर्घकालं फलेशमनुभवन् प्रतिचार-
कारणामपि जागरणत फलशम्-रोगमुत्पादयति, ततस्ने-
पामपि चिकित्साविधौ पट्कायविराधना । तदेव व्या-
ख्याता सकलापि ‘ आधाकर्मियनाम ’ इत्यादिका मूल-
गाथा ।

(१०) सप्रत्याधाकर्मण एवाऽकल्पविधि विभणितु स-
म्बन्धमाह—

जह कम्मं तु अकप्पं, तच्छिक्क वाऽवि भायणठियं वा ।

परिहरणं तस्सेव य, गहियमदोसं च तह भणइ ॥ १८९ ॥

यथा कर्म-आधाकर्म अकल्पम्-अभोज्य, यथा च ते-
नाऽऽधाकर्मणा स्पृष्टमकल्पं यथा च भाजनस्थितं-यन्मिन्
भाजनं तदाधाकर्मं प्रक्षिप्तं तस्मिन्नाधाकर्मपरित्यागान-
न्तरमकृतकल्पत्रयप्रक्षालने यत् क्षिप्तं शुद्धमशनादि तदपि
यथा न कल्पं यथा च तस्याऽऽधाकर्मण परिहारो विध्य-
विधिरूपो यथा च गृहीतं सद्गक्रमदोषं भवति तथा गुरुभण-
ति । अनेन यथैवागमे पिरडविशुद्धिरभाणि तथैवाऽहमपि
भणामीत्यावेदिनं द्रष्टव्यम्, अनया च गावया पञ्च द्वाराणि
प्रतिपाद्यान्युक्तानि ।

संप्रति तान्येव शेषं प्रतिपाद्यन्वेनाह—

अबभुजे गमणाइ य, पुच्छा दच्चकुलदेमभावे य ।

एवं जयते छलणा, दिडुंता तत्थिमे दान्नि ॥ १९० ॥

यथा साधूनामाधाकर्म तन्स्पृष्ट कल्पत्रयाप्रक्षालितभाज-
नस्यै वा अभोज्य तथा भणनीय, तथा आर्वाधिपरिहारे
गमनादिका कायक्लेशादिलक्षणा दौषा वक्रव्या, तथा
विधिपरिहारे कर्तव्यं यथा द्रव्यकुलदेशभावे पुच्छा फल-
व्या चशब्दाद्-यथा च न कर्तव्या तथा यत्कल्पम्, एवं
यतमाने प्रायश्चलनाया अन्नम्भयो, यदि पुनरेवमपि यत्-
माने छलना-अशुद्धभ्रष्टादिग्रहणरूपा भवेत् ततस्त्रयं दृष्टा-
न्ताविमी वक्ष्यमाणो वक्रव्या । इह ‘ अबभुजे ’ इत्यनेन पूय-
गाथाया द्वारणाय पगामृष्टम्, ‘ गमणाइ य पुच्छा दच्च-
कुलदेमभावे य ।

कुलद्वेषभावे च ' इत्यनेन पुन परिहरणस्य विशेषो वक्तव्य उक्त, उत्तरार्द्धेन तु ' गहियमदोषं ' चेत्यस्य विशेषः ।

सम्प्रति प्रथमं द्वारमाधाकर्मणोऽकल्प्यतालक्षणं व्याचि-
ख्यासुगह—

जह वंतं तु अभोजं, मत्तं जइ वि य सुमक्यं आसि ।

एदमसंजमवमणे, अणेसणिजं अभोजं तु ॥ १६१ ॥

इह यद्यपि वमनकालादवाक् भक्तम्-श्रोदनादिकं सुसं-
न्यत-शोभनद्रव्यसंपर्कहतोपन्कारमासीत् तथापि यथा
नदान्तमभोज्यम्, एवमसंजमवमने कृते साधोरप्यनेप-
णीयमभोज्यमेव. तुरेवकारार्थः, इयमत्र भावना-संयमप्र-
तिपत्तौ हि पूर्वमनेयमो वान्त-अनेयमरूपं चाधाकर्म, पद-
कायोपमर्दनेन तस्य निष्पन्नत्वात् न च वान्तमभ्यवदत्तुमु-
च्यते विवेकिनाम्. अतः साधोरनेपणीयमभोज्यमिति ।

पुनरप्याधाकर्मण एवाऽभोज्यता दृष्टान्तान्तरेण समर्थ-
यमानो गाथाद्वयमाह—

मज्जारखड्यमंसा, मंसामित्थि कुण्णिमं सुण्णयवंतं ।

वन्नाद अन्नउप्पा-इयं पि किं तं भवे भोजं ? ॥ १६२ ॥

केई भणंति पहिए, उट्टाणे मंसपेमि वोमिरणं ।

सभारिय पग्गिसेण, वागेइ सुओ करे वेत्तुं ॥ १६३ ॥

वक्रपुरं नाम पुरं, तत्र वसत्युग्रतेजा. पटानि, तस्य भा-
र्या रुक्मिणी, अन्यत्र च उग्रतेजसो ज्येष्ठभ्राता सोदा-
सामिधन प्रत्यानन्नपुरात्प्राधूर्गकं समाययौ, उग्रतेजसा
च भोजनाय काऽपि मांसं क्रीत्वा रुक्मिण्यै समर्पयामासे,
तस्याश्च रुक्मिण्या गृहव्यापारव्यापृताया तन्मांसं मार्ज्ज-
रोऽवभक्तम्. इतश्च सोदानोग्रतेजसोभोजनार्थमागमवेत्वा,
तत सा व्याकुर्लावभूत् । अत्रान्तरं च कापि कस्याऽपि
मृतस्य कार्पटिकस्य शुना मांसं भक्षयित्वा तद्गृहप्राङ्गण-
प्रदेशे तस्या साक्षात्पश्यन्त्वा पुरतः कथमपि वातसंज्ञो-
भादिवशाद्बुद्धमितम् । तत साऽचिन्तयत्—यदि नाम
दुतोऽपि विपणेरन्यन् मांसं क्रीत्वा समानयिष्यामि तर्हि
महद्भुक्तं लभिष्यति, प्राप्ता च समीपं पतिज्येष्ठयोर्भो-
जनयला. तन्मादेतदेव मांसं जलेन सम्यक् प्रक्षाल्य वेस-
धारेणोपस्करामि, तथैव च कृतम् । समागतौ सोदामोग्रते-
जसौ उपविष्टौ च भोजनार्थं, परिवेषितं तयोस्तन्मांसम्,
ततो गन्धविशेषलोग्रतेजसा चिज्जं यथा वान्तमंतदिति,
ततन्नेन सात्रेण भ्रुवमुत्पाद्य रुक्मिणी पप्रच्छ सा च
नाटोपभृत्तजपदशनतो विभ्यन्ती पवनधुतवृजशाखेव कम्प-
मानवपुत्रंथाऽवस्यितं कथितवती, तत परित्यज्य त-
न्मांसं सात्रेण निभन्त्य भूयाऽन्यन्मांसं पाचिता तद्भुक्तम् ।
प्रथमगाथापद्योजना त्ववम्-माज्जारेण खादित-भक्षितं
मांसं यस्या सा माज्जारेण्वादिनमासा मामाशिन उग्रते-
जस स्त्री—महेला अन्यन्मानमप्राप्नुवती श्रवणान्तं कुण्ण-
मांसं मृत्तवती तच्च वेनवारोपन्धारेण वर्णादिभिरन्य-
दिपोत्पादितमपि किं भवति भोज्यं ? नैव भवतीति भावः,
एवमाधाकर्मोऽपि संयमिनामभोज्यम् ॥ कचिन्पुनरत्रैव
पथानकं एवमाहु-तस्या रुक्मिण्या गृहे कोऽप्यनीसारेण
पादितो " दुष्प्रभनामा कार्पटिक किंचित् विविक्तं

स्थानं याचित्वा स्थितवान्, स चातीसारेण मांसखण्डानि
व्युत्सृजति, ततः सौदासे प्राधूर्गके समागते सति भर्त्रा
च समानीते मांसे माज्जारेण च तस्मिन् भक्षिते रुक्मिणी
प्रत्यासन्ना समागता भोजनवेलेति भयभीता अन्यन्मांस-
मप्राप्नुवती तान्येवातीसारव्युत्सृष्टानि मांसखण्डानि गृ-
हीत्वा जलेन प्रक्षाल्य वेसधारेण चोपस्कृत्य भोजनायोप-
विष्टयो पति-ज्येष्ठयो पतिवेषितवती, अथ च सा तानि
मांसखण्डानि गृह्णन्ती मृतसपत्नीपुत्रेणोग्रतेजसो आतेन
गुणमित्रेण दृष्टे, न च तदानीं तेन किमपि भयाद्भक्तुं
शक्तं, ततो भोजनकाले तौ द्वावापि पितृ-पितृव्यौ तेन करं
गृहीत्वा निवारितौ, यथा कार्पटिकातीसारसक्कान्यमूनि
मांसखण्डानि तन्मा यूयं विभक्षत, तत उग्रतेजसा सा
दूरं निर्भर्त्सयामासे, तत्यजे च तन्मांसम्, द्वितीयगाथा-
पद्योजना त्वेवं केचिद्भ्रूणान्ति-पथिके-पथिकस्य ' उट्टाणे '
अतीसारोत्थाने मांसपेशीव्युत्सृज्जनं ततस्तन्मांसपेशी-
रादाय तासां संभृत्य—वेसधारेणोपस्कृत्य परिवेषणे कृते
सुतः करेण गृहीत्वा तौ पितृ-पितृव्यौ भोजनाय वार-
यति स्म, ततो यथापुरीपमांसमभोज्यं विवेकिनामेवमा-
धाकर्माऽपि साधूनामिति ।

किं च—

अविलाकरहीखीरं, न्हसण पलंइ सुरा य गोमंसं ।

वेयसमए वि अमयं, किंचि अभोजं अपेजं च ॥१६४॥

अविला-ऊरणी करभी-उष्टी तयो क्षीर, तथा लशुनम्-
पलाण्ड सुरा गोमांसं च वेदे यथायोगं शेषेषु च समयेषु-
निर्द्धर्मप्रणीतेषु अमतम्-असम्मत्तं भोजनं पाने च, तथा
जिनशासनेऽपि किंचिदाधाकर्मिकादिरूपमभोज्यमपेयं च
वेदितव्यम् । इयमत्र भावना-पूर्वमिह संयमप्रतिपत्तावसं-
यमवमनेनाधाकर्मापि साधुभिर्वान्ते, पुरीषमिवात्सृष्टं वा,
नच वान्तं पुरीषं वा भोक्तुमुचितं विवेकिनामिति युक्ति-
वशाद्भोज्यमुक्तमाधाकर्म । अथवा-मा भूत् युक्ति, के-
वलं वचनप्रामाण्याद्भोज्यमवसेयं, तथा च मिथ्याहृष्ट-
योऽपि वेदेषु यथायोगमन्येष्वपि समयेषु गोमांसादिकं
करभीक्षीरादिकं चाभोज्यमपेयं चाभिधीयमानं वचनप्रमा-
ण्याभ्युपगमनस्तथेति प्रतिपद्यन्ते । तद्यदि मिथ्याहृष्ट्याऽ-
पि स्वसमयवचनप्रामाण्याभ्युपगमतस्तथेति प्रतिपन्नास्ततः
साधुभिर्भगवति सर्वेभ्यः प्रत्ययदाढर्यमवलम्बमानैर्विशेषतो
भगवत्प्रणीते वचन्यभिधीयमानमाधाकर्मादिकमभोज्यम-
पेयं च तथेति प्रतिपत्तव्यम् ।

संप्रति तत्स्पष्टस्याऽकल्प्यतामाह—

वन्नाइजुयावि वली, सपललफलमेहरा असुइन्त्था ।

असुइस्स विप्पुसेण वि, जह छिक्काओ अभोज्जाओ ॥१६५॥

यथा वर्णादियुतोऽपि वलि-उपहारः सपललफलशेखरः
इह पललं-निलक्ष्माद् उच्यते फलं-नालिकेरादि नत्सहित-
शेखर-शिखा यस्य स तथा, आस्तामानेवंविध इत्यपि-
शब्दार्थः, पतनास्य प्राधान्यमुक्तं, स एवंविधोऽपि यदा
अशुचौ न्यस्त-पुरीपस्योपरि स्थापितं सन्न अशुचे वि-
शुपापि-लवेनापि, आस्तां स्तवकादिनेन्यपिशब्दार्थः, स्पृष्टो

भवति तदा अभोज्यो भवति, एव निर्दोषतया भोज्योऽ-
प्याहार आधाकर्मावयवसंस्पृष्टतया साधूनामभोज्यो वेदि-
तव्यः ।

भोजनस्थितस्याऽकल्प्यता भावयति—

एमेव उज्झयंमि वि, आहाकर्ममि अक्यए कप्ये ।

होइ अभोजं भाणे, जत्थ व सुद्धेऽवि तं पडियं ॥१६६॥

यथा आधाकर्मावयवेन संस्पृष्टमभोज्यम् एव, यस्मिन्
भाजने तदाधाकर्मं गृहीतं तस्मिन्नाधाकर्मण्युज्झनेऽपि
अकृते-कल्पे-वक्ष्यमाणप्रकारेण कल्पत्रयेणाप्रक्षालिते, यद्वा-
यत्र भाजने पूर्वं शुद्धेऽपि भक्ते गृहीते आधाकर्मं स्तोत्र-
मात्रं पतितं तस्मिन् भाजने पूर्वगृहीते शुद्धे आधाकर्मणि
च सर्वात्मना त्यक्ते पश्चादकृतकल्पे-वक्ष्यमाणप्रकारेणाकृत-
कल्पत्रये यद् भूय शुद्धमपि प्रक्षिप्यते तदभोज्यमवसेयं,
न खलु लोकेऽपि यस्मिन् भाजने पुरीषं न्यपतत् तस्मिन्-
शुचिपरित्यागानन्तरमप्रक्षालिते, यद्वा—यस्मिन् भाजने
भक्तादिना पूर्णेऽपि तदुपरि पुरीषं निपतित भवेत् तस्मिन्
पूर्वपरिगृहीतभक्तादिपुरीषपरित्यागानन्तरमप्रक्षालिते भूय
प्रक्षिप्तमशनादिकं भोज्यं भवति, पुरीषस्थानीयं च सय-
मिनामाधाकर्म, ततस्तस्मिन् सर्वात्मना परित्यक्तेऽपि प-
श्चाददत्ते कल्पत्रये भाजने यत्प्रक्षिप्यते तदभोज्यमवसेयम् ।

संप्रति परिहरणं प्रतिपिपादयिपुरिदमाह—

वंतुचारसरिच्छं, कम्मं सोउमवि कोविओ भीओ ।

परिहरइ सावि य दुहा, विहिअविहीए य परिहरणा १६७।

वान्तसदृशम्—उच्चारसदृशं च आधाकर्मं यतीन् प्रति
प्रतिपाद्यमानं श्रुत्वा अपि संभावने, सभाव्यते एतन्नियमन
कोविद-संसारविमुखप्रसन्नतया परिइतोऽत एव भीत-आ-
धाकर्मभोगतः संसारो भवतीत्याधाकर्मण्यनस्तदाधाकर्म
परिहरति-न गृह्णाति, परिहरणं च द्विधा-विधिना, अवि-
धिना च । सूत्रे च परिहरणशब्दस्य स्त्रीत्वेन निर्देशः प्राकृ-
तत्वात्, “प्राकृते हि लिङ् व्यभिचारि” ।

तत्राऽविधिपरिहरण विभक्तिषु कथानक गाथात्रयेणाह—

सालीओयणहत्थं, दटुं भणई अकोविओ दिंति ।

कतो चउत्ति साली, वणि जाणइ पुच्छं तं गंतु ॥१६८॥

गंतूण आवण सो, वाणियम पुच्छए कओ साली ? ।

पच्चते मगहाए, गोवरगामो तर्हि वयइ ॥१६९॥

कम्मसंकाए पंहं, मोत्तुं कंटाहि सावया अदिमि ।

छाय पि वज्जयंतो, डज्जइ उरहेण मुच्छई ॥ २०० ॥

शालिग्रामे ग्रामे ग्रामणीनामा वणिक् तस्य भार्याऽपि प्रा-
मणी . अन्यदा च वणिजि विपणिं गते भिक्षार्थमटन् अको-
विद कोऽपि साधुस्तद्गृहं प्रविशेश, आनीतश्च तद्भार्याया
ग्रामण्या शाल्योदनं, साधुना चाऽऽधाकर्मदोषाऽऽशङ्काप-
नोदाय सा पप्रच्छ, यथा श्राविके ! कुतस्त्य एष शालि ?
इति, सा प्रत्यावाच-नाह जाने, वणिज्जानाति, ततो वणिज
विपणौ गत्वा पृच्छ इति, तत एवमुक्त्वा सन् स साधुस्तं
शाल्योदनमपहाय वणिज विपणौ गत्वा पृष्टवान्, वणि-
जाऽप्युक्त्वा मगधजनपदप्रत्यन्तवर्तिनो गोर्वरप्रामादागत

शालिरेष इति, तत स तत्र गन्तुं प्राचरत, तथापि साधु-
निमित्तं केनापि श्रावकेणाऽयं पन्था कृतो भविष्यतीति
आधाकर्मशङ्कया पन्थानं विमुच्योत्पथेन व्रजति, उत्पथेन
व्रजन्नहिकण्टकश्यापदादिभिरभिद्रयते, नापि काञ्चन दिशं
जानाति, तथा आधाकर्मशङ्कया वृत्तच्छायापि परिहरन्
मूर्ध्नि सूर्यकरनिकरप्रपातेन तप्यमानो मूर्च्छामगमत्,
ऋश च महान्तं प्रापेति ।

इय अविहीपरिहरणा, नाणार्इणं न होइ आभागी ।

दव्वकुलदेमभावे, विहिपरिहरणा इमा तत्थ ॥ २०१ ॥

इति-एवम् उक्तेन प्रकारेण अविधिना परिहरणात् प्राणा-
दीनामाभागी न भवति, तस्माद्विधिना परिहरणा कर्त्त-
व्या, तच्च-विधिपरिहरणम् इदं-वक्ष्यमाणं द्रव्यकुलदेश-
भावानाश्रित्य तत्र-आधाकर्मणि विषये द्रष्टव्यम् ।

तत्र प्रथमतो द्रव्यादीन्येव गाथाद्वयेनाऽऽह—

ओयणसमिडमचुग-कुम्मामाई उ होति दव्वाइं ।

वहुजणमप्पजणं वा, कुलं तु देमो सुग्हाऽऽई ॥२०२॥

आयरऽणायरभावे, सयं व अन्नेण वाऽवि दावणया ।

एएसिं तु पयाणं, चउपयतिपया व भयणा उ ॥२०३॥

ओदन-शाल्यादिकूर-समितिमा-माण्डादिका सक्रव
कुलमापाश्च प्रतीता, आदिशब्दात्-मुद्गादिपरिग्रह, अ-
सूनि भवन्ति द्रव्याणि, कुलम्-अल्पजन बहुजनं वा देश-
सौराष्ट्रादिक भावे आदरोऽनादरो वा एतावन्न स्वरूपतो
व्याख्यानयति—स्वयं वा अन्येन वा कर्मकरादिना यत्
दापनं तौ यथासख्यमादरानादरौ, एतेषां च पदाना भ-
जना-विकल्पना चतुष्पदा त्रिपदा वा स्यात्, किमुक्तं
भवति ?—कदाचिच्चत्वार्यपि पदानि संभवन्ति कदाचि-
त्त्रीणि तत्र यदा चत्वार्यपि द्रव्यादीनि प्राप्यन्ते तदा च-
तुष्पदा, यदा तु आदरो नाप्यनादर केवल मध्यस्थवृत्तित्वा
तदा भावस्याऽभावात् त्रिपदेति ।

संप्रति यादशेषु द्रव्यादिषु सत्सु पृच्छा कर्त्तव्या यादशेषु
न कर्त्तव्या तान्याह—

अणुचिय देमं दव्वं, कुलमप्पं आयगे य तो पुच्छा ।

वहुएऽवि नऽत्थि पुच्छा, सदेसदविए अभावेऽवि ।२०४।

यदा अनुचिन्देशम्-विवक्षितदेशान्भवति द्रव्य लभ्यते
तदपि च प्रभूत एतच्च ‘आयगे य’ इत्यत्र चशब्दात्प्रभ्यते,
एतेन द्रव्यदेशावुक्त्वा कुलमपि च अल्पमल्पजन अनेन
कुलमुक्तम् आदर्श प्रभूत, एतेन भाव उक्त, ततो भवति
पृच्छा, आधाकर्मसंभवात्, यदुक्तेऽपि च स्वदेशद्रव्ये-
प्रभूतेऽपि च तद्देशसंभविनि लभ्यमाने द्रव्ये यथा मालवके
मण्डकादौ नास्ति पृच्छा, यत्र हि देशे यद् द्रव्यमुत्पद्यते
तत्र तत्प्राय प्राचुर्येण जनभुञ्ज्यते इति नास्ति तत्र यदुक्ते-
ऽपि लभ्यमाने पृच्छा, आधाकर्माऽसंभवात्, परं तथापि
कुल महदपेक्षणीयम्, अन्यथाऽत्पन्नं भेदाधाकर्मिति
शङ्का न निवर्त्तते । तथा-अभावेऽपि-अनादरेऽपि नास्ति
पृच्छा, यो ह्याधाकर्म इत्या दशान्म प्राय अदरमपि कु-
र्यात्, तत आदराऽकारणेन प्रायते यथा नास्ति तथाऽऽवा-

कर्मणि न पृच्छा । तदेव यदा पृच्छा कर्त्तव्या यदा च न कर्त्तव्या तत्प्रतिपादितम् ।

संप्रति पृच्छायां कृतायां यदा तद् ग्राह्यं भवति यदा च न तदेतत्प्रतिपादयति-

तुज्जम्हाए कयमिण-मन्नोऽन्नमवेक्खए य सविलक्खं।
वज्जंति गाढरुद्धा, का भे तत्ति त्ति वा गिणहे ॥ २०५ ॥

इह या दात्री ऋज्वी भवति सा पृष्टा सती यथावत् कथयति, यथा भगवन् ! तवाऽर्थाय कृतमिदमशनादिकमिति, यत्तु भवति मायाधिकुट्टम्बं तन्मुखेनैवमाचष्टे-गृहार्थमेतत् कृतं, न तवाऽर्थायेति, परं ज्ञाता वयमिति सविलक्ष्णं सर्वाण्यपि मानुषाणि परस्परमवेक्ष्यन्ते कपोलोद्देष्टमात्रं च हसन्ति, ततो यदा तवाऽर्थायेदं कृतमशनादिकमिति जल्पन्ति, यद्वा-सविलक्ष्णं-सलज्जमन्योऽन्यम् अवेक्षन्ते चशब्दाद्-हसन्ति वा, तदा साधवस्तद्देयमाधाकर्मणि परिज्ञाय वर्जयन्ति, यदा तु कस्यार्थायेदं कृतमिति पृष्टा सती गाढं सत्यवृत्त्या रुष्टा भवति यथा का 'भे' भट्टारक ! तव त्(त)त्ति-इति तदा नैवाथाकर्मणि नि शङ्क गृहीत ।

संप्रति " गहियमदोसं च " इत्यवयवं व्याचिर्यासु परं प्रश्नयति-

गूढायारा ण करेति, आयरं पुच्छिया वि न कहेति ।

थोवति व णो पुट्ठा, तं च असुद्ध कहं तत्थ ॥ २०६ ॥

इह ये श्रावका श्राविकाश्चाऽनीव भक्तिपरवशगा गूढाचाराश्च ते नाऽऽदरमतिशयेन कुर्वन्ति मा भूत्-न गृहीष्यतीति नापि पृष्टा सन्तो यथावत् कथयन्ति, यथा तवाऽर्थायेदं कृतमिति, अथवा-स्तोकमिति कृत्वा ते साधुना न पृष्टाः, अथ च तद् देयं वस्तु अशुद्धम्-आधाकर्मदोषदुष्टम्, अतः कथं तत्र साधो शुद्धिर्भविष्यति इति ।

एवं पण्योक्ते गुरुगह-

आहाकम्मपरिणओ, फासुयभोई वि वंधओ होइ ।

सुद्धं गवेममाणो, आहाकम्मे वि सो सुट्ठो ॥ २०७ ॥

इह प्रासु (शु) कप्रद्वगेन एपणीयमुच्यन्ते, सामर्थ्यात्, तथा-दि-नाध्रुनामय कल्पो-ग्लानादिप्रयोजनेऽपि प्रथमतस्तवा-देपणीयमेपितव्यम्, तदभावेऽनेपणीयमपि श्रावकादिना कारयित्वा श्रावकाभावे स्वयमपि कृत्वा भोक्तव्यं, नतु कदाचनपि प्रासुकाभावेऽप्रासुकमिति ततः कदाचिदप्य-प्रासुकभोजनाऽन्नेभवे ' फासुयभोई वी ' ति-वाक्यमनुपपद्यमानम् अर्थान् प्रासुकशब्दमेपणीयं वर्त्तयति ततोऽयमर्थ-प्रासुकभावेऽपि-एपणीयभोदयपि यथावाकर्मपरिणतस्तर्हि नोऽशुभकर्मणां वन्धको भवति, अशुभपरिणामस्यैव वस्तु-स्थिया वन्धकारणत्वात्, शुद्धम्-उद्गमादिदोषगहित पुनर्गोपयन्नाधाकर्मण्यपि गृहीते भुक्ते च स शुद्धो वेदितव्य । शुद्धपरिणामयुक्तत्वाद् ।

एतदेव कथानकाभ्या भावयति-

मंघुट्ठि नोउं, एट्ठ द्य कोड भाडण पत्तो ।

टिन्नं ति देहि मज्जं-त्ति गाउ नाउं तओ लग्गो ॥ २०८ ॥

शतमुखं नाम पुरं, तत्र गुणचन्द्र श्रेष्ठी, चन्द्रिका तस्य भार्या, श्रेष्ठी च जिनप्रवचनानुरक्तो हिमगिरिशिखरानुकारि जिनमन्दिरं कारयित्वा तत्र युगादिजिनप्रतिमा प्रतिष्ठापितवान्, ततः सङ्घभोज्यं दापयितुमारब्धम् । इतश्च प्रत्यासन्नं कस्मिंश्चिद् ग्रामे कोऽपि साधुवेपविडम्बक साधु-वर्त्तते । तेन च जनपरंपरया श्रुतुवे । यथा शतमुखपुरे गुण-चन्द्र-श्रेष्ठी सङ्घभोज्यमद्य ददानीति । ततः स तद्ग्रहणाय सत्वरमाजगाम । सङ्घभक्तं च सर्वं दत्तं तेन च श्रेष्ठी याचितो यथा मह्यं देहि, श्रेष्ठिना च चन्द्रिका अभ्यधायि-देहि साधवेऽस्मै भक्तमिति । सा प्रत्युवाच-दत्तं सर्वं न किमपीदानीं वर्त्तते, ततः श्रेष्ठिना सा पुनरप्यभाणि-देहि निजरसवतीमध्यात्परिपूर्णमस्मायिति । ततः सा शाल्यो-दनमोदकादिपरिपूर्णमदात्, साधुश्च सङ्घभक्तमिति बुद्ध्या परिगृह्य स्वोपाश्रये भुक्त्वान् । ततः स शुद्धमपि स भुञ्जान आधाकर्मग्रहणपरिणामवशादाधाकर्मपरिभोगजनितेन कर्मणा वद्ध । एवमन्योऽपि वेदितव्य । सूत्रं सुगमं नवरम् ' देहि मज्जंति गाउ ' ति-भार्यया दत्तमित्युक्ते श्रेष्ठी व-भाण देहि मम मध्यात्-मदीयभोजनमध्यात् । दत्ते च स्वादुमिष्टमिदं सङ्घभक्तमिति भुञ्जानो विचिन्तयति । ततो लग्नं आधाकर्मपरिभोगजनितकर्मणा वद्ध । तदेवम्- ' आ-धाकम्मपरिणओ ' इत्यादिकथानकेन भावितम् ।

संप्रति 'सुद्धं गवेसमाणो' इत्यादि कथानकेन भावयति-

मासियपारणगट्ठा, गमणं आसन्नगामगे खमए ।

सड्डीपायसकरणं, कयाइ अजेजिही खमओ ॥ २०९ ॥

खेल्लग-मल्लगलेच्छा-रियाणि डिंभगनिब्भच्छणं च रुट्ठणया।
हंदि समणत्ति पायस-घयगुलजुयजावणट्ठाए ॥ २१० ॥

एगंतमवकमणं, जइ साहू इज्ज होज्ज तिनोमि ।

तणुकोट्टुमि अमुच्छा, भुत्तंमि य केवलं नाणं ॥ २११ ॥

पोतनपुरं नाम नगर, तत्र पञ्चभिः साधुशतैः परिवृता यथाऽऽगमं विहरन्तो रत्नाकरनामान सूर्यः समाययुः, तस्याश्च साधुपञ्चशत्या मध्ये प्रियंकरो नाम क्षपक, स च मासमासपर्यन्ते पारणकं विदधानि, ततो मासक्षपण-पर्यन्तं मा कोऽपि मदीय पारणकमवबुद्ध्याऽऽधाकर्मादिकं कार्पादित्यज्ञात एव प्रत्यासन्ने ग्रामे पारणार्थं ब्रजामीति चेतमि विचिन्त्य प्रत्यासन्ने क्वचिद्ग्रामे जगाम । तत्र च यशामतिर्नामश्राविका तथा च तस्य क्षपकस्य मास-क्षपणकं पारणकदिनं च जनपरंपरया श्रुतं, ततस्तथा तस्मिन् पारणकदिने कदाचिदद्य स क्षपकोऽत्र पारणक-करणाय समागच्छेदिति बुद्ध्या परमभक्तिवशतो विशिष्ट-शालितगुडैः पायसमपच्यत, घृतगुडादीनि च उपबृहक-द्रव्याणि प्रत्यासन्नीकृतानि ततो मा साधु पायसमुत्तमं द्रव्यमिति कृत्वा आधाकर्मशङ्का कार्पादिति मातृस्थानतो घटादिपत्रैः कृतेषु शगवाकारेषु भाजनेषु डिम्भयोग्या स्नोका स्तोका जैरेयी प्रक्षिप्ता भणिताश्च डिम्भा यथा रे वालका । यदा क्षपक साधुरीदृशस्तादृशो वा समायति तदा श्रूय भणत-हे अस्व ! प्रभूताऽस्माकं क्षैण्यी परिवेषिता ततो न शक्नुमो भोक्तुम्, एव च उक्तेऽहं युष्माभिम-

स्यैष्यमि, ततो यूयं भणत किं दिने दिने पायसमुप-
स्क्रियत । एव च बालकेषु शिक्षितेषु तस्मिन्नेव प्रसन्तावे
स क्षपको भिक्षामटन् कथमपि तस्या एव गृहं प्रथमतो
जगाम, तदा सा यशोमनिरन्त समुल्लसत्परमभक्तिर्मा साधो-
काऽपि शङ्का भूदिति बहिर्गादरम् अकुर्वन्ती यथास्वभाव-
मवनिष्ठत । बालकाश्च यथाशिक्षितं भणितु प्रवृत्ता, तथैव
च तथा निर्भस्मितास्ततः सरुपेवाऽनादरपरया क्षपकोऽपि
तथा वभण्ये, यथा श्रीमता बालका. पायसमपि नैतेभ्यो
रोचने, तर्हि ततो यदि युष्मभ्यमपि रोचते गृहीतं क्षैरयो
नोचेत् व्रजन इति । तत एवमुक्ते स क्षपकसाधुर्नि शङ्को भू-
त्वा पायसं प्रतिगृहीतुमुद्यतः, साऽपि परमभक्तिमुद्रहन्ती
परिपूर्णभाजनभरण पायसं घृतगुडादिक च दत्तवती । सा-
धुश्च मनसि नि शङ्को भूत्वा पायसं गृहीत्वा भोजनाय
वृत्तस्य कस्यचिद्वस्त्राद् गतवान्, गत्वा च यथाविधि
ईर्यापयिकादि प्रतिक्रम्य स्वाध्याय च कियन्तं कृत्वा चि-
न्तयामास-अहो लब्धमुत्कृष्टं मया पायसद्रव्यं घृतगुडादि
च, ततो यदि कोऽपि साधुरागत्य संविभागयति मा तर्हि
मवामि ससाराण्योत्तीर्णो यतो निरन्तरं ये स्वाध्याय-
निपक्षेतसः प्रतिक्रमं परिभावयन्ति सकलमपि यथाऽ-
वस्थितवस्तुजातम् अत एव च दु खरूपात्ससाराद्विमुख-
बुद्धयो मोक्षविधावेकताना यथाशक्ति गुर्वादिषु वैयावृत्त्यो-
द्यता ये वा परोपदेशप्रवणा स्वयं सम्यक् समयानुष्ठान-
विधायिनश्च तेषा संविभागे कृते तद्गतं ज्ञानाद्युपप्लवं
भवति ज्ञानाद्युपप्लवे च मम महान् लाभः, शरीरकं पुन
रिदमसारं प्रायो निरूपयामि च । ततो येन तेन वोपप्लवं-
सुखेन वहनीत्येवं भुञ्जानोऽपि शरीरमूर्च्छारहितं प्रवर्द्ध-
मानविशुद्धाध्यवसायो भोजनानन्तरं केवलज्ञानमासादि-
तवान्, सूत्र सुगमम् । नवरम् 'खेल्लगमल्लगलिच्छुरियारिण'
त्ति-मल्लकं-शरावं तदाकाराणि यानि खेल्लकानि-चटादि-
पत्रकृतानि भाजनानि-द्रोणा(द्रुता)नीत्यर्थं, तानि 'लिच्छी-
रियारिण' डिम्भकयोग्यस्तोक्स्तोकपायसंप्रक्षेपणेन क्षर-
णितानीव क्षरणितानि कृतानि क्षुरणया इत्यवक्ष्या
इन्द्रीत्यामन्त्रणे, भो श्रमण ! यदि रोचते तर्हि गृहाण
विशेषः तत शरीररथापनाय घृतगुडयुत पायसं गृहीत्वा
एकान्ते अवक्रमणं, शेषं सुगमम् । एवमन्येषामपि भावतः
शुद्ध गवेषयतामाधाकर्मस्यपि गृहीते भुङ्क्ते वा न दोषः,
भगवदाज्ञागधनात् ।

तथा च भगवदाज्ञाराधनकृतमेवाऽदोषं भगवदाज्ञाखण्ड-
नकृतमेव च दोषं विभावयितुकामः कथानक रूपकचतु-
ष्केणाऽऽह—

चदोदयं च सूर्यो-दयं च रन्नो उ दोन्नि उज्जाणा ।
तेमि विवरीयगमणे, आणाकोवो तस्यो दंडो ॥२१२॥
सुरोदयं गच्छमहं पभाए,
चदोदयं जतुतणाऽऽहारा ।
दुहा रवी पच्चुरमन्ति काउं,
रायाऽवि चदोदयमेव गच्छे ॥ २१३ ॥
पत्तलदुममालगया, दच्छामु निवगण चि दुच्चिता ।

उज्जाणपालएहि, गहिया य हया य वद्धा य ॥२१४॥
सहम पड्डा दिट्ठा, इयंगहि निवंगण चि तो वद्धा ।
नितस्स य अवरएहे, दंसणमुभयो वह विसग्गा ॥२१५॥

चन्द्रानना नाम पुरी, तत्र चन्द्रावतमो राजा, तस्य त्रि-
लोकंस्त्राप्रभृतयोऽन्त पुरिका, राक्षश्च हे उपाने. तद्यथा-
एकं पूर्वस्या दिशि सूर्योदयाभिधानम् । द्वितीयं पश्चि-
माया चन्द्रोदयाभिधानम् । तत्र चान्यदा प्राप्ते वसन्तमासे
कस्मिंश्चिद्दिने राजा निजान्तं पुष्क्रीडाकोतुकार्थं जनानां
पटहं दापितवान्, यथा भो ! शृणुत जना ! प्रभाते
राजा सूर्योदयोद्याने निजान्तं पुरिकाभिः सह स्वेच्छ
विहरिष्यति ततो मा तत्र कोऽपि यासीत् सर्वेऽपि
वृणकाष्ठाऽऽहारादयश्चन्द्रोदय गच्छन्तिवति, एवं च पटहं
दापिते तस्य सूर्योदयोद्यानस्य रक्षणाय पदातीन् निरूप-
तवान्, यथा न तत्र कस्याऽपि प्रवेशो दानव्य इति,
राजा च निशि चिन्तयामास सूर्योदयमुद्यान गच्छता-
मपि प्रभाते सूर्यः प्रत्युरस भवति, तत प्रतिनिवर्त्त-
मानानामपि मध्याह्ने. प्रत्युरसं च सूर्यो दुःखावहस्त-
स्माच्चन्द्रोदयं गमिष्यामीति, एव च चिन्तयित्वा प्रात-
स्तथैव कृतवान्, इतश्च पटहश्रवणानन्तरं केऽपि दुर्वृ-
त्ताश्चिन्तयामासु. यथा न कदाचिदपि चय राजान्तं पु-
रिका दृष्टवन्त । प्रातश्च राजा सूर्योदये सान्तं पुर स-
मागमिष्यति, अन्तं पुरिकाश्च यथेच्छं विहरिष्यन्ति । ततः
पत्रचहुलनस्यायासु लीना केनाप्यलक्षिता वयं ता परि-
भावयाम एव च चिन्तयित्वा ते तथैव कृतवन्त, तत
उद्यानरक्षकैः कथमपि ते शारयासन्तलीना दृष्टान्ततो गृ-
हीता लकुडादिभिश्च हता रज्ज्वादिभिश्च वद्धा, ये चान्ये
वृणकाष्ठाऽऽहारादयो जनस्ते सर्वेऽपि चन्द्रोदयं गता, नैश्च
सहसा प्रविष्टेभ्ये यथेच्छं राजान्तं पुरिका क्रीडन्त्यो दृष्टा,
ततस्तेऽपि राजपुरैर्वद्धा, ततो नगगभिमुखमुद्यानादि-
गच्छतो राक्ष उद्यानपालकैः पुरैर्द्वयेऽपि वद्धा दर्शिता,
कथितश्च सर्वोऽपि यथावस्थितो वृत्तान्तं, तत्र ये आना-
भङ्गकारिणस्ते विनाशिता, इतरं मुक्ता, सूत्र सुगमं, नवर
'तस्यो दंडो' त्ति-दण्डो मारणम्, एतद्व्यवहारार्थं रूपकत्रयम् ।
'सुरोदयमि' त्यादि, तत्र 'पच्चुरसं' प्रत्युरसम् उरसं समुद्य
'नितस्स य' त्ति-उद्यानादपराहे निर्यतो राक्ष उभयंया
दर्शनं ततो यथाक्रमं च-विसर्गो, एतेन यदुक्त्तम्-अभोज्ज
गमणाह य' इत्यादिगाथायां 'दिट्ठता तत्थिमा दोन्नि'
त्ति-तद्व्याख्यानम् ।

साप्रत दार्ष्टान्तिके योजनामाह-

जह ते दंसणकखी, अपूर्णिच्छा विणामिया रत्ता ।
दिट्ठेऽवि यं मुक्का, एमेव इह समोयारो ॥ २१६ ॥

यथा ते दुर्वृत्ता दर्शनकाङ्क्षिण अपूर्णिच्छा अपि आना-
भङ्गकारिण इति गता विनाशिता, इतरं च वृणकाष्ठाऽऽहा-
रादयश्चन्द्रोदयोद्यानगता दृष्टेऽपि नैरन्तं पुरे आनाका-
रित्वान् मुक्ता, एवमेव इहापि आनाकर्मविषये समग्रता-
रोयोजना कार्या. सा चैवम-आधाकर्मभाजनपरिणामप-
रिणता शुद्धमपि भुजाना आनाभङ्गकारित्वान् कर्मणा

वध्यन्ते, साधुवैपविडम्बकसाधुयन् शुद्धं गवेषयन्त आधा-
कर्मापि भुञ्जाना भगवदाजाराधनात् न वध्यन्ते 'प्रियकरा'
ऽभिधक्षपकसाधुवदिति ।

आधाकर्मभोजिनमेव भूयोऽपि निन्दन्ति-

आहाकम्मं भुञ्जइ, न पडिक्कमए य तस्स ठाणस्स ।

एमेव अइइ वोटो, लुक्कविलुक्को जह कवोटो ॥२१७॥

य आधाकम्मं भुञ्जे न च तस्मात् स्थानाद्-आधाकम्म-
परिभोगरूपान्प्रतिक्रामति प्रायश्चित्तग्रहणेन निवर्तन । स
वोट -मुण्डो जिनाऽऽज्ञामङ्गं निष्फल तस्य शिरोलुञ्जनादीति
'वोट' इत्यवमधिच्छिपति । एवमेव निष्फलमटति-जगति
परिभ्रमति, आधिपसूचकमेव दृष्टान्तमाह- 'लुक्कविलुक्को
जह कवोटो' लुञ्जितविलुञ्जितो यथा कपोत -पक्षिविशेष,
यथा तस्य लुञ्जनम् अटन च न धर्माय. तथा साधोरप्या-
धाकर्मभोजिन इत्यर्थे, तत्र सामान्यतो लुञ्जन् विच्छिद्यत्या
विश्वर वा लुञ्जन विलुञ्जनम् । पि० ।

आधाकर्मपरिभोगे दोषमाह—

एगया देवलोएसु, नरएसु वि एगया ।

एगया आसुरं कायं, आहाकम्मोहिं गच्छइ ॥ ३ ॥

आधानम् ; आधाकरणमित्यर्थं, तदुपलक्षितानि कर्माण्या-
धाकर्माणि ते, किमुक्त्वं भवति-स्वयं विहितैरेव सरागसं-
यममाहारं भासुरभावनादिभिरेव नारकासुरगतिहेतुभिः
क्रियाविशेषैर्यथाकर्मभिर्वा तत्तद्गत्यनुरूपचेष्टितैर्गच्छति
यातीति सूत्रार्थः । उक्त० ३ अ० । " आहाकम्म भुञ्जमाणे
सवल ४ " (सूत्र-२१+ सम०)। आधाकर्म-आधया-साधुप्र-
णिधानेन यत्सचेतनमचेतने क्रियन्ते अचेतने वा पच्यन्ते
चीयन्ते वा गृहादिक वयन्ते वा वस्त्रादिक तदाधाकर्मभु-
ञ्जान शवलः । दशा० ३ अ० ।

आधाकर्मपरिभोगे दोषस्सदृष्टान्तो यथा—

जं किञ्चि उ पूइकडं, मड्डीमागंतुमीहिय ।

माहस्मंतरियं भुञ्जं, दुपक्ख चैव सेवइ ॥ १ ॥

यत् किञ्चिदिति-आहारजानं स्तोत्रमपि, आस्ता तावत्य-
भूतं तदापि घृतिरुतम् आधाकर्मादि सिक्ख्यनाप्युपसृष्टम्,
आस्ता तावदाधाकर्म, तदापि न स्वयं रुतम्, आप तु
श्रद्धावता अन्येन भक्तिमताऽपरानागन्तुकानुद्दिश्य ईहितं-
चोष्टन निष्पादितं, तच्च सहस्रान्तरिनमपि यो मुञ्जीत-
अभ्यवहरेदसौ द्विपक्ष-गृहस्थपक्षं प्रव्रजितपक्षं वा सेवते,
एतदुक्तं भवति-एवभूतमपि परकृतमपरागन्तुकमत्यर्थं नि-
ष्पादितं यदाधाकर्मादि तस्य सदस्रान्तरितस्यापि योऽ-
वयवस्तेनाप्युपसृष्टमाहारजानं भुञ्जानस्य द्विपक्षमेव न-
मापयन्ते, किं पुन य एते शाक्यादय स्वयमेव सकलमा-
हारजान निष्पाद्य स्वयमेव चोपभुञ्जतेः ते च सुतरा द्वि-
पक्षमेव नो भवन्तीत्यर्थः । यदि वा-द्विपक्षमिति-ईयापथ,
नापरायिकं वा । अथ वा-पूर्ववदा निष्काचिनायवस्था
कर्मप्रवर्तनयत्पूर्वाश्चादन्ते (सूत्र०) तत्रश्चैव शाक्यादय
पगतीर्थिका स्वयस्या वा आधाकर्म भुञ्जाना द्विपक्षमेव
सेयन्ते इति सूत्रार्थः ।

इदानीमेतेषां सुखैषिणामाधाकर्मभोजिनां कटुकविपाका-
विर्भावनाय श्लोकद्वयेन दृष्टान्तमाह—

तमेव अविद्याणंता, विसमंसि अकोविया ।

मच्छा वेसालिया चैव, उदगस्सऽभियागमे ॥ २ ॥

उदगस्स पभावेणं, सुक्कं मिग्घं तमिति उ ।

ठंकेहि य कंकेहि य, आमिसत्थेहिं ते दुही ॥ ३ ॥

तमेव-आधाकर्मोपभोगदोषमजानाना विषम-अप्रकार-
कर्मवन्धो भवकोटिभिरपि दुर्मोक्षश्रतुर्गतिसंसारो वा त-
स्मिन्नकोविदा कथमेव कर्मवन्धो भवति कथं वा न भवति ?
केन चोपायनाय संसारार्णवस्तीर्यत इत्यत्राकुशला, त-
स्मिन्नेव संसारोदरे कर्मपाशावपाशिता दुःखिनो भवन्तीति ।
अत्र दृष्टान्तमाह—यथा मत्स्याः पृथुरोमाणो विशालः-स-
मुद्रस्तत्र भवा वैशालिका; विशालास्यविशिष्टजात्युद्भवा
वा वैशालिका. विशाला एव वैशालिका—बृहच्छरीरास्तं
एवंभूता महामत्स्या उदकस्याभ्यागमे समुद्रवेलाया
(मागता) सत्या प्रवलमरुद्रेगोद्भूतोत्तुक्ककल्लोलमालापनुन्नाः
सन्त उदकस्य प्रभावेण नदीमुखमागता पुनर्वेलापगमे न-
स्मिन्नुदके शुष्के वगेनैवापगते बृहत्वाच्छरीरस्य तस्मिन्नेव
धुनीमुखे विलग्ना अवसीदन्त आमिषमृध्नुभिर्दंके कङ्केश्व
पक्षिविशेषैरन्यैश्च मांसवसायिभिर्मत्स्यवन्धादिभिर्जीवन्त
एव विलुप्यमाना महान्त दुःखममुद्धातमनुभवन्तोऽशरणा-
घात-विनाशं यान्ति प्राप्नुवन्ति । तुरवधारणे, त्राणऽभावा-
द्विनाशमेव यान्तीति श्लोकद्वयार्थः ।

एवं दृष्टान्तमुपदर्श्य दार्ष्टान्तिके योजयितुमाह—

एवं तु ममणा एगे, वट्टमाणसुहेमिणो ।

मच्छा वेसालिया चैव, घातमेस्मंतिऽणंतसो ॥ ४ ॥

यथैते-अनन्तरोक्तमत्स्यास्तथा श्रमणा आम्यन्तीति श्रम-
णा एके शाक्यपाशुपतादय स्वयथ्या वा किंभूतास्ते इति
दर्शयति-वर्तमानमेव सुखम् आधाकर्मोपभोगजनितमेषितुं
शीलं येषां ते वर्तमानसुखैषिण, समुद्रवायसवत् तत्काला-
वाप्तसुखलवाऽऽसक्तचेतसोऽनालमचिताऽऽधाकर्मोपभोगज-
नितानतिकटकटु खौघानुभवना वैशालिकमत्स्या इव घात-
वि (नाश) शालमेष्यन्ति-अनुभविष्यन्ति अनन्तशोऽगृह-
घटीन्यायेन भूयो भूय संसारोदन्वति निमज्जनोन्मज्जनं
कुवाणो न ते संसाराम्भोधे पारगामिनो भविष्यन्तीत्यर्थः ।
सूत्र० १ थु० १ अ० ३ उ० ।

(१२) आधाकर्मपरिभोगे कर्मवन्ध -

आहाकम्मं णं भुञ्जमाणे मरणे निग्गंथे किं वंधइ, किं
पकरइ, किं चिणाइ, किं उपचिणाइ ? गोयमा ! आहाकम्मं
णं भुजमाणे आउयवज्जाओ मत्तकम्मपगढीओ मिदिल-
बंधणवद्धाओ धणियबंधणवद्धाओ पकरइ० जाव अणु-
परियइइ । मे केणऽट्टेणं जाव आहाकम्मं णं भुजमाणे
० जाव अणुपरियइइ ? गोयमा ! आहाकम्मं णं भुजमाणे
आयाए धम्मं अइकमइ, अ.याए धम्मं अइकममाणे पुट-
विकाय गावकखइ० जाव तसकायं गावकंखइ, जेसिं पि

थं जीवाणं सरीराहं आहारमाहारेड ते वि जीवे नाऽव-
कंसइ, से तेणऽट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ आहाकम्मं णं
भुंजमाणे आउयवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ० जाव अणु
परियट्ठइ । (सूत्र ७८+)

‘आहाकम्ममि’ त्यादि, आधाय साधुप्रणिधानेन य-
त्सचेतनमचेतनं क्रियते, अचेतनं वा पच्यत, चीयत वा
गृहादिक. वयते वा वखादिक, तदाधाकर्म. ‘किं वधइ ति-
प्रकृतिवन्धमाश्रित्य स्पृष्टावस्थापक्षया वा किं पकरइ’ ति-
स्थितिवन्धापेक्षया वद्धावस्थापेक्षया वा, ‘किं चिणाइ’
त्ति—अनुभागवन्धापेक्षया निधत्तावस्थापेक्षया वा ‘किं
उवचिणाइ’ ति—प्रदेशवन्धापेक्षया निकाचनापेक्षया चेति,
‘आयाए’ ति—आत्मना श्रुतधर्म—चारित्रधर्म वा,
‘पुढविकायं नावकखइ’ ति—नापेक्षते, नानुकम्पत इत्यर्थ ।
३० ७ श० ६ उ० । ‘आयाए’ ति—आत्मना धर्म—श्रुतधर्म
चारित्रधर्म चेति “ आयाए धम्म अइकममाण पुढ-
विकायं नावकखइ, आउकायं नावकखइ, तेउकायं नाव-
कखइ, वाउकायं नावकखइ, वणस्सइकाय नावकखइ,
तसकायं नावकखइ, जेसिं पि य णं जीवाणं सरीरयाइ
आहाग्माहारेड ते वि नावकखइ स एणऽट्ठेण गोयमा !
एव बुच्चइ आहाकम्मं भुंजमाणे० जाव परियट्ठइ, ” तथा-
“ कइ ण भंते ! जीवा अपाउयत्ताए कम्म पकरति ?,
गोयमा ! पाणे अइवाइत्ता भवइ, मुसं वइत्ता तहारूव
समणं वा माहणं वा अपासुएणं अणेसणिज्जेण अस-
णपाणखाइमसाइमेणं पडिताहिता भवइ एव खलु जीवा
अप्पाउयत्ताए कम्मं पकरति ” ति, द्वितीयपदे पुनर्गाढ-
रत्नानादिकार्यासंस्तरणादिरूपे गच्छमध्यव्यवस्थितस्य गुर्वा-
न्नावर्तिनाऽशठभावस्य साधो पञ्चकपरिहाणिक्रमेण सर्वथा
प्रयतमानस्यातुरहृष्टान्तेनाधाकर्माद्यपि निर्दोषम्, तथा चा-
ऽऽगम-“ संथरणम्मि असुद्धं, दुग्धं वि गिरहत्त दितयाण
हियं । आउरदिट्ठेण, तं चव हिय असथरणे ॥१॥ ” तथा-
“ जा जयमाणस्स भवे, विराहणासुत्तविहिसमग्गस्म ।
सा होइ निज्जरफला, अज्झापविसोहिजुत्तस्स ॥१॥ ” ति ।
ध० २० ३ अधि० ७ लक्ष० ।

चारित्रमधिकृत्याहारविषयाऽनाचाराऽऽ-

चारौ प्रतिपादयितुकाम आह—

आहाकम्माणि भुंजति, अणुमण्णे मकम्मणा ।

उवल्लिचेति जाणिज्जा, ऽणुवल्लिचति वा पुणो ॥ ८ ॥

किमित्येवं न्याहाद प्रतिपाद्यत इत्याह—

एएहिं दोहिं ठाणेहिं, ववहारो ण विज्जई ।

एएहिं दोहिं ठाणेहिं, अणायारं तु जाणए ॥ ९ ॥

सूत्र० २ श्रु० ५ अ० । (अनया ८-६ गीययाव्याख्या
‘अणायार’ शब्दे प्रथमभागे ३२८ पृष्ठे गता) (वसन्ति
विषय आधाकर्मदोष वसहि शब्दे पष्ठे भागे वदयते
१६५ निशीथचूर्णिगाथया)

आधाकर्मदोषदुष्टत्वात् श्रमणार्थं कृता

वल्लिचवृत्ताद्यो न कल्पन्ते—

वल्ली वा रुक्खो वा, कोई रोएज्ज मंजयऽट्ठाए ।

तेमिं परिभोगकाले, ममणाण तहिं कइ भणियं ॥ १३ ॥

वल्लीवा वृत्तान् वा काश्चित्स्मयतानामर्थाय गेपयन्त् तत्र
तेषा फलाना परिभोगकाले श्रमणाना कय भणितम्, किं
कल्पते किं वा न कल्पत इत्यर्थ ।

अत्र सूरिराह—

तस्स कडनिट्ठियादी, चउरो भंगे विभावइत्ताण ।

विसमेसु जाण विममं, नियमा उ समो ममग्गहणे ॥५४॥

तस्य कृतं तत् तस्य निष्ठितमिति प्रथमः, तस्य कृत-
मन्यस्य निष्ठितमिति द्वितीय । अन्यस्य कृतं तस्य नि-
ष्ठितमिति तृतीय । अन्यस्य कृतमन्यस्य निष्ठितमिति
चतुर्थ । तत्र तस्य-सयतस्य निमित्तं कृतम्-आरोपित
वृत्तादि तथा तस्यैव सयतस्य निमित्तं निष्ठित-निष्ठा
नीतमचित्कीकृतमित्यर्थ । एष प्रथमभङ्गार्थ । एवं गेपा-
णामपि भङ्गानामर्थ परिभावेनीय, तत्र तस्य कृतं तस्य
निष्ठितमित्यादीन् चतुरां भङ्गान् विभाव्य विषमयोर्भङ्ग-
योर्भङ्गो विषमसयम जानीयात्तन्निमित्तं निष्ठानयनात्
समयोर्द्वितीयचतुर्थयोर्भङ्गयोर्ग्रहणे सम-संयमं जानीयात् ।
अन्यनिमित्तं निष्ठितत्वात् ।

पर आह—ननु श्रमणार्थं न आरोपितस्ततः कथं द्वि-
तीये भङ्गे कल्पते । सूरिराह—

कामं सो समणऽट्ठा, वुत्तो तइ वि य न होइ सो कम्मं ।

जं कम्मलक्खणं खलु, इह इ वुत्त न पम्मामि ॥५५॥

कामम्-अनुमन्यामहे स वृत्त श्रमणार्थमारोपित तथाऽ-
प्यसौ कम्म न भवति । यथा यत्कर्मलक्षणं खलु तीर्थ-
करणधरैरुक्तं तदिह ‘इ’ पादपूर्णे, न पश्यामि ।

किं नत्कर्मलक्षणमन आह—

सचित्तभावविकली-कयम्मि दब्बम्मि मग्गणा होई ।

का मग्गणा उ दब्बे मचेयणे फासुमोईण ॥ ५६ ॥

यत्सचित्तभावविकलीकृतमचित्कीकृतम् द्रव्यं तत्र प्रासु-
कभोजिना मार्गणा भवति । तत्र आधाकर्मिकचिन्नाऽपि
तत्रैव युक्ता; नान्यत्र । सचेतने तु द्रव्ये का मार्गणा ?, नैव
काचित् सचित्तनया तस्य ग्रहणाऽसंभवात्ततो न तदपेक्षया
आधाकर्मिकत्वमिति । तदेवमारोपितरूपकृतनिष्ठितविषये
कल्प्याऽकल्प्याविधेरुक्तं ।

संप्रति छिन्नरूपकृतनिष्ठितविषये तमाह—

मंजयहेतु छिन्नं, अत्तऽट्ठोवक्खडं तु तं कप्पे ।

अत्तऽट्ठा छिन्नं पि हु, ममणऽट्ठा निट्ठियमकप्प ॥५७॥

अत्राऽपि भङ्गचतुष्टयम्-तस्य कृतम् तस्य निष्ठितम् १,
तस्य कृतमन्यस्य निष्ठितम् २ अन्यस्य कृतं तस्य नि-
ष्ठितम् ३. अन्यस्य कृतमन्यस्य निष्ठितम् ४ । अत्र कृतं
छिन्नं निष्ठित-पादादिकरणेन निष्ठा नीतम् । तत्र प्रथम-
भङ्गे सर्वथा न कल्पते चतुर्थन्तु भङ्ग एकान्तशुद्ध द्वि-
तीयभङ्गमधिकृत्य पूर्वार्द्धमाह—नेयतदने—नेयननिमित्तं
छिन्नमात्मार्यमुपमृत्तं-निष्ठा नीतं तस्य कृतं । तृतीयभङ्ग-
मधिकृत्याह-आत्मार्यं छिन्नमपि श्रमणार्थनिष्ठितमकल्पम् ।

संप्रति वीजानि, उदकं चाऽधिकृत्याह—

वीयाणि य वावेजा, अगडं व खणोज संजयऽट्टाए ।
तेमिं परिभोगकाले, समणाण तहिं कहं भणियं ॥५८॥

वीजानि शाद्यादिसन्धानि वंपत, अवटं च खानयेत्,
संयतार्य, तेपा परिभोगकाले तत्र श्रमणाना कथं भणितं
कल्प्यम्, अकल्प्यं वा ।

सूरिराह—

दुच्छडाणियं च उदयं, जइ हेउं निडियं च अत्तट्टा ।
तं कप्पइ अत्तऽट्टा, कयं तु जइ निडियमकप्पं ॥ ५९ ॥

अत्रापि प्रागिव मङ्गलनुष्ठयम्, तत्राऽऽद्यो भद्र एकान्ते-
नाऽशुद्ध । चरमस्त्वेकान्तशुद्ध । द्वितीयमङ्गलमधिकृत्याह-
यनिहेतोस्नरुहना द्विच्छटीकृता उदकं वा संयतहेतोर्-
वटादानीतम् उभयमपि च निष्ठितम्—अत्रितीकृतमात्मार्थं
न कल्पते । तृतीयमङ्गलमधिकृत्याह-कृत द्विच्छटीकृतास्त-
रुहना अवटादानीत पानीयं निष्ठितं तु यतिनिमित्तं तद-
कल्प्यमिति ।

पुनरपि पर आह—

समणाण संजतीण च, दाहामि जो कियोज अट्टाए ।
गात्रीमहिसीमादी, समणाण तहिं कहं भणियं ॥६०॥

श्रमणानां संयतीनां दुग्धादि दास्यामीति बुद्ध्या तेषाम-
र्थाय गोमहिष्यादिकं य क्रीणीयात्तत्र श्रमणाना कथं क-
ल्प्यम् अकल्प्यं वा भणितम् ।

सूरिराह—

संजयहेउं दूहा, न कप्पए कप्पए य संयमट्टा ।
पामिच्चिय क्रीया वा, जइ वि समणट्ट या धेणू ॥६१॥

यद्यपि च घेनु-गोरूपा महिषीरूपा वा श्रमणार्थमिय-
मित्यात्मीया घेनु दत्त्वा परकीया याचिना क्रीना वा यदि
संयतहेतादुग्धा ततो न कल्पते । अथ स्वयमात्मनोऽर्थाय
दुग्धा तर्हि कल्पते ।

पुनरन्यथा पर प्रश्नयति—

चेइयदव्वं विभया, क्खेज्ज कोई नरो मयट्टाए ।
समणं वा सोवहियं, विकेजा संजयट्टाए ॥ ६२ ॥

चैत्यद्रव्यं चौरा, समुदायेनापहत्य तन्मध्ये कश्चिन्नर आ-
त्मीयेन भागेन स्वयम्-आत्मनोऽर्थाय मोदकादि कुर्यात्,
कृत्वा च संयतेभ्यो दद्यात् यो वा संयतार्थाय श्रमणं सो
पधिक विक्रीणीयात् । विक्रीय च तत्प्राप्तुकं वस्त्रादि सं-
यतेभ्यो दद्यात् ।

एयारिमम्मि दव्वे, ममणाणं किं नु कप्पइ धेत्तुं ।

चेइयदव्वेण कयं, मुल्लेण वज्जं सुविहियाणं ॥ ६३ ॥

तेण पडिच्छा लोए, वि गरहिया उत्तरे किमग ! पुण ।

चेइय जइ पडिणीए, जो गेरहइ सो वि हू तहेव ॥६४॥

एतादृशेन द्रव्येण गाथार्यां सप्तमी तृतीयार्थं यत् आन्मार्थं
कृतं तत् श्रमणाना किं नु अर्हीतु कल्पते । सूरिराह-यच्चै-

त्यद्रव्येण यच्च वा सुविहितानां मूलेयानामार्थं क्रीतं तद्दी-
यमानं न कल्पते । किं कारणमिति चेदुच्यते-स्तेनानीतस्य
प्रतीच्छा-प्रतिग्रहणं लोकेऽपि गर्हिता किमङ्ग ! पुनरुत्तरे,
तत्र सुतरा गर्हिता यत -चैत्ययतिप्रत्यनीकं-चैत्ययतिप्रत्यनी-
कस्य दस्तात् यो गृह्णाति सोऽपि हु' निश्चितं तथैव चैत्य-
यतिप्रत्यनीक एव ।

कम्मादिति आह—

हरियाहडिया सा खलु, समत्तितो उग्गए हरा गुरुगा ।
एवं तु कया भत्ती, न वि हाणी जा विणा तेण ॥६५॥

सा खलु स्तेनानीतप्रतीच्छा हताहतिका भण्यते स्तेनैहं
तस्य स्तेनहरणं हताहतिका यत एवं तस्मात् स्वशक्ति-
तश्चैत्यद्रव्यं सोपधिकं वा श्रमणमुद्रमयेत्-उत्पादयेत् इत-
रथा प्रायश्चित्त चत्वारो गुरुका । एवं च सति कृता
भक्तिर्भवति । प्रवचनस्य या च तेन विना हानि, साऽपि
न भवति ।

पुन पृच्छति—

जा तित्थयराण कया, वंदण आवरिसणादि पाहुडिया ।
भत्तीहिं सुरवरेहिं, ममणाण तहिं कहं भणियं ॥६६॥
या तीर्थकराणां सुरवरैर्भक्त्या वन्दनाऽऽवर्षणादिका आदि
शब्दात्-पुष्पवृष्टिप्रकारत्रयादिकरणपरिग्रह प्राभृतिका कृ-
ता तत्र श्रमणानां कथं भणितं किं तत्र स्थातुं कल्पते न वा ।

अत्र सूरिराह—

जइ समणाण न कप्पइ, एवं एगागिणो जिणवरिंदा ।
गणहरमादी समणा, अकप्पिए न वि य चिट्ठंति ॥६७॥

तस्या प्राभृतिकायां श्रमणानामवस्थातुं कल्पते भगवत-
प्रवचनातीतत्वात् । अन्यच्च यदि श्रमणाना न कल्पते तत
एकाकिनो जिनवरेन्द्रा भवेयु । यतो गणधरादयः श्रमणाः
अकल्पिकेनैव तिष्ठन्ति । व्य० ६ उ० । वृ० ।

आधाकर्मोपभोगे प्रायश्चित्तम्—

जे भिक्खु आहाकम्म, भुजइ भुंजंतं वा साइज्जइ ॥ ६ ॥

आधाकडं आहाकम्मं तं जो भुंजति तस्स चउगुणं आ-
णादिया य दोसा । नि० चू० १० उ० ।

आधाकर्मप्रायश्चित्तम्—“ गुरुगा आह य चरम० ”
॥ ५४१ x ॥ ‘ आह य ’ आधाकर्मगृह्णत प्रायश्चित्तं च
त्वागे गुरुका ॥ वृ० १ उ० १ प्रक० । ज्ञानवत आधा-
कर्मादिदोषविचार ‘ णाण ’ शब्दे चतुर्थभागे १६८० पृष्ठे
करिष्यते (गोचरचर्या गतेनाधाकर्मिकमशनादि न ग्राह्य-
मिति ‘ गोचरचरिया ’ शब्दे तृतीयभागे ६६१ पृष्ठे वक्ष्यते ।)
यदाधाय-निमित्तत्वेनाथित्य पूर्वोक्तप्रकारमपि कर्म व-
ध्यते तदाधाकर्मति । कर्मभेदे, आचा० १ शु० २ अ० १
उ० । (तच्च विस्तरत ‘ कम्म ’ शब्दे तृतीयभागे २४५
पृष्ठे, ६२ सूत्रव्याख्याने वक्ष्यते ।) आधानमाधाकरण-
मात्मनेति गम्यते तदुपलक्षितानि कर्माण्याधाकर्माणि ।
स्वरुतकर्मसु उक्त० ।

सुया मे णरए ढाणा. (उक्त०)पगाढा जत्थ वेयणा ॥१२॥

तस्थौववाइयं ठाणं, जहा मे तमणुस्सुयं ।

आहाकम्महेहिं गच्छंतो, सो पच्छा परितप्पइ ॥ १३ ॥

सत्रेति-नरकेषु उपपाते भवमौपपातिकं स्थान-स्थिति-
येथा-यन प्रकारेण; भवतीति शेष । 'मे' मया तत्-इति-
अनन्तरोरूपरामर्शेऽनुश्रुतम्-अवधारितं गुरुभिरुच्यमान-
मिति शेष (उक्त०) औपपातिकमिति च वृत्तोऽस्यायमा-
शय, यदि गर्भजत्वं भवेत्-भवेदपि तदपि तदवस्थाया
छेदभेदादिनारकदुःखान्तरम्, औपपातिकत्वे त्वन्तमुद्भ-
तान्तरमेव तथाविधेदनादय इति कुतस्तदन्तरसंभवः ?
तथा च- 'आहाकम्महेहिं' ति-आधानम्-आधाकरणमा-
त्मनेति गम्यते, तदुपलक्षितानि कर्माण्याधाकर्मणि तै-
राधाकर्मभिः-स्वरुतकर्मभिः, यद्वा-आर्षत्वात्-'आहे' ति-
आधाय-कृत्वा कर्माणीति गम्यते, ततस्तैरेव कर्मभि-
र्गच्छन्-यान्, प्रक्रमात् नरकं, यद्वा-यथा कर्मभिर्गमिष्य-
माणगत्यनुरूपैस्तीव्रतीव्रतराद्यनुभावान्वितैर्गच्छंस्तदनुरूप-
मेव स्थानं 'स' इति-बाल. पञ्चादिति-आयुषि हीयमाने
परितप्यते-यथा-धिग्मामसदनुष्ठायिन, किमिदानीं मन्द-
भाग्य करोमीत्यादि शोचते इति. सूत्रार्थः । उक्त० ५ अ० ।

आधा (हा) कम्मिय-आधाकम्मिक-त्रि० । साधूनामेवा-
र्थाय कारिते भक्तादौ, वृ० १ उ० ।

आधा(हा)ण-आधान-न० । आ-धा-भावे ल्युट् संस्का-
रपूर्वक वद्व्यादे स्थापने, अग्न्याधानं, गर्भाधाने च । वाच०
स्थाने, आच० । " इअ सव्वगुणाऽऽहारं ॥१०५५॥ " सर्व-
गुणाधानम्-अशेषगुणस्थानम् । आच० ४ अ० स्थापने, पो०
" कुलयोग्यादीनामिदं, तन्मूलाऽऽधानयुक्तानाम् " मूलाऽऽ-
धानं-मूलस्थापन-बीजन्यासस्तद्युक्तानाम् । पो० १३ विव०
व्यवस्थापने, आस्थाने, व्याख्याने च । वाच० ।

अविरइं पडुच्च बाले, आहिज्जइ, विरइं पडुच्च पंडिए आ-
हिज्जइ, विरयाऽविरइं पडुच्च बालपंडिए आहिज्जइ ॥३६५॥

आधीयते-व्यवस्थाप्यते, आस्थायते वा, तथा-विरतिं
चाश्रित्य-प्रतीत्य पापाद् डीन परिणत-परमार्थज्ञो चे-
त्येवमाधीयते-व्याख्यायते । सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ।

आधा (हा) य-आधाय-अव्य० । आ-धा-ल्यप् । कृत्वे-
त्यर्थे, उक्त० ५ अ० । स्थापयित्वेत्यर्थे, आधानं कृत्वेत्यर्थे,
भावे-घञ् । आधाने, पु० । वाच० ।

आधा (हा) र-आधार-आ-घृ-आधारे-घञ् । आश्रये,
"अपामिवाधारमनुत्तरङ्गम्" कुमा० । "चराचराणां भूतानां,
कुक्षिताधारता गतः" । कुमा० । "वर्त्याधारस्नेहयोगाद्यथा
दीपस्य सस्थिति" या० स्मृ० । " व्याकरणप्रसिद्धे औप-
श्लेषिकवैययिक-भिव्यापकाख्ये अधिकरणकारके," आधारे
ऽधिकरणम् " । पाणिनिः । अधिकरणञ् परस्परया
क्रियाश्रय तच्च त्रिविधम् औपश्लेषिक-वैययिका-ऽ-
भिव्यापकभेदात् । तत्र औपश्लेषिक एकदेशसम्बन्ध, यथा-
कटं आस्ते । वैययिक-भोक्ते इच्छाःस्ति । अभिव्यापक-ति-
लेषु तैलमस्ति । मुग्धवोधकारस्तु " सामीप्या-ऽऽश्लेष-वि-
६८

पथै-व्याप्याऽऽधारश्चतुर्विध " इति "सामीप्यसम्बन्धेना-
प्याधारतेत्याह " । तच्चिन्त्यम्, गङ्गायां घोषो घसनीत्यादौ
विषयलक्षणैरेव गङ्गासमीपनीरम्योपस्थितौ न तस्य वि-
कल्पयत्वमिति पाणिनीयाः । शस्यसंपादनार्थं जलरोधनार्थं
यन्धने वृत्तलेकार्थं जलधारणार्थं आलवालं च । "आधा-
रबन्धप्रमुखै प्रयत्नैः" रघु० । वाच० । आधारस्य भाव
तत् आधारता संबन्धविशेषेण पदार्थविशेषस्याऽऽधेयता-
सम्पादकं धर्मविशेषे, तथा च तयो परस्परनिरूप्यनि-
रूपकभावः । आधारताया अनतिरिक्तवृत्तिधर्म आधा-
रतावच्छेदकः । एवमाधेयताया अनतिरिक्तवृत्तिधर्म आ-
धेयतावच्छेदकः यथा संयोगेन घटाधारे भूतले भूतलत्व-
माधारतावच्छेदकं भूतलाधेये घटं च घटत्वमाधेयताव-
च्छेकम् तयोश्चावच्छेदकत्वात् । ताभ्यामाधारताऽऽधेयता
चाऽवच्छिद्यते यथा घटत्वावच्छिन्ना घटनिष्ठाऽऽधेयता
तथा भूतलत्वावच्छिन्ना भूतलनिष्ठाऽऽधारता इति नव्य-
नैयायिकानां रीतिः । आधारत्वात्तदर्थे, न० । वाच० ।
स-घ-ध-ध-भाम् ॥२११८७॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेण धम्य
वाहुल्येन ह । प्रा० "आहारो" ॥१४०६५॥ द्रव्यम्-आधारो
भवति । विशेषः ।

आधि(हि)-आधि-पु० । आधीयते-अभिनिवेशयते प्र-
तीकाराय मनोऽनेन । आ-धा-कि । मानसव्यथाभेदे,
वाच० । आधीनाम्-मन पीडानाम् । भ० १ श० १ उ०
१ सूत्रटी० । शरीरमानसे पीडाविशेषे च । " आधीना
परमौपधम् " ॥ ३ x ॥ आधीना-शरीरमानसपीडाविशे-
षाणां परमौपधं-प्रधानौपधकल्पम् । पो० १५ विव० ।
इपत् अधिक्रियते उत्तमर्णोऽत्र । आ-ईपदर्थे, धा-अधि-
कारार्थे, आधारे कि, आधीयते ऋणशोधनार्थम् आ-धा-
कर्मणि-कि-चा । ऋणशोधनार्थं प्रतिभूस्थानीयतया च-
न्धकत्वेन उत्तमर्णसमीपे अधमर्णेनाऽऽधीयमाने उत्तमर्णस्य
इपत् स्वत्वहेतुभूतव्यापारविशिष्टे, वाच० ।

आहि (हि) क-आधिक्य-न० । अधिकस्य भावः । प्यञ् ।
अधिकनायाम्, अतिशयितायाम्, " यद्वाचगच्छेदाय-
त्या-माधिक्यं ध्रुवमात्मन " । मनु० । युग्मायामपि राशौ
चेत्, शोणितं प्रचुर तदा । कन्या च पुं वत् भवति, शुक्रा-
धिक्ये पुमान् भवेत् ॥ १ ॥ ज्योतिस्तत्त्वम् । प्रातिपदिकमात्रे
लिङ्गमात्राद्याधिक्ये, सि० कौ० " एवमेतद् गुणाधिक्यं,
द्रव्ये द्रव्ये व्यवस्थितम् " सुश्रु० । वाच० । ' आधिक्य-
स्यैर्यनिद्वयार्थम् " ॥ २६ x ॥ आधिक्यं सजातीयपरि-
णामप्राचुर्यम् । डा० १७ डा० ।

आधि (हि) गरणिया-आधिकरणिकी-स्त्री० । अधिक्रि-
यते आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणं, तेन निर्वृत्ता आ-
धिकरणिकी, पञ्चक्रिया मध्ये तृतीये क्रियाविशेषे, सा च
द्विधा चक्ररथपशुयन्धमन्त्रतन्त्रादिप्रवर्तिनी खड्गादिनि-
वर्तिनी चेति । घ० ३ अधि० ।

आधि (हि) देविय-आधिदेविक-त्रि० । अधिदेवं भव
देवान्-वानार्थान् अधिकृत्य प्रवृत्ते वा ठप् । अनुशानिकादि-
त्वाद् द्विपदवृद्धिः । देवाधिकारेण प्रवृत्ते शान्ते, यातादि-
निबन्धनं, दुःखं च । दुःखं हि धिचिद्वम्-आप्यात्मिकादिभे-

आधिदेविय

दान् । वाच० । अधिदेविकम्—यत्तराक्षत्रप्रदायावेशहेतु-
कम् । स्या० १५ श्लोकटी० ।

आधि (हि) भौद्वय-आधिभौतिक-त्रि० । भूतानि-व्या-
घ्नसर्पादीन्प्राधिकृत्य जानम् । अधिभूत उक्त् द्विपदवृद्धि ।
व्याघ्नसर्पादिजनिते दु खे, वाच० । आधिभौतिक-मानुष-
पशुपतिजन्तुगमरीसृपस्थावरनिमित्तम् । स्या० १५ श्लोकटी० ।

आधु (हु) णिय-आधुनिक-त्रि० । अधुना भव उक्त् ।
सांभ्रतंभवे अर्वाचीने अप्राचीने च । स्त्रियां ङीप् ।
वाच० । अप्राचीनिप्रहाणामन्यतमे स्वनामर्याते प्रदे, ज० ।
सू० प्र० २० पाहु० ।

दो आहुणिया । (सूत्र-६०+) स्या० २ ठा ३ उ० ।

आधे (हे) य-आधेय-त्रि० । आ-धा-कर्मणि यत् । १
उत्पाद्ये, ' आधेयश्चाक्रियाजश्च, सोऽमत्त्वप्रकृतिगुण 'व्या०
का० । यस्य सतो गुणान्तरमुत्पाद्यम् तादृशे उत्पाद्यगुणा-
न्तरे विद्यमाने एव यत्र घटादिपदार्थे पाकादिना रक्षणा-
गुणान्तरमाधीयते तादृशे घटादौ, आधानविधिना स्था-
पनीये वक्षौ, पु० । अधिकरणेऽभिनिवेशनीये, " अधिक
पृथुलाघाग्राधेयाधिक्यवर्णनम् " चन्द्रा० । वाच० ।

आधाराऽऽधेयौ द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदेन—

आहारो आहेय, च होइ द्रव्य तहेव भावो य ।

सत्तं पुण आहारो, कालो नियमाउ आहेयो॥१४०६॥

(अस्या गाथाया व्याख्या ' अणुत्रांग ' शब्दे प्रथमभागे
३४४ पृष्ठे गता ।) विशेष० । स्थापनीये द्रव्ये च । भावे यत् ।
आधाने, न० । वाच० ।

आधे (हे) वञ्च-आधिपत्य-न० । अधिपतेर्भाव कर्म वा
पत्यन्तत्वात् यक् । स्वामित्वे, " अवाप्यभूमावसपत्नमृद्धं,
राज्यं मृगाणामपि चाधिपत्यम् " गीता० । वाच० । य-
ज्ञाणामाधिपत्यं च, राजराजत्वमेव च " । भा० । व० ।
राजकार्ये प्रजापालनादौ, " दुर्योधने तस्वहिते वै निगृह्य,
पाण्डो पुत्रं प्रकुरुवाधिपत्ये । अजानशत्रुर्हि विमुक्तरा-
ज्यो, धर्ममेमा पृथिवीं शास्तु राजन् । " भा० । व० । प० ।
८ । अ० । वाच० । " आदेवञ्च " (सूत्र-४६ +) । प्रज्ञा०
२ पट । अधिपते कर्माधिपत्यम् । रजायाम्, जी० ३
प्रति० ४ अधि० १ उ० १७७ सूत्रटी० । आ० म० । प्रज्ञा० ।
म० । कल्प० । ज्ञा० । विपा० । ज० ।

आधोधि (होहि) य-आधोऽवधिक-पुं० । नियतक्षेत्रवि-
पयाऽवधिज्ञानिनि. भ० ।

आहोहिण् ण भंते ! मणुमे जे भविण् अन्नयंसु देव-
लोणसु उववज्जइ । (सूत्र-२६१ +)

आहोहिण् णं ' नि, आधोऽवधिक —नियतक्षेत्रविपया-
ऽवधिज्ञानी । भ० ७ श० ७ उ० ।

नमिस्म णं अरहओ एगूणचालीमं आहोहियमया
-होहिया । (सूत्र-३६ X)

' आहोहिय ' ति—नियतक्षेत्रविपयावाधज्ञाननस्तेयां
शतानि । स० ३६ सम० । प्रतिनियतक्षेत्रावऽवधिज्ञाने
च । न० ।

केवली णं भंते ! अधोऽधियं जाणइ पासइ । (सूत्र-
५३८ +)

' आहोहियं ' नि, प्रतिनियतक्षेत्रावधिज्ञानम् । भ० १४
श० १० उ० ।

आप(व)-आप-पुं० । आप्यते । आप्-कर्मणि-घञ्-अष्ट-
सु वसुपु चतुर्ये वसौ. अपा समूह अण् । जलसमूहे, न० ।
आकाश, निरुक्त० । तस्य सर्वमूर्त्तसंयोगित्वात्तथात्वम् ।
वाच० । व्याप्तौ, आपः-व्याप्तिः । भ० १ श० ६ उ० ५०
सूत्रटी० ।

आप(व)इ-आपद्-स्त्री० । आ-पद् । सम्पदा क्विप् ।
आपद्विपदसंपदा दइ ॥ ८१४२०० ॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेण
आपत् शब्दकारस्य इकारः । " अणुत् कर्न्तहो पुगिसहो,
आवइ आवइ " (अनयम्-अन्यायं) कुर्वंत पुरुषस्य आपत्
आयाति । प्रा० हुं० । पो व ॥ ८१४२३१ ॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेण
स्वर्गात्परस्य पस्य व । विपत्तौ, प्रा० । " दुहओ गइ बाल-
स्स, आवइ वहमूलिया " ॥ १७० ॥ आपदो-विपदः । उक्त०
७ अ० । ' संभम-भयाऽऽउरा-ऽऽवइ " ॥ १३० ॥ आवइ चउ-
व्विहा-द्व्यखेत्त-काल-भावाऽऽवइ । द्वाऽऽवइ-द्व्यं दु-
ल्लहं । खेताऽऽवइ-योच्छिन्न-मंडवाइ । कालाऽऽवइ-ओमाइ ।
भावाऽऽवइ-गुरुगिलाणाइ । (इति तच्चूर्णि) । द्रव्यक्षेत्र-
कालभावैस्तत्र-द्रव्यापत्-कल्पनीयशानादिद्रव्यदुर्लभता १,
क्षेत्राऽऽपत्-प्रत्यासन्नग्रामनगरादिरहितगल्प च क्षेत्रम् २,
कालाऽऽपद् दुष्कालादि ३, भावाऽऽपद्-ग्लानत्वादि ४ ।
जीत० । द्रव्याऽऽपत्-प्रासुकादिद्रव्यालाम्, क्षेत्राऽऽपत्-
कान्तारक्षेत्रपतितत्वं, कालाऽऽपत्-दुर्भिक्षकालप्राप्ति, भावा-
पत्-ग्लानत्वमिति । प्रतिपेवणाया. पञ्चम भेदे, भ० २५ श०
७ उ० ७६६ सूत्रटी० । " आउरे आवइसुय " (सूत्र-७७३+)
तथा आपत्सु द्रव्यादिभेदेन चतुर्विधासु, तत्र द्रव्यत-
प्रासुकद्रव्यं दुर्लभं, क्षेत्रतो-ऽध्वप्रतिपन्नता, कालतो-दु-
र्भिक्षं, भावतो-ग्लानत्वमिति । उक्तं च-" द्वाइअलमे
पुण चउव्विहा आवया होइ " इति । स्या० १० ठा० ३ उ० ।
व्य० । नि० चू० । आ० चू० । " आवइसु ददधम्मया "
(सूत्र-३२ +) । प्रशस्तयोगसंप्रदाय साधुनाऽऽपत्सु-
द्रव्यादिभेदासु, ददधर्मता कार्या सुतरा तासु ददधर्मिणा
भाव्यमित्यर्थः । स० ३२ सम० ।

उदाहरणादियोग —

उज्जेणीए षणवसू, अणगारे धम्मघोसचम्पाए ।

अडवीइ सत्थविब्भम-वोसिरणं सिज्झणा चेव १२८१ ।

अस्या व्याख्या कथानकादवसेया, तच्छेदम्—" उज्जेणी
नयरी. तत्थ षणवसू वाणियओ, सो चपं जाउ कामो उग्घो-
सणं कारेइ । जहा (णाए) घन्ना, एय अणुसंवइ धम्मघोसो
नाम अणगारो, तेसु दूर अडविमइगएसु पुलिन्देहिं
विलोलिओ सत्थो इओ तइओ नट्टो, सा अणगारो
अणणेण लोणण समं अडवि पविट्टो ने मूलाणि सायति

पाणिय च पिथंति, सो निमंतिज्जइ, नेच्छन्ति, आहारजाप, पगत्थ सिलायत्ते मत्तं पक्खस्सायं, अदीणस्स अहियासे-
माणस्स केवलनाण समुप्पन्न सिद्धो, ददधम्मयाए योगा
सगहिया, एसा द्वाऽऽवती १, खत्ताऽऽवती-खत्ताणं अ-
सतीए २, कालाऽऽवती-आमादरियादि ३ ।

भावाऽऽवतीए ४-उदाहरणगाहा—

महुराए जउणराया. जउणावकेण दंडमणगारे ।

वहण च कालकरणं, सकाऽऽगमणं च पवज्जा । १२८२ ।

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदम्—“ महुराए नगरीए
जउणो राया. जउणावक्क उज्जाण अवरेण, तत्थ जउणाए
कांपणे दिशां, तत्थ दण्डो अणगारे आयावइ. सो रायाए
णितेण दिट्ठो. तेण रोसेण असिणा सीमं छिन्न अन्नं भ-
णन्ति-फलण आहवो, सव्वंहि वि मणुस्सेहिं पत्थरसासी-
कओ कोवांदयं पइ तस्स वेयणाउदय भावयतस्स आवती.
कालगतो सिद्धो, द्वागमणं महिमाकरण, सकागमण पा-
सणण विमाणेण तस्स वि य रत्तो अधिती जाया, वज्जेण
भेसिओ सकेण जइ पववयसि तां मुञ्चन्ति पववइओ थेराण
अन्तिए अभिग्गइ नेएइइ जइ भिक्खागओ संभरामि तो
ए जमेमि जइ दरजिमिओ ता सेसंग विगिचामि एव
किर तेण भगवया पगमवि दिवसनाऽऽहाणिय तस्म द्वा-
ऽऽवती दण्डस्स भावाऽऽवती ४ ‘ आवईसु ददधम्मत
त्ति गयं ” । आव० ४ अ० । हलन्तत्वाट्ठाप्-आपदाप्यत्र ।
वाच० ।

आप (व) गा-आपगा-स्त्री० । आपेन-जलसमूहेन गच्छ-
ति-वहति-ड । नयाम् . दश० ।

बहुममाणि तित्थाणि, आवगाणं वियागरे ॥३७॥

बहुममानि-तीर्थानि आपगाना-नदीना व्यागृणीयात् सा
ध्वादिविषय इति । दश० ७ अ० २ उ० ।

आवच्चिज्ज-अपत्य-पु० । सन्ताने, कल्प० । “ एए णं सव्वे
अज्जसुहमस्स अणगारस्स आत्रच्चिज्जा ” एते सव्वे आर्यसु-
धर्मण अनगारस्य अपत्यानि-शिष्यसन्तानजा इत्यर्थ ।
कल्प० २ अधि० ८ क्षण ।

आप (व) डण-आपतन-न० । आ-पत । भावे ल्युट ।
आगमने, प्राप्तौ, ज्ञाने (ऋचित्रिप्राकरणिकादद्यादप्राकर-
णिकस्यापतनम्) साहि० । दैववशात् पतने च । वाच० ।
प्रस्फाटने घ० ३ अधि० २४ स्लाकटी० । प्रस्खलने च ।
आध० ३१२ गायाटी० । “ आवडणं विसमखाणुकटसु ” ।
(६१० x) । विषमे वा स्थाणौ वा आपतन-प्रस्खलन भ-
वति । वृ० १ उ० ३ प्रक० । आपतन नाम-यद् भूमिमम-
प्राप्तस्य सप्राप्तस्य वा जानुकुराराभ्यां प्रस्खलनम् । वृ० २
उ० १५१ गायाटी० । “ आवडणे लहुग ” ॥ २११ + ॥ आ-
वडण-पक्खलणं तं पुण भूमिअसपत्तो संपत्तो वा जाणु-
कोप्परेहिं । नि० चू० १ उ० ।

आप (व) डिय-आपतित-धि० । आ-पत्-कृ । हठादागते,
वैवायत्तपतने च । वाच० । आस्फालिते च । “ दोंऽवि

आवडिया कुडु ” (४२ +) । आपतितौ-भित्तौ आस्फा-
लितौ । उक्त० २५ अ० ।

आप (व) ण-आपण-पु० । आपण्यन्ते-विक्रीणन्त्यत्र आ-
पण । आधारे घञ् । हट्टे. “ पणियाऽऽवणविचिह ”
(सूत्र-१ x) । पणिनानि-भाण्डानि तत्प्रधाना -आपणा -
हट्टा. । औ० । भ० । आ० म० । कल्प० । प्रश्न० । ङा० ।
विशे० । ज्ञा० । “ आवणसिघाडग ” (सूत्र-१३४ +) ।
अनु० । ङा० । वीथ्याम् , न० । ‘ कोलचचुरणाइ आवणे ”
॥ ७१ + ॥ दश० ५ अ० १ उ० । पण्यस्थान, प्रश्न० ३ मव०
ठार २६ सूत्रटी० । क्रयविक्रयद्रव्यशालाया च । वाच० ।
“ शकटाऽऽपणवेशाश्च, वणिजो चन्दिनस्तथा । नराश्च सृग-
याशीला , शतशोऽयमहन्नश ” । भा० व० प० अ० २३८ ।
“ भदयमालयाऽऽपणानाञ्च, ददशु श्रियमुत्तमाम् ” भा० स०
प० ४ अ० । (आपण पण्यवीथिका) (आपणो विक्रय-
स्थानम्) तेनैवोक्तम् । “ पूर्णाऽऽपणा विपणिनो विपणी-
विभजु । माघ० । ” वाच० ।

आप(व)णगिह-आपणगृह-न० । आपणमध्यवर्तिगृहे, वृ० ।

तथा च—

जं आवणमज्जम्मि, ज च गिहं आवणा य दुहओ वि ।
तं होइ आवणगिहं, रत्थाणुहरत्थपासम्मि ॥ १७० ॥

यद् गृहमापणमध्ये समनादापणं परिक्षिप्त तदापणगृहम्,
यद्वा-मध्ये गृहम् दुहओ वि ' ति—द्वाभ्यामपि च पार्श्वा-
भ्यां यस्याऽऽपण भवन्ति तदापणगृह भवति । वृ० १ उ०
३ प्रक० ।

आप (व) णवीहि-आपणवीथि-स्त्री० । रथ्याविशेष, आ०
म० १ अ० १८३ गायाटी० । ङा० । रा० । जी० । हट्टमार्गे,
दशा० १० अ० । जी० । ज्ञा० । “ संमट्टरत्थतराऽऽवणवी-
हिय ” । आपणवीथयश्च हट्टमार्गा । कल्प० १ अधि०
५ क्षण ।

आप (व) ण-आपन्न-त्रि० । आ-पद् कृ । आपद्प्रस्ते,
“ आपन्न संसृतिं योगं, यन्नाम विवशो गृणन् । तत् सद्यो
विमुच्येत, यद् विभेति स्वयं भयम् ” । भाग० । ‘ आप-
न्नाभयसन्धेपु दीक्षिता खलु पौरवा ” । शकु० । “ आ-
त्मापगधादापन्न-स्तत् किं भीम जिघामनि ” भा० स्त्री०
प० १३ आ० । वाच० । आश्रितं, ‘ इमं दरिसणमावरणा,
सव्वदुक्खा विमुच्चइ ” ॥ १६ ॥ सूत्र० १ थ्रु० १ अ० १ उ० ।
अनु० । उपपन्ने, ज्ञा० १ थ्रु० २ अ० ३६-३७ सूत्रटी० ।
प्राप्ते, ‘ जो जहि आवजा ” (१२४५) । आव० ४ अ० ।
आवणो प्राप्त उच्यते । नि० चू० १ उ० २५६ गायाटी० ।
‘ आवणो दाहमद्धण, संसारम्मि अ पतए ” (१३४) ।
आपन्ना-प्राप्ता । उक्त० १ अ० । व्याप्ते, नि० ।

आप(व)णपरिहार-आपन्नपरिहार-पु० । भावपरिहारभेदे,
नि० चू० ।

(भाष्यम्)—

मामादी आवणेषु, तेण उ पणय न अत्रेहिं । २३ ॥
आवणपरिहारो पुण जो मत्तिवं वा ० जाव द्दम्मानियं

आपत्तिपरिहार

घा पायच्छ्रुतं आवरणो । नि० चू० २० उ० । यत् मा-
सिकं यावत् प्रायश्चित्तमापन्नं तत्र आ-
पन्नं अपरिभोगेऽपि वर्तते, परिह्रियते इति परिहार,
कर्म्मणि घञ् आपन्नमेव परिहारः । आपन्नपरिहार इति
व्युत्पत्तेः. तथात्राह—' मासादी आवन्ने ' इति-मासादिकं
यत् प्रायश्चित्तस्थानमापन्नं तत् आपन्ने—आपन्नपरिहारे
द्रष्टव्यं, मासादिकं यत् प्रायश्चित्तस्थानमापन्नं तत् आपन्न
परिहार इति भावः । अथ वा-परिहृण्यं परिहार इति भावे
घञ्, आपन्नेन-प्रायश्चित्तस्थानेन परिहारो वर्जनं साधो-
रिति गम्यते । आपन्नपरिहारः । तथा हि-स प्रायश्चित्ती
अविशुद्धत्वात् विशुद्धचरणैः साधुभिर्यावत्प्रायश्चित्तप्रति-
पत्त्या न शुद्धो भवति तावत् परिह्रियते, इह तेन
आपन्नपरिहारेण प्रकृतमाधिकारो, न शेषैः परिहारैः । व्य०
१ उ० २६ गाथाटी० ।

आप (व) सप्तत्ता-आपन्नसत्त्वा-स्त्री० । आपन्न-उत्पन्न
सत्त्वो-जीवो गर्भे यस्याः सा । ज्ञा० १ श्रु० २ अ० ३७ सूत्र-
टी० । गर्भिण्यां स्त्रियाम्, " सममापन्नसत्त्वास्ता रेजुरा-
पाण्डुरत्वश्च " । रघु० । वाच० ।

आप (व) त्ति-आपत्ति-स्त्री० । आ-पद्-क्लिन् । आपदि,
आपच्च-रोगाद्यभिभूतावस्था सम्यग् वर्तनोपायानुपलम्भ-
श्च । वाच० । आपादने, व्य० । आपत्ति-प्रायश्चित्तस्याऽऽ-
पादनम् । व्य० १ उ० १ प्रक० १६७ गाथाटी० । प्राप्तौ,
" संवेगात् समरसापत्त्या । ८ x । " आपत्तिश्च प्राप्ति । पो०
६ विव० ८ श्लोकटी० ।

जं जं न भणियमिहयं, तस्सावत्तीए दाणसंखेवं ।

भिन्नाइया य वुच्छं, छम्मासं ताय जीएणं ॥ ६० ॥

' जं जमिच्चाइ ' । इह जीयववहारे जं ज पच्छित्त न
भणियं अवराहमुद्दिस्सिऊण तस्सावि आवत्तिविसेसेण
दाणसंखेवं भणामि । आवत्ती-पायच्छ्रुतद्वारासंपत्ती । सा
य-निसीह-कण्ण-ववहागभिहिया । सुत्तओ, अत्थओ य ।
आणाअणवत्थमिच्छत्तविराहणा सवित्थरा । तवसो य-
मो य तयो पणगादी छम्मासपज्जवसाणो अणेगाऽऽवत्ति-
दाणविरयणालक्खणा तेसु सव्वेसु गंयेसु । इह पुण
जीयववहारे संखेवेण आवत्तीदाणं निरुविज्जइ ॥ ६० ॥

भिन्नो अविस्सिट्ठो च्चिय, मासो चउरो य छच्च लहु-गुरुया ।

निव्वियगाई अट्टम-भत्तन्तं दाणमेएसि ॥ ६१ ॥

' भिन्ना अविस्सिट्ठ ' इच्चाइ । ' भिन्न ' इति-ससमयसत्ता;
पंचवीसं २० दिवसा भिन्नसहेण घेपन्ति । सो य अविस्सिट्ठो
एक्को च्चव । अविस्सिट्ठगहणाओ य सव्वपणगाई मेया
घेपन्ति । पणगं-लहुगं, गुरुगं च; दमगं-लहुगं गुरुगं च,
पशरसगं-लहुगं, गुरुगं च, वीसगं-लहुगं, गुरुगं च, पं-
धवीसगं-लहुगं, गुरुगं च । एस भिन्नमासो बहुभेओ वि
एक्का च्चव घेप्पइ । एसो य सुयववहारो जेसु जसु अव-
राहसु भणियो तेसु तेसु च्चव अवराहसु जीएण सव्वरथ
निव्वियगई । भिन्नो अविस्सिट्ठो च्चिय एवं वक्खणियं ।
इयाणि ' मासो ' त्ति-सो य लहुमासो, गुरुमासो य । रत्थ

य लहुमासे पुरिमहं । गुरुमासे एक्कासत्थं । चउरो य
छच्च मासा सव्वज्ज्भन्ति । तत्थ लहुचउमासे आयामं ।
चउगुरुमासे चउत्थं । छच्चलहुमासे छच्चं । छुगुरुमासे अट्टमं ।
एवं सुत्तनिदिट्ठाऽऽवत्ति जहावराहं जाणिकुण जीएण नि-
व्वियगाई-अट्टमभत्तन्तं तवं देज्जा ।

इय सव्वाऽऽवत्तीओ, तवसो नाउं जह-कर्म समए ।

जीएण देज्ज निव्वी-इगाइ दाणं जहाऽभिहियं ॥ ६२ ॥

' इय सव्वाऽऽवत्तीओ ' इच्चाइ । इय' एवं-एएण पणारेण
' सव्वाऽऽवत्तीओ ' सव्वतवट्ठाणाइ । ' जहकर्म ' -पायच्छ्रुताणु-
लोभेण । समए-सिउंने । ' जीएण देज्जा ' । निव्वियगाइयं दाण
जह जह भणियं तहा तहा ' देज्ज ' त्ति-भणियं होइ । (इति
चूर्णि) । जीत० इह-जीनव्यवहारे अपराधमुद्दिश्य यत्तप्रा-
यश्चित्तेन भणितं तस्याऽऽपत्तिविशेषेण दानसत्तेपं वदथ
आपत्तिश्च-अमुकानिचारेऽमुकस्य तपसः प्राप्तिरिति, सा
च निशीथ-कल्प-व्यवहागदिषु विस्तरेणाभिहिता । जीत०
व्याप्तौ भ० १ श० ६ उ० ५० सूत्रटी० । उद्भूतौ, विशेषे ६६
गाथाटी० । अनिष्टप्रसङ्गे च । स च व्याप्यस्याहार्यारोपात्
व्यापकस्याहार्यारोपः यदि निर्वहति. स्यान्नर्धूम स्या-
दित्येवं रूप । वाच० ।

आप (व) त्तिमुत्त-आपत्तिमुत्त-न० । शिष्यगतप्रतिसेव-
नाद्वारेणाऽऽपन्नप्रायश्चित्ताभिधायिनि सूत्रे, नि० चू० । प्र-
तिसेवनायां सत्यां प्रायश्चित्तापत्तिः स्यात् इत्यापत्तिस्-
त्रायुच्यन्ते-जे भिक्खू बहुमो मामियं पडिमेवित्ता आ-
लोइज्जा (१) बहुसो वि, बहुसो, वि बहुमो पंच पडिसे-
वित्ता आलोइज्जा (२) इति प्रत्येकबहुससंश्रमं, जे भिक्खू
मासिय वा दो मासियं, तेमासियं, च (३) इत्यादि सकल-
सयोगसूत्रम्, जे भिक्खू बहुसो मासियं बहुमो दो मा-
सियं बहुमो तेमासियम् (४) इत्यादि बहुसंयोगसूत्रम्,
एतत्सूत्रचतुष्टयमेतावता अन्येन सूत्रोपात्त व्याख्यानम् ।
नि० चू० २० उ० । आवत्तीए अहिगो दिज्जति, नि० चू० २०
उ० ५ सूत्र-व्याख्याने ।

(संपूर्णसूत्रपाठस्त्वेवम्)—

जे भिक्खू बहुमोमासियं परिहारद्वारं परिसेवित्ता आ-
लोएज्जा अपलिउंचियं आलोएमाणस्स मासियं पलि-
उंचियं आलोएमाणस्स दोमासियं ॥ ६ ॥ जे भिक्खू
बहुसोवि दोमासियं परिहारद्वारं परिसेवित्ता आलो-
एज्जा अपलिउंचियं आलोएमाणस्स दोमासिअं पलि-
उचिअं आलोएमाणस्स तिमासियं ॥ ७ ॥ जे भिक्खू
बहुमो तिमासिअं परिहारद्वारं परिसेवित्ता आलोएज्जा
अपलिउंचिअं आलोएमाणस्स तिमासियं पलिउंचियं
आलोएमाणस्स चाउम्मासियं ॥ ८ ॥ जे भिक्खू बहु-
मोवि चाउम्मासियं परिहारद्वारं परिसेवित्ता आलो-
एज्जा अपलिउंचियं आलोएमाणस्स चाउम्मासियं प-
लिउंचियं आलोएमाणस्स पंचमासियं ॥ ९ ॥ जे भिक्खू
बहुमोवि पंचमासियं परिहारद्वारं परिसेवित्ता आलो-

एजा अपलिउंचियं आलोएमाणस्स पंचमासियं पलि-
उंचियं आलोएमाणस्स छम्मासियं तेण परं पलिउंचियं
वा अपलिउंचियं वा आलोएमाणस्स ते चेव छम्मासा
॥ १० ॥ नि० चू० २० उ० ।

निमीहस्स पच्छिमे उद्देशगे तिविहभेदा सुत्ता, सव्वे तीम
सुत्त. सत्थ आपत्तिमुत्ता जे दस तेसि चउरो सुत्तेयेव
भणित्ता, इमे अत्थतो छ जाणियव्वा, तं जहा-सानिरेगसुत्तं
१, बहुससानिरेगसुत्तं २, सातिरेगसजोगसुत्तं ३, बहु-
ससानिरेगसजोगसुत्तं ४, खवमं सगलस्स सातिरेगस्स
य संजोगसुत्तं ५, दसम बहुसस्स बहुससाइरेगस्स सजोगे
सुत्तं ६, एवं एनेसु दससु आवत्तिमुत्तेसु सणिएसु एते
एव विहिण्णा दस आलोएणासुत्ता भाणियव्वा । नि०
चू० २० उ० ।

‘इमे अत्थउ’ ति-अर्थो-इयाख्याने-भाष्यादिकं तस्मात् पद
बोद्धव्यानि, “ त जहे ” त्यादि, “ जे भिक्खू मासाइरेग-
दोमासियंमि ” (१) त्यादि, सातिरेकसयोगसूत्रम्-“ जे
भिक्खू बहुसोसातिरेगमासियं, बहुसोसाइरेगदोमासिय
(२) च ” इत्यादि । बहुससातिरेकसयोगसूत्रम्, “ जे
भिक्खू मासियं सातिरेकमासियं (३) ” । “ जे भिक्खू दु-
मासियं सातिरेकदुमासियं च (४) ” त्यादि, सकलस्य
सातिरेकस्य च संयोगसूत्रम्, “ जे भिक्खू बहुसो मा-
सियं बहुसो सातिरेकमासियं च ” (५) । “ जे भिक्खू
बहुसो दुमासियं, बहुसो सातिरेकदुमासियं च ” (६)
त्यादि । बहुससातिरेगस्स य संजोगसुत्तं इत्येवमापत्ति-
सूत्राणि दश कथितानि । नि० चू० २० उ० ।

आप (व) य-आपद्-त्रि० । आपद् ददातीत्यापद्ः । से-
गादिके, पुरुषादिके च । आतु० ।

आप (पि) लव-आप्तव-पु० । आ-प्लु-घञ्-भावे । पक्षे-
अप् । स्नाने, जलाना सर्वत समुच्छलने, ल्युट्-अप्तवनं
नत्रैव । न० । घञ्० । लात् ॥ ८ । २ । १०६ ॥ इति हैम-
प्राकृतसूत्रेण लकारात् पूर्व इकारः । प्रा० ।

आप (य) सरीरअणवकंखवचिया-आत्मशरीरानवका-
इत्ताप्रत्यया-स्त्री० । अनवकाङ्गाप्रत्ययक्रियाभेदे, स्था० । त-
त्रात्मशरीरानवकाङ्गाप्रत्यया सा स्वशरीरत्तिकारिक-
म्माणि कुर्वत. क्रिया भवति । स्था० २ ठा० १ उ० ६०
सूत्रटी० ।

आपहल्लिय-आघूर्णित-त्रि० । ‘ आघुम्मिय ’ शब्दार्थं,
प्रा० ४ पाद ।

आपा (वा) ग (य)-आपाक-पु० । समन्तात्परिवेष्टय
गच्यतेऽत्र आ-पच् । आधारे घञ् । कुम्भकारस्य मृगमय-
पात्रपचनस्थाने, वाच० । तथा च- कुम्भकाराऽऽवापइ वा
कवेल्लुयाऽऽवापइ वा इट्टाऽऽवापइ वा ” (सूत्र-५६७+) ।
कुम्भकारस्थापाको-भाण्डपचनस्थानम्, कवेल्लुकानि प्र-
तीतानि तेषामापाक प्रतीत एव । स्था० ८ ठा० ३ उ० ।
भावे घञ् । ईपत्पाके, सम्यक् पाके पुटपाके च । वाच० ।

आवाड-आवाड-पुं० । स्यनामख्यातं चिलातजानो, “ उ-

त्तरुभरहे वासे वहवे आवाडा णाम चिलाता पण्वसति
त्ति ” । आ० चू० १ अ० । ६

आपा (वा) य-आपात-पुं० । हठात्-अधिवेकान् कारणा-
न्तरमाचिव्याभावेऽपि आगत्य पात । अतर्कितागमनं,
“ गरुडापातविश्लिष्ट-मेघनादास्त्रवन्धन ” रघु “ नदा-
पातभयात् पथि ” कुमा० । आपतत्यत्राधारे घञ् । उपक्रमे,
“ आपातरम्या विषया पर्यन्तपरितापिन ” किग०
“ आपातरम्या-तत्कालरमणीया ” मल्लि० । उपक्रमे च
“ मध्वापात इति मनु । मध्वापातानां मधुगेपक्रम ”
कुल्लु । वाच० । “ आपातभङ्गं ” (सूत्र-२५५ x) ।
आपतनमापात । प्रथममीलके, । स्था० ४ ठा० १ उ० ।
तत्प्रथमतया संसर्गे, भ० ।

तस्स भोयणस्स आवाए भइए भवइ तओ पच्छा परि-
णममाणे परिणममाणे दुरुवत्ताए दुग्गंधचाए जहा मह-
स्सवए ०जाव भुज्जे भुज्जे परिणमइ । (सूत्र-३०६+)

आपात-तत्प्रथमतया संसर्गे । भ० ७ श० १० उ० ।
आभिमुख्येन समवाये, “ आवाए सव्वदव्वाणं ” ॥२६३॥
सथेपामपि जीवादिद्रव्याणामापाते-आभिमुख्येन समवाये
निष्पद्यते इति शेष । विशेष० । अभ्यागमे, “ अणावाय-
मसंलोए ” (२६६ x) । न आपात-अभ्यागम, स्व-
पक्षपरपक्षयोर्यस्मिन् स्थण्डिले तदनापात । ओघ० । घृ० ।
“ तत्थाऽऽचार्यं दुविह ” (२६७+) । तत्र-आपात-स्थण्डिलं
द्विविधम्-द्विप्रकारम् । ओघ० । घृ० । (अस्य बहुभेदा
'थंडिल' शब्दे चतुर्थभागे वक्ष्यते) “ अणावायमसंलोए
चिंदुज्जा ” (सूत्र-२६+) । अनापाते-विजने, असलोके च
सन्तिष्ठेत् । आचा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ५ उ० । प्राप्ता,
आपात-विषयप्राप्ति । आ० चू० १ अ० ।

आपाद-पु० । आ-पद्-घञ् । फललाभे, आगतौ च । पाद-
पर्यन्तम् । अव्य० । पादपर्यन्तं, अव्य० । वाच० ।

आपा (वा) यभइय-आपातभद्रक-पुं० । आपातनमापात-
प्रथममीलकस्तत्र भद्रका-भद्रकारी दर्शनाऽऽस्तापादिना सु-
खकरत्वादापातभद्रक । प्रथममीलके दर्शनाऽऽस्तापादिना
सुखकरे, स्था० । “ आवायभइए णाममेगे, णो संवासभइए
(सूत्र-२५५ x) । स्था० ४ ठा० १ उ० ।

आपायावच्च-आप्राजापत्य-न० । अहोरात्रभवे एकोनविंश-
तितमे सनामख्याते मुहूर्त्ते, कल्प० १ अधि० ६ क्षण ।

आपुच्छणा-आप्रच्छना-स्त्री० । आपृच्छाया कर्णमाप्र-
च्छना । पञ्चा० १२ विच० २६ गाथाटी० । प्रश्नकरणे, पञ्चा०
१२ विच० २ गाथाटी० । भ० । “ आपुच्छणा उवाच्यं दोहला ”
(सूत्र-२६+) ‘ आपुच्छण ति-भन्तुरापृच्छा-’ इच्छामि गं
तुन्भेहि अद्भस्तुत्राया ” इत्यादिका । विपा० ८ अ० ।
आ-मर्ष्यादया तथाविधविनयलक्षणया, अभिविधना या
सर्धप्रयोजनाभिव्याप्तिलक्षणेन प्रच्छनं गुणं प्रश्नकर्णमा
प्रच्छना । पञ्चा० १२ विच० २ गाथाटी० । मामाचार्यभेदे,
प्रघ० १०१ टार ७६८ गाथाटी० । सा च कर्तुमर्षे कर्णे प्र-
घनं मानेन गुणं कार्या-भगवन् । अद्भिमिदे करोमिति । प्रघ०

आपुच्छणा

१०१ द्वार ७७३ गाथाटी० आ० चू० जी० ग० । अनु० ।
 “आपुच्छा” घ० ३ अधि० । अयं भाव-यत्कार्यं साक्षा-
 दाप्रष्टुं शक्यते विशेषप्रयोजनं च तत्र साक्षादापुच्छा, यत्तु
 मुहुर्मुहुः सम्भवितया प्रष्टुमशक्यं तत्रापि बहुवेलसदेश-
 ननापुच्छाऽऽवश्यकीति । घ० ३ अधि० । “आपुच्छणा
 य नइया” । (२x) । तृतीया आपुच्छना यतो हि श्वासो-
 च्छासादिकं त्यक्त्वा अपरं सर्वं कार्यं गुणे पृच्छां विना न
 कार्यम् तस्मादेषा आप्रच्छना । उक्त० २६ अ० । “आपु-
 च्छणा सयंकरणे” (५+) । स्वयम् आत्मना कार्याणां करणे
 गुरो आप्रच्छना कर्तव्या, न च गुरौ सति न्ववुद्धयैव
 गुरुम् अनापुच्छय कार्यं कर्तव्यमिति भाव । उक्त० २६
 अ० । आडिति-सकलकृत्याभिव्याप्या प्रच्छना प्रच्छना-इद-
 महे कुर्या न त्वेवंरूपा तां स्वयमित्यात्मन करण कस्य-
 चिद्विचिन्तितकार्यस्य निवर्तनं स्वयंकरणम् । तस्मिन्, उक्त०
 पाई० २६ अ० । उच्छ्वासनि श्वासौ विहाय सर्वका-
 र्येष्वपि स्वस्वच्छिपु गुरवः पृष्टव्या, अनः सर्वविषयमपि
 प्रथमतः प्रच्छनमापुच्छेत्पुच्यते तथा च निर्युक्तिरुता
 सामान्येनैवाभिहितम्-“आपुच्छणा उ कजे” ति । उक्त०
 २६ अ० । आ० म० ।

तथा च—

आउच्छणा उ कजे, गुरुणो गुरुमम्मयस्म वा णियमा ।

एवं सु तयं मेयं, जायति सति णिज्जगहेऊ ॥ २६ ॥

व्याख्या-आपुच्छाया करणम् आपुच्छना, तुशब्द पुनरर्थ, नन आपुच्छना पुन कार्य-ज्ञानादिसाधने प्रयोजनं सति कार्येति शेष, कस्येत्याह-गुणे रन्नाधिकस्य तत्संमनस्य वा गुरुवहुमतस्य वा स्थविरादे वाशब्दे विकल्पार्थो, नियमात्-अवश्यभावेन अथ कस्मादेषा विधेयेत्याह-एवं ‘सु’ पवमेव. गुर्वाद्यापुच्छा पूर्वकमित्यर्थ, तत्कार्यं श्रेयोऽतिशयेन प्रशस्यं जायते-भवति सकृत्सदा निर्जराहेतुकर्मक्षयकारणमिति कृत्वेति गाथार्थः ।

अथ कथमापुच्छाविषयभूतं कार्यं श्रेयः स्यादित्यत आह-

मो विहिना या तस्सा-हणम्मि तज्जाणा सुणायंति ।

सन्नाणा पडिवची, सुहभावो मंगल तत्थ ॥ २७ ॥

व्याख्या-‘सो’ ति-य-आपुच्छयते स गुरु गुर्वनुमतो वा, विधिज्ञाता चिकीर्षितकार्यस्य वस्त्रधावनादेर्विधानस्य वेदिता भवति, गीतार्थत्वात् नतश्च तत्साधने अहमिदं कार्यं करोमीत्येवंविधिज्ञातगुरुनिवेदनं, अथ वा-विधि-प्रतिपादनं सति स हि पृच्छयमानो विधिज्ञत्वाच्चिकीर्षित-कार्यविधिं साधयति, यथा-‘अच्छोडपिट्टणासु य न भुवे घोण पयावणे न करे’ इत्यादि तज्जाणं’ ति-वि-धिज्ञानं पुच्छकस्य भवति नतश्च-‘सुनायं’ ति-‘अहो गुरुणा जिनेन वा सुष्ठु ज्ञातं सकलसत्त्वानुपघातकत्वेन मुमुक्षोश्चापग्राहकत्वेन निपुणमिदं दष्टं, नैव दर्शनान्तरी-यैगिति’ एव विधात् स्वज्ञानात्-स्वगतसद्व्योधात् स-काणात् प्रतिपत्तिगुरुत्वेन जिन एवाप्त इत्येवभूना रुचि-भवति, सा च शुभभाव-प्रशस्ताध्यवसायो वर्तते, स च मङ्गलं-विघ्नविघानकं वस्तु तत्र कार्यं प्रवर्तमानस्येति-शेषः । अथ वा-न गुरु विधिज्ञाता-उपायज्ञ तत्साधने-चि-

कीर्षितकार्यनिष्पादने ततश्च तज्ज्ञानात् गुरो सकाशात् यत् ज्ञानं तस्मात् सुज्ञानं कार्यं भवति सुज्ञानाच्च प्रति-पत्तिः-सम्यक् क्रियाभ्युपगमः सा च शुभो भाव शेषं तथैव इति गाथार्थः । पञ्चा० १२ विष० ।

आपुच्छा-आपुच्छा-स्त्री० । आ-पृच्छ-अङ् । आलापे, जि-ज्ञासायाम्, आभाषणे-गतागतकाले, शुभे, प्रश्ने, आनन्दने च । वाच० । “आपुच्छणा य कजे” (६६७x) आपुच्छ-नामापुच्छा । समाचारीभेदे, सा च कर्तुमभीष्टे कार्ये प्रव-र्तमानेन गुरोः कार्यार्था-अहमिदं करोमीति । आ० म० १ अ० (पतद्बहुवक्तव्यता ‘आपुच्छणा’ शब्देऽनुपदमेव गता) ।

आपुच्छणिज्ज-आप्रच्छनीय-त्रि० । पृष्टव्ये, म० १८ श० २ उ० ६१७ सूत्र । सकृत्पृष्टव्ये, “आपुच्छणिज्जे” (सूत्र-७x) आप्रच्छनीय-सकृद् पृष्टव्य । आ० १ अ० १ अ० ।

आपुच्छिता-आपुच्छय-अव्य० । आ-पृच्छ ल्यप् । जिज्ञा-सित्वत्यर्थे, वाच० । ‘आपुच्छिता ण ठंति सट्ठारे’ (४४६+) । आपुच्छय-प्रशार्हत्वाद् ; गुरुमिति गम्यते इति । पं० व० २ द्वार ।

आपूविय-आपूपिक-त्रि० । कर्मजबुद्धेर्दशमे उदाहरणभेदे अपूपकर्त्तरि, स चामित्वाप्यपूपाना दलस्य मानं जानाति “पूयइ” १० (सूत्र-६८x) नं० ।

आपूरिय-आपूरित-न० । आ-पूर-कृ-यस्यापूरणं कृतम् । तस्मिन्, “पहयदेवदुंदुहिनिनायाऽऽपूरियदिसामडलं” ति आ० म० १ अ० ३४३ गाथाटी० । अभिव्याप्तं च । वाच० । “आपूरियं” (२५१+) । ‘आपूरियं’ ति-आपूरितं-संव्याप्तं भूतं वासितमित्यर्थः । विशेष० ।

आपूरिमाण-आपूरयत्-त्रि० । आपूरणं कुर्वति, “सहेणं त-प्पसे सव्वओ समंता आपूरेमाणे” (सूत्र x) । शब्देन तान् प्रत्यासन्नान् सर्वतो-दिक्षु, समन्ततो-विदिक्षु आपूरय-ति शत्रन्तस्य साविदं रूपम् । रा० । जी० ।

आपूर्यमाण-त्रि० । आ-पूर-कर्मणि शानष् । सम्यक् पूर्यमाणे, वाच० । प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ११ सूवटी० । समन्तात्प्रसृते, “आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं, समुद्रमाफः प्रविशन्ति यद्दत्” गीता० । आधारं शानष् । सूर्यकिरणैः पूर्यमाणचन्द्रस्याधारे पक्षे, वाच० ।

आफोडिय-आस्फोटित-त्रि० । करास्फोटे, प्रश्न० । “आफो-डियसीहनाया” (सूत्र-११x) । आस्फोटितं-करास्फोटरू-पम् । प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

आववहुल-आपवहुल-न० । रत्नप्रभाया पृथिव्या अपवहुले कारणे स० ।

इमीसे णं मंते ! रयणपभाए पुढवीए आप(व)वहुले करण्डे केवतियं वाहल्लेण पण्णते, गोयमा ! असीतिजोय-णसहस्माइं वाहल्लेण पण्णते । (सूत्र-७२) । जी० ३ प्रति० १ उ० ।

आवाह-आवाध-न० । आ-याध-भावे अ । पीडायाम्, तापत्रय क्लेशे च । वाच० । मानसपीडायाम्, “आवाहे च

भये वा" (५६६X)। आवाधं नाम-मानमी पीडा । वृ० १ उ० ३ प्रक० । स्त्रीत्वे टाप् । तत्र मन शरीराऽऽवाधकराणि शल्या-
नि । सुश्रु० । नास्ति बाधा यस्य । पीडाशून्ये, त्रि० । वाच० ।

आभंकर-आभङ्कर-पुं० । स्वनामख्याते महाग्रहे, सू० प्र०
२० पाहु० ७ गाथा १०७ सूत्र । कल्प० । चं० प्र० ।

दो आभंकरा । (सूत्र-६० +)

स्था० २ ठा० ३ उ० । स्वनामख्याते विमानभेदे च । स०
३ सम० ३ सूत्र ।

आभरण-आभरण-न० । आ-भृ कर्मणि ल्युट् । भूपणे,
स्था० ८ ठा० ३ उ० । सू० प्र० । आ० म० । औ० । ' ललि-
यक्याऽऽभरणे ' (सूत्र- +) । ललितानि-शोभमानानि
कृतानि न्यस्तान्याभरणानि-सारभूषणानि यस्य स तथा ।
तं० । " आभरणभूषणविराडयमगुवग " (सूत्र +) ।
आभरणानि-अङ्गपारधेयानि प्रैवेयककङ्कणादीनि । कल्प०
१ अधि० २ क्षण । " आभरणेहि विभूषिष्यो " ॥ ६ ॥
आभरणैः-कुण्डलमुकुटहारादिभिः । उक्त० २२ अ० । " धे-
चूणाऽऽभरणार्हं " (७२ +) । आभरणानि-वस्त्राणि । व्य०
५ उ० । " पाण्डवानां सभामध्ये, दुर्योधन उपागत । तस्मै
गाञ्च हिरण्य च, सर्वाण्याभरणानि च " । १ । वाच० । आ-
भरणप्रधानं च । " आभरणेणि वा " (सूत्र० १४५ +) ।
आभरणानि-आभरणप्रधानानि । आचा० २ श्रु० १ चू० ५
अ० १ उ० । भावे ल्युट् । सम्यक् पोषणे च । वाच० ।

आभरणचित्त-आभरणचित्र-त्रि० । आभरणैश्चित्राणि-
चित्रित्राण्याभरणचित्राणि । आभरणैर्विचित्रे, जी० ३ प्रति०
२ उ० १४७ सूत्र ।

आभरणजहङ्गाणविधिपरिहाण-आभरणयथास्थानवि-
विधपरिधान-न० । आभरणाना यथास्थान विविधरूपेण
परिधानलक्षणे द्वापष्टितमे कलाभेदे, कल्प० १ अ० ७
क्षण २११ सूत्र ।

आभरणपिपय-आभरणप्रिय-पुं० । पुरुषभेदे, वृ० ।

आभरणपिपे जाणसु, अलंकरिते उ केममादीणि । ४२५X।
केशादीनि माह्यादिभिरलङ्कारैरलङ्कृतं पुरुषान् आभ-
रणप्रियान् जानीहि । वृ० १ उ० ३ प्रक० ।

आभरणविचित्त-आभरणविचित्र-त्रि० । आभरणविभूषिते,
आचा० । " आभरणविचित्तानि वा " (सूत्र-१४५X) । आभ-
रणविचित्राणि-गिरिविडकादिविभूषितानि । आचा० २
श्रु० १ चू० ५ अ० १ उ० ।

आभरणविधि आभरणविधि-पुं० । आभरणं-कटकादि
तस्य विधिं-भेदा आभरणविधि । आभरणप्रकारेषु वृ०
१ उ० ३ प्रक० ३२६ गाथा । कलाभेदे, नि० चू० ६ उ० ६४
गाथा । स० । ज्ञा० । ज० । " आभरणविधिपरिमाण क-
रेह " उपा० १ अ० । (सूत्रम्- ' आणद ' शब्देऽस्मिन्नेव
भागे गतम्)

आभरणविभूमिय-आभरणविभूषित-त्रि० । आभरणाल-

कृते, " आभरणविभूमियाणि वा " (सूत्र-१४५ +) ।
आचा० २ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

आभव-आभव-अव्य० । आजन्मेत्यर्थे, आसंसारमित्यर्थे,
च । " तव्ययणसेवणा आभवमखंडा " ॥ ३४ ॥ तद्वचन-
सेवना-गुरुवचनसेवा, आभवम्-आसंसारम् । पञ्चा० ४
दिव० । आभवमखण्डा-आजन्म, आससारं वा सम्पूर्णा ।
ल० । " विसुज्जमाणे आभवं भावकिरियमारोहेह " (सूत्र-
४ X) । आभवम्-आजन्म, आससारं वा भावक्रियं निर्वा-
णसाधकमाराधयति । प० सू० ।

आभवताहिगार-आभवदधिकार-पुं० । व्यवहारभेदे, पं०
भा० । " व्यवहारो हांइ दुविहां, पच्छिन्ते आभवते य " पं०
भा० १ कल्प । व्यवहर्तव्यभेदे च । व्य० । " आभवते य
पच्छिन्ते, व्यवहरियव्व समासतो दुविहं " ॥ ५६ + ॥ व्य०
१० उ० । (आभवद्व्यवहार क्षेत्रविषय उवसपया ' शब्दे-
ऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते) आभवद्व्यवहाराधिकारे, व्य० ।

आभवताऽहिगारे उ, वदुंते तप्पसंगया ।

आभवता इमे अण्णे, सुहसीलादि आहिआ ॥ ४३७ ॥

आभवदधिकारे वर्तमाने तत्प्रसङ्गाद्-आभवदधिकारप्र-
सङ्गादिमे-वक्ष्यमाणा अन्ये आभवन्त-सुखशीलादयन्तु
सुखशीलादिप्रयुक्ता आख्याता । व्य० ४ उ० ।

आभव-आभाव्य-त्रि० । समताद्भवितु योग्ये, व्य० । एते
ते-अनन्तरोदिता चिह्नं विमार्गयन्त सन्त अभिधारयन्तं
यान्ति-अभिधारयत आभाव्या भवन्ति, जेपेषु पुनरभि-
धारयत्सु आचार्य-श्रुतगुरुस्वामी भवन्ति । शेष अन-
भिधारयन्तः श्रुतगुरोराभाव्या भवन्ति इत्यर्थः । उक्त च-
" जइ ते अभिधारती, पडिच्छुते पडिच्छुगम्सेव । अह
नो अभिधारती, सुयगुरुणो नो उ आभव्या " ॥ १ ॥
व्य० ४ उ० । (अस्य बहुवक्तव्यता ' चरियापविट्ट ' शब्दे
तृतीयभागे ११६४ पृष्ठे वक्ष्यते)

आभा-आभा-स्त्री० । आ-भा-अङ् । प्रभायाम्, प्रश्न० ४
आश्र० द्वार १५ सूत्रटी० । दीप्तौ, वाच० । छायायाम्, जी० ३
प्रति० १ उ० २१४-सूत्र । शोभायाम्, कान्तौ, उपमाने, वाच० ।

आभास-आभाम-पुं० । आभासते आ-भास अच् । उपा-
धितुल्यतया भासमाने प्रतिविम्बे, दुष्टहेत्वादी, वाच० ।
' प्रमाणस्य स्वरूपादि चतुष्टयाद्विपरिणत नदाभासम् " इति
॥२३॥ (रत्ना०) तद्वदाभासते इति । रत्ना० ६ परि० (अम्यम्प्र-
स्यार्थ ' प्रमाणाभास ' शब्दे पञ्चमभागे विस्तरतो वक्ष्यते)
(हेत्वाभासाश्च पञ्चया) भाषा० " सव्याभिचारविरुद्ध-
प्रकरणमसाध्यममानीतकाला हेत्वाभासा " गौतमसूत्र० ।
पञ्चमत्वमपक्षसत्त्वविपक्षासत्त्वाव्यधितत्त्वामन्प्रतिपक्षत्वोप-
पन्नो हेतुर्गमक स इवाभासत इति हेत्वाभासस्तेन तद्भि-
न्नत्वे सति नद्वर्तव्यत्वम् पञ्चरूपोपपन्नत्वाभावे सति नद्व-
पेणाभासमानत्व हेत्वाभासत्वमिति फलितार्थः " हेत्वाभा-
साश्च यथोक्तः " गौ० सूत्र० । एव प्रमाणाभासो युक्त्वा-
भास आगमाभास इत्यादानपि प्रामाण्याद्यभावस्ये सति
प्रमाणादिदोषेणाभासमानत्वमर्थः । ' एव बहवा विप्रतिपक्षा

युक्त्वाप्यतदाभाससमाश्रया सन्त ॥ शा० भा० ॥ तथा च यद्वाचकपदोत्तरमाभासशब्दः प्रयुज्यते तस्य तुष्ट्वं तेन गम्यते । रसाऽऽभासादावपि तिर्यग्योन्यादिगतत्वेन परनायकगतत्वेन च दुष्टत्वाद्द्रसाऽऽभासत्वम् । पुनरुक्तवदाभासादौ च न दुष्टत्वम्, किन्तु-पुनरुक्तमिन्नत्वेनाऽऽभासमानत्वात् वस्तुतोऽपुनरुक्तत्वेमेव गम्यते इत्येव तत्र विशेषः । “ रस्यत इति रस इति व्युत्पत्तिदर्शनात् भावतदाभासादयोऽपि गृह्यन्ते ॥ सा० ६० ॥ तत्र रसाऽऽभासः “ मधुर्द्विरफः कुसुमैकपात्रे ” इत्यादि । “ अत्र हि सम्भोगशृङ्गारस्य तिर्यग्विषयत्वाद्द्रसाऽऽभासत्वम् ” । सा० ६० । “ आपाततो यदर्थस्य पुनरुक्तावभासमानम् । पुनरुक्तवदाभासः ” ॥ सा० ६० ॥ भावे घञ् । ३ तुल्यप्रकाशे, आभास्यते-ऽनेन आ-भास-णिच् करणे अच् । ग्रन्थावतारणार्थं ग्रन्थामिप्रायवर्णने व्याख्यानाशभेदे च । वाच० । (प्रत्यक्षाऽऽभासं ‘ पञ्चम्याऽऽभासः ’ शब्दे पञ्चमभागे वक्ष्यते) (प्रत्यभिज्ञाऽऽभासम् ‘ पञ्चभिज्ञाऽऽभासः ’ शब्दे पञ्चमभागे दर्शयिष्यामि) (तन्नाभासम् ‘ तन्नाऽऽभासः ’ शब्दे चतुर्थभागे दर्शयिष्यामि) (पक्षाऽऽभासम् ‘ पक्ष्याऽऽभासः ’ शब्दे पञ्चमभागे निरूपयिष्यामि । अस्य बहवः प्रकाशस्तान् तत्रैव दर्शयिष्यामि) (हेत्वाऽऽभासस्वरूपं तद्देहाश्च ‘ हेतुआभासः ’ शब्दे सप्तमे भागे द्रष्टव्या) (द्रष्टान्ताऽऽभासाः ‘ दिष्टान्ताऽऽभासः ’ शब्दे चतुर्थे भागे विस्तरतो विलोकनीया) (उपनयाऽऽभासस्वरूपम् ‘ उवणयाऽऽभासः ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे द्रष्टव्यम्) (निगमनाऽऽभासः ‘ णिगमणः ’ शब्दे चतुर्थभागे दर्शयिष्यमाणः) (आगमाऽऽभासः ‘ आगमाऽऽभासः ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे दर्शितः)

सप्रति संख्याऽऽभासमाख्यान्ति—

प्रत्यक्षमवैकं प्रमाणमित्यादिसंख्यान्तं तस्य संख्याऽऽभासमिति ॥ ८५ ॥

प्रत्यक्षपरान्तभेदाद्धि प्रमाणस्य द्वैविध्यमुक्तम् ; तद्वैपरीत्येन प्रत्यक्षमव, प्रत्यक्षानुमानं एव, प्रत्यक्षानुमानागमा एव प्रमाणमित्यादिकं चार्वाकवैशेषिकसौगतसंख्यादितीर्थान्तरियाणां संख्यान्तं, तस्य प्रमाणस्य संख्याऽऽभासम् । प्रमाणसंख्याभ्युपगमश्च परेषामितोऽवसेय —

‘ चार्वाकोऽध्यक्षमेकं सुगतकणभुजौ सानुमानं सशाब्दं, नद्द्वैतं पारमर्षं. सहितमुपमया नत् अयं चाऽऽत्पाद्. । अर्थाऽऽपस्या प्रभाक्कद्रति च निखिलं मन्यते मद्द पतत्, माभावं द्वे प्रमाणे जिनपनिसमये स्पष्टतोऽस्पष्टतश्च ॥१॥ ”

अथ विषयाऽऽभास प्रकाशयन्ति—

मामान्यमेव, विशेष एव, नद् द्वयं वा स्वतन्त्रमित्यादिस्तस्य विषयाऽऽभासः इति ॥ ८६ ॥

मामान्यमात्रं सनाद्वैतवादिनो, विशेषमात्रं सौगतस्य, तदुभय च स्वतन्त्रं नैयायिकादेरित्यादिगैकान्तस्तस्य प्रमाणस्य विषयाऽऽभासः । आदिशब्दादित्येमेवाऽनित्यमेव नद्द्वयं वा परस्परनिरपेक्षमित्याद्येकान्तपरिग्रहः ।

अथ फलाऽऽभासमाह—

अभिन्नमेव भिन्नमेव वा प्रमाणात्फलं तस्य तदाभास-मिति ॥ ८७ ॥

अभिन्नमेव प्रमाणात्फलं शौद्धाना, भिन्नमेव नैयायिकादीनां, तस्य प्रमाणस्य तदाभासं फलाऽऽभासं; यथा फलस्य भेदाभेदेकान्तावकान्तावेव तथा सूत्रेण एव प्रागुपपादितमिति । रत्ना० ६ परि० । (मयाऽऽभासस्वरूपभेदा बहवः, ते च ‘ णयाऽऽभासः ’ शब्दे चतुर्थभागे दर्शयिष्यन्ते)

आभामिय-आभाषिक-पुं० । स्लेच्छजातिभेदे, प्रज्ञा० १ पदं । प्रश्न० ।

आभाषित-त्रि० । परस्परकथिते, नि० १ भ्रु० ३ वर्गं ३ अ० । आभामिय-आभाषि (सि) क-पुं० । आभाषि (सि) कडीपजं मनुष्ये, जी० ३ प्रति० ३ अधि० १ उ० । स्था० । अन्तरहीपिकमनुष्यस्त्रीभेदे च । टाप् । जी० २ प्रति० ।

आभासियदीव-आभाषि (सि) कडीप-पुं० । अन्तरहीपभेदे, प्रज्ञा० । स च हिमवत पवतस्य पर्यन्तादारस्य दक्षिणपूर्वस्यां दिशि त्रीणि योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह्य द्वितीयदंष्ट्राया उपरि एकांरुकडीपप्रमाण आभासिकनामा डीपा वर्तते । प्रज्ञा० १ पदं । कर्म० । स्था० । नं० ।

कहि णं भेते ! दाहिणिल्लाणं आभामियमणुयाणं आभामियदीव नामं दीवे पण्णत्ते ? । सूत्र (१११×) जी० ३ प्रति० ३ अधि० १ उ० । (‘ अंतरदीव ’ शब्दे प्रथमभागे ६५ पृष्ठे संपूर्णं सूत्रं गतम् ।)

आभासी-आभाषी-स्त्री० । आभाषि (सि) कडीपजे, मनुष्यस्त्रीभेदे, जी० ३ प्रति० ३ अधि० १ उ० ११२ सूत्र ।

आभिओग-आभियोग्य-पुं० । आ-समन्ताद् युज्यन्ते-प्रेष्यकर्मणि व्यापार्यन्ते इत्याभियोग्याः । घ० ३ अधि० ८१ श्लोकः । आभियोगं-व्यापारणमर्हन्तीत्याभियोग्याः । स्था० ४ ठा० ४ उ० । आ-समन्तात् आभिमुख्येन युज्यन्ते-प्रेष्यकर्मसु व्यापार्यन्त इत्याभियोग्या आभियोगिका । रा० । किंकरं, किंकरस्थानीये देवविशेषे च । स्था० ४ ठा० ४ उ० । रा० । “ आभियोगाणं देवाणं अतिप्रेष्यमद्वं सोऽम्हा ” (सूत्र— +) रा० । अभिमुखं कर्मणि युज्यते-व्यापार्यन्ते इत्याभियोग्यस्तस्य भावः कर्म वा आभियोग्यम् । “ व्यञ्जनात् पञ्चमान्तस्थायाः सरूपे वा ” ॥ १ । ३ । ४७ ॥ इत्येककारस्य लोपः । जी० ३ प्रति० ४ अधि० २ उ० १४७ सूत्रटी० । आभियोग आह्लापदानलक्षणोऽस्यास्तीत्याभियोगी तद्भाव आभियोग्यम् । दश० ६ अ० २ उ० । कर्मकरभावे, दश० ६ अ० २ उ० १० गाथा । कर्मकरकर्मणि च । जी० ३ प्रति० ४ अधि० २ उ० १४७ सूत्रटी० । ‘ आभिओगमुवद्विया ’ आभियोग्यं कर्मकरभावमित्यर्थः, उपस्थिता-प्राताः । दश० ६ अ० २ उ० ५ गाथाटी० ।

आभियोगता-आभियोग्यता-स्त्री० । आभियोगं-व्यापारणमर्हन्तीत्याभियोग्या-किंकरदेवविशेषास्तद्भावस्तत्ता । किंकरस्थानीयेदेवविशेषत्वे, स्था० ।

तत्कारणं दर्शित यथा—

चउहिं ठाणेहिं जीवा आभिओगताए कम्मं पगरेति ।
तं जहा-अणुकोसेणं, परपरिवाएणं, भूडकम्मंणं को-
उयकरणेणं । (सूत्र-३४५ +)

अभियोगं-व्यापारणमर्हन्तीत्याभियोग्या -किङ्करदेवविशे-
पास्तद्वावस्तत्ता तस्यै तथा वेति आत्मोत्कर्षेण-आत्मगुणा-
भिमानेन, परपरिवादेन-परदोषपरिकीर्तनेन, भूतिकर्मणा-
ज्वरितादीना भूत्यादिभी रक्षादिकरणेन कौतुककरणेन-सौ-
भाग्यादिनिमित्तं, परस्तपनकादिकरणेनति, इयमयेवम-
न्यत्र-“ कोउयभूडकम्मं, पसिणपसिण निमित्तमाजीवी ।
ईहिरससायगरुआ, अभिजोगं भावणं कुणइ ” ॥ १ ॥
इति । स्था० ४ टा० ४ उ० ।

आभिओगपस्यति-आभियोगप्रज्ञप्ति-स्त्री० । विद्याधरसम्ब-
न्धिनि विद्याभेदे, “ सकामणि(अ)आभिओगपणत्तिगम-
णीथंभणीसु य बहुसु विजाहरीसु विज्जासु विस्तुयजसे ”
(सूत्र-१२२) । ज्ञा० १ श्रु० १६ अ० ।

आभियोगि (न्)-आभियोगिन्-पुं० । अभियोग-आज्ञा-
प्रदानलक्षणोऽस्यास्तीत्याभियोगी । कर्मकरे, दश० ६ अ० ।

आभिओगिय-आभियोगिक-पुं० । आभिमुख्येन योजनम्-
अभियांग प्रेष्यकर्मसु व्यापार्यमाणत्वम् । अभियोगेन
जीवन्तीत्याभियोगिका, “ चेतनादेर्जीवति ” । इक्षण-
प्रत्यय । कर्मकरे, रा० । “ आभिओगिणहिं ” (सूत्र-
१४ +) । आभियोग-पारवश्य प्रयोजन येषा ते आ-
भियोगिका । विपा० १ श्रु० २ अ० । आभियोग. प्र-
योजनमस्येत्याभियोगिकम् । परतन्त्रताफले कर्मणि, प-
ञ्चा० १२ चिव० ७ गाथा । विद्यामन्त्रादौ च । “ आभि-
ओगेहि य आभिओगिता ” (सूत्र-१४ x) । अभियोगश्च
द्वेषा । (स च ‘ अभिओग ’ शब्दे प्रथमभागे विस्तरन
प्रतिपादित) विपा० १ श्रु० २ अ० । पराभिभवहेतौ, चू-
र्णादिके च । “ आभिओगिण वा ” (सूत्र-६६ x) ।
‘ आभिओगिण ’ ति-पराभिभवहेतुरिति । ज्ञा० १ श्रु० १४
अ० । अभियोजनमभियोग प्रेष्यकर्मणि व्यापार्यमाणत्व-
मिति भाव । अभियोगे नियुक्ता आभियोगिका । देव-
विशेषे, “ आभिओगिण देवे सहावेति, आभिओगिण देवे
सहावेत्ता एव वयासी ” (सूत्र-१४१ +) । आभियो-
गिकान् देवान् शब्दायन्ते-आकारयन्ति शब्दाययित्वा च
तानेवमेवादिषु । जी० ३ प्रति० ४ अधि० २ उ० । रा० ।

आभिओगिय-आभियोगित-त्रि० । वशीकरणयन्त्रमन्त्रा-
भिसंस्कृते, आव० । “ आभिओगिण गहिए ” ॥ ७३ + ॥
आभियोगिते-वशीकरणाय मन्त्राभिसंस्कृते गृहीते सति ।
आव० ४ अ० ।

आभिओगियक्खय-आभियोगिकक्षय-पुं० । अभियोग
प्रयोजनमस्येत्याभियोगिकम्-परतन्त्रताफलं कर्म तस्य
क्षयो-विनाश आभियोगिकक्षय । परतन्त्रताफलकर्मणो
विनाशे पञ्चा० ।

एवं आणाराहण-जोगाओ आभियोगियक्खओ ति
॥ ७ x ॥

एवम्-उक्ताविषयेणेच्छाकारप्रयोगविधिना आत्रागधनयो-
गाद्-आप्तोपदेशपालनसम्बन्धात् पराभियोगपरमार्थान्
अभियोग. प्रयोजनमस्येत्याभियोगिकं-परतन्त्रताफलं कर्म
तस्य क्षयो-विनाश आभियोगिकक्षयो भवति । पञ्चा०
१२ चिव० ।

आभिओगियभावणा-आभियोगिकभावना-स्त्री० । आ-
त्ममन्तात् युज्यन्ते-प्रेष्यकर्मणि व्यापार्यन्ते इत्याभियो-
ग्या, किंकरस्थानीया देवविशेषा, तेषामियमाभियोगिकी ।
घ० ३ अधि० ८१ श्लोक । सैव भावना-आभियोगिक-
भावना । भावनाभेदे, ग० । (अस्या भावनायाः स्वरूप
‘ भावणा ’ शब्दे पञ्चमे भागे वक्ष्यते) ।

“ मंता जोगं काउं, भूडकम्मं च जे पडंजति ।

सायरसइहिहेउ अभिओग भावण कुणइ ॥ २ ॥ ”

(अस्या व्याख्या)-मन्त्राणामायोगो-व्यापारो मन्त्रयोगस्त-
म्, यदि वा-मन्त्राश्च योगश्च तथाविधद्रव्यसंयोगा । सूत्र-
त्वान्मन्त्रयोग तत् कृत्वा-विधाय, व्यापार्य वा, भून्या-भस्म-
ना उपलक्षणत्वान्मृदा सूत्रेण कर्मरक्षार्थं वसत्यादिपरिवेष्टन
भूतिकर्म चशब्दात्-कौतुकादि च य प्रयुक्ते किमर्थं सात-
सुखं रसा माधुर्यादय ऋद्धि-उपकरणादिमपत् एते हे-
तवो यस्मिन् प्रयोजने तत्सातरसिद्धिहेतुको भाव साताद्यर्थं
मन्त्रयोगादि प्रयुक्ते एवमाभियोगी भावना करोति, इह च
सातादिहेतोरभिधान निस्पृहस्याऽपवादत एतत् प्रयोग प्र-
त्युत गुण इति ख्यापनार्थम् । ग० २ अधि० ८२ गाथाटी० ।

(आभियोगिकीभावनाफलम्)—

एयाणि गारवऽट्टा, कुणमाणो आभिओगियं बंधड ।

वीयं गारवरहिओ, कुव्व आराहगतं च ॥ ४८४ ॥

वृ० १ उ० २ प्रक० ।

(अस्या गाथाया व्याख्या ‘ अभिओगी ’ शब्दे प्रथम-
भागे गता)

आभिगगहिय-आभिग्रहिक-त्रि० । अभिगृह्यत इत्यभिग्रह
अभिग्रहेण निवृत्त आभिग्रहिक-कायोत्सर्गस्तदव्यतिरे-
कात्तत्कर्त्ताप्याभिग्रहिक । अभिग्रहनिवृत्ते कायोत्सर्गादां,
अभिग्रहनिवृत्तकायोत्सर्गादिकारिणि च । आव० । “ उ-
स्तास न निरुभइ, आभिगगहियो वि किमुअ चिट्टाओ ’
॥ १५१०x ॥ ऊर्ध्वं प्रवत् श्वात्स उच्छास तं ‘ न निरुभइ ’
त्ति-न निरुणद्धि, ‘ आभिगगहियो वि ’ अभिगृह्यत इत्य-
भिग्रह अभिग्रहेण निवृत्त आभिग्रहिक-कायोत्सर्गस्तद-
व्यतिरेकात्कर्त्ताप्याभिग्रहिको भवत्येव. असावप्याऽभिग्र-
हिककायोत्सर्गकार्यपर्यात्यर्थं । ‘ किमुत चेट्टाओ ’ ति-
किं पुनश्चेष्टा-कायोत्सर्गकारी स तु सुतरा न निरुणद्धी-
त्यर्थं । आव० ५ अ० । अभिग्रह-चैत्यपूजनमद्रुवा मया
न भोक्तव्यं न वा स्वमव्यमित्यादिरूपो नियम-प्रयोजन-
मस्येत्याभिग्रहिक । अभिग्रहप्रयोजनके च । पञ्चा० ४
चिव० ८ गाथाटी० । जिनरुत्पिवादां पु० । आभिग्रहि-

को जिनकल्पिकादि । सूत्र०१ श्रु०२ अ०२ उ०१४ गाथाटी० ।

आभिर्गहियकाल-आभिग्रहिककाल-पुं० । अभिग्रहश्चैत्य-
पूजनमकृत्वा मया न भोक्तव्य, न वा स्वप्नव्यमित्यादिरूपो
नियम' प्रयोजनमस्येत्याभिग्रहिक स चासौ काल आ-
भिग्रहिककाल । अभिग्रहप्रयोजनके काले, पञ्चा० ।

तासि अविरोहेण, आभिर्गहियो इह मत्रो कालो ।
तत्थावोच्छिष्टणो जं, णिच्चं तक्करणभावो ति ॥ ८ ॥

पञ्चा० ४ विव० । (आभिग्रहिककालस्य व्याख्या 'चेइय'
शब्दे तृतीयभागे करिष्यते ।)

आभिर्गहियमिच्छत्-आभिग्रहिकमिथ्यात्व-न० । मिथ्या-
त्वभेदे, ध० । तत्राऽभिग्रहिक पापण्डिनां स्वशास्त्रनियन्त्रित-
विवकालोकाना परपक्षप्रतिक्षेपदक्षणा जैनानां च धर्माऽ-
धर्मवादेन परीक्षापूर्वं तत्त्वमाकलय्य स्वाभ्युपगतार्थं श्र-
द्धानाना परपक्षप्रतिक्षेपदक्षन्वेऽपि नाभिग्रहिकत्वम्,
स्वशास्त्रनियन्त्रितत्वाद्दिवकालोकस्य । यस्तु नाम्ना जैनो-
ऽपि स्वकुलाचारैरेवागमपरीक्षां वाधते, तस्याभिग्रहिक-
त्वमेव, सम्यग्दृशाऽपरीक्षितपक्षपातित्वायोगात्, तदुक्तं
हरिभद्रसूरिभि-“ पक्षपातो न मे वीर, न द्वेष कपिला-
दिषु । युक्तिमद्वचन यस्य, तस्य कार्य परिग्रह ॥ १ ॥ ”
इति गीतार्थनिश्चिन्ताना मापनुपादिकल्पाना तु प्रज्ञापाट-
वाभावाद्दिवकरहितानामपि गुणवत्पारतन्त्र्यान्न दोष इति
भाव । तच्च नामत्यात्मेत्यादिपद्विकल्पै पद्विधम् । ध० २
अधि० २२ श्लोकटी० ।

आभिर्गहियणाण-आभिनिवोधिकज्ञान-न० । अर्थाभि-
मुखाऽविपर्ययरूपत्वाच्चिन्नयोऽभेदशरूपत्वाद् बोध-संवे-
दनमभिनिवोध स एव स्वार्थिके कप्रत्ययोपादानादाभि-
निवोधिकम् ज्ञातिर्वायेत अनेनेति वा ज्ञानम् आभिनि-
वोधिक च तज्ज्ञानं चेत्याभिनिवोधिकज्ञानम्, इन्द्रियानि-
न्द्रियनिमित्तो बोध इति । ज्ञानभेदे, भ० ८ श० २ उ० ३१८
सूत्रटी० । स्था० ।

विषयसूचना—

- (१) आभिनिवोधिकज्ञानशब्दव्युत्पत्ति ।
- (२) भेदा आभिनिवोधिकज्ञानस्य
- (३) अवग्रहेहावाऽ(प)यधारणानां स्वरूपम् ।
- (४) अवग्रहप्ररूपणा ।
- (५) अवग्रहादीना क्रमोपन्यासे प्रयोजनम् ।
- (६) अवग्रहस्य मल्लकदृष्टान्तेन प्ररूपणा ।
- (७) अष्टाविंशति १८ विधमाभिनिवोधिकम् ।
- (८) बहुतरभेदत्वं मते ।
- (९) अवग्रहादीना संशयाद्विच्यव्यपोह ।
- (१०) आभिनिवोधिकं चतुर्विधम्-द्रव्यत क्षेत्रत कालनो
भावत ।
- (११) अवग्रहादीना कालमानम् ।
- (१२) ईहादीना मज्ञादीना च आभिनिवोधिकत्वम् ।
- (१३) संपदप्ररूपणतादिभिराभिनिवोधिकज्ञानस्य प्ररू-
पणम् ।

(१) आभिनिवोधिकज्ञानशब्दव्युत्पत्ति —

अभि इति आभिमुख्ये, नीति नैयत्ये, ततश्चाभिमुखो वस्तु
योग्यदेशवस्थानापेक्षी नियत इन्द्रियमन-समाश्रित्य स्वस्व-
विषयापेक्षी बोधनं बोधः अभिनिवोध स एवाऽभिनिवो-
धिकम् । (' विनयादिभ्य ' ॥ ७।२।१६६ ॥ इति) विनयादेराकृ-
गणत्वादिकणप्रत्यय, अभिनिवुध्यत इत्यभिनिवोध इति
कर्त्तरि लिहादि (५।१।५०) त्वाद्च् वा, यद्वा-अभि-
निवुध्यते आत्मना स इत्यभिनिवोध इति कर्मणि घम् . न
एवाभिनिवोधिकमिति, तथैव आभिनिवोधिक च तज्ज्ञानं
चाभिनिवोधिकज्ञानम् । कर्म० १ कर्म० । अभिनिवोधे वा
भव तेन निवृत्तं तन्मयं वा तत्प्रयोजन वेत्याभिनिवोधि-
कम्, अभिनिवुध्यते वा तत् कर्मभूतमित्याभिनिवोधिकम्,
अवग्रहादिरूपं मतिज्ञानमेव, तस्य स्वसंविदितरूपत्वात्,
भेदोपचारादित्यर्थ, अभिनिवुध्यते वा अननास्मादस्मि-
न्वेत्याभिनिवोधिकम्, तदावरणकर्मक्षयोपशम इति भा-
वार्थ । आत्मैव वा अभिनिवोधोपयोगपरिणामान्यत्वा-
दभिनिवुध्यत इत्याभिनिवोधिकम्, तच्च तज्ज्ञानं चेत्या-
भिनिवोधिकज्ञानमिति । स्था० ५ टा० ३ उ० ४६३ सूत्र-
टी० । अभिमुखम्-योग्यदेशवस्थितं नियतमर्थमिन्द्रिय-
मनाद्वारेणात्मा येन परिणामविशेषेणावबुध्यते स परिणाम-
विशेषो ज्ञानाऽपरपर्याय आभिनिवोधिकम् । आ० म० १
अ० १ गाथाटी० । अर्थाभिमुखो नियत-प्रतिनियतस्वरू-
पे बोधो—बोधविशेषोऽभिनिवोधः अभिनिवोध एवा-
ऽऽभिनिवोधिकम्, अभिनिवोधशब्दस्य विनयादिपाठा-
भ्युपगमात्, ' विनयादिभ्य ' ॥ ७।२।१६६ ॥ इत्यनेन
स्वार्थे इकण प्रत्ययः । “ अतिवर्तन्ते स्वार्थे प्रत्ययका प्र-
कृतिलिङ्गवचनानि ” इति वचनात्तत्र नपुंसकता, यथा
विनय एव वैनयिकमित्यत्र, अथ वा-अभिनिवुध्यते अ-
स्मादस्मिन्वेति अभिनिवोध-तदावरणकर्मक्षयोपशमस्तेन
निवृत्तमाभिनिवोधिकम्, तच्च तज्ज्ञानं चाऽऽभिनिवो-
धिकज्ञानम्, स च इन्द्रियमनोनिमित्तो योग्यप्रदेशव-
स्थितवस्तुविषय स्फुट प्रतिभासो बोधविशेष इत्य-
र्थ । प्रज्ञा० २६ पद ३१३ सूत्रटी० । अभीत्याभिमुख्ये,
नीति नैयत्ये, ततश्चाभिमुखो-वस्तुयोग्यदेशवस्थानापेक्षी
नियत-इन्द्रियाण्याश्रित्य स्वस्वविषयापेक्षी बोधोऽभिनि-
वोध इति भावसाधन, स्वार्थिकताद्धितोत्पादात्स एवा-
भिनिवोधिकम्, अभिनिवुध्यते आत्मना स इत्यभिनि-
वोध इति कर्मसाधनो वा, अभिनिवुध्यते वस्त्वसावित्य-
भिनिवोध इति कर्तृसाधनो वा, स एवाभिनिवोधिकमिति
तथैव, आभिनिवोधिकं च तज्ज्ञानं चाभिनिवोधिकज्ञानम्,
इन्द्रियपञ्चकमनोनिमित्तो बोध इत्यर्थः । अनु० १ सूत्र ।

आभिनिवोधिकज्ञानशब्दार्थं दर्शयन्नाह—

अत्थाभिमुखो निग्रयो, बोहो जो सो मत्रो अभिनिवोहो ।
सो चेवाऽऽभिनिवोहिय-महव जहाजोगमाउजं ॥ ८० ॥

बोधनं बोध ' ऋ ' गतौ, अर्थते-गम्यते, ज्ञायत इत्यर्थ,
तस्याभिमुखस्तद्ग्रहणप्रवण-अर्थवलायातत्वेन तन्त्रान्तरी-
यकोद्भव-इत्यर्थ, अयमभिषब्दस्यार्थो दर्शित, एवभूतश्च
बोध क्षयोपशमाद्यपाटवे निश्चयात्मकोऽपि स्याद् ततो

नियतो-निश्चित इति निशब्देन विशिष्यते रसाद्यपोहेन रूपमेवेदम् इत्येव धारणात्मक इत्यर्थः । उक्तं च-“ एवम-चप्रहोऽपि निश्चितमवगृह्णाति, कार्यत उपलब्धे ” । अन्य-थावग्रहकार्यभूतोऽपायोऽपि निश्चयात्मको न स्यादिति भावः । आह-ननु नियतोऽर्थाभिमुख एव भवति ततो नियतत्वविशेषणमेवास्तु किमाभिमुखविशेषणेन ? । तद-युक्तं, द्विचन्द्रज्ञानस्य तैमिरिकं प्रति नियतत्वे सत्यप्यर्था-भिमुख्याभावादिति । एवं च सति-अर्थाभिमुखा नियतो यो बोधः स तीर्थकरणधरादीनामभिनिवाधो मतः-अभिप्रेतः । ‘सो चवाभिणिवोहियमिति’ स एवा-आभिनि-वोध एवाभिनिवोधिक, विनयाद्विपाठादभिनिवोधशब्दस्य “विनयादिभ्यष्टक” (पा०-५ । ४ । ३४) इत्यनेन स्वार्थ एव ठेकप्रत्ययो, यथा विनय एव वैतयिकमिति ! ‘अहव जहाजोगमाउज्ज’ ति-अथवा-नेह स्वार्थिकप्रत्ययो विधी-यते, किंतु-यथायोगं-यथासंबन्धमायोजनीयम्, घट-मानसंबन्धानुसारण स्वयमेव वक्तव्यमित्यर्थः, तद्यथा-अर्थाभिमुखे नियते बोधे भवम् आभिनिवोधिक, तेन वा निर्वृत्त, तन्मय वा, तत्प्रयोजनं वा, आभिनिवोधिक तच्च तज्ज्ञानं च आभिनिवोधिकज्ञानम् । इति गाथार्थः ।

तदेवमाभिनिवोधिकशब्दवाच्यं ज्ञानमुक्तम् । अथ वा-ज्ञान क्षयोपशम आत्मा वा तद्वाच्य इति दर्शयन्नाह-

तं तेण तत्रो तम्मि व, सो वाऽऽभिनिवुज्झए तत्रो वा तं ॥२१५॥

त’ ति-आभिमुख्येन निश्चितत्वेन अवबुध्यते-संवेदयते आत्मा तदित्यभिनिवोध-अवग्रहादिज्ञान, स एवाभिनि-वोधिकम्, अथ वा-आत्मा तेन प्रस्तुतज्ञानेन, तदावरण-क्षयोपशमेन वा करणभूतेन घटादिवस्त्वभिनिवुध्यते त-स्माद् वा-प्रकृतज्ञानात्, क्षयोपशमाद् वा अभिनिवुध्यते, तस्मिन्वाऽधिकृतज्ञाने, क्षयोपशमे वा सत्यभिनिवुध्यते अवगच्छतीत्यभिनिवोध-ज्ञान क्षयोपशमो वा । ‘सो वा ऽभिनिवुज्झए’ ति-अथ वा-अभिनिवुध्यते-वस्तु-अवग-च्छतीति अभिनिवोधः । असावात्मैव ज्ञानज्ञानिनो कय-चिदव्यतिरेकादिति । स एवाभिनिवोधिकम् ‘तत्रो वा तम्मि’ ति-न केवल ‘अथाभिमुहो नियत्रो’ इत्यादि-व्युत्पत्त्या आभिनिवोधिकमुक्तं, किन्तु यत - न तेण तत्रो तम्मि’ इत्यादिव्युत्पत्त्यन्तरमस्ति, ततोऽपि कारणात्तदा-भिनिवोधिकमुच्यते इत्यर्थः, नन्वात्मक्षयोपशमयोराभि-निवोधिकशब्दवाच्यत्वे ज्ञानेन सह कय समानाधिकर-णता स्यात् ? । सत्य, किं तु ज्ञानस्यात्माश्रयत्वात् क्षयो-पशमस्य च ज्ञानकारणत्वाद्दुपचारात्तोऽत्रापि पक्षे आभि-निवोधिकशब्दो ज्ञाने वर्तते । ततश्चाभिनिवोधिकं च तज्ज्ञानं चाभिनिवोधिकज्ञानमिति समानाधिकरणसमास इत्यदोषः । विशेषः ।

आभिनिवोधिकज्ञानस्य स्वरूपं परोक्षं ज्ञानमधिकृत्य-

पञ्चकसं परोक्षं वा, जं अत्थ ऊहिऊण निदिमड ।

तं हंइ अभिणिवोहं, अभिमुहमत्थ न विवरीयं ॥३६॥

प्रत्यक्षम्-इन्द्रियविषयं परोक्षम्-इन्द्रियविषयानिक्रान्तम्, यदर्थमूहित्वा निर्दिशति-निर्णयपुरस्सरं द्रव्यं एव एवभूता ऽर्थ इति तदर्थं प्रति अभिमुख-यथार्थविषयमाभिनिवोधिकं न विपरीतं नाऽनर्थाभिमुखं नम्य यथार्थतया मिथ्यारूपत्वात् तच्च द्विधा-इन्द्रियनिश्चितम्, अनिन्द्रियनिश्चितं च । वृ० १ उ० १ प्रक० ।

(२) आभिनिवोधिकज्ञानभेदा -

जत्थ आभिणिवोहियणाणं तत्थ सुयनाणं, जत्थ सुअ-नाणं तत्थाऽऽभिणिवोहियणाणं, दो वि एयाडं अणम-णमणुगयाडं, तह वि पुण इत्थ आयरिआ नाणत्तं पण-वयंति-अभिनुज्झई ति आभिणिवोहियणाणं, सुणेइ ति सुअं । (सूत्र-२४५)

‘यत्र पुरुषे आभिनिवोधिकं ज्ञानं तत्रैव श्रुतज्ञानमपि, तथा यत्र श्रुतज्ञानं तत्रैवाभिनिवोधिकज्ञानम् । आह-यत्राभिनिवोधिकज्ञानं तत्र श्रुतज्ञानमित्युक्ते यत्र श्रुतज्ञानं तत्राभिनिवोधिकज्ञानमिति गम्यते एव, ततः किमनेनाह-नेति ?, उच्यते, नियमतो न गम्यते, ततो नियमावधार-णार्थमेतदुच्यते इत्यदोषः, नियमावधारणमेव स्पष्टयति-हे अर्थे-आभिनिवोधिकश्रुते अन्योऽन्यानुगमे-परस्परप्रति-बद्धे, स्यादतद्-अनयोर्वादि परस्परमनुगमस्तर्हि अभेद एव प्राप्नोति कथं भेदेन व्यवहारः ?, तत आह-‘तह थी’ त्यादि, तथापि-परस्परमनुगमेऽपि पुनरत्र-आभिनिवो-धिकश्रुतयोगचार्या-पूर्वसूरयो नानात्व-भेदं प्ररूपयन्ति, कथमिति चेत् ? उच्यते, लक्षणभेदात् । दृष्टञ्च परस्परमनुग-तयोरपि लक्षणभेदाद्भेदोः यथैकाकाशशयोधर्मास्तिकाया-ऽधर्मास्तिकायायोः, तथाहि-धर्माऽधर्मास्तिकायाः परस्पर-लोलीभावेनैकस्मिन्नाकाशदेशे व्यवस्थितौ, तथापि यो ग-तिपरिणामपरिणतयोर्जीवपुद्गलयोर्गत्युपपद्यतेतुजंलामिव म-त्स्यस्य स खलु धर्माऽस्तिकायाः, य पुन स्थितिपरिणाम-परिणतयोर्जीवपुद्गलयोरेव स्थित्युपपद्यतेतु त्तिनिग्वि-भूपस्य स खलु अधर्मास्तिकाया इति लक्षणभेदाद्भेदो भ-वति, एवमाभिनिवोधिकश्रुतयोरपि लक्षणभेदाद्भेदो वेदि-तव्यः, लक्षणभेदमेव दर्शयति-‘अभिनिवुज्झई’ त्यादि, अभिमुख-योग्यदेशे व्यवस्थितं नियतमर्थमिन्द्रियमनोद्वारेण बुध्यते-परिच्छिन्नं च आत्मा येन परिणामविशेषणं स परिणामविशेषो ज्ञानोऽपरपर्याय आभिनिवोधिक तया शृ-णोति-वाच्यवाचकभावात्पुरस्सरं अवगमविषयेन शब्देन सह सम्पृष्टमर्थं परिच्छिन्नस्यात्मा येन परिणामविशेषणं स परि-णामविशेष श्रुतम् । न० । (श्रुतज्ञानस्य सर्वा वक्तव्यता ‘सुय’ शब्दे सप्तमं भागं करिष्यते)

मे किं तं आभिनिवोहियणाणं ?, आभिणिवोहियणाणं दुविह पणुनं, तं जहा-सुयनिस्मिय च, अम्मसुयनिस्मियं च । (सूत्र-२६ +)

‘मे किं न’ इत्यादि अथ किं तद ? आभिनिवोधिकज्ञानं मृगिमह-आभिनिवोधिकज्ञानं द्विविधं प्रथमं तद्यथा-श्रुत-निश्चितं च, अश्रुतनिश्चितं च । तत्र शास्त्रपरिच्छिन्नमनुसरे-रुपादकाल शास्त्रार्थपरालोचनमनपेदयैव यदुपजायते न-

निधानं तत् श्रुतनिश्चिनम्-अवग्रहादि, यत्पुनः सर्वथा शा-
स्त्रमस्पर्शरहितस्य तथाविधज्ञोपशमभावत एवमेव यथा-
ऽवस्थितवस्तुसंस्पर्शि मतिज्ञानम् उपजायते तत् अश्रुतनि-
श्चितम्-श्रौत्पत्तिक्यादि, तथा चाह भाष्यकृत्-

“ पुञ्च सुयपरिकर्मिय-गइस्स जं संपयं सुयाईयं ।
तं निम्सियमियरं पुण्ण, अण्णिसिय मइचउक्कं तं ॥२६॥”

(अस्या विशेषावश्यकमाध्यगाथाया विस्तरतो व्याख्या
'णाण' शब्दे चतुर्थभागे १६५६ पृष्ठे करिष्यते)

आह-श्रौत्पत्तिक्यादिकमप्यवग्रहादिरूपमेव तत् कोऽ-
नयोर्विशेष, उच्यते-अवग्रहादिरूपमेव, परं शास्त्रानुमार-
मन्तरेणात्पद्यते इति भेदेनोपन्यस्तम् । तत्राल्पतरवक्तव्य-
त्वात् प्रथममश्रुतनिश्चिनमतिज्ञानप्रतिपादनायाह-

से किं तं अस्सुयनिस्मियं ?, अस्सुयनिस्सियं चउव्विहं
पसुत्ते, तं जहा-

“ उप्पत्तिया, वेणइया, कम्मया, पारिणामिया ।

बुद्धी चउव्विहा बुत्ता, पंचमा नावल्लभइ ॥ ५६ ॥”

(सूत्र० २६)

'से किं तं' इत्यादि-अथ किं तदश्रुतनिश्चिनं ? सूरि-
राह-अश्रुतनिश्चित चतुर्विध प्रज्ञप्तम्, तद्यथा- 'उप्पत्तिया
गाहा' । उत्पत्तिरेव न शास्त्राभ्यासकर्मपरिशीलनादिकं
प्रयोजनं कारणं यस्या सा श्रौत्पत्तिकी, “ तदस्य
प्रयोजनम् ” । इतीकण्, ननु सर्वस्या बुद्धेः कारणं
ज्ञोपशम तन्कथम् ? उच्यते-उत्पत्तिरेव प्रयोजनमस्या
इति ?, उच्यते-ज्ञोपशम सर्वबुद्धिमाधारण, ततो
नाऽसौ भेदेन प्रतिपत्तिनिवन्धनं भवति, अथ च बुद्धधन्त-
राद् भेदेन प्रतिपत्त्यै व्यपदेशान्तरं कर्तुमारब्धं, तत्र
व्यपदेशान्तरनिमित्तमत्र न किमपि विनयादिकं विद्यते,
केवलमेवमेव तयोत्पत्तिरिति सैव साक्षाद्भिर्दिष्टा । तथा
विनया-गुरुश्रुत्या सा प्रयोजनमस्या इति वैनयिकी, तथा
अनाचार्यक कर्म, साचार्यकं शिल्पम् । अथ वा-कादा-
चित्क शिल्पं, सर्वकालिक कर्म । कर्मणो जाता कर्म-
जा तथा परि-समन्तात्मन परिणाम-सुदीर्घकालपूर्वा-
परपर्यालोचनजन्य आत्मनो धर्मविशेष स प्रयोजनम-
स्या सा पारिणामिकी । बुध्यतेऽनयेति बुद्धि, सा चतु-
र्विधा उक्ता तीर्थकरणधर्मे, किमिति ? यस्मात्पञ्चमी
कवालनाऽपि नोपलभ्यते, सर्वस्याप्यश्रुतनिश्चिनमतिवि-
शेषस्यान्वितिक्यादिवुद्धिचतुष्टय एवान्तर्भावात् । न० । भ० ।
(श्रौत्पत्तिकीबुद्धिविषय सदृष्टान्त 'उप्पत्तिया' शब्दे
ऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते) (वैनयिक्या बुद्धे सर्वे रहस्य
'वेणइया' शब्दे पञ्च भागे स्पष्टं भविष्यति) (कर्मजबुद्धे
सर्वो विषय कम्मया ' शब्दे तृतीयभागे कथयिष्यते)
'पारिणामिक्या बुद्धे सदृष्टान्तो विषय ५ भागे वक्ष्यते)

तथा च-

मइमुयणाणविममो, भण्णिओ तल्लक्खणाइभेण्णं ।

पुञ्चं आभिषिवाहिय-मुद्धिद्धं तं परुविस्सं ॥ १७६ ॥

मतिश्रुतज्ञानयापिशेषो भेदो भणित, केनेयाह-तयोर्ना-

क्षणादिभिर्भेदः, अथ वा-स चासौ अनन्तरोक्तो लक्षण-
दिभेदश्च तल्लक्षणादिभेदः तेन । सांप्रतं त्वाभिनिवाधिक-
ज्ञानं प्ररूपयिष्ये-विस्तरतो व्याख्यास्यामि । शेषश्रुतादि-
परिहारेण किमित्याभिनिवाधिकं प्रथमं प्ररूप्यते ? इत्याह-
यस्माज्ज्ञानपञ्चके पूर्वमादौ तदुपदिष्टमुपन्यस्तं, तस्मात्
“ यथोद्देश निर्देशः ” इति कृत्वा तत् प्रथमं व्याख्या-
स्यामि । इति गाथार्थः ।

तत्त्वभेदपर्यायैश्च व्याख्या, तत्र तत्त्वं लक्षणं तच्च प्रागे-
वाक्यम् । अथ तद्वेदनिरूपणार्थमाह-

इंदियमणानिमित्तं, तं सुयनिस्सियमहेयरं च पुणो ।

तत्थेक्किं च उभे-यमुग्गहाप्पत्तियाईयं ॥ १७७ ॥

इन्द्रियमनानिमित्तं यत्प्रागुक्तमाभिनिवाधिकज्ञानं, तत्
द्विभेदं भवति-श्रुतनिश्चिनम्, इतरच्च-अश्रुतनिश्चिनम् ।
'अथ' शब्दो वाक्यालङ्कारार्थः । तत्र श्रुत-संकेतकाल-
भावी परोपदेश श्रुतग्रन्थश्च पूर्वं तेन परिकर्मितमतेव्यव-
हारकाले तदनपञ्चमेव यदुत्पद्यते तत् श्रुतनिश्चिनं यच्च
श्रुतापरिकर्मितमते सहजमुपजायते तदश्रुतनिश्चिनम् ।
तत्र तयो-श्रुतनिश्चिताऽश्रुतनिश्चितयोर्मध्ये एकैकं चतु-
र्विधं, कथम् ? इत्याह-यथासंख्यमवग्रहादिकं, श्रौत्पत्ति-
क्यादिकं च-अवग्रहेहापायधारणाभेदात् श्रुतनिश्चित चतु-
र्विधम् । श्रौत्पत्तिकी, वैनयिकी, कर्मजा. पारिणामिकी,
लक्षणबुद्धिभेदाच्च अश्रुतनिश्चितं चतुर्भेदमित्यर्थः । यद्य-
प्यौत्पत्तिक्यादिवुद्धिचतुष्टयेऽप्यवग्रहादयो विद्यन्ते तथा-
ऽपि “ पुञ्चमदिष्टमसुयमवेइयतक्खणविसुद्धगहियत्था ”
इत्यादिवक्ष्यमाणवचनात्परोपदेशाद्यनपेक्षत्वात्ते श्रुतनिश्चि-
ना न भवन्ति शेषास्त्ववग्रहादयः पूर्वं श्रुतपरिकर्मणान्तरे-
ण न संभवन्ति, ईहादिगताभिलापस्य परोपदेशाद्यन्तरे-
णाप्युपपत्ते, इति ते श्रुतनिश्चिना उच्यन्ते । श्रौत्पत्ति-
क्यादिषु त्वीहाद्यभिलापस्य तथाविधकर्मज्ञोपशमजत्वात्
परोपदेशाद्यन्तरेणाप्युपपत्तेरिति भावः इति गाथार्थः ।

(३) तत्र श्रुतनिश्चितानवग्रहादींस्तावन्निर्युक्तिकारः प्राह-

उग्गहो ईह अवाओ, य धारणा एव होंति चत्तारि ।

आभिषिवाहियणाण-स्स भेयवत्थू समासेणं ॥१७८॥

रूपरसादिभेदैरनिर्देश्यस्याव्यक्त्स्वरूपस्य सामान्यार्थस्या-
वग्रहणं परिच्छेदनमवग्रहः । तेनावग्रहीतस्यार्थस्य भेदवि-
चारणं वक्ष्यमाणगत्या विशेषान्वेषणमाहा, तथा ईहित-
स्यैवार्थस्य व्यवसायस्तद्विशेषनिश्चयोऽपाय चशब्दोऽव-
ग्रहादीना पृथक् पृथक् स्वातन्त्र्यप्रदर्शनार्थं, तेनैतदुक्तं भवति-
अवग्रहादेरीहादयः पर्याया न भवन्ति, पृथक्भेदावक-
त्वादिति । निश्चितस्यैव वस्तुनाऽविच्युस्यादिरूपेण धारण
धारणा । एवकार क्रमद्योतनपर, अवग्रहादीनामुपन्यास-
स्यायमेव क्रमो नाभ्यः अवग्रहीतस्यैवेहनाद्, ईहितस्यैव
निश्चयात् निश्चितस्यैव धारणादिति । एवमेतान्याभिनि-
वाधिकज्ञानस्य-४ चत्वार्येवभेदवस्तूनि समासेन-संक्षेपेण
भवन्ति विस्तरतस्त्वप्राविशत्यादिभेदमिदमिदं वक्ष्यते इति
भावः । तत्र भिद्यन्ते परस्परमिति भेदा-विशेषास्त एव
वस्तूनि भेदवस्तूनीनि समासः । इति गाथार्थः ।

अथ निर्युक्तिकार एवाऽवग्रहादीन् व्याख्यानयन्नाह—

अथाखं उग्वहणं, अवग्रहं तद् वियाल्लणं ईहं ।

ववसायं च अवायं, धरणं पुण धारणं विति ॥ १७६ ॥

अर्थादीनाम्-रूपादीना प्रथमं दर्शनानन्तरमेवावग्रहणमव-
ग्रहं भ्रुवत इति सवन्ध । तथा विचारण-पर्यालोचनम्
अर्थानामिति वर्तते, ईहनमीहा ता भ्रुवते, इदमुक्तं भवति-
अवग्रहादुर्त्तारोऽपायात्पूर्वं सद्भूतार्थविशेषोपादानाभिमु-
खोऽसद्भूतार्थविशेषत्यागसमुच्चयं प्रायः काकनिलयना-
दयः स्थाणुधर्मा अत्र वीक्ष्यन्ते, न तु शिरःकरुड्यनादयः
पुरुषधर्मा इति मतिविशेष ईहेति । विशिष्टोऽवसायो व्यव-
साय-निश्चयस्त व्यवसायम्, अर्थानामितीहापि वर्तते,
अवायम्-अपायं वा भ्रुवते; एतदुक्तं भवति-स्थाणुरेवायमि-
त्यवधारणात्मक प्रत्यय-अवाय, अपायो वेति, चशब्द एव
कारार्थ, व्यवसायमेव अवायम् अपायं वा भ्रुवत इत्यर्थः ।
धृतिर्धारणम्, 'अर्थानाम्' इति वर्तते, अपायेन विनि-
श्चितस्यैव वस्तुनोऽविच्युति-स्मृति-वासनारूपं धरणमेव
धारणा भ्रुवत इत्यर्थः । पुन शब्दस्यावधारणार्थत्वात्
भ्रुवत इत्यनेन शास्त्रस्य पारतन्त्र्यमुक्तम्, इत्थं ती-
र्थकरणधरा भ्रुवत इति । अन्ये त्वेवं पठन्ति-"अथाखं
उग्वहणमि उग्वहो" इत्यादि, तत्र-अर्थानामवग्रहणे सत्य-
वग्रहो नाम मतिभेद इत्येवं भ्रुवते, एवमीहादिष्वपि यो-
ज्यम्, भावार्थस्तु पूर्ववदेव । अथ वा-प्राकृतशैल्यार्थ-
वशाद् विभक्तिविपरिणाम इति सप्तमी द्वितीयार्थे द्रष्टव्या ।
इति गाथार्थः । विशे० । न० ।

अथैतदेव अवग्रहादिस्वरूपं भाष्यकारो विवृण्वन्नाह—

सामस्यथावग्रह-णमुग्वहो भेयमग्वहणमहेहा ।

तस्सावगमोवाओ, अविच्युर्ध धारणा तस्स ॥ १८० ॥

अन्तर्भूताशेषविशेषस्य केनाऽपि रूपेणानिर्देश्यस्य सा-
मान्यार्थस्यैकसामयिकमवग्रहणं सामान्यार्थावग्रहणम्,
अथ वा-सामान्येन-सामान्यरूपेणार्थस्यावग्रहणं सामा-
न्यार्थाऽवग्रहणमवग्रहो वेदितव्यः । अथाऽनन्तरमीहा प्रवर्तते
कथभूतेऽयम् ? इत्याह-भेदमार्गण-भेदा-वस्तुनो धर्मा-
स्तेषा मार्गणम्-अन्वेषणं विचारणं प्रायः काकनिलय-
नादयः स्थाणुधर्मा अत्र वीक्ष्यन्ते, न तु शिरःकरुड्य-
नादयः पुरुषधर्मा इत्येवं वस्तु धर्मविचारणमीहेत्यर्थः ।
तस्यैवहेहा ईहितस्य वस्तुनस्तदनन्तरमवगमनमवगम-
स्थाणुरेवायमित्यादिरूपो निश्चयः अवाय अपायो वेति
तस्यैव निश्चितस्य वस्तुन अविच्युतिस्मृतिवासनारूपं
धारणं धारणा सूत्रे अविच्युतेरुपलक्षत्वात् । इति गाथार्थः ।

अत्र चावग्रहादारभ्य परै सह विप्रतिपत्तयः सन्ति इत्य-
वग्रहविषया ता तावन्निराकर्तुमाह—

सामस्यविसेसस्म वि, केई उग्वहणमुग्वहं वेति ।

जं मडरिदतयंति च, तं नो बहुदोमभावाओ ॥ १८१ ॥

सामान्य चासौ विशेषश्च सामान्यविशेष तस्यापि न
केवल सामान्यार्थस्य इत्यपिशब्द, अवग्रहणम्-अवच्छेदन
केचन व्याख्यातार अवग्रहं भ्रुवते, किं कारणम् ? इत्याह—

'जं मडरिदतयं ति चे' नि यत्-यस्मात्कारणात् अमुतः
शब्दादिलक्षणसामान्यविशेषग्राहकावग्रहादनन्तरम् इदं न-
दिति चेति विमर्शलक्षणा मतिगनुघाषनि, ईहा प्रवर्तते इत्य-
र्थः, यदनन्तर चेहादिप्रवृत्ति सोऽवग्रह एव, यथा व्य-
ञ्जनावग्रहानन्तरभावी अव्यक्तानिर्देश्यसामान्यमवग्रहाद्गी
अवग्रह, प्रवर्तते च शब्दादिसामान्यविशेषग्राहकावग्र-
हानन्तरमीहादि, तस्मादवग्रह एवायं, तथाहि-दूराच्छु-
द्धादिसवन्धिनि शब्दे सामान्यविशेषात्मके रूपादिभ्यो
भिन्ने गृहीते प्रवर्तते एवायं विमर्श-किमय शाङ्ग, शाङ्गो;
वा शब्द ? । शाङ्गश्चेत् किं महिपीश्टकोद्भवो महिपश्टरुजो
वा ? । महिपीश्टरुसंभवश्चेत्, किं प्रसूतमहिपीश्टरुसंभव,
अप्रसूतमहिपीश्टरुसमुद्भूतो वा ?, इत्यादि, यतश्चानन्त-
रमित्थं विमर्शेनेहाप्रवृत्तिर्न भवति, अन्तप्राप्ते, क्षयोपश-
माभावाद्वा, स पुनरपायः ॥ तदेतत्परोक्तं दूषयितुमाह-"तं
नो" इत्यादि, तदेतत्परोक्तं न । कुत ? इत्याह-यहवश्च ने
दोषाश्च नेषां भाव उपनिपातस्तस्मात्, एव हि सर्वा-
युपाप्यपायप्रवृत्तिर्न स्यात्, यथोक्तविमर्शप्रवृत्तेरनुष्ठित-
त्वात् । न च पूर्वमनीहिते प्रथमोऽपि शब्दनिश्चयो युक्तः,
यतश्च पूर्वमीहा प्रवर्तते नाऽसौ अवग्रह, किं त्वपाय एवे-
त्यादि सर्वं पुरस्ताद्ब्रुवते । इति गाथार्थः ।

अन्ये त्वीहाया विप्रतिपद्यन्ते, तन्मतमुपन्यस्य दूषयन्नाह-

ईहासंशयमेत्तं, केई न तयं तत्रो जमभाणं ।

मडनाणंऽमा चेहा, कहमन्नाणं तई जुत्तं ? ॥ १८२ ॥

किमय स्थाणु, आहोशिवत्पुरुष ? इत्यनिश्चयात्मकं सं-
शयमात्रं यदुत्पद्यते तदीहेति केचित् प्रतिपद्यन्ते तदेतन्न
घटते । कुत ? इत्याह-यद्-यस्मात्कारणात् 'तत्रो' त्ति-
असौ संशय-ज्ञानम् । भवतु तर्ह्यज्ञानमपि ईहेति चेदि-
त्याह-'मईत्यादि' मतिज्ञानाशश्च-मतिज्ञानभेदश्चेहा च-
र्तते । न च ज्ञानभेदस्याज्ञानरूपता युज्यते, एतदेवाह—
'कहमि' त्यादि, कथम्-केन प्रकारेण ज्ञानं युक्तं न कथ-
चिदित्यर्थः । केयमित्याह-'तई' इति, असौ मतिज्ञाना-
शरूपा ईहा, संशयस्य वस्त्वप्रतिपत्तिरूपत्वेनाऽज्ञानात्म-
कत्वादीहायास्तु ज्ञानभेदत्वेन ज्ञानम्वभावत्वात्, ज्ञाना-
ऽज्ञानयोश्च परस्परपरिहारेण स्थितत्वाद्वाऽज्ञानरूपस्य
संशयस्य ज्ञानाशात्मकेहारूपत्वं युक्तमिति भावः । इति
गाथार्थः ।

आह-ननु संशयेहयो किं कश्चिद्विशेषोऽस्ति येनेहा-
रूपत्वं संशयस्य निषिध्यते ? इत्याशङ्क्य तयो स्थरूपभेद-
मुपदर्शयन्नाह—

जमणोगत्थालंवरण-मपज्जुदामपरिकुठियं चित्तं ।

मेय इव मन्वपयओ, तं मंमयस्वमन्नाणं ॥ १८३ ॥

तं चिय सयत्थंहेऊ-वत्तित्तिवावारतप्परममोहं ।

भूयाऽ-भूयविमेसा-याण्चायाभिमुहमीहा ॥ १८४ ॥

यच्चित्तं-यन्मन अनेकार्थालम्बनम्-अनेकार्थप्रतिभामा-
न्दोलितम्, अत एव पर्युदमन पर्युदामो-निषेधो न तथा
अपर्युदामोऽनिषेधन्नेन, तथा उपलक्षणान्वादाविधिना न

परिकुण्ठितं-जडीभूतं सर्वथा अवस्तुनिश्चयरूपतामापन्न, किं बहुना ? 'मय इव' त्यादि. शेत इव-स्वपितीव सर्वात्मना न किञ्चित् चेतयते वस्त्वपतिपत्तिरूपत्वात् तदेव विधं चित्त-संशय उच्यते उच्यते, तच्चाऽज्ञानं वस्त्ववबोध-रहितत्वाग्निः । यत्पुनस्तदेव चेतो-वक्ष्यमाणस्वरूपं नदी-हेति संबन्ध । कथंभूतं सद् ? इत्याह—' भूयाऽभूय ' त्यादि, भूत क्वचिद् विवक्षितप्रदेशे स्थाण्वादिर्था, अभूत-स्तत्राविद्यमान पुरुषादिस्तावत्र पदार्थान्तरेभ्यो विशिष्य-माणत्वात् विशेषां, तयोरादानत्यागाभिमुख भूतार्थविश-पोपादानस्याभिमुखम्. अभूतार्थत्यागस्याभिमुखमिति यथासंख्येन संबन्ध । यत् कथंभूतम् ? इत्याह-सदर्थहेतूप-पत्तिव्यापारनत्परं हेतुकारणं विशेषणं—सदर्थहेतूपपत्ति-व्यापारनत्परत्वाद् भूताऽभूतविशेषादानत्यागाभिमुखमिति भावः. तत्र हेतु—साध्यार्थगमकं युक्तिविशेषरूप साधनम्, उपपत्ति-सम्बन्धनं, विवक्षितार्थस्य सम्बन्धव्यवस्थापनम् । तत्र हेतुशेषोपपत्तिश्च हेतूपपत्ती सदर्थस्य विवक्षित-प्रदेशे अस्याद्यादौ विद्यमानस्य स्थाण्वादिर्थास्य हेतूपपत्ती सदर्थहेतूपपत्ती तद्विषयो व्यापारो घटनं-चेष्टनं सदर्थहेतु-पपत्तिव्यापारस्ततस्तत्परं तद्विष्टमिति समान । अत एव अमोघम्—अर्थवलायानत्वेन अविफलम्—अभिध्यास्वरूप, तदेवंभूतं चेतः. ईहा इति संबन्ध कृत एव, इदमुक्तं भवति-केनचिद्व्यवशयं गतेन सवितुरस्तमयसमये ईषदवकाश-मासादयति तमिस्त्रे दूरवर्ती स्थाणुरूपलब्धस्ततोऽस्य वि-मर्शः समुत्पन्न-किमयं स्थाणु पुरुषो वा ? इति । अथ च संशयन्वान् अज्ञानम् । ततोऽनेन तस्मिन् स्थाणौ वृष्ट्वा वल्ल्यारोहण, प्रविलोक्य काककारण्डककादम्यकौञ्चकीर-शकुन्तकुलनिलयनं, कृन्तनेनसि हेतुव्यापार, यथा-स्था-णुरयं, वल्ल्युत्सर्पणकाकादिनिलयनोपलम्भात् । तथा सम्भवपर्यालोचनं च व्यधायि, तद्यथा-अस्ताचलान्तरिते सवितरि, प्रसरति चेत्तमिस्त्रे महारण्येऽस्मिन् स्थाणुरय संभाव्यते, न पुरुष, शिरःकरण्डयनकरग्रीवाचलनान्दन्त-व्यवस्थापकहेतोरभावाद्, ईदृशे च प्रदेशेऽस्या वेलाया प्रायस्तस्याऽसम्भवात् । तस्मात् स्थाणुनाऽत्र सद्भूतेन भाव्यः, न पुरुषेण । तदुक्तम्—' अरण्यमेतत् सवितास्तमागतो, न चाधुना सम्भवतीह मानव । प्रायस्तदेतेन सगादिभाजा, भाव्य स्मरारातिसमानान्मा ॥ १ ॥ ' एतद्वेदशः चित्तं ईहा इत्युच्यते, निश्चयाभिमुखत्वेन संशयादुनीर्णत्वात्, सर्वथा निश्चयेऽपान्यप्रसङ्गेन निश्चयादघोचिर्त्वाच्चति संशयेहयो प्रतिविशेष । इति गाथाद्वयार्थः ।

अथापायधारणागतविप्रतिपत्तिनिराचिकीर्षया परमतमु-पदर्शयन्नाह—

केई तयरण्यविमेमा-वणयणमत्तं अत्रायमिच्छन्ति ।

सर्वभूयत्थविसेमाऽ-वधारणं धारणं विंति ॥ १८५ ॥

ननुऽद्याम्यानन्तरगायोऽहो भूतोऽर्थे सर्वध्यते, तस्मा-त्तत्र भूतात् विद्यमानात् स्थाण्वादीर्थाऽन्य तत्प्रतियोगी तत्राविद्यमान पुरुषादिस्तद्विशेषा शिरःकरण्डयनचलनस-न्दनाद्य तेषां पुरोवर्तिनि सद्भूतेऽर्थेऽपनयन-निषेधन तदन्यार्थशापनयनं तदेव तन्मात्रम्, अपायमिच्छन्ति,

केचनापि व्याख्यातार अपायनम्-अपनयनम् अपाय इति व्युत्पत्त्यर्थविभ्रमितमनस्का इति भावः । अवधारणं धारणा इति च व्युत्पत्त्यर्थविभ्रमिनास्ते धारणां वृत्ते । किं तत् ? इत्याह-सद्भूतार्थविशेषावधारणं सद्भूतस्तत्र विवक्षितप्रदेशे विद्यमान स्थाण्वादिर्थाविशेषस्तस्य स्थाणुरेवायम् इत्य-वधारणं सद्भूतार्थविशेषावधारणमिति समासः । इति गाथाार्थः ।

तदेतदूपयितुमाह—

कासइ तयन्नवडरे-गमेत्तत्रोऽवगमणं भवे भूए ।

सर्वभूयसमस्यत्रो, तदुभयत्रो कामइ न दोषो ॥ १८६ ॥

' भूए ' ति-तत्र विवक्षितप्रदेशे भूतं विद्यमानेऽर्थे स्था-ण्वादौ ' कासइ ' ति-कस्यचित् प्रतिपत्तुस्तदन्यव्यतिरे-कमात्रादवगमनं-निश्चयो भवति-तस्मात्स्थाण्वादीर्थाऽन्य-पुरुषादिर्थास्तस्य व्यतिरेकः. स एव च तदन्यव्यतिरेक-मात्रं तस्मात्स्थाण्वादीर्थाऽन्यो भवतीत्यर्थः; तद्यथा-यतो नह शिरःकरण्डयनादयः पुरुषधर्मा दृश्यन्ते; ततः स्था-णुरेवायमिति । कस्यापि सद्भूतसमन्वयतः सद्भूतस्तत्र प्रदेशे विद्यमान स्थाण्वादिर्थास्तस्य समन्वयतः-अन्वय-धर्मघटनात् भूतेऽर्थेऽवगमनं निश्चयो भवेत्, यथा स्थाणुर-वायं वल्ल्युत्सर्पणवयोनिलयनादिधर्माणांमिहान्वयादिति । कस्यचित्पुनस्तदुभयाद्-अन्वयव्यतिरेकोभयात् तत्र भूतेऽ-र्थेऽवगमनं भवेत्; तद्यथा-यस्मात्पुरुषधर्मा. शिरःकरण्डयना-दयोऽत्र न दृश्यन्ते, वल्ल्युत्सर्पणादयस्तु स्थाणुधर्मा समी-च्यन्ते, तस्मात् स्थाणुरेवायमिति । न चैवमन्वयात् व्यति-रेकात्, उभयाद्वा निश्चये जायमाने कश्चिद् दोषः, परव्याख्याने तु वक्ष्यमाणान्यायेन दोष इति भावः । इति गाथाार्थः ।

कथं पुनस्तद्व्याख्याने न दोषः ? इत्याह—

सर्वो वि य सोऽवात्रो, भेए वा होंति पंच वत्थूणि ।

आहेवं चिय चउहा, मई तिहा अन्नहा होइ ॥ १८७ ॥

यस्माद् व्यतिरेकाद्, अन्वयाद्, उभयाद्वा भूतार्थवि-शेषावधारणं कुर्वतो योऽध्यवसायः स सर्वोऽप्यपायः-प्रस्तुतस्थाण्वादिस्तुनिश्चयः, ननु सद्भूतार्थविशेषावधारणं धारणा इति भावः. तस्मान्न दोषः ॥ आह ननु यथा मया व्याख्यायते—सद्भूतार्थविशेषावधारणं धारणा, तथा किं कश्चिद्दोषः समुपजायते, येनाऽऽन्मीयव्याख्या-नपत्रे इदमित्यमभिधीयते न दोष इति ? । एतदा-शङ्कयाह—' भेए वा ' इत्यादि, वाशब्द पातनाया गतार्थः, व्यतिरेक-अपायः, अन्वयस्तु धारणा, इत्येव मतिज्ञानतृतीयभेदस्यापायस्य भेदेऽभ्युपगम्यमाने पञ्च वस्तुनि-पञ्च भेदा भवन्ति, आभिनिवोधिकज्ञानस्येति गम्यते, तथा हि—अवग्रहेहाऽपायधारणालक्षणश्चत्वारो भेदास्तावत् त्वयैव पूरिताः, पञ्चमस्तु भेदः स्मृतिलक्षणः प्राप्नोति—अविच्युते स्वसमानकालभाविन्यपायेऽन्तर्भूत-त्वाद्, वासनायास्तु स्मृत्यन्तर्गतत्वेन विवक्षितत्वात् स्मृते-रनन्यशरणत्वान्मते पञ्चमो भेदः प्रसज्यते इति भावः ॥ ' आहे ' त्यादि, पुनरप्याह पर-ननु यथैव मया व्या-

ख्यायते व्यतिरेकमुखेन निश्चयोऽपाय, अन्यमुखेन तु धारणा इत्येवमेव चतुर्धा-चतुर्दिशा मतिर्भवति—युक्तिर्नो घटते । अन्यथा तु-व्याख्यायमाने-अन्वय-व्यतिरेकयोर्द्वयो-रप्यपायत्वेऽभ्युपगम्यमाने इत्यर्थः । किम् ?, इत्याह-त्रिधा-अवग्रह-हापायभेदत्रिभेदा मतिर्भवति, न पुनश्चतुर्धा, धारणाया अघटमानकत्वादिति भावः । इति गाथार्थः ।

कथं पुनर्धारणाभावः ?, इत्याह—

काऽणुवज्जोगमि धिई, पुणोवज्जोगे य सा जज्जाऽवाओ ।
तो नऽत्थि धिई भसड, इदं तदंवेति जा बुद्धी ॥ १८८ ॥
नणु साऽवायवभहिया, जज्जा य सा वापणाविसेमाओ ।
जा य अवायाणन्तर-मविच्चुई सा धिई नाम ॥ १८९ ॥

अनुपयोगे-उपयोगोपरमे सति का धृतिः-का नाम धारणा ?, न काचिदित्यर्थः । इदमुक्तं भवति—इह तावन्न-अयोऽपायमुखेन घटादिके वस्तुनि अवग्रहेहापायरूपनया-ऽन्तर्मुहूर्तप्रमाण एवापयोगो जायते । तत्र चापाये जाते । या उपयोगसातत्यलक्षणा अविच्युतिर्भवताऽभ्युपगम्यते, सा अपाय एवाऽन्तर्भूता । इति न तता व्यतिरक्ता । या तु तस्मिन् घटाद्युपयोगे उपरते सति संख्येयमसंख्येयं काल वासनाभ्युपगम्यते, 'इदं तदं' इति लक्षणा स्मृति-श्चाङ्गीक्रियते, सा मत्यंशरूपा धारणा न भवति, मत्युप-योगस्य प्रागेवोपरतत्वात् । पुनरपि कालान्तरोपयोगे धारणा भविष्यतीति चेत्, इत्याह-'पुणो' इत्यादि, काला-ऽन्तरे पुनर्जायमानोपयोगेऽपि याऽन्वयमुखापजायमाना-वधारणरूपा धारणा मयेष्यते, सा यतोऽपाय एव भवता-भ्युपगम्यते । 'सव्वो वि य सोवाओ' इत्यादिवचनात् ; ततस्तत्रापि नाऽस्ति धृतिर्धारणा, पुनरप्युपयोगोपरमेऽपि पूर्वोक्तयुक्त्यैव तदभावः, तस्मादुपयोगकालेऽन्वयमुखाव-धारणरूपाया धारणायास्त्वयाऽनभ्युपगमात् उपयोगोपरमे च मत्युपयोगाभावात्, तदंशरूपाया धारणाया अघट-मानकत्वात्त्रिधैव भवदभिप्रायेण मतिः प्राप्नोति, न चतु-र्धा, इति पूर्वपक्षाभिप्रायः ।

अत्रोत्तरमाह—'भरणं' इत्यादि, भरणेऽत्र प्रतिधि-धानम् । किम् ?, इत्याह—'इदं वस्तु तदेव यत् प्रागुपलब्ध मया' इत्येवंभूता कालान्तरे या स्मृतिरूपा बुद्धिरुपजायते नत्विह सा पूर्वप्रवृत्तापायान्निर्विवादमभ्यधिकेन पूर्वप्रवृत्ता-ऽपायकाले; तस्या अभावात् साप्रतापायस्य तु वस्तुनिश्च-यमात्रफलत्वेन पूर्वापरदर्शनानुसंधानायोगात् । ततश्च साऽनन्यरूपत्वात् धृतिर्धारणा नामेति पर्यन्ते संख्येय । यतश्च यस्माच्च वासनाविशेषात्-पूर्वोपलब्धवस्त्वाहितसं-स्कारलक्षणात्, तद्विज्ञानावरणक्षयोपशमसाधिव्यादित्यर्थः, सा इदं तदेवेति लक्षणा स्मृतिर्भवति । साऽपि वासनाऽ-पायादभ्यधिकेति कृत्वा धृतिर्नाम इतीहापि संख्येय । 'जा याऽवाय' इत्यादि, या च अपायादनन्तरमविच्युति प्रव-र्तने साऽपि धृतिर्नाम । इदमुक्तं भवति-यस्मिन् समये 'स्थाणुग्वाय' मित्यादिनिश्चयस्वरूपोऽपाय प्रवृत्तः, ततः समयाद्भूमिपि 'स्थाणुग्वायऽय, स्थाणुग्वायमि' त्यवि-च्युता याऽन्तर्मुहूर्तं कश्चिदपायप्रवृत्ति साऽप्युपायाऽवि-

च्युति प्रथमप्रवृत्ताऽपायादभ्यधिकेति धृतिर्धारणा नामे-ति । एवमविच्युतिवासनास्मृतिरूपा धारणा त्रिधा सिद्धा भवति ॥

अत्राह कश्चित्-नन्वविच्युति-स्मृतिलक्षणां ज्ञानभेदौ गृही-तप्राहित्वात् प्रमाण, द्वितीयादिवाराप्रवृत्तापायसाध्यस्य वस्तुनिश्चयलक्षणस्य कार्यस्य प्रथमवाराप्रवृत्तापायनेव साधितत्वात् । न च निष्पादितक्रिये कर्मणि तत्साध-नायैव प्रवर्तमान साधन शोभा विभक्ति, अतिप्रसङ्गात्-कुठारादिभिः कृतच्छेदनादिक्रियेष्वपि वृक्षादिषु पुनस्त-त्साधनाय तेषां प्रवृत्त्यासौ । स्मृतेरपि पूर्वोत्तरकालभावि-ज्ञानद्वयगृहीत एव वस्तुनि प्रवर्तमानतया कुतः प्रामाण्य, न च वक्तव्य पूर्वोत्तरदर्शनद्वयानधिगतस्य वस्त्वकत्वस्य ग्रहणात् स्मृति प्रमाण, पूर्वोत्तरकालदृष्टस्य वस्तुन का-लादिभेदेन भिन्नत्वाद्, एकत्वस्यैवासिद्धत्वादिति । या-सना तु किं रूपा ? इति वाच्यम् । संस्काररूपेति चेत् । कोऽयं नाम संस्कार ?, स्मृतिज्ञानावरणक्षयोपशमो वा, तज्ज्ञानजननशक्तिर्वा, तद्वस्तुधिरूपो वा ? इति त्रयीगति । तत्राद्यपक्षद्वयमयुक्तम्, ज्ञानरूपत्वाभावात् तद्वेदानां चह विचार्यत्वेन प्रस्तुतत्वात् । तृतीयपक्षोऽप्ययुक्त एव सं-ख्येयमसंख्येयं वा कालं वासनाया इष्टत्वाद् एतावन्तं च कालं तद्वस्तुविकल्पायोगात् तदेवमविच्युतिस्मृतिवास-नारूपायास्त्रिविधाया अपि धारणाया अघटमानत्वात्, त्रिधैव मति प्राप्नोति, न चतुर्धा ॥

अत्रोच्यते-यत्तावद् गृहीतप्राहित्वात्प्रवृत्तेरप्रामाण्यमु-च्यते, तदयुक्तम् । गृहीतप्राहित्वलक्षणस्य हेतोरगमिदन्वाद्, अन्यकालविशिष्ट हि वस्तु प्रथमप्रवृत्तापायेन गृह्यते, अपरकालविशिष्ट च द्वितीयादिवाराप्रवृत्तापायेन । किं त्र-स्पष्ट-स्पष्टतर-स्पष्टतमभिन्नधर्मकवासनाजनकत्वात्प्रवि-च्युतिप्रवृत्तद्वितीयाद्यपायविपर्यं वस्तु भिन्नधर्मकमेवेति कथमविच्युतेर्गृहीतप्राहिता ? । स्मृतिरपि पूर्वोत्तरदर्शन-द्वयानधिगत वस्त्वकत्वं गृह्यते न गृहीतप्राहिणी । न च वक्तव्य कालादिभेदेन भिन्नत्वात् वस्तुनो नैकत्व, काला-दिभिर्भिन्नत्वेऽपि सत्त्व-प्रमेयत्वमस्थानरूपादिभिरेकत्वात् । वासनाऽपि स्मृतिविज्ञानावरणकर्मक्षयोपशमरूपा तद्विज्ञान-जननशक्तिरूपा चेप्यते । सा च यद्यपि स्वयं मान-स्वरूपा न भवति, तथापि पूर्वप्रवृत्ताविच्युतिलक्षणज्ञान-कार्यत्वाद्, उत्तरकालभाविस्मृतिरूपाज्ञानकारणत्वात्प्रा-चारतां ज्ञानरूपाऽभ्युपगम्यते । तद्वस्तुविकल्पपक्षमन्यभ्यु-पगमादेव निरस्त तस्मादविच्युतिस्मृतिवासनारूपाया धा-रणाया स्थितत्वात् न मत्स्रैविध्यं, किं तु चतुर्धा मति स्थितम् । इति गाथाद्वयार्थः ।

अर्थता स्वाभिमतता धारणा व्यवस्थाप्य परं प्रत्याह—

तं हृच्छं तस्म तुहं वत्थूणि य पच मेच्छं मामस्य ।
किं होउ मा अभावो, भावो नागं व तं कय ? ॥ १९० ॥

अस्मद्भिमततामनन्तरप्रतिष्ठितस्वरूपां ना धारणाभिच्छ-तस्तथ पञ्च वस्तुनि-पञ्चाभिर्बोधकज्ञानभेदा प्राप्नुवन्ति, अपायस्यैकस्यापि भेदद्वयरूपनाभ्युपगमेन भेदचतुष्टयस्य त्वयाऽपि पूरितत्वात्, पञ्चमन्य तु मद्भ्यस्य धारणात्त-

आभिषिबोहियणार्ण

णस्य प्रसङ्गादिति भाव । अथाऽस्मदभ्युपगता धारणा त्वया नेष्यते, " तर्हि ' नेच्छमाणस्स किं होड ' इत्यादि, तां मदभ्युपगतां धारणामनिच्छतोऽप्रतिपद्यमानस्य तव सा मदभ्युपगता धारणा किं भवतु अभाव अवस्तु, आहोस्वि-
द्भावो, वस्तु ? इति विकल्पद्वयम् । किं चात ? , न ता-
वदभावः भावत्वेनानुभूयमानत्वात् । न च तथानुभूयमा-
नस्याभावत्वमाधातु शक्यते, अतिप्रसङ्गात्-घटादिष्वपि
तथात्वप्राप्ते ; तेऽपि ह्यनुभववशेनैव भावरूपा व्यवस्था-
प्यन्ते । यदि च-अनुभवोऽप्यप्रमाण, तदा घटादिष्वपि
भावरूपनायामनाश्वास इति भाव । अथ भावोऽसौ,
तर्हि वक्तव्य-ज्ञानम्, अज्ञानं वा ? , न नावदज्ञानं, चि-
द्रूपतयाऽनुभूयमानत्वात् । अथ ज्ञानं तदपि मतिश्रुताव-
धिमेन पर्यायकेवलभ्यो ज्ञानान्तरस्याभावात्तेषां मध्ये क-
नमत ? इति वाच्यम् । न तावत् श्रुतादिवचतुष्टयरूपम्,
अनभ्युपगमात्, तल्लक्षणाऽयोगाच्च मतिज्ञानं चेत्, तदपि
नावग्रहेहापायरूपं, तल्लक्षणाऽसंभवात् ' नष्टु सावायवम-
हिया ' इत्यादि, नाऽपायाभ्याधिकत्वेन साधितत्वाच्च ।
नस्मादन्वयव्यतिरेकाभ्या निश्चय सर्वोऽप्यपाय, अवि-
च्यतिस्मृतिवासनारूपा तु पारिशेष्यद्वारेणैवेति स्थितम् ।
इति गाथार्थः ।

तदेवं निरुत्तरीकृतोऽप्यविलक्षिततयाऽन्येन प्रकारेणाह-

तुज्झं बहुयरभेया, भणइ मई होइ धिइवहुत्ताओ ।

भणइ न जाइ भेओ, इट्टो मज्झं जहा तुज्झं ॥१६१॥

अत्र प्रेरको भणति । किम् ? , इत्याह- ' तुज्झमि ' त्यादि,
इत्थमाचार्य ! तव बहुतरभेदा मतिर्भवति । कुत ? इत्याह-
धृतेर्धारणाया बहुत्वात्, बहुभेदत्वादित्यर्थः, धारणाया
एकस्या अप्यविच्युतिवासनास्मृतिलक्षणभेदत्रययुक्तत्वादव-
ग्रहेहाऽपायै सह पदभेदा मतिः प्राप्नोतीति भाव । अत्र
प्रतिविधानमाह- ' भणइ ' इत्यादि, भणयतेऽत्रोत्तरम्-
जातेभेदो जातिभेदो, व्यङ्गिपक्ष इत्यर्थः । स इह धारणा-
विचारं मम नेष्टो-नाभिप्रेत । किं तु धारणा सामान्यरूपा
जातिरेव ममाभिप्रेता । कस्य यथा ? , इत्याह-यथा तवा-
ऽवग्रहविषये इति शेष । इदमुक्तं भवति-यथाऽवग्रहो
व्यञ्जनार्थवग्रहभेदादुभयरूपोऽवग्रहसामान्यादेकस्त्वयाऽ-
पीष्ट, अन्यथा मते पञ्चविधत्वप्रसङ्गात् तथा त्रिरूपाऽपि
धारणा तत्सामान्यादेकरूपैव, इति चतुर्विधैव मतिर्न
बहुतरभेदा । इति गाथार्थः ।

एतदेव भावयन्नाह-

मा भिन्नलक्षणणा वि हु, धिइमामण्ण धारणा होइ ।

जह उग्गहो दुरूओ, उग्गहसामण्णओ एक्को ॥ १६२ ॥

सा धारणा, अविच्युति-वासना-स्मृतीनां भिन्नस्वरूप-
त्वेन भिन्नलक्षणाऽपि सती धारणा सामान्याव्यतिरेकादेकैव
भवति, यथाऽवग्रहो व्यञ्जनार्थवग्रहभेदात् द्विरूपोऽप्यव-
ग्रहसामान्याव्यतिरेकादेक परस्याऽपि सिद्धे, अन्यथा
मते पञ्चविधत्वापत्ते । इति गाथार्थः ।

तदेवमवग्रहभेदचतुष्टयविषया निगह्यता सर्वा अपि
पर्यावप्रतिपत्तयस्तन्निराकरणप्रक्रमे चानन्तरमवग्रहो द्विरूप

प्रोक्तः स च कथं द्विरूपो भवति इत्याशङ्क्य तस्यद्विरूप-
ताकथनव्याजनेन पूर्वं यान्याभिनिबोधिकज्ञानस्याऽवग्र-
हादीनि चत्वारि भेदवस्तुन्युक्तानि, तेष्वेव मध्येऽवग्रहं
तावद्, विशेषः । (' उग्गह ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे वच्यते)

तत्र व्यञ्जनं तावत्किमुच्यते ? इत्यादि-

वंजिज्झइ जेणऽत्थो, घडो व्व दीवेण वंजणं तं च ।

उवगरणिदियसहा-इपरिणयदव्वमंबंधो ॥ १६४ ॥

व्यञ्ज्यते प्रकटीक्रियतेऽर्थो येन दीपेनेव घटस्तत् व्यञ्जनं,
किं पुनस्तदित्याह- ' तं चे ' त्यादि । तच्च व्यञ्जनम्
उपकरणेन्द्रियशब्दादिपरिणतद्रव्यसंबन्धः । इन्द्रियं द्विविध-
म्-द्रव्येन्द्रियम् . भावेन्द्रियं च । विशेषः (अत्र विस्तरः ' इन्द्रियं
शब्देऽस्मिन्नेव भागे वच्यते) तत्र निर्वृत्त्युपकरणे द्रव्येन्द्रियं,
लब्धु-पयोगौ भावेन्द्रियं, निर्वृत्तिश्च द्विधा-अङ्गुलासं-
ख्येयभागादिमाना कदम्बकुसुमगोलकधान्यमसूरकाहला-
लुरप्राकारमांसगोलकरूपा, शरीराकारा च । श्रोत्रादी-
न्द्रियाणां पञ्चानामपि यथासंख्यमन्तर्निर्वृत्तिः ; कर्णश-
ङ्कुलिकादिरूपा तु वहिर्निर्वृत्तिः । तत्र कदम्बकुसुमगो-
लकाकारमांसखण्डादिरूपाया अन्तर्निर्वृत्ते शब्दादिवि-
षयपरिच्छेदहेतुर्यं शक्तिविशेषः स उपकरणेन्द्रिय, शब्दा-
दिश्च श्रोत्रादीन्द्रियाणां विषयः, आदिशब्दाद्-रसगन्धस्पर्-
शपरिग्रहः, तद्भावेन परिणतानि च तानि भाषावर्गणादिसं-
बन्धीनि द्रव्याणि च शब्दादिपरिणतद्रव्याणि, उपकरणे-
न्द्रियं च शब्दादिपरिणतद्रव्याणि च तेषां परस्परं संबन्धः
उपकरणेन्द्रियशब्दादिपरिणतद्रव्यसंबन्धः ; एव तावद् व्य-
ञ्जनमुच्यते । अपरं च-इन्द्रियेणाऽप्यर्थस्य व्यञ्ज्यमान-
त्वात्तदपि व्यञ्जनमुच्यते । तथा शब्दादिपरिणतद्रव्यनि-
कुरस्त्वमपि व्यञ्ज्यमानत्वाद् व्यञ्जनमभिधीयते, इति ।
एवमुपलक्षणव्याख्यानः ; त्रितयमपि यथोक्त व्यञ्जनमव-
गन्तव्यम् ततश्चेन्द्रियलक्षणेन व्यञ्जनेन शब्दादिपरिण-
तद्रव्यसंबन्धस्वरूपस्य व्यञ्जनस्याऽवग्रहो व्यञ्जनावग्रहः,
अथ वा-तेनैव व्यञ्जनेन शब्दादिपरिणतद्रव्यात्मकाना व्य-
ञ्जनानामवग्रहो व्यञ्जनावग्रहः, इत्युभयत्राऽप्येकस्य व्य-
ञ्जनशब्दस्य लोपं कृत्वा समासः । इति गाथार्थः ।

अत्राऽऽक्षेप, परिहार चाभिधित्सुराह-

अएणाणं सो वहिरा-ईणं व त्कालमणुवलंभाउ ।

न तदंते ततो च्चिय, उवलंभाओ तओ नारणं ॥१६५॥

स व्यञ्जनावग्रहोऽज्ञानं, ज्ञानं न भवति, तस्य उपकरणे-
न्द्रियशब्दादिपरिणतद्रव्यसंबन्धस्य कालस्तकालस्तस्मिन्
ज्ञानस्यानुपलम्भात् स्वसवेदनेनासवेद्यमानत्वाद्, अधिरा-
दीनामिव-यथा हि अधिरादीनामुपकरणेन्द्रियस्य शब्दादि-
विषयद्रव्यै सह संबन्धकालेन किमपि ज्ञानमनुभूयते अन-
नुभूयमानत्वाच्च तन्नाऽस्ति तथेहापीति भाव । अत्रोत्तर-
माह- ' न तदंते ' इत्यादि, नाऽसौ जडरूपतया ज्ञान-
रूपेणाननुभूयमानत्वादज्ञानं, किं तर्हि स कोऽसौ व्यञ्ज-
नावग्रहो-ज्ञानमेव । कुत ? , तदन्ते-तस्य-व्यञ्जनावग्रह-
स्यान्ते तत एव ज्ञानात्मकस्याऽर्थावग्रहोपलम्भस्य भा-
वात्, तथाहि-यस्य ज्ञानस्याऽन्ते तज्ज्ञेयवस्तुपादानात्तत्

एव ज्ञानमुपजायते, तज्ज्ञानं दृष्ट्वा, यथार्थावग्रहपर्यन्ते तज्ज्ञेयवस्तुपादानत ईहासद्भावादर्थावग्रहो ज्ञानं, जायते च व्यञ्जनावग्रहस्य पर्यन्ते तज्ज्ञेयवस्तुपादानात्तत एवा-
र्थावग्रहज्ञानं, तस्माद् व्यञ्जनावग्रहो ज्ञानम् । इति गाथार्थः ।
तदेवं व्यञ्जनावग्रहे यद्यपि ज्ञानं नाऽनुभूयते, तथाऽपि ज्ञान-
कारणत्वात्तसौ ज्ञानम्, इत्येवं व्यञ्जनावग्रहं ज्ञानाऽभाव-
मभ्युपगम्योक्तम् । सांप्रतं ज्ञानाऽभावोऽपि तत्राऽसिद्ध-
पंथेति दर्शयन्नाह—

तत्कालमिं वि नाणं, तत्स्थऽस्थि तणुंति तो तमव्वत्तं ।
चहिराईणं पुण सो, अस्साणं तदुभया भावा ॥ १६६ ॥

तत्कालेऽपि-तस्य व्यञ्जनसंबन्धस्य कालेऽपि तत्रानुप-
हतेन्द्रियसंबन्धिनि व्यञ्जनावग्रहे ज्ञानमस्ति, केवलमेकने-
जोऽयवप्रकाशवत् तनुं अतीवाल्पमिति, अतोऽव्यक्तं स्वसं-
वेदनं नापि न व्यज्यते । यद्यव्यक्तं, कथं तदस्तीति ज्ञायते ?
इति चेत् । मा त्वरिष्ठा, "जं विरेणाणमसंखे-ज्जसमइ-
संहाइद्वेवसंभावे" इत्यादिनाऽनन्तरमेव तदस्तित्वयुक्त-
संख्यमाणत्वात् दृष्टान्ते तु ज्ञानाऽभावे अविप्रतिपत्तिरिति
दर्शयन्नाह—वधिरंऽऽदीनाम्, आदिशब्दादुपहृतघ्राणादी-
न्द्रियाणां पुन स व्यञ्जनावग्रहाऽज्ञान-ज्ञान न भवतीत्य-
त्राऽविप्रतिपत्तिरेव । कुत ? इत्याह—तच्च तदुभयं च
तदुभयं तस्याभावात्-ज्ञानकारणत्वाभावात् अव्यक्तस्यापि
च ज्ञानस्याभावात् । इति गाथार्थः ।

अथे पुनरप्याक्षेपं, परिहारं चाऽभिधित्सुराह—

कहमव्वत्तं नाणं, च सुत्तमत्ताइसुहमव्वोहो व्व ।
सुत्तादथो सयं वि य, विष्णाणं नाऽवज्जंति ॥१६७॥

परं साऽसूयमाह-ननु कथं ज्ञानम् 'अव्यक्तं च' इत्युच्यते ?
तम प्रकाशाद्यभिधानवाङ्मूर्त्तत्वाच्चेदं वक्तुं युज्यते इति
भावः । अत्रोत्तरमनन्तरमेवोक्तम्-एकनेजोऽव्यवप्रकाशव-
त्सूयमत्त्वादेव्यक्तम् । अथ पुनरप्युच्यते-सुत्तमत्तमूर्च्छिता-
दीनां सूयमव्यवप्रकाशवत्त्वं ज्ञानमुच्यते इति न दोषः । सु-
त्तादीनां तदात्मीयज्ञानं स्वसंविदितं भविष्यतीति चेत् न
एतदेवमित्याह-सुत्तादयं स्वयमपि तदात्मीयविज्ञानं नाऽ-
वज्जन्ते-न संवेदयन्ति अतिसूयमत्त्वात् । इति गाथार्थः ।

आह-यदि नैरपि सुत्तादिभिस्तदात्मीयज्ञानं न संवेद्यते,
तर्हि तत्तेषामस्तीत्यतत्कथं लक्ष्यते ? इत्याह—

लक्षिखज्जं तं मिमिणा-यमाणवयणदण्णाइचेद्वाहिं ।
जं नाऽमइपुव्वाओ, विज्जंते वयणचेद्वाओ ॥ १६८ ॥

तत्सुत्तादीनां ज्ञानमस्तित्वेन लक्ष्यते । कुत ? स्वप्नायमान
वचनदोषादिवेष्टाभ्यः, सुत्तादयोऽपि हि स्वप्नायमानाद्यवस्था
या कश्चित्कमपि भावमाणा दृश्यन्ते, शब्दिताश्चोद्यतो
वाचं प्रयच्छन्ति, सकाचविकीचाद्भङ्गज्जम्भितकृजितक-
ण्डयनिमित्तेष्टाश्च कुर्वन्ति, न च नाम्ने तदावेदयन्ते ।
नापि च प्रयुद्धो संमरन्ति, तर्हि कथं तेषाभ्यस्तेषां
ज्ञानमस्तीति लक्ष्यते ? इत्याह-'जमि' त्यादि, यत्-य-
न्मत्प्रकाशाद्-नाऽमतिपूर्वास्तव वचनादिवेष्टा विद्यन्ते किं
तु मन्निपूर्विका-एव, अन्यथा वाष्पादीनामपि तन्प्रसङ्गात् ।

अतस्ताभ्यस्तत्तेषामस्तीति लक्ष्यते एव धूमादिप्रतिव । इति
गाथार्थः ।

आह-ननु आत्मीयमपि चेष्टितं किं कश्चिन्न ज्ञानमिति येन
सुत्तादीनां स्वचेष्टितसंबन्धनमुच्यते ? इत्याशङ्क्याह—

जगंतो वि न जाणइ, छउमत्थो हिययंगोचरं मंछंणं ।
जं तज्जं वसाणाइ, जेममंखिजाइ दिवमेणं ॥ १६९ ॥

हृदयम्-मनोगोचरस्थानं यस्य तत् हृदयगोचरम्, अ-
वसायनिकुरम्यम् इति गम्यते, तज्जाग्रदपि छुत्तस्य
सर्वम्-अपरिशेषं न जानाति-न संबन्धयते, आस्ता ताव-
त्पुन सुप्त-कुत ? इत्याह-अध्ववसानानि-अध्ववसानाय-
स्थानरूपाणि केवलमिगम्यानि सूक्ष्माणि । यत् चक्रेनाभ्य-
न्तर्मुहूर्तेनामंख्येयानि यान्ति-अतिक्रामन्ति, किं पुन म-
वेष्टापि दिवसेन ? । न चैतानि छुत्तस्य सर्वाण्यपि स-
वेदयते । ततश्च यथैतानि छुत्तस्येव संबन्धमानान्यपि न-
वल्लिहप्रत्वात्तत्वेनाभ्युपगम्यन्ते, तथा व्यञ्जनावग्रहज्ञान-
मपि । इति गाथार्थः ।

आह-ननु सुत्तादीनां ज्ञानं वचनादिवेष्टाभ्यो गम्यते इ-
त्युक्तं तत्रावदभ्युपगच्छाम, व्यञ्जनावग्रहे तु ज्ञानरूपता-
गमकं लिङ्गं न किञ्चिदुपलभामहे, अतो जडरूपत्वात्ताऽस्ती
ज्ञानमिति ब्रूम, इत्याशङ्क्याह—

जडव्यऽस्साणमसंखे-ज्जसमइसहाइद्वेवसंभावे ।
किह चरमसमयमहा-इद्वेवविष्णाणाणमामत्थ ॥२००॥

घाशब्दं पातनासूचकं, मा च क्रतैव । ततश्च इन्ते ।
यदि-अज्ञानं व्यञ्जनावग्रहं कस्यति ? इत्याह-अमंख्येयस्य
मयशब्दादिद्रव्यसद्भावेऽपि सति, इत्यापशब्दो गम्यते ।
कथं तर्हि चरमसमयशब्दादिद्रव्याणां विधानजननसाम-
र्थ्यं ? न कश्चिदित्यर्थः । इदमुक्तं भवति-व्यञ्जनावग्रहं
तावत्प्रतिसमयमसंख्येयान् समयान् यावच्छ्रोत्रादीन्द्रियै-
सह शब्दादिविषयद्रव्याणि सवध्यन्ते । ततश्च यद्यमं-
ख्येयसमयान् यावच्छ्रोत्रादीन्द्रियैः सह शब्दादिविषय-
द्रव्यसंबन्धसद्भावेऽपि सति व्यञ्जनावग्रहरूपं ज्ञानं नाऽ-
भ्युपगम्यते, कथं तर्हि चरमसमये श्रोत्रादीन्द्रियैः सह
सवद्धानां शब्दादिविषयद्रव्याणां परेणाऽप्ययं वग्रहलक्षण-
विधानजननसामर्थ्यमिष्यते ? तदभ्युपगन्तुं न युज्यते इति
भावः । यदि हि शब्दादिविषयद्रव्याणां श्रोत्रादीन्द्रियैः
सह संबन्धे आदिममयाद्वारभ्य ज्ञानमात्रा काचित्प्रति-
ममयमाविर्भवन्ती नाऽभ्युपगम्यते, तर्हि चरमसमयेऽप्येक-
स्मादेवैषा न युज्यते, तथा च सत्यार्थावग्रहादिज्ञानानाम-
प्यनुदयप्रसङ्गः । इति गाथार्थः ।

तथाहि—

जं मव्वहा न वीसुं, मव्वेसु वि तन्न रेणुतिस्सं व ।
पत्तेयमगिच्छंती, कहमिच्छंमि ममुदये नाण ॥२०१॥

यद्वन्तु सर्वथा-सर्वप्रकारेणैव एक पृथक् नाऽस्ति तन् समु-
दायऽपि नाभ्युपगम्यन्त्ये, यथा रेणुदण्डानि कने प्रतिरेणुक-
(ग)मावद्यमानं तैलम्, परं च तर्हि त्वमपि प्रत्येकमनि-
कय समुदाये ज्ञानमिच्छामि ? इदमुक्तं भवति-यथान्द्रिय-

विषयसंबन्धस्य प्रथमसमयादारभ्य व्यञ्जनावग्रहसंबन्धिनोऽसंख्ययान् समयान् यावत्प्रतिसमयं पुष्टिमाविश्रतीं ज्ञानमात्रा काश्चिदपि नेच्छसि तर्हि चरमसमयशब्दादिविषयद्रव्यसंबन्धेन संपूर्णं समुदायेऽपि कथं तामिच्छसि ? चरमसमयशब्दादिविषयद्रव्यसंबन्धे यदर्थान्वयहृद्भानमभ्युपगम्यते, तदपि प्रत्येकमसञ्चरमसिकताकरणे तैलवन्न प्राप्नोतीति भावः । तस्मात्तिलेषु तैलवत्सर्वेष्वपि समयेषु प्रत्येकं यच्च यावच्च ज्ञानमस्तीति प्रतिपत्तव्यम् । इति गाथार्थः ।

किं च—

समुदाये जह शाणं, देसणे ममुदए कहं नऽत्थि ।

समुदाये वाऽभूयं, कहं देसे होज्ज तं सयल ॥ २०२ ॥

समुदायज्ञानयादिन् ? यदि विषयद्रव्यसंबन्धसमयानामसंख्ययानां समुदाये ज्ञानमर्थावग्रहलक्षणमभ्युपगम्यते । तर्हि चरमसमयलक्षणो योऽसौ देशेन न न्यूनं समुदाये-चरमैकसमयो नैष्वसंख्यानेषु समयेष्वित्यर्थः, तत्कथं नास्ति ? समस्येव, प्रमाणोपपन्नत्वात् ? तथाहि-सर्वेष्वपि शब्दादिद्रव्यसंबन्धसमयेषु ज्ञानमस्तीति प्रतिजानीमहे, ज्ञानोपकारिशब्दादिद्रव्यसंबन्धसमयसमुदायैकदेशान्वादिनि हेतुः, अर्थावग्रहसमयवदिनि दृष्टान्तः । अत्राह-ननु शब्दादिविषयोपादानसमयसमुदाये ज्ञानं केनाभ्युपगम्यते, येन समुदायैकदेशान्वात्प्रथमादिसमयेषु सर्वेष्वपि तत् प्रतिज्ञायते । मया ह्येकस्मिन्नेव चरमसमये शब्दादिद्रव्योपादाने ज्ञानप्रसव इष्यते, इत्याशङ्क्याह-‘समुदाये वाऽभूयमि’ त्यादि, चशब्दो वाशब्दो वा पाननाथा, सा च कृतेव । तत्र यद्येकस्मिन्नेव चरमसमये ज्ञानमभ्युपगम्यते । तदाऽसौ सर्वसमयसमुदायोपलया तावदकदेश एव । तत्राऽनेकदेशाने शेषसमयसमुदाये यद्भूतं ज्ञानं तत्कथं हन्त चरमसमयलक्षणे देशे अकस्मादेव सकलमन्वयं भवेत् अप्रमाणोपपन्नत्वात् । तथाहि-नैकस्मिन्चरमशब्दादिद्रव्योपादानसंयं ज्ञानमुपजायते, एकसमयावग्रहशब्दादिद्रव्योपादानात् व्यञ्जनावग्रहाद्यसमयवदिनि । स्यादेतत्, चरमसमयेऽर्थावग्रहज्ञानमनुभवप्रत्यक्षेणाऽप्यनुभूयते तत् प्रत्यक्षविरोधनीयं प्रतिज्ञा । तद्युक्तम्, चरमसमय एव समग्रं ज्ञानमुपघटते इति भवत्प्रतिज्ञानस्येव प्रत्यक्षविरोधात्, चरमनन्तौ समस्तपटोन्पादवचनवत् । तथा, सर्वेष्वपि शब्दादिद्रव्यसंबन्धसमयेषु ज्ञानमस्तीत्यादिपूर्वोक्तानुमानविरोधश्च भवन्पक्षस्य । इति गाथार्थः ।

तस्मान्किमिह स्थितम् ?, इत्याह—

तत् पडोवगारी, न ममत्तपडो य ममुदिया तं उ ।

मये मम्मत्तपडो, तह नाणं मव्वममयेसु ॥२०३॥

यथा एकान्तु पटोपकारी वर्तते तन्तुर्गणापि समग्रस्य तस्याऽभावात् न चासौ तन्तुर्गतावता समस्त पटो भवति, पटैकदशत्वात् तस्य समुदित्वा पुनस्ते तन्तव सर्वे समस्तपटव्यपदेशभाजो भवन्ति ? तथाऽत्रापि सर्वेष्वपि ननु तन्तुषु समयेषु ज्ञानं भवति नैकस्मिन्चरमस-

मये । तत्रार्थावग्रहसमयात् पूर्वसमयेषु तदेव ज्ञानमती-वास्फुटं व्यञ्जनावग्रह उच्यते ? । चरमसमये तु तदेष किञ्चित् स्फुटतरावस्थामापन्नमर्थावग्रह इति व्यपदिश्यते । अतो यद्यपि सुप्तमत्तमूर्च्छितादिज्ञानस्येव व्यक्त तथाविधं व्यञ्जनावग्रहज्ञानमाधकं लिङ्गं नास्ति तथाऽपि यथोक्तयुक्तिनो व्यञ्जनावग्रहे निवृत्तं ज्ञानम् । इति गाथार्थः ।

तत्त्वभेदपर्यायैर्व्याख्या, तत्र तत्त्वं व्यञ्जनावग्रहस्य स्वरूपमुक्तम् । अथ तस्य भेदान्तिरूपयितुमाह—

नयणमणोवज्जिदिय-भेआओ वंजणंगहो चउहा ।

(२०४+)

स च व्यञ्जनावग्रहश्चतुर्धा भवति । कुतः ?, इत्याह—नयनमनोवज्जिन्द्रियभेदात् । इदमुक्तं भवति-विषयस्य इन्द्रियस्य च य परस्पर संबन्ध-प्रथममुपश्लेषमात्रं; नद्व्यञ्जनावग्रहस्य विषयः । स च विषयेण सहोपश्लेषप्राप्यकारिण्येव स्पर्शन-रसनघ्राण-श्रोत्रलक्षणेषु चतुर्विन्द्रियेषु भवति, न तु नयनमनसोः । अतस्ते वर्जायत्वा शेषस्पर्शनादीन्द्रियचतुष्टयभेदात् चतुर्विध एव व्यञ्जनावग्रहो भवति । विशेषः । (भेदान् ‘ इदिय ’ शब्देऽस्मिन्नैव भागे वक्ष्यामि) (‘ मण ’ शब्दे च षष्ठे भागे) (व्यवस्थितम् अप्राप्यकारित्वं नयनमनसोः) ततश्च-स्पर्शन-रसन घ्राण-श्रोत्रभेदात् चतुर्विध एव व्यञ्जनावग्रहः । विशेषः ।

(४) अवग्रहप्ररूपणामाह । प्रतिबोधक-मल्लक-दृष्टान्ताभ्याश्च प्ररूपणा सहोपात्तत्वात्प्ररूपणया सहैव व्युत्क्रमेणाह—

तत्थोग्गहो दुभेओ, उग्गणं जं होड वंजणऽत्थाण ।

वंजणओ य जमत्थो, तेणार्हए तयं वोच्छं । १६३॥

(अस्या गाथाया व्याख्या ‘ उग्गह ’ शब्देऽस्मिन्नेव भागे वक्ष्यते) इत्यादिना ग्रन्थेन प्रतिज्ञानव्यञ्जनावग्रहस्वरूप-प्रतिपादनं चह प्रकृतम् । तस्य च व्यञ्जनावग्रहस्य स्वरूपं नन्द्यध्ययनागमसत्र प्रतिबोधकमल्लकादाहरणाभ्यां प्रतिपादितम्, तद्यथा—

“ वज्जणुग्गहस्स परुवणं करिम्मामि पाडिबोहगदिट्टुणेण, मल्लगदिट्टुणेण य । से किं तं पाडिबोहगदिट्टुणेण ? पाडिबोहगदिट्टुणेण से-जहानामए केइ पुरिसं कच्चिं पुरिसं सुत्तं पाडिबोहिज्जा अमुग ! अमुग ! त्ति । तन्थ चोयणे परणवण एव वयामी-किं एगसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छति दुममयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छति ०जाव दससमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छति सांसिज्जसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छति असंसिज्जसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छति ?, एव वदन्त चोयणं परणवण एव वयासी-नो एगसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छति, नो दुममयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छति ०जाव नो दससमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छति नो संसिज्जसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छति, असंसिज्जसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छति, से (त्तं) त पाडिबोहगदिट्टुणेण ॥

न किं न मल्लगदिट्टुणेण ? मल्लगदिट्टुणेण से जहानामए केइ आवागसीमाओ मल्लगं गहाय तत्थं उग्गविट्ठुं पविट्ठ-

त्रिज्जा, मे नदु । अणेष वि पक्खित्ते, सेऽवि नदु । अणेष वि पक्खित्ते, से वि नदु । एव पक्खिण्णपमाणेषु पक्खिण्णपमाणेषु होही से उदगविन्दु जे णं त मल्लग रावेहिंति । होही से उदगविन्दु जे णं तसि मल्लगंसि ठाहिति । होही से उदगविन्दु जे णं तसि मल्लगं भवेहिंति । होही से उदगविन्दु जे णं तसि मल्लगंसि न द्वाहिंति । होही से उदगविन्दु जे णं तसि मल्लगं पवाहिति एवामेव पक्खिण्णपमाणेषु २ अणन्तेहिं पुग्गलेहिं जाहे त वंजण पूरिय होइ ताहे हुन्ति करेइ । नो चव णं जाणइ के वि एस सहाइ" (सूत्र-३५४) इत्यादि ।

इदं च सूत्रं नन्दिविचरणे पंचत्यं व्याख्यातम् । तद्यथा-प्रतिबोधकमल्लकदृष्टान्ताभ्या व्यञ्जनावग्रहस्य प्ररूपण क-रिष्यामि । तत्र प्रतिबोधयतीति प्रतिबोधक स एव दृष्टान्तस्तेन, तद्यथानाम कश्चिद्-अनिर्दिष्टस्वरूप पुरुष कश्चिद्-अन्यम् अनिर्दिष्टस्वरूपमेव पुरुषं सुप्तं सन्तं प्र-तिबोधयेत् । कथमित्याह—अमुक ! अमुक ! इति । तत्र प्रेरकः प्रज्ञापकमेवमादीत्-किमेकसमयप्रविष्टा इत्यादि । एव वदन्त प्रेरक प्रज्ञापक एवमुक्त्वान्-नो एकसमयप्रविष्टा इत्यादि, प्रकटार्थ, यावन्नासख्येयसमयप्रविष्टा पुद्गला ग्रहणमागच्छन्ति । नवरम्यं प्रतिषेध शब्दविज्ञानग्राह्य-तामधिकृत्य वेदितव्यः शब्दविज्ञानजनकत्वेनेत्यर्थ, अ-न्यथा सवन्धमात्रमधिकृत्य प्रथमसमयादाग्र्य पुद्गला ग्रहणमागच्छन्त्येव । 'असंखेज्ज' इत्यादि प्रतिसमय-प्रवेशेनादित आरभ्यासख्येयसमयं प्रविष्टा असख्येय-समयप्रविष्टा पुद्गला-शब्दद्रव्यविशेषा ग्रहणमागच्छन्ति-अर्थावग्रहज्ञानहेतवो भवन्तीति भावः । इह च चरम-समयप्रविष्टा एव विज्ञानजनकत्वेन ग्रहणमागच्छन्ति त-दन्त्ये त्विन्द्रियक्षयोपशमोपकारिण इति सर्वेषां सामान्येन ग्रहणमुक्तम् । सत्यं प्रतिबोधकदृष्टान्तेन व्यञ्जनावग्रहप्ररू-पणा इति वाक्यशेषः ॥ अथ केय मल्लकदृष्टान्तेन प्ररू-पणा ? । तद्यथानाम कश्चित्पुरुष आपाकशिरसां मल्लक-शगव गृहीत्वा रूक्षमिदं भवतीत्यस्य ग्रहणम् । तत्र मल्लके एकमुदकविन्दु प्रक्षिपेत्स नष्ट तत्रैव तद्भावपरिणतिमापन्न इत्यर्थः । शेष सुबोधम् जाव जे णं तं मल्लगं 'रावेहिंति' आर्द्रतां नेष्यति । शेष सुबोधम् । नवरम् 'पवाहिति' म्नायिष्यतीति । एवामेव' इत्यादि, अति बहुत्वात्प्रतिसमय-मननै शब्दपुद्गलै यदा तद्व्यञ्जन पूरितं भवति, तदा 'हुम्' इति कर्गेति तमर्थं गृह्णातीत्युक्तं भवति । किं विशिष्टं नाम-जात्यादिकल्पनारहितम् । अत एवाह-' नो चव णं जाणइ के वेस सहाइ ति' न पुनरेव जानाति क एष शब्दादि इत्यर्थः । एव च सति सामर्थ्यकत्वादर्थाविग्र-हस्य अर्थावग्रहात्पूर्वं सर्वो व्यञ्जनाऽवग्रहः " तदवमस्य व्यञ्जनाऽवग्रहस्वरूपप्रतिपादकस्य नन्दिस्वप्नस्य शेषं प्रायः सुगममिति मन्यमानो भाष्यकारः 'जाहे त वंजण पूरिय होइ' इत्येतत् (नन्दिस्वप्नं) व्याचिख्यासुग्राह—

तोएण मल्लगं पिय, वंजणमापूरियं ति जं भणियं ।

तं दव्वमिदिय वा, तस्मंजोगो व न विरुद्धं ॥ २५० ॥

'ज भणियं' यदुक्तं नन्दिस्वप्नकारेण किं तद् ? इत्याह-व्यञ्जनमापूरितमिति । केन किंचत् ? इत्याह । तावेन-अलेन

मल्लक-शगवं तद्वदिति । तस्मिन् सूत्रकारभणितं व्यञ्जन-द्रव्यं गृह्यते, इन्द्रियं वा, तयोर्वा द्रव्येन्द्रिययोः संयोग-सवन्ध इति सर्वथाऽप्यविरोधः । इदमुक्तं भवति-व्यञ्जन-शब्देन शब्दादिविषयपरिणतपुद्गलसमूहस्वरूपं द्रव्यं श्रोत्रा-दीन्द्रियं वा द्रव्येन्द्रिययोः सवन्धा वा गृह्यते न क-श्चिद्विरोधः, व्यञ्जने-प्रकटीक्रियते विधातनाऽर्थोऽननेति व्यञ्जनमित्यस्या व्युत्पत्तेः सर्वत्र घटनादानं गाथार्थं । केवलं द्रव्यादिषु भिन्नविषयव्यञ्जनशब्दघातयेषु प्रत्येकमापू-रितत्वे विशेषां द्रव्यं क पुनरर्त्सा ? इत्याह—

दव्वं माणं पूरिय-मिदियमापूरियं तहा दोएहं ।

अपरोपरमंमगो, जया तथा गिण्हइ तमत्य ॥२५१॥

'दव्व' ति-यदा द्रव्य व्यञ्जनमधिक्रियते तदा 'जाहे' तं वंजण पूरियं होइ' इति-कोऽर्थः ? इत्याह-माणं पूरियं' ति-मानम् तस्य शब्दादिद्रव्यस्य प्रमाणं प्रतिसमयप्रवेशेन प्र-भूतिरुत्पत्तात्स्वप्रमाणमानीत-प्रकर्षमुपनीत स्वग्राहकज्ञान-जनन समर्थीकृतमिति यावत् । यथा त्विन्द्रियमिति इन्द्रिय व्यञ्जनमधिक्रियते तदा 'जाहे तं वंजण पूरिय होइ' इति-किमुक्तं भवति ? इत्याह-आपूरियं' ति-आपूरितं-व्याप्त-भूत-वासितमित्यर्थः । तथा- 'दोएहं ति'—द्रव्यो श्रोत्रादीन्द्रियशब्दादिपरिणतद्रव्ययोः सवन्धा यदा व्यञ्ज-नमधिक्रियते तदा जाहे तं वंजण पूरिय होइ' इति-किमुक्तं भवति ? इत्याह-अपरोपरं मंमगो' ति-सम्यग्-सर्गो-योग सम्यग्-सम्यक् सवन्ध इत्यर्थः । इदमत्र हृदयम्—अस्मिन्पक्षे यदा तयोरेन्द्रियद्रव्ययोः परस्पर-मतीव संयुक्तता-अनुपकृता अर्थाङ्गभावेन परिणामो भवति, तदा प्रस्तुतसवन्धलक्षणं व्यञ्जनमापूरितं भवती-त्युच्यते इति । 'जया तथा गिण्हइ तमत्य' ति-एव यदा त्रिविधमपि व्यञ्जन प्रकारत्रयेणाऽऽपूरितं भवति, तदा तं विचक्षितं शब्दादिकमर्थमव्यक्तं नाम-जात्यादिकल्पना रहितं गृह्णाति । एतच्च 'ताहे हुन्ति करेइ' इत्यस्य व्या-ख्यानम् अर्थावग्रहश्चायमेकसमयिको विशेषः । इतस्तु पूर्वमन्तर्मुहूर्ते द्रव्यप्रवेशादिरूपां व्यञ्जनाऽवग्रहोऽवमेव । इति गाथार्थः ।

किं विशिष्टं पुनस्तमर्थं गृह्णाति ? इत्याशङ्क्य स्वत एव भा-ष्यकारस्तत्स्वरूपमाह—

सामसमणिहेमं, सख्य-नामाहकप्पणारहियं ।

जइ एवं ज तेणं, गहिण् महेत्ति तं किहणु ? ॥२५२॥

प्राहावस्तुन सामान्याविश्रुतात्मकत्वे सत्यप्यर्थावग्रहेण सामान्यरूपमेवार्थं गृह्णाति, न विशेषरूपम् अर्थावग्रह-स्यैकसामर्थ्यकत्वात्, समयेन च विशेषग्रहणयोगादिति । सामान्यार्थश्च कश्चित् आमनगर्वनसनादिशब्देन निहं-श्याऽपि भवति, तद्व्ययच्छेदार्थमाह-अनिहंशं केनाप-शब्देनानभिलष्यम् । कुत पुनरतत् ? इत्याह—यत स्व-रूपनामादिवत्पनाराहितम्, आदिशब्दात्-जातिक्रिया-गुणद्रव्यपरिग्रहः । तत्र रूपरमाद्यर्थानां य आभ्यायच्छे-दीन्द्रियगम्य प्रतिनियत स्वभावस्वरूपम् । रूप-रतादिकत्तु तदभिधायकं ध्यानार्थं, रूपत्व-रसत्वादि

तु जानि प्रीतिकरमिदं रूपं पुष्टिकरोऽयं रस इत्यादि-
कस्तु शब्दः क्रियाप्रधानत्वात् क्रिया । कृष्णनीलादिकस्तु
गुण । पृथिव्यादिकं पुनर्द्रव्यम् । एतेषां स्वरूप-नाम-
जात्यादीनां कल्पना अन्तर्जलपारुषितज्ञानरूपा तथा रहि-
तमेवार्थमर्थवग्रहेण गृह्णाति यतो जीव, तस्मादनिर्देश्यो-
ऽयमर्थः प्रोक्तः, तत्कल्पनाग्रहितत्वेन स्वरूप-नाम-जात्या-
दिप्रकारेण कनाऽपि निर्देश्युपशक्यत्वाच्चिति । एवमुक्ते सति
परः प्राह- जड एव ' इत्यादि-यदि स्वरूप-नामादिकल्प-
नारहिताऽर्थोऽर्थोऽवग्रहस्य विषय इत्येव व्याख्यायते
भवति, नहि ज' ति-यन्नन्वध्ययनसूत्रे प्रोक्तम् । किम् ?
इत्याह- 'नेण गहिण सहे' ति-उपलक्षणत्वादिथ तन्सपूर्णे
द्रष्टव्यम्- 'ने जहानामए कड पुगिसे अव्वत्त सहे सु
गज्जा नेणे सहे ति उग्गाहिण न उंणी' जाणेइ केवस सहा'
इति 'न किहयु' ति-तदेतत्कथमविगोधेन नीयते ?-
शुभ्रद्विधाख्यानेन संह विरुद्धेन एवमित्यर्थः, तथा हि-
अस्मिन्नन्विसूत्रेऽयमर्थः 'प्रतीयते-यथा' नेन प्रतिपत्त्वा-
र्थवग्रहेण शब्दाऽवगृहीत इति-भवन्तस्तु शब्दाद्युल्लख-
हितं सर्वथा अमुं प्रतिपादयन्ति ततः कथं न विरोध इति
भावः इति गार्थः ।

अत्रोत्तरमाह-

महे ति भणइ वत्ता, तम्मत्तं वा न सद्वुद्धीए ।

जड होज्ज सद्वुद्धी, तोऽवाओ चव सो होज्जा ॥२५३॥

शब्दस्तेनाऽवगृहीत इति यदुक्तं तत्र- 'शब्दः' इति वक्त्रा
प्रक्षापक, सूत्रकारो वा भणति-प्रतिपादयति, अथवा-त-
न्मात्र-शब्दमात्रं रूपरसादिविशेषव्यावृत्त्याऽनवधारित-
त्वाच्छब्दतया अनिश्चितं गृह्णातीति । एतावनांशेन शब्द-
स्तेनाऽवगृहीत इत्युच्यते, न पुनः शब्दबुद्ध्या 'शब्दोऽ-
यम्' इत्यध्यवसायेन तत्-शब्दवस्तु तेनावगृहीतं, शब्दो-
ल्लेखम्यान्तर्मुहूर्तिकत्वाद् अर्थवग्रहस्य त्वेकत्वसामायिक-
त्वादसंभव एवायमिति भावः । यदि पुनः तत्र-अर्थव-
ग्रहे शब्दबुद्धिः स्यात्तर्हि को दोषः स्याद् ? इत्याशङ्क्य
सूत्रकार स्वयमेव-दृष्टान्तरमाह- 'जड' त्यादि-यदि
पुनरर्थवग्रहे शब्दबुद्धिः-शब्दनिश्चयः स्यात्, तदाऽप्य
एवाऽसौ स्यात्, न त्वर्थवग्रहः, निश्चयस्याप्यरूपत्वात् ।
ततश्चार्थवग्रह-हाभाव एव स्यात्, न चैतद् दृष्टम्,
इष्ट च । इति गार्थः ।

अत्राह परः-ननु प्रथमममय एव रूपादिव्यपेक्षेन 'शब्दो-
ऽयम्' इति प्रत्ययोऽर्थवग्रहत्वेनाभ्युपगम्यता, शब्दमात्र-
त्वेन सामान्यत्वात् : उत्तरकाले तु प्रायो माधुर्यादय
शङ्क्यवधर्मा इह घटन्ते, ननु शाङ्क्यवर्मा खरकर्कशत्वादय
इति विमर्शबुद्धिरीहा तस्माच्छाङ्क्य एवाऽयं शब्द इति
तद्विशेषप्रवायोऽन्तु । तथा च सति 'नेणं सहे ति
उग्गाहिण' इह यथायुतमेव व्याख्यायते-नो चैव गं
जाणइ केवन् सहाइ तथा इहं पविसइ" इत्याद्यपि सर्व-
भावविगोधेन गच्छतीति । तदेतत्परोक्तं सूत्रं प्रत्यनुभाष्य
द्वेषयति, तद्यथा-

जड सद्वुद्धिमेत्तयमव्वत्त गहो तच्चिमेमणमवाओ ।

नणु महे, त्रामहो, व य स्वभइत्तिमेमोवे- ॥२५४॥

नो पर । यदि शब्दबुद्धिमात्रं 'शब्दोऽयम्' इति निश्च-
यज्ञानमपि भवतार्थाऽवग्रहोऽभ्युपगम्यते, तद्विशेषण तु
तस्य शब्दस्य विशेषणं विशेषः 'शाङ्क्य एवायं शब्दः' इत्या-
दिविशेषज्ञानमित्यर्थः, अपायो मतिज्ञानतुनीयो भेदोऽस्ती किं
यते हन्त तर्हि अवग्रहलक्षणस्य तदाद्यभेदस्याऽभावप्रसङ्गः,
प्रथमतः एवावग्रहमतिक्रम्याऽप्याऽऽभ्युपगमात् । कथं पुनः
शब्दज्ञानमपायः ? इति चेद् । उच्यते-तस्यापि विशेषग्राह-
कत्वात्, विशेषज्ञानस्य च भवताप्यपायत्वेनाभ्युपगतत्वात् ।
ननु 'शाङ्क्य एवाऽयं शब्दः' इत्यादिकमेव तदुत्तरकालभाषि-
ज्ञानं विशेषग्राहकं शब्दज्ञाने तु शब्दसामान्यस्यैव प्रति-
भासनात्कथं विशेषप्रतिभासः, येनाऽप्यप्रसङ्गः स्याद् ?
इत्याह- नणु' इत्यादि, नत्त्वित्यन्तमायां, परामन्त्रणे वा,
ननु 'शब्दोऽयं नाशब्दः' इति विशेषोऽयं विशेषप्रतिभास
एवाऽयमित्यर्थः । कथं पुनर्नाशब्द इति निश्चीयते ?
इत्याह-तत्र च रूपादिरिति, चशब्दो द्विशब्दार्थः, आदि-
शब्दादन्ध-रस-स्पर्शपरिग्रहः । ततश्चेदमुक्तं भवति-यस्मान्न
रूपादिर्यं तेभ्यो व्यावृत्तत्वेन गृहीतत्वाद् अतो नाऽ-
शब्दोऽयमिति निश्चीयते, यदि तु रूपादिभ्योऽपि व्या-
वृत्तिगृहीता न स्यात्तदा शब्दोऽयमिति निश्चयोऽपि न
स्यादिति भावः । तस्माच्छब्दोऽयं नाशब्द इति विशेष-
प्रतिभास एवाऽयम् । तथा च सत्यम्याप्यपायप्रसङ्गतो-
ऽवग्रहाभावप्रसङ्ग इति स्थितम् । इति गार्थः ।

अथ पन्नेऽवग्रहाऽप्ययोर्विषयविभागं दर्शयन्नाह-

थोवमियं नाऽवाओ, संखाइविमेमणमवाउ ति ।

तवमेया वेक्खाए, नणु थोवमिय पि नाऽवाओ ॥२५५॥

इदं शब्दबुद्धिमात्रकं शब्दमात्रस्ताकाविशेषावसायत्वात्
स्तोकम-स्तोकाविशेषग्राहकम्, अतोऽप्ययो न भवति, किं
त्ववग्रह एवाऽयमिति भावः । कः पुनस्तद्व्यापय ? इत्याह-
'संखाइ' इत्यादि, शाङ्क्योऽयं शब्द इत्यादिविशेषणविशेष
यज्ज्ञानं तदप्य वृहद्विशेषावसायित्वादिति हृदयम् ।
हन्त ! यद्यत् स्तोकात्तत्तन्नाऽप्य, तर्हि निवृत्ता साप्रत-
मपायज्ञानकथा, उत्तरोत्तरार्थविशेषग्रहणापेक्षया पूर्व-
पूर्वार्थविशेषावसायस्य स्तोकात्त्वाद् । एतदेवाह- 'तवमेय'
त्यादि, तस्य-शाङ्क्यशब्दस्य ये उत्तरोत्तरभेदा मन्द्रमधुर-
त्वादयः, तरुणमध्यमवृद्धस्त्रीपुरुषसमुत्थत्वादयश्च तदप-
क्षयां सत्यामिदमपि 'शाङ्क्योऽयं शब्दः' इत्यादि ज्ञानं ननु
स्तोक-स्तोकाविशेषग्राहकमेव इति नाऽप्य म्याद् । एव-
मुत्तरोत्तरविशेषग्राह्यामपि ज्ञानानां तदुत्तरोत्तरभेदापे-
क्षया स्तोकात्त्वात्त्वात्त्वाभावो भावनीयः । इति गार्थः ।

तमेवाऽप्याभाष्यं स्फुटीकुर्वन्नाह-

इय सुवहुणा वि कालेण, सुवभेयावहारणममज्जं ।

जम्मि-हवेज्ज अत्राओ, सव्वो च्चिय उग्गहो नामा २५६ ।

इतिशब्द उपप्रदर्शनार्थं ततश्चेदमुक्तं भवाव-यथा 'शाङ्क्यो-
ऽयं शब्दः' इत्यस्या बुद्धौ शब्दगतभेदविधारणं साप्रत-
माध्यम्, मन्द्रमधुरत्वादिवत्तरोत्तरभेदाद्वाङ्मयसंभवात् ।
तथा च सति स्तोकात्त्वात्त्वात् बुद्धिगपायः किं त्वार्था-
वग्रह इत्येव सुवहुनाऽपि कालेन सर्वेणापि पुरुषायुषेण
शब्दगतमन्द्रमधुरत्वाद्युत्तरोत्तरभेदावधारणमसाध्यं तदे-

दानामनन्तत्वीदशक्यमित्यर्थ , यस्मिन् भेदाऽवधारणे , किम् ? इत्याह-यस्मिन्नपायो भवेदन्यभेदाकाङ्क्षानिष्टुत्तये-स्मिन् भेदाऽवधारणज्ञानेऽपायत्व व्यवस्थान्येत, इति भावः । तस्मात्सर्वोऽपि भेदप्रत्यय उत्तरोत्तरापेक्षया त्वदभिप्रायेण स्तोक्तत्वादर्थावग्रह एव प्राप्नोति, नाऽपायः, शब्दज्ञानवद् । इति गाथार्थः ।

किं च-शब्द एवायमिति ज्ञानं स्तोक्तत्वाद्यदर्थावग्रहत्वेन भवनाऽभिमतम् । तत् पूर्वमीहामन्तरेण च संभवति तत्पूर्व-कत्वे च तस्याऽर्थावग्रहत्वाऽसंभव इति दर्शयन्नाह—

किमदो किममदो-तर्णीहिए सद् ए व किह जुत्तं ? ।

अह पुव्वमीहिऊणं, सद्दो त्ति मयं तर्ई पुव्वं ॥ २५७ ॥

‘किं शब्दोऽयम्’ आहो(स्वि)श्विद् अशब्दो-रूपादि-इत्येवं पूर्वमनीहिते यत् ‘शब्द एव’ इति निश्चयज्ञान तदक-स्मादेव जायमानं कथं युक्तम् ?, विमर्शपूर्वकत्वमन्तरेण नदं घटन इत्यर्थः । इदमुक्तं भवति-शब्दगतान्वयघर्मेण रू-पादिभ्यो व्यावृत्तौ च गृहीतायां ‘शब्द एव’ इति निश्चय-ज्ञानं युज्यते, तद्ग्रहणं च विमर्शमन्तरेण नापपद्यते, वि-मर्शश्च-ईहा, तस्मादीहामन्तरेणायुक्तमव ‘शब्द एव’ इति निश्चयज्ञानम् । अथ निश्चयकालापूर्वमीहन्वा भवतोऽपि ‘शब्द एवायम्’ इति निश्चयज्ञानमभिमतम् । इन्तः तर्हि निश्चयज्ञानात्पूर्वम् ‘तर्ई’ असौ ईहा भव-द्वचनतोऽपि सिद्धा । इति गाथार्थः ।

यदि नाम निश्चयज्ञानात्पूर्वमीहा सिद्धा,
ततः किम् ? इत्याह—

किं तं पुव्वं गहियं, जमीहअओ सद्द ए व विण्णणं ।

अह पुव्वं सामणं, जमीहमाणस्स सद्दो त्ति ॥ २५८ ॥

इन्त ! यदि निश्चयज्ञानमीहापूर्वकं त्वयाभ्युपगम्यते, तर्हि प्रष्टव्योऽस्ति ननु ईहायाः पूर्वं किं तद्वस्तु प्रमात्रो गृहीतम्, यदीहमानस्य तस्य ‘शब्द एवायम्’ इति नि-श्चयज्ञानमुपजायते ? , न हि कश्चिद्वस्तुन्यगृहीते अक-स्मात्प्रथमत एव ईहां कुर्वत इति भावः । छुभितस्य पर-स्थोत्तरप्रदानाऽसामर्थ्यमालोप्य स्वयमेव तन्मतप्रशङ्कते-अथ श्रूयात्पर-सामान्य नाम-जात्यादिकल्पनारहितं वस्तु-मात्रमीहाया पूर्वं गृहीते, यदीहमानस्य ‘शब्द’ इति निश्चयज्ञानमुत्पद्यते । इति गाथार्थः ।

अथ ईहाया पूर्वं सामान्यग्रहणे परेणोप्यमाणे सूरि-

खसमीहितसिद्धिसुपदर्शयन्नाह—

अत्थोग्गहओ पुव्वं, होग्ग्वं तस्म गहणकालेणं ।

पुव्वं च तस्स वजण-कालो सो अत्थपरिसुणो ॥ २५९ ॥

ननु ईहाया पूर्वं यत् सामान्य गृह्यते, तस्य तावद् ग्रहण-कालेन भवितव्यम् । स चास्मदभ्युपगतसामान्यिकाया-ऽवग्रहकाररूपो न भवति, अस्मदभ्युपगताऽङ्गोकारप्रम-ञ्जात् । किं तर्हि ?, अस्मदभ्युपगतार्थाऽवग्रहात्तत्पूर्वमेव भवेदभिप्रायेण तस्य सामान्यस्य ग्रहणकालेन भवितव्यं, पूर्वं च तस्याऽस्मदभ्युपगतार्थाऽवग्रहस्य-व्यञ्जनकाल एव भवति, व्यञ्जनाना-शब्दादिद्रव्याणामिन्द्रियमात्रेषादान-

कालो मध्यपदलोपाद्व्यञ्जनकालः । भवत्वेवं, तथाऽपि तत्र सामान्याऽर्थग्रहणं भविष्यति, इत्याशङ्क्याह-स च व्यञ्जनकालोऽर्थपरिण्य, न हि तत्र सामान्यरूपो, वि-शेष्यरूपो वा कश्चनाप्यर्थः प्रतिभानि, तदा मनोरहि-तेन्द्रियमात्रव्यापारात्, तत्र चार्थप्रतिभासाऽयोगात् । तस्मात्पारिशेष्यादस्मदभ्युपगतार्थाऽवग्रह-एव सामान्य-ग्रहणमिति गाथायामनुक्रमपि स्वयमेव-द्रष्टव्यम् । तदन-न्तरं चान्वयव्यतिरेकधर्मपर्यालोचनरूपा ईहा, -तदनेन्तरं च ‘शब्द एवाऽयम्’ इति निश्चयज्ञानमपायः इति सर्वं सुस्थं भवति । इति गाथार्थः ।

अथ प्रथममेवाऽर्थाऽवग्रहज्ञानेन शब्दाऽग्र-
हणे पर पुनरपि दोषमाह—

जइ सद्दो त्ति न गहियं, न उ जाणइ जं क एम्, सद्दो त्ति ।

तमजुत्तं सामणे, गहिए मग्गिजइ विमेषो ॥ २६० ॥

यद्यर्थाऽवबोधसमये प्रथममेव ‘शब्दोऽयम्’ इत्येव तद्वस्तु न गृहीते, तर्हि ‘न उणं जाणइ के वेस सद्दं त्ति’ जति, यत्सुत्रं निर्दिष्टं तदयुक्तं प्राप्नोति, यस्माच्छब्दसामान्यं रूपा-दिव्यावृत्ते गृहीते सति पश्चान्मृग्यते-अन्वियते विशेष-‘किमयं शब्दः शाङ्ग, उत शाङ्ग ?’ इति । इदमुक्तं भवति-“न उणं जाणइ क वेस सद्दं” त्ति, अस्मिन् नन्दिस्वप्ने ‘न पुनर्जानानि कोऽप्येवं शाङ्गशाङ्गाद्यन्यतरशब्द’ इति वि-शेषस्यैवाऽपरिज्ञानमुक्तम्, शब्दसामान्यमात्रग्रहणं त्वनुष्ठा-तमेव, तद्ग्रहणे तु ‘क एम् शब्द, किं शाङ्ग, शाङ्गो वा’ इत्येवं विशेषमार्गणमसङ्गमेव स्यात् विशेषजिज्ञासाया सामान्यज्ञानपूर्वकत्वाच्छब्दसामान्ये गृहीते एव तद्विशेष-मार्गणस्य युज्यमानत्वात् । इति गाथार्थः ।

अत्रोत्तरमाह—

सच्चत्थ देसयंतो, सद्दो मद्दो त्ति भामओ भणइ ।

इहरा न समयमित्ते, सद्दो त्ति विसेसणं जुत्तं ॥ २६१ ॥

सर्वत्र-पूर्वस्मिन्, अत्र च सूत्रावयवे अवग्रहस्वरूपं देश-यन्-प्ररूपयन् ‘शब्द शब्द’ इति भाषक-प्रक्षापक एव चदति, न तु तत्र ज्ञाने शब्दप्रतिभासोऽस्ति । इत्वं चैतद्, अन्यथा न समयमात्रेऽर्थावग्रहकाले ‘शब्द’ इति विशेषणं युक्तम्, अन्तर्मुहूर्तिकत्वाच्छब्दनिश्चयस्येति प्रागेवोक्तम् । साव्यवहारिकार्थाऽवग्रहापेक्ष वा सूत्रमिदं व्याख्यस्यते इति मा त्वरिष्ठा । इति गाथार्थः ।

अथ सूत्रावग्रहभावादिनं परं दृष्ट्वा सूत्रमेव परिहाणमाह—

अहव सुए च्चिय भणिय, जह कोड सुणेज्जसद्दव्वत्तं ।

अवत्तमणिहेमं, सामणं कप्पणारहिय ॥ २६२ ॥

अथवा यदि तत्र गाढ श्रुतावग्रहं नदा तत्राप्येन-द्रष्टव्यं यदुत--प्रथममव्यक्तस्यैव शब्दोऽज्ञानराहितस्य शब्दमार्थस्य ग्रहणम् । केन पुन सूत्राऽवयवेनदमुक्तम् ?, इत्याह-‘जह कोड सुणेज्ज सद्दव्वत्तं’ ति-अयं च सूत्रावयवो नन्व-प्ययने इत्थं द्रष्टव्यः-‘से जहानामए के इ पुग्गिमे अद्यत्तं सद्द सुणेज्ज त्ति-(सु +) अत्र-अव्यक्तमिति कोऽर्थः, इत्याह-अनिर्दिष्टं ‘शब्दोऽयं’ रूपादिव्या’ इत्यादिना प्रका-

रेणाऽऽव्यक्तमित्यर्थः । ननु यदि शब्दादिरूपेणाऽनिर्देश्यं, तर्हि किं तद् ? इत्याह-सामान्यम् । किमुक्तं भवति ? इत्याह-नामजात्यादिकरानारहितम् । न च वक्तव्यं शाङ्गशाङ्गभेदापेक्षया शब्दांशेषस्याप्यव्यक्तत्वे घटमाने कुत इदं व्याख्यातं लभ्यते ? इति, अत्रग्रहस्यानाकारोपयोगरूपतया सूत्रेऽधीतत्वाद् अनाकारोपयोगस्य च सामान्यमात्रविषयत्वात्, प्रथममेवाऽऽपायप्रसक्त्याऽवग्रहेहाभावप्रसङ्ग इत्याद्युक्तत्वात् । इति गाथार्थः ।

अथ सूरिरेव पराभिप्रायमाशिशङ्कयिपुराह—

अहं मर्दं पुष्पं चिय, सो गहिञ्चो वंजणोग्रहे तेणं ।
जं वंजणोग्रहमि वि, मणियं विष्णणमव्वचं ॥२६३॥

अथ परस्य मति म्यात्केयम् ? इत्याह-स-अव्यक्त, अनि-र्देश्यादिस्वल्पं शब्द अर्थावग्रहानुपूर्वमेव व्यञ्जनावग्रहे तेन श्रोत्रा गृहीत, तत्किमिन्यर्थावग्रहेऽपि तद्ग्रहणमुद्द्युष्यते?, कथमिदं पुनर्ज्ञायते यदुत-असौ व्यञ्जनाऽवग्रहे गृहीत ? इत्याह-जमि' त्यादि, यत्-यस्माद् व्यञ्जनाऽवग्रहेऽपि भवतिरव्यक्तं विज्ञानमूक्तम्, अव्यक्तविषयग्रहण एव चाऽ-व्यक्तत्वम् तस्योपपद्यते इति भाव इति । गाथार्थः ।

अत्रोत्तरमाह—

अत्थि तयं अव्वचं, न उ तं गिण्हइ सयं पि सो मणियं ।
न उ अग्रहियमि जुजइ. सद्दो ति विसेसणं बुद्धी ॥२६४॥

अन्ति तदव्यक्त श्रोतुर्व्यञ्जनावग्रहे ज्ञानं, न तस्यास्माभिरपलाप क्रियते, न पुनरसौ श्रोता अतिसौक्ष्म्यात्तत्स्वयमपि गृह्णाति-सवेदयते । एतच्च प्रागपि भणितम् । “सुत्त-मत्ताइसुहुमयोदो ध्व” इति वचनात्, तथा “सुत्ता-दयो सय वि य विण्णणं णाऽववुज्झति” इति वचनाच्च । तस्माद् व्यञ्जनमात्रस्यैव तत्र ग्रहणं, न शब्दस्य, व्यञ्जनावग्रहत्वान्यथाऽनुपपत्तेरेवेति । न च सामान्यरूपतया अव्यक्तं शब्देऽगृहीतेऽकस्मादेव शब्द इति विशेषणबुद्धि-युज्यते, अनुस्वारम्याऽलालणिकत्वाद्विशेषबुद्धिरित्यर्थः । अस्यां च विशेषबुद्धौ प्रथममेवेप्यमाणायामादावेवार्थावग्रहकालेऽप्यपायप्रसङ्ग इत्यसकृदवोक्तम् । इति गाथार्थः ।

ननु यदि व्यञ्जनाऽवग्रहेऽप्यव्यक्तशब्दग्रहणं भवेन्नदा को दोष स्यात् ? इत्याह—

अत्थो ति विमयग्रहणं, जइ तमि वि सो न वज्जणं नाम ।
अत्थोग्रहो चिय ततो, अविसेसो संकरो वाऽवि ॥२६५॥

अर्थावग्रहे अर्थ इत्यनेन तावद्विषयग्रहणमभिप्रेत-रूपा-दिभेदेनाऽनिर्दिष्टस्याव्यक्तस्य शब्दादेर्विषयस्य ग्रहणं, तत्राऽभिप्रेतमित्यर्थः । यदि च-तस्मिन्नपि व्यञ्जनाऽवग्रहेऽसावव्यक्तशब्द प्रतिभासते इत्यभ्युपगम्यते, तदा न व्यञ्जनं नाम; व्यञ्जनाऽवग्रहो न प्राप्नोतीत्यर्थः । ननु शब्द-दानो निवृत्ता नत्कथा, व्यञ्जनमात्रसंबन्धस्यैव तत्रोक्त-त्वात्, भयता च तदतिक्लान्तस्याऽव्यक्तार्थग्रहणस्येहाऽ-भिधीयमानत्वादिनि । नर्हाव्यक्तार्थग्रहणे किमसौ स्यात् ? इत्याह—अर्थावग्रह एवाऽसौ, अव्यक्ताऽर्थावग्रहात्, तदन्तं नामि व्यञ्जनम-व्यञ्जनाऽवग्रह । अथास्याऽपि

सूत्रे प्रोक्तत्वात्तत्त्वं न परिह्रियते, तर्हि द्वयोरप्यविशेषः सोऽप्यर्थावग्रह सोऽपि व्यञ्जनावग्रह प्राप्नोतीति भावः । मेत्रकमणिप्रभावत् संकरो वा स्यादित्यम् । इति गाथार्थः । तदेवं व्यञ्जनाऽवग्रहे व्यञ्जनसंबन्धमात्रमेव, अर्थावग्रहे त्वव्यक्तशब्दाद्यर्थग्रहणं, न व्यक्तशब्दाद्यर्थसंबेदनम्, इति प्रतिपादितम् । साप्रतमुपपत्त्यन्तरेणाप्यर्थावग्रहे व्यक्त-शब्दार्थसंबेदनं निगच्छिकीर्पुराह—

जेणऽत्थोग्रहकाले, गहणेहाऽवायसंभवो नऽत्थि ।

तो नऽत्थि सहबुद्धी, अहऽत्थि नाऽवग्रहो नाम ॥२६६॥

पूर्वं तावदर्थस्य ग्रहणमात्रं ततश्चेहा, तदनन्तरं स्वपाय, इत्येव मतिज्ञानस्योत्पत्तिक्रमः । न चैतत् त्रिनय प्रथम-मेवशब्दार्थेऽवगृहीते समस्तीति । एतदेवाह-येनार्थावग्रहकालेऽर्थग्रहणेहाऽपायानां संभवो नाऽस्ति ततोऽर्थावग्रहे नाऽस्ति 'शब्द' इति विशेषबुद्धिः, अर्थग्रहणेहापूर्व-कत्वात्तस्या । अथाऽस्त्यसौ तत्र, तर्हि नाऽयमर्थावग्रह', किं त्वपाय एव स्यात्, न एतद्युज्यते, तदभ्युपगमेऽर्थावग्रहेहयोरभावप्रसङ्गात् । इति गाथार्थः ।

अपि च-अर्थावग्रहे 'शब्द' इति विशेषबुद्ध्याविष्य-माणाया दोषान्तरमप्यस्ति । किं तत् ? इत्याह—

सामण-तदणविसे-सेहावज्जणपरिगगहणश्रो से ।

अत्थोग्रहेगसमश्रो-वज्जोगवाहुल्लमावणं ॥ २६७ ॥

इह येयमर्थावग्रहेकसमये 'शब्द' इति विशेषबुद्धिर्भवता-ऽभ्युपगम्यते, सा तावन्निश्चयरूपा निश्चयश्चाकस्मादेव न युज्यते, किंतु क्रमेण, तथाहि-प्रथमं तावद्रूपादिभ्योऽ-व्यावृत्तमव्यक्तं शब्दसामान्यं ग्रहीतव्यं, ततस्तद्विशेषवि-षया तदपररूपादिविशेषविषया च । एतैरेतैश्च धर्मै 'किमयं शब्द, आहोश्चित् रूपादि' इत्येव रूपा ईहा, तदनन्तरं च गृहीतशब्दसामान्यविशेषाणां ग्रहणम्, अन्येषां तु रूपा-दिविशेषाणां तत्राऽविद्यमानानां परिवर्जनम्, इत्येवभूतेन क्रमेण निश्चयोत्पत्तिः । तथा च सति श्रोतुरर्थावग्रहे-कसमयेऽपि सामान्यग्रहणादिभि प्रकारैरुपयोगवहुत्वमा-पद्यते, एकस्मिंश्च समये बहव उपयोगा सिद्धान्ते नि-षिद्धा, इति नाऽर्थावग्रहे शब्दादिविशेषबुद्धिः । इति गाथाभावार्थः ।

अक्षरार्थस्तुच्यते-सामान्यमिह-श्रूयमाणशब्दसामान्यं गृ-ह्यते, 'तयणविसेसेह' ति--तच्छब्देनान्तरोक्तं शब्दसा-मान्यमनुकुर्यते, अन्यशब्देन तु तत्राऽविद्यमाना रूपादय परिगृह्यन्ते ततश्च नच्चान्ये च तदन्ये—शब्दसामान्यं, रूपादयश्चेत्यर्थः, तेषां विशेषा धर्मा श्रोत्रग्राह्यत्वादयः, चक्षुगादिवेद्यत्वादयश्च, तद्विषया ईहा तदन्यविशेषेहा, किमत्र-श्रोत्रग्राह्यत्वादयो धर्मा. उपलभ्यन्ते, आहोश्चित्-चक्षुगादिवेद्यत्वादयः ? इत्येवं रूपो विमर्श इत्यर्थः, तद-नन्तरं तु वर्जनं च तत्राऽविद्यमानरूपादिगतानां हेयध-र्माणां चक्षुर्वेद्यत्वादीनां, परिग्रहणं च तत्र च, गृहीतश-ब्दसामान्यगतानामुपादेयधर्माणां श्रोत्रग्राह्यत्वादीनाम्, इति वर्जन-परिग्रहण-न्यागाऽऽदाने, सामान्यं च तदव्यवि-शेषेहा च वर्जनपरिग्रहणे च सामान्य-तदव्यविशेषेहा-

जन-परिग्रहणानि नेभ्यस्तत 'से' तस्य श्रोतु । अर्था-
वग्रहैकसमयेऽप्युपयोगवाहुल्यम्, आपन्न-प्राप्तम् । तथाहि-
प्रथमस्सामान्यग्रहणोपयोग, यथोक्तेहोपयोगस्तु द्वितीय,
हेयधर्मवर्जनोपयोगस्तृतीय, उपादेयधर्मपरिग्रहणोपयोग-
श्चतुर्थ, इत्येवमर्थावग्रहैकसमयमात्रेऽपि बहव उपयोगा
प्राप्नुवन्ति । नचैतद्युक्तं, समयविरुद्धत्वात् । तस्मात्प्रार्था-
ऽवग्रहे शब्दविशेषयुद्धि, किं तु 'सहै त्ति भगणइ वत्ता'
इत्यादि स्थितम् । इति गाथार्थ ।

अथास्मिन्नेवार्थाऽवग्रहेऽपरवाद्यभिप्रायं निगन्त्रिकीर्तुगह-
अरणे सामस्यग्रहण-माहुवालसस जायमेत्तस ।

ममयमि चैव परिचिय-विषयस्य विमेषविनाशं ॥२६८॥

अन्ये-वादिन. केचिदेवमाहु -यदेतत्सर्वविशेषविमुखस्या-
ऽव्यक्तस्य सामान्यमात्रस्य वस्तुना ग्रहणमालोचनं, तद्
वालस्य-शिशोस्तन्त्राजानमात्रस्य भवति, नाऽत्र विप्रति-
पत्ति, अव्यक्तो ह्यनौ संकेतादिविकलोऽपरिचिनविषय ।
यस्तर्हि परिचिनविषय, तस्य किम्?, इत्याह-समय एव
आद्यशब्दश्रवणसमय एव विशेषविज्ञानं जायते, स्पष्टत्वा-
त्तस्य तन्ध्यामुमाश्रित्य 'तेण सहै त्ति उगहिए' इत्यादि,
यथाश्रुतमेव व्याख्यायते, तेन न कश्चिदोप इति भावः ।
इति गाथार्थ ।

अत्रोत्तरमाह—

तदवत्थमेव त पुत्र-दोमत्रो तमि चैव वा ममये ।

संखमहुराडसुवहुय-विमेषग्रहणं पमज्जेजा ॥ २६९ ॥

'जेणऽत्योगहकाले' (२६६ गा०) इत्यादिना ग्रन्थेन
सामरणनयणविभेदेहा (२६७ गा०) इत्यादिना च ग्रन्थेन
यद् दूषितं या तस्यावस्था-यत्तस्य स्वरूपम्-समयमि चैव
परिचियविसयसस विससविएणाण' इति तदेतत्परोक्तमपि
तदवस्थमेव, न पुन किंचिदुनाधिकावस्थम् । कुत?,
इत्याह-'पुत्रदोमसउ' त्ति, 'जेणऽत्योगहकाले' (२६६
गा०) इत्यादिना "सामरणनयण" (२६७ गा०) इत्यादि-
ना च य पूर्व दोपोऽभिहितस्तस्मात्पूर्वदोपात् पूर्वदोपान-
तिवृत्ते, तदेतत्परोक्त तदवस्थमेव, इति नान्यदुपणाद्यभि-
धानप्रयामो विधीयत इति भावः । अथ वा-पूर्वगपि
दूषणमुच्यते । किं तद्?, इत्याह-'तमि चैव' इत्यादि
'वा' इति-अथ वा, तस्मिन्नेव स्पष्टविज्ञानस्य व्यक्तस्य
जन्तोर्विशेषग्राहिणो समये 'शाङ्क. शाङ्गो वाऽयं शब्द,
मिन्धा मधुर, कर्कश, श्री-पुरुपाद्यन्यतरवाद्य' इत्या-
दिषु बहुविशेषग्रहणं प्रमज्जेत । इदमुक्तं भवति-यदि
व्यक्तस्य परिचिनविषयस्य जन्तोर्व्यक्तशब्दज्ञानमुल्लङ्घ्य
तस्मिन्नेवार्थावग्रहैकसमयमात्रे शब्दनिश्चयज्ञानं भवति, तदा
अन्यस्य कस्यचित्परिचिनविषयस्य पटुतरावबोधस्य
तस्मिन्नेव समये व्यक्तशब्दज्ञानमपि अतिक्रम्य 'शाङ्कोऽय
शब्द' इत्यादिप्रवृत्तानविशेषग्राहकमपि ज्ञानं भवद्-
भिप्रायेण स्यात्, इत्यन्ते च पुरुषशक्तीनां तारतम्यवि-
शेषा । भवत्येव कस्यचित्प्रथमसमयेऽपि सुवहुविशेषग्राह-
कमपि ज्ञानमिति चेत्, न, 'न उणु जाणइ के वस सह'
इत्यस्य सूत्रावयवस्यागमकत्वप्रसङ्गात् । शिष्यमशक्ति-

पुरुषविषयमेतत्सूत्रमिति चेत्, न, अविशेषणोक्तत्वात्,
सर्वविशेषविषयत्वस्य च युक्त्यनुपपन्नत्वात्; न हि प्र-
कृतमनेगपि शब्दधर्मिणमगृहीत्वा उक्तरोत्तर-बहुसुवर्त्म-
ग्रहणमभवोऽस्ति. निराधारधर्माणामनुपपत्ते । इति
गाथार्थः ।

किं च-समयमात्रेऽपि 'शब्द' इति विशेषविज्ञानम-
भ्युपगच्छतोऽन्येऽपि समयविनोधादयो
दोषा । के पुनस्ते?, इत्याह—

अत्योगहो न समयं, अहवा समश्रोवमोगवाहुल्यं ।

सव्वविमेषग्रहणं, सव्वमईवोगहो गिज्झो ॥ २७० ॥

एगो वाऽवाउ चिय, अहवा मोऽगहियणीहिए पत्तो ।

उवकम-वइकमा वा, पत्ता धुवमोगहार्इणं ॥ २७१ ॥

सामसं च विमेषो, वा सामस्यमुभयमुभयं वा ।

न य जुत्तं सव्वमियं वा, मामस्यऽऽलंत्तणं मोत्तुं ॥२७२॥

'उगहो एक समयमि' त्यादिवचनादर्यावग्रह मि-
द्धान्ते सामयिको निर्दिष्ट, यदि-चार्थाऽवग्रहे विशेष-
पविज्ञानमभ्युपगम्यते तदा सामयिकोऽर्था न प्रा-
प्नोति, विशेषज्ञानस्याऽनल्पेयत्नामयिकत्वात् । अथ स-
मयमात्रेऽप्यस्मिन् विशेषज्ञानमिष्यते, तर्हि "सामरण-
नयणविभेदेहा" (२६७ गा०) इत्यादिना प्रागुक्त सम-
योपयोगवाहुल्यं प्राप्नोति । अथवेत्यग्रतोऽप्यनुच्यते ।
ततश्च अथवा परिचिनविषयस्य विशेषज्ञानेऽभ्युपगम्य-
मानं परिचिनतरविषयस्य तस्मिन्नेव समये सर्वविशेष-
ग्रहणमनन्तरोक्तं प्राप्नोति । अथवा-अवग्रहमात्रादापि विशेष-
पपरिच्छेदेऽङ्गीक्रियमाणे ईहादीनामनुत्थानमेव । ततश्च
सर्वापि मतिरवग्रहो ग्राह्य-सर्वस्थाऽपि मतिरवग्रहरूपतव
प्राप्नोतीत्यर्थः । अथवा-सर्वाऽपि मतिरपाय एवैक प्रा-
प्नोति, अर्थावग्रहे विशेषज्ञानस्याश्रयणात्, तस्य च नि-
श्चयरूपत्वात्, निश्चयस्य, चाऽपायत्वादिति समयमात्रे
चाम्मिन्नपाये सिद्धे "ईहावायामुदुत्तमंत तु" इति वि-
रुध्यते । अथवा-अर्थेऽवगृहीते ईहिते च, अपाय मि-
द्धान्त निर्दिश्यते "उगहो, ईहा, अवात्रो य" इति क्रम-
निर्देशात्, यदि चाद्यसमयेऽपि विशेषज्ञानाभ्युपगमाद्-
पाय इष्यते, तद्यन्तवगृहीते अनोहिते च तस्मिन्नसौ प्राप्तः ।
'वा' इति-अथवा, यदि तृतीयस्यानिर्दिष्टोऽप्यपाय 'स-
मयमि चैव परिचियविसयसस विएणाण" इति यत्त-
नात्पटुत्ववैचित्र्येण प्रथममभ्युपगम्यते, तर्हि तस्मान्नेव
पाटववैचित्र्यादवग्रहे-हाऽ-पाय-घाग्यानां धुव निश्चिन-
मुत्क्रम-व्यतिक्रमौ स्याताम् । तत्र पटुत्वानुपूर्वाभयनम्-
उत्क्रमः । अनानुपूर्वाभावन्तु व्यतिक्रमः । तथा हि । यथा
शक्तिवैचित्र्यात्प्रथममेवापायो भयनाऽभ्युपगम्यते,
तथा तत एव कस्यापि प्रथमं घाग्या स्यात्, ततोऽ-
पाय, ततोऽपि ईहा तदनन्तरं मयग्रह इत्युत्क्रमः अ-
न्यस्य कस्यचित् पुनरवग्रहमुल्लङ्घ्य प्रथममेवहा समुप-
जायेत, अपरस्य तु तामप्यतिक्रम्याऽपायः, अन्यस्य तु
तदप्यतिवृत्त्य घाग्या स्याद् इत्यादि व्यतिक्रमः । न चह
यर्थः युक्तिमाप्रवृत्तौया, भयदभ्युपगतस्य शक्तिवैचित्र्य-

स्यैव पूर्वादेतो' सद्भावात् । न चैनाद्युत्क्रमव्यतिक्रमौ युक्तौ
 " उग्गहो ईहा अवाओ य धारणा एव हौति चत्तारि " इति
 परममुनिनिर्दिष्टप्रक्रमस्याऽन्यथाकर्तुमशक्यत्वादिति ।
 तथा 'यदि यत्प्रथमसमये गृह्यते स विशेषस्तर्हि " सा-
 मरणं च विसेसो " त्ति-यत्सामान्यं तदपि विशेषः प्राप्तः,
 प्रथमसमये हि सर्वस्याऽपि वस्तुनाऽव्यक्तं सामान्यमेव
 रूपं गृह्यते, ततोऽस्मिन्नर्थ्याऽवग्रहसमये सामान्यमेव
 गृह्यते इति परमार्थः । यदि वा-अत्र विशेषवृद्धिर्भवनाऽ-
 भ्युपगम्यते, तर्हि यदिह वस्तुस्थित्या सामान्यं स्थितं
 तदपि भवदभिप्रायेण विशेषः प्राप्तः । 'च' शब्दे दूषण-
 नमुच्यते । 'सो वा सामरणं' त्ति-स वा भवदभि-
 प्रेतो विशेषो वस्तु स्थितिसमायातं सामान्यं प्राप्नोतीति ।
 'उभयमुभय च' त्ति अथ वा-सामान्य-विशेषलक्षणमु-
 भयमप्येतत्प्रत्येकमुभयं प्राप्नोति-एकैकमुभयरूपं स्यादि-
 त्यर्थः, तथा हि-अत्र-ईपत्सामान्यं गृह्णातीत्यवग्रह इति
 व्युत्पत्त्या वस्तुस्थितिसमायातं यत्सामान्यं तत्स्वरूपेण
 तावत्सामान्यम्, भवदभ्युपगमेन तु विशेषः, इत्येकस्या-
 ऽपि सामान्यस्योभयरूपता, तथा योऽपि भवदभ्युपगतो
 विशेषः सोऽपि त्वदभिप्रायेण विशेषः, वस्तुस्थित्या तु
 सामान्यम्, इति विशेषस्याप्येकस्योभयस्वभावता । भ-
 वत्वेवमिति चेत् । इत्याह-न च युक्तं सर्वमिदम् । किं
 कृत्वा ? इत्याह-सामान्यमालम्बनं ग्राह्यं मुक्त्वा अर्था-
 ऽवग्रहस्य इति शेषः । इदमुक्तं भवति-अर्थावग्रहस्या-
 ऽव्यक्तं सामान्यमात्रमालम्बनं परिहृत्य यदन्यद्विशेषरूप-
 मालम्बनमिष्यते, तदभ्युपगमे च 'सामरणं च विसेसो
 वा सामरणं' इत्यादि, यदापनति, तत्सर्वमयुक्तम्,
 अघटमानकर्त्वात् । इह च गाथात्रये बहुषु दूषणेषु मध्ये
 यत् प्रागुक्तमपि किञ्चित् दूषणमुक्तं तत्प्रसङ्गायातत्वात्,
 इति न पौनरुक्त्यमाशङ्कनीयम् । इति गाथात्रयार्थः ।

प्रस्तुत एवाऽयं परमपि मतान्तरमुपन्यस्य निराकुर्वन्नाह-
 केई दीहालोयण-पुव्वमोग्गहं विंति तत्थ सामरणं ।

गहियमहत्थावग्गह-काले सदि त्ति निच्छरणं ॥२७३॥

किञ्चित्-वादिनः इहास्मिन्प्रक्रमेऽवग्रहं ब्रुवते-अर्थावग्रहं
 व्याचक्षते । किं विशिष्टम् ? इत्याह-आलोचनपूर्वम्-सा-
 मान्यवस्तुग्राहिकज्ञानम्-आलोचनं तत्पूर्व-प्रथमं यत्र स
 तथा नं, प्रथममालोचनज्ञानं ततोऽर्थावग्रह इत्यर्थः, तथा च
 तैरुक्तम्-" अस्ति ह्यालोचनाज्ञानं प्रथमं निर्विकल्पकम् ।
 घालमूकादिविज्ञानं-सदृशं शुद्धवस्तुजम् " ॥ १ ॥ इति ।
 किं पुनस्तत्राऽऽलोचनज्ञाने गृह्यते ? इत्याह-'तस्य' इत्यादि,
 तत्र-आलोचनज्ञाने सामान्यमव्यक्तं वस्तु गृहीतं, प्रतिपन्ना
 इति गम्यते, अथानन्तरम्-अर्थाऽवग्रहकाले 'तदेव गृही-
 तम्' इत्यनुवर्त्तते । कथं भूतं सद् ? इत्याह-निच्छिन्नं-पृथक्
 कृतं; रूपादिव्यावृत्तेरित्यर्थः, केनाल्लेखेन गृहीतम् ? इत्याह-
 'सह' त्ति-शब्दविशेषणविशिष्टमित्यर्थः । ततश्च " स ज-
 हानामपि केह पुरिसे अव्यत्तं सह सुणेज्ज " इति-ए
 तदालोचनज्ञानापेक्षया नीयते, " तेण, सह त्ति उग्गहिण् " इति-
 एतत् चार्थाऽवग्रहापेक्षया सर्वं सुस्थितामनुभवति । न
 चान् ए भवतोऽप्याचार्य ! किञ्चिद्व्ययमस्ति, यदि हि

युद्धघनुभवासिद्धेनाथेन सूत्रे विषयविभागव्यवस्थापितेऽपि
 धादी जयं न प्राप्स्यति, तदा तृष्णीमाश्रयन्तु विषयितो
 विचारचर्यामार्गस्य स्वाग्रहतत्परेण त्वयैव लुप्तत्वात् ।
 इति गाथार्थः ।

तदत्र सूत्रः परस्येपद्गर्वानुविज्ञामकतामवलोक-
 यन् मार्गाऽवतारणाय विकल्पयन्नाह-

तं वंजणोग्गहाओ, पुव्वं पच्छा स एव वा होजा ।

पुव्वं तदत्थवंजण-संवंधाऽभावओ नऽत्थि ॥ २७४ ॥

यद्यनुपहतस्मरणवासनासन्तानस्तदर्थावग्रहान्पूर्वं व्यञ्ज-
 नावग्रहो भवतीति यदुक्तं प्राक् तद् भवानपि स्मरति ।
 ततः किम् ? इति चेद्, उच्यते-यदतद्भवदुन्प्राप्तं सा-
 मान्यग्राहकमालोचनं तत्-तस्माद्व्यञ्जनाऽवग्रहात्पूर्वं वा
 भवेत्, पश्चाद्वा भवेत्, स एव वा व्यञ्जनावग्रहोऽप्यालोचन
 भवेत् ? इति त्रयी गतिः, अन्यत्र स्थानाऽभावात् । किं चा-
 त ? इत्याह-पूर्वं तन्नास्तीति संबन्धः । कुतः ? इत्याह-अर्थ-
 व्यञ्जनसंबन्धाभावादिति अर्थः-शब्दादिविषयभावेन प-
 रिणतद्रव्यसमूहः व्यञ्जनं तु धोत्रादि, अर्थश्च व्यञ्जन
 च अर्थव्यञ्जनं तयो संबन्धस्तस्याऽभावात्, सति ह्यर्थ-
 व्यञ्जनसंबन्धं सामान्यार्थालोचनं स्याद्, अन्यथा सर्वत्र
 सर्वदा तद्भावप्रसङ्गात् । व्यञ्जनाऽवग्रहाच्च पूर्वमर्थव्य-
 ञ्जनसंबन्धा नाऽस्ति, तद्भावे च व्यञ्जनावग्रहस्यैवैष्ट-
 त्वात्तत्पूर्वकालना न स्यादिति भावः । इति गाथार्थः ।

द्वितीयविकल्पं शोधयन्नाह-

अर्थोग्गहो वि जं वं-जणोग्गहस्मेव चरमसंमयम्मि ।
 पच्छा वि तो न जुत्तं, परिसेसं वंजणं होजा ॥ २७५ ॥

तथा-अर्थावग्रहोऽपि यद्-यस्माद्व्यञ्जनाऽवग्रहस्यैव च-
 रमसमये भवति, इति, प्रागिहापि निर्णीतम् । तस्मात्पश्चा-
 दपि व्यञ्जनाऽवग्रहादालोचनज्ञानं न युक्तं, निरवकाशत्वात् ।
 न हि व्यञ्जनार्थाऽवग्रहयोरन्तरे कालः समस्ति, यत्र तत्
 त्वदीयमालोचनज्ञानं स्यात्, व्यञ्जनाऽवग्रहचरमसमय
 एवार्थावग्रहसद्भावात् । तस्मात्पूर्वपश्चान्कालयोर्निर्पिद्ध-
 त्वात्पारिशेष्यान्मध्यकालवर्ती तृतीयविकल्पोपन्यस्तो- व्य-
 ञ्जन-व्यञ्जनावग्रह एव भवता आलोचनाज्ञानत्वेनाभ्युपगता
 भवेत् । एवं च न कश्चिदपि नाममात्र एव विवादात् ।
 इति गाथार्थः ।

क्रियता तर्हि प्रेरकवर्गेण वर्द्धापनकं, त्वदभिप्रायाविसं-
 वादलाभात्, इति चेत् । नैव, विकल्पद्वयस्यैव सद्भावात्,
 तथा हि-तद् व्यञ्जनावग्रहकालेऽभ्युपगम्यमानमालोचनं
 किमर्थस्यालोचनं, व्यञ्जना वा ? इति विकल्पद्वयम् ।
 तत्र प्रथमविकल्पमनूद्य दूषयन्नाह-

तं च समालोयणम्-त्थदरिसणं जइ न वंजणं तो तं ।

अह वंजणस्स तो कह-मालोयणमतथसुसुस्स ॥२७६॥

तत्समालोचनं यदि सामान्यरूपस्यार्थस्य दर्शनमिष्यते
 नत तर्हि न व्यञ्जनम्-न व्यञ्जनाऽवग्रहात्मकं भवति, व्यञ्ज-
 नाऽवग्रहस्य व्यञ्जनसंबन्धमात्ररूपत्वेनाऽऽशून्यत्वात्, तथा
 च-प्रागपि " पुव्वं, च तस्स वंजण-कालो सो अग्रप

परिष्ठुरणौ ” इत्यादिना साधितमेवेदम् । अतोऽर्थदर्शन-
रूपमालोचनं कथमर्थशून्य-व्यञ्जनावग्रहहात्मकं भवितुम-
हर्ति ? , विरोधाद् । अथ द्वितीयविकल्पमङ्गीकृत्याह-अथ
व्यञ्जनस्य शब्दादिविषयपरिणतद्रव्यसंबन्धमात्रस्य तत्स-
मालोचनमिष्यते, तर्हि कथमालोचनं—कथमालोचकत्वं,
तस्य घटते ? , इत्यर्थः । कथंभूतस्य सतः ? , इत्याह—
अर्थशून्यस्य व्यञ्जनसंबन्धमात्रान्वितत्वेन सामान्यार्था-
लोचकत्वानुपपत्तेरित्यर्थः । इति गाथार्थः ।

ननु शास्त्रान्तरप्रसिद्धस्थालोचनज्ञानस्य वरा-
कस्य तर्हि का गतिः ? इत्याह—

आलोयणं चि नामं, हविज्ज तं वंजणोग्गहस्मेव ।

होज्ज कहं सामण-ग्गहणं तत्थऽत्थसुष्ठम्मि ? ॥२७७॥

तस्मादालोचनमिति यन्नाम तदन्यत्र निर्गतिकं सत्पारि-
शेष्याद्-व्यञ्जनावग्रहस्यैव द्वितीयं नाम भवेत् । न च विच-
क्षाप्रवृत्तेषु वस्तूना बहुष्वपि नम्मसु क्रियमाणेषु क्ले-
ऽपि विवादाविष्करोति ? । अत एतदपि नामान्तरमस्तु,
को दोषः ? इति । नैतदेवम्, यस्मादिदं सामान्यग्राहक-
मालोचनज्ञानं भविष्यति, अर्थवग्रहस्तु विशेषग्राहक इति,
एवमप्यस्माकं समीहितसिद्धिर्भविष्यतीति चेत्, इत्याह-
'होज्ज' त्यादि । व्यञ्जनावग्रहस्यैव पारिशेष्यादालोच-
नज्ञानत्वमापन्ने तत्र च प्रागुक्तयुक्तिभिरर्थशून्ये कथं सा-
मान्यग्राहणं भवेत्, येन भवत, समीहितसिद्धिप्रमोदः ? ,
इति । तस्मादर्थवग्रह एव सामान्याऽर्थग्राहक, न पुनर-
तस्मादपरमालोचनाज्ञानम् । अत एव यदुक्तम्—“अस्ति
ह्यालोचनाज्ञानं, प्रथमं निर्विकल्पकम्” इत्यादि, तदप्य-
र्थवग्रहाश्रयमेव, यदि घटते, नाऽन्यविषयम् । इति
गाथार्थः ।

अथ 'सुर्वलं वादिनं दृष्ट्वाऽभ्युपगमोऽपि कर्त्त-
व्यः' इति न्यायप्रदर्शनार्थमाह—

गहियं व होउ तहियं, सामण्यं कहमणीहिए तम्मि ।

अत्थाऽवगमकाले, विसेसणं एस सहो चि ॥ २७८ ॥

अथवा भवतु तस्मिन् व्यञ्जनावग्रहे सामान्यं गृहीते,
तथाऽपि कथमनीहिते-अविमर्शिते तस्मिन्नकस्मादेवार्था-
ऽवग्रहकाले 'शब्द एव' इति विशेषणं विशेषज्ञानयुक्तं,
'शब्द एवैव' इत्यथे हि निश्चयः, न चायमीहामन्तरेण
भूमित्येव युज्यते, इत्यसकृदेवोक्तप्राम्यम् । अतो नार्थाऽव-
ग्रहे 'शब्द' इत्यादिविशेषयुद्धिर्युज्यते । इति गाथार्थः ।

अथाऽर्थाऽवग्रहसमये शब्दाद्यवगमेन सहैवेहा भविष्य-
तीति मन्यसे, तत्राऽऽह—

अत्थाऽवगमसमये, वीसुमंरिज्जममइया दो वि ।

तक्काऽवगमसहावा, ईहाऽवाया कहं जुत्ता ? ॥ २७९ ॥

अर्थाऽवग्रहसंबन्धिन्येकस्मिन्समये कथमीहापायौ युक्तौ ? ,
इति संबन्धः । कथंभूतावेतौ ? यत, इत्याह-तर्काऽवगम-
स्वभावौ, तर्का-विमर्शस्तस्वभावा ईहा, अवगमोऽपि-नि-
श्चयस्तस्वभावोऽपायः, हावापि चेतो पृथगनख्येयसमय-
निष्पन्नौ । एतदुक्तं भवति-यदिदमर्थाऽवग्रहे विशेषज्ञानं

त्वयेष्यते सोऽपायः, स चाऽवगमस्वभावो निश्चयस्वरूप
इत्यर्थः, या च तत्समकालमीहाऽभ्युपगते सा तर्कस्वभावा;
अनिश्चयान्तिका इत्यर्थः । तत एतौ ईहाऽपायौ अनि-
श्चयेतरस्वभावौ कथमर्थावग्रहे युगपदेव युक्तौ निश्चया-
ऽनिश्चययोः परस्परपरिहारेण व्यवस्थितत्वादेकत्रैकदाऽव-
स्थानाभावेन सहोदयानुपपत्तेः ? इति । एषा तावद्विशे-
षावगमे-हयो सहभावे एकानुपपत्तिः । अपरं च समय-
मात्रकालोऽर्थाऽवग्रह ईहाऽपायौ तु “ईहाऽवायामुदुत्तमते
तु” इति वचनात्प्रत्येकमख्येयसमयनिष्पन्नौ कथमक-
स्मिन्नार्थाऽवग्रहसमये स्याताम् । अत्यन्तानुपपन्नत्वात् ? ।
इति द्वितीयानुपपत्तिः । तस्मादत्यन्ताऽसंबद्धत्वाद्यत्किंचि-
देतत्, इत्युपेक्षणीयम् । इति गाथार्थः ।

तदेवं युक्तिशतैर्निराकृतानामपि प्रेरकाणां नि संख्या-
त्वात्केपाचित्प्रेर्यशेषमद्यापि सूरिराशङ्कते—

खिप्येतगडभेत्त्रो, जमुग्गहो तो विसेसविण्णणं ।

जुज्जइ विगप्पवसञ्जां, सहो चि सुयम्मि जकेह ॥२८०॥

'केह' चि-ईहार्थाऽवग्रहे विशेषज्ञानसमर्थनाग्रहमसुमु-
क्षोऽद्यापि 'केऽपि' केचिद्वादिना मन्यन्ते । किम् ? इत्याह-
क्षिप्रेतरादिभेदो यस्मादवग्रहो ग्रन्थान्तरे भणितः, 'अ-
त्रापि च विस्तरेण भणियते' इति गम्यते । ततः 'शब्द'
इति विशेषविज्ञानं युज्यते-घटते 'अर्थावग्रहे' इति प्रस्ता-
वादेव लभ्यते । यत्किम् ? , इत्याह-'सुयम्मि जं' ति-'तेणं
सहे चि उग्गहिण' इत्यादिवचनात् यत् 'सूत्रे निर्दिष्टे'
इति शेषः । कुत पुनरिदं विशेषविज्ञानं युज्यते ? , इत्याह-
विकल्पवशतोऽन्यत्रोक्तानात्त्ववशत इत्यङ्गघटना । एत-
च्छात्र इदम्यत् क्षिप्रमवगृह्णाति, चिरेणाऽवगृह्णाति, चक्षु-
गृह्णाति, अवहवगृह्णाति, बहुविधमवगृह्णाति, अषडुवि-
धमवगृह्णाति, एवमनिश्चितं, निश्चितम्, असंदिग्धं, स
दिग्धं, ध्रुवम्, अध्रुवं गृह्णाति, इत्यादिना ग्रन्थेनाऽवग्र-
हदयः शास्त्रान्तरे हादशभिर्विशेषणैर्विशेषिता । अत्रापि
अ-पुरस्तादयमर्थो वक्ष्यते । तत 'क्षिप्रं चिरेण चाव-
गृह्णाति' इति विशेषणाऽन्यथानुपपत्तेर्ज्ञायते-नैकसमय-
मात्रमान एवार्थाऽवग्रहः, किं तु-चिरकालिकोऽपि, नहि
समयमात्रमानतया एकरूपे तस्मिन् क्षिप्र-चिरग्रहणवि-
शेषणमुपपद्यत इति भावः । तस्मादेतद्विशेषणवलात्स-
ख्येयसमयमानोऽप्यर्थावग्रहो युज्यते । तथा-वहना श्रो-
तृणामविशेषणं प्राप्तिविषयस्ये गृह्यभेदादिवहुत्वंनिर्वाप
क्षयोपशमवैचित्र्यात्कोऽप्यवहु अवगृह्णाति; सामान्यं समु-
दित्तूर्थशब्दमात्रमवगृह्णातीत्यर्थः । अन्यन्तु वक्ष्यगृह्णाति
शब्द-भेदादिसूर्यशब्दान् भिन्नान् वहनं गृह्णातीत्यर्थः । अ-
न्यस्तु स्त्रीपुरुषादिवाचत्व-क्षिप्रमधुगत्वादिबहुविधविशे-
षविशिष्टत्वेन बहुविधमवगृह्णाति, अपरन्तु-अवहुविध-
विशेषविशिष्टत्वाद् अवहुविधमवगृह्णाति, अत एव तस्माद्-
बहुवहुविधाद्यनैकविकल्पनानान्यवशादवग्रहस्य क्वचि-
न्सामान्यग्रहणं, क्वचिन्तु-विशेषग्रहणम्, इत्युभयमप्य-
विरुद्धम् । अतो यस्मिन्-'तेणं सहे चि उग्गहिण' इति
वचनात्-'शब्द' इति विशेषज्ञानमुपदिष्टं नदप्यर्थाऽवग्रहे
युज्यत एव इति केचिन् । इति गाथार्थः ।

अत्रोत्तरमाह—

सकिमुग्गहो ति भणइ, गहणेहाऽत्रायलक्खणत्ते वि ।
अह उवचारो कीरइ, तो सुण जह जुजए सोऽविार२८१।

इह पूर्वमनंकथा प्रतिविहितमप्यर्थे पुन पुन प्रेरयन्ते प्रेरक-बलाक्यान्निर्विस्फुरदसूयावशात्साक्षेपं काका सूरिः पृच्छति-‘किमुग्गहो ति भणइ’ ति-किंशब्द क्षेपे, यो बहु-यहुधादिविशेषणवशात् विशेषावगमः स किमबुधचक्रवर्तिन् ! अत्रग्रह-अर्थाऽवग्रहा भण्यते ? क सत्यपि ?, इत्याह-‘गहणे-हि’ त्यादि, ग्रहणं च सामान्यार्थस्य, ईहा अवगृहीतस्य, अपायश्च ईहिनाऽर्थस्य ग्रहणे-हाऽ-पायास्तै-लक्ष्ये-प्रकटीक्रियते य स तथा तद्भावस्तरं तस्मिन् सत्यपि बहु-बहुविधादिग्राहको हि विशेषाऽवगमो निश्चयः, स च सामान्याऽर्थग्रहणम्, ईहा च विना न भवति, यत्र नदविनाभावी सोऽपाय एव, कथमर्थावग्रह इति भण्यते ? इति । एतत्पूर्वमसङ्गदेवोक्तमपि हन्त ! चिन्मरणाशीलतया, जडतया, बुद्धाभिनिवेशतया वा पुन पुनरस्मान् भाणयसीति किं कुर्म ?, पुनरुक्तमपि ब्रूमा यद्यस्मादायासेनाऽपि किञ्चिन्मार्गमात्मादयतीति । ननु ग्रहणम्, ईहा च विशेषावगमस्य लक्षणं भवतु, ताभ्यां विना तदभावाद्, अपायस्तु नर्थं तल्लक्षणं. तत्स्वरूपत्वा-देवास्य ? । सत्यं किं तु स्वरूपमपि भेदविवक्षया लक्षणं भवत्येव, यदाह— विपाऽमृते स्वरूपेण लक्ष्यते कल-शादिवत् । एवं च स्वस्वभावाभ्यां व्यज्येते खलसज्जनौ ॥ १ ॥ ’ आह—यदि बहु-बहुविधादिग्राहकोऽपाय एव भवति, तर्हि कथमन्यत्राऽवग्रहादीनामपि ग्राह्यादिग्रहण-मुक्तम् । सत्यं, किंतु-अपायस्य कारणमवग्रहादयः, कारणं च योग्यतया कार्यस्वरूपमस्ति, इत्युपचरतस्तेऽपि ग्राह्यादिग्राहका प्राच्यन्ते, इत्युप. । यद्येवं, तर्हि वयमप्य-पायगत विशेषज्ञानमर्थावग्रहेऽप्युपचरिष्याम इति एत-देवाह-‘अहे’ त्यादि, अर्थोक्त्यायनोपचारं कृत्वा वि-शेषग्राहकोऽर्थाऽवग्रहः प्राच्यन्ते । नैतदेवं, यतो मुख्या-भाव सति प्रयोजनं निमित्तं चोपचारं प्रवर्तते । न चैव-मुपचारे किञ्चित्प्रयोजनमस्ति । ” तेणं संहं ति उग्गहिण ” इत्यादिसूत्रस्य यथा श्रुतार्थनिगमनं प्रयोजनमिति चेत् । न ’ संहं ति भणइ वत्ता ” इत्यादिप्रकारेणाऽपि तस्य निगमितत्वात् । सामर्थ्यव्याख्यानमिदं, न यथाश्रुतार्थ-व्याख्येति चेत् । तर्हि यद्युपचारेणाऽपि श्रौतोऽर्थं सूत्रस्य व्याख्यायते इति तत्राभिप्रायः, तर्हि यथा युज्यते उप-चारन्तथा कुरु, न चैवं क्रियमाणोऽसौ युज्यते, यतः ’ सिद्धो माणवक ’ ’ समुद्रस्तडाग ’ इत्याद्यादिव कि-चिन्मास्ये सत्ययं विधीयमानं शोभते । न चैनत्सामा-यिकेऽर्थावग्रहेऽनल्पेयसामयिक विशेषग्रहणं कथमप्युप-चरन्ते । तर्हि कथमयमुपचारं क्रियमाणो घटते ? इति चेद् । अहो ! सुचिगदुपसन्नाऽस्ति । तत शृणु समा-कणयाऽर्वाहितेन मनसा, सोऽपि यथा युज्यते तथा कथ-यामि- संहं ति भणइ वत्ता ’ इत्यादिप्रकारेण तावद्वा-ग्यान् सूत्रम् । यदि चोपचारिकेणाऽप्यर्थेन भवत प्रयो-जनं तर्हि नोऽपि यथा घटमानकन्तथा कथ्यत इत्यपि-शब्दाभिप्रायः । इति गाथार्थं ।

यथा प्रतिज्ञानमेव संपादयन्नाह—

सामरणमेत्तग्गहणं, नेच्छइओ समयमुग्गहो पदमो ।
ततोऽणंतरमीहिय-वत्थुविसेसस्स जोऽवाओ ॥२८२॥
सो पुणरीहावायाऽ-विक्खाओऽवग्रहो ति उवयरिओ ।
एस्सविसेसाऽऽविकखं, सामखं गिणहए जेणं ॥२८३॥
ततोऽऽणंतरमीहा, ततोऽवाओ य तच्चिसेसस्स ।

इय सामरणविसेसा-वेक्खा जावंऽतिमो भेओ ॥२८४॥

इहैकसमयमात्रमानो नैश्चयिको निरुपचरितः प्रथमोऽ-र्थावग्रहः कथंभूतः ?, इत्याह-सामान्यमात्रस्याऽप्युक्तनिर्-शस्य वस्तुनो ग्रहणं; सामान्यवस्तुमात्रग्राहक इत्यर्थः, सा-मयिकानि हि ज्ञानादिवस्तूनि परमयोगिन एव निश्चय-वेदिनोऽवगच्छन्तीति नैश्चयिकोऽयमुच्यते । अथ लक्ष-णव्यवहारिभिरपि यो व्यवह्रियते, तं व्यावहारिकमुप-चरितमर्थाऽवग्रहं दर्शयति-‘ततो’ इत्यादि, ततो नैश्चयिक-ऽर्थाऽवग्रहादनन्तरमीहितस्य-वस्तुविशेषस्य योऽपायः स पुनर्भाविनीमीहाम्, अपायं-चाऽपेक्षयोपचरितोऽवग्रहोर्था-ऽवग्रह इति द्वितीयगाथाया संवन्धः । उपचारस्यैवास्य निमित्तान्तरमाह—‘ एस्से ’ त्यादि, एषो-भावी योऽन्यो विशेषस्तदपेक्षया येन कारणेनायमपायोऽपि सन् सामान्यं गृह्णाति, यश्च सामान्यं गृह्णाति सोऽर्थावग्रहो यथा प्रथमो नैश्चयिकः । एतदिह तात्पर्यं—प्रथमं नैश्चयिकेऽर्थावग्रहे रूपादिभ्योऽव्यावृत्तमव्यक्तं शब्दादि वस्तु सामान्यं गृहीतं, ततस्तस्मिन्नीहिते सति ‘ शब्द एवायम् ’ इत्यादि निश्च-यरूपोऽपायो भवति । तदनन्तरं तु ‘ शब्दोऽयं किं शाङ्क, शाङ्गो वा ’ इत्यादिशब्दविशेषविषया पुनरीहाप्रवर्तिष्यते ‘ शाङ्क एवाऽयं शब्द ’ इत्यादिशब्दविशेषविषयोपायश्च यो भविष्यति तदपेक्षया ‘ शब्द एवायम् ’ इति निश्चयः प्रथमो-ऽपायोऽपि सन्नुपचारादार्थावग्रहो भण्यते, ईहाऽपाया-पेक्षया तु इत्यनेन चापचारस्यैकं निमित्तं सूचितम्, ‘ शा-ङ्कोऽयं शब्द ’ इत्याद्येव्यविशेषापेक्षया येनाऽसौ सामान्य-शब्दरूपं सामान्यं गृह्णातीति, अनेन तूपचारस्यैव द्वितीयं निमित्तमावेदितं, तथा हि-यदनन्तरमीहा पायौ, प्रवर्तते, यश्च सामान्यं गृह्णाति, सोऽर्थावग्रहः, यथा आद्यो नैश्च-यिकः, प्रवर्तते च शब्द एवायमि’ त्याद्यपायानन्तरमीहा-पायौ गृह्णाति च ‘ शाङ्कोऽयमि ’ त्यादिभावविशेषापेक्ष-यास्य सामान्यम् । तस्मादार्थावग्रह एव्यविशेषापेक्षया सामान्यं गृह्णातीत्युक्तम् । तनस्तदनन्तरं किं भवति ?, इत्याह-द्वितीयगाथायाम्—‘ ततोऽणंतरमि ’ त्यादि, तत-सामान्येन शब्दनिश्चयरूपात्प्रथमाऽपायादनन्तरं किमयं ‘ श-ब्द शाङ्क शाङ्गो वा ? ’ इत्यादिरूपा ईहा प्रवर्तते । ततस्त-द्विशेषस्य शङ्कप्रभवत्वादे शब्दविशेषस्य ‘ शाङ्क एवायमि’ त्यादिरूपेणापायश्च निश्चयरूपो भवति । अयमपि च भूयो-ऽन्यतमविशेषाकाङ्क्षावत् प्रमातुर्भाविनीमीहामपायं चा-पेक्षय एव्यविशेषापेक्षया सामान्यालम्बनत्वाच्चाार्थावग्रह इत्युपचर्यते । इयं च सामान्यविशेषापेक्षा तावत् कर्तव्या, यावदन्त्यो वस्तुनो भेदो विशेषः । यस्माच्च विशेषात्परतो वस्तुनोऽन्ये विशेषा न सभवन्ति सोऽन्त्यः, अथवा—

संभवत्सपि अन्यविशेषेषु यतो विशेषात्परत प्रमातुस्तज्जि-
ज्ञासा निवर्तने सोऽभ्य, तमन्त्यं विशय यावद् व्यावहा-
रिकार्थावग्रहेहाऽपायार्थं सामान्यविशेषापेक्षा कर्तव्या ।
इति गाथाप्रयाऽर्थः ।

इह च गाथाप्रयेऽपि य. पर्यवसितोऽर्थो भवति, तमाह—

संवत्थेहाऽवाया, निच्छयत्रो मोत्तुमाइमामरणं ।

संववहारर्थं पुण, संवत्थाऽवग्रहोऽवाओ ॥ २८५ ॥

सर्वत्र विषयपरिच्छेदे कर्तव्ये निश्चयत.—परमार्थत ईहा-
ऽपायौ भवतः, 'ईहा, पुनरपाय, पुनरीहा, पुनरप्यपाय.'
इत्येवं क्रमेण यावदन्त्यो विशेषस्तावदीहापायावेव भवत,
नाऽर्थावग्रह इत्यर्थः । किं सर्वत्र एवमेव ? न इत्याह—
'मोत्तुमाइमामरणं ति' आद्यमव्यक्तं सामान्यमात्रालम्बन-
मेक सामयिकं ज्ञानं मुक्त्वाऽन्यत्रेहापायौ भवत, इदं
पुनर्नैहा, नाऽप्यपाय, किं त्वर्थोवग्रह एवेति भाव । सं-
व्यवहारार्थं व्यावहारिकजनप्रतीत्यपेक्ष पुन सर्वत्र यो
योऽपाय स स उत्तरोत्तरेहाऽ-पायाऽपेक्षया, एष्यविशेषा-
पेक्षया चोपचारतोऽर्थावग्रह । एवं च तावन्नेय, याव-
त्तारतम्येनोत्तरोत्तरविशेषाकाङ्क्षा प्रवर्तते । इति गाथार्थः ।

तरतमयोगाभावे तु किं भवतीत्याह—

तरतमजोगाऽभावे, ऽवाउ चिय धारणा तदंतम्मि ।

संवत्थ वामणा पुण, भणिया कालंतरे वि सई ॥ २८६ ॥

तरतमयोगाऽभावे—ज्ञातुरग्रेतनविशेषाकाङ्क्षा निवृत्तौ अ-
पाय एव भवति, न पुनस्तस्यावग्रहत्वमिति भाव, तन्नि-
मित्तानां पुनरीहादीनामभावादिति । यद्यत्र ईहादयो न
भवन्ति, तर्हि किं भवति ?, इत्याह—तदन्ते-अपायान्ते
धारणा-तदर्थोपयोगाप्रच्युतिरूपा भवति । शेषस्य वासना-
स्मृतिरूपस्य धारणाभेदइत्यस्य क संभवः ?, इत्याह—
'संवत्थ वामणा पुण' इत्यादि, वासना च वक्ष्यमाण-
रूपा, तथा कालान्तरे स्मृति, सा च सर्वत्र भणिता ।
अयमर्थः—अविच्युतिरूपा धारणाऽपायपर्यन्त एव भवति,
वासना-स्मृती तु सर्वत्र कालान्तरेऽप्यविरुद्धे । इति
गाथार्थः ।

एवं चाभिहितस्वरूपव्यावहारिकार्थावग्रहाऽपेक्षया यथा-
श्रुतार्थव्याख्यानमपि सूत्रस्याविरुद्धमेव, इति दर्शयन्नाह—

सदो चि य सुयभणियं, विगप्पओ जइ विसेसविष्माणं ।

धिप्पेज त पि जुजइ, संववहारोऽगहे सव्वं ॥ २८७ ॥

'वा' शब्दोऽवधार्य, ततश्चाऽयमभिप्राय—'सहं चि
भणइ चत्ता' इत्यादिप्रकारेण तावद्व्याख्यानं "तेण सहं
चि उग्गहिप" इत्यादिसूत्रम् । अथवा—'शब्द' इति
यत्सूत्रे भणितम्—"शब्दस्तेनाऽवगृहीत" इति यत्सूत्रे
प्रतिपादितम्, तद्यदि विकल्पतो विवक्षावशतो विशेषवि-
ज्ञानं गृह्यते, तदपि सर्वं युज्यते । कस्मिन् ?, इत्याह—
यथोक्ते औपचारिके साध्यव्यवहारिकार्थावग्रहे गृह्यमाणे
सति, अत्र हि 'शब्द' इति विशेषज्ञानं युज्यते, सर्व-
ग्रहणात्तदनन्तरमीहादयश्चोपपद्यन्ते, पूर्वोक्तयुक्ते । ततश्च
"से जहानामप केर पुरिसे अश्वत्त सहं सुणेजा, तेण

सहं चि उग्गहिप, न उण जाणइ के वेस सहं, तत्रो ईहं
पविसइ, तत्रो अवायं गच्छइ" इत्यादिमर्थं सुम्यं म-
चति । यद्येवम्, अयमेवार्थावग्रहः कस्मात् गृह्यते, येन
सर्वोऽपि विषयः शास्यति ? इति चेत् । नैवं 'शब्द
एवायम्' इत्याद्यपायरूपोऽयमर्थावग्रहः, अपायश्च सा-
मान्यग्रहणेहाभ्यामन्तरेण न संभवति, इत्याद्यसकृत्पूर्वम-
भिहितमेव । इति प्राक्तनमेव व्याख्यानं मुख्यम् । इत्यलं
विस्तरेण । इति गाथार्थः ।

व्यावहारिकार्थाऽवग्रहाभ्युपगमे यो गुणस्तं
सविशेषमुपदर्शयन्नाह—

खिप्पेयराइभेओ, पुणोइयदोमजालपरिहारो ।

जुजइ संताणंण य, सामणविसेमववहारो ॥ २८८ ॥

क्षिप्रेतरादिभेद यत्पूर्वोदितदोषजाल तस्य परिहारो यु-
ज्यते, 'अस्मिन् व्यावहारिकेऽर्थावग्रहे सति' इति प्रक-
माद् गम्यते । इदमुक्तं भवति—एकसामयिकनैश्चयिकार्था-
वग्रहव्याख्यातारं प्रति प्राग् यदुक्तं—यद्यस्यैकसामयिक-
स्तर्हि कथं क्षिप्र-क्षिरग्रहणविशेषणमस्योपपद्यते; तथा
यद्यसौ सामान्यमात्रग्राहकः, तर्हि बहु-बहुविधादिवि-
शेषणोक्तं विशेषग्रहणं कथं घटते ?, तथाऽर्थावग्रहस्य
विशेषग्राहकत्वे यत्समयोपयोगवाहुल्यमुक्तम्; इत्यादि-
कस्य दोषजालस्य परिहारो व्यावहारिकेऽर्थावग्रहे सति
युज्यते, तथा हि—नैश्चयिकावग्रहवादिना इदानीं श-
शक्यमिदं वक्तुं यदुत-क्षिप्रे-तरादिविशेषणानि व्यावहा-
रिकावग्रहविषयाण्येतानि, असंख्येयसमयान्पन्नत्वेनास्य
क्षिप्रक्षिरग्रहणस्य युज्यमानत्वात् विशेषग्राहकत्वेन बहु
बहुविधादिग्रहणस्यापि घटमानकत्वादिति । 'सामण-
तयणविसेसेहा' इत्यादिना प्रागभिहितं समयोपयोग-
वाहुल्यमप्यस्मिन्नगस्पदमेव, सामान्यग्रहणेहापूर्वकत्वेन,
असंख्येयसामयिकत्वेन चैकसमयोपयोगवाहुल्यस्याऽत्रा-
संख्यमानत्वादिति । ननु नैश्चयिकावग्रहे किं क्षिप्रेतरा-
दिविशेषणकलापो, न घटते, येन व्यावहारिकावग्रहापेक्ष
प्रोच्यते ? । सत्यं, मुख्यतया व्यवहारावग्रहे एव घटते,
कारणे कार्यधर्मोपचारात् पुनर्नैश्चयिकावग्रहेऽपि युज्यते,
इति प्रागप्युक्तं, वक्ष्यते च, विशिष्टादेव हि कारणात्कार्यस्य
वैशिष्ट्यं युज्यते, अन्यथा त्रिभुवनस्याप्यैश्वर्यादिप्रसङ्गः,
काष्ठखण्डादिरपि रत्नादिनिचयाऽवाप्ते, इत्यलं प्रसङ्गेन ।
प्रकृतमुच्यते-सन्तानेन च योऽसौ सामान्यविशेषव्यव-
हारे लोके रूढः, सोऽपि 'व्यवहारावग्रहे सति युज्यते'
इतीहापि सवध्यते । लोकेऽपि हि यो विशेष सोऽप्यपे-
क्षया सामान्यं, यत्सामान्यं तदप्यपेक्षया विशेष इति
व्यवहियते, तथाहि—'शब्द एवायम्' इत्येवमध्यवसिता-
ऽर्थं पूर्वमामान्यापेक्षया विशेषः, जाङ्गोऽयम्' इत्युत्तर-
विशेषापेक्षया तु सामान्यम्, इत्येव यावदन्त्यो विशेष
इति प्रागप्युक्तम् । अर्थं चाप्युपनिष्पन्नप्रवृत्तिरूपेण स-
न्तानेन लोके रूढं सामान्यविशेषव्यवहार औपचारिका-
वग्रहे सत्येव घटते, नाऽन्यथा । तदनभ्युपगमे हि प्रथमा-
पायानन्तरमीहानुष्ठानम् उत्तरविशेषावग्रहणं चाभ्युपगमे
भवति, उत्तरविशेषाऽवग्रहे च प्रथमाऽपायस्यवसिनाधस्य

विशेषत्वमेव, न सामान्यत्वम्; इति पूर्वोक्तरूपो लोक-
प्रतीत सामान्यविशेषव्यवहारं समुच्छिद्येत । अथ प्रथ-
मापायानन्तरमभ्युपगम्यते ईहोत्थानम्, उत्तरविशेषग्रहणं
च, तर्हि सिद्धं तदपेक्षया प्रथमापायव्यवसितार्थस्य सा-
मान्यत्वं, यत्र सामान्यग्राहकं यदनन्तरं चेहादि प्रवृत्ति-
स्रोऽर्थावग्रह, नैश्रयिकाद्यर्थावग्रहवत्, इत्युक्तमेव । इति
मिद्धो व्यावहारिकार्थावग्रह, तत्सिद्धौ च सन्तानप्रवृत्त्या
अन्त्यविशेषं यावन्सिद्ध सामान्यविशेषव्यवहार । इति
गाथार्थः । इति मतिज्ञानाद्यभेदलक्षणो द्विभेदोऽप्यवग्रह-
समाप्त इति ।

अथ तद्वितीयभेदलक्षणमीहां व्याचिख्यासुराह—

इय सामस्यगहणा-शंतरमीहा सदत्थवीमंसा ।

किमिदं सहोऽसहो, को होज व संखसंगारणं ॥ २८६ ॥

इतिशब्द उपदर्शने, इत्येवं प्रागुक्तेन प्रकारेण नैश्रयिकार्था-
वग्रहे यत्सामान्यग्रहणं रूपाद्यव्यावृत्त्या व्यक्तवस्तुमात्र-
ग्रहणमुक्तं, तथा व्यवहारार्थावग्रहेऽपि यदुत्तरविशेषापे-
क्षया शब्दादिसामान्यग्रहणमभिहितं तस्मादनन्तरमीहा
प्रवर्तते । विशेषः । (तस्या. ईहायाः स्वरूपम् 'ईहा' शब्दे
ऽन्मिद्धेव भागे वक्ष्यते) अथ मतिज्ञानतृतीयभेदस्याऽपा-
यन्य स्वरूपम् । (विशेषः । २६० गायया 'अवाय' शब्दे
प्रथमभागे ८०४ पृष्ठे गतम्) अथ चतुर्थो मतिज्ञान-
भेदो धारणा, इयं चाविच्युतवासनास्मृतिभेदात् त्रिधा
भवत्यतः सभेदाऽपि । (विशेषः ।) सा धारणा 'धारणा'
शब्दे चतुर्थभागे २६१ गायया वक्ष्यते)

नदेवं " से जहानामए केइ पुरिसे अव्वत्तं सहं सुणेज्ज " इत्यादिसूत्राऽनुगोघेन शब्दमाश्रित्यावग्रहादयो भाविताः । अथ सूत्रकारेणैव यदुक्तम्— " एवं पपणं अभिलावेणं अव्वत्तं रूवं रसं गंधं फासं " इत्यादि, तच्चेतसि निधाय भाष्यकारोऽप्यतिदेशमाह—

मेसेसु वि रूवाड-सु विमएसु होंति रूवलकखाइं ।

पायं पचासन्न-त्तणेणमीहाइवत्थुणि ॥ २६२ ॥

यथा शब्दे एवं शेषेष्वपि, रूपाऽऽदिविषयेषु साक्षादनु-
ज्ञान्यपि रूपलक्षणाणि कथितानुन्वारप्रसरत्प्रज्ञानां चतुर-
चेतसा सुज्ञेयानि भवन्ति । कानीत्याह-ईहार्थान्याभिनिवो-
धिकप्रानन्य भेदवस्तूनि । केन रूपलक्षणांस्त्याह—प्राय
प्रत्यासन्नत्वेन चक्षुरादिना गृह्यमाणस्य स्थाण्वादेस्तत्रा-
ऽगृह्यमाणेन पुरुषादिना सह प्रायो बहुभिर्धर्मैर्यत्प्रत्या-
सन्नत्वं या प्रत्यासत्ति सादृश्यमिति यावत् तेन ईहादीनि
प्रयानि, न पुनर्गन्तव्यलक्षणं स्थाण्वादेरुत्पन्नादिना स-
हेत्यर्थः । इदमुक्तं भवति—अवग्रहं तावत्सामान्यमात्र-
ग्राहकत्वात् द्वितीयवस्त्वपेक्षाऽपि न विद्यते । ईहा पुनरुभ-
यवस्त्ववर्त्मनी तत्र पुनोद्दृश्यमानस्य वस्तुनो यत्प्रति-
पन्नभूतं वस्तु तत्प्रायो बहुभिर्धर्मैः प्रत्यासन्नं ग्राह्यं न
पुनर्गन्तव्यलक्षणं पुरो हि मन्दमन्दप्रकाशे दूरात् दृश्य-
माने स्थाण्वादे ' किमयं स्थाणु, पुरुषो वा ? ' इत्येव-
मेवा प्रवर्तते. ऊर्ध्वस्थानाग्रेह-परिणाहतुल्यतादिभि
प्रायो बहुभिर्धर्मैः पुरुषस्य स्थाणुप्रत्यासन्नत्वादिनि ।

' किमयं स्थाणु, उग्रो वा ' इत्येवं तु न प्रवर्तते । उग्रस्य
स्थाणवपेक्षया प्रायोऽत्यन्तविलक्षणत्वात् । अत एव सा-
मान्यमात्रग्राही अवग्रहोऽत्रादौ न कृत, किं तु ' ईहादीनि '
इत्येवमेवोक्त उभयवस्त्ववर्त्मन्येवनेहाया एव ' पायं पचा-
सन्नत्तरेण ' इति विशेषणस्य सफलत्वाद् अपायस्याऽपि
' स्थाणुरेवायं, न पुरुष. ' इत्यादिरूपेण प्रवृत्ते. । कि-
चिद्विशेषणस्य सफलत्वादादिशब्दोऽप्यविरुद्धः । इति
गाथार्थः ।

इह ' किं शब्द, अशब्दो वा ? ' इति श्रोत्रेन्द्रियस्य प्र-
त्यासन्नवस्तुपदर्शनं कृतमेव । अथाऽशेषचक्षुरादीन्द्रियाणां
विषयभूतानि प्रत्यासन्नवस्तूनि, क्रमेण प्रदर्शयति—

थाणुपुरिसाइकुडु-प्पलाइसंभियकरिळ्ळमंसाइ ।

सप्पुप्पलनालाइ व, समाणरूवाइविसयाइं ॥ २६३ ॥

' ईहादिवस्तूनि रूपलक्षणाणि ' इत्युक्तं कथं भूतानि सन्ति
पुनस्तानि रूपलक्षणाणि ? इत्याह—समान. समानधर्मा रूप-
रसादिर्विषयो येषामीहादीनां तानि समानरूपादिविषय-
यार्णति पूर्वगाथायां संबन्धः । क पुनरमीयां समानधर्मा
रूपादिविषयः ? इत्याह—स्थाणुपुरुषादिवदिति पर्यन्ते
निर्दिष्टोऽपि विषयोपदर्शनाभिद्योतको वच्छब्द सर्वत्र
योज्यते । ततश्चक्षुरिन्द्रियप्रभवस्येहादेः स्थाणुपुरुषादि-
वत्समानधर्मा रूपविषयो द्रष्टव्यः, ' आदिशब्दात्-कि-
मियं शुक्लिका रजतखण्डं वा ? ' मृगतृष्णिका, पय पुरो
वा ? ' रज्जुर्विषधरो वा ' इत्यादिपरिग्रह । घ्राणेन्द्रियप्रभव-
स्येहादेः कुष्ठो(ष्ट्रो)त्पलादिवत्समानगन्धो विषयः, तत्र कुष्ठः
(ष्ट्र) गन्धिकहृद्विक्रियो वस्तुविशेष, उत्पल-पत्रम् अनयो-
किल समानगन्धो भवति । तत ईदृशेन गन्धेन ' किमिदं
कु(ष्ट्र)ष्ट्रम्, उत्पलं वा ? ' इत्येवमीहाप्रवृत्ति, आदिशब्दात्-
' किमयं सप्तच्छदा, मत्तकरिणो वा ? ' ' कस्तूरिका,
वनगजमदो वा ? ' इत्यादिपरिग्रह, रसनेन्द्रियप्रभव-
स्येहादे संभृतकरीलमासादिवत्समानरसो विषयः । तत्र
संभृतानि संस्कृतानि संधानीकृतान्युद्धृतानि यानि वश-
जालसवन्धीनि करीलानि, तथा मांसम्, अनयो कि-
लाऽऽस्वाद समानो भवति । ततोऽन्धकारादावन्य-
तरस्मिन् जिह्वाग्रप्रदत्ते भवत्येवं—' किमिदं संभृतवश-
करीलम्, आमिषं वा ? ' इति, आदिशब्दात्- ' गुड-
खण्डं वा ? ' ' मृद्धीका, शुष्कराजादन वा ? ' इत्यादिपरिग्रह ।
स्पर्शनेन्द्रियप्रभवस्येहादे सप्पोत्पलनालादिवत्समानस्पर्शो
विषयः सप्पोत्पलयोश्च तुल्यस्पर्शनेहाप्रवृत्ति सुगमैव,
आदिशब्दात्-स्त्रीपुरुषलेप्पलादिसमानस्पर्शवस्तुपरिग्रह ।
इति गाथार्थः ।

अथ यदुक्तं सूत्रे ' से जहानामए केइ पुरिसे अव्वत्तं सु-
मिणं पासेजा ' इत्यादि, तदनुसृत्य स्वप्ने मनसोऽप्यवग्र-
हादीन् दर्शयन्नाह—

एवं चिय सिमिणाइसु, मणसो सहाइएसु विमएसु ।

होंतिदियवावारा-भावे वि अवग्गहाईया ॥ २६४ ॥

एवमेव—उक्तानुसारेणोन्द्रियव्यापाराभावेऽपि स्वप्नादिसु,
आदिशब्दात्-दत्तकपाटसान्धकारापरकादीनीन्द्रियव्या-

पाराभाववन्ति स्थानानि गृह्यन्ते, तेषु केवलस्यैव मनसो मन्यमानेषु शब्दादिविषयेष्वग्रहाद्योऽवग्रहेहापायधारणा भवन्तीति स्वयमभ्यूह्या, तथाहि-स्वप्नादौ चित्तोत्प्रेक्षा-मात्रेण श्रूयमाणे गीतादिशब्दे प्रथमं सामान्यमात्रोत्प्रेक्षायामवग्रह, ' किमयं शब्द, अशब्दो वा ' इत्याद्युत्प्रेक्षाया त्वीहा. शब्दनिश्चये पुनरपाय, तदनन्तर तु धारणा। एवं देवनादिरूप कर्पूरादिगन्धे, मोदकादिगन्धे, कामिनीकुच-कलशादिम्पशे चोत्प्रेक्ष्यमाणे अवग्रहाद्यो मनसः केवल-स्य भावनीया । इति गाथार्थः ।

(५) आह नन्वेते अवग्रहादय उक्तमेण व्यतिक्रमेण वा किमिति न भवन्ति । यद्वा-ईहादयस्त्रयो द्वौ एका वा किं नाऽभ्युपगम्यन्ते यावत्सर्वेऽप्यभ्युपगम्यन्त इत्याशङ्क्याह—

उक्तमत्रोऽउक्तमत्रो, एगाभावे वि वा न वत्युस्स ।

ज सव्भावाहिगमो, तो सव्वे नियमियकमाय ॥२६५॥

एषामवग्रहादीनामुत्क्रमेण-उत्क्रमतः, अतिक्रमेण-अतिक्रम-त, 'अपिशब्दस्य भिन्नक्रमत्वादेकस्याप्यभावे वा यस्मान्न वस्तुन सद्भावाधिगम, तस्मात्सर्वे चत्वारोऽप्येष्टव्या, तथा नियमितक्रमाश्च-सूत्रनिर्दिष्टपरिपाटयन्विनाश्च 'भवन्त्येते-ऽवग्रहादय' इति प्रक्रामल्लभ्यते । इत्यन्तरयोजना । भावार्थस्तुच्यते-तत्र पश्चानुपूर्वीभवनमुत्क्रमम् । अनानुपूर्वी-भवन त्वतिक्रमः । कदाचिदवग्रहमतिक्रम्येहा तामप्यति-लहृधापायस्तमप्यतिवृत्त्य-धारणेति ; एवमनानुपूर्वीरूपोऽ-तिक्रम इत्यर्थः । एताभ्यामुत्क्रमव्यतिक्रमाभ्या तावदव-ग्रहादिभिर्वस्तुस्वरूपं नाऽवगम्यते । तथैषा मध्ये एक-स्याऽप्यन्यतरस्याऽभावे वैकल्येन वस्तुस्वभावावबोध इत्य-सकृदुक्तप्रथममेव । तत सर्वेऽप्यमी पृष्टव्या, नत्वेक, द्वौ प्रयो वेत्यर्थः । तथा—“ उगगहो ईहाऽवाओ य धारणा एव होन्ति चत्तारि” इत्यस्यां गाथायां यथैवकारेण पूर्व-मेतेषां नियमित क्रम, तथैवैते नियमितक्रमा भवन्ति, नोत्क्रमाऽतिक्रमाभ्यामिति भावः । इति गाथार्थः ।

अथोत्क्रमाऽतिक्रमयोरेकादिवैकल्ये चाऽवग्रहादीनां वस्त्व-धिगमाऽभावे युक्तिमाह—

ईहिज्ज नाऽगहियं, नज्ज नाणीहियं न याऽनायं ।

धारिज्ज जं वत्थुं, तेण क्कोऽवग्गहार्ह उ ॥ २६६ ॥

यस्मादवग्रहेणागृहीतं वस्तु नेह्यते-न तत्रेहा प्रवर्तते, ईहा-या विचाररूपत्वाद् अगृहीते च वस्तुनि निराम्पदत्वेन वि-चाराऽयोगादिनि भावः । तदनेन कारणेनादौ अवग्रह नि-र्दिश्य पश्चादीहा निर्दिष्टा । न चाऽनीहितम्-अविचारितं ज्ञा-यते-अपायविषयता याति, अपायस्य निश्चयरूपत्वात्, निश्चयस्य च विचारपूर्वकत्वादिति हृदयम् । एतदभि-प्रायवता चापायस्यादौ ईहा निर्दिष्टेति । न चाज्ञानम्-अपायेनाऽनिश्चयं धार्यते-धारणाविपर्ययभवति वस्तु-धारणाया अर्थविधारणरूपत्वाद्धारणस्य च निश्चय-मन्तरेणाऽयोगादित्यभिप्रायः । ततश्च धारणादावपायः । ततः किम् ? इत्याह-तेनाऽवग्रहादिरेव क्को न्याय्य, नोत्क्रमातिक्रमौ, यथोक्तन्यायेन वस्त्ववगमाऽभावप्रसङ्गान् । इति गाथार्थः ।

तदेवं निराकृतौ सयुक्तिकमुत्क्रमाऽतिक्रमौ । अथ यदुक्तम्- ' एगाऽभावे वि वा न वत्युस्स जं सव्भावाहिगमो नो सव्वे ' इति, तत्रापीयमेव युक्तिगिति दर्शयन्नाह—

एतो चिय ते मव्वे, भवंति भिन्ना य नेव ममकालं ।

न व्दकमो य तेमिं, न अनहा नेयमव्भावो ॥ २६७ ॥

यत एव ' नाऽगृहीतमीह्यते, ' इत्याद्युक्तम्, एतस्मादेव च तेऽवग्रहादय सर्वे चत्वारोऽप्येष्टव्या भवन्ति, उक्त-न्यायात्त्रैकवैकल्येऽपि मतिज्ञानं संपद्यते इत्यर्थः । ' पूर्व-मवगृहीतमीह्यत ' इत्याद्युक्तेरेव च ते भिन्ना-परस्परम-संकीर्णा, उत्तरोत्तरापूर्वभिन्नवस्तुपर्यायग्रहणादिति । ना-गृहीतमीह्यत ' इत्यादियुक्तेरेव च न ते समकालम्, भिन्ना सिद्धास्तेऽवग्रहादय-समकालमपि नैव भवन्ति, युगपन्न जायन्त इत्यर्थः । ' पूर्वमवगृहीतमेवोत्तरकालमीह्यते, ईहोत्तरकालमेव च निश्चीयते ' इत्याद्युक्तन्यायेनैवाव-ग्रहादीनामुत्पत्तिकालस्य भिन्नत्वात् न युगपत्संभव इति भावः । उक्तयुक्तेरेव नेषा न व्यतिक्रम, उपलक्षणत्वात् ' नाऽप्युत्क्रम ' इत्यपि द्रष्टव्यम् । एतच्च ' तेण क्कोऽवग्ग-हार्ह उ ' इत्यनन्तरगाथाचरमपादेन सामर्थ्यादुक्तमपि प्र-स्तावात्पुनरपि साक्षादुक्तम्, इत्यदोषः । तदेव ' ईहिज्ज नागहियं ' इत्यादियुक्तार्थोक्तधर्मका एवाऽवग्रहादय, न विपर्ययधर्माण इति साधितम् । अथ ज्ञेयवशेनाऽप्येयां यथोक्तधर्मकत्वं निसाधयिपुरिदमाह—' न अवग्रहा नेय-सव्भावा ' इति-ज्ञेयस्याप्यवग्रहादिग्राह्यस्य शब्द-रूपा-देर्नान्यथा स्वभावोऽस्ति, येनाऽवग्रहादयस्तद्ग्राहका, यथो-क्तरूपता परित्यज्याऽन्यथा भवेयुरित्यर्थः । इदमुक्तं भवति-ज्ञेयस्याऽपि शब्दादे स स्वभावो नास्ति य एतैरवग्रहादि-भिरेकादिविकलैरभिज्ञै समकालभाविभिरुक्तमातिक्रम-वद्भिश्चावगम्येत । किंतु-शब्दादिज्ञेयस्वभावोऽपि तथैव-व्यवस्थितो यथाऽमीभि सर्वैर्भिज्ञै, असमकालै, उक्त-मातिक्रमरहितैश्च सपूर्णां यथावन्थितश्चावगम्यते, अनो ज्ञेयवशेनाप्येते यथोक्तरूपा एव भवन्ति । तदेवम्-' उक्त-मत्रो अतिक्रमत्रो एगाऽभावे वि वा ' इत्यादिगाथोक्त प्रसङ्गतोऽन्यदपि भिन्नत्वम्, असमकालत्वं च समर्थितम्, इति गाथार्थः ।

अत्र पर प्राऽऽह—

अव्भत्येऽवाओ चिय, कत्थइ लक्खिज्जई इमो पुग्गिमो ।

अनत्थ धारण चिय, पुग्गोवलद्धे इमं तंति ॥ २६८ ॥

स्वभ्यस्तेऽनवरत दृष्टपूर्वे विकल्पिते, भाषिते च विषये पुन क्वचित्कदाचिदवलोकिते अवग्रहेहादृश्यमतिक्रम्य प्र-थमतोऽप्यपाय एव लक्ष्यते-अनुभूयते निर्विचामशेषैर्गणि जन्तुभि यथाऽर्सा ' पुक्क ' इति । अन्यत्र पुन क्वचि-त्पूर्वोपलक्ष्ये गुनिश्चिते दृष्टवास्ते विषयेऽवग्रहेहापायान-तिलहृध स्मृतिरूपा धारणैव लक्ष्यते यथा ' इदं तद्वन्तु यदम्भाभि. पूर्वमुपलक्ष्यम् ' इति तत्कथम् ? उच्यते-उत्क्र-माऽतिक्रमाभ्याम्, एकादिवैकल्ये च न वस्तुमद्भावा-ऽधिगम ?-इदं च क्रममभिधीयते " ईहिज्ज नागहिय " इत्यादीतिप्रेरकाभिप्रायः । इति गाथार्थः ।

भ्रान्तोऽयमनुभव इति दर्शयन्नाह—

उपप्लवदलमयवेहे व्व, दुर्विभावत्तणेण पडिहाइ ।

ममयं व सुकसककुलि-दमणे विसयाणमुवलदी ॥२६६॥

‘ क्वचित्प्रथममेवाऽपाय . क्वचित्तु धारणैव ’ इति य-
त्त्वया प्रयत्ने, तत् प्रतिभाति इत्यनन्तरगायान्तेन संबन्धः ।
कैनेनत् प्रतिभाति ? इत्याह—दु खेन विभाव्यने दुर्विभावो
दुर्लक्षत्तद्भावस्तन्व नेन दुर्विभावत्वेन—दुर्लक्षत्वेनाऽव-
ग्रहादिकालस्येति गम्यते । कस्मिन्नैव इत्याह—उत्पलं-
पद्मं तस्य दलानि-पत्राणि तेषां शतं तस्य सूच्यादिना
वेधनं वेधन्तस्मिन्नैव । इदमुक्तं भवति—यथा तरुण-सम-
थपुरुष पद्मपत्रशतस्य सूच्यादिना वेधं कुर्वाण एवं मन्यते,
मया एतानि युगपद्विद्वानि, अथ च प्रतिपत्र तानि का-
लभेदेनैव भिद्यन्ते, न चाऽसौ तं कालमतिसौक्ष्म्याद्भेदे-
नावबुद्धयते, एवमत्राप्यऽवग्रहादिकालस्यातिमूढमनया-दु-
र्विभावनीयत्वेनाऽप्रतिभास , न पुनरसत्त्वेन, ईहादयो ह्यन्यत्र
क्वचित्तावत्स्फुटमेवानुभूयन्ते, यत्राऽपि स्वसंवेदनेन नाऽ-
नुभूयन्ते, तत्राऽपि ‘ ईहिज्जइ नागहियं नज्जइ नाणीहियं ’
इत्यादि प्रागनकृदभिहितयुक्तिकलापाद्वसेया । तस्माद्दु-
त्पलदलशतवेधोदाहरणेन भ्रान्त एवायं प्रथमत एवाऽपा-
यादिप्रतिभास । अथोदाहरणान्तराण्यऽस्य भ्रान्ततामु-
पदर्शयति—‘समयं वे ’ त्यादि, वा’ इति—अथवा, यथा शुष्क
शुक्लीदशने समय-युगपदेव सर्वेन्द्रियविषयाणां-शब्द-
रूप-रस-गन्ध-स्पर्शानामुपलब्धि प्रतिभाति, तथैषोऽपि
प्रायस्येनाऽपायादिप्रतिभास । एतदुक्तं भवति—यथा
कस्यचित् शुष्का दीर्घां शुक्लिकां भक्षयन्, तच्छब्दो-
त्थानाच्छब्दविधानमुपजायते, अत एव शुष्कत्वाविशेषणं,
मृद्वयामितस्या शब्दानुत्थानादिति । शब्दश्रवणसमकाल-
मेव च दीर्घत्वात् तस्या दृष्ट्या तद्रूपदर्शनं चाऽयमनुभवति,
अत एव च दीर्घत्वविशेषणम्, अतिह्रस्वत्वे सुखप्रविष्टा-
याम्नस्या शब्दश्रवणसमकाल रूपदर्शनानुभवाभावादिति ।
रूपदर्शनसमकालं च तद्गन्धज्ञानमनुभवति, अत एव
शुक्लीग्रहणं गन्धोक्तत्वात्तस्या, इक्षुखण्डादिषु तु
दीर्घेष्वपि तथाविधगन्धाभावादिति गन्धादिज्ञानसम-
कालं च तद्रसस्पर्शज्ञानेऽनुभवति । तदेवं पञ्चानामपी-
न्द्रियविषयाणामुपलब्धिर्युगपदेवास्य प्रतिभाति । न चेयं स-
त्या इन्द्रियज्ञानानां युगपदुत्पादाऽयोगात् तथा हि-मनसा
सह सयुक्तेमेवेन्द्रियं स्वविषयज्ञानमुत्पादयति नाऽन्यथा,
अन्यमनस्कस्य रूपादिज्ञानानुपलम्भात् । न च सर्वेन्द्रियै-
सह मनो युगपत्संयुज्यते, तस्यैकोपयोगरूपत्वाद् . एकत्र
ज्ञानं एककालेनेकै संयुज्यमानत्वायोगात् । तस्मा-
न्मनसोऽत्यन्ताशुमचारित्वेन कालभेदस्य दुर्लक्ष्यत्वाद्युग-
पत्सर्वेन्द्रियविषयोपलब्धिरस्य प्रतिभाति । परमार्थतत्त्व-
स्वार्थाणि कालभेदेऽस्येव ततो यथाऽसौ भ्रान्तैर्नोपलब्धते
तथाऽवग्रहादिकालेऽपीति प्रकृतम् । दीर्घत्वाविशेषणं च
शुक्लिकाया गायायामनुक्रमप्युपलक्षणत्वादिहितमिति
परिभाषनीयम् । तदेवमवग्रहादीना नैकादिवैकल्यं नाप्यु-
क्रमाऽनिक्रमाविनि स्थितम् । इति गायार्थं । विशेषे ।

(७) आभिनिवोधिकज्ञानस्य अष्टाविंशति र्द्व भेदा.—

एवं अट्टावीसद्विहस्स आभिषिचोहियणाणस्म । वं-
जणुगहस्स परूवणं करिस्सामि; पडिवोहगदिट्ठतेणं,
मल्लगदिट्ठतेण य । से किं तं पडिवोहगदिट्ठते-
णं ? , पडिवोहगदिट्ठतेणं से जहानामए केइ पुरिसे
कंचि पुरिसं सुत्तं पडिवोहिजा अमुगा ! अमुग !
त्ति, तत्थ चोयगे पन्नवगं एवं वयासी-किं एग-
समयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति, दुसमयप-
विट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति, ०जाव दससमयपविट्ठा
पुग्गला गहणमागच्छंति, संखिज्जसमयपविट्ठा पुग्गला
गहणमागच्छंति, असंखिज्जसमयपविट्ठा पुग्गला ग-
हणमागच्छंति, एवं वदंतं चोयगं परणवए एवं वयासी-
नो एगसमयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति, नो दुस-
मयपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति, ०जाव नो दससम-
यपविट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति, नो संखिज्जसमयप-
विट्ठा पुग्गला गहणमागच्छंति, असंखिज्जसमयपविट्ठा
पुग्गला गहणमागच्छंति, से तं पडिवोहगदिट्ठतेणं ॥

से किं तं मल्लगदिट्ठतेणं ? , मल्लगदिट्ठतेणं—से जहानामए
केइ पुरिसे आपागसीसाओ मल्लगं गहाय तत्थेगं उदग-
विंदुं पक्खिविजा से नट्ठे, अस्से वि पक्खित्ते से वि नट्ठे;
एवं पक्खिप्पमाणेसु पक्खिप्पमाणेसु होही से उदगविंदु
जेणं तं मल्लगं रावेहिइ त्ति, होही से उदगविंदु जेणं तंसि
मल्लगंसि ? ठाहित्ति, होही से उदगविंदु जेणं तं मल्लगं
भरिहित्ति, होही से उदगविंदु जेणं तं मल्लगं पवाहेहित्ति,
एवामेव पक्खिप्पमाणेहिं पक्खिप्पमाणेहिं अणतेहिं पु-
ग्गलेहिं जाहे तं वंजणं पूरियं होइ ताहे हुंति करेइ, नो
चेव णं जाणइ केवि एस सदाइ ? , तओ ईहं पविमइ
तओ जाणइ अमुगे एस सदाइ, तओ अवायं पविसइ,
तओ से उवगयं हवइ, तओ णं धारणं पविमइ, तओ
णं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखेज्जं वा कालं । से
जहानामए केइ पुरिसे अव्वत्तं सद्दं सुणिजा तेणं सद्दो
त्ति उग्गहिए, नो चेव णं जाणइ के वेस सदाइ तओ
ईहं पविमइ तओ जाणइ अमुगे एस सद्दे, तओ णं अ-
वायं पविमइ तओ से उवगयं हवइ तओ धारणं पविमइ,
तओ णं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं ।
से जहानामए केइ पुरिसे अव्वत्तं रूवं पासिजा तेणं
रूव त्ति उग्गहिए नो चेव णं जाणइ के वेस रूव त्ति
तओ ईहं पविमइ तओ जाणइ अमुगे एस रूवे त्ति
तओ अवायं पविमइ तओ से उवगयं हवइ तओ धारणं

पविसइ तत्रो णं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं । से जहानामए केइ पुरिसे अव्वत्तं गंधं अग्घाइज्जा तेणं गंधे त्ति उग्गहिए नो चेव णं जाणइ के वेस गंधे त्ति तत्रो ईहं पविसइ तत्रो जाणइ अमुके एस गंधे तत्रो अवायं पविसइ तत्रो से उवगयं हवइ तत्रो धारणं पविसइ तत्रो णं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं । से जहानामए केइ पुरिसे अव्वत्तं रसं आमिज्जा तेणं रमो त्ति उग्गहिए नो चेव णं जाणइ केवेस रमे त्ति तत्रो ईहं पविसइ तत्रो जाणइ अमुगे एस रमे तत्रो अवायं पविसइ तत्रो से उवगयं हवइ तत्रो धारणं पविसइ, तत्रो णं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं । से जहानामए केइ पुरिसे अव्वत्तं फासं पडिमवेइज्जा तेणं फामे त्ति उग्गहिए नो चेव णं जाणइ के वेस फासे त्ति तत्रो ईहं पविसइ तत्रो जाणइ अमुगे एस फासे तत्रो अवायं पविसइ तत्रो से उवगयं हवइ तत्रो धारणं पविसइ तत्रो णं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं । से जहानाम केइ पुरिसे अव्वत्तं भूमिणं पामिज्जा तेणं सुमिणे त्ति उग्गहिए नो चेव णं जाणइ केवेस सुमिणे त्ति तत्रो ईहं पविसइ तत्रो जाणइ अमुगे एस सुमिणे तत्रो अवायं पविसइ तत्रो से उवगयं हवइ तत्रो धारणं पविसइ तत्रो णं धारेइ संखिज्जं वा कालं असंखिज्जं वा कालं । सेत्तं मल्लगदिट्ठेण । (सूत्र-३५)

'एव अट्ठावीसे' इत्यादि । एवम्-उक्तेन प्रकारेण अष्टाविंशतिविधस्य, कथमष्टाविंशतिविधेति, उच्यते-चतुर्धा व्यञ्जनावग्रह, षोढा अर्थावग्रह, षोढा ईहा, पद्विधोऽपाय, षोढा धारणेत्याद्यष्टाविंशतिविधता एवमष्टाविंशतिविधस्याभिनिवोधकज्ञानस्य सवन्धी यो व्यञ्जनावग्रह तस्य स्पष्टतरस्वरूपपरिज्ञानाय प्ररूपणा करिष्यामि । कथम् ? इत्याह-प्रतिबोधकदृष्टान्तेन, मल्लकदृष्टान्तेन च । तत्र प्रतिबोधयतीति प्रतिबोधक—सुप्तस्थोत्थापक स एव दृष्टान्त प्रतिबोधकदृष्टान्त तेन, मल्लक-शरावं तदेव दृष्टान्तो मल्लकदृष्टान्तस्तेन च, 'से किं तमि' त्यादि अथ केय प्रतिबोधकदृष्टान्तेन, व्यञ्जनावग्रहस्य प्ररूपणेति शेष । आचार्ये प्राह—प्रतिबोधकदृष्टान्तेनेयं व्यञ्जनावग्रहप्ररूपणा, स यथानामको-यथासंभवाभावेय कोऽपि पुरुष, अत्र सर्वत्राप्येकारो मागधिकभाषालक्षणानुसरणात्, तत्र प्रागेवानेकश उक्तं च-कश्चिदनिर्दिष्टनामान यथासंभवाभावेकं पुरुष सुप्त सन्त प्रतिबोधयेत्, कथमित्याह-अमुक अमुक इति, तत्र एवमुक्ते सति 'चोदको' ज्ञानाद्यणकर्मोदयत कथितमपि सूत्रार्थमनवगच्छन् प्रश्नं चोदयतीति चोदक, यथावस्थित सूत्रार्थं प्रज्ञापयतीति प्रज्ञापको गुरु, तम् एवं वक्ष्यमाणेन प्रकारेण अवादीत्

भूतकालनिर्देशोऽनादिमानागम इति स्थापनार्थ, वदन-प्रकारमेव दर्शयति—किमेकसमयप्रविष्टा पुद्गला ग्रहणमागच्छन्ति ?-ग्राह्यतामुपगच्छन्ति, किं वा-द्विसमय-प्रविष्टा ?, इत्यादि सुगमम्, एव वदन्तं चोदकं प्रति प्रज्ञापक अवादीत्-उक्तवान् नो एकसमयप्रविष्टा इत्यादि, प्रकटार्थं यावन्नो संख्येयसमयप्रविष्टा पुद्गला ग्रहणमागच्छन्ति नचरमयं प्रतिषेधं स्फुटप्रतिभासरूपांशवग्रहलक्षणविज्ञानग्राह्यतामधिकृत्य चोदनव्यो, यावता पुन प्रथमसमयादप्यारभ्य किञ्चित्किञ्चिदव्यक्तं ग्रहणमागच्छन्तीति प्रतिपत्तव्यम्, 'ज वंजणोग्गहणमिति भणियं विज्ञाण अव्वत्तं' इतिवचनप्रमाण्यात् 'असंखेज्जे' त्यादि, आदित आरभ्य प्रतिसमयप्रवेशनेनासंख्येयान् समयान् यावत् ये प्रविष्टा. ते असंख्येयसमयप्रविष्टा पुद्गला ग्रहणमागच्छन्ति अर्थावग्रह-रूपविज्ञानग्राह्यतामुपपद्यन्ते असंख्येयसमयप्रविष्टेषु तेषु चरमसमये प्रविष्टा. पुद्गला अर्थावग्रहविज्ञानमुपजनयन्तीत्यर्थ । अर्थावग्रहाविज्ञानाच्च प्राक् सर्वोऽपि व्यञ्जनावग्रहः । एषा प्रतिबोधकदृष्टान्तेन व्यञ्जनावग्रहस्य प्ररूपणा व्यञ्जनावग्रहस्य च कालो जघन्यत आवलिकाऽसङ्ख्येयभाग, उत्कर्षत. संख्येयावलिका, ता अपि संख्येया आवलिकाः आनपानपृथक्त्वकालमाना वेदितव्या, यत उक्तम्-'वंजणवग्रहकालो, आचलियासंख-भागानुल्लो उ । थोवा उक्कोसा पुण, आणाणाण्ण पट्टुत्तंति' ॥ १ ॥ 'सेत्तमि' त्यादि, निगमनम्, नेय प्रतिबोधकदृष्टान्तेन व्यञ्जनावग्रहस्य प्ररूपणा ॥ 'से किं तमि' त्यादि, अथ केय मल्लकदृष्टान्तेन व्यञ्जनावग्रहस्य प्ररूपणा ?, सूरिगह-स-अनिर्दिष्टस्वरूपो यथानामक कश्चित् पुरुष आपाकशिरस-आपाक प्रतीत तस्य शिरसो मल्लक-शराव गृहीत्वा इदं हि किल रूढं भवति ततोऽस्योपादान, तत्र मल्लके एकमुदकविन्दुं प्रक्षिपेत्, स नष्ट, तत्रैव तद्भावपरिणतिमापन्न इत्यर्थे, ततो द्वितीयं प्रक्षिपेत् सोऽपि विनष्ट, एव प्रक्षिप्यमाणेषु प्रक्षिप्यमाणेषु भविष्यति स उदकविन्दुर्यस्तत् मल्लक 'रावेहिइ' इति देश्योऽयं शब्द-आर्द्रता नेष्यति, शेषं सुगमं, यावदेवमित्यादि, एवमेव उदकविन्दुभिरिव निर-तरं प्रक्षिप्यमाणैः प्रक्षिप्यमाणैर्गन्तैः शब्दरूपतापरिणतैः पुद्गलैर्यदा तद् व्यञ्जन पूरितं भवति तदा ह करोति-हुंकारं मुञ्चति-तदा तान् पुद्गलान् अनिर्दिश्यरूपतया परिच्छिनत्ति, इति भावार्थ । अत्र व्यञ्जनशब्दन उपकरणेन्द्रियं शब्दादिपरिणत वा द्रव्यं तयो सवन्धो गृह्यते, नेन न कश्चिद्विरोध । आह च भाष्यकृत्-"तोएण मल्लग पि च, वंजणमापूरियं नि जे भणियं । त दव्वमिदियं वा, तम्भंधो च न विगंढो ॥२५०॥" तत्र यदा व्यञ्जनमुपकरणेन्द्रियमधिक्रियते तदा पूरितमिति कोऽर्थ-परिपूर्णं भूतं-व्याप्तमित्यर्थ, यदा व्यञ्जन द्रव्यमभिमृह्यते तदा पूरितमिति प्रभूर्ताएत न्य-प्रमाणमानीत स्वव्यक्तौ समर्थोक्तमित्यर्थ, यदा तु व्यञ्जनं द्वयोःपि सवन्धो गृह्यते तदा पूरितमिति । किमुक्तं भवति-तावत् सवन्धोऽभूत् यावति नानि ने शब्दादि-पुद्गला ग्रहणमागच्छन्ति, आह च चूर्णिहव्-"यदा पु-

आभिषिबोहियणाण

गलद्व्या वंजणं तथा पूर्यन्ति पभूया ते पुग्गलद्व्या जाया-स्वं प्रमाणमानीता सविषयपाडयोहममत्था जाया' इत्यादि, "जया उवगरागिडियं वंजणं तथा पूर्यन्ति कर्हं उच्यते ? , जाहे तेहिं पुग्गलेहिं तं दव्विदियं आचुत्तं भरियं " व्यापितं तथा पूर्यन्ति भरणइ, जया उभयसंबंधो वंजणं तथा पूर्यन्ति कर्हं ? , उच्यते, दव्वे-दियस्स । पुग्गला अर्गाभावमागता, पाग्गला दव्विदिप अभिपिक्का इत्यर्थः, । तथा पूर्यन्ति इति भरणइ इति, एवं च यदा पूरितं भवति व्यञ्जनं तदा हुं इति करोति-अर्थावग्रह-रूपेण आननं नमर्थं गृह्णाति किं च ? , नामजात्यादिक-ल्पनाहितं, तथा चाह- ' नो चैव रं जाणइ केवस सहाइ ति"-न पुनरेवं जानाति क एप शब्दादिरर्थं इति स्वरूप-द्रव्यगुणक्रियाविशेषकल्पनारहितमनिर्देश्यं सामान्यमात्रं गृह्णातीत्यर्थः । एवं रूपसामान्यमात्रकारणत्वादर्थवग्रहस्य ए-नन्मात्रं पूर्वं सर्वोऽपि व्यञ्जनावग्रहः, एषा मल्लकट्टप्रान्तेन व्यञ्जनावग्रहस्य प्ररूपणा, हुंकारकरणं चार्थावग्रहवत्प्र-वर्तितम् तत ईहां प्रविशति किमिदं किमिदमिति विमर्शं कर्तुमारभते, तत ईहानन्तरं क्षयोपशमविशेषभावाज्जानानि अमुक एष शब्दादिरिति, 'तत' एवं रूपे आनपरिणामे प्रादुर्भवति सति सोऽपायं प्रविशति ततोऽपायानन्तरमन्त-मुहर्तकालं यावदुपगतं भवति-सामीप्यनात्मनि शब्दादि-ज्ञानं परिणतं भवति, अविच्युतिरन्तर्मुहर्तकालं यावत् प्रवर्तत इत्यर्थं ततो धारणां प्रविशति, सा च धारणा वासनारूपा द्रष्टव्या, यत आह-' ततो णमि' त्यादि, ततो धारणायां प्रवेशात् 'णमि' तिवाक्यालंकारे, संख्येयं वा अ-संख्येयं वा कालं हृदि धारयन्ति, तत्र संख्येयवर्षायुष-संख्येयं कालम्, असंख्येयवर्षायुषस्तु असंख्येयं कालम् । अत्राह-सुप्तमङ्गीकृत्य पूर्वोक्त प्रकारं सर्वोऽपि घटने, जा-ग्रतस्तु शब्दश्रवणसमनन्तरमेवाऽवग्रहेहाव्यतिरेकेणावाय-ज्ञानमुपजायते, तथा प्रतिप्राणि संवेदनात्, तन्निषेधार्थ-माह- 'से जहानामए' इत्यादि, स यथानामक कश्चित् जाग्रदपि पुरोऽप्युक्तं शब्दं शृणुयात्, अव्यक्तमेव प्रथमं शब्दं शृणोति, अव्यक्तं नाम-अनिर्देश्यस्वरूपं नामजान्या-दिकल्पनारहितम्, अनेनाऽवग्रहमाह, अर्थाऽवग्रहश्च श्रोत्रेन्द्रियस्य सवन्धिव्यञ्जनावग्रहमन्तरेण न भवति ततो व्यञ्जनावग्रहोऽप्युक्ता वेदितव्यः, अत्राह-नन्वेवं क्रमो न कोऽप्युपलभ्यते, किंतु प्रथमत एव शब्दाऽपायज्ञानमुप-जायते, सूत्रेऽपि चाऽव्यक्तमिति शब्दविशेषणं कृतम्, ततोऽयमर्थो व्याख्येय-अव्यक्तम्-अनवधारितशाङ्खशा-ङ्खादिविशेष शब्दं शृणुयादिति, इदं च व्याख्यानमुत्त-रसूत्रमपि संवादयति-'तेण सहो त्ति उग्गहिप' तेन-प्रमात्रा शब्द इत्यवगृहीतं, 'नो चैव रं जाणइ केवस सहाइ' न पुनरेवं जानाति-क एप शब्द-शाङ्ख शाङ्ख इति वा? शब्द इत्यत्राऽऽदिशब्दात्-रस्मादिष्वप्ययमेव न्याय इति प्रापयति तत ईहां प्रविशति इत्यादि सर्वे सवद्ध-मेव तदेतदव्यक्तम्, सम्यक् वस्तुतत्त्वापरिज्ञानात्, इह हि यन्किमपि वस्तु निश्चीयते तन्मन्वेमोहापूर्वकम्, अ-नीदितस्य सम्यक् निश्चितत्वाऽयोगात्, न खलु प्रथमा-जिनाज्ञाने सत्यधूमदर्शनेऽपि यात्रात्किमय धूम ? , किं

वा मशकवर्तिरिति विमृश्य धूमगतकरठक्षणकालीकर-णसोष्मतादिधर्मदर्शनात् सम्यक् धूमं धूमत्वेन न विनि-श्चिनोति तावत्स धूमो निश्चितो भवति, अनिवर्तितश-ङ्कतया तस्य सम्यक् निश्चितत्वायोगात्, तस्मावदश्यं यो वस्तु विशेषनिश्चयः स ईहापूर्वकः, शब्दोऽयमिति च निश्चयो वस्तुविशेषनिश्चयो, रूपादिव्यवच्छेदात् ततो-ऽवश्यमित पूर्वमीहया भवितव्यम्, ईहा च प्रथमतः सामान्यरूपेणाऽवगृहीते भवति, नाऽनवगृहीते, न खलु सर्वथा निरालम्बनमीहनं क्वापि भवदुपलभ्यते, नचाऽ-नुपलभ्यमानं प्रतिपत्तुं शक्नुमः, सर्वस्या अपि प्रेक्षावतां प्रतिपत्ते प्रमाणमूलत्वाद् अन्यथा प्रेक्षावत्तादितिप्रसक्ते, तस्माद्-ईहाया प्रागवग्रहोऽपि नियमात्प्रतिपत्तव्य अमु-मेवार्थं भाष्यकारोऽपि द्रव्यति-" ईहिज्जइ नाऽगहिंयं, न-ज्जइ नाऽनीहियं न याऽनायं । धारिज्जइ त वत्थुं, तेण कमोऽ-वग्गहाइ उ " ॥२६६॥ अवग्रहश्च शब्दोऽयमिति ज्ञानात् पूर्वं प्रवर्तमानोऽनिर्देश्यसामान्यमात्रग्रहणरूपे एवोपपद्यते, ना-ऽन्यः, अन एवोक्त सूत्रकृता- अव्यक्तं शब्दं शृणुयात्' इति, स हि परमार्थतः शब्द एव, ततः प्रज्ञापकस्त शब्दमनूद्य तद्विशेषणमाचष्टे-अव्यक्तमिति तं शब्दमव्यक्तं शृणोति, किमुक्तं भवति ?-शब्दव्यक्त्यापि व्यक्तं न शृणोति, किं तु सामान्यमात्रमनिर्देश्यं गृह्णाति इत्यर्थः, यदपि चोक्तम्-तेन प्रमात्रा शब्द इत्यवगृहीतमिति, तत्र शब्द इति प्रतिपाद-यति प्रज्ञापक-सूत्रकारो, न पुनस्तेन प्रमात्रा शब्द इति अवगृह्यते, शब्द इति ज्ञानस्याऽपायरूपत्वात्, तथा हि-शब्दोऽयमिति, किमुक्तं भवति ?-न शब्दाऽभावो, न च रूपादि, किं तु शब्द एवाऽयमिति, ततो विशेषनिश्चय-रूपत्वादयमवगमोऽपायरूप एव, नाऽवग्रहरूपः, अथ च अवग्रहप्रतिपादनार्थमिदमुच्यमानं वर्तते तत शब्द इति प्रज्ञापक-सूत्रकारो वदति, न पुनस्तेन प्रमात्रा शब्द इत्य-वगृहीते इति स्थितं, तथा चाह सूत्रकृत्-" नो चैव णमि " त्यादि, न पुनरेव जानाति क एप शब्दादिरर्थं इति, "शब्दादिरूपतया तमर्थं न जानातीति भावा-र्थः । अनिर्देश्यसामान्यमात्रप्रतिभासात्मकत्वादर्थोऽवग्र-हस्य, अर्थाऽवग्रहश्च श्रोत्रेन्द्रियघ्राणेन्द्रियादीनां व्यञ्जना-ऽवग्रहपूर्वक इति पूर्वं व्यञ्जनावग्रहोऽपि द्रष्टव्यः, तदेवं सर्वत्राप्यवग्रहेहापूर्वमवायज्ञानमुपजायते, केवलमभ्यासद-शामापन्नस्य शीघ्र शीघ्रतरमवग्रहादयः प्रवर्तन्ते इति का-लसौक्ष्म्यात् स्पष्टं न सवेद्यन्ते इति स्थितम् । तत ईहां प्रविशति, इह केचिदीहां सशयमात्रं मन्यन्ते, तदयुक्तं संशयो हि नामाऽज्ञानमिति, ज्ञानाऽशरूपा चेहा, तत सा कथमज्ञानरूपा भवितुमर्हति ? , नन्वीहाऽपि किमय शाङ्ख, किं वा शाङ्ख ? , इत्येवं रूपतया प्रवर्तते, सशयोऽपि चैव-मेव, तत कोऽनयो प्रतिविशेष ? , उच्यते-इह यत् ज्ञान शाङ्खशाङ्खादिविशेषाननेकानालम्बने न चासद्भूतं विशेष-मपासितुं शक्नोति, किं तु सर्वात्मना शयानमिव वर्तते, कुण्ठीभूत निष्ठतीत्यर्थः, तदसद्भूतविशेषाऽपर्युदात्मपरि-कुण्ठितं सशयज्ञानमुच्यते, यत्पुन सद्भूतार्थविशेषविषये हेतूपपत्तिव्यापारपरतया सद्भूतार्थविशेषोपसदानाभिमुखम-

सद्भूतविशेषत्यागाभिमुखं च तदीहा, आह च (विशेषाऽऽ-
वश्यक) भाष्यकृत—

“ जमंगुत्थालं वग-मपञ्जुदासपरिकुठियं चित्तं ।
संय इव स्वप्नपयत्रो, ते ससयरूपमन्त्राण ॥ १२३ ॥
ते चिय मन्यन्थेऊ वय त्ति वाचारतपरममोहं ।
भूयाऽभूयविसेमा, दाण्णद्यायाभिमुहमीहा ॥ १२४ ॥ ”

इह यदि वस्तु सुवांशं भवति—विशिष्टञ्च मतिज्ञानावर-
णक्षयोपशमो वर्त्तते. ततोऽन्तर्मुहूर्तकालेन नियमात्तद्वस्तु
निश्चिनोति यदि पुनर्वस्तु दुर्वोध न च तथाविधो
विशिष्टो मतिज्ञानावरणक्षयोपशमस्तत ईहोपयोगादच्युत
पुनरप्यन्तर्मुहूर्तकालमीहते, एवमीहापगाविच्छेदेन प्रभूता-
न्यन्तर्मुहूर्तानि यावदीहते तत ईहानन्तरं जानाति-अमुक
एषोऽर्थे शब्द इति. इदं च ज्ञानमवा(पा)यरूपं. ततोऽस्मिन्
ज्ञानं प्रादुर्भवति 'सुमि' ति वाक्यालङ्कारे, अपायं प्रविशति
तत. 'स' तस्योपगतम्-अविच्युत्या सामीप्येनात्मनि
परिणतं भवति, ततो धारणां वासनारूपा प्रविशति, सं-
ख्ययमसंख्येय वा कालम् । एवमेतेन क्रमप्रकारेण एतेन
पूर्वदर्शितेनाभिलाषेण शेषेष्वपि चक्षुगाद्विन्द्रियेषु अव-
ग्रहादयो वाच्याः, नवरमभिलाषविषये—“ अच्यत्तं सद् सु-
णेजा ” इत्यस्य स्थानं “ अच्यत्त रूप पामेज्जा ” इति व-
क्तव्यम्, उपलक्षणमेतत् तेन सर्वत्राऽपि शब्दस्थाने रूपमिति
वक्तव्यं, तद्यथा—तेणं रूवि त्ति उग्गाहिए नो चैव ए जाणइ
केवस रूवि त्ति ततो इह पविसइ ततो जाणइ अमुगे एस
रूवं त्ति ततो अवायं पविसइ' इत्यादि तदवस्थमेव, नवर-
मिह व्यञ्जनावग्रहो न व्याख्येयः, अप्राप्यकागित्वाद् चक्षु-
प घ्राणेष्विन्द्रियादिषु तु व्याख्येयः, एवं तु घ्राणेष्विन्द्रियविषये—
“ अच्यत्तं गंध अग्गाइज्जा ” इत्यादि, वक्तव्यं जिह्वेन्द्रिय-
विषये—“ अच्यत्त रसं आसाएज्जा ” इत्यादि. स्पर्शेन्द्रिय-
विषये—“ अच्यत्तं फासं पडिसंवेजेजा इत्यादि. यथा च शब्द
इति निश्चितं तदुत्तरकालमुत्तरधर्मजिज्ञासायां किं शाङ्ग ?
किं वा शाङ्ग ? इत्येवंरूपा ईहा प्रवर्तते तथा रूपमिति
निश्चितं तदुत्तरकालमुत्तरधर्मजिज्ञासायां किमय स्यात् ?
किं वा पुरुष ? इत्यादिरूपा (सा) प्रवर्तते । एवं घ्राणेष्वि-
न्द्रियादिष्वपि समानगन्धादीनि वस्तूनि ईहाऽऽलम्बनानि
चेदितव्यानि, आह च (विशेषावश्यक) भाष्यकृत—

“ सेमेसु वि रुवाइसु विसएसु हांति रुवलफलाइं ।
पाय पञ्चासन्न-संखण ईहाइवत्थुणि ॥ २१२ ॥
धाणुपुरिसाइकुट्टु-पल्लादिसभियकरिल्लमसाइ ।
सण्णुपलनालाइ व, समाणरुवाइं विसयाइ ॥ २१३ ॥ ”

‘से जहानामए' इत्यादि. स यथानामक कोऽपि पुरुषो-
ऽव्यक्ते स्वप्ने प्रतिसेवेद्येत्, अव्यक्तं नाम-सकलविशेष-
विकलमनिर्देश्यमिति यावत् स्वप्नमिति प्रज्ञापक-सूत्रकारो
घटति, स तु प्रतिपत्ता स्वप्नादिष्वप्यक्रियकिल किञ्चिद्-
निर्देश्यमेव तदानीं गृह्णाति. तथा अनेन प्रतिपत्ता “ सु-
विणो त्ति उग्गाहिए इति स्वप्नमिति अवगृहीतम्,
अत्राऽपि स्वप्न इति प्रज्ञापकोवदति स तु प्रति-
पत्ता अशयविशेषविशुद्धमेवाऽवगृहीतवान्, तथा चाह—
न पुनरेव जानाति-क एष स्वप्न इति ? , स्वप्न इत्यपि

तमर्थं न जानातीति भावः. तत ईहा प्रविशतीत्यादि, प्रा-
ग्वम्, एवं स्वप्नमधिकृत्य नाद्विन्द्रियस्याऽर्थाऽवग्रहादय प्र-
निपादिता । अनेन चोत्सृजनाऽप्यत्राऽपि विषये वेदितव्या,
तदेवं मल्लकट्टप्रान्तेन व्यञ्जनावग्रहप्ररूपणा कुर्वता प्रम-
रूतोऽप्राधिगतिसंख्या अपि मतिज्ञानस्य भेदा सप्रपञ्च-
मुक्ता. संप्रति मल्लकट्टप्रान्तमुपसंहरति—‘ सत्त मल्लगादट्ट-
तेणं ” एवं मल्लकट्टप्रान्तेन व्यञ्जनावग्रहस्य प्ररूपणा । न० ।

(७) मतान्तरंगाप्राविशति २८ भेदत्वम्—“ उग्गाह ईह अवात्रो
य ” इत्यादिगाथायाम् ‘ आभिनिवेशाधिकज्ञानस्य ’ चन्वारि
भेदवस्तूनि समासेन इत्युक्तं, तन्कि व्यासतो बहुभेदमप्या-
भिनिवेशाधिकज्ञान भवति ? ‘ इत्यादयश्च तद्वेदयद्विधिवन्व-
दर्शनात् ‘ समासेन ’ इति विशेषणस्य सफलत्वमाह—

मांडं दियाडमेण छ्विहाऽवग्गाहादत्रांऽभिहिया ।
ते हांति चउव्वीमं, चतुव्विहं वंजणोग्गाहणं ॥ ३०० ॥
अट्टावीमइभेयं, एयं सुयनिस्सियं समासेणं ।
केहत्तु वंजणोग्गाह-वज्जे छोइणभेयस्सि ॥ ३०१ ॥
अस्सुयनिस्सियमेवं, अट्टावीमइविहं ति भासति ।
जमवग्गाहो दुभेओ-ऽवग्गाहमामएत्रांग्गाहियां ॥ ३०२ ॥

श्रोत्रेन्द्रियादीना पञ्चानामिन्द्रियाणां मन पट्टाना यां भे-
दस्तेनाऽवग्रहादयः प्रत्येक पद्विधाश्चन्वारोऽप्यभिहिता ।
ततस्तै पद्विभिरचत्वारो गुणिताश्चतुर्विंशतिर्भवन्ति । अ-
न्यच्च-स्पर्शनरसनघ्राणश्रोत्रेन्द्रियचतुष्टयभेदात् व्यञ्जना-
ऽवग्रहणम्—व्यञ्जनावग्रहश्चतुर्विधो भवति । एवंतन्
श्रुतनि सू(श्रि)तमाभिनिवेशाधिकज्ञानं सर्वमप्यप्राविशतिवि-
ध सपद्यतं । एतदपि भेदाऽभिधानं घट्यमाणवहुतम्भे-
दकलापापेक्षयाऽप्याऽपि समासेन-संक्षेपणं द्रष्टव्यम् ।

अन्यं स्वतानप्राविशतिभेदानन्यथा पृथगन्ति तन्मतमुप-
दर्शयति—‘ केहत्तु इत्यादि, केचित्पुनराचार्या एतस्मिन्प्र-
श्रुतनि (श्रि)ते मतिज्ञानभेदस्सुदये, व्यञ्जनावग्रहभेदचतुष्ट-
यवज्जे ‘उपत्तिया, घेणइया, कम्मिया, पारिणामिया’ इत्या-
दिना अन्यत्र, प्रागत्राऽपि च प्रतिपादितस्वरूपमश्रुतनि-
सू(श्रि)तमीत्यादिष्वप्युद्दिष्टचतुष्टयं क्षिप्त्वा-मीत्यादि
एवमप्राविशतिविध सर्वमपि मतिज्ञानमिति भाषन्ते । अय-
हि तेषामभिप्राय-मतिज्ञानस्य संपूर्णमेव भेदा प्रति-
पादयितुं प्रकान्ता । यदि च-अश्रुतनि सू(श्रि)त सुदि-
चतुष्टयं न गत्यते तदा श्रुतनि सू(श्रि)तरूपस्य मतिज्ञान-
देशस्यैवनेऽप्राविशतिभेदा प्रोक्ता भवन्ति । न तु सर्व-
स्याऽपि यदा सूक्तन्यायेन श्रुतनि सू(श्रि)तमश्रुतनि सू-
(श्रि)तं च मीत्यते तदा सर्वस्याऽपि तस्य भेदा सिद्धा
भवन्ति । ननु माधुक्तं तै. केवलमेव मति व्यञ्जनावग्रह-
चतुष्टयं क त्रियताम् ? , न होतदपि धिर्कोयमाणं स्वल्पतद-
मात्रेण ज्ञानम्. किञ्चिदपि मतिज्ञानान्तर्गतमेव ततो-
ऽस्मात्प्रकाशयमानं यराकमिदं काऽप्यस्ति यत्नान् ? ,
इत्यादयश्च—‘ जमवग्गाहो ’ इत्यादि यत्-यस्मादवग्रहा-
र्थाऽवग्रहभेदो योऽयमवग्रहो विभेद प्रागुक्त सोऽव-
ग्रहसामान्येन गृहीतोऽवग्रहसामान्येऽन्तर्भावित भवति
च विशेषाणा सामान्येऽन्तर्भावः, यथा मेनायां गजार्थानां

वनादौ च धवखदिरादीनाम् । अनोऽवग्रहस्य सामान्य-
रूपतया एकत्वादवग्रहेहाऽपायधारणानामिन्द्रियमनोभेदेन
प्रत्येक पद्विधत्वात् । श्रुतनि सृ(श्रि)तमतिज्ञानस्य चतु-
विंशतिरेव भेदा, अश्रुतनि सृ(श्रि)तस्य तु बुद्धिचतुष्टयलक्ष-
णाश्चत्वार, इत्येवं सर्वे मतिज्ञानमष्टाविंशतिभेद सिद्धयति ।
इति कथाचिन्मतम् । इति गाथात्रयार्थः ।

एतच्च तन्मतमयुक्तम् । कुतः ? इत्याह—

चउवद्भिरिक्ता भावा, जम्हा न तमुग्गहाईओ ।

भिन्नं तेषोग्गहाइ-सामसुउतय तग्गयं चैव ॥३०३॥

चतुर्भ्यः-अवग्रहेहापायधारणावस्तुभ्यो व्यतिरिक्तं चतु-
र्ध्वनिगिक्तं तस्य चतुर्ध्वनिगिक्तम्याश्रुतनि सृ(श्रि)तस्याऽ-
भावात्कारणाद्यस्मात्—यतो न तदश्रुतनि सृ(श्रि)तमव-
ग्रहादिभ्यो भिन्नम् । तत किम्, इत्याह—तेन कारणे-
नावग्रहादिसामान्याद्-अवग्रहादिसामान्यमाश्रित्य 'तयं-
तग्गयं चैव' इति-तेष्ववग्रहादिसंबन्धिष्वष्टाविंशतिभेद-
वन्तर्गतं—प्रविष्टमन्तर्भूतं तदन्तर्गतमेवाऽश्रुतनि सृ(श्रि)तं
बुद्धिचतुष्टयम् । अत किमिति व्यञ्जनावग्रहचतुष्टयं पा-
तयित्वा श्रुतनि सृ(श्रि)तं बुद्धिचतुष्टयं पुनरपि प्रक्षिप्यते ?,
इत्यभिप्रायः । इदमुक्तं भवति—“ सोऽदियाइभेएण छुन्विहा-
वग्गहाइओ ” (३००) इत्यादिना प्रतिपादिनैरवग्रहादि-
संबन्धिभिरष्टाविंशतिभेदै किलाऽसगृहीतत्वाद्ब्रह्मज्जनाव-
ग्रहचतुष्टयापगम कृत्वा श्रुतनि-सृ(श्रि)त बुद्धिचतुष्टयं मना-
न्तरवादिभिः प्रक्षिप्यते एतच्छायुक्तं, यत—‘ सोऽदियाइ-
भेएण ’ इत्यादिनाऽवग्रहादीनामव अष्टाविंशतिभेदाः प्रो-
क्ता, अवग्रहादयश्च बुद्धिचतुष्टयेऽपि सन्ति, अनोऽव-
ग्रहादिभणनद्वारेण तद्व्यश्रुतनि-सृ(श्रि)त बुद्धिचतुष्टयमेते-
ष्वष्टाविंशतिभेदेषु संगृहीतमेवेति, किमिति तैः पुनरपि
प्रक्षिप्यते ?, इति गाथार्थः ।

तत्रैतत्स्यात्प्रष्टव्यं परस्य कथमौत्पत्तिक्यादिवुद्धिचतुष्ट-
येऽवग्रहादयः सभवन्ति ? तदत्र यथा ते भवन्ति, तथा
दर्शयन्नाह—

किह पडिकुक्कुडहीणो, जुज्जे विवेणऽवग्गहां ईहा ।

कि सुमिलिडमवाओ, दाणसंकंतविंवं ति ॥३०४॥

इह किलाऽऽगमे—‘ भरह-सिल-मिडकुक्कुड-तिल-वालु-
यहत्थि-अगड-वणसेडे । पायसआइयापत्ते-खाडहिला पंच
पेयरो य ’ ॥६॥ (नन्दीसूत्र-२७) इत्यादिना औत्प-
त्तिक्यादिवुद्धीना वह्न्युदाहरणान्युक्तानि, तन्मध्याच्छेषो-
पलक्षणार्थं कुक्कुटोदाहरणमाश्रित्यान्पात्तिक्या बुद्धौ अव-
ग्रहादयो भाव्यन्त—राज्ञा नटकुमारकस्य भरतस्य किल
बुद्धिपरीक्षणार्थमादिष्टं यदुत—अयं मदीयकु (कुं)क्कुटा
इतीयकु (कुं)क्कुटमन्तरेणैकक एव योघनीय । ततस्त-
न जिघांसितं मनसि कथमयं प्रतिकु (कुं)क्कुटहीनं प्रति-
पन्नभूतद्वितीयकु (कुं)क्कुटवर्जितो युध्यत । एतच्च जि-
घांसमानस्य तस्य भ्रगित्येव स्फुरितं चेतसि । किम् ?,
इत्याह—‘ विवेने ’ इति—आत्मीयं प्रतिविम्बेन पुणो वीक्षित-
तेन दृष्टाधमातत्वाद्य युध्यत इत्यवगृह्णानमित्यर्थः । एतच्च
‘ किम् ? ’ इत्याह—अवग्रहसामान्येनैव विम्बमात्रावग्रहाद-
यग्रहा मतिप्रथमभेद इत्यर्थः । ईहा तर्हि का ?, इत्याह—

‘ ईहा किं सुसिलिंठु ’ मिति, किं पुनस्तर्हि प्रतिविम्बमस्य
योघनाय सुशिलं-सुष्ठु युज्यमानकं भवेत्—किं तडागपय-
पूरादिगतम्, आहास्विहर्षणगतम् ? इत्यादिबिम्बविशे-
षान्वेषणम् ईहेत्यर्थः । अपायमुपदर्शयति—‘ अवाओ दण-
णसंकंतविंवं ’ इति—कल्लोलादिभिः प्रतिक्षणमपनीयमानत्वाद्,
अस्पष्टत्वाच्च जलादिगतविम्बमिह न युक्तं; ततः स्थिर-
त्वेन, स्पष्टादित्वेन च चरणाघातादिविषयत्वाद्दर्पणसंक्रा-
न्तमेव तदत्र युज्यते इत्येवं विम्बविशेषनिश्चयः, अपाय इत्य-
र्थः । एवमन्येष्वपि बुद्ध्युदाहरणेष्ववग्रहादयो भावनीयाः,
तस्माद् बुद्धिचतुष्टयेऽप्येषा सद्भावात् श्रुतनि-(श्रि)सृ(श्रि)तम-
तिज्ञानसंबन्धिष्ववग्रहादिगताऽष्टाविंशतिभेदेष्ववग्रहादिसा-
म्येन बुद्धिचतुष्टयस्यान्तर्भावो भावनीयः । ततो न युक्तं व्य-
ञ्जनावग्रहचतुष्टयागमेन पुनर्बुद्धिचतुष्टयप्रक्षेपणम् । इति
स्थितम् । इति गाथार्थः ।

आह—ननु यद्यवग्रहादिसाम्येनाश्रुतनि-(श्रि)सृ(श्रि)तवग्रहा-
दिष्वन्तर्भवति, तर्हि “ आभिनिषोहियणाणं तुविहं पञ्चत्तं,
तं जहा-सुयनिस्सियं, असुयनिस्सियं च ” इत्येवमागमं य-
श्रुतनि-(श्रि)सृ(श्रि)तवग्रहादिश्रुतनि-(श्रि)सृ(श्रि)तस्य भेद उक्तं स वि-
शीर्यत एव, इत्याशङ्क्याह—

जह उग्गहाइसाम-सुओ वि सोऽदियाइणा भेओ ।

तह उग्गहाइसाम-सुओ वि तमसिस्सिया भिन्नं ॥३०५॥

यथेहावग्रहादीनामवग्रहादिसामान्ये सत्यपि, अवग्रहादित्वे
तुल्येऽपि सतीत्यर्थः । किम्?, इत्याह—श्रोत्रेन्द्रियादिना भेदः,
तथा हि—एके-श्रोत्रेन्द्रियसंबन्धिनोऽवग्रहादयः, यावदन्ये
स्पर्शेन्द्रियसंबन्धिनः, अपरे तु मन संबन्धिनः; तथा तेनैव
प्रकारेणावग्रहादिसामान्ये सत्यपि तदश्रुतनि सृ(श्रि)त भि-
न्नं ‘श्रुतनि सृ(श्रि)तादि’ इति विशेषः । कस्मात् हेतोर्भिन्नम्?,
इत्याह—‘ अणिसिस्सिय ’ इति—भावप्रदानोऽयं निर्देशः, अणि-
सृ(श्रि)तत्वात्, श्रुतानि सृ(श्रि)तत्वादित्यर्थः; एतदुक्तं भवति—
अष्टाविंशतिभेदविचारप्रक्रमेऽवग्रहादिमस्व सामान्य ध-
र्ममाश्रित्याश्रुतनि सृ(श्रि)तस्य श्रुतनि सृ(श्रि)त एवोन्तर्भावो वि-
वक्ष्यते, श्रुताऽश्रुतनि सृ(श्रि)तविचारप्रस्तावे त्वश्रुतनि सृ(श्रि)तं
विशिष्टं धर्ममुररीकृत्य श्रुतनि सृ(श्रि)तवग्रहादिश्रुतनि सृ(श्रि)त पृथग्वे-
ष्यते. इत्यागमांस्तस्यांभेदोऽपि न किञ्चित् विशीर्यते । न
च वक्तव्यं कथमेकस्यैवैकस्मादेव भेदश्चाऽभेदश्च, विरोधात्
इति यतो यदि तेनैव धर्मेण भेदः, अभेदश्चेत्येव, स्यात्तदा
विरोधः धर्मान्तरनिबन्धनौ तु भेदाऽभेदौ न विरुध्येते । किं
हि नाम तद्वस्त्वस्ति, यस्य वस्त्वन्तराङ्गदाऽभेदौ न स्तः ? ।
घटादयोऽपि हि घटादित्वसामान्येन परस्परमभेदिनोऽपि
स्वद्रव्यक्षेत्रकालादिमत्त्वेन भिन्ना इति । अत्र यद् वक्तव्यं,
तच्च नोच्यते, ग्रन्थगहनताप्रसङ्गाद्, अनेकान्तजयपता-
कादिषु विस्तरणोक्तत्वाच्च । इति गाथार्थः ।

स्यादेतत्, किमेतावता कष्टेन ?, मदीयव्याख्यापक्ष एव
सुखावहः, श्रुतनि सृ(श्रि)तवग्रहादिश्रुतनि सृ(श्रि)तयोरभेदापत्तरभावात्
समस्तमतिज्ञानभेदभाषणाच्चेति । तदेतदयुक्तं, सिद्धान्ता-
भिप्रायवहिर्भूतत्वादेतद्वोपसहारपूर्वकमाह—

अट्टाविमिडभयं, सुयनिस्सियमेव केवलं तम्हा ।

जम्हा तस्मि समचे, पुणरस्सुअनिस्सियं भणियं ॥३०६॥

तस्माद्-अवग्रहादिनाम्याद् श्रुतनि सृतस्य अश्रुतनि सृ-
तेऽन्तर्भाव कृत्वा केवलं श्रुतनि सृतमेव मतिज्ञानमष्टावि-
शतिभेदं व्याख्यातुमुच्यते, न तु परोक्षनीत्या व्यञ्जनाव-
ग्रहाऽपगमेन श्रुताऽश्रुतनि सृतमिति । कुत ? इत्याह—
'जम्हा' इत्यादि, यत - 'से किं तं सुयनिस्सियं'
इत्येवमागमे तस्मिन् श्रुतनि सृते समाप्ते-निष्ठां नीते सति
पुनः पश्चात् "से किं तं अस्सुयनिस्सियं" इत्यादिना
ग्रन्थेनाऽश्रुतनि-सृतं भणितम् । अयमभिप्रायः-श्रुतनि सृत
सभेदमप्यभिधाय पश्चाद्वाऽश्रुतनि सृतमुक्तम् । अतः कथं
तत्र प्रसिध्यते ? तस्मात्समयाऽभिप्रायेण श्रुतनि सृतस्यै-
वाष्टाविंशतिभेदा इति अतो न भवद्व्याख्यानं श्रेय इति ।
तदेवम्—"चउवइरित्ताभावा" इत्यादिगाथा मूलटीका-
ऽभिप्रायेण व्याख्याता । अन्ये त्वन्यथाऽपि व्याख्यान-
यन्ति, तदभिप्रायं त्वनिगम्भीरत्वान्न विद्मः । इति गार्थार्थ ।
विशेषः । ज्ञा० । द्वा० । अन० ।

एते चावग्रहादयोऽष्टाविंशतिभेदाः प्रत्येकं वहादिभि-
सेतरैः सर्वसङ्ख्याया द्वादशसंख्यैर्भेदैर्भिद्यमाना यदा वि-
चक्ष्यन्ते तदा पदत्रिंशदधिकं भेदानां शतत्रयं (३३६)
भवति । तत्र यद्वाद्य शब्दमधिकृत्य भाव्यन्ते । शङ्खपट-
हादिनानाशब्दसमूह पृथगेकैकं यदा अवग्रहानि तदा
वह्वग्रह, यदा त्वेकमेव कंचिच्छब्दमवग्रहानि तदा अ-
वह्वग्रह, तथा शङ्खपटहादिनानाशब्दसमूहमध्ये एकैक
शब्दमनेकैः पर्यायै स्निग्धगाभ्यादीभिर्विशिष्टं यथा-
वस्थितं च यदा अवग्रहानि, तदा स बहुविधाऽवग्रह, यदा
त्वेकमनेकं वा शब्दमेकपर्यायविशिष्टमवग्रहानि तदा
सांख्यद्विविधावग्रहः । यदा तु अचिरेण जानाति तदा स
क्षिप्रवग्रह, यदा तु चिरेण तदा अक्षिप्रावग्रह, तमेव
शब्द स्वरूपेण यदा जानानिः न लिङ्गपरिग्रहात् तदा अ-
निश्चिनावग्रह । लिङ्गपरिग्रहेण त्ववगच्छतो निश्चिना-
वग्रह, अथवा-परधर्मैर्विमिश्रितं यद् ग्रहणं तन्मिश्रिताव-
ग्रह, यत्पुन-परधर्मैर्विमिश्रितस्य ग्रहणं तदमिश्रिताव-
ग्रह । तथा निश्चितमवग्रहो निश्चिनावग्रह, सदिग्ध-
मवग्रहन' सदिग्धावग्रह, सर्वदैव वहादिरूपणावग्रहनो
ध्रुवाऽवग्रह, कदाचिदेव पुनर्वहादिरूपणावग्रहन अध्रुवा-
वग्रह, एष च बहुबहुविधादिरूपोऽवग्रहा विशेषसा-
मान्यावग्रहरूपो द्रष्टव्य नैश्चयिकस्यावग्रहस्य सकल-
विशेषानिर्गन्तानिर्देश्यसामान्यमात्रग्राहिण एकसामयिकस्य
बहुविधादिविशेषग्राहकत्वाऽसभवाद्, वहादीनां चान-
न्तराक्त व्याख्यान भाष्यकारोऽपि प्रमाणयति—

"नाणासहस्रमूहं बहु पिहं मुण्डं भिन्नजातीयं ।

बहुविहमण्येगभेयं एकेकं निद्रमहुराह ॥ ३०८ ॥

स्विप्पमचिरेण तं चियं सरुवञ्चो जमनिस्सियमलिंगं ।

निच्छियमसंसयं जं धुवमच्चं न उ कयाह ॥ ३०९ ॥

एतो चियं पडिबक्ख, साहेज्जा निस्सियं विसेसोऽयं ।

परधमेहिं विमिस्सं, मिस्सियमधिमिस्सियं इयरं ॥३१०॥

यदा पुनरालोकस्य मन्द-मन्दतर-मन्दतमस्पष्ट-स्पष्टतर-
स्पष्टतमत्वादिभेदा विषयस्याऽल्पत्वमहत्त्वसन्निकर्षादिभे-

दत क्षयोपशमस्य च तागतस्यभेदनां भिद्यमान मतिज्ञान
चिन्त्यते, तदा तदनन्तभेदं प्रतिपत्तव्यम् । न० ३४ सूत्र
टी० । आ० म० । कर्म० ।

(८) अष्टाविंशतिविधत्वं मतिज्ञानस्यापदार्थ्यं, विवक्षान्तरं
बहुतरभेदमप्येतद् भवतीति दर्शयन्नाह—

जं बहु-बहुविह-स्विप्पाऽ-निस्सियमिच्छियमधुवञ्चरविभिन्ना ।
पुणरुगहादयो तो, तं छतीमत्तिमयमेय ॥ ३०७ ॥

यत्-यस्माद् बहु-बहुविधक्षिप्राऽनिश्चितनिश्चितध्रुवै मे-
तरै-सप्रतिपत्तैरेकैकशो विभिन्ना भेदभाज पुनरप्यवग्रहा-
दय इत्यन्ते । ततस्तद्व्याष्टाविंशतिविधमाभिनिधोधिक-
ज्ञानमतेर्द्वादशभिर्भेदैः प्रत्येकं भिद्यमानत्वात् पदत्रिंशदाधि-
काविशत ३३६ भेद भवति । इदमुक्तं भवति-अनन्तरवच्यमा-
णन्यायेन संक्षेपत प्रागभिहितयुक्त्या च श्रोत्रादिभि क-
श्चिद्वह्वग्रहानि, कश्चित्त्वह्व, अपरन्तु बहुविधम् अ-
न्यस्त्वह्वविधम्, एव यावदन्या ध्रुवम् अपरस्त्वध्रुव-
मवग्रहानीति । एवमीहाऽ-पाय-धारणास्वपि सप्रभेदासु
प्रत्येकममी द्वादश १२ भेदा योजनीयाः । नवरमीदृते, निश्चि-
नोति, चारयति, इत्याद्यभिलाष कार्यं । नतश्चाष्टावि-
शतौ द्वादशभिर्गुणिताया पदत्रिंशदधिकानि त्रीणि शतानि
३३६ भेदाना भवन्तीति गार्थार्थ ।

अथ शब्दलक्षणं विषयमाधित्य तावद् वहादीनामर्थं व्या-
ख्यातुमाह—

नाणासहस्रमूहं, बहुं पिहं मुण्डं भिन्नजातीयं ।

बहुविहमण्येगभेयं, एकेकं निद्रमहुराह ॥ ३०८ ॥

स्विप्पमचिरेण तं चियं, सरुवञ्चो जं अणिस्सियमलिंगं ।

निच्छियमसंसयं जं, धुवमच्चं न उ कयाह ॥ ३०९ ॥

इह अवयवयोग्यदेशस्यै-तूर्यसमुदाये युगपदायमाने कोऽपि
श्रोता तस्य तूर्यसंघातस्य संयन्धनं पटहदकाशङ्खभेदि-
भाणकादिनानाशब्दसमूहमाकर्णितं सन्त क्षयापशमविश-
पाद् यहुमवग्रहादिना मुणति-जानाति । कोऽर्थ ? इत्याह—
पृथग्-भिन्नजातीयम्, एतावन्तोऽत्र भेदिशब्दा, एताव-
न्तो भाणकशब्दा, एतावन्तस्तु शङ्ख-पटहादिशब्दा, इत्येव
पृथगेकैकशो, भिन्नजातीयत्वेन तं नानाशब्दसमूहं बुद्धयत
इत्यर्थ । अन्यस्त्वल्पतयोपशमत्वात्तत्समानदेशोऽप्यह
मुणति सामान्येन 'नानातूर्यशब्दोऽयमि' त्यादिमात्रक-
मेव जानाति इति प्रतिपत्त । एवमुत्तरगाथायामतिदेन्य-
माणा प्रतिपत्तभाषना सर्वत्रावरोद्ध्या । अन्यस्तु क्षयो-
पशमवैचित्र्याद् बहुविव मुणति । कोऽर्थ ? इत्याह—
अनेकभेदम् इदमापि व्याचष्टे-एकैक शङ्खभेद्यादिशब्द स्नि-
ग्धत्वमधुरत्वतरुणमध्यमवृद्धपुरुषवाद्यन्त्यादिवहुविध-धर्मो-
पेन जानातीत्यर्थ । अन्यस्तु-अयह्वविध स्निग्धमधुगन्धादि-
स्वल्पधर्मोन्वितमेव पृथग्भिन्नजातीय नानाशब्दसमूहं जा-
नाति । अन्यस्तु क्षिप्रम् । कोऽर्थ ? इत्याह-अचिरेण-शीघ्र-
मेव परिच्छिनत्ति, नतु चिरेण विमृश्येत्त्वर्थ । अन्यस्तु-
अक्षिप्र-चिरविमर्शितं जानाति । तथा—"तं चियं सरुवञ्चो
जं अणिस्सियमि" ति तमेव नानाशब्दसमूहं कोऽप्य-
नि(धि)सृत मुणतीति संवन्ध । यं किम् इत्याह-यं

रूपेण ग्रहणमेवेति भावः । नैश्चयिकाऽर्थाऽवग्रहरूपोऽवग्रहः । पुनरनध्यवसितमनध्यवसाय एव, अनिर्देश्य-सामान्यमात्रग्राहित्वात्, नह्यत्र कस्याऽप्यर्थस्य सवन्ध्य-ध्यवसायोऽस्तीति कृत्वा । तदेव सशयादिरूपत्वात् ना-ऽवग्रहादयो ज्ञानमिति । अतो न ते मतिज्ञानभेदा-तद्भेदत्वे वा मतिज्ञानमपि न किञ्चित्, दोषशतजर्जराऽवग्रहाद्यात्मकत्वात् । इति गाथार्थः ।

अत्राऽऽचार्यं प्राऽऽह—

इह सज्जमोग्गहार्ह-ण संसयाइत्तणं तह वि नाम ।

अब्भुवगंतुं भण्णह, नाणं चिय संसयाऽऽईया ॥३१४॥

इह यदवग्रहादीना संशयादित्वं त्वयोद्भाविन तदद्याऽपि साध्य-साधनीय वर्तते, त्वदुक्तनिर्युक्तिकवाङ्मात्रेणैव म-दुक्तहेतोरसिद्धत्वाभावादिति मन्तव्यं, न पुनरेतावनैव जाना त्वत्समीहितसिद्धिः इति प्रमुदितेन न भाव्यमिति भावः । तथा हि-यदुक्तं 'संदिग्धे संशयविपर्ययौ' इति तदयुक्तं, अभिप्रायाऽपरिज्ञानात् नह्यस्माभिस्तथाविधवस्त्वप्रापकं संदिग्धत्वं विवक्षितं, येन वस्त्वप्रापणात्, विपर्यय-प्रापणात् तत्र संशयविपर्ययौ स्यातां, किं तु-रुनेऽपि वस्तुप्रापकेऽविनश्ये निश्चये यत्र तथाविधज्ञयोपशमवै-चित्र्यान्मनसि किञ्चिदल्पं शङ्कामात्रं न निवर्तते 'सम्यक् न जाने, तथैव स्यादन्यथा वा' इति, तच्चह संदिग्धत्वं विवक्षितम् । न चैतावन्मात्रेणैवाऽज्ञानता युक्ता, व्यवहारो-च्छेदप्रसङ्गात् । न खलु धूमवलाकादेः सकाशात्सम्यग्दह-नजलादौ निश्चितेऽपि मुखेन तन्निश्चयं ब्रुवतामपि सर्वेषां प्रमातृणां चेतसि शङ्कामात्रं विनिवर्तते । न च ते सर्वेऽपि निश्चितं वस्तु न प्राप्नुवन्ति । न च काऽपि संशयवि-पर्ययत्वेन अज्ञानता तेषां दृष्टा । यदप्युच्यते- 'ईहाऽपि संशय एव' । तदप्यसगतम्, न हि 'किमयं स्थाणु पुरुषो वा' इत्यादिरूप संशय ईहाभ्युपगम्यते । किं तु-यदन-न्तर्गमेव निश्चयोऽवश्यं भवति स एवाऽन्वयधर्मघटनव्य-तिरेकधर्मनिर्गकरणाभ्यां निश्चयाभिमुखो बोध ईहा, इत्य-सकृदेव पूर्वमावेदिनम् । न चाऽयं संशयो निश्चयाभि-मुखत्वात् । नाऽपि निश्चयस्तत्प्रत्यासत्तिमात्रप्राप्तत्वात् । न च वक्तव्यं निश्चयादन्यस्य सर्वस्य संशयत्वादज्ञानतैवेति, निश्चयोपादानक्षणस्यापि सर्वथाऽज्ञानत्वप्रसङ्गात् । तथा च सति निश्चयस्याप्यज्ञानताप्राप्तिः । 'नह्यविशिष्टात्का-रणाद्विशिष्टकार्योत्पत्तिः' इत्युक्तत्वादिति । यदप्युक्तं- 'नि-सृतं विपर्यास' इति । तदप्युक्तं, 'लिङ्गासृतं नि-सृतम्' इत्यस्मिन् व्याख्यानेऽस्य दोषस्य सर्वथैवाऽसंवध्य-मानत्वात्, 'परधर्मेहि विमिस्से निस्सिय' (३१०) इत्यस्य च व्याख्यानान्तरमाप्तत्वात् । भवतु तदपि व्याख्यानं तथाऽपि व्याख्यानात् परधर्मास्तस्मिन्नाशङ्किता एव द्रष्ट-व्याः, नतु निश्चिता, यथा 'गौरैवात्र, केवलमथ इव प्र-तिभाति' इति । एतावन्मात्रेणैव चयं विपर्ययोपलाब्धि-रवगन्तव्याः, नतु सर्वथा विपर्ययधर्मनिश्चयात् सर्वथा विपर्यये तत्राऽऽश्वादिमत्त्वप्रसङ्गात् । न च वक्तव्यम्-पवं सतीद-निश्चिताश्च भिद्यत, तत्र परधर्मनि-सृतत्वाभावात्, विवक्षितवस्त्वभावशङ्कामात्रस्यैव सद्भावादिति । न च विपर्ययधर्मशङ्कामात्रेणाऽप्यज्ञानता, वस्तुप्राप्तिधिघानाऽभा-

वादिति । यदप्युक्तं- 'अवग्रहोऽनध्यवसाय' इति । तद-प्युक्तं । तत्र हाध्यवसायः साक्षादेव नास्ति, योग्यतया पुनरस्त्येव, अन्यथा तत्कार्येषु-अपायादिष्वपि तदभावप्रस-ङ्गात्, इत्युक्तमेव । अतिमत्तमूर्च्छितानामेव हि ज्ञानमन-ध्यवसाय उच्यते, तत्र योग्यतयाऽऽध्यवसायस्य वस्तुम-शक्यत्वात्, तत्कार्यभूतस्याऽपायाद्यध्यवसायस्याप्यलज-णत्वात् । तदवग्रहादीनामसिद्धं संशयादित्वम् । तथाऽपि 'अभ्युपगन्तुम्' अङ्गीकृत्यापि तेषां संशयादिरूपता द्रुम । ज्ञानमेव संशयादयः । संशयविपर्ययाऽनवध्यवसाया-तश्च तत्र संशयादिरूपत्वेऽपि नावग्रहादीनां मतिज्ञानभेदत्वं विरुद्धयत इति भावः । इदमुक्तं भवति-नाऽस्माभि 'समीहितवस्तुप्रापकं ज्ञानम्, इतरदज्ञानम्' इत्येव व्यवहारिणां प्रमाणाऽप्रमाणभूते ज्ञानाऽज्ञानं विचारयितु-मुपक्रान्ते, किं तु- 'ज्ञायते येन किमपि, नत्सम्यग्दृष्टि-संवन्धिज्ञानम्' इत्येतावन्मात्रमेव व्याख्यातुमभिप्रेत, वस्तुपरिज्ञानमात्रं तु संशयादिष्वपि विद्यते, इति न तेषा-मपि सम्यग्दृष्टिसम्बन्धिना ज्ञानत्वज्ञाने । इति गाथार्थः ।

कथं पुन संशयादयो ज्ञानमित्याह—

वत्थुस्म देसगमग-त्तभावओ परमयप्पमाणं व ।

किह वत्थुदेमविष्ठा-णहेयवो सुणसु तं वोच्छं ॥३१५॥

ज्ञानमेव संशयादय इति प्राक्कनी प्रतिज्ञा वस्तुनो-गवादे-स्वपरपर्यायैरनन्तधर्माऽध्यामितस्य यो देश-एकदेशस्त-स्य गमकत्वभावात्, इति हेतुः, पराभिमत प्रमाण नि-श्चयज्ञानरूपं तद्वदिति दृष्टान्तः । इह यद्वस्त्वैकदेशस्य गमकं तज्ज्ञानं दृष्टं, यथा परमत निश्चयरूपं प्रमाणं, व-स्त्वैकदेशगमकाश्च संशयादयः, तनस्ते ज्ञानम्, इति । अत्र हेतोरसिद्धता मन्यमान परं पृच्छति-कथं वस्त्वैक-देशविज्ञानहेतवः संशयादयः?, वस्तुनो निश्चयत्वेन देश-स्यैवाभावात् ते एकदेशग्राहिणो घटन्त इति परस्याऽ-भिप्रायः । आचार्यं प्राह-यत्त्वया पृष्टं नदृश्ये-भणि-प्यामि अहं, शृणु-समवहितं समाकर्णय त्वम् । इति गाथार्थः ।

यथा प्रतिज्ञातमेवाह—

इह वत्थुमत्थवयणा-इपज्जयाऽणंतमत्तिमंपन्नं ।

तस्मेगदेमविच्छे-यकारिणो मंमयाईया ॥ ३१६ ॥

इह वस्तुनो-घटादे-सूरामयन्वपृथुधेनत्ववृत्तत्वकुरडला-यतग्रीवायुक्तत्वादयोऽर्थरूपा पर्याया-अर्थपर्याया अनन्ता भवन्ति । घटकुकुम्भकलशादयस्तु वचनरूपा पर्याया-वचनपर्यायान्तेऽयमन्ता भवन्ति, आदिशब्दात्-पर-व्यावृत्तिरूपा अप्यनन्ता गृह्यन्ते । ततश्चेत्थं समाम् क-र्त्तव्य-अर्थश्च वचनानि च आदिशब्दात्-परव्यावृत्तपश्च तद्व्या पर्याया अर्थवचनादिपर्याया, ते च तेऽनन्ताश्च त एव शक्यं, ताभिः सपन्न-युक्तं यतो वस्तु भवति अत-न्तस्यैकदेशविच्छेदकारिणः संशयादयो ज्ञेयाः । इदमुक्तं भवति-न खलु यथं निश्चयवस्तुवादिनः, किंतु-यथाप्रा-ऽनन्तधर्मलक्षणवस्तुनोऽनन्ता एव देशा मन्ताति यथ मन्यामहे । तन्मध्याच्च-एकैकदेशग्राहिणः संशयादयोऽपि

भवन्त्येव, इति कथं न ते ज्ञानम् ? । यदि पुनस्ते किमपि न गृहीयु तदा तेषामनुत्थानमेव स्यात्, सर्वथा निर्विषयज्ञानस्य प्रसवाऽयोगात्. गगननलिनज्ञानवत् । ततश्च द्वायतेऽनेनेति ज्ञानमिति व्युत्पत्त्यर्थात्सशयादीनामपि ज्ञानना न विरुद्धयते । इति गाथार्थः ।

अथ समस्तवस्तुरूपग्राह्येव ज्ञानं, नैकदेशग्राहकम् इत्येतदाशङ्क्य निराकुर्वन्नाह—

अहवा न सव्वधम्ममाऽ-वभायया तो न नाणमिद्धं ते ।

नणु निन्नआं वि तदे-ममेत्तगाहि ति अन्नाणं ॥३१७॥

अथवा-अथ चेदेवं ब्रूयात्परः । किम् ? , इत्याह-न सर्वधर्माऽवभासका-न कार्त्स्न्येन गवादिवस्तुसमग्राहिणः. ततो न ज्ञानमिद्धं ते संशयाद्य, संपूर्णवस्तुस्वरूपग्राहिण एव ज्ञानत्वात् । अत्रोत्तरमाह-ननु भवता ज्ञानत्वेनाऽहीकृतस्तिर्हि निर्णयोऽप्यज्ञानमेव प्राप्नोति । कुत ? , इत्याह-तस्य गवादिवस्तुन एकदशमात्रग्राहीति कृत्वा तथा हि-गौरयं, घटोऽयं, पटोऽयमिति-त्यादिभिर्निर्णयैरपि गोत्वघटत्वादिको वस्त्वैकदेश एव गृह्यते, अतस्तेऽपि कथं ज्ञानरूपतां भजेयु ? । अथ देशस्य देशिनमन्तरेण कदाचिदप्यभावात्तद्ग्रहणद्वारेण सर्वमपि वस्तु निर्णयेन गृहीतम् इत्यतो ज्ञानमेवाऽसौ । नदेतत्सशयादिष्वपि समानः तथा हि- ' किमयं स्याणु, पुत्रो वा इत्यादिरूप संशयाऽपि स्याणुत्वादिकं वस्त्वैकदेशं जानानि विपर्यासोऽपि विपर्ययवस्त्वैकदेशमवबुद्धयते अनध्यवसायोऽपि सामान्यमात्ररूपं वस्त्वैकदेशमवगृह्णाति । ततश्च संशयादयोऽप्येकदेशपरिज्ञानद्वारेण समग्रमपि वस्तु जानन्त्येव, इति तेषामपि ज्ञानता केन वार्यते ? । अथ गृह्यते संशयादिभिर्वस्त्वैकदेश, केवलं संशयेन सदिरघ, विपर्यासेन विपर्ययः, अनवध्यवसायेन त्वविशिष्ट इति, चेत् । ननु प्रतिविहितमप्यद किं विस्मरसि ? , यत- ' द्वायतेऽनेनेति ज्ञानं-मतिरूप ज्ञानं मतिज्ञानम्' इत्येव सामान्येनेव सम्यग्दृष्टिमवन्धि मतिज्ञानमिह विचार्यते । तस्य च संशयादिरूपस्य निर्णयरूपस्य वा सम्यग्दृष्टिमवन्धिनो ज्ञानता न विरुद्धयते. ' द्वायतेऽनेनेति ज्ञानम्' इत्यस्याऽथस्य सर्वत्रोपपद्यमानत्वादिति । ननु यदि संशयादयोऽपि मतिज्ञानं, तर्हि चतुर्भेदत्वमतिक्रम्य सप्तभेदत्व तस्य प्रसज्यते, इति चेत् । नैतदेवं, यतोऽनध्यवसायस्तावत् सामान्यमात्रग्राहित्वेनाऽवग्रहे अन्नर्भवति संशयोऽपि पूर्वोक्तस्वरूपेहाप्रकारत्वात्, तत्कारणत्वाच्च तस्योपपन्नविशति, यदापि संशयस्य पूर्वमीहान्वमपाकृत तदपि व्यवहारिजनानुवृत्त्या, ननु सर्वथेति, विपर्यासस्तु निश्चयस्त्वत्त्वात्तादात्म्याय एव, इति कुतश्चतुर्भेदाऽतिक्रमः ? । इत्येव चैतदहीकर्तव्यम्. अन्यथा सम्यग्दृष्टिमवन्धिन संशयादयो मतिज्ञानादतिरिच्यमाना काऽन्तर्भवयु ? । अज्ञान इति चेत् । नैवं " सम्महिद्धिण भते ! किं नाणी, अन्नाणी ? , गोयमा ! नाणी. नां अन्नाणी " इत्याद्यागमवचनात्सम्यग्दृष्टे सदेव जानित्वादिनि, भवन्त्येव, तथा-ऽपि सम्यग्दृष्टिमवन्ध्येव मतिज्ञानमिह विचार्यते इति कुतो लभ्यते ? इति चेद् उच्यते—ज्ञानपञ्चकमेवेह वि-

चारयितुमुपक्रान्तम् । ज्ञान च सम्यग्दृष्टैरेव भवति अतस्त्वत् संवन्ध्येव मतिज्ञानमिह-विचार्यते सम्यग्दृष्टिसवान्धनां च संशयादीनां ज्ञानता साध्यते इत्यल विस्तरेण । इति गाथार्थः विशेषः ।

(१०) सम्प्रति पुनर्द्वयोर्दिभेदतश्चतुष्कारतामोह—

तं समामओ चउव्विहं पन्नत्तं, तं जहां-दव्वओ १, खेत्तओ २, कालओ ३, भावओ ४ तत्थ दव्वओ णं आभिषिबोहियणाणी आप्सेणं सव्वाइं दव्वाइं जाणइ, न पासइ १ । खेत्तओ णं आभिषिबोहियणाणी आप्सेणं सव्वं खेत्तं जाणइ, न पासइ २ । कालओ णं आभिषिबोहियणाणी आप्सेणं सव्वकालं जाणइ, न पासइ ३ । भावओ णं आभिषिबोहियणाणी आप्सेणं सव्वे भावे जाणइ, न पासइ ४ । (सूत्र-३६×)

'तं समामओ' इत्यादि-तन्मतिज्ञानं समासत-संक्षेपेण चतुर्विधं प्रकृतं तद्यथा-द्रव्यतः १. क्षेत्रतः २. कालतो ३. भावतश्च ४। तत्र द्रव्यतो णमिति वाक्यालङ्कारे, आभिनिबोधिकज्ञानी ' आदेसेण ' ति-आदेश-प्रकारः. स च द्विधा-सामान्यरूपो, विशेषरूपश्च । तत्रेह सामान्यरूपो ग्राह्यः. ततः आदेशेन द्रव्यजातिरूपसामान्यादेशेन सर्वद्रव्याणि धर्मास्तिकायादीनि जानानि किञ्चिद्विशपतोऽपि, यथा-धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः. तथा—धर्मास्तिकायो गत्युपग्रहं तुरमूर्त्तौ लोकाऽऽकाशप्रमाण इत्यादि, न पश्यति सर्वात्मना, धर्मास्तिकायादीन् न पश्यति, घटादींस्तु योग्यदेशावस्थितान् पश्यत्यपि, अथ वा- ' आदेशः' इति—सूत्रादेशस्तस्मात्सूत्रादेशात्सर्वद्रव्याणि धर्मास्तिकायादीनि जानानि, न तु साक्षात्सर्वाणि पश्यति ननु यन्सूत्रादेशतो ज्ञानमुपजायते तत् श्रुतज्ञानं भवति, तस्य शब्दार्थपणिज्ञानरूपत्वात् । अथ च मतिज्ञानमभिधीयमानं वर्तते, तत्कथमादेश इति सूत्रादेशो व्याख्यातः ? तद्युक्तम्, सम्यग्दृष्टुतत्त्वापरिज्ञानाद्, इह हि श्रुतभावितमते. श्रुतोपलब्धेष्वप्यर्थेषु सूत्रानुसारमात्रेण यऽवग्रहेहापायादयो बुद्धिविशेषाः प्रादुष्यन्ति ते मतिज्ञानमेव, न श्रुतज्ञानं, सूत्रानुसारनिरपेक्षत्वात्, आह च भाष्यकृत्- ' आदेशोऽस्ति व सुत्तं, सुत्रोवलङ्घेसु तस्स मइणं । पसरइ त-वभावणाया, विणा वि सुत्ताणुसारणे ॥ ४०५ ॥ १, एव क्षेत्रादिष्वपि नवरं तान् सर्वथा न पश्यति, तत्र क्षेत्रं लोका-लोकात्मकम्-२, काल सर्वाऽऽकारूपः, अतीतानागतवर्त्तमानरूपो वा ३, भावाश्च पञ्चसख्या औदयिकादयः, तथा चाह भाष्यकृत्—

" आप्सेो ति पगारो, ओहादेसेण सव्वदव्वाइं ।

धम्मत्थिकाइयाइं, जाणइ न उ सव्वभावेण ॥ ४०३ ॥

खत्तं लोणालोणं, काल सव्वऽऽमहव ति विह च ।

पंचादइयाइप, भावे ज नेवमेवइयं ॥ ४०४ ॥ ४। नं० ।

(११) अथ तेषामेव कालनिरूपणार्थमाह निर्युक्तिकार—

उग्गहो एकं समयं, ईहाऽवाया मुहुत्तमेत्तं तु ।

कालमसंख संखं, च धारणा होइ नायव्वा ॥ ३३३ ॥

‘अवग्रह’ इति-व्याख्यानाद्यैश्चयिकोर्थाऽवग्रहो द्रष्टव्यः । स किम्?, त्याह-सर्वजग्रन्थ कालविशेषः समय, तमेक समय भवति, न परत । ईहाऽ-पर्यायौ प्राकृनिर्णीतस्वरूपौ ‘मुहुत्तमन्तत्वि’ ति-अन्त शब्दो मध्यवचन, ततश्च जग्रन्थत, उक्तप्रश्नश्च मुहूर्तान्तर्भिन्नं मुहूर्तं ज्ञातव्यौ भवतः; अन्तर्मुहूर्तमित्यर्थः । तुश्चकारार्थः । चकारश्चा-नुक्तसमुच्चये । ततश्च व्यञ्जनाऽवग्रह-व्यावहारिकार्थाऽवग्रहौ च प्रत्येकमन्तर्मुहूर्तं भवत इति द्रष्टव्यम् । क्वचित्-“मुहुत्तमन्तत्वि” ति-पाठः, तत्राऽपि मुहूर्तादंशब्देनान्तर्मुहूर्तमेव मन्तव्यम् । तुशब्दोऽपि तथैव । कलनं कालं विद्यते संख्या पक्षमासत्वेयनसंवत्सरादिका यस्या-साधसङ्ख्यः पक्षयोपमादिलक्षणं तं कालमसख्य, तथा-संख्यायत इति सख्यः-पक्षमासत्वेयनादिप्रमित इत्यर्थः । त संख्य, चशब्दादन्तर्मुहूर्तं च धारणा प्रागभिहितस्वरूपा भवति-ज्ञानव्या । इदमुक्तं भवति-अविच्युतिस्मृतिवासनाभेदाद्धारणा त्रिविधा । तत्राऽविच्युतिरूपा स्मृतिरूपा च प्रत्येकमन्तर्मुहूर्तं भवति । या तु तदर्थमानावर्ण्यक्षयो-पशमरूपा स्मृतिवीजरूपा घामनाख्या धारणा सा संख्येयवर्षायुषां सत्त्वाना सख्येयं कालम्, असंख्येयवर्षायुषा तु-पक्षयोपमादिजीविनामसख्येयं कालं भवति । इति निर्युक्तिगाथार्थः ।

अथैना भाष्यकारो व्याख्यानयति—

अर्थोग्रहो जहन्नो, समय सेसोग्रहादत्रो वीसुं ।

अंतो मुहुत्तमेग, तु वामना धारणं मोर्त्तुं ॥ ३३४ ॥

अवग्रह इत्यस्य व्याख्यानमयोऽवग्रह इति, अयमपि निश्चय-व्यवहारभेदतो द्विधा, तदा व्यवहारार्थाऽवग्रहव्यवच्छेदार्थमाह-‘जहन्न’ इति-अतिस्ताककालत्वेन जग्रन्थो नैश्चयिकोऽर्थावग्रहो नेतर इत्यर्थः, अयमेकसमय भवति । शेषास्त्वेका वामनारूपा धारणा मुक्त्वा ये अवग्रहादयो व्यञ्जनाऽवग्रहा व्यावहारिकार्थाऽवग्रहहापायाऽविच्युति-स्मृतिरूपा मनिभेदास्ते सर्वेऽपि विष्वक्-पृथक् एकमेवान्तर्मुहूर्तं भवन्ति । वासनाधारणायास्तु निर्युक्तिगाथोरु-मेव कालमानमवगन्तव्यम् इत्यभिप्रायः । इति गाथार्थः । विशेषः ।

(३२) अथ नानादेशजविदेयाऽनुग्रहार्थं तत्पर्यायान् (आभिव्योधिकज्ञानपर्यायान्) आभिव्योहियणा—

ईहा अपोहो वीममा, मगणा य गवेमणा ।

सप्ता मई मई पष्ठा, मव्वं आभिव्योहियं ॥ ३३६ ॥

‘इह’ चेष्टायाम् ईहनमीहा-सनामन्वयिना, व्यतिरेकिणा चार्थाना पर्यालोचना । अपोहनमपोहो निश्चयः । विमपणं विमपं, अपायाऽपूर्वं ईहायाश्चात्तर ‘प्राय शिर कगडूय-नादय पुरुषधर्मा इह घटन्ते, इति सप्रत्ययः । तथा—मार्गणमन्वयधर्मान्वेषणं मार्गणा । चशब्दः समुच्चयार्थः । गवेपणं व्यतिरेकधर्मालोचनं गवेपणा । तथा-समानं मन्ना अवग्रहात्तरकालभावी मतिविशेष एव । स्मरणं स्मृतिः । पूर्वानुभूतार्थालम्बनं प्रत्ययः । मननं मतिः कर्तव्यश्चदर्थ-परिच्छिन्नावपि सूक्ष्मधर्मालोचनरूपा बुद्धिः । तथा प्रज्ञानं

प्रज्ञा विशिष्टतयोपशमजन्या प्रभूतवस्तुगतयथावस्थितध-र्मालोचनरूपा मतिः ।-सर्वमिदमाभिव्योधिकं कर्थाच्चत् किञ्चिद्देददर्शनेऽपि तत्त्वतः सर्वं मतिज्ञानमेवेदमित्यर्थः । इति निर्युक्तिश्लोकार्थः । विशेषः । आ० म०१ अ०१२ गाथा ।

अत्रैव तद्व्याख्यानय भाष्यम्—

होह अपोहोऽवाओ, सई धिई सच्चमेव महपन्ना ।

ईहा मेसा सव्वं, इदमाभिव्योहियं जाण ॥ ३३७ ॥

अपोहस्तावत्किमुच्यत इत्याह—अपोहो भवति-अपाय योऽयमपोहः स मतिज्ञानतृतीयभेदोऽपायो; निश्चय उच्यत इत्यर्थः । स्मृतिः पुनर्भूतिधारणोच्यते धारणाभेदत्वेना-प्यवयवे समुदायोपचारादिति । मतिप्रज्ञे-मतिप्रज्ञाशब्दाभ्यां सर्वमपि मतिज्ञानमुच्यते ईहा मेसा’ ति शेषाऽभिधानानि त्वीहा-विमर्श-मार्गणा-गवपणा-संभालत्तणानि सर्वा-ण्यऽपि ईहा ईहाऽन्तर्भावीनि द्रष्टव्यानीत्यर्थः । एव विशेषतः कर्थाच्चिद्देदसद्भावोऽपि सामान्यतः सर्वमिदमाभिव्योधिकज्ञानमेव जानीहि, यत-ईहाऽपोहादय सर्वे-ऽप्यमी आभिव्योधिकज्ञानस्यैव पर्याया, केषाञ्चिद्वचन-पर्यायत्वात्, केषाञ्चित्त्वर्थपर्यायत्वादिति ।

एतद्वच दर्शयति—

महपन्नाभिव्योहिय-बुद्धीओ होंति वयणपज्जाया ।

जा उग्गहाइमणणा, ते मव्वं अत्थपज्जाया ॥ ३३८ ॥

इह ये शब्दा किल सर्वं वस्तु—संपूर्णं प्रतिपादयन्ति ते वचनरूपा वस्तुन पर्याया वचनपर्याया उच्यन्ते । ये तु त-देकदेशमभिदधति तेऽयंकेदेशप्रतिपादका पर्याया अर्थपर्याया उच्यन्ते, तत्र मतिप्रज्ञाभिव्योधिकबुद्धयो वचनपर्याया भवन्ति । मति-प्रज्ञा-भिव्योधिक बुद्धिलक्षणार्थव्याग-शब्दा आभिव्योधिकज्ञानस्य ज्ञानपञ्चकायभेदलक्षणस्य, वचनपर्याया द्रष्टव्या इत्यर्थः, संपूर्णस्याऽपि नस्यामीभि प्रतिपाद्यमानत्वात् । येऽवचनप्रहेहादिका-संज्ञाविशेषास्ते सर्वेऽप्यर्थपर्याया, तदेकदेशप्रतिपादकत्वात् । ततश्चाग्रहा-ऽपोहादय आभिव्योधिकज्ञानस्यैवार्थपर्याया । मतिप्र-ज्ञाशब्दो तु तस्यैव वचनपर्यायो अतः सर्वमेवेदं सामान्ये-नाऽभिव्योधिकज्ञानमेवेति स्थितम् । अथ वा-सर्वेषामपि वस्तुनामभिलाषवाचका शब्दा वचनरूपापश्चा वचन-पर्याया, ये तु तेषामेव वाचकशब्दानामभिधेयार्थस्यान्म-भूता भेदा यथा कनकस्य कटककयुगादय, ते सर्वेऽप्यर्थ-पर्याया भगयन्ते । ततश्च प्रस्तुतस्याभिव्योधिकज्ञानस्य मतिप्रज्ञावग्रहहादय सर्वेऽपि वाचका ध्वनयो वचन-पर्याया एव तदभिधेयान्वाभिव्योधिकन्यान्मभूता भेदा अर्थपर्याया इत्यवमेयमिति । इह पूर्वं मतिप्रज्ञादशब्दानां सर्वमप्याभिव्योधिकज्ञानं वाच्यम्, अवग्रहहादशब्दानां तु तदेकदेशा एवाऽभिधेया इति दर्शितम् ।

अथाऽवग्रहहादभिगपि शब्दगन्धर्ववशात्सर्वमप्याभिव्योधिकमभिधीयते, इति दर्शयति—

मव्वं वाऽऽभिव्योहिय-मिहाग्गहाइवयणनगहियं ।

केवलमन्थि विमेष, पट भिन्ना उग्गहा ईया ॥ ३३९ ॥

‘वा’ इति-अथवा, इह सर्वमाभिव्योधिकज्ञानमवग्रह-

हादिवचनेन संगृह्यते न पुनस्तदेकदेश एव तद्व्यग्रहादि-
शब्दानां सर्वेषामेकरूपता प्राप्नोति, एकाभिधेयत्वाद्,
बहुपुरुषोच्चरितशब्दाधिकशब्दवत् इत्याशङ्क्याह- 'केवलमि'
त्यादि, केवलं-नवरम् अर्थविशेष प्रत्यग्रहादय शब्दा भि-
न्ना । इदमुक्तं भवति-अवग्रहशब्दोऽवग्रहलक्षणार्थेन सर्व-
माभिनिबोधिकं संगृह्णाति, ईहाशब्दस्तु चप्रालक्षणेन अपा-
यस्त्ववगमनलक्षणं धारणा तु धरणलक्षणेनेत्यादि । ततो-
ऽमुमवग्रहणादिलक्षणमर्थविशेषमात्रमपेक्ष्याऽवग्रहादिशब्दा
भिन्ना, तत्त्वतस्त्वभिधेय सर्वेषामाभिनिबोधिकज्ञानमेव ।

अथवा, आह-ननु यदि सर्वमप्याभिनिबोधिकमवग्रहादि-
वचनेन संगृह्यते, तद्व्यग्रहापायधारणानां तद्व्यग्रहाणां स-
र्वेषामपि संकरः प्राप्नोति, अनन्तरवक्ष्यमाणव्युत्पत्तित
प्रत्येकमेवा सर्वेषामप्यवग्रहादिरूपत्वाद्, इत्याशङ्क्याह-
'केवलमर्थविसेसमि' त्यादि, केवलं-नवरम् अर्थविशेषं
प्रति अवग्रहादयो भिन्ना । इदमुक्तं भवति-यद्यप्यर्थाऽव-
ग्रहणेहनावगमनधारणमात्रस्य सामान्यस्य प्रत्येकं सर्वेष्वपि
विद्यमानत्वादेकैकशोऽप्यवग्रहादिशब्दोच्यन्तेऽवग्रहादय,
तथाऽप्यर्थविशेषमाश्रित्यैते भिन्ना एव, तथाहि-यथाभूत-
मवग्रहं सामान्यमात्रार्थस्यावग्रहणं, न तथाभूतमेवहाया,
किं तु-विशिष्ट, विशिष्टतरं, विशिष्टतम, चाऽपायधारणयो,
यथाभूता चेहाया मतिचेष्टा न तथाभूतान्यत्र, किं तु-
वैशिष्ट्या, विशिष्टतया चाऽपायधारणया. अविशिष्टतरा चा-
ऽवग्रहोऽर्थवगमनमप्यपायात् विशिष्ट धारणायां अ-
विशिष्टमविशिष्टतरं चेहावग्रहयो, अर्थधारणमप्यवग्रहे-
हापायस्य सर्वप्रकृतं धारणायां, इत्येवमवग्रहणादि-
मात्रं सर्वेषां सामान्यं सत्यप्यर्थविशेषं ग्राह्यमाश्रित्य
भिन्ना एवावग्रहादय । स चार्थविशेषोऽमीषा ग्राह्य
प्राग्भिन्तरणं दर्शित एव, इत्येव वा उत्तरार्द्धमिदं व्या-
ख्यायते—इदमेव च व्याख्यानं बुद्धसम्मतं लक्ष्यते,
युक्त्या तु प्राक्नमपि घटते । इत्यल विस्तरणेति ।

कथं पुनरवग्रहादिवचनेन सर्वमप्याभिनिबोधिकं संगृह्य-
ते?, इत्याह—

उग्राहणमोग्राहो ति य, अविभिद्धमवग्राहो तयं सव्वं ।

ईहा जं मडंचडा, मडवावारां तयं सव्व ॥ ४०० ॥

अवग्रहणं तावद्वग्रह उच्यते इति कृत्वा अविशिष्ट तत्सर्व-
मपि ईहादिभेदभिन्नमाभिनिबोधिकज्ञानमवग्रह एव । इदमुक्तं
भवति-अवग्रहणमवग्रह इति व्युत्पत्तिमाश्रित्य सर्वमप्या-
भिनिबोधिकज्ञानमवग्रहो भवति, यथाहावग्रहं कमप्यर्थ-
मवग्रह्णाति, एवमीहाऽपि कमप्यर्थमवग्रह्णात्येव, एवमपाय-
धारणा अपि इति । सर्वमप्याभिनिबोधिकज्ञानं सामान्ये-
नावग्रहं । तथा यत्-यस्माद्-ईहचेष्टायाम्, ईहनमीहेति-
व्युत्पत्ते ईहापि मतिचेष्टा मतिचेष्टा वर्त्तते तस्मात्सर्वमपि
तदाभिनिबोधिकमविशिष्टं मतिव्यापारः ईहेत्यर्थं अवग्र-
हापायधारणानामपि सामान्येन मतिचेष्टारूपत्वादिनि-
भावः ।

तथा—

अवगमणमवाओ ति य, अन्यावगमो तयं हवइ मव्वं ।

धरणं च धारणं ति य, न मव्वं धरणमन्थस्स ॥४०१॥

यतश्चाऽवगमनमवा(पा)यो भव्यते, अतोऽनया व्युत्पत्त्या
सर्वमपि तदाभिनिबोधिकमर्थस्यापायः. अवग्रहेहाधारणा-
स्वपि सामान्येनार्थावगमनस्य विद्यमानत्वात् । तथा, धरणं
धारणा यतो भव्यते-अतोऽनया व्युत्पत्त्या तत्सर्वमप्याभि-
निबोधिकमर्थधारणरूपत्वाद्धारणा, अवग्रहेहापायेष्वप्यवि-
शिष्टस्यार्थधारणस्य विद्यमानत्वादिति । संकरप्राप्तिश्चैवमव-
ग्रहादीनां प्राक् "केवलमर्थविसेसं पइ" (३६६) इत्यादिना
पग्निहेवेति गाथापञ्चकार्थं । विशे० । नं० । आ० म० ।
" ईह ति वा १, अपोहो ति वा २, वीमस ति वा ३,
मग्गण ति वा ४, गवेसण ति वा ५, सरण ति वा ६, सइ
ति वा ७, मति ति वा ८, पन्न ति वा ९, " सर्वमेयं
आभिषिबोहियं एतेहि एगट्टिपरिहि भणितं ति । आ० चू० १
अ० १२ गाथा । (१-ईहाया विचारो विस्तरत 'ईहा' शब्दे-
ऽस्मिन्नेव भागेऽप्रे करिष्यते) (२-अपोहशब्दार्थविचारः
'अपोह' शब्दे प्रथमभागं विस्तरत समुक्तं) (अत्र
'आगम' शब्देऽस्मिन्नेव भागे (११) विषयसूच्यङ्के विस्तर-
प्रतिपादित । ततोऽवशिष्ट 'सइ' शब्दं सप्तमे भागे ३३७
पृष्ठादारभ्य दर्शयिष्यते) (३-विमशशब्दविचार 'वीमस'
शब्दं षष्ठ्यां करिष्यते) (४-मार्गणाशब्दार्थनिरूपणम्
दृष्टान्तश्च 'मग्गणा' शब्दे षष्ठ्यां, तथा-अस्यैकार्थिकानि
'मग्गण' शब्दं तस्मिन्नेव भागे दर्शयिष्यन्ते) । ५-गवेसणा-
विषयो विशेष 'गवेसणा' शब्दं तृतीयभागे करिष्यते)
(६-संज्ञासर्वस्वविचार 'सरणा' शब्दं ७ भागे दर्शयिष्यते)
(७-स्मृतिस्वरूपम् 'सइ' शब्दं सप्तमे भागे विस्तरतो वक्ष्यते)
(मतिस्वरूपं विस्तरत 'मइ' शब्दं षष्ठ्यां वक्ष्यते)
(८-पक्षाशब्दार्थविचार 'परणा' शब्दे षष्ठ्यां भागे करिष्यते)

तदेवं तत्त्वभेदपर्यायैराभिनिबोधिकज्ञानं व्याख्याय,

साम्प्रतं तद्विषयनिरूपणार्थमाह—

तं पुण चउव्विहं नेयं, भेयओ तेण जं तदुवउत्तो ।

आदेसेणं सव्वं, दव्वाइ चउव्विहं मुणइ ॥ ४०२ ॥

तत्पुनराभिनिबोधिकज्ञानं चतुर्विधं-चतुर्भेदम् । नन्वव-
ग्रहादिभेदेन भेदकथनं प्रागस्य कृतमंभं किमिह पुनरपि
भेदापन्यासः ? । सत्यम्, ज्ञेयमेवेह द्रव्यादिभेदेन चतु-
र्भेदं, ज्ञानस्य तु तद्वेदादेव भेदोऽत्राऽभिधीयते, सूत्रे
तथैवोक्तत्वात् । तथा च नन्दिसूत्र— " तं समासतो
चउव्विहं पन्नत्त, तं जहा-दव्वओ १, खेत्तओ २, काल-
ओ ३, भावओ ४ । तदव्वओ ण आभिषिबोहियणाणी
आदेसेणं सव्वदव्वाइ जाणइ न पासइ (सूत्र-३६)" इत्यादि ।
ज्ञेयभेदादपि तत्कथं चतुर्विधमित्याह-'जं तदुवउत्ता' इत्या-
दि यत्-यस्मात्कारणात्तनाभिनिबोधिकज्ञानेन सर्वं द्रव्यादि
मुणतीति सवन्धः । कथंभूतम्?, इत्याह-चतुर्विधं-चतुर्भेदं
द्रव्यं क्षत्रकाल-भावभेदभिन्नमित्यर्थः । कथंभूतं सन् । मुणति
इत्याह-तस्मिन्-आभिनिबोधिकज्ञाने उपयुक्तस्तदुपयुक्तं ।
कन?, इत्याह-आदेशेनेति ।

कोऽयमादेश इत्याह—

आएसो ति पमारो, ओहांदमेण मव्वदव्वाइ ।

धग्मन्थिआइयाइ, जाणइ न उ सव्वभेदेणं ॥ ४०३ ॥

विशेषः । (अस्याः गाथायाः व्याख्या ' आपस ' शब्दे-
ऽस्मिन्नेव गाणे गता)

क्षेत्रादिस्वरूपं विशेषतः प्राह—

खितं लोगाऽलोगं, कालं मन्वद्महव तिविहं ति ।

पंचोद्दयार्थे, भावे जं नेयमेवद्वयं ॥ ४०४ ॥

क्षेत्रमपि-लोकाऽलोकस्वरूपं सामान्यादेशेन कियत्पर्याय-
विशिष्टं सर्वमपि जानाति, न तु विशेषादेशेन सर्वपर्यायै-
विशिष्टमिति । एवं कालमपि सर्वाऽद्भारूपम् अतीनाऽ-
नागतवर्तमानभेदतस्त्रिविधं वा इत्येक एवार्थः । भाव-
तस्तु सर्वभाषानामनन्तभागं जानाति, औदयिकौपशमि-
कत्तायिकत्तायिकौपशमिकपारिणामिकान्वा पञ्च भावान् सा-
मान्येन जानाति; न परतः । कुतः ? इत्याह-यत्-यस्मा-
देतावदेव ज्ञेयमस्ति, नाऽन्यदिति । इह क्षेत्रकालौ सा-
मान्येन द्रव्यान्तर्गतविवेकैवलं भेदेन रूढत्वात्पृथगुपादान-
मवसेयमिति ।

आदेशस्य व्याख्यानान्तरमाह—

आएसो त्ति व सुत्तं, सुओवल्लङ्घेसु तस्स मइनाणं ।

पसरइ तन्भावणया, विणा वि सुत्ताणुसारेण ॥४०५॥

अथवा-आदेश-सूत्रमुच्यते, तेन-सूत्रादेशेन सूत्रोप-
लब्धेष्वर्थेषु तस्य मतिज्ञानिनः सर्वद्रव्यादिविषयं मति-
ज्ञानं प्रसरति । ननु श्रुतोपलब्धेष्वर्थेषु यज्ज्ञानं तच्छ्रुतमेव
भवति, कथं मतिज्ञानम् ? इत्याह-' तन्भावणये ' त्यादि,
तद्भावनया-श्रुतोपयोगमन्तरेण तद्भासनामात्रेण एव यद्
द्रव्यादिषु प्रवर्तते, तत्सूत्रादेशेन मतिज्ञानमिति भावः ।
एतच्च पूर्वमपि ' पुवं सुयपरिकस्मियमइस्स जं संपयं
सुयार्थे ' इत्यादि प्रोक्तमेव । इति गाथाचतुष्टयार्थः ।
विशेषः । ४० ।

(१३) तदेवं तत्त्वभेदपर्यायैर्मतिज्ञानं व्याख्याय, विषयं
च द्रव्यादिकमस्य निरूप्य, साम्प्रतमिदमेव सत्पदप्ररूप-
ण्णादिभिर्नवभिरनुयोगद्वारैर्विचारयितुमाह—

संतपयपरूवणया १.

दव्वपमाणं च २ क्वेत्तरे फुमणा य ४ ।

कालो य ५ अंतरं ६ भा-

ग७ भावः अप्पावहुं च ६ ॥ ४०६ ॥

सच्च तत्पदं च सत्पदं तस्य प्ररूपणं सत्पदत्ररूपणं-
गत्यादि द्वारेषु विचारणं तद्भाव सत्पदप्ररूपणता-
' कस्मिन् गत्यादिद्वारे इदं सद् ' इत्येव सतो-विद्य-
मानस्याऽऽभिनिवेशिकज्ञानस्यगत्यादिद्वारेषु; प्ररूपणा क-
र्तव्येत्यर्थः १ । तथा द्रव्यप्रमाणमिति । ' मतिज्ञानि
जीवद्रव्याणामेकस्मिन्समये कियन्तो मतिज्ञानं प्रतिपद्य-
न्ते, सर्वे वा कियन्तस्ते ? इत्येवं प्रमाणं वक्रव्यभि-
त्यर्थः । चशब्दः समुच्चये २ । तथा-क्षेत्रमिति ' कियति
क्षेत्रे तत्संभवति ? ' इत्येवं मतिज्ञानस्य क्षेत्र वक्रव्यभि-
त्यर्थः । तथा-' कियन्तेषु मतिज्ञानिनः स्पृशन्ति ' इत्येवं स्पृशना
वक्रव्यभि- । यत्राऽवगाढस्तत्क्षेत्रं पाश्र्वतोऽपि च स्पृशना,
इत्येवं-क्षेत्रस्पृशन्तथोर्विशेषः, च समुच्चये ४ । तथा-काल
७८

स्थितिलक्षणो मतिज्ञानस्य वाच्यः, चस्तर्थात् ५ । ' एकदा
प्रतिपद्य वियुक्तः कियता कालेन पुनरपि प्रपद्यते ' इत्येवम्
अन्तरं च तस्य वक्रव्यभि- ६ । तथा ' मतिज्ञानिनः शेषधा-
निनां कतिभागे वर्तन्ते ' इत्येवं भागोऽस्य वक्रव्यभि- ७ । तथा-
' कस्मिन् भावे मतिज्ञानिनो वर्तन्ते ? ' इत्येवं भावो भ-
वनीयः ८ । तथा अल्पवहुत्व वक्रव्यभि- , भागद्वारादपि
तल्लब्धमिति चेत् । नैवं, यतोऽत्र मतिज्ञानिनां स्वस्थान
एव पूर्वप्रतिपद्यप्रतिपद्यमानकापेक्षयाऽल्पवहुत्वमभिधानीयं,
भागस्तु शेषज्ञानापेक्षया चिन्तनीय इति विशेषः ९ । इति
निर्युक्तिगाथाद्वयार्थः । विस्तर्गर्थे तु भाष्यकार एव वच्यति ।

अथ (१) सत्पदप्ररूपणता किमुच्यते ? इत्याह—

संतं ति विज्जमाणं, एयस्स जा परूवणया ।

गइआइएसु-वत्थुसु, संतपयपरूवणा मा उ ॥ ४०७॥

जीवस्स च जं संतं, जम्हा वं तेहि तेसु वा पयाति ।

तो संतस्स पयाइं, ताइं तेसुं प्ररूवणया ॥ ४०८ ॥

गत्यादिद्वारेषु सत्त्वेन चिन्त्यमानत्वात्पदं सत् उच्यते ।
ततश्च सतो-विद्यमानस्य पदस्य या वक्ष्यमाणेषु गत्यादि-
द्वारेषु प्ररूपणता सा सत्पदप्ररूपणतोच्यते । अथवा-
जीवस्य यत्सज्ज्ञानदर्शनादिकं तत्तैश्च कारणभूतैः, तेषु
वाऽधिकरणभूतेषु यस्मात् ' पयति ' त्ति-पद्यते-अनुगम्यते
विचार्यते तत-तस्मात्सत- पदानि सत्पदानि तानि ग-
त्यादीनि द्वाराण्युच्यन्ते नैः, तेषु वा प्ररूपणता ' मत्यादे ' इति
गम्यते, सत्पदप्ररूपणता । इति गाथाद्वयार्थः ।

तान्येव सत्पदानि गत्यादिद्वाराणि दर्शयति—

गइइंदि ए य काए, जोए वेए कसायलेमासु ।

सम्मत्त-नाण-दंसण-संजय-उवओग-आहारे ॥४०९॥

भासग-परित्त-पज्ज-त्त-सुहुम-सएणी य भविय-चग्गिमे य ।

पुव्वपडिवन्नए वा, पडिवज्जंते य मग्गणया ॥ ४१० ॥

एतेषु गत्यादिषु द्वारेषु मतिज्ञानस्य पूर्वप्रतिपद्या ; प्रतिपद्य-
मानका, तदुभयम्, उभयाभावश्च इत्येतच्चतुष्टयं चिन्त्यते ।

तत्र येषु स्थानेषु मतिज्ञानिनो न प्रतिपद्यमानका . नाऽपि
पूर्वप्रतिपद्या, किं तु उभयाभावः, तान्यपोद्धृत्य दर्शयति—

एगिदियजाईओ, सम्मा मिच्छो य जो य मव्वन्नु ।

अपरित्ता य अभव्वा, ऽचरिमा(य)ए मया सुष्णा ४११ ।

इह सर्वेष्वपि गत्यादिद्वारेषु यावान् कोऽप्येकेन्द्रियजा-
तीय-एकेन्द्रियप्रकारः ; एकेन्द्रियभेद इत्यर्थः । एष सर्वो-
ऽपि मतिज्ञानेन शून्यः, न तत्र मतिज्ञानस्य प्रतिपद्यमानका,
नापि पूर्वं प्रतिपद्य सम्भवतीत्यर्थः । " उभयाभावो पौं-
दिपसु सम्मत्तलदीए " इति वचनादिति । क पुनरेक-
न्द्रियजातीयः ? इति चेत् । उच्यते-इन्द्रियद्वार-तावदे-
केन्द्रिय एव, कायद्वारे-पृथिव्येतजोयायुषनम्पतय । स-
चमद्वारं तु—सूक्ष्म इत्यादि । तथा—सम्यग्मिथ्यादष्टिरपि
सम्यक्त्वद्वारं मतिज्ञानशून्यः । " सम्मामिच्छद्विष्टी म
भेत्तं ! किं नाणी, अत्ताणी ? । गोयमा ! नो नाणी, अत्ता-
णी " इत्यादिष्वभाषितं । यत्र काऽपि द्वारं-सर्वत्र
केवली संभवति, साऽपि तच्छून्य एव; तद्यथा-मतिद्वारं-

आभिषिबोहियणा

सिद्धिगतौ सिद्ध, इन्द्रियद्वारे-अनीन्द्रिय, कायद्वारे-
अकाय, योगद्वारे-अयोग, लेश्याद्वारे-अलेश्य, ज्ञान-
द्वारे-केवलज्ञानी, दर्शनद्वारे-केवलदर्शनी, तथा, संय-
मपरीत्त-पर्याप्त-सूक्ष्म-सद्धि-भ्रमद्वारेषु-यथासंख्यं नोसं-
यन-नोपगीत्त-नोपर्याप्त-नोसूक्ष्म-नोसद्धि-नोभव्या इति ।
एते सर्वेऽपि सर्वज्ञत्वान्मतिज्ञानशून्या, छद्मस्थस्यैव त-
त्संभवादिनि भावः । तथा-परीत्त-भ्रम-चरमद्वारेषु परी-
त्ता-ऽभव्याऽचरमा अपि मिथ्यादृष्टिन्वान्मतिज्ञानशून्या ।
तदेवमेते सर्वे सर्वदेव मतिज्ञानशून्या मन्तव्या उभया-
भावात् । इति नाथार्थ ।

अथ गत्यादिद्वारेष्वेव पूर्वप्रतिपन्नप्रति-
पद्यमानकचिन्ता कुर्वन्नाह—

वियला अविमुद्धलेमा, मणपञ्जवणाणिणो अणाहारा ।

अमणि अणगारोत्र-ओगिणो पुत्रपडिवन्ना ॥४१२॥

सेमा पुत्रपवणा, नियमा पडिवजमाणया भइया ।

भयणा पुत्रपवणा, अकमायाऽवेयया हौति ॥ ४१३ ॥

विकलाः-द्विषिचतुरिन्द्रियलक्षणा विकलेन्द्रियाः, तथा-
अविशुद्धलेश्या. भावलेश्यामङ्गीकृत्य कृष्ण-नील-कापोत-ले-
श्यावृत्तयः, तथा-मन-पर्यायज्ञानिन, अनाहारका, अ-
संज्ञिन, अनाकारोपयुक्ता; एते सर्वेऽपि मतिज्ञानस्य
यदि भवन्ति । तदा पूर्वप्रतिपन्ना एव, नतु प्रतिपद्यमान-
का, तथा हि-इन्द्रियद्वारे केचिद्विकलेन्द्रिया ये सा-
खादनमम्यक्त्वेन सह पूर्वभवादागच्छन्ति तेषां पूर्वप्रति-
पत्तिमङ्गीकृत्य स्यान्मतिज्ञानं, प्रतिपद्यमानकास्त्वस्य वि-
कलेन्द्रियाः सर्वेऽपि न भवन्त्येव, तथाविधविशुद्धभा-
वात् । तथा-लेश्याद्वारे-अविशुद्धलेश्या अपि पूर्वप्रति-
पन्ना केचिद्भवन्ति, न तु प्रतिपद्यमानका, विशुद्धभा-
वलेश्यानामेव तत्प्रतिपत्ते' ज्ञानद्वारे-मन पर्यायज्ञानिन
सर्वेऽपि पूर्वप्रतिपन्ना भवन्त्येव न तु प्रतिपद्यमानका',
सम्यक्त्वसहचरितप्राप्तमतिज्ञानस्यैव पश्चादप्रमत्तसंयता-
वस्थाया मन पर्यायज्ञानोत्पत्ते, सम्यक्त्वसहचरितचारि-
प्रलाभे तु मतिसहचरितं मन पर्यायज्ञानं नोत्पद्यत एव, अत
एव वचनाद्, अन्यथा अविधिज्ञानीव मन पर्यायज्ञान्यपि
निश्चयनयमतेन प्रतिपद्यमानक स्यादिति । आहारक-
द्वारे अनाहारका केचिद्देवादयः पूर्वभावाद् गृहीतसम्य-
क्त्वा मनुष्यादिपुत्रपद्यमाना. मते पूर्वप्रतिपन्ना भवन्ति,
नतु प्रतिपद्यमानका तथाविधविशुद्धपभावात् । संज्ञा-
द्वारे अमज्ञिनो विकलेन्द्रियवद्भावनीयाः । उपयोगद्वारे
अनाकारोपयोगिन केचित्पूर्वप्रतिपन्ना भवन्ति, नतु प्र-
तिपद्यमानकाः, मतिज्ञानस्य लब्धिव्याप्तदुत्पत्तेश्चानाका-
रोपयोगे प्रतिपिद्धत्वादिनि । उक्तशेषास्तु-गतिद्वारे नार-
कादयः, इन्द्रियद्वारे तु-पञ्चेन्द्रिया, कायद्वारे तु त्रस-
कायिका, इत्येवमादयो जानिमपेक्ष्य पूर्वप्रतिपन्ना निय-
मन सन्ति, प्रतिपद्यमानकास्तु भजनीया—कदाचिद्भ-
वन्ति, कदाचिन्नन्ति । अनिश्चयासिनिषेधार्थमाह-'भयणा
पुत्रपवणा' इत्यादि, कपायद्वार अकपाया, वेदद्वार
त्यवदकाः, भजनया पूर्वप्रतिपन्नया एव भवन्ति, छद्मस्था
'पूर्वप्रतिपन्नाः मन्तव्यवन्ति, नतु क्वचित्, प्रतिपद्यमान-

कास्त्वमी न भवन्त्येव, पूर्वप्रतिपन्नमतिज्ञानानामेव कप-
कोपशमश्रेणिप्रतिपत्ते. । इति गाथाद्वयार्थः ।

तद्वं संक्षेपतो गत्यादिद्वारेषु भाष्यकृता मतिज्ञानरूप
कृता सत्पदप्ररूपणा । अथ विनेयाऽनुग्रहार्थं किंचिद्विस्त-
रतोऽप्यसौ विधीयते-तत्र मतिज्ञानं किमस्ति, नथा ? ।
यद्यस्ति, क ? । तद्गत्यादिस्थानेषु । तत्र नारकतियं कून-
रामरभेदाद्गतिश्चतुर्धा । तत्र चतुर्विधायामपि गतौ मति-
ज्ञानस्य पूर्वप्रतिपन्ना नियमासन्ति, प्रतिपद्यमानकास्तु
भाज्या-विवक्षितकाले कदाचिद्भवन्ति, कदाचित्तु नेत्यर्थः ।
आभिनिबोधिकप्रतिपत्तिप्रथमसमये प्रतिपद्यमानका उच्य-
न्ते, द्वितीयादिसमयेषु तु पूर्वप्रतिपन्ना इत्यनयोर्विशेषः ।
इन्द्रियद्वारे-एकेन्द्रियेषुभयाभावः । सैद्धान्तिकमतेन का-
र्मिकप्रस्थिकास्तु-लब्धपर्याप्तवाद्यरपृच्छ्यवृत्तनस्पतीन् क-
रणाऽपर्याप्तान् पूर्वप्रपन्नानिच्छन्ति, साखादनस्य तेषूपत्तेः ।
विकलेन्द्रियास्तुभयमतेनाऽपि करणाऽपर्याप्ताः साखादन-
मेव पूर्वभवायातमङ्गीकृत्य पूर्वप्रतिपन्ना लभ्यन्ते, नतु प्र-
तिपद्यमानकाः, पञ्चेन्द्रियास्तु सामान्येन पूर्वप्रतिपन्ना
नियमतः सन्ति, प्रतिपद्यमानकास्तु भजनीयाः ।

कायद्वारे-पृथिव्यतेजोवायुवनस्पतिप्रसकायभेदात्षोढा का-
यः । तत्राद्यकायपञ्चके उभयाभावः । प्रसकाये तु पञ्चे-
न्द्रियवद्भावश्च । योगद्वारे कायवाङ्मनोभेदान्निघा योगः,
स एव त्रिविधोऽपि समुदितो येषामस्ति तेषां पञ्चेन्द्रिय-
वद्भावश्च, मनोरहितवाग्योगिनां विकलेन्द्रियवत्, केव-
लकाययोगिना त्वेकेन्द्रियवदिति । वेदद्वारे-स्त्रीपुंनपुंसक-
भेदात् त्रिविधेऽपि वेदे पञ्चेन्द्रियवत् भावनीयम् । कपाय-
द्वारे तु चतुर्ष्वनन्ताऽनुयन्धिषु साखादनमङ्गीकृत्य पूर्व-
प्रतिपन्नो लभ्यते; न प्रतिपद्यमानकः, शेषेषु द्वादशसु क-
पायेषु पञ्चेन्द्रियवदेव । लेश्याद्वारे-भाषलेश्यामङ्गीकृत्य
कृष्णादिकास्तु तिसृष्वप्रशस्तलेश्यास्तु पूर्वप्रतिपन्ना सभव-
न्ति, न त्वितरे; प्रशस्ते तु लेश्यात्रये पञ्चेन्द्रियवदेव ।
सम्यक्त्वद्वारे-निश्चयव्यवहारनयाभ्यां विचार । तत्र
व्यवहारनयो मन्यते-मिथ्यादृष्टिरज्ञानी च सम्यक्त्वज्ञा-
नयो. प्रतिपद्यमानको भवति, न तु सम्यक्त्वज्ञानसहितः ।
निश्चयनयस्तु वृते-सम्यग्दृष्टिर्ज्ञानी च सम्यक्त्वज्ञाने
प्रतिपद्यते, न तु मिथ्यादृष्टिः, अज्ञानी च । विशेषः (यत्तत्
'कञ्जकारणभाव' शब्दे तृतीयभागे (४१५) इत्यादिगाथा-
भि दर्शयिष्यते)

तस्मात्-'इय न श्रवणादिकाले नाणं' (४१७) इत्यनेन
यदि सर्वेष्वपि धर्मश्रवणादिसमयेषु मतिज्ञान निषिध्यते,
तदा सिद्धसाध्यता । अथ चरमक्रियासमयेऽपि तन्नि-
घार्थते, तदयुक्तम्, तत्र तस्य प्रसाधितत्वादिति । तस्मि-
श्च धर्मश्रवणादिक्रिया चरमसमये सम्यक्त्वं ज्ञान च
प्रतिपद्यमानं प्रतिपन्नमेवेति । अतः सम्यग्दृष्टिर्ज्ञानी च
सम्यक्त्वज्ञाने प्रतिपद्यते । इति निश्चयनयमनतात्पर्यम् ।
व्यवहारनयस्तु वृते-तस्मिश्चरमसमये सम्यक्त्वज्ञानया-
रथाप्यसौ प्रतिपद्यमानक, प्रतिपद्यमानं चाप्रतिपन्नमेव ।
अना मिथ्यादृष्टि, अज्ञानी च सम्यक्त्वज्ञाने प्रतिपद्यते ।
उत्तरत्र क्रियानिष्ठासमये तु सम्यक्त्वज्ञाने युगपदेव ल-

भते । अतः प्रस्तुते सम्यक्त्वद्वारे एतन्मतेन सम्यग्दृष्टि-
गभिनिबोधकस्य पूर्वप्रतिपन्न एव भवति, नतु प्रति-
पद्यमानक, सम्यक्त्वज्ञानयोर्युगपत्पक्षाभात्, तत्काले च
क्रियाया अभावात्, नदभावे च प्रतिपद्यमानकत्वायोगा-
दिति । निश्चयनयमनेन तु सम्यग्दृष्टेरभिनिबोधकस्य पूर्व-
प्रतिपन्न, प्रतिपद्यमानकश्च लभ्यते, क्रियायाः कार्यानिष्ठा-
याश्च युगपत्पक्षावस्य समर्थितत्वात् । इत्यलमनिविस्तरेणे-
ति । विश० ।

ज्ञानद्वारे-मतिश्रुतावधिमन पर्यायकधलभेदात्पञ्चधा ज्ञा-
नम् । व्यवहारनयमतेन मतिश्रुतावधिमन पर्यायज्ञानिन-
आभिव्योहिकस्य पूर्वप्रतिपन्ना भवन्ति, नतु प्रतिप-
द्यमानका, ज्ञानिनो मतिज्ञानप्रतिपत्त्ययोगस्यैतन्मतेन
प्रागुक्तत्वात् । केवलानां तूभयाभाव, तेषां क्षयोपश-
मिकज्ञानानां तत्त्वात् । मत्यज्ञानश्रुताऽज्ञानविभङ्गज्ञानवन्त-
स्तु प्रतिपद्यमानकाः कदाचित् भवन्ति, युक्तेर्दर्शित-
त्वात्, नतु पूर्वप्रतिपन्ना, निश्चयनयमतेन तु मतिश्रु-
तावधिज्ञानिन पूर्वप्रतिपन्ना नियमन सन्ति, प्रति-
पद्यमानका अपि भजनीया, ज्ञानिनो ज्ञानप्रतिपत्ते सम-
र्थितत्वात् । मन पर्यायज्ञानिनस्तु पूर्वप्रतिपन्ना एव भव-
न्ति, न तु प्रतिपद्यमानका, पूर्वसम्यक्त्वलाभकाले प्रति-
पन्नमतिज्ञानस्यैव पश्चादन्त्यावस्थाया मन पर्यायज्ञानस-
द्भावात् । केवलानां तूभयाभाव । एव मत्याद्यज्ञानवताम-
प्युभयाभाव एव, ज्ञानिन एव ज्ञानप्रतिपत्ते ।

दर्शनद्वारे—चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनभेदात् दर्शन तु च-
तुर्धा । अत्राद्यदर्शनत्रये लब्धिमङ्गीकृत्य पूर्वप्रतिपन्ना निय-
मत प्राप्यन्ते, प्रतिपद्यमानकास्तु भजनीया, तदुपयोग त्वा-
श्रित्य पूर्वप्रतिपन्ना एव, नतु प्रतिपद्यमानका, मतिज्ञान-
स्य लब्धित्वात्, लब्धयुत्पत्तेश्च दर्शनोपयोगे निषिद्धत्वात्,
“सव्वाग्नो वि लब्दीग्नो, सागानोपउत्तस्स उववज्जति”-
इति वचनादिति । केवलदर्शनानां तूभयाभाव ।

सयनद्वारे-सयतादयश्चाऽऽभिनिबोधकस्य पूर्वप्रतिपन्ना
नियमाङ्गभ्यन्ते, प्रतिपद्यमाना अपि भजनया प्राप्यन्ते ।
नतु सम्यक्त्वलाभावस्थायामेव मतिज्ञानस्य प्रतिपन्नत्वा-
त्सयन कथं प्रतिपद्यमानकोऽवाप्यते ? सत्यं, किं तु-यो
ऽनिविशुद्धिचशात्सम्यक्त्वं चारित्रं च युगपत्प्रतिपद्यते स
तस्यामवस्थार्या प्रतिपद्यमानस्य सयमस्य प्रतिपन्नत्वा-
त्सयनो मते प्रतिपद्यमानको भवति, उक्तं चावश्यक-
श्रुतौ-“नऽस्ति चरित्तं सम्मत्तविष्टुणं दमण तु भयणिज्ज” ।
भजनामेव आह—“सम्मत्तचरित्ताई जुगव, पुब्ब च
सम्मत्तं” उपयोगद्वारे-उपयोगो द्विधा-पञ्च ज्ञानानि,
प्राणि चाज्ञानानि साकारोपयोगः, चत्वारि दर्शनानि
अनाकारोपयोग तत्र साकारोपयोगे पूर्वप्रतिपन्ना निय-
मात् सन्ति, प्रतिपद्यमानकास्तु भजनीयाः । अनाकारो-
पयोगे तु प्रतिपन्ना एव, नतु प्रतिपद्यमानका, अनाकारो-
पयोगे लब्धयुत्पत्तेः प्रतिषिद्धत्वादिति । आहारकद्वारे-
आहारका साकारोपयोगवद् । अनाहारकाम्यपान्तगल-
गतौ प्रतिपन्ना संभर्षात्, प्रतिपद्यमानकास्तु न भवन्त्येव ।

भाष्यद्वारे भाष्यकार एवाह—

भासामलद्विभो लभई, भाममागो अभाममागो वा ।
पुव्वपडिवन्नओ वा, उभयं पि अलद्विए नऽस्ति ॥४२७॥

भाषालब्ध्या सह वर्तते इति भाषामलद्विक-भाषाल-
ब्धिमांश्चिद्धवतीत्यर्थ, तदा भाषमागोऽभाषमागो वा लभ-
ते-प्रतिपद्यते कश्चिन्मतिज्ञानं, पूर्वप्रतिपन्ना वा भवति—
भाषालब्धिमुक्तो मनुष्यादिर्जात्यपत्तया पूर्वप्रतिपन्नो नि-
यमाङ्गभते प्रतिपद्यमानकोऽपि भजनयेति तात्पर्यम् । अल-
ब्धिके-भाषालब्धिश्च न्य पुनरुभयमपि नास्ति, न ह्येकेन्द्रिय
एव, तस्य च प्रागुक्तवदुभयाभाव एवेत्यर्थ । इति गाथार्थ ।
परीक्षाद्वारे-परीक्षा प्रत्येकशरीरेण, परीक्षाकृतसन्मारा
वा, स्तोत्रावशेषभवा इत्यर्थ । एते उभयेऽपि पूर्वप्रतिपन्ना
नियमाङ्गभ्यन्ते, प्रतिपद्यमानकास्तु भजनीया । अपरीक्षा-
स्तु साधारणशरीरेण, अपाङ्गपुद्गलपरावर्त्तादप्युपरिवर्ति-
सन्मारा वा, मिथ्यादृष्टित्वादुभयेऽप्युभयविकला । पर्या-
प्तकद्वारे-पट्टपर्याप्तिभि पर्याप्ता परीनवद्वाच्यास्तदपर्याप्ता-
स्तु प्रतिपन्ना एव न त्वितरे । सूक्ष्मद्वारे-सूक्ष्मा उभयाधि-
कला । वादरास्तु पर्याप्तकद्वाराच्या । सङ्घिद्वारे-दीर्घ-
कालिकोपदेशेन संज्ञिनो गृह्यन्ते, ते च वाद्वद्वारावनीया ।
असंज्ञिनस्तु अपर्याप्तवदिति । भवद्वार-भवसिद्धिका-स-
ञ्चिद् । अभवमिद्धिकास्तूभयशून्या । चरमद्वारे-चरमा
भवे भविष्यति येषां तेऽभेदोपचाराच्चरमा भव्यघट अच-
रमास्त्वभव्यवदिति । तद्वचं कृता गत्यादिद्वारेषु भाष्ये घृत्ता
च सत्पदप्ररूपणता ।

अथ (२) द्रव्यप्रमाणमाह—

किमिहाभिव्योहियनाणि-जीवद्वपमाणाभिगममए ।
पडिवजेजं तु न वा, पडिवजे जहन्नओ एगो ॥४२८॥
खेत्तपल्लिओवमामं-सभागउकोसओ पवजेजा ।
पुव्वपवन्ना दोसु वि, पल्लियामंखेजईभागो ॥ ४२९ ॥

किमिहाऽस्मिन् लोके आभिव्योहिकज्ञानपरिणामापन्नजा-
द्रव्याणां प्रमाणमेकस्मिन् विवक्षितसमये ? एवं शिष्येण
पृष्टे मत्याह-प्रतिपद्येरन्, नवेति । इदमुक्तं भवति-यदि
प्रतिपद्यमानानां प्रमाणं पृच्छसि, तदा प्रतिपद्यमान-
कान्स्य विवक्षितसमये प्राप्यन्ते न वा । तत्र प्रतिपद्य-
मानप्राप्तिपत्ते जघन्यत एक प्रतिपद्येन, उत्कृष्टस्तु सर्व-
लोके क्षेत्रपत्योपमानस्येयभाग प्रतिपद्येन । अथ पूर्व-
प्रतिपन्नानां तेषां प्रमाणमिच्छसि ज्ञातुं, तर्हि पूर्वप्रतिपन्ना
द्वयोरपि पत्तयोर्जघन्योत्कृष्टलक्षणयो क्षेत्रपत्योपमाऽन्ते-
स्येयभागप्रदेशराशिप्रमाणा प्राप्यन्ते, केवल जघन्यपदा-
दुत्कृष्टं विशेषाऽधिकम् । इति गाथाद्वयार्थ ।

अथ (३) क्षेत्रद्वारमधिकृत्याह—

खेत्त हवेज्ज चोदम-भागा सत्तोवरीं अहे पंच ।
इल्लियागईणं विग्गह-गयस्म गमणंऽहत्ताऽऽगमणं ॥४३०॥

नानाजीघानपेद्य सर्वेऽप्याभिव्योहिकज्ञानिन पिण्डिता
लोकामंस्येयभागमेव व्याप्नुवन्ति । एकजीयस्य तु क्षेत्र
भवेत्किंयद् ?, इत्याह-सत्तचतुर्दशभागा-चतुर्दशभागीकृत-

स्य लोकस्य सप्त भागा , सप्तस्वजव इत्यर्थः, उपरि-ऊर्ध्वम् इलिकागत्या विग्रहगतस्य निगन्तराऽपान्तरालस्पर्शिनोऽनुत्तरगमनेषु गमने, तत आगमने वा । अधस्त्वनयैव गत्या पृष्ठनरकपृथिवीगमने आगमने वा पञ्चतुर्दशभागा - पञ्च रज्जव प्राप्यन्ते । इदमुक्तं भवति-यत्राऽत्राऽऽभिनिबोधिकज्ञानी मृत्वा इलिकागत्यानुत्तरसुरेष्टुत्पद्यते, तेभ्यो वाऽत्र मनुष्यो जायते, तदाऽस्य जीवप्रदेशो नृणः सप्त-रज्जुप्रमाणक्षेत्रे भवति, अधस्त्वनयैव गत्या पृष्ठनरकपृथिव्या गच्छन्, तत आगच्छतो वा पञ्चरज्जुप्रमाण-क्षेत्रेऽसौ लभ्यते इति । विराधितसम्यक्त्वो हि पृष्ठपृथ्वी यावत् गृहीतेनाऽपि सम्यक्त्वेन सैद्धान्तिकमतेन कश्चिदुत्पद्यते, कार्यप्रन्थिकमतेन तु वैमानिकदेवेभ्योऽन्यत्र ति-र्यङ्, मनुष्यो वा तेनैव क्षायोपशमिकसम्यक्त्वेनोत्पद्यते, न गृहीतेन, सप्तमपृथिव्या पुनरुभयमतेनाऽपि वान्तेनैव तेनोपजायते । आह भवत्वेव किंतु य सप्तमपृथिव्या गृहीतसम्यक्त्वोऽत्रागच्छति तस्याऽध पञ्चतुर्दशभागा-किमिति न लभ्यन्ते ? इति (विशेष ० ।) (' सम्मत् ' शब्दे सप्तमे भागे स्फुटीभविष्यति) (स्पर्शनाद्राम् । क्षेत्रस्पर्शन-योर्विशेषश्च ' फासणा ' शब्दे पञ्चमभागे (४३१) ना-थया दर्शयिष्यते)

' एकस्याऽऽभिनिबोधिकज्ञानिजीवस्य ये क्षेत्रस्पर्शने, ताभ्यां सकाशान्नाऽऽभिनिबोधिकजीवानां या क्षेत्रस्य स्पर्शना-न्ना असस्यैयगुणा नानाऽऽभिनिबोधिकजीवाना सर्वेषा-मसस्यैयत्वादिति भावः' ।

कालद्वारमधिकृत्याह—

एगस्म अणोगाण व, उवओगंतो मुहुत्ताओ ॥ ४३४ ॥

द्विधा मनिज्ञानस्य कालश्चिन्तनीय-उपयोगतो लब्धि-तश्च । तत्रैकजीवस्य तदुपयोगो जघन्यत उन्कृष्टनश्चाऽ-न्तर्मुहूर्त्तमेव भवति, परत उपयोगान्तरगमनादिति । सर्व-लोकवर्तिनामनेकाऽऽभिनिबोधिकजीवानामपीदमेवोपयोग-कालमानम्, केवलमिदमन्तर्मुहूर्त्तमपि बृहत्तरमवसेयम् ।

लब्धिमङ्गीकृत्य कालमानमाह—

लद्धी-वि जहस्रेणं, एगस्मेवं परा इमा हेई ।

अह सागरोवमाहं, छावहिं मातिरेगाहं ॥ ४३५ ॥

आभिनिबोधिकज्ञानलब्धिरपि तदावराक्षयोपशमरूपाऽऽ-वाप्तसम्यक्त्वस्यैकजीवस्य जघन्यत एवमिति-एवमेव अ-न्तर्मुहूर्त्तमेवत्यर्थः । परतो मिथ्यात्वगमनात्, केवलाऽ-धोमर्वा । परा तत्कृष्टा तल्लब्धिरेकजीवन्यैयम्-अनन्तर-वच्यमाणा भवति । अथ सैवोच्यते-सान्निरेकाणि पद-पिनागरोपमाणि ।

कयं पुनरेतानि भवन्ति, नानाजीवानां च कियान् ल-ब्धिकाल ? इत्याह—

दो वारे विजयाइसु, गयस्म तिनचुए अहव ताइं ।

अटेरगं नरभविषं, नाणाजीवाण सव्वऽद्ध ॥ ४३६ ॥

इद कश्चिन्माधुर्मन्यादिमान्निवतो देशोना पूर्वकोटी-पात्रप्रयुज्या परिपालय विजयसैजयन्कजयन्ताऽप्रसाजित-

विमानानामन्यतरविमाने उत्कृष्टं त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमलक्ष-णदेवायुरनुभूय पुनरप्रतिपतितमत्यादिज्ञान एव मनुष्येषु उत्पन्नो देशोना पूर्वकोटीं प्रव्रज्यां विधाय तदैव विजयादि-पूकृष्टमायु संग्राप्य पुनरप्रतिपतितमत्यादिज्ञान एव मनुष्यां भूत्वा पूर्वकोटीं जीवित्वा सिद्धयतीति । एवं विजयादिषु वारद्वयं गतस्य, अथ वा-अच्युतदेवलोके द्वाविंशतिसागरो-पमस्थितिकेषु देवेषु त्रीन् वारान् गतस्य तानि षट्षष्टि-सागरोपमाणि आधिकानि भवन्ति । अधिकं चेह नरभव-संविन्धदेशोने पूर्वकोटीप्रयं चतुष्टयं वा द्रव्यम् । नानाजी-वानां तु सर्वाऽद्ध-सर्वकालं मतिज्ञानस्य स्थितिः । इति गाथा (विशेष ०)ऽर्थः ।

अथाऽन्तरद्वारमाश्रित्याह—

एगस्स जहन्नेणं, अंतरमंतो मुहुत्तमुक्कोसं ।

पोग्गलपरिअइऽद्धं, देसणं दोसबहुलस्स ॥ ४३७ ॥

इह कश्चिज्जीव, सम्यक्त्वसहितं मतिज्ञानमवाप्य-प्रति-पत्य चान्तर्मुहूर्त्तं मिथ्यात्वे स्थित्वा यदि पुनरपि सम्य-क्त्वमहितं तदेव प्राप्नोति । तदेतन्मतिज्ञानस्य जघन्यम-न्तरमुहूर्त्तमन्तरं प्राप्तिविग्रहकालरूप भवति । आशातना-दिदोपवहुलस्य तु जीवस्य सम्यक्त्वात् प्रतिपतितस्य देशोनेपुद्गलपरावर्ताऽद्धरूपमुत्कृष्टमन्तरं भवति, पतावता कालेन पुनरपि सम्यक्त्वाऽऽभिनिबोधिकलाभात् इत्येक-जीवस्योक्तमन्तरम् ।

अथ नानाजीवानां तदभिधित्सु, भावद्वारं च विभण्णपुराह-जमसुन्नं तेहि तओ, नानाजीवाणमंतरं नऽत्थि ।

मइनाणी सेसाणं, जीवाणमणंतभागम्मि ॥ ४३८ ॥

यत्-यस्मात्तै -आभिनिबोधिकज्ञानिभिरशून्य सर्वदैव ना-रकादिगतिचतुष्टयाऽन्वितं त्रिभुवनमिदं ततस्तस्मात्ताना-जीवानाश्रित्य नाऽस्ति मतिज्ञानन्याऽन्तरकाल । तथा म-तिज्ञानिन शेषज्ञानवतां जीवानामनन्ततमे भागे वर्तन्ते, शेषज्ञानिनो हि केवलसहितत्वादनन्ता, आभिनिबोधिक-ज्ञानिनस्तु सर्वलोकेऽप्यसंख्याता एवेति भावः । इति गाथाद्वयार्थः ।

अथ भावद्वारम्, अल्पवहुत्वद्वारं चाऽभिधित्सुराह-

भावे खओवसमिए, मइनाणं नऽत्थि सेसभावेसुं ।

थोवा मइनाणविऊ, सेसा जीवा अणंतगुणा ॥ ४३९ ॥

मतिज्ञानाचरणे हि कर्मण्युदीरणे क्षीणे, अनुदीरणे तूषणान्ते मतिज्ञानमुपजायते, अत क्षायोपशमिक एव भावे तद-संते, न तु शेषाद्यौदयिकक्षायिकादिभावेष्विति मतिज्ञानेन विदन्तीति मतिज्ञानविदं स्तोका शेषज्ञानयुक्तास्तु सिद्धके-वत्यादयो जीवा अनन्तगुणा इति । एवमपि तावदल्पवहुत्वं भवति । केवलमिहैवमुच्यमाने भागाऽल्पवहुत्वद्वारयोरर्थत परमार्थतो न कश्चिद्विशेषो-भेदो दर्शितो भवति । तेन त-स्यैवाऽऽभिनिबोधिकस्य पूर्वप्रतिपन्नप्रतिपद्यमानकानाश्रि-त्याऽल्पवहुत्वं वक्तुमुचितं, पौनरुक्त्याऽभावाद्भिति ।

एतदेवाह—

नेह त्थयो त्रिसेसो, भागंएवहुण, तेणं तस्सेवत् ।

पडिवजमाखपडिवन्नगालमप्यावहुं जुचं ॥ ४४० ॥

गताथैव ।

अथ यदेव युक्तं तदेवाह—

धोवा पवजमाखा, असंसखगुणिया पवजयजह्ना ।

उक्तेसए पवजा, हौति विमेमाऽहिया ततो ॥ ४४१ ॥

आभिनियोधिकस्य “जहन्नखं, एका वा, दो वा, तिभि वा, उक्तेमेले अलखेजा ” इत्येवं प्रतिपद्यमानकाः प्रोच्यन्ते ते सर्वस्तोकाः । तेभ्यो जत्रन्यपदवर्तिन पूर्वप्रतिपद्यास्ते असंख्यातगुणा, चिरकालसंकलितत्वात् प्रतिपद्यमानकानां तु विशिष्टनैकसमयमात्रभावादिनि । उक्तेपदवर्तिनस्तु पूर्वप्रतिपद्यास्तेभ्योऽपि विशेषाधिका इति ।

प्रकारान्तरमप्यल्पवहुत्वे दशयति—

अहवा मइनाणीणं, सेसयनाणीहिं नाणरहिण्हि ।

कज सहो भएहि य, अहवा गच्चाइभेएणं ॥ ४४२ ॥

अथवा मतिज्ञानिनां शेषज्ञानिभि सहाऽल्पवहुत्वं प्रथम वाच्यम् । यथा—“मइनाणी सेमाणं जीवाणमणनभागम्म” इति । ततो द्वितीयस्थाने—“नाणरहिण्हि” ति, ज्ञानानि व्याख्यानादिह मतिज्ञानादन्यार्थान गृह्यन्ते, नैरहिता-वि-युक्ता पूर्वप्रतिपद्यमानकमतिज्ञानिन एव कथला इत्यर्थ, तै सहित मतिज्ञानिनामल्पवहुत्वं स्वस्थान एव, वाच्यम् । यथा—“धोवा पवजमाखा, असखगुणिया पवणयजह्ना ” इत्यादि तत-द्वितीयस्थाने उभयै शेषज्ञानिभि समु-द्वितैः सहाऽल्पवहुत्वं तयोर् कर्तव्यम् । तद्यथा—“सव्वथोवा मणपजवनाणी, ओहिनाणी असखेजगुणा, मइनाणी, सुयनाणी य दोवि सहाणे तुला, मज्झिज्जाहितो विमेसा-हिवा, कथलनाणी अणंतगुणा ” एवं पूर्वप्रतिपद्यप्रतिपद्य-मानकविभागेनाऽप्यल्पवहुत्वं स्वधियाऽभ्युत्थामिति । अथवा-गत्यादिभेदेन तत्कार्यम्, यथा-सर्वस्तोका मति-ज्ञानिनो मनुष्या, नारका असख्यातगुणा, ततस्तिर्यञ्च, सतो देवा इति । एवं संभवतः सर्वत्र वाच्यमिति ।

अथोपसंहरप्राह—

लक्खणविहाणविमया-ऽणुआगदारेहिं वञ्चिया बुद्धी ।

तयसंतरमुदिहुं, सुअनाणमओ परुविस्मं ॥ ४४३ ॥

लक्षणम्-आभिनिबोधकशब्दव्युत्पत्ति, विधान-भेदाऽव-ग्रहादि, विषयो ह्यसंज्ञादि, अनुयोगद्वाराणि सत्पदप्र-रूपणतादीनि, एतैः सर्वैरपि यथोक्तक्रमेणाभिनियोधिक-ज्ञानलक्षणा वर्णिता व्याख्याता बुद्धिः । ततस्तदनन्तरो-द्विष्ट श्रुतज्ञान प्ररूपयिष्ये इति गाथापञ्चकार्थं । तदेवमा-भिनियोधिकज्ञाने समाप्तमिति । विशेषं । आ० म० ।

आभिव्योहियणलद्धि—आभिनियोधिकज्ञानलद्धि—

स्त्री० । आभिनियोधिकज्ञानम्-मतिज्ञानम् तस्य लद्धि-

योग्यता । आभिनियोधिकज्ञानयोग्यतायाम्, “आभिव्यो-

हियणलद्धी ०जाव खवोअसमिआ ” (सूत्र-२७५) । स्व-

स्वाचरणकर्मक्षयोपशमसाध्यत्वात् क्षायोपशमिकी । अनु० ।

आभिव्योहियणमागरोवओग-आभिनियोधिकज्ञानमा-

कारोपयोग-पु० । अथाभिमुखो नियत-प्रतिनियतस्वरूपो

बोधो-बोधविशेषः अभिनियोध अभिनियोध एवाभिवि-

बोधिकम् । अभिनियोधशब्दस्य विनयादिपाठाऽभ्युपगमात् “विनयादिभ्य ” ॥७।२।२६६॥ इत्यनेन स्वार्थे इकल्पस्त्वयः । “निवर्तन्ते स्वार्थे प्रत्ययका प्रकृतिलिङ्गवचनानि” इति घञ-नादत्र नपुंसकता, यथा विनय एव येनयिकमित्यत्र । अथ-वा-अभिनियुध्यते अस्मादस्मिन्वेति अभिनियोध-तदायर-लुकर्मक्षयोपशमस्तेन निवृत्तमाभिनियोधिकम्, तच्च तज्ज्ञानं च आभिनियोधिकज्ञानम् । इन्द्रियमनानिमित्तो योग्यप्रदेशा-ऽवस्थितयन्तुविषयः स्फुटप्रतिमानो, बोधार्थोऽय इत्यर्थ, स नामा साकारोपयोगश्च आभिनियोधिकज्ञानसाकारो-पयोगः । साकारोपयोगविशेष, प्रक्षा० २६ पद ३१२ सूत्रटी० ।

आभियेक आभियेक्य-त्रि० । आभियेकमर्हति आभियेक्यम् । आभियेकाऽहं, औ० । “आभियेकं हन्धिरयण पडिकप्पेहि” (सूत्र-२६५) । औ० ।

आभीर-आभीर-पुं० । आ-समन्ताद् भियं राति । रा-क । वाच० । शूद्रजातिभेदे, सूत्र० १ शु० ६ अ० २ गाथाटी० । ‘आभीराणं अहिचर्द्’ (४६२ गाथाटी०) । आ० म० १ अ० । गोपे, सर्कार्णजातिभेदे, स हि अल्पभीतिहेतोरप्याधिकं त्रिभेतीति तस्य तथा तदिदं गृह्यण । उक्कट-स ख सर्कार्ण-ख्यर्थ । “ब्राह्मणादुग्रकन्याया-मावृत्तो नाम जायते । आ-भीरंऽम्बष्ठकन्याया-मायंगव्या तु धीस्त्रणः ॥ १ ॥ ” इति मनुके । “श्रीकोङ्कणादधोभागे, तापीतः पश्चिमे तट । आभीरदेशो देशेति, विन्ध्यशले व्ययस्थितः ” ॥ १ ॥ इति । देशभेदे तद्देशवासिनि, तद्देशराजं च । यं व० । “एकादश कलाधारि-कविकुलमानसहारि । इदमाभीरमवेदि, जगण्-मन्त्यमनुषधि” ॥ १ ॥ इत्युक्तलक्षणे ५ मात्रावृत्तभेदे च । वाच० ।

आभीरदेश-आभीरदेश-पुं० । देशभेदे, कल्प० । आभीर-देशे अचलपुरासन्न कन्ना-वेष्टानद्योमंध्ये प्रखर्दीपे पञ्चशत तापसानामभूत् । कल्प० २ अधि० ८ क्षण । (‘जोग-पिंड’ शब्दे चतुर्थभाग १६४२ पृष्ठ ॥ ‘बभर्दीविया’ शब्दे पञ्चमभाग चाऽत्र विशेषवृत्त वक्ष्यते)

आभीरविसय-आभीरविषय-पुं० । देशभेदे, “आभीरविसयं करहावेष्माणाम णई तस्स कूले यंभर्दीवो तस्य पञ्च तावसा पखिसंति । ति० चू० १३ उ० । पि० ४०३ गाथा । आ० म० । आ० चू० । “एवं सो भगवं विहरतो ततो आभीरविसय गमो ” आ० चू० १ अ० । भाव० १ अ० ६३४ गाथा ।

आभीरमाहु-आभीरसाधु-पुं० । आभीरपुत्रे स्थनामभ्यांते साधां, उक्त० २ अ० । (तत्कथा ‘अण्णाल’ शब्दे प्रथमभागे ४८८ पृष्ठ गता ।)

आभीरीवंचग-आभीरीवञ्चक-त्रि० । आभीरीयां वञ्चन-कारकं वाणजि, उक्त० । तत्कथा यथा—“आऽपि प्राप्ते कोऽपि वाणकं हृष्टं क्रययिष्ये करोति । अयदा एका आभीरी तडहृष्ट आगता । तया भाणितम्—भो रूपक-द्वयस्य मे कत देहि । तेनोक्तम्-अप्यामि । अपिते मया रूपकद्वयम् । तेन वाणिजा एकस्मिन् रूपकस्य कतं वाच्यं

तोलयित्वा अर्पितम् । सा जानाति मम रूपकठयस्य
 क्वचिद्वत् । वञ्चिता च सा । तस्यां गतायां च चिन्त-
 यति—एव रूपको मया मुद्या लब्ध, तदाऽहमेव उप-
 भुञ्जामि । तस्य रूपकस्य घृतखण्डादि स्नात्वा स्वगृहं
 विभजित्वा मार्याया कथापितम्—अथ घृतपूरा कुर्व्या ।
 तथा घृतपूरा कृता । तावता नदगृहे समित्रो जामाता
 समागतः । तस्यैव तथा घृतपूरा पार्श्वेधिता । समित्रेण
 तन्मज्जितान्नाद्यम् समित्राजम्भता । वशिष्कृष्टे समा-
 यान्—स्नानं कृत्वा भोजनार्थमुपविष्ट । तथा स्वाभ-
 विक्रमेव भाजने परिचेपितम् । वशिष्कं वदति—कथं न
 कृता घृतपूरा ? तथा उक्तम्—कृता परमागन्तुकेन
 समित्रेण जामाता भक्षिता । स चिन्तयति मया सा
 वर्गकी आभीरी वञ्चिता । परार्थमेवाऽयमात्मा पार्श्वेन
 संयोजित । एवं चिन्तयन्नेवाऽसौ शरीरचिन्तार्यं वहि-
 गत । तदानीं शीघ्रो वर्तते । तस मध्याह्नवलाया कृ-
 शरीरचिन्त-एकस्य वृक्षस्याचस्तात् विश्रामार्थमुपविष्ट ।
 तेन मार्गेण गच्छन्तं साधुं दृष्टवान् । वणिगुवाच—भो
 साधु ? विश्रस्यताम् । साधुनोक्तम्—शीघ्रं मया स्वकार्ये
 गच्छन्त्यम् । वणिजा उक्तम्—भगवन् ! कोऽपि परकार्ये
 गच्छति ? साधु प्राह—यथा त्वं स्वजनाऽर्थं क्लि-
 ष्यसि । अनन एकेनैव वचनेन स बुद्ध । प्राह—भगवन् !
 यत्र क्व तिष्ठय । साधुना भणितम्—उद्यान् । स साधुना
 सम तत्र गत । तन्मुखाद्भर्ममाकर्ण्य भगति-भगवन् ! अहं
 प्रवृजिग्यामि । नवर स्वजनमापृच्छ्याऽऽगच्छामि । गतो
 निजगृहे वान्धवान् भार्या च भगति—अत्रापरेण व्यव-
 हारता मम तुच्छलाभोऽस्ति देशान्तरं यास्यामि सार्थ-
 वाहद्वयमत्रायानमस्ति । एकं सार्थवाहो मूलद्रव्यमर्प-
 यति, दुष्टपुत्रं नयति, न च लाभं गृह्णाति । द्वितीयो मूल-
 द्रव्यमर्पयति सह गमनान् लाभञ्च गृह्णाति, तत्कन सह
 गमने ययते ? तैरुक्ते प्रथमेन सह व्रज । अथ स वणिक्
 स्वजनं नमं वने गत्वा उवाच—अथ मुनि परलोकसार्थ-
 वाह स्वकीयमूलद्रव्येण व्यवहारं कारयति भोजपुरं च
 नयतीति दृष्टान्तदर्शनपूर्वकं स्वजनानापृच्छ्य स वणिक्
 तस्य गुरो, समीपं राज्ञा जग्राहति । उक्तं ४ अ० ।

आभोडत्ता-आभोगयित्वा-अव्य० । “ आभोडत्ताण णी-
 नेमं ” (८६ × गाथा) । आभोगयित्वा-ज्ञात्वा निश्चेप-
 मंतिचाग्म् । ३ अ० ५ अ० ।

आभोगेण-आभोग्य-अव्य० । विद्यायेत्यर्थे, पं० व० १४२०
 गाथा ।

आभोग्या-आभोग्य-वि० । अवलोकयति, कल्पे० १
 अ० २ अ० २१ सूत्र ।

आभोग-आभोग-पु० । आभोगनमाभोग । उपयोचवि-
 शेष आद्य० । “ आभोगे नह अणभोगे ” ॥ ४ ॥ आद्य०
 - २ अ० । “ लोकालोकावलोकनाभोगम् ” (१५ +) ।

आभोग-उपयोग । पं० १५-विद्य० । “ अत्राप आभोगं,
 नाण-समह इति मज्झाय ॥ ७५ × ॥ जनेनाऽज्ञाता
 चिन्तामिनो गत्रावाऽऽगम-उपयोगे कुर्वते नृणांका
 आसत इति । वृ० ३ उ० । ज्ञानं, “ आभोगिण्यवतिण

(सूत्र-२४६ +) । स्था० ४ ठा० १-३० । संज्ञा-आभोग ।
 स्था० १० ठा० ७५२ सूत्रटी० । “ आभोगे जाणनेण, जो-
 अइयारो कओ पुणो तस्स ” आद्य० ४ अ० १२४६
 गाथाटी० । ज्ञानपूर्वके व्यापारे, आतु० १ सूत्रटी० ।
 परिस्फुटबुद्धौ, “ आभोगेण वि- तणुणसु ” (६२ +
 गाथा) । “ परिस्फुटबुद्धीए वि ” चूर्णि । आभोगे-
 नापि-परिस्फुटबुद्ध्यापि, अविस्मृत्याऽपीत्यर्थः । जीत० ।
 ‘ अणु-अणभोगेण ’ (सूत्र +) । आभोजनमाभोग-
 आभोगोऽत्यन्तविस्मृतिरित्यर्थः, तेन अनाभोग, मुक्त्वे-
 त्यर्थः । आद्य० ६ अ० २५३ भाष्यगाथाटी० । विस्तारे,
 ज्ञा० १ श्रु० १ अ० २७ सूत्रटी० । आभोजनमाभोग ‘ भुज्,
 पालनाभ्यवहारयो, मर्यादया अभिविधिना वा भोगन-
 पालनमाभोग । प्रतिलेखनायाम्, श्लो० ।

(अस्यैकार्यिकानि)—

आभोगण मग्ण गवे-सणा ये ईहा अपोह पडिलेहा ।
 पेखण निरिक्खणाऽवि य, आलोय पलोयणेगद्धा ॥३॥
 (अस्य गाथाया व्याख्या पडिलेहणा-शब्द-पञ्चम-
 भागे करिष्यते) ओत्र० । आ भुज्-आधारं घम् । परि-
 पूर्णतायाम्, सम्यक् सुखाद्यनुभवः वरुणस्य वृत्र च ।
 मदि० । वाच० ।

आभोगभाण-आभोगध्यानं-न० । आभोगो-ज्ञानपूर्वको
 व्यापारस्तस्य ध्यानम् । ज्ञानपूर्वकव्यापारस्य ध्यानं प्रा-
 हणनयनभिप्रायेण फलान्नापि मुदन्ता ब्रह्मदत्तस्यैव ।
 आतु० सूत्र-१ × टी० । (अस्य वृत्तान्त ‘ वंभदत्त’
 शब्दे पञ्चमभागे निरूपयिष्यामि)

आभोगण-आभोगन-न० । आभोग्यतेऽनेनेति आभोग-
 नम् । अर्थावग्रहसमयसमनन्तरमेव । सद्गतार्थविशेषाऽ-
 भिसुखे आलोचने, न० ३१ सूत्रटी० । उपयोगविशेषे, आद्य०
 ४ अ० ११ गाथाटी० ।

आभोगणया-आभोगनता-स्त्री० । आभोग्यतेऽनेनेत्याभोग-
 नम्—अर्थावग्रहसमयसमनन्तरमेव सद्गतार्थविशेषप्र-
 मुखमालाचनम् तस्य भावः आभोगनता । ईहायाम्, न०
 ३१ सूत्रटी० ।

आभोगिण्यवृत्तिय-आभोगनिर्वृत्तित-वि० । आभोगो-ज्ञा-
 नम् तेन निर्वर्तितः । ज्ञानेन कृत क्रोधादीं यज्ज्ञानन्-क्रोधा-
 विपाकादि रुष्यति । वैमानिकक्रोधविशेषे, स्था० ४-ठा०
 १-३० २४६ सूत्रटी० ।

आभोगवउस-आभोगवकुश-पुं० । आभोग-साधुनाम-
 कृत्यमेतच्छ्रेयंगणकरणविभूषणमित्येव ज्ञानम्, तत्प्रधानं
 वकुश आभोगवकुश । वकुशभेदे, म० २५ श० ६ उ० ७५१
 सूत्रटी० ।

आभोगिणी-आभोगिनी-स्त्री० । विद्याभेदे, वृ० । “ आभो-
 गिणी य ” ॥ ६५२ × ॥ आभोगिनी नाम विद्या, सा भयते-या
 परिजपिता सती मानस परिच्छेदमुत्पादयति । वृ० ३ उ० ।
 निष्-चू० ।

आमि-आत्म-अव्य० । अभ्युपगमे, प्रा० । “ आमि अभ्युपगमे”

॥ ८ । २ । १७७ ॥ आमिष्यभ्युपगमे प्रयाकृत्यम् । " आम
 बदला चणोली प्रा० । दुविहन्व निविहन्व आमं ति ॥ १६५ ॥
 आम्रशब्दोऽनुमनौ सम्प्रतमेतदस्माकं सर्वमिति भवः ।
 व्य० १ उ० । " सो भणइ आमं विह्वे " आम० म० ३ आम० ३३१
 गाथाटी० । " आम-नि अणुमयुये " आम्र इत्यनुमनाये
 इति । ' आम ति एतदभ्युपगम्य एवास्मानि । नि० चू० १०
 उ० ११७ गाथाटी० । अपके, विश्व० २३५ गाथाटी० ।
 " आम एाममंग " (सूत्र-२५३x) । आमम्-अपकम् ।
 (स्था०) पुरुषस्तु आम-चय श्रुताभ्यामव्यक्त । स्था० ४
 उ० १३० । " आम आमं च भुज्या " ॥ २०४ ॥ आमम्-
 अपकम् ।-आ० म० १ आम० ।

आमनिक्षेपश्च—

' नामं ठवणाआमं, दव्याऽऽमं चैव होइ भावाऽऽमं ।
 उस्मेडममंसडम-मुवक्खडं चैव पल्लिआम ॥ ३२ ॥

आमं चतुर्धा । तद्यथा-नामाऽऽमम् १; स्थापनाऽऽमम् २,
 द्रव्याऽऽमम् ३, भावाऽऽमम् ४ । तत्र नामस्थापनं गतार्थे,
 द्रव्याऽऽमं पुनश्चतुर्धा, तदेव दर्शयति- ' उस्मेडम इत्यादि-
 उत्-ऊर्ध्वं निर्गच्छता चाप्येष य. स्वेद स उत्स्वेद उत्स्वे-
 देन निर्वृत्तं उत्स्वेदिमम् । भावादिम ॥ ६ । ४ । २१ ॥ इति
 सूत्रेण इम-प्रत्यय । उत्स्वेदिमञ्च तदाम- च उत्स्वे-
 दिमाऽऽम १; ' संसेडम ' स एकाकिभावेन स्वेद संस्वे-
 दस्तेन निर्वृत्त संस्वेदिमं तद्वाऽऽमम् संस्वेदिमाऽऽ-
 मम् २, तथापस्कृता राज्ञा ये वल्लक्षणकाद्यस्तथा मध्ये
 सूत्रामं तदुपस्कृताऽऽमम् ३ । पर्याय स्वाभाविक औपाधि-
 को वा फलाना पाक परिणामस्तस्मिन् प्राप्तऽपि यदां
 तत्पर्यायाऽऽमम् ४ ।

अथोत्स्वेदिमादिचतुष्टयमेव व्याचष्टे—

उस्मेडम पिह्वेई, तिलाई ममेडम तुऽणोर्गविहं ।
 ककडुयाइ उवक्खड, अविपकरम तु पल्लियामं ॥ ३३ ॥

उत्स्वेदिमम्-पिष्टादिपिष्टम्, सूक्ष्मनन्दुलादिचूर्णनिष्पन्न त
 द्वि वस्त्रान्तरितमथ स्थितस्याप्योदकस्य चाप्यनोत्स्वेद्यमान
 पच्यते तत्र यदां तदुत्स्वेदिमाऽऽमम्, आदिग्रहणाद्गोला
 दिपरिग्रहं । संस्वेदिमं पुनस्तिलादिकमनेकेविधम् । इह
 क्वचित् पिठरादौ पानीयं तापयित्वा पिठिकार्थं प्रकृत-
 तास्तिलास्तेनाणोदकेन मिध्यन्ते-ततस्तिला- संस्वेद्यन्ते
 तेषां सन्निवहाना मध्ये ये आमास्तत संस्वेदिमाऽऽमम्, आ
 दिग्रहणेन-यदन्यदप्यनेन क्रमेण सन्निव्यते, तन् संस्वेदि-
 माऽऽमम् । तथा चणकमुद्गादीनामुपस्कृतानां य ककडु-
 कादय आमास्तं उपस्कृतऽऽमम् पर्यायाऽऽमम् पुनरविप-
 कवरसफलादिकमुच्यते, तच्चतुर्विधम् ।

तद्यथा—

इन्धणधूमं गंधं, वल्लप्पभियामए अ आमविही ।
 एमो खलु आमविही, तप्पच्चो ओणुपुव्वीए ॥ ३४ ॥

इन्धनपर्यायामम् १, धूमपर्यायामम् २, गन्धपर्यायामम् ३,
 वृक्षपर्यायाममर्थायेवं पर्यायामं आमविधिवत् प्रसारं ४ ।
 एष खलु आमविधिवत्तस्य । औतुपर्यायशोक्रयाऽऽता आ-

तुपर्यायानाम्-चदेयमाणुलक्षणा पलान्वेषणशान्तिननकक्षीप-
 प्रक्षेपणादिका यथायोगमामफलपाचनार्थं रच्यता, तथा प्रा-
 तस्य आमविधिरिति ।

अयेन्यतधूमपर्यायऽऽमं विवृणोति—
 अहवपलाल्लमाई, धूमं त्तुदुगाइ पच्छे ।
 मज्झगडा ममणि परं-तत्तिदुया द्विधूमसं ॥ ३५ ॥
 कोट्टवपलालादिर्कमिन्धनमुच्यते, आदिप्रहणन-शालिपे-
 लालपरिग्रहं ; तत्र चोप्रादीनि फलानि वेष्टयित्वा पा-
 च्यन्ते, तत्र यान्यपक्वानि फलानि तदिन्धनपर्यायामम् ।
 तथा धूमनं तिन्दुकादीनि फलानि पाच्यन्ते । कथं पाच्यन्ते
 इत्याह-मज्झगडा इति-प्रथमेनां गतायां मध्ये करीप
 प्रक्षिप्यते, तस्याश्च गतायां पार्श्वेष्वपगं गतां गच्यन्ते,
 तासु च गतासु तिन्दुकादीनि फलानि प्रक्षिप्य मध्य-
 गाया करीपगतायाम् ' अगणि ' क्षि-अग्निर्होयतं तासा
 च ' परत ' क्षि-पर्यन्तगतानां श्रोतामि मध्यमगतायां मह
 मोलितानि क्रियन्ते । ततस्तस्या करीपगतायां सका-
 शाद्धमस्ते श्रोतोभि पर्यन्तगतासु प्रविशति ततस्तच्छु-
 द्धमवधिनो धूमन प्रसृता तानि फलानि पाच्यन्त इति
 तथा मध्ये यद्-आमं तद्धूमपर्यायाऽऽमम् ।

अथ गन्धपर्यायाऽऽमं भावयति—

अवगच्छिभिडमाई, गंधणं ज च उवगि रुक्कम्म ।
 कालपत्तं न पच्चइ, वत्थपल्लियाममंतं तु ॥ ३६ ॥

आम्रकचिमिटादीनि आदिशब्दात्-बीजपूरकादीनि या-
 न्यपक्वानि फलानि तेषां मध्य पक्वानि प्रक्षिप्यन्ते । तेषां
 गन्धेन प्राकृतान्यामकानि पच्यन्ते । तत्र यदपक्वं फल
 तद्गन्धपर्यायामम् । तथा-बीजं चेति-तच्चतुर्विधस्य पुनर-
 र्थन्याद्यन्पुनर्वृत्तस्यापि शाब्दाया वर्तमान काले वमन्ता-
 दितलक्षणे पाकसमये प्राप्तऽपि परिपक्वत्वपरफलेषु न पच्य-
 ते तद्वृत्तपर्यायाऽऽमम् । व्याख्यातं चतुर्विधमपि पर्याया-
 ऽऽमम् । तद्व्याख्याने च समर्थितं द्रव्याऽऽमम् ।

अथवा भावाऽऽमस्य रूपं निरूपयति—

भावोऽऽम पि य दुविहं, वयणाऽऽमं चैव गो य वयणाऽऽमं ।
 वयणाऽऽमं अणुमयर्थे, आमं ति हि जो वदे वकं ॥ ३७ ॥
 नेवयणाऽऽमं, दुविह, आगमतो चैव नोआगमतो ।
 आगमनोणुवउत्तो, नोआगमयो-इम हाई ॥ ३८ ॥

भावाममपि द्विविधम्-वचनाम चैव, नोवचनामम् । व-
 चनरूपमाम वचनामम्, अनुमतार्थं आममिति । यदाहं
 वचनं वदेत्तद्वचनामम् । यथा काऽपि साधुगुरुणा कथितं
 गच्छन्नपरेण पृष्ट-आर्थं । किं गुरुनाथेण मर्थेन ? इति
 प्रत्याह-आमम् : एवेमतादित्यर्थं । नोवचनाम द्विविधम्-
 आगमनश्चैव नोआगमनश्च । तथाऽऽगमन आमपदार्थ-
 शानयुक्तं तत्र चोपयुक्त उपयोगस्य भावरूपत्वान् नान-
 स्य आगमरूपत्वान् । नोआगमनो-भावाममपि मवति ।
 तदेवाह—

उगमदोसाईया, भावतो अमंजमो अ आमविही ।

अज्ञो वि य आएसो, जो बरिससयं न पूरेइ ॥ ३६ ॥
उद्गमदांषा-आधाकर्मादय. आदिमहसाद्-उत्पादनादांषा,
एषणादौगद्गद्, अगद् भावामं प्रतिपत्तयम् । तथा चाचारा-
हसूत्रम्- ' सव्याऽऽमगध परिणाय, निरामगंधो परिव्वप ' (सूत्र-८७+)
(आचा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० ।) अस-
यमश्च पृथिव्यापुपमहेलक्षणो भावत आमविधिन्व ज्ञा-
नव्यश्चरिप्राऽपद्भनाकारणात् । यद्वाऽन्याऽपि आदेशः-प्र-
कारो भयते-यो चपेशनायु पुरुष आयुष्कोपक्रमेण
पर्यगतमपूरयिष्या म्रियते सोऽपि भावत आम ; आयुष-
परिपाकमन्तरेण मरणात् । अत्र च द्रव्याणामधिकारसूत्रे
ऽपि वृक्षपर्यायाऽऽमेण शेषाणामुच्चारितसदृशतया विनेय-
व्युत्पादनार्थं प्रसङ्गत प्रकृतित्वात् । व्याख्यातमामपदम् ।
श्रु० १ उ० २ प्रक० । नि० चू० । अग्निशुद्धे, आचा० ।
" सव्याऽऽमगध परिणाय " (सूत्र-८७ X) । आमम्-
अग्निशुद्धम् । आचा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० । " निराम-
गधं धिइम ङिनपा " (सूत्र-५ +) । निर्गत-अपगत
आम.-अविशोधिंकोट्याख्यस्तथा गन्धो-विशोधिंकोटि-
रूपा, यस्मात्स भवति निरामगन्ध ; मूलोत्तरगुणभेद-
भिन्नां चारित्रिक्रियां कृतवानित्यर्थः । सूत्र० १ श्रु० ६
अ० । अम-करणे घञ् । रोगमात्रे, वैद्यकोक्ते पृष्टविधे
अजीर्णे, रोगभेदे. वाच० । अजीर्णरोगभेदे च । तत्त्वज्ञानम्-
' आमे तु द्रवगन्धत्वम् " (घ०) । व्याख्या द्रव्य-
गुणस्य कथितनकादेरिव गन्धो यस्यास्ति तस्यथा तद्भा-
वस्तत्त्वमिति । घ० १ अधि० १० श्लोकटी० ।
आमइ (न्)-आमयिन्-पुं० । आमयो-रोगः स येषां
विद्यते ते आमयिनः । रोगिणि व्य० ।

नाउं तिविहामयाणं. देइ लहाओ सह गणं तु ॥२५८॥

त्रिविधनापादिजन्यरोगयोगतत्त्वप्रकारा आमया-रोगाः
स येषां ते आमयिन त्रिविधाश्च ते आमयितश्च तेषां त्रि-
विधामयिनाम् । व्य० १ उ० ।

आमंतण-आमन्त्रण-न० । आ मन्त्र ल्युट् । अभिनन्दने,
संवाधने, कामचाराजुष्कारूपे, क्रियाभेदेषु प्रवर्तनव्यापारे
च । व्यापारे च । युच् । आमन्त्रणाप्यत्र । स्त्री० । वाच० ।
प्रच्छेदे, आचा० । ' अणामं नि या परिद्वेति " (सूत्र-
५३ +) । अनापृच्छय प्रमादितया परिष्ठापयेत् । आचा०
२ श्रु० १ चू० १ अ० ६ उ० । " समणामंतणसमणे " (सूत्र-
११० X) । आचार्य्येण स्वगणस्य-स्वगच्छस्याऽऽमन्त्रणं
प्रच्छेदं कर्त्तव्यम् । व्य० १ उ० । (स्त्रीपुरुषयोर्घञ्प्रव्याचक्र-
व्यामन्त्रणवचनानि ' भासा ' शब्दे पठ्य भागे ' तदेव काणं
काण " ति (१२) इत्यादि दशवैकालिक ७ सप्तमाध्ययनस्य-
गाथामिरेष्यते) । " कर्मेभ भते ! सामाहयं " (घ०)
' भते ' इति गुरोरात्मन्त्रणम् । (घ०) आमन्त्रणं च
प्रत्यक्षस्य गुरो, तदभाव पराक्षस्याऽपि बुद्धया प्रत्यक्षीकृत-
स्य भवतः; गुरोश्चामिमुखीकरणेन सर्वो धर्मः. गुरुपाद-
भूते तदभावे स्थापनासमक्षं कृतं कल्पयानिति । घ० २
साधि० ७ श्लोक । ' भवन् ' शब्दे पठ्य भागे यिस्तम्)

आमंतणी-आमन्त्रणी-स्त्री० । अमत्यामृषाभाषाभेदे, संथा०

७ गायत्री० आमन्त्रणी-हे ३ देवदत्त इत्यादिरूपा । एष

हि प्राशुक्रभाषात्रयविलक्षणंवाच सत्या, न मृषा, नाभि-
सत्यामृषा. केवलस्यवहारमात्रप्रवृत्तिहेतुरित्यसत्यामृषा एव,
भावना कार्या । घ० ३ अधि० ४३ श्लोकटी० । दश० ।
विभक्तिभेदे च । " अट्टमाऽऽमंतणीभवे " ॥ २ ॥ (सूत्र-
१२६ +) । अट्टमी संबुद्धिः-आमन्त्रणी भवेत् ; आमन्त्र-
णार्थं विधीयत इत्यर्थः । अनु० । स्था० ।

आमंतणी भवे अट्ट-मी य जह हे ३ जुवाण् । ति ॥६॥
(सूत्र-६०६ +)

अट्टम्यामन्त्रणी भवेदिति । सु-ओ-असिति प्रथमापीयं
विभक्तिरामन्त्रणलक्षणस्यार्थस्य कर्मकरणादिषत् । लि-
ङ्गार्थमात्रातिरिक्तस्य प्रतिपादकत्वेनाट्टम्युक्ता, यथा हे ३
युवन् इति । स्था० ८ टा० ३ उ० । इदं जानुयोगद्वाराजु-
सारणं व्याख्यातम्, आदर्शेषु तु आमन्त्रणानि इत्यनेन स्था०
८ टा० ३ उ० । " आमंतणी भवे अट्ट-मी उ जहा हे ३
जुवाण् ति " (सूत्र-१२६ +) । आमन्त्रणी भवेदट्टमी,
यथा-हे ३ युवाणिति वृद्धवैयाकरणदर्शनेन चेषमट्टमी गण्यते,
पदंयुगीनाना त्वसौ प्रथमैवेति मन्तव्यमिति । अनु० ।
' असत्यामृषा-आमन्त्रययाज्ञापनादिका । आचा० २ श्रु० १
चू० ४ अ० १ उ० १३४ सूत्रटी । (' भासा ' शब्दे
पञ्चमभागे दशवैकालिकरुसमाऽध्ययनद्वितीयोद्देशक " आ-
मंतणी " २७६ इत्यादिगाथया बहुविस्तरं कथयिष्यामि)

आमंतित्ता-आमन्त्र-अव्य० । आ मन्त्र-ह्यप् । सम्बो-
ध्येत्यर्थे. वाच० ।

अज्ञो ! ति समणे भगवं महावीरे गौतमादी समणे
णिग्गथे आमंतित्ता एवं वयासी-किंभया पासा ? सम-
णाऽऽउसो ! (सूत्र-१६६ +)

' अज्ञो ' इत्यादि, सुगमम् । केवलम् ' अज्ञो ति ' ति-
आरात्-पापकर्मभ्यो याना आर्याः तदामन्त्रणम्-हे ३ आर्याः
' इति ' पवमभिलाषेनाऽऽमन्त्रयेति संबन्धः, भ्रमणो भग-
वान् महावीरः. गौतमादीन् भ्रमणान् निर्ग्रन्थानेवम्-बध्य-
माणन्यायनाऽवादीदिति, कस्माद् भयं येषां ते किंभया,
कुतो विभ्यतीत्यर्थः, प्राणा-प्राणिन ' समणाऽऽउसो '
ति-हे ३ भ्रमणा हे ३ आयुष्मन्- इति गौतमादीनामेवा-
ऽऽमन्त्रणमिति । स्था० ३ टा० २ उ० ।

आमंतिय-आमन्त्रित-त्रि० । आ-मन्त्र ऋ । अभावशयके
कमणि नियोजितं, वाच० । " पुमं आमतेमाणे आमतिप
वा अपडिसुणमाणं णो एवं वंदजा " (सूत्र-१३५ +) ।
आचा० २ श्रु० १ चू० ४ अ० ३ उ० । वाच० । परिमा-
पितायां सम्बोधनार्थं प्रथमायां विभक्तौ, न० । " साम-
न्त्रितम् " पाणिनि । सम्बोधने या प्रथमा साऽऽमन्त्रि-
तसंज्ञा स्यात् । सि० कौ० । " आमन्त्रितं पूर्व्यमवि-
द्यमानवत् " नामन्त्रितं समानाधिकरणे सामान्यव-
चनम् पा० । निमन्त्रिते, त्रि० । " प्रातगमन्त्रिताम्
विप्रान् " वाच० ।

आमन्त्र्य-अव्य० । आ-मन्त्र-ह्यप् । सम्बोध्येत्यर्थे, वाच० ।
" आमंतिय उत्पत्तिया, भिक्खुं आयसा निमतति " ॥ ५५ ॥

स्त्रियो हि स्वभावेनैवाऽकर्तव्यप्रवृत्त्या, साधुमामन्त्र-यथाऽहममुकस्यां चेलयां भवदन्तिकमागमिष्यामीत्येव संकेतप्राहयित्वा (सूत्र०) भर्तारम् आमन्त्र्य-आपृच्छथ ग्रहमिहाऽऽयाता । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

आमंतेमाण-आमन्त्रयत्-त्रि० । आपृच्छति, आचा० । “पुमं आमतेमाणे आमतिते वा” (सूत्र-१३५+) । आचा० २ श्रु० १ चू० ४ अ० ३ उ० ।

आमंद-आमन्द्र-पुं० । ईपन्मद्र । प्रा० स० । ईपद्गम्भीर-शब्दे, “आमन्द्रमन्थध्वनिदत्ततालम्” भट्टि । तद्युक्ते, त्रि० । वाच० । सर्वत्र लवरापचन्द्र ॥ २१७६ ॥ इति रलुक् । प्रा० ।

आमग-आमक-त्रि० । अपक्वे, भ० १५ श० १ उ० ४४ सूत्रटी० । “आमगमल्लगभूया” (सूत्र-७६+) । आमकमल्लकभूता-अपक्वशरावकल्पा जलसंपर्के क्षणेन विलयनात् । ज्ञा० १ श्रु० ६ अ० । अशस्त्रोपहने च । दश० । “आमग विविह धीय” ॥ १० × ॥ आमकम्-अशस्त्रोपहनेम् । दश० ८ अ० २ उ० । आचा० । “फले वीण य आमए” ॥७+॥ आमकं-सञ्चितम् । दश० ३ अ० ।

आमगंध आमगन्ध-न० । आमं च गन्धश्च आमगन्धम् । समाहारद्वन्द्व । अविशुद्धकोट्यन्तर्गतेषु आधाकर्मादिषु आचा० । “सन्वाऽऽमगंध परिख्याय खिरामगंधो परिव्वए” (सूत्र-८७+) । सर्वञ्च तदामगन्धञ्च सर्वाऽऽमगन्धं, सर्वशब्द-प्रकारकात्स्न्येऽत्र गृह्यते; न द्रव्यकात्स्न्ये, आमम्-अपरिशुद्ध, गन्धग्रहणेन तु पूतिगृह्यते । ननु च पूतिद्रव्यम्याप्यशुद्धत्वादामशब्देनैवोपादानातिकर्मथे भेदोपादानमिति ? सत्यम्, अशुद्धसामान्याद् गृह्यते किं तु पूतिग्रहणेनेह आधाकर्माद्यविशुद्धकोटिरुपात्ता, तस्याश्च शुरुतरत्वात्प्राधान्यख्यापनार्थं पुनरुपादानं, ततश्चायमर्थ-गन्धग्रहणेन-आत्मकर्म १ औद्देशिकत्रिकं २ पूतिकर्म ३ मि-श्रजातं ४ वादरप्रासृतिका ५ अध्यवपूरक ६ श्वैते पडुद्गमदोषा अविशुद्धकोट्यन्तर्गता गृहीता, शशास्त्रयो विशुद्धकोट्यन्तर्भूता आमग्रहणेनोपात्ता द्रष्टव्या इति, सर्वशब्दस्य च प्रकारकात्स्न्याभिधायकत्वाद्येन केनचित्प्रकारेण आमम्-अपरिशुद्ध पूतिर्वा भवति तत्सर्वं अपरिहृत्या ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिहृत्या निरामगन्धं निर्गतात्रामगन्धौ यस्मात् स तथा परिव्रजेत्-मोक्षमार्गे ज्ञानदर्शनचारित्र्याख्ये परि-समन्ताद् गच्छेत्; संयमानुष्ठानं सम्यगनुपालयेदिति यावत् । आचा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० ।

आमगोरस-आमगोरस-पुं० । आमं च तद् गोरसं च आमगोरसम् । कषुदुग्धदधितकादिके, घ० २ अधि० ३४ श्लोकटी० ।

आमज्जण आमार्जन-न० । सकृत् कर्द्दमादिशोधने, आचा० । ‘णो आमज्जेज्ज वा’ (सूत्र-२६+) । नैव सकृदासृज्याद्वाऽपि पुन पुन प्रसृज्यात्, कर्द्दमादि शोधयेदित्यर्थ । आचा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ५ उ० । “आमज्जेज्ज वा पमज्जेज्ज वा आमज्जंत वा पमज्जंत वा साइज्जइ” (सूत्र-१६+) । नि० चू० १७ उ० । “आमज्जावेज्ज वा पमज्जावेज्ज वा

आमज्जावंत वा पमज्जावंत वा साइज्जइ” (सूत्र-२० ×) नि० चू० १७ उ० । (अनयो सूत्रांशयो व्याख्या ‘अण्ण-मण्णकिरिया’ शब्दे प्रथमभागे ४८० पृष्ठे गता)

जे भिक्खू अप्पणो अच्चिणी आमज्जेज्ज वा पमज्जेज्ज वा आमज्जंत वा पमज्जंत वा साइज्जइ ॥ ६० ॥

“अच्छीणि वा आमज्जति णाम अच्चिपत्तरोमे मंठवेनि पुणो पुणो करंतस्स पमज्जणा । अहवा-धीयकणगादीणं सकृत् अवणयणे आमज्जणा पुणो २ पमज्जणा । नि० चू० ३ उ० । मृदुगोमयादिना लिम्पने च । व्य० ४ उ० २७ गाथाटी० ।

आमज्जंत-आमज्जमाण-आमार्जयत्-त्रि० । सकृत् हस्तादिना शोधयति, नि० चू० । “आमज्जंत वा पमज्जंत वा साइज्जइ” (सूत्र-६०×) । नि० चू० ३ उ० । “आमज्जमाणं वा” (सूत्र ३६ ×) । आमार्जयत्-सकृत् हस्तादिना शोधयन् । आचा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ७ उ० ।

आमडाग-आमडाग-न० । अर्द्धपके, अपके च । अरणि-कतरुलीयकादिके, आचा० । “सेज्ज पुणु जाणेज्जा आमडाग वा” (सूत्र-४६ ×) । ‘आमडागं वा’ इति-आमपत्रम्-अरणिकतरुलीयकादि तद्यार्द्धपकम्, अपकम्वा । आचा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ८ उ० ।

आमतर-आपतर-त्रि० । अतिशयेन प्रापके, रा० । “मणामतराए चव” (सूत्र- +) । द्रष्टृणा मनासि आप्तुयन्ति-आत्मवशतां नयन्तीति मनश्चापस्तत प्रकर्ष-विवक्षायां तरप्रत्यय प्राकृतत्वाच्च प्रकारस्य मकारे मणामतरा इति भवति । रा० ।

आममल्लगरुव-आममल्लकरुप-त्रि० । अपकशराघतुल्ये, तं० । ‘आममल्लगरुवे, निवेय वच्चह सरिरे’ ॥ ३२ ॥ ११६ (आदिन गाथाङ्क) ॥ (सूत्र-१८+) । अपकशराघतुल्ये शरीरे निवेदं वैराग्यं व्रजत । तं० ।

आममधुर-आममधुर-न० । आममिव मधुरमाममधुरम् । ईपन्मधुरे फले, “आमे णामं एगे आममधुरे” (सूत्र-२५३+) । स्या० ४ ठा० १ उ० ।

आमय-आमय-पुं० । आम-रोग यात्यनेन करणे घञर्थे क । आ । मीञ् हिंसायाम् । कण्णे अच् वा । रोगे, अनामय-निरामय । “सर्मा हि शिष्टैरास्नातौ, वर्त्म्यन्नावामय स च” माघ । वाच० । व्य० १ उ० २५८ गाथाटी० ।

आमयकरणी-आमयकरणी-स्त्री० । विद्याभेदे, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ३० सूत्रटी० ।

आमयभाव-आमयभाव-पुं० । रोगोत्पत्तौ, दश० । “निरामयाऽऽमयभावा” ॥ २०६ × ॥ निरामयामयभावात् निरामयस्य-नीरोगस्याऽऽमयभावाद्भोगोत्पत्ते उपलक्षणं च-तत्साऽऽमयनिरामयभावस्य तथा चैव प्रकार उपलभ्यन्ते-पूर्वं निरामयोऽहमासं, सञ्जाति साऽऽमयो जान । दश० ४ अ० ।

आमयि-आमयिन्-त्रि० । रोगिणि, व्य० । “नाउं नि-विहामयीण” ॥ २५८+ ॥ प्रात्या प्रियिधा-यातादिज-प-

आमयि

रोगयोगतस्त्रिप्रकारा आमयो—रोग स येया विद्यते, ते आमयिनः । व्य० १ उ० । “ नाउ निविहामइणं ” ॥२२३५॥
आमइणं ' नि-आमती-रोगतो, आमती जस्स अत्थि मो आमती मणुस्सो भस्सति । नि० चू० २० उ० ।

आमरकुंड-आमरकुण्ड-न० । तैलङ्गजनपदस्ये स्वनामख्या-
ने नगरं, ती० । ' आमरकुण्डनगरे, तैलङ्गजनपदविभूषणे
रुचिरे ॥ गिरिशिखरभुवनमध्य-स्थिता जयति पर्दामनी
देवी ॥ १ ॥ ” ती० ५३ कल्प । (अस्मिन् विषये बहुवृत्तम्
पठमिणी ' शब्दे पञ्चमभागे वक्ष्यते)

आमरणंत-आमरणान्त-अव्य० । मृत्युलक्षणवसान याव-
दित्यर्थे, पञ्चा० । “ आमरणंतमजस्स, संज-परिपालणं
विहिण्णं ” ॥ ४६ ॥ आमरणान्तम् मृत्युलक्षणवसान यावद् ।
पञ्चा० ७ वि० । “ एअस्स पायमूलं, आमरणंतं न
मोत्तव्वं ” ॥१३५७॥ एतस्य-गुरो पादमूल-समीपमामरणा-
न्तं न मोक्खय्यं—सर्वकालम् । प० व० ।

आमरणंतदोस-आमरणान्तदोष-पु० । मरणमेवान्तो मरणा-
न्त आमरणान्तात्-आमरणान्तमसंजाताऽनुनापस्य काल-
सौकरिकोदरिव या हिंसादिप्रवृत्ति सेव दोष आमरणान्त-
दोष । गौडध्यानस्य लक्षणभेदे, भ० । “ आमरणतदोसे ”
(सूत्र-२०३+) । भू० २५ श० ७ उ० । स्था० । ग० । औ० ।
‘ नानाविहाऽऽमरणदोसा ॥२६५॥ ” महद्वापद्दोऽपि स्वतः
महद्वापद्दोऽपि च परे आमरणदसंजाताऽनुनाप काल-
सौकरिकवत्, अपि तु-असमाप्तानुनापानुशयपर इत्यामर-
णदोष इति । आव० १ अ० । आमरणन्तदोसो जया पञ्च-
नराई, पणिगिलायमाणस्स वि आगतपञ्चादेसस्म थोवो
वि पञ्छाणुताओ न भवति, अवि मरणकालेऽपि जस्स
कालसोयारयस्सेव ण नाओ उवरतो भवति, एस आ-
मरणन्तदोसो । आ० चू० १ अ० १२८५ गाथाचूर्णि ।

आमरिस-आमर्श-पु० । आ-मृश । स्पर्शे, घञ् । सम्यक्
स्पर्शे, ल्युट् । आमर्शनमप्यत्र । न० । वाच० ।

आमर्ष-पुं० । आमर्षणमामर्ष । सम्पर्शने, विशेषे ७७६ गा-
थाटी० । आ० म० । शं-र्ष-तप्त-वञ्जे वा ॥ ८ । २ । १०५ ॥
इति हैमप्राकृतसूत्रेण शं-र्षयो सयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व
इकारो वा । प्रा० । आ-मृय घञ् । कोपे, असहने, सम्यग्
विवेके च । वाच० ।

आमलकीडा-आमलकीक्रीडा-स्त्री० । क्रीडाभेदे, तथा च
भगवतो महावीरस्य वणंक्रमस्थित्य-समानवयोभिः कुमारैः
मह क्रीडा कुवाण आमलकीक्रीडानिमित्तं पुराद् वहेजं-
गाम, नत्र च कुमारा वृत्तारोहणादिप्रकारेण क्रीडन्ति स्म ।
कल्प० १ अधि० ५ जण । (आमलकीक्रीडाकरणमयं
वेपलांफ शक्रकृतभगवत्प्रशसां श्रुत्वा कश्चित् मिथ्यादृष्टि-
देव भगवद्वापनार्थमिहागत इति वीर शब्दे पष्ठे भागे
१०५ मृष विचरणे वक्ष्यते)

आमलकपा-आमलकपा-स्त्री० । स्वनामख्याताया नग-
र्यां विशेषे । ' आमलकपा गयरी, मित्तमिरी कूर-
पिटडाई ” ॥३३३॥ आमलकपाया नगर्यां गत नत्र च
अमश्रानाम्ना प्रावकं कूरपिटडा,दिना—कूरसिन्ध्यादि-

दानेन प्रतिबोधित इत्यर्थे । विशेषे । आ० क० । आ० चू० ।
आ० म० । आव० । उक्त० । ग० । “ इहेव जंबूद्वीपे द्वीपे भारहे
वासे आमलकपापानामं नयरी होत्था ” । (सूत्र-१४२+) । आ० २
श्रु० १ अ० ।

आमल-आमल-पुं० । बहुव्रीजके वृत्तभेदे, “ आमलपाणं
वा २०, ” (सूत्र-४३५) । आचा० २ श्रु० १ चू० १ अ० ७ उ० ।
आमलग-आमरक-पुं० । सामस्त्येन मार्याम्, स्था० १०
ठा० । (सूत्र-७५५) नदर्थप्रतिवद्धे कर्मविपाकदशाया नव-
मऽध्ययनं च । न० । स्था० ।

तद्वक्ष्यता यथा—

सहसुदाहे आमलए (सूत्र-७५५+)

'आमलए त्ति-रथुने'लेथुत्तिरित्यामरक., सामस्त्येन मारि,
एवमर्थप्रतिवद्धं नवमं, तत्र किल सुप्रतिष्ठे नगरे सिंहसेना
राजा श्यामाभिधानदेव्यामनुरक्तस्तद्वचनादेवैकोनानि प-
ञ्चशतानि देवीनां ता मिमारविष्णुणि ज्ञात्वा कुपितः सन्
तन्मातृणामेकोनपञ्चशतान्युपनिमन्त्र्य महत्यगारे आवासं
दत्त्वा भक्तादिभिः सम्पूज्य विश्रब्धानि संद्वीकानि सप-
रिवाराणि सर्वतो द्वारयन्धनपूर्वकमग्निप्रदानेन वग्धवास्त-
नोऽसौ राजा मृत्वा च पृथ्वा गत्वा रोहीतके नगरे दत्त-
सार्यवाहस्य दुहिता देवदत्ताभिधानाऽभवत्, सा च पु-
ष्पनन्दिना राज्ञा परिणीता, स च मातुर्भक्तिपरतया त-
त्कृत्यानि कुर्वन्नासामास तथा च भोगविघ्नकारिणीति
तन्मातुर्ज्वललोहदण्डम्यापानप्रक्षेपात्सहमा दाहंन वधो
व्यधायि । राज्ञा चासौ विविधविडम्बनाभिर्विडम्ब्य
विनाशितेति विपाकश्रुते देवदत्ताभिधानं नवममिति ६ ।
स्था० १० ठा० ३ उ० ।

आमलक-त्रि० । आ-मल्-किन् । स्त्रीत्वे गौरा० डीप् ।
बहुव्रीजके वृत्तभेदे, जी० १ प्रति० २० सूत्र० । प्रज्ञा० । ल०
प्र० । आचा० । स्था० । “ तत्थ णं आमलगा पक्खिता ”
(सूत्र-१४३५) । अनु० । (धात्रीवृत्ते) । वाच० ।
धात्रीफले च । न० । “ आमलगाई दगाहरण च ” (गा-
थासूत्र १० x) । आमलकानि—धात्रीफलानि । सूत्र० १
श्रु० ४ अ० २ उ० ।

आमलगमधुर-आमलकमधुर-त्रि० । आमलकमिव मधुरं
यद्यन्यत् आमलकमेव वा मधुरमामलकमधुरम् । ईकन्म-
धुरे स्था० ४ ठा० ३ उ २३० सूत्रटी० ।

आमलगमधुरफलसमाण-आमलकमधुरफलमान-पुं० । ई-
पदुपशमादिगुणलक्षणमाधुर्यवति पुरुषभेदे, स्था० ४ ठा०
३ उ० २३० सूत्रटी० ।

आमलगरस-आमलकरस-पुं० । धात्रीफलरसे, “ शिशिरं
चामलकरसः ” सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ६३ गाथाटी० ।

आमलगरसिय-आमलकरसित-त्रि० । आमलकरसससृष्टे,
विपा० । ' आमलगरसयाणि य ” (सूत्र-२६ +) ।
आमलकरसससृष्टानीति । विपा० १ श्रु० ८ अ० ।

आमाऽभिभूय-आमाऽभिभूत-त्रि० । अपकरसेनाभिभूते,
विपा० । ' आमाभिभूयगता ” (सूत्र-+) । आमन-
अपकरसेन । विपा० ।

आमिस-आमिष-न० । आमिषति स्नेहम् । अम-टिपश्-
दीर्घश्च वा-माते स्नेहातिरेकात्तस्य तथात्वम् । वाच० ।
“ दकेहि य ककेहि य, आमिसत्थेहि ते दुर्ही ॥ ३ ॥ ” दङ्कै
दङ्कैश्च पक्षिविशेषैरन्यैश्च मासवशादिभिर्मत्स्यवन्धादिभिः ।
सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० । आहारं, “ इत्तो श्विय फुला-
ऽऽमिस ” ॥ २६+ ॥ पञ्चा० ६ विव० । मान्नादिके, स्था०
४ ठा० ४ उ० ३२५ सूत्रटी० । आ० । अशनादिके च
भोग्यवस्तुनि, ध० २ अधि० ६१ श्लोकटी० । “ जे
इच्छसि घन्तुं जे पुर्वि तं आमिसण गिणहाहि ।
आमिसणसनिवद्धो, काहिइ कज्जं अकज्ज वा ॥ १ ॥ ”
सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ४ गाथाटी० । उत्क्रान्ते, सुन्दर-
रूपादौ, लोभे. लोभनीय विषये च । वाच० । अभिष्वङ्गहेतौ,
धनधान्यादिके च । उक्त० । “ अकिंनया उज्जुकडा निरा-
मिसा ॥ ११+ ॥ ” निष्क्रान्ता आमिषात्-विषयादिपदार्थात्
इति निरामिषा-विषयादय पदार्था हि विषया जीवानां
गृह्णित्वेहेतुत्वादामिषापमा. पतस्माद्दह निर्दिषया सती ।
उक्त० १४ अ० ।

सामिसं कुललं दिस्म, वज्जुमाणं निरामिसं ।

आमिसं सव्वमुज्जिक्त्ता, विहरिस्सामो निरामिसा ॥ ४७ ॥

हे ३ राजन् अह सर्वम् आमिषम्-अभिष्वङ्गहेतु धनधान्या-
दिकम् उज्जिक्त्वा-त्यक्त्वा निरामिष-त्यक्त्वा सती अ-
प्रतिष्वङ्गिहारतया विहरिष्यामि, किं कृत्वा साऽऽमिषम्
(आमिषेण-पिशितरूपेण) । उक्त० पाई० आमिषम्-अभि-
ष्वङ्गहेतु धनधान्यादि । उक्त० पाई० १४ अ० ४७ गाथाटी० ।
आमिषसहित कुललं-गृहम् अपरे पक्षिणं वा परैरिति
अन्यैर्वध्यमानं-पीड्यमान दृष्ट्वा सामिष पक्षी हि आ-
मिषाहारिपक्षिभिः पीड्यते । अथ वा-साऽऽमिषम्-सस्पृह,
भोजनाद्यर्थे लुब्ध, कुलल-पक्षिण परैर्वध्यमानं-पीड्यमानं
दृष्ट्वा यतो हि पक्षिणो यदा गृह्यन्ते तदा नान् भक्ष्य दर्श-
यित्वा पाशादिना बध्यन्ते, आमिषाहारी शकुनिस्तु आ-
मिषदर्शनेनैव लोभयित्वा मीनवत् बध्यन्ते सह आमिषेण-
आमिषरनास्वादात्लोभेन वर्तन्ते इति साऽऽमिषस्त साऽऽमि-
षम् । उक्त० १४ अ० । पणं जम्परिफले च । वाच० । पूजादौ
निवेदनीयेऽस्तनादौ च । दर्श० । ‘ पुष्पाऽऽमिसधुर्भञ्जा
॥ ३७ ॥ पुष्पाऽऽमिषस्तुनिभेदात् विधा पूजा । आमिषम्-
चाऽखण्डाऽक्षतनारङ्गनालिकेरयीजपूकफलत्रिमलगलितज
लदाधिघृताऽनेकविधिनवेद्यस्वभावम् । दर्श० तत्त्व । ‘ पक्षो
श्विय फुल्लामिस-धुइपडिवत्तिपूयमज्जमि ॥ ६५ ॥ ” इत एव
सपूर्णाऽऽशकण्यस्य भावमाधुमाध्यत्वादेव, ‘ फुल्लामिसधुइ
पडिवत्तिपूयमज्जमि ’ ति-पुष्पाणि-जात्यादिकुसुमानि,
उपलक्षणत्वाद्दृष्ट्वाऽन्तर्धानादीनामिद्वैवान्तर्भावो वेदितव्य आ-
मिषम्-आहार, इहाऽपि नयेव फनादिसकलनवेद्यपर-
ग्रहो दृश्य । पञ्चा० ६ विव० ।

आमिसत्थि (न्)-आमिषार्थिन्-त्रि० । आमिषम्-मान्ना-
दिकम् अर्थयत-प्रार्थयत । मासादिप्रार्थयितरि, आ० १
श्रु० ४ अ० ४ सूत्रटी० ।

आमिसपिय-आमिषप्रिय-त्रि० । कङ्कपक्षिणि, मान्नाभि-

लापिण च । वाच० । वल्लभमांसादिके, आ० १ श्रु० ४
अ० ४ सूत्रटी० ।

आमिसलोल-आमिषलोल-त्रि० । आमिषलस्पटे, आ० १
श्रु० ४ अ० ४ सूत्रटी० ।

आमिसाऽऽवत्त-आमिषाऽऽवर्त-पु० । आमिषं-मान्नादि तद-
र्थमावर्त. शकुनिकादीनामामिषावर्त. । आवर्तभेदे, स्था० ४
ठा० ४ उ० ३२५ सूत्रटी० ।

आमिसाऽऽहार-आमिषाऽऽहार-त्रि० । मांसादिभोजिनि आ०
१ श्रु० ४ अ० ४ सूत्रटी० ।

आमुट्ट-आमृष्ट-त्रि० । आ-मृष्ट-कृ । आधर्षिते, आमर्षिते
च । “ आमृष्टास्तिलकरुच स्रजो निग्स्ता ” माघ ।
आ-मृज-कृ । परिमार्जिते, विशोधने च । आ-मृश-कृ ।
संस्पृष्टे च । वाच० । विषयांसीकृतं च । ओष० । “ हेट्टा-
रिया आम(मु)ट्टं ’ (२६७ + भाग्यगा०) । अधस्तादुपनि-
च यत् ‘ आमुट्ट ’ विषयांसीकृतं भुङ्क्ते. ओष० । ‘ ऋताऽत्
॥ ८ । १ । १२६ ॥ ऋत अत्वम् । आमृष्टम् । आमृष्ट । प्रा० ।

आमुष्मिह्य-आमुष्मिक-त्रि० । अमुष्मिन्-परलोके भव उक्त्
सप्तम्या अलुक् टिलोप । वाच० । अमुच भव आमु-
ष्मिक । द्विर्नायेऽनीचरभेदे, परलोकसम्यन्धिनि स्वर्ग-
सुखादौ, ध० ३ अधि० १४२ श्लोक । परभवविपाकप्रद-
शके टा० । ‘ महानामुष्मिकोऽपि च ॥ १७ ॥ ” आमु-
ष्मिकोऽपि-परभवे विपाकप्रदशकाऽपि । टा० ७ टा० ।
“ शास्त्रमासन्नभयस्य, मानमामुष्मिके विधौ ” ॥ २० + ॥
आमुष्मिके विधौ-पारलौकिके कर्मणि । शास्त्रं मानम् ।
धर्मोऽधर्मयोगनीन्द्रियत्वेन तदुपायत्ववोचनं प्रमाणान्तग-
सामर्थ्यात् । टा० १४ टा० ।

आमुपंत-आमृशत्-त्रि० । सकृदीपद् वा स्पृशति, दश०
४ अ० ११ सूत्रटी० । ‘ सुय मे आउमेतंगं ’ (सूत्र-१ x) ।
आमृशना-भगवत्पादागचिन्द करयुगलादिना स्पृशना ।
आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । स्था० ।

आमुममाण-आमृशत्-त्रि० । ईपत् स्पृशति. भ० । “ आ-
मुसमाणे वा संमुसमाणे वा ’ (सूत्र-३२४ +) । आमृ-
शन ईपत्स्पृशन्नित्यर्थ । भ० = श० ३ उ० ।

आमूल-आमूल-न० । अभिव्याप्त्या कारणे, पो० । “ आ-
मूलमिद परम मर्थस्य हि योगमार्गस्य ’ ॥ १६ ॥ आमू-
लम्-अभिव्याप्त्या कारणम् । पो० १३ विव० ।

आमेट्ट (गा) घर-आमेट्टकागृह-न० । अपकेट्टकागृहं. ट्य० ।
सालयकागृहघर, पक्षेऽष्टाऽऽमेयपिण्डशकण्यं ” ॥ १५४ ॥
आमा-अपकास्ताभिनिष्टकाभि रुते गृहम्-आमेट्टकागृहम् ।
ट्य० ४ उ० । गृहस्यवर्गोऽपत्ता ॥ ८२ ॥ ३३ ॥ इति घर । प्रा० ।

आमेल (आवेड)-आपीड-पुं० । आ-पीड-अण । शेष-
रके प्रा० १ श्रु० १६ अ० १२४ सूत्रटी० । “ पन्नाप्या-
पांडविभौनककीदशदशे ” ॥ ८ । १ । १०४ ॥ इति हेमप्रा-
रुनमृषेणकागर्थेत्वम् । प्रा० । “ नापापीडे मे या ”
॥ ८ । १ । २३४ ॥ इति हेमप्रारुनमृषेण पन्थ वा म ।

आमेल

आमेलो । प्रा० । ' डाल " ॥ ८ । १ । २०२ ॥ इति हैम-
प्राकृतसूत्रेण स्वरान्परस्यास्युक्तम्यानादेर्दस्य प्रायो ल ।
आमेलो । आवडो । प्रा० । शिखामाल्ये शिगेभूपणे,
घाच० । " वलमालाऽऽमेलमउलकुडलसच्छुवविउविया-
भरणचारुभृसणधरा ' (सूत्र-४७ x) । ' आमेल ' ति-
आपीडशब्दस्य प्राकृतलक्षणवशत आपीड-शेखरक ।
प्रभा० २ पद । जी० । " आविद्धतिलयामेलाण " (सूत्र- x) । आविद्धतिलक आमेलश्च शेखरको यका-
भिस्ता आविद्धतिलकाऽऽमलास्तासाम् । रा० ।

आमेलग-आपीडक-पु० । शेखरके, म० । ' लीलुपलक-
यामेलर्पाह ' (सूत्र-३८० x) । ' आमेल ' ति-आपीड
शेखर । म० ८ श० ३३ उ० ज्ञा० । ' आमेलगआ " (सूत्र-१२६ +) । आमेलक-आपीड, शेखरक इत्यर्थः,
जी० ३ प्रति० १ उ० । " आमेलग ' (सूत्र-२४ x) ।
आपीड-शेखर एव स्तनप्रस्तावाच्चुक्तस्तप्रधानौ आ-
मेलकौ वा परस्परमीपत्सम्बद्धौ । ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।
गृहवहिनिसुनकाष्टे च आपीडकमात्रे, त्रि० । वाच० ।

आमेलक-त्रि० । परस्परमीपत्सम्बद्धे, ज्ञा० १ श्रु० १ अ०
२४ सूत्रटी० ।

आमोडक-पु० । पुण्पोन्मिश्रे बालवन्धविशेषे, आमोडक-
पुण्पोन्मिश्रा बालवन्धविशेषे । उक्त० ३ अ० १५२ गा-
थाटी० ।

आमोक्त-आमोक्त-पुं० । आमोक्त्यतेऽस्मिन्नित्यामोक्त्ये वा-
आमोक्त । परित्यागे, आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ७
गाथा । अशेषकर्मक्षये, सूत्र० । " आमोक्त्वाप परिव्व-
पज्जा " (सूत्र-२१ x) । आमोक्त्याय-अशेषकर्मक्षयप्रार्ति
यावत् । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ३ उ० । अशेषकर्मक्षयसायके
आचारं, आचा० । तथा चाचारैकार्यिकानधिकृत्य-आ-
मोक्त्य निक्षेपो नामादिस्तत्र व्यतिरिक्तो निगडादे भा-
वामोक्त कर्माष्टकोद्देशेष्टनमशेषमेतत् साधकध्यायमेवाचार
इति । आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ७ गाथाटी० ।
(अस्थैकार्यिकानि ' आचारंग ' शब्दे ऽस्मिन्नेव भागे ऽत्र
द्रष्टव्यानि)

आमोग-आमोक्त-पुं० । आ-मुच-घञ-परिधाने, ल्युट् आ-
माचनमप्यत्र । न० । वाच० । कचवरपुञ्ज न० । " आ-
भोयाणि वा (सूत्र-१६६+) आमोक्तानि-कचवरपुञ्जा ।
आचा० १ श्रु० ७ अ० २ उ० ।

आमोडग (लय)-आमोडक-न० । आतोद्यभेदे, "मुच्छि-
जंतोण आमोडगालं" आ० चू० १ अ० ।

आमोम-आमर्श-पुं० । आमर्शनमामर्श । परामर्शे ज्ञा० १
' २० ८ अ० ७६ सूत्रटी० । सम्पर्शे प्रश्न० १ मव० द्वार २०
सूय० । प्रव० । न० ।

आमर्ष-पु० । आमर्षणमामर्ष । सम्पर्शे विशेषे ७७६ गाथा-
टी० । आ० म० । अप्रमृज्य करण स्पर्शने, जाप्रतोऽतिचा-
रभेदे च । आय० । ' आमोले मसरकामोसे " अविधिनेव
' आमर्षणमामर्ष, अप्रमृज्य करण स्पर्शनमित्यर्थः । तस्मिन्

सरजस्कामर्षे सति सह पृथिव्यादिरजसा यद्वस्तु स्पृष्टं
तत्सस्पर्श इत्यर्थः, आव० ४ अ० ।

आमोष-आमुष्णाति-आ-मुष-पचाद्यच् । सम्यगपहारके
चौरादौ, आमोष्-भावे षम् । अपहरणे, वाच० ।

आमोसग-आमोषक-पुं० । आमोष्णातीत्यामोषक । चौरै,
स्था० ५ ठा० २ उ० ४१७ सूत्रटी० । " आमोसगा संपिडिया
गच्छेज्जा " (सूत्र-१३० x) । आमोषका-स्तना । आचा० २
श्रु० १ चू० ३ अ० ३ उ० । " तत्थ खलु विहरंसि बहवे आमो-
सगा वत्थपिडियाप संपिडिया गच्छेज्जा " (सूत्र-१५१ x) ।
आमोषका-चौरा । आचा० २ श्रु० १ चू० ५ अ० २ उ० ।

आमोमहि-आमर्शो(षो)पधि-पुं० । आमर्शो हि-हस्तादिना
स्पर्श आपधिर्यस्य स आमर्शोपधि । ग० २ अधि० ७१
गाथाटी० । प्रव० । आमर्षणमामर्ष-संस्पर्शनमित्यर्थः । स
एवौपधिर्यस्यासावामर्शोपधि करादिसस्पर्शमात्रादेव व्या-
ध्यपनयनसमर्थः, लब्धिलब्धिमतारभेदोपचारात्साधुरैवा-
मर्शोपधिरित्यर्थः । विशेषे ७७६ गाथाटी० । आ० म० ।
लब्धिभेदे, पा० १ सूत्र । औ० । यत्प्रभावात्स्वहस्तपादा-
द्यवयवपरामर्शमात्रेणैवात्मनः, परस्य वा सर्वेऽपि रोगा
प्रणश्यन्ति स आमर्शोपधि । प्रव० २७० द्वार १५०६ गाथा ।
आमोसहियाम रोगाभिभूत अत्ताणं परं वा जवे वि ति-
गिच्छामि ति सञ्चितेऽण आसुरति तं तक्खणा चैव वव-
गयरोगातंकरेति ति । सा य आमोसहिलदी । सरिरे-
गदेमे वा सव्वसरिरे वा समुपज्जति ति एवमेसा आ-
मोमहि ति भरणति । आ० चू० १ अ० ।

आमोसहिपत्त-आमर्शो (षो) पधिप्राप्त-त्रि० । आमर्श-
संस्पर्शः । स एवौपधि-सर्वरोगापहारित्वात् तपश्चरण-
प्रभावो लब्धिविशेषस्तां प्राप्ता ये ते तथा । आमर्शो (षो)
पधिलब्धिविशेषप्राप्ते, प्रश्न० । " आमोसहिपत्तेहि " (सूत्र-
२२ x) प्रश्न० १ सव० द्वार ।

आय-आय-पुं० । आगच्छतीत्याय । द्रव्यादेर्लाभि, सूत्र०
१ श्रु० १० अ० १० गाथाटी० । उक्त० । आ० म० । ज्ञा० ।
आनु० । प्रव० । दश० । विशेषे । धनागमे, वाच० । " आ-
यस्स हेउं पगरेइ सगं " ॥ १६ + ॥ आयस्म-लाभस्य
हेतो-कारणात् । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । (आय दृष्ट्वा कार्यं
कुर्यादिति । (' गच्छमारणा ' शब्दे तृतीयभागे वदयते)
आय-प्राप्तिर्लाभ इत्यनर्थान्तरम् । अनु० १४४ सूत्रटी० ।
नि० चू० । ' गच्छपरिरक्खणट्ठा, अणागतं आउवायकुस-
लेण " ॥ ८६४ x ॥ आया-नाम पाण्डवस्थादेः पार्श्वोभि-
प्रत्यहसयमपालनादिको लाभः । वृ० ३ उ० । ' दानादिकं च
लाभोचितमेव कार्यम् " । लाहोचियदारेण, लाहोचियभागे,
लाहोचियपरिवार, लाहोचियतिहिकरे सिआ " (सूत्र-२+) ।
(अस्य सूत्रांशस्य व्याख्या ' धम्म ' शब्दे चतुर्थभागे
६८२ पृष्ठे वदयते) उक्तं चात्र लौकिके- " पादमायात्रिधि
कुर्या-त्यादं विज्ञाय यद्वयेत् । धर्मोपयोगयो' पादं, पाद
भक्त्यपोषणे " ॥ १ ॥ तथाऽन्यैरप्युक्तम्- ' आयादस्य नि-
युज्जित, धर्मं यद्वाऽधिकं तत । शपेण शपं कुर्वीत,
यतस्तच्छुद्धैहिकम् ॥ १ ॥ " इत्यादि । प्र० सू० । आ-

गच्छतीत्यायो--द्रव्यादेर्लाभस्तन्निमित्तापादितेऽष्टप्रकारक-
कर्मलाभे च । “ आय न कुञ्जा इह जीविश्रुटी ” ॥ ११+ ॥
आगच्छतीत्यायो-द्रव्यादेर्लाभ तन्निमित्तापादितोऽष्टप्रकार-
कर्मलाभ तमिहास्मिन् संनारे असंयमजीवितार्थी, भोग-
प्रधानजीवितार्थीत्यर्थ । यदि वा-आजीविकाभयात् द्रव्य-
संचये न कुर्यात् । सूत्र० १ श्रु० १० अ० । आयम्-कर्माश्र-
वलक्षणं न कुर्याद् । सूत्र० १ श्रु० १० अ० ३ गाथाटी० ।
उपादाने, हेतौ च । विशे० १२२६ गाथाटी० । आयो-लाभ ।
प्राप्तिर्ज्ञानादीनामस्मादित्याय । विशे० ६६१ गाथाटी० ।
ओघनिष्पन्ननिक्षेपेण सामान्यतः अङ्गाध्ययनादेशकादिके
श्रुतौ अनु० १५४ सूत्रटी० ।

तथा च—

नाणस्स दंसणस्स वि, चरणस्स य जेण आगमो होइ ।

सो होइ भावणाउ, आओ लाहो ति एगड्ढा ॥ ३२ ॥

ज्ञानस्य-मत्यादे, दर्शनस्य-चोपशमिकादे, चरणस्य च-
समाधिकारदेयेन हेतुभूतेनागमो भवति-प्राप्तिर्भवति स
भवति भावाऽऽय, आयो-लाभ इति निर्दिष्ट । अध्ययनं
च हेतुभूतेन ज्ञानाद्यागमो भवतीति गार्थार्थ । दश० १ अ० ।

ओघनिष्पन्ननिक्षेपमधिकृत्य—

ओहो जं सामण्यं, सुयाऽभिहार्यं चउच्चिहं तं च ।

अज्झयणं अज्झीणं, आयज्झयणा य पत्तयं ॥ ६५८ ॥

इह यच्छ्रुतस्य-जिनवचनरूपस्य सामान्यमङ्गाध्ययनादेश-
कादिक नाम तद् ओघ उच्यते, सामान्य शास्त्रनामेत्यर्थ ।
विशे० ।

अथाऽऽयनिक्षेपं कर्तुमाह—

से किं तं आए ?, आए चउच्चिहे पणत्ते, तं जहा-
नामाऽऽए १, ठवणाऽऽए २, दव्वाऽऽए ३, भावाऽऽए ४,
नामठवणाओ पुवं भणिआओ ।

‘आय’ त्यादि आय-प्राप्तिर्लाभ-इत्यनर्थान्तरम्, अस्यापि
नामादिभेदाभिन्नस्य विचार सूत्रसिद्ध एव यावत् ।

से किं तं दव्वाऽऽए ?, दव्वाऽऽए दुच्चिहे पणत्ते, तं
जहा-आगमओ अ, नो आगमओ अ । मे किं तं आ-
गमओ दव्वाऽऽए ? आगमओ दव्वाऽऽए जस्म ए आय-
त्ति-पदं भिक्खित्ठितं जित मित् परिजितं० जाव कम्हा ?,
अणुवओगो दव्वमिति कट्ट, नेगमस्म ए जावइआ
अणुवउत्ता आगमतो तावइआ ते दव्वाऽऽया, ० जाव
सेत्त आगमओ दव्वाए । से किं तं नोआगमओ दव्वाए?,
नोआगमओ दव्वाए तिविहे पणत्ते, तं जहा-जाणगम-
रीरदव्वाए, भविअमरीरदव्वाए, जाणगमरीरभविअम-
रीरवइरित्ते दव्वाए । मे किं तं जाणगसरीरदव्वाए ? जा-
णगसरीरदव्वाए आयपयत्थाहिगारजाणयस्म जं मरीरयं
ववगयत्तुअचाविअचत्तेदेहं जहा दव्वज्झयणोः ० जाव मे

२१

तं जाणगसरीरदव्वाए । से किं तं भविअशरीरदव्वाए ?
भविअशरीरदव्वाए जं जीवे जोणीजम्मण्णिक्खत्ते जहा
दव्वज्झयणो० जाव सेत्तं भविअमरीरदव्वाए । मे किं तं
जाणगमरीरभविअमरीरवइरित्ते दव्वाए ? जाणगमरीर-
भवियसरीरवइरित्ते दव्वाए तिविहे पणत्ते, तं जहा-लो-
इए १, कुप्पावयणिए २, लोणुत्तरिए ३ । से किं तं लोइए ?
लोइए तिविहे पणत्ते, तं जहा-सच्चित्ते, अच्चित्ते, मीमए
अ । मे किं तं सच्चित्ते ?, सच्चित्ते तिविहे पणत्ते । तं जहा-
दुपयाणं, चउप्पयाणं, अपयाणं । दुपयाणं दामाणं, दामी-
णं । चउप्पयाणं-आमाणं, हत्थीणं । अपयाणं-अंवाणं,
अंवाडगाणं, आए । से तं सच्चित्ते । से किं तं अच्चित्ते ? अ-
च्चित्ते अणेगविहे पणत्ते, तं जहा-सुवण्णययमण्णिमोत्ति-
असंखमिलप्पवालरयणाणं आए से तं अच्चित्ते । मे किं
तं मीसए ?, मीमए अणेगविहे पणत्ते, तं जहा-दासाणं,
दामीणं, आमाणं, हत्थीणं, समाभरिआउज्जालंकिआणं
आए । से तं मीसए । मे तं लोइए ॥ मे किं तं कुप्पावय-
णिए ?, कुप्पावणिए तिविहे पणत्ते, तं जहा-सच्चित्ते,
अच्चित्ते, मीमए अ । तिष्णि वि जहा लोइए० जाव मे तं
मीमए । मे तं कुप्पावयणिए ॥ से किं तं लोणुत्तरिए ?,
लोणुत्तरिए तिविहे पणत्ते, तं जहा-सच्चित्ते, अच्चित्ते,
मीमए अ । से किं तं सच्चित्ते ?, सच्चित्ते दुविहे पणत्ते,
तं जहा-सीसाण, सिस्मणिआणं । मे तं सच्चित्ते । मे किं
तं अच्चित्ते ?, अच्चित्ते अणेगविहे पणत्ते, तं जहा-पडिग्ग-
हाणं, वत्थाणं, कंवल्लाणं, पायपुच्छणाणं आए । मेत्त
अच्चित्ते । मे किं तं मीमए ?, मीमए तिविहे पणत्ते, तं
जहा-सिस्माणं, सिस्मणिआणं, सभंडोवगरणाणं आए ।
सेत्तं मीसए । मेत्तं लोणुत्तरिए ॥ मेत्तं जाणगमरीरभवि-
असरीरवइरित्ते दव्वाए । से तं नो आगमओ दव्वाए । मेत्तं
दव्वाए ।

‘से किं तं अच्चित्ते?’ ‘सुवण्णे’ त्यादि-लौकिकोचित्तस्य
सुवर्णादेरायो मन्तव्य, तत्र सुवर्णादीनि प्रतीतानि ‘सिल’
त्ति-शिला । मुक्ताशैलगाजपट्टादीनां गुरुवस्त्राणि रत्नानि-
पञ्चरागस्तानि ‘सेतववपज्जन्म’ त्ति-मद्-विद्यमान
स्वापनेय द्रव्यं तस्याऽऽय, ‘समामगियाउज्जालंकियाग’
नि-आभित्ताना सुवर्णमंकलिकादिभूयितानामानोद्य-भ्र-
रीप्रमुत्पैरलरुनानाम् ।

से किं तं भावाऽऽए ?, भावाऽऽए दुविहे पणत्ते, तं जहा-
आगमओ अ, नो आगमओ अ । मे किं तं आगमओ
भावाऽऽए ?, आगमओ भावाऽऽए जाणइ उवउत्ते, मेत्तं
आगमओ भावाए । मे किं तं नोआगमओ भावाए ?, नो
आगमओ भावाए दुविहे पणत्ते, तं जहा-पमन्थे अ,

अपमत्ये अ । मे किं तं पमत्ये १, पमत्ये तिविहे पणत्ते, तं जहा-शाणाऽऽ, दंमणाऽऽए, चरित्तःऽऽए, सेत्तं पमत्ये । मे किं तं अपमत्ये, अपमत्ये चउत्विहे पणत्ते, तं जहा-कोहाए, माणाए, मायाए. लोभाए । मे तं अपमत्ये । से तं खो आगमत्रो भावाए । सेत्त भावाए । सेत्तं आए । (सूत्र-२५४+) अनु० ।

उद्योतिपोरुं लग्नाद्यधिके, गण्यवधिके च एकादशस्थाने, लग्नाद्यधिकेकादशस्थानन्याऽऽयत्ये च ' तन्स्थाने आयस्य चिन्तनीयत्वात् । वानिनागारपालके च । कर्माणि अच् घञ् या । ग्रामादिन स्वामिग्राह्यभागे, लभ्ये घनादौ, " तदस्मिन् घृदद्यायनाभयुत्कोपदादीयने " पा० । ग्रामेषु स्वामिग्राह्यो भाग आय । सि० का० । वाच० । कृष्णारड भेदे. प्रज्ञा० । ' आय काए, कुहण " ॥ २०+ ॥ (सूत्र-२३५) प्रज्ञा० १ पद । आ वा० । (अत्र विस्तर ' कुहणा ' शब्दे तृतीयभागे वच्यते) ।

आज-त्रि० । आज्यतेऽनेन । आ अज घञर्थे क । घृते, ज-टा० । अजस्येदम् अण् । ह्यागमांमादौ त्रि० । अलंकृतं कुमारं कुशलीकृतशिखसमहनेन वानसा संवीतमंगेयेन वा अजनेन ब्रह्मणे, रौरवेण क्षत्रियम् । अजनेन वैश्यम् । आश्व० गृ० । " गव्यमाजं तथा चौष्ट-माधिकं माहिषं च यत् । अश्वयाश्वेय नार्याश्व, करेणुतां च यत्पय " ॥ २ ॥ सुश्रुत । अज भावे घञ् । न वीभाव । चिन्ते, आजानेय । वाच० ।

आयइ (ई)-आयति (ती)-स्त्री० । आ य-ति । वा डीप् । आगामिकाले, ' आयइ जगगा " ॥ २८+ ॥ पञ्चा० १६ विव० । घृ० । व्य० । ' मे तस्य सुच्छिण्णं वाल आयइ नाऽऽवुञ्जइ " ॥ १ ॥ दश० १ चू० । तत्र तेषु भोगेषु सूच्छि-तां-गृहो वाल आयनिम्-आगामिकाल नाऽऽवुञ्जये-न सम्पन्नवगच्छति । दश० १ चू० । आगामिकालविषया-ना महत्यामास्थायाम्, व्य० । जुवगजमि उ ठविण्, एया-आ वंघनि आयति तस्य " ॥ १६६+ ॥ आयनिम् आगामि-कालविषया महतीमास्थां वन्वन्ति । व्य० ४ उ० । सन्तनौ, घृ० । राजसुतदीक्षाभधिकृत्य- आयनी इहिमतपूया य १ ॥ २३+ ॥ आयतिश्च-सन्तनिरमीयामेतेन अविच्छिन्ना म-विष्यति । घृ० ३ उ० । प्रभावे, कोपदगुडे जे जमि, फनट.नकाल च । आयनि-स्त्री० । आ यम ङ्ङन् । स्नेह यशुन्वे सामर्थ्यं सीम्नि शयने प्रभावे, आगतौ च उपाये च अनान्या च तन्फलनम् " । शा० भा० वाच० । आयइ जगगा-आयतिजनक-त्रि० । आयनी-आगामिकाले अर्थात् फले जनयति-करोति योऽस्मादायतिजनक । आ-गामिकालेऽर्थात् फलदायके, पञ्चा० । ' आयइ जगगा " ॥ २८+ ॥ पञ्चा० १६ विव० ।

आयइत्ता-आदाय-अव्य० । गृहान्वेत्यर्थे, सूत्र० १ श्रु० १२ अ० ६ नाथादी० ।

आयइफल-आयतिफल-न० । आयनी-आगामिनि काले फलमस्यत्यायतिफलम् । फलत्रफलने, पञ्चा० । ' आय-

तिफलमद्वयसा-हणं च निउखं मुखेयव्यं ॥४२५॥ " आयतौ-आगामिकाले, परभावे इत्यर्थे । फल साध्यमस्येत्यायति-फलम् । पाठान्तरेण-आयतफलं-मोक्षफलम् । पञ्चा० १२ विव० ।

आयइविराहग-आयतिविराधक-त्रि० । परलोकपीडाकरे । पं० सू० । ' आयइविराहगं समारंभं न चिन्तिजा " (सूत्र-२+) ॥ अ यतिविराधक-परपीडाकरं समारम्भम्-अङ्गा-रकर्मादिरूपं तथा न चिन्तयेद् । पं० सू० ।

आयइसंपगासण-आयतिसम्प्रकाशन-न० । चतुर्थे सामभेदे, स्था० । चतुर्थे सामभेदमाधिकृत्य-" आयस्याः सम्प्रकाश-नम् " अस्मिन्नेवदृष्टते इदमावयोर्भविष्यतीत्याशयोजनम्-आयतिसम्प्रकाशनम् । स्था० ३ टा० ३ उ० १८५ सूत्रटी० ।

आयगुल-आत्माङ्गुल-न० । आत्मनोऽङ्गुलमात्माङ्गुलम् । आ-त्माऽङ्गुलप्रमाणभेदे, प्रव० । (अङ्गुल' शब्दे प्रथमभागे स्व-त्वमुक्तम्)

जं पुण आयंगुलमे-रिमेण तं भामिअं विहिणा ॥१४०७॥ यत्पुनरात्माऽङ्गुल पूर्वमुद्दिष्टं तदादृशेन-वक्ष्यमाणस्वरूपण विधिना प्रकारेण भाषितं-प्रतिपादितं तीर्थकृद्गणधरैः ।

तमेव विधिमाह-

जे जम्मि जुगे पुरिसा, अट्टमयंगुलमूसिआ हुंति ।

तेसिं जं जं निअमं-गुलमायंगुलमेतथ तं होइ ॥१४०८॥

ये पुरुषाश्चक्रवर्तिवासुदेवाद्यो यस्मिन् युगे सुपमसुख-मादिकाले निजाऽङ्गुलनेवाऽष्टोत्तर शतमङ्गुलानामुच्छिन्ना - उच्चा भवन्ति तेषां च स्वकीयाऽङ्गुलेनाऽष्टोत्तराऽङ्गुलशतो-च्छाना पुरुषाणां यन्निजम्-आन्मीयमङ्गुलं तत्पुनरात्माऽ-ङ्गुलं भवति । इह च ये यस्मिन् काले प्रमाणयुक्ता पुरुषा भवन्ति, तेषां सम्बन्धी आत्मा गृह्यते । तत आत्मनो-ऽङ्गुलमात्माऽङ्गुलम् । इदं च पुरुषाणां कालादिभेदेनानव-स्थितमानत्वादानयनप्रमाणं द्रष्टव्यम् ।

जे पूण एयपमाणा, ऊणा अहिगा य तेमिमेयं तु ।

आयङ्गुलं न भञ्जइ, किं नु तदाभाममेव ति ॥१४०९॥

ये पुन-पुरुषा एतस्मात्-अष्टोत्तराऽङ्गुलशतलक्षणप्रमाणा-न्यूनान् समधिका वा तेषां सबन्धि यदङ्गुलमेतदन्माऽङ्गुलं न भयते, किं तु-तदाभाममेव-आत्माङ्गुलाभासमेव; पर-मार्थत आत्माङ्गुलं तत्र भवतीत्यर्थे । लक्षणशास्त्रोक्तस्व-गादिशेषलक्षणवैकल्यसहायं च ययोक्तप्रमाणादीनाधिक्य-मिह प्रतिपद्य न केवलमिति संभाव्यते, भरतचक्रवर्त्या-दीनां स्वाऽङ्गुलनां विशत्यत्रिकाऽङ्गुलशतप्रमाणानामप्यत्र निर्णीतत्वान्महावीर्यादिना च केषाञ्चित्प्रकारेण चतुरशीत्या-द्यङ्गुलप्रमाणान्वादिति । प्रव० २५४ द्वार ।

आत्माङ्गुल सूच्यङ्गुलादिभेदात् त्रिविधम्-

मे किं तं आयगुले १, आयंगुले (अनु० सूत्र-१३४+) तिविहे पणत्ते, तं जहा सूद्वयंगुले १, पयंगुले २, यख-गुले ३, (सूत्र-१३४X) अनु० ।

(आत्माङ्गुलेन पञ्चङ्गुलानि पाठ इत्यादि । ये यदा मनुष्या भवन्ति तेषां तत्र आत्माङ्गुलेन स्वकीयस्वकीयकाल-

संभवीम्यथदृशदीनि मीयन्ते इत्यादि सर्वम् 'अङ्गुल' शब्दे प्रथमभागे प्रतिपादितम् ।) (सूत्र्यङ्गु नादिप्रदेशानामल्प-यङ्गुत्वचिन्ताऽपि 'अङ्गुल' शब्दे प्रथमभागे गता)

आयंत-आचान्त-त्रि० । आ-चम-ङ् । आचमनकर्त्तरि, आचान्त. पुनराचामेत् । काशी० । कृतमाचमन यस्य तादृशं जलादौ च । वाच० । गृहीताचमने, रा० । भ० । शौ-चार्थे कृतजलस्पर्शे, नि० १ ध्रु० ३ वर्ग ३ अ० । औ० । "आयते चोक्ते परमसुखभूये" (सूत्र-+) । 'आयंत' इति-नवानामपि श्रोतसां शुद्धोदकप्रक्षालननाचान्ता गृ-हीताऽऽचमन । रा० । आचान्ता-शुद्धोदकन कृताऽऽचमनौ । कल्प० १ अधि० ५ क्षण १०५ सूत्रटी० । ज्ञा० । भ० ।

आयंभिल-आचामाम्ल-न० । ल० प्र० १०२ गाथा । आचाम-अवश्रावणम्, अम्लं चतुर्थो रसः, न एव प्रायेण व्यञ्जने यत्र भोजनं श्रोदनकुलभापसक्तुप्रभृतिके, तदाचामाम्लम् । स-मयभाषयौदनकुलभापसक्तुप्रभृतिके, ध० २ अधि० ६३ श्लोक ।

आयामाम्ल-न० । आयामम्-अवश्रावणम्, अवश्रावणम्-काञ्जिकम् । वृ० १ उ० । (अत्रार्थे 'अवस्सावण' शब्द प्रथमभागस्थो द्रष्टव्यः) (आयाम-अवश्रावणम् ।) आव० ६ अ० १६०३ गाथाटी०) अम्लच-सौवीरक न एव प्रायेण व्यञ्जने यत्र भोजने श्रोदनकुलभापसक्तुप्रभृतिके, तदाया-माम्लम् । समयभाषयौदनकुलभापसक्तुप्रभृतौ, पञ्चा० ५ विव० ७ गाथाटी० । अवश्रावणे, (ने, आचा० २ ध्रु० १ चू० १ अ० ७ उ० ४१ सूत्रटी०) ग० २ अधि० ७८ गाथाटी० । (आचाम्लभेदादि 'आयंभिलपञ्चकलाण' शब्देऽनुपदमेव वक्ष्यते) तद्गते प्रत्याख्यानभेदे च । पञ्चा० ५ विव० ७ गाथाटी० । (तद्वक्तव्यता आयंभिलपञ्चकलाण' शब्देऽ-नुपदमेव वक्ष्यते)

आयंभिलपञ्चकलाण-आचा (या) माम्लप्रत्याख्यान-न० । प्रत्याख्यानभेदे, ध० ।

अत्र सूत्रम्—

आयंभिलं पञ्चकलाइ अन्नत्थणाभोगेणं, सहमागारेणं, लेवालेवेणं उक्खित्तविवेगेणं गिहत्थमंमट्टेणं पारिड्ढा-वणियागारेणं, महत्तरागारेणं, सव्वसमाहिवचिआगारेणं, घोमिरइ । आव० ६ अ० ।

आचाम-अवश्रावणम्, अम्लं चतुर्थो रसः न एव प्रायेण व्यञ्जने यत्र भोजने श्रोदनकुलभापसक्तुप्रभृतिके तदाचा-माम्लम् समयभाषयौदनके, तत्प्रत्याख्याति, आचामाम्ल-प्रत्याख्यानं करोतीत्यर्थः । आचावन्त्याश्च त्रय आकारा पूर्ववत्, (लेवालेवेणं) लेपो-भोजनभाजनस्य विहृत्या तीम-नादिना वा आचामाम्लप्रत्याख्यातुरकल्पनीयेन लिप्तता, अलेपो-विहृत्यादिना लिप्तपूर्वस्य भोजनभाजनस्यैव हस्ता-दिना संलेखनतोऽलिप्तता, लपक्षाऽलेपश्च लेपालपम्, त-स्मादन्यत्र, भाजने विहृत्याद्यवयवमद्भावेऽपि न भङ्ग इ-त्यर्थः । 'उक्खित्तविवेगेणं' शुष्कौदनादिभङ्गे पतितपूर्व-स्यचामाम्लप्रत्याख्यानवतामयोभ्यस्याद्रवविहृत्यादिद्रव्य-

स्योत्क्षिप्तस्योत्तस्य विवेको नि शेषतया त्याग उन्क्ति-विवेकः, उन्क्तिप्य त्याग इत्यर्थः, तस्मादन्यत्र, भोक्तव्यद्रव्य-स्य अभोक्तव्यद्रव्यस्पर्शोऽपि न भङ्ग इति भावः यत्तुन्ते-प्तुं न शक्यं तस्य भोजने भङ्ग 'गिहत्थमंमट्टेणं' गृह-स्थस्य-भङ्गदायकस्य संवन्धि कण्टिकादिभाजनं वि-हृत्यादिद्रव्येणापलिप्तं गृहस्थससृष्टं ततोऽप्यन्यत्र, विहृत्या-दिसंस्पृष्टभाजनेन हि दीयमानं भङ्गमकल्पद्रव्याद्यवयवमि-श्रं भवति, न च तद्भुजानस्याऽपि भङ्गः, यद्यकल्पद्रव्यरसो यद्गते आयते । 'घोमिरइ' इति-आचामाम्लं चतुर्थिधाहारं च व्युत्सृजति । ध० २ अधि० ७८ श्लोक । "अट्टेवाऽऽय-विलम्बि आगारा ॥६५॥" अट्टेव, न न्यूनाधिका । आ-याम-अवश्रावणम्, अम्लं च-सौवीरक, ते एव प्रायेण व्यञ्जने यत्र भोजने श्रोदनकुलभापसक्तुप्रभृतिके तदायामाम्ल समयभाषयौदनके, एतद्गतं प्रत्याख्यानमपि तदेवेत्यनस्त-स्मिन्नायामाम्लं आयामाम्लस्य चाऽऽकारा भवन्ति ।

ते चैवम् । पञ्चा० ५ विव० । सूत्रम्—

आयंभिलं पञ्चकलाइ अन्नत्थणाभोगेणं महमाकारेणं लेवालेवेणं उक्खित्तविवेगेणं गिहत्थमंमट्टेणं परिड्ढावणि-यागारेणं महत्तरागारेणं सव्वसमाहिवचिआगारेणं घोमि-रइ । आव० ६ अ० १६०५ गाथा ।

व्याख्यानं सर्वं प्राग्बत्, नथरम् । आयामाम्लं प्रत्याख्याति-तदेव मया भोक्तव्यमिति प्रतिजानीति । लेपो भोजनभाज-नस्य विहृत्या तीमदिना वा आयामाम्लप्रत्याख्यातुरकल्प-नीयेन लिप्तता, स चालेपश्च विहृत्यादिना लिप्तपूर्वस्य भोजनभाजनस्यैव हस्तादिना संलेखनतो निलेपनेति ले-पालेपं तस्मादन्यत्र भाजने विहृत्याद्यवयवमद्भावेऽपि न भङ्ग इत्यर्थः, तथा उत्क्षिप्तस्य शुष्कौदनादिभङ्गे निक्षिप्तपू-र्वस्यायामाम्लप्रत्याख्यानवतामयोभ्यस्याद्रवविहृत्यादिद्रव्य-स्य विवेको नि शेषतया पृथक्करणम्-उद्धरणमुत्क्षिप्तविवेक-स्तस्मादन्यत्र प्रत्याख्यानं भोक्तव्यद्रव्यस्याकल्पनीयद्रव्येण संस्पर्शोऽपि न भङ्ग इति भावः । तथा गृहस्थस्य भङ्गदा-यकस्य संवन्धि संस्पृष्ट-विहृत्यादिद्रव्येणापलिप्तं यत्करो-टिकादिभाजनं तद्गृहस्थससृष्टं ततोऽप्यन्यत्र विहृत्या-दिसंस्पृष्टं भाजनेन हि दीयमानं भङ्गमकल्पद्रव्याद्यवयव-मि-श्रं भवति न च तद् भुजानस्याऽपि भङ्ग इति भावः । 'घोमिरइ' इति-अनायामाम्लं व्युत्सृजनीति । पञ्चा० ५ विव० ६ गाथाटी० ।

अधुना तदुपन्यस्तमेव चाऽऽचामाम्लमुच्यते—

गुप्तं नाम त्रिविहं, ओअण १ कुम्माम २ मत्तुआ ३ चैव । इण्क्क पि अ त्रिविहं, जहत्तयं १ नजिमुकोम ॥१६०३॥

आयामाम्लमिति गौणं नाम, आयाम-अव(गायनम्) श्रावणम् आम्लं-चतुर्थं रसं ताभ्यां निवृत्तम् आयामा-म्लम् । इदं चापाधिभेदान्निविधं भवति । श्रोदनं कु-लभाषा, सक्तव्येव । श्रोदनमधिगृह्य कुलभाषासक्तुप्रभृतौ एकेरुमपि चामीयां विविधं भवति । जघन्यम्, मध्यमम्, उन्कृष्टं चति ।

आयं विलपञ्चकस्वार्थं

कथमित्यत्राह—

द्वये १ रमे २ गुणे ३, जहन्नयं १ मज्जिमं च २ उक्कोमं ३ ।
तस्मैव य पाउग्गं, छलणा पंचव य कुडंगा ॥ १६०४ ॥

द्वये रसे गुणे चैव-द्वयमधिकृत्य १, रसमधिकृत्य २ गुणं चाधिकृत्येत्यर्थ ३ । किं ? जघन्यकः मध्यमं २, चोत्कृष्टं च-
नि ३ तन्मैवायामाम्लस्य प्रायोग्यं वक्तव्यं, तथा आयामाम्लं
प्रत्याख्यातमिति दध्ना भुज्जानस्य द्रव्यं प्राणानिपातप्र-
त्याख्याने नदनामेव नवविति, छलना वक्तव्या, पञ्चैव कु-
डगा-वक्तव्येषा इति ।

तद्यथा—

लोए १ वेदे २ समये ३, अन्नाणे ४ खलु तंहव गेलने ५ ।
एए पच कुडंगा, नायव्वा अं विलम्भि भवे ॥ १६०५ ॥

लोके वेदे समये अक्षाने खलु तथैव ग्लानत्वे लोकमङ्गी-
कृत्य कुडगा एव वेदान् समयान् अक्षानं ग्लानत्वं च एते
पञ्च कुडगा ज्ञानव्या आयामाम्ले भवन्ति, आयामाम्ल-
विषये । इति गाथात्रयसमासार्थं ॥ ५७ ॥ विस्तरार्थंस्तु
वृद्धसंप्रदायसमधिगम्य ।

सचाऽयम्—

‘ एतथ आयं विलं च भवति आयं विलपाउग्गं च, तत्थो-
दणे आयं विलं च आयं विलपाउग्गं च आयं विला सकूरा,
जाणियव्वा कूरविहाणणि आयं विलपाउग्गं, तदुलकणि-
याउ कुडगा पिट्टं पिट्टुणा पिट्टुणोवलियाओ रालगा मंड-
गादि, कुम्माना पुच्च पाणिणण कडिज्जति पच्छा ओ-
फवलीण पीसंति, ते निविहा-सग्गा, मज्जिमा, थूला,
एए आयं विलं आयं विलपाउग्गाणि पुण जे तस्स तुस-
मीमा कणियाओ ककुगा य एवमादि सत्तुगा-जवाण
वा गाधूमाणं वा, वीहियाणं वा, याओग्ग पुण-गोधूम-
भुज्जिया पिच्चुगालाया जाव भुंजज्जा, जे य जनणं न
नीगति पीसंति तस्मेव निहारो कणियादि वा, प्याणि
आयं विलपाओग्गाणि ते निविहं पि आयं विलं, निविह
उक्कानं मज्जिमं, जहन्नं । दव्वओ-कलमसालिकूगे उक्कोमो,
जया जम्म पत्थ रच्चइ वा, रालगो न्नामागो वा जहन्नो,
मेमा मज्जिमा जो सो कलममालीकूगे सो रसं पडुच्च
निविहो-उक्कोमो, मज्जिमो जहन्नो य । न चैव निविध
पि आयं विलं निज्जगागुणं पडुच्च निविधं-उक्कोमो नि-
ज्जगागुणा, मज्जिमो, जहन्ना त्ति । कलमसालिकूगे-
दव्वओ उक्कोमं दव्वं चउत्थं रसिणणं नमुहिंसइ, रसओ
यि उक्कोमं तस्स वणं वि आयामेण उक्कोमं रसओ
। गुणो जहन्नं योवा निज्ज रत्ति भणिय होइ, सो चैव क-
लमायणो जया अंघि आयामेहि तदा दव्वओ उक्कोमो
रसओ मज्जिमओ गुणओ वि स मज्जिमो चैव, सो चैव
जया उहोदणं तदा दव्वओ उक्कोमं, रसओ जहन्नं,
गुणओ मज्जिमं चैव, जेण दव्वओ उक्कोमं, न रसओ ।
। र्गाणि जे मज्जिमा चाउलोदणा ते दव्वओ मज्जिमा,
आयं विलं रसओ उक्कोमो, गुणओ मज्जिमा, तंहव च-
उहोदणं दव्वओ मज्जिमं रसओ जहन्नं गुणओ मज्जिमं
मज्जिमं दव्वं नि काऊणं रालगणं, कूगे दव्वओ जहन्नं आ-

यं विलेण रसओ उक्कोमं गुणतो मज्जिमं ते चैव आयामेण
दव्वओ जहन्नं रसओ मज्जिमं गुणओ मज्जिमं, ते चैव उहो-
दणं दव्वओ जहन्नं, रसओ जहन्नं, गुणओ उक्कोमं, बहु
निज्ज रत्ति भणिय होइ । अहवा-उक्कोसे तिज्जि विभासा
उक्कोसोक्कोसं, उक्कोसमज्जिमं, उक्कोसजहन्नं, कंजियआ-
यामउहोदणं हि जहन्ना. मज्जिमा, उक्कोसा निज्जरा । एवं
तिसु विभासियव्वं छलणानाम एगेणाऽऽयं विलं पञ्चकस्वार्थं,
तेण हिंतेण सुद्धोदणो गहिओ, अरण्णेण य खीरेण
निमित्तं घेत्तूणं आगमओ आलोपउं पजीओ, गुरुहिं
भणियो-अज्ज तुज्जं आयं विलं पञ्चकस्वार्थं, भणइ सच्चं,
तो किं भुंजसि ? जेण मे पञ्चकस्वार्थं, जहा पाणाइवाए
पञ्चकस्वार्थं ए मारिज्जइ, एव आयं विले वि पञ्चकस्वार्थं ।
तं न कीरइ, एमा छलणा ” परिहारस्तु प्रत्याख्यानं भोजने
तन्नित्तौ च भवति, भोजनं आयामाम्लप्रायोग्यादन्यत्
तत् प्रत्याख्याति आयामाम्ले च वर्तते, तन्नित्तौ चतु-
र्विधमप्याहारं प्रत्याचक्ष्णस्य तथा लोके एवमेव प्रत्या-
ख्यानार्थं । दोसु अत्थेसु वट्टइ भोजने तन्नित्तौ च, तेण
एसा छलणा निरत्थिया । पच कुडंगा लोए, वेदे, समए,
अन्नाणे, गिलाणे कुडगो त्ति, एगेणाऽऽयं विलस्स पञ्च-
कस्वार्थं, तेण हिंतेण सखडी संभाविया, अन्नं वा उक्कोस
लदं, आयं रियाणं दंमेइ, भणियं-तुब्भं आयं विलं पञ्च-
कस्वार्थं, सो भणइ—खमासमाणा ! अंघिं हिं वड्ढिणं लोइ-
याणि सत्थाणि परिमिलियाणि, तन्थ आयं विलस्स सइ
नऽत्थि, पढमो कुडंगो १ । अहवा-वेदेसु चउसु संगोवगेसु
नऽत्थि आयं विलं, वितिओ कुडंगो २ । अहवा-समए
चरगचीरिगभिक्खुपडरगाणं तन्थ वि नऽत्थि, न जा-
णामि एस तुब्भं कओ आगओ ? तइओ कुडंगो ३ । अ-
न्नाणेण भणइ न जाणामि खमासमाणा । केरिसयं आयं-
विलं भवइ ? अह जाणामि कुसणेहि वि जिम्मइ त्ति तेण
गहियं, “ मिच्छा मि दुक्कड, ” न पुणो गच्छामि, चउत्थो
कुडंगो ४ । गिलाणे भणइ-न तगामि आयं विलं काउं सुलं
मे उट्टइ अन्नं वा उहिसइ रोगं ताहे न तीरइ करेउं । एस-
पंचमो कुडंगो ५ । तस्स अट्ट आगारा—

अरण्णत्थणाभोगेणं सहस्सागारेणं लेवालेवेणं उंक्ख-
त्तविवेगेणं गिहत्थसंमट्ठेणं पारिद्धावणियागारेणं महत्त-
रागारेणं सव्वसमाहिवत्तियागारेणं वोमिरति ।

अणाभोगसहसक्काग तंहव लेवालेवो जइ भायणे पुच्चं ले-
वाडगगहियं च समुहट्टं संलिहियं जति तेण आणति ए
भुज्जति, उंक्खत्तविवेगो-ज आयं विले पडति विगतिमादि
उंक्खत्तवित्ता विगित्तु मा एवरि गलत्तु अन्नं वा आयं वि-
लस्स अण्णाआगं जइ उडरिन तीरइ उडरिणं न उवह-
म्मइ, गिहत्थसंमट्ठे वि जदि गिहत्थो डालियं भाणियं वा
लेवाड कुम्मावीहि तेण ईसि त्ति लेवाडं तं भुज्जइ, जइ
रसो आलिम्बिज्जइ बहुओ ताहे न कापइ, पारिद्धावणित्त-
महत्तरान्माहीओ तंहव । व्याख्यातमतिसर्गभीरशुद्धिना
भाण्यकारेणोपन्यस्तक्रममायामाम्लम् । आय० ६ अ० ।
तथा च—“ आयं विलमवि निविहं ” इत्यादिगाथा १०२
आरभ्य-१०६ पर्यान्ता ‘ अचित्तं शब्दं प्रथमभागे गता)

अं तिमियं काउं नो, सकइ तं तं न कप्पइ रयाइ ।
 पायं हिंणुं न कप्पइ, दुकयदोसप्पसंगओ जयणा । १०७ ।
 दंतवणं तंबोलं, कायव्वं नेव अं विलंमि नवे ।
 जलभिष्ममणाहारं, कप्पइ सव्वं पि तत्थ ठिए ॥ १०८ ॥
 सोवीरिमुसिणजलं, कप्पइ नो अण्णमेस विहिपायं ।
 सोवीरं सिद्धपिट्ठं, निरणेहं वियलमुकिट्ठे ॥ १०९ ॥
 मज्झिमे घुग्घरियाइ, हिंणुप्पमुहा पकप्पए भयणा ।
 भज्जियधमार्इयं, सव्वं पि पकप्पइ जहन्ने ॥ ११० ॥
 काठिन्यसहितमण्डकखाखरपण्टिकादि यतस्तिमितुम्-
 आर्द्रिकर्तुं न शक्यन्ते तन् आचामाम्ले अकल्प्यम् ।
 दुमि चउअंगुलमासुं, नीरं जइ हवइ मिद्धभत्तुवरि ।
 आयं विलं विसुद्धं, हविज्ज तो सव्वकट्टहरं ॥ १११ ॥
 जगराजीरगज्जुच, ओयणमिह कप्पए जईण पुणो ।
 सङ्काणं नो कप्पइ, नूयरि लट्ठाइयं वि पुणो । ११२ । ल० प्र० ।

अत्रांतरम्—तथा आचामाम्लमध्ये सुएठीमरिचादिक
 कल्पने तत्कि कारणेन स्वभावेन वेति ? ॥ ६ ॥ अत्र कारणं
 घिनापि कल्पते इति ॥ ६ ॥ तथा आचामाम्लमध्ये सुएठी-
 मरिचादिक कल्पते, पिप्पलीलवङ्गादिक च न, तत्कि
 शास्त्राक्षरैः परंपरातो वेति ? ॥ १० ॥ तथा आचामाम्लमध्ये
 सुएठीमरिचादिकं कल्पने, लवङ्गपिप्पलीहरितकीप्रमुखं
 पुनर्न कल्पते, तत्रैतत्कारणं ज्ञायते—यस्य लवङ्गपु दुग्धं भक्तं
 दीयमानमस्ति, तथा हरितकीपिप्पल्यादिक नालिकातो-
 ऽपक सत् शुष्कीक्रियते, यथा युगन्धरीगोधूमादि पृथुको
 राक्षस आचामाम्लमध्ये न कल्पते, युगन्धरीगोधूमादिक
 तु राक्षं सत् कल्पते इति संभाव्यते ॥ १० ॥ ही० ४ प्रका० ।

संप्रत्याचामाम्लशोध्यान् एतान् (दोषान्)

संकल्पय गाथायुगलेनाह—

कमुद्देसिय मीसे, धायाइ पगासणाइएसुं च ।
 पुरपच्छकम्मकुच्छिय—संमत्ताऽऽस्तित्तरमत्ते ॥ ३७ ॥
 अइरं परिचनिकिस्स—त्तपहियसाहरियमीसियाईसु ।
 अइमाणधूमकारण, विवज्जे विहिममायामं ॥ ३८ ॥

कर्मोद्देशिकं—विभागोद्देशिकम् नवमभेद, मिश्र च—याव-
 र्दधिकामिधायो मिश्रजाताद्यभेद- कर्मोद्देशिकमिध तस्मिन्
 धाज्यादिप्रकाशनादिषु च—धाज्यादयश्च धात्रीद्विनिमि-
 त्तकथनाऽऽजीवनापिएडवनीपकत्ववादरचिकित्साकरणको-
 धमानपिएडा द्विविधसंस्तव विद्यमानं चूर्णयोगपिएडा
 प्रकाशनादयश्च प्रकाशकरणे द्विविधं द्रव्यक्रीत, द्विविध लौ-
 किक—प्रामित्यपरिवर्तने निष्प्रत्यपाय—परप्रामाऽऽहतं पिहितो
 द्विध—कपाटोद्विधे उत्कृष्टमालाऽपहतं सर्वमाच्छेद्यं—सर्व-
 मनिष्ट चेति धाज्यादिप्रकाशनादयस्तेषु पुर कर्म—पश्चा-
 त्कर्मणो, ' कुच्छियसंसत्त ' ति—भीमो—भीमसेमवदिति
 न्यायाइहिताचित्तप्रक्षिने अगहितसंमत्ताचित्तप्रक्षिने, आ-
 लितकरमात्रलितदोष इत्यर्थ, ' अइर ' परिचोत्पन्नं प-
 रिताशब्दोपलक्षणत्वात् पृथिव्यसेजोवायुप्रत्येकघनरूपनिध-
 ८२

साऽऽख्या पदकाया मच्चित्ता गृह्यन्ते । पश्चात् व्यवहित-
 पदकायनित्तिसापिहितमहनमिध्रादिषु आदिशब्दात्—पद-
 काया परिणतपदकायोपरि छुर्वितया ' निकिन्नत् ' ति-
 अकर्मप्रक्षिप्ते बालवृद्धमत्तौन्मत्तव्यपनञ्जरिनान्धा. नि-
 गडितकरचरणा छिन्नपाणिपादा. नपुंसका गुर्विणी बाल-
 वत्सा च भुञ्जती विलोडयन्ती भृञ्जती खण्डयन्ती पि-
 म्पन्ती दलन्ती पिठरकादिकमपवत्यं ददती साधारण्य
 चोरितकं वा ददती बलि स्थापयन्ती परकीयमिदमित्यु-
 क्त्वा ददती सप्रत्यपाया च ददती कुलबालकमुनिघ्नते त्या-
 जयित्री मागधिका वेण्येव शाकिन्यादिश एतेभ्यो दायकभ्यो
 ग्रहणे च, तथातिमानं च—प्रमाणभूताहागाधिकभोजनं धूम-
 श्व मध्येभोजन कारणविपर्ययश्च निष्कारणे भोजनम् अति-
 मानधूमकारणविपर्यय. तस्मिन् एतेषु सर्वेषु विहितम्
 आचामाम्ल प्रायश्चित्तमित्यर्थ । जीत० ।

आयं विलपाउग्ग-आचामाम्लप्रायोग्य-त्रि० । आदनात्रि-
 सत्के कूरादौ, आव० ६ अ० । (तान् च ' आयं विलपञ्च-
 खाण ' शब्देऽनुपदमेव गतानि)

आयं विलवङ्गमाण-आचा(या)माम्लवर्द्धमान-न० । तपो-
 विशेषे औ० । " आयं विलवङ्गमाण तवोकम्मं पडिअण्णा " (सूत्र-१५ +) । यत्र चतुर्थं कृत्वा आयामाम्ल क्रियते, पुनश्चतुर्थं, पुनर्द्वं आयामाम्ले, पुनश्चतुर्थं पुनस्त्रीणि आ-
 यामाम्लानि, एवं यावच्चतुर्थं शतं चाऽऽयामाम्लानां क्रियते इति, इह च शतं चतुर्यानां तथा पञ्चमहत्त्राणि पञ्चा-
 शदधिकानि ५०५०, आयामाम्लानां भवन्तीति । औ० । (एतत्तप करणात् महानेवरुणा सिद्धिं प्राप्ता इति ' महासेणकरहा ' शब्दे पष्ठे भागं दर्शयिष्यते)

तत्स्वरूप सूत्र —

आयं विलं करेति ० (अन्त०) एवं एगुत्तरियाए बुद्धीए
 आयं विलाइ वड्ढंति चतुर्थतरियाइं जाव आयं विलमयं करे
 ति आयं विलसयं करेत्ता चउत्थं करेति । अन्त० १ श्रु० ८
 वर्ग १० अ० ।

आयं विलिय-आचा(या)माम्लिक-पु० । आचामाम्ल स-
 मयप्रसिद्धं तेन चरतीत्याचामाम्लिक । स्था० ५ टा०
 १ उ० ३६६ सूत्रटी० । आचामाम्लमहिते, " आयं विल-
 मणायं विले, आयं विलगा. अणाय विलगा य । अणाय विलगा.
 आयं विलगविराहिया ' इति । आव० ६ अ० । आचामाम्लम्-
 आदनकुलमापादि तेन चरतीत्याचामाम्लिक । साधुभेद,
 सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

आयग-आजक-न० । अजाना समूह । पुम् । छागममूदं,
 वाच० । अजापद्मनिष्पन्ने वस्त्रादौ, ' आयगि वा ' (सूत्र-१४५ x) । एवञ्चिद्देशयिनेषु अजा सूक्ष्मगोमवत्या
 भवन्ति तन्पद्मनिष्पन्नाजकानि भवन्ति । आचा० २
 श्रु० १ चू० ५ अ० १ उ० ।

आयचरित्त-आयचरित्र-त्रि० । " आयचरित्तो " ॥ ३६ + ॥
 आयभूत निगन्तिचारणया चाग्निं यन्म स आयचरित्र ।
 इदञ्चरित्रे सया० ३६ गाथाटी० ।

आयचरित्त

आयचरित्र-त्रि० । गृहीतचारित्रे, “ आयचरित्तो करेइ. चामगण ॥ ३६x ॥ ” आयभूतं—निरतिचारतयो चारित्रं यस्य स आयचरित्रो दृढचारित्रत्वात् प्राकृतत्वात्-आत्त-चारित्रो-गृहीतचारित्र करानि-पालयति श्रामण्य-श्रमण-भावम् । तथा० ।

आयज्झ-दुवपु-धा० । कम्पने, भ्वा० । आत्म० सक० सेट् । वेपते । अवेपिष्ट । अदित् । चडि न ह्रस्व । टित् । वेपथु । वांत्त० । वेपरायम्पाऽऽयज्झौ ” ॥ २११११७ ॥ इति हैमप्रा-कृतसूत्रेण वेपे आयस्य आयज्झ इत्यादेशौ वा । आयस्यइ । आयज्झइ । वेवड । प्रा० ।

आयट्ट-आयतार्थ-पु० । आयत-अपर्यवसानान्मोक्ष एव, सचानावर्थश्चायतार्थः । मोक्षरूपऽर्थे, । आयतो-मोक्ष-अर्थ-प्रयोजनं यस्य दर्शनादिव्रयस्य तत्तथा । दर्शनादिव्रये च । आचा० १ श्रु० १ अ० २ उ० ७१ सूत्रटी० ।

आन्मार्थ-पु० । ‘आयट्ट (सूत्र-७१x) आत्मनोऽर्थ आ-न्मार्थः, स च ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकः, अन्यस्त्वनर्थ एव, अथवा-आत्मने हित-प्रयोजनमात्मार्थः, तच्च चारित्रानु-ष्ठानमेव चारित्रानुष्ठाने आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० ।

आयण-आकर्ण-न० । अवरणे, ‘ तत्थाऽऽयणणजाणण-गिण्हणणण्डमेवणेसु उज्जुत्ता । तत्राऽऽकर्णन-विनयवहु-मानाभ्या वनस्य अवरणमिति । ध० २ अधि० २२ श्लोक ।

आयत-आयत-आयम क्ल । दीर्घे औ० १० सूत्रटी० ।

आ० म० । अनु० । उच्च० । स्था० । आयामवति प्रश्न० ३ आश्र० द्वार १२ सूत्रटी० । “ गिरिवरे वा निसहोऽऽय-याणु रथण व सेट्टु वलयाऽऽययाणं ” ॥ १५+ ॥ यथा निपधो गिरिवरो गिरीणामायताना मध्ये जम्बुद्वीपेऽन्येषु वा द्वी-पेषु वैधेयं श्रेष्ठ--प्रधान तथा वलयाऽऽयताना मध्ये रुचक पर्वतोऽन्येभ्यो वलयायतत्वेन । सूत्र० १ श्रु० १ अ० । साद्यपर्यवसितत्वेन दीर्घत्वात् आयत-मोक्ष । मोक्षे पं० सू० ४ सूत्रटी० । प० व० । आयतो-मोक्षोऽ-पर्यवसितावस्थानत्वात् । सूत्र० १ श्रु० २ अ० १२ गाथा-टी० । आयतोऽपर्यवसानान्मोक्ष एव । आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० ७१ सूत्रटी० । आयतो-दीर्घसर्वकालभवनान्मोक्ष । सूत्र० १ श्रु० २ अ० ३ उ० १५ गाथाटी० । आत्मनि, सूत्र० । “ सत्त्वे पाणा पियाऽऽयया ” (सूत्र-२०x) । आयत-आत्मनो-ऽनायनन्तत्वान् स प्रियो येषा ते तथा सर्वेऽपि प्राणिनः प्रियात्मानः । आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । आइ अभि-विधी मासन्त्येन यत-आयत । आचा० १ श्रु० २ अ० २ उ० १६ गाथाटी० । संयते, “ आयतजोगनाए सेविन्था ” ॥ ६ ॥ आचा० १ श्रु० ६ अ० ४ उ० । आहृष्टे, यत्तवति च । य० । ‘ आययकरणाय उसु आयामेत्ता ’ (सूत्र-६२x) । कर्णे यायदायत-आहृष्ट कर्णोऽऽयत आयत-प्रयत्नवद् यथा भवनीत्येव कर्णायत । म० १ श० २ उ० । सस्थान-भेदे च । आ० १ डा० । उच्च० । (तद्गुण्यता आयतसेठारणं गच्छेऽन्मिप्रय भागंऽनुपदमेव वच्यते)

आयत (य) कर्णायय-आयतकर्णायत-त्रि० । कर्णे याव-दायत-आहृष्ट कर्णायत आयत आयतम् (वा)-प्रयत्नवद्

यथा भवनीत्येव कर्णायत । आयतकर्णायतः । प्रयत्नेन कर्णपर्यन्तमाहृष्टे, “ आययकरणाययं उसु आयामेत्ता चिद्धइ ” (सूत्र-६२+) । म० १ श० २ उ० । सामान्येन कर्ण-पर्यन्तमाहृष्ट च । “ आययकरणाययं उसु करेइ ” (सूत्र-३०३x) । आयत-आहृष्ट सामान्येन स एव कर्णायतः आकर्णमाहृष्ट आयतकर्णायतस्तम् । म० ७ श० ६ उ० ।

आयत (य) चक्षु-आयतचक्षु-त्रि० । आयतं-दीर्घ-मैहिकामुष्मिकाऽपायदर्शि चक्षु-ज्ञानं यस्य स आयतचक्षु । ऐहिकामुष्मिकाऽपायदर्शिज्ञानोपेते, आचा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० ६३ सूत्रटी० ।

आयतचरित्त-आयतचरित्र-न० । आयतं-चरित्रं सम्यक् चरित्रं मोक्षमार्गप्रसाधकम् । मोक्षमार्गप्रसाधके चरित्रे, सूत्र० । “ आदाणीयम्मि आयतचरित्तं ” ॥ २२x ॥ सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

आयत(य)जोग-आयतयोग-पुं० । आयत-संयतो योगो-मनोवाक्कायलक्षण, आयतश्चासौ योगश्चायतयोगः । ज्ञान-चतुष्टयेन सम्यग् योगप्रणिधाने, आचा० ‘ आयतजोगनाए सेविन्था ” ॥ ६x ॥ आचा० १ श्रु० ६ अ० ४ उ० । “ संयमेव अभिसमागम आयतजोगमायसोहिण ” ॥ १६ + ॥ आयतयोगम्-सुप्रणिहितं मनोवाक्कायात्मकं विधाय । आचा० १ श्रु० ६ अ० ४ उ० ।

आयतट्ट-आयतार्थ-पुं० । आयत-अपर्यवसानान्मोक्ष एव स चानावर्थश्चायतार्थः । मोक्षरूपऽर्थे, आयत-मोक्ष-अर्थ-प्रयोजनं यस्य दर्शनादिव्रयस्य तत्तथा । दर्शनादि-व्रये, “ आयतट्टं समं समणुवासेज्जा ” (सूत्र-७१+) । आयत-अपर्यवसानान्मोक्ष एव, स चासावर्थश्चायता-र्थोऽनस्तं, यदि वा-आयतो-मोक्ष-अर्थ-प्रयोजनं यस्य दर्शनादिव्रयस्य तत्तथा । आचा० १ श्रु० २ अ० २ उ० । “ आयतट्टं सुआदाय, एवं वीरस्स वीरियं ” ॥ १२x ॥ आयत-मोक्ष अपर्यवसितावस्थानत्वान्मोक्षः स चासा-वर्थश्च तदर्थो वा तत्प्रयोजनो वा सम्यक्दर्शनज्ञानचारित्र-मार्गः स आयतार्थस्तं सुष्ठु आदाय-गृहीत्वा यो धृति-वलेन कामक्रोधादिविजयाय च पराक्रमते एतद्वीरस्य वीर्यमिति । सूत्र० १ श्रु० २ अ० १२ गाथाटी० ।

आयतट्टि (न्)-आयतार्थिन्-पुं० । मोक्षार्थिनि, दश० ५ अ० २ उ० १५ गाथाटी० ।

आयतट्टित (य)-आयतार्थिक-पुं० । आयतो-दीर्घ सर्व-कालभवनान्मोक्षस्तेनार्थिकस्तदभिलाषी । मोक्षभिलाषि-णि, सूत्र० । “ आयतरे परमायतट्टिण ” ॥ १५ ॥ सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

आयतण-आयतन-न० । आयतन्तेऽत्र यत् आघारे ल्युट् । गृहे ‘ सच्चओसहाऽऽययणं ” (सूत्र-१७+) । आय-तनं-गृहम् । त० । “ आयतणे ट्ठण्ठवणा य ” ॥ १६ ॥ आयतने-भवनं । पञ्चा० २ चिव० । गुणाऽऽश्रये, प्रश्न० १ सव० द्वार २३ सूत्रटी० । ‘ इत्थेय विमोहाऽऽयतण ” (सूत्र-२१५/) । विगतमोहानामायतनम्-आश्रय । आचा०

१ श्रु० ८ अ० ४ उ० । स्थाने, संथा० । आचा० । नि० चू० ।
 “ दस्सुगाऽऽयतणाणि ” (सूत्र-११५ ×) । दस्युनां
 चौराणामायतनानि-स्थानानि । आचा० २ श्रु० १ चू० ३
 अ० १ उ० । “ एयाह आयतणाह ” एतानि स्थादी-
 न्यायतनानि—उपभोगास्पद्भूतानि वर्तन्ते । आचा० ।
 देवादिवन्दनस्थाने, वाच० । प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।
 “ नयरस्स पुब्बेण जक्खस्स आययणं कयं ” आ० म० ।
 “ भगवतो निव्वाण गयस्स आययणं काराविय भरहो
 अयज्जमागंओ कालेण य अपसोसो जाआं ” आ० म०
 १ अ० ४३६ गाथाटी० । देवकुलपाश्चापवरके च । “ आ-
 यतणाणि वा ” (सूत्र-१ ×) । आयतनानि-देवकुल-
 पाश्चापवरकाः । दशा० १ श्रु० १० अ० । आचा० ।
 धार्मिकजनमीलनस्थाने, ध० र० । भावभावकस्य शील-
 वन्स्वरूप द्वितीयलक्षणं व्याख्यानयन्नाह— ‘ आययणं खु
 निसेवइ ’ ॥३७॥ आयतनं-धार्मिकजनमीलनस्थानम्, उक्तं
 च । (आघनि०) । ‘ जत्थ साहम्मिया वहवे, सीलवता बहुस्सु-
 या । चरिस्ताऽऽयारसंपणा, आयतणं त वियाणाहि ’ ॥७८॥
 खुरवधारणे, प्रतिपत्तप्रतिपेधार्थं-ततश्चायतनमेव निषेवने
 भावभावको, न अनायतनमिति योग । ध० र० २ अधि०
 २ लक्ष० । दर्श० । कर्मोपादानस्थाने, आचा० । “ इच्चेयाहं
 आयतणाहं ” (सूत्र-६१ ×) । इत्येतानि-पूर्वोक्तान्याय-
 तनानि कर्मोपादानस्थानानि । आचा० १ श्रु० १ चू० १
 अ० ११ उ० । “ कम्माययणेहि ” (सूत्र-१५ +) । कर्मणा
 ज्ञानावरणादीनाम् आयतनानि—आदानानि वा; वन्धहेतव
 इत्यर्थे । अन्त० १ श्रु० ६ वर्ग १५ अ० । विश्रामस्थाने
 यज्ञस्थाने च । वाच० । आडभिविधौ समस्तपापारम्भेभ्यं
 आत्मा आयत्यने-आनियम्यते तस्मिन् कुशलानुष्ठानं वा
 यत्नत्वात् क्रियते इत्यायतनम् । ज्ञानादित्रये, आचा० ।
 “ इक्कायतणरयस्स इह विप्पमुक्कस्स णऽत्थि मग्गे विरत-
 स्स ” (सूत्र-१४८+) । आचा० १ श्रु० ५ अ० २ उ० ।
 आयतनं-द्विधा-द्रव्यतो, भावतश्च । तत्र द्रव्यतो-जिन-
 गृहादि, भावतस्तु-ज्ञानदर्शनचारित्रधरा साध्वादयः ।
 प्रच० १४८ द्वार ६४६ गाथाटी० । ओघ० ।

इदानीमायतनप्रतिपादनायाह—

आययणं पि य दुविहं, दब्बे भावे य होइ नायव्वं ।
 दव्वम्मि जिणघराहं, भावम्मि होइ तिविहं तु ॥७८२॥
 आयतनमपि द्विविधम्—द्रव्यविषये, भावविषये च
 ज्ञानव्यम् । तत्र द्रव्ये-जिनगृहादि, भावे च भवति
 त्रिविधम्-ज्ञानदर्शनचारित्ररूपमायतनमिति ।

जत्थ साहम्मिया वहवे, सीलवन्ता बहुस्सुया ।

चरिस्ताऽऽयारसंपणा, आययणं त वियाणाहि ॥७८३॥

‘ जये ’ त्यादि, सुगमा ।

सुंदरजणसंसग्गी, मीलदरिहं पि कुण्ड मीलडुं ।

जह मेरुगिरीजायं, तणं पि कण्णगतणमुवेइ ॥ ७८४ ॥

सुगमा । उक्तमायतनद्वारम् । ओघ० । आविष्करणे, निर्णय-
 ने च । सूत्र० । ‘ पस्सिणाऽऽयतणाणि ’ ॥१६॥ प्रभुनस्य-

आदर्शप्रज्ञादे आयतनम्—आविष्करणं; कथन यथा चिच-
 क्षितप्रश्ननिर्णयनानि । यद्विधा-प्रश्नायतनानि-लौकिकानां
 परम्परव्यवहारे मिथ्याशास्त्रगतसंशये वा प्रश्ने सति यथा
 उवास्थितार्थकथनद्वारेणाऽऽयतनानि-निर्णयनानीति । सूत्र०
 १ श्रु० ६ अ० ।

आयतणसेवा-आयतनमेवा-स्त्री०। आयतनमेवाशब्दः प्रथमे
 शीलभेदे, दर्श० । शीलत्वभेदानधिकृत्य—नित्यमायतनसेवा,
 अनायतनपरिहार । तत्र आयतनं-पञ्चविधाऽऽचाराऽऽ-
 चरणप्रवणा सुसावय । दर्श० ३ तत्र २४ गाथाटी० ।
 (आयतन) प्रातःसेवनाद्वारव्याचिख्यासया सवन्वं प्रति-
 पादयन्नाह—

एवं खलु आययणं, निमेवमाणस्म हुज्ज माहुस्म ।

कंटगपहेव छलणा, रागहोभे समामज्ज ॥ ७८५ ॥

एवम्-उक्तेन न्यायन आयतनं सेवमानस्याऽपि साधो भवेत्
 कण्टकपथ इव छलना, किमासाद्य ? अत आह-रागद्वेषा
 समाश्रित्य, सा च रागद्वेषेण सेवना द्विविधा भवति ।

एतदेवाह—

पडिमेवणाऽवि दुविहा, मूलगुणे चैव उत्तरगुणे य ।

मूलगुणे छट्ठाणा, उत्तरगुणे हुंति तिगमाहं ॥ ७८६ ॥

आघ० । ध० र० ।

आयत (य) तर-आयततर-त्रि० । “ आयत(त)रे मिया ”
 ॥ १६ × ॥ आडभिविधौ सामस्येन यत् आयत अयमन-
 योरतिशयेनायत आयततरः । यत्नेनाध्यवहिते, आचा०
 १ श्रु० ८ अ० ८ उ० ।

आयतमंठाण-आयतमंस्थान-त० । संस्थानभेदे. आयतम्-
 दीर्घं यथा दण्डस्येति । उक्त० १ अ० ३८ गाथाटी० ।
 (आयतसंस्थान कनिर्मयोगा इति ‘ सजोग ’ शब्द उक्त०
 ॥ ४० ॥ ४१ ॥ गाथाभ्या मत्तमभागे वच्यते)

तथा च—

एगो पिहुले (सूत्र-४७ ×) ।

पृथुलं-विस्तीर्णम्, अन्यत्र, पुन-इह स्थाने आयतमभि-
 धीयते, तदेव चेह दीर्घह्रस्वपृथुलशब्दैर्विभज्योक्तम् आ-
 यतधर्मत्वादेवा, तच्चाऽऽयतं प्रतरघनश्रेणिभेदात् त्रिधा,
 पुनरेकैकं सम-विषम-प्रदेशमिति षोढा, यच्चायतभेदयो-
 रपि ह्रस्वदीर्घयोगदायभिधानं तदुत्तादिषु संस्थानेष्वाय-
 तस्य प्रायो वृत्तिदर्शनार्थम् । तथा हि-दीर्घायतं न्मभो
 वृत्तस्यस्रश्चतुरस्रधत्त्यादि भावनीयम् । विचित्र-षोढा
 सूत्रगतरेवमुपन्यास इति । स्था० १ टा० । प्रस्ता० ।
 (भेदादिवहुवक्तव्यता ‘ संठाण ’ शब्दे मत्तं भागे
 वच्यते)

आयतमंठाणपरिणय-आयतमंस्थानपरिणत-त्रि० । आ-
 यतमस्थानभाजि प्रस्ता० । ‘ आयतमंठाणपरिणय ’
 (सूत्र-४ +) । आयतसंस्थानपरिणता दण्डादियत् ।
 प्रस्ता० १ पद ।

आयतित्त-आत्मवृत्त-त्रि० । आत्मस्वरूपतुष्टे, अष्ट० ।
 “ आत्मवृत्तां मुनिर्भवेत् ” ॥ ६ × ॥ आत्मवृत्त-आत्मस्व-
 रूपेऽनन्तगुणात्मके वृत्त-तुष्टे भवेत्, अष्ट० १३ अष्ट० ।

आयत्त

आयत्त-आयत्त-त्रि० । आ यत् क्ल । अधीने, वशीभूते, वाच० । आयत्तो-वशवर्ती तदुक्त्तानुयायीति । दर्श० ४ नत्वं ८० गाथाटी० । कृतप्रयत्ने च । वाच० ।

आयस्त-त्रि० । आ-यस्-क्ल । क्षिप्ते, ' आयस्तसिंहा-कृतिरूपपान " किं० । क्लेशिते, प्रतिहते, तीक्ष्णीकृते, आयासयुक्ते च । वाच० ।

आयपडद्विय-आत्मप्रतिष्ठित-त्रि० । स्वरूपप्रतिष्ठिते, " आ-यपडद्विया " (सूत्र-१८६ X) । स्था० ३ ठा० ३ उ० । क्रोधभेदे, स्था० २ ठा० ४ उ० १०० सूत्रटी० । (व्याख्या ' कोह ' शब्दे तृतीयभागे करिष्यते)

आयपरण-आगतप्रज्ञ-त्रि० । आगता-उत्पन्ना प्रज्ञा यस्या-मायागतप्रज्ञ । संजातकर्त्तव्याऽकर्त्तव्यविवेके, सूत्र० । " स-मिनीसु गुत्तीसु य आयपरणे " ॥५॥ सूत्र० १ श्रु० १४ अ० । आयमग-आयतमार्ग-पु० । मोक्षमार्गं, आयतो-मोक्षो-ऽव्यवच्छेदात्तस्य मार्गो-ज्ञानादिः । पञ्चा० ११ वि० ४२ गाथाटी० ।

आयमण-आचमन-न० । आ चम् । भावे ल्युद् । निर्ले-पने, " आयमण्यं वाऽवि वोस्तिरद् " ॥२६४॥ आच-मनम्-निर्लेपनम् । वृ० १ उ० ३ प्रक० । आयमणं-णिल्लेव-गं । नि० चू० ४ उ० ३०७ गाथाचूर्णि । पुरीषात्सर्गान-न्तर शौचकरणे च । ' आयमणभाणधुवणं ॥ २३ X ॥ पि० । " निर्दि आयमण अदुग्मि " । श्रोत्र० ३१७ गाथा । ध० ३ अधि० ४ श्लोक । (उच्चारप्रसवणे कृत्वा यो न परिष्ठापयति तस्य प्रायश्चित्तं ' थाडिल ' शब्दे चतुर्थभागे २३८२ पुष्टे वक्ष्यते)

आयममाण-आचमत्-त्रि० । आचमनं कुर्वति, स्था० ५ ठा० २ उ० ४१४ सूत्र ।

आयमिणी-आयमिनी-स्त्री० । विद्याभेदे, सूत्र० । " आयमिणी पत्रमादश्रो विज्ञाश्रो अन्नस्स हेउं पउंजति " (सूत्र-३० +) । सूत्र० २ श्रु० २ उ० ।

आयम्य-दुवपृ-धा० । कल्पने, " वेपेरायम्याऽऽयल्भौ " ॥ ८११७७ ॥ इति हैमप्राकृतसूत्रेण वेपेरायम्याऽऽदेशः । आयम्यद् । आयल्भद् । वेवद् । प्रा० ।

आयरंत-आचरत्-त्रि० । अङ्गीकुर्वति, उक्त० । " तमायरतो वचहारं " ॥४२॥ उक्त० १ अ० । कुर्वति, उक्त० पाई० १ अ० ८० गाथाटी० । विदधति च । उक्त० । " नायरेज्ज कयाइ वि " ॥१॥ नाचरत्-नाभिदध्याम् (उक्त० १ अ०) न समाचरेत्-न विदध्यादिति मयन्ध । सूत्र० २ श्रु० ५ अ० ।

आयरत्त-आत्मरक्ष-पु० । आत्मरक्षके, स्था० ।

सूत्रम्—

तथो आयरक्या पन्नत्ता । तं जहा-धम्मियाए पडि-चोयणाए पडिचोएत्ता भवद्, मुमिणीतो वा सिया, उ-द्वित्तु वा आयाए एगंतमन्तमवकमेज्जा । (सूत्र-१७२ X) ' तथो आय ' इत्यादि, सुगमा, नवरम् आन्मान राग-हेपादिगन्ध्याद्व्यवकृपाद्वा रक्षन्तीत्यान्मरज्ञा । ' धम्मि-याए पडिचोयणाए ' ति-धम्मिक्कोपदेशेन-नेवम् भवाइशा

विधातुमुचितमित्यादिना प्रेरयिता-उपदेशा भवति, अनु-कूलेतरोपसर्गकारिण, ततोऽसाधुपसर्गकरणाभिधर्तते तं-तोऽकृत्या सेवा न भवतीत्यत आत्मा रक्षितो भवतीति १, तूष्णीको वा वार्चयम् ; उपेक्षक इत्यर्थ २, ' स्यादिति ' प्रेरणाया अत्रिपये उपेक्षणासामर्थ्ये च तत स्थानादुरथाय, ' आय ' ति-आत्मना एकान्तं-विजनम् ' अंतं ' भूमिभाग-मवक्रामेत्-गच्छेत् । स्था० ३ ठा० ३ उ० ।

आयरक्खिय-आत्मरक्षित-त्रि० । आत्मा रक्षितो दुर्गति-हेतोरपध्यानादेरनेनेति आत्मरक्षितः । " आहिताग्न्या-दिपु " ॥ ३ । १ । १५३ ॥ दर्शनात् क्लान्तस्य परनिपानः । दुर्गतिहेतोरत्तमध्यानादेरात्मनो रक्षके, उक्त० पाई० २ अ० १५ गाथाटी० ।

आयरक्षित-त्रि० । आयो वा-ज्ञानादिलाभो रक्षितोऽन-नेत्यायरक्षितः । ज्ञानादिलाभस्य रक्षके, उक्त० । " विरओ आयरक्खिय " ॥ १५ X ॥ उक्त० पाई० २ अ० ।

आयरण-आचरण-न० । अनुष्ठाने, स्था० । आचरणमाचारः । स्था० ८ ठा० । विधाने, सूत्र० ।

अस्सि धम्मो अणायारं, नाऽऽयरेज्ज कयाइ वि ॥ १ ॥

अस्मिन्धर्मे-सर्वज्ञप्रणीति व्यवस्थित सन्ननाचारम्-साव-द्यानुष्ठानरूप न समाचरेत्-न विदध्याद् । सूत्र० २ श्रु० ५ अ० । केनचित्प्रकारेण परिणमने, दर्श० । ' द्वाऽऽयारं वियाणाहि " ॥ १८० ॥ आचरणम्-आचारो द्रव्यस्था-चारो द्रव्याचारः । द्रव्यस्य यदाचरणम्, तेन तेन प्रकारेण परिणमनमित्यर्थः । दर्श० ३ अ० । परप्रतारणाय विविध-क्रियाणामाचरणरूपे मायाविशेषे च । भ० १२ श० ५ उ० ४४६ सूत्रटी० । आचरत्यनेन करणे ल्युद् । रथे, शकटे च । त्रि० । वाच० ।

आदरण-न० । मायाविशेषात्कस्यापि वस्तुनोऽभ्युपगमे, भ० १२ श० ५ उ० ४४६ सूत्रटी० ।

आयरणकल्प-आचरणकल्प-पु० । उत्सर्गाऽपवादयोः स्व-स्थाने सेवनाकर्तव्यतायाम् । नि० चू० ।

इदार्णी इमो आयरणकप्पो "जे भणित्ता गाहा"—

जे भणित्ता उ पकप्पे, पुव्वाऽवरवाहता भवे सुत्ता ।

सो तह समायरतो, सव्वो आयरणकप्पो उ ॥ ३८६ ॥

जे पकप्पे एगुणवीसतिउद्देशगेहिं पुव्वावरयाहया सुत्ता अरथा वा भणित्ता तहव समायारंतस्स आयरणकप्पो भ-वति । एत्थ पुव्वो उस्सग्गो, अवरोऽववादो । एतं परोप्पर-वाहता एतंसि सट्ठारेण सेषणा कर्तव्येत्यर्थः ।

गाहा—

उस्सग्गे अववायं, आयरणको विराहओ हो ति ।

अववाए पुण पत्ते, उस्सग्गनिसेवओ भइओ ॥ ३०७ ॥ दांरं

कया भयणाए कह उच्यते । जो धित्तिमंघयणसपन्नो सा अववाटट्ठारेण पत्ते पि उस्सग्ग करेत्तो सुत्तो जो पुण धि-तिसंघयणहीणो अववाटट्ठारेण उस्सग्ग करेत्ति सो विराहण पावति । एसा भयणा । गतो आयरणकप्पो । नि० चू० २० उ० ।

आयरण्या-आद(च)रणा-स्त्री० यतो मायाविशेषादादरण्यम्-अभ्युपगम कस्यापि वस्तुन' करोत्यसावादरण्यम्, नाप्रत्ययस्य च स्वार्थिकत्वादादरण्यता । मायाविशेषे, आचरण्यताऽप्यत्रैव । भ० १२ श० ५ उ० ४४६ सूत्रटी० ।

आयरिय-आचारिक-पु० । स्वकीयमताद्भवानुष्ठानसमूहे, उक्त० ।

इह भेगे इइ (उ) मन्न्ति, अपचक्खाय पावगं ।

आयरियं विदित्वाणं, सव्वदुक्खा विमुच्चइ ॥ ६ ॥

इह-अस्मिन्संसारे एके-केचित्कापिलिकादयो ज्ञानवादिन इति मन्यन्ते, इतीति किम् ? पापकम्-द्विसादिकम् अप्रत्याख्याय पापम्-अनालोच्याऽपि मनुष्य आचारिक-स्वकीयमनोद्भवानुष्ठानसमूहं विदित्वा-ज्ञात्वा सर्वदुःखात् विमुच्यते, एतावता 'तत्त्वज्ञानान्मोक्षावाप्ति' इति वदन्ति । जैनानां तु ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्ष, ज्ञानवादिनां तु ज्ञानमेव मुक्त्यङ्गम् । उक्त० ६ अ० । (एतन्मतनिराकरण 'माफ्ज' शब्दे षष्ठे भागे करिष्यते)

आचरित-न० । आ-चर-भावे क्त० । आचरणे, उक्त० । आचरणमाचरितम् । तत्तत्क्रियाकलापः । उक्त० ६ अ० ६ गाथाटी० । आसेवेने, औ० ४० सूत्रटी० । "अवज्झाणायरिअ" (सूत्र-६+) । आचरित-आसेवित । उपा० १ श्रु० १ अ० । "ज किंचि वितहमायरियं" ॥६८२५॥ यत्किंचिद्धितथम्-अन्यथा आचरितम्-आसेवित भूतमिति वाक्यशेषः । आ० म० १ अ० । अनुष्ठानमापन्ने 'ज किंचि वितहमायरिय' ॥१०५॥ वितथम्-अन्यथाभूत समयमानुत्कलमित्यर्थ, आचरितम्-अनुष्ठानमापन्नमिति शेषः । पञ्चा० १२ विच० ।

धम्मज्जियं च ववहारं, बुद्धेहाऽऽयरियं मया ।

तमायरंतो ववहारं, गरहं नाऽभिगच्छइ ॥ ४२

धर्मैण-ज्ञान्यादिरूपेणाज्जितम्-उपाज्जित न हि ज्ञान्यादिधर्मचिरहित इमं प्राप्नोतीति, च पूरणे, विविधं विधिवद्वा व्यवहरणमनेकार्थत्वात् आचरण्यं व्यवहारं तम् इति-कर्तव्यतारूपं बुद्ध-अवगततत्त्वैराचरितं सदा-सर्वकालं, तमिति सदावस्थिततया प्रतीतमेव शाचरन्-व्यवहरन्, यद्वा-यत्तदोर्नित्याभिसन्वात्सुपव्यत्ययाच्च धर्माज्जितो बुद्धैराचरितश्च यो व्यवहारस्तमाचरन्-कुर्वन्, विशेषेणापहरति पापकर्मैति व्यवहारस्तम्, व्यवहारविशेषणमेतत्, एवं च किमित्याह-गर्हामविनीतोऽयमित्यवविधो निन्दा नाऽभिगच्छति-न प्राप्नोति यतिरिति गम्यते । उक्त० १ अ० । आचर्यते स्म बृहत्पुरुषेण्यचरतम् । व्यवहारे व्यवहारैकार्थिकान्यधिकृत्य (आह भाष्यकारः)-"आयरियं च ववहारे" ॥७+॥ व्य० १ उ० ।

आचर्य-त्रि० । आचर्यतेऽप्र । आ-चर-आधारे यत् । अनुष्ठानयोग्ये देशे, वाच० ।

आचार्य-पु० । आचर्यते असावाचार्यं सूत्रार्थवगमाथं सुमुञ्जुभिरासेव्यते इत्यर्थ । आच० ४ अ० ४७ गाथाटी० ।

ध० । दशा० । 'आयरियाणं' (सूत्र-१ x) । आ-मर्यादया तद्विषयविनयनूपया चर्यन्ते-मेव्यन्ते जिनशासनार्थोपदेशकतया तदाकाङ्क्षिभिरित्याचार्याः । उक्तं च-

"सुत्तथविज्ज लक्खण-जुत्तो गच्छम्म मेदिभूओ य । गणतत्तिचिप्पमुक्को, अत्यं वाणइ आयरिओ" ॥ १ ॥ इति । अथवा-आचारा-ज्ञानाचारादि पञ्चवा, आ-मर्यादया वाऽऽचारा-विहाय आचारस्तत्र साधव स्वयकर्मणात्प्रभाषणात्प्रदशनाच्चेत्याचार्याः । आह च-"पचविह आयर, आयरमाणा तहा पयासंता । आयर वंसंता, आयरिया तेण बुच्चंति ॥६६३॥" (आच० नि०) । अथवा-आ-ईपद्, अपरिपूर्णा इत्यर्थ, चारा-हेमिका ये ते आचारा, चारकल्पा इत्यर्थ, युक्ताऽयुक्ताविभागनिरूपणनिपुणा विनेया अतस्तेषु साधवो यथावच्छास्त्रार्थोपदेशकतयेत्याचार्याः । भ० १ श० १ उ० । दशा० । 'चर' गतिभक्षणयो, आह-पूर्व । आचर्यते कार्यार्थिभिः सेव्यते इत्याचार्यं । 'ऋवर्ण्यज्जनात् प्यण' ॥ ५ । १ । १७ ॥ इति प्यण । आ० म० १ अ० ६६३ गाथा । आह मर्यादाभिविधयो, चरिर्गत्यर्थ, मर्यादया चरन्तीत्याचार्या । आचरणं वा चरन्तीत्याचार्या । आ० चू० १ अ० ६६३ गाथाचूर्णि ।

अट्टारसमीलगसहस्साहिड्डियं तरणं छत्तीमडविहमा-यारं जहड्डियं मे गिलाए महत्ति माणुममयं आयरंति चि-वत्तयति चि आयरिया । परमप्पणां य हियमायरति आयरिया । सव्वमत्तसीमगणाणं च हियमायरति आयरिया । पाणपरिच्चाए वि उ पुढवादीणं ममारंभ नाऽऽयरंति, नारभति, णाणुजाणंति, आयरिया । सुहुमावग्देवि ण कस्मइ मणमाऽवि पावमायरंति चि वा आयरिया । महा० ३ अ० ।

"स्याद्भवत्येव्येसमेपु यात्" ॥ २ । ० । १०७ ॥ इति हेमप्राकृतमूत्रेण चौर्यशब्दन समेषु शब्देषु संयुक्तस्य यात्पूर्वं इत् । प्रा० । "आचार्यं चोऽश्च ॥ २ । १ । ७३ ॥ इति हेमप्राकृतमूत्रेणाचार्यशब्दे चम्याऽऽन इ-त्त्वमत्त च । प्रा० । गुणै पं० व० १३ गाथाटी० । पञ्च-स्थविगणा मध्ये प्रथमे स्थविरे, ध० ३ अधि० ५४ श्लोक । आचार्या-अर्थदातार । चू० १ उ० ३ प्रक० ६३६ गाथाटी० । आचार्यं-सूत्रार्थदाना, दिगाचार्यो वा । कल्प० ३ अधि० ६ क्षण ४६ सूत्रटी० । आचार्यं-सूत्रार्थोभय-वेत्ता लक्षणैर्युक्तश्च । आच० ३ अ० ११६५ गाथाटी० ।

विषयाः-

- (१) निक्षेप आचार्यपदस्य ।
- (२) भेदा-कलाचार्यं १, शिल्पाचार्यं २, धर्माचार्यं-श्चेति ३ । तेषां विनयः ।
- (३) स्वरूपमाचार्यस्येह पत्रं च ।
- (४) प्रजाजनाचार्या उपस्थापनाचार्याश्च ।
- (५) स्वरूपमाचार्यस्य 'सुत्तथ' इत्यादि ।
- (६) लक्षणमाचार्यस्य ।
- (७) गुणा आचार्यस्य यं गतिनो गुणं भवति ।
- (८) गुणा आचार्यस्य 'अपरिधायी' न्यादि ।

- (६) अष्टाचारन्व दुर्गुगन्मुरे ।
 (१०) पराऽहिनकारित्वं दुर्गुग ।
 (११) मृगं स दुर्गुगो येन कुगुरुर्भवति ।
 (१२) प्रमाद्विनमाचार्य्यं शिष्यो बोधयति ।
 (१३) वैरी शिष्यस्य गुरु ।
 (१४) विनय आचार्य्यस्य ।
 (१५) गुरुविनये वैद्यदृष्टान्त ।
 (१६) नमस्कार आचार्य्यस्य ।
 (१७) वैयानुत्यं गुणे ।
 (१८) गच्छाविपति केन कर्मविपाकेन भवति ।
 (१९) अनिशया आचार्य्यस्य ।
 (२०) निर्ग्रन्थीनामाचार्य्य !
 (२१) आचार्य्यं कालगतं आचार्य्यान्तरस्थापनम् ।
 (२२) आचार्य्येऽवधाविते आचार्य्यान्तरस्थापनम् ।
 (२३) लक्षणं "सुत्तये णिम्माओ" इत्यादि ।
 (२४) एकपाक्षिकादिंशाचार्य्यं ।
 (२५) लक्षणं मेढीभूत ।
 (२६) परीक्षा आचार्य्यस्य ।
 (२७) वदेशं मैथुनादिप्रतिसेव्याचार्य्यत्वेन ।
 (२८) स्थापनाविधिराचार्य्यपदे गुरो ।
 (२९) परिच्छदनाहिनस्यैवाचार्य्यत्वम् ।
 (३०) स्थापनाया म्यविग प्रष्टव्या ।

(१) निम्नप आचार्य्यपदस्य—

आह् मर्यादाऽभिविधो, चरित्त्वर्थ, मर्यादया चर-
 न्तीत्याचार्या । आचारणं वा चरन्तीत्याचार्या ।
 " ते चर्त्तवहा—खामद्वयणाओ गताओ । द्रव्यभूतो वा
 द्रव्यनिमित्तं वा द्रव्यमेव वा द्रव्य आयावतं भवति,
 अनायावतं च नाम तं प्रति निर्णिण सिलया परडो
 य, वाचणं प्रति, हागिटा रागो य वामणं प्रति, कवे-
 ल्लुगा वड् व मिक्खवण प्रति, मदणसलागा भासादी-
 पकरण प्रति, सुवणं घटा लोहं च अचिरोधं प्रति, कीरं स.
 कगाय विरोध प्रति, तेल्लुगाणधिराचं एगमादि एत्थ गाधा-
 ' गामण-धावण-वामण-मिक्खवण सुवण अविरोधी-
 णि । द्रव्याणि जाणि लोए, द्रव्यायारं वियाणाहि । अहवा-
 द्रव्यायारिओ तिविहा एगभविओ वडाओओ अभिमुह-
 गामगोत्तो । एगभविओ वतिरित्ते जो एगेण भवेण उव-
 त्तिहि त्ति । वडाओओ जेण आउय वड् । अभिमुहणा-
 मगात्तो जण पदेमा उच्छुद्धो । अहवा-मूलगुणगिच्चित्तो,
 उत्तरगुणाणव्वचित्तो य । सरीरं मूलगुणा, विऊकम्मादि
 उत्तरगुणा । अहवा-जाणओ, भविओ, वतिरित्तो, मंगुवा-
 यगाणं समहवायगाणं नागहन्धियवायगाणं जयासख
 आदेमो । आ० चू० १ अ० । " द्रव्यायारिओ सयाऽ-
 भवा ॥ १३ + ॥ द्रव्याचार्य्य आचार्य्यत्वयोग्यताया
 अभावात्प्रवानाऽऽचार्य्य । पञ्चा० ६ विव० । भावायारिओ
 दुर्विहा-आगमतो गोआगमतो य । तंहव । गोआगमतो
 दुर्विहा—लोओओ लोउत्तरिओ य । लोउत्तो—सिप्पाणि
 । चत्तम्मटिसव्याणि वड्नेसियादि जो उपदिमति ।
 उत्तरिओ—जो पंचविधे गणादिअ आयार आयरति,
 प्रभासति य त्तरेसि आयरियाण आचरित्तव्यानि द-

शयति । एवं मन्तव्यं । एवमादि तेण ते भावायारिया
 तेषि फलं तहेव । आ० चू० २ अ० ।

नामं ठवणा दव्विए, भावे चउव्विहो य आयरिओ ।
 दव्वंमि एगभवियाड, लोइए सिप्पसत्थाई ॥ ३०५ ॥

आचार्य्य इति क शब्दार्थ उच्यते—' चरगतिभक्षणयो '
 इत्यस्य (चरेः) आडि वा गुरा (पा० ३-१-१०० वार्त्तिके)
 विनि रयति आचार्य्य इति भवति, आचार्य्यतेऽसावित्याचार्य्य,
 कार्यायिभि सेव्यत इत्यर्थः । अयं च नामादिभेदाच्चतु-
 र्विधः । आव० १ अ० । इह नामस्थापनं सुगमे । विश० ।

द्रव्यविचारं पुनराह—

आगमद्रव्यायारिओ, आयारवियाणओ अणुवउत्तो ।
 नो आगमओ जाणय-भवसरीराडरित्तोऽयं ॥३१६१॥
 भविओ वडाऊ, अभि-मुहो मूलाइनिम्मिओ वाऽवि ।
 अहवा दव्वव्वभूओ, दव्वनिमित्तायरणओ वा ॥३१६२॥

ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तस्वाचार्य्योऽयं क इत्याह—
 ' भविओ ' इत्यादि, एकभधिको, वड्वायुष्क, अभिमुख-
 नामगोत्रश्चेत्यर्थः, ' मूलाइनिम्मिओ वाऽवि ' त्ति-नथा
 मूलगुणनिर्मित, उत्तरगुणनिर्मितश्च तद्रव्यतिरिक्तो द्र-
 व्याचार्य्यो मन्तव्यः । तत्र मूलगुणनिर्मित आचार्य्यशरीर
 निवर्तनयोग्यानि द्रव्याणि उत्तरगुणनिर्मितस्तु तान्येव
 तदाकारपरिणतानीति । अथवा—द्रव्यभूतोऽप्रधान आ-
 चार्य्यस्तद्रव्यतिरिक्तो द्रव्याचार्य्य प्रतिपाद्यते । यो वा
 द्रव्यनिमित्तेनाचरति चष्टते स द्रव्यनिमित्ताचरणो द्र-
 व्याचार्य्य, स च लौकिको, लौकिकमार्गे शिल्पशास्त्रादि-
 विज्ञेयः । यः शिल्पानि निमित्तादिशास्त्राणि च ग्राहयति स
 इहापचारत शिल्पशास्त्रादिरूढः । अन्ये त्विमं शिल्पशा-
 स्त्राचार्य्य लौकिक भावाचार्य्यं व्याचक्षते । शेष सुगममिति
 ' पंचविहमि ' त्यादिना लोकोत्तरा भावाऽऽचार्य्य उक्तः ।
 तत्स्वरूपव्याख्यानार्थमाह—

आ मज्जायावयणो, चरणं चारो त्ति तीए आयारो ।
 सो होइ नाणदंमण-चरित्तवविरियवियप्या ॥३१६३॥
 तस्मायरणपभासण-देसणओ देसियाविमोक्खत्थं ।
 जे ते भावाऽऽयरिया, भावायारोवउत्ता य ॥ ३१६४ ॥
 अहवाऽऽयरंति जं मय-मायरंति व जमायरिज्जंति ।
 मज्जाययाऽभिगम्मं-ति जमुत्त तेणमायरिया ॥३१६५॥

पाठसिद्धा एव, नवरं ' तीए ' त्ति-तया—मर्यादया
 चरणमाचारः । ' तस्स ' त्यादि, तस्य—पञ्चविधस्या-
 चारस्य स्वयमाचरणतः परेषा च प्रभाषणत तथा विने-
 याना वस्तुप्रत्युपेक्षणादिक्रियाविधेर्दर्शनतो ये परात्मनो
 मोक्षार्थं ' दसिय ' त्ति-देशितारस्ते भावाचारोपयुक्त-
 त्वाद्भावाचार्या इति । अथवा—स्वयं यस्मादाचरन्ति
 सदनुष्ठानम्, आचरन्ति चान्यै । अथवा—आचार्य्यन्तं-म-
 र्यादया अभिगम्यन्ते यतो मुमुक्षुभिर्गति यदुक्तमेतत्ता-
 त्पर्यमित्यर्थः, तेनाऽऽचार्या । विशेषः ।

कस्याऽऽचार्यस्याऽऽज्ञा नाऽतिक्रमणीयेत्यधिकृत्य—

गोयमा ! चउविहा आयरिया भवति, तं जहानामाऽऽयरिया १, ठवणायरिया २, दव्वायरिया ३, भाचायरिया ४ । तत्थं जे ते भावायरिया ते तित्थयरसमा चव ददुव्वा, तेमि संतियाणं णाडक्केजा, भे भयवं ! कयरे णं ते भावायरिया भवन्ति, गोयमा ! जे अज्जपव्वइए वि आगमविहीए एयं पए पए आणाणुसंवरंति ते भावायरिया । जओ णं वासमयदिक्खिए वि हुत्ताणं वायाभत्तेणं पि आगमओ वाहिं करंति ते णामठवणाहिं णिओइयव्वे । से भयवं ! आयरियाणं केवइयं पायच्छित्तं भवेजा । जेसिं गच्छस्स माहू णो तं आयरियमयहरपविनिणीए य सत्तरमगुणं अहाणं सीलखलिए भवंति । तओ तिलक्खगुणं जं अडदुकरणांमंजं सुकर तम्हा सव्वहा सव्वपयागेहि णं आयरियमयहेरपवित्तिणिणिए य अत्ताण पायच्छित्तस्म मरक्खेयव्वं अखलिअसीलेहिं च भवियव्वं । महा० ५ अ० ।

(२) आचार्यस्य भेदा—

तओ आयरिया पणत्ता । मिप्पायरिया १, कलायरिया २, धम्मायरिया ३ । जे ते धम्मायरिया, परलोगहियइए, निज्जरइए, आराहेयव्वा । अण्णे कलायरिया, मिप्पायरियाए, कइएहिं, किच्चुद्धिए, आराहियव्वे । तत्थेगे धम्मायरिया, सोवायकरंडममा । वद्धइकथत्थप्यगाहाइहिं जे सुद्धसभाए वक्खणिंति ते सोवायकरंडममा । वेमाकरंडममा—जो रीरी आहारणमरिमजीहावक्खणण्डंवेणं अंतर सुअमारविरहियाऽवि सुद्धमभाए जण विमोहिंति शेरविति अप्पाण थुतसि आलुच्च अत्थेणं पाडिति गोयमगणहराणं उवमाए ते वेमाकरंडममा । गाहावइकरंडममा—जे संम ममुवसियसुगुरुहिंतो मंपत्त अंगोवंगाइं सुत्तत्थेसु परिच्छियच्छेयगंथा ससमय-परसमयणिच्छया परावयारकणिक्कभल्लिच्छया । जणजोगविहीए अणुओगं करिंति ते गाहावइकरंडममा । रायकरंडममा—जे गणहरा चउदमपुव्विणो वा घडाओ घडमयं, पडाओ पडमयं, इचाइं विहाइं सयमंमाणिया ते रायकरंडममा । गाहावइकरंडममाणे, रायकरंडममाणे, दोवि आयरिए तित्थयरममाणे । अंग० ।

(आचार्यस्य यथोचितसत्कार)—

केमीकुमारमणो पदेमि राय एवं वयामी—जाणामि णं तुम्ह पएमी केवइयाऽऽयरिया पएणत्ता १, हता ! जाणामि, तओ आयरिया पणत्ता । त जहा कलायरिए १,

मिप्पायरिए २, धम्मायरिए ३ । जाणामि णं तुम्हं पएसी तसिं तिएहं आयरियाणं कस्म का विणयपडिव्वनी पउजियव्वा १, हता जाणामि—कलायरियस्म, मिप्पायन्थिस्म उबलेव्वणं वा संमज्जणं वा करेजा, पुप्फाणि वा आणावजा, मंडवेजा वा, भोयवजा वा, विउलं जीवियाग्निं पीड्ढाणं दलएजा, पुत्ताणं पुत्तियं वावि विकप्पेजा ॥ जत्थेव धम्माऽऽयरियं पामजा तत्थेव वंदिजा णममेजा मक्कांजा मम्माणेजा कल्लाणं मंगलं चव पज्जुवामेजा फामुएमणिजेणं अमणपाणखाइममाइमेणं पडिलाभेजा पाडिहाणिणणीठफलगमेजांमंथारतेणं उवनिमंतिजा । सूत्र-+॥ रा० ।

आचार्यस्त्रिविधस्तथा—

सीहाऽणुगवसभ-कोडुगारणे ॥ ४०० + ॥

मिहाऽणुगो १. वृषभाऽणुग २. क्रोष्टुकाऽणुगश्च ३ । क्रोष्टुक-शृगाल । यत्र यो महत्या निपद्याया स्थित सन् सूत्रमर्थं वा वाचयति तिष्ठति वा स मिहानुग । य १ पुनरेकस्मिन् कल्पे स्थितस्मन् वाचयति तिष्ठति वा स वृषभानुग २ । यस्तु रजोहरणनिपद्यायामौपग्रहिकपादाऽऽद्य दे वा स्थितो वाचयति तिष्ठति वा स क्रोष्टुकानुग इति ४ । व्य० १ उ० । नि० चू० २० उ० ३४३ गाथा । (कस्याचार्यस्य क आचार्य आलोचना द्यात् इत्यादिवहुवक्त्वता 'आलोयणा' शब्देऽस्मिन्नेव भागेऽत्र वच्यते)

(३) स्वरूपमाचार्यस्य परत्र च--

आयरियो केरिमओ, इहलोए केरिमो व परलोए ।

इहलोए अमारणिओ, परलोए फुडं भणंते ॥ ३८१ ॥

य एय उपग्रहकृदाचार्यस्तमेव क्षातुमिच्छामि कीदृश गत्वाचार्य इहलाक हितकारी, कीदृश परलोके इति. सूरिगह-चतुर्विधस्मामान्येनाऽऽचार्य, तद्यथा-इह लोके हितो नामैको न परलोक हित १ । परलोकहितो, न लोकाहित २ । इह लोके हितोऽपि परलोके हितोऽपि ३ । न इह लोकाहितो, नापि परलोकाहित ४ । तत्र प्रथमद्वितीयभङ्गव्याख्यानमाह—' इहलाए ' इत्यादि, तत्र यो वज्रपात्रभङ्गपानादिकं समस्तमपि साधूना पूरयति न पुन मयम सीदनस्मारयति स-अस्मरणिक्क साग्णरहित इह लोके हितो न परलोके ण्या प्रथमभङ्गभावना । य पुनमयमयांगेषु प्रमाद्यता सारणा क्क्रेति न च वज्रपात्रभङ्गपानादिकं प्रयच्छति, स केवलं स्फुटं भणन् कुर्वाण परलोके हितो. नेह लोके, इति सामथ्याद्भवति, एषा द्वितीयभङ्गभावना । तृतीयचतुर्थभङ्गभावना तु स्वयं भावनीया । ना चैवमयो वज्रपात्रभङ्गपानादिकं समस्तमपि साधूना पूरयति मयमयांगेषु च सीदनस्मारयति स इहलोके हित परलोके च हित चतुर्थ उभयर्गहित । अत्र पर आह—ननु यो भद्रस्वभावतया न साग्णयति चत्पात्रभङ्गादिकं तु समस्तमापूरयति स एव समीचीन य पुन गरवुण्ण कुर्वाण-चउदमपुव्विणो इव साग्णयति स न समीचीन, अनमाद्युत्पादक वात् ।

तत्राऽऽह—

जीहाएऽभिलिहंतो, न भदतो जन्थ मारणा नऽस्थि ।
दंडेणऽपि ताडंतो. न भदतो मारणा जत्थ ॥ ३८२ ॥

यत्र नाम संयमयोगेषु सीदता सारणा नाऽस्ति स
आचार्यो जिहयाऽभिलिहन्-मधुरवचोभिरानन्दयन्, उ-
पलक्षणमेतन्-वस्त्रपात्रादिक च पूर्यन् न भद्रको-न
समीचीन परलोकाऽपायेषु पाननात् । यत्र पुनस्सीदतां
साधूना सम्यक् सारणा-संयमयोगेषु प्रवर्तना समस्ति
न आचार्यो दण्डेनापि ताडयन् भद्रक-एकान्तसमी-
चीन सकलसांसारिकाऽपायेभ्य परित्राणकरणात् ।

अथ चारणमकुर्वाणो जिहया विलिहन् कस्मात् समी-
चीन इत्यत्राऽऽह—

जह मरणमुवगयाणं, जीवियववरोवणं नरो कुणइ ।

एव मारणियाणं, आयरितो असारआं गच्छे ॥ ३८३ ॥

यथा कोऽपि नर एकान्तेनाऽहितकारी शरणमुपागतानां
जीवितव्यपरोपणं करोति एवं साधूनामपि शरणमुपा-
गताना संयमयोगेषु प्रमादव्यावतनेन प्रवर्तनीयानामा-
चार्योऽस्माका गच्छे भावनीय । सोऽपि शरणोपगत-
शिरोनिकर्तक इव एकान्तेनाऽहितकारीनि भाव । शरण-
मुपागताना समारापारपागवार निरनु रूपं प्रक्षेपणात्, स
च तादृश इह परलोकादितार्थिना परित्याज्य । यस्तु खर-
पदपभगननापि संयमयोगेषु सीदत सारयति स ससार-
निस्तारकत्वादेकान्तेनाऽऽश्रयणीय । व्य० १ उ० नि० चू०
(८) प्रवाजनाचार्या, उपस्थापनाचार्याश्च । सूत्रम्—

चत्तारि आयरिया पणत्ता, तं जहा-पव्वायणायरिए
एगे नामं; नो उवट्टावण आयरिए १ । उवट्टावणायरिए
नामं एगे; नो पव्वावणायरिए २ । एगे पव्वावणाय-
रिएऽवि; उवट्टावणायरिएवि ३ । एगे नो पव्वायणायरिए;
नो उवट्टायणायरिए धम्मायरिए ४ ॥ १२ ॥

अस्य (सूत्रस्य) सवन्धमाह—

अदहाऽपियधम्माणं, तच्चिवरीए कर्णेति आयरिए ।

तेमिं विहाणंमि डमं, केमण सुत्तं ममुद्धि तु ॥ ३७ ॥

अदृढधर्माणामप्रियधर्माणा चानुशासनाय स्थविरा-
द्याचार्या । व्याख्यानाश्रमाह—

पव्वावण उट्टावण, उभय नोभयमिति चउत्थो ।

अनऽट्टपरऽट्टा वा, पव्वावणा केवला पढे ॥ ३८ ॥

एवमेव य वितितो वि. केवलमेत उवट्टवे मां उ ।

तट्टो पुण उभयं पि, अत्तऽट्टपरऽट्ट वा कुणउ ॥ ३९ ॥

जो पुण नोभयकारी, मां कम्हा भवति आयरियो उ ।

भापति धम्माऽऽयरितो. मां पुण गहितो व ममणो वा ४० ।

प्रथम-प्रवाजनाऽऽचार्यं । द्वितीय-द्वितीयभेदेन सूचित-
उपस्थापनाचार्यं । तृतीयभेदेन उभय । प्रवाजना-
पश्चात्पश्चात् ; तत्र प्रथम-प्रथमस्याप्युपायेभ्य परा-
धम्य फलना प्रवचनाना । त्रिभुक् भवति- आ मानिमिते,

परनिमित्ते वा य केवलं प्रवाजयति स प्रथम प्रवज-
नाचार्यं । एवमेव-अनेनैव प्रकारेण द्वितीय स केवलं
मात्रम् उपस्थापयति, य प्रवाजितस्य सदुपस्थापनामात्र
करोति स द्वितीय इत्यर्थं । तृतीय पुनरपि प्रवाजनमुप-
स्थापनवाऽऽप्त्यर्थं परार्थं वा करोति य. पुनर्नोभयकारी
स चतुर्थं । अथ स कस्माद्भवत्याचार्यं उभयविकलत्वा-
त्सूरिगह-भगते स धर्माचार्यो धर्मदेशकत्वात् स
पुनर्गृही श्रमणो वा वेदितव्यं ।

एव च यत्राऽऽचार्या तथा चाह--

धम्मायरिपव्वायण, तह य उट्टावणा गुरु तहओ ।

को इ तिहिं संपन्नो, दोहि वि एकेकएणं वा ॥ ४१ ॥

प्रथमो धर्माचार्यो यस्तत्प्रथमतया धर्मं ग्राहयति १ ।
द्वितीय प्रवाजनाचार्यो य प्रवाजयति २ । तृतीया गुरु-
रुपस्थापनाचार्यो यो महाव्रतेषूपस्थापयति ३ । तत्र
कश्चित्त्रिभिरपि संपन्नो भवति । तथाहि--कदाचित्स एव
धर्मं ग्राहयति स एव प्रवाजयति स एवोपस्थापयति
कश्चिद् द्वाभ्याम्, तद्यथा-धर्मग्राहकत्वेन प्रवाजनेन च,
अथवा--धर्मग्राहकत्वेनोपस्थापनेन केनचिदेकैकेन गुणेन
तद्यथा । कश्चिद् धर्ममेव ग्राहयति । कश्चित्प्रवाजयत्येव
कश्चिदुपस्थापयत्येव ।

सूत्रम्--

चत्तारि आयरिया पन्नत्ता । तं जहा-उद्देसणाऽऽरिए
एगे णामं; एगे नो वायणायरिए १, वायणायरिए एगे
णामं; एगे णो उद्देसणायरिए २, एगे उद्देसणायरिए वि;
वायणायरिए वि ३, एगे नो उद्देसणायरिए, नो वाय-
णायरिए ४ ॥ १३ ॥

अमीयां स्वरूपमाह—

एगो उद्दिसड सुयं, एगो वाएइ तेण उद्दिट्ठं ।

उद्दिसइ वाएइ य. धम्माऽऽयरिओ चउत्थो य ॥ ४२ ॥

एक-प्रथम श्रुतमुद्दिशति न वाचयति यथा मङ्गलबु-
द्ध्या प्रथमत आचार्यं उद्दिशति तत उपाध्याय । अत्रा-
चार्यं प्रथमभङ्गवर्ती-उपाध्यायो द्वितीयभङ्ग तथा चाह-
एको द्वितीय उपाध्यायस्तेनाऽऽचार्येणोद्दिष्ट वाचयति य
एवोद्दिशति स एव वाचयति पर तृतीय, उभयविकल-
श्रुत्यो धर्माचार्यं । व्य० १० उ० । आचार्यते-सव्यने
वा आचार्यं. स च पञ्चधा-प्रवाजकाचार्यं १. सचित्ता-
चित्तमिश्रानुज्ञायी त्रिगाचार्यं २, प्रथमत एव श्रुतमुद्दि-
शति य. स उद्देशाचार्यं ३, उद्देशगुर्वभावे तदेव श्रुतं
समुद्दिशत्यनुजानीने वा य स समुद्देशानुज्ञाचार्यं ४,
आम्नायम्-उत्सर्गापवादलक्षणमर्थं वक्ति य स प्रवच-
नार्थक्यनेनानुप्रादकोऽजनिपद्यानुज्ञायी आम्नायार्थवाच-
काचार्यं ५ । व्य० ३ अधि० ११६ श्लोक ।

(५) स्वरूपमाचार्यस्य । कीदृश आचार्यस्वरूपमाह-
मुत्तन्थतदुभयं, उवउत्ता णाणदंमणचरित्ते ।

गणतत्तिविष्णुक्का, एरिमथा हुंति आयरिया ॥ ३२५ ॥

नोट-(३२२) प्रमाद् पृष्ठाङ्कादये ३०५ पृष्ठाङ्कं द्रष्टव्यम् । द्वितीयाऽऽवृत्ति-
उदत्तार विषयना जाना ।

ये सूत्रार्थतदुद्गयोपेता इति गम्यते । तथा सतत ज्ञानदर्शन चारित्रे समाहारो घञ्चः । ज्ञानदर्शनचारित्रेषु उपयुक्ताः कृतोपयोगाः । तथा गणस्य गच्छस्य या तप्तिस्सारा * तथा विप्रमुक्ताः । गणावच्छेदप्रवृत्तीनां तत्तन्ते. समर्पितत्वाद्युपन्न कृणुमेतत् । शुजद्वक्त्रणोपेताश्च य एतादृशा प्रवन्त्याचार्याः । ते चार्थमेव केवत्र ज्ञापन्ते न तु सूत्रमपि वाचयन्ति । तथा चोक्त । “सुत्तथयिऊद्वक्त्रण, जुत्तो गच्छस्स मेदिद्वतोय ॥ गणतत्तविष्पमुक्को, अत्थं प्रासेइ आयरियो” ॥ भय किं कारमाचार्यास्स्वय सूत्रन्न वाचयन्तीत्यत आह ॥

एगमाया य इजाणे वट्टी, तित्थयरआणुगिई गरुया ।

आणथेज्जमिति गुरु, कयरिणुक्खो न वार्ई ॥

सूत्रवाचनाप्रदानपरिहारे चार्थमेव केवत्र व्याख्यानाय आचार्यस्य एकाग्रता एकाग्रमनस्कता ध्यानेऽर्थचिन्तनात्मके प्रवृत्तिः । यदि पुनस्तत्रमपि वाचयेत्तदा बहुव्यग्रत्वादर्थचिन्तनाभावेकाग्रता न स्यात् एकाग्रतयाऽपि को गुण इत्यत आह । वृद्धिः । एकाग्रस्य हि सतोऽर्थ चिन्तयतस्तत्रार्थस्य तत्र सूत्रमार्थोन्मीलनाद्वृत्तिरुपजायते । तथा तीर्थकरानुकृतिरेव कृता प्रवृत्तिः । तथाहि । तीर्थकृतो जगवन्तः । किं चार्थमेव केवत्र ज्ञापन्ते न तु सूत्रमपि गणतत्तद्वृत्तिर्वन्ति । एवमाचार्या अपि तथा वर्तमानास्तीर्थकरानुकारिणो प्रवन्ति । सूत्रवाचनां तु प्रयच्छतामाचार्याणां द्वाघवमप्युपजायते । तद्वचनायास्ततोऽधस्तनपदवृत्तिरिच्छुपाध्यायादिभिः क्रियमाणत्वादेव च तस्य तथा वर्तमानस्य लोके राज्ञ इव महती गुरुता प्रादुर्भवति । तद्वृत्तायां च प्रवचनप्रजावना तथा आज्ञायां स्वैर्यमाज्ञास्वैर्यं कृतं प्रवृत्ति तीर्थकृतामेवमाज्ञा पालिता प्रवृत्तीत्यर्थः । इयं हि तीर्थकृतामाज्ञा ययोक्तप्रकारेण ममानुकारिणा आचार्येण प्रवृत्तव्यमित्यस्मात् हेतुकत्वापात्तं गुरोराचार्यः । कृतः ऋणमोक्षोयेन स कृतः ऋणमोक्षस्तेन हि सामान्यावस्यायामनेके साधवस्तत्र सूत्रमध्यापितास्ततः ऋणमोक्षस्य कृतत्वात्सूत्रं न वाचयति ॥ उक्तमाचार्यस्वरूपम् ॥ व्य० खं. १ उ १ ॥

(६) लक्षणमाचार्यस्य ॥

आवश्यकर्तव्यं ॥

किञ्चि आयरिय आयारकुसल एव संजमपवयणसगह चवगहणुगहकप्पववहारपन्नत्तिदिट्टिवायससमयपरसमयकुसल ओयसि तेयसि वच्चसि जससि दुक्करिस अवहुगचित्त जितकोहं पयार जित्तिदिय जीवितास समरणयविष्पमुक्क जियपरिस्सहं पुव्वरयपुव्वकीदियपुव्वसयवविरहित णिम्मम निरहकार अणुतावि सक्कारवाजावाभसुहदुयमाणा अवमा एसहं अचवन्न असवन्न असक्किव्विह्विच्चरित्तं दसविह आलोयणदोसविहिन्नु अट्टारसआयारदुग्गजाणग अट्टविहालोयणारिहगुणोवदेसग आलोयणारिह सुतरहस्स अपरिस्साइ पायच्छित्तकुसल मग्गामग्गविया एग उग्गहईहअवायधारणाप चरवुक्किकुसल अणुओगजाणग एयविहिन्नु आहरणहेउकारणणिदरिसणउवमादिउत्तरेददुदर रिसिहिं बहुविहउपा यागारोपदेम एइगितायारणे गमनिवासेतमृगत्तमवदिट्टा वा

* तन्निश्चिन्ता । प्रतिमाशतके श्लोक ६५ तमे ॥

इयसच्छदविकल्पविद्विद्विन्नु विविगणितसहत्याणिमित्त-
उपादपोराणपकिच्चसभावजाणग वग्गुदसम सीतघरम
माथं पुम्भवरपत्तमिव, विस्वदेव वायुमिव, अप्पकिवद
पव्वयमिव, विष्पकप सागरमिव, अक्खोम कुम्भो, इव गु
त्तिदिय जव्वरुणगामिव, जायतेय चन्दमिव, सोम्मं सृगमिव,
दित्तेय सद्धिदामिव, सव्वजगणिवुक्कर गगणमिव, अप्पणि-
मित्तणाय मतिकेतुं सुयकेतु सुदिद्वयं सुपरदिद्वित्तय एग
आयतसुहगवेसग उहोसजद तिद्वरविरत तिगारवरेदित
तिसल्लणिसल्ल तिगुत्तिगुत्त तिगणविसुद्धं चउव्विहविकहा
विवाजियमतिं चउक्कसायविजद चउव्विहविसुद्धयुक्किं चउव्वि
हाहार जीराउवमतिं पच्चसमित पच्चमहव्वयधारण पच्च
णियउदिदाएजाणगं पच्चविहचरित्तजा एग पच्चविहचरित्त
वक्खणसपन्न उव्विहविकहाविवज्जग उव्विहद्वयविधिविथ
रजाणग उव्वणविसुद्धपच्चक्खणणदेसग उव्विचकायदयापर
सत्तत्रयविष्पमुक्क सत्तविहससारजाणगं सत्तविहगुत्तो
वदेसग अट्टविहमाणमहण अट्टविहवाहिरउक्कणजोगरदिय
अट्टविहउत्तरइजाणुत्त अट्टविहक्कम्मगंउजेदग नववज्जचेर
वावत्तिघातक दसविहसमग्गम्मजाणग एक्कारसग्गतिय
क्खरविहिवियाणग एक्कारसउवासरगपकिमोवेदसगं धारम
जिक्खुपकिमाफासगं धारसगतवज्जावणाजावितमति धारमं
गसुत्तयपारग एवमाउगुणोववेयस्स णिम्मधमद्विरिसिस्स
सगतं सकम्म कितिकम्म काठण ज्ञप्पति जगवं धहुपु
रिसपरपरागय ससारणित्थरणोपायं आवस्सगाणुओग
मिच्छामि तस्सायरिओ गुरमहण्णइआ आवस्सयाणुओग
परिकहेइ ॥ आ च ॥

ईदंशि गुरौ गुणमाह ॥

नत्तिवहुमाणसप्पा, थिरयाचरणंमि होइ सेहाणं ॥

एआरिसम्मि नियमा, गुणंमि गुणरयणजद्वहिंमि ॥ १५ ॥

व्याख्या । नत्तिवहुमानाविति नत्तिर्याह्यविनयरूपा बहुमानो ज्ञावप्रतिदन्तः । एतौ प्रवतः । शिक्षाणांमन्त्रिनप्रवृत्तिताना मिति योगः । केत्याह ईदंश्येव श्रुते गुरो आचार्ये नियमानियमेन पुनरपि स एव विशिष्यते । गुरो रतजद्वधौ गुणरत्नसमुच्च इति तत श्रद्धास्थिरताचरणे प्रवृत्तीति । तथाहि । गुरुनक्ति बहुमानज्ञावत एव चारित्रे श्रद्धा स्वैर्यं च प्रवृत्ति नान्यथेति गार्थार्थ ॥ गुणान्तरमाह ॥

आणुवत्तगो अणुगो, हवइ ददं जाणई जत्ता सत्ता ॥

चित्ते चित्त महावे, अणुवत्ते तह उवायं च ॥ १६ ॥

व्याख्या । अनुवर्तकञ्च एषोऽनन्तरोदितो गुरुर्नयति इदम त्थर्थं कृत इत्याह । जानाति यत मन्वान् प्राणिनश्चिन्तान् नानारूपोश्चिन्तयन्नावापानास्वप्नावान् अनुवर्ताननुवर्तनी यान् तथोपाय चानुवर्तनेपात्यच जानातीति गार्थार्थः । ए व ०

(७) गुणा आचार्यस्य ये रत्नो गुर्नं प्रवृत्ति ॥

गुरुगुणाश्च पराप्रशदनुयोगमन्त्रे ॥

गुरुगुरदितस्य गुरोर्विधिना परित्याग ॥

गुरुगुणरहिओ उगुरु, नगुरु विदेवापमो उ उद्विओ ॥

आणुन्यमंकेमणं, ण उ णगागित्तणेणंति ॥ १४ ॥

व्याख्या । गुरुगुणाः सज्जान सदनुष्ठानविशेषास्ते रहितोहीनो गुरुगुरुरहित तुशब्द पुनरर्थः । गुरुधर्मन्वाच्यो गुरुधर्मन्वाच्यो भवति । सुवर्णगुणविकल्प चुवर्णमिव । ततश्च (विद्विचयमो उक्ति) इह मकारो वाक्कणिकस्ततश्च विधित्याग एवागमिकन्यायेन परिहार एव तस्य गुरोरिष्टो ऽ जिनतो जिनानां । स च न यथा कथं चिदत एवाह । अन्यत्र गुरुकुदान्तरे सक्रमेण प्रवेशेन न पुनरेकाकिन्येन एकाकिविहारितयेति । गुरुकुदान्तरसक्रमणे विधिश्च “ सदिष्टो संदिष्टस्स चैव सपञ्ज-उपमात्र ॥ चउभगो पथं पूण, पदमो भंगो हवः सुद्धो, ॥१॥ इत्यादिरागमप्रसिद्ध इति सर्वथा गुरुरहितेन न भाव्यमिति ज्ञात्रोयदाह “ एस एम एस ॥ वा, कह तेनाहिति जिह्ववरमय वा ॥ करिणं मिव पोयात्वा, जे मुक्का पव्वश्यमेत्ता ” इतिशब्दः प्रान्वदिति गाथार्थः ॥ पचा वृ ११ ॥ अथ गुरुगुरुरहितस्तु गुरुर्न गुरुरिति विधित्याग एव तस्येष्ट इति यदुक्तं तत्र विशेषाभिधानायाह ॥

गुरुगुणरहितो वि इह, दद्वयो मूत्रगुणविउत्तो ॥

जोण उ गुणमेत्तविहीणोत्ति चंरुद्धो उदाहरणं ॥ ३५ ॥

व्याख्या । गुरुगुरुरहितोऽपि अपि शब्दोऽत्र पुनः शब्दार्थस्ततश्च गुरुगुरुरहितो गुरुर्न भवति । गुरुगुरुरहित पुनरिह गुरुकुत्रासप्रक्रमे स एव इष्टयोऽज्ञातव्यो मूत्रगुणवियुक्तो महावृत्तरहितः सम्यग्ज्ञानक्रियाविरहितोवा यो न तु नपुनर्गुणमात्रविहीनो मूत्रगुणव्यतिरिक्तप्रतिरूपताविशिष्टोपशमादिगुणविकल्प इति हेतोर्गुरुगुरुरहितोऽदृष्टव्य इति प्रक्रम उपप्रदर्शनायोवा इति शब्दः उक्तं वेहाथं “ काव परिहाणित्तेसा,पत्तो इकाङ्गुणविशेषण ॥ अस्सेण विपव्वज्जा, टायव्वा सीववते ॥ ” अत्रार्थं किंजापकमित्याह । चंरुद्धइचंरुद्धाभिधानाचार्य उदाहरणं ज्ञापकं तत्रयोगश्चैव ॥ गुणमात्रविहीनोऽपि गुरुरेव मूत्रगुणयुक्तत्वात् चंरुद्धाचार्यवत् तथा ह्यसौ प्रकृतिरोयणोऽपि वदनां सविश्रुताथशिष्याणाममोचनीय विशिष्टवहुमानविषयश्चाहत् । पचा० वृ० ११ ॥

(८) गुणा आचार्यस्य अपरिश्रावीत्यादि ॥

पुनरप्याचार्यगुणानाह ।

अपरिस्मावी सम्मं, समपासी चैव होइ कज्जेसु ।

सोरकखड चकवुपिव मवाञ्जवुद्धाउलं गच्छं ॥ ११ ॥

व्याख्या । न परिश्रवति परिकथितात्मगुहाजलमित्येव शीतोऽपरिश्रावी आलोचनामाश्रित्य आचारंगोक्ततृतीयमगतुल्य इत्यर्थः । भगाश्चैते । एकोऽहं परिगच्छत् श्रोता पर्यागच्छत् श्रोताश्च शीता शीतोदा प्रवाहःहृदवत् । यतस्तत्र जज्ञ निर्गच्छत्यागच्छति च । १ । अपर सुपरिगच्छत् श्रोता नो पर्यागच्छत् श्रोता पद्महृदवत् पद्महृदे तु जलं निर्गच्छति नत्यागच्छति । २ । तथा परेतो परिगच्छत् श्रोता पर्यागच्छत् श्रोताश्च लघणो-दधिजत् लघणे आगच्छति जज्ञं न तु निर्गच्छति । ३ । अपरस्तु नो परिगच्छत् श्रोता नो पर्यागच्छत् श्रोताश्च मनुष्यसोकाद्विहं समुच्चयत्तत्र नागच्छति न च निर्गच्छति । ४ । तत्राचार्य श्रुतमगीकृत्य प्रथमभगपतित श्रुतस्य ज्ञानगृहणं सज्जावात् । १ । संपरायिककर्मपेक्षया तु द्वितीयभगपतित पपायोदशभावेन गृहणाभावात् तप कायोत्सर्गादिना

कृपणापतेश्च संपरायिककर्म कपायकर्म । २ । आलोचना-मंगीकृत्य तृतीयभगपतित आलोचनाया अपरिश्रावित्वात् । ३ । कुमारं प्रति चतुर्थभगपतित कुमारस्यहि प्रवेशानिर्गमाभावात् । ४ । यदि वा केवञ्जुतमाश्रित्य भंगा योज्यं ते तत्र स्थविरकल्पिकाचार्याः प्रथमभगपतिता । १ । द्वितीयभगपतितास्तु तीर्थकृतः । २ । तृतीयभगपतिता यथा वदिका । तेषां तु वचचिदं परिस्मात्तावाचायादेर्निर्णयसज्जावात् । ३ । प्रत्येकवृद्धास्तभयाभावाच्चतुर्भगस्या षष्ठस्य कसवंधेत्यर्थः (समपासी चैव होइकज्जेसुत्ति) सममविपरीत पश्यतीत्येव जीवः समदर्शी “ ह गो नियच्छ पच्छे ” त्यादिना दशोपासादेशः । एव विध एव योभवति क्व कार्येषु आगमव्याख्यानादिसकञ्जव्यापारेष्वित्यर्थः । स आचार्यः रक्षति धत्ते कुमारं पतन्तमिति शेषः । कं गच्छ गण किनूत सवादाश्चते वृद्धाश्च सवाहवृद्धास्तैराकुलः सकीर्णस्तं सवाहवृद्धाकुल किमिव चकारिव ॥

यथाचार्यस्वरूपमाह ।

सीत्रावेऽ विहारं, सुहगीन्नगुणेहि जो अबुद्धीओ ॥

सन वरं विगधारी, संजमजोएण निस्सारो ॥ १३ ॥

व्याख्या (जो अबुद्धी ओत्ति) य आचार्योऽयुक्तिकस्तत्त्वज्ञानरहितः (सोयावे इत्ति) सीदयति शिष्यीकरोति कं विहार नयकल्परूपं गीतार्थादिरूप वा । कैः सुखशीलगुणैः सुखशीलस्य सातामिवापिणो गुणाः पार्श्वस्थादिस्थानानि सुखशीलगुणास्तैः (स नवरिति) केवल विगधारी वेपमात्रधारी सयम आश्रवनिरोधरूपस्तस्य योगः प्रतिहेखनादिव्यापारस्तेन रहितत्वात् निस्सारश्चर्विततावृद्धवदिति गाहाइंदं ॥ १३ ॥

कुद्गामनगररज्जं, पयहियं जो तेसु कुणड हुममत्तं ॥

सोन वरि विगधारी संजमजोएण निस्सारो ॥ १४ ॥

व्याख्या । कुद्ग गृह ग्रामं राकर नगरमप्रादशकररहित राज्यसत्तांगमयं उपलक्षणत्वात् धृतीप्रकारपरिक्रित खेट कुनगरं कर्वट सर्वत्रार्कतृतीयगभृतांतरग्रामान्तररहित मरुव जलपयोपेत जलपत्तनं क्षीपमिव स्थलपयोपेत स्थलपत्तन दो-हादिधातुजन्मभूमिरूप आकर जलस्थलपयाभ्यामुपेत जोण-मुख वणिकू समहवास निगममित्यादि ज्ञेय (पयहियत्ति) प्रहायत्ति प्रहार्यं प्रकषेण त्यक्त्वा पुनर्यः आचार्यस्तेषु कुत्वादिषु करोति विधत्ते हु पुनरर्थे ममत्व ममैतदित्यभिप्रायमित्यर्थः । स सूरि नवरि केवत्रं वेपधारी सयमयोगेन निस्सार इति गाया वन्द ॥ १४ ॥

अथ पुनरपि सुन्दराचार्यप्रशंसामाह ॥

विधिणा जो उ चोएइ, सुत्तं अत्यं च गाहइ ॥

सो धन्नो सो अपुणो अ, सवन्नू मुखदायगो ॥ १५ ॥

व्याख्या “ विधिणा धम्ममज्जं हि अस्सुदरेहिं कारणगुणोवणि एहिं पलहायन्नो अमणसो स चोएइ आयरियो ” इत्याद्याग गमोक्तप्रकारेण (जोउत्ति) य पुनराचार्यः (चोएत्ति) चो ज्यति प्रेरयति शिष्यगण कृत्यकरणादौ तथा सूत्रमात्रा रागादिश्रुतविधिनेत्यस्यात्रापि सम्यग्धनात् व्यवहारदशमं हि शकामुक्तेन विधिना ग्राहयति पाठयति सूत्रपाठनानन्तर तस्य

निर्युक्तिभाष्यवर्णिग्रहणोद्धृतिटिप्पनकादिपरपरोपलब्धमर्थं
च विधिनेत्यस्यात्राप्यत्रिसम्बन्धनात् "सुत्तयो खबु पढमो वी
ओ " इत्यदिना श्रीभगवतीसूत्रपञ्चविंशतितमशतकतृतीयो
देशकश्रीनन्दिसूत्रावयकनिर्युक्त्याद्युक्तेन विधिनेव ग्राहयति
बोध्यते अथवा सूत्रमर्थं च विधिना ग्राहते निरतर स्वयम-
न्यस्यतीत्यर्थः स आचार्योऽर्थः पुण्यवान् अतएव (सो अ
पुणोत्यति) स पुण्य एव प्रवित्रात्मैव वधुरिव बन्धु ।
कुमत्यादिनिवारकत्वेन परमहितकर्तृत्वात् अतएव (मुस्व
दायगोति) मोक्षप्राप्तिहेतुजानादिरन्त्रयत्नकत्वेन मोक्ष
दायक इति अनुष्टुप् ॥ १५ ॥

सएव जव्वसत्ताणं, चखुहूणं वियाहिणं ॥

दंसेऽ जो जिणुदिदं, अणुद्विणं जहद्विणं ॥ १६ ॥

व्याख्या । स एवाचार्योऽर्थः प्रव्यसत्वानां मोक्षगमनयोग्यजतनां
चक्रुर्भूतेनयनतुल्यो व्याहृत कथितो जिनादिभिः । स कोयो
जिनोऽहिष्टमात्तेक्तमनुष्टुप् न मोक्षप्रापकरत्नत्रयाराधनमित्यर्थः ।
यथा स्थितमवितथ दर्शयति कुमतिनिराकरणेन प्रकटीकरो-
तीति अनुष्टुप् ॥ १६ ॥

अथ पूर्वार्द्धेन सूरेर्गुणविशेषेण तीर्थकरसाम्यमुत्तरार्द्धेना-
ज्ञोद्धिनिस्तस्य कापुरुषत्व च दर्शयन्नाह ॥

तित्ययरसमोसूरी, संमं जो जिणमयं पयासेऽ ॥

आणं अऽकमन्तो, सोकापुरिसो न सप्पुरिसो ॥ १७ ॥

व्याख्या । स सरिस्तीर्थकरसम सर्वाचार्यगुणयुक्ततया सुथ-
र्मादिवस्तीर्थकरकल्पो विज्ञेय । न च वाच्यं चतुस्त्रिंशदतिग-
यादिगुणविराजमानस्य तीर्थकरस्योपमा सूरेस्तत्किञ्चिदस्यानु-
चिता । यथा तीर्थकरोऽर्थं प्रापते एवमाचार्योऽप्यर्थमेव भापते
तथा । यथा तीर्थकर उत्पन्नकेवज्ञानो जिज्ञार्थं न हिमते एव-
माचार्योऽपि जिज्ञार्थं न हिमते इत्याद्यनेकप्रकारैस्तीर्थकरानुका-
रित्वस्य सर्वातिशयित्वस्य परमोपकारित्वादेश्च व्यापनार्थं
तस्या न्याय्यतरत्वात् । किञ्च श्रीमहानिशीथे पंचमाध्ययनेऽपि
ज्ञावाचार्यस्य तीर्थकरसाम्यमुक्तं । यथा "सेन्नयव किं ति-
त्ययरसतिश्च आण नाश्कमेज्जा ? उदाहु आयरिय सति
अं गोअमा ! चउव्विहा आयरिया जवन्ति । तणं नामाय-
रिया, उव्वणायरिया, उव्वायरिया, ज्ञावायरिया, तथ्य ण जे
ते ज्ञावायरिया ते तित्ययरसमा चेव दइव्वा तेसि सन्तिअ आण
नाश्कमेज्जात्ति, स क' य सम्यग् ययास्थित जिनमत जगत्प्रभु
दर्शनं नैगमसग्रहव्यवहारसुत्रशब्दसमन्वितैवत्तरुपनयस
सकात्मक प्रकाशयति जव्वानां दर्शयतीत्यर्थः । तथा आज्ञा
तीर्थकरोपदेशवचनरूपां अतिक्रामन् वितयप्ररूपणादिना-
ल्लघयन् स सूरी कापुरुष पुरुषाधम नसत्पुरुषो न प्रधानपुरुष-
इति । इहचाज्ञोद्धिनि कापुरुषत्वमात्रमैहलौकिक फलं पारलौ-
किकं तु तदनेकपुस्तकहृदयसन्ततिसम्बलितमनससगित्व
श्रीमहानिशीथपञ्चमाध्ययनेक्तसावधाचार्यस्येव ज्ञेय ॥

तस्माद्ब्रह्मधिपतिना सर्वदा सर्वार्थेषु अप्रमत्तेन ज्ञा-
व्यमिति पूर्वान्चार्यसंस्कृतं सावधाचार्यसम्बन्ध इत्येव
विदोक्त्याऽचार्योपाध्यायप्रदत्तैकादिना मोक्षार्थिनः भगवदाज्ञया
आगमार्थो निरूपणीय न स्वमन्या तथात्वेऽनन्तससागवधेः
निगाथावन् ॥ १७ ॥ ग अधि ? ॥

(ए) ज्ञाचारव्वं दुर्गुणस्सुंः ॥

अथ के सूर्य आज्ञामतिक्रामन्तीत्याह ॥

जट्टायारो सूरी जट्टायाराणुविस्वओ सूरी ॥

उम्मगादिओ सूरी तिप्पिंवि मगं पणामंति ॥ १८ ॥

व्याख्या । जट्ट' सर्वथा विनष्ट आचारो ज्ञानाचारादियस्य स जट्ट
चार सूरीधर्माचार्यः ? जट्टाचाराणां विनष्टाचाराणां
साधूनामुपेक्षक प्रमादप्रवृत्तसाधूनामनिवारयित्वात्यर्थः ।
सूरिमदधर्माचार्यः । १ । उन्मार्गस्थित उल्लुवादिप्ररूपण
पर सूरीरथमाथमाचार्यः । ३ । त्रयोऽप्येते मार्गं ज्ञानादिरुप
मोक्षपथं प्रणाशयन्ति जिनाज्ञामतिक्रामन्तीत्यर्थः । गाथा
वन् ॥ १८ ॥

अथ तेषां त्रयाणां मेवकस्याशुजफलमाह ।

उम्मगनासए जोउ, सेवए सूरी नियेमणं ।

मो गोयम ! अप्पाणं, अप्पं पाणेड संसारे ॥ १९ ॥

व्याख्या । उन्मार्गस्थितान् सन्मार्गनाशकान् ? (उ) शब्दात्
जट्टाचारान् १ जट्टाचारोपेक्षकौश्च ३ सूरीन् य सेवते पर्युपास्ते
नियमेन निश्चयेन स नरो हे गौतम ! आत्मान अत्माना पातयति
ससारे चतुर्गन्यात्मके इति गाथा वन् ॥ १९ ॥

अथ जग्यन्तरेण पनमेवार्थं दृष्टान्तेन समर्थयन्नाह ।

उम्मगद्विओ एको, विनासए जव्वमत्तमंथाए ॥

तं मगामाणुमगंतं, जह कुत्तारो नरो होड ॥ २० ॥

व्याख्या । उन्मार्गस्थितः उल्लुवप्ररूपणानिरत एकोऽपि अधि-
कारात् सूरीनाशयति ससारसमुद्रे अनतानंनमरणप्रदानेन
विनाशयतीत्यर्थः । कान् प्रव्यसत्वमघातान् किं कुर्वतस्नान्
तन्मार्गस्थितप्रदर्शितपथं अरुसरत आश्रयत प्राकृत्यान्
वचनव्यन्यय । अत्र दृष्टान्तमाह । यथा कुत्तार कुत्सिस्तागकोनरो
जवति स बहून् प्रष्टयान् जतुममूहान् नयादौ विनाशयति
गाथावन् ॥ २० ॥

अयोन्मार्गागामिनामेवाशुभफलं दर्शयति ।

उम्मगमगा मंपट्टि, याए माहूणंगोअमा ! नूणं ।

संसारो अ अणंतो, हेऽ सम्मगानासीणं ॥ २१ ॥

व्याख्या । उन्मार्गगा गौगाशकवेदिकनिन्दवाद्य' तेषा
मार्गं परम्परा तस्मिन् अथवा उन्मार्गरूपो यो मार्गं न्स्मिन्
समित्येकीजावेन इति प्ररूपेण स्थितानां साधूनां साधुर्ग
धारकारणा हे गौतम ! नूनं निश्चिन संसारश्चतुर्गन्यात्मक
अनतोऽपर्यतो जवति चगच्छस्तज्जतनेकपुस्तकसूत्रक । किभू
ताना तेषां सन्मार्गनाशिनोऽंशु रूपथेऽत्रेदकानां महानिशी-
थोक्तमुनिचन्द्रमाधुयत् इति गाथावन् २१ ग अधि. १ ॥

(प्रवज्यार्हा पञ्चदशगुणवस्ते च प्रवज्याशब्दे)
सट्टरुस्यरूपं दर्शयति ॥

देग रित्तं उ जाणित्ता, वन्यं पत्तं उव्वमयं ।

मंगहे माहुवगं च मुत्तन्यं च निहावणं ॥ २४ ॥

व्याख्या । आचार्यो देगं माथवकादिकं श्रेयं नृणां
सकृन्नाविनाजाविनादिरूपं (उ) शब्दात् अज्ञानादियेभ्य
इत्य उभिर्ज्ञादिकारं दानुपरिणामादिनप ज्ञाप न इत्या
उत्त नीवर पावं पनदप्रदाः उपाश्रय मुनियेन्यात्तय मग्

कावन्तुं देसन्तुं, जावन्तुं अचुरियं असंज्ञतं ।
 आणुवत्तयं अमायं, तं आयं ॥ ३ ॥
 दोश्यसामाङ्गेषु, सव्वेषु जस्स वक्खेवो ।
 समयपरसमयंमि अ, तं ॥ ४ ॥
 बारसहिंवि अंगोहिं, सामाङ्गमाङ्गपुञ्जनिव्वञ्चे ।
 वप्पहं गहियहं, तं ॥ ५ ॥
 आयरियसहस्साङ्गं, व्हर्इ अ जीवो जवेहिं बहुएहिं ।
 कम्मेषु य सिप्पेषु य, धम्मायरणेषु नो कहवि ॥ ६ ॥
 जे पुण जिणोवञ्छे, निग्गये पवयणंमि आयरिया ।
 संसारमुक्खमग्गस्स, देसगा ते हु आयरिया ॥ ७ ॥
 देवा वि देवलोए, निग्गंयं पवयणं आणुसरंता ।
 अच्चरगणमङ्गया, आयरिए वंदयाइति ॥ ८ ॥
 जह दीवो दीवसयं, पङ्गए दिप्पई य ।
 सो दीवसमा आयरिया, अपं च परं च दीवति ॥ ९ ॥
 देवा वि देवलोए, निच्चं दिव्वोहिणा वियाणंता ।
 आयरियमाणुसरंता, आसणसयणाणि मुंचंति ॥ १० ॥
 इत्यादि चञ्चकवेधकप्रकीर्णकोकं वाच्यमिति गाथावन्द ॥
 ग. १ अधि ॥

प्रमादगतस्याचार्यस्य श्रमणोपासकेन कथं निवारणा कर्तव्येति (समणोपासग) शब्दे ॥

भय चोदनाया अकर्तुं फल दर्शयन्नाह ॥

जो उ प्पमायदोसेणं, आलस्सेणं तहेव य ।

सीसवगं न चोएइ, तेण आणा विराहिया ॥ ३ए ॥

व्याख्या । योगी चशब्दादुपाख्यायादिश्च प्रमाददोषेण प्रमाद रूपो यो दोषस्तेन तथैव च चकारादुक्तशेषैर्माहादिभिश्च उक्तञ्च "आलस्स १ मोह २ वज्जा, ३ यभा ४ कोहा ५ पमाय ६ किंवि णत्ता ७ ॥ भय ८ सोगा ९ अन्नाणा, १० वक्खेद ११ कुज्जहवा १२ रमणा १३ (१) " एतैर्हेतुभिः शिष्यवर्गमतेवासिवृद्ध न प्रेरयति मोक्षानुष्ठाने इति शेषः । तेनाचार्येण उपाख्यायादिना वा भाहेति जिनाज्ञा विराधिता खमित्यर्थ ॥ ग अधि १ "आचार्यस्यैव तत् जाड्य, यच्चिष्यो नावबुध्यते । गत्वो गोपा बकेनेव, कुतीर्येनावतारिता" (१) " आ म १ ख १ अ. ॥

(१३) वैरी शिष्यस्य गुरुः ॥

अथ यत्सुरिदिशयस्य वैरी स्यात्त वृत्तद्वयेनाह ।

संगहोवगाहं विहिणा, न करेइ य जो गणी ।

समाणं समाणं तु दिक्खित्ता, सामायारीं न गाहए ॥ १५ ॥

बात्ताणं जो उ सीसाणं, जीहाए उवडिपए ।

तं सम्ममणं गाहेइ, सो सूरि जाण वेरिउ ॥ १६ ॥

(संगहोवगाहति) समग्रश्च शिष्यादीनां समग्रं उपग्रहश्च तेषामेव जक्तश्रुतादिदानेनोपष्टम्भन तथा तन्न करोति वा न कारयति विधिना आगमोक्तप्रकारेण योगी आचार्यस्तथा य श्रम य श्रम १ दिक्खित्ता तु शब्दात्प्रतिच्छेदनादपि समाचार्ये आगमोक्ताहोरात्रक्रियाकशापरूपां सत्यगच्छोकां वा न प्रादयेन्निर्रजगोते मत्र अक्रयोदित्यर्थ ॥ १५ ॥ तथा य पुनर्या-

दानां शिष्या ांशिर प्रनृत्यवयवमिति शेषः । जिह्वया रसनया उपदिप शैरिव वत्सस्य चुयेत अन्यतवाह्लादित फगेतौत्यर्थः । ननु बात्तादीना प्रवाजने निषेधोऽस्ति नत्कथं बाह्यानां शिष्यव्यमुच्यते । योऽयं प्रव्रजने बाह्यो निषिध्यते स उनाष्टवर्षः । अत्र त्वष्ट वर्षोपरिवर्त्ती बाह्यो गृह्यते । अपवादपदेन तु उनाष्टवर्षोऽपि ॥ तथा सम्यक्मार्गं मोक्षपथं न ग्राहयति दर्शयति न शिक्षयतीत्यर्थः । स आचार्यो वैरीति जानीहि हे गोतम ! त्वमिति विषमाक्षरेतिगाथाऽनुष्टुप्पुण्डरी ॥ १६ ॥

अथ पुर्वाकार्यद्वेषं विशेषयन्नाह ॥

जीहाए विअिहंतो, न जइओ सारणा जहिं नतिय ।

दंकेणवि तामंतो, स जइओ मारणा जतय ॥ १७ ॥

व्याख्या जिह्वया विविहन् शिष्यं चुवन्नाचार्यो न जइको न श्रेष्ठो यत्राचार्ये सारणा हिते प्रवर्तनवृत्त्या स्मारणा वा हृत्य-स्मारणवृत्त्या उपवृत्तणत्वाद्धारणा अहिताग्निवारणवृत्त्या तोदना सयमयोगेषु स्वाद्वितस्याऽयुक्तमेतद्ववादशां विधातु मित्यादिवचनेन प्रेरणा प्रतिनोदना तथैव पुन श्र प्रेरणा नास्ति न विद्यते तथा वनेनाऽपि यष्ट्याऽपि किं पुनर्देव रक्तादिना तारुयन् शरीरपीमां कुर्वन् स आचार्यो भद्रकः श्रेष्ठः । यत्र गणिनि सारणा उपवृत्तणत्वाद्धारणादि वाऽस्तीति गाथावद ॥ ग० १ अधि ।

(१४) विनय आचार्यस्य ॥

आचार्ये सापेक्षे साधुभिर्नचितव्यम् । तेषु च तेनेति दृष्टान्तं प्रदर्शयति ॥

वप्पीधनमुच्चरियं, कोट्टागारं रुद्धते कुटुंबिस्म ।

किं अम्हमुहा देइ, केइ तहियं न अष्ठीणा ॥

एक कौटुबिकः स कर्षकाणां कारणे उत्पन्ने वृद्ध्या फालांतर रूपया धान्यं ददाति । तथा च वृद्ध्या कौटुबिकस्य कोष्टा गाराणि धान्यस्य सुनृतानि जातानि । अन्यदा च तस्यैक कोष्टागारं वृद्धिधान्यसुनृत वनिहना प्रदीप्तेन दहते । न च केचित्कर्षका विद्यापननिमित्तं तत्र प्रदहमाने कोष्टागारमसमा गता । किमेव कौटुबिकोऽस्माक मुधा ददानि येन वय विद्याप नार्थमभ्युद्यता प्रवामः ॥

एयस्म प्रजावेणं, जीवा अम्हेति एव नाऊणं ।

अस्से तु समद्वीणा, विज्जविए तेमि सो तुट्टो ॥

अन्ये कर्षका एतस्य कौटुबिकस्य प्रजावेणं च ये जीवति स्म जीवा अनुप्रत्यया जीविता इत्यर्थः । एवं ज्ञात्वा समाह्वीनास्त प्रसमागता विद्यापनाय च प्रवृत्तान्ततो विद्यापिते कोष्टा गारे स कौटुबिकस्तेषां तुष्टस्तन किमकार्षादित्यत आह ॥

जे अओ सहायगतं, करेसु तेमि अवाट्टियं दिवं ॥

दट्टेति न दिष्णिये, अकासगा हुक्खजीवीया ॥

ये तु विद्यापने सहायत्वमकार्षुन्तेषामवृद्धिक फालातररहित धान्य दत्त । इतरेषा तु सहायत्वमरुतघना दत्तमित्युत्तर विधा य न दत्त । ततस्ते अर्षकास्ततो हुक्खजीविनो जाता एव दृष्टान्तः ॥

साप्रतनुपनयननिधित्कुण्ड ।

आयरियकुटुंबी व. सामाणिययाणिया जवे गाट् ॥

वावाहअगाणित्थान्ना, मुत्तया जाण धत्ते तु ॥

अत्तमाणवेअणे समुपलप्नारोगं पवहुमाणतव्जावे तद्वा
जनिवुइस्से तप्पमिबंधाओ मिराखाराज्जोगेवि वाहिसमा-
खाविस्साएणं इट्टनिप्फत्तिओ अण्णकुवजावयाए किरि
उवओगेण अपीमिए अव्वहिए सुहत्तेसाए वहुइ विज्जं च
बहु मन्नइ एवं कम्मवाहिगाहिए अण्णुअजम्माअवेअणे वि
ष्वाया पुरक्खवेणं निविषे तत्तओ तओ सुगुरुवयेणं
अण्णुट्टाणाइणा तमवगच्छीअ पुवुत्तविहाणओ पव्वस्से सु
किरिअं पव्वज्जं विरुद्धपमायायारे असारसुप्फज्जे मु-
च्चमाणे कम्मवाहिणा निअत्तमाणिट्टविओगाइवेअणे स-
मुवदव्व चरणारोगं पवहुमाणसुहजावे तद्वाजनिवुइए
तप्पमिबंधविसेसओ परिसहोवमग्गाजावे वि तस्म संवेअ-
णओ कुमदासयवुद्धिओ थिराशयत्तेण धम्मोवओगाओ
सया थिमिए । तेउट्टेसाए वहुइ गुरुं च बहुमन्नइ जहोचिअं
असंगपमिवात्तिए निसग्गपविच्चिजावेण । एसा गुरुइ वि
आहिआ जावसारा विसेसओ जगवंतव्वहुमाणेण जांमं
पमिपन्नइ सो गुरुत्तदाणा अन्नहा किरिआ अकिरि-
आ कुदमा नारी किरिआसमा गराहिआ । तत्त वेईणं
अफदजोगओ विसस तिचीफदन्नित्यनायं आवहे खु
तप्फद्वं असुहाणुवंधे आयओ गुरुवहुमाणो अवाकार-
णत्तेण अओपरमगुरुसंजोगो तओ सिप्फरिसंसयं एसो-
ह सुहोदए पगिद्वतयणुवंधे जववाहितोगिच्छ नइओ सुं-
दरं परं उवमा इत्य न विज्जइ ॥ पं. सू. ४ सू. ॥

से जहेत्यादि । तद्यथा । कश्चित्सत्व महाव्याधिगृहीत
कुशादिग्रस्त इत्यर्थः । अनुदूततद्देवनोऽनुदूतव्याधिवेदन । वि-
ज्ञाता स्वरूपेण वेदनायाः । न कं हू गृहीतकहूनकारिवद्विपर्यस्त
निर्विणस्तत्वतस्तद्देदनयेति प्रक्रमः । ततः किमित्याह । सुवैधव
चनेन हेतुभूतेन सम्यगवैपरीत्येन तव्याधिमवगम्य यथाविधान-
ततो यथा विधानेन देवतापूजादिवहणेन प्रपन्न सुक्रियां परि-
पाचनादिरूपां रुद्धयदृच्छाचार सन् प्रत्यपायभयात्तयातुच्छ
पथ्यभोजी व्याध्यनुगुण्यत अनेन प्रकारेण मुच्यमानो व्याधि
ना खसराद्यपगमेन निवर्त्तमानवेदनः कंश्चाद्यभावात् समुप-
लप्नारोग्य सदुपलभेन प्रवर्त्तमानतद्भाव प्रवर्त्तमानारोग्यभाव ।
तद्वाजनिवृत्त्या आरोग्यद्वाननिवृत्त्या तत्प्रतिवधात् आरो-
म्यप्रतिवधात्तो शिराकारादियोगेऽपि शिरावेधकारपात
जावेऽपीत्यर्थः । व्याधिसमारोग्यविज्ञानेन व्याधिमाचडा
रोग्य तदवबोधेनेत्यर्थः । किमित्याह । इष्टनिष्पत्तारोग्य
निष्पत्तेर्हेतोरनाकुवजावतया निबंधनाभावात् ॥ तथा क्रियो
पयोगेन इति कर्त्तव्यताया बोधेन हेतुना अपीमितो ज्ञावितो
निवातस्थानामनौपधपानादिना । किमित्याह । शुभवेद्यया
प्रशस्तजावरूपया वद्धेते वृद्धिमाप्नोति । तथा वैद्य च बहु
मन्यते । महापायनिवृत्तिहेतुरय ममेति सम्यक् ज्ञानात् एव
इष्टतोऽयमर्थोपनय (एवमित्यादि) एव कर्मव्याधिगृहीत
प्राणी किंविशिष्ट इत्याह । अनुभूतजन्मादिवेदन आदिशब्दा
ज्जरामरणादिग्रहः । विज्ञाता तु स्वरूपेण जन्मादिवेदनाया

न तु तत्रैवाशक्त्या विपर्यस्त इति । ततः किमित्याह । निर्विणस्त
त्वत । ततो जन्मादिवेदनायाः किमित्याह । सुगुरुचनेन हेतुना
अनुष्ठानादिना तमवगम्य सुगुरुकर्मव्याधिं च पूर्वोक्तविधानत
स्तृतीयसूत्रोक्ते तद्विधानेन प्रपन्नस्सन् सुक्रियां प्रव्रज्यां विरुद्ध
प्रमादाचारो यदृच्छया असागवृच्छज्जो जी सयमानुगुणेन अने
न विधिना मुच्यमान कर्मव्याधिना नियत्तमानेष्टवियोगादि
वेदनस्तया मोहनिवृत्त्या किमित्याह । समुपलभ्य चरणारोग्य
सदुपलभेन प्रवर्त्तमानशुभभावः । प्रवर्त्तमानचरणारोग्यभाव
बहुतरकर्मव्याधिविकारनिवृत्त्या तद्वाजनिवृत्त्या तन्प्रतिवधावि
शेषात् चरणारोग्यप्रतिवधिशेषात् स्वाभाविकात् कारणात्प
रीपहोपसर्गभावोऽपि कृद्व्यादिव्यसनभावेऽपि तत्वसेवेदनात्
सम्यक्ज्ञानाद्धेतो । तथा कुशलाशयवृद्ध्या कायोपशमिक
भाववृद्ध्या स्थिराशयत्वेन चित्तस्थैर्येण हेतुना तथा धर्मोपयो-
गात् इति कर्त्तव्यताबोधान्कारणात् सदास्तिमित भावदृष्टि
हेण प्रशान्त । किमित्याह तेजोविशयया शुभप्रभावरूपया
वर्द्धते वृद्धिमनुभवति । गुरु च बहु मन्यते । भाववद्यफल्य कथ
मित्याह । यथोचितमोचित्येन असगप्रतिपत्त्या स्नेहरहितस्तद्
भावप्रतिपत्त्या । किमस्या उपन्यास इत्याह । निसर्गप्रवृत्ति
भावेन सांस्कृतिकप्रवृत्तित्वेन हेतुना एषाऽसगप्रतिपत्तिर्गुर्वी
व्याख्याता भगवद्भिः । किमित्याह । भावसारा तथोदयिकभाव
विरहेण विशेषतोऽसगप्रतिपत्तेः । इहैव युक्तचतरमाह । भग-
वद्बहुमानेन अचित्यचितामणिकल्पतीर्थकरप्रतिवधेन कथमय
मित्याह । यो मां प्रति मन्यते भावतस्स सुकर्मत्येवं
तदाज्ञा भगवदाज्ञा । इत्य । तत्त्व व्यवस्थित अन्वयेत्यादि ।
अन्यथा गुरुवहुमानव्यतिरेकेण क्रियाऽव्यक्रिया प्रत्युपेक्षणादि
रूपा अक्रिया सत्क्रिया तान्यां किंविशिष्ट इत्याह । कुशलाशा
री क्रियासमा तु शीघ्रवनितोपवासत्रित्यातुल्या ततः किमि-
त्याह । गीर्हिता तत्ववेदिनां विदुषां कस्मादित्याह । अफवयोग-
तः इष्टव्यादन्यत्फलं मोक्षात्सांसारिकमित्यर्थः । नद्यो
गात् एतदेव स्पष्टयन्नाह । यिथात्र तृप्तिफलमत्र ज्ञानमप्य
विपाकदारुण विराधनासंवनात् । एतदेवाह । आवर्त्त एव तत्फलं
आवर्त्तते प्राणिनोऽस्मिन्नित्यावर्त्तं समाह । स एव तत्त्वत
स्तत्फलं विराधनाविपजन्त्य । किंविशिष्ट आवर्त्त इत्याह ।
अशुमानुवधः । तथा विराधनोत्करणेण एव सफलं गुण्यहुमान
मभिधाय तद्बहुमानमाह (आयन इत्यादिना) आयतो गुरु
बहुमानः साद्यपर्यवसितत्वेन दीर्घेन्वादायतो मोक्षः स गुरु
बहुमानः गुरुभावप्रतिग्रह एव मोक्ष इत्यर्थः । कथमित्याह ।
अवध्यकारणत्वेन मोक्षं प्रत्यप्रतिवद्धसामग्रीहेतुत्वेन । एत
देवाह । अतः परमगुरुसयोग । अतो गुरुबहुमानोत्तार्थक
सयोगः । ततः सयोगादुदितत सप्रथवात् सिद्धि र्मशय मुक्ति
रेकांतेन । यत्तश्चैत्रमत एषोऽत्र शुभाशयो गुरुबहुमानः । कारणे
कार्योपचारात् । यथाऽऽयुर्धृतमिति । अयमेव विशेष्यते प्रह
ष्टतदनुग्रहः प्रधानशुभोदयानुग्रहस्तथा २ राधनोदयेण तथा
भवव्याधिचिकित्स रुगुरुबहुमान एव हेतुफलभावात् । न
इत सुदर परं गुरुबहुमानात् । उपमाऽत्र न रिचने-
गुरुबहुमाने सुदरत्वेन भगवद्बहुमानादित्यभिप्रायः ॥ ५
सू. टी. ॥

(१६) नमस्तार आचार्य्यम्य ॥

(णमो आयनिदान) नमस्यता चैवामाच.येपदेशस्तसो

जड्णं नीसद्धे नियट्टी विप्पमुक्के न पुणो संमगाउ
परिजंसेज्जा । अट्टाणं परिजस्स तओ णाराहेइ ॥

आलोचनाया अप्रदाने आचार्यस्य प्रायश्चित्त (मावोयणा)
शब्दे ॥ आचार्यस्यावश्यकप्रमादे प्रायश्चित्त (मावस्सग) शब्दे ।

(१७) अतिशया आचार्यस्य ॥

आचार्यस्य पञ्चातिशया (अइसेस) शब्दे ॥

आचार्यस्य बहिर्गमने दोषः (अइसेस) शब्दे, (निमा-
मन) शब्दे च ॥

आचार्यस्य संज्ञानूभिगमन(अइसेस)शब्दे(यएरुल)शब्दे च ।

गोचरचर्या कारणेऽसत्याचार्येण न गंतव्येति (अइसेस)
शब्दे (गोयरचरिया) शब्दे च ॥

आचार्यस्य शुद्धवस्त्रकीदृशम (इसेस) शब्दे ॥

उपाश्रयस्याऽन्तर्वाहे वा निवसन्नाचार्यो न दुष्यतीत्य(इसेस)
शब्दे वसतिशब्दे च ॥

आचार्यस्याचारप्रकल्पे त्रुष्टे कर्तव्यता(आयारपकप्प)शब्दे ।

आचार्यः स्मरन्नस्मरन् वा कल्पकं उपस्थापयेन्नोपस्थापयेद्वा
तत्र कर्तव्यता (उवव्वाण) शब्दे ॥

आचार्योपसम्पत् (उवसपया) शब्दे ॥

आचार्ये प्रमादिनि शिष्याणां गणान्तरोपसंपत्तिः (उवस-
पया) शब्दे ॥

आचार्योदौ मृतेऽन्यस्योपसम्पत् (उवसपया) शब्दे ।

संयमसरक्षणार्थमन्यत्रोपसम्पद्येत तत्र दृष्टान्तादिः (उवस
पया) शब्दे ॥

वर्षास्वाचार्ये कालगतेऽन्यत्रोपसम्पत्तिः (उवसपया) शब्दे ।

आचार्यस्य कृतिः (कम्म) शब्दे ॥

आचार्यस्य तीर्थकरसमानत्वं (वेयावच्च) शब्दे ॥

त्रिकुणा कृतः शिष्य आचार्यस्येति (सीस) शब्दे ॥

आचार्यस्तुतिः (शुई) शब्दे ॥

(१०) निर्ग्रन्थीनामाचार्यः ॥

अमणीनामाचार्योवश्यकता यथा ॥

आयरियउवज्जातो, तइया य पत्तिणीओ समणीणं ॥

आणसि अट्टाएत्ती, होइ एपासि.तिएहंपि ॥

अमणीनामाचार्य उपाध्यायस्तृतीया प्रवर्तिनी च जवति ।
अमणानां त्वाचार्योपाध्यायास्ततोऽन्येषामर्यायेति । यदुक्तं सूत्र
छयेऽपि व्याख्यातम् । व्य० १ ख ७ उ उ० ॥

तथा च व्यवहारसूत्रम् ॥

तिवासपरियाए समणो निगंथे तीसवासपरियाए सम-
णीए निगंथीओ कप्पइ उवज्जायताए उदिसिच्चए

धारिच्चए । वा पंचवासपरियाए समणे निगंथे सट्ठिवा
सपरियाए समणीए निगंथिए कप्पइ आयरियट्टाए

उदिसिच्चए ॥ १६ ॥

व्याख्या । त्रिवर्षपर्यायश्रमणो निर्ग्रन्थश्चार्धपर्यायात्ता-
धमण्या कल्पते उपाध्यायतया उद्देशे । पंचवर्षपर्यायः श्रमणो
निर्ग्रन्थः षष्टिवर्षपर्यायायाः धमण्या निर्ग्रन्था कल्पते आचा-
र्यतया उपाध्यायतया उद्देशुमिति एष सूत्राकार्यः ॥ सप्रति
ज्ञाप्ये विस्तरः ॥

तइयंमिउ उद्देशे, टिसासु जा गणहरा ममक्खाओ ॥

सो चेव य होइ इहं, परियातो वक्खितो नवरं ॥

तृतीये उद्देशे दिक्कु आचार्योपाध्यायप्रवर्तिस्यविगणाय-
च्छेदिरूपासु यो गणधर आचार्य उपाध्यायो वा समाध्यायत
स पच इहाऽपि जवति ज्ञातव्यः । नवरमिह पर्यायोऽधिकं
घणितं तत् स पच प्रबंध्यते ॥

तेवरिसो तीसिया, जहएणचत्ताए कप्पइ उवज्जे ॥

वितियाए साट्टे सयरा, य जम्मणयणवास आयरितो ॥

त्रिवर्षस्त्रिवर्षपर्याय उपाध्यायः कल्पते त्रिंशकायार्धशार्धपर्य-
यायाया जन्मना जन्मपर्यायेण जघन्यतश्चत्वारिंशकायाश्चत्वारि-
ंशार्धपर्यायाया उत्कर्षतो देशोनपूर्वकोटिकायाश्चत्वारिंश-
त्कथं स्यादिति चेदुच्यते । दशवर्षजातायाः प्रव्रज्यायाः प्रति-
पत्तिश्चिंशद्वर्षाणि व्रतपर्यायपंच चत्वारिंशत्तथा द्वितीयस्या
श्रमण्या निर्ग्रन्थाः षष्टिवर्षव्रतपर्यायाया जन्मतो जघन्यत.सप्त-
तीःसप्ततिवर्षपर्याय आचार्यः कल्पतोऽत्कर्षतोदेशोनपूर्वकोटि-
काया जन्मन.सप्ततिवर्षाणि कथं भवंतीति चेदुच्यते । दशवर्ष-
पर्यायायाः प्रव्रज्याप्रतिपत्ति. प्रव्रजितायाः षष्टिवर्षाणीति ।

गीयागीताबुद्धा व, अबुद्धा जाव तीसपरियाया ।

अरिहृति तिहुसंगहं सा, हुसगहं सा जयपरेणं ॥

गीता चागीतार्था वा प्रवतु अगीता वा गीतार्था वा तथा
बुद्धयः वा प्रवतु । अबुद्ध्या वा यावत्त्रिंशद्वर्षपर्याया ताप्रक्रिय
मात् त्रिसंग्रहं त्रयाणामाचार्योपाध्यायप्रवर्तिनीनां सग्रहमर्हति
हु.संग्रह वा जय पारण त्रिंशद्वर्षपर्यायात्परतोऽममणीना
वि कल्पना त्रिसंग्रहमुपाध्यायस्य प्रवर्तिन्या वा अरोधत ।
एतदेव भावयति ॥

वयपरिणया य गीया, बहुपरिवारा य निव्वियारा वा ।

होज्जउ अणुवज्जाया, अप्पवत्तिणिजाव सट्टी ओ ॥

वयसा परिणता गीतार्था बहुपरिवारा निव्विकारा च सा या-
वत्षष्टिस्तावदनुपाध्याया वा भवेदप्रवर्तिनी चाप्य भवति
द्विसंग्रहिका ।

एमेव अणायरिया, धेरी गणिणा व होज्ज इयरीय ।

कात्तगतोसक्खाए व, टिसाए धारोति पुव्वदिसं ॥

षष्टिवर्षेऽन्य.परतो गणिनी प्रवर्तिनी घतराया अप्रवर्तिनी
स्यविरा अनाचार्या भवेत् । कथमित्याह (कात्तगतोऽममणा
वेत्यादि) कात्तगतायामममणायां वा द्विती आचार्य उपाध्यायां
षष्टिवर्षेऽन्य परतो वर्त्तमाना आर्यिका धारयन्ति पूर्वा दिशाम
वमनाचार्या जवन्ति । किंकारण सयतीनामवश्यं सग्रहीष्यन्ते
तत आह ॥

बहुपञ्चवाय अज्जाउ, नियमा पुण संगट्टे अपग्गिज्जया ।

संगट्टिया पुण अज्जा, थिरयावरमंजमा होइ ॥

आर्यो पुनर्वहुप्रत्यवाया तत मग्रहे सति नियमाचमिज्जत.
जवति । पराजवस्यानभुपजायते सगृहीता पुनरार्याऽपि मग्ग्या,
वरसयमा जवति । तत सग्रह इष्यते । तत्र के सयसा
इत्याह ।

पेमी अज्या टीया, जे पुव्वमुट्टीइट्टा अणाराउ ॥

ते सव्वे वत्तव्वा, हुसंगहं वन्नयं नेगय ॥

पूर्वं कल्याण्यने द्विसंग्रहं वर्णयता पेसीञ्जिका आदि शब्दा-
कुलपुत्रञ्जिकादिपरिग्रहः । इत्यादिका उदाहृता अपायास्ते
मर्वेऽत्रापि वक्तव्यास्ता बहुपायदर्शनतः संग्रहो मन्येत तदेव
दृढयति ॥

अजातविपुत्रस्कंधा यथा वातेन दता कंपते जडे वा ॥

नावा अवंधणावा, उवमा एस असंगहे होड ॥

अजातविपुत्रस्कंधा यथा वातेन दता कंपते जडे वा । यथा
अवधना वंधनरहिता नौरेया असंग्रहे उपमयाऽप्यसंगृहीता
सती बहुप्रत्यवायवातोत्कविकाजिरितस्ततः संयमात्कम्पते
इत्यर्थः ॥

द्विष्टतो गुर्विणीए, उ कप्पट्टगवोधिणहि कायव्वो ॥

गव्वन्त्ये रक्खंती, सामत्थंरवडुए अग्रमे ॥

अत्र द्योके दृष्टान्तो गुर्विण्या कर्तव्यो द्योकोत्तरे कल्पस्यकयो-
धिकैः कुल्लकाचैरैः तत्र गच्छे पुत्रे स्वगोत्रराजादयस्तां रक्षति
स एव पुत्रप्रजावः । अवेट गते चौरैः कुल्लकस्य तन्मारणाय साम
थ्यपर्यादोचनं सोऽप्येव पुरूपस्य प्रजावस्तत्र प्रथमतो गुर्विणी
दृष्टान्तं विजावधिपुस्तावदिदमाह ॥

सगोत्तरायमादीसु, गव्वन्त्योवि धाणं सुतो ॥

रक्खए मायरं चैव, किमुता जायवद्धितो ॥

गर्जस्योऽपि यत स्वगोत्रराजादिषु धनं जिवृकुषु धनं रक्षति
मानरं च किं पुनर्जातः प्रवर्द्धितश्च ससुतरां रक्षति । सूत्रं
यथा गर्जस्योऽपि रक्षति तथा प्रतिपादयति ॥

वणिपपरायासिप्पे, गाञ्जिणिधणमच्छ धूपसूयाए ॥

तव्वं सुयस्म दाहं, धूया पवत्तवेवाहे ॥

एको वणिक तस्य भार्या आपन्नसत्त्वा स वणिक काद्वग-
तस्ततः केनाऽपि राज्ञि जिप्ट देव ! गुर्विण्या धनमस्ति राज्ञोक्तं
तिष्ठतु तद्विचिंतं । यद्वि प्रसूताया सुतो जविष्यति । ततः सर्वं
सुतस्य दास्यामो इद्वितरि च जातायां यावता जकं यावता
च विवाहस्तावन्मात्रं दास्यामः । एव गच्छोऽपि । गर्जस्योऽपि
सुतो राज्ञः स्वगोत्रेऽप्यथ धनं रक्षति मातरं च । अन्यथा स्वगोत्र
जराज्ञा चाद्यापि तव पार्श्वे धनमस्तीति बहुधा विलुप्यते ॥

जाचितं सौकिकमुदाहरणमधुना द्योकोत्तरं ज्ञावयति ॥

दोऽत्तरिए अजा, खुद्वग वोहिहरणं पसरणीयं ॥

चौरो मरणं क्वे, सामत्याण चारणा वेद्वे ॥

द्योकोत्तरिकोऽप्यं दृष्टान्तं । क्वचिद्ग्रामे माहवशवरानीकमाप
नितं । तत्र कैश्चिद्द्वैधिकैश्चैरैर्गार्थिकाणामेकस्य कुल्लकस्य
दरणं दत्तं । ते चौरा अन्यस्यैकस्व चौरस्यार्जिकाः कुल्लकं
च समर्याऽन्यस्य हरणाय गताः । स चैव चौरस्तृपापीनितः
मन् क्वे पानीयायावनीर्णः । ततः कुल्लकश्चित्तयति ।
वयमिति । वयमेतावन्मरत्याका बहवोऽयमेकस्ततः किमेक
स्यापि न प्रजविष्याम इति विचिंत्य ता आर्थिका जणिनाः ।
पायाणपुंजमेतं कुन्मस्ना नेच्छनिन मारविष्यतीति कृत्वा ततः
कुल्लकेन तच्छ्रुत्वा महान्तेक पायाणस्तस्योपरि मुक्तस्ततः
परास्ताभिः सर्वान्निरेव काव पायाणा मुक्तास्ततः पायाणपुंजे
नाप्रान्तोऽप्येवमरणमपागमत् । ततः कुल्लकेन तास्ततो नि-
ष्काशिता एव कुल्लको रक्षति किंपुनर्मदान् ततः पनेन कारणे
नत्रपायाय आचार्यद्य प्रियं पंचपर्यायार्जित्यद्विष्यं-

पर्यायाणामपि गीतार्थानामपि दीयते । व्य. २ ख. ७ उ. ।

(२ ?) आचार्य्ये काद्वगते आचार्य्यान्तरस्यापनं ॥

(?) आयरियउवज्जाए गिद्वायमाणे अबत्तरं विवज्ज
अज्जो माएणं काद्वगतंसि समणंसि अयं समुक्कसियवे सेय
समुक्कसणारिहि समुक्कसियवे णो समुक्कसिणारिहि णो
समुक्कसियवे अत्थि यो अत्थि अक्केइ समुक्कसिणारिहे से
समुक्कसियवे एत्थि या अत्थि केइ अन्ने समुक्कसिणारि-
हे सो चैव समुक्कसियव्वे । तेसिं चणं समुक्कंसि परोवएज्जा
दुसमुक्कंति अज्जो णिक्खिवाहितस्स एं णिक्खिमाणस्स
चा णत्थि केइ अत्थि एवापरिहारे वाजे तं साहम्मियं
अहाकप्पाणं णोअब्बुद्धं तेसिं व सव्वेसिं तप्पति यं वे एवा
परिहारे वा ॥ व्य० सू० उ. ४ ॥

(आयरिय उवज्जाए गिद्वायमाण) मित्यादि अथास्य सूत्रस्य
कः संबंध इत्यत आह ॥

आयरियत्ते पगते, अणुयत्तं तेयकाल्लकारणंमि ।

गच्छे सावेक्खोवा, वुत्तोइ मत्ते वि सावेक्खो ॥

आचार्यत्वं पूर्वसूत्रेषु प्रकृतमनुवर्तमानं च कावकरणं तत
आचार्यत्वे प्रकृते अनुवर्तमानमेवाकावकरणे इदमपि सूत्र
मापतितमत्राऽप्याचार्यत्वस्य कावकरणस्य वाजिधास्यमान-
त्वात् यदि वा पूर्वमर्थतः सापेक्ष उक्तोऽयमपि चाधिष्ठानसूत्रे
णाधिधीयमानः सापेक्ष इति सापेक्षत्वप्रकरणादनंतरमस्य
सूत्रस्योपनिपातः । अनेन संबंधेनायातस्य व्याख्या ॥ आचार्य
उपाध्यायो वा धातुकोऽपिना ग्वायन् अन्यतरमुपाध्यायप्र-
वर्तिगणावच्छेदकगीतार्थभिक्षूणामन्यतमं सापेक्षः सन्
वदेत् । आर्य ! मयि काद्वगते सति अयं समुत्कर्षयितव्यः आ-
चार्यपदे स्थापयितव्यः । सचेत्परीक्षया समुत्कर्षणार्हो जवती
ति । ततः समुत्कर्षयितव्यो नोचेत्समुत्कर्षणार्हस्ताहिं नो समु-
त्कर्षयितव्यः । अहं यो प्रसौ पूर्वमाचार्येण समीक्षितः सोऽ
च्युद्यतविहारमच्युद्यतमरणं वा व्यवसितसूत्रमाह । अस्ति
चात्र गच्छेऽन्यः कश्चित्समुत्कर्षणार्हः स समुत्कर्षयितव्यः अथ
नास्ति कश्चिदन्यः समुत्कर्षणार्हस्ताहिं स एवान्यर्थः समुत्क
र्षयितव्यः । तस्मिन्समुत्कर्षिते परोगच्छे वदेत्तं इः समुत्क
र्षं वे तव हे आर्य ! तस्मान्निक्षिप एवं तस्य निक्षिपतो नास्ति
कश्चिच्छेदः परिहारो वा । उपलक्षणमेतदन्यतपो वा सतरा-
त्रादिक ये पुनः सार्धमिमका गत्रसाधवो यथा कल्पेन आव-
श्यकादिषु यथोक्तविनयकरणद्वारेण नोत्थाय विहरति
तेषां सर्वेषां प्रत्येक तत्प्रत्ययं यथा कल्पनेऽच्युयानप्रत्य
यशब्दः परिहारः सतरात्रं वा तप प्रायश्चित्तमिति सूत्रसक्रे
पार्थ । एनमेव भाष्यरूपप्रचयप्रथमतो गिद्वायमाण
इत्यस्यार्थं ज्ञावयति ॥

अतिसयनरिद्वतो वा, धातुक्खोनेण वा धुवं मरणं ।

नाउं सावेक्खगणी, जणंति मुत्तम्मि जं वुत्तं ॥

अतिशयेन श्रुतज्ञानातिशयादिना अरिष्टतो वा अरिष्टदर्शनतो
वा धातुकोनेण वा धुवं मरणं ज्ञान्वा सापेक्षा गच्छापेक्षोपेता
गणिनो यत्सूत्रे उक्तं (मज्जेकाद्वगयंमि) त्यादि तद्वर्णंति
सांप्रत (मन्नरं चपज्जा) इत्यस्यार्थमाह ॥

अन्नयर उवज्जाया, दिगाज गीयत्यपंचमा पुरिसा ।

उक्कसणमणत्तिय, एगट्टं ठावणा चेव ॥

उपाध्यायादिका उपाध्यायप्रवर्त्तौ गणावच्छेदको गणी गीतार्थश्च त्रिङ्गुरित्येवं रूपा गीतार्थपंचमाः पुरुषाः तेषामन्यतमोऽन्यतरः समुत्कर्षणं मननं स्थापना आचार्यत्वस्थापनमित्यर्थः ॥

पुव्वं गावेति गणे, जीवंतो गणहरं जहा राया ।

कुमरेण परिच्छित्ता, रज्जरिहं ठावण रज्जे ॥

पूर्वमेव जीवन्नाचार्यो यः शक्तिमान् त गणधरं गणे स्थापयति । यथा राजा कुमारान्परीक्ष्य यः शक्तिमत्तया राज्याहस्तं राज्ये स्थापयति । कथं परीक्षेत्यतः परीक्षाविधिमाह ॥

दहि कुरु अमच्च आणत्ती, कुमारा अतिणएत्तहिं एको ।

पासे निरिक्खिज्जणं, असिमीति पवेसणे रज्जं ॥ १ ॥

एगो राया बहुपुत्तो, सो चित्तेज् जो सत्तिमंतो ।

तं रज्जे ठावेहामि, ततोकुमारे परिच्छिउ मादत्तो ॥ २ ॥

आणत्ता पुरिसा दहि, धरुगे एगत्यओगासे ।

उवेह तेहिं उवेत्ता, राणो निवेदियं अमच्चो जणितो ३ ।

विच्छ तुमं दहिधरुणं, पासे अत्था हिगतोअमच्चो ।

अन्नाते कुमारा सदाविता, जणिया वत्थदहिधरुमेकेकं ४

आणेह सेगया अस्सं, वहंतयं न पासंति ।

ततो ते अप्पासेता सयं चेव दहिधरुमेकेकं ॥ ५ ॥

धेत्तुंसंपट्टिया एकोकुमारो, पासाणि निरिक्खेत्ता अस्सं च ।

हंतयमपासंतो अमच्चं जणति दहिधरुं अमच्चे ॥ ६ ॥

नेच्छइ कुमारेण असिं, उज्जिरिज्जणं जण्णइज्जेच्छासि

सीसतेपामेमि अमच्चेण गहितो, दहिधरुो कुमारो तं धेत्तुं

गतो रायसमीवं ॥ राणणा एस सत्तिमंतोत्ति परिक्खि

त्ता रज्जेठवितो ॥ ७ ॥

अक्षरयोजनात्विषयं । दधिकुटा एकत्र राज्ञा पुरुषैः स्थापितास्त-
दनतरममात्यस्याङ्गिति । प्रदत्ता । यथा घटानां पार्श्वे तिष्ठ । तत
कुमारा दधिघटानामानयने निरोपितास्तत्रैकः कुमारः पादवा
त् निरीक्ष्याऽन्यमपश्यत् अमात्यस्योपरि आसिरुद्धारितस्ततो
मंत्रिणा दधिघटो गृहीतस्तेन दधिघटस्य प्रवेशने कुमारेण
कारिते दृष्टे तस्य कुमारस्य राज्यं दत्तवान् । अत्रोपनयमाह ॥

दसविहवेयावाव्वतिज्ज, कुसलज्जयाणमेवं तु ।

ठावेति सत्तिमंतं, असत्तिमंते वहुदोसा ।

एवमाचार्योऽपि दशविधेवैवावृत्ये उद्यतानामुदयतमतीनां
मध्ये (कुसलत्ति) यो यत्र कुसलस्तस्य तत्र नियोगं करोति
तत्र तत्र नियोजयति । यस्त शक्तिमंत गणधरं स्थापयति अशक्ति-
मति तु स्थाप्यमाने बहुवो दोषाः के ते इति चेदुच्यते । सोऽश-
क्तिमत्त्वेन शक्नोति साधुन् यथायोगमनियोक्तुं । तत आहारो-
पधिपरिहानिर्निर्जरातश्च ते परिभ्रूयति । अथाऽनुकारणत पूर्व
न स्थापित स्थापितोऽपस्थापिते गणधरे स कादगतो न
प्रकाशयितव्य इत्यादि पूर्वोक्तमपि च सातव्यम् ॥
अथैव विधिदोषमाह ।

दोमादीगीयत्ये पुव्वुत्त, गमेण सति गणं विज्जाए ।

मीसेव अणरिहे वा, अगीयत्ये वा जणज्जाहि ॥

आचार्येण शिष्या निर्मापितास्ते चै त्रयश्चत्वारो वा जेवयु-
स्तेषु रूचादिषु गीतार्थेषु सति प्रभवति परिवारे पूर्वोक्तागमेन
वृतीयोद्देशकोक्तेन प्रकारेण गण विभजेत् तेषु सर्वेष्वपि विनज्य
पृथक् २ गणोदातव्य इत्यर्थः ॥ तथा मिश्रानाम तेषामाचार्यशि-
ष्याणां मध्ये केचित् गीतार्था केचिद्गीतार्थास्तानापि विन-
जेत् । किमुक्तं भवति । यो गीतार्थास्तान् गणधरपदे स्थाप्य तथा
पृथक् कुर्यादितरांस्त्वगीतार्थाननर्हत्या अथ वा यैरर्थो देशतो
गृहीतो न देशतो गृहीतस्ते मिश्रास्तान् विभजेत् पतेमिश्रा
अपि योग्या एते त्वयोग्या इति विभागेन स्थापयेत् तथा ये
शरीरेण जुगिकतया* सर्वया गणधरपदानर्हास्तानापि विभजेत्
वाशब्दोऽपि शब्दार्थः ॥ एकांतेनाऽयोग्यतया पृथक् स्थापयेत्
अगीतार्थत्वान्न भजेत् । इयमत्र ज्ञावना । योऽगीतार्थानामाचार्य-
त्वक्षणेपेतास्ताननर्हत्या स्थापयति ये पुनरगीतार्था अपि संजा
व्यश्रुतसंपदा आचार्यत्वक्षणेपेतास्तान् योग्यतया पृथक् स्था-
पयति ॥

सप्रति मिश्रपदव्यारव्यानार्थमाह ॥

गीयागीया मिस्सा, अहवा अत्यस्स देमो गहितो उ ।

तत्थ अगीया एअरिहा, आयरिय तस्स होंतीउ ॥

केचित् गीता गीतार्थाः केचिद्गीतार्था पते मिश्रा अथवा
अर्थस्य देशो वैर्गृहीतस्ते मिश्रास्तत्र ये अगीता आचार्यत्वक्ष-
णपरिभ्रष्टाश्च ते आचार्यत्वस्याऽनर्हा भवंति ॥ सप्रति “ सेय
समुक्कसणरिहे समुक्कसियव्वो नासमुक्कसणरिहे णो समुक्क-
सियव्वे, इत्यस्य ज्ञाचार्यमज्जिधित्तु. प्रयमत पूर्वपक्कमुन्या
पयति ॥

कहमरिहो वि अणरिहो, किंतुहु अममिक्खकारिणो
थेरा । ठावेति जं अणरिहं, चोयगः सुण कारणमिणं तु ॥

परो वृत्ते । कथं पूर्वमाचार्यविद्यमानवेद्यायामर्होऽपि सन
पश्चादनर्हो जातो येनोच्यते । स चेत्समुत्कर्षणार्हस्तर्हि समुत्कर्ष-
यितव्य । किंतु वितर्के वितर्कयामि । इति निश्चितमममीकितकारि-
स्यविरा आसीरन् । यदनर्हं स्थापयति । यथाय समुत्कर्षयितव्य
अत्र सूत्रि प्राह । चोदक ! शृणु कारणमिदं येन पूर्वमर्होऽपि प-
श्चादनर्हो जातः ॥

तदेव कारणमज्जिधित्तुसुद्धारणाथामाह ॥

उत्पियणजीतमंदिमण, देसिण् चेव फरुमसंगहिण् ।

वायगनिप्फावग, अत्तमसिइच्छाअहाकप्पो ॥

(उत्पियणं) मुहुः स्वसन नद्वारं जीतसदेशनधारमेदंदिम-
घार पर्यघारमेतानि चत्वार्यपि अस्तुनार्थविशेषाणि । संग्रह-
द्वार वाचकनिष्पादक चारमन्यशिष्यधारमिच्छाचारं यथा
कल्पधारमित्येतानि संग्रहादीनि घागणि (अर्थियादं च
अपि समुक्कसणरिहे) इत्यादि सुत्रविषयाः गति चारगागा
सङ्केपायि ॥

सप्रति उत्पियणघारं मिमायिपुगह ॥

सत्तिसेज्जागयं दिस्सा, मिम्मंहे पग्गिणिं ।

* दन्तपादादिगौरविक्रयनपेन्यर्थः ।

कौमुदी जोगजुक्तं व, तारापरिवुक्तं ससिं ॥१॥
 गिहृत्वपरतित्याहिं, संसयत्पिहि निचसां ।
 सिविज्जंतं विहगेहिं, सरं वा कमज्जोज्जलं ॥ २ ॥
 खज्जुमे अणुसासंतं, सच्चावंतं समुज्जए ।
 गणसस गिह्वाकुव्वंतं, संगहं विसए सए ॥ ३ ॥
 इंगियागारदक्केहिं, सया ढंटाणुवत्तिहिं ।
 अत्रिक्रमियनिदेसं, रायाणं च अनाबकं ॥ ४ ॥

सती नाम शोमना स्वकीया वा निषद्या सन्नियथा तस्यां
 गतमुपविष्टं शिष्यैः परिवारितमित्थं चूतमुपमयति । कौमुदी का
 र्तिकी षोडशस्य तद्योगयुक्तं तारापरिवृत्तं शशिनमिव । १ । तथा
 गृहस्थैः परतीर्थिभिः संशयार्थिभिश्च साधुजिनिंल्यशः सवकाहं
 सेव्यमानं किमिवेत्यत आह (कमलोज्जलं) कमलपरिमणितं
 सरश्च विहगैः पक्षिभिस्तथा । २ । (खज्जुमान्) कुस्वजावान् अनु
 शासतं सम्यक् उच्यताः समुद्यतास्तान् श्रद्धापयत तेषां महतीं
 श्रद्धामुत्पादयत तथा गणस्य गच्छस्य अगिह्यया निर्जरार्थं
 मात्मेत्साहेन स्वके विषये आत्मीयया शक्त्या इत्यर्थः । सग्रहं
 कुर्वतः ॥ ३ ॥ तथा इंगिताकारदक्केच्छंदोऽनुवर्त्तिभिः सदा सर्वका
 लमविकटितनिर्देशमस्मिताज्ञं राजानमिव अनायक न विद्यते
 नायको यस्य स तडा । तं चक्रवर्त्तिनमिवेत्यर्थः । दृष्ट्वा कश्चिदगी
 तार्थं उत्पन्नगौरवो ज्ञवति ।

उत्पन्नगारवे एवं, गणित्ति परिकंखिओ ।

उत्पियंतं गाणं दिस्सा, अगीतो चासेइ इमं ॥

उत्पन्नमज्जिपणीयतया जात गौरवं यस्य स तडा । एव
 महमपि गणी ज्ञवामि गणिपटमवाप्य परिपालयामि । ततः शा-
 न्नं ज्ञवतीत्येव परिकंक्षितः परिकंक्षावान् गणितमाचार्यं
 मुष्पियत मुहुमुहु इवस्मत् मर्तुकाममर्त्विगं दृष्ट्वा कश्चिदगीतोऽ
 नीतार्थं कथमह गणधरो मविव्यामीति विचिंत्य यथा गच्छ
 वर्त्तिन मायव शृण्वति । तडा मातृस्थानत इदं वदयमाणं
 ज्ञापते । तदेवाह ॥

अत्रं मज्ज गणेणंति, तुव्जे जीवह मे चिरं ।

किमेयं तेहि पुटोउ, दिव्वए मे गणो किरं ॥

पन्न पर्याप्त मम गणेन श्य मम पुण्योदयेन चिरप्रचूत कालं-
 जीवथ । ततस्ते गच्छवर्त्तिन साधवस्तस्यागीतार्थं ब्रुवते । किमे
 नत्य वृत् । यथा अत्र मम गणेन । एव ते पृष्टसन् सोऽगीतार्थो
 यक्ति । कामाधर्मो किरं मे गणो दीयते । तत एवमुक्तं भयेति ।

अथया उत्पियएद्वारस्यायमर्थं ॥

अट्टावि एव पुव्वंतु, गीयत्वा उत्पियं तए ॥

आमदाहा मो एयम्स, ममतो एम अम्पवि ॥ १ ॥

गीयन्तो पययन्तो य, संपुत्तामुह्वद्वक्खणो ॥

सम्मतो एम मन्वेमिं, माह ते ठावितो गणं ॥ २ ॥

जानात् प्रफारंतर्यातने । पूर्वमस्यापिने ग उधरे प्रियमाण आ-
 चाये किय (उषियनित्ति) मुहुमुहु स्वसिति न च तथा-
 न्तव दृष्ट्वा गीतार्थं श्रित्तिनयति आचार्यस्य वाद नास्ति यथा वृत्ते
 यथा अमुक साधुं गणप्रं स्थापयथ । मातृत्वा वाणी वयमेव
 गच्छवर्त्तिन मातृत्वं न जामो यथाचार्यमुक्तोगणधरपदे सट्टि
 णि । नप्राप्तोपाय कल्पियामो यथा गच्छन्नायनामकंपनीयो

ज्वति । एवं चिन्तयित्वा गच्छसाधवः शृण्वन्ति । तथा ब्रुवते
 “ आमदाहामोपयस्सत्ति । इच्छामः कृमाश्रमणाश्च तस्यामु-
 कस्य दास्यामो गणधरपदमस्माकमप्येव सम्मतो यत एष
 गीतार्थो वयस्यः संपूर्णानि शुज्जानि वक्खणानि यस्याऽसौ स
 संपूर्णशुज्जलकणस्तया एव सर्वेषां साधूनां समतस्ततस्ते त्व-
 या गणे स्थापित । एवमेतौ द्वौ प्रकारा बुष्पियणधारणे व्याख्या
 तौ । एतौ द्वावपि जनौ यदि पूर्वमाचार्येण समीक्षितौ
 ययानर्हाविति तदा न कश्चिदाचार्याणामसमीक्षितदोषः ।
 गतमुष्पियणधारम् ॥

अधुना भीतसदेशद्वारमाह ॥

असमाहियमरणं वे, करोमि जइ मे गणं न देसिं ।

इति गीतेउ गीते, संदिसए गुरु तओ जीओ ॥

कश्चिदगीतार्थः पापीयान् प्रत्यासन्नमरणमाचार्यमवगम्य
 ब्रूते । यदि मे मह्यं गणं न ददासि ततस्तेऽसमाहितमरणत-
 था करो “ मिवर्त्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वे ” ति वचनात् प्राकृत-
 त्वाद्भविष्यति । वर्त्तमाना ततोऽयमर्थः । करिष्यामि यथा दीर्घ
 काहं संसारे भ्रमसि तत एवमुक्ते तस्य ज्ञीत आचार्यो गीतो
 गीतार्थो देशकालपुरुषौचित्यवेदनात् गीतार्थान् स दिशति
 यथैतस्मै मया गणो दत्त इति गीतार्थोश्च विदितकारणाद्ब्रुवते ।

आमंति वोचुं गीयत्वा, जाणताकरणं तमु ।

कयंठवं तुनिज्जुहे, अतिसीसेय संवसे ॥

आमं इच्छाम इति उक्त्वा गीतार्थास्तत्करणं जानतः वृत्तार्थं
 निर्यापिते आचार्ये तं दुष्टानि प्रायं निर्गूहन्ति निष्काशयति ।
 एवमेपोऽनर्हो भवति । अथातिशयेऽतिशयज्ञानी जानातीति
 यथा सांप्रतमेव निर्दोषी चूतः स वा तस्मात् स्थानात् गुरुजन-
 समकं प्रतिक्रांतस्ततः संवास्यते ॥ गत भीतसदिसणधारम् ॥

इदानीमदेशिकद्वारमाह ॥

अरिहोवि आएरीहो, होइ जो उ तेसिमदेसितो ॥

तुह्वदेसीव फरुसो, महुरोव असंगहो ॥

एक आचार्यस्तस्य पद् कुकुक्काः । तेषां मध्ये एक आचार्ये
 ण गणधरपदे समीहितोऽन्ये आचार्यस्य शिष्याः सिंधुदेशा-
 ट्टिपु विहरन्ति । ते सिन्धादिषु विहत्याऽचार्यसमीपमागताः ।
 एकं कुकुक्कामाचार्यसमीहितं मुक्त्वा अन्ये सर्वे कुकुक्का
 केचित् कावगताः । केचित्प्रतिजज्ञा एवं सकुकुक्कं कुकुक्क
 देशोऽवस्तेषां सैन्धवादीनामनर्हो जातो येन ते तस्य जिज्ञ
 देशिकत्वाद्ब्रुवन्तं परियञ्जति । अङ्गरयोजनात्वेवमर्होऽ
 प्यनर्हो भवति । यस्तेषां तत्कावजाविनां साधूनामदेशिको
 जिज्ञदेशिको यथा सैन्धवादीनां कुकुक्क इति । गतमदेशिक
 धारम् ॥

अधुना पर्यधारमाह ॥ (तुह्वदेसीवफरुसो) तुह्वदेशीय
 पूर्वमसीहितो गणधरपदे स पश्चात्परपन्नावो जातः परप
 त्वाच्च प्रनिचोद्यमान आक्रोशति आक्रोशांश्चासहमानाना-
 मुत्सखरादिकं कुर्वन् गच्छजेद करोति । एवमेव पश्चाद्
 नर्ह । सप्रति (अत्यियाऽ अणे समुद्धसणाग्निहे) इत्य
 स्यार्थं विभावयिषु सग्रहधारमाह (महुरो व असंगहो) यै-
 पूर्व समीहित स सत्यपि मधुरत्वे असंगहो न सग्रहशील
 अन्यस्तु संग्रहशील स समुक्कर्ष्यते नेतर इति । सांप्रतम
 स्मिन्नेवार्ये वाचकनिष्पादकधारमाह ।

वायंतगनिष्पायग, चउरोजंगाल पढमो।

गञ्जे तइओउ होइ, सुष्णो अष्णो वा वाएइ ॥

वाचको निष्पादक इति पदस्यसयोगतश्चत्वारो जगास्तद्यथा । वाचयत्यपि निष्पादयत्यपि प्रथमः वाचयति न निष्पादयति द्वितीयः २ न वाचयति निष्पादयति तृतीयः ३ न वाचयति न निष्पादयति चतुर्थः ४ अत्र सत्यपि पूर्वसमीहिते यः प्रथमजगवर्ता संस्थाप्यते नेतरो द्वितीयादिभगवर्ता । तथाचाह । प्रथमको ग्राह्यः द्वितीयादिभगवर्ताऽनिष्पादकत्वात् । तृतीयस्तु जून्यो वाचनाया अत्रावे निष्पादकत्वायोगात् । यदि वा आत्मना न वाचयति अन्येन वाचयति । तदासोऽपि योग्यः । चतुर्गणिकस्तु सर्वथाऽनर्ह एव । सांप्रतमधिकृतपवार्थेऽन्यशिष्यद्वारमाह ॥

असतीव अस्मसीसं, उर्वेति गणम्मि जाव निम्मातो ।

एसो चेव अणरिहो, अहवा विइमो ससिस्सोवि ॥

आचार्याः काव कर्तुकामा आत्मीयाः शिष्याः सर्वेऽप्यनिर्माता इति तेषां मध्ये गणधरपदयोग्ये एकस्मिन्नप्यसति अन्यस्य शिष्यं प्रातीच्छिकं गणे स्थापयति च यावन्मम शिष्यो निर्मातो निष्पन्नो भवति तावत्त गणधरः । निर्माते सति त्वया गणधरपदं निक्षेप्यम् । यदि न निक्षेपति ततश्चेद् परिहारः सप्तरात्रं वा तपः प्रायश्चित्तम् । एष समीक्षितोऽप्यनर्हो जातः । अथवाऽयं स्वशिष्योऽप्यनर्हस्तमेवाह ।

जो अणुमतो वहुणं, गणहरअवियतो दुस्समुक्कटो ।

दोसा अणिक्रिवन्ते, सेसा दोसं च पावैति ॥

भाचार्यं काव कुर्वन्निर्मातो य एष मम शिष्य स्रज तोऽर्थतश्च निर्मात एतस्मादयं बहुभिर्जागैर्गणधरगुणैरन्यधिको भविष्यति । केवलमिदानीमनिर्मातस्ततो योऽसौ निर्मातः स आचार्यरुच्यते । यावदेतं त्वं निर्मापयसि । तावत्त्वं गणधरः । एतस्मिन्निष्पादिते त्वया गणधरपदं निक्षेप्यम् । यत एष तव पार्श्वहृद्भिर्जागैर्गणधरस्य प्रवचनस्य चोपग्रहकारी भविष्यति । तेन तथा प्रतिपन्नमाभाचार्यं कावगतः स च तेन निर्मापितो जातः समस्तस्याऽपि सद्यस्य प्रीतिकरः ततोयस्तेन निर्मापितो जातोऽनुमतो वहुनां स गणधरः स्थापनीयो यस्त्ववियत्तोऽप्रीतिकरः पूर्वं स्थापितः स दुस्समुक्कट इति वक्तव्यो निक्षेप गणधरपदमेवमुक्ते यदि न निक्षेपति ततस्तस्मिन्ननिक्षेपति दोषाश्चेद् परिहारः सप्तरात्रं वा तपः प्राप्नोतीति भावः । येऽपि च शेषास्त भजते तेऽपि दोष प्राप्नुवन्ति चेद् परिहारं सप्तरात्रं वा तेऽपि प्राप्नुवतीत्यर्थः । यदेतन्नितमेतत्प्रसंगागतमयं पुनः स्फुटसूत्रेण निपातः ॥

अनुज्जयमेगयरं, ववासियकामंमि होइ सुत्तं तु ।

तेवेति कुणसुएकं, गीयं पच्छा जहिच्छा ते ॥

आचार्येण कोऽपि स्वशिष्यः समीहितो यथाऽयमाचार्यपदयोग्य इति ततो गीतार्थाः सदृष्टा, एष समुत्कर्षयितव्यः स च कावगते आचार्ये व्रते । अहमन्युद्यतविहार जनकल्पादिकमन्युद्यतमरण वा प्रतिपत्स्ये तस्मिन्नन्युद्यतमेकतरं विहारमरण । वाच्यवशात्तुमनसि भवति निपतति भ्रमम् । अत्यया इत्यत्र केच समुक्कट इति मे समुक्कसियश्चे नथियाइ च केइ अन्ने समुक्कसणारिहे सेचेव समुक्कसियश्चे । तस्मिन्नन्युद्यतस्यैकतरं व्यवसातुकामे अस्ति चेदत्र गच्छे

ऽयं कश्चित्समुत्कर्षणार्हस्तर्हि स समुत्कर्षयितव्यो नास्ति चेदत्र कश्चिदन्यः समुत्कर्षणार्हस्ततः स एव समुत्कर्षयितव्यः । कयमिति चेदुच्यते । गीतार्थाः अन्यर्थेन पुरस्सरं वृत्ते । यय गणधरपदं परिपाद्यत । एकमस्माकं कचन गीतं गीतार्थं कुरुत निर्मापयत ततः पश्चात्तस्मिन्निर्मापिते ते भवता यद्विद्यत्प्रतिभासते तत्कुरुतेति भावः । अत्रेच्छाघातमरणः । एवमुक्ते तेन गणधरपदं प्रतिपाद्य कश्चनाप्येको निर्मापितः । पश्चात्तस्य चित्तमजायत । यथा अन्युद्यतविहारात् गच्छपरिपादनं विपुत्रतरं निर्जराघातम् तस्मात्परिपादयाम्यहमेव गच्छमिति । तथाचाह ॥

निम्माऊण पेगडमंपि, मे निज्जरायदारं तु ।

निक्रिवव निक्रिवामी, इत्थं इतरे उ गुच्छन्ति ॥

स गणधरपदे स्थापित एक कचनपि निर्मापयेत् चित्तमकार्यात् इदमपि गच्छपरिपादनं महत् निर्जराया घातः एव व्यवसिते तस्मिन् गच्छे गीतार्थाः वृत्ते निक्षेप गणधरपदं न प्राह । न निक्षेपामि किन्त्विच्छामि गच्छं परिपादयितुमेवमुक्ते इतरे गच्छगीतार्थाः कुच्यति ते च कुच्यन्ते यद्युते तदाह ।

दुस्समुक्कटं निक्रिवव, जणंति गुरुणा अणुद्विहं तेय ।

एमेव अणु ससि, निक्रिववणा गाहिते नवरं ॥

पूर्वं तव नेप्सित गणधारणं पश्चाद्विदानीं यद्यपि रक्षित्तयापि नत्वस्मन्न्यं रोचसे दुस्समुक्कटं एतु तव गणधरपदं । तस्मान्निक्षेपति एव भ्रजति गच्छसाधुवर्गे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका (अणुद्विहतेयमेवे) न्यादि चोष्णो प्राणी चिक्रकः स्थापितः स चेत् यावदद्यापि न निर्मापयति कनपि शिष्यं तावद्यदि गच्छसाधुवो भाषने निक्षेप त्वं गणधरपदमिति तदा तेषां तया ज्ञापमाणां प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका । अथ तस्मिन्नन्यशिष्ये निर्मापयितुमिष्यमाणे अनुतिष्ठति अनिर्मापिते गणधरपदनिक्षेपणं करोति तदा तस्मिन्नन्यशिष्ये अनुतिष्ठति गणधरत्वं निक्षेपत प्रतिच्छिकस्य प्रायश्चित्तमेव चत्वारो गुरुका इत्यर्थः । यथा गीतार्थत्वेन गच्छसाधुवो सेविष्यते तन्निमित्तमपि तस्य प्रायश्चित्तं नपरं केवलं तस्मिन्नन्यशिष्ये ग्राहिते निर्मापिते गणधरपदनिक्षेपणा कर्तव्या । नच तत्र तां कुर्वतस्तस्य चेद् परिहारः सप्तरात्रं वा तपः । नतामिगद्वारम् ॥

सप्रति यथा कल्पघारावसन्तत्र ये गच्छसाधुवस्ते स्वगच्छसाधु प्रतिच्छिकं च पूर्वस्थापितं यथा कल्पेनाऽनुत्तिष्ठति यथाकल्पानन्युत्थानमेवाह ॥

आवस्सगसुत्तये, जजे आदोयणा उवट्टाणे ।

परिवेहा कितिकम्मं, मत्तगसंथारगतितं च ॥

आवदयके क्रियमाणो यो विनयस्तस्य आचार्यस्य फलं व्यस्तं च न भुवति सूत्रमर्थं वा तस्य समीपे न गृह्णे । (भक्तेति) आचार्यप्रयोग्यं तस्य भक्तं न प्रयच्छति । (आदोयणत्ति) तस्य पुरतो नादोचयति (उवट्टाणात्ति) आचार्यवस्त्रस्वपाप्राप्तिप्रसुपेकाया नोपतिष्ठते । नापि ह्यतिक्रमे वदनकमन्यघातुर्ति नापि मात्रकीदृशं तस्य ईकयति तिस्रः सन्तारफजमयस्ता प्रापि न प्रयच्छति । तेषामपि यथा कल्पमनन्युत्तिष्ठतां प्रायश्चित्तं चेद् परिहारः सप्तरात्रं वा तपः इति । इयं ७ नं ४ वः ॥

आचार्ये नृते तन् शरमेतान्यं न्यायते । तथाच व्यवहारः ३

णिगंयस्स णं णवरुहरतरुणसस्स आरियि उव
ज्जाए विमंजेज्जा णो से कप्पड । अणायरियउवज्जायस्स
होतए कप्पड । से पुव्व आयरियं उदिसावित्ता ततोपच्चा
उवज्जायं मेकिमाहु जंते ! सुसंगहिणं समणे णिगंये तंज
हा आयरियेणं उवजायेणय ॥ ११ ॥ व्य सू. ३ उ. ॥

निर्ग्रन्थस्य पमिति वाच्याद्वहारे । नवरुहरतरुणस्य वा
आचार्यसाहित उपाध्याय आचार्योपाध्यायस्तस्याचार्योपाध्या
यस्येत्यर्थः । विष्कभयात् प्रियेत । तत सेतस्य नवरुहर
तरुणस्याचार्योपाध्यायस्य सतो भवितुं न कल्पते वर्तितु किन्तु
पूर्वमाचार्यमुद्देशास्त्यापयित्वा तत पश्चादुपाध्यायमुद्देशा
अप्येवमाचार्योपाध्यायस्य सतो भवितुं कल्पते । सेकिमाहु
(भन्ते ! इति) से शब्दोऽप्य शब्दार्थः । अथ भदन्त ! किं कस्मा
त्कारणात् भगवन्त एवमाहु । सूरिराह । द्वाभ्यामाचार्योपाध्या
याभ्यां मगृहीतोऽस्ति प्रहीत श्रमणो निर्ग्रन्थस्तदा भवति
तद्यथा आचार्योपाध्यायेन च ण्य सूत्रसंज्ञेपार्थः ॥ ११ ॥

(१) आचार्य्ये मृते निर्ग्रन्थो नामन्यन्य आचार्यः स्था
प्यते ॥ तथा च व्यवहारसूत्र ॥

निगन्धीएणं णवरुहरतरुणियाए आयरियउवज्जाए
पवित्तिणियं विसंजेज्जा णो से कप्पड अणायरिय
अणुवज्जाइयनाए अपवात्तिणियं होतए कप्पड से
पुव्वं आयरियं तु डिमाविता तओ पच्चापतिओ
उवजायं ततोपच्चापवित्तिणियं से किमाहु जंतेति
संगाहिया समणी निगंयी । तंजहा । आयरियेणं
उवज्जाएणं पवित्तिणियाए ॥ ११ ॥ व्य सू ३ उ. ॥

निगन्धीएणमिति पूर्ववत् नवरुहरतरुणया आचार्योपाध्याय
स्मनामोऽप्रवृत्त । आचार्योपाध्यायेतन्प्रवर्तनीच विष्क
भयात् प्रियेत । ततसेतस्या अनाचार्योपाध्यायाया उपवृत्त-
पमेतत् प्रवर्तनीचिदनायाश्च नो कल्पते भवितु । किन्तु पूर्व-
माचार्यमुद्दिश्यते । तत पश्चादुपाध्याय । तत पश्चात् प्रवर्ति-
ना । कया भवितुं कल्पते (से किमाहु) इत्यादि अथ भदन्त ।
किं कस्मात् कारणात् भगवन्त एवमाहु । सूरिराह । त्रिभिः
नवरुहिनो श्रमणी निर्ग्रन्थी सदा भवति तद्यथा आचार्येण
पाध्यायेन प्रवर्तित्वा च एष सूत्रसंज्ञेपार्थः ।

(११) आचार्य्येऽवभाविने आचार्य्यान्तरस्थापनं ।

पूर्वाचार्येऽवभावेत्तदि नव स्थाप्य ॥ तथा च व्यवहारसूत्र
आयुरिय उवज्जाए उदायमाणे अन्नयर वएज्जा अज्जो
मणं उदायामि नमणंमि अयं समुक्कियव्वे । जाव
मन्वेमि तेमि तपतिउ च्छेए वा परिहारवा ॥ १३ ॥

व्य ग ४ उ ॥

प्याया । आचार्य उपाध्यायो वा मोहेन रोगेण वा अवधा
ग्न (मन्यन्त) उपाध्यायादिजनानां गीतार्थपन्नमाना पुरया शा-
मन्यन्तम वदन् यावत्संगच्छे परिपूरिषादो द्रष्टव्य ॥

अज्जो मय मियां उदायियांमि नमाणामि अयं सुक्क
तिरिव्वो मेयसुक्कण्णग्निरे समुक्कियव्वे मिया मयनो
मएऽमगारिहे नो समुक्कियव्वे णिगं अणियिना इय
अणं तेऽ सुक्कण्णग्निरे ने समुक्कियव्वे न न्यियाऽन्य

अने केइ समुक्कसणारिहे से चेव समुक्कसियव्वे तेसिचणं
समुक्किसि परावएज्जा उस्समुक्कित्ते अज्जो निक्खिवाहि
तस्स एं निक्खिवमाणस्स नात्थि केइ च्छेदे परिहारे वा ॥

अस्य व्याख्या प्राक्वत् व्य. सू. ४ उ ॥

अधुना निर्युक्तिविस्तरः । केन पुनः कारणेनाऽसाववधाव
तीति चेदत ग्राह ॥

मोहेण वा रोगेण, अवहाणं ज्ञेसयं पयत्तेण ॥

धम्मकहाए निमित्तेणं, अणाहमाद्वागवेसणया ॥

अवधावन मोहेन वा कामोच्छेकरूपेण रोगेण वा । तत्र मोह
विषया यतना प्राक् तृतीयोद्देशकेऽभिहिता । यदि रोगेण
ततो नाथावितव्यं । किंतु प्रयत्नेन ज्ञेपजं दातव्यम् ॥ तच्च धर्म
कथानिमित्तेन चोत्पादनीय । तथाऽप्यद्वाजे अनाथशाब्दातो
गवेयणा ज्ञेपजस्य कर्तव्येति निर्युक्तिगाथायाः संज्ञेपार्थः ॥
एतामेव संग्रति ज्ञाप्यद्द्विचरीपुरिदिमाह ।

मोहेण पुव्वज्जाणियं, रोगेण करंति माएजयणाए ॥

आयुरियकुव्वगणे वा, संघो व कमेण पुव्वुत्तं ॥

यदि मोहेनावधावनं कर्तुमीहते तदा यत्पूर्वं तृतीयोद्देशके
मोहचिकित्सा विषयं ज्ञापित तत्कर्तव्यमय रोगेण तदाऽनयाव
ह्यमाणया प्रयमत तत प्रासुकेन तदद्वाजे वाऽप्रासुकेनापी
त्येवरूपया यतनया पूर्वोक्त ज्ञेपज्यं प्रयत्नेन संपादनीयमित्या
दिरूपं कुर्वन्ति केते कुर्वन्ति । तत आचार्य्यकुलं गणसंघोवा
कथमित्याह । क्रमेण परिपाद्या तामेव परिपाटी क्वाहनियमन-
पूर्विकामाह ॥

अम्मामे आयुरियकुव्वंतु, संवच्छराणि त्तिभि जवे ॥

संवच्छरं गणो खलु, जावज्जीवं जवे संघो ॥

प्रथमत आचार्य्यः पणमासान् यावत् चिकित्सां कारयति
तथाप्यप्रगुणीकृतं तं कुव्वस्य समर्पयति तत कुवं वीन्म
वत्सगन् यावत् चिकित्सकं भवति । तद्वाऽप्यप्रगुणीभवत्
गणस्य तं समर्पयति । तदनंतरं संवत्सरं यावत् गणः
खलु चिकित्सको भवति । एतच्चोक्तं भक्तविवेकं कर्तुमश-
क्नुवतो यः पुनर्भक्तविवेकं कर्तुं शक्नोति । तेन प्रथमतो-
ऽष्टदशमासान् चिकित्सा कारयित्तव्या । विरतिसाहितस्य
पुन संसारे दुःप्रापकत्वात् तदनंतरं चेत्यगुणीभवति । तत
स्सुन्दरमथ न भवति । तांहे भक्तविवेकं कर्तव्यं । अथैव
देशान्तरमाह ॥

अहवां विऽयादेसा, गुक्कमच्चे जिक्कुमुमादित्ते गच्छं ।

जतिय वारमवामा, तिक्कमामो अमुक्केणं ॥

अथवा द्वितीय आदेशो गुरो च ते जिज्ञासो यथाक्रमं चिकि-
त्सां कारयति यावज्जीवं षादशवर्षाणि त्रिपदकमष्टदश
मासान् कथमित्याह अशुद्धेनापिशब्दोऽत्र लुप्तोदष्टयः प्रयमत
शुद्धेन तदभावे चाशुद्धेनापि । तदनन्तरं जिज्ञादिना भक्त
विवेकं कर्तव्यं । गुरुस्सुगच्छप्रवर्तकगति तस्य यावज्जीव
चिकित्सा तत्र प्रथमोद्देशेन च विवेकं कर्तुं शक्नुवत प्राप्यष्ट
दशमासान् ॥ कश्चिच्चिकित्साप्रिधिस्तमभिविस्तुग्राह ॥

पयत्तेण आमहं मे, करंति सुक्केण उग्गमादीदि ।

पहाणीए अज्जंजे, धम्मकहादि निमित्तेहि ॥

प्रयमत प्रयत्नेनाहमादिभि शुद्धेन वस्तुजानेन (से) तरय
धोपत्रं कुर्वन्ति । तदद्वाजे पंचपरिहात्या यावत्सुक्ककेनाप्यशुद्धे

नापि तथाऽप्यत्राभे धर्मकयान्निस्तदौपधमुत्पादयति तद्वाऽप्यत्राभे निमित्तैरपि ॥

तद्वि ए रान्ने असृष्टं, बहिद्विषसाद्वाहिवाणुसद्वादि ।

नत्यंतं बहिदाणं, सद्वागविमणेण उद्वाहे ॥

तथापि निमित्तैरपि चेदशुद्धनद्वजेत ततोनाऽथशाखा या आरोग्यशाखा तस्यां मध्ये न प्रविशति । किंतु बहिस्थितास्तत आरोग्यशाखात ओषध गवेपयित्वा समानयति । मथ नेशाखा निवासिनो न प्रयच्छति । तर्हि यस्तस्या आरोग्यशाखाया प्रचुरश्रिपस्तमनुशास्य याचते । तद्वाप्यत्राभे स धर्मकथया आवर्जनीयस्तद्वाप्यनावर्जने निमित्तेस्वहृद्भेनाऽप्यवर्जयितव्यं । तद्वापि बहि सिद्धतानामौषधप्रदानमनिच्छति यत्तस्याचंत द्विग तेन द्विगेन प्रविशति प्रविशयौपधमानयति । अथ स्व हृद्भेनापि तत्र कस्मान्न प्रविशति तत आह । स्वहृद्भेनानेन स्वहृद्भेनाप्रवेशेन प्रवचनस्योद्वाहः । नामी किमापि जानते स चामीपां धर्म श्रेयानतः क्वचिदपि किचिदप्यत्रभमाना जनाथा इवात्र समागता इति प्रवचनस्योपघात । एतदेव पण्डराणी पभक्षभे इत्यादिक विवरीपुरिदमाह ॥

पण्डरादिज्जागुरुगा, अत्रपन्नमाणे बहिंतु पायोज्जा ॥

बहिद्विषसाद्वागवेसण, तस्य पञ्चस्ताणुसद्वादि ॥

पचकपरिहान्या पचकादिप्रायश्चित्तमौषधोत्पादनाय ता बदासेवनीय यावच्चत्वारोगुरुकास्तद्वापि बहि प्रायेण्ये औषधे अत्रचये आरोग्यशाखाया बहिः सिद्धता औषधस्य गवेपण कुर्वते तत्र तद्वास्तव्यानामदाने यः प्रचुरारोग्यशाखाया अधिपतिस्तस्यानुशान्ति आदिशब्दाद्धर्मकयानिमित्तं च प्रयुजते असई अश्रियहृद्भेनरक्तपटादिरूपेण प्रवेशन कुर्वति तेपुच प्रविष्टेषु येप्रतिमानवतः प्रतिवचनदानसमर्था वृषभारते स्वहृद्भेन गत्वा प्रचुर भापते यथा कोयुष्माक सिञ्चांत पवमाभाय तत्र सिद्धांतविषये प्रचुराणुगृहीतर्हिगैश्चसदपरस्परमुद्वापुर्ध्वति । यद्वा उत्तरवादिनो वृषभा भवति । अत्र वा यदि प्रतिपत्तिकुशला परप्रतिपादनवृषभास्ततस्तेगत्वा से तस्य प्रमोन्नजकत्वमात्मीयत्व ज्ञायति । तत्रापि सिञ्चांतविषये तैशु-दीततिगे सह परस्परमुद्वापं तथा कुर्वति । यद्वा ते आ चकृत इति ॥

अहवा पन्विचिकुसला, तेण समं करोति उद्वावं ।

पञ्चवंतो विय रोधी, वसन्नेज उत्तरीडुणति ॥

अथना ये प्रतिपत्तिकुशला परप्रतिवचनदानसमर्थास्तन स्ने गत्वा तेन प्रचुराण सह परस्परमुद्वाप तथा कुर्वति गृहीत द्विगश्च तथा त ज्ञायति तथा सोऽपि आस्तां गृहीतर्हिगा इत्यपिशब्दार्थः । प्रभवतापि वृषभानुत्तरीकरोति उत्तरवा-दिन करोति । नत स निरुत्तरीकृत सन् यदृते तदाह ॥

तेज्जण्ड कवहमित्ता, मडजमेव हेज्जह उदंतति ।

तं वियपन्निमुणंति, एवं एगाएञ्जम्मासा ॥

तत विवडातोद्वापे पराजित सन भणति यय मम कउडमित्राणि कउडानतर यानि जातानि मित्राणि तानि कउडमित्राणि तनोमं ममोदत बहत एवमुक्ते तेषु वृषभा प्रतिदृष्टवन्ति अशु-पगइति । तत एव गत्या गतिभिस्तमतीवावर्ज्य ता पण्मासान् याचत् तत्र चिकित्सा हारयति । एतेभ्यस्यामनावशाखाया पण्मासा एव द्वितीयस्या तृतीयस्यापि च तथा आह ॥

उम्मासा उम्मासा, विटय तड्याए एव साद्वाण ।

काज अचारस ऊत्र, पउणे ताहे विवेगोउ ॥

एवमुक्तप्रकारेण द्वितीयस्यामनावशाखायां पण्मासा एव तृतीयस्यामर्षाति सर्वसकृन्नया अष्टादशमासान् चिकित्सां कारयित्वा प्रगुणीकरोति । अथ प्रगुणा न भवति ततस्तस्य भक्तविवेकं कर्तुमुचितं सप्रति प्रागुक्तं द्वितीयमादेशं स्पष्टयति अहवा ।

गुरुणा जावजीवं, फामुय अफामुएण ते गित्यं ।

वसन्ने वारममासा, अट्टारमज्जिक्खुणोमासा ॥

गुरोगचार्यस्य यावज्जीव चिकित्सां प्राप्नुकेनाप्राप्नुकेन वा कुर्वति सर्वस्यापि गच्छस्य तदर्थान्त्वात् यथाशक्ति निरंतरं सूत्रार्थनिर्णयप्रवृत्तेश्च । वृषभे चादशवर्षाणि चिकित्सा तत परशक्तौ भक्तविवेकः एतावता कावेनान्यस्यापि समन्तगच्छ भागे द्वहनन्मर्मस्य वृषभस्योत्थानात् अष्टादशमासा भिक्षोश्चिकित्सा तत पण्मासाभ्यतया शक्तौ सत्यां भक्तविवेकस्येव कर्तुमुचितत्वात् ॥ व्य ४ उ ॥

(५३) लक्षणं मुत्तये णिम्माओ इत्यादि ॥

मुत्तये णिम्माओ, पिअददधम्मोणुवत्तणाकुमडो ॥

जाईकुडसंपसो, गंजीरोलच्छिमंतोअ ॥ १९ ॥

व्या० । सूत्रार्थं निर्मितो निष्ठितः प्रियदृढधर्म उजययुक्तोऽनुवर्तनाकुशलः उपायज्ञः । जातिकुडसंपन्नः । एतन्न्यसमन्वितो गंजीरो महाशयद्विभ्रिमांश्च उपकरणाद्यधिरुपेति गार्थः ॥

संगहुवग्गहीनरओ, कयकरणो पवयणाणुरागीय ॥

एवं विहोओ जणिओ, गणमामि जिणवरिदेहिं ॥ १६ ॥

ध्या० । सग्रहणोपग्रहानरतः सग्रह उपदेशादिनोपग्रहश्च परमादिना व्यत्यय इत्यन्ये । कृतकर्णोऽच्यस्तक्रियः । प्रचुराणुरागी च प्ररुत्या परार्थप्रवृत्तः । णवविध एव भणित प्रतिपादितो गणस्यामी गच्छधरंजिनपरंरंभगप्रक्षिरिति गार्थः ॥ प प ॥

आहारवत्थादिमुलच्छिजुत्तं, ओदज्जवकं वअहीणेदेहं ।

सकारज्जं मडममि दोए, पूयंति मेहाय पिहज्जाय ॥

आहारवत्थादिद्विधियुक्तमादयवान्यमहीनदेह परिपूर्णदेहावयव तथा मतिमति दोके सत्कारभाज पिच्छजनप्रज्यामित्थं । शेकका पूजयति । पात्रात्तम् "सज्जगहजामि एम मित्रोण" तत्राऽयमर्थः । सकारेण हियने आक्रियने इति सत्कारार्थोऽयं यतोदोक्तस्त एव जतेऽस्मिन् दोके धादानवत्प्रविष्टु बधिद्रुक्तमित्यादिर्गुः । शेकका पूजयति । पूजय जनश्च प्रहृमन्त्यतः । तत स तादृशो गणधारी कर्तव्यः । व्य ३ उ ॥

आयुरियउवजाया, नाणुण्णयाया जिणोहिं मिप्पट्टा ॥

एणे चण्णे जोगा, वडाउ ते अणुण्णयाया ॥

आचार्या उपाध्यायाश्च जिनन्तोऽप्युद्दिनं गित्वाथो शिष्य शिक्षणनिमित्तमनुज्ञाता के कारणे पुनरनुज्ञातान्तत जार । जने चण्णे च ये यगान्निपानावग प्राप्तया यतो नदिष्यन्ति तन्ने पनुज्ञाता । शानचरणस्फातीनिमित्तमनुज्ञाता इत्यर्थः । अपि चट्टा आचार्योपाध्यायाः अनुज्ञाताः ॥ व्य १ म ४ उ ।

(२४) एकाधिकदेहिगाचार्यः ॥

नूननाचार्यस्यापनायामत्पार्श्वनिर्गताः इत्यर्थोऽन्यथा

प्राप्त्यन्ता यथा ॥

एगपत्रिखयस्म जिक्रुवस्स कप्येडं इतिरियं दिमं वा
अणुदिसं वा थारित्तए वा जहा वा तस्स गणस्स
परियांसि वा ॥ १४ ॥ व्य. सू. ३७. ॥

एकपात्रिकभिक्षपात्रिकयोर्वोन्याऽयोन्यता (चानुपादानकप्य)
शब्दे ॥

(१५) लक्षणं मेढीचूतः ॥

तत्र गणस्य बहुव्रतिनीसमुदायात्मकस्य प्रत्येकं परीक्षा कर्तुं
न शक्यते अथाचार्य्यं च परीक्षिते प्रायोगणोऽपि परीक्षित
एव मेढशादिसमानत्वेन तत्प्रवर्तकत्वादाचार्य्यस्य गणस्य च
तदनुवर्तितादित्यतः प्रथममाचार्य्यमेव परीक्षितेत्याह ॥

मेढी आद्यं वणं खंजं, दिट्ठि जाणमुत्तमं ॥

सूरी जंहाड गच्छस्स, तम्हा तं उ परिक्खए ॥ ७ ॥

व्याख्या यद्यस्मात्कारणात् सूरिः सदाचार्यो गच्छस्य गण
स्य (मेढीचूति) मेढिः कृत्वे गोवंधस्थूणाः तत्समानो जवति ।
यथा तथा वक्षानि पञ्चुद्वानि मर्यादया प्रवर्तते तथाचार्य्यो
मेढीवक्षो गच्छोऽपि मर्यादया प्रवर्तते इत्यर्थः । तथाखं-
जनं हस्ताद्याधारस्तत्समानः यथा हस्ताद्याधारो गर्तादौ
पतञ्जतुं धारयति । तथा ऽचार्य्योऽपि जवगते पततं गच्छं
धारयतीत्यर्थः । तथा (खभति) स्तंभः स्थूणा अत्र नपुंसकत्व
प्राप्त्यादेव तत्समान । यथा स्थभ प्रासादाधारः स्यात्
तथाचार्य्योऽपि गच्छप्रासादाधार तथा (दिट्ठिसि) दृष्टिर्नत्रं
तत्समान यथाजंतोर्नत्रं शृङ्गाशुभवस्तुप्रदर्शकं भवति तथा
ऽऽचार्य्योऽपि गच्छस्य ज्ञाविशुभाशुजप्रदेशकः स्यात् तथा (जाणं
वृत्तमति) यान यानपात्रं सूक्ष्ममतिप्रधानमच्छिद्रमित्यर्थः
तत्समानो यथा अच्छिद्रयानपात्रं समुद्धतीरं नयति जतून
तथाचार्य्योऽपि गच्छे जवति तस्मात् प्रथमं तनुचिनेोरवकारार्थं
न्यात् तमेवाचार्य्यमेव परीक्षितं गच्छपरिद्वेषुः साधुरिति
अनुपुष्टुत्त । एवंचात्र अत्रे त्रयोधिकाराः सचिता तद्यथा
आचार्य्यस्वरूपाधिकारः १ साधुस्वरूपाधिकारः २ साध्वी
स्वर्नपाधिकारश्च ३ तत्र प्रथममाचार्य्यस्वरूपाधिकार निरप-
यितुकामः कैश्चिन्हेः उभयस्य उन्मार्गप्रस्थितमाचार्य्यं परीक्षितेति
प्रथयन्नाह ॥

जयवं कहि जिगेहिं, सूरिं उम्मग्गपट्टिअं ॥

विआणिज्जाअ उमत्थे, मुणि ! तंमे निसामय ॥ १६ ॥

व्याख्या । हे भगवन् ! परमेश्वर्यादिसमन्वित ! कैश्चिन्हेः
उन्मार्गप्रस्थितमन्मार्गस्त्रित सूरिमाचार्यं गच्छते केवलज्ञानं
केवलदर्शनं चान्मनोऽनेनेति उभयं तत्र निष्ठतीति उभयस्यस्त
विजानीयात् परीक्षितेति परमेश्वरे गुरुराह हे मुने ! कैश्चिन्हे
गचार्य्यमुन्मार्गप्रस्थितं उभयं परीक्षितं तन्मे मम कथय इति
शेष (निसामयत्ति) त्वं निशामयाकर्णयेति अनुपुष्टु
त्तः ॥ १६ ॥ अथ वृत्तव्येनपूर्वोऽन्तशिष्यप्रश्नोत्तरमेवाह ॥

अन्तदयारिं दुस्मीअं, आरंजेसु पवत्तयं ॥

पुढवारपमिक्खं, आउवायाविहिंमगं ॥ १७ ॥

मत्तुत्तरगुणद्वन्द्वं, मामायगीविगहयं ॥

अदिन्नात्रोअणां निवं, विक्खणु परायणं ॥ १८ ॥

व्याख्या । अन्तद्वेन न्यानिप्रायेण न तु जिनाऽयाः चर
तीति नन्तद्वेन न तत्रा दृष्टशीयमाचार्योऽयमस्य दृष्टशीय

स्तं तयारसं पृथिव्यादद्युपद्रवणानि उपलक्षणत्वात्सरंभसमा
रंभावपि । तत्र सरंभः संकल्पः समारंभस्तु परितापकर ।
उक्तं च ॥

संकप्पो सरंजो, परितावकरो जवे समारंजो ॥

आरंजो उद्वत्रो, सुप्पनयाणं तु सव्वेसिं ॥ १ ॥

तत्र स्वान्वयोः प्रवर्तकस्तं तथा पीठकमासनं आदिशब्दात्
फलकपट्टिकादयस्तत्र प्रतिबन्धः कारणं विनापि ऋतुवद्वकादे
तत्परिमोजीत्यर्थः ॥ ग १ अधि ॥

(१६) परीक्षा आचार्य्यस्य ॥

सुप्पस्तय पारिच्छा, सुम्भययेरेयतरुणखज्जुमे ॥

दोमादिमंरुत्रीए, सुप्पमसुप्पे ततोपच्छा ॥

शुद्धस्य परीक्षा कर्तव्या कस्मिन्विषये इत्यत आह ।
कुल्लके सञ्चिरे तरुणे खज्जुमः स्वजावाद्रकाचारः तस्मिन्स्तया-
द्वयोरादिमरुत्तोः पताभिः परीक्षाजिर्यदि निवर्तितस्तत
शुद्धः इतरस्त्वशुद्धः शुद्धस्य च गणधरपदानुज्ञा कर्तव्या ना
शुद्धस्य ततः शुद्धाशुद्धप्रतिपादनानंतरं चोदक पृच्छा उपल-
क्षणमेतदाचार्य्यस्य प्रतिवचनं च वक्तव्यं एष द्वारगाथासको-
पात्रैः । सांप्रतमेनामेव गायानां विवरीषुः प्रथमतः कुल्लकविषयं
परीक्षाविधिमाह ॥

उच्चफल्लो अहखुड्डो, सजाणिच्छावोपवासिउं दुक्खं ।

पुट्ठोवि होहिति न वा, पत्थिमंथो सारवंतस्स ॥

तस्य उच्चजावपरिच्छेदोपेतस्य गणधरपदयोर्म्यता परी
क्षणाय प्रथमतः कुल्लको दीयते । एवं चिन्विधामपि शिक्षां त्व
ग्राहय ततः स एव मुक्तः सन् यदि चिन्तयति यथा (अहत्ति)
एष कुल्लकः उच्चं चिरकावभाविफलं यस्मात्स उच्चफलश्चिरका
वेनोपकारी तावता कावेन किमपि ज्ञाविष्यतीति कौवेद तत
कोमेनं शिक्षां ग्राहयिष्यति यदि वा शकुनिशावसिवावत्पोष्य
पोष्यते । पुनः पुनर्व्युत्तुक्ताभावादिति भावः । अपि च पुण्योऽपि-
मन्त्रेण मम भविष्यति वानवा को न जानाति अन्वयामु
धारयत' सार कुर्वतो मम सूत्रस्य च महान्पढिमयो
व्याघातस्ततो नैतस्य मे शिक्षया प्रयोजनमेव चिन्तयन् योन
ग्राहयति सोऽनर्हस्तश्चिपरीतो ऽर्हस्ततो यः स्यविर एष
प्रवचनोपग्रहकरो ज्ञाविष्यति दृढदेहो वा यथा आचार्य्यरक्षित
पितेति कारणतो ऽकीकृतस्तिष्ठति स शिक्षकस्तस्य समर्थते
एवं चिन्विधामपि शिक्षां ग्राहयति तस्मिन्स्तसमर्पिते यदि
स ऽह चिन्तयति ॥

पुट्ठोवा स मरिमति, छुराणुत्तो न वेअपरियारो ।

मुत्तत्ये परिहाणी, धेरे बहुयं निरत्तयं तु ॥

एष प्रथमाऽिकादिवापनत' शिक्षाग्राहणतश्च पुष्टीकृतोऽप्याशु
शीघ्र मरिष्यति च गच्छ' चिन्तांतरसमुच्चये । यद्विवा वृद्ध स्व
जावात् छुरगुवत्यं ह वेनानुवत्यं तेन वा अत्र वृद्धशिक्षापने क-
श्चित्प्रतीकार किमुक्तं भवतिनास्माच्छात् कश्चित् प्रत्युप-
कारोऽथवा वृद्धो वृद्धत्वादेव जमप्रज्ञश्च ततोम्य शिक्षणे मम
सुचार्य्यपरिहाणिस्तदेव स्यविरशिक्षां प्रथमाणे थहुकनिरर्थक
मिति य एन चिन्तयित्वा योन शिक्षां ग्राहयति सांऽनर्हस्तश्चि
परिनेोऽर्ह इति तदनंतरं योऽस्मै तरुणो मे धारवी त ममार्थं ज्ञायते
यथा एष मरुक्षिपणियाद्या आवापके ऽवीयमाने मीदति तत
स्वमेतमप्याक्रेपेण पात्रय । तत' स ऽह चिन्तयति ॥

अहियं पुञ्जनि गिह्णा, वहुं कि गुणो चरगेण ॥

होहिंति य विवर्द्धतो, एसो ममं पमिसपत्ती ॥

एष मेधावित्वादिषिकृ पृञ्जत्यवगृह्णाति वाचधारयति बहु प्र-
चूत तत इत्यप्रस्येव सूत्रस्यार्थस्य चरकेण प्रदानत आकृ-
णिकतया को गुणो मम निरर्थक कश्चिदित्यर्थः । केवत्र
दोषो निजसूत्रार्थपरिगणनादन्यत्र एष हु निश्चित विवर्द्धमान
सूत्रतोऽर्थतश्च वृद्धि गच्छन् ममप्रतिसपत्नीव प्रतिपयी प्रविष्य-
ति । ततो न कोऽप्येन पात्रयिष्यतीति योन शिद्ध्यति सोऽनर्ह
स्ततः खञ्जुं दत्त्वा स ज्ञायते । अमु तया ग्राहय । यडा
सुरुः समाचारीकुशलश्च जवति ततो यदि ॥

कोही निरुवगारी, फरुमो सव्वस्म वामवद्वो य ।

अविणीतोत्ति व काउं, हंतुं सत्तं व निचुञ्जती ॥

क्रोधी यदि वा निरुपकारी अथवा परुषः परुषभायी तया
सर्वस्य सायुवर्गस्य वामावर्तः प्रतिक्रतया वर्तते यदि वा अ-
विनीत इति कृत्वा शिक्तां ग्राहयति । अथवा आक्रुज्य शत्रुमिव
वा हत्वा निष्काशयति तर्हि सोऽनर्हस्तद्विपरीतोऽर्हः ॥

सप्रति चतुर्ष्वपि यो जनेषु तद्विपरीततया यवाहोमवति
सथा ज्ञावयति ॥

वत्याहारादीहिं, मंगेह्ण अणुवत्तए य जो जुयत्तं ॥

गाहेइ अपरितंतो, गाहण भिक्खावए तरुणं ॥ ? ॥

खरुमउएह अणुयत्तत्ति, खञ्जुं जेण परुड पासेणं ॥

गाहमवहारविजदो, तत्योह्णमप्पणो कुणइ ॥ २ ॥

यो नाम युगत्वं कुलकवृक्षत्रक ए वल्गाहारादिभिः सगृह्णाति
श्रात्मवशीकरोत्यनुवर्तयति च तरुणमपरिभ्रांतः परिश्रममगण-
यन् ग्राहयति । ग्राहण ग्राह्यते शिष्य पतदिति वाहुद्वकात् कर्म-
एणनद् । ग्राहणमाचारदिसूत्र ग्राह्यवनां शिष्ययति तया खञ्जु-
मं खरुमदुभिर्वाक्यैस्तथानुवर्तयति । येन स पाशे न पतति अन्य-
था गतिं न व्रजते इति मन्यमानस्तद्वशीजवति तथा 'य'स्थानाद-
पि चत्रपि सन् खञ्जुमतया विहारविजदो जवति विहार-
न करोतीति ज्ञावस्तत्र उद्गुणमगीकारमात्मना करोति । यथ-
नमह खरेण मुञ्जना चोपायेन विहारक्रम कारयिष्यामीति
एष एव भूतोयोग्य ॥

इयमुच्च सुध्दमंमत्तिं, दाविज्जइ अत्यमंमत्तिं चेव ।

दोहिं पि अ सीयंते, देइ गणं चोइए पुञ्जा ॥

इत्येवमुपदेशितेन प्रकारेण चतुर्ष्वपि जनेषु सूत्रोपदेशत
परीक्षितः सन् शुद्धो भवति न मनागपि दोषः । ततस्तस्य
सूत्रमण्डली दाप्यते अर्थमण्डली च पतयोरपि मण्डल्योर्थादि न वि-
पीदति कित्वपरिभ्राततया गच्छवर्तिनां प्रातीच्छकाना च ज्ञाना
द्यभिदापिणां चित्तग्राहको वर्तते नतस्तस्मिन् सूत्राचार्यो ग ॥
इदति एवमुक्ते चोदके चोदकस्य पृञ्ज कृत्यत ग्राह ।

चोएइ नाणिकुणं, उन्नयाउन्नस्स दिज्जइ गणात्ति ॥

मुत्तेय अणुन्नायं, नयवं चरण पत्रिञ्जदो ॥ ? ॥

अपरिहाण परिह, परिउदं अत्येण जं पुणो पन्वेह ॥

एवं होइ विरोहो, मुत्तत्येणं हुवेह्णपि ॥ २ ॥

चोदयति प्रवयति परोयथा पूर्वमिदमुक्त उन्नयच्छिष्यस्य ह्य-
भावपरिच्छदशियात् शाक्यपरिक्रित्तनस्य गणोदयते ।
युक्त चैतत् । यत् सूत्रेऽपि चराच्चेऽपि शब्दार्थः । भगवन् धारण-
गणधारणमनुदात्त । परिच्छेदे उन्नयभाष्यपरिच्छेदोपेनमात्रे ना

एवमुक्त्वा यदर्हानर्हपरीक्षाप्रयत्नार्थमाश्रित्य प्रारूपयथा । नन्वेव
सति ह्योरपि सूत्रार्थयोजनवति विरोधः । उक्तस्यरूपस्याऽऽ-
र्थस्याधिकृतसूत्रेणासूचनात् ॥

अत्र सारिहा ॥

संति हि आयरिय जगाणि, मन्याणि चोयग ! सुणाहि ॥

सुत्ताणुष्ठातो वि हु, हेणइ कयाइ अणरिहोउ ॥ ? ॥

तेण परिच्छा करइ, सुवणुगस्सेव तावनिहमादी ॥

तत्यइयो दिहंतो, रायकुमारोहिं कायव्वो ॥ २ ॥

चोदक ! गृणु मदीय वचः संति हि स्फुट तानि शास्त्राणि या-
न्याचार्यद्वितीयकानि किमुक्त जवत्याचार्यपरपगाया नन्मप्रदाय
विशेषपरिक्रितानि ततो यद्यप्यर्हानर्हपरीक्षाद्वयोऽर्थ-
सूत्रे साक्षात्पनिवद्धस्तत्रापि सूत्रनात् सूत्रमिति सोऽपि-
सूत्रे ण सूचित इति सप्रदायादवगम्यते इति न कश्चिदोप । तथा
च सूत्रानुज्ञापि हि निश्चित कदाचिदनर्हो भवति । नच सूत्रमन्य-
था सर्वज्ञप्र दीतत्वात्तेन परीक्षापि सूचितेति । तापनिकयादिभिः
सुवर्णस्यैव सूत्रानुज्ञानस्याऽपि कुलकादिभिः परीक्षा क्रियते ।
तत्राय वक्ष्यमाणद्वयोऽर्हो राजकुमारैः कर्तव्यः ॥

तमेवाह ॥

सुरे वीरे सत्तिए, ववसायाथेरे चियायधितिपंते ॥

बुध्दिविणयकरणे, सीभेवि तहा परिच्छाए ॥

निव्वनयओरस्सव्वदी, अविमाइपुणो करंति संजाणं ॥

नवि संमाते देति अणस्सित्तो उ व उठाणुवित्ति य ॥

इहाद्यगाथापदानां द्वितीयगाथापदैर्व्याख्यान । तद्यथासुगे
नाम निर्भयः । सच कुतश्चिदपि न जयनुपगच्छति । वीरश्रार
सवववान् तेनाक्लेशेन पश्यन्न जयति । सान्विको नाम शोमह-
त्यप्युदये गर्वं नोपयाति न च गरिष्ठेऽपि समापतिते व्यसने
विपादं । तथाचाह । अविपादि उपपन्नकृष्णमतत् श्रगर्वो वा व्य-
वसायी श्रनद्वस उद्योगवानित्यर्थः । तथाचाह । पुन करोति
सस्थान । किमुक्त जवति । प्रमादत कयचिद्व्यवसायविक्रयो-
ऽपि ज्ञत्वा पुन करोति संस्थां कर्तुमयच्छति स्वोचितव्यवसा-
यमिति भावः । स्थिगेनाम उद्योग कुर्वन्नपि न परिनाम्यति तथा
चाह । विश्राम्यतीति (वियायत्ति) दानकविर्यथोचित्यमाश्रित्य
स्येन्योऽन्येन्यश्च ददातीत्यर्थः । श्रुतिमान् राज्यकार्याणि कुर्वन्
परनिश्रामनपेक्षमा ए तथाचाह (अणिस्सित्ति) इति (बुद्धित्ति)
श्रीरत्ति म्हादि बुद्धिचतुष्टयेपेतः । विनीतो गुर्वादिषु विनय-
कारी यथोचित्य गुर्वादिनामनुवर्तक इत्यर्थः । करणे इति यत्राह
कर्तव्य तत्करणे कृशत्र । एतेऽपि परीक्षा क्रियते किमेतं गुणा
स्मन्ति नवात्तत्र य एतं गुणैरपेतो भवति । स गडो राज्येऽपि
पिच्यते । दानशीलोऽत्रय स्थिरस्मोऽपि ज्ञानंस्मन् कर्तव्यं
करोति । इत्यापि च पश्चादनुपनापी न्यागवान् नाम
दानशीलः स च स्तोकादपि स्तोकः दानो गणन्य वदमानभाग्-
जवति ॥

उवमगो मोद्वे, जाये किञ्जेगु या पिडिंमंता ॥

बुध्दिविणयविर्णानो, अहवा गुन्मादिविर्णानोउ ॥

श्रुतिमान् उपसर्गान् मोद्वेनान घ्यायति । इत्येवपि कर्तव्य-
प्राविपादं प्रवर्तते । बुद्धिविनीत इत्यत्र उन्मादि व्याख्यानं । बुद्धि-
चतुष्टय नीत प्रापितमान्मन्येन स बुद्धिर्निर्गतः । मग्गी-
नान् कान्तस्य पादिक परनिगतः । अत्रा (गुर्वादि) बुद्धि-
नुष्टयेपेतो विनीतो गुर्वादिषु विनीतः ॥

दन्वाइ जं जत्य उ, जम्मि विकिञ्चं तु जस्म वा जंतु।
कव्वड अहीणकाञ्चं, जियकरणविणीयएगत्य ॥

यद्यत्र च्छ्याद्युपयोगि यस्य वा यत्र यत्कृत्य तत्सर्वमहीन-
काह जितकरण करोति कारयति । जितकर षो विनीत इति
हावप्येकार्यो तान्पर्य विभ्रान्त्या शब्दार्थस्तु परस्पर जिज्ञो जित
करणो नाम कर एव उच्यते । विनीत इति विनयकर उशील ।

एवं जुत्तपरिग्रा, जुत्तां वेतेहिमेहिउ अज्जोगो ॥

आहारादियरेतो, तित्तिणिमाडहिं दोमेहिं ॥

एवंतैरनंतरोदितै स्वरत्वादिनिर्गुणैर्युक्ता उचिता या परो-
क्षानया युक्तोऽपि निश्चित एतन्निर्वच्यमानैर्दोषैरयोग्य । ताने
वाह । आहारादि आहारोपधिपूजानिमित्त गुण धारयन् ति
तिग्यादिनिश्च दोषैरयोग्य । तित्तिणिनाम यत्र तत्र वा स्तोकेऽ
पि कारणे करकरायण । आदिशब्दाच्चत्तित्तादिपरिग्रहः ॥
एतदेव व्याख्यानयति ॥

बहुमुत्ते गीयत्ये, धेगड आहारपूयएगडाड ॥

नित्तिणचञ्चअणवट्टिअ, दुव्वद्व चरणा अजोगो उ ॥

बहुकालोच्चित सूत्रमाचारगठिक यस्य स बहुसूत्रो गीतार्थो
विदितसूत्रार्थः । एतेन युक्त परोक्षायुक्तोऽप्येत व्याख्यानयति
एवचूतोऽपि यो गण धारयति (आहारपूय एगडाड) उक्त्ये मे
आहारोपधिपूजाने पूजनं वा स्वपक्वतश्चेत्येवमर्ह आदिशब्दा
दुपधिरन्यदोषकरणमुक्त्ये भविष्यतीत्येवमर्ह परिग्रह । सोऽ
योग्यस्तथा । योऽतित्तिण खलपेऽपि प्रयोजने करकरायमाणः ।
चञ्चच्चत्तित्तोऽनवास्त्रितः स्वप्रतिपन्नार्थानिर्वाही । दुर्वद्व
श्चरणचारिप्रविषये दुर्वद्व एतेऽप्ययोग्याः ।

एवं परिक्खियम्मि, पत्ते दिव्वड अपात्तिपरिमेहो ।

दुपरिक्खियपत्ते, पुण चारियहावेति मायेरा ॥

एवमनंतरोदितेपुगुणेषु च यदि परीक्षया निर्वचिनो भवति गु-
णरूपेते दोषैश्च विप्रमुक्त इत्यर्थः । तदा स पात्रमिति कृत्वा त
न्मिन्यरीक्षिते पात्रे गाणेदीयेत । यस्तु प्रागुक्तैर्दोषैरुपेतो गुणै
श्च विप्रमुक्तः सोऽपात्रमिति तस्मिन्पात्रे गणादानस्य प्रतिषेध-
न्नास्मिन् गणान दातव्य इति ज्ञाव (दुपरिक्खिय) इत्यादि ।
अथ यदा चित् सुदु परीक्षितं कृतोऽनेवत् गणश्च तस्मै च स-
च गण सीदानि ते दद्यान्त्येऽपि गच्छवत्तिन केचित् मामाचा-
रोऽपि ज्ञा ज्ञावितु प्रवृत्तान्तन परीक्षिते पात्रे गणे प्रदत्ते
सति गणोऽवसीदति । ये तदा गच्छेऽन्यतद्विधर्मका न सीदानि
नैरपायेन प्रतिषेधो चारयितव्यः । तत्र यदि वागणानतरमावृ-
त्त्यादृच्छति ततस्ममीचीनमय चारितोऽपि किञ्चित्कालमुद्य-
म्य पुन समाचारां दापयति । तत इय मर्यादा कर्तव्या अयं
विधि प्रयोजक्य इत्यर्थः । तमेवाह ।

दिट्ठोयममोगेण, अहवा येग ताहिं तु व्वान्नि ।

परिमायपट्टमट्टा, चंदणखोमी करंटाण्य ॥

यत्र समुत्तरेण डायते आचार्योऽत्र प्रवेदयति । तत्र
गच्छेऽनुत्तरेण च समा प्रवेदयति । प्रविडय तत्र गवाऽ
पार्यस्य करयति । त्वं सीदन निष्ठमि नैव च तदुक्तं तस्मान्
जयगया वदन्व । भवया कुञ्जानि हिस्माना स्थविरा मृद्गणे च
इति तत्र शब्दाने पर्यट्ठमाऽपि वागणरूपा । नृथा पाठघरणात्

मृथा शरीरस्य केशादीनां च समाश्चनान् । तत स्तां तथारूपां
पर्यट्ठमवदोक्त्य चदनखोमीदृष्टानेन खरटना कर्तव्या साचैवम्

आयुर्विद्या दिष्टंतेमं सुणंति । एगोऽंगाददाहओ इंगाद्व
कटाण्णं अणेणट्टाए नदीकूदं गतोतत्य पासड । तरे
ण बुद्धमाणं गोसीसचंदणखोमी सो तं धेत्तूण पारंठितो
तमंतरा वणीओ पासड जाणड एमा गोसीसचंदणखोमी
ततोतेण सो जणितो कि एण कट्टेण तं करिस्सड । इंगाद-
दाहगो जणड । टहिउण इंगाद्वे धेत्तामि । वणिजचित्तिते ।
जड्ठत्ता हेनेच मज्जाहामेतो बहुंसुकं मोह्वंकाहिते तो
जाहेरुहिओ माद्वोहिते ताहे किणीहामि । एवं चित्तिता
जाव वणिउ मुह्वस्स काण धरं गंतु एते । तावत्तेण दिट्ठा गो
सीसचंदणखोमी वणिएण आगंतुं पुच्छितो । कहींतं कट्टं
सो जणड । दडुंति । एवं जणिएण खिसितो महाजाग फिनि-
तोसि इसरियत्तणस्स एवं जहा सो इंगाददाहओ सोय-
वाणियउ ईसरियत्तणस्स बुको । एवं तुमं पि नाणादी दहं-
तो निव्वाणस्स बुकिडिसि ॥

एतदेवाह ॥

इंगाददाहखोमी, पवेसे दिट्ठाउ वाणिएणं ॥

तुज्जामुह्वं आणयए, इंगाददाहए तादेट्ठा ॥ ? ॥

इय चंदणरयणनिजा, पमाय तिकवेण परसुणा जेत्यं ॥

दुविहयारिसेवसिहिणा, तिरियणखोमी तुमे दट्ठा ॥ ५ ॥

अगारान् दहतीति अगारदाहस्तस्य पार्श्वे गोशीर्षचंदनखोमी
प्रवेशशामप्रवेशे च वणिजा दृष्टा । स च यावन्मूढ्यमानयति ।
तावत्तनांगारदाहकेनांगारार्थं सा खोमीर्दग्धा इत्यकारार्थ-
ज्ञावार्थस्तु प्रागेवोक्तः सांप्रतमुपनयमाह ॥ इयचदणेत्यादि ।
इत्येवममुना प्रकारेण चदनरत्ननिजा गोशीर्षचंदनमूढ्याप्रि-
रत्न रत्नत्रयरूपा खोमीप्रमादरूपेण तीक्ष्णेन परशुना जित्वाधि-
धा या प्रातिसेवा मूढगुणप्रातिसेवा उत्तरगुणप्रातिसेवाचेत्यर्थः ।
सैव शिखी वैश्वानरस्नेन त्वया दग्धा एव वारितः सन् यदि
निवर्तते तत प्रायश्चित्तं कृत्वा तस्य वर्त्तापका स्थविरा दात-
व्या । अथ न निवर्तते तर्हि तस्य गणोऽपहरणीयः । न केवलमेत
ऽनर्हा । किंचान्येऽपि तथा चाह ॥

एएण अणरिहेहि, अन्ने इयमूड्या अणरिहातो ॥

के पुणे ते ऽणमोत्त, दीणादिया मुण्यव्वा ॥

एतैरनंतरोदितैरनर्हैरन्येऽपि खलु सूचिता अनर्हा । के पुनस्ते-
सुरिहाह । इमे ते वक्ष्यमाणा दीनादयो ज्ञातव्यास्तानेवाह ।

दीणाजुगियचउगे, जातीकम्मे यसिप्पसारीरे ॥

पाणामोवा किणिया, मोवागा चेव जातीए ॥

दीना अनर्हा । कस्मादिति चेदुच्यते । तेषां नदनाभावा
दुक्तच ॥

दीणाजासं दीणे, गति दीणजं पिडं पुरिसं ।

के पेत्तमि नंदंतं, दीणाए दिट्ठिए तन्य ॥

जुगिका दीणाश्चत्वारोऽनर्हा । तत्रया जातौ कर्मणि शिल्पे
शरीरे च । तत्रजातौ जुगिकाश्चत्वारस्तद्यथा । पाणामोवा कि-
णिका श्वपचाश्च । तत्र पाणानाम ये ग्रामस्य नगरस्य च बहि

राकाशे वसति तेषां गृहाणामत्रावात् । मोवा येषां गृहाणि सति गीत च गायन्ति । किष्किा ये वादित्राणि परिणहन्ति । वध्यानां च नगरमध्ये नीयमानानां पुरतो वादयति । श्वपचा श्वाभावा ये शुनः पचन्ति । तत्रीश्च विक्रीणन्तीति । पतेजातो जुगिका उपत्रक एमेतत् । तेनायकद्विपका ये च ये च हरिकेशजा तयोमेया ये च वरुमादयस्तेपि जातो जुगिका दृष्टव्याः । सप्रति कर्मणि शिल्पे च तानान्निधित्सुराह ॥

पोसगसंवरनरुद्रं, ख वाहमच्छंधरयगवागुरिया ॥

परुगारा य परीसह, सिपे सरिरे य वुच्छामि ॥

पोषका ये स्त्रीकुक्कुटमयूरान् पोषयन्ति । सवरास्तानिकाः । शोधका नटा प्रतीता ये नाटकानि नर्तयन्ति । द्वाखा ये वशादे-
रुपरि वृत्त दर्शयति । व्याधा बुधका मत्स्यवधा कैवर्त्ता रजका वल्लप्रज्ञात्रका चागुरिका मृगजात्रिकाजीविन । एते कर्मणि जुगिका । पटकाराः कुचिकादयश्चर्मकारा इत्यपरे परीपहा-
नापिता एतं शिल्पे जुगिकाः ॥ सप्रति शरीरे तान् वक्ष्यामि प्रतिज्ञात निर्वाहयति ॥

हृत्ये पाए कक्षे, नामाउट्टेहिं वज्जियं जाण ॥

वामणगमनकोरिया, काणा तह पंगुवा चेव ॥

शरीरे जुगिका जानीहि । हस्ते सप्तमी प्राकृतत्वात् तृतीयार्ये । एवं सर्वत्र । ततोऽयमर्थः । हस्तेन उपत्रकणमेतत् । हस्ताभ्यां वा वर्जित एव पादेन पादान्यां वा कर्णेन कर्णान्यां वा नासया श्रोत्रेण वा वामनका हीनहस्तपादाद्यवयवाः । मृरुजा कुञ्जा-
कुष्ठव्याध्युपहताः काणा एकाङ्का । पंगुवा पादगमनशक्ति विकला पतानपि शरीरे जुगिकान् जानीहि ॥

दिवखेउंपि न कर्पंति, जुगिया कारणेवि दोसोवि ॥

अष्ठादिकिखएवा, ताउं न करंति श्रायरिए ॥

एते अनतरोदिताश्चत्वारोऽपि जुगिका दीक्षितुमपि न कल्पते किंपुनराचार्यपदे स्थापयितुमित्यपि शब्दार्थः । कारणे तथा-
विधे समुत्पन्ने दोषका निर्दोषा वा दीक्षितुमपि सवन्त्ये । अज्ञाताश्चेत्कथमपि जुगिका दीक्षिता भवेयुः ततस्तान् अज्ञात-
दोक्षितानज्ञात्वा कुर्वत्याचार्यगुणोपेतानप्याचार्यान् प्रवचनहे-
तनाप्रसक्ते ॥

पच्छावि हांति विकला, श्रायरियत्तं न कर्पई तेसि ॥

सीसे ठावेयवो, काणगमहिसो व निन्नामि ॥

पश्चादपि श्रामण्यस्थिता अक्षिगवनादिना विकला ज्ञायति । तेषामप्याचार्यगुणैर्युक्तानामप्याचार्यत्व न कल्पते । येष्या-
चार्यपदोपविष्टास्सत पश्चादिकला जायते । तेषामपि न कल्पते धारयितुमाचार्यत्व । किंतु तेस्तथा विकलैः साङ्गि-
रात्मन पदे शिष्य स्थापयितव्य । आत्मत्वे प्रकाशे स्थाप-
यितव्य । क इवेत्यत आह । का एकमद्विप इव । निम्ने । इयमत्र ज्ञाचना । का एकोनाम चोरितमहिषो माकोऽप्येन-
मद्राहीदिति हेतोर्ग्रामस्य नगरस्य वा बहिर्गर्तरूपे निम्ने प्रदशे उपत्रक एमेतदिति गुणैरे वा वनगहने स्थाप्यते । एव-
मेयोऽप्यन्यथा च प्रवचनहीतनाप्रसक्तेराज्ञादियोपप्रसंगश्च । अथ यो वाऽऽमीय शिष्य पश्चादिकत्रैराचार्यं स्थाप्यते । स कीदृश इत्यत आह ॥

गणि अगणी वागीनो, जोवि अगोतोवि या गडमनो ।

दोगे स पगासिञ्जड, तहावोनि नकिगामियरम्म ॥

गणोऽस्यास्तीति गणी साधुपरिवारवान् यो वर्तते तदज्ञावे-
अगणी । वा यो गीनो गीताये काञ्चोचिनसचार्यपरिनिष्ठित-
तस्याऽप्यज्ञावे योवाप्यगीतोऽप्यगीतार्थोऽपि श्रावृतिमान् रूपेण-
मकरध्वजतुल्यः स गणधरपदे निवेद्यते । यथाऽयमस्माकमात्रा-
यो नंतर इति । केवलमितरस्याऽपि जुगिकाचार्यस्य यन्तृत्य-
तत्स्यधिरा अन्येऽपि च न हापयति सर्वमपि कृत्य कुर्वतीति-
भावः । सप्रत्यनर्हान् प्रतिपादयिषुरिदमाह ॥

एयदोस विमुकावि, अणारिहा हांति सेउआणोवि ॥

अव्वावाधादीया, तेसिं विनागो उ कायवो ॥

पतैरनतरोदितैर्दीपैर्विमुक्ता अपि भवन्त्यन्ये इम अनर्हा ।
के ते इत्याह । अत्यावाधाद्यस्ततस्तंयामत्यावाधानां विभाग-
पार्थक्येन स्वस्वरूपवर्णन कतव्यं । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति ॥

अव्वावाध अवायन्ते, नेच्छइ अप्पचितए ॥

एगपुरिसे कं नित्, काकवञ्जा कं जेवे ॥

(अव्वावाधेत्ति) अत्यावाध (आचाणोत्ति) अशकनुवन्-
(नेच्छति) नेच्छति अनिच्छन् तथा आत्माचितक एते च चारोऽ-
पिपुरुषा अनर्हाः न केवलमेतेऽनर्हा किन्त्वेकपुरुषादयोऽपि तत्र-
शिष्यः प्राह । कथमेकपुरुषो भवति । कथं वा नित् । कथं वा-
काकी कथं वा वच्चेति । एव शिष्येण प्रश्ने कृते सारि सकल-
विनेयजनाऽनुग्रहप्रवृत्तः सर्वानप्यत्यावाधादीन् व्याख्या-
नयति ॥

अव्वावाधो वाहइन्, मन्इवितिधरेउमसमत्यो ॥

तइअणो चेव इच्छइ, तिमि ए ए अणरिहातो ॥

अतिशयेन आवाधा यस्य सोऽप्यावाधः । म गच्छस्य चिद्विधे-
ऽप्युपग्रहे वरुपात्रादिज्ञानाद्युपग्रहरूपे कर्तव्ये प्राधां मन्यते
द्वितीयोऽशकनुवन् गण धारयितुमसमर्थं चिद्विधमप्युपग्रह-
गच्छस्य कर्तुमशक्त इत्यर्थः । तृतीयोऽनिच्छन् समर्थोऽप्याहस्य-
न गण धारयितुं नेच्छति । एते त्रयोऽप्यनर्हा ॥

आत्मचित्तकमाह ॥

अञ्जुजयमेगयरं, पोरुवज्जिस्संति अत्तचित्तो उ ॥

जोवा गणे वसंतो, न वदति तर्त्तानो अन्नेसि ॥

आत्मानमेव केवलं चिंतयन् मन्यते यद्वाऽहमन्त्युच्यत-
जिनकत्प यथा बंदकलयानामेकतरं प्रतिपश्ये इति । आत्म-
चित्तकः योऽपि गणोऽपि गच्छेऽपि वसन् तिष्ठन् न वहति न-
करोति तस्मिन्नेषां साधूनां सोऽप्यात्मचित्तकः । एतौ
चावप्यात्मचित्तकावनर्हा ॥

एगं मज्जाति गिम्सं, पाणउट्टे मंति विच्छमने वा ॥

अन्नमयस्म य एवं, नवरं पुणाय एए गो पाणत्ति ॥

पचम एकपुरुष एकं शिष्यं मृगयते मणोय चिंतयति ।
किमप्येकमात्मन महाय मृगयामि । येन मृग्यं निष्कामीति-
नया कष्टे निद्रुतुल्या शिष्या म्रियते विच्छमने वा प्रतिनश्यते
येति ज्ञावार्थः । इयमत्र भावना । यथा निद्रुमहिजा यद्-
यद्रपत्य प्रसूते तत्तन्त्रियते । एव योऽपि य प्रजाजयति न न-
त्रियते अपगच्छति या तन म निद्रुयेव निद्रु । मत्तमम्यापि
काकीतुल्यस्य पचमय इच्छत्य । नतर पुनरेकं तिष्ठति किमु-
भवति । यस्यापि य शिष्यः न त्रियते विच्छमने वा पचमय-
तिष्ठति । उपत्रकणमेतत् । न चिंतयति इच्छत्य । यस्यापि

प्रवाजिते साति द्वितीयविषये द्विधरेव नास्ति स का-
कीव काकी काक्यापि हि किञ्चैकं चार प्रसूते इति प्रसिद्धिः।
बन्ध्यातुल्यः सुप्रतीत इति न व्याख्या तदेवेद व्याख्यानं । बन्ध्या
किदाप्रसवधर्मा एवं यस्य नैकोऽपि शिष्य उच्यते। स ब-
न्धेव वच्यति । पुनरन्याननर्हान् प्रतिपादयिषुर्दिग्माह ॥

अहवा इमे अणरिहा, देसाणं दरिसणं करेतेण ॥

जेपञ्चावियतेणं, थेरादि पयजति गुरुणं ॥

अथवेति । अनर्हानामेव प्रकारंतरतोपदर्शने इमे वक्ष्य-
माणा अनर्हान्वाह । देशानां दर्शनं कुर्वते । तेन ये
प्रवाजिकाः स्थविरादयस्तान् प्रयच्छति गुरुणं न तरुणादीन्
पूर्वं बहुवचनमेकवचन्येपेक्ष्येत्यदोषः । स्थविरादीन्वाह ।

थेरे अणरीहे सीसे, खज्जूहे एगदंजिए ॥

उक्खोवगयत्तिरिए, पये कादगते इय ॥

यः स्थविरान् प्रयच्छति शिष्यान् यो वानर्हान् योवा खज्जूमान्
यदि वा एकत्राभिकानथवा य एक प्रधानं शिष्यमात्मना
व्रजते गृह्णाति शेषांस्वाचार्यस्य समर्पयति । स एकत्राजेन
चरतीति एकत्राभिकः । यो वा शिष्याणामुत्कृष्टको यश्चाचा-
र्याणामत्वरिकान् शिष्यान् करोति । योवा गुरुसवाधिनः शि-
ष्यान् पयि कादगतान् चशब्दान् प्रतिभग्नान् कथयति । एते
सर्वेऽप्यनर्हास्तत्र स्थविरादीन् व्याख्यानयति ॥

थेराउ अतिमहद्धा, अणरिहा काणकुंडमादीया ॥

खज्जूमाय अवस्सा, एगादंज्जी पहाणा उ ॥ १ ॥

तं एगं न विवतीअ, विसेसे देइ जे गुरुणचु ॥

अहवा वि एगदंवे, वज्जनि जे ते देइऊगुरुणं ॥ २ ॥

स्थविरानाम अतिमहांतो वयसाऽतिगरिष्ठा इत्यर्थः । अनर्हाः
काणकुंडादयः खज्जूमा अवस्था । अयमत्र भावार्थः योऽसौ पूर्व
परीक्षितः स देशदर्शनं कार्यते । तेन च देशदर्शनं कुर्वता यदि
ये स्थविराः प्रवाजिता ये च जुगिका ये च खज्जूमा वाते आचा-
र्यस्य सत्रार्थेते तरुणा न व्यङ्गा विनीताश्चात्मनस्तदा सोऽनर्ह
इति । एगदंजिनां यः प्रधानः शिष्यस्तेमक योनददति अवशे-
पास्तु सर्वानपि प्रवाजितान् गुरुणां प्रयच्छति । अथवा येषां
मेकएव ज्ञानो यथा यदि नक्त व्रजते ततो वस्त्रादीनि न अथ व-
स्त्रादीनि व्रजते तर्हि न भक्तमपि एकमेव व्रजते इत्येव शीला
एकत्राजिनस्तथा चाह । अथवा ये एक द्रव्य व्रजते तान् शिष्या
न् गुरुणां य प्रयच्छति । उभयवृत्तिकानात्मनः सवधयति सोऽ
प्यनर्हः ॥

उक्खोवणं देतिन्नि वा, विजवणाति से समप्पणो ॥

आयरिया णित्तिरियं, बंधइ दिसमप्पणो वकाहिं ॥

इय किञ्च समाचारी यावंतः किञ्च देशदर्शनं कुर्वता प्रवा-
जिता तावत् सर्वे गुरुणां समर्पणीयाः यस्तु प्रवाजितान्
द्विधा कृत्वा उरुकेपे ण हस्तोत्पाटनेन चैत्रीन् वा शिष्यान् गुरु-
णामुपनयति शेषान् सर्वानप्यात्मना गृह्णाति एषो
क्तेपकोऽनर्हः ॥

तथा ये के च न देशदर्शनं कुर्वता प्रवाज्यते ते सर्वेऽप्यात्मन
द्वरिका चर्चनीया । यथा आचार्यसमीप गता यूय सर्वेऽप्या-
चार्यस्य यत्पुनरुचर्याणां दिग्गमित्तरिकां वध्नाति । आत्मनस्तु
यावत्कारिकां यथा वायन् यूयमाचार्यसमीपे तिष्ठत तावदा-

चार्यसकाः शेषकार्त्तं ममेत्वेवमित्तरिकान् कतिशिष्यान् सोऽ
प्यनर्हः ॥

पथमियकाल्मया, पन्निज्जा वावितुब्ब जे सीसा ।

एण सव्वे अणरिहा, तप्पमिक्खा जवे अरिहा ॥

यो देशदर्शनं कृत्वा समागतः सन् ब्रूते युष्माभिर्दत्ताः सा-
धवः परिवारतया ते सर्वे युष्माकं शिष्याः पयि कादगताः
प्रतिभग्ना वा इमे पुनः सर्वे मम शिष्या एते स्थविरादयो
ऽनर्हाः तेषां पुनरनर्हानामाचार्यसमीपगतानां येतैः प्रवाजिता
शिष्यास्तानाचार्य इच्छापयति वा न वा गुरुणामत्रेच्छाप्रमाण ॥
व्य. १ खं. ३ उ ॥

(२७) उदेशः मैथुनादिप्रतिसेव्याचार्यत्वे न ॥

मैथुनप्रतिसेवने त्रिवर्षान्यन्तरे आचार्यत्वञ्च कल्पत इत्य-
त्र प्रमाण (मुद्देस) शब्दे ।

(२८) स्थापनाविधिराचार्यपदे गुरोः ॥

आचार्यपदेऽन्यस्यापनाविधिश्च ॥

कहंणंजते! आयरियस्स उवणविहीवियाहिया जंबू! जे आ
यरिया विहिपुवां ममाउआयरियेणं पट्टाविया तेवि आ
यरिया तंत्य एगे नामायरिया दव्वायरिया उवणायरिया
जावायरिया । जंबू! जे जावायरिया ते तित्थयरस
मा । अहवा तज्ज आयरिया पष्त्ता मिप्पायरिया कजायरि
या धम्मायरिया जे ते धम्मायरिया परत्तो गगाहियडाए नि
जरडाए आराहेयव्वा । अस्से कजायरिया सिप्पायरिया
एकएण्हिं कित्तवुद्धिए आराहियव्वे । तत्येगे धम्मायरिया
सोवायकरंरुसमा वप्पाइकथयप्पयगाहाइहिं जे सुप्प
सज्जाए चखाणिति ते सोवागकरंसमा । वेसाकरंसमाजो
रीआहारणसरिसजीहावक्खाणरंवरणं अंतरं सुअसार
विरहिया विमुप्पसज्जाए जणं विमोहिंति णेरविंति अप्पा
णं सुतंसि आलुच्च अणत्थे पाणिति गोयमा ! गणहराणं
उवमाणतेवेसाकरंरुसमा गाहावइकरंरुसमा जे समं समु
वसियसुगुरुहितो संपत्त अंगोवंगाइसुत्तये सुपरिच्छिय
च्छेयगंया सयसमयपरसमयणिच्छया परोवयाकरणिक
जह्विच्छया जणजोगाविहीए अणुओगं करिति । ते गा
हावइकरंरुसमा रायकरंरुसमा जे गणहरा चउदसपुब्बि-
णोवा घरुओ घरुसयं परुओ परुसयं इच्चाइं विहाइं
सयसमणिया ते रायकरंरुसमा गाहावइकरंरुसमाणे
रायकरंरुमाणे दोविए आयरिए तित्थयरसमाणे तेसिं
उवणविहि गाहावंथो ॥

जइगुण १ काळ २ णिसिज्जा ३ विज्ज ४ चंडुएसमा
६ नांदे ७ सगच्छोत्ता ८ मंत ९ रक १० णाम ११
वंदण १२ अणुसडिं १३ निरुप्प १४ गणगुत्ता १५
संगा १६ संगहणीगाहा ॥

अज्जरिमदिक्ख वारसु, सुत्ते अत्ये य वायगत्तेय ।

पणयाद्वीसपरिसगुण, जुत्तोसूरिपयजुगे ॥ २ ॥
देसकुंठं पसिञ्चि, ऋत्तीसगुणगणालंकित्रो ददचरित्ते ।
जयणाजुत्तो संवस्म, सम्मओ मुक्खकंखी य ॥ ३ ॥
काव्वाइव साइकाइ, गुणविहीणो विमुक्खगीयत्थो ॥
ठाविज्जइ सूरिपप, उज्जुत्तो सारणाइमुं ॥४॥
सुगुणजावेन पुणो, गुणपरिहाणी ठविज्जए सूरि ॥
अप्पते सूरिपयं, दिंतस्स गुरुस्त गुरुदोसो ॥ ५ ॥
जउत्तं वुटो गणहरस्त, दोगोयमाइहिं धीरपुरिसेहिं ॥
जोतं ठवइ अपत्ते, जाणंतो सो महापावो ॥ ६ ॥
कहं नासेइ अगीअत्थो, चउरंगं सवत्तो असारंगं ॥
नप्पमिअ चउरंगेण, हु सुवहं होइ चउरंगं ॥ ७ ॥
नासेइ संवेगो, चउरंगं सवत्तो य सारंगं ॥
नहंमिय चउरंगेण, हु सुवहं होइ चउरंगं ॥ ८ ॥

एयाए विहीए सुसीसस्स परिक्खा काऊण दुसमसमया-
णजावेणं पसत्ये तिहिनक्खत्तमुहुत्ते गहिए पाजाइअकात्ते
पडविए गुरुसीसे सिज्जाए करित्ता पसत्यजिणजवणा
इत्थित्ते अक्खए गुरुजुगे निसिज्जादुगे कातव्वे अणुओ-
गाणुसुवणत्थं कियद्वोयस्स सीमस्स सिरे गुरुणो वासं धे
ति मीतऊण सीसे खिवति। सुसीसस्स से तओ पुव्वविहीए
देवे वंदवेइत्ता अणुओगाणुसुवणत्थं काउस्सगं किरइ ।
सत्तावीसुस्ता संदुवोवे गुरुसीसा तओपयमं चउवीसं सुतं
पमित्ता वारात्तगं पंचपंगदुच्चारं करेति । सुक्खट्टिया । गुरु
अन्नोवा अक्खद्वियाइगुणोपवेयं अदिसुत्तं कट्टेइ । बुद्धसीसो
अहोणयकायउज्जाओयकरकमद्वकुमद्वोपवइमाणसंवेगो सु
णेइ । तओ सीसो वंदितो जणेइ इच्छयारिंजते। तुम्हेअणुओ
गं जाणह तओ गुरु जणइ अहमेअस्स साहुस्स दव्वगुण
पज्जवेहिं खमासमणाणं हत्येणं अणुओगं अणुजाणाभि
विए संदिसह किं जणाभि । वंदित्ता पवेएह तए इच्छ
यारि तुम्हे अम्हं अणुओगो अणुसुवां । इच्छामो
अणुमट्टित्ति सीसेण जणिए गुरु जणइ । संम्मे अवहारे
यव्वं अन्नेसिं पवेयहचउत्थे तुह्याणं पवेइयं संदिसह साहुणं
पवेएभि पंचमेय इक्कणमुक्कारेण समोसरणं च गुरुं च
पयक्खिणेइ एवं तिन्नि वारा ऋट्टेण तुम्हाणं पवेइउ साहुणे
पवेइउ संदिसह काउस्सगं करोमि । सत्तमे अणुओगाणु
जाणावणिं करोमि काउस्सगमिच्चाइणा उवसग्गे कए
गुरुसमप्पिय णिमिज्जा जुओ गुरुं तिपयक्खिणीकरिय
वंदित्ता गुरुदाहिणओ उच्चआमन्ने निसिज्जाए णिमी
अउ । तउ णिसन्नस्म दग्गवेत्ताए दाहिणसरणे गुरुपरंपग
गयंमंतपए तिन्निवारे परिकहेइ । तओ वट्टितिया उ तिन्निअ
क्खमुट्टिओ देइ करयल्लपुंरु सीसो ताउ उवउत्तो गिहइ ।
तओ गुरु तस्स नामं कारिय णिमिज्जाउ उट्टेइ । सीसो

तत्थ णिसीयइ अहा सन्निहीयसंघमहिओ गुरु तस्स
वंदणं देइ । इयं च तुव्वगुणाख्यापनार्थमुज्जयोरपिण
दोषाय । यदाह । आयरियनिसिज्जाए उवविसणं वंदणं
च तह गुरुणो तुक्खगुणाक्खायणत्थं ए तथा उठ्ठं बुव-
एहंपितउ वक्खाणं करेहत्ति । गुरुणा वुत्ते तत्थट्टिओ चव
अहिणवसूरी नंदिमाइयं परिसाणुसुवं वा वक्खाणं क
रेइ । तस्सम्मतीए य संवो तं वंदइ । तओसोवि णिसिज्जाउ
उट्टेइ गुखो तत्थ णिसित्ता उववूहंति । यथा प्रायणीपुव्वे
दसमसिद्धोगबंधेण सिक्खा दिति ।

नमोईऽत्तिसिद्धाचार्योपाध्यायसर्वसाधुच्यः ।

यथा । धन्यस्त्वं येन विज्ञात, स्ससारगिरिदारकः ॥

ब्रह्मवदुर्जिदश्रायं, महाजाग ! जिनागमः ॥ १ ॥

इदं चारोपितं यत्ते, पदं तत्संपदां पदम् ॥

श्रीगौतमसुधर्मादि, मुनिसिंहनिषेवितम् ॥ २ ॥

धन्येज्यो दीयते जद्र, ! धन्या एवास्य पारगाः ॥

धन्या गत्वाऽस्य पारन्तु, पारं गच्छंति संमृतेः ॥ ३ ॥

जीतं संसारकांतारा, त्सायुवन्दमिदं मुदा ॥

विमोचने समर्थस्य, जवतउशरणगतं ॥ ४ ॥

अतो विधेयं यत्नेन, सारणावारणादिना ॥

अपायपरिहारेण, संसारारण्यपारंगं ॥ ५ ॥

एवं तं उववूहिअ विणेयजणोवि अणुसासियव्वो । यथा ।

गुण्जाजिरपि नैवेप, सुस्यवोधिस्यसन्निजः ॥

संसारसागरोत्तारी, विमोक्तव्यः कदाचन ॥ १ ॥

प्रतिकूडन्न कर्तव्य, मनुकूडरतैः सदा ॥

जाव्यमस्य गृहत्यागो, येनवस्सफलो जवेत् ॥ २ ॥

अन्यथा लोकबंधना, माज्ञाद्वोपः कृतो जवेत् ॥

ततो विभवंना घोरा, जवेदिह परत्र च ॥ ३ ॥

ततः कुलवधून्यायात्, कार्ये निर्जेत्सितेरपि ॥

यावज्जीवं न मोक्तव्यं, पादमूडममुप्यजोः ॥ ४ ॥

ते ज्ञानजाजनं धन्या, स्तोहि निर्म्मददर्शनाः ॥

ते निष्पकंपचारित्रा, ये सदा गुरुसेविनः ॥५ ॥

इदं अणुसहिं काउं दोवि गिरुच्छं करेति दोविमज्जा-
यस्म काउस्सय पान्कमंति । आयरियं पंचपण अउ
सया ववहारगत्ये अत्तिहिया ॥

जत्ते पाणे धोवणए, पसंसणा हत्यपायमोए य ॥

आयरियअइमेसा, एउसेमा होंन पायरिया ॥ १ ॥

उप्पन्ननाणा जहनो अंमती, जुत्ती मनुच्चा इमया जिण्णिदा ।

एवं गणी अट्टगुणोपवेओ, सन्यावनां हिं रुइशंमत्तु ॥२॥

गुरुं हिं रुणांमि गुत्ता, वमत्ते तदुगा णिवारयंतंमि ॥

गीयागीयगुच्छइ, आण्णाअआ वहुदोमा ॥ ३ ॥

पंचवित्रायरियाऽ, यच्छंति जहन्नए वि संथरणे ॥
एवं पसत्यरंतो, सयमेव गणी अरुइ गामे ॥ ४ ॥

इच्छाङ्गुणजुत्तस्त इच्छेद्वावियारियस्त वा गणानुज्ञां
करोति । तत्यय सकरुणो पवयणाणुरागीय एवं वि खमा-
सणपुव्वं सीसो जणइ । इत्ययारि तुम्हे अम्हदिगाइ
अणुजाणावणियं नंदिकारावणियं वासणिकखेवं करेह
इच्छाङ्ग पुव्वुत्तविहीए चेइवदणं चेइवदणपुव्वं काउसग
करणं नंदिसुत्तस्त कट्टणं गंधटाणं सत्तखमासणदावणं
तत्रो उस्सगाणंतरं सूरिसमीवे उवच्चिद्वियस्त अजि-
णकणहरस्त साहुणीत्रो वंदणयं दिंति । तत्रो तस्सा-
यरियस्त सीसे हृत्यं दाऊणं सासणं देइ ॥ तंजहा ।
संपारिऊण परमे, चाणाइ उविहियतायणसमत्थो ॥
जदजयजयिणददं, ताणं जो कुणइ सो धन्नो ॥ ? ॥
अत्ताणवाहिगाहिया, जइवि न सम्मं इहातुरा हुंति ॥
तहवि पुण जावविज्जा, तेसिं अवणंति तंवाहिं ॥ ५ ॥
तातंसि जावविज्जो, जवउक्खीनविमियातुम्हं ॥
एए हंडिसरणं, पवन्ना मोएयव्वा पयत्तेणं ॥ ३ ॥
गच्छस्स सिक्खिदणं पुण एवं ॥

तुज्जोहं पिण एमो, संसारान्निमहाकमीद्धीमि ॥
सिद्धिपुरसत्थवाहो, जत्तेण सया ण मुत्तव्वो ॥ ४ ॥
नाणस्स होइ ज्ञागी, धिरयरत्रो दंसणे चरित्तेय ॥
धन्ना आववद्दाए, गुरुकुलवासं ण मुंचन्ति ॥ ५ ॥
एवांचेय समणीणं, अणुसद्धिं कुणइ इत्य आयरिओ ।
तह अजचन्दणमिगावइ, एणासा होइ परमगुणा ॥ ६ ॥
एवं ठवणाविहीए, ठविया जे हवन्ति आयरिया ॥
विहिवहिया अणायरिया, जणिया सिरिचीरणहेणम्
॥ ७ ॥ अंगं चू । ध. ३ अधि. ॥

नूतनाचार्यस्थापनविधिर्गुरुशिष्ययोरनुशासनं च पंचव
स्तुके यथा ॥

एत्याणुजाणणविही, सीसं काऊण वामपांसम्मि।
देवे वन्देइ गुरु, सीसो वन्दिओ तो जणइ ॥ ३६ ॥
व्याख्या ॥ अत्र प्रक्रमे अनुज्ञाविधिरयं शिष्यं कृत्वा वामपा
श्वं आत्मन- देवान् वन्दते । गुरुराचार्यदिशि शिष्यो वंदित्वा अत्र
तरे ततो जणति वक्ष्यमाणमिति गार्थार्थः ॥ ३६ ॥

इच्छाकारेणम्हं, दिसाइ अणुजाणहत्ति आयरिया ।
इच्छामोत्ति जाणित्ता, उस्सगां कुणइओ तयत्तं ॥ ३७ ॥
व्याख्या ॥ इच्छाकारेण स्वेच्छया क्रिययाऽस्माकं दिगाद्यनुजा-
नतेति जणति अत्रांतरे आचार्य इच्छामिदति भणित्वा तदनन्तरं
क्रायोन्मर्गं करोति तदनन्तरं दिगाद्यनुज्ञार्थमिति गार्थार्थः ॥

चठवीमत्ययनवकार, पारणं कट्टिउथयं ताहे ।
नवकारपुव्वयं चि अ, कइइ अणुसुणंदित्ति ॥ ३८ ॥
व्याख्या । चतुर्विंशतिपत्रपाठनमस्कारपारणं नमोरिदंतामि

त्येवमाकृष्य पठित्वा स्तवं पूर्वोक्तं ततो नमस्कारपूर्वक
मेवाकर्षति । पठत्यनुज्ञानंदीमिति गार्थार्थः ॥

सीसो वि जाविअप्पा, सुणेइ जइ वंदअं पुणो जणइ ।
इच्छाकारेणम्हं, दिसाइ अणुजाणह तहेव ॥ ३९ ॥
व्याख्या । शिष्योऽपि प्रावितात्मा सन् श्रुत्युपयुक्तः अथ
वंदित्वा पुनर्जणति शिष्यः । इच्छाकारेणास्माकं मगवन् !
दिगाद्यनुजानीत तथैव जणतीति गार्थार्थः ॥

आह गुरु खमासमाणं, हृत्ये णिम्मस्स साहुस्स ।
अणुजाणिअं दिमाई, सीसो वंदित्ततो जणइ ॥ ४० ॥
व्याख्या । आह गुरुस्तत्रांतरे कृमाश्रमणानां हस्तेन स्वमनी-
पयाऽस्य साधोः प्रस्तुतस्यानुज्ञातं दिगादिप्रस्तुतं शिष्यो
वन्दित्वा अत्रांतरे ततो जणति वक्ष्यमाणमिति गार्थार्थः ॥
संदिसह किं जणामो, वन्दितु पवेअह गुरु जणइ ।
वंदितुपवे अयई, जणइ गुरुतत्य विहिणाओ ॥ ४१ ॥
व्या. ॥ सदिशति किं जणामि अत्र प्रस्तावे वंदित्वा प्रवेदयै
वं गुरु जणति वंदित्वा प्रवेदयति शिष्यो जणति गुरुस्तप्र-
विधिना तु वक्ष्यमाणमिति गार्थार्थः ॥

वंदितु जणइ तुम्हं, पवेइयं संदिसह साहुणं ।
एवं सीसो जणइ, जणइ गुरु पवेइह तओउ ॥ ४२ ॥
वंदित्वा जणति ततः किमित्याह । गुप्ताकं प्रवेदित संदिशत
साधूनां प्रवेदयामि एवं भणति शिष्यः । अत्रांतरे गुरुराह
प्रवेदय ततस्तु तदनन्तरमिति गार्थार्थः । किमित्याह वंदित्वा
जणति ततः किमित्याह । गुप्ताकं प्रवेदितं सदिशत साधूनां
प्रवेदयामि एवं भणति शिष्यः । अत्रान्तरे गुरुराह । प्रवेदय
ततस्तु तदनन्तरमिति गार्थार्थः ॥ किमित्याह ॥

वन्दितु एमोकारो, कइंओ से गुरुं पयक्खणइ ॥
सो विअदेवाइणं, वासो दाऊण तो पच्छा ॥ ४३ ॥
व्या. ॥ वंदित्वा नमस्कारमाकर्षं सशिष्यो गुरु प्रदक्षिणी
करोति सोऽपि च गुरुदेवादीनां वासान् दत्त्वा ततस्तदनन्तरं
पश्चादिति गार्थार्थः ॥ किमित्याह ॥

सीसंमि पक्खि वन्तो, जणइ तं गुरु गुणेहिं वद्दाहिं ।
एवं तु तिप्पिवारो, उवविसइ तओ गुरुपच्छा ॥ ४४ ॥
व्याख्या । शिरसि प्रक्षिपत्वा तान् भणति तं साधुं गुरुगुणै-
र्वर्धस्वेति एवमेव त्रीन् चारानेतदुपविशति । तद्वस्तदनन्तरं
गुरुं पश्चादिति गार्थार्थः ॥

सेसं जह सामइए, दिसाइ अणुजाणहत्तिमित्तं तु ।
णवरंइह उस्सगो, उवविसइ तओ गुरुसमीवे ॥ ४५ ॥
व्या. शेषं प्रादक्षिण्यादि तथा सामायिके तत्रैव द्रष्टव्यं दिगा
द्यनुज्ञानिमित्तं तु नवरमिह कायोत्सर्गो नियमतपव उपवि-
शति ततो गुरुसमीपे स साधुरिति गार्थार्थः ॥

दिंति अ नो वंदणयं, सीसाइ तओ गुरु विअणुसद्धिं ।
दोएइवि करेइ तह जह, अणुओवि अबुइजई कोई ॥ ४६ ॥
व्या । ददति च ततो वंदनं शिष्यादयः सर्वं एव ततो गुरुस्य
नुशास्ति मौल्यं च योरपि गच्छगणधरयोः करोति । तथा संवेग-
सारं ययाऽन्योऽपि च सत्त्वो बुध्यते कश्चिदिति गार्थार्थः ॥
गच्छगणानुशास्तिमाह ॥

उत्तममिअं पयं, जिणवरोहिं दोगुत्तमेहिं पाएणत्तं ।

उत्तमफडसंजणयं, उत्तमजणसेविअं दोगे ॥ ४७ ॥

व्या. उत्तममिदं गणधरपदं जिनवरोहोकोत्तमेभगवादि प्रथममुत्तमफडसंजनक मोक्षजनकमित्यर्थः । उत्तमजनसेवित गणधराणामुत्तमत्वाद्धोके इति गार्थः ॥

धाणाण णिवेसिज्जइ, धाणागच्छंति पारमेअस्स ।

गन्तुंइमस्स पारं, पारं व्वंति दुक्खाणं ॥ ४८ ॥

व्या. धन्यानां निवेद्यते एतद्धन्या गच्छति पारमेतस्य विधिना परंपार व्रजंति दुःखानां । सिन्वतीति गार्थः ॥

संपाविऊण परमे, एणएण्डि दुक्खिअ तायणसमत्थे ।

जवजयजाअणे दढं, ताणं जो कुणइ सोयसो ॥ ४९ ॥

व्या. संप्राप्य परमान् प्रधानान् ज्ञानादीन् गुणान् उच्छ्रित त्राणसमर्थान् । किमित्याह । प्रवभयज्जीतानां प्राणिनां दढं त्राणं य करोति सधन्यो महासत्व इति गार्थः ॥

आएणाणवाहिगहिआ, जइवि न सम्मं इहाजरा होंति ।

तहवि पुणजावविज्जा, तेसिं अवाणिति तंवाहिं ॥ ५० ॥

व्या० ॥ अज्ञानव्याधिगृहीता सन्तो यद्यपि न सम्यग्निहातुरा भवति व्याधिदोषात्तथापि पुनर्भाववैद्यास्तात्त्विकास्तेषामप नयति व्याधिमज्ञानद्वक्षणमिति गार्थः ॥

तातांसि जावविज्जा, जवउक्खनिवीनिया तुहंए ।

हंदिसरणं पवएणा, मोएअच्चा पयत्तेणं ॥ ५१ ॥

व्या० ॥ त्वमसि भाववैद्यो वर्तसे भवदुःखनिर्पणित्वा सत स्तवैते साच्चाद्य' हृदिसरणं प्रपन्नाः प्रव्रज्यादिप्रतिपत्या मोक्षयितव्याः प्रयत्नेन सम्यक्त्वकारणेनेति गार्थः ॥

मोएअ अप्पमत्तो, परहिअकरणंमि णिच्चमुज्जुत्तो ।

जवसोक्खापकिवच्छो, पकिवच्छो मोक्खमोक्खंमि ॥ ५२ ॥

व्या० ॥ मोक्षयति चाप्रमत्तः सन् परहितकरे नित्योद्युक्तो य इति । जवसोख्याप्रतिवक्षोनिस्पृहः । प्रतिवक्षो मोक्षसौख्ये नान्यत्रेति गार्थः ॥

ताएरिसो वि अतुमं, तह वि अ जणिओ सिममवणीईए ।

णिअयावत्यासरिसं, जवयाणिच्चं पि कायच्चं ॥ ५३ ॥

व्या । तदीदृश एव त्वं पुण्यवांस्तथापि च भ्रूतोऽसि मया समयनीत्या करणेन निजावस्थासदृश कुतमेव भवता नित्यमपि कर्तव्यं नान्यदिति गार्थः । गम्वानुशास्तिमाह ।

तुज्जेहिं पि न एसो, मंसाराकविमहाकामिअंमि ।

सिच्छिपुरसत्थवाहो जत्तेण खणंपि मोत्तव्वो ॥ ५४ ॥

व्या० युष्माभिरपि नैव गुरुं समारपटवीमहाकामिह्वे गहने सिद्धिपुरसार्थवाहः । तत्रानपायनयनादपत्नेन क्लेशमपि मोक्षव्यो नेति गार्थः ॥

ए य पमिक्खेअच्चं, वयसं एअस्म नाणरामिस्स ।

एवं गिहवामचागो, जं सफट्ठो होइ तुम्हाणं ॥ ५५ ॥

व्या ॥ न च प्रतिभूतयित प्रमशक्त्या घचनमेतस्य ज्ञानपशे गुरोरेव गृहवासन्याग प्रव्रज्यया यत्नफट्ठो भवति युष्माक माक्षारायनेनेति गार्थः ॥

इहरा परमगुरुणं, आणाजंगो निमेविउ होइ ।

विहत्ता यहोंति तं मि. निअमाइअओअपरत्ताओ ॥ ५६ ॥

व्या. ॥ इतरथा तच्छन्नप्रतिकूलत्वेन परमगुरुणां तीव्रवृत्ता-
माक्षारंगो नियेधितो भवति । निष्कृता च भवतस्तस्मिन्ना-
क्षामगे सति नियमादिद्वेषोकापरद्वेषोकाधिति गार्थः ॥

ताकुलवहुणाएणं, कज्जे निच्चच्चिण्हं विकहिंवि ।

एअस्म पायमूत्तं, आमणंतं न मोत्तव्वं ॥ ५७ ॥

व्याख्या । तत्कुलवहुत्वात्तेनादाहरणेन कार्यं निर्मेतितं तदपि सद्भिः कर्तव्यं तस्य गुरोः पादमूत्तं समीपमावृणोति न मोक्षक्यं सर्वकात्रमिति गार्थः । पं. व ४ घा ॥

नूतनाचार्यस्थापने गुरुशिष्ययोगनुगासनं (जिनकापिक) शब्देऽपि ॥

(५७) परिच्छदसहितस्यैवाचार्यत्वम् ॥

आचार्यस्य गणधारणे परिच्छदावश्यकता । तथा च व्यवहारसूत्रम् ॥

जिक्खु इच्छेज्जा गणं धारित्तए जगवं च से अपात्तिच्छि

एणेएवं सेनो कप्पई गणं धारित्तए जगवं च मे पत्ति

च्छन्ने एवं से कप्पइ गणं धारित्तए ॥

व्याख्या ॥ जिक्खुशब्दः आचार्यपदयोभ्यानेकगुणसमुच्चयार्थः । इच्छेत् गणं धारयितुं । भगवांश्च (से) तस्य भिक्षोरपि परिच्छदं परिच्छदरहितं । परिच्छदश्च त्रिधा छव्यतो भावतश्च । तत्र छव्यत परिच्छदः शिष्यादिपरिवारः भावत सूत्रादिक । तत्र भगवानाचार्योऽपरिच्छदो छव्यतो भावत पुनर्नियमात्मपरिच्छदोऽन्यथाचार्यत्वायोग्यात् । चशब्दाद्विक्खुश्च छव्यतो परिच्छदो भावत. सपरिच्छदं परिगृह्यते एवं मे इत्यादि एवममुनाप्रकारेण (से) तस्य न कल्पते गण धारयितु-
मेव शब्दो विशेष्योतनार्थः । सचामुं विशेषं द्योतयति । आचार्यो छव्यतोऽपरिच्छदे भिक्षोः सपरिच्छदस्य । न कल्पने गणं धारयितु मिति । भगवांश्च (से) तस्य छव्यतोपि परिच्छदं परिच्छदोपेतशब्दात्सोऽपि च छव्यतोपि परिच्छदस्तत एव (से) तस्य कल्पते गणं धारयितुमिति विशेष्योतनार्थः । माप्यकारोऽव्याख्यानयति ॥

धेरे अपात्तिच्छन्ने, सयंपि वग्गहणा तत्थ ।

छन्नो धेरो पुण वा, इअरो सीसो जेवे दोहि ॥

स्थविरोनाम आचार्य असावेव पूजावचनेन भगवच्छ्रे-
नोच्यते । भगवानिति महान्न सद्भा । सग्वधिगोऽपरिच्छदं परिच्छदरहितं चप्रहणाद्यशब्दोपादानात् भिक्षुरपि स्यमप-
रिच्छदं तत्रस्थविरोऽपरिच्छदोऽप्यत परिवाररहितोऽप्यस्य । भावत पुनर्नियमात् । सपरिच्छदः इतर शिष्यं पुनर्नियमं पि छव्यभावाज्यामपरिच्छदो भवति । तत्र भावतोऽपरिच्छदो नियमाद्योग्य एव । इतरस्तु छव्यतोऽपरिच्छदो भावत सपरि-
च्छदो योग्यः । अथाचार्यो छव्यतोऽपरिच्छदे किं सर्वथा भिक्षोर्गणं धारयितु न कल्पते उतास्ति कश्चिन्न्यनप्रकारः । अस्तीनि इमस्तवाचाह ॥

नोकारो ग्वत्तु देसं, पमिसेदयती कयाअ कप्पेज्जा ।

ओमचोपिउ धेरे, मोचेव परिच्छदो तम्म ॥ ५८ ॥

एवं सेनोऽप्यत अन्य नोऽप्यो देवायचन्यात् देवं प्रति पेशयति । तेन कदाचित्कल्पेनापि कदा कल्पते इति चेदत आह । अतस्ते आचार्ये इत्यत्र जायता । यथाचार्यो भावत सूत्रा उपेतस्तपस्यमोक्षतन्तस्मिन् छव्यतोऽपरिच्छदे ॥

कल्पतेऽवावसन्नस्तर्हि तस्मिन् द्रव्यतोऽपरिच्छदे वा कल्पते
 ख्यु गच्छोविशेषणार्थः । स चैतत् विशिनष्टि । यो प्रावतः
 सपरिच्छदस्तस्य कल्पते न शेषस्य परिच्छदे वावसन्ने ।
 आचार्ये गणं धारयति शिष्ये य आचार्यस्य सपरिच्छदः
 परिवारः स एव तस्य शिष्यस्य जवति व्यवहारस्तस्या
 भावनात् इतरस्य न किमप्याभवति शिष्यत्वत्वात् । इह-
 परिच्छदविषया चतुर्जगिका । तद्यथा । द्रव्यतोऽपरिच्छन्नो
 भावतश्चापरिच्छन्नः १ द्रव्यतोऽपरिच्छन्नोऽभावतः परिच्छन्नः २
 द्रव्यतः सपरिच्छदो जावतोऽपरिच्छन्नः ३ द्रव्यतः सप-
 रिच्छदो जावतश्च सपरिच्छदः ४ तत्र चतुर्यजगवतीं ब्रुद्धः
 शेषास्त्वब्रुद्धाः । एष सुवार्थः । अष्टुना निर्युक्तिविस्तरः ॥

त्रिकसू इच्छा गणे, धारण अपव्याविण गणो नतिय ।

इच्छातिगस्त अछा, महातनागेण ओव्वम्पं ॥

त्रिकोत्तिग गणं धारयितुं स च गणः स्वयं प्रवाजितो नास्ति
 तस्मात्स्वयं साधवः प्रवाजनीयाः ॥ अथवा यद्यपि स्वयम
 प्रवाजने गणोनास्ति तथा यद्यपि यदा अवसन्न आचार्यो-
 जातो जवति तदा योऽसावाचार्यस्य गणः स एव तस्य
 जवति इच्छा च गणं धारयितुं त्रिकस्य ज्ञानादिरत्तत्रयस्या-
 र्थाय नतु पूजासत्कारनिमित्तमत्रार्थे चौपस्यमुपमा महातना-
 गेन । किमुक्तं जवति पञ्चसरसा महातनागेन गणपरिवर्-
 स्योपमा कर्तव्या । सा चाग्रे जावयिष्यते । एष निर्युक्तिगाथा
 संक्षेपार्थः । गणनिक्षेपप्रतिपाद्य ॥

जावगणेण हिगारो, सो उ अपव्याविण न संजवति ।

इच्छातिगहणं पुण, नियमणहेउं तत्रो कुणइ ॥

भावगणेन नो आगमतो जावगणेनाधिकारः प्रयोजनं स च
 जावगणो ययोरूपं स्वयं प्रवाजितो नास्ति । तस्मात्स्वयं
 साधवः प्रवाजनीयाः ते परिवारतया कर्तव्या । अथवा
 प्रमाद्यत्याचार्ये यः परिवारः तथा स को निर्युक्तिकारो धार-
 गाथायामिच्छात्रिकग्रहणं नियमहेतु करोतीत्युक्तं । तत्र किं
 नियमयति सूरिराह । निर्जरानिमित्तमेवं गण धारयति नतु
 पूजादिनिमित्त । स च गणं धारयन् यतिप्रभुर्महातनागेन
 समानो भवति । महातनागेन समानतामेव जावयति ॥

तिमिपगरेहिं न खुन्नइ, जहंनुनाहो विंयंजमाणेहिं ॥

सोय महातनागो पप्फुहणपउमं च जं अन्नं ॥

यथाऽष्टुनायस्तिमिमकरैर्विज्जममाणैर्न कुच्यति न स्वस्था-
 नाञ्चजति । स एव चांनुनाय इह महातनागस्तथा विव-
 क्कणात् अथवा समुद्रात् यदन्वत् प्रफुल्लपन्न महासरस्तत्
 महातनागम् ॥

उपनयमाह ॥

परवादीहिं न खुन्नइ, संगिएहंतो गणं च न गिजाइ ।

होतिय सयाज्जिगमो, सत्ताण सरोव्व पउमञ्चो ॥

तिमिमकरैरंनुनाय इव परवादिजिराक्षिप्यमाणो न कुच्यति
 न च गणं सगृह्णन् यथौचित्येनानुवर्तमानो ग्हायति । यथा वा
 सर पद्माद्वयं सत्वानां सदाभिगमं भवत्येवं सदा सत्वानाम
 जिगमसाधुं प्रवृत्तवति ॥

एयगुणसंपउत्तो, वा विज्जो गणहरोउ गच्छंमि ।

पनिव्वोहादीएहि य, जउ होइ गुणेहिं संजुत्तो ॥

पतेन समुद्रतुल्यतारूपेण पद्माद्वयसरः समानत्वेन गुणेन वा
 सप्रयुक्तो गच्छे गणधरः स्याप्यते । सचैतद्गुणसप्रयुक्तस्तदा
 जवति यदि प्रतिबोधादिजिर्वैद्यमाणुगैर्युक्तो भवति । प्रति-
 बोधादयोगुणाः प्रतिबोधकादिदृष्टान्तैर्योभावनीया इति । ता-
 नेव प्रतिबोधकादीन् दृष्टान्तानुल्लिखयति ॥

पनिव्वोहगदेसियसिरि, धरेय निज्जामगेयवोधव्वे ॥

त्ततोय महागोवो, एमेया पनिव्वत्तित्रो पंच ॥

प्रतिबोधकः सुतोत्यापकः देशको मार्गदेदी श्रीगृहिकोजां-
 नागारनियुक्तो निर्यामकः समुद्धे प्रवहणेनेता । तथा महागोपो-
 ऽतीवगोरक्कणकुशन्न एवमेता अनंतरोदिताः पंच प्रतिपत्तयोऽ
 धिक्कताऽर्थ आभिरिति प्रतिपत्तय उपमा । तत्र प्रतिबोधकोपमां
 भाषयति ॥

जह आद्वित्ते गेहे, कोइ पयुत्तं नरं तु बोहेज्जा ।

जरमरणादिजयत्ते, संसारधरंमि तह उजिए ॥

यथा आसमंततो दीप्तगृहे कोऽपि परमबंधुः प्रसुप्तं नर
 प्रबोधयेत्तथा ससारगृहे जरमरणप्रदीप्ते जीवान् अविबुद्धान्
 भावसुप्तान् प्रबोधयति । स स्थापनीयो गणधरादेक्षितस्तीर्थ-
 करैरुक्तः प्रतिबोधकदृष्टान्तः । संप्रति देशकादिदृष्टान्तमाह ॥

बोहेइ अपनिव्वुक्के, देसिय मार्इविजोएज्जा ॥

एयगुणविप्पहीणो, अपाद्विच्छदे य न धरेज्जा ॥ १ ॥

(बोहेइ अपनिव्वुक्के) इति पूर्वगाथाव्याख्यायां व्याख्याता-
 नेव देशकादीनपि दृष्टान्तान्योजयेत् । तत्रैवं यो प्रामादीनां पथा-
 नमृजुक्तं क्रमेण प्रापयति स देशक इत्यते । एवं ज्ञानादीनामवि-
 राधनां कुर्वन् यो गच्छ परिवर्द्धयति स गणधरः स्थापनीयो
 न शेषः । श्रीगृहकदृष्टान्तजावना । यथा यो रत्नानि सुनिराकि-
 तानि करोति स श्रीगृहे नियुज्यते एवं यो ज्ञानादीनामात्मस-
 यमयोश्चाविराधनया गणं वर्द्धयति स तादृशगणस्य नेता
 कर्तव्यः ॥ निर्यामकदृष्टान्तभावना । यथा निर्यामकस्तथा
 कथंचनाऽपि प्रवहणं वाहयति । यथा क्षिप्रमविघ्नेन समुद्र-
 स्य पारमुपगच्छति एष एव च तत्त्वतोऽनिर्यामक उच्यते । शेषो
 नामधारकः । एव य आचार्यस्तथा कथंचनापि गच्छं परिवर्द्ध-
 यति तथा क्षिप्रमविघ्नेनात्मानं गच्छं च संसारसमुद्रस्य पारं
 नयति । स तत्त्वतोऽगणधरः शेषेवै नाममात्रपरितुष्टः । महागो-
 पदृष्टान्तभावना यो गाः स्वपदेषु विषमेषु वा प्रवेशेष्वद्वयं वा
 पततीर्वारयित्वा च क्रमेण स्वस्थानमानयति । स महागोप
 उच्यते । एवमाचार्योऽपि यो गणमस्थानेषु प्रत्यतदेशादिषु
 विहारिण धारयति । पूर्वोक्त्यासवृत्तानि च प्रमादस्त्वक्षिता
 न्यपनयति स तादृशो गणपरिवर्द्धकः करणीयो न शेषः ।
 अथवा प्रतिबोधको नाम गृहचित्तक उच्यते । यो गृहं चित्त-
 यन् यो यत्र योग्यस्तं तत्र व्यापारयति । तत्र व्याप्रियमाणे च
 प्रमादतः स्वहनं निवारयति स गृहचित्तक उच्यते । एवं यः
 स्थापितो यो यत्र योग्यस्तं तत्र नियुक्ते । नियुक्ताश्च प्रमादतः
 स्वहनत शिक्कयति । स स्थापनीयो गणधरपदे नेतर इति ।
 यश्चैतद्गणविप्रहीणः प्रतिबोधादिगुणविक्रमो यश्च द्रव्यतो
 जावतेऽर्थव्यर्थ । उन्न. परिच्छदहीन स गण धारयेत् । न स
 गणधरपदे स्थापनीय इति प्राव. ॥

दोहिं वि अपद्विच्छन्ने, एकेकेणं व अपरिच्छन्नो य ।

अहारणा होति इमे, त्रिकखुंमि गणंधरं तंमि ॥

द्रव्यतोऽपरिच्छन्नो जावतश्चापरिच्छन्न इत्यादिचतुर्जगी प्रागे

वोपदशिता । तत्र त्रिकौ गण धारयति द्वात्र्यामपि द्रव्यतो भाव
तश्च नेतव्यः । अपरिच्छन्ने परिच्छदरहिते प्रथमभग उपात्त ।
एकैकेनवा अपरिच्छन्ने द्वितीयभगवर्तिनि द्रव्यतोऽपरिच्छन्ने तृ-
तीयभगवर्तिनि वद्व्यमाणानि उदाहरणानि भवतितान्येवाह ॥

जिक्खू कुमारविरए, जामणपंतीसियाद्वरायाणो ।

वित्तत्यजुष् असती, दमगजयगदामगार्ध्या ॥

भिकौ द्रव्यज्ञावाच्यामपरिच्छन्ने गण धारयति कुमारदृष्टांत ।
विरयो द्रष्टुश्रोतोरूपो ध्मापनवनदवे द्वितीयो दृष्टांत । तृ-
तीयः पक्षिदृष्टांतः । चतुर्थः शृगाद्वराजदृष्टांतः । पचमे वित्र-
स्तेन सिंहेन सह युक्तस्याभावो दृष्टांतः । पते पचदृष्टांता
अप्रशस्ताः । प्रथमभगवर्तिनि प्रशस्ताश्चतुर्थजगे द्वितीये
रुमकदृष्टातस्तृतीयभगवर्तिनि नृतकस्य सतो दामकादिपरि-
ग्रहो दृष्टांतः । अत्रादिशब्दात् मयूरगच्छिकादिपरिग्रहः ॥

तत्र कुमारदृष्टांतभाववार्थमाह ॥

बुद्धिवद्वपरहृणो, कुमारपंचतरुमकराणं तु ।

अप्पेणोव वद्वेणं, गिह्हो वणमासणा रत्ता ॥

एको राजकुमारः बुद्धिवद्वपरिहीनो हस्त्यादिवद्वपरिहीनश्चे-
ति भावः । एतेन द्रव्यभावपरिच्छदरहितत्वमस्याख्यात । स प्र-
त्यतदेशे स्थितो रुमर देशविभूव करोति । ततो दायादेन राज्ञा
त बुद्धिवद्वपरिहीनं ज्ञात्वा अल्पेनैव वद्वेन दमप्रेषणेन ग्रहापण
तस्य राज्ञा हृत । ग्रहणानन्तरं च शासना कृता । ग्राहयित्वा
स चिनाशित इति भावः ॥

अत्रैवोपनयमाह ।

सुत्तत्यअणुयवेतो, अगीयपरिवारगमाणपच्चन्तं ।

परतित्थकळं हावण, सेवगसेहादवषोड ॥

एव सुत्रेण अयंनं वाणुपेतोऽसपन्नोऽनेन भावतोऽपरिच्छन्न
तामेवाह । अगीतपरिचारोऽगीतार्थपरिवृतोऽनेन द्रव्यतोऽप-
रिच्छन्नत्वमुक्त । स प्रत्यत देश प्रति गमन विधाय आचा-
र्यत्व करोति । स च तथा आचार्यत्व विभवयन् परतीर्थिके
परिमीय नि पृष्टव्याकरण द्वियते । तदनन्तरं श्रावकाणा
मपन्नाजनां । यथा विरुधिता यूय न भवदीयोधर्मः शोभन ।
तथा च भवदाचार्यं पृष्टं सन्न किमप्युत्तरं ददाति । किंत्वस
मजस प्रद्वपतीति । तथा शिष्या अपि तीर्विपरिणयते । एव च
जायते महाननर्थः शासनस्य । तदेवं यत इमे दोषास्तस्माद्द्रव्य
परिच्छदरहितेन भिक्षुणा न गणो धारयितव्यः । गत कुमार-
द्वारम् ॥

अधुना वियरयदृष्टांतमाह ॥

वणदवसत्तसमागम, विरए सिंहस्स पुंउरुवणया ।

तं दिस्सं जंणुणो, वित्रियवूढा मिगार्ध्या ॥

वियरयो नाम द्रष्टु श्रोतोरूपो जलाशय । स च योरुशहस्त-
विस्तारो नद्यां महागर्त्तायां वा तस्याऽङ्कुच त्रिहस्तविस्तार-
स्तस्य प्रवेशे मध्यो वंटे ॥

अश्रया अरुवीए वणदवो जातो सो मव्वतो ममंता
दहंतो वचइ ताहे मिगादयो मत्ता तस्म वणदवस्स जीया
परिधावं वेदं पविट्ठा । तत्थवि सो वणदव्वो रुहंतो
आगच्छइ । तत्थ य सीहो पविट्ठो । आमितोयमिगादी
जाया चिंतिंति । वेंटए स वणदवो पविसइत्ति दन्निवच्चं-

ति । ततो सीहं पायवमिया विणुवेति । तुम्हे अम्हं
मिगरायाओ नित्यारोहि । सीहेणं जणुइ । पुंउं मम
अणियं दग्गा । ततो सीहेणं पुंउं कयं । मोद्वमद्वत्ये
विकंतो सह मिगार्धं हिंणीणं अन्नया पुणो वणदवो जा-
तो । तहेव मिगादयो तत्थ पविट्ठा । ततो एको सियाओ
सीहेण उच्चारियपुव्वो चिंतेइ । अहं पि सीहो चैव
उत्तारेहामिति मिगादयो जणंति । मम पुंउं धणियं
दग्गेहते दग्गा तेण सियाद्वेण पुंउं कयं । वियरए सह
मिगार्धएहिं परिओ सव्वे विणट्ठा ॥ तेअद्वणातीआव-
तीसु गीधत्येणं वीयपए जयणानिमेवणा मिए गच्छं
नित्यारियं पासित्ता अगीयत्यो चिंतेइ । सव्वेवि एवमा-
यत्ति एवं मन्नंतो निक्कारणे वित्तियपदेण गच्छेण समं
विहरइ सो तद्दा विहरंतो नगरगाऽन्नववियरए अप्पाणं
गच्छं च पासेइ ॥

एय भावार्थः । अधुनाऽङ्गरार्योवित्रियते । वनदवे जाते सत्वा-
नां मृगादीनां वियरयपरिवृत्ते वेंटे समागतः । तेषां सिंहस्य
पुच्छे दग्गानां सिंहेन सह व्यपरजसा लघुश्रोतोरूपस्य जलाश-
यस्य रूपेण दधन ततोद्वद्वा जनुकेनाऽप्यन्यदा तदकर्तुमारब्ध ।
तेन च तयाकर्तुमशक्नुवता मृगादयः तस्मिन् व्यपरजसि वृ-
दाः क्लिप्ता एव दृष्टांतः ॥

सप्रति दाप्रातिकयोजनामाह ॥

अद्वणादिगु एवं, दद्वं सव्वत्य एव मन्नंतो ।

जववियरियं अगीतो, पारुइअन्नेवि पवरुन्तो ॥

अध्वादिप्रापत्स्वेव द्वितीयपदेन यतनानिषेवणतो गच्छं नि-
स्तारयत दद्वद्वा अगीतोऽगीतार्थं सर्वत्रैव मारयितव्यमिति मन्व-
मानोनिष्कारणयतनया द्वितीयपदेन गच्छं परिपादयन् भाव-
वियरयमिति द्वितीया प्राकृतत्वात् सप्तम्यर्थे । नरकादिभवरूपे
व्यपरजसि प्रपतन् अन्यान्पि स्वगच्छवामिनः पातयति । गत
व्यपरजोच्चारम् ॥

अधुना पक्षिद्वारमाह ॥

जम्भुकवूवे चन्दे, सीहेणुचारणा य पंतिए ।

जंणुक सपन्तिपरुणं, एमव अगीयाणं ॥

एगया जेद्वामासे मियाद्वाना निमिया अहूरत्ते व्व-
तरं त्रिया । कुवं पलोयंति । नत्थ ते जोएहए उदए चंद-
दिवं पामंति । चिंतेतिय चंदो कुवे पमितो । नत्थ य सीहो
आगतोचेदइततो तेहिं मियाद्वेहिं सीहो विणणावितो
तुमं मिगाद्वितीए सवि गद्दाद्वितीए कुवे पमितो एयस्म
गुणेणं अम्हे दिवमत्तयाए रत्तीए मृहं निव्वमग्गा विर
रामो ततो जुज्जमि तुमं गद्दाद्वितीमृचारिइ । सीहो
जणंति । पंतिए ममं पुच्छे दग्गिजा वियरए अंगिद्वम्म
चंदो दग्गिद्विति ताहे सत्थे पुंउंनोत्तान्दामिनि नयो
पंतीए सीहपुच्छे दग्गा व्वपज्जे उच्चारणा सीहेण पुंउं
वाउं मव्वे उच्चारिया । च्वरि गणे चंदं पामंति । व्व-

तद्वेय आत्रोद्विए उदएचंदं अपासमाणा उत्तरियत्तिम
न्नति । अन्नया तदेव चंदं पासेत्ता सीहेण उत्तरियपुव्वो
सियाद्वो एवं चिन्तेइ । अहमावि सीहोइव उत्तरेमि ॥
एवं चित्तिता सोसियाद्वो जणइ । पतीएमम पुच्छे द-
गित्ता उयरहते उत्तिन्ना । सीयाद्वेणं उत्तरेहामित्ति प्पु-
तं कयं । ततो असमत्थोत्ति तह पुच्छे दगित्ता सह
कूवे पणित्ता । तत्थेव मतो एवमट्टाणादीसु आवईसु
गीयत्थेणं वितियपदे जयणा निसेवणाए ॥

इत्यादि । उपनयः पूर्ववेदेष भावार्थोऽधुना अक्षरार्थः । एक
दा जयुकाः कूपतटे मित्रितास्तैः कूपे कूपमध्ये चंद्रो दृष्टः ।
तस्मिन् दृष्टे तदुत्तरणाय सिद्धपुच्छविद्यमानां पञ्चधा प्रवि-
ष्टानां शृगावानां सिंहेनोत्तरणा कृता । तत्र दृष्ट्वा अन्यदा
एकेन जयुकेन सिंहेनोत्तरितपूर्वेण तथा कर्तुमारब्धं । ततस्तस्य
जंयुकस्य संपत्तिकस्य कूपे पतनमेवमनेनैव दृष्टान्तद्वयोक्तेन
प्रकारेण गीतागीतयोर्भेदकूपे गच्छेन सह पतन तत उत्तरणं
च गच्छस्य परिभाषनीयमिति । गत पत्किट्टारमिदानीं शृगाव-
राजद्वारमाह ॥

नीलारागे खसट्टुम, हत्थीसरत्ता सियाद्वकच्छओ ॥

बहुपरिवारअगीते, विव्वयणो हावणपरेहिं ॥

एको सियाद्वो रत्तिवरं पविट्टो घरमाणुसेण वेत्तितो निच्छु
निउमादत्तो सो पुण गाईहि पारट्टो नीलीरागरंजणे पणितो
किहवि ततो उत्तिन्नो नीलवन्नो जातो तं अन्ने सरत्तरक्खु
सियाद्वो पासिउं जणति । को तुमं एरिसो सो जणइ
अहं सव्वहिं मृगजातीहिं खसट्टुमो नाम मिगराया क
ओ । ततो अहं एत्थमागतो पासामि । ताव कोमन्नति ते
जाणति । अपुव्वो एतस्स एसदेवेहिं अणुणाहितो ततो ज
णति अम्हे तव किंकरा ।

संदिसह किं करेया खसट्टुमो जणइ हत्थिवाहणं देह
दिस्सो विद्वगो वियरति । अन्नया सियाद्वेण उव्वुइयं ।
ताहे खसट्टुमेणं तं सियाद्वसहावमसहमाणेण उव्वुइयं
ततो हत्थिणा सियाद्वोत्ति, नाउं सोंकां पवेतुं मारितो ॥

एवंकोइ अगीयत्थो अगीयत्थपरिवारं दन्नेत्ता पच्चंतं
देसं तं गंतुं आयरिउत्ति पकासेइ । सो कहिवि विओसेहिंये
याद्वितो जानट्टिकिविजाणइ एवं तेण अप्पा जहामितो ॥

एष ज्ञावार्थोऽधुना अक्षरार्थः । नील्यासवधी रागो यस्य स
नीलीरागः । शृगावः खसट्टुमो नाम मृगराजो जातः । तस्य हस्तिनः
सरजाः शृगावा उपवृत्तकामेतत् । तरकादयश्च परिवारः । सोऽ
न्यदा कस्यापि शृगावस्योन्नदमाकर्ण्य शृगावोन्नादितमकरोत् ।
ततः शृगावोऽयमिति ज्ञात्वा हस्तिना मारित इति शेषः । एव
गीताद्वयपरिवारे अगीते अनीताथं विहरति बहुश्रुतोऽहमा-
चार्य इति बहुजनविश्रुत विदुर्वाण प्रष्टव्याकरणासमर्थतया
परिचयं पक्ववर्तिन्यभ्यापन्नाजना भवति । अथवा अयमन्य
उपनय ॥

सेहादिकज्जेसुं वा, कुत्तादिसमितिसु जंपउ अयं तु ।
गीएही विस्सुयंतो, निहोमणमपवच्चओ सेहि ।

वाशब्द उपनयंतरसूचकः । शैककाटिकार्येषु कुत्तादिसमवा
ये नियुक्तः कुत्तगः सधसमवायेषु श्रावकाः सिद्धपुत्राश्च वृत्त
अयमेव तुरखकारार्थः । बहुश्रुतो जल्पतु व्यवहारनिर्णय करोतु
ययाकस्य भवतीति । ततस्तेनाव्यवहारमुक्त तच्च गीताथैर्वि-
श्रुत ततस्तै निहोमण मिति निहेमित यथा अगीतार्थ एव न-
जानाति व्यवहारमिति । ततः शैके प्राकृतत्वात् पण्यथैस
समी । एकवचने बहुवचनं । शैककाणामुपवृत्तकामेतत्
श्रावकाणां सिद्धपुत्राणां च तच्चरुप्रत्ययो जातः चितयति
च एष इय त्कालमस्माभिर्गीतार्थः सजाचित इति । गतं शृगा
वराजद्वारम् ॥

सप्रति (वित्तत्यजुक्कसतित्ति) छारं व्याचिख्यासुराह ॥

एकेकएगजाती, पतिदिण सममेव गिएहाइ ॥

सीहेण हु जुज्जइत्ति, पारुइ कूवम्मि बुद्धससगेण ॥ ? ॥

एमेव जंबुगो, वा कूवे पणिविवमप्पणो दिस्स ।

उवणय तत्य मरणं सामायारीगयिअगीयाणं ॥ २ ॥

एगो सीहो सो हरिणजातीणं बुद्धो दिवसे २ हरिणं
माणेज्जण खाइ । तत्रो हरिणेहिं विष्णुवित्रो किमंगरायं
तुमं हरिणजातीणं एकयाए परिनिव्विडो ता पसायं
करोहि । सव्वामिगजातीणं वारएणं पइदिवसमेक्केकं मिगं
खाहि । सीहेणं चितियं जुत्तमेस जणइ ततो सव्वे मिगा
मेद्वित्ता सीहेण जणिया । तुव्वे कुत्तजुत्तत्ताए आत्मी
यकुत्तौचित्थेनेत्यर्थः । सव्वामिगजातीणं वारएणं पइदिवसं
सट्टाणद्वियस्स एगं पेसिज्जाह । तेहिं अव्वुवगयं ।

ततो ते वि मिगा तदेव पेसंति । अन्नया ससगजातीए
वारए । ससगा संपसारंति मन्त्रयंतीत्यर्थः । कोवच्चउ-
अज्ज सीहसगासे एगो बुद्धससगो जणइ । अहं
वच्चामि । जो सव्वेसिं मिगाणं संति काउं एमित्ति
सो वाद्विओ अंतराद्वे मरुयकूवसरिसे कूवं दडु
उस्सूरे सीहसगासमागतो । ताहे सीहेण जणियं
किं रे तुमं उस्सूरे आगतोसि । ससगो जणइ । अहं
पाए आगच्छंतो संतो अन्नेण सीहेण रुद्धो । जहा
कहिं वच्चसि । ततो मए सव्वज्जो कहितो । ताहे
सोजणइ अन्नो न होइसो मिगराया ततो मए जणियं ।
जइ अहं तस्स मिगरायस्स सगासं न जामि तो सो रुद्धो
सव्वे ससगा उच्छादेहित्ति । तम्हा जामि तस्स सगासं
कहेमि । ततो जो तुमं वलितोहोहित्ति तस्स अम्हे आणं
कहामो । ताहे अहं तेण जणितो वच्चा कहोहिं जण
आगच्छ मम सगासं जदि ते सत्ती अत्थिय ततो सीहे
जणति दंसेहि ममं तं सीहं । ततो ससत्रो सीहेण समा-
गम्म दूरं अगमं दूरत्योववदंमेति । जणइ य एत्थ
पविट्टो चिट्टइ । जइ तपत्तियसि तो तुमं अगज्जयजेण

सो वि उग्गज्जइ ॥ ततो तेण उग्गज्जियं उग्गज्ज
पभिसदो उट्ठितो ततो मुहुत्तं अच्चइजाव न पुणो को
वि उग्गज्जइ ताहे सीहो वितेइ मम नएण वित्तत्थोतो
न गज्जइति । निप्फरुइ वा तं एत्येवज्जएविसितामारे
मिति पभितो कूवे । अपेक्खमाणो चितेइ नूणंनिदुक्को
ताहे सीहो गज्जइ रोक्कियइय ततो चितेइ न जुज्जिउ-
कामो मए समं एवं जुप्पासतीए सीहो प्हुतं काउं
उत्तिएणो । एवं गीयत्थस्स विजयविच्छद्वणा जवति ।
तहावि सो जाणगतणेण अप्पाणं वि सोहेइ । तहाएगो
जंबुगो सो जमंतोकहावि कूवतमे समागतो कूवे पाणियं
पादाइयं दिट्ठं अत्तणो पभिविंभं । तओ उन्नयइ ताहे
उच्चद्विओ पभिसदो । तं सोउ मेहक्कार इतिराया
सिया ते पभितो तं मगाणं प्हुतं काउमसमत्थोत्ति तत्थे
वमतो एवमगीयत्थो वद्विओ वि न सकेइ अप्पाणं पव्हु-
प्परिउमिति तस्य गणो न ढायव्वो ॥

एपजावार्योऽधुनाकारार्थविवरण । सर्वा मृगजातयो विद्वि-
त्वा प्रतिदिवसमेकैकमेकस्या जातेः सिंहस्य स्थानस्थितस्य
समर्पयति । अन्यथा शशकस्य वारोजातः । सोऽपांतरात्वे
दक्कूपे प्रतिविंश मरुकूपसदृशमतीवोएरु कूपे दृष्टेत्यर्थः ।
चिरार्त्सिंहसकाशमागत ततश्शशके सिंहस्य पृच्छा कस्मा
धिगदागतः । तस्याद्यसिंहकथन तत(पज्जगति)सिंहस्य कूप-
समीपागमन तदनंतर पूर्वप्रकारेण कूपे भेष आत्मनः प्रति-
क्केपः ततः । प्लुतेनोत्तरण । एवमेवेत्यादि एवमेव यथाप्रवृ-
त्त्येवेत्यर्थः । जजू कोऽपि कूपे प्रतिविंशमात्मनोदृष्ट्वा भेषनक प्रति
क्केपणकमात्मनः कृतवान् तच्च तस्य मरणमव समवतार उ-
पनेयो यथाक्रम गीतागीतार्थयोः कर्त्तव्य । स च प्रागेव कृत
इति । सांप्रतमेतान्युदाहरणानि य भगमाश्रित्योपदेशितानि
तत्र योजयति ॥

एए उदाहरणा, द्वे ज्ञावे य अपद्विच्छन्नमि ।

द्वेषेण अपद्विच्छन्ने, होंति इमे तस्य जंगीम ॥

एतान्यनतरोदितानि पचाप्युदाहरणानि अप्रयस्तानि
इत्ये ज्ञावे च सप्तमी प्राकृतत्वात् तृतीयार्थं । इत्येण भावेन
च अपरिच्छन्ने इति प्रथमभगवर्तिनि वेदितव्यानि । प्रशस्ता-
नि चतुर्भगे इत्यतो ज्ञावतश्च परिच्छन्ने इति वाच्येप ॥
इत्येण अपरिच्छन्नेऽनेन इत्यतोऽपरिच्छन्नो ज्ञावत परि-
च्छन्न इति वा तृतीयजगत्तिसूत्र । तथा भावे सप्तमी
तृतीयार्थं । भावेनापरिच्छन्नो भावतोऽपरिच्छन्न इति तृतीय-
भग इति न सूत्र इति न इमे वर्यमाणे उदाहरणे । तत्र प्रथमतो
द्वितीयभग उपात्तः ॥

दमगे वइया खीरघानि, घट्टचित्ताय कुकुनिप्पतवो ।

धणापिरुणममणेरि, जसीसगान्निदणघनीए ॥

एगो दमगो गोउत्तं गतो तत्थ गोउत्तिपहिं दुष्णं
उदं पाइतो अन्नया मे दुष्णस्स जारिया घमिया दि-
ग्घा । सोतं धेत्तूण धरं गतो खटाएण जग्गिण्णो उवेउ

निवप्पो चित्तिउमाढत्तो । एयाए दुष्णघमियाए कंठे कुकु
नीतो किणिस्सामि ताहे पसचो होहिंति तं पसवं विके-
हामि ततो तं मूह्वं वट्टिए । पजंजेहामि । एवं सुवहुं धणं
पिमित्ता कुट्ठाणं समाणेतरकुट्ठाणस्य कम्मा । परिणित्ता
आणेमि । ताहे सा कुट्ठमदेण उसीसएणं सेजं वमि-
हिति ततोहंकिउसीसएणा सज्जं वमिसिति पहाए
आहाणिससामिति पादोउच्चद्वो तेण सा घनी जग्गा ।
अकरयोजना त्विय । द्रमकौरकः स वज्रिकायां गोकुत्ते गतः ।
तेन दुग्धपानानंतरं क्रीरभृता घाटकां वध्वा सा गृहगतनगद्वया
या मुच्छीर्षकमूत्रे स्थापिता । तताश्चिताऽचूत् किविपयेत्यत आ
इ । कुकुद्वयः केनव्यास्तदनतर तासा प्रवधेन प्रसवः । पुदनस्त
स्य मूत्रेण विक्रयस्ततो वृद्धियोगेन धनपिरुण वृत्त्वा(समाणे
तर)मिति।समानां समानकुट्ठाणप्रसूतामित्रेतरामसमानकुट्ठाणप्रसूतां
कन्यां परिधीय तां कुट्ठमदेनोच्छीर्षकेन चट्ठीपादेनाहनिप्या
मीति दुग्धघटिकाया भेदनमकार्यति ॥

अत्रोपनयमाह ॥

पव्वावइत्ताए वहूउ सिस्ते, पच्छा करेस्सामि गणाहिंवत्तं ।
इत्थं विकप्पोहि विसूरमाणो, सज्जायपेवं न करेइ मंडो ॥

वहून् शिष्यान्प्रव्राज्य पश्चात्करिष्यामि गणाधिपत्य एव
मिच्छाविकल्पैस्स मदो नित्यकाव चिस्तरयन् स्याच्याय न
करोति सूत्रार्थपौरुषीर्न करोतीत्यर्थः । ताश्चाकुर्वाणं पूर्व
गृहीतान् सूत्रार्थान्नाशयति । यथा सज्जमको दुग्धघटिकां
नाशितवान् ॥

सप्रति तृतीयभगे उदाहरणमाह ॥

गावीगोरखंतो, धेत्यं च जत्तिए पट्टिया तत्तो ।

दिट्ठंतो गोवग्गे, होहिंति य वच्छिगा तत्थ ॥ ? ॥

तेसिं तु दामगाइं, करेमि मोरंगवृद्धितोय ।

एवं तु तस्यजंगे, वत्थादीपिरुणमगीतो ॥ १ ॥

एगो घोसो गावितो रक्खंतो चिंत्तेति । अहं गोरख-
णमोद्वेण पभियातो गहिस्सामि ततो मे पवट्टमाणो
गोवग्गो जविस्सत्ति तम्मिय पवट्टमाणे गोवग्गे वच्छिगा
ओ बहुयाउ होहिंति ततो करेमि । तामां जोग्गाओ
मोरंगवृद्धियाओ य एवं चित्तिता सो तहापकरोति एव
मगीययो वि ज्ञावेणापद्विच्छन्नो तस्यं जंगीद्वो वट्टे
परिवारे चित्तेतिइति वत्थादीणी वट्टिए पिरुति ॥

अहं योजना त्विय । गोरङ्गे गोपात्रोऽचितयन् भृत्या मूत्रेण
पट्टिका अभिनवप्रसूता गा प्राद्विष्यामि ततो मे प्रवर्त्तमानो गो
वर्गोऽजविष्यति । तत्र तस्मिन्प्रवर्त्तमाने गोवर्गे वमिन्ना जवि-
ष्यति । ततोऽनस्तस्य योग्यानि दामानि फरेमि । मरुंग
चूडिकाश्च मरुंगवृद्धिका आजरणविशेषरुणा एव । चित
पित्वा स तथा प्राकृतयान ॥

तत्रोपनयमाह । एव नु एवमेव तुं प्रजागर्थेऽन्वृतीयभगवर्त्तमान
न्य धर्माने धर्गितार्थस्य यत्त्वाऽर्पणनमजगत्यं । अन्य यद्य-
पि पवित्राणे नाम्नि तथा वरशादिषु उच्छिस्तीनि इत्या
परिच्छन्नेऽन्वृतीयभगे अनुक्त ॥

अस्य दोगानाह ॥

तां वहुं पमिद्रेहयंतो, अट्टाणमाईसुय संवहतो ।

एमेव वा सम्पातिरेत्तगंसे, वातादिखेजेडुयएवहाणी ॥

तानि वस्त्राणि वदन्ति प्रतिदिवसमुन्नयकादं प्रतिद्वेषयन्
अप्रतिद्वेषने प्रायश्चित्तापत्तेरवध्यादिषु अध्वनि मार्गे आदि
शब्दात् वसत्यंतरसंक्रमेणादौ च सवहन् श्राम्यति । श्रमाच्च
ग्नानत्वे च संयमविराधना सूत्रहानिश्च पवमेव अनेनैवप्रकारेण
वर्गस्वपि दोषा वाच्याः केवलं (से) तस्य उभयकाल तानि
प्रतिद्वेषयतोऽतिरिक्तकर्म अतिरेकेण वातादिकामो भवति ।
तथा च साति सुदीर्घं श्रुते सूत्रस्य च शब्दार्थस्य च परि-
हानिः ॥

अत्र परस्याऽवकाशमाह ॥

चोदेति न पिमेतिय, कज्जेगिहंति यजो सल्लप्पीओ ॥

तस्स न दिज्जड किं गणो, जावे उण जो उ संच्छन्नो ॥

चोदयति पुरो यथा य' स दन्धिको भावेन च योऽसंज्ञो
परिच्छदरहितो न पूर्वमेव वस्त्रादीनि पिमयति । किंतु कार्ये
समुत्पन्ने गृह्णाति तस्य किं कस्मात्कारणात् गणो न दीयते
प्रागुक्तदोषसम्भवात् अत्र सूरिराह ॥

चोयग ! अप्पञ्चयअसी, पूयापमिसेहनिज्जरतत्ता ।

एसंते से आणुजाणसि, पव्वए तिन्नि इच्छासे ॥

हेचोदक ! स भावतोऽपरिच्छन्नोऽप्रहरहितोऽतस्तस्मात्तस्मै
गदौ न दीयते । एतौ तृतीयभगवर्तिन्याङ्केपपरिहारौ (अस-
त्तित्ति) यस्य तृतीयभगवर्तिन आङ्केपपरिहारावभिधातव्या-
विति वाक्यशेषः । तथा (पूयत्ति) पूजार्थे गणो ध्रियते इति
कस्यापि वचनं तस्य प्रतिषेधो वक्तव्यः । किंतु निर्जरार्थे गणो
धारणीय इति वाच्यः । निर्जरार्थे व्यवसिताः केचित्पूजामपी-
च्छन्ति । तत्र निर्जरार्थे गण धारयतः पूजामपि प्रतीच्छतः आ-
चार्यस्य न दोषस्तथा तनगं दृष्टान्तत्वेन रूष्टव्यं । तथा यो
भावतः परिच्छन्नशिष्यो दन्धिमांश्च सतत परिवारं(से)तस्याऽ
त्मीयस्य आचार्यस्य अनुजानाति कियतमित्याह । जघन्यत-
स्त्रीन्यत्राजितान् । किमुक्तं भवति । जघन्यतस्त्रयः प्रवाजिता
श्रवण्य दातव्या (इच्छासोत्ति) इच्छावो (से) तस्याऽचा-
र्यस्य । इयमत्र भावना । आचार्य आत्मनो यथेच्छया त्रीन्या
बहुतरान्वा सर्वान्वा प्रवजितान् गृह्णातीति एष गाथासङ्के-
पाय । व्यासार्थं तु भाष्यद्विवक्तुः प्रथमतः (चोयग अप्प-
नुत्ति पद) व्याख्यानयति ॥

जम्मुइ अविगीयस्स उ, उव्वरणेदीहिंजडं विसंपत्ति ।

तह वि न सो पज्जतो, वोढव्वे करीडकाओव्व ॥

चोदकेनाङ्केपे प्रागुक्ते इते सति प्रतिवचन भाष्यते । अविगी-
तस्य विशिष्टनीतार्थरहितस्य तु निश्चित यद्यपि उपकरणादी-
नामुपकरणशिष्यादीनां गाथायां वा तृतीया पद्यार्थे प्राकृत-
त्वात् । सपत्तिस्तथापि न सपर्याप्त समर्थो वोढव्ये उपेक्षिते
गणेश्वरं किमेवेत्यत आह (करीडकाओव्व) करीडो नाम
वंशजातिविशेषो दुर्बलस्तन्मया कापोतीव कस्माद्गणभारव-
हनेन समर्थ इत्यत आह ॥

न य जाणड वेणड्यं, कारावेउं न यावि कुव्वंति ॥

नटयस्स परिचवेणं, मृत्तत्येणं अप्पमिद्वप्ता ॥

वा यस्मादर्थे यस्मान्न जानाति विनय एव चैनयिकं विनया
दिश्ये इति स्वार्थेऽङ्गणप्रत्ययः । “धनिवचने स्वार्थप्रत्ययकाः

प्रकृतिद्विगवचनानि” विनयशब्देऽस्यपुंस्त्वेऽपि प्रत्यये समानीते
नपुसकद्विगता तद्वाशिष्यान् कारयितुमगीतार्थत्वात् । नच तस्य
पार्श्वे सूत्रमर्थो वा ज्ञावतोऽसंग्रहत्वात् । ततः सूत्रार्थाद्या
गाथायां सप्तमी तृतीयार्थे प्राकृतत्वात् अप्रतिवक्षाः सतः शि-
ष्याः परिभवमेव केवलं मन्यते । जन्मनो निष्कलीभवनात् ।
तेन च परिभवेत् । तस्य तृतीयभगवर्तिनो वैनयिक कार-
यितु जानतोऽपि न चापि नचैव ते शिष्या विनय कुर्वन्ति ।
तस्मान्न तृतीयभगवर्तो गणधारणयोग्यः ॥

सांप्रत (मासत्तित्ति) पदं व्याख्यानयन् द्वितीयभगवता-
वाङ्केपपरिहारावाह ॥

वियज्जेगे पमिसेहो; जं पुच्छसि तत्तय कारणं सुणसु ॥

जइसेहोज्ज धरेज्जा, तदज्जावे कि न कारेउ ॥ ? ॥

तापि यहु दव्व संगहं, परिहीणं परिहरंति सेहादी ॥

संगहरीए य संगहं, गणधारित्तं कहं होइ ॥ २ ॥

यत्पुच्छसि त्वं यथा द्वितीयज्जेगे द्वितीयभगवर्तिना गणधा-
रणे कस्मात्प्रतिषेध कृतस्तत्रकारणमिदं गृणु तदेवाह यद्वि(से)
तस्यगणो भवेत्ततो धारयेत् तदभावे गणभावे किनु धारये-
त्तत्रैव किंचिदिति भावस्ततो गणभावादेतस्य गणधारणप्रति-
षेधः । अपि च तंवहु इत्यादि तमपि च भावयेत् । संच्छन्न-
मपि च बहु निश्चितमद्विधकतया उच्यतेसंग्रहपरिहान वस्त्रपा-
त्राद्युपकरणसंग्रहरहितं शैक्षक आदिशब्दात् मुनि-
वृषभादिपरिग्रहः । परिहरति वस्त्राद्यभावात् तेषां सोदनात्
ततः संग्रहस्युते विना सक्रतं परिपूर्णगणधारित्व कथं भवति
नचैव जवतीति भावः तदभावाच्च तस्य तत्प्रतिषेधः । इदमद्विधि-
कमधिकृत्योक्त । यदि पुनर्द्वितीयभगवर्त्यपि वक्ष्यमाणगुणैरु-
पेतो भवति ततोऽनुज्ञाप्यतेऽपि गणधारीदोषाभावात्तथाचाह ।
आहारवत्यादि इत्यादि गाथा ३१९ पृष्ठे ३० पंक्तौ रूष्टव्या ॥

संप्रति (पूयापमिसेहे इति) पदे व्याख्यानयन्नाह

पूयत्यं नाम गणो, धरिज्जति एव ववसितो सुणत्ता ॥

आहारोवहिपूया, करणेन गणो धरेयव्वो ॥ ? ॥

पूजां प्राप्नुयामित्येवमर्थे नाम गणो ध्रियते इत्येवं कश्चित् व्य-
वसितोऽन्युपगतवान् । एतावता (पूया) इत्यज्ञो व्याख्या-
तः । अत्राचार्यः प्राहः । गृणुत यदर्थं गणो ध्रियते । तत्र परो-
कप्रतिषेधमाह । आहारोपधिपूजाकरणेन उत्कृष्ट आहारः
शोभन उपधिर्महती पूजा स्यादिति कारणतोऽत्र विज्ञकिदोष-
प्राकृतत्वात् न गणो धारयितव्यः । एतावता प्रतिषेध इति
विवृत ॥

किमर्थं तर्हि गणो धारयितव्य इत्यत आह ॥

कस्माणाज्जजारट्ठा, एवंतु गणोज्जे धरेयव्वो ॥

निज्जरणहेतुववसिया, पूयापिव केइ इच्छंति ॥ ? ॥

पवमनेन कारणेन खु निश्चित जवति गणो धारयितव्यो यदुत
कर्मणां ज्ञानावरणीयादीनां निर्जरार्थं मोक्षार्थैव तत्वेदितानां
प्रवृत्तेराहारादीनां चैहिकत्वात्केवलं केचित्स्याविरकल्पिका
निर्जराहेतोर्गणधारण व्यवसिताः । पूजामपि वक्ष्यमाणद्वक्-
णामिच्छन्ति । किमुक्तं भवति यद्यपि नाम तत्त्वतः कर्मनिर्जरण-
निमित्तं गणो ध्रियते तत्रापि पूजामप्येव प्राप्नुयादिति पूजा-
निमित्तमपि तस्य गणधारणमनुज्ञाप्यते ॥

पूजामेवाह ॥

गणधारिस्साहारो, उवकरणं संथवो य उकोसो ॥

सकारो सीसपदिच्छा, एहिं गिहिअन्नतित्येहिं ॥१॥

गणधारिणस्ततः उत्कृष्ट आहार उत्कृष्टस्तवस्तवस्ततां
गुणानां प्रख्यान तथा शिष्यैः प्रतीच्छकैर्गृहिभिरन्यतीर्थिकैश्चो-
त्कृष्टः सत्कार उपाध्यायादिभिः पूजन क्रियते तत पूजानिमि-
त्तमपि तस्य गणधारणमनुज्ञापन संस्तवनं व्याख्यानयति ॥

सुत्तेण अत्येण य उच्चमोड, आगाढपक्षेसु य जावियप्पा ।
जच्चन्निओ यावि विसुष्फजावो, संते गुणेवं पविकत्ययंते ॥
सुत्तेण अर्थेन च एष उच्चमः प्रधान. परिपूर्णस्य सूत्रस्यार्थ-
स्य वाचदातस्यास्य सभवात् । तथा आगाढप्रज्ञानि शास्त्राणि
तेषु ज्ञावितात्मा तात्पर्यग्राहितया तत्रास्तीव निपण्णमतिरिति
ज्ञावः । तथा ज्ञाया सकलजनप्रशस्ययाऽन्वितो युक्तो ज्ञात्य-
न्वितः । तथा विशुद्ध. स्वपरसत्सारनिस्तारणैकतानतयाऽव-
दातो ज्ञावोऽभिप्रायो यस्य स विशुद्धज्ञावः । एव स्तुतो गुणान्
गणधारिणः शिष्या अपरे च प्रकर्षतो हर्षाऽतिरेकवृत्तणतो
विकत्ययते श्लाघते । एवं पूज्यमाने आचार्ये पूजकानां
यो गणस्तमुपदर्शयति ॥

आगम्म एवं बहुमाणितो हु, आणा विरत्तं च अजाविएसु ।
सुणिज्जरावेणइया य निच्चं, माणस्स जंगोवि य हुज्जयंते ॥

पूज्यमाने आचार्ये पूजकैरागमो बहुमानितो बहुमानविप-
यीकृतो भवति । आगमस्य तत्रस्थत्वात् । तथा भगवता-
मर्हतामाज्ञा परिपाक्षिता भवति । भगवतां हि तीर्थं कृतामि-
यमाज्ञा यदुत गुरोः सदा पूजा कर्तव्या । तथा चोक्तं । "जहादि
अग्गी जवन नमत्ते, नानाहुतीमतपयाभिसिन्त ॥ एवायरी
य उववेट्टुपजा, धणंतनाणो विगतोविसंतो,, तथा गुरुवि-
नयकरणेन येनाऽद्यापि ज्ञावितास्तेष्वज्ञावितेषु क्रियमाणपूजा
दर्शनतः स्थिरत्वमुपजायते । यथा वैनायिकैर्विनयनिमित्ता
विनिर्जरा कर्मनिर्जरण नित्य सदा सतत भवति । गुरुविनय
स्य सदा कर्तव्यत्वात् । तथा मानस्याऽहकारस्य भगोऽपि
च कृतो भवति । एते पूजकानां गुणाः ॥

सप्रति निर्जरार्थमेव गणधारिणं व्यवसितस्य पूजामपीच्छत
आचार्यस्य दोषाज्ञावे यस्तन्नागदृष्टांतस्त ज्ञावयति ॥

लोइयधम्मनिमित्तं, त्मागरवाणाविंयमि पजमादी ।

न त्रिगरिहियाणुचोत्तुं, एमेव इमं पि पासामो ॥

केनापि बौद्धिकीं श्रुतिमाकाण्यं धर्मनिमित्तं तन्नाग खानित ।
तास्मिन् तन्नागे पद्मादीनि जानानि । वर्षाराधे चापगते यत्र
यत्र पानीय दृश्यति । तत्र तत्र धान्य वापयति । तत्र यथा
पद्मादीनि अनुभवितुं भोक्तुं गृह्यमाणान्यपि न तस्य विगर्हि-
तानि भवति । लोके न तथा सम्मतत्वादेवमेव अनेनैव प्रका-
रेण इदमपि गणधारणं पश्याम । निर्जरार्थमाचार्याणां
गणधारणमुक्तप्रकारेण पूजानिमित्तमप्यदोषायेति ज्ञाव ॥

सप्रति (स तसे) इत्यादि पश्चार्धं व्याख्यानयति ॥

संतमिड केवइओ, भिस्सगणो दिज्जतीति ता तस्स ।

पव्वाविते समाणे, तिच्च जहन्नेण दिज्जति ॥

भाजपरिच्छदस्य शिष्यस्य सति विद्यमाने परिवारे तेन
तस्याऽआचार्यस्य ततो गणधारणानुज्ञापनानंतरं कियान् शिष्य-
गणो टीयतां । अत्रोत्तर प्रजाजिते शिष्यगणे सति तत्र त्रयो
जघन्येन शयते । उत्कर्षतो बहुतरका सर्वे वा इति वाक्य-
ज्ञेयः । अथ किं कारणं जघन्यतस्त्रयोऽवश्यं शतव्या
इत्याह ॥

एगो चिद्धइ पासे, सन्ना आत्तित्तादिक्कज्जत्त्या ।

जिक्खादिवियारदुवे, पव्वयहेउं व दो हेउं ॥

एकः पाश्वे समीपे सज्ञापुरीपोत्सर्गे आलप्तमालपनं कस्या
ऽप्याचार्यं कारयेदित्यादि कार्यार्थं तिष्ठति ॥ इति च भिक्षाया-
मादिशब्दात् औपधानयनादौ विचारे घटिर्दुमौ गच्छत. यदि
वा सूत्रार्थासंवाटप्रत्यये हेतुं सौ भवेतां संप्रति प्रागुक्तायामवे
चतुर्भ्यां विशेषं वस्तुकाम आह ॥

दव्वे ज्ञावे पल्लिच्छदे, दव्वे तिविहो उ होइ चित्तादी ।

दोइयदोउत्तरिओ, एविहो वा वारजुत्तियरो ॥

परिच्छदो द्विविधो द्विप्रकारो ह्येव भावे च । तत्र द्रव्ये ह्येव
परिच्छदस्त्रिविधो भवति । (चित्तादी) सचित्तोऽचित्तो
मिश्रश्च एष त्रिविधोऽपि द्रव्यपरिच्छदो भूयो द्विधा बौद्धिको
लौकोत्तरिकश्च । तत्र बौद्धिकः सचित्तः त्रिविधो द्विपदचतु-
ष्पदापदनेदात् । अचित्तो द्विरण्यादिर्मिश्र. सचित्ताचित्तसम-
घायेन लौकोत्तरिकः सचित्तो द्रव्यपरिच्छदः शिष्यादिरचित्त
उपाधिमिश्रः सचित्ताचित्तसमवायतः । तत्र बौद्धिके
लौकोत्तरिके च ह्यव्यपरिच्छदे द्विधा । यथा व्यापारयुक्त
इतरो व्यापारयुक्तश्च तत्र निदर्शनमाह ॥

दो ज्ञाउया विज्जत्ता, एक्को पुण तत्प उज्जुतो कम्मे ।

उवि उच्चतिप्पट्ठणं, अकाद्वहीणं च परिवह्णी ॥

सौ ज्ञातरौ तौ परस्परविज्जकौ धन विविच्य पृथक्पृथक् ज्ञाता-
वित्यर्थः । तत्र तयोर्द्वयोर्मध्ये पुनरेकं कृत्वा कुर्वन् कर्मणि
उच्यते । किमुक्तं भवति । स्वयं कर्म करोति ज्ञतकांश्च कार-
यति । ज्ञतकानां वा कालपरिहीनां उचितं परिपूर्णां नृतिं
मूल्यं ददाति । अकाद्वपरिहीनं च परिपूर्णं भक्तं । एव च तस्य
व्याप्रियमाणस्य रूपे. परिवृद्धिरजायत साधुवादश्च ॥

कयमकयं व न जाणइ, न य उज्जम ए सयं न वावारो ।

जत्ति जत्तकाद्वहीने, दुग्गहियक्किस्सिए परिहाणी ॥

द्वितीयो व्यापारयुक्तो ज्ञतके. किं कर्म कृतं किं वा न कृत
मिति नेव जानाति स्वयमपरिभाषनादन्यतश्चाप्रच्छन्नान्तं च
स्वयं कर्मकारणायोद्यच्छति । न वा मध्ये स्थित्वा ज्ञतकान्
व्यापारयति । ज्ञतिभक्ते च ज्ञतकानां कालहीने ददाति ।
किमुक्तं भवति । ज्ञतिमपरिपूर्णां ददाति । कालहीनां
च एव भक्तमपि । तत एव दुग्गहीतायाः हृषेस्तस्य परिहा-
निरजुदसाधुवादश्च ॥

सप्रति लोकोत्तरिकं ह्यव्यपरिच्छदे व्यापारयुक्तमाह ॥

जो जाए दव्वीए, उव्वेओ तत्प तं निजोएंति ।

उव्वकरणे मुत्तये, वादे कहणे गिद्व्याणे य ॥

यो यथा ह्यव्या उपपेतो युक्तो वर्तते । तत्र तं नियोजयति
सुरयस्तद्यथा उपकरणे इति उपकरणोत्पादने (सुत्ते) इति सुत्र-
पाठव्युत्पेत सूत्रपाठे अर्थग्रहणे ह्यव्यवसितं परवा-
दिमयने धर्मकथनत्रिपरिकक्षितं धर्मकथने ऽज्ञानमिति
चरणपटीयांश्च ग्ञानं प्रति जागणे ॥

जह् जह् वावायरे, जह् य वावारिया न द्वापंति ।

तह् तह् गणपरिवह्णी, निज्जवह्णी वि एमेव ॥

यथा यथा तत्तद्व्युत्पेतान् तन्कर्मणि व्यापारयति यथा यथा
च व्यापारं न ईयते । दशकावस्य ज्ञावोऽचित्त्येन व्यापारपाठ
तथा तथा गणस्य गच्छस्य परिवृद्धिर्भवति । निज्जवह्णी-

रप्येवमेव निर्जराऽपि तथा परिवर्द्धत इति ज्ञाव । तद्व्यतिरिक्तो
व्यापारयुक्तस्तस्य गच्छपरिहानिर्भवति निर्जरेति ॥

संप्रति भावपरिच्छेदमाह ॥

दंसणनाणचारित्ते, तवेय विणए य होइ जावम्मि ॥

संजोगे चउजागा, विइए नायं वइरचूतं ।

दर्शन कायोपगामिकादिभेदभिन्नसम्यक्त्वज्ञानं मतिज्ञानादि
चारित्रं सामायिकादि, तपोऽनगनादि, एष भावतः परिच्छेदः
अनयोश्च छव्यजावपरिच्छन्नो भावतः परिच्छन्न इत्येवं रूप
द्वितीये भंगे ज्ञातमुदाहरणं वज्रचूतिस्तेदवाह ॥

नस्यच्छे नहवाहण, देवी पउमावती वइरचूती ।

ओरोहकयगाणय, कोउयनिव पुच्छेदे विगमो ॥ १ ॥

कत्यात्ति निवाएसो, सयमासण एसचेव चैरुक्कहा ॥

परिदारण मदाणं वि, स्वपन्निवाररहिणय ॥ २ ॥

नस्यच्छे नयरे नहवाहणो नाम राया तस्स पउमावती

देवी । तस्य नयरे वइरचूती आयरिओ महाकई अप-

रिवारो स्वेषेण य मंदस्वो अतीव किमो तस्स कव्वं

अंतेउरे गिज्जंति सा य पउमावती देवी तेण कव्वेण

हयदियया कया चित्तेऽ जस्सेयं कव्वं कहमहंतं पेज्जिजा

। तओ रायं आणुणवित्ता दासी संपरिचुमा महरियप-

ष्ठागारं औचित्येन ढोकनीयं वेत्तुं वइरचूतस्स वासिहिं

गता । तं वारदियं पासिता वइरचूमेव ज्ञिसियं वेत्तुं

निग्गतो । पउमावतीए कहियं कहं वइरचूती आय

रितो वइरचूतीणा आयरिण चणियं वडिगतो दासीए

सन्नियं एस चेव वइरचूती ताडे विरागं गथा चित्तेइ

य दिट्ठासिकसेरुमती पीयंतोपाणियं यं वरंतुह नाम न

दंसणयं अत्र कसेरुमती नाम नदी । तस्याः प्रसि-

धिरतीव । नच तत् प्रसिध्दयनुरूपं तस्याः पानीयमिति

क्षेपः । ताहेतं पष्ठागारदिणं ऋषियं । एतं आयरियस्स

दिज्जसित्ति गया ॥

सप्रत्यक्षरघटना । भरुकुच्छे नभोवाहनो नाम राजा तस्य

पद्मावती देवी । तत्र वज्रचूतिराचार्योऽवरोधे अतः पुरे तत्का-

व्यगानं कौतुकेन नृपं दृष्ट्वा देव्यास्तद्वसंतौ गम तदनंतरं पृच्छा

कुत्र वज्रभूतिराचार्यस्तस्य प्रत्युत्तरं वह्निर्निर्गतः । सन्नाचार्य-

सपरिवाराज्जावात् स्वयमासनं गृहीत्वा मध्याह्निरागत-

चेत्या दास्याः काननकमेय एवं वज्रचूतिस्ततो विपरिणामं

विपरिणामाच्च साक्षाद्दानं विरूपे परिवाररहिते च तस्मिन्ना-

चार्यं पतनैतदावेदितं य परिवारवानपि रूपेणाऽविरूप

सोऽपि छव्यपरिच्छेदेनापरिच्छन्नः ततो यद्यपि तस्य परिवा-

रोऽस्ति । तथापि योऽवस्तात् छव्यपरिच्छदो वर्णितस्तस्य

मूत्रमाद्यतिस्तदभावे तस्याभावः । तथाचाह ॥

मूत्रं खड्डु ढव्वपत्ति, च्चयस्स सुंदेरमोरमव्वं च ।

आकित्तमतो हि नियमा, मेसावि ढवंति वच्छीतो ॥

ममस्तस्याऽपि प्रागुक्तस्य छव्यपरिच्छदस्य मूत्रं खड्डु सौंदर्य
मांसं च वडं हृदयवतिष्ठता सर्वत्रापरेषु दास्यमिति
भावः । कुत इति चेदत आह । यस्मादाहतिनत सतो निय-

माच्छेपा अपि लब्धयो वस्त्रादिविषया जवति । न त्वाकृतिवि-
रहितस्य तथा प्रत्यक्त एव दर्शनात् तत आकृतिरहितोऽपि
छव्यपरिच्छदरहित इति न तस्यापि गणधारणानुज्ञा ॥

संप्रति वक्ष्यमाणग्रंथसंबंधनार्थमाह ॥

जो सो उ पुव्वज्जणितो, अपचूतो उ अविसेसिओ नदियं ।

सोचेव विसोसिज्जइ, इहइ सुत्ते य अत्ये य ॥

योऽसौ (चोयग अप्पचु) इत्यादिना ग्रंथेन अप्पचुः पूर्वः भणित
स्स तत्रापि विशेषत एवोक्तः इह अस्मिन्प्रस्तावे अप्पचुः सूत्रेऽथे
च विशिष्यते । सूत्रतोऽर्थतश्च तस्याऽप्युत्त्व चित्यते इति
भावः । तदेवाह ॥

अवहुस्सुए अगीयत्ये, दिडेता सप्पसीसवेज्जसुए ।

अत्यविहूणो धरंते, मासा चत्तारि जारिय ॥

अत्र बहुश्रुतागोतार्थपदान्यां भंगचतुष्टयं । तदध्या । अवहुश्रु-

तोऽगीतार्थं इति प्रथमो भंगः १ अवहुश्रुतो गीतार्थः २ वा बहुश्रु-

तोऽगीतार्थः ३ बहुश्रुतो गीतार्थः ४ तत्र यस्य निशायादिकं सूत्रतोऽ

र्थतो न गत सप्रथमो भंगः यस्य पुनर्निशायादिगतौ सूत्रार्थो विर-

मृतौ स द्वितीयभंगः । पुनरेकादशांगधारी श्रुतार्थः स तृती-

यभंगः । सकलकाञ्चेचित्तसूत्रार्थोपेतश्चतुर्थः । अत्र बहुश्रुते

अगीतार्थे वा पतेनादृग्भंगत्रयमुपात्त । तस्मिन् गण धारयति

दृष्टांतौ सर्पशीर्षक वैदग्ध्युत्तश्च । इयमत्र भावना । आद्यानां

त्रयाणां जगानामन्यतरो यदि गण धारयति । ततः स सहगणेन

विनश्यति यथा सर्पशीर्षक वैदग्ध्युत्तो वा पतद्दृष्टांतस्य

यथा कल्पाध्ययने तथा ज्ञावनीयं (अत्यविहूणेत्यादि) अर्थ

विहीने अगीतार्थे इत्यर्थः । अर्थग्रहणमुपलक्षणं सूत्रे इत्यपि

दृष्टव्यं । तस्मिन् अर्थविहीने वा गण धारयति । उपलक्षणमे

तत् । निवृजति वा प्रायश्चित्त चत्वारो (जारिया इति) गुरु-

का मासाः ॥

अवहुस्सुते अगीयत्ये, निसिए वा धारए गमाणं ॥

तदेवसियं तस्स उ, मासा चत्तारि जारिया ॥

अवहुश्रुतोऽगीतार्थो वा यदि गण निवृजति धारयति वा

स्वयं । किमुक्तं जवति । आद्यानां त्रयाणां जगानामन्यतरो यदि

गणं गीतार्थस्य वा निवृजति स्वयं वाऽद्यानां त्रयाणां भगाना

मेकतरं सत् यदि गण धारयति एकं सौ वा दिवसावुत्कर्षत

सप्तरात्रिदिवानि ततस्तद्विचसिकैस्तेषां सप्तानां दिवसानां

निमित्तत्वतस्तस्य गण निवृजति धारयति स प्रायश्चित्तं चत्वारो

मासा गुरुका ॥

सत्तरत्तं तवो होही, ततो वेदो पथावती ।

वेदेण चिन्नपरियाए, ततो मूत्रं ततो दुगं ॥

अन्यदन्यतः सप्तरात्र यावज्जणस्य निवृजने धारणे वा प्राय

श्चित्त तपो जवति । तप प्रायश्चित्तसमाप्यनतरक्रमेण वेदः प्र-

धावति वेदेन चेच्छिन्नपर्यायो जवति ततो चिन्नपर्याये तस्मिन्

मूत्रं दृश्यते । ततोऽप्यतिक्रमे अतिमं द्विक्रमनवस्थाप्य पारोचित-

लक्षणं । इयमत्र ज्ञावना । प्रथमसप्तदिवसानंतरमन्यानि चेत्स-

प्तदिनानि गण निवृजति धारयति वा स्वयं ततः प्रायश्चित्तं पद-

द्वयं । ततोऽप्यन्यानि सप्तदिनानि ततः पद् गुरु । तदनंतरमप्य-

न्यानि चेत्सप्तदिनानि ततश्चतुर्गुरुका श्रेदे ततोऽप्यन्यसप्त

दिनानि ततश्चतुर्गुरुका श्रेदेः । ततोऽप्यन्यसप्तदिवसातिक्रमे

पदद्वयकुशेदेः । तदनंतरमप्यन्यसप्तदिवसातिवाहने पद-

गुरुकच्छेदेः । एतावता कावेन यदि पर्यायो न चिन्नचित्तं ततस्मि-

इत्यार्याः । सूत्र० १ श्रु १ अ. ॥

“एसद्वाणे आरिए” अरादघातं सर्वहेयधर्मैश्च इत्यार्यम्
सूत्र १ श्रु १ अ. ।

(एगमविआरियं धम्मियं सुवयणं सोत्ता) आर्यं अरादघातं
पापकर्मैश्च इत्यार्यं अत एव धार्मिकमिति । भ श. १. उ. ७ ।
आर्य्या देशभाषाचरित्रार्य्या इति आत्ता ४ अ. १ उ ।
विवेकिनि (तमेव पासित्ता आयरिया वयंति) आर्य्या वि-
वेकिन' सदाचारवत' एव वृवते । सूत्र १ श्रु १ अ ।
आर्य्येदेगोत्पन्ने (आयरियमाशायरियाणं) आर्य्याणामार्य्येदे
शोत्पन्नानाम्. उपा. १ अ । स. ३४ स । औप. ।

आर्य्येदेदाः ॥

सेकितं आयरिया ? आयरिया हुविहा पणता । तंजहा ।
इष्टिपत्तारिया य अण्णिष्टिपत्तारिया य । से कितं इष्टि-
पत्तारिया ? १ उच्चिहा पणता, तंजहा अरहंता चक-
वटी वददेवा वासुदेवा चारणा विज्जाहरा सेत्तं इष्टि-
पत्तारिया ॥ सेकितं अण्णिष्टिपत्तारिया ? १ नवविहा
पणता, तंजहा रेवत्तारिया जातिआरिया कुत्तारिया क-
म्मारिया सिप्पारिया ज्ञासारिया णाणारिया दंसणा-
रिया चरित्तारिया सेकितं खेत्तारिया ? १ अण्णव्वीसति
विहा पणता, तंजहा ।

रायगिहमगहचंपा, अंगा तह तामक्षित्ति वंगा य ।
केचणपुरं कळिगा, वाणारासि चैव कासीय ॥ १ ॥
साएयकोमन्नागय, पुरं च कुरुसोरियं कुसुहाय ।
कंपिह्वं पंचात्ता, अहिउत्ता जंगत्ता चैव ॥ २ ॥
दारवती य सुरद्धा, मिह्विद्विदेहा य वच्छकोसंबी ।
नंदि पुरं संफिद्धा, जद्विद्वपुरमेव मन्नयाय ॥ ३ ॥
वडरानवच्छव्रणा, अत्ता तह मातियावईदसम्मा ॥
सोत्तियमज्याचेदी, वीइजयं सिंधुसोवीरा ॥ ४ ॥
महुरा यसूरसेणा, पावा जंगी य मासपुरिद्वहा ॥
सावर्त्या य कुणात्ता, कोमीवरिसं चत्ताढा य ॥ ५ ॥
सेयंविद्या वियनगरी, केयइ अण्णच आरीयं ज्ञाणियं ॥
एत्युप्पत्तिजिणाणं, चकीणं रामकएहाणं ॥ ६ ॥

सेत्तं खेत्तारिया सेकितं जाइ आयरिया ? १ उच्चिहा
पणता तंजहा अंवद्धा य कळिदा विदेहा वेदगाइय हरिया
चुंचुणा चै व उएया इन्नजाइओ सेत्तं जाइआयरिया य
सेकितं कुत्तारिया ? १ उच्चिहा पणत्ता तंजहा उग्गा
जोगा राइणा इक्खागा नाता कोरव्वा मेत्तं कुत्तारिया
मेकितं कम्मारिया ? १ अण्णेगविहा पणत्ता तंजहा ।
दोस्सिया सृत्तिया कप्पा, मिया मुत्ताविया जीया ॥
जंरुविया द्विया कोत्ता, द्विया नरवाहणिया ॥ १ ॥
जेयावणे तहप्पगारा मेत्तं कम्मारिया सेकितं सिप्पा-
रिया ? १ अण्णेगविहा पणत्ता । तंजहा । तुण्णागा
तंनुवाया पट्टागारा देयमा वरुमा कट्टयाउयारा मुंजपा

उयारा उत्तारा वंजारा पञ्जारा पोत्तारा वेप्पारा चित्ता
रा संखारा दंतारा जंरारा जिच्चगारा सेह्वारा कोफि
गारा जेय्यवन्ने तहप्पगारा सेत्तं सिप्पारिया सेकितं ज्ञा-
सारिया ? १ जेणं अण्णमागहाए ज्ञासाए ज्ञासंति जत्य
वियणं वंजी द्विवी पवत्तइ वंजीएणं द्विवीए अट्टारस
विहे वेक्खविहाणे पणते । तंजहा वंजी, जवणाणिया,
दोसा, पुरिसा, खरुटी, पुक्खरमारिया, जोगवइया, पह-
राइया, अंतक्खरिया, अक्खरपुट्टिया, वेणइया, निह-
इया, अंकज्जिवी गाणियद्विवी गंधव्वलिधी, आयासलि
वी, माहेसरी, दामिद्धी, पोद्धिदी । सेत्तं ज्ञासारिया
सेकितं नाणारिया ? १ पंचविहा पणत्ता तंजहा आज्जि
णिवोहियणाणारिया सुयणाणारिया ओहिनाणारिया
मणपज्जवनाणारिया केवन्ननाणारिया ॥ सेत्तं नाणारिया
सेकितं दंसणारिया ? १ हुविहा पणत्ता । तंजहा सरागदं-
सणारिया यवियरागदंसणा ० सेकितं सरागदंसणारिया
? १ दसविहा पणता तंजहा ॥

निस्सग्गुवदेसरुई, आणारुइ सुत्तवीयरुइ चैव ।
अज्जिगमवित्तारुई, किरिया संखेव धम्मरुई ॥ १ ॥
चूयत्येणाधेगया, जीवा जीवा य पुणपावं च ।
सहस्सं मुइयासव, संवरो यवेयइएस णिस्सग्गो ॥ २ ॥
जो जिणदिद्वे जावे, चउच्चिहे सदहा सयमेव ।
एमेव एणहत्ति य, णिस्सग्गइति णइव्वो ॥ ३ ॥
एए चैव उ जावे, उवदिद्वे जो परेण महइइ ।
उउमत्येण जिणेण, व उवएसइत्ति णायव्वो ॥ ४ ॥
जोहेउमयाणतो, आणाएरोयए पवयणं तु ।
एमेवसहत्ति य, एसो आणारुई नाम ॥ ५ ॥
जो सुत्तमहिज्जंतो, सुएण ओगाहई उ सम्मत्तं ।
अंगेण वाहिरेण, वसो सुत्तरुइत्ति नायव्वो ॥ ६ ॥
एगपएणेगाइं, पदाइं जो पसरइ उ सम्मत्तं ।
उदइव्व तिद्वविद्वू, सो वीयरुइत्ति नायव्वो ॥ ७ ॥
सो होइ अज्जिगमरुई, सुयणाणं जस्स अत्यओदिद्वं ।
एक्कारसअंगाइं, पइएणगा दिद्विवाओय ॥ ८ ॥
दव्वाण सव्वचावा, सव्वपमाणेहिं जस्स उववप्पा ।
सव्वाहिं एयविहीहिं, वित्तारुइत्ति नायव्वो ॥ ९ ॥
दंमणनाणचरित्ते, तवविणए सव्वमण्डिगुत्तीसु ।
जो किरियात्तावरुई, सो खहु किरियारुई नाम ॥ १० ॥
अण्णज्जिग्गहिय कुदिद्वी, सेक्खेवइत्ति होइ नायव्वो ।
अविसारओ पवयणे, अण्णज्जिग्गहियो यसेसेसु ॥ ११ ॥
जो अत्य कायकम्मं, सुयधम्मं खत्तु चरित्तधम्मं च ॥
सदइइ जिणाज्जिहियं, सो धम्मरुइत्ति नायव्वो ॥ १२ ॥
परमत्यसंयवो वा, सुदिद्वपरमत्यभेवणा वावि ॥
वावन्नकुदंसणव, ज्जणा य सम्मत्तसदइणा ॥ १३ ॥
निस्संकीयनिकंखिय, णिच्चित्तिगिच्छा अमुददिद्वीय ।

न्यरवी णकसायवीतरागचरित्तारिया य मेकिंतं सयंबुच्छ्र
 उमत्यखीणकसायवीतरागचरित्तारिया? दुविहा पष्पत्तांतंज
 हा पढमसमयसंबुच्छ्रखीणकसायवीतरागचरित्तारिया अप
 ढमसमयसयंबुच्छ्रउमत्यखीणकसायवीतरागचरित्तारिया
 य अहवा चरिमसमयसयंबुच्छ्रउमत्यखीणकसायवीतराग
 चरित्तारिया अचरिमसमयसयंबुच्छ्रउमत्यखीणकसायवी
 तरागचरित्तारिया य सेत्तं सयंबुच्छ्रउमत्यखीणकसायवी
 तरागचरित्तारिया । सेकिंतं बुच्छ्रवोहियउमत्यखीणकसा
 यवीतरागचरित्तारिया? १ दुविहा पष्पत्ता, तंजहा पढम
 समयबुच्छ्रवोहियउमत्यखीणकसायवीतरागचरित्तारिया
 अपढमसमयबुच्छ्रवोहियउमत्यखीणकसायवीतरागचरि-
 त्तारिया य अहवा चरिमसमयबुच्छ्रवोहियउमत्यखीण
 कसायवीतरागचरित्तारिया अचरिमसमयबुच्छ्रवोहियउम
 त्यखीणकसायवीतरागचरित्तारिया य सेत्तं बुच्छ्रवोहिय
 उउमत्यखीणकसायवीतरागचरित्तारिया सेत्तंउमत्यखी-
 णकसायवीतरागचरित्तारिया । सेकिंतं केवद्विखीणकसा
 यवीतरागचरित्तारिया? १ दुविहापष्पत्ता । तंजहा सजोगी
 केवद्विखीणकसायवीतरागचरित्तारिया अजोगीकेवद्विखी
 णकसायवीतरागचरित्तारिया य । सेकिंतं सजोगीकेवद्विखी
 णकसायवीतरागचरित्तारिया? १दुविहापष्पत्ता । तंजहा
 पढमसमयसजोगीकेवद्विखीणकसायवीतरागचरित्तारिया
 अपढमसमयसजोगीकेवद्विखीणकसायवीतरागचरित्तारि-
 या य अहवा चरिमसमयसजोगिकेवद्विखीणकसायवीतरा-
 गचरित्तारिया अचरिमसमयसजोगिकेवद्विखीणकसायवी
 तरागचरित्तारिया य सेत्तं सजोगिकेवद्विखीणकसायवी-
 तरागचरित्तारिया य सेकिंतं अजोगीकेवद्विखी
 णकसायवीतरागचरित्तारिया ? १ दुविहा पष्पत्ता ।
 तंजहा पढमसमयअजोगीकेवद्विखीणकसायवीतरागचरि
 त्तारिया अपढमसमयअजोगिकेवद्विखीणकसायवीतरा
 गचरित्तारिया य अहवा चरिमसमयअजोगिकेवद्वि
 खीणकसायवीतरागचरित्तारिया । अचरिमसमयअ
 जोगिकेवद्विखीणकसायवीतरागचरित्तारिया य सेत्तं अ-
 जोगिकेवद्विखीणकसायवीतरागचरित्तारिया । सेत्तं
 केवद्विखीणकसायवीतरागचरित्तारिया । सेत्तं खीण-
 कसायवीतरागचरित्तारिया सेत्तं वीतरागचरित्तारिया ।
 अहवा चरित्तारिया पंचविहा पष्पत्ता । तंजहा सामाड
 यचरित्तारिया, ठेओवट्टावणीयचरित्तारिया, परिहारवि-
 मुच्छ्रिचरित्तारिया, सुद्धमसंपरायचरित्तारिया, अहक्खा-
 यचरित्तारिया य । सेकिंतं सामाड्यचरित्तारिया? १
 दुविहा पष्पत्ता । तंजहा । उत्तरियसामाड्यचरित्तारि-
 या आवकाहयासमिड्यचरित्तारिया य । सेत्तं सामाड्य-

चरित्तारिया । से किंतं ठेओवट्टावणीयचरित्तारिया
 ? १ दुविहा पष्पत्ता तंजहा । साइयारा ठेओवट्टाव-
 णीयचरित्तारिया निरडयारा ठेओवट्टावणीयचरित्तारि-
 या । सेत्तं ठेओवट्टावणीयचरित्तारिया । सेकिंतं परि-
 हारविमुच्छ्रियचरित्तारिया? १ दुविहा पष्पत्ता । तंजहा
 निव्विस्समाणपरिहारविमुच्छ्रियचरित्तारिया निव्विड्ढका-
 ड्यपरिहारविमुच्छ्रियचरित्तारिया य । सेत्तं परिहारविमु-
 च्छ्रियचरित्तारिया । से किंतं सुद्धमसंपरायचरित्तारिया
 ? १ दुविहा पष्पत्ता तं जहा, संकिद्विस्समाणसुद्धमसं-
 परायचरित्तारिया विसुद्धमाणसुद्धमसंपरायचरित्तारिया
 सेत्तं सुद्धमसंपरायचरित्तारिया । से किंतं अहक्खायचरि-
 त्तारिया? १ दुविहा पष्पत्ता, तंजहा उउमत्यअहक्खा-
 यचरित्तारिया केवद्विअहक्खायचरित्तारिया य सेत्तं अह-
 क्खायचरित्तारिया । सेत्तं चरित्तारिया । सेत्तं अण्हिप-
 त्तारिया । सेत्तं आयरिया ॥ प्रज्ञा. १- प. ॥

आराधात सर्वहेयधर्मेण्य इत्यार्यः । मोक्षमार्गं, (भारिय
 उवसंपज्जे) सूत्र १ श्रु ७ अ । आराद् यात सर्वकुयुक्तिन्य
 इत्यार्यं तत्वम् । तत्त्वे, (आयरियं विदित्ताण, सन्वडुक्खा विमु-
 ख्ख) आयरियति सूत्रत्वात् आराद् यात सर्वकुयुक्तिन्य इ-
 त्यार्यं तत्व तद्विदित्वा ज्ञात्वेति । उत्त० अ ६ । ५ गुण, न्यायोप-
 पत्ते, आर्यं प्रगुणं न्यायोपपत्तमिति । आचा० १ अ ५ उ ॥
 आयरियउवज्जाय-आचार्योपाध्याय-पुं० आचार्यसहित
 उपाध्याय आचार्योपाध्यायः । आचार्यसहिते उपाध्याये
 (आयरियउवज्जाय विसंभज्जा)न्य० सू ३ उ । आचार्यसहित
 उपाध्याय आचार्योपाध्याय । आचार्य उपाध्यायश्चेत्यर्थं
 आचार्यश्च स पत्रोपाध्याय आचार्योपाध्याय आचार्यरूपे
 उपाध्याये, स हि केषांचिदाचार्यं. केषांचिदुपाध्याय इति ।
 न्य० ३ उ ॥

आ (य) रियखेत्त-आर्यक्रेत्र-न० अरूपरूविंशतिजनपदोपक्ष-
 किते राजगृहमगधादिके, सूत्र० १ श्रु ५ अ. ॥
 सारूपरूविंशति. आर्यक्रेत्राणि (आयरिय) शब्दे पृष्ठे ३३६
 पक्षौ ११ उक्तानि ॥

यस्मादत्र पतेषु सारूपरूविंशतिसख्येषु जनपदेषूपत्तिर्जि-
 नानां तीर्थकराणां चक्रवर्तिनां रामाणां बह्वेदेवानां कृष्णानां
 वासुदेवानां तत आर्यमेतेन क्षेत्रस्वार्थानार्यव्यवस्था दर्शिता
 यत्र तीर्थकरादीनामुत्पत्तिस्तदार्यं शेषमनार्यमिति । आवश्य-
 कचूर्णोपुनरित्थमन्यव्यवस्था उक्ता " जेतु केसुवि पपसेसु
 मिटुणगाणि यत्रुपसु इकारार्या नीई परुदा ते आयरिया
 सेसा अणारिया इति " एते च प्रत्यासत्या अरतक्रेत्रवर्तिन
 पव आर्या उक्ता. उपत्रकृणत्वाच्चैपामन्येऽपि मदाविदेहंत
 वर्तिविजयमन्यमन्त्रेमादिष्वनी बहवो इष्ट्या इति । प्रव
 १७६ टा. ।

आर्यक्रेत्रस्मीमा निशीयचूर्णो यथा १६ अ ।
 मगहा कोसवीया, यूणाविसओ कुणाविसओ य ॥
 एसा विहारजूमी, पत्ता आयरियं खेत्त ॥ ६३५ ॥
 पुन्वेण मगहविसओदक्खिणेण कोसवी अचरेण यूणाविसओ

उत्तरेण कुणात्वाविसत्रो पतोसि मङ्गं आयरियं पुरतो अणारिया
आ (य) रियङ्गाण—आर्यस्थानन० सर्वतो विरत्यादौ, समयस्थाने
“जासा सव्वतोविरडं पसङ्गाणे अणारभङ्गाणे आरिप’
तत्र चयं विरति. समयकृत्वापूर्विका सावधारम्माभिवृत्ति.
सावधानुष्ठानरहितत्वात् समयस्थानम् तत्रचैतत्स्थानमार्थस्या
नम् । सूत्र ० २ अ. २ अ. ।

आ (य) रियदंसि (न्) आर्यदर्शिन्—पु० आर्य
प्रगुण न्यायोपपन्न पश्यति तच्छ्रीदृष्टेत्यार्यदर्शी । न्यायो
पपन्नदर्शिनि, (आयरिप आरियपये आरियदसी) आचा. २
अ ५ अ. ।

आ (य) रियदिष्ण—आर्यदत्त—पु० पार्श्वनायस्य प्रथमे गणधरे
प्रव १ अ. ।

आ (य) रियदेस—आर्यदेश—पु० मगधाद्यर्द्धपूर्वशतिजनप
देषु, (आयरियदेसमि जे समुप्पणा) प व १ अ. । आर्य-
देशसमुत्पन्नः शुरुजातिकुलान्वितः ध २ अधि । तत्र आर्यदेशा
जिनचक्रयर्द्धचक्रपाद्युत्तम पुरुपजन्मचूमयस्ते च सख्यया मगधा
द्याः सारूपचविंशति प्रार्थ्याणा वासाहो देश । प्रव । आर्याव
र्त्तादौ देशे ।

आ (य) रियधम्म—आर्यधर्म—पु० आर्यस्य धर्मः । सदाचारे
भुतचारिकरूपे धर्मं च (वेदञ्ज णिञ्जरापेही आरिय
धम्ममणुत्तर) आराद्धेयधर्मस्यो यात इत्यर्थस्त धर्मं श्रुतचा
रित्ररूपमिति उक्त २ अ. ॥

आ (य) रियपएसिय—आर्यप्रदेशित त्रि० तीर्थकरप्रणीते,—
(एव से धम्मे आयरियपएसिए । आचा० ६ अ ४ अ. ।

आ (य) रियपाण—आर्यप्रज्ञ—पु० आर्या प्रज्ञायस्य स आ-
र्यप्रज्ञः । भुतविशेषितमतौ, आचा० २ अ. ५ अ. ।

आयरियपरिजावि (न्) आचार्यपरिजाविन् त्रि० आचा
र्यपरिजवकर्त्तारि ।

रुहरो अकुलीणोत्ति य, तुम्मेहो दमगपंदबुद्धिंति ।

अवि अप्पत्ताजत्तप्पी, सीसो परिजवइ आयरियं ॥ ? ॥

कच्चिकुशिप्यस्सूच्या असूच्या वा आचार्यं परिजवति ।

सूचा नाम स्वव्यपदेशेन परस्वरूपसूचन । यथा कोपचयः
परिणत साधुवातकमाचार्यं प्रवीति । अद्यापि रुहरा यत्तका
वय किमस्माकमाचार्यपदस्य योग्यत्वमिति । असूचा स्फुटमे-
व परदोषोद्घाटन यथा जो आचार्यं त्व तावद्यापि रुहरो
मुग्धः क्षीरकणो वर्त्तसे अत कीदृश प्रवत आचार्यकत्वमिति ।
योऽकुलीन आचार्यस्तमुद्दिश्य प्रणति अहो उरुमकुबसत्ता
अमी योग्या एवाचार्यपदस्य धय तु हीनकुलोत्पन्नाः कुतो-
ऽस्माक सरिपदयोग्यता यच्च धिक्कट यदकुलीनोऽप्ययमाचार्यं
पदे निवेशित इति । तथा तुम्मेधा मदप्रहो रूमको नाम उरि-
द्रो हृत्वाय प्रव्रजित मदबुद्धिं स्वल्पमति अपि संभावनायां
सभाव्यते कुतोऽपि कारणादिविधोऽप्याचार्यं इति अद्याप्युच्चा
वस्त्रप्रादिद्वामे दार्थिस्य सोऽप्यपत्तामत्तन्धि । एतानप्येव
मेव सूच्या असूच्या च परिभवति ॥

अथ शिष्यपद न्यापदे व्याचष्टे ॥

सो विय सीसो दुविहो. पन्नावियगो अ सिक्खओ चेवा

सो सिक्खओ उ तिविहो. वृत्ते अन्ये तज्जण य ॥

य. शिष्यो गुरुन् परिभवति सोऽपि च द्विविधः । प्रव्रजित
कः शिष्यकश्चैव यस्तेनैव परिभूयमानगुरुणा वीक्षां प्राप्ति
स्त प्रव्रजितक । शिष्यकस्तु गच्छांतगदव्ययनार्यमायात
स च शिष्यकस्त्रिविधः सूत्रेऽथे तज्जणे च सूत्रग्राहकोऽथग्रा-
हकस्तज्जणयग्राहकश्चेत्यर्थः । वृ । नि० चू० १ ए अ० ॥

आयरियपायमूत्र आचार्यपादमूत्र न० आचार्यान्तिके-
(गणायरियपायमूत्रमि,) आचार्यपादमूत्रे आचार्यान्तिके-
इति प. २ अ. ॥

आयरियजाभिय-आचार्यजापित-न प्रश्नव्याकरणदशाया-
इत्तुथेऽप्ययने, स्या० १० अ. ॥

आयरियमग-आर्यमार्ग-पु आराट् यात सर्वहेयधर्मेन्य
इत्यार्यो मार्गो निर्दोषः । पापद्वेष्याऽसम्पृक्ते मार्गे, (आरिय
मग असपत्ता) सूत्र० २ अ० १ अ० ॥ सदनुष्ठानरूपे मार्गे,
जेनेन्डगामनप्रतिपादिते मोक्षमार्गे च सूत्र० ३ अ । (जे तत्र
आरिअ मग परम च ममाहिण) सूत्र. छि. ० अ० ३ अ० ॥

आयरियाविज्जा-आचार्यविद्या-खो० चाचचारंशसमे पुरुष
कलाभेदे, कल्प० ॥

आयरियविप्पमिवत्ति-आचार्यविप्रतिपत्ति-न० षधदद्याया
पञ्चमेऽप्ययने, स्या० १० अ. ।

आ(य)रियवेय-आर्यवेदे-पु० तीर्थकरस्तुतिरूपे, आचकर्मप्रति
पादके च वेदे, (द्राण च माहणाण वेत्राकासोअ पुच्छनिज्वाण)
आर्यान् वेदान् कृतवाइच स भरत एव नत्स्वाध्यायनिमित्त
मिति तीर्थकरस्तुतिरूपान् आचकधर्मप्रतिपादकाइच अना
र्यास्तु पश्चात्सुवभा याशुवल्क्यादिभिः कृता इति आच २
अ. । आ म २ अ. ।

आयरियवेयावच्च-आचार्यवैयावृत्य-न आचार्यस्य वैयावृत्य
नक्तपानादिभिरुपष्टम्भ । वैयावृत्यभेदे, औप० ॥

आयरियव्व-आचरितव्य-त्रि० आ चर तव्य. । अनुष्ठेये ।
(ज जम्मि होइ कात्ते, आयरियव्व स कात्तमायारो) । नि चू
१ अ ॥

आयारियादेस-आचार्यदेश-पु आचार्यकयने, (आयरिय
देसावाहारिण अथेण) आचार्यदेशात् आचार्यकयनात्
अवधारितेनेति । व्य० ३ अ. ।

आयसत्तायण-आयसत्ताजन-न होइजाजने, (तोयमिव ना
द्वियाण, तत्तायसत्तायणोदरत्थवा) तत्र च तदायनत्ताजनं च
होइजाजनमिति ॥ आय० ४ अ ॥

आयाड-आजाति-खी० आ जन्किन् आजननमाजानि सम्मंन-
गणोपपाततो जन्मनि, स्या १० अ । आजायतेऽस्यामित्याजानि
मनुष्यादिजातौ, । तथा चाचाराद्दे आचार्यकार्यज्ञानधिरुत्प
द्दानीमाजातिराजायते तस्यामित्याजानि । साऽपि चतुर्दो
व्यतिरिक्ता मनुष्यादिजाति भावाजातिस्तु ज्ञानाद्याचारम
स्तुतोऽप्यमेवाचार इति । आचा० १ अ २ अ. ॥

आयाति- खी आ. या- जाये- चिन्-यागमने- स्यानात्
रगमने च (आयानिर्गो गतिरिति) न्या ज ३ आयानिर्गमो
निष्पन्न इति स्या. वा २ उक्तदाहं च इजा० ॥

आयाडङ्गाण- आजानिस्थान न- आजननत्ताजाति सन्
उत्तगणोपपाततो जन्म तस्या. न्यानात् । समाने, स्या. १० अ
आयानिस्थान-न० उच्चकालस्य न्याने (शयनविशेष मन्ना)

आयाइहाण

आयाइहाणेति आयतिर्नाम उत्तरकाहस्तस्य स्थान पदमिति ।
दशा० ॥

आयाइहाणञ्जयण- आज्ञातिस्थानाध्ययन न० आजन
नमाजातिः सम्पूर्णनगभोपपाततो जन्म तस्याः स्थान सं
सारस्तत्तन्निदानस्य ज्वतीत्यवमर्थप्रतिपादनपरमाजानिस्था
नमुच्यत इति । आचारदशाया नवमेऽव्ययने, । स्था० १० ग ॥

आयागर-अयत्राकर-पुं० लोहाकरे । (आयागरेइवा)

अयत्राकरो लोहाकरो यत्र लोहं ध्यायत इति स्था० ८ ग ॥

आया(चा) म आचाम न० अवस्त्रावणं पानकभेदे "आयाममव
स्त्रावणमिति" । वृ. भाव. ६ अ. । आ. म पिं. नि. स्था३ ग. उ.
त्त. १५ अ. (आयामंवासोवीरंवासुर्वियरुवातहृष्णारपाणग
जातं पुष्वामेव आलोपञ्जा) आयामाम्भमवदयानमिति आचा०
श्रु. १, चू ॥

आयाम-पुं आ-यम्-भावे घञ् दैर्घ्ये, स्था० ३ ग. ॥

नि चू. उ॥ आ म । राजंजी. "आयामेयं दुवेययं तीसे
वाहाओ अक्षवद्विस्तो भवति" आयामश्चदक्षिणोत्तरायततया
प्रतिपत्तव्यो विष्कम्भः पूर्वापरायततयोति । सू. प्र ४ प्रा. ॥

आयामग-आचा (या) मक- न० आयाममेवायामकम्-
अवस्त्रावणके पानकभेदे- उक्त. (आयामगत्रेव जत्रोदग च)
आयामकं धान्यस्यावस्त्रावणम् । उक्त० १५ अ ॥

आयामसित्यज्ञोइ (न्) आचा (या) म सिक्कयज्ञोजिन्-
त्रि० अवस्त्रावणगतसिक्कभोक्तरि, तथा चौपपातिके "रस-
परित्यागभेदानधिहृत्य-आयामसित्यज्ञोइत्ति" औप० ॥

आयामेऽत्ता-आचम्य-अव्य० आचमन कृत्वेत्यर्थे, (परमक्षे
पं माहणे आयामेत्था) आमेत्यत्ति, आचामितवान् तज्ञोजन
दानद्वारेणोच्छिष्टतासम्पादनेन तच्छुद्धयर्थमाचमन कारितवान्
भोजितवानिति तात्पर्यम् भ० १५ श. १ उ. । माहणे आयामे.
आयामेऽत्ता स उत्तरोहं मुरु करेइ, भ १५ श. १ उ. ।

आचार-आचार-पु. आ. चर-भावे घञ् आ. मर्यादायां
चरणं चारः मर्यादया काहनियमादित्कण्यया चार आचारः
आ. म. ॥ आचारो ज्ञानाचारः पञ्चधा आ मर्यादया वा
चारोविहार आचार. भ १श १उ ॥ दशा. विज्ञे "आमज्जायाव-
यणो, चरणं चारोत्तितीप आयारो । सोहोइ नाणदसण, चरित्त-
तववीरियवियण्यो" ॥ अनुष्ठाने स्था० ४ ग. ॥ आचारणमा-
चारोऽनुष्ठानमिति, सूत्र. २ श्रु ५ अ. । स्था । आचारोमोक्षार्थमनुष्ठा
नविशेष, इति आचा. १ अ. ३ उ. । आचारो ज्ञानादिविषयमनुष्ठान-
मिति ज्ञा. ॥ आचार श्रुतज्ञानादिविषयमनुष्ठान कावाध्यनादीनि
भ० २ श. १ उ आचरणीये आचारे आव० ॥ आचर्यते गुणवि-
धूरुये इत्याचारः अष्ट ॥ आचार साधुसमाचार इति । स्था २ ग.
आचारोत्तोचाऽस्तानादिसुप्पुक्रियारूप इति । ध. १ अधि । स्था ४ ग
दशा० ॥ आयारे चैव भावतेणय ॥ आचारे साधुसामाचार्या
विषये इति । प्रश्न स३ च्छा । आचारस्तत्परिहरणपरिष्ठापनरूप इति ।
स्था ५ ग ॥ आचारः शास्त्रविहितो व्यवहार इति । ग० ॥ आतु ।
आचरणमाचारः । आचर्यते इति चाऽऽचारः । पूर्वपुरुषाच-
रिते ज्ञानाद्यासेवनविधौ, । न । शिष्टाचारनो ज्ञानाद्यासेवन-
विधिरिति । पा० ॥ ध० र. ॥ अनु० ॥ साध्वाचरितो ज्ञाना-
द्यासेवनविधिरिति भावार्थः । मम ॥

आचारस्य चतुर्विधो निक्षेपः दश ३ अ । आचारस्य

तुचतुर्धानिक्षेपः ॥ सचाय नामाचार. स्थापनाचारो इत्याचारो
भावाचारश्च बोद्धव्य इति गाथाकार्यः भावार्थं तु वक्ष्यति ।
तत्र नामस्थापने क्षुभे अतो इत्याचारमाह ।

नामणधावणवासण, सिक्खावणसुकरणाविरोहीणि ।

दव्याणि जाणि लोप, दव्यायारं वियाणाहि ॥ ८६ ॥

व्या० नामनधावनवासनशिक्षापनसुकरणाविरोधीनि इत्याणि
यानि लोके तानि इत्याचार विजानीहि । अयमत्र भावार्थः ।
आचरणमाचारः इत्यस्याऽचारो इत्याचारः इत्यस्य यदाच-
रण तेन २ प्रकारेण परिणमनमित्यर्थः । तत्र नामनमवनतिकर-
णमुच्यते । तत्प्रतिषिद्धिं इत्य भवति । आचारवदनाचारवच्च
तत्परिणामयुक्तमथुक्तं चेत्यर्थः । तत्र तिनिशदतादि आचारवत्
परंभायनाचारवत् । पतञ्जक भवति । तिनिशदतादि आचारित
भावं तेन रूपेण परिणमति नत्वेरंभादि । एवं सर्वत्र भावना
कार्या । नवरमुदाहरणानि प्रदर्शयते । धावनं प्रति हरिद्वारकं
धर्ममाचारवत् सुखेन प्रकाशनात् कृमिरागरकमनाचारवत्त-
स्मनोऽपि रागानपगमात् चासन प्रति कवेरुकाद्याचारवत् सुखेन
पादहाकुसुमादिभिर्वास्यमानत्वात् । वैर्यायनाचारवदशक्य
त्वात् शिक्षापनां प्रत्याचारवच्चुक्तसारिकादि सुखेन मानुषभा-
पाद्यसपादनात् अनाचारवच्चकुतादि तदनुपपत्तेः । सुकरणं प्र-
त्याचारवत्सुवर्णादि सुखेन तस्य कटकादिफरणात् अनाचारव-
द्दृष्टादोहादि तत्राऽन्यस्य तथाविधस्य कर्तुमशक्यत्वादिति ।
अविरोध प्रत्याचारवति गुरुदध्यादीनि रसोत्कर्षादुपभोगगु-
णाच्च अनाचारवति तैद्वकीरादीनि विपर्ययादिति । एवञ्च-
तानि इत्याणि यानि लोके तान्येव तस्याचारस्य तद्व्याप्य
तिरेकाद्व्याचारस्य च विवक्षितत्वात्तथा चरणपरिणामस्य ज्ञा
वत्वेऽपि गुणाभावाद्द्व्याचार विजानीहि अवबुध्यस्वैति
गाथार्थः ॥

उक्तो इत्याचारः सांप्रतं भावाचारमाह ॥

दंसणनाणचरित्ते, तवआयारे य विरियायारे ।

एसो ज्ञावायारो, पंचविहो होऽ नायव्वो ॥ ८७ ॥

व्या० दर्शनज्ञानचारित्रादिष्व्याचारशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते
दर्शनाचारो ज्ञानाचारश्चारित्राचारस्तपाचारश्च वीर्याचार इति ।
तत्र दर्शनं सम्यग्दर्शनमुच्यते न चक्रुरादिदर्शनं तच्च ज्ञायोप-
शमिकादिरूपत्वात् भाव एव । ततश्च तदाचरण दर्शनाचार
इत्येव शेषेष्वपि योजनीयं भावार्थं तु वक्ष्यति एष भावाचारः
पंचविधो भवति ज्ञातव्य इति गाथाकार्यः । दश. अ. ३
विस्तरस्तु (णाणायार) शब्दे ॥

तयाच निशीयच्छर्णां १ उ. निक्षेपोयया ॥

जंजणियं आयारे, चउन्विहो णिकखेवो सो इमो ॥

णामंठवणायारो, एसो खडु आयारे णिकखेवो चउन्विहो
होइ । णामणधोवणवासण, सिक्खावणसुकरणाविरोधाणि ।

गाहा ॥

नामठवणात् गयात् दव्यायारो इतिहो आगमभो षोआगमभो
यभागमभो जाणप अणुवठत्ते णोआगमभो जाणगसरीर
जवियसरीर जाणगमवियसरीरवइत्तो इमो णामणधोवण
गाहा णामादिपपसु आयारो भसुइ । तेण सिद्धिमिच्छतो
य सरी अणायारं पि पण्वेति दीर्घह्रस्वव्यपदेशवत् णामर्थं
पणुइ आयारमतो तिणिसो अणायारमतो परको धोवणं पणुइ

कुसुनरागो आचारमंतो अणायारमंतो किमिरागो । वास
णाप क्वेव्लुगादीणि आचारमंताणि वहर अणायारमत । सुफ
सावहियादि । सिक्खावण पपुञ्च आचारमंताणि वायसगो-
घगादि भगादि अणायारमंताणि सुकरणे सुवण्ण आचारमंतं
घटाहोहं अणायारमत । अविरोह पपुञ्च पयसकराण आचारो
दीहेतेल्लायविरोधे अणायारमता ॥

दव्वाणि जाणि ह्योए, दव्वायारं वियाणाहि ।

एणए दंसणचरणे, तए विरिए य जावमायारो । गाहा ।

गुणपर्यायान् द्रवतीति ह्य जाणन्ति अण्दिष्ठसक्याणि
अहवा पताणि चैव जाणि भणियाणि दोषघतेइति लोकः
इत्येते इत्यर्थः तस्मिन् लोके आधारचूते दव्वायार वियाणाहि
एवमज्जितानज्जितेषु ह्येषु ह्यव्याचारो विज्ञातव्य इति
गतो दव्वायारो ॥

इयाणि ज्ञायारो जणस्सइ सोइय पचविहो इमो ॥

णाणंदंसणगाहं, पचउप्पेण एएसिं पजेया गहिया ॥

अहउट्टुवावस, विरिय महाणी तु जातेसिं ७ गाहा ।

णाणायारो अट्टविहो दसणायारो अट्टविहो चरित्ता-
यारो अट्टविहो, तवायारो बारस्सविहो, वीरिआरो अत्तीस-
तिविहाणे, ते अ अत्तीसइ भेया एए चैव नाणादी मेद्विया
जवति । वीरिअमिति वीरिआयारो गहोओ अहाणी असोअणं
अ तेसिं नाणायारारुणं स एव वीरिआयारो भवइ ॥

आचारस्य ज्ञेयाः ॥

दुविहे आचारो पण्णत्ते तंजहा णाणायारे चैव नोणाणायारे

चैव । नाणायारे दुविहे एणत्ते तं जहा दंसणायारे चैव

नोदंसणायारे चैव नो दंसणायारे दुविहे एणत्ते तंजहा

चरित्तायारे चैव नोचरित्तायारेचैव एणो चरित्ताचारे दुविहे

एणत्ते तं जहा तवायारे चैव वीरियायारे चैव ॥

स्था. ५ अ ॥

सुअचतुएय कळयअवरं । आचरणमाचारो न्यवहारो ज्ञान

अनुज्ञानन्तद्विरय आचार काज्ञादिरेवधो ज्ञानाचारः ॥

पंचविहे आचारो एणत्ते तं जहा णाणायारे दंसणायारे-

चरित्तायारे तवायारे वीरियायारे स्था अ. ५ ।

आचारैणैवात्मसयमो भवति । उक्तं च । तस्याऽत्मा सयतो

यो हि सदाचरे स्तः सदा । स एव धृतिनाम् धर्मस्तस्यैव च

जिनो हितः ॥ १ ॥ इति ॥ दश १ अ. । तथा च धर्मसग्रहे

मूत्रगुणेषूक्तप्रयाणामपि ज्ञानाद्याचाराणां मुख्यत्वव्यापनार्थं

तत्प्राधान्यस्य स्वातन्त्र्येणाऽभिधित्तस्याऽऽह ॥

ज्ञानादिर्पंचाचाराणां, पावनं च यथाक्रमम् ।

गच्छवामः कुसंसर्गं, त्यागोऽर्थपदार्चितनम्-ध०अधि ३

आचारश्चो हि सामान्यायानपि कुत्रादुत्पत्तौ पुत्रस्य

महात्म्यमुपपद्यते । यद्येकं । न कुत्र हीनवृत्तस्य, प्रमाणासि मिति

मिति । नन्त्येष्वपि हि जातानां, वृत्तनेव विशिष्यत, इति ॥ अ०

१ अधि ॥

आचारनाचरत' प्रशस्ता यथा ॥

आचारमायरेते, एगखेत्तेवि गोयमा ! मुणिणो ।

वानसयं पि वत्तने, गीयत्याराहो जणिण ॥

आचारातिक्रमे दोषो यथा ।

आचारंगं अणंतगमपज्जवेहिं एणएविज्जमाणं समवभारि-

यं तत्तय यं अत्तिसआयारे एणएविज्जन्ति तेसिं च एं जे

केइ साहू वा साहुणी वा अएणयरमायारमइकमेज्जा से णं

गारवीहिं उवम्मेयं अहएणहा समणुट्टे वायरेज्जा एणए-

विज्जा वा तओ एं अणंतमंसारी जवेज्जा ॥ महा. १ अ. ।

॥ आचाररहितस्य कर्मोपादानमाचाराङ्गे यथा ।

एत्यपि जाणे उवादीयमाणा जे आयारेण रमंति ।

एतस्मिन्नपि प्रस्तुते वायुकाये अपिशब्दात् पृथिव्यादिषु

समाश्रितमारजं ये कुर्वन्ति ते उपादीयन्ते कर्मणावध्यन्ते एक-

स्मिन् जीवनिकाये वधप्रवृत्ताशेषनिकायवधजनितेन कर्मणा

वा वध्यन्ते किमिति येनहि एकजीवनिकायविषय आरभ-

शेषजीवनिकायोपमर्दमन्तरेण कर्तुं शक्यते अतः स्वमेवं

जानीहि अनेन श्रोतुं परामर्शः पृथिव्याद्यारजिणः शेषका-

यारंजकर्मणाउपादीयमाना जानीहि के पुन कर्मणाउपादी-

यन्ते इत्याह (जे आयारेन्ति) ये अविदित परमार्था-

पंचविधे आचारे न रमन्ते न धृतिं कुर्वन्ति ॥

आचा० १ अ० ७ उ० ।

आचारस्वरूपममहानिशीथे यथा महा । १ अ १ उ. ।

सेजयवं ? केरिमे आयारे कयरेवा सेणं अणायारे ।

गो० आयारे अणायारे एं तप्पणपक्खा तस्य जेणं आ-

णापणिकखे वसे णं एणंते णं सव्वपयारेहिं णं सव्वहा ।

वज्जणिज्जे । जे य एं एणो आणापणिके । से णं गंतेणं

सव्वपयारेहिं एं । सव्वहा आयरणिज्जा । तहा णं गो०

जंजाणेज्जा जहा एं एस एं सामन्नं विहारेज्जा से णं

सव्वहा विवज्जेज्जा महा० ॥

आचारप्रतिपादको भयोऽप्याचारः ॥ सम० ॥ न । आचार-

क्रियाभिधानादाचारः । आ. म १ अ. ॥ आचार आचारोपदे-

शहेतुत्वात् । दश ५ । अ. । आचारान्निधायकत्वादाचारः । स्था-

१ अ । द्वादशाङ्ग्या प्रथमेङ्गे, ध. र. ॥ अनु साध्याचारप्रति-

पादको ग्रथ आचार इति । विशेषेण । एतच्छुभकत्वता (आचारं

ग) शब्दे । नवमपूर्वस्थ प्रत्याख्यानस्य स्वनामक्याते विशति-

षस्तुषु तृतीये वस्तुनि च । पञ्चमत्राणस्त तस्यचतुनो आया-

रनामधेज्जो । न्य० । १ उ. । उपादपूर्वादीनि चतुर्दश पूर्वाणि

तत्र नवम पूर्वप्रत्याख्याननामक । तस्मिन् विशतिषस्तुनि । य-

स्तुनि नान अर्थाधिकार विशेषा स्तेषुविशती वस्तुषु तृतीय-

माचारनामधेय वस्त्विति न्य० । आच० १ आ ईपत् अपरि-

पूर्णा इत्यर्थश्चारा द्वैरिक्ता येते । आचाराश्चारकस्या इत्यर्थो

युकायुक्तविभागनिरूपणनिपुणा विनेया इति ज. १ इ. १ उ ।

दशा० ॥

आचारउवगच्छण आचारोपगमन न मायाकरणरूपे योगे,

आयारोवगयशब्दे कथा । आच० ४ अ. ॥

आचारंग आचारंग ॥ न द्वादशाङ्ग्याः प्रथमेङ्गे सम० ।

तच्छब्दा आचारंगीकायाम् । इह हि रागधेयमोहाद्यभि-

चूतेन सर्वेषामपि सत्तारिजन्तुना शरीरमानसानंकाङ्क्षयापद-

तेन तदपनयनाय हेयोपादे यपदायपरिहाने यन्नो पिधेयः । न

च न विशिष्टविशेषमूने । विशिष्टविशेषश्च न प्राज्ञाशानि-

शयत्रज्ञातोपदेशमन्तरेण आतश्च रागद्वेषनोहादीनां दोषाणा
मात्यन्तिकप्रकृत्यात् । स ऽच्चाहृत एवात् । प्रारज्यते ऽहं च चना-
नुयोगः । सच चतुर्था तत्रया धर्मकयानुयोगो, गणितानुयोगो, ।
अनुयानुयोगश्चरणकरणानुयोगश्चेति । तत्र धर्मकयानुयोग
उत्तराध्ययनादिक. गणितानुयोग. सूर्यप्रज्ञप्त्यादिकः । अनुया-
नुयोग स्तम्भत्यादिकश्चरणकरणानुयोग आचारादिकः स च
प्रधानतमः शेषाणां तदर्थत्वात्तदुक्तं चरणपरिवर्ति हेतुं, जे
णयरे तिष्ठि अणुजोनात्ति तथा चरणपरिवर्तिहेतुं, धम्मकहा
कानदिक्कमादीया । द्विपदसणत्सेही, दंसणशुक्लस्तचरणं
तु । गणधैरैरथ त एव तस्यैवाद्दौ प्रणयनमकार्यतस्तत्प्रतिपादक-
स्याचारांगस्यानुयोगः समारज्यते । स च परनपदप्राप्ति-
हेतुत्वा त्त्वित्तस्तदुक्त । “ श्रेयांसिबहुविज्ञानि भवन्ति
महतामपि । अभ्येयसि प्रवृत्तानां क्वापि यान्ति विना-
यकाः तस्मादशेषप्रत्युहोपशमनायमद्गलमभिधेयं तच्चा-
दिमध्यावसानभेदात्रिविध तत्रादिमद्गल सुयमे आउस
तेण जगवया एवमक्कमाय ” मित्यादि अत्र च जगवद्दे-
चनानुवादो मद्गलं अथवा श्रुतमिति श्रुतं ज्ञान तच्च
नन्वतिपातित्वान्मद्गलमित्येतच्चाविल्लेनात्रिद्विषितगास्त्रार्थपार-
गमनकारणं मध्ममद्गलं लोकताराच्यनपञ्चमांदेशकेसूत्रं
से जहा के वि इरप पफिपुत्रे तिष्ठु सम । सि जेन्मे
उवसधर पसा रक्कमाणेत्वादि अत्र चाहंहुणैराचार्य
गुणोत्कीर्तनमाचार्याश्च पञ्चनमस्कारान्त. पातित्वान्मद्गलमि-
त्येतच्चात्रिद्विषितगास्त्रार्थस्थिरीकरणार्थं अवसानमद्गलं नवमा
ध्वयने ऽत्रसानसूत्र अमि निव्वुने अमाई आ वकहाए
जयवं समियासी अत्राभिनिवृत्तग्रहण संसारनहातरकन्दो
च्छेद्यविप्रतिपत्या ध्यानकारित्वान्मद्गलमित्येतच्चिदित्यप्रति शि।
प्यसन्तानाव्यच्छेदार्थं नित्यव्ययनगतसूत्रं मद्गलत्वप्रतिपादने
नैवाध्वयनानामपि मद्गलत्वमुक्तेवेति न प्रतन्यते सर्वमेववा
मद्गल ज्ञानरूपत्वा त्तस्य निर्जरार्थत्वेनच तस्याविप्रतिपात्ति
र्यदुक्त । (जं अघाणी कम्म खवे इवहुयाहिं वात्तकानीहिं
तशणीतिहिं गुत्ता चवेइ उसासमित्तेण) मद्गलध्वनि रुत्त च
मां गाहयत्यपनयति जवादिति मद्गल मामुद्गते विन्नो गाहो
वा नाग शास्त्रस्येति मद्गल मित्यादि शेष त्वाक्केपपरिहारा
विक मन्यतोवसेयमिति । साम्प्रतमाचारानुयोग प्रारज्यते
आचारस्यानुयोगो ऽर्थकथनमाचारानुयोग सूत्रादनु पञ्चा-
दर्थस्य योगोऽनुयोगः । साम्प्रतमाचाराङ्गस्योपक्रमादीनामनुयो
गपाराणां यथायोग किञ्चिदभिपिणु रशेषप्रत्युहोपशमनाय
मद्गलार्थं प्रेक्षापूर्वकारिणां च प्रवृत्त्यर्थं सन्वन्धाभिधेय प्रयो
जनप्रति पादिकानि युक्तिकारो गाथामाह ॥

वन्दित्तु सव्व मित्ते, जिण्येय अणु आगेदायएत्तव्वे ।

आचारसस जगवत्रो निज्जुतिं कित्तयिस्तामि ॥

तत्रवन्दित्वा सर्वसिद्धान् जिनांश्चेति मद्गलवचन अनुयोग-
दायकानित्येतच्च सन्वन्धवचननपि आचारस्येत्यभिधेयवचन
निर्युक्तिं करिष्ये इति प्रयोजन कथनमिति तात्पर्यार्थः । अवय-
वायस्तु वन्दित्वेति वदित्प्रतिवा दनस्तुत्यो रित्यर्थेद्यया-
निवायिथानुस्तत्रात्रि वादन कथेन । स्तुतिर्वाचाऽनयोश्चमन
पुत्रं क्वात्करणत्रये णापि नमस्कार प्राविदितो जवति । नितं
ध्यानमेवामिति सिद्धा प्रज्ञाणाशेषकर्मा ए. सर्वत्र ते सिद्धाश्च
सर्वसिद्धा नप्यग्रहण तीर्थान्तीर्थानन्तरपरपरादिसिद्धप्रति-

पादकं तान्वन्दित्वेति सन्वन्ध. सर्वत्र योज्यः । रागद्वेषजितो
जिनास्तीर्थं कृतस्तानपि सर्वानतीतानागतवर्तमानसर्वक्षेत्र
गतानिति अनुयोगदायिनः सुधर्मस्वामि प्रवृत्तयो यावदस्य
भगवतो निर्युक्ति कारस्य भद्रवाहुस्वामिनश्चतुर्दशपूर्वधर-
स्या चायोंस्त स्तान् सर्वानित्यनेन चाम्नाय कथनेन स्वमनी
षिकाव्युदास. कृतो जवति वन्दित्वेति कृत्वा प्रत्ययस्योत्तर-
क्रिया सत्यपेक्षत्वा दुत्तरक्रियामाह आचारस्य ययार्थनाम्न
जगवत इति अर्थधर्मप्रयत्नगुणभाजस्तस्यैव सिद्धस्य निश्च-
ये नार्थप्रतिपादिका युक्ति निर्युक्ति स्तां कीर्तयिष्ये अत्रिधास्ये
इति अन्तस्तत्वेन निर्युक्तां निर्युक्तिं वहिस्तत्वेन प्रकाश यिष्या-
मीत्यर्थः यथा प्रतिज्ञातमेव विभणिषु निक्षेपाहर्षणि पदानि
तावत् सुहृद्भूत्वाचार्यः सपीड्य कथयति ।

आचार्य अंगसुयखंध, वंजचरणे तहेव पसत्थेय ।

परिचाए निक्खेवो, तह दिसाणं च ॥ १ ॥

न० १ अ १ च । आचारेत्यादि आचार अङ्गश्रुतस्कन्ध
ब्रह्मचरण शस्त्रपरिज्ञा सज्ञा दिशा मित्येतेषां निक्षेपः ।
कर्तव्यशति तत्राचार ब्रह्मचरण शस्त्र परिज्ञा शब्दानां निष्पन्ने
निक्षेपे अष्टव्या अङ्गश्रुत स्कन्ध शब्दा ओघनिष्पन्नसंज्ञादि
सूत्रा द्वापक निष्पन्ने निक्षेपे अष्टव्या इति एतेषां मन्वे कस्य
कति विधो निक्षेप इत्यत आह ॥

“ चरणदिसावज्जाणं, निक्खेवो चउकत्रोय नायव्वो ।

चरणमि च्जव्विहो खनु, सत्तविहो होइ ओदिसाणं ॥

इ । आचा० १ अ १ ऊ० । चरणादिवर्जानां चतुर्विधो निक्षे-
प चरणस्य पञ्चविध. दिक्शब्दस्य सप्तविधो निक्षेपः अत्र च
क्षेत्रकादादिकं यथा सन्वन्धवमायोज्यं नामादिचतुष्टय सर्वत्रव्य-
वस्थया दर्शयितुमाह आचा० १ अ० १ उ० ।

जत्थ य जं जाणेज्जा, निक्खेवं निक्खेवे निरवसेसं ।

जत्थवि न जाणेज्जा, चउकयं निक्खेवे तत्थ ॥

अत्ययजमित्यादि यत्र चरणदिक्शब्दादौ य निक्षेप क्षेत्रका-
दादिकं जानीयात् तत्र निरवशेष निक्षेपेद्यत्र तु निरवशेष न
जानीयादाचाराङ्गादौ तत्रापि नामस्थापना द्रव्यभावचतु-
ष्कात्मकं निक्षेपनिक्षेपेदित्युपदेश इति गाथार्थः । प्रदेशान्तरप्र-
सिद्धस्यार्थस्य द्वाघवामिच्छता निर्युक्तिकारेण गाथाज्यधायि ।

आचारे अंगमि य, पुव्व दिट्ठो चउकनिक्खेवो ।

नवरं पुण नाणत्तं, जावायारंमि तं वोच्छं ॥ १ ॥

आचारे इत्यादि कुल्लिकाचारकथायामाचारस्यपूर्वोद्दिष्टोनि
क्षेपोयस्य तु चतुरङ्गाध्ययन यश्चात्र विशेषः सोमिधीयते
भावाचारविषय इति ॥

यथा प्रतिज्ञातमाह ॥

तस्सेगट्टं पवत्तण, पदमंगगणी तहेव परिमाणे ।

समोयारे सारेय, मत्तहिं दारेहिं नाणत्तं ॥

तस्येत्यादि गाथा तस्य भावाचारस्य एकार्याभिधायिनो
वाच्या केन प्रकारेण प्रवृत्तिः प्रवर्तनमाचारस्यादृत्तच्च वाच्य
तथा प्रथमाङ्गना च वाच्या तथागाएवाचार्यस्तस्य कतिविध
स्थानमिदमिति च वाच्य परिमाणत्रियस्ता वाच्या तथा किं
क मनवतारस्येत्येत्येववाच्य तथा सारश्च वाच्य इत्येभि
र्कारैः पूर्वसाक्षात्वाचारादस्य ज्ञेयो नानात्वमिति पितार्थः ।
अवयवायस्तु निर्युक्तिहेदेवामिधातुमाह ।

आयारो आचाडो आगालो आगरो य आसंसो ।

आगरिसो अंगं चिय आङ्ना जाड्या मोक्खो ॥

आचा० १ अ० १ उ० । आचर्यते आसेव्यत इत्याचारः स च नामादि अतुर्धा तत्र कृशरीरं प्रव्यशरीरं तद्व्यतिरिक्तो उच्यते । अत्राचारो जनया गाधवानुसर्तव्यः “ णामणधोयणवासण सिस्कावणसुफरणाविरोहीणि दव्वाणि जाणि षोए दव्वायार वियाणादि ” ज्ञावाचारो द्विधा शौकिको लोकोत्तरश्च तत्र शौकिकाः पायनिकादयः पञ्चरात्रादिक ये कुर्वन्ति ते विक्रियाः लोकोत्तरस्तु पञ्चधा ज्ञानादिकः आचारशब्दे दर्शितः एष पञ्चविध आचार पतत्यतिपादकभायमेव ग्रन्थविशेषो ज्ञावाचारः । एव सर्वत्र योज्यम् । इदानीमाचारः आचाल्यते ऽनेनेति निविम कर्मादीत्याचारः सोऽपि चतुर्धा व्यतिरिक्तो वा य ज्ञावाचारः स्वयमेव ज्ञानादिः पञ्चधा इदानीमाचारः आगलनमाचारः समप्रदेशावस्थान सोऽपि चतुर्धा व्यतिरिक्त उच्यते । इदानीमाचारः आगलनमाचारः समप्रदेशावस्थान भाषागाधो ज्ञानादिक एकस्वात्मनि रागादिपदिते स्वस्थानमिति कृत्वा । इदानीमाचारः आगत्य तस्मिन् कुर्वन्तीत्याचारो नामादि सूत्रव्यतिरिक्तो रजतादि भाषाकारोऽयमेव ज्ञानादिस्तत्प्रतिपादकभायमेव ग्रन्थो निर्जरादिरत्नानामत्रदाजात् । इदानीमाचारः आद्वयसत्यस्मिन्नित्याचारो नामादिसूत्रव्यतिरिक्तो पानपात्रघीपादिज्ञावाचारसौ ज्ञानादिवेव । इदानीमाचारः आद्वयसत्यस्मिन्नित्याचारो नामादिसूत्रव्यतिरिक्तो दर्पणं भावादर्शं उक्तं यतोऽस्मिन्निति कर्तव्यता दृश्यते । इदानीमाचारः अज्यते व्यक्तीक्रियते ऽस्मिन्नित्यग नामाद्येव सूत्रव्यतिरिक्तं शिरोवाह्यादि भावां गमेवाचारः । इदानीमाचारो मासेवित तत्र नामादि पोढा तत्र व्यतिरिक्तं स्रव्याचीर्णं सिंहादेस्तृणादिपरिहारेण पिशितप्रक्षणं क्षेत्राचीर्णं वाट्हीकेपुसक्तवः कौकणेपुपेयाः कौलाचीर्णं त्विद् ।

सरमीवन्दणपको, अग्रघः सरसा य गन्धकासादी ।

पामलिसिरीस मक्षिय, पियाइं काड्ये निदाहम्मि ॥

भावाचीर्णन्तु ज्ञानादि पञ्चक तत्प्रतिपादकश्चाचारग्रन्थः । इदानीमाजातिराजायन्ते तस्यामित्याजाति सापि चतुर्धा व्यतिरिक्ता मनुष्योदिजाति भावाजातिस्तु ज्ञानाद्याचार प्रवृत्तिरयमेव ग्रन्थ इति । इदानीमामोक्ष आमुच्यन्ते ऽस्मिन्नित्यामोक्षणं वा मोक्षो नामादि स्तत्र न्यतिरिक्तो निगरादे ज्ञाकाः मोक्षाकगणिको द्वेषनमशेषमेतत् साधकश्चायमेवाचार इति एते किञ्चिच्छिष्यादिकमेवार्थं विशेषन्तः प्रवर्तन्तइत्येकार्थिका शक्रपुरन्दरादिवत् प्रकार्याभिधायिनां च उच्यते इति वन्धानुज्ञेभ्यादि प्रतिपत्यर्थमुद्घटनं उक्तं च ॥

वन्धाणुतोमया खहु, सत्तंमि य द्वाघवं असम्मोहो ।

सन्तगुणवीररागे, विय एगटं गुणाहवन्ते ॥

स इदानीं प्रवर्तनाचार कदा पुनर्भगवत्ताचारः प्रणीत इत्यत आह ॥

दारं सव्वेसि आयारो, तित्यस्व पत्तणो पदमथाए ।

मेनाइं अंगाइं, एकारमथाणुपुञ्जीए ॥

आ. १ अ. ३ उ. सव्वेसिमित्यादि सर्वेषां तीर्थकानां तीर्थप्रवृत्त्यादा वाचारार्थं प्रथमतया सूत्रवति भविष्यति च तत्र शेषां नार्थ इति गणधरा अग्रनयेवानुपूर्व्या सूत्रतया ग्रन्थन्तीति इदानीं प्रथमत्वे हेतुमाह ॥

आयारो अंगणं, पढं अंगं दुवाडसएहंमि ।

एत्य य मोक्खो वा ओ, एम य सारो पवयणस्स ॥

अग्रमाचारो षादशानाम प्यङ्गानां प्रथमं मङ्गमेतस्य कारणमाह । यतोऽत्र मोक्षोपायश्चरणं करणं निगद्यते एतच्च प्रवचनस्य सारं प्रधानं मोक्षहेतुप्रतिपादना द्वा च स्थितस्य शेषांगाध्ययनयोग्यत्वात्स्य प्रथमतयोपन्यास इति । इदानीं गणि चारसाद्युर्वा गणिगुणगणो वा गणः सोऽस्यास्तीति गणो आचारस्यत्वं च गणित्वमिति प्रदर्शयन्माह ॥ आ. १ अ. १ उ. ।

आयारंमि अहीए, जं नाउ होईं समएधम्मो उ ।

तम्हा आयारधरो, वुच्चइ पढं गणि ट्ठाणं ॥ १० ॥

(आयारस्मीत्यादि) यस्मादाचाराध्ययनात् क्वांत्यादिक उचरणं करणात्मको वा श्रमण धर्मपरिज्ञातो भवति तस्मात्सर्वेषां गणित्वकारणा नामाचारधरत्व प्रथमतया प्रधानं वा गणिस्थानमिति ।

इदानीं परिमाणं किं पुनरस्याध्ययनतः पदतश्च परिमाणमित्यत आह ।

नव वंजचेरमइओ, अट्टारस पदतहस्सिओ वेड ।

हवय स पञ्च चूडो, बहु बहुतर ओ पयगेणं ॥

१ । अ. १ उ. (एवेत्यादि) तत्राध्ययनतो नवमूलचर्याभिधानाध्ययनात्मको वेद इति विदन्त्यस्मादेयोपादेय पदार्थानिति वेदः क्वायोपशमिकजाववत्ययमाचारः सट् पञ्च भिद्वन्नात्रि वर्तते इति स पञ्चतन् इचभवति । उक्तं शेषानुवादिनी चूमा तत्र प्रथमं पिमे सण सेजरिया भासञ्जा पायवत्यया एमा उगह पकिमत्ति । सत्ताध्ययनात्मिका चितीया सत्तमत्तिक्कया तृतीया भावना चतुर्थी विसुत्तिः पञ्चमी निजीथाध्ययनं बहुवहुरयो (पदमोणति) तत्र चतुश्चक्षिकात्मकं चितीयश्रुतस्कन्धप्रक्षेपाच्छु. निजीथ पञ्चमचक्षिका प्रक्षेपा बहुतरतोऽनन्तगम पर्यायात्मकविवक्षया बहुतमञ्च पदाप्रेण प्रमाणेन जवतीति इदानीं मुपक्रमान्तर्गतं समवतारहार । तत्रताश्च ज्ञानवसु ब्रह्मचर्याध्ययनेष्ववतरन्तीति दर्शयितुमाह ॥

आयारगणतयो, वंजचेरेसु सो समोयरइ ।

सो वि य सत्यपरिणाए, पिंभियतयो समोयरइ ॥ ११ ॥

सत्यपरिणाएतयो, ठस्सु, वि काएसु समोयरइ ॥

ठज्जीवणिया अत्तो, पंच, सु विवएसु उ यरइ ॥ १२ ॥

पंचय महव्ययाइ, समोयरंतेउ मव्व डव्वे सु ॥

सव्वेसिं पज्जवाणं, अण्णत्तजाणंमि उयंति ॥ १४ ॥

इति । १ अ० उ० १ आयारो इत्यादि । मन्वे इत्यादि । पञ्चेत्यादि । उक्तानां नवरमाचाराप्राप्ति चक्षिका इत्यादि धर्मास्त्रिकायादीनि पर्याया अगुरुत्वाद्य स्नेयाननन्तनागे प्रक्षानामपतार इति ॥ कथं पुनर्महाप्रतानां सर्वज्ञेयप्रतार इति तदाह ॥

अज्ञावणिया पढे, वयंमिचरेमे विनि एय मव्वट्ठवाइं ।

मे ना महव्वया खहु, ते दिवादेमेण दव्वाणं ॥ १७ ॥

उज्जावणिया इत्यादि । न्यष्टा कथं पुनर्प्रतानां सर्वज्ञेयप्रतारो न सर्वपर्यायेष्वित्युच्यते येनानिप्रत्ये ७ नोदिनास स

सर्वाकाशप्रदेशसंख्याया अनन्तगुणं सर्वनभः प्रदेशवर्गीकृतप्रमाणमित्यर्थः । ततोऽद्वितीयादिस्थानैरसंख्यातगच्छगते रन्त-जागादिकया वृद्ध्या पटस्थानकानामसंख्येयस्थानगता श्रेणिर्भवति एवंचैकमपि स्थानं सर्वपर्यायान्वितं न शक्यते परिच्छेत्तु किं पुन सर्वाण्यपीत्यतः केऽन्ये पर्याया येषामनन्तभागे व्रतानि वर्तेरन्निति स्यान्मातिरन्ये केवलगम्या इतीदमुक्तं भवति केवलगम्या प्रज्ञापनार्थपर्यायाणामपि तत्र प्रज्ञेपाच्छु, त्वमेवमपि ज्ञानज्ञेयास्तुल्यत्वात्तुल्या एव नानन्तगुणा इति-अत्राचार्यभाह । यास्तौ सयमस्थानश्रेणिनिर्दिष्टा सा सर्वा चारित्रपर्यायैर्ज्ञाने दर्शनपर्यायसहिते तत्प्रमाणा सर्वाकाश प्रदेशानन्तगुणा इह पुनश्चरित्रमा श्रोपयोगित्वा त्पर्याया नन्त-भागवृत्तित्व मित्यदोषः

इदानीं सारद्वार क. कस्यसार इत्याह ॥

अंगार्ण किं सारो, आयारो तस्स किं हवइ सारो ।

अणु अंगत्यो सारो, तस्सवि य परूवाणासारो ॥ १६ ॥

सारोपरूवणाए, चरणं तस्स वि य होइ निव्वाणं ॥

निव्वाणस्स उ सारो, अन्वावाहं जिणो वेति ॥

आ. १ अ. १ उ. ॥ अंगणमित्यादि स्पष्टा केवलमनुयोगार्थो व्याख्याननृतोऽर्थस्तस्य प्ररूपणा यया स्वविनियोग इति । अन्यच्च सारो इत्यादि स्पष्टैव । पतेपांचान्वर्याभि धानानि दर्शयितुमाह ॥

सत्यपरिणया दोग, विजत्रो य सीउसणिज्जसम्मत्तं ॥

तह दोगमारनामं, बुचं तह महापरिष्सा य ॥ ३१ ॥

अट्टसए य विमोक्खा, उवहाण सुयं च नवमगं जाणियं ।

उच्चसो आयारो, आयारग्गाणि सेसाणि ॥ ३२ ॥

सत्य इत्यादि अट्टसए इत्यादि स्पष्टे केवलमित्येव नवाभ्ययन-रूप आचारो द्वितीयश्रुतस्कन्धाध्ययनानि शेषाण्याचारप्राणी ति साम्प्रतमुपक्रमात्तर्गतोर्थाधिकारो द्वेषा अभ्यनार्थाधिकार उद्देशार्थाधिकारश्च तत्राद्यमाह ॥

जियसंजमो य दोगो, जह वज्जइ जह य तंपज्जाहियव्वं ।

मुहदुक्खवितितिक्खा वि य, संमत्तं दोगसारो य ॥ ३३ ॥

निस्संगया य उट्टे, मोहसमुत्त्या परीसहोवसग्गा ।

निज्जाणंअट्टमए नवमेय जिणेण पर्यंति ॥ ३४ ॥

जिअइत्यादि णिस्संग इत्यादि तत्र शास्त्र परिज्ञाया मय मयाधिकारो (जिय संजमोत्ति) जीवेषुसंयमा जीवसयमा स्तेषु हिंसादिपरिहारः स च जीवास्तित्वपरिज्ञाने सति भवत्यतो जीवास्तित्व विरति प्रतिपादनमत्रार्या अधिकारलोकविजये तु लोको जहवज्जइ जहायत्तं पज्जाहियव्वं ति विजितमावलोक-केन सयमस्थितेन लोको यया वच्यते अष्टविधेन कर्मणा यया च तन्प्रातव्यं तथा ज्ञातव्य मित्ययमर्थाधिकार स्मृतीये त्वयं सयमस्थितेन जितकपायेणानु कृत्प्रतिकृतोपसर्गनिपातेनुच्य-दुम् तितिज्ञावि धेयेति । चतुर्ये त्वय प्राक्तनाभ्य यनार्थसम्पन्ने-न तापसादिकप्रतप सेविनामष्टगुणं श्वर्यमुद्धीक्यापि हृदसम्य कृत्वेन भवितव्यमिति पंचमे त्वय चतुरभ्ययनार्थस्थितेनासार परिन्यागेन लोकसार रत्नत्रयो युक्तेन ज्ञाव्यमिति । षष्ठे त्वयं प्रागुक्तगुणयुक्तेन निस्संगता युक्तेनाप्रतिरुद्धेन ज्ञावितव्यं । सन्तमेवय सयमादि गुरयुक्तस्य क्रवाचिन्मोह समुत्त्या परि-

पहोपसर्गावा । प्रादुर्भवेयुस्ते सम्यक् सोढव्याः । अष्टमे त्वयं निर्याणमत क्रिया सा सर्वगुणयुक्तेन सम्यग्विधेयेति । नव मेयं अष्टाध्ययनप्रतिपादितोऽर्थस्सम्यगेवम वर्धमानस्वामिना विहित इति तत्प्रदर्शनं च शेषसाधनामुत्साहार्थं । तदुक्तम्

तित्ययरो च उरणाणी, सुरमहिओसि सिज्जिसव्वय-
धूर्वमि । अणुगूहियववविरिओ, सव्वत्याने सुउज्जमइ ॥

किं पुण अवसेसे हि दुक्खक्खयकारणा सुविहिपदिं । होति न उज्जमियव्वं स पव्ववार्यमि माणुस्से आचा. १ अ० १ उ. ॥ तथा च समवायांगे आचारस्य श्रुतस्कन्धेय रूपस्य प्रथमां गस्य चूलिका सर्वान्तिममध्ययन विमुक्तयान्निधान माचारचू-
द्विका तद्वर्जानां तत्राचारे प्रथम श्रुतस्कन्धे नवाध्ययनानि द्वितीये पोरुशानिशीयाध्ययनस्य प्रस्थानान्तरत्वेनेहानाश्रय-
णात् । पोरुशानां मध्ये एकस्या चार चूलिकेति परिहृतत्वात् शेषाणां पञ्चदश सम० ॥ ५७ स ॥

आयारस्स एं जगवओ सच्चुद्वियागस्स पणवीसं अ-
ज्जयणा प० तं० सत्यपरिष्सा दोगविजत्रो सीओसणी
असम्मत्तं । आवन्ति धुयविमोहउवहाणसुयं मह-
रिणया ॥ १ ॥ पिंसेतणसिजिरिआ, जासज्जयणा य
वत्थपपसा । उग्गहपमिमा सत्तिकसत्तया जावणविमु-
त्ती ॥ २ ॥ निसीहज्जयणं पण वीस इमं ॥

सम० ॥ २५ ॥ आयारस्स एं भगवओ सच्चुद्वियागस्स
पंचासीउहेसणकात्ता प० टी० तत्राचारस्य प्रथमांगस्य नवा-
ध्ययनात्मकप्रथमश्रुतस्कन्धरूपस्य सच्चुद्वियागस्स इति द्वि-
तीये हि तस्य श्रुतस्कन्धे पञ्चचूलिकास्तासु च पञ्चमी
निगीथाख्येहन गृह्यते भिन्नप्रस्थानरूपत्वात् तस्यास्तदन्याश्चत-
स्रस्तासुच प्रथमद्वितीये सप्तसप्तम्ययनात्मिके तृतीयचतुर्थीं
चैकैकाध्ययनात्मिके तदेव सह चूलिकानिर्वर्तत इति सच्चुद्विका
कस्तस्य पञ्चाशीतिरुद्देशनकात्ता भवतीति प्रत्यभ्ययनं उद्दे-
शनकात्तानामेतावत्संख्यत्वात्तथाहि प्रथमश्रुतस्कन्धे नवस्वभ्य-
यनेषु क्रमेण सप्तपट चत्वारश्चत्वारः षट् पञ्च अष्टचत्वारः
सप्त चेति द्वितीयश्रुतस्कन्धेषु तु प्रथमचूलिकायां सप्तस्वभ्य-
यनेषु क्रमेण एकादश त्रयस्त्रयः चतुर्षु द्वौ द्वौ द्वितीयायां
सतैकसराणि अध्ययनानि एवं तृतीयैकाध्ययनात्मिका एवं च-
तुर्यपीति सर्वमीदने पञ्चाशीतिरिति तथाचनन्द्यध्ययने ॥

सेकिंतां आयारे आयारे णं समणाणं निर्गंगाणं
आयारे गोयरविणयविणयज्यासिक्खाजासा अजासा
चरणकरणजायामायावितीओ आवविज्जंति । से समा-
सओ पञ्चविहे पणत्ते तं जहा नाणायारे दंसणायारे
चरित्तायारे तवायारे वीरियायारे आयारेणं परिता वा-
यणा संखिज्जा अणुओगदारा संखिज्जा वेदा संखिज्जा
सिद्धोगा संखिज्जाओ निज्जुत्तीओ संखिज्जाओ पमि-
वत्तीओ स एं अंगट्टयाए पदमे अंगे दो सुयवंथा
पणवीसे अज्जयणा पञ्चामीइ उहेसणकात्ता पञ्चा-
सीइ समुद्देसणकात्ता अट्टारम पयत्तहससाणि पयज्जणं
संखिज्जा अक्खरा अणंतागमा अणंतापज्जवा परिता
तसा अणंता पावरा सासयकमनिवच्चनिकाया जिय

किञ्च चिन्तय इति वीर्याचारः प्रतिपादितो दृष्ट्यः सप्रति शेषा-
णां ज्ञानाद्याचाराणां प्ररूपणानिमित्त पश्चार्त्तमाह । सहितो नाम
स यस्य ज्ञानादेशचित काद्वस्तेनोपेत । किमुक्तं प्रवति । काद्वे
स्वाभ्याय करोति । काद्वे प्रतिवेक्षनादिक काद्वे च स्वोचित तप
इति सम्यक् आदितो यत् यस्योपधाने तत्करणे वा स्वाभिप्राय
समाहित उपशमी ज्ञानादीनां हित स्थित औत्पत्तिके ज्ञाना
द्यधिक निर्मूलतर मात्मनोवाञ्छन् सदेव गुरुषु बहुमानपर
इति प्रावः । एवज्ञानाद्याचारसमन्वितो गुणनिधिर्भवति । तत
आह गुणनिधिर्गुणानामाकरः एष आचारकुशलः सांप्रतमेत
द्वेव गायाद्वय विनेयजनानुग्रहाय भाव्यहृद्व्याख्यानयति ।
अच्छुद्धाण गुरुमादियाणं, आस्रणदाण च होइ तस्सेव । गोसे
वय आयरिये, सदिसहा किं करोमिति अत्र (गोसे) इति
प्रातरेवेत्यर्थः । “ सभासकरणधम्मं, ठेयाण अविभत्ति सीस-
पाकिञ्चे । पकिस्वजोगो जह, पीडियाप जुजण करेमि धुव ”
अत्र प्रतिरूपयोगो यथा पीठिकायां प्राक् प्रतिरूपविनयाधिका
रेऽभिहितस्तथा प्रतिपत्तयः (जुजणं) इत्यस्य व्याख्यान
यत् धुवनकाद्वहीन प्रतिरूपयोगात्करोति पारयतीतिभावः ।
(पूय जहाणुस्व, गुरुमादीण करेइ कमसोव । चल्हादिजण-
णमफवस, अचववया होइ कुलुमत) अत्रहादिजननमिति
मनः प्रहादजनक “ अचववयास्सभावो अण्फदणयायहोइ
अकुयत्त । चल्हाववाहनसीजर, सहितो काद्वेवणाणादि ” अत्र
स्यजनता भवोचितहस्तपादादिचेष्टाविकलता सम्म अहिय-
जावो समाहितो समीवम्मि नाणादिण तु तक्षितो गुणनिधि-
जोआगरो गुणाण गाथापचकमपि गतार्थम् ॥ व्यः ॥

आचारखेवणी-आचाराक्षेपणी स्त्री-आचारो दोचाऽस्नाना-
दिस्तप्रकाशनेनाक्षेपणी आचाराक्षेपणी । आक्षेपणीकथा-
जेदे, ॥ स्या० ४ छ ॥

आचारगोचर-आचारगोचर पु० आचारो मोक्षार्थमनुष्ठान-
विशेषस्तस्य गोचरो विषय आचारगोचरः आचा० ॥ ७
अ १ उ० । आचारः साधुसमाचारस्तस्य गोचरो विषयो
व्रतपट्टकादिराचारगोचरः साधुसमाचारविषये, व्रतपट्टका-
दिके, आचारश्च ज्ञानादि विषय पञ्चथा गोचरश्च त्रिज्ञाचर्ये-
त्याचारगोचर ज्ञानाचारादिके, भिक्षाचर्यायां च, । न० ॥
सेह आचारगोचर प्रहृयाप अन्तुहेयव्व भवइ स्या० ७ छ
इहविन्नक्तिविपरिणामादाचारगोचरस्य प्रहणतायां शिक्षण
शैक्षमाचारगोचरं प्राहयितुमित्यर्थः ॥ स्या० ७ छ ।

आचारगोचर विणयवण्यचरणकरणजायामायावत्ति य
धम्ममाइफलीय ॥ आचार श्रुतज्ञानादिविषयमनुष्ठान काद्व-
ध्ययनादिगोचरो त्रिज्ञादनन् पतयो समाहारद्वन्द्वस्ततस्तदा-
ख्यातमिच्छामीति योग इति ॥ ज० २ श० १ उ० ॥

क्रियाकलापे, पु० दश० ६ अ० ॥

रायाणो रायमन्वा य, माहणा अदुव स्वत्तिया ।

पुच्छंति निहुअप्पाणो कहं आचारगोचरं ॥

व्या० ॥ राजानो नरपतय राजामान्याश्च मन्त्रिण द्राघण
प्रतीता (अकुवत्ति) तथा कत्रिया थ्रेहगडय पृच्छन्ति
निनृतात्मान अमन्तांता रचिनाजत्रय कय ते नवतां आचार-
गोचर क्रियाकलाप स्थित इति सूत्रार्थः ॥

तसिं सो निहुअदोतो, सव्वज्जय सुहावहो ।

सिक्खा एनु समाउत्तो आइसखेज्ज विक्कवगे ॥ ३ ॥

व्या० ॥ तेज्यो राजादिभ्यः असो गणी निनृतोऽमन्त्रान

उचितधर्मः कायस्थित्या दांतं धंसिय मनोदमात्रया सर्वनृन
सुखावहः सर्वप्राणिहितइत्यर्थः । शिक्षया ग्रहणासेवनरूपया
सुसमायुक्त सुप्नु एकीजावेन युक्त आख्याति फययति
विचक्षण पणित इति सूत्रार्थः ।

(इति धम्मत्यकामाण, निगयाण सुणेह मे । आचारगोचर
भीम, सयव डुरदिष्ठिय) सूत्रव्या० ॥ इतिइत्युपदर्शने
तमेन धर्मार्थकामानामिति धर्मआरिषधर्मादिस्तस्यार्थ
प्रयोजन मोक्षकामयते इच्छति विशुद्धविहितानुष्ठानकरणेनेति
धर्मार्थकामाः मुमुक्षवस्तेषां निर्ग्रयानां बाह्यान्त्यन्तरग्रन्थरहि
तानां शृणुत मम समीपात् आचारगोचर क्रियाकलाप भीमं
कर्मशत्रुपेक्षया शैलं सकल सपूर्ण डुरधिष्ठं कुहसत्त्वैङ्ग-
श्रयमिति सूत्रार्थः ॥

आचारग-आचाराग्र न० आचारांगस्य द्वितीये श्रुतस्कधे
तद्वक्तव्यताऽचारांगटीकायाम् ॥ (आचारमेरो-गदितस्य
देशतः, प्रवच्छितच्छेपिकच्छिकागतां । प्रारिक्सितेऽयं गुण
वान् हृती सदा, जायेत निः शेषमशेषिताक्रिय ?)
उक्तो नवग्रहचर्याध्ययनात्मक आचारश्रुतस्कध सांप्रतं
द्वितीयोश्रुतस्कधः समारभ्यते । अस्य चायमभिसवध
उक्तम् प्राचारपरिमाणम् प्रतिपादयता तद्यथा (णववभचेरम
श्रोअट्टारसपयसहास्सिओ वेओ इवव य स पचचुओ वहु
अयरो पयगेण) तत्राद्ये श्रुतस्कधे नवग्रहचर्याध्ययनानि
प्रतिपादितानि तेषु च न समस्तोऽपि विन्नक्तिनोऽर्थोऽभि-
हितोऽभिहितोऽपि सङ्केपतोऽतोऽभिहितार्थान्निधानाय सङ्केपो-
कस्य च प्रपचाय तदगृह्यताश्चतस्रः उक्ता अनुत्तमगृहि-
का प्रतिपाद्यते ॥ तदात्मकश्च द्वितीयोश्रुतस्कध इत्यनेन
सवधेनायातस्यास्य व्याख्या प्रतन्यते तथा चाचारांगनिर्मुक्तो
अग्रनिक्षेपप्रतिपाद्याह ॥

उवयारेण उपगयं, आचारस्सेव उवरि माइं ॥

तुस्वरस्मपव्वयस्स य, जह अग्गाइं तहे ताइं ॥ २ ॥

उपकारात्रेणात्र प्रहृतमधिकार यस्मादेतान्याचारस्यैवोपरि
वर्तन्ते तदुक्त शेषवादिनया तत्त्ववद्धानि तद्यथा वृक्षपर्वतादेर-
प्राणीति शेषाणि त्वप्राणि शिष्यमतिव्युत्पत्त्यधमस्य चोपका-
राप्रस्य सुन्नप्रतिपत्यर्थमिति तदुक्तं (उचारिस्स सरिन्न, ज
केणवित पव्वप विहिणा, जेणाहि गारो त मिउ, परुविय
होइ सुइगेज्जं) तत्रेदमिदानीं वाच्य केनैतानि निर्वृदानि
किमर्थं कुनो वेत्यतआह ॥ धेरेहि अणुगाहट्टा, निस्-
दिय होइ पागइत्य च ॥ आचारोअ अन्वो, आचारगेणु पवि-
भत्तो गाहा ॥ धेरेहीत्यादि स्यविरैः श्रुतवृत्तानुदेश
पूर्वदिङ्निर्णयदानाति किमर्थं शिष्यहित भवत्विति हृत्वा
अनुग्रहाय तथा अप्रकटोऽर्थं प्रकटोयथास्यादित्येवमर्थं च
कुनोनिर्वृदाचारान् मजाशास्मन्तोऽप्यर्थः आचारान्पु
विन्नरेण प्रविन्नक इति ॥

सांप्रत यत्स्मान्निर्वृद्ध तद्विज्ञानेनाच्छ्र इति ॥

चिइ अस्म य पंचमए, अट्टमगस्स वीयापि उडेमो ॥

जाणिओ पिंसेणेजा, वत्थं पाओगोइ चैव ॥ ४ ॥

पंचमगस्स चउत्थे उरिया वणिज्जउ नमोमणं ॥

उट्टस्तप पंचमए, जामज्जाया वियाणाहि ॥ ५ ॥

सत्तेजाणि मत्तन्नि, एिज्जुदां महापाणिआवो ॥

सत्त्यपग्गिमा जावण, एिज्जुदाउ वुवावेणो ॥ ६ ॥

आयारपकूपोऽ, पञ्चखाणस्स तइयवत्तूओ ॥

आयारणामधेज्जा, विमइमा पाहुमुच्छेया ॥ ७ ॥

विहयस्सेत्यादि चतस्रो । गायः ब्रह्मचर्याध्ययनानां द्वितीय मव्ययनं होकविजयाख्यं तत्र पंचमोद्देशके इदं सूत्रं (सञ्चामगं घं परिष्णाय निरामगंधो परिव्वपज्जा) तत्रामग्रहणेन इननाद्या- स्तिन्न-कोट्यो गृहीता गन्धोपादानादपरास्तिन्न एताः पन्थ्य- विशोधिकोऽद्यस्ताश्चेमा स्वतो इति घातयति घ्नन्तमनु जानीते तथा पचति पाचयति पचन्तमनुजानीत इति तथा तत्रैव सूत्रं (अदिस्समाणो कयविक्रपरिहति) अने- नापि तिस्रो विशोधिकोऽद्यो गृहीतास्ताश्चेमा- क्रीणाति क्राप- यति क्रीणंतमन्यमनुजानीते तथाऽष्टमस्य विमोहाध्ययनस्य द्वितीयोद्देशके इदं सूत्रं (भिक्खुं परिक्रमेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा णीसिपज्ज वा तुयेट्टज्ज वा सु साणांसि वेत्यादि) भावत् (बहिया विहरेज्जा त भिक्खुं गाहावति उचसंकमिच्चुवपज्जा महमा उसंतो समणा तुम्भङ्गाये असणं वा ष पाणाइं जूयाइ जीवां सत्ताइ समारज्जसमुदिस्स कीयं पामिच्च) मित्यादि एतानि सर्वाण्यपि सूत्राण्यथाश्रित्यैकादशपिंनैषणा निर्व्यूढास्त- या तस्मिन्नेव द्वितीयाध्ययने पंचमोद्देशके सूत्रं (से वत्थं परिन्ना हं कंभ्रं पायपुंणं उमाहं च कमासणमिति) तत्र वल्लकं व- द्वापाटपुंणग्रहणात् वल्लैषणा निर्व्यूढा पतद्ग्रहपदात्पात्रैषणा निर्व्यूढा अवग्रह इत्येतस्मादवग्रहप्रतिमा निर्व्यूढा कमासनमि- त्येतस्माच्छय्येति तथा पंचमाध्ययनावंत्याख्यस्य चतुर्दोद्देशक सूत्रं (गामाणुगामं दुज्जमाणस्स दुज्जाय दुप्परकंतमित्यादि नेयां सक्केपेण न्यावाणेत्यत र्थ्याध्ययनं निर्व्यूढं तथा पण्णाध्य- यनस्य ध्रुवाख्यस्य पंचमोद्देशकसूत्रं (आइक्खव विहयइ कि- ट्ठति धम्मकामी) त्येतस्माद्वाप्याध्ययनमाहुट्टमित्येवं विजानी- यास्वमिति तथा महापरिजाध्ययने सप्तोद्देशकास्तेष्व- प्रत्येक सप्तापि सप्तैकका निर्व्यूढास्तत्रा शस्त्रपरिजाध्ययनाज्ञावना निर्व्यूढास्तथा धृताध्ययनस्य द्वितीयचतुर्थोद्देशकाभ्यां विमुक्ताध्ययनं निर्व्यूढमिति तत्राचारप्रकल्पो निशीथ स च प्रत्याख्यानपूर्वस्य यत् तृतीय वस्तु तस्याऽपि यत्राचाराख्यं विशतितमं प्राणुत ततो निर्व्यूढ इति ब्रह्मचर्याध्ययनेष्य आ- चाराग्राणि निर्व्यूढान्यतो निर्व्यूढनाधिकारादेव तान्यापिशस्त्र- परिजाध्ययनानि निर्व्यूढानीति दर्शयति ॥

अव्वोगमो उ जणिओ, सत्यपरिएणाए दंरुणिकखेवो ॥

सो पुण विज्जमाणो, तहा तहा होइ णायवो ॥ ८ ॥

अन्याहूनोऽप्यकोऽपरिस्फुट इति यावत् मणित प्रतिपादितः फोऽसौ दंरुनिक्केप- दंरुः प्राणिपरिभाषणस्तस्य निक्केप- परित्याग- संयम इत्यर्थः । स च शस्त्रपरिजायामन्यकोऽभिहितो यतस्तेन पुनर्विमज्जमानोऽष्टस्वप्यध्ययनेष्वसावेव तथा तथा- नेकप्रकारो ज्ञातव्यो भवतीति ॥

फय पुनरयं संयम संकेपोऽभिहितो विस्तार्यत इत्याह ।

एगविहो पुण सो, मंजमोत्ति अइत्तय वाहिरेय दुहा ।

मणवपणकायतिविहो, चउविहो चाउजामोउ ॥

पंच य महव्याड तु, पंचहाराड जोषणं उट्टा ।

सीदंगमहस्ताणि य, एसो उ अन्निंतरो होइ ॥ १० ॥

(एगविहो) इत्यादि (पंचय) इत्यादि अविरतिवृत्तिल- ङ्गण पञ्चविध सयम मणवाऽन्यात्मिकयाहमेदात् द्विधा

भवति । पुनर्मनोवाक्काययोगभेदाद्विभिधः स एव चतुर्याम भेदाच्चतुर्था पुनः पञ्चमहाव्रतभेदात्पचधा । रात्रिभोजनविर- तिपरिग्रहाच्च षोडेत्यादिकया प्रक्रियया भिद्यमानो यावद्धा दशशीलांगसहस्रपरिमाणो भवतीति किंपुनरसौ संयमस्तत्र तत्र प्रवचने पंचमहाव्रतरूपतया भिद्यते इत्याह ॥

आअक्खिउं चिजइयुं, विष्ठाउं चैव सुहुतरं होइ ।

एएण कारणेण, पञ्चमहव्या पस्सविज्जंति ॥ ११ ॥

सयमः पञ्चमहाव्रतरूपतया व्यवस्थापितः सप्ताख्यातुं विमुक्तुं विज्ञातुं च सुखेनैव भवतीत्यत कारणात्पञ्चमहा- व्रतानि प्रज्ञाप्यते । एतानि च पञ्चमहाव्रतान्यस्त्राहितानि फलवान्ति भवत्यतो रक्षापक्षो विधेयस्तदर्शमाह ॥

तेसिं च रक्खणट्टा, जावणा पञ्चवए ङ्केके ।

तासत्यपरिष्णाए, एसो अन्निंतरो होइ ॥ १२ ॥

तेषां च महाव्रतानामेकैकस्य तद्वृत्तिकल्पा- पंच २ ज्ञावना भवन्ति । ताश्च द्वितीयाश्रुतस्कधे प्रतिपाद्यते अतोऽयं शस्त्रपरिजाध्ययनाच्च्यंतरो भवतीति ॥

सांप्रतं चूर्णानां यथा स्व परिमाणमाह ॥ जाउमाइ- परिमाओ, पढमा सत्ति किगावीय चूला ज्ञावणविम्मुत्ति आयारपकप्पा तिष्णि इति पंच । १३ । पिंनैषणाध्ययनादारभ्य अवग्रहप्रतिमाध्ययनं यावत् एतानि सप्ताध्ययनानि प्रथमा- चूर्णा सप्तसप्तैकका द्वितीया भावना तृतीया विमुक्ति- चतुर्थी आचारविकल्पो निशीथः सा पंचमी चूर्णेति आचा २ श्रु १ चू-

आयारचूला- आचारचूला- स्त्री० उक्तशेषानुवादिनी चूर्णा आचारस्य चूला आचार चूला । आचाराग्रे आचारांगस्य द्वि- तीयेऽश्रुतस्कधे, आचा० अ १ उ. ॥

आचाराग्राणि चूर्णिका इति आचा० ॥ आचारांगस्याद्वितीये श्रुतस्कधे पञ्च चूर्णा स्तत्र प्रथमा (पिंनैषणसेज्जरिया, ज्ञासज्जा या य वत्तपापसा । उग्गहपरिमत्ति) सप्ताध्ययनात्मिका द्विती- या सत्तसत्तिकया तृतीया भावना चतुर्थी विमुक्ति- पञ्चमी निशीथाध्ययनमिति । आचा० अ० १ उ० १ ॥

एताश्चाचारश्रुतस्कधस्य नवच्यो ब्रह्मचर्याध्ययनेष्यो निर्व्यूढा इति आचाराग्रगन्दे ॥

आयारचूदिया- आचारचूदिका स्त्री० आचारचूदायाम्, आ- यारस्सणं जगवओ सच्चूदियागस्स पञ्चासीइ उहेसणकाला सम० ८५ स. ॥

आचारांगस्य विमुक्त्यभिधाने सर्वांतिमेष्ययने, च तिणहं गणिपिरुगण, आयारचूदियावज्जाणं सत्तावन्नं अज्जयणा ए० सम० ८७ स. ॥

आचारस्य श्रुतस्कधद्वयरूपस्य प्रथमाङ्गस्य चूर्णिका सर्वा- न्तिममध्ययनं विमुक्त्यभिधानमाचारचूर्णिका तच्छर्जानामिति सम० टी. ॥

आयारटीगा- आचारटीका- स्त्री० शब्दगाचार्यविरचिताया- माचारांगन्याय्यायाम्, तथा आचारांगटीकायाम् आचारटीका- करणे । “आचारशास्त्रं सुविनिश्चितं यथा, जगाद् वीरो जगते हिताय य” ॥ तथैव किञ्चिद्वदत स एव मे, पुनातु धामान् विनयार्पिता गिरः ॥ १ ॥ शस्त्रपरिजाविवरण, मातवदुगदन्व गन्धहस्तिरुन् ॥ तस्मात्सुत्रयोर्धार्थं, गृहान्यहमज्जसा सारम- ॥ २ ॥ ” आचा० टी. अ १ उ. १ ॥

आयारट्ट- आचारस्य- त्रि० आचारे स्थित आचारस्य- ज्ञाना-

पन्नता जावा आघविज्जति पन्नविज्जन्ति परुविज्जति
दंसिज्जन्ति निदंसिज्जति उवदंसिज्जति । से एवं आयासे
एवं नायासे एवं त्रिप्पाया एवं चरणकरणपरुवणा
आघविज्जइ सेत्तं आयासे ॥

संस्कृतमित्यादि । अथ किं तत् आचार इत्यादि अथवा कोऽय
माचारः आचार्य आह (आचारंगेण मित्यादि) आचरणमाचारः
आचर्यते इति वा आचारः पूर्वपुरुषाचरितो ज्ञानाघासेवन
विधिरित्यर्थः । तत्रापिपादको प्रथो ऽप्याचार एव उच्यते अनेन
चाचारेण करणजृतेनाथवाचारे आचारजृते णामिति वाक्याह
कारे श्रमणानां प्राद्विनिरूपित शब्दार्थानां निर्ग्रन्थानां बाह्याच्यन्तर
प्रथरहितानां आह । श्रमणा निर्ग्रन्था एव भवन्ति । तत्किमर्थं
निर्ग्रन्थानामिति विशेषणमुच्यते । शाक्यादिव्यवच्छेदार्थं शा-
क्यादयोऽपि ह लोके श्रमणा व्यपदिश्यते तदुक्तं (निगन्थ-
सकृतावसगे रुद्राजीवपञ्चहा समणा इति) तेषामाचारा
व्याख्यायते । तत्राऽचारो ज्ञानाऽचाराद्यनेकभेदज्ञिभो गोचरो
भिक्षाग्रहणविधिलक्षणः विनयो ज्ञानादि विनयः वैतथिक
विनयफल कर्मक्यादि । शिक्षाग्रहण शिक्षा आसेवनशिक्षा च
विनयशिक्षोति चूर्णिकृत् । तत्र विनयाः शिष्यास्तया ज्ञाया
सत्या असत्या मृषा च अभाषामृषा सत्यामृषा च चरणप्रता-
दिकरण पिभविशुद्ध्यादि उक्तं (वयसमणधम्मसज्जम, वेया
वच्च च भमशुत्तिभो । नाणा इति यतव कोह, निग्गहाई चरणमे
यतु ॥ १ ॥ पिभविसोदि समिई, ज्ञावणपरिमा इइदियनिरो-
हो । परिखेहणगुत्तीभो । अग्निग्गहो चैव करण तु ॥ २ ॥
(जाया माया वित्तिओत्ति) यात्रा सयमयात्रा मात्रा तदर्थं
मेव परिमिताहारग्रहण वृत्तिर्विधैरनिग्रहविशेषवर्तनं । आ-
चारइच गोचरइत्त्यादि उच्यन्ते आचारगोचरविनयवैतथिक
शिक्षाभाषाणा माचरणकरणयात्रामात्रावृत्तयः व्याख्यायते इह
यत्र क्वचिदन्यतरोपादानेऽन्यतरगता र्थाभिधान तत्सर्वं तत् प्राधा
न्यस्यापनार्थमवसेय (से समासओ) इत्यादि स आचारः
समासतः संक्षेपतः पञ्चविधः प्रकृतः तद्यथा (नाणाचारो
इत्यादि तत्र आचारंगेण मित्यादि आचारे णमिति वाक्याहकारे
परित्ता परिमिता ततः प्रज्ञापक पाठक चाधिकृत्याद्यन्तोप
द्वन्द्वैरयवा उत्सर्पिणीमवसर्पिणी वा प्रतीत्य परित्ता अन-
न्ता न भवति (भाइअन्तो वल्लभणाओ तणाओ अहवा ओ-
स्सपिणी मुसपिणीकारं पकुच्च परित्तातीयाणागयसव्वइ
च पकुच्च अणता) इति तथा सख्येयानि अनुयोगद्वाराणि
उपक्रमादीनि तानि ह्यध्ययनमध्ययन प्रति वर्तते अध्ययनानि
च सख्येयानीति कृत्वा तथा सख्येया वेदा वेदो नाम चन्दो-
विशेषः । तथाच सख्येया श्लोकाः प्रतीता तथा सख्येया
निर्युक्तयस्तथा संख्येया प्रातपित्तय प्रतिपत्तयो नाम ख्या-
दिपदार्थान्युपगमाः प्रतिमाद्यनिग्रहविशेषा वा ताः सूत्रनि-
शदा संख्येया । आह च चूर्णिकृत् । "द्वारोपयत्थपुव्वगमा,
परिमादग्निग्गह विसेसा । परिचत्ती उत्ते साममतो सुत्त-
परिचत्तासखेज्जत्ति " (सेणमित्यादि) स आचारो णामिति
वाक्याहकारे अंगार्थतया अंगार्थत्वेनार्थग्रहण परश्लोकचिन्ता-
यां सूत्रादर्थस्य गरीयस्त्वस्यापनार्थं अथवा सूत्रार्थभयरूप
आचार इति स्यापनार्थं प्रथममंगं एकारांतता सर्वत्र मागध-
जापालक्षणानुसरणतो धेदित्तव्या स्थापनामधिहृत्य प्रथममंग
मित्यर्थः ॥ तथा चै धृतस्कन्धो अध्ययनसमुदायरूपौ
पञ्चविंशतिरध्ययनानि । तद्यथा ॥

सत्यपरिन्ना लोगविज्जओ, सीओमणिज्जं सम्मत्तं ।

आवंतिधुय विमोहो, महापरिन्नोवहाणसुयं ॥

पतानि नवाध्ययनानि प्रथमश्रुतस्कन्धे "पिभेसणामेज्जिरिया,
भासज्जाया यवत्थपाएसा उमाहपरिमासत्ता, सत्तिफया यमा
वणविमुत्ती ॥ १ ॥ अत्र (सेज्जिरियत्ति) शय्याध्ययन-
मीर्याध्ययन च (चत्थपाएसत्ति) वल्लेपणाध्ययनं पात्रैपणा-
ध्ययन च अमूनि पोरुशाध्ययनानि द्वितीयश्रुतस्कन्धे एव
मेतानि निशीथवर्जानि पञ्चविंशतिरध्ययनानि ज्ञाति । तथा
पञ्चाशीतिरुद्देशनकालाः कथमिति चेदुच्यते ॥ इहाऽङ्गस्य
श्रुतस्कन्धस्याध्ययनस्योद्देशकस्य चैक एवोद्देशनकालः । एव
शरूपपरिक्कायां सप्तोद्देशनकालाः ॥ लोकविजये पट ॥ शीतो-
णाध्ययने चत्वारः ॥ सम्यक्वाध्ययने चत्वारः लोकसारा-
ध्ययने पट ॥ धूताध्ययने पञ्च ॥ विमोहाध्ययनेऽष्टौ ॥ महा-
परिक्कायां सप्त ॥ उपधानश्रुते चत्वारः ॥ पिभेपणाध्ययने
एकादश ॥ शय्यैपणाध्ययने त्रयः ॥ वल्लेपणाध्ययने चै ॥
अवग्रहप्रतिमाध्ययने द्वौ ॥ सप्तसप्ततिकाध्ययनेषु भावनाया-
मेको विमुक्तावेकश्च ॥ एवमेते सर्वेऽपि पिभिताः पञ्चाशीति-
र्भवन्ति ॥ अत्र सत्रहगाया ॥

सत्त य उच्च उ चउरो, पंचअट्टेवसत्तचउरोय ।

एकारसत्तिन्निय दो दो, दो दो दो सत्तेक एको य ॥ ? ॥

एव समुद्देशनकाला अपि पञ्चाशीतिर्भावनीयाः । तथा
पदाग्रेण पदपरिमाणे नाष्टदश पदसहस्राणि इह यथाथोप-
लब्धिः तत्पद अत्र पर आह । यद्याचारे द्वौ श्रुतस्कन्धौ पञ्च-
विंशतिरध्ययनानि पदाग्रेण चाष्टदश पदसहस्राणि तर्हि
यज्ञणित " नव वंजचेरमइओ अट्टारसपयसहस्सिओवेओ " इति
तद्विरुध्यते । अत्र हि नवब्रह्मचर्याध्ययनमात्र एवा-
ष्टदशपदसहस्रप्रमाण आचार उक्तोऽस्मिन्स्वध्ययने श्रुत-
स्कन्धद्वयात्मकः पञ्चविंशत्यध्ययनरूपोऽष्टदशपदसहस्र-
प्रमाण इति । तत कथं न परस्परं विरोध तदयुक्तमग्नि-
प्रायापरिज्ञानात् इह द्वौ श्रुतस्कन्धो पञ्चविंशतिरध्ययनानि
एतत्समग्रस्याऽचारस्य परिमाण अष्टदशपदसहस्राणि पुनः
प्रथमश्रुतस्कन्धस्य नवब्रह्मचर्याध्ययनमयस्य विधिवादाय-
निवृत्तानि हि सूत्राणि भवन्ति अतएव चेषां सम्यगर्थावगमो
गुरूपदेशतो ज्ञवति नान्यथा अत्राह चूर्णिकृत् " दोसुयफरन्धा
पणवीस अज्जयणाणि एय भायारगा सहियस्स आचारस्स
पमाण जणिय अट्टारसपयसहस्सा पुण पढमसुयसधस्स न-
घयमचेरमइयस्स पमाण विचित्त अर्यनिवृत्ताणि सुत्ताणि य.
गुरुवपस ओसि अन्थो जाणियव्वोत्ति, तथा सख्येयान्यङ्गाणि
पदानां सख्येयत्वात् तथा (अणता गमा) इति इह गमा
अर्थगमा गृह्यते । अर्थगमा नाम अर्थपरिच्छेदाः ते चानन्ता
एकस्मादेव सूत्रादिशायि मतिमेधादिगुणानां तत्तत्तन्निविशि-
ष्टाना तत्तत्तन्मात्मवस्तुप्रतिपत्तिभावात् ॥ एतच्च टीका-
कृतो व्याख्यान ॥ चूर्णिकृत् पुनराह ॥ अभिधानानिधेयवशतो
गमा भवति ते चानन्ता अनेन च प्रकारेण धेदिनया । नचया।
सुयं मे आउसतेण जगवता एव मक्कनायत्ति, इदञ्च सुधमं-
स्वामी अमृस्वानिन प्रत्याह तत्रायमर्थं धुन मया दे आयु-
प्पन् । तेन भगवता धम्ममानन्वामिना एवमान्यात्तं एषया
धुन मया आयुप्पट्ठने आयुप्पतो जगवतो धम्ममानन्व
नाऽन्ते ममीये णमिति वाक्याहकारे नयान् जगवता एवमा-

ख्यातं । अथवा श्रुतं मया आयुष्मतोऽथवा श्रुत मया जगवत्पा-
दारविद्युगन्तमामृशता । अथवा श्रुतं मया गुरुकुलवासमाव-
सता । अथवा श्रुतं मया हे आयुष्मन् ! (तेणति) प्रथमार्थे
तृतीया तत्र भगवता एवमाख्यात । अथवा श्रुतं मया हे आयु-
ष्मन् ! (तेणति) तदा भगवता एवमाख्यातं । अथवा श्रुतं
मया हे आयुष्मन् ! (तेणति) तत्र पद् जीवनिकायविषये तत्र
वा विवक्षितेन समवसरणे स्थितेन जगवता एवमाख्यातं अथ
वा श्रुत मया हे आयुष्मन् ! वर्तते यतस्तेन भगवता एवमा-
ख्यातं एवमाद्यस्तं तमर्थमधिकृत्य गमा भवन्ति । अत्रिधान-
वशतः पुनरेव गमा. "सुयं मे आरुसं आरुस सुयं मे मे
सुय,, आरुसमित्येवमर्थज्ञेदे तथा तथा पदानां संयोजनतो-
ऽभिधानतो गमा ज्वन्ति एवमाद्यः किञ्च अनन्ता गमा
ज्वन्ति । तथा अनन्ताः पर्यायास्ते च स्वपरज्जेदभिधाः अक्षरा
र्थगोचरा वेदितव्याः तथा परीताः परिमितास्त्रसा घी-
न्द्रियादयः स्थावरा अनन्ता वनस्पतिकायादयः (सा-
सयकननिवद्धनिकाद्यन्ति) शास्वता धर्मास्तिकायादयः
कृता. प्रयोगविस्रसा जन्याः घटस्तन्व्याभ्ररागादयः । एते
सर्वेऽपि त्रसादयो निवन्धाः सूत्रे स्वरूपतः उक्ताः । निकाचिता
निर्युक्तिसंग्रहणे हेतूदाहरणादिभिरेकधा व्यवस्थापिता जिन-
प्रज्ञता भावाः पदार्था आख्यायते सामान्यरूपतया विशेष-
रूपतया वा कथ्यन्ते प्रज्ञाप्यन्ते नामादिभेदोपन्यासेन प्रप-
च्यन्ते प्रकथ्यन्ते नामादीनामेव जेदानांसप्रपञ्चं स्वरूपकथनेन
पृथग्निष्का. स्थाप्यन्ते दर्शयन्ते उपमाप्रदर्शनेन यथा गौरिव
गवय इत्यादि निदर्शयते हेतुद्वयान्तोपदर्शनेनोपदर्शयन्ते निग-
मनेन विषयबुद्धौ निष्काकं व्यवस्थाप्यन्ते साम्प्रतमाचाराङ्ग-
ग्रहणे फल प्रतिपादयति स एवमित्यादि स इति आचारां-
गग्राहकोऽभिस्मयत्येते एवमात्मा एवरूपो ज्वन्ति ॥ अथमत्र
जाव अस्मिन्नाचारंगे भावत सम्यग्धीते सति तदुक्तक्रिया-
नुष्ठानानुपरिपादनान्ताज्ञानमूर्त इवाचारोजवति । आह च
टीकाकृत । तदुक्तक्रियापरिणामाव्यतिरेकात्स एवाचारो भव-
तीत्यर्थः । इति तदेवं क्रियामधिकृत्योक्त सप्रति ज्ञानमधि-
कृत्याह (एवं नायन्ति) यथाआचारंगे निवन्धा ज्ञावास्तया
तेषां भावानां ज्ञाता भवति तथा (एव विन्नायन्ति) यथा
नियुक्तिसंग्रहणीहेतूदाहरणादिभिर्विधिय प्ररुपितास्तया वि-
विध ज्ञानारो भवति एव चरणकरणप्ररुपणा आचार आख्या-
यतं सेतं आयारोत्ति ॥ न० ॥ सेकित आयारे आयारेणं सम-
पाण निजगथायं आयारोत्तरविणयवेणय्यठाणगमणचक-
मणपमाणजोगजुजणभासा समितिगुत्तीसेज्जा वडिज्जत्तपाण
उन्नामउप्यायपसाविलोहि शुद्धाशुग्गहणवयणियमतवोव-
दाउनुपसत्त्वामाहिल्ले से समाम्भो पञ्चविहो प० तं० णा-
णायारे, इम आयारे, चरित्तायारे, तवायारे, आयारस्स ण
परित्तावाय । सखेज्जा थणुओगदारा सखेज्जाथो पडिव-
त्तीओ सखेज्जा वेदा सखेज्जा सिहोगा सखेज्जाभो निज्जु-
त्तीओ से ण अगह्याप पढमे अगे दो सुदन्त्तथा पणवीस
अज्जयणा पञ्चानीं उहेसणकात्ता पञ्चासी समुहेसणकात्ता
अटारस्स पडनइस्सां पडगेण सखेज्जा अन्तरा अणतागमा
अणता पञ्चा परिता तसा अन्ता थावर सास्तया कनानि-
वधा णिकाय्या जिणपक्षत्ता भावा आवविज्जति पणविज्जति
पणविज्जति नदिस्सनि उरंमिज्जा से एवं णाप एव विन्नाप
एव चरणकरणपरवणया आयविज्जति पडविज्जति नदि-

सिज्जति उवदसिज्जति सेत्त आयारो ॥ सम० १२ स । आचा-
राङ्गस्य व्यवच्छेदकात्तत्र ॥ विणहमुणिमि मरंते, हरितगो-
त्तमि होतिवीसाप ॥ वरिसाणसहस्तेहि, आयारंगस्स वो-
च्छेदो ॥ साम्प्रतमुद्देशार्थाधिकारः शस्त्रपरिज्ञाया अर्थ जीव
इत्यादि तत्र प्रथमोद्देशके सामान्येन जीवास्तित्व प्रतिपाद्य
शेषेषु तु पदसु विशेषेण पृथिवीकायाद्यस्तित्वमिति सर्वेषां
चावसाने बन्धविरतिप्रतिपादनामिति । एतच्चान्ते उपात्तवान्
प्रत्येकमुद्देशार्थेषु योजनीय प्रथमोद्देशके जीवस्वपवधे बधो
विरतिष्विति एवमिति तत्र शस्त्रपरिज्ञा ॥ आचा. १ अ० १ उ०
साम्प्रतमाचारादिप्रदानस्य सुखप्रतिपत्तये दृष्टान्तोपन्यासेन
विधिराख्यायते ॥ यथा कश्चिद्राजाऽजिनवनगरनिवेशेच्छया
चूखंएरानि विज्जय समतया प्रकृतिन्योदत्तवास्तथा कचव-
रापनयने शब्दोच्चारं चूस्विरीकरणे पकेष्टकापीठप्रासादरचने
रत्नाद्युपादाने चोपदेशं दत्तवास्तांश्च प्रकृतयस्तदुपदेशानु-
सारेण तथैव कृत्वा ययान्निधेतान् प्रोगान् बुद्धजिरे । अथम-
त्रार्थोपनयः । राजसदृशेन सूरिणा प्रकृतिसदृशशिष्यगणस्य
भूखणरुसदृश. संयमो मिथ्यात्वकचवराद्यपनीय सर्वोपाधि-
शुद्धत्यारोपणीयस्त च सामायिकसंयमं स्थिरीकृत्य पके-
ष्टकापीठतुल्यानि व्रतान्यारोपणीयानि ततः प्रासादकलोऽथ-
माचारो विधेयसूत्रस्यश्च शेषशास्त्रादिरन्यान्यादत्ते निर्वाण-
भाग्जवति ॥ आचा. १ अ १ उ. ॥

आचारंगचूडा आचाराङ्गचूडा स्त्री० आचाराङ्गस्य च्छितीये-
ऽश्रुतस्कन्धे (एतद्बहुवक्तव्यताऽऽचारच्छ्लिकाशब्दे) प्रय-
माचारचूडेति आचा० ।

आचारकुम्भ आचारकुशल पु० आचारेण ज्ञानाद्याचारेण
कर्मकुशलः कर्मच्छेदक. आचारविषये सम्यक् परिज्ञानवति,
आचारे ज्ञातव्ये प्रयोक्तव्ये वा कुशलो दक्ष आचारकुशलः ।
आचारज्ञाने आचारप्रयोगे वा दक्षे, च । व्य० उ० ३ ।

आचारकुशलशब्दस्य व्याख्यानार्थमाह ॥

अच्युद्धणे आसण, किं करअण्णासकरणमविज्जति । पट्टिख-
जोगजुजण, नीयोगपूजा जहा कमसो ॥ अफरुस अणवल
अचवल, मकुक्कयमरुंमगांमसीभरणासहित समाहि यरवट्टिय,
गुणनिहि आयार कुशलो ॥ आचार कुशलो नामयो गुर्वादी
नामन्युत्यान करोनि (आसणात्ति) आसनप्रदान च तेषामेव
गुर्वादीनां विधत्ते समागतानां पीठिकाद्युपनयतीति ज्ञावः ।
तथा प्रातरेवागत्य आचार्यान् वदति सादिशत किं करोमीति
स किकर तथा (अन्भासकरणमिति) ये अन्त्यागतास्तेषां
मात्मसमापिवात्तित्वकरणमन्त्यासकरण अविज्जत्तिभिन्नागाजा-
व शिष्य प्रतिच्छिकानां विशेषकरणमितिज्ञावः (पनिरुव
योगजुजणत्ति) प्रतिरूपः खहु विनयः कायिकादिभेदतश्चतु
र्धाऽथस्तात् पीठिकायामभिहितस्तदनुगता योगा मनोवाङ्मा-
यास्तेषां योजन व्यापारणमवश्यकरण अविज्जकविभागयोजन
(निचोगत्ति) योयत्र वल्लाद्युत्पादने नियोक्तव्य तस्यतत्र नि-
योग करोति (पूजा जहा कमसोत्ति) गुर्वादीनां यथानुरूप
क्रमशो येन पूजा क्रियते अपर्यमानिष्ठुरं मन प्रलहाटकृदित्यर्थः
तज्जाते (अणवत्तति) तत्र प्राकृतत्वात् यकारलोपः तेन
अचवत्या इति कृष्टव्य तस्याऽभावोऽणवत्तया अकृष्टित्वमित्य
र्थः । अचपन्नः स्त्रिरस्वजाव. अकुक्तयो हस्तपादमुखादिवि
रुपचेटारहित । अर्द्धको वचनानुगतवचनविरहितः । मभिरौ
नाम य उहपन् परं दाहया सिचति तत्प्रतिषेधादसजिर ।
प्राकृतत्वात्त्वार्थे कप्रत्ययविधानेन असीभरक एव सर्वोऽपि

चारादिपञ्चविधाचारयुक्ते, ॥

“नाणमि दसणमिय, तवे चरित्तेय समणसारांमि । ज च पत्ति ओ उवेउं, अप्पाण गणं न गणहारी । एसगणहरमेरा, आयारत्थाणवण्णिता सुत्ते, । पं० प्रा० ॥

एसा गणधरमेरोर्मर्यादा सीमा इत्यर्थः (आयारट्टाणति पंच-
विदे आयारे जुत्ताणं) आचारे स्थित आचारस्थः तेषां वर्णिता
स्तत्र प्रणीता इत्यर्थः । पं० चू० ॥

आयारणिज्जुत्ति-आचारनिर्युक्ति-स्त्री० निर्युक्तानां सूत्रेऽभिधेय

तथा व्यवस्थापितानामर्यानां युक्तिर्घटना विशिष्टा योजना
निर्युक्तियुक्तिरेतस्मिन् वाच्ये युक्तशब्दोपाश्रित्युक्तिरित्यु-
च्यते । सम० स १ आचारस्य निर्युक्तिराचारनिर्युक्तिः । आचार
सुवार्थानां विशिष्टयोजनायाम्, तथाच समवायांगे । आचारांग
अधिकृत्य “संखेज्जाओ णिज्जुत्तिओ” सम० १ स. ॥ आचारांग
निर्युक्तिश्च भद्रबाहुस्वामिना रचिता । तथाचाचारांगट्टिकायां
मद्रबाहुस्वामिनमधिकृत्य । स च पूर्वमावश्यकनिर्युक्तिं विधाय
पश्चादाचारांगनिर्युक्तिं चक्रे तथाचोक्त (आबस्सयस्स दस
कात्थियस्स तह उत्तरज्जयमायारत्ति) आचा अ. १ उ. १

आयारतेण-आचारस्तेन-त्रि० विशिष्टाचारवस्तुव्यरूपे “आया-
रमाघतेणेय कुव्वह देवकिंत्तिस ४६ ” दशा० अ ५ उ. २ ॥

आयारदशा-आचारदशा-स्त्री० आचरणमाचारो ज्ञानादि-

वियः पंचधा । आचारप्रतिपादनपरं दशा आचारदशा ।
दशामेदे, दशाभ्ययनात्मिका आचारदशा दशाश्रुतस्करं इति
या इदोति स्या. वा. १० ॥ अङ्गदशा । अण्हावि हु च वास-
गा, दिव्व तेण्णु विससे। आयारदशा तुम्मो, जेणेत्यं वपिइया
यारो । पं० भा० । आचारदशानामभ्ययनविभागमाह ।
स्था १०वा. ॥

आयारदसाणं दस अज्जयणा पण्णत्ता । तंजहा वीस
असमादिगणा इक्खवीसं सवत्ता तिच्चिस आसायणाओ
अट्टविइ गणिसंपया दस चित्तसमादिगणा इकारस
व्वासगपभिमाओ बारस भिक्खुपडिमाओ पज्जोसवणा
कप्पे तिस मोहणिज्जगणा ॥

समाधिस्थानानि यैरासेचितैरात्मपरोज्जयानामिह परओ
प्रयत्र वा असमाधिरूपघते तानीति भावस्तानि च
विशतिर्हुतचारित्यादीनि । तत एषाद्यगम्यनीति तत्प्रतिपादक
मभ्ययनमसमाधिस्थानानीति । प्रथमतया एकविंशति
शब्दाः शब्दं कर्तुरं छ्यतः पटादि जावतः साडतिचार
चारित्रमिह च शब्दचारित्रयोगात् शब्दाः साधवस्ते च
करकर्मप्रकारान्तरमैपुमादीन्येकविंशतिपदानि ॥ १ ॥ तत्रै
कोक्तरूपाणि सेवमाना उपाधित एकविंशतिर्नैवति । तदर्थं
अभ्ययनमेकविंशति शब्दा इत्यभिधीयते ॥ २ ॥ ते तो
समासायणामोत्ति ज्ञानादिगुणाः आ समरूपेण शात्यते
सपञ्चस्यते यकानिस्ता आशातना रत्ताधिकविषया. अधि
नयरूपाः पुरतो गमनादिकास्तप्रसिद्धास्त्वयमैशज्ञेवा यत्रा-
निधीयन्ते तदभ्ययनमपि तथैवोच्यते इति ॥ ३ ॥ (अष्टेत्यादि)
अष्टविधा गणिसंपत् आचारभ्रुतशरीरवचनादिका आचार्य
गुणद्विरष्टस्थानकोक्तरूपा यत्राऽभिधीयते तदभ्ययनमपि
तथैवोच्यते इति ॥ ४ ॥ (दसेत्यादि) दशचित्तसमाधिस्था
नानि येषु सत्सु चित्तस्य प्रशस्तपरिणतिर्जायते तानि
तथा असमुत्पन्नपूर्वकधर्मविच्छेत्त्यादादीनि तत्रैव प्रसिद्धान्यभि
धीयन्ते यत्र तथैवोच्यते इति ५ (एकारे) त्यादि एकारशो-

पासकानां श्रावकाणां प्रतिमाः प्रतिपत्तिविशेषा. इदंनयन
सामयिकादिविषयाः प्रतिपाद्यते यत्र तथैवोच्यते ॥ ६ ॥
(धारसेत्यादि) चादशभिक्षूणां प्रतिमा अभिप्रहा मासिकीचिमा
सिक्की प्रनृतबोयत्राभिधीयन्ते तत्तथोच्यते इति ॥ ७ ॥ पञ्चो-
इत्यादि ॥ पर्याया ऋजुवृत्तिका द्रव्यत्रैककाष्ठभावसंबन्धिन
उत्सृज्यन्ते उद्भून्ते यस्यां सा निरुक्तविधिना पर्यासवना
अथवा परीति सर्बतःकोभादिभावेन्य उपशम्यते यस्यां सा
पर्युपशमना अथवा परि सर्वथा एकत्रैत्रे जघन्यतः सप्तति-
दिनानि उत्कृष्टतः पणमासान् घसनं निरुक्तदेव पर्युपणा
तस्या कल्प आचारोमर्यादेत्यर्थः ॥ पर्यासवनाकल्पः पर्युपणा
मनाकल्प पर्युपणाकल्पोवेति स च (सकोसजोयणं विगहनव
वयमि) त्यादिकस्तत्रैव प्रासिद्धस्तदर्थमभ्ययनं स एवोच्यते
इति ८ ॥ (तीसमित्यादि) त्रिंशन्मोहनीयकर्मणो बन्धस्या
नानि बन्धनकारणानि (चारिमङ्गेज्जगादिस्ता तेस पाणेधिदिं-
सई) इत्यादिकानि तत्रैव प्रासिद्धानि मोहनीयस्थानानि तत्प्रति-
पादकमभ्ययन तथैवोच्यते इति ९ ॥ (आयाइगण) मिति
आजननमाजाति. सम्मूहेनगर्जोपपाततो जन्म तस्याः स्थान
संसारस्तत्सनिदानस्य भवतीत्येवमर्थप्रतिपादनपरमाजाति
स्थानमुच्यते ॥ इति वा. टी. वा. १० ॥

आयारपकप्प-आचारप्रकल्प-पुं० आचार एवाचार प्रकल्प-

क्रियाआचारक्रियायाम्, आब० ४ अ. ॥ आचार आचारांगम्
प्रकल्पोनिशीयाभ्ययनम् तस्यैव पञ्चमन्त्रा आचारेण सहितः
प्रकल्पः आचारप्रकल्पनिशीयाभ्ययनसहिते आचारांगे,
घ० अ ३ ॥

अट्टावीसइविदे आयारपकप्पे आच ३ म. ॥

सत्यपरिभा ह्योगविजओ, असिओसणिज्जं संमत्तं ॥
आवंति थुअ विमोहो, उवहाणसुअं महपरिभा ॥ ५? ॥
पिंहेसण सिज्जीरिज्जा, जासज्जा या य वत्थपाएसा ॥
उग्गहपदिमासात्ति, कसतयं जावणविमुत्ति ॥ ५२ ॥
उग्घायमाणुग्घायं, आरौवणतिविहमो निसीहंतु ॥
इति अट्टाविसविहो, आयारपकप्पनामोयं ॥ ५३ ॥
अष्टाविंशतिविधे आचारप्रकल्पे आचार एवाचारप्रकल्प-
क्रिया पूर्ववत् । पिंहेसणागाहा १५२ उग्घातगायात्रयं निगद-
सिक्खमेव ॥

अष्टाविंशतिविध. आचारप्रकल्पः निशोयांतमाचारांग-
मित्यर्थः स चैव ॥

सत्यपरिष्ठा १ लोकविजओ २ सीओसणिज्जा ३
संमत्तं ४ आवंति ५ धुव ६ विमोहो ७ उवहाणत्ययं ८
महपरिष्ठा ९ प्रथमस्य श्रुतस्करंभस्याऽध्ययनानि । छि-
तीयस्य तु पिंहेसण १ मेज्ज २ इरिया ३ जामाजाया
य ४ वत्थ ५ पाएसा ६ उग्गाहपदिमा ७ सत्तमतिक्र
या ८ जावणा ९ विमुत्ति ६ उग्घाइ आणुग्घाइ २ आ
रुहणा ३ तिविहमोनिसीहंतु इति अट्टाविसविहो आयार
पकप्पनामोत्ति ॥

उच्चातिकं यत्र लघुमासादिक प्रायश्चित्तं वर्धयते । अनुद्वानि
क तु यत्र गुरुमासादि आरोपणा च यत्रैकस्मिन्प्रायश्चित्तेभ्य
व्यापरोच्यते इति ॥ प्रक मं ५ डा. ॥

अष्टाविंशत्या आचारप्रकल्पैः आचार आचारांगं प्रकल्पो निशीधाच्ययनं तस्यैव पंचमचूत्वा । आचारणे सहित- प्रकल्प आचारप्रकल्पसैः पंचविंशत्यध्ययनात्मकत्वात्पंचविंशतिविध आचार उद्धातिमनुद्धातिममारोपणेति त्रिधा प्रकल्पोमीदृशेऽष्टाविंशतिविधस्तत्र पंचविंशतिरन्ययनान्यमूनि ॥

मत्यपरिक्षा ? दोगविजत्रो २ सीत्रोसणीज्जं ३ संमतं ४ आवंतिदोगसारंवा ५ धुयं ६ विमोहो ७ उव हाणमुअं ८ महापरिक्षा ९ पिंमेणणा ? १० सिज्जा ? ? इरिया ? ११ नामाजायं ? ३ क्त्येसणा ? ४ पाएसणा ? ५ उग्गाहपदिमा ? ६ उणसत्तिकयं ? ७ निसीहिआसत्तिकयं ? ८ उच्चारणमत्रणसत्तिकयं ? ९ सहसत्तिकयं १० स्वसत्तिकयं ११ परकिरिआसत्तिकयं १२ अन्नोन्नकिरिआसत्तिकयं १३ नावणा १४ विमुत्ति १५ ध. ३. अ. आयरणं आयारो सो य पंचविहो णाणदंसण चरित्तवविारो य तस्स पकारिसेणं कप्पणा पकप्पणा सप्रमेदंनिरूपणा आ. चू. ४ अ. । नि. चू. ? उ. ॥

आचारः प्रयमांगन्तस्य प्रकल्पोऽन्ययनविशेषोनिशीधामित्य पराभिधानस्य वाऽऽचारस्य वा साग्वाचारस्य ज्ञानादिविषयस्य प्रकल्पोऽन्यवसावामित्याचारप्रकल्पः । सम० स. १८ ॥ आचारस्य प्रयमांगस्य पदविभागसमाचारी ब्रह्मणः प्रकल्पा जिघायकत्वात् प्रकल्प आचारप्रकल्प निशीधाच्ययनं आचारांगस्य निशीधाच्ययने, स्या० ५ छ ।

यस्मात्तत्रदशविध आचारः ज्ञानदर्शनचारित्रतपोवीर्याचारश्च प्रकल्पते ख्याप्यते प्रज्ञाप्यते इत्यर्थे इत्यत आचारप्रकल्प इति ५० चू० ॥

आचारप्रकल्पस्य नामधेयानि निशीधसूत्रैर्न यथा ॥

आयारपकप्पस्स उ, इमाइं गोणाइं णामधिज्जाइं ।

आयारमाइयाइं, पायच्छित्तंणहीगारे ॥ १ ॥ गाहा

आयरणं आयारो सो य पंचविहो णाणदंसणचरित्तव- वीरियायारोय तस्स पकरिसेणं कप्पणा पकप्पणा सप्रमे- दप्ररुपणेत्यर्थे. इमाइंति चक्रवमाणान्ति गोणग्रहणं पारिजा- स्तिय उदास्त्यं तजहा अमुहोसमुदो इदं गोवयतीति इद- गोवगो एव तस्स आयारपकप्पस्स णाम न भवति गुणा- प्फण भवति "गुणनिष्कणं गोण, तच्चेव जहत्य मत्यवावति त पुण खवणो जज्ञणो, तवणो पवणो पवोवो य ॥ १॥" णा- माणि, अभिधेयाणि नामधेयाणि अहवा धरणियाणि वा धे- जाति णामधेयज्जाति सार्यकाणीत्यर्थे । आयारो आदीजेस- ताणि नामाणि आयाराटीणि पच पायच्छित्ते अहीगारेत्ति अयेह. द्वार सीसो पुच्छति णणु पायच्छित्ते अहीगारेत्ति पुच्छादि अन्याहिकार एव जणिओ आयरियो जणति सन्नं तथ जणिओ इह विशेषज्ञापनार्थे भणति अमत्यवि आयारस्स रचना कया इह तु आयारस्सत्त्वं पायच्छित्तं परुविज्जति अहवा प्रायश्चित्ते प्रयन्त इत्यर्थे ॥

अहवा इहमपिओ तथ ददुन्नो आयारमाइयाति जं भणि संजणि च उमाणि ॥

आयारो अगंति, पकप्पे तह चूत्तीया णिसीहंति । णिसीतं सुत्तत्य तहा, तह आणु पुच्चिअकवातं ३ गाहा ॥ एसादारगाहा वक्खमाणसरूवा आयारमाइयाणि इमा सामणिकखेवदक्खणां गाहा ॥

आयारे णिकखेवो, चउविधो दशविधो य अज्जम्मि । उक्कायपकप्पंमि, चूत्तीयाए निशीयेया ॥ ४ ॥ नि. चू. ? उ.

आचारप्रकल्पः पंचविधः तद्वा च स्थानांगे ॥

पंचविहे आयारपकप्पे पं० तं० । मासिए उग्घाइए ? मा- सिये आणुग्घाइए २ चउम्मासिए उग्घाइए ३ च- उम्मासिये आणुग्घाइये ४ अरोवणा ५ । स्या. ५ ग. ॥

आचारस्य प्रयमांगस्य पदविभागसमाचारी ब्रह्मण- प्रकल्पकल्पाऽजिघायकत्वात्प्रकल्प आचारप्रकल्प निशीधाच्य- यनं स च पंचविधः । पंचविधप्रायश्चित्ताजिघायकत्वात्तथा- इह । तत्र केषुचिद्दशकेषु ब्रह्ममासप्रायश्चित्तापत्तिरूपद्यते १ केषुचिच्च गुरुमासापत्तिः २ एवं ब्रह्मचतुर्मास ३ गुरुचतुर्मासा ४ रोपणाश्चेति ५ तत्र मासेन निष्पन्नं मासिकं तपस्तच्च उद्घातो जोगपातो यत्रास्ति तदुद्धातिकं वच्चित्यर्थः । यत उक्तं "अक्षेण विभे सेसं, पुव्वक्खेणं तु संजुय काठं । देज्जाहि तवु य दाणं, गुरुदाणं तत्तियं चेवत्ति ॥ १ ॥ पंचेवत्ति । पंतज्ञावना मासि- कतपोऽधिकृत्योपदर्यते । मासस्याऽर्द्धच्छिन्नस्य शेषं दिनानां पंचदशकं तन्मासापेक्षया च पूर्वस्य पंचविंशतिकस्याऽर्द्धेन सार्द्धं द्वादशकेन संयुतं कृतं सार्द्धां सप्तविंशतिर्भवतीति । आ- रोपणा तु (चढावणित्ति जणियं होइ) योहि यथा प्रतिपेवित मादोचयति तस्य प्रतिपेवानिष्पन्नेव मासब्रह्ममासगुरुप्रजृति- कं दीयते । यस्तु न तथा तत्तावहीयते एवमायासनिष्पन्नं चान्यदारोप्यत इत्यारोपणेति ॥ ग० टी० ग० ५ ॥

अस्वाष्टाविंशतिभेदाः समवायाद्भे यथा ॥

अद्विविसविहे आयारपकप्पे पं० तं० ॥ मासिया आ- रोवणा सपंचराइमासीया आरोवणा सदसराइमासिया- आरोवणा सपन्नसराइमासिया आरोवणा । सवीसरा- इमासिया आरोवणा । सपंचवीसराइमासिया आरोवणा । एवं चैव दामासीया आरोवणा सपंचराइदोमासीया आरोवणा एवं तिमासीया आरोवणा चउमासीया आरो- वणा उवघाइया आरोवणा आणुग्घाइया आरोवणा क- सिणा आरोवणा अकसिणा आरोवणा । एतावता आ- यारकप्पे एतावताय आयरियच्चे । सम. १८ स. ॥

अत्रैव निगमनमाह ।

एतावांस्तावदाचारप्रकल्प इह स्थानके आरोपणामाभित्य विवक्तितोऽन्यथा तच्चतिरेकेणाऽपि तस्यैतद्वातिकरूपस्य- भावात् अथ चैतावानेवायं तावदाचारप्रकल्प. शेषस्यात्रैवांत- र्जावात् स. सं. १८ ॥

आचारप्रकल्पो महानिशीयः । स च प्रत्याख्यानपूर्वस्य य- नृतीय वस्तु तस्यापि यदाचारस्य विंशतितमं प्राञ्च्यं ततो निर्मुद इति आचा० चि धु म. १ ॥

तथा च निशीथचूणो ॥

निमीयं णवमा पुच्चा, पक्खवाणस्स तत्तियवत्तुउ ।

आयारनामवेजा, वासनिजापाहुरुच्छेदा ॥ ११९ ॥

पुञ्जगतेर्द्विंशो पञ्चमखणपुञ्जनाम णवमपुञ्जात्तिस्स वीस वत्थु वत्थुत्ति वत्थुत्त वीस अत्याधिकारात्तसु तत्तिय आया-
रणामधिज्ज ज वत्थु तस्स वत्थुस्स वीस पाहुरुच्छेदो परिमा-
णपरिच्छिन्नाप्राभृतवत् अर्थच्छेदपाहुरुच्छेदा ज्ञाप्ति । तेषु वि
जं वीसतिम पाहुरुच्छेद ततो णिसीह सिक्क ॥

तथाच व्यवहारकल्पे ॥

आयारपकप्या ऊ, नवमे पुञ्जमि आसि सोधीय ।

तत्तोव्वि य निज्जुदो, इहाणियतो किं न सुच्छिन्नवे ॥

आचारप्रकल्पे एवं नवमे पूर्वे भासीत् शोधितञ्च ततोऽनञ्चत्
इदानीं पुनरिहाचारंगे तत एव नवमाश्रियुष्माऽनीतः । तत
किमेव आचारप्रकल्पो न जवति किं वा ततः शोधिनोपजाय-
ते । एयोऽप्याचारप्रकल्पः शोधिश्चास्मादवशिष्टा भवतीति
भाषः ॥ व्य० ३ उ० ॥

तथाच पञ्चकल्पज्ञाप्ये ॥

आयारदसाकप्यो व्यवहारो नवमपुञ्जा णिसं दोचारित्तर-
क्खण्णाद्या सुयकमस्सुवरित्तिताइं अंगदसा अएहा वि
हु उव्वासगादीण तेणतु विससो आयारदसा उइमो
जेणेत्यं वएहियायारो, दसकल्पव्यवहारा एगमुत्तखंधे कइ
इच्छंति । केइ च दसाएकं कल्पव्यवहारवीयं तु रयाणा
गरयाणीयं णवमं पुञ्जं तु तस्स नीसदो परिगात्त-
परिस्सावो ॥

(जम्हा तेण जगवता आयारपकप्या दसाकल्पव्यवहाराय
नवमपुञ्जानिसदभूता निज्जुदा) तेनाऽसौपुजाई. भावारपकप्य
इति विधि. यस्मात्तत्र दशविध आचारो ज्ञानदर्शनचारिप्र-
तपोवीर्याचारश्च प्रकल्पते ॥ ख्याप्यते प्रज्ञाप्यत इत्यर्थः ॥
इत्यत आचारप्रकल्प. दशाकल्पव्यवहाराणां पूर्वोक्त निरुक्त
॥ प. च् ॥ एते दशाकल्पव्यवहारा किं कारण ॥

निज्जुदाचारित्तसारिस्स, रक्खण्णाद्या खद्वियस्स ।

तेहिं तोहिं किरति, तहो होति निरुपहतं । पं. जा. ॥

चारिश्च इति चारित्तरक्खण्णाद्या गाहा पंचप्रकारं चारिश्च सा-
मायिकाद्यमथाख्यातपर्यवसान तस्य रक्षणार्थं नृति रक्षायाः
परिपादनार्थमित्यर्थः । प च् ॥

सूयकमुवरित्तिता, जह्मा त पंचवासपरियायो ॥

सुयकमहज्जातिनुत्तो, ज्जोग्गो होतिसो तेसिं ॥

सूत्रकृतांगस्योपरि व्यवस्थापित आह । किमर्थं सूत्रकृतां
गस्योपरि व्यवस्थापित अधोवा न व्यवस्थापितः । उ-
च्यते । सूत्रोपदेशादिति यस्माद् व्यवहारसूत्रे तृतीयोपदेशकेऽ
प्युक्तं त्रिवर्षपर्यायस्य कल्पते आचारप्रकल्प इति
तथा व्यवहारस्तेव दशमोपदेशके सूत्रमस्ति त्रिवर्षपर्याय
स्य कल्पते सूत्रकृतांगमुद्देशं एतदर्थं सूत्रकृतांगस्योपरि
कृता इति किं कारणं तेण जगवता नवमात्रो पुञ्जात्रो
नीणीत्रो उच्यते पं च् ॥ पं० जा० ॥

अणुकप्या वोच्छंदो, कुमुमाजेरी तिगिच्छपारिच्छा ।

कप्ये परिसा य तहा, दिट्ठता आदिमुत्तमि ॥ १ ॥

ओसप्पिणीमवणाणं, हाणिं एाजण आउगवव्वाणं ।

होहिं तु वगधं, करा पुञ्जगतं मि पहीणमी ॥ १ ॥

खेतस्स य कात्तस्स य, परिहाणिं गहणधारणाणं च ।

वव्ववारिणं संघयणे, सप्पाउच्छाहतां चे व ॥ ३ ॥

किं खेत कात्तो वा, संकुयति जेण तेण परिहाणी ।

जम्पइ न संकुयति, परिहाणी तेसिं तु गुणेहिं ॥ ४ ॥

जणियव्वहुसमाए, गामा होहंति त्तमसाणसामाइय ।

खेतगुणहाणिं कात्ते, विउहोत्तिमाहाणिं समये ॥ ५ ॥

समयेणंता परिहा, यंते उवएहमाटीया ।

दव्वादीपज्जाया, अहोरत्तं तत्तीयं चेव ॥ ६ ॥

दुसमत्रम अएणजोवणं, साहुज्जोग्गा तु दृष्ट्वा खेत्ता

कात्तेवि य दुत्तक्खा, अजिक्खणं होत्तिमरायं । ७ ।

दूसमत्रणुजावेण यपरिहाणीहोति त्रो सहवव्वाणं ।

तेणमणुआणं पि, तु आउगमे हादि परिहाणि ॥ ८ ॥

दारा संघयणं पि य हिय इत्तोय हाणीय धित्तिवत्तस्स

जवो विरियं सारिवत्तं तंपिय परिहातिसत्तं च हायंति

यसद्धात्रो गहणे परियट्ठणे यमणयाणं उच्छाहो उज्जो

गो अणात्तमत्तं च एगद्धाइयणा उं परिहाणि अणु-

गहद्धाए एस साहुणं णिज्जुदणुकंपाए दिट्ठंतेहिं इमेहिं

तु पगरणे चेणुंकपाट्टु विट्ठेहिं होयगारीणं जहउमेवी

यत्त रएहा दिएहं अहएणवयस्स एवं अप्तत्तिय पुञ्ज

गतं केइ मा हु मरिहिं तिन्नोउयरिज्जण ततो हेट्ठात्रो

तारियं तेहिं । दारं । मायहु वोत्तिज्जीहिती चरणुउ-

गोत्ति तेण णिज्जुदं । वोच्छीएहे बहुयं मी चरणात्तावोत्त

विज्जाहे कइं पुण तेण गेहं तु दिएहाइं तत्थीपो तु

दिट्ठतो जहकोई दुरारोहो सुसुरत्तिकुसुमो तु कप्यदुमो

पुरिसा केइ असत्ता तं आरोहुण कुसुमगहण्णादा तेसिं

अणुकंपण्णादा कोइ ससत्तो समारुद्ध धेत्तुं कुसुमा सुह-

महणहत्तुगं गांथं उं दवे तेसिं तह चोदसपुण्वतरु आरुदो ।

जइवाहू तु अणुकंपट्टा गुथित्तुं सुयगमस्सुप्परि ववेवीरो

। दारं । तं पुणतो वयेसेण वेव गहितं एसच्छाये अह

गहिए दोसो असाह गहोत्ति नाणमाईणं केमवजे-

रीणि तं वक्खातं पुञ्जसामइए अट्ठवा तिगीच्छ उ तुज

णहियं वावो उसहं देज्जा तेहिं तुण कज्जमिच्छि विष

रीयए जवति दाणं पारिच्छपरिच्छीतु यकप्यमादि दत्तं

ति जोग्गस्स परिणामादीणं तुदाग्गमादिहिं पात्तेहिं

पारिच्छा आदिमुत्ते पुञ्जं जणियात्तु जाउ विट्ठिसुत्ते

सेण घणादि परिसा पुरंताइ यजाप्तिहिं परिमा । दारं ।

जणितं कप्यदारं ॥ कमेण दृ इटाणिं किं एण उक्कमवरणं

बहुत्तच्चात्ते नाउणं किणुण कप्यज्जयाणे च निज्जइ

जन्मति सुण सुतावजे अजिविदिता तु अच्चा तहियंतेऊ-
समाणं । पं० जा० ॥

उसपिणी समणण । गाहा । जम्हा उसपिणी
दोसेणं । परिहायंति साहूणं आउयं बहं बुद्धियएतन्नि-
मित्तं उवगहकरा जविस्संति पुव्वगये परिहीणे किंच खे
त्तस्स य काहस्सय । गाहा ॥

खेत्ते ताव उसपिणिं, चेव पन्निचपरिहाणी ।

महणधारणाणं, च तहा बद्धाविरियं ॥

बहं सारीरं वीरियं वीर्यं व्यवसायो वा तहा संघयण
सच्चा मेधा उयं च खेत्तदोसणयं परिहायंति । गाहा ।
अणुकंपा वोच्चेए उक्तं च सिद्धसेनकमाश्रमणगुरुजिः ।
पादाइणणुकंपा, संखनिकरणमि गाहवोच्चेयं ।

यि पट्टच्चाओ मेय पीय, जतरं षीदिणंजणवयस्स कुसुमो ॥

इति तवानियमनाणस्खलंगाहा जेरीचंदणकंधाते इच्छि
त्ति पादगिद्वान गाहा । तेण जगवता अणुकंपिण मावो
च्छिज्जीस्संतीति कात्रंदुरारोहमित्तयादवं आरुह्य अप्पणा

माद्विताणि कुसुमाणि अवोसिं च दत्ताणि तवोदुवा-
दसविहो णियमा इंदियनो इन्दियनियमनिग्रहः निरोध
इत्यर्थः । इंदियनियमोसो इंदियविसयपपारनिरोहो वा
सो इंदियपचेसुवा अत्येसुरागदोसनिग्रहो जात्र फासिंदियं
नो इंदिय अकुसल मणनिरोहो । वा कुसलमणओ
ईरणं वा मणसो वा एगत्तिजावकरणं । कोहस्स उइय
निरोहो वा उद्वपत्तस्स वा निफलीकरणं जाव दोज्जस्स ।

तपसा नियमेन ज्ञानेन चसंप्रयुक्तो वृद्धः किंच सम्यग्दर्श
नचारित्रतपोनियमसयमस्ते समवृद्धादेव तत्पुरुषः समासः।
ज्ञानदर्शनतपश्चारित्रात्मक एव वृद्धः । ततस्तेन जगवता भ्र-
माहुना पूर्वरत्नाकरश्रुतसमुद्रान्प्रयत्नेनाद्भुतः चरुतमित्यर्थः न तु
स्वेच्छयातेनाप्तौश्रुतकर्त्ता ऋषिरित्यपदिश्येत ऋषिरित्ययं-
स्थानार्जवेति ऋषिः यस्मादसौ जगतामार्जवे, सम्यग्दर्शन
ज्ञानचारित्रात्मके निर्वाणमार्गे न्यवस्थितः ।

इयादिभिश्च ममितिभिर्युक्तं इत्युक्तो ऋषिः ।

सेपुण अप्पणो इच्चाए सुत्तं अत्थंवा करेइ तस्स सुत्ते
चउल्लहु अत्ये चओ गुरू । आणाड य विराहणादि
हंतो वंदणजेरीय वामुदेवस्स असिक्कसमणे सा कृता
कंया पच्चा अहया नप्प समेड एव सच्छंद्रविगापिण सुत्तं
मोक्कस्स असावकं जवाते पितिया पासत्याउप्पत्ति वंने
यया दोएह विजेरिणं कप्पव्ववहारा पुणपुरिसंपरिक्खि
ऊण दिज्जंति जहा आडसुए पुरिसा परिसा परियासे
दयण कुमग गहा एवं सुप्तिस्सदिज्जंति ॥

तत्रशैलघनत्रिंशत्कृत्वात्तनीमसकमाजारादय अनर्हाइंसमे
पञ्चकजाहकादयो योग्या । प. नृ. ॥

आचारपकल्पश्च कस्मै उद्विष्यते कस्मै जेति (उद्देश) शब्दे ॥

आ । यार पक्कपोत्तिवा सेपरियागरस आरेण तीडिज्जति

निवास परियागस्स वि अपरिणामगस्स अतिपरिणा
मगस्स वा च दिज्जति आयारपकप्यो पुण परिणामगस्स
दिज्जति नी चू० ? उ. ।

एगविहकुसुमपुज्जो, वया रसरिसा उकेइ अहिगा ।
सस्सवाति नृमिजावित, गुणसति वप्पे पकप्यमि । ४१६॥
अणेगजातिपाहिं अणेगवण्णेहिं पुप्पावयारोक्कओविव ती
दीसत्ति एवं सुतत्प विकप्पिया अणेगविहा अधिकारा दट्टुवा
कहं उच्यते ए कप्पो सो केरिसो गुणस इव प्रतुल्लो वप्परूपकं
इमंसस्यंयस्यां नृजौविज्जते सासस्यवतीसस्यपुत्ता कविच्चा-
द्विं क्वचिद्विदुः क्वचिज्जवा क्वचिद्विद्वयः भावितो गुणेहिं ओ सो
भावितगुणः गुणगत इत्यर्थः । तवगुणा सतिमादि सती
णामविशिष्टा समृद्धिनिरुपदत्तत्वं इतिवर्जितत्वं बहुफलं च परि
शुणैरुपपेतोवप्रः । इदानीं उच्यते उच्यते इव पकप्यो षड्वि-
मादीणि वा उद्देशत्याधिका सस्यवृद्धिरिय अनेकार्यः निरुपहत-
मिषदोषविवर्जित इति वर्जितमिव पासत्यचरगादि सत्तेप
वर्जिता बहुत्वमिति पदि कल्पत्तिसंभवात् ॥ इदंशैकप्रकल्पे
अनेकार्याधिकारा इत्यर्थः ॥

एवं पुण कप्पज्जयणं कस्स ण दायव्वं केरीसगुणयुतस्स
घा देयव्वं अतो भणति गाहा ।

जिएणरहस्सवतार, निस्साकर एव मुक्कयोगी वा ।

उव्विहगति गुविद्वं मी, सो संसारे जगविदीहे । ४१७॥

जिएणरहस्सो णाम जो अबवादपदे अण्णोसिं कप्पियाण सीहत्ति
णिस्साकरणामं यो किञ्चि अववादपदं ज्ञितं मुसत्तं पक्खि-
वइ । मुक्कयोगीणाम जेण मुक्को योगो णाणदसणचरित्त
तवणियमसयमादिस्सु सो एस मुक्कयोगी । परिसस्स जोदेति
सो संसारे चउप्पगारे वा पच्चपगारे वा उप्पगारे वा एव
मादिगति गुविद्वे गुविद्वोत्ति गहणो सुष्ठा वयतीति घोरा
परिसे संसारे ममिहिति दिहं कालं परिसे सुण दायव्वा
एप्पसिं पक्खिक्खा जे ते सुदायव्वा ॥

ते य इमे गाहा ॥

अरहस्स दारए पारय, य असट्टकरणे तुल्लोवमे समिते ।

कप्पाणु पादण्णादीवणा, य आराहणण्णिसंसारो । ४१८॥

अतीवरहस्स तजो धरेति सो अरहस्स धारणो जो त
अरहस्सं एक दो तिषि वादिणा धरेति ण तेण अहिगारो
जातं रहस्सधरणं जीवियक्खाल पारं णेति तेण अहिकारो
असट्टकरणो णाम सव्वत्यादान जो अप्पाणं माया पढाति
असदो देऊणं कसिण करेति तुल्लसमो णाम सममट्टिता तुल्ला
जहा ण मग्गतो पुरओ वा णमाति-एव जो रागदोसविमुक्को सो
तुल्लासमो जणति । समितो णाम पंचाहिं समितिहिं समिता
ए गुणसंपणोते परेतो एयं गुणसंपत्तसे यदि विणयकप्पाणु
पादणा कया जवति । अहवा एकपे जं जहा जणितं तस्स
अणुपावना जो करेति तस्स देयो यकप्पाणुपादणा-एय
दीवणे कअण्णोसिं दिविय दरिसिय गमियं एवं कायव्वमिति
अह वा दीवणा जो अरिहाणं अणानस्से धक्खण-ण
करेति तस्सेय देयति दीवणाए य मोक्खमग्गस्स आराहणा
कता जवति । आराहणाय्ये चउगति गुविद्वो दीहसण-
वयणो णिण्णिय संसारे जं तं सिवमयत्तयमरुयमक्खयम-
ग्गवाहमपुणरावत्तयत्राण तं पावंति तं च एतो कम्मविमुक्को

सिद्धो भवति ॥ नि० सू० १० च० ॥

प्रथाचारप्रकल्पाया निर्ग्रन्थ्याः प्रवर्तिनीत्व गणावच्छेदिकात्वं च नोद्दिश्यते । तथा च व्यवहारसूत्रम् ॥

णिगंथिस्स एवरुहरतरुणगस्स आयारकप्ये नामं अज्जयणे परिज्जे सिया से य पुच्छिवे केण केण कारणेणं अज्जो आयारकप्ये नाम अज्जयणे परिज्जे सिया किं आवाहेणं उदाहु पमायेणं सेवएज्जा णो आवाहेणं पमायेणं जाव जीवाए तस्स तप्पतियं, एो कप्पति आयारियत्तं वा जाव गणावच्छेइयत्तं वा उदिसित्तएवा धारितएवासेयवएज्जा आवाहेणं एो पमाएणं से य संठ विस्सामिति संठवेज्जा । एवं से कप्पति आयारित्तं वा जाव गणावच्छेइयत्तं वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा तं सेयसवच्छेसां म्मिति एो संठवेज्जा एवं से एो कप्पति आयारियत्तं वा जावगणावच्छेइयत्तं वा उदिसित्तए वा धारित्तएवा ॥ १४ ॥ णिगंथिएणं एवरुहरस्स तरुणि याए आयारकप्ये नाम अज्जयणे परिज्जे सिया साय पुच्छिज्जवा केण कारणेणं अज्जे आयारकप्ये नाम अज्जयणे परिज्जे सिया किं आवाहेणं पमाएणं सायवएज्जा एो आवाहेणं पमाएणं जावजीवाए तीगसे तप्पतियं एोकप्पति यं पवित्तिणं वा गणावच्छेइणितं वा उदिसित्तए वा धारित्तएण वा सायवदोज्जा आवाहेणं एो पमाएणं सायसंठवेस्सामिति संठवेज्जा । एवं से कप्पइ पवत्तिणित्तं वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा स यं सठं विस्सामिति एो संठवेज्जा । एवं सेनो कप्पति पवित्तिणित्तं वा गणावच्छेइणियत्तं वा उदिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ १५ ॥ व्य ए उ ॥

(निगंथियनवरुहरतरुणाए) इत्यादिसूत्रार्ककं धस्यव्याख्या । निर्ग्रन्थ्या नवरुहरतरुणा चह्यमाणस्वरूपाया आचारप्रकल्पो नामाध्ययन परिज्जे स्यात् सा च प्रष्टव्या केन कारणेन आचारप्रकल्पो नामाध्ययनं परिज्जेमभवत् किमावाधेन प्रमादेन वा एव प्रथा सती सा यदीति गम्यतेवदेत् नो आवाधेन किं तु प्रमादेन तर्हि आवज्जीव तस्यास्तत्प्रत्यय प्रमादतोऽध्ययननाशनप्रत्ययं नो कल्पते प्रवर्तिनीत्व वा गणावच्छेदिकात्वं उद्दिष्टु नापि तस्या स्वयं धारयितु अथ सा वदेत् आवाधेन नष्ट न तु प्रमादेन सा च नष्टमध्ययन संस्थापयामीत्युक्त्वा संस्थापयेत् एव तर्हि (से) तस्याः कल्पते प्रवर्तिनीत्व वा गणावच्छेदिकात्वं वा उद्दिष्टुमनुज्ञातुं स्वयं धारयितुमथ नष्टमध्ययन संस्थापयिष्यामीत्युक्त्वाऽपि न संस्थापयेत् एवं तर्हि (से) तस्या न कल्पते प्रवर्तिनीत्व वा गणावच्छेदिकात्वं वा उद्दिष्टु वा स्वयं वा धारयितुमिति एव निर्ग्रन्थसूत्रमपि भावनीय ॥

(नवरुहरतरुण) व्याख्यानं च प्रागुक्तमवसेय (तेवरिसो होइ नद्ये) व्रतपर्यायेणोतिवाक्यशेष । आसोद्वसग तु जन्मपर्यायेणोति गम्यते । रुहरग चेति (तरुणोवत्तासत्तरुणमरिज्जो थेरओ सेसो) आचार्यत्वं वा यावत्करणादुपाय्यायत्व

प्रवर्तित्वं स्यविरत्व चेति परिग्रहशेष तथैव । भ्राह्मि शिष्यः । पुरुषोत्तमो धर्म इति पूर्वं निर्ग्रन्थसूत्रवक्तव्य पश्चात्निर्ग्रन्थिसूत्र । पूर्वत्र वाऽध्ययनद्वये पूर्वं निर्ग्रन्थसूत्राण्युक्तानि पश्चात्निर्ग्रन्थी सूत्राणि अत्र विपर्ययः कृतः । सूरिराह ॥

जइवि य पुरिसादेसो, पुव्वंतहवियविव्वज्जओ जुत्तो । जिण समणि उपगया य, पमायवहुत्ता य अधिरा य ॥ यद्यपि च पुरुषोत्तमो धर्मः पूर्वत्रऽवाध्ययनद्वये पूर्वं पुरुषादेशस्तत्राप्यत्र विपर्ययो युक्तः केन कारणेनेत्याह । येन कारणेन श्रमण्यः प्रकृत्या तथा प्रायः श्रमण्यः प्रमादवहुत्ता अस्थिराश्च न तु श्रमणा अध्ययनस्य च नाशः प्रायः प्रमादस्ततः श्रमण्यधिकारादधिकृतसूत्रार्थस्थानत्वात् पूर्वं निर्ग्रन्थी । सूत्रमुक्तं पश्चात्निर्ग्रन्थिसूत्रं ।

नवरुहरतरुणीनां व्याख्यानमाह ।

तेवरिसा होइ न वा, अडारसिया रुहरिया होइ ।

तरुणी खज्जु जा जुवइ, चउरो दसगा ववुत्तासा ॥

व्रतपर्यायेण यावत्त्रिवर्षा तावद्भवति न वा जन्मपर्यायेण यावद्दष्टादशिका अष्टादशवर्षप्रमाणा तावद्भवति । रुहरिका तरुणी खज्जु तावद् दष्टव्या यावत् युवतिः । अथवा पूर्वोक्तास्त्वृतीयोद्देशके नवरुहरतरुणिसूत्रे ये अभिहितास्तरुणचत्वारो दशकाश्चत्वारिंशद्विर्षणीत्यर्थे । तेऽत्रापि तरुण्या कष्टव्याः । १४ । १५ ॥

सा एव गुणोवेया, सुत्तथेहिं पकप्पमज्जयणं ।

सयहिंज्जिया इतो आ, वि आगया न वसु अस्सा ॥

सा नवरुहरा तरुणी पतावद्गुणोपेता सूत्रार्थान्यां प्रकल्पनामकमध्ययनमधीता अधीतिनी । ततः सा प्रवर्तिनीत्वस्य योग्या सूरिभिः संसाधिता । अथ च तस्याः सूत्रतोऽर्थतश्चाचारप्रकल्पः परिज्जे स कथं ज्ञात इत्याह । इतश्चापि आगता अन्यगच्छादन्या सास्त्री उपसंपन्ना । सा विज्ञापयति ॥ कथमित्याह ॥

अत्येण मेधाकप्पो, समाणितो न य जिनो महं जंतो ।

अमुगा मे संघारं, ददंतु धुत्ता उसा गुरुणा ॥

हे भद्रत ! जगवन् अर्थेऽनार्थतो मम आचारप्रकल्पः समानीतो समाप्ति नीतः । परं न च न वै मम स जिन परिचितोऽभूत् । ततोऽमुकायाः प्रवर्तिनीत्वेन सभावितं सघाटं पूज्या ददंतु । एव तथा विज्ञप्त गणिना आचार्येण सा उक्ता । आर्ये ! देहि (से) तस्याः सघाट ॥

सा दाउं आदत्ता, नवरं पणट्टं न किंचि आगच्छे ।

एमेव मुणंति चिट्ठति, मुणिया य सा तीये ॥

सघाटं दातु प्रवृत्ता परावर्तयितुं व्याख्यातुं च प्रवृत्ता इत्यर्थः । न वरिष्ठ तदध्ययनं न किमप्यागच्छति केवलमेव मुणमुणन्ती अव्यक्ताङ्गर किमपि वृवती तिष्ठति । ततः सा तथा मुणित्वा यथा न किमप्येतस्या आगच्छति ॥

पुनरपि साहनी गाणिणो, मा नट्टमया दव्वाहमे अन्नं ।

अव्वनखाणंपि मिया, वाहितुं होइमा पुच्छा ॥

ततः सा पुनरपि गणिन आचार्यस्य कथयति । यथा नष्टश्रुता तस्मान्मभ्यां सहायां ददंतु । एवमुक्ते आचार्यण चित्रागयितव्य । अन्य । किं परिज्जे तस्या अध्ययनं न वा

न को जानाति अत्र्याख्यानमपि काचित्केनापि कारणेन प्रदि
ष्ट मनी दद्यात्ततस्तां व्याहृत्य तस्या इयं वक्ष्यमाणा पृच्छा
कर्तव्या ॥

तामेवाह ॥

दंभकगहनिकस्त्रेवे, आवसियाए निमीहिया ।

गुरुणं च अप्पणामे य जणसु आरोवणा काड ॥

दंभकस्य प्रत्युपेक्षा प्रवर्जना व्यतिरेकेण ग्रहणे निकेपणे च
तथा आवशिक्या नैपेधिक्याश्चाकरणे वहि. प्रदेशादायच्छ
ता वसान प्रवेशे नम कृमाश्रमणेन्य इत्येवं गुरुणाप्रणा
मा च प्रणामाकरणे च का आरोपणा प्रायश्चित्तं भवति ॥

पुट्टा अनिच्चहंति, किहिं नहं वाहतो पमाणं ।

माहेड पमाणं, मोय पमादो इमो होड ॥

सा एव पृष्टा सती यदि न निर्वहति न यथावस्थितमुत्तरं
ददाति । तदा सा अनिर्वहती चूच' प्रष्टव्या । कथं केन कारणेन
न नष्टमाचारप्रकल्पनामकमध्ययनं किमावाधेन उत प्रमादेन ।
तत्र यदि सा कथयति प्रमादेन । स च प्रमादोऽयं वक्ष्यमाणो
भवति ॥ तमेवाह ॥

धम्मकहानिमित्तादि, उपमातो तत्य होड नायव्वो ।

मत्तयवड्गणसेणा, तरंगवड्याओ धम्मकहा ॥

तत्र तस्यां संयत्यां धर्मकथानिमित्तादिकः आदिशब्दात्
ग्रहचरित्तादिपरिग्रहप्रमादो भवति ज्ञातव्यस्तत्र धर्मकथा
मत्तयवतीमगधसेनातरंगवती । आदिशब्दात् वसुदेवहिंरुचा-
दिपरिग्रह । एतां कथामधीयानाया विस्मृतिगतं प्रकल्पनाम-
कमध्ययनं ॥

गहचारियविज्जमन्ता, चुस्सानिमिसादिणा पमाणं ।

नहंमि संधयंती, असंधयंतीवमानवज्जो ॥

गहचरित्त ज्योतिष्कं । ससाधना विद्या । साधनरहितोमंत्र-
ञ्चूर्णो योगचूर्णः । निमित्तमर्तातादिभावकथनमादिशब्दात्
कुहुकशाखादिपरिग्रह इत्यादिना प्रमाणेन इत्याद्यध्ययनसक-
णेन प्रमादेन नष्टे प्रकल्पे नास्मि अध्ययने यदि भूय सा
तत्सदधानि । यदि वा न संदधति तयापि सा संदधति वा
यावज्जीव गण न दमते ॥

जावज्जीवं तु गणं, इमेहि नाएहि दोगसिप्पेहिं ॥

अतिवाज्ञेवज्ज जोहे, धणुगाडिजगफड्गोण ॥ १ ॥

यावज्जीव गणं न दमते । पन्निरजापावकवैद्ययोधैर्दोकासि-
द्धज्ञातैस्त्रय योधे प्रमादाचरितं सम्यन्वितं धनुरादिनिर्धनु-
र्नग विभन्न दृष्ट जीवाच्चिन्नविच्चिन्नकांमान्यसज्जितानि ।
न केवत्प्रमैर्ज्ञानै । किन्तु भद्रफदकेन सटिनपतितमत्रय-
नवज्ञानेन ॥

तत्र प्रथममजापावकदृष्टान्तमाह ॥

वेत्तंतेण उ अज्या. पणामिया जेण सो पुणानदत्ते ॥

मुत्तापिन्त्या नट्टा. विद्वहति एमेव उत्तरिए ॥ १ ॥

कोड अयवा द्वावे. एण आयातो रकरेड तेण ॥

नणना वड्गादि, वेद्वणादिहि पमाणहि ॥ २ ॥

नामियातोभो अग्गा. ना द्वाविना जणः पुणो ॥

गव वाणि न परिमंकायि मो एत्वं जणंतां वि ॥ ३ ॥

जावज्जीवं अन्नत्य, विनहति अहमुत्तं सेजाट्टियं जरोवा ॥
अतिआ जरो आगतो, ततो नट्टा ततोहो सो पुणा
विद्वहते रक्खिउं ॥ ४ ॥

अक्षरगमनिका । येन खेदनावृत्तादिना क्रीरता अजिकाः
प्रणाशिताः स पुनर्न दमते यावज्जीवमन्यत्राऽप्यजा रक्खितु
मय शूद्रादिरुजा अत्रादिशब्दादत्यातुरज्वरादिपरिग्रहस्ता
अजा नष्टास्ततः पुनरपि दमते ॥

अधुना वैद्यज्ञानं भावयति ॥

जति से सत्यं नहं, पेच्छह पेसच्छ कोसगं गंतु ॥

हीरति कडंकिएसुं, जोगो जूयादिदप्येणं ॥

कोइ वेजोरस्से कयं वित्तीतोतेणं जूयपमादेण विसयपमा-
देण विज्जसत्यं नासियं सत्यकोसगाणि पच्छणगादी-
णि किट्टकडंकियाणि न निसीयइ । अणण्या राणं कज्ज-
जायं सदावितोविज्जोसो किउवेदसं न किञ्चि सकेइ वोतुं
ततो राणा जणियं किमियं ततो सो जणइ मेपोत्यगा-
चोरेहि हिया पामिपुच्छगं पि नत्थितो मम नहं वेज्जस-
त्यं नत्थि पुण मम अणोपमातो जेण वेज्जसत्यं नासियं
ताहे रखा एरिसा पेसिया ॥

यदि(से) तस्य शास्त्रं नष्टं तर्हि(से) तस्य चूयं गत्वा शास्त्रकौ-
तुकं प्रेक्ष्यं हियते राज्ञः समर्थते । दृष्टानि राज्ञा समस्तानि
प्रतक्षणकप्रभृतीनि शास्त्राणि किट्टकडंकितानि ततस्तेषु
कडंकितेषु दृष्टेषु ज्ञातं यथा द्यूतादिदर्पेण द्यूतादिना प्रमादेन
विनाशितं वैद्यशास्त्रं ततो भोगद्विभ्रः पश्चादन्यत्र गत्वा
वैद्यशास्त्रं पुनरप्युज्ज्वाल्य समागतो भूयोऽपि राज्ञः समीपे
भोगान् याचते स च याचमानोऽपि न दमते एतं. दोक्कोत्तरेऽ
प्युपनयनावना प्राग्वत्कर्तव्या ।

योधदृष्टांतभावनार्थमाह ॥

दुक्को जइ सरवेही, वहा विपटोएह से सरे गंतुं ॥

अकडंककडंके वा, जगमजग्गाणि य धणूणि ॥ १ ॥

कोइ जोहो धणुव्वेयं, अहिज्जितो गुरुवएसेण ॥

अव्जासेण य सो, अषासंतो विसडेणं ॥ २ ॥

विधंति रत्ता कयप चूच, वित्तिन्नो कतो अन्नया तेण ॥

विसयपमाणं तं, धणुव्वेय सत्यं तं च ॥ ३ ॥

अव्जासकरणं नासियं, अन्नया युष्कज्जेसमावमिए ॥

एन किञ्चि सकेइ, विधिउं पराजिणउं ॥ ४ ॥

वारम्हा पुच्छतो, किमेयंति सो जणइ ॥

नत्थि मे पमादो नाहे राणाजणियं ॥

यदिनाम प्रयनादाकरणत एकस्वरवेधो वुक्कोत्तुल्लस्तयापि
(से) तस्य शरान् गत्वा प्रदोक्तयत् किंतत् शरजावमदक वा ध-
नुर्यपि जगान्यन्नगानि वा दृष्टं शरजावक कडंकित धनुरि च
भजानि ततो ज्ञात प्रमादत. सर्वं नष्ट कृतो वृत्तिव्यवच्छेद-
सोऽन्यत्र गत्वा घटुधेदशास्त्रमुज्ज्वाल्य दृताऽन्यास' पुनरागतो
वृत्तिं याचमानोऽपि यावज्जीवं न दमते एव दोक्कोत्तरेऽप्युप-
नय प्राग्वत्कर्तव्य । फलकज्ञानमाह ॥

फाद्वहियम्मवि एत्वं, जडफडतो जग्ग तुगांतो ॥

नोगोहीरति सवेसिं. पि य ननोगहारो जवेकजे ॥१॥
कोई अणेगवनपति, पत्तसागादिकदिए ॥
फलए केणावि, निउत्तो सोवि सयपमाएणं ॥ २ ॥
जयपमाएण वा, न रक्खइ न य पाणिणं ॥
पादोति सोय फलहो, दोगे णाणरूवे हि य ॥ ३ ॥
उद्वृत्तितो मुको, य न किंचि ततो वणफलादि ॥
आगच्छइ, फलह साविणा जणियं ॥ ४ ॥
किमेयं सो जणइ, किं करोमि रक्खेमि तागअहं ।
नत्थि मे पमादो, ततो फलहमामिणा फलहो
गवेसावितो ॥ ५ ॥

तथाचाह (फलकिकस्य) फलकस्वामिन एवं पूर्वदृष्टान्तेषु
राहु इव फलगवेषणा चिन्ता जाता । यदि फलको जगल्लुओ
प्रविष्यति ततोऽस्य भोगो न्हियेत गाथायां "वर्तमानसामीप्येव
वर्तमानवदे"तिवचनतो भविष्यति वर्तमानता कस्मात् हरिष्यते
इत्याह कार्यं प्रयोजने समापतिते सर्वेषामपि कुटुबजनानां
भोगहारो न स्यादिति हेतोः सूत्रगवेषणे कृते फलको जगल्लुओ
दृष्टः जगो गोरूपादिर्निर्विध्वसनात् बुओ जइसेवनाकरणतस्त-
तस्तस्य वृत्तिश्चिन्ता ततो नाह चूयएव करिष्यामीति याचमा-
नोऽपि यावज्जीव न वजते वृत्तिमेव लोकोत्तरेऽप्युपनय. कर्त-
व्यस्तेमवाह ॥

एवं दर्पपणासिते, ए विदिति गणं पकप्पमज्जयणे ॥
आवाहेणं नासिए, गेद्वष्ठादिण दद्वयंति ॥ १ ॥
एवं पूर्वोक्तदृष्टान्तप्रकारेण दर्पतो धर्मकथाध्ययनतो व्याक-
रणाध्ययनतो निमित्तशास्त्राध्ययनतो वा इत्यर्थे । प्रणाशिते प्र-
कल्पनाभ्ययने यावज्जीवमाचार्यास्तस्या गणनदद तिआवा-
धितग्नानत्वादिना पुनर्नाशितो भूय. प्रज्वालिते दद्वयंति
प्रयच्छति । एतदेव सप्रपच प्रावयति ॥

गेद्वष्णे असिवे वाओ, मोयरिया य रायउठे वा ॥
एएहिं नासियं मी, सन्धे माणिए दिंति गणं ॥ १ ॥
ग्नानत्वे वा जाते ग्नानप्रतिजागरणे वा कृते अशिवे वा
समुपस्थिते अवमौदये वा दुर्भिके जाते भिक्षापरिभ्रमणतो
राजछिटे वा पदायनतो वा यदि नष्ट प्रकल्पनामकमध्ययन
तत एतै. कारणैर्नाशितेऽपि पुन. सम्बन्धत्या गण ददति प्रय-
च्छति ।

तदेव निर्णयीसूत्र ज्ञावितमअधुना निर्णयसूत्र विज्ञाव-
यिपुराह ॥
एवमेव य साहूणं, वागरणानिमित्तच्छन्दकहमादी ।
वीइयं गिद्वानतो मे, अद्वानो चैव यूजेय ॥

एवमेव अनेन प्रकारेण साधुनामपि सूत्र भावनीय नवर तत्र
प्रमादो व्याकरणनिमित्तच्छन्द' कथाद्यधीयानस्य प्रतिपत्त-
व्य' ॥ द्वितीयमावाधकक्षणे कारणसूतौ ग्नाने ग्नानप्रतिजागरणे
वा अवमौदये अशिवादि कारणतोऽध्वनि वा गमने स्तूपे वा-
रुष्टयमियमत्र ज्ञावना । यदि व्याकरणाध्ययनतो निमित्त
शास्त्राध्ययनतरुन्द. शास्त्राध्ययनतो धर्मकथाध्ययनत आदि-
शब्दादिद्यामन्त्रादिव्याक्तेपतो यदि प्रकल्पाध्ययन नाशितं
तदा पश्चाद्ज्वालितेऽपि यावज्जीव तस्मै गण सृग्यो न

प्रयच्छति अथ ग्नानत्वाच्चाधतो नाशित तदा तस्मिन्पुनर-
ज्ज्वालिते प्रयच्छति प्रमाददोषाभावात् तत्र ग्नानत्वाविषय आ-
वाध. प्रतीत ॥

सम्प्रति स्तूपविषयमाह ॥

महुरा खमगाया, वणदेवयत्राउद्वआणवेज्जति । किं मम
असजतीय, अप्पत्तिय होहिती कज्ज । यूगत्ति तच्च जणिञ्चुवि
वा य च्छम्मास सघो को ॥ सत्तोखमगस्मग्गा, कपणखिस-
णमुक्का कयपग्गा ॥

मयुरायां नगर्यां कोऽपि कृपणक उतापयति यस्यातापना दृष्ट्वा
देवता आवृता तमागतमागन्ध वन्दित्वा वृते यन्मयाकर्तव्यतन्म-
माज्ञापयेज्ज्वानिति । एवमुक्ते स कृपकेण जण्यते । किं मम
कार्यमसयत्या भविष्यति । तनस्तस्या देवताया अप्रीतिकम-
चूत् । अप्रीतिवत्यचेतनयोक्तमवश्यं तव मया कार्यं भविष्यति ।
ततो देवतया सर्वरत्नमय. स्तूपो निर्मितस्तत्र भिक्षो रक्तपटा
उपस्थिता. अयमस्मदीय' स्तूपस्तै. सम सघस्य पएमासान-
विवादो जातस्ततः सघो वृते । को नामात्राऽर्थं शक्त केनापि
कथित यज्ञा अमुक कृपकस्तत' सत्रेण स जण्यते कृपक !
कायोत्सर्गेण देवतामाकय । तत कृपकस्य कायोत्सर्गकरण
देवताया आकम्पनम् । सा आगता वृते । सदिशत किं करो-
मि कृपकेण भणिता तथा कुरुत यथा सघस्य जयो जवति ततो
देवतया कृपकस्य खिसना कृता । यथा पतन्मया असयत्या
अपि कार्यं जात एव खिसित्वा सा वृते । यूय राहु समीप
गत्वा वृत् । यदि रक्तपटानां स्तूप । ततः कल्ये रक्ता पताका
दृश्यतां अथाऽस्माक तर्हि शुक्ला पताका । राज्ञा प्रतिपक्षमेवं
भवतु ततो राज्ञा प्रत्ययिकपुरुषैः स्तूपो रक्तापितो रात्रौ देव
तया शुक्लपताका कृता । प्रभाते दृष्टा स्तूपे शुक्ला पताका जितं
सत्रेण व्य० सू० ५ ५ ७ ॥

धेराणं धेरन्मिपत्ताणं आयारपकपे णाम अइज्जयणे
परिजवे सिया कप्पतिं तेसि उवेत्ताणं वा आयारियत्ते वा
जावगणावच्छेइयत्तं वा उद्विसित्तप्पा धारित्त एवा ॥
व्य ५ ७ ॥

व्याऽस्यविराणांऽस्थविरचूर्मि प्राप्तानामाचार्यपद प्राप्तानामा-
चारप्रकल्पो नामाध्ययन परिभ्रष्टं स्यात्कल्पते । तेषां सूत्र स
स्थापयतामसस्थापयतां वाचार्यत्व वा यावत्करणादुपाध्या-
यत्व वा इति परिग्रह । गणावच्छेदकत्वमुद्देशुमनुज्ञातुं-
जीर्णमहत्त्वकरणत. सूत्रधरणशकनात् । एष सूत्रसङ्केपार्थः ॥
सम्प्रति ज्ञाप्यविस्तर ।

सुत्ते अणिते दहुगा, अत्ये अणिते धरेत्ति चउगुग्गा ।
सुत्तेण वायणा, अत्ये सोही तो दोह्णुष्ठाया ॥
इदं सूत्रमापवादिकमुत्सर्गत पुन' सूत्रे अनागच्छति यदि
गण धारयति तदा तस्य प्रायश्चित्त चत्वारो द्युका । अर्थेऽ-
नागच्छति यदि गण धारयति चत्वारो गुरुका । आज्ञादयश्च
दोषास्तस्मादुभयधारणगणोधारयितव्य । किं कारणमत आह
सूत्रेणगच्छता वाचनां ददति । अर्थेनागच्छता प्रायश्चित्त-
स्थानमापन्नानां शोधं करोति । तस्मात् घाच्यामपि सपन्नो
गणधारणेऽनुज्ञात ॥

अवियविणासुत्तेणं, ववहारे उअपत्तो होइ ॥
तेण उजयधरो ऊ, गणधारि मो अणुष्ठातो ॥ १ ॥
अपि च विना सूत्रेण व्यवहारे क्रियमाणे अप्रन्ययो भवति ।

तस्माद् व्यवहारे अर्थनिर्देशं कुर्वता सूत्रमवश्यमुच्चारणीयं ।
यथा इदं सूत्रं तस्मादयमेवात्र व्यवहारस्तत् प्रत्ययो भवति
तेन स गणधारी उभयपरोऽनुज्ञातः ॥

असती कज्जांगी पुण, अत्येयं तं किमप्यतिधारेऽं ॥

जुषमहद्वो मुत्तं, न तरति पञ्चकारेऽं ॥ ? ॥

उभयधरस्य असत्यभावे यः कृतयोगी नाम यः पूर्वमु
त्रयधर आसीत् । तदानीं सोऽर्थे समागच्छति गणं धारयितुं
कल्पते । अयं केन कारणेन तस्य सूत्रमानशात् अत्र आह ॥
(जुष महद्वो) इत्यादि जीर्णो नामैको नो महान् यस्तरुणक
एव सन् जरसा परिणतो जात नो जीर्णो महानिति द्वितीयः ।
यो वृद्धोऽपि सन् दृढशरीर जीर्णोऽपि च तृतीयः । नो जीर्णो नो
महानिति चतुर्थः । एष शून्यशेषाणां तु त्रयाणामेकतरो न
शक्नोति प्रत्युज्ज्वालयितुमतः सूत्रं तस्य नश्यति ॥

उभयधरंमि उ मीसे, विज्जंते धारणा उ इच्छाए ॥

मा परिज्वनयापं वा, गच्छेवत्रणिच्छमाणांमि ॥ ? ॥

उभयधरे सूत्रार्थधरे शिष्ये विद्यमाने स्वयं गणस्य धारणा
इच्छया स्वयं वा गण धारयति तस्य वा शिष्यस्योभयधरस्य
ददाति सह गणस्य शिष्यस्य वा ज्ञावं जानाति । यदि शिष्य
स्य गणं दास्यामि तत एते मम परिज्वं करिष्यंति । अथवा मां
त्यक्त्वा गच्छमादाय गमिष्यन्ति । यदि वा तमुभयधरं गणधरे
स्याप्यमानं गणो नेच्छति । ततो मा परिज्वमेतेऽकार्षुर्नयनं
वा मां त्यक्त्वाऽन्यत्र गच्छस्याकार्षुरिति हेतोरनिच्छति वा
गणे तस्य गणं न ददाति । किन्तु स्वयं धारयति तत्र सूत्रं
तेनोभयधरेण शिष्येण वाचयत्यर्थमात्मना ददाति । प्रागुक्त-
दोषाभावे तस्य गणं समर्पयति ॥

धेराणं धेरन्मिपत्ताणं आचारपकप्ये णाम अज्जयणे
परिज्वे मिया कप्पत्ति तेमिं मणिसणाण का यासे
द्वियाण वा उत्ताणेण वा तुयट्ठाण वा आयारपकप्ये
णाम अज्जयणे दोच्छंमि तच्चंमि पामेच्छित्तए वा परि-
सारेत्तए वा ॥ ? ॥ ७ ॥ व्य सू. ५ उ. ॥

(धेरणं धेरन्मिपत्ताण) मित्यादि स्यविराणां स्यविरन्मि
प्राप्तानामाचारप्रकल्पो नामाध्ययनं परिज्वं स्यात् कल्पते
तेषां सन्निपण्णानां वा निपद्यागानां (संतुयदणे वेति)
सम्यक्कृतवर्तनेन स्थितानां उक्तानां वा (पासिल्लयाण-
वात्ति) पार्श्वतः तिष्ठतां वा आचारप्रकल्पनामकमध्ययनं
द्वितीयमपि तृतीयमपि अपिशब्दात् चतुर्थमपि वारं प्रत्येदं
वा प्रतिसारयितुं वा अवमरत्नाधिकं प्रतिसारयति स्यविरा.
प्रतीच्छंति एष सूत्रसङ्केपार्थः ॥

अधुना भाष्यविस्तरः ।

एमेव विज्यमृत्तं, काराणियं सति वज्जेन हावेत्ति ।

जं जत्यउ कितिकम्म. निहाणममथो मराइणिए ॥

यथा प्राक्तन सूत्रं कारणिकमेवमेवेदमपि सूत्रं कारणिक
सूत्रं प्रत्युज्ज्वालयन् सति यद्वे विनयं न हापयानि । अथ
कोऽसौ विनयो यस्तेन सूत्रं प्रत्युज्ज्वालयता सति यद्वेन
हातव्यं अन्यत आह (जजन्यउ) इत्यादि यत्कृतिकर्म घन्दन
कं यत्र सूत्रे अर्थे वाप्रधिष्टत तत्रावमरत्नाधिके निधानसमे
सूत्रमर्थे च प्रत्युज्ज्वालयता तत् न हापयितव्यं । निधानसमे
इति वदता निप्रने दृष्टान्तं सूत्रित । स चैवं । यथा महति

कुल्लुके वा निधाने उत्खनितव्ये तस्य तदनुसूपमुपचारमुत्खा-
नको यदि करोति ततस्तमुत्खनितुं शक्नोति अयं न करोति
तदनुसूपमुपचारं तर्हि वृश्चिकाद्युपस्रवतो न शक्नोति एव
यदि स रत्नाधिकेऽवमरत्नाधिके वा सूत्रमर्थे वा प्रत्युज्ज्वा-
लयन् अपूर्वं वा पठन् तदनुसूपं विनयं न करोति तदा निर्जे-
रत्नामस्तस्य नोपजायते । नच शास्त्रं स्थिरपरिचितं भवति
विभंगं वा तस्य ज्ञानं विभ्रंशितया प्रान्तदेवता कुर्यात्कवहं ।

एतदेवाभिधित्सु प्रथमतः प्रायश्चित्तमाह ॥

मुत्तंमिय चउल्लुगा, अत्यंमि यचउगुरुं च गच्छेण ।

कित्तिकम्ममकुव्वंतो, पावति धेरोस विवदंमि ॥

स्यविर. प्रत्युज्ज्वालयन्नपूर्वं पठन् वा सति बद्धे यदि गर्वेण
कृतिकर्म न करोति तर्हि तदकुर्वन् सूत्रे सूत्रविषये चतुरो
बधुकान्प्राप्नोति अर्थे चतुर्गुरुकं ॥

उवयारहीणमफहं, होइ निहाणं करेइ वाणत्तं ।

इयनिज्जरा य द्वाजो, न होइ विवंगफद्वहो वा ॥

यथा उपचारहीनं निधानमफहं भवति नोत्खनितुं शक्यते
इति भावः । अनर्थं वा करोति वृश्चिकाद्युपस्रवकारणात्
इति एवमेतैव दृष्टान्तप्रकारेण कृतिकर्माकरणे निर्जरथा
दामो न भवति प्रान्तदेवताकोपवशाच्चिभागो वा तस्यो-
पजायेत कवहो वा ॥

दूरत्तो वा पुच्छइ, अहवनिस्ज्जाय सन्निसन्नो उ ।

अच्चासन्ननिविट्ठु, ट्टिए य चउज्जंगो वोच्चत्तो ॥

अंजद्विपणाम अकरणं, विप्पकव्वंते दिसाहो उट्टमुहे ।

जासंतणुवउत्ते, वहसंते पुव्वमाणो उ ॥

एएसु सत्तेसु वि, मुत्ते द्दहुतो उ अत्ये गुरुमासो ।

नात्तीतोवरिद्वहुगा, गुरुगमहो कोय कन्दुयाण ॥

दूरस्थितो वा पृच्छति अथवा निषद्यायां सन्निपण्णं
पृच्छति शृणोतीति भावार्थः । यदि वा अत्यासन्नं कुरुणा
कुरुं संश्रुष्य शृणोति निविष्टोत्थिते चतुर्भंगी बोद्धव्या ।
सा चैव निविष्टोवा निविष्टं पृच्छति १ निविष्टं उत्थितं पृ-
च्छति २ उत्थितो निविष्टं पृच्छति ३ उत्थितं उत्थितं पृ-
च्छति ४ यथा अंजद्वेरकरणमर्थपरिसमाप्तौ प्रणामस्याऽकरण
तथा दिगो विप्रेकृमाणं पृच्छति १ यदिवाऽधोमुखं कर्ष-
मुखो वा शृणोति न गुर्वभिमुखः २ अथवा येन तेन वा सह
भाषमाणः शृणोति अनुप्रयुक्तो ३ वा शृणोति हसन्त्या पृ-
च्छति ४ एतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु सूत्रे श्रूयमाणे प्रायश्चित्त
बधुको मासः अर्थे गुरुमासः तयानामित उपरि सूत्रं शृण्वतः
कायएकुकयने चत्वारो बधुकाः । अर्थे शृण्वतश्चत्वारो
गुरुकाः । नाजितोऽधस्तात् सूत्रश्रवणे कायएकुकयने चत्वा-
रोगुरुकाः । नवरं तपकाद्वयोरन्यतरेण गुरुकाः ।

तह्मा वज्जं तेणं, ठाणाणे याणि पंज्जुक्कुहुणा ।

सोप्पव्वए यत्तेणं कित्तिकम्मं वावि कायव्वं ॥

यस्मादेवमविनयकरणे प्रायश्चित्तविधिस्तस्मादेतानि प्रागन
न्तरमुपदिशतानि वर्जयित्वा प्रांजलिना प्रकृतौज्जिनाकुल्लु-
केन प्रयत्नेनादरपरतया श्रोतव्यं । कृतिकर्म वापि वंदन
कं कर्तव्यं । यद्यपि वंदनकेनोपास्थितं वाचनाचार्योऽनु-
जानमति तथापि क्रमाश्रमणं दत्त्वा कृतप्रांजलिना श्रोतव्यं ।

तेणविधारेय्वं, पच्छाविय उट्टिएण मंमलितो ।

वेदुट्ट निवसुस्सव, सारेयव्वं हवति नत्रो ॥

तेनापि श्रोत्रवत् व्याख्यानमन्त्र्या वा श्रुत तत् मन्त्रीत
उत्थितेन पश्चादपि धारयितव्यम् । तस्य च धारयत उपवि-
ष्टस्य ऊर्ध्वं स्थितस्य निष्पन्नस्य वा क्वचित् स्वद्वने तेनापि
वाचनाचार्येण नूयो प्रवृत्ति स्मारयितव्य गमयितव्यम्

अह से रागो न होज्ज, ताहे जासंत एगपासंमि ।

सन्निसन्नो तु पटो वा, अत्थइ अणुग्गहपव्वत्तो ।

अय(से) तस्य स्थविरस्य रागो न प्रवेत्तहिं व्याख्यानम-
न्त्र्या उत्थितो ज्ञापमाणस्य अनुभाषमाणस्य चिन्तापयत
इत्यर्थः । एकपार्श्वे तत्सेवावृद्ध्या सन्निसन्नः सम्यग्निष्पाद्यत-
स्त्वर्गवर्तितो वा ज्ञापमाणस्याऽनुग्रहप्रवृत्तिस्त्यति । पर
आह ।

थेरस्स किंतूपटं, हेणं किञ्जेसकरणेण ।

नसुइ एगनुवयोग, सप्पजणं णा च तरुणाणं ।

अथ तस्य स्थविरस्य जीर्णमहत् किमेतावन्मात्रेण षडेश-
करणेन । सूरिराह । नृण्यते अत्रोत्तर दीयते । एवमाचरतस्त-
स्य सूत्रार्थान्यां सह एकत्वोपयोगोपयुक्तस्य तु सूत्रार्थं सम्य-
ग्वगति । तथा तरुणानां च श्रद्धाजनन कृत प्रवृत्ति । तथाहि ।
व्याख्यानमन्त्र्या उत्थितमपि निजमाचार्यं जीर्णं महान्तमेव
विनय कुर्वन्त दृष्ट्वा चिन्तयति । यद्युष्माकमाचार्यो जीर्णो
महान्तमेव श्रुतस्य विनय करोति ततोऽस्माभिस्तरुणैः सुत-
रां कर्तव्यं आह शिष्यः । यथा जीर्णमहत् आचार्यस्याऽनुग्रहं
क्रियते । यथाऽनुज्ञापमाणस्य एकपार्श्वे सन्निसन्नस्त्वर्गवर्तितो
वा तिष्ठतु एवमन्यस्यापि क्रियते इति द्रुमस्तथा चाह ।

सो उ गणी अगणी वा, अणुजासंतस्स सुणति पासंमि ।

न वइ जुसुदेहो, होरं वच्चासणो सुचिरस्सु ॥

सजीर्णो महान् गणी आचार्य उपाध्यायो गणवच्छेदको
वा अगणी वा अन्यो य स्थाननियुक्तः सोऽनुज्ञापमाणस्य
चिन्तापयतु एकस्मिन्पार्श्वे सन्निसन्नस्त्वर्गवर्तितो वा श्रूणोति
यतो न शक्नोति जीर्णदेहो वच्चासनो प्रवितु सुचिर काव
मिति ॥ व्य उ ५ ॥

आयारपकप्पधर आचारप्रकल्पधर पुं निशीथाव्ययनधारि
णि, ग १ अधि । निशीथाव्ययनसूत्रार्थधरे, च व्य उ ३। पं चू ॥

तिविहाय पकप्पधरा सुत्ते अत्थे य तदुज्जये चैव ।

आयारपकप्पधरो, कप्पववहारधारओ अज्जो ॥ व्य ० ।

णयसुत्तत्रज्जिअोविहु, गयणं परियट्ठि अणुराहातो । पं चू ।

आयारपकप्पधरो गाहा । आचरणमाचारः क्रिया इत्यर्थः
सचाष्टप्रकारः पंचसमित्तयो गुप्तित्रयं एष चारित्राचार
आचारप्रकल्पधरो नाम निशीथेषु सूत्रार्थधर इत्यर्थः । किञ्च
कल्पव्यवहारधरश्च (अज्जोत्ति) आमन्त्रणे निर्देशे वा
(नयवज्जिउत्ति) नयन्तीति नयाः दुपादपूरणे

दुक्खक्खयकार ओ जम्हा एएण गणपरियट्ठि अणु-
एहाओ आह कहमनुज्ञातः ।

पच्छित्तकरण अणुपादणा, य जणिता ओ कप्पववहारे ।

एतेण अत्यधारी, गणधारी जो चरणधारी ।

अज्जोत्तिअमंतणाणिदेसे, वा एयस्स सुत्ताइं ।

जातिं तु दिट्ठिवाते, पच्छित्तं दिज्जते तह तु ।

तेहिं विणा विजाणति, आयारपकप्पवारओ जम्हा ।

तम्हा तु अणुएहातो, गणपरिवट्ठि तु सो णियमा ।

पायच्छित्तं जम्हा, पायच्छित्तकरणं अणुपादयति तहा

गणे अणुपादोच्चइ तं पकप्प पकप्पववारेसु जणिणं

एएण सत्यधारी जो सो गणपरियट्ठि अणुएहाओ च-

रणजुत्तो जइ नवइ गाहा पं ० जा चू ॥

करणाणुपादयाइं तु, पज्जवकसिणं समासतो एणं

करणाणुपादणदुत्तं, पज्जवकसिणं नवे तिविहं ।

दुत्तिपण च्छक्कणयं, तरेसु सोदस हवंति ठाणाइं ।

करणट्ठाणपसत्था, करणट्ठाणाओअपसत्था ॥

एयाइं ठाणाइं, दोहि विगाहाहि जाइं जणिताइं ।

तेसिं परूवणमिणमो, समासतो होति बोधव्वा ।

करणं तु किया होति, पडिद्वेहण मादिसामायारी तु ॥

तं पालेज्जतु णाणे, ण तं च दुविहं मुणेयव्वं । दारं ।

पज्जवकसिणसमासो, पज्जवकसणं तु चोदसपुच्चा ।

सामाइयं पकप्पो, होति समासो मुणेयव्वो ॥

पज्जवकसिणंतिविहं, सुत्ते अत्थे य तदुज्जये चैवापं जा ॥

करणाणुपादयाण त दुविह पज्जवकसिण समासतश्च पज्ज-
वकसिण नाम चोदसपुच्चाणि समासतो आयारपकप्पोस-
मासं सक्षेप इत्यर्थः । यथा समुद्रनूतस्तभागं चन्द्रमुखीदे-
वता सिंहे माणवकः एकदेशेनाप्यौपम्य क्रियते । चतुर्दशपूर्व-
धर सर्वपर्यायेषु सूत्रार्थेषु चरणकरणादयं पदार्था सर्व पर-
यायेषु सूत्रार्थेषु चरणकरणादयं पदार्थाः प्रज्ञापयितुं समर्थाः ।
आचारकल्पधरस्त्वेकदेशतः । (दोएहाविचरणकरण अणुपा-
दो उ समाथा) तेनैकदेशाभिज्ञत्व प्रतीत्य यथा समासतोऽ-
प्यर्थधरः कल्पव्यवहारादयो गणपरिपादण समर्था प्रवृत्तिपज्ज
वकसिण तिविह सुत्ते अत्थे तदुज्जय ॥ प ० चू ॥

आयारपकप्पिय-आचारप्रकल्पिक पुं आचारप्रकल्पाऽभिधा-
नाव्ययनधारिणि, (आयारपकप्पितो जोग्गो) व्य. उ ५ ।

आयारपढमसुत्त-आचारप्रथमसूत्र न ० “सुयमि आउस तेणं
भगवया एवमक्खाय” मित्येवं रूपे आचाराभिधानप्रथमांगा
दिवाक्ये, पचा वृ ११ ।

एसा य परा आणा, पयमा जं गुरुकूदं ए मोत्तव्वं ।

आयारपढमसुत्ते, एतोच्चिय दंसियं पयं ॥ १ ॥

आयारपष्ठात्तिधर-आचारप्रज्ञप्तिधर पुं आचारधरे, प्रज्ञप्ति
धरे, च ।

आयारपष्ठात्तिधरं, दिट्ठीवाय महिज्जगं ।

चइविक्रवदियं नच्चा, न तं उवहसे मुर्णा ॥ १० ॥ सूत्रं
व्या ० । आचारप्रज्ञप्तिधरस्तान्येव सविशेषाणीत्येव नृत्तमिति
दश ० अ ८ ।

आयारपणिहि-आचारप्राणिधि पुं आचारप्रणिधाने तत्र
तिपादके दशवैकादिकस्य स्वनामल्यातेऽष्टमेऽव्ययने, च ।

तथा च दशवैकात्रिके ॥

व्याख्यात वाक्यशुद्धययनमिदानीमाचारप्रणिधानाख्य
मारमते । अस्य चाऽयमत्रिसम्बन्ध । इहानतराख्ययने
साधुना वचनशैरगुणाभिज्ञेन निरवद्यवचसा वक्तव्यमित्ये
तदुक्तं इह तु त निरवद्य वच आचारे प्रणिहितस्य भवतीति ।
तत्र यत्नवता भवितव्यमित्येतदुच्यते । उच्यते ॥

पाणिहाणरहिअस्मेह, निरवज्जं पि चासियं ।

सावज्जतुद्धं विन्नेयं, अज्जत्थेणेहसम्भुमं ॥

इत्यनेनाभिसम्बन्धेनायातामिदमध्ययन अस्य चाऽनुयोग
घारोपन्यासः पूर्ववत्तावद्यावन्नाम निष्पन्नो निद्वैपस्तत्र चा
चारप्रणिधिरिति छिपद् नाम ॥

साम्प्रतं सूत्राऽज्ञापकनिष्पन्नस्याऽवसर इत्यादि वचः पूर्वव-
त्तावद्यावत्सूत्राऽनुगमेऽस्त्रादितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीय
तच्चेद ।

आयारपाणिहिं वृक्षं, जहा कायव्व जिक्खुणा ।

तम्ने उदाहरिस्सामि, आणुपुंवि सुणेह मे ॥ १ ॥

अस्य व्याख्या । आचारप्रणिधिसुक्तवृक्षं वच्चा प्राप्य येन
प्रकारेण कर्तव्यं विहिताऽनुष्ठानं भिक्षुणा साधुना तं प्रकार
तेन प्रवक्ष्य उदाहरिस्सामि कथयिष्यामि । आनुपूर्व्या
परिपाठ्या ऋणत ममेति गौतमादयः स्वशिष्यानाहारिति
सूत्रार्थः ॥

तं प्रकारमाह ॥

पुढविदगअगणिभास्य, तणरुक्कस्स वीयगा ।

त्तस्सा य पाणा जीवंति, इइ वुत्तं महेसिणा ॥ २ ॥

व्याख्या । पृथिव्युदकाग्निवायवस्तृणवृक्षसवीजा एते पञ्च
केन्द्रियकायाः पूर्ववत् त्रसाश्च प्राणिनो घ्नीन्द्रियादयो जीवा
ऽन्युक्त महर्षिणा वर्द्धमानेन गौतमेन वेति सूत्रार्थः ॥

तेभिं अत्यणजोएण, निच्चं हो अव्वयं मिया ।

मणमा कायवक्केणं, एयं हवइ संजए ॥ ३ ॥

यतश्चैवमतस्तेषां पृथिव्यादीनामङ्गणयोगेनाहिंसाव्यापारेण
नित्य भवितव्यं वर्तितव्यं स्याद्विज्ञुणा मनसा कायेन वाक्ये
न त्रिभिः कारणैरित्यर्थः । एव वर्तमानोऽहिंसकः सन्
प्रवति सयतो नान्यत्रेति सूत्रार्थः ॥

एव सामान्येन परुजीवनिर्कायहिंसया सयतत्वमभिधाया-
धुना तद्गतविधिधिधानतो विशेषेणाऽऽह ॥

पुढविं चित्ति सिद्धिं वेत्तुं, नेवन्दिदे न संविहे ॥

तिविहेण करणजोएण, संजए सुममाहिण् ॥ ४ ॥

व्या० ॥ पृथिवीं शुक्लं भित्तिं तर्षां शिलां पापाणान्मिकां हेष्टु,
मिहात्तरुम नैव भिद्यात् न सन्नियेत् । तत्र भेदनं चैधीभावो-
त्पादनं मन्त्रेणनमीपह्नेयन त्रिविधेन त्रिकरणयोगेन न
करोति मनसैन्यादिना सयतस्साधुस्सुसमाहित श्रुक्त्राव
इति सूत्रार्थः ॥

सुद्धपुढविं न निरीए, समरक्खंमिअ आसणे ॥

पमज्जित्तु निमीऽज्जा, जात्ता जस्स उगहं ॥ ५ ॥

शुद्धपृथिव्यामशत्रोपहतायामन्तरित्तायां न निरीदेत् । तथा
रजस्के वा पृथिवीरजोवगुणित्थे वा आमने पीठिकादां न निरी-
दन् । निरीजनप्रहणान्स्थानन्वर्तन्पग्निह् । अचेतनायां तु

प्रसृज्य तां रजोहरणे न निषीदेत् इत्येत्यचेतनां इत्वा याच-
यित्वाऽवग्रहमिति यस्य सवन्धिनी पृथिवी तमनुग्रहमनुज्ञा-
प्येति सूत्रार्थः ॥

उक्तः पृथिवीकायविधिरण्कायविधिमाह ।

सीओदगं न सेविज्जा, सिद्धावुद्धं हिमाणि अ ॥

उसिणोदगं तत्तफासुअं, पग्निगाहिज्ज संजए ॥ ६ ॥

शीतोदक पृथिव्युद्भवसचित्तोदकं न सेवेत । तथा शिला
वृष्टं हिमानि च न सेवेत । तत्र शिलाग्रहणेन करकाः परिगृह्य-
न्ते । वृष्टं वर्षण । हिम प्रतीतं प्राय उत्तरापथे भवति यद्येवं
कथमयं वर्ततेत्याह उष्णोदकं कथितोदकं तद्वप्रासुक तप्तं
सत्प्रासुक त्रिदण्डोद्धृतमुष्णोदकमात्रं प्रतिगृह्णीयादृत्यर्थ
सयतस्साधु । एतच्च सौवीराद्युपवृक्षणमिति सूत्रार्थः ॥ तथा ॥

उदउद्धं अप्पणो कायं, नेव पुंठे न संविहे ॥

समुपेह तहा चूअ, नो णं मंगट्टए मुण्णी ॥ ७ ॥

नदीमुत्तीर्णो भिक्षाप्रविष्टो वा वृष्टिहत उदकार्दमुदकार्द-
चित्तमात्मनः कायं शरीरं स्निग्धं वा नैव पुञ्जयेत् । वस्तुतया
द्विभिर्नैव संविखेत् । पाणिना अपि तु संप्रेक्ष्य निरीक्ष्य तथा-
द्वृतमुदकार्दादिरूपं नैव कायं सघट्टयेत् मुनिर्मनागपि न
स्पृशेदिति सूत्रार्थः ॥

उक्तो ऽष्कायविधिस्तेजस्कायविधिमाह ॥

अंगार्त्तं अगणिं अविं, अद्यायं वा रजोइअं ॥

उंजिज्जा न घट्टिज्जा, नो एणं निव्वावए मुण्णी ॥ ८ ॥

अंगार ज्वाहारहित अग्निमय पित्तानुगतमर्चिश्चिन्नज्वाह-
अदातञ्चोल्मुक वा सज्योतिस्साशिकमित्यर्थः । किमित्याह ।
नोत्सिचेत् न घट्टयेत् तत्रोज्जनमुत्सेचनं प्रदीपादेर्घट्टन मि-
थश्चादन तथा नैनमग्निं निर्वापयेत् अजावमापादयेन्मुनिस्सा-
धुरिति सूत्रार्थः ॥

प्रतिपादितस्तेजस्कायविधिर्वायुकायविधिमाह ॥

ताह्वविंटेण पत्तेण, साहाए विहुणेण वा ।

न वीइज्ज अप्पणोकायं, वाहिरं वावि पुग्गत्ते ॥ ९ ॥

ताह्ववृतेन व्यजनविशेषेण पत्रेण पद्मिनीपत्रादिना शाखया
वृक्षभावरूपया विधूननेन वा । किमित्याह । न वीजयेत् आ-
त्मनः काय स्वशरीरमित्यर्थः । वाह्य वाऽपि पुञ्जमुष्णोदका-
दीति सूत्रार्थः ॥

प्रतिपादितो वायुकायविधिर्वनस्पतिकायविधिमाह ॥

ताणरुक्खं न उंदिज्जा, फलं मूढं च कस्सई ।

आमगं विविहं वीअं, मणसावि ण पत्थए ॥ १० ॥

तृणवृक्षमित्येकवज्जावः तृणानि दर्भादीनि वृक्षा कदम्बा-
दय एतान् उंदिद्यात् । फलं मूढं वा कस्यचिद्वृक्षादेर्न उंदिद्यात् ।
तथा आगमशास्त्रोपहत विविधमनेकप्रकार वीज मनसाऽपि
न प्रार्थयेत् किमुताक्षीयादिति सूत्रार्थः ॥

तथा ।

गहणेसु न चिट्टिज्जा, वीएसु हरिएसु वा ।

उदगमि तहा निच्चं, उत्तिगपणसेसु वा ॥ ११ ॥

गहनेषु चनिकुञ्जेषु न तिष्ठेत् सघट्टनादि दोषप्रसङ्गात्तथा
वीजेषु प्रस्ताग्निगाऽयादिषु हरितेषु वा द्रव्यादिषु न तिष्ठेत् ।
उदके तथा नित्य अत्रोदकमन्तयनस्पतिविशेष । यथाक "उ-
दए थवण पणण" इत्यादि । उदकमेवान्ये । तत्र नियमतो

वनस्पतिभावात् । उत्तिङ्गपनकयोर्वा न तिष्ठेत् । तत्रोत्तिङ्गः
सर्पञ्चादि । पनक उल्लिवनस्पतिरिति सूत्रार्थः ॥

उक्तो वनस्पतिकायविधिस्त्रसकायविधिमाह ॥

तसे पाणे न हिंसेज्जा, वाया अदुव कंमुणा ॥

उवरत्रो सव्व चूपसु, पासेज्ज विविहं जगं ॥ १२ ॥

असप्राणिनो ष्ठीन्द्रियादीन् न हिंस्यात् । कथमित्याह ।
वाचा ष्यवा कर्मणा कायेन मनसस्तदन्तर्गतत्वाद्ग्रहण ।
अपि चोपरत सर्वचूतेषु निक्षिप्तदण्डस्सन् पश्येद्विध जग-
त्कर्मपरतत्रं नरकादिगतिरूप निर्वेदायेति सूत्रार्थः ॥

उक्तं स्यूवविधिस्सूमाविधि माह ॥

अट्ट सुहमाइ पेहाए, जाइं जाणित्तु संजए ।

दयाहिगारी चूपसु, आसचिडसएहिवा ॥ १३ ॥

अष्टौ सूत्रमाणि वक्ष्यमाणानि प्रेक्षोपयोगत आसीत् । तिष्ठे-
च्छ्रयति वेतियोगः । किं विशिष्टानीत्याह । यानि ज्ञात्वा स-
यतो ज्ञपरिज्ञया प्रत्याख्यानपरिज्ञया च दयाधिकारी चूतेषु
भवत्यन्यथा दयाधि कार्थैव नेति तानि प्रेक्ष्य तद्रहित पवा-
ऽमनादीनि कुर्व्यादन्यथा तेषां सातिचारतेति सूत्रार्थः ॥ दश
८ अ ॥

आचारप्रणिधिफलमाह ॥

तत्रं चिमं संजमजोगयं च, सज्जायजोगं च सया अहिट्टिए ।

सुरेव सेणा एसमत्तमाइहे, अन्नमप्यणो होइ अन्नं परेसिं ६२

सूत्रव्याख्या । तपश्चेदमशानादिरूप साधुलोक प्रतीत सयम
योग च प्रथिव्यादिविषय सयमभ्यापार च स्वाध्याय
योग च वाचनादिव्यापार सदा सर्वकाल अधिष्ठाता तप
प्रभृतीनां कर्तव्यार्थः । इह च तपोभिधानान्तद्रूपेणोऽपि स्वा-
ध्याययोगस्य प्राधान्यख्यापनार्थं भेदाभिधानमिति । स एव-
चूतः शूर इव विक्रान्तः भट इव सेनया चतुरगुरुपया इन्द्रि-
यकषायदिरूपया निरुद्धः सन्न समासायुधः सर्पैतप प्र-
वृत्तिखड्गाद्यायुध अन्नमित्यर्थं मात्मनो जवति सरक णाय
अन्नच परेषां निराकरणयेति सूत्रार्थः ॥

तदेव स्पष्टयन्नाह ॥

सज्जाय सज्जाणरयस्स ताइणो, अपावजावस्स तवे
रयस्स । विसुज्जाइ जंसिमझं पुरे कर्म, समीरियं रूपमलं
व जोइणा ॥ ६३ ॥

सूत्र व्याख्या स्वाध्याय एव सञ्चान स्वाध्यायसञ्चान तत्र
रतस्य सकस्य त्रानु स्वपरोभयत्राणशीलस्य अपापभावस्य
द्वन्द्व्याद्यपेक्षारहिततया शुद्धचित्तस्य तपस्यनशानादौ यथा-
शक्तिरतस्य विशुद्धते अपैति यदस्य साधोर्मज्ञ कर्ममज्ञ पुग-
कृत जन्मांतरोपात्त दृष्टांतमाह । समीरितप्रेरित रूपमज्ञमिव
ज्योतिया अग्निनेति सूत्रार्थः ॥ ततश्च ।

संचारिसे दुक्खसहे जिडंदिए, सुएणजुत्ते अममे अकिं-
चणे ॥ विरायई कम्मघणंमि अवगए, कसिणएज्जपुनरावग
भवचंदिमि त्तिवेमि ॥ ६४ ॥

सूत्रव्याख्या स तादृशोऽन्तरगुणपरिग्रहयुक्त साधु दुःखसह-
परीषहजेता जितेन्द्रिय पराजितश्रेत्रेन्द्रियादि श्रुतेन युक्तो वि-
द्यावन्मित्यर्थः । अमम सर्वत्रममत्वरहित । अकिञ्चनो रुच्यजा-
वकिञ्चनरहितो विराजते शोभते । कर्मघने ज्ञानावरणोयादि-
कर्मभेदे अपगतं सति । निर्दर्शनमाह । कृन्नात्तुपुटापगम इव

चन्द्रमा इति । यथा कृत्स्ने वाध्रपुष्टे गते सति चन्द्रो विराजते
शरदि तच्छसावपेतकर्मघनः समासादितकेवलालोको
विराजते इति सूत्रार्थः । दश० ८ अ ॥

आयारपत्त - आचारप्राप्त - त्रि० ब्रह्मवताद्याचाराऽपन्ने, तथाच
तएसुववैकादिके । स्त्रियोऽधिकृत्य (दूषण आयारपत्ताणं)
दूषण कलंकः केषां आचारप्राप्तानां ब्रह्मवताद्याचारापन्नाना
मिति । तं० ॥

आयारपरकम - आचारपराक्रम - पु० आचारे ज्ञानादौ पराक्रमः
प्रवृत्तिवत् यस्य स आचारपराक्रमः । ज्ञानाद्याचारप्रवृत्तिवक्षो-
पैते, दश० चू २ ॥

तम्हत्ति सूत्रं ॥

तम्हा आयारपरकमेणं, सम्भरसमाहि बहुद्वेणं ॥

चरिया गुणा य निअमा, होंति साहुणदद्वेण्ण ॥ ४ ॥

व्या. यस्मादेतदेवमनतरोदित तस्मादाचारपराक्रमेणेत्या-
चारे ज्ञानादौपराक्रमः प्रवृत्तिवत् यस्य स तथा विध इति
गमकत्वाद्बहुर्वादि । तेनैवचूतेन साधुना सवरसमाभिवहु-
द्वेनेति संवर इन्द्रियविषये समाधिरनाकुदत्वं बहुलं प्रभूत
यस्य स तथाविध इति समासः पूर्ववत् तेनैवं विधेन सता
अप्रतिपाताय विशुद्धये च किमित्याह । चर्या भिक्षुभावनसा-
धनी बाह्या अनियतवासादिरूपा गुणाश्च मृग्युपोत्तरगुण-
रूपा नियमाश्चोत्तरगुणानामेवर्षिप्रविशुद्ध्यादीनांस्वकालासे
वननियोगा भवति । साधूनां रुष्टव्या इत्येते चर्यादयः साधूनां
रुष्टव्या भवति । सम्यग्ज्ञानसेवनप्ररूपणारूपेणेति सूत्रार्थः ।

आयारजंरुग - आचारजंरुग - न० पात्रपटवरजोहरणादिके, ।

सञ्चोवगरणमाया य साहू आयारजंरुगेण समं आचारज
रुक्पात्रम् ओघ ॥

आयारजंरुसेवि (न्) आचारजाएरुसेविन् - पु० आचारः शा-
स्त्रविहितो व्यवहारस्तेन भाएरुमुपकरणमाचारभाएरुम् त-
त्सेवितु शील यस्य स आचारभाएरुसेवी । शास्त्रविहितव्यव-
हारेणोपकरणसेविनि, अणायारभरुसेवी जन्ममरणाणु-
वन्धाणि आतु० ॥

आयारमन्तर - आचारान्तर - न० ज्ञानादिके आचारविशेषे, आ-
चारव्यवधाने, च (आयारमन्तरेण विषयमन्तरे सेदिओ)
पा० ॥

आयारमन्तरेति आचारान्तरे क्वचित् ज्ञानाचारविशेषे
विषयचूते आचारव्यवधाने वा सति ज्ञानादिक्रियाया अक-
रणे सतीति भावः । पा० टी०

आयारमट्ट - आचारार्थ - त्रि० ज्ञानाद्याचारनिमित्ते, (आयार
मट्टाधिण य पञ्जे) दश० अ० ९ च० ३ आचारार्थं ज्ञाना
द्याचारनिमित्त विनयमुकलक्षण प्रयुक्ते करोतीति । दश० टी०

आयार (मंत) वं - आचारवत् - त्रि० ज्ञानाऽसेवनाभ्यां पञ्च-
प्रकाराऽचारवति, स्या० ग्रा० ८ ज्ञानासेवनाभ्यां ज्ञानादिपञ्च-
प्रकाराचारयुक्ते, अय हि गुणत्वेन श्रेयवाक्यो भवति पंचा-
वृ० १५ । न० श २५ च ७ । ध० अ० २ (आयारमतागुण
सुद्धियप्पा) आचारघतो ज्ञानाद्याचारसमन्विता इति दश० ।
अ० ए० च ३ आचारः शास्त्रोक्तानुष्ठानं कर्तव्यतयाऽस्त्यस्य म-
तुप् मस्य च शास्त्रोक्ताऽनुष्ठानयुक्ते स्त्रिया डीप् वाच० ।

आयारवाज्जिय - आचारवाज्जित त्रि० आचारेण वज्जित शास्त्रो-

काचारहीने, आचारहीनादयोऽप्यत्र वाच ॥

आचारविणय-आचारविनय पुं० आचारो व्रतिनां समाचारः स एव विनीयते भवनीयते कर्माग्नेनेतिविनय आचारविनय-विनयभेदे ।

सचतुर्धा यथा संयमसामाचारी १ तप सामाचारी २ गण-सामाचारी ३ एकाकिविहारसामाचारी ४ च । तत्र संयमं स्वयमाचरति परं च ग्राहयति तत्र च सीदतं स्थिरीकरोति तत्रोद्यत चोपबृंहतीति संयमसामाचारी । १ । पाक्षिकादिषु तपः कर्म स्वय करोति परंच कारयति जिज्ञाचर्या स्वयमनु-तिष्ठति परं च तस्यांनियुक्ते इति तपःसामाचारी । २ । प्रत्युपे कृणा वाद्यवृत्तादिवैयावृत्यादिकार्येषु स्वयमु द्यतोऽज्ञान्यागण-प्रेरयतीतिगणसामाचारी । ३ । एकाकिविहारप्रतिमां स्वयं-प्रतिपद्यते परं च ग्राहयतीति एकाकिविहारसामाचारी ॥ ४ । प्रव० छा० ६४ दशा० ॥

सेकिं तं आचारविणय? २ चञ्चिहे पस्यते । तं ज-हा । संजममामायारीयावि जवति तवसामायारी यावि जवति (महामामायारीयावि जवति) गणसामाहारीयावि जवति एगद्विविहारतासामायारीयावि जवति से तं आया रविषण ५ दशा०

अथ कथं आचारविनयेन शिक्षयति इति पृच्छन्नाह (सेकित-मित्यादि) कण्ठ्यगुरुराह आचारविणयमित्यादि आचाराविन-येनेत्यत्र तृतीयान्तता शिक्षयति। अनेन सम्बन्धेनोक्ता अथवा-कोऽसावाचारविनयो णं वाक्याद्वंकारे चतुर्विधः प्रकृतः । त-द्यथा । संयमसामाचारी चापि भवति १ एवं तपः २ गणं ३ ए-कद्विविहारसामाचार्यपि भवति ४ तत्र संयमः सप्तदशप्रका-रस्तस्य सामाचारीति समाचरणं समाचारीति समाचरणं स-माचारस्तस्य भावे गुणवचनग्राहणादिभ्य इति इत्थं तस्य च पित्करणसामर्थ्यात् स्त्रियामपि व्यतिरिचि पिन्दौरादिभ्य श्रे-तिडीपि सामाचारीभिक्तयिता इति शेषः । भवतिकोऽर्थः । पृथिव्यादिषु संघट्टनपरिनापनोपवृत्तादि परिहर्तव्य इति शि-क्षायिता जवति । चापि शब्दौ पञ्चाश्रवाद्द्विरमः । अद्यनुकार्य-सग्राहकौ इष्टव्यौ १ एवं तप सामाचार्यपि तप पाक्षिकपौ-पधिकैः कारयति परं स्वय च करोति पाक्षिकादिषु तपव-तुर्थादिरूप द्वादशविधो वात्र तप प्रकारो यथावसर इष्टव्यः ३ एव गणसामाचार्यपि गणशब्देन समुदायः साधूनामिति इष्टव्य त शिक्षयति यथा प्रतिवेक्षना प्रस्फोटनादि च प्रव-र्तमानान् ॥ १ ॥ नोदयति वाद्यद्वयग्रानवृत्तादि वैयावृत्या दिषु आपवर्तमानान् दृष्ट्वा तान् तथा जयति । स्वय वा तान् इच्छितान् दृष्ट्वा तत्र प्रवर्तते एकद्विविहारप्रतिमामन्यान् भगीकारयति । तथा विधानश्रुतसहननादिसमुचितान् दृष्ट्वा स्वय च कृतव्यो गणे तथात्रिभमाचार्यादिकं स्थापयित्वा विनिष्ठानुष्ठानतुह्नोपयोगीत्यर्थः । स न तां प्रतिपद्यते । अने-नाऽचारेणाऽमान परं च विनयति शिक्षयति ॥

न्यप्रहाररूपे । आचारविनयमाह ॥

आचारं विणयो, ग्वदु च उच्चिहोदोऽ आणुपुञ्जीण ।

संयममामायारी, तत्र या गणविहरणा चैव ॥ १ ॥

प्रगद्विविधे य. सामायारीयण च उच्चेया ।

णामिनुविजागं । वृच्छामि अडाणुपुञ्जीण ॥ २ ॥

आचारे आचारविषयः खदु विनयश्चतुर्विधो जवति । आनु-पूर्व्या परिपाठ्या । तद्यथा । संयमसामाचारी १ तपःसामाचा-री २ गणविहरणसामाचारी ३ एकाकिविहारसामाचारी ४ एवमेया चतुर्मेदा सामाचारी । एतासांसामाचारीणां विभाग यथानुपूर्व्या वक्ष्यामि ते च तच्छब्दे द्रष्टव्याः

आचारवेई आचारवेदी-स्त्री० आचारस्य वेदीष पुण्यज्ञमौ-हेम० वाच० ।

आचारसंख्या-आचारसंपत्-स्त्री० आचरणमाचारोऽनुष्ठानम् तद्विषया स एव वा सम्पद्धिर्नृत्तिस्तस्य वा सम्पत् सम्पत्तिः प्राप्तिराचारसम्पत् प्रव० छा० ६४ ग० ग० ८ आचारो नाम प्रथममग तस्मिन् अधीते दशविधश्रमणधर्मो ज्ञातो भवति तस्मादाचाराङ्गं यो भणति सूत्रतोऽर्थतः सम्पद्युक्तो भवति यः स आचारसम्पत् दश० अ० १ उक्त० अ० १ गणि-सम्पद्भेदे ।

आचारसम्पच्चतुर्धा । संयमध्रुवयोगयुक्ता १ असंप्रग्रहः २ अनियतवृत्तिः ३ वृद्धशीलता ४ चेति । तत्र संयमध्रुवं तस्मिन्ध्रुवो नित्यो योगः समाधिस्तद्युक्ता कोऽर्थः समतो-पयुक्ता १ असंप्रग्रहः समंतात् प्रकर्षेण जात्यादि प्रकृत-वृत्तौ गणेन ग्रहणमात्मनोऽवधारणं सम्प्रग्रहस्तद्भावोऽसंप्रग्रहो जात्याद्यनुत्सिक्ततेत्यर्थः २ अनियतवृत्तिरनियतविहाररूपाऽत्र वृद्धशीलता वपुषि मनसि च निभृतस्वभावता निर्विकारतेति यावत् स्था० ८ ग० ४० दशा० ।

आचारसम्पदा चञ्चिहा पं० तं० संजमध्रुवजोगजुत्ते यावि जवति १ असंप्रग्रहगहियप्पा २ अणियतवित्ती ३ बुद्धसिद्धे यावि ४ जवति दशा० ॥

टी० संयमध्रुवयोगयुक्तश्चापि जवति १ असंप्रतिगृहीतात्मा २ अनियतवृत्तिः ३ वृद्धशीलता ४ आपि जवति तत्राचाराचारो नाम-प्रथममगं तस्मिन् अधीते दशविधश्रमणधर्मो ज्ञातो जवति तस्मादाचारांगयो जणति सूत्रतोऽर्थतः सम्यद्युक्तो जवति । यस्स-माचासम्पत् । स च संयमेत्यादि । संयमो नाम चरण । तस्य ये ध्रुवा अवश्य कर्तव्यत्वात् योगाः प्रतिवेक्षनास्वाध्या-यादयः । तैर्युक्तो जवति । अथवा संयमः सप्तदशप्रकार पञ्चाश्रवाद्द्विरमणमित्यादिक तस्मिन् ध्रुवो नित्योयोगो व्या-पारो यस्य स संयमध्रुवयोगयुक्तः । अथवा संयमेध्रुवो नित्योयोगोऽन्यापारो यस्य स संयमध्रुवयोग युक्तः । च शब्दा-त् ज्ञानादिष्वपि नित्योपयोगः । अपिशब्दग्रहणात्परमपि योजयति । इत्येका १ असंप्रगृहीतः अनुत्सेकवानात्मा यस्य सोऽसंप्रगृहीतात्मा निरभिमान इत्यर्थः । यथा अहमाचार्यो बहुश्रुतस्तपस्वी सामाचारी कुशलो जात्यादिमान्वा इत्यादि-मदरहितः २ अनियता अनिश्चितावृत्तिर्व्यवहरण विहागे वा यस्य सोऽनिश्चितिर्यथा ग्रामे एगराऽ नगरे पंचराइ इत्यादि-का । अथवा निकेतन नाम गृहं तत्र वृत्तिर्वर्तनयस्य सनिके-तवृत्तिः न निकेतवृत्तिरनिकेतवृत्ति अथवा चतुर्थादि तपो-विशेषैरेणा समितियोगेन च निकेतवृत्ति परिचितगृहेष्व-गना इतिवृद्धशीलो निभृतशीलं अवचनशील इतियावत् । अर्थग्रहणात् वृद्धेषु ग्रानादिषु सम्यग्वैयावृत्यादिकरणकारा-पणयोऽनुक्तो जवति एव विद्य अथवा वृद्धशीलता वपुषिम-नसि च निभृतस्वभावता निर्विकारतेनियावत् ॥ प्रव० छा० ॥

आचरणमाचारोऽनुष्ठान तद्विषया स एव वा सम्पत्ति-
स्तस्य वा सम्पत्सम्पत्तिप्राप्तिराचारसम्पत् । एवमत्रेऽपि
व्युत्पत्त्यर्थो ज्ञावनीयः ।

सा चतुर्था यथा ॥

चरणज्जत्रो मयरहित्रो, अनिययवित्ती अचंचद्वोचवत्ति
चरणयुतो मदरहितो नियतवृत्तिरचंचद्वोचवत्ति तत्र चरणं
चारित्र व्रतश्रमणधर्मैत्यादि ससतिस्थानरूप तेनयुतो युक्तश्च-
रणयुतः । अन्यत्र तु सयमध्वययोगयुक्तनेत्येवमिदं पठ्यते ।
तत्राप्ययमेव परमार्थो यतः संयमश्चारित्र तस्मिन् ध्रुवो नित्यो
योगः समाधिस्तेन युक्तता तत्र सततोपयुक्ततेत्यर्थः । तथा
मदैर्जातिक्रुतपः श्रुताद्युद्धैरहितो मदरहितो ग्रन्थान्तरे तु
असम्प्रग्रह इति पठ्यते । तत्राऽपि सपचार्यो यतः समन्ता-
त्प्रकरणेण जातिः श्रुततपोरूपादिप्रकृष्टताद्वक्त्रेणोऽन्मनो ग्रह-
णमहमेव जातिमानित्यादिरूपेणावधारणं सम्प्रग्रहो न तथाऽ
सम्प्रग्रहो जात्याद्यनुत्सिक्तत्वमित्यर्थः । अनियतवृत्तिं ग्रामादि-
ध्वनियतविहारस्वरूपता । तथाऽचंचद्वो वशीकृतेन्द्रियोऽन्यत्र
तु वृद्धशीघ्रतेत्येव पठ्यते । तत्र वृद्धशीघ्रता वपुषि मनसिच
कामिनीमनोमोहने वयसि वर्तमानस्याऽपि निश्चितस्वभावता
निर्विकारतेति यावत् यतो ॥

मनसि रजसामिच्युता जायते यौवनेऽपि विद्यांसः ॥

मूढधियः पुनरितरे जवति वृद्धत्व जावेऽपि प्रव० ६४ छा० ॥१॥

तत्राचारश्चतुर्विध स्तद्यथा चरणकरणगुहता १ मठोहकार-
स्नद्वहितता २ स्वयंकेत्रकाशादिप्रनियतवृत्तता ३ गत्याद्य-
चपलता दश० ॥४॥

आयारसत्य आचारशास्त्र-न० आचाराङ्गे आचा० अ० १॥

आचारशास्त्रं सु विनिश्चितं यथा, जगाद वीरो जगते हिताय
यः ॥ तथाच किञ्चिद्दत्तः समेऽधुना, पुनातु धीमान्
विनयार्पिता गिर ॥१॥

आयारसमाहि-आचारममाधि-पु० समाधि जेदे आचारस-
माधिमाह । दश वैकृतिके अ० ए ८० ४

चउविहा खडु आयारसमाही जउ तंजहा । नो इह
दोगदयाए आयारमहिद्विजा १ नो परदोगदयाए आ-
यारमहिद्विजा २ नो किच्चिन्नमदसि दोगदयाए आयार-
महिद्विजा ३ अन्नत्य अरिहंतेहि हेज्जहि आयारमहि-
द्वेज्जा ४ चउत्यं परं जउड, जवइ इत्य मित्तोगो ॥ १० ॥

चतुर्विधं खड्वाचारसमाधिर्भवति तद्यथेत्युदाहरणोपन्या-
सार्थं । नेह लोकार्थमित्यादि आचाराभिधानजेदेन पूर्ववत्
यावन्तान्यत्राहैतै रईत्तन्स्वन्निभिर्हेतुभिरनाश्रवत्वादिनिरा-
चारं मू गगुगोत्तरगुणमयमधितिष्ठेत् । निरीहस्तन् ययामोह
एव भवतीति चतुर्थपदं भवतीति । जवति चात्र श्लोक इति
पूर्ववत् सचाय ॥

जिणवयणरए अतिंतणो, परिपुन्नावयमाययडिए ।

आयारसमाहिंसंजुमे, जवइ य दंते ज्ञावमन्यए ॥

व्या० जिनवचनन्त आगजे सक्त (अतिंतण) न सहाकि-
ञ्चिदुक्तं सन् अस्यया द्यो २ वत्त । प्रतिपूर्णं सूत्रादिना ।
आयतमायतार्थिक इत्यत्यन्तं मोक्षार्थः । आचारसमाधि सवृ-
त्त इत्याचारे य समाधि तेन स्थानीनाश्रवदार म

भवति । दांत इन्द्रियनो इन्द्रियदमाच्यां । भावसन्धकोभावो-
मोक्षस्तत्सन्धकः । आत्मनो मोक्षासन्नकारीति सूत्रार्थः ।

आयारसुय-आचारश्रुत-न० आचारश्च श्रुत च आचारश्रुत
एकैकज्ञावः । आचारश्रुतसमाहारे । सूत्रकृतांगद्वितीयश्रुत-
स्कन्धस्य पञ्चमेऽध्ययने च सूत्र १ श्रु ५ अ. ॥

साम्प्रतं पञ्चममध्ययनमारभ्यते । अस्य चायमसिम्बन्ध ।
इहानन्तराध्ययने प्रत्याख्यानक्रियोक्ता साचाचारसव्यवस्थिन
स्य सतोभवतीत्यतस्तदनन्तरमाचारश्रुताध्ययनमभिधीयते ।
यदि वा नाचारपरिवर्जनेन सम्यक्प्रत्याख्यानमस्वक्षित
भवतीत्यतोनाचारश्रुताध्ययनमभिधीयते । यदिचा प्रत्याख्या
नयुक्तः सन्नाचारवान् भवतीत्यतः प्रत्याख्यानक्रियानन्तरमा-
चारश्रुताध्ययन । तत्प्रतिपक्षानुतमनाचारश्रुताध्ययन वा
प्रतिपाद्यत इत्यनेनसम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्याऽध्ययनस्योपक्र-
मादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि जवति । तत्रोपक्रमान्तर्गतोऽर्था
धिकारोऽय तद्यथा अनाचारं प्रतिपिच्य साधनामाचारः प्रतिपा-
द्यते । नामनिष्पद्ये तु निक्षेपे आचारश्रुतमिति द्विपदं नाम
तदनयोर्निक्षेपार्थं निर्युक्तिरुदाह ॥

एणं ठवणा दविए, दव्ने जावे य होंति नायव्वा ॥

एमेव य सुत्तस्स, णिवत्तेदो चउज्विहो होत्ति ॥१॥

णामउवणेत्यादि । तत्राचारो नाम स्थापना द्रव्यजावभेदमि-
श्रश्चतुर्था रुष्टव्यः । एव श्रुतमपीति । तत्राचारश्रुतयोरन्वया-
भिहितयोर्वाघवार्थमतिदेश कुर्वन्नाह ॥

आयारसुयं जणियं, वजेयवशा सया अणायाग ॥

अवहुरसुयस्स होज्जा, विग्हेणा इत्य जइयव्वे ॥२॥

आचारसुयमित्यादि । आचारश्च श्रुत च आचारश्रुत । इच्छे-
कवद्भावस्नदुत्तयमपि मणित्तमुक्त । तत्राचारः क्लृप्तिकाचार-
कथायामजिहितः । श्रुत तु विनयद्वेत । ज्ञावार्थस्तु वर्जयि-
तव्या परिहार्यः । सदा सर्वकात्र यावज्जीव साधुरनाचार-
स्वैश्च वहुश्रुतोऽगीतार्थो न सन्यक् जानातीत्यतस्तस्य
विराधना भवेत् । बहुशब्दोऽन्यारेण बहुश्रुतस्यैव विराधना
न गीतार्थस्तेत्यतोऽत्र सगचारे तत्परिज्ञाने च यतितव्य ।
तयादि । मार्गज्ञ पथिक कुमार्गवर्जनेन नापयगामी भवति
न चेन्मार्गदोषैर्युज्यते । एवमनाचारवर्जयन्नाचारवान् जवति
नवानाचारदोषैर्युज्यत इत्यतस्तन्निषेधार्थमाह ॥

एयस्स परिसेडा, इहउज्जयणंमि होत्ति नायव्वा ॥

तोअणगारयं डयि, हेडि नामं तु एयस्स ॥ २ ॥

(एयस्स इत्यादि) एतस्याऽनाचारस्य सर्वदोषाम्पदस्य
दुर्गतिसमैकदेशेनो प्रतिषेधो निगकरण सगचारप्रतिपत्य-
र्थोपडाव्ययने ज्ञातव्यं स च परमार्थतोऽनगारकाणमिति ।
तत्र । केराचिन्नेनेनस्याध्ययनशयानगारश्रुतमित्येतन्नाम
भवतीति ॥

आयारसुयस्य-आचारश्रुतस्कन्ध-पु० आचारांगस्य नवव्रत्त-
चर्याध्ययनात्मक आचारश्रुतस्कन्ध इति । आचाराङ्गात्
अचा० श्रु वि. अ १ ।

आयागणुओग-आचाराणुयोग-पु० आचाराणुयोगा
ऽनुयोगं सूत्राध्ययनात्पञ्चाङ्गं कथनम् । आचाराङ्गस्य
अर्थकथने आचाराङ्गस्य सूत्राध्ययनात्पञ्चाङ्गव्ययने च
अचा० । वि० श्रु० अ० १ ।

(आचाराण्ययोगे) अणोर्वा द्वधीयसः सूत्रस्य महता र्थेन योगोऽनुयोगः । आचाराङ्गस्य महतार्थेन योगे च आचा०

आचारोपगत-आचारोपगतं त्रि० चतुर्दशे योगसङ्ग्रहे ।
(भायार विणयोवगप) आचारोपगतत्वं विनयोपगतत्वं चेत्यर्थ इतिप्रश्न । छा० ५ सं० ।

आचार विणयोवगपत्तिं चारुचयम् । आचारोपगतः स्यान्न-
मायां कुर्यादित्यर्थः । विनयोपगतः स्यान्नमातं कुर्यादित्यर्थः ।
सम० सं० ३२ ।

आचारो पगत माह । आ० क० ।

पारुद्विपुत्त हुआसण जज्ञणसहाचेव जज्ञणदहणो ।

अमोहम्मपत्रिअ पयणए आमन्नकप्याइनद्विही । १ ।

नगरे पाटली पुत्रे, श्रावकोद्भृद्भुताशनः । तज्ञार्याज्वदनशिखा,
दहन ज्वदनौ सुतौ ॥ १ ॥ व्रतचतुर्भिरप्यात्तं, ज्वदनात्सर
नात्मनः । मायावी दहनोऽन्येही, न्युक्तोऽगाद्याहिचागमत् ।
॥ २ ॥ मृतोऽस्तानदनाज्ञोच्य, सौधमद्वावपीयतु । पञ्चपद्य
स्थितौ जातौ, शक्रान्यन्तर पर्यटि ॥ ३ ॥ पुर्यामामन्नकल्यायां
श्रीचीरः समयासरत् । तौद्वावप्यागतौदेवौ, नाट्यं दर्शयन्-
स्तदा ॥ ४ ॥ ऋजुन्येकस्यरूपाणि, वक्राप्यन्यस्य चानवन् ।
नदद्गागौतमः स्वामी पप्रउ स्वामिनं ततः ॥ ५ ॥ तत्प्राग्भवं
प्रनु प्राह, मायादोषाङ्गवत्यदः । आचारोपगतैकस्य, द्विती
यस्य च ना जवत् ॥ ६ ॥ आ० सू० ॥ आच० ॥

आयाम्-आयास-पुं० आ-यस-प्रज खेदे । चिन्तायास निचि
विपुत्रमादो चिन्ताश्च चिन्तनानि आयासाश्चमनः प्रभृतीनां
येगस्तपत्र पाठान्तरेण चिन्ताशतान्येव निचिना निरन्तरा
विपुत्रा विस्तीर्णा शाखा शाखायस्य सतयेति प्रश्न० छा० ५ ।
(आयास विलूणा कन्नद कम्पियन्नासिहरो) आयास
शरीरखेदः विस्तरणा चित्तखेद कन्नहोवचननएरुम् एत देव
प्रकम्पिन कल्पमानमप्रशिखर शिखाराग्र यस्य स तथा । प्रश्न०
॥ छा० ॥ ५ ॥

आयाम् हेतुन्वात्परिग्रहेच परिग्रहस्य गौणतामान्यधिकृत्य
आयासोः आयासः खेदः तद्धेतुन्वात्परिग्रहोऽप्यायास उक्त
आहच । शरीरमनसोर्व्यायामेच (आयासविसृष्टाणां) आ
याम् विस्तरणं स्वदार गमने शरीरमनसोर्व्यायामं कुर्वतीति
प्रश्नम् । परदार सेवनायाच विस्तरणमप्राप्तो मनः खेदं पर-
स्य क मन पीमां कुर्वन्तीति । प्रश्न० छा० ॥ ५ ॥

आयामन्निवि-आयामान्निवि- स्त्री० आदस्यान्निपेरष्टादशसु
त्रेयविधानेपुपञ्चदशे त्रेयविधाने प्रज्ञा० पत्र १

आर-आर-पुं० परभावःपे क्रया षड्जवेप्रत्रव्यापे क्रया गृहस्य-
न्वे मेज्ञापे क्रया नस्तरेच (णाहिसिआरकओ परवेहासे
रुमोई क्रिचन्ती) सूत्र० श्रु० अ० २ तन्मागे प्रपन्नस्त्वमपि
कथज्ञास्त्रमि आरमिइमत्र कुतोवा पर परत्रोक यटि वा
प्रागमिति गृहस्त्रयं परमिति प्रवृत्त्या पर्यायम् । अथवा आर-
मिति मन र । परमिति मे.रु पत्र चूतञ्चान्योऽप्युभयत्रुष्ट
(वेदमिति) अन्तनात्र उन्नयाभावत स्वहन कर्ममि कृ-
न्येन पीयत्रमि । परतोकापे क्रयाऽह्लोके नरकाद्यपे क्रया
ननुपत्रोके च (जेण विदिना आर पात्र च मन्व पतृवारिय स-
व्यवार) मन्व० श्रु० १ अ० ६

आरमिदित्या आरमिद्व होदात्तं पारं परतोकात्तं यटि वा
आर मनु श्रोक परमिति नरकादिसंस्त्रपतस्तप्रातिहेतु

ततश्चविदित्वा सर्वमेतत्प्रभृर्जगवान् सर्ववारं बहुशो निवा-
रितवान् इति सूत्र० टी० ।

चतुर्थ्यां पंकप्रज्ञायाः पृथिव्याः स्वनामख्याते महानिरये
च स्यात् ७० ४ आ ऋकर्तरि संज्ञायां कन् दएमान्तर्वर्तिन्यां
शलाकायां स्त्री० टापू (कसंकुसारणि वाय दमणाणि आ-
राच प्रवणी परायणदएमान्तर्वतिनी शलाकेति प्रश्न० ।

आरत्रो-आरतस्-अव्य० इहलोके, (इहलोके आरत्रो वा
विडुहा वियअसंजया) सूत्र० श्रु० १ अ० ८

आरतः परश्चेति इहलोक परलोकयोरिति, सूत्र० टी०
आरतः परतश्चेति दौकिकी वा युक्तिरिति एवं पर्याहोच्यमाना
ऐहिकामुष्मिकयोर्द्विधापि स्वयंकरणेन परकरणेन वा सयता
जीवोपघातकारिण इत्यर्थः सूत्र० श्रु० १ अ० ८

अर्वागित्यर्थेच आरेण पव्वाए व्य० उ० ४

त्रयाणां वर्षाणामारतोऽर्वाक् यानि प्रवाजयतीति व्य० ॥

आरम्भ-आरंभ-पुं० आरभ घञ् मुम् वर्गेन्त्योवा इति
प्राकृतसूत्रेणानुस्वारस्य वर्गेपरे प्रत्यासत्तेस्तस्यैव वर्ग-
स्यान्त्यो वा भवति आरंभो आरंभो इति प्रा० उपक्रमे प्रथम-
कृतौ वाच० प्रथमोत्पत्तौ (ओहिनाणारम्भो परिनिट्टाणं च त
जेसु) येष्ववधि ज्ञानस्याऽरंभः प्रथमोत्पत्तिद्वक्षण इति ।
विज्ञे० (काऊण पञ्चमगंमरंभोहोई सुत्तरस) आ० म० ।
हिंसादिकेसावद्यानुष्ठाने- सूत्र० श्रु० १ अ० २ आचा०
अ० १३ उ० ७ ॥

आरंभतिरियं कद्दु आत्ताए परिव्वये-आरभ सावद्या-
नुष्ठानारूपं तिर्यक्त्वेति सूत्र । श्रु० १ अ० ३ । आरभेसु
अणिस्सिए आरभेयु सावद्यानुष्ठानरूपे प्वनिश्चितोऽसवन्धोऽप्र-
वृत्त इत्यर्थ इतिसूत्रश्रु० १ अ० ६ ॥

आरंभगंचेवपरिगृहंचत्र विडस्मियाणिस्सियआयदंभं

आरंभं सावद्यानुष्ठानच तथा परिग्रह वा व्युत्सृज्य परित्यज्य
तस्मिन्नेवारंभेक्रयविक्रय पचनपाचनादिके तद्वा परिग्रहे धन-
धान्यहिरण्यसुवर्णं चतुष्पदादिके निश्चयेन श्रितावधानि-
श्रिता इति सूत्र० श्रु० २ अ० ६ ॥

आरभ सावद्योयोगइति आचा० अ० ५ उ० ५ ॥

आरम्भणमारभः शरीरधारणायान्नपानाद्यन्वेषणात्मक इति ।
आचा० ॥

आरम्भः कृप्यादिव्यापार इति प्रश्न० छा० २ ॥

आरजश्चस्वयं कृप्यादि करण मिति । पञ्च० ॥

आरभो हलदंतोदूखवादिखननसूना प्रकार इति । आव० ॥
आरभः परोपद्रव इति । आतु० ॥

आरंभो जीवानांमुपद्रवण मिति । प्रश्न० । छा० १ ॥

आरंभो प्रथिव्याद्युपद्रवद्रवणानि । ग० । अ० १ ॥

संकपो संरंभो, परितावकरोचवे समारंभो ।

आरंभो उद्वत्रो, सव्वनयाणं वि सुष्वाणं ॥

प्राणातिपातकरोमीति यः सकृत्पोऽवसाय स सरम्भ-
यस्तु परस्य परितापकरो व्यापारः स समारम्भः अपद्रवय-
नो जीवितान्पर व्यपारोपयतो व्यापार आरंभः । आहच ।
चूर्णिहन् ॥

पाण्डवायं करोमिति जोमेकपंपकरो इति ॥

चिन्तयतीत्यर्थः ॥

सरमे वद्वृष्टं परितावणं करेऽ समारम्भे वद्वृष्टं । एतच्च समारम्भादि त्रितय सर्वनयानामपि शुद्धानां सम्मतं अथवा शुद्धाणमित्यत्र प्राकृतत्वात्पूर्वस्याकारस्य द्वोपो द्रष्टव्यः ततोऽयमर्थः सर्वनयानामप्यशुद्धानामेतत्समारम्भादित्रितय सम्मत नत्वशुद्धानामिति— व्य० उ १ प्रज्ञा० २१ पद धर्म० अधि० ३ ग० अ० १ आचा० श्रु० २ चू० १ ॥

सर्वपाणारम्भं पञ्चस्वामिति प्राणानामारम्भ विनाशादिरूप प्रारंभमिति आतु० ॥

मनःकायमनोवाक्कायव्यापारानधिकृत्य तदेतन्नयव्यापारापादितचिकीर्षितप्राणातिपातादिक्रिया निर्वृत्तिरारम्भ इति आचा० अ० १ ॥

आरम्भं चूतोपमर्दनमिति । दश० ॥

आरम्भणमारंभः प्रथिव्याद्युपमर्द इति० उत० अ० ७ ॥

प्राण्युपमर्दकारिणि व्यापार इति सूत्र० श्रु० १ अ० ॥१॥

प्राण्युपमर्दकारिणि विवेकिजननिन्दिते आरम्भे व्यापारे, सू श्रु. १ अ १ आरम्भेण जीवोपमर्दकारिणा व्यापारेणेति सूत्रं श्रु १ अ. १ आरंभः पृथिव्यादिजीवोपमर्दः कृष्यादि विषय इति औप । आरम्भः कृष्यादिद्वारेण पृथिव्याद्युपमर्द इति स्या ग. २ । जेयआरम्भणिस्सिया सूत्र० । ये चान्ये वर्णापसदा नानारूपसावधारम्भनिश्चिता यंत्रपीरुन निर्वाञ्च न कर्मागारदाहादिभि क्रियाविशेषैर्जीवोपमर्दकारिण इति सूत्रं श्रु १ अ ए । (एतद्वा इत्सु आरम्भ) पृथिव्यादिकार्येषु विषयचूतेषु आरम्भ इत्यारम्भणमारंभः सघटनादिरूप इति पं व । प्रमत्तयोगे च । आरम्भः सावद्यानुष्ठानम् प्रमत्तयोगो वा उक्तञ्च ।

आयाणे णिक्रवेवे, जासुस्तग्गे य गाणगमणादी ।

सर्वोपमत्तत्रोगो, समणस्तउ होइ आरम्भो ॥१॥

आचा० अ ५ उ २ । स्या० ग. ए । प्राणवधे, च । संघट्टनादिरूप इति प्राणवधस्य गौणनामान्यधिकृत्य आरम्भं समारम्भोऽथवेहारम्भसमारम्भयोरेकतर एव गणनीयो बहुसमरूपत्वादिति प्रश्न० छा १ ।

आरम्भसमारम्भयो लैविध्यम् दशाश्रुतस्कन्धे । तत्रेभो षावपिभिप्रकारौ तद्यथा मानसिकवाचिककायिक जेदात् । तत्र मानसिको मन्नादिध्यानं परमारणे हेतोः प्रथमः तथा समारम्भः परपीमाकरोच्चाटनादिनिबन्धनध्यान धात्तिको यथा आरम्भ परज्यापादनक्षमक्लृप्तिद्यादि परावर्तन, सकल्पसूत्रको ध्वनिरेव समारम्भ परपरितापकरमन्त्रादि परावर्तन कायिको यथा आरम्भोऽग्निघाताय यष्टिमुष्ट्यादिकरण समारम्भः परितापकरो मुष्ट्या अग्निघातः तथा चोत्तराध्ययने (आरम्भे य तद्दे वय मण य वत्तमाण तु नियतेज्ज जय जई) उत अ २४ । आरम्भ परप्राणापहारक्षमोऽशुभ परिणामस्तस्मिन् परिणामे प्रवर्तमानं मनो निवर्तयेत् । आरम्भः परेषां केशोच्चाटनामारणादिमन्त्रजापकरण तत्रापि प्रवर्तमान वचो निवारयेत् उत० टी० (आरम्भय तद्देव य काय पवत्तमाण तु नियतेज्ज जय जई) उत० अ २४ । आरम्भे तथैव पुन प्राणवधाकरे यष्ट्यादि प्रयोगे काय प्रवर्तमान निवर्तयेत् इति उत० अ. २४ । आरम्भस्य भेदाः स्थानाङ्गे यथा स्या० ग. ७ ।

सत्तद्विहे आरम्भे पं० तं, पुढवीकाय आरम्भे जाव

अजीवकाय आरम्भे एवमाणारम्भे वि एव सारम्भे वि एवमसारम्भे वि एवं समारम्भे वि एव मसारम्भे वि ।

टी० पुढवीत्यादि । सुगमं नवरं । प्रागजिहितं ।

आरम्भो उद्भवो परितावकरो जवे समारम्भो ।

सारम्भो संकप्पो सुष्ठणयाणं तु सव्वेसिं ॥

नत्वारम्भादयोऽपञ्चावण परितापादिरूपा स्या० ग. ७ । नैरथिकादीनां सारम्भानारम्भकत्वं चतुर्विंशतिदण्डकेन प्ररूपयन्नाह ।

नेरइयाणं जंते ? किं सारंजा सपरिग्गहा उदाहु अणा रम्भजा अपरिग्गहा ? गोयमा ? नेरइया सारम्भजा सपरिग्गहा नो अणारम्भजा अपरिग्गहा से केणट्टेणं जाव अपरिग्गहा गोयमा ? नेरइयाणं पुढाविकायं समारंजंति, जाव तसकायं समारंजंति सरीरा परिग्गहिया जवंति, सचित्ताचित्तमीसयाइं दव्वाइं परिग्गहियाइं जवंति से तेणं तं चैव असुरकुमाराणं जन्ते ? किं सारम्भजा पुच्छा गोयमा ? असुरकुमारा सारम्भजा सपरिग्गहा नो अणारम्भजा अपरिग्गहा से केणट्टेणं गोयमा ? असुरकुमाराणं पुढाविकायं समारम्भजेति जावतसकायं समारंजंति सरीरा परिग्गहिया जवंति कम्मा परिग्गहिया जवंति जवणा परिग्गहिया जवंति देवा देवीओ मणुसा मणुसीओ तिरिक्खजोणिया निरिक्खजोणियाओ परिग्गहियाओ जवंति, आसणसयणं जंमत्तोवगरणा परिग्गहिया जवंति ? सचित्ताचित्तमीसयाइं दव्वाइं परिग्गहियाइं जवंति ? से तेणट्टेणं तद्देव एवं जाव थाणियकुमारा ॥

भरुमत्तोवगरणात्ति [॥ इह ज्ञानानि मृगमयभाजनानि पात्राणि कांश्यभाजनानि उपकरणानि दौहीकटाहककुच्छु कादीनि एकेन्द्रियाणां परिग्रहो प्रत्याख्यानादवसेय' ॥

वेइन्द्रियाणं जंते ? किं सारंजा सपरिग्गहा तं चैव जाव सरीरा परिग्गहियाजवंति वाहिरिया जंमत्तो वगरणा परिग्गहिया जवंति, सचित्ताचित्त जाव जवंति एवं जाव चउरिदिया वाहिरिया जंमत्तोवगरणात्ति । उपकारसाधर्म्यादिन्द्रियाणां शरीररक्षार्थं तत्कनगृहकादीन्यवसेयानि ।

पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं जंते ! तं चैव जाव कम्मा परिग्गहिया जवंति । टंका कूपा सेदा सिहरी पञ्जारा परिग्गहिया जवंति । जन्नयत्ताविन्नगृहदोणा परिग्गहिया जवंति उज्जरनिज्जरचिद्धत्त पद्धत्त चिप्पिणा परिग्गहिया जवंति । अग्ररुतनागदहनदीओ वावीपुरकारिणी दीहिया गुंजाधिया सरासरपंतियाओ सरसरपंतियाओ विन्नयंतियाओ परिग्गहियाओ जवंति । आरामुज्जाणकाणणावणा वणगंवा वणराईओ परिग्गहियाओ जवंति ।

देव उद्वसन्नपव्वयूज्जखाइय परिखात्रोपरिगाहियाओ
 जवंति । पागारद्वावगचरियदारगोपुरपरिगाहिया जवंति
 पासायघरसरणद्वेण आवण परिगाहिया जवंति । सिं-
 धारुगतिग चउकचवरचउम्मुहमहापहापह पहापरिग-
 हिया जवंति सगरुहजाणजुगगिद्विधिद्विसीयसंदमा-
 णियाओ परिगहिआं जवंति दोहीदोहकटाहकरुचु-
 यापरिगहिया जवंति जवणा परिगहिया जवंति । देवा-
 देवीओ मणुस्सा मणुस्सीओतिरिक्खजोणिया तिरिक्ख-
 जोणियाओ आमणसयण खंजंरुसचित्ताचित्तमीस-
 याइं दव्वाइं परिगहियाइं जवंति । से तेणद्वेणं जहा
 तिरिक्खजोणिया तहा मणुस्सा वि ज्ञाणियव्वा वाण-
 मन्तरजोइसियवेमाणिया जहा जवणवासी तहा ने-
 यव्वा ज० श० ९ उ० ७.

जीवा णं जंते किं आयारम्भा परारम्भा तदुजयारंजा
 अणारम्भा गोयमा ? अत्येगइया जीवाआयारम्भा वि-
 परारम्भा वि तदुजयारम्भा वि णो अणारम्भा अत्ये-
 गइया जीवा णो आयारम्भा णो परारम्भा णो तदु-
 जयारम्भा अणारम्भा मे केणद्वेणं जंते एवंदुच्चइ अ-
 त्येगइया जीवा आयारम्भा वि एणंपरिउच्चारेयव्वं गो-
 यमा जीवा उविहा पत्तत्ता तंजहा संसारसमावसुगा
 य असंसारसमावसुगा य तत्यणं जे ते असंसारसमा-
 वसुगाय तेणं सिद्धा सिद्धाणं णो आयारम्भा जाव
 अणारम्भा तत्यणं जे ते संसारसमावसुगा ते उविहा
 पं० तं० मंजया य अमंजया य तत्यणं जे ते मजया ते
 दुविहा पं० तं० पमत्तमंजया य अपमत्तमंजयाय तत्य
 णं जे ते अपमत्तसंजया ते णं णो आयारम्भा णोपरा-
 रम्भा जावअणारम्भा तत्यणं जेते पमत्तसंजया ते
 मुहं जेणं पमुच्च णो आयारंजा णो परारंजा जाव
 अणारंजा अमुहजेणं पमुच्च आयारंजा वि जाव णो
 अणारम्भा तत्य णं जे ते असंजया ते अविरति पमुच्च
 आयारंजावि जाव णो अणारम्भा से तेणद्वेणं गोयमा !
 एवं दुच्चइ अत्ये गइया जीवा जाव अणारंजा ॥

टी० ॥ जीवा ण भते ? किं आयारम्भेन्यादि । आरम्भो जी-
 वोपघात उपज्जणमित्यर्थं सामान्येन दाश्रवणद्वारदृष्टिन्तत्र
 प्राग्मानमारम्भते आत्मना वा स्वयमारम्भते इत्यात्मारम्भस्तथा
 परमारम्भते परे णवाग्भयन्तीति परारम्भास्तदुजयमा मरुप
 तदुजयेनवाग्भते इति तदुजयारम्भ आत्मपरोजयारम्भव-
 जितान्दनारम्भा इति प्रश्न । अत्रेत्तर स्पष्टमेव नदर
 पस्तिशत्रुम्याज्ययत्नेन वदुत्पार्येत्वात्तस्मिन्निद्विद्यते सगनी-
 त्यर्थः । अथवा अस्मि अत्र पठेत् यदुत्त । पणयन्ति । एकका
 पं० केचनेत्यर्थः । जीवा आत्मारम्भा अधीत्यादावपिदत्त
 उन्नरपदापेइयाः समुच्चये सच्चामारम्भत्वादिद्विमीणांमेका-
 शयना प्रतिगदनाथं मिश्राश्रयनाप्रतिपादनाथो वा पक्का-

श्रयत्वं च कावभेदेनावगन्तव्यं तथाहि कदाचिदात्मारंजा
 कदाचित् परारंभाः कदाचित्तदुभयारम्भाः अत एव नो
 अनारम्भाः जिज्ञाश्रयत्वं तु एवं एके जीवा असंयता इत्यर्थः
 आत्मारम्भा वापरारम्भा वेत्यादि अथैकस्वभावत्वात् जीवानां
 जेदमसम्भवावयत्ताहा सेकेणद्वेणन्ति अय केन प्रकारेण नेत्यर्थः ॥
 उविहापत्तत्ति । मया चान्यैश्च केवलमिभिरनेन समस्तसर्व
 विदांमत्तजेदमाह मतभेदे तु मतवि रोधिवचनतया तेषाम-
 सत्यवचनतापत्तिः । पाटद्विपुत्रस्वरूपाभिधायकविरुद्धवचन-
 पुरुषकदम्बकवदिति प्रमत्तसंयतस्य हि शुभोऽशुभश्च योग
 स्यात्संयतत्वात् प्रमादपरत्वाच्चेत्यत आह शुभयोग पशुश्चति ।
 शुभयोग उपयुक्ततया प्रत्युपेक्षणादिकरणं अशुभयोगस्तु
 तदेवानुपयुक्ततया आह च (पृथ्वी आ उक्काए तेउवाकवण-
 स्सइत्साणं । परिद्वेहणापमत्तो गणं पि विराहओ होइ ।
 तथा सव्वो पमत्तयोगो समणरस उ होइ आरम्भोत्ति)
 अतः शुभाशुभौ योगावात्मारम्भादिकारणमिति अविरह-
 पशुश्चति इहायम्भावो यद्यप्यसंयतानां सूत्रमैकेन्द्रियादीनां
 नात्मारम्भकादित्वं साक्षादस्तितथाप्यविरतिम्प्रतीत्येतदस्ति
 तेषां ते न हि ते ततो निवृत्ता अतोऽसं यतानामविरतिस्तत्र
 कारणमिति । निवृत्तानां तु कथं चिदात्माद्यारम्भकत्वेऽप्यना-
 रम्भकत्वं यदाह “ जाजयाणस्स भवे विराहणा मुत्तवि-
 हिसमग्गस्स । सा होई णिज्जरफढा अम्मत्यविसोहि
 जुत्तस्सत्ति ” ॥ १ ॥ भ० ज० १ उ० १

णोरइया णं जंते किं आयारम्भा परारम्भा तदुजया-
 रम्भा अणारंजा गोयमा णेरइया आयारम्भाविजा-
 वणो अणारम्भा से केणद्वेणं जंते एवं दुच्चइ गोयमा ?
 अविरतिं पमुच्च से तेणद्वेणं जाव णो अणारंजा एवं
 जाव पंचिदियत्तिरिक्खजोणिया मणुस्सा जहा जीवा
 एवरं सिद्धविरहिता ज्ञाणियव्वा वाणमन्तरा जाववेमा-
 णिया जहा णरइया सवेस्सा जहा ओहिया किण्हवेस
 स्स नीद्वेमेस्स काउवेमेस्स जहा ओहियाजावा एवरं
 पमत्त अपमत्ताण ज्ञाणियव्वा तेउवेसस्स मुक्खेसस्स
 जहा ओहिया जीवा एवरं सिद्धाए ज्ञाणियव्वा ॥

टी० णेरइयाण मित्यादि व्यक्तं नवरमणुइसेत्यादौ ब्रह्ममर्थ
 मनुष्येषु संयतासंयत प्रमत्ताप्रमत्तभेदा पूर्वोक्ता सन्ति ततस्त
 यथा जीवास्तथाऽप्येतव्याः किंतु संसारसमापहा इतरे चतेन
 वाच्या जववर्तित्वादेव ते गमित्येतदेवाह सिद्धविरहियेत्यादि
 व्यन्तरादयो यथा नारकान्तथाध्येया असयतत्वसाधर्म्यादिति,
 आत्मारम्भकत्वादि निर्धर्मजोत्वा निरूपितास्ते च सवेइयाइचा
 वेइयाइच जवन्तीति सवेइयांस्तांस्तेरेव निरूपयत्ताह सवेसा
 जहा ओहियात्ति वेइया कृणादि इय्य सान्निध्यजानतो जीवप-
 रिणामो यदाह । कृणादि इव्यसाच्चियात् परिणामो य आत्मनः ।
 सजादिकस्येव तत्राय वेइया शब्द प्रयुज्यते । तत्रवेइयावन्तो
 जीवा जहा ओहियत्ति यथा नारकादि विशेषणवर्जिता
 जीवा अधीता जीवाण भते किं आयारम्भा परारम्भे त्या-
 दिना दएरुकेन तथा सवेइया जीवा अपि वाच्या सवेइया
 नाम समारम्भजापचन्वस्य समवे नारुसाणसमापदेत्यादि
 विशेषण वर्जितानां शेषाणां सयनादि विशेषणानां तेष्वपि
 युज्यमानत्वात्तत्र चाय पाठवम सवेसाण जंते ? जीवा किं

आयारत्नेत्यादि तदेव सर्वं नवर जीवस्थाने सवेद्या घृति वाच्यमिति अयमेको दामक. कृष्णादि द्वेद्यान्नेदात् तदन्ये पट् तदेव मेते सप्त तत्र किएह द्वेसस्येत्यादि । कृष्ण द्वेद्यस्य नीलद्वेद्यस्य कापोतद्वेद्यस्य च जीवराशेर्दामको यथौघिकजीवदामकस्तथा व्येतव्य प्रमत्ताप्रमत्त विशेषण वर्ज्यं कृष्णादिषु हि अप्रशस्त ज्ञावद्वेद्यासु सयतत्व नास्ति यच्चोच्यते पुत्र पक्विवन्नो एण अन्नयगीण उ द्वेसापत्ति तत्र द्रव्यद्वेद्यां प्रतीत्येति मन्तव्य ततस्तासु प्रमत्ताद्यभावस्तत्र सूत्रो चारण मेव ।

किएहद्वेसाणं जंते जीवा किं आयारंजा ? ४ गोयमा ?
आयारंजा वि जाव नो अणारम्भा से केणद्वेणं जंते
एवं वुच्चइ गोयमा ? अविइं पमुच्च ।

एव नीलकापोतद्वेद्या दामकावपीति तथा तेजोद्वेद्यादे जीवराशेर्दामका यथौघिका जीवास्तयावाच्याः नवर तेषु सिद्धा न वाच्याः सिद्धानामद्वेद्यत्वात्तेचैव ।

तेजद्वे साणं जंते जीवा किं आयारम्भा ? ४ गो-
यमा ? अत्येगइया आयारम्भा वि जाव नो अणारम्भा
अत्ये गइया नो अणारम्भा अत्ये गइया नो आयारंजा
जाव अणारंजा से केण द्वेणं जंते ? एवं वुच्चइ ?
गोयमा ? सुविहा तेजद्वेस्सा पं. तं० संजया य, असं-
जया इत्यादि न. श ? उ. १ ।

आरम्भ वक्तव्यताऽऽचाराद्भे लोकविजयाध्ययनस्य पञ्च-
मोद्वेद्यके यथा तस्य चायन्निसम्बन्ध इह जोगान् परित्यज्य
लोकनिश्रया सयमदेहप्रतिपादनार्थं विहर्तव्यमित्युक्तं
तदत्र प्रतिपाद्यते । इह हि ससारोपेगवता परित्य-
क्तजोगाभिवापेण मुमुक्षुलोकितपञ्चमहाव्रतभारेण निरव-
द्यानुष्ठानविधायिना दीर्घसयमयात्रार्थं देहप्रतिपादनार्थं
लोकनिश्रया विहर्तव्य निराश्रयस्य हि कुतो देहसाधर्म्यं
चेति उक्तं हि धर्मञ्चरत साधोर्लोकैः निश्रयपदानि पञ्चापि
राजगृहपतिरपरं पद्मकायगणसरीरेच ॥ १ ॥ वस्त्रपात्राश्ना-
सन, शयनदीनि तत्रापि प्राय प्रतिदिनमुपयोगित्वादाहारो
गरीयानिति ॥ २ ॥ स च लोकादन्वेष्टव्यो लोकञ्च नाना-
विधैरुपायैरात्मीयपुत्रकलत्रार्थमारम्भप्रवृत्तस्तत्र साधुना स
यमदेहार्थं प्रवृत्तिरन्वेषणीयेति दर्शयति आचा० ३अ
४ च

जमिणं विरूवरूवेहिं सत्येहिं लोगस्स कम्मसमारम्भा
कज्जंति तंजहा अप्पणो से पुत्ताणं थ्याणं सुएहाणं
णाईणं धाईणं राईणं दासाणं दामीणं कम्मकराणं
कम्मकरीणं आदेमाए पृढोपहेणाए सामासाए पायरा-
साए सण्हिसंण्हिचओ कज्जइ इह मेगेसि माणवाणं
नोयणाए समुद्धिये अणगारे आगरियं आयरियसे आ-
रियदंसी अयंसंधिति अदक्खु से णादिये णादियावये णं
समणुजाणाति सन्वामगंधपरिष्ठाया णिरामगन्धो परि-
न्वये अदिस्समाणो कयविकयेसु सेकिणकिण्णे किल्लावये
किणन्तं ण अणुजाणेज्जा से च्चिक्खु कात्तणे वात्तणे मापणे
स्वेयणे स्वणयणे विणयणे समयणे परसमयणे ना-

वणे परिग्गहं अममायमाणे कात्ते अणुहाई अपणिसो दुहा
तोच्चिताणियाइ वत्थं पणिग्गहं कंवत्तं पायपुंच्छणं
उग्गहं च कमासणं एएसु चैव जाणेज्जां वप्पे आहारे
आगारे मायं जाणेज्जा से जेहेयं जगवया पवेइयं ला-
जोत्ति ण मजेज्जा अत्ताजोत्ति ण सो एज्जा वहांपित्त
हुं ण णिहे परिग्गहाओ अप्पाणं अवसकेज्जा अस्स-
हाणं पासए परिहरंज्जा एस मग्गे अरिएहि पवेदित्ते
जहत्थकुल्लमेणोव द्विप्पिज्जा ॥ सित्तिवेमि ॥

टी० जमिण मित्यादि । चैरविदितवैचैरिदमिति सुखदुःखप्राप्ति
परिहारक्रियाणां कायिकाधिकरणिकाप्रादोपिकापरितापनिका
प्राणातिपातरूपाणां वा समारम्भा इति मध्यगृहणाद्बहुवचन
निर्देशाच्च समारंभारंभयोरप्युपादान भावनीयमित्यर्थः । शरीक-
द्वत्रार्थं सरम्भममारम्भाः क्रियतेऽनुष्ठीयन्ते तत्र सरंभ
इष्टानिष्टप्राप्तिपरिहाराय प्राणातिपातादिक्रियानिवृत्तिरिसंक-
ल्पावेशस्तन्साधनसन्निपातकायवाम्यापारजनितपरितापना-
दिवक्षणं समारंभं तदत्र त्रयव्यापारापादित्चिकीर्षितप्राणा-
तिपातादिक्रियानिवृत्तिरारंभः कर्मणोवाऽऽप्रकारस्यसमारम्भा
उपार्जनोपायाः क्रियन्त इति लोकस्येतिचतुर्थ्येपष्टी सापि
तादर्थ्यं । क पुनरसौ लोको यदर्थं सरम्भसमारम्भाः क्रियन्त
इत्याह त जहा अप्पणो से इत्यादि यदि वा लोकस्य तृती-
यार्थे पष्टी यदिति हेतौ यस्माल्लोकेन नानाविधैः शस्त्रै कर्म-
समारम्भा क्रियन्त इत्येतस्मिन् लोके साधुवृत्तिमन्वेष्य यद्य-
दर्थं च लोकैः कर्मसमारम्भा क्रियन्ते तदर्थेत्यादिना दर्श-
यति त जहा अप्पणो इत्यादि तद्यथेत्युपप्रदर्शनार्थं नोक्तमा-
शामेवान्यदाप्येवं जातीयकाभिदादिक “ दृष्टव्यं स तस्यारम्भा
रिप्सार्यमात्मा शरीरं तस्मै अर्थं तदर्थं कर्म समारंजा
पाकादयं क्रियते ननु च लोकार्थं समारम्भा क्रियत
इति प्रागभिहितं नच शरीरं लोको जवति नैतदस्ति
यत परमार्थेदृश्यं ज्ञानदर्शनचरित्रात्मकमात्मतत्त्वं विहाया-
न्यत्सर्वशरीरं अपि पारकचमेव तदाहि दाहस्यापौ इदिक-
स्याचै तनस्य कर्मणो विपाकभूतानि पञ्चापि शरीराणी-
त्यत शरीरान्तापि लोकशब्दाभिधेय इति तदित्य कश्चि-
च्छरीरनिमित्तं कर्मागन्तं परस्तु पुत्रेभ्यो हृदिहृत्त्रयः
स्तुपा वध्वस्ताभ्यो ज्ञातय पुत्रापरसम्बन्धाः स्वजनाः तेभ्यो
धात्रीभ्यो गजभ्यो दासेभ्यो दासीभ्यः कर्मकरेभ्यः कर्मकरी-
भ्यः आदिभ्यो परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया प्रत्याख्याय
निरामगन्धं सन् पन्निजेत् सयमानुष्ठानं सम्यक् पाठयेत्
ज्जनो यस्मिन्नागने तदातिथेययेत्यादेशः प्राधूर्णकं स्तदर्थं
कर्मसमारम्भा क्रियन्त इति सम्बन्धस्तथा पुढोपहेणायेत्यादि
पृथक् पृथक् पुत्रादिभ्यः प्रहेणकार्यं तथा समासापत्ति इयामा
रजनीत इयामाश तदा तदर्थं तथा (पायरासयेति) प्रातरदानं प्रा-
तराशस्तस्मै कर्म समारम्भा क्रियन्त इति सामान्येनोक्तावपि
विशेषार्थं माह सन्निहीत्यादि सम्यग्निधीय इति सन्निधि
विनाशिद्वेद्याणां द्रव्यो दन्नादीनां सस्यापन तथा सम्यगनि-
श्रयेन धीरने इति सन्निधयो विनाशिद्वेद्याणामन्नया
सिनासृष्टीकादीनां सत्रह सन्निधिश्च सन्निचयश्च संनि-
धिसन्निचय प्राहनशैल्या पुष्टिद्रता अथवा संनिधे संनिच-
यः सन्निधिसंनिचयः स च परिग्रहसङ्गोदया दाजीविकाभ-
यादा धनधान्यदिग्रण्यकादिना क्रियत इति न च विमर्श-

मिन्याह । इहेत्यादि इहेति मनुष्यदोके एकेपामिह लोकज्ञ-
न परमार्थ बुद्धीनां मानवानां मनुष्याणां भोजनायोप भोगा-
र्थमिति तदेवं विन्परूपै शस्त्ररामपत्राद्यर्थे कर्म समारम्भ
प्रवृत्तं लोकं पृथक् प्रहेणकाय इयामाशाय प्रातराजाय केषां-
चिन्मानवानां भोजनार्थं सन्निधिसन्निधय करणोद्यते सति
मायुना किं कर्तव्यमित्याह (समुद्रिण) इत्यादि यावत् पिराम-
गत्रोपरिच्यत् सम्यक् सन्ततं सगत वा संयमानुष्ठानेनोत्थितो
नानाविधशस्त्र कर्मसमारम्भोपरत इत्यर्थं नविद्वेदत्रगारं गृह
मस्थेन्यनगार पुत्रहृदितृष्टुपाज्ञाति धात्र्यादिरहित इत्यर्थ-
सोऽन्नगार आराद्यात सर्वहैयधमेभ्य इत्यर्थश्चारिर्वाह
आर्या प्रज्ञा यस्यासावार्यप्रज्ञः श्रुतविशेषता लुमुखीक इत्यर्थः
आर्यं प्रगुणन्यायोपपन्नं पश्यति तच्छीदश्चेत्यार्यदर्शी
पृथक् प्रहेणकस्य श्रमादिसंकल्पपरिहितइत्यर्थः अयं सन्धीति
मन्थान सन्धीयते वासाविति सन्धिर्यस्य साधोरसावयं स-
न्धिव्रजान्दसन्धादिभेकरुगिन्यय सन्धिर्यथाकावमनुष्ठानावि-
द्यायी यो यस्य वर्तमान काव. कर्तव्यतयोपस्थितस्तत्कर-
णतया तमेव सन्धन इति एतदुक्तं भवति सर्वा क्रियाः प्रत्युपे-
क्षणेपयोगस्वाध्यायमिहाचार्यप्रतिभ्रमणादिका असम्पन्ना अ-
न्योन्यावाध्यायार्थान्यकर्तव्यकावे करोतीत्यर्थं इति हेतौ यस्मा
यथाकावानुष्ठानविधायी तस्माद्सावेव परमार्थं पश्यतीत्याहु ।
(अद्वक्वृत्तिति) व्यत्ययेनैकवचनान्तरं बहुवचनमकारि तत-
श्चायमर्थो योऽह्यर्थे आर्यप्रज्ञ आर्यदर्शी कावज्ञश्च सर्व प-
रमार्थमज्ञाकीज्ञापर इति पाठान्तरस्या अयं सन्धि अद्वक्व
अयमनन्तरोक्तविशेषण विशिष्ट साधु सन्धि कर्तव्यकाव
यद्राक्षीदृष्टवानेतदुक्तं भवति य. परस्परवाधया हितप्रानि-
परिहाररूपतया विधेया विधयावस वेत्ति विद्यत्तर च सपर
नार्थं ज्ञातवानिति अयथासंविज्ञानदर्शनचारित्राणामभिद्विः
न च जरीरमृते न भवति तत्रापि नोपश्रमकारणांतरेण तस्य-
च सावधस्य परिहार. कर्तव्य इत्यत आह (सणाण्य) इत्या-
दि स निरुस्तडाः कल्प नाददीत न गृह्णीयात्प्राप्यपरमादा
पये छुद्राहये प्राप्यपरमनेयणीयमाददानं समनुजानीयादयवा
नशगावं सयम वा नाद्यान्न जज्ञये प्रापरमादापयेत् दन्त
वा नसमनुजानीयादित्याह सज्यामगन्धमित्यदि आमच रन्ध
चामगन्ध समाहारद्वन्वस्मर्वचतनामगन्धसर्वामगन्ध सर्वश-
न्ध प्रकारकान्तेर्यऽन्नगृह्यते न इत्यकान्तेर्यं आममपरिशुद्ध ग धं
श्रद्धेनेतु प्रतिगृह्यते ननु च प्रतिगृह्यस्याप्यशुद्धत्वादासशब्द नै
त्रो पादानान्किमर्थं भेदेनोपादानमिति सत्यमशुद्धतामान्यात्
गृह्यते किन्नइत्यकान्तेर्यं अन्नगृह्यते किन्तु प्रतिग्रहणेनेह
आध्यात्मार्थं यद्यिगुद्ध कोटित्पता तस्याश्चगुस्तरन्वात्प्राधान्य-
न्यापनार्थं पुनरुपादान नतश्चायमर्थ. गन्धग्रहणेनात्मक-
मार्गदेशिकत्रिक प्रतिभ्रममिथ्रजानं वाटरप्रभृतिक्वाव्यवपूर
काश्चिन्तपुत्रमदोया अत्रिथुदकोट्यन्तर्गता गृहीता. जेषा
ग्रयो विगुद्ध कोट्यन्तर्गता आमग्रहणेनोपात्ता इष्ट्या इति
नवशब्दस्य च प्रजागकान्तेर्यमिथ्रायकत्वाद्यद्येन केन चित्
प्रकारेण आममपरिशुद्धं प्रति वा भवति तन्सर्वं इपरिशुद्धया
ज्ञात्वा प्रत्यान्यानपरिशुद्ध्या निगमगन्ध निगंतो चामगन्धो
यम्बान् स तथा पन्निजेत् मोक्षमार्गे ज्ञानव्रतचारित्रा ल्ये
परिभ्रमनात् चैत्रु मयमानुष्ठान मन्धगन्धपात्रेयदिनियाचव
मास्मृष्टेन प्रतिश्रिदेजपि ज्ञानव्रते तथाप्युत्पन्नानां विदु-
रकोट्याः मन्धनतया मात्रन्ध प्रवृत्तिगन्तव्यैः नामग्राद् प्रतिपे

ध्वियपुराह । आदिस्स । इत्यादि क्रयश्चश्च विक्रयश्च क्रय-
विक्रयौ । तयो' क्रयविक्रययोरदृश्यमानः कीदृश श्रतयोरदृश्य-
मानो जवति यतस्नयोर्निमित्तज्ञतज्ञ्याभावादि किञ्चनोऽयवा
क्रयविक्रययोरदृश्यमानोऽपुपदिश्यमान. कश्च तयोररुपदि-
श्यमानो जवति य. क्रीतकृतापरिभोगी भवतीत्याह चसर्निकेण
इत्यादि स मुसुङ्करकिञ्चनो धर्मापकरणमपि न क्रीणीयात्
स्वतो वा नाप्यपरेण क्रापयेत् क्रीणन्तमपि न समनुजानी
यादयवा निरामगन्ध परिव्रजेदित्यत्रामग्रहणेन हनन को
दिविकं गन्धग्रहणेन पाचनकोदिविकं क्रयणकोदिविकं तुपुन-
स्वरूपेणैवोपात्तमतो नवकोटी. परिशुद्धमाहार विगतांगारध-
मं जुर्जति एतदुण विशिष्टश्च किञ्चतो जवतीत्याह से
भिद्वखु(कावज्ञे)काव. कर्तव्यावसरस्तजानातीति कावज्ञो वि-
दि तवेदयस्तया वाहज्ञो वदंजानातीति वाहज्ञ. शान्दसत्वादीर्घ
त्वमात्मवद्वसामर्थ्यं जानातीति यथाशक्त्यनुष्ठानविधाय्य
निगृहितवद्ववीर्यं इत्यर्थस्तथा(मायषे) यावत् इत्योपयोगिता
मात्रा तां जानातीति मात्राज्ञस्तया (खेयषे)खेदोऽन्यासस्तेन
जानातीति खेदज्ञो यथा खेद. श्रम ससार पर्यटन जनितस्त
जानातीत्युक्तं च " जरामरणदौर्गत्य व्याधयस्तावदासतां । मन्ये
जन्मेव वीरस्य ज्ञयोन्नयस्त्रपाकरमिति ॥१॥ अथ क्षेत्रज्ञ. संसक
विरुद्ध इत्य परिहार्यं कुलादि क्षेत्र स्वरूपपरिच्छेदकस्तथा(खण
यणे)क्षण एव क्षणकोऽवसरो जिज्ञार्थं मप सर्पणादि. यस्त जा
नातीति तथा(विष्णयणो)विनयो ज्ञानदर्शनचारित्रौपचारिकत्
पस्तं जानातीति तथा(ससमयषे)स्वसमय जानातीति स्वस
मयज्ञो गोचर प्रदेशादौ दृष्ट सन् सुखेनैव जिज्ञादोपा नाचष्टे
तद्यथा पोरुशोत्पादनादोपास्ते चामी आधाकर्म उद्देशिकं पूतिकर्म
मिथ्रजानं स्थापना प्राञ्जितिका प्रकारकरणं क्रीतं उद्यतक परिव
र्तितं अश्याहृतं उद्भिन्न माहाहृतं आच्छेद्य अनिलुष्ट अथव-
पूरकश्चेति पोरुशोत्पादनादोपास्ते चामी धार्त्रीपिरु. दृति
पिरु' निमित्तीपरु आजीवापिरु वनीमकपिरु चिकित्सापिरु.
क्षेत्रीपिरु. मानपिरु. मायापिरुः ह्योत्रीपिरु' पूर्वसस्तवपिरु.
पञ्चात्संस्तवपिरुः विद्य.पिरुः मंत्रपिरु' चूर्णयोगपिरु. मूह-
कर्मपिरु इचेति तथा दशैपणादोपास्ते चामी सक्तितं भ्रमित
निक्रिन्पिहितसं हृतदायकोन्मिश्रापीर एत द्वितीयोपस्तदोपापपां
चोद्भमदोपा वानुकृतां एव जवन्ति उत्पादनादोपास्तु साधु-
जनिता एपणादोपा श्रोभयापादिता इति तथा परसमयज्ञो
श्रीपममन्यान्हतीव्रतरतरणिकरानिकरावलीदगद्वत्स्वेदविन्धु-
क. द्विद्ववपुष्कस्साधु केनचिद्दिजातिदेशेनाभिहित कि
मिति भवतां सर्वजनाचीर्णं स्नानं नसम्मतमिति स आह प्राय'
सर्वेयामेवयतीनां कामांगत्वात् जद्वस्तान प्रतिपिद्ध (स्नान
मद्वर्षकर' कामाङ्ग प्रथम स्मृतं । तस्मात्कामं परित्यज्य
नैवस्नांति दमेरता इत्यादि तदेव समुभयइस्त छिपये प्रवने
उत्तर दानकुशलो भवति तथा(भाचषे) जार्थश्चत्ताभिप्रायो
दानु श्रोतुर्वा नजानातीति भाचङ् किञ्च(परिगृह) अममा-
यमाण)पगिगृह्यते इति पगिग्रह सयमातिरिक्तमुपकरणादि तम-
ममीकुर्वन् अस्वीकुर्वन्मनसाऽप्यनाददान इति यावत्स एव
विद्यो भिक्षु कावज्ञो मात्रज्ञ. क्षेत्रज्ञ कृणज्ञो विनयज्ञ. समय-
ज्ञो नावज्ञ परिग्रह मममी कृयाणश्च कि जूतो भवतीत्याह
(कावानुष्टाह)यद्यस्मिन् कावज्ञकर्तव्य तस्मिन्नेवानुष्ठानुशीलम-
स्येति कावानुष्ठायी कावानतिपातवर्तन्योद्यतो ननु चास्यार्थस्य
से भिन्नु कावाणु इत्यनेनैव गतार्थन्वात्किमर्थं पुनरभिधीयत
इति नैपदोपस्तत्र हि इपरिश्चैव केवशाभिदिता कर्तव्यकाव

जानात।ह पुनरासेवना परिज्ञा कर्तव्यकाङ्क्षे कार्य विधत्त इति किञ्च (अपभ्रंसे) नास्य प्रतिज्ञा विद्यत इत्यप्रतिज्ञा प्रतिज्ञा च कषायोदयादविद्यति । तद्यथा क्रोधोदयात् स्कन्दकाचार्येण स्वशिष्ययन्त्रपीरुनव्यतिकरमचक्षोक्य सवद्ववाहनर/जधानी-समन्वितपुरोहितोपरि विनाशप्रतिज्ञाऽकारि । तयामानोदयाद्वा-हुवक्षिणा प्रतिज्ञा व्यधायि । यथा कथमहं शिशुन् स्वज्ञात्तु-त्पन्ननिरावरणज्ञानान् ब्रह्मस्थः सन् रुद्रयामीति तयामानोद-यान्मल्लिस्वामि जीवेन यथा(पर्यन्ति)विप्रव्रजन भवति तथा प्रत्याख्यानपरिज्ञा जगृहे तथा दोभोदयत्वाद्धिदितपरमार्थाः-सास्प्रतेकिणोत्पस्या मासा मासकृपणादिका अपि प्रतिज्ञाः कुर्वन्ते अथवा प्रतिज्ञो निदानो वसुदेववत्सयमानुष्ठान कुर्वन् निदान न करोतीत्यथवा गोचरादौ प्रविष्टः सन्नाहारादिक ममैवैतद्भवित्यतीत्येव प्रतिज्ञोयदि वा स्याद्वादप्रधानत्वात् भौ-नीन्दागमस्यैकपक्षावधारण प्रतिज्ञा तद्दहितोऽप्रतिज्ञस्तद्वाहि भैद्युनविषय विहायान्यत्र न क्वचित् नियमवती प्रतिज्ञा विधे-या यतश्च ।

ए य किञ्चि अणुष्मायं, पन्सिस्फं वावि जिणवर्दिदेहि ।
मोक्षु भेहुणजावं, न विणा तं रागदोषोहिं तथा देसा
जेण निरज्जंति, जेणविज्जन्ति पुत्रकम्माई, सो मोक्खो
वा उ, रोगावत्यामु समणं वा । जेज्ज तिया उ हेउ
ऊवस्स तव्वेय तत्तिय मोक्खो । गणणातीता दोया
दोएह वि पुष्ठा ज्वे तुह्वा

इत्यादि अर्थ सन्धीत्यारज्य काङ्क्षेणुद्वा इति यावदेतेज्यसूत्रेभ्य
एकादशार्पणैषणा निर्व्युढा इत्येव तर्ह्यप्रतिज्ञा इत्यनेन सूत्रेदे-
मापन्न न क्वचित् केनचित्प्रतिज्ञा विधेया प्रतिपादिताऽचागमे
नानाविधा अभिग्रहविशेषास्ततश्च पूर्वोत्तरव्याहारेव ब्रह्म्य
तइत्यत ग्राह ।

(इहउचित्ताणियाति)चित्ते रागेण धेपेण वा या प्रतिज्ञा तां
भित्वा निश्चयेन नियत च याति ज्ञानदर्शनचारित्राख्ये मोक्ष-
मार्गे सयमानुष्ठाने वा भिक्षार्थेयञ्च एतदुक्तं भवति रागद्वेषौ
भित्त्वा प्रतिज्ञा गुणवत्त्वत्यय इति स एव चूतो भिक्षुः कावक्षो
वावक्षो यावत् विधाभेदनक कुर्यात् इत्याह (वत्य पन्सिगह
इत्यादि) यावत् पपसु चेषजाणिजा एतेषु पुत्रार्थमारम्भप्रवृ-
त्तेषु सन्निधिसन्निचयकरणोद्यतेषु जानीयाच्छुद्धाशुद्धतया प-
रिच्छिद्य तत्परिच्छेदश्चैवमात्मक शुद्धगृहीयाद्दशुद्ध परिहरेदिति
यावत् किं न जानीयाच्छ्र वस्त्रग्रहणेन वस्त्रैषणा सूचिता
तथा पतद्रह पात्रमेतद्ग्रहणेन च पात्रैषणा सूचिता । क्व-
त्वमित्यनेनाविकः पात्रनिर्योगः कल्पश्च गृह्यते पादपुत्रनक-
मित्यनेन च रजोहरणमित्येभिश्च सूत्रैरोग्योपधिरौपग्रहैकश्च
सूचितस्तथैतेभ्य एव वस्त्रैषणा पात्रैषणा च निर्व्युढा तथा
अवगृह्यत इत्यवग्रहः सच पञ्चधा देवेन्दावग्रहः राजावग्रहः
ग्रहपत्यवग्रह शय्यातगवग्रह सार्धमिकावग्रहश्चैत्यनेनावग्र-
हप्रतिमा सर्वाः सूचिता अतएवासौ निर्व्युढा अवग्रहकल्पि-
कश्चास्मिन्नेव क्रियते तथाकटासन कटग्रहणेन सस्तारको
गृह्यते आसनग्रहणेन वासन्दकादिविष्टरमिति आस्यते स्थी-
यते अस्मिन्निति वा आसनं शय्या ततश्चासनग्रहणेन शय्या
सञ्चिता अतएव निर्व्युढेति एतानि च समस्तान्यापि वस्त्रा-
दीन्याहारादीनि चैतेषुस्वारम्भप्रवृत्तेषुगृह्येषु जानीयात्
सर्वामगन्ध परिज्ञाय निरामगन्धो यथा ब्रवति तथा परित्रजे-
दितिज्ञावार्थ एतेषु चारम्भप्रवृत्तेषु परित्रजन्वावहाजगृह्ये

याडुतकश्चिभ्रियमोऽप्यस्तीत्याह सन्धइत्यादिवधे प्राप्ते
सत्याहारे आहारग्रहण चोपवृत्तणार्थमन्यस्मिन्नपि वस्त्रौ-
पधादिके अनगारोभिक्षुर्मात्राजानीयाद्यावन्मात्रेण गृहीतेन
गृहस्यः पुनरारम्भे न प्रवर्तते यावन्मात्रेण चात्मनो
विवक्षितकार्यनिष्पत्तिर्भवति तथाचूतां मात्रामवगच्छेदिति
भावः एतच्च स्वमनीषिकया नोच्यत इत्याह से जहेय इत्यादि
तद्येदमुद्देशकादेपरभ्यानन्तरसूत्रं यावद्गवता पेश्वर्यादि-
गुणसमन्वितेनार्हमागधया भाषया सर्वस्वभापाणुगतया
सदेवमनुजाज्यां पर्षदि केवलज्ञानचक्षुषा अवलोक्य प्रवेदितं
प्रतिपादितं सुधर्मस्वामी जवस्वामिने इदमाचष्टे किञ्चान्यत्
दामोत्ति इत्यादि दामोवस्त्राहारादेर्मम संवृत्त इत्यतोऽहं
द्विधमान् इत्येव मदं नविदध्यान्न च तदभावे शोकाभिचूतो
विमनस्कोभूयादित्याह च (अत्रामोत्ति) इत्यादि अत्रामे सति
शोक न कुर्यात् कथञ्चिन्मन्त्रभाग्योऽहं येन सर्वदा दानोद्यते-
नापि दातुं बभेहमिति अपि तु तयोर्दामाज्ञानयोर्माध्यस्थ
भावनीयमित्युक्तं च ब्रह्म्यते साधुः साधुरेव न ब्रह्म्यते ।
अत्रवधे तपसोवृद्धिर्ब्रह्म्ये तु प्राणधारणमित्यादितदेव
पिरुपात्रवस्त्रानरणमेपणाः प्रतिपादिताः साप्रत सन्निधि
प्रतिबध कुर्वन्नाह बहुलं पितृभ्येत्यादि बहुपितृध्याण
णिनेति नस्थापयेन्न सनिधि कुर्यात् स्तोक तावन्न
सन्निधीयेत एवं बहुपि न सन्निध्या दित्यपि शब्दार्थं न
केवलमाहारसन्निधिं न कुर्यात्प रमपि वस्त्रपात्रादिक संय-
मोप कर शतिरिक्त न विनृयादित्याह पनीत्यादि परिगृह्यत
इति परिग्रहो धर्मोपकरणानि रिक्तमुपकरण तस्मा दात्मा
न मपञ्चके दपसर्पये दथवा सयमोपकरण अपि मूर्ध्या
परिग्रहो भवति मूर्धपरिग्रह इति वचनात्तत आत्मान परि-
ग्रहा दपसर्पयन्नुप करणे तुरगवन्मूर्धं न कुर्यात् ननु च यः
कश्चिद्धर्मोप करणा अपि परिग्रहो न सचित्त कावुष्य मुने
र्भवति तथाह्यात्मीयोपकारीणि उपघातकारिणि च हेस्तः
परिग्रहे सति रागद्वेषौ नेदिष्टौ तेज्यश्च धर्मवध तत्कञ् परि-
ग्रहो धर्मोपकरण चक च (ममाहमिति) चैव यावदभिमान-
दाहञ्चरः कृतान्तमुखमेव तावदिति न प्रशात्युन्नयः । यशः
सुखपिपासितैरयमसावनर्थोन्तै रैरैरपसद् कृतोऽपि कथम-
प्यपाहृष्यते ॥ १ ॥ नैर दोषः नहि धर्मोपकारणे ममेदमित्येव
साधूना परिग्रहयोगोऽस्ति । तथाह्यागम । अवियप्पणो
विदेहमि णापराति ममाश्चं । यदिह परिगृहीत कर्मवन्धायो-
पकल्यते स परिग्रहो यत्तु पुनः कर्मनिर्झरणार्थं प्रभवति
तत्परिग्रह एव न भवतीत्याह च । अण्हाणंइत्यादि णमिति-
वाक्पातकारे अन्ययाअन्येन प्रकारेण पश्यक सन् परिग्रह
परिहरेद्ययाह्यविदितपरमार्थो गृहस्या सुखसाधनाय परिगृह
पश्यन्ति न तथासाधु तयाह्ययमस्याशय आचार्यसक्तमिदमुप
करण न ममेत्ति रागद्वेषमूलत्वात्परिग्रहाग्रहयोगोऽत्र निषे-
धो न धर्मोपकरणं तेनविना ससागार्णवपारगमनादि उक्तञ्च
(साव्य तथाकथंचित् स्वऽप कार्यं महच्च न तयेति । पुवन-
मूते नहि शक्य पार गतु समुद्रस्य ॥ १ ॥) अत्र चाहंताभा-
सैर्बोदिकै सह महानविवादास्तीत्यतो विवक्षितमर्थं तीर्थक-
रभिप्रायेणापि सिंसाधयिपुराह । पसमग्नेइत्यादि । धर्मोप-
करण नपरिग्रहायेत्यनतरोक्तो मार्ग । आराधाना सर्वदेयध-
र्मैर्न्य इत्यार्यास्तीर्थहनसै प्रवेदित कथितो ननु यथा-
वोटिकै कुरिभकानट्टिकानट्टिकावचणिकाश्चयाध्रियायादि

स्वरुचिर्विगचितो मार्ग इति ननु वा यथा मौञ्जद्विस्वाति-
पुत्राच्यां शौचोद्दिनि ध्वजीकृत्य प्रकाशितः इत्यनया दिशा
अन्येऽपि परिहार्य इति । इह तु स्वशास्त्रगौरवमुत्पादयितु-
मायं प्रवेदित इत्युक्तमस्मिन्नर्थे प्रवेदिते मार्गे प्रयत्नवता-
भाव्यमित्याह । जहन्त्येत्यादि बन्धकर्मन्तुमिं मोक्षपाठपवीज-
चूताञ्च बोधिं सर्वसंचारित्रं च प्राप्य तथा विधेयं यथा
कुशलो विदितवेद्योऽत्रास्मिन्नर्थे प्रवेदितमार्गे आत्मानं पापेन
कर्मणा नोपात्तपयदिति एवचोपदिपनं ज्ञाति यद्वि ययो-
कानुष्ठानविश्रायित्वं न भवति सतां चायं पन्थाः यदुत यत्
स्वयं प्रतिज्ञात तदत्योच्छ्वासं यावद्विश्रेयमित्युक्तं (ब्रह्मां-
गुणोद्यजननीजननीमिवार्यामत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्तमानाः ते-
जस्विनः सुखमसूनपि संत्यजन्ति सत्यस्थितिव्यसनिनो न
पुनः प्रतिज्ञां १) इति शब्दोऽधिकारसमाख्ययो ब्रवीमीति ॥
आरम्भप्रशंसकस्य निन्दा दर्शनशुद्धौ यथा ।

जे मय आरंभयाते, जीवा ह्येति अप्पदोसय रा, तउ महा-
पावयाए, जे आरम्भं पसंयति

दर्श० ॥ आरम्भ प्रसक्तानां निन्दा गच्छाचारे अ. १ यथा ॥

आरंभे मु पसत्ता, सिद्धं तपरमुहा विसयागिष्ठा

मुत्तुमीणो गोयम, वभिज्ज, मज्जेसु हियाणम्? ७४ ॥

व्या० आरंभे पृथिव्या द्युपमर्दने प्रसक्ता स्तम्भराः सिद्धां-
तपरादमुखा आगमोक्ता नृपानन्या विपयेषु शब्दरूपसंगंध
स्पर्शेषु गृह्णा हंपटा हे गौतम ? ये एवविश्रस्तान् मुनीन्
मुक्त्वा परित्यज्य सुविहितानां सदनृपानो यनानां मध्ये वस-
न्मुनिरिति ॥ आरम्भजीविनो ऽप्रशंसा ऽनारम्भजीविनश्च
प्रशंसा ऽऽचारांगे लोकसाराव्ययनस्य द्वितीयोद्देशके यथा
॥ ० ॥ अस्य चायमभिस्त्रंथ इह प्रागुद्देशके एक चर्याप्रति
पक्षोपि सायानुष्ठाना द्विरनेरजादाच्च न मुनिरित्युक्तामिह
तु तद्विपर्ययेण यथा मुनिजाय स्यात्तद्योच्यत इत्यनेन सर्व-
थेना यातस्यास्योद्देश्यकस्यादिभूत् ॥ आचा ० ॥

आवृत्ती केयावती दोगीमि अणारंभजीवी ते मु चव
अणारंभजीवी एत्यो वरए तं ज्जा समाणो धम्मं
अमासयं चयावज्जु यं विपरिणाम पामह एदं स्वयं स-
धिं समुवेह माणस्म एकायतणरयस्स इयस्स इह विप-
मुत्तस्स णारिय मग्गे विरतस्सत्ति तिर्वीम ॥

टी० आ ० ॥ आवृत्तीत्यादि यावत् केचन लोकं ऽनारम्भ-
जीविनि आरम्भं सायानुष्ठानं प्रमत्तयोगो वा उक्तञ्च ।

“ आयाणं णिन्देवे जामुग्गे य णाणमण्णाठी
सव्वां पमत्त जोगो समणस्सओ होइ आग्घो ”

तद्विरययेण त्वनागमस्तेन जीवितु शीघ्रैः सान्निध्यनारजीविनो
यनय समस्तान्मनिवृत्तास्तेष्वेव गृहिषु पुनरुद्भवस्वरागीरा-
ण्यमारंभ जीविनो भवन्ति एतदुक्तं भवति सावयानुष्ठान-
प्रवृत्तेषु गृहस्थेषु देहनाश्रनार्थं मनवधारंभजी विनस्ताथव-
पंजावापकजवाधि देहं एव ज्ञाति । यद्येवं तत किमि-
त्याह । पन्थोचरण इत्यादि अचारिभूत् साधचारजे कर्त्तव्ये
उपरतं सजुचितवाग्मः अत्र चाहंते धम्मो व्यवस्थित उपरत
पापारजान् किं कुर्यात्त नानुष्ठानानायातं । कर्म जोष्यन
रूपगन् मनभानं नानं रति किंमिन्त्याय चोपगतं म्यादि-

त्याह अयं सधीति ।

अदक्खु जे इमस्स विगहस्स अयं खणेत्ति अणेसीए
समगे आयोरएहिं पवेदिते उदिते एो पमापए जाणित्तु
दुखं पत्तेयं सायं पुढोदंदा इह माणवा पुढो दुक्खं पवे-
दितं से अविह समणे अणवपमाणे पुढो फासे विप-
णोहए एस समिया परिचाए त्रियाहिए जे अरत्तापाव-
हि कम्मेहि उपा हुत्ते आयं का फुमंति इति उदाहु धीरे
ते फासे पुढोहिया सए से पुवं पेय पच्छोपयं जिउरथ-
म्मं विष्दं सणधम्मं अधुवं अणित्तियं ॥

अयं सधीइत्यादि अविचिकितकर्मका अप्येककर्मका धातवो
यथा पश्य मुगोधावत्येवमन्नाप्यद्राक्षीदित्येतत् क्रियायोगे
ऽप्यय सधिरानि प्रयमा कृतेति अयमिति प्रत्यङ्गोचरापत्त
आर्यक्षेत्रे सुकुलोत्पतीं इयिनिर्वृत्तिं श्रद्धा संवेगवद्गणः सधि-
रवसरो मिथ्यात्व कयानु दयदक्षणो वा सम्यक्त्वावाप्तिहेतु
चूत' कर्मविवर दक्षणा' सन्धिः शुभाध्यवसायसंधानचूतो
वा सधिरित्येन स्वात्मव्यवस्थित मजाक्षी ज्ञावानित्यतः क्षण-
मध्येकं न प्रमाद्येत विपयादिप्रमादवज्ञागो नृयात्कञ्च न प्रम-
त्तः स्यादित्याह (जे इमस्स इत्यादि) । इत्युपलब्धतत्त्वे ऽस्या-
ध्यक्षस्य विगेषेण गृह्यते अनेनाष्टप्रकार कर्म तद्द्वेतर शरीरवि-
शिष्टं वाह्ये चियेण गृह्यत इति विग्रहः औदारिक शरीर तस्या
यं वार्त्तमानिक. क्षण एवं चूत' सुखदु खान्यतररूपश्च गत
एव नृतश्च ज्ञावीत्येव यः अन्येपणशीलः सोऽन्वेषी सदा
अप्रमत्तः स्यादिति स्वमनीषिकापरिहारार्थं माह । (एसमगो)
इत्यादि एषो ऽनतरोक्तो मार्गो मोक्षपथ आर्यैः सर्व हेयधर्मा
रातीयवर्तीभिस्तीर्थ करगणधरे प्रकपेणदौ वा वेदित कथि-
त. प्रवेदिति इति न केवलमन्तरो वदयमाणश्च तीर्थकरैः
प्रवेदित इत्याह (उद्विष्टइत्यादि.) सधिम धिगन्त्यो स्थितो धर्म
चरणाय क्षणमध्येकं न प्रमाद्येत् किं वा (परमधिगन्मेत्याह)
जाणित्ति इत्यादि ज्ञात्वा प्राणिनां प्रत्येकं दुःख तदुपादान वा
कर्म तथा प्रत्येक सात च मन आद्यादि ज्ञात्वा समुत्थितो न
प्रमादन् न केवलं दुःख कर्म वा प्रत्येक तदुपादानचूतो ऽध्यव-
सायो ऽपि प्राणिनां भिन्न एवेति दर्शयितुमाह (पुढो इत्यादि)
पृथग्निवृत्तन्दो ऽभिप्रायो ये चेयां ते पृथक् गन्दा नानाचूत-
वन्थाव्यवसायस्याना इत्यर्थ. इहेति संसारे सङ्गिदोके वा
के ते मानवा मनुष्या उपलब्ध एतत्त्वादन्ये ऽपि सङ्गिना
पृथक् सकृद्व्यत्याच्च तत्कार्यमपि कर्म पृथगेव तत्कारणमपि
दुःख नानारूपमिति कारणेदे कार्येदेदस्यावश्यंजावित्या
दित्यतः प्रवेक्त स्मारयन्नाह (पुढो इत्यादि,) दु-
खोपादान भेदात् दुःखमपि प्राणिनां पृथक् प्रवेदित
सर्वस्य स्वकृतकर्मफलेऽपरत्वाच्चान्यकृतमन्यउपशुक्तं इत्यं
तन्मत्वा किं कुर्यादित्याह से इत्यादि सोऽनारम्भ-
जीवी प्रत्येकानुपलब्ध्याव्यवसायो प्राणिनो विविधैरुपायै
रहितस्तथानपवदन् अन्यथैव व्यवस्थित वस्त्वन्यथा वद-
न्नापवदन् सृपायादमनुवधित्यर्थः यस्य न नृतस्यापि प्राकृत-
त्वात्तत्त्वाद्वातोप. एवं परस्वमगृह्णित्याद्यप्यायोऽय गतादि-
धायी च किमपरं कुर्यादित्याह (पुढो इत्यादि) सपञ्चमहावत
व्यवस्थित सन् यथा गृहीतप्रतिज्ञानिर्वाहणोदघत' स्पृष्ट
परीपहोपसंगेस्तन् ततज्ञानं जीनोष्णादिस्पर्शान् दुःखग-
शान् वा नन्मदिण्ण तना अनागुयो निदिधं जकारं सरार

भावनादिभिः प्रेरयन् तत्प्रेरण च सम्यक् सहनं न तत् कृत्या दुःखासिकयात्मानं भावयेदिति यावत् थोहि सम्यक्करणतवा परीपहान् सहेत स किं गुणः स्यादित्याह पस इत्यादि एषोऽनतरोको यः परीपहानां प्रणोदकः समिया सम्यक्शमिता वा शमोऽस्यास्तीति शमी तद्भावः शमिता पर्यायः प्रव्रज्या सम्यक्शमितया वा पर्यायः प्रव्रज्यास्येति विगृह्य बहुव्रीहिः स सम्यक् पर्यायः शमिता पर्यायो वा व्याख्यातो नापर इति तदेव परीपहोपसर्गाङ्गोच्यतां प्रतिपाद्य व्याधिसहिष्णुतां प्रतिपादयन्नाह जे असत्ता इत्यादि, ये अपाकृतमदनतया समतृणमणिद्वेषकांचनाः समतापन्नाः पापेषु कर्मस्वसक्ताः पापैः/पादानुष्ठानरता उदाहृ कदाचित्तांस्तयाचूतान् साधून् भातका आशुजीवितापहारिणः शूद्रादयो व्याधिविशेषाः स्पृशत्यभिमवति पीरुयन्ति यदि नमैव ततः किमित्याह इति उदाहृ इत्यादि इत्येतच्छ्रयमाणमुदाहृतवान् व्याकृतवान् कोऽसौ धीरो धीर्बुद्धिस्तया राजते स च तीर्थकृत् गणधरो वा कितदुदाहृतवांसै रातकै स्पृष्टः सन् तान् स्पर्शान् उ खानुभवान् व्याधिविशेषापादितानव्यासयेत् सहेत किमाकलय्ये त्याह से पुत्र इत्यादि स स्पृष्टः पीडित आशु जीवितापहारिभिरातकैरेतज्ञावयेद्यथा पूर्वमप्येतदसातावेदनीयाविपाकजनित दुःख मयैव सोढव्य पश्चादप्येतन् मयैव सहनीय यत संसारोदरविचरवर्तानं विद्यत एवासौ यस्यासातवेदनीयविपाकापादितारोगार्तका न भवेयस्तथाहि केवहिनोऽपि मोहनायादिघातिचतुष्टयादुत्पन्नज्ञानस्य वेदनीयसज्ञावेन तदुदयात्तत्सम्भव इति यतश्च तीर्थकरैरप्येतद्वृत्तस्पृष्टनिधत्तनि काचनावस्थायत कर्म्मविशयवेद्य नान्यथा तन्मोहोऽतोनेनापसातावेदनीयोदये सनत्कुमाररुष्टांतेन मयैवैतत्सोढव्यमित्याकलय्य नोद्विजितव्यमित्युक्तं “ स्वकृतपरिणतानां दुर्नयानांविपाकः पुनरपि सहनीयोऽन्यत्र ते निर्गुणस्य ॥ स्वयमनुभवतोऽसौ दुःखमोक्षाय सद्यो भवशतगतिहेतुर्जायतेऽनिच्छतस्ते” अपि चैतदौदारिक शरीर सुचिरमप्यौपधरसायनाद्युपबृंहित मृगमयामघटादपि निस्सारतर सर्वथा सदा विशरार्चिंति दृशयन्नाह । जेचरधम्म इत्यादि यदि वा पूर्व पश्चादप्येतदौदारिक शरीर वक्ष्यमाणधर्मस्वभावमित्याह । भेदुरधम्ममित्यादि स्वयमेव भिद्यत इति भिदुरः स धर्मोऽस्य शरिरस्येति भिदुरधम्म इदमौदारिक शरीर सुपोषितमपि वेदनीयोदयाच्छिरोऽहुरः प्रवृत्त्यवयवेषु स्वत एव भिद्यत इति भिदुरः तच्च स्वयन्धर्म पापिपादाद्यवयवविच्यसनात् तथावश्य ज्ञावित त्रियामांते सूर्योदयवत् भुव न तथा ऽधुव तथा प्रच्युतानुत्पन्नास्थिरैकस्वभावतया कृत्स्थनित्यत्वेन व्यवस्थित सक्रिय नैव यत्तदनित्यमिति तथा तेन तेन रूपेणोदकधारावत् शस्वज्वतीति ॥ स्वत ततोऽन्यदशास्वत तथेष्टाहारोपभोगतया धृत्युपष्टमादौदारिकशरीरवर्गणापरमा पचयाश्चयस्तदज्ञावे न तद्विघटनादपचयः चयापचयौविद्येते यस्य तच्चयापचयिक मतपव विविधपरिणामोऽन्यथाभावात्मको धर्मः स्वभावो यस्य तद्विपरिणामधर्म यतश्च व्रतमिदं शरीरकमतोऽस्योपरि कोऽनुबध का मूर्च्छनास्य कुशदानुष्ठानमृतेऽन्यथा साफल्यमित्येतदेवाह पासह इत्यादि पश्यतैनं पूर्वोक्तरूप सध्विनिदुरधर्माद्याद्यातौदारिक पचेन्द्रिय निर्दृच्छिदाभावसरात्मक दृष्ट्वा च विविधातकजनितानस्पर्शा नध्यासयेदिति पतत्पश्यतश्च यत्स्यात्तदाह । समुवेह इत्या-

दि सम्यगुत्प्रेक्ष्यमाणस्य पश्यतोऽनित्यताघातामिदं शरीरकमित्येवमवधारयतो नास्ति मार्ग इति स्वयः । किंच आह अभिविधौ समस्तपापारमेज्य आत्मा आयत्येते अनियम्यते-तस्मिन् कुशदानुष्ठाने वा यत्नवान् क्रियत इत्यायतनं ज्ञानादित्रयमेकमाद्वितीयमायतनमेकायतन तत्र रतस्य किंच इह शरीरे जन्मनि वा विविध परमार्थभावनया शरीरानुबन्धात्प्रमुक्तो विप्रमुक्तस्तस्य नास्ति न विद्यते कोऽसौ मार्गो नरकतिर्यङ्मनुष्यगमनपक्वति वर्त्तमानसामीप्ये वर्त्तमानदर्शनात् भविष्यतीति नास्तीत्युक्तं यदि वा तस्मिन्नेव जन्मनि समस्तकर्मज्ञयोपपत्तेर्नास्ति नरकादिमार्गः कस्येति दर्शयति विरतस्य हिंसाद्याश्रवद्वारेभ्यो निवृत्तस्य इत्यधिकारपरिसमाप्तौ ब्रवीमोति सुधर्मस्वाम्यात्मानमाह ॥ यज्ञगवता वीरवर्त्तमानस्वामिना दिव्यज्ञानेनार्थानुपपन्नश्च वाग्योगेनोक्तं तददप्रवतां ब्रवीमि न स्वमतिविरचनेनेति ॥

आरम्भोपरमण च सोऽनन तथा चाचाराङ्गे ॥

जस्त णत्थिपुरे पच्छा मज्जे तस्स कुतो सिया ।

से हु पप्पाणमने बुद्धे, आरंजोवरए सममेयं ति ॥

पासह जेण वंधं वहं धोरं परितावं च दारुणं ।

परिच्छिंदि य वाहिरगं च सोयं ॥

जस्त नत्थि इत्यादि, यस्य भोगविपाकेवदिनः पूर्वमुक्तानुसृतिर्नास्ति नापि पाश्चात्यकाद्यभोगान्निदापिता विद्यते तस्य व्याधि विचिकित्सारूपान् भोगान् भावयतो मध्ये वर्त्तमानकाद्ये कुतो जोगेच्छा स्यात् मोहनीयस्योपशमाज्ञैव स्यादित्यर्थः यस्य तु त्रिकाद्यविषया भोगेच्छा निवृता स किञ्चित् स्यादित्याह ॥ सेहुरत्यादि हुयंसादर्थं यस्माद्विद्वत्तजोगाभिदापस्तस्मात्स प्रज्ञानवान् प्रकृत ज्ञान जीवाजीवादिपरिच्छेत् तद्विद्यते यस्यासौ प्रज्ञानवान् यत एव प्रज्ञानवानत एव बुद्धोऽवगततत्वः यत एव नृतोऽत एवाह आरंजोवरए सावद्यानुष्ठानमारभस्तस्मादुपरत आरंजोपरतः एतच्चारंजोपरमण शोभनमिति दर्शयन्नाह सममित्यादि यदिद सावद्यारंजोपरमण सम्यगेतच्छोऽननमेतत्सम्यक्त्व काय त्वाद्वा सम्यक्त्वमेतदित्येव पश्यत एवगृहीत च्युमिति कि मित्यारंभोपरमण सम्यगिति चेदाह जेण इत्यादि येन कारणेन सावद्यारंभप्रवृत्तो वध निगरादिनिर्वध कसादिभिर्धोरं प्राणसञ्चयरूप परिताप शरीरमानस दारुणमसह्यमवाप्तेत्य त आरंभोपरमणं सम्यक्नृत कुर्यात् किञ्चित्त्वेत्याह पद्विनिदि इत्यादि परिच्छिंदि पनीय कि तच्छ्रोत पापोपादानं तद्व्याह धनधान्यादि राण्यपुत्रकन्यादिरूप हिंसाद्याश्रवद्वारात्मकं च शब्दान्तरं च रागद्वेषात्मक विषयविपासारूप चेति ॥ तथाच महा-निशीथे २ प्र ०

अत्यगे गोयमा ? पाणी जेणो वयइ परिग्गहं जावइय गोयमा तस्स सच्चित्ताचित्तनेयत्तं, पच्चयं वाणुजीवस्स जवेज्जा उपरिग्गहं । तावइणं तु सोपाणि ससंगो मुखसाहाणं णाणात्तिंण आराहे तम्हा वज्जेपरिग्गहं अत्यगे गोयमा पाणि जे पयहे ताए परिग्गहं आरंजं न विवेज्जेज्जां जं पियं जवपरंपरा आरंजे पत्थियस्सेगवि यज्जजीवस्स वज्जयरे संघट्टणा इयं कम्मं वच्छं गोयमा ? सु ण एगे वेडंदिए जीवे णं समयं अणिच्छमाणे

वज्राजिओमेणं हत्येणं वा पाएणं वा अन्नयरेण वा सदा-
गाऽ ओवगरणं जाएणं जे केइ पाणि आगाढं संघट्टेज्ज
वा संघट्टवेज्जा वा संघट्टिज्जमाणं वा आगाढं परेहि
समणुजाणेज्जा सेणं गोयमा ? जाया तं कम्म उदयं
गच्छेज्जा तथा णं महया केत्तणं उम्मासेणं विदिज्जा गाढं
सुवाअसहिं संवच्छरोहिं तमेव आगाढं परिआवेज्जा वास-
सहस्सेणं गाढं दमाहिं वाससहस्सेहिं तमेव आगाढं
किंजामेज्जा वासअक्खेणं गाढं दसहिं वासअक्खेहिं अहा
णं उच्छविज्जा तए वासकोमोए एवं ती चउपंचिंदिएसु
दट्टव्वं मुहमस्त पुढाविजीवस्स जत्येगस्सवि अप्यारंजं
तयं चिंते गोयमा ? सव्वकेवली मुहमस्त पुढाविजीवस्स
वावि ती जत्यसंजवे महारंजं तयं वेति गोयमा ? सव्व-
केवली एवं तु समिद्धं तेहिं कम्मजुरुनेहिं गोयमा ? सेसो
जट्टो अणंतेहिं जे आरंजे पवतए आरंजे वट्टमाणस्त
वच्छपुडनिकाडयं, कम्मं वच्छं जवे तम्हा, तम्हारंजं विव-
ज्जए ? पुढावि ऽ अजीवकायंता सव्वजावेहि सव्वहा ।
आरंजे जे निअट्टेज्जासे अइए जम्मजरामरणमव्यदारि-
दडुक्खाण विमुच्च इति अण २ । तथाचवृहत्कल्पे वस्त्र-
च्छेदनमधिकृत्य विनाय अरंजमिणं सदोसं तम्हा
जहाअप्पमधिद्विहिज्जा, वुत्तं स ए उ खट्टु जावदेही
ण होति सो अंतकरी तु जावे ।

अयमन्तरोक्त सर्वशोकपरणात्मकमारजं सदोप सूदमजीव-
विराधनया सावद्य विज्ञाय तस्मात्कारणाद्ययादध्यं वस्त्रम
धितिष्टेन् न च्छेदनादिकं कुर्यात् यतश्चकं प्रणित व्याख्याप्रज्ञो
यावदय देही जीव. सैज सकपचेष्टवानित्यर्थ. । तावदसो
कर्मणो भवस्य वा अंतकारी न भवति तथा च तदात्तापक
जाव एए सर्जीवं सयास मयं एयऽ वेयऽ वज्जऽ फंदऽ
यट्टऽ सज्जऽ आदीरुड ॥

त न भाव परिणमऽ ताव ण तस्स जीवस्स अते किरिया
न जवति । आरंभाच्चावय्य विरमेत्त वृ० उ० ३ ॥

तथा च सूत्र कृताङ्गे श्रु १ अ. २ ॥

मायाहिं पियाहिं लुप्यन् नो सुवहा सुगडं य पेवओ ।

एयाड जयडं पेदिया आरंजा विरमेज्ज मुव्वए ॥

टी० तथा मायाही इत्यादि कश्चिन्मातापितृभ्यां मोहेन स्व-
जनन्तेनेन च न धर्मं प्रत्युद्यम विद्यते स च तत्रैव मातापित्रा-
भिमिर्गन्तरे स्नाने प्राप्यते । तथाहि । विहितमत्रोहमहोम-
दन्मातापितृपुत्रदारचंद्रमज्ज । स्नेहमयमनुमतामन्तं किं वध-
न श्रमत्र न्वनन प्रात्रा ॥ २ ॥ तस्य च स्नेहाकक्षितमानसस्य
मदन्मद्विचैकविकल्पस्य स्वजनपोषणार्थं यत्किञ्चनकारिण
र्द्धैव नदिनिद्रितस्य सुगतिरपि प्रेत्य जन्मान्तरे नो सुवभाऽपि
नु मातापितृभ्यामोहितमननन्तदर्थं क्रियते विषयसुपेक्षान
ध शगतिर भवतीत्युक्तं भवति । तत्रैवमेतानि भयानि भय-
कारणानि सुगतिरप्रताडोति (पेदियत्ति) प्रेत्य आरंजान्ताव
गऽनुग्रहस्यादिमेत् । सुवन्त शान्तवन्त मन् सुम्पितो

वेति पाठान्तरं ॥ ३ ॥ अनिवृत्तस्य दोषमाह (जमिणमित्यादि)
“ जमिणं जगति पुढो जगा कम्मेहिं लुप्यति पा-
णिणो । सयमेव कमेहिं गाहरु णोतस्स मुक्खेज्ज पुट्टय
॥ ४ ॥ टी० ॥ (जमिणमित्यादि) यद्यस्मादनिवृत्ता
नामिदं भवति किं तत् जगति पृथिव्यां (पुढोत्ति)
पृथग्भूता व्यवस्थिताः सावद्यानुष्ठानोपचितैः कर्मभिर्वि
लुप्यते नरकादिषु यातनास्यानेषु चाम्यते । स्वयमेव च कृतैः
कर्मभिर्नैश्वराद्यापादितेर्गाहते नरकादिस्थानानि यानि
तानि वा कर्माणि दुःखहेतुनि गाहते उपचिनोति । अनेन च
हेतुसद्भाव. कर्मणामुपदर्शितो जवति न च तस्याऽशुभाचरि-
तस्य कर्मणो विपाकेनास्पृष्टोऽच्युतो मुच्यते जंतुः कर्मणामुदय
मननुच्य तपोविशेषमतरेण दीक्षाप्रवेशादिना न तदपगमवि
धत्त जति जाव ॥ आरंज रहितपव च मुनिर्भवति तथाच सुवृह
ताङ्गे धम्मस्स य पारए मुणि आरंजस्स य अतए द्विपसोयति
य ण ममाङ्गो णो व्वमति णिय परिगह ॥ एण ॥ धर्मस्य श्रुतचा
रित्रभेदाभिन्नस्य पार गच्छतीति पारग. सिद्धांतपारगामी स
म्यक् चारित्रानुष्ठायी वेति । चारित्रमधिकृत्याह । आरंभस्य
सावद्यानुष्ठानरूपस्यांते पर्यंते तदज्ञावरूपे स्थितो मुनिर्भवति
ये पु न नैवं जवति ते अकृतधर्मा. मरणे दुःखे वा समुपस्थिते
आत्मान शोचंति । णामिते वाक्यादंकारे । यदि चेष्टमरणा-
दाऽत्रयनाशे वा (ममाङ्गोत्ति) ममेदमहमस्य स्वामीत्येव-
मव्यवसायिन. शोचंति । शोचमाना अप्येते निजमात्मीय परि
समतात् गृह्यते आत्मसात्क्रियत इति । परिग्रहो हिरण्यादि-
रिष्टस्वजनादिर्वा । नष्टाभूत वा न व्वमंते न प्राप्नुवतीति ।
यदि वा धर्मस्य पारगं मुनिमारंभस्यांते व्यवस्थित मेनमागत्य
स्वजना मातापित्रादय. शोचति ममत्वयुक्ताः स्नेहादव. न
च ते व्वमंते न जन्मयात्मीयपरिग्रहबुद्ध्या गृहीतमिति ।
आरंभस्य दु खविपाकत्वं सूत्रकृताङ्गे यथा ॥

वेराडं कुव्वई वेरी, तजवेरिहिं रज्जती ।

पावोवगाय आरंजा डुक्खफामाय अंतसो ॥

सांप्रत जीवोपघातविपाकदर्शनार्थमाह । (वेराडं इत्यादि)
वैरमस्यास्तीति वेरी स जीवोपमर्हकारी जन्मशतानुवधी-
नि वै राणि करोति । ततोऽपि च वेरा दप रैवैरैरुच्यते ।
वैरपरपरानुपंगो जवतीत्यर्थ । किमिति । यत पाप उप-
सामीप्येन गच्छतीति पापोपगा क पते आरंभाः सावद्यानुष्ठान
रूपा । अन्तशो विपाककात्रे दु ख स्पशतीति डु खस्पर्शा
असातोदयविपाकिनो भवतीति ॥ सूत्र ० श्रु० १ अण ८
(सारंभस्य सपरिग्रहस्य च मोक्षमार्गो नास्ति) तथा
सूत्रकृताङ्गे ॥

सपरिग्रहा य सारंजा इह मेगेसिमाहियं । अपरिग्रहा
अणारंजा जिकवृ ताणं परिज्वए ॥ ३ ॥

सपरिग्रहा इत्यादि सह परिग्रहेण धनधान्यद्विपत्रचतुष्प-
दादिना वृत्तते तदज्ञावेऽपि शरीरोपकरणौ सूत्रावत
सपरिग्रहा । तत्रा सहाग नणे जीवोपमर्दादिकारिणा व्यापा-
रेण वृत्तन जति तदभावेऽप्यादेशिकादिनोतिव्यात्मनारंभा ।
तीर्थिकादय सपरिग्रहारभक्त्येनैव च मोक्षमार्गं प्रमाधय-
तीति दर्शयति । इह परत्रोक्तचित्तायामेकेषां केपाचिदाख्यात
भाषिते यथा किमनया गिरस्तुनसुदनादिक्रिया क्रियया पर
शुरेणनुग्रहान्परम क्रसावातिन्तहीक्षाप्रतिर्वा यदि जवति ततो

मोक्षो ज्ञवतीत्येव ज्ञापमाणास्ते न ज्ञाणाय भवन्तीति । ये तु ज्ञातु समथास्नान्पश्चात्तन् दर्शयति । अपरिग्रहाः । न विद्यते धर्मोपकारणादत्ते शरीरोपभोगाय स्वल्पोऽपि परिग्रहो येषां ते अपरिग्रहाः । तथा न विद्यते सावद्य आरजो येषां तेऽनारजास्ते चैव चूताः कर्मव्यवह. स्वयं यानपात्रकत्वा. ससारमहोदधेर्जेरूत्तारणसमर्थास्तान् भिक्षुर्निष्कणशील उद्देशिकाद्यपरिभोजी ज्ञाण शरण परिसमताद् ब्रजेरुच्छेदिति ॥ ३ ॥ कथं पुन पुनस्तेनापरिग्रहेणाऽनारजेण च वत्तनीयमित्येतद्दर्शयितुमाह ॥

कर्मेषु घासमेसेज्जा, विज्ज दत्तेसणं चरे ।

अग्निष्ठा विप्पमुक्को, अउमाणं परिवज्जेण ॥ ४ ॥

टी० ॥ कर्मसु इत्यादि गृहस्थैः परिग्रहहारमघारेणाऽस्मार्थं ये निष्पादिता ओदनादयस्ते कृता उच्यते । तेषु कृतेषु परकृतेषु परनिष्ठैतेष्वित्यर्थः । अनेन च पोगशोऽप्यपरिग्रहः सूचितः । तदेवमुद्गमदोपरहितं ग्रस्यत इति प्रास आहारस्तमेवभूतमन्वेषयेभृगायेत् याचेतेत्यर्थः । तथा । विद्वान् सयमकरणे कनिषुण. परैराशसादोपरहिते यन्निःश्रेयसनुकृत्वा दत्तामित्यनेन पामशोत्पादनदोषा परिगृहीता रुच्यन्त्याः ॥ तदेवभूते दौत्यध्यात्रीनिमित्तादिदोषरहिते आहारे स भिक्षु एषणां ग्रहणेषणां चरेदनुतिष्ठेदित्यनेनाऽपि दशैषणा दोषा परिगृहीता इति मतव्यं । तथा । अगृह्णोऽनुच्युपपन्नोऽस्मिन्तस्तस्मिन्नाहारे रागोऽपविप्रमुक्तः । अनेनाऽपि च प्रासेषणा दोषाः पच निरस्ता अवसेया. स एवभूतो भिक्षुः परेषामपमान परावम दर्शित्व परिवर्जयेत् परित्यजेत् । न तपोमद् ज्ञानमद् च कुर्यादिति ज्ञाव. सूत्रं श्रु० १ अ० १ ॥

आरंजेण च विद्याचरणे न हभतेतथाचस्थानाङ्गे विद्याचरणे च कथमात्मा न हभत इत्याह ॥ स्या० ग० २ ॥

दोष्टणाऽ अपरियाणित्ता आयाणो केवली पन्नत्तं धम्मं दत्तेज्ज सवणयाए तंजहा आरंजे चैव परिगह्चेव दांष्टणाई अपरियाइत्ता आयाणो केवलं बोधि बुज्जिज्जा तंजहा आरंजे चैव परिगह्चेव ॥

दोष्टणाइत्यादि सूत्राण्येकादश च स्थाने च वस्तुनी । (अपरियाणित्ता) । अपरिज्ञाय इपरिज्ञया यथेतावारम्भपरिग्रहा वनथाय तद्वा अत्र ममान्यामिति परिहाराभिमुख्यकारेण प्रत्याख्यानपरिज्ञया अप्रत्याख्याय च ब्रह्मदत्तवत्तयोरानिर्विषम इत्यर्थः ॥

अपरियाइत्तिति । क्वचित्प्राग्भूतस्वरूपतस्तावदपर्यादाय अगृहीत्वेत्यर्थं आत्मनो नेव केवलप्रज्ञस जिनोक्तधर्मं हभतश्रवणतया श्रवणभावेन श्रोतुमित्यर्थः तद्यथा आरम्भना कृष्यादिघारेण पृथिव्याद्युपमर्दास्तान्परिग्रहा धर्मसाधनव्यतिरेके ऽ धनधान्यादयस्तानिह चैकवचनप्रक्रमेऽपि व्यकृत्यपेक्षु बहुवचनमवधारणमप्रच्ययो स्ववुव्याङ्ग्याविति केवलां शुद्धवाधिदर्शनमभ्यक्तमित्यर्थो बुध्येत अनुभवेत् अथवा कवलयया बोध्येति विभक्तिपरिणामात् बोध्य जीवादीति गम्यते बुध्येत श्रद्धीतेति ॥ स्या० २ ग

दोष्टणाई अन्नो केवलं मुंके जवित्ता आगाराओ अस्स गारिय पन्वेज्जा तंजहा आरंजे चैव परिगह्चेव एवं एणो केवलं वंजचरे ववि समावसेज्जा णो केवलेणं सज-

मेणं संजमेज्जा नो केवलेणं संवरेणं संवरेज्जा नो केवलमान्निविबोहिय एणं उप्पामेज्जा पदं सुअणणं ओहिनाणं मणपज्जवनाणं केवलनाणं दो गणाई परियाइत्ता आया केवलीपन्नत्तं धम्मं दत्तेज्ज सवणयाए तंजहा आरंजे चैव परिगह्चेव एवं जाव केवलनाणमुप्पामेज्जा ॥

टी० ॥ मुणो इत्यतः शिरोबोचनं ज्ञावतः कपायाद्यपनयनेन चूत्वा सपद्य अगाराङ्गेहान्निष्कम्येति गम्यते केवलामित्यस्येह सम्बन्धात्केवत्राम्परिपूर्णांस्विशुद्धां वा अनगारितां प्रवर्ज्यां प्रवेजेत् यायादिति । एवमिति । यथा प्राक् तयोत्तरवाक्येऽपि ॥ दोष्टणाइत्यादि ॥ वाक्य पठनीयमित्यर्थः ब्रह्मचर्येणाब्रह्मविरमणेन वासो रात्रौ स्वापः तत्रैव वा वासो निवासो ब्रह्मचर्यवासः तमावसेत्कुर्यादिति संयमेन पृथिव्यादिरक्षणवृत्तनेन सयमयेदात्मानमिति सवरेणाश्रवनिरोधवृत्तनेन सवृणुयादाश्रवद्वाराणीति गम्यते केवलं परिपूर्णं सर्वस्वविषयग्राहक । आभिनिबोहियणाण ॥ अर्थान्निमुखो विपर्ययरूपत्वाभियतोऽसशयस्वभावत्वाद्दोषोवेदनं मान्निविबोधः स एवाभिनिबोधिक तच्च तज्ज्ञानञ्चेत्याभिनिबोधिकज्ञानमिन्द्रियानिन्द्रियनिमित्त ओघतः सर्वद्रव्यसर्वपर्यायविषय उप्पामेज्जात्ति ॥ उत्पादयेदिति तथा एवमित्यनेनोत्तरपदेषु नो केवल उप्पामेज्जात्ति इत्यर्थः 'सुयणाणत्ति' श्रूयते तदिति श्रुतं शब्द एव स च ज्ञावश्रुतकारणत्वाद्ज्ञानश्रुतज्ञान श्रुतग्रन्थानुसारिओघत सर्वं इत्यसर्वपर्यायविषयमहरश्रुतादिज्ञेदमिति । तथा ओहिणाणत्ति । अवधीयते अनेनास्माद्स्मिन्वेत्यवधिः द्रवधीयत इत्यधोघोविस्तृतम्परिच्छिद्यते मर्यादया वेति अवधिज्ञानावरणं ज्ञयोपशम एव तदुपयोगहेतुत्वादिति अवधानम्बाध्वधि विषयपरिच्छेदनामिति अवधिश्चासौ ज्ञानचेत्यवधिज्ञानं इन्द्रियमनोनिरपेक्षमात्मनोरुपिन्द्रियसाक्षात्कारणमिति तथा मणपज्जवनाणत्ति ॥ मनसि मनसो वा पर्यवः परिच्छेदः स एव ज्ञानप्रथवा मानस पर्यवः पर्यायावा विशेषावस्थामनः पर्यवाद्यः तेषान्तेषु वा ज्ञानमनः पर्यवज्ञानमेवमितरत्रःपिसमयं ज्ञेयगतसङ्गिमन्यमानमनोद्रव्यसाक्षात्कारीति । (केवलनाणत्ति) कवउमसहाय मत्यादिनिरपेक्षत्वाद्कतज्ज्ञावरणमत्ताज्ञावात् सकल वा तत्प्रथमतयैवाशेषतदावरणाभावतः सम्पूर्णोत्पत्तेरसाधारण वा जन्यसदृशत्वादनन्त वा ज्ञेयानतत्त्वात्तच्च तज्ज्ञानञ्च केवलज्ञानमिति ग. २ ॥

कुशद्वारं चमेव चारं चरन्त्यम् तथा चाचारङ्गे अ ३ उ १ ॥

कुतञ्चे पुण णो वप्पे णो मुक्को सेज्जं च आरंजे ॥

जं च आरंजे अणारं च ण आरंजे ॥

टी० ॥ कुशद्वेत्यादि कुशद्वोऽत्र क्षीणधातिकर्मशो विवक्षितः स च तीर्थकृतसामान्यकेवली वा उद्वस्यो हि कर्मणा वप्पो मोक्षार्थो तदुपायान्वेदक केवली तु पुनर्वातिकर्मकृत्यान्तो वप्पो जवोपग्राहिककर्मसङ्गावाप्नो मुक्को यद्विवा उद्मस्य एवाभिधीयते कुशद्वोऽवासाज्ञानदर्शनचारित्र्यो मिथ्यात्वद्वन्द्वकपायोपग्रमसज्ञावात्तदुदयवान्वि न वदोऽद्यापि तत्सत्कर्म तासज्ञावाप्नो मुक्तइत्यादि एवभूतश्च कुशद्वः केवली उद्वस्यो वा यदाचीर्णवानाचरितवान् तदपरेणापि मुमुक्षुणा विधेयमिति दर्शयति । सेज्ज इत्यादि सकुशद्वो यद्वारमने आरब्ध

वान्वा शेषकर्मज्ञपापोपायं संयमानुष्ठानं यच्च नारभते मिथ्या
त्वाविरत्यादिकं संसारकारणं तदारब्धव्यमनारंभणीय चेति
ससारकारणस्य च मिथ्यात्वाविरत्यादेः प्राणातिपाताद्यद्य-
दशरूपस्य चैकांतेन निराकार्यत्वात्तन्निषेधे च विधेयस्य
संयमानुष्ठानस्य सामर्थ्यायातत्वात्तन्निषेधमाह । अणारब्ध
चेत्यादि अनारब्धमनाचीर्णं केवद्विभिषिशिष्टमनिर्भिर्वा तन्मु
मुक्त्वा नारभते नोक्त्यादित्युपदेशो यच्च मोक्षांगमाचीर्णं तत्कु-
र्यात् प्रस्तावने वधे दप्ये च उच्यते । उच्यते । उच्यते । उच्यते ।
कर्मणि घञ् आरभ्यमाणे । फलानुमेयाः प्रारम्भाः
संस्काराः प्राक्तनाश्च- रघुः चित्रार्पितारम्भश्चावतस्थे ॥
कुमा० वाच० ॥ आरभ्यते इत्यारम्भः जीवे- आरभ्यते विना-
श्यन्ते इत्यारंभो जीवा इति ॥ प्रश्न० छा० १ ॥

आरंभकर्म-आरंभकृत् त्रि० (आरम्भेण कृते) आरंभकमेति
वा सावज्जकमेति वा पयत्तकमेति वा (आरंभकृतमेतत्
सावद्यकृतमेतत्) प्रयत्नकृतमेतदिति ॥ आचा० अ० ४ उ० १

आरंभकरण-आरम्भकरण-न० व्यापारकरणे (हिंसादीय-
अदत्तादाणभेदुणपरिमाहारंभकरणकारावणाणुमोदणअदृवि-
हअणिङ्कम्मपिहितगुरुत्तरक्तन्तुगजलोघदूरनिवोद्विज्जा-
णउम्मगनिमगद्वहत्तलं) हिंसादीकादत्तादानभेदुणपरि-
ग्रहदक्षणा ये आरम्भा व्यपारास्तेषां यानिकरणकारणानुमो-
दनानीति ॥ प्रश्न० छा० ३ ॥ आरम्भणमारम्भ- पृथिव्याद्यु-
पमर्हन्तस्य कृति' करणम् स एव वा करणमित्यारम्भकर-
णम् करणभेदे स्था० छा० ३ ॥

आरंभकहा-आरंभकथा- स्त्री० तित्तिरादीनामियत्तां तत्रोप-
योग इत्यारभकया विक्रयाभेदे सा च भक्तकथायास्तृतीयो
भेद इति ॥ स्था० ग० ४ ॥

आरंभकिरिया-आरंभक्रिया- स्त्री० क्रियाभेदे आरंभक्रिया
द्विविधा जीवारजक्रिया अजीवारभक्रिया तत्र जीवारभक्रिया
जीवानारभते अजीवारभक्रिया अजीवानारभते इति ॥ आ०
च० ॥ एतद्वचन्यताऽऽरम्भिकीशब्देऽपि ॥

आरंभजाग-आरंभध्यान- न० आरम्भ-परोपद्रवस्तस्यध्या-
नम् परोपद्रवध्याने (आरंभजागे) आरंभः परोपद्रवस्तस्य-
ध्यानम् कुरमोक्तुरुयोरिव धीपायनस्येव वा तस्मिन् इति
॥ आनु० ॥

आरंभजग-आरंभज- त्रि० आरंभ एतद् मुम् आरंभकारके
॥ वाच० ॥ सावद्यारम्भप्रवृत्ते आचाराङ्गस्य पचमाध्ययनप्रय-
मोदेशकस्योद्देशार्थं मधिष्टन्य निर्युक्ता, हिंमगविसयारमो
पगचरोत्ति न मुणि पढमगामि । आचा० ५ उ० १ अ दिनस्तीति
हिंसक आरम्भणमारम्भो विषयाणामारम्भोऽस्येति विषया-
रम्भक व्यधिकरणस्याऽपि गमकत्वात्समासः एवुदन्तस्य
वा याजकादिदर्शनात्समासो विषयाणामारम्भको विषयार-
म्भक इति हिंसकश्च विषयारम्भश्चेति विगृह्य ममाहारद्वं-
प्राप्तत्वात् पुष्टिद्विता अयमर्थो हिंसक प्राणिनां विषयारम्भ-
कश्च विषयार्थं सावद्यारम्भप्रवृत्तश्च न मुनिस्त्वया विषयार्थ-
मेव एव चरत्येकचर- म च न मुनिरित्येतदधिकारत्रय प्रय-
मोदेशके ॥ आचा० ॥ अ० ५ उ० १ ॥ (सावद्यानुष्ठाने पुं०
आरम्भनं चैव परिगृह्य च अत्रिउम्भिसया णिस्त्सिय आयदंम
आरम्भं सावद्यानुष्ठानमिति) ॥ सूत्र० ॥ श्रु० २ अ० ६ ॥

वैशेविकादिमतसिद्धे महत्वाद्युपचयाय उच्यते । विजाती-
यसयोगे च, तत आरम्भसयोगनाशः ॥ मुक्ता० ॥ आरम्भ-
वादशब्दे ॥ शा० भा० उदा० ॥

आरम्भजीविन्-आरम्भजीविन् पु० आरम्भः सावद्यानुष्ठानं
प्रमत्तयोगो वा तेन जीवितुं शीलमेषामित्यारम्भजीविनः ।
सावद्यानुष्ठानप्रवृत्ते (दोग्गसि अणारम्भजीवी) आ० चा०
अ ५ उ १ ॥

आरंभः सावद्यानुष्ठानं प्रमत्तयोगो वा उक्तच "आथाणे णि-
क्खवे, ज्ञासुसग्गेय णणगमणादी, सव्वो पमत्तजोगो समण-
स्स ओ होइ आरम्भो ॥ तादिपर्ययेण त्वनारम्भस्तेन जीवितुं
शीलमेषामित्यनारम्भजीविनो यतः समस्तारम्भनिवृत्ता-
स्तेष्वेव गृहिषु पुत्रकलत्रस्वशरीराद्यर्थमारम्भजीविनो भवन्ति
एतदुक्तं ऋषिः सावद्यानुष्ठानप्रवृत्तेषु गृहस्थेषु देहसाधनार्थ-
मनवद्यारम्भजीविनस्साध्व पकाधारपदजर्वाइहे पा एव भव-
न्ति आरम्भेण जीवितुं शीलमेस्येत्यारम्भजीवी महारम्भपरिग्र-
हप्रकल्पितजीवनोपाये ॥ आ- चा० अ ५ उ २ ॥ आरंभजीवी
उ भयाणुपस्सी ॥ आचा० अ उ १ सावद्यानुष्ठानस्थितिके
सावद्यानुष्ठानवृत्तिके च ॥

आरंभद्वारा-आरंभस्थान न० सावद्यारम्भस्थाने सूत्र०
(तत्थणं जासा सव्वतो अविरइ एसइण्णे आरंभद्वारे
अणारिप जाव असव्वदु-खप्पहीणमग्गे पगतामिच्छे) असाहू
तत्र पूर्वोक्तेषु येय सर्वात्मना सर्वस्मात् अविरतिर्विरति परि-
णामाभावः । एतत्स्थान सावद्यारम्भस्थानमाश्रयस्तदाश्रित्य
सर्वाण्यपि कार्याणि त्रियते यत एवमत एतदनार्यस्थान
निःशकृतया र्थिकचनकारित्वाद्यावदसर्वदुःखप्रद्वीणमार्गो-
ऽयं तथैकांतामिथ्यारूपो साधुरिति आरम्भ एव स्थानम् व-
स्तु आरंभस्थानम् प्रमत्तयोगद्वरणं वस्तुनि तथा च स्थानाङ्गे ॥
स्था. ग. १० ॥ अथ महापद्मस्य आत्मनश्च सर्वइत्वात्स
वैशेष्येऽथ मतामेदात् जेदे चैकस्यायथावस्तुदशनेनाऽसर्वइता
प्रसगादित्युभयोभगवान् समां वस्तुप्रसपणां दर्शयन्नाह ॥
से जहा नामए अज्जोमए समणाणं निगंथाणं एगे
आरंभद्वारे प० एवामेव महापद्मेऽपि अरहा समणाणं
निगंथाणं एगं आरंभद्वारं पन्नोहेति ॥

टी० ॥ सेजहेत्यादि सइत्यथार्योऽथइहश्च वाषयोपन्यासाथो
यथेत्युपमार्थः । नामपत्ति ॥ वाक्यात्कारे ॥ अज्जोत्ति ॥
निग्यामत्रण ॥ एगे आरंभद्वारेऽपि ॥ आरंभएव स्थान वस्तु
आरंभस्थान मेकमेव तत्तत् प्रमत्तयोगद्वरणत्वात्तस्य यदाह
सव्वो पमत्तजोगो समणस्सउ होइ आरंभोत्ति ग० ए

आरंभद्वि (न्) आरंभार्थिन् पु० सावद्यारंभप्रवृत्ते,
आरंभद्वि आणुवयमाणे हए पाणे धायमाणे हणओ
यावि समाणुजाणमाणे ॥ आचा० अ० ६ उ० ४

आरंभार्थो सावद्यारंभप्रवृत्त- कृत आरंभार्थो यत प्रा-
ण्युपमर्हबादानुवदसैनद्व ह्य तद्यथा जाहि प्राणिनोपरं रे
घातयन् प्रतश्चापि समनुजानास्मीति, ॥ टी० (तेइह-
आरंभद्वि) ते अनधीताचारगोचर जिज्ञाचर्यास्ते न स्वदे-
मद्वपरीपह तर्जिता सुखविहारिभिः शाक्यादिजिरात्मसात्प-
रिणामिता इह मनुष्यदोके आरंभार्थिनो ऋषयः ते वा
शाक्यादयोऽन्य वा कुशावाः सावद्यारंभार्थिनः ॥ इति

आचा० अ. ७ उ १ ॥

आरम्भनिश्चित-आरम्भनिश्चित त्रि० आरम्भे हिंसादिके सावधानुष्ठानरूपे निश्चयेन श्रिता सम्यक्त्वा अच्युपपन्ना आरम्भनिश्चिताः हिंसादिकसावधानुष्ठानेऽच्युपपन्ने (जे इह आरम्भनिश्चितया सूत्र० श्रु- १ अ २ ॥ जे य आरम्भनिश्चितया,) ये चान्ये वर्णापसदानानारूपसावधारम्भनिश्चिता यत्रपीडन निर्दोषनकर्माङ्गारदाहादिभिः क्रियाविशेषैर्जीवोपमर्दकारिण इति, ॥ सूत्र० श्रु० १ अ० ए ॥

(मदा आरम्भनिश्चितया) ॥

आरम्भे प्राण्युपमर्दकारिण व्यापारे निश्चिता आसक्तास्सम्बन्धा अच्युपपन्ना इति ॥ प्राण्युपमर्दकारिण विवेकितननिन्दिते आरम्भे व्यापारे निश्चयेन नितरां चाश्रिताः सम्बन्धाः पुण्यपापयोरभाव इत्याश्रित्यपरदोषानिरपेक्षयाऽऽरम्भनिश्चिता इति ॥ सूत्र० ॥ श्रु० १ अ० १ ॥

आरंभदोष-आरम्भदोष- पु० क्रियाफले (पागोवजीविणोत्तिय त्रिप्यंतारमदोषेण) पाकोपजीविन इति कृत्वा विप्यते आरम्भदोषेणाहारक्रियाकरणफलेनेत्यर्था इति ॥ दश० अ० १ ॥

आरंभपरिणय आरम्भप्रतिमा स्त्री० अष्टम्यां प्रतिमायाम् अष्टौ मासान् स्वयमारम्भं न करोतीत्यष्टमी ॥ ध० अधि २ ॥

आरंभपरिगृहञ्चाय-आरम्भपरिग्रहत्याग-पु० आरम्भपरिग्रहवर्जने (ज्ञावेण जिणमयमि उ आरम्भपरिग्रहञ्चायो) प० व० ॥ भावेनेति भावतः परमार्थतः जिनमत एव रागादिजेतृत्वाजिनः । तन्मत एव वीतरागशासन एवेत्यर्थः आरम्भपरिग्रहत्यागः । वक्ष्यमाणारम्भपरिग्रहवर्जनं जिनशासन एवान्यशासनेष्वारम्भपरिग्रहस्वरूपानवगमात्सम्यक्त्यागानुभव इति गाथार्थः ।

आरम्भपरिग्रहस्वरूप प्रतिपादनायाह

दुष्टवाइसु आरंभो परिग्रहो धम्मसाहणं मुत्तुं,

मुत्तय तत्थवाहो इरेयरो मित्यतमाईओ ॥ ७ ॥

व्याख्या । पृथिव्यादिषु कायषु विषयवृत्तेषु आरम्भ इत्यारम्भणमारम्भः सद्यदनादिरूप परिग्रहण परिग्रह असौ द्विविधः बाह्यान्तरेषु तत्र धर्मसाधनं मुखवाक्त्रिकादि मुक्त्वा बाह्य इति सबध । अन्यपरिग्रहणमिति गम्यते, मूर्च्छा च तत्र धर्मोपकरणबाह्या एव परिग्रह इति इतरस्त्वांतरपरिग्रहो मिथ्यात्वादिरेव आदिशब्दादविरति उच्यते गृह्यते परिग्रह्यते न कारणवृत्तेन कर्मणा जीव इति गाथार्थः ।

त्यागशब्दार्थे व्याचिख्यासुराह ॥

चाउप्पेसि संगं मणवयकाएहिं अप्पवित्तिओ ।

एसा खलु पव्वज्जा मुखवफत्ता होऽ नियमेणं ॥

व्याख्या । त्याग प्रोज्जनमनयो आरम्भपरिग्रहयोः सम्यक्प्रवचनोक्तेन विधिना मनोवाक्यै त्रिभिरुपप्रवृत्तरेव । आरम्भपरिग्रहे च मनसा वाचा कायेनाप्रवर्तनमिति भावः एषा खल्विति एषैव प्रवृत्त्या यथोक्त स्वरूपा मोक्षफला भवतीति-मोक्ष फल यस्या सा मोक्षफला भवति नियमेनावश्यं तथा भावमंतरे आरम्भदौ मनोऽप्रवृत्त्यसम्भवादिनि गाथार्थः ॥

आरम्भपरिग्राह्य आरम्भपरिज्ञात पु० आरम्भ पृथिव्याद्युपम-

र्दन वक्ष्यते परिज्ञातस्तथैव प्रत्याख्यातो येनसावारम्भपरिज्ञातः श्राद्ध अष्टम्या उपासकप्रतिमयोपेते श्राद्धे तथा च समवायाङ्गे अष्टमी मुपासकप्रतिमामधिकृत्य (आरम्भपरिग्राह्य) ॥ सम० ११ ॥ आरम्भ पृथिव्याद्युपमर्दनवक्ष्यते परिज्ञातस्तथैव प्रत्याख्यातो येनासावारम्भपरिज्ञातः श्राद्धोऽष्टमीप्रतिमेति ॥

आरम्भपसत- आरंभप्रसक्त त्रि० आरम्भेषु पृथिव्याद्युपमर्दनेषु प्रसक्तस्तत्परः आरम्भतत्परे ग० अ. २ ॥

आरंभय आरम्भज त्रि० आरम्भः सावद्यक्रियानुष्ठानं तस्माज्जातमारम्भजं सावद्यक्रियानुष्ठानेन जाते ॥ आचा० अ २ उ १ ॥ (आरंभजं दुष्स्वमिणति णच्चा) ॥ आचा० अ २ उ १ ॥

आरम्भ सावद्यक्रियानुष्ठानम् तस्माज्जातमारम्भजकिततदुःखतत्कारणं वा कर्म इदमिति प्रत्यक् गोचरपन्न मशेषारम्भप्रवृत्त प्राणिगणानुभूयमानमित्येतत् ज्ञात्वा परिच्छिद्य निरारम्भो ब्रूत्वाऽऽत्महिते जागृहि सावद्यक्रियानुष्ठानमारम्भजं किततदुःखमिदमिति सकल्पप्राणिप्रत्यक् तथा हि कृपिसेवा वाणिज्याद्यारम्भप्रवृत्तौ यद्गरीरमानसदुःख मनुभवति तदा चामगोचर इत्यतः प्रत्यक् प्राणिनामिदमुक्तमितिरूपप्रदर्शने इत्येतदनुभवसिद्धं दुःखं ज्ञात्वा मृताचार्यधर्मं विदुः ऋजवश्च प्रवन्तीति (पाणाश्चाप दुविहे पणने तंजहा संकल्पओअ १ आरंभओअ २) आव० ॥ आरम्भजातस्तत्रारम्भो हृद्यदतोद्वेषादिखनन सूनाप्रकाशस्तस्माच्छंखचदनक पिपित्तिकाधान्यगृहकारिकादि सद्यद्वनपरितापा पद्मावण वक्ष्यते इति । आव० ।

आरंभपेसउद्विष्टवज्जय-आरंभपेपोद्विष्टवर्जक- पु० अष्टम्या मुपासक प्रतिमायां तथाच पञ्चाशके ।

आरंभ पेसउद्विष्ट वज्जए, समणचूएय ।

प० वृ० १ तथा आरम्भश्च स्वयं कृत्यादिकरणं प्रेषश्चप्रेषण परेषां कृत्यादिषु प्रवर्तन उद्विष्ट चाधिकृतश्रावक मुदिश्य स चेतन सद्वेत्तनीकृत पक्का यो वर्जयति परिहरते असावारम्भे प्रेषोद्विष्टवर्जक प्रतिमेति प्रकृतमेव इह च प्रतिमाप्रतिमावतोरजेदादेवमुपन्यास ॥ १५ ॥

आरंभरय-आरंभरत-त्रि० सावधानुष्ठानरते ।

जेमयआरंभ रया,तेजीवा होंति अप्पह दोसयए,

तओमहापावयरा, जे आरंभपसंसंति । दश० ।

आरंभवंत-आरंभवत्-त्रि० आरम्भप्रवृत्ते पो० विव० ९

आरंभवज्जय-आरंभवर्जक-त्रि० आरम्भपरिहारके० यच्चैका दशमुपासक प्रतिमास्वष्टमी प्रतिमेति प्रश्न चा ५ अष्टौमासान् ह्ययमारम्भं न करोतीत्यष्टमीति । ध० अ० २ ।

आरंभविणय-आरंभविनय-पु० आरम्भभावे आ० अ ४ उ २ ।

आरंभविणयि (न्) आरंभविनायिन्- पु० आरंभविनय आरम्भजावः सविद्यते येषामिति मत्वर्थीय आरंभजाववनि । आचा० । अ० ४ उ० २ ।

आरंभसंज्ञिय-आरंभसंज्ञित-त्रि० आरंभैः संभृता आरम्भसंभृता आरम्भपुष्टे । आरंभ संज्ञिया कामा नते दुःखविनोयगा । आरंभैः सम्यक्भृता आरम्भपुष्टा आरम्भश्च जीवोपमर्दकारिणोऽनो नते काम संभृताः आरम्भनिश्चिताः परगृहानिविष्टा दुःखयतीति दुःखमष्टप्रकारं कर्म तद्विमोचकामवति तस्याऽपनेतारो भवतीत्यर्थः । सू० श्रु० १ अ० ए ।

आरम्भिन

आरंजनत्र- आरंजसत्य-त्रि० आरंभोजीवोपघातस्तद्विषयं सत्य मारंभसत्य आरम्भविषये सत्ये म० ३० ८ उ० १ ।

आरंजनत्रमगप्य प्रोग-आरंजसत्यमनः प्रयोग-पु० आरंजो जीवोपघातस्तद्विषय सत्यमारभसत्य तद्विषयो यो मनः प्रयोगः आरंभ सत्वविषयक मनः प्रयोगे म० ३० ८ उ० १ ।

आरंजसत्रमगप्य प्रोगपरिणय-आरंजसत्यमनः प्रयोगपरिणत-त्रि० आरंजो जीवोपघातस्तद्विषय सत्यमारभसत्यं तद्विषयो यो मनः प्रयोगस्तेनपरिणत यत्तत्तया आरंजसत्य-विषयक मनः प्रयोगपरिणते ह्यन्यादो (जडसच्चमण्यप्रोग परिणय किं आरंज सच्चमण्यप्रोग परिणय अणा रंभसच्चम-ण्यप्रोग परिणय) ज० ३० ८ उ० १ ॥

आरंजसत्त-आरंजसत्त-त्रि० आरंजे सावद्यानुष्ठानरूपे सक्तो दान् आरंभज्ञाने । सू० श्रुं- १ अ १

वैराणुगिद्धे (पाठान्तरे आरंजसत्तो) णिचयंकरेति, इत्रो चुते सुदुहमदुदुगं । तम्हाउमेथावि समिक्व ध-म्मं चरेमुणी सव्वत्रोविप्पुको ॥ ८ ॥ त० टी० ।

व्या० । येन केन कर्म ण परोपतापरूपेण वैरमनुबन्धते जन्मान्तरशतानुयायि भवति तत्र गृह्यो वैरानुगृह्यः पाठान्तर वा (आरंजसत्तोत्ति) आरंभे सावद्यानुष्ठानरूपे सक्तो दानो निरनुकम्पो निचय इव्योपचयं तन्निमित्तापादितकर्मनिचय स्थाना श्रुतो जन्मान्तरं गतः सन् वा करोति उपावृत्ते स एव व्रत उपावृत्तरः कृत्तकर्मोपचय इत्यतोऽस्मात्स्नानाच्युतो-जन्मान्तर गत सन् दुःखयतीति दुःखनरकादिक्रयातनास्थान मर्थत परमार्थतो दुर्गे विषमां दुरुत्तरमुपैति यत एव तत्त-स्मान्त्रेधावो विवेकी मर्यादावान्वा संपूर्णसमाधिगुणं जाना-नो धर्मं श्रुत चारित्रात्यसमो ज्या द्वोच्यंगोहृत्य मुनि साधुः सर्वत्र सत्राह्यान्तरात्सगाद्धि प्रमुक्तोऽपगत । सयमानुष्ठान मुक्तिगमनकठेतु नूनं चरेदनुतिष्ठेत् रुयारभादिसगाः प्रमुक्तो नि श्रितभावेन विहरेदिति यावत् ॥ (आरंभसत्तापकरतिसग) आरंभ मारंभ सावद्यानुष्ठानम् तस्मिन् सक्तास्तपरा इति । आ० अ० १ उ० ७

आरंजसमारज- आरंजसमारज पु० आरंजनं विनाशयंते इ-न्यारता जीवा स्तेषां समारम्भ उपमर्ह- अबवा आरंभ-हृष्यादि व्यापारस्तेन समारंजो जावोपमर्ह अय आरंभो जीवाना मुपद्रवणं तेन सह आरंभः परितापन मित्यारंभः समारंभः जीवोपमर्हः हृष्यादिव्यापारण जीवोपमर्हे परिताप-महिते जीवाना मुपद्रवेण च प्राणवधे च तथा च प्रश्रव्याकरणे प्राणवधस्य गौणनामान्यधिरृत्य आरंज समारंज प्राणवधस्य पर्यायः इति प्रवृत्त० । हा० १ ।

आरंजि (न) आरंजिन्- पु० पापाभान्वेषिणि ॥

वाण्णट्टेमीणारंजे कंचण सव्वज्ञोए ।

कप्पमुह विट्ठिमप्पतिसे ॥ आ० अ० ५ उ० ॥

मचैव नृत्त मचारंभो स्यात् कुमार्गं परिन्यागेन न पापा-भान्वेषी जवतीत्यर्थ आचा० सूत्र० श्रुं १ अ० ९ ।

ए० १६ अदि काण्ठिः तं विज्जं परिजाणिया ।

पगना काय वड्ढुः णारंजी ण परिग्गही ॥

व्या० । एभिः पूर्वोक्तैः पद्मभिरपि कायैस्त्रस स्थावररूपैः सूक्ष्मवाटर पर्यातका पर्यातकनेदनिन्नैर्नारंजी नाऽपिपरिग्रही स्यादिति संबंधः । तदेतद्विद्वान् सश्रुतिको इपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यान परिज्ञया मनोवाक्काय कर्मनिर्जोवोपमर्ह-कारिणांमारंभं परिग्रहच परिहरेदिति ॥

आरंजिया-आरंजिकी-स्त्री० आरंभः प्रथिव्याद्युपमर्हः स प्र-योजनं कारणं यस्याः साऽऽरंभिकी । स्या० ग० २ क्रिया-ज्ञेदे-ज० श० १ उ० २ ॥

आरंजिया किरिया दुविहा पं० तं० जीवआरंजिया चेव अजीव आरंजिया चेव ॥ स्या० ग० ५ ।

जीवआरंजियाचेवत्ति-यज्जीवानारभ माणस्योपमृद्वतः कर्म वन्धन सा जीवारजिकी अजीवारभिया चेवत्ति यच्चाजीवान् जीवकवेवराणि पिष्टादिमयजीवाकृतीश्रवस्त्रा-दीन्वा रजमाणस्य सा अजीवारंभिकीति स्या० आ० चू० । आरंजियाणं जंते ! किरिया कस्स कज्जइ गोयमा !

अन्नयरस्स वि पप्रत्तसंजतस्स, प्रज्ञा० ॥ पद २२ ॥

अन्नयरस्स वि पप्रत्तसंजतस्स इति ॥ अत्रापि शब्दो निष्क्र-क्रमः प्रमत्त सयतस्याप्यन्यतरस्य एकतरस्य कस्यचित्प्रमादे सति कायदु प्रयोगत्वावत्. पृथिव्यादेरुपमर्दसम्भवात्-अपिशब्दोऽन्येषामधस्तन गुणस्थान वर्तिनां नियम प्रदर्श नार्थः प्रमत्तसतस्याप्यारंजिकी क्रिया जवति किं पुनः शेषाणां देशविरति प्रनृतीनामिति एव मुत्तरत्राणि ययायोग-मपिशब्दभावना कर्तव्या ॥

आरंजोवरय-आरंजोपरत-त्रि० सावद्यानुष्ठानादुपरते ॥

जे य पप्पाणमंते पवुद्धा आरंजोवरता सम्ममेयंति पासह । आचा० अ० ५ उ० ५ ।

आरंजः सावद्योयोगस्तस्मादुपरता आरंजोपरता इति । आचा० ।

सेहु पप्पाणमते बुद्धे आरंजोवरए सम्ममेयंति पासह आचा० अ० ५ उ० ३ ।

सावद्यानुष्ठानमारंभस्तस्मादुपरता आरंभोपरता इति ।

आरंख-आरंख -प० आ-रंख-अच्-हस्तिकुभाध' स्यत्वे, आरं क्तमग्रमवमत्य सृणिं शितायां । माघः । हस्तिमस्तकचर्मणि, सैन्येच रक्तके, त्रि० (सहसाहस्र मारंजं मध्यग रक्तसां कपिः जट्टि (तेषामारंजभूतन्तु पूर्वं दैव नियोजयेत् । मनुः वाच० ॥

चोरो य णगररक्खेण परिज्जस्समाणो तत्येवअतिगतो नि० चू० १ उ० । आ० म० ।

राज्ञामान्तरङ्गक-स्था० ग ३ उ० उग्रवंश्ये, च आरंकाकाउट अट्टरुकागिन्वाद्युग्रा इति । आ म उग्रा आदिराजेनारंजक त्वेन व्यवस्थापितास्तद्व्याज्चेति स्या० ६ ग० । भावे घञ् रक्षायां-पु० वाच० ॥

आरंखिय-आरंखिक- पु० कोट्टपात्ते । वृ० ।

आरंखिय पुरिमेहिय अहोगयं रंखियज्जइ नि० चू० १ उ० ।

आरंखियत्रो पुव्वज्जिओ आरंखियगोत्ति ।

दंरुत्तसिगो ॥ नि० चू० १६ उ० ।

आरक्षियपुत्तेण हिंस्तेण चोरोत्ति काऊण नह्वएणाहया
आवण मण ॥

आरग-आरक- पु० आक्षेपे. व्य० १ उ० ।

आरगय-आरगत- त्रि० आराज्ञागस्थिते (आरगयाऽ सदाइं
सुणेइ णो परगयाइं) आराज्ञागस्थितानिन्द्रियगोचरानि-
त्यर्थः । म० ५ श० ४ उ ॥

आरण-आरण-पु० सकञ्चविमान प्रधानारणावतंसकामिधान
विमान विशेषोपलक्षित आरणः । अनु० । कल्पज्जेदे, सम० १०५ ।
कक्षोपग वैमानिक देवलोकेभेदे च० विशेष० (आरणाअच्छु
याचेवइ इक्षणो वमांसुरा) उक्त० अ० २२ । प्रज्ञा० पद० २ ।

आरनाल-आरनाल-न० सौवीरे पानकजेदे ॥

सेज्जं पुण पाणगजायं जाणेज्जा तंजहा तिज्जोदगं वा-
तुसोदगं वा जवोदगं वा आयापं वा सौवीरं वा सुच्छ
वियमंवा अक्षतरं वा तहप्पगारं पाणगजायं पुव्वामेव
आज्जोएज्जा । आचा० अ १ उ० ७ ।

व्या० । यत्पुन. पानकजातमेव जानीयात् तद्वथा तिज्जोदक
तिज्जेः केनचित्प्रकारेण प्रासुकीकृतमुदकमेवं तुपै यत्रैवा तथा
आचाञ्च मवश्यान सौवीरमारनालं शुद्धविकट प्रासुकमुदक
मन्यद्वा तथा प्रकार द्राक्षापानकादि पानकजातं पानीयसा-
मान्य पूर्वं मेवाचञ्चोकयेत्यर्थः ।

आरखय-आरण्यक- न० आवश्यके लौकिक श्रुतमधिकृत्य
लौकिकत्वारण्यकादि दृश्यमिति । आ० म० उ० १६ । (आरण्यग)
त्रि० आरण्यं गतीत्यारण्यगा. आरण्यगतरी । नि० चू०

आरखरा. सि-आरण्यराशि पु० नि० कर्म० आरण्यशब्दोक्ते-
सिंहे मकरादिमाद्वे दिवसे मेपे वृषेचराशौ । वाच० ।

आराण्य-आरण्यक पु० अरण्ये वसत्यारण्यकः कदमूल
फलाहारे तापसे । दशा० अ० १० अरण्ये वसत्यारण्यकास्तेच
कन्दमूलफलाहारास्सत केचन वृक्षमूले वसतीति सूत्र । श्रु०
२ अ० २ । अरण्येज्जवा आरण्यका तीर्थिकविशये ।

आरखिक पु० अरण्ये चरत्यारण्यका. कन्दमूलफलाशिनि ता-
पसादौ सूत्र० श्रु० २ अ० २ ।

आरत-आरक्त पु० ईपञ्चवर्णे, वाच० । आरक्त मीपञ्चक
मिति आचा० । अ २ उ० ३ । तद्वतिसम्यगनुरक्तेच त्रि०
भावे क अनुगणे न. वाचा० ॥

आरात्तिय-आरात्तिक- न० । दीपार्तिक्ये, (आरात्तिकं जिना-
र्चायाः, कृत श्राद्धे ज्वलाच्छिख । दीप्यमानौषधीचक्रं शैलशु-
गविभवकम् । घ० अधि० २ ॥

आरध-आरध- त्रि० । आ० राधू० क० ससिद्धे० तिका०
फिञ्च० आरधायनि. तदपत्ये. पु० स्त्री० । वाच० । आरध०
त्रि० आ० रज्जु० क० कृतारम्भणे, (आरध्यादन्यकार्याणां कर-
ण परिवर्तक.) अनारध काये पवतु इत्यादि ॥
यस्य कियदशकर्तुमारमे तादृशः पदार्थ आर-
धः । वाच० कट्टिलमारधो-नि० चू० उ० भावे क ॥
आरमे न० । वाच० ।

आरज (मज)-आरज- आइ रज्जु० ङवा० आ० आरमे
सक० अतिदयजादौ आर्द्धधातुके मुम् आरम. आरज्जण विटि-

तु आरमे. । वाच० । आडो रमे रज्जुवती ५४ इति प्राकृतसूत्रेणा-
डः परस्य रमे रज्जु इत्यादेशौ वा भवत. । आरंभइ आड-
वइ । आरनइ ॥ प्रा० व्या० ॥

आरज(मज)इत्ता-आरज्य-अव्य० । आ० रज्जु० व्यप् । उपक्र-
मेत्यर्थे. ॥

आरजंत-आरजमाण-त्रि० । आरभं कुर्वति आश्मिन् आर-
भता. आरनमाणा इति । स्या. ग० ७ । विनाशयति च स्त्रियां
डीप् । संग्रहता रज्जुनीय आरजमाणा तनेव पदकायान्
विनाशयतीति. । पि० वृत्ति० ॥

आरजरु-आरजट-न० । नाट्यभेदे स्या. उ० ४ अष्टाविंशतिमे
नाट्यविधिभेदे च आरजटं नाम अष्टाविंशतितममिति । राज० ।
स्वनामख्याते ४ दिवसनवे । मुहुर्ते पु० षष्ठेवय आरजमो सो-
मित्तो पच अंगुलो होइ । द० प० ७ । आर. सामर्थ्येन गामीभटः
शूरे वीरे० पु० । हेम० । वाच०

आरजरुजसोद- आरजटजसोद- न० ३० नाट्यविधि-
भेदे आरजट जसोद नाम त्रिंशत्तममिति । राज० । आ० म० ॥

आरजना- आरजटा- स्त्री० प्रमादप्रतिवेखनाभेदे (आरभ-
नासम्महा वज्जेयञ्चाय मोसडी तस्या) आरभटा विधेर्वि-
परीतकरण १ त्वरित २ पृथक् ३ नवीनवस्त्रग्रहण एवा प्रथ-
मा प्रमाद प्रतिवेखनेति । स्या० । ग० ६ ॥

आरभटा वितथकरण रूपा अथवा त्वरित सर्वमारभमाण-
स्याथवा प्रत्युपेक्षिता पवैकत्र यदन्यान्यवस्त्रग्रहण सा आर-
भटा साच वर्जनीया सदोपत्वात् इति. (वित्तहकरणे च
तुरिय अक्षं अक्षं च गिहह आरभटा) घ० अ० ३ ॥
वितथ विपरीतं यत्करण तदारभटाशब्दे नोच्यते साचारज-
टा प्रत्युपेक्षणा न कार्या इत्यर्थः । वा विकल्पेनेय चारजटो-
च्यते यदुत त्वरितमाकुत्रं यदन्यान्यवस्त्रग्रहण तदारजटा
शब्देनोच्यते । पच० औ०

आरजनी-आरजटी- स्त्री० आरज्यतेऽनया आ० रज्जु० अट-
इ डीए० नाट्ये. । रचनाभेदे- वाच० ॥

आरजिय- आरजित- न० नाट्यविधिभेदे (अप्पेगइयादे-
वा आरजिय णट्टविहिं उपदसेइ) राज० ॥

आरमण- आरमण- न० आ० रम० ज्ञावे० ल्युट् आरमे
विश्रामे आरम्यतेऽनेन करणे ल्युट् आरति साधने । वाच० ।

आरय- आरत- त्रि० आ. रम्. क्त, उपरते विरतेच. । सूत्र० ।
श्रु० १ अ० ४ । अपगते । सूत्र श्रु० १ अ० १५ ॥

आरयमेहुण- आरतमैयुन- त्रि० आरतमुपरतं मैयुन कामा-
भिवापो यस्यासा वा रतमैयुन. । सूत्र० श्रु० १ अ० ४ ॥
(दृढे आरय मेहुणे) आरतमुपरतमपगतं मैयुन यस्यस-
आरत मैयुनोऽपगतेऽग्रामदनकामाभावाच्चसंयमे दृढोसौ जत्र-
तीति । सूत्र० श्रु० १ अ० १५ ॥

आरव- आरव- पु० म्हेच्छेदेशभेदे- जं० ॥

तत्र भवेच्छेच्छजाति भेदे । प्रदन० । द्रा० ॥ १ ॥

स्त्रियां डीप् आरवीहि । म० । श० ए । उ० ३३ ॥

आरवग- आरवक- पु० आरवदेशोद्भवे म्हेच्छविशेषे

आरवके रोमके अद्वसंभविसयवासी अपिक्खु रे कात्र-

मुहे जेणेए अ उत्तरेवेअड्ड संसिआत्र मेच्छा जाईवहु-
प्पगारा ॥

व्या० आरवकान् आरवदेशोऽज्ञवान् रोमकांश्च रोमकदेशो-
ज्ञवान् कावमुखान् जोनकाश्च म्हेच्छविशेषानिति । जं० ॥
आरसंत-आरसत्- त्रि० विद्वपति आरसंतोसु भरेवमतिभी-
पणं शब्दरसन् विद्वपन्निति उ० अ० १ए ॥
आरसिय-आरसित- न० आरसिते (इमेणंदारणं जायमे-
त्तेणं चैव महया २ सहेण विद्युठे विसरे आरसिए तपणं
एयस्स दारगस्स आरसिय सहे सोच्चा णिसम्म हस्थिणा-
उरे वहेवे णयरे गेरुवा जाव भीया । विपा० अ० २ ।
महया २ चिच्चि आरसित्ति महता चिच्चि त्येव चीत्कारेणेत्यर्थः
आरसित मारट्टित ठिज्जति सुभगवया आरसियन्ति । आ०
म० । अ० १ ॥

आरा-आरा-स्त्री० आ० ऋ० अच्० चर्मनेदकास्त्रभेदे । लौ-
हास्त्रे प्रतोदेच । वाच० । (तत्तार्हि आरार्हि नियोजयन्ति)
सू० श्रु० १ । अ. १ । तत्ताभिरारामिः पीड्यमानास्तत्र त्रपुपा-
नादिके कर्मणि नियोज्यन्ते व्यापार्यन्त इति । सूत्र० १ श्रु. ५ अ०
आराम-आराम-पु० आरम्यतेऽत्र आ रम् आधारे घञ् आगत्या
गत्य भोगपुरया । वरतरुणीभिः सहयत्र रमन्ते क्रीरन्ति स आरा
मो नगरात्तातिदूरवर्ती क्रीमाश्रयस्तस्त्रएरुः । राज० । माधवी
वताद्युपेतै दम्पति रमणाश्रये घनविशेषे प्रश्न० ४ द्वा० ॥
(आरामुज्जाणमणाभिरामपरिमणिरुयस्स) आरामै र्दम्पति
रतिस्थानवता गृहोपेतवनविशेषे रिति प्रश्न. ३ चा०
आरामाः पुष्पजातिप्रधाना वनखण्डा इति. जं० ३० । ए श.
३३ उ० । स्था० । ग० ५ । औप० । आरमन्ति येषु माधवी
वनागृहादिषु दपत्यादीनि ते आरामाः । ज्ञा० १ अ० । दशा०
३० ५ ग० ७ उ० । औप० । (आरामाञ्च) आरामा विविध
वृक्षवृक्षतोषणोपजाताः कटल्यादिप्रवृक्षगृहेषु स्त्रीहितानां पुंसां
रमण स्थानभूता इति । स्था० २ ग० । (आरामेसुवा)
आरामेषु कटल्याद्यग्रादितेषु स्त्रीपुंसयोः क्रीमास्थानेषु ।
कल्प० । रमणीयता इतिशयेन स्त्रीपुंसमिदुनानि यत्रारमन्ति स
विविधपुष्प जाल्युपशोभित आराम । अनु० । माधवी वतासु
दपत्यादीनि येष्वारमन्ति क्रीरन्ति ते आरामाः पुष्पफलादि-
ममृत्तानेकवृक्षसंकुलानीति । अनु० । (आरामेसुय) आगत्य
रमन्तेऽत्र माधवीवतागृहादिषु दपत्य इति स आराम-
पुष्पादिमद्वृक्ष सकुलमिति० । जी० ३ प्रति० । ज्ञा० १ अ० ।
राज० । आरामा वनोद्यानचूमय इति. कृत्रिमवने वाटिका
यांच श्रियोऽधिहृत्य तन्दुर्बलवाटिके (आरामो कम्मरयरस)
आरामः कृत्रिमवनं कस्य कर्मरजसः कर्मपरागस्य यच्च कर्मच
निविष्ट मोहनीयादि रञ्चकाम चञ्चौः कर्मरच तस्यारामो-
घाटिकेति । त० । आरामयतीत्याराम भागम कारके त्रि० ।
श्रियोऽधिहृत्याचाराद्दे (एतस्से परमारामो जाओवोगमि
इयिओ) आन्ना० अ० ५. उ० ४ आरामयतीत्याराम. पर-
मश्वासारामश्चपरमारामः ज्ञानतन्त्रमपिजन हास विद्या-
मापाद्दे निरीकणादिनिर्विन्वाकांर्विमोहयनीत्यर्थः । आ०
अ० ५. उ० ४ वृत्तरन्नाकरटीकोक्ते पोरुशभिश्चगणै गराम
इत्युक्ते ढगरुक्रमेदेच आ-रम् जावे घञ् आरत्ता । अन्तःसुखो
न्तराम । नीता० अन्तगमनि आरामा यस्येति दि. प्र. ६ ।
रावायुगिन्द्रियारामो मोघपर्यं स जीवति गीता. वाच० इहा.

रामं परिष्णाय अह्नीणगुत्तो परिव्वए आचा० अ. ५ उ० ६
इहास्मिन् मनुष्यलोके आरमणमारामो रतिरित्यर्थः । सचा-
रामः परमार्थचिन्तायामात्यन्तिकैकान्तिक रतिरूप. संयम
तमासेवनपरिज्ञया परिज्ञाय आदीनो गुप्तश्च परिव्वजेत्
आचा० अ० १ उ० २

आरामगय-आरामगत-त्रि० आरामो विविधपुष्पजाल्युपशो-
भितस्तत्रगते आरामगयं वा स्था० ग० ५ ।

आरामागार-आरामागार-न० आरामेऽगारं गृह मारामागारं
आराममध्यगृहे (आरामागारेसुवा) आराममध्यगृहाएयारामा-
गाराणीति आचा० आगतगारे आरामगारे समणेउज्जीतेण
उवेतिवास आरामेगारमागारमिति सूत्र० श्रु० २ अ० ६

आरामिय-आरामिक-त्रि० आरामे तद्वृक्षेण नियुक्तः उक्त्वा
पादे, मादिके, (आरामिउ पढइ) आ० म० । सायअमया
आरामियेण गहिया नि० सू० उ० १ । स्था० ग० ४ ॥

आराहग (य) आराधक-पुं० निष्पादके, औप० । आराध-
यति सम्यक् पाठयति बोधिमित्याराधक । राज० । ज्ञाना-
धाराधनवति. । पंचा० वृ० ७ । आराधकोज्ञानादीनामारा-
धयितेति. भ० श० ३ उ० १ । (आराहए विराहए ज्ञानादीना-
राधयतेनि) प्रति० मोक्षमार्गस्याराधकः शुद्धइत्यर्थः. भ० श० ७
६ उ० । सद्गिराराधक. आराधको ज्ञानाधाराधनकर्तेति. प्रति० ।
(नहुते आराहगाज्जणिया) आराधका उक्तमार्थ साधकाः ।
आतु० । आराधको ज्ञानाधाराधनकर्तेति ॥ आराधकस्यफलं
पंचांगके यथा. ॥

आराहगो य जीवो, सव्वट्टजवेहिं पावतीणिय मां, ।

जम्मादि दोम विरहा, सासय मोक्खतुं णिव्वाणम् ॥ ५० ॥

व्या० । आराधकश्च ज्ञानाधाराधनावान् च इव पुनरर्थः
जीव प्राणी सप्ताष्टभवेः सप्तभि रष्टाभिरित्यर्थः इदं च जघन्या
राधनामाश्रित्योक्तम् अन्यथा तद्वप पत्र कश्चित् सिध्यतीति
एतेच सप्ताष्टौ ज्ञानाधाराधनायुक्ता दृष्टव्याः इतरथा तु सप्तैव
प्राणुवन्ति लभते नियमादवश्यं तथा कुत किंचिदं किमित्याह ।
जन्मादिदोषविरहा ज्ञातिजरामरणप्रवृत्ति दूषणावयोगादे-
तच्चपदंशास्वत सौख्यमित्यनेन प्राप्तोतीत्यनेन वासं वन्धी-
यं शास्वत सौख्यं नित्यसुखमेव नतु स्वास्थ्यमात्र निर्वाणं
निवृत्तिमिति गार्थः । अथ आराधकस्य कथमवति. औघ०

सेसेसुजांगेसुअ, वडंतोविदेसमाराहो ।

जहिपुणसव्वाराहण, मिच्छसितंणं निसामेहि

व्या० । उपेपुयोगेषु अवर्तमान सम्यक्शास्त्रोक्तेन न्यायेन
प्रत्युपेक्षणां बुर्वन्नपिदेशक. आराधकएवअसौ नतु सर्व मारा-
धितं जवति तेन यदि पुन सम्पूर्णाराधनामिच्छतीत्यादि सुगमां
कयंच सर्वाराधको भवत्यतआह ।

पचिंदिण्हिं गुत्तो, मणमाई तिविह करण मा उत्तो ॥

तवणियम संयमंमि, जुत्तो आराहमो होई ॥ ४६ ॥

व्या० । पंचभिरिन्द्रियै गुप्तिः मानसादिना त्रिविधेन करणेन
युक्तो यत्नवान् तपसा चादशविधेनयुक्त नियम इन्द्रिय
नियमो नो इन्द्रिय नियमश्च तेन युक्त संयम सप्तदशप्रकारः
पुढ विक्काओ आउक्काओ वाउक्काओ वणस्तइक्काओ
वे इंदिय ते इंदिय चउरिंदिय अजीवकाय मंजमो पेहे ।

उपेहो पमर्जणं परिहावणं मणवइक्काए ॥

अत्र सयत. सन् मोक्षस्य आराधको भवति प्रव्रज्याया वा
आराधकः ।

“सिष्केउवसं पसो, अरहंते केवत्तिचिजावेणं ।

इत्तो एगयरेणं वि, एएण आराहेउ होई ॥ २० ॥

“द्वज्जाइं गारवेणं य, बहु सुयमयेण वावि दुच्चरिय ।

जेन कहंति गुरूणं, नहुते आराहगा हुंति ॥ २१ ॥

पंच महव्वय सव्वय, संपुष्प चरित्त सीदसंजुत्ता ।

जहतह मया महेसि, हवंति आराहग समाणं ॥ २२ ॥

पनिमासुसीह निकावियासु, गोरे अजिगाहा ईसु ।

ठवीह अञ्जंतर एवं, जयतवे समणु रत्ता ॥ २३ ॥

अवि हलशीदा पारा, पक्विन्ना जेय उत्तमं अट्टं ।

पुव्विद्वानयमाणय जणिया आराहणा चेव ॥ २४ ॥

जह पुव्वुद्दु अगमाणा, करण विहिणोवि सागरोपोओ ।

तीरासत्तं पावई, रहिउं अवह्मगाइहिं ॥ २५ ॥

तहसुकरणो महेसी, ति करण आराहउ धुवं होई ।

अहदाहई उत्तमं ट्टंतं, अइत्ताजं नूणं जाणं ॥ २६ ॥

आराधकत्वं विराधकत्वं च ज्ञाताऽध्ययने-यथा

एकारस मस्त के अट्टे पसुत्ते एवं खदु जम्बू तेणं
कालेणं तेणं समएणं रायगिहे एयरे सामी समोसदे
गोयमा ? । एवं वयासी कहणं जंते ! जीवा आराहगा
विराहगा वा जवंति सेजहा नाम ए एगांति समुद्गगांसि
दाव दवानामा रुक्खा पसुत्ता किएहा जाव निउरंवं
नूया पत्तिया पुष्फिया फद्विया हरियग रिरिज्जमाणा
सिरीए अतीव उवसोनेमाणा चिदंति जयाणं दीविव्व-
गाइसिं पुरे वाया पच्छा वाया मंदं मंदं वायं वायंति
तदाणं बहुवे दावदवा रुक्खा पत्तिया जाव चिदंति अप्पे
गतिया दावदवरुक्खा जुल्लजोमा परिसानिय पंरुर पत्त
पुष्फफत्तासुक रुक्ख विव्व मिद्वायमाणा २ चिदंति एवा
मेव समणाउसो जे अम्महाणं निगंथोवा २ जाव पव्वत्ति
एसमाणे वहुणं समणाणं ४ सम्मं सहति जाव अहिया
सेति वहुणं अण उत्तियाणं वहुणं गिहत्थाणं
णोसम्मं सहति जावनो अहिया सेति एसणं मए पुरि-
से देस विराहए पसुत्ते समणाउसो जयाणं समुद्गगाइसिं
पुरे वाया पच्छा वाया मंदवाया महावाया वायंति तत्तेणं
बहुवे दावदवा रुक्खा जुल्लजोमा जावमिद्वायमाणा
चिदंति ! अप्पे दावदवा रुक्खा पत्तिया पुष्फिया फद्विया
जाव उवसोनेमाणा चिदंति एवामेव समणाउसो जे
अम्मं निगंथोवा २ पव्वत्ति समाणे वहुणं अन्नउत्थि
गिहत्थाणं सम्मं सह निवहुणं समणाणं समणीणं
नो सम्मं सहति ४ एसणं मए पुरिसे देस आराहए

पसुत्ते समणाउसो जयाणं तो दिविव्वगातो समुद्गग वि
इसिं पुरेवाया जाव महावाया वायंति तयाणं सव्वे दीव-
दवा पत्तिया जाव चिदंति एवामेवसमणाउसो जो जाव
अम्मं पव्वत्ति समाणे वहुणं समणाणं वहुणं अण-
उत्थिय गिहत्थाणं नो सम्मं सहति एमाणं मए पुरिसे
सव्वविराहए पसुत्ते समणाउसो जयाणं दिविव्वगावि
समुद्गगावि इसिं पुव्वपुरओ वायंति तयाणं सव्वे दाव-
दवा पत्तिया जाव चिदंति एवामेव समणाउसो जे अम्मं
पव्वए समाणे वहुणं समणाणं ४ वहुणं अण उत्थि-
यगिहत्थाणं सम्मं सह एसणं मए पुरिसे सव्वाराहे
पसुत्ते एवं खदुगोयमा ! जीवा आराहगा विराहगा
वा जवंति एवं खदु जम्बू समणेणं जगवया महावीरेणं
एकारसमस्त अज्जयणस्त अयमट्टे पसुत्तेतिवमि ।
ज्ञाता ० । अ ० १ १ ।

व्या० । अथैकादशविद्वियते अस्य च पूर्वेण सहाय सवन्धः
पूर्वच प्रमाद्य प्रमादिनोगुणहानिवृद्धिद्वक्कणावन्नर्यावृत्ता
चिदुत्तु मार्गाराधनविगधनाच्यां तापुच्येते इति सव्वरुमिद
सर्वे सुगम नवर । आराधका ज्ञानादिमोक्षमार्गस्य विराधका
अपितस्यैव (जयाणमित्यादि) दीविव्वगा चैप्याहीपसभवा
ईपत्पुरेवाता मनाक् सचेह वाताइत्यर्थे. पूर्वदिक्सवधिनो वा
पथ्यावाता वनस्पतीनां सामान्येनहिता वायव. पञ्चाहातावा
मदाः शनैस्सचारिण महावाता उह्रुघाता वांति । तदा
(अप्पेगइयत्ति) अप्पेकेकेचनापिस्तोका इत्यर्थे । (जुष्पत्ति)
जीर्णा इव जीर्णाः क्रोरुपत्रादि शाटन तद्योगात्तेपिक्रोभा.
अतएव परिशाटितानि कानिचिच्च पांरुनि पत्राणि पुष्पफत्ता-
निचयेपंति तयाशुष्क वृक्षकइवम्त्रायंतस्तिष्ठति इत्येव दृष्टांतो ।
योजनात्तस्यैव । एवामेवेत्यादि (अन्नउत्थियाणत्त) अन्य-
यूयिकानां तीर्थान्तरीयाणां कपिलादीनामित्यर्थे. दुरवचना-
दीनुपसर्गात् नो सम्यक् सहत इति (एसणाति) एवच नृत
एपपुरो देशविराधको ज्ञानादिमोक्षमार्गस्या इयमत्र विकटप
चतुष्टयेपि भावना यथा । दावदववृक्षसमूह. स्वभावतो द्वीप-
वायुनिः बहुतरदेशै स्वसपटासमृद्धिमनुजवांति देशेनचा
समृद्धिं समुद्रवायुनिश्च देशरसमृद्धिं देशेनच समृद्धि
मुमयेपांच वायूनामजावे समुध्यजावमुभय सजावेच सर्वत-
स्तसमृद्धि मेव क्रमेण साधु. कुतीर्थिकगृहस्याना दुर्वचनादी-
न्यसहमान क्वातिप्रधानस्य ज्ञानादिमोक्षमार्गस्य देशतोविरा-
धनां करोति श्रमणादीनां बहुमान विप्रयाणां दुर्वचनादि
क्रमणेन बहुतरदेशानामाराधनात् श्रमणादिदुर्वचनानां
त्वसहने कुतीर्थिकादीनां सहने देशानां विराधनेन देशेन
एव आराधनां करोति । उजयेपामसहमानो विराधनायां
सर्वथातस्यवर्तते । सहमानश्चसर्वयाराधनायामिति ॥

इहपुनर्विशेषयोजनामेवं वर्णयति ॥

(जह दावदवतरुणमेव, साहू जहेह दीविव्वगा वाया तहस-
मणाइयसपक्व वयणाइहुस्सहाउं । १ । जहा समुद्गयनाया तहण
तिरथाउ कइयवयणाइ । कुसुमाइ संपयाजहसिचमग्गा राहणा-
तहओ ॥ २ ॥ जहकुसुमाण विणासोसिवमग्गा विराहणातहानया ।
जहदीववायुजोगे बहुवृद्धी ईसियअणिट्टी ॥ ३ ॥ तहमाहम्मिय

वयणा,णसहण माराहणभवेवहुया । इयणमसहणेपुण सि-
वमगाविराहणायोवा । ४ । जहजत्रह्वायजोगे येविहुवहुयरा
अणिट्टीओ । तहयपरपम्बखमणे आराहणमी सिवहुइयर ॥ ५ ॥
जह उभयवाय विरहे सन्नातरुसपया विणट्टि । अनिमित्तो
मयमच्छर रुवेह विराहणा तहय ॥ ६ ॥ जहउभय वायजोगे
सन्वसमिद्धिवणस्स सजाया । तह उजयण सहणे सिवमगा
एहणापुणा ॥ ७ ॥ तापुन्नसमणधम्मा एहणचित्तो सयामहा
सत्तो । सन्वेण विकीरत सहज्जसन्व विपक्खिक्खमिति ॥ ८ ॥

मायीमायाह्वा नाराधकोभवतीति मायीशब्दे । स्था० ७० ७० ।
आराधका अनाराधका श्रौपपातिके विस्तरेण ।

यया-जीवेणं जंते ? । अतंजये अविरए अपाहिय
पक्कखाण पावकम्मेइओच्छुए पच्चा देवेसिआ गोयमा ?
अत्य गइया देवेसिआ अत्येगइआ एण्देवेसिआ सेके-
एट्टेणं जंते ? एवं वृच्चइ अत्ये गइआ देवेसिआ अत्ये
गइआ एण्देवेसिआ गोयमा ? । जे इमेजीवा गामागर
एगर निगमरायहाणि खेरु कव्वरु मरुव दोणमुहवट्टणा
समसंवाह सखिवेसेसु अकाम तएहाए अकामइहाए
अकामवंरुचेर वामण अकाम आराहाण कसियाय
वदंस मसग सं अजइमइव पक पारंजावेणं अप्पतरोवा
जुज्जतरोवा काइं अप्पाण परिकिड्ढेसंति अप्पतरोवाकाइं
अप्पाणं परिकिड्ढेमिक्का काइमासे काइंकिच्चा अस्सतरेसु
व एमंतरेसु देवओएस् देवताए उववत्तारो जवंति तहिं
तेसिं गती तहिं तेसिं ठिती तहिं तेसिं उववाए पस्सते
सेणंजंते ? देवाणं केवट्ठिअं काइं ठिती पाणत्ता ।
गोयमा ? दनवानसहसाइं ठिती पाणत्ता तत्यणंजंते ? ।
तेसिं देवाणं इहीवाजइवा जसेतिवा वड्ढेतिवा वीरिएड्ढा
पुरिसक्कार परिकिमे इवाहंता अत्यितेणं जंते ? । देवा
परदोगस्सागहगा णोति णट्टे समट्ट । श्रौप ॥

व्या० । (जीवेणमित्यादि) व्यक्तनवरं (उस्सणति)
याहुन्त्यत काइमासे (काइकिच्चति) मरणाऽवसरे मरण
विश्रायत्यर्थ । (इओच्छुए पच्चात्त) इत् स्यानान्मृत्युलोकत्र
कृणाञ्जुतो वृष्ट प्रत्यजन्मान्तरे देवः स्यात् (सेकेण्टे-
पति) अय केन कारणे नेत्यर्थ । (जेइमेजीवत्ति) यइमे
प्रत्यज्ञासना जीवा पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्यवृत्तणा ग्रामाग-
गदय प्राग्वत् अकामत (तहापत्ति) अकामानांनिर्जरा द्यन
निर्जाश्रणां मनां तृष्णा तृट्ट अजाम तृष्णा तथा पवमन्यत्प-
दद्वयम् । अप्पतरोवा जुज्जतरोवा काइति प्राकृतत्वेन वि-
ज्जिक परिणामा दत्तपर वा जृयस्तर वा काइंयावत्
(आणतरेसुत्ति) वहुनामत्ये प्पत्तरेसु (वाणमंतरेसुत्ति) व्यं-
तरेसु देवत्रोकउदेवजनपुमये (तेहितासंगइति) तस्मिन्वा-
पमतर देवत्रोकं तेवामन्यतादिप्रिशेषणजीवानां । पुन
(ते देवापरदोगम्मग्रागहगात्ति) तेवामानिर्जराइ धदेव-
जगय्यतग पात्रेअस्य जन्मान्तरेस्य निर्वाणसाधनाऽनुकृ-
त्य आगत्रा निपाटका र्जनवचन (नोइण्टेत्ति) नायमर्थ
(मनंति) ममं सगव इत्युत्तर अयमतिशयो येहि
समगुइज्जनेनपुत्राऽनुष्ठाननेदिना म्युत्तपवाच्यं तथा

आनंतयेण पारंपर्येणवा निर्वाणाऽनुकृतं जवान्तरमावर्जय-
ति तदन्येतुभाज्याः ।

सेजे इमेगामागर णगर निगम रायहाणि खेरु कव्वरुम
रुंवदोणमुह पट्टणा सम संवाह सखिवेसेसु मणुआजवंति
तंजहा आरुवप्पकाणि अइवप्पका हरिवप्पका चा-
रगवप्पका हत्यच्चिन्नकापायच्चिन्नका कप्पाच्चिन्नकाएक
च्चिन्नका उट्टच्चिन्नका जिच्चिन्नका सीसच्चिन्नका मुखच्चि-
न्नका मज्जच्चिन्नका वेक्कच्चिन्नका हियउपाभियगा
णयणुपाभियगा दसणुपाभियगा वसणुपाभियगा गोव-
च्चिन्नका तंएरुच्चिन्नका कागाणिमंसं खाइयया उइंवि
आइंवियआ घंसिअया घोइिअया फाभिअया पीइिअया
सूइिअया खारवत्तिया वइज्जवत्तिया सोहपुच्चियया दव
गिदइिया पंकोससका पंकेखुत्तका वज्जयमयका वसइमयका
णियाणमयका अंतोसइमयका गिरिपभित्रका तरुपभित्र
का मरुपभित्रका गिरिपक्खंदोइिया तरुपक्खंदोइिया मरु-
पक्खंदोइिया जइपवेसिका जइणपवेसिका विसज्जिक्ख
तका सत्योवाभितका वेहाणसिया गिच्चपिट्टका कंतार-
मंतका वृच्चिक्खमंतका असंकिड्ढिपरिणामा तंकाइमासे
काइंकिच्चा अस्सतरेसु वाणमंतरेसु देवओएसु देवदत्ताए
उववत्तारो जवंति तहिं तेसिं ठिती तहिं तेसिं उववाए
पाणत्ते तेमिणं जंते । देवाणं केवट्ठिअं काइइिती
पाणत्ता गोयमा ? वारसवास सहसाइं ठिती पस्सता
अत्तिणं जंते । तेसिं देवाणं इहिवा जुइवा ज
सेतिवा वड्ढेतिवा वीरिएतिवा पुरिसक्कार परिकिमेतिवा हं
ताअत्यी तेणं जंते ? देवा परदोगस्सारागाहणेति णट्टे
समट्टे । श्रौप ॥

(उइंवियगन्ति) अवलम्बितका रज्जावद्धा गर्त्तादाववतारिता
उल्लम्बितपर्यायास्तु नैते भवन्ति उल्लम्बितानां वैहायसिकश-
ब्देन वक्ष्यमाणत्वात् (सोहपुच्चिययत्ति) । इह पुच्छशब्देन
मेहन विवक्षित मुपचारात् ततः सोहपुच्छं कृत सजात वा
येषां ते सिंहपुच्छितास्तपवसिंहपुच्छितकाः सिंहस्य हि
मैयुनाद्विवृत्तस्यात्याकर्षणात् कदाचित्मेहनं वृथ्यति । एवं
ये क्वचिदपराधे राजपुरुषैस्त्रौष्टितमेहनाः क्रियन्ते ते सिंह
पुच्छितकाव्यपदिष्यन्ते । (असंकिड्ढिपरिणामत्ति) सक्रि-
ष्टपरिणामा हि महार्तरौच्यानावेदेशेन देवत्वं न ह्यन्त-
इति भावः ॥ ६ ॥

से जे इमे गामागर णगराणिरागमरायहाणिरखेरुकव्वरुमरुं-
वदोणमुहपट्टणासमसंवाहसंनिवेसेसु मणु, आ जवति
तंजहा पगतिजइका पगति उवसंता पगतिपतणुकोहमाण-
मायाओहा मिउमदवमंपसु अट्टीणा विणीआ अम्मापि
उ स्सुस्सुमका अम्मापिईणं अणत्तिकमणिज्जवयणा
आपिच्छा अपारंजा अप्पारिग्गहा अप्पेणं आरंजेणं अ-
प्पेणं सगारंजेणं अप्पाणं आरंजे समारंजेणं वित्ति क-

पेमा णा बहुइं वासाइं आउअं पावति पावित्ता कादमा
से कालंकिचा अणतरेसु वाणमंतरेसुदेवदोएसु देवताए
उववत्तारोचवति तहिं तेसिं गती तहिं तेसिं त्रिती तहिंते
सिं उववाए पाणते तेमिणं जंते । देवाणं के व इअं कादं
त्रिती पाणता गोअमा चउदसवाससहस्ता ॥ औप

टी ० ॥ अम्वापित्राः शुश्रूषकाः सेवकाः अत एव (अमापि-
कणं अणइकामणिज्जवयणा) इहेव सम्बन्धाः अम्वापित्राः
सत्कमनतिक्रमणीय वचनं येषा ते तथा तथा (अप्पिच्छा अ-
महेच्छा अप्पारमा अप्पपरिग्गहत्ति) इहारम्मः पृथिव्यादि
जीवोपमर्हं कृप्यादिरूपं परिग्रहस्तु धनधान्यादिस्वाकारा
पतदेव वाक्यान्तरेणाह । (अप्पेणा आरम्भेण मित्यादि) इ
हारम्मो जीवानां विनाश समारम्भस्तेपामेव परितापकरण
आरम्भसमारम्भस्वेतदय(वित्ति)वृत्ति जीविकां (कप्पमा-
ण्ति) कल्पयन्त कुर्वाणा ॥ ५ ॥

से जाउ इमाउ गामागरणगरणिमराय हाणिखेरु-
क्वरुमरुवदोणमुहपट्टणा समसंवाहसंनिवेशेसु इत्थिआ-
ओ चवंति । तंजहा अंतोउरिआओ गयपत्तिआओ
मयपत्तिआओ वात्ताविहवाओ उमित्तित्तिआ इमाइं
रक्खिआओ पिअरक्खिआओ नायरक्खिआओ कुद
घररक्खिआओ समुरकुदरक्खिआओ परुदमणहमस
केसकक्खरोमाओ ववगयपुप्फगंधमहादं काराओअह्हा
णए से अजह्ममन्नपंकपरिताविआओ ववगयखीरदाहि
एवणीअ स प्पिच्छेदुगुदलोणमहुमज्जमंस परिचत्तकयाहा
राओ अप्पिच्छिआओ अप्पारंजाओ अप्पपरिग्गाओ
अप्पेणं हा आरम्भेणं अप्पेणं समारम्भेणं अप्पेणं
आरम्भेणं समारम्भेणं वित्ति कप्पमाणीओ अकाम
वम्भचेर वासेणं तामेव पतिं सेज्जं नातिक्रमति ताउमं
इत्थिआओ एयाहंरूपेण विहारेणं विहरमाणीओ
वहुइं पासाइं सेस तं चेव जाव चउसहिं वाससहस्ताइं
त्रिती पणता ॥ ७ ॥

से जाओ (इमाओत्ति) अयया पत्ता अतो (अतेपुरिया
ओत्ति) अंतर्मध्ये अत पुरस्येति गम्य (कुदघररक्खिया-
ओत्ति) कुदगृह पितृगृह (मिच्छवाइनिययसवन्धिरक्खिया-
ओत्ति क्वचित् तत्र मित्राणि पितृपत्यादिनां तासामेव वा सुहृदः
एव ज्ञातयो मातुजादिस्वजनानिजका गोत्रिया सम्बन्धिनो
देवरादिरूपाः (परुदहणकेसकक्खरोमाओत्ति) प्ररूढा वृद्धिमु-
पगताः विशिष्टसस्कारानावाचनधादयो यासा तास्तया पावा-
न्तरे (प्ररूढनहेकेसमंसुरोमाओत्ति) इह इमश्रूणि कूर्चरोमा-
णि तानि च यद्यपि स्त्रीणां न ज्वन्ति तथाऽपि कासांचिद-
त्पानि ज्वन्ति अपीति तद्ग्रहण (अणहाणगसेयजल्लमवपं-
कपरितावाओ) अस्नान केन हेतुना स्वेदादिनि परितापो
यासां तास्तथा तत्र स्वेदः प्रस्वेदः जल्लो रजोमात्रं मल-
काठिनीचूत तदेव (वपगयखीरदहिणवणीयसप्पित्तेशु
ल्लोणमहुमज्जमसपरिचत्तकयाहाओत्ति ॥ व्यपगतानि
कीरादानि यतस्तथा परित्यक्तानि मध्वादीनियेन स
एवं विधः कृतोऽन्यवहत आहारो यकाभिस्तास्तथा तामेव

(परसेज्ज नाइकमति) यानिधुवनार्थमाश्रीयते तामेव
पतिशय्यां भर्तृशयन नातिक्रमति उपपतिना सह नाऽऽश्र-
यन्तीति ॥ ७ ॥

से जे इमे गामागर एगरणिमरायहाणिखेरु कक्वरु-
मरुवदोणमुहपट्टणासमसंवाह सन्निवेशेसु मणुआ चवंति
तंजहा दगवित्तिआ दगतइआ दगसत्तमा दगएक्कारसमा
गोअमा ? गोवइआ गिहिधम्माधम्मविं तका अविरुक्ख
विरुक्खवुह्हा सावक्कप्पनित्तिआ तेसिं मणुआ णं णोक्क-
प्पइ इमाओ नवरसव्निग्गओ आहारित्तए ते जहा खीरं
दहिं एवनीयं सप्पिं तेहं फाणितं महुं मज्जं मंसं णणत्य
एक्काए सरसवविगइ एतेणं मणुआ अप्पिच्छा तं चेव
सवं णवरं चउरातीइवाससहस्ताइं त्रिती पणता ॥ ८ ॥
से जे इमे गंगाकुदगा वाएपत्या तावसा चवंति तंजहा
होत्तिया पोत्तिया कोत्तिया जसई सइई धादई हुंपउद्धा
दंतुक्खिआओ उम्पज्जका संम्मज्जका निमज्जका संपक्खादो
दक्खिणकूदका उत्तरकूदका संखधमका कूदधम्मका
मिगुक्खका हत्थितावसा उदंरुका दिसापोक्खिणो वा
क्खासिणो अंबुवासिणो जलवासिणो विदवासिणो
रुक्खमत्तिआ अंबुजक्खिणो वाउजक्खिणो सेवादज
क्खिणो मूलाहारा कंदाहारा तथाहारा पत्ताहारा
पुफाहारा वीयाहारा परिसमियकंदमूदतयपत्तपुप्फफ
दाहारा जज्जानिसे अ कत्तिणा गायजूया आयावणाहिं
पंचवग्गित्तावेहिं इंगादसोद्धियं कंसुसोद्धियं कंसुसोद्धियं
पिव अप्पाणं करेमाणावहुइं वासाइं परियायं पाउणंति
वहुइं वानाइं परियायं पाउणित्ता कादमासे कादंकिचा
उकोसेणं जोइसिएसु देवेषु देवताए उववत्तारो चवंति
पत्तिओवमं वाससहसमज्जहिअं त्रिती आराहगा
णोत्तिणट्टे समट्टे समणो चवंति ॥ १० ॥

॥ टी० ॥ जलामिपेककठिन गात्रं भूतं प्राप्ता ये ते तथा
(इगाह्लसोद्धियति) अद्भिरैरिव पक्क (कंसुसोद्धियति) कन्टपकामि-
वेत्ति पत्तिओवम (वाससयसहसमज्जहिअति) मकारस्य प्राकृ-
तप्रनवत्वात्तर्पशतसहस्रादन्यधिकमित्यर्थः अथवा पल्यो-
पम वर्षशतसहस्रमप्याधिकं च पल्योपमादित्येवं गमनिकाः ॥

समणोचवंति तंजहा कंदापिया कुकुइया मोहरिया
गीयरइप्पिया नचणतीद्वी तेणं एएणं विहारेणं विहर-
माणा बहुइं वासाइं सामणपरियायं पाउणति बहुइं वासाइं
सामणपरियायं पाउणित्ता तस्स णाणस्स आणाओड-
अ अप्पनिक्कंत्ता कादमासे कादंकिचा उकोसेणं
सोहम्मकप्पे कंदप्पिएसु देवेषु देवताए उववत्तारो
चवंति तहिं तेसिं गति तहिं तेसिं त्रिती सेमं तंचेव णवरं
पत्तिओ वमं वाससहसमज्जहिअं त्रिती ११ औ० ॥
मन्निवेशेसु परिच्चायगा चवंति तंजहा संखजोई कविद्वानि

उच्चा हंसा परमहंसा बहुजदया कुम्भेव्या कण्ठप-
 रिच्चायगा । तस्य खलु इमे अष्टगाहणपरिच्चायगा जवं-
 ति तंजना कङ्कत्र करकंड्य अंबनेय परासरे । कङ्के
 दीवायणे चैव देवगुप्ती अ एारये । तस्य खलु
 इमे अष्टखतिअपरिच्चाय या जवंति तं सीदई सासिह
 एगर्गई मगई तिअ विदेहे राया एमे वले तिअ । तेणं परि-
 च्चायगा रिउवेदजजुवेदसामवेदअहव्वेणवेदइतिहास
 पंचमाणं णिग्वंदुद्वहाणं संगोवंगाणं सरहस्साणं चउल्लं-
 वेदाणं सारका पारगा धारका वारगा सरुगवीसाट्टि-
 तंतविसारदा संखाणे सिक्खाकप्पे वागरणे उंदे णिरुते
 जोतिमामयणो अस्सेसु वंजसएसु अ सत्येसु सुपा-
 रिणिट्टातावि दुत्या तेणं परिच्चायगा दाणधम्मं च सो
 अयम्मं च तित्याजिसेयं च आघवेमाणा पसवेमाणा
 पल्लवेमाणा विहरंति । जसं अमह किंचि अमुई
 जवति तसं उदएणय मट्टिआएअं अपक्खाद्विअं सुई
 जवति एवं खलु अमह चोक्खा चोक्खापारा सुइ सुइस
 मायाराचवेत्ता अजिसेअजजपूआप्पाणो अविग्घेण सगं
 गमिस्सामो तेसिणं परिच्चायगाणं णो कप्पइ अगमं वा
 तज्जायं वा णई वा वाविं वा पुक्खरिणीं वा दीहियं वा
 गुंजाद्विअं वा सरं वा सागरं वा ओगाहितए णस्य
 अच्चाणगमणं णो कप्पइ सगमं वा जाव संदमाणिअं
 वा दूरहित्ताणं गच्छित्तए तेमिणं परिच्चायगाणं णो
 कप्पइ आमंवाहत्तियवाउट्टंवा गोणिवामहिसं वाखरंवा-
 दुइत्ताणमिच्चए तेसिणं परिच्चाय गाणंणो कप्पइ नरुपे-
 च्छाड वा जाव मागहयेच्चाइ वा पिच्छित्तए तेसिं
 परिच्चायाणं णो कप्पइ हरिआणं वेसणत्ता वा घ-
 ट्ठणत्ता वा थंजणत्ता वा वूसणत्ता वा उप्पारुणत्ता वा
 करित्तए तेमिं परिच्चायाणं णो कप्पइ इत्थि कहाइ वा
 जत्तकहाइ वा देसकहाइ वा रायकहाइ वा चोरकहाइ
 वा जणवयकहाइ वा अणत्यादंरुं करित्तए तेसिणं
 परिच्चायाणं णो कप्पइ अयपायाइ वा तजअपायाणि
 वा तंवपायाणि वा जमटपायाणि वा सीसगपायाणि वा
 रूपपायाणि वा मुवसपायाणि वा अस्सयराणि वा बहु-
 मुद्दाणि वा धारित्तए णणत्थ द्वा उपाएण वा ढारुपा-
 मण वा मट्टिआ पाएण वा तेमिणं परिच्चायाणं णो
 कप्पइ अयवंथणाणि वा तजअवंथणाणि वा तववंथणा-
 णि जाव बहुमुद्दाणि धारित्तए तेमिणं परिच्चायाणं णो
 कप्पइ णाणाविठवग्गरत्ताडं वत्थाडं धारित्तए णण-
 त्थ एक्काए धाउत्ताए तेसिणं परिच्चायाणं णो कप्पइ
 हारं वा अच्च् हारं वा एकावत्तिं वा मुत्तावत्तिं वा कण-
 गारत्तिं वा रयणावत्तिं वा मुरविं वा कंठ मुरविं वा पाद्वं

वा तिसरयं वा कम्मिसुत्तं वा समुदियाणंतकं वा कम्मवाणे
 वा तुमियाणं वा अंगयाणि वा केजराणि वा कुंमज्जाणि
 वा मज्जं वा चुद्धामाणिं वा पिण्णित्तए णस्य एकेणं
 तंविणं पविच्चएणं तेसिणं परिच्चायाणं णो कप्पइ गांठि
 मेवेढिमपूरिम संघातिम चउव्विहे मद्धे धारित्तए णस्य
 एकेणं कएणपुरेणं तेसिणं परिच्चायाणंणो कप्पइ अगदू
 एणा वा चंदणेण वा कुंमुमेण वा गायं अणुत्तिपित्तए एण
 एण त्यएक्काए गंगामट्टिआए तेसिणं परिच्चायाणं कप्पइ
 मागह ए पत्यए जदस्सपम्मिगाहित्तए सेविवहमाणे णो
 चैवणं अवहमाणे सेवियथिमे ओदए णो चैव णं कइमोए
 सेविअ वहुं पससो णो चैवणं अवहुपससो सिविअप-
 रिपूत्ते णो चैव णं अपरिपूत्ते सेवि अणंदिण णो चैव
 णं अदिएणे सेविअपिवित्तएणो चैव णं हत्थपायचरुच-
 मसंपक्खाद्वएट्टाए सिणाइताए वा तेसिणं परिच्चायाणं
 कप्पइ मागहए अच्चाडए जदस्स पम्मिगाहित्तए सेविय
 वहमाणे णो चैवणं अवहमाणे जावणो चैवणं अदि-
 एणे सेविय हत्थपायचरुचं मासं पक्खाद्वएट्टयाइए
 णोचैवणं पिवइ वा तेणं परिच्चाया एया रूवेणं विहा-
 रेणं विहरमाणा बहुइ वासाइ पारियाइं पाज्जणत्ति बहुइ
 वासाइं पाज्जित्ताकादमासे काद्वकिच्चा उक्कोसेणं वज्ज-
 दोए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो जवंति तेहिं तेसिं गई
 दससागरात्रमाये तिई पाणता सेसं तंचेव ॥ १२ ॥ ६ ॥
 तेणं कोट्टेणं तेणं समएणं अम्मरुस्स परिच्चायगस्स
 सत्तअंतेवानिसयाइ गिम्हकाद्वसमयंसि जेद्धामूलं मासांसि
 गंगाए महानईएओ उज्जकूले कंपिह्वपुरानोणगराओ
 पुरिमताइं एगारं संपट्टिआ विहाराए तयणं तेसिं परिच्चा
 यगाणं तेसिं अगामियाए उिस्सो वायाए दोहट्टाए अरुवीए
 ॥ २० ॥ कएरुवादयः पोरुश परित्राजका लोकतोवउसेया
 (ऋग्वेदजजुवेदसामवेय अहव्वेवदीत्ति) इह पाष्ठवहुवच-
 नलोपदर्शनात् ऋग्वेदजजुवेदसामवेदायर्ववेदानामिति दृश्य
 (इतिहासपंचमाणति) इतिहासः पुराणमुच्यते (निघण्टुगुहा
 णंति) निघण्टो नाम कोश. (सगोवगाणति) अङ्गानि
 शिक्कादीनि उपाङ्गानि तदुक्त प्रपञ्चनपर प्रवन्धा. (सरह
 स्साणंति) पेदम्पर्ययुक्तानामित्यर्थ. (चउएहवेयाणति)
 व्यकं सारयति अध्यापन घोरण प्रवर्तका स्मारका वा अन्ये-
 यांविस्मृतस्य स्मरणात्पारयति पर्यन्तगामिनधारयत्ति धा-
 रयि तुक्का. [पंमंगवीत्ति] वरुगविद शिक्कादि विचारका
 [सहितंत विसारयंति] कापिठ्ठीय तन्त्रपठिरुता [सखाणत्ति]
 सत्याने गणित स्कधे सुपरि निष्ठिता इति योगः
 अथ पंमंगानि दर्शयन्नाह । [सिक्खाकप्पेत्ति] शिक्काअद्व-
 रस्वरूप निरूपकशास्त्र कल्पअ तथाविध समाचार निरूपकं
 शास्त्रमेवेति शिक्काकल्पस्तत्र (वागरणत्ति) शब्दद्वयणशास्त्रे
 (उन्देत्ति) पद्यवचन द्वाकणशास्त्रे (निरुत्तेत्ति) शब्दनिरु-
 क्तप्रतिपादके (जोइसामयणेत्ति) ज्योतिषामयने ज्योति-

इशास्त्रे अन्येषु च बहुषु (धर्मस्य एतद्युक्ति) ब्राह्मणकेषु च वेद व्याख्यानरूपेषु शास्त्रेषु आगमेषु वावाचनान्तरे (परिव्याप-
सुयनएतद्युक्ति) परिव्राजकसवन्धिषु च नयेषु न्यायेषु (सुप-
रिनिधिव्यायाविदोत्थयति) सुनिष्णाताश्राप्यदूवन्निति (आ-
धवेमाणत्ति) आख्यन्तः कथयन्तः (पक्षवेमाणत्ति) बोध-
यतः (परुवेमाणत्ति) उपपत्तिभिः स्थापयतः (चोक्त्वा-
चोक्त्वायारत्ति) चोक्त्वा विमलदेहनेपथ्या चोक्त्वाचाराः ।
निरवद्यन्यवहाराः किमुक्तप्रघतीत्याह । (सुईसुई समायर-
त्ति) अभिस्सेयजलपुयप्पाणेत्ति) अग्निपेकतो जडेन पूयत्ति
पवित्रित आत्मायैस्ते तथा अविद्येण विष्णाज्जावेन (अधर्मगती
अवट्कूप (वाविचत्ति) वापीचतुरस्रजलाशयविशेषः (पुष्क-
रिणीवत्ति) पुष्करिणीवर्तुल' स एव पुष्करयुक्तोवा (दीहि-
यवत्ति) दीर्घिकासारणी (गुजाद्वियवत्ति) गुजादिकावक्र-
सारणो (सरसिवत्ति) क्वचिद्दृश्यते । तत्र महत्सरः सरसी
त्युच्यते (णस्यत्य अरुण गमणे णाति) न इतियोनिपेधः
सोऽन्यत्राध्वगमनादित्यर्थः । सर्गध्वेत्यत्र यावत्करणादिद दृश्यं
(रद वा जाण वा जुग वा गिह्लि वा थोह्लि वा पवहण वा
सियवेत्ति) एतानिच प्रागिव्यारव्येयानीति (हरियाण-
द्वेषण यावत्ति) सन्नेषणता (घट्टणयावत्ति)
संघट्टनं (धंनणयावत्ति) स्तभनमूर्च्छीकरणं (वृसणया
वत्ति) क्वचित्तत्र लूषण इस्तादिनापनकादेः समाज्जनं
(उप्पामनथावा) उन्मूलन अयपायाणिवेत्यादिसूत्रं यावत्
करणात् अप्रकसीसकरजतजातरूप काच (वेरुतिय) वृत्त
दोह कंसदोह हारपुटक रौतिका मणि शरू दन्त चर्म
चेव शैल शब्दविशेषितानि पात्राणि दृश्यानि (अणयरा-
णिवा तहप्पगाराणि महद्धण मोह्लाई) इति च दृश्यमू-त्रा
यो दोह-रजत रूप्य जातरूप सुवर्ण काचः पाषाणविकार
(वेरुतियत्ति) रुदिगम्य वृत्तदोह त्रिकुटीति यदुच्यते कां
स्यदोहं कांस्यमेवहारपुटकं मुक्ताशुक्तिपुटकं रौतिका पित्तदा
अन्यतराणिवा येषामध्ये एकतराणि पतद्यतिरिक्तानि वा तथा
प्रकाराणि भोजनादिकार्यकरणसमर्थानि महत्प्रभूत धन
रुच्यं मूल्यं प्रतीत येषांतानि तथा (अद्याद्युपायेणति) अद्या-
द्युपात्रात् तुवकप्राजनादित्यर्थः । तथाअयवधणानि चेत्यत्र
यावत् करणात् अप्रकयधनादीनि शैलवधनान्तानि दृश्यानि
(अणयराई तदप्पगाराई महद्धणसद्दाई) इत्येतद्दृश्यमिनि
पुस्तकांतरे समग्रमिदं सूत्ररुच्यमस्त्येवेति (णस्यत्यपगाए धा-
उरत्तापत्ति) इह युगद्विकथेति शेषो दृश्यः हारादीनि
प्राग्बत् । औप० ।

से इमे गामागरजाणसाधिवेसेसु पव्वइया समाणा जवंति
तं जहा आयरियपन्निणीया उवज्जायपन्निणीया कुल-
पन्निणीया मणपन्निणीया आयरियउवज्जायाणं अय-
सकारगा अवसकारगा अकित्तकारगा वहुई असज्जा-
वुच्चावणाहिं मिच्छत्ताज्जिधिवेसेहि य अप्पाणं च
परं च तदुजयंच वुग्गाहेमाणा वुपपाएमाणा विहरित्ता
बहुइ वासाई सामणपरियागं पाउणति बहुतस्स ठाणस्स
अणादोइयअप्पन्निक्ता काळमासे काळं किच्चा उक्कोसेणं
लंतए कप्पे देवकिन्विसिएसु देवकिन्विसियत्ताए उववत्तारो
जवंति तेहिं तेसिं गती तेरससागरोवमाइ त्रिती अणा-

राहका सेसं तं चेव ॥ १५ ॥

टी० असज्जावोच्चावनाज्जिः (मिच्छत्ताज्जिनिवेसेहियात्ति)
मिथ्यात्वे वस्तुविपर्यासे मिथ्यात्वाद्वा मिथ्यादर्शनाख्यकर्मणः
सकाशादभिनिवेशाश्चित्तावष्टम्भा मिथ्यात्वाभिनिवेशास्तेः
(वुग्गाहेमाणत्ति) व्युद्ग्राहयमाणाः कुग्रहे योजयन्तः (वु-
प्पाएमाणात्ति) व्युत्पाद्यमाना' असज्जावोच्चावनासु समर्थी-
कुर्वन्त इत्यर्थः (अणादोइयअपन्निक्तात्ति) गुरुणां समीपे
अकृतालोचनास्ततो दोषादानिदृत्ताश्चेत्यर्थः एतेषां च विशिष्ट-
श्रामण्यजन्य देवत्वं प्रत्यनीकतया जन्य च किल्विपिकत्व ते
हि चाकृतावप्राया एव देवमध्ये जवन्तीति १५ । औप० ।

सेजेइमे सध्विपंचिंदियतिरिक्खजोणिया पज्जत्तया
जवंति तं जहा जइयरा खहयरा थइयरा तेसिं णं
अत्येगइयाणं सुजेणं परिणामेणं पसत्येहिं अज्जवमा-
णेहिं द्वेसाहिं विसुज्जमाणाहिं तहावरणिज्जाणं कम्माणं
खओवसमइएणं इहा तह मणगवेसणं कारमाणाणं
सणीपुवे जाईसरणे समुप्पजति तएणं ते समुप्पसा-
जाइसरणसमाणां सयमेव पंचाणुव्वयाइं पन्निवज्जति
पन्निवज्जिता वहुईं सीद्वंव्यगुणवेरमाणपक्खत्ताणपो-
सहोववासाइं अप्पाणं जावेमाणे वहुईं वासा इं आययं
पालेति पाद्वित्ता जचं पक्खवंति वहुईं जचाइं अणसणाए
उयंति १ ता आदोइयपन्निक्ता समाहिं पत्ता काळमासे
काळंकिच्चा उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे देवत्ताए उववत्तारो
जवंति तेहिं तेसिं गती अट्टारस सागरोवमाइं त्रिती
पणत्ता परदोगस्स आराहगा सेसं तंचेव ॥ १६ ॥

टी० (सध्वि पुव्वजाईसरणेति) सद्धिनां सतां या पूर्वजा-
तिः प्राक्को जवस्तस्या यत्सरण तत्तथा ॥

सेजेइमे गामागरजावसन्निवेसेसु अजीवकम् जवंति तंज-
हा दुधरंतरिया तिधरंतरिया सत्तधरतरिया उप्पव्वे
ट्टिया धरसमुदाणिया विज्जुअन्तरिया उट्टिया समणा
तेण एयारू वेणं विहारेणं विहरमाणे वहुइं वासाइं
परियायं पाउणित्ता काळमासे काळं किच्चा उक्कोसेणं
अचुए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो जवंति तेहिं तेसिं गती
वावीसं सागरोवमाइं त्रिती अणाराहका सेसं तं चेव
॥ १७ ॥ से जे इमे गामागरजावसन्निवेसेसु पव्वइया
समाणा जवति तं अनुक्कोतिया परपरिवाइया नूइकम्मि-
या चुज्जो १ कोऊयकारका तेणं एतारूवेणं विहारेणं
विहरमाणा वहुइं वासाइं सामणपरियागं पाउणंति
पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणादोइयअपन्निक्ता काळ-
मासे काळंकिच्चा उक्कोसेणं अचुए कप्पे अज्जिओगिएसु
देवेषु देवत्ताए उववत्तारो जवंति तेहिं तेसिं गती वावीसं
सागरोवमाइं त्रिती परदोगस्स अणाराहगा सेसं तं
चेव ॥ १८ ॥

टी० (च्छुज्जो च्छुज्जो(कोऊयकारकात्ति) भूयो नूय पुन पुनः

कौतुक सोत्राग्यादिनिमित्त परेषां स्तपनादि तत्कर्ता-
र कौतुककारकाः (आग्निओगिण्यसुत्ति) अभियोगे आदेश-
कर्मणि नियुक्ताः अभियोगिका आदेशकारिण इत्यर्थः एतेषां
च देवत्वं चारित्रादानियोगिकत्वं चात्मोत्कषादरिति ॥ १७ ॥
भा०॥

सेजे इमे गामागरजावसखिवेतसु णिएहका नवंति तंवहुरया
१ जीवभदेसेया २ अव्यक्तिया ३ सामुच्छया ४ दोकारिया ५
तेरासीया ६ अव्यक्तिया ७ इवेते सत्त प्यवयणिएहका
केवन्नचरिया द्विं गसामसा मिच्छदिद्धा वहुहिं असञ्जा-
वुञ्जावणाहिं मिच्छत्ताभिसिणिवेसेहिय अप्पाणं च परं
च तज्जयं च बुग्गाहेमाणा बुप्पाएमाणा विहरित्ता
वहुइ वासाइ सामसपरियागं पाउणंति काळमासे काळ-
किचा उक्कोमेणं उवरिमेसु भेवेजेसु देवताए उववत्तारो
नवं ते तेहिं तेसिं गती एकत्तीसं सागरोमाइ त्रिती पर-
द्वोगसस अणाराहगा सेसं तं चव ॥ १८ ॥

॥ टी० ॥ उपपन्नकणञ्च तत् सक्रियावर्तिव्यापन्नदर्शनानाम-
न्येयामपीति (प्यवयणनिपद्यति) प्रवचन जिनागम निन्दुवते
अपन्नपन्नन्यथा तदेकदेशस्याच्युपगमात्ते प्रवचननिन्दुवकाः
केवन्न (चरियाविगसामसा मिच्छदिद्धाति) मिथ्याहृष्यस्ते
विरतीतवेत्थाः नवर चर्यया निज्ञाटनादिक्रियया विज्ञेन च
रजाहरणादिना सामान्य साधुनुत्थ इति ॥ १८ ॥

से जे इमे गामागरजावसाणिवेतसु मणुया नवंति तं
जहा अप्पारंजा अप्पपरिग्गाहा धम्मिया धम्माणुय-
धम्मिद्धा धम्मत्ताइ धम्मपत्तोइ धम्मपत्तज्जणा धम्मस-
मुदायारा धम्मेणं च व वित्तिं कप्पेमाणासु सीद्दासु व-
यापु प्पक्रियाणंदा साह्हिंति एकच्चाओ पाणाइवा ताओ
पम्पिवेरया जावज्जीवाए एकच्चाओ अपम्पिवेरया एवं
जाव परिग्गताओ १ एकच्चाओ कोहाओ मायाओ दो-
जाओ पेज्जाओ कत्तहाओ अवन्नखाणाओ पेसुष्ठाओ
परपरिग्गाओ अरानेरतोओ मायापोमाओ मिच्छदं-
सणसद्दाओ पम्पिवेरया जावज्जीवाए एकच्चाओ अप-
म्पिवेरया एकच्चाओ आवंजनमारंजाओ पम्पिवेरया
जावज्जीवाए एकच्चाओ अपम्पिवेरया एकच्चाओ
करणकारावणाओ पम्पिवेरया जावज्जीवाए एकच्चाओ
पयणपयावणाओ पम्पिवेरया जावज्जीवाए एकच्चाओ
अपम्पिवेरया एकच्चाओ करणकारावणाओ पम्पिवेरया
जावज्जीवाए एकच्चाओ पयणपयावणाओ पम्पिवेरया
जावज्जीवाए च व वित्तिं कप्पेमाणा मुनीद्दा सुज्जया
सुप्पमि भाणंदा साह्हिंति एकच्चाओ पाणाइवा ताओ
पम्पिवेरया जावज्जीवाए एकच्चाओ अपम्पिवेरया एवं
जाव परिग्गताओ १ एकच्चाओ कोहाओ मायाओ दो-
जाओ पेज्जाओ कत्तहाओ एकच्चाओ पयणपयाव-
णाओ अपम्पिवेरया एकच्चाओ कुट्टण पिट्टण तज्ज-

ए ताज्जण वहुं वध परिकिन्नेसाओ पम्पिवेरया जावज्जी-
वाए एकच्चाओ अपम्पिवेरया एकच्चाओ राहाण महण
वसुन्न विज्जेवण सह फरिस रस रूव गंध म
द्दाइंकाराओ पम्पिवेरया जावज्जीवाए एकच्चाओ अपम्पि-
विरया जेयावसे तहप्पगारा सावज्जजोगा वहिया कम्मंता
परपाणपरियावणकरा कच्छंति ततोजावए कच्चाओ अ-
पम्पिवेरया तं समणोवासका नवंति अज्जिगयजीवा
जावओ वज्जु पुष्पपावाओ आसव संवर निज्जरकि-
रिया अधिकरण वंधमोक्खकुसदा असहेज्जाओ देवा-
सुरणागजक्खरक्खत्किंपुरिसगरलंगंधवमहोरगादिपहिं
देवगणेहिं निग्गंयाओ पावयणाओ अस्सइकमणिज्जा
णिग्गंये पावयणे णिस्संकिया णिकंखिया निव्विति-
गिच्छा लच्छ्छा गहियद्दा पुच्छियद्दा अज्जिगयद्दा वि-
णिच्छियद्दा अट्ठिमिजये माणुरागत्ता अयमाउसो णिग्गंये
पावयणाओ अये अयं परपट्टे सेसे अणट्टे ऊसियफविहा
अवंगुयत्तुवा रा चित्तंतेउरपरधरदारप्पवेसा चउइसट्टमुदि-
ट्टपुष्पमासिष्ठी सु पम्पिपुणं पोसहं सम्मं अणुपादेत्ता
समणणिग्गंये फासुए सणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइ-
मेणं वत्थपम्पिग्गहं कंवलपायपुंज्ज्जेणं आसहजेसज्जेणं
पम्पिहारणयप ढफत्तहगसेज्जासंधारणं पम्पिज्जाजेमाणा
विहरंति विहरित्ता नत्तं पक्खवंति तंवहुइंत्ताइ अण-
सणए च्छेदिंत्ति च्छेदित्ता आलोइयपम्पिकंता समाहिपत्ता
काळमासे काळकिचा उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे देवत्ताए
उववत्तारो नवंति तेहिं तेसिं गती वावीसं सागरोवमाइ
त्रिती आराहया सेसं तहेव ॥ १९ ॥

टी० ॥ (धम्मियत्ति) धम्मंण श्रुतचारित्ररूपेण चरन्ति येते
धार्मिका कुत पतदेवमित्यत आह (धर्मिडुत्ति) धर्मश्रुत-
रूप पवथे वद्वन् प्पजितो वा येपान्ते धम्मंण धर्मिणांच्छाः
धर्मिणाः अथवा धम्मोऽस्ति येपान्ते धम्मिणः त पवान्ये-
ज्ज्योऽतिशयवन्तो धर्मिणा अत एव (धर्ममखाइत्ति) धर्म-
मारख्यान्ति म यानां प्रतिपाद्यन्तीति धर्मोख्यायिन धर्माद्वा
व्यातिः प्रसिद्धियेपान्ते धर्मस्थातयः (धम्मपटोइयत्ति)
धम्म प्रज्ञोकयन्ति उपादेयतया प्रवृत्ते पापणिग्गु वा गवे-
पयन्तीति धर्मप्रज्ञोकिन धम्मगंवेपणानन्तर वा (धर्मप-
लज्जणत्ति) धर्मं प्ररज्यन्ते आसज्यन्ते ये ते धर्मप्ररज्जनाः
ततश्च (धम्मसमुदाचारत्ति) धर्मरूपधारित्रात्मकं समु-
दाचार सदाचार सप्रमोदोवाऽऽचारो येपान्ते धर्मसमुदा-
चाराः अत एव (धम्मंण च व वित्तिं कप्पेमाणात्ति) धम्मंणव-
चारित्राविरोधेन श्रुताधिगेधेन वा वृत्तिं जीविकां कल्पयन्तः
कुत्राणा विहरन्तीति योग (सुज्जयत्ति) सद्वृत्ताः शोभन-
चित्तवृत्तिवितरणा वा (सुप्पमियाणदा साह्हिंति) सुप्प-
प्रत्यानन्द चित्तादात्रयेपान्ते सुप्रत्यानन्दा साधुषु विषय
चूतेषु अथवा (साह्हिंति) उत्तरवाक्ये सम्यक्ततं ततश्च
साधुन्य सकाशात् साध्वन्तिके इत्यर्थ (पगसाओ पाणा-

इवाया प्रोत्ति) एकस्मात् न सर्वस्मात् पाठान्तरे (एगइया-
भात्ति) तत्र एकक एव एककिकः तस्मादेककिकात् इत
इद सूत्र प्रायः प्रागुक्ताथ नवर मिच्छादसणसल्लाश्रोत्ति इह
मिथ्यादर्शन तज्जन्यान्यपुथिकवन्दनादिका क्रिया ततो भावतो
विरता. राजाभियोगादिभिस्त्वाकारैरविरता इति ॥१०॥ .

एव सामान्यनोक्तानां मनुष्याणां विशेषनिर्देशार्थमाह ।
(तजहत्ति) पते इत्यर्थः (सेजहानामपत्ति) क्वचित्त्राप्य-
यमेवार्थः ॥

से जे इमे गामागरजावत्तणिवेत्तेसु मणुआ जवन्ति
तंजहा अणारंजा अपरिग्गहा धम्मिया जाव कप्पेमाणा
सुणीयासुवता सुपरियाणंदा साहु मग्वाओ पाणाइवा-
यातो पन्निविरयाजाव सव्वाओ परिग्गहाओ पन्निविरया
सव्वाओ कोहाओ माणाओ मायाओ दोजाओ जाव
मिच्छादसणसल्लाओ पन्निविरया सव्वाओ अरंजसमा
रंजाओ पन्निविरया सव्वाओ करणकारावणाओ पन्निवि-
रया सव्वाओ पयणपयावणाओ पन्निविरया सव्वाओ
कुट्टणपिट्ठणतज्जणताज्जणवत्तवंधपरिकिस्सेसाओ पन्निवि-
रया सव्वाओ एहाण मइण वणणक विन्नेवण सदफरिस
रस ख्वगंय मद्वाअंकाराओ पन्निविरया जेतावणे तह
प्पगारा सावज्जजोगे वहिया कम्मंत्ता परयाणपरियावण
करा कज्जत्ति ततो विपन्निविरया जावजीव.ए से जइणा
मए अणगारा जवन्ति । इरियासमिया जासासमिया जावइ-
णमेव णिग्गंय पावयणं पुरओ काउ विहरंति तेसिणंजगवं
ताणं एतेणं विहारेणं विहरमाणणं अत्येगइयाणं अणते
जाव केवत्तवरणाणंदसणे समुप्पज्जति । ते वहइं वासा
इं केवत्तिपरियागं पाउणंति । पाउणित्ता जत्तपच्चक्खति
जत्तं २ वहइं जत्ताइं अणसणाइं अदेइ २ ता जस्सट्टाए
कीरइ एग्गजावे जाव अंतं करंति जेसिं पियणं एगइया
णं णो केवत्तवरदंसणे समुप्पज्जइ ते वहइं वासाइं अउ
मत्थपरियागं पाउ २ आवाहे उप्पणणे वा अणुप्पणणे
वा जत्तं पच्चक्खति ते वहइं जत्ताइं अणमणए अदेइ २
ता जस्सट्टाए कीरए णग्गजावे जाव अंतं करेइ जेतिं
पियणं एगइयाणं णो केवत्तवरदंसणे समुप्पज्जइ । ते
वहइं वासाइं अउमत्थपरियागं पाओ २ आवाहे उप्प
णणे वा अणुप्पणणे वा जत्तं पच्चक्खति । ते वहइं जत्ताइं
अणसणाए अदेइ २ ता जस्सट्टाए करिए णग्गजावो
जाव तमइमाराहित्ता चरिमेहिं उस्सासणिसानहिं
अणंतं अणुत्तरं निज्वाघायं निरावरणं कतिणं पन्निपुएणं
केवत्तवरणाणंदसणं उप्पात्ति तओपच्छा सिज्जइ जाव
अंतं करेहिंत्ति एकच्चा एण एकजयं तासे पुव्वकस्मावसे
सेणं काइमासे काइं किच्चा उक्कोसेणं सव्वइसिच्चे
महाविमाणे देवताए उववचारो जवन्ति तेहिंतेसिं गइं तेती

सं सागरोवमाइं उिइं आराहका सेमं तं चेव ॥

टी० आवाहेति रोगादिवाधायां एगइया पुण एगे भयं
तारोत्ति एगा असाधारणगुणत्वात् द्वितीया मनुजभवभाविनी
वा अर्था पूजायथान्ते एकार्थाः पुन शब्दः पूर्वोक्तार्था-
ऽपेक्षया उत्तरवाक्यार्थस्य विशेषद्योतनार्थः । एके केवत्तज्जान
भाजनेच्यो अपरे (भयत्तारोत्ति) भक्तारो अनुष्ठानविशेषस्य
सेवयितारो भयत्रातारा वा अनुस्वारस्त्वद्वाङ्गिक (पुव्वक-
स्मावसेसेण) क्लीणवशेषकर्म्मणो देवतयोत्पत्तारो
भवन्तीति योगः ॥

आराहण-आराधन-आ राध-ल्युट्-आ सामस्त्येन राध्यते
साध्यते पर्यन्तक्रियाऽनेनेत्याराधनमन इ नम अनइ ने, सस्ता.
आराहणपद्मागा-आराधनपताका- स्त्री० आराधनरूपपता
कायाम् द० प० ॥

ससाररगमज्जे, धिइवल वच्चसाय वद्धकव्वाओ ॥ इत्थ
मोहमत्त, हराहि आराहणपद्मागा ॥ २ए ॥ द० प० ।
चत्तारिय कसाए, तिक्किगारवे पच्च इदियग्गामे ॥ हता परीसइस
मूहे, राहि आराहणपद्मागा ॥ ३इ ॥

आराहणय-आराधनक- पु० सस्तारके, सस्ता० ॥

आराहणया-आराधनता स्त्री० सस्तारके, एस किज्जाराहणया
आ सामस्त्येन राध्यते साध्यते पर्यन्तक्रियाऽनेनेत्याराधनमन-
शनम् तस्य भाव आराधनता आराधनमेव वा आराधनका
स्वाधिकप्रत्ययोपादानादारधनका अयमथ एष सस्तारक
आराधनता आराधनका वा चारित्रधमात्थापनकल्पा इति
सेस्ता० ॥

आराहणा-आराधना-स्त्री० आ राध णिच् युच् स्त्रीत्वाद्वाए
सेवायाम्, वाच० । पाठनायाम्, पचा० वृ ७ ॥ मोक्कुसु-
साधनोपाये, दर्श० ॥ आराधनमाराधना ज्ञानादिवस्तुनोऽनु-
कृत्ववर्तित्वम् निरतिचारज्ञानाद्यासेवायाम् स्था० ग २
आराधना ज्ञानादिगुणानां विशेषतः पाठनेति औप० (आरा-
हणागुणाण) आराधनाऽखल्कावस्य गुणानामिति घ०
अधि ३ (अपच्छिन्नमारणतिय सत्वेहणा जोसणाराहणाय)
आराधनाऽखल्कावस्य करणमित्यर्थः । आव० । उत्तमार्थ
प्रतिपत्तौ आनु० ॥ चरमकावे निर्यापणे, च आराधना चरम-
कावे निर्यापणरूपेति । छा० । दश ० अ १० ॥
सा च द्विविधा तथा च स्थानाङ्गे २ ग. ।

दुविहा आराहणा प० तं० । धम्मियाराहणा चेव
केवत्तिआराहणा चेव धम्मियाराहणा दुविहा प०
तंजहा रुयधम्माराहणा चेव चरित्तधम्माराहणा चेव
केवत्तिआराहणा दुविहा पन्नता । तंजहा अंतकिरिया
चेव कप्पाविमाणं ववत्तिया चेव ॥

टी० उविहेत्यादि ॥ सूत्र कएत्थ नवर । आराधनमारधना
ज्ञानादिवस्तुनोऽनुकृत्ववर्तित्वं निरतिचारज्ञानाद्यासेवेति या-
वत् धर्मण श्रुतचारित्ररूपेण चरन्तीति धार्मिकाः साधवस्ते
पामिय धार्मिकी सा चासावाराधना चेति निरतिचारज्ञाना-
दिपाठना धार्मिकाराधना केवत्तिनां श्रुतावाधि मन पर्याय
केवत्तज्ञानिना मिय केवत्तिकी सा चासावाराधना चेति केव-
त्तिकाराधनति । सुयधम्मत्यादौ विषयभेदेनाराधनाभेद उक्तः
केवत्तिआराहणेत्यादौ तु फलभेदेनेति तत्र अतो जवत्तस्तस्य

क्रिया अंत क्रिया नवच्छेद इत्यर्थं रतकेतुर्याऽऽराधना शैवेति सा
सा अतक्रियेत्युपचारात् एषा च क्वाथिकज्ञानिकेवद्विनामेव
भवति । तथा कत्रेषु देवत्रोकेषु न तु ज्योतिश्चारे विमानानि
देवा वासविशेषा अथवा कल्यात्र सौधर्मादयो विमानानि
च तदुपरिवर्ति त्रैवेयकादीनि कत्रविमानानि तेषु उपपत्ति-
रुपपातो जन्म यस्याः सकाशात् सा कल्पविमानोपपातिका
ज्ञानाद्याराधना एषा च श्रुतकेवद्व्यादीनां भवतीति एव फदा
चेयमनतरफद्वघरेणोक्ता परपरया तु भवांतक्रियानुपाति-
न्येवेति ॥

त्रिविधापि भगवत्याम् यथा ज० श० ८ उ० १०

कत्रविहाणं जंते ! आराहणा पक्षता ? गोयमा !
तिविहा आराहणा पण्णत्ता तंजहा नाणाराहणा ?
दंसणाराहणा २ चरित्ताराहणा ३ नाणाराहणाणं जंते !
कइविहा पक्षता ? तिविहा पक्षता तंजहा- उक्कोसिया
मज्जिमा जहाणा दंसणाराहणाणं जंते ! कत्रविहा ? एवं
चेव तिविहावि एवं चरित्ताराहणावि ॥

टी० आराधना निरतिचारतयानुपादना तत्र ज्ञानं पञ्चप्रकारं
श्रुतं वा तस्याऽऽराधना काद्याद्युपचारकरणं दर्शनं सम्यक्त्व
तस्याऽऽराधना निःशकितत्वादि तदाचारानुपादनं चारित्र
सामायिकादि तदाराधना निरतिचारता (उक्कोसियत्ति । उ-
त्कर्षा ज्ञानाराधना ज्ञानरुन्यानुग्रानेषु प्रकृष्टप्रयत्नता मज्जिमत्ति
तेष्वेव मध्यमप्रयत्नता जहाणत्ति । तेष्वेवाल्पतमप्रयत्नता ।
एवं दर्शनाराधना चारित्राराधना चेति ॥ स्या० ग० ३ ॥
ज्ञानस्य श्रुतस्याराधना काद्याध्ययनादिष्वष्टसु आचारेषु प्र-
धृत्या निरतिचारपरिपादना ज्ञानाराधना एव दर्शनस्य नि श-
ङ्कित्तदियु चारित्रस्य समितिगुप्तियु सा चोत्कृष्टादिभेदाभावे
भेदान्का त्रभेदा देनि ज्ञानादिप्रतिपतनशङ्कणः ॥

अशोकराधनाभेदानामेव परस्परपनिवन्धमभिधातुमाह ।
ज० श० ८ उ० १०

जस्मणं जंते ! उक्कोसिया नाणाराहणा तस्स उक्कोसिया
दंसणाराहणा जस्म उक्कोसिया दंसणाराहणा तस्स
उक्कोसिया नाणाराहणा गोयमा ! जस्स उक्कोसिया णाणा
राहणा तस्स दंसणाराहणा उक्कोसा वा अजहण्णुक्कोसा
वा जस्स पुण उक्कोसिया दंसणाराहणा तस्म नाणाराहणा
उक्कोसा वा जहाणा वा अजहाणा मण्णुक्कोसा वा ॥

॥ टी० ॥ जस्म णमित्यादि ॥ अजहाण्णुक्कोसावत्ति ॥ जत्रया
चामागुत्कर्षा चोत्कृष्टा जत्रन्योत्कर्षा तत्रियेधादजत्रन्योत्कर्षा
मत्यमेत्यर्थः । उक्कृष्टज्ञानाराधनावतोह्याचे छे दर्शनाराधने
प्रयतो न पुनस्तृतीया तथा स्वभावत्वात्तस्येति ॥ जस्स पुण-
स्यत्ति ॥ उक्कृष्टदर्शनाराधनावतो हि ज्ञानं प्रति त्रिप्रकारस्यापि
प्रयत्नस्य समतयोऽस्तीति त्रिप्रकारापि तदाराधना प्रजनया
प्रयतीति ॥

जस्मणं जंते । उक्कोसिया नाणाराहणा तस्म उक्को-
सिया चरित्ताराहणा जस्म उक्कोसिया चरित्ताराहणा
तस्मुक्कोसिया नाणाराहणा ? जहा उक्कोसिया नाणाग-
हणा य दंसणाराहणा य जणिया तहा उक्कोसिया
नाणागहणा य चरित्ताराहणा य जणियत्त्वा ॥

टी० ॥ उक्कृष्टज्ञानचारित्राराधना संयोगसूत्रे तूत्तरं यस्यो-
त्कृष्टा ज्ञानाराधना तस्य चारित्राराधना उत्कृष्टा मध्यमा वा
स्यात् उक्कृष्टज्ञानाराधनावतो हि चारित्रं प्रति नात्पतमप्रय-
त्नता स्यात्तत्त्वज्ञावत्वात्तरयेति । उक्कृष्टचारित्राराधनावतस्तु
ज्ञानं प्रति प्रयत्नत्रयमपि भजनया स्यात्, एतदेवातिदेशत
आह जहा उक्कोसिय इत्यादि ॥

जस्मणं जंते ! उक्कोसिया दंसणाराहणा तस्सुक्कोसिया
चरित्ताराहणा जस्सुक्कोसिया चरित्ताराहणा तस्सुक्को-
सिया दंसणाराहणा गोयमा ! जस्स उक्कोसिया दंस-
णाराहणा तस्स चरित्ताराहणा उक्कोसा वा जहाणा
वा अजहाणा मण्णुक्कोसा वा जस्स पुण उक्कोसिया चरि-
त्ताराहणा तस्स दंसणाराहणा नियमं उक्कोसा ॥

॥ टी० ॥ उक्कृष्टदर्शनचारित्राराधना संयोगसूत्रेदूत्तरं ॥
(जस्सुक्कोसियादंसणाराहणेत्यादि) ॥ यस्योत्कृष्ट दर्शना-
राधना तस्य चारित्राराधना त्रिविधापि भजनया स्यात्तुक्कृष्टद-
र्शनाराधनावतो हि चारित्रं प्रति प्रयत्नस्य त्रिविधस्याऽप्य-
विरुद्धत्वादिति ॥ उत्कृष्टायां तु चारित्राराधनायामुत्कृष्टैव द-
र्शनाराधना प्रकृष्टचारित्रस्य प्रकृष्टदर्शानागतत्वादिति ॥

अथाराधनाभेदानां फलदर्शनायाह. ज० श० ८ उ० १०

उक्कोसियं णं जंते । नाणाराहणं आराहेत्ता कइहिं
जवग्गहणेहिं सिज्जइ जाव अंतं करेइ गोयमा । अत्येगइए
तेणेव जवग्गहणेणं सिज्जइ जाव अंतं करेइ । अत्येगइए
दोवे णं जवग्गहणेणं सिज्जइ जाव अंतं करेइ । अत्येगइए
कप्पोवणसु वा कप्पातीतणसु वा उववज्जइ, उक्कोसिया
णं जंते ! दंसणाराहणं आराहेत्ता कइहिं जवग्गहणेहिं
एवं चेव ॥ उक्कोसियं णं जंते ! चरित्ताराहणं आराहे-
त्ता एवं चेव, एवरं अत्येगइए कप्पातीत एसु उववज्जइ ॥

टी० ॥ तेणेव जवग्गहणेणं सिज्जइति ॥ उत्कृष्टां ज्ञानारा-
धनामारोह्य तेनैव जवग्रहणेन सिवत्युत्कृष्टचारित्राराधनायाः
सज्जावे कप्पोवणसुवत्ति ॥ कल्पोपगेषु सौधर्मादिदेवलो-
कोपगेषु देवेषु मध्ये उपपद्यते मध्यमचारित्राराधनास-
ज्जावे ॥ कप्पातीतणसुवत्ति ॥ त्रैवेयकादिदेवेषूपपद्यते मध्यमो-
त्कृष्टचारित्राराधनासज्जावे इति ॥ तथा उक्कोसिय ण
जंते ! दंसणाराहणमित्यादौ एवचेवत्ति करणात्तेणेव भवग्ग-
हणेण सिज्जइत्यादि दृश्य तज्जवसिरुचादि च तस्यां स्याच्चा-
रित्राराधनायास्तत्रोत्कृष्टाया मध्यमायाश्चोत्कृष्टत्वादिति ॥ तथा
उक्कोसियं णजते ! चारित्ताराहणमित्यादि एवंचेव तिकरणा-
त्तेणेव भवग्गहणेणमित्यादि दृश्य केवलं तत्र अत्येगइए
कप्पोवणेषु वेत्यभिहितमिह तु तत्रावाच्यमुत्कृष्टचारित्राराध-
नावत सौधर्मादिकल्पेष्वगमनाघाच्यं पुन' अत्येगइए कप्पा-
तीतणसु उववज्जइति, सिक्किगमनाभावे तस्यानुत्तरसुरेषु
गमनादेतदेव दर्शयतीकं ॥

मज्जिमियं णं जत ! नाणाराहणं आराहेत्ता कइहिं
जवग्गहणेहिं सिज्जइ जाव अंतं करेइ २ गोयमा ! अत्ये-
गइए दोवे ण जवग्गहणेण सिज्जइ जाव अंतं करेइ तत्र
पुण जहाणा णाइकमइ । मज्जिमियं ण जते । दंसण-

राहणं आराहेत्ता एवं चेव एवं मज्जिमियं चरित्ता-
राहणं पि ॥

टी० ॥ नवरमित्यादि ॥ मध्यमज्ञानाराधना सूत्रे मध्यमत्व
ज्ञानाराधनाया अधिभूतत्रय एव निर्वाणत्रयेणुपपत्तेरिति । दोच्चेणति ॥ अ-
धिकृतमनुप्यभवापेक्षया द्वितीयेन मनुप्यत्रयेण ॥ तच्च पुण
त्रयमाहणति ॥ अधिकृतमनुप्यभवग्रहणापेक्षया तृतीयं म-
नुप्यत्रयग्रहण ॥

जहणियं णंजंते ! नाणाराहणं आराहेत्ता कइहिं
जवग्गहणेहिं सिज्जइ जाव अंतं करेइ गोयमा ! अत्थे-
गइए तच्चे णं जवग्गहणेणं सिज्जइ जाव अंतं करेइ
सइत्तजवग्गहणेणं पुण नाइक्कमइ एवं दंसणाराहणं पि ।
एवं चरित्ताराहणं पि ॥

एताश्च चारित्राराधनाः सवक्षिता ज्ञानाद्याराधना इह विव-
क्षिता. कयमन्यथा जघन्यज्ञानाराधनामाश्रित्य घट्टयति सत्त-
ट्टजवग्गहणाइ पुण णाइक्कमइत्ति ॥ यतश्चारित्राराधनाया एवेद
फट्टमुक्कं यदाह अट्टजवाउवचरित्तं ॥ श्रुतसम्यं कृत्वदेश
विरतिभवास्त्वसङ्घेष्या उक्तास्ततश्चरणाराधनारहितज्ञानद-
र्शनाराधना असङ्घयेयजविका अपि जवन्ति नत्वप्रभविका
एवेति ॥ तथाच व्यवहारकल्पे (आराहणाउ तिविहा उक्कोसा
मज्जमा जहखाउ ॥ एगडुगतिगजहुन्न दुतीगडुभवाउक्कोसा)
आराधना त्रिविधा उत्कृष्टा मध्यमा जघन्या च । तत्रोत्कृष्टा-
राधनाया' फलमेको भव. मध्यमाया द्वौजवौ जघन्यायात्त्रयो
जवा. यत्ति तत्रैमो'ज्ञानावस्तदा उत्कृष्टाराधनाया फलं जघन्य
ससरणं द्वौ जवौ मध्यमायात्त्रयो जवा जघन्याया अष्टौ जवाः
॥ ६० प० म. प ए । दंसणनाणचरित्तं तव य आराहणा
चउक्खधा । सव्वे च होइ तिविहा उक्कोसा मज्जिम जहखा ३७
आराहे ऋणविक उक्कोसाराहणं चउक्खधा । कम्मरइविप्प
मुक्को तेणेव भावेण सिज्जिज्जा ३७ आराहेऋणविक जहखा-
माराहणाचउक्खधा । सत्तट्टभवमाहणे परिणामेऋण सिज्जिज्जा
३७ ॥

जणइ य तिविहा जणिया, सुविहिय आराहणा जिणिं
देहिं । सम्मत्तमिय पदमा, नाणचरित्तेहिं दोअएणा ॥ १५ ॥
सइहगा पात्तियगा, रोयगा जस्स वीरवयणस्स । समसअणु
सरंता, दंसणआराहणा हुन्ति ॥ १६ ॥ ससारसमावन्ने य
उविहे मुहे मस्सिएचेव । एएउविहे जीवे, आणए सइ
हे निम्भं १७ धम्माधम्मागास, दुग्गा जे जीवमाच्छका-
यं च । आणइ सइकहतां, सम्मत्ताराहणा जणिया १७
आराधनामधिकृत्य महाप्रत्याख्याने ६० प० इट्टियसुहसो-
उवउ, धोरपरीसइपरार्थ्यपराज्जा । अकयपरिकम्मकीवो,
सुज्जइ आराहणाकावे ॥ ९३ ॥ सुज्जइ उक्करकारी, जाणइ
ममाति पावप कित्ति । विणिगृहितो निंदइ, तम्हा आराहणा
सेया ॥ ९५ ॥ ६० प० चइऋण कसाए इदिण य सावयगार
वेहतु तोसदिय रागदोसो करेद आराहादणा सुक्किं ॥ ४४ ॥

आराधनोपयुक्तस्य फलम् यथा आतुण ।

एंगपि सिद्धोगं जो, पुरिसो मरणदसकात्तामि ।

आराहणोवउत्तो, विततो आराहगो होइ ॥ ७४ ॥

टी० ॥ तस्मादेकमपि श्लोकं पंचपरमेष्ठि नमस्कारादिरूप
य. एमान् मरणदेशकावे आराधनोपयुक्तः सन् चितयति
स तं चितयन् स्मरन् आराधको प्रवति ॥ ७४ ॥

अयाराधकस्य किम्फलमित्याह आतुण ।

आगहणोवउत्तो, सम्मं काउण सुविहिओ कावं ॥

उक्कोसं तिविचने, गंतुं दइइ निव्वाणं ॥ ७५ ॥

टी० ॥ आराधनाया उत्तमार्थप्रतिपत्त्या आराधनायां वा
उपयुक्त उच्यत. सावधान इत्यर्थ. कावं मरणं कृत्वा सुविहित
सुसाधुः सम्यग् श्रद्धजन्वेनोत्कृष्टत उतृष्टाराधनावदाश्रान्
भवान् गत्वा दमते निर्वाण मोक्षमित्यर्थ । यदि परमसमाधि
ना कावं करोति ततस्तृतीये भवेऽवश्य सिद्ध्यतीति भावः ।
अत्राह शिन्य. । ग्रथांतरे उतृष्टतो निरतरमप्रभवापराधनया
जघन्यतस्त्रिकनवाराधनयापि सिध्यतीत्युक्त अत्र तु तृतीयजन्वे
सिध्यतीति तदेतन्नाप्युत्कृष्टनापि जघन्यततश्च कथं न विरोध-
उच्यत यदेकेन जन्वे न सिद्धातीत्युक्त तच्चक्रपभनाराच सहन
नमाश्रित्य एतच्च सेवात्तसहनन मंगीकृत्योच्यते सेवार्त्तसहन
नोहि यत्कृष्टाराधनां करोति ततस्तृतीये जन्वे सिद्ध्यति उत्कृ-
ष्टाश्च आत्राऽतिशयार्थ । आराधनाविशेषण च कृष्टय. । नतु
भवानगीकृत्य जवांगीकरणे पुनरुत्कृष्टोऽष्टजिरेव प्रवैः से-
वार्त्तसहनन. सिध्यतीति न विरोध. ॥ ७५ ॥

आराधनाजिमुखस्य फलम् । पा० ॥

जे य इम गुणरयण, सायरमविराहिउण तिणसंसारा ।

ते मंगलं करित्ता, अहमावि आराहणाजिमुहो ॥ २ ॥

टी० ॥ तथा (जेय इम इति) ये महासुनयश्चशब्दो
मगज्ञांतरसमुच्चयार्थः । इमं जैनशासनप्रासिद्ध (गुण-
रयणसायरति) गुणा महाव्रतादयस्त्वं पत्रत्तानि विशिष्टफ-
लहेतुत्वात्सर्ववस्तुसारत्वाच्च गुणरत्तानि तान्येव बहुत्वात्सा-
गर इव सागर' समुद्रो गुणरत्नसागर. तं किमित्याह ।
अविराध्य अखरमनुपाल्य तीर्णसंसाराद्वधितजवेदधयो
जातास्तान्परमात्मनो मगलं कृत्वा शुभमनोवाकायगोचर
समानोयेत्यर्थ. । अहमापि न केवलमुक्त्यायेनाराधकत्वात्ते
तीर्णजवाधवा. । किंत्वहमापि संसारार्णवदधनार्थमेवाराध-
नायास्सपूर्वमोक्षमार्गानुपालनाया अजिमुखः समुख. कृत-
उच्यतइत्यर्थ ॥ आराधनाजिमुख. सजातइति ॥

आधाकर्म्मोदिष्टज्ञानस्य नाद्योच्यतोऽप्रतिकामतइच नास्त्या-
राधना ॥

तथाच दर्शनशुद्धौ दर्श० ॥

जुंजइ आहाकम्मं, समं नय जो पफिक्कमइ दुप्पो ॥

सव्वजिणणाविमुहस्स तस्स आराहणा नत्थि ॥

शुक्तेऽन्यवहरति ह्यौल्यादापन्नपतितो वा आधाकर्म्म उपवृत्त-
णत्वात् फ्रीताज्यादूताद्यापि सम्यक्नच नैव प्रतिप्रामति मयद-
मनुचितमाचरितमिति सम्यग्भावेनेत्यर्थ. यः बुद्धो होजवान्
तस्य किं नास्ति न विद्यते साऽपराधना मोक्षसुखाधनोपायो
यदर्थं गेहाश्रिष्कांत इत्यर्थ. । कथञ्चूतस्य सर्वजिनाज्ञाविमुक्त-
स्य ॥ १० ॥

आत्रोअणमाहुंचण, विअरुकिरणं च जावसोहीअ ॥

आलोइअंमि, आराहणा अणत्रोइए जयण ॥ १५ ॥

अवलोकन आलुचन विकट्टीकरणं चभावशुद्धिश्च यद्वेदकश्चिन्नि
पुणमादःकार स्वस्यारामस्य सदादिसिध्यमवदोक्तन करोति किं

कुसुमानि सत्युत नेति दृष्ट्वा तेषामालुचनं करोति ग्रहणमित्य-
र्थः ततो विकटीकरणं विकसितमुकुटितार्द्धमुकुटितानां जेदनं
विमजनमित्यर्थः च शब्दात् पश्चात् प्रयनं करोति ततो ग्राह-
का गृह्णति ततोऽस्यानिवृत्तितार्थं ज्ञामो जवति भावशुद्धिश्च
चित्तप्रसादवृत्तौ अस्या एव विवक्षितत्वात् अन्यस्तु विपरी-
तकारी मात्राकारस्तस्य न जवति एव साधुरपि कृतोपधिप्र-
त्युपेक्षणदिव्यापारा उच्चारदिशुमिप्रत्युपेक्षया घातविरहित-
कायोत्सर्गस्थेऽनुपेक्षते सूत्रं गुरौ तु स्थिते दैवसिकावश्य-
कस्य मुखवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणादेः कायोत्सर्गं तस्यावलोकनं
करोति पश्चादाहुचनं स्पष्टवृत्त्याऽपराधग्रहणं ततो विकटी-
करणं गुरुउधुनामपराधानां विमजनं च शब्दादाहोचनं
प्रतिसेवनानुदोमेन प्रयनं ततो यथाक्रमं गुरोर्निवेदनं करोति
एवं कुर्वतः जावशक्तिरुपजायते । श्रौदयिकभावात् कायाप-
शामिकप्रतिरित्यर्थः । इत्यमुक्तेन प्रकारेणाहोचिते गुरोरपराध
जावे निवेदिते आराधना मोक्षमार्गाखंरुना जवति अनाहो-
चिते अनिवेदिते भजना विकल्पना कदाचिन्नवति, कदाचिन्न
जवति तत्रेत्यं जवति ।

आलोचनापरिणामो, समं समुवद्विड गुरुसगासं ।

जइ अंतरात्रो कांक्षं, करेज्ज आराहत्रो तहवि । ?।

एवं तु न जवति इद्री, एगारवेणं आहसुयमणवादि
दुच्चिरियं । जो न केहेऽगुरुण नहु सो आराहत्रा जाणे
ओति ॥ गार्थः । आव. ॥

आहाकम्मं अणवज्जेत्ति मणं पहारेता जवइ तेणं
तस्स ठाणस्स अणाओइयपकिंते कांक्षं क इ नात्य
तस्स आराहणा सणं तस्स ठाणस्स आओइयपकिंते
कांक्षं करेइ अतिय तस्स आराहणा एएणं गमणे नेयवं
कीयकरु उवियं रइयं कंतारजत्तं दुव्विज्जक्खजत्तं वद्वि-
याजत्तं गिज्जाणजत्तं सज्जायरपिंरं रायपिंरं आहाकम्मं-
अणवज्जेत्ति बहुजणमज्जे चासित्ता सयमेव पारहुंजित्ता
जवइ सेणं तस्स ठाणस्स जाव अतिय तस्स आराहणा
एयंपि तह चैव जाव रायपिंरं आहाकम्मं अणवज्जेत्ति
अणमसुस्स अणुपदावत्ता जवइ सेणं तस्स एयं तह
चैव जाव रायपिंरं आहाकम्मं ए अणवज्जेत्ति बहुजण-
मज्जे पजावत्ता जवइ सेण तस्स जा । अतिय आरा-
हणा जाव रायपिंरं । ज० ए श० ६ उ० ॥

(अणवज्जेत्ति) अनवद्यमिति निर्दोषमिति ॥ मण पहारेत्ति-
त्ति ॥ मानस प्रधारयिता स्वपरयिता भवति । रइयंगति ।
मोदश्चुंशंदि पुनमोदकादितया रचितमैद्देशिकमेदरूपं
(कतान जत्तंति) । कान्तागमरएय तत्र निहुकाणां निर्वाहार्थं
यद्धितं भत्तं तन्कान्तागमरएय एयमन्यान्यपि नयर, वार्द-
शिक्षा मेरदुदिन । (गिज्ज गभत्तंति) गानस्य नीरोगतार्थं
निहुकाणां यन्तु जत्तं तन् गानमत्तं आधकर्मादीनां
मदोपेयनागमेऽभिहितानां निदयताकल्पनं तत्र एव स्वयं
शोचननन्यमाधुन्याऽनुपदापन सज्जयां निर्दोषतानणनञ्च
शिरपित्तशानादिन्यप रानिन्य शान्यादि, तत्र अज्ञानादीनां विग-
भता सुदंशते ।

निगंथेण य गाहावइकुळं पिंरुवायप.रुयाए पविट्टेणं
अस्यरे अकिच्चट्टाणे पकिंतेविए तस्स एणं एवं जवइ
इहेव ताव अहं एयस्त द्वाणस्स आओएमि पकिंमामि
निंमामि गरिहामि विउट्टामि विसोहामि अकरणयाए
अब्बुट्टेमि अहारिहं पायच्छित्त तवोकम्मं पकिंज्जामि
तओपच्छा धेराणं अतियं आओएस्सामि । जाव तवो-
कम्मं पकिंज्जिस्सामि से य सपट्टिए असंपत्ते धेराय
पुव्वामेव अमुहा सिया । से ण जंते ! किं आराहए
विराहए ? गोयमा ! आराहए नोविराहए से य संप-
ट्टिए असंपत्ते अप्पणाय पुव्वामेव अमुहे सिया से
एणंजंते ! किं आराहए विराहए गोयमा ! आराहए नो
विराहए से य सपट्टिए असंपत्ते धेराय कांक्षं करेज्जा
से एणं जंते ! किं आराहए विराहए गोयमा ! आराहए
नोविराहए से य संपट्टिए असंपत्त य अप्पणाय पुव्व-
मेव कांक्षं करेज्जा सणं जंते ! किं आराहए विराहए
गोयमा ! आराहए नो विराहए से य संपट्टिए संपत्ते
धेराय अमुहा सियासेण जंते ! किं आराहए विराहए
गोयमा ! आराहए नो विराहए से य संपट्टिए असंपत्ते
अप्पणाय एवं संपत्तेण वि चत्तारि आओवाग्गा जाणि-
यव्वा ॥ जेव असंपत्तेणं निगंथेण य वदियारत्तुमिं वा
विहारत्तुमिं वा निखंतेणं अस्यरे अकिच्चट्टाणे पकिं-
सेविए तस्स एणं एवं जवइ इहेव ताव एत्यवि
ते चैव अहं आओवाग्गा जाणियव्वा जाव नो विराहए ।
निगंथेण य गाम्मा गुगामं दइज्जमाणेणं अस्यरे अकि-
च्चट्टाणे पकिंतेविए तस्स एणं एवं जवइ इहेव ताव एत्यवि
ते चैव अहं आओवाग्गा जाणियव्वा जाव नो विराहए ।
निगयए य गाहावइकुळं । पिंरुवायप.रुयाए अणुप-
विट्टाए अस्यरे । अकिच्चट्टाणे पकिंतेविए तीसेणं एवं
जवइ इहेव ताव अहं एयस्त ठाणस्स आओएमि
जाव तवोकम्मं पकिंज्जामि तत्रां पच्छा पवित्तणंए
अंतिए आओएस्सामि जाव पकिंज्जिस्सामि सा य
सपट्टिया असंपत्ता पवित्तणीय अमुहा सिया सणं
जंते ! किं आराहिया विराहिया ? गोयमा ! आराहिया
णो विराहिया । सा य संपट्टिया जहा निगंथस्स तिक्कि
गमा जणिया एवं निगयीए वि तिक्कि आओवाग्गा
जाणियव्वा जाव आराहिया नो विराहिया । से केणट्टेणं
जंते ! एवं वुच्चइ आराहए नो विराहए ? गोयमा ! ने
जहा नाम ए केइ पुरिमे एग महं उप्पाओमं वा गयओमं
वा मणओमं वा कप्पामओमं वा तणसुयं वा उहा वा
निहा वा संखेज्जहा वा अदिना अगणिकार्यंभि पक्खि-
वेज्जा येण्णं गोयमा ! विज्जमाणे छिजे पक्खिपमाणे

पक्खित्ते दङ्गमाणे दङ्गेत्ति वत्तव्वं सिया हंता जगवं !
 ङिज्जमाणे ङिज्जे जाव दङ्गेत्ते वत्तव्वं मिया सेजहानाम ए
 केइ पुरित्ते वत्तं अहतं धोयं वा तं गुगयं वा मंजिड्ढो-
 णीए पक्खिवेज्जा से एणं गोयमा ! उक्खिप्पमाणे
 उक्खित्ते पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते रज्जमाणे रत्तेत्ति वत्तव्वं
 सिया हंता जगवं ! उक्खित्तमाणे उक्खित्ते जाव रत्तेत्ति
 वत्तव्वं सिया से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ आराहए
 नो विराहए ॥ ज० ७ श० ७७० ।

निर्ग्रन्थप्रस्तावादिदमाह ॥

निगय चण मित्यादि ॥ इह चशब्दः पुनरर्थस्तस्य घटना चैवं
 निर्ग्रन्थं क्वचित्पि एरुपातप्रतिज्ञया प्रविष्टं पि इमादिनोपनिम
 न्वयेत् तेन च निर्ग्रन्थेन पुनः ॥ अक्खिष्णुणेति ॥ कृतस्य कर-
 णस्य स्थानमाश्रयः कृत्यस्थान तन्निषेधोऽकृत्यस्थान मूः शुणा
 दिप्रतिसेवारूपोऽकायविशेषः (तस्स णति) तस्य निर्ग्रन्थ
 स्य संजातानुतापस्येव ज्वति एव प्रकार मनोभवति 'एथस्स
 णस्सत्ति) विज्जक्तिपरिणामादेतत् स्थानमनन्तरासेवितमा-
 लोचयामि स्थापनाचार्यनिवेदनेन प्रतिक्रमामि मिथ्यापुष्ट-
 दानेन निन्दामि स्वसमङ्गं स्वस्याकृत्यस्थानस्य वा कुत्सनेन
 गर्हं गुरुसमं कुत्सनेन (विगृह्यमिति) विज्जोदयामि तदनुग्रह
 ङिज्जन्नि विशोधयामि प्रायश्चित्ताभ्युपगमेन अकरणतयाऽकर-
 णेनाभ्युत्तिष्ठाम्यभ्युद्यतो भवामीति (अहारिइति) यथाहं-
 यथोचितमेतच्च गीतार्थतायामेव ज्वति नान्यथा (अतियति)
 समीप गत इति शेष (थेराय अमुहा सियत्ति) स्थविराः
 पुनरमुखनिर्वाचः स्युर्वातादिदोषास्ततश्च तस्यालोचनादिप-
 रिणामे सत्यपि नालोचनादिसम्पद्यत इत्यतः प्रश्रयति ॥
 (सेणमित्यादि) (आराहएत्ति) मोक्षमागऽस्याराधकः शुद्धइत्यर्थ
 प्रावस्य शुद्धत्वाज्ज्वति चालोचनापरिणता सत्यां कथञ्चित्त
 दप्राप्तावप्याराधकत्व यत उक्तं । मरणमाश्रित्य आलोचनापरिण
 ओसम्म सपट्टिओ गुरुसगासे ॥ जइ मरइ अतराविय तहा
 विइड्ढोत्ति भावाओत्ति ॥ १ ॥ स्यविरात्मभेदे न चेह छे
 अमुखसूत्रे छे काइगतसूत्रे इत्येव चत्वारि इ सम्प्राप्तसूत्राणि
 सम्प्राप्तसूत्राण्येव चत्वार्येव एवमेतान्यथै पि एरुपातार्थ
 गृहपतिकुत्रे प्रविष्टस्य एव विचारदृम्यादावष्टा एव ग्रामग
 मनेऽष्टावेवमेतानि चतुर्विंशतिसूत्राणि । एवं निर्ग्रन्थिकाया
 अपि चतुर्विंशतिसूत्राणीति अथानालोचित एव कथमाराधक
 इत्यागङ्गामुत्तर चाह ॥ सेकेणमित्यादि ॥ तणस्यवत्ति तृणा-
 प्रवा ॥ ङिज्जमाणे ङिज्जेत्ति ॥ क्रियाकाङ्क्षनिष्ठाकावयोरभेदेन
 प्रतिङ्गण कार्यस्य निष्पत्तिश्चिद्यमान ङिज्जमित्युच्यते एवमसा
 वालोचनापरिणतो सत्यामाराधनप्रवृत्त आराधक एवेति ॥
 अहय वत्ति ॥ अहत नव (धोयति) प्रकाहित ॥ तं तुमुयति
 तत्रोऽत तुरीवेमादेरुत्तीर्णमात्र ॥ मज्जिदुदोणीपत्ति ॥ मांजिष्ट-
 रागजाजने ॥ ज. टी ॥

आराधकत्वविराधकत्ववक्तव्यताऽऽराधकशब्दे १ मार्यिनोना
 स्त्याराधनेति आलोचनाशब्दे २ शीइसम्पन्नश्रुतसपन्नादीनां
 देशाराधकत्वसर्वाराधकत्वादि पुरुषजातशब्दे ॥३॥

तदात्मके द्वाविंशत्तमे योगसग्रहे च (आराहणा य मर
 णते) मरणरूपोऽन्तो मरणान्तस्तत्रेत्यतो द्वाविंशद्योगसग्रह
 इति सम० स० ३१ । प्र० स० ५ । आ० (इयाणि

आराहणाय मरणं तित्ति आराहणाए) मरणकावे योगाः
 सगृह्यन्ते तत्रोदाहरण प्रति गायापञ्चार्चमाह आराहणाइ
 मरुदेवा ओसप्पणिप पढमसिखा ॥

आसीत्युर्यां विनीतायां, चूपतिर्भरतेश्वरः ॥

श्रुत्वा विचूपित त च, मरुदेवाऽऽन्यथादिद ॥ १ ॥

त्वत्पितापीड्यो त्यक्त्वा, विज्जणामेककोऽन्नमत् ॥

उवाच जगतः कासौ, जृतिम तस्य यादृशी ॥ २ ॥

चेन्न प्रत्येषि तद्यामो, निर्ययौ भरतेश्वरः ॥

मरुदेवां करिस्कंधे, ऽधिरोप्य प्रचुसनिधौ ॥ ३ ॥

श्रुत्वा समवसरणे, देवेभ्योऽस्याः स्तव प्रजोः ॥

आनदास्त्रैर्दशा नीदो, गतोऽपश्यत्प्रजो श्रियं ॥ ४ ॥

अयोचे भरतो मातः पुत्रचूपा विज्जोकिता ॥

कुतो ममेदृशी साय, चितयतीप्रमोदतः ॥ ५ ॥

विवे शाऽपूवकरण, जातिस्मृतिरचूघनु ॥

वनस्पते र्यदुद्वृत्ता, करिस्कंधजुपोऽप्यथ ॥ ६ ॥

उत्पन्न केवज मधु, प्राप प्रथमसिद्धतां ॥

ईदृगाराधनायोगा, ज्ञायते योगसग्रहः ॥ ७ ॥ आ ० कथा ।

मोक्षाराधने हेतुत्वादााराधना. आवश्यकके. आवश्यकस्थैका
 र्थिकान्यधिकृत्य (नाओ आराहणामगो) अनु० ॥

आराहणाजिमुह-आराधनाजिमुख- त्रि० आराधनाया
 सम्पूर्णमोक्षमार्गानुपादानाया अभिमुखः सम्मुखः कृतोद्यम
 इत्यर्थः. आराधनायां कृतोद्यमे. पा० ॥

आराहणी-आराधनी- स्त्री० आराध्यतेपरल्लोकापीडया यथावद
 भिधीयते वस्त्वनयत्याराधनी. द्रव्यत्रावभाषाज्ञेदे (आराह
 णीओद्वे सच्च मोसाविराहणी होइ) दश० अ० ७ ॥

आराहणोवउत्त-आराधनोपयुक्त- त्रि० आराधनया उत्तमा
 र्थप्रतिपत्त्या आराधनायां वा उपयुक्त उद्यतः सावधान आरा
 धनोपयुक्तः आराधनयोपयुक्ते आराधनायामुपयुक्ते च (आ
 राहणोवउत्ते विततो आराहणो होइ) आतु० ॥

आराहिता-आराध्य अव्य ० सेवनं कृत्वैत्यर्थे, (आरा-
 हिता आणाए अनुपादइता) आराध्य ययोक्तोत्सर्गापवा
 दनयविज्ञानेन सेवनं कृत्वैति- उत ० अ १ ए सम्पाद्यैत्यर्थे,
 प व. ॥ कल्प ० ॥

आराहिय-आराधित - आराध-णिच् क सेविते, वा-
 सपादिते, पं व० सम्यक्पादितेति । आतु ० । सम. ० ॥

परितोष प्रापिते-(आराहिनो रज्जसपट्टवधक सीयरायाउदुव
 फखरस्स) आराधितः केनाऽपि गुणविशेषेण परितोषं प्रापित
 इति- वृ ० (हरिणगमेसि देवं भत्ति बहुमाणेण आराहिया)

आ. म अखनिते, (जइ चेव उ मांखफत्ता आणा आराहि
 आ जिणिदाण) पं. व. ॥ निष्ठां नीते, अहिंसावर्ण प्रथमं

सवरचारमधिकृत्य (आराहिय आणाए,) आराधितमेभिरेव
 प्रकारेनिष्ठान्नीतमिति - प्र० स० ५ । (आराहिया वि-

भवइ) एभिरेव प्रकारे सम्पूर्णनिष्ठां नीता भवतीति. स्था०
 वा ७ (आराहिय परारोहं सम्ममेपाहं निडुखियं) आरा
 धितञ्चैव एभिरेव प्रकारेनिष्ठां नीतमिति. प्र० ० । उपा ०

अ १ आराहियनाणदसणचारित्तजोगनिस्सल्लसुद्धसि-
 द्धावयममाभिसुहाण, सम ० । नि चू १ आचा०-

आराहियसंजम आराधितसंयम- त्रि० परिपादितसंयमे (आरा
 हियसजमाय सुरलोग पमितियत्ता-सम ० ।

आरि (य) आरिते-त्रि० सविते-आरितो आर्यरितो सेवि
ना वा पगड्ढं ति-आ. चू । आकारिते. आरित्रो आगारित्रो
स्सरित्रो वा पगड्ढं ति आव ० ॥

आरि.न. आर्षि-त्रि० विवाहजेदे, गोमिधुनदानपूर्वमार्ष इति.
ध० सं० ॥

आरु (रो) ग-आरोग्य-न० अरोगस्य ज्ञावः प्यञ् रोग-
ज्ञान्यत्वे, रोगाभावे, उक्त० अ.२७ ॥

आरोग्ये सति यद्ब्याधि, विकारा जवंति नो पुंसां ।

तद्धर्मरोग्ये, पापविकारा अपि ज्ञेया ॥ ८ ॥

टी० ॥ आरोग्ये रोगाज्ञावे सति ज्ञायमाने यद्वदिति यथा
ध्याधिविकारा रोगविकारा भवति नो पुंसामारोग्यवतां
तद्वदिति तथा धर्मरोग्ये धर्मरूपमारोग्यं तस्मिन्सति
पापविकारा अपि वक्ष्यमाणा न जवतीति विज्ञेया षो० वि ३ ॥
नीरोगतायाम् उक्त० अ. ३ ॥ आरोग्यं नीरुजत्वं प्राक्तनस-
हजैत्पातिकरोगविरहणम् । षो० वि. ३ स्था० ग. १० ।
आरोग्यसारियं मा. गु. सत्तण सञ्चसारित्रो धम्मो विज्ञानिच्छि-
यसाय सुदाइ संतोससायइति १ । दोषाणां समत्वं
धारोत्यम् "तेषां समत्वमारोग्यं क्यवृद्धीविपर्यय" इतिवच-
नात् न० । भावतः सम्यक्त्वे मोक्षे च दोकोत्तरत्वप्राप्ति-
धिरुत्थ आद्य भावारोग्य बीज चैषां परस्य तस्यैव । आदौ-
प्रवमाद्य भावारोग्य भावरूपमारोग्यं तच्चेह सम्यक्त्वं तद्रूप-
त्वाद्दोकोत्तरत्वं तत्रासेर्विज चैषां दोकोत्तरत्वसप्राप्ति परस्य
प्रधानस्य तस्यैव भावारोग्यस्य मोक्षवृद्धणस्य रागदेपमोहानां
तन्निमित्तानां च जातिजरामरणादीनां भावरोगरूपत्वादिति.
षो० वि. ४ । अरोगस्य ज्ञाव आरोग्यं सिद्धत्वे ध० अधि. १ ॥
आव० ॥ आवाधारहिते त्रि. कथ्य । ज्वरादिवर्जिते,
आरोग्या अरोग्या ज्वरादिवर्जिता इति स्था० ग. ४ (आरो-
मारोग्या दारय पाया) आरोग्या आवाधारहिता सा त्रिशला
आरोग्यं आवाधारहितम् ० । कथ्य । जग्य रयणि तिसदा खति-
याणी समण जगवं महावीर आरोमारोग्य पसूया । आचा०
अ. ४ ।

आरुग्गदिय-आरोग्यद्विज पु० उज्जयिनीवास्तव्ये छिजे ।

तत्कयाच ध० र. ॥

आ. थ पुरी उज्जणी, सक्कविचूसिया हरिताणुव्व ।

किंतु गयत्तखकत्तिया, बहुसंखसिरीइ उवगुढा ॥१॥

नत्यात्थि देवगुत्तो, विप्पो गुत्तिद्विओ पवरगुत्तो ।

सुविहिअसदाणंदा, नंदानामेण तस्स पिया ॥ २ ॥

जाउताणमुत्तो जंपप, जिइरोगेहिं मुत्तए नव ।

अवहियनापो रोगुत्ति, चेव मो विस्सुओ जाओ ॥३॥

कड्या वि तस्म गेहे, जिकवत्तं कोवि वरमुणीपुत्तो ।

पाभिन्नं सुयं पाएसु, माहणेणं इमो जाणिओ ॥ ४ ॥

रोगोवममावायं, इमम्म पहुकहसुकार्त्तं ।

मेमगुया णेतं. कडा न कट्टिज्जइ ड्यमुणी आह ॥५॥

तो तेषां पज्जसा, मह नियपुत्तेण गंतुज्जण ।

नमिज्जण तयं पुत्तो. एवं मो महरिमी आह ॥६॥

पयाओ शोइ इत्तवं, तं पुण धम्मो नासए त्वियं ।

जलणपात्तितं गेहं, मच्चिद्वपवाहेण विज्जाइ ॥ ७ ॥

धम्मोण सुवप्पेणं, सिग्घं नासति सयद्वदुक्खाइ ।

एया रिताइ नियमा, नयमा न य हुंति पुणो परजवे वि ॥८॥

इय सुणिजंते बुद्धा, गिहत्यधम्मं दुवे वि गिएहंति ।

ददधम्मो सो माहण, पुत्तो जाओ विसेसेण ॥ ९ ॥

धारिजइ इतो सायरो, कद्धोत्तञ्चिन्नकुलसेवो ।

न हु अन्नं जंमनिम्मि, य सुहासुहो दिव्वपरिणामो ॥१०॥

इच्चाइ विदयंतो, रोगायंके सहेइ संयमिमो ।

सावज्जं च विविग्गिं, मणसा वि न पच्छइ कयावि ॥११॥

अहहरणा ददधमुत्त, संसिज्ज सो कयावि तो इच्छा ।

पत्ता असइहंता दुवे सुराविज्जरूवधरा ॥ १२ ॥

जंयंति इमं वादं, पउणे मोर्जई णो किरियं ।

तस्स पयाणहि पुट्टं, सोकेरिसया इमो वित्ति ॥१३॥

महुअवलोहो पढमे, पहरे चरिमे ओजन्नसुरपाणं ।

नवणीयं जयं कूरं, निसि सहपियएण चुत्तव्वं ॥१४॥

तो दियपुत्तेणुत्तं, इमेसि एणंपि नेव पकरेमि ।

वयजंगलीरूचित्तो, जीववहो तह पु. को चेव ॥१५॥

उत्तं च ॥ मद्ये मांसे तथाहोषे तक्रात्रीतेनवोद्धृते ।

उत्पद्यंते विद्वीयंते, तद्रुष्णाः सूद्धमजंतवः ॥ १६ ॥

विज्जेहि तथोत्तणिओ, देहसिणं धम्मसाहणं जइं ।

जह वा तह वा मज्जणिय, पत्यापत्यन्नमायरसु ॥१७॥

तथाचोक्तांसव्वत्थसंजमसंजमागो, अप्पाणमेव रक्खिज्जा ।

मुच्चइ अइवायाओ, पुणोविसोही नया विरई ॥१८॥

सो आहन इ वसोही, पडावी करिस्स एतओएयं ।

किंकीरइ पढमं पि हु, जहा कइमफरिसणं च ॥ १९ ॥

इय स याण हितित्तेण, वि जणिओ वि न जावमन्नए एसो ।

ताते पमुच्चयचित्ता, अमरा पइमंतिनियसरूवं ॥ २० ॥

काहेओ सकपसंमं, नीरोगाणू कओ इमो तेहिं ।

तुट्ठो से सयणगुणो, राया पुट्टयकिओ जाओ ॥२१॥

त दडुपाहइमणा, जयपयनं जइणधम्ममाहणं ।

बुद्धा बहुवे जीवा, वयपात्तणउज्जया जाया ॥ २२ ॥

तप्पनइ इमो दोए, आरुग्गदिओति विसुओ जाओ ।

पात्तियवयाइ ज ओ, कमेण सुहजावणं एसो ॥ २३ ॥

एवमारोग्यविप्रस्य वृत्तंवरं । धीरधर्मा तश्चु त्वैतच्चमत्कृत्परं

जव्यदोका निशम्य प्रकंपां सदा पादयच्चं व्रतानि स्फुर-

त्संपदाः ॥

आरु (रो) गफद्व —आरोग्यफद्व —त्रि० आरोग्य
साधके (अथितहमारोग्यफद्वं, घणो इहं जेणिसं णाय)
पंचा वृ. १५ ।

आरु (रो) गबोहिलाज-आरोग्यबोधिद्वान्त -३
आरोग्याय बोधिद्वान्त आरोग्यबोधिद्वान्त आद्य ० । अरोग-

स्य भाव आरोग्य सिद्धत्व तदर्थं बोधिदानं अर्हत्प्रणीतध-
र्मप्रतिरारोग्यबोधिदानः । मोक्षायार्हत्प्रणीतधर्मप्रतौ,
किञ्चित्तय वंदिय महिया, जे एहोगसस उत्तमा सिद्धा ।
आरोग्यबोहिदानं, समाहिवरमुत्तमं दितुं ध. २ अ.।
अरोगस्य भाव आरोग्य सिद्धत्व तदर्थं बोधिदानं आरोग्य
बोधिदानं प्रेत्य जिनधर्मप्रतिबोधिदानोऽर्हत्प्रणीतौ सचाऽनि
दानो मोक्षायैव प्रशस्यते इति । आव २ अ. (आरुग्गबोहिदानं
समाहिवर मुत्तमं दितुं) इत्यारोग्य बोधिदानस्य प्रार्थनयुक्तत्व
(णियाण) शब्दे व्याख्यास्यते ॥

आरु (रो) ग्गबोहिदानात्पत्यणाचिच्चतुह्व-आरो-
ग्यबोधिदानादिप्रार्थनाचिच्चतुह्व-त्रिं आरोग्यवाधि-
दानादीनां आरोग्यबोहिदानं समाहिवरमुत्तमं दित्वित्येव
रूपा या प्रार्थना तत्प्रधानं यच्चित्तं मनस्तेन तुह्यं समानम्.
। तथाच पञ्चाशके - तपाऽधिहृत्य आरोग्यबोहिदानात्
पत्यणाचिच्चतुह्वति, पचा० वृ १९

आरु (रो) ग्गसाहग-आरोग्यसाधक- त्रिं आरोग्यनि-
ष्पादके, ध. अ. १

आरुस-आरुण्य-अव्य० कोप कृत्वेत्यर्थे, (आरुस विज्जति
तु देणपिठे) सूत्रं अ १ अ ५ (आरुस विज्जति ककाण-
ओ सो) आरुण्य क्रोध कृत्वेति सूत्रं अ १ अ. ५ ।

आरुह-आरुह-आरुह च्वा० प० अनिद्-सक० आरोहणो
आरुहेश्च वत्तगौ ८ अ ४ वा इति प्राकृतसूत्रेणाारुहेरेतावा-
देशीवा चरुश्च वत्तगौ-आरुह-प्रा० । चरुति वत्तगौ आरु
हत्तिचि पगट्टु नि० चू ३ १८ ॥

आरुहमाण-आरोहयत्-त्रिं आरोहणं कुर्यति आरुहमाणे वा
ओरुहमाणे वा स्था० ग ५

आरु-आरु-पु० ऋ ऋ णिच्च पिंणवणं आरुशब्दायें
कर्कटशुकरादौ च ततः सज्ञायां कर् (आरु) हिमाचल
प्रसिद्धोपधीभेदे वाच० ॥

आरुढ-आरुढ-त्रिं आ० रुढ, कर्त्तरि क्-वाच० । आश्रिते
(तवनियमनाणरुक्ख आरुढो केवली अमियनाणी) विशेषेण
आरुढ आश्रित इति धा च् प्राप्ते, (आरुढा गुरुशुमिकाम्)
आरुढाः प्राप्ता. अष्ट० (आरुढेपाउपाहिं) पिं० । मत्तं च गद्य
हर्षि च, वासुदेवस्स जेडुग । आरुढो सोहश्च अहिय, सिंर
चुरुमणी जहा । (सिया रयण तत्रो समारुढो) उक्त०
अ २२

आरुढहत्यारोह-आरुढहस्त्यारोह-पु० आरुढमहामात्रे
(आरुढहस्त्यारोहे) आरुढा हस्त्यारोहा महामात्रा येषु ते
तथा । विपा० अथ २

आरोग-आरोक- पु० आ-रिच्-घञ्- आकुञ्चने- अतिरेके च.
घञ्च० ॥

आरोगा-आरुका-स्त्री० शक्यायाम्- (विजाहेत्तु विसोत्तिय)
आचा० विहाय परित्यज्य विस्रोतसिकां शकां सा च चिधा
सर्वशका देशशका च तत्र सर्वशका किमस्त्यार्हतो मार्गो न
वेति । देशशका तु किं विद्यन्तेऽपकायादयो जीवा विशेष्य
प्रवचनेऽभिहितत्वात् स्पष्टचेतनात्मद्विज्ञानावाञ्छ विद्यन्ते इति
चेत्येवमादिकांशकां विहाय मर्णाननगरगुणाननुपावयेत्

आचा० अ० १ उ० २ ॥

आरेण अव्ययं आरादित्यर्थे वृ० ॥

आरोत्र-उह्वस- च्वा० पर०सेद० उह्वसे उह्वसेरुसदोसु-
म्भणिह्वसपुत्रआत्रं गुजोह्वारोत्रा ॥ ४ ॥ २०१ ॥ इति प्राह-
तसूत्रेणोह्वसरारोत्र इत्यादेश । आरोअश्च उह्वसश्च प्रा० ॥

आरोव-आरोप-पु० आरुप् णिच् करणे ल्युट् अन्यपदार्थेऽन्य-
धर्मस्यावभासरूपे मिथ्याहाने-वाच०

अनारोपसुख मोह, त्यागादनुभवश्चापि । आरोपप्रियदोकेषु
वक्तुमाश्चर्यवान् भवेत् ॥ ७ ॥ अष्ट० ॥ ४ ॥

आरोवण-आरोपण- न० आरुप्-णिच् ल्युट्-आरोपशब्दायें,
आरोहणसम्पादने च, आर्द्धाकृतारोपणमन्वचृताम् कुमा०
रघुः वाच० ॥

आरोवणा-आरोपणा- स्त्री० आरोप्यतइत्यारोपणा । प्राय-
श्चित्तभेदे, व्य० । आरोप्यतेइति आरोपणा । प्रायश्चित्ताना-
मुपर्युपर्यारोपणं यावत् परमासा. परतो वर्द्धमानस्वामिती-
र्थे आरोपणायां प्रतिषेधात् ॥ व्य० उ० १ ॥

सांप्रतमारोपणाप्रायश्चित्तमाह ॥

पंचादी आरोवणा, ने यच्चा जावहुंति छम्मासा ।

ते पणगादियाणं, वएहु वरिसो ज्जोसाणं कुज्जा ॥

रात्रिदिवपचकादार, आरोपणापचादिः । रात्रिदिवपच
कादिका आदिशब्दाद्दशपचदशविंशति रात्रि दिवमा
सिकादिपरिग्रहा इति व्याः । तावद्यावत्परमासा भवति
नाधिक यत एव तेन प्रकारेण तेषां पक्षां मासाना
मुपरि (पणगाइया णति) रात्रि दिवपचका दीनां
ज्जोपणामपनयनं कुर्यात् । परमासाना मुपरि य दाप-
पद्यते प्रायश्चित्तं तत्सर्वं त्यज्यते इति भावः । उक्तं च
चूर्णो (छम्मासाणपर ज आवज्जइ त सध्वत्थ हिज्जइति)
अत्र चोदक आह । किं कारणं न दिज्जइ छम्मासाण परतो
उ आरोवणा । भणइ ण मोज कारणज्जोसिया सेसा । पर-
मासानां परत आरोपणा प्रायश्चित्तं न दीयते । अत्र किंकार-
णमाचार्यं प्रतिवचनमाह ज कारणति निमित्तकारणहेतुपु
सर्वा विभक्तय इति वचनात् अत्र हेतौ प्रथमा । ततोऽयमर्थः ।
येन कारणेन परमासानां परत शेषाणि रात्रिदिवपचका-
दीनि प्रायश्चित्तानि जेषितानि त्यक्तानि तत्कारण पुनरिदं
षड्यमाणमिति गुरुभणति ।

तदेव कारणं दर्शयति ॥

आरोवणानिष्पन्नं, उउमत्ये जंजिणेहिमुक्कोसा ।

तंतस्म उतित्यं, वत्तहरणं धन्नापिरुगं च ॥

उउमत्ये उउमत्ये यत् जिने स्वस्वकावापेक्षया उह्व-
एतप. कर्म कृत तस्य तीर्थे तुरेवकारार्थो भिन्नक्रमश्च सचैव
योजनीयस्तदेव तावत्प्रमाणमेवारोपणानिष्पन्नतप कर्म व्य-
चहियते इति व्यवहरणं बहुवचनताकर्मपर्यन्तं व्यवहरणी-
यमिति भावः । किमिवेत्यत आह । धान्यपिठकमिव धान्यप्र-
स्थक इवा किमुक्तं भवति । येन राज्ञो यो धान्यप्रस्थकस्या-
पितस्तत्कारेण स एव व्यवहर्तव्यो न पुरातनो नाप्यन्यः स्वम-
तिपरिकल्पितस्तथा भगवताऽपि तीर्थकरणे येन उउमत्ये
यावत्प्रमाणमुक्त्वा तप कर्म कृत तस्य तीर्थे आरोपणानिष्प
न्नं प्रायश्चित्तमपि तावत्प्रमाणमेव व्यवहरणीयं नाधिकमन्यन्वा

राजाज्ञास्वनतोरजप्रयुक्तदंडस्यैव भगवदाज्ञास्वनतः संसा-
रद्वन्द्वस्य प्रवृत्ते ॥

एतमेव धान्यपिच्छकदृष्टान्तं भावयति ॥

जो जया पतियत्रो होइ, सो तथा धन्नपच्छगं ।

ठावेअन्नं पुरिद्धेणं, ववहारी य दंरुए ॥

यो यदा पार्थिव पृथिवीपतिर्भवति स तदा स्वकाक्षे धान्य
प्रस्थकमन्य स्थापयति । तस्मिंश्च स्थापिते ये (परिच्छिन्तंति)
पुरातनेनोपद्रवणमेतत् स्वमतिपरिकल्पितेन व्यवहरति तान्-
तथा व्यवहरतो दंरुयति । एव तीर्थकृदपि भगवान् यो याव
प्रमाणमुत्कृष्ट तपः कर्म न्यवस्थापितमपश्चिमतीर्थकरतीर्थवर्तिनां
स्थापयति। स स्वतीर्थे तावत्प्रमाणं दधिकं तपः कर्म व्यवहरत-
सत्सारादनेन दंरुयति । तस्मात्तस्य तीर्थे तावत्प्रमाणमेव
व्यवहर्तव्यमिति ॥

अथ कस्य तीर्थे कियत्प्रमाणं तपः कर्मैतत् आह ॥

मंत्रच्छरं तु पठमे, माज्जमगाण्ड मातियं होइ ।

उम्मानपच्छिन्मस्म उ, माणं जणियं तु उक्कोसं ॥

प्रथमे प्रथमतीर्थकरकाक्षे मानं तप कर्मपरिमाणमुत्कृष्टं भ-
णित संवत्सरमेव तुरेवकारार्थं मध्यमकानां द्वाविंशतितीर्थकृतां
तप कर्म परिमाणमुत्कृष्टं भवत्यष्टमासप्रमाण पश्चिमस्य तु-
भगवतो वर्धमानस्वामिन तपः कर्म परिमाणमुत्कृष्टं भ-
णितमिति । एतन्मासाः । अत्रैव चूय शिष्याशकामाह ॥
एण एविचाण्ड तनो, परिमा च रेमाविसमसोहीया । किहसुज्जती
तेउ, चायगण मोसुण रुवोत्य ॥

एवमनतरोदिते सरिणाऽभिहिते पुनरपि शिष्यश्चोदयति ॥
प्रश्नयति यदि नमैवं तत पूर्वा आदित्तीर्थकरतीर्थवर्तिनश्चरमाः
पश्चिमतीर्थकरतीर्थवर्तिनो विषमशोधिका विषमप्रायश्चित्ता
मभवन् । तत कथं ते विषमशोधिका अविशेषेण शुष्यति ।
सत्रामना शुद्धिमासादयति न ननु कारणवैषम्ये कार्यवैष-
म्य दृष्टमत्र तु विषम प्रायश्चित्तावशोधिस्तु सर्वेषामप्यविशे-
षेण तुल्या ततो दृष्टमेतद्विदित भावः । अत्र सूर्येण प्रायश्चित्त-
वैषम्ये कारण यथा च कारणविषमतायामपि तुल्या विशो-
धिस्तदेतत्प्रतिपिपादयिषु प्रथमत प्रायश्चित्तवैषम्ये कारण-
मभिध्निन्नुदिमाह । चोयगेत्यादि हेचोदक ! उपपन्नप्रश्नका-
रिन् प्रायश्चित्तवैषम्ये दृष्ट वक्ष्यमाणं कारण वक्ष्ये तच्च
वक्ष्यमाणमवहितमना शृणु । प्रतिज्ञातमवहितमना शृणु ।
प्रतिज्ञातमेव निर्यादयति ।

कात्रस्म निट्याए, देहवञ्चंधिच्चञ्चं चर्जपुरिमे ।

तदणतजागहीणं, कमेण जा पच्छमो अरिहा ॥

पुरास्मे पूर्वे आदित्तीर्थकरतीर्थकात्रस्य स्निग्धतया हेतुजतया
प्राणिनां देहवञ्चं शरीरवञ्चं तदुपदिष्टं ततो धृतिवत्त च
यत् आम्नीत् तत् अवसर्षिणीकात्रस्य तथा स्वभावतया
प्रमेण प्रतिक्षणमनन्तभागहीनं तत् तावदायानं यावन्प-
श्चिमः नगाननईद्वेमानस्यामी तत् शरीरवञ्चस्य धृति-
वत्तम्य च विषमजात् विषम प्रायश्चित्तं । तथा चाह ।
मंत्रच्छरेणाविननमि आने, जोगाण हाणी इनिहे-
वञ्चंमि । जया विरिज्जादिअ गोववेया, तच्छम्मया सोह्य
एतणवि ॥

नेरामादिनिर्धरतीर्थवर्तिनां माशुनां चिक्विधे शब्दे शारीरे

वक्षे धृतिवत्त च अत्यंतमुपचय प्राप्ते सति सवत्सरेणाऽपि सव-
त्सरप्रमाणमपि तपः कुर्वतां न योगानां सयमव्यापाररूपाणां
हानिरासोत् ॥ मध्यतीर्थवर्तिनां छिविधमप्येव क्रमेणान्तभा-
गहीनम पश्चिमतीर्थकरतीर्थवर्तिनामत्यतर्हानिमतो मध्यमकानां
सवत्सरप्रमाण तपः कुर्वतां महती योगहानिरिति तेषामष्टमा-
सिकमुत्कृष्ट तपः कर्म न्यवस्थापितमपश्चिमतीर्थकरतीर्थवर्तिनां
तदपि कुर्वतां योगहानिं षाण्मासिकमुत्कृष्ट तपः कर्म तेषां
प्रवर्तितं । तदेवमुक्तं प्रायश्चित्तवैषम्येकारण । सप्रति तुल्यां विशो-
धि प्रतिपादयति । ये चापि मध्यमतीर्थकरतीर्थवर्तिनश्चैथ्यो
द्यनुपेता धैर्येण धृतिवत्तने आदिशब्दात् संहननबलेन च
कात्रदोषतोऽनुपेताः । तपवित्ति तकानपि तच्छर्मता तेषामि-
व आदितोर्थकरतीर्थवर्तिनामिव धर्मोऽशरत्वादिकस्वभावो-
येषां ते तच्छर्मणस्तद्भावस्तच्छर्मता सा शोधयति । इयमत्र
भावना । इह अशरत्भावेनानिगूहितबलवोर्यतया यथाशक्ति
तपः कर्मणि प्रवृत्तिविशोधिरांतरकरण तच्च बाह्यतपः कर्म
णोवैषम्येऽपि सर्वेषामप्यविशिष्टमतः सर्वेषांतुल्या विशोधिः ।
युक्तं चैतत् । तथाहि प्रथमतीर्थकरतीर्थेऽपिनसर्वेषां देहबलं च
समानमथ च सर्वेषामप्यशरत्भावतया प्रवृत्तेस्तुल्या विशोधि-
रेवमत्रापिजावनीयमित्यदांशः । अत्रैव निदर्शनमाह ॥

पत्यगा जे पुरा आसी, हीणमाणाउ तेधुणा ।

माणंजाणि धन्नाणि, सोहं जाणितहेवय ॥

ये पुरा पूर्वे काक्षे प्रस्थका आसन् । ते कात्रदोषतः क्रमेण
हीना हीनतरा जायमाना अत्यतर्हानमाना जातास्तथापि
धान्यानि मानभांमानि प्रस्थकादिपरिमाणपरिच्छेद्यानि तथैव
सख्याव्यवहारस्य सर्वदाऽप्यविशिष्टत्वात् । एवमि-
हापि प्रायश्चित्तानां वैषम्येऽपि अशरत्भावेन तप कर्मणि प्र-
वृत्तिरांतरकरणं सर्वेषामप्यविशिष्टमिति शोधिमपि तुशब्द-
स्यापि शब्दार्थस्य जिज्ञासत्वात् । तथैव धान्यानां प्रस्थक-
परिच्छेद्यतामिव तुल्यां जानीहि । प्रस्थकदृष्टान्तेन सर्वत्र तुल्यां
विशोधिमवबुध्यस्वेति ज्ञावः । उक्तमारोपणाप्रायश्चित्तम् ॥
व्य. च. १ ॥

आरोपणा पञ्चविधा । स्यात् ७० ५ ।

आरोचना पंचविहा पण्णता तंजहा पट्टविया

ठविया कसिणा अकसिणा हारुहरा ॥

आरोपणोक्तस्वरूपा तत्र (पट्टवियत्ति) बहुध्वारोपितेषु
यन्मासगुर्वादिप्रायश्चित्त प्रस्थापयति वोढुमारजते तदपे-
क्ष्याऽसौ प्रस्थापितेत्युक्ता ॥ १ ॥ (ठवियत्ति) यत्रप्रायश्चि-
त्तमापन्नस्तस्य स्थापितं कृतं न वाहयितुमारब्धमित्यर्थः ॥
आचार्यादिवैद्यावृत्यकरणार्थं तद्वि वदन्न शक्नोति वैयावृत्यं
कर्तुं वैयावृत्यसमाप्तौ तत्कारिष्यतीति स्थापितोच्यत इति २ ॥
कृत्वापुनर्यत्र ज्योषेनक्रियते ज्योषस्त्वयमिह तीर्थे षण्मासां-
तमेव तपस्ततः षण्मा मासानामुपरियान् मासानामपत्रोऽपराधी
तेषां ऋणमनारोपणं प्रस्थे चतुः संतिकान्तिरिक्तधान्यस्यैव
जातनामित्यर्थः । ज्योषामावेन सा परिपूर्णानि कृत्स्नेत्युच्यत
इतिभाव ३ अकृत्स्ना तु यस्यां षण्मासाधिकं ज्योष्यते तस्या
हि तदतिरक्तजातनेनापरिपूर्णं चादिति ॥ ४ ॥ (हारुह-
मेति) यत्तुगुरुमासादिकमापन्नस्तस्य एव यस्यां दीय-
ते सा हारुहमेति एतत्स्वरूपं च विज्ञेयतो निशोधाविति-
तमोद्देशकादवगन्तव्यमिति ॥

कति भेदा आरोपणाया उच्यते पंच तथा चाह व्य० १ च० ॥
(पट्टवितिया) पठविया कसिणाऽकसिणा तदेव हारुहना
आरोपणा पचविधा पचप्रकारा तद्यथा प्रस्थापितिका स्था-
पिता क्लृप्ता हारुहनाच । एषा पचप्रकाराऽप्यारोपणा प्राय-
श्चित्तस्य । तत्र प्रायश्चित्त पुरुषजातेः कृतकरणादौ ययायोम्य
भवसेयमेष गायास ह्येपर्यः ।

उदात्तीमेतामेव गार्थां व्याख्यानयन्प्रथमतः प्रस्थापितिकादि
भेदचतुष्टय व्याख्यानयति ॥

पट्टवित्तया वहंते, वेयावच्चट्टिया उवितिया उ ।

कसिणाज्जोसविरहिया, जह्विज्जोसो सा अकसिणाओ ॥

यदारोपित प्रायश्चित्तं वहति एषा प्रस्थापितिका आरोपणा यो
वैयावृत्यकरणञ्चिसपन्न. आचार्यप्रभृतीनां वैयावृत्य कुर्वन्
यत्प्रायश्चित्तमापन्नस्तस्यारोपितमपि स्थापित क्रियते । यावत्
वैयावृत्यपरिस्मात्तिभवंति । द्वौ योगावेककालं कर्तुमसमर्थ
इति कृत्वा सा आरोपणा स्थापितिका । क्लृप्ता नाम यत्र
जोषो न क्रियते । अक्लृप्ता यत्र किञ्चित् उजोष्यते । हारुहना
त्रिविधा तद्यथा सद्योरूपा स्थापिता प्रस्थापिता च तत्रेय
सद्योरूपा ॥

उग्रायमगुणायं, मासादित्तो उदिज्जए सत्वं ।

मासादी निक्खित्तं, जं सेसं दिज्जए तं तु ॥

उदात्तं द्रष्टुं अरुदात्तं गुरु यत् मासादिमासिकमादिशब्दात्
द्वैमासिक त्रैमासिक वा इत्यादि तप आपन्नस्तद्यदि सद्यस्त-
त्कालं दीयते न कालक्षेपेण तदा सा हारुहना आरोपणा स
द्योरूपा यदि पुनर्यन्मासादिकमापन्नस्तत् वैयावृत्यमाचार्या-
दीनां करोताति स्थापित क्रियते । तस्मिन्श्च स्थापिते यदन्यत्
जोषमुद्घातमनुद्घात वा पद्यते तत्सर्वमपि प्रमादनिवारणाय-
मनुद्घात दीयते सा हारुहना आरोपणा ॥

स्थापिता प्रस्थापितायाः स्वरूपमाह ॥

ठम्मासादि वहंते, अंतरे आवसे जा उ आरूवणा ।

सा होति अणुग्राया, तिन्नि विगण्णा उ चरिमा य ॥

पापमासिक तपो वहन् आदिग्रहणात् पांचमासिकं चातु-
र्मासिक त्रैमासिक द्वैमासिक वा वहन् अतरा यदन्यदापद्यते
उद्घातमनुद्घात वा तस्याप्यतिप्रमादनिवारणायमनुग्रहकृत्वेन
न चातुद्घात यत् आरोप्यते एषा हारुहना आरोपणा
प्रस्थापिता । एते त्रयो विकल्पाश्चरमाया हारुहनाया-
अथवा इमे त्रयो विकल्पाः ॥

सा पुण जह्व उक्कोसा, मज्जिमा तिन्नि वि विगण्णा ।

मासो ठम्मासा वा, जह्वुक्कोसजे मज्जे ॥

सा हारुहना आरोपणा त्रिविधा । तद्यथा जघन्या उक्कथा
मन्यमा च एते त्रयो विकल्पा हारुहनाया जवति । तत्र
गुरुको मासो जघन्या पपमासा गुरुच उक्कथा पतयोद्वयो
द्वैयोर्मध्ये गुरु द्विमासादयो गुरुमासपचकर्पयता एषा जघन्यो-
क्कथा हारुहना सा चतुर्विकल्पा तद्यथा द्वैमासिकगुरुक
त्रैमासिक गुरुक चातुर्मासिक गुरुक पांचमासिक गुरुकमिति ॥

आचारपगण्यशब्दे आचारप्रकटपस्याष्टाविंशतिभेदप्रतिपाद
कंसूत्रमुक्तम् । तट्टीकायामारोपणाभेदा इत्थं ॥

तत्र क्वचित् ज्ञानाद्याचारविषये अपराधमापन्नस्य कस्यचित्
प्रायश्चित्तं दत्तं पुनरन्यमपराधविशेषमापन्नस्ततस्तत्रैव प्राक्तने
प्रायश्चित्ते मासवहनयोग्य मासिक प्रायश्चित्तमारोपितमित्येवं

मासिक्यारोपणा भवतीतया पचरात्रिकशुद्धियोग्य मासिकञ्च
शुद्धियोग्य चापराधव्यमापन्नस्तत् पूर्वदसप्रायश्चित्तं सपचरा
त्रिमासिकप्रायश्चित्तारोपणात्सपचरात्रमासिक्यारोपणात्पट्ट ६
एव द्विमासिक्यः ६ त्रिमासिक्यः ६ चतुर्मासिक्यः ६ चतु-
विंशतिरारोपणाः तथा सार्द्धदिनद्वयस्य पक्षस्य चोपघातनेन
द्वघृनां मासादीनां प्राचीनप्रायश्चित्तं आरोपणा उपघातिकारो-
पणा यदाह ॥

अप्पेण विभसेसं, पुव्वप्पेणं तु संजुयं काउं ।

देज्जाय द्दहुपहाणं, गुरुदारणं तत्तियं चवत्ति ॥

यया मासाद्धं १५ पचविंशतिकार्द्धं च सार्द्धद्वादशवर्षं सर्व
मीढने सार्द्धसप्तविंशतिरिति द्दघुमासाः । तथा मासद्वयार्द्धं
मासो मासिकस्याऽर्द्धं पक्ष उजयमीढने सार्द्धमास इति
द्दघुद्विमासिक १५ तथा तेषामेव सार्द्धदिनद्वयाद्यनुघातनेन
गुरुणामारोपणा आनुघातिकारोपणा १६ तथा यावतो
ऽपराधानापन्नस्तावतीनां तच्छुद्धीनामारोपणा क्लृप्तारो-
पणा तथा बहूनपराधानापन्नस्य एवमासांत तेषु इति एवमा-
साधिकतप कर्म तेष्वेवांतर्भाव्य । शेषांतर्भाव्यशेषमारोप्यते
यत्र सा अक्लृप्तारोपणेत्यष्टाविंशतिरेतच्च सम्यग्निर्दिष्टादि
शतितमोद्देशकादवगम्यम् ॥ सम. १७ स० ॥

आरोपणाया स्थापनासंचयः पायश्चित्तशब्दे ।

तत्रतिपादके निशीयान्यनभेदे, च आरोपणा स्त्रैकस्मिन्
प्रायश्चित्तेऽन्यदारोप्यत इति प्रश्न० छा० ५ ॥ आव० ॥
वधमोचने, प्रतिक्षेपने, च (पक्षिण्यया आरोपणा) कल्प० -
पक्षिण्यया आरोपणात् । कोऽर्द्धः पक्षे १ संस्तारकद्वरकाणाम्
बन्धा मोक्षन्या प्रतिक्षेपितव्याश्चेत्यर्थः । अथवाऽऽरोपणा
प्रायश्चित्तम् पक्षे १ ब्राह्मं सर्वकालं वर्षासु विशेषतः । कल्प०
ऋरूपणाभेदे, च विशेष ।

तत्रारोपणा इय केत्याह ॥

किंजीवो होज्ज नमो, वाजीवोत्ति जं परोपरओ ।

अज्जारोवणमेसो, पच्चाणुजोणो मयारूवणा ॥

किं जीव एव ज्वेन्नमस्कार नमस्कार एव वा जीवो भवति
यत्परम्परावधारणादध्यारोपणं पर्यनुयोजन एव पर्यनुयाग
आरोपणा मता सम्मतेति ॥ आ० म० ॥ आ च्च ॥

आरोपणापायश्चित्त-आरोपणाप्रायश्चित्त-न० आरोपणमे-
कापराधप्रायश्चित्ते पुनः पुनरासेवनेन विजातीयप्रायश्चित्ताध्या-
रोपणमारोपणा यथा पञ्चरात्रिन्दिव प्रायश्चित्तमापन्न पुन
स्तत्सेवने दशरात्रिन्दिवं पुन पचदशरात्रिदिवमेव यावत्
पपमासान् ततस्तस्याधिक तपो देय न ज्वत्यापि तु शेषत-
पांसि तु तत्रैवान्तर्भवनीयानि इह तीर्थे पपमासान्तत्वात्तपस-
इति उक्तञ्च ॥

पंचाईयारोवणे, नेयव्वा जाव हौंति ठम्मासा ।

तेण परमासियाणं, षट्ठुवरिं जोसणं कुज्जत्ति ॥

आरोपणायाः प्रायश्चित्तमारोपणाप्रायश्चित्त । प्रायश्चित्त
त्तमेदे । स्या० वा. ४ ।

आरोपणिज्ज - आरोपणीय - त्रि० आरुह - णिच् - अनीयर् -
आरोपाहं, आरोप्ये वस्तुनि-वाच० ॥

आरोपपिय - आरोपप्रिय - त्रि० आरोपो मित्योपचारः प्रियो
यस्य स आरोपप्रिय मित्योपचारप्रिये, ॥

आरोम्बुह

धनरापसुखं मोह, त्यागादनुभवक्षपि ॥ अरोपप्रियशोकेषु,
वकुमाश्चर्यावान्भवेत् ॥ १ ॥ अष्ट० ॥

आरोवसुह-आरोपसुख - न० आरोपजे सुखे-अष्ट० ।

आरो वज्ज-आरोप्य-त्रि० आ-रुह- णिङ् कर्मणि यत्-
आरोपणीये, यथा मुख चन्द्र इत्यादौ मुखे चंद्रत्वमारोप्य ॥
वाच० ॥

आरोवज्ज-पुञ्जिथा -पुञ्जीकरणे-पुञ्जेरारोहवमादौ ॥ १०२ ॥

इति प्राहृतसूत्रे । पुञ्जेरतावादेशौवा, आरोवज्ज वमादौ, पुञ्ज
पुजयति प्रा० ॥

आरोस-आरोप-पुञ्जेच्छजातिभेदे-प्रत्यन घा. १ ॥

आरोह-आरोह-पुं० आरुह. घञ्-आक्रमणे, नीचस्थानाद्-
ध्वंदेशगमने, अङ्कु रादिप्रादुर्भावे-शब्दच० गजवाजिनामुपरि
गमने दीर्घत्वे वाच. (आरोहो दिग्घत्तं) व्य० उ. ५ ॥ उक्त०
थ. १ दशा० ॥ उचितदृष्ट्यं-स्या. उ. ७ । उच्यते आरोहो
नाम शरीरेण नातिदृष्ट्यं नातिह्रस्वता अथवा आरोहः शरी
रोच्छ्राय इति-वृ. । उच्यते च नितम्बे वरारोहा मत्तकाशि-
न्युत्तमा वस्वणिनीवमर. । सारमान वरारोहा, उच्यते. । आ-
रोहोनिविहृष्टद्वितम्बविधौ माघ. वाच० ।

आरोहतीत्यारोहः हस्यारोहादौ, नि. च. उ. ९ ॥

आसाणय हृत्याणय, दमगा जे पदमताए विणपंति ॥

परियट्मणुपच्छा, आरोहा जुष्काळमि ॥ १०२ ॥

जे पदमं विणय गाहंति ते दमगा जे जवजे.गासणहिं
घावारं वा वहेति तो मंदा जुष्काळे जे आरुहति ते आ-
रोहा ॥

आरोहश्च-आरोहयितव्य-त्रि० आरोपणीये, व्य० उ. १

आरोहग-आरोहक-त्रि० आरुह. एवुङ्. आरोहणकर्त्तरि.
घाच० । इतिस्तपके (वृणुरिसारोहगसंपउत्ताण अरुय
गयाए) तत्रारोहका इतिस्तपका ओ० ॥

आरोहण-आरोहण-न० अ.० रुह लुट्.नीचस्थानादूर्ध्वस्या
नगमने वाच० ॥ आरोहणार्थं नवयौवनेन कामस्य सोपान-
मिव प्रयुक्तम् कुमा० अट्कुरादिप्रादुर्भावे च. आरुहतेऽनेन-
करणे ट्युट् सोपाने च. । आरोहण स्यात् सोपानम्. । अमर.
घाच० ॥

आरोहणिज्ज-आरोहणीय-त्रि० आरोहणं प्रयोजनमस्य अन्
प्र० आरोहणसाधने पदाय, आरुह. कर्मणि. अनियत्. आ-
रोहुं योन्य हयादौ वाच० ।

आरोहपरिणाह-आरोहपरिणाह-पु शरीरस्याऽरोहस-
म. परिणाह । शरीरोपसम्पद्भेदे. व्य० उ. ५ । आरोहप-
रीणाहो, आरोहो नाम शरीरेण नातिदृष्ट्यं नातिह्रस्वता प
रिणाहो नातिस्त्र्यस्य नाति ह्रस्वता अथवा आरोह शरी
रोच्छ्राय परिणाहो यद्विष्कम्भ एतौ चावपि तुल्या न
हीनाधिरूपमाणाविति. वृ० ।

आरोहो दीर्घ्य परिणाहो विष्कम्भो विहायता तत्र यावताऽ
रोहस्तामन् यदि विष्कम्भो भयति तदा एषा उपसंपत्
साहपरिणाहे ज्ञान्या ॥ व्य उ० ५ ॥

आरोहपरिणाहयुक्ता-आरोहपरिणाहयुक्ता-त्री० आप
हो दृष्ट्यं परिणाहे. त्रिस्तः नाभ्यां तुल्यायां युक्ता आरो-

हपरिणाहयुक्ता । शरीरसम्पद्भेदे, उक्त० अ० १ ॥

आरोहपरिणाहयुक्ता उचितदृष्ट्यंविस्तारता इत्यर्थः स्या०
त्रा० ४ ॥

आरोहपरिणाहसंपन्न-आरोहपरिणाहसम्पन्न-पुं० शरीरस-
म्पद्भेदे । आरोहपरिणाहसंपन्ने यावि जवद्, इह चारोहो
दृष्ट्यं परिणाहो विस्तारस्ता न्या सम्पन्नं चापि शब्दावन्यांग-
सुन्दरत्वस्यापकारविति यन उच्यते द्वािकिकेरपि यत्राकृतिस्तत्र
गुणा वसन्तीति. दशा० ॥

आरोहुं-आरुह-अव्य० आरोहण कृत्वत्यर्थे (आरोहमुणिवणि-
यामहग्रसात्रगरयणपद्भिषुषं) आरोहमिति समारुह्य के
मुनिवणिज. दर्श० ।

आह-आह-न० आ-अट्- पर्याप्तो. अच्-अनल्पे श्रेष्ठे
च त्रि० वाच० । प्राकृतोक्ते मत्वर्थके प्रत्ययभेदे च ।
आल्विल्लेलावचसमन्तत्तरमणामतो. ॥ २ ॥ १५ए ॥ प्रा सू
सदाहो जमाहो फमाहो रसाहो प्रा व्या० । उक्तच मतुयं-
गमिमुणे जह आह इह मण च मतुयं चेति-आव० ।

आल्य-आल्य-त्रि० आरोपिते-उपा. अ० २ । आविदे
जी० प्र. ४ ॥ परिहिते, कल्प० ।

आल्यमात्रमडरु-आल्य(त्रिं)गितमात्र(त्रा)मुकुट-त्रि० आल
गितमात्रमारोपितस्त्रक् मुकुटो यस्य स तथा तस्मिन् उपा०
अ. २ आल्यगितो यथास्थान परिहितो मात्समुकुटा येन स
तथा तस्मिन् कल्प. ॥ मात्सच मुकुटश्च मात्समुकुटे आल्यगि
तमाविद्धं मात्समुकुट येन स आल्यगितमात्समुकुटः । आविष्-
मात्समुकुटे जी. प्र ४ (आल्ययमात्रमडरे) आल्यगितमात्समु
कुटः कृतकपठे मात्सः आविष्शिरसि मुकुट इति भावः ॥
आ. म. । म. श. ३ उ. २ ॥

आल्यकारियसना-आल्यकारिकसना-स्त्री० चमरचचाराजधा-
नीस्थे समाविशये, आल्यकारिका यस्यामशंकियत इति
स्या० उ. ५ ॥

आल्य-आल्य-न० कात्रविशेषे, तत्रोदकार्जः करो यावता
शुष्यति तत आरज्योत्कृष्टत. पंचरात्रिदिवानि यावत्काहोऽत्र
समयपरिभाषय.हंदिमित्युच्यते । विश० ॥

आल्य-आल्य-त्रि० आल्यदस्थानतिक्रमेण चरतीति । आ-
ल्यचारिणि, विशेष० ॥

आल्यवण-आल्यवण-त्रि० आल्यव्यतेऽवप्रच्यते दुर्गपर्वतादि
स्थानमधिरोहकामैरित्याल्यवण दर्श० । आश्रये (आल्यवणं च
मे आया अवसेसं च वोसिरे) आल्यवण चाश्रयोऽवप्रभ आ
धार इत्यर्थः । आलु. । (आल्यवणेण केणइ) आल्यवण इ
त्याल्यवणम् प्रपतनाधारणस्थानम् तेनाल्यवणेनकेनचिदिति
आव० । (जो मरणेदशकावेन होई आल्यवणं किंचि) (आल्य
यनमाधारयुक्त । त० । (संदिआल्यवण खभ) आल्यवण इस्ता
घाधार । ग० अधि० १ (जमणेगत्याल्यवणमपज्जुडासपारकु
चियं चित्तं) यच्चित्तं यन्मनोऽनेकार्वालयवणमनेकार्थप्रतिभामां-
दोद्वितमिति विशेष० ॥ आल्यवणेन चक्रुपादिज्ञानविषयेण प्रति
भादिनेति । प० ॥ आल्यवण विधा रुच्यतो गर्नादौ निमज्ज-
तो रज्जादि । जावत् संसारगर्नायां निपततां ज्ञानादि । वृ० ।
घ अपि. ३ नि. चू० उ. १ आल्यवज्जति ज तमाल्यवणं इति
द्वय चिद्वि वियाणाह जावे य णाणादि । नि. चू० । आ ल्य

कर्मणि ल्युट् । आलम्ब्यन्ते आश्रीयन्ते तान्यालम्बनानि । औ.
आश्रयणीय, । आलम्बनादाश्रयणोयादिति ॥ स्था० उ० । ३यान्या-
लम्ब्यन्ते तान्यालम्बनानि ऋ० श २५ उ ७ कारणे प्रव ६।
१०४ ॥ नि चू. ५ उ. । कारणमालंबणं मोक्ष, कारणनामा
लंबनम् आ म प्र. अ. १॥ (सपञ्चवापण निरालंबणेण) निष्कारणे
न प्रत्यपायसभवे वा प्राणायामधनोयवस्तुवर्जितनेति ज्ञा०
अ. ए ॥ आलंब्यत इत्यालम्बनम् । प्रवृत्तिनिमित्ते, आव० ।
आलम्ब्यते निश्चन्द्रक्रियते मनो येनेत्यालम्बनम् उ च ० अ. २४।
प्रयोजने, (आलंबणे य कावे मगे जयणाप चैव परिस्फुर)
आच्चा० अ. २ उ ३ नि० उ. १० आलंबणेत्यादित् । प्रवचन
सघगच्छाचार्यादिप्रयोजनम् आच्चा० । पुष्टालम्बनस्य सूत्रगु-
णप्रतिसेवने न दोषः वृ० । अयापुष्टालंबनोनिरालंबनो वा
प्रतिसेवते । ततः ससारोपनिपातमासादयति ॥
तथाचात्र दृष्टान्तमाह ।

तुच्छमलंबनमाणो, पेहति निरालंबतो यदुग्गमि ।
सालंबनिरालंबे, अह दिष्टतो णितेवंतो ॥

इहालंबन द्रव्यभावभेदाद्द्विधा तत्र गर्त्तादौ पतन्नियंत्रव्यमालं-
ब्यते तत्तु च्छ्यालंबनं तच्च द्विधा पुष्टमण्ड च । अपुष्टं दुर्बल
कुशलत्वकादि पुष्टं वल्लिष्ठं तथाविधकठोरवत्यादि ज्ञावालय-
नमप्यपुष्टापुष्टभेदात्तद्विधा पुष्ट तीर्थाव्यवच्छिन्तिप्रथाध्ययनादि
अपुष्ट शठतया स्वमतिमात्रोत्प्रेक्षितमालंबनमात्र । ततश्च
च्छ्यालंबनं पुष्टमपुष्टमलंबनानो निरालंबनो वा यथा दुर्गे
गर्त्तादौ पतति यस्तु पुष्टालंबनमलंबनवते स सुखेनैवात्मानं
गर्त्तादौ पतन्त धारयति । एव साधोरपि सूत्रगुणाद्यपराधा-
क्षिपेवमाणस्य सालंबनिरालंबवविषयोऽथायं दृष्टान्तो मतव्यः ॥
किमुक्तं भवति । योनिरालंबनोऽपुष्टालंबनो वा प्रतिसेवते स
आत्मानं संसारगर्त्तायां पतत न सधारयितुं शक्नोति । यस्तु
पुष्टालंबनं स तदवष्टभादेव ससारगर्त्तं सुखेनैवातिव्यथयति ॥
अथ कस्मादालम्बनमन्वेषणीयमित्याह ॥

सालंबणो परंतो, अप्पाणं दुग्गमे विधारेऽ ।
इअसालंबणसेवा, धारेऽ जइ असदजावं ॥ ६ ॥
कानि पुनस्तान्यालम्बनानीत्याह ॥

काहं अत्रिचिअदुवा अहीऽ, तवोवहाणेसु व उज्जमिस्सं ।
गणं वनिइए बहुसारविस्सं, सालंबसेवी समुवेऽ मुक्खं ॥
व्या० काहमित्यादिवृत्त य. कश्चिदेव चितयति यथा करि-
ष्याम्यः मत्र स्थितोऽभिचितमव्यवस्थितिं जिनधर्मस्येति शेषो
राजादेर्जिनशासनावतारणादिभिः (अदुवेति) अथवा अहमभ्ये-
ष्ये सूत्रतोऽर्थतश्च छादशांग दर्शनप्रनावकाणि वा शास्त्राणि
यदि वा तपोद्विधिसमन्वितत्वात्तपोविधानेषु नानाप्रकारेषु
तपस्तु उज्जमिस्स इति उच्यस्यामि उचम करिष्यामि गण वा
गच्छ वा (नीईमुयन्ति) सतन्यास्तृतीयार्थत्वात्प्रीतिभिः-
सूत्रोक्तैर्निः सारयिष्यामि गुणै प्रवृद्धिं करिष्यामि स एव सा-
लंबनसेवी । एतैरनतरोदितैरालंबनैर्यतनया नित्यवासमपि
प्रतिसेवमानो जिनाज्ञानुब्रधनत्समुपैति प्राप्नोति मोक्षं सिद्धिं
तस्मात्तीर्थाव्यवच्छेदादिकमेव यथोक्तज्ञानदर्शनचारिप्राणां
समुदितानामन्यतरस्य वा यद्वृत्तिजनकं तदालंबनं जिना-
ज्ञावशात्तुपादेयं नान्यत् ॥ १४ ॥

सप्रति सिंसाधयिषितार्थव्यतिरेकदर्शनायाह ॥

आलंबणहीणो पुण, निवरुइ रवद्विओ अहे दुरुत्तारे ।
इअनिकारणसेवी, परुइ जवोहे अगाहंमि ॥ ७ ॥

टी० ॥ आलंबनहीन. पुनर्निपतित स्वादृतः क आह
दुरुत्तारे गत्तार्यां दुरुत्तारायां इय एवनि कारणसेवी साधु
पुष्टालंबनरहित इत्यर्थः । पतति भवौधे अगाधे पतति जवग
त्तार्यां अगाधार्यां अगाधता पुनरस्याहुःखेनात्तरणसंनवादि-
ति गार्थायः ॥ यथा चरणविकला असहायज्ञानदर्शनपक्व-
माश्रम्यत्येवं नित्यवासाद्यथाह ॥

जेजत्य जया जग्गा, ओगासं ते परं अविदंता ॥

गंतु तत्य चयत्ता, इम पहाणंति घोसंति ॥ ए ॥

टी० ॥ ये साधवः शीतज्विहारिण. यत्र नित्यवासादौ
यदा यस्मिन्कावे भक्तानिद्विषणा अवकाश स्थान ते पर अ-
न्यत् (अविदति) अलजमाना. गतु तत्र शोमने स्थाने अश
क्नुवत. किं कुर्वति इदं पहाणति घोसति यदस्माभिरगीकृतं
सांप्रतं कावमाश्रित्येदमेव प्रधानमित्येव नाघोषयति ॥ ए ॥
आव० ३ अ० । आ. क० छा० १४ अत्र सायेंन दृष्टान्तः ॥

स्वदपोदकतरुच्छायं, सार्थः काश्चिद्यथापयं ॥

प्रपन्नस्तत्रकेऽप्यस्युः, परिश्रमज्जुषोऽन्नसाः ॥ १ ॥

तिज्जतं दुद्विकप्राया, स्वपि गायामु निवृताः ॥

तैस्तैर्जेजैश्च गरुत्तै, शब्दयत्यपरानपि ॥ २ ॥

प्रधानामिदमेवात्र, स्थानामित्यर्थके च न ॥

ये तद्वचः प्रपद्यास्यु, स्ते क्कुत्तुःखिनोऽन्नवन् ॥ ३ ॥

स्वीचक्रे तद्वचोयैर्न, तमध्वानं विद्वंध्यते ॥

शीघ्रं शीतोदकच्छायं, सुखजाजोऽप्यतेऽन्नवन् ॥ ४ ॥

यथा ते पुरुषास्तस्युः, पार्श्वस्थाद्यास्तथात्तसाः ॥

ये तद्यमात्त निस्तीर्णाः, सुखिनस्ते सुसाधवः ॥ ५ ॥

साम्प्रत यदुक्तमिदं प्रधानमिति धोषयन्ति तद्दर्शयति ॥

निअयावासविहारं, चेइअन्नत्तिच २ अज्जिआ द्वाजं

३ विग. सु अपाणिवधं, नदोसं चोइअं विति । १० ।

परिदारगाहा २ ॥ टी० ॥ नित्यवासेन विहरंतनित्यवास-
कल्पमित्यर्थं चैत्येषु भक्तिस्तां च चशब्दात्कलकार्याद्विपरि-
ग्रहः । आर्थिकान्योद्धानस्तज्ञाराद्या विगतयो अभिधीयन्ते ॥
तासु विगातिषु प्रतिबध आसग निर्दोष चोदिता अन्येनोद्य
तविहारिणोऽनुवते ज्ञानंतीति गार्थार्थ ॥

अधुना चेइअदरं गाहा ॥

चेइ अकुलगणंसधे, अन्नं वा किं चिकाउ निस्साणं ।

अइवा वि अज्जवइरं, तो सेवती अकरणिज्जं ॥

चैत्यकुलगणसध अन्यत् किंचिदपुष्टमव्यवस्थित्यादि-
दृत्वालंबनमित्यर्थः । कथं नास्ति कश्चिदिह चैत्यादि प्रति-
जागरूक अतोऽस्मान्निरसयमोऽङ्गीकृतः । मातृचैत्यादिव्य-
वच्छेद इति अयचार्यचैर कृत्या निश्चांततः सेवते अर्थ-
असंयम मद्दर्मा इति गार्थार्थ ११४ आव० अ० ३ ॥

चेइअपत्रा किं, वडरसामिणो सुअपुव्वमारोणं ।

न कया पुरिआड तया, मुक्खं सा विसाहणं ॥ ११५ ॥

टीका ॥ अकार्यं दुग्गम । ज्ञाचार्यस्तु कथानका-

द्वसेयस्तत्र कथितमेव तत्र वैस्त्वामि नमांघनं कुर्वाणा
ष्ट नेत्रंते मंत्राद्यः । किमित्याह ॥

ओहावणं परेमि, सतित्य उच्चः वणं च वच्छं ।

न गणंति गणे माणो, पुञ्चिञ्च पुष्फमहिमं च ॥ १६ ॥

टी० ॥ अपञ्जाजनां दानं परेयां आख्यानां स्वतीर्थो
ज्ञावनां च दिव्यकरणेन तथा वात्सल्यं श्रावकाणां एतन्न
गणयन्त्याद्यनानि गणयन् सत तथा पुञ्चिञ्चपुष्फमहि
म च गणयतीति पूर्वावाचिते प्राग्गृहीते पुष्पे कुसुमैर्महिमा
यात्रा तामिति गार्थार्थ १६ ॥ चैत्यजाकेदार गतं ॥
अधुनायिकाज्ञामचारम् । तत्रेय गाया ॥

अज्जियज्ञाने गिष्ठा, सएण्णज्ञानेजे असंतुष्टा ।

जिक्खायरिया जग्गा, अक्षिपुत्तं ववसंति ॥

अन्निअपुत्तायरिओ, जत्तं पाणं च पु-फुत्ताए ।

उवणीअं जुंजंते, ते एवजावे अंतगमी ॥

टी० अन्नराया निगदसिद्धः । भावार्थस्तु कथानकादवसेयः ।
तत्र अन्विज्ञापुत्राचार्यशब्दे । तेन मदमतय द्दमाद्वन
कृतं इदमपर नेत्रंते ॥ किमत आह ॥

गयसीमगणं ओमे, जिक्खायरिआ अपच्चत्तं थेरं ।

न गणति महो विसदो, अज्जिअज्ञानं गवेसेज्जा ॥

टी० गत दिव्यगणोऽस्येति समासस्त ओमे उज्जिक्के जि
क्काचर्यायां अपच्चत्तो असमर्थं जिक्काचर्यायां अपच्चत्त असम-
र्थस्त स्वविर वृद्ध एव गुणयुक्तं न गणयति नात्रोचयति
महा विमदा समर्था अपि शब्दान सहायाद्विगुणयुक्तत्वे
अपि दाग मायाजिन आर्यिकाज्ञानं गवेपयंतीति अन्विपत
इति गार्थार्थ १७ ॥

गतमार्यिकाज्ञानहारं विकृतिचारमधुना तत्रेय गाया ।

जत्त वा पाण वा, जुत्तुणं दावत्ताज्जिअमि विमुष्णं ।

नोवज्जपमिन्त्रा, उदायएरिमिव्व वसंती ॥ १० ॥

टी० ॥ जत्तं वा ओदनादि पान वा डाक्क पानदि जुक्क
न्या उपतुज्य (दावत्ताज्जिवियति) द्वोपेत्त अशब्दं विगतिपसकेशो
पात् तथाच नि कारणे प्रतिष्ठि एव विगतिपरिज्ञेग ॥
उत्तं ॥

विगति विगति जीया, विगतिमयं जो ऊ जुंजति साहू ।

विगति विगतिमहावा, विगति विगति वदानेति ॥

तत केनीचन्साधुना चेद्विता. संतोऽवद्यप्रतिज्ञा पाप-
प्रज्ञादिता उदायतापेयवार्दिशान्याद्यनतयेति गार्थार्थ १०।
आय. ३ अ. ॥

क. वाच्यम् ।

आनीहुदायनो नाम, राजा वीतजयाधिपः ।

राज्यं निवेद्य जोमेयं. प्रयज्या मयमग्रहीत् ॥ ११ ॥

निज्ञाशरम्य तस्याद्द, व्यापिर्वैरजाणि नः ।

केवलं दधि जुंजीया, येन व्यापिर्न वर्द्धने ॥ १२ ॥

राजपिन्तुं व्रज्यस्या. चत्रन्मुत्तं दधि ।

मोऽग्राहानजयेऽन्येणु. स्त्र नजामिदृष्टः ॥ ३ ॥

उत्तंऽनान्यः मगज्याधी. जितमपरीरुहः ।

गर्भिनजगापात्र. राज्यं शान्यामि मोऽवदन् ॥ ४ ॥

उक्तस्नैनाप्यते राज्यं, चिराद्व्युद्ग्राहितोऽथ सः ।

पशुपादैकया साधोः, सविषं दध्यदापयत् ॥ १५ ॥

दृष्टाः पुनरमात्यास्ते, सर्वत्राऽप्यादिशान् पुरे ।

राजपेरस्य युष्मानि, दत्तव्यं सविषं दधि ॥ १६ ॥

हत्वा तद्वताजाणी, न्महर्षे ! सविषं दधि ।

त्यजेतत्यक्तेमेतेन, पुनर्व्याधिरवर्धत ॥ १७ ॥

पुनर्दध्याददे सोऽथ, पुनर्देव्यहरद्विषं ।

एवं तत्पृष्टतो दग्ना, देवता संचचार सा ॥ १८ ॥

तस्याः प्रमादतोऽन्येद्यु, बुद्धुजे सविषं दधि ।

तत्तापात्तः शुज्जधानः, केवलं प्राप्य निर्वृतः ॥ १९ ॥

तस्य गम्यातरः कुंज, कारो देवतया तदा ।

सिनपत्न्यां कृतो राजा, राजपेर्नक्तिमानिति ॥ २० ॥

कुंजकारकृतामि ते, तन्नाम्नाऽजनि तत्पुरं ।

पांशुवृष्ट्या पुनर्वीत, जयं सर्वं स्थलीकृतं ॥ २१ ॥

अपिहत्याकरमिति, कोपादेवतया तदा ।

कारणादधिष्णुग्युक्तः, कर्त्तमादंवनं न सः । २२ ॥ आ. क. ॥

सीअल्लुक्खाणुचिअं, वएसु विगईगणण जावंतं ॥

हट्ठा वि जणंति सट्ठा, किमासि उदायणो न मुणी ॥ २१ ॥

टी० । गीतत्वं च तद्रुक् च शीतलरुक् अन्नमिति

गम्यते । तस्याऽननुचित. अननुरूपः नैर्द्रप्रव्रजितत्वाद्योगाभि-

चूतत्वाच्च गीतलरुक्काननुचितस्तत्रजेषु गोकुलेषु विगतिगतेन

विगतिं यातेन यापयत् (हट्ठाविति) समर्था अपि भणति

शठा. किमासीत् (उदायणो न मुनि) मुनिरेव विगति

परिभोगे सत्यपि तस्मान्निर्दोष एवायमिति गार्थार्थ ॥ १७ ॥

एव नित्यवासादियु मद्रधर्मां सगमस्थविराटीन्यादंघनान्या-

श्रित्य सीदति । अन्ये पुनः सूत्रादीन्पेवाधिकृत्य तथाचाह ॥

आव० ॥

सुत्तत्यवाद्युद्धे, असहद्व्वाइआवईओ अ ।

निस्साणपयं काउं, सत्यरमाणा विसीअंति ॥ २२ ॥

सूत्रार्थश्च वातश्च वृक्षश्च सूत्रार्थवालवृक्षा । तान् तथा

असहश्च इव्याद्यापदश्च असहइव्याद्यापदस्तांश्च निश्राणां

आदंघनानां पद कृत्वा सस्तरतोऽपि सयमानुपरोधेन

वर्तमाना अजिसंत सीदति । एतदुक्तं भवति । सूत्र निश्रापद

कृत्वा यथाह पठामि तावत्किं ममाऽन्येन एवमर्थं निश्रापद

कृत्वा शृणोमि तावत् एव वातवत् वृक्षवत् असहत्व असमर्थ-

त्वमित्यर्थ । एव इव्यापदं हृत्वेभमिदं इत्यं, तथा क्त्रापद

शुद्धकमिदं क्त्रं, कात्तापदं हृत्वेभं वर्त्तते, तथा भावापदं

गानोऽहमित्यादि, निश्रापदं कृत्वा सस्तरतोऽपि विप्रीदत्यद्य-

सत्त्वा इति गार्थार्थ. ॥ २२ ॥

आदंघणाण दोगो, जग्ज्जो जीवस्म अजजुकामस्स ॥

जं जं पिच्छड लोए, तं तं आदंघणं कुणइ ॥ २३ ॥

टी० ॥ आदंघनानां प्रादन्निरूपितशब्दायां दोगो मनु-

राजान्तः पुर्व्यः शेरते. जी० प्र० १

त्रालिंगपुक्खर-त्रालिंगपुक्खर-न० मुरजमुखे, भ० श. २ च. ७ मुरजमुखपुटे, च भ० श. ६ च. ७ ज० । आ. म. प्र० १ अ । राज० ॥

त्रालिपत-त्रालिपत्-त्रि० आक्षेपं कुर्वति (त्रालिपंत वा विलिपत वा साक्षर) नि च उ० ३

त्रालिपावंत-त्रालिपयत्-त्रि० आक्षेप कारयति (अक्षयरेण वा आक्षेपणजापण त्रालिपावंत वा) नि० चू च १७

त्रालिधरग-त्रालिगृहक-न० त्रालिर्वनस्पतिविशेषस्तन्मया-नि गृहकाणि । त्रालिमये गृहे, राज० ।

त्रालित्त-आदीप्त-त्रि० समततो दीप्ते. " जह आदित्ते गेहे, कोइ पसुत्त नर तु बोहेजा " आसमन्ततो दीप्ते गृहे, व्य० उ. ३ अत० अ ५ अभिविधिना ज्वलिते, भ० श. २ च १ प्रदीपने, न० कोटिमघरे वसंते त्रालित्तमि वि न रुज्जई त्तेणे आदीप्तेऽपिप्रदीपनकेऽपि न दह्यते इति-व्य. उ. ४

त्रालिप्त-त्रि. आ. विप. क कृतात्पेने, दत्तादीपने, च वाच० ॥

त्रालिष्-त्रालिग्ध-त्रि० दग्ने, (अथेगइया पुढवीकाइया आदिष्ठा) त्रालिग्धाः शिवायां शिवापुत्रके च लग्ना इति भ० श १ ए च ३

त्रालिष्-त्रि० । आ. शिष्य क आशिष्ये, दधौ ॥ ४ ए ॥ इति प्राकृतसूत्रेण आशिष्ये समुक्तयोर्ययासख्य दध इत्येतौ भवतः प्रा० । त्रालिगिते सबके (शिखाभिराशिष्य इवास्त्रसां निधि. । आशिष्यमि रसितारमुच्चैः) इति माघ. वाच० ।

त्रालिष्मणाक्षिष्चवंदण-त्रालिष्मणाक्षिष्चवन्दन-न० सप्त विशेषे चन्दनकदोषे, तत्र (त्रालिष्मणाक्षिष्चे रयहरसीसे य होइ चचभंगो) वृ० । अशिष्मनाशिष्चे चेत पदद्वयमाश्रित्य रजोहरणशिरसो विषये चतुर्भंगिका भवति । सा च अहो काय काय इत्याद्यावर्तकान्ते संभवति । रजोहरण करान्यामाशिष्प्यति शिरश्चेत्येको १ रजोहरण शिष्प्यति न शिर इति द्वितीयः २ शिर शिष्प्यति न रजोहरणमिति तृतीयो ३ न रजोहरण न शिर. शिष्प्यति ४ इति चतुर्थो भग इति अत्राऽऽद्योऽङ्गः शुद्ध. । शेषजंगलये आशिष्प्यदोषदुष्टप्रकृतवदनमवतरति । प्रव हा १ घ० आधि २ । आव० । आ. चू २ अ ॥

त्रालि (ली) वग-त्रालीपक-त्रि० आदीपयत्यन्यगृहमाग्निना । आ. दीप णिच् प्लुच् परगृहस्य दाहके, गृहादिदीपनक कारिषु प्रश्न० छा० ३ । अग्निदातरि ज्ञा० अ २ उदीपके, च वाच० ॥

त्रालि (ली) वण-त्रालीपन-न० आ. दीप णिच् ल्युट् तपमुत्पादिचूर्णमिश्रितजलेन गृहादौ चित्राकारलेपनभेदे, उदीपने, च वाच० ॥ त्रामादिप्रदीपने (त्रालीवणेहि य) व्या कुल्लोफानां मोपणार्थं त्रामादिप्रदीपने. । विपा० अ १ ।

त्रालि (ली) विय-त्रालीपित-त्रि० आ दीप णिच् क दत्तादीपने गृहाङ्गनादौ, उदीपिते, च वाच ॥

त्रालिसं (सि) दग-त्रालिस (सि) न्दक-पु. धान्याविशेषे दशा (त्रालिसंदगत्ति) चपलका ज टी० (त्रालिसंदगत्ति) चवलकप्रकारा चवलका पवान्ये । ज. श. ६ उ ७

त्रालिह-स्पृग् स्पर्शं तु पर. सक. अनिद्र । स्पृश फास्फस्फ-

फरिसत्रिविहालुंखाविहा ॥ ७१ ॥ इति प्राकृतसूत्रेण स्पृशतेरादिहादेश. आदिहइ प्रा ॥ स्पृशति अस्पाकीत् अस्पाकीत् अस्पृक्तत् पस्पर्श । वाच. ॥

त्रालिहमाण- त्रालिखत् त्रि० विन्यस्यति, (आदिहमाणे २ अण्युविसइ) त्रालिखन् २ विन्यस्यन् २ अनुप्रविशति ॥ ज० ॥

त्रालिहिज्जमाण- त्रालिख्यमान त्रि० विन्यस्यमाने, (संमूर्द्धेहि त्रालिहिज्जमाणेहि) ज० ॥

त्राली- आली-ली० सख्याम् ॥ प्रा० ॥

त्रालीढ-त्रालीढ त्रि० आ- विह- क-युक्तासनविशेषे ॥ वाचा. ॥

तत्र दक्षिणमूर्धमग्रतो मुखं कृत्वा वाममूर्धं पश्चान्मुखं प्रसारयति । अतरवङ्गयोरपि पादयोः पचपदोः ततो वामहस्तेन धनुर्गृहीत्वा दक्षिणहस्तेन प्रत्यचामाकर्षति तत्र त्रालिढम् ॥ व्य० उ- १ आ० म- अ- १ ॥ आ- चू- ॥ उक्त० १ अ. । नि० चू- उ ११

त्रालीण-त्रालीन-त्रि आ ली कर्तरि क आशिष्ये, वाच० आर्षिगिते, कल्प० सुश्लिष्टे, ज्ञा० अ २

किंचिल्लग्ने, च ॥ ज० ॥ प्राकृते (त्रालिडोऽद्वी ॥ ५४ ॥) इति सूत्रेणाश्रित्ये अली इत्यादेशो भवति । अश्लिष्य अश्लिष्यो ॥ प्रा० ॥ (अश्लिष्यमाणञ्जुत्तस्सवणा) त्रालीनौ मस्तकभित्तौ किंचिल्लग्नौ नतु ट्परौ प्रमाणयुक्तौ स्वप्रमाणोपेतौ श्रवणौ कर्णौ येषां ते ॥ ज० ॥ (त्रालीणे महण विदीपे) त्रालीनः सर्वगुणैराश्रितगितः ॥ कल्प० ॥ (त्रालीणगुत्तो परिच्ये) आचा० अ ३ उ २ ॥ भावे कः संश्लेषे, न० तत्र साधु अण् वगे धातुभेदे तस्य धात्वन्तरसंश्लेषकारकत्वात् तथात्वात् । वाच० ॥

त्रालीणगुत्त-त्रालीनगुत्त- त्रि० आड् मर्यादयेन्द्रियरोधादिकया लीन त्रालीनो गुत्तो मनोवाक्कायकर्मभिः कर्मवत्स्वतन्मात्र. । त्रालीनश्चासौ गुत्तत्रालीनगुत्त. । इन्द्रियरोधादियुते मनोवाक्कायकर्मनिर्गुप्ते, कर्मवत्स्वतन्मात्रे, च आचा० अ ३ उ. २ (त्रालीणगुत्तो परिच्ये) त्रालीनो गुत्तश्च परिव्रजेत् ॥ आचा ॥

त्रालु-त्रालु-पु० आ वाति-दा-मित्तु ऋचाणिच्च रस्य व' वा पेचके, भेदके, । शब्दरत्ना० खलपवारिधानिकायाम् सनात्वे जलपात्रभेदे, स्त्री० कन्दभेदे राजानि० तस्य ज्ञेदा नानाविधा " कंदो बहुविधो लोके त्रालुशब्देन ज्ञेयते ॥ कंचालुश्चैव घंतालु, पिंमालुश्चैव कंदिकादिक्म ॥ काष्ठाशुश्चैव माद्यं स्यात् तस्य ज्ञेदा अनेकशः" । वाच० ॥

आचारगुत्तदीपिकायाम् । आशिष्यदन्तकाय वनस्पतिजीवानधिष्ठित्य- (आलू तह पिंमालू वत्तीस जाणिञ् अणता-इ) आचा० अ १ उ. ३ ॥

आलू तह पिंमालू ढवन्ति एष अणन्तनामेण । ध० अ० २ । आलू इति दीर्घान्तोप्यत्र ॥

त्रालुर्-त्रालुकी-स्त्री० वल्लीभेदे, । आचा ० अ. १ उ ५ ॥ प्रव छा १० ॥

त्रालुंख-दह-दाहे-भस्मीकरणेच सक० च्या० प० अनिद्र-दहेरादिक लुखौ ॥ २०७ ॥ इति प्राकृत सूत्रेण दहेग-सुखादेश त्रालुंखइ रुइइ प्रा०

त्रालुंख-स्पृश-स्पर्शं-तु० पर० सक० अनिद्र (स्पृश फास्फस्फ-

आलुचण

रिसविविहालुखाविहा. ८१ ॥ इति प्राकृतसूत्रेषु स्पृशे-
राहुखादेशः आलुखइ ॥ प्रा० ॥

आलुचण—आलुचन-न० आ० लुचि. ल्युट् उत्पाटने, केशा-
देर्वन्धराहित्ये, च ॥ वाच ० ॥ ग्रहणे, ॥ आव ० ॥

आलुटण—आलुटन-न० आ० लुटि. ल्युट् वलादपहरणे,
वाच ० ॥

आलुपं-आलुम्ब-त्रि० आसमतालुपतीत्यालुपः धनापहारके,
आलुपे सहसाकारे । स हि लोत्राजिज्ञान्तः करणोऽपगत-
कर्तव्याकर्तव्यविवेकोऽर्थज्ञो नैकदत्तदृष्टिरैहिकामुष्मिकविपाक-
कारिणीर्निद्राञ्जनगद्वकर्तनचौर्यादिकाः क्रियाः करोति ॥ आत्ता-
अ. २ उ. १० ॥ (आलुपं ह विजुं प ह) आलुपंतवस्त्रादिक
विजुंपंत सर्वस्वापहारेण ॥

आलुग (य) आलुक पु० आ. दाति पृथ्वीं कासरोगं वा आ-
ला मित् रु सज्ञायां कन्. शेषनागे, कासादौ, च आलु. स्वा-
र्थे कन् कन्दभेदे, न० वाच० ॥ (तरुणगण्वाहुयन्ति वा)
आलुक कन्दविशेष. । तच्चानेकप्रकारमिति विशेषपरिग्रहार्थं
एवाहुकमित्युक्तम् ॥ अणु० अ. १ ॥ साधारणशरीरवाद्-
स्वनस्पतिकायिकानिधकृत्य (साधारणसरीरा अणोगहा
ते पकित्तिया आलु ए मूत्रेण चंवे सिंगवरे तहेव य) उक्त०
अ. ३६ ॥ ज० श. ७ उ. २ ॥ प्रज्ञा० पद १० ॥ जी०
प्र १ ॥

आलुण—आलुन—त्रि० वू० क० ईपच्छिन्ने, सम्यक्छिन्ने, च
नेनामखभूहस्तैः सदयावूनपल्लवा. कुमार० ॥ वाच० ॥ वि-
शीर्णे, ॥ आ० म० ॥

आलुदुग्धं—आलुदुग्धम्—अव्य० आश्लेषं कर्तुमित्यर्थे, स्वार्थेकश्च वा
जति प्राकृतसूत्रेण स्वार्थे क ॥ प्रा० ॥

आलुप—आलुप—पु० आ-विप् घञ्-उपल्लेपे, आलुम्पने, च
आलुप्यते कर्मणि ल्युट् आलुप्यमाने, च ॥ वाच० ॥

आलुवण—आलुवण—न० आ-विप् ल्युट् उपल्लेपे. आलुम्पने, च
वाच० ॥ सकृद्वेपने, नि० चू० उ १२ ईपल्लेपने, ॥ वृ० ॥ दिवा
गृहीतगोमयै रात्रौ व्रणाद्यालेपननिषेधो ॥
नि० चू० ॥

जे जिक्वू दिया गोमयं पम्पिगाहेत्ता । दिया
कायंसि वणं आलुपेज्ज वा विदुपेज्ज वा आलुपंत वा
विदुपंत वा साड्ज्ज ॥ ३९ ॥ जे जिक्वू दिया गोमयं
पम्पिगाहेत्ता रत्ति कायं सि वणं आलुपेज्ज वा विदु-
पेज्ज वा आलुपंत वा विदुपंत वा साड्ज्ज ॥ ४० ॥
जे जिक्वू रत्ति गोमयं पम्पिगाहेत्ता दिया कायंसि वणं
आलुपेज्ज वा विदुपेज्ज वा आलुपंत वा साड्ज्ज ॥ ४१ ॥
जे जिक्वू रत्ति गोमयं पम्पिगाहेत्ता रत्ति कायंसि वणं
आलुपेज्ज वा विदुपेज्ज वा आलुपंत वा विदुपंत
वा साड्ज्ज ॥ ४२ ॥ चउकजंगमुत्तं उच्चारयच्चं । कायः
शरीरं व्रणः धतं तेण गोमयेण आलुपिड सकृत् विदुपिड
अनेकगोऽपरिवाप्ति मासवहुं । परिवासिते चउजंगे
चउवहुं तवकात्राविभिटा आणादिया दोसा । गाहा ।

दियएतो गोमत्तेणं चउकजयणा तु जाव ऐवुत्ता ॥ एतो
एगतरंणं पक्खेत्ताणाहिणो दोसा ॥ १२६ ॥ चउकजयण
चउजंगो तत्तिउदेसए जाव ऐवुत्ता इहंपि सच्चेव । गाहा ।
ततुप्पत्तित्तं उक्खं अजिञ्चूतो वेयणा एत्तिव्वाए । अच्चाणे
अव्वहितो तं उक्खहिया सते सम्मं ॥ १२७ ॥ अच्चो-
च्चित्तिणिमित्तं जीयट्ठाए समाहिहेज्जं वा । एतेहि कार
एहिं जयणा आलुपणं कुज्जा ॥ १२८ ॥ पर्ववत् गोमय
गहणा इमा विधी गाहा । अजिणववोसट्ठासत्ति इतरे
उवयोगं काउगहणं तु माहिसअसत्तीगव्वं अस्मातवच्चं
व विसघाता ॥ १२९ ॥ वोसिरियमोत्तं धेत्तव्वं तं बहुणं
त्तस्सासविइयरं चिरकाव्वोत्तिरियं तं पि उवकरे तु ग-
हणं दिणसंसत्तं पि मादिसं धेत्तव्वं मोहिसासतिगव्वं
तं पि अणायवेत्तियं णायामित्यर्थः । तं असुसितं
विसघाती जवति आयवत्तं पुण सुसियरं समुगुणकारी
सुत्तं जे जिक्वू दिया आलुवणजायं पम्पिगाहेत्ता दिया
कायंसि वणं आलुपेज्ज वा विदुपेज्ज वा आलुपंतं
वा विदुपंतं वा साड्ज्ज ॥ ४३ ॥ जे जिक्वू दिया
आलुपणजायं पम्पिगाहेत्ता रत्ति कायंसि वणं आलु-
पेज्ज वा विदुपेज्ज वा आलुपंतं विदुपंतं वा साड्ज्ज
॥ ४४ ॥ जे जिक्वू रत्ति आलुवणजायं पम्पिगाहेत्ता दिया
कायंसि वणं आलुपेज्ज वा विदुपेज्ज वा आलुपंतं वा
विदुपंतं वा साड्ज्ज ॥ ४५ ॥ जे जिक्वू रत्ति
आलुवणजायं पम्पिगाहेत्ता रत्ति कायंसि वणं आलु-
पेज्ज वा विदुपेज्ज वा आलुपंतं वा विदुपंतं वा
साड्ज्ज ॥ ४६ ॥ आलेखण जातं आलेखणप्य
गारा ॥ गाहा ॥

दियरातो लेवेणं, चउकजयणाउ जाव ऐवुत्ता ॥

एतो एगतरंणं, मव्वेत्ताणादिणा दोसा नि चू. उ १२
पर्युपितेनालेपनजातेनालेपननिषेधो । वृहत्कल्पे ॥

णो कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा पारि यसिएणं
आलेखणजाएणं आलुपित्तए वा विदुपित्तए वानन्नय
आगाढेहिं रोगायंकेहिं ॥

एव म्रकृणसूत्रमप्युच्चारणीयं ॥ व्याख्यातः कल्पते निर्घ्न्यानां
वा २ परिवसिते नालेपनजातेनालेपयितुं वा ईषल्लेपयितुं
विदुपयितु विशेषेण लेपयितु नान्यत्र आगाढेच्यो रोगातकेच्य
इति सूत्रार्थः ॥

अथ भाष्य ॥

मव्वेज्जणं झिप्पइ, एस कम्मो होऽ वणतिगिच्चाए ।

जइ तेण तप्पमाणं, माकुण किरियं सरीरस्स ॥

पर प्राह ॥ ननु व्रणचिकित्सायां पूर्वं व्रणो मृत्कित्वा तत
पिभी आदानेन आलुप्यते एय क्रमस्तत प्रथम मृकृणसूत्रमुक्त्वा
पश्चात्तालेपनसूत्रं ऋणितुमुचितमिति ज्ञाव । यदि चैतत्तव न
प्रमाणं ततोमा शरीरस्य क्रियामकार्यविति सूत्रिराह ।

आलेखेण पत्रेण, जो उवणो मखणेण किं तत्य ।
होहिइ वणो वमसै, आलेखो दिज्जई समणं ॥

नायमेकान्तौ यद्वदथ व्रणे म्रकणमाटेपन च जवति । किन्तु कुत्रचिदेकेतरं कुत्राप्युभय ततो यः किल व्रण आलेपेन प्रगुणीजवासे तत्र किं म्रकणेन कार्यं किंचिदित्यर्थः । यद्वा । मा भे व्रणो जविष्यतीति कृत्वा प्रथममेवालेपः शमनमौपध दीयते किंच ॥

चाउरे उकज्जे करित्ति, जह्वा लानकज्जपरिवाणी ।

अणुणुव्विसंतविजवे, जुज्जइ न उ सव्वजाईसु ॥

अत्यातरे आगाढे कार्ये यथा द्वाभ आदापो म्रकण वा यः प्रथमं द्रव्यते तैव चिकित्सां कुर्वन्ति । कुत्र नाम परिपाटिः क्रमो विद्यते इदमेव व्यनक्ति यः स द्विभावा विद्यमानविकृति सूत्रचिकित्सायां क्रियमाणायामानुपूर्वी चिकित्साशास्त्रेण मणिता परिपाटिर्युज्यते घटते न पुनः सर्वजातिषु अतः किमत्र क्रमनिरीक्षणनेति ॥

सुत्तंमि कट्ठियंमि, आलेखवत्ति चउलहू हुंति ॥

आणइणाइदोसा, विणा इमेहिं तुगणेहिं ॥

सूत्रार्थकथनेन सूत्रे आकृष्टे साति निर्युक्तिविस्तर उच्यते । यथा द्वेष रात्रौ स्थापयति । तदा चतुर्वधु, आज्ञादयश्च दोषा विराधना च अमीजि. स्थानैर्भवति ॥

निच्छे दवे पर्णाए, आवज्जणपाणतन्वणन्वरणा ।

आयंके विविज्जा. सो मासल्लहुगा य ॥

स्निग्धे छ्वे प्रणीते आलेपे स्थापिते प्राणिनामायततत्कण-
करण तस्य द्रवादे स्यन्दनं भवति । अत्र दोषभावना प्राग्वत् ॥ आतके च रोगे विपर्यासेन क्रियाकरणे वदयमाण प्रायश्चित्त मासेत्ति ॥ आगाढानागाढकारणमन्तरेण पदे परि-
वासयति । ततः प्राशुकादौ स्थाप्यमाने चतुर्वधु । अप्राशु-
कादौ चतुर्गुरु । इदमेव व्याचष्टे ॥

तिच्चिय संचयदोसा, तयावि से द्वाद्धिवणद्विहणं वा ।

अवीज्जयं विइए, उज्जमणुज्जंति जे दोसा ॥

त एवं सचयादयो दोषा मन्तव्याः ॥ त्वन्विष' सर्पः-
स्पृशेत् द्वादाविषो वा जिह्वया वा वेहनं कुर्यात् । द्वितीये च दिने अम्बीकृतं तदुप्यते । अनुज्जतो वा ये दोषास्तान् प्राप्तान् यत पंत दोषास्तत ॥

दिवसे २ गहणं, पिट्टमपिट्टे य होय जयणाए ।

आगाढे निक्खिखवाणं, अपिट्ट पिट्टे य जयणाए ॥

यदा शानार्थमालेपो न प्रयोजन भवति तदा दिवसे २ ग्रहण विधेय । तत्र प्रथमं पिष्टस्य पश्चादपि पिष्टस्यापि यत-
नया कर्तव्यं जवति । आगाढे च शानत्वे आलेपस्य निक्षे-
पण परिवासनमपि कुर्यात् । तदप्यपिष्टस्य पिष्टस्य वा यतनया कर्तव्यम्

अथा ऽऽतकान्यन्यास व्याख्याति ॥ -

आगाढे अणागाढं, अणागाढे वा वि कुण्ड आगाढं ।

एव तु विवज्जासं, कुण्ड ववाए कफतिगिच्छं ॥

आगाढे शानत्वे अनागाढां क्रियां करोति चतुर्वधु । अना-
गाढे वा आगाढ करोति चतुर्वधु यदा वाते चिकित्सनीये कफचिकित्सां करोति । एष विपर्यासो मतव्यः ।

अयं सेसे लहुगायति पदं व्याचष्टे ।

अगिज्जाणो खलु सेसो, दव्वाई ति विह्वा आवइ जढो वा ।

पाच्छेत्ते मग्गणया, परिवासित्तं तस्सिमा तस्स ॥

शेषो नाम य आगाढोऽनागाढो वा शानो न भवति यो वा उच्यते तस्य परिवासयत इय प्रायश्चित्तमार्गणा ।

फासुगमफासुगे वा, अचित्तचित्ते परित्तणं तेवा ।

असिणे हसिणे हसए, अणाहारा हारल्लहुगुरगा ।

प्राशुक स्थापयति चतुर्वधु । अप्राशुक स्थापयति चतुर्गुरु अचित्तं स्थाप्यमाने चतुर्वधु सचित्तं चतुर्गुरु परित्तं चतु-
र्वधु अनन्ते चतुर्गुरु स्नेहेगते स्नेहावगाढे चतुर्गुरु अनाहारं चतुर्वधु आहारे चतुर्गुरु ॥ वृ० ॥

आलेप्यते अनेनेत्यालेपेन आलेपनसाधने छ्वे, आलेखो तिविधो वेदनप्रशमकारी पाककारी व्रणादिणीहरणकारी । नि० चू० उ० ३ ॥

आलेखणजाय-आलेपनजात- न० आलेपनप्रकारे, (आलेख-
णजापण आलेपेज्ज वा विनिपेज्ज वा) नि० चू० उ० ३ ॥

आलेह-आलेख- पु० आ-लेख-घञ् सम्यक्लेखने, आधारे,
घञ् लेखपत्रे, च ॥ वाच० ॥ चित्रे, ॥ आ० म० प्र० ॥

आलेख-आलेख्य- त्रि० आ-लेख- एयत्- चित्रादौ
लेख्येदवादिप्रतिचिन्त्रे, विधातुमालेख्यमशनुवंतः । माघः ।
इति सरभणो वाणीवशस्यालेख्यदेवताः । माघः । अहो
रूपमालेख्यस्य शकु० लेखनीये- त्रि० आधारे एयत् चित्रे
॥ वाच० ॥

आलोड्य-आलोड्य- अव्य० विमृश्येत्यर्थे (आलोड्यणा
एव) आलोच्य विमृश्येति ॥ पचा. वृ. १४ वृ ३ ॥

आलोड्य-आलोडित- त्रि. आ- लोक्- क ह्ये ॥ वाच ॥
(आलोड्य इगियमेव नञ्वा) आलोडित निरीकृतमिति ॥
दश. अ ए उ ३ ॥ आलोड्यपाणनोयणनोई से णिभाये)
आलोडितं प्रत्युपेक्षितमशनादिभोक्तव्यं तदकरणे दोषसज-
वात् ॥ आचा० अ० ७ उ० १ ॥

आलोचित- त्रि० आ- लुच्- णिच् क आलोचनाविषयीचूते
विशेषदर्शनादिना कृतालोचने, (आलोचितमिन्द्रियेणेति) सा०
कौ० इति कर्त्तव्यतयावधारिते च ॥ वाच० ॥ निवेदिते
॥ भ ३ २ उ. १ ॥ (आलोड्यमि आराहणावणावोऽण
भयणा) आलोचिते गुरोरपराधजाते निवेदिते, ॥ आच० ॥
आलोचनावति, च ॥ म० ॥ श ७ उ २ ॥

आलोड्यनिन्दिय-आलोचितनिन्दित- त्रि० सम्यक् कृता
लोचननिन्दाविधौ, ॥

कयपावो वि मणुस्सो, आलोड्यनिन्दियगुरु सगासे ।

होइ अडरेगलहुओ, हरियमरुव्व चारवहो ॥

आलोड्यनिन्दियोक्ति० आलोचितनिन्दित' सम्यक् कृतालो-
चननिन्दाविधिरित्यर्थः ॥ ध० अधि २ ॥

आलोड्यपरिक्रंत-आलोचितप्रतिक्रान्त- त्रि० आलोचिन
गुरूणां निवेदितं यदतिचारजातं तत् प्रतिक्रान्तमकरणत्रिय्या
कृतं येनासावालोचितप्रतिक्रान्तं तास्मिन् आलोचितत्रासाया
लोचनादानात्प्रतिक्रान्तश्च मित्या सुप्कृतानादालोचिनप्रति-

कांतः ॥ भ० श. २ उ. १ । आलोचनाप्रदानपूर्वं प्रदत्तमिथ्या
उपकृते, (आलोच्यपरिमिकंता गवयति तत्रोगणे) वृ० ॥

आलोचना-आलोचयत्- त्रि० पश्यति आचा० अ. ५ ॥

आलोचय-आलोचितव्य-त्रि० प्रकाशनीये, पंचा० वृ. १५
निवेदनीये अपराधादौ, च. ॥ पचा० वृ. १८ ॥

आलोच-आलोच- पुं० आलोच्यतेऽनेन आ लुक् लोक् वा
करणे घञ् प्रकाशे । दश० अ. २ ॥ आव० ॥ (आलोचो
उज्जोओ दिचीनासापहा पयासो य) प्रा० को० ॥ ज्ञा० १०
अ आलोचस्याने गवाक्षादौ, च वाच० ॥

एो गाहावङ्कुलस्त, आलोचं वा थिग्लं वा संधि वा
दगन्वणं वा हाओपगाञ्जिय २ अंगुलियाए वा उदि
सिय उदिसिव उममिय उन्नमिय २ णिज्जाएज्जा ॥

आलोचस्थान गवाक्षादिकम् आचा. अ. १ उ. ५ आलोच
थिग्लं दार आलोक निर्यहकादिरूप दश० अ. ५ ॥ आलो-
च्यत इत्यालोक. लोके, तथा चावश्यके लोकपर्यायशब्दान-
धिकृत्य (आलोच्यपदोक्तं सलोच्य एकदा) आ० म० ॥
आचारंगे (लोयालोच्यपवाओ पमुचति) आलोच्यत
इत्यालोकः कर्मणि घञ् । लोके चतुर्दशरज्जात्मके आलोको
लोकालोकस्तस्य प्रपंचः पर्यासापर्याप्तकसुभगादिष्वन्विक-
ल्पस्तद्यथा । नारको नारकत्वेनालोच्यते एकेन्द्रियादिरेके-
न्द्रियादित्वेनैवं पर्यासापर्याप्तकाद्यपि वाच्यम् । तदेवं सूतात्प्र-
पंचान्मुच्यते । चतुर्दशजीवस्थानान्यतरज्यपदेशार्हो न जवति
इति यावत् ॥ आचा० ॥ दृष्टिविषये क्षेत्रादौ ॥ ज्ञा० अ० १ ॥
दृष्टिविषये ॥ औप० ॥ आलोचनमालोक. भावे घञ् दर्शने, ।
आव० ॥ ज्ञा० अ. २ ॥ (आलोच समणस्व भगवओ महावी-
रस्व पणाम करेइ) आलोके दर्शनमात्रे, ॥ कल्प० ॥ आलो-
चनमालोक. मर्यादयाऽत्रिविधिना आलोचनम् निरीक्षणम्, (पि-
ष्वणनिरिक्वणावि य आलोच्यपदोयणेगटा) ओघ० ॥

आलोचय-आलोचक- त्रि० आ-लुच्-णिच्-पलुच् आलोचना-
कारके, ॥ वाच० ॥ आलोचनाया योग्या आलोचका आलो-
चनाशब्दे ॥ व्य० उ. १ ॥

आलोचय-आलोचक-त्रि० आलोचनमालोकस्तस्मिन्नालो-
के चप्रमात्रोक्तं दर्शनवाचसे, आलोच्यचदं चक्षुं मणुष्वर्त
उक्करं यिर कांठं । आव० टी० ।

आलोचय-आलोचन- न० आ लुक् लोक् वा भावे ल्युट्
दर्शने, ॥ आचा० अ. ३ उ. ५ दश० अ. ४ ॥ ततस्तदालो-
चनतत्पराणाम् । लुचनालोचनप्रीतिः स्वर्गिभिर्नानुच्यते ॥
कुमार० । “व्रजति हि सफत्रत्वं वल्लजालोचनेन,, माघः ॥
वाच० ॥

निरीक्षणम्, ॥ आव० ॥ निरूपणे, ॥ ओघ० ॥ प्रकाशे, प्रश्न०
छा १ सं. ॥

आलोचन- न० आ-लुच् णिच् भावे ल्युट् विशेषधर्मादिना
विवेचने नैया० । वाच० ॥ विचारणे, (पुत्रामेव आलोचजा)
आलोचयेद्विचारयेत् ॥ आचा० अ. ३ उ. ५ । आलोचयेद-
चावधानो भवेदित्यर्थः ॥ आचा० श्रु २ अ. १ उ. ६ ॥
सामान्यवस्तु आदिज्ञानविशेषे, च सामान्यवस्तुआदिज्ञानमा-
लोचनम् । तच्चकृत्यताऽर्थावग्रहकृत्यताऽवसरेऽवग्रहशब्दे ॥
आड्मर्यादायां लोच्यदर्शने मर्यादयाऽलोचनं दर्शयमालोच-

नम् ॥ नि० लू० उ. २० । निवेदने, उपदर्शने, च आलोचयण-
दायण च दाऊणं आलोचनं यथा गृहीतमक्तपाननिवेदनं
तयोरेवोपदर्शनञ्च प्रश्न० स. डा. १ । आलोचहि गुरुच्यो
निवेदयेति ॥ उपा० अ. ३ ॥ स्था० ता. ३ ॥ आलोच्यत
आलोचयितुं गुरुवे अपराधाश्चिदयितुम् ॥ स्था० २ ता. ॥
आलोचनं गुरोः पुरतः स्वापराधस्य प्रकटनम् ॥ घ० ॥
आड्मर्यादायाम् सा च मर्यादा इय ।

जह् वालो जंपंतो कज्जमकज्जं च उज्जुयं जणइ ।

तं तह् आलोइज्जा, मायामयविप्पमुक्को उ ॥

अनया मर्यादया लोच्यदर्शने चुरादित्वाभिच् लोचनं लोचना
प्रकटीकरणं आलोचना गुरोः पुरतो वचसा प्रकाशनमिति
भावः । यत्प्रायश्चित्तमालोचनमात्रेण शुरुयति तदाऽऽलोचना-
हंतया कारणे कार्योपचारालोचनम् । प्रायश्चित्तभेदे ॥ प्रव० ॥
छा. ए० ॥ व्य० उ. १ ॥

अस्याशेषवक्तव्यताऽऽलोचनाशब्दे आलोचनार्हशब्दे च ॥
सामाचारीभेदे च तच्च पिमादिनिवेदनम्, ॥ ग० अधि२ ॥ लोच-
नपर्यन्ते, अव्य० । “ आलोचनान्तं श्रवणं वितत्य ” रघुः ।
वाच० ॥

आलोचयणजायण-आलोचनजाजन-न० प्रकाशमुखे जाजने ॥
प्रश्न० सं १ छा. ॥

अह कोऽ न इच्छेज्जा, तत्रो जुजेज्ज एकत्रो ।

आलोचयणजायणे साहू, जयं अयरिसामियं ॥

आलोचनजाजनं मर्यादाद्यपोहाय प्रकाशप्रधाने भाजने इत्य-
र्थः ॥ दश० अ. ५ उ. ॥

आलोचयण-आलोचना-स्त्री० आड्मर्यादायाम् सा च मर्या-
दा इयम् ॥

जह् वालो जंपंतो, कज्जमकज्जं च उज्जुयं जणइ ।

तं तह् आलोइज्जा, मायामयविप्पमुक्को उ ॥

अनया मर्यादया लोच्यदर्शने चुरादित्वाभिच् लोचनालो-
चन प्रकटीकरणम् आलोचना गुरोः पुरतो वचसा प्रका-
शनम् प्रव० छा० ए० । व्य० उ. १० ॥ जीत० ॥

विषयाः

- (१) आलोचनाया व्युत्पत्तिरर्थः स्वरूपं च ।
- (२) इत्यादिनिक्षेप आलोचनायाः ।
- (३) आलोचनाया मूलागुणोत्तरगुणेन जेदाः ।
- (४) विहारादिभेदेनालोचना त्रिविधा तद्भेदाश्च ।
- (५) शब्दोपकरणार्थमालोचनकरणविधिः ।
- (६) आलोचनीये विषये यथाक्रममालोचनाप्रकारः ।
- (७) आलोचनायां शिष्याचार्यपरीक्षणे-आवश्यक-
दिवाराणि ।
- (८) काऽलोचना गृहीतव्या तानि स्थानानि ।
- (९) इत्यादि चतुर्विधमालोचनीयम् ।
- (१०) अपराधालोचनायां प्रशस्ताऽप्रशस्तइत्यादयः ।
- (११) यथाज्ञतेषु इत्यादिप्रालोचना तादृशानां प्रति-
पादनम् ।

- (१२) आलोचनासमयवर्णनम् ।
 (१३) कस्य समीपे आलोचना कर्तव्या ।
 (१४) गीतार्थमवाप्य शब्दानुष्करणादौ दोषगुणादि-
 कं ज्ञावयता यद्विधेयत्वम् ।
 (१५) मरणाग्निमुखेनाप्यालोचना करणीयात्र ब्राह्म-
 णदृष्टान्तः ।
 (१६) अदत्तालोचने व्याधदृष्टान्तज्ञावना ।
 (१७) स्वगणपरगणवासिकानां समीपे आलोचना ।
 (१८) आलोचनाया अष्टौ स्थानकाः दशस्थानकाश्च ।
 (१९) सामुदानिकाऽतिचारालोचना ।
 (२०) आलोचयित्रा एतानि वर्जनीयानि ।
 (२१) सम्यग्बालोचनादाने किं विद्मम् ।
 (२२) कृतानां कर्मणां क्रमत आलोचना ।
 (२३) आलोचनायां दत्तायां न विरतिर्जगः सदृष्टा-
 न्तः ।
 (२४) आलोचनायामकृतायां मृत्वाऽनाराधको जवति ।
 (२५) आलोचनायाः फलम् ।

(१) आलोचनाया व्युत्पत्तिरर्थस्वरूपं च ॥

आ अत्रिविधिना सकलदोषाणां लोचना गुरुपुरतः प्रकाशना
 आलोचना भ० श १७ उ. ३ ।

आसामस्त्येन स्वगताऽकरणियस्य वागादियोगत्रयेण गुरो-
 पुरो ज्ञावशुद्ध्या प्रकटनमालोचना ध० अधि २ गुरुभ्यो
 निजदोषकथने, ध० अधि २ ॥ आमर्यादायां लोचदृशने
 आलोचना नाम आलोचना प्रकटना ऋजुभावेति ॥ प० चू० ॥
 आलोचनमालोचना मर्यादायाऽलोचनं दर्शनमाचार्यादेरालो-
 चनेत्यभिधीयते । ओघ० ॥

आलोचनाया नाम जहा अप्पणो जाणति तहा परस्स
 पागमं करेइ । नि० चू० उ० २० ॥

आ अपराधमर्यादाया लोचन दर्शनमाचार्यादेः पुरत इत्या-
 लोचना ध० अधि ३ ।

गुरोः स्वचरितप्रकाशनात्मके, प्रायश्चित्तनेदे, ॥ पचा वृ १६
 “ व्यवहारो आलोचना सोही पच्छित्तमेव एगहा ” व्यव-
 हार आलोचना शोधि’ प्रायश्चित्तमित्येकार्थं ॥ व्य० उ २
 आलोचनाया एकार्थिकानि प्रतिपादयन्नाह ॥

आलोचना वियरुणा, मोही सव्नावदायणा चैव ।

निंदागरहविउहा, सड्बुधरणेय एगहा ॥ १३ ॥

आलोचना विकटना शुद्धि सज्ञावदापना णिंदणगरहण
 विउहण सड्बुधरण चेति एकार्थिकानि इति ॥ ओघ ॥

आलोचना प्रयोजनतो हस्तशताह्वहिर्गमनादौ गुरोर्विकटना
 ॥ आव० ॥ स्था० ग ४ ॥

जे जिकवखू मासियं परिहारहाणं पन्निसेविता आलो-
 एज्जा । व्य० उ० १ ॥

आलोचयेत् लोचदृशने चुरादित्वाभिन् आइमर्यादायाम्
 आ मर्यादाया (जह वाडोवपतो) इत्यादि रूपया आलोचयेत्
 ययात्मनस्तया गुरो प्रकटीकुर्यात् ॥ व्य० उ. १ ।

अथालोचनाशब्दार्थमाह ॥

आलोचनां अकिच, अत्रिविहिणा दंसणं तिल्लिगेहिं ।
 वइमादिएहिं सम्मं, गुरुणो आलोचयेया ॥ २ ॥

व्याख्या । आलोचनमालोचना ज्ञेयेति योगः । आलोचनमेव
 किमित्याह । अकृत्ये अकरणीयविषये स्वगतस्याकृत्यस्येत्यर्थः ।
 अत्रिविधिना सामस्त्येनेत्यादर्थः दर्शनं प्रकाशनमिति लोच-
 धातोः कारितां तस्यार्थ इतिशब्दोऽग्रे योदयते । कथमकृत्यदृ-
 शनमित्याह । द्विगैः परोक्ताकृत्यगमकैर्हेतुभिर्वागादिभिर्वचन-
 कायविकारविशेषैः । सम्यक्भावशुद्ध्या कस्य तद्दर्शनमित्याह ।
 गुरोरालोचनाचार्यस्येति । एषा आलोचना प्रकरणाद्विज्ञेया
 ज्ञातव्या तच्छब्दज्ञानार्थिजिरिति गार्थार्थः ॥ पंचा. वृ १५
 आलोचनास्वरूप व्यवहारकल्पे यथा ॥

“आलोचना नाम अवश्यकरणीयस्य कार्यस्य पूर्व कार्यसमा-
 तेरूर्ध्वं वा यदि वा पूर्वमपि पश्चादपि गुरोः पुरतो वचसा
 प्रकटीकरणम् ॥ ३ ॥ व्य १ उ. ॥

(२) अलोचनानिद्वेष आलोचनायाः ॥

आलोचनानिद्वेषश्चतुर्थ्या तथाच महानिशीधे अ ७ ॥

तंजहा नामालोचनां उवणावोयणं दव्वावोयणं जावा-
 लोयणं एते चउरो वि पए अणे गहा वि [१)

उघोइज्जंति तत्थ ताव समासेणं णामालोयणं नाममेतेणं
 उवणावोयणं पोत्थयाइसुमाविहियं दव्वावोयणं नाम जं

आलोचनां असद्वजावत्ताए जहोवइट्टं पायच्छित्तं
 नाणुचित्ते एते तत्रोवि पए एणंतेणं गोयमा ! अपसत्थे जे

यणं से चउत्थपए जावालोयणं नाम तेणं तु गोयमा ! ।
 आलोचनां निदिताणं गरहिताणं पायच्छित्तमणु

चरित्ताणं जाव णं आयहियहाए संपाज्जित्ताणं संक
 ज्जुत्तमट्टं आराहेज्जा से जवयं कयरेणं से चउत्थे यए

गोयमा ! जावालोयणं से जयवं ! जावालोयणं जेणं
 जिकवू परिसे संवेगगगए सीलतवदाणजावण

चउक्खंधसुसमणधम्ममाराहणाक्कंतरसिए मयजयगारवा-
 दीहिं अचंतविप्पमुके सच्चजावनाजावंतरोहिं नीसद्वे आ-
 लोचनां विसोहिए य पन्निगाहिताणं तहत्ति समणुठ्ठि-

या सव्वुत्तमं संजमकिरियमाणुपाज्जिज्जा ॥ तं जहा ॥
 कयाइं पावाइं, इमाइं जेहिं अहाणवज्जए ।
 तेसिं तित्थयरवयणेहिं, सुच्छीं अम्हाणकीरउ ॥ १ ॥

परिनिव्वाणं तयं कम्मं, घोरं संसारदुक्खदं ।
 मणोव्वयकायकिरियाहिं, सीन्नाचारं धरोमि हं ॥ २ ॥

जह जाणऽ सव्वन्नू, केवली तित्थंकरे ।
 आयरिए चरित्ते, उवज्जाए य सुसाहुणो ॥ ३ ॥
 जह पंचलोयपात्ते, य सताधम्मे य जाणए ।
 तहालोयमिहं, सव्वं तित्थमित्तं पि न निन्हवं ॥ ४ ॥
 तत्थ जं पायच्छित्तं, गिरिवरगुरुयं पि आवए ।
 तमणुचरोमि हं, सुच्छीं जह पावं विवेज्जए ॥ ५ ॥

मरिजणं नरयातिरिण्णु, कुंजीपाणसु कत्यडं ।
 कत्यय करवत्तजंतोहिं, कत्यडं जिन्नो उ सृष्टिण्णु ॥ ६ ॥
 वंसणं वोढणं कहविमि, कत्यडं च्चेयणं जयणं ।
 वंघणं ए कहविमि, कत्यडं दमणमंकरणं ॥ ७ ॥
 पत्यणं वाहणं कहिमि, कत्यडं वहणत्तावणं ।
 गुरुकमणं कहिं, विकत्यडं जमवारविधणं ॥ ८ ॥
 उरपाट्टिअट्टिकनिजंणं, परवसो तएहं दुहं ।
 संतावुव्वेवदारिदं, विसाहिहासि पुणो विहं ॥ ९ ॥
 जारहं चैव सव्वंपि, नियदुचारियं जहट्टियं ।
 आलोएत्ता निदिता, गरहिता पायच्छित्तं चरित्तुणं ॥ १० ॥
 निदहेमि पावयं कम्मं, अतिसंसारदुक्खयं ।
 अञ्जुट्टित्तातवं घोरं, धीरं वीरपरकम्मं ॥ ११ ॥
 अञ्चत्तकम्यमं कट्टं, दुक्खरं दुरणुच्चरं ।
 जग्गायारं जिणान्निहियं, सयवकल्लाणकारणं ॥ १२ ॥
 पायच्छित्तनिमित्तेणं, पाणसंधारकारयं ।
 आयरेण तवंचरिमो, जेणुव्वेसोक्खइं तणुं ॥ १३ ॥
 कमाए विहलीकट्टुं, इंदिए पंचनिग्गहं ।
 मणोवड्कायदंमाणं, निग्गहं धणियमारंजं ॥ १४ ॥
 आसवदारे नेरंजित्ता, चत्तमयमच्छरअमपरिसो ॥
 गयरागदोसमोहोहं, निस्संगो निपरिग्गहो ॥ १५ ॥
 निम्ममो निरहंकारं, सरीरअञ्चतनिप्पिहो ॥
 महव्वयाइं पावेमि, निरइयाराइं निच्छिओ ॥ १६ ॥
 हट्टीहा अहन्नोहं, पावोपावमती अहं ॥
 पाविट्टो पावकम्मोणं, वाहमोहमायारो ॥ १७ ॥
 अहं कुसीवोट्टचरिती, जिह्वसूणोवमो अहं ॥
 चिवातो निक्किओ पावी, कूरकम्माहं निग्गिणो ॥ १८ ॥
 ङणमो दुद्धहं वज्जिजं, सामन्नं नाणदंसणं ॥
 चारित्तं वा विराहित्ता, अणावोइयनिंदिय ॥ १९ ॥
 गरहियअकयपच्छित्तो, वावज्जंतो जई अहं ॥
 ता निच्छयं आणुत्तारे, घोरे संसारसायरे ॥ २० ॥
 निवुव्वोजवकोनिहिं, समुत्तारं ताण वा पुणो ॥
 जरा जाव ण पीमेइ, वाही जाव न केइ मे ॥ २१ ॥
 जाविंदिया ण हाइंति, ताव धम्मं चरित्तु हं ॥
 निदहमपरेण, पावाइं निदिउं गरहिउं चिरं ॥ २२ ॥
 पायच्छित्तं चरित्ताणं, निक्खलंको जवामि हं ।
 निक्खुसनिक्खलंकाणं, सुक्खजावाण गोयमा ॥ २३ ॥
 वन्नो नट्टं जयं गहिया, सुहराम विपरिविच्चुणं ।
 कविकट्टुसकम्ममवमुक्कं, जडणो सिज्जिज्जतक्खणं ॥ २४ ॥
 नाव यं देवजोगम्मि, निवुव्वो एमयंपहे ।
 देवउंउट्टिनिग्गोसे, अच्चरासयमंकुले ॥ २५ ॥
 तथा बुया ङ्गाणं, सुकुट्टुप्पत्तिं वज्जित्तुणं ।

निच्चिन्नकामजोगाय, तवं काळं मया पुणो ॥ २६ ॥
 अणुत्तरविमाणेसुं, निच्चिसिज्जणे हमागया ।
 हवंति धम्मतित्थयरा, सयवतेदोक्खवंधवा ॥ २७ ॥
 एस गोयम ! विन्नेए , सुपसत्थे पए जावालोयणं ।
 नाम अक्खयंसिवसोक्खदायगो ॥ २८ ॥ त्तिवेमि ॥
 (३) आलोचनाया मूलगुणोत्तरगुणेन जेदाः ।
 आलोचनाया मूलगुणोत्तरगुणेनेदेन भेदा यथा ओघ० ॥
 आलोचना दुविहा, मूलगुणे चैव उत्तरगुणे य ।
 एकेका चउकन्ना, दुवग्गासिप्पावसाणा य ॥ २९ ॥
 आलोचना च द्विविधा मूलगुणालोचना । उत्तरगुणालोचना
 चेति । सा च द्विविधाप्येकैकमूलगुणालोचना उत्तरगुणालोचना
 च (चउकणणाडुवग्गात्ति) द्वयोरपि साधुसाध्वीवर्गयोरेकै-
 कस्य चतुष्कर्णा भवति । एक आचार्यः द्वितीयश्चालोचकः सा-
 धुरेवं साधुवर्गे चतुष्कर्णा प्रवति साध्वीवर्गेऽपि चतुष्कर्णा
 भवति । एका प्रवर्तिनी द्वितीया तस्या एव या आलोचयतीति
 साध्वी एव साध्वीवर्गे चतुष्कर्णा प्रवतीति । अथवा एकैका
 मूलगुणे उत्तरगुणे च चतुष्कर्णा भवति । द्वयोश्च साधुसाध्वी
 वर्गयोर्मिद्वितयोरष्टकर्णा भवति । कथमात्मद्वितीयः प्रवर्तिनी
 चात्मद्वितीया आलोचयति यदा तदाऽष्टकर्णा भवति । सामा-
 न्यसाध्वी वा यद्यालोचयति तदाष्टकर्णाश्चेति अथवा ॥
 उक्कणणा होज्जा, यदा बुद्धो आयरिओ हवइ ।
 तदा एगागिस्सवि, साहुणीदुगं आलोएइ ।
 एवं उक्कणणा हवइ, सव्वहा साहुणी उ अज्ज ।
 विइयाए आलोयव्वं, न तु एगागिणी एत्ति ॥
 एवं तावदुत्सर्गतः आचार्य आलोचयति शल्यं तदत्रावे
 सवेदेशेषु निरूपयित्वा आलोचयितव्यं एवं तावत् यावत्
 सिद्धानामप्यालोचते साधूनामभावे ततश्चैवं सिद्धानामना
 आलोचना दातव्येति ॥
 तथाच बृहत्कल्पे राहस्यिकीं पर्षदमधिकृत्याह ॥ वृ. ॥
 सद्व्युत्करणे समणस्स, चाउकक्षा रहसिया परिसा ।
 अज्जाणं चाउकणणा, उक्कन्ना अट्टकन्ना वा ॥
 द्विविधं शल्यं उच्यते शल्यं ज्ञावशल्यं च द्रव्यशल्यं कंटकादि
 ज्ञावशल्यं मायानिदानमिथ्यात्वादि अथवा भावशल्यं मूलो-
 उत्तरगुणातिचारस्तत्तत् । श्रमणस्य भावशल्योद्धरणे आचार्य-
 समीपे आलोचयत इत्यर्थः । राहस्यिकी पर्षदं प्रवति । कथं-
 चूतेत्यत आह । चतुष्कर्णा चावाचार्यस्य धौ साधोरिति च
 त्वारं कर्णा यत्र सा तथा । आचार्याणां चतुष्कर्णा पदकर्णा
 वा तत्र यदा निर्ग्रथी निर्ग्रथ्या पुरत आलोचयति तदा चतु-
 ष्कर्णा । यथा निर्ग्रथस्य निर्ग्रथपार्श्वे आलोचयत यदा च
 द्वितीयस्यविरगुरुसमीपे आलोचयति सद्द्वितीया जिह्वुकी
 तदा पदकर्णा । स द्वितीयतरुणगुरुसमीपे सद्द्वितीयाया स-
 भिक्षुक्या आलोचयन्त्या अष्टकर्णा तत्र प्रथमतः संयतस्य
 चतुष्कर्णा ज्ञावयति ।
 आलोचना पञ्जइ, गारवपरिवज्जितो गुरुसगासे ।
 एगंतमणावाए, एगो एगस्स निस्साए ॥
 एकांते अनायाते एकोऽद्वितीय एकस्याद्वितीयस्याऽचार्य-

स्य निश्रया तत्पुरत इत्यर्थः । गौरवपरिवर्जित. ऋद्धिरसा-
तगौरवपरित्यक्तो गौरवादि सम्यगादोचयितव्य न भवती-
ति तत्प्रतिबन्ध' गुरुसमीपे आदोचनाऽचार्यसमीपे आदोच-
नां प्रयुक्ते । कथमित्याह ।

विरहंमि दिसानिगह, उत्कुरुतो पंनद्वीनिसेज्जा वा ।

एस सपक्खे परपक्खे, मोतु च्छणंति सिज्जा वा ॥

एकांते यत्र कोऽपि न तिष्ठति तत्र विरहे उन्ने प्रदेशे पूर्वं गुरो-
र्निषद्यां कृत्वा पूर्वामुत्तरां चरति । कां वा दिशमभिगृह्य
वंदनकं दत्त्वा उत्कुरुहकः प्रबद्धांजलिः अथासौ व्याधिमान्
प्रभूत वा दोचनीय ततो निषद्यामनुज्ञाप्याऽदोचयति । एष
सपक्के आदोचनाविधिः । परपक्के नाम सयती तत्र उन्न मुक्त्वा
आदोचना दातव्या निषद्या च न कार्यते । इयमत्र भावना ।
यदा सयती सयतस्य पुरत आदोचयति तदा उन्न वर्जयति
किं तु यत्र दोकस्य सजोकस्तत्रादोचयति निषद्यां वाचा-
र्यस्य न करोति ॥ आत्मनाऽन्युत्थिता आदोचयति । श्रमणी-
मधिकृत्याऽदोचनाविधिश्चतुष्कर्णत्वमाह ॥

आदोयणं पञ्जइ, गारवपरिवर्जिज्या उ गणिणिए ।

एगंतमणावाए, एगा एगाए निस्साए ॥

या श्रमणी गौरवपरिवर्जिता गणिन्याः पुरत आदोचनां
प्रयुक्ते । केत्याह । एकांते अनायाते एका अद्वितीया एकस्या
अद्वितीयाया गणिन्या निश्रया ततो गुरुसमीपे श्रमणस्यैव
श्रमण्या अपि गणिन्याः पुरतः आदोचयत्याश्चतुष्कर्णां पर्वद्
प्रवति ॥

षट्कर्णामाह ॥

आदोयणं पञ्जइ, एगंते बहुजनस्स संबोए ।

अद्वितियेयेरगुणो, सवियईया जिकखुणि निहुया ॥

अद्वितीयस्यविरगुरुसमीपे सद्धितीया भिक्षुकी निभूता
निर्व्यापारा न दिशो नापि विदिशः आदोचयति नापि यत्किं-
चिद्बुद्धापयति इत्यर्थः । एवं भूता सती एकांते बहुजनस्य
सदोके आदोचनां प्रयुक्ते ॥

अथ कीदृशी तस्या द्वितीया प्रवतीत्यत आह ॥

नाणदंसणंसपन्ना, पोढा वयसपरिणया ।

इंगियागारसंपन्ना, जणिया तीसेवि इज्जिया ॥

ज्ञानदर्शनसपन्ना प्रौढा समर्था या सयतस्य तस्या वा-
जाव विज्ञाय न मत्रण कर्त्तुं ददाति किंतु वदति यथादोचित
तर्हि ब्रजामो नोचेदादोचनयापि न प्रयोजनमिति । यया वय-
सा परिणता परिणतवयास्तथा इगिताकारसपन्ना इगितेना-
कारेण च यस्य यादृशो जावस्तस्य त जानातीत्यर्थः एव चूता
सा तस्या द्वितीया गणिन्या सा पुन कियद्दूरे तिष्ठति ।
उच्यते । एके सूरयो वदति यत्रोन्नयोरकारा दृश्यते तावन्मात्रे
परे ब्रुवते यत्र श्रवण शब्दस्येति ॥

अष्टकर्णामाह ॥

आदोयणं पञ्जइ, एगंते बहुजनस्स संबोए ।

सच्चित्तियतरुणगुरुणो, सच्चिडया जिकखुणि निहुया ॥

एकांते बहुजनस्य सजोके सद्धितीयस्य तरुणगुरोः समीपे
सद्धितीया तादृशी प्रागुक्ता ॥

सप्रति यादृशस्य आचार्यस्य द्वितीयस्तादृशमाह ॥

नाणेण दंसणेण य, चरित्तवविणयआदयगुणेहिं ।

वयपरिणामेण य, अज्जिगमेण ड्यरो हवइ जुत्तो ॥

ज्ञानेन दर्शनेन चारित्र्येण तपसा विनयेन आदयगुणैर्वाहिश्चे-
ष्टाभि प्रतिवेक्षनादिभिरुपशमगुणेन च यया वयःपरिणामेन
अज्जिगमेन सम्यक् शास्त्रार्थकौशलेन युक्तो भवत्याचार्यस्येतरो
द्वितीयः ॥ वृ ॥

सशब्दमादोचयितव्यम् । ओघनिर्युक्तौ ॥

गंतूण गुरुसगासं, काउण य अंजलिं विनयमूलं ।

पव्वेण अत्तसोही, कायव्वा एसओ उवएसो ॥१९॥

सुगमा ॥

न हु सुज्जइ सस्सद्धो, जह जणियं सासणे धुवरयाणं ।

उप्परिय सव्वसद्धो, सुज्जइ ज.वो धुअकिलेसो ॥२०॥

न हु चैव शुद्धयति सशब्दः पुरुषः कथ पुनः शुद्धयते । यथा
प्रणित धुतरजसा ज्ञासने तथा शुद्धयते । कथ पुनः शुद्धयति
अत आह । उद्धृतः सर्वशब्दो जीवः शुध्यति धुतक्केइ इति ।
तस्माद्यद्यपि कथमपि किंचिदकार्यं कृतं ततस्तदादोच-
यितव्यं ॥

कथ पुनस्तत्कृतं भवतीत्यत आह ॥

सहसा अन्नाणेण व, जीएण व पेह्विएण व ।

कपंवसणे णायं, केण व मूढेण वा रागदोसेहिं ॥२१॥

सहसा अप्रतर्कितमेव प्राणिवधादिकर्म कार्यं यदि कृतं
ततस्तस्मात्प्रतिक्रमितव्यमित्येतद्वितीयगायायां वदयते । अ-
ज्ञानेन च कृतं न तत्र प्राणिज्ञातां व्यापादितस्य भीतेन तेन
आत्मभयात् मां नृदय मां मागयिष्यतीत्यत आह । प्राणिव्यपरो-
पण यदि कृतं प्रेरितेन वा परेण यदि कृतं व्यसनेन वा आपदा
यदि कृतं आतकेन ज्वराद्युपसर्गेण यदि कृतं मूढेन वा राग
दोषैर्यदि कृतं किंचिदकार्यं ततः ॥

जं किंचि कयमकज्जं, न हु तं ढव्वापुणो समायरियं ।

तस्स परिकमियव्वं, न हु तं हियएण वोढव्वं ॥२२॥

यत्किंचित्कृतमकार्यं तत्पुनर्न हु नैव समाचरितुं बन्ध उप-
लभ्यते । यथा तथा प्रतिक्रमितव्यं । एतदुक्तं भवति । किंचि-
दकार्यं कृत्वा पुनर्यथा तत्रैव भवति नैव क्रियते तथा तस्य
प्रतिक्रमितव्यं न तु तदकार्यं हृदयेन वोढव्यं सर्वमादोचयित-
व्यमित्यर्थः ॥

कथ पुनस्तदादोचयितव्यमित्यत आह ॥

जह वादोअंपतो, कज्जमकज्जं च उज्जुयं जणइ ।

तं तह आदोएज्जा, मायामयाविप्पमुक्तोओ ॥२३॥

सुगमा ॥

तस्स य पायच्छित्तं, जं मग्गविज्ज गुर वज्जइसंति ।

तं तह आयरियव्वं, अणवच्चपसंगजीएणं ॥ २४ ॥

तस्य च साधोर्यत्प्रायश्चित्तं मार्गविदो गुरव उपदिशति ।
तत्प्रायश्चित्तं तेनैव विधिना आचरितव्यं कथमनवस्थाप्रसंग-
जीतेन सता आचरितव्यं अनवस्था नाम यद्यकार्यसमा-
चरणात्प्रायश्चित्तं न कृतं तदा अन्येऽपि न समाचरिष्यन्ति ॥

न वि तं सत्यं व विम, बहुप्पउत्तो य कुणइ वेयादो ।

जंतं व दुप्पउत्तं, सप्पो य पमाइणो कुप्पो ॥ २५ ॥

न तत्करोति इ म् शस्त्रं नापि विषं नाऽपि इ प्रयुक्तो इ
साधितवेताह यत्र वा इ प्रयुक्तं मर्षो वा कुरु प्रमादिन
पुरुषस्य इ स करोति ॥

जं कुण्डं जावसद्वं, अणुद्वियं उत्तिमद्वकालंमि ।
दुद्वन्नवोहीयंतं, अणुतसंसारियत्तं च ॥ २६ ॥
यत्करोति भावशाल्यं अनुद्वृतं शखादिदुःखानि पुनरेकभव
एव नवंति अतः सयतेन सर्वमाद्वोचयितव्यं ।
ता उद्धरंति गार व, गहियासूत्रं पुणवन्नववयाणं ।
मिच्छादंसणसद्वं, मायासद्वं नियणं च ॥ २७ ॥
ततः एवमाद्वोच्य गौरवरहिता मुनयः उद्धरंति उत्पाटयंति
शूलं पुनर्नववतानां यत् मिथ्यादर्शनशाल्य मायाशाल्यं निदा-
नशाल्यं च उद्धरंतीति ततः ॥
उद्धरियं सव्वसद्वो, आद्वोच्य निदिओ गुरुसगासे ।
होइ अद्वेगद्वहो, उद्धरियन्नरुवन्नारवहो ॥ २८ ॥
सुगमानवरं अतिरेकप्रत्यर्थं दधुर्मवति उत्तीरियभरो उत्तारि
तनेरोमारवहो गर्दनादिः सयथा दधुर्मवति । एवमाद्वोचिते
सति कर्मद्वद्युत्वं नवतीति । यतश्चैवंविधः सः ॥
उद्धरिय सव्वसद्वो, नत्तपरिणाए वणियमाजुत्तो ।
मरणाराहणजुत्तो, चंदगविज्ज समाणेइ ॥ २९ ॥
उद्धरितसर्वशाल्यो नत्तपरिणाए नत्तप्रत्याख्याते चनिकम
त्यर्थं अयुक्तप्रयत्नपर मरणाराधनयुक्तः स एवविधश्चंद्रवेधं
समानयति करोतीत्यर्थः । अत्र च कयानक राधावेधमगीकृत्य
आवश्यकद्ववसेयमिति ॥ ओव ॥
(४) विहारादिनेदेनाद्वोचना त्रिविधा तद्वेदाश्च ॥
आद्वोचना त्रिविधा । तद्यथा । विहाराद्वोचना उपसंपदाद्वोच-
नाऽपराधाद्वोचना च व्य. उ १
तत्रप्रथमां विहाराद्वोचनां तावदाह ॥
तं पुण ओहविनागे, दरुत्ते ओह जाव निओउ ॥
तेण परेण विनागो, संनमसच्छाइनयणाओ ॥ १ ॥
तत्पुनर्विहागद्वोचनं चिधा तद्यथा (ओहविनागे) इति
प्राकृतत्वात् तृतीयार्थं सप्तमी । ओधेन विभागेन वा ओध
समान्य विभागो विस्तर । तत्र ये साधवः समाना (ओदर-
द्वुते) इति ईपद्वुत्के वास्तव्यसाधुभिरिति गम्यते । भोक्तु-
मारवधवतां वास्तव्यसाधूनामित्यर्थः । प्राधूर्णकाः समागताः
(तद्वृत्ति) ओधेनाद्वोचयति । यथा अल्पा विराधना मूद्वगु-
णेप्वल्पा पार्श्वस्थादिषु दानग्रहणतश्चैत्येवमाद्वोच्य मरुल्यां
नृजते तत्र यद्वि मूद्वगुणापराधनिमित्तं वा प्रायश्चित्तं पक्का-
दि यावत् । भिन्नो भिन्नमासः भिन्नमासपर्यंतमापन्ना भवंति
तदा ओधाद्वोचनामाद्वोच्य साधुभिः प्रशस्तस्य प्रशस्तो वि
पक्कः ततोऽयमर्थः । प्रशस्ते वा दिवसे रात्रौ वा न स्यातामिति
“ विवक्खातो हांउ तइयाउ ” इति तृतीया पुनरपराधाद्वोच-
ना विनागानो दीयमाना विपक्कत सर्वस्ववाक्यस्य विपक्कव्य-
वच्छेदफत्रतया साधारणत्वाद्धिपक्कत एव प्रशस्त एव
दिवसे रात्रौ वा भवतीति जाव ॥
संप्रतमोधाद्वोचनाया प्रकारमाह ॥
अप्या मूद्वगुणेषु, उत्तरगुणतो विराहणा अप्या ।
अप्यापासत्यादिषु, दाणुज्जहसंपयो गाहा ॥ १ ॥
अल्पा स्नोका विराधना मूद्वगुणेषु प्राणातिपातनिवृत्त्यादि
षु रात्रिनेजनविरमणपर्यनेषु अल्पा विराधना । उत्तरगुणेषु
पिपाचिशुद्ध्यादिषु अल्पा विराधना । पार्श्वस्थावमन्नकुशील-

संसकेषु दानग्रहसंप्रयोगतः दानसंप्रयोगतो ग्रहणसंप्रयोग-
तश्च । एषा ओधात ओधेनाद्वोचना एवमाद्वोच्य मरुल्यामेकत्र
समुद्दिशति ॥ व्य० उ० १ ॥

विहारविभागाद्वोचनाया विधिमाह ॥

निकखादिनिगयेसुं, रहिएविरुयंति फद्वगपईओ ।

सव्वसमक्खं केई, ते वीसरियं तु सारंति ॥

भिक्षादिनिर्गतेषु भिक्षादि आदि शब्दाद्विचारच्युमिगमनार्थ-
मन्यप्रयोजनार्थं वा बहिर्विनिर्गतेषु शेषेषु साधुषु । किमुक्तं
भवति । यस्यां वेद्यायां शिष्याः प्रतीच्छकाश्च बहिर्विनिर्गता
भवन्ति । तदानीं रहिते रहितस्य एकाकिन आचार्यस्य समीपे
स्पर्द्धकपतिकाः स्पर्द्धकस्वामिनो विकटयन्ति । आद्वोचयन्ति ।
केचित्पुनराचार्या एतत् ब्रुवते । ये स्पर्द्धकपतिना सह समा
गताः साधवस्तेषां समक्क स्पर्द्धकपतयो विकटयति । किं
कारणमिति चेत् आह । ते वीसरियं तु सारंति । यस्मात्ते य-
त्किमपि विस्मृतं तत् स्मारयन्ति कथयन्ति ॥ व्य० १ उ० ॥

(५) शक्योद्धरणार्थमाद्वोचनाकरणविधिः ॥

शक्योद्धरणायाऽद्वोचना विधेया तत्फलं च केवलज्ञानम्
तथाच महानिशीथे १ अ ॥

एवरं सुहासुहं, सव्वं सुविणंगं समवधारणं ॥

जं तत्थ सुविणगे, पासे तारिसगतं तहा नवे ॥ ५१ ॥

जईणं सुंदरंगं पासे, सुमिणंगंतो इमं महा ॥

परमत्थतत्थसारत्थं, सद्धुद्धरणं सुणेतु णं ॥ ५२ ॥

देज्जा आद्वोयणं सुद्धं, अद्वमयद्वाणविराहोओ ॥

रंजंतो धम्मतित्थयरे, सिध्दे दोगगासाद्विए ॥ ५३ ॥

आद्वोएत्ता ण णीसद्वं, सामाणेण पुणो विय ॥

वंदिता चेइए साहू, विहपुव्वेण खमावए ॥ ५४ ॥

खामित्ता पावसल्लस्स, निम्मूद्धुद्धरणं पुणणो ॥

करेज्जा विहपुव्वेणं, रंजंतो ससुरासुरं जगं ॥ ५५ ॥

एवं होज्जा निस्सद्वो, सव्वजावे पुणोरवि ॥

विहपुव्वं चेइए वंदे, खामे साहंमिए तहा ॥ ५६ ॥

नवरं । जेण समं वुत्थो, जेहिं सद्धिं पविहरिओ ॥

खरफारिसं चोइओ, जेहिं जेहिं सयं वाइओ ॥ ५७ ॥

जे त्रियकज्जमकज्जे वा, ज्ञाणिओ खरफरुसानिट्ठुरं ॥

ज्ञाणियं जेण वा किंचि, सोजइ जीवई जई सुओ ॥ ५८ ॥

खामेयव्वो सव्वजावेण, जीवंतो जत्थ चिद्धई ॥

तत्थ गंतूण विणएण, मउवी साहुसाक्खियंम् ॥ ५९ ॥

एवं खामणमारिसामणं, काउं तिहुअणसुवि जावओ ॥

सुद्धो मणवइकाएहिं, एयं घोसेज्ज निच्छिओ ॥ ६० ॥

खमावेमि अहं सव्वे, सव्वे जीवा खमंतु मे ॥

मित्ति मे सव्वचूएसु, वेरं मज्ज ए केण वि ॥ ६१ ॥

खमामि अहं पि सव्वेसिं, सव्वजावेण सव्वहा ॥

नवे नवेसु वि जंतूणं, वाया मणुसा य कम्मणा ॥ ६२ ॥

एवं घोसे तु वंदिज्जा, चेइय साहू विद्वियओ ॥

गुरुस्तावि विहीपुत्रं, खामणमारिसामणं करे ॥ ६३ ॥
 खमावेतु गुरुं सम्मं, नाणमहिमं स सात्तिओ ॥
 काऊणं वंदिऊणं च, विहिपुत्रेण पुणोवि य ॥ ६४ ॥
 परमञ्जतत्तसारञ्जं, सट्ठुप्परणमिमं सुणे ॥
 सुणेज्जा तहमाओए, जह आओयतोचेव ॥ ६५ ॥
 उप्पाए केवढं नाणं, दिन्ने रिसञ्जावत्थाहि निसद्धा ॥
 आओयणा जेण, आओयमाणेणं चेव उप्पन्नं तत्थ-
 केवढं ॥ ६६ ॥
 केसिं विसोहिमो नामे, महासत्ताण गोयम ! । जेहिं जा-
 वणा ओययं, तेहिं केवढ नाणमुप्पाइयं ॥ ६७ ॥
 हाहा छुट्ठु कने साहु, हाहा छुट्ठु विचिंतिरे ।
 हाहा दुट्ठुजाणिरे साहु, हाहा दुट्ठुमाणुमते ॥ ६८ ॥
 संवेगाओयगे तह य, जावाओयणकेवढी ॥
 पयखेव केवढी चेव, मुहणांतगकेवढी ॥ ६९ ॥
 तहा पच्छित्तकेवढी, सम्मं महावेरगकेवढी ॥
 आओयणकेवढी तहय, हा इं पावित्तिकेवढी ॥ ७० ॥
 उमुत्तमगं पन्नवए, हाहा अणायारकेवढी ॥
 सावज्जं न करोमिच्छि, अक्खंमिय सीदकेवढी ॥ ७१ ॥
 तवसंजमवयसं, रक्खे निंदणगरहणे तहा ।
 सव्वतो सीदसंरक्खे, कोमीपच्छित्ते वि य ॥ ७२ ॥
 निप्परिकम्मे अ कंरुणो, अणिमिसत्थी य केवढी ।
 एगपासित्तदोपहरे, मूणव्वयकेवढी तहा ॥ ७३ ॥
 न सकोकाउ सामन्नं, अणसणे वामि केवढी ।
 नवकारकेवढी तहय, य निच्चाओयणकेवढी ॥ ७४ ॥
 नीसद्धकेवढी तह य, सट्ठुप्परणकेवढी ।
 धन्नोमितिसंपुन्नो, स ताइपी किन्न केवढी ॥ ७५ ॥
 सव्वहो हं न पारेमि, वलकट्टयकेवढी ।
 पक्खसुद्ध. विहाणे य, चाउम्माती य केवढी ॥ ७६ ॥
 संवच्चरमहपाच्छित्ते, जहा चन्नजीविते तहा ।
 अणिच्चे खम्मविच्छंसी, माणुपत्ते केवढी तहा ॥ ७७ ॥
 आओयं निंदरं दियए, धोरपच्छित्तउक्करे ।
 द्वाखोवन्नगपच्छित्ते, संमहिया सण केवढी ॥ ७८ ॥
 हत्थोसरणनिवासे य, अठकवदासि केवढी ।
 एगसिच्छगपच्छित्ते, दसवासो केवढी तहा ॥ ७९ ॥
 पच्छित्ताढवगोवेसु, पच्छित्तप्पकयकेवढी ।
 पच्छित्तपरिसमत्ती, य अठ स उक्कोसकेवढी ॥ ८० ॥
 न सुच्छिवि न पच्छित्ता, नावरं खिप्पकेवढी ।
 एगं काऊणपच्छित्तं, वीयं न जवे जह चेव केवढी ॥ ८१ ॥
 तं वा यराम पच्छित्तं, जेण गच्छइ केवढी ॥
 तं वा यराम जेण तमं, सफ्फइ होइ केवढी ॥ ८२ ॥
 किं पच्छित्तं चरंतोहं, चिहणो तवढीजिणा ॥

ण माणण दंघेयं पाण, परिच्चयणकेवढी ॥ ८३ ॥
 अन्नं होही सरीरं मे, नो वोही चेव केवढी ॥
 सुद्धम्मिणं सरीरेणं, पाविणीडुहणकेवढी ॥ ८४ ॥
 अणाइपावकम्ममत्तं, निच्छोवेमीह केवढी ।
 वीयंतं न समायरियं, पमाया केवढी तहा ॥ ८५ ॥
 देहे खवउ सरीरं मे, निज्जराजावउ केवढी ।
 सरीरसस संजमं सारं निकटंकं तु केवढी ॥ ८६ ॥
 मणसा विखंमिए सीद्वे, पाणेण धरामि केवढी ।
 एवं वइकायजोगेणं, सीदं रक्खे अहं केवढी ॥ ८७ ॥
 एवमाइ अणादीया, काटाउ एंते मुणी ।
 केइयाओयणासिच्छे, पच्छित्ता जाइ गोयमा ! ॥ ८८ ॥
 खंता दंता विमुत्ता य, जिइंदी सव्वजासिणो ।
 उक्कायसमारंजाओ, विरत्ते तिविहे एओ ॥ ८९ ॥
 तिदंता सवसंवरिया, इत्थिकहासंगवाज्जिया ।
 इत्थिणं द्वावन्निरयाय, अंगोवंगणिरक्खणा ॥ ९० ॥
 निम्ममत्ता सरीरेवि, अप्पन्निच्छा महायसा ।
 नीयाइत्थित्थिगञ्जवसहीणं, बहुदुक्खाओ जावओए ?
 तहा तोपरिसेणं, जावेणं दायव्वा आओयणा ।
 पच्छित्तं पि व कायव्वं, तहा जहा चेव एहिं कयं एइ ॥
 न पुणो तहा आओएयव्व, मायामंजेण केणइ ।
 जह आओयणं चेव, संसार बुद्धिजवे ॥ ९३ ॥
 अणंतोणाइकाटाओ, अत्तकम्मोहिं उम्मइ ।
 बहुविकप्पकट्ठोत्ते, आओए तेवि अहोगए ॥ ९४ ॥
 द० प० ॥ नहु सिज्जइ स स सद्धो, जह जणियं सा-
 सणं धुरयणा ।
 उप्परियसव्वसद्धो, सिज्जइ जीवो धुअकित्तेसो २४ ॥
 सुवहुंपि जावसद्धं, जे नाओयति गुरुसगासंमि ।
 निसद्धासंथारग, सुच्चित्तिआराहगा हुंति ॥ २५ ॥
 अप्पंपि जावसद्धं, जे नाओयंति गुरुसगासंमि ।
 वंतंपि सुयसामिच्छा, नहु ते आराहगा हुंति ॥ २६ ॥
 नवि ते सत्थं च विसं, च दुप्पजत्तो वि कुणइ वेयाओ ।
 जंतं च दुप्पजत्तं, सप्पुव्वपमाइओ कुच्छो ॥ २७ ॥
 जं कुणइ जावसद्धं, अणुत्थियं उत्तमठकात्तामि ॥
 उद्धज्जवोहियत्तं, अणंतसंसारियंतं च ॥ २८ ॥
 तत्तुप्परंति गौरव, रहिया मूत्तं पुणज्जवद्वयाण ॥
 मिच्छादंसणसद्धं, मायामत्तं नियाणसद्धं च ॥ २९ ॥
 मरिजं ससद्धमरणं, संसारारुविमहाकम्मिद्धम्मि ॥
 सुच्चिरं जमंति जीवा, अणोरपारंमि ओइन्ता ॥ ४२ ॥
 व्याख्या । मृत्वा आसेव्य सशल्यमरणं प्रतीत तन किमि-
 त्याह । संसारारुविमहाकम्मिद्धे भवारणयगुरुगहने सुचि-
 रमतिदीर्घकात्तं जमति पर्यटति जीवा देहिन अनर्वाक्य पाणे

अर्वाङ्गभागपरजागवर्जिते अवतीर्णा अवगाढा इति संवेगं कृन्वति योगः ॥

तथा ॥

उद्धरियसव्वमद्वा, तित्यगराणाए सुत्तिया जीवा ।

जवसयकयाई खविओ, पात्राई गया सिवं थामं ॥ ४३ ॥

व्याख्या ॥ उद्धृत सर्वशल्या. कृतालोचनास्तीर्थकराज्ञायं जिनोपदेशे सुस्थिता. सुप्तु व्यवस्थिता. सतो जीवा देहिन- भवगतकृतानि जन्मशत विहितानि कृपयित्वा प्रकृपय्यश- ल्योद्धारसामर्थ्यात् पापानि कर्माणि गता. प्राप्ता शिव निरु. पद्मं (धामंति) स्थान सिद्धाद्यमित्यर्थः ॥

सद्वृत्तरणं च इमं, ति दोगवंधुहिं दांसियं सम्मं ।

अवितहमारोगफडं, धणोहं जेणिमं णायं ॥ ४४ ॥

व्याख्या । गत्योद्धरणमालोचना च शब्द. पूर्वगायाद्वयोक्ता- र्थापेक्षया समुच्चयार्थः । इदमन्तरोक्त विधानं त्रिदोषकंधु- भिर्जिनैरित्यर्थे दर्शितमुक्त । सम्यक् सोपपत्तिक अवितय- मन्वभिचारि अरोग्यकृतं ज्ञावारोग्यसाधक ततश्च धन्योऽहं पुण्यवानह येन मया इदमेतच्छ्रयोद्धरणं ज्ञातमवगतं ॥

ता उद्धरेमि सम्मं, एय एयस्स णाणरामिस्स ।

ओवेदियं असेम, अणियाणो दारुणविवागं ॥ ४५ ॥

व्याख्या । ता इति यस्माद्विदं मया ज्ञात तत्तस्माद्दुःखराम्य- पनयामि सम्यग् न्यायेन पतत् भावगल्य पतस्य गुरोर्ज्ञान- रागे. अत्रै सद्बोधनिकरस्यावेद्य कथयित्वाऽशेषं सकल मनिदानो निर्निदानः सन् दारुणविपाकं रौरुफडं शल्यमिति प्रक्रम ॥

इय संवेगं काजं, मरुगाहरणादिएहिं विधेहिं ॥

दृढपुणकरणाजुतो, सामायारिं पंजेज्जा ॥ ४६ ॥

॥ व्या० ॥ इति एवमन्तरगायाचतुष्कोक्तप्रकारं संवेगं शुभाध्यवसायविशेष कृत्वा विधाय कैरित्याह । मरुकाहरणा- द्विर्भेदाहणोदाहणार्थैः समयप्रसिद्धैश्चिन्तैर्द्वैर्गर्मरणाच्युप- गमेनाऽपि शुक्तिः कार्येत्येवचतुर्थार्थ-गमकैः ॥ पंचा-वृ-१५.

नविस्तुज्जतिससल्ला, जहज्जणियं सव्वजावदसीहि ।

गरणापुणन्तवग्हिधा, आदोअणनिन्दणासाहु ॥ ५५ ॥ प ४ ॥

(६) आलोचनीये विषये यथाक्रममालोचनाप्रकारः ॥

सप्रति यत् आलोचनीयं तदालोचनाविषयं तस्य विधिमाह ।

मूत्रगुणपदमकाया, तत्यवि पदमं तु पंयमादीसु ।

पायअपमज्जणादी, विडए उद्वाअपंथे वा ॥

इह द्विधा अपराधा (मूत्रगुणापराधा उत्तरगुणापराधाश्च तत्र उन्नयसन्नवे प्रथमं) मूत्रगुणापराधालोचना । तेष्वपि मू- त्रगुणापराधेषु मध्ये प्रथमं मूत्रगुणापराध प्राणातिपात इति म प्रथममालोचनीयं । स च परुजीवकायविषय इति काया प्रथमं आलोचयिष्यास्ते च काया पृथिव्यादिक्रमेण तत्र सूत्रे उपन्यस्ता इति (तत्त्ववि) तेष्वपि कायेषु पृथिव्यादिषु मध्ये प्रथमं पृथिवीकायमेवमालोचयेत् । " पथमादीसु पादअ- पमज्जणादी, पयादिषु यत् पादप्रमार्जनादि कृत । किमुक्त ज- वति । पथि व्रजिता स्थित्वाऽस्यकित्वाद्वा स्थित्वा कृष्णमू- त्तिकातो वा नीलमूत्तिकां नीलमूत्तिकातो वा कृष्णमूत्तिका मेवं शेषवर्णेष्वपि ज्ञावनीयं । सक्रामता पादयोर्यत्प्रमार्जनं न ह्यन । तथा यानोद्धृतेन सच्चित्तेन रजसासच्चित्तया वा मृत्ति-

कया संसृष्टेन हस्तेन संसृष्टेन मात्रकेण वा यत् त्रिकोणप्रहणं कृत । तदेव मयाऽऽरोचीति सर्वत्रापि सामर्थ्यात् योजनीयम् "विश्यउद्वाइ पयेवा,, इति पृथिवीकायविराधनालोचनानंतरं द्वितीये अप्कायविषये यदुद्काद्रादि आदिशब्दात्सस्निग्धादि परिग्रहः । पतद्रुक्त भवति । उदकारेण सस्निग्धेन वा हस्तेन मात्रेण त्रिकोणप्रहणं कृतं पथि वा मार्गे वा अयतनया उदक- मुत्तीर्णं वा एवमादि तयालोचयेत् ।

तइए पइद्वियादी, अजिधारणवीयणादिवाउंमि ।

वीयाइघट्टपंचमे, इंदिये आणुवायतो उट्टे ॥

अप्कायविराधनालोचनानंतरं तृतीये तेजस्काये यत् प्रति- ष्ठितादितेजसि परपरादिप्रतिष्ठितं जकं पान वा गृहीतं ॥ आदि- शब्दात् सद्योपिति वा वसतावस्थानं कृतमित्येवमादीतिभावः । तदा लोचयेत् । तदनंतरं वायौ वातकाये यत् अजिधारणवी- जनादि कृतं । घर्मांतनं वहिर्वातोऽभिसंधारितो भक्त पान श- रीर वा वीजनिकादि वा जीवितं एवमादि तदालोचयेत् । तत पंचमे वनस्पतिकाये "वीयाइघट्टत्ति,, यत् वीजादिघट्टनं आदिशब्दात् हरितकायादिपरिग्रहः उपलक्षणमेतत् । तेन यदि वा वीजादिकं भिक्षासु पतितं गृहीतमित्येवमादि तदा- लोचयेत् । तदनंतरं षष्ठेऽत्र त्रसकाये इन्द्रियानुपात्तत इन्द्रिय- वृद्धिक्रमेणालोचना दातव्या ॥ तद्यथा । प्रथमतो । ईन्द्रियाणां संघट्टनपरितापनाद्यालोचयेत् । तदनंतरं त्रिन्द्रियाणां चत्वारि- ण्युपात्ततः पंचेन्द्रियाणामिति । एवं प्रथममूत्रगुणापराधेषु क्रमेणालोचितेषु सत्सु ॥

दुव्जासियहसियादी, विए तइए य जावियग्गहणं ।

सघट्टणपुव्वरयादी, इंदियआलोगमंहुण्णे ॥

द्वितीये मूत्रगुणापराधिमृपावादे मृपावादविषये यत् कुर्जा- पितहसितादियत्किमापि कुर्जापितं हासेन वा मृपावादो भणितः आदिशब्दात् । क्रोधेन वा मानेन मायया वा लोभेन वा यत्किमापि मृया भणित मिति परिग्रहस्तदालोचयेत् । तदनंतरं तृतीयेन मूत्रगुणापराधे अदत्तादानलक्षणे यत् अयाचितस्य तृणरुगलकादेर्ग्रहण उपलक्षणमेतत् । तेन अनुज्ञाप्य वा अव- ग्रहं कायिकादिन्युत्सृष्टं भवेदित्यादि परिग्रहः । तदालोचयेत् । मैथुनविषये ततोमैथुने यत् घट्टने पूर्वरेतादि । किमुक्त भवति । चैत्यजवनम हिमादिषु प्रचूतजनसमर्दे स्त्रीशरीरसघट्टने स्पर्श आस्वादितो भवेत् । पूर्वरेतक्रीकित वा अनुस्मृत स्यात् (इन्द्रियत्ति) इन्द्रियाणि वा मनोहरणानि उपलक्ष- णमेतत् । वदनस्तनादिमत्सुमनोहरमवेदय मनाक् राग गतो भवेत् । इत्यादि तदालोचयेत् ॥

मुच्छातिरित्तपंचमे, उट्टे द्वेवारुअगयसुंठादी ।

गुत्तिसमिईविवक्खा, णामि गहाणुत्तरगुणेसु ॥

चतुर्थमूत्रगुणापराधालोचनानंतरं पंचमे मूत्रगुणापराधे परिग्रहे विषयचूते यत् उपकरणेषु मूर्च्छा कृता भवेत् । (अहरित्तित्ति) अतिरिक्तो वा उपधि परिगृहीत एतदालो- चयेत् । तदनंतरं षष्ठे मूत्रगुणापराधे राजिजोने (द्वेवारुत्ति) द्वेपुच्छवयव कथमपि पर्युपितो जवेत् । अगद वा शुच्या- दिक किंचित्सन्निहित परिचुक्तं भवेत् । एवमादि आलोचयेत् एव क्रमेण मूत्रगुणापराधालोचनां कृत्वा तदनंतरमुत्तरगुणेषु विषयेषु गुप्तिममिति विपक्ता कृता । अनेपणीयग्रहण वाऽ कारि । किमुक्त भवति । गुप्तिषु कदाचिदगुप्त स्यात् । समि-

तिषु कदाचिदसमितोऽनेपणीय वा जक्त वा पानं वा गृहीत स्यादित्यादि आलोचयेत् तथा ॥

संतमि विवदाविरिण, तवोवद्वाणे यं जंन उज्जामियं ।

एसां विहारवियमण, वोत्थं उवसंपणाणंतं ॥

सत्यपि विद्यमानेऽपि वदं शारीरप्राणः वीर्यमांशुशक्तिर्य-
च्छात्तप' कुर्वन् शरीरस्यातिक्रशतायामपि न सयमयोगेषु
सीदति वदं च वीर्यं च वदवरीर्यं समाहारे च्छस्तस्मिन्
नपसो द्विप्रभेदस्याऽपि उपधान तस्मिन्नेद्यत नोद्यमः कृत-
गतदपि आलोचयेत् । एषा विहारविकटना विहारालो-
चना । उपसपदालोचनाऽपि प्राय एवरूपा केवल यन्नानात्वं
तत् वदये ॥ व्य० ।

तत्रप्रथमत उपसपदालोचनाया अपराधालोचनायाश्च वि-
हारालोचनया सह नानात्व दर्शयति ॥

एगमणेगा दिवसेसु, हांइ ओहे य पद्विजागे य ।

उवसंपयावराहे, नायमनायं परिच्छंति ॥

उपसपच्चापराधश्च उपसपदपराधस्तस्मिन् आलोचनेति
प्रस्तावात् गम्यते उपसपदालोचना अपराधालोचना चेत्यर्थः ।
प्रत्येक द्विधा (ओघे य) इत्यादि तृतीयाथं सप्तमी ।
ओघेन पद्विजागेन च तथा एकैकापि दिवसेषु चिंत्यमाना
(एगमणेगा) इति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् । एक
दिवसिकी अनेकदिवसिकी च भवति । ओघालोचना एक-
दिवसिकी । विजागालोचना एकदिवसिकी अनेकदिवसिकी
चेत्यर्थः ॥

तत्रैवमुक्तमनानात्वमधुनानात्वमुपदर्शयति । (नाथमनाय
परिच्छति) उपसपद्यमानो द्विविधो भवति । ज्ञातोऽज्ञातो
वा । तत्र यदि ज्ञातस्तत स न परीक्ष्यते तस्याग्रेऽपि ज्ञातत्वात्
अथाज्ञातस्तर्हि स आवश्यकद्विभि' पदै परीक्षणाय इति ॥

सप्रति यदुक्त विजागेन (अप्यसत्ये दिण) मित्यादि ।
तद्व्याख्यातुकाम आह ॥

दियरातो उवसंपय, अत्रगहेदिवसतोपसत्यंमि ।

उव्वातो दिवसं, निहंतु अतिक्रमेगुरुगा ॥

विहारालोचनावत् । उपसपदालोचनाऽपि विभागेन प्रशस्ते
वा दिवसे रात्रौ वा दातव्या दोषाज्ञावात् । तथा पूर्वसुरिजि
रनुज्ञानात् । अपराधे अपराधविषये पुनरालोचनादिवसतो
इति सप्तम्यन्तात् तद्दिवसे उपवद्वणमेतत् । रजन्या वा
प्रशस्ते विष्टि व्यतीपातादिदोषवर्जिते " व्याख्यानतो विशेष
प्रतिपत्तिरिति " न्यायात् छव्यादिषु प्रशस्तेषु दातव्या नाऽ
प्रशस्तेषु एषा जिनाज्ञा । तथा उव्वातो तद्विवसमिति यस्मिन्
दिवसे उपसंपद्यमान आगत । तस्मिन् दिवसे यदि उद्घात-
परिश्रान्त इति कृत्वा न पृष्ट आचार्येण तत स आचार्यं शुरु ।
त्रयाणां तु द्विवसानामतिक्रमे । किमुक्त भवति । त्रिषु द्विव-
सेषु मध्ये यदि न पृष्टस्ततश्चतुर्थे दिवसे तस्याऽपृच्छत
परिहारस्थानं गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासा । एतच्च उपरि व्या-
ख्यास्यते ॥

ममणुबुगुगनिमित्तं, उवसंपज्जेत्ते य हांइ एषेव ।

अष्टमणुमेन वरं, विजागतो कारणे जडयं ॥

उपसपद्यमानो द्विधा तद्यथा । समनोऽज्ञो ऽसमनोऽज्ञश्च-
नत्र समनोऽज्ञस्य समीपे समनोऽज्ञ उपसपद्यमानो द्विकनि
मित्त उपसपद्यते । तद्यथा ज्ञानार्थं दर्शनार्थं च न चारित्रार्थं

थेन चरणं प्रति ससदृश एव समनुज्ञं द्विकनिमित्तं मुपसप-
द्यमाने एवमेव विहारालोचनेव भवत्यालोचना । इयमत्र
ज्ञावना । समनोऽज्ञो द्विकनिमित्तं मुपसपद्यमानं अलोचनां विहा-
रालोचना मिव ओघेन वदति । पद्विजागेन च पद्विजागे-
नालोचना । एकदिवसेन वा भवत्यनेकदिवसैर्वा । एव सम
नोऽज्ञस्य उपसपदालोचना (अणमणुएणे) त्यादि । अन्यो
नाम जिघ्र संभोगिक' समनोऽज्ञो ऽसंविद्य सो ङोऽ समनो
ज्ञश्च उपसपद्यमाने द्विक निमित्तं मुपसंपद्यते । तद्यथा ज्ञाना-
र्थं दर्शनार्थं चारित्रार्थं वा तस्मिन् तथोपसंपद्यमाने पूर्वव-
दालोचनां विधि । अत्राऽपीय ज्ञावना अन्यो ऽसमनोऽज्ञो वा
आलोचनां ददाति । ओघेन पद्विजागेन च ददान एकदिव-
सेन वा ददाति । अनेक दिवसैर्वा नवरमिति विशेषे-
ण पुनरत्र विशेषः । तस्याऽज्ञस्यासमनोऽज्ञस्य वा आलोच-
ना उत्सर्गतो विभागतः सर्ववाक्यं साधारणमिति विभागत
एव कारणे पुनर्नैजित विकटिपत वेदाप्राप्तौ विभागालोचना
भवति सत्रम सार्थादिषु पुन' कारणेषु तदप्राप्तावोधे नालो-
चनेतिभावः । एषा जजना अपराधालोचनाया अपि द्रष्ट-
व्या तथाहि । अपराधालोचना व्युत्सर्गतः पद विजागेन दात-
व्या अपवादकारणे पुन सत्रम सार्थादिवद्वक्त्रणा ओघेनापीति ।
सप्रति उच्यते । तद्विव समिति व्याख्यातुकाम आह ।

पढमदिणमविफादे, लहु विष्णु गुरुतदए लहुया ।

तेव्विय तम्हाकहणे, सुष्मसुष्तोविमेहितु ॥

य स मनोऽज्ञ उपसपदनार्थमागतस्त यथाचार्यं प्रथमदिवस-
मिति सप्तम्येयं द्वितीया प्रथमदिवसेन (विष्णुदेऽ) देदी-
वचनमेतत् पृच्छतीत्यर्थः । उक्तं " विष्णुदेनत्ति पुच्छणात्ति
वा एगदुमिति ,, यथा कुत आगत कुत्र वा गमिष्यसि । कि
निमित्तं वा समागत इति । ततस्तस्य दिवसे एव मविष्णु-
दने परिहारस्थान (लहुयत्ति) माम्बद्धु द्वितीयेऽपि दिवसे
यदि न पृच्छति ततो (गुरुत्ति) मास गुरु (तदपत्ति-
तृतीये दिवसेऽप्यपृच्छने (लहुया) इति चत्वारो लघुमासा-
चतुर्थेऽपि दिवसे यदि न पृच्छति । तत (तिह तु अङ्क-
मे गुरुगा) इति वचनाच्चतुर्गुरु पञ्चमादिषु दिवसेष्वप्रच्छने
तदेव चतुर्गुरु (तिह तु अङ्कमे) गुग्गा इति निरवधितया
वचनप्रवृत्ते । " तच्चियतस्साकहणे " इति ते च प्रायश्चित्तवि-
शेषा क्रमेण तस्याकथने । तद्यथा । स पृष्ट मन् यदि ज्ञेयं
कथयिष्यामि न तु कथयति । तस्मिन् प्रथमदिवसे अकथने
मासलघु । द्वितीयदिवसेऽप्यकथयतो मासगुरु । तृतीयदिवसे
चतुर्थे चतुर्थे दिवसेऽप्यकथयतश्चत्वारो गुरुमासा । तत पर
पञ्चमादिषु दिवसेष्वकथने तदेव चतुर्गुरु ।

उद्धानो उद्घातो तद्विवसमिति व्याख्याया अवसरः । तद्विवसे
प्रथमदिवसे उद्घात इति श्रुत्या न पृच्छति । तत आचार्यः
प्रथमदिवसे अविष्णुदेऽपृच्छने (लहुयत्ति) लघु न दोष-
गुरु शुद्ध इत्यर्थः । कारणवशेनापृच्छनान् द्वितीयदिवसे न
पृच्छति मासगुरु तृतीयदिवसेऽप्यप्रच्छने चतुर्गुरु । एव तेनोप-
सपद्यमानेन पृष्टेन वा यद्व्याख्यातं भवति । तथाचाह ॥ ननु
केन कारणेन वा समागत इति । तत आगतोऽत्रतनीय (सु-
रुमणुलोवत्ति) शुद्धोऽशुद्धो वा अत्र चत्वारो भगास्तद्यथा निर्ग-
मनमप्यशुद्धमागमनमप्यशुद्ध १ निर्गमनमशुद्धमागमनमप्यशुद्ध २
निर्गमनमशुद्धमागमनमप्यशुद्ध ३ निर्गमनमपि शुद्धमागमनमपि

शुद्धं ष तत्र प्रथमभंगो निर्गमन (इमेर्हितुत्ति) पञ्चिर्वद्वयमा
षैर्घोरैश्चितितान्येव घाराणि दर्शयति ॥

अहिगणविगतिजोगे, परिणीए यच्छुद्धनिष्कमे ।

अत्रसत्राणुवच्छेरे, सच्छन्दमतीपयाहियव्वो ॥

यदि स उपसंपद्यमानोऽधिकरणतः स्वस्थानान्निर्गत,
(विगतिति) विहृतेर्गोपद्यात् (योगति) योगोच्छहनभी-
क्तया (परिणीपत्ति) प्रत्यनीकोऽत्र मे सार्धुरिति बुद्ध्या
तथा श्रद्धुद्ध " इत्यादिस्तव्य इति वा बुद्ध्य इति वा निर्द्धर्म
इति वा अक्षस इति वा स्वच्छन्दमतिरिति वा विनिर्गतस्तत
स्तस्य निर्गमनमशुद्धमिति कृत्वा (पय.हयव्वोत्ति) परिह-
र्चव्य. । तदपरिहरणे प्रायश्चित्तं तत्राधिकरणाविषये प्राय-
श्चित्तमाह ।

गिहिसंजय अहिगणेषु, लहुगुरुगा तस्स अप्पणोच्छेदो ।

विगइं न देइ धेत्तुं, उत्तरयं व गहिये त्रि ॥

गृहिज्ञिः संयतेश्च सहाधिकरणे विनिर्गतं यद्याचार्यः
स्वीकरोति ततो ययाक्रम प्रायश्चित्तं ब्रह्मगुरुकं । इयमत्र
भावना । यदि गृहस्थेन सहाधिकरणं कृत्वा विनिर्गतस्तं
यद्याचार्यःसगृह्णाति ततस्तस्याचार्यस्य परिहारस्थानं चत्वारो
ब्रह्मसाः अय संयतेन सममाधिकरणं कृत्वा समागतं सगृ-
ह्णाति ततश्चत्वारो गुरुकाः । तस्य पुनरागतुकस्य (पणत्ति)
रात्रिदिवपंचकप्रमाणं पर्यायस्य च्छेदः । ब्रह्माधिकरणादि-
दोषतो विनिर्गतास्ते प्रश्ने वा सति तदुक्तिवशादवसीयन्ते ।
तत्र विहृतिदोषविनिर्गतपृष्ठस्य वा य उक्तिविशेषस्तं दर्शयति
(विगइमित्यादि) आचार्यो विहृतिं घृतादि कांग्रहणां य
न्नददाति तथा योगवाहिभिर्योगोत्तीर्णैः कायोत्सर्गकरणतो
गृहीतोऽपि परिपूर्णं विहृतिजातेऽन्यैर्भुक्ते वा उचरिता विहृ-
तिस्तामपि नानुजानाति किंच ।

नववज्जिया विदेहो, पगईए दुव्वलोअहं जंते ! ।

तव्नावियस्स एहिं, नयगहणं धारणं कत्तो ॥

वज्जिवावोनाम देशीवचनत्वादिः । उक्तं च " वज्जियाव-
गोउच्छ " इति नववज्जियावचनं देहो यस्य स तथा । इयमत्र
भावना । स ब्रूते अहं भगवन् ! नवेकुतुल्यो मम देहो यथा
स श्नुः पानीयेन विना शुष्यति तथा ममापि देहो विहृतिं
विना सोदति । अन्यथाऽहं स्वभावेन दुर्वज्रो न विहृतिमंत-
रेण वदिको भवामि । तथा सर्वदेव विहृत्याचितदेहस्ततस्त-
ज्ञावितस्य सतो ममेदानो तस्याऽभावेन वद न च सूत्रा
ऽर्थस्य वा ग्रहणमशक्तत्वात् । पूर्वं गृहीतस्य सूत्रस्याव-
धारणं कुत तत् अशक्त्या सर्वे दूरत एव विस्मृतं । ततोऽहं
विनिर्गतः ॥

संप्रति योगविषये प्रत्यनीकविषये चोक्तिविशेषं दर्शयति ॥

एगंतरनिव्वगत्ती, जोगोपव्वत्तियगोवमे अरिय ।

बुक्कखलिण्णु मेएह्ण, त्रिदाणि कहेइय गुरुणं ॥

तस्मिन् गच्छेयोग एकांतरनिर्विकृतिक. । किमुक्तं जवति ।
सपृष्टोवा ब्रूते । तस्याऽचार्यस्य गच्छे योग एकांतरोपवासेनो-
ह्यते । एकांतरं चाग्नेन वा तथा योगवाहिनो योगोत्तीर्ण-
स्याऽपि ते आचार्यो विहृतिं न विसृजति । ततः कर्कशा सुत्र
योगा इति विनिर्गतः ॥ न तथा तत्र गच्छे मे मम प्रत्यर्थिकं ।
प्रत्यनीकोऽस्ति स कथं विसामाचारीयोगेषु " बुक्कखलिण्णुत्ति "
शुक्ले विस्मृते सामाचारीविशेषे स्वहिते उ-प्रत्युपेक्षणादिके

मां गृह्णाति अत्यर्थं खरंयति । अथवा बुक्कखलितेषु जातेषु
तानि बुक्कखलितानि अपराधपदे त्रिदाणीवत्रिदाणि गृह्णा-
ति गृहीत्वा गुरुणां कथयति । पश्चात् गुरुवो मां खरंयति
ततो विनिर्गतः ॥

संप्रति बुद्धस्य स्तव्यस्य चोक्तिविशेषं दर्शयति ॥

चंक्रमणादिउठाणे, कदिगहणं काउ नत्थि वाहि एवं ॥

जुंजइ सयमुकोसं, तयदेति नेपिबुद्धेवं ॥ ? ॥

स्तव्य एव ज्ञापते चंक्रमणादावुत्थाने कटिग्रहणं स्वाध्यायश्च
नास्ति । एतदुक्तं भवति । यद्याचार्योश्चक्रमणं कुर्वति । आदि
शब्दात् यदि वा कायिक्यादिचूर्मिं गच्छंत्यागच्छति वा तथा
तथाऽप्यन्युत्थातव्याः । तेषां नायकत्वात् । ततः एव चंक्रम-
णादावन्युत्तिष्ठतामस्माक कटी वा तेन गृह्यते चूयोभूय
उत्थाने पक्षिमंथभावात् सूत्ररूपस्याऽर्थरूपस्य वा स्वाध्याय-
स्य हानिः । अथ नान्युत्थायतेऽतः आचार्यः प्रायश्चित्तं
ददाति खरंयति च । ततोऽहं विनिर्गतः बुद्धः पुनरेवं ब्रूते
यत्किमप्युत्कृष्टं शिखरिणीमोदकादि तदाचार्यः स्वयं भुक्ते
न त्वस्माददेशन्यो ददाति । अन्येऽन्यो वा वातदुर्वलप्राघुणके-
न्यो ददाति ततः पवमसहमानोऽहं निर्गतः ॥

अथवा निर्द्धर्मद्वयोरुक्तिविशेषं प्रकटयति ॥

आवासियापमज्जण, अकरणं उज्जदंनिष्कम्मो ॥

वाद्वावच्छादीहा, निक्खायरिया य उज्जामा ॥ ? ॥

येनिर्द्धर्मा स पृष्टः सन्नेवं वक्ति आवश्यकं प्रमार्जनीकरणे
उदग्रदंता आचार्याः । इयमत्र भावना । यदि कथमपि निर्ग-
च्छन् प्रविशन् वा आवश्यकं नैपथिकं च न करोति दंतादिकं
वा गृह्णन् निक्षिपन्वा न प्रमार्जयति । तत आचार्या निरनुकपा-
संतः उग्रं प्रायश्चित्तरूपं दं प्रयच्छति ततोऽहं दंभ्रथाचि-
निर्गतः । यः पुनरक्षसः स एवं ब्रूते । वाद्वाद्यर्थाय वाद्वाच्छा-
दीनामर्थाय । तस्मिन् गच्छे दीर्घभिक्षाचार्या अथवा कुल्ल-
कं कर्कशं वा तत् क्षेत्रं ततो दिने दिने उज्जामा भिक्षाचर्या
प्रतिदिवसमन्यत्र ग्रामान्तरे गत्वा भिक्षां नीयते इति भाव-
स्तथा यदिकथमप्यपर्याप्तं समागम्येत ततो गुरुः खरं-
यति किं वसतौ न महानसमस्ति येनापर्याप्तं समागतं ।
तस्माद्भूयोऽपि ब्रज भिक्षार्थं यतः कादोऽद्यापि बहू प्राप्य
इति ततोऽहं निर्गतः ॥

साप्रतमनुवच्छैरस्वच्छंदमत्योरुक्तिविशेषं दर्शयति ॥

पाणसुणगा व जुंजंति, एगत्तो नीमिउंपि अणुवच्छो ॥

एगागिस्स न लव्ज्जा, वद्विउं धेवंपि सच्छंदो ॥

अनुवच्छेऽनुवच्छैरो जवति भंभित्वाऽपि जंमनं कवहस्त-
मपि कृत्वा पाणशुनका इव एकत्र जुंजते ॥ इयमत्र भावना ॥
यथा पाणाश्चमादाः शुनकाः कुर्कुरा परस्परं भंभित्वा तद्व-
णादेवैकत्र जुंजते । एव तत्र सयता अपि नवर मिथ्यादु-
ष्टन परस्परं दाप्य इति विशेषः । अहं पुनर्न शक्नोमि हृदय-
स्थनं शल्येन तैः सह एकत्र समुद्देष्टुमिति विनिर्गतः । स्व-
च्छंदमतिं पुनरेव भावते एकाकिनः सतः स्तोत्रमपि न द-
न्य चक्षितु । किमुक्तं जवति । सज्ञाचूमावप्येकाकिनः सतो
न गंतुं प्रयच्छति कित्त्वेव ब्रवते नियमात्सघाटक रूपतया
केनापि सहितेन गंतव्यं । ततस्तमसहमानोऽहमत्रागतः । एता-
न्यधिकरणादीनि पदान्याचार्यं श्रुत्वा तं परित्यजति । एतै
अधिकरणादिपदैरागतस्य तस्योपसंपद्यमानस्य चाप्रतीच-
तन्नाचार्यस्येदं प्रायश्चित्तं ।

जइ नैरुणपरिणीए, दुच्छे अणुवच्छरोस चउगुरुगा ॥
सेसा ण हुंति वहुगा, एमेव परिच्छमाणस्स ॥

षो यतिभिः सह प्रभन कृत्वा समागतः । यश्च तत्र मे प्रत्य-
नीकः साधुरिति कृत्वा समागच्छेत् । यश्च बुधो यश्चानुव-
रोषः । एतेषामुपसंपद प्रतिपद्यमानानां प्रायश्चित्त चतुर्गुरु-
काः चत्वारो गुरुमासाः । शेषाणां ऋडनकारिविद्वृत्तिदंष्टरयो-
गनीरुस्तद्वनिर्द्धर्मस्वच्छदमतीनां वधुका इति चत्वारो व-
धुकाः । यः पुनराचार्यस्तदाचार्यनिगुहया प्रायश्चित्तदान-
मतरेण च प्रतीच्छति तस्यापि प्रायश्चित्तमेवमेव । तद्यथा ।
यतिभनकारिप्रत्यनीकबुधानुवध्वैरानप्रतीच्छतश्चत्वारोमा-
साः शेषान् पदप्रतीच्छतश्चत्वारो वधुमासाः । अथवा ये एते
दोषा उक्तास्तेषां मध्ये एकेनापि दोषेण नागतो भवेत् कित्त्वे
निर्घट्यमाणैस्तानेवाह ।

एगे अपरिणए वा, अप्पाधारे य थेरए ।

गिज्ञाणे बहुरोगी य, मंदधम्मे य पाहुमे ॥

यदि एक एकाकी पश्चादाचार्यः ।

यदिवा अपरिणए वा, अप्पाधारे य थेरए ।

गिज्ञाणे बहुरोगी य, मंदधम्मे य पाहुमे ॥

यदि एकतः । अकल्पिकवस्त्रादिसहितः स च कल्पिकव-
स्त्राद्युत्पादने दब्धिमानथवा तदाचार्योऽष्टपाधारः सूत्रार्थ-
नैपणविक्रमः स च पृष्टः सन् सूत्रार्थकथने निपुणः शक्तिमान्
यदि वा तदाचार्यः परिवारो वा स्वविरो जरसा वृद्धशरीरः ।
स च तेषां प्रतिजागरूकः अथवा पश्चादेकोऽदानः । स च तस्य
चिन्ताकारी यदि वा पश्चात्तत्रैको बहुरोगी नाम बहुभिः
साधुगणैरौर्जाप्यशरीरः स च तस्य वर्त्तापकः । यदि वा
पश्चात्तदाचार्यपरिवारः सर्वोऽपि निर्द्धर्मान् न गुर्वाज्ञां करोति
केवलं तज्ज्यात् किमपि करोति । तथा तत्र पश्चात् गुरो केना-
पि सह प्राज्ञत वर्त्तमानमस्ति । प्राज्ञत नाम अधिकरण । स
च गुरो क्रमेण अपनतः साहाय्यकारी एव प्राग्वर्त्तमाने यदि
समागतो भवति । तदा तस्य निर्गमनमशुद्धत्वाच्च परित्या-
ज्यमिति ॥

एनामेव गाथां व्याख्यानुकाम प्रथमत एका परिणताऽष्टपा-
धारद्वाराणि व्याख्यानयति ॥

एगाणियं पमोत्तुं, वत्थादि अकप्पएहिं वा सहियं ।

अप्पाधारावायणां, तं चेव य पुच्छिअो देइ ॥

एकमेकाकिन पश्चादाचार्यं मुक्त्वा यदि समागतः । अथ-
वा वस्त्राद्यकल्पिकैः प्रथममपि ग्रहीतैरकल्पिकैर्वस्त्रादिभिः
सहित मुक्त्वा एतेनापरिणत इति व्याख्यात । यदि वा अल्प
सूत्रस्याऽर्थस्य वा आधार इति स आचार्यस्तेमेवपुष्टा शेषसा-
धु ज्यो वाचनां ददाति तादृश मुक्त्वा एतेनाऽष्टपाधार इति
विवृत ॥

थेरं आतिमहद्धं, अजंगमं मोत्तु आगतो गुरुं तु ॥

सो व परिसाव थेरा, अहं तु अट्टावगोतेमिं ॥ १ ॥

स्थविरमेव व्याच्छेदतीव महान्तमजंगम गमनशक्तिविक्रम
गुरु उपवक्रणमेतत् परिवार वा स्थविरमुक्तरूपमुक्त्वा यदि
समागत स च प्रतिजागरूक स्तथा च तस्य पृष्टस्य सतोऽमु-
मेवोक्तिविशेष दर्शयति । स च आचार्यः स्वविर, पर्यट्टा
परिवारो वा आसीत् अहं तु तेषां गुर्वादीनां वर्त्तापकः प्राति
जागरूक एतेन स्थविर इति पद व्याख्यात ॥

ग्वानयहुरोगनिर्द्धर्मपदानि व्याख्यानयति ॥

तत्थ गिलाणोएगो, जप्पसरीरो य होइ बहुरोगी ॥

निद्धम्मा गुरुआणं, न करेति समं पमोत्तुणं ॥ १ ॥

तत्र गच्छे ग्वान एकोऽस्ति यदि वा बहुरोगी यो जाप्यशरीरो
भवति । स बहुरोगी तद्ग्वान बहुरोगिण वा विमुच्य यदि
स समागतस्तथा निर्द्धर्मपरिपक्षिये तस्य पृष्टस्य सत
उक्तिविशेष दर्शयति । निर्द्धर्माधर्मवासनारहितस्तस्य
ममाचार्यस्य शिष्याः सर्वथा गुर्वाज्ञानं कुर्वन्ति । मां प्रमुच्य
मम पुनराज्ञां न कुर्वन्ति । तादृश वा निर्द्धर्म परिवार मुक्त्वा
यदि समागतस्तर्हि स न प्रतिग्राह्यः । केवलमयमुपदेशस्तेमे
दातव्यः ॥

तमेवाह ॥

एयारिसं विअोसज्ज, विप्पवासो न कप्पई ॥

सीसायरियपरिच्छे, पायच्छित्तं विहिज्जइ ॥ १ ॥

एतादृशमेकाक्षयादिस्वरूपं गुरुमन्यं वा ग्वानादिफं
व्युत्सृज्य परित्यज्य विशेषेण प्रवासोऽन्यत्र गमन
विप्रवासो भूत् तव न कल्पते । बहुगुणाधारो भवान्
कथमीदृशं कृतवान् । तस्मात् अद्याऽपि प्रायश्चित्तं प्रतिपद्य
पश्चात् गच्छ । स च समागतस्तस्य प्राक्नाचार्यस्य शिष्यो
वा स्यात्प्रतीच्छको वा एवमागतमुपसपद्यमान योऽप्याचार्य
प्रतीच्छति सोऽपि प्रायश्चित्तमाह । ततः शिष्यप्रतीच्छकाचा-
र्याणां प्रायश्चित्त विवक्षुरिदमाह ॥

(सीसायरियपरित्यादि) शिष्ये आचार्ये प्रतीच्छके च प्रायश्चि-
त्त विधीयते । प्रायश्चित्तदानविधिरुच्यते इति भावः ॥

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति ॥

एगे गिज्ञाणो वा, तिहवि गुरुगा उ सीसमादीणं ॥

सेसे सिस्से गुरुगा, परिच्छवहुगा गुरुसरिसं ॥

एकस्मिन् एकाकिनि गुरो ग्वाने वा तत्र गच्छे तिष्ठति यदि
समागतः । शिष्यः प्रतीच्छको वा आचार्येण वा तथा समा-
गतः सन् यदि प्रतीच्छतस्तदा शिष्यादीनां शिष्यप्रतीच्छ-
काचार्याणां प्रयाणामपि प्रायश्चित्त गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः ।
यः पुनरन्यः शेषोऽपरिणताऽष्टपाधारस्थविरवहुरोगमंदधर्म-
परिचारवक्रणस्तस्मिन् शेषे यदि समागतः शिष्यः ततस्त-
स्य प्रायश्चित्त गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः । अथ प्रतीच्छक
समागतस्तर्हि तस्य वधुकाश्चत्वारो वधुमासा (गुरुसरि-
समिति) गुरोरपि प्रतीच्छकसदृश प्रायश्चित्त । किमुक्त
भवति यदि शिष्य प्रतीच्छति ततः प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरु-
मासाः । अथ प्रतीच्छक तर्हि चत्वारो वधुका इति ॥

सीसपरिच्छे पाहुगु, छेदो राडट्टियाणि पंचेव ।

आयरियस्स उ गुरुगा, दोवेए परिच्छमाणस्स ॥

यदि प्राज्ञते गुरो केनापि सहाधिकरणावर्त्तमान शिष्य
प्रतीच्छको वा समागत । तदा तस्य प्रतीच्छकस्य वा प्राय-
श्चित्तं पञ्चरात्रिदिवानि पर्यायस्य षेड । आचार्यस्य पुनर्वा-
चयेतौ प्रतीच्छतः प्रतिगृह्यत प्रायश्चित्त । गुरुकाश्चत्वारो
गुरुमासा । तदेव प्रथममगे निर्गमनदोषा उक्ता आगमनम-
शुद्ध तदा भवति यदा अज्ञिकादिपु प्रतिव्यमान समागतस्त
प्रापि प्रतिवधनेमित्त प्रायश्चित्तं सूत्रानुसारतो चकृत्य ।
गत प्रथमो जगः द्वितीयमगोऽप्येतादृश एव न वर । तथा-

गमनं शुद्धं क्वचिदपि ब्रजिकादौ प्रतिबन्धकरणात् तृतीयचतुर्थ-
यन्त्रगावनुक्रमेणाऽह ॥

एतदोसविमुक्तं, वड्यादी अपरिविष्टमायातं ॥

दाऊणं पच्छिन्तं, पश्चिन्तं पश्चिन्तेजा ॥ ? ॥

एतैरनतरोदितैरधिकरणकारित्वविकृतिद्विपदद्यादिदोषैर्विमु-
क्तेतेन निर्गमनं शुद्धमुक्तं । तथा ब्रजिकादौ अपरिविष्टं
क्वचिदपि प्रतिबन्धमकुर्वतमायातमनेनाऽगमनं शुद्धमपि दर्शितं
एष चतुर्थोऽङ्गः । एष एवोत्सर्गतः श्रेयानिति ज्ञापनार्थं तृती-
यङ्गात्पूर्वमुक्तः । एवं चूतं प्रतीच्छेत् । तृतीयभंगमाह (उणे)
त्यादि यस्त्वधिकरणकारित्वादिदोषैर्विनिर्मुक्तो निर्गतः केवलं
ब्रजिकादिषु प्रतिबन्धमप्यपवादपदेन ब्रजिकादिषु प्रतिबन्धकार-
णमनूत्तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं दत्त्वा प्रतीच्छेत् ॥

(७) आशोचनायां शिष्याऽचार्य्यपरीक्षाए आवश्य-
कादिद्वाराणि ॥

सुद्धं पश्चिन्तं, अपरिच्छिन्ता बहुयतिनिदिवसाणं ।

हिस्ते आयरिए वा, पारिच्छा तत्थिमा होइ ॥

शुद्धं निर्गमनागमनादिदोषपरहितं प्रतीच्छेत् प्रतिगृह्य त्रीन्
दिवसान्यावत् परीक्षेत । किमेव धर्मश्रद्धावान् किं वा नेति
यदि पुनर्न परीक्षते । ततोऽपरीक्षणे परीक्षाकरणे (बहु-
यत्ति) मासत्रयं प्रायश्चित्तं आचार्यान्तराज्ञिप्रायेण चर्तुमास-
त्रयं । सा च परीक्षा उभययाऽपि शिष्य आचार्यं परीक्षते
आचार्याः शिष्यं उभययापि च परीक्षा आवश्यकादिपदैस्त-
थाचाह ॥ (सिद्धिस्तथादि) तत्र तस्मिन् उपसंपद्यमाने
प्रतीच्छेते सति शिष्ये आचार्यं च परस्परमियमावश्यकादि-
पदैर्विद्यमाना परीक्षा भवति ॥

तमेवाह ॥

आवस्सयपश्चिन्तेहण, सज्जाए जुंजणा य ज्ञासाय ।

वीयारे गेवन्ने, निक्खग्गहणे पश्चिन्ते ॥

आवश्यकं, प्रतिद्वेखने, स्वाध्याये, भोजने, भाषायां, विचारे,
बहिर्भूमौ, ज्ञाने, निष्ठाग्रहणे, च परस्परमाचार्यशिष्यौ
परीक्ष्यते ॥

तत्राऽवश्यकादिपदान्यधिकृत्य यथाचार्यं शिष्यं परीक्षते त-
योपदर्शयति ॥

केडं पुव्वनिसिद्धा, केडं सारेडं तन्न सारेडं ।

संविग्गोसिक्खमग्गडं, सुत्तावद्विमो अणाहो हं ॥

केचिन्साधवोवृषमादयः तस्योपसपत्कावात् पूर्वमेव आ-
वश्यकदिपदेषु ये दोषास्तेषु निषिद्धा यथा आचार्या इद-
मिदं च माकाधुरिति । ते तत्रैव वर्त्तमानास्तिष्ठति । ये पुन-
केचित् अभिनवदीकृतित्वादिना कारणेन प्रमाद्यन्ति तान् गुरु-
स्मारयति । सम्यग् यवोक्तानुष्ठाने वर्त्तयति । त एवरूपसप-
त्तं प्रमादत्राने वर्त्तमानमपि न सारयति । तत्र यदि स उप-
सपत्तमान सविज्ञो भवति । तत सोऽप्रतिनोद्यमान सश्वेव
स्तिष्ठति । तेषु ज्ञानेष्वन्यानप्रमाद्यत आचार्या सारयति
अदो अहमनाय परित्यक्त एतैरिति चिंतयित्वा सविज्ञविदा-
गमिच्छन् आचार्यपादमूत्रे गत्वा (सुत्तावद्विमो) इति
निपात पादपूरणाच्छिद्रमुक्तावलीप्रकाशान्यश्रुणि विमुचन्
पादयोः पतित्वां शिक्षामागते यच्चते यथा मामप्यत्यागरेण

भगवन्तः शिक्षयन्तां मां शरणमुपागतं परित्यजत एव परी-
क्षानिर्वर्तितः परिग्राह्यः । इतरस्तु परित्याज्यः ॥

तत्राऽवश्यके यथा परीक्षा कर्त्तव्या तथोपदर्शयति ॥

हीणाहियविवरिए, सतिविवले पुव्वहंते चोएइ ॥

अप्पणवो देती नममांति इहं सुहं वसिउं ॥

हीनं नाम यत्कायोत्सर्गसूत्राणि मदमंदमुच्चार्य शेषेषु साधुषु
चिरकावं कायोत्सर्गे स्थितेषुपश्चात्स कायोत्सर्गे तिष्ठति ।
इत्यादि । अधिक नाम कायोत्सर्गसूत्राण्यति त्वरितमुच्चार्युत्प्रे-
क्षाकरणार्थं पूर्वमेव कायोत्सर्गे तिष्ठति रत्नाधिके चोत्सा-
रितेकायोत्सर्गपश्चाच्चिरेण स्व कायोत्सर्गमुत्सारयति इत्या-
दि । विपरीत नाम प्रादोषिकान्कायोत्सर्गान् प्राभातिकानिब-
करोति । प्राभातिकान् प्रादोषिकानिब इत्यादि । हीनाधिकं
च विपरीतं समाहारद्वंद्वस्तस्मिन्प्रमादतोवर्तमानात् अथवा
सूर्यं किं अस्तमितमात्रे एव निर्व्याघाते सर्वैरपि साधु-
जिराचार्येण सह प्रतिक्रामितव्यं । यदि पुनराचार्यस्य
श्राद्धादिधर्मकथादिभिर्व्याघातस्ततो वातवृष्ट्यानासहान्
निपद्याधर च मुक्त्वाशेषैः सूत्रार्थस्मरणार्थं कायोत्सर्गेण
स्यातव्यं । ये सत्यपि वदन्ते पूर्व कायोत्सर्गे न तिष्ठति तान्पूर्व-
मतिष्ठतश्चोदयति यः पुनः परीक्ष्यते तं प्रमाद्यतमपि न शिक्ष-
यति । ततो यदि स एवं व्यवस्यति । यथा आत्मीयान्
प्रमाद्यतश्चोदयति । न मामिति सुखमिह वसितुमिति । स
इत्थं चूतः पजरभ्रशो ज्ञातव्यो न प्रतीच्छनीयः ॥

जो पुण चोइज्जंते, दट्टुण नियत्ते ततो ठाणा ।

जणइ अहं जेवत्तो, चोएह ममंपि सीयंतं ॥

यः पुनश्चोद्यमाना न् शिक्ष्यमाणान् शेषसाधुन् दृष्ट्वा ततः
स्थानात् निवर्त्तितैर्भणति । गुरुरपादमूत्रे गत्वा मन्युभराक्रांतो
गुरुदस्वरेण अहं युष्मच्छरणमागतोऽपि भगवन् युष्माभिः
शिक्षाया अप्रदानतस्त्यक्तः । न चैतत् भगवतां परमकरुणाप-
रीतचेतसामुचितं । तस्मात्प्रमादमाध्याय मामपि सीदतं
शिक्षयन्त्वमिति एष इत्थंचूत प्रतिग्राह्यः कृता आवश्यकम-
धिकृत्य परीक्षा ॥

संप्रतिप्रतिद्वेखनस्वाध्याय भोजनभाषाधाराणि अधिकृत्य
तामाह ॥

पश्चिन्तेहणसज्जाए, एमेव यहीणअहियविवरीयं ।

दोसेहि वा वि जुंजइ, गारत्थियदट्टुएजासा ॥

एवमेवावश्यकोत्तेनैव प्रकारेण प्रतिद्वेखने, स्वाध्याये, च
हीनमधिक विपरीतं च कुर्वत आत्मीयान् शिक्षयते न तु त
परीक्ष्यमाणमित्यादि पूर्ववत् तत्र प्रतिद्वेखनाया हीनाधिकता
नाम यत् कावतो हीनामधिका वा प्रतिद्वेखनां करोति ।
खोटकादिभिर्वा हीनामधिकां वा । विपरीतता नाम प्रजाते
यत् मुखपौलिकादि क्रमेण न प्रत्युपेक्षते । किं तु स्वच्छया
यदि वा पूर्वाद्धरणं निःपदिचम प्रत्युपेक्षते । अपराएहे तु सर्व
प्रथममित्यादि । स्वाध्याये हीनता नाम यदिप्राप्तयामपिकाह
वेद्यायां कावप्रतिक्रमण करोति अधिकता यदतिक्रांतायामपि
काववेद्यायां काव प्रतिक्रामति । वंदनादिक्रियायां वा तदनु-
गतां हीनाधिकां करोति विपरीतता पौरुपीपाठमतिश्रान्तायां
पौरुष्यां पठति । उक्ताधिक पौरुष्यामिति तथा भोजनद्वारे
आलोकादिविधानसूत्रोक्तेन न चूके दोषैर्वाऽपि (अनुरसुर
अचवचव अद्वयमवलवियमि) त्यादि विपरीतरूपैर्ह्येके ।

तत्रात्मीयानतथा जुजानान् शिक्कयते न तु परीक्ष्यमाणमित्या-
दि पूर्ववत् ज्ञापाहारे या अगारस्थिते भापागृहस्थभापा च ढ
हुरभापा स्थूरस्वरभापा तां भाषते । तत्रात्मीयान् तथा-
रूपा भाषया भाषमाणान् शिक्कयते न पुनः परीक्ष्यमाणमि-
त्यादि विभाषा पूर्ववत् ॥

शेषाणि श्रीणि चाराण्येकगाथया प्रतिपादयति ॥

धंदिज्ञसामायोरिंहि, हवेइ अतरंतगं न परिजये ॥

अज्ञीणतो जिक्खं, न हिंरुइ अणेसणाइ च पेह्वेइ ॥

स्थिते सामाचारीं पादप्रमार्जनरुगन्नकग्रहण दिनाद्वोक-
नादिरूपां हापयति परिभवति विदुपतीत्यर्थः । तत्र तथा
सामाचारी विदुपत आत्मीयान् साधून् शिक्कयते न परीक्ष्य-
माणमित्यादि प्राग्बत् । गत विचारचारम् ॥

ग्लानद्वारमाह । अतरंतग असमर्थं ग्लानमित्यर्थः । न प्रतिजा-
गन्ति नापि तस्य ग्लानस्य खलमल्लकादि कसमर्पयति । अत्रापि
ग्लानमप्रतिजाग्रत आत्मीयान् साधून् शिक्कयते । न तु परीक्ष्य-
माणमित्यादि भाषा पूर्ववत् । गत ग्लानचार ।

जिह्वाग्रहणद्वारमाह । अज्ञितं सन् भिक्षां न हिंरुते भणि-
तोऽपि च इपद्दिंरुने सति प्रतिनिवर्तते अनेपणीयां भिक्षां
गृह्णाति । आदिशब्दात् कौटिल्ये न चोत्पादयति इत्यादि परि-
गृह् । त तथा भिक्षाग्रहणे प्रवर्त्तमानमपि न शिक्कयति । किं
त्वात्मीयान् साधून् इत्यादि प्राग्बत् । तस्य चागमो द्वाज्यां
स्थानान्यां प्रवति । ततस्ते एव च स्थानं प्रतिपादयति ॥

जयमाणपरिह्वंते, आगमणं तस्स दोहिं ठाणेहिं ।

पंजरन्नग अजिमुहे, आवस्सगमादि आयरिए ॥

तस्योपसपद्यमानस्यागमनं चान्यां स्थानान्यां प्रवेत् ।
तद्यथा । यतमानेज्यं परिजवदज्यश्च यतमाना नाम सविग्नाः
परिभवतः पार्श्वस्थादयः । उक्तं च ।

सो पुण जयमाणगाण, वा साहूण मूजातो । आगतोहुज्जा
परिजवंताण मूजा उ, आगतो हुज्जा परिजवंता नाम पासत्य ।

इति । तत्र यो यतमानसाधूनां मूजादागत स ज्ञानदर्शनार्थं
पजरभग्गो वा समागतो भवेत् । यं पुन परिभवतां मूजा-
दागतः स चारित्रार्थमुद्यतकामः समागतो भवेत् । अद्युद्यंतु
कामो वा ज्ञानदर्शनार्थमिति । अथ वा यो यतमानेज्यः
समागतः स पजरभग्गं य पुन परिभवदज्य उद्यतकामश्चा-
रित्रार्थं समागतः । सोऽभिमुखं पजरान्निमुखं पतयोर्द्वयोरपि
समागतयोरावश्यकादिभिः पदैराचार्येण परीक्ष्यमाणानपि
सीदतः पश्यति तत आचार्येज्यः कथयति । तेन कथिते सति
यथाचार्यो सम्यक् प्रतिपद्य तान्प्रमादिनः प्रति नोदयति ।
प्रायश्चित्तं च प्रयच्छति । ततस्तत्रोपसपत्तव्यं । अथ कथिते
ऽपि ते आचार्योऽस्फूर्णोतिष्ठति । भणति वा किं तव यद्येतेन
सम्यक्वर्त्तते । तर्हि अन्यत्र गच्छंतरे उपसपत्तव्यं । न तत्रेति
अथ यतमानेज्यः समागतः पजरभग्गं इत्युक्तं तत्र पजरे इति
किमुच्यते । तत आह ॥

पणगाइसंगहो होइ, पंजरो जायसारणाणोषं ।

पच्छित्तं चढमणाहिं, तिवारणं सउणिदिट्ठतो ॥

पचक नाम आचार्योपाध्यायप्रवर्त्तिस्थविरगणावच्छेदकरूप
आदिशब्दात् जिक्खो वृपजां भुल्लकवृद्धाश्च परिगृह्यते ।
तेषां सग्रहः पचकादिमग्रहो भवति । पजरः अथवा आचा-

र्यादीनामन्योन्य परस्पर यत् । मृडुमधुरभाषया सोपाद्वम
वा शिक्कयति एव वा पजरः । यदि वा यत् प्राय-
श्चित्तं चमढनाभिरसमाचार्यो निवारणपूर्वं रवरपुर्यै
स्तर्जयित्वा पश्चात्प्रायश्चित्तप्रदानेन यदा सामाचारीतो
निर्वर्त्तनं तत् पजरः अत्रार्थे शकुनिदृष्टांतः । यथा पंजरे
शकुनेः शत्रुकादिभिः स्वच्छंदगमनं निवार्यते । तथा आचा-
र्यादिपुरुषगच्छपजरे सारणाशब्दाकया सामाचारीरूपोन्मार्ग-
गमनं निवार्यते इति । अत्र ये यतमानानां मूजात् ज्ञानदर्श-
नार्थमागता ये च परिजवतां मूजात् चारित्रार्थमागच्छन् ते
सग्रहीतव्याः । ये पुनः पजरभग्गा ज्ञानदर्शनार्थमागता ये च
परिजवतां मूजात् ज्ञानदर्शनार्थमागमन् ते न सग्रहीतव्याः ।
तत्र ये सग्रहीतव्यास्ते एको वास्मादनेको वा यत आह ॥

ते पुण एगमणेगाणं, गाणं सारणा जहा पुवं ॥

उवसंपयआठडे, अणाठडे अनाहिं गच्छे ॥ १ ॥

ते पुनरुपसपद्यमानाः कदाचिदेको वा स्यादनेको वा तत्रा-
नेकेषां या सारणा सा यथापूर्वं कल्पाध्ययने “ उवसो
सारणा चेव तस्या पस्सारणा ” इत्यादिना अथेन भणिता
तथाऽत्रापि उच्यते यः पुनरेकोऽस्मीचीनं कुर्वन् शिक्कयमाण
श्च यद् व्यावृत्तः शिक्कां प्रत्यजिमुखोभवति । ततस्तस्मिन्
आवृत्ते पष्ठीसप्तम्योरर्थं प्रत्यजेदात्तस्यावृत्तस्य उपसपद्यति
यदिपुनर्नावर्त्तते । तदा तस्मिन् अमावृत्ते इदं भण्यते ।
अन्यत्र गच्छमात्रं स्था इति । अथवा इदमुत्तरार्द्धम् (आव-
स्सगमाइआयारिए) इति यदुक्तं तस्य व्याख्यानं आवश्य-
कादिषु गच्छवासिनः प्रमादिनो हृष्टा आचार्याय कथयेत् ।
कथिते च सति यदि आचार्यः सम्यगावर्त्तते निजसाधून्
सम्यक् शिक्कयते प्रायश्चित्तं च तेज्यः प्रयच्छति ततस्तस्मिन्
आवृत्ते तस्य तत्रोपसपद्यति । अथ कथिते नावर्त्तते तूष्णीं
करोति न भणति किं तवैतैः स्वयं सम्यक्वर्त्तथा इति ।
तदाऽन्यत्र गच्छेदिति । यदुक्तं प्राक् ॥

दाऊणं पच्छित्तवज्जंतपी पच्छेज्जा

इति ॥ तत् व्याख्यानयति । (निगमणे अपरिसुद्धे, इमाए
जयणाए वारंति) तृतीये भगे निर्गमने परिशुद्धे प्रागुक्तदो-
षजिते आगमने अशुद्धे व्रजिकादिषु प्रतिबंधकरणादिषु
प्रतिबंधकरणात्क्षितीये पदे अल्पदोषतयाप्रतीच्छानुद्धौ सत्यां
प्रायश्चित्तं प्रतिबंधमात्रनिष्पन्नं ददाति । इत्वा च प्रतीच्छति
निर्गमने पुनः प्रथमजगे द्वितीयजगे वा अधिकरणमेव अधि-
करणादिभिः । एगोऽपरिणए वा इत्यादिभिर्वा दोषैरपरिशुद्धे
न प्रतीच्छनीयं किंतु वारणीयं । त वाऽनया वक्तव्यायाऽ-
थतनया धारयति ॥

तामेवाह ॥

नत्थिसंकियसंथारु, मंरुद्धी जिक्खवाहिराणयाणं ।

पच्छित्तविजस्सग, निगममुत्तस्स ठाणेण ॥

य पंजरभग्गो ज्ञानदर्शनार्थमागतं तं प्रतीयं वाग्यतना
यत् श्रुतमभिधायति । तन्मम पार्श्वे नास्ति अथ स द्रव्यात्
मया श्रुतं यथाऽमुक्तोऽग्रयोऽमुक्तस्यपार्श्वे युष्माभिः श्रुतं इति
तत् इदं वक्तव्यं श्रुतं स ग्रथं केवलमिदानीं बहुषु स्थानेषु
शक्तिं जातं न च शक्तिं श्रुतमन्यस्मै दीयते प्रवचने निषे-
धात् तस्मादन्यत्र निःशक्तिश्रुतात् गवेयस्य । यस्तु स्वच्छ-
दमति सघाटकोच्छिन्नसज्ञाचूमिन्प्येकाकिना गतुं न ह्यन्यमिति

सामागतस्तं प्रतीदं वक्ष्ये । अस्माकमाचार्यपरंपरात इय सामाचारी संज्ञानृमिमात्रमपि न गतइयमेतच्च तव डुष्करम-
तोऽन्यत्र गच्छ तावदिति । य. पुनरनुवक्ष्वैरत्वेनागतस्तं
प्रतीदं वक्ष्ये । मंरुद्वीति । अस्माकमीदृशी सामाचारी
यदवश्यं मंरुल्यांसमुद्देश्यं । यद्यपि च न पठति न शृणोति
वा तथापि सूत्रपौरुष्यांमंरुल्यामुपविश्यायः श्रोतव्यः न कदा-
चनापि साधूनां स्वग्रंथत्वमेतच्च भवतोऽप्रीतिकर तस्मादन्यत्र
गम्यतां । यस्वग्रसत्वेनागतस्तं प्रतीदं वाच्ये । (जिक्खवा-
हिराणं) । भिक्षाया वहि. प्रदेगादानयनं । किमुक्तं जवति ॥
अस्माकमत्र क्षेत्रे बहवो बालवृद्धाः स भ्रानाः साधवः ते
च भिक्षां न हिंसते । ततो यदि प्रतिदिवसं भिक्षां वहिः प्रदे-
गादानयसि ततस्तिष्ठ परमेतत् डुष्करं नव तस्मात् यत्र
सुखेन तिष्ठसि तत्र याहि किमत्र क्षेत्रे शसहनेन यस्तु निर्द-
र्मा उग्रदंन आचार्या इति विनिर्गतस्तंप्रतीदमुत्तर (पच्छि-
तत्ति) अस्माकमियं सामाचारीयद्विष्टु. प्रमार्जनादिमात्रमपिक-
रोति । तदातत्कादमेव प्रायश्चित्त यथोक्त दीयते न काद्वक्षेपेण
नापि पक्षपातादिना स्तोकाह्रासेन यस्तु विकृतिदं पटो न मह्यं
विकृतिमनुजानातीति विनिर्गतस्त प्रतीय वाग्यतना (अवि-
उस्तगति) अस्माकमप्ययं समाचार्यागमः ॥ अच्युत्सगो-
नुत्कवन विकृतेगिति व्याख्यानतो गम्यते । योगवाहिना
प्रयोगवाहिना वा विकृतिर्न प्राह्या इत्यर्थे । अत्रार्थिकरण
प्रत्यनीकस्तव्यं ब्रुव्यविषये यतनानोका विचित्रत्वात् सूत्र-
भाष्यगते सूत्रार्थिकरणे यतना यथा कल्पाध्ययने तथा दृष्ट-
व्या । शेषविषया तु विनेयजनानुग्रहायाभिधीयते तत्र य
प्रत्यनीकस्तत्र मे प्रत्यनीकोऽस्तीत्यागतः स ज्ञापयते ममापि
शिष्या प्रतीच्छकाश्च ईषदपि प्रमादं न कृमते मह्यं कथयति ।
अहं च दोषानुरूपं दंरं प्रयच्छामि । अन्यथैकतरपक्षपातकर-
णतेगच्छमुद्राभंगः । सर्वज्ञाज्ञाविद्वेषश्च । तस्मादत्रापि
तवडुष्करमिति नस्थानुमुचितं स्तव्यं पुनरेवं भएयते । अस्मा
कमियं सामाचारीचक्रमणादि कुर्वति गुणव च्युत्यानं अनच्यु-
त्तिष्ठतः प्रायश्चित्तदानमिति ब्रुव्यं प्रत्येया वाग्यतनात्क-
ष्टद्व्याणिमोदकादीनि अस्माकं बालवृद्धानप्राध्वर्णिकेभ्यो
दीयते । तदेव स्वच्छदचारित्र प्रनृतीनां निवारणे वाग्यतनोका
यदि पुनरेते तथा निवारिता अपि न वक्ष्यमाणप्रकारेण
प्रत्यावर्त्तने नापि निर्गच्छन्ति येऽपि च विद्वद्धनिर्गमा प्रती-
च्छिताः संत सीदति तेषां परिस्थापने यतनामाह (निग्गम-
मुत्तस्स उषेण) यदा परिस्थापयितुमिष्यमाणस्य स्वयं
भिक्षादिनिमित्तं निर्गमो भवति । यदा रात्रौ निर्जड्या सुस-
न्तदा तं त्यक्त्वा नष्ट्य ॥

कथमिन्याह ॥

उत्तरेनाप्रकटमल्पसागारिकं किमुक्तं जवति । ये अपरिणता
वाज्ञादयो वा तत्र गच्छे तेषां न कथ्यते यथाऽमुमेव त्यक्त्वा
नष्ट्य मिति । मा रहस्यजेद कार्पण्येति कृत्वेति एष गायार्थः ॥
सांप्रतमेनामेव गावां विनेयजनानुग्रहाय विवृणोति ॥
नन्वेयंमिज मिच्छसि, मयं मया आमसंक्रियं तं तु ।
न य संक्रियं तु दिज्जड, निर्भमंक्रमुष् गवेस्साहि ॥
यदिच्छन्मि शास्त्रं श्रोतु नवेतत् मे मम पार्थ्वे नास्ति । अथ
श्यान् । मयेदं श्रुतं यथाऽमुक्तं शास्त्रं जवति श्रुतमिति । त-
थाह । आमं तत् शास्त्रं केवजमिदानीं शक्तिं ज्ञातं तच्च
शक्तिं दीयते । तस्मान्नि शक्यतान गवेपय ॥

(संघामत्ति) मंरुद्वीति च चारद्वय व्याचिख्यासुराह ॥

एगागिस्स न वव्जा, वियारादी विजयणसच्छेदे ।

जोयणमुत्ते मंरुद्वी, पढमंते वा निओर्याति ॥

स्वच्छन्दे स्वच्छदमतौ निवारणार्थमिय वाग्यतना अस्मा-
कमेकाकिनः सतोविचारादावपि बहिर्भूम्यादावपि तत्र वच्य
गन्तुमिति । अनुवक्ष्वैरे । इयं वाग्यतना । अस्मदीया मुनिवृष्या
जौजने सूत्रे उपलक्षणमेतत् अर्थे वा पठतोऽपि मंरुद्वी नि-
योयति । एतच्च तवडुष्करमिति ॥

अधुना “ जिक्खवाहिराणयण पच्छित्तविउस्सग्गे ” इति
त्रीणि चाराणि व्याख्यानयति ॥

अद्वसं जणंति वाहि, जिक्खं वहिंरसि अमहएत्यवासादी ।

पच्छित्तं हारुहरं, अविउस्सग्गो तहा विगई ॥

अद्वसं प्रति भणत्याचार्याः । अस्माकमत्र क्षेत्रे बहवो बाला-
दयस्ते च भिक्षां न हिंसते ततो यदि बहिर्भिक्षां हिंसते ।
ताहिं तिष्ठ अन्यथा ब्रज स्थानांतरमिति । निद्वर्माण प्रति पुन-
रिदं वदति अस्माकं केऽपि दुःप्रमार्जनादौ कृते प्रायश्चित्त
हारुहरं देशीपदमेतत् तत्कादामित्यर्थः । दीयते अन्यथा
मूलत एव सामाचारीविलोपप्रसक्तेः विकृतिदं पट प्रति पुनरि-
य वाग्यतना योगवाहिनो वाऽस्माकं गच्छे विकृतेरव्युत्सगो
ऽनुत्कवनं जवांश्च डुर्यवशरीरोनवेकारिव पानीयैर्विकृत्याऽप्य-
स्वभावास्तस्मादन्यत्र प्रयाहीति ॥

अत्र चोदक आह ॥

तित्थ जेवे मायमोसो, एवं तु जेवे अणुज्ज मं तस्स ।

वुत्तं च उज्जुज्जेते, सोही तेओकदंसीहिं ॥

यदेतत् निर्गमनाशुद्धे उपायेन प्रतिषेधनमुक्तं तत्र कस्याचिर
मति स्यात् । एवं प्रतिषेधतो माया भवति । मृपावादश्च ।
तत्र यत् परिचितं तन्मायाविद्यमानमपि श्रुत नास्ति शंकितं
वा तिष्ठतीत्यादि कुर्वाणस्य मृपावादः । एव तु अमुना प्रकारे
ण पुनर्माया मृपां कुर्वते जेवत् । तस्याऽनार्जवमनृजता मायातः
कुटिलभावभावात् उक्तं पुनस्त्रैलोक्यदर्शभिरीदं शोधिकल्पे
ऋजुनूते सोहीउज्जुयस्सेत्यादेः प्रदेशांते श्रवणात् ततो नेद
माया मृपा भाषणमुचितमिति ॥

अत्र सूरिः प्रत्युत्तरमाह ॥

एसअगिते जयणा, गीते वि करेति जुज्जई जे तु ॥

विदेसकरं इह ए, मच्छरिव दोव फुरुक्खो ॥ ? ॥

एषा अनतरोदिता वाग्यतना अगीते अगीतार्थे गीतेऽपि गीता
र्थेऽपि निर्गमनाशुद्धे निवारणा क्रियते । स्फुटकारैर्यथा
पवंजूनदोपात् त्वमत्रागत एव जूनदोपश्च न सुविहितै
प्रतीच्छद्यते इति न चैव ज्ञाणितगीतार्थो हि सर्वामपि सामा-
चारीमवबुध्यते । अवबुध्यमानाश्च कथमशीतिं विद्वेष वा
कुर्वतीति ॥

तथाचाह ॥ (करेति जुज्जई जेतु) यत् अत्र युज्यते युक्तिमा-
पतति तत् गीतार्थो कुर्वति । ना प्रीन्यादिकमिति । चहरत्ति ।
इतरथा यद्यगीतार्थेऽपि स्फुटरूक्तेर्निवारणा क्रियते । तत्
स्फुटरूक्ते भाषिते सति स्फुट नाम सद्भूतदोषोच्चारणं रूक्ते
स्नेहोपदर्शनरहितं यदि वा स्फुटमेव परस्य रूक्तेतोत्पादनात्
रूक्ते स्फुटरूक्ते तस्मिन् भाषितेन तत् भाष्यमाण घक्त्येया
विद्वेषकर विद्वेषोत्पादक भवति । अगीतार्थत्वात् चित्तयति
च मन्सरभावेनेते सूत्रमर्थे वा न प्रयच्छन्ति । ततो मत्सरिण

एत इति एव च चिन्तयित्वा स्वपक्षे परपक्षे च मत्सरिण एते इति प्रकाशयति । ततो लोके मत्सरिप्रवादो विद्वेषकरं च तद्वचस्तेषां मा जूदिति प्रागुक्तयतनया निवारणा क्रियते वचनेमायाम्बादोषसन्धः । यतः परकीत्यनुवादकतया परिणाममसुद्धरतया चोभयोरपि गुणकारित्वमवेक्ष्य तत्रा वाच्यतना क्रियते । न विप्रतारणबुद्धेति ॥

एतेषामेव प्रतीच्छने अपवादमाह ॥

निगमसमुवागएण, वारिया गेएहए समाजुहुं ॥

अहिगरपणिणिअणुवच्छ, भेगागिजदं न साएजा ॥

निर्गमोऽशुद्धो यस्य स निर्गमाशुद्धस्त उपायनप्रागुक्तयतनात्रकृपेण वारित समावृत्त संत गृह्णाति । किमुक्त भवति । यदि स तथा प्रतिषिद्धः सन् श्रूते भगवन्मिथ्या भे दुष्कृतं न पुनरेव करिष्यामि । किन्तु यथा यूयं ज्ञाणिव्यथ तथा करिष्यामि । मुक्तो मया पापस्वभावो दुर्गतिवर्द्धन इति । तत एव तं समावृत्त गृह्णाति किं सर्वमपि नेत्याह ॥ (अहिगरणेत्यादि) योऽधिकरणं कृत्वा समागतस्त यश्च भे तत्र प्रत्यनीकोऽस्तीत्युक्तवान् तं तथा अनुषङ्गरोप येन च पञ्चादेकाकी आचार्यस्त्यक्तस्तं च न (साएजा) न सात्मेयत्वं न सात्मीकुर्यादिति भावः ॥

केवलं प्रत्यनीके अपवादोऽस्ति तमेवाभिधित्सुराह ॥

परिणीयंमि उ जयणा, गिहंमि आयरियमादिदुहुंमि ॥

संजयपणिणीए पुण, न होति उवसामिण जयणा ॥

प्रत्यनीके जजना तमेवाह । गृहिणी गृहस्थे आचार्यादिदुष्टे । किमुक्त भवति । यदि कोऽपिनाम गृहस्थ आचार्यस्य आदिशब्दाद्रुपाध्यायप्रवर्तितस्थविरगणावच्छेदानां शेषनिक्षूणां च प्रच्छिद्यः स चाप्येकधा उपशम्यमानोऽपि नोपशांतस्ततस्तस्मिन् आचार्यादिप्रदुष्टे गृहिण्यनुपशांत तद्भयादागतः सन् प्रतिगृह्यते । यदि पुनः स ब्रूयात् सयतोमे तत्र प्रत्यनीकोऽस्ति ततस्तस्मिन् सयतप्रत्यनीकेन भवत्युपसपत्न न स प्रतिगृह्यते इत्यर्थः । अथवा स भण्यते । गच्छ त्व क्लमयित्वा समागच्छ । एवमुक्तो यदि तत्र गत्वा तं न क्लमयति ततो न स प्रतिगृह्यते अथ तेन गत्वाऽसौ क्लामितः केवलं स एव न क्लमते तर्हि पञ्चादागतः प्रतिग्राह्यः । अथ स वक्ति मया स तदानीमेवागच्छता क्लामितः । तदा तस्मिन्नुपशांते स नियमात् प्रतिगृह्य एव न प्रवति जजनानिर्दोषत्वात् ॥

सो पुण उवसंपजे, नाणटा दंसणे, चरित्ते, य ।

एपसिं नाणत्तं, बुच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥

स पुनरुक्तप्रकारेण सगृह्यमाण उपसपद्यते ज्ञानार्थं ज्ञाननिमित्त दर्शने दर्शननिमित्त सप्तम्या निमित्ते विधानात् । दर्शनप्रज्ञावकशास्त्रनिमित्तमित्यर्थः । चारित्रार्थं चारित्रनिमित्त एतेषां ज्ञानार्थमुपसपद्यमानानां नानात्वभेदं यथोपन्यास या आनुपूर्वी तथा वक्ष्यामि ॥

प्रतिज्ञातेमव निर्वाहयति ॥

वत्तणा संघणा चैव, गहणे सुत्तत्य तदुजए ।

वेयावच्चे खमणे, कात्वे आवकहाएय ॥

ज्ञानार्थं दर्शनार्थं चोपसपत्नत्येकं त्रिधा । तद्यथा सूत्र चार्थश्च तदुजय च सूत्रार्थतदुभय तस्मिन् सूत्रेऽर्थे तदुभयस्मिन् इत्यर्थः । निमित्तसप्तमी चेत्यं । ततोऽयं भावार्थः । ज्ञानार्थं दर्शनार्थं चोपसपद्यमानः प्रत्येकं सूत्रार्थं वा उपसपद्यते ।

अर्थार्थं वा तदुभयार्थं चेति । पुनरेकैका प्रत्येकं भवति त्रिधा । तद्यथा । वर्तनेति अत्र सप्तमीत्रोपः प्राकृतत्वात् । वर्तनार्थां वर्तनानिमित्तमेवमेव सधनायां सधनानिमित्तं ग्रहणे ग्रहणानिमित्तं तत्र पूर्वगृहीतस्य सूत्रार्थस्य तदुभयस्य वा पुनःपुनः रज्यसन वर्तना । पूर्वगृहीतस्य विस्मृतस्य पुनः सस्थापनं सधना । तथा ग्रहणे तदुभयमतया अपूर्वस्य सूत्रार्थस्य तदुभयस्य वा ग्रहणनिमित्त एव ज्ञाने दर्शने च प्रत्येकं प्रवति त्रिधा उपसपत्न चरणोपसपद्यमानाच्छिधोपसपद्यते । तद्यथा । वैयावृत्ये कृपणे च वैयावृत्यनिमित्तं कृपणनिमित्तं च । ते चिधा उपसपद्यमानाः कावतो यावज्जीवं भवेयुश्च शब्दादित्वराश्च ॥

एनामेव गायं व्याख्यानयति ॥

दंसणनाणे सुत्तत्य, तदुजए वत्तणा य एक्केके ॥

उवसंपया य चरित्ते, वेयावच्चे य खमणे य ॥ ? ॥

दर्शनविशोधकानि यानि सूत्राणि शास्त्राणि वा तानि दर्शनशैराणि सूत्राणि शास्त्राणि वा ज्ञान । तत्र दर्शनज्ञाने च प्रत्येकमुपसपत्नत्रिधा । सूत्रनिमित्तमर्थनिमित्तं यदुजयनिमित्तं च । एकैकस्मिन् सूत्रादौ प्रत्येकं वर्तना सधना ग्रहणं च । किमुक्तं प्रवति । सूत्रेऽपि वर्तनानिमित्तमुपसपद्यते । सधना निमित्तमुपसपद्यते । अपूर्वग्रहणनिमित्तं वा उपसपद्यते । एवमर्थेऽपि त्रितयमुभयेऽपि त्रितयामिति दर्शनेऽपि नवविधोपसपत्न ज्ञानेऽपि नवाविधोति । चारित्रे चारित्रविषया उपसपत्न वैयावृत्ये, कृपणे च ॥

शुद्धअपामेच्छणे, लहुगा अकरिते सारणा अणापुच्छा ।

तेसु विमासो लहुतो, वत्तणादिमुत्थाणेषु ॥ ? ॥

यदेतद्गुरुसकाशे सूत्रं तत् सर्वमधीत । ततो गुरुजिरेनुज्ञातो विधिना आपुच्छयं ब्रजकादिष्वप्रतिवच्यमान आगतः । आगतश्च सन् त्रीन् दिवसान् यावत् परीक्षितः शुद्धः । इत्यन्तं यो न प्रतीच्छत्याचार्यस्तस्य प्रायश्चित्तं लघुकाश्चत्वारो लघुमासाः । योऽपि उपसपत्नो वर्तनानिमित्तं सधनानिमित्तं ग्रहणनिमित्तं वा स यदि वर्तनां सधनां ग्रहणं वान करोति तदा तस्मिन् वर्तनादिकमकुर्वति प्रत्येकं त्रिष्वपि स्थानेषु वर्तनादिषु मासोत्तुष्टुः प्रायश्चित्तं । आचार्योऽपि यद्युपसपत्न प्रमाद्यंतं न सारयति तदा तस्मिन्नपि सारणा । अत्र चित्तकित्रोप आश्रित्वात् । अकुर्वति त्रिष्वपि वर्तनादिषु स्थानेषु मासोत्तुष्टुः । एतच्च प्रायश्चित्तविधानं सूत्रविषयम् । अर्थे पुनर्वर्तनादिमकुर्वति शिष्ये अर्थनिमित्तमुपसपत्न प्रमाद्यंतं वर्तनादिष्वसारयति गुरौ च प्रत्येकं त्रिष्वपि वर्तनादिषु स्थानेषु प्रायश्चित्तं मासगुरु । उजयविषये च च्योरपि प्रत्येकं वर्तनादि त्रिष्वपि स्थानेषु पृथक् उभय प्रायश्चित्तं मासगुरु मासोत्तुष्टु चोति । एतच्च गायामामनुक्तमपि सप्रदायादवसितं । यथा (अणापुच्छा) इति । अनापुच्छायामननुज्ञायामित्यर्थः । अत्र चत्वारो भंगास्तद्यथा । अननुज्ञातोऽननुज्ञातेन सह वर्तनां करोत्येकोभंगः १ अननुज्ञातो अननुज्ञातेन सहैति द्वितीयः २ अननुज्ञातोऽननुज्ञातेनेति तृतीयः ३ अननुज्ञातोऽननुज्ञातेनेति चतुर्थः ४ एव सधनायां ग्रहणेऽपि च प्रत्येकं चत्वारो भंगाः । एवमर्थेऽपि तदुजयस्मिन्नपि च प्रत्येकं वर्तनादिषु चत्वारो भंगाः । तत्र सूत्रविषये त्रिष्वपि वर्तनादिषु स्थानेषु प्रत्येकमाद्येषु भगेषु द्दानस्य गृहहानस्य च प्रायश्चित्तं मासोत्तुष्टु । तपकावविशेषित । तद्यथा । वर्तनायामाद्येषु

त्रिषु जंगेषु मासवधु संघनायां मासवधु । तपो गुरुकावधु ।
ग्रहणे मासवधु घान्यां गुरुस्तद्यथा तपसा कावेन च । एव
मर्ये तपःकावधिशेषितं मासगुरु । तदुजयप्रायश्चित्तमर्थविष-
यं च प्रायश्चित्त गाथानुपात्तमपि व्याख्यानादवगतं । चतु-
र्थजंगःपुनः सर्वत्रापिगुरु इति न तत्र कस्याऽपि प्रायश्चित्त-
मिति । इहाचार्यस्याऽपि प्रमादतः सूत्रादिषु वर्तनादिकमकु-
र्वेत्संपन्नसंज्ञासारायतः प्रायश्चित्तमतो नियमात्स आचार्येण-
सारयितव्यस्तथा च एतदेवाह ॥

सारेयवो नियमा, उपसंपन्नोसि जं निमित्तं तु ।

तं कुण सु तुमं जंते!, अकरेमाणे विवेगोऽ ॥

स उपसंपन्नो नियमात्सारयितव्यः कथमित्याह । अहोऽदंत !
ज्ञानाद्यन्यासकारितया परमकल्याणयोगिन् ! इह शिष्यस्याऽ
प्याचार्येण प्रोत्साहनार्थं तथाविधयोग्यतासंज्ञवमधिकृत्यैवावि-
धमप्यामंत्रणं कर्तव्यमिति ज्ञापनार्थं । अन्यथा भदतोति गुर्वा-
मत्रणे रुढत्वात्तत्रैव न्याय्यं न शिष्ये इति । यन्निमित्तमुपस-
पन्नत्वं तदुक्तं । एवमेकत्रिंशत्वारं सारितोऽपि यदि न करोति-
वर्तनादिकं ततस्तस्मिन्कुर्वति विवेक एव परित्याग एव
कर्तव्यः । तुरेवकारार्थः ॥

(यदुक्तमणापुच्छा) इति तत्र व्याख्यानयति ॥

अणुणुमणुणुणाए, दितं पकिच्छंतं गचउरो उ ।

जंगतियंमि वि मासो, दुहतोणुणुणाए सप्पो उ ॥

अननुज्ञातो मकारोऽद्वाङ्गणिकः । अननुज्ञातो ददाति इत-
रस्तु प्रतीच्छतीत्येवं ददानप्रतीच्छतां चत्वारो भंगास्तत्र-
भंगत्रिकेऽपि आद्येऽपि त्रिष्वपि वर्तनादिषु स्थानेषु प्रत्येकं
प्रायश्चित्तं मासो वधुमासः । अर्थे गुरुमासस्तदुजयस्मिन्
तदुभयं प्रायश्चित्तमिति व्याख्यानात् ॥ (दुहतोणुणुणाए)
इति उभयतो ददानतया प्रतीच्छकतया चाऽनुज्ञाते भग-
वच्चतुर्यः शुद्ध एव । तुरेवकारार्थः एपोऽङ्कारार्थः । भावार्थस्तु
प्रागेवोपदर्शितः ।

एष प्रायश्चित्तविधिर्ज्ञानार्थमुपसंपद्युक्त एव दर्शनार्थमुपसं-
पदि दृष्टव्यस्तथा चाह ॥

एमेव दंसणात्री, वत्तणमादी पया उ जह नाणे ।

वेयावच्चकरो पुण, उत्तरितो आवकीहतो य ॥

यथा ज्ञाने वर्तनादिपदान्यधिकृत्य प्रायश्चित्तविधिरुक्त एव-
मेव अनेनैव प्रकारेण दर्शनेऽपि वर्तमानादीनि पदान्यधिकृत्य
वेदितव्यः । गतां ज्ञानदर्शनोपसंपत् ॥

इदानीं चारित्रोपसंपत् भावनाया ॥

तत्र कावे (आवकहाए य) इति पदं व्याख्यानयति ।

(वेयावच्चे) त्यादि वैयावृत्यकरो वैयावृत्यार्थमुपसंपन्नः पुन-
रिच्छा इत्वरः स्वल्पकावभावी यावत्कथिको यावज्जविमावी ।
अस्य च द्वित्रिधस्याऽपि वैयावृत्यकरापणविधिरय एको ग-
च्छवासी वैयावृत्यकरोऽपरः प्राध्वर्णकः स च वाके अह वैया-
वृत्यं करोमि ॥

तत्र विधिमाह ।

तुद्धेमु जो सुद्धप्पी, अन्नस्म व वारएण निच्छंते ।

तुद्धेसु व आवकही, तस्स मएणं च इत्तरिओ ॥

यदि डावापि कावतस्तुल्यावित्वरौ च तत्र यद्येकोऽवधि-
मान् अपरोऽवधिस्तर्हि तयोस्तुल्ययोर्भेदः स द्विधकः स
कार्यते इतरस्तु उपाध्यायादिभ्यो दीयते । अथ डावापि-

यावत्कथिकौ तत्रापि यो द्विधमान् स कार्यते इतरोऽन्येभ्यो
दीयते । यदि पुनर्द्वावपि सवधिभ्यो यावत्कथिकौ च तत्र
अन्यतर उपाध्यायादेः कार्यते । अथैकोऽपि तस्य नेच्छति
तत आगतुको विमुच्यते । अथ डावापि सवधिकवित्वरौ
च तत आगतुक उपाध्यायादीनां वैयावृत्य कार्यते सुत्राहाप-
कञ्च उपाध्यायादिवैयावृत्यफलप्रदर्शकस्ततः प्रोत्साहना-
र्थं पठनीयः ॥

उवज्जायवेयावच्चं, करेमाणे समणे ॥

निगंथे महानिज्जरे, महापज्जवसाणे होई ॥ १ ॥

इत्यादि । अथ नेच्छति तर्हि तस्मिन्नन्यस्य उपाध्यायादिवै-
यावृत्यमनिच्छति वा शब्दोभिन्नकमत्वात् । वारणण चेत्येव
योजनीयः । डावापि वारकेण कार्यते कियत्कावमेक किय-
त्कावमपर इति । यदि वास्तव्यो वैयावृत्यकरोऽनुमन्यते ।
अथ नाऽनुमन्यते तत आगतुक्स्तावत काव प्रतीक्षाप्यते ।
यावत् वास्तव्यस्य वैयावृत्यस्य इत्वरकावसमाप्तिमुपयाति ॥
अथ न प्रतीक्षते तर्हि विसृज्यते अथ चयोरपि तयोर्वैयावृत्यक-
रापणविधिः ॥

अथ एक इत्वर एको यावत्कथिकस्तत्राह (तुद्धेसु व) इत्या-
दि । तुल्ययोर्द्वैव्यासमानयोर्वावत्कथिकः स कार्यते । इतरो
ऽन्यस्योपाध्यायादेः सन्नियोजनीयः । अथ वास्तव्यो यावत्क-
थिकस्तर्हि स भण्यते विश्राम्य त्वं तावत् यावदित्तरः करोति
तथा चाह । तस्य वास्तव्यस्य वैयावृत्यकरस्य मतेन इच्छया
इत्वरौ वा कार्यते वैयावृत्यकरस्तथा प्रज्ञापितोऽपि नेच्छति
तर्हि न कार्यते । स हि पश्चादपि यास्याति । तत इतरो वास्त-
व्यो न करिष्यतीति । अथ इत्वरौ यावत्कथिकञ्च डावापि
सवधिकौ तत्र यावत्कथिकः कार्यते । इतरोऽन्यस्य नियुज्यते
विसृज्यते वा । अथवा इत्वरः स द्विधकस्तत्र यावत्कथिको
भण्यते । विश्राम्य तावत् वर्तितव्यम् । यावदेष इत्वरः सव-
धिकः करोति । पश्चात्त्वमेव करिष्यसि । अथ नेच्छति तर्हि
स एव कार्यते । इतरस्त्वन्यस्मै दीयते । तस्य तत्रानिच्छाया-
स विसृज्यते अथेत्वरौऽवधिको द्विधमान् तत्र यावत्कार्यकः
कार्यते । इतर उपाध्यायादेः समर्प्यते । अथ तस्य तत्रा-
निच्छा तर्हि विसृज्यते । इह यदि वास्तव्यवैयावृत्यकरेण
ननुज्ञातो वैयावृत्य कारयति । यदि वा नापृच्छया अन्यवैया-
वृत्यकरं स्थापयति तदा तस्याऽचार्यस्य बहवो दोषास्ता-
नेवाह ॥

अणुणुणाए लहुगा, अचियत्तमसाहजोग दाणादी ।

निज्जरं महती हु जवे, तवस्सिमाई ए करणे वी ॥

वास्तव्यवैयावृत्यकरणाननुज्ञायामुपलक्षणमेतत्तस्यानापृच्छा-
यांवा यथागतुकमित्तर वैयावृत्ये स्थापयति । ततस्तस्य प्राय-
श्चित्तं लघुकाश्चत्वारोऽधुमासाः । अन्ये ह्यवते अनापृच्छायां
मासवधु । अननुज्ञायां चतुर्धु । अन्यश्चाननुज्ञायामनापृच्छायां
वा वैयावृत्यपदे अन्यस्येत्वरस्य स्थापने वास्तव्यस्य अवियत्त-
मप्रीतिरुपजायते । अप्रीत्या च कवह कुर्यात् (असाहजो-
मादी) इति यानि दानादीनि दानश्रद्धादीनि कुलानि योम्यानि
तान्यागतुकवैयावृत्यकरस्य न साधयति । न कथयति त-
स्मात्स इत्वर आगतुको वैयावृत्यकरः प्रज्ञाप्यते । त्व तपस्या
दीनां कृपकादीनां वैयावृत्यं कुरु तेषामपि क्रियमाणे वैयावृत्ये
महती निर्जरा ॥ तत्रैव वैयावृत्यकार गतम् ॥

इदानीं कृपणकारावसरः ॥

आर्वकडी इत्तरिए, इत्तरियविगिट्ट तह विगिट्टे य ।
समणामंतणखमणे, अणिच्छमाणं न ओ नियोगो ॥

कृपक उपसपद्यमानो द्विधा यावत्काठिक इत्वरश्च तत्रैतरो
द्विधा विकृष्टतपः कारी अविकृष्टतपः कारी च । तत्र चतुर्थे
पद्याष्टमकारौ अविकृष्टतपः कृत । दशमादितपः कारी विकृष्ट
तपः कृत तयोर्द्वयोरप्युपसपद्यमानयोः (समणामतणत्ति)
आचार्येण स्वगच्छस्यामत्रण प्रच्छन कर्त्तव्य । यथा आचार्या ।
एष विकृष्टतपः करणार्थं समागतः किं प्रतीक्ष्यतांमुत प्रति-
पिच्यतामिति । तत्र यदि तेषामनुमत भवति । तदा प्रतीप्यते
अनिच्छयां प्रतिपिच्यते यदि पुनः केचिन्न मन्यते तर्हि य-
कश्चिन्नेष्टवान् तमनिच्छत तस्य कृपकस्य वैयावृत्त्ये वक्ष्यान्
नियोजयेत् । वक्ष्यान्नियोगस्य सूत्रे निषेधात् । यस्तु प्रतीच्छतः ।
स पृष्टव्यः किं त्वविकृष्ट तपः करोषि अविकृष्ट वा यदि ब्रूत
अविकृष्ट ततो ब्रूयोऽपि प्रष्टव्य त्व पारणकदिने कीदृशो भवसि ।
यदि प्राह ग्नानोपमः तत्राह ॥

आत्रिगठकिञ्जम्मं तं, जणंति मा खम करोहे सज्जायं ।
सक्काकिद्धिमिउं जेवि, विगिट्टेणं तर्हि वियरे ॥

अविकृष्टे तपासि क्लाम्यन्तमणन्ति सूरयो मा कृपय मा कृपण
कुरु न युक्तं तव कृपण कन्तुमशक्यभावादित्यर्थः । तस्मात्कुरु
स्वाध्याय तपः करणात्स्वाध्यायकरणस्य बहुगुणत्वात् । अपि
च । स्वाध्यायोऽपि परम तपः । यत उक्त ॥

वारसाविहम्मि वि तवे सव्वि तरवाहिरे कुसद्धादिट्टे ॥

न वि आत्थि न वियहोहिइ, सज्जायसमं तवोक्कम्मं ॥

अज्ञानोपमस्त्वाविकृष्टतपः कारो तप कार्यते यस्तु विकृष्ट तपः
करोति स यद्यपि पारणकदिने ग्नानोपमोजायते तथापिस
कार्यते । यत आह (सक्क) इत्यादि आदि शब्दः पुनरर्थे ये
पुनस्तपस्विनो विकृष्टेन तपसा पारणकदिने क्लमयितुं शक्या-
क्लाम्यते इतिभावः । तत्र तेषु तपस्विषु वितरेत् दद्यात् तपः
करण तेषां तथा रूपाणामपि समनुजानीयात् । न तु वारणी-
य विकृष्टतपः करणस्य महागुणत्वात् केवलं भक्तपानं त्रैप-
जादिकमानान्य दातव्य । अथ ग्नानोपमो न भवति । किंतु
स्वयमेव सस्तारकप्रतिषेखनार्दान् व्यापारान् सर्वानप्यहीना
तिरिक्त्वा करोति प्रतीच्छते एव च तत्र यो विकृष्टेन तपसा
ग्ज्ञानोपमो भवति । तत्रेय सामाचारी ॥

अन्नपदिच्छेणे वहुगा, असति गिद्धाणोवमे अरुंते य ।

पफिलेहणसंधारग, पाणग तह मत्तगतिगं च ॥ ? ॥

तस्मिन्नाच्छे यद्यन्यः कोऽपि विकृष्टतपः कारी कृपको विद्यते
स च पारणकदिने ग्नानोपमो वा भवेद ग्नानोपमो वा तथाऽपि
तस्मिन्विद्यमाने कृपके अन्य कृपकमाचार्यो न प्रतीच्छते प्राक्त-
नस्य हि कृपकस्य पारणकदिने ग्नानोपमस्याग्ज्ञानोपमस्य
वा सतोऽवश्यं कर्त्तव्य । न च द्योवैयावृत्त्यकरणे साधवः
प्रभवति तस्मान्न प्रत्येषणीयः । यदि पुनः साधवोऽनुमन्यते
सोऽपि प्रतीप्यता तस्यापि वैयावृत्त्यकरणेन समाधिमुत्पादाय
प्याम इति तदाप्रतीच्छनीय यदि पुनर्गच्छे विद्यमानेऽपि
विकृष्टतपः कारिणि कृपके गच्छाननुमतावाचार्योऽन्य
प्रतीच्छति तदा तस्यान्यप्रतीच्छने प्रायश्चित्तम् ।

दधुकाञ्चत्वारो दधुमासा (असत्ति) तथा असति प्रा-
योग्यद्वये ये दोषास्ते च वक्तव्या । तेचामी । द्यो कृपकयो-

युगपत्पारणकदिने समापतिते पर्याप्त्या पारणकद्वये अज्ञान-
तोऽस्तति असस्तरण भवेत् । असस्तरणाच्च यदेपणादि प्रेर्यं-
ति तन्निमित्तं प्रायश्चित्तमाचार्यस्याऽपतति आज्ञानगाढयञ्च
दोषा जायते । तथा पारणकप्रायोन्यद्वयसंपादनेन सस्तरण-
मकुर्वत्सु साधुषु विषये सोऽप्रीतिं कुर्यात् । अप्रीत्या च
अनागाढामागाढां वा परितापनां प्राप्नुयात् । तथा च सति
तन्निष्पन्नमपि प्रायश्चित्तमाचार्यस्य अन्यच्च शिष्याः प्रतीच्छ-
काश्च द्योवैयावृत्त्यकरणतो भग्ना एव चित्तये-
युर्यथा अन्यान्यकृपकवैयावृत्त्यकरणेन नाऽस्माकं सूत्रमर्थो
वा तस्मादन्यत्र व्रजाम इति । तथा (गिद्धाणोवम) इति तेषु
गच्छवांसिषु साधुषु वास्तव्यकृपकवैयावृत्त्यकरणेन व्यापृतेषु
ग्ज्ञानोपमो जायते । तदा तस्याऽचार्यस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गु-
रुकाः । (अमन्तेयत्ति) तथा गच्छ वास्तव्यकृपककरणव्या-
पृततया भक्तपानं वागतुकस्याददाने स भक्तार्थं पानार्थं वा
स्वयं हिंस्ते प्रतिषेखनादिक्रियां च स्वयमेव कुर्यात् ।
हिंस्मानश्च क्षुधा पिपासया शीतोष्णेन वा पीकितो यद्यना-
गाढां परितापनां प्राप्नोति तदा प्रायश्चित्तमाचार्यस्य चतुर्दश
अथागाढ तदा चतुर्गुरु । अथ मूर्ध्नि तदा पद्दद्यु ॥ तथा
परिताप्यमानो यद्येपणां प्रेरयति तदा तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं
अथ न प्रेरयति । तदा प्रनूतमदतोयदानागाढादिपरितापनां
प्राप्नोति तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं । अथ तत्र गच्छेऽन्योवास्तव्य-
कृपको न विद्यते । तदा नियमतः प्रतीच्छनीयः । केवलं
सोऽपि गच्छानुमत्या । अन्यथा न किमपि तस्य गच्छः करि-
ष्यति । तत्र यदि प्रमादतो वैयावृत्त्यभीरुतया गच्छो नानुम-
न्यते । तदा स प्रज्ञापनीयः । अथ कारणवशं
तस्तदा न प्रतीच्छनीयः । यदि पुनर्गच्छाननुमत्याऽपि प्रतीच्छति
तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो दधुकास्तथा गच्छानुमतौ
यो यत प्रतीक्ष्यते ततः कृपकप्रायोग्यमानयति । अननुमतौ
च नकोऽपि किमप्यानयतीत्यसति पारणकदिने पर्याप्त्याप्रा-
योग्यद्वये असस्तरणमसस्तरणाच्च परितापनाद्दुःख । तन्नि-
मित्तं प्रायश्चित्तमाचार्यस्य तथा पारणकदिने ग्नानोपमो जायते
तथा शेषसाधुप्रयोजनतरं व्यापृततया भक्तपानं वा ददानेषु
स्वयं हिंस्माने ये दोषास्तेऽपि वक्तव्या ॥ संप्रति तस्य कृप-
कस्य वास्तव्यस्याऽगंतुकस्य वा कृतप्रत्याख्यानस्यापि यत्
प्रतिदेवस कर्त्तव्यं तदाह । (पफिलेहणे) इत्यादि । तस्यो-
पकरणं कल्पादि यथायोग्यमुभयकालं प्रतिषेखनीयं सस्तारक-
श्च तस्य कर्त्तव्यः । तथापानकं पातीय तस्योचित्तप्राणीय
दातव्यं तथा मात्रकात्रिकं च उच्चारमात्रकं प्रखवणमात्रकं
खेदमात्रकं च यथाकालं समर्पणीय परिस्थापनीयवा ॥

सांप्रतमेनामेव गायी व्याख्यानयन् प्रथमतो (अन्नपदिच्छेणे
वहुगा) इति च व्याख्यानयति ॥

दुण्णेगतरे खमणे, अन्नपदिच्छंतंथरे आणा ।

अप्पत्तिपरितावण, सुत्ते हाणि अन्नहिं च इमे ॥

वास्तव्ये कृपणे कृपके द्वयो ग्नानोपमयोरन्यतरस्मिन्विद्य-
माने यदि गच्छानापृच्छया अन्य प्रतीच्छति । तदा तस्मिन्नि-
व्यं प्रतीच्छति प्रायश्चित्तं दधुकाश्चत्वार इति चाप्यशेषः । तथा
युगपत् द्वयोः पारणकदिने युगपत्समापतिते प्रायोन्यद्वयं
अज्ञानतोऽस्तति यदि वास्तव्यकृपकवैयावृत्त्यकरणव्यापृतना-
भागतुकस्य वैयावृत्त्यकरणे वेदातिक्रमतोऽसस्तरणं भवेत्
तस्मिन्नासन्तरणे यादेपणादि प्रेरयति तन्निमित्तं प्रायश्चित्तमाच-

र्यस्य तथा (आणात्ति) आज्ञापकदेशपदसमुदायोपचारत्वात् आज्ञाज्ञानवस्थामिथ्याधिराधनादोषाः प्राप्नुवन् । तस्य वा सस्तरणे अप्रीतिरप्रीत्या च परितापननिमित्तमपि प्रायश्चित्तं तथा शिष्याः प्रतीच्छाकाश्चैवं चित्तयैयुरस्माकं द्वयोः कृपकयो वैयावृत्यकरणव्यापृतानां सूत्रे हानि रूपवृत्तकणमेतत् अर्थे च तस्मादन्यत्र ब्रजाम् । संप्रति (गिज्ञाणो धामभ्रमंतेयत्ति) व्याख्यानयति (गेज्ञाण तुल्ल गुल्ला भ्रमंते परितावणा य सयकरणे । णेसणगहणागहणे-डुगह्णं रुतमुच्छाय) साधु वास्तव्यकृपक वैयावृत्यकरणतः प्रयोजनान्तर व्यापृततया वा वैयावृत्यमकुर्वन्तु यथागतक कृपको ग्यानतुल्यो ग्यानोपमो जायते । तदा सूरः प्रायश्चित्त चतुर्गुरुकाः । तथा भक्तं पानं च अद्दत्सु स्वयं (दुग्दुर्हिंमंतात्ति) चिकार्यं च हिंरुमाने स्वयं वा उपकरणस्य प्रत्युपकरणैः करणे वा परितापना अनागाढा वा (मूर्च्छायति) मूर्च्छां च तन्निमित्तं प्रायश्चित्तमाचार्यस्य तत्रागाढपरि तापनानिमित्तचतुर्द्वेषु । आगाढपरि तापनानिमित्तं चतुर्गुरु मूर्च्छानिमित्तं पट दधु । णेसणगहणागहणे । इति स स्वयं हिंरुमानः कुधापि-पासया वा शीतेन वा उष्णेनवा परितापितः सन् यदि नेपणोयमपि गृह्णाति तन्निमित्तं प्रायश्चित्तमग्रहणे ऽनेपणो-यस्य प्रनूनं हिंरुमानो यद्वाप्नोति । आगाढपरि तापनादिक तन्निमित्तं मापि यत् एवमादयो दोषाः । तस्माच्छ्रुतमापृच्छय नदनुमत्या प्रतीच्छेत् । प्रतीच्छितस्य च सर्वप्रयत्नेन निजरा-र्यतया कर्तव्यमिति । इह आगतं सन्प्रयमदिवसेऽपि प्रच्छनी-यो यथा केन कारणेन त्वमिहागतो ऽसीति अन्यथा यदि तम-पृष्ट्वैव आलोचना मदापरित्या च संवासयति । तदा प्रायश्चित्तं तदेवाह ॥

पदमदिगंमि न पुच्छे, बहुत्रो मातो उ वाङ्गुरुत्रो य ।

तस्यमि हुंति बहुगा निहं तु अतिक्रमे गुरुगा ॥

यदि प्रथमे दिने न पृच्छेत् तर्हि तस्या ऽचार्यस्य प्रायश्चित्तं द्वयमासः । द्वितीये दिने पृच्छतो मासगुरु तृतीये त्रयं च त्वारो द्वयमासाः । त्रयाण तु दिनानामतिक्रमे चतुर्था द्विपु दिवसे च प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः । अत्रना अपवादो भवति यदि कार्यादिप्रयोजन वशात्तमक द्वे त्रौणि दिनानि षण्मासानपि यावन्न पुनति तथापि न प्रायश्चित्तं माक तथावाह ॥

कञ्जे नचपरिणणा, गिज्ञाणराया य धम्मकह्वादी ।

धम्मामा उक्कोसा, तेसि तु वड्कमे गुरुगा ॥

कार्ये कुत्रगणम् धविषये व्यापृतो जवेदाचार्यः । तथाकेना प्रपि साधुना नरूपपरिहा कृता तस्य समीपे दोकोभूयानाग-च्छति । तत्राचार्यो धम्मकथने व्यापृतः । ग्यानप्रयोजने वा व्यापृतः ॥

(रायाधम्मकह्वाति)

राजाचधर्माधी प्रतिदिवसमेति ततस्तस्य धर्मं कथयि तव्य इति धर्मकथि र्त्वेन व्यापृतः । वादावा कश्च न प्रवदः सप्रथिन' स निग्रही तव्य स्तत एतं कारणं व्यापृतः सन् आचार्यो जघ्न्यत एक चे श्रीणि वा दिनानि उक्कयतो यावत् षण्मासान्ता घटाम तुक प्रह्मादोचनां वा प्रहापयितुं न प्र-पात्येत् । इत्यमप्रपारणं च दोषाभाव' तेषां षण्णां मासानां पुनर्यतिक्रमे किमुक्तं भवति । षण्मासेऽयः परतोऽपि यदि न पृच्छति ना ऽपि क्षाययन्वालोचनां तत् प्रायश्चित्तमाचार्यस्य

गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः ।

अन्यनु ब्रुवते । षण्मासानां परतो यदि न पृतीच्छत्यालोचनां ततः प्रायश्चित्तमाचार्यस्य गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः । अन्ये तु ब्रुवते षण्मासानां परतो यदि न प्रतीच्छत्यालोचनां तदा द्वयमासः । द्वितीयदिनेऽप्यप्रतीच्छने मासगुरु । तृतीयदिने चतुर्द्वेषु । दिनत्रयातिक्रमे चतुर्थादिषु दिनेष्वप्रतीच्छने चतुर्गुरुका इति कार्यादिप्रयोजनवशातो व्यापृत इमां यतनां कुर्यात् ॥

अत्रेण पम्दिच्छवे, तस्मासति सयं पम्दिच्छए रत्तिं ।

उत्तरवीमंसाए, खिन्नो य निसिंपि न पम्दिच्छे ॥

यद्यन्यो गीतार्थस्तस्याचार्यस्य समीपेऽस्त्यालोचनाहंस्तर्हि स सदृशनीयो यथा ऽयमापृच्छता । मालोचनाचास्य प्रती-ष्यतामिति । अथ नास्त्यन्यो गीतार्थस्तदा तस्य गीतार्थस्या ऽसति ज्ञावप्रधानोऽय निर्देशोऽभावे स्वयमेव रात्रौप्रतीच्छि-त्यालोचनां अथ यथा श्रुतिगुत्तेन पशुकः षण्मासाद् यावत् वाद् दत्वा निर्जित एव दीर्घकाशावलाविनिविवादे रात्रावप्युत्तरविमर्शेन प्रत्युत्तरचितया खिन्नपरिभ्रांतो निशायामपि न प्रतीच्छत्यालोचनां दत्तामिति भयवा अत्राप्यपवादस्त मेवाह ॥

दोहिंतिहिं वा दिणेहिं, जइच्छिज्जइ तेनहोऽ पच्छित्तं ।

तेणपरमगुणवणा, कुञ्जादिरत्तो व दीवंति ॥

यदि षण्णां मासानां परतो षण्णां दिनान्यां त्रिजिवां दिनैः परप्रवादी नियमात् पराजेष्यते कुञ्जादिकार्यं वा समाप्तिमु-पयास्यतीत्येवं निश्चीयते । ततस्तेष्वपि दिनेष्वप्रच्छने आ-लोचनाया अप्रतीच्छने वा न प्रायश्चित्तं भवति । अथ ज्ञायते तेष्वप्येकत्रिदिषु दिवसेषु न कुञ्जादिकार्यसमाप्ति र्भविष्यति । न च परवादाजेष्यते तदा षण्मासाऽसमाप्ता चैव राज्ञः समीपे गन्वा ज्ञापनीयम् । यथाहं दिनमेकमक्षणिको भविष्यामि नान्यथा अण्हीया इति कुञ्जादिकार्येष्वपि कुञ्जादी न्यनुज्ञापयति तथावाह (तेण परमित्यादि ।) तेनेत्ययं तत् इत्यर्थे तत् षण्मासेन्य. पर कार्यापरिच्छितौ संनाय्यमा नायामनुज्ञापना कुञ्जादेदिनेमेकयावत्कर्त्तव्या राज्ञश्च वादिवि-षये कारण दीपयंत्याचार्याः यथाऽह कारणवशेन दिनमेकम-क्षणिको भविष्यामीति । एव चन्न कुर्वति तदा प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकाः । तदेवमुक्तः कृपणोपसपद्विधिरिदानीं ज्ञानार्थं दर्शनार्थं प्रतीच्छितो नियमादालोचनां दापयितव्यस्सच दाप्यमानः कथमालोचनां ददाति उच्यते ॥

आज्ञायणा तह चव य, मूळुत्तरे न वरि विगम्पिडमं तु ।

इत्थं सारणवायण, निवेयणं तेवि ए मेव ॥

यथा सांज्ञो गि कानां विहारालोचनायां मूळगुणातिचारविषये उत्तरगुणातिचारविषये च भणितं । तथात्राऽपि जणितव्यं । किमुक्तं त्रवति । उपस रथमानोऽप्यालोचनां ददानं पूर्वं मूळ गुणातिचारत्वागुक्तमेणालोचयति पश्चात्तरगुणानिति । नवरमय विशेषः । विक्रिते आलोचिते एकत्र स्थितान् निग्रस्थितान्वा प्रत्येकं वन्दित्वा इदं भणति ॥

आज्ञायणामे द्विष्ठा, इच्छामि सारणवारणवोयणं ।

तेष्वेवमेव प्रतिनणन्तो निवेदनहुव्यन्ति (अज्ञो अम्हे वि-सारजा वरिण्जा) इति गता उपसपदालोचना साम्प्रतम-परवालोचनायाऽत्र प्रकृतं ॥

एमेव य अवहे, किं तेन कया तर्हि वियविसोही ।

अहिगरणादीसाहति, गीयत्योवा तर्हि नत्थि ॥

यथा विहारादोचना यामुपसपदादोचनायां चविधिर्मणित एवमेव तथैव अपराधे अपराधादोचनायामपि रूप्यो यावत्पृष्ठे वा अपृष्ठे वा ब्रूते अहमपराधादोचकः समागतः । ततः आचार्यैर्वक्तव्यः । केनकारणेन ते त्वया तत्रैव स्वगच्छे एव नकृता विशोधिः प्रायश्चित्तांगीकरणेन एवमुक्ते यदि साध्यति कथयति अधिकरणादीनि । अधिकरण तैः सह आदिशब्दात् प्रागुक्तविकृतियोग प्रत्यनीकादि कारणपरिग्रहः । अथवा वक्ति तत्र गीतार्थो नास्ति । तत्राधिकरणादिष्वविशुद्धकारणेषु समागत एव प्रतिज्ञणनीयः ॥

नत्थि इहं पन्नियरगा, खुल्लवेत्तं उगमवि य पच्छित्तं ।

संकीयमादीव पदे, जहकम्मं ते तहवि ज्ञासे ॥

अस्तीति निपातो बहुवचनार्थः प्रतिचारका नाम अपराधापन्नस्य प्रायश्चित्ते दत्ते तपः कुर्वतो ग्लानायमानस्य वैया वृत्यकरास्ते इह मे पार्श्वे न सति खल्लक्केत्र नाम मदभिक्क यत्र वा प्रचूतमुपकारि घृतादिद्रव्यं न दत्तयते तादृशमिदं क्षेत्रं तथाविधदानश्रद्धाश्रावकाभावात् वयमपि च स्तोकेऽप्यपराधे उग्र प्रायश्चित्तं ददुमः तथा गुरुपारपर्यं समागमात् तथा यानि (नत्थी सकिय सघामे) त्याडि प्रागुक्तगाथोपन्यस्तानि शकितादीनि पदानि तानि सभवेन यथाक्रमं तयेति समुच्चये विज्ञापेत् ब्रूयात् यथा प्रायश्चित्तसूत्रमनुसृत्य प्रायश्चित्तं दीयते तदिदानीं विस्मृतं शंकेतं वा जातं नचार्थं स्मरामि । ततः कथं प्रायश्चित्तं प्रयच्छामि अथवा प्रायश्चित्ते प्रतिपन्ने सति तत्तपः त्वयेह कर्तव्यं । तत्रचेयमस्माकं सामाचारी वहिर्भूमिमात्रमपि सघाटकं विना न गतव्यं यदि पुनः कोऽपि गच्छति ततस्तस्मै प्रायश्चित्तमत्युग्रं ददामि इत्येव यथासंभवं शकितादीनि ब्रूयात् न तु दद्यादादोचनामिति यस्तु निर्गमनं शुद्ध आगमनेन शुद्धो वा प्रतीक्ष्यते तस्यादोचनायां विधिर्वक्तव्यः ॥ व्य उ १ ।

नन्वकृत्येसमासेविते यत्कर्मवचं तदनुज्ञवनीयं भवेत्यादोचनाया को गुण इत्या शक्याम् ॥

आसेविते वकिवेणा, जोगादिहिं होंति संवागा ।

अणुतावो ततो खदु, एसा सफडा मुणोयन्वा ॥ ३ ॥

(पचा) वृ १५ आसेवितेऽप्याचरितेऽपि अनासेविते कर्माभावात् फलैर्वाज्ञानुपादानादित्यपि शक्यार्थः । अकृत्ये साधनामविधेये कथमित्याह अनाभोगादिभिरज्ञान प्रभृतिभिस्तद्यथा ॥

सहसाणानोगेण व, जीएण व पेद्धिएणव परे ए व ।

मणेणा यं केण व, मूढेण व रागदेसेहि ॥

भवति जायते कुत इत्याह संवगा संसारभयादनुत्तापपश्चात्ताप प्राकृताकृत्य विषयस्तज्जन्मकर्म क्लृपणहेतुचूत आदोचनायामिति गम्यते ततः किमित्याह । ततोऽनुत्तापात् खदुर्वाक्यालकारे एसादोचना स फडा सार्थिका (मुणोयन्वति) ज्ञातव्येति गाथार्थः ॥

अयं कयमनुतापादादोचना सरुदा भवतीत्यत आह ॥

जहसंकिद्वेसत्रो इह, वंधो वेदारणत्रो तहा विगमो ।

तं पुण इमीए णियमा, विहिणा म ड मुप्पउत्ताए ॥

व्याख्या । यथा यत्तत् सक्केशाङ्गागादिवक्कण चित्तमाद्विन्यादिहा कृत्यासेवने वधोऽशुभकर्मापादनं जीवस्य भवति व्यवदानं वैष्णो धन इति वचनात् शुक्तिः ततो व्यवदानात्पश्चात्तापरूपचित्तविशुद्धेः सकाशात्तया तद्वद्विगमा निर्जरणमकृत्यकरणजन्याशुभकर्मणो भवति यद्येव ततः किमित्याह (तपुणत्ति) तत्पुनर्व्यवदानमनया नियमादवश्यतया भवति विधिना विधानेन वक्ष्यमाणेन सकृत्सदासुप्रयुक्तया ज्ञावसारं प्रवर्तितयेत्यतः सफल्येयमिति गाथार्थं विधिना प्रयुक्तादोचनाव्यवदानतः सफडा स्यादित्युक्तमथोक्तस्यैव विपर्ययमाह ।

इहरहा विवज्जत्रो वि हु, कुवेज्ज किरिया दिणायतोणेओ ।

अवि होज्ज तत्थ सिद्धीआणाजंगा न उणएत्थ ।

व्याख्या । इतरथाऽविधिप्रयोगे आदोचना या विपर्ययोऽपि व्यवदानाभावेन आदोचना निष्फलत्वमपि अनर्थफलत्वं वा स्यात् न केवलं विधिना सफलत्वमविधिना विपर्ययोऽपि स्यादित्यपिशब्दार्थः हुर्वाक्यालकारे । कुत एवमिदमित्याह । कुवैद्यक्रियादिज्ञाततः दुर्निपकं प्रवर्तितरोगोचिकित्साप्रभृत्युदाहरणेनादिशब्दादविधिविद्यासाधनादि परिग्रहः ज्ञेयो ज्ञातव्यः । अविद्यादोचनायां विशेषमाह । अपीति सभाव्यत एतत् यद्युतं भवेज्जायेत पुण्यानु भावात् तत्र कुवैद्य चिकित्सायां सिद्धिः प्रयोजननिष्पत्तिरारोग्यमित्यर्थः न पुनरत्र नत्वविद्यादोचनायामिष्टसिद्धिः कुत इत्याह आज्ञाभगादाप्तेपदेशान्ननुपादानादिति गाथार्थं एतदेव स्पष्टयन्नाह ॥

तित्यगराणं आणा, सम्मं विहिणा उ होइ कायन्वा ।

तस्ससहा उकरण, मोहादतिसंकिद्वेसोत्ति ॥

बंधो य संकिद्वे सा, ततोण सेवेति तिव्वतरगात्रो ॥

ईसिमद्विणं ए वत्थ सुज्झनीदीरसादीहिं ॥ ७ ॥

व्याख्या । तीर्थकरणा जिनाना माज्ञोपदेशः सम्यक् भावत विधिना नुवक्ष्यमाणविधानेनैव भवति स्यात् कर्तव्या विधि विपर्यये दोषमाह तस्या जिनाज्ञाया अन्यथा तु करणे अविधिविधाने पुनः कुत इत्याह । मोहादज्ञानात् किमित्याह अतिसक्केश आत्यतिकं चित्तमाद्विन्यं भवति इति शब्दः समाप्ताविति वधश्चाशुभकर्मवधः पुनः सक्केशादुक्तरूपाद्भवति । किंचेतस्ततः सक्केशान्न सः नैवासौ कर्मबंधोऽपैत्यपगच्छति किंचूतात् संकेशादित्याह । तीव्रतरकादकृत्यासेवादेतुचूतसक्केशापेक्षयाऽतिशयोक्त्यात् अविधादोचना कृताज्ञाभगजन्यादित्यर्थः ॥

इहार्थे दृष्टान्तमाह ॥

इपन्मद्विनं मनाम्मद्वयुक्तं न नैव चख्वामं शुद्धयति निर्मद्वी भवति नोदीरसादिभिर्गुद्विकाद्रव्यप्रचूर्तिनिर्वहुतरमाद्विन्यहेतुभिरादिशब्दात् रधिरादिपत्रिग्रहः । यथाहीपन्मद्विनं प्रचुरमाद्विन्यहेतुना शुध्यत्येवमकृत्यासेवाकृतोवधोऽतिगाहनरवधहेतुना आज्ञाजगदेतुचूतसक्केशोनापैतीतिगाज्ञाद्वयार्थं पचा वृ १७ ॥ व्यवहारे आदोचनायाश्चैमे गुणा ॥

दहुरी व्हादीजणणं, अप्पर नियत्ति अज्जवं मोही ।

दुकरकरणं विणओ, निमद्वत्तं च मोहि गुणाद्वधोजीवो ॥

दधुता यथा नारवाही अपहृतज्ञागोदधुर्भवति तथा आदोचकोऽप्युद्यतगद्वयो दधुर्भवति इति दधुता तथा तद्दहनं तद्वादिणा

दिक इ प्रत्ययः प्रवृत्ति स्तस्याजननमुत्पत्ति र्हादिजनन-
प्रमोदोत्पाद इति यावत् तथा ह्यतीचार धर्मतस्य चित्त-
स्य मध्यगिरि पवनसपक्षेणैव आलोचना प्रदानेनार्ता चार
धर्मा पगनतो भवति सविमानां परम मुनीनां महान्प्रमोद
इति । तथा (अप्पर नियत्तित्ति) आलोचना प्रदानत
स्वयमात्मनो दोषेभ्योनिवृत्ति र्ना तांचहृद्वाऽप्यन्ये आलोचना
त्रिमुखा ऋवतीत्यन्येषामपि दोषेभ्यो निवर्तनमिति । तथा
यदतीचारजात प्रति सेवित तन्परस्मै प्रकटनामात्मन आर्जवं
सम्यन्विनावित ऋवति । आर्जवं नाम अमायाविता तथा
अतीचारपंकमश्चिनस्यात्मनश्चरणस्य वा प्रायश्चित्तजलेन
अतीचार पकप्रकाशनतो निर्मूलता शोधि । तथा दुष्करकरणं
दुष्करकारिता तथाहि यत्प्रतिसेवन तन्नदुष्करं अनादिभवा
ज्यस्तन्वात् यत्पुराज्ञोचयति तत् दुष्कर प्रनत्वमोक्षा
नुयायि वीर्येणैव विशेषेणैव तस्य कर्तुमच्यत्वात् । तथा
(विणञ्चित्त) आलोचयता चारित्र्यविनय सम्यगुपपादितो
ऋवति (नेस्सद्वृत्त) मिति सगल्य आत्मानि शल्य कृतो
ऋवतीति निःशल्यता एते शोधिगुणा आलोचनागुणा आलो-
चनाशोधिरित्यनर्थगतत्वात् । व्य उ १ ।

आलोचनायां चत्वार्यां ये गुणा ऋवन्ति ते भक्तप्रत्याख्यान
शब्दे वक्ष्यन्ते ।

(८) काज्ञोचना ग्रहीतव्या तानि स्थानानि ॥

आलोचना येषु कार्येषु कर्तव्या तानि व्यवहारकल्पे यथा
(आलोचयन्ति का पुणकस्स सगासे व होइ कायच्चा । केसु
व कजेसु ऋवे गमणा गमणादि एसु तु) का किंस्वरूपालो-
चनेति प्रथमं प्रतिपाद्यं ततस्तदनंतरकस्य सकाशे समीपे
ऋवति कर्तव्यालोचनेति वाच्यं तथा केषु कार्येषु भवत्या-
लोचनां तत्र प्रतिपत्ति लाघवाय सङ्केपतो ऽत्रैव निर्वचनमाह ।
गमनागमनादिकेषु गमने आगमने आदिशब्दात् शक्यासं-
स्कारकवत् पात्रपादप्रोन्नतकग्रहणादिपरिग्रहः । तुशब्दो
विशेषणे । मंचेनाद्विदिनष्टि गमनागमनादिष्ववश्यकर्तव्येषु
सम्यगुपयुक्तस्याऽऽष्टुभवावतया निरतिचारस्य वक्षस्थस्याप्र-
मत्तस्य यते गलोचना ऋवतीति आह यानि नामावश्यकर्तव्या-
नि गमनादीनि तेषु सम्यगुपयुक्तस्याऽऽष्टुभवावतया निरति-
चारस्याप्रमत्तस्य किमाज्ञोचनया तामन्तरेणाऽपि तस्य श्रु-
त्वात् यथासूत्र प्रवृत्ते मत्यमेतत्केवलं याचेष्टानिमित्ता सूक्ष्म-
प्रमादनिमित्ता वा सूक्ष्मा आश्रवक्रियास्ता आलोचना मात्रेण
शुद्ध्यतीति तच्छुद्धिनिमित्तमाज्ञोचना उक्तं च ॥

जया उवउत्ता नेरऽयागे ये करऽ ये करणिजायत्ते
जोगा तस्य का विमोही आज्ञोऽण् आणाज्ञोऽण् वा गुरु
जण्ड तस्य जावित् निमित्ता सुहुमां आमवकिरिया ता
उमुञ्जति आलोचयणामेत्तणंनि ॥

तत्र का नामाज्ञोचनेति यत्प्रथमं चार तन्मुप्रसिद्धत्वादन्यत्र
वा कृष्णव्ययनादियुव्याव्यात तद्यपि स्थानाशून्यार्थनिचि-
च्यते । आज्ञोचना नाम अवश्यकरणीयस्य कार्यस्य पूर्व
कार्यममात्रे नर्ह वा शब्द वा पूर्व मपि पश्चादपि गुणे पुरनो
यत्तमा प्रकटीकरण साज्ञोचना उपगितनेषु प्रायश्चित्तेषु केषु
चिन्मज्जानि केषुचिन्न मंनवाति । तत्र येषु मंनवानि तत्प्रति-
मिच्छयमिदमाह ॥

विष्ण नन्वि वियरुणात्रा उ विवेगे तद्वा वि उम्मगो
आलोचनाऽ प निरमा गीयमगीण व केमि वि ॥

चित्तीये सूत्रक्रमं प्रामाण्यानुसरणात् प्रतिक्रमणं तस्मिन्
चित्तीये प्रतिक्रमणवृत्तौ प्रायश्चित्ते नास्ति विकटना आलो-
चना तथाहि सहसाऽनाभोगतो वा यदा किंचिदाचरित भवति
यथा मनोज्ञेषु शब्दादिष्विन्द्रिय गोचरमागतेषु एव मनोज्ञेषु
देषगमन तदा तदनंतरमेव मिथ्यादुष्कृतमिति श्रूते तच्च तैनेव
शुद्धिं यातीति नालोचयति (वा उविवेगत्ति) वा शब्दो वि-
ज्ञापायां विवेके विवेकार्हे प्रायश्चित्ते आलोचनाया विभाषा
कदाचित् भवति कदाचिन्नऋवतीतिभावः । तथाहि तत्
विवेकार्हे नाम प्रायश्चित्त यत्परिस्थापनया शुध्यति यत्र-
यदकल्पिकमाधाकर्मिकादिपूर्वमविदितत्वेन गृहीत पश्चाच्चक-
थमपि ज्ञातं तत्तदा परिस्थापयतः शुभ्रजावनाध्यारोहे केव-
लज्ञानमुत्पद्यते । तदाऽसौ कृतकृत्यो जात इति नालोचयति
अनुत्पन्नतुज्ञानातिगये नियमादागत्य गुरुसमीपमालोचय-
तीति । (तदाविउस्समोऽति) यथा विवेके आलोचना विभा-
षा तथा व्युत्सर्गेऽपि किमुक्त भवति । व्युत्सर्गेऽपि कदाचिदा-
लोचना भवति । कदाचिन्नऋवति । यथा स्वप्ने हिंसादिकमा-
सेवितं तच्छुद्धिनिमित्तं च कार्यात्सर्गं कृतस्तदनन्तरं च
शुभ्रजावनाप्रकर्षितः केवलज्ञानमुत्पादि । मरण वा तस्याऽक-
स्मिकमुपजातमिति नास्त्यालोचना अनुत्पन्ने तु ज्ञाने जीवित
यावत्नियमादवश्यविकटना यत् आलोचयति ॥ यथा ॥

स्वप्ने मयाहिंसादिकमासेवित कार्यात्सर्गेण च विशोधित-
मिति ॥

तच्चालोचनाईसप्रायश्चित्तमेतेषु स्थानेषु भवति । व्य० उ० १
करणिज्जेसु उजोगेसु, छउमत्यस्स चिकवुणो ॥

आलोचयणपाच्छित्तं, गुरूणं अंतिएसिया ॥

करणीया नाम अवश्य कर्तव्या योगा श्रुतोपादिष्टा सयमहेतव
क्रिया अथवा योगामनोकायव्यापाराः (जोगो विरिय थामो
उच्छाहपरकमो तहा चेष्टा सत्ती सामत्य चिय जोगस्स हवंति
पजाया) इति वचनात्तेचाऽवश्यकर्तव्य इमे कर्म इव वसतौ सं-
खीनगात्र सुप्राणिहितपाणिपादाऽवतिष्ठते वचनमपि सत्यमस-
त्या मृषां वा श्रूते न मृषां वेति मनसोऽप्यकुशलस्य निरोधन कुश-
लस्यादीरणमेव रूपेषु करणीयेषुसम्यगुपयुक्तस्य निरतिचार-
स्येति वाक्यशेषः सातिचारस्योपरितनप्रायश्चित्तसंज्ञात्
वक्षस्थस्य परोक्षज्ञानिनो नतु केवलज्ञानिनस्तस्य कृतकृत्यत्वे-
नालोचनाया अयोगात् उक्तं च (उउमत्यस्स हवऽ आलोचना
न केवलिणो) इति तत्रा तत्रोक्तेन प्रकारेण त्रिकृत इत्येव-
शीलो भिक्षुस्तस्य यतेराज्ञोचनाप्रायश्चित्त स्यात्तदपि च
गुरूणामतिके समीपे नान्येषामिति ॥ प्रव० द्वा० ए० धर्म-
त्र० ३ ॥

इह करणीया योगा इति सामान्यनोक्तम् ।

अधुनानामग्राह करणीययोगप्रतिपादनार्थमाह व्य उ. १ ।

चिकववियार विहारे, आणगुय एवमाऽकजेसु ।

अविगारियंमि अविण तो, होज्जअमुद्धे व परिचोगो ॥

त्रिज्ञाया विचारे विहारे अन्येष्वपि चैवमादिकेषु कार्येषु
आलोचना प्रायश्चित्त भवतीति वर्तने इयमत्र भावना गुरु-
मापृच्छ गुरूणाऽनुज्ञात मन श्रुतोपदेशेनोपयुक्त स्वयोन्य-
भिज्ञावत्प्रपादशक्यासस्नाकपादप्रोन्नतादि यदि वा आचा-
र्योपाख्याय म्त्रिग्यात्प्रनान्तैः कृत्वापनासमर्थप्रायेण्यवन्न-
पावनकपानोपश्रादि गृही वा समागते विचार उच्चार त्रिमि-

स्तस्माद्वा समागतो विहारो वसतावस्वाध्यायिक तमकृत्वा-
घसते रन्यत्र गमनं तत पवमादिग्रहणचैत्यवदननिमित्तं पूर्व-
गृहीतपीठफलकशय्यासस्तारकप्रत्यर्पणनिमित्तं बहुश्रुता-
पूर्वसविविम्बानां वदनप्रत्यय वा सहायव्यवच्छेदाय वा श्राद्ध-
स्वज्ञात्यवपणविहारानामवबोधाय वा साधर्मिकाणां वा
सयमोत्साहनिमित्तं हस्तशतात्परतरमासन्न वा गत्वा समा-
गतो यद्यपि नास्ति कश्चिदतीचारस्तथापि यज्ञापि यज्ञा विधि-
गुरुसमकृमादोच्यितव्यम् अन्यज्ञा सूक्ष्मवशे निमित्तानां
सूक्ष्म प्रमादनिमित्तानां वा क्रियाणां शुद्धभावात् अन्य-
च्चनिरतिचारोऽपि यदि गुरोः समकृ नादोचयति ततोऽविनयो
भवति । अशुद्धपरिमोगो वा । तथाच्चाह । अविकटितेऽनादो-
चितेऽविनयोऽशुद्धे वा परिमोगो भवेत्आदोचिते तूजयदोषा-
भाव.नत्वविनयदोषाभाव.स्यादशुद्धपरिमोगाभाव.कथमुच्यते
कनाऽपि साधुना भिक्क प्रचुरासत्कारपुरस्सरा दब्धा तस्य
शक्तिमुपजात किनामेय भिक्का शुद्धा वा तत्र यद्यनादोच्य
शुक्ते ततोऽशुद्धपरिमोगो भवति तेनादोचित आचार्येण पृष्ट-
मन्यादिवसेषु तस्मिन् गृहे कीदृशी भिक्का अद्वच्यत कियतो
वा भोजनकारिणः प्राधूर्णका वा केऽप्यागताः सखन्दी वा
जाता इत्यादि विज्ञाषा एव च पृष्टे तेन यथावस्थित कथितं-
तत आचार्येण ज्ञाता शुद्धा अशुद्धा वा तस्मादादोचयितव्यः॥
अन्यच्च ॥

उउमत्थो तहन्नहा वा हवेज्ज उवत्रागो ॥

आदोएंतोउहइ सो उं ववियाणईसोया ॥

अन्यच्च किंचान्यदित्यर्थः । गद्यास्थिक. सामान्यसाधुगत-
उपयोगस्तथा यथावस्थितवस्त्वनुसारी अन्यथावा विपरीतो
भवत् । आचार्यस्तु मतिमेधाधारणादिगुणसमन्विततया बहुश्रु-
ततया वातिशयज्ञानी ततः शक्तिमादोचिते अशक्तिमादो-
चितो नि शक्ति करोति तथा यद्यपि गृह्यत शक्तिमुपजात
। तथापि । कदाचिदादोचयन् स्वप्रज्ञयाऽप्यहेत तत शुद्धम-
मगुरु वा स्वयमेव जानाति यदि वा तदीयामादोचनां श्रुत्वा
श्रोताऽप्याचार्यादिक पूर्वोक्तेन प्रकारेणयादिव आचार्यादि-
कस्य पार्श्वे बहवो लोकः समागच्छन्तिबहुत्रयश्चवहु श्रुएवन्
कदाचित्तमपि विषय द्वाकत. श्रुत्वा जानाति शुद्धमशुद्ध वा
तस्मादादोचयितव्य । यदुक्त ॥(गुरुण अतिपे सिया)इति तत्र
स्यादित्यस्य व्याख्यानमाह ॥

आसंकमवाहियंमि य होइ सिया अवहिए तयं पगयं ॥

गणतत्तिविप्पमुक्के तिकखवे वावि आसंका ॥

स्यात्गच्छ आशकमिति प्राकृ तत्वाटाशकायामवधृते चार्थे
आशका नाम विज्ञाया यथा स्यादिति कोऽर्थः ॥
कदाचिद्भवेत् कदाचिन्न भवेत् । अवधृत नाम अवधारण
तत्र तयोर्द्वयोरर्थयोर्मध्येऽवधृतेऽवधारणे प्रकृतमधिकार ।
अवधारणार्थोऽत्रस्याच्छब्द इतिज्ञाव । ततोऽयमर्थः ॥ गुरु-
णामन्तिकेनियमादादोचना यदि वा आशकायामपि कृत
तत्रायमर्थः ॥ गुरुणामतिके स्यात्तावदादोचना यदि पुनरा-
चार्यो गणतत्तिविप्पमुक्तो भवति तत स्तस्मिन्गणतात्तिविप्पमुक्ते-
उपाध्यायस्य समीपे आदोचना अयोपाध्यायस्याऽपि कुत्रा-
दिकायै श्राद्धादिकथनैर्वा व्याक्षेपस्तस्तोऽन्यस्य गीतार्थस्य
तत्रभावे गीतार्थस्याऽपि समीपे आदोचयितव्य गतमादो-
चनाप्रत्यक्षितम् आदोचनीप्राऽतिचाप व्यवहारश्चेत् ।

तिएहमइकमाणं आदोएज्जा पन्किमेज्जा णिदेज्जा
गराहिज्जा जाव पन्विज्जेज्जा तं जहाणाणाइकमस्स
दंसणाइकमस्स चरिता इकमस्स एवं वइकमाणं अइ-
याराणं अणायारा एणं स्या ठा ३ ॥

अतिक्रमाणान्रयाणां गुरवे निवेदनम् ॥

तिएह अइकमाणति । पष्ठया चित्तीयार्थत्वा त्रीनतिक्रमाना-
दोचयेत् । गुरवे निवेदयेदित्यादि । प्राग्वत् नवर यावत्करणत्
विसोहेज्जा विउट्टेज्जा अकरणयाए अचुट्टेज्जा अहारिअ तवो
कम्म पायच्चित्तमित्यध्येतव्यमिति ॥ स्या. टी. ।

अथादोचयितव्यापराधदर्शनार्थं माह पचाशके वृ. १५ ।

आदोएयव्वा पुण अइयारा सुहुमवायारासमं ।

णाणा यारादिगया पंचविहो सोय विण्णेओ २२ ।

व्याख्या । आदोचना विधिस्तावदय मादोचयितव्याः पुन-
प्रकाशनीयास्तु अतीचारा अपराधाः सूक्ष्मवादराः दधु
गुस्का न तु दधवएव वादरा एववा सम्यग् भावशुद्ध्याज्ञा-
नाचारादिगता ज्ञानदर्शनचारित्रतपोवीर्याचारविषया. पंच-
विध. पंचप्रकार. स च आचार. पुनर्विज्ञेयो ज्ञातव्य इति
गाथार्थः ।

१ क. पुनस्सोऽतिचारः कुतोवा प्रवृत्त्यादोचयितव्यमिति
त्रत्तपच्चक्खाण शब्दे ॥

(ए) इव्यादिचतुर्विधमादोचनीयं ॥

किंपुनस्तदादोचनीय । उच्यते । चतुर्विध । इव्यादि
तथा चाह ।

(वेयणमचित्तद्वज्जणवयसट्टाणे होइ खेत्तम्मि ।

दिण निसि सुभिव्व दुभिव्वकावे भावम्मि हेट्टियरे) ॥
इव्यतश्चेतन सचित्तमुपलक्षणमेतत् । मिश्र वा अचित्तम-
चेतन वा अकल्पिक यत्किञ्चित्सेवित क्षेत्रतो जनपदे वा
अध्वनि वा कादतो दिने निशिवा यदि वा सुभिक्के वा दुभिक्के
वा प्रावे हेट्टियरे सप्तमी तृतीयाथे । ऋष्टेन इतरेण वा
ग्लानेन सता यतनया वा दर्पतः कल्पतो वा दोचयति ।
कथमित्याह (जह वादो जपंतो कज्जमकज्जचउक्कय भणई ।
तं तहा आदोएज्जा मायामयविप्पमुक्को उ) ।

यथा वादो मानु.पितुर्वा पुरतोऽलपन् कार्याकार्यञ्च ऋजु
कमकुट्टिव भणतितया आदोचकोऽपिमायामवाविप्रमुक्तः सन्
तदादोचनीय । यथा ऋजुजावेनादोचयेत् व्य उ. ४ ॥

गोचरचर्यातः प्रतिनिवृत्तस्यादोचना पञ्च वस्तुके । यथा ।
(चित्तितु जोगमखित्त नवकारेण त ओ उ अरित्ता ।

पडिउण घयताहे साह आदोअए चिहिणा ॥ ३ ॥)

पुन. चित्तयित्वा योगमखित्तसामुदानिक नमस्कारेण ततश्च
तदनतर पारयित्वा णमोअरहटाण मित्यनेन । तत पठि-
त्वा स्तवमितैश्चतुर्विंशतिस्तवपाठानन्तर गुरसमीप गत्वा
साधुर्जावतश्चारित्रपरिणामापन्न सन्नादोचते तद्विज्ञानिवे-
दन कुर्याद्विधिना प्रवचनोक्तेनति गाथार्थः । प. व. ॥
गोचरचर्याया आगत्य गुरोरावेद्यादोचन गोचरचर्याशब्दे ॥
गोचरचर्यायामकृत्य प्रतिपेन्यादोचयतो मोक्षमार्गाराध-
कन्वमागधना शब्दे ॥ भ० ॥ १८ उ. ६ ॥
यन्वहारकल्पे ॥

(१०) अपराधालोचनायां प्रशस्ताप्रशस्तद्रव्यादयः ॥
अपराधालोचनामधिकृत्य प्रशस्ताप्रशस्तद्रव्यादयो यथा
व्य० ॥ १ ॥

द्व्यादिचररजिगह, पसत्यमपसत्तेते दुहेकेके ।

अपसत्येवजेजे पसत्येहि तु आलोए ॥

अपराधालोचनायां दीयमानायां द्रव्यादयो अन्यत्रैककाल-
मावाश्चन्वारश्चत्तु.सख्याका अपेक्षणीया भवति । तथा
(अग्निगाहृत्ति दिशामभिग्रह. कर्तव्यः । ते च द्रव्यादयो
दिशश्च एकैकं प्रत्येकं दिशा विप्रकारास्तद्यथा । प्रशस्ता
अप्रशस्ताश्च तत्र प्रशस्तान् द्रव्यादीन् अप्रशस्तांश्च दिशो
वर्जयित्वा प्रशस्तैर्द्रव्यादिभिर्दिग्विशेषैश्च । किमुक्तं भवति ।
प्रशस्तेषु द्रव्यादिषु प्रशस्ताश्च दिशोऽभिग्रह आलोचनां
दद्यात् ॥

तत्राप्रशस्तद्रव्यादिप्रतिपादनार्थमाह ॥

जगधरे कुम्भे य, रासीसुय जे दुमा य अमणुष्ठा ।

तस्य न आशोएज्जा, तप्पमिवक्खदिसा तिन्नि ॥

यत्र स्तनकुत्रा कुड्यादीनामन्यतमत्किमपि पतितं तत्
जन्मगृहं तत्र तथा (कुम्भेसुवति) कुड्यग्रहणात् कुड्यमात्रा
विशेषे यत्र पाठांतरं (रुहेसुय) इति तत्र रुहेषु रुड्यगृहेषु तत्र
गात्रेषु अमनोऽतिप्रमापकोऽवादिधान्यराशिषु ये च दुमा
अमनोऽजा निष्कटकप्रभृतयोऽमनोऽजा अप्रशस्ता सृत्रिते
तेष्वन्याश्रयभूतेषु उपलक्षणमेतत् अप्रशस्तासु त्रियेषु अप्र-
शस्तेषु च सध्यागतादिषु नक्षत्रेषु अप्रशस्ताश्च याम्यादिदि-
शोऽभिग्रह नालोचयेत् । किंतु तत्प्रतिपक्षे प्रशस्तद्रव्यादि-
रूपे आलोचयेत् तथा प्रशस्ताश्च तिस्रो दिशः पूर्वामुत्तरां
प्रतीर्चाभिग्रह आलोचयेत् । इदानीममनोऽज्ञान्यराश्यादिषु
द्रव्यादित्वयोजनामाह ॥

अमणुष्ठाधणरासी, अमणुष्ठादुमायहोति द्रव्यंमि ।

जगधररुद्धुम्भ, पत्रायदद्वा इरिक्खंमि ॥

अमनोऽज्ञान्यराशयोऽमनोऽज्ञान्मात्रं भवन्ति इत्ये छष्ट-
या. । जन्मगृहं प्रागुक्तस्वरूप (रुट्ति) रुद्रग्रह (उसरत्ति)
ऊपर यत्र तृणादि नो गच्छति । चिन्नत्तका तटीप्रपात. नृगु-
प्रपातादिक वा दग्ध द्यदग्धमादिशब्दाद्विद्युत्तादिपरिग्रहः
इत्यादि सर्वे क्षेत्रे छष्ट्य तत्र यत् अमणुष्ठा दुमाय
होति द्रव्यंमीत्युक्तं तदेतत् व्याख्यानयति ॥

निष्पत्तकंठञ्जे, विज्जुहते खारकरुय द्दुहे य ।

अयत्तउयत्तं व मीम. गद्वे धाम्मायअमणुष्ठा ॥

निष्पत्ता स्वभावतः पत्ररहिता करीगदय । कटकिनो
यदरीचत्तप्रभृतय । विद्युत्ता विद्युत्प्रपातमग्नां काग्रमा
मोदप्रभृतय । कटुका कटुकरमा गोहिणी कुटर्जनिपादय ।
दग्गादावदग्गाः पत्तान् दुमान् अमनोऽज्ञान् जानीहीति वास्य-
शय नकेवज्ञमनोऽज्ञान्यराशयो मनोऽज्ञान्मात्रं इत्ये
वर्जनीया । किंतु अयमनुत्तान्मनीमकराशयो इत्ये वर्जयि-
तया (अमणुष्ठाधणरासी) इति व्याख्यानयति । अमनो-
ज्ञानि धान्यानि चशब्द । पुनर्ये अमनोऽज्ञान्यराशय ॥

मप्रति फात्तने यद्विच न्ना वर्जनीयास्तानाह ॥

पामकुट्टिद्विगद्विगमे वज्जेजाअट्टमि च नवमि च ।

वट्टि व चउत्तिं वारासिंच, दोएहंपि पक्खाणं ॥

इह इल्लप्रत्ययः प्राकृतेस्वार्थे प्रतिकृष्टा एव प्रतिकुष्टेष्टकाः ।
ते च ते दिवसाश्च प्रतिकुष्टेष्टकदिवसाः । प्रतिपिच्छा दिवसा-
स्तान्वर्जयेत् । तानेव नामत आह च्योरपि शुक्लकृष्णरूपयो-
पक्षयोरष्टमीं नवमीं पष्टीं चतुर्थीं द्वादशीं च । एता हि त्रियय-
शुभप्रयोजनेषु सर्वेष्वपि स्वभावत एव प्रतिकृष्टास्ततो वर्ज-
नीयाः । इदं काश्रतोऽप्रशस्तं वर्ज्यं सध्यागतादिकं, नक्षत्र
तदेवाह ॥

संज्जागयं रविडुरं, सग्गहं विद्वंवि च ।

राहुहयं गहजिन्नं, वज्जए सत्तनक्खत्ते ॥

सध्यागत नाम यत्र नक्षत्रे सूर्योऽनंतरं स्यास्यति । तत्
आदित्यपृष्ठस्थितमन्येषुनराहुर्यस्मिन्नुदिते सूर्ये उदेति तत्
सध्यागतमपरे त्वेव ब्रूवते यत्र रविस्तिष्ठति । तस्माच्चतुर्दश
पचदश वा नक्षत्रं संगतं यत्र रविस्तिष्ठति । पूर्वद्वारिके नक्षत्रे
पूर्वदिशा गतव्ये यदा अपरयादिशा गच्छति । तदा तत्
विचार विगतचारमित्यर्थः । यत्तक्रूरग्रहेणाक्रांतं तत् सग्रह
विद्वंवि यत् सूर्येण परिचुज्ज्यं शुक्तं अन्ये त्वाहः । सूरगतान्
नक्षत्रान् पृष्ठतस्तृतीयं तत् पृष्ठतस्तृतीयं विद्वंवि इति । राहु-
हतं यत्र सूर्यस्य चंद्रस्य वा ग्रहणं यस्य मध्ये नग्रहोऽगमत्
ग्रहभिन्नं । एतानि सप्तनक्षत्राणि चन्द्रयोगयुक्तानि वर्जयेत् ।
यत् एतेष्विमे दोषाः ॥

संज्जागयंमि कइहो, होऽ कुत्तुत्तं विद्वंविनक्खत्ते ।

विडुरपरविजयो, आदिच्चणए अनिब्वाणी ॥

जं सग्गहंमि कीरइ, नक्खत्तेतत्थवुग्गहोहाइ ।

राहुह यंमि यमरणं, गहजिन्ने सोण्णिउग्गादो ॥

सध्यागते नक्षत्रे शुभप्रयोजनेषु प्रारब्धमाणेषु कइहो
रामिर्भवति । विद्वंविनक्षत्रे कुम्भकं विद्वारे परेषां शत्रूणां
विजयः । आदित्यगते रविगते अनिर्वाणिरसुखं स्वग्रहे पुनर्न-
क्षत्रे यत्क्रियते तत्र व्युद्ग्रहः सग्रामो भवति । राहुहते मरण
ग्रहभिन्ने शोणितोऽज्ञान. शोणितविनिर्गमः । एव चूतेष्वप्रशस्त-
द्रव्यक्षेत्रकावभावेषु नालोचयेत् किंतु प्रशस्तेषु तत्र प्रशस्ते
इत्ये शाब्दादिप्रशस्तधान्यराशिषु मणिकनकमौक्तिकवज्र-
वैभूर्यपद्मगणादिराशिषु च प्रशस्तं क्षेत्रं साक्षादाह ॥

तप्पमिवक्खेक्खेत्ते, उच्चुवणा सात्तिवेधयधेवा ।

गंतीरमाणुष्ठाए, पयाहिणावत्तउदयएय ॥

तस्य प्रागुक्तस्याप्रशस्तस्य क्षेत्रस्य प्रतिपक्षे प्रगमनेक्षेत्रे
इक्षुवने उपलक्षणमेतत् । आगमे वा पत्रपुष्पफलोपेते
(सात्ति) वन शब्दोऽत्रापि सवध्यते । सात्तिवने चेत्यगृहे
या शब्दो विकल्पो न तथा गभीरं गभीरं नाम जज्ञन्वादिदोष
वर्जितं शेषजनेन च प्रायेणावक्षणीयमध्यमभागं स्थानं गभी-
रमस्थानमिति वचनात् मानुनादे यत्रोच्चरिते शब्दे प्रतिशब्द
समंतात् उचित्पृति । तन्नागुनाद तथा प्रदक्षिणावत्तमुदक
यत्र नद्यां पद्ममरमि वा तत् प्रदक्षिणावत्तमुदकं तस्मिन्वा
वशब्दो वा शब्दार्थं कचिच्छा शब्दस्यैव पाठः । प्रशस्त
काश्रमाह ॥

उत्तदिणसेमकात्ते, उच्चुवणा गहाय जावमि ।

पुच्चदिसउत्तग वा, चागंति य जाव नवपुच्ची ॥

उच्चानि यानि दिनानि अष्टम्यादीनि तेज्यो ये शेषा द्वितीया-
दयो दिवसास्ते च स कावश्च उच्चदिनशेषकालस्तास्मिन्प्र-
शस्ते व्यतीपातादिदोषवर्जिते उपवृत्तकणमेतत् । प्रशस्ते च
करणे प्रशस्ते च मुहूर्त्ते पतत् कावतः प्रशस्तमुक्त
भावतः प्रशस्तमाह । उच्च स्थान धेपान्ते उच्चस्थाना
ग्रहाः । भावे भावविषय प्रशस्तं । किमुक्त भवति ।
जावत उच्चस्थाने गतेषु तत्र ग्रहाणामुच्च स्थानमेव (सूर्यस्य
मेव उच्चः स्थान । सोमस्य वृषः । मंगलस्य मकरः । बुधस्य कन्या
बृहस्पते कर्कटकः । शुक्रस्य मीनः । शनैश्चरस्य तुला । स-
र्वेषामपि च ग्रहाणामात्मीयादुच्चः स्थानात् यत्सप्तमं स्थानं
तत् नीचः स्थान । अथवा जावतः प्रशस्ता ये सोमग्रहा बुध-
शुक्रबृहस्पतिशशिन पतेषां सवधिषु राशिषु पतैस्त्वदोक्तिषु च
क्षेत्रेषु आलोचयेत् । तथा तिजोदिशः प्रशस्ता ग्राह्याः । तद्यथा
पूर्वा उत्तरा वरती च वरती नाम यस्यां जगवानर्हद्विहरति
समान्यतः केवलज्ञानी मनः पर्ययज्ञानी अवधिज्ञानी चतुर्दशपूर्वी
त्रयोदशपूर्वी यावन्नवपूर्वी यदि वा योयस्मिन् युगे प्रधान
ध्याचार्यः स प्रातिहारिकान् यथा विहरति । पतासां तिसृणां दि-
शामन्यतमस्या दिशोऽभिमुख आलोचनाहोऽवतिष्ठते तस्ये
यं सामाचारी ॥

निसज्जासति परिहारी य, किङ्कमं काउयं जलुकुओ ।

पहुपासिेवरिसां, सुयअणुषवेउं निसज्जमातो ॥

आत्मीयकल्पैरपरिचुक्तेराचार्यस्य निपथां करोति । अस-
ति आत्मीयकल्पानामभावे अन्यस्य सक्तान् वा कल्पान्
गृहीत्वा करोति । कृत्वा च यथाचार्यं पूर्वाभिमुखो निर्पादति
तत आलोचकोदक्षिणत उत्तराभिमुखोऽवतिष्ठते । अथाचार्य-
उत्तराभिमुखो निपठ्ठ । तत आलोचको वामपार्श्वे पूर्वाभिमु-
खस्तिष्ठति । वरती च दिशं प्रत्याभिमुखो जवति । ततः कृति
कर्मद्विदशावर्तवदनक कृत्वा प्रवृद्धोऽजद्वियेन स प्रांजलिः ।
उत्सर्गत उक्तदुकस्थितः सन् आलोचयेत् । यदि पुनर्वहुप्रति-
सेवितमस्तीति चिरेणालोचनापरिसमाप्तिमुपयास्यति तावत
च कावमुक्तदुकः स्यातुं न शक्नोति । यदि वा अशौरोगवत
उक्तदुकस्य सतोऽशौंसि क्षोभमुपयांति ततो बहुप्रतिसेवी ।
अर्शः सुवहुसु गुरुमनुज्ञाप्य निपथायामौपग्रहिकूपादप्राग्ने
वा अन्यस्मिन्वा यथाहं आसने स्थितः आलोचयति किंपुनस्त
दालोचनीय उच्यते । चतुर्विध द्रव्यादि । तथा चाह ॥

चेयणमचित्तद्वयं, जणवयसट्टाणे होइ खेत्तांमि ।

दिणानिसिसुज्जिक्ख, पुब्बिक्खकावे जावंमिहेट्टियरे ॥

उच्यतश्चेतन सचित्तमुपवृत्तकणमेतत् । मिथ वा अचित्तम-
चेतनं चा अकल्पिक यत्किंचित्सेवित क्षेत्रतो जनपदे वा
अचनि वा कावतो दिने निशि वा यदि वा सुमिक्षे वा भावे
हेट्टियरे सप्तमी तृतीयार्ये ह्येन इतरेण वा ग्वानेन सता यतनया
वा दर्पतः कल्पतो वा तत् आलोचयति ॥

(११) ययाञ्जुतेषु-उच्यदिप्वालोचना-तादृशानां
प्रतिपादनम् ॥

सम्प्रति यथाज्ञतेषु इव्यादिप्वालोचना तथाज्ञतद्रव्यादि
प्रतिपादनार्थमाह ॥ १ व्य० १ उ. ॥

आलोचना विहाणं, तं चेव जं दिव्वाखित्तकावे य ।

जावे मुच्चममुच्चो, ससाणिव्हे सातिरेगाई ॥ १ ॥

आलोचनाविधान तदेवात्रापि सविस्तरमभिधानं यद्-

क्तं प्रथमसूत्रे (द्वादिचउरमिगहे) त्यादिना ग्रथेन ततः प्रा-
गुक्तदोषवर्जिता आलोचना प्रशस्ते उच्ये क्षेत्रे कावे भावे च
प्रागुक्तस्वरूपे दातव्या नाऽप्रशस्ते । इह प्रतिसेवितं चिथा भ-
वति । शुद्धमगुरु च । तत्र यत् शुद्धेन जावेन प्रतिसेवित यत-
नया च तत् शुद्धं । तच्च गुरुत्वादेते न प्रायश्चित्तविषया ।
यत्शुद्धेन भावेन प्रतिसेवितमयतनया च तदशुद्ध । तच्च
प्रायश्चित्तविषयेऽशुद्धत्वात् तस्मिन् आशुक्ते प्रायश्चित्तानि केव-
लानि मासिकादीनि सातिरेकाणि च तत्र सातिरेकाणि (स-
सिणिडे) इति सस्निग्धे हस्ते मात्रके वा सति तेन जिज्ञास-
हणत उपवृत्तकणमेतत् तेन बीजकासघटनादिनाऽपि सातिरे-
काणि उच्यन्ति तत्र सातिरेकाणि उच्यन्ति ॥ व्य० १० ॥

(१२) आलोचनासमयवर्णनम् ॥

कावो पुण एताए, पक्खादी वधितो जिणिदेहिं ॥

पायं विसिद्धिगाए, पुव्वारिया तहा चाहु ॥ ए ॥

व्या० । कावोऽवसरः पुनः शब्देष्वेव योज्य । आलोचनाया
विधिस्तावदयं । कावः पुनरेतस्या आलोचनायाः पक्षादि-
रुमासप्रभृतिरादिशब्दाश्चतुर्मासादिग्रहः वर्णितउक्तो जिनैरुह-
द्भिः प्रायो बाहुव्येन । प्रायोग्रहणं यदैव विशिष्टमपराधमाप-
न्नस्तदैवालोचनां कदाचित्करोति ग्वानत्वोत्थितो दीर्घाध्वगता-
दिर्वा न पक्षादिकमपेक्षत इत्येतदर्थसूचनार्थं किं सर्वं
स्यालोचनायाः पक्षादिकाद्य इत्यत्राह । विशिष्टकाया विगोप-
वत्याः सामान्या पुनरावश्यकस्य प्रतिदिनं विधीयत एवेति
पक्षादिकमालोचनाकावं पूज्यवचनेन दर्शयितुमाह । पूर्वा-
चार्या जडवाहुस्वामिमिश्रास्तनया च तेनैव प्रकारेण पक्षादिप्र-
तिपादनपरतया आहुर्ब्रुवत इति गार्थार्थः । यदाहुस्ते ।

तदेवाह ॥

पक्खियचालम्मासे, आलोचनाणियमसो उ दायव्वा ॥

गहणं अज्जिगहाण य, पुव्वगाहिण्णिवेणुं ॥ १० ॥

व्या० ॥ पक्षेऽर्हमासे भव पाकिकं पर्वं चतुर्दशी पचदशी
वा । चतुर्थे मासेषु भवं चातुर्मास पर्वं च ततो इदं कत्वात्पा-
किकचातुर्मासे किमित्याह ॥ आलोचना उक्तार्था ह्रस्वत्व
प्राकृतत्वात् (नियमसा उत्ति) सकारस्य प्राकृतत्वान्नियमेन
वावश्यतयैवान्यनियमा दातव्या देया । तथा ग्रहण चोपादान
विधेयमजिग्रहाणां नियमानां चः समुच्चयार्यो योजितश्च
पूर्वगृहीतान् प्रागुपात्तान् निवेद्य गुरोराख्यायेति गार्थार्थः ॥
किंपुन पक्षादावाजिमतेयमित्याह ॥

जीयमिणं आणाओ, जयमाणस्सविया दोससब्बान्ना ॥

पम्हसणपमायाओ, जज्जकुच्चमत्तादिणाएण ॥ ११ ॥

व्या० ॥ जितमाचरित पूर्वमुनीनामिदं पक्षादावनतिचारणा-
मप्योद्यत आलोचनादान तथा आज्ञात आमोपदेशात्पक्षादा-
वालोचनेति प्रकृत तथा यतमानस्याऽपि च सयमे घटमा-
नस्याऽपि चास्तामितरस्य टोपसज्ञावादिचारसमवादालो-
चनेति प्रकृतमथकथं यतमानस्यातिचार इत्याह । (पम्हस-
णति) विस्मरणं प्रमादश्च प्रसक्तता तान्यामत्रोदाहरणमाह ।
जज्जकुच्चमत्तादि ज्ञातेन नीराधारप्रमाद्विन्यहेतुप्रभृत्युदाहर-
णेन यथाहि जज्जकुचे नित्य प्रज्ञाल्यमानेऽपि मद्यन्त्रयो
भवतीत्येव यतमानस्याऽप्यतिचारमाव आदिशब्दात् ग्रहक-
चवरदिग्रहः । आह ।

जहगेहं पतिदियहं पि, सोहियं तहय पक्खमंभोसु ।

आलोचना

सोहियज्जः सविसेसं, एवमिहयांपि नायव्वम् ॥

इति गायार्थः ॥

आलोचना परसाङ्गिकी कर्तव्या पंचा० वृ. १५

आलोचनं अदाञ्च, सति अमुंमिवि तहप्पणो दाञ्च ।

जे विहु करीते मोहिं, ते विससन्ना विणिट्ठिडा ॥

आलोचनां विकटनामदत्वाऽविधाय श्रुद्धिं कुर्वति । स्वकल्प-
नया तथा (सञ्चरन्मिविति) अन्यस्मिन् परस्मिन् गीतार्थे
सत्यपि विद्यमानेऽपि तथेति समुच्चये आत्मनः स्वस्यैव दत्त्वा
विधाय ह्यजादे. कारणान् अनेन च परसद्भावे परस्यैव तां
वच्छन् श्रुच्यतीत्युक्तं भवति यदाह ।

उर्त्ताः गुगसंपन्ना, गणएते णावि अवस्सकायव्वा ।

परमक्खिया विसाही, सुठ्ठवि ववहारकुसव्वेण ॥

परभावे त्वात्मनोऽपि यच्छन् श्रुच्यति केवलसिद्धान् साङ्गी-
कृत्य यदाह । (सिद्धा च साणायतया) गीतार्थप्राप्तौ निवे-
दयिष्यामीत्यव्यवसायान् स्वयमेव प्रायश्चित्तं प्रतिपद्य तद्धि-
दधानो गीतार्थः श्रुच्यतीत्युक्तं भवतीति । येऽपि अपिशब्दाद्ये
न कुर्वत्येव । हुशब्दोऽव्यंक्तौ । कुर्वति शोधं विगुद्धिं प्राय-
श्चित्तप्रतिपन्न्यादिना ते तदन्येऽपि सशल्याभावशक्त्यो
पेता विनिर्दिष्टाः उक्ता जिनैरिति गायार्थः । स्वयं श-
ल्योद्धारे सशल्यतैवेति दृष्टतेनाह ।

किरियाणुणाविसंमपि, रोहिउ जइ वणो ससद्धोउ ।

ओहोऽ अपच्छो, एवं अवएहवणो विचिनो ॥ ४० ॥

क्रियाङ्गेनापि व्रणचिकित्सावेदिनाप्यास्तां तदन्येन सम्य-
गपि सर्वथाऽप्यास्तामसम्यक् रोहितो रुढतां नीतः यथा
यद्यत्तृणो देहकृतं सशल्यो ह्युगजांपातः सन्तुशब्दो-
ऽवधारणे निम्नक्रमश्च भवति जायते अपश्य एवाहित
एव परिणतो मरणकारणत्वात् एवं तद्धदन्यस्मै अनिवे-
दितशल्यस्याप्या एवानतमरणादिकारणत्वात्कोऽसावित्याह
अपराधाव्रणेऽपि चरणरूपशरीराश्रयातिचारकृतमपि न के-
वलं देहव्रण एव विद्ध्यो ज्ञातव्यस्तत्त्वतस्तस्यानुद्भूतत्वा-
दन्यत्रनिवेदनमेव हि शल्योद्धारे इति गायार्थः ।

इदानीं यस्मै आलोचना दीयते तेनाऽप्यालोचयितव्यम्
इत्येतदेवं प्रदर्शयन्नाह ओग्र० ।(उर्त्तासिन्यादि) जातिकुत्रवद्वरुपादिपद्मिंशद्गणसमन्वि-
तेनाऽपि अवश्यं पर साङ्गिका विगुद्धिः कर्तव्या सुप्पुअपि-
ज्ञानक्रियाव्यवहारकुशलो न ह्युविहितेनेति ॥ व्य० उ १० ।जह कुमदो वि वेज्जो, अन्नम्म कहेड अत्तणोवादि
विज्जस्म य मोयंतो, पम्किम्मं समारज्जतो ॥

जाणं तेणविण्वं, पायच्चित्ताविहिमप्पणो विउणं ।

तदात्र य पागरुतरयं, आलोचयव्वयं होइ ॥

यथा सुकृतालोऽपि वैद्योऽप्यस्याऽन्मनो व्याधिं कथयति ।
सोऽपि वैद्यस्य श्रुत्वा व्याधिकथनं ततः प्रतिकर्म समारजते ।
एव प्रायश्चित्तविधिनाऽन्मनो निपुण जानताऽपि तयापि प्रकट-
नरनालोचयितव्यं ज्ञवतीति ह्युत्वा अन्यस्य समीपे आलोच-
यितव्यम् ॥ ओग्र० ॥ ग० अधि० १ ॥

(१३) कस्य समीपे आलोचना कर्तव्या ॥

आलोचनाऽपिनियमा गीयन्गीए च केसिवि । (आलोच-
णाइ) इत्यादि । सा आलोचना नियमादवश्यं नया गीतार्थमिति

प्राकृतत्वात् । पच्छय्ये प्रथमा तस्य गीतार्थस्य सकाशे कर्तव्या
नाऽगीतार्थस्य अत्रैव मतांतरमाह । (अग्निकोसिवि) केषां-
चिदाचार्यणामिदं मतं उत्सर्गतस्तावदाचार्यस्य समीपे आ-
लोचयितव्यं । यदा पुनराचार्यः संज्ञादिप्रयोजनगतो ज्ञवति ।
गीतार्थस्यापि समीपे तदा भिक्षाद्यालोचनीयमिति ॥

गीतार्थस्यालोचना देयेत्युक्तमथ दुर्लभत्वे तस्य यद्विधेय-
न्तदाह ॥ पंचा० वृ० १५ ॥

सल्लुप्फरणानिमित्तं, गीयस्सन्ने सणाउउकोसा ॥

जोयणसयाइं सत्त, उवारसवरिसाइ कायव्वा ॥ ४१ ॥

व्या० । शल्योद्धरणानिमित्तमाऽलोचनार्थगीतस्य गीतार्थस्यगुरो-
रन्वेषणा तु गवेषणा पुनरुत्कर्षोऽल्लुप्फृतः कियत्तु केवकाव-
विपयेत्याह ।

योजनशतानि प्रतीतानि सप्त तु सप्तैव यावत् तत्रा द्वादश-
र्षाणि संवत्सरान् यावत् कर्तव्या विधेयेति । इह च । शेष-
विशेषणानुपादानेन यज्ञीतार्थग्रहणं कृतं तत्सकलोक्तगुणयु-
क्ताचार्यान्नाभे संविद्यगीतार्थमात्रस्याऽप्यालोचनाऽचार्यत्वज्ञा-
पनार्थं यत् श्रूयतेऽपवदतो गीतार्थसंविद्यपाक्षिकसिद्धुप्रव-
चनदेवतानामवाभसिद्धानामयालोचना देया सशल्यमरणस्य
संसारकारणत्वादित्याह च ॥

(सविगे गीयत्येससई पासत्यमाई सा रूवीति) गायार्थः ॥
प्रवच० द्वा० १३ ए ॥(तथा च व्यवहारकल्पे विहारलोचनामधिकृत्य—) १
व्य० उ० १ ॥पक्खियचउवसंवच्छर, उकोसं वच्छरउकोसं वारसएह-
वरिसाणं । समणुच्चा आयरिया, फरुगपतितायविंरुति ॥

समनोऽज्ञा एकसंभोगिका आचार्याः परस्परं तथा स्पष्टकप-
तयश्च समूहाचार्यस्य समीपे पाक्षिके तत्राभावे चातुर्मासिके
तत्राप्यत्रावे सांवत्सरिके तत्राप्यसत्यन्यदा (उकोस) मित्या-
दि ॥ उक्त्यतो द्वादशनिर्वपे. सूत्रे पृष्टी तृतीयार्ये प्राकृतत्वा-
द्दूरादप्यागत्य विहार विकटयति प्रकटयति । आलोचयतीत्यर्थः ।
एव गायार्थः । ज्ञाचार्यो वृक्षसंप्रदायादवसातव्यः ॥

सनायं संजोइया आयरिया पक्खिए आलोएंति
उमोयएयणीयस्स आलोएइ । रायणितोवित्रो मराय-
णियस्स आलोएइ जइसेरायणित्तो नाच्छि । जइ पुण
ओमराऽणितोवित्रो गो वा गीयत्यो न जवइ । तो वा
चउम्मासिए आलोएइ तथा वि असंवच्छरिए तथा वि
अतसीए जत्य पिदइ रायणियस्सओ मगीयत्यस्स वा
तत्य उकोसेणं वारसाहिं वरिसाहिं दूरतोवि आगंतुं
आलोएयव्वं । फरुगयइहिं वि आगंतुं आलोएयव्वं
फरुगयइयावि आगंतुं पक्खियाइ अमूलायरियस्स समीपे
आलोएंति इति ॥

तथा च व्यवहारसूत्रम् ॥

जे जिकवू अन्नयरं अकिच्चगणं पम्किसेत्ता इच्छेज्जा
आलोउत्तए जत्येव अप्पणो आयरियं उवज्जाए पामि-
ज्जा कप्पई तेसिं तिए आलोउत्तएवा पम्किमित्तए वा
विउत्तिए वा सोहितिए वा अकरणाए अब्भुत्तिएवा

अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पक्खिज्जित्तए वा णो
 चेव णं अप्पणो आयरियं उवज्जाए पासेज्जा जत्थेव
 संजोइयं बहुस्सुयं बहु आगमं पासेज्जा कप्पइ से तंम्म-
 त्तिए आलोइत्तए वा जाव पक्खिमित्तए वा णो चेवणं
 संजोइयं साहम्मियं बहुस्सुयं बहुआगमं पासे जाव जत्थे
 व असंजोइयं साहम्मियं बहुस्सुयं बहुआगमं पासेज्जा
 कप्पइसेवं संगिएआलोइत्तए वा जाव पक्खिज्जित्तए वा णो
 चेवणं अन्नसंजोइयं साहम्मियं बहुस्सुयं आगामियं पासे-
 ज्जा वा सारूवियं बहुस्सुयं बहुआगमं पासेज्जा कप्प-
 इ तंसांतिए आलोइत्तए वा पक्खिमित्तिए वा जाव पक्खि-
 जीत्तए वा नो चेवणं सारूवीयं बहुस्सुयं वज्जागमं पासे
 ज्जा जत्थेव समाणो वासगंपच्छा करुवहुस्सुयं वज्जाग-
 म पासेज्जा कप्पइ से तंसांतिए आलोइत्तए वा जावपक्खि-
 वज्जित्तए वा णो चेवणंसमणो वासगं पच्छाकरुं बहु-
 स्सुयं वज्जागमं पामिज्जा जत्थेव दसमं जावियाइं चेइया
 इ पासेज्जा कप्पइ से तंसांतिए आलोइत्तए वा जावपक्खि-
 वज्जित्तए वा णो चेव समजावियाइं चेइयाइं पासेज्जा
 वहियागामस्स वा जाव सन्निवेशस्स वा पाइणाजिमुहे वा
 उदिणाजिमुहेवा करपत्तपारिग्गाहियं सिरसावत्तं मत्थए
 अंजलिकइ कप्पइ सेएएवं ववइत्तए एवइयामे अवरहा
 एवं तिकखु ता य अहं अवरप्पे अरिहंताणं सिच्छाणं
 आंतिए आ लोएज्जा पक्खिमेज्जा निदेज्जा जाव पाय-
 च्छित्तं पक्खिज्जेज्जासित्तिवेमि ॥ ३३ ॥

व्याख्या । भिक्खुरन्यतरत् अकृत्यस्थानं सेवित्वा प्रतिसेव्य
 श्चेत् । आलोचयितुं स आलोचयितुमिच्छुर्यत्रैवात्मन आचा-
 र्योपाध्यायान्पश्येत्तत्रैव गत्वा तेषामतिके समीपे आलोचयेद-
 तीचार जात वचसा प्रकटीकुर्यात् प्रतिक्रामेन्मिथ्यादुष्कृत
 तद्विषये दद्याद्यावत्कारणात् निदे-ज्जा गरहेज्जा विउहेज्जा
 विसोहेज्जा । अकरणथाए अञ्जुहेज्जा अहारिहं तवो-
 कम्म पायच्छित्तं पक्खिज्जेज्जा) इति परिग्रहः तत्र
 निदाद्यात्मसाक्षिक जुगुप्सेत् गर्हेत् गुरुसाक्षिक निंदात्
 इह निदनगर्हणमपि तात्त्विकं तदा प्रवति यदा तत्करणतः
 प्रतिनिवर्तते ॥ तत आह (उवहेज्जा) इति तस्माद-
 कृत्यप्रतिसेवनात् व्यावर्ततं निवर्तत । व्यावृतावपि कृतात्
 पापात्तदा मुच्यते यदात्मनो विशोध्मिर्भवति । तत आह ।
 आत्मानं विशोधयेत् । पापमलस्फोटनतो निर्मलीकुर्यात् । सा-
 च विद्वुद्धिरपुन' करणनायामुपपद्यते । ततस्तामेव । पुन
 करणतामाह । अकरणतया पुनरञ्जुत्तिष्ठेत् पुनरकरणतया
 अञ्जुत्थानेऽपि विशोधिः प्रायश्चित्तप्रतिपत्तिर्भवति । तत आह
 यथाहं यथायोग्यं तप कर्म तपोग्रहणमुपलक्षणं वेदादिकं
 प्रायश्चित्तं प्रतिपद्येत् । यदि पुनरात्मीयेष्व्याचार्योपाध्यायेषु
 सत्सु अन्येषामतिके आलोचयति । ततः प्रायश्चित्तं तस्य चतु-
 र्गुरुं यदि पुनरात्मन आचार्योपाध्यायान् पश्येत् अभावाद्दूर-
 व्यवधानतो वा ततो यत्रैव सांभोगिक साधर्मिकं विशिष्टसा-
 माचार्यनिष्पन्नं बहुश्रुतं च्छेदप्रयादिकुशलं च्छेदभ्रामकमुद्यतवि-

हारिण पाठांतरं ब्रह्मागममर्थतः प्रज्ञतागम पश्येत्तस्यांऽतिके
 आलोचयेद्वापि यावत्करणात्पक्खिमेज्जा इत्यादि पदकदंब-
 कपरिग्रहः । यदि पुनस्तस्य भावे अन्यस्य सकाशे आलो-
 चयति । तदा चतुर्गुरुं वक्तव्यं । सांभोगिकसाधर्मिकबहुश्रु-
 तस्यातिके तस्याऽप्यभावे सारूपिकस्य बहुश्रुतस्यांऽतिके
 समानांतरं सरूपं तत्र भवः सारूपिको बह्यमाणस्वरूपः
 तस्याऽप्यभावे यत्रैव सम्यग्भावितानि जिनवचनवासितांतः
 करणानि दैवतानि पश्यति तत्र गत्वा तेषामतिके आलोच-
 येत् तेषामप्यभावे वहिर्ग्रामस्य यावत्करणात् ॥

नगरस्स वा निगमस्स वा रायहणिए वा खेंरुस्स वा ।
 पट्टणस्स वा दोएणमुहस्स वा असमस्स वा संवाहस्स
 वा संनिवेशस्स वा ॥

इतिपरिग्रहः प्राचीनाभिमुखो वा उदीचीनाभिमुखो वा सूर्य-
 दिग्भिमुख उत्तरदिग्भिमुखो वा इत्यर्थः ॥ इह चिरतनव्या-
 करणेषु दिश्यपिस्त्रियामभिधेयामामीनप्रत्ययः स्वार्थे भवति ।
 तत एवं निर्देशः । पूर्वोत्तरादिग्रहणमालोचनायामेतयोरेव
 दिशयोरहंत्वात् । करतवाच्यां प्रकषेण गृहीतः करतवप्र-
 गृहीतः । त तथा गिरस्यावर्तो यस्य स शिरस्यावर्तः कंठे
 कावदलुकसमासः । त मस्तके अजातं कृत्वा एव बह्यमा-
 णरीत्या वदेत् ॥

तामेव रीतिं वशीयति । एतावतो मे ममापराधाः ए-
 तावत्कृत्व एतावतो वारान् यावदहमपराध एवमपराध ए-
 वमर्हतां तीर्थकृतं कर्यभूतानामित्याह । सिद्धानामुपगतम-
 लकल्पकानामतिके आलोचयेदित्यादि पूर्ववदेषु सूत्रसकेपार्थः ॥
 अधुना निर्युक्तिमाप्यविस्तरः । तत्र यदुक्तमकृत्यं स्थान से-
 वित्वेति तद्विषयमुपदर्शयति ।

अन्नपरं तु अकिञ्चं, मूलगुणे चैव उत्तरगुणे य ।

मूलं व सव्वदेसं, ए मेव य उत्तरगुणेषु ॥

अन्यतरदकृत्यं पुनः सूत्रोक्तं मूलगुणे मूलगुणविषयमुत्तरगुणे
 वा उत्तरगुणविषयं वा तत्र मूलं मूलगुणविषयं सर्वदेसं वा
 सर्वथामूलगुणस्योच्छेदे देशतो वा इत्यर्थः । एवमेवानेनैव प्र-
 कारेण उत्तरगुणेष्वपि द्वैविध्यं ज्ञानीयं । तद्यथा । उत्तरगु-
 णस्याऽपि सर्वतो देशतो वा उच्छेदेनेति तत्रैव व्याख्यानांतर-
 माह ॥

अहवा पणगादीयं, मासादीयं वावि जाव उम्मासा
 एवं तथारिहं खलु, वेदादि चएहवेगथरं ॥

अथवेति अकृत्यस्य स्थानस्य प्रकारांतरतोपदर्शने पचकादि-
 कं रात्रिदिवपचकप्रज्ञतिप्रायश्चित्तस्थानमकृत्यं स्थानं यदि वा
 मासादि तत्र तावद्यावत्पमासाः । एतत् खलु अकृत्यस्थानं
 तापाहं तपोरूपप्रायश्चित्तार्हयादि वा वेदादीनां चतुर्णां प्राय-
 श्चित्तस्थानमकृत्यस्थानं तदेवमधिकृत्यं स्थानं व्याख्याय यथा-
 स्वकीयाचार्योपाध्यायादीनामदर्शनं संभवति । तथाप्रति-
 पादयति ॥

आउयवाघायं, वाहृहृहगीयं चपत्तकालं तु ।

अपरकममासज्ज व, मुत्तमिणंतादिसा जाव ॥

स्वकीयानामाचार्योपाध्यायानामायुषो व्याघातोऽभवत् । जी-
 वितस्य बहुघातसङ्कुलत्वात् यदि वा तस्यैवाऽलोचकस्यायु-
 र्यावदाचार्योपाध्यायादिसमीपे गच्छति तावत् न प्रभवति
 स्तोकावगोपत्वात् । तत आयुषो व्याघातं वा आश्रित्य तथा

भविष्यति काव्यो यत्र दुर्बलं गीतार्थं आलोचनाहस्तत
प्यन्तं काव्यमधिकृत्य दुर्बलं गीतार्थं चाश्रित्य तथा जंघावध-
परिधान्या रोगातकेण वा जातोऽपरान्तरं आलोचकस्ततस्तं
वा प्रतीत्य सूत्रमधिकृतं प्रवृत्तं यावद्विशादिसूत्रं । अत्र पर
आह । ननु पूर्वमेकाकिविहारप्रतिमासूत्राणि व्याख्यातानि ।
यथा एकाकिविहारे टोपा । तदनंतरं पार्श्वस्थादिविहारोऽपि
प्रतिपिद्ध । ततो नियमादृच्छे वस्तव्यमिति नियमितं । एवं च
नियमिते कथमेकाकी जातो येनोच्यते यत्रैवात्मन आचार्यो-
पाव्यायान्पद्येत्तत्रैव गत्वा तेषामंतिके आलोचयेदित्यादि ।

अत्र सूरिराह ॥

सुत्तमिणं कारिण्यं, आयरियादीण जत्य गच्छंमि ।

पंचएहं हो असती, एगो व जहि न वसियव्वं ॥

सूत्रमिदमधिकृतं कारणिकं कारणे नव कारणिकं कारणे
मन्येकाकिविहारविषयमित्यर्थः । इयमत्र भावना । बहुनि ख-
ल्वादीवादीनि एकाकिन्वकारणानि ततः कारणवशतोयो
जात एकाकी तद्विषयमिदं सूत्रमिति न कश्चिद्दोषः अशिवा-
दीनि तु कारणानि मुञ्चन्वा आचार्यादिविरहितस्य न वर्तते
वस्तुं तथा चाह । यत्र गच्छे पंचानामाचार्योपाध्यायगणा
वच्छेदप्रवृत्तिस्वविररूपाणामसदभावो यदि वा यत्र पंचानाम-
न्यतमाऽप्येकान विद्यते । तत्र न वस्तव्यमनेकदोषसम्भवाच्चा
नेव टोपानाह ।

एवं असुत्तगिज्ञाणे परिष्कुञ्जकज्जमादिवग्गड ।

अस्ससतिमद्वस्सा जीविययाते चरणघातो ॥

एवमुक्तेन प्रकारेण एकादिहीने गच्छे एकोऽशुभकार्ये मृतक-
स्यापनादौ अपरो लहानप्रयोजनेष्वन्य परिज्ञायां कृतभक्तप्र-
त्याख्यानस्य देशानादौ अपर कुञ्जकार्यादौ व्यग्र इति । अन्य-
स्य पञ्चमस्याऽप्यन्वावस्थाप्राप्तस्य आलोचनाया असम्भवेन
सत्यस्य सतो जीवनाशे चरणव्याघातश्चरणगात्रंशश्चरण-
भ्रंशे च शुभ्रगतिविनाशः । अत्र पर आह ॥

एवं होऽ विरोहो आलोचनापरिणतोऽ मुच्छोऽ ।

एगंतेण पमाणं परिपाणो वीन खवु अम्हं ॥

नन्वेव सति परस्परविरोधस्तथाहि भवतिरिदानीमेवमुच्य-
ते । सशाल्यस्य सतो जीवितनाशे चरणभ्रंशः । प्राकृत्वेवमु-
क्तमदृष्टादींचनेऽप्यालोचनापरिणामपरिणतः शुभ्र इति ततो
भवति परस्परविरोधः । अत्र सूरिराह (एगते णेत्यादि) न
गन्वस्माकं स्वगन्वनिगूढेनेन यथाशक्तिप्रवृत्तिविरहित के-
वज्ञपरिणाम एकातेन प्रमाण तस्य परिणामाभासत्वात्किन्तु
सूत्र प्रमाणीकुर्वतो यथाशक्तिप्रवृत्तिसमन्वितः । नचैकाद्यमाव
गच्छे वसन् सूत्रमनुवर्त्तते । ततस्तस्य तात्त्विकपरिणाम एव
नेति सशाल्यस्य जीवितनाशे चरणनाशः । पुनरपि वक्तव्यां-
तरविषयुः प्रश्नमुत्थापयति ।

चोगा कि वा कारण, पत्रएह सती तहिं न वासियव्वं ॥

दिट्ठता वाणियए, पिंभियआत्थे वसिउकामो ॥ ? ॥

चाटक आह ॥ यत्रपंचानां परिपूर्णानामसदभावः तत्र न व-
स्तव्यमित्यत्र किञ्चकारणो षो नाम टोपः ॥ सूरिराह ॥ अत्र
अश्रितार्थे वाणिजोपीभित्तादेन वस्तुनामेन दृष्टन्तः ॥ उप-
नागायायां समीपे नृनीयायै ॥ इयमत्र भावना ॥ त्रोऽपि व-
पिद्धे तेन प्रभृतायै पोभिनमनन मोऽचितयन् कुत्र मया वस्त-
न्यं यथेनमत्रै पणि नृजेऽमिति ततस्तेन परिचित्येद् निश्चिन्त्ये ॥

तत्य न कप्पड वासो आहारो जत्त नतिय पंच इमे ।

राया वेज्जाधणिमं नेवइया रूवजक्खा य ॥

तत्र गमनं कल्पते वासो यत्रेमे वक्ष्यमाणाः पंच नाधाराः ।
केते इत्याह । राजा नृपति वैद्यो भिषक् अन्ये च धनवन्तो
नैतिका नीतिकारिणो रूपयक्षाः धर्मपाठकाः कस्मादिति
चेदत आह ॥

दविणस्स जीवियस्स व,वाघातो होज्ज जत्य नत्येतो ।

वाघाए एगतरस्स, इव्वसंधारुणा अफट्ठा ॥

यत्र नसत्येते राजादयः परिपूर्णाः पञ्च नियमतो हविणस्य
धनस्य जीवितस्य वा व्याघातो भवेत् वैद्येन विना जीवितस्य
राजादिभिर्विना धनस्य व्याघातो चैकस्य धनस्य जीवितस्य
वा द्रव्यसघातना द्रव्योपार्जना विफट्टा परिभोगस्यासम्भवा-
दथवा ॥

रक्षा जुवरस्सा वा, महरयय अमच्चतहुकुमारोहिं ।

एएहिं पफिमाहियं, वसेज्ज रज्जं गुणाविसाव्वं ॥

राज्ञा युवराजेन महत्तरकेनामात्येन तथाकुमारैरैभिः पञ्च प-
रिगृहीतं राज्यं गुणविशादं भवति गुणविशादत्वात् तच्छेत्
आचार्योपाध्यायप्रवर्तिस्यविरगीतार्यान् प्रतिपाद्य १ व्य० उ १
एवमाचार्यपंचकसमेते गच्छे वस्तव्यं । यदि पुनः किञ्चिदप-
राधं प्राप्तं भवति गच्छच्च पंचकपरिहीनस्तदाय दृष्टांतः ।

जह पंचकपरिहीणं, रज्जंमरजयवारेऽव्विगं ।

उगहियसगरुपिरुगं, परंपरवच्चए सामिं ॥

यथा राज्य राजादिपञ्चकपरिहीनं संतं रुमरं स्वदेशोत्थो
विप्लवः जय परचक्रसमुत्थं तस्कराश्चौरास्तैश्चिदनुपगतं प-
रित्यज्य आत्मीयं चक्रकटपिटकमुद्गूह्य परपरस्वामिन द्राग्
व्रजति यत्र स्वास्थ्यं व्रजते ।

इयंपंचकपरिहीने, गच्छे आसन्नकारणे साहू ।

आलोचनामद्वहंतो, परंयाव चसिच्छे ॥

इत्येवमनेन दृष्टांतप्रकारेण पञ्चकपरिहीने आचार्यादिपञ्चक
विरहिते गच्छेप्रायश्चित्तस्थानमापन्नः साधुः कारणेन प्रागु-
क्तेन आयुर्व्याघातादिरूपेण निजाचार्यादीनामतिके आलोचना
मशममानः सूत्रोक्तया नीत्या परपरमन्यसांज्ञोगिकादिक
तावद्भजति यावत्सिद्धान् गच्छति । एतदेव सविशेषमाह ।

आयरिए आलोचना, पंचएहं अमति गच्छे वहियाजो ।

वोच्चत्येचउत्तहुगा, गीयत्ये हांति चउगुरुगा

आचार्यैश्चाचार्यसमीपे आलोचनादातव्या । गच्छे पंचानामा
चार्यादीनामसति गच्छाद्द्विर्गतव्य इयमत्र भावना । प्राय-
श्चित्तस्थानमापन्नेन साधुना नियमत स्वकीयानामाचार्याणां
समीपे आलोचयितव्यं तेषामभावे उपाध्यायस्य तस्याऽप्य-
भावे प्रवर्तिनस्तस्याऽभावे स्वविरस्य तस्याऽप्यभावे गणाव-
च्छेदिनः अथ स्वगच्छे पंचानामप्यभावेनतो वहिरन्यास्मि-
न्सांज्ञोगिके गतव्यं । तत्राप्याचार्यादिक्रमेण आलोचयितव्यं ।
सांज्ञोगिकानामाचार्यादीनामभावे सविज्ञानामसांज्ञोगिकानां
समीपे गतव्यं । तत्राप्याचार्यादिक्रमेणालोचना प्रदातव्या ।
यदा पुनरुक्तक्रमाद्बोधनेनालोचना प्रयच्छति तदा प्रायश्चित्त
चतुर्धनुः । तथा चाह (वायुच्छे चउत्तहुगा) इति व्यत्यस्ते
निपर्याने उक्तक्रमाद्बोधने इत्यर्थः । चन्वारो वधुका' वधुमासा'
यदि पुनरुक्तक्रममुद्भवयन् अनीतार्थसमीपे आलोचयति । तदा

प्रायश्चित्तं च नुर्गुरु । पतदेवाह (गीयत्ये ह्येति च उगुरुणा)
तदेव सविश्रानां सभोगिकात् यावत् विधिरुक्तः ।
सप्रति शेषान्प्रति विधिमाह ॥

संविगे गीयत्ये, सरूपिपच्छाक्रमे य गीयत्ये ।

परिक्रंते अग्न्युद्धिय, असती अन्नत्य तत्येव ॥

सविन्ने अन्यसांभोगिकवृत्तणे असाति अविद्यमाने पार्श्व-
स्थस्य गीतार्थस्य समीपे आलोचयितव्य तस्मिन्नापि ग्येताये
पार्श्वस्थे असाति सारूपिकस्य वक्ष्यमाणस्वरूपस्य गीतार्थस-
मीपे तस्मिन्नापि सारूपिके असाति पश्चात्कृतस्य गीतार्थसमीपे
आलोचयितव्य । एतेषां च मध्ये यस्य पुरत आलोचना दातुमिष्य
ते । तमन्युत्थाप्य तदनंतरस्य पुरत आलोचयितव्य । अन्यु-
त्थान नाम घदनकप्रतीच्छनादिक प्रत्यन्युपगमकारोपणा ॥
तथा चाह । (परिक्रंते अग्न्युद्धिये) अन्युत्थिते वदनाप्रती-
च्छनादिकं प्रति कृतान्युपगमेऽतिक्रान्तो नूयात् नान्यथा अय-
ते पार्श्वस्थादय आत्मान हीनगुण पश्यतो नान्युत्तिष्ठति तत-
आह (असति) असति अविद्यमाने अन्युत्थाने पार्श्वस्था-
दीनां निषद्यामारच्य प्रणाममात्रं कृत्वा आलोचनीयमितरस्य
तु पश्चात्कृतस्य इत्वरसामायिकारोपण द्विगप्रदानं च कृत्वा
यथाविधि तदतिक्रमालोचनीयं (अन्नत्य तत्येव) यदि
पार्श्वस्थादिकोऽन्युत्तिष्ठति । तदा तेनान्यत्र गतव्य येन
प्रवचनज्ञाघव न प्रवति । तत्र च गत्वा तमापन्नप्रायश्चित्त-
शुद्धतपो वहति मासादिमुत्कर्षतः षण्मासपर्यवसानं यदि
वा प्रागुक्तस्वरूपं परिहारतपः । अथ सनाऽन्युत्तिष्ठति शुद्धं च
तपः । तेन प्रायश्चित्तं दत्तं ततस्तत्रैव तपो वहति । पतदेव
असाति इत्यादिकं व्याख्यानयति ॥

असतीए द्विगकरणं, सामास्यं इत्तरं च कितिकम्मं ।

तत्येवय सुष्ठतवो, गवेमणा जाव सुहडुक्खे ॥

असाति अविद्यमाने पश्चात्कृतस्याऽन्युत्थाने गृहस्थत्वात्
द्विगकरण इत्वरकात् द्विगसमर्पणं तथा इत्वरमित्तरकात्
सामायिकमारोपणीयं । ततस्तस्यापि निषद्यामारच्य कृति-
कर्म वंदनकं कृत्वा तत्पुरत आलोचयितव्यं । तदेवमसतीति
व्याख्यातमधुना तत्येवति व्याख्या । यदि पार्श्वस्थादिको
नान्युत्तिष्ठति शुद्धं च तपस्तेन प्रायश्चित्तं तथा दत्तं ततस्तत्रैव
तत् शुद्धं तपो वहति यावत्तपो वहति । तावत्तस्यालोचना-
प्रदायिनः सुखं च गवेपयति । सर्वमुदत्तं वहतीत्यर्थः ।
पश्चात्कृतमेव विधिमाह ॥

द्विगकरणं निसेजा, कितिकम्ममणिच्छतो पणामो य ।

एमे व देवयाए, न वरं सामास्यं मुत्तुं ॥

पश्चात्कृतस्येत्वरकात्सामायिकारोपणपुरस्सरमित्तरकात्
द्विगकरणं रजोहरणसमर्पणं तदनंतरं निषद्याकरणं ततः
कृतिकर्म वंदनकं दातव्यं । अथ स वंदनकं नेच्छति । तत-
स्तस्य कृतिकर्ममनिच्छतं प्रणामो वाचा कायेन प्रणाममात्रं
कर्त्तव्यं पार्श्वस्थादेरपि कृतिकर्ममनिच्छायां प्रणामं कर्त्तव्यं ।
एवमेव अनेनैव प्रकारेण देवताया अपि सम्यक्त्वजाविताया-
पुरत आलोचयति ते वरसामायिकारोपणद्विगसमर्पणं न च
कर्त्तव्यमविरतत्वेन तस्यास्तद्योग्यताया अज्ञात्वात् । यदुक्तं
(गवेपणा जाव सुहडुक्खे) इति तद्व्याख्यानयति ॥

आहारउवाहेसेजा, एएसणमादीसु होइ जइयव्वं ।

अणुमोयणकारावण, सिक्खत्तिपयम्मिंतो सुच्छो ॥

आहारः हिंसा उपधिपात्रनिर्योगादिः शय्या वसतिरेपणाश-
ब्दः प्रत्यकमभिसवध्यते । आहारैरेपणायामुपच्येपणायां शय्यै-
पणायामादिशब्दादिनयवैवावृत्त्यादिषु च भवति । तेन यति-
तस्य कथमित्याह । अनुमोदनेन कारापणेन च । किमुक्तं भव-
ति । यदि तस्याऽलोचनाईस्य कश्चिदाहारादीनुत्पादयति ।
ततस्तस्यानुमोदनाकरणतः प्रोत्सादने यतते । अन्यथाऽन्यः
कश्चिदोत्पादयति ततः स्वयमालोचक आहारादीन् शुद्धानु-
त्पादयति । अथ शुद्धं नोत्पद्यते । तत आहारात् प्रोत्साहाक-
ल्पिकानप्याहारादीन् यतनया उत्पादयतीति । अथाकल्पिका-
नाहारादीनुत्पादयतः तस्य महती महिनतोपजायते । अथ च-
सशुद्धिकरणार्थं तदतिक्रमागतस्ततः परस्परविरोधः । अत्राह
(सिक्खत्तिपयम्मिंतो सुच्छो) यद्यपि नाम तस्यालोचनाई-
स्यार्यायाकल्पिकानप्याहारादीनुत्पादयति । तथाप्यासेवना-
शिक्षा तस्याऽतिके क्रियते । चित्तिपदे अपवादपदे स तथा
वर्तमानं शुद्धं एव पतदेव भावयति ॥

चोइयसे परिवारं, अकरेमाणे नणाइ वा सदहे ॥

सव्वोच्छित्तिकरिस्स उ, सुयजत्तीए कुणहयुयं ॥

प्रथमतः । से तस्यालोचनाईस्य परिवारं वैवावृत्त्यादिकम-
कुर्वतं चोदयति शिक्षयति । तथा ग्रहणासेवना शिक्षानि-
ष्णात् एव तत एतस्य विनयवैवावृत्त्यादिकं क्रियमाणं महानि-
र्जराहेतुरिति । एवमपि शिक्षमाणो यदि न करोति । ततस्त-
स्मिन्नकुर्वणे स्वयमाहारादीनुत्पादयति । अथ स्वयं शुद्धं
प्रायेग्यमाहारादिकं न व्रजते । तत आहारात् भणति प्रज्ञाप-
यति प्रज्ञाप्य च तेन्योऽकल्पिकमपि यतनया सपाद-
यति न च वाच्यं तस्यैवं कुर्वतः कथं नदीपो यत आह
(अव्वोच्छित्तोत्यादि) अव्यवच्छित्तिकरणस्य पार्श्वस्थादेः
श्रुतनक्त्या हेतुनृतया अकल्पिकस्याप्याहारादे श्रुतभक्त्या
पूर्वां कुर्वतं न च तत्र दोष एवमशापि । इयमत्र भावना ॥
यथा कारणे पार्श्वस्थादीनां समीपे सूत्रमर्थं च गृहणानोऽक-
ल्पिकमप्याहारादिकं यतनया तदर्थं प्रतिसेवमानं शुद्धो ग्रह-
णशिक्षायाः क्रियमाणत्वादेवमालोचनाईस्याऽपि निमित्तं
प्रतिसेवमानं शुद्धं एव आसेवनाशिक्षायास्ततस्समीपे क्रियमा-
णत्वादिति । पतदेव स्पष्टतरं भावयति ॥

दुविहा सती ऐतसिं, आहारादी करेइ सव्वेसिं ।

पणहाणी य जयंतो, अत्तट्टाए वि एमेव ॥

इह परिवाराभावे तस्याऽलोचनाईस्य कर्त्तव्यमिति सामा-
चारो तेषां च पार्श्वस्थादीनां दुविहा असती इति परिवारा-
भावो द्विविधः । विद्यमानाभावोऽविद्यमानाभावश्च । विद्यमान-
सन् अभावाऽसद्वैवावृत्त्यादेरकरणात् विद्यमानाभावः ।
अविद्यमानः सन्नभावोऽविद्यमानाभावः । तत्र द्विविधेऽप्यभावे
(सं) तस्यालोचनाईस्य आहारादिकं सर्वकल्पिकमकल्पिकं वायतनया
करोति उत्पादयति । यतनया कथमकल्पिकमुत्पादयति इति
चेदत् आह । पचकहान्या यतमानं । किमुक्तं भवति । अप-
रिपूर्णं मासिकप्रायश्चित्तस्थानप्रतिसेवनापत्तौ गुरुज्ञाघवपर्यालो-
चनाया पचकादिपचकहीनमासिकप्रायश्चित्तस्थानप्रतिसेवनां
करोति । तामपि यतनया पचकग्रहणमुपवृत्तं तेन देशादि-
हान्यापि यतमानं इति छद्ध्यं । एव सर्वत्र न केवलमालोच-
नाईर्थमेव यतते किं तु कारणे समुत्पन्ने आत्मार्थमप्येवमेव
पचकहान्या यतते इति । यदुक्तं सम्यक्त्वभावित्त्रयाः पुरत
आलोचयितव्यमेतदेन ज्ञायति ॥

कोरंटं जहा जावि, यद्धमं पुच्छिज्जण वा अन्नं ॥

अमाति अरहं सिद्धे, जाणतो मुद्धो जावेव ॥ १ ॥

कोरंटं नाम जन्कञ्जं उद्यानं तत्र भगवान्मुनिसुव्रतस्वामीर्हृद्यज्ञोऽण समवसृतसुत्र तीर्थकरेण गणधरैश्च बहूनि प्रायश्चित्तानि च दायमानानि तत्रत्यया देवतया दृष्टानि तत्कोरंटं कत्वा तत्र सम्यक्वनावितेदेवताराधनार्थमष्टमं कृत्वा तत्र च सम्यक्वनापितायादेवतायां पुरतो यद्योचितप्रतिपत्तिपुरस्तरमाहोचयति । सा च प्रयच्छति यथाहं प्रायश्चित्तं । अथ सा देवता कदाचित् च्युता भवेत् पश्चादन्या समुत्पन्ना नया च न दृष्टतीर्थकरस्तु साष्टमेनाकपिता दूते महाविदेहे तीर्थकरमापृष्ट्य समागच्छामि तत सा तेनाऽनुज्ञाता महाविदेहे गत्वा तीर्थकरं पृच्छति पृष्ट्वा च समागच्छत्यसाधवे प्रायश्चित्तं कथयति । यथा च कोरंटकमुद्यानमुत्तमेव गुणागि-
ह्लादिकमपि उच्यते अत्राऽप्यज्ञोऽण वर्द्धमानस्वाम्यादीनां समवसरणत् । तासामपिदेवतानामभावे अर्हत्प्रतिमानां पुरतस्वप्रायश्चित्तदानपरिज्ञानकुशल आहोचयति । तत स्वयमेव प्रतिपद्यते प्रायश्चित्तं तामप्यसत्यभावे प्राचीनादिदिगभिमुखोऽईतः सिद्धान्तिसमाहित्य जानन् प्रायश्चित्तदानविधिः । विद्वान् आहोचयति । आहोच्य च स्वयमेव प्रतिपद्यते प्रायश्चित्तं सत्रतया प्रतिपद्यमानं शुरु एव सत्रोक्तविधिना प्रवृत्ते । यदीपि विराधित तत्रापि शुरुप्रायश्चित्तप्रतिपत्तेरिति । कोरंटक जेहेत्यत्र यथाजन्कोपादानात्कोरंटकसमुद्दिशताऽन्यान्-
ऽप्युद्यानानि सूचितानाति प्रकटयिपुराह ।

सोर्हाकरणा दिट्ठा, गुणमिलमादीनु जह य साहूणां ।

नोर्देति विसोर्हीतो, पच्छुप्पण्णा व पुच्छति ॥

गुणशीलादिपुद्यानेषु यामिदं देवताभिः साधूनां तीर्थकरै-
गणधरैश्चानेकशो विश्रीयमानानि शोधिकरणानि दृष्टानि ता-
स्वय ददन्ति प्रयच्छन्ति । विशोधी प्रायश्चित्तानि या पुनः
प्रत्युत्पन्ना, देवतास्ता महाविदेहेषु गत्वा तीर्थकरान् पृच्छ-
ति । पृष्ट्वा च साधुज्य कथयति ॥ वा. म. १ उ० ग. आधे. १
प्रतिमा. २० ६४ ॥

(१४) गीतार्थमवाप्य शल्यानुष्करणादौ दोषगुणा

दिकं जावयना यद्विधेयत्वम् ॥

अथ गीतार्थमवाप्य शल्यानुष्करणादौ दोषगुणादिक भाव
यना यद्विधेयं तदाह । पंचा० । वृ १५ ॥

मरिचं समद्वपरणं, मंमाराकविमहाकमिहंमि ।

सुचिरं जमंति जीवा, अपोरपरंमि ओड्ढा ॥ ४२ ॥

ध्या. । मृत्या वामेन्य सञ्जल्यमरणप्रतीत तत किमिन्याह ।
मनागमविमहाकमिहं जधारायगुत्तमहने सुचिरमति
दंभेकात्र प्रमति पर्यटानि जीवा दौर्देन अर्नवास्वपारे अर्वाक
प्रागपरमागर्वाजिने अन्ननीणां अवगादा इति संवेग इत्येति-
योग तथा ॥

उष्करियमच्चमद्वा, निव्यगगाए मुच्छिया जीवा ।

जवमयकयाडं मविओ, पावाडं गया मिवं थामं । ४३ ॥

ध्या० । उद्भूतमयदद्या इताहोचनाम्मीर्दशराजायां
जिनोर्दंमे सुन्थिताः सुपु व्यवस्थिता मनो जीवा देहिनः
नप्रगतवृत्तानि जन्मजन्धिदिनानि न पायित्वा प्रकृपय इत्यो-
रारम्भमथ्यान् यानि यानि कर्माणि गता प्राताः शिवं निरु-
पच्य नामानि स्थान मिदानीयमिथं ।

सद्वुष्करणं चइमंति, दोगबंधूहि दंसियं सम्मं ।

अवितहमारोगफलं, धसोहं जेणिमं णायं । ४४ ।

ध्या० । गत्योष्करणमाहोचना चशब्दं पूर्वगाथाद्योक्ता-
र्थापेक्षया समुच्चयार्थं । इदमन्तरोक्तविधानं त्रिदोक्तवधु
मिर्जिनैरित्यर्थः दर्शितमुक्तं सम्यक् सोपपत्तिकं इवितथ-
मन्यमिचारि आरोम्यफलं भावारोग्यसाधकं ततश्च ध्यायेत्
पुण्यवानहं येन मया इदमेतच्छ्रुत्योष्करणं ज्ञातमवगतम् ॥

ताजुष्करोमि सम्मए, य एयस्स णाएरासिस्स ।

आवेदियं असेसं, अणियाणो दारुणविदागं । ४५ ।

ध्या० ताइति यस्मादिदं मया ज्ञातं तत्तस्माद्दुष्कराम्दपनया
मिसम्यग् न्यायेन एतत् भावदाल्यं एतस्य गुरोर्ज्ञानरक्षाः अत्रे
सद्वोधनिकरस्याऽवेद्य कथयित्वाऽशेषं सकलं अनिदानो
न्निर्निदानः सन् दारुणविपाकं रौद्रफलं शल्यमिति प्रक्रमः ।

इयसंवेगं काजं मरुगाहरणादिएहिं विधेहिं ।

दह पुण करणजुत्तो, सामायारिं पणंजेज्जा ॥

ध्या० । इति एवमन्तरगाथाचतुष्कोत्तप्रकारसंवेगं इभा-
ध्यवसायविशेषं कृत्वा विधाय कैरित्याह मरुकाहरणादिजि-
ब्राह्मणोदाहरणार्थं समयप्रसिद्धैश्चिन्हैर्दिग्गमरणाद्युपगमेना-
पि शुरुः कथ्येत्येव भूतार्थगमकैः सशहयतादोषइापकेर्वा
आदिशब्दात्पोऽमहापीडादिग्रहं दहमत्यर्थमपुनः करणयुक्तः
पुनरमुमपरार्थं न करिष्यामीत्यभिप्रायवान् सन् सामाचारी-
माहोचनागतसमाचारं वदनकदाननिप्रद्यादानादिकं प्रयुजी-
त विद्वद्यदाहोक्त्वाकारीति ॥

(१५) मरणाऽज्जिमुत्तेनाऽप्याहोचना करणीयाऽत्र

ब्राह्मणदृष्टान्तः ॥

मस्कइवतं चैतत् ॥

नगरे पाटव्रीपुत्रे, विप्र आसीत् त्रिजोचनः ।

वेदवेदांगगर्तार्थं, विशारदशिरोमणिः ॥ १ ॥

तस्य पार्श्वे बटुः कोऽपि, समा यातः प्रणम्य तम् ॥

उवाच मयका मोहा, त्परदाररतिः कृता ॥ २ ॥

तस्यपापस्य मे शुद्धिः क्रियतां सोऽप्यज्ञापत ।

तन्नावस्य परीक्षार्थं, यथा ज्ञो विप्रपुत्रक ! ॥ ३ ॥

तस्मां द्वाहमयीं नारीं, फुल्लकिम्बुकसन्निजाम् ।

आदिगय यतो नान्य, त्प्रायश्चित्तमिहागसि ॥ ४ ॥

तेनापि पापनीतेन, प्रतिपन्नमिदं ततः ।

सोऽपि विज्ञाय तन्नावं, शुद्धिमन्यां न्यवेदयत् ॥ ५ ॥

अथवा मरुकोदाहरणमेवं ॥

वचूव ब्राह्मणः कोऽपि वेदांषु विशारदः ।

स्वागमाहितयोधेन, धर्मार्थेनूत्तम तापमः ॥ १ ॥

तन्मनपस्यतस्तस्य, वसतस्नापसाश्रमे ।

कंदमूलागिनोऽत्यर्थं, कष्टानुष्ठानकारिणः ॥ २ ॥

स्नानार्थं नदीतीरे, प्रयातस्यैकदा कित्त ।

पश्यतो मत्स्यबंधानां, मत्स्यमांसस्य जङ्गणम् ॥ ३ ॥

तत्र जातात्तिज्ञापस्य, जेमिनस्य प्रयाच्य तत् ।

तस्यैवाऽजीर्णदोषेण, ममुत्पन्नो महाज्वरः ॥ ४ ॥

तच्चिकित्सार्थमानीतो, वैद्यः सोऽपि च पृष्ठवान् ।
किञ्चो स्त्वं शुक्तवान् ब्रूहि, सोऽप्यनापत द्वाञ्जया ॥५॥
कंदमृद्वफलाहारा, स्तापता यत्प्रचुञ्जते ।
तद्भुक्तं न पुनस्तेन, कथितं मत्स्यजह्णम् ॥ ६ ॥
वैद्योऽपि तस्य वाक्येन, ज्ञात्वा तं वातिकंज्वरं ।
तथाविधक्रियां चक्रे, नचाहूतज्वरमुक्तता ॥ ७ ॥
पुनः पृष्ठोऽद्यवैद्येन, तदेवाख्यातवानसौ ।
चक्रे क्रियां सतामेव, विशेषान्त्वज्जद्गुणः ॥ ८ ॥
अन्यदावेदनाक्रांतो जीतोऽसौ मृत्युराहसात् ।
द्वज्जां विहाय वैद्याय, न्यगादीन्मत्स्यजोजनं ॥ ९ ॥
ततोवैद्योऽन्यगादीन्, दुष्टु दुष्टु त्वया कृतं ।
यदीयंति दिनानीदं नाख्यातं रोगकारणं ॥ १० ॥
अधुनापि कृतं साधु साधो यत्साधितं त्वया ॥
निदानं ज्वररोगस्य, करोमीतो रुजः क्षयम् ॥ ११ ॥
तस्योचितं ततो वैद्यः, क्रियां कृत्वा तं व्यधात् ॥
व्याधिबन्धाव्यपेतगं, पुष्टदेहं महोजसमिति ॥ १२ ॥
(१६) अदत्ताद्वोचने व्याधदृष्टान्तज्ञावना.
कंटगमादिपर्वद्वे, नोच्छरइ सयं नहोइ एकहए ।
कमठीजूयवणगए, आगद्वणं खोजियामरणं ॥
इह किल व्याधा वने सचरत उपानहौ पादेषु नापनह्यति मा
हस्तिन उपानहोः शब्दान् श्रौणरिति । तत्रैकस्य व्याधस्याऽ
न्यदा वने उपानहौ विना परिभ्रमतो द्वयोरपि पादयो. कट-
कादय. प्रविष्टा आदिशब्दात् श्लक्ष्ण किञ्चिच्चादिपरिग्रहः ॥
तान्प्रविष्टान् कंटकादीन्स्वयं नोच्छरति । नापि भोजिकायै
निजकार्यार्थं व्याधिं कथयति । ततः स तैः पादतद्वप्रविष्टं
कटकादिनि पीभित. सन् वनगतो हस्तिना पृष्ठतो धावता
प्रेयमाणो धावन् कमठीजूय. स्थले कमठे इव मदगतिरभूत्-
तत् प्राप्ता हस्ती प्रत्यासन्न देशमिति जानन् क्षुधाकोजगत्वा
(आगत्य) मितिवैकल्य प्राप्त. । ततो मरणमेव गायार्करा-
र्थः । ज्ञावार्थस्त्वय ।

एगो बाहो उवाहणातो विणावणे गतो तस्स पाय-
तत्वा कंटगाईणं जरिया ते कंटगाइयानो सयमुच्छरियानो
विय बाहीए उद्वराविया अन्नया वणे संचरंतो हत्तियणा
दिद्वो तो तस्स धावंतस्म कंटगाइया दूरतरंसे पविष्ण ।
ताहे अतिदुक्खेण अर्द्धितो महापायवो इवाच्छिन्नमूढो
हत्तियणएणं पवेयणचूतो पभितो हत्तियणा विणासितो ॥
वितिए सयमुच्छरती अणुद्विए जोइयाए नीहरइ ।
परिमदणदंतमज्ञादि पूरणं वणगयपत्तातो ॥

अन्यो द्वितीयो व्याध उपानहौ विना वने गत । तस्य वने
संचरत कटकादय पादतद्वे प्रविष्टा स्तान्स्वयमुच्छरति ये च
स्वयमुच्छर्तुं न शक्नान् अदुह्युतान् भोजिकया निजभार्यया
व्याधा नीहारयति निष्काशयति तदनंतर तेषांकटकादिवेध-
स्थानानामगुष्टादिना परिमर्दन तदनंतर दत्तमत्वादिना द्रादि-
शब्दात् । कर्णमत्वादिपरिग्रह । पूरण कटकादिवेधानां ततोऽ
न्यदा वनगत. सन् हस्तिना दृष्टोऽपि पज्ञायितो जातो जीवि.

तव्यमुरवानामाज्ञागी एष दृष्टतः । सांप्रत दार्ष्टान्तिकयेज-
नामाह ॥

वाहत्याणी साहू, वाहिगुरुकंटकादिअवराहा ।

सोही य ओतहाइ, पसत्यनाएण वणतो उ ॥

व्याधस्यानीयाः साधव. व्याधिस्यानीयो गुरुः कटकादि-
स्यानीया अपराधा औपधानि दत्तमत्वादीनि तत्स्थानीया
शोधि. अत्र द्वौ व्याधदृष्टांतौ प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च आद्योऽप्रशस्तो
द्वितीय. प्रशस्त. । तत्र प्रशस्तेन ज्ञातेन दृष्टान्तेनोपनय. क-
र्त्तव्य. । आचार्योऽपि यदि तान् उपेक्षते तत. कटकादीनामु-
पेक्षको व्याध इव सोऽपि दुस्तरामापदमाप्नोति । तथा
चाह ॥

पभिसेवंते उवेक्खइ नयणं ओवीद्वए अकत्थंतो ।

संसारहत्तियहत्थं पावति विवरीयमियरोवे ॥

इतरोऽपि आचार्योऽपि तुशब्दोऽपिशब्दार्थ. । य. प्रतिसेव-
मानात् उपेक्षते ननु निषेधति न वा कुर्वतोऽकुर्वाणात् प्रायश्चि-
त्तमुत्पीरयति । न भूय. प्रायश्चित्तदानदमेन तामयन् कारयति
सविपरीतमाचार्यपदस्य हि यद्वोक्तनीत्या परिपादनफलमचि-
रात् मोक्षगमन तद्विपरीत संसार एव हस्तिहस्त प्राप्नोति ।
दुस्तर संसारमागच्छतीति भावः । उपसहारमाह ॥

आद्वोयमणाद्वोयणदोसा य, गुणा य वप्पिया एए ॥

एते अनन्तरोदिता आद्वोचनायां गुणा आनाद्वोचनायां दोषा व-
र्णिता. उ० १ आगमव्यवहारिणां सकाशे आद्वोचना (आगम-
नववहारि) शब्दे ॥

इदानीं मागमव्यवहारिणामभावे समयानुसारेणो लक्ष्णतानां
श्रुतव्यवहारिणां सौमित्रवावाज्ञोच्यत इति । जीत ।

(१७) स्वगणपरगणवासिकानां समीपे आद्वोचना

स्वगणपरगणवासिकानां समीपे आद्वोचना ऽङ्गचूद्विका-
याम्. ॥

कहणं जंते सहुरूवे आयरिय उवज्जाए पमायवंते । स-
गण परगण वासियाणं समीपे पावं आद्वोइज्जा तएणं
अज्जसुहम्मे जव् एवं वयासी । जंव् जिणसामणे ववहारो
वज्जवंतो तिय निक्खू अणगदकम्मं अमतरं अकिच्च-
द्वएणं पभिसेवित्ता आद्वोएज्जा तत्य पासेज्ज पुणो आय-
रियउवज्जायं बहुस्सुयं वहुआगमं कप्पइ से तस्संतिए
आद्वोइत्तए पभिक.मित्तए णिदए गरिहारत्तिए विओ-
दित्तए अकरणयाए अजुदित्तए अहारिहं पायच्छित्तं
पभिवज्जित्तए जत्येवणो आयरियउवज्जायं पासेज्ज बहु
स्सुयं बहुआगमं तत्येव संजोइय उवज्जाय आयरिय-
पासेज्ज बहुस्सुयं बहुआगमं कप्पइ से तस्संतिए जाव
पभे वज्जित्ता । १ । जत्येणो संजोय आयरियउवज्जायं
पासेज्ज तत्येव अण संजोइय आयरिय उवज्जायं पासे-
ज्ज तत्येव बहुस्स आगमं तस्संतियं जाव पभिवज्जि-
त्तए । ६ । जत्येव णो अमसंजोइय आयरिय उव-
ज्जायं पासेज्ज तत्येव सावयं पासेज्ज बहुस्सुअं तस्संति-
ए आद्वोयत्तए ॥ ४ ॥ जत्येव णो सावयं जत्येव सार
विह जत्येव णयेतत्येव पच्छा करुजाव आद्वो० । ५ ।

जत्येव णो पच्छा० । तत्ये समन्तावियाई चेष्याइ
पासिज्ज जाव कप्पइ जत्येवणो समन्तावियाई पासिज्ज
तत्येव गमेणगरस्स वाहिं पाण्णाणिमुहस्स वा उदीणा-
निमुहस्स वा ट्टिच्चा अत्तोइज्जा जाव पमिबजिज्जा
एवं जंजू जहाविणएहारुदेसएपसुत्तं तहा करिज्जा णोय
रपामंनि एमु रंजिज्जा ।

निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च स्वपक्षपरपक्षयोरालोचना व्यव-
हारकल्पे तथा च व्यवहारसूत्रम् उ. ५ ।

जे निर्गंयानिर्गंयीज्यंसंनोइया सियाणे एहं कप्पइ
असुमसुं कप्पइ अणमणहस्स अंतिए आत्तोइत्तए अ
थिय इत्य केड आत्तोयणा रिहे कप्पति से तसंतिए-
आत्तोए तएणज्जिया इत्यं के इ अणो आत्तोयणारिहे
एवएहं कप्पइ असुमसुंतिए आत्तोएत्तए ॥ १९ ॥

उ. ५. उ० अस्य सूत्रस्य संबन्धप्रतिपादनार्थमाह ॥

थेरो अरिहो आलोचनाए आयारकप्पितो जोगो ।

साय न होड विवक्खं नेव सपरके अगीएसु

स्थविर. पूर्व सूत्रे इमिहिते स च आलोचनाया अर्हं सो-
ऽपि च योग्य आलोचनाया ज्ञवत्याचार कल्पिक आचारप्रक-
त्या जिधानाध्ययन धारी । तत एवंसति सा आलोचना न विप
क्के नाऽपि सपक्के अगीतेष्वगीतार्थेषु भवति । तत्र सयता
सयतीनां विपक्के सयत्यं संयतानां । सपक्के संयता
संयतीनां सयत्यं संयतीनां तत्र विपक्के सपक्के वा गीतार्थ-
प्राप्तेऽलोचनाप्रतिषेधार्थमधिकृतं सूत्रं व्याख्याय निर्ग्रन्थानिर्ग्र-
थ्यो वा संमेलिका स्युस्तेयां (नोएहमिति) वाक्यालकारे कल्प
ते अन्योन्यस्य परस्परस्याऽतिके आलोचयितुमगीतार्थत्वा-
त् अस्तिचेदत्र कश्चिदालोचनाई एव सति न कल्पतोऽन्योन्य-
स्यातिके आलोचयितुमेव सूत्रसङ्केपार्थः ॥ सम्मेलीवजागं
सप्रपचप्रतिपाद्य ॥

सांप्रतमालोचनाविधिमाह ॥

आत्तोयणा सपक्खे, परपक्खे चउगुरुं च ।

आणादी निन्नकह दि, विराहणं दट्टणं व जावसंबंधो ॥

आलोचना सपक्के दातव्या । तद्यथा ।

निर्ग्रथो निर्ग्रथस्य पुस्त आलोचयति । निर्ग्रथो निर्ग्रथ्याः
पुरतो यद्वि पुनर्विपक्षआलोचयति । यथा निर्ग्रथे निर्ग्रथ्याः
पुरतो निर्ग्रथी वा निर्ग्रथस्य तदा प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुक
किन्वाज्ञादयश्च दोषाश्चश्चै भिन्नक्रम . सचनयैवयोजित
कर्मदेवमन आह भिन्नकहादि इत्यादि च चतुर्थव्रताति-
चागमात्तोचयत्या . सयत्याभिन्न कथादोषो भवति चतुर्थव्रता
तिचारकथनतस्तस्याः कदाचि दालोचनाधारस्य जावनेदो
भवतीत्यर्थे । आदिशब्दात् पृथी चूता सा यांचामिति कुर्या-
दिनि परिग्रहं एवं सति शीघ्र विराहण दट्टणं भावसंबंधो
दृष्टिकारेण मुम्बिकारेण या स वा सा वा जावं दट्टा
मामिच्छतीत्यभिप्राय ज्ञान्या संबन्धो घटना स्यात् एतदेव
व्याख्यानयति ॥

मूत्रगुणेषु चउत्ये, विगमिज्जंते विगट्टणा हुज्जा ।

निन्यइचिट्टिमहुग, गतो य जावं वियाणंति ॥

मूत्रगुणेषु मध्ये चतुर्थे मूत्रगुणातिचारं चिकथ्यमाने आलो-

च्यमाने विराधना शीघ्रस्य भिन्नकथादिना प्रागुक्तस्वरूपेण
भवति तथा निच्छक्का घृष्टा सती यांचां या कुर्यात् तथा
दृष्टिरागतो मुखरागतोवा परस्य जाव विजानीते यथा मामेष
एवा वा इच्छतीति ततो घटना स्यात् न केवलमेते विपक्के
आलोचनायां दोष. किंत्वमेऽपि तानेवाह ॥

अप्यच्चयनिबन्धया, पिच्छणया जईपगासणे दोसा ।

वयणी वि होइ गुम्मा, नियए दोसे पगामिति ।

वंदत्ते वा उट्टे वा, गच्छे तह दहमगत्तणाण गणे ।

विगमिंतपिं जडिउदुं, दट्टणुदाहकुवियन्नु ॥

यते संयत्याः पुरतः प्रकाशने आलोचनायामिमे दोषाः
तद्यथा अप्रत्ययः किमेवा वराकी जानातीति तवाज्ञातो यत्कि
मपि सा प्रायश्चित्तं ददाति तत्र विश्वासाभावः । तथा चूयोऽप
राधकरणे गुरुर्गरीयांसं दमं दास्यतीति महत्याशका सयती
नां तु पुरुषस्य न प्रयमिति निर्जयता तज्ञावाच्च चूयो-
ज्ञयोऽपराधकारण प्रवृत्तिस्तथा (पेह्वणयेति) यदि
महत्प्रायश्चित्तं ददाति ततः संयतो ज्ञेते न भवत्येतप्राय-
श्चित्तं किंत्विमित्येवं प्रायश्चित्तस्य प्रेरणा । तथा वृत्ति-
न्यपि यदि संयतस्य पुरत आलोचयति ततः सा निज-
कान् दोषान् प्रकाशयती गम्या ज्ञवति यथा एकवारं
तावदिदमाचरितं ज्ञयोऽपि सप्रति मया सह स समा-
चर्यतां पश्चात्प्रायश्चित्तं दास्यते इति द्वितीयगाथा सप्र-
दायात् व्याख्येया । यद्येवं तर्हि कथं पूर्वमार्यिका. च्छेदश्रुतम-
धीयेरन् कथं चालोचनां दद्युस्तदुत्तरमाह ।

ततो जाव अज्जरक्खिय, आगमववहारिणो वियाणत्ता ।

न जविस्मति दोसो, तितो वायंती उच्छेदसुयं ॥

यावदार्यरकितास्तावदागमव्यवहारिणोऽचूचवन्ते चागमव्य-
वहारवत्त्वेन विज्ञाय यथा एतस्याश्छेदश्रुतवाचनायां
दोषो न भविष्यतीति सयतीमपि छेदश्रुत वाचयतिस्म ।

आरेणागमरहिया, मा विदाहिं नितो नवाएंति ।

तेण कहं कुव्वंतं, सोहितु अपाणमाणीतो ॥

आर्यरकितादारत आगमरहितास्ततस्ते माच्छेदश्रुताध्ययनतः
संयत्यो विज्ञास्यति विनङ्कयतीति हेतोश्छेदश्रुतानि सयतीर्न
वाचयतीति । अत्राह । तेन छेदश्रुताध्ययनाभावेन कथं ताः
सयत्योऽजानानां शोधिं कुर्वंतु । अत्राचार्य आह (ततो जाव
अज्जरक्खियसंवाणे पगासं सुवणीतां । असतीए विवक्खंमि
वि एमेव य हांति समणावि) यत. पूर्वमागमव्यवहारिण-
स्युच्छेदश्रुतं च सयत्योऽधीयेरन् ततो यावदार्यरकितास्तावत्
वृत्तिन्याः स्वस्त्राने स्वपक्के सयतीनां प्रकाशने प्रकाशनाम-
कार्यं स्वपक्षाभावे विपक्केऽन्यात्तोचितवत्यं श्रमण्यं । एव
मेव श्रमणा अपि ज्ञवति ज्ञातव्या । किमुक्तं ज्ञवति । श्रमणा
अपि सपक्के आलोचितवतस्तदज्ञाने विपक्केऽपि श्रमणी नां प-
श्चै इत्यर्थे दोषाभावात् । आगमव्यवहारिभिर्हि दोषाभावम-
वगुच्य छेदश्रुतवाचना सयतीनां दत्ता नान्येथति । आर्यरकि-
तादारत पुन श्रमणानामेव समीपे आलोचयति श्रमणोऽपि
श्रमणानामागमव्यवहारश्छेदादत्रैव परमतमाशङ्क्य दूषयति ॥

मेहुणवज्जं आरेण, केड सपणेमु ता पगासंति ॥

तंतु न जुज्जइ जम्हा, दहमगदोसा सपक्खेवि ॥

आर्यरकितादारत श्रमणेषु श्रमणानां पार्श्वे ताः श्रमण्यः
प्रकाशयत्यालोचयति मयुनवर्त्य मयुन पुन. श्रमण्यः श्रमणी-

नामेव सकाश आशोचयति इति केचिद् व्याचक्रते तच्च न युज्यते यस्मात् सद्युस्वकदोषाः सपक्षेऽपि । किमुक्तं भवति । श्रमण्योऽपि स्वकत्रयदोषतस्तु च त्वरूपस्वकदोषतः परिस्रावित्वं कुर्युः परिभवं वा समुत्पादयेयुस्तस्मान्मैयुनमपि श्रमणानामेवातिके विकटनीय ।

असती करुजोगी, पुण मुत्तुणं संक्रियाइं गणाइं ॥

आइमो धुवकम्मिय. तरुणी थेरस्स दिट्ठिपहे ॥ १ ॥

आर्यरक्षितकाक्षेऽपि यदि सयत्या सूत्रगुणापरार्धभाषोच्यते तव्यस्तर्हि सयत्याः सकाशे आशोच्यते । तस्याऽसति अत्रा वेयः कृतयोगी कृत' सूत्रतोऽर्थतश्च वेदप्रयधरः स्थविरस्तस्य समीपे आशोचयति नवर शंकितानि स्यानानि वक्ष्यमाणानि शून्यगृहादीनि मुक्त्वा कित्वाचीर्णे उचिते प्रदेशे आशोचयितव्य यत्र धुवकम्मिको दृष्टिपथे वर्तते दृष्ट्या पश्यति ननु गृणोति । तत्र जवनिकांतरिता आशोचयति । तरुणी थेरस्येत्येष तृतीयम ग उपासतः । स च शेषभगानां प्रयाणामप्युपवृत्तः । ते चेमे । स्थविरा स्थविरस्याशोचयति १ स्थविरा तरुणस्याशोचयति २ तरुणी स्थविरस्याशोचयति ३ तरुणी तरुणस्य ४ यदुक्तं मुक्त्वा शकितानि स्यानानि ॥

संप्रति तान्येवोपदर्शयति ॥

सुष्मधरदेउलज्जाण, रम्मपच्छमुवस्सयस्संतो ॥

एयंविज्जे गायंति, तिस्सेचउरोहवा पंच ॥ १ ॥

शून्यगृहं देवकुत्रं उद्यानमरपय प्रच्छन्नं च स्थानम् तथा उपाश्रयस्याऽतर्मध्ये एतद्विचजे एतद्विरहिते प्रदेशे आशोचना-निमित्तं तिष्ठति । ते च जघन्यतस्त्रयो यदि वा चत्वारोऽथवा पच ते च त्रिप्रनृतयो वक्ष्यमाणभगवानुसारेण प्रतिपत्तव्या-भंगकानेवाह ॥

थेरतरुणेसु जंगा, चउरो सव्वत्थपरिहरे दिट्ठि ॥

दोएहंपुण तरुणाणं, थेरे थेरी यमचुरसं ॥ १ ॥

स्थविरतरुणेषु भगाश्चत्वारस्ते च प्रागेवोपदर्शिताः । स्थविरा स्थविरस्याशोचयतीत्यादि ॥ तत्र यदि जवनिकाया अवकाशो नास्ति ततः सर्वत्र चतुर्थापि जगेषु दृष्टिं परिहरेत् । चूमिगत दृष्टिका सती आशोचयेत् यथा आशोचनाहः गृणोति तत्र चतुर्भगे चयोः स्थविरः स्थविरा च प्रत्यरसमिति । प्रत्यासन्नौ सहायौ दीयते । येन परस्परं तौ दृष्टिं न यधोतौनापि मुख विकारं कुरुत । पत्रमस्मिन् चतुर्थे भगे चत्वारो भवति ॥

थेरो पुण असहाओ, निगंथी थेरिया वि ससहाया ।

सरिसवयं च विवज्जे, असती पंचमं कुज्जा ॥ १ ॥

तृतीयभगे पुनः स्थविरोऽसहायोऽपि भवतु । तरुण्य पुनः स्थविरासहाया दीयते । द्वितीयभगे निर्ग्रंथी स्थविराऽपि ससहाया कर्तव्या । तरुणस्याऽशोचनाहस्य सहायोऽस्तु वा न वा कश्चिदोषः । एव तृतीये द्वितीये च भगे प्रयो जना भवति । तथा सदृशवयो नियमतः सहायानां विवर्जयेत् तद् सजावे सदृशवया अपि जवेत् । तत्र प्रथमभगे चतुर्थभगे वा सदृशवयः सहायसभवे पचमकुल्लककुल्लकां वा पट्टकां कुर्यात् ॥

ईसिं अणोयताविया, उ आशोचयणं विवक्खंमि ।

सगिपक्खे उकुडु, पंजालेचिहोवणुष्सातो ॥

विपक्षे श्रमणस्य समीपे श्रमणी आशोचयति ईपत् अचनना

ऊर्ध्वस्थिताः सदृशपक्षे पुनः श्रमणः श्रमणस्य पार्श्वे पुनरु-क्कुसुका । कृत्वा प्रजाजिह्वाराशोचयति । अथ सोऽर्शव्याधिपीडित-स्ततोऽनुज्ञापनां कृत्वा अनुज्ञातः सन् निपद्यामुपविष्टमाशोच-यति ॥

दिट्ठीए होंति गुरुगा, सविकाराओ सरत्तिसा जणिया ।

तस्स विवद्धितरागे, तिगिच्छजयणाए कायव्वा ॥

यो दृष्ट्या दृष्टिं यध्नाति तस्य दृष्टौ सविकारायां भवति प्राय-श्चित्तया चत्वारो गुरुकास्तत्र ये ते द्वितीयका दत्तास्ते यदि एकतर पश्यति तत आशोचनातोऽपसारयति यथा अपसर-तापसरत यत्र न किमप्याशोचनया प्रयोजनमिति । अथ सा निर्ग्रंथो स्वभावत एवोराशरीरा सविकारा दृष्ट्या अपसरेति जणिता सती अपसृता तथापि तस्याऽशोचनाचार्यस्य यदि तस्या उपरि विवर्द्धितो रागस्ताहं तस्मिन् सति यतनया चिकित्सा कर्तव्या ॥

तामेवयतनामाह ॥

अणोहिं पगारिएहि, जाहो नियतेउं से न तीरति अ ॥

धेत्तुणाजरणाडति, गच्छजयणाए कायव्वा ॥

यदा अन्ये प्रकरैस्त भाव निर्णयितु न शक्नोति तदा त-स्याः संयत्या आनरणानि वस्त्राणि गृहीत्वा यतनया चिकि-त्सा कर्तव्या ॥

पतामेवाह ॥

जारिसवणहिं ठिया, तारिसणहिं तमस्सती चरिया ॥

संजद्विविणोयकेयण, वेदवणं चिहुरगंनेहिं ॥

यादृशैः सचित्रैर्वस्त्रैः प्रावृतेः सा सयती उपविष्टा दृष्ट्या ताह शैर्वस्त्रैस्तमोऽधकारमस्यास्तीति तमस्वती रात्रिस्तस्यां तरुण-साधुर्चरितः प्रावृतः क्रियते ततः सन्नहीति दूती प्रेष्यते ततो विनावितृको नरविहीनो य ओको निवासो गृहमित्यर्थः । तत्र केतनं सकेतो दीयते दत्त्वा च स तत्र स्थितस्तावत्तिष्ठति या-वत्स तरुणसाधुः सयतीनेपथ्योपेत आगच्छति । तस्मिन् आगतं चिकुरेषु केशेषु गरुयोश्च विद्वेषनं क्रीडनं करोति तत्र यद्येता वता शुक्रनिपाततास्तिष्ठति ततः सुदूर । अथ नोतर्हि सयत नेपथ्योऽपसार्यते प्रकारांतरमारच्यते ॥

तदेव प्रकारांतरमाह ॥

अहवा वि सिच्छुपुत्तिं, पुत्तिं गमेऊण तीए सिवणहिं

आवरियकाडियाए, सुष्मागरादिसंमेत्तो ॥

अथवेति प्रकारांतरद्योतने पूर्वं सिद्धपुत्रो गमयित्वा तस्याः सयत्या शिवथैरावृत्य काडिकायां कृष्णायां रात्रौ शून्यगृहा दिषु तथा सह तस्य मेघं सगम कर्तव्य । व्य. ॥

सा चोदाशोचनाऽऽचार्याशिष्यभावे भवति तत्र च शिष्या चार्याणामिय मय्यादा सामाचारि पच्छिन्नशब्दे ॥

सम्प्रति यादृशा उत्सर्गत आशोचनाहोस्तानभिधित्तुगाह ॥ व्य० ५ उ० ॥

गीयत्या कयकरणा, पोठा परिणामिया य गंजीरा ।

चिरदिक्खिया य बुद्धा, जईणं आलोयणा जोगा ॥

गीतार्थः सूत्रार्थतदुजयनिष्णातत्वात् कृतकरणा अनेक-चारमाशोचनाया सहायीजवनात् प्राढा समर्थो सूत्रनोऽर्थ-तश्च प्रायश्चित्तदाने पश्चात्कर्तुमशक्यत्वात् परिणामिकायाऽ परिणामिका वा गमीरामदृश्यप्याशोचकस्य दोषे ध्येन उप-रिश्राविणश्चिरं दीक्षिता प्रचूतकं प्रवजिता वृत्ता श्रुतेन

पर्यायेण वयसा च महांत एवचूता यतीनां साधूनामुप-
लक्षणमेतत् संयतीनां चालोचनायोग्या ॥ व्य. उ. ५ ॥

तथाच महानिशीथे

जयवं कस्त एजा, पच्छिन्नं को वदिज्ज वा ।

कस्त व पच्छिन्नं देज्जा, आलोवेज्जा वा कहंगो ॥

लोयणं ताकेवतीएवहसुव । जोयणसएहिं गंतुणं सु-
प्पजावेहिं दिज्जए । चउनाणीणं तथा जावे एवं ।
ओहिमंमुजस्स विमद्वयेरे तस्स तारतम्मेण दिज्जई ।
उमगपनविंत्तस्स उस्सगोपणियस्स य । उस्सगरयणो-
चेव सव्वजावं तरेहिणं । ? । उवसंतस्स दंतस्स संजयस्स
तवस्सिणां । सुमिती गुत्तीपहाणस्स दढवी । रतस्स अस-
दनाविणो । ? । आलोएज्जा पच्छिजेज्जादेज्जादाविज्जवा
परं । अहन्तिस्सत दादंइं पायच्छिन्नं अणुच्चरो ॥ ३ ॥

पचा० वृ १५ आचारवान् ज्ञानासेवाद्यं ज्ञानादिपत्रप्रका-
राचारयुक्तोऽयं हि गुणत्वेन श्रेयस्वाक्यो भवति । तथा
(आहारवत्ति) अवधार. आलोचकोक्तापराधानामवधारणा
तद्वानसहिसर्वापराधेषु यथावत् शुद्धिदानसमर्थो भवति तथा
(व्यवहारवत्ति) मनुयुद्धोपाद्व्यवहारवान् आगमश्रुताज्ञाधारणा
जीतद्वक्त्रणपत्रप्रकारव्यवहाराऽन्यतरयुक्तः व्यवहारवांश्च यथा
वत् शुद्धिकरणसमर्थो भवतीति तथा (ओवीवत्ति) वज्जया
अतिचारान् गोपायतमुपदेशविशेषैरपत्रीभ्यति विमतद्वजां
करोतीत्यपत्रीभक अथ ह्यालोचकस्याऽन्यतमुपकारको भवती-
ति अवधारणादिपदत्रयस्य च कर्मधारयकार्यं तथा (पकुञ्चोत्ति)
आलोचिताऽतच्च गणाः प्रायश्चित्तदानन इ हिं प्रकर्षेण कारयतो
त्येवशील इत्येतदर्थस्य सामायिकस्य कुर्वतातोर्दर्शनात् प्रकु-
यो आचारवत्त्वादिगुणयुक्तोऽपि कश्चित् शुद्धिदान नाच्युपग-
च्छतीत्यतस्तद्व्यवच्छेदार्थं प्रकुर्वीत्युक्तं । च समुच्चये । तथा
(निजापत्ति) प्राकृतत्वान्निर्वापकोपपत्ते प्रायश्चित्तस्य निर्वा-
पकोऽयं हि तथा विद्यते यथा साधुर्महदपि प्रायश्चित्त बोद्धु-
शक्नोत्यत एवायमिहमहोपकारीति तत्तथा अपायान् उर्मिक्क-
दुर्वत्त्वादिफानैहलौकिकानर्थान् पश्यति । अथवा दुर्वत्त-
योधिकचादिकान् पारद्वौकिकान् सातिचारानां तान् दर्श-
यतीत्येव शीतोऽपयदर्शी अथ चात एवाऽलोचकस्योपकारी
तथा न परिश्रयति आलोचकोक्तमह्यमन्यस्मै न निन्दय
तीत्येव शीतोऽपश्चिवावी नदन्यो ह्यालोचकाणां दाघकारो
स्याच्च समुच्चये । बोध्यो इय इति आलोचनाचार्य इति
योग ॥ ५ ॥

नदपरहियम्म जुत्तो, विसेसथो मृहुमजावकुसलमती ।

जावाणुमाणव तह. जांगो आलोयणपरिओ ? ५

तथेति समुच्चये । परहिते परंपकारे युक्त उच्यते
उत्तन इत्यर्थे । तदन्यो हि परेषामवधारको भवति । तथा
पिंशयत आचार्यन्तगपेया विशेषण मृहुमजावकुसलम-
मति लोकशास्त्रगताऽस्पृश्यार्वनिर्दण्डुद्धि इत एव जावा-
नुमानयान् परचेतसामिगिनःदिभिनिश्चायक । अयं हि
परभावात्सामिगण शुद्धिदान शक्तो भवति । तथेति समुच्चये
योग्य उचित आलोचनाचार्यो विकटना गुरुक्तगुणकलाप
जन्यो हि न शुद्धिकरण इति गायत्र्याचार्य ॥ पचा वृ १५ ।

तथा च न्यताने—म्या० ॥ ग ८

(१८) आलोचनाया अष्टौ स्थानकाः दशस्थान-
काश्च ॥

अट्टहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहइ आलोयणा
परिच्छित्तए । तं जहा । आयावरं आहारवं ववहा रवं
उव्विन्नए पकुव्वए अपरिस्सावी णिज्जवए अ-
वायदंसी ॥

अट्टहीत्यादि । सुगमं । नवरं । आयावरति । ज्ञानदिपंचप्रका-
राचारवान् ज्ञानासेवनान्यामाहारवति अवधारणावान्
आलोचकेनालोच्यमानानामतीचाराणामिति आह च ।

आयावरमायारं, पंचवि मुणाई जोय आयरइ ।

आहारवमहारे, आलोइं तस्स तं सव्वंति ॥

ववहारवति आगमश्रुताज्ञाधारणजीतद्वक्त्रणानां पंचाना
मुक्तरूपाणां व्यवहाराणां ज्ञातेति (उव्वीवपति) अपत्रीभ-
ति विद्वज्जीकरोति यो वज्जया सम्यगनालोचयन्तं सर्वे
यथा सम्यग्लोचयति तथाकरोतीत्यपत्रीभिकः अत्रिहि-
तं च ॥

ववहारववहरं, आगममाइ उ मुणइ पंचविहं ।

ओवीवुवगूहंतु, जह आलोए इत्तसव्वंति । ? ।

(पकुञ्चोत्ति ।) आलोचिते सति य' शुद्धिं प्रकर्षेण कारय-
ति सप्रकारोति ज्ञणितं च (आलोयइयमि सोहि जो कारवे
इ सो पकुञ्चोत्ति । अपरिस्सात्ति) न परिश्रवति नालो-
चकदोषादुपश्रुत्याऽन्यस्मै प्रतिपादयति य एवशीलः सोऽप-
रिश्रावीति यदाह (जो अन्नस्स उ दोसे न कहेइ अपरिसा-
इ सो होइति ।) (निज्जवपति) निर्यापयति तथा करोति
यथा गुर्वपि प्रायश्चित्त शिष्यो निर्वाहयतीति निर्यापक इति
न्यगादि च (निज्जवओ तह कुणइनिव्वहेईजेण पच्छिन्नत्ति ।)
(अवायदंसिति ।) अपायाननर्थान् चित्तभगानिर्वाहादीन्
उर्मिक्कद्वैर्वाद्यादिकृतात् पश्यतीत्येव शीलः सम्यगनालोच-
नायां च उल्लंघनोपेक्षित्वादीनपायान् शिष्यस्य दर्शयतीत्यपा-
यदर्शीति ज्ञणितं च ॥

उव्विमववउव्ववाड, उहलोएजाणए अवाएउ ।

उदंसेइय परलोए, उव्वहव्वोहित्तसंसारोत्ति ॥ ? ॥

ज० १५ ग० ७ उ० । स्था ० ग० ८ ।

दसहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहइ अत्तदोसं आ-
लोयणं परिच्छित्तए तंजहा आयावरं आहारवं जाव
अवायदंमी पियधम्मे ददधम्मे । ग. १०

अधिकमिह प्रियधर्माधर्म प्रियो ददधर्माय आपद्यापि धर्मान्न-
चत्रतीति । आलोचितदोषाय प्रायश्चित्त देयम् ।

अट्टहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहइ अत्तदोसं आ-
लोएत्तए । तंजहा । जाडसंपन्ने कुञ्जसंपन्ने विणयसंपन्ने नाण-
संपन्ने दंमणसंपन्ने चरितसंपन्ने खंते देते ।

टी० (अत्तदोसत्ति) आत्मापराधमिति जातिकुत्रे माता-
पितृपुत्रौ तत्सम्पन्न प्रायोऽहृत्यन्न करोति कृत्वाऽपि पश्चाता-
पादालोचयतीति तदग्रहण यदाह ॥

जाडकुञ्जसंपन्नो, पायपक्किवं न सेवइ किंचि ।

ओमविउंचयन्ना, तग्गुणओमम्ममाज्ञोणत्ति ॥

विनयसपन्नः सुखनैवाऽलोचयति तथा ज्ञानसपन्नो दोषविपा-
क प्रायश्चित्त वावगच्छति यतो ॥

वा विनाणेऽसंपन्नो, दोषविनागं वियाणैत्रो घोरं ।

आलोच्येऽहं सुहं विप, पावच्छित्तं च अवगच्छेति ॥ १ ॥

दर्शनसपन्नः सुखोऽहमिति एव श्रद्धते चरित्रसपन्नो नृयस्त-
मपराध न करोति सम्यगाऽलोचयति प्रायश्चित्तं च निर्वाहयति
इति उक्तं च ॥

सुखो तद्वृत्ति सम्मं, सदहर्हं दंसणेण संपन्नो ।

चरणेण संपन्नो, न कुण्डं नृज्जो तमवराहंति ॥१॥

ज्ञान्त परुष भणिताऽप्याचार्यैर्न रुष्यतोति । आह च ॥

खंतो आपरिणहिं, फरुतं नणित्रो वि न विरुसेति ॥

दान्तः प्रायश्चित्त दत्त बाहु समथोभवतीति । आह च ॥

दंतो समत्यो बाहुं पच्छित्तं जमिह दिज्जए तस्तति ॥

॥ स्था० ८ ग० ॥

दसहिं गणेहिं संपन्ने अणगारे अरिहृऽ अत्तदोसं
आलोच्यते । तं जहा । जाइसंपन्ने कुट्टसंपन्ने एवंजहा

अदृष्टाणे खंतं दंतं अमईअपच्छाणुतावी ॥ ग० १०

(एवति) अनेन क्रमेण यथा अष्टस्थानके तथेदं सूत्रं पठनीय-
मित्यर्थः कियद्दूर यावत् (खतेदतेति) पदे तथाहि ॥

विणयसंपन्ने नाणसंपन्ने दंस एसंपन्ने चरणसंपन्नेति ।

अमईअ पच्छाणुतावीति ॥

पदस्यमिहाधिक प्रकटं च नवर ग्रन्थन्तरोक्तं तत्स्वरूपमि-
दम् ॥

नोपविजं चेमाई, अपच्छयावो न परितप्पेति ॥

(१८) सामुदानिकाऽतिचाराऽलोचना ।

श्रोत्रनिर्णयकौ सामुदानिकानतिचारानधिष्ठय इदानीं सामु-
दानिकानतिचारान् आलोचयति यदि व्याक्रेपादिरहितो गुरु-
र्भवति अथ व्याक्रेषो भवति । तदा नालोचयतीत्येतदेवाह ।

वि. किञ्चित्पराहुते, विषमत्ते माकयाइआलोच्ये ।

आहारं च कंतो, णीहारं वा जइ करेइ ॥ ७८२ ॥

व्याक्रेषो धर्मकथादिना स्वाध्यायेनापराणहुतो पराइमुख-
अन्यतोऽभिमुखः प्रमत्तं विकथयति एव विधे गुरुन् कदा-
चिदालोचयेत् तथा आहारं कुर्वति सति तथा नीहारं वा
यदि करोति ततो नालोचयति । इदानीमेतामेव गाथां भा-
ष्यकारो व्याख्यानयन्नाह ।

दारगाहा ।

कहणाइव. किञ्चते, विगहाए पमत्ते अन्नत्रो ।

वमुहो अतरमकाए, वाणीहारे सकमरणं वा ॥ ७८३ ॥

धर्मकथादिना वा प्रमत्तं अन्यतोऽभिमुखो वा भवति
सुजतेऽपि वा नालोचनीयं किं कारणं (अतरति) अतराय
भवति यावदालोचनां शृणोति अकारकं वा शीतञ्च भवति
यावदालोचनां वा शृणोति तथा नीहारमपि कुर्वतो नालोच-
नीयं किं कारणं यत् आशंक्या साधुजनितया कारिकादि-
निर्गच्छति अथ धारयति ततो वा मरणं भवति यस्मादेते दो-
षास्तस्मात् ।

अनृक्खित्तान्तं, उवसंतमुव चियं च नाऊणं ।

अस्माणचेत्तमशवी, आलोच्येत्ता सुसजए ॥ ७८४ ॥

धर्मकथादिना व्याक्रेषे गुरौ आलोचयेत् भायुक्तमुपयो-
गतपर उपशांतमनाकुः गुरु दृष्ट्वा उपस्थितमुद्यतं च ज्ञात्वा
एवविधं अनुज्ञाप्य मेधावी आलोचयेत् सुसयुतः साधुः ।
इदानीमेतामेव गाथां व्याख्यानयन् भाष्यकृदाह ॥

कहणाई अवखित्ते, कोहाइ अणाउले तदुवउत्ते ।

संदिसहत्ति अणुत्ता, काउण विदिन्न माडोए ॥ ७८५ ॥

धर्मकथादिना व्याक्रेषोक्रोधादिनिरनाकुञ्चे तदुपयुक्ते भिक्का-
लोचनोपयुक्ते (सदिसहत्ति) अणुत्तं काऊणं संदिसत्तं आलो-
चयामित्येव अनुज्ञां कृत्वा मार्गयित्वेत्यर्थः (विदिन्नत्ति)
आचार्येण दत्तायामनुज्ञायं जगत इत्येवं वक्षणायां तत
आलोचयेत् ।

तथा च पञ्चाशकेऽहं द्वारविवरणायाह पंचा० वृ० १५

संविगोउव मादी, मइमं कप्पडिओ अणासंसी ।

पणवणिज्जो सट्टो. आणाइत्तो दुदुकमतावी ॥१२॥

तविहिंसमूधुगो खनु, अजिगाहासेवणदिद्विगजुत्तो ।

आलोच्येत्तापयाणे, जोगो जणितो जिणिदेहिं ॥१३॥

व्या० सविप्रस्तु ससारभीरुत्वाऽलोचनाप्रदाने योग्य इति
योगः । तस्यैव दुष्करकरणाध्यवसायित्वात् दुष्करं चालोच-
नादानं यदाह (अविचार्यचारजनयदुष्करियं कहे) तथा
अमार्गी अशत्रुः याहीहि न यथा यावत् दुष्कृतं कथयितुं
शक्नोति तथा मतिमान् विद्वान्स्तदन्यो ह्यालोचनीयादिसवरूप-
मेव न जानाति । तथा कदाचित्तः स्यविरजातसमाप्तकल्पादि
व्यवस्थितादन्यस्य ह्यतोचारविषया जुगुप्सेव न स्यात् यथा
अनाशसी आचार्याचारधनापारहितः सांसारिकफलान-
पेक्षो वा । आशसिनो हि न समग्रातिचारालोचनां सजव-
त्याशंसाया एवातिचारत्वात् । तथा प्रज्ञापनीयः सुखावयो-
ध्यस्तदन्यो हि स्वाग्रहादकृत्यविषयान्निवर्तयितुं न शक्यते
तथा श्रद्धः श्रद्धावुः स हि गुरुक्तां श्रद्धिं श्रद्धते । तथा आज्ञा
वान् आलोचयेत् शक्तो स हि प्रायोऽकृत्यं न करोत्येव तथा
दुष्कृतेनातिचारासेवनेन तप्यते । अनुतापं करोत्येव शीलः
दुष्कृततापी स एव तदालोचयितुं शक्नोतीति । तथा तद्वि-
धिसमुत्सुकः खत्वालोचनाकल्पनादस एव स हि तद्विधिं
प्रयत्नेन परिहरति । तथा अजिग्रहासेवनादिभिर्द्वेष्यादिनि-
यमविधानविधायनानुमोदनप्रभृतिर्विगैरलोचनायोग्यताद्वक्-
णैर्युतो युक्तोऽस्य तथा । आलोचनाप्रदाने प्रतीते योग्योऽहो
मणित उक्तो जिनैस्तीर्थकरैरिति गाथाऽयार्थः । ओघः ॥

किमेतावन्त एव करणीययोगा अहोस्विदन्येऽपि सन्ती-
त्याह ।

जं चन्नं करणिज्जं, जेयणो हृत्यसयवाहिगयारियं ।

अविगमयम्मि अशुद्धो, आलोच्यंतो तयं सुद्धो ॥ ७८६ ॥

यच्च पूर्वोक्तकरणीयव्यापारेऽन्योऽन्यदुत्तकरणीयं क्षेत्रप्रति-
द्वेषनास्थैरुत्तान्येषणशोक्ननिष्कमणाचार्यसद्वेषना चिहस्त-
शताहिराचरितं तस्मिन्पूर्वोक्ते च करणीययोगनिबन्धे अवि-
कटिते गुरोरप्रकाशितेऽनालोचिते अशुद्धं समित्याद्यतिचार-
द्वेषवान् आलोचयंस्तं करणीययोगनिबन्धे शुद्धः आलोच्यमा-
ख्यप्रायश्चित्तेन समित्याद्यतिचारद्वेषान्यं निवर्तनात्तस्मिन्शता-
न्यन्तराचरितं किञ्चिन्प्रवर्णादिकमालोचयते । किञ्चिच्च
खेदसंधानजलनिवसनोत्थानविज्ञानप्राप्तिसारणोच्छास-
नि श्वासचेष्टादिकमालोचयते ॥ शत्राह शिष्यः । करणीय
योगोष्वाहारादिग्रहणाद्येषु यथोक्तविधिना हतेष्वपि यथा-

लोचनाप्रायश्चित्तयोग्यता ज्ञाति । तर्हि न किमपि कर्तव्यं
व्रतमादाय प्रथममेव सर्वैरप्यनशनङ्कार्यं । गुरुरह । तत्र ।
एव सति तीर्थोच्छेदः स्यात् । कः केन प्रतियोग्य इष्यते ।
किञ्च न खलु माहिन्याऽशंकया वस्त्राणि न परिधीयन्ते ।
अपीरधानोर्हिविवरुंतथा सर्वेषांपञ्चरूपनापत्तिस्तत परिधीयंत
एव । जातमाहिन्यानि च जलेन प्रक्षाल्य निर्मलीक्रियन्ते ।
एव चारित्रमपि करणीययोगकरणे सजातातिचारलेशमहं
आलोचनाप्रायश्चित्तजलेन विशोध्य निर्मलीकार्यं ॥

व्यतिचारलेशवशतोऽपि तच्छुद्धये भवत्यालोचना पर निर-
तिचारस्य किमित्याह ।

कारणविणिग्गयस्सय, सगणाजपरगणागयस्स विय ।

उवसंपयाविहारे अ, आलोचनानिरयारस्स ॥ ए ॥

टीका । कारणेनाऽशिवजुर्निकराजादिप्रत्यनीकत्व श्राने,
समार्थिविराधनागुर्व्यादेशादिनिर्गतस्य निरतिचारस्याऽ
य विगधितसमितिगुप्तिकस्याऽप्यालोचना ज्ञवति । सा च
छिद्रा । ओघतो विजागतश्च । तत्र यः कारणविनिर्गत-
पक्षाज्यन्तरे समागच्छति । आगतमात्रश्चैर्यापविकीम्प्रतिक्रम्य
समुद्देशेवाद्या अर्वागैवाऽलोचयति । तस्याऽप्योघालोचनामात्रं
ज्वनि ॥ यथा ॥

अप्या मृदगुणा मृदविराहणा, अप्या उत्तरगुणेषु ।

अप्या पासत्याडमृ, दाणगह संपजगोहा ॥

अल्पशब्दोऽज्ञाववाचीतिन मृदगुणेषु विराधना अद्यान कदा-
चिदुत्तरगुणेष्वप्यद्या न काचित्पाध्वस्थावसशादिषु दानग्र-
हाज्यां सप्रयोग सम्पर्क सोऽप्यल्पः । सोऽपिनासीदित्यर्थः
इयमोघालोचना । यस्तु पक्षाज्यन्तरगतोऽपि समुपदेश-
नन्तरमालोचयति । यावत्पक्षात्परतः समागत समुद्देशाद-
र्वागप्यालोचयति । तयोर्निरतिचारयोरपि विभागालोचना
विशेषालोचना मुख्यता । नि शेषानिजाऽनुष्ठितनिवेदनरूपा ।
यस्तुतङ्गिदायां धर्मचक्रस्य मधुरायां स्तपस्य पुरु-
फायां जीवन्त्यामिप्रतिमाया तीर्थकृद्भानि क्रमणज्ञाननिर्वा-
णतमीनामयोऽप्यादीनां दर्शनार्थं स्वजनगोकुलविवाहादि सं-
स्क्रियाप्रकार्यं यत्र विशिष्टहारोपधी वञ्चयेति । तत्र द्विपस्या
रम्येऽद्विदृश्यादिना चागुर्वनादेशादिनिर्गतोऽकारणाविनि-
र्गतमनस्य साऽतिचारत्वेन वृद्धतरप्रायश्चित्तशोधयन्वालो-
चनामात्रेण शुद्धिः । तथा स्वगणात्सांभोगिकरूपादेकमरुदी
भोजिन उभयनोऽपि संविन्ना सविग्ररूपादागतस्याऽपि च-
निरतिचारस्य उपसपयत्ति उपसंपद्यमानस्य सा चोपसंपत्य-
षया । श्रुतप्रहणायान्यमाचार्यसुपसम्पद्यमानस्य श्रुतोपस-
पत्तुः सगैवजतोममयोऽप्याकीनिध्रेतिमार्गोपसंपत्तुः विनयं कर्तुं
गज्जंतरमुपसंपद्यमानस्य विनयोपसंपत्तुः ५ ज्ञाप्यरूपाऽनुक्तः ॥

उपसंपत्यपंचविहा, मृय मुद्दुक्त्वं यस्वित्तमगो य ।

विगउपसंपयाविविय, पंचविहा दौऽ नायत्वा ॥

एतामामन्यतरामुपसपद प्रथममादटानस्य विभागालोचना
प्रवति । विहागत्ति । विहागे हने निरतिचारस्याऽप्यालोचना
भ्रवति । अयमात्र । एकादात्पक्षादप्याद्य यदा सांभोगिका-
रुद्धपतया गीतार्थोच्यार्था मिदन्ति । तदा निरतिचारस्य-
न्योन्यस्य विदारालोचनां स्वस्वविहारक्रमानुष्ठितप्रकाररूपां
ददर्शानि ॥ जीत ॥

(७०) आलोचयित्वा एतानि वर्जनीयानि ॥

एत चतं जामं ज्ञयं नह दंडं च वज्जजा ॥

आलोचना सुविहित्रो, हृत्यं मत्तं च वावारं ॥ ७६ ॥

नृत्यन्नाऽलोचयति । चञ्च नाऽलोचयति । अङ्गानि चालय-
न्नालोचयति । तथा गृहस्थभाषया नालोचयति । किं तर्हि
संयतभाषया आलोचनीयमिति । तद्यथा । “ मयारियाओ ”
इत्येवमादि, तथा आलोचयन् केन स्वरेण नालोचयति मिणि
मिणेण तथा ढडूरेण च स्वरेण उच्चैर्नालोचयति । एवं विध
स्वरं वर्जयेत् । किम्पुनरसावालोचयतीत्येतदाह ॥

आलोचयेत्सुविहित-हस्तमुदकस्निग्धतथामात्रकं गृहस्थसत्कं
कटच्छुकादि उदकाद्रादिं तथा गृहस्थया कृतमन्यापारकुर्वता
तदेतन्नालोचयति । इदानीमेनामेव गाथां व्याख्यानयन्नाह ॥

करपायस्समुह, सीसत्थि उट्टमाईहिण दिणाम ॥

चञ्चणं हृत्यसरीरे, वदणं काए ज्ञयजावे य ॥ ७७ ॥

करस्य तथा पादस्य च्चवदिशरस' अङ्गणः श्रोष्ठस्य चैवमा-
दानामङ्गानां सविकारं चञ्चनं नर्तितं नाम तच्च नर्तितं कुर्वन्ना
लोचयति । चञ्चनं हस्तस्य शरीरस्य कुर्वन्नालोचयति ।
तथा चञ्चनं कायस्य करोति मोदन कुर्वन्नालोचयति तथा
भावतश्चञ्चन अन्यथा गृहीतमन्यया आलोचयति ॥

अरुवियहुज्ज गारत्थिय, जासा उवज्जए मूयददूरं च सरं ।

आलोपवाचारं, संसट्ठियकरमतो ॥ ७८ ॥

आलोचयेत्गृहस्थभाषया न आलोचयति यदुत् (लगणीउ
द्वष्टाउ मंरुवका द्वष्टा) इत्येवमादि किन्तु संयतभाषया आलो-
चनीय (मयारियाओ) इत्येवमादि सूकस्वरे मनाक् ढडूर च
महान्त स्वर वर्जयित्वाऽलोचयति । व्यापार गृहस्थाः सवन्धि
न तथा ससृष्ट उदकाद्रादि इतर असंसृष्टं किं तत्करं ससृष्टं
असंसृष्टं च उदकेन तत्रा मात्रक गृहस्थसत्कं मेदिकादि उद-
कसंसृष्टं चेति । एतदालोचयति ॥ ओघः । प. व ॥

तथाच स्थानाङ्गे ग. १. ।

दस आलोचनादोसा पाणत्ता ।

आकंपडत्तु अणुमाणत्तु, जं दिठवायरं च सुहुमं वा ॥

चञ्चनं सदानुव्रगं, बहुजण अव्वत्ततस्सेवि ॥ १ ॥

टीका । आक्रम्य आवज्येत्यर्थः । यदुक्तं ॥

वेयावचाईहं पुवं, आकपत्तु आयरेण ॥

आलोपु कहुं मे, थोवं वियरैज्ज पच्छिचंति ॥ २ ॥

(अणुमाणत्ता) अनुमानं कृत्वा किमय मृदुदएरु उतोप्र-
दएरु इति ज्ञात्वेत्यर्थोऽयमभिप्रायोऽस्य । यद्यय मृदुदएरु-
स्ततो दास्याम्यालोचनामन्यथा नेति उक्तञ्च ॥

किं एस उग्गदंमो, मिउदंमो वत्तिएवमाणुमाणो ॥

आणैयवित्तिञ्चोवं, पच्छिचं मज्जदंज्जाहिति ॥ ३ ॥

(जद्विद्वति) यदेव दृष्टमाचार्यादिना शोपजात तदेवालोच-
यति । नान्यदोऽश्चायमाचार्य्य रञ्जनमात्रपरत्वेनासविग्रत्वा
दस्येति । उक्तञ्च ॥

दिष्टाव जेपेणं, दोसावियेरुयं तेव्वियण एणणे ॥

सोहिन्या जाणंतु, वएसो पयावदोसोउत्ति ॥ ४ ॥

(चायारचति) यादरमेवातिचारजातमालोचयति न सूक्ष्म
मिति (मुहुमंवात्ति) सूक्ष्ममेव वातिचारमालोचयति । य
किञ्च सूक्ष्ममालोचयति स कथं यादर मंत नालोचयत्येव रूप
प्रावमम्पादनायाचार्य्यस्येति । आह च ।

वापरवद्ववाहं. जां आलोपुऽ मुहुमनालोप ॥

अहवा सुहमात्रोए वरमणंतोउएवं तु ॥ १ ॥

जो सुहमे आत्रोए, सो किह नात्रोय वायरे दोसोते ॥

(उच्यते) प्रच्छन्नमात्रोचयति यथात्मनैव वृणोति नाचार्य्य भणित (उच्यते) आत्रोए जह नवर अप्पणा सुणदत्ति (सहाउल्लयति) शब्देनाऽकुत्र शब्दाकुत्रं वृहच्छब्देनात्रोचयति । यथान्येऽप्यगीतार्थास्तच्छृण्वन्तीत्यज्ञाणि च । (सहाउल्लयद्वेण सहैणात्रोय जह अग्निवाविचोहेत्ति बहुजणति) बहुवो जना आत्रोचनाचार्या यस्मिन्मात्रोचने तद्बहुजनं । अयमभिप्रायः ॥

एगस्नात्रोत्ता जो, आत्रोएसणोवि आणस्स ॥

ते चेत्रय अवराहे, तं होई बहुजणं नामोत्ते ॥ १ ॥

(उच्यते) अव्यक्तस्याऽगीतार्थस्य गुरोः सकाशे यदात्रोचन तत्तत्सवन्धादव्यक्तमुच्यते । उच्यते । (जो य अग्नीयत्यस्स आत्रोए त तु होई अव्यक्तमिति तस्से विति) ये दोषा आत्रोचयितव्यास्तस्सेवी यो गुरुस्तस्य पुरतो यदात्रोचन स तस्सेविलक्षणमात्रोचनादोषस्तत्र चाऽयमभिप्रायः आत्रोचयितुः ॥

जह एसो सत्तुहो, नो दाही गुरुगमेव पच्छित्त ॥

इय जो किद्विद्विचिंतो, दिाणा आत्रोयणा तेणति ॥

ज. श. १५ उ. ७ । ध. अधि. १ । पं. चू. ॥

दस दोसविप्पमुक्क, तम्हा सव्वं अगहमाणं ।

किंपि कयमकज्जं, तं जहवत्तं कहेयव्व ॥ ३५ ॥

द० प० ॥

आत्रोचनायाम्परुपवचने दोषा (व्यवहार) शब्दे ॥

कयम्पुनरात्मन. शोधिजातमप्यात्रोचयेदित्याह ॥

जह वात्रो जंपंते, कज्जमकज्जं च उज्जयं जणति ।

तं तह आत्रोएज्जा, मायामयात्रेप्पमुक्कोउ ॥ ४७ ॥

व्याख्या । यथा यच्छात्रं शिक्षुर्जल्पन्भाषमाणः विवाकितमिति गम्यते । कार्यमकार्यं वा विधेयमविधेयं वा निर्विशेषमृजुं अवक्रमयन् गोपायन्नित्यर्थः । भणत्यभिधत्ते मात्रादिकप्रतीतमित्यात्रोचनीयाऽपराध तद्वा तच्छात्रवचकव्यमवकव्य वाऽत्रोचयेत् गुरोर्निवेदेयत् । मायामदविप्रमुक्तस्तु शठतागर्व्वरहित एव मायामदयुक्तो हि न सम्यगात्रोचयितुं शक्नोतीत्यतस्तद्रहिते इत्युक्तम् । व्य० उ० ४ । १० । पंचा० वृ० १५ आत्रोचनाविधिः ॥

एत्थं पुण एसविही, अरिहो अरिहम्मि दल्लयति कमेण ।

आसेवणादिणा खल्ल, सम्मं पुव्वादि सुप्पोए ॥ ७ ॥

व्याख्या । अत्रात्रोचनायां पुन शब्दस्य चैवं सवधो विधिनाऽत्रोचना देया । अत्र पुनः एषोऽयं वक्ष्यमाणो विधिः कल्पस्तद्यज्ञा । अहं आत्रोचनादानोचितः । तथा अहं आत्रोचनादानयोग्ये गुरो विषयचूने (दल्लय इति) ददाति प्रयच्छति तथा क्रमेणऽनुपूर्वेण किं विधेनेत्याह । आसेवनादिना खल्ल प्रतिषेधाप्रभृतिनैव आदिशब्दादात्रोचनाक्रमग्रहः । तथा सम्यग्यथावत् आकुट्टिकादिजावप्रकाशनत् ॥

तथा छव्यादिशुद्धौ छव्यक्त्रकावजावशुद्धौ सत्यां प्रशस्तेषु छव्यादिष्वित्यर्थः ॥

अथ सम्यागिति यदुक्तन्तत्राह ॥

तह आउट्टियदप्पत्रो, कप्पमायप्पलवजयणाए ॥

कज्जे वा जयणाए, जहद्वियं सव्वमालोए ॥ १७ ॥

व्याख्या । तथोति शब्दः समुच्चये । यथाक्रममात्रोचनाद्गमेव

माकुट्ट्यादिकृतत्वमपीत्येतदर्थः । आकुट्टिकोपेत्यकरणं दप्पो वल्लनादिः । प्रमादो मद्यादिस्मृतिज्ञादिर्वा एषां द्वन्द्वोऽस्तस्तेऽयस्तत आकुट्टिकावर्षप्रमादतस्तया कल्पतो वाऽशिवादिपुष्टावस्वनतो वा कल्पश्च यतनादिविषय इत्यत आह । यतनया यथाशक्तिसयमरङ्गारूपया कार्ये वा प्रयोजने वा सन्नमहेतोः प्रदोषनकादावयतनयाऽनापोहितसारेतरविज्ञागतया यदासेवित तदिति गम्यं यथास्थितं यथावृत्त सर्वं समस्तमकृत्यमात्रोचयेत् । गुरुभ्यो निवेदेयच्छुद्धिकाम इति-गाथार्थः ॥ १० ॥ पचा० १५ वृ० ॥

(५ ?) सम्यगाऽत्रोचनादाने किं विद्म ॥

सम्यगात्रोचनादाने किम्पुनर्दिङ्मित्याह ॥ पचा० वृ० १५

आत्रोयणासुदाणे, दिग्गमिणे विति मुणियसमयत्या ।

पच्छित्तकरणमुचित, अहकरणं चेत्र दोसाणं ॥ ४७ ॥

व्याख्या । आत्रोचनासु दाने सम्यगात्रोचनायां दिग् चिन्हमिदं वक्ष्यमाणं व्रवते आहुः । मुणियसमयत्या ज्ञातिसिद्धांतार्था प्रायश्चित्तकरणं विशुद्धिविशेषासेवनमुचितं योग्यं गुरुपदेशानुसारि तथा अकरणकमेवविधानकमेव चैवेत्यवधारणे दांपाणमात्रोचितापराधानामिति गाथार्थः ॥

कज्जमुनरात्रोचनादानं शुद्धिकरणं जवतीत्याह ।

इयजावपहाणाण, आणाए सुट्टियाए होंति इमं ॥

गुणद्वान्णसुद्धिजनगं, सेसं तु विवज्जय फलंति ॥ ४८ ॥

व्याख्या । इत्येवमुक्तनीत्या भावप्रधानानां सवेगसाराणां तथा आज्ञायामातोपदेशे सुस्त्रितानां सुष्ठु व्यवस्थितानां भवन्ति स्यात् इदमात्रोचनादानं गुणस्थानशुद्धिजनकं प्रमत्तादिगुणविशेषनिर्मत्ताधायकं शेषं तूक्तादन्यत्पुनर्विपर्ययफलं गुणस्थानकाशुद्धिजनकमिति शब्दः समाप्ताविति गाथार्थः ॥

तथाच महानिशीथे अ० ? ॥

खंता दंता विमुत्ता य, जिइंदी सव्वजासिणो ॥

उक्कायसमारंजात्रो, विरत्ते तिविहेणओ ॥ ७९ ॥

तिदंका सव्वसंवरिया, इत्थिकहासंगवज्जिया ॥

इत्थिसंलावनिरया नीय, अंगोवंगनिरक्खणा ॥ ८० ॥

निम्ममत्ता सरिरेवि, अप्पमिवप्पा महायसा ॥

नीया इत्थित्थिगव्व, सहीणं बहुपुक्खाओजावओए ?

तहातो परिसेणं, जावेणं दायव्वा आत्रोयणा ॥

पच्छित्तं पित्र कायव्वं, तहा जहा चेत्र एहिकयं ॥ ८१ ॥

न पुणां तहा आत्रोएयव्वं, मायामंजेण केणई ॥

जह आत्रोयणं चेत्र, संसारं बुद्धीजवे ॥ ८२ ॥

अणंतेणाडकात्राओ, अत्तकम्पेहिं पुम्मइ ॥

बहुविकप्पकल्लोवे, आत्रोए तेवी अहोगए ॥ ८३ ॥

गोयम ! केसिं विना माई, साहिमोतं निवोधय ॥

जेमात्रोयणपच्छित्ते, जावदोसिक्कत्रुसिए ॥ ८४ ॥

ससद्वे वोरमहं पुक्खं, उरिहियासंमुच्छसहं ॥

अणुहवति चिट्ठति, पावकम्मं नराहमे ॥ ८५ ॥

गुरुगा संजम नाम, साह् निद्वंसे तहा ॥

दिट्ठिवायाकुसीद्वे य, मणुसिद्वे तहेव य ॥ ८६ ॥

सुहुमाले, यगे तहय, परवंचयसा दोयगे तह ॥

किं वा द्योयगा तद्वयण, किंवा द्योयगे तद्वा ॥ ९८ ॥
 अक्याद्योयणे चैव, जणरंजवणे तद्वा ॥
 नाहं काहामि पच्छित्तं, उम्मासा द्योयणमेव य ॥ ९९ ॥
 मायारुनपवंचीय, पुरकरुतववरणकहो ॥
 पच्छित्तं मे किंचि, न कायाद्योयणुचरे ॥ १०० ॥
 आसणाद्योयणकखांडं, दहं पच्छित्तजायगो ॥
 अम्हाणा द्योडयं चेट्ते, मुहवंथाद्योयगे तद्वा ॥ १०१ ॥
 गुरुपच्छित्ताहमनक्येय, गिद्वानाद्वंषणं कहे ॥
 अएमाद्योयगे साहू, सुणासुणिए तद्देव य ॥ १०२ ॥
 निच्छित्ते वियपच्छित्ते, न काहं बुद्धिसायगे ॥
 रंजवणमेत्तद्वोगाणं, वाया पच्छित्ते तद्वा ॥ १०३ ॥
 पन्निवज्जणपच्छित्ते, चिरयादए वेसगे तद्वा ।
 अण्णणिएद्वियपायच्छित्ते, अम्मज्जणियम्महायरं तद्वा ॥ १०४ ॥
 आउट्टीयमहापावे, कंठप्पादप्पे तद्वा ।
 अजयणासंवेण तद्वय, सया असुयपच्छित्ते तद्वा ॥ १०५ ॥
 दिद्वयोच्छयपायच्छित्ते, सयं पच्छित्तकप्पगे ।
 एव इयं उच्छयपच्छित्तं, पुव्वाद्योडयमाणुस्सरे ॥ १०६ ॥
 जाडमदसंकिए चैव, कुट्टमदसंकिए तद्वा ।
 जाडकुट्टोजयमयासंके, मुत्तव्वाजिसिस्सरि सक्रियांए तंही ॥ १०७ ॥
 त्वोमया संकिएचैव, पन्निव्वासयसंकिए तद्वा ।
 सक्कारमयमुत्ते य, गारवसदसिए तद्वा ॥ १०८ ॥
 अपुज्जो वा विहंजमे, एगजंमेव चित्तगे ।
 पाविणंपि पावरे, सकत्तुनचित्ताद्योयगे ॥ १०९ ॥
 परकहावगे चैव, अविणयाद्योयगे तद्वा ।
 आदिहीयाद्योयगे माहू, एवमादी कुग्गणो ॥ ११० ॥
 अणंतेणाडकाद्वेणं, गोयमा ! अत्तदुक्खिया ।
 अहो अहो जावनत्त, मिय जावदासेक ओगए ॥ १११ ॥
 गोयम ! णंते चिट्ठंति, जे अष्णादिए सत्तद्विए ।
 नियन्नासदोसमहाणां, चुज्जते विरसं फलं ॥ ११२ ॥
 चिट्ठइसंति अज्जवि, तेणं मंत्तण सत्तद्विए ।
 अणंतेपि अण्णायं, कादं तम्हा सत्तं न धारणसं मु
 णित्ति ॥ ११३ ॥

(११) कृतानां कर्मणां क्रमत आलोचना ॥

आलोचनाक्रमश्च ।

तेय पन्निसेवणाए, अण्णद्वोमा होंतिवियरुणाएय ।
 पन्निसेववियरुणाए, एत्थ चउरो जेवे जंगा ॥ ११४ ॥

नाद्वानिचारान्प्रतिसेवनानुत्तमेन यथैव प्रतिसेवितास्तेन
 याउत्तमेण कदाचिच्चिन्तयति । तथा (वियरुणाणत्ति) विरु-
 ट्ठना आलोचना तस्यच अनुत्तमेण प्य चिन्तयति एतदुक्त-
 म्भवति । पदम दहश्रो दासो पन्निसेविउ पुणोवट्टो चउतरो
 चित्ते । पन्निसेव ततश्च प्रतिसेवनाया अनुकृतमात्रोचनायामपि
 भन्तुसमेव । यत प्रथम दहश्रो दासो आलोच्यते पुनर्दहत्तरः
 पुनर्दहत्तरम इति एव प्रथमो भगवः । अत्रोपन्निसेवणा अनु-

कृतो न उणवियरुणा एतदुक्तंभवति ।

आसिवियं पदमं वट्टं पुणो लहयं पुणोवट्टं ।

पुणो वट्टयं चित्ते ॥

एवमेव ततश्च प्रतिसेवनायाः । अनुकृत । अनुकृत नत्वालो-
 चनाया यतस्तत्र प्रथम दहश्रालोच्यते । पुनर्दहत्तरः पुन
 र्दहत्तरमः इति एव द्वितीयो भगवः । “ अत्रो पन्निसेवणाएवि
 अण्णुकृतो आदोयणाए पुण्ण अण्णुकृतो, । एतदुक्तं भवति ।
 अद्विवियद्वापन्निसेवणाएवि अण्णुकृतो आदोयणाएवि अण्ण-
 णुकृतो । एतदुक्तम्भवति पदम वट्टो पन्निसेवियोपुणोवट्टो-
 यरो वितेत्ति पुण्ण जजहा संभरइ पदम वट्टो पुणो दहश्रो
 पुणो वट्टो पुणो बहुयारो एवं अपन्निसेवियद्व चित्ते तस्स ण
 पन्निसेवणाएकृतो यणा कृतो एस चउत्थो एसो वज्जेयव्वो ॥

इदानीममुमेवार्थं गाथाद्वेनोपसहरन्नाह ।

(पन्निसेववियरुणा एय द्वाइ इत्थपि चउभंगो) इदं व्या-
 ख्यातमेवेति ॥ ओघ ॥

तया च पचाशकेवृ. १५ ॥

दुर्विहेण णुद्वोमेण, आसेवणवियरुणाजिहाणेणं ।

आसेवणाणुद्वोमं जं जह आसेवियं विपरे ॥ १६ ॥

आलोयणाणुद्वोमं, गुगवराहे उपच्छओ वियरे ।

पण्णादिणा कमेण, जहजह पच्छित्तवुद्धि ॥ १७ ॥

व्याख्या । द्विविधेन द्विप्रकारेणानुद्वोम्येन प्रमंण छै विध्य-
 मेवाह । आसेवन । यदानुद्वोम्य तदासेवनमेव विकटनेन च
 यत्ताद्विकटनमेवानस्ते एवानिधाने यस्य तत्तथा नेनासेवन
 विकटनाभिधानेनादोचनां ददातीति धारगाथासर्वादिपदं-
 सवधनोय । तत्राद्य स्वरूपत आह । आसेवनानुद्वोम्यमुक्त
 शब्दार्थं तदिति शेषः । यत्किं येन क्रमेणासोवित यथा सिचितं
 विकटयत्यादोचयत्यादोचनाकाराति । आदोचनानुद्वोम्य पुन
 र्द्व्यत्तशब्दार्थं तदिति शेषः । गुरुकापराधान्महातिचारान्
 तु शब्दः पुनरर्थः । स च योजित एव पच्छित्तं प्राकृतवात्प-
 श्राद्यथापराधानतर विकटयत्यादोचयति । कथमित्याह । पण
 गाइणत्ति । समयज्ञापत्वात्पचकादिना पचदशकप्रभृतिना
 क्रमेणाणुपूर्या किमित्याह ।

यथा यथायनेयेन प्रकारेण प्रायश्चित्तवृद्धिर्विदुश्चिद्वर्धेन तथा-
 तथायद्विकटयतीति प्रकृतमिह च द्वावचोरपंचकनाम प्राय-
 श्चित्त गुरुक तु दशक गुरुतेरे तु पचदशकमित्येवमादीति
 तुशब्दपूरणार्थः । अत्र च गीतार्थं आदोचनानुद्वोम्येनैवादो-
 चयति कारणं तु गीतार्थगम्यमितरस्त्वासेवनानुद्वोम्येनादोच
 ना तु दोम्यानजिह्वा तस्य च कारणमतिचाराणां सुस्सर
 त्वमिति गाथाच्छार्थः ॥

सयतीनामादोचना । महानिरीये अ० १ ॥

गोयम ! समणीणपोसंखा जा उनिकलुसनीसुद्वीसु-
 च्छानिममद्वमणमाणसाउ अज्जप्पविसोहीए आद्वो-
 यत्ताणसुपरिपु रं । नीरुकंनिखित्तं निरावं नियवं निय-
 दुच्चरियमाइयं सव्वंपिजावसत्तं अहारिहं त्वो कम्मं पाय-
 च्छित्तं मणुचरित्ताणं निष्ठापपावकम्ममद्वोवकदकाओ-
 उप्पन्नदिव्वपरकेवद्वानाणाओ महाणुजावाओ महाय ।
 माओ महामत्तमंपन्नाओ सुगणाद्वियेनामाधेयाओ अणं-
 तपमोवत्तं मोक्खं पत्ताओ ॥

कासिच गोयमा नामे, पुत्रजागाण सःहिमो ॥
 जेसिमादोयमाणीणं, उप्पणंसमणीणकेवलं ॥ १॥
 हाहाहापाकम्माणं, पावापावमतीअहं ॥
 पावं उणं वि पावयए, हाहाहाउट्टिचिंतेमे ॥ २ ॥
 हाहा हाइच्छे जावं, मे ताविहजं मेउवट्टियं ॥
 तहावीणघोर वोरुगं, कट्टंतवसंजमं धरं ॥ ३ ॥
 अणंतपावरासीओ, संमिद्वियाओ जयाजवे ॥
 तइयाइच्छिचणं द्वाप्पे, शुष्कं पावाण कम्मणा ॥ ४ ॥
 एगपिमी चूताणं, समुदयंतणतो तह ॥
 करेमि जह न पुणो, इत्थीहं होमि केवली ॥ ५ ॥
 दिट्ठीए वि च रुंरामि, सीदं हंसमणि केवली ॥
 हाहामणेणसे किंपि, अट्टदुहुड्डाचिंतियं । ६ ॥
 तमाओइत्तादहं, सुद्धिगिणहेहं समणिकेवली ॥
 दिव्वूणमज्जावएणं, रुवं कंतिदिच्चिसिं ॥ ७ ॥
 माणरपयं गाहमाजं तु, खयमणरुमणीय वेवली ॥
 वातमोत्तूण नो अन्नो, निच्छयं मह तणुच्छिवे ॥ ८ ॥
 ङकायं समारजं, न करेहंसमणिकेवली ॥
 पोग्गदकरे कारुगुज्जतं एणाहे जहणं तरे तहा । ९ ।
 जणाणा एव ण दंशेमि, सुसगुत्तं गोवं गासमणी य
 केवली ॥ बहुज्वंतरकोमीओ, घोरं गव्वपरंपरं ॥ १० ॥
 परियदंतीए सुद्धंमे, णाणचारीत्तसजुअं । माणुस्स
 जम्मं सुसंमत्तं, पावकम्म कखयं करं ॥ ११ ॥ तासव्वजा
 वणीसद्धा, उदोएमी खणेखणे ॥ पायच्छिच्चमणुद्वामि,
 वीयंतं न समारजं ॥ १२ ॥ जेणागडइपाठित्तं, वायामणु
 साय कम्मणु । पुढविदगागणिवाज्ज, हरियकायं तहे
 वय ॥ १३ ॥ वीयकायं, मारंजं, विाति चउपंचिंदिया
 णया ॥ सुताणंपि न ज्ञासामि, समरक्खंपि अदिन्नयं
 ॥ १४ ॥ न गिएहंसि मणंतवि, णपच्छं मणसावि
 मेहणं ॥ परिगहं न काहामि, मूलुत्तरगुणरवलाणं तहा
 ॥ १५ ॥ मयजयकसायदंरुसु, गुत्तिसुमित्तिदिणसु य ।
 अठारसीअं गसइस्साहि इयिहं तणु ॥ १६ ॥ सज्जाय-
 ज्जाणयोगेसु, आचिरमं समणिकेवली ॥ तेलोकद्वक्खण-
 कखंज धम्मतिर्यकरेण जं ॥ १७ ॥ तमहंदिंगंधारेण,
 ज्ञाणिज्जइ विजंते निप्पिद्वियं ॥ मज्जोमणीय दोखंका,
 फाडिज्जामि तहेवय ॥ १८ ॥ अहपाक्खिप्यामि दिन्नमि,
 अहवा जिजे जइसिरं ॥ तावीहं नियमवयजंगं, सीअ
 चारित्तखंरुणं ॥ १९ ॥ मणसा वी एकजं, मकएण
 कुण समणिकेवली ॥ खरुदगोणजाइसुं, सरागाहिंठिया
 अहं ॥ २० ॥ विक्रमं पि समायरियं, अणंतं जवजवंतरे
 तेमेव खरकम्ममह, पवज्जाए ट्टियाकुणं ॥ २१ ॥ घोरंध
 यारपायात्ता, जेणंणोणिहरं पुणो ॥ ठंभियाणमाणुसं

जंमं तवं च बहु दुक्ख जायणं ॥ २२ ॥ अणिच्चं
 रवणविच्छंसी, बहुदंरुं दोपसंकरं । तत्थवि इत्थीसं-
 जाया, सयत्तचेदोक्कनिंदिया ॥ २३ ॥
 तहावि पावियं धम्मं, णिविग्गमणं तराइयं । ताहं त नं
 विराहेमि, पावदोसेण केणइ । २४ । सिंगाररागसवि-
 गारं, साहिद्वीसं न चिट्ठिमो । पसंताए विदिट्ठीण, मा
 तु धम्मोवएसं ॥ २५ ॥ अन्नं पुरिसं न निज्जा य, एणदंवं
 समणिकेवली । तं तारिसं महापावं, काओ अकहणीय
 तं ॥ २६ ॥ सद्धमविउपन्नं जह, दत्तादोयसमणिकेवली ।
 पमादि अणंतसमणी उ, दाउसुच्छीओयणं । नीसद्धोके-
 वलं यप्पा, सिच्छा उ अणादीकाद्वेण गोयमा ! खंता दंत
 व मुत्ताउ जिइंदिया उ सव्वजाणिए उ । ङकायस-
 मारंजा विरया तिविहेण उ । तिदंरु सव्वसंदुका पुरि-
 सकहासंगवज्जिया पुरिससंदावविरया उ पुरिसंगोवंगानि
 रक्खणा निमत्ताउ सरिरे अप्पक्खिच्छा उ महायसा
 जीयत्थिगव्वसहीणं बहुदुक्खाओ जवसरणओ तहा
 तापरिसेणं जावेणं दायव्वा आओयणा पायच्छित्तं पि
 कायव्वं ॥

तह जह एयाहिं समणिहिं कयं णउणं तह आओए-
 यव्वं । माय.रुजेण केणइ जह आओयमाणी णं पावक-
 म्मवुद्धीजवे अणंतेणा इकाद्वेणंमायाउं तत्थ कम्मदोसेणं
 कवकादोयपकाउसमणी उ सद्धीउ आतिउ गयस्मरेणं
 ठवियं पुढविंग या । ३३ । ङकासिवगोयमा ! नामेसा-
 हिमो तंति बोधयजाउ आओयमाणिए उ जावदोसेसु च्छु-
 त्तरगपावकम्ममद्वपचद्विया जवसंजमसीद्वगाणं एीसद्धत-
 पंतित्तियं तं परमजाववित्तोहिए विणाखणच्छंपि नाज्जवे
 तो गोयम ! केसामित्थिणं चित्तविसोहिं सुनिम्मज्जाजवंतारं
 विमो होही जेण नीसद्धयाजावे उट्टदमदसमदुवादसेहिं
 सुक्खंतिकेवि समणि उत हवि यंतरागजावं गाणादोयं-
 तीणं चउरुतिवहुविहवि कप्पकद्वोदमालाओ किद्वगाहणं
 वियरं तंतेण द्वाक्खिज्जा २५ दुखगाहमाणसागरं ते कह-
 माओयण दि तुं जासि चित्तं पि नोवसे सद्धंजो ताणमु-
 च्छरए ॥ २६ ॥ स वंदणीओखणे खणे । असणेहि पीय-
 पुव्वेणं धम्मसुच्छसावियं । सीदंगगुणद्वेणेषु उत्तमेसुं
 धरेइ जो । ३ जीवहुंबंधणमुक्कंगिहकद्वत्ता विचारगा ।
 सुविसुच्छसुनिम्मज्जाचित्तं णीसद्धं सोमहायशो उट्टव्वो
 वंदणीओ य देविंदाणं सउत्तमो दीणत्थीमव्वपरिचूयं
 विरइद्वेणो जो उत्तमे वरेणा दोएमि अहं समणी देक
 हं किंचि सा ह्राणि बहुदोसं न कहं समणी जं दिट्ठं
 समणिहितं कहं असावज्ज कहाममणि बहु आदंवणा
 कहा पमा ।

या खावगा मणी पाविष्टा वज्रमोकी कहा दोगाविरुष्-
कहा तह य परवपसा द्योयणीसुयपच्छिता तहया
जायादीमयसंक्रिया । सूसगारनीत्या चैव गारवत्ति-
पदूसिया तहा । एवमादि अणैगनवाटोसत्रसद्धेहिं पृरि-
यानिरंतरा अणतेणं कावसमएणं गोयमा ! अइकंतेणं
अणंताउ समाणोत्रो बहुरवावसंहंगया गोयमा ! अणं
ताउ चिदंति जाअणादी सद्धमद्धीया । जावदोसे कसे-
द्धेहिं चुजमणीओ कटुविरसं घोर गतरं फलं चिदइस्मं-
ति अज्जावि तेहिं सद्धेहिं सद्धिया अणंतं पि अणागयं
काअं तम्हा सद्धं सुसुहुमंपि समणी णो धारेज्ज रवणं
चित्तेमि

(२३) आलोचनायां दत्तायां न विरतिजंगः सद-
ग्रान्तः ॥

आलोचनायां दत्तायामपि विरतिजंगो न कर्तव्यः । महानि-
शीये । अ. ७ ॥

पाणाडवाय विरड, सेवफदया गिएहिउण ताधीमं
मरणावयं मपत्ते मरेज्जविरड न खंमिज्जा ? अद्वियव-
एस्स विरड, सावज्जं सव्वमवि न जासिज्जा परदव्वह-
रणं विरड, करेज्ज दिन्ने वि मादोयं २ घरणं दुष्करं
नव्वयस्सकाअं परिगहवायं ॥ राडजोयणविरड, पं-
चिंदियनिगहं विरहणा ३ अन्ने य कोह माणा, एग
दोमे य आलोयणं दाअं । पमाहारअहंकारे, गायट्टे
सव्वं पव्वतणे । जह तव संजमसज्जा यम, गाणमाअसु-
सुद्धिं जावेहिं उज्जमियव्वं गोयमा ! विज्जुदयाचंच
द्वे जीवे किं बहुणा गोयमा ! इत्थं दाअणं पुढविकायं
विराहिज्जा कत्यगंतुं समुज्जिही किं बहुणा गोयमा ! इत्थं
दाअणं आलोयणं चाहिणंपाणिं ताहिं जम्मे जो पिए-
कन्य । अमुजिही किं बहुणा गोयमा ! एत्थं दाअणं
आलोयणं उन्हववज्जादय जाड फुमिउत्ता कत्यमुज्जिही
किं बहुणा गोयमा ! इत्थं दाअणं आलोयणं वाउकायं
उदिरिज्जा कत्यगंतुं समुज्जिहि किं बहुणा णं गोय-
मा ! एत्थं दाअणं आलोयणं जोहरियतण कप्पांवाफरिसे
कन्यममु जिहि किं बहुणा गोयमा ! इत्थं दाअणं आलोयणं
अणमड वीजकायं जो कच्चगंतो समुज्जिही किं बहुणा
गोयमा ! इत्थं दाअणं आलोयं वियत्तं दीविति चउपंचि-
दियपारेत्तावे जो कत्य समुत्त्यही किं बहुणा गोयमा
इत्थं दाअणं आलोयणं उक्काए जो तं न रक्खेज्जा ।
सुहुमे कच्चसमुविटी किं बहुणा गोयमा ! इत्थं दाअणं
आलोयणं तपणावगे जो न रक्खे कन्यगंतुं समुज्जिही
आलोयणीदियगरहियओविकयपायच्छित्तनिमद्धो उत्तम
गणंमिउत्तपुद्वानं परिहरिज्जा । आलोयणीदियगर-

हियविकयपायच्छित्तनीसद्धो उत्तमगणंमि उत्रो-
जोइ ए मा फुसावेज्जा । आलोयणीदियगरहियओविकयपा
यच्छित्तसंविगो उत्तमगणंमि उत्रोमाविराहिज्जा अत्ता
एणं आलोयणीदियगरहियओविकयपायच्छित्तसंविगोच्छित्तं
पि तणं हरियं असइमणं मा फरिसे आलोयणीदियगर
हियो विकयपायच्छित्तसंविगो उत्तमगणंमि उत्र जाव-
ज्जीवं एतेहिं वेइदियतेदियचउरो पंचिदियाणं जीवाणं
संघट्टणपरियाव ए किंजावणोद्वणमाकासी आलोयणीदि
यगरहियओविकयपायच्छित्तसंविगो उत्तमगणंमि उत्रो
साक्कजं मानणिज्जा आलोयणीदियगरहियओ विकय
पायच्छित्तसंविगो द्योयतेण विज्जूं गहियागहिओ खिवि
उदिन्ना आलोयणीदियगरहियओ विकयपायच्छित्तनिजो-
सद्धोजोइत्थि संदोवेज्जा गोयमा ! कत्यमुज्जिहिआलोय
निदियगरहियओविकयपायच्छित्तसंविगोचउदसयम्मपुव
गरणे उट्टमापरिहगं कुज्जा तेसुंमि वि ममतो अमुच्छिओ
अगाद्धिओ ददुंहविया अहवा कुज्जाउ ममत्तं तासुद्धी
गोयमा ! नत्थि किं बहुणा गोयमा ! नत्थिइत्थंदाअणं आ-
लोयणं रयाणिए आविए पाणमकत्यगम् तु समुजिही
आलोयणीदियगरहियओ विकयपायच्छित्तनीसद्धो छ-
क्केमेणरक्खे जो कत्यसुद्धिं उक्खेज्ज से । महा. अ. ७ ॥

आलोचनायां दत्तायां विरतिजंगो न करणीयस्तथा उप-
चारात्कारणं प्रमादक्रियायाच्च । ध. २ अ. ।

आलोचनायाः प्रायश्चित्तस्य प्रशस्तयोगसङ्ग्रहनिमित्तत्वा-
त्तदात्मके प्रथमे योगसङ्ग्रहे, च । “ प्रशस्तयोगसङ्ग्रहनिमि-
त्तत्वादालोचनादय एव तथोच्यन्ते ”, सम. ३१ स. । मोक्ष-
साधनयोगसङ्ग्रहाय शिष्येणाऽऽचार्याया लोचना दत्तेति ।
अत्रोदाहरणम् ।

उज्जेणि अट्टणे खट्टु, सिंहगिरि सोपारए पुह हवई ।

मच्छिअमद्धे उरुद्ध, क्वविओ फद्धिहमद्धे अ ॥ ? ॥

उरुद्धस्त्रिया आमाः फद्धीशब्दो देय्यो वज्जणीवाची ।

उज्जयिन्यामुज्जयिन्यां, सपस्तनगरावद्धीः ।

जितशत्रुनृपस्तत्र, मद्धस्तस्यादृनाजिधः ॥ ? ॥ इत्यादि,

(अट्टन) शब्दे तत्कथा ।

यथादृनस्तथाचार्यः, पताकानिर्वृत्तिः पुनः ।

सारुमद्धोस्परधास्तु, महारास्तान् गुरोर्हि यः १०

आलोचयति निः शल्य, स निर्वाणपताकिकां ? ?

त्रैलोक्यरगे गृहहाती, त्युक्ताः शिष्यगुण इमे ।

आव. क. । आ च. । आव. ॥

(२४) आलोचनायामकृतायां मृत्वाऽनारायको
चवति ।

निकरु य अणयंरं अक्खिद्वहाणं पदिसोवित्ता सेणं तस्स
गणस्म अणादोयपमिक्कंते काअं करेड । णत्थि तस्स

आराहणा । सेणं तस्स णणस्स आलोइयपभिकंतं काळं
करेइ । अत्थि तस्स आराहणा । निक्खु अणयंरं अकि-
ञ्चटाणं पभिसेवित्ता तस्स णं एवं जवइ पञ्चाविणं अहं-
चरिमकाञ्चसमयंति एयस्स णणस्स आलोइयस्सामि
जाव पभिकमिस्सामि । सेणं तस्स णणस्स आणा-
लोइयपभिकंते जाव णत्थि तस्स आराहणा । सेणं
तस्स णणस्स आलोइयपभिकंते काळं करेइ । अत्थि
तस्स आराहणा निक्खुय अणयतरं अकिञ्चटाणं पभि-
सेवित्ता तस्स णं एवं जवइ जइ ताव समणोवासयावि
काञ्चमासे काळं किञ्चा अणयरेसु देवओएसु देवत्ताए-
उववत्तारो जवति । किमंग पुण अणवाणियदेवत्तणं पि
एणो वानिस्सामिति कट्टु सेणं तस्स णणस्स आणालोइय-
पभिकंते काळं करेइ नत्थि तस्स आराहणा । सेणं तस्स
णणस्स आलोइयपभिकंते काळं करेइ अत्थि तस्स आ-
राहणा सेवं जंते ! जंतेत्ति ॥ ज. १० श. २ उ. ।

टीका । इह च शब्दत्रयेदित्येतस्यार्थे वर्तते । स च भिक्षो-
रकृत्यस्थानासेवनस्य प्रायेणासम्भवप्रदर्शनपरः । (पभिसेवि-
त्तत्ति) अकृत्यस्थान प्रतिषेविता जवतीति गम्य । वाचनांतरे
त्वस्य स्थाने (पभिसेविज्जत्ति) दृश्यते । सेणति । स भिक्षुः
तस्स णणस्सति तन्स्थानम् अणपन्नियदेवत्तणं पि नो व
भिस्सामिति अणपन्निका व्यतरनिकायविशेषास्तत्सवधिदेव-
त्वमणपन्निकदेवत्व तदपि नोद्विष्ये इति भ ॥ टी ।

(२५) आलोचनाफलम् ॥

आलोचनाएणं जंते ! जीवे किं जणयइ आलोचना-
एणं मायाणिया । मिञ्चादरिसणसद्धाणं मोक्खमग्ग-
विग्घाणं अणंतसंसारबंधाणं उच्छरणं करेइ । उज्जु-
जावं च जणयइ । उज्जुजावपभिवएणे वियणं जीवे अमाइ
इत्थिवेयं नपुंसगवेयं च न वुच्चइ पुव्ववच्छं च णं निज्जरेइ ॥

५ उक्तं अ० २५ ॥

गुरुश्रुत्यां कुवतोऽप्यतीचारसंभवे आलोचना तथा माया-
शाठ्य निदान ममाऽस्तप प्रनृत्यादेरिदं स्यादिति प्रार्थना-
त्मक मिथ्यादर्शन सांशयिकाद्येतानि शब्दानि च शब्दानि तेषां
ततः कर्मधारये मायानिदानमिथ्यादर्शनशब्दानि तथाहि तो
भरादिशब्दानि तत्काञ्चुखादानेप्यायते इ खदायीत्येवं मा-
यादीन्यपीत्येवमुच्यते तेषां मोक्षविघ्नानां पापानुबधनत्वेन
मुकृत्यतरायाणां तथानत संसारं वर्द्धयंति वृद्धिं नयतीत्यन-
तसंसारवर्द्धनानि तेषामुच्छरणमपनयनं करोति तदुच्छरणतश्च
ऋजुभावं चाजैव जनयति ॥ (उज्जुजावपभिवएणयत्ति)
प्रतिपन्नऋजुजावश्चजीवोऽमायी मायारहितस्ततः पुस्त्वनियध
नत्वाद्मायित्वस्य (इत्थिवेयत्ति) प्राग्वाद्धिदुलोपस्त्रीवेद नपुं-
सकवेदं च न वध्नाति पूर्ववरु च तदेव छय यद्वा सकलमपि
कर्म निज्जरेयति कृपयति तथा च मुक्तिपदमाप्नोतीत्यजिप्रा-
यः । उक्तं हि । “ उच्छियदमो साहू अचिरेण जेवेति सासयं
णण । सोच्छिय णुदियदमो संसारपकट्टुओ होत्ति ॥ २५ ॥ ”
उक्तं टी० ॥

आलोचनापरिणतस्य त्रिमाणस्यापि आधारकत्वमाराध-
नाशब्दे ॥

तिहिं णणेहिं मायी मायं कट्टु णो आलोएज्जा
णोपभिकमेज्जाणो णिंदेज्जा णो गरहेज्जा णो विउडेज्जा
णो विसोहेज्जा णो अकरणाया ए अञ्जुहेज्जा णो
अहारिहं पायच्चित्तं तवोकम्म पभिवज्जिज्जा । तं० ।
अकरि सुवाहं करेमि वाहं करिस्सामि वाहं । तिहिं
णणेहिं मायी मायं कट्टु णो आलोएज्जा णो पभि-
कमेज्जा जाव नो पभिवज्जेज्जा । तं जहा । अकि-
त्ती वा मे सिया अवने वा मे सिया अविणये वा मे सिया
तिहिं णणेहिं मायी मायं कट्टुणो आलोएज्जा जाव
णो पभिवज्जेज्जा तं० कित्तिवा मे परिहाइस्सइ जसोवा
मे परिहाइस्सइ पूयसकारे वा मे परिहाइस्सइ । तिहिं ण-
णेहिं मायी मायं कट्टु आलोएज्जा पभिकमेज्जा
निंदेज्जा जाव पभिवज्जेज्जा । तं० । मायी स्सणं अस्सि लो
गे गरहिणं जावइ उववाए गरीहिणं जवइ आयाइं गरीहिया
जवइ । तिहिं णणेहिं मायी मायं कट्टु आलोएज्जा जाव-
पभिवज्जेज्जा तं अमाइस्सणं अस्सि लोगे पसत्थे जवइ
उववाए पसत्थे जवइ आयाइं पसत्थे जवइ । तिहिं
णणेहिं मायी मायं कट्टु आलोएज्जा जाव पभिवज्जेज्जा
तं० । णणट्टयाए दंसणट्टयाए चरितट्टयाए स्या. ण. ३. ॥

तिहिं णणेहिमित्यादि व्याख्या । मायी मायावान् माय ।
मायाविषयं गोपनीयं प्रच्छन्नमकार्यं कृत्वा नो आलोचयेत्
मायामेवेति शेषसुगमं नवरमालोचनं गुरुनिवेदनं प्रति-
क्रमणं मिथ्यादुष्कृतदानं निदाऽऽत्मसाक्षिकागर्हागुरुसाक्षिका-
वित्रोदणं तदध्यवसायनिश्चेदनं । आत्मनश्चारित्रस्य वाऽ
तिचारमत्तकात्तनमकरणताऽऽशुभस्थानं पुनर्नैतत्करिष्यामी-
त्यनुपगमः । अहारिह । यथोचितं पायच्चित्तं पापच्छे-
दकं प्रायश्चित्तविशोधकं वा तपः कर्म निर्विकृतिकादिप्रति-
पद्येत तद्यथा अकार्पणमहमिदमतः कथं निन्द्यमित्यालोचयि-
ष्यामि स्वस्य महात्म्यहानिप्राप्तेरित्येवमभिमानात् । तथा-
करोमि चाहमिदानीमेव कथं सात्त्विति भणामि करिष्या-
मीति चाहमेतदकृत्यमनागतं कात्वेऽपीति कथं प्रायश्चित्तं प्रति-
पद्येत इति कीर्तिरे कदिग्गामिनी प्रसिद्धिः । सर्वादिग्गामिनी
सैव वर्णा यशः । पर्यायत्वादस्य अथवा “ दानपुण्यफला की-
र्तिः पराक्रमकृतं यशः ” तच्च वर्णयति तयोः प्रतिषेधोऽकी-
र्तिरवर्णश्चेति । अचिनय. साधुहृतो स्यादिति । इदं च सूत्र-
मप्राप्तप्रसिद्धिपुरुषापेक्षं मायं कट्टुति मायां कृत्वा मायां
पुरस्कृत्य मायेत्यर्थः । परिहास्यति हीना भविष्यति पूजा
पुष्पादिभिः । सत्कारो वच्चादिनिरिदमेव विवक्षितमक-
रूपत्वादिति । इदं तु प्राप्तप्रसिद्धिपुरुषापेक्षं शेषं सुगमं ।
उक्तविपर्ययमाह ।

(तिहिं) मित्यादि सूत्रत्रयं स्फुटं किन्तु मायी (मायकट्टु
आलोएज्जाति) इह मायो अकृत्यकरणकाल एव आलोचनादिका
लेत्वमास्येवालोचनाद्यन्यथानुपत्तेरिति (आस्सिमाति) अयं यतो
मायिन इह लोकाद्या गार्हिता जवन्ति । यतश्चामायिन इहलो
काद्या प्रशस्ता जवति यतश्चामायिन आलोचनादिना निरन्ती
चारीभूतस्य कृनादीनि स्वस्वभावं लभन्ते । अतोऽहम

आलोचनाण्य

मायी नृत्वा आलोचनादि करेमी त जाव ॥
आलोचनाण्य-आलोचनानय-पु० आभिमुख्येन गुरोरा
त्मदोषप्रकाशनमालोचना स एव नय । आलोचनाया नयभेदे,
तद्वचन्यता (सामाज्य) शब्दे विशेषे आ. च. १ अ. ।

आलोचनापरिह-आलोचनार्ह-न. आ मर्यादाया " जह वावो
जंपतो. क्रममकर्म च उज्जुओ भण्ड । तं तह आलोञ्जा,
मत्प्रमयवियमुक्तोय ' इत्येवंरूपयाऽऽलोचनं गुरो' पुरतः
प्रकाशनं तावन्मात्रेणैव यस्य पापस्य बुद्धिस्तदालोचनार्ह
तद्विशोधिक प्रायश्चित्तमन्युपचारादालोचनार्हम् । जीत.
व्य उ. १ आलोचनां गुरोनिवेदना विशुद्धये यदहर्त्यतिचार-
जातं तदाऽऽलोचनाहन्तिदिशोत्रकमालोचनार्हकण प्रायश्चित्त-
मन्युपचारादालोचनार्हम् न. अ ११ औप. प्रायश्चित्तभेदे ।
आलोचनाई यद्गुरोनिवेदनया शुद्धयतीति वा, २ वा. भग वा.
२५ व. ७ आलोचना गुरोनिवेदनम् । तथैव यच्चुद्धयत्य
विचारजात तत्र तदहर्त्वादालोचनार्हम् । तच्छुद्धयर्थे यप्राय
श्चित्त तदप्यालोचनाहन्तिच्छालोचनैव स्या० वा० १० । ६॥
एतस्यांशपवकल्पनाऽऽलोचनाशब्दे आलोचनायोग्ये आचा
र्यादिके पु. ते चालोचनाशब्दे व्य० उ. १० घ आधि. १
नि. उ. २० ॥

आलोचनापरिहो-आलोचनाचार्य्य-पु० विकटनागुरो (जोगो
आलोचनापरिहो) आलोचनाचार्य्यो विकटनागुरस्त्वं च
कीदृशो येत्य इत्यालोचनाशब्दे । पचा० १५ वृ. अ अधि. १ ॥

आलोचनाविहिमृत्-आलोचनाविधिसूत्र-न० शिष्यनिवेदि
तप्रायश्चित्तपर्यालोचनविषयप्रायश्चित्ताभिधायिनि सूत्रे आ-
लोचनाविधिसूत्रा नाम गुरु शिष्येण गुरोनिवेदिते गुरुणा
प्रायश्चित्तपर्यालोचनविषयार्ण प्रायश्चित्ताभिधायिनि नि०
उ. उ. २ ॥

आलोचनापरिमण्ड-आलोकादर्शनीय-त्रि० आलोकां दृष्टिगोचर
यावद् दृश्यतेऽनुच्यतेनय स आलोकादर्शनीय' न. श. ९ उ. ३३
आलोकां दृष्टिष्ये क्रेत्रे स्थितोऽनुच्यतेनय दृश्यते य. स आ-
लोकादर्शनीय. अन्युच्यतेनय यावद्दृष्टिगोचर दृश्यमाने इति
अ० १ (दृश्यादयमालोकापरिमण्डला) आलोकां दृष्टिपदं या-
वद्दृश्यते अन्युच्यतेनय या सा आलोकादर्शनीयति औप०
नान्युच्यतेनय आलोकात्र एव दर्शनीय मङ्गल्यन्वात् प्रस्थान-
ममये दृष्टु योग्ये, च ॥

दग्निमण्डल्य आलोकापरिमण्डला ॥

आलोकां दृष्टिः प्रस्थानममयेनाविनि दर्शनीया इहुं योन्या
मगन्यन्वात् अन्येन्या दृश्यालोकादर्शनीयान पुनरन्युच्यता आलो
कादर्शनीयिनि राज० ॥

आलोका-आलोका-त्रि० इत्यत्र आलोकां प्रा० म० इत्यत्र आलोकां ।

' अलोकात्पुनरुक्तमुनेहृत्स्मिन्गमीकृष्णम माय.' वाच ॥

आलोकापरिमण्ड-आलोकापरिमण्ड-त्रि० आ लुक् णिच् क ईपञ्चव-
दीकृते ॥

आलोकापरिमण्ड-आलोकापरिमण्ड-पु० अवनन्त्य राजा अण् अवनन्तिरेवाधिपे
कञ्चये नृपभेदे. वाच० ॥

आलोकापरिमण्ड-आलोकापरिमण्ड-न० आचागरूपस्य नयव्यस
नयव्यस्यनान्तगते वेदान्तमागम्ये पञ्चमेऽव्ययने । आलोकापरिमण्ड
चागम्य पञ्चमाव्ययनम् तत्र शाब्दविषयार्थान्यातापरि विद्यते
अलोकापरिमण्डनम् । अ० १ । आलोकापरिमण्डनं नामान्त-

रेण तु लोकसार इति स्था० वा. ए । सम० । आव०
(आयाण पण्णावंती गेणनामेण दोगसारोत्ति) आदीयते
प्रथममेव गृह्यत इत्यादानम् तच्च तत्पदं चादानपदम् तेन
करणभूतेनान्तित्येतन्नामाध्ययनादाववतीशब्दस्योच्चारणात्
आचा० अ ५ उ. १ ॥

आव-(जाव) यावत्-त्रि० आद्रेयोऽज ॥४५॥ इति प्राकृत-
सूत्रेण पञ्चदशस्य जो वा जवति आपे होषेऽपि । प्रा० ।
यत्परिमाणस्य मतुर्० । यत्परिमाणे स्त्रियां ङीप् यावति
साकल्पे अवधौ, व्याप्तौ, माने, अवधारणे च । अन्व्य० अमरः ॥
एतच्छब्दयोगे द्वितीया । वाच० ॥

आवकाह-यावत्कथ-अन्व्य० यावज्जीवमित्यर्थे. । आवकाहं ज-
गवं समित्तासि ॥ १६ ॥ यावत्कथमिति यावज्जीवम् आचा०
अ. ए उ. ४ ॥

आवकाहा-यावत्कथा-त्री० यावती यत्परिमाणा कथा मतु-
प्योऽयं देवदत्तादिर्वाऽयमिति व्यपदेशककणा यावत्कथा
यावज्जीवे जल्यवियण आवकाहाए चिदृश् स्या० वा. ४ से या
रण आवकाहाए यावत्कथ यावज्जीवमित्यर्थे. । आचा० अ. ९.
उ ४ जे आवकाहा समाहिप कियंतं काव यावत् कथा देव
दत्तो यद्दत्त इति कथा यावदिति सूत्र० श्रु १ अ २ धर्मा
आवकाहाए गुरुकुलवास ण मुचति ॥१६॥ यावत्कथ यावज्जी-
वम् । पचा १० वृ ११ ॥

आवकाहिय-यावत्कथिक-त्रि० यावज्जीविके । पंचा० वृ. ११
एथ उसावय धम्मे, पायमणुत्त्वयगुणव्याचच । आवकाहियांश्
सिक्खा, वया० पुण इत्तरा- ॥

इति पंचा० १ वृ. । यावत्कथिकानि यावती यत्परिमाणा कथा
मनुष्येऽयमित्यादिव्यपदेशरूपा यावत्कथा लस्यां जवानि
यावत्कथिकानि यावज्जीवानीत्यर्थ । पचा ॥

यावत्कथिकानीति सकृद्गृहीतानि यावज्जीवमपि भावनी
यानीति । आव. । सामयिकभेदे-तच्च मध्यमवैदहकतीर्थकर
तीर्थान्तर्गतसाधूनामवसेयम् । तेषामुपस्थापनाया अभावात् ।
पंचा वृ. ११ । आत्मन कथां यावद्यदास्ते तद्यावत्कथ
यावज्जीवमित्यर्थ । यावत्कथमेव यावत्कथिकम् । सामा
यिकत्रिगुणप्रमाणभेदे । एतच्च भरतीरावतेष्व्याद्यचरम-
वर्जमध्यमतीर्थकरसाधूनां महाविदेहयतीनां च संभवति ।
अनु । यावत्कथस्य भाविव्यपदेशान्नगभावात् यावज्जीवि-
कस्य सामयिकस्याऽस्तित्वात् यावत्कथिक । सामयिक
स्यतभेदे. । स च मध्यमजिनमहाविदेहजिनसम्प्रदािसाधु. ।
भ० श. १५ उ. ७ । प्रतिक्रमणभेदे, च स्या वा. ॥ यावत्कथ-
कं यावज्जीविक महाव्रतनक्तपरिहानादिरूप प्रतिक्रमणत्वं
चाऽस्य निवृत्तिवृत्तकणाऽन्वयर्थे, नादिति । आव० ॥

पंच य महव्याडं, गई चट्टाई चारजा मोअं ।

जत्तपरिभा य तहा, दुहं पि अ आवकाहिआड ॥

पत्र महाव्रतानि प्राणातिपातादिनिवृत्तिवृत्तकणानि राड-
भोयणवृद् इति । उपवृत्तकणत्वात् रात्रिजोजननिवृत्तिवृत्तक-
नि पुगेमयोश्चमनीर्थकरयोस्तीर्थ इति । चतुर्यामश्च निवृत्ति-
धर्म पय भक्तपरिहा च तथा चशब्दादिगितमरणादिपरिग्रह-
च्योरपि पुरिमपश्चिमयो चशब्दान्मत्यमानां च यावत्कथि-
कान्येतानीति गाथार्थे. ॥

अशनभेदे, च-भ० वा. १५ उ. ७ ॥

सेकितं आवकंहिए आव २ उविहे प० तं पा

ओवर्गमणौ य जत्तपक्कखाणे य ॥ प्रव० छा. ६ दश० . अ १ ।

आवग-आवक-वि० अवति, अव एवुद्-रक्के, वाच०
आवज्ज-आनोद्ध न० (ओतोऽग्राऽन्योऽन्यप्रकोष्ठतोद्याशिरावेद
नामनोहरसरोरुहे को इच व० ॥ १ । ५६ इति प्राकृतसूत्रे-
णैवोतोऽत्व वा जवति तत्सनियोगे च यथा सजव फकार-
तकारयोर्वादेशः । प्रा० । वीणादौ वाद्ये, अत्रत्यावहुक्तव्यता
(आवज्ज) शब्दे ।

आवज्जण-आवर्जन-न० उपयोगे व्यापारे, च केवलिसमुद्घा
तगन्तुमनसा केवलिना कर्तव्यमावर्जाकरणमधिकृत्य (आव-
ज्जणमुव प्रोगो वावारो वा तदत्यमाश्च) तदर्थं समुद्घातक
रणार्थमादौ केवलिन उपयोगो मया अधुनेद कर्तव्यमित्येवरूप
उद्यावलिंकायां कर्मप्रक्षेपरूपो व्यापारो वाऽऽवर्जनमुच्यते ।
इति विशेषः । अत्रिमुखीकरणे, आ० चू० ॥

आवज्जिय-आवर्जित-त्रि-वृज-णिच्-क० अभिमुखे, आ. चू०
आवाज्जियकरण-आवर्जितकरण-न० अभिमुखीकरणे, । केव-
लिसमुद्घातात्पूर्वं कर्तव्ये केवलिनोव्यापारविशेषे च आ चू०
केचिदावर्जितकरणमिति वर्णयति ।

तेपामप्यावर्जितशब्दस्याऽतिमुखपर्यायवाचित्वात् आव-
र्जितकरणसिद्धिः कथमावर्जितमनुष्यवत् यथा द्वोके दृष्टमेत-
दावर्जितो मनुष्योऽभिमुखीकृत इति तथा च सिद्धान्तः । सिद्धप-
र्यायपरिणामाभिमुखीकरणयत्तदावर्जितकरण येन कारणेन
परिणत आत्मा नियमात् सिद्धतत्पर्यायपरिणामाभिमुखो भव-
तीत्यर्थः ॥

आवज्जीकरण-आवर्जीकरण-न० समुद्घातकरणार्थमादौ
केवलिन उपयोगो मया अधुनेद कर्तव्यमित्येव उद्यावलि-
कायां कर्मप्रक्षेपरूपो व्यापारो वा आवर्जनमुच्यते । तथा
चूतस्य करणमावर्जाकरणम केवलिसमुद्घातात्पूर्वं केवलि-
ना कर्तव्ये व्यापारनेदे, विशेषे ।

आव (ट्ट) (रु) (त्त) त-आवर्त पु० आवर्तनमावर्तः सचस
मुद्रादेशकविशेषाणांचेति । स्था० वा. ४ । हा अ १ । आ म.
प्र । आवर्तयति प्राणिनं भ्रामयतीत्यावर्त । सूत्र० श्रु १ अ.
१ । आ. वृत्. भावादौ घञ् चक्राकारेण जलस्यपरिभ्रमणे ।
वाच० ॥ त्तस्याधूर्तादौ ॥ २ । ३० ॥ इति प्राकृतसूत्रेण तस्य
भवति धूर्तादीन् वर्जयित्वा वाहुद्रकाधिकाराद् धूर्तादावपि
प्रा० । जवादीनां परिभ्रमणे आचा० अ० १ उ ५ आवर्त
आवर्तन परिभ्रमणमिति ज्ञा० अ० १ मोहावत्त महाजीम ।
मोहोमोहनीय कर्म तदेव तत्र विशिष्टभ्रमिजनकत्वादावर्तो
यस्मिन्स तथा विद्यस्तमिति आव । स्था० छा ४ ॥

चत्तारि आवत्ता पञ्चत्ता । त खरावत्ते उन्नयावत्ते गुढावत्ते
आमिसावत्ते वा । आवर्तन्तेपरिभ्रमति प्राणिनो यत्र स आवर्तः
ससारे आचा० अ. १ । ५ (आवट्टे सो एसगमभिजाणति)
आचा० अ ३३ । १ । आवट्ट इत्यादि भावावर्तो जन्मजरामर
णरोगशोकव्यसनोपनिपातात्म ससार इत्युक्त हि "रागेद्वेप-
वशाविद्ध, मिथ्यादर्शनसुस्तर ॥ जन्मावर्तं जगत् किञ्च, प्र-
मादाद् ज्ञाम्यते वृश ॥ १ ॥ भावश्रोतोऽपि शब्दादिकामगुणवि-
षयाभिज्ञाप आवर्तश्च श्रोतश्च आवर्तश्रोतसी तयोरागेद्वेप-
न्यांसम्बन्ध सगस्तमभिजानत्याभिमुख्येन परिचिन्तति यथा
यं सग आवर्तश्रोतसोः कारण जानानाश्चपरमार्थतः कोऽभि-

धीयतेयोऽनर्थं ज्ञात्वा परिहरति यश्चायमर्थः । ससारश्रोतः
सग रागेद्वेपान्मक ज्ञात्वा य परिहरति स एव चावर्तः
श्रोतसोः संगस्याभिज्ञाता (आवट्टमेवमपुपरियट्टति भावा-
वर्तः । ससारस्तमरहृद्वधर्तीयत्रन्यायेनानुपरिवर्तन्ते । तास्वेव
नरकादिगतिपुत्रयो २ भवन्तीति आचा० अ. ५ उ. १ ॥

(विषये आवट्टमेय तु पेहाप एत्थ विरमेज्जवेदवी) आवट्टं
तु इत्यादि रागेद्वेपकपायविषयावर्तं कर्मवन्धावर्तं वा तुशब्दा-
त्पु नः शब्दायं भावावर्तं पुनरुत्प्रेक्षात्राऽस्मिन् ज्ञावावर्तं विषय
रूप । वेदाविदागमविचिरेमेदाश्रवधारनिरोध विद्विधात् ।
आचा० अ ५ उ. ६ ससारकारणे, शब्दादिगुणे, च (जेगुणे
से आवट्टे जे आवट्टे से गुणे) आचा० अ. १ उ. ४
आवर्तो नामादिभेदाच्चतुर्था । नामस्यापने कृष्णे इत्यावर्तः
स्वामित्वकरणाधिकरणेषु यथा सजव योज्यः । स्वामि-
त्वेनद्यादीनां कचित्यविभागे जलपरिभ्रमण इत्यावर्तः
द्रव्याणां वा हसकारभवचक्रवाकादीनां ज्योतिः क्रीरता
भावर्तो नादावर्तः । करणे तु तेनैव जलद्रव्येण भ्रमता यद-
न्यदावर्तते तृणकार्दवादि स द्रव्येणावर्तः । तथा प्रपुसीस
कशोहरजतसुवर्णारावर्तमानैर्यद्व्यत्तदन्त पात्या वर्तते । स
इत्यैरावर्तते इति । अधिकरणत्वविवक्षायामेकास्मिन् जलद्रव्ये
आवर्तः ॥ तथा रजतसुवर्णरीतिकारप्रपुसीसकेप्येकस्थीकृतेषु
वहुषु इत्येवावर्तः । भावावर्तो नामान्यो भावसङ्क्रान्ति-
औदयिकभावोदयाद्या नरकादिर्गातचतुष्टयेषु ज्ञावावर्तः ।
आचा. १ अ ५ उ ॥

उत्कटमोहोदयापादितविषयाभिज्ञापसपादकसपत्प्रार्थनावि-
शेषे, सूत्र० श्रु० १ अ० ३ ॥

अह मे संति आवट्टा, कासवेणं पवइया ।

बुद्धाजत्य वसपंति, सीयंति अबुहा जाहिं ॥ १४ ॥

टीका । अथेत्यधिकारांतरदर्शनार्थः । पाठांतर वा अहो
इति । तच्च विस्मये इमे इति प्रत्यक्षासन्नाः सर्वजनविदित
त्वात् सति विद्यते वक्ष्यमाणा आवर्तयति प्राणिनं भ्रामय-
तीत्यावर्तास्तत्र इत्यावर्ता नद्यादेर्भावावर्तास्तुत्कटमोहोदया-
पादितविषयाभिज्ञापसपादकसपत्प्रार्थनाविशेष एते चावर्ता
काश्यपेन श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामिनाऽनुत्पन्नदिव्यज्ञाने
नावेदिता कथिताः प्रतिपादिताः । यत्र येषु सत्सु बुद्धा अव-
गतत्वा आवर्तविपाकवेदिनस्तेऽन्योऽवसर्पते प्रमत्ततया त-
दूरगामिनो भवत्यबुद्धास्तु निर्विधेकतया ये ह्यवसीदत्यासक्तिं
कुर्वंतीति । आवर्तने, वाच द्वादशावर्तादिवन्दनकगते सूत्रा-
भिधानगर्भे कायव्यापारविशेषे । आवत्तोवारसेवय आव-
पौनः पुन्यभवने ।

सुखवाणमेव आवट्टं आणुपरियट्ट आचा० अ. २ उ ३

सुखवाणमित्यादि । सुखानां शरीरमानसानामावर्तः पौनः
पुन्यभवनमनुपरिवर्तते सुखावर्ताद्यमनौ वन्नम्यत इत्यर्थः ॥
णिच् ज्ञावे अच् पुन पुनश्चावने परिचट्टने । धातूनां छावणे ।
चिन्तायाश्च । चिन्तयाहि चित्तं स्वविषयेषु पुन पुनश्चाव्यते
इति तस्यास्तथान्वयम् । ध्रुवाव्यघोटकचिन्हे रोमसस्थानभेदे ।
आवर्तनं दशावर्तयुक्तां प्रशासायाम् णिनि ते च । चानुर-
स्यौशिरस्यो चै, चै ह्यै रन्ध्रेपरन्ध्रयोः । ण्को भावे ह्यपाने
च, दशावर्ता ध्रुवाः स्मृता ॥ १ ॥ पयोधिपक्षे जलभ्रमः
मल्लि, वाच० ।

आवर्तो देवमणिनामहयानां महालक्षणतया प्रसिद्ध इति जं
छावर्ताकारे, देहिना रोमसस्थानभेदे, च वाच० आवर्तो दार्कि-

णे मागे. दक्षिणः शुभकृष्णाम् । वामो वामेऽतिनिन्द्य स्यात्,
द्विगन्त्ये तु मन्व्यम् ॥ १ ॥ कल्पः । राजावर्तनानके मणौ ए
वाचः । माण्डवकृष्णमेदे आवर्तनीनि मणीनां वक्रणनीति ॥
आ. म. प्र. जी. प्र. ३ राज. । मेघाधिपमेदे, वाचः । स्त-
नितकुमारोऽस्य शोयस्य स्वनामल्याते लोकपाद्ये स्तनितकुम-
रोऽस्य महाघोषस्य स्वनामल्याते लोकपाद्ये, च स्था गा.
४ न. श. ३ उ. ८ स्वनामल्याते जंजूदीपस्ये दीर्घवैताद्वयप-
र्वने, स्याः गा. ए एकत्रुरे चतुष्पदस्यवचरपञ्चेन्द्रियाति-
थ्यगुणोक्तमेदे, प्रज्ञ. पद १ अहोरात्रमेवे स्वनामल्याते
पंचविंशतितमे सुहृते, समः स. ३४ । स्वनामल्याते ग्रामे
(आवृते, सुहृत्तासे) ततो जगवान् आवर्ते ग्रामे वददेवगृहे
प्रतिमां प्रतिपन्न इति आ. म. द्वि. । आ. चू. नाकिंकथातौ,
नः वाचः स्वनामल्याते विमानमेदे, समः स १७ ।
जंजुमंदरपौरस्ये सीताया महानद्या उत्तरस्ये स्वनामल्याते
चक्रवर्तिविजयकेत्रे, स्या गा. ८ । दो आवृत्ता स्याः गा. २
महाविदेहस्ये चक्रवर्तिविजयकेत्रे, च । जं ॥

कहिणं जंते महाविदेहे वासे आवृत्तामं विजए
पणत्ते गोत्रमा ! णीक्षवंतस्म वानहरपव्वयस्स दाहि-
णेणं सीआए माहणए उत्तरणं णडिणे कूमस्स
वक्खाणपव्वयस्स पच्छिमेणं दहावतीए महाणए
पुरच्छिमेणं एत्यणं महाविदेहे वामे आवृते णामं विजए
पणत्ते सेसं जहा कच्छस्म विजयस्स ॥ जं. ।

आवृ (३) पञ्चावरुसेद्वियनोत्थिय सौवत्थिय पूममाण-
वृत्तमाणगत्यं कामकरं जाजारामाणफुद्धावडियपडमपत्त
सागरतरंगवण्डयपडमडयन्नत्तित्तं ॥

आवृत्तप्रत्यावृत्तश्रणिप्रश्रणिस्वस्तिकपुष्यमाणवर्द्धमानकम-
त्समाएककमकरपारुकरजारमारपुण्याव द्विपन्नपत्रसागरतरंगाना
सतीउदापडयतामकिचित्रनस्वनामल्याते नादचविधिमेदे,
राजः ॥

आवृ (४) चक्रु-आवृत्कुरु-नः महाविदेहस्यनडिनकूटव
कस्कारपर्वतस्ये स्वनामल्याते कूटे, । जं ॥

आवृ (५) क्षण-आवृत्त-आवृत्त आधारे ल्युट् सूर्यस्य पश्चिमादि
गवस्थितत्रयायाः पूर्वदिग्गतसमये मन्वान्दकाद्ये “ आवृत्त
ना तु पूर्वादिगोऽपरपदस्तु ततः परम्. ” स्मृति वाचः विव्र
यने, (आवृत्ती तन्व असाहुक्त्मा) आवृत्ते विद्वीयंते
इति ॥ सूत्रः १ श्रु. ५ अ ॥

परान्ते, (आवृत्तीकम्मसु पावण्णु) आवृत्ते पीरुयते
दुम्बमाण् प्रवतीति सूत्रः १ श्रु. १ अ. ॥

आकंपने (कडणानुदृणम्रागमणपुच्छणा दीवणा य कज्ज
स्स) आवृत्तमाकंपनं राज्ञे प्रकीमवनम्व्यः एउ. ।

आ. वृत्त भावे ल्युट् आद्योरुणे गुणने, च धातूनां आवृणे
आवृत्तेति संसारचक्रम् आ. वृत्त णिच् कर्तरि ल्यु विष्णौ,
(आवृत्तनो निवृत्तान्ना विष्णुसहृ) जम्बुदीपोपदीपेनेदे
च । आवृत्तेऽनया व्युत्पीपु द्रव्याम् स्त्री आधारे ल्युट्पीपु
धातुञ्च्यजावणाधा चूपायाम्, करणे, ल्युट्पेने, प्राचीरादौ
नः । वाचः ॥

आवृ (६) क्षणपेदिया-आवृत्तनीटिका-श्रीः इंद्रकीडिकानिवेश
स्थाने, आवृत्तनीटिका यत्रेन्द्रकीडिके निवेश्यत इति जी. ३ प्र

(वज्रामयीतो आवृत्तणपेदिआउ) आवृत्तनीटिका नाम
यत्रेन्द्रकीडिका उक्तं च विजयद्वारचिन्तायाम् जीवादि गमसूत्र
टीकाकारेण “ आवृत्तनीटिका यत्रेन्द्रकीडिको भवतीति ” ॥
राजः । जी. जंः ॥

आवृ (७) त णिज-आवृत्तनीय-त्रिः आ. वृत्त-णिच्-अनीयर्
जावणीये धात्वादौ, वाचः ॥

आवृ (८) तय-आवृत्तक-पुंः आवृत्त एव स्वार्थे कन् आवृत्त
शब्दायै प्रा. ॥

आवृ (९) चायंन-आवृत्तयमान-त्रिः आवृत्त कुर्वाणे भः
श. ११ उ. ॥ प्रदक्षिणं भ्रमति, च कल्पः ॥

आवृत्तायंतवृत्तामियविमलसरिसनयणं ।

(आवृत्तायंत्ति) आवृत्त कुर्वाण तद्वृत्ते ये वृत्ते च तन्निष्ठि
विमले च सदमे च परस्परणे ते लोचने यस्य स तथा तं
। ज. ११ श. ११ उ. ॥

(आवृत्तायति) आवृत्तयमानं प्रदक्षिणं भ्रमन्त्यव्यंविधं यत्
(प्रवरकगति) प्रवरकनकं तद्वत् वृत्ते (तन्वियविमलसि)
विमला या तन्निष्ठ विद्युत् तत्सदरो नयने लोचने यस्य स
तथा तम् । कल्पः ॥

आवृत्तिय-आपतित-त्रिः समन्तात्पतिते, ॥

आवृत्त आपण-पुंः हृदे, कल्पः ॥

आवरण-आवरक-नः-आ वृ-करणे अप् संज्ञायां कन् अप-
वरके, आच्छादके वल्गादौ, ॥

आवरण-आवरण-नः आवृत्तये देहोऽनेन आ वृ-करणे ल्युट्
वाचः । आ मर्यादया वृणोतीत्यावरणम् । स्या. ४ गा. ।

अगरकादिके, इाः ८ अ. ।

कवचादिके उक्तः ३ अ. ।

(जाणावरणपहरणे) आवरणं कवचादि आ. कः

आवरणे कवचादी सूत्रः १ श्रु. ८ अ. ।

(जाहाणयं ऋष्यती आवरणार्णं पहरणार्णं च) आवरणानां
सद्भाहानाम् स्याः ए गा ॥

आवरणानां कंकटानाम् जाः १६ अ. ।

स्फुरकादिके (सचावसरपहरणावरणभरियजुसजाणं)
आवरणानि च स्फुरकादीनि । औप. । फलादिके, आचा १ अ.
५ उ. ।

आवृत्तये आकाशमनेनेत्यावरणम् प्रसादनगरादिके, स्याः
ए गा. ॥

आच्छादनसाधनमात्रे, वाचः स्थगने, वृ १ उ. ।

ईपहरणे आवृत्तित्वा वा णिवारञ्जद्वा आवृत्तित्वा इत्य-
द्विनियते । जः ८ ए श. ३३ उ. ।

आवृत्तये चैतन्यमनेन वेदान्तिमतसिद्धे चैतन्यावरणे अज्ञाने,
वाचः ।

आवृत्तये आच्छाद्यतेऽनेनेत्यावरणम् यच्च आवृत्तौत्याच्छाद्य-
ति जन्यादिच्य. कर्तव्यंनदप्रत्यये आवरणम् । मिथ्यात्वादिके
कर्ममेदे, स च जीवव्यापाराहृतकर्मवर्णान्तः पाती विशि-
ष्टपुत्रसमूहः । कर्मः । प्रवः २१५ द्वा. ।

तच्चञ्चिवधम् ज्ञानावरणं दर्शनावरणं च (नाणस्स दंसणस्स
आवरण वेयणीय च) पं सं. ३ छा. ।

(पदमं नाणावरणं वीयं पुणदंसणस्स आवरणं) ज्ञायते
परिच्छिद्यते वस्तु अनेनेति ज्ञानं । सामान्यविशेषात्मके वस्तु-
नि विशेषग्रहणात्मको बोधः । आवृत्तये आच्छाद्यतेऽनेनेत्या-

घरणमिथ्यात्वादि, सचित्तजीव्यापाराहृतकर्मवर्गणान्तःपाती
विशिष्टः पुत्रद्वयसमूहज्ञानस्य मत्यादेरावरणं ज्ञानावरणं तथा
दृश्यतेऽनेनेति दर्शनं सामान्यविशेषात्मके वस्तुनि सामान्य-
ग्रहणात्मको बोधस्तस्यावरणं दर्शनावरणं प्रव. ११५ छा. ॥
कर्म । पंचप्रकारं ज्ञानावरणं चतुष्प्रकारं दर्शनावर-
णम् क प्र । आवरणानि मतिज्ञानावरणश्रुतज्ञानावरणावधि-
ज्ञानावरणमनः पर्यायज्ञानावरणकेवदज्ञानावरणचक्षुर्दर्शना
वरणाचक्षुर्दर्शनावरणत्वधिदर्शनावरणावधिदर्शनावरणा के-
चक्षुर्दर्शनावरणत्रकणानि नव । पंचविधं ज्ञानावरणं नव-
विधं दर्शनावरणं आवरणानि ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरण-
नवकस्वरूपाणि ॥ कर्म. ॥

पंचविहं नाणावरणं, नव ज्ञेया दंसणस्स ।

ते च ज्ञेया ज्ञानावरणस्य (नाणावरण) शब्दे । दर्शनावर-
णस्य (दसणावरण) शब्दे ।

आवरणस्य द्विविधानि स्पर्शकानि ज्ञानानि । सर्वोपघाती-
नि देशोपघातीनि च । सर्वे स्वाचार्य्ये गुणमुपघन्तीत्येवं
शीघ्रानि सर्वोपघातीनि । स्वाचार्य्यस्य गुणस्य देशमुपघ-
तीत्येव शीघ्रानि देशोपघातीनि । आह च ज्ञाप्यकृत ।

मइसुयनाणावरणं, दंसणमोहं च तदुपघातीणि ।

तत्पुण्ड्रगाइं दुविहाइं, सव्वदेसोवघाईणि ॥ आ म द्वि
१ अ. ॥ पं. सं. ३ छा ।

मिथ्यात्वादिकं च किङ्कस्याऽऽचारकमित्याह ।

अहुणो जसोदयत्रो, न दण्णइ दंसणाईसामइयं ॥

दण्ण पुणो व जसस, तदिहावरण कसायां ॥

सुगमा । नवर तदिह कपायादिकर्मत्वरणमुच्यते । तत्रा
ऽनन्ताशुबन्धिकपायचतुष्टय मिथ्यात्वञ्च सम्यक्त्वस्याऽव-
रण । श्रुतस्य श्रुतज्ञानाऽवरण । चारित्रस्य चारित्रमोहनी
यमिति ॥

तदेवाह ॥ पढमेल्लुयाण उदपत्यादि ॥

अथवा पातनान्तरमाह ।

अहवा खयाडत्रो, केवदाइं जं जेसि ते कई कसाया
को वा कससावरणं, को वक्खयाई क्को कसम ॥ ११६ ॥

अथवा यत्केवदादिकमादिशब्दाद्दर्शनचारित्रपरिग्रहः एषा
कपायाणा कयादितो भवत्यादिशब्दात्कार्योपशमादि परिग्रह ।
ते कति कपाया को वा कस्य साहायिकस्याऽवरण को वा
कयादिक्रमः । कस्येति गाथार्थः ॥

अथ क्रमेणोत्तरमाह ॥

पढमीदुयाण उदप्, नियमा संजोयणा कसायाणं ।

सम्मदंसणदंजं, जवसिच्छी या विन दहंति ॥ ११७ ॥

तत्र प्रथमीदुलुकानां संयोजनाकपायाणामुदये नियमात्स-
म्यदर्शनद्वारा जवसिच्छिका अपि न दहन्ते । किमुताऽऽ-
च्याः । इत्यकारयोजना । ज्ञावार्थस्वय । प्रथमा एव देशीवच-
नत प्रथमिल्लुकास्तेषां प्रथमिल्लुकानामन्तानुबन्धिधोघमान-
मायादोभानामित्यर्थः । प्राथम्यञ्चैषां सम्यक्त्वाख्यप्रथमगु-
णविधातित्वात् कृपणक्रमादिति । उदये विपाकाऽनुजवे सति
नियमाक्षियमेन अस्य व्यवहितसम्बन्धस्त च दर्शित एव ।
किं विशिष्टानां प्रथमिल्लुकानामित्याह । कर्मणा तत्कृत-
तससारे संयोजनाहेतव कपाया संयोजनाकपायास्तेषामु-
दये नियमात्मस्यगविपरीत दर्शनं सम्यदर्शनं । सम्यक्त्व

तस्य द्वात्रः तं जवे सिच्छियेपान्ते भवसिच्छिका ॥ ननु सर्व-
पामपि सिच्छिर्भवे एव कस्मिंश्चिद्दहति । किमनेन व्यव-
च्छिद्यते । सत्यम् । किंत्विह व्याख्यानाद्भव एव भवा गृह्य-
न्ते । तद्वमवसिच्छिका इत्यर्थः । तेषु न दहन्ते किमुता-
ऽऽच्याः । इति निर्युक्तिगाथार्थः ॥

ज्ञाप्यम् ॥

खवाणं पमुञ्च पढमा, पढमगुणविगाडणोत्ति वा जम्हा ।

संयोजणा कसाया, जवादिसंजोयणा उत्ति ॥

गतार्थेव ॥ विशेषे ० ॥

आत्रो वउवादाणं, तेण कसाया जत्रो कमस्साया ।

चत्तारि बहुव्वयणत्रो, एवं वीआदत्रो वी मया ॥

ते च बहुवचननिर्देशाच्चत्वारः क्रोधादयो गम्यन्ते । एव दे-
शविगत्याद्युत्तरोत्तरगुणपातित्वाद्द्वितीयतृतीयचतुर्यत्वेन कपा-
यशब्दादिवाच्यत्वेन च द्वितीयादयोऽपि मताः सम्मता इति ॥
भवसिच्छियावीत्येतद् व्याख्यानयति ॥

जवमिच्छयावि जणिण, नियमा न दहंति तहमज्जवावि ।

अविसहेणवगहिया, परित्तसंतारिया ईया ॥

भवसिच्छिका अपीत्युक्तेऽपि शब्दादजव्यास्त नेव दहन्त इ-
त्यवगम्यत एव । अथवाऽपि शब्दात्परित्तससारादयोऽपि न-
दहन्त इति गम्यत इति गाथार्थः ॥ १३३ ॥

उक्ता सम्यक्त्वस्याऽवरणभूता कपाया अथ देशविरत्या-
वरणभूतास्तानाह ॥

वित्र कसायाणुदये, अप्पच्चक्खाणामधेज्जाणं ।

सम्मदंसणदंजं, विरया विरइं न उ दहंति ॥

सर्वप्रत्याख्यानं देशप्रत्याख्यानञ्च न येषामुदये दह्यतेऽप्र-
त्याख्यानाः । अकारस्य सर्वप्रतिषेधवचनत्वादप्रत्याख्यान-
इति नामधेयं येषामप्रत्याख्याननामधेयानां द्वितीयस्य देशवि-
रतिगुणस्याऽऽचारकत्वात् । द्वितीयास्ते च ते कपायास्तेषां
द्वितीयकपायाणामुदये भव्या सम्यग्दर्शनद्वारा दहन्त इति-
वाक्यशेषः ॥ अथ च वाक्यशेष (विरयाविरइं न उ दहति)
इत्यत्र तु शब्दोपादानात् दह्यते । एषामुदये भव्याः सम्यग्-
दर्शनद्वारा दहन्ते ते विरताविरति देशविरतिम्पुनर्दहन्त इति
वाक्यसङ्गतोरिति विरति वा । विरतिश्च यस्यां निवृत्ता सा वि-
रताविरतिस्तामिति निर्युक्तिगाथार्थः ॥

भाष्यम् ॥

सर्वं देभो वजत्रो, पच्चक्खाणं न जेसिमुदणं ।

ते अप्पच्चक्खाणा, सव्वनिसेहे मत्रोकारो ॥ ११८ ॥

सम्मदंसणदंजं, दहंति जवियति वक्खसेसोयं ।

विरयाविरइविसेसे, णं तुसदंसद्विखत्रोयंच ॥ ११९ ॥

गतार्थेव ।

अथ तृतीयस्य सर्वविरतिगुणस्याऽचारकांस्तृतीयकपा-
यानाह ॥

तइयकसायाणुदए, पच्चक्खाणावरणनामधेज्जाणं ।

देसिक्खेसविरइं, चरित्तदंजं न उ दहंति ॥

सर्वविरतित्रकणतृतीयगुणधातित्वात्कृपणक्रमात् तृतीया
स्ते च ते कपायाश्च तृतीयकपायाः क्रोधादय चत्वारः तेषा
मुदये कथं नूतानामावाचन्यावरणाः प्रत्याख्यानं सम्यविरति
दहणं नच्यत्वरणाः पदञ्च नामधेयं यथाने प्रत्याख्यानानात्रण

नामधेयास्तेषां । अहं न त्वत्प्रत्ययाननामधेयानामुदये सर्वथा प्रत्याख्यानं नास्तीत्युक्तं । तत्राप्रतिषिद्धत्वादिहापि चावरणशब्देन प्रत्याख्यान इव सर्वस्यापि नियमो गम्यते इति । क एषां प्रतिविशेष इत्यत्रोच्यते । तत्र ननु सर्वनियम उक्तः । इह त्वाडोमर्यादेषु चार्थान्वादासर्वविरतिप्रत्याख्यानमर्यादया अथवा ईषन्सावद्यथागानुमतिमात्रविरतिरूप प्रत्याख्यानमावृण्वतीति प्रत्याख्यानानवरणा इति व्युत्पत्तेस्तत्त्वविरतिरूपप्रत्याख्याननियमार्थं एवार्थं वर्तते न देशविरतिप्रत्याख्याननियमे । आवरणशब्देस्तथाचाह देशश्च देशकदेशौ तत्र देशः स्यूख प्राणातिपातादि, एकदेशस्तु तस्यैव दृश्यतस्यातकायाद्यतिपातस्तयोर्विरतिः निवृत्तिस्तां दमते इति वाक्यशेषः (चरिचञ्चनं न उद्वहति) इत्यत्र तु गच्छोपादानाद्व उच्यते । चरत्यनिद्रितमनेनेति चारित्रं । अष्टविधकर्मचयारिक्तीकरणाद्वाचारित्रं । सर्वविरतिक्रियेत्यर्थः । तस्य दामस्तमेवासुदये दमते देशकदेशविरतिं पुनर्न दमते इति निवृत्तिगाथार्थः । विशेषः ॥

प्रत्याख्यानानवरणवक्तव्यता (पञ्चकृष्णाणवरण) शब्दे ॥

अयोक्तेमेवार्थं संगृह्य विभणियुस्तथा चतुर्थकपायाणां यथाख्यातचरित्रादिविघातित्वं च दिग्दर्शयिपुराह ॥

मूत्रगुणानां दमनं, न दहद मूत्रगुणवाञ्छो उदये ।

संज्ञगुणानां उदये, न दहद चरणं अहं क्लायं ॥

इह सम्यक्त्व महावताणुव्रतानि च मूत्रजृता गुणा मूत्रगुणाः उत्तरगुणानामाधारजृतत्वात्तेषां मूत्रगुणानां दमनं न उच्यते । कदेत्याह । यथोक्तान् मूत्रगुणान् हंतुं शीघ्रयेयां ते मूत्रगुणवातिनस्तेषां मूत्रगुणवातिनामनतानुयधि अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानानवरणानां छद्गानां कपायाणामुदये एतच्च (पदमिल्लुयाण उदण) इत्यादिना सर्वं ज्ञावितमेव तथा ईषन्ज्वरनासंज्वरना सपटि ज्वरनासासंज्वरना परी पदादिसंग्रहे चारित्रिणमपि ज्वरयन्तीति वा संज्वरनाक्रोधाद्य एव चत्वारः कपायास्तेषामुदये न दमते दम्य वा त्यजति चरण चारित्र किं सर्वमपि नेत्याह । यथैव नीर्थं कृष्णार्थं राख्यात । अकपायमित्यर्थः । सकपायं तु दमते । न च यथाख्यातचारित्रमात्रमेवोपन्ति संज्वरनाः किं तु विशेष चारित्राणामपि देशोपघातिनो ज्ञांति । तदुदये शेषचारित्र देशाभिचारसिद्धेरिति निवृत्तिगाथार्थः । विशेष आव मः ।

आवरणमत्य-आवरणशास्त्र-न० आव्रियते आकाशमनेत्यावरणम् । जवनप्रासादनगरादि तस्य कृष्णं शास्त्रमपि तथा वास्तुविद्यात्मके पारशुमनेदे, स्या० ए ज्ञः ।

आवरणावरणपविज्ञानि-आवरणावरणप्रविज्ञानि-न० नाट्यविधिभेदे, ॥

चंद्रावरणपविज्ञानि च सूर्यावरणपविज्ञानि च आवरणावरणपविज्ञानि णामं दिव्यं णट्टविहं उदरेसेड ॥

चन्द्रावरणप्रविमन्त्रिभूम्यावरणप्रविमन्त्रिकियुक्तमावरणावरणप्रविमन्त्रिभूम्यावरणप्रविमन्त्रिनामकमष्टम नाट्यविधिसुपदर्शयन्ति । राज० ॥

आवरणी-आवरणी- स्त्री० आवरणकारिण्याम् विद्यायाम्, ज्ञा० १६ अ० ॥

आवरिज्जमाण-आवरिज्जमाण- त्रि० स्वल्पमाने, (आवरिज्जमाणवा । आवरिज्जमाणक्ति) स्वल्पमानानि ज्ञ० १५ अ० १३० ।

आवरिजा-आवरिजा- अन्य० आवरण कृत्येत्यर्थे (आवरिजा चिदृ-) ज्ञा० ॥

आवरिय-आवृत्त- त्रि० आ० वृ क कृतावरणे, अप्रकाशीकृते, आच्छादिते, वाच० (आवरियो कम्महि) आवृत्तः प्रच्छादित-नि० च० १ उ० । आवरिया विरणमुहे) आवृता अपि सन्न-रुसन्नाहा । अपि व्य० १ उ० ॥

आवरिसण-आवरिषण- न० उदकादिना उदकप्रदाने, ॥

समज्जण आवरिसण उववेवणमुहुमदीएवए चेव ।

आवरिषणमुदकेन उदकप्रदानमिति वृ० उ० १ ॥ आवरिसणं पाणि रण उक्तासण नि० च० २ उ० । (उववेवणसम्मज्जणं वरिसण) आवरेण गन्धोदकादिनेति ग० २ अधि० थनु । उदगादि आवरिसणं उदकेनादिशब्दाद् घृतेन तेहेन वाऽऽवरिषणं करोति वृ० ४ उ० ॥

समन्ताद्वरणे (आवरिसिज्जा) आसमन्तात्पंत राज० ॥

आवरिहिय-आवर्हित- त्रि० आ० वृह उद्यमने णिच् क आ वर्हाहसायाम् कः । उत्पादिते, उन्मूढिते, वाच० ॥

आवज्ञण-आवज्ञन-न० मोदने (गज्ञगवज्ञावक्षणमारणाणि) गज्ञस्य कएवस्य गवज्ञस्य शृंगस्याऽऽवज्ञनं च मोदनम् प्रज्ञन० १ द्वा० ॥

आव (द्वि) ली-आव (द्वि) ली स्त्री० आ वज वा डीप् पड्कौ विशेषे अणु० १ अ० (कौचावज्ञीऽ वा हारावज्ञीऽ वा वज्यावज्ञीऽ वा) आवज्ञिपदोपादान वर्णोत्कट्यप्रतिपादनार्थम् । जं० । अस्यायौजीवाजीवशब्दे दृष्ट्य ॥

आवाज्ञेय-आवज्ञित- त्रि० आ वज्ञ चज्ञने क ईषच्चदिते, सम्यक्चदिते, च । वाच० । आमोदिते, ॥

(अणवावियं अवाज्ञियं) अवज्ञितं यथात्मनो वल्लस्य च वल्लितमिति मोदनं न भवतीति । उच० २६ अ० ॥

आवज्ञिय (या) शिवाय-आवज्ञिकानिपात-पु० आवज्ञिकया क्रमेण निपात संज्ञान आवज्ञिकानिपातः क्रमेण सपाते, ॥

ताजोगेति वृष्टुस्व आवज्ञि (त) याणिवाने आहतेति वदेज्जा ताडति ॥

आस्तां तावदन्यकथनीय सम्प्रत्येतावत्कथ्यते । योग इति । वस्तनो न कृत्रजः तस्य आवज्ञिकानिवायोति आवज्ञिकया क्रमेण निपातश्चन्द्रसूर्येः सह सपात आख्यातो मयेति वदेत् सू० प्र. प्रा १० । चं. प्र. प्रा. १० ।

आवज्ञिय (या) पविट्ट-आवज्ञिकाप्रविट्ट-त्रि० आवज्ञिकासु श्रेणिषु प्रविष्टा व्यवस्थिता आवज्ञिकाप्रविष्टा. श्रेण्या व्यवस्थिते, जी. ३ प्र. ॥

इमे मेणं जंते ! रयणप्पजाए पुहवीए णरगा किं संठि ता प० गो० हुविहा पं० तं आवज्ञियपविट्टा य आवादी यवाहियय तत्यणं जे ते आवज्ञियपविट्टा ते तिविहा पं. तं वडा ? तंमा २ चडरंमा ३ जी. प्र. ३ ।

आवज्ञिकास्ते संज्ञानमधिकृत्य त्रिविधाः प्रज्ञतास्तद्यथा । वृत्तास्त्र्यव्राश्चतुरव्रा । जी. टी. ।

सांभमीमाणेषु ण जंते ! कण्ठेमु विमाणे किं संठिता प० गो० हुविहा० पं० तं आवज्ञियाए वाहिराय ॥

तत्रावज्ञिकाप्रविष्टानि नाम यानि पूर्वादिषु चतसृषु दिक्षु श्रेण्योवस्थितानि यानि पुनरावज्ञिकाप्रविष्टानां प्रांगणप्रवेशे

कुसुमप्रकर इव यतस्ततो विप्रकीर्णानि तान्यावृद्धि कृत्वाह्वानि ।
तानि च पुष्पावकीर्णानीत्युच्यन्ते । पुष्पाणीव इतस्ततो-
धकीर्णानि विप्रकीर्णानि पुष्पावकीर्णानि इति व्युत्पत्ते
जी० टी० ४ प्र ॥

आवद्विय (या) पवित्रत्ति-आवद्विकाप्रवित्रत्ति-न०
दिव्ये नाट्यविधिनेदे, ॥

चंदावद्विपवित्रत्ति च सूर्यावद्विपवित्रत्ति च हंसावद्वि-
पवित्रत्ति च एगावद्विपवित्रत्ति च तारावद्विपवित्रत्ति च
मत्तावद्विपवित्रत्ति च आवद्वियपवित्रत्ति एामं दिव्यं
णट्यविहं उवदंसेइ ॥

चन्द्रवद्विप्रविभक्तिसूर्यावद्विप्रविभक्ति, वलयावद्विप्रविभक्ति
हंसावद्विप्रवित्रत्तयेकावद्विप्रवित्रत्ति, तारावद्विप्रविभक्ति, मु-
क्तावद्विप्रवित्रत्ति, कनकावद्विप्रवित्रत्ति, रत्नावद्विप्रवित्रत्तया
नितयात्मकमावद्विप्रविभक्ति नाम पञ्चम नाट्यविधिमुपदर्श-
यन्ति राज० टी० ॥

आवद्विय (या) बाहिर-आवद्विकावाह्य-त्रि० इतस्ततो
विप्रकीर्णं, अत्र यत्कच्यन्तद् (आवद्वियापविट्ट) शब्दे उच्यते
जी० ४ प्र० ॥

आवद्विया-आवद्विका-स्त्री० पदचौ वृ० ३ उ । आवद्विका
पदचिःरमिधीयते । आद्विश्रेण्वावद्वी पदचिरिति वचनात् प०
स० (नमरावद्वियत्ति वा) नमरावद्वी नमरपद्वि । राज०
एकान्ते स्थितायां विच्छिन्नायाम्पल्यां च । या विच्छिन्ना
एकान्ते भवति मण्डली सा आवद्विका या पुन स्वस्थान एव
सा मण्डली । व्य० ४ उ ।

अथावद्विकाया मन्व्याच्च क' प्रतिविशेष इत्यत आह ॥

त्रिणात्रिंशद्विसेसो, आवद्वियाएउ अंतर्गत्ति ।

मंरुत्रीए सट्टाणं, सच्चित्ताएसु संकमति ॥

आवद्विकामन्व्यो परस्पर त्रिणात्रिंशद्विसेसो विधेः, आवद्विका
त्रिणा विविक्त एकांतो भवति । मन्व्या त्वच्छिन्ना (आव-
द्वियतःत्रिणा मन्व्या होइ अच्छिन्ना उ) इति वचनात् ।
एतदेव सुव्यक्तमाह । आवद्विकायामुपाध्यायकोऽन्तर्मध्ये वि-
विके प्रदेशे तिष्ठति । मन्व्या पुन स्वस्थानमाभवन च पाठ-
यितरिसकामति सच्चित्तादिषु तद्वेत्तगतसच्चित्तादिविषय (आव-
द्वियमन्विकमो पुद्युतो त्रिणात्रिंशद्विसेसो) व्य० १० उ । क्रमे,
सूर प्र० १० प्रा च प्र १० प्रा कात्रविशेषे, असख्येयसम-
यसघातात्मक कात्रविशेष आवद्विका । विशेष० । असख्यैति
समयैरावद्विका जघन्ययुक्ता सख्येयसमयराशिमानेति । त० ।
अनु० । असख्यातसमयसमुदायात्मिका आषद्विका । कुल्ल-
कभवग्रहणकात्रस्य पदपञ्चाशदुत्तरच्छिन्नतमभागभूता इति-
स्था० ग्रा. २ च० प्र प्रा २० आ० म० ।

असंखेज्जाणं समयाणं समुदयं समइ समागमेणं सा एगा
आवद्वियत्ति पबुच्चइ । न० ।

टी० असह्यघाताना सम्बन्धिनो ये समुदया वृन्दानि तेषा
या समितयो मीहनानि तासा य समागम सयोग रुसमु-
दयसमितिसमागमस्तन यत्काश्मान भवतीति गम्यते स
कावकित्रेति प्राच्यत (संखेज्जा आवद्वियत्ति) किञ्च पद प-
ञ्चाशदधिकशतद्वयमावद्विकानां क्षुल्लकभवग्रहण भवति भ ६
श ७ उ ॥ अनु० विशेष० न० प० स दर्श० कर्म० ज्यो० पतं ॥

आवसंत-आवसत्-त्रि० आवास कुर्वति ॥

(सुयमे आउसंतेणंजगवया एवमक्खायं) सुयमे आउसतेणति
मयेत्यस्य विशेषणान्तत आडिति गुरुदर्शितमर्यादया वसता
अनेन तवतो गुरुमर्यादावर्तित्वरूपत्वात् गुरुकुलवासस्य तद्विधा
नमर्थत उक्त ज्ञानादिहेतुत्वात् स्या १ ग्रा. (गारमावसंतेहि)
आगारमावसद्विः सेवमानै. आचा० ५ अ. ३ उ. ॥

आवसह-आवसथ-पु० आवसत्यत्र आ वस अथञ् गृहे,
सूत्र० २ श्रु. २ अ. ॥

प्रति० (आवसह च जाणमत च) आवसथं गृहमिति सूत्र०
१ श्रु. ४ अ. । आश्रये, (आवसह वासमुस्तिणामि) आवस-
थ वा युष्मदाश्रय समुच्चृणोमि आचा० ७ अ. २ उ. । परि-
त्राजकाश्रये उटजाकारे गृहे, आवसथः परिव्राजकाश्रय इति
प्रश्न० १ छा. । आवसथास्तापसाश्रया उटजादयः । दशा.
(जेणेवपरिव्यायगावसेहे तेणव उवागच्छउ परिव्यायावस
हेत्ति) परिव्राजकमठः न० '२ श. १ उ. फेचनावसेपूटजा
कारेण गृहेषु वसतीति सूत्र० २ श्रु. २ अ. आर्याच्छंदोरचिते
कोपनेदे, वाच० ॥

आवसाहिय-आवसथिक-पुं० आवसथो गृहं तेन च
रतीत्यावसथिकः । प्रति० सूत्र० १ श्रु. १ अ आवसथे गृहे व-
सति उण् खिया डीए गृहस्थे, वाच० आवसथास्तापसाश्रया
उटजादयस्तत्रवसतीत्यावसथिकाः ॥ दशा० तीर्थिकविशेषे
सूत्र० २ श्रु. ७ अ आवसथिकाः केचनावसथेपूटजाकारेण
गृहेषु वसतीति सूत्र० २ श्रु. २ अ. ॥

आवसाहि-आवसति-स्त्री० वसत्यत्र गृहे वसतिः रात्रि-
सम्यक् वसतिः प्रा० स० निशीथे, वसते सम्यकत्वञ्चावश्य
गृहवासयोग्यच तच्चरित्रेऽवश्य भवतीति तस्य तथात्वम्
वाच० ॥

आवस्सय-आपाश्रय-पुं० आङ्मर्यादानिविधिवाची । आमर्या-
दयाऽभिविधिना वा गुणानामापाश्रय आधार इदमित्यापा
श्रयः । सामायिकादिके आवश्यके, ॥

विशेषावश्यके आवश्यकर्यायानामान्यधिकृत्य ।

आवस्सयं अवस्मकरणिज्जं धुवनिगगहे विसांहीय ।

आमर्यादयाऽभिविधिना वा गुणानामापाश्रय आधार इद-
मित्यापाश्रय गुणाधार इत्यर्थः । नन्वाधारवाचक आपाश्रय
शब्द पुष्टिज्ञे वर्तते । तत्कथमापाश्रयमिति नपुंसकत्वमिति-
चेन्न । प्राकृतशैलीवशतोऽद्रोपादिति । विशेष० ।

आवश्यक-न० अवश्य भाव आवश्यक च्छमनोऽदि
न्यथेति मनोऽदेरधिकृतत्वाद्गुणः । आ० चू २ अ ।

अवश्यजावे नैयत्ये, वाच० अवश्य कर्म आवश्यक अवश्य-
कर्तव्यक्रियानुष्ठाने, । नं ०

आवस्सगपरिसुच्छीय, होंति निक्कुस्स द्विद्वाइं ।

आवश्यकपरिशुद्धिश्चावश्य करणीययोगनिरतिचारतेति ।
दशा० अ. १० । छा. । आव. । धर्म । अनु । पचा. । स्या.
१० ग्रा. । नियमात्कर्तव्ये, आवश्यकानि नियमत एव करणी-
यानीति आव० ४ अ. । अवश्यजावित्वाद्याच्यत्वाद्यावश्यकं
स्या० ४ ग्रा. अनु । अवश्यकर्तव्यमावश्यकम् श्रमणादिभिरवश्य
मुत्रयकात्र क्रियते इति भाव । क्वचित्तिकर्मणि बाह्यकाट्ट
प्रत्यय । पृषोदरादय इति निपातनात् शेषरूपसिद्धिः । अथवा
ज्ञानादिगुणानामासमन्ताच्छयमात्मान करोति । यदि वा आ-
समन्ताच्छया इन्द्रियकषायादिभावशत्रवो यस्मात्तदाव-

इयं । शेषाद्येतिक् प्रत्यय यद्वि वा ज्ञानादिगुणकदम्बकं
मोक्षोवा आसमन्ताच्छयः क्रियतेऽनेनेत्यावश्यक । आ० म०
प्र० १ अ. । प्रव० । स्या । ग । विशेष० । औच० ।

दंसणविण्ण आवस्सण अमीद्वन्वण निरडआरो ।

आवश्यकं अवश्यकर्तव्यं संयमन्यापारनिष्पन्न तस्मिन्पिरु
विशुद्ध्याद्युत्तरगुणकत्रापे, इति । आ० क० । ज्ञा. ।

तत्प्रतिपादके सामायिकाद्विपरुध्यनकत्रापात्मके अङ्गवाह्ये
श्रुतविशेषे च अनु० । विशेष० । स्या० । नदी० ।

समण्णं सावण्णय, अवस्सकायव्वं हव्वं जम्हा ।

अंतो अहो निवस्सय, तम्हा आवस्सय नाम २ त्तं
आवमयं ॥

टी० श्रमणादिना अहोरात्रस्य मध्ये यस्मादवश्यं क्रियते ।
तस्मादावश्यक । एवप्रवश्यकरणीयादिपदानामपि व्युत्पत्ति-
दृष्ट्या । उपवृत्तत्वात्स्य इति गाथार्थः । अन. ॥

तत्राच विशेषावश्यकं । आवश्यकस्य पर्यायनामान्याभि-
धित्सुपह ।

पर्यायाः ॥

तस्सानिन्नत्याइं, सुपमत्याइं जहंनु निययाइं ।

अव्वामोहाइं, निनित्तमाहपज्जाय नत्ताइं ॥

तस्याऽवश्यकस्य पर्यायनामान्याह इति सवन्धः । कथञ्चू-
तान्यभिन्नार्थानि सुप्रशस्तानि यथार्थो व्यवस्थितस्तथैव निय-
तानि निश्चितानि । किमित्याह ॥ अव्वामोहादिनिमित्त एका-
र्थिकैर्नि पर्यायनामभिर्जातैरन्योन्यस्यानेष्वन्यान्यनामश्रवणतः
अप्यो नमुह्यति । आदिशब्दान्नादेशजविनयेनां सुखेनैवार्थ
प्रतिपत्तिर्भवति इत्यादि वाच्यमिति ॥

कानि पुनस्तानि पर्यायनामानेत्याह ।

आवस्सयं ? अवस्सकरणिज्जं २ धुव ३ निगहो ४

विमोहिय ५ अज्जयण ६ उक्कव्वगो ७ घनाउ ८

आराहणा ए मगो १०

एतानि दश पर्यायनामानि ॥

अत्राऽवश्यकमिति का शब्दार्थः इत्याह ।

समण्णं सावण्णय, अवस्सकायव्वं हव्वं जम्हा ।

अंतो अहो निवस्सय, तम्हा आवस्सयं नाम ॥

श्रमणादिभिरहोरात्रिमध्येऽवश्यकरणादावश्यकमितीह तात्प-
र्यमिति ॥

एतदेव सविशेषमाह ॥

जदवस्सं कायव्वं, तणावस्सयमिदं गुणाणं वा ।

आवस्सयमाहारो, आमज्जायाज्जिमिह्निवाड ॥

आवस्संवा जाव, कोडं जं नाणदंसणगुणाणं ।

संनिष्कत्तावण्णयणोहि, वा वातयं गुणोत्तो ॥

यद्यस्मादवश्यं कर्तव्यं तेन तस्मादावश्यकमिदमित्येत्तत्प्रा-
क्तगात्रायां पर्यवसितार्थकयनमेव । अत्रवा आङ्मर्यादाभि-
विधिवाची । आमर्यादया अत्रिविधिना वा गुणानामापाश्रय
आधार इदमित्यापाश्रयं गुणाधारमित्यर्थः । नन्वाऽधार
वाचक आपाश्रयशब्दः पुंल्लिगे वर्तते । तत्कथमापाश्रय
तीति नपुंसकत्वमिति चेन्न । प्राकृतशैलीवशातोऽत्रोपादिति ।
अथवा ज्ञानादिगुणानामासमताच्छयमात्मानकरोतीत्यावश्य-
क । यथा । अन्त करोतीत्यंतकः । सान्निव्यभावच्छाद-
नैर्वा आवासकगुणत इत्यावासकमुच्यते । इदमुक्तं भवति ।

वसनिवास इति गुणशून्यमात्मान गुणैरासमन्ताच्चासयति
गुणसागिव्यमात्मनः क रोतीत्यावासकं । अथवा यथावद्
वास्तव्यपादिभिस्तथा गुणैरासमन्तादात्मान वासयति भावय-
ति रंजयत्यावासक । यदि वा वस आच्छादने गुणैरासमता-
दात्मान ग्राहयति । गद पट्ट सवरणे । दोषेभ्यः सन्नृणोत्या
दश्यकमिति तदेतदेवमावस्सयत्याद्यं पर्यायनाम व्याख्यात ।

शेषाण्यतिदिशन्नाह ॥

एवं विअ सेसाइं, विउसासुय लक्खणाणुसारेण ।

कमत्तो वत्तव्वाइं, तहा सुयक्खंधनामाइं ॥

एवमेव शेषाण्यपि अवश्यकरणीयादिनामानि सिद्धान्तवृत्त-
णाऽनुसारेण क्रमशो विदुषा वक्तव्यानि । तद्यथा । मुमुक्षुभि-
रवश्यं क्रियत इति अवश्यकरणीयमिदमुच्यते । तथा अर्थतो
ध्रुवत्वाच्छास्वतत्वात्ध्रुवः । निग्रह्यते इन्द्रियकपायाद्यो ज्ञावश-
त्रवोऽनेनेति निग्रहः । अन्ये तु प्रवाहतोऽनादिकादीनध्रुवं कर्म
तन्निग्रह्यते अनेनेति ध्रुवनिग्रह इत्येकमेवेदं पर्यायनाम व्याच-
कृते । कर्ममज्ञिनस्याऽत्मनोविशुद्धिहेतुत्वादिशुद्धिः । सामा-
यिकादिषु परुध्यनात्मकत्वाद्ध्ययनशब्दक । वृत्ती वर्जने वृज्यन्ते
दूरतः परिह्रियन्ते रागादयो दोषा अनेनेति वर्गः । अन्येतुपरु-
ध्ययनकत्रापात्मकत्वाद्ध्ययनशब्दकवर्ग इतीदमत्येकमेव प-
र्यायं नाम द्रुवते । अभिप्रेतार्थः सिद्धेः सम्यगुपायत्वान्यायः
अथवा जीवकर्मसवन्धापनयनान्यायः । अयमभिप्रायो यथा
कारणिकैर्दृष्टौ न्यायोऽयोरर्थप्रत्ययिनोर्नृमिद्वय्यादिस्वधे
चिरकात्त्वानमन्यपनयत्येव जीवकर्मणोरनादिकादीनमप्याश्र-
याश्रयि त्रावस्सम्बन्धमपनयतीत्यावश्यकमपिन्याय उच्यते । मो-
क्षाराधनाहेतुत्वादाधना मोक्षपुरप्रापकत्वान्मार्ग इव मार्ग
इति ॥ विशेष० ॥ अनु० ॥ आ० ॥ चू० ॥ आ० म० प्र० ॥

आवश्यकस्य चतुर्थो निष्कपो नामस्यापनाच्छयभावनेदात्
सैकितं आवस्सयं २ चउव्विहं पप्पत्तं । तंजहा ।

नामावस्सयं ? उव्वणावस्सयं २ दव्वावस्सयं ३ ज्ञा-
वावस्सयं ४ ॥

(सैकितं आवस्सय) मित्यादि अत्र से शब्दो मागधदेशी
प्रसिद्धोऽथ शब्दार्थं वर्तते । अथ शब्दस्तु वाक्योपन्यासार्थः ।
स्तथा चोक्तम् ॥

अयं प्रक्रियाप्रश्नानन्तर्यमंगत्रोऽपन्यासनिर्वचनसमुच्चयेष्विति
किमिति परप्रश्ने । तदिति सर्वनामपुवप्रक्रान्तपरामर्शार्थं ।
ततश्चायं समुदायार्थेऽयं किं स्वरूपं तदावश्यक । एवं
प्रश्निते सत्यान्वार्थः शिष्यवचनाऽनुरोधेन समाधानार्थं प्रत्यु-
च्चार्थं निर्दिशति ॥

(आवस्सयं चउव्विहं) इत्यादि अवश्यं कर्तव्यमावश्यकम् ।
अथवा गुणानामासमताच्छयमात्मानं करोति इत्यावश्यकम् ।
ययाऽतं करोतीति अन्तकं । अथवा आवस्सयति प्राकृत
शैल्या आवासकं । अत्र वस निवासे इति गुण शून्यमात्मान
वा समन्ताच्चासयति गुणैरित्यावश्यक (चउव्विहं पण्णत्तं)
चतस्रो विधा ज्ञेया अस्येति चतुर्विधम् प्रज्ञप्तं प्ररूपितमर्थत
स्तीर्थकैरे सूत्रतो गणधरैस्तद्यथा (नामावस्सय) मित्यादि
नामानि ध्यानतरूपमावश्यकं नामावश्यकं आवश्यकं मिधा-
नमेवेत्यर्थः । अथवा नाम्ना नाममात्रेणाऽवश्यक जीवादी
त्यर्थस्तद्वृत्तवृत्तदम् । यद्वस्तुनोऽभिधान स्थितमन्यार्थं तदर्थ-
निर्णयके पर्यायानभिधेयं च नाम यादृच्छिकं च तथा विनयाऽनु

ग्रहार्थमेतद्व्याख्या यद्वस्तुन इन्द्रादिरभिधानमिन्द्र इत्यादि
घर्णावधिमात्रमिदमेव आघश्यकलक्षणवर्णचतुष्टयावधिमात्र
मिदमेव ।

आवश्यकलक्षणवर्णचतुष्टयावधिमात्र । यस्तदोर्नित्याजिसय
न्धात्तन्नामेति सटकः ॥

अथ प्रकारान्तरेण नाम्नोत्पत्तिमाह । स्थितमन्यार्थे तदर्थ-
निरपेक्ष पर्यायानभिधेयञ्चेति तदपि नामयत्कथंचूतमित्याह
। अन्यश्चासावर्थश्च अन्यायो गोपालदारकादिवक्षणस्तत्र
स्थितमन्येन्द्रादावर्थे यथार्थत्वेन प्रसिद्धं तदन्यत्र गोपालदार
कादौ यदारोपितमित्यर्थः । अतएवाह । तदर्थनिरपेक्षमिति ।
तस्येन्द्रादिनाम्नोऽर्थः परमैश्वर्यादिरूपस्तदर्थः । स चा
सावर्थश्चेति वा तदर्थस्तस्य निरपेक्ष गोपालदारकादौ तथा
तदर्थस्याऽभावात्पुनः किञ्चूत तदित्याह । पर्यायानभि
धेयमिति । पर्यायाणां शक्रपुरन्दरादीनामभिधेयमवाच्य
गोपालदारकादयो हीन्द्रादिशब्दैरुच्यमाना अपि शचीपत्य
दिरिव शक्रपुरन्दरादिशब्दैर्नाभिधीयन्ते । अतस्तन्नामाऽपि
नाम तत्तोरनेदोपचारात्पर्यायानभिधेयमित्युच्यते । शब्दा
भ्राम्न एव लक्षणान्तरसूचकं शचीपत्यादौ प्रसिद्धं । तन्नाम
घान्यार्थान्ये अन्यत्र गोपालदारकादौ यदारोपित तदपि नामे-
ति तात्पर्यम् । तृतीयप्रकारेणाऽपि लक्षणमाह । यादृच्छिक-
च तथेति । तथाविधव्युत्पत्तिश्चान्य क्रियाकर्मिण्यदिरूप यादृ-
च्छिक स्वेच्छया नाम क्रियते तदपि नामेत्यर्थः ॥ अनु० ॥
अह्न नामावश्यकस्वरूपनिरूपणार्थं सूत्रकार एवाह ॥

सैकितं नामावस्सयं २ जस्स एं जीवस्स वा अजीवस्स
वा जीवाण वा अजीवाण वा तडुजयस्स वा तडुजया-
ण वा आवस्सएत्ति नामं कज्जइ सैत्तं नामावस्सयं ॥

अथ किं तन्नामावस्सकमिति प्रश्ने सत्याह । (नामावस्सय
जस्स ण) मित्यादि । अत्र द्विकलक्षणेनाऽङ्केन सूचित द्वि
तीयमपि (नामावस्सय) ति पदं छष्टव्यं । एवमन्यत्राऽपि
यथासंभवमन्यह्यम् । णमिति वाक्यालङ्कारे । यस्य वस्तुनो
जीवस्य वा अजीवस्य वा जीवानामजीवानां वा (तडुभय-
स्स वा) तडुभयानां वा आवश्यकमिति यन्नाम क्रियते तन्ना
मावश्यकमित्यादिपदेन सवन्धः ॥ नाम च तदावश्यक चेति-
व्युत्पत्तिरथवा यस्य जीवादिवस्तुन आवश्यकमिति नाम क्रि-
यते । तदेव जीवादिवस्तु नामावश्यक । नाम्ना नामरत्नवर्णनाऽव-
श्यकं नामावश्यकमिति व्युत्पत्तिर्वाशब्दाः पदान्तरे सूचका
इति समुदायार्थस्तत्र जीवस्य कथमावश्यकमिति नाम संभ-
वतीत्युच्यते । यथा वोकै जीवस्य स्वपुत्रादेः कश्चित्सीह
को देवदत्त इत्यादि नाम करोति । तथा कश्चित्स्वाभिप्रायव-
शादावश्यकमित्यापि नाम करोति । अजीवस्य कथमिति चेत्तु
च्यते । इहावश्यकत्वासकशब्दयोरकार्यता प्रागुक्ता । ततश्चो
र्कशुकोऽचित्तो बहुकोटराकीर्णो घृकोऽन्यो वा तथाविध
कश्चित्पदार्थविशेषस्पर्षादेरावासोऽयमिति वोकिकैर्यपदि
इयत एव । स च वृक्षादिर्यद्यप्यनन्तैः परमाणुलक्षणैरजीव
द्रव्यैर्निष्पन्नस्तथाप्येकस्करूपरिणातिमाश्रित्यकाजीवत्वेन विव-
क्षित इति स्वार्थिकप्रत्ययोपादानादेकानि घयस्यावास
कनाम सिद्धम् । जीवानामपि बहुनामावासकनाम सन्दृश्यते ।
यथा इष्टकापाकाद्यग्निमूर्षिकावास इत्युच्यते । तत्र ह्यभौ कित्त
मूर्षिकाः समूर्च्छन्त्यतस्तथामसद्व्येयानामभिजीवानां एवव-
दावासकनाम सिद्धम् । अजीवानान्तु यथा नीरं पक्षिणाम्
वास इत्युच्यते । तस्मीरु बहुमिस्तृणाद्यजीवैर्निष्पद्यते । इति

बहूनां जीवानामावासकनाम भवति । इदानीमुजयस्यावा-
सकसज्ञा भाव्यते । तत्र गृहदीर्घिका अशोकवनिकाद्युपशो-
नितः प्रासादादिप्रदेशो राजादेरावास उच्यते । सौधर्मादि
विमान वा देवानामावासोऽभिधीयते । अत्र च जडवृक्षादय-
स्सचेतनरत्नादयश्च जीवा इष्टकाः काष्ठादयो चेतनरत्नादय-
श्चाजीवास्तन्निष्पन्नमुजय तस्य कल्पप्रत्ययोपादाने आवास-
क संज्ञा सिद्धा । उभयानां त्वावासकसज्ञा यथा सम्पूर्णनग-
रादिक राजादीनामावास उच्यते । सम्पूर्णः सौधर्मादिक-
ल्यो वा इन्द्रादीनामावासोऽभिधीयते । अत्र च पूर्वोक्तप्रासा
दविमानयोर्बहुत्वादकमेव जीवाजीवोभय विवक्षितमत्र तु
नगरादीनां सौधर्मादिकलयानां च महत्त्वाद्बहुनि जीवाजी-
वोनयानि विवक्षितानिति विवक्षयानेदो दृष्टव्यः एवमन्यत्रा-
ऽपि जीवादीनामावासकसज्ञा यथा सम्भव ज्ञावनीया ॥
दिङ्मात्रप्रदर्शनार्थत्वादस्य निगमयन्नाह । (सेतमित्यादि)
(सेत्त) मित्यादि वा कश्चित्पाठः तदेतन्नामावश्यकमित्यर्थः ॥
इदानीं स्थापनाऽवश्यकनिरूपणार्थमाह ।

सैकितं उवणावस्सयं २ जसं कट्टकम्मे वा पोत्यकम्मे
वा चित्तकम्मे वा लिप्पकम्मे वा गंधिमे वा वेढिमे वा
पूरिमे वा संघाइ मे वा अक्खेवा वराउए वा एगोवा अणे
गोवा सज्जावउवणा वा असज्जावउवणा वा असजाय
उवणा वा आवस्सएत्ति उवणाउविज्जइ मेत्तं उवणाव-
स्सयं । नाम उवणाणं कोपइविसेतो णामं आवस्सकहिअं
उवणा इत्तरिआ वा होज्जा आवकहिआ वा ॥

टीका । सैकितमित्यादि अथ किं तत् स्थापनावश्यकमिति
प्रश्ने सत्याह । (उवणा आवस्सय जसं) मित्यादि । तत्र
स्थाप्यत शुष्कोऽयमित्यभिप्रायेण क्रियते निर्वृत्यत इति स्था-
पना । काष्ठकर्मादिगतावश्यकवत् साक्षादिरूपा । सा चासौ
आवश्यकतत्तोरनेदोपचारादावश्यक च स्थापनावश्यके
स्थापनालक्षणं च सामान्यत इदमुक्तं । यत्तु तदर्थवियुक्तं
तदभिप्रायेण यच्च तत्करणे द्वेष्यादिकर्म तत्स्थापनेति
क्रियते अल्पकालं च ॥ १ ॥ इति विनेयाऽनुग्रहार्थमत्रापि व्या-
ख्यातुशब्दो नामलक्षणस्य स्थापनालक्षणस्य भेदसूचकः । स
चासावर्थश्च तदर्थो ज्ञावेन्द्रभावावश्यकत्वादिद्विलक्षणस्तेनवियुक्तं
रहितं यद्वस्तु तदभिप्रायेण भावेन्द्राद्यभिप्रायेण क्रियते स्थाप्य-
ते तत् स्थापनेति संबन्धः । किंविशिष्टं यदित्याह । यच्च तत्करणे
तेन भावेन्द्रादिना सहकारिणः सादृश्यं तस्य तत्करणे तत्स-
दृशमित्यर्थः । चशब्दात्तत्करणेचाज्ञादिचस्तु गृह्यते । अवस-
दृशमित्यर्थः । किंपुनस्तदेव नूतं वस्त्वित्याह । द्वेष्यादिकर्ममिति
द्वेष्यपुत्तलिकादीत्यर्थः । आदिशब्दात् काष्ठपुत्तलिकादि गृह्यते
अकारादि अनाकार क्रियत कालं तत् क्रियते इत्याह । अल्प-
कालो यस्य तदल्पकालं मित्तरकालमित्यर्थः । च शब्दाद्याव-
त्कारिकं शाश्वतप्रतिमादि यत्पुनर्भावेन्द्राद्यर्थरहितं साकार
मनाकार वा तदर्थ्याभिप्रायेण क्रियते तत् स्थापनेति तात्पर्य-
मित्यर्थः ॥

इदानीं प्रकृतमुच्यते (जसंति) णमिति वाक्याऽलङ्कारे यत्काष्ठ
कर्मणि वा चित्रकर्मणि वा वराटके वा एको वा अनेको वा
सजावस्थापनायां वा असजावस्थापनायां वा । आवस्सएत्ति ।
आवश्यकतत्तोरनेदोपचारात्तत्तानिह गृह्यतेऽतश्चैको वा अने-
को वा कथं नूतां अत उच्यते । आवश्यकक्रिया घाघावश्यक

क्रियावन्तो वा (उच्यन्ते उच्यन्ते) स्थापनारूपं स्थाप्यते क्रियते आवृत्त्या बहुवचनात् त्वे स्थापनारूपाः स्थाप्यते तत् स्थापनावश्यकमित्यादिपदेन संबन्ध इति समुदायार्थः । काष्ठकर्मादिष्वनावश्यकक्रियां कुर्वतो ये स्थापनारूपा साध्यादयः स्थाप्यते तत् स्थापनावश्यकमिति तात्पर्यम् । अधुना अवयवार्थमुच्यते । तत्र क्रियते इति कर्म काष्ठकर्म काष्ठनिष्कृष्टित रूपकमित्यर्थः । चित्रकर्म चित्रद्विखित रूपकं (पोत्यकम्मवेत्ति) अत्र पोत्यं पोत वल्लमित्यर्थः तत्र कर्म तत्पदवनिष्पन्नं वा उल्लिकारूपकमित्यर्थः । अथवा पोत्यं पुस्तकं तच्चेह संपुटकरूपं गृह्यते । तत्र कर्म तन्मध्ये वर्तिकाद्विखितं रूपकमित्यर्थः । अथवा पोत्यं तादृशपत्रादि तत्र कर्म तच्चेदनिष्पन्नं रूपकं लेप्यकर्म लेप्यरूपकं ग्रन्थिम कोशत्रातिशयाद् ग्रन्थिसमुदायनिष्पादितं रूपकं वेष्टिमं पुष्पवेष्टनक्रमेण निष्पन्नमानन्दपुरादि प्रतीय रूपमयवा एक द्वे त्रीणि वस्त्राणि वेष्टित्वा यत् किञ्चित् रूपकं तत्स्थापयति तदेष्टिमं । पुरिम भरिम पित्तत्रादिमयप्रतिमावत् । संग्रहितं बहुवस्त्रादिष्वेकसंघातनिष्पन्नं कञ्चुकवत् । अङ्गश्र्दन्को वराटक. कपर्दक. अत्र वाचनान्तरे अन्यान्यपि दन्तकर्मादिपदानि दृश्यते । तान्यन्युक्तानुसारतां भावनीयानि । वा शब्दा पञ्चान्तरसूचकाः । यथासम्भवमेवमन्यत्रापि एतेषु काष्ठकर्मादि आवश्यकक्रियां कुर्वत. एकादि साध्यादयः सङ्गावस्थापनया असङ्गावस्थापनया वा स्थापनावश्यक । तत्र काष्ठकर्मादिष्वकारवती सङ्गावस्थापना साध्याद्याकारस्य तत्र सङ्गावात् । अङ्गादिषु तु नाङ्कारवती असङ्गावस्थापना साध्याकारस्य तत्रासङ्गावस्थिति निगमयन्नाह । (सेत्त मित्यादितदेतत् स्थापनावश्यकमित्यर्थः । अत्र नामस्थापनयोर जेद पञ्चमिदमाह (नाम छवणाणं कोपध्विसेसोत्ति) नामस्थापनयो क प्रतिविशेषो न कश्चिदित्यमिप्रायः । तथाह्यावश्यकदिभावाद्यर्थगुण्ये गोपात्रदारकादौ द्रव्यमात्रे यथावश्यकदि नाम क्रियते तत् स्थापनापि तथैव । तच्चन्द्र्ये काष्ठकर्मादौ छव्यमात्रे क्रियतेऽतो ज्ञावगुण्यं छव्यमात्रे क्रियमाणत्वात् विशेषान्नानयोः कश्चिद्विशेषः । अत्रोत्तरमाह । (नामं आवकदिय) मित्यादि नाम यावत्कथिक स्वाश्रयच्छव्यस्यास्तित्वकथां यावदनुवर्तते न पुनरन्तराऽन्युपरमते । स्थापना पुनरित्तरा स्वल्पकाद्विभाविनी वा स्थाप्यावत् कथिका वा न्याश्रयच्छव्ये अवतिष्ठमानेऽपि काचिदितराऽपि निवर्तते । काचित्तु तत्सतां यावदवतिष्ठत इति भावस्तथाहि । नाम आवश्यकदिक मेरुजम्बूदीपकद्विभ्रमगशुराष्ट्रादिक चाद्यात् स्थाश्रयो गोपात्रदारकदेहादि. शिवासमुच्ययादिर्वासमस्तित्वावतिष्ठति इति । तथावत् कथिकमेव । स्थापनात्वावश्य कत्वेनयोग्य स्थापितं स कृणांतरे पुनरपि तथाविधप्रयोजनसम्भवे इत्येतेन स्थाप्यते । पुनरपि च राजादित्वेनेत्यल्पकावर्तिन शाश्वतप्रतिमादिरूपा तु यावत्कथिकावर्तते तस्मात्तु अर्हदादिरूपेण सर्वदा तिष्ठतीति स्थापनेति व्युत्पत्तेः । स्थापनात्वमवसेयं ननुस्थाप्यते इति स्थापना शाश्वतत्वेन केनापि स्थाप्यमानन्वाभावादिति । तस्माज्ज्ञावगुण्यद्रव्याधारसाम्येऽप्यस्यनयोः काष्ठकृतोविशेषः । अत्राह । ननु यथा स्थापना। काचिदल्पकात्रीना तथा नामापि किञ्चिदल्पकात्रीनमेव । गोपात्रदारकादौ चिद्यमानेऽपि कदाचिदनेकनामपरावृत्तिदर्शनमुच्यते ।

मन्यं । किन्तु प्रायो नाम यावत् कथिकमेव । यस्तु कचिदन्य-

थोपज्ञ । सोऽप्यत्वाच्चेह विवक्षित इत्यदोषः । उपलक्षणमात्रं चेद । काष्ठभेदनैतयोर्भेद कथनमपरस्यापि बहुप्रकारभेदस्य सम्भवात्तथाहि । यथेन्द्रादिप्रतिमास्थापनायां कुण्डलांगदादि ज्ञपित. सन्निहितशचीवज्रादिराकार उपलक्ष्यते । न तथा नामेन्द्रादौ । एवं यथा स्थापनादर्शनाद्भावः । समुल्लसति नैव मिन्द्रादिश्रवणमात्राद् । यथाच तत् स्थापनायां लोकस्योपयाचितेत्वापूजाप्रवृत्ति समीहितत्वात्तदयोदृश्यन्ते नैव । नामेन्द्रादावित्येव मन्यदपि वाच्यमिति ।

उक्तं स्थापनावश्यकम् ।

अत्र नाम इदानीं छव्यावश्यकनिरूपणाय प्रश्न कारयति । सेकितं द्वावस्सयं द्वावस्सयं दुविहं पण्णत्तं । तंजहा । आगमत्रो अ नो आगमत्रो अ ॥

टी० अथ कित्तत्तं छव्यावश्यकमिति पृष्टे सत्याह । (द्वावस्सयं दुविहं) मित्यादि तत्र द्रवति गच्छति तौस्तान् पर्याया निति छव्यं विवक्षितयोरतीतभविष्यज्ञावयो कारणम् अनुचूत विवक्षितभाव अद्रवविष्यद्विचिन्तभाव चास्ति इति द्रव्यभूतस्य भाविनो वा ज्ञावस्य हिकारणं तु यल्लोके तत् छव्यं तत्त्वज्ञैः सचेतनचेतनं कथितम् ।

व्या० । तद्द्रव्यं तत्त्वज्ञैः कथितं तत्कथंभूतं छव्यं चत्कारण हेतुः कस्येत्याह । ज्ञावस्य पर्यायस्य कथंभूतस्येत्याह ।

चूतस्या तीतस्य ज्ञाविनो वा भविष्यतो वा लोके आधारचूते तत्र सचेतनं पुरुषादि अचेतनं च काष्ठादि ज्ञवति ।

एतदुक्तं भवति ।

यः पूर्वं स्वर्गादिष्विन्द्रादित्वेन ज्ञत्वा इदानीं मनुष्यादित्वेन परिणत अतीतस्येन्द्रादिपर्यायस्य कारणत्वात्सांप्रतमपि द्रव्यमिन्द्रादिरभिधीयते । अमात्यादिपदपरिज्ञप्यामात्यादिवत् तथा अत्रेऽपि य इन्द्रादित्वेनोत्पस्यते स इदानीमपि ज्ञविष्यदिन्द्रादिपदपर्यायकारणत्वात् द्रव्यत इन्द्रादिरभिधीयते । ज्ञविष्यद्राजकुमारराजवत् । एवमचेतनस्यापि काष्ठादेः तत् ज्ञविष्यत्पर्यायकारणत्वेन छव्यता भावनीयेत् इति तात्पर्यार्थः । इतः प्रकृतमुच्यते । तच्चेह छव्यरूपमावश्यकं प्रकृतं तत्रावश्यकोपयोगाधिष्ठित साध्यादिदेहावन्दनकादिसूत्रोच्चारण लक्षणश्चागम । आवर्तादिका क्रिया चावश्यकमुच्यते । आवश्यकोपयोगगुण्यस्तु ता एवं देहागमक्रिया द्रव्यावश्यकं । तच्च द्विविधं प्रकृतमिति । तद्यथा । आगमत आगममाश्रित्य । नो आगतो नो आगममाश्रित्य नो आगमशब्दार्थं यथावसरमेव वक्ष्याम । चशब्दो च्योरपि स्वस्वविषये तुल्यप्राधान्यस्थापनार्थः ।

अत्राद्यमेव जिज्ञासुराह ।

सेकितं आगमं आ द्वावस्सयं २ जस्सणं आवस्सएत्ति पदं सिक्खितं द्वित्तं जित्तं मित्तं परिजित्तं नाम समं धोससमं अहीणक्खवरं अण्णक्खवरं अण्णक्खवरं अक्खद्विअं अमिअिअं अत्रच्चापेअियं पण्णपुसं पण्णपुसधोसं कंठोअविप्पमुक्कं गुस्वायणोअयं सेणं तत्त वायणण्ण पुच्छण्णण्ण परिअट्ठण्णण्ण धम्मकहाण्ण नो अण्णपहाण्ण कम्हा अण्णुअण्णोगे द्वावमित्तं कट्ठु ।

टी० । से कित्तं मित्यादि—अथ किं तदागमतो द्रव्यावश्यकमिति आह । (आगमतो द्वावस्सयं जस्सणं) मित्यादि-

णमिति पूर्ववत् । जस्सत्ति यस्य आवस्सपति पयाति । आवश्यकपदाभिधेय शास्त्रमित्यर्थः । ततश्च यस्य कस्यचिदावश्यकशास्त्रं शिक्षितं जितं यावत् । वाचनोपगतं भवति (सेणं तथेति । सजन्तुस्तत्रावश्यकशास्त्रे वाचनाप्रच्छना परिवर्तनाधर्मकथमिवर्तमानोऽप्यावश्यकोपयोगे अवर्तमान आगमतः आगममाश्रित्य द्रव्यावश्यकमिति समुदायार्थः । अत्राह । नन्वागममाश्रित्य द्रव्यावश्यकमित्यागमरूपमिदं आवश्यकमित्युक्तं प्रवति । एतच्छायायुक्तं । यत् आगमो ज्ञानं ज्ञानं च भाव एवेति । कथमस्य द्रव्यत्वमुपपद्यते । सत्यमेतं किंत्वागमस्य कारणमात्मा तदधिष्ठितो देहशब्दश्चोपयोगशून्यसूत्रोच्चारणरूप इहास्ति ननु साक्षादागमः । एतच्च त्रितयमागमकारणत्वात्कारणे कार्योपचारादागम उच्यते । कारणं च विवक्षितभावस्य इव्यमेव प्रवतीत्युक्तमेवेत्यदोषः । अनु० ॥

शिक्षितादिपदानां व्याख्या शिक्षितादि शब्दे ॥

उदात्तादिघापैरविक्रमं प्रतिपूर्णघोषः । अत्राह । घोष सममित्युक्तमेव तत्क इह विशेष इत्युच्यते । घोषसममिति । शिक्षाकात्रमधिकृत्योक्तं । प्रतिपूर्णं घोषं तु परावर्तनादि कावमधिकृत्येति विशेषः ॥

तदेव यस्य जन्तोरावश्यकशास्त्रं शिक्षितादिगुणोपेतं भवति । स जन्तुस्तत्रावश्यकशास्त्रे वाचनया शिष्याध्यापनदक्षणाया प्रच्छन्नयार्थादिर्गुरु प्रति प्रश्नदक्षणायापरावर्तनया पुन पुनस्सूत्रार्थाऽन्यासद्वयं ऋणया धर्मकथयार्हासादिधर्मप्ररूपणस्वरूपया । वर्तमानोऽप्यनुपयुक्तत्वादिति साध्याहारमागमतो इव्यावश्यकमित्यनेन सम्बंधः । ननु यथा वाचनादिभिस्तत्र वर्तमानोऽपि इव्यावश्यकं प्रवति । तथानुप्रेक्ष्याऽपि तत्र वर्तमानस्तद्वति नत्याह । (नो अणुप्येहापत्ति) अनुप्रेक्ष्या ग्रन्थार्थानुचितनरूपया तत्र वर्तमानो न द्रव्यावश्यकमित्यर्थः । अनुप्रेक्ष्यामुपयोगमन्तरेणाऽज्ञावाटुपयुक्तस्य च द्रव्यावश्यकत्वायोग्यादितिज्ञाव । अत्राह परः । (कम्हति) ननु कस्माच्चावचनादिभिस्तत्र वर्तमानोऽपि इव्यावश्यकं कस्माच्चानुप्रेक्ष्या तत्र वर्तमानो न तथेति प्रच्छकान्निप्रायः । एव प्रष्टेसत्याह । (अणुवभांगोदव्य) मिति कृत्वा उपयोजनोपयोगोपि जीवस्य बोधरूपोव्यापारः । सचेह विवक्षितार्थं चित्तस्य विनिवेशस्वरूपो गृह्यते । न विद्यते सो यत्र सोऽनुपयोगः पदाक्षे । सविवक्षितो पयोगस्य कारणमात्रत्वात् इव्यमेव भवतीति कृत्वाऽस्मात्कारणादनन्तरोक्तमुपपद्यत इति शेषः । एतदुक्तम् । प्रवत्युपयोगपूर्वका अनुपयोगपूर्वकाश्च वाचना प्रच्छनादयः समवत्येव तत्रेह इव्यावश्यकचिन्ता प्रस्तावादानुपयोगपूर्विका गृह्यते । अतएव सूत्रेणाऽभिहितस्यऽप्यनुपयुक्तस्याध्याहारस्तत्रकृतोऽनुपयोगस्तुभावशून्यता तच्छून्यं वस्तु इव्यमेव भवतीत्यतोवाचनादिभिस्तत्रवर्तमानोऽपि इव्यावश्यकम् । अनुप्रेक्ष्या तूपयोगपूर्विकैव समवत्यतस्तत्र वर्तमानो न तथेति ज्ञावार्थः । अत्राह ।

नन्वागममतोऽप्युक्तो वक्ता इव्यावश्यकमित्येतावच्छेदसिद्धे शिक्षितादिश्रुतगुणकीर्तनमनर्थकम् । अत्रोच्यते । शिक्षिता गुणोत्कीर्तनं कुर्वन्निदं ज्ञापयति । यदुतैवं चूतमपि निर्दोषश्रुतमुच्चारयतोऽनुपयुक्तस्य इव्यश्रुत इव्यावश्यकमेव भवति किंपुन सदापमुपयुक्तस्य तु स्ववितादिदोषपुष्टमपि निगदत श्रुतमेव प्रवति । एवमन्यत्रापि प्रत्युपेक्षणादिक्रियाविशेषा सर्वे निर्दोषा अप्यनुपयुक्तस्य तथाविश्रफलशून्या एव सपद्यन्ते

उपयुक्तस्य तु मतिवैकल्यादितः सदापा अप्यमी कर्ममत्तापगमा येवेत्यत्र विस्तरेण ॥

इह जिनमते सर्वमपि सूत्रमर्थश्च श्रोतृजनमुपेक्ष्य (नत्यनपार्हिं विहुणं सुत्तं आयो व जिनमप किंचि आसज्जउसोयारं नप नयविसारओप्या) इति वचनात् इदमपि इव्यावश्यकं न चैश्चिन्त्यते ते च मूलभेदानाश्रित्य नैगमादयः सप्त तदुक्तं ॥

निगमसंगहववहा, उज्जसुए चैव होई बोधव्वे ॥

सहयसमजिरुढे, एवं चूते य मूळनया ॥ ? ॥

तत्रनैगमस्तावत्कियति इव्यावश्यकानीच्छतीत्याह ॥

नैगमस्सुणं एगो अणुवउत्तो आगमओ एगं दव्वावस्सयं दोषि अणुवउत्ता आगमउं दोषि दव्वावस्सयाइ तिणिण अणुवउत्ता आगमओ तिषि दव्वावस्सयाइ एवं जानइआ अणुवउत्ता आगमओ तावइआइं दव्वावस्सयाइं एवमेव वहारस्संवि संगहस्स णं एगो वा अणंगो वा अणुवउत्तो वा अणुवउत्तावा । आगमओ दव्वावस्सयं दव्वावस्सयाणि वा उज्जसुअस्स एगो अणुवउत्तो आगमतो एगं दव्वावस्सयं पुहुत्तं नेच्छइ तिहं सहानयाणं जाणए अणुवउत्ते अवत्यु कम्हा जइ जाणए अणुवउत्ते न जवसि सेत्तं । आगमउं दव्वावस्सयं ।

टी० निगमस्सेत्यादि । सामान्यविशेषादि प्रकारेण नैकोऽपि तु बहवो गमा वस्तुपरिच्छेदो यस्यासौ निरुक्तविधिना ककारस्य दोषाद् नैगमसामान्यविशेषादिप्रकारै बहुरूपवस्त्वन्युगमपर इत्यर्थः । तस्य नैगमस्यको देवदत्तादिरनुपयुक्त आगमत एक इव्यावश्यकं द्वौ देवदत्तपद्दत्तावनुपयुक्तौ आगमतो इव्यावश्यकं त्रयो देवदत्तयद्दत्तसोमदत्ता अनुपयुक्ता आगमतस्त्रीणि द्रव्यावश्यकानि । किं बहुना । एव यावन्तो देवदत्तादयोऽनुपयुक्ताः तान्यतीतादि कावत्रयवर्तीनि नैगमस्याऽगमतो इव्यावश्यकानि एतदुक्तं प्रवति । नैगमो हि सामान्यरूप विशेषरूप च वस्त्वन्युपगच्छत्येव न पुनर्वैद्यमाणसग्रहवत्सामान्यरूपमेव । ततो विशेषत्वादित्यस्येह प्राधान्येन विवक्षितत्वाद्यावन्त के चन देवदत्तादिविशेषा अनुपयुक्तास्तावन्ति सर्वाण्यप्यसौ द्रव्यावश्यकाने न पुनःसंग्रहवत्सामान्यवादित्वादेकमेव च (ववहारस्सत्ति) व्यवहरण व्यवहारो द्वौकिकप्रवृत्तिरूपस्तप्रधानो नयोऽपि व्यवहारस्तस्याप्येवमेव । नैगमवदेको देवदत्तादिरनुपयुक्तोऽथागमत एक द्रव्यावश्यकमित्यादि सर्ववाच्यमिदमुक्तं प्रवति । व्यवहारनयो द्वौक्यवहारोपकारिण एव पदार्थानन्युपगच्छति न शेषान् । द्वौक्यवहारे च जहाहरणवर्णापिप्रदानादिकेघटनिव्वादि विशेषा एवोपकुर्वाणा इत्यनेन न पुनस्तदतिरिक्तं तत्सामान्यमिति विशेषानेव वस्तुत्वेन प्रतिपद्यतेऽसौ न सामान्य व्यवहारानु पकारित्वादिशेष व्यतिरेकेणाऽनुपयुक्तमानत्वाच्चैत्यतो विशेषादिनैगममतसाम्येनातिदिष्टे । अत्र चातिदेशेन चैप्रार्थसिद्धेयं द्वाघवार्थं सग्रहमतिक्रम्य व्यवहारोपन्यासः कृत इति भावनीय (सग्रहस्सेत्यादि) सर्वमपि श्रुतत्रयाऽन्तर्वाचित्च स्तानि कुरुवं संगृह्णाति सामान्यरूपतयाऽध्यवस्यतीति संग्रहस्तस्य मते एको वा अनेको वा अनुपयुक्तोऽनुपयुक्ता वा यदागमतो इव्यावश्यकं द्रव्यावश्यकानि वा तत्किमित्याह (सपेत्ति) तदेकं द्रव्यावश्यकं इदमत्र हृद्यम् । मग्रहन्य सा-

मान्यमेवाच्युपगच्छति न विशेषानभिद्धाति च सामान्या-
द्विशेषाद्व्यतिरिक्ता स्युः । अव्यतिरिक्ताःस्युः अव्यतिरिक्ता वा
यद्याद्य' पङ्क' । तर्हि न सत्यमी निःसामान्यत्वात् खरविषाण
चत् । अथापर पङ्कस्तर्हि सामान्यमेव तेतद्व्यतिरिक्तत्वात्सा
मान्यस्वरूपवत्त्वात्सात्सामान्यव्यतिरेकेणा विशेषासिद्धेर्यानि का
निचिद्द्रव्यावश्यकानि तानि तत्सामान्याव्यतिरिक्तत्वादेकमेवं
संग्रहस्य द्रव्यावश्यकमिति (उज्जसुयस्से) त्यादि । ऋज्व-
तीतानागतपरकीयपरिहारणमांजत्रं वस्तु सूत्रयत्यच्युपगच्छ-
तीति । ऋजुसूत्र । अथ हि वर्तमानकावभाव्य वस्तु अन्यु
पगच्छति नातीत चिनष्ट्वात्साप्यनागत मनुत्पन्नत्वाद्द्वर्तमान
कावभाव्यपि स्वकीयमेव मन्यते स्वकार्यसाधुकत्वात् स्वधन-
वत्परकीयन्तु नेच्छति स्वकायाप्रसाधकत्वात् । परधनवत्तस्मा-
देको देवदत्तादिरनुपयुक्तोऽस्यमत्ते आगमत एकं द्रव्यावश्य ।
कमिति (पुहत्त च्चि) पुहत्तनिच्छति । अतीतानागतने-
दतः परकीयभेदतश्च पृथक्त्व पार्थक्य नेच्छत्यसौ किं तर्हि-
वर्तमानकावीनं स्वत्वमेवाच्युपैति तच्चैकमेवेति (तिणहं
सहनयोणं) मित्यादि शब्दप्रधाना नयाः शब्दनयाः शब्दसम-
भिरुद्धैवंभूतास्ते हि शब्दमेव प्रधानमिच्छन्तीत्यर्थन्तु गौणं
शब्दवासेनैवार्थप्रतीतिस्त्रयाणां शब्दनयानां ज्ञापकोऽथवानुप-
युक्त इत्येतदेव तु न सम्भवतीदमित्यर्थः । (कम्हेति) कस्मा-
देवमुच्यते इत्याह । यदिज्ञापकस्तर्ह्यनुपयुक्तो न भवति ज्ञान-
स्योपयोगरूपत्वादिदमत्र हृदयं । आवश्यकशास्त्रज्ञस्तत्रा चानु-
पयुक्त आगमतो द्रव्यावश्यकमिति प्राशिर्णोतमेव स्वामी न
प्रतिपद्यते यद्यवश्यकशास्त्रं जानाति कथमनुपयुक्तोऽनुपयु-
क्तश्चेत् कथं जानाति ज्ञानस्योपयोगरूपत्वात् यदप्याग
मकारणादात्मदेहादिकमागमत्वेनोक्तं तदप्यौपचारिकत्वाद्
मी न मन्यन्ते । शुक्लनयत्वेन मुख्यवस्त्वच्युपगमपरत्वात्तस्मा
देतन्मते द्रव्यावश्यकस्यासंभव इति निगमयन्नाह (सैत्तमि
व्यादि) तदेतदागमतो द्रव्यावश्यकन्तेन उक्तम् आगमतो द्रव्या
वश्यकमिदानीम् ॥

इदानीं नो आगमतस्तदुच्यते ॥ से किं तं नो आगमओ द्वा
वस्सय २ तिविहं पष्पत्तं तंजाणय सरीर द्वावस्सय ॥ टी०
अथ किंतन्नो आगमतो द्रव्यावश्यकमिति प्रश्नः । उत्तरमाह
नो आगमत द्वावस्सयं तिविहं पष्पत्तमित्यादि नो आगमत
इत्यत्र नो शब्द आगमस्य सर्वनिषेधे देशनिषेधे वा वर्तते
यत उक्तं पूर्वमुनिभिः ॥

आगमतस्त्वनिसेहे नोसहोअहंवदेसपमिसेहे ।

सव्वे जहष्पमरीरं जव्वस्स य आगमात्तावा ॥

व्याख्या । आगमस्यावश्यकमितिज्ञानस्य सर्वनिषेधे वर्तते
नोशब्दोऽथवा तस्यैव देशप्रतिषेधे वर्तते । तत्र (सव्वेत्ति)
सर्वनिषेधप्रदाहरणमुच्यते यथेत्युपदेशे (सरीरति) तस्य
ज्ञानत'शरीरं इशरीरं नो आगमत इह द्रव्यावश्यकं भव्यस्य
च योन्यस्य यच्छरीरं तदपि नो आगमत इह द्रव्यावश्यकं
कुन इत्याह । आगमस्यावश्यकमितिज्ञानज्ञानस्य सर्वथा अ-
भावादिदमुक्तं

प्रवति । इशरीरं जव्वशरीरं चानन्तरमेव वञ्चयमाणस्वरूपं
नो आगमत सर्वथा आगमाभावमाश्रित्य द्रव्यावश्यकमुच्यते ।
नोशब्दस्याऽत्र पक्षे सर्वनिषेधवचनत्वादिति गार्थार्थ ।

देशप्रतिषेधवचनेऽपि नोशब्दे उदाहरणम् । यथा ॥

किरियागमुच्चरंतो, आवासं कुण्डं जावमुत्तेउ ।

किरियागमा न होई, तस्स निसेहो जवेदेसे ॥

व्या० । क्रियामावर्तादिकं कुर्वन्श्रित्यध्याहार आगम च वंद-
नकसूत्रादिकमुच्चारयन् भावशून्यो य आवश्यक करोति सो
ऽपि नो आगमत इह द्रव्यावश्यकमितिशेषः । अत्र च क्रि-
यावर्तादिकागमो न प्रवति जन्तुत्वागमस्य च ज्ञानरूपत्वात्त-
स्तस्यागमस्य देशे क्रियावृत्तौ निषेधो प्रवति । क्रियाआगमो
न प्रवतीत्यर्थः भूतानो आगमतइतीह । किमुक्तं भवति । देशे
क्रियावृत्तौ आगमाभावमाश्रित्य द्रव्यावश्यकमिति गार्थार्थः ॥
तदेव नो आगमतः । आगमाभावमाश्रित्य द्रव्यावश्यक श्रि-
विध प्रज्ञं तद्यथा इशरीरद्रव्यावश्यकं १ भव्यशरीरद्रव्याव-
श्यकं २ इशरीरजव्यशरीरव्यतिरिक्त द्रव्यावश्यकम् । ३ तत्रा-
द्यभेदविवरीपुराह ॥

सैकितं जाणयसरीरद्व्वावस्सयं २ आवस्सयस्स पयत्या
हिगारं जाणयस्स जं सरीरयं ववगतंचुतचावितचत्तदेहं
जीवविपज्जं शिज्जागतं वा संझारयगतं वा निसीहि-
आगतं वा सिद्धिसिद्धातवगतंवापासिचाणं कोइ जणेज्जा
अहोणंइमे णं सरीरसमुस्सएणं जिणदिट्ठेणं जावेणं
आवस्सएत्ते पयं आधविअं पष्पविअं परुविअं दांसिअं
निंदसिअं उवदांसिअं जहा को दिट्ठतो अयं धयकुंजे
आसी अयं महुकुंजे आसी सेत्तं जाणयसरीरद्व्वावस्सयं ॥

टी० । अथ किंतवज्जशरीरद्रव्यावश्यकमिति प्रश्ने निर्वचनमाह ।
(जाणयसरीरद्व्वावस्सयं आवस्सपत्तीत्यादि) ज्ञातवानिति
इ प्रतिक्षण शीर्यत इति शरीरं इत्यशरीरं इशरीरतदेव अनु-
भूतज वत्त्वाद् द्रव्यावश्यकं किं तदित्याह । यच्छरीरक सज्ञापकं
च वपुरित्यर्थः । कस्य संबधीत्याह । आयस्सपतीत्यादि
भावश्यकमिति यत्पद आवश्यकपदाभिधेय शास्त्रमित्यर्थः ।
तस्यार्थ एवार्थाधिकारोऽनेके वा तद्गतार्था अधिकारा गृह्यन्ते-
तस्यतेषांवा वाज्ञातु संबंधि कथं भूतं तदिदं ॥ इशरीर द्रव्य
वश्यकं भवतीत्याह व्यपगतच्युत त्यक्तेहं जीवविप्रमुक्तमि-
त्यकरण्योजना । इदानीं भावार्थः कश्चिदुच्यते तत्र । व्यपगत-
चैतन्यपर्यायाद्चैतन्यवृत्तौ पर्यायान्तरं प्राप्तमत एव च्युतं
उच्छ्वासानि स्वासजीवितादिदशविधप्रमाणेभ्यः परित्रुष्टम् ।
अचैतन्यं इवासाद्ययोग्यत्वादन्यथा द्वेषादीनामपि तत्प्रसंगा
त्तन्यश्च परित्रुशस्वभावादिभिः कैश्चित् स्वजावत एवाच्युपग-
म्यते । तदपोहार्थमाह । च्यावित आयुः कथेण तेन्य परिमसि-
तं । ननु स्वभावतस्तस्य सदावस्थितत्वेन सर्वदा तत्प्रसगादेव
च सति कथं भूतं तदित्याह । त्यक्तेहं दिह उपचये त्यक्तो
देह आहारपरिणामजनितोपचयो येन तत्त्यक्तेहं । अचेत
नस्याहारग्रहणपरिणत्योरजावात् । एवमुक्तेन विधिना जीवे-
नात्मना विधमनेकथा प्रकर्षेण मुक्तं जीवविप्रमुक्तकं किं
तदेतदावश्यकं । इत्य शरीरमतीता वश्यकभावस्य कारण-
त्वाद्व्यावश्यकम् । अस्य च नो आगमत्वमागमस्य तदनीं
सर्वथा ज्ञावाज्ञो शब्दस्य चात्र पक्षे सर्वनिषेध वचनत्वादिति
ज्ञाव । ननु यदि जीवविप्रमुक्तमिदं कथं तर्ह्यस्य द्रव्यावश्य-
कत्व द्वेषादीनामपि तत्प्रसंगात्तत्पुञ्जानामपि कदाचिदाव-
श्यकत्वेतुभिर्गृहीत्वा मुक्तत्वसमवादीत्याशङ्क्याह । (सैज्जा
गत) मित्यादि यस्मादिदं शय्यागत वा सस्तागतं च नैपधि-
कीगत वा सिद्धशिद्धातवगतं वा दृष्ट्वा कोऽपि द्रव्यादहोअने
न शरीरसमुच्चारेण जिनदृष्टितभोचन आवश्यकमित्येतत्पदे
गृहीतमित्यादि यावदुपदेशितमिति तस्मादतीतवर्तमान

कावभावि वस्त्वेकत्वग्राहिनयानुसारिणामेव वादिनां सम्मवाद्ययोः कशरीरस्य द्रव्यावश्यकत्व न विरुध्यते वेष्ठादिदर्शने पुनर्नैतद्यत्त प्रत्ययः कस्याऽपि समुत्पद्यत इति । न तेषां तत्प्रसंगस्तेनैव करचरणोऽग्नीवादिपारणोमनानन्तरमेवावश्यककारणत्वेन ध्यावृतत्वात्तदेव तथाविधप्रत्ययजनक द्रव्यावश्यक वेष्ठादय इतिभाव इति समुदायार्थः । इदानीमवयवार्थं उच्यते । तत्र शब्द्या महती सर्वांगप्रमाणा तां गतशब्दादियमित्ययः । स हतारो लघुकोऽर्हतीयहस्तमानस्तंगत तत्रस्यमित्यर्थः । यत्र साध्यवस्तुपरिकर्मितशरीराः स्वयमेव गत्वा भक्तपरिज्ञानशन प्रतिपन्नपूर्वाः प्रतिपद्यते प्रतिपत्स्यन्ते च तस्मिन्निश्चिदातद्वमुच्यते । क्षेत्रगुणतो यथा नृकदेवतागुणतो वा साधुनामाराधनाः सिध्यति । १। तत्रेति कृत्वा अन्येऽप्याचक्षते । यत्रमहर्षिः कश्चित्सिद्धस्तत् सिद्धशिवात् तत्र तद्वत् स्थित सिद्धशिवात्तद्वगतम् । इह निसीहयागतं चेत्यादीन्यपि पदानि वाचनान्तरे उच्यन्ते तानि च सुगमत्वात् स्वयमेव भावनीयानि । नवर नैरेधिकी शवपरिष्ठापनभूमिः अपर चात्रान्तरे (पासिच्चाण कोऽत्रणिज्जेति) प्रयः । काचिदुच्यते स च समुदायार्थकथनावसरणे जित एव यत्र तु न उच्यते तत्राध्याहारो द्रष्टव्यः । अहो शब्दो दैन्यविस्मयामत्रणेषु वक्तव्यः । स चेह त्रिष्वपि घटते तथाह्यनित्यशरीरमिति दैन्ये आवश्यक ज्ञातमिति विस्मयेऽन्य विपार्श्वस्थितमामत्रयमाणस्यामत्रणे क्रमेण प्रत्यक्षतया द्रव्यमानेन शरीरमेव पुद्गलसघातत्वात् समुच्छ्रयस्तेन जिनदुष्टेन तीर्थकराभिमतेन भावेन कर्मनिर्जरेणाभिप्रायेण अत्रवा ज्ञावेन तदावणकर्मकृत्योपशमलक्षणैः आवश्यकपदाभिधेय शास्त्रम् (आघवियति) प्राकृतशैल्या च्छन्दसत्वाच्च गु रोः सकाशाद्गृहीतं प्रज्ञापित सामान्यतो विनयेऽन्यः कञ्चित् प्ररूपितं तेऽन्य एव प्रतिस्त्रमर्त्तकञ्चनतः । दर्शित प्रत्युपेक्षणादिक्रियादर्शनतः । इद क्रिया एनिरक्षरैरुपोपत्ता । इत्त च क्रियते इत्येव विनयेऽन्यः प्रकटितमितिभावः । निर्दिशित कञ्चिदगृह्यतः परयाऽनुकम्पया निश्चयेन पुनर्दर्शित । उपदर्शितं सर्वनययुक्तिभि आह । नन्वेनेन शरीरसमुच्छ्रयेणाऽवश्यकमागृहीतमित्यादि नोपपद्यते गृहणप्ररूपणादीनां जीवधर्मत्वेन शरीरस्याऽघटमानकत्वा सत्य । किन्तु चूतपूर्वगत्या जीवशरीरयोरेभेदोपचारदित्त्वमुपन्यास इत्यदोषः । पुनरप्याह । ननु यद्यपि तच्छरीरक शब्द्यादिगत दृष्ट्वा पूर्वोक्तवकारो भवति तथापि कथ तस्य द्रव्यावश्यकता यत् आवश्यकस्य कारणमेव द्रव्यावश्यकं जवितुमर्हति चूतस्य भाविनो वेत्यादि पूर्वोक्तवचनात् । कारण चागमस्य चेतनाधिष्ठितमेव शरीर नत्विद चेतनारहितत्वात्तस्यापि तत्कारणत्वेऽतिप्रसंगात्सत्यं । किन्त्वतीतपर्यायानुवृत्त्यन्युपगमपरतयानुवृत्त्यातीतमावश्यककारणत्वपर्यायमपेक्ष्य द्रव्यावश्यकताऽस्योच्यत इत्यदोषः । स्यादेव । यद्यत्रायैक कश्चिददृष्टान्तः स्यादिति विकल्पात् प्रच्यति यथा कोऽत्रदृष्टांत इति प्रष्टेसत्याह । यथाऽयं घृतकुम्भ आसीत् । अयं मधुकुम्भ आसीदित्यादि । एतदुक्तं जवति । यद्वा मधुनि घृते वा प्रक्षिप्यापनीते तदाधारपर्यायातिक्रातेऽप्ययं मधुकुम्भोऽयं च घृतकुम्भ इति व्यपदेशोलोके प्रवर्तते । तथा आवश्यककारणत्वपर्यायेऽतिक्रातेऽपि पर्यायानुवृत्त्या द्रव्यावश्यकमिदमुच्यत इति ज्ञावः । निगमयन्नाह । (सेत्तमित्यादि) तदेतत् इह शरीरद्रव्यावश्यकम् ॥ उक्तो नो आगमतो द्रव्यावश्यकप्रथमज्ञेदः । ॥

द्वितीयभेदनिरूपणार्थमाह ।

से किं तं जवित्रसरीरद्रव्यावस्तयं १ जे जीवे जोणिजम्मणनिक्खंते इमे एं चव अत्तएणं सरीरसमुत्सएणं जिणदिष्टेणं ज्ञावेण आवस्सयति पयं सेत्तकाद्वे सिक्खिस्सति न ताव सिक्खति जहा को दिट्ठंतो अयं मधुकुञ्जे जविस्सइ अयं घयकुञ्जे जविस्सइ सेत्तं जवित्रसरीरद्रव्यावस्तयं ॥

अथ किं तद्द्रव्यशरीरद्रव्यावश्यकमिति प्रश्ने सत्याह (भवियसरीर द्रव्यावस्तय जे जीवे) इत्यादि । विवक्षितपर्यायेण भविष्यतीति भव्यो विवक्षितपर्यायाहस्तद्रव्योऽयं इत्यर्थः । तस्य शरीर तदेव भाविभाववश्यककारणत्वात् द्रव्यावश्यक भव्यशरीरद्रव्यावश्यकं किं पुनस्तदित्यत्रोच्यते । यो जीवो योनिजन्मभिनिष्कांतोऽनेन च शरीरसमुच्छ्रयेण जिनोपदिष्टेन भावेन आवश्यकमित्येतत्पद अगामिनि काद्वे शिक्षिष्यते न तावच्छिक्कते यज्जीवाधिष्ठित शरीर भव्यशरीरद्रव्यावश्यकमिति समुदायार्थः सांप्रतमवयवार्थं उच्यते । तत्र यः कश्चिज्जीवो जतुर्योन्या योपिदवाच्यदेशलक्षणायाः परिपूर्णतमस्तदेहो जन्मत्वेन जन्मसमयेन निष्कांतो न पुनर्गर्भावस्थ एव पतितो योनिजन्मत्वनिष्कांत । अनेन च शरीरमेव पुद्गलसघातत्वाद्दुत्पत्तिसमयादारभ्य प्रतिसमय समुत्सर्पणात् समुच्छ्रयस्तेन । आत्तेन आदत्तेन वा गृहीतेन प्राकृतशरीरवशादात्मोयेन वा जिनोपदिष्टेनेत्यादि पूर्ववत् (सेयकालित्ति) गंदसत्त्वादागामिनि काद्वे शिक्षिष्यते अन्वेष्यते । सांप्रतन्तु न तावदद्यापि शिक्षते तज्जीवाधिष्ठितशरीर भव्यशरीरद्रव्यावश्यक नो आगमत्वचाप्यागमाभावमाश्रित्य मन्तव्यः । तदानीं तत्र वपुष्यागमाज्ञावान्नो शब्दस्य चात्राऽपि सर्वनिषेधवचनत्वात् । अत्राह । नन्वावश्यकस्य कारण द्रव्यावश्यकमुच्यते । यदि त्वत्र वपुष्यागमाभावः । कथं तस्मिन् तं प्रतिकारणत्व न हि कार्याभावे वस्तु कारणत्व युज्यते अतिप्रसगात् । तत् कथमस्य द्रव्यावश्यकता । सत्य । किन्तु भविष्यत्पर्यायस्येदानीमपि योऽस्तित्वमुपचरितनयस्तदनुवृत्त्यास्यद्रव्यावश्यकत्वमुच्यते । तथा च तद्गुसारिण पठति भाविनि चूतवदुपचार इति अत्रार्थे दृष्टांत दिदर्शयितुः प्रश्नं कारयति । यथा कोऽत्र दृष्टांत इति निर्वचनमाह । यथायं मधुकुञ्जो भविष्यतीत्यादि । एतदुक्तं भवति यथा मधुनि घृते वा प्रक्षिप्ये तदाधारत्वपर्याये जविष्यत्यापि लोकेऽयं मधुकुम्भो घृतकुम्भो वेत्यादिव्यपदेशो दृश्यते । तथास्याप्यावश्यक कारणत्व पर्याये भविष्यत्यापि तदस्तित्वपरतयानुवृत्त्या द्रव्यावश्यकत्वमुच्यते इति ज्ञावः । निगमयन्नाह । सेत्तमित्यादि तदेतद्द्रव्यशरीरद्रव्यावश्यकमिति । उक्तो नो आगमत द्रव्यावश्यकद्वितीयज्ञेदः ॥

तृतीयभेदनिरूपणार्थमाह ॥

से किं तं जाणयसरीरजवित्रसरीरववरित्तं द्रव्यावस्तयं २ तिविहं पणत्तं । लोऽत्रं ? कुप्पावर्याणत्तं २ लोउत्तरिअं ३

अथ किं तत् इह शरीरद्रव्यशरीरव्यतिरिक्तं द्रव्यावश्यकं निर्वचनमाह ॥ (जाणयसरीरभवियसरीरववरित्ते द्रव्यावस्तय तिविहे) इत्यादि यत्र इह शरीरद्रव्यशरीरयोः सप्रथि

पूर्वोक्तवृद्धण न घटते । तदुभान्यां व्यतिरिक्त भिन्नं छव्याव
ध्यकमुच्यते । तच्च त्रिविधं प्रकृतं । तद्यथा । दौकिककुप्रावच
निकं । लोकोत्तरिकम् ॥

तत्र प्रथमभेदं जिज्ञासुराह ॥

सेकितं द्वाइअं दन्वावस्सयं २ जे इमे रस्सरतद्ववर-
मामंविअकोहुंविअइच्छसेदिसेणावइसत्यवाहृप्पजित-
थोकद्वपाप्पजायाए रयणीए सुविमज्जाए फुल्लुपपन्नक-
मन्नकोमबुम्मिद्विअंमि अह पंरुरए पजाए रत्तासोगप
गासकिं सुअसुमुहगुंजप्परागसरिसे कमज्जागरनद्विणि
संरुवाहए उड्ढिअंमि सुरे सहस्सरसिंतिमिदणयरे ते असा
जइतं मुहधोअणदंतपक्खाद्वणतेद्वफणिहसिच्छत्ययहरि
आद्विअ अहागध्वुपुफ्फगंधमद्वतंवोद्ववत्याइ आइं
दन्वावस्सयाइं काउं ततो पच्चा रायकुद्वं वा देवकुद्वं
वा आरामं वा उज्जाणं वा सच्चं वा पव्वं वा गच्छति
सेत्तं द्वाइअं दन्वावस्सयं ॥

दोश्यमित्यादि ॥ लोके भव दौकिक शेष तथैव अत्र राज
स्वर तद्वरपदयः प्रजातसमये मुखधावनादि कृत्वा तत
पश्चाद्वाजकुत्रादौ गच्छति । तत्तेषां सम्बन्धि मुखधावनादि
दौकिकं इशरीरज्वल्यशरीरव्यतिरिक्त छव्यावश्यकं मिति
समुदायार्थः ॥

(कद्व पाउप्पजायाए) इत्यादि कल्यमिति विभक्तिव्यत्य
येन सामान्येन प्रजाते प्रमातस्यैव विशेषत्वस्थाः प्राह इ
इत्यादि । प्राहु प्राकाश्ये ततश्च प्राकाशप्रभाताया रजन्या
किंविदुपपन्न्यमानप्राकाशायामिति भावः । तदनंतरं सुवि
मजाया तस्यामेव किंचित्परिस्पृष्टतरप्राकाशायाम् । अथशब्द
अनंतये तदनतरं पांरुरे प्रजाते कथं नूत इत्याह । पुहोत्पद-
कमन्नकोमले न्मीद्विते फुल्लं विकसितं तच्च तदुत्पन्नं च फुल्लो-
त्पन्नं कमदो हरिणविशेषं फुल्लोत्पन्नं च कमदश्च फुल्लोत्पन्नं
कमदवा तयोः कोमदमकगोरं दक्षाना नयनयोश्चोन्मीद्वितमु
न्मीद्वन यत्र प्रसते । तद्यथा । अनेन च प्रागुक्ताया हुविमद-
तायाः वक्ष्यमाणसूर्योदयस्थ चांतराद्वनविर्नी र्वत्यादश्य
रुणप्रजावस्थामाह । तदनंतरं (उड्ढिए सुरिएत्ति) अच्यु-
ज्जे आदित्ये कथं चूते इत्याह । रत्ताशो(क.प्राकाशकिशुक-
शुकमुखगुंजार्करागसदृशे । रत्ताशोकप्राकाशस्य पुष्पित
पलाशस्य शुकमुखस्य गुजर्कस्य च रागेण सदृशो यः सतथा
तस्मिन् धारके इत्यर्थः । तथा कमदाकरनादिनिखमवोधके
कमदानामाकरा उत्पत्तिभूमयो हृदादिजज्ञाशयविशेषास्तेपु
यानि नद्विनीखंएरानि तेषां बोधको य स तथा तस्मिन्
पुन किंनूते तस्मिन्नित्याह ॥ सहस्वरसमौ दिनं क-
रतीति दिनकरस्तास्मिन् तेजसा ज्वलति । तत्रैवैते भावा
सर्वेऽपि सतीति ज्ञापनार्थं सूर्यस्य विशेषणवहुत्वं अनेन चो-
त्तरोत्तरकावभाविना आवश्यकरणकावविशेषणकदापेन प्र-
कृत्यममजन्न्योद्यमवता सत्वानामभिमतमावश्यककरणसम-
यमाह । तथाहि । किंचिद्विदुपपन्नमिन्न किंचिद्विदुपपन्नमाया
रजन्या मुखधावनाद्यावश्यकं कुर्वति । मन्व्योद्यमिनस्तु त-
स्यामेव सुविमजायामरणप्रभावसरे वा । जघन्योद्यमिनस्तु
ममुद्वृते सचितरपीति (मुहधोवणत्यादि) मुखधावनं च दंत-
प्रदावनं च तैत्र च फणिहृश्च सिद्धयर्थश्च हरितादिका च आ-
दशश्च पुष्पाणि च माल्यं च गन्धाश्च तांबूलं च वस्त्राणि च ना-

न्यादियेषां स्नानानरणपरिधानादीनां तानि फणिहः ककत-
कस्त मस्तकादौ व्यापारयति । सिद्धार्थाः सर्षपाः । हरिता-
त्रिका दूर्वा पतवृद्धय मगद्वार्थं शिरसि प्रक्षिपति । आदर्शेषु
मुखादि निरीक्षते वस्त्रादि धूपयति अग्रथितानि पुष्पाणि ता
न्येवग्रथितानि माल्यम् अथवा विकसितानि पुष्पाणि वा
तान्येवाविकसितानि माध्यमेतेषां च मस्तकादिधूपयोगः ।
शेषस्वरूपत उपयोगतश्चप्रतीतमेवएतानि द्रव्यावश्यकानि कृ-
त्वा तत पश्चाद्वाजकुत्रादौ गच्छति तत्र रमणीयतातिशयेन स्त्री-
पुरुषमियुनानि यत्रारमति स विविधपुष्पजात्युपगोभित आरा-
मः वस्त्राजरणादिसमद्वृत्तविग्रहाः सति हिताशनाद्याहारा म-
दनोत्सवादिषु कीमार्थं द्वाका उद्याति यत्रतच्चम्पकादितरख-
एरुमएरुतमुद्यानं भारतादिकथाविनोदेन यश्च द्वाकस्तिष्ठति
सा सजा शेष प्रतीतम् । अत्राह । ननु राजादिभि-
प्रजाते अवश्यं क्रियत इति ध्युत्पत्तिमात्रेणावश्यकत्वं भवतु-
मुखधावनादीनि ज्ञावावश्यककारणं न भवन्ति । सत्यं । किंतु
नूतस्य भाविनो वेत्याद्येव द्रव्यवृद्धणं मतव्यं । किं तर्हि
(अप्पाहणे वि द्ध्वमदो) तीतिवचनादाह । इप्रधानवाच-
कोऽपि छव्यशब्दोऽवगतव्यः । इप्रधानानि च मोदकारणभा-
वावश्यकपेक्षया ससारकारणानि राजादिमुखधावनादीनि
ततश्च द्रव्यनूतान्यावश्यकानि द्रव्यावश्यकानि पतानीत्यदोष-
नो आगमत्वं चेहाप्यागमाज्ञावन्नोशब्दस्य च सर्वनिषेधव-
चनत्वादित्येवं विस्तरेण निगमयन्नाह ॥

(सेत्तं द्वाइय) मित्यादि । तदेतन्न शरीरज्वल्यशरीरव्यति-
रिक्तं दौकिकं छव्यावश्यकमित्यर्थः । उक्तो नो आगमतो
छव्यावश्यकान्तर्गतशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तः छव्यावश्य-
कप्रथमभेदं द्वितीयभेदनिरूपणार्थमाह ।

से कितं कुप्पावयणिअं दन्वावस्सयं २ जे इमे चरग-
चीरिगचम्मखंकिअद्विखोरुपुंरुर गगोअमगोवत्तिअग्नि
हिधम्मधम्मचिंतग अविस्सुवैनयिकवुहसावगणजित्तओ
पांसरुत्या कद्व प्पाउप्पजाए जाए जा वतं असा जइतं
ते इंडस्स वा खंडस्स वा रुदस्स वा सिवस्स वा वेसमणस्स
वा देवस्स वा नागस्स वा चूअस्स वा मुगुदस्स वा अ-
ज्जाए वा कोट्टकिरिआए वा उववेवणस्स मज्जणआव-
रिस्सण वूवपुफ्फगंधमद्विआइं दन्वावस्सयाइं करेति
सेत्तं कुप्पावयणिअं दन्वावस्सयं ॥

से कितं कुप्रावचनिकं छव्यावश्यकमत्र निर्वचनं (कुप्पाव-
यणिय दन्वावस्सयत्ति) इमे इत्यादि कुत्सित प्रवचनं येषां ते
कुप्रवचनास्तेयामिदं कुप्रावचनिकं छव्यावश्यकं किं पुनस्त-
दित्याह । जे इमे इत्यादि ॥ एते चरकचीरिकादयः प्रमात-
समये इडस्संअद्वेपुपनादि कुर्वन्ति तत् कुप्रावचनिकं छ-
व्यावश्यकमिति समुदायार्थः ॥

देवताकिनो शमातापि वृशुणामविरोधेन विनयकारित्वाद्-
विरुद्धा वैनयिका पुण्यपापपरदोकाद्यनच्युपगमपरा अक्रिया-
वादिनो विशुद्धा सर्वपापंदिभिः सह विशुद्धचारित्वाद्वाह
ननु यद्येते पुण्याद्यनच्युपगमपरा कथं तेषां वक्ष्यमाणमि-
च्छाद्युपवेन समवति पुण्यादिनिमित्तमेव तस्य सन्नवात्सत्यं
किं तु जीविकादिहेतोस्तेषामपि तत्समवतीत्यदोषः ॥

प्रभृति दहणात् परिव्राजकादिपरिव्रहं पापं व्रतं तत्र तिष्ठ-
तीति पापंरुस्था । (कद्व पाउप्पमायाए) इत्यादिपूर्ववदा

वत्तेजसा ज्वरतीति । इदस्स वेत्यादि । तत्रैतः प्रतीतः स्कन्दः
फात्तिकेयः इन्द्रो हरः शिवस्त्वाकारविशेषधरः स एव व्यतर-
विशयो वा वैश्रवणो यज्ञनायकः देव सन्मान्य नागो भवन
पतिविशेष यज्ञचूतो व्यंतरविशयो मुकुन्दो बलदेवः आर्या-
प्रशांतहृषा दुर्गाऽस्यैव महिषारूढा । तदकुट्टनपरा कौट्टिक्रिया
अत्रोपवारादिद्रादिशब्देन तदायतनमप्युच्यते । अतः तस्यैन्द्रा-
दिरूपोपत्रपनसम्मार्जनवर्षणपुष्पधूपगंधमाल्यादीनि उच्यन्वा-
वश्यकानि कुर्वन्ति । तत्र लेपन उगणादिना प्रतीतमेव । सम्मा-
र्जन द्रुपुत्रनादिना । वर्षण गंधोदकादिना । शेष गतार्थम् ॥
तदेव य एते चरकादय इन्द्रादेरुपलेपनादि कुर्वन्ति तत कु-
प्रावचनिक उच्यन्वावश्यकम् । अत्र द्रव्यत्वमावश्यकत्वं नो
आगमत्व च लौकिकद्रव्यावश्यकोक्तमिव ज्ञावनीय निगमन्नाह
(सेत्तमित्यादि) तदेतत् इशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्त कु-
प्रावचनिक उच्यन्वावश्यकमित्यर्थः । उक्तो नो आगमतो उच्य-
न्वावश्यकान्तर्गतइशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्त उच्यन्वावश्यकदि-
तीयभेदः ॥

अथातृतीयभेदनिरूपणार्थमाह ॥

से किं तं लोगुत्तरिअं दव्वावस्सयं जे इमे समणगुण-
मुक्कजोगीउक्कायनिरणुक्कंपा हयाइव उदमा गया इव निरं-
कुशपट्टा मट्टा तु प्पेट्टा पांहुनपरुपाउरणा जिणान्णमणाणाए
सच्चंदविहरिऊणं इणउकाइं आवस्सयस्स उवट्टावय
ति सेसं लोगुत्तरिअं दव्वावस्सयं सेत्तं जाणय सरीरज-
विअररीरवतिरिक्त दव्वावस्सयं सेत्तं नो आगमतो दव्वा-
वस्सयं । सेत्तं दव्वावस्सयं ॥

अथ किं तद्व्योक्तारिक द्रव्यावश्यकमत्र निर्वचनमाह ।
लोकस्योत्तराः साधवः अथवा लोकस्योत्तर प्रदान लोकोत्तर
जिनशासन तेषु तस्मिन्वा भवति लोकोत्तरिक उच्यन्वावश्यक-
मिति व्याख्यातमेव किं पुनस्तादित्याह । जे इमेत्यादि । य
एते श्रमणगुणमुक्तयोगित्वादि विशेषणविशिष्टः साध्वाभासा
जिनानामनाइया स्वच्छदविरुक्तयोभयकालमावश्यकाय प्र-
तिक्रमणायोपतिष्ठते तत्तेषां प्रतिक्रमणागुणान् लोकोत्तरक उ-
च्यन्वावश्यकमिति समुदायार्थः । इदानीमवयवार्थ उच्यते । तत्र
श्रमणा साधवस्तेषां गुणा मूत्रोत्तरगुणरूपास्तत्र जीवव्यवि-
रत्यादयो मूत्रगुणाः पित्तविशुद्ध्यादयस्सूत्रगुणास्तेषु मुक्तो
योगो व्यापारो यैस्ते सर्वत्रनाइराकृतिगत्वात् श्रमणगुण-
मुक्ता योगिन एते च जीवप्रदादिविरतिमुक्ता व्यापारा अपि
मनसा कदाचित्सानुकरा अपि स्थुरित्याह । पदसु कायेषु
पुत्रिय्यादिषु विषये निर्गता अवगता अनुकपा मनसा दया
येन्यस्ते तत्रा निरनुकरा उच्चतमव इया इव तुरगा इव उदा
माअरगनियानजोपमईनेपैत्त्वत्तद्व्यारिण इत्यर्थः ॥
किमत्रात्येव चूतास्ते इत्याह । यतो गजा इव उग्रचिरदा इव
निरकुपा गुर्गाऽव्यतेरुपवः रण इत्यर्थः । अत एव घट्टन्ति ।
येषां जघे श्लक्ष्णीकरणार्थं फेनादिना घृष्टेति भावतस्तेष्वय-
वावयवित्तेरभेदोपचार च घृष्टास्तथा मृतेति । तैत्रोदकादिना
येषां केशा शरीर वा मृष्टे तेष्वेव मृष्टा अथवा केशादिषु
मृष्ट विद्यन् येषांते मृष्टवन्तो यत्प्रत्ययज्ञोपान्मृष्टा तथा ।
(तुष्पोऽहति) तुष्पामृक्ता चन्दन वा वेष्टिता शीतरक्षादिनि-
मित्तमोष्ठा येषां ते तुष्पेष्ठा तथा मत्तपरीपहासदिष्णुतादरी-
कृतत्वात्पांहुणो धौतपट प्रावरण येषां ते तथा जिनानामनाइ-

या स्वच्छद विरुद्धतीर्णकराज्ञा वाह्या स्वस्वरुच्याधिविधचेष्टा-
कृत्वा तत्रोत्तरकाल प्रभातसमयेऽस्तमयसमये च चतुर्थ्यर्थे
पट्टीति कृत्वा आवश्यकाय प्रतिक्रमणायोपतिष्ठते तत्तेषामाव-
श्यकम् अत्र द्रव्यावश्यकत्वं भावशून्यत्वात् फलाभावात्वा
दप्रधानतया अवसेय । नो आगमतो देशे क्रियादृक्क्षणे आग-
मानावान्नोऽशब्दस्य चात्र देशप्रतिषेधवचनत्वादिति अत्र च
लोकोत्तरिके द्रव्यावश्यके उदाहरण । वसतपुरे नगरे अर्गीता-
र्थास्त्रिविधे गच्छे एकोविचरति तत्र श्रमणगुणमुक्तयोगीसं
विगनाजासः साधुरेक प्रतिदिन पुर कर्मादिदोपदुष्टमनेपणी
य भक्तादि गृहीत्वा महता सवेगेन प्रतिक्रमणकाले आलोचय
ति । तस्य गच्छाचार्ये गीतार्थत्वात्प्रायाश्चित्त प्रयच्छन् ज्ञपति प-
श्यत अहौकथमसौ भावमगोपयन् अशठतया सर्वं समालोच-
यति । सुख हि असेवना क्रियते दुःख चेत्यमाहोचयितु तस्मा-
देव अशठतयेव शुकोसौ तथा च तं प्रशस्यमान दृष्ट्वा अन्येऽप्य
गीतार्थश्रमणाः प्रशसति चिंतयति च गुरोश्चेदिच्छया ज्ञाव्यस्त
हिं दोषासेवनायामसकृत्पतितायामपि न कश्चिद्दोषः । आलोच
नाया एव साध्यत्वादिथ्य चान्यदा तत्र सन्निगताय कश्चि-
दायातस्तेन च प्रतिदिनं तमेव व्यतिकरमाहोच्य सूरिरुक्तस्व
मित्यमस्य प्रशसा कुर्वन् विवक्षितकिनोश्च इव बह यसे । तथाहि
गिरिनगरवासी कश्चिदग्निभक्तो वणिक् पद्मरागरत्नानां गृहं
भ्रुत्वा प्रतिवर्षं वह्निना प्रदोषयति तथा विवेकतया तत्र नरप
तित्रोके श्लाघमाण अहो धन्योऽयं वणिग् जगवत् हुतजुजामि-
त्यमौदार्यभक्तयतिशयाऽल्लेस्तप्पर्यति । अन्यदा च प्रबलपव
नपटलप्ररितस्तत्प्रदोषितदहनं सराजप्रासादं समस्तमपि
तन्नगरं दहतिस्म । असाच राजा दूकितो नगराच्च निष्कासित
स्तदेव राजा तस्य प्रशसां कुर्वता आत्मा नगरं होकश्च नाशित
स्तथा त्वमपि अस्याऽविधिप्रदुत्तस्य प्रशसां कुर्वन्नात्मानं सम-
स्तगच्छ चोच्छेद्यसि यदि पुनरेनेमेक शि श्रयसि तदा तथाविध
न पश्य त्वपरिकारानिरपायतामनुभवासि । तथा ह्यन्येन केनचि
राज्ञा तैव कुर्वन् कश्चिद्विनिगाकर्णितस्तेऽन्यां नगरदाहापा-
यदर्शनात् क्लिंतोऽनेन अरण्यं गत्वा किमित्य न करोषीत्यादि
वचोभिस्तिरस्त्व्यदृष्टिर्नो निष्कासितश्च एव त्वमपीत्याद्युप
नयोगतार्थः । इत्यादि बहुप्रकार भणिता यावदसौ तत्प्रशसा
तो न निर्वर्ते तावत्तेन गीतार्थसाधुना शेषसाधवोभिदिता
एव गणाधिपो महानिर्द्धर्मतास्पदमगीतार्यो यदि न परित्य-
ज्यते तदा भवतां महते अनर्थाय प्रभवतीनि तदेव तत्साध्वाव
श्यकप्रकार सर्वं लोकोत्तरिक उच्यन्वावश्यकमिति निगमयन्नाह
(सेत्तमित्यादि) तदेतद्व्योक्तारिक उच्यन्वावश्यकं पतङ्गने-
इशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्त विविधमामि उच्यन्वावश्यक सम-
र्थित भवत्यतस्तदपि निगमयति । सेत्तमित्यादि । पतत्समर्थेन
नो आगमतो उच्यन्वावश्यकस्य प्रमेदस्य समर्थितत्वात्तदपि निग
मयति । सेत्तं नो आगमतो इत्यादि पतत्समर्थेन च यत्प्रकृत ।
उच्यन्वावश्यक तस्योत्तर- भेदमप्यवसितमतो निगमयति सन्त्वं
दव्वावस्सयमिति तदेतत् द्रव्यावश्यक समर्थितमित्यर्थः ।

उक्त सप्रपञ्च उच्यन्वावश्यकम् ॥

साम्प्रनमवसगयातभावावश्यकानिरूपणार्थमाह ॥

सेकिं जा आवस्सयं २ उवेः पणतं नजहा आगमतो
अ नो आगमतो अ ॥

टी० ॥ अथ किं न् भावावश्यकमित्यत्र निर्वचनमाह ॥ ना-
वानस्सय दुर्विदमित्यादि वक्तुं विवक्षितपरिणामस्य भवनमत्र

उक्तं च भावो विवक्षितक्रियानुवृत्तियुक्तो हि वै समाख्यात सर्वैरिन्द्रादिवदिहं दनादिक्रियानुभावात् व्याख्यावकुर्वित्कृतक्रियया विवक्षितपरिणामस्य इदनादेरनुभवमनुवृत्तिस्तथा युक्तोऽर्थः स नवस्तयोरभेदोपचार सर्वैश्च समाख्यातो निर्देशनमाह । इन्द्रादिवदित्यादि यथा इदनादिक्रियानुभावात् परमैश्वर्यादिपरिणामेन परिणतत्वादिन्द्रादिभाव उच्यते इत्यर्थः । ज्ञावश्चासावावश्यकं च ज्ञावमाश्रित्य वा ।

तत्राद्येनेदनिरूपणार्थमाह ।

से कितं आगमतो ज्ञावावस्सयं २ जाणए उवउत्ते सेत्तं-
आगमतो ज्ञावावस्सयं ॥

अथ किं तदगमतो ज्ञावावश्यकमत्राह (आगमज्ञावावस्सय जाणए) इत्यादि ज्ञापकोपयुक्त आगमतो ज्ञावावश्यक इदमुक्तं ज्ञवत्यावश्यकपदार्थज्ञस्तज्जनितसवेगविशुद्धमानपरिमाणामस्तत्रचोपयुक्त साध्यादिरागममते भावावश्यकम् । आवश्यकार्थोपयोगलक्षणस्याऽत्र सज्ञावात् भावावश्यकता चावावश्यकोपयोगपरिणामस्य सज्ञावात् । ज्ञावमाश्रित्यभावश्यकम् इति व्युत्पत्तेः । अथवा आवश्यकोपयोगपरिणामान्वत्वात्साध्यादिरपि भावस्ततश्च भावश्चासावावश्यकं चेति व्युत्पत्तेरप्यसौ मतव्यवृत्ति (सेत्तमित्यादि) निगमनं ।

अथ भावावश्यकद्वितीयभेदनिरूपणार्थमाह ॥

से कितं नो आगमओ ज्ञावावस्सयं २ वित्तिविहं पणु-
त्तं । तं जहा । दोइअं कुप्पावणिअं दोगुत्तरिअं ॥

अथ किं तन्नो आगमतो ज्ञावावश्यकमत्राह नो आगमतो ज्ञावावश्यकजविध प्रइस तद्यथा दौकिक बुप्रावचनिकं लोकात्तरिक च ॥

तत्र प्रथमभेदनिरूपणार्थमाह ॥

से किं तं दोइअं ज्ञावावस्सयं २ पुव्वएहे जारहं अ-
परहे रामायणं से चं दोइअं ज्ञावावस्सयं ॥

अथ किं तद्वैकिक भावावश्यकमित्याह (दोइय ज्ञावावस्सय पुव्वराहे) इत्यादि लोके भवं वैकिक यदिदं लोकः पूर्वाहं भारतमपराहं रामायणं वाचयति शृणोति वा तद्वैकिक ज्ञावावश्यकं हि भारतरामायणयोर्वाचन श्रवण वा पूर्वाहापराहयोरेव रूढ विपर्ययटोपदर्शनात्तत् स्वच्छमनयोर्लोकैश्वश्यकरणीयत्वादावावश्यकत्वतदाचकस्य श्रोतृणां च तदर्थोपयोगपरिणामसज्ञावात् वा चेत्थ नद्याचक श्रोतारश्च पत्रकपरावत्तनहस्तामिनयगाप्रसयमनकाकुम्भमन्मीलनादिक्रियायुक्ता ज्ञवति क्रिया वा नामत्वेन प्रागेवोक्ताकिरियागमो न हो इति वचनात् । ततश्चक्रियात्रहणे देशे आगमस्याऽभावात् आगमत्वमपि भावनीय नो शब्दस्यात्र देशनिषेधवचनत्वाद्देशे त्वागमोऽस्तिवैकिकामिप्रत्येण ज्ञारतादेरागमन्वात्तया निर्दिष्टसमये वैकिकास्तदुपयुक्ता यदवश्यं ज्ञारतादि वाचयति शृणोति वा तद्वैकिक भावावश्यकमिति भावमाश्रित्यावश्यक भावश्चासावावश्यकं चेति वा भावावश्यकमित्यत्र विस्तरेण सेत्तमित्यादि गमनम् । उक्तो नो आगमतो भावावश्यकप्रथमभेदोऽयं ॥ तद्वितीयभेदनिरूपणार्थमाह ॥

से कितं कुप्पावणिअं ज्ञावावस्सयं २ जे एमे चरग-
चीरिगज्ञावपासंरुयायं २ इज्जांजलिहोमजपमन्दरुकन-
मोकारमादि आइज्ञावावस्सयाइ करेति सेत्तं कुप्पावय-
णिअं ज्ञावावस्सयं ॥

टी० (से किं तं कुप्पावणीय) मित्यादि अत्र च निर्वचनमाह । कुप्पावणीय ज्ञावावस्सय जे इमं त्यादि कुत्सितं प्रवचनं ज्ञावावश्यकं कितमुच्यते । य एते चरकचीरकादयः पापंस्था यथावमरे इज्यांजलिहोमादीनि भावरूपान्यावश्यकानि कुर्वेति । तत्कुप्रावचनिकं ज्ञावावश्यकमिति संवधः । तत्र चरकादिस्वरूप प्रागेवोक्तम् । इज्यांजल्यादिस्वरूपमुच्यते । तत्र यजनमिति याग इत्यर्थस्तद्विप्रयोजनस्यांजलिर्इज्यांजलिः । यागदेवतापूजावसरज्ञावीति हृदय अथवा यजनमिज्या पूजा । गायत्र्यादि पाठपूर्वकं विप्राणां सध्यर्चनमित्यर्थः । सूत्रांजलिः रज्याजलि अथवा देशी ज्ञापाया मिज्येति माता तस्या नमस्कारविधौ तद्वैकैः क्रियमाणः करकुम्भमन्मीलनलक्षणोऽजलिर्इज्यांजलिः होमोऽग्निहोत्रिकैः क्रियमाणमग्निहवने जापो मन्त्रायासः । मंडुरक्कत्ति । देशीवचनं मडु सुख तेन रक्क वृषभादिशब्दकरण मडुरक्कं । देव तादिपुरतो वृषभगर्जेतादिकरणमित्यर्थः । नमस्कारेणो भगवते दिवसनायायेत्यादिक पतेषां चंदे इज्यांजलिहो मजापमंदरुकनमस्कारास्ते आदियेषां तानि । तथा आदिशब्दात् स्तवादिपरिग्रहः पतेषां चरकादिभिरवश्यं क्रियमाणत्वादावश्यकत्वमेतत्कर्तृणां च तदर्थोपयोगश्रद्धादिपरिणामसद्भावात् ज्ञावत्व । अन्यच्च चरकादयस्तदर्थोपयोगलक्षणो देश आगमो देशस्तु करशिरोव्यापारादिक्रिया लक्षणो नागमस्ततो देश आगमाज्ञावमाश्रित्य नो आगमत्वमवगतव्य । नोशब्दस्येहापि देशनिषेधपरत्वात्तस्माच्चरकादयस्तदुपयुक्ता यथावसर यदवश्यमिज्यांजल्यादि कुर्वात । ततः कुप्रावचनिकं । ज्ञावावश्यकं भावावश्यकशब्दस्य च व्युत्पत्तिर्द्वयं तथैव सेत्तमित्यादि निगमनं । उक्तो नो आगमतो भावावश्यकद्वितीयभेदः । अथ तृतीयभेदनिरूपणार्थमाह ।

से किं तं दोगोत्तरिअं ज्ञावावस्सयं जणं समणे वा सम
णिवा सावओ वा साविआ वा तच्चित्ते तंमणे तह्वेस्से-
तदध्यवसिते तदज्जवसाणे तदट्टीवउत्ते तदपिअकरणे
तमज्ञावणाजाविते अणत्थकत्थइ मण अकुव्वमाणे उव-
उत्ते जिणवयणधम्मामुरागस्तमणे प्रत्यंतरे उज्जयोकावं
आवस्सयं करेति सेत्तं दोगोत्तरियं ज्ञावावस्सयं ॥

सेत्तं नो आगमतो ज्ञावावस्सयं सेत्तं ज्ञावावस्सयं ।

से किं तं दोगोत्तरियमित्यादि । अत्र निर्वचनं दोगोत्तरिय भावावस्सयं जणमित्यादि । जणमिति वाषयाहंकारे । यदिदं श्रमणादयस्तच्चित्तादिविशेषणविशिष्टा उभयकालं प्रतिश्रमणादावश्यकं कुर्वति । तद्वैकिकोत्तरिक भावावश्यकमिति । सत्कस्तत्र श्राम्यतीति श्रमणः साधु । श्रमणी साध्वी । शृणोति साधुसमीपे जिनप्रणीतां ममाचारीमिति श्रावकश्रमणोपासक । श्राविका श्रमणोपासिका । वाशब्दाः समुच्चयार्था । तस्मिन्नेवावश्यकं चित्त सामान्योपयोगरूप यस्येति तच्चित्तं । तस्मिन्नेव मनो विशेषोपयोगरूप यस्य स तन्मना तत्रैव देश्या शुभपरिणामरूपा यस्येति सतल्लयस्तथा तदध्यवसित इहाऽन्यवसायोऽन्यवसित ततश्च तच्चित्तादिज्ञावयुक्तस्य सतस्तस्मिन्नेवावश्यकोऽन्यवसित क्रियासम्पादनेन विषयस्येति तदध्यवसितः । तथा । तत्तीव्राध्यवसायस्तस्मिन्नेवावश्यकं तीव्र प्रारब्धाज्ञादारज्य प्रतिक्षणं प्रकर्षयायिप्रयत्नविशेषव-

जह सव्वदोमरहियं पि, निगदओसुतमणुवउत्तस्स ॥
 दवस्सुयं दव्वावासंयं, च तह स वक्किरिया उवओ ॥१॥
 उवउत्तस्स य खल्लियाड, यं पिसुप्पस्स जाव ओसुत्तं ॥
 साहड तहकिरियाओ, सव्वाओ निजरफत्ताओ ॥२॥
 ङ्हाशिक्षितादिविशेषणकत्ताप कुर्वन्नाचार्यं इति साध्यते-
 ततः कथयतीति द्वितीयगथायां क्रिया किंसाध्यतीत्याह-
 यथा शिक्षितादिगुणोपेतत्वात्सर्वत्रोपरहितं सूत्रमनुपयुक्त-
 स्य निगदतो ङ्ग्यश्चतं वक्ष्यमाणोऽव्यावश्यकं चोक्तस्वरूप-
 भवति । तथा प्रत्युपेक्षणप्रमाजनेत्यादि क्रिया ऽपि सर्वा अनु-
 पयुक्तस्य कुर्वतो ऽन प्रणिधानाद्यव्यावश्यकत्वात्क्रियास्तत्फ-
 लावकत्वा भवति । तथा यथैव सामर्थ्यादिदं वक्ष्यते उप-
 युक्तस्य त्वंतः प्राणधानयुक्तस्य कारणवैकल्यादिकारणात्कथ-
 मपि स्वस्वविताद्विदोपपद्यमपि सूत्रं निगदतो भावतः
 श्रुतस्य तस्य ज्ञावसूत्रमेव भवति । तथा सर्वाऽपि प्रत्युपेक-
 णादिक्रिया उपयुक्तस्य कुर्वतः कर्मनिर्जरफत्ता एव भवं-
 त्यतः सर्वेष्वपि जगवदुक्ताऽनुष्ठानेष्वतः प्रणिधानोपेतस्यैः
 प्रयत्नः कार्य इति ॥ विशेषे ॥

अथ नो आगमतोऽभिधीयते ॥

नो आगमत्राजाणय, नव्वसरीराडरित्तमावासं ।

दोऽयदोउत्तरियं, कुप्पावयणं जहा सुत्ते ॥

नो आगमतो ङ्ग्यावश्यकत्रिविधं जशरीरद्व्यावश्यकं भव्य-
 शरीरद्व्यावश्यकं । तदुभयद्व्यावश्यकव्यतिरिक्तं च तत्र स-
 म्यङ्गपूर्वाऽधीनाऽवश्यकं सिद्धशिक्षातद्वगतं जीवाविप्रमुक्त-
 मुनिशरीरमनुचूतज्ञावत्वात् जशरीरद्व्यावश्यकं । यत्पुनरा-
 वश्यकार्थं ज्ञास्यति । न पुनरिदानीं जानाति तत्सचेतनः देव-
 दत्तादिशरीरं योऽयन्वाङ्मयशरीरद्व्यावश्यकं । एतदुभयव्य-
 तिरिक्तं तु नो आगमतो ङ्ग्यावश्यकं त्रिविधम् । दौकिकं
 लोकोत्तरं कुप्रावचनिकं च । तत्र दौकिकं राजादीनां मुखप्रका-
 शनाद्यावश्यकं लोकोत्तरं तु येऽमे श्रमणगुणविप्रमुक्ता द्विगमा-
 श्रारिणः सान्नाजासाः प्रतिपदमनेकान्यसयमस्थानान्यासे-
 व्योभयकावं प्रतिक्रमणाद्यावश्यकं कुर्वति तच्छिष्यं । कुप्राव-
 चनिकं तु यत्पास्वदिनश्चामुप्रायतनोपज्ञेपनाद्यावश्यकं कुर्वति
 तदुद्योऽव्य नोऽगच्छेद सर्वत्रागमे सर्वनिषेधे ङ्ग्य । एतच्च
 सर्वमपि नो आगमतो ङ्ग्यावश्यकं सप्रभेदं यथा सूत्रे । अनु-
 योगचारव्ये प्रोक्तं तथा विज्ञेयमिति । ङ्ग्य लोकोत्तरं यन्नो
 आगमतो ङ्ग्यावश्यकमुक्तं तत्रोदाहरणमाह ॥

दोउत्तरं अज्जिक्खण, मासेवाजोयओ उदाहरणं ।

सरयणदाहगवाणिय, नाण जइ उवावप्पे ॥

लोकोत्तरं नो आगमतो ङ्ग्यावश्यकोऽभिधीयतेमासेवकाओचक-
 साव्वाभास उदाहरणं । आसेवकश्चासावाओचकश्चेति स-
 माम् । आसेवकाओचकस्य च योऽगीतार्थो गुरु स खलुर-
 ल्लदाङ्कवणिगं ज्ञानेन गीतार्थयतिस्तिरुपाङ्गश्च । इत्यङ्गरायो
 भावार्थस्तु कथानक्रम्यस्तच्च कथ्यते ।

वसनपुरं नाम नगरं तत्र चाऽगीतार्थं सविन्नाजास एको
 गच्छ सूरिमादितो विचरति । तन्मध्ये चैकं साव्वाभासस्ति-
 ष्ठति । स च प्रतिदिनमुदकाऽर्द्धहस्ताद्विदोपपद्यन्यनेपणी
 यभक्तपाननादीनि गृहीत्यावश्यककाङ्क्षे मदांतं संप्रगमिवो-
 च्छन् सर्वं गुर्वानि केऽन्वहमाओचयनि गुरुरपित्तैव प्रायश्चित्तं
 प्रयच्छति । तत्र प्रच्छन्नगीतार्थेन नित्यमेव वक्ष्यते धर्म-

श्रद्धावुर्यं महाभागं सुखेनासेव्यते दुष्करं च यद्विद्यमादो
 च्यते । अतोऽगच्छत्वादेव श्रुद्धोऽयमेतच्च दृष्ट्वाऽन्यमुधसाधव-
 श्चित्तं त्यहो आदोचयितव्यमेवेत साध्यं । तत्रैतत्क्रियते तर्ह्य-
 कृत्याऽसेवनेऽपि न कश्चिदोपपद्येव सर्वस्मिन् गच्छे प्रायः
 प्रवृत्तमसंजसति । इत्य च व्रजाति कावे अन्यदा गीतार्थ-
 साधुः कश्चित्तत्र गच्छे प्राधूर्णकः समायातस्तेन चासौ
 विधिः सर्वोऽपि दृष्टस्तश्चित्तितमहोऽनेनागीतार्थगुरुणा सर्वो-
 प्यय नाशितो गच्छ स्तस्तेन ज्ञाणितो गुरुराह ।

त्वममुं नित्यमकृत्यासेवक साधुमित्यं प्रशसन् जवसिनगर-
 नृपतेस्तन्नगरवासिदोक्तस्य च सदृशं कथमित्यत्रोच्यते ।

गिरिनगरं नाम नगरं तत्र चैकोवाणिकं कोटीश्वरो निव-
 सति । स च वैश्वानरभक्तवात्प्रतिवर्षं रत्नानामपवरकं
 मृत्वा वान्हिना प्रदीपयति । तं च तथा कुर्वतं राजा नगरदोक्तश्च
 सर्वदा प्रशंसति । यथा अहो वैश्वानरे जकिरस्य यदमु
 भगवंतं प्रतिवर्षमित्यं रत्नैस्तर्पयत्यसौ । एवं च प्रशस्यमानोऽय
 मादृतरं प्रतिवत्सरं तथाऽनुतिष्ठति । ततोऽन्य दा प्रचएर-
 पवनोद्भूतस्तेन प्रदीपिनो वान्हिः सराजगृहं समस्तमपि नगरं
 जस्मसात्करोतिस्म । ततः सनगरेण राजा किमस्मान्गिरि-
 त्यं कुर्वन्नासौ पूर्वनिषिद्धं किंवा प्रशंसित इत्यादि बहु पश्चा-
 त्ताप कृत्वा र्थितो निर्वासितश्च नगरादसौ वणिगिति ।
 एवमाचार्यत्वमपि श्रविधिप्रवृत्तस्याऽस्यसाधोर्नित्यमित्यं प्रशं-
 सां कुर्वन्नमुमात्मानं गच्छं च नाशयसि । तस्मान्मयुरापुरीनरपते
 स्तन्निवासिदोक्तस्य च सदृशोभव यतोऽनर्थभाज भवसि ।
 कथमित्यत्राभिधीयते ॥

मयुरानगर्यामपि वैश्वानरभक्तेन केनापीश्वरवणिजा इत्यमेव
 रत्नभूत गृहं प्रदीपयितुमारब्धम् ततः स नगरदोकेन राजा-
 द्भित्तिरिच्छन्नासौ वणिगद्व्यां गृहं कृत्वा किमित्यं न प्रदी-
 पयसीति निष्कसितो नगरादिति त्वमपीत्यं कुर्वन्नमुमात्मानं
 गच्छं चानर्थं न्यो रक्षसि तदित्यं युक्तिभिः शिष्यमाणोऽप्य
 सौ गुरुरगीतार्थत्वेन साग्रहतया निर्धर्मतया च स्वप्रवृत्तेर्नि-
 वर्तते । ततस्तेन प्राधूर्णकसाधुना गच्छसाधवोऽभिहिता ।
 अत्रमेव चूतस्य गुरोर्वशवर्तित्वेन परिहृत्यतामयमन्यथा सर्वे
 पामनर्थाय संपत्स्यते । ततस्तैवऽनुष्ठितं तैरिति । तदेव
 भूतस्य गच्छस्य सत्क नो आगमतो लोकोत्तरं ङ्ग्यावश्यकं
 जिधीयत इति तदेव सोदाहरणमुक्तं ङ्ग्यावश्यकं ॥

अधुना ज्ञावावश्यकमभिधीयते । तच्च द्विधा आगमतो नो
 आगमतश्च । तदेतदुभयमन्याह ॥

आगमओजावावस्सयं, तदत्योवओगपरिणामो ।

नो आगमओजावे, परिणामो नाणकिरियासु ॥

आगमतो भावावश्यकमावश्यकार्थोपयोगपरिणामो नो आ-
 गमतस्तु ज्ञानक्रियोऽयपरिणामो मिश्रवचनत्वाद्गोचरस्येति ।
 इदं च त्रिविधमपि दर्शयन्माह ॥

दोऽयदोउत्तरियं, कुप्पावयणं च तं समासेणं ।

दोउत्तरं पसत्तं, सत्ये तेणाहिगारोयं ॥

तत्रो आगमतो भावावश्यकं त्रिविधं । दौकिकं लोकोत्तरं
 कुप्रावचनिकं । एवं चोपन्यासः पूर्वव्यतिरिक्तद्व्यावश्यकंऽत्र
 च भावावश्यकवयानुद्योम्यादिना केनापि हेतुना कृतो यावताऽ
 नुयोगचारसूत्रेण इत्यमुक्तं । दौकिकं कुप्रावचनिकं लोकोत्तरं
 चेति । तत्र दौकिकं नो आगमतो ज्ञावावश्यकं । पूर्वोद्धे जारतं
 अपराद्धे समायण वाचनीयमित्यादि कुप्रावचनिकं । भवादि

पाठपूर्वकमिन्द्र्यांजविहोमादि द्वोकोत्तर पुनरुपयुक्तस्य श्रमणा देहेखवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणवर्त्तादि क्रियामिश्रमुभयकावमाव-
श्यकसूत्रोच्चारण एवं सर्वत्र ज्ञानक्रियाभिभ्रता जावनीया । इह
च त्रिविधेऽपि नो आगमतो जावावश्यके पारमार्थिकाऽनुपमाऽ
पवर्गसुखप्राप्तिहेतुत्वाहोकोत्तरमेव प्रशस्त । तदेव चेह शा-
स्त्रेऽधिक्रियत इति । विशेष । आ० म० प्र० १ अ. । आ०
चू० १ अ ॥

आवश्यकं च गुरुमाहिकमेव कर्त्तव्यम् ।

तथा च विशेषावश्यके ॥

आवस्सयंमि निच्चं, गुरुपादमूळंमि देसियं सच्चं होइ ।

वीसंपि हुसंवसत्रां, कारणत्रो जंदजिसेजाए ॥

अनेन गुर्वामत्रणवचनेन आवश्यक प्रतिक्रमणं गुरुपादमूळ
एव नित्य कर्त्तव्य इति दर्शित प्रवति । यद्यद्यस्मादजिशा-
य्यायां द्वितीयवसताचित्यर्द्धः । कारणतः कारणवशादि-
ष्वगपि सवसत. साधो. कल्पग्रथे इयं सामाचारी प्रोक्तेति
शेष का पुनरिय कल्पसमाचारीत्युच्यते ।

जइ खुट्टुजगा वसहीतो, अन्नगंतूणा कपयया साहणो ।

वसति तत्राचार्यसमीपे (पम्किमिउ पाउसिय) कावग्रहणो
त्तर काव सूत्रार्थपौरुषीं कृत्वा अन्यस्यां गच्छतो अथांतरा
इवापदादिभय ततोऽर्थपौरुषीं हापयति तथा सूत्रपौरुषींमपि
कावमपि तथा चरम कायोत्सर्गं द्वितीयमाद्य यावत्तिष्ठत्यपि-
सहस्ररश्मौ तत्र यांतीति न केवल प्रतिक्रमण कित्वेवमेव
शेषाण्यपि सर्वाणि साधुभिरवश्य कर्त्तव्यान्वावश्यकानि ।
गुरुनापृच्छय कर्त्तव्यानीत्येतद्ज्ञापितमामत्रणवचनाद्येन सर्वे-
पामप्यावश्यकानां सामार्थिकमेवादौ मतं भदतशब्दश्च य
स्मात्तदादौ निर्दिष्टस्तेनानुवर्तते तत्कोऽसौ सर्वेष्वप्याव-
श्यकेषु कथमित्याह ॥ इदमिदं च करोमि भदता ! इति ।
एतदेवाह ॥

एवं चिय सव्वावस्सयाइ आपुच्छिउण कजाइं जाणा
वियमामंतणवयणा । जेण सवेसिं सामाइयमाइयं औ
यं जदंत ! सद्योजंतउदाइ एतेणामुवत्तइ तत्रोकरेमि !
जंतं ति सवेसु ॥

गतार्थे । किमिति गुरुनापृच्छैव सर्वावश्यकानि कर्त्तव्यानी-
त्याह । किञ्चाकिञ्च गुरवो, विदति विणयपम्बितिहेजं च ।
उस्सासाइय मोऽणु, तदणुपुजाए पम्बिसिद्धं ॥१॥ पाठसिद्धा ।
यत्र तीर्ह गुरुं भवति तत्र किं विधेयमित्याह ॥

गुरुविरहम्मि य ठवणा, गुरुवसेवोवदंसणत्थं च ।

जिणविरहम्मि वि जिण, विवसेवणमंतणं सफट्टं १

रन्नोवपरोक्खस्स वि, जह सेवामंतदेवया एव ।

तह य परोक्खस्स वि, गुरुणो सेवा विणयहेज २

अहवा गुरुगुणनाणो, चउगउजाव गुरुसमा एसो ।

इह विणयमूळ धम्मो, वएसणत्थं चउज्जियं विणयसासाण-

मूळं । विणीजंसंजाज्ज जवां, विणयाविप्पमूक्खस्स क-

उधम्मो ३ कउत्तवो विणउवयारं, माणस्स जंजणापू-

यणा गुरुजणस्स । तित्थयराणय आणा, सुयधम्मा-

राहणा किरिया ॥

पाठसिद्धा एवेति ॥

आवश्यककरणेऽसमाचारी दोषः ॥

न करंती आवस्सं, हिणाहियनिविच्च पाउयनिविन्ना ।

दंमगहणादिविणयं, राइणियादीणा न करंति ॥

आवश्यकं सूत्रत एव न कुर्वति । यदि वा हीनं अधिक वा
कायोत्सर्गणां हीनकरणतोऽधिक चाऽनुपेक्षार्य कायोत्स-
र्गणामेव चिरकालकरणत. कुर्वति । यदि वा निवणणा उप-
विष्टा. प्रावृत्ताः शीताः शीतादिजयत. कत्पादिप्राचरणप्रा-
वृत्ता निवणणास्त्वग्वर्तनेन निपतिता. प्रकुर्वति । व्य. १ उ. ।

आवश्यककरणे प्रायश्चित्तम् । महा ७ अ. ॥

से जयवं केवइयाइं पायच्छित्तस्स णं पयाइं खाइयाइं
गोपायत्थिस्स पयाइं संखाइयाइं से जयवं तेसिणं
संखा इयणं पायच्छित्त पयाणं किंतं पढमं पायच्छि-
त्तस्स णं गोयमा ! पइदिणकिरियं सेजयवं किंति
पइटेणकिरियं गोयमा ! जं माणुं समयाअहजिसा-
यणोवरमंजावणुद्वेयव्वाणि संखेज्जाणि आवस्सगाणि ।
से जयवं केणं अट्टेणं एवं बुच्चइ । जहा ण आवस्स-
गाणि गोयमा ! असेसकसिणद्वकम्मकूवयकारि उत-
मसम्मदंसणं चारित्तंअचंतघोरवीरुगकइसुदुकरं तव-
साहणइए परुविज्जंति । नियमियविज्जुदइदं परिमिएणं
कावसमएणं पयं पयेणाहं निसाणुसमयमाजम्मं अव-
स्समेव तित्थराइसु कीरंति आणुडिज्जयंति उवइसिज्जं
ति परुविज्जंति पन्नविज्जंति सययं एराणं अट्टेणं एवं
बुच्चइ । गोयमा ! जहा णं आवस्सगाणि तेसिं चणं गो-
यमा ! जे जिरकू कालाइकमेणं वेदाइकमेणं समयाइक-
म्माणं आइसायमाणे आणोवओपमत्ते अविहीए अ-
न्नोसिं व असट्टं उप्पायमाणो अन्नयरमावस्सगं पमाइयसं
तेणं वइवीरिएणं सातवेहमताए आइवणं वा किंवि-
धेत्तुणं विराइयं पररियाणाणं जहुतयाइं समणुद्वेज्जा-
सेणं गोयमा ! महा पायच्छित्ती जवेज्जा ॥

अकएसु य पुरिमा, सणमायायं सच्चसो चउत्थं तु ।

पुव्वमपेहिय थंमिन्न, निसिन्नो सिरिणे दिवासुवणे ए३॥

अकृतेषु पुन. कायोत्सर्गेषु वदनेकेषु च एकादिषु एकाद्विषु
पुरिमैकाशनाचामाम्भानि (सच्चसो चउत्थतु) सर्वस्मिस्तु
प्रतिक्रमणे अकृते चतुर्थन्तु । तथा पुर्वं सन्न्यायामप्रेकृत-
स्थणिरुवे निशि सज्जोत्सर्गे कृते चतुर्थं । तथा दिवसे निद्राकृ-
ते चतुर्थं ॥ ५३ ॥ जीत. श्री ॥

निव्वीतियपुरिमच्छोअंविदखपणा य आवासे ॥

आवासे आवश्यकके एकादिकायोत्सर्गाऽकरणे सर्वावश्यक-
करणे यथासख्यं निर्विकृतिपूर्वाकां चाम्भानि । इयमत्र
भावना । आवश्यकके यथेक कायोत्सर्गं न करोति तत. प्राय-
श्चित्त । निर्विकृतिक कायोत्सर्गव्याकरणे पूर्वाद्धं त्रयाणा
मपि कायोत्सर्गकरणानामकरणे आचाम्भ सर्वस्याऽपि चाव-
श्याकस्याकरणे अन्नकार्यो इति । व्य १ उ. ॥

देशत सर्वतो वाऽऽवश्यककरणकारणान्यभिगत्यागमन-
वेज्जामभिरुत्थ्य व्यवहारकृते ॥

आवस्सय तु कउ, निव्वाधाएण होइ गतव्वं ।

वायाएण उज्जयणा, देसं सव्वं अ काउएणं ॥

व्याघातस्य स्तेनादिप्रतिव्यस्यः सभाव्यकमकृत्वा व्याघातो न पुनर्हेतु
नंत्यं वसतिराचार्यः समभाव्यकं कृत्वा व्याघातो न पुनर्हेतु
नृतेन नजनाविकल्पेन का भजनेत्यत आह । देशं वा आवश्यक
कृत्वा सर्वं वावश्यकमकृत्वा सप्रति यैःकारणैः प्रतिवन्वस्ता-
न्युपदर्शयति ।

तणासावयवाद्या, गुम्भिय आराक्खवणपणीए ।

इत्थिनपुंसगसंभत्त, वासचिरकव्वंटे य ॥

स्तेनाश्रौरास्ते सध्यासमयंश्चकारकलुपिते संचरति । श्वाप
दानि चाडुष्टानि ज्ञयांसि तदा उद्वानि हिंसेते व्याघ्रा वा जु-
जंगमादयो वातादिपानाय ज्ञयांसः संचरति तत्रा गुल्मेन स
समुदायेन संचरतीति गौलिमिका आरकिकाणामन्युपरिस्था-
यिनो हिंसा पुस्तकास्ते अकावे हिंरुमानान् गृह्णति । तथा
उवणत्ति । क्वचिद्देशे एवं ह्वा स्थापना क्रियते । तथा अस्तमिते
सूर्ये ख्यादिषु सर्वेषां न संचरणोयमिति प्रत्यनीको वा कोऽप्यं
तराविघातकरणार्थं तिष्ठन् वचते स्त्रियो नपुंसका वा कामव-
हुवास्तदा उपसर्गयेयुः । संसको वा प्राणजातिनिरयांतराये
मार्गः । ततोऽधकारेणोर्यापथिकी न शुद्धयति । वर्षे वा यत्तत्
संज्ञान्यते (वासचिरव्वोत्ति) कर्दमो वा पथि भूयानस्ति । ततो
रात्रौ पादवन्तः कर्दमं कथं क्रियते (कट्टत्ति) कट्टका वा
मार्गेऽतिवहवस्ते रात्रौ परिहर्तुं न शक्यंते । एतैर्व्याघातकार-
णैः समुपस्थितैः देशतः सर्वता वा वश्यकमकृत्वा गच्छंति त-
त्र देशतः कथमकृत्वेत्यत आह ॥

युतिमंगलकितिकम्मे, उस्सगो य तिविहकियकम्मे ।

तत्तो य पक्किमणे, आडोयणायाए किति कम्पो ॥

स्तुतिमंगलमकृत्वा स्तुतिमंगलाकरणे चाय विधिः । आवश्यक-
के समाप्ते द्वे स्तुती उच्चार्य तृतीयांस्तु तिमकृत्वा अभिशय्यां ग-
च्छति तत्र च गत्वा त्रैव्यापथिकं प्रतिक्रम्य तृतीयां स्तुतिं ददाति
अथ वा आवश्यकं समाप्ते एकां स्तुतिं कृत्वा द्वेस्तुती अभिश-
य्यां गत्वा पूर्वविधिनोच्चारयति । अथ वा समाप्ते आवश्यकं
अभिशय्यां गत्वा तत्र तिस्रः स्तुतीदंदाति । अथवा स्तुतिच्यो
यदवकिनवकृतिकर्म तस्मिन्कृतेऽभिशय्यां गत्वा तत्रैव्याप-
थिकप्रतिक्रम्य मुखवस्त्रिकां च प्रत्युपेक्ष्य कृतिकर्मकृत्वास्तुती
दंदाति (काउस्सगो य तिविहत्ति) त्रिविधे कार्योत्सर्गे क्रमण
कृते तद्यथा चरमकार्योत्सर्गमकृत्वा अभिशय्यांगत्वा तत्र चर-
मकार्योत्सर्गादिकं कुर्वति । अथवा द्वैकार्योत्सर्गो चरमावकृ-
त्वा यदि वा त्रीनपि कार्योत्सर्गान् अकृत्वा अथ वा कार्योत्स-
र्गैज्योऽर्वाक्त्त यत् कृतिकर्म तस्मिन्कृते उपश्रवणमेतत् । ततो
अर्वाक्त्ते कामणेयदि वा ततोऽप्यर्वाक्त्ते कृतिकर्मणि अकृते
अथ वा ततोऽप्यर्वाक्त्ते प्रतिक्रमणे अकृते यदि वा ततोऽप्य-
र्वाक्त्ते आशोचने अकृते अथवा ततोऽप्यर्वाक्त्ते कृतिकर्मणि
अकृते अभिशय्यामुपगम्य तत्र तदायावश्यकं कर्तव्यमिति ।
एवमावश्यकस्य देशतोऽकरणमुक्तमिदानीं सर्वस्याकरणमाह ।

काउस्सगमकाऊं, कितिकम्माडोयणं जहम्मणं ।

गमणम्मी एसविही, आगमणम्मीविही वोत्थं ॥

यो देवसिकातिचारानुप्रेक्षार्थं प्रथमः कार्योत्सर्गस्तमप्यकृ-
त्या किमुक्तं भवति । सर्वमावश्यकमकृत्वा अभिशय्या गच्छ-
ति । किमेवमेव गच्छन्ति । उतास्ति कश्चन विधिरुच्यते ।
अन्नीति मूम । तथा च । (कितिकम्माडोयणं जहम्मणति) ।

जघन्येन जघन्यपदे सर्वमावश्यकमकृत्वा सर्वे गुरुन्योवन्दन
कृत्वा यश्च सर्वोत्तमोऽप्येष्ट स आशोच्य तदनन्तरमभिशय्यांग
त्वा सर्वमावश्यकमहीनं कुर्वति । एषोऽभिशय्यायां गमने
ऽभिसंज्ञात प्रत्यागमने पुनर्योविधिस्तमिदानीं वदये ॥

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति ॥

आवस्सगं अकाशं, निव्वाधाएण होइ आगमणं ।

आवायाम्प उ जयणा, देसं सव्वं च काउएणं ॥

यादे कश्चनापि व्याघातो न भवति ततोनिर्व्याघातेन व्याघा-
ताभावेनावश्यकमकृत्वाऽभिशय्याता वसतावागमनं भवति ।
आगत्य च गुरुभिः सहावश्यकं कुर्वति व्याघाते नजना कापु-
नर्नजनेत्यत आह । देशमावश्यकस्य कृत्वा सर्वं वाऽऽवश्यकं
कृत्वा तत्र देशतः आवश्यकस्य करणमाह ॥

काउस्सगं काऊं, कितिकम्माडोयणं पक्किमणं ।

किङ्कम्मं तिविहं वा, काउस्सगं परिष्साय ॥

कार्योत्सर्गमाद्य कृत्वा वसतावागत्य शेषं गुरुभिः सह कुर्व-
ति । अथ वा द्वै कार्योत्सर्गो कृत्वा यादेवा त्रीनकार्योत्सर्गान्
कृत्वा अथ वा कार्योत्सर्गत्रयानन्तरं यत् कृतिकर्म तत्कृत्वा अ-
थवा तदनन्तरमाशोचनमपि कृत्वा यदि वा तत्परं यत्प्रातेक्रम-
णं तदापि कृत्वा अथवा तदनन्तरं यत्कृतिकर्म चिमेदं क्वा-
मणादर्वाक्त्तं परश्चेत्यर्थः ॥ तदपि कृत्वा पाशांतरं तिविहं ते
विमूक्तकृतिकर्मोपेक्षया त्रिविधं वा कृतिकर्म कृत्वा अथवा
कार्योत्सर्गं चरमं पाण्मासिकं कृत्वा परिज्ञाप्रत्याख्यानं तामपि
वा कृत्वा । अत्राय विधिः । सर्वे साधवश्चरमकार्योत्सर्गं वसता-
वागत्य गुरुसमीपे वन्दनं कृत्वा सर्वोत्तमश्च ज्येष्ठः आशोच्य
सर्वे प्रत्याख्यानं गृह्णति । अथवा सर्वमावश्यकं कृत्वा एकां
स्तुतिं दत्वा शेषे द्वे स्तुती कृत्वा शेषं गुरुसकाशे कुर्वति ॥
तदेवमुक्तं देशतः आवश्यकस्य करणमधुना सर्वत
कारणमाह ॥

युति मंगलं च काऊं, आगमणं होति अजिनिसिज्जातो ।

वितियपदे जयणाऊ, गिद्वानमादी उ कायव्वा ॥

अथवा प्रत्याख्यानं तदनन्तरं स्तुतिमंगलं च स्तुतित्रया
कर्षणरूपं तत्र कृत्वा अभिशय्यात आगमनं भवति । तत्रेयं
समाचारी गुरुसमीपे ज्येष्ठ एक आशोचयति आशोच्य प्रत्या-
ख्यानं गृह्णातीति शेषे ज्येष्ठस्य पुरत आशोचना प्रत्याख्यानं च
कृतं वन्दनं च सर्वे ददाति कामणं च । चितीयपदे अपवा-
दपदे ग्ञानादिषु प्रयोजनेषु नजना कर्तव्या । किमुक्तं भवति
ग्ञानादिकं प्रयोजनमुद्दिश्य वसतौ नागच्छेयुरपीति ग्ञाना
दीन्येव प्रयोजनान्याह ॥

गेद्वम्मनाममाहिता, पदुठ अंते उरे निवेअगणी ॥

अहिगरणहत्थिय संजम ए, गेद्वम्मनिवेयणा नवरिं ॥

ग्वानन्वमेकस्य बहूनां साधूनां तत्राऽजवत् तत् सर्वेऽपि
साधवस्तत्र व्यापृतीचूता इति न वसतावागमनं अथवा
वर्षे पतितुमारश्च मिहिका वा पतितुं दद्या यद्वा (पठुत्ति)
प्रविष्टा कोऽप्यन्तराविरूपकरणाय तिष्ठति । अंतं पुरं वा तदा
नो निर्गतुमारश्च । तत्र च राजा उद्दोषितं यथा पुरुषेण न
केनापि ख्यासु संचरितव्यं । राजा वा तदा निर्गच्छति । तत्र
हयगजपुरुयादीनां संमर्दः आशिकार्योवांतरात्वे महान् उत्थि
तोऽधिकरणं वा गृहस्थेन समं कथमपि जातं बृहच्छ्रवणा
स्तदुपशमयितुं दद्या हस्तिसभ्रमो वा जातः । किमुक्तं भवति ।

हस्ती कथमप्याऽज्ञानस्तंभं जकवा गून्यासन स्वच्छया तदा परिभ्रमति । एतेषु कारणेषु नागच्छेयुरपि वसति नवरमेतेषु कारणेषु मध्ये ग्लानत्वे विशेषः यदि ग्लानत्वमागाढमुपजातमे कस्यबहूनां वा तदा गुरुणां निवेदना कर्त्तव्या ॥ व्य. १ उ. ॥ काशाद्यतिक्रमेणऽवश्यके प्रायश्चित्तम् । तथा च महानिशीये ७ अ. ॥

एवं जेणं जिक्खु सुताङ्कमेणं कालाङ्कमेणं आवस्सगं कुव्वीया । तस्स एणं कारणिगस्स मिबुक्कं गोयमा ! पायति उ वड्ढेसज्जा जइ एणं आकरिणिगतेसिं तूणं जहाजो गं चउत्थाई ॥

आवश्यकं च प्रमादो न कार्यः । पं० जा० ।

माकुणहप्पमायं, आवस्सएहिं संजमतवोतहाणेहिं ।

णिसारं माणुसं, दुद्धनद्वानं वियाणेत्ता ॥

(माकुण हप्पमायं,) अमानोना' प्रतिषेधे माकुरुत कपाययो-गादिभिः प्रमाद आवश्यकरणीयमावश्यक । किञ्चित् तदा-वश्यकं संयमतपोध्यानादिभिः । एष आवश्यक' तप एव उपधानं तपो पधानं किमर्थं । यस्मान्नि' सार मानुष्यं जल-बुद्बुदसमानं कुशाग्रजलविद्युत्सन्निभं चेत्यादि ततश्चैवं गुण जातीयं दुर्बलं दु प्राप्यमित्यर्थः । विविधमनेकप्रकारं वा ज्ञात्वा दिष्टंते ॥ प च. ॥

आवश्यकप्रमादे प्रायश्चित्तम् ॥

सेज्जयवं जेणं गणी किञ्चि आवस्सगं पमाएज्जा गोयमा ! जेणंगणा अकारणिगे किञ्ची खणमेगमवि पमाएसेणं अवढंउवड्ढेसज्जाजत्रोणं तुम महाकारणिगे वि संते गणी खणमेगमविणकिञ्चि णियमावस्सगं पमाए भेणं वंदे पू-दड्ढवे जावणं सिद्धे बुद्धे पारगए खीणट्टकम्ममझे नीरए उवड्ढेसज्जा सेसं तु महयाए वंधेणं सत्याणे चैव जाणिहिइ एवं पच्छिउत्ते विहिं सोउणाणुइती अदीणमणो जंजइय जइ थामं जे से आराहणे जणिण । महा० ७ अ० ॥ सम्प्राप्ते आवकस्य बह्वारनरतस्याऽप्यावश्यकं न उ खांता प्रवतीति दर्शयितुमाह ।

आवस्सएण एण, सावओ जइवि बहुरओ होइ ।

उक्खाणं तकिरियं, काही अविरेण काझेणं

आवश्यकं नैतेनेति पशुविधमावावश्यकरूपेण नतु दत्तधावना-दिना इत्यावश्यकेण आवको यद्यपि बहुरज्जा बहुवचमान-कर्म्मो व हुरतो वा विविधसाधारभासको भवति तथापीत्यध्या हाराद् हु खानां शारीरमानसानां (अतकिरिय) अतक्रियां विनाश करिष्यत्यचिरेण स्तोत्रेणैव काष्ठेन-अत्र चांतक्रिया-यां अनतरहेतुर्यथाख्यातचारित्र तथापि परपराहेतुर्विदमपि जायते सुदर्शनादेरिचेति । ध० १ अधि ॥

श्रावकस्याऽवश्यकम् ॥

अविहृद्धो ववडारो, काझे तइ जोयणं च संवरणं ।

चे इहरागमसवणं, सकारो वंदणार्थ्य ॥ पंचा०

नत्वावश्यककरणमित्यसगत श्रावकं प्रति व्रतादिवत्तस्याऽगमे विद्येतया उपदिष्टत्वात्तथा ह्यसौ उपासकदशादौ मूला-गमेनोपदेशोक्षापक चोपब्रज्यते तदुच्चाररूपे श्रावकप्रज्ञप्त्यादौ

च तथेहैव च श्रावकप्रतिदिनक्रियां प्रतिपादयताऽच चिश्चवदणमां इत्येतावदेवोक्तमथ ब्रूये ।

समणेण सावएण्य, अवस्सकायव्वयं हवइजम्हा ।

अंतोअहो निसिस्सय, तम्हा आवस्सयं नाम ॥

इत्यस्यामनुयोगवारगाथायां श्रावकस्य तदुपदिष्टमिष्टमि-च्छौ हेतु नैवं तत्र चैत्यवदनादिनैवावश्यकस्य गतार्थत्वा-द्यतोयदवावश्य कर्त्तव्यं तदेवावश्यकमवश्यकं तस्य च चैत्य-पूजावदनादिश्रावकस्य यदि पुनरिदं पशुविधावश्यकमवश्यकं तस्यतया श्रावकस्यापदिष्टमविप्यत्तदा य एवपशुविधावश्य-ककारी सपव श्रावकोऽविप्यन्नचैवर्मावरतानामपि सामायि-ककरिणां श्रावकत्वान्युपगमादिति । अत्रोच्यते । यदुक्तमु-पासकदशादावनुक्तत्वात् श्रावकाणामावश्यकमयुक्तमिति । तदयुक्तमनुपदिष्टत्वस्यासिद्धत्वात्तथाहि । यद्यप्युपासकदशा-दौ नोपदिष्ट । तत्तथां तथाप्यनुयोगद्वारेण्यु तदुपदिष्ट तथाहि ॥

जं इमंसमणे समणीवा सावए वा साविया वा तच्चित्ते तम्मणे जाव उज्जओकाजं उव्विहं आवस्सयं करंति सेत्तं दोउत्तरियं जावावस्सयंति ॥

यद्येक । चैत्यवन्दनादि श्रावकस्याऽवश्यकमिति तदप्यस-गत (मज्जयणउक्कवग्गो) इत्यादि तदेकार्थिकपदेापन्यासेन तस्य पशुधत्वेन निश्चितत्वात्तुमास्वतिवाचकेनाऽप्यस्य सम-र्थितत्वात्तथाहि । तेनेक्त । सम्यग् दर्शनसपन्न पशुधावश्य कनिरतश्च श्रावको जवतीति गम्यते । तथा अशरसमाचरित त्वादिजीतप्रवृत्तानामिहोपपद्यमानत्वेन जीताभिधानपचमव्य-वहारसमर्थितत्वात्तथा । यदुक्त । (समणेण सावएण य) इत्यत्र गाथायां यदि पशुधावश्यकं विवक्षितमभविप्यत्तदा तत्कारिण एव श्रावका अभविप्यन्नान्ये इति । तदप्यसगतं । श्रमणपक्षेऽप्यस्य दूषणस्य समानत्वात्तथाहि । य एव पशुधमा वश्यकं कुर्वन्ति त एव श्रमणा स्युस्ततश्च कारणजाते प्रति-क्रमणकारिणां मध्यमतीर्थसाधनाश्रमणता स्यान्न चैवमय चरमतीर्थसाधनाश्रित्येय गाथोक्ता । सत्य । केवल यदि श्रावकाणां पशुधाऽवश्यकप्रज्ञापनार्थापि स्यात्तदा किं दूषण-मिति । अथ ब्रूये पशुविधावश्यकमतिचारशुद्धिरूपं वर्तते । न च श्रावकाणामाशोचनादि दशप्रकारशुद्धेर्मध्यादेकापि प्रक-ल्पादिप्रभ्येषूपब्रज्यते । न च तेषामतिचारा घटते । सज्वलनो-दय एव तेषामुक्तत्वादित्यत्रोच्यते । यद्यपि श्रावकाणां प्रकल्पा दिप्रभ्येषु शुद्धिर्न च्छ्यते । तथाऽप्यसौ श्रावकजीतकल्पादे सका शादवश्या न्युपगतस्या । अन्ययोपासकदशासु यदुक्तं किञ्च भगवान् गौतममुनिरानन्दश्रावक प्रत्यवादीत् ॥

तु माणं आणं टाएयस्स अट्टस्म आओयाहि पणिकमादि निंदाहि गरिहाहि अहारिहं तवोकम्मपायाच्चित्तं पामे-वज्जाहीति ॥

तत्कथं घटेताऽतएव ज्ञापकादतिचारा अपि तेषा भवतीति सिद्धं यथाचारा असज्वलनोदयेऽपि भवन्ति । तथा प्रागुक्तं किञ्च यदीदं चैत्यवदनादिकमावश्यकं स्यात्तदाऽतो अतो-निसिस्सय इति मुनिवचनेन सन्ध्याद्वय एव श्रावकस्य तदि-धेय स्यात् श्रयते । पुनर्येवं ॥

दंसाणमुच्छिनिमित्तं, तिकाजं देवदण्णाऽयांति

अत सन्ध्यादयकरणानियमं पशुविधावश्यकस्योपब्रज्जने साधनामिवेति किञ्च ॥

सर्व्वंति जाणिज्जणं, विरडं खलु जस्सव्विया नत्थि ।

सोमव्वविरडवाइ, चकडदेसं च सर्व्वं च ॥

इत्यनया गाथया सामयिकसूत्रं सर्वशब्दवर्जं श्रावकस्याकं । चतुर्विंशतिस्तवस्तु सम्मग् दर्शनशुद्धिनिमित्तत्वात् सम्यग् दर्शनस्य च श्रावकस्याऽपि शोधनीयत्वात्कर्तृविशेषस्य चानभिहितत्वादाचरितत्वाच्चोपपन्न एवास्येति । किंचर्यापथिका प्रतिक्रमणस्य गमनागमनमात्रेण शब्देन जगवत्यां शखोपाख्यानकेषु पुष्कलिश्रावककृतत्वेन दर्शितत्वाच्चमनागमनशब्दस्य चर्यापथिकापर्यायतया जगवत्यामेव तेषुतेष्वख्यानकेषु शोधनिर्युक्तिचूर्ण्या च प्रसिद्धत्वादीर्यापथिकाकायोत्सर्गं च चतुर्विंशतिस्तवस्तवस्य प्रायश्चित्तनीयत्वाच्चाऽसौ सिद्ध इति वन्दनकमपि गुणवत् प्रतिपत्तिरूपत्वात् गुणवत् प्रतिपत्तेश्च श्रावकस्याऽप्यविरुद्धत्वात् कृष्णादिभिश्च तस्य प्रवर्तितत्वात्संगतमेवास्य नतु ॥

पंचमहव्यजुत्तो, अनन्नसमानपरिविज्जियमती य ।

संविग्गनिज्जरट्ठी, किंइ कम्मकरो, हवड साहुत्ति ॥

अनया निर्युक्तिगाथया साधुग्रहणेन श्रावकस्य व्यवच्छेदान्न सगतं । तस्य वन्दनकं नैव ततः साधुग्रहणं तत्र तदन्यवन्दनकोपब्रह्मणार्थं नतु श्रावकव्यवच्छेदार्थं । यदि तु व्यवच्छेदार्थमनविष्यत्तदा साध्या अपि व्यवच्छेदो नविष्यन्न चासौ सगतो मारुविशेषेण वन्दनकनिषेधाद्यदाह ।

मायरं पियरं वा वि, जेड्ढगं वा वि जायरं ।

किडकम्मं न कारेज्जा, सव्वेराइं णिए तदा ॥

तथा(पंचमहव्यजुत्तो) अनेन यथा महाव्रतग्रहणादणुव्रतयुक्तस्य व्यवच्छेदस्तथा पंचग्रहणाच्चतुर्मेहाव्रतयुक्तस्य मव्यतीर्थसाधोरपि व्यवच्छेदः स्यान्नचैतदिष्टमित्यतो निर्विशेष वन्दनकमपीति प्रतिक्रमणं तु सामान्यत ईर्यापथप्रतिक्रमणजननेनैव सिद्धमथ विचित्राभिग्रहवतां श्रावकाणां कथमेकेन प्रतिक्रमणसूत्रेण तदुपपद्यते । यतो प्रतिपन्नान्यतरव्रतस्य तदतिचारासभवस्तदस तत्र च तदुच्चारणमसगतमेवान्यथा महाव्रतातिचाराणामप्युच्चारणप्रसंग इति । नैवमप्रतिपन्नान्यतरव्रतस्यापितटातिचारोच्चारतो श्रद्धानादिविषयस्य प्रतिक्रमणस्यानुमतत्वाद्यत उक्त ॥

पणिसिद्धाण करणे, किच्चाणं अकरणे पणिकमणं ।

अमदहणेय तहा, विवरीयपस्ववणाए य ॥

अत एव साधुप्रतिपन्नास्वयुपासकनिश्चुप्रतिमासु (एगारस षड् उवासगपणिमाई वारसेई त्रिक्खुपणिमाडी) त्येव प्रतिक्रममिति । ननु यद्येव तदा साधुप्रतिक्रमणसूत्रेणैव ते प्रतिक्रमणमु को वा किमाइ केवज्ज श्रावकप्रतिक्रमणसूत्रमणुव्रतादिविषयस्य प्रतिसिद्धाचरणस्य प्रपंचानिघायकत्वात् सोपयोगतरमिति तेन ते प्रतिक्रममिति ननु साधुप्रतिक्रमणाङ्गिन्न श्रावकप्रतिक्रमणसूत्रमयुक्तं । निर्युक्तित्रायचूर्ण्यादिभिरतत्रितत्वेनार्थव्यान्नेवमावश्यकादिदशशास्त्रीव्यतिरेकेण निर्युक्तीनामन्नात्रे नोपपातिक्काशुपांगाना च चूर्ण्यभावेनानार्थत्वप्रसंगात्तत प्रतिक्रमणमप्यस्ति । तेषां कायोत्सर्गस्तु ईर्यापथप्रतिक्रमणात् पंचमप्रतिमाकरणात् सुमजाश्राविकादिनिदर्शनतश्च श्रावकस्य विप्रयतया प्रतिपत्तयो योऽत्र द्विसाधवोऽपि भंगभयात्साकार कायोत्सर्गं प्रतिपद्यते तदा गृहिभिः सुतरामसौ तथा प्रतिपत्तय माव्यपेक्षया नेशमनैष्टिकत्वादिनि । एव प्रत्या-

ख्यानकमपि नतु परिष्ठापनिकादय आकाराः साधूनामेव घटन्ते । ततो गृहिणामयुक्तमेतन्नैवं यतो यथा गुर्वादयः परिष्ठापनिकस्याऽनधिकारिणोऽपि यथा वा भगवतीयोगवाहिनो गृहस्थ ससृष्टाद्यनधिकारिणोऽपि परिष्ठापनिकाद्याकारोच्चारणेन प्रत्याख्याति अखनं सूत्रमुच्चारणीयमिति न्यायादेव गृहस्था अपीति न दोषस्तस्मात्पुत्रविधमप्यावश्यकं श्रावकस्यास्तीति प्रतिपत्तयमित्येवं प्रसंगेन विस्तरेणेति गायार्थः ॥ ४४ ॥ पंचा० १ वृ० ॥ ज्ञाता० १ अ० । ध० २ अधि० ॥

आवस्सय-आवश्यक- न० समग्रस्याऽपि गुणग्रामस्याऽवासकमित्यावश्यकम् । अनु० सामायिकादिके, । स्था० २ वा० ॥

आवासक-न० गुणशून्यमात्मानं मासमन्तादासयति गुणैरित्यावासकम-सामायिकादिके, ॥ ग० २ अधि० अथवा आऽऽवस्सयति प्राकृतशैल्याऽऽवासकम् ॥ गुणशून्यमात्मानं गुणैरावासयतीत्यावासकम् । गुणसाध्विध्यमात्मनः करोतीति ॥ आ० म० प्र० १ अ० । अनु० ॥

सन्निज्जन्नावत्यापप्पेहिं वावसयं गुणत्रो ।

साध्विध्यभावस्यापनैर्वा आवसकं गुणत इत्यावासकमुच्यते । इदमुक्तं भवति । वस निवास इति गुणशून्यमात्मानं गुणैरासमन्तादासयति गुणसाध्विध्यमात्मनः करोतीत्यावासकम् । अथ वा यद्वा वस्त्रं वासधूपादिनिस्तथा गुणैरासमन्तादात्मानं वासयति भावयात रजयत्यावासकम् । यदि वा वस आच्छादने गुणैरासमन्तादात्मानं षडयति षड सवरणे दोषेभ्यः सवृणोत्यावासकामिति विशेषे ॥

आवस्सयकरण-आवश्यककरण-न० केवलिसमुद्घातात्पूर्वं केवलिनो क्रियमाणे व्यापारजेदे, शब्दा ते स्वोपात्तमनुष्यायुपात्तः प्रकृत्यवशाद्भुक्तस्याऽन्तर्मुहुर्ते शेषे सिध्यत्पर्यायाज्जिमुक्त्वा अवश्यककरणमिति प्रश्ने प्रदर्श्यते । अन्वर्थत्वादवश्य कारणसंज्ञायाः जास्करवत् अवश्यकरणीयत्वादवश्यककरणं कुर्वतीति । कथमिदमावश्यककरणमिति कथमिदमत्वर्थेति दर्श्यते । अर्थमनुगता या सज्ञा सान्वर्था । अर्थमगीकृत्य प्रवर्तत इत्यर्थः । कथमिह यथा भास्करसज्ञा अन्वर्था । कथमन्वर्थाजास करोतीति भास्कर इति यो जासनाथमगीकृत्य प्रवर्तत इत्यर्थः । तथावश्यककरणमिति इय सज्ञा अन्वर्था कञ्चमिति चेत् ब्रूमहे । अवश्य क्रियत इत्यावश्यककरण इति । योऽवश्यकरणार्थोऽवश्यककर्तव्यतार्थमगीकृत्य प्रवर्तते यस्मात्तस्मात्सर्वकेवलिभिः सिरुच्यङ्गिरवश्यं क्रियमाणत्वादवश्यकरणमित्यर्थसंज्ञासिद्धिरथवावश्यं भाव आवश्यक कञ्च मनोज्ञादिभ्यश्चेति मनोज्ञादिरधिकृतत्वात् शुद्धिसत्यावश्यकसिद्धिः । आवश्यककरणं आवश्यककरणं । कुतः लोके दृष्टत्वाद् मल्लस्य कक्षावधकरणवत् यथा मल्लोयुयुत्सुनावध्वा शाटकं युच्यते । स हि प्रथममेव शाटकेन कक्षं बध्वा अतः परं कृतावश्यकं कक्षावधकरणं योद्गुमारभेत । तथांतरमुद्घूर्तय शेषेण केवलिभावसिद्धता प्रथममेवेदं करणं अवश्यककर्तव्यमित्यावश्यककरणमिति आ चू २ अ. ।

आवस्सयकिड-आवश्यककृत्ति-स्त्री० प्रतिक्रमणकरणे ध० ३ अधि० ॥

आवस्सयटीगा-आवश्यकटीका] स्त्री० हरिभञ्जस्वामिविरचित्यामावश्यकवृत्तौ, आव० ६ अ ॥

यदर्जितं विरचयता सुवोधां, पुण्यं मयाऽवश्यक

शास्त्रटीकां । जवे जवं तेन ममैवमेव, चूयाज्जिनांत्ते
ऽनुमतेः प्रयासः ॥ २ ॥

इयञ्च द्वाविंशतिसहस्रात्मिका “द्वाविंशतिसहस्राणि,
ग्रन्थाग्रन्यनिसख्यया । अनुष्टुप्संमान, मस्या उद्देशतः
कृतम्” १ आव ॥

आवस्सयणिज्जुत्ति-आवश्यकनिर्युक्ति स्त्री ऋषबाहुस्वा-
मिविरचितेआवश्यक व्याख्याने, । तथाचावश्यकनिर्युक्तिं
विवृण्वन् मलयगिरिराह । आम. प्र. १ अ. ।

नत्वा गुरुपदकमंत्रं, प्रजावतस्तस्य मन्दशक्तिरपि ॥

आवश्यकनिर्युक्तिं, विवृणोमि यथागमं स्पष्टम् ॥ ३ ॥

यद्यपि च विवृतयोऽस्या, स्तान्ति विचित्रास्तयापि
विषमास्ताः । सप्रति च जनो जग्धी, चूयानिति
विवृत्तिसंरम्भः ॥ ४ ॥

तत्र प्रेक्षावताम्प्रवृत्त्यर्थमादौ प्रयोजनादिकमुपन्यसनीयम
न्यथा न युक्तोऽयमावश्यकप्रारम्भप्रयासो निष्प्रयोजनत्वा-
त्कण्टकशास्त्रामर्दनवत् निरजिधेयत्वात्काकदन्तपरीक्षावत्
असवच्छत्वाद्दश दक्षिमानि परुषा इत्यादि वाक्यवत् ।
स्वेच्छाविरचित शास्त्रवद्वेत्याशङ्कतः प्रेक्षावन्तो न प्रवर्तेरन् ।
तथा मङ्गलमप्यादौ वक्तव्यमन्यथा ।

कर्तुं श्रोतृणां चाविद्येनेष्टद्वसिद्धियोगात् ॥

प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं फलादित्रितयंस्फुटं ॥

मंगलं चैव शास्त्रादौ, वाच्यामिष्टार्थसिद्ध्ये ॥ १ ॥

आवश्यकनिर्युक्तौ काश्चन निर्युक्तिगाया अन्यकतृकाः प्राक्कि-
प्तास्ताश्च टीकाकृता तत्र व्याख्यानावसरे तथा सूचितास्ता-
स्वपि काश्चिद्वैकाकारेण निर्युक्तिहृतत्वेन मता अपि अ-
न्यकतृका ष्टि क्लेपकश्रेणिशब्दे ॥ मलयगिरिवचसा दर्श-
यिष्यामि करणशब्देऽपि करणशब्दे ॥

आवस्सयपरिसुच्छि-आवश्यकपरिसुच्छि-स्त्री० अवश्यक-
णीययोगनिरतिचारतायाम् ॥

आवश्यकपरिसुच्छीय, ह्येति त्रिकलुप्तं त्रिगाई ॥

आवश्यकपरिसुच्छिश्चावश्यकरणयोगनिरतिचारता च
भवति भिक्षोर्भावसाधोर्भ्रगानीति दश० १० अ. ॥ १७ ॥ १७ ॥

आवस्सयवर्जित-आवश्यकव्यतिरिक्त- न० अंगवाह्य श्रु-
तमेदे, ॥

तथाचांगवाह्य श्रुतमधिक्य प्रश्नसूत्रमाह ।

सेकितं आवसनं २ च्चव्विहं पणत्तं । तंजहा । सामा-
इयं १ च्चवीसच्चउ २ वंदणयं ३ पणिकमणं ४ का-
उसगो ५ पन्नवाणं ६ । सेत्तआवस्सयं । सेकिं तं आ-
वस्सयवर्जितं । आवस्सयवर्जितं दुविहं पणत्तं । तंजहा ।

काद्विय उक्काद्वियं च । न० ॥

टी० ॥ अयंकि तद्गवाह्य सूरिराह ।

अंगवाह्यश्रुत द्विविधं प्रकृतं । तद्यथा । आवश्यक च आव-
श्यकव्यतिरिक्तं च । तत्रावश्यकं आवश्यक अवश्यक-
संन्यक्रियानुष्ठानमित्यर्थः । अथवा गुणानामभिविधिना वश्य
मात्मान करोतीत्यावश्यकं । अवश्यकसंन्यसामायािकादि
क्रियानुष्ठान तत्प्रतिपादकं श्रुतमपि आवश्यक । च शब्दः

स्वगतनेकमेदसूचकः । (से किं त) मित्यादि अथार्कितदा-
वश्यक । सूरिराह ॥

आवश्यक पद्विध प्रकृतं । तद्यथा । सामायिकमित्यादि निगद
सिद्ध सेत्तमित्यादि तदेतदावश्यकं सेकितमित्यादि । अत्र
कितदावश्यक व्यतिरिक्त वा आचार्य आह । आवश्यक व्य-
तिरिक्त द्विविध प्रकृतं । तद्यथा । काद्विकमुत्काद्विक च । तत्र
यद्विसनिशा प्रयमपश्चिम पौरुषीद्वये एव पठ्यते तत्का-
द्विक । काद्वेन निर्वृत्त काद्विकमिति त्युत्पत्तेः । यत्पुनः काद्व-
वेलावर्जं सर्वकाद्वेषु पठ्यते तदुत्काद्विक । आह च चर्षकृत
तत्यकाद्वियं दिणराएण पढम चरमपोरसी सुपदिज्जह । जं
पुणकाद्वेलावज्ज पढिवज्जह त च्चकाद्वियाति । तत्राऽल्प वक्त-
व्यकत्वात् नं टी० ॥

आवस्सयवर्जितेत्यादि । यदिह दिवसानिशा प्रयमपश्चिम
पौरुषीद्वये एव पठ्यते तत्काद्वेनिर्वृत्तं काद्विकमुत्तराध्ययनादि-
यत्पुनः काद्वेलावर्जं पठ्यते तदूर्ध्वं काद्विकादित्युत्काद्विक
दशवैकाद्विकादीनि । वा २ वा. ॥

आवस्सयावृत्ति-आवश्यकवृत्ति स्त्री० आवश्यकविवरणे आ
म. प्र. १ अ. ॥

आवस्सयविसुच्छि-आवश्यकविसुच्छि स्त्री० आवश्यकरणीय
योगनिरतिचारतायाम्, ॥

आवश्यकविसुच्छिश्रुतिहोर्भ्रगान्यकीर्तयन् । आवश्यकविसु-
च्छिश्चावश्यकरणीययोगनिरतिचारता । एतानि भिक्षोर्भ्रगान्य
कीर्तयन् गौतमादयो महर्षयः । चा० २७ चा० ॥

आवस्सयसुर्यखंध-आवश्यकश्रुतस्कंध-पु० पष्ठांश्रुतविशेषा-
णांस्कंध श्रुतस्कंधः । आवश्यक च तत् श्रुतस्कंधश्चावश्यक
श्रुतस्कंधः । अत्रवाऽऽवश्यकं च तत् श्रुतचावश्यक श्रुत ।
तस्यपरुष्ययनसमुदायात्मक आवश्यक श्रुत स्कंधः । स्वनाम
ख्यातं श्रुतविशेषे, । विशेषे । द्वा. ॥

आवस्सयसु जइसो, तत्यं गाइण अट्टपुच्छी ओ ।

ते होइ सुय खंधो, अऊयणा इं च नउ सेसा ॥

यथावश्यकस्याऽनुयोगस्तच्चावश्यक श्रुतविशेषस्तर्ह्यं चांगदी-
न्याश्रित्याद्यै पृच्छाः संजवाति । तद्यथा ।

आवस्स यन्न किं अंगं, अंगोइ सुयखंधो सुयखंधाअ-
ऊयण अऊयणाइं उद्देशो

उद्देशा इति अत्रोत्तरमाह ॥ इह तदा वश्यक परुष्ययन-
समुदायद्वयः श्रुतस्कंधः प्रत्येकमध्ययनानिच पणिति । शे-
पा पदप्रकारः प्रतिपेक्ष्याः असंजवित्वादििति । अत्रप्रेरकः
प्राह ।

ननु नंदिवरकाणे, जणियमणं गं उहं कओ संका ।

जणइ अक ओ संका, तम्स नियमं वदाए इ ।

ननु नद्ययने व्याख्यायमाने । (इम पुण वठवणं पणुच्च,
अगवाहिरस्स उद्देशोसमुद्देशो अणुप्राणश्रोगो पव्वत्त)
इत्यादिवचनादावश्यकमगवाह्यत्वाद्गं न जवतीति मणित-
मेवेति । कुनोऽत्राशंका येन प्रच्छा क्रियते । अत्र निर्वचनमाह ।
भायतेऽत्रोत्तर । श्रुतस्कंधादि विषये तावदस्त्येवा शंका ।
तत्राऽप्यर्थस्याऽनिर्णयत्वात् अतस्तद्विषयास्तावत्कर्त्तव्या एव
पृच्छाः । अगानगरूपतायामपि यदा नद्ययनमश्रुत्वा विनेय
प्रथमत एवद् गृणोति । तथा अश्रुते नंदिव्याख्यानेऽस्त्येव
च शंका । किमावश्यकमगं तद्दारा वेति । आह । ननु नद्य-

ध्ययनं श्रुत्वा तत् आवश्यकं श्रोतव्यमितीत्यं क्रमोऽतः कथं
नंघन्ययनस्य प्रथमव्याख्यानाकरणं येन प्रस्तुतशका स्यादि
त्याशंक्याह । (तस्ते) त्यादि तस्य प्रथमं नदिव्याख्यान
करणस्याऽत एवांगाङ्गप्रश्ननिर्णयवचनादाचार्योऽनियमं दर्श
यति । पुरुषाद्यपेक्षयाऽन्यथापि नंघादिव्याख्यानकरणादिति ।
आह । ननुमंगलार्थं सर्वेषामपि शास्त्राणामादौ नदिव्याख्या
नम् कर्तव्यमेवेति कथं तदनियम इत्याह ।

नाणाञ्जिहाणमित्त, मंगलमिष्टं नती एवरकाणं ।

इह सव्वत्याणे जुज्जइ, जं सावीसुं सुयखंधो ॥

ज्ञानपत्रकाभिधानमात्रमेव शास्त्रादौ मंगलमिष्टं ननु तस्या
नंघाः सर्वस्या अपि शास्त्ररूपाया इहास्थाने व्याख्यानं युज्यते
तथाहि पथि प्रसिद्धैर्मंगलचूतं दधिदूर्वाकृतादिवस्त्रनामभि-
धानदर्शनादीन्वेव मंगलतया गृह्यते ननु तद्भूतत्वं तद्गुणवर्णा
दीन्यपि क्रियते । तथेहापि ज्ञानोत्कीर्तनमात्रमेव मंगलं यु-
ज्यते ननु नदिव्याख्यानमिह तस्य स्थानत्वात्तद्व्याख्यानकशास्त्रा-
रंजे शास्त्रांतरचूताया नद्या व्याख्यानं युज्यते अतिप्रसगन्न च
घक्तव्यं सर्वशास्त्रांतरचूतैव नदी यद्यत्स्मात्सर्विष्वक्पृथगेव
श्रुतस्कंधतया सिद्धतिं प्रसिद्धा श्रुतस्कंधत्वं चास्याः पदवाक्य
समूहात्मकत्वेनैव द्रष्टव्यं नत्वध्ययनकलापात्मकं परिज्ञापित-
मेकाध्ययनरूपत्वेन रुढत्वात्तिति । ननु यदि नदिव्याख्यानस्य
स्थानमिह तर्हि किमितीत्यमादिवेव जवङ्गिज्ञानपत्रकं विस्तरेण
व्याख्यातमिति पौर्वापर्येण स्ववचननिरोध इत्याशंक्याह ।

इहसाणुगहसुइयं न उ नियमोयमहवा पवादीयं ।

दाऽज्जइ कहणा, एकयाऽ पुरिसादवि क्वाथ ।

इहावश्यकारंमे यद्विस्तरेण ज्ञानपत्रकस्यादौ व्याख्यानं
तत्सानुग्रहं शिष्याऽनुग्रहमास्थायोदितमस्माभिर्नपुनरयं निय-
म एव ज्ञानोत्कीर्तनमात्रस्यैव नियमेन मंगलतयात्राऽज्ञीष्टत्वा-
दथवा कथनया कथनविधेरपवादादोऽयं दृश्यते यथेह पुरुषा-
द्यपेक्षया कदा क्रमेणापि शास्त्राणि व्याख्यायन्ते अन्यारंजेअ-
थान्यद्वा व्याख्यायत इति तस्मादावश्यकश्रुतस्कंधस्याऽनुयोग
इति स्थितं किमिदानीं कर्तव्यमित्याह ।

आवस्यस्यसुयखंधो, नामं सत्यस्स तस्स जेजेया ।

ताइं अज्जयणाइं, नामो आवस्ययाऽणं ॥ १ ॥

कप्पोपिहविहाणं, जहत्थ मजहत्थउउमुष्मत्ति ।

नामे चैव परित्राग, चं जइ होहि इ जहउं ॥ २ ॥

इह प्रस्तुतशास्त्रस्यावश्यकश्रुतस्कंध इति नाम तस्यचावश्य
कस्य ये सामायिकादयः पक्षेद्राः स्तान्यध्ययनान्यऽभिधीयंते
तत् आवश्यकादिपदानामावश्यकं श्रुतस्कंधोऽध्ययनमित्येषां
पदानां न्यासो निक्षेप पृथक्कार्यं कुतश्चन्यस्मरुतेतोर्यताकिञ्चि-
द्विज्ञान तावद्यथार्थं भवति यथा दीपो दहन् इत्यादि । किञ्चित्
त्वययार्थं भवति यथापलाशो मरुप इत्यादि अपरं त्वयर्थं ज्ञानमव-
ति यथा मित्यकपित्यइत्यादि यथार्थं च शास्त्राभिधानमित्य-
ते तत्रैव समुदायार्थावगतेरतो नाम्न्येव परीक्षाविवारणाक्रिय-
ते ननोप्राप्तमिष्टं याद्वि यथार्थं स्यादिति । विज्ञे० ॥

अथ सामायिकाद्यध्ययनानामर्थाधिकारदर्शनार्थं प्रस्ताव-
नामाह ।

किंपुण त्क्कयणं, जेणउत्तन्या हिगाराविणिउचं ।

सामायाऽयाणां, ने य इमे तज्जहानंखं ॥

आह किं पुनरिह कारणं येन परमध्ययननिर्दिष्टमावश्यकं परमध्य

यनानि तत्र तेज्यं परमध्ययनमिति समासः अत्रोच्यते । येन
परमध्ययनार्थाधिकारविनिर्युक्तं नियुक्तं ।

निबद्धं तं च परमार्थाधिकारा सामायिकादीनां षष्ठाध्ययनानां
यथासख्यमेव दृष्टव्या इति । विशेषः ॥

नन्वावश्यकं किमिति परमध्ययनान्यत्रोच्यते परमार्थाधि-
कारयोगात् के पुनस्ते इत्याशंक्य तदुपदर्शनार्थमाह ।

आवास्सगस्त एं इमे अत्याहिगारा जवंति । तंजहा ।

सावज्जजोगविरइ, उक्कित्तएगुणवउयपरिवत्ती । खद्वि

अस्सय निदप्पा, वणातीगिच्छं गुणधारणं चैव ॥

आवश्यकपरमध्ययनस्य वक्ष्यमाणा अर्थाधिकारा जवंति । त-
द्यथा । सावज्जजोगगाहा व्याख्या । प्रथमेसामायिकवक्षणे
अध्ययने प्राणातिपातादिसर्वसावद्योगाविरतिरर्थाधिकारः
(उक्कितणत्ति) द्वितीये चतुर्विंशतिस्तवाध्ययने प्रधानकर्म-
कारणत्वाद्ब्रह्मवर्धाधिगुच्छिहेतुत्वात्पुनर्बोधितानफत्त्वात्सा-
वद्योगविरत्युपदेशकत्वेनोपकारित्वाच्च तीर्थकरण गुणो-
त्कीर्तनार्थाधिकारः ॥ (गुणओयपरिवत्ति) गुणा मूढोत्तर-
गुणरूपा त्रतपि एरुविशुद्ध्यादयो विद्यते यस्य स गुणवांस्त-
स्य प्रतिपत्तिर्वदनादिकं कर्त्तव्येति तृतीये वदनाध्ययनेऽर्थाधि-
कारश्च शब्दाः पुष्पादस्त्रने गुणवतोऽपि प्रतिपत्तिकर्तव्येति द्रष्ट-
व्यं । उक्तं च ॥

परियायपरिसपुरिसं, खेत्तं काळं च आगमं नाउं ।

कारणाजाए ताए, जाहारिहं जस्सं संजोगं ॥

(खद्वियस्स य निदणत्ते) स्वद्वितस्य मूढोत्तरगुणेषुप्रमा-
दाचीर्णस्य प्रत्यागमसवेगस्य जतोर्विशुद्ध्यमानाध्यवसायस्या
कार्यमिदमिति भावयतो निदाप्रतिक्रमणे अर्थाधिकारः । व्रण-
ति गच्छतीतिव्रणः । व्रणचिकित्सा कायोत्सर्गाध्ययनेऽर्थाधि-
कारः । इदमक्तं भवति । चारित्र्यपुरुषस्य योऽतिचाररूपो
भावव्रणस्तस्य दशविधप्रायाश्चित्त भेषजेन कायोत्सर्गा-
ध्ययने चिकित्सा प्रतिपाद्यते (गुणधारणा चैवत्ति)
गुणधारणा प्रत्याख्यानाध्ययने अर्थाधिकारः । अयमत्र
जावार्थः । मूढगुणोत्तरगुणप्रतिपत्तिस्तस्याश्च निरतिचार
संधारणं यथा भवति तथा प्रत्याख्यानाध्ययने प्ररूपणां
करिष्यते च शब्दादन्येऽर्थाधिकारा विज्ञेयाः । एवकारोऽवधारण
इति गार्थार्थः । तदेव यदादौ प्रतिज्ञातमावश्यकं निक्षेपस्या-
मीति इत्यादि । तत्रावश्यकश्रुतस्कंधवक्षणाणि त्रीणि पदानि
निकिसानि । सांप्रतं त्वध्ययनपदमत्रसरयात मपि निक्षेपस्यते
वक्ष्यमाणनिक्षेपाद्युयोगधारणोद्यनिष्पन्ननिक्षेपे तस्य निक्षेप्य
मानत्वादत्रापि भणने च ग्रंथगौरवापत्तेरिति ॥

इदानीमावश्यकस्य यद्व्याख्यानं यच्च व्याख्येयं तदुपदर्श-
यन्नाह ।

आवस्यस्यस्स एसो, पिंरुत्थो वसिओ समासेणं ।

एत्तो एकेकं पुण, अज्जयणं कित्तइस्सामि ॥ १ ॥

तं जहा । समाइयं ? चउवीमत्यओ २ वंदणय ३

परिकमणं ४ काउसगो ५ पच्चखाणं ॥

व्या० आवश्यकस्यावश्यकपदाभिधयेस्य शास्त्रस्य एष
पूर्वोक्तप्रकारपिपरमादिस्समुदायार्थो वर्णितः कथितः । समा-
सेन मक्षेपेण । इदमत्र दृश्यं । आवश्यकश्रुतस्कंध इति शास्त्र
नाम पूर्वं व्याख्यातं । तच्च सामर्थ्यं ततश्च यथा सात्वर्थादा

चारदीनामत एव तद्वाच्यशास्त्रस्य चारित्र्याद्यचारोऽत्राभिधास्यते इत्यादिब्रह्मण समुदायार्थं प्रतिपादितो भवत्येवमत्राप्यावश्यकश्रुतस्कन्ध इति सान्न्वर्थनामकथनादेवावश्य करणीय सावद्ययोगविरत्यादिक वस्त्वत्राभिधास्यत इति समुदायार्थं प्रतिपादितो भवति अत ऊर्ध्वं पुनरेकैकमध्ययनं कीर्त्तयित्वामीति गाथार्थं । तत्कीर्त्तनार्थमेवाह तद्यथा सामायिक चतुर्विंशतिस्तवो वदन प्रतिक्रमण कायोत्सर्गप्रत्याख्यानं । विशेषे ० । आ० म० प्र १ अ ॥

आवस्सयाणुओग-आवश्यकानुयोग-पुं० आवश्यकव्याख्याने अनु० । आ० नू ० १ अ । विशेषे ० ॥

क्यपवयणप्पणामो, वोच्चं चरणगुणसंगहं सयद्वं ।

आवस्सयाणुओगं, गुरुवणसाणुसारेणं ॥

व्याख्या । वोच्चमिति क्रिया वक्ष्येऽभिधास्येत्यर्थः । किमित्याह (आवस्सयाणुओगति) अवश्य कर्तव्यमावश्यकं सामायिकादिरूपं । क्वचिद्वासायाणुयोगमिति पाठस्तत्राभ्यासमतात् ज्ञानादिगुणै र्ज्ञान्य जीव वासयति तैर्युक्तं करोतीत्यावासकं सामायिकादिरूपमेव तस्य वक्ष्यमाणशब्दार्थोऽनुयोगो व्याख्यान विधिप्रतिषेधाच्चात्मर्थप्ररूपणमित्यर्थः किंविशिष्ट सन्नित्याह (क्यपवयणप्पणामोत्ति) प्रोच्यते ऽनेनास्मादस्मिन्वा जीवाद्य पदार्था इति प्रवचन । अथ वा प्रशब्दस्याव्ययत्वेनाऽनेकार्थद्योतकत्वात्प्रगत जीवादिपदार्थव्यापक प्रशस्तमादौ वा वचन छादशांग गणिपिटक आदित्व चास्य विवक्तितीर्थकरोपेक्षया द्रष्टव्य । नमस्तीर्थयितेति वचनात्तीर्थकरोणापि तन्नमस्करणादिति । अथवा जीवादित्वं प्रवक्तीति प्रवचनमिति व्युत्पत्तेर्छादशांग गणिपिटकोपयोगानन्वत्वात् चतुर्विंशतीश्रमणसंघोऽपि प्रवचनमुच्यते । कृतो विहितो यथोक्तप्रवचनस्य प्रणामो नमस्कारो येन मया सोऽहं कृतप्रवचनप्रणाम किंस्वरूपमावश्यकानुयोगमित्याह (चरणगुणसंगहनि) चर्यते मुमुक्षुजिग्रासेत्यने इति चरण । अथवा चर्यते गम्यते प्राप्यते भवोदधे परकृत्वमनेनेति चरण । अतश्चमणधर्मादयो मृद्गुणा गुण्यते सख्यायत इति गुणां पिरुविशुच्छाद्युत्तरगुणरूपा चरणच गुणाश्च चरणगुणाः अथवा चरणग्रहं सर्वतो देशतश्च चाग्निमिह विवक्ति । गुणशब्देन तु दर्शनज्ञाने ततश्च चरण च गुणौ च चरणगुणास्तेषां सगृहीति सप्रहश्चरणगुणसंग्रहस्त स च देशतोऽपि प्रवतीत्याह । सकल परिपूर्णं आह । न्वावश्यकानुयोगस्तावदावश्यकव्याख्या न । चरणगुणसंग्रहस्तु ज्ञानदर्शनचारित्र्यमगृहीतिरूपस्ततोऽत्यतजिज्ञाधिकरणत्वात्कथमनयो सामानाधिकरण्य सत्य किंतु (सामाज्य च निविह सम्मत्सुख तहाचरित्त चेत्यादि) वक्ष्यमाणवचनादेकोऽपि सामायिकानुयोगस्तावत्सपूर्णं चरणगुणसंग्रहक । किं पुन सकलावश्यकानुयोगस्ततश्च सपूर्णं चरणगुणसंग्रहयुक्तत्वादावश्यकानुयोगोऽपि सपूर्णं चरणगुणसंग्रहत्वेनेको यथा द्रुयोगा ह्येन पुरुष इत्यदोष अथ वा चरणगुणानां संग्रहोयत्राऽवश्यकानुयोगोऽसौ चरणगुणसंग्रह इति बहुव्रीहियुक्ते प्रथमेव नास्ति केवलमस्मिन् पक्षे सकलमिति विशेषणमावश्यकानुयोगस्य चरणगुणसंग्रहसंपूर्णत्वापेक्षैव द्रष्टव्यमित्येतच्च कष्टगन्यमित्युपेक्षते । आह । ननु यदि (सामाज्य च निविह) मित्यादि वक्ष्यमाणवचनात्सामायिकस्य सपूर्णं चरणगुणसंग्रहकत्वं ताहं तदनुयोगस्य तद्रूपत्वे किमायान नैतदेव सामायिकादि व्याख्येय अनुयो-

गस्तु व्याख्यान व्याख्येयव्याख्यानयोश्चैकान्निप्रायत्वादिहाभेदेन विवक्तित्वाददोषः इत्यहमिति चर्यति अनेन च सपूर्णं चरणगुणसंग्रहब्रह्मणेन स्वरूपविशेषणेनावश्यकानुयोगस्य महार्थतां दर्शयति ज्ञाप्यकारः । आह । ननु यदि त्वया आवश्यकानुयोगः स्वमनीषिकया वक्ष्यते तदाऽनादेय एवाय प्रेक्षावता ह्यस्यत्वे सति स्वतंत्रतयाभिधीयमानत्वात्तथापुरुषवाक्यवदिति परवचनमाशक्य तदुपन्यस्तहेतोरसिद्धतां उपदर्शयन्नाह (गुरुवणसाणुसारेणति) गृणति तत्त्वमिति गुरुवस्तीर्थकरगणधरादयस्तेषामुपदेशो भणन तदनुसारेण तत्पारतन्त्र्यणावश्यकानुयोगमह वक्ष्ये ननु स्वमनीषिकया अत स्वतंत्रतयाऽभिधीयमानत्वादित्यसिद्धो हेतुरिति ज्ञाप्य । यो हि ह्यस्य सन्परमगुरुपदशानपेक्ष स्वतंत्रमेव वक्ति ख्यापुरुषस्येव तस्य वचोऽनादेयमिति ॥

वयमपि मन्यामहे केवलं तदिह नास्ति परमगुरुपदेशानुसारं णैवावश्यकानुयोगस्य मयाऽभिधीयमानत्वादिति । तदेव कृतप्रवचनप्रणामो गुरुपदेशनिश्चयसकत्वं चरणगुणसंग्रहस्यमावश्यकानुयोगमह वक्ष्ये इति पितार्थः ॥

आह । ननु श्रीमद्ब्रह्मवाहुप्रणीता सामायिकानियुक्तिगिह भाष्ये व्याख्यास्यते । तत्कथमिदमावश्यकानुयोगोऽभिधीयते तदेवमभिप्रायापरिज्ञानात्तथाह । सामायिकस्य परविधावश्यकैकदेशत्वादावश्यकरूपता तावन्न विरुध्यते । नन्निर्युक्तिम्न तद्वाख्यानरूपैव व्याख्यानयोश्चैकान्निप्रायत्वादेककन्वामित्यनतरमेवोक्तं । तस्मात्सामायिकस्य नन्निर्युक्तेश्च सर्वस्यावश्यकत्वात्तस्य चेह व्याख्यायमानत्वादावश्यकानुयोगरूपता ज्ञाप्यस्य न विहन्यत इत्यत्रविस्तरेण । अस्याश्च गाथाया प्रथमपादेन विप्रसघातार्थं मंगत्रेहेतुत्वादिष्टेवतानमस्कारः कृत । अत्रपादत्रयेण त्वभिधेयप्रयोजनसंबन्धाभिधानमकारि । तत्रावश्यकानुयोग वक्ष्ये इति श्रुता आवश्यकानुयोगोऽस्यशास्त्रस्याऽभिधेय इति साक्षादेवोक्त प्रयोजनसंबन्धो तु सामर्थ्यादुक्तोत्थाह सपूर्णं चरणगुणसंग्रहकत्वं दर्शयता ज्ञानदर्शनचा रित्राधारताऽस्य शास्त्रस्य दर्शिता भवति । तद्रूपाणि शास्त्राणि पाठनश्रवणादिजिगृह्यमानानि स्वर्गोपवर्गप्राप्तिनिग्रधनानि भवतीति प्रतीतमेव । अत स्वर्गमोक्षप्राप्ताभिरस्य शास्त्रस्य प्रयोजनमिति सामर्थ्यादुक्तं भवति । अभिधेयाऽभिधायकयोश्च वाचकब्रह्मण संबन्धोऽप्यर्थादनिहितो भवति । अस्यां च संबन्धप्रयोजनाभिधानादिचर्योर्थां यदपि वक्तव्यमस्मिन् केव न बहुषु शास्त्रेऽतिचरितत्वेन सुप्रतीतत्वात्तथाविधिसाध्य शून्यत्वाच्च नेहोच्यते । अनेन चाऽभिधेयामिधानेन शास्त्रस्य श्रवणादौ शिष्यप्रवृत्ति साधिता भवति । अन्यथा हि न श्रवणादियोगमिदं निरभिधेयत्वात्काकटंनपरीक्षावदित्याशस्य नैकश्चिन्प्रवर्त्तते । उक्तञ्च ॥

भीसपवित्तिनिमित्तं, अभिधेयपत्रो अणाडं संवन्तो ।

ओवत्तयाडं सत्ये, तन्मुन्नत्तं मुणिज्जिहग ॥

एव मंगत्राद्यभिधाने व्यवस्थापिते कश्चिदाह । नन्वहंदाद्य एवष्टेवतात्वेन प्रसिद्धास्मन्तिकमिति तान्विहाय प्रयुक्ता प्रवचनस्य नमस्कारः कृतः । इत्यत्रोच्यते । नमस्तीर्थयितेति वचनात् दर्शनादीनामपि वचनमेव नमस्करणीयं अथ चार्हंदाद्योप्यस्मदादिभिः प्रवचनोपदेशेनैव ज्ञायते तीर्थमपि च चिरं तत्र प्रवचनावष्टेनैव प्रवर्त्तत इत्यादिविचक्ष्याऽहंदादिच्योपि प्रवचनस्य प्रधानत्वान्ज्ञानादिगुणा मकन्वाचेष्टेवतात्वं न विरुध्यत

आवस्ययाणुओग.

प्रवचनमस्कारं च कुर्वन्निः पूज्यैः सिद्धांततत्वावगमरसाऽनु-
रजितहृदयत्वादात्मन प्रवचनभक्त्यतिशय-प्रख्यापितो भवति
इत्यत्रमिति विस्तरेण । मंगलादिविचारविषयहाक्केपपरिहारा
दिकमिहैव ग्रथकारोऽपि सक्केपेण वक्ष्यतीति तदेवमिय गाथा
मर्वोऽपि चाय ग्रथो महामतिमिः पूर्वसूरिभिर्गभीरवाक्यप्र-
वक्षे व्युत्पन्नमणितिप्रकारेण व्याख्यातः तच्च व्याख्यान
मित्य युक्तमपि गौरव्वं पांशुरोगन्यायेन मतिमांघ्यात्सांप्रतकाङ्क्षी-
नशिष्याणां न तथाविधार्थावगमहेतुतां प्रतिपद्यत इत्याकक्ष्य
मदमतिनापि मया तेषां मदतरमतीनां शिष्याणां अर्थावगमनि-
मित्तममुना ऋजुमणितिप्रकारेणैय गाथा व्याख्याता । सर्वोऽपि
च ग्रथोऽयमनेनोद्धेलेन व्याख्यास्यत इति प्रतिपत्तव्य । न च
वक्तव्यं येषां महामतिपूर्वपुरुषवचनैरर्थावबोधो न स्पष्टते तेषां
मदबुद्धेर्भवतो वचनेन कुनोऽयंसंपत्स्यते इति यतो जायत एव
ममानशीलवचनैः समानशीलानामर्थप्रतिपत्तिर्यदाह ।

गामिद्वयुणा गामिद्वु, एहिं मिच्छाण हुति मिच्छेहिं ।

मम्मं पफिवत्ती ओ, अत्यस्स नविबुहज्जणिणहिं ॥

नियजामायेज्जाणंति, समाणसीलंमि अपफिवत्ती ।

जायं मंडस्स वि, न उण विविह सकयपवंधेहिं ॥

इत्यंबवहुमापितेनेति गार्थः । आवस्यकानुयोगोऽत्राऽभि-
धास्यत इत्युक्तं किंपुनरस्य फल्लादिकं यदवगम्य वय तच्चूव-
णादौ प्रवर्त्तामह इति प्रेक्षावच्छिष्यवचनमाशक्यावस्यकानु-
योगस्य फल्लादीन्यभिधित्सुस्तत्संग्रहपरां चारगाथामाह ॥

तस्मफल्लजोगमंगल, समुदायत्या तहेवदाराइं ।

तन्नेयनिरुत्तकम, पओयणाइं चवचाइं ॥

व्याख्या । तस्येत्यावस्यकानुयोगस्य प्रेक्षावतांप्रवृत्तिनिमित्त
फलं मोक्षप्राप्तिद्वक्कणं तावदत्रग्रथेवक्तव्यं ततोऽस्यप्रयोग-शि-
ष्यप्रदाने संबंधोऽवसरः प्रस्तावो वाच्यः । आवस्यकानुयोगे च
क्रियमाणे किं मंगलमित्येतदपि निरूपणीयं सामायिकाद्यध्य-
नानां (सावज्जजोगविरं ओ, किच्छणगुणवओ अपफिवत्ती)
त्यादिगाथया समुदायार्थश्च सावद्ययोगविरत्यादिकोऽभिधा-
नीय । फल्लं च योगश्च मंगलं च समुदायार्थश्चेति समासः
(तहेवदाराइंति) तथा चाराणि चोपक्रमनिकेपाट्टीनि कथनी-
यानि तेषांचाराणां भेदोवक्तव्य । तद्यथा आनुपूर्वी । नामप्रमा-
णवक्तव्यतार्थाधिकारसमवतारभेदादुपक्रमं पाढा । ओवनि-
प्पन्ननामनिप्पन्नसूत्रावापकानिप्पन्नभेदाद्विद्वेपस्त्रिधा । सूत्रनि-
युक्तिभेदादनुगमो द्विधा । नैगमादिभेदादत्रया सप्तविधा इत्यादि ।
उपक्रमणमुपक्रमो निकेपणं निकेप इत्यादि निरुक्तं च शब्द-
न्युत्पत्तिरूप भणनीय । तथा (कमत्ति) तेषामुपक्रमादि चारा-
णांप्रथममुपक्रम एव ततो यथाक्रम निकेपाट्टय एवेत्येवरूपो
योऽसौ नियतक्रमं सयुक्त्याभिधानतोनिहैष्टयो युक्तिं चात्रैव
वक्ष्यति । तद्यथा नानुपक्रांतं निक्षिप्यतेना निक्षिप्यनुगम्यत
इत्यादि तयोपक्रमादिचाराणां एवं प्रयोजनं शास्त्रोपकाररूपं
मंगलरक्षणं वाच्य । यथा संप्राकारं महानगरं किमप्यहनचार
लोफस्य न अग्रणीय भवत्येकादिचारेोपनमपि छुजनिर्गमप्र-
देश जायते चतुर्धागेपंतं तु सर्वजनाभिगमनीयं सुखनिर्गम-
प्रदेशं च सपद्यते । एवं शास्त्रमप्युपक्रमादिचतुर्धारेयुक्तं सुबोध
सुस्मृतिनधारणादिनपन्न भवतीत्येवमुपक्रमादि चाराणां
सुगमावबोधार्थरूपं शास्त्रोपकारः प्रयोजनमिहवक्ष्यत इति
भाव । भेदश्च निरुक्तं क्रमस्य प्रयोजनं चेति च्छहत्वा पञ्चात्ते

पामुपक्रमादिचाराणां त्रैदनिरुक्तक्रमप्रयोजनानीत्येव पृष्टीतपु-
रुषसमासोविधेयः । च. समुच्चये वाच्यानीति यथा योगमर्थतः
सर्वत्र योजितमेवेति द्वारगाथासंक्षेपार्थः ॥ २ ॥ विस्तरार्थेतु
भाष्यकार एव दिदर्शयिष्युर्थयोद्देशं निर्देश इति कृत्वा प्रेक्षावतां
प्रवृत्त्यर्थमावस्यकानुयोगफलप्रतिपादितां तावदाथामाह ।

नाणाकिरियाहिं मुखो, तम्मयमावस्सयं जओतेणं ।

तन्वक्खाणारंजो, कारणओकज्जासिच्छित्ति ॥

व्याख्या । ज्ञानच सम्यग्ऽवबोधरूपं क्रियाच तत्पूर्वकसावधा-
ऽवस्ययोगनिवृत्तिप्रवृत्तिरूपा ज्ञानाक्रिये ताच्यां तावन्मोक्षोऽश-
पकर्ममद्वकलकाभावरूप साध्यत इति सर्वेषामपि शिष्यानां प्र-
माणसिद्धमेव दर्शनस्य ज्ञान एवांतर्निहितत्वादिति । यदि नाम
ज्ञानक्रियाच्यां मोक्षस्तर्ह्यावस्यकानुयोगस्य किमायातं येन फ-
लवत्तया प्रेक्षावतां तत्र प्रवृत्तिः स्यादित्याह तन्मयमावस्यकं
ताच्यां ज्ञानक्रियाच्यां निवृत्ततन्मयं ज्ञानक्रियास्वरूपमावस्यकं
तत्कारणत्वादिति भावः । यथा ह्यायुर्वृद्धिकारणत्वेनोपचारा-
ल्लोके घृतमायुरुच्यते नरूवदोदकं वा पादरोगकारणत्वात्तथैवा-
भिधीयते एवं प्रस्तुतानुयोगविषयीकृतं सामायिकादिपरुध्य-
नसूत्रात्मकमावस्यकमपि सम्यग्ज्ञानक्रियाकारणत्वात्स्वरूप-
मेव तदध्ययनश्रवणचित्तनतदुक्ताचरणप्रवृत्तानामवस्य सम्यग्-
ज्ञानक्रियाप्राप्तेस्तस्मादुक्तन्यायेन ज्ञानक्रियात्मकं यत्भावस्यक-
मतस्तस्यावस्यकस्य व्याख्यानं अनुयोगस्तद्व्याख्यानं तस्यारं-
त्रप्रेक्षावता क्रियमाणो न विरुध्यते । आवस्यकत्सम्यक्ज्ञानक्रि-
याप्राप्तिचारेण मोक्षद्वक्कणफलसिद्धेः । नान्वित्यंतर्ह्यावस्यकात्स-
म्यग्ज्ञानक्रियाप्राप्तिस्ताच्यां च मोक्षद्वक्कणफलसिद्धिरित्येव
मावस्यकस्यैव पारंपर्येणमोक्षात्मकफलं स्यात् न पुनस्यदनु-
योगस्य फल्लचित्ता त्वस्यैवेह प्रस्तुतेतिचेत्सत्य किन्वावस्यकं
व्याख्येयं तद्व्याख्यानं चानुयोगो व्याख्यानेचव्याख्येयगत एव
सर्वोऽभिप्रायः प्रकटीक्रियतेऽतोव्याख्येयस्ययत्फलं व्याख्या-
नस्य तत्सुतरामवसेयं तयोरेकाऽभिप्रायत्वात् तस्मात् मोक्षद्व-
क्कणं फल्लमभिवाञ्छता आवस्यकानुयोगेऽवस्य प्रवर्तितव्यमेव
ततोऽपि ज्ञानक्रियाप्राप्ते स्ताच्यां च मोक्षफलसिद्धिरिति ।

यदि नामावस्यकानुयोगतो ज्ञानक्रियावाऽसिस्ताच्यां च मो-
क्षासिद्धिस्तथापि किमिति तत्र प्रवृत्तित्वं न पुनर्यत्र कुप्रचित्प-
ष्टि तत्रादावित्याह । कारणात्कार्यसिद्धिर्नाकारणादिति कृत्वा
कारणे हि सुविचेचितेप्रवर्त्तमानाः प्रेक्षावतः समीहितमप्रति
इत कार्यमासादयंति नाकारणे अन्यथा नृणादपि हिरण्यम-
णिमौक्तिकावाप्ते सर्वविश्वमदरिद्धं स्यात्कारणं च पारंपर्ये-
णावस्यकानुयोग एव मोक्षस्य नपष्टि तत्रादिक ज्ञानक्रियाज-
ननचारेण तस्य मोक्षसंसाधकत्वादितरस्य तु पारंपर्येणापि-
तदसाधकत्वादिति गात्रार्थः ।

उक्तं फल्लद्वारमधुना योगद्वारमभिधित्सुराह ।

जन्वस्स मोक्खवपग्गाहि, लासिणो त्तिअगुरूवएसस्स ।

आऽए जोगामिणं, वात्तगिवाणस्स वाहारं ॥

व्याख्या । यदादौ प्रतिज्ञातं शिष्यप्रदानेऽस्य योगोऽवसरो
वाच्यइति । तत्राह । समस्तद्व्यादशांगाऽध्ययनकालस्यादौ प्रथ-
ममिदं परुधिधमावस्यकं योग्यमुपदिशति मुनयः शेषसमग्रश्रुत
प्रदानकालस्यादौ प्रथममेवावस्यकप्रदानस्याऽवसरइतिभावः
कस्य पुनरिदमावस्यकं योग्यमादिशति मुनय इत्याह । भव्य
स्यमुक्तिगमनयोग्यस्य जतोः स च कश्चिद्दूरजन्वोऽसजातः

मोक्षमार्गाभिलाषोऽपि भवति । तद्व्यवच्छेदार्थमाह । मोक्ष-
मार्गः सम्यक् ज्ञानदर्शनचारित्र्यरूपस्तमुत्तरोत्तरविशुद्धिरूपम-
न्निवृत्तं शीघ्रमस्य स तस्य अयं चैवविधोऽपरिणतगुरुपदे-
शोऽपि स्यात्तन्निरासार्थमाह । स्थितः कर्तव्यतया परिणतो
गुरुपदेशो यस्यासौ स्थितगुरुपदेशस्तस्य किं यथायोग्यमुप-
दिशतीत्याह । बाह्यग्लानयोरिवाहारं यथापदिशति मियजेति
गम्यते, । इदमुक्तं भवति । यथा आदौ बाह्यस्य कोमलमधुरा-
दिक ग्लानस्य च पेयमुद्गयूपपादिकं तत्कालोचितं उत्तरोत्त-
रखलपुष्ट्यादिहेतुमाहारयोम्य भेषजं समुपदिशति तथेहापि-
भव्यादिविशेषण विशिष्टस्य जतोरदाविदमेवावश्यकमुत्त-
रोत्तरगुणवृद्धिहेतुचूतयोम्यमुपदिशति तीर्थकरणधरा इति
आवश्यकस्य चादौ शिष्यप्रदानाऽवसरे प्रतिपादिते तदनुयो-
गस्याऽसौ प्रतिपादित एव रूपव्यस्तथोरेकत्वस्यानतरमेवा-
स्यात्त्वादिति गाथार्थः ॥ ४ ॥

आह ननु यस्य प्रव्यादिविशेषणविशिष्टस्यादौ योग्यमिद-
मावश्यक तस्मै योग्यमित्येतावन्मात्रमेव ज्ञात्वा तद्दत्त्याचार्या
आदौ स्वित्योऽपि तत्र कश्चिद्विधिरपेक्षणीय इति शिष्यवच-
नमाशक्यास्मिन्नेवानुयोगद्वारे तद्दानविधानादि किञ्चिद्विज्ञातः
प्रासंगिकमभिधत्सुराह ।

कयपंचनमुक्कारस्त, दित्तिसामास्यायं विहिणा ।

आवस्सयमायरिया, कमेण तो सेसयमुअं पि ॥

व्याख्या । प्रव्यादिविशेषणविशिष्टस्याऽपि शिष्यस्य कृत-
पंचनमस्कारस्य चतुर्थ्यर्थे पृष्ठी कृतपंचनमस्काराय मगद्वार-
थमुच्चारितपंचनमस्कृतिमगद्वारयेत्यर्थः ॥

सामायिकादिकमावासक विधिना प्रज्ञस्तद्व्यवच्छेदकाद्यभाव-
रूपेण प्रज्ञस्तदिगन्निमुखव्यवस्थापनारूपेण च समयोक्तेन
ददत्याचार्या नपुन योग्यमित्येतावन्मात्रमेव ज्ञात्वेति ज्ञावः
(तत उर्ध्वमस्मै किं न किञ्चित् ददतीत्याह) क्रमेण ततः शेष
मप्याचारादिश्रुत प्रयच्छति यावत्श्रुतोदधेः पारमिति गाथार्थः
भावशक्यानुयोगप्रदानेऽप्ययमेव विधिरित्यावेदयितुमाह ॥
तेणेवयाणुओगं, कमेण तेणेव याऽहिगारोयं ॥

जेणविणयहियत्था, यत्थेरकप्पे क्को एसो ॥ १ ॥

चकारोऽपि शब्दार्थोऽभिन्नक्रमश्च । ततस्तेनैव पंचनमस्कार-
करणादिना क्रमेणानुयोगमपि सूत्रव्याख्यानरूपं ददत्याचार्या
इति वर्तते अनयोश्च सूत्रप्रदानक्रमानुयोगप्रदानक्रमयोर्मध्ये
तेनैव प्रस्तुतगाढाप्रकालेनानुयोगप्रदानक्रमेणायमस्मदभिमतो
ऽधिकार अनुयोगस्यैवेह प्रस्तुतत्वादितिभावः । कुतः पुनरि-
हानुयोगप्रदानक्रमेणैवाऽधिकारः इत्याह । येन कारणेन विनेय
हितार्थं शिष्यवर्गस्योत्तरोत्तरगुणप्राप्तिमपेक्षेत्यर्थः । स्थविरा-
णा गच्छवासिनां साधूनां योऽसौ विकल्प सामाचारविशेषस्त-
स्यैपोऽनतरगाथावह्यमाणत्वात्क्षण क्रमः परिपाटीरूपस्तेन
कारणेनाऽनुयोगप्रदानक्रमेणैवेहाधिकारोऽयमिति विशेषः ॥

आवस्सिया—आवश्यक—श्री० अवश्य कर्तव्यमावश्यकम्
तत्र भवाऽऽवश्यकं अनु०। अवश्यकर्तव्ययोगैर्निष्पन्नाऽऽवश्य-
की स्था० ग. १० । अवश्य कर्तव्यैश्चरणकरणयोगैर्निर्घृताऽऽ-
वश्यकं जीत । आव ३ अ । अप्रमत्तत्वेनावश्यककर्तव्यव्या-
पारे भवाऽऽवश्यकं उक्तं २६ अ. । आवश्यकेषु अप्रमत्ततया
ऽवश्यककर्तव्यव्यापारेषु सत्सु भवाऽऽवश्यकं ग० २ अ.
सामाचारीभेदे, (पदमा आवस्सिया नाम) उक्तं २६ अ ।
प्रथमा सामाचारी आवश्यकं नाम्नी यतः उपाश्रयात् निर्ग-

च्छन् साधुरावश्यकं इति वदति उपाश्रयात् बहिर्निःसरण चाव-
श्यकं विना न स्यात् तेन आवश्यकं इति प्रथमा सामाचारी
ज्ञानाद्याद्यन्नेनोपाश्रयात् बाहिरवश्यं गमने समुपस्थितेऽव-
श्यककर्तव्यमिदमतोगच्छाम्यहमित्येवं गुरु प्रतिनिवेदनाऽऽव-
श्यकं इति हृदयम् । अनु० । वृ० १ उ. । स्था० । प्रव० ।

(गमणे आवस्सियं कुज्जा) उक्तं गमने स्वस्थानादन्यत्रगमने
अप्रमत्तत्वेन अवश्यककर्तव्यव्यापारे प्रवा आवश्यकं तां आव-
श्यकं कुर्यात् यतोहि साधोर्गमनेनिष्पद्यो जन नास्ति यदि
अवश्यं किञ्चित्कार्यं समुत्पन्नं वर्तते तदैव साधुः स्वस्थाना-
दुत्थितोऽस्ति इति भावः ।

अथाऽवश्यकं स्वरूपमाह ।

कज्जेणं गच्छंतस्स, गुरुणिओएणमुत्तणीए ।

आवस्सियत्तिणेया, शुष्ठा अमत्थजोगाओ ॥

व्याख्या० । कार्येण ज्ञानादिप्रयोजनेनानेन निष्कारणगमन-
निषेध उक्तो गच्छतो वसतेर्निर्गच्छतः साधोः किंस्वच्छेदेन
नेत्याह । गुरुनियोगेन गुर्वनुज्ञया तत्रापि सूत्रनीत्यागमन्यायेन
(श्यास) मित्यादित्वात्करणेन किमित्याह ।

आवश्यकं अवश्यकृत्यनिर्घृता निर्गमक्रियात्सुचिका वाक् इ-
ति एवमुक्तन्यायेन ज्ञेयाऽवसेया किञ्चूतशुष्ठाऽनवेद्याकुतइत्या-
ह । अन्वर्थयोगान् अनुगतशब्दार्थसंबधान् अन्वर्थश्चोक्त एव प्र-
कारांतरेण पुनरुच्येति गाथार्थः ॥

कार्येण गच्छत इत्युक्तं किंपुनस्तदित्याह ॥

कज्जंविष्माणं दंसणं, चरित्तजोगाणं साहगं जंतु ।

जइणो सेसमकज्जं, तत्थ आवस्सियामुष्ठा ॥ १ ए ॥

व्याख्या । इहापि शब्दः पुनरर्थः ततश्चावश्यकं कार्येणग-
च्छतोऽवति कार्यं पुनर्ज्ञानदर्शनचारित्र्ययोगादित्रयगतव्यापा-
राणां साधक हेतुचूतमिच्छादनादि यत् इह तादृति शेषोदश्य-
स्तुशब्दश्चैवकारार्थस्ततश्च तदेव नान्यत् कस्येत्याह । यते-
साधोः शेष ज्ञानादिसाधनादन्यदकार्यमप्रयोजनमुमुक्षुत्वात्सा-
धोरिति किं चातइत्याह नैव तत्र ज्ञानाद्यसाधनप्रयोजनेगच्छत-
इति गम्यते आवश्यकं पूर्वोक्तनिर्वचनाशुद्धानिर्दोषान्वर्थो
भावादिति गाथार्थः ।

यद्यसौ न शुद्धा तर्हि किञ्चिदा सेत्याह ॥

वइमेन्नं णिव्विसयं, दोसायमुसत्तिएव विष्सेयं ।

कुसलोहिं वयणाओ, वइरेगेणंजओज्जणियं ॥ २ ॥

व्याख्या । वागेव वचनेमेव वाङ्मात्रं साविधिक्यं इति प्रकृतं वाह-
मात्रमित्यत्रावधारणार्थमात्रशब्दस्य व्यवच्छेद्य यदाह निर्वपय-
निर्गोचरमनर्थकमित्यर्थं किंपुनश्च तदित्याह दोषाय कर्मयद्भव-
त्क्षणदृष्ट्यर्थं कस्मादवमित्याह मृपोति अनृतामिति कृत्वा प्रती-
त चानृतस्य दोषार्थत्वमिति (एवञ्चि) इहानुस्धारस्याऽश्रवणं
बदोवशात् एवमुक्तस्वरूपं विज्ञेयं ज्ञातव्यं कुर्यादनिर्घृताऽन्येषां
ज्ञानास कन्वावचननादागमाद्विद्वित्तवचनस्यैव प्रस्तावनार्थ-
माह । व्यतिरेकेण प्रकृमाविपर्ययेण यतोयस्मान्नाणितमुक्तं सामा-
यिकानिर्घृताविति गाथार्थः ॥

यदुक्तं तदाह ॥

आवस्सियाउ आवस्स, एहिं सव्वेजुत्तं जोगस्स ॥

एयस्सेसो उच्चिओ, इयरस्स णचेव एत्तित्ति ॥

व्याख्या । आवश्यकं तु प्रागुक्तनिर्वचना तु पुनः शब्दार्थः
आवश्यकं प्रतिप्रमणादिभिः सर्वैः समस्तैर्गुणयोगस्य समु-
क्तकायादिचेष्टस्य शुष्ठा प्रवर्तनी शेषः । तदिदं व्यतिरेकभाषितं

ते नैवविधस्य वाङ्मात्रत्वात्तस्या इति कथमेवं विधस्येय
शुद्धा भवतीत्याह एनस्यावश्यकयुक्तस्य एव इति पूर्वतमगा-
योकोऽन्वययोगः आवश्यकीशब्दोच्चाररूपे उचितः सगतो
विद्यमानत्वात् उक्तव्यातिरेकेमाह (इयरस्सत्ति) इहोत्तरस्य
पुनर्यस्य चशब्दस्य सवधादितरस्य पुनरनावश्यकयुक्तस्य
नैव उचितएव इति प्रकृतं कुनइत्याह नास्तीति कृत्वाअविद्य-
मानत्वात्तन्व्याजावादित्यर्थः । अतस्तस्य वाङ्मात्रमेवासावि-
ति गायार्थः ।

उक्ताऽवश्यिकी पंचा० १२ वृ० ॥ घ० ३ अधि० ॥
साम्प्रतमावश्यिकी नैपेधिकी चारुव्यावयवार्थमभिधित्सु-
पाननिका गायामाह ।

आवस्सियं च नितो, जं चायं तो निसीहियं कुणइ ॥

एयं इच्छंनानं, गणिवरतुज्जातिणं निजणं ॥

आवश्यिकी पूर्वोक्तशब्दात्तां आवश्यिकीं(नितो)निर्गच्छन्
प्रविशन् इत्यर्थः । नैपेधिकीं करोति एतत् आवश्यिकीं (नितो)
निर्गच्छन् यां च(आयतो)आगच्छन् प्रविशन् इत्यर्थः । नैपेधिकीं
करोति एतत् आवश्यिकीं रूपद्वयमपि स्वरूपादिजैदमिन्नं इ-
च्छामि ज्ञातु हेगणिवर? युष्मदतिके निपुण सूक्ष्मं एतत् ज्ञातु-
मिच्छामीति क्रिया विशेषणं एवं शिष्येणोक्ते सत्याह आचा-
र्यः ॥

आवस्सियं चनितो, जं चायं तो निसीहियं कुणइ ।

वंजणमेयं तु दुहा, अत्यो पूणहोडसो चे व ॥

आवश्यिकीं निर्गच्छन् या च प्रविशन्नैपेधिकीं करोति एतत्
व्यंजनं शब्दरूप चिन्ना किमुक्तं जवति आवश्यिकीं नैपेधिकीं
चेति चयं शब्द एव भिन्नमर्थः । पुनर्भवत्यावश्यकनैपेधिकयो
स एव एकएव यस्मादवश्यकनैपेधिकीक्रिया आवश्यिकी ॥
निपिद्धान्तश्चारेण्य क्रिया नैपेधिकी नह्यमावश्यककर्तव्य
म व्यापारमुल्लस्य वर्तते आह । यद्येव जेदोपन्यास किमर्थ
उच्यते गमनास्थिति क्रियाभेदात् आह । आवश्यिकीं निर्ग-
च्छन्त्युक्ते तत्र साधो किमवस्थानं कञ्च यत् आह ।

एगागस्स परमंत्स, नहांति इरियादयो गुणा हंति ।

गंतव्वमवस्मं, कारणंमि आवस्सिया होइ ॥

एकमग्रमाश्वनं यस्येत्यस्यावेकाग्रस्तस्य स च प्रशस्ताव
चोऽपि भवति तत् आह । प्रशांतस्य क्रोधराहितस्य सतस्ति
ष्टु किं न भवति ईर्यादय ईरणमीर्या गमनमित्यर्थः । इह
ईर्या कार्यं कर्म ईर्याद्वेन गृह्यते । कारणे कार्योपचारात्
ईर्या आदिर्येषामात्मसंयमविराधनादीनां दोषाणां ते ईर्यादयो
न जवति । तथा गुणाश्च स्यात्यायथ्यानादयो जवंति । प्राप्त
तर्हि मयतस्य आगमनमेव श्रेय इत्यपवादमाह । नचाव-
स्थाने स्वयंक्तगुणसंज्ञागंतव्यमवश्यं नियोगत कारणे
गुणज्ञानादिसंबन्धिनियतस्तत्रागच्छतो दोषास्ततः कारणे ग-
च्छन् आवश्यिकी भवति आह कारणेन गच्छन् किं सर्वस्यै
चावश्यिकी भवति उत नेति उच्यते नेति कस्य तर्हि न उच्यते ।

आवस्सिया उ आवस्म, एहि मव्वेहिं जुत्तजोगिस्स ।

मणवयणकायगुत्तिं, दियम्म आवस्सिया हाइ ॥

आवश्यिकी आवश्यिके प्रतिरुमणादिभिः सर्वैर्युक्ता थानि-
ने भवति शेषज्ञानमपि निरनिचारस्य क्रिया स्थान्यति भा-
वार्थः । तस्य च गुमनियोगादिनाः प्रवृत्तिकात्रेऽपि(मण)इत्या-
दिमनोवाद्यायार्थैर्युगुंतस्य किमावश्यकी जवति । सूत्रे इडि
यशब्दस्य गात्रांगभयाद्यदिह उपन्यासं कार्यात् पृथगि-

द्वियग्रहणं प्राधान्यख्यापनार्थं अस्ति चाय न्याय सामान्यग्रहणं
सत्यापि प्राधान्यख्यापनार्थं जेदेनोपन्यासो यथा ब्राह्मणा
आयता वशिष्टोऽप्यायात इति उक्ता आवश्यिकी । आ म
दि. १ अ. ॥

आवह-आवह-पुं० आवहति आनिमुख्येन गच्छति आ-वह
अच्-सप्तस्कंधापन्नत्रायोः प्रथमे स्कंधे भूवायौ भूवायुरावहइह
प्रवहस्तदूर्ध्वम-सि० शि० (आवहः प्रवहश्चैव विवहइच समी-
रणः । परावहः संवहइच उच्छश्च महावहः । तथा परिवह
श्रीमान्) हरि वं० आवहति प्रापयति आ-वह-अच् प्रापके त्रि०
वाच० (णो पूयणं तवसा आवहेजा)नापि तपसा पूजनं सत्का
रमावहेत् न पूजनसत्कारनिमित्तं तप कुर्थादित्यर्थः सूत्रे ७ अ०

आवहमाण-आवहमान- त्रि-आ-वह-ज्ञानच्-क्रमागते-वाच ।

अवाव-आवाप-पुं-आ-वप्-आधारे वा घञ् वाच० ।

आवावकहा-आवापकथा-स्त्री० विकथाभेदे व्याख्या भक्तकहा
शब्दे स्या० ॥

आवास-आवश्य न० आवश्यके व्य० १ उ० ॥

आवास-पुं० आवसन्ति येषु ते आवासाः भ. १ श ४ उ
आ-चस्-आधारे-घञ् आश्रये-स्था० वासस्थाने गृहादौ
वाच० जेसिं ते आवासा-येषां देवानां ते निधय आवासा
आश्रया इति स्था० ए ता आवसत्यस्मिन्नित्यावास' मनु-
प्यादिजवे मनुप्यादिशरीरे च (अणिच्मावासमुवेति जंतुणा
आवसंत्यस्मिन्नित्यावासो मनुप्यादिजवस्तच्छरीर वा तम-
नित्यं उपसामीप्येन यति गच्छति जतव प्राणिन इति
आचा० । नरका वासा.नरकावात्मशब्दे । अथासुराद्यावास-
विषयमज्ञिवापं दर्शयति । सम० ।

केवल्याणं जंते अमुरकुमारवान्मा प० गोयमा० इमीसे-
णं रयणप्पजाए पुढवीए असी उत्तरजोयणं सयमहस्स
वाहह्वाए उवरि एणं जोयणमहस्सं आगाहेत्ता अट्टह-
त्तरिजोयणमहस्से एत्यणं रयणप्पजाए पुढवीए चउ-
सतिं असुगकुमारावान सयमहस्सा ५० तेषं जवणावाहिं
वडा अंतो चउरंसा अहो पोक्खर कण्ठिआ संगण सं-
ठिया उकिप्पंतं विज्ज गंजीर खाय फडिहा अट्टा-
लय चरिय दार गोउर कवारु तोरण पफेडुवार देस
जागा जंत मुमन्न चुसंठि सयग्धि परिवारिया अउजा
अरुयात्त कोट्टरइया अरुयात्तकय वसु माला दाउट्टो-
इय महिया गोसीम सरस रत्तचंदण दहरविस्स पंचंगु-
द्वित्वा कात्रागुरु पवर कुंदुक्क तुक्कज्जंत धूमग्रमयंत
गधुद्धुयानिरामा मुगंध वरगंधिया गंधवट्टि न्या अच्चा
माहा दाएहा यथा मठा नीग्या णिम्मदा विनिमिग
विशुद्धा गपजा ममगीया मउज्जोआ पामाईया दरिस
णिज्जा अजिरुवा पफेस्सा एयं जंजस्स कमातीतं तस्म
जंजं गाहाहिं जणियं तहचेव वसुअो ॥

दो० वृत्तप्राकारावृत्तनगचत् अत समचतुरस्राणि तद्वका-
शादेनस्य चतुरस्रत्वात् अथ पुष्करकणिकामस्थानस्थिताना-
नि पुष्करकणिकामध्यजाग' मचोद्यतममचित्रविडुकिनीज-
वतीनि तथा उक्तीर्णांतरविपुद्गमभीरखातपरिगतानि उक्तीर्णा

शुवनमुक्तीर्य पाद्वीरूपं कृतमतरमतराद्य ययोस्ते उत्क्रोणांतेर
ते विपुलगम्भीरे खातपरिखे येषां तानि तत्र खातमध उपरि
च समम्परिखा उपरि विशाला अधः सकुचिता तयोरतरेषु
पाद्वी अस्तीति भावः । तथा अट्टाद्वका, प्राकारस्योपर्याश्रयवि-
शेषाः चरिका नगरप्राकारयोरतरमट्टहस्तो मार्गः पादान्तरेण
(चतुरयाति) चतुरका, सभाविशेषा, ग्रामप्रसिद्धाः (दारगोउ-
रसि) गोपुरद्वाराणि प्रतोढ्यो नगरस्येव कपाटानि प्रतीतानि
तोरणान्यापि तथैव प्रतिद्वाराणि अवांतरद्वाराणि तत एतेषां
छन्द एतानि देशद्वक्त्रेषु ज्ञागेषु येषां तानि तथा इह देशो
भागश्चानेकार्थस्तोन्योन्यमनयोर्विशेष्यविशेषणभावो दृश्य-
त इति तथा यत्राणि पापाणक्रेपणयत्राणि मुशदानि प्रतीता-
नि ह्युच्य प्रहरणविशेषा शतान्य, शतानामुपधातकारिण्यो
महाकायाः काष्ठशैलस्तम्भयष्टय ताभिः (परियारियति) परि-
वारितानि परिकरितानोत्यर्थः । तथा आयोधानि योश्रयितु स-
ग्रामयितुदुर्गतत्वात् शक्यते परवर्तयानि तान्ययोधानि अवि-
द्यमाना वा योधाः परवन्नसुभटा यानि प्रतीतान्ययोधानि
तथा (अरुयाद्वकोष्ठगरश्यति) अष्टचत्वारिंशद्भेदभिन्नावि-
चित्रद्वन्द्वगोपुररचितानि अन्ये भणति अरुयाद्वशब्द किञ्च
प्रशसावाचक तथा (अरुयाद्वकयवषामाद्वत्ति) अष्टचत्वारिं-
शद्भेदभिन्नाः प्रशसार्हा कृता वनमादा वनस्पतिपल्लवस्रजो
येषु तानि तथा (द्वाश्यति) यद्भ्रूमेच्छगणादिनोपवेपन (उद्धो-
श्यति) कुरुचमादानां सेटिकादिभिः सन्मृष्टीकरण ततस्ताज्या
मिवमहितानि पूजितानि (द्वाउद्धोश्य) महितानि तन्ना गोशीर्षं
चन्दनविशेषः सरसच रसोपेतं यद्वक्त्रचन्दन चन्दनविशेष, ता-
ज्यां दर्दराज्यां घनाज्यां दत्ता, पचांगुल्यस्तद्वाहस्तका कुड्येषु
येषु अथवा गोशीर्षसरसस्य रक्तचन्दनस्य सत्का दर्दरेण
चपेटाजिघातेन दर्दरेषु वा सौपानवीर्यापु दत्ता पचांगुल्यस्त
त्वा येषु तानि गोशीर्षसरसकचन्दनदर्दरदत्तपचांगुलित-
त्वानि तन्ना कादागुरुः कृष्णागुरुर्गन्धद्रव्यविशेष प्रवर प्रधान
कुण्डरुक्कञ्चीमा तुरुष्क' सिद्धक गन्धद्रव्यमेव एतानि च तानि
(मज्जति) दह्यमानानि चेति विग्रहः तेषां योधूमो (मघ-
मघैतत्ति) अनुकरणशब्दोऽय मघमघायमानो बहवगन्ध-
इत्यर्थः । तेनोद्धुराणि उत्कटानि तानि तथा तानि च तान्य
जिरामाणि रमणीयानीति समास । तथा सुगन्धय, सुर-
जयो ये वरगन्धाः प्रधानवासास्तेषां गन्ध आमोदो येष्वस्ति
तानि सुगन्धि वरगन्धिकानि तथा गन्धवर्ति गन्धद्रव्याणां गन्ध-
युकिशास्त्रोपदेशेन निवर्तितगुटिकातद्भूतानि तत्कल्पानी-
ति गन्धवर्तिचूतानि प्रवरगन्धगुणानीत्यर्थः । तथा अच्यतानि
आकाशरुफटिकवत् । (सएहात्ति) श्लङ्गानि सुद्रमस्कघ-
द्वानिष्पन्नत्वात् श्लङ्गद्वानिष्पन्नपटवत् (द्वाएहात्ति)
मसृणानीत्यर्थः । घुटितपटवत् (घट्टति) घृष्टानि सरशा-
णया पापाणप्रतिमावत् (मट्टति) मृष्टानीव मृष्टानि सुकु-
मारशाणया पापाणप्रतिमेव शोधितानि वा प्रमार्जनिकथेव
अतएव (नीरयति) नीरजांसि रजोरहितत्वान् (निम्मत्ति)
निर्मलानि कठिनमलाभावात् (विनिमिराणि) निरर्थकारत्वात्
(विशुचति) विशुचानि निष्कलकत्वान्चन्द्रवत् सकल-
कानीत्यर्थ तथा (सप्पहन्ति) सप्रभाणि स प्रजावाणि अ-
थवा स्वैनात्मना प्रजांतिशोभते प्रकाशते चेति स्वप्रजाणि यत्
(समरीयति) समरीचीनि सकिरणानि अतएव (सञ्-
ज्जोयति) सहउद्योतेन वस्वतरप्रकाशनेन वर्तेत इति सौ-
द्योतानि (पासार्थयति) प्रासादीयानि मन प्रगानिकराणि

(दरिसणिज्जति) दर्शनीयानि तानि हि पश्यञ्चक्षुषा न
श्रम गच्छतीति भावः (अजिरुवत्ति) अजिरुपाणि कमनी-
यानि (परिह्वत्ति) प्रतिरूपाणि दृष्टार प्रतिरमणीयानि
नैकस्य कस्यचिदेवेत्यर्थः । एवमित्यादि यथासुरकुमारावासा
सूत्रे तत्परिमाणमभिहितमेवमेवमिति यथा यद्भवनादि-
परिमाण यस्य नागकुमारदिनिकायस्य क्रमते घटते तत्त-
स्य वाच्यमिति किञ्चिन् तत्परिमाणमतथाह । " जजगादादि-
भणिय " यद्यत्रगाथाभिः चउसद्विअसुराणमित्यादिकाजिर-
भिहित किम्परिमाणमेव तथावाच्य (तहेत्याह) । (तहचेव-
मश्रोत्ति) यथा असुरकुमारभवनानां वर्णक उक्तस्तथा स-
र्वेषामसौ वाच्य इति तथाहि ।

केवड्याणं जंते नागकुमारावासा पम्पत्ता गोयमा इमी-
सेणं रयणप्पजाए पुढवीए असीउत्तर जोयण सयसह-
स्स पमाणए उप्पिं एणं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता ।
हेट्ठावेगं जोयण सहस्सं वज्जेत्ता मज्जे अट्टहत्तेजो-
यण सहस्से एत्थणं रयणप्पजाए सुद्वसीइ नागकुमाग
वाससयसहस्सा पम्पत्ता तेषं जवणा ज्ज्यादीनि समः ॥
तथाच जगवत्याम् ॥

केवड्याणं जंते असुरकुमारा जवणावास सयसहस्सा पं
गोयमा ! चउसद्वि असुर कुमार जवणावाससय सहस्सा
पं० तेषं जन्ते ! किमया पं० गोयमा ! सव्वरयणामया
अच्छा सएहा जाव परिह्वत्ता तत्थणं वडवे जीवाय पांग
दाय वक्कामंनि विउक्कामंतिचयंति जववज्जंति सासयाणं ते
जवणा दव्वड्याए वषपज्जवेहिं जाव फासपज्जवेहिं अ-
सासया एवं जावथणियकुमारावासा ज. श. ? ए उ. ७ ॥
आवासपरिमाण चासुरादीनामपि दशानां गाड्या मगृ-
ह्णाति ॥

चउसद्वि असुराणं, चउरामीइं च होइ नागाणं ॥

वावत्तरि सुवन्नाणं, वाउकुमाराण वषमओऽ ॥ ३ ॥

दीवादिसाउद हीणं, विज्जकुमारिद्वथणियमगीणं ॥

अएहंपि जुवड्याणं, वावत्तरिओ य सयसहस्सा ॥ २ ॥ मम०
(उपहपि जुवड्याणनि) दक्षिणोत्तरभेदेनासुरादिनिकायोद्विज्जदो
भवतीति युगदान्युक्तानि तत्र पट्टपु युगद्वेषु प्रत्येक पट्टसप्तनि-
र्जवनद्वज्ञाणामिति एषां चासुरादिनिकाययुगदाना दक्षि-
णोत्तरदिशोरय विभाग (चउतीन्ना चउत्ता, अट्टत्ति च
सयसहस्साउ । पण्णाचत्तादीन्ना, दाहिणओ हौंति जव-
णाइ ॥ १ ॥ चत्तादीसत्ति ॥ छीपकुमारादीनापण्णाप्रत्येक
चत्वारिंशद्ववनद्वज्ञाणि तीन्ना चत्तादीन्ना, चोत्तीसं चय
सयसहस्साउ । गायत्ता वत्तिस्सा, उत्तरओहौंति जवणाइ ॥ २ ॥
(उत्तीसत्ति) छीपकुमारादीना पण्णा प्रत्येक पट्टविंशद्व-
वनद्वज्ञाणीनि ॥ ज० १, ३० ५ उ. ।

केवड्याणाजने ! पुढविकाड्यावासा प० गोयमा !

असंखेज्जा पुढविकाड्यावासा प० एव जाव माणुस्सन्ति ।
॥ टी० ॥ केवड्याणजने पुढवीयादि गतार्थः । नवर मनु-
ष्याणा गर्जयुक्कान्ति कानां असुरयानानामज्ञात्वात् सन्त्याना
एवाऽवासा समुद्रिमाना त्वसंखेयत्वेन प्रतिद्वारोर्गमावासा-
ज्ञात्वात्सुरयाना इति भावनीयमिति ॥ ज० ३० ५ उ. १

केवड्याणमन्ते ! वाणमंतरावासा पं० गोयमा ! इर्मि-
 णं रयणयज्ञाए पुढवीए रयणामयस्स कंरस्स जोयण-
 महस्स वाहद्वस्स उवरि एणं जोयणमयं ओगाहेत्ता हे-
 द्धाचेमं जोयणमयं वजेत्ता मजे अट्टमु जोयणमएमु ए-
 त्यणं वाणमंतराणं देवाणं तिरियममंखेज्जा जोमेज्जा
 नगरावासमयसहस्सा पं० तेषं जोमेज्जा नगरा वाहि
 वडा अंते चउरंमा एवं जहा चवणवासीणं तहेव णेय-
 व्वा । एवरं । परागमात्ताउत्ता सुरम्मा पामाड्या दारि-
 मणिज्जा अजिरुवा पमिरुवा केवड्याणं जंते वाणमंतर
 जोमेज्जणयरावासमयसहस्सा पं० गोयमा ! अमंखेज्जा
 वाणमंतरा जोमेज्जा णयरावाससयसहस्सा पं० तेषं
 जंते ! किंसट्ठिया पं० २ सेम तं चेव ॥ ज० १ए ३०
 ७ उ० १ ॥

॥ टी० ॥ भोमेज्जनगरत्ति । नृमेरत नवानि भोमेयकानि तानि
 च तानि नगराणि चेति विग्रह ॥ भ० टी० ॥

अरुणोदगे समुदे गंतृणं पंच आवासा । द्वी० ॥

निरयावासा निरयावासशब्दे । भावेल्युद् सम्यग्वासे वाच०
 ॥ निवासे, प्रव० ४ छा० ॥ औप० ॥ अवस्थाने, सम० ॥
 म० ७० ॥ स्या० ४ ग्रा० ॥ (आगारमावसता वि) अ-
 नगर गृह तदावसन्तस्मिन्स्तिष्ठन्तो ग्रहस्या इत्यर्थं सूत्र० १
 श्रु० ९ अ० ॥ (तं जोड्भूयं च सया वसेज्जा) आवसेत स्वे-
 त गुर्वन्तिक एव यावज्जीव वसेत् सूत्र० १ श्रु १२ अ० । (क-
 म्मोवगाकुण्णिम आवसन्ति-) आ समन्ताच्चसन्ति तिष्ठतीति ॥
 सूत्र० नीके, व्य० १ उ० ॥

आवासपञ्चय-आवासपर्वत- पु० निवासभूते पर्वते, (गोयू-
 नस्म ण आवासपञ्चयस्स) स० ॥

आवासक-आवश्यक- न० बुभयखगपसां दीव १ । ४३
 इति प्राकृतसूत्रेण प्राकृतवृक्षणवशात्तुमा याद्या उपर्यधोवा ये
 पां शकारयकारस्काराणां तेषामादे स्वरस्य दीर्घो भवति
 प्रा० ॥ आवश्यकत्तये सामाधिकारिके, विशेषे ॥

आवासक न० आसमन्तात् ज्ञानादिगुणै शून्य जीव वासयति
 तैर्युक्तं करोतीत्यावासकं सामाधिकारिके विशेषे । आवासो
 नीरुमावास पत्रावासक नीके, पु० वासगगय तु पोसति वास-
 गगयति प्राकृतत्वादायाकारस्य दोष आवासो नीरुमावास
 पत्रावासक । व्य० १ उ० (नावासगापविउं मन्ममाण)
 म्यदीयादावासकान्म्यनीमात् सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ॥

आवासप्रागुश्रोग-आवासकानुयोग- पु० । आवश्यकव्या-
 न्ताने, “ आवासयाणुश्रोग ” आ समन्ताद्ज्ञानादिगुणै शून्य
 जीव वासयति तैर्युक्तं करोतीत्यावासकं सामाधिकारिके रूपमेव
 तन्म्य वक्ष्यमाणशब्दाथोऽनुयोगो व्याख्यानं विधिप्रतिपेधा-
 न्यामर्थरूपणमित्यर्थे विशेषे ॥

आवाह-आवाह-पु०-आवाहयते म्वजनास्तां वृद्धानाय यत्र न
 आवाह । विवाहात् पूर्व ताम्बृद्धानोन्सवे, जी ३ प्र. ।
 अतिनपरिणीतस्य वधूवरस्यानयने । प्र० स ४ द्वा ॥
 यत्रा वरगृहानयने, च प्र० ४ छा ॥

आवाहण-आवाहन-न०-आ. वह-णिच्-ल्युट्-साधिन्याय
 देवानामादाने-वाच० ॥

आवाहविवाहवरकहा-आवाहविवाहवरकथा-स्त्री० आवाह
 विवाहप्रधानायां परिणेतृकथायां, (आवाहविवाहवरकहावि)
 आवाहोऽभिनवपरिणीतस्य वधूवरस्याऽनयन विवाहश्च पाणि-
 ग्रहणं तत्प्रधानां या वरकथा परिणेतृकथाआवाहविवाहवर
 वा या कथा सा तथा सापि न कथयित व्येतिप्रक्रम. ।
 प्र० स. ४ छा ॥

आविऽ-आविची-स्त्री० । अविचदेशोज्जायाम-राज० ॥

आविधत्ता-आविध्य-अव्य० परिधायेत्यर्थे (पादवं वा सु-
 वम्सुत्तं वा आविधेज वा पिणिधेज वा) आचा० ६ अ.
 ३ उ ॥

आवीक (वीक) म् (न्)-आविष्कर्मन्-न०-प्रगटक्रिया-
 याम-स्था० ए वा कल्प० ॥

आविट्ट-आविष्ट-त्रि०-आ-विष्-क्त-भूतादिग्रस्ते, आवेश्ययुक्ते,
 निविष्टे, व्याप्ते, च-चान्च० ॥ अविष्टिते, स्या ५ ग्रा ॥ प्रविष्टे, (म
 च्चाविट्टाव केयणे) केतने मत्स्यवधने प्रविष्टा निर्गतिका ।
 सूत्र १ श्रु ३ अ. । युक्ते, च सम० ३ स ॥

आविष्-आविष्-त्रि० आ व्यष्-क्त-तामितेऽविष्ते, उिष्टिते,
 क्लिप्ते, च (नश्यतीपुर्यथाऽऽविष्.) मनु-चाच परिहिते, कल्प
 औप० ॥ (आविष्मणिसुवर्णे) आविष्ठानि परिहितानि म
 णिसुवर्णानि येन स । त ॥ औप० ॥ आविष्ठानि परिहितानि
 मणिसुवर्णानि वृक्षणया मणिसुवर्णानि सुवर्णमयादिभूषणानि
 येन स तथा तस्मिन् । कल्प ॥ (आविष्कवधारियमल्लुडामक
 दाव) परिहितप्रद्वयपुष्पमादासमूहे, । ज्ञा. २ अ ।

आविष्वीरवलय-आविष्वीरवलय-त्रि० आविष्ठानि वीर
 वलयानि वीरत्वगर्वसूचकानि वलयानि येन तथा तस्मिन्
 सुभटोहि यद्वि क्वचिदन्योऽन्यस्ति वीरवतधारी तदाऽऽसौ मां
 विजित्य मोचयत्वेतानि वलयानीति स्पर्श्यन् यानि कटकानि
 परिदधाति तानि वीरवलयानीत्युच्यन्ते । औप० ॥ कल्प० ॥
 ज्ञा० १ अ. ॥

आविष्जाव-आविष्जाव-पुं० आविस्-भू-घञ् प्रकाशे, वाच० ।
 (आविष्जावतिरोजावमेत्तपरिणामिद्वन्वमेवाय) आविर्भाव-
 श्रुणुएरुदादिरूपेण तिरोभावश्च मुञ्जिकादिभावेन आविर्भाव-
 तिरोभावौ । तावेव तन्मात्रम तेन परिणतु प्रवर्तितुं गीर्घं य-
 स्य तदाविर्भावतिरोभावमात्रपरिणामि सुवर्णादिक द्रव्यमेवद
 नतु तदतिरिक्ता गुणा । विशेषे ।

आविष्कृत-आविष्कृत-त्रि० आ-विस्-कृत-कर्त्तरि-क्त-प्रक-
 रिते, अजिव्यक्ते, । वाच० ॥

आविष्ण-आविष्ण-त्रि० आकुत्से, (कडुसाविवचेयसे) सम०
 सूत्र० ॥ अस्वच्छे, आविष्णमविमदमस्वच्छमिति जी० ३ प्र ।
 आविष्णति दृष्टि स्तृणाति-विष्ण स्तृतौ-क-कल्पे, अथ विष्ण भे-
 दने विष्णप्रकृतिकत्वात् वर्ग्यवमस्य इति रायमु० वाच० ॥
 “ विष्णसोप अणाविष्ण-” अनाविष्णोऽकल्पो रागद्वेषासपृक्त-
 तथा मन्त्ररहितोऽनाकुत्सो वा विषयाप्रवृत्ते स्वच्छचेता इति
 सूत्र० १ श्रु १५ अ ।

आविष्णपा-आविष्णान्-पु० । आकुत्सान्मनि, (अभय करे
 भिम्बु अणाविष्णपा) अनाविष्णो विषयकपायैरनाकुत्स आन्मा
 यस्यासाधनाविष्णान्मा ॥ सूत्र० १ श्रु० १७ अ ।

आविष्-आविष्-पु० आविष्णतेऽनेन आ-व्यथ-वज्रये क० या काष्ठादि

धेधनसाधने सूच्याकाराग्रे अक्षे, वाच ॥

आवी-आवी-स्त्री० अविरेव स्वार्थे-अण्-डीण-रजस्वलायां ना
र्याम्, गर्भवत्यां, च । गर्भस्यदनमावीनां, प्रणाश. श्यावपाणु
ता-सुश्रु० ॥ वाच ॥

आवीइमरण-आवीचिमरण-न० आसमन्ताहीचय इव वीचय
आयुर्द्विकविच्युतिवक्षणा अवस्था यस्मिन्स्तदावीचि अथवा
वीचिर्विच्छेदस्तदमावाटवीचि दीर्घत्व तु प्राकृतत्वात्तदेवं चूत
मरणमावीचिमरणम् । प्रतिक्षणमायुर्द्वयविचटनवक्षणे मरण-
भेदे, सम० १७ स ।

“ आणुसमयं निरंतरं, मावीइसंनियं तं जणंति ।

पंचविहं दवे खेत्ते, कावे जवे चावे य संसारे, ॥

अणुसमय समयमाश्रित्य इदं च व्यवहितसमयाश्रयणतो-
ऽपि भवतीति माचूच्छ्रान्तिरत आह । निरंतरं न सान्तरावमत-
रावाजावात् किं तदेवविधमावीचिसङ्कितं आसमताही
चय इव वीचय प्रतिसमयमनुचूयमानायुपोऽपरायुर्द्विको-
ट्यात्पूर्वयुर्द्विकविच्युतिवक्षणा अवस्था यस्मिन्मरणे तदा
वीचि तत् आवीचीति सज्ञा सजाता यस्मिन् तदावीचिसं-
ङ्कित तारकादित्वादितचि रूपमिदं । अथवा वीचिर्विच्छेदस्तद
मावाटवीचि दीर्घत्वं तु प्राकृतत्वात् उभयत्र प्रक्रमान्मरण
तदेव चूतं प्रतिक्षणमायुर्द्वयविचटनवक्षणा मावीचिमरण
पंचविधं ज्ञपति । तीर्थकरगणधरादयोऽस्मिन् संसारे जगति
पंचविधत्वमेवाह, (इत्ये क्वेत्रे कावे भवे भावे च) इत्या-
वीचिमरणं क्षेत्रावीचिमरणं कावावीचिमरणं जवावीचिमरणं
भावावीचिमरणं चेत्यर्थः ॥ तत्र इत्यावीचिमरणं नाम यन्ना-
रकतिर्थं नारामराणामुत्पत्तिसमयात्प्रवृत्तिनिजनिजायुः कर्मद-
क्षिकानामनुसमयमनुज्ञानावाविचटन तु तच्च नारकादिभेदाच्च-
तुर्विधमेव नारकादिगतिचातुर्विध्यापेक्षया तद्विषय क्षेत्रमापि
चतुर्विधं ततस्तत्प्राधान्यापेक्षया क्षेत्रावीचिमरणमपि चतु-
र्विधम् । काव इति यथाऽयुष्ककावो गृह्यते नत्वयथाकावस्त-
द्देवादिष्वसंज्ञवात् स च देवायुष्ककावादिभेदाच्चतुर्विधस्त-
त्प्राधान्यापेक्षया कावावीचिमरणमपि चतुर्विधमेव । चतुर्वि-
धजवापेक्षया भवावीचिमरणमपि चतुर्विधं । तेषामेव च
नारकादीनां चतुर्विधमायु क्यवक्षणां जवाप्राधान्यापेक्षया-
जावावीचिमरणमपि चतुर्विधेति ॥ प्रव० १५७ डा ।

आसमन्ताहीचय प्रतिसमयमनुचूयमानायुपोऽपरायुर्द्विको-
ट्यात्पूर्वं पूर्वायुर्द्विकविच्युतिवक्षणा अवस्था यस्मिन्स्तदा-
वीचिकम् । अथवा अविद्यमाना वीचिर्विच्छेदो यत्र तदवी-
चिकम् । अवीचिकमेवावीचिकम् तच्च तन्मरणं चेत्यावीचि-
कमरणम् । मरणभेदे, म० १३ डा ७ उ ॥

आवीइसमिय-आवीचिसंङ्कित-न० । आ समन्ताही चय
इव वीचय प्रतिसमयमनुचूयमानायुपोऽपरायुर्द्विको-
ट्यात्पूर्वं पूर्वायुर्द्विकविच्युतिवक्षणा अवस्था यस्मिन्मरणे तदा-
वीचि तत् आवीचीतिसंज्ञा सजाता यस्मिन् तदावीचिसङ्कित
तारकादित्वादितच आवीचिसङ्कितं मरणभेदे, प्रव १५७ डा ॥

आवीकम्म-आविष्कर्मन्-न० प्रगटकर्मणि, कल्प० ॥

आवृक्षण-विज्ञापन-न० वि ज्ञा णिच्-पुक्-ल्युट-विशेषेण शो-
धने, वाच० ॥

(विज्ञापयोंकावुक्त्वा । ४ । ३७) इति प्राकृतसूत्रेण विपुर्वस्य

जानातेऽर्थास्तस्य वोक्कआवुक्क इत्येतावाटेशौ वा-वोक्क आवु-
क्कश्चिणवर्ह । प्रा व्या. ॥

आवृष्टि-आवृष्टि-स्त्री० आ-वृष्-क्तिन्. सम्यग् दर्पणे, वा-प ।

आवेदिय-आवेष्टित-त्रि० सकृद्वेष्टिते, -स्था० १० ॥ णि० ।

सर्वतोवेष्टिते, च. ज० १६ श० ६ उ. । सञ्चक्षो समंतात्
आवेदिय परिवेदिय-आवेदियाति सकृदावेष्टितम् परिवेदिय
ति असकृदिति-स्था० ॥ आवेदियाति अभिविधिना चेष्टित
सर्वत इत्यर्थः परिवेदियाति पुनः पुनरित्यर्थः ॥ म० ॥

आवेदियपरिवेदिय-आवेष्टितपरिवेष्टित-त्रि० गाढतर संवेष्टि
ते, ॥ प्रज्ञा० पद् १५ ॥

आवेय-आवेग-पुं० आ-विज-वञ्-त्वरायाम्, अष्ट० ॥

आवेत-त्रि० ऋ प्रदेगे कुड्येऽवष्टन्य ऊर्च्चीकृते, । व्य० उ० ॥

आवेयग आवेदक-त्रि० आ-विद्-णिच्-एवुद् विज्ञापके ।

आवोम-आव्योम-अव्य व्योम मर्यादीकृत्येत्यर्थे, - (आदीप-
माव्योमसमस्वभावम्) आव्योमं व्योममर्यादीकृत्येति स्यात् श्लो

आस-अश्व-पु. अश्वते व्याप्रोति मार्गम्-अश्व-कन्-घोटके ज्ञा. १७

अ ॥ अनु. ॥ अश्वस्तुरंग इति औप ॥ आसो सत्तीवाहो-पका०
वाह्दीकादिदेशोत्पन्ने जात्यश्वे दश ६ अ. ॥ जात्या आशुगम-
नशीला अशवा-शेषा घोटकाः जी ३ प्र. ।

अश्वानां वर्णको ज्ञाताध्ययने यथा ।

वहवे तच्च आसे पासंति । किं ते हरिरेणुसोणिमुत्तग-
आडसवेदो-ज्ञा० १७ अ० ॥

वहृश्चात्राश्वान् घोटकान् पश्यति स्म कितेति किंचितान् अ-
त्रोच्यते । हरीत्यादि ॥ अर्द्धवेदोक्ति । आकीर्णां जात्या अशवा
तेषां वेदोच्चि वर्णनार्या वाक्यपञ्चतिराकीर्णवष्टक । सचाय

हरिरेणुसोणिमुत्तगसकविलमज्जारपायकुक्कुर्वो रुसमुग्ग-
यसामवणणा गोहुमगोरंगोरपारुत्तगोरा पवाटवणणा य

धूमवणणा य केड ॥ १ ॥ तद्वपत्तरिडवणणा सार्त्तीवणणा
य नासवणणाय । केड जंपिय तिलकीरुगय सार्त्तीयरि-
ट्टगाय पुंरुपणाय कणगुपीणाय केड ॥ २ ॥ चकाग-
पट्टवणणा सारसवणणाय हंसवणणाय केड । केड

अव्ववणणा पक्कतव्वमेहवणणाय वाहुवणणाय केड ॥ ३ ॥
मंज्जाणुगगरिसा सुयमुहुगुंज्जरागमरिसच्चकेड । ए-

त्तापारुत्तगोरा सामवणणायववणणामत्ता पुणोकेड ॥ ४ ॥
वहवे आणे अणिट्टे सा सामा का सीसरत्तपीया । अच्चं-

तविसुच्चा वियणं आणण जाड्कुत्तविणीयागमच्चग
हयवरा जटोवण सक्कमाहिणोवि य णं सिक्कवाविणीय
विणया लंयणवगणश्रावणधोवणतिवट्टं नईणसिक्कियगं

किं ते मणमा विज्जिहिंताई अणेगाडं आमसयाडं
पासित्ति ॥

तत्र हरिरेणवश्च नीत्तवर्णपांशवःश्रेणिमूत्रकं च वाटकानांचर्म
द्विद्वरकरूप कटिलुत्रं तच्च प्राय काहय जयति सह कपिद्वन
पक्षिशोपेण यो माजरो विरुह स च तथा पादकुक्कुटविशेषः ।

स च तथा वोरु कार्पासीफवा तस्यसमुष्कं सपुटमभिघ्राप्तस्य

स च तथा वोरु कार्पासीफवा तस्यसमुष्कं सपुटमभिघ्राप्तस्य

स च तथा वोरु कार्पासीफवा तस्यसमुष्कं सपुटमभिघ्राप्तस्य

कार्पासीफलमित्यर्थः तच्चेति चंद्रस्तत एषामिव श्यामो व-
 एणो येषांते तथा । इह च सर्वत्र द्वितीयार्थे प्रथमास्तस्ता-
 निति तथा गोधूमो धान्यविशेषः तद्द्वगौरमगं येषां ते
 तथा । तथा गौर । या पाटवा पुष्पातिविशेषस्तद्वृक्षे गौरास्ते
 तथा ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । गोधूमगौरांगौरपाटवा-
 गौरास्तान् तथा प्रवालवर्णाश्च विष्णुवर्णान् अग्निवपुष्वव-
 र्णान् वा रक्तानित्यर्थ (धूमवर्णायात्ति) धूमवर्णाश्च धूमवर्णान्वा
 पांशुरानित्यर्थः । (केचित्) कांश्चिन्न सर्वाणित्यर्थः । इह च हरी-
 त्यत आरज्य पांशुवृक्षे कल्पितार्थे रूपकं जवति । तावपत्राणि
 तावामिधानवृक्षपर्णानि रिष्टा च मदिरा तद्वृक्षो येषां ते ता
 वपत्ररिष्टवर्णास्तां स्तथा शाखिवर्णान् शुक्लानित्यर्थः । (भा
 सावर्णायत्ति) भस्मवर्णाश्च आसो वा पक्विशेषस्तद्वृ-
 षांश्च कांश्चिदित्यर्थः । (जपियतिद्वकीरगायत्ति) यापिताः
 कांश्चिदंतरं प्राप्ता ये तिवकीटा धान्यविशेषास्तद्वृक्षे वर्णसाधर्म्या
 च्चे तथा तान् यापिततिवकीटांश्च (साद्योयतिरिष्टगायत्ति)
 सावदोकां सोद्योतं यद्विष्टकं रत्नविशेषस्तद्वृक्षे वर्णसाधर्म्या
 च्चे सावदोकरिष्टकास्तांश्च (पुंमपञ्चयायत्ति) पुंमणि धवला
 नि पदानि पादा येषां ते तथा त एव पुंमपदिकास्तांश्च तथा
 कनकपृष्ठान् कांश्चिदिति रूपकं ॥ १ ॥ (चक्काग पट्टवर्णायत्ति)
 चक्काकः पक्विशेषस्तत्पृष्ठस्येव वर्णो येषां ते तथा तान्
 सारसवर्णांश्च । हंसवर्णान् कांश्चित् इति पद्यार्थे (केह अञ्ज-
 वणोति) कांश्चिदेवाञ्जवर्णान् (पकतवमेहवर्णायात्ति) पक्कः
 पकपत्रो यस्तद्वस्तावृक्षः स च मेघश्चेति विग्रहस्तस्येव
 वर्णो येषां ते तथा तान् (पत्रिरवमेहवर्णायात्ति) क्वचित्पार-
 नथा (वाहुवष्पाके इति वधुवर्णान् कांश्चिद्विगलानित्यर्थः ।
 बहुवर्णानिति क्वचित् दृश्यते रूपकमिदं ॥ ३ ॥ तथा (संज्जाणु-
 रागसरिसत्ति) संज्जाणुरागेण सदृशा वर्णत इत्यर्थः । (सुयमु-
 द्गुजद्वारागसरिस चक्रे इति) शुक्रमुखस्य गुजार्यस्य च प्रती
 तस्य रागेण सदृशो रागो येषां तथा तान् । अत्र इह कांश्चिदि-
 त्यर्थः (पद्मापारुहगोरत्ति) पद्मा पाटवा पाटवाविशेषोऽथवापद्मा
 च पाटवा चेत्येवापाटवे । तद्वृक्षौरा ये ते तथा तान् (सामवयाग-
 वद्वसामवा पुणो केचित्) ज्यामवता प्रियंगुवता गवदं च
 महिपशुंग तद्वत् श्यामवान् पुन कांश्चिदिति रूपकं ॥ ४ ॥
 (वद्वे अरणे अणिद्वेसत्ति) एकवर्णेनाव्यपदिठ्यानित्यर्थः ।
 अतएवाह ॥ (सामाकासीसरित्पीयत्ति) ज्यामाकाश्च
 कासीस्य रागद्वयं तद्वृक्षे कासीसास्ते च रक्ताश्च पीताश्च ये
 ते तथा तान् शक्यवानित्यर्थ (अञ्जतविमुद्धावियणंति) नि-
 दोषाश्चेत्यर्थः । णमित्यवकारे (आरणे जाङ्कुत्राविर्णायगयम-
 च्चरत्ति) आकीर्णानां यवादिगुणयुक्तानां मवाधिनी जातिकुत्रे
 येषां ते तथा ते च ते विनीताश्च गनमन्तराश्च परस्परसद्व-
 नवार्जिता निर्मन्तराश्चेति । ते तथा तान् (इयचरत्ति) इयाना-
 नश्वानां मध्ये वगन् प्रशानानित्यर्थ (जहोवदेसकमवाहिणो
 वियणति) यथापदे शक्यमिव उपादिष्टपरिपाट्यनतिक्र-
 मेणैव बोद्धुं शीलं येषां ते तथा तानपि च णमित्यवकारे (मि
 साविणयात्ति) । शिक्येवाश्वदमकपुरुषयिक्ताकरणादिव वि
 नीतोवाप्तो विययो यस्ते तथा तान् (वयणवगणघावणधोर-
 पतिपद्वर्जंणसिक्विन्नयगत्ति) वंघन गर्तादीनां वद्वानं कूर्दन
 वचन वेगवचन धोण चतुर्ग्वं गनिविषयं त्रिपट्टीमस्येव
 गग्न्यां गनिविशेषः । णन्दरूपा जाविनी वेगवती शिक्रितेव
 शिक्रितागनिर्यस्ते तथा तान् किं ते इति किमपर (मणसा
 वि त्रिाईं तांति) मनमाऽपि चेतसाऽपि न केवल वपुया

(उच्चिर्हिताइंति) उत्पतति (अणेगाइं आससयाइति) न
 केवलमश्वानेकैकशोऽपि तु अश्वशतानि पश्यंति स्मेति गम-
 निकामात्रमेतदस्य वर्णकस्य । भावार्थस्तु बहुश्रुतबोध्यइति ॥
 धावमानस्याश्वस्योदरवर्त्तित्शब्दविचारो जगवत्याम् ।

आसस्साणं जंते ! क्व धावमाणस्स किं क्वुक्वुत्ति
 करेइ गोयमा ! आसस्स णं धावमाणस्स हिययस्स य जग
 यस्स य अंतरा एत्थं क्वकुम्ह नाम वाए समुच्छिण् जेणं
 आसस्स धावमाणस्स खुक्वुत्ति करेइ ॥ ज० १ श०
 ३ उ० ॥

॥ टी० ॥ हृदयस्य यकृतस्य दक्षिणकुक्षिगतोदरावयवविशेष
 स्यान्तरान्तरात्वे । ज० टी० ॥

अश्विनीनक्षत्राधिष्ठातारि देवे, तदधिष्ठातृके अश्विनीनक्षत्रे, च
 अश्वनामको देवविशेष इति जं० ॥ अश्वोऽश्वदेवतोपलक्षिता
 ऽश्विनीति चं० १० प्रा० ॥ आशुगमनादश्वः मनसि, जी ३
 प्र० ॥ प्रज्ञा. १ पद ॥

आश-पुं०-अशनमाशः । अशुभोजने-घञ्-भोजने-आ. म.
 प्र० १ अ ॥ (सामासाए पायरासाए) प्रातरशनं प्रातराशः प्रत्यूप
 स्येव भोजनमिति सूत्र. १ श्रु. १ अ. ॥

कर्मणि उपपदे कर्त्तरि अण-उपपदस० तत्तद्वस्तुजङ्गके ।
 यथा हुताशः आश्रयाशः मांसाशः पलाशः हविष्याशः ॥
 वाच० ॥

आसइ- (न्) आश्रयिन्-आश्रि-अनि-आश्रयकारके, आश्रिते,
 “ मयूरपृष्ठाश्रयिणा गुहेन ” रघु । पर्यन्ताश्रयिभिः निजस्य सद
 शं नाम्नः किराते कृतम् रत्ना । वाच ॥

आसइत्ता-आश्रित्य-अ० आ. श्रि-ल्यप्-अवत्वस्येत्यर्थे,
 वाच० ॥

आसंकाणिज्ज-आशंकनीय-त्रि- । आ-शकि-अनीयर् अंकया
 विपयीकार्ये-अनिष्टतया चिन्तनीये, च वाच. ॥

आसंग-आसंग-पुं० । अभिष्वङ्गे, । पो० ॥ स्वरूपम् ॥

आसंगेऽप्यविधाना, दसंगसक्तयुचितमित्यफलमेतत् ॥

अवनीष्टफलदमुच्चै, स्तदप्यसंगं यतः परमं ॥ ११ ॥

आसंगेर्पात्यादि ॥ आसंगेऽपि चित्तदोषे सति विधीयमाना
 नुष्ठाने इदमेव सुदरमित्येवरूपे अविधान शास्त्रोक्तविधेरजावा
 त् आक्षिपनवरतप्रवृत्ति न विद्यते सगो यस्यांसेयमसगाभि-
 ष्वगो ज्ञावती असंगा चासौ शक्तिश्च तस्या उच्चिन योग्य-
 मिति कृत्वा फलमेतदिष्टफलरहितमेतदनुष्ठान भवति जायते ।
 इष्टफलदमिष्टफलसपादकमुच्चैरत्यर्थं तदापि शास्त्रोक्तमनुष्ठान
 मसगमभिष्वगरहितं यतो यस्मात्परमप्रधान आसंगयुक्त
 ह्यनुष्ठान तन्मात्रगुणस्थानकस्थितिकार्यं च न मोहोन्मूढनचा
 रेण केवलज्ञानोत्पत्तये प्रभवति तस्मात्तदर्थिना आसंगस्य
 दोषरूपता विज्ञेयेति । पो० १४ वि । द्वा० । गार्थ्ये, सूत्र १ श्रु ३
 अ रोगे आन्ना० अ ५३ उ ४ ॥

आसंग-पुं० वासंगेदे, “ आसंगो आसवण आसवण वामंगे
 हस्मि ’ देशी व १ श्रु०. ६६ ॥

आसंदय-अमन्दक-न०-आसनविशेषे, (आसनमासनकादीत्ति)
 आन्ना. १ अ. ५ उ ॥

आसंदिद्या-आसंदिका-स्त्री०-मन्त्रिकायाम्- (आसदिय च न-

वसुत्त) आसदिकां मंचिकाम् सूत्र. १ श्र. ४ अ. ॥

आसंदी-आसन्दी-स्त्री-आसद्यतेऽस्याम्-आ-सद्-अब्दादिनि
गौरा डीप्-उपवेशनयोम्ये आसनयंत्रे कुञ्जद्वायाम्, वाच. ॥
मचके, सूत्र० १ श्र १ अ (आसदी पत्वियके य) आसदी-
त्यासनविशेष इति । सूत्र० १ श्र. ९ अ. ॥

आसंवर-आशाम्बर-पु० दिगवरे जैनसाधुभेदे, -पतेन यदाहु
राशाम्बराः न स्त्रीणां निर्वाणमिति तदपास्तम् इति । न. ॥

आसंसप्पओग-आशंसाप्रयोग-पु० आशसनमाशसाभिज्ञा-
पस्तस्या. प्रयोगो व्यापारणम् करणमाशंसाप्रयोगः । आशं
सैव वा प्रयोगोव्यापार आशसाप्रयोगः । आशंसाया व्यापारे,
च आशसारूपे व्यापारे, । प्रव० १ द्वा ॥ आशसप्पओगो
नाम निदानकारणम् इति ॥ नि. चू. १ उ ॥

दसविहे आसंसप्पओगे प० तं जहा १ इहलोगासंस-
प्पओगे २ परलोगासंसप्पओगे ३ इहओलोगासंसप्प
ओगे ४ जीवियासंसप्पओगे ५ मरणासंसप्पओगे ६
कामासंसप्पओगे ७ जोगासंसप्पओगे ८ ज्ञानासंसप्प
ओगे ९ पूयासंसप्पओगे १० सकारासंसप्पओगे । स्या.
१० उ. ॥

दसविहेत्यादि । आशसनमाशसा इच्छा तस्याः प्रयोगो व्या-
पारण करणमाशसैव प्रयोगो व्यापारः आशसाप्रयोगः सूत्रे
च प्राकृतत्वात् (आससप्पओगेति) ज्ञात तच्च इहास्मिन्
प्रज्ञापकमनुष्यापेक्षया मानुषत्वपर्याये यो वर्तते लोक. प्राणि-
वर्गः स इहलोकस्तद्व्यतिरिक्तस्तु परलोकस्त्रेहलोक प्रति
आशसाप्रयोगो यथा ज्ञेयमहमितस्तपश्चरणाश्चक्रवर्त्यादि-
रितीहलोकशासाप्रयोगः १ एवमन्यत्रापि विग्रहः कार्यः । परलो-
काशसाप्रयोगो यत्रा भवेयमहमितस्तपश्चरणादिन्द्र समानि-
को वा २ द्विधा लोकशासाप्रयोगो यथा भवेयमिन्द्रस्ततश्च-
क्रवर्ती ३ अथवा इह लोके इह जन्मनि किञ्चिदाशास्ति एव
परजन्मन्युभयत्र वेति एतत्त्रय सामान्यमतोऽन्ये तच्छेषा ।
एवास्ति च सामान्यविशेषयोर्विवेकापेक्षो भेद इत्याशसाप्रयो-
गाणा दशधात्व न विरुध्यते । तथा जीवितं प्रत्याशसा चिरम्मे
जीवितं प्रवत्विति जीविताशंसाप्रयोगः ॥४॥ तथा मरण प्रत्या-
शंसा शीघ्रं मे मरणमस्त्विति मरणाशंसाप्रयोगः ॥ ५॥ तथा
कामौ शब्दरूपे तौ मनोज्ञौ मे ज्ञयास्तामिति कामाशंसाप्रयो-
गः ॥ ६॥ तथा जोगाः गंधरसस्पर्शास्ते मनोज्ञा मे ज्ञयासुरिति
भोगाशंसाप्रयोगः ॥ ७॥ तथा कीर्तिः श्रुतादिवान्जो ज्ञयादिति
ज्ञानाशंसाप्रयोगः ॥ ८॥ तथा पूजा पुष्पादिपूजनं मे स्यादिति
पूजाशंसाप्रयोगः ॥ ९॥ सत्कार प्रवरवत्त्वादिभिः पूजन तन्मे
स्यादिति सत्काराशंसाप्रयोगः ॥ १०॥ स्या. टी ॥ भाव ६ अ ॥

आसवण-वासगेहे, देशी. १ व. ६६ श्लो ।

आसक्ख-पाक्षिविशेषे, “ आसक्खओ सिरिवए ” श्रीरिति व
दतीति श्रीवदः प्रशस्त पाक्षिविशेषः । देशी १ व ६७ श्लो ।

आसक्खंध-अश्वस्कंध-पुं. हयग्रीवायाम्, स्या. १ उ. ।

आसंसा-आशंसा-स्त्री-आशसनमाशसा-अभिज्ञापे, प्रव ५
छा. ॥ भाव ६ अ. ॥ आशसनमाशसा-इच्छायाम्, स्या
आशसनमाशसा-अप्राप्तप्रापणाभिज्ञापे, -आचा० । १ अ. उ १
अहवा आमंसा एतं परिणायमेहाविणे वमयं एण्हि

कज्जेहिंठं समारंजेज्जा-आचा. १ अ० १ उ. ॥

टी. ॥ अथवा आशसनमाशसा अप्राप्तप्रापणाभिज्ञापः
तदर्थं एणुसमादानमादत्ते तथाहि ममैतत्परूपपरि वा प्रेत्य
परलोके चोपस्थास्यत इत्याशसया क्रियासु प्रवर्तते राजान
वा ऽर्थाशाविमोहितमना विद्वगति-आचा ॥ विशेषावयवके
आशसादपित प्रत्याख्यानमधिकृत्य ॥

आसंसाजा पुणे, सेविस्सामिति दृसियं तीए ।

या प्वविधपरिणामरूपा कथं नूत परिणाम इत्याह । पूर्णे
प्रत्याख्याने देवलोकादौ सुरांगनासजोगादिभोगानह सेविष्ये
इत्येव नूतपरिणामरूपा च या आशसा तथा प्रत्याख्यानं दूयित
नवति । विशेष ॥ आ म. डि. १ अ ।

तथा च सूत्रकृतागे-

से जिकु अकिरिए अदूमए अकोहे अमाणे अमाण
अलोहे उवसंते परिनिवुमे णो आसंमं पुरतो कुज्जा
इमेणं मे दिट्ठेण वा सुएण वा मुएण वा एणएण वा विजा-
एण वा इमेण वा सुचरियत्तव्वनियमवंचं चेरवासेण इमेण
वा जायामायावृत्तिएणं धम्मोणं उवए पेत्ता देवो सिया
कामजोगा वसवत्ति मिच्छे वा अदुक्ख मसुजे एन्य
एत्यविणो सिया ॥ १ श्र १ अ ॥

सेजिकु इत्यादि ॥ समूहोत्तरगुणव्यवस्थितो भिक्षुर्नास्य
क्रिया सावद्या विद्यते इत्यक्रियं सवृतात्मकतया सांपरायिक-
कर्मावधक इत्यर्थः । कुत एव नूतो यतः प्राणिनामलूपकोऽहिस
कोऽनुपमर्दक इत्यर्थः । तथा न विद्यते क्रोधोयस्येत्यक्रोध ए-
वममानोऽमाय्यलोभः कपायोपशमाचोपशांत शीतीनृतस्त-
दुपशमाश्च परिनिवृत इव परिनिवृतः । एवं तावदैहिकेच्य-
कामजोगेन्यो विरतः पारलौकिकेन्योऽपि विरत इति दर्शय
ति । नो आसस इत्यादि । नो नैवाशसां पुरस्सृत्य ममानेन
विशिष्टपसा जन्मांतरे कामजोगावाप्तिर्भविष्यतीति । एव-
तामाशसां न पुरस्सुर्यादित्येतेषु दर्शयितुमाह । इमेण मे
इत्यादि । अस्मिन्नेव जन्मन्यमुना विशिष्टतपश्चरणफलेन दृष्टेना
मर्षोपध्यादिना पारलौकिकेन च श्रुतेनार्कधर्मिहृद्ग्रह-
त्तादीनां तथा (मुपणवत्ति) मननं ज्ञानं जातिस्मरणादिना
ज्ञानेन तथाचार्यादेः सकाशाच्छिज्ञानेनाऽवगतं ममापि विशिष्ट
प्रविष्यतीत्येव नाशंसा विदध्यात् । तथाऽमुना सुचरित्रतपो
नियमग्रहचर्यवासेन तयामुना वा यात्रामात्रावृत्तिना धर्मेणा-
नुष्ठितेनातोस्माद्वाच्युतस्यप्रत्यजन्मांतरे स्यामह देवस्तत्रम्यस्य
च मे वगवर्तिनं कामभोगा भवेयुरशेषकर्माऽवियुतोवा सिद्धो-
ऽदुःखः शुभाशुभकर्मप्रकृत्येतेत्येवंभूतोऽहं स्यामागामिकाद
इत्येवमाशसां न विदध्यादिति । यदि वा विशिष्टतपश्चरणा-
दिनाऽऽगामिनि कावेममाणिमादधिमेत्यादिकाष्टप्रकारा सिद्धि-
र्भविष्यतीत्यनया च सिद्ध्या सिद्धोऽहंभुः खोऽपुनो वामध्यम्य
इत्येवं रूपामागसां न कुर्यात् । तदकरणं च कारणमाह । अन्य
विदध्यादि । अत्रापि विशिष्टतपश्चरणे सत्यपि कृतश्चिन्मि-
त्तादुष्प्रणिधानसजावे सति कदाचित्सिद्धिः स्यात्कदा चिच्च
नैवाशेषकर्मकृत्यवृत्तणा सिद्धिः स्यात् । तथा चोक्त (जज्ञत्तिया
उहेओ, भविस्सते चेव तत्तिया मोस्ये) इत्यादि । यदि
वाऽत्राप्यणिमाद्यष्टगुणकारणे नपश्चरणादौ सिद्धिः स्यात्कदा-
चिच्च न स्यात् तद्विपर्ययोपि वा स्यादित्येव व्यवस्थिते प्रज्ञापु
र्धकारणां कथमात्राया कर्तुं युज्यते इति । सिद्धिश्चाष्टप्रकारेण

अणिमा १ गरिमा २ दधिमा ३ महिमा ४ प्राप्तिः ५ प्राकास्यं-
६ ईशित्वं ७ वशित्वं ८ यत्र कामावसायित्वमिति । तदेवमै-
दिकार्थमासुम्पिकार्थं च कौत्सिर्वर्णश्लोकाद्यर्थं च तपो न विधे-
यमिति स्थितं ॥ ५ ॥ सूत्र० टी० २ श्रु० १ अ० ॥

आसंसाविष्पमुक्क-आसंसाविष्पमुक्क- त्रि० इहश्लोकाद्यपेक्षया
विष्पमुक्कं, प० सू० ॥ ४ ॥ आसंसाया विनिर्मुक्तोऽनुष्ठानं सर्व
माचरेत् । मोक्ष भवे च सर्वत्र, नि स्पृहो मुनिसत्तमः प्रव० ५
छा० ॥

आसंसा(न)-आसंसा(न)- त्रि० आ-शान्-णनि-आसंसौ
आशसाकर्त्तृणि, स्त्रीयां डीप्-वाच ॥ (धिञ्जुत्तो अणासंसी)
अनाशसी श्रोतृभ्यो न वस्त्राद्याकाङ्कति-आचा. १ उ० ॥

आसंसिता-आसंसित- त्रि० आ-शस्-तृच्-नाविशुभेष्वा-
वनि, स्त्रीयां डीप्-वा० ॥

आसंसिय-आसंसित- त्रि० आ-शन्स्-क-कथिते, ष्ठाविप-
यीञ्जते, ज्ञावे क आसंसायाम् न० वाच० ॥

आसकण्ण-अश्वकर्ण-पुं० अश्वमुखघ्नीपात्परतोऽतरडीपभेदे,
(अतरदीव) शब्दे विवृत्ति । स्टा ४ ग० । प्रव २६२ द्वा ॥

आसण-आसन-न० आस्यते उपविश्यतेऽस्मिन्नित्यासनम्

आतापनास्थाने, उक्त. २ अ । वसत्यादौ, सूत्र १ श्रु. २ अ ।
स्थाने, उक्त. १ अ १ उ । वृ ५ उ । आस्यते स्थीयतेऽस्मिन्निति
शय्यायां आचा. २ अ. ५ उ । पीठफटकादौ आव ४ अ ।
स्या ए ग । नि चू. १ उ. । सम स. २० । आव. ५ अ ।
आधारवृद्धणे धर्म्मस्तिकायादीनां श्लोकाकाशादिके, आ. १
अ उपवेशनं योत्थनियद्यादिके, वृ ३ अ. । विष्टरे, प्रश्न १
छा० । ह्मासनादिके, जी. ३ प्र. । द्रग १ ग ११ उ ।
उपवेशनं, स्था ए ग. ॥

निर्ग्रन्थ्या यादृशानि आमनानि कल्पन्ते तान्याह ।

नो कण्ण निगंङ्गीए ञाणाड्याए हुं तए नो कण्णड नि-
गंघिए पफिमडड्याए हुं तए पढं नेसज्जियाए उक्कु-
गानणियाए दंमामणियाए दगंरुमाड्याए पडमन्थि-
याए उत्ताणियाए अन्तरकुज्जियाए एगपासियाए ॥

नो कण्णते निर्ग्रन्थ्या. स्थानाय तथा भवितु पढं प्रतिमा-
न्थायिन्या नैपेधिकया उक्कुमिकासनिकाया वीरासनिकाया
दामामनिकाया दगंरुशायिन्या अवाड्मुखाया उत्तानिकाया
अन्ते कुञ्जिकाया एकपाश्वशायिन्या इति सूत्राकारसंस्कारः ॥

अत्र ज्ञाप्यकारो विषमपठानि व्याख्यानयति ॥

उदृष्टाणं द्वाए, यतंतु पफिमाड हुंति जामाई ॥

पंचवाणिमिज्जाउ, तासि विजामाड कायन्वा ॥ ? ॥

व्या० । स्थानायतं नामोर्ध्वस्थानरूपमायतं स्थानं तद्यस्याम-
न्ति सा स्थानायतिका । केचित्तु (गणादग) मितिपठन्ति तत्रा-
यमयं । नवेषां निपटनादीनां स्थानानामादिजनमूर्ध्वस्था-
नमन स्थानानामादौ गच्छन्तीनि स्थानादिगंतुच्यते तद्योगा-
दार्थिकापि स्थानदिनेति व्यपदिश्यते । प्रतिमा मामिस्यादि-
या तानु निष्टनीति प्रतिमास्यायिनी (नेमज्जियायत्ति) निपट्यां
पञ्च नयन्ति नामा विमानं कर्त्तव्या मान्त्रियम् निपट्यानामपे-
रानविशयास्तां पञ्चविशान्त्रया ॥

समपाटयुता गोनिरशिका रस्मिन्शुभिका पर्यङ्का अर्द्धपर्यका
चेति तत्र यस्यां समो पाटयुता च स्पृष्टान सा समपाटयुता

यस्यान्तु गौरिवोपवेशन सा गोनिरशिका यत्र तु ताज्यामुप
विश्रयैक पादमुत्पादयति सा हस्तिशुभिका पर्यङ्का प्रतीता
अर्द्धपर्यका यस्यामेकं जानुमुत्पादयति एव विधया निपट्या च-
रतीति नैपथिकी उक्कुटिकासनन्तु सुगमत्वाङ्गाप्यकृतान ध्या-
ख्यातम् ॥

वीरासनन्तु सीहासणेव जहमुक्कजाण कणिविडो ॥

दंमे दगंरुजवमा, आयतकुजायदुएहंपि ॥ ? ॥

वीरासन नाम यथा सिंहासने उपविष्टोऽन्यस्तपाद अस्ते तथा
तस्यापनयने कृतेऽपि सिंहासनवनिविष्टे मुक्त जानुकश्च निरा-
दंयनेऽपि यदतिदुष्कर चैतदतएव वीरस्य साहसिकरथारुन
वीरासनमित्युच्यते तदस्यास्तीति वीरामनिका । दमासनि
का दगंरुशायिका पदद्वये यथाक्रमं दंरुस्य दगंरुस्य चायतकु-
वजताज्यामुपमा कर्त्तव्या तद्यथा । दमस्येवायत पादप्रसारणेन
दीर्घं यदासनं तदमासनं तदस्यास्तीति दमासनिका ।
दगंरुं किञ्च दुस्सस्यत काष्ठं तदुत्कुञ्जतया मस्तकपाणि-
कानां जुवि दगनेन पृष्ठस्य चादंनेत्यर्थः । या तु यथाविध्य-
भिग्रहविशेषेण शेते सा दगंरुशायिनी । अवाड्मुखादीनि तुप-
दानि सुगमत्वान्न व्याख्यातानीति दृष्टव्यम् । एते सर्वेऽयन्निग्रह
विशेषा संयतीनांप्रतिपिच्छा एतान्प्रतिपद्यमानानां दोषानाह ॥

जोणी खुञ्जाणपिद्वण, गुरुगा पत्ताणहोड सङ्करण ।

गुरुगासवेन्नगम्पी, कारणे गहनं वग्दरणं च ॥

व्या० । उर्ध्वस्थानादौ स्थानविशेषस्थिताया आर्थिकाया-
योने कौत्रो जवेत् तरुणा वा यथास्थितां दृष्ट्वा प्रेरयेयुः प्रति
सेवरन् अतपवैताननिग्राहान् प्रतिपद्यमानायास्तस्याश्चतु-
र्गुरुं जुक्तजोगिनीनां च येन कारणेन स्मृतिकरण इतरासां
कौतुकं च जायते तथा वदयमाणसूत्रे प्रतिपद्यमानाया
सेवन्तक तुम्बकं यदि निर्ग्रन्थी गृह्णाति तदा चतुर्गुरु स्मृति
करणाद्यश्च त एव दोषा कारणेन तस्यापि गृहण धारण-
चानुज्ञातम् । एतच्चाप्रस्तुतमपि बाधवार्थं स्मृतिकरणादिदो-
षसाम्यादत्र भाष्ये भाष्यकृताऽभिहितमिति सजावयामः ।
अन्यथा वा सुप्रिया परिभाष्यम् ॥

वीरासणगोदोही, मुत्तं सव्वे विताणकप्पन्ति ।

ते पुण पमुच्च वेदं, मुत्ताओअज्जिगहं पप्प ॥

अन्तरोक्तासनानां मध्यात् वीरासन गोदोहिकासनं च मुक्-
त्वा शेषाण्युर्ध्वस्थानादीनि सर्वाण्यपि तासां कल्पन्ते आह
सूत्रे तान्यपि प्रतिपिच्छानि तन्कथमनुज्ञायन्त इत्याह । तानि
पुन शेषाणि स्थानानि चेष्टां प्रतीत्य कल्पन्ते न पुनरभिग्रहवि-
शेष सूत्राणि पुनरभिग्रह प्राप्य प्रतीत्य प्रवृत्तानि तत इदमुक्तं
जवति । अभिग्रहविशेषास्तु उर्ध्वस्थानानि संयतीनां न कल्पते ।
सामान्यत पुनरावश्यकदिशेषायां यानि क्रियन्ते तानि कल्प-
न्ते एवापर प्राह । ननु चाभिग्रहादिरूप तप कर्म निर्धारणा-
र्थमुक्तं तत किमेव संयतीनां तत्प्रतिषिध्यते उच्यते ।

तत्रो मोउ अगुन्ना ओ, जेण सेसं न दुप्पड ।

अकामियं पिपेद्वेज्जा, वारिउत्तेण जिगहो ॥

व्या० । तपस्त्वद्वेव जगवद्विरनुज्ञातं येन शेष ब्रह्मचर्यादिकं गुण
कटवक न लुप्यते कथपुन शेष लुप्यत इत्याह अकामियमि-
त्यादि । दमायनादिस्थानस्थितामार्थिकां दृष्ट्वा कश्चिदुदी-
र्णकर्म नाम कामी काममन्त्रिन्तमीपि प्रेरयेत् प्रतिसेवेन

तेन कारणेन वारित एतादृशस्तासामभिग्रहः । किन्तु ॥

जे य दंसादओपाण, जेय संसप्पगा जुवि ।

विद्वुस्स अट्टियातावि, सहन्ति जह संजया ॥

व्या० । इह द्विधा कायोत्सर्गश्चेष्टायामग्निभवेत्तत्राभिज्ञव-
कायोत्सर्गस्तासां प्रतिषिद्ध इति कृत्वाऽग्निधीयते ये च दश-
मशकादयः प्राणिनो ये च जुवि ससर्पका सचरणशीला
उन्दिस्कीटकादयस्ते कृतानुपद्धान् यथासयता सहन्ते
नथा ता अप्यार्यिकाश्चेष्टाकायोत्सर्गस्थिता आवश्यकान्नि-
वेद्यायां सम्यक् सहन्ते नत एव ता अपि कर्मनिर्जरां कुर्वन्ति
आह यद्युदीर्णकर्मणा तरुणादिना प्रेर्यमाणापि सा सयती-
नामुत्पादयति तत किमिति येनाग्निग्रहविशेषेण बहुतरा कर्म
निर्जरा भवति सर्वा यत उच्यते ॥

वसिज्जा वंजचेरंसि, जुज्जंमाणी तुकीदित्तु ।

तदाचित्तं तत्तंतंति, थेरा आवयसन्नीरुणो ॥

व्या० । यद्यपि काचिदार्यिका धृतिवद्वयुक्ता युज्यमाना प्रति
सेव्यमानापि भावतो ब्रह्मचर्यं वसेत् तथापि स्थविरा गौतमा
दयः सूरयः प्रवचनापयज्ञ प्रसादनीरवस्तां न पूजयन्ति नप्र-
शसतीत्यर्थः किंच ॥

तिव्वान्निग्गहसंजुत्ता, षाणमोणासणे रता ।

जहा सुज्जन्ति जयउ, एगाणेगं विहारिणो ॥

लज्जं च वंजचज्जं च, रक्खंतीउतवोरता ।

गच्छे चैव विमुज्जन्ति, तहा अणसणादिहि ॥

व्या० । तीव्रैर्देव्यादिविषयैरभिग्रहैः संयुक्त स्थानमौनासन
विशेषेषु रता एकानेकविहारिण कच्चिदेकाकविहारिणो
जिनकाटिपकादय इत्यर्हः केचिच्चानेकविहारिस्थविरकाटिपका
इत्यर्थ एवविधा यतयोयथा शुक्यन्ति तथा निर्ग्रन्थोऽपि वज्जां
ब्रह्मचर्यं च सूत्रोक्तविधिना रक्षन्त्यस्तपोरता स्वाध्यायादितप-
कर्मपरायणा गच्छ एव वसन्त्योऽनशानादिभिर्यथोचितैस्तपो-
भि शुक्यन्ति न तीव्रैरभिग्रहैः । अपिच ॥

जोविदिच्छंधणोहुज्जा, इत्थिविधोनुकेव्वदी ।

वसते सोवि गच्छंती, किमुच्छीवेदसिंघणा ॥

व्या० । योपि दग्धेन्धनो जस्मीकृतवेदमोहनीयकर्मा स्त्रीचिन्हो
वदिः स्त्रीवृक्षणवृक्षित केव्वदी भवति सोऽपिगच्छन्नासे वसति
किपुनर्या सयती स्त्रीवेदेन सेन्धनासासुतरां गच्छे वसेदिति-
ज्ञाव । यद्यप्युक्तं यदि न स्वादयति तत कोनाम तस्याअग्निग्रह
ग्रहणदोष तदप्ययुक्त प्रतिसेव्यमानाया आस्वादनस्य याद-
च्छिकत्वात्कथमिति चेदुच्यते ॥

अद्यायं घट्टियं ज्जाइ, फुफुगा सहसायइ ।

कोवितो वट्टी वाहा, इत्थी वेदेवि सोगमो ॥

व्या । अद्यात् उल्लसक घट्टिन चाक्षित सत् यथा ध्यायति
प्रज्वलति यथा फुफुकाघट्टित्नाहसायति भृश डीप्यन्त यथा
ध्याधिरपथ्यासेवनादिना कोपितो वर्द्धते । स्त्रीवेदस्याऽपि
समवगमो मन्तव्य सोपि घट्टित्ना प्रज्वलतीत्यर्थः । अतोयाद
च्छिकर्मस्त्रादनमिति आह । सयतीनां प्रतिषिद्धा अमी
अग्निग्रहा पर सयताना का वार्ता अत्रोच्यते ।

कारणपकारणविय, गीयत्थमिय तहा अमीयंमि ।

एए मच्चे विपए, संजयपक्खे विज्जाभिज्जा ॥

व्या । यान्येतानि व्युत्सृष्टकायिकत्वादीनि पदान्युक्तानि तानि
कारणे सिंहादिजिरभिचूतस्य देवताकपननिमित्त वा गीता
र्थस्याऽगीतार्थस्य वा कल्पन्ते अकारणे पुनरगीतार्थस्य
न कल्पन्ते गीतार्थस्य निष्कारणे निर्जरानिमित्त कल्पन्ते
अचेद्वत्वादिमपि गीतार्थस्य जिनकल्प प्रतिपद्यमानस्य
कल्पते एव सयतपक्के एतान्यचेद्वतादीनि सर्वाण्यपि पदानि-
विभाषयेत् । सावश्यकं आसने निर्ग्रन्थीनां ॥

नो कप्पइ निग्गन्थीणं सावस्सयंमि आसणंसि आसइत्त
एवा तु अट्टित्तएवा कप्पइ निग्गन्थाणं सावस्सयंमि
आसणंसि आसइत्तएवा तु यट्टित्तएवा ।

सावश्रय नाम यस्य पृष्ठतोऽवष्टभो भवति । एवविधे आसने
निर्ग्रन्थीनां नोकल्पते निर्ग्रन्थीनां सावश्रये आसने आसितु वा
कल्पते निर्ग्रन्थ्य एतादृशे आसने यद्युपविशति शेरते वा तदा
तएव गर्वादयो दोषाश्चतुर्गु च प्रायश्चित्त तृतीयपदे अल्प-
लागारिकस्यविरोधज्ञानो वा उपदिशेत् । निर्ग्रन्थानामपि न
कल्पते यद्युपविशन्ति तदा चतुर्गु सुत्र तु कारणात् तदेव
कारणमाह ॥

सावस्सय इत्यादि पश्चार्ध योवृक्ष आचार्य स पूर्वकृते गृह-
स्थैस्सार्ध निष्पादिते सावश्रयेऽप्यासने उपविष्टोऽसागरिके
एकान्तेवा यद्धिनेयानां वाचनां दद्यात् सूत्रम् ॥

नोकप्पइ निग्गन्थीणं सविसाणंसि पीठंसि वा फलगांसि
वा आसइत्तएवा तुयट्टि एवा कप्पइ निग्गन्थाणं सविसा-
णंसि पीठंसिवा फलगांसि वा आसइत्तएवा तुयट्टित्तएवा ॥

सविषाण नाम यथा कपाटस्योभयत शृगे भवत । एव यत्र
भिसिकादौ पीठे फलके वा विषाण शृङ्ग भवति तत्र निर्ग्र-
न्थीनामासितुवा न कल्पते निर्ग्रन्थीनान्तु कल्पते । निर्ग्रन्थास्तु
सविषाणे पीठे फलके वा यद्युपविशन्ति शेरते च तदा चतु-
र्गुके आज्ञादयश्च दोषा । तथा ॥

सविसाणे उट्टाहो, पावमादीयते पक्कुकुट्टम् ।

वितियपए वासामु, कप्पइ त्तिण्णे विमाणम्मि ॥

सविषाण आसने उपविशन्त्यामार्यिकायामुट्टाहो भवति ।
पादकर्मादयश्च दोषास्सभवन्ति । तत प्रतिकुष्ट तत्रोपवेशन
मितिगम्यते तृतीयपदे वर्गसु पीठफलकदुर्बलताया सविषाण
मपि गृह्यते तस्य च विषाणच्छित्ता परिष्ठाप्यते एव चित्रं
विषाणे स्थविराया अन्यस्या वा कल्पते ॥

जंतु दाज्जइ त्तित्तुं तं, थेरीणं दव्वंति सविसाणं ।

इंति यसे दंरुपाउं, उणयणमट्टिया एवा ।

यत्र पुन स्थातु न कल्पते तत सविषाणमपि तदाम्न स्थ-
विरसाध्वीनां साधवः प्रयच्छन्ति । तद्विय च दुरुपाटप्रोन्न
घन गट्टयन्ति । तेनच चेष्टयित्वा स्पृशतर कुर्वन्तीत्यर्थः । मृ-
त्तिकया परिवेष्टयन्ति निर्ग्रन्थीनां सविषाणमपि कल्पते । कुन
इत्याह ।

समण्णाणउ ते दोमा, न हुंति तेण तदुपणुम्मा य ।

पीठं आसणहेउं, फलगं पुण होइ मेज्जटा ।

श्रमणानां पुनस्ते पादकर्मादयो दोषान् भवन्ति ततो हे त्रपि
पीठफलकके सविषाणेष्युत्थाने । तत्र पीठमासनेदेतो फलक
पुन शून्यार्थ शयननिमित्त वर्गसु गृह्यते । अत्र किमर्थ वर्गान्तु
तत्रोपवेशन शयन वा क्रियते इत्याह ॥

कुत्स्यण आयदयद्वा, उज्जायग अरिसवायरक्खट्टा ।

पाणा सीतन्न दीहा, रक्खट्टा होइ फल्लगंतु ।

आर्द्धायां जूमौ स्याप्यमानाया निषद्याया कथनं भवति शीत-
ज्ञायां च जूमावुपविशतां धान्यं न जीर्यति ततो ग्लानत्वेनात्म
विराधनोदयार्थं च जीवदयानिमित्तं वर्षाभूमौ नोपवेष्टव्य ।
(उज्जायगंति) भूमेरार्द्धभावेन मत्विनी जूतस्योपधे जुगुप्सनीय
ता स्यात् अर्द्धासि वाकुच्येयु वातोवाऽधिकतर प्रकुच्येत तत-
पतेपां रक्षार्थं पीठक गृहीतव्यं । तथा शीतज्ञायां जूमौवहव
पनकप्रभृतयः प्राणिन संमूर्च्छेयुः ततो जूमौ च योर्नानां तेषां
विराधनाभवति दीर्घजाताया वा जूमेर्निर्गत्य दशेयुरूपलक्षण-
मिदं । ततोपधिको न जीर्णतादयोऽपिदोषा भवन्ति । एतेपां
रक्षार्थं वर्षासु फल्लकं गृह्यते । वृ. ५ उ० ॥

गुरोः पुरतः आसन विधिं (विणय) शब्दे बह्यामि ।

सुखस्यिरासनोपेतं-स्थिरसुखमासनमिति पतजतिः छा. २१३।

आसणअभिगह-आसनानिग्रह-पु० यत्र यत्रोपवेष्टुमिच्छ-
न्ति तत्र तत्रासननयने, पचा० २ वृ. ॥

तिष्ठत एव गुरोरादरेणासनानयनपूर्वके अत्रोपविशत इति
प्रणने दर्शनविनयभेदे, प्रव० । सम ११ स । नि चू २
उ. । ध. ३ अधि. ॥

आसणगय-आसनगत-त्रि० स्वस्थाने स्थिते, उक्त० । आसना-
सीने (आसणग कोण पुच्छे जाणेवसेआग ओकयाइवि) उक्त ।

आसणचाग-आसनत्याग-पु० आसनत्यागे, पीठकाद्युपनयने
छा० २९ छा. ॥

आसणत्य-आसनस्य- त्रि० उक्तुटकागोदोहिकावीरासना
द्यवस्ये, आचा. १ थु. ए अ । (आसणत्यो पढिठमारवा-
हेति) नि. चू १ उ ।

आसणदाण-आसनदान-न० पीठकाद्युपनयने, ध. १ अधि. ।

आसणपयाण-आसनप्रदान-न० आसनदानमात्रे दर्शनविनय
रूपे विनयभेदे, ग. । नि. चू. ॥

आसणाणुप्पयाण-आसनानुप्रदान-न० गौरवमाश्रित्यासन-
स्य स्थानान्तरसंचरणे, भ. १४ श. ३ उ. । पचा. १७ वृ
स्था. ७ ग. ॥

आसण-आसन्न-त्रि० निकटवर्तिनि, उक्त० १ भ. । स्था. आ
म. पचा. ३ वृ । ध. ३ अधि । आव । प्रत्यासत्तिमति, पो "उज्जे
णीए नयरेए आसणोणमाणं गामा" आ म ॥

आसणअणुपइज-आसन्नअणुप्रतिज-त्रि० परतीर्थीकादी-
नामुत्तरदानसमर्थे, ग. १ अधि. । सुरै प्रव ॥

आसणसिद्धिय-आमन्नसिद्धिक-त्रि० समासश्रुतनिवृत्ति
के, पं० ॥

आमतर-अश्वतर-पु० वेमरे, ध० नि चू० ॥

आमत्त-आसक्त-त्रि० जूमिलम्ने ज्ञा. जूमौ सवासे न० ॥

आमत्ति-आमात्ति-स्त्री० योगिपरिभाषितेऽर्थे ज्ञा. जेदे स्था.

आधिर्यकुं उतांधवजमताजिप्रतामूकताकौष्यपंगुन्वहैव्योटा -
घर्तमत्तनारूपैकाटगेन्द्रियवधतुष्टिनवक्रविपर्ययसिरुचष्टकाविप
यंयस्रकृणमत्तशयुद्धिमेदादप्रविशतिघासक्तिः ॥

आमत्तोमत्त-आमत्तोत्त-त्रि० आ अवाह अथो नूमौ मत्त
हामनो जूमौ तत्र इत्यर्थे ऊर्ध्व मनःउत्सक्तः जूमौ उज्जोचने

उपरि च सवद्धे, जी० । कल्प० ।

आसत्य-अश्वत्य-० पु० न० पिप्पले नि० चू० स० ॥

आश्वस्त-त्रि० मार्गजनितश्रमापनयनेनाश्वत्थतामुपगते, कल्प०
भ० ११ श. उ. ११ मनागाश्वसिते ओ० (आसत्या मजाव कर-
पत्र समोसरह) ज्ञा० ।

आसदेत्ता-अस्वाद्य-अव्य० आस्वादनं कृत्वेत्यर्थे (सहफरिस
रसरुवगन्धे आसदेत्ताभवइ) स्था. ७ ग. ।

आसधर-अश्वधर-पु. अश्वधारकपुरुषे, औ येऽश्वान् धारयन्ति ।

आसपुरा-अश्वपुरा-स्त्री पद्मविजये पुरीयुगत्वे, स्था. (दो आ-
सपुराओ) स्था. ७ ग०

आसम-आश्रम-पु० तापसावसयोपज्ञकिते आश्रयविशेषे, व्य०
दर्श. जी प्रथमस्तापसादिभिरावासित पश्चात्परोऽपिज्ञोक-
स्तत्र गत्वावसति वृ. नि. चू प्रज्ञा. औ. आचा. अनु. तीर्थ-
स्थाने, च. स्था. ॥

(ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थोऽयतिस्तया) इति चतुर्षु, लोक
प्रसिद्धेषु अवस्थाविशेषमाहु मनुष्येभु ।

आसमद्ग-अश्वमर्दक-त्रि. घोटकानां मर्दनाधिकारिणि पुरुषे. ज्ञा ।

आसमपय-आश्रमपद-न तापसाश्रमोपज्ञकिते स्थाने. उक्त.

(कणखल्ल नाम आसमपद) आ. म द्दि. ।

आसमज्जेय-आश्रमज्जेद-पु० " ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्र-
स्थोऽयतिस्तेयत्यादिनोक्तस्वरूपे जूमिकाविशेषे, पचा० १० वृ ।

आसमाण-आसीन-त्रि० निषेधे, (अजयं आसमाणोय पाण जूया-
हिहिंसइ) आसीनो निषण्णतयाऽनुपयुक्त भाकुंचनादि जावेन.
। ट० ४ अ ।

आसामि-आश्रमिन्-पु० द्विक्रिनि, पं. व. १ छा. ।

आसामित-अश्वमित-पु० सामुच्छेदानां निन्दवानां धर्माचार्ये,

योहि महागिरिशिष्यस्य कौंकिन्याजिधानस्य शिष्यो मिथि
द्याया नगर्थी वङ्गमीगृहेचैत्ये अनुप्रवादाभिधाने पूर्वं नैपुणि
के वस्तुनि त्रिभुज्जिस्सन्ति एवं जाव वैमाणियास्त एव विाति-
याइ समए सुवत्तञ्च) मित्येवं रूपमाहापकमधीयानो मि
थ्यात्वमुपगतः सामुच्छेदिकनिन्दावान् प्रावर्तयत् इति
समुच्छेदिकशब्दे विवृत्यर्थिनाऽन्वेष्टव्य ॥ स्था० ७ ग. ।
उक्त. १ अ विशेषे. ॥

आसमुह-अश्वमुख-पु० आदर्शमुखदोपस्य परतोऽतरद्वीपे,

तत्स्ये मनुष्ये च अन्तरद्वीपशब्दे विवृत्तिः उक्त. ३६. अ. ।
प्रव । ३६३ छा. । स्था. ४ ग. ॥

आसय-आशक-त्रि० जोजिनि, आचा० ५ अ. ४ उ. । आशय
स्वकीयदर्शनान्युपगमे, सूत्र० १३ १ अ. । परिणामे, छा-
२९ छा० । अभिप्राये, सूत्र, १ थु. १५ अथवसायविशेषे,
पो० ३ विव. ।

प्रणिधिप्रवृत्तिविज्जजय, सिद्धिविनियोगभेदत प्रायः ।
धर्मज्ञैरास्यात बुभाशय' पचधाप्र विधौ ॥६॥

प्रणिधानादियाशिरुक्तस्तमेव संख्याविशिष्ट नामग्राहमाह ।
(प्रणिधीत्यादि) प्रणिधिश्च वृत्तिश्च विज्जजयश्च सिद्धिश्च
विनियोगश्च पतपव भेदास्तानाश्रित्य कर्मणि ल्यङ्लोपे पच
मो । प्रणिधिप्रवृत्तिविज्जजयासाकविनियोगभेदत प्राय इति

प्राचुर्येण शास्त्रेषु धर्मज्ञैर्धर्मवेदिन्निराख्यातः कथितः शुभा-
शयः शुभपरिणामः पचधा पचप्रकारः । अत्र प्रक्रमे विधौ कर्त-
व्योपदेशे । प्रतिपादिताशयपचकव्यतिरेकेण पुष्टिशुद्धिद्वय
दक्षणघ्नमनुवधि न भवतीति प्रणिधानादिना स्वरूपमन्यत्र
दृष्टादृष्टजन्मवेदनीये कर्माशये क्लेशकर्मविपाकाशयैरपर-
मृष्टः पुरुषविशेष ईश्वरः षो० टी० छा० ॥

आश्रय- पु० आश्रयतीत्याश्रयः धूमवदाकादौ हेतौ, अनु० ।
प्रत्यये, आचा. १ अ. । आधारे, अष्ट । आलये, स्था. ३ ग. ।
भजनीये, ज्ञा० १० अ. ॥

आस्यक- न० मुखे, ज्ञा० ए अ. । जी । आचा. (आसेणनत्थि
डुरो) आस्येन मुखेन द० ५ अ ॥

आसयंत-आश्रयत्-त्रि० गृहति, विशेषे. ईपद्भजमाने भ १३
श. ६ उ. आश्रयणीयं वस्तु. ज ११ श ११ उ. ॥

आसयज्ञेय-आशयज्ञेद-पु० अश्ववसायविशेषे, कथमय वरा
कोधर्मकान्तारोत्तरणेन निखिद्धासुखविरहभाजन भविष्यतीत्या
दिरूपे, प्राति० ॥

आसयमहत्त-आशयमहत्व- न० आशयस्य विपुलत्वे, षो०
१ वि० ॥

आसयावितेस-आशयविशेष- पु० चित्तोत्साहातिशये, छा०
२१ छा० ॥

आसरयण-अश्वरत्न- न० चक्रवर्तिनोऽश्वोत्कृष्टे, यत्सहस्रा
धिष्ठितेऽश्वे, स० १४ स० ॥

नरतस्य कमदामेदं णामेणं आसरयणं सेणावर्द्धकमेणं
समन्तिरूढे । जं० आ० चू० १ स० ॥ स्था० ७ ग० ॥ प्रज्ञा०
१ए पद ॥

अश्ववर्णकः

तएणं तं असीद्मंगदमूसिअं णवणउडमंगुदपरिणाहं
असयमंगुदमायतं ठत्तीस मंगुदमूसिअसिरं चउरंगु-
दकस्रगं वीसइ अंगुद वाहागं चउरंगुदजाणूकं सोदस
अंगुद जंघागं चउरंगुदमूसिअखुरं मुत्तोदीसंवत्त वद्वि-
अमज्जं ईसिं अंगुदपसपट्टं संगयपट्टं सस्यपट्टं सजाय-
पट्टं पसत्थपट्टं विसिद्धपट्टं एणी जसुणय विठयघट्टपट्टं
वित्तदयकसणियायअं केद्वसपहारपरिवज्जिअंगं तवणी
ज्जन्नासग्गहिद्वानं वक्खण सुफुद्वथासगविचित्तरयणर-
जुपासं कंचण मणि कणग पयर गणणाविह घट्टिअ
जादमुत्तिआ जादपहिं परिमंरिएण पट्टेण मोजमाणे-
ण सोजमाणकट्टेयण इंदनीदमरगयमसारगद्वमुहमंण
रइअ आविष्माणिकमुत्तग विचूसिअं कणगमय परुम
मुकयतिद्वकं देवमइविकपिअं सुरवरिदवाहणज्जोगं वयं
सुरुवं दुइज्जमाण पंचवाह चामरा मेदगं धरंतं अण-
न्नवाहं अजेदणेयण कौकासी अवहदपत्तन्नअसेया
वरणनक्कणगतविअतवणिज्ज तालुज्जी हासयंसि आनि-
सेअघोणं पोक्खरपत्तमिव, सद्धिद्वविन्दु अचंचदं चंचद
सरीरं चोक्खरगपारेव्वायगो विवद्विद्वीयमाणं २ सुर-
चद्वणचंचु पुमेहिं धरणिअदं अनिहणमाणं २ दोवि

अचद्वणजेजमगसमगं मुहाओ विणिग्गमंतं च सिग्गयाए
मुणादतंतुठदगमाविणिस्साए पकमंतं जाइकुदरूवपव्वयप-
सत्थवारसावत्तकविसुध्दवक्खणं सुकुद्वप्पसूअं तेहाविं
नदयं विणियं अणु असुकुमाददोमनिध्दच्चविं सुजायं
अमरमणपवणगरुदजणं चंवदासिग्गगामिं इसिमिव, खं-
तिखमाए सुसीसामिव, पच्चक्खया विणियं उदगहुतवहपा-
साणं कदमसकर सतादुइद्व तरुकरुगविसमपव्वार गिरि-
दरीत्यासु जघण पिद्वणणिरणासमत्थं अचंरुपादिअं
दंरुपातिअणं सुपाति अकादतादु च कादहंसिं जिअ-
निदं गवेसं जिअपरिसहं जच्चजातीयमद्वहाणिं सुगपत्त
सुवसकामेद्वानिरामं कमदामेदं णामेणं आसरयणं ॥

टीका ॥ तएणं त असीद्मंगुदमूसिअ इत आरज्य सिणा-
वश्रमेण समभिरूढे इत्येतदतेन सूत्रेण पदयोजना । तत इति-
क्रियाक्रम सूचक वचन त प्रसिद्धगुण नाम्ना कमदामेदं अश्वरत्नं
सेनापतिक्रमेण सन्नाहादिपरिधानविधिना समन्तिरूढ आरूढ-
किंविशिष्टमित्याह । अशीत्यगुदानि उचितं अंगुद चात्र मानवि-
शेषः । नव नवत्यगुदानि एकोनशतांगुदानि एकोनशतांगुद-
प्रमाणः परिणाहो मध्यपरिवर्त्यस्य तत्तथा । अष्टोत्तरशतां-
गुदानि आयतं दीर्घं सर्वत्र मकारोऽन्नाक्षणिकं । तुर-
ङ्गाणां तुंगत्व खुरतः प्रारज्य कर्णावधि परिणाहः । पृष्ठपार्श्वो-
दरांतरावधि । आयामो मुखादिपुच्छमूत्र । यदाह पराशर ।
मुखादापुच्छक दैर्घ्यं, पृष्ठपार्श्वोदरांतरात् । आनाह उच्चय-
पादा, दिक्षेयो यावदासनम् ॥ १ ॥ तत्रोच्चत्वसंख्यामेदनाय-
साक्षादेव सूत्रकृदाह ॥ द्वात्रिंशदशरस्कं चतुरंगुद (वत्तीसमि-
त्यादि) । द्वात्रिंशदशरस्कं कर्णकं नहस्वकर्णत्वस्य जात्यतुर
गद्वक्खणत्वात् । अनेन कर्णयोर्द्वत्वेनास्थिरयोवनत्वमभिहित
शकुकर्णत्वात् । हयानां यौवनपाते वनितास्तनयोरिव अनयो-
पातः स्यात् । दीर्घत्वात् अत्र योजनीयाः क्रमप्राप्त धान्येन
पूर्वकर्णविशेषण इय पञ्चाच्छिरसः अश्वश्रवसोरुर्ध्वं मुच्चत-
रत्वात् विशत्यगुदप्रमाणा वाहा शिरोजाग्राधोवर्ती जानुनोरु-
परिवर्ती प्राक् चरणजागो यस्य तत्तथा । चतुरंगुदप्रमाणं जानु
वाहुजघासधिरूपोऽवयवो यस्य तत्तथा । पौरुशांगुदप्रमाणा
जघा या च सख्या पूर्वोक्ता असीवर्ती खुरावधिरवयवौ यस्य त
त्तथा चतुरंगुदोच्छ्रिताः खुराः पादतद्वरूपा अवयवा यस्य त
त्तथा । एवामवयवानामुच्चत्वमीदने सर्वसख्या पूर्वोक्ता अशी
त्यगुदरूपा मकार सर्वत्रान्नाक्षणिकः । यतु श्रेष्ठाश्वमानमाश्रि-
त्यादौकिकपराशरग्रथे “ जघन्यमध्यश्रेष्ठानामश्वानामार्याति-
र्भवेत् । अंगुदानां शत हीन विशत्या दशभिस्त्रिभि १ परि-
णाहाहुदानि स्यात् सप्तति सप्तसप्तति । एकाशीति समा-
सेन त्रिविधस्याद्यथाक्रमम् २ तथा पष्टिशतुष्पाष्टिरष्टपष्टि समु-
च्चय । त्रिपचसप्तकयुताः विशति स्यान्मुखायति ३ इत्यत्र
सप्तनवत्यगुदान्नायति एकाशीत्यगुदानि परिणाहः अष्टपष्टं
गुदानि समुच्चय सप्तविशत्यगुदानि मुखायतिरित्युक्तमस्ति
तदपरश्रेष्ठहयानाश्रित्य । नतु चक्रवर्तिरत्नमाश्रित्य दृष्ट्यायं
विशेषः । पुरुषोत्तमे सामुद्रिके उत्तमपुरुषाणामष्टोत्तरशतां
गुदान्युत्तमैः । उत्तमोत्तमानां तु विशत्युत्तरशताहुदानि
अनेनास्य प्रमाणोपेतत्व सूचितं । सम्प्रत्यवयवेषु दक्षणापे-
तत्व सूचयति । मुक्कोदी नाम अद्य उपरि च सद्गीर्णा मध्ये-

त्वीपदिशावा कोष्टिका तद्वत्संवृत्तं सम्यग्वर्तुलं वलितं नम-
नस्वजाव नतु स्तब्धमध्यं यस्य तत्तथा । परिणाहस्यमध्यपरि-
धिरूपस्य चैव चित्यमानत्वाडुचितेयमुपमा । ईषदंगुलं याव-
त्प्रणत नतु प्रारब्धं अतिप्रणतस्योपवेष्टुर्दुःखावहत्वात् पृष्ठे प-
र्यायस्थानं यस्य तत्तथा आरोहकसुखावहपृष्ठकमित्यर्थः । स-
म्यग् यथा क्रमेण नत पृष्ठ यस्य तत्तथा । सुजातं जन्मदोपरहितं
पृष्ठं यस्य तत्तथा । प्रशस्तशाब्दिहोत्रवृत्तानुसारि पृष्ठं यस्य
तत्तथा । किं बहुना विशिष्टपृष्ठ प्रधानपृष्ठमिति यावत् । उक्त
पृष्ठे पर्याणस्थानवर्णन । अथ तत्रैवावशिष्टभागं विशिनष्टि ।
एणी हरिणी तस्या जानुवदुन्नतं उभयपार्श्वयोर्विस्तृतञ्च च-
रमभागे स्तब्ध सुदृढं पृष्ठं यस्य तत्तथा । वेत्रो जलवंश'दता वा
कशा चर्मदं एरुस्तेषां निपातास्तैस्तथा अंकेद्वणप्रहारैस्तर्जक-
विशेषाघातैश्च परिवर्जितं अश्ववारमनोऽनुकूलचारित्वात्
अग यस्य तत्तथा । तपनीयमयाः स्थासका दर्पणाकारा अ-
श्वद्वकारविशेषा यत्र तदेवंविध अहिद्वानं मुखसंयमनविशेषो
यस्य तत्तथा । वरकनकमयानि सुपुशोभनानि पुष्पाणि स्था-
सकाश्च तैर्विचित्रा रत्नमयी रज्जुः पार्श्वयोः पृष्ठेदरान्तवर्त्य-
वयवविशेषयोर्यस्य तत्तथा । वन्द्यंते पट्टिकाः पर्याणद्वीकर-
णार्थमश्वानामुभयोः पार्श्वयोरिति कांचनयुतमणिमयानि के-
वलकनकमयानि च प्रतरकाणि पत्रिकाभिधाननूपणानि अन्त-
रान्तर्येषु तानि तथाभूतानि नानाविधानि घटिकाजावानि
मौक्तिकजावकानि च तैः परिमंरितेन पृष्ठेन शोभमानककेतना
दिरत्नमय मुखमंरुनाडै रचित आविष्माणिक्य प्रोतमाणि-
क्यसूत्रक ह्यमुखनूपणविशेषणविशेषस्तेन विभूषित कनक-
मयपद्मेन सुपु कृतं तिलक यस्य तत्तथा देवमये न स्वर्गिंचातु-
र्येण विविधप्रकारेण कल्पितं सजितं । सुरवरेन्द्रवाहनमुच्चैः
श्रवा ह्यस्तस्य योग्य मरुद्वकरणाज्यासस्तस्या ब्रजगतावि-
त्यस्य ह्युप्रत्यये ब्रजन प्रापकं । ये गत्यर्थास्ते प्राप्यर्त्ता इति वच-
नात् । अयभावात् । यादृश सुरर्त्ता अयमुच्चैः श्रवाः करोति तादृ-
शोऽप्यमपि । अत्र पष्ठमर्थे द्वितीया प्राकृतत्वात् । यथासरूप
सुदर रूचति इतस्ततो दोषायमानानि सहजचचत्वाङ्गत्वाङ्ग-
वजावमौक्तिकर्षयसूत्रविनिवेशितत्वेन पंचसख्याकानि या-
नि चारुणि चामराणि तेषां भेदक एकस्मिन् मूर्च्छानि सगमस्त-
धरद्वत्चामरा इत्यत्र स्त्रीनिर्देशः समयासिद्ध एव । गौरमतेन
घा चामरा इत्यादन्त शब्द । अत्रापीरुशब्दे व्याख्यायमाने मू-
र्च्छाद्वकारणवोक्तो भवति नतु कर्णाद्यद्वकार इत्येतेषां एकचाम-
र मूर्च्छाद्वकारचूत चामर एकच कर्णाद्वकारभूत एकचभावा-
द्वकारचूत एक च कर्णाद्वकारचूतानि तेनयथाकव्याख्यानमे-
व सुन्दर । अथ देवमतिविकल्पितादिविशेषविशिष्ट उच्चैः श्रवा-
नामशक्रइयोऽपि स्यादित्याह । अनप्राचारीवाहोऽश्वः उच्चैः श्र-
वास्तदन्य (अद्रञ्जवाहमिति) पाठे तु अद्रञ्ज चूरिवहतीति
अद्रञ्जवाहस्तन् अत्रेवेदोपादिना असंकुचिते नयने यस्य तत्त-
था । अनप्य कोकासिते विकसिते यद्वेदे दृढे अनश्रुपातित्वात्
पप्रये पद्मवती नतु ऐन्द्रमुक्तिरोगवशाद्धोमगदिते अक्षिणी
यस्य तत्तथा । सदाचरणे शोभाार्थं दंशमशकादि-
गङ्गार्थं वा प्रच्छादनपटेन च फनकानि नव्यवस्तुवर्णानि
यस्य तत्तथा । स्वर्णतनु स्पृतप्रच्छादनपटमित्यर्थः । तत्र
तपनीय तद्वदरणे तादुजिह्वे यत्र तदेव विद्यमास्यं यस्य त-
त्तथा । तत्र पर्यायविशेषणन कर्मधारयः । श्रिकाया दृष्टम्या
ज्ञानियेकोऽभिपेचनं नाम शरीरवृत्तण घ्राणायानां नासिकायां

यस्य तत्तथा । क्वचित्पाठान्तेरेतु (सिरिसातिसे अधोण) मिति
इत्यते तत्र शिरीषं शिरीषपुष्पं तद्वदतिश्वेताघोणायस्येति
तथा पुष्करपत्रमिव कमलद्वमिव सखिलस्य विन्दवोयत्र
तदेवं विधं कोऽर्थः यथा पुष्करपत्र जलान्तस्य घाताहतजल-
विन्दुयुत जवति । तथैतदपि सखिलं पानीयं दावण्यमित्यर्थः ।
तस्य विन्दवः षटास्तैर्युतं विन्दुगृहणेनाऽत्र प्रत्यंग दावण्य
सूचितं दोकेऽपि प्रसिद्धमेतत् । मुखेऽस्य पानीयमिति अचच
वं स्वामिकार्यकरणे स्थिर साधुवाहित्वात् चंचवं शरीरं जा-
तिस्वजावात् । अथ यदि चंचलाङ्गस्तदायुर्मेधवस्तुस्वापिस्वा-
ङ्गप्रवर्तको भविष्यतीत्याह । चोक्तः कृतस्नानश्रवको धादिभि
क्वाचर परिव्राजको मस्करो ततश्चरकसहितः परिव्राजकश्च-
रकपरिव्राजकः प्रथमा द्वितीयार्थे । नचोक्तपरिव्राजकमिव प्रा-
कृतशैल्याअकारप्रद्वेषादभिवायमान २ अश्रुभिः संसर्गशंकया
आत्मानं सवृण्वान्ति आभीष्टेषु चात्र द्विर्वचनम् ।
एवमग्रेऽपि भाव्यं । अथाऽस्य क्रियाविशेषैर्जात्यत्व वक्तव्यमिति । खु-
रप्रधानाश्चरणाखुरचरणास्तेषां चंचुपुटा आघातविशेषास्तैर्घर-
णीतलमभिन्नदननुचूतविलेखनं सामान्यतः पुंसश्वाऽश्वस्योप-
वृत्तणमिति पतस्य वृत्तणत्वेन शाब्दिहोत्रे प्रतिपादनाद्यतः
“खुरैः खनेद्यः पृथिवी मश्वोदोकोत्तरः स्मृतः” इति । अश्ववारप्र-
योगनर्तितोहिहयोऽपदादावुदस्यति तत्रास्यशक्तिविशेषणकारेण
दर्शयति द्वावापि च चरणौ यमकसमक युगपन्मुखाद्विनिर्गम
दिव निस्सारयदिव कोऽर्थः । इदमग्रेऽपदावूर्ध्वं न च तथा
मुखान्तिकं प्रापयति यथा जन उत्रेकृते इमौ मुखद्विनिर्ग-
मयति पुनः क्रियांतरदर्शनेनैतद्विज्ञानिष्टि । शीघ्रं तथा
दाघवविशेषेण मृणाल पद्मनाल तस्य ततुः सूत्राकारोऽव
यवविशेषः सच उदक च ते अपि निश्रयावलव्य आस्तामन्य
दुर्गादिक प्रक्रामत् सचरत् । अयमर्थः । यथा अन्येषां संचरि-
णूनां मृणालतत्तदकादावष्टमकेन भवतः तथा नास्येति सूत्रे
चैकवचनमार्पत्वात् तथा जातिर्मातृपक्वः कुलं पितृपक्वः
रूपं सदाकारसंस्थानं तेषां प्रत्ययो विश्वासो येच्यस्ते च ते
प्रशस्ताः प्रदक्षिणावहत्वात् शुभस्थानास्थितत्वाच्च । येद्वाद-
शावर्तास्ते यत्र तत्तथा बहुव्रीहिवृत्तणः कः प्रत्ययः ।
विशुद्धा निर्दोषा मिश्रितानि वृत्तणानि अश्वशास्त्रप्रसिद्धानि
यस्य तत्तथा । ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । द्वादशा
वर्ता अ इमे वराहोक्ताः । “ ये पाणि गवकर्णसस्थिताः
पृष्ठ मध्यनयनोपरि स्थिता । ओष्ठसक्थिजुजकुक्किपार्श्वगास्ते-
ल्लाटसहिताः सुशोभनाः ॥ १ ॥ अत्रवृत्तिद्वेषः । प्रपाण-
मुत्तरोष्ठतल गल कठ यत्र स्थित आवर्तो देवमणिनाम
हयानां महावृत्तणतया प्रसिद्धः । कर्णौ प्रतीतौ एतेषु स्थानेषु
संस्थितास्तयोऽष्टपर्याणस्थान मध्य प्रतीतं । नयने अपि
तथैव तदुपरि स्थिता तथा ओष्ठौ प्रतीतौ । सक्थिनी
पाश्चात्यपादयोर्जानूपरिजागजुजौ प्राक्पादयोर्जानूपरिगः कुक्कि
रत्नवामो दीक्षिणकुड्यावर्तस्य गहितत्वात् ॥ पार्श्वौ प्रसिद्धौ
तज्जताः द्वाट प्रतीत तदावर्तनासहिताः अत्र कर्ण नयनादि-
स्थानानां द्विसंख्याकत्वेऽपि जात्यपेक्षतया चादशैव स्थानानि
स्थानभेदाऽनुसारेण स्थानिनेदा अपि चादशैवेति ॥ तथा
सुकुलप्रसूत ह्यशास्त्रोक्त क्वत्रियाश्च पितृक मेधावी स्वामी
पदसज्ञादि प्राप्ताङ्गा धारक अटुष्ट विनीत स्वामीप्रकारित्वात् ।
अणुकननुकानामतिसूत्रमाणां सुकुमादानां दोम्नां स्तिग्धा
विवि यत्र तत् तज्जा । सुप्तु यान गमन यस्य तत्तथा । अमर-
मन पवनगरः प्रतीता तान् वेगाधिक्ये न जयतीति अमरमनः

पवनगरुजजायि अतएव चपक्ष शीघ्रगतिकं पश्चात्पदद्वयस्यक
मंधारयः । क्वांत्या क्रोधाज्जावेन नत्वसामर्थ्येन या कृमा तथा
ऋषिमिवानगारमिव कृमाप्रधानत्वात्तस्य न चरणयोर्विस्तादा
यक । न तु मुखेन दंशकं न च पुच्छाघातकरमिति ।
सुशिष्यामिव प्रत्यक्तो विनीत । अत्र ताकारः प्राकृतशैली
भवस्तेन प्रत्यक्विनीतं । उदकं हुतवहोऽग्निः पापाणः पांशुः
रेणुः कर्दमः शर्करः सत्वघूपद्वयं स्थानं सवालुकं । अत्रार्थ
इत्युप्रत्ययः । बहुवचसिकताकणं स्थानं तद नदीतट कटको
गिरिनितबविषमप्राग्भारौ प्राग्भवत् । गिरिदर्यः प्रतीताः । तासु
वघनमतिक्रामण प्रेरण आरुढस्य पुसोऽग्निमुखे दर्शनघावना
दिना संज्ञाकरणपूर्वक प्रवर्तनं निस्तारणा तत्प्रापणा तत्र
समर्थना चर्दरुद्रैः सुभटैः रणापातितदरुवत् पततीत्येवंशील
दरुपाति अतर्कितमेव प्रतिपक्षं स्क्धावारे पतनशीलं अनेना
ऽस्योत्पतनस्वभावोऽपि सूचितः । मार्गादिस्त्रेदेष्वपि नाश्रुपातय
तीत्येवं शीघ्रमनश्रुपाति तत्रा अकावतालु अश्यामतालु पूर्वं
रक्ततावर्णितेऽपि यत्पुनरकावतालु इति विशेषण तत्तालुनः
श्यामत्वमतीतरामपलङ्कणमिति तन्निषेधख्यापनार्थं च समु-
च्चये । कावेऽराजकानां राजनिर्णयार्थकाधिवासनादिके समये
ऽप्येते शब्दायत्येव शील कावन्हेपि जितानिद्राआवस्ययेन
तत् जितनिद्रं । त्यक्तावस्यमित्यर्थः । कार्येष्वप्रमादित्वात्
यथा श्रुतार्थे व्याख्यायमाने ह्यशास्त्रविरोधस्तथाहि । “सदैव
निद्रा वशगा, निद्रा च्चेदस्य संभव । जायते संगरे प्राप्ते, कर्मा
रस्य च प्रकृणे ” इति । यद्वा जितनिद्रत्वं समावसरप्राप्तत्वा
दश्वरन्तत्वेनाल्पानिद्राकत्वाच्च । तथा गवेषकं मूत्रपुरीषोत्स-
र्गादौ उचितानुचितस्थानान्वेषकं । जितपरिषह शीता
तपाद्यातुग्वेषपि अखिन्न जात्य प्राधान्या जातिर्मातृपुत्रस्तत्र
भव जात्य जातीय निर्दोषकमित्यर्थः । निर्दोषपितृकत्व तु
प्रागुक्तं । ईदृग्गुणयुक्तो हि समये स्वामिने न ह्यह्यति मातृमुखा
वगतस्वकारणत्वात् व्यतिकर प्रकुपितचिन्तितस्वामिद्रोहकाकि
शोरवत् मल्लिविचक्रिकलकुसुम तद्वत्शुभ्रं अश्लेषमत्वेनाना
विविधपूतिगाधिच घ्राण पायो यस्यतत्तथा । इकार प्राकृत
शैली प्रच । ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः । शुक्पत्रवत् शुक्
पिच्छवत् सुमुवर्णो यस्य तत्तथा । कोमलत्व कायेन ततः
पदद्वयस्य कर्मधारयसमास' मनोभिरामम् । ज टी ॥

आसरह-अश्वरथ-पु० अश्वप्रधानो रथोऽश्वरथः ज्ञा० १ अ अश्व
युक्तोरथोऽश्वरथ । अश्वेन युक्ते रथे, (चाठघट आसरयण
हृष्टे) नि० चू० १३ अ ।

आसराय-अश्वराज-पु० अणहिल्लपट्टननगरे जाते पौरपाटकुल
मएरुने गुर्जरधराधिपतौ, । अणहिल्ल वारुचपट्टणे य पौरवात्
कुलमरुणा आसराय कुमारदेविवणया गुर्जरधराहिवर्ष ।
प्रधानेऽश्वे, स्या० ५ ग० ।

आसव-आसव-पु० अपकायतेजस्कायपवनवनस्पतिक्रायादि
पिएरुत्पे । पि० । मूलद्वयस्वर्जूरसारनिष्पन्ने, प्रज्ञा० पत्रादि-
वासकद्रव्यभेदादनेकप्रकारे निर्याससारे, जी० मादकरसे
अष्ट कुसुमोत्पन्ने मध्ये उक्तं । चक्षुहासादिके, रा० ।

आश्रव-आ-श्रवति यत् करति जल यैस्ते आश्रवा सूक्ष्म
रघ्रेषु भ० । अश्रोत्यादत्ते कर्म यैस्ते आश्रवा । धर्म० ।
आश्रवति प्रविशति कर्म येन स आश्रव । सूत्र० । आश्रवति
अष्टप्रकारकं कर्म येन स । आ० । सम्म० । आश्रयिते उपा-
ज्यते कर्म पश्चि इत्याश्रवा । प्रव० । उक्तं । प्राणातिपात
मृषावादादत्तादानमैधुनामिथ्यात्वादिषु । भाव । परिग्रह
सङ्गणेषु वा । आचा० । रा० । विषयकपायादिकेषु वा ।

आचा० । श्रो० । सू० । कर्मप्रदेशाद्वारूपेषु० । सू०
पापोपादानकारणेषु । ग० । औ० । रागे-आसवे । आश्रवति
प्रविशति येन कर्माण्यात्मनीति आश्रवा कर्महेतुरिति
ज्ञावः । स्या० । ग० । (एते आसवे) आश्रवति प्रविशति
येन कर्माण्यात्मनीति आश्रवः कर्मवन्धहेतुरितिज्ञावः ।
सर्वेन्द्रियकषाया व्रतक्रियायोगरूपक्रमेण पंचचतुः पंचपच-
विंशतिभेदः । उक्तञ्च । इन्द्रिय ५ कसाय ४ अव्यय ५
किरिया २५ पण चउ अपच पणवीसा । जोगतिपणेषु
भवे आसो भेयाउ वाया वृत्ति । तदेवमय चिच्चत्वारिंशति-
विधोऽथवा चिचिधोऽव्यभावजेदात्तत्र अव्याश्रवो यज्जला-
न्तरगतनावादी तथाविधपरिणामेन विद्वैर्जलप्रवेशनामावा
आश्रवस्तु यज्जीवानाम्यचेन्द्रियादिभिः कर्मजलसचय इति
सावाश्रव सामान्यादेक एवेति । सम० । स्या० ॥ आचा० ।
कर्म० प्रव० ।

जे आसवाते परिस्सवा । आचा० ।

य इति सामान्य निर्देश आश्रवत्यष्टप्रकार कर्म यैरारभै-
स्ते आश्रवाः परिसमन्तात्श्रवति गच्छति यैरनुष्ठानविशेषैस्ते
परिश्रवाः यपवाश्रवाः कर्मवन्धस्थानानि तपवपरिश्रवाः ॥
कर्मनिर्जरास्पदानीदमुक्तं भवति । यानीतरजनाचरितानि स-
गगनादीनि सुखकारणतया तानि कर्मवन्धहेतुत्वादाश्रवा-
पुनस्तान्येव तत्त्वविदां विषय सुखपराङ्मुखानां निस्सारतया
ससारसरणिदेश्यानीति कृत्वा वैराग्यजनकान्यत परिश्रवा
निर्जरास्थानानि आश्रवतीत्याश्रवः कर्मवन्धके आचा० ४ अ०
६ उ । आश्रवति तान् शोभनत्वेनाशोभनत्वे वा गृह्णातीत्या-
श्रवा । सूत्र० १ ध्रु० १४ अ आ समन्तात् शृण्वन्ति गृणहर्ती
गुरुवचनमाकर्णयतीत्याश्रवाः उत० १ अ गुरुवचने स्थिते ।
आश्रवो वचने स्थित इति हैमः उत० १ अ ।

आसवणिरोहजाव-आश्रवनिरोधजाव-पु० आश्रवस्य कर्मा
दानहेतोरविरतलक्षणस्यान्तरार्थस्य निरोधो निषेधो यस्तस्य
यो ज्ञावः सत्ता स तथा सवरसत्वे, पचा० । वृ० ।

आसवदार-आश्रवदार-न० । आश्रवण जीवतमारे कर्मजल-
स्य सगजनमाश्रव कर्मवन्धनमित्यर्थः । तस्य दारणाव दारा
णि उपाया आश्रवदाराणि स्या० ५ ग० । कर्मोपादानोपायेषु
मिथ्यात्वादिषु, । स. १ स ।

पंच आसवदारा । प० मिच्छत्तं अविरई पमाया कसाया
जोगा ॥ आव० १ अ० ॥

आ० चू० । प्राणातिपातादिषु । स्या० । आव । आचा० ।

अत्येगे गोयमा पाणी, जेए यं मणुए विसं ।

आसवदारे णिरोहादि, इयहे पसोक्खंचरे । महा० ॥

आसवजावणा-आश्रवजावणा-स्त्री० । आसवदन्वात्रोचने, ध. ।
अ आश्रवभावना चैव ।

मनोवाकायकर्माणि, योगाः कर्म शुजागुजं ।

यदाश्रवन्ति जेतूना, माश्रवास्तेन कीर्तिताः ॥ १ ॥

मैत्रयादिवासितं चेतः, कर्म स्यूते शुचान्पकं ।

कषायविषयाक्रातं, वितनोन्यद्युजं मनः ॥ २ ॥

यतोन्यत्र-मैत्र्या सर्वेषु सत्तेषु, प्रमोदेन गुणाधिके ।

माध्यस्थेनाविनीतेषु, कृपया ह्यःखितेषु वा ॥ ३ ॥

सततं वासितं स्वातं, कस्यचित्पुण्यशास्त्रिनः ।
 वितनोति शुचं कर्म, चित्तवारिंशदात्मकामिति ॥ ४ ॥
 तथा-शुभार्जनाय निर्मिथ्यं, श्रुतज्ञानाश्रितं वचः ।
 विपरीतं पुनर्ज्ञेयं, मञ्जुजार्जनहेतवे ॥ ५ ॥
 शरीरेण च मुष्टेन, शरीरी चिनुते शुचं ।
 सततारंजिणा जंतु, घातकेनाशुचं पुनः ॥ ६ ॥
 कपायविषया योगाः, प्रमादाचरती तथा ।
 मिथ्यात्वमार्तरांडं चे, त्यञ्जुचं प्रति हेतवः ॥ ७ ॥

नन्वेते वंशं प्रति हेतुत्वेनोक्ताः । यदाह वाचकमुख्यः । मिथ्या
 दर्शनाविरतिप्रमादकपाययोगा वंशहेतव इति तत्किमाश्रव-
 भावनायां वंशहेतूनामेतेपामभिधान सत्यं आश्रवजाववध-
 जावनापि महर्षिर्निर्भावनत्वेनोक्ता । आश्रवभावनायैव गता-
 र्थत्वात् आश्रवेण कपायात्ताः कर्मपुञ्जा आत्मना संवह्यमाना
 यथ इत्यभिधीयंत यदाह सकपायत्वाज्जीव- कर्मणो योम्यान्
 पुञ्जानादत्ते सवन्ध- स्यात् इत्यतोऽपि कर्म पुञ्जानान-
 हेतावाश्रवे वंशहेतूनामभिधानमदुष्टं । ननु तथापिवधहेतूनां
 पात्रो निरर्थक- नैवं वंशाश्रवयोरैकत्वेनोक्त्वादाश्रवहेतूनामे-
 वायं पात्र इति सर्वमवगतमिति ।

आसवमाण-आसवत्-त्रि० शनैः प्रस्रवति-(उदयं आसवमाणं
 पेहारा) आचा० ४ अ १ उ ।

आमवर-अमवर-पु० अश्वानां मध्ये प्रधाने-औ० । भ० ए
 उ ३३ उ ।

आसवमक्ति-(ए) आस्रवमक्तिन्- त्रि० आस्रवा हिंसाद-
 यस्तेषु सकं संगं आस्रवसक्त तद्विद्यते यस्य आस्रवसक्ती
 हिंसाद्यनुपगवति, आचा० । ५ अ १ उ ।

आमवार-अमवार-पु० अश्वारूढपुरुषे-भ० । ए श. ३३ उ ।
 ततो आसचारेण द्विष्टो-आ० म० ॥

आमवोदगा-आमवोदका-स्त्री० आसवमिव चंद्रहासादिपर-
 मासवमिवोदकं यासां ताः आसवोदकाः । आसवमिश्रोदकासु
 वापीषु । जी० ३ प्र. । रा० ।

आससेण-अश्वमेन-पु० चतुर्दशे महाग्रहे-ज-कल्प० । पार्श्व-
 जिनपितरि, स० । कल्प० भरतकेत्रेऽश्वसर्पिण्यां जातस्य चतु-
 र्यं चक्रिण- पितरि, स० । आव० ।

आमा-आशा-स्त्री० वांगयाम् ज्ञा० १ अ त० । इच्छाविशेषे
 प्रश्न० । भोगाकांक्षायाम् । आसं च उदं च त्रिगिंश धीरे
 आचा० । आहारोपकरणगणस्वजनशरीराद्यनाभिष्वगरूपाया-
 ष्चिच्छायाम् । अनु० । अप्रामार्थानां प्राप्तिभावनायाम्
 श्री० । परस्वस्तुप्राप्त्यजिज्ञासे । आतु ।

आमाऽ जो पदुत्तं, देऽ सदा मत्तमप्पाणो वस्त ।

इय सवत्व्यपुञ्जा, परिहारिण्यवा मया आसा ॥ संघा ॥

उत्तरगुरुकपयनस्य विजय हृदवाभिन्यां दिक्कुमार्याम् । स्था
 ७ ग ङी० । द्विधि, च वाच० ।

आमाऽ-आश्वयुजी-स्त्री० अश्वयुगञ्जिनी तस्यां जवाऽश्वा-
 युजे । आश्विनयमाम्नाविन्याममायां पूर्णिमायां । ज० ।

आनापनाण-आज्ञानयन-त्रि० आज्ञाननां कुर्वति । स्वा०
 ४ ग ।

आस्वादयत्-त्रि० इच्छादेरिव ईषत्स्वादयति बहु त्यजति च
 आचा० कल्प० । वि० ।

आसाग्रह-आशाग्रह-पु० चित्तव्याक्रेपकारित्वात् ग्रहतुल्य-
 वांगयाम् ।

आराध्य चूपतिमवाप्य ततो धनानि, जोद्धयामहे किञ्च
 वयं सततं सुखानि । इत्याशया वत विमोहितमानसानां,
 कावः प्रयाति मरणावधिरेव पुंसाम् ॥ १ ॥ एहिगच्छ
 पतोत्तिष्ठ वद मौनं समाचर । इत्याद्याशाग्रहग्रस्तैः क्रीडंति
 धनिनोऽर्थिभिः २ आचा० ॥

आसाढ-आषाढ-पु० । आषाढी पूर्णिमा यत्र मासे स आषाढ ।
 आषाढीपूर्णिमा घटिते मासे, । आषाढे मासे सकृत् कर्कसकां
 तौ उत्कर्षतोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति । स० १७ स. ।
 आसाढेण मासे एगूणतीसं राईदिआई राईदियणेणं
 प० । स. २७ स. ॥

आषाढपुर्णिमाण उकोसप ए अट्टारसमुहुत्ते दिवसे
 जवऽ जहन्निया सुवालसमुहुत्ता राई जवऽ ज० ११ श.
 ११ उ । उक्त० । २६ अ ॥

आन्यक्तिकनिन्दवानां धर्माचार्ये, । विशेष । ग. । आषाढो
 येन हि श्वेतांब्यां नगर्यां पोद्वासा उद्याने च शिष्याणां प्रतिपन्ना
 गाढयोगानां रात्रौ हृदयशूलनेन मरणमासाद्य दिवेन सूत्वातद-
 नुकंपया स्वकीयमेव कवेवरमधिष्ठाय सर्वा समाचारीमनुप्रव
 र्थयता योगसमार्ति शीघ्रं कृत्वा वदित्वा तानभिहितं च क्रम-
 णीय भदंता । यन् मया यूय वदनकारिता. यस्य च शिष्या
 इयश्चिरमसंयतो वन्दितोऽस्माभिरिति विचिंत्या व्यक्तमतमा-
 श्रिताः । स्था ग. ७ । उज्जयिन्यामवधाविने स्वनामख्याते
 आचार्ये च । स्थिरीकरणशब्दे कडा० । नि० चू० ।

आसाढपानिव्या-आषाढप्रतिपत्-स्त्री० । आषाढपूर्णमास्या
 अनन्तरा प्रतिपदाषाढप्रतिपत् । श्रावणकृष्णप्रतिपदि, स्था० ।
 ४ ग ॥

आसाढचूऽ-आषाढचूति-पु० धर्मरुचिसूरिशिष्ये, पिएरु० ।
 विश्वकर्मा नाम नटः तस्य छे दुहितरौ ते च छे अप्यतिसुरूपे
 अतिशयाते येनवदनं कांत्या दिनकरकरोज्ञासितकमदाश्रिय नय-
 नयुगद्वेन चंचरीककुलवदययुगद्वं पीनोन्नतनिरंतरेण पयोध-
 रयुगद्वेन सहततावफलयुगद्वं वाहुयुगद्वेन सपद्ववाहताः
 त्रिवाहिनगुरेण मध्यभागेनैन्द्रायुगमस्य जधनविस्तरेण जान्ह-
 वीपुद्दिनेऽशं करुयुगद्वेन गजकद्वभनासात्रोगं जंघायुगद्वेन
 कुरुविद्वृत्तसंस्थितिचरणयुगद्वेन कूर्मदेहाकार्ति सुकुमारतया
 शिरीषकुसुमसंचयं वचनमधुरतया वसंतमासोन्मत्त कोकि-
 लारव अन्यदा च तत्र यथाविहारक्रम समाययु । धर्मरुचयो
 नाम सू-यः । तेषामंतेवासी प्रज्ञानिधिराषाढभूतिः स भिक्कार्य-
 मटन् कथमपि विश्वकर्मणो नटस्य गृहे प्राविशत् । तत्र च
 द्रव्य प्रधानो मोदक घारे च विनिर्गत्य तेन चिंतितभेष
 सूरीणां नविष्यति तत आत्मार्यं रूपपरावर्त्तमाथायान्य
 मोदक मार्गयामि तत काणरूपं कृत्वा पुनः प्रविष्टो द्रव्यो
 द्वितीयो मोदक । ततो चूयोपि चिंतित एष उपाध्यायस्य
 नविष्यति । नत कुञ्जरूपमभिनिर्वर्त्य पुनरपि प्रविष्ट द्रव्य

तृतीयो मोदकः। एष द्वितीयसघाटकसाधोर्भविष्यतीति विचिंत्य
 कुष्टिरूप कृत्वा चतुर्थवेद्यायां प्रविष्टः। लब्धश्चतुर्थो मोदकः ए-
 तानि च रूपाणि कुर्वन् महापरिस्थितेन विश्वकर्मणा नटेन
 दृश्ये । चिंतित चानेन सम्यगेषोऽस्माक मध्ये नटो प्रवति ।
 पर केनोपायेन स यतितत्र्य इति। एव च चिंतयतः समुत्पन्ना
 तस्य शोमुपी दुहितृच्यां कौभयित्वा ग्रहीतव्य इति। ततो मा-
 त्वाडुत्तीर्य सादरमाकार्यापाढजृतिः। पात्रजरणप्रमाणैर्मोदकै
 प्रज्ञोभितः प्रणितश्चासावहो जगवन् ! प्रतिदिवसमस्माकं भ-
 त्तदानग्रहणेनानुग्रहोऽनुविधातव्यः ततो गतस्वोपाश्रयमापाढ-
 जृतिरकथयञ्चाते रूपपरावर्त्तनवृत्तांतं विश्वकर्मा निजकुटुबस्य
 भणिते च दुहितरौ यथा सादरं दानस्नेहदर्शनादिना तथाक-
 र्तव्य । यथा युष्माकमायत्तो भवति प्रतिदिवसमायाति च भि-
 क्कार्थमापाढजृतिर्दुहितरावपि तथैवोपचरतः ततोऽन्यतमनुरक्त
 मवगम्य रहसि भणितो यथायमत्यत तवानुरक्तस्ततोऽस्मान्
 परिणीयत्व परिशुद्धञ्चेति अत्रांतरे च तस्यादेयमियाय चारि-
 त्रावरणकर्म गद्वितो गुरुपदेशः प्राणे सति विवेको दूरीचूतः
 कुञ्जजात्यजिमानस्ततस्तेनोक्तमेव भवतु परमह गुरुपादांतिके
 द्विग विमुच्य समागच्छामि गतो गुरुसमीप प्रणतस्तेषां पाद-
 युगल प्रकटितो निजाभिप्रायः। ततो गुरुभिरवादि वत्स ! नेदं
 युष्मादृशां विवेकरत्नैकशरणानामवगाहितसकलशास्त्रार्थाना-
 मुभयलोकजगुष्पनीय समाचरितमुचित । तथा (दीहरसीव प-
 रिपात्रि, कृण विसपसु वच्च मारमसु । को गोपयमि वुरूरु
 उपहित रिउण वाहादि) इत्यादि । तत उवाचापाढजृतिर्नग
 वन् ! यथा यूयमादिशथ तथैव केवलप्रतिकूलकर्मणोदयः ।
 प्रतिपक्षभावनारूपकवदुर्बलतया मदनशबरेण निरतर समुत्र-
 स्यमृगनयनरमणीकटाक्षविशेषोपनिपातमादधता शतशो मे
 जर्जरीकृत हृदय एव चोक्त्वा गुरुपादान् प्रणम्य तदतिकेरजो-
 हरणं मुक्त्वान् । तत कथमहममीपामनुपकृतोपकारिणाम-
 गारससारीदधिनिमग्न जनुसमुच्छरणैकचेतसां सकलजग
 त्परमबधुकल्पानां गुरुणां पृष्ठ ददामीति पश्चात्कृतपादप्रचारो
 हा कथमह जूयोऽप्येवविधगुरुणां चरणकमल प्राप्स्यामीति
 विचिंतयत् वसतेर्विभिर्गत्य विश्वकर्मणो भवनमायात । परि-
 भावितमस्य सादरमनिमपदृष्ट्या नटदुहितृच्यां वपुः प्रत्य-
 भासत । सकलजगदाश्चर्यमस्य रूप ततोऽप्यचिंतयतामिमे अहो
 कौमुदीशशांकमदलमिवास्य मनोहरकातिवदन, कमलदल-
 युगलमिव नयनयुगलं गरुत्मन इव तुगमायत नासानात्र कुद्
 मुकुटश्रेणिरिव सुस्निग्धा दशनपञ्चति, महापुरुकपाट मिव
 विशालमस्य मांसल, वक्र स्थल मृगरिपोरिव सर्वतित कटि
 प्रदेशो निगूढजानुप्रदेश जघायुगल सुप्रतिष्ठितकूर्मयुगलमिव
 चरणयुगल ॥ ततो विश्वकर्मा अबोचत् महाजाग तवायत्तेषु
 अप्यमू कन्यके तत स्वीक्रियतामिति । तत परिणीते ते हे
 अपि तेन कन्यके प्रणिते च विश्वकर्मणा यो नामैतादृशीमप्य-
 वस्थां गतो गुरुपादान् स्मरति सनियमादुत्तमप्रकृति । तत
 एव जिज्ञावर्जनार्थं सर्वदैव मद्यपानविरहिताजियुष्माभि
 स्थान्तव्य । अन्यथैव विरक्तो यास्यति । आपाढभूतिश्च सकल-
 कलाकलापपरिज्ञानकुशलो नानाविधैर्विज्ञानतिशयै सर्वे
 पामपि नटानामप्रणीर्षूच ततस्ते च सर्वेपि नटा स्वां स्वा-
 युर्वीत स्वस्वगृहे विसुप्य च राजकुलगता । आपाढजृति
 प्रार्थान्यामपि चिंतितमद्य राजकुत्रे गतोऽस्माक जर्त्ता सक-
 द्दामीप च रात्रिं गमयिष्यति । तत पिचामो यथेच्छमासव-
 मिति तथैव हृत । मदवशाद्द्वचपगतचेतने विगतवस्त्रे द्वितीय

जूमिकाया उपरि सुप्ते तिष्ठत । राजकुत्रे परराष्ट्रदूतः समा-
 यात इति राज्ञो व्याक्रेपो वजूव । ततो नवसर इति कृत्वा
 प्रतीहारेण मुत्कलिता सर्वेऽपिनटाः समागता स्वं स्व प्रवन
 आपाढभूतिश्च निजावासे समागत्य यावत् द्वितीयजूमिका
 मारोहति । तावत्ते हे अपि निजभार्ये विगतवस्त्रे वीभत्स्य
 पश्यति ततः स महात्मा चिंतयत् अहो मे मृदता अहो मे
 निर्विवेकता, अहो मे दुर्विद्वसित यदेतादृशमप्यशुचिकर-
 रुकनूतानामधो गतिनिवधनानां कृते परमशुचिज्ञतमिह पर-
 लोककल्याणपरपराजनकमाक्रेपेण मुक्तिपदनिवधनं सयम-
 मुज्जाम्यजूव ततोऽद्यापि न मे किमपि विनष्टमपि, गच्छामि
 गुरुपादांतिकं, प्रतिपद्ये चारित्र्य, प्रकालयामि पापकमिति,
 विचिंत्य गतो गृहात् । दृष्टः कथमपि विश्वकर्मणा लक्षित
 इगितादिना यथा विरक्त एष यातीति ततः सत्वर निजदु-
 हितरानुःश्राप्य निर्भत्सयति । हा दृगात्मिके ! हीनपुण्यचतुर्द-
 शीके ! युष्मद्विद्वसितमेतादृशमवत्रोक्ष्य सकलनिधानजृतो
 युष्यज्जर्ता विरक्तो यातीति तद्यदि निवर्त्तयितुं शक्नुथस्सर्दि
 निवर्त्तयथो नो चेत् प्रजीवन याचन्वमिति । ततस्ताः मसन्नम
 परिहितवस्त्राः पृष्टतः प्रधाव्य गच्छतः पादयोर्लम्बा वदति
 च । हा स्वामिन् ! क्लमस्वैकमपराध निवर्त्तस्व मास्माननुरक्ता
 परिहर एवमुक्तोपि स मनागपि चेतसि न रज्यते ततस्ता-
 न्यामवाचि । स्वामिन् ! यद्येव तर्हि प्रजीवन देहि येन पश्चा
 दपि युष्मत्प्रसादेन जीवामस्तत एव प्रवत्विति दाक्षिण्यव-
 शादनुमत्य प्रतिनिवृत्तः । ततः कृत भरतचक्रवर्त्तिनश्चरित-
 प्रकाशक राष्ट्रपाद नाम नाटक । ततो विज्ञो विश्वकर्मणा
 सिंहस्थो राजा । देव ! आपाढजृतिना राष्ट्रपाद नाम नाटक
 विरचित । तत्सप्रति नर्त्यतामिति । पर तत्र राजपुत्रपचशतै-
 राज्ञरणविजृपितैः प्रयोजन । ततो राज्ञा दत्तानि राजपुत्राणां
 पचशतानि तानि यथातयमापाढजृतिना शिक्षितानि नत
 प्रारब्ध नाटक नर्त्तितु तत्र आपाढजृतिना शिक्षित इत्या
 कुवशससूतो भरतश्चक्रवर्त्तिपदस्थितो । राजपुत्राश्च यथायोग
 कृता सामतादयः । तत्र च नाटके यथा भरतेन भारत पद-
 खम प्रसाधित । यथा चतुर्दशरत्नानि नव महानिधयः प्राप्ता
 यथा वा दर्शगृहावस्थितस्य केवलाशोकप्रादुर्भावो, यथा च
 पचशतपरिवारेण सह प्रवृज्या प्रतिपन्ना तत्सर्वमप्याग्निनीयेन
 ततो राज्ञा लोकेन च परितुष्टेन सर्वेणापि यथाशक्ति हारकुंरुला-
 दीन्याभरणानि सुवर्णवस्त्राणि च प्रदत्तानि । तत सर्वजनानां
 धर्मज्ञान प्रदाय पचशतपरिवार आपाढजृतिर्गतु प्रावर्त्तन ।
 तत किमेतदिति राज्ञा निवारितस्तेनोक्त किं जगन्त्रक्रवर्त्ता-
 प्रव्रज्यामादाय निवृत्तोयेनाह निवर्त्ते । इति गत सपरिवारो
 गुरुसमीप वस्त्राज्जणादिकं च समस्त निजजार्थान्यां दत्तवान्
 तच्च प्रजीवनक किञ्च तयोर्जात । गृहीता टीका तदपि च
 नाटक विश्वकर्मणा कुसुमपुरे नर्त्तितुमागच्छ । तथापि पचश-
 तसख्या कृत्रिया प्रव्रजना नि कृत्रियां पृथिवीं करिष्यतीति
 नाटकपुस्तकमग्नौ प्रवेशितं । पि० । मायापिने इदमुदाहर-
 णम् ॥

आपाढा—आपाढा—स्त्री० नङ्प्रभेदे (दो आसाढा) स्या० २

ग० । हे आपाढे पूर्वापाढा उतरापाढा च—वाच० । ०

आसाढापरिय—आपाढाचार्य पु० आद्याक्तिकनिन्द्याचार्यभा० ।

आमाढी—आपाढी—स्त्री० आपाढानङ्प्रयुक्ता पूर्णमासी आपाढी ।

आपाढमासमाधिन्या पूर्णिमाशान्—सू० च० आच० ।

आसापास-आशापाश-पु० । इच्छाविशेषरूपे वन्धने आसा-
पासपमिषरूपाणाः । आशा इच्छाविशेषः सैव पाशो वन्धनं
तेन प्रतिवन्धाः संरुद्धा निर्यान्त इति गम्यं प्राणा येषां ते
तत्रा । प्रश्न० ३ छा०(किं किं कुण्ड जीवो आसापासेण वा
षट्को),-सघा० ।

आसावद्धी-आशावद्धी-स्त्री० सोमनाथमंगसमये यवनैर्ना-
शितस्य कर्णदेवस्य मातारि, ती० ।

आसाय-आस्वाद-पु० आ ईपदपि अ इति न स्वादः आस्वाद
मनागस्वादे रसनेन्द्रियजन्ये ज्ञाने । आस्वाद्यतेऽनेनेति कृत्वा
यन्प्रकर्षाद्विद्यरससविद्रुपजायते तस्मिन् । छा० ज्ञा० । विशेष० ।
अनिघापे २ आचा. ७ अ० ।

आसायण-आशातन-न० आ समन्ताच्छातयति मुक्तिमार्गाद्
प्रशयति इत्याशातनम् अनन्तानुबन्धिकपायवेदने । विशेष० ।

आसायणा-आशातना-स्त्री० ज्ञानादिगुणा आ सामस्त्येन शा-
त्यन्ते अपचस्यन्ते याभिस्ता आशातनाः स्त्रा० । प्रतीपवर्त-
नेषु । अधिक्रेपेषु । सम्म० वितयन्नशेषु आव. । प्रतिपि-
द्धकरणेषु । आ० चू० । वसुतापादनेषु । द० । आतु० । आ-
शातना ज्ञानदेवगुर्वादीनां जघन्यादिभेदा त्रिविधा. तत्र
ज्ञानस्य, तत्र जघन्या ज्ञानाशातना ज्ञानोपकरणस्यनिष्ठीवन-
स्पर्शेऽतिकस्थे, च । तस्मिन्नथोवातनिसम्मोहीनाधिकाङ्करो-
च्चार इत्यादिका १ मध्यमा आकाशिकं निरुपधानतपो वा
ऽध्ययनं प्रांत्यान्यथार्थकल्पन ज्ञानोपकरणस्य प्रमादात्पादा-
दिस्पर्शा नृपानन चेत्यादिरूपा २ उत्कृष्टत्वनाकरमार्जनं उप-
युग्मवेशनशयनादिज्ञानोपकरणेऽतिकस्थे उच्चारादिकरणं
ज्ञानस्य ज्ञानिनां वा निदा प्रत्यनीकतोपघातकरणमुत्सृजभा-
पण चेत्यादिस्वरूपा ३ जघन्या देवाशातना वासकुपिकाद्या-
स्तावनश्यामचक्रांचत्रादिस्पर्शाद्या १ मध्यमा शरीराद्यद्युद्ध्या
पूजनं प्रतिमाचूनिपातनं चेत्याद्या २ उत्कृष्टा प्रतिमायाश्च-
रणश्लेष्मस्वेदादिस्पर्शनजगजननावहेलनाद्या च ॥ श्रुताशा-
तना फत्रमुग्रहाणशब्दे महा० । प्रवचनाशातक आचार्य ।
महा० ५ अ० ॥

से जयवं जेणं केई कहिं कयाई पमायदोसत्रो पवयण
मामाएजा । मे एं किं आयरियं पावेजा । गोयमा !
जेणं केई कहिं वि कयाई पमायदोसत्रो असई कोहेण
वा माणेण वा मायाए वा लाजेण वा रागेण वा दोसेण
वा जएण वा हारेण वा मोहेण वा अन्नाणदोसेण वा
पवयणस्स अन्नपरट्टाणे वडमेत्तेणं पि अणगारं असमा-
यारीपरुवमाणे वा आणुमन्नेमाणे वा पवयणमामाएजा
मे णं वोहिं पि णो पावे किंमंग ! आयरियपव्वंजं । मे
जयवं ! किं अजव्वे मिट्ठादिट्ठी । आयरिये जवेजा ।
गोयमा ! जवेजा । एत्थं च णं उंगावमद्दगार्त्तन एसे
जयवं ! किं मिच्छदिट्ठी निखमेजा । गोयमा ! निख-
मेजा देवस्य ॥

अथया देवाशातना जघन्या दश मध्यमाश्चत्वारिंशत्कृष्टा-
भतुरशीनिन्नाद्य क्रमेणैवमाहुः ॥

तत्रोक्तं १ पाण २ चोत्रण, ३ वाहणह ४ त्यीजोग ५
सूत्रण ६ निद्रवणं ७ ॥ मुत्तु ८ चारं ९ जूत्रं, १० वज्जे
जिणमंदिग्मन्ते ॥ १ ॥

इति जघन्यतो दश देवाशातनाः । प्रव० ३७ द्वा तंबोवेत्या-
दिगाथ्यायां तांबूवपानभोजनोपानत्स्त्रीजोगस्वपननिष्ठीवनानि
मूत्रं प्रस्रवणं उच्चार पुरीषं दूतमंधकादि वर्जयेत् । तीर्थकृदा-
शातनाहेतुत्वाजिनमदिरस्याऽतर्विवेकी जन इति ।

मुत्त १ पुरीसं २ पाणं ३ जाणा ४ सण ५ सयण ६
इत्थि ७ तंबोव्वं ८ निद्रवीणं च ९ जूत्रं १० जूत्राङ्-
पदोयणं ११ विगहा १२ ॥ १ ॥ पल्हत्थीकरणं १३ पिहु-
पासायपसारण १४ परुप्परविचाओ १५ परिहासो १६
मच्छरित्रा १७ सीहासणमाङ्परिजोगो १८ ॥ २ ॥
केससरीरविजूसण १९ उत्ता २० सि २१ किरीट २२
चमरधरणं च २३ धरणं २४ जुवईहिं सविआरहास २५
खिहुप्पसंगाय २६ ॥ ३ ॥ अकयमुहकोस २७ मत्ति-
णंगवत्थ २८ जिणपूआणामणसोअणेगयत्तं २९ सचि-
त्तदविआणविमुआणं ३० ॥ ४ ॥ अचित्तद्विअबु-
स्सणं च ३१ तहणेगसान्निअत्तचि ३२ जिणदंसणेअ-
णंजत्ति ३३ जिणंमि दिट्ठंमि अ अपूआ ३४ ॥ ५ ॥
अहवा अणिक्कुमुमाङ्पूआणं ३५ तह अणायरपावत्ती
३६ जिणपारिणीअनिवारण ३७ चेइअदव्वस्सुवेहणमो
३८ ॥ ६ ॥ सइसामत्थिजवाणह ३९ पुव्वं चिइवंदणा-
डपठणं च ४० जिणजवणाइत्तिआणं चाट्ठीसायणा
ए ॥ ७ ॥

इति मध्यमतश्चत्वारिंशदाशातना ॥ उत्कृष्टा. ८४ । घ० ।

खेव्वं १ केत्ति २ कत्तिं ३ कत्ता ४ कुव्वदयं ५ तंबोव्व ६
मुग्गाव्वयं, ७ गाट्ठी ८ कंगुलिआ ए सरीरधुवणं १०
केसे ११ नहे १२ वोहिअं १३ । जत्तोसं १४ तय १५
पित्त १६ वंत १७ दसणा १८ विस्सामणा १९ दामणं,
२० दंत २१ च्छी २२ नह २३ गद्ध २४ नासिअ २५
सिरो २६ सोत्त २७ त्वीणंमव्वं २८ ॥ १ ॥ मुत्तं २९
मीव्वण ३० द्विक्खयं ३१ विज्जणं ३२ जंरार ३३
उट्टासणं ३४ गणी ३५ कप्पज ३६ दात्ति ३७ पप्पर
३८ वनी विस्सारणं ३९ नासणं ४० अक्कंदं ४१ वि-
कहं ४२ सरुच्चुवणं ४३ तेरिअसंद्दावणं ४४ अग्गी-
सेवण ४५ रंथणं ४६ परिखणं ४७ निस्सीहिआजं-
जणं ४८ ॥ २ ॥ उतो ४९ वाणह ५० सत्थ ५१
चामर ५२ मणोणेगत्त ५३ मण्णणं ५४ सच्चिआण ५५
मचाय ५६ चायमजिण ५७ दिट्ठीअनो अजती ५८ सा-
नेगुत्तरमंगजंग ५९ मज्जं ६० मोत्ति ६१ सिरोसेहरं
६२ हुट्ठा ६३ जिहुहगेड्ढिआडरणं ६४ जोहार ६५
जंरुक्किअं ६६ ॥ ३ ॥ रेक्कारं ६७ धरणं ६८ रणं ६९
विचरणं वाट्ठाण ७० पल्हत्थिअं ७१ पाऊ ७२ पाय-
पसारणं ७३ पुसुपुनी ७४ पंक् ७५ रत्तो ७६ मेहुणं

७७ जुअं ७८ जेमण ७९ गुज्ज ८० विज्ज ८१ व-
णिजं ८२ सिज्जं ८३ जअं ८४ मज्जणं । एमाईओ
अमज्जकज्जसुज्जओवज्जे जिणिंदावण ॥

विषमपदार्थे यथा ॥ आसायणाओ जुवसी इति । अष्टात्रिं-
शत्तमचारमाह ॥ खेव्व केव्विकव्विमित्थादि शार्द्धवृत्तचतुष्ट-
यमिदं न्यास्यायते । तत्र जिनमवने इदमियं च कुर्वन्नाशातनां
करोतीति तात्पर्यार्थः । आर्यं द्वाभ ज्ञानादीनां निःशेषकल्याण
संपल्लतावितानाविकव्वथीजानां शातयति विनाशयन्त्याशा-
तनाः । तत्र खेव्व मुख्खेष्माण जिनमदिरे त्यजति । तथा केव्वि
क्रीमां करोति । तथा कव्वि वा कव्वह विधत्ते तथा केव्व धनु-
व्वेदादिकाः खलूरिकायामिव तत्र शिक्षते । तथा कुव्ववय गं-
रूप विधत्ते तावूदं तत्र चर्वयाति तथा तावूदसबंधिनमुज्जव-
माचीव तत्र मुचति । तथा गावीश्चकारमकारादिकास्तत्र
ददाति । तथा कंगुलिकां व्वर्धी महर्ती च विधत्ते । तथा
शरीरस्य धावन प्रज्ञाव्वन कुरुते । तथा केशान् मस्तकादिच्य
स्तत्रोच्चारयति । तथा नखान् हस्तपादसबंधिन- किराति ।
तथा व्वोहितं शरीराभिर्गत तत्र विसृजति तथा मक्कोपं सुखा-
दिकां तत्र खादति तथा त्वचं व्वणादिसंबधिनीं पातयाति । तथा
पित्तधातुविशेषमौषधादिना तत्र पातयति । तथा वातं वमनं
करोति । तथा दशान् दतान् क्लिपति तत्संस्कार वा कुरुते ।
तथा विश्रामणामंगसंबाधन कारयति तथा दामन घनमजा-
दितिरश्चां विधत्ते तथा दंताक्किनखगंरनासिकाशिरश्चोत्रव्वीनां
संनधिने मंत्रं जिनगृहे त्यजति तत्र ग्वि शरीरं शोपाश्च तद-
व्यवा इति प्रथमवृत्तं । तथा मंत्रं श्रूतादिनिग्रहव्वक्षण राजा-
दिकार्यपर्याव्वोचनरूप वा कुरुते । तथा मीव्वनं कापि स्वकोयवि-
धाहादिकृत्ये निर्णयाय वृक्षपुरुपाणां तत्रोपवेशन । तथा वेख्यक
व्यवहारादिसवधि तत्र कुरुते तथा विभजन विभाग द्यायादा-
दीनां तत्र विधत्ते । तथा भांगारं निजद्रव्यादेर्विधत्ते तथा
कुशसन पादोपरि पादस्थापनादिकमनौचित्योपवेशनं कुरुते ।
तथा गणी गोमयपिर्नः कर्पटं व्वरु दाव्विमुंजादिर्विद्वरूपा
पर्पटवदिके प्रसिद्धे । तत एतेषां विसारण च उच्चापनकृते
विस्तारण । तथा नाशन नृपदायादादिजयेन चैत्यस्य गर्भगृहा-
दिष्वतर्द्धान तथा आक्रुदं रुदितविशेषं पुत्रकव्वत्रादिवियोग
तत्र विधात्ते तथा विविधाः कथा रमणीयरमण्यादिसवधिनी-
कुरुते तथा शराणां धाणानामिक्षूणां च घटन सरच्छति पाठे
तु शराणां अस्त्राणां च धनुः शराणां घटनं । तथा तिरश्चाम-
श्वगवादीनां सस्थापन तथा अग्निसेवनं शीतादौ सति तथा
रथन पाचनमन्नादीनां तथा परीक्षण रुज्यादीनां तथा नैपेधि-
कीभजनमवश्यमेव हि चैत्यादौ प्रविशद्भिः सामाचारीचतुरै-
र्नैपेधिकी करणीया । ततस्तस्य अकरणं भजनमाशातनेति
द्वितीयवृत्तार्थः । तथा व्वत्रस्य तथा उपानहोस्तथा शस्त्राणां
खड्गादीनां चामरयोश्च देवगृहाद्वहिरमोचनं मध्ये वा धरणं
तथा मनसोऽनेकांतता नैकाग्र्य नानाविकल्पकल्पनमित्यर्थः । अ-
न्यजन तैवादिना तथा सचित्तानां पुष्पतांवृद्धपत्रादीनामत्यागो
वहिरमोक्षणं तथा त्यागपरिहरणमजीए इति अजीवानां हा-
रगन्मुद्रिकादीनां वद्विस्तमोचनो हि अहो जिज्ञाचराणामयं
धर्मस्यवर्णवादो दुष्टवोकैर्विधीयते । तथा सर्वज्ञप्रतिमादृष्टौ
हगोचरतायां नो नैवांजलिकरणमंजलिविरचन तथा एकशाट-
केन एकोपरितनवखेण उत्तरासंगभंग उत्तरासंगस्याकरण
तथा मुकुट किरोट मस्तके धराति तथा मौलि शिरवेष्टनवि-
शेषरूपां करोति तथा शिर शोखर कुसुमादिमय धत्ते ।
तथा हुमा पारापतनाक्षिकेरादिसवधिनीं विधत्ते तथा

जिमुहसि कदुकः गिंदुका तत्केपिणी चक्रयष्टिका ताच्या-
मादिशब्दाज्जलिका कपर्दिकादिभिश्च रमणं क्रीडन तथा
तथा ज्यात्कारेणं पित्रादीनां । तथा ज्ञानानां विद्यानां क्रिया
कक्षा चोदनादिका इति तृतीयवृत्तार्थः । तथा रेकारं तिरस्का-
रप्रकाशक रेरे रुद्धचेत्यादि वक्ति । तथा धरणकरोधनमप-
कारिणामधमर्क्षादीनां च तथा रण सप्रामकरण । तथा वि-
चरण वाहानां विजडीकरणं तथा पर्यस्तिकाकरण । तथा
पाडुका काष्ठादिमय चरणरक्षणोपकरणं तथा पादयोः प्रसा-
रण स्वैर निराकुत्रतायां । तथा पुटपुटिकादापन तथा एकं
कर्दमं करोति निजदेहावयवक्लावनादिना तथा रजो धूवी-
तत्र पादादिद्वग्नां । जाटयति । तथा मैपुन मियुनस्य कर्म ।
तथा यूकां मस्तकादिच्य- क्लिपति वीक्यति वा तथा जेमन
भोजन तथा गुह्य द्विग तस्यासंवृतस्य करण जुज्जमिति तु
पाठे युद्ध द्युद्धवाहुयुद्धादि । तथाविज्जत्ति वैद्यक तथा वा
णिज्य क्रयव्वक्षण तथा शय्यांकृत्वा तत्र स्वपिति तथा जव
पर्यस्तपानाद्यर्थतत्र मुचति पिबति वा तथा मज्जनं ज्ञान तत्र
करोति । एवमादिकमवद्य सदोषं कार्यं ऋजुक प्राजव्वचेता
उद्यते वा वर्जयेज्जिनैद्राव्ये जिनमदिरे एवमादिकमित्यनेने-
दमाह न केव्वमेतावत्य एवाशातना किंत्वन्वदापि यदनोदित
हसनव्वनादिक जिनाद्ये तदप्याशातनास्वरूप ज्ञेय नन्वेव
तवोवपाणेत्यादिगाव्वयैवाशातनादशकस्य प्रतिपादितत्वाच्चे-
पाशातनानांचैतदशकापव्वक्तित्वेनैव ज्ञास्यमानत्वादयुक्त-
मिदं चारंतरमिति चेन्न सामान्याभिधानेपि धावादिबोधनार्थं
विभिन्नविशेषाभिधानं किं यन एव यथा ब्राह्मणा समागता
वसिष्ठोपि समागत इति सर्वमनवद्यं नन्वेता आशातना जि-
नाद्ये क्रियामाणा गृहिणां कंचन दोषमावहति । उतैवमेव
न करणीयास्तत्र ब्रह्मो न केव्वगृहिणां सर्वसावद्यकरणो-
द्यतानां भवन्नमणादिकदोषमावहति किं तु निसद्याचार-
तानां मुनीनामपि दोषमावहतीत्याह । आसायणाउ इत्यादि
एता आशातना परिस्फुरद्विविधदु- खपरंपराप्रभवव्वन्नम-
णकारणमिति विभाव्य परिज्ञाव्य यतयोऽस्नानकारित्वेन
मव्वमद्विनदेहत्वात् न जिनमदिरे निवसति । इति समय-
सिद्धांतस्तमेव समयं व्यवहारजाप्योक्तं दर्शयति दुग्निगंधे-
त्यादि । एषा तनुःस्नापितापि दूरभिगधमव्वप्रस्वेदश्राविणीतथा
द्विधावायुपथोऽध्रोवायुनिर्गम उत्श्वास निश्वासनिर्गमश्च यद्वा
द्विधा मुखेन अपानेन च वायुवहो वापि वातवहन च तेन
कारणेन न तिष्ठति यतयश्चैत्ये जिनमदिरे यद्येव व्रतिनिश्चैत्ये
पवाशातनाभीकमि कदाचिदपि न गतव्यं । तत्राह तिरिवा-
कल्हृइत्यादितिस- स्तुतय कायोत्सर्गादनतर या दीयते ता-
यावत्कर्षति भणतीत्यर्थः किंविशिष्टस्तत्राह त्रिशोक्तिका ।
त्रय श्लोकाः वंदोविशेषरूपा आधिक्येन यासुतास्तथा सिद्धाण
युद्धाणामित्येकश्लोको जोदेवाणवि इति द्वितीय एकोवि नमो-
कारो इति तृतीयव्रति अत्रेतनगाथाद्य स्तुतिश्चतुर्यांगीतार्था-
चरणेनैव क्रियते गीतार्थाचरण तु मूत्रगणधरभणितमिव सर्व-
विधेयमेव सर्वैरपि मुमुक्षुभिरिति तावत्कावमेव तत्र जिनम-
दिरेऽनुज्ञातमवस्थानं यतीनां कारणेन पुनर्धर्मश्रवणाद्यर्थमुप-
स्थित त्रिविकजनेपकारादिनां परतोपि चैत्यवदनाय अत्रतोपि
यतीनामवस्थानम अनुज्ञान । शेषकाव्ये तु साधूनां जिनाशातना-
दिभयान्नानुज्ञातमवस्थान तीर्थकरणधर्गादिजिस्तनो व्रति-
भिरप्येवमाशातनाः परिच्छिद्यते । गृहस्थैस्तु सुतग परिहर-
णीया इति इय तीर्थरुनामाज्ञा अज्ञानमश्च महनेऽन्याय-

संपद्यते यदाहुः (अणाञ्च द्वियचरणमित्यादि) दर्श० । तीर्थ-
कराशातना । वृ० । तत्र तीर्थकरं यथा ज्ञातयति तथा-
न्निधीयते ॥

पाहुर्नियं अणुपस्यति, जाणंतो किं च जुजती जोगे ।

धीतित्यपि य वचति, अतिकरकरुदेसाणयावि ॥

प्राञ्चनिकां सुराविरचितसमवसरणमहार्यादिपूजावक्रणाम
हंद् यदनुमन्यते तन्न सुंदर । ज्ञानत्रयप्रमाणेन च भवस्व-
रूप जानन् विपाकदारुणान् भोगाक्षिमित्तेजुंके मल्लिनाथस्य
स्त्रिया अपि यत्तीर्थमुच्यते । तदतीवासमीचीना अतीव
करुंशा अतीवदुरनुचरा तीर्थकरैः सर्वोपायकुञ्जैरपि यदि
कृमाहता साप्ययुक्ता ॥

असुंच एवमादी, अविगमिमासुविति दोगमाहिताणं ।

परिह्वमकुञ्चंतो, पावति पारांचियं द्राणं ॥

अन्येष्वेवमादिक तीर्थकृतामवर्षं ज्ञापते तथा अपीत्यञ्च्युच्च
ये । त्रिशोकमहितानां जगवता या प्रतिमास्तास्वपि यद्यवर्षं
भापते पतासां पायाणादिसमीनां मादयावकारादिपूजा
क्रियते एव कवन्प्रतिरूप वा विनय बंदनस्तुतिस्तवादिकता-
सामेव बुद्ध्या अकुर्वन्पारांचिकस्यान प्राप्नोति अग्रमहिषी श-
ब्दे तामि सहैजा. भोक्तुमनीशा. प्रैत्याज्ञातनाभयादित्युक्तम
गुरो १० वृ० ॥ जेभिकवु जदत अस्मयरीए अणयरीए
अच्चासायाणाए अच्चासाइए अच्चासायंतवा साइज्जइ ४
इसामु तेत्तीस आसायणा भणिता तासिं अणतराए आसा
दणाए आमादेति आडित्युपसर्गो वाचक पद्वृविसरणगत्य
वसादनेपु । गुरु पनुच्च विणयारणे ज फंजतमायं सादेतीति
आसादणा य सो य आसादणा चउव्विहा गाहा ।

दव्वे खेत्ते कावेजावे आसायणा मुणेयव्वा ॥

एतेसिं एणत्तं वोच्चांमि अहाणुपुव्वीए ॥ ३६ ॥

चउपइ दव्वादिआण इमावक्खागाहा ॥

दव्वेआहारादिमु खेत्ते गमणादिणु नायव्वा ॥ ३७ ॥

दव्वे आहारादिणु सेहेरादिणिएण सखिअसण वाह आहा-
रंमाणे तथ सेहतराए खद्वखद्व आहारेति सेहगणिणिएण सखि
असणं वाहपरिगाहेत्ता तरातिणियं अणापुच्चित्ता जस्स इ-
च्छेति तस्स खरु खरु दव्वति आदिमाहणाओ वच्चादिया
गुरुणो अदासिया परिजुज्जति खेत्ते पुरतो पासतो मग्गओ वा
आसण गमण करेति आदिग्गहणातां चिदुणणिसीयणादी
आसण करेति कावमि विवच्चासाणमसद्वे पतिक्षियस्स रातो
वा वि यात्रे वा वाहरणमाणस्स अपभिसुणेत्ता जवति त्रिएण
परिसुणेयव्व तस्स पुण विणए अपभिसुणेमाणस्स उस्सत्त
भवति तेण वि वच्चाओ भवति जवे ज गुरु जणंति तेण प-
रिजुज्जति अपभिवज्जनेय मिच्छा जवति गाहा ॥

कावमि विवच्चामे मिच्छा परिजुज्जणा जावे, कावे तु
मुणेमाणे अपभिसुणेत्तम्मा हेति आसायणा, हितादि-
परुमात्तवि अंतरजामा य कइणाया ॥ ३८ ॥

कावेत्ति रातो वावियावे वा गुरुणो वाहरे तस्म सुणंतो वि
अमुणेतो वि व अच्चांति एम कावामादणा इट्ठाणि ज्ञावा-
नादणा । मिच्छामि परिजुज्जितो भावेत्ति हि मिच्छि वत्ता किं
तुम ति वा फग्म भणति गुरुणोवा धम्मइहं तस्म अतरजा-
मग्ग मा भायान्नायणा दव्वादिणु चउमुवि इमो अविणय-
दोमो गाहा ॥

गुरुपव्वइया आसायणा तु धम्मस्स मूळवेदो य ॥

चउपददोसा एते एत्तो वेसेसियं वोच्चं ॥ ३९ ॥

गुरुविनयकरणे कम्मक्खए जो आतोत सादेति अहवा गुरु-
पव्वतितो णाणाओ आउतं अविणयदोमो ण सादेति न भव-
तोत्यर्थः । विणओ धम्मस्स मूळं सो य अविणयजुत्तो तस्स वेद
करेति । अहवा धम्मस्स मूळं सम्मत्तं गुरुआसायणा ए
तस्स वेदं करेति दव्वादिपसु चउसु वि एते सामएतो दो-
सा ज्ञाणियाएत्तो पक्के, कस्स वि वेसेसेण भणामि ॥

सच्चित्तखट्टकारग, अविकरुणमदंसणे जवे दोमो ॥

इंगाव्व अविवितेणि, गलगुत्तूहातिसेसे तु ॥ ४० ॥

गुरुणो अणाओतियं अपभित्तेसियं वा जइ जुजति ता इमे
दोसा सच्चित्त फज्जकंदादी जुजेज्ज अतिप्पमाणे वा जुजेज्ज न
अजरि त हादेज्ज व मारेज्जसरीरस्स वा अकारग जुजेज्ज
तेण से वाही जुजेज्ज अतिप्पमाणे वा जुजेज्ज त अजीरत
महादेज्ज व मारेज्ज व सरीरस्स वा अकारग जुजेज्ज तेण
सेवा ही जजेज्ज इंगाव्वसधूमं वा जुजेअविधीए वा जुजे सुर
सुर चव चउ अंविद्वेवित स परिसामिमणवयणकाएसु वा
गुत्तो जुजे सच्चित्तविहाओयवज्जित्ते तणीय जवति । णाणादि-
सयणा सणयावणा य गुरुभावे सत्तविहो आओगो, सत्ता वि
जयण सुविहियाणं सेसुत्तिरादिणिएण सखि खरुं माय एइ
रसिय ३ मग्गुअ इत्यादिग्गएद्वोज्ज्या तुरिए अतिप्पमाणेणं
वा कववे उव्वे आयराहणा । दिया दोसा सव्वासादणा गता ।
इट्ठाणि खेत्तासादणा दोसा गाहा ॥

घट्टणरेणुविणासे, तिपास जावणजवे पुरतो ।

खेत्ते कावग्गद्विते गिवाणअमुणेत्त अधिकरणं ॥ ४१ ॥

आसक गच्छतस्स गुरुणा सघट्टणा जवति पादुद्वियरेणुणा
य वरुविक्खासो भवति सो जति पासतो वामतो दाहिणतो
ममातो य पुरतो गच्छतओ भावणा आयरियस्स एसवखेत्तासा
दणा गता इमे कावगनो वियावेवा पिह्ज्जति आयरियस्स
वहरनस्स अपभिसुणेमाणस्स सीसस्सा गिवाणविराहणा
हवे उवकरणदाहो वा अजंगमो वा आयरिओळे अपभि
सुणेमाणो वा अणेण । साहुणा भणिनो कीस । अकमासुएण
अच्छसित्ति उत्तराहुत्तरेण अधिक रणसभवो कावसादणा
गता ॥

इट्ठाणि भावासायणा गाहा

साहादीए अवक्खा, परउत्थियगंमपरिजवो दोए ।

जावामायणएसा, संमणणाउदणा चव ॥ ४२ ॥

सेहादिणो विचित्तेज्ज जहा एते अमह जेइतग आयरियस्स
वहां कगेति तथा णज्जति एण एसपतितो ने विसेहा अचहां
करेज्ज एव सत्तिस्सेह परिजुतो परितत्थियाण विगम्मो भवति
दोगो य परिजुतो भवति एते जावामादणा दोसा गुरुणो
उपदेसपदाने समणा उइतस्स भावसादणा चव मिच्छा परि-
जुज्जणा जवति । अस्य व्याख्या । गाहा ।

मिच्छापभिवत्तीए जे जावा जत्य हंतो मवज्जया ।

तेमु व तहं परिजुज्जणा य आमायणा य तम्हा ॥ ४३ ॥

मिहा अद्वन प्रतिपादन प्रतिपत्ति जयेत्ति दव्वादिपसु जीया-
दिपदेसु हा सुत्तज्जयणसुयक्खेसु वा सव्वया जे जिण-
पसुत्ताभावा ने गुरु अयाणतो परिसामज्जे पमावेति तथ

उच्येसासीसो तुष्टिका अञ्जति जाह उद्विवक्खाणाओ ताह सीसे पगते गुरुणा सन्भाव सहाति अह सीसो तेसु पदर्थसु परिसामज्जे चैव वितहपन्निवज्जणा पत्य बुत्ताण करिज्जा ताहे अविणयो जवति । अविणयपन्निवत्तीए य तम्हा आसायणा भवति । अहवा परिसामज्जे गुरु चोदितो वितहपन्निवज्जणं करोति न सम्यक् प्रतिपद्यत इत्यर्थ । तम्हा सीसस्स आसायणा भवति अहवा गुरु जाणतो चैव अण्णहा अत्यपण्णवेति मा परण्णवादी दोस गेएहेज्ज जहा सव्वस्स केवद्विस्साजुगचदो णाथि उच्यओगा एगो प्रयोगप्रतिपादनमित्यर्थ । तहसेहतराए तो जाणति जहा अवसिरूत पण्णवेत जतिवितहपन्निवज्जति आसादणा मेहस्स चोदगाहा जमत्थ आयरिओ ण याणति तमत्थ सीसो कह जाणति जण्णति । गाहा ॥

जंगारणगारत्ते सुतंतु, सहसंसुतं तजं किंचि ।

तं गुरुअं एह कहणे, एव मिदं उपाविचती ॥ ४४ ॥

मंतेण सेहतराएण गिहत्थत्तणे सुपन्नय अणगारत्ते वा अण्णतो सुयं अण्णणे वाहितं त गुरुस्स अण्णहा कहितस्स सो अणेज्जा ण एय जवमिच्छापन्निवत्तिओ आसादणा भवति । गाहा ॥

एवं जणतो दोसा, इमं सुतं वषं हिमए एवं ।

सन्नयमसन्नए, एवं मिच्छाउ पन्निवत्ती ॥ ४५ ॥

एव गुरुपन्निवत्त भणतो आसादणा दोसो जवति अहवा सीसो गुरु भणइ तुज्ज एव पन्नवितस्स समयविराहणा दोसो जवति मम एय सुयं अण्णारियसमीवे एव पण्णविज्जते समयविराहणा दोसो न जवति एव सीसस्स सन्नयमसन्नय एवापरिसामज्जे मिच्छा पन्निवत्तिओ आसायणा जवति । गाहा ।

वितियं पदमे ततिए, य होति गेद्विक्खकज्जमादीसु ।

अच्छाणादी वितिए, ओसण्णादी चउत्थंमि ॥ ४६ ॥

वितियत्ति अववायपद पदमेत्ति दव्वासायणा ततिपत्ति-कात्तासादणा वितियत्ति अछाणादिसु खेत्तासादणा चउत्थित्ति उसमादिसु कियस्स तत्थ पदमतत्तियत्ति मन्नण पटुच्च वितियपद जवति । गाहा ।

होज्ज गुरु गिद्वान्णो, अपत्थदव्वं व से इट्ठं ।

अवगारुमदंसितं वा, जुजे खद्वं चगेहेज्ज ॥ ४७ ॥

गुरु गिद्वान्णो तस्स य जं अपत्थदव्वं तं इद्वं ताहे त अवि-यमित अदसिय वा सजुजे अण्णस्स वा अणापुच्छाए खद्व दक्षयत्ति मासोरा तिणिओ सय ज्ञाजिहित्ति एव गुरुक्खण्णहा अविणय पि करंतो सुदो ॥ गाहा ॥

कंठाइ साहण्णा अथ, वंज्जावत्तीणो अट्टाणे ।

संवाधुवस्सए वा, विस्सामगिद्वान्णवेदसुए ॥ ४८ ॥

खेत्तासादण पटुच्च अवत्तो भणति अट्टाणे कदासादण्णहा पुर-तो गञ्जति विसमे वा अवज्जट्टापासतो अट्टीणो गञ्जति गिद्वान्णस्स वा अवज्जण्णहा अट्टीणो अञ्जति वाहुस्सएया आसणट्टिओ अञ्जति गञ्जति वा आयरियस्स वा विस्सा-मण कारतो आसण चिट्ठति सघट्टेति वा गिद्वान्णस्स उच्य-त्तणादी करंतो सघट्टणादी करेति अण्णवा चिट्ठनि । यसुय वा वक्खण्णतो अप्पसइ वक्खण्णति मा अपरिणया सुणेहि-ति ताहे सोतरा आसण उच्यज्जति इमकोत्ताववादो गाहा ॥

कात्ते गिद्वान्णवावरुमेहस्स वसारियं जवे वाहिं ।

संवाधुवस्सए वा आदिकरणादी इमा दोसा ॥ ४९ ॥

राओ वा दिया वा गिद्वान्णवावरुो गुरुस्स वाहरंतस्स ण देज्ज सहं सेहस्स वा सागारिय वोहिं अंतोहितो सुणेता वि सहाणादज्जमासण्णायगासर पञ्जजिजाणित्ता उण्णवाहित्ति मा हुहिं वा ओतप्रोतं सवाहुस्स पयासज्जं अण्णनो उण्णपिउ वयतस्स वा अधिकरणादी दोसा मविस्संति तम्हा आय-रिओ सणिय वा हरति त च असुणनो तुसिणीओ सुदो अ-धिकरणदोसभया वा तुम्भिणीओ अञ्जति तहाविसुदो गाहा ।

उद्वानं तु असत्तो दाउं गिद्वान्णो तहेव उट्टेउं ।

तुसिणी तत्थगओ वा सुणेज्ज सो वाहरंतस्स ॥ ५० ॥

वावाहरतस्स गुरुस्स गिद्वान्णो उद्वानं दाउमसत्तो गिद्वान्णो तुसिणीओ । अत्येज्जं वा आसत्तो तत्थ गतो पन्निवत्तज्ज शब्द ददातीत्यर्थः ।

इद्वान्णं जवस्स अववादो भणति गाहा ।

वण्णतिरहे जइ एवं हवेज्ज णिदोसमिहरहा दोसा ।

तुज्जे वि ताव ऊहह जण्णति पगासे वि ददमूढे ॥ ५१ ॥

सेहतराएण आयरिओ परि सामज्जेण वसव्वो जहा तुम पण्णवेसि एव ण भवतित्ति तो काहिं तेण भाणियव्व उच्यते जहा ह पण्णवेति जति एव जण्णति तो णिदोसं इहरहा जहा तुम पण्णवेह एव समयविराहणा दोसो भवति तुज्जे वि मया-भिहित अत्थं जहह किं घरुतिण घरुनीति तावशब्दः परिमा-णवाचकः जहा इमेण जे पहेण गतव्व जावाति त दव्व एव इणमत्यं पुच्चावरेण ताव ऊहह जा जवे अभिगओ अहवा पादपूरणे वा ददं जो मूढो नृतत्थ पन्निवज्जतो पगासं परि-सामज्जेवि भण्णति ओसणादी चउत्थमि ॥ अस्य व्याख्या गाहा ।

विरहुत्तमट्टायंतं उसाणं जणति परिसमज्जेवि ।

एवे जाणसि हित्ता वरुपन्निं किं जवे तेणं ॥ ५२ ॥

ओसणो आयरिओ विरहे पगते बहु भणितो सागारवधिरमा-हित्ति अट्टायतो अविरमतेत्यर्थः । परिसामत्ये वि जण्णति ण याणसि तुमं हि तवा अहियवारुणरुपमितेण वा किं तुज्जे पण्ण पादेहिं वा सघट्टिज्जति जेण सो अवमाणिनो चिंनेन एते मदे वयमिव पेक्खंता इद्वान्णि म उसाणदोसेण दोम-मिव पासति । तंण एतेसि दोसो नामज्जदोसो उज्जमामि । नि० चू० उ. १० । द. अ ए उ १

तेत्तीसं आसायणाओ पाएणत्ता तंजहा सेहे राइ-

णिअस्म पुरओ गंता जवइ आसायणा सेहस्म ॥ १ ॥ सेहे राइणियस्स सपक्खं गंता जवइ आसायणा मेहस्स ॥ २ ॥ सेहे राइणियस्स आसायणा सेहस्स ३ एवं एएणं अनिद्वान्णं सेहे राइणियस्स पुरओ । चिट्ठित्ता जवइ आसायणा सेहस्स ४ सेहे राइणियस्स सपक्खं चिट्ठित्ता जवइ आसायणा सेहस्स ५ मेहे राइ-णियस्म आसणं चिट्ठित्ता जवइ आसायणा सेहस्म ६ मेहे राइणियस्स पुरओ नितीइत्ता जवइ आसायणा मेह-स्म ७ मेहे राइणियस्म सपक्खं नितीइत्ता जवइ आसाय-णा मेहस्म ८ सेहे राइणियस्स आसणं नितीइत्ता जवइ आसायणा मेहस्म ९ एवं एएणं अनिद्वान्णं सेहे

राजणिएणं सच्चि वहिया विहारचूमिं निकखंते समाणे तत्थ पुव्वामेव सीहतराए आयामइ पच्छाराणिए आसायणा सेहस्स १० सेहे राजणिएणं सच्चि वहिया विहारचूमिं वा निकखंते समाणे तत्थ पुव्वामेव सीहतरा ए आत्रोएइ पच्छा राजणिए आमायणा सेहस्स ११ सेहे राजणियस्स रात्रो वा विआत्रे वा वाहरमाणस्स अज्जां के मुत्ते के जागरे तत्थ सेहे जागरमाणे राजणियस्स अप्पफिमृणेत्ता जवइ आसायणा सेहस्स १२ सेहे राजणियस्स पुव्वं मंदावित्ते तं पुव्वामेव सीहतराए आद्ववइ पच्छा राजणिए आसायणा सेहस्स १३ सेहे असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पफिगाहित्ता तं पुव्वामेव सीहतराए गिहस्स आत्रोएइ पच्छा राजणियस्स आसायणा सेहस्स १४ मेहे असणं वा ० ४ ॥ पफिगाहित्ता पुव्वामेव सीहतराए गिहस्स पफिदंसेइ पच्छा राजणिए आमायणा सेहस्स १५ सेहे असणं वा ० ४ पफिगाहित्ता पुव्वामेव सीहतराए अन्नस्स उवाणिमंतेइ पच्छा राजणिए आसायणा सेहस्स १६ मेहे राजणिएणं सच्चि असणं वा ४ पफिगाहित्ता तं राजणियं अणापुच्छित्ता जस्स जस्स इच्छइ तस्स तस्स खव्वं २ ढमयइ आमायणा सेहस्स १७ सेहे राजणिएणं सच्चि असणं वा ४ आहाग्माणे तत्थ सेहे खव्वं खव्वं मायं मायं रमियं रसियं उसइं उसइं मणुसं मणुसं मणामं मणामं निच्छं निच्छं दुक्खं दुक्खं आहारेत्ता जवइ आसायणा सेहस्स १८ मेहे राजणियस्स वाहरमाणस्स अप्पफिमृणित्ता जवइ आमायणा सेहस्स १९ सेहे रायणियं खव्वं खव्वं वत्ता जवइ आसायणा सेहस्स २० मेहे राजणियं किं वत्ता जवइ आसायणा सेहस्स २१ मेहे राजणियं तुमं उडवत्ता जवइ आसायणा सेहस्स २२ मेहे गयणियं तज्जाएणं तज्जायं पफिजाणित्ता जवइ आमायणा ० २३ मेहे राजणियस्स कहं कहेमाणम्म नो मुमिणे जवइ आमायणा सेहस्स २४ सेहे गयणियस्स कहं कहेमाणस्स नो सरमि एवं वत्ता जवइ आसायणा ० २५ मेहे राजणियस्स कहं कहेमाणम्म कहं आत्रिट्तिता जवइ आसायणा सेहस्स २६ मेहे गडणियस्स कहं कहेमाणस्स परिमाजित्ता जवइ आमायणा सेहस्स २७ सेहे गडणियस्स कहं कहेमाणस्स तीमे य परिमाणे आणुट्ठिआए अज्जिआए अवाञ्चिआए अवोगमाणे दोव्वं पि तव्वं पि तापेव कहं कहंत्ता च्चट्ट आमायणा सेहस्स २८ मेहे गडणियस्स मज्जासंथाणं पाएणं मंदिट्तिता हन्थेण अणुसुव्वत्ता गच्छइ आसायणा ० २९ मेहे गडणियस्स मेज्जासंथाणं चिट्ठित्ता

वा निमीइत्ता तुयट्ठित्ता वा जवइ आमायणा सेहस्स ३० से हे रायणियस्स उच्चासणं सिवा ३१ समासणं सिवा चिट्ठित्ता वा निमीइत्ता वा तुयट्ठित्ता वा जवइ आसायणा सेहस्स ३२ सेहे राजणियस्स वाहरमाणस्स तत्थ गए चेव पफिसुणित्ता जवइ आसायणा सेहस्स ॥ ३३ ॥

टी० ॥ अथ त्रयस्त्रिंशत्तमस्यानकं तत्र आय. सम्यग्दर्शनाद्यवाप्तिवृत्तस्य शातना. खण्डना निरुक्ताशातनास्तत्र त्रैकोऽल्पपर्यायो रात्रिकस्य बहुपर्यायस्य आसन्नमासस्तिर्यथा रजोचक्रादिस्तस्य द्वागति तथा गन्ता भवतीत्येवमाशातना शैक्ष्यस्येत्येव सर्वत्र (पुराओक्ति) अग्रतो गता भवति (सपक्वत्ति) समानपक्व समपाइव्वं यथा भवति समभ्रेण्या गच्छतीत्यर्थः । (चिट्ठित्ति) स्थाता आसिता भवति यावत्करणादशाश्रुतस्कन्धानुसारेणान्या इह छष्टव्यास्ताश्चैवमर्थतः आसन्नपुरः पार्श्वतः स्थानेन तिस्रोऽत्र निपीदनेन च तिस्रः तथा विचारचूमौ गतयोः पूर्वतरमाचमत शैक्षस्याशातना १० एवं पूर्वं गमनागमनमाद्योच्यत. ११ तथा रात्रौ को जागर्तीति पृष्टे रात्रिकेन तद्वचनमप्रतिश्रुएवत. १२ रात्रिकस्यापूर्वमाद्यपनीयं कचन अवमस्य पूर्वतरमाद्यपत. १३ अशनादिद्वयमपरस्य पूर्वमाद्योच्यत. १४। एवमन्यस्योपदर्शयत. १५। एव निमत्रयत. १६। रात्रिकमनापृच्छ्याऽन्यस्मै जक्कादि ददत. १७। स्वय प्रधानतर जुजानस्य १८। क्वचित् प्रयोजने व्याहरतो रात्रिकस्य च वा प्रतिश्रुएवत १९। रात्रिकमप्रति तत्समकृता बृहता शब्देन बहुधा ज्ञायमाणस्य १२०। व्याहृतेन मस्तकेन वन्दे इति वक्तव्ये किम्भणसीति ब्रुवाणस्य १२१। प्रेरयति रात्रिके कस्त्वं प्रेरणायामिति वदत. १२३। आचार्यज्ञान किं न प्रतिचरसीत्याद्युक्ते त्वं किं न त प्रतिचरसीत्यादि ज्ञपत १२३। धर्मं अर्थयति गुरावन्धमनस्कतां भजतोऽनुमोदयति इत्यर्थः । १२४। कथयति गुरो न स्मरसीति वदत १२५। धर्मकथामाच्छिदत. १२६। भिक्षावेवा वर्त्तते इत्यादि वचनत पर्यदं भिदानस्य १२७। गुरुपदज्ञेदोनुत्थितायास्तथैव व्यवस्थिताया धर्मं कथयत. १२८। गुरो संस्तारक पादेन घट्टयत. १२९। गुणे. सस्तारके निपीदत. १३०। उच्चासने निपीदत. १३१। समासनेऽप्येवं १३२। त्रयस्त्रिंशत्तमा सूत्रोक्ता च रात्रिकस्याद्यपनस्तत्र गत एवासनादिस्थित एव प्रतिश्रुणोति आगत्य हि प्रत्युत्तर देयमिति शैक्षस्यागातनेति । सम० ३३ स० । दशा ० ।

अहवा अरिहंताणं आसायणाइ सज्जाए किंचि । नाहीअं जा कंउसमुदिट्ठा नितीसासायणाओ गाथाद्वयं सं० व्या० । आसायणा समत्ता समत्ता व सा पफिकमणसंगहणी अत्रपदं । अरिहंताणं आसायणाए सिच्छाएणं आमायणाए आयरियाणं आसायणाए उवज्जायाणं आमायणाए साहूणं आसायणाए साहुणीणं आमायणाए सावयाणं आसायणाए सावियाणं आसायणाए देवाणं आसायणाए इह दोगस्स आसायणाए परदोगस्स आसायणाए केवद्विपन्नत्तस्स धम्मस्स आमायणाए मंदवमाणेआसुरस्स दोगस्स आसायणाए मव्वपाणञ्चअजीवमत्ताणं आसायणाए कादस्स य

आसायणाए सुत्रस्स आसायणाए सुत्रदेवत्राए आसा-
यणाए वायणायरिअस्स आसायणाए जंवाइप्पं वच्चापे
द्वियं हीणक्खरं अक्खरं पयहीणं विणयहीणं घोस-
हीणं जोगहीणं सुद्धु दिअं दुद्धुपणिच्चियं अकाळे कओ
सिज्जाओ कोळे न कओ सिज्जाओ असज्जाइयं ॥

सांप्रत सूत्रोक्ता एव त्रयस्त्रिंशद्ब्रह्मव्याख्यायते । तत्र अरहताण
आसायणाए अहेतां प्राङ्निरूपितशब्दार्थानां सवधिन्या आशा
तनया यो मया देवसिकोऽतिचार कृतस्तस्य मिय्याडुफ्त-
मिति क्रिया एव सिद्धादिपदेष्वपि योज्येति इत्थं चाभिदधता-
महेतामाशातना भवति ॥

नत्थि अरहंतत्ति जाणंतो कीस जुंजइ जोगे । पाहुक्खियं
उवजीयं एव वदं उत्तरं इणमो ॥१॥ जोगफलनिवत्तिय पु-
न्नपगणीए मुदयवाहद्धा । जुंजइ जोए एवं पाहुक्खियाए इम
सुणमु ॥२॥ पाणादिणुरोधकअघातिसुहपायवस्स वेदाए ।
तित्थंकरनामाए उदया तह वीयरगत्ता ॥ ३ ॥ सिध्दाणं
आसायणाए (सिध्दानामाशातनया क्रियापूर्ववत्)सिध्दाणं
आसायणा एवं जणतस्स होइ मुहस्स । एत्थिणि चेडा
वासइ बावी अहव उवओणे ॥४॥ रागदोसा धुवत्ति तहेव
अन्नक्कात्तमुवओणे । दंसणनाणाणं तू होइ अमव्वन्नुया
चेव ॥५॥ अन्नोन्नावरणाहव एगत्तव्वं वा विनाणदंस
णओ । जन्नति न वा एएसिं दोसो एगो वि संजवइ ॥ ६ ॥
अत्थित्ति नियमसिध्दा सदाओ चेव गम्मए एवं । नचेडा
वि जवंति विरियक्खयओ न दोसो हु ॥ ७ ॥ रागदोसा
न जवे सव्वकसायाण निरवसेसरखा । जियसा जव्वाण
जुगवमुवओणो ण य मया ओय ॥ ८ ॥ न पि हू आव-
रणाओ दव्वड्डिय वा मएणं पु-रागतं वा जवति दंसण-
नाणाणदोन्नं पि ॥९॥ पाणउदंसणणए पफुच्चणणं तु
सव्वपेव । दंसव्वं उदंसणं तीएमसव्व जुया का हु ॥१०॥
सणयं व पफुच्चागवायं वओणो दोन्नं पि । एवमसव्वजु
ना दोसो एसो न संजवइ ११ आयरियाणं आसायणाए
आचार्याणामाशातनया क्रिया पूर्ववत् आशातना तु । रुहरो
अकुद्धीणोत्ति य पुम्मोहो दमगमदवुच्चिया । अवियप्पहा
जलच्चि सीसो परिजवइ आयरियं १२ अहवा विवए
एवं उवएसपरस्स देति एवं तु । दमविहवेयावच्चे कायव्वं
सयं न कुव्वंति १३ रुहरो विज्जाणवुहो आकुद्धीणोत्ति य
गुणादिओ किहणु । दुम्मेहादीणि वि ते जणंत संताइ दुम्मे
हा १४ जाणंति न वि य न एवं निच्छम्मा मोक्खकारणं णाणं
। निच्चपच्चासयता वेयावच्चादि कुव्वंति १५ उवज्जा
याणमासायणाए उपाध्यायानामाशातनया क्रिया पूर्ववत्
आशातनापि साङ्केपपरिहारा यथाचार्याणां नवरं सूत्र-
प्रदा उपाध्याया इति । साहूणं आसायणाएत्ति माधुना

माशातनया क्रिया पूर्ववत् । जो सुणियममयसारो माह
समुद्धिस्स जासए एवं । अविसहणा तुरियग्गा ते जंरुणं
काउं च तह चेव १६ पाणमुएया व जुंजंति एगत्तो तह
वि रूवनेवत्था । एमादिवयदवन्नं मूहो न सुणेइ एयं तु १७
अविसहणादिसमेया संसारसजावजाणणा नेव । साहू थो
वज्जसाया जओ य जुंजंति एगओ तह वि १८ रूवण वत्थं
एवंमादिवयदुवणं मुट्टेति एयं तु । अविसहणादिसमया
संसारसहावजाणणा एव साधुथोवकसाया जओ य
जुंजंति ते तह वि १९ साहुणीणं आसायणाए ।

साध्वीनामाशातनया क्रिया पूर्ववत् । आशातना ।

कज्जहिणिया बहुउवही अह वा वीसमाएवदवा समणी
गयाणियापुत्तजंजा पुमवाद्धिजस्स सेवात्तो । २० ।

अत्रोत्तर ।

कज्जहेत्ति एवणाउण कसाए कम्मबंधए पएति ।

संजलणाण सुदयु ईसिं कज्जहे वि को दोसो २१ उवही
धहुविकप्पो वंजव्वयरक्खणत्थमत्तासि । जाणिओ जिणेहि
जम्हा तम्हा उवहंमिणो दोसो २२ समाणाण पेयएया
उवदाथदो सम्ममापुसरंताण । आगेमचिहिमहत्थाजिण-
वयणसमाहिअप्पाणं २३

सावगाण आसायणाए । श्रावकाणामाशातनया क्रिया तथैव
जिनशासनभक्ता गृहस्थाः श्रावका ज्ञप्यते । आशातना तु
वदृष्टं मणुस्सत्त णाऊण वि जिणमयं ण जे विरतियमिव जति
कहते धणोलुच्चति लोगम्मि । सावगसुत्तासायणमिच्छुत्तरक-
म्मपरिणद्धसेण जइ वि पवज्जाति णति तह वि वणति मग्ग
ट्टिया । सम्यग्दर्शनादिमार्गस्थितत्वेन गुणयुक्त्वादित्यर्थः ।
साविगाण आसायणाए श्राविकाणामाशातनया क्रियाङ्केप-
परिहारौ च पूर्ववत् देवाण आसायणाए देवानामाशातनया
क्रिया तथैव आशातना ॥

कामपसत्ता विरतीए, वज्जिया अणमिसा य णिचेडा ।

देवा सामत्थं मिविणय, नित्यस्सुएणतिकरा य ॥

एत्थ पासिन्नी भोहणि, यसायवेयकम्मउदयायो ।

कामपमत्तविरति, कंमोदयउव्विणयत्तोमिं ॥

अणमिसदेवसजावा णिचेडा अणुत्तरा कियकिच्चा ।

काउणुजावाति बुद्धपिअणत्थ कुव्वंति ॥

देवीण आसायणाए देवीनामाशातनया क्रियाङ्केपपरिहारौ
च प्राग्वत् इह लोकस्याशातनया क्रिया पूर्ववत् इहलोको मनु-
प्यलोक आशातना तस्य वितथप्ररूपणादिति । परलोकस्म
आसायणाए परलोकस्याशातनया क्रिया प्राग्वत् । परलोको
मनुप्यस्य नागकनिर्यगमरा आशातना त्वस्य वितथप्ररूपणा-
दिनेव द्वितयेष्याङ्केपपरिहारौ च न्यमन्या कार्य्या केवद्विपन्न-
त्तस्स धम्मस्स आसायणा केवद्विप्ररूपणस्य धर्मस्याशातनया
क्रिया प्राग्वत् न च धम्मोऽस्तिविध । श्रुतधम्मधारिधम्मस्स
आशातना तु ॥

पागयजामा निवच्छं को वा जाणइ पणीयं केणेयं ।

किं वा चरणेण तू दाणेण विणाञ्ज नवश्चि ॥
उत्तर ।

वाञ्जस्त्रीमूढमूर्खाणां नृणां चारित्रकांक्षिणां ।

अनुग्रहार्थं तच्चर्कः मिच्छांतः प्राकृतः कृतः ॥

निपुणधर्मप्रतिपादकत्वाच्च सर्वङ्गप्रणीतत्वमिति चरणमा-
श्रित्याह ।

दानमौरविकेणापि चंदावेनापि दीयते ।

येन वा तेन वा शीघ्रं न शक्यमनिरक्षितुं ॥

दानेन जोगानापनोति यत्र तत्रोपपद्यते ।

शीघ्रेण जोगान् वर्गं च निर्वाणं चाधिगच्छति ॥

तथाभयदानं दाता चारित्रवान्प्रियमत एवेति । सदेवमण्ड्या-
सुरस्स दोषस्स आसायणाए सदेवमनुष्यासुरस्य लोकस्याशा-
तनया क्रिया प्राग्वत् । आशातना तु वितथप्ररूपणादिना
आह च भाष्यकारः ।

देवादीयं ज्ञायं विवरीयं जण्ड सत्तदीवुदहिं ।

तद् कयपयावदीणं पगतिपुरिसाण जोगे वा ॥

अत्रोत्तरं ।

सत्तमु परमियसत्ता मोक्खमुत्तणं पयावडणा ।

केण कओ तणपच्छा पयईए कइं पवत्तित्ति ॥ ? ॥

जेयं चयेणेति पुरिस्तथानिमित्तं किञ्च वयपवत्तत्ती सा य-
नोसे चिय अपत्तिपरोत्ति सञ्चचिय विरुद्धं सञ्चपाणचूय-
जीवसत्ताण । आसायणाए सर्वप्राणिभूतजीवसत्त्वानामाशा-
तनया क्रिया प्राग्वत् । तत्र प्राणिनो द्वीन्द्रियादयः व्यक्तोच्छ-
वासनिश्वासा अपि चूयो भवन्ति भविष्यति चेति चृतानि पृथि-
व्यादयः जीवतीति जीवा आयुष्कर्मो तु तव युक्ता सर्व एवे-
त्यर्थं सत्त्वासांसारिकसंसारतीतेभेदाः एकार्थिका वा ध्वन-
य इति आशातना तु विपरीतप्ररूपणादिनैव तथा ह्यगुष्टपूर्व-
मात्रो ह्रीन्द्रियाद्यन्मेति पृथिव्यादयस्त्वजीवा एव स्यद्नाटि-
चैनन्यकार्यानुपपद्येर्जीवा कृष्णिका इति सत्त्वासांसारिणः
अगुष्टपूर्वमात्रा एव भवति संसारतीता नश्यन्त्येवापि तु
प्रत्यातटोपकल्पोपमो मोक्ष इति । उत्तरदेहमात्रेणैव सुखदु-
ःखादितत्कार्योपपद्ये पृथिव्यादीनां त्वल्पचैतन्यवात्तत्का-
न्यानुपपद्यन्निर्जातित्वादिनि जीवा अप्येकांतकृष्णिका न भवति
निरन्वयनाशे उत्तरङ्गस्यानुपपत्तेः निर्हेतुकत्वादेकांतप्र-
स्यामद्विगोपात् सत्त्वासांसारिणः प्रत्यक्ता एव संसारतीता
अपि विद्यन्ते एवेति जीवस्य सर्वया विनाशाज्ञावात्तया तैर-
प्युक्तं । नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः । उन्नयो-
नपिदृष्टोऽन्तस्त्वमयोस्तन्वदृशीभिः ” इत्यादि । कावस्स य
आसायणाए “ काञ्च पचति भूतानि काञ्च संहरने प्रजा ।
काञ्च मुमेषु जागर्ति काञ्चोहि दुरतिक्रम ” इत्यादि कावोऽस्ति
नमतेण यरुञ्चपकादीनां नियतं पुष्पादिप्रदानभावो न
स्यात् न च तन्परिणतिर्विषयैकांतनित्यस्य परिणामानुपपत्तेः ।
“ मुयस्म आसायणाए ” । श्रुतस्याशातनया क्रिया पूर्ववत्
आशातना तु ॥

को आउरस्म काओ, मञ्जंघघोव्वणे व काओ अ ।

मउ मोक्खहेनुनाणं, को काओ तस्म काओ वा ॥

इत्यादि उत्तरं ॥

जोगो २ जिणमामणंमि पुवक्कवयो पउज्जत्ता ।

अन्नोन्नमवाहंतो अन्वत्तो होइ कायव्वो ॥

प्राग्धर्मकारेण श्रुताशातनोक्ता इह तु स्वतंत्रश्रुतविषयेति न
पौनरुक्त्यं । सुयदेवयाए आसायणाए श्रुतदेवताया आशा-
तनया क्रिया प्राग्वत् आशातना तु श्रुतदेवता सा न विद्यते
अकिञ्चित्करी वा न ह्यनधिष्ठितो मौर्खाद् खल्वागमः अतोऽसा-
वस्ति न वा किञ्चित्करी तामाह्वय प्रसस्तमनसः कर्मकयदर्श-
नात् (वायणारियस्स आसायणाए) वाचनाचार्यस्याशातनया
क्रिया प्राग्वत् । तत्र वाचनाचार्य उपाध्यायस्सदिद्यो य उदे-
शादिकं करोति अशातना त्विय निर्दुःखसुखप्रचूत वा वदन ।
दापयति उत्तरं तु श्रुतोपचारः एष क इव तस्यात्र दोष इति ।
“ जंवाद्ध वच्चाभेदियं हीणक्खरियं अक्खरियपयहीण घोस-
हीण जोगहीणं सुट्टदिन्न दुट्टपमिच्छियं अकावे कओ सज्जाओ
कावे न कओसज्जाओ असज्जायं सज्जाइयं सज्जाए न सज्जा
यंति एष चचइशसुत्ता पुविल्लयाय एगूणवीसतिपत्ते तेत्तीसमा-
सायणस्थवन्ति ” एतानि चतुर्दश सूत्राणि श्रुतकलापकगोचर-
त्वान्न पौनरुक्तभाजीनीति तथा दोषदुष्टं श्रुतं यत्पठितं तद्यथा
आविष्टं विपर्यस्तरत्नमादावदनेकप्रकारेण या आशातना
तथा हेतुभूतया योऽतिचारः कृतस्तस्य मिथ्याऽपुक्तमिति-
क्रिया एवमन्यत्रापि योज्या व्यत्याम्नेमित् कौत्विकपायसवत्
हीनाकरं अकरन्यूनं अत्यकर अधिकाकर पदहीनं पादेनैव
हीनं अकृतोचितविनयं घोषहीनं उदात्तादिघोषद्विरतं योग-
हीनं सम्यक्प्रत्योपचारं सुष्टु दत्तं गुरुणा दुष्टु प्रतीतं कल्पितं
तरात्मनि अकावे कृतस्वाध्यायो यो यस्य श्रुतस्य काविकदेर-
काव इति कावेन कृतः स्वाध्यायः यो यस्यान्मीयोध्यनकाव
उक्त इति अस्वाध्यायिके स्वाध्यायिनं । आच० ४ अच्य ॥
आत्मानं परवानाशातयदिति । २ । आचा० ॥

अणुवीइज्जिक्खुधम्ममाइक्खमाणो णो

अत्ताणं आसाज्जा णो परं आसाएज्ज णो अष्ठाइं पा-
णाइं जूताइं जीवाइं सत्ताइं आसाएज्जा से अणासायए
अणामायमाणे व उज्जमाणणं जूयाणं जीवाणं सत्ताणं
जहा से दीवे असंदीवे एवं से सरणं भवति महामुणी ।

टी० ॥ अतस्तेषां क्रांत्यादिकं दशविधं धर्मं यथायोगं प्रागु-
पन्यस्तं शांत्यादिपदाभिहितमनुविचित्य स्वपरीयभिक्षणशीला
जिभुधर्मकथावधिमानाचक्षीत प्रतिपादयेदिति यथा च धर्मं
कथयेत्तदा (अणुवीइ भिक्षुमा) इत्यादि यावत् भवति सरणं
(महामुणित्ति) स जिभुधुमुक्षुरनुविचित्य पूर्वापरं धर्मं पुरुष
वाद्योच्य यो यस्य कथनयोग्यस्तं धर्ममाचक्षाण आर्जिनि
मर्यादया यथानुष्ठानं सम्यग्दर्शनादेः शातना आशातना
नयान्मानं नो आशातयेत्तथा धर्ममाचक्षीत ययोन्मनआशा-
तना न भवेद्यदिवात्मन आशातना विद्या इव्यतो भावतश्च
द्रव्यतो यथाहागेपकरणादेर्द्रव्यस्य काव्यानिपातादिकृताशा-
तना वाधा न भवति तथा कथयेदाहारादिद्रव्यबाधया च
शरीरस्यापि पीडा भावाशातनारूपा स्यात् कथयतो वा यथा
गात्रभगरूपा भावाशातना न तस्य स्यात्तथा कथयेदिति ।
तथा नापरं शश्रुणुः आशातयेत् यत परो हीननया कुपित
मन्नाहारोपकरणशरीरान्यतरपीडार्थं प्रवर्त्तन्तस्तदाशातना
वर्जयन् धर्मं श्रयादिति ।

तथा नान्यान्वासामान्येन प्राणिनो भूतान जीवान् नो आशात-
येदाधयेत एव म मुनिः स्वतोऽनाशातकरंरनाशातयन् तथा
परानाशातयतोऽनुमन्यमानोऽपरेषां धर्ममानानां प्राणिनां
भूतानां सत्त्वानां जीवानां यथा पीडा नोत्पद्यते तथा धर्मं

कथयेदिति तद्यथा यदि दौकिककुप्रावचनिकपार्श्वस्थादिदाना नि प्रशसत्यवदतमागादीनि वा तत पृथिवीकायादयो व्यापा दिता भवेयुरथ दूषयति ततोऽपरेषामतरायापादनेन तत्कृतो वधविपाकानुभवः स्यादुक्त च ।

जे उ दाणं पसंसन्ति वह्मिच्छंति पाणिणं ।

जे उ णं पस्सिसेहेति वित्तिच्छेयं करंति ते ॥

तस्मात्तदवदतमागादिविधिप्रतिषेधव्युदासेन यथावस्थित दान शुक्र प्ररूपयेदसावद्यानुष्ठान चेत्येवं च कुर्वन्नुभयदोषपरिहारी जतूनामाश्वासचूर्णवतीत्येतत् दृष्टान्तद्वारेण दर्शयति यथा सौदीपो सदीनः शरण भवत्येवमसावपि महासुनिः तत्र कृणोपायोपदेशत वध्यमानानां वधकानां च तदध्यवसायाभि वरंते न विशिष्टगुणस्थानापादनाच्चरणयो ज्ञवति तथा हि यथोद्दिष्टेन कथाविधानेन धर्मकथां कथयन् कांश्चन प्रवाजयति कांश्चन श्रावकान्विधत्ते कांश्चन सम्यग्दर्शनयुजः करोति केषांचित्प्रकृतिभङ्गतामापादयति । आचा० उ० अ० ३० ।
आसायणिज्ज-आश्वादनीय-त्रि० आ स्वद णिञ् कृत् हुल-मिति कर्तर्यनीयः । प्रज्ञा० जी० ईपत्स्वादयोग्ये, दशा० ज० ।
आसायवमिया-आस्वादप्रतिज्ञा-स्त्री० विषयज्ञोगप्रतिज्ञायाम् आचा० ।

आसारंत-आसारयत्-त्रि० ईपत्स्वस्थानत्याजनेनसारयति, ज्ञा०
आसाद्विय-आशाद्विक-पु० उरः परिसर्पस्थलचरपचेन्द्रिय-तिर्यग्भेदे, प्रज्ञा० ।

सेकिंतं आसाद्विया ? कहि णं जंते ! आसाद्विया समु-
ठंति गायमा ! अंतो मणुस्सखेत्ते अट्टाऽज्जसु दीवेषु
णिव्वाघाण पप्परससु कम्मजूमीसु वाधातं पडुच्च पंचसु
महाविंदहेसु चक्कवट्टी खंधावारेसु वासुदेवरखंधावारेसु
वद्वदेवरखंधावारेसु मंनद्वियखंधावारेसु महामंनद्वियखंधा-
वारेसु गामनिवेशेसु नगरनिवेशेसु निगमानिवेसेसु खेरु
निवेशेसु कव्वउनिवेशेसु मंनवनिवेशेसु दोणमुहनिवेशेसु
पट्टणनिवेशेसु आगरनिवेशेसु आसमानिवेसेसु संवाहनि-
वेशेसु रायहाणनिवेशेसु एएसिणं चैव विणासेसु एत्थ णं
आसाद्वया समुठंति । जहन्नेणं अंगुलस्स असंखिज्जऽ
जागामित्तीए ओगाहणाए, उक्कोसेणं वागसजोयणाडं ।
तहाणुरूवं च णंविक्खंनवाहद्वेणं चूमि दाद्विचाणं समु-
ट्टेत्ति । असन्नी मिच्छादिट्ठी अन्नाणी अंतोमुहत्तप्पाउ
या चैव काट्टं करेइ । सेत्तं आसाद्विया ॥ जी० ॥

आसावग-आश्रावक-त्रि० बन्धके विशेषे ।

आसाविणी-आसाविणी-स्त्री० शतच्छिद्रायाम् ।

जहा आसाविणि जाडअंधे डुरुहिया, इच्छति पागजागं
तु अतराय विसीयति । सूत्र. शु० १ । अ० ११ ॥

आसास-आश्वास-पु० आश्वासन्त्यस्मिधित्याश्वासो नामा-
दिसूत्रव्यतिरिक्तो ऋच्यतो यानपात्रद्वीपादौ भावतो ज्ञानादौ
आचारार्गे आचा० धीरो भव अह ते सर्वमपि वैयावृत्य
कारिण्ये-इत्यादिरूपे प्राणिनामाश्वासने, वृ० प्रश्न विश्रामे, भाग
घट्टन आश्वासा स्था० ।

चारणं वहमाणस्स चत्तारि आसासा पप्पत्ता तंजहा जन्थ
णं अंसाओ अंसं साहरड तत्थ विय से एगे आमामे
पप्पत्ते जत्थ वि यणं उच्चारं वा पासवणं वा परिठावंति
तत्थ वि य से एगे आसासे पप्पत्ते जन्थ वि य णं एा-
गकुमारावासंसि वा मुवन्नकुमारावासंसि वा वासं उवेइ
तत्थ वि य से एगे आसामे पप्पत्ते जत्थ वि य णं आव-
कहाए चिट्टइ तत्थ वि य से एगे आसासे पप्पत्ते ।
एवमेव समणोवासगस्स चत्तारि आसासा प० तं० जहा
सील्लन्वयगुणव्यवेरमाणपच्चक्खाणपोसहोववासाई प-
क्खिज्जऽ तत्थ वि य से एगे आसासे पप्पत्ते जत्थ वि य
णं सामाइयं देसावगासियमाणपादोइ तत्थ वि य से एगे
आसासे पप्पत्ते जत्थ वि य णं चाउदासिए मुदिट्टपुष्पि-
मासीसु पस्सिपुन्नं पोसहं सम्मं अणुपादोइ तत्थ वि य
से एगे आसासे पप्पत्ते जत्थ वि य णं अपच्छिममारणं-
तियसंवेहणाजूमणाजूसिएजत्तपाणपस्सियाइक्खिए पा-
ओवगए काट्टमणवकंखमाणे विहरड तत्थ वि य से
एगे आसासे पप्पत्ते ॥

भार धान्यमुक्तादिक वहमानस्य देशान्तर नयत पुरस्य
अश्वासा विश्रामा । भेदश्च तेषामवसरभेदेनेति यत्रावसरं अ-
शादेकस्मात् स्कन्धादशमिति स्कन्धान्तरं सहराति नयति
नारामिति प्रक्रमः तत्रावसरेपि चेति उत्तराश्वसापेक्षया स-
मुच्चये स तस्य बोद्धुरिति परिष्ठापयति व्युत्सृजति नागकुमा-
रावासादिकमुपलक्षणमनोऽन्यत्र वा यतने वा समुपैतीति
रात्रौ वसति यावती यत्परिमाणा कथा मनुष्योय देवदत्तादि-
र्वायमिति व्यपदेशलक्षणा यावत्कथा तथा यावज्जीवमित्यर्थः ।
तिष्ठति वसतीत्यय दृष्टान्त एवमेवेत्यादिदार्ष्टान्तिकः श्रमणान्
साधूनुपास्त इति श्रमणोपासकः श्रावकस्तस्य सावद्यव्या-
पारभारक्रान्तस्याश्वासास्नद्धिमोचनेन विश्रामाश्चित्तस्याश्वा-
सनानि स्वास्थ्यानि इदं मे परद्वौकभीतस्य वाणमित्येवरूपा-
णीति स हि जिनागमसगमावदातद्युक्तितया आरम्भपरिश्र-
हौ ड सपरपराकारिससागक्रान्तरकारणभूततया परित्या-
ज्यावित्याकलयन् करणभटवशतया तयो प्रवर्त्तमानो महान्त
खेद सताप जय चोच्छानि भावयति चैवहि ।

एयं जिणाण आणा-चारियं मह परिमं अजणणस्स ।

एयं आद्वप्पाअं अच्चादर वि सवयड ॥ १ ॥

हयमम्हाणं नाणं हयमम्हाणं मणुस्समाहण्य ॥

जे किट्ट दप्पविशेया विचिट्ठिमो वाट्ठना लुब्धात्ति ॥१॥

यत्रावसरे शीलानि समाधानविशेषा ब्रह्मचर्याविशेषा वा
व्रतानि स्थूलप्राणातिपातविरमणादीनि अन्यत्र तु शीलान्यणु-
व्रतानि सप्तशिक्षाव्रतानि तद्विद न व्याख्यात गुणव्रतादीनां
साङ्गादेवोपादानादिनि गुणव्रते द्विभ्रतोपभोगपरिभोगव्रतद्व-
क्षणे विरमणान्यनर्थदगविरतिप्रकारा गगादिविरनयो वा
प्रत्याख्यानानि नमस्कारसाहितादीनि पोषध पचंदिनमष्टम्या-
दि तत्रोपवसन भकार्यः पोषधोपवसन पतेयां च्छस्ताद्
प्रतिपद्यतेत्युपगच्छति तत्रापि च न तस्यैक धाड्यात् प्रभो
यत्रापि च न्मामाधिक न्वावद्योगान्निवर्जननिग्नशयोगप्रतिन

वनवृक्षणं यदावस्थितं श्राद्धं श्रमणचूतो जवति तथा देवे
दिग्ब्रतगृहीतस्य दिक्पग्निमाणस्य विज्ञागोवकाशोऽवस्थानम-
वनारो विपयो यस्य तद्देशावकाशं तदेव देशावकाशिकं दिग्ब्र-
तगृहीतस्य दिक्परिमाणस्य प्रतिदिन संक्षेपकरणवृक्षण सर्व-
वनसंक्षेपकरणवृक्षण वानुपावयति प्रतिपत्यनन्तरमखण्डमा-
नेवन इति तत्रापि च तस्यैव आइवासः प्रकृत इति उद्दिष्टे-
मायास्यापरिपूर्णमित्यहोरात्रं यावत् आहारशरीरसत्कारत्या-
गप्रसन्नार्थव्यापारवृक्षणभेदोपेतमिति यत्रापि च पश्चिमैवा
मग्नपरिहारार्थमपश्चिमा चासौ मरणमेवान्तो मरणान्तस्तत्र
जवा मारणान्तिकी सा चेत्पश्चिममारणान्तिकी सा चासौ
सँद्वित्येत अनया शरीरकपायादीनि सँद्वेखनात्तपोविशेष-
सा चेति अपश्चिममारणान्तिकसद्वेखनात् तस्याः (फुसणत्ति)
जोषणा सेवनावृक्षणो यो धर्मस्तया (फुसिपत्ति) जुष्ट-
सेवितोऽथवा क्षिप्त कृपितदेहो यस्य तथा । तथा भक्तपाने
प्रत्याख्याते येन स पादपवत् उपगतो निश्चेष्टतया स्थितः पाद-
पोपगत अनशनविशेषं प्रतिपन्न इत्यर्थः । कावं मरणकाद्व
अनवकांक्रु तत्राऽनुत्सुक इत्यर्थः विहरति तिष्ठति । स्था०
४ ग० ॥

आसासंकरसमुच्चव-आश्वसांकुरसमुच्चव- न० आश्वस ए
वांकुरप्ररोहस्तस्य समुच्चव उत्पत्तिर्यस्मात्तदाश्वसांकुरस
मुच्चवम ग्नानस्याश्वसप्ररोहवृक्षे, । वृ० १ उ० ॥

आमासदीव-आश्वामघ्नीप-पु० आश्वस्यतेऽस्मिन्निति आश्व
स स चासौ द्वीपश्चाश्वसघ्नीप यदिवा आश्वसनमाश्वस
आश्वामाय घ्नीप आश्वसघ्नीप । नदीसमुच्चवहमध्यप्रदेशे,
भित्तवोधिस्थादयो यमवाप्याश्वानति तस्मिन्प्रदेशेपविशे-
पे, स च द्विधा सन्दीपोऽसदीनश्च-आचा० ६ अ० ३ उ०
प० सू०—

आसित्त-आसित्त-पु० स्त्रीशरीरावसके, “ नपुसकविशेषे ”
स च मोहोक्ततया मेहनं योनावनुप्रवेद्य नित्यमास्ते वृ० ४
उ० पं० भा० प० उ० ॥

जो विगहं आणुप्पवेमिअ उतीमा गारिअं स आसित्तो
णयम जावोवसमं अद्वजंतो सो वि अपुमं जवे पं० जा० ।

मुगयजत्रच्छटादानेन कल्प० उदकच्छटने दश० । कृता-
मेक जी० १ प्र० ३ प्र० । ज्ञा० ? अ० आ० म० प्र० ६ अ० ।
ईपत्तिके अ० ए श० ३३ उ० ।

(आसित्तमित्तसुईअ मम्मट्टरुयतरावणविहिय) आसि-
कानीपत्तिकानि च तदन्यथा अत एव सुत्तिकानि पवित्राणि
समृष्टानि कत्रयरापनयनेन ख्यामन्वानि आपणवीथयश्च हृद-
मागा यत्र तत्तथा ज० ए श० ३३ उ० ।

आमिप-आशिपन्-पु० आशांभाय ञमनिच्चिच्छत् । शीघ्रत्वे
वाच० ।

आमिय-आश्रित-त्रि० प्रतिष्ठिते स्या० ६ ग० आश्रय प्राप्ते
दारणाने वाच० ।

आश्विक्-त्रि० अश्वान् भारचूतान् हरति वहति आवहति वा
उप्र नारन्नन्याऽवस्य दारके याहके आवाहके । अश्वस्य
निमित्त मयोग उपातो वा उक्क अश्वजाभसूचके मयोगे
उपाते निमित्ते च । वाच० ॥ अश्वस्यामिति, ४ व्य ॥

जो णाम माग्दीणं, महेजो जइयाइणो दमए ।

उद्वे वि अ जोआसे, दमेइ तं आसियंविच्छि ।

पं० व० ? द्वा० ॥

आसियावण-आश्रितापन-न० अपहरणे वृ० १ उ० । निष्का-
शयितुमासादने । व्य० १० व्य० स्तैन्ये, वृ० ४ उ० ।

आसियावाय-आशीर्वाद-पु० बहुपुत्रो बहुधनो बहुधर्मो टी-
र्थायुस्त्वं भूया इत्यजीष्टोक्तौ, आसियावायवियागरेज्जा-सूत्र० १
भु० १४ अ० ।

आसी-आशी- स्त्री० सर्पदंष्ट्रायाम्-विशेष । स्था० ४ ग० ।

आसीण-आसीन- त्रि० उपविष्टे । प्रभ० १ स० द्वा० ।

आसिते । भाव० २ अ० ।

आसीविस-आशीविष-पु० आश्व्यो छष्टास्तासु विष यस्य सः ।

आसीदाढातगय महाविसा आसीविसा इति ।

दष्टान्विषे दर्वाकरसर्पजेदे, । प्रज्ञा० १ पद । जी० १ प्र० नागे.
प्रभ० १ छा० । स्था० ४ ग० आशीविष इवाशीविषः यथा
हि तमत्यन्तमवजानानो मृत्युमेवाप्नोति एवमेतमपि मुनिमव-
जानानानामवश्यजावि मरणम् । आशीविषद्विधिमति शापानु-
ग्रहसमर्थे । उक्त० १२ अ० ।

(आशीविषाणां भेदाः)

कइविहा एं जंते ! आसीविसा पषत्ता २ गोयमा !

उविहा आसीविसा पषत्ता । तंजहा । जाइ आसीवि-
सा य कम्मआसीविसा य ॥

कइइत्यादि । आसीविसत्ति ॥ आशीविषा दंष्ट्राविषाः । जाइ
आसीविसत्ति । जात्या जन्मना आशीविषा जात्याशीविषाः
कम्मआशीविसत्ति ॥ कर्मणा क्रियया शापादिनोपघातकरणे
नाशीविषाः कर्माशीविषास्तत्र पचेन्द्रियतिर्यक्तो मनुष्याश्च
कर्माशीविषाः पर्याप्तका एव एते हि तपश्चरणानुष्ठानतोऽन्यतो
वगुणतः खल्वशीविषा भवन्ति शापप्रदानेनैव व्यापादयन्ती
त्यर्थः । एते चाशीविषद्विधिसंभवात्सहस्रारान्तदेवेष्वेवोप-
पद्यन्ते । देवास्त्वेत एव ये देवत्वेनोत्पन्नास्तेऽपर्याप्तकावस्था-
यामनुसृतभावतया कर्माशीविषा इति । उक्तंच । शब्दार्था-
भेदसत्त्वादिजाप्यकारेण । आसीदाढातगय, महाविसासीवि-
साउविहभेया । ते कम्मजाडेभेपण, गेगहा चउविहविगप्पा ॥
॥ १ ॥ ज० टी० उ श० २ उ० ॥

जात्याशीविषाः ।

जाइआसीविसाएणं जंते ! । कइविहा २ पषत्ता गोय-
मा ? चउविहवा पषत्ता । तंजहा । विच्छुयजाऽआसी-
विसे ? मंरुकजाइआसीविसे २ उरगजाइआसीविसे ३
माणुस्सजाइआसीविसे ४ । स्था० ४ ग० । ज० ॥
विच्छुयजाऽआसीविसस्सणं जंते । केवइए विसए पषत्ते २
गोयमा ! । पचूर्णं विच्छुयजाऽआसीविसे अरुजरहप्प-
माणमेत्तं वोदिविसेणं विसटमाणं पकरेत्तए एवइए विसए
नो चवणं संपत्तीए करिसु वा करंति वा करिस्संतिवा मंरु
कजाइआसीविसपुच्छा गोयमा ! पचूर्णं मंरुकजाइआसी
विसे जरहप्पमाणमेत्तं वोदिविसेणं विसपरिगयं सेसं तं चव
जाव कग्गिंपंति वा । एवं उरगजाऽआसीविसस्मावि । नवरं ।

जंबुद्वीवप्पमाणमेत्तं वोदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं तं चेव जाव करिस्संति वा । मणुस्सजाऽआसीविसस्स वि एवं चेव । नवरं । समयखेत्तप्पमाणमेत्तं वोदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं तं चेव जाव करिस्संति वा ॥

(केवइपात्ति) कियान् । विसपात्ति । गोचरो विपस्येति गम्य । अरुत्तरहृत्पमाणमेत्तति । अरुत्तरतस्य यत्प्रमाणं सातिरेकत्रिषष्ट्यधिकयोजनशतद्वयवृत्तण तदेव मात्रा प्रमाण यस्याः तथा तां (॥ वोदिंति ॥) तनु (विसेणत्ति ।) विपेण स्वकीयाशीप्रभवेण करणनृतेन (विसपरिगयति) विप भावप्रधानत्वाद्भिर्देशस्य विपतां परिगता प्राप्ता विपपरिगताऽतस्तामत् एव । विसदमाणत्ति । विकट्यन्तीं विद्वन्तीम् (करेत्तपत्ति) कर्तुम् (विसएसति) गोचरोऽसौ अथवा (से) तस्य वृश्चिकस्य (विसदयार्पत्ति) विपमेवार्थो विपार्थस्तद्भावस्तत्ता तस्या विपार्थताया विपत्वस्य तस्यां वा (नो चेवत्ति ।) नैवेत्यर्थः (सपत्तीपात्ति) सपत्या एवविधवोधिसम्प्राप्तिद्वारेण (करिस्सुत्ति) अकार्षुवृश्चिका इति गम्यत इह चैकवचनप्रक्रमेपि बहुवचननिर्देशो वृश्चिकाशीविपाणां बहुत्वज्ञापनार्थमेवं कुर्वति करिष्यति त्रिकावनिर्देशश्चासीषां त्रैकाविकत्वज्ञापनार्थः । समयखेत्तत्ति । समयक्षेत्रं मनुष्यक्षेत्र ॥

कर्माशीविषाः ज०

जइ कम्मआसीविसे किं नेरइयकम्मआसीविसे तिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे मणुस्सकम्मआसीविसे देवकम्मआसीविसे । गोयमा ! नो नेरइयकम्मआसीविसे तिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे वि मणुस्सकम्मआसीविसे देवकम्मआसीविसे वि । जइ तिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे किं एगिंदियतिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे गोयमा ! नो एगिंदियतिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे जाव । नो चउरिंदियतिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे जइ पंचिंदियजावकम्मआसीविसे किं सम्मुच्चिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे गब्जवकंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे । एवं जहा वेउव्वियसरिंरस्स जेउओ जाव पज्जत्ता संखेज्जवासाउयगब्जवकंतियकम्मचूमियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे नो अपज्जत्ता संखेज्जवासाउ य जावकम्मआसीविसो जइ मणुस्सकम्मआसीविसे किं सम्मुच्चिमणुस्सकम्मआसीविसे गब्जवकंतियमणुस्सकम्मआसीविसे २ गोयमा ! नो संमुच्चिमणुस्सकम्मआसीविसे गब्जवकंतियमणुस्सकम्मआसीविसे । एवं जहा वेउव्वियसरिंर जाव पज्जत्ता संखेज्जवासाउ य कम्मचूमियगब्जवकंतियमणुस्सकम्मआसीविसे नो अपज्जत्ता जावकम्मआसीविसे । जइ देवकम्मआसीविसे किं जवणवासीदेवकम्मआसीविसे जाव वेमाणियदेवकम्मआसीविसे गोयमा ! जवणवासीदेवकम्मआसीविसे वि वाणमतरेदेवजोडसियवेमाणियदेवकम्मआसीविसे वि । जइ जवणवासीदेवकम्मआसी

विसे किं असुरकुमारजवणवासीदेवकम्मआसीविसे जाव थाणियकुमारजावकम्मआसी विसे २ गोयमा ! असुरकुमारजवणवासीदेवकम्मआसीविसे जाव थाणियकुमारजावकम्मआसीविसे जइ असुरकुमारजावकम्मआसीविसे किं पज्जत्ता असुरकुमारजवणवासीदेवकम्मआसीविसे किं अपज्जत्ता असुरकुमारजावकम्मआसीविसे गोयमा ! नो पज्जत्ता असुरकुमारजावकम्मआसीविसे अपज्जत्ता असुरकुमारजवणवासीजावकम्मआसीविसे । एवं थाणियकुमाराणं । जइ वाणमतरेदेवकम्मआसीविसे किं पिसायवाणमतरेदेवकम्मआसीविसे एवं सव्वेसिं अपज्जत्तगाणं जोडसियाणं सव्वेसिं अपज्जत्तगाणं । जइ वेमाणियदेवकम्मआसीविसे किं कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मआसीविसे कप्पातीयवेमाणियदेवकम्मआसीविसे गोयमा ? कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मआसीविसे नो कप्पातीयवेमाणियदेवकम्मआसीविसे । जइ कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मआसीविसे किं सोहम्मकप्पोवगजावकम्मआसीविसे जाव अच्चुयकप्पोवगजावकम्मआसीविसे गोयमा ! सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मआसीविसे वि जाव सहस्सारकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मआसीविसे वि, नो आणयकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मआसीविसे जाव नो अच्चुयकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मआसीविसे । जइ सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मआसीविसे किं पज्जत्ता सोहम्मकप्पोवगजावकम्मआसीविसे अपज्जत्ता सोहम्मजावकम्मआसीविसे गोयमा ! नो पज्जत्ता सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मआसीविसे अपज्जत्ता सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मआसीविसे एवं जाव नो पज्जत्ता सहस्सारकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मआसीविसे अपज्जत्ता सहस्सारकप्पोवगजावकम्मआसीविसे ॥

टी० एव(जहा वेउव्वियसरिंरसभेउओत्ति) यया वैक्रिय भणत जीवभेदो भणित. तथेहापि वाच्योसावित्यर्थः । स चाय-गोय-मानो समुच्चिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे गम्भवकतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे किं संखेज्जवासाउयगब्जवकतियपंचिंदियातीरिक्खजोणियकम्मआसीविसे असखेज्जवासाउ य जाव कम्मआसीविसे गोयमा संखेज्जवासाउ य जाव कम्मआसीविसे नो असखेज्जवासाउ य जाव कम्मआसीविसे जइ संखेज्जजावकम्मआसीविसे किं पज्जत्तसंखेज्जजावकम्मआसीविसे अपज्जत्तसंखेज्जजावकम्मआसीविसे ? गोयमा । शेषं द्विखितमेवास्ते । म टी । ८ श १ उ. ॥

पतदेवसत्किप्याह ।

(आसीविस इति) आशयो दंष्ट्रस्तासु विषं येषां ते आशीविषा ते द्विविधा जातित' कर्मतश्च तत्र जातितो वृद्धिचक मंहुकोरगमनुष्यजातय क्रमेण बहुबहुतरयदुतमाविषा वृद्धिचकविष हि उक्तर्पतोऽर्थनरनक्षेत्रप्रमाण शरीर व्याप्नोति । मंहुकविष भरतक्षेत्रप्रमाण । शुजंगमविष जवृद्धीपप्रमाण । मनुष्यविष समयक्षेत्रप्रमाण । कर्मतश्च पंचिंदियतिर्यग्यो

नयो मनुष्या देवाश्चासहचारात् । एते हि तपश्चरणानुष्ठा-
ननोऽन्यतो वा गुणत आशीविपवृद्धिचक्रजंगादिसाव्यां क्रियां
कुर्वन्ति । शापप्रदानादिना पर व्यापादयतीति ज्ञाव । देवा-
स्त्वपर्याप्तावस्त्रायां तच्छक्तिमतोऽवसातव्या । ते हि पूर्व म
नुष्यनवे समुपाजिताशीविपवृद्धयः सहस्रारंतदेवेष्वग्नि-
वोन्पन्ना अपर्याप्तावस्थायां प्राग्भविशाशीविपवृद्धिसस्कार-
रादाशीविपवृद्धिमतो व्यवहियन्ते । ततः पर तु पर्याप्तावस्था-
यां सस्कारस्यापि निवृत्तिरिति न तद्व्यपदेशात् । यद्यपि
च नाम पर्याप्ता अपि देवा आपादिना पर व्यापादयति ।
तथापि न वृद्धिश्च्यपदेशो भवप्रत्ययतस्तथा रूपसामर्थ्यस्य
सर्वसाधारणत्वात् गुणप्रत्ययो हि सामर्थ्यविशेषो वृद्धिरिति
प्रसिद्धिः ॥ आ म प्र. १ अ. । विशेषं प्रव० छा० १३ए
जदृष्टीपे मन्दरस्य पश्चिमे शीतोदाया महानद्या दक्षिणे वक्त्र
स्कारपर्वतविशेषे, स्था० ४ । ७ । ग्रा. । (दो आसीविसा)
स्था० २ ग्रा० ।

आसीविसत्त-आशीविपत्व-न०शापानुग्रहसामर्थ्य-स्था ५ ग्रा. ।

आसीविसत्तावणा-आशीविपत्तावना-स्त्री० आशीविपत्व पूर्वो-
क्तस्वरूपं ज्ञायते प्रतिपाद्यते यासु ग्रन्थपरुतिषु ता आशीवि-
पत्तावना अगवाह्यकादिकश्रुतभेदे । पा० आशीविपभावनायां
पिठिकायामाशीविपत्वव्येयथा समाचरणैराशीविपतया-
कर्म वक्ष्यते व्य० १ उ. सा च चतुर्दशवर्षपर्यायस्य दीयते
प० च० २ छा ॥

आसीविसत्त-आशीविपवृद्धि-स्त्री० (तपश्चरणमाहा-
त्म्याद्, गुणादितरतोपि वा ॥ आशीविपसमर्थः स्युर्निग्रहे-
ऽनुग्रहेऽपि च ॥ १ ॥ ग० अधि० । इत्युक्तस्वरूपे निग्रहाऽनुग्र-
हनामर्थ्यं ग अ. । आ० च० १

आसीस-आशिप्-स्त्री० आ. शास क्तिप्-आङ्पूर्वकत्वात् अत
इत्त्वम् गोणादित्वादन्यस्यात्वम् । इष्टार्थाविष्करणे प्राथेन,
च । वाच० ।

आमु-आशु-अव्य शीघ्र-वि० । नि० आव । सूत्र० क्तिप्
सूत्र० १ श्रु. ४ अ ॥ स्वःपकात्वे-आव ।

आमुक्कार-आशुक्कार-पु० करण कारः आचितीकरण गृह्यते
आशु शीघ्र कार आशुक्कार । मागणे, । तद्धेतुत्वाद्द्विविपावि-
सूत्रिकादौ, आच० मरणावसरे, च । आतु० ॥

आमुकारोपगत-आशुकारोपगत-त्रि० आशुकारेण शृङ्गादिना
परत काद्वगन आशुकारोपगत । शृङ्गादिना मृते । व्य ४ उ ।

आमुग-आशुग-पु० आशु-गम ड-यायौ, । सूत्र्ये वाणे । वाच०
आमुपस-आशुपस-पु० आशु शीघ्रं कार्याकार्येषु प्रवृत्तिनिवृ-

त्तिरूपा प्रज्ञा मतिर्यस्य स आशुपस उक्तं क्तिप्रसङ्गे । सूत्र०
१ श्रु. १४ अ पट्टुदौ । सदसदविवेकविकल्पे । सूत्र १ श्रु १
अ. निराचरणत्वात् आव० सर्वत्र सटोपयोगात्तच्छक्ये०
मृ १ श्रु. ६ अ. । मनसाऽपर्यां शोच्येत्त पदार्थपरिच्छिन्नविधा
पक्षे मृप्र० १ ध्रु ६ अ । केवज्ञानिनि उत्पन्नदिव्यज्ञाने
(नेआमुणीकासच आमुपस) सूत्र १ श्रु. ६ अ. ॥

आमुप-आशुप-त्रि० शीघ्रमचरणशीघ्रे-विशे० ।

आमु-आशु-न० असुरकुमारभावे, उक्त० । असुरभावनाज-
नितेऽनुष्ठाने, । स्था. पणग्रन्थेन कन्याप्रदाने - विनाटभेदे-व०

आमुना-आशुना-स्त्री० आमुनाभावे स्था० ।

आसुरा-री-आसुरी-स्त्री० असुरा भवनपतिदेवविशेषास्तेषा-
मियमासुरी येष्वनुष्ठानेषु वर्तमानोऽसुरत्व जनयति तैरात्मनो
वासने वृ. उप. स्था० ।

चउर्हि गाणेर्हि जीवा आसुरत्ताए कम्मं पकरेति तंजहा
कोवसीद्वयाए पाहुरुसीद्वयाए संसत्तवोकम्मेणं नि-
मित्तजीवयाए । स्था. ४ ग्रा.

व्या० चउर्हि गाणेर्हिमित्यादि कंठ्य नवर असुरेषु भव आ-
सुर असुरविशेषस्तज्ञाव आसुरत्व तस्मै आसुरत्वाय तदर्थ
मिन्यर्थ. अथवा असुरतायै असुरताया वा कर्म तदायुष्कादि
प्रकुर्वन्ति कर्तुमारभन्ते तद्यथा क्रोधनशीघ्रतया कोपस्वभाव-
त्वेन प्राभृतशीघ्रतया कवहनसंबधतया ससक्ततप कर्मणा
आहारोपशिशय्यादि प्रतिवृत्तज्ञावतपश्चरणेन निमित्ता जीव-
नतया त्रैकादिकज्ञाभावाभादिविषयनिमित्तोपात्ताहाराद्युप-
जीवनेनेति । स्था. ४ ग्रा. ।

अथासुरीमाह ।

आणुवच्छविग्गहो वि य संसत्तवोनिमित्तमाएमी ।

निकिन्निराणुकंपो आसुरियं जावणं कुणइ ॥

अनुवृद्धविग्रहसंसक्ततया निमित्तादेशी निष्कपो निरनुकंप-
स्सन्नासुरीं जावणां करोतीति निर्युक्तिसमासार्थ. । वृ उ १
प्रव० ध० । प० व० । असुर्यपि सदा विग्रहशीघ्रत्व १ ससक्त-
तप २ निमित्तकथन ३ निष्कपता ४ निरनुकंपता ५ भेदेन
पंचविधा उक्तं सत्रविभाहेत्यादि १ असुराणामियमासुरी
सूत्र० । रौद्राणां रुद्रकर्मकारिणां भावदिशि, उक्त० ।

आसुरि-असुरि-पु० सांख्याचार्यकपित्तप्रथमशिष्ये, यदाह आ-
सुरि. विधिके दकपरिणतौ भोगोऽस्य कथ्यते । स्था० । आ०
म० प्र आ चू ।

आसुरिय-आसुरिक-पु० असुराणां चाणुकोपेन चरन्तीति
आसुरिका । प्राक्सयतभवे कृतचाणुकोपेषु, असुरत्वेनोप-
क्षेपु । आतु० ।

आसुर्य-न० असुरभावे, प्रव० ।

आसुरत्त-आसुरत्त-त्रि० आशु शीघ्र रत्त' कोपोदयाच्चिमूढो
रूपं लुप् विमोहने इति वचनात् भ श उ उ ए । शीघ्र को-
पविमूढयुद्धौ भ० । श. ६ उ. १ । स्फुरितकोपद्विगे । ज्ञा ।
अ २ । ज ।

आसुरोक्त-त्रि० आसुरमसुरसत्ककोपेन दारुणत्वात्
उक्त भणित यस्य स आसुरोक्त' । असुरसदृशकोपेन दीर्घ
शब्दकारिणि, नि० ।

आशुरुष्ट-त्रि आशु शीघ्र रष्ट क्रोधेन विमोहितो य स. नि० को-
पेन विमोहिते, विपा य- ए वि० । कुपिते विपा० । ऋद्धे-
ज्ञा० । अ १६

आसुरि-आशुनि-न० येनाशन' सन् आ ममन्ताच्यनीभवति
घटवानुपजायते तदाशुनीत्युच्यते । घृतपानादौ आहारविशेषे
रसायनक्रियायां, च सूत्र० १ अ ६ । आसुरिमक्षित्तराग
च गिद्धवजायकम्मग-सूत्र० ।

आसुरिय-आशुनि-त्रि० ईपट्टनीकृते-प्रश्न० ।

आसेय-आसेक-पु० । आ सिच्-घञ्-जडादिना वृत्तादेरीप-
त्वेनने, आ मय्यक सिच्यते येन. । करणे ह्युट आसेचनसा-
धने पाते, वाच० ।

आसेवण-आसेवन-न० सम्यक्सेवने, सततसेवने पौन. पुन्ये, च वाच० । सम्यक्पादने- । मैयुनक्रियायाम्, । द० ।
 आसेवणा-आसेवना-स्त्री० प्रतिसेवायाम्, पचा । समयस्य विपरीताचरणे, -ध० अधि० ३ । प्रव । अन्यासे, आ० चू० यथावस्थितसूत्रानुष्ठाने । सूत्र० श्रु० १ अ० १४ ।
 आसेवणाकुसीद्व-आसेवनाकुशीद्व-पु० समयस्य विपरी- ताराधनया कुशीद्वे, प्रव० । स्वरूपमस्य कुशीद्वशब्दे ॥
 आसेवणासिक्खा-आसेवनाशिक्षा, -स्त्री० " औधिकी दशधा ऽऽख्या च तथा पदविभागयुक् । सामाचारि त्रिधेत्युक्ता तस्याः सम्यक् प्रपादनम् " इत्युक्तवक्त्रेण शिक्षाभेदे-ध अधि ३ ।
 आसेविय-आसेवित-त्रि० सकृत्करणात् (ज्ञा० आचा० पंचा०) प्रतिसेविते, सम्यक् सेविते, पौन. पुन्येन सेविते, च जावे कः आसेवनायाम्, । वाच. ।
 आसोत्र-अत्रवयुज्-पु० । आश्विनमासे, -जो० (आसोत्रमा- वासाप नेमिजिणिदस्स) । आ म प्र० ।
 आसोत्प-अत्रवत्य-पु-यहुवीजकवृक्कविशेषे, प्रश्न० ।
 आहंसु-आख्यातवति, प्रश्न० ।
 आहृत्-आहृत्य-अव्य० सहसा इत्यस्य (आचा०) कदा- चिदित्यस्य वार्थे ज० नि चू. ४ व्य. । आचा० । उक्त० आहृत्य अव्य० दौकित्वा आचा० । उपेत्य । आचा० ॥ व्यवस्थाप्य । सूत्र० श्रु० २ अ० १ । सूत्र । परिज्ञाय । परिभागी- कृत्य इत्यस्य वार्थे, आचा० " आहृपदिज्ञमाण जुंजमाणे " सवले आहृत्य दीयमान स्वस्थानात्साध्वर्थमग्निमुखदानमानीय, दशा ।
 आहृत्वा-आहृत्या-स्त्री० आहनने, -प्रहारे, । नि० ।
 आहृत्-आहृत्त-पु-प्रेहलिकायां, वृ० ॥
 आहृत्-आहृत्य-अव्य. व्यवस्थाप्य अपाहृत्य वेत्यर्थे । सूत्र० अग्निहम् आहृत् देसिय । सूत्र० श्रु० २ अ० १ ।
 आहृत्-आहृत-त्रि० प्रत्यादौः ८ । १ । ६ । इति तस्य रुः प्रा० साध्वर्थे यद् गृहस्थेन नीयते तदाहृतम् सूत्र० श्रु० १ अ० ५ आनीते, -आव० आचा० दर्श० । प्राहणके-वृ० उ २ । आहृत चिधा स्वग्रामाहृत परग्रामाहृत । सप्रत्यवायमप्रत्यवाय चेत्याद्यन्याहृतशब्दे । जीत० नि चू० व्य० ।
 आहृमिया-आहृतिका-स्त्री० प्राहणके-वृ० उ० २ ।
 आहृत्तहिय-याथात्म्य-न० यथातथाज्ञावो याथातथ्यम धर्म- मार्गसमवसरणाख्याध्ययने तत्रोक्तार्थे-तत्त्वे सत्तानुगतसम्य क्तत्वे-चारित्र्ये, च-सूत्र० यथावस्थितेऽर्हे । सूत्र० श्रु० १ अ० १ पर- मार्येन परमार्थचित्तायां सम्यग्ज्ञानादिके-सूत्र० श्रु १ अ० १३ । तत्प्रतिपादके त्रयोदशे सूत्रकृताध्ययने । सम० २३ स ।
 आहृम्म-आहृम्म-धा. हम्म गतौ आपूर्व. । आहृम्मर्इ आहृम्मति-प्रा० ।
 आहृम्मत्-आहृन्न्यमान-त्रि० वाद्यमानेषु पणवादिषु, आहृम्म ताणं पणवाण पन्निहाणं । प्रा० ।
 आहृय-आहृत-त्रि० अननुवच्चे-स्था० प्रेरिते-आव० रा० आवश्यकर्त्तव्ये-गमनागमनादौ । प्रव० । चूर्णिते, । प्रति० ।
 आहृत-त्रि० उपदर्शिते-प्रति० ।
 आहृत्यात-न आख्यातकप्रतिवच्चे-प्रज्ञा० । जी० स्या० । प्रा० म, प्र० । प्र० ।

आहरत्त-आनयत्- त्रि० आनयति, -द० ।
 आहरण-आहरण-न० व्यवस्थापने, आचा० । स्वीकरणे आचा० । आनयने, -सूत्र० श्रु० २ अ० २ । आचा० आदाने, ग्रहणे, सूत्र० श्रु० १ अ० ८ ।
 उदाहरण-न० उदाह्रियते प्राबल्येन गृह्यतेऽनेन दार्ष्टान्तिकोऽर्थ इत्युदाहरणम् द० साध्यसाधनान्वयप्रदर्शने दृष्टान्ते, आ म प्र । विशेष० ।
 आहरणं दुविहं चउव्विहं होइ इकमेकं तु ।
 आ अभिविधिना न्हियते प्रतीतौ नीयते अप्रतीतोऽर्थोऽनेने- त्याहरणं यत्र समुदित एव दार्ष्टान्तिकोऽर्थ उपनीयते यथा पाप दुःखाय ब्रह्मदत्तस्यैवेति । द० अ० १ स्या० ।
 आहरणे चउव्विहे पन्नत्ते । तंजहा आवाए ।
 उवाए उवणाकम्मे पफुप्पन्नाविणामीआ ॥
 सांप्रतमुदाहरणमग्निधातुकाम आह ॥
 चउहा खलु आहरणे होइ अवाउ उवाय उवणा य ।
 तह य पफुप्पन्नाविणासमेव पढमं चउविगपं ॥ ५४ ॥
 व्या० चतुर्धा खलुदाहरण भवति अय चतुर्धा खलुदाहरणे विचार्यमाणे भेदो भवति । तद्यथा । अपायः उपायः स्थापना च तथा च प्रत्युत्पन्नविनाशमेवेति स्वरूपमेव प्रपचन भेदतो निर्युक्तिकार एव वक्ष्यति द० अ० १ अपायादीनां व्याख्याऽ न्यत्र स्वस्वस्थाने ।
 आहरणतद्देश-आहरणतद्देश-पु० तस्य देशस्तद्देशः स चासावुपचारादाहरण चेति प्राकृतत्वादाहरणशब्दस्यपूर्व- निपाते । आहरणतद्देशः । दृष्टान्तार्थदेशेनैव दार्ष्टान्तिकस्यार्थ स्योपनयन क्रियते तत्तद्देशे उदाहरणमिति-यथा चन्द्र इवमुख- मस्या इति । इह हि चन्द्रे सौम्यत्ववक्त्रेणैव देशेन मुखस्योपन- यननानिष्टेन नयननासावर्जितत्व कवकादिना । स्या० ग । ४ ।
 आहरणतद्देशे चउव्विहे पन्नत्ते तजहा अणुसाट्टि उवाहमे पुच्छाणिस्सावयणे । अनुशास्त्यादीनां व्याख्या स्वस्थाने ।
 आहरणतद्दोस-आहरणतद्दोष-पु० तथा तस्यैवाहरण तद्देश- स्यैवाहरणस्य सवन्धी साक्षात्प्रसगसपन्नो वा दोषस्तद्दोष- स चासौ धर्म धर्मिण उपचारादाहरणं चेति प्राकृतत्वेन पूर्व- निपातादाहरणतद्दोष । अथवा तस्याऽऽहरणस्य दोषो य- स्मिस्तत्तथा । इदं तु भेदे, -स्था० ग ४ इह साध्य साधन के वल्य नाम दृष्टान्तदोषो यच्चासत्यादिवचनरूप तद्दोषाहरण यथा सर्वथाहमसत्यं परिहरामि गुरुमस्तककर्त्तनवादिति । यद्वा साध्यासिद्धिं कुर्वदपि दोषान्तरमुपनयति तदपि तदेव यथा सत्य धर्ममिच्छति दौकिकमुनयोऽपि " वर कृपदा- ताचापी वर वापीशतात् क्रतुः । वर क्रतुशतात्पुत्र सत्य पुत्र- शतात्परमिति " । १ । वचनवक्रुनारदवदिति अनेन च ध्रोतु पुत्रक्रतुप्रवृत्तिषु प्राय ससारकारणेषु धर्मप्रतीतिराहितेति आहरणतद्दोषेति यथा वा बुद्धिमता केनापि कृन्मिद जगत्सन्निवेशविशेषवत्वात् घटवत् स चेश्वर इति अनेन हि स बुद्धिमान् कुत्रकारतुल्योपीश्वरः सिध्यतीति ईश्वरश्च स चिबद्धि इति स्था० । ४ ग
 तद्यथा ।
 आहरणतद्दोमे चउव्विहे पन्नत्ते । तं जहा । अधम्मजुत्ते पन्निहमे आचोवणीए दुरोवणीए ॥

स्या० ग्रा ४ दश० अ २ ।

आहारिजमाण-आश्रियमाण-त्रि० खाद्यमाने पुद्गले आहारं धन्यवन्दिद्यमाणे, स्या० ग्रा. १० । आहारतया जीवेन गृह्यमाणे, । स्या० ग्रा ३ ।

आहारित्-आहर्तुम्-अव्य० अदनं कर्तुमित्यर्थे, । त० ।

आहारिमिय-आधर्मित-त्रि० भस्मिते, आ० म प्र० ।

आहवण-आह्वान-न० संशब्दने, पंचा० १ वृ (अग्निकुमाराहवणे ध्रुव एगं इह वेति) । पंचा० ।

आहवणी-आयर्वणी-स्त्री० स्वाभिधानायां सद्योऽनर्थकारिणां विद्यायाम्, सूत्र० श्रु २ अ. २ ।

आहा-काङ्-धा० आकाङ्क्षायाम्, काङ्केराहाहिदंघ्राहिद्वखव-ध्वकमहसिद्विदुंषा. । ङा० । इति काङ्केराहादेशः । आहाः । काङ्कति । प्रा० ।

आहार-आधार-पु० अधिकरणे, विशेषे० आ चू अ १ अनु० ।

दोहं गन्तव्याणं आहारे पं. तं मणुस्साणं चैव पंचिद्व्यतिरिक्खजाणियाणं चैव ॥

टी० च्योरेव गर्भस्थयोराहारोऽन्येषां गर्भस्थैवाभावादिनि । स्या० ग्रा २ । स चतुर्भेदस्तद्यथा वैषयिको व्यापक औपदेष्टिक सामीप्यकश्च आ. म द्दि. यया ।

आहारोऽप्येयं च होऽ दन्वं तदेव ज्ञाना य ।

अव्य आधारो भवति पर्यायाणाम् । विशेषे० । आश्रये, ज्ञा० अ. २ आह्वयने, स्या० आश्रयस्यैव सर्वत्रोक्तानामुपकारिन्वात् (ज्ञा० अ १) आधार इवाधार आश्रय इति यावत् । सम्यक्त्वे, यथा धरातन्मन्तरेण निराह्वय जगद्विद न तिष्ठति एवं धर्मजगदपि सम्यक्त्वेन ह्यह्वयनाधारव्यतिरेकेण नावतिष्ठति इति च्या भावनीयम् । प्रव. ध्र० । आधारणादाधार । आकाशे, भ० श. २ च. २ ।

आहार-पु०-आहरणमाहार । ग्रहणे, क-प्र० । भोजने, प्रश्न० अ-न्यवहरणे प्रव० ।

आहारनिकेप ।

नामं उवणा दविण् रवेत्तं जावे य हांति बोधव्या ।

एषो खलु आहारेनिकेवो होऽ पंचविहो ॥

(नाम उवणेत्यादि) नामस्थापना द्रव्यकेश्वभावरूप पचप्रकारो प्रवति निकेप आहारपदाश्रय इति । तत्र नामस्थापनेऽनाहृत्य द्रव्याहार प्रतिपाद्यनुमाह ।

दन्वे मविचाटी खत्ते नगरस्म जणवश्रो होऽ ।

ज्ञानाहागे निविहो ओण् दोमे य पक्खेवे ॥

(दन्वे इत्यादि) द्रव्याहारं चिन्त्यमाने मच्चित्तादिगहागस्त्रिविधो भवति । तद्यथा मच्चित्तोऽचिन्तो मिश्रश्च तत्रापि मच्चित्त प-द्विभ्रं पृथिवीकायादिक । तत्र मच्चित्तस्य, पृथिवीकायस्य लक्षणादिन्पापत्रस्याहागे इष्टं तथाकायादेरपीति एवं मिश्रोऽचिन्तश्चायोज्य नयग्निकायमच्चित्त प्रायशो मनुष्या आ-दाग्यात्तं शोदनादेन्मृदुपत्यादिति । क्त्राहास्तु यस्मिन्नेत्रे आहारः क्त्रिपने उच्यते व्याख्यायते । यदि वा नगरस्य यो देशो धाम्यधनादिनोपेतोन्य मक्त्रेऽहाहारः । तद्यथा । मयुगया समा-मयां देश परिभोग्यो मयुगहागे मान्मकाहाग वेदाहाग इत्यादिनाहाहा-मय । कुत्रोऽप्याह्वयपर्यायोपपन्नस्तु यदाहाग-

यति स ज्ञावाहार इति तत्रापि प्रायश आहारस्य जिह्वेन्द्रिय-विषयत्वात्तत्कडुककपायाम्बलवणमधुररसा गृह्यते । तथा चोक्तं "राईभत्ते ज्ञावओ तित्ते वा जाव मधुरेत्यादि" अन्यदपि प्रसंगेन गृह्यते । तद्यथा । खरविशदमन्यवहार्यं भक्ष्य तत्रापि पुष्पाद्य ओदन. प्रशस्यते न शीत. । उदकं तु शीतमेव तथा चोक्तं शैत्यमपां प्रधानो गुणः । एवं तावदन्ववहार्यं द्रव्यमाश्रित्य भावाहारः प्रतिपादित । सांप्रतमाहारकमाश्रित्य ज्ञावाहार निर्युक्तिरुदाह । भावाहारस्त्रिविधस्त्रिप्रकारो भवति । आहारकस्य जतोस्त्रिभिः प्रकारैराहारोपादानादिति । प्रकारानाह (ओहेति) तैजसेन शरीरेण तत्सहचरितेन च कर्मणा कर्मणेनाज्यां छान्यामप्याहारयाति यावदपरमौदरिक शरीर न निष्पद्यते । तथा चोक्तं "तपण कम्मपण आहारेऽ अणतर जी-यो । तेण परं मिस्सेण जाव शरीरस्स निपत्ती ॥ तथा । ओहारा जीवा सव्वे आहारगा अपज्जत्ता " । दोमाहारस्तु शरीरपर्याप्त्युत्तरकाञ्च बाह्यया त्वचा दोमजिराहारो दोमाहारस्तथा-प्रक्षेपेण कवशादेराहार प्रक्षेपाहारः स च वेदनीयोदयेन च-तुर्भिः स्थनैराहारसज्ञावाज्ञवति । तथाचोक्तं "चर्वाहि वाणेहि आहारसन्ना समुप्पज्जइ त जहा ओमोद्ययाए वुहावेयणिज्ज-स्स कम्मस्स उदयण मई एतमद्योवओ गेणति ॥

सांप्रतमेतेषां त्रयाणामप्येकयैव गायया व्याख्यानं कर्तुमाह । शरीरेणोयाहारो तयायफासेण दोमआहारो ।

पक्खेवाहारो पुण कावलितो होइ नायव्वो ॥

शरीरेणेत्यादि ॥ तैजसेन कर्मणेन च शरीरेणोदरिकादिशरीरानिपत्तेर्मिश्रेण च य आहार स सर्वोऽप्योजाहार इति के-चिद् व्याचक्रते । औदरिकादिशरीरपर्याप्तापर्याप्तकोर्षीन्द्रिया नापानज्ञापामन पर्याप्तिजिरपर्याप्तक शरीरेणाहारयन् ओजा-हार इति गृह्यते तदुत्तरकाञ्च त्वचा स्पर्शेन्द्रियेण आहारः स दोमाहार इति । प्रक्षेपाहारस्तुकावलिक कवहप्रक्षेपनि-ष्पादित इति ज्ञातव्यो भवति के ओजाहारा के दोमाहारा-के प्रक्षेपाहारा पुनरप्येयामेव स्वामिविशेषेण विशेषमावि-भविष्यन्नाह ॥

ओयाहारा जीवा सव्वे अपज्जत्तगा मुणेयव्वा ।

पज्जत्तगा य दोमे पक्खेवे होइ नायव्वा ॥ ४ ॥

ओयाहार इत्यादि । यः प्रागुक्त शरीरेणोजसाहारस्तेना-हारेणा हारका जीवा सर्वेऽप्यपर्याप्तका ज्ञातव्याः । सर्वाभि-पर्याप्तिभिरपर्याप्तास्ते वेदितव्याः । 'तत्र प्रथमोत्पत्तौ जीव पूर्वशरीरपरित्यागे विग्रहेणाविग्रहेण चोत्पत्तिदेशे तैजसेन कर्मणेन शरीरेण तत्तन्नेहपतितसपानकवत्तद्देशस्थानात्पुत्र दानादत्ते तदुत्तरकाञ्चमपि यावदपर्याप्तकावस्था तावदोज आहार इति पर्याप्तकास्त्रिन्द्रियादिभि पर्याप्तिभिः पर्याप्ता-केयान्चिन्मतेन शरीरपर्याप्तका वा गृह्यते तदेव तेदोमाहारा भवति तत्र स्पर्शेन्द्रियेणोष्मादिना तत्तच्छायया शीतवायुनो-दकेन प्रीयते प्राणी गर्भस्थोऽपि पर्याप्त्युत्तरकाञ्च दोमाहार एवेति प्रक्षेपाहारे तु जज्ञनीया यदैव प्रक्षेप कुर्वति तदैव प्रक्षे-पाहारो नान्यत्र दोमाहारता तु वाय्वादिस्पर्शात्सर्वदेवेति स च दोमाहागश्चक्षुष्मतामवाग्दृष्टिमतां न दृष्टिपथमवतरत्य-तोऽर्शां प्रतिसमयवर्तो प्रायश प्रक्षेपाहारस्तुपवच्यते प्रायः स च नियतकाङ्क्षीय । तद्यथा । देवकुरुत्तर्कुरुप्रमवा अष्टम-भकाहाग सख्येयवर्षायुषामनियतकाङ्क्षीय प्रक्षेपाहार इति ॥ सांप्रत प्रक्षेपाहार स्वामितिभागेन दर्शयितुमाह ॥

एगिंदियदेवाणं नेरङ्ग्याणं च नत्थि पक्खेवो ।

सेसाणं पक्खेवो संसारत्थाण जीवाणं ॥

(एगिंदिय इत्यादि) एकमेव स्पशैन्द्रिय येषां भवति ते एकेन्द्रिया. पृथिवीकायादयस्तेषां देवनारकाणां च नास्ति प्रक्षेपस्ते हि पर्याप्त्युत्तरकात् स्पशैन्द्रियेणवाहास्यतीति कृत्वा बोमाहाराः तत्र देवानां मनसा परिकल्पिता. श्रुभाः पुद्गला मर्षेणैव कायेन परिणमति नारकाणां त्वश्रुजा इति । शेषास्त्वौदारिकशरीरा द्वीन्द्रियादयस्तिर्यङ्मनुष्यास्तेषां प्रक्षेपाहार इति । तेषां संसारस्थितानां कायस्थितेरेवाभावात्प्रक्षेपमत्तरेण कावल्हिक आहारो जिह्वैन्द्रियसंज्ञावादिति अन्ये त्वाचार्या अन्यथा व्याचक्षते तत्र यो जिह्वैन्द्रियेण सूक्ष्मशरीरे प्रक्षिप्यते स प्रक्षेपाहारः यस्तु घ्राणदर्शनश्रवणैरुपत्रच्यते धातुत्रावेन परिणमति स ओजाहारः । य पुनः स्पशैन्द्रियेणैवोपत्रच्यते धातुभावेन प्रयाति स बोमाहार इति । सूत्र०श्रु २३प्रव०द्वा२०५ सांप्रत कावविशेषमधिकृत्याऽनाहारकानभिधित्सुराह ।

एकं च दोवसमए तिन्निवसमए मुहुत्तमच्छं वा ।

सादीयमनिहणं पुण कावमणाहारगा जीवा ॥

एकं चेत्यादि । तत्र “विग्गहगइमावन्ना केवद्विणो समोहया अयोगीया । सिद्धा य अणाहारा सेसाआहरगा जीवा” अस्या त्वे-शतोयऽमर्थ उत्पात्तिकात्वे विग्रहगतौ वक्रगतिमापन्ना केवद्विनो लोकपुरणकात्वे समुद्रतावस्थिता अयोगिन शैलेश्यवस्था सिद्धाश्चानाहारकाः शेषास्तु जीवाहारकाः इत्यवगतव्य तत्र भवाद्भवांतर यदासमश्रेण्या याति तदानाहारको न वच्यते यदापि विश्रेण्यामेकेन वक्रणोत्पद्यते तदापि प्रथमसमये पूर्वशरीरस्थेनाहारित द्वितीये त्ववक्रसमये समाश्रितशरीरस्थेनेति वक्रचये तु त्रिसमयोत्पत्तौ मध्यसमयेनाहारक इति । इतरयो स्वाहारक इति वक्रत्रये तु चतु समयोत्पत्तिके मध्यवर्तिनो समयोरनाहारकश्चतु समयोत्पत्तिश्चैव ज्ञवति । त्रसनारुचा वहिरुपरिष्ठादधोभ्रस्ताच्छपर्युत्पद्यमानो दिशो विदिशि विदिशो वा दिशि यदोत्पद्यते तदा वच्यते । तत्रैकेन समयेन त्रसनामी प्रवेशो द्वितीयेनोपर्यधो वा गमन तृतीयेन च वहिर्नि सरण चतुर्थेन तु विदिक्षुत्पत्तिदेशप्राप्तिरिति । पचमसमयस्तु त्रसनाख्या वहिरेव विदिशो विदिगुत्पत्तौ वच्यते । तत्र च मध्यवर्तिषु आनाहारक इत्यवगतव्यं । आद्यतसमययोस्त्वाहारक इति । केवद्विसमुद्रघातोपि कार्मणशरीरवर्तित्वाचतुर्थे पचमसमयेष्वनाहारको वृष्टव्य । शेषेषु त्वौदारिकतन्मिश्रवर्तित्वादाहारक इति (मुहुत्तमच्छं) अतर्मुहूर्तं/गृह्यते । तच्च केवली स्वायुषः कृये सर्वयोगनिरोधे सति ऋस्वपचाकरोद्दिरणमात्रकावम यावदनाहारक इत्येवमवगतव्यं सिद्धजीवास्तु त्रैलेश्यवस्थाया आदिसमयादारज्यानतमपि कावमनाहारका इति । सांप्रतमेतदेव स्वामिश्रेशेषविशेषिततरमाह ।

एकं च दोव समए केवद्विपरिवज्जिया आणाहारा ।

पंचमि दोणि दोए य पूरिए तिन्नि समयाओ ॥

एकं चेत्यादि ॥ केवद्विपरिवर्जिता संसारस्था जीवा एकं वा अनाहारका भवति ते च द्विविग्रहद्विविग्रहोत्पत्तौ त्रिचतु. सामयिकायां वृष्टव्या चतुर्विग्रहपचसमयोत्पत्तिस्तु स्वत्प-सत्त्वाश्रितेपि न साक्षादुपात्ता । तथा चान्यत्राप्यभिहित एकं चैवानाहारक । वाशब्दात् त्रीन् वा आनुपूर्व्या अन्युदग्र उक्त्यतो विग्रहगतौ चतुर समयानागमेऽभिहिता तेच ।

पचमसमयोत्पत्तौ वच्यते नान्यत्रेति । जवस्थकेवलिनस्तु समु-द्रघाते मथे तत्करणोपसंहारावसरे तृतीयपचमसमयौ चैवो कपूरणाच्चतुर्थसमयेन सहिताख्य. समया भवतीति ।

पुनरपि निर्युक्तिकार. सादिकमपर्यवसानं कावमनाहारकत्व दर्शयितुमाह ॥

अंतो मुहुत्तमच्छं सेलेसीए जवे अणाहारा ।

सादीयमनिहणं पुण सिद्धायणाहारगा ण्ति ॥

(अतोमुहुत्तमित्यादि) शैलेश्यवस्थाया आरज्य सर्वथानाहारकं सिद्धावस्थाप्राप्तावनतमपि कावं यावदिति पूर्व तु कावद्विकाख्यव्यतिरेकेण प्रतिसमयमनाहारकं कावद्विकेन तु कावचित्क इति । सूत्र श्रु २ अ. ३ ॥ सयोगिकेवली अनाहारक इति वदतां दिगम्बराणां तस्याऽऽहारकत्वसाधनेन प्रतिक्षेप. कृत । सूत्र० । सम्म० । तदेवं संसारस्था जीवा विग्रहगतौ जघन्येनैक समय उक्त्यतः समयत्रय भवस्थकेवली च समुद्रघातावस्था समयत्रयमनाहारक शैलेश्यवस्था यांत्वतर्मुहूर्तं सिद्धास्तुसादिकमपर्यत कावमनाहारका इति स्थित ॥

सांप्रत प्रथमाहारग्रहण येन शरीरेण करोति तद्दर्शयति ॥

जोएण कम्मएणं आहारोइ अणंतरं जीवा ।

तेण परं मीसेणं जीवशरीरस्स पज्जत्ती ॥

जोएणेत्यादि । ज्योतिस्तेजस्तदेव तत्र वा भव तैजस कार्मणेन वाहारयति । तैजसकार्मणे हि शरीरे आससारभाविनि ताज्यामेवोत्पत्तिदेश गता जीवा प्रथममाहार कुर्वति तत्परमौदारिकमिश्रेण वैक्रियमिश्रणेन वा यावच्छरीर निष्पद्यते तावदाहारयति । शरीरनिष्पत्तौ त्वौदारिकेण वैक्रियेण वाऽऽहारयतीति स्थित । सूत्र० श्रु २ अ० ३ । श्रा० ।

केवद्विनां प्रच्छन्नावाहारनिर्हारो ॥ स० ॥

पृथ्वीकार्यिकादीनामाहारनिरूपणम्—कथं किं वा ते आह रन्ति ॥

सुयं मे आउसंते णं जगवया एवमक्खायं इह खदु आहारपरिष्ठा णामज्जयणे तस्म एणं अयमद्वे इह खदु पाईणं वा सव्वत्तो सव्वावंति च एणं दोग्गमि चत्तारि वी-यकाया एवमाहिज्जति । तं जहा अग्गवीया मूत्तवीया पो-रवीया खंधवीया ते सि च णं अहाविणं अहावगासे णं इहे गतिया सत्ता पुढवीजोणिया पुढविमंजवा पुढवीवु-कमये तज्जोणिया तस्मंजवा तदुवक्कमा कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविह जोणियामु पुढवीमु र्खवत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसिं णाणाविह जोणियाणं पुढवीणं सिणेहमाहारंति ॥ ? ॥

॥ टी० ॥ सुधर्मस्वामी जवृन्वामिनमुद्दिश्येदमाह । नयथा श्रु-तमयाऽऽयुष्मता तु भगवतेदमाख्यात । तयथा । आहारपनि-हेदमव्ययन तस्य चायमर्थ । प्राच्यादियु दिशु सर्वत इत्यु-र्ध्वाधो विदिशु च (सव्वावत्ति) सर्वोसिन्नपि शोके केव प्रज्ञापकभावदिगाधारनृतेऽस्मिन् चन्वारो वीजकाया वीजमे-व कायो येषां ते तथा वीज वच्यमाण चन्वारो वीजप्रकाश समुत्पत्तिनेदा ज्ञवति तयथा अग्रे वीज येषामुपच्यते ते तदना त्रिसहकारइय शाब्दादयो वा । यद्विवाप्रात्येनत्पत्तौ

कारणतां प्रतिपद्यते येषां कोरटादीनां ते अग्रवीजास्तथा मू-
लवीजा आर्द्रकादयः पर्ववीजास्त्वद्वादयः स्कंधवीजाः स-
हस्रादयः । नागार्जुनीयास्तु पत्रंति (वणस्सद्काद्याणं पंच-
विहा वीजवक्त्रंती एवमाहिज्जं तं जहा अगमूदपोरुक्खधवी
यवहा वट्ठापि एगेदिया समुच्चिमा वीया जायते) यथा दग्धव-
नस्थव्यापु नानाविधानि हारितान्युद्भवन्ति पक्षिन्यो वाऽजिन-
वतमागादाविति तेषां च चतुर्विधानामपि वनस्पतिकायानां
यद्यस्य बीजमुत्पत्तिकारणं तद्यथा बीजं । तेन यथा बीजेनेति ।
इदमुक्तं भवानि । शाल्यंकुरस्य शालिवीजमुत्पत्तिकारणं ।
एवमन्यदपि छष्ट्यं । यथावकाशेति यो यस्यावकाशः
यद्यस्योत्पत्तिस्थानमथवा चूस्यंयुकात्राकाशबीजसंयोगा
यथावकाशे गृह्यते तेनेति । तदेवं यथाबीजं यथावकाशेन
चेदास्मिन् जगत्येके केचन सत्त्वा ये तथाविधकर्मोदया वन-
स्पतिवृत्तिस्तस्वस्ते हि वनस्पतावुत्पद्यमाना अपि पृथिवीयो-
निका जवनि यथा तेषां वनस्पतिबीज कारणमेवमाधारमं-
तरेणोत्पत्तरेजावात्पृथिव्यपि शैवालजवादादेरुदकवादिति ।
तथा पृथिव्यां संजवः सदा जवनं येषां वनस्पतीनां तथा ।
इदमुक्तं भवति । न केवलं ते सद्यो निकायस्थितिकाश्चेति ।
तथा पृथिव्यामेव विविधमुद्रावत्येन क्रमः क्रमणं येषां ते
पृथिव्युक्रमाः । इदमुक्तं भवति । पृथिव्यामेव तेषामूर्ध्वक्रमणव-
क्रमा वृद्धिर्भवति । एवं च ते तद्योनिकास्तत्सजवास्तद्व्यु-
त्क्रमा इत्येनदनुद्याप्यपर विधातुकाम आह ॥

कम्मोवगा इत्यादि । ते हि तथाविधेन वनस्पतिकायसंभवेन
कर्मणा प्रेर्यमाणास्तेष्वेव वनस्पतिपूपसामीप्येन तस्यामेव
च पृथिव्यां गच्छन्तीति कर्मोपगा भवत्यते तेहि कर्मवशात् वन-
स्पतिकायादागत्य तेष्वेव पुनरपि वनस्पतिपृत्पद्यते । न चान्य
प्रोक्ता अन्यत्र जवित्यतीति उक्तं च । “कुसुमपुरोक्षे बीजे मयुरायां
नादुर समुद्भवति । यत्रैव तस्य बीजं तत्रैवोत्पद्यते प्रसवः ”
तथा ते जीवा कर्मनिदानेन कारणेन समारुप्यमाणास्तत्र
वनस्पतिकाये वा व्युक्रमा समागताः संतो नानाविधयोनि-
कासु पृथिवीष्वित्यन्येषामपि पक्षां कायानामुत्पत्तिस्थानभू-
तासु सचित्ताऽचित्तमिश्रासु वा श्वेतकृष्णादिवर्णात्तिकादिर
ससुरज्यादिगंधमृदुकर्मशादिस्पर्शादिकैर्विकल्पैर्वहुप्रकारासु
भूमिषु वृद्धतया विविधा वर्तते ते च तत्रोत्पन्नास्तासां पृथि-
वीनां स्नेह स्निग्धभावमावद्वते स एव च तेषामाहार इति ।
नत्र ते पृथिवीशरीरमाहारयत पृथिव्या पीमामुत्पादयति
॥ मू० ध्रु० २ अ० ६ ।

ते जीवा आहारंति पुढवीशरीरं आउशरीरं तेजशरीरं
वाउशरीरं वणस्मटसरीरं पाणाविहाणं तसयावराणं
पाणाणं मरीरं अचित्तं कुब्धंति परिविष्टत्यं तं शरीरं पुच्चा
हारियं तथाहारियं विपरिणयं सास्वियकर्म मंतं अवेरे-
वियणं नेमिं पुढविजोणिष्वाणं रुक्खाणं सरीरा पाणा-
वणाणा पागंधा एणाणग्मा पाणाफासा एणाणमंत्राणमं-
त्रिया एणाणा विहसरीरपुग्गवविडच्चित्ता ते जीवा कम्मो-
वरत्तगा जवनंति मकरवायं ॥

टी० एवमकायनेत्रोयायुवनस्पतीनामायोज्य । अत्र च पी-
मानुपादनेऽयं दृष्टान्तः । तद्यथा । अणोद्भवाद्या जीवा-
मानुष्मणा विपर्यमाना गर्भस्या पयोदग्गतमाहारयतो ना-
तीथ पीमानुपादयन्त्येवमावापि वनस्पतिकायिक पृथि-

वीस्नेहमाहारयन्नातीव तस्या पीमामुत्पादयति उत्पद्यमानः
समुत्पन्नश्च वृद्धिमुपगतोऽसदृशवर्णरसाद्युपेतत्वात् यार्था
विद्वन्वादर्पीति । एवमकायस्य भौमस्यांतरिक्षस्य वा शरी-
रमाहारयति तथा तेजसो जस्मादिकं शरीरमाददति । एव
वाय्वादेरपीति छष्ट्यं । किंवहुनोक्तेन नानाविधानां वस-
स्यावराणां प्राणिनां यच्छरीरं तत्ते समुत्पद्यमाना अचित्तमपि
स्वकायेनावष्टय्य प्रासुकीकुर्वन्ति । यदि वा परिविध्वस्तं पृथि-
वीकायादिशरीरं किञ्चित्परितापितं कुर्वन्ति ते वनस्पतिजीवा
एतेषां पृथिवीकायादीनां तच्छरीरं पूर्वमाहारितमिति तैरेव
पृथिवीकायादिभिरुत्पत्तिसमये आहारितमासीत् स्वकायत्वेन
परिणामितमासीत् । तद्गुना वनस्पतिजीवस्तत्रोत्पद्यमान
उत्पन्नो वा त्वचा स्पर्शनाहारयत्याहार्यं च स्वकायत्वेन विप-
रिणामयति विपरिणामितं च तच्छरीरं स्वकायेन सह स्वरूपतां
नीतं सत्तन्मयतां प्रतिपद्यते । अपराण्यपि मूलशास्त्राप्रतिशा-
खापत्रपुष्पफलादीनि तेषां पृथिवीकायिकानां वृक्षाणां नाना-
वर्णानि । तथाहि । स्कंधस्यान्यथाचूतो वर्णो मूलस्य चान्यादृश
इति । एवं यावन्नानाविधशरीरेषु पुद्गाविकुर्वितास्ते जवंतीति ।
तथाहि । नानारसवीर्यविपाका नानाविधपुद्गोपचयात्सुरूप-
कुरूपसत्त्वानास्ते जवंतीति । तथा दृढाल्पसहननाः कृशस्थू-
लस्कंधाश्च भवंत्येवमादिका नानाविधस्वरूपाणि विकुर्वन्तीति
स्थितम् । केषांचिच्छाब्दयादीनां वनस्पत्याद्या स्थावरजीवा एव न
भवन्तीति अतस्तत्प्रतिषेधार्थमाह । ते जीवा इत्यादि । ते वन-
स्पतिवृत्पन्ना जीवा उपयोगवृद्धतावत्तज्जीवानां तेषामप्याश्रयो-
त्सर्पणादिकया क्रिययोपयोगो बद्ध्यते । तथा विशिष्टाहारोप-
चयापचयाज्यां शरीरोपचयापचयस ज्ञावादर्जकजीवाः स्थाव-
रास्तथाच्छिन्नरोहणात्स्वापात्सर्वत्वगपहरणे मरणादित्येवमा-
दयो हेतवोऽत्र छष्ट्याः यदत्र कैश्चित्पृष्टेपि वनस्पतीनां चैतन्ये
सिद्धानैकातिकत्वादिकमुक्तं स्वदृशानुरागात्तदपकर्णनीयं न
हि सम्यगार्हं तमताभिज्ञोऽसिद्धविरुद्धानैकांतिकोपन्यासेन व्या-
मोह्यते सर्वस्य कयांचिदज्युपगतत्वात्प्रतिपिद्धत्वाच्चेति ते जी-
वास्तत्र वनस्पतिषु तथाविधेन कर्मणा उपपन्नगाः । तद्येद
एकैन्द्रियजातिस्थावरनामवनस्पतियोग्यायुष्कादिकमिति त-
त्कर्मोदयेन तत्रोत्पन्ना उच्यते न पुनः कावैश्वरादिना तत्रो-
त्पाद्यते इत्येवमाख्यातं तीर्थकरादिभिरिति । एव तावत्पृथिवी-
योनिका वृक्षा अभिहिताः सूत्र० श्रु० २ अ० ३ ।

सांप्रत तद्योनिकेष्वेव वनस्पतिषु अपरे समुत्पद्यन्त इत्येतद्-
शयितुमाह । सूत्र०

आहावरं पुरक्खायं डहेगतिया सत्ता रुक्खजोणिया
रुक्खसंजवा रुक्खवुक्कमा तज्जोणिया तस्मंजवा तदुव-
क्कमा कम्मोवगा कम्मनियाणेणं । तत्थ वुक्कमा पुढवीजो-
णिएहिं रुक्खेहिं रुक्खत्ताए विजहंति ते जीवा तेसिं पुढ-
वीजोणियाणां रुक्खाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा
आहारंति पुढवीसरीरं आउतेजवाउवणस्सज्मरीरं
पाणाविहाणं तसयावराणं पाणाणं मरीर अचित्तं
कुब्धंति परिविष्टत्यं तं सरीरं पुच्चाहारियं तथाहारियं
विपरिणामियं सास्विकर्म मंतं अवेरेवियणे तेसिं रुक्ख
जोणियाणं रुक्खाणं मरीरा एणावन्ना एणागंधा
एणाणसा पाणाफासा पाणासंजाणसंत्रिया एणाविह-

सरीरपुग्गद्विज्ज्विया ते जीवा कम्मोववन्नगा ज्वं-
तीतिमक्खायं ॥ ३ ॥

टी० । सुधर्मस्वामी शिष्योद्देशेनेदमाह ॥ अथापरमेतदा-
ख्यात पुरा तीर्थकरणेन यदि वा तस्यैव वनस्पतेः पुनरपर-
वक्ष्यमाणमाख्यात यद्यथेहास्मिन् जगत्येके केचन तथावि-
धकर्मोदयवर्तिनः सत्वाः प्राणिनो वृक्षा एव योनिरूपत्तिस्या-
नमाश्रयो येषां ते वृक्षयोनिकाः । इह च यत्पृथिवीयोनिकेषु
वृक्षेष्वभिहितं तदेतेष्वपि वृक्षयोनिकेषु वनस्पतिषु तदुपच-
यकर्तृसर्वमायोज्य यावदाख्यातमिति । सूत्रं श्रु० १ अ० ३ ।

साम्प्रत वनस्पत्यवयवानधिकृत्या ऽऽह ॥

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता रुक्खजोणिया रुक्ख-
संजवा रुक्खवुक्कमा तज्जोणिया तस्संजवा तदुवक्कमा क-
म्मोवगा कम्मणियाणेणं तत्थ वुक्कमा रुक्खजोणिएसु
रुक्खत्ताए विज्जंति ते जीवा तेसिं रुक्खजोणियाणं रुक्खाणं
सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति पुढवीसरीरं आउते
उवाउवणस्सइसरीरं तसथावराणं पाणाणं सरीरं अचिच्चं
कुब्बंति परिविष्कृत्यं तं सरीरं पुच्चाहारियं तथाहारियं
विपरिणाभियं सास्विकरुं संतं अवरेवियणं तेसिं रुक्ख-
जोणियाणं रुक्खाणं सरीरा णाणावन्ना जाव ते जीवा
कम्मोववन्नगा ज्वंतीति मक्खायं ॥ ४ ॥

अथापरमेतदाख्यातं तद्दर्शयति । इहास्मिन् जगत्येके न सर्वे
तथाविधकर्मोदयवर्तिनो वृक्षयोनिकाः सत्वा भवति तदवयवा-
श्रिताश्च परे वनस्पतिरूपा एव प्राणिनो भवति तथा यो ह्येको
वनस्पतिजीवः सर्ववृक्षावयवव्यापी ज्वति तस्य चापरे तद-
वयवेषु मूलकदस्कधत्वक्शाखाप्रवालपत्रपुष्पफलबीजभूतेषु
दशसु स्थानेषु जीवाः समुत्पद्यते ते च तत्रोत्पद्यमाना वृक्ष-
योनिका वृक्षत्रयुक्ताश्चोच्यते इति । शेष पूर्ववत् इह च प्रा-
क् चतुर्विधार्थप्रतिपादकानि सूत्राण्यभिहितानि । तद्यथा वन-
स्पतयः पृथिव्याश्रिता भवंतीत्येकं १ तच्छरीर अफ्कायादिशरीर
वाऽऽहारयंतीति द्वितीयं २ तथा विवृक्षास्तदाहारित शरीर-
मचिच्चं विध्वस्तं च कृत्वात्मसात्कुर्वतीति तृतीयं ३ अन्यान्य
पि तेषां पृथिवीयोनिकानां वनस्पतीनां शरीराणि मूलस्कंधकं
दादीनि नानावर्णानि भवंतीति चतुर्थं ॥ ४ ॥ एवमत्रापि
वनस्पतियोनिकानां वनस्पतीनामेवविधार्थप्रतिपादकानि चतु-
ष्पकाराणि सूत्राणि छुष्ट्यानीति यावत्ते जीवा वनस्पत्यवयव
मूलस्कंधादिरूपाः कर्मोपपन्नगा भवत्येवमाख्यातं । सूत्रं श्रु-
१-अ ३ ॥

अथ वृक्षोपर्युत्पन्नान् वृक्षानाश्रित्याह ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता रुक्खजोणिया रुक्ख-
संजवा रुक्खवुक्कमा तज्जोणिया तस्संजवा तदुवक्कमा
कम्मोवगा कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा रुक्खजोणिए
सु रुक्खेसु मूलात्ताए कंदत्ताए खंधत्ताए तयत्ताए साद-
त्ताए पवादात्ताए पत्तत्ताए पुष्पत्ताए फलत्ताए वीयत्ताए
विज्जंति ते जीवा तेसिं रुक्खजोणियाणं रुक्खाणं सिणेह-
माहारंति ते जीवा आहारंति पुढवीसरीरं आउतेउवाउ-
वणस्सइसरीरं णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सरीरं

अचिच्चं कुब्बंति परिविष्कृत्यं तं सरीरं जाव सास्विकरुं
संतं अवरे वि य णं तेसिं रुक्खजोणियाणं मूलाणं कंदाणं
खंधाणं तथाणं सादाणं पवादाणं जाव वीयाणं सरीरा
णाणावन्ना णाणागंधा जाव णाणाविहसरीरं पुग्गद्विज्ज-
व्विच्चा ते जीवा कम्मोववन्नगा ज्वंतीति मक्खायं ॥ ५ ॥

अथापरमेतपुराऽऽख्यातं यच्छ्रयमाणमिहैके सत्वा वृक्षयो-
निका ज्वति तत्र ये ते पृथिवीयोनिका वृक्षास्तेष्वेव प्रतिप्रदे-
शतया ये परे समुत्पद्यते तस्यैकस्य वनस्पतेर्मूलारंजकस्यो-
पचयकारिणस्ते वृक्षयोनिका इत्यग्निधीयते । यदि वा ये ते
मूलकदस्कधशाखादिकाः पूर्वोक्तदशस्थानवर्तिनस्त एवमग्नि-
धीयते तेषु च वृक्षयोनिकेषु वृक्षेषु कर्मोपपादननिष्पादितेषु
उपर्युपरि अध्यारोहतीत्यध्यारुहा वृक्षोपरि जाता वृक्षानिधाना
कामवृक्षानिधाना वा द्रष्टव्यास्तदभावे वाऽपरे वनस्पतिकायाः
समुत्पद्यते वृक्षयोनिकेषु वनस्पतिष्विति । इहापि प्राग्ब्रह्मत्वारि
सूत्राणि छुष्ट्यानि ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता रुक्खजोणिया
रुक्खसंजवा रुक्खवुक्कमा तज्जोणिया तस्संजवा तदुव-
क्कमा कम्मोववन्नगा कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा रुक्ख-
जोणिएहिं रुक्खेहिं अज्जारोहत्ताए विज्जंति ते जीवा
तेसिं रुक्खजोणियाणं रुक्खाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा
आहारंति पुढवीसरीरं जाव सास्विकरुं संतं अवरे वि-
य णं तेसिं रुक्खजोणियाणं अज्जारुहाणं सरीरा णाणा
वन्ना जाव मक्खायं ॥ ६ ॥

तद्यथा योनिकेषु वृक्षेष्वपरेऽध्यारुहा समुत्पद्यते ते च तत्रोत्प-
न्ना स्वयोनित्पन्न वनस्पतिशरीरमाहारयति तथा पृथिव्यसेजोवा
स्वादीनां शरीरकमाहारयति तथा तच्छरीरमाहारित सदचित्त
विध्वस्त परिणामितमात्मसात्कृत स्वकायावयवतया व्यवस्था-
पर्यंत्यपराणि च तेषामध्यारुहाणां नानाविधरूपरसगंधस्पर्-
शोपेतानि नानासस्थानानि शरीराणि ज्वति ते जीवास्तत्र-
स्वकृतकर्मोपपन्ना ज्वतीत्येतदाख्यातमिति प्रथमं सूत्रम् । सूत्रं
श्रु० २ अ० ३ ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता अज्जारोहजोणिया
अज्जारोहसंजवा जाव कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा रुक्ख
जोणिएसु अज्जारोहेसु अज्जारोहत्ताए विज्जंति ते
जीवा तेसिं अज्जारोहजोणियाणं अज्जारोहाणं सिणे-
हमाहारंति ते जीवा आहारंति ते जीवा पुरुवीसरीरं
जाव सास्विकरुं संतं अवरे वि यणं तेसिं अज्जारोह-
जोणियाणं अज्जारोहाणं मरीरा णाणावन्ना जाव म-
क्खायं ॥ ७ ॥

द्वितीयं त्विदमथापरं पुराख्यातं । ये ते प्राग्ब्रह्मत्वारि वृक्षे-
षु अध्यारुहा प्रतिपादितास्तेष्वेवापरि प्रतिप्रदेशोपचयकर्त्त-
रोऽध्यारुहवनस्पतित्वेनोपपद्यते ते च जीवा अध्यारुहप्रदेशो-
त्पन्ना अध्यारुहजीवास्तेषां स्वयोनित्पन्नानि शरीराण्यहार-
यति । तथाऽपगण्यपि पृथिव्यादीनि शरीराणि आहारयति
अपराणि चाध्यारोहसभवानामध्यारुहजीवानां नानाविधदर्प-
कादिकानि शरीराणि ज्वतीत्येवमाख्यातं ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता अज्जारोहजो-
णिया अज्जारोहसंजवा जाव कम्मनियाणेणं तत्थ बुक्कमा
अज्जारोहजोणिएसु अज्जारोहत्ताए विउटंति ते जीवा
तेसिं अज्जारोहजोणियाणं अज्जारोहाणं सिणेहमा
हारंति ते जीवा आहारंति पुढवीसरीरा आउसरीरा
जावमारुविकरुं संतं अवरं वि य णं तेसिं अज्जारो
हजोणियाणं अज्जारोहाणं सरीरा णाणावन्ना जाव
मक्खायं ॥ ८ ॥

तृतीयं त्विदं ॥ अहावरमित्यादि । अथापरं पुराख्यात तद्यथा
इहेके मत्वा अथारुहसंभवेष्वध्यारुहत्वेनोपपद्यते ये चैवमुत्प-
द्यते तेष्वध्यारुहजीवा आहारयति तृतीये त्वध्यारुहयोनिनाना-
मध्यारुहजीवानां शरीराणि उच्यन्तीति विशेषः ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता अज्जारोहजोणिया
अज्जारोहसंजवा जाव कम्मनियाणेणं तत्थ बुक्कमा अ-
ज्जारोहजोणिएसु अज्जारोहेसु मूत्रत्ताए जाव वीयत्ताए
विउटंति ते जीवा तेसिं अज्जारोहजोणियाणं अज्जारो
हाणं सिणेहमाहारंति जाव अवरं वि य णं तेसिं अज्जा
रोहजोणियाणं मूत्राणं जाव वीयाणं सरीरा णाणावन्ना
जाव मक्खायं ॥ ९ ॥

इदं तु चतुर्थकं तद्यथा (अहावरमित्यादि) अथापरमित्ति-
माख्यात । तद्यथा इहेके मत्वा अथारुहयोनिनिकेष्वध्यारुहेषु
मूत्रकंदस्काश्चक्षुशास्त्राप्रवाहपत्रपुष्पफट्ठीजन्मावेनोत्पद्यते ते
च तथाविधकर्मोपगा भवतीत्येतदाख्यातमिति शेषं तदेवेति ।
साम्प्रतं वृद्धव्यतिरिक्तदोषवनस्पतिकायमाश्रित्याह ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता पुढविजोणिया पुढ-
विसंजवा जाव णाणाविहजोणियासु पुढवीसु तणत्ताए
विउटंति ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणियाणं पुढवीणं
सिणेहमाहारंति जाव ते जीवा कम्मोवन्ना जवंतीति
मक्खायं १० एवं पुढविजोणिएसु तणेसु तणत्ताए विउ
टंति जाव मक्खायं ११ एवं तणजोणिएसु तणेसु तण-
त्ताए विउटंति तणजोणीयं तणसरीरं च आहारंति जाव
मक्खायं १२ एवं तणजोणिएसु तणेसु मूत्रत्ताए जाव वीय-
त्ताए विउटंति ते जीवा जाव एवमक्खायं १३ एवं ओमहीणं
वि चत्तारि आहावगा १४ एवं हरियाणं वि चत्तारि आ-
हावगा ॥ १५ ॥

साम्प्रतं वृद्धव्यतिरिक्तदोषवनस्पतिकायमाश्रित्याह । (अहा-
वरमित्यादि) अथापरमित्तिमाख्यात यत्तत्तत्र वक्ष्यते । तद्यथा
इहेके मत्वा पृथिवीयोनिका पृथिवीसंभवा पृथिवीव्युत्क्रमा
न्याय्यो यथा वृद्धेषु च चार आहापका एव तृणान्यप्याश्रित्य
उच्यन्ते । ते चामी नानाविधासु पृथिवीयोनिषु तृणत्वेनोप-
पद्यते पृथिवीजरीरं चाहारयन्ति १० द्वितीयं तु पृथिवीयो-
निषु तृणेषु पद्यन्ते तृणजरीरं चाहारयन्तीति ११ तृतीयं तु
तृणजरीरेषु तृणेषु पद्यन्ते तृणयोनिषु जरीरं चाहारयन्तीति
१२ चतुर्थं तृणयोनिषु तृणान्येषु सत्तादिदशप्रकारेषु

त्पद्यते तृणशरीरं चाहारयत्येवं यावदाख्यातमिति १३ एव
मौपच्याश्रयाश्चत्वार आहापका भणनीयाः १४ नवरमौपधि-
ग्रहणं कर्तव्यमेवं हरिताश्रयाश्चत्वार आहापका भणनीयाः ।
कुहणेषु त्वेक एवाहापको उच्यन्त्यस्तद्योनिकानामपरेयाम
भावादिति ज्ञाव ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता पुढविजोणिया पुढ-
विसंजवा जाव कम्मनियाणेणं तत्थ बुक्कमा णाणाविहजो
णियासु पुढवीसु आयत्ताए वायत्ताए कायत्ताए कूहण-
त्ताए कंदुकत्ताए उव्वेहणियत्ताए निव्वेहणियत्ताए
सत्ताए ठत्तगत्ताए वासाणियत्ताए कूरत्ताए विउटंति
ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणियाणं पुढवीणं सिणेहमा-
हारंति ते वि जीवा आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरं
वि य णं तेसिं पुढविजोणियाणं आयत्ताणं जाव कूराणं
सरीरा णाणावन्ना जाव मक्खायं एगो चैव आहावगो
सेसा तिसि णत्थि ॥ १६ ॥

इह चामी वनस्पतिविशेषा लोकव्यवहारतोऽनुगतन्याः प्रज्ञा-
पनातो वावसेया इति । अत्रार्थे सर्वेषामेव पृथिवीयोनिकत्वा-
त्पृथिवीसमाश्रयत्वेनाभिहिताः इह च स्थावराणां वनस्पते-
रेव प्रस्पष्टचैतन्यवृत्तत्वात्तस्यैव प्राक्प्रदर्शितं चैतन्यं ।

साम्प्रतमप्रकाययोनिकस्य वनस्पतेः स्वरूपं दर्शयितुमाह ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता उदगजोणिया
उदगसंजवा जाव कम्मनियाणेणं तत्थ बुक्कमा णाणावि
हजोणिएसु उदगसु रुक्खत्ताए विउटंति । ते जीवा ते
सिं णाणाजोणियाणं उदगाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा
आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरं वि य णं तेसिं
उदगजोणियाणं रुक्खाणं सरीरा णाणावन्ना जाव
मक्खायं । जहा पुढविजोणियाणं चत्तारि गमा अज्जा-
रुहाणं वि तहेव तणाणं ओसहीणं हरियाणं चत्तारि
आहावगा जणियन्वा । एकेके तहा उदगजोणियाणं
रुक्खाणं इक्केके ॥ १७ ॥ अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता उ
दगजोणिया उदगसंजवा जाव कम्मणियाणेणं तत्थ बुक्कमा
णाणाविहजोणिएसु उदगसु उदगत्ताए अवगत्ताए पणग-
त्ताए सेवात्ताए कळंवुगत्ताए हरुत्ताए कसेरुगत्ताए कच्छ-
जाणियत्ताए उप्पत्ताए पत्तमत्ताए कुमुयत्ताए नत्थिणत्ताए
मुज्जत्ताए सोगंधियत्ताए पौरियत्ताए महापौरियत्ताए
सयपत्ताए सहस्सपत्ताए एवं कहलारकोकणपत्ताए अरविं-
दत्ताए तामरत्ताए निसजिसमुणात्ताए पुक्खत्ताए पुक्ख-
त्तियत्ताए विउटंति ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणिया-
णं उदगाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति पुढवी
सरीरं जाव संतं अवरं वि य णं तेसिं उदगजोणियाणं उद
गाणं जाव पुक्खत्तियत्ताए सरीरा णाणावन्ना
जाव मक्खायं एगो चैव आहावगो ॥ १८ ॥

(अहावरमित्यादि) अथानन्तरमेतदुच्यमाणमाख्यात तद्यथा

इहैके सत्त्वास्तथाविधकर्मोपचयादुदक योनिरुत्पत्तिस्थान
येषां ते तथा । तयोदके सज्जो येषां ते तथा । यावत्कर्मनि-
दानेन सदानितास्तदुपक्रमा भवतीति ते च तत्कर्मवशगा
नानाविधयोनिवृद्धकेषु वृद्धत्वेन व्युत्क्रामत्युत्पद्यते । ये च जीवा
उदकयोनिका वृद्धत्वेनोत्पन्नास्ते तच्छरीरमुदक शरीरमाहार-
यति न केवञ्च तदेवान्यदपि पृथिवीकायादिशरीरमाहारय-
तीति शेष पूर्ववत् यथा पृथिवीयोनिकानां वृद्धाणां चत्वार आ-
त्मापका एवमुदकयोनिकानामपि वृद्धाणां जवंतीत्येव द्रष्टव्यं
अपरस्य प्रागुक्तस्य विकल्पाभावादिति किं तर्हि एक एवा
त्मापको भवति १७ एतेषां हि उदकाकृतीनां वनस्पतिकायानां
तथावयवपनकशैवशादीनामपरस्य प्रागुक्तस्य विकल्पस्याऽ
भावादिति । एते च उदकाश्रया वनस्पतिविशेषाः कञ्चुका
हमादयो लोकव्यवहारतोऽवसेया इति ॥ १७ ॥

साम्प्रतमन्येन प्रकारेण वनस्पत्याश्रयमात्मापकत्रयं दर्श-
यितुमाह ।

अहावरं पुरस्वायं इहेगतिया सत्ता तेसिं चैव पुढवी-
जोणिएहिं रुखेहिं रुखजोणिएहिं रुखेहिं रुख-
जोणिएहिं मूत्रेहिं जाव वीएहिं रुखजोणिएहिं अज्ज-
रोहेहिं अज्जारोहजोणिएहिं अज्जारुहेहिं अज्जारोह-
जोणिएहिं मूत्रेहिं जाव वीएहिं पुढविजोणिएहिं
तणेहिं तणजोणिएहिं तणेहिं तणजोणिएहिं मूत्रेहिं
जाव वीएहिं एवं ओसहीहिं वि तिन्नि आत्तावगा एवं
हरिएहिं वि तिन्नि आत्तावगा पुढविजोणिएहिं वि
आएहिं काएहिं जाव कूरेहिं उदगजोणिएहिं रुखेहिं
रुखजोणिएहिं रुखेहिं रुखजोणिएहिं मूत्रेहिं जाव
वीएहिं एवं अज्जारुहेहिं वि तिन्नि तणेहिं वि तिन्नि
आत्तावगा ओसहीहिं वि तिन्नि हरिएहिं वि तिन्नि
उदगजोणिएहिं उदएहिं अवएहिं जाव पुखलत्थि-
जएहिं तसपाणत्ताए विउटंति ॥ १८ ॥

टीपतद्यथा । पृथिवीयोनिकैर्वृद्धैर्वृद्धयोनिकैर्वृद्धैस्तया वृद्धयो-
निकैर्मूत्रादिभिरिति एव वृद्धयोनिकैरभ्यारुहेस्तयाऽभ्यारुहयो
निकैर्मूत्रादिभिरिति एवमन्योपि तृणादयो द्रष्टव्याः एवमुदक-
योनिकेष्वपि वृद्धेषु योजनीय ॥ १८ ॥

तदेव पृथिवीयोनिकवनस्पतेरुदकयोनिकवनस्पतेश्च भेदानु-
पदर्श्याऽधुना तदनुवादेनोपसजिघृक्षुराह ॥

ते जीवा तेसिं पुढवीजोणियाणं उदगजोणियाणं रुख-
जोणियाणं अज्जारोहजोणियाणं तणजोणियाणं ओ-
सहीजोणियाणं हरियजोणियाणं रुखाणं अज्जारुहा
णं तणाणं ओसहीणं हरियाणं मूत्राणं जाव वीयाणं
आयाणं कायाणं जाव करवाणं उदगाणं अवगाणं जाव
पुखलत्थिजगाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति
पुढवीसरीरं जाव सत अवरे वि य एंतेसिं रुखजोणि-
याणं अज्जारोहजोणियाणं तणजोणियाणं ओसहि
जोणियाणं हरियजोणियाणं मूत्रजोणियाणं कंदजोणि-
याणं जाव वीयजोणियाणं आयजोणियाणं कायजोणि-

याणं जाव कूरजोणियाणं उदगजोणियाणं अवगजोणि-
याणं जाव पुखलत्थिजगजोणियाणं तसपाणाणं सरी-
रा एणावप्सा जाव मस्वायं ॥ १९ ॥

(तेजीवा इत्यादि)ते वनस्पतिपुष्पजा जीवा पृथिवीयोनिकानां
तथोदकवृद्धाभ्यारुहत्तृणौपधिहरितयोनिकानां वृद्धाणां यावत्सेन
हमाहारयतीत्येववाख्यातमिति । तथा व्रसानां प्राणिनां शरीर
महारयन्त्येतदवसाने द्रष्टव्यमिति । तदेव वनस्पतिकायि-
कानां सुप्रतिपाद्यचैतन्यानां स्वरूपमभिहित शेषा पृथ्वी-
कायादयश्चत्वार एकाद्विया उत्तरत्र प्रतिपादयिष्यते । सुत्र
ध्र १ अ ३ ।

उत्पन्नादिजीवानामाहारो वनस्पतिशब्दे ।

मनुष्याणाम् ॥

सांप्रत व्रसकायस्याऽवसरः स च नारकतिर्यङ्मनुष्यदेवमे-
दजिन्नं तत्र नारका अप्रत्यक्त्वेनानुमानग्राह्या दुष्कृतकर्म-
फलज्ज केचन सतीत्येव ते ग्राह्या तदाहारोऽप्येकान्तेना-
द्युजपुत्रानिर्वर्तितं श्रोजसा प्रक्षेपेणेति । देवा अप्यधुना
वाहुल्येनानुमानगम्या एव तेषामन्नाहार शुभ एकांतेना-
जोनिवर्तितो न प्रक्षेपकृत इति । सचामोगनिवर्तितो नाजो-
गकृतश्च । तत्र नामोगकृतः प्रतिसमयभावी आजोगकृतश्च
जघन्येन चतुर्जककृत उक्तप्रतस्तु त्रयस्त्रिंशत्सहस्रनिष्पा-
दित इति शेषास्तु तिर्यङ्मनुष्यास्तेषां च मध्ये मनुष्याणाम-
न्यैर्हितत्वात्तानेव प्राम्दर्शयितुमाह ॥

अहावरं पुरस्वायं एणाविहाणं मणुस्माणं तं जहा
कम्मजूमगाणं अकम्मजूमगाणं अंतरदीवगाणं अरियाणं
मिन्नुरकयाणं तेसिं च णं अहावीएणं अहावकासेणं
इत्थीए पुरिस्ससयं कम्मकमाए जोणिए एत्थणं मेहु
एवत्तियाए वणां संजोगे मणुप्पज्ज ते एहओ वि सिणेहं
संचिणंति तत्थणं जीवा इत्थित्ताए पुरिसत्ताए एणुं
सगत्ताए विउटंति ते जीवा माओओयं पिउसुक्कं तं
तदुजयं संसट्टं कजुसं किच्चिसं तं पढमत्ताए आहारमाहा
रंति ततो पच्चा जं से माया एणाविहाउ रसविईउ आ
हारमाहारंति ततो एगंसेणं ओयमाहांगति आणुपुव्वे
ए वुह्हा पडिपागमणुविन्ना ततो कायातो आत्तिनिवट्टमाणा
इत्थि वेगया जणयंति पुरिसं वेगया जणयति एणुंमगं वेगया
जणयंति ते जीवा रुहरा समाणा माउक्खीरं मप्पि आहा
रंति आणुपुव्वेण वुह्हा ओयणं कुम्मास तसथावरेय पाणे
ते जीवा आहारंति पुढविमरीरं जाव सारुक्किरुं मंतं
अवरे वि य एं तेसिं एणाविहाणं मणुस्मगाणं कम्मजु-
मगाणं अकम्मजूमगाणं अंतरदीवगाणं आगियाणं मिन्न-
कखुं सरीरा एणावप्सा जवंतीति मस्वायं ॥ १९ ॥

(अथापर पुरस्वाय) मिन्यादि। अज्ञानतरमेव तु पुरा पूर्वमार्या
त तद्यथा आर्याणामनार्याणां च कर्मसमिजाऽकर्मसमिजादीनां
मनुष्याणां नानाविधयोनिकानां स्वरूपं द्रष्टव्यमाणनीत्या ममा
स्यात तेषां च स्त्रीनपुंसकान्दजिघानां । यथागीजेनेति । यत्रम्य
धीज तत्र त्रिया स्वधि शोणित पुन्यस्य च शुक्रपतदभयमन्य-
विद्यन्त शुक्राधिक मन्मनुष्यस्य शोणितान्द्रिक त्रियास्तस्-

मनानुसङ्गस्य कारणानां प्रतिपद्यते । तथा यथावकाशेनेति । योऽर्थस्यावकाशो मातुरुदरकुड्यादिकस्तत्रापि किञ्च वामा स्त्रियादङ्गिणा कुङ्कि. पुरुषस्योभयाश्रित. पंढ इति । अत्र चाविध्वस्ता योनिगविव्वस्त यीजमिति चत्वारो भंगा तत्राप्याद्य एव भंगक उत्पत्तेरवकाशो न शेषेण त्रिष्विति । अत्र च स्त्रीपुंसयोर्वेदो द्ये सति पूर्वकर्मनिवर्तितायां योनौ मैयुनप्रत्यायिको रताभिद्धा पौदयजनितोऽधिकारणयोररणिकाष्टयोरिव सयोग. समुत्पद्यते तन्मयेऽंगं च तच्चक्रगोणिते समुपादाय तत्रोत्पित्सवो जंतव स्तैजसकार्माणान्यां शरीरान्यां कर्मरज्जुसदानितास्तत्रोत्पद्यंते ते च प्रथममुभयोरपि स्नेहमाचिन्वत्यविध्वस्तायां योनौ सत्यामिति । विध्वस्यते तु योनि. “पचपंचाशिका नारी सतसतति. पुरुष इति” तथा द्वादश मुहुर्त्तानि यावच्चक्रशोणिते अविध्वस्तयोनिं जवतस्तत ऊर्ध्वं ध्वंसमुपगच्छत इति । तत्र जीवा उजयोरपि स्नेहमाहार्यं स्वकर्मविपाकेन यथा स्व स्त्रीपुत्रपुंसकभावेन । (विशदंतिचि) वर्तते समुत्पद्यंत इति यावत् । तदुत्तरकाक्षं च स्त्रीकुक्षौ प्रकृष्टा. सन्त स्त्रिया हारितस्याहारस्य निर्यास स्नेहमाददति तच्छेहेन च तेषां जतूनां क्रमोपचयादनेन क्रमेण निरपत्तिरुपजायते (सत्ताहं कवद्वं होऽसत्ताहदोऽवुद्युय) इत्यादि तदेवमेनेन क्रमेण तदेकदेशेन वा मातुराहारमोजसा मिश्रेण वा दोमजिर्वाणुपूर्वेणाहारयति यथाक्रममानुपूर्व्येण वृद्धिमुपागता. सतो गर्भपरिपाकं गर्भनिष्पत्तिमनुप्रपन्नस्ततो मातु कायादजनिवर्त्तमाना पृथग्भवत. सतस्तद्योनेर्निर्गच्छति । ते च तथाविधकर्मोदयादात्मन स्त्रीभावमप्येकदा जनयंत्युत्पाद्यत्यपरे केचन पुभाव नपुंसकभाव च । इदमुक्तं जवति । स्त्रीपुनपुंसकभाव प्राणिनां स्वकृतकर्म निवर्तितो भवति न पुनर्यो यादृगिह जवे सोमुऽपिमेव तादृगेवेति । ते च तदद्वर्जानवाद्यका सत पूर्वभवाच्यासादाहाराजिज्ञापिणो भवति मातु स्तन्यमाहारयति तदाहारेण चानुपूर्व्येण च वृद्धाम्तुत्तरकाक्षं नवनीतदध्योदनादिक यावत्कुल्माषान् चुंजने तथाहारवेनोपगतारुखसान् स्थावरंश्च प्राणिनस्ते जीवा आहारयति तथा नानाविधपृथिवीशरीरं लवणादिकं सचेतनं याहारयति तच्चाहारितमात्मसात्कृतं सारूप्यमादादितं मन् रमात्सृष्टमासभेदोऽस्थिमज्जाशुक्राणि धातव इति मन्धा व्यवस्थापर्यन्तपरार्ण्यापि तेषां नानाविधमनुष्याणां शरीराणि नानावर्णान्याविनेवति । ते च तद्योनिकत्वात्तदाधारचूतानि नानावर्णानि शरीराण्याहारयतीत्येवमाख्यातमिति ॥ ११ ॥ सूत्र० श्रु १ अ ३ ।

निर्यग्जवचराणाम् ।

परतारङ्गव्युत्क्रांतजमनुष्या प्रतिपादितास्तदनंतरं संसृष्टं नजानामवमग्नाश्चोत्तरत्र प्रतिपादयिष्यामि । साप्रत निर्यग्भौनिकास्तत्रापि जवचराणुद्विज्याह ।

अहारां पुंस्त्रयायं णाणाविहाणं जज्ञचराणं पंचिदिय-निश्चिखजोणियाणं । तज्ज्ञा । मच्छाणं जाव सुममाराणं तेसि च णं अहाराणीणं अहारागामेणं इत्यीए पुरिमम्म य कम्पकरा तद्रेव जाव नना एगदेमेणं ओयमाहारंति आणुपुञ्जेणं बुद्धा पञ्चिपागमाण्विन्ना नना कायाओ अज्जिनिवट्टमाणा अंरं वेगया जणयंति पोयंवेगया जण-यंति मे अंरं उच्चिज्जमाणे इत्थि वेगया जणयंति पुग्मिं वेगया जणयति नपुंसगं वेगया जणयंतिने जीवा

रुहरा समाणा आजसिणेहमाहारंति आणुपुञ्जेणं बुद्धा वणस्सनिकायं तसथावरे य पाणे ते जीवा आहारंति । पुढवीसरीरं जाव संतं अवरे विय णं तेसि नानाविहाणं जलचरपंचिदियतिरिखजोणियाणं मच्छाणं सुसुमाराणं सरीरा णाणावष्ठा जाव मक्खायं ॥ ११ ॥

अथानंतरमेतच्छ्रयमाणं पूर्वमाख्यातं । तद्यथा । नानाविधजःचरपचेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां सवधिनः कांश्चित्स्वनामग्राहमाह । तद्यथा । (मच्छाणं जाव सुसुमाराण) मित्यादि तेषां मत्स्यकच्छपमकरग्राहसुसुमारादीनां यस्य यथा यद्वीज तेन तथा यथावकाशेन यो यस्योदरादाववकाशस्तेन स्त्रिया. पुरुषस्य च स्वकर्मनिवर्तितायां योनावुत्पद्यंते ते च तत्रामिव्यक्ता मातुराहारेण वृद्धिमुपगताः स्त्रीपुनपुंसकानामन्यतमेनोत्पद्यते । ते च जीवा जलचरा गर्भाद्व्युत्क्रांता सतस्तदनतरं यावद्गृह्यंति लघवस्तावदपस्नेहमपकायमेवाहारयति आनुपूर्व्येण च वृद्धा सतो वनस्पतिकाय तथापरंश्चत्रसांस्थावरांश्चाहारयति यावत्पचेन्द्रियानप्याहारयति तथाचोक्तं “ अस्ति मत्स्यस्तिमिर्नाम शतयोजनविस्तरः । तिमिगिद्विगिद्वोऽप्यस्ति तज्जिद्वोऽप्यस्ति राघव. ” तथा ते जीवा. पृथिवीशरीरं कर्दमस्वरूपं क्रमेण वृद्धिमुपगताः संत आहारयति तच्चाहारितं समानरूपीकृतमात्मसात्परिणामयंति शेषं सुगमं यावत्कर्मोपगता भवतीत्येवमाख्यात ॥ ११ ॥

अहारां पुंस्त्रयायं णाणाविहाणं चउप्पयथद्वयरपंचिदि यतिरिखजोणियाणं एगरवुराणं दुखुराणं गंभीपदाणं सण-प्पयाणं ते सिं चणं अहाराणीणं अहारागामेणं इत्थिपुरिस-स्स यकम्म जाव मेहुणवत्तिए णामं संजोगे समुपज्जई तेदु-हओसिणेहं संचिणंति तत्थणं जीवा इत्थिचाए पुरिसचाए जाव विउट्टंति ते जीवा माउओयं पिउभुक्कं एवं जहा मणुस्साणं इत्थि वि वेगया जणयंति पुरिसंपिनपुसंग पि ते जीवा रुहरा समाणा माउ कवीरं सपि आहारंति आणुपुञ्जेणं बुद्धा वणस्ससङ्कायं तसथावरेय पाणे ते जीवा आहारंति पुढवीसरीरं जाव संतं अवरे विय णं तेसि णाणाविहाणं चउप्पययद्वयरपंचिदियतिरिखजोणियाणं एगरवुराणं जाव सणप्पयाणं सरीरा णाणावष्ठा जाव मक्खायं ॥ १३ ॥

टी० अथापरमेतदाख्यातं नानाविधानां चतुष्पदानां तद्यथा । एकवुराणामित्यश्वखुरादीनां, तथा द्विखुराणां, गोमहिष्यादीनां तथा गभीपदानां इस्तिगरुकादीनां, तथा सनखानां सिंह्या-घ्रादीनां, यथावीजेन यथावकाशेन सकञ्चपर्याप्तमवाप्योत्पद्यते तयोत्पन्ना सतस्तदनंतरं मातु स्तन्यमाहारयतीति । क्रमेण च वृद्धिमुपगता संतोऽपरेषामपि शरीरमाहारयति । शेषं सु-गमं यावत्कर्मोपगता भवतीति ॥ १३ ॥

साम्प्रतमुग् परिस्पर्णुद्विज्याह ।

अहारां पुंस्त्रयायं णाणाविहाणं उरपरिसप्पयद्वयरपंचिदिय निश्चिखजोणियाणं तेसि चणं तं जहा अहीणं अयगराणं अ साज्जियाणं महोरगाणं नेमिचणं अहाराणीणं अहारागामे णं

इत्थीए पुरिस जाव एत्य णं मेहुणं एयं तं चैव नाणत्तं
तेसिं च णे अंरं वेगइया जणयंति पोयं वेगइया जण-
यंति से अंरं उब्बिज्जमाणे इत्थि वेगइया जणयंति पुरिसं
पि एणुंसं पि ते जीवा रुहरा समाणा वाजकायमा
हारेतिं आणुपुव्वेणं बुद्धा वणस्सइकायं तमथावरपाणे ते
जीवा आहारंति पुढवि सरीरं जाव संतं अवरं वि य णं तेसिं
णाणाविहाणं उरपरिसप्पथद्वयरतिरिक्खा पंचिदियअ-
हीणं जाव महोरगाणं सरीरा णाणावस्सा णाणागंधा जाव-
मक्खायं ॥ २४ ॥

टी नानाविधानां बहुप्रकारणामुरसा ये प्रसर्पति तेषां । तद्यथा
अहीनामजगराणामाशाक्षिकानां महोरगाण यथावकाशेन
यथाबीजत्वेन चोत्पत्त्यां रुजत्वेन पोतजत्वेन वा गर्भाभिर्गच्छ-
तीति ते च निर्गता मातुरुष्माण वायु चाहारयंति तेषां जाति
प्रत्ययेन तेनैवाहारेण कीरादिनैव वृद्धिरुपजायते । शेष सुगम
यावदाख्यातमिति ॥

सांप्रतं ह्यजपरिसर्पानुद्दिश्याह ॥

अहावरं पुरक्खायं णाणाविहाणं जुयपरिसप्पथद्वयरपं
चिदियतिरिक्खजोणियाणं तं जहा । गोहाणं नउ-
द्वानं सिंहाणं सरदाणं सद्धानं सरघाणं खराणं धर-
कोइय्याणं विस्सजराणं मुमगाणं मंगुसाणं पयडाइ-
याणं विराइय्याणं जोहाणं चउप्पाइयाणं तेसिं च णं
अहावीएणं अहावगासेणं इत्थीए पुरिसस्स य जहा
उरपरिसप्पाणं तहा जाणियव्वं जाव सारुविकरं संतं
अवरं वि य णं तेसिं णाणाविहाणं जुयपरिसप्पपंचिदि
ययद्वयरतिरिक्खाणं तं गाहाणं जाव मक्खायं ॥ २५ ॥

टी० नानाविधान्यां नृजाज्या ये परिसर्पति तेषां । तद्यथा ।
गोधानकुवादीनां स्वकर्मोपात्तेन यथाबीजेन यथावकाशेन
चोत्पत्तिर्भवति । ते चामुजत्वेन पोतजत्वेन चोत्पन्नास्तदनंतर मा-
तुरुष्मणा वायुना वाहारितेन वृद्धिमुपयाति शेष सुगम यावदा-
ख्यातमिति ॥

सांप्रतं खेचरानुद्दिश्याह ॥

अहावरं पुरक्खायं णाणाविहाणं खहचरपंचिदियतिरि
क्खजोणियाणं तं जहा चम्मपक्खीणं दोमपक्खीणं समु-
ग्गपक्खीणं विततपक्खीणं तेसिं च णं अहावीएणं
अहावगासेणं इत्थीए जहा उरपरिसप्पाणं नाणत्तं ते
जीवा रुहरा समाणा माउगात्तसिणेहमाहारंति आनु-
पुव्वेणं बुद्धा वणस्सतिकायं तसथावरे य पाणे ते जीवा
आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरं वि य णं तेसिं
णाणाविहाणं खहचरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं चम्म-
पक्खीणं जावमक्खायं ॥ २६ ॥

नानाविधानां खेचराणामुत्पत्तिरेव छष्ट्या यथा चर्मपक्किणा
चर्मकीटवज्जुव्रीप्रभृतीनां तथा दोमपक्किणां सारसराजहस-
काकवकादीनां समुद्रपक्किचिततपक्किणां घृष्टिर्गोपवर्तिनामेतेषां
यथाबीजेन यथावकाशेन चोत्पन्नानामाहारक्रियैवमुपजायते ।

तद्यथा । सा पक्किणी तदंरुक् पक्काज्यामावृत्य तावत्तिष्ठति
यावत्तदंरुक् तदुष्मणा हारितेन वृद्धिमुपगतं सत् कव्वदावस्सां
परित्यज्य घृष्टादिकानव्यवान् परिसमापय्य भेदमुपयाति
तदुत्तरकावमापि मात्रोपनीतेनाहारेण वृद्धिमुपयाति शेष
प्राग्वत् ॥ २६ ॥

विकवेन्द्रियाणाम् ।

व्याख्याताः पंचेन्द्रिया मनुष्यास्तिर्यञ्चश्च तेषां चाहारो देहा ।
आभोगनिवर्तिताऽनाभोगनिवर्तितश्च तत्रानाभोगनिवर्तित ।
प्रतिक्षणज्ञाव्याभोगनिवर्तितस्तु यथास्व कुठेदनीयोदय-
नावीति ।

सांप्रतं विकवेन्द्रियानुद्दिश्याह ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिथा सचा णाणाविहजोणिया
णाणाविहसंजवा णाणाविहवुक्कमा तज्जोणिया तस्मंजवा
तदुवुक्कमा कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तत्थ बुक्कमा णाणा-
विहाणं तसथावराणं पोग्गद्वानं सरीरेसु वा मच्चित्तं
वा अचित्तं वा अणुसुयत्ताए विउदंति ते जीवा तेमिं
णाणाविहाणं तसथावराणं णाणाणं सिणेहमाहारंति ते
जीवा आहारंति पुढवीसरीरं जाव संतं अवरं वि य णं
तेसिं तसथावराणोणियाणं अणुसुयगाणं सरीरा णाणाव-
स्सा जाव मक्खायं ॥ २७ ॥

(अहावरमित्यादि) अथानतरमेतदाख्यातमिहास्मिन् संसारे
एके केचन तथाविधकर्मोदयवर्तिनः सत्वाः प्राणिनो नानावि-
धयोगिकाः कर्मनिदानेन स्वकृतकर्मण उपादानचूलेन तत्रो-
त्पत्तिस्थाने उपकर्म्यागत्य नानाविधत्रसस्थावराणां शरीरेषु
अचित्तेषु सचित्तेषु वा (अणुसुयत्ताए) अपरशरीरा-
श्रिततया परनिश्रया विवर्तते समुत्पद्यते इति यावत् ते च जीवा
विकवेन्द्रियाः सचित्तेषु मनुष्यादिशरीरेषु यूकाद्विज्ञादिकत्वेनो-
त्पद्यते । तथा तत्परिचुज्यमानेषु मचकादिष्वचित्तेषु मत्कुणत्वे
नाविर्भवति तथाऽचित्तीभूतेषु मनुष्यादिशरीरेषु विकवेन्द्रि-
यशरीरेषु वा ते जीवाः अनुसुयत्त्वेन परनिश्रयाः कर्म्यादित्वेनो-
त्पद्यते । अपरे तु सचित्ते तेज कायादौ मूषिकादित्वेनोत्पद्यते
यत्र चाग्निस्तत्र वायुरित्यनस्तदुद्भवः अपि छष्ट्याः तथा पृ-
थिवीमनुश्रिय कुंयुपिपीडिकादयो च शंटावृष्मणा सस्वेदजा
जायते तथोदके पूतरका मोल्लणकज्रमरिकाच्छेदनकादयः स-
मुत्पद्यते तथा वनस्पतिकार्ये पनकज्रमरादयो जायते तदेव
ते जीवास्तानि स्वयंनिशरीराणाहारयति इत्येवमाख्यातमिति ।

सांप्रतं पंचेन्द्रियमूत्रपुरीषोद्भवानसुमत प्रतिपादयितुमाह
एवं दुरूवसंजवत्ताए ॥ २८ ॥

एवमिति पूर्वोक्तपरामर्शः । यथा सचित्ताचित्तशरीरनिश्रया
विकवेन्द्रियाः समुत्पद्यते तथा तन्मभवेषु मूत्रपुरीषवातादिषु
अपरे जतवो छष्ट विरूप रूप येषां क्रम्यादीनां ते दुरूपास्त-
त्समवत्त्वेन तज्ञात्वेनोत्पद्यते ते च तत्र विष्टादौ देहाभिर्गते-
ऽनिर्गते वा समुत्पद्यमाना उत्पन्नाश्च तदेव विष्टादिक स्वयो-
निचूतमाहारयति । शेष प्राग्वत् ॥ २८ ॥

एवं खुरदुगत्ताए ॥ २९ ॥

सांप्रतं सचित्तशरीराश्रयान् जतून् प्रतिपादयितुमाह (पत्र
खुरदुगुत्ताए इत्यादि) एवमिति यथा मूत्रपुरीषादावुत्पादस्तया
तिर्यंरुशरीरेषु । खुरदुगत्ताए च । चर्मकीटवया समुत्पद्यते ।

इदमुक्तं भवति जीवनामेव गोमहिष्यादीनां चर्मणोतः प्राणितः समुच्छ्रयते ते च तन्मांसचर्मणी भक्षयति भक्षयंतश्च चर्मणां विवराणि विद्वदिति गच्छन्नेषु विवरेषु निष्टंनस्नदेव शोणितमाहारयति । तथा अचित्तगवादिशरीरेऽपि तथा सचित्ताचित्तवनस्पतिशरीरेऽपि धुणकीटकाः समुच्छ्रयते ते च तत्र संमुञ्जतस्तच्छरीरमाहारयन्तीति ॥ ३९ ॥

साम्प्रतमप्यायं प्रतिपादयिषुस्तत्कारणदृष्टवातप्रतिपादनपूर्वकं प्रतिपादयन्तीत्याह ॥

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया मत्ता एणाविहजोणिया जाव कम्मणियाणेणं तत्त बुक्कमा एणाविहाणं तस यावराणं पाणाणं सरीरेषु सचित्तसु वा अचित्तसु वा तं सरीराणं वायवं मिच्छं वा वायमंगहियं वा वायं परिगहियं उट्ट वाणसु उट्टनागी जवति अहेवाणसु अहेजागी जवति तिरियंवाणसु तिरियंजागी जवति तं जइ ओमाहिमए महियाकरए हरतणए सुच्छादए ते जीवा तेसि पाणाविहाणं तमयावराणं पाणाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरं वि य णं तेसि तसयावरजोणियाणं ओसाणं जाव सुच्छोदगाणं सरीरा पाणावष्ठा जाव मक्खायं ॥ ३० ॥

(अहावरमित्यादि) अथानन्तरमेतदुच्यमाणं पुरा पूर्वमाख्यात इहास्मिन् जगन्त्येके सत्त्वास्तथाविधकर्मोदया नानाविधयो निष्ठाः सन्तो यावत्कर्मनिदानेन तत्र तस्मिन्वातयोनिके ऽक्ये व्युत्क्रम्यागल्य नानाविधानां बहुप्रकाराणां व्रसानां दूर्ध्वप्रभृतीनां स्यावराणां च हरितत्रयणादीनां प्राणिनां सचित्ताचित्तजेटभिन्नेषु शरीरेषु तदप्यायशरीरं वातयोनिकत्वात्प्यायस्य वायुनोपादानकारणवृत्तेन मस्यक संसिद्धं निष्पादितं तथा वानेनेव मस्यगृहीतमन्नपटञ्जंतरनिवृत्तं तथा वातेनान्यांन्यानुगतनान्यपरिगतं तथोर्ध्वगनेषु वातपृथ्वभागी भवत्यप्यकार्यो गगनगनवातवशाद्विचि संमुञ्जते जत्र तथाप्रस्तावनेषु तदशास्त्रव्ययोजानान्यवक्य पयं तिर्यगनेषु निर्धमभागी जयन्यप्याय । इदमुक्तं भवति । वातयोनिकत्वात्प्यायस्य यत्र यत्रासौ तथाविधशरीरणासपरिगतो जवति तत्र तत्र तन्कार्यं नूत जत्रमपि संमुञ्जते । तस्य चाभिधानपूर्वकं भेदं दर्शयितुमाह । तत्रथा (ओसत्ति) अरथ्याय (दिमयेनि) जिशिराट्टे वातेरिता दिमकणा । निहिका धूमिका । करका प्रतीता (हरतणुयत्ति) नृजाप्रपवस्थिता जत्रविट्टव दूडेडक प्रतीतमिति । इहास्मिन्पुट्टकप्रस्तावे एके सत्त्वास्त्रोत्पद्यन्ते स्वरकर्मवशास्तत्प्रोत्पन्नस्ते जीवास्तेषां नानाविधानां व्रमस्यावराणां स्त्रोत्पत्त्यावराणानां स्तेहमाहारयति ते जीवास्तच्छरीरमाहारयति अनाहारकान जवतीत्यर्थे शेषसुगमयावदन्तदप्यातमिति ३० ॥ तदेवं वातयोनिकमप्याय प्रदृश्याधुनाऽप्यायसमवमेवाप्याय दर्शयितुमाह ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया मत्ता उदगजोणिया उदगमंजवा जाव कम्मणियाणेणं तत्त बुक्कमा तसयावरजोणिसु उदणसु उदगत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसि तसयावरजोणियाणं उदगाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरं वि य णं तेसि-

तसयावरजोणियाणं उदगाणं सरीरा पाणावष्ठा जाव मक्खायं ॥ ३१ ॥

अथापरमाख्यातमिहास्मिन् जगति उदकाधिकारे वा एके सत्त्वास्तथाविधकर्मोदयात्तत्रोत्पन्नसत्त्वावरशरीराधारमुदकं योनिरूपत्तिस्थानं येषां ते तथा तथोदकसत्त्वा यावत्कर्मनिदानेन तत्रोत्पन्नसत्त्वावरसत्त्वावरयोनिकेषु उदकेष्वपरोदकतया विवर्तते समुत्पद्यते ते चोदकजीवास्तेषां व्रसस्थावरयोनिकानामुदकानां स्तेहमाहारयन्त्यन्यान्यपि पृथिव्यादिशरीराण्याहारयति । तच्च पृथिव्यादिशरीरमाहारितं सत्त्वा सारूप्यमानीयात्मसत्त्वाप्रकृत्यपराण्यपि तत्र व्रसस्थावरशरीराणि निवर्तते तेषां चोदकयोनिकानामुदकानां नानाविधानां शरीराणि निवर्तन्ते इत्येतदाख्यातम् ॥ ३१ ॥

तदेव व्रसस्थावरसंभवमुदकयोनित्वेन प्रदर्श्याऽधुना निर्विशेषणमप्यायसंभवमेवाप्यायं दर्शयितुमाह ।

अहावरं पुरक्खायं इहे गतिया सत्ता उदगजोणियाणं जाव कम्मणियाणेणं तत्त बुक्कमा उदगजोणिसु उदणसु उदगत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसि उदगजोणियाणं जीवाणं उदगाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरं वि य णं जीवाणं उदगजोणियाणं उदगाणं सरीरा पाणावष्ठा जाव मक्खायं ॥ ३२ ॥

(अहावरमित्यादि) अथापरमाख्यातमिहास्मिन् जगत्पुदकाधिकारे वा एके सत्त्वास्त्रकर्मोदयात्पुदकयोनिरूपत्तयेते ते च तेषामुदकसंभवानामुदकजीवानामात्माधारभूतानां शरीरमाहारयन्ति शेष सुगमं । यावदाख्यातमिति ॥ ३२ ॥

साम्प्रतमुदकाधारानपरान् पृतरकादिकांस्त्रसान् दर्शयितुमाह ।

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता उदगजोणियाणं जाव कम्मणियाणेणं तत्त बुक्कमा उदगजोणिसु उदणसु तसपाणत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसि उदगजोणियाणं उदगाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरं वि य णं तेसि उदगजोणियाणं तसपाणाणं सरीरा पाणावष्ठा जाव मक्खायं ॥ ३३ ॥

(अहावरमित्यादि) अथापरमेतदाख्यातमिहैके सत्त्वा उदकयोनिसु चोदकेषु व्रसप्राणितया पृतरकादित्वेन विवर्तन्ते समुत्पद्यन्ते ते चोत्पद्यमाना समुत्पन्नाश्च तेषामुदकयोनीनामुदकानां स्तेहमाहारयति शेष सुगम यावदाख्यातमिति ॥ ३३ ॥

साम्प्रत तेजस्कायमहिष्याह ॥

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता एणाविहजोणिया जाव कम्मणियाणेणं तत्त बुक्कमा एणाविहाणं तमयावराणं पाणाणं सरीरेषु सचित्तसु वा अचित्तसु वा अणिकायत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसि पाणाविहाणं तमयावराणं पाणाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरं वि य णं तेसि तसयावरजोणियाणं अगणीणं सरीरा पाणावष्ठा जाव मक्खायं मेवा निष्ठा आज्ञावशा उदगाणं ॥ ३४ ॥

(अहावरमित्यादि) अथैतदपरमाख्यात इहास्मिन् ससारे एके केचन सत्त्वा. प्राणिनस्तथाविधकर्मोदयवर्तिनो नानाविधयोनय. प्राक् सन्तः पूर्वजन्मनि तथाविध कर्मोपादाय तत्कर्मनिदानेन नानाविधानां प्रसस्यावराणां प्राणिनां सच्चित्तैश्चचित्तेषु शरीरेषु चाभित्वेन विवर्तन्ते प्रादुर्भवति । तथाहि । पञ्चद्वियतिरश्त्रां दत्तिमहिपादीनां परस्पर युष्ठावसरे विषाणसघर्षे साति अग्नि-रुत्तिष्ठते एवमचित्तेष्वपि तदस्त्रिसघर्षादग्नेरुत्थान तथा र्छि-द्रियादिशरीरेष्वपि यथासभवमायोजनीय तथा स्थावरेष्वपि वनस्पत्युपजादिषु सच्चित्ताचित्तेष्वग्निजीवा. समुत्पद्यते ते चाग्निजीवास्तत्रोत्पन्नास्तेषां नानाविधानां प्रसस्थावराणां स्नेहमाहारयति । शेष सुगम यावद्भवन्तीत्येवमारख्यात । अपरे त्रयोऽप्याद्यापका. प्राग्बद्धृष्ट्या इति ।

साम्प्रत वायुकायमुद्दिश्यह ॥

अहावरपुरक्खायं इहेगतिया सत्ता णाणाविहजोणि-याणं जाव कम्मनियाणेणं तत्तु बुक्कमा णाणाविहाणं तस-थावराणं पाणाणं शरीरेसु सच्चित्तेसु वा अचित्तेसु वा वाउ-कायत्ताए विउदंति जहा अगणीणं तहा जाणियन्वा च-त्तारि गमा ॥ ३५ ॥

अथापरमेतदाख्यातमित्याद्यन्विकायागमेन व्याख्येयम् । सा-म्प्रतमशेषजीवाधार पृथिवीकायमधिष्ठत्याह ॥

अहावरं पुरक्खायं इहेगतिया सत्ता णाणाविहजोणि-याणं । जाव कम्मनियाणेणं तत्तु बुक्कमा णाणाविहाणं तस-थावराणं पाणाणं शरीरेसु सच्चित्तेसु वा अचित्तेसु वा पुढ-वित्ताए सक्करत्ताए वादुयत्ताए इमाओ गाहाओ अणु-गंतव्वाओ पुढवी य सक्करा वा लुयाय उवत्ते सिद्धा य दोणुसे । अयत उय तंव सीसग रूप सुवत्से य वत्सेय ? हरि-यात्ते हिं गुत्तए मणोसिद्धा सामगंजणपवात्ते । अन्नपरुल प्पवात्तु य वायरकाए मणिविहाणा २ गोमेज्जए य रूयए अंके फद्धिहिय दोहियक्खे य । मरगयममारगत्ते चूयमो-यग इंदणीत्ते य ३ चंदण गेरूयहंसगव्जे पुलए सोगांधिए य वोक्खे । चंदप्पज्वेरुत्तिए जत्तकंते सूरकंते य ४ एयाओ एएसु जाणियन्वा एओ गाहाओ जाव सूरकंताए विउदंति ते जीवा तेसिं णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सिणेह माहारंति ते जीवा आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरे वि य णं तेसिं तसथावरजोणियाणं पुढवीणं जाव सूरकंताणं मरीरा णाणावएणा जाव मक्खायं सेसं तिणिए आद्यवगा जहा उदगाणं ॥ ३६ ॥

अथापरमेतत्पूर्वमाख्यात इहैके सत्त्वा. पृथ्वी नानाविध योनिका स्वकृतकर्मवशा नानाविधप्रसस्थावराणा शरीरेषु पृथिवीत्वेनोत्पद्यन्ते । तद्यथा । सर्पेशिरस्सु मणय , करिदंतेषु मौक्तिकानि, स्थावरेष्वपि वेणवादिषु तान्येवेति । एवमचित्ते पूषादिषु लक्षणभावेनोत्पद्यन्ते । तदेव पृथिवीकायिका नाना विधासु पृथिवीषु शर्करावातुकोपत्तशीताल्लवणादिभावेन तथा गोमेदकादिरत्नभावेन च चाद्रमणिविधानतया समुत्प-द्यन्ते । शेष सुगमं । यावन्नत्वारो ऽप्याद्यापका उदकागमेन नत्त्या जने ॥ ३६ ॥

साम्प्रतं सर्वोपमहारद्वारेण सर्वजीवान् सामान्यतो विज-णिपुराह ।

अहावरं पुरक्खायं सव्वे पाणा सव्वे जूता सव्वे जीवा सव्वे सत्ता णाणाविहजोणिया णाणाविहसंजवा णाणा विहवुक्कमा शरीरजोणिया शरीरसंजवा शरीरवुक्कमा शरीराहारा कम्मोवगा कम्मनियाणा कम्मगतीया कम्म-ट्टिड्या कम्मणा चेव विप्परिया समुवेति ॥ ३७ ॥

(अहावरमित्यादि) अथापरमेतदाख्यात । तद्यथा । सर्वे प्राणा प्राणिनो ऽत्र च प्राणि जूतजीवसन्त्वशब्दाः पर्यायत्वेन दृष्टव्याः । कथंचिद्देह चाश्रित्य व्याख्येया । ते च नानाविध-योनिका भवतो नानाविधासु योनिपृत्पद्यन्ते नारकतिर्यग्गरा-मराणां परस्परगमनसमवात्ते च यत्र यत्रोत्पद्यन्ते तत्तच्छ-रीराण्याहारयन्ति तदाहारवन्तश्च तत्रागुप्ताश्रवहारतया कर्म-वशाग नारकतिर्यङ्गरामरगतिषु जघन्यमध्यमोत्कृष्टस्थितयो जवति । अनेनेदमुक्त भवति । यो यादृगिह भवे स तादृगेवा-मुत्वापि जवतीत्येतन्निरस्त जवति । अपितु कर्मापगा कर्मनि-दाना कर्मायत्तगतयो जवन्ति । तथा तेनैव कर्मणा सुखवि-प्सवो ऽपि तद्विपर्यास दु खमुपगच्छतीति ॥ ३७ ॥

साम्प्रतमध्ययनार्थमुपसजिघृक्षुराह ॥

से एवमायाणहसे एवमायाणित्ता आहारगुत्ते सहिए समिए सयाजए च्चिंमि ॥ धियगुय क्वंधस्स आहारप रिष्सा णाम त्थयमज्जयणं मम्मत्तम् ॥

यदेतन्मथादित' प्रनृत्युक्त । तद्यथा । यो यत्रोत्पद्यते स तच्छ-रीराहारको भवति आहारगुत्तश्च कर्मादत्ते कर्मणा च नानाविधासु योनिषु अरहृष्टघटांन्यायेन पौन पुन्येन पर्यट-तीत्येवमाजानीत यूय एतच्छिपर्यास दु खमुपगच्छतीति । एतत्परिज्ञाय च सदसच्चिक्क्याहारगुत्त पञ्चभिस्समितिमि-स्समितो यदि वा सम्यक् ज्ञानादिके मार्गे एतो गत समि-तस्तथा सह हितेन वर्तते सहित सन् सदा सर्वकाय याव दुच्छ्वास तावद्यनेत तत्सयमानुष्ठाने प्रयत्नवान् भवेदिति । अति परिसमाह्वयं ब्रवीमीति पूर्ववत् । गतोऽनुगम साम्प्रतं नया-स्ते च प्राग्बद्धृष्ट्या ॥ ३८ ॥ समासमाहारपरिज्ञाय तृतीयम-ध्ययनम् ॥ ३८ ॥

आहारस्य विक्र ॥

उहिं दिसाहिं जीवाणं आहारे पवत्तड ।

तंजहा पाईणाए जाव अहाए ॥ स्था० ग० ६ ।

आहार. प्रतीत सोऽपि पट्टस्त्रेव दिक्क णन्दव्यवस्थितप्रदे-शावगाढपुद्गलानामेव जीवेन स्पर्शनात्स्पर्शानामेवाहरणात् । स्था० टी० ॥ जीवा० प्र० १ ॥ स च देगत' सर्वतश्च ।

दोहिं उणेहिं आया आहारं देसेण वि सव्वेण वि ।

आहाग्यति देशेन मुखमात्रेण सर्वेण ओज आहागपेक्कया आहारमेव परिणमयति परिणामयति अन्नगमत्रिनागेन भक्ता श्रयदेशस्य प्तीहादिना रत्तव्यात् देशतोऽप्यत्रा सर्वत । स्या० ग० १ टी० ॥

चतुर्गतिषु आहार ॥

णंइयाणं चउच्चिहे आहारे पवत्ते तज्जा ।

इंगाओणेमे मुम्मगेवमे मीयत्ते हिममीयत्ते ॥

नारकानाहारनो निरूपयन्नाह । नेरड्याणमित्यादि । व्यक्तं
केवलं अगारोपम. अल्पकावदाहत्वान्मुर्मुरोपम. स्थिरतरदा-
हन्वाञ्जीतवः शतवेदनोत्पादकत्वात् हिमशीतज्ञोऽत्यन्तशी
तज्ञोऽन्यतशीतवेदनोत्पादकत्वात् अधोऽथ इति क्रम इति ॥
स्था० ग० ४ ।

तिरिक्त्वजोणियाणं चञ्चिहे आहारे पं. तं. कंकोवमे
विज्ञावमे पाणमंमोवमे पुत्तमंसोवमे । मणुस्माणं चञ-
चिहे आहारे पं. तं. असणे जाव साड्मे । देवाणं चञ-
चिहे आहारे पं तं वसमंते गंधमंते रसमंते फासमंते ॥

तिरिक्त्वजोणियाणमित्यादि । व्यक्तज्ञवरं कंकः पङ्क्तिशिपे
स्तस्याहारेणोपमा यत्र स मव्यमपट्टहोपात्कङ्कोपम. । अय-
मर्थो यथा हि ककस्य दुर्जरोऽपि स्वरूपेणाहार सुखभक्ष्य-
सुखपरिणामश्च ज्ञवाति एवं यस्तिरञ्चां सुखभक्ष्यस्सुख-
परिणामश्च स कङ्कोपम इति । तथा विज्ञे प्रवेशञ्च्य विज्ञमेव-
तेनोपमा यत्र स तथा । विज्ञे हि अद्वय्यरसास्वाद्यं जटिति
यथा किञ्च किञ्चिप्रविशति एव यस्तेषां गदविज्ञे प्रविशति
स तथोच्यते । पाणो मातङ्गस्तन्मांसमस्पृश्यन्वेन जुगुप्सया
दुःखाद्यं स्यादेवं यस्तेषां दुःखाद्यस्स पाणमांसोपम. । पुत्र-
मांसन्तु स्नेहपरतया दुःखाद्यतर स्यादेवं यो दुःखाद्यतर-
स पुत्रमांसोपम क्रमेण चैते शुभसमा शुजाशुजतरा वेदित-
व्या. वर्णवानित्यादौ प्रशसायामतिशयन वा मतुरिति ।
स्था ग० ॥ ४ ॥ टी० ॥

आहारमविहत्य वक्तव्यार्थो ।

सचित्ताहारगृही केवति किंवा वि सव्वतो चैव ।

कतिजागं सव्वे खलु परिणामे चैव बोधव्वे ॥ १ ॥

एगिन्दियसरीगदि होमाहारे तद्वमणजक्खी ।

एतमिं तु पटाणं विजावणा होइ कायव्वा ॥ २ ॥

प्रथमोऽधिकारस्तचित्तपटापत्रकितस्म चैव (नेरड्याण
मते' किं सचित्ताहारा अचित्ताहारा) इत्यादि १ चिनीय
आहागार्थिन इति २ तृतीय. । (केवञ्चयत्ति) कियता कावेन
आहारार्थं. समुत्पद्यते इत्यादिरूप ३ । चतुर्थं किमाहार-
माहारयन्तीनि पटापत्रकित ४ । पञ्चमं सव्वत इति पटापत्र-
कितस्स चैव- (नेरड्याण सव्वतो परिणामन्तीत्यादि) । ५ ।
चैव शत्रस्समुत्पद्ये (कड्मगानि) गृहीतानां पुञ्जानां
कतिनागमाहारयन्तीत्येवमादि पट्टोऽधिकार' ६ तथा (सव्व
इति) यान्पुञ्जानाहारतया गृह्णन्ति तान्कि सव्वानपरिशो-
पात् आहारयन्ते उत सव्वानित्येवमुपत्रकित सममोऽधि-
कार ७ तथा अष्टमोऽधिकार परिणाम परिणामरूपो चो-
द्य सव्वेव (नेरड्याणमते ! जे पोगत्ते आहारत्ताण गिह्णति
नेण तेमि पुग्गात्ता कीसत्ताए जुज्जे २ परिणामन्तीत्यादि-)
रूप ८ नयमोऽर्थाधिकारः एकेन्द्रियादीनि शरीराणि सव्वेव-
(नेरड्याण मते' किं एगिन्दियसरीगदं । आहारंति जाव
परिन्दियसरीगदं आहारंति) इत्यादि ९ द्वाभ्यधिकारो
होमाहागे होमाहागवक्तव्यताम् १० । एकादशो मनोज-
द्विपत्रयताम् ११ । एतमिं तु इत्यादि । एतेषा
सामान्यतोऽन्तरमुद्दिष्टानां पटानामर्थाधिकारणां विभाजना
विन्मग्न प्रकाशना नाम भवति कर्तव्या । मूत्रकारवचनमंत-
प्रतिपादपत्र निचाराद्यनुष्ठानो यथादेवानिर्देश इति न्याया-
प्रथमाधिकार विज्ञापयति । प्रज्ञा० पट्ट० १८ । म० ग०
३ ॥

सचित्ताहारा ॥

नेरड्याणं जंते ! किं सचित्ताहारा अचित्ताहारा मीसा-
हारा ? गोयमा ! नो सचित्ताहारा अचित्ताहारा नो
मीसाहारा एवं असुरकुमारा जाव वेमाणिया । उराद्विय
सरीरा जाव मणुसा सचित्ताहारा वि अचित्ताहारा वि
मीसाहारा वि ॥

नैरयिका भदन्त ! किं सचित्ताहारा सचित्तमाहारयन्तीति
सचित्ताहारा' एवमचित्ताहारा मिश्राहारा इत्यादि भावनीय
जगवानाह- (गोयमेत्यादि) इह वैक्रियशरीरिणो वैक्रिय-
शरीरपरिपोषयोग्यान् पुञ्जानाहारयन्ति ते चाचित्ता एव
संजवंति न जीवपरिगृहीता इत्यचित्ताहारा नापि मिश्राहारा
एवमसुरकुमाराद्य. स्तनितकुमारपर्यवसाना भवनपतयो
व्यन्तरज्योतिष्का वैमानिकाश्च वेदितव्या. । औदारिकशरीरि
ण पुनरौदारिकशरीरपरिपोषयोग्यान्पुञ्जानाहारयन्ति ते च
पृथिवीकायिकादिपरिणामपरिणता इति ।

सचित्ताहारा मिश्राहारा अपि घटन्ते । तथाचाह ।
(उराद्वियसरीरी जाव मणुसा इत्यादि') औदारिकशरीरिण
पृथिवीकायिकेभ्यः आरज्य यावन्मनुष्या. । किमुक्तमज्वनि
पृथिव्यसेजोवायुवनस्पतिरूपा एकेन्द्रिया छित्रिचतु. पञ्चेन्द्रिया
मनुष्याश्च एते प्रत्येक सचित्ताहारा अपि अचित्ताहारा अपि
मिश्राहारा अपि वक्तव्या ॥ उक्त' प्रथमोऽधिकार ॥

सम्प्रति द्वितीयानष्टपर्यन्तान्सप्तधिकारान् चतुर्विंशतिद-
शकक्रमेण युगपदभिधित्सु प्रथमतो नैरयिकाणामभिदधति ।

नेरड्याणं जंते ! आहारद्वी ? हुंता आहारद्वी एरड्याणं
जंते ! केवइकावस्स आहारद्वे समुप्पज्जइ ? गोयमा !
एरड्याणं जुविहे आहारे पससत्ते । तं आचोगनिवत्ति-
एय अण्णोगनिवत्तिए य । तत्थ एं जे से अणा-
चोगनिवत्तिए से एं अणुसमयं अविरहिए आहारद्वे समु-
प्पज्जइ । तत्थ णं जे से आचोगनिवत्तिए से णं असंख-
ज्जसमए अंतो मुहुत्तिए आहारद्वे समुप्पज्जइ ॥

(नेरड्याणमित्यादि) नैरयिका णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त !
आहारार्थिनो नैरयिका इति यदि आहारार्थिनस्ततो भगवा-
नाह (इतेत्यादि) इतेत्यनुमतौ अनुमतमेतत् गौतम ! आहा
रार्थिनो नैरयिका इति यदि आहारार्थिनस्ततो जदन्त ! नैरयि-
का णमिति पूर्ववत् (केवइ कावस्सत्ति) प्राकृतत्वात् तृती-
यार्थे पट्टी । कियता कावेन आहारार्थं आहारद्वरूपेण प्रयोजन
आहागमित्ताप इति यावत्समुत्पद्यते-जगवानाह (गोयमे-
त्यादि) नैरयिकाणां द्विविधो द्विप्रकार आहारस्तद्यथा । आ-
भोगनिर्वर्तित आहारयामीनि षष्ठापूर्वनिर्मापित इति यावत् ।
नद्विपरीतोऽनाभोगनिर्वर्तित । आहारयामीति विशिष्टेच्छाम-
न्तरेण यो निष्पाद्यते प्रावृत्कावे प्रचुरतरसुत्राद्यभिव्यगशीत
पुञ्जाद्याहारयन्तोऽनाभोगनिर्वर्तित इति भाव । (तत्थण-
मित्यादि) तत्राभोगानाभोगनिर्वर्तितयोर्मध्ये योऽनाभोगनिर्व
र्तित आहार. (म्णमिति) पूर्ववत् अनुसमय प्रतिस-
मय २ समय २ इत्यर्थं । इत्यदीर्यकाज्ञापज्ञागस्याहारस्यैक
वारमपि ग्रहणे तावत् फाल्गुमनुसमयमज्जवति । तत आनव-
पर्यन्त नानत्यग्रहणप्रतिपादनार्थमाह । अविगहित आहारा
घंसन्मुत्पद्यते । अथवा सततप्रवृत्ते आहारार्थेऽपान्तवत्ते

सुखस्वदितन्यायेन कथञ्चिद्विरहे भावेऽपि दोके तद्गणनया अनुसमयमिति व्यवहार प्रवर्तते । ततोऽपान्तरात्रे विरहाभावप्रतिपादनार्थमित्युक्त । अनुसमयविरहितोऽनाभोगनिर्वर्तित आहारार्थः समुत्पद्यमान ओज आहारादिना प्रकारेणा वसेयः । (तत्थगमित्यादि) तत्राभोगानाभोगनिर्वर्तितयोर्मध्ये योऽसावनाभोगनिर्वर्तित आहारार्थः सोऽसख्येयसामाधिकोऽसख्येयैः सम्यैनिर्वर्तितम् । यथासख्येयसमयनिर्वर्तित तत् जघन्यपदेऽयन्तर्मुहूर्तिकम्भवति । न हीनमत आन्तर्मुहूर्तिक आहारार्थः समुत्पद्यते । किमुक्त भवति । अन्तर्मुहूर्तकाव यावत्प्रवर्तते न परतो नैरयिकाणां हि योऽसावाहारयामीत्यभिज्ञापः स परिगृहीताहारद्रव्यपरिणामेन यज्जनितमतितीव्रतर दुःख तद्भावाद्दन्तर्मुहूर्तान्निर्वर्तते । तत आन्तर्मुहूर्तिको नैरयिकाणामाहारार्थः (नैरयिकाणमित्यादि) नैरयिकाणामिति पूर्ववत् किञ्चिद्भावाहारयन्ति भगवान्द्रव्यादिभेदतस्तमाहारयन्तीति निरूपयितुकाम आह (गोयमेत्यादि) ॥

किमाहारमाहारयन्ति ॥

एरया एं जंते ! किमाहारमाहारंति ? गोयमा ! द्रव्यो अणंतपदेसियाइं खेत्तओ असंखेजपदेसोगाढा इं कावओ अन्नतरकावट्टितियाइं जावतो वन्नमंताइं गंधमंताइं रसमंताइं फासमंताइं जाइं जावओ वन्नमंताइं आहारंति ताइं किं एगवन्नाइं आहारंति जाव किं पंचवन्नाइं आहारंति ! गोयमा ! ठाणमगणं पफुच्च एगवन्नाइं पि आहारंति । जाव पंचवन्नाइं पि आहारंति विहाणमगणं पफुच्च काववन्नाइं पि आहारंति जाव सुक्किव्वाइं पि आहारंति । जाइं वन्नओ काववन्नाइं आहारंति ताइं किं एगगुणकाव्वाइं आहारंति जाव दसगुणकाव्वाइं आहारंति संखिज्ज असंखिज्ज अणंतगुणकाव्वाइं आहारंति । गोयमा ! एगगुणकाव्वाइं पि आहारंति जाव अणंतगुणकाव्वाइं पि आहारंति एवं जाव सुक्किव्वाइं । एवं गंधतो वि रसतो वि । जाइं जावओ फासमंताइं ताइं नो एगफासाइं आहारंति नो दुफासाइं आहारंति । नो तिफासाइं आहारंति चउफासाइं पि आहारंति । जाव अट्टफासाइं पि आहारंति । विहाणमगणं पफुच्च कक्खमाइं पि आहारंति जाव लुक्खवाइं पि आहारंति । जाइं फासओ कक्खमाइं आहारंति ताइं किं एगगुणकक्खमाइं आहारंति । जाव अणंतगुणकक्खमाइं आहारंति गोयमा ! एगगुणकक्खमाइं पि आहारंति जाव अणंतगुणकक्खमाइं पि आहारंति एवं अट्टविहफामा जाणियव्वा । जाव अणंतगुणलुक्खवाइं पि आहारंति । जाइं जंते ! अणंतगुणलुक्खवाइं आहारंति ताइं किं पुच्छाइं आहारंति अपुच्छाइं ! गोयमा ! पुच्छाइं आहारंति नो अपुच्छाइं आहारंति जहा चासुद्धेसए जाव नियमा ढडिसि आहारंति ओसन्नं कारणं पफुच्च वन्नओ कावनीव्वाइं गंधओ दुब्बिगघां रसओ तिचरमकुयाइं फासओ कक्खमगख्यसीतलुक्खवाइं

तेसिं पोरणा वन्नगुणे गंधगुणे रसगुणे फासगुणे विपरिणामइत्ता परिपीडइत्ता परिसामइत्ता परिविद्धंसइत्ता अन्ने अपुच्चे वन्नगुणे गंधगुणे फासगुणे उप्पाफेत्ता आयसरीरखित्तोगाढे पोग्गव्वा सव्वप्पणयाए आहारमा हारंइ ॥

टी० गौतम ! द्रव्यतो द्रव्यस्वरूपपर्योदोन्ननायां अनन्तप्रदेशिकानि द्रव्याणि । अन्यथा ग्रहणासभवात् न हि सख्यातप्रदेशात्मका असख्यातप्रदेशात्मका वा स्कथा जीवस्य ग्रहणयोग्या भवन्ति । क्षेत्रतोऽसख्येयप्रदेशावगाढानि । कावतोऽन्यतरस्थितिकानि जघन्यस्थितिकानि मध्यमस्थितिकानि उत्कृष्टस्थितिकानि चेति भावार्थः । स्थितिरिति चाहारयोग्यस्कथपरिणामत्वेनावस्थानमवसेय । जावतो वर्णवति गधवति रसवति स्पर्शवति च । प्रतिपरमाएधेकवर्णगंधरसस्पर्शजावत् । (जाइं भावओ वन्नमंताइं) इत्यादि प्रश्नसूत्र सुगम जगवानाह । (गोयमा ! ठाणमगणं पफुच्चेत्यादि) तिष्ठति विशेषा अस्मिन्निति स्थान सामान्यमेकवर्णं द्विवर्णं त्रिवर्णमित्यादिरूप तस्य मार्गणमन्वेषण तत्प्रतीत्य सामान्यचिन्तामाश्रित्येति भावार्थः । एकवर्णान्यपि द्विवर्णान्यपि इत्यादि सुगम । नवर तेषामनन्तप्रदेशिकानां स्कन्धानामेकवर्णत्व द्विवर्णत्वमित्यादि व्यवहारनयमतापेक्षया । निश्चयनयमतापेक्षया तु अनन्तप्रदेशकस्कथीयानापि पञ्चवर्ण एव प्रतिपत्तव्यः । (विहाणमगणं पफुच्चेत्यादि) ॥ विव्यक्तमितरव्यवच्छिन्न धान पोषण स्वरूपस्य यत्तद्विधान विशेषकृष्णो नील इत्यादिविशेष इति यावत्तस्य मार्गण तत्प्रतीत्य त्यक्त्वा सवर्णान्यप्याहारयतीत्यादि सुगम । नवरमेतदपि व्यवहारतः प्रतिपत्तव्य । निश्चयत पुनरवश्य तानि पञ्चवर्णान्येव ॥ जाइं वन्नओ काववन्नाइं पीत्यादि ॥ सुगम । यावदनन्तगुणसुक्किव्वाइं पि आहारंति । एवं गधरसस्पर्शविषयाणि सूत्राण्यपि जावनीयानि (जाइं भते ! अनन्तगुणलुक्खवाइं इत्यादि) यानि भदन्त ! अनन्तगुणरूपाणि उपलक्षणमेतत् । एव गुणकाव्वादीन्यप्याहारयन्तीति तानि च भदन्त ! किं स्पृष्टान्यात्मप्रदेशस्पर्शविषयाण्यहारयन्ति उतास्पृष्टानि । जगवानाह । स्पृष्टानि नो अस्पृष्टानि (जहा भासुद्धेसए जाव नियमा । ढडिसि) अत ऊर्ध्वं यथा प्राणोद्देशके प्राक्सूत्रमभिहितं तथात्रापि दृश्यं । तत्र तावत् यावन्नियमा (ढडिसि) पदं तच्चैव ।

जाइं पुच्छां आहारंति ताइं जंते ! किं ओगाढां आहारंति गोयमा ! ओगाढां आहारंति णो अणोगाढां आहारंति । जाइं जंते ओगाढां आहारंति ताइं किं अणंतरोगाढां आहारंति परंपरोगाढां आहारंति गो० अणंतरोगाढां आहारंति नो परंपरोगाढां आहारंति जाइं अणंतरोगाढां आहारंति ताइं जंते ! किं अणुं आहारंति वाटगं आहारंति ? गोयमा ! अणुं पि आहारंति वायराइं पि आहारंति । जाइं जंते ! अणुं पि आहारंति वायराइं पि आहारंति ताइं किं उट्टं आहारंति अट्टं आहारंति तिरियं आहारंति ! गोयमा ! उट्टं पि आहारंति अट्टं वि आहारंति तिरियं पि आहारंति जाइं जंते ! उट्टं पि आहारंति अट्टं पि आहारंति तिरियं पि आहारंति

तां आं पि आहारंति मज्जे आहारंति पज्जवसाणे
आहारंति ? गोयमा ! आं पि आहारंति मज्जे वि आहा-
रंति पज्जवसाणे वि आ० । जां जंते ! आं पि आहारंति
मज्जे वि आहारंति पज्जवसाणे वि आहारंति तां जंते !
किं सविमए आहारंति अविमए आहारंति ? गोयमा !
सविमए आहारंति नो अविमए आहारंति । जां जंते !
सविमए आहारंति तां किं आणुपुण्विए आहारंति ।
अणाणुपुण्विए । गो० ! आणुपुण्वि आहारंति नो अ-
णाणुपुण्वि आहारंति । जां जंते ! आणुपुण्वि आहा-
रंति तां किं तिदिंसि आहारंति । चउदिंसि आहारंति
पंचदिमि आहारंति षड्दिंसि आहारंति ?

अस्य व्याख्या । ष्हात्मप्रदेशैः सस्पर्शनेनात्मनः प्रदेशा
वगाढाद्वेत्त्राद्द्विरपि सम्भवति ततः प्रश्नयति । (जां जंते ।
इत्यादि) यानि भवन्त ! स्पृष्टान्याहारयति तानि किं अ-
वगाढानि आत्मप्रदेशैः सह एकत्रैवावस्थायीनि उत अनवगा-
ढानि आत्मप्रदेशावगाढाद्वेत्त्राद्विरचस्थितानि । भगवानाह ।
गान्तम ! अवगाढान्याहारयति नानवगाढानि । उत अवगाढा-
नि आत्मप्रदेशावगाढाद्वेत्त्रे किमनन्तरावगाढानि । किमुक्तं भव-
ति । यथात्मप्रदेशेषु यान्यव्यवधानेनावगाढानि वैरात्मप्रदेशैस्ता-
न्येवाहारयति उत, परम्परावगाढानि एकद्व्याद्यात्मप्रदेशा-
व्यवहितानि । जगवानाह । गान्तम ! अनन्तरावगाढानि आहा-
रयति नो परम्परावगाढानि । यानि जदन्त ! अनन्तरावगाढा-
न्याहारयति तानि किमणुनि स्तोकाद्याहारयन्ति उत वादरा-
णि प्रचूतप्रदेशोपचितानि । जगवानाह । अणून्यप्याहारयन्ति
वादराण्यप्याहारयन्ति । ष्हाणुत्वधादरन्वे तेषामेवाहारयो-
ग्याना स्कन्धाना प्रदेशस्तोक्तवद्वाहुल्यापेक्षया वेदितव्ये इति ।
यानि जदन्त ! अणून्यप्याहारयन्ति तानि भदन्त ! किमूर्ध्व-
मूर्ध्वप्रदेशस्थितान्याहारयन्ति अधस्तिर्यग्वा । इह ऊर्ध्वध-
स्तिर्यक्त्वं यावति क्षेत्रे नैरयिको ऽवगाढस्तावत्येव क्षेत्रे तद-
पेक्षया परिभाषनीय । भगवानाह । ऊर्ध्वमप्याहारयन्ति ऊ-
र्ध्वप्रदेशावगाढान्यप्याहारयति एवमथोऽपि तिर्यगपि । यानि
जदन्त ! ऊर्ध्वमप्याहारयन्ति अधोऽप्याहारयन्ति तिर्यगप्या-
हारयन्ति तानि किमादावाहारयन्ति मध्ये आहारयन्ति पर्य-
वसाने आहारयन्ति । अयमत्राभिप्रायो नैरयिका ह्यनन्तप्रा-
देशानि द्रव्याण्यन्तमहर्त्तं काञ्च यावदुपभोगोचितानि
गुणहन्ति ततः सशय किमुपभोगोन्नतस्य काञ्चस्यान्तमुह-
र्त्तप्रमाणस्यादौ प्रथममनये आहारयन्ति उत मध्ये मध्येपु
समयेपु आहोस्विपर्यवसाने पर्यवसानमनये ? जगवा-
नाह । गान्तम ! आदावपि मध्येऽपि पर्यवसाने ऽप्याहा-
रयन्ति । किमुक्तं जवति । उपभोगोचितस्य काञ्चस्यान्तमु-
हर्त्तप्रमाणस्यादिसत्यावसानेषु समयेपु आहारयन्ति उत
अधिपयाणि स्वोचितादायोग्यान्याहारयन्ति । जगवानाह ।
गान्तम ! अधिपयानाहारयन्ति नो अधिपयान् । यानि भद-
न्त ! अधिपयानाहारयन्ति तानि भदन्त ! किमानुपुण्या
यादायन्ति नानुपुण्याः ? आनुपुण्यां नाम यथामत्र । तद्वि-
दन्ती । नानुपुण्या । भगवानाह । गान्तम ! आनुपुण्यां मूये
द्वितीया नृतीयां वेदितव्या प्राग्गतान् यथा आत्रागङ्गे-

(अगणिपुट्टा) इत्यत्र आहारयन्ति नो अनानुपूर्व्या ऊर्ध्वम-
धस्तिर्यग्वा यथासन्नं नातिक्रम्याहारयन्तीति ज्ञावनीयानि ।
भवन्त ! आनुपूर्व्या आहारयन्ति तानि किं (तिदिंसिति) । तिस्रो
दिशः समाहृतास्त्रिदिक् तस्मिन् व्यवस्थितान्याहारयन्ति च-
तुर्दिशि पंचदिशि षड्दिशि वा इह लोकनिष्कुटपर्यन्ते जघन्य-
पदे त्रिदिग्भ्यवस्थितमेकदिग्भ्यवस्थितं वा अतस्त्रिदिश
आरभ्यप्रश्नं कृतः । भगवानाह । गान्तम ! नियमात् षड्दिशि
व्यवस्थितान्याहारयन्ति । नैरयिका हि त्रसनाड्यां मध्ये व्यव-
स्थितास्तत्र चावश्यं षड्दिकुसंज्ञव इति । (ओसन्नकारण पकु-
ञ्चेत्यादि) ओसन्नशब्दे वाहुल्यवाची । यथा ओसन्नं देवा-
सायं वेयण वेयतीत्यत्र । तत ओसन्नकारण वाहुल्यकारणं
प्रतीत्य किंतद्वाहुल्यकारणमिति चेदुच्यते । अशुभानुभाव
एव । तथापि प्रायो मिथ्यादृष्टयः कृष्णादीन्याहारयन्ति न तु
जवियत्तीर्थकरादयः । तत ओसन्नेत्युक्तं । वर्णतः काद्वनी
वादि । गन्धतो दूरजिगन्धादि । रसतस्तिककटुकानि । स्पर्-
शत कर्कशगुरुशीतरूक्षादि इत्यादि तेषामाहार्यमाणानां पुञ्ज-
दानां पुराणान् अत्रेतनान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् स्पर्शगुणान्
(विपरिणामइत्ता परिपीडइत्ता परिसामइत्ता परिविहसइत्ता)
पतानि चत्वार्यपि पदान्येकार्थिकानि विनाशार्थप्रतिपाद-
कानि नाना देशजविनेयानुग्रहार्थमुपात्तानि विनाश्य किमि-
ति आह । अन्यानपूर्वान्वर्णगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणा-
नुत्पाद्य आत्मशरीरक्षेत्रावगाढान् पुञ्जान् (सव्वप्पणयाए)
सर्व्वात्मना सर्व्वैरेवात्मप्रदेशैराहारमाहाररूपानाहारयन्ति ॥
प्रज्ञा पद २७ । जी प्र १ । म श. ६७० ४ ।

नेरइया णं जंते ! जे पोग्गत्ता अत्तमायाए आहारंति
ते किं आयसरीरखेत्तोगाढे पोग्गत्ते अत्तमाए आहारंति
अणंतरखेत्तोगाढेपोग्गत्ते अत्तमायाए आहारंति परं पर
खेत्तोगाढे पोग्गत्ते अत्तमायाए आहारंति ? गोयमा ! आय-
सरीरखेत्तोगाढे पोग्गत्ते अत्तमाया एआहारंति नो अणं-
तरखेत्तोगाढे पोग्गत्ते अत्तमायाए आहारंति नो परंपर
खेत्तोगाढे जहा नेरइया तहा जावे वेमाणियाणं टंओ ॥

टो० नेरइयाणमित्यादि । (अत्तमायात्ति) । आत्मना आदाय
गृहीत्वेत्यर्थः । जीवाधिकारादेवेदमाह । (आयसरीरे खेत्तो-
गाढेत्ति) स्वशरीरक्षेत्रे अवास्थितानित्यर्थः । (अणंतरखेत्तो-
गाढेत्ति) आत्मशरीरावगाढक्षेत्रापेक्षया यदनन्तर क्षेत्रं तत्रा-
वगाढानीत्यर्थः । (परंपरखेत्तोगाढेत्ति) आत्मक्षेत्रानन्तरक्षेत्रा-
द्यन्तर क्षेत्रं तत्रावगाढानीत्यर्थः) ॥ ज श ६ । उ ० १० ।

नेरइयाणं जंते सव्वत्तो आहारंति सव्वत्तो परिणा-
मंति सव्वत्तो ऊमसन्ति सव्वत्तो नीमसंति अजिक्खणं
अहारंति अजिक्खणं परिणामन्ति अजिक्खणं ऊमसं-
ति अजिक्खण नीमसंति आहच्च आहारंति आहच्च परि-
णामंति आहच्च ऊमसंति आहच्च नीमसंति । हंता गोय-
मा ! नेरइया मव्वत्तो आहारंति एवं चैव जाव आहच्च
नीमसंति नेरइयाणं जंते ! जे पोग्गत्ते आहारत्ताए
गणहंति ते णं पोग्गत्ताणं मेयात्तांमि कतिचाग आहारंति
कञ्जागं आमायंति ? गोयमा ! असंय्वज्जड जागं आहा

रन्ति अणंतजागं आस्मांति णेरइयाणं जंते ! जे पोग्ग
वे आहारत्ताए गिएहंति ते किं सव्वे आहारंति नो
सव्वे आहारंति गोयमा ! ते सव्वे अपरिसेसिएआ-
हारंति ॥

(नेरइया ण भते इत्यादि) प्रश्नसूत्र सुगमं । (नेरइयाणं-
प्रते ! जे पोग्गत्ताइत्यादि) नैरयिका णमिति पूर्ववत् नद
न्त ! यान् पुज्जानाहारतया गृह्णन्ति नैरयिकास्तेपां गृही
तानां पुज्जानां (सेकाइसि) एप्यत्कावे ग्रहणकावोत्तरका-
वग्रहणकावमित्यर्थः । (कइजागं ति) कतिथं जागमाहार-
यन्ति आहारतयोपज्जते । तथा । कतिजागं कतिथं जागमा-
माहार्यमाणपुज्जानामास्वाद गृह्णन्ति । न हि सर्वे पुज्जा
आहार्यमाणान्यास्वादमायान्ति इति पृथक् प्रश्नः । जगवा-
नाह । गौतम ! असख्येयं जागमाहारयन्ति । अन्ये तु गवादि-
पृथग्गृह्णन्त्यासग्रहण इव परिसट्ठन्ति । आहार्यमाणानां च पुज्-
जानामनन्तजागमास्वादयन्ति । शेषास्त्वनास्वादिता एव
शरीरपरिणाममापद्यन्ते इति ॥

णेरइया णं जंते ! जे पोग्गवे आहारत्ताए गेहंति ते एं
तेसिं पोग्गत्ता कोसत्ताए जुज्जो जुज्जो परिणमंति ?
गोयमा ! सो इंदियत्ताए जाव फासिंदियत्ताए अणि-
ट्टत्ताए अकंतत्ताए अप्पियत्ताए अमणुत्ताए अमणाम-
त्ताए अणिच्चियत्ताए अणिच्चियत्ताए अहत्ताए नो उट्ट
त्ताए हुक्खात्ताए नो सुहत्ताए एतेसिं जुज्जो जुज्जो परि
णमंति असुरकुमाराणं जंते ! आहारट्टी ? हंता ! आहा-
रट्टी । एवं जहा णेरइयाणं तहा असुरकुमाराणं विजा-
णियव्वम् जाव तेसिं जुज्जो २ परिणमन्ति । तत्थ णं
जेसे आन्नोगनिव्वत्तिए सेणं जहन्नेणं चउत्थजत्तस्स
उकोसेणं सातिरेगस्स वाससहस्सस्स आहारट्टे समुप्प-
ज्जइ ओसन्नकारणं पकुच्च वन्नओ हाइइसुक्किइवाइं
गंधओ सुब्बिगंधाइं रसओ अविइमहुराइं फासओ
मउवहुयण्णियुएहाइं तेसिं पोराणं वन्नगुणे जाव फासिं
दियत्ताए जाव मणामत्ताए इच्चियत्ताए निच्चियत्ताए
उट्टत्ताए नो अहत्ताए सुहत्ताए नो हुहत्ताए तेसिं
जुज्जो २ परिणमंति सेसं जहा णेरइयाणं एवं जाव
यणियकुमाराणं । नवरं आन्नोगनिव्वत्तिए उकोसेणं दिव
सपहुत्तस्स आहारट्टे समुप्पज्जइ ॥

नैरयिका णमिति पूर्ववत् यान्पुज्जानाहारतया गृह्णन्ति-
इह ग्रहण विशिष्टमवसेय । ततो ये उज्जितशेषा केवडा
हारपरिणामयोग्या एवावतिष्ठन्ते ते आहारतया गृह्यमाणा
पृष्ठा छट्ठ्याः । अन्यथा निर्व्वचनसूत्रमपेक्ष्य पूर्वपरविरोध-
प्रसङ्गो न च भगवच्चचे विरोधसम्भावनाऽप्यस्ति तत इद-
मेव व्याख्यानं सम्यक् । अत एवविधपूर्वापरे विरोधाशङ्का-
व्युदासाथे पूर्वसूरिभिः काविकसूत्रस्यानुयोगं कृतं उक्तञ्च ।
“ज जह सुत्ते भाणिय तहेव त जइ वियाइणा नत्थि । किं
काइय्याणुजोगो दिट्ठो दिट्ठिपहाणोहिं” ॥ १ तान् किं सर्वान्-

नाहारयन्ति उत नो सर्वान् सर्वैकदेशचूतान् । जगवानाह ।
तान्सर्वानविशेषेणाहारयन्ति उज्जितशेषाणामेव केवलाना-
माहारपरिणामयोग्यानां गृहीतः स्यात् (नेरइयाणमित्यादि)
नैरयिका णमिति पूर्ववत् । यान्पुज्जानाहारतया गृह्णन्ति ते
पुज्जाना णमिति पूर्ववदेव । नैरयिकाणां कीदृकृतया किं स्वरू-
पतया भूयः २ परिणमन्ते । जगवानाह । गौतम ! श्रोत्रेन्द्रि-
यतया यावत्करणाच्चक्षुरिन्द्रियतया घ्राणेन्द्रियतया जिह्वे-
न्द्रियतयेति परिग्रहः । स्पर्शनेन्द्रियतया इन्द्रियरूपतयापि
परिणममाणाः शुद्धरूपाः किंत्वेकांताशुद्धरूपाः । यत आह ।
(अणिट्टत्ताए इत्यादि) इष्टा मनसा इच्छाविषयी कृता यथा
“शोभनमिदं जातं यदित्यमिमे परिणता इति” । तद्विपरीता
अनिष्टास्तद्भावस्तत्ता तथा इह किंचित्परमार्थतः श्रुतमपि
केषाञ्चिदनिष्टं भवति । यथा मत्किंकाणां चन्दनकर्पूरार्दिस्तत
आह (अकंतत्ताए) कांता कमनीया अकांता अत्यताशुद्ध-
वर्णोपेतत्वात् अत एवाऽप्रियतया न प्रिया अप्रिया दर्शनापान
कावोऽपि तत्प्रियवृद्धिमात्मन्युत्पादयतीति भावः । तद्भावोऽप्रिय
ता तथा (असुत्ताए इति) न शुभा अशुभा अशुभगन्धर-
सस्पर्शात्मकत्वात् तद्भावस्तत्ता तथा (अमणुत्ताए इति)
न मनोज्ञा अमनोज्ञा विपाककावे दुःखजनकतया न मन
प्रहादंहेतव इति भावः । तद्भावस्तत्ता तथा (अमणामत्ताए)
भोज्यतया मन आप्नुवतीति मन आपा प्राकृतत्वात्पका-
रस्य मकारत्वे मणाम इति सूत्रनिर्देशः । न मन आपा अमन
आपा न जातुचिदपि भोज्यतया जतूनमनोज्ञान् कुर्वन्तीति
जाव । तद्भावस्तत्ता तथा अत एव । (अणिच्चियत्ताए इति)
अनीप्सिततया भोज्यतया स्वादितुमिष्टा ईप्सिता न ईप्सिता
अनीप्सितास्तद्भावस्तत्ता तथा । (अभिच्चियत्ताए ।) अभि
ध्यानमभिध्या अभिज्ञाप इत्यर्थः । अभिध्या संज्ञाता येष्विति
अभिधित्वास्तारकादिदर्शनादित्त्वं प्रत्ययः । तद्भावस्तत्ता
तथा । किमुक्तं ज्ञानंति । ये गृहीताहारतया पुज्जा न ते वृत्ति-
हेतवोऽचूवन्निति न पुनरभिज्ञपणीयत्वेन परिणमन्ते तथा ।
(अहत्ताए इति) अधस्तया गुरुपरिणामतयेति जाव । नो
ऊर्ध्वतया वृष्टुपरिणामतया अत एव दुःखतया गुरुपरिणाम
परिणतत्वात् न सुखतया वृष्टुपरिणामपरिणतत्वात्जावात् । ते
पुज्जानास्तेपां नैरयिकाणां त्रय परिणमन्ते एतान्येव आहाग
यिन इत्यादीनि सप्त धाराणि । असुरकुमारादिषु भवनपतिषु
चिंचितयिषुविदमाह (जहा नेरइयाणमित्यादि) यथा नैर-
यिकाणां तथा असुरकुमाराणामपि भणितव्यं । यावत् तेसिं
जुज्जो २ परिणमन्तीति पर्यन्तपदं । तत्र नैरयिकसूत्रस्य
विशेषमुपदर्शयति (तत्थ ण जेसे इत्यादि) एव चोपदर्शित
सूत्रमन्वमतीनां यथास्थित प्रतीतिमागच्छति ततस्तदनुग्र-
हाय सूत्रमुपदर्शयते (असुरकुमाराणं भते ! आहारट्टी ? इता
आहारट्टी असुरकुमाराणं भते ! केवडं कावस्स आहारट्टे
समुप्पज्जइ ।) अत्र सम्ययं पट्ठी कियति कावोऽतिक्रान्ते मनि
भूय आहारार्थं समुत्पद्यत इत्यर्थः । (असुरकुमाराणं इविडे
आहारं पन्नत्ते । तंजहा । आन्नोगनिव्वत्तिए अणामोन्निय-
त्तिए य । तत्थ ण जेसे अणामोन्नियत्तिए सेणं अणुसन्नयम
विरहिण आहारट्टे समुप्पज्जइ । तन्थण जेसे आन्नोगनिव्व-
त्तिए सेणं जहन्नेणं चउत्थजत्तस्स उकोसेणं सादरेगम्म-
वासमहस्सस्स आहारट्टे समुप्पज्जइ ।) अत्र तु चउत्थभक्त-
स्सेति सम्ययं पट्ठी । चउत्थभक्त आगमिकीय संज्ञा एकस्मि-

न्दिवसेऽतिकान्ते इत्यर्थः । चूयो जघन्येनाहारार्थः । समुत्प-
द्यते । पतञ्च दशवर्षसहास्रायुषां प्रतिपत्तव्यमुत्कर्षतः साति-
रेके अन्त्यधिके वर्षसहस्रेऽतिक्रान्ते । पतञ्च सागरोपमायुषा-
मवसेय ॥

अमुरकुमाराणं जंते ! किमाहारमाहारयंति ? गोयमा !
दन्वत्रो अणतप्पएमियाडं खेत्तत्रो असंखेज्जपएसोगा-
दाडं कात्तत्रो अन्नयरत्रियाडं जावत्रो वन्नमंताडं गंधमं-
ताडं रसमंताडं फासमंताडं जावनियमा । षड्हिसिं आहा-
रंति ओसन्नं कारणं पमुच्च वन्नत्रो हात्तिहसुक्किट्ठाडं
गंधओ सुरज्जिगंधाडं, रसत्रो अंबिल्लमधुराडं, फासत्रो
मउयव्वहुणिधुएदाडं, तेसिं पोरानं वन्नगुणं गंधगुणे फास-
गुणे जाव षच्छियत्ताए अज्जिज्जियत्ताए उट्टत्ताए नो
अहत्ताए सुहत्ताए नो उहत्ताए एतेमिं चुज्जो २ प-
रिणमंति * यथा चामुरकुमाराणां सूत्रमुक्तं । तथा नाग
कुमारादीनामपि स्तनितकुमारपर्यवसानानां वक्तव्यन्न-
वरमाजोगनिवृत्तिताहारार्थं चिन्तायामुत्कर्षाभिधानानुसा-
रेण * “उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्म आहारद्वे समुप्पज्जइ” *
इति वक्तव्यं । एतच्च पल्योपमासंख्येयजागायुषां तदधि-
कायुषां चावमेयं । शेषं तथैव । तथा चाह । एवं जाव
थणियकुमाराणमित्यादि * ॥

मम्प्रति पृथिवीकायिकानामेतान्स्साधिकारान् चिन्तयितुकाम
म आह । पृथ्वीकायिकानाम् ॥

पुढवीकाड्याणं जंते ! आहारद्वी हंता आहारद्वी । पुढवि
काड्याणं जंते ! केवञ्कालस्स आहारद्वे समुप्पज्जइ ।
गोयमा ! अणुसमयं अविरहिण्ण आहारद्वे समुप्पज्जइ ।
पुढविकाड्याणं जंते ! किमाहारमाहारंति । एवं जहा ।
णेरइयाणं जाव ताडं जंते ! कड्हिसिं आहारेऽ निव्वाधाए
णं षड्हिसिं वाचायं पमुच्च सिय तिदिसिं सिय चउदिसिं
मिय पंचदिसिं नवरं उसन्नकारणं न जममइ । वन्नओ
कात्तनील्लओहियहात्तिहसुक्किट्ठाडं, गंधओ सुज्जिगंध
उत्तिज्जिगंधाडं, रसओ तिच्चरमकमुयकमायत्रोवन्नमहुराडं,
फासत्रो करकफामगुण्यव्वहुयसीतत्तसिणाणिच्छुक्खा
डं, तेमिं पोगणा वन्नगुणा । ममं जहा । नेरइयाणं
जाव आहच्च नीममंति पुढविकाड्याणं जंते ! जे पोग्गद्वे
आहारत्ताए गेहंति । तेमिं णं जंते ! पोग्गद्वेणं मेयात्तांसि
कतिजागं आहारंति । कतिजागं आमायंति ? गोयमा ! अ-
संखेज्जाऽजागं आहारंति अणंतजागं आसायन्ति पुढ-
विकाड्याणं जंते ! जे पुग्गद्वे आहारत्ताए गेहंति तेमिं मव्वे
आहारंति नो मव्वे आहारंति जेव्वे णेग्या तहेव । पुढ-
विकाड्याणं जंते ! जे पोग्गद्वे आहारत्ताए गेहंति
तेणं तेमिं पोग्गद्वेणं कीमत्ताए चुज्जो चुज्जो परिण-
मंति ? गोयमा ! फासिदियेवमाणियत्ताए तेमिं चुज्जो २

परिणमंति । एवं जाव वणस्सइकाड्या । वेडंदियाणं जंते !
आहारद्वी ? हंता गोयमा ! आहारद्वी । वेडंदियाणं जंते !
केवञ्कालस्स आहारद्वे समुप्पज्जइ जहा एेरइयाणं न
वरं तत्थणं जेसे आजोगनिव्वात्तिए सेणं असंखेज्जसमए
अंतो मुहुत्तिए आहारद्वे समुप्पज्जइ सेसं जहा पुढवि-
काड्याणं जाव आहच्च नीससंति नवरं नियमा षड्हिसिं
वेडंदियाणं पुच्छा जे पोग्गद्वे पक्खेवाहारत्ताए गेहंति
तेणं तेसिं पोग्गद्वेणं कड्जागं आहारंति । कड्जागं आसा-
यंति । एवं जहा नेरइयाणं । वेडंदिया णं जंते ! जे पोग्गद्वे
आहारत्ताए गेहंति । तेसिं किं सव्वे आहारंति । वेडं-
दियाणं दुविहे आहारे एणते । तंजहा । दोम आहारे
य पक्खेवाहारे य । जे पोग्गद्वे दोमआहारत्ताए गेहंति
ते सव्वे अपरिसेसे आहारंति । जे पोग्गद्वे पक्खेवाहार-
त्ताए गेहंति तेसिं असंखेज्जइजागमाहारंति अणेगाई
च णं जागसहस्साडं अफासाऽज्जमाणाणं अणास्साऽज्ज-
माणाणं विच्छंसमागच्छंति ॥ प्रज्ञा. पद २८ ॥

टी० (पुढविकाड्याणं भंते ! इत्यादि) सर्वं पूर्ववदसुरकु-
मारवज्जावनीय नवरं (निव्वाधाएण षड्हिसिमित्यादि) व्या-
घातो नाम अद्वोकाकाशेन प्रतिस्खलनं व्याघातस्तस्याज्जावो-
निर्व्याघातः । “ शब्दे यथावदव्ययपूर्वपदार्थनित्यमव्ययीभाव ”
इत्यव्ययीभावस्तेन वा तृतीयायामिति विकल्पेन आम्बिधाना-
त्पक्षेऽत्राम् जाव । नियमादवश्यतया पद्मदिशि व्यवस्थितानि
पद्मच्यो दिग्गन्ध आगतानि इव्याएयाहारयंतीति जाव ।
व्याघातम्पुनः प्रतीत्य द्वाकनिष्कृटादौ स्यात्कटाचिव । त्रिदिशि
तिसृच्यो दिग्गन्ध आगतानि कटाचिच्चतुर्दिग्गन्धः कटाचि-
त्पञ्चदिग्गन्धः । काऽत्र जावनेति चेच्छुच्यते । इह द्वाकनिष्कृटे
पर्यताधस्यप्रतराग्निकोणावस्थितो यदा पृथिवीकायिको वर्त-
ते तदा तस्याधस्तादद्वोकेन व्याप्तत्वाद्दधोदिक् पुढवाभाव ।
आग्नेयकोणावस्थितत्वात्पूर्वदिक् पुढवाभावो दक्षिणदिक्पु-
ढवाभावश्च । एवमथ पूर्वदक्षिणरूपाणां तिसृणां दिशाम-
द्वोकेन व्यापन्नता अपास्य याः परिशिष्टा उर्ध्वा अपरा उत्तरा
च द्विग् व्याहृता वर्तते तत आगतान्पुढवानाहारयन्ति यदा
पुनस्स पव पृथिवीकायिक पश्चिमां दिशामसुञ्चन् वर्तते तदा
पूर्वा दिग्गन्धिका जाता । चेच्च दिशौ दक्षिणधस्यरूपे अद्वो-
केन व्याहृते इति स चतुर्दिगागतान्पुढवानाहारयति । यदा-
पुनरुर्ध्वं द्वितीयादिप्रतरगतपश्चिमदिगवद्वस्य तिष्ठति तदा
अधस्याऽपि दिग्गन्धिका दधते केवद्वदक्षिणैवैका पर्यन्त-
घर्तिनी अद्वोकेन व्याहृतेति पञ्चदिगागतान्पुढवानाहारयन्तीति
शेषं सूत्र समस्तमपि पूर्ववद्वर्णनार्थं यस्तुविशेषस्तमुपद-
र्शयति (न चरमुसन्नकारणं न ह्येव इत्यादि) सुगम (फा-
सिदियेवमायत्ताए इति) विषममात्रा विमात्रा तस्याज्जावो
विमात्रता तथा दृष्टानिष्टा नानाज्जेदत्तयेति जावो न तु यथा
नारकाणामेकान्ताश्चतया सुगणां च दृष्टतयेवेति । एव जाव
वणस्सइकाड्याणंति । यथा पृथिवीकायिकानां सूत्रमुक्तमेव-
मनेजोवायुवनस्पतीनामपि प्रणनीय । सर्वेषामपि सकञ्चो-
क्यापितया विशेषाज्जावत् (वेडंदियाणं जंते ! इत्यादि)
सुगमं नवरं । (दोमाहारे पक्खेवाहारेयत्ति) दोम आहारं

दोमाहारः । पक्षिप्यतेऽर्थान्मुखे इति प्रक्षेप स चासावाहारश्च प्रक्षेपाहारः तत्र यः खल्वोद्यतो वर्पादिषु पुद्गलप्रवेशो मूत्रादि-
गम्यस्स दोमाहार । कावदिकसुखप्रक्षेपाहार । तत्र यान्पुद्ग-
लान् दोमाहारतया गृह्णाति तान्सर्वानपरिग्रोपानाहारयन्ति
तेषां तथा १ स्वभावत्वात् । यान्पुद्गलान्प्रक्षेपाहारतया गृह्ण-
ति तेषामसख्येयतम ज्ञागमाहारयन्ति । अनेकानि पुनर्भाग-
सदृशाणि बहवो ऽसख्येया ज्ञागा इति अस्पृश्यमानानामना-
स्वाद्यमानानां विध्वंसमागच्छति । किमुक्तं भवति । बहूनि
ख्याण्यनर्बहिश्च अस्पृष्टान्येवाऽनास्वादिदान्येव विध्वंसमा-
यान्ति नवर यथायोग केचिदतिस्थाद्यतः केचिदतिसौहृम्यतः
इति । प्रज्ञा० । पद ॥ १७ ॥

सम्प्रत्यस्पृश्यमानानामनास्वाद्यमानाश्च परस्परमल्पबहुत्व-
मभिधित्सुराह ॥

एएसिणं ज्ञेते ! पोग्गद्वानं अणासाइज्जमाणानं अफा-
साइज्जमाणानं य कयरे कयरोहिंतो अप्पा वा ? गोयमा ।
सव्वत्थो वा पोग्गद्वान् अणासाइज्जमाणान् अफासाइज्ज-
माणान् पोग्गद्वान् अणंतगुणा ॥

(एएसिण भते ! इत्यादि) इह एकैकस्मिन्स्पर्शयोग्ये भागे
अनन्ततमो ज्ञाग आस्वाद्यो भवति ततो येनास्वाद्यमाना-
पुद्गलास्ते स्तोका पवाऽस्पृश्यमानपुद्गलापेक्षया तेषामनन्तज्ञा-
गवर्तित्वात् । अस्पृश्यमानास्तु पुद्गला अनन्तगुणाः ॥

वेइंदियाणं ज्ञेते जे पोग्गद्वे आहारत्ताए पु० । गोयमा ।
जिब्बिन्दिय फासिन्दियवेमायत्ताए तेसिं जुज्जो प,० एवं
जाव चउरिन्दिया नवरं अणेगाइं च एं ज्ञागमहस्सा
इं अणुग्घाइज्जमाणानं अफासाइज्जमाणानं विध्वंस-
मागच्छंति ॥

टी० ॥ (जिब्बिन्दिय फासिन्दिय वेमायत्ताए इति ।) विमा-
त्रतात्रापि प्राग्बद्धवनीया । एव जाव चउरिन्दिया । एव डीन्द्रि-
योक्तप्रकारेण । सूत्र तावद्वक्तव्यं थावच्चतुरिन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिय
गत सूत्रं प्रायः समानवक्तव्यत्वात् । यस्तु विशेषस्स उप-
दर्श्यते नवरमित्वादि यान्पुद्गलान्प्रक्षेपाहारतया गृह्णाति
तेषां पुद्गलानामेकमसख्येयतम ज्ञागमाहारयन्ति । अनेकानि
पुनर्भागसदृशाणि सख्यातीता असख्येयज्ञागा इत्यर्थः ।
अनाद्यायमाणानि अस्पृश्यमानानि अनास्वाद्यमानानि विध्व-
समागच्छन्ति तानि च यथायोगमतिस्थौल्यतोऽतिसौहृम्य-
तश्च वेदितव्यानि । अत्रैवाटपबहुत्वमाह ।

एतेसिए ज्ञेते पोग्गद्वानं अणुग्घाइज्जमाणानं अणा-
साइज्जमाणानं अफासाइज्जमाणानं य कयरे कयरोहिं-
तो अप्पा वा ? गोयमा । सव्वत्थो वा पोग्गद्वान् अणु-
ग्घाइज्जमाणान् अणासाइज्जमाणान् अणंतगुणा अफासा-
इज्जमाणान् अणंतगुणा तेइंदियाणं ज्ञेते ! जे पोग्गद्वे
पुच्छा गोयमा । घाणिंदिय जिब्बिन्दिय फासिन्दिय वेमाय-
त्ताए तेसिं जुज्जो जुज्जो परिणमंति । चउरिन्दियाणं
चकिंखदिय जिब्बिन्दिय घाणिंदिय फासिन्दिय वेमायत्ताए
तेसिं जुज्जो जुज्जो परिणमंति सेस जहा तेइंदियाणं
पंचिन्दियतिरिक्खजोणिया जहा तेइंदिया नवरं तत्थणं

जेसे आजोगनिव्वत्तिए मे जहन्नेणं अंतो हुत्तस्स उ-
क्कोमेणं ठट्टजत्तस्स आहारद्वे समुप्पज्जइ । पंचिन्दियति-
रिक्खजोणियाणं ज्ञेते । जे पोग्गद्वानं पुच्छा, गोयमा ।
सोइंदिय चकिंखदिय घाणिंदिय जिब्बिन्दिय फासिन्दिय
वेमायत्ताए जुज्जो मुज्जो परिणमंति । मणूसा एवं च
नवरं आजोगनिव्वत्तिए जहन्ने अंतोमुहुत्तस्स उक्को-
अट्टमजत्तस्स आहारद्वे समुप्पज्जइ । वाणमंतरा जहा
नागकुमारा एवं जोइसिया वि नवरं आजोगनिव्वत्तिए
जहन्ने दिवसप० उक्कोसेण वि दिवसपहुत्तस्स आहारद्वे
समुप्पज्जइ । एवं वेमाणिया वि नवरं आजोगनिव्वत्ति-
ए जहाणेणं दिवसप० उक्को० तेतीसाए वासस हस्साणं
आहारद्वे समुप्पज्जइ । सेसं जहा असुरकुमा राणं जाव
तेसिं जुज्जो जुज्जो परिणमंति सोहम्मे आजोगनिव्वत्तिए
जहन्नेणं दिवसप० उक्कोसेणं दोएहं वाससहस्साणं
आहारद्वे समुप्पज्जइ । ईमाणे पुच्छा गोयमा । जहन्ने
दिवसप० सातिरेगस्स उक्कोसेणं सातिरेगाणं दोएहं वास-
सहस्सा । सणंदकुमाराणं पुच्छा गोयमा । जहन्नेणं दोएह
वाससहस्साणं उक्कोसेणं सत्ताएहं वाससहस्साणं ।
माहिंदे पुच्छा गोयमा । जहन्नेणं दोएहं वाससहस्साणं सा-
तिरेगाणेणं उक्कोसेणं सत्ताएहं वाससहस्साणं सातिरेगाणं ।
वंजलोए पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं सत्ताएहं वाससहस्साणं
उक्कोसेणं दसाएहं वामसहस्साणं । दंतए पुच्छा । गोयमा ।
जहन्नेणं दसाएहं वाससहस्साणं उक्कोसेणं चोदसाएहं
वाससहस्साणं । महामुक्केणं पुच्छा । गोयमा । जहाएहं
चोदसाएहं वामसहस्साणं उक्कोसेणं सत्तदसाएहं वाम-
सहस्साणं । सहस्सारे पुच्छा गोयमा । जहन्ने मत्तदसाएहं
वाससहस्साणं उक्कोसेणं अट्टारसाएहं वामसहस्साणं
आणतेणं पुच्छा गोयमा । जहन्नेणं अट्टारसाएहं वामसह-
स्साणं उक्कोसेणं एणवीसाए वाससहस्साणं । पाएएणं
पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं एणवीसाए वामसहस्साणं
उक्कोसेणं वीसाए वाससहस्साणं । आरणेणं पुच्छा ।
गोयमा । जहन्नेणं वीसाए वामसहस्साणं उक्कोसेणं
एकवीसाए वाससहस्साणं । अच्चुएणं पुच्छा ! गोयमा ।
जहन्नेणं एकवीसाए वाससहस्साणं । उक्कोसेणं वावीसाए
वाससहस्साणं । हेट्टिम १ गेविज्जगाण पुच्छा गोयमा ।
जहन्नेणं वावीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं तेवीसाए
वाससहस्साणं । एवं सव्वत्थ महस्साणि ज्ञाणिय-
व्वाणि । हेट्टिमज्जिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहन्नेणं वीसाए
उक्कोसेणं चउवीसाए हेट्टिमउवरिमाणं पुच्छा गोयमा !
जहन्नेणं चउवीसाए उक्कोसेणं पणवीसा । मज्जिगट्टेण-
णं पुच्छा । जहन्नेणं पणवीसाए उक्कोसेणं ठट्टीगए ।

मज्जिममज्जिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहन्नेण उक्कोसेण उक्कोमेणं सत्तावीसाए । मज्जिम उवरिमाणं पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं सत्तावीसाए । उक्कोसेणं अत्तावीसाए । उवरिमहेत्तिमाणं पुच्छा । गोयमा ! जहएण अत्तावीसाए उक्कोसेणं एगणतीसाए । उवरिममज्जिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहएणं एगणतीसाए उक्कोमेणंतीसाए उवरिमग्गेविज्जगाणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं तीसाए उक्कोसेणं एकतीसाए वाससहस्माणं । विजयवेजयंतजयंतअपराजियाणं पुच्छा । गोयमा ! जहन्नेणं एकतीसाए उक्कोसेणं तेत्तीसाए वामसहस्माणं । मव्वत्तमिच्छेदवाणं पुच्छा, । गोयमा ! अजहन्नमाणुक्कोमेणं तेत्तीसाए वाससहस्माणं आहारं समुप्पज्जइ ॥ ३१० ॥ णसिणं जंते ! इत्यादि । इह एकैकस्मिन् भागे स्पर्शयोग्येऽनन्ततमोज्ञान आम्वाद्योग्यो भवति । तस्याप्यनन्ततमोभाग आत्रायमाणयोग्य । ततो यथोक्तमल्पवहुत्व भवति शेष सर्वं मुगम । पचेन्द्रियसूत्रे-जहन्नेण अंतो मुहुत्तस्मेति । पप्रथा मत्तम्यर्थवादान्तमुहुत्तं गते सति नृय आहारार्थ-समुत्पद्यते उत्कर्षत पप्रनके ऽतिक्रान्ते एतच्च देवकुत्तरकुत्तरित्थ्यं रूपं चेन्द्रियापेक्षया द्रष्टव्य । मनुष्यसूत्रे उक्कोसेण अठमजत्तस्मत्ति । उत्कर्षतो ऽष्टमभके ऽतिक्रान्ते । एतच्च तास्त्रेव देवकुत्तरकुत्तरपु द्रष्टव्यं व्यंतरसूत्रे नागकुमारसूत्रवत् । ज्योतिष्कसूत्रमपि तथैव यस्तु विशेषस्तमुपदर्शयति । नवरं (जहन्नेण वि द्विसपुहुत्तस्म उक्कोसेण वि द्विसपुहुत्तस्सत्ति) ज्योतिष्का हि जघन्यतोऽपि पल्योपमाष्टमभागप्रमाणायुप-स्तनस्तेषां जघन्यपदेऽयुत्कृष्टपदेऽपि द्विसपुथकृत्वेऽतिक्रान्ते नृय आढागयं समुत्पद्यते । पल्योपमास्त्रयभागायुपां च स्वन्यपत्र द्विसपुथकृत्वातिक्रमे नृय आढारार्थस्समुत्पद्यते । वैमानिकसूत्रे-नवरं (आत्रोगनिःशक्तिप जहन्नेण द्विसपुहुत्तस्म इति) एतन्पद्योपमाद्यायुषामवसेयं । उक्कोसेण तेत्तीसाए वामसहस्माणं ति । एतदनुत्तरपुराणामवसेय । इह यस्या यावन्ति सागरोपमाणि स्थितिस्तस्यास्तावत्सु वर्ष-तश्च स्थितिपरिमाणं परिभाष्य वैमानिकसूत्र सक्रमपि स्वयं विद्ध्यमिति ॥ प्रज्ञा पद. ॥ १७ ॥

मयतशब्दे तदाहारः ॥

नैरयिका किञ्चिद्द्रव्याण्यवीचिद्रव्याणि वाहारयति ।

णेरड्याणं जंते ! किं वीचि द्रव्यां आहारंति अवीचि द्रव्यां आहारंति ? गोयमा ! णेरड्या वीचिद्रव्यां पि आहारंति अवीचिद्रव्यां पि आहारंति । से केणट्टेणं जंते ! एवं बुद्ध । णेरड्या वीची तं चैव आहारंति ! गोयमा ! जेणं णेरड्या एरुपडे मृणां पि द्रव्यां आहारंति तेषां णेरड्या वीचिद्रव्यां आहारंति जेणं णेरड्या पकि पुणां द्रव्यां आहारंति तेषां णेरड्या अवीचिद्रव्यां आहारंति ने तेषां गोयमा ! एवं बुद्ध जाव आहारंति एव जाव वेमणिया आहारंति ॥

टी. १. वाऽऽत्तानि ॥ वीचिद्रव्याण्यवीचिद्रव्याणां तदवयवानां च परस्परं पृथग्भाष्यो 'विचिरं पृथग्भाष्यं' इति वचनात् तत्र विचिरं तानि द्रव्याणि वीचिद्रव्याणि एकादिप्रदेश

न्यनानीत्यर्थः । एतन्निषेधादवीचिद्रव्याणि । अयमत्र जावो-यावता द्रव्यसमुदायेनाहारः पूर्यते स एकादिप्रदेशो नो वीचिद्रव्याण्युच्यते । परिपूर्णस्त्ववीचिद्रव्याणीति टीकाकारः । चूर्णिकारस्वाहारद्रव्यवर्गणा अधिक्त्वेद व्याख्यातवान् तत्र च याः सर्वोत्कृष्टा आहारद्रव्यवर्गणास्ता अवीचिद्रव्याणि । यास्तु तास्य एकादिना प्रदेशेन हीनास्ता वीचिद्रव्याणीति (एगपएसुणाइ पि द्रव्यांति) एकप्रदेशोनान्यपि अपि शब्दादनेकप्रदेशोनान्यपीति ॥ न. १४ श ६ उ ॥

अनन्तरा हाराः परस्परहाराः ।

णेरड्याणं जंते ! अणंतराहारा तत्तो निव्वत्तणया तत्तो परियाडणया तत्तो परिणामणया तत्तो परियारणया तत्तो पच्छा विउव्वणया ? हंता गोयमा ! णेरड्या अणंतराहारा तत्तो निव्वत्तणया तत्तो परियाडणया तत्तो परिणामणया तत्तो परियारणया तत्तो पच्छा विउव्वणया असुरकुमाराणं जंते ! अणंतराहारा तत्तो निव्वत्तणया तत्तो परियाडणया तत्तो परिणामणया तत्तो विउव्वणया तत्तो पच्छा परियारणया ? हंता गोयमा ! असुरकुमारा अणंतराहारा तत्तो निव्वत्तणया जाव तत्तो पच्छा परियारणया । एवं जाव यणियकुमारा । पुर्वावकाड्याणं जंते ! अणंतराहारा तत्तो निव्वत्तणया तत्तो परियाडणया तत्तो परिणामणया तत्तो परियारणया तत्तो विउव्वणया ? हंता गोयमा ! तं चैव जाव परियारणया नो चैव ण विउव्वणया एवं जाव चउरिदिया नवरं वाउकाड्या पंचिदियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा जहा णेरड्या वाणमंतरजोडसियेवमाणिया जहा असुरकुमारा ॥

टी० । नैरयिका णमिति वाक्यालङ्कारे । भवन्त ! परमकल्याणयोगिन् ! परमसुखयोगिन् ! वा अनन्तरमुपपातकेश-प्राप्तिसमयमेव आहारयन्तीत्यनन्तराहाराः । ततो निव्वत्तणया इति । ततोऽनन्तराहारग्रहणादारभ्य क्रमेण शरीरस्येति निर्धारिता निष्यत्तिर्भवति । ततो परियाडणया इति । ततश्च शरीरनिष्पत्तेरारभ्य पर्यादान यथायोगमङ्गप्रत्यङ्गलोमाहारादिना समन्तत पुद्गलादान । ततो परिणामणया इति । ततः पुद्गलादानानन्तर तेषां पुद्गलानामपरिणामनमिन्द्रियादिरूपतया परिणमन्यापादन । ततो परियारणया इति । तत इन्द्रियादिरूपतया परिणमन्यापादनादूर्ध्वं परिचाराणा यथायोगं शब्दादिविषयोपभोग तत्र पश्चात् विकुर्वणा वैक्रियलक्षिवशात् विक्रिया नानारूपा एवमुक्ते जगवानाह-हंता गोयमेत्यादि । इतेन्यन्यनुज्ञायां इत्ता गौतम ! नैरयिका अनन्तराहारा इत्यादि । तदेव यथा नैरयिकाणामनन्तराहारादिवक्तव्यतोक्ता तथा असुरकुमारादीनामपि स्तनितकुमारपर्यवसानानां वक्तव्या नवरं पूर्वविकुर्वण पश्चात्परिचाराणा ते हि विशिष्टशब्दाद्युप-जोगवाञ्छयां पूर्वमितं वैक्रियन्प कुर्वन्ति पश्चात् शब्दाद्युप-भोगमित्येव नियम । तेषास्तु शब्दाद्युपभोगसंपत्तौ सत्यां हर्षवशाद्धिदृष्टनरशब्दाद्युपभोगवाञ्छानां ऽन्यतो वा कृतश्चित्कारणाद्धिकुर्वते । नतस्तेषां पूर्वं प्रविचाराणा पश्चाद्धिकुर्वन्ति पृथिवीकायविषये प्रश्नसूत्रे तथैव उत्तरसूत्रे तावद्वक्तव्य यावन्परिचाराणा तेषामपि स्पर्शापन्नोत्पन्नत्वात् । नो चैव पं

विउव्वण्यत्ति । न चैव तेषां विकुर्वणा वाच्या वैक्रियद्वधेर-
सन्नवात् । एवमित्यादि । एव पृथिवीकायवदष्कायादयो
वातकायवर्जास्तावदध्येतव्या यावच्चतुरिन्द्रिया सर्वेषामपि
वैक्रियद्वधेरसन्नेन सूत्रस्य समानत्वात् वातकायान् प्रति वि-
शेषमन्निधित्सुः समानगमत्वात्पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणामपि
वातकायैः सहानिर्देशमाह । नवरमित्यादि । जहा नेरइया
इति । यथा नैरयिकास्तथा वक्तव्याः । किमुक्तं भवति । नैर-
यिकवद्विकुर्वणाप्येतेषां वक्तव्या वैक्रियद्वधिसन्नवात् । सा च
प्रविचारणयाः पश्यादिति । वाणमंतरजोइसियवेमाणिया
जहा असुरकुमारा इति । असुरकुमाराणामिव व्यन्तरादीना-
मपि पूर्व विकुर्वणा पश्चात्परिचारणा वक्तव्येति ज्ञावः । सुर-
गणाना सर्वेषामपि तथा स्वाप्नाभ्यात् । उक्तञ्च मूलटीकायां
“पुञ्च विउव्वणा खडु पञ्च परिचारणा सुरगणाण । सेसाण
पुव्व परियारणाओ पञ्च विउव्वणया,, इति । प्रज्ञा. ३४ पद ।

सम्प्रत्याहारविषयमाभोगं चिच्चिन्तयिपुरिदमाह ।

णेरइया णं जंते ! आहारे किं आजोगनिव्वत्तिए अ-
णाजोगनिव्वत्तिए ? गोयमा ! आजोगनिव्वत्तिए वि
अणाजोगनिव्वत्तिए वि । एवं असुरकुमाराणं जाव
वेमाणियाणं नवरं एगिंदिया णं नो आजोगनिव्वत्तिए
अनाजोगनिव्वत्तिए । णेरइया णं जंते ! जे पांगळे आ-
हारत्ताए गेएहंति ते किं जाणंति पासंति आहारंति उ-
दाहु न जाणंति न पासंति आहारंति गोयमा ! न
जाणंति न पासंति आहारंति । एवं जाव तेइंदिया ।
चत्तुरिंदियाणं पुञ्जा, गोयमा ! अत्येगइया न जाणंति
पासंति आहारंति, अत्येगतिया न जाणंति न पासंति
आहारंति । पांचिंदियातिरिक्खजोणियाणं पुञ्जा । गोयमा !
अत्येगतिया जाणंति पासंति आहारंति अत्येगतिया
जाणंति न पासंति आहारंति अत्येगतिया न जाणंति
पासंति आहारंति, अत्येगतिया न जाणंति न पासंति
आहारंति । एवं मणुस्सावि । वाणमंतरजोइमिया
जहा णेरइया । वेमाणियाणं पुञ्जा । गोयमा ! अत्ये
गतिया जाणंति पासंति आहारंति अत्येगतिया न
जाणंति न पासंति आहारंति । से केणट्टेण जंते ! एव
वुच्चइ-वेमाणिया अत्येगतिया जाणंति पासंति आहा-
रंति । अत्येगतिया न जाणंति न पासंति आहारंति ?
गोयमा ! वेमाणिया उविहा पसत्ता, तंजहा माई
मिच्छदिट्ठी उव्वन्नगा य अर्माई सम्मादिट्ठी उव्वन्नगा
य । एवं जहा इंदियउदेसे पढ्मे जाणिए तहा जाणि-
यव्वं जाव से तेणट्टेण गो. एवं वुच्चइ ॥

टी० आभोगनिर्वर्तितो यदा मन प्रणिधानपूर्वमाहार गृ-
ह्णाति शेषकाहमनाभोगनिर्वर्तितः स च दोमाहारोऽवसा-

तइय । एव शेषाणामपि जीवानामाभोगनिर्वर्तितोऽनाजोग
निर्वर्तितश्चाहारो भावनीयः । नवरमेकेन्द्रियाणामतिस्तोका
पदुमनोद्वयद्वधिसपन्नत्वात् । पदुतर आभोगो नोपजायते ।
इति तेषां सर्ववानाभोगनिर्वर्तित एवाहारो न पुनः कदाचिद-
प्याजोगनिर्वर्तित । अधुनाहार्यमाणपुञ्जविषये ज्ञानदर्शने
चिन्तयति । नेरइयाण इत्यादि । नैरयिकाणमिति वाच्याद-
द्वारे । जदन्त । यान्पुञ्जवानाहारतया गृह्णन्ति ।

भगवानाह गौतम । जानन्त्यवधिज्ञानेन दोमाहारतया
तेषामतिसूक्ष्मत्वेन नारकावधेरविषयत्वात् ॥ न च
पश्यति चक्षुरिन्द्रियविषयाभावात् । द्वीन्द्रिया न जागन्ति ।
मिथ्याज्ञानतया तेषां सम्यक्परिज्ञानाभावात् । द्वीन्द्रियाणां
हि मन्यज्ञान तदापि चास्पष्टमनःप्रक्षेपाहारमपि न ते स्वयं
गृह्यमाणमपि सम्यक् जानन्ति न च पश्यन्ति चक्षुरिन्द्रिया-
ज्ञावात् । एव त्रीन्द्रिया अपि ज्ञानदर्शनविकला ज्ञावनीयाः ।
चतुरिन्द्रियाः । अत्येगइयत्ति । सन्त्येकके स्वयं गृह्यमाणम-
प्याहारप्रक्षेपकरूपमपि न जानति । मिथ्याज्ञानित्वात् ।
तेषामपि हि द्वीन्द्रियाणामिव मत्यज्ञान तदापि चाविस्पष्टमिति
चक्षुषा पुनः पश्यति चक्षुरिन्द्रियसद्भावात् । तथाहि । पश्य-
न्ति मक्किकादयो गुरादिकमिति एवमाहारयन्ति तथा सत्ये
कके चतुरिन्द्रिया ये न जानन्ति मिथ्यात्वान्न च पश्यन्ति अन्ध
कारादिना चक्षुर्दर्शनस्य व्याहतत्वात् अनाजोगसंज्ञवादा ।
तिर्यक्पञ्चेन्द्रियतिरश्चां चतुर्भंगी प्रक्षेपाहार दोमाहारश्चाधि-
कृत्य ज्ञावनीया । तत्र प्रक्षेपाहारमधिकृत्यैव ज्ञावना । सन्त्ये-
कके तिर्यक्पञ्चेन्द्रिया ये प्रक्षेपमाहार जानन्ति सम्यग्ज्ञानि-
तया तेषां यथावस्थितपरिज्ञानात् । पश्यन्ति चक्षुरिन्द्रियज्ञा-
वात् । एवमाहारयन्ति । सन्त्येकके ये जानन्ति पूर्ववन्न च
पश्यन्ति दर्शनस्यान्वकारादिना अनाजोगेन वा व्याहन
त्वात् । तथा सन्त्येकके ये न जानन्ति मिथ्याज्ञानतया सम्यक्
परिज्ञानाज्ञावात् । पश्यन्ति पुनश्चक्षुरिन्द्रिययोगात् । तथा
सन्त्येकके ये न जानन्ति । मिथ्याज्ञानित्वान्न च पश्यति पूर्व-
वत् । एवमाहारयन्ति दोमाहारापेक्षया त्वेव ज्ञावना सन्त्ये
कके तिर्यक् पञ्चेन्द्रिया ये दोमाहारमपि जानन्ति विशिष्टा
वधिज्ञानपरिक्रितत्वात् । पश्यन्ति । तथाविधकृत्योपशम-
भावत इन्द्रियपाटवस्यातिविशुद्धत्वात् । एवमाहारयन्ति ।
यथा सन्त्येकके ये जानन्ति पूर्ववत् । न च पश्यन्ति तथा
विधस्येन्द्रियपाटवस्याऽज्ञावात् । तथा सन्त्येकके न जानन्ति
पश्यन्ति तथारूपपाटवाज्ञावादिति एव मनुष्याणामपि दोमा-
हारप्रक्षेपाहारौ प्रनात्य चतुर्भंगी ज्ञावनीया । याणमतजो-
इसिया जहा नेरइया । नैरयिकावधिरिव व्यन्तरज्योति-
ष्कावधिरपि मनोभाक्त्वेऽप्याहारपुञ्जवानामविषयत्वात् ।
वेमाणियाणं पुवति । वैमानिकानाम्पृथक् सूत्र वक्तव्य ।
वेमाणियाण भते । जे पोग्गळे आहारत्ताए गिएहन्ति ते कि
जाणन्ति पासंति उदाहु न जाणन्ति न पासंति आहारंति इति ।
भगवानाह गोयमेत्यादि । माया पूर्वभवकृता विद्यते येषान्ने
मायिनो मायया हि यथा तथा वादरूपपृथगतया कत्रुपक्रम
प्रादुर्भाव । कत्रुपे च कर्मण्युद्यमगतं भवप्रयुद्युद्युप-
जायमानो ऽवधिर्नासमीचीनो भवति । ण्ते च
सम्यग्दर्शा वेदितव्या । तथा मिथ्याविषयन्ता दृष्टिर्जि-
नप्रणातिवस्तुतत्त्वप्रतिपत्तिर्येषान्ने मिथ्यादृष्टयः । मायि-
नश्च मिथ्यादृष्टयश्च मायिमिथ्यादृष्टयस्ते च ते उपपन्नाश्च
मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नास्त एव स्वार्थित्वात्प्रत्ययविवर्तनात्

अधुना द्योमाहाराधिकार विज्ञावयिषुस्दिमाह ॥

नेरइया णं जंते ! किं द्योमाहारा पक्खेवाहारा ? गोय-
मा । द्योमाहारा नो पक्खेवाहारा । एवं एगिंदिया सव्वे
देवा य ज्ञाणियव्वा जाव वेमाणिया । वेडिंदिया जाव
माणुस्सा लोमाहारा वि पक्खेवाहारा वि ॥

(नेरइयाणमित्यादि) सुगम नवर नैरयिकाणां प्रक्रेपाहारो
न भवतीति वैक्रियशरीराणां तथा स्वज्ञावत्वात् द्योमाहारोऽ-
पि च पर्याप्तानामवसेयो नापर्याप्तानामिति ॥ (एवमेगिंदिया
इत्यादि) एव नैरयिकोक्तेन प्रकारेण एकेन्द्रिया, पृथिव्यस्ते-
जोवायुवनस्पतयः सर्वे देवाश्चासुरकुमारादयो यावद्वैद्वैमानिका
भणितव्यास्तत्रैकेन्द्रियाणां प्रक्रेपाहारान्नावो मुख्याभावात् ।
असुरकुमारादीनां वैक्रियशरीरितया तथा स्वज्ञावात् द्वित्रिच-
तुरिन्द्रियास्तिर्यक्पञ्चेन्द्रिया मनुष्याश्च द्योमाहारा अपि वक्त-
व्याः । प्रक्रेपाहारा अपि संजयरूपस्याप्याहारस्य तेषां सभवात्
चरममर्थाधिकारमभिधित्सुराह ॥

नेरइया णं जंते ! किं ओयाहारा मणज्जक्खी ? गोयमा ।
ओयाहारा णो मणज्जक्खी एवं सव्वे उराद्वियशरीरा वि
देवा सव्वे जाव वेमाणिया ओयाहारा वि मणज्जक्खी वि ।
तत्थ णं जे ते मणज्जक्खी देवा तेसि णं इच्छामणे समुप्पज्जइ
इच्छामो णं मणज्जक्खणं करित्तए तए णं तेहिं देवेहिं एवं
मणसीकए समाणे खिप्पामेव जे पोग्गद्वा इच्छा कंता जाव
मणामातेसि मणज्जक्खत्ताए परिणमंति से जहा नामए
सीता पोग्गद्वा सीतं पप्पसीतं चेव अतिवइत्ताणं चिट्ठंति
उसिणा वा पोग्गद्वा उसिणं पप्पउसिणं चेव अति-
वइत्ताणं चिट्ठंति एवामेव तेहिं मणज्जक्खणं कए समाणे
से इच्छामणे खिप्पामेव अवेति ॥

(नेरइया ण जंते ! इत्यादि) ओज उत्पत्तिदेशे आहारयो-
न्यपुद्गलसमूहः । ओज आहारो येषान्ते ओजआहारा मनसा
भक्षयन्तीत्येव शीला मनोज्ञकिणः । तत्र नैरयिका ओज आहारा
भवन्ति । अपर्याप्तावस्थायामोजस एवाहारस्य संज्ञवात्
मनोज्ञकिणस्त्वेते न प्रवन्ति मनोज्ञकणद्वक्वणो ह्याहारस्स उ-
च्यते । ये तथाविधशक्तिवशान्मनसा स्वशरीरपृष्ठिजनका
पुद्गला अत्यवन्दिह्यन्ते । यदुच्यवहरणानन्तरञ्च दृष्टपूर्वं प-
रमसन्तोप उपजायते नचैतन्नैरयिकाणामस्ति । प्रतिकूलक-
र्मोदयवशतस्तथासुरशक्त्यभावादेवं (सव्वे उराद्वियशरीरा-
वि) इति । एव नैरयिकोक्तेन प्रकारेणौदारिकशरीरिणोऽपि
सव्वे पृथिवीकायिकादयो मनुष्यपर्यवसाना वक्तव्या । त-
द्यथा । (पुढविकाच्या ण जंते ! किं ओयाहारा मणज्जक्खी ?
गोयमा ! ओयाहारा नो मणज्जक्खी त्यादि) देवा इत्यादि दे-
वास्सर्वे यावद्वैद्वैमानिका ओजआहारा अपि मनोज्ञकिणोऽपि
वक्तव्याः । तद्यथा—

असुरकुमारा णं जंते ! किं ओयाहारा मणज्जक्खी ?
गोयमा ! ओयाहारा वि मणज्जक्खी वि जाव वेमाणियाण
पुच्छा गोयमा ! ओयाहारा वि मणज्जक्खी वि ॥
सम्प्रति मनोज्ञकित्वे देवानां यथा प्रवति तथोपदर्शयति ।
तत्र तेषु ससादिषु जीवेषु मध्ये णामिति वाक्यादकारे । ये-
मनोज्ञकिणो देवास्तेषा णामिति प्राग्वत् । नन प्रस्तावादाहार-

विषय समुत्पद्यते । केनोद्देखेनेन्यत आह इच्छामो अभिवृपा-
मो णामिति पूर्ववत् मनोज्ञकिणामिति मनसा भक्षणं मनोभ-
क्षणं कर्तुमिति तत एव तैर्मनसि कृते व्यवस्थापिते मनोज्ञ-
के सति तथा विध्रष्टभक्तोदयवशात् क्षिप्रमेव तत्कालमेवे-
ति भावः । ये इष्टाः कान्ताः प्रिया मनोज्ञाः मन आपा पुद्गलास्ते
पां व्याख्यानं प्राग्वत् । तेषां देवानां मनोभक्ततया परिणमन्ति
कथमित्यत्रैव दृष्टान्तमाह (से जहा नामए) से शब्दोऽथदाच्छा-
र्थः । सचात्र वाक्योपन्यासे यथा नामेति विवक्षिताः शीताः
पुद्गलाः शीत शीतयोनिक प्राणिन प्राप्य ते शीतत्वमेवातिव
ज्यातिशयेन गत्वा तिष्ठन्ति किमुक्त भवति । विशेषतश्शी-
तीभूय शीतयोनिकस्य प्राणिनः सुखित्वायोपकल्पन्त इति ।
उष्णं वा पुद्गला उष्णम् उष्णयोनिक प्राप्य उष्णमेव उष्णत्वमे-
वातिवज्यातिशयेन गत्वा तिष्ठन्ति विशेषतस्स्वरूपज्ञानसम्पत्त्या
तस्य सुखित्वायोपतिष्ठन्त इति ज्ञावः । एवमेव अननैव प्रका-
रेण तैर्देवैः प्रागुक्तरीत्या मनोज्ञकणे कृते सति स तेषां देवा-
नामिच्छा मन आहाराविषयेच्छा प्रधानमनः क्षिप्रमेवापैति
तृप्तिज्ञावान्निवर्तत इति भावः । इयमत्र भावना यथा शीत
पुद्गलाः शीतयोनिकस्य प्राणिनः सुखित्वायोपकल्पन्ते उष्ण
पुद्गला वा उष्णयोनिकस्य तथा देवैरपि मनसाऽऽच्यवन्दिह्य-
माणाः पुद्गलास्तेषां तृप्तये परमसंतोषाय चोपकल्पन्ते तत
आहारो विषयाभिज्ञापनिवृत्तिर्भवतीति । अत्र च ओज आहा-
रादिविज्ञागप्रतिपादिका इमास्सुत्रकृताङ्गनिर्युक्तिगाथाः ।

शरीरेणोसयाहारो तथादिफासेण द्योम आहारो ।

पक्खेवाहारो पुण कावद्विओ होइ नायव्वो ॥ १ ॥

ओयाहारा जीवा सव्वे अपज्जत्तगा मुणेयव्वा ।

पज्जत्तगा य द्योमे पक्खेवे होंति नइयव्वा ॥ २ ॥

एगिंदियदेवाणं णेरइयाणं च णत्थि पक्खेवो ।

सेमाणं जीवाणं संसारत्थाणपक्खेवा ॥ ३ ॥

द्योमाहार एगिंदियाओ णेरइयगुरगणा चेव ।

सेमाणं आहारो द्योमे पक्खेवओ चेव ॥ ४ ॥

ओयाहार मणज्जक्खिणो य सव्वे विगुरगणा होंति ।

सेसा हवंति जीवा द्योमे पक्खेवओ चेव ॥ ५ ॥

अथ क आहार आजोगनिर्वर्तित को वाऽनाभोगनिर्वर्तित घते
चेदुच्यते । देवानामाभोगनिर्वर्तित ओज आहार स चापर्या-
प्तावस्थायां द्योम आहारोऽपि अनाभोगनिर्वर्तितस्स च पर्या-
प्तावस्थायां आजोगनिर्वर्तितो मनोभक्षणद्वक्वण स च पर्या-
प्तावस्थायां आजोगनिर्वर्तितो मनोज्ञकणद्वक्वणनिर्वर्तित आहा-
रोऽपर्याप्तावस्थायां द्योमाहार पर्याप्तावस्थायां नैरयिकवर्जानां
द्योमाहारो नैरयिकाणा द्योमाहार आजोगनिर्वर्तितोऽपि डीन्द्रि-
यादीनां मनुष्यपर्यवसानानां यः प्रक्रेपाहारस्स आजोगनि-
र्वर्तित एवेति ॥

नैरयिकादिषु आहारपुद्गलानां त्रयोपत्रयादिजीवशब्दे ।
आहारपदस्य द्वितीये उद्देशेऽर्थाधिकारात् ।

आहारज्वियसन्नी लेस्मादिट्टी य संजयकमाए ।

नाणाजोगुवओगे वेदेयमरीगपज्जत्ति ॥ १ ॥

प्रथम सामान्यत आहागधिकारोः द्वितीयो ज्ञयाधिकारो
मन्यविशेषिताहाराधिकारः । एव तृतीय मदाधिकारः, चतुर्थो
द्वेष्टयाधिकारः, पंचमो दृष्टपथिकारः, षष्ठ मयताधिकारः समम

क्यायाधिकारो, षष्ठो ज्ञानाधिकारो, नवमो योगाधिकारो, दशम उपयोगाधिकार, एकादशो वेदाधिकारो, द्वादश शरीराधिकार, त्रयोदश पर्याप्यधिकार । इह ज्ञानादिग्रहणेन नःप्रतिपक्वचृता अभव्यादयोऽपि सूचिता ऋष्याः । तथैवाग्रे वक्ष्यमाणत्वात् ॥

तत्र प्रथम सामान्यत आहारधिकारं विनावयिष्युरिदमाह ।

जीवे णं जंते ! किं आहारए अणाहारए ? गोयमा !

सिय आहारए सिय अणाहारए । एवं नेरइए जाव अमुरकुमारं जाव वेमाणिए । सिद्धे णं जंते ! किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! णोआहारए अणाहारए ।

जीवेणं जंते ! इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगम जनवानाह । गोयमे त्यादि गौतम ! स्यात्कदाचिदाहारकः कदाचिदनाहारकः कथमिति चेदुच्यते । विग्रहगतौ केवलसमुद्घाते शैलेइय वस्यायां सिद्धये चानाहारकः शेषास्ववस्थास्वाहारक उक्तं च । “ विग्रहगन्मावन्ना, केवलिणो समोहया अजोगी य । मिष्ठा य अणाहारया, सेसा आहारगा जीवा ” ॥१॥ तदेवं सामान्यतो जीवचिन्तां कृत्वेदानीं नैरयिकादिचतुर्विंशतिदण्डक प्रमेणाहारानाहारकचिन्तां करोति (सिद्धेणं जंते ! किं आहारएत्यादि) सुगम तदेवं सामान्यतो जीवपदे नैरयिकादिषु चैक्यचनेन आहारकानाहारकत्वचिन्ता कृता ॥

सम्प्रति बहुवचनेन तां चिकीर्षुराह ॥

जीवाणं जंते ! किं आहारया अणाहारया ? गोयमा ! आहारया वि अणाहारया वि । नेरइयाणं पुच्छा ? गोयमा ! सव्वं वि ताव होज्जा । आहारगा । ? । अहवा आहारगा य अणाहारगे य । २ । अहवा आहारगा य अणाहारगा य । ३ । एवं जाव वेमाणिया । नवरं । एगिदिया जहा जीवा । सिद्धाणं पुच्छा । गोयमा ! नो आहारगा अणाहारगा ॥

प्रश्नसूत्रं सुगम । जनवानाह । गौतम ! आहारका अपि अनाहारका अपि सर्वत्र बहुवचनविशिष्टा उच्ये ऽपि वक्ष्यन्ते इति भावः । तथाहि । विग्रहगतिव्यतिरेकेण शेषकालं सर्वेऽपि मस्मारिणो जीवा आहारका विग्रहगतिस्तु क्वचित्कदाचित्क स्यञ्चित्तु भवतीति सर्वकालमपि वक्ष्यमाना सम्प्रति नियतानामेव वक्ष्यन्ते तत आहारकेषु बहुवचन अनाहारका अपि त्विदं स्मर्यते वक्ष्यन्ते तेषामन्येषु ऽनन्तगुणा । अन्येषु नान्येषु शेषकालस्य निगोदस्य प्रति समयसमयज्ञागो विग्रहगत्यापन्नो वक्ष्यन्ते ततो ऽनाहारकेषुपि बहुवचन नैरयिकसूत्रे सर्वे ऽपि तावद्भेदयुगादारका । किमुक्तं जवति । कदाचिन्नैरयिका सर्वे ऽप्याहारका एव जवन्ति न त्वेको ऽप्यनाहारकः कथमिति चेदुच्यते । उपपानविरहात्तयाहि । नैरयिकाणामुपपानविरहो द्वादश मुहूर्तो पतावति चान्तं ३ एतेषु पञ्चविंशत्यपि अपि आहारका जाता अन्येषु ऽप्यन्येषु जवन्ति । अथवा आहारका अनाहारकपदे षड्वचनमनाहारकपदे एकवचनमिति ज्ञाव । फयमेव भद्रो पदाभिरुति चेदुच्यते इह नरकेषु जन्तु कदाचिद्विदुः उपपाने कदाचिद् द्वे कदाचिन्नैरयिकायाः यावन्मन्याणां समन्याना या । तत्र यदा एक उत्पद्यते सो ऽपि विग्रहगत्यापन्न प्रति समयसमन्यातानां वनस्पतिषु

प्रतिसमयमनंतानां विग्रहगत्योत्पाद्यमानानां वक्ष्यमानतया अनाहारकपदे ऽपि सर्वत्र तेषु बहुवचनस्य सम्भवात् । तथाचाह (एवं जाव वेमाणिया नवरं एगिदिया जहा जीवा इति) ॥ एवं नैरयिकोक्तज्ञप्रकारेण शेषा अप्यसुरकुमारादयस्तावद्वक्तव्या यावद्वैमानिकाः । नवरमेकेन्द्रियाः पृथिव्यप्तेजोवा युवनस्पतिरूपाः प्रत्येकं यथा उच्यते अपि बहुवचनेन जीवा उक्तास्तथा वक्तव्याः ॥ सिद्धेणं एव जंगो ऽनाहारका इति सकलशरीरप्रहाणितस्तेपामाहारासम्भवात् । बहुनाञ्च सदाभावादिति । गतं प्रथमपारम् ।

द्वितीय भव्यद्वारमज्जिधित्सुराह ।

जवसिद्धिणं जंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ?

गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए एवं जाव वेमाणिए ।

जवसिद्धिणं जंते ! इत्यादि ॥ भवैः संख्यातैरनन्तैर्वा सिद्धिरस्यासौ जवसिद्धिको जव्यस्त कदाचिदनाहारकः । विग्रहगत्याद्यवस्थायां जवति अन्ये च पूर्वोत्पन्नतया आहारका अजवन् । तदा एव जङ्गो वक्ष्यते । तृतीयमङ्गमाह—अहवा आहारगा य अणाहारगा य । अत उच्यते अपि बहुवचनं एव च जंगो यदा वद्वो विग्रहगत्योत्पद्यन्ते तदा उच्यते । शेषजंगकास्तु न सम्भवन्ति आहारकपदस्य नैरयिकाणां सर्वदैव बहुवचनविषयतया वक्ष्यमानत्वात् । एवमसुरकुमारादिषु स्तनितकुमारपर्यवसानेषु द्वीन्द्रियादिषु च वैमानिकपर्यन्तेषु प्रत्येकं भङ्गविकं जवनीयम् । उपपानविरहात्तया । प्रथम भङ्गस्य एकादिसख्यतयोत्पत्ते । शेषस्य च भङ्गद्वयस्य सर्वत्रापि वक्ष्यमानत्वात् । एकेन्द्रियेषु पुनः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिरूपेषु प्रत्येकमेकशेष एवैको जंग । आहारका अपि अनाहारका अपि पृथिव्यप्तेजोवायुषु प्रत्येकं जायमाना अनाहारकाः शेषकालं त्वानाहारका एव चतुर्विंशति दण्डकेऽपि प्रत्येकं वाच्यं । तथाचाह—एवं जाव वेमाणिए । अत्र च सिद्धिविषयं सूत्रं न वक्तव्यं मोक्षपदप्राप्ततया तस्य जवसिद्धिकत्वायोगात् ॥

अत्रैव बहुवचनेनाहारकानाहारकत्वचिन्तां चिकीर्षुराह ॥

जवसिद्धिया णं जंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा । जीवेगिदियवज्जो तियजंगो अजवसिद्धिए वि । एवं चेव नो जवसिद्धिए नो अजवसिद्धिएणं जंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! नो आहारए अणाहारए एवं सिद्धे वि । नो जवसिद्धिया नो अजवसिद्धिया णं जंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! नो आहारगा अणाहारगा एवं सिद्धा वि ॥

(भवसिद्धिणं जंते ! इत्यादि) अथाप्याहारकार इव जीवपदे एकेन्द्रियेषु च प्रत्येकमुच्यते च बहुवचनेनैक एव भगो यथा आहारका अपि अनाहारका अपि शेषेषु नैरयिकादिषु स्थानेषु जंगविक कदाचिन्केचवा आहारका न त्वेकोऽप्यनाहारकः । अथवा कदाहारकः एकोऽनाहारकः । अथवा आहारका अपि अथवा ऽनाहारका अपि । उच्यते अपि बहुवचनं । तथाचाह । “ जीवे गिदियवज्जो तियजंगो ” इति । यथाच भवसिद्धिके एकस्मिन् बहुषु आहारकानाहारकत्वचिन्ता

कृता तथा अभवसिद्धिकेऽपि कर्तव्या । उभयत्रापि एकवचने न भगवत्ख्यायास्सर्वत्रापि समानत्वात् । तथा चाह । अत्रवसिद्धि एव चेव । अभवसिद्धिकोऽपि प्रवसिद्धि इव एकवचने बहुवचनेन वक्तव्यमिति । यस्तु न भवसिद्धिको नाप्यभवसिद्धिकः स सिद्ध स हि प्रवसिद्धिको न प्रवति प्रवातीतत्वात् अभवसिद्धिकस्तु रूढ्या यस्सिद्धिगमनयोभ्यो न प्रवति स उच्यते ततो प्रवसिद्धिकोऽपि न प्रवति सिद्धिप्राप्तत्वात् । तथाच सति नोत्रवसिद्धिकानोअत्रवसिद्धि कत्वचिन्तायां द्वे एव पदे । तद्यथा । जीवपद सिद्धपदश्च उन्नयत्राप्येकवचने एक एव जगोऽनाहारक इति बहुवचनेऽप्येक एवानाहारक इति ॥ * सङ्घिहारम् * ॥

सन्नीणं जंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए । एवं जाव वेमाणिए नवरं । एगिंदियविगिंदिया न पुच्छिज्जंति । सन्नीणं जंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा गोयमा ! जीवादिओ तिगजंगो जाव वेमाणिया ॥

(सन्नीण भते !) इत्यादि ॥ प्रश्नसूत्र सुगम निर्वचनसूत्रमाह । गोयमेत्यादि । विग्रहगत्याऽनाहारक. शेषकात्रमाहारकः । ननु सङ्गी समनस्तु उच्यते विग्रहगतौ च मनो नास्ति ततः कथं सङ्गी सन्नानाहारको वच्यते उच्यते इह विग्रहगत्यापन्नोऽपि सङ्ग्यायुष्कवेदनात्सङ्गी व्यवहियते यथा नारकायुष्कवेदनाहारको न कश्चिदोप. । एवमित्यादि । एवमुपदर्शनेन प्रकारेण तावद्वक्तव्यं थावद्वैमानिकाऽवैमानिकसूत्रं, न वर मेकेन्द्रियाविकेन्द्रिया न प्रष्टव्या । किमुक्तं भवति तद्विषयसूत्रं सर्वथा न वक्तव्यं तेषाममनस्कतया सङ्गित्वायोगात् । बहुवचनचिन्तायां जीवपदे नैरयिकादिपदेषु च प्रत्येकं सर्वत्र भङ्गत्रयं तद्यथा-सर्वेऽपि तावद्भवेयुराहारका १ अथवाऽऽहारकाश्च अनाहारकाश्च २ अथवाऽऽहारकाश्च अनाहारकाश्च ३ तथाचाह । “ जीवाऽओ तियजङ्गो जाव वेमाणिया ” इति ॥ तत्र सामान्यतो जीवपदे प्रथमभंगे सकवलोकापेक्षया सङ्गित्वेनोत्पातविरहाभावात् । द्वितीयभगे एकस्मिन् सङ्गिनि विग्रहगत्यापन्ने तृतीयभगे बहुषु सङ्गिषु विग्रहगत्यापन्नेषु, एव नैरयिकादिपदेष्वपि जगन्नावना कार्या ॥

असङ्घिहारम् ॥

असन्नीणं जंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए एवं एरेइए जाव वाणमंतरे नवरं जोडसियवेमाणिया न पुच्छिज्जंति । असन्नीणं जंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! आहारगा वि अणाहारगा वि एगो जंगो । असन्नीणं जंते ! णेरइया किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! आहारगा वा अणाहारगा वा अहवा अहारए य आणाहारए य अहवा आहारए य अणाहारगा य । अहवा आहारगा य अणाहारगा य एवं एते जंगो । एवं जाव एणियकुमारा, एगिंदियेसु अजंगकं वेडंदि य जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु तियजंगो मणुस्सवाणमंतरेसु जंगो नो सन्नी नो असन्नीणं जंते ! जीवे किं आहारए

अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए । एवं मणुस्से वि । सिद्धे अणाहारए पुहुत्तेणो नो सन्नी नो असन्नी जीवा आहारगा वि अणाहारगावि मणुस्सेसु तियजंगो सिद्धा अणाहारगा ॥

(असन्नीण भते ! इत्यादि) अत्रापि विग्रहगतावनाहारक. शेषकात्रमाहारक. (एवं जाव वाणमंतरे इति) एवं सामान्यतो जीवपद इव चतुर्विंशतिदशकक्रमेण तावद्वक्तव्यं । यावद्धानव्यन्तरो वानव्यन्तरविषयसूत्र । अथ नैरयिका प्रव नपतयो वानव्यन्तराश्च कथमसङ्गिनो येनासंक्षिप्तत्वे तेषु पठ्यत इति उच्यते । इह नैरयिका प्रव नपतयो व्यन्तराश्च संक्षिप्तोऽप्युत्पद्यन्ते । सङ्गिच्योऽपि असंक्षिप्तोत्पद्यमाना असङ्गिन इति व्यवहियन्ते । सङ्गिच्य उत्पद्यमानाः सङ्गिनस्ततो सङ्गिसूत्रेऽपि ते उक्तप्रकारेण पठ्यन्ते । ज्योतिष्कवैमानिकास्तु संक्षिप्त्य एवोत्पद्यन्ते । नासङ्गिच्य असङ्गित्वव्यवहारान्नावादिह ते न पठ्यन्ते । तथाचाह । “ जोडसियवेमाणिया न पुच्छिज्जंति ” किमुक्तं प्रवति । तद्विषयसूत्रं न वक्तव्यं तेषामसङ्गित्वाभावात् इति । बहुवचनचिन्तायां सामान्यतो जीवपदे एक एव जगस्तथा आहारका अपि अनाहारका अपि प्रतिसमयमेकेन्द्रियाणामनन्तानां विग्रहगत्यापन्नानामत एवानाहारकाणां सदैव वच्यमानतयाहारकपदेऽपि सर्वदा बहुवचनजावात् । नैरयिकपदे परुजगाः । तत्र प्रथमो भग आहारका इति अथ च जगो यदाऽन्यो सङ्गी नारक उत्पद्यमानो विग्रहगत्यापन्नो न वच्यते । पूर्वोत्पन्नास्त्वसंक्षिप्तः । सर्वेऽप्याहारका जातास्तदा वच्यन्ते । द्वितीयोऽनाहारक इति एव यदा पूर्वोत्पन्नोऽसङ्गी नारक एकोऽपि न विद्यते । उत्पद्यमानास्तु विग्रहगत्यापन्ना बहुषु वच्यन्ते तदा विज्ञेयः । तृतीय आहारकश्च अनाहारकश्च द्वित्वेऽपि प्राकृते बहुवचनचिन्तायामेषोऽपि जंगस्समीचीन इत्युपन्यस्तः । तत्र यदा चिरकावोत्पन्न एको सङ्गी नारको विद्यते । अधुनोत्पद्यमानोऽपि विग्रहगत्यापन्न एकस्तदाय भग. चतुर्थः आहारकश्चानाहारकश्च एकश्चिरकावोत्पन्ने एकस्मिन्नसंक्षिप्ति नारके विद्यमाने बहुष्वधुनोत्पद्यमानेषु असंक्षिप्तु विग्रहगत्यापन्नेषु उच्यते पञ्चमः आहारकाश्चानाहारकश्चाय चिरकावोत्पन्नेषु बहुषु असङ्गिषु नारकेषु अधुनोत्पद्यमाने विग्रहगत्यापन्ने एकस्मिन्नसङ्गिनि विज्ञेयः । षष्ठ आहारकाश्चानाहारकाश्चेषु बहुषु चिरकावोत्पन्नेषुत्पद्यमानेषु चासङ्गिषु वेदितव्यं । एवमेते परुजगा एवमुपदर्शितेन प्रकारेण एते परुभंगास्तद्यथा । आहारकपदस्य केवलस्य बहुवचनेनैक । १ । अनाहारकपदस्य केवलस्य बहुवचनेन द्वितीय । २ । आहारकपदस्यानाहारकपदस्य च युगपत्प्रत्येकमेकवचनेन तृतीय । ३ । आहारकपदस्यैकवचनेन अनाहारकपदस्य बहुवचनेन चतुर्थः ॥ ४ ॥ आहारकपदस्य बहुवचनेन अनाहारकपदस्यैकवचनेन पञ्चमः ॥ ५ ॥ उन्नयत्रापि बहुवचनेन षष्ठः ॥ ६ ॥ शेषास्तु जंगो न सम्भवन्ति । बहुवचनचिन्ताया प्रकान्तत्वात् । एते च परुभगा अमुरकुमागदिष्वपि स्तनितकुमागपर्यवसानेषु वेदितव्यास्तथा चाह “ एव जाव थणियकुमाग एगिंदियेसु अजगमिति ” एकेन्द्रियेषु पृथिव्यमेजोवायुचरस्पतिरूपे वभगक जगकाभाव । एक एव जंग इत्यर्थः । सत्त्वाऽय आहारका अपि अनाहारका अपि । तत्र बहुषु सुप्रसिद्धा अनाहारका अपि प्रतिसमय पृथि

रकः स्यादनाहारक इति नवरमत्र पृथिव्यादिविषयसूत्रं वक्तव्यं तेषां सम्यग्दृष्टिवायोगात् उन्नयाज्ञावो(पुढवाऽपसु) इति वचनाद्बहुवचनविषयसूत्रं । सामान्यतो जीवपदे आहारका अपि अनाहारका अपीत्येष एव भगः उन्नयेपामपि सदा सम्यग्द्रष्टीनां बहुत्वेन वक्ष्यमानत्वात् । नैरयिकजनवनपति-तिर्यक्पंचेन्द्रियमनुष्यव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकेषु प्रत्येकं जंग-त्रिक । तद्यथा कदाचित्सर्वेऽप्याहारका एव १ कदाचिदाहा-रका एकश्चानाहारकः २ कदाचिदाहारका अनाहारकाश्च ३ द्वित्रिचतुरिन्द्रियेषु नो पुरुषगाः । ते च प्राग्वज्ञावनीयाः । द्वीन्द्रियादीनां च सम्यग्दृष्टित्वमपर्याप्तावस्थायां सम्भवति । सास्वादनसम्यक्त्वापेक्षया वृष्ट्यं । सिद्धास्त्वनाहारकाः । एतेषां क्वाथिकसम्यक्त्वयुक्तत्वात् । तथा चाह (वेद्ययतेऽ-दियचतुरिदिपसु उ जंगा सिद्धा अणाहारगा अवसेसाणं ति-यजंगो) मिथ्यादृष्टिष्वपि एकवचने सर्वत्र स्यादाहारकः स्यादनाहारक इति वक्तव्यं । बहुवचने जीवपदे पृथिव्यादि-पदेषु च प्रत्येकमाहारका अपीति उन्नयेपामपि सर्वदैव तेषु पदेषु बहुत्वेन वक्ष्यमानत्वेन शेषेषु तु सर्वेषु स्थानेषु जंगत्रिक सिद्धसूत्रं चात्र न वक्तव्यं । सिद्धानां मिथ्यात्वापगमादेतदे-वाह ॥ “ मिच्छादिद्विसु जीवेर्गिदियवज्जो तियजंगो सम्मा-मिच्छदिद्वीणं जंते ! जीवे ” ॥ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगम जगवानाह । गौतम ! आहारको नो अनाहारकः कस्मा दिति चेडुच्यते-इह ससारिणामनाहारकत्व विग्रहगतौ न सम्यग् मिथ्यादृष्टिविग्रहगत्यभावतोऽनाहारकत्वाभाव । एव चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण सर्वत्रापि वक्तव्यं । नवरमेकै-न्द्रियविकलेन्द्रिया न वक्तव्यास्तेषां सम्यग् मिथ्यादृष्टित्वास भवात् । एव बहुवचनेऽपि वक्तव्यं । तद्यथा ॥

* सम्मा मिच्छ दिद्वीणं जंते ! जीवा किं आहारगा ! गोयमा ! आहारगा नो अणाहारगा सम्मामिच्छदिद्वीणं जन्ते ! नेरइया किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! आहारगा नो अणाहारगा । एवमेर्गिदियविंशतिदियवज्जा जाव वेमाणिया ॥ *

इति ॥ गतं दृष्टिचारम् ॥

सम्प्रति सयतद्वारम् ॥

संज्ञणं जंते ! किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए एवं माणस्से वि । पु-हुत्तेणं तियजंगो असंज्ञए पुच्छा, गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए पुहुत्तेणं जीवेर्गिदियवज्जो तियजंगो संजतासंजते जीवे पंचिदियतिरिक्खजोणिए माणूसे एते एगत्तेण विपुहत्तेण वि आहारगा नो अणाहारगा नो संजते नो असंज्ञए नो संजयासंज्ञए जीवे सिद्धं य एते एगत्तपुहत्तेण वि नो अहारगा अणाहारगा ॥

संयतत्व मनुष्याणामेव तत्र छे पदे । तद्यथा । जीवपदं मनु-ष्यपदञ्च । तत्र जीवपदे सूत्रमाह (संज्ञणं भते ! जीवे इत्या दि) सुगम नवर । अनाहारकत्व केवलिसमुद्घातावस्थाया-मयोगित्वावस्थायां वेदितव्यं शेषकालमाहारकत्व । एव । (म-णस्सेविति) एवं मनुष्यविषयं सूत्रं वक्तव्यं । तद्यथा । (संज्ञणं जंते ! मणूसे किं आहारए अणाहारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए) भावनान्तरमेवोक्ता (पुहुत्तेण

तियभंगोत्ति) पृथक्त्वेन बहुवचनेन जीवपदे मनुष्यपदे च प्रत्येकं जंगत्रिक । तच्चैव । सर्वेऽपि तावद्भवेयुराहारका एव जंगो यदान कोऽपि केवलिसमुद्घातमयोगित्वं वा प्रतिपन्नो भवति वेदितव्यं । अथवा आहारकाश्चानाहारकश्च एव एक-स्मिन् केवलिनिसमवहते शैवेशीगते वा प्राप्यते अथवा आ-हारकाश्च अनाहारकाश्च एव यद्गुणैः केवलिसु समवहतेषु शै-वेशीगतेषु वा वक्ष्यते । असंयतसूत्रे एकवचने सर्वत्र स्यादा-हारक इति वक्तव्यं । बहुवचने जीवपदे पृथिव्यादिषु च पदे-षु प्रत्येकमाहारका अनाहारका अपि इत्येव भङ्गः । शेषेषु तु नै रयिकाविषु स्थानेषु प्रत्येकं भंगत्रिक सयतासंयतदेशवि-तास्ते च तिर्यक्पंचेन्द्रिया मनुष्या वा न शोपा शोपाणां स्व-भावत एव देशविरतिपरिणामाभावादेव चैतेषां श्रीणि पदानि । तद्यथा । सामान्यतो जीवपदं तिर्यक्पञ्चेन्द्रियपदं मनुष्यपदञ्चैतेषु त्रिष्वपि स्थानेषु एकवचने बहुवचने च आहा-रका भवन्ति । भवान्तरगतः केवलिसमुद्घातावस्थासु च देशविरतिपरिणामाभावात् नो संयतो नो ऽसंयतो नो स-यतासयतो । गत सयतद्वारम् । तच्चितायां छे पदे । तद्यथा । जीवपदं सिद्धपदञ्च । उन्नयना ऽप्येकवचने बहुवचने चानाहारकत्वमेववक्तव्यं नत्वाहारकत्वम् । सिद्धानामना-हारकत्वात् ॥

सम्प्रति कपायद्वारम् ॥

सकसाईणं जंते ! जीवे किं आहा० अणा० सिय आहा० सिय अणाहा० एवं जाव वेमाणिए पुहत्तेणं जीवेर्गिदियवज्जो तियजंगो । कोहकसाईसु जीवाईसु एवं चेव नवरं देवेसु उजंगा माणकसाईसु मायाकमा ईसु देवणेरइसु उजंगा अवसेसाणं जीवेर्गिदियवज्जो-तियजंगो । दोत्तकसाईसु नेरइसु उजंगा । अवसे-सेसु जीवेर्गिदियवज्जो तियजंगो अकसाईं जहा नो सन्नी नो असन्नी ।

(सकसाईणं जंते ! जीवे) इत्यादि ॥ एकवचनविषय सूत्रं सुगम । बहुवचने (जीवेर्गिदियवज्जो तियभंगोत्ति) जीवपदे पृथिव्यादिषु च पदेषु प्रत्येकं आहारका अपि अनाहारका अपि वक्तव्यं । उन्नयेपामपि सकपायाणां सर्वदैव तेषु स्थानेषु बहुत्वेन वक्ष्यमानत्वात् । शेषेषु तु स्थानेषु भंगत्रिक । कोहकसाए एवचेवत्ति क्रोधकपाय्यपि एवमेव सामान्यतः सकपायवदवसेय । तत्रापि जीवपदे पृथिव्यादि पदेषु चाभङ्गः शेषेषु तु स्थानेषु भंगत्रिकमिति ज्ञाव । किं सर्वे ष्वपि शेषेषु स्थानेषु भंगत्रिक नेत्याह । (नवरं देवेसु उजंगा) देवा हि स्वभावत एव दोभयहुत्वा भवन्ति । न क्रोधादिव-हुत्वा । तत क्रोधकपायिण एकादयोऽपि वक्ष्यन्ते । इति पदमङ्गलस्तद्यथा । कदाचित्सर्वेऽप्याहारका एव क्रोधकपा-यिण एकस्यापि विग्रहगत्यापन्नस्यावक्ष्यमानत्वात् १ कदा-चित्सर्वेऽप्यनाहारका एकस्यापि क्रोधकपायिणस्तत आहा-रकस्याप्राप्यमाणत्वात् क्रोधोदयो हि मानाद्युदयवि-विक्त एवैव विवक्ष्यते । न मानाद्युदयसद्वितोऽपि तेन क्रोधकपायिण तत कदाचिदाहारकस्य सर्वथाऽप्य-ज्ञाव ॥ २ ॥ तथा कदाचिदेक आहारक एकोऽनाहारक ॥ ३ ॥ कदाचिदेक आहारको बहुयोऽनाहारका ॥ ४ ॥ कदाचिद्वच आहारका एकोऽनाहारक ॥ ५ ॥ कदाचिद्व-

इव आहारका बहुवचोऽनाहारका ॥ ६ ॥ इति मानकपायसूत्र
मायाकपायसूत्रं चैकवचने प्राग्वत् । बहुवचने विशेषमाह ।
(माण्डूक्यादि) इत्यादि । मानकपायिषु मायाकपायिषु
बहुवचने चिन्त्यमानेषु देवेषु नैरयिकेषु च प्रत्येक परम्भगा ।
नैरयिका हि भवस्वभावतः क्रोधबहुव्या देवास्तु द्योन्नवहु-
लान्ततो देवानां नैरयिकाणाञ्च मानकपायो मायाकपायश्च
प्रसिद्ध इति प्रागुक्तप्रकरणेण परम्भगा । जीवपदे पृथिव्यादि
पदेषु च प्रत्येकमन्यकमाहारकाणामनाहारकाणां च मानक-
पायिणा मायाकपायिणाञ्च प्रत्येक सदैवतेषु स्थानेषु बहुत्वेन
लन्यमानत्वात् । शेषेषु तु स्थानेषु जगत्त्रिक । द्योन्नकपाय
सूत्रमर्थैकवचने तथैव बहुवचने विशेषमाह (टोमकसा
इमु इत्यादि) द्योन्नकपायिषु नैरयिकेषु परं जगास्तेषां द्योम-
वदुन्नतया परमंयसज्जवात् । जीवेष्वेकेन्द्रियेषु च प्राग्वदेव
एव भंगः । आहारका अथनाहारका अपीति (अकसाई जहा
नो सत्री नो अमत्रीति) अकपायिणो नो संज्ञिनो नोऽसंज्ञिनो
उक्तास्तथा वक्तव्या किमुक्तं जवति । अकपायिणोऽपि मनुष्या-
मिच्छाश्च । मनुष्या उपशान्तकपायादयो वेदितव्या ॥ अन्ये-
षां सकपायिन्वात् । तत एतेषामपि त्रीणि पदानि । तद्यथा ।
नामान्यतो जीवपदं मनुष्यपदं सिद्धपदञ्च तत्र सामान्यतो
जीवपदे मनुष्यपदे च प्रत्येकमेकवचने स्यादाहारकः स्याद-
नाहारक इति वक्तव्यं । सिद्धपदेऽप्यनाहारक एवेति । बहुवचने
जीवपदे आहारका अपि अनाहारका अपीति । केवलानामाहा-
रकाणां मिथानामनाहारकाणां सदैव बहुत्वेन लक्ष्यमान-
त्वात् । मनुष्यपदे भगवत्त्रिक । सर्वेऽपि तावद्देव्युगहाकारका १
अथवा आहारकाअनाहारकाश्च २ अथवा आहारकाअनाहा-
रकाश्च ३ ज्ञातना प्राग्वानेकश कृता सिद्ध पदे त्वनाहारक
एव ॥

सम्प्रति ज्ञानदायम् ॥

नार्णी जहा सम्प्रदिष्टी । आग्निहोत्रोहियनार्णी मृय-
नार्णीसु वेददियनेइंदियचजगिदिष्मृ उजंगा । अवसेसु जी-
वादिशो तियजंगो । जमि अत्यि ओहिनाणी पंचिदिय-
निरिक्वजोणिया मणूमा य आहारगा नो अणाहारगा
अवसेसु जीवादिशो तियजंगो जमि ओहिनाणं मणपज्ज
यनाणं जीवा मणूमा य एगत्तेणवि पुहत्तेणवि आहारगा
नो अणाहारगा केवलनार्णी जहा नो मत्री नो अमत्री
अनार्णीमपि अनार्णी मृयअनार्णी जीवेगिंदियवजो नि-
यजंगो विजंगनार्णी पंचिदियनिरिक्वजोणिया मणूमा
य आहारगा नो अणाहारगा अवसेसु जीवादिशो
तियजंगो ॥

(नप्रजगी जहा सम्प्रदिष्टीति) जानी यथा प्राक् मन्थ-
गडिश्मन्मन्थो वक्तव्यमन्थया ॥

नार्णीणं जंते ! जीवे किं आहारणं अणाहारणं ? गो०
मिय आहारणं मिय अणाहारणं नार्णीणं जंते ! नैरयि
किं आहारणं अणाहारणं ? गो० मिय आहारणं मिय
अणाहारणं प्रत्येगिंदियवचने जाव वेपाणिणं नार्णीणं
जंते ! नौश किं आहारणा अणाहारणा ? गो० आहा-
रणावि अणाहारणावि नार्णीणं जंते ! षण्ड्या किं

आहारगा अणाहारगा गो० सव्वे वि ताव होज्जा
आहारगा ? अहवा आहारगा य अणाहारगे य २ अहवा
आहारगा य अणाहारगा य एवं जाव थणियकुमारा ।
वेइंदियाणं पुच्छा गो० सव्वे वि ताव होज्ज ? आहारगा
अहवा अणाहारगा य २ अहवा आहारगेय ३ अहवा
आहारगे य अणाहारगा य ४ अहवा आहारगा य
अणाहारगे य ५ अहवा आहारगा य अणाहारगा य
६ एवं तेइंदियचजरींदिया वि जाणियव्वा अवसेसा जाव
वेमाणिया जहा नैरय्याणं सिद्धाणं पुच्छा गो० ॥ *

(अणाहारगा इति) आग्निहोत्रिकज्ञानसूत्रे चैकवचने
प्राग्वदवसेय । बहुवचने द्वित्रिचतुरिन्द्रियेषु जङ्गाः । अथ शेषेषु
जीवादिस्थानेष्वेकेन्द्रियवर्जेषु भङ्गवत्त्रिक तच्चैव ॥

* आग्निहोत्रियनार्णीणं जंते ! जीवा किं आहारगा
अणाहारगा ? गोयमा ! सव्वेवि ताव होज्ज आहारगा ?
अहवा आहारगा य अणाहारगे य २ अहवा आहार-
गा य अणाहारगा य ३ इत्यादि । तथा चाह । आग्नि-
होत्रियनार्णी सुयनार्णी सुयवेइंदियचजरींदियेषु उ-
जंगा अवसेसु जीवाइओ तियजंगो तेसि अत्यि इति *
सुगमं । नवर जेसि अत्यि येषां जीवानामाग्निहोत्रिकज्ञा-
नश्रुतज्ञानेस्त । तेषु जंगवत्त्रिक वक्तव्यं न शेषपृथिव्यादिष्विति ।
अवधिज्ञानसूत्रमेकवचने तथैव बहुवचनचित्ताया पचेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिका आहारका एव नत्वनाहारकाः । कस्मादि-
ति चेच्छ्रुते । इह पचेन्द्रियतिरश्चामनाहारकत्व विग्रहग
तौ । न च तदानीं तेषां गुणप्रत्ययतोऽवधिंसंजवो गुणानामे-
वासजवाप्राप्यप्रतिपत्तितावधिंसंजवोमनुष्यो वा तिर्यक्त्वपद्यते ।
ततोऽवधिज्ञानिनः मन्तः पंचेन्द्रियतिरश्चोऽनाहारकत्वायोगः ।
शेषेषु तु स्थानेष्वेकेन्द्रियविकलेन्द्रियवर्जेषु प्रत्येकं जगत्त्रिक ।
एतदेवाह ।

“ ओहिनाणीणं पंचिदियतिरिक्खजोणिया आहारगा अव-
सेसु जीवाइ ओ तियजंगो । जमि अत्यि ओहिनाणं मिति ॥ ”

मनः पर्यायज्ञानं मनुष्याणामेव ततो षे पदे । तद्यथा ।
जीवपदं मनुष्यत्रापि चैकवचने बहुवचने च मनः पर्यायज्ञा-
निन आहारका एव वक्तव्याः नत्वनाहारका विग्रहगत्याद्यव-
स्थायां मनः पर्यायज्ञानासंज्ञवात् । केवलज्ञानी यथा प्राक्
नो मत्री नोऽसत्री उक्तस्तथा वक्तव्यं । किमुक्तं जवति
केवलज्ञानचित्तानायामपि त्रीणि पदानि । तद्यथा । सामान्यतो
जीवपदं मनुष्यपदं निरूपदञ्च तत्र सामान्यतो जीवपदे
मनुष्यपदे चैकवचने स्यादाहारक स्यादनाहारक इति
वक्तव्यं निरूपदे त्वनाहारक इति बहुवचने सामान्यतो जीव
पदे आहारका अपि अनाहारका अपि मनुष्यपदे भगवत्त्रिक ।
तत्र प्राग्वोपदर्शितं निरूपदे त्वनाहारका अपि अनाहा-
रका मन्थज्ञानिसूत्रं श्रुताज्ञानिसूत्रं च एकवचने प्राग्वं बहुव-
चनचित्तानाया जीवपदे एकेन्द्रियेषु पृथिव्यादिषु प्रत्येकमाहा-
रका अनाहारका अपि इति वक्तव्यं शेषेषु जगत्त्रिकं । विन-
द्वानिसूत्रमर्थैकवचने तथैव बहुवचनचित्तानायां पंचेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिका मनुष्या आहारका एव वक्तव्याः । नत्वनाहा-
रका विनद्वानिसूत्रस्य विग्रहगत्या तिर्यकत्वचन्द्रियेषु

मनुष्येषु चोत्पत्तिसम्भवात् । अवशेषेषु स्थानेषु एकेन्द्रियविक-
कलेन्द्रियवर्जेषु प्रत्येक भगविक । गत ज्ञानद्वारम् ॥

संप्रति योगद्वारम् ॥

मजोगीसु जीवेर्गिन्द्रियवज्जो तियजंगो मणजोगी वइजो-
गी य जहा सम्मामिच्छादिद्वी । नवरं वइजोगी विग-
द्विदियाण वि कायजोगीसु जीवेर्गिन्द्रियवज्जो तियजंगो ।
अजोगी जीवमाणससिच्छा अणाहारगा । दारम् ॥

तत्र सामान्यतः सयोगिसूत्रमेकवचने तथैव बहुवचने जीवै-
केन्द्रियपदानि वर्जयित्वा शेषेषु स्थानेषु ऋग्विकं, जीवपदे
पृथिव्यादिपदेषु च पुनः प्रत्येकमाहारका अपि अनाहारका
अपीति ऋग्व उन्नयेपामपि सदैवतेषु स्थानेषु बहुत्वेन वच्य-
मानत्वात् । मणजोगी वइजोगी जहा सम्मामिच्छादिद्वीयत्ति ।
मनोयोगिनो वाग्योगिनश्च । यथा प्राक् सम्यग्मिथ्यादृष्टय
उक्तास्तथा वक्तव्याः । एकवचने बहुवचने वाऽऽहारका एव
वक्तव्या नत्वनाहारका इति भावः (नवरं वइजोगी विगद्विद्वि-
याणवित्ति) नवरमिति । सम्यग्मिथ्यादृष्टिसृत्रादत्राय विशे-
प । सम्यग्मिथ्यादृष्टित्व विकलेन्द्रियाणां नास्तीति तत्सूत्र
तत्रोक्त । वाग्योग पुनर्विकलेन्द्रियाणामप्यस्ति तत्सूत्रमपि
वाग्योगे वक्तव्य । तच्चैव ॥

* मणजोगीणं जंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ?

गोयमा ! आहारए नो अणाहारए एवमेर्गिन्द्रियवज्जं
जाव वेमाणिए एवं पुहुत्तेण वि ॥ *

काययोगिसूत्रमप्येकवचने बहुवचने च सामान्यतः सयोगि-
सूत्रमिव (अजोगीणं जंते ! जीवे किं आहारए) तेनात्र त्रीणि
पदानि । तद्यथा जीवपद मनुष्यपद सिद्धपद च त्रिष्वपि स्था-
नेष्वेकवचने बहुवचनेनाहारकत्वमेव ॥

अधुना उपयोगद्वारम् ॥

सागाराणागारोवउत्तेसु जीवेर्गिन्द्रियवज्जो तियजंगो
सिच्छा अणाहारगा । दारम् ॥

तत्र साकारोपयोगसूत्रे च प्रत्येकमेकवचने सर्वत्र स्यादना-
हारक इति वक्तव्यं सिद्धपदे त्वनाहारक इति बहुवचने जी-
वपदे पृथिव्यादिपदेषु आहारका अपि अनाहारका अपीति
भङ्गः । शेषेषु ऋग्विक । सिद्धास्त्वनाहारका इति सूत्रो-
द्धेखस्त्वय ॥

* सागारोवओगोवउत्तेणं जंते ! जीवे किं आहारए अणा-
हारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए ॥ *
गतमुपयोगद्वार ॥

वेदद्वारम् ॥

सवेदजीवेर्गिन्द्रियवज्जो तियजंगो । इत्थिवेयपुरिसवेएसु
जीवाइओ तियजंगो । नपुंसमवेदए जीवेर्गिन्द्रियवज्जो
तियजंगो । अवेयए जहा केवइनाणी ॥

सामान्यतः सवेदसूत्रमेकवचने स्यादाहारकस्स्यादनाहारक
इति बहुवचने जीवपदे एकेन्द्रियश्च वर्जयित्वा शेषेषु स्थानेषु
ऋग्विक जीवपदे एकेन्द्रियेषु च पुनः प्रत्येकमभंगक आहारका
अनाहारका अपीति स्त्रीवेदसूत्र पुरुसवेदसूत्र च एकवचने तथै-
व नवरमत्र नैरथिकेकेन्द्रियविकलेन्द्रिया न वक्तव्यास्तेषां नपु-
ंसकत्वात् बहुवचने जीवादिषु प्रत्येक भगविक । नपुंसकवेदे-
ऽपि सूत्रमेकवचने तथैव नवरमत्र ऋचनपतिव्यन्तरज्योतिष्क

वैमानिका न वक्तव्याः । तेषां न नपुंसकत्वाद्बहुवचने जीवै
केन्द्रियवर्जेषु ऋग्विकं । जीवपदे एकेन्द्रियपदेषु च पृथिव्या-
दिषु पुनरभंगकं प्रागुक्तस्वरूपमिति । अवेदो यथा केवली तथा
एकवचने बहुवचने च वक्तव्याः । जीवपदे मनुष्यपदे च एक-
वचने स्यादाहारकस्स्यादनाहारक इति बहुवचने जीवपदे
आहारका अपि अनाहारका अपि मनुष्येषु भंगविकं सिद्धे
त्वनाहारका इति वक्तव्यमिति ज्ञावः ॥ गतं वेदद्वारम् ॥

शरीरद्वारम् ॥

ससरीरे जीवेर्गिन्द्रियवज्जो तियजंगो । उराद्वियसरीरिषु
जीवमाणसेसु तियजंगो । अवेसेसा आहारगा नो अ-
णाहारगा जेसि अत्थि उराद्वियसरीरे वेउव्वियसरीरी
आहारगसरीरी य अणाहारगा जेसि अत्थि तेयगकम्म-
गमरीरी जीवेर्गिन्द्रियवज्जो तियजंगो । असरीरी जीव
सिच्छा य नो आहारगा अणाहारगा ॥

शरीरद्वारे सामान्यतः शरीरसूत्रे सर्वत्रैकवचने स्यादाहारक-
स्यादनाहारक इति । बहुवचने जीवैकेन्द्रियवर्जेषु शेषेषु
स्थानेषु प्रत्येक ऋग्विकं । जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु च प्रत्येक
मऋग्विक प्रागुक्तमिति । औदारिकसूत्रमेकवचने तथैव नव
रमत्र नैरथिकभवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका न वक्त-
व्यास्तेषामौदारिकशरीराभावात् । बहुवचने जीवपदे मनु-
ष्यपदेषु च प्रत्येक ऋग्विकं । तद्यथा । सर्वेऽपि तावद्भवेयु
राहारका एव भगो यदा न कोऽपि केवली समुद्धातगतयोगी
वा । अथवा आहारकाश्चानाहारकश्च एव एकास्मिन्केवद्विनि
समुद्धातगते ऽयोगिनि वासति प्राप्यते । अथवा आहारका
श्चानाहारकाश्च एव भगो बहुषु केवद्विषु समुद्धातगतेषु
अयोगिषु वा सत्सु वेदितव्यः । शेषास्त्वेकेन्द्रियधीन्द्रिय
त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियतिर्यक् पंचेन्द्रिया आहारका एव वक्त-
व्या नत्वनाहारका । विग्रहगत्युत्तीर्णानामेवौदारिक
शरीरसम्भवात् । वैफियाहारकशरीरिणश्च सर्वेऽप्येकवचने
बहुवचने चाहारका एव नत्वनाहारका नवरं येषां वैक्रियमा-
हारक वा सन्नवाति त एव वक्तव्या नान्ये । तत्र नैरथिक
भवनपतिवायुकायिकतिर्यक्पंचेन्द्रियमनुष्यव्यन्तरज्योतिष्कव-
मानिकेषु आहारकं मनुष्येवैव । सूत्रोद्धेखस्वायं ।

* वेउव्वियसरीरिणं ! जंते जीवे किं आहारए अणाहारए ?
गोयमा ! आहारए नो अणाहारए ! वेउव्वियसरीरेणं
जंते ! नेरइए किं आहारए अणाहारए ? गोयमा !
आहारए नो अणाहारए ॥ *

इत्यादि । तैजसकार्मणशरीरसूत्रे चैकवचने सर्वत्र स्यादा-
हारकस्स्यादनाहारक इति । बहुवचने जीवैकेन्द्रियवर्जेषु
स्थानेषु ऋग्विक जीवपदे एकेन्द्रियेषु पुनरभंगकं । अशरीरि-
णस्सिद्धास्तेन तत्र द्वे एव पदे । तद्यथा । जीवास्सिद्धाश्च ।
तत्रैकवचने बहुवचने चोन्नयेपामप्यनाहारक एव ॥ गतं शरी-
रद्वारम् ॥

सम्प्रति पर्याप्तद्वारम् ॥

आहारपज्जत्तिपज्जत्तए मरीगपज्जत्तीपज्जत्तए इंदिय
पज्जत्तिपज्जत्तए आणापाणुपज्जत्तीपज्जत्तए एतासु
चउसु वि पज्जत्तीसु जीनेसु माणुसेसु य तियजंगो अवेसेसा

द्वय आहारका बहुव्रीह्याहारका ॥ ६ ॥ इति मानकपायसूत्रं
मायाकपायसूत्रं चैकवचने प्राग्वत् । बहुवचने विशेषमाह ।
(माणकपायसूत्रं) इत्यादि । मानकपायसु मायाकपायसु
यद्वचने त्रिन्यमानेषु देवेषु नैरयिकेषु च प्रत्येक परुभगाः ।
नैरयिका हि भवस्वभावतः क्रोधवहुत्वा देवास्तु द्योन्नवहु-
त्वास्ततो देवानां नैरयिकाणाञ्च मानकपायो मायाकपायश्च
प्रविशति इति प्रागुक्तप्रकरणेण परुभगा । जीवपदे पृथिव्यादि
पदेषु च प्रत्येकमन्तगकमाहारकाणामनाहारकाणां च मानक-
पायिणा मायाकपायिणाश्च प्रत्येक सदैवतेषु स्थानेषु बहुत्वेन
व्यन्यमानत्वात् । शेषेषु तु स्थानेषु जगत्रिक । द्योन्नकपाय
सूत्रनयेकवचने तथैव बहुवचने विशेषमाह (दोभकसा
द्वन्द्व इत्यादि) द्योन्नकपायसु नैरयिकेषु परुभगास्तेषां दोभ-
वद्वयतया परुभग्यसज्जवात् । जीवपदेकेन्द्रियेषु च प्राग्वदेव
एव भंग । आहारका अप्यनाहारका अपीति (अकर्मार्थं जहा
नो सद्गी नो अमन्त्रीति) अकपायिणो नो संज्ञितो नोऽसंज्ञितो
उक्तास्तथा वक्तव्या किमुक्तं भवति । अकपायिणोऽपि मुनुष्या-
भिश्चाथ । मनुष्या उपजातकपायादयो वेदितव्याः ॥ अन्ये-
षा मकपायिणात् । तत एतेषामपि त्रीणि पदानि । तद्यथा ।
सामान्यतो जीवपदं मनुष्यपदं सिद्धपदञ्च तत्र सामान्यतो
जीवपदे मनुष्यपदे च प्रत्येकमेकवचने स्यादाहारक स्याद्-
नाहारक इति वक्तव्य । सिद्धपदेऽप्यनाहारक एवेति । बहुवचने
जीवपदे आहारका अपि अनाहारका अपीति । केवलज्ञानमाहा-
रकाणां सिद्धानामनाहारकाणां सदैव बहुत्वेन व्यन्यमान-
त्वात् । मनुष्यपदे भंगत्रिकं । सर्वेऽपि तावद्भवेयुगाहारका १
अथवा आहारकाश्चनाहारकाश्च २ अथवा आहारकाश्चनाहा-
रकाश्च ३ ज्ञानता प्रागेवानेकेश इत्यादि सिद्ध पदे त्वनाहारक
एक एव ॥

सम्प्रति ज्ञानद्वयम् ॥

नाणी जहा सम्प्रदिष्टी । आग्निषिवोहियनाणी मृय-
नाणीमु वेदं दियेते इन्द्रियचरिदिष्टेषु उच्यंता । अवनेमृ जी-
वादिओ तियजंगो । जेसि अन्धि ओहिनाणी पंचिदिय-
निरिक्वजोणिया माणूमा य आहारगा नो अणाहारगा
अवनेमृ जीवादिओ तियजंगो जेसि ओहिनाणं मणपज्ज
वनाणं जीया माणूमा य णग्तेण वि पुत्तेण वि आहारगा
नो अणाहारगा जेयज्जनाणी जहा नो मन्त्री नो अमन्त्री
अन्नाणीमि अन्नाणी मृयअन्नाणी जीवगिदियवज्जो ति-
यजंगो विजंगनाणी पंचिदियनिरिक्वजोणिया माणूमा
य आहारगा नो अणाहारगा अवनेमृ जीवादिओ
निरदंगो ॥

(तत्र नाणी जहा सम्प्रदिष्टीनि) इती यथा प्राक् मन्व-
यद्विद्वान्स्त्वया वन्द्यस्त्वया ॥

३ नाणीणं जेते ! जीवे किं आहारण अणाहारणं गो-
मिअ आहारण मिअ अणाहारणं नाणीणं जेते ! नैरय-
किं आहारण अणाहारणं ? गोम मिअ आहारणं मिअ
अणाहारणं परमाणुदियने जार वेमाणिया नाणीणं
जेते ! तीया किं आहारणा अणाहारणा ? गोम आहा-
रणापि अणाहारणापि नाणीणं जेते ! पण्डया किं

आहारगा अणाहारगा गोम सव्वे वि ताव होज्जा
आहारगा ? अहवा आहारगा य अणाहारगे य २ अहवा
आहारगा य अणाहारगा य एवं जाव थणियकुमारा ।
वेदं दियणं पुच्छा गोम सव्वे वि ताव होज्ज ? आहारगा
अहवा अणाहारगा य २ अहवा आहारगेय ३ अहवा
आहारगे य अणाहारगा य ४ अहवा आहारगा य
अणाहारगे य ५ अहवा आहारगा य अणाहारगा य
६ एवं ते इन्द्रियचरिदिष्टिया वि ज्ञानियव्वा अवसेसा जाव
वेमाणिया जहा नैरय्याणं सिद्धाणं पुच्छा गोम ॥ *

(अणाहारगा इति) आग्निषिवोधिकज्ञानसूत्रे चैकवचने
प्राग्वदवसेय । बहुवचने द्विवचनुरिन्द्रियेषु जङ्गाः । अथ शेषेषु
जीवादिस्थानेष्वेकेन्द्रियवर्जेषु भङ्गत्रिकं तच्चैव ॥

* आग्निषिवोहियनाणी एं जेते ! जीवा किं आहारगा
अणाहारगा ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्ज आहारगा ?
अहवा आहारगा य अणाहारगे य २ अहवा आहार-
गा य अणाहारगा य ३ इत्यादि । तथा चाह । आग्नि-
षिवोहियनाणी मृयनाणी मृयवेदं दियचरिदिष्टियेषु उ-
च्यंता अवसेसेसु जीवाइओ तियजंगो तेसि अन्धि इति *

सुगमं । नवरं जेसि अन्धि येषां जीवानामाग्निषिवोधिकज्ञा-
नश्रुतज्ञानेस्त । तेषु जगत्रिक वक्तव्य न शेषपृथिव्यादिष्विति ।
अवधिज्ञानसूत्रमेकवचने तथैव बहुवचनचित्तायां पंचेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिका आहारका एव नत्वनाहारका । कस्मादि-
ति चेष्टुच्यते । इह पंचेन्द्रियतिरिचामनाहारकत्व विप्रहग
तौ । न च तदानीं तेषा गुणप्रत्ययतोऽवधिंसज्जवो गुणानामे-
वासंज्ञवाद्याप्यप्रतिपत्तितावधिरेवोमनुष्यो वा तिर्यक्त्वपद्यते ।
ततोऽवधिज्ञानिनः सन्तः पंचेन्द्रियतिरिचोऽनाहारकत्वायोगः ।
शेषेषु तु स्थानेष्वेकेन्द्रियविकलेन्द्रियवर्जेषु प्रत्येक जगत्रिक ।
एतदेवाह ।

“ ओहिनाणीणं पंचिदियतिरिक्वजोणिया आहारगा अव-
सेमसु जीवाइ ओ तियजंगो । जेसि अन्धि ओहिनाण मिति ॥ ”

मन पर्यायज्ञान मनुष्याणामेव ततो द्वे पदे । तद्यथा ।
जीवपदं मनुष्यपदं चैकवचने बहुवचने च मन पर्यायज्ञा-
निन आहारका एव वक्तव्या नत्वनाहारका विप्रहगन्यायव-
स्यायां मन पर्यायज्ञानासज्जवात् । केवलज्ञानी यथा प्राक्
नो सद्गी नोऽसंज्ञी उक्तस्तथा वक्तव्य । किमुक्तं भवति
केवलज्ञानचिन्तायामपि त्रीणि पदानि । तद्यथा । सामान्यतो
जीवपदं मनुष्यपदं सिद्धपदञ्च तत्र सामान्यतो जीवपदे
मनुष्यपदे चैकवचने स्यादाहारक स्यादनाहारक इति
वक्तव्य सिद्धपदे त्वनाहारक इति बहुवचने सामान्यतो जीव
पदे आहारका अपि अनाहारका अपि मनुष्यपदे भंगत्रिक ।
तच्च प्रागेवोपदिशित सिद्धपदे त्वनाहारका अपि अज्ञानि-
सूत्रं मन्वयज्ञानिसूत्रं श्रुताज्ञानिसूत्रं च एकवचने प्रागेव बहुव-
चनचिन्तायां जीवपदे पंचेन्द्रियेषु पृथिव्यादिषु प्रत्येकमाहा-
रका अनाहारका अपि इति वक्तव्य शेषेषु जगत्रिक । चिन्-
तज्ञानिसूत्रमन्येकवचने तथैव बहुवचनचिन्तायां पंचेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिका मनुष्या आहारका एव वक्तव्या । नत्वनाहा-
रका विप्रहगननाहिनस्य विप्रहगया तिर्यक्त्वचेन्द्रियेषु

मनुष्येषु चोत्पत्तिसम्भवात् । अवशेषेषु स्थानेषु एकेन्द्रियविक-
कलेन्द्रियवर्जेषु प्रत्येक भगत्रिक । गत ज्ञानद्वारम् ॥

सप्रति योगद्वारम् ॥

मजोगीसु जीवेर्गिन्द्रियवज्जो तियजंगो मणजोगी वइजो-
गी य जहा सम्मामिच्छादिष्टी । नवरं वइजोगी विग-
ह्निदियाण वि कायजोगीसु जीवेर्गिन्द्रियवज्जो तियजंगो ।
अजोगी जीवमाणूससिद्धा अणाहारगा । दारम् ॥

तत्र सामान्यतः सयोगीसूत्रमेकवचने तथैव बहुवचने जीवै-
केन्द्रियपदानि वर्जयित्वा शेषेषु स्थानेषु प्रज्ञत्रिकं, जीवपदे
पृथिव्यादिपदेषु च पुनः प्रत्येकमाहारका अपि अनाहारका
अपीति प्रज्ञ उन्नयेपामपि सदैवतेषु स्थानेषु बहुत्वेन वच्य-
मानत्वात् । मणजोगी वइजोगी जहा सम्मामिच्छादिष्टीयत्ति ।
मनोयोगिनो वाग्योगिनश्च । यथा प्राक् सम्यग्मिथ्यादृष्टय
उक्तास्तथा वक्तव्याः । एकवचने बहुवचने वाऽऽहारका एव
वक्तव्या नत्वनाहारका इति भावः (नवरं वइजोगी विगह्निदि-
याणवित्ति) नवरमिति । सम्यग्मिथ्यादृष्टिसूत्रादत्राय विशे-
प । सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वं विकलेन्द्रियाणां नास्तीति तत्सूत्र
तत्रोक्त । वाग्योगः पुनर्विकलेन्द्रियाणामप्यस्ति तत्सूत्रमपि
वाग्योगे वक्तव्य । तच्चैव ॥

* मणजोगीणं जंते ! जीवे किं आहारए अणाहारए ?

गोयमा ! आहारए नो अणाहारए एवमेर्गिन्द्रियवज्जं
जाव वेमाणिए एवं पुहुत्तेण वि ॥ *

काययोगिसूत्रमप्येकवचने बहुवचने च सामान्यतः सयोगि-
सूत्रमिव (अजोगीणं जंते ! जीवे किं आहारए) तेनात्र त्रीणि
पदानि । तद्यथा जीवपद मनुष्यपद सिद्धपद च त्रिष्वपि स्था-
नेष्वेकवचने बहुवचनेनाहारकत्वमेव ॥

अधुना उपयोगद्वारम् ॥

सागाराणागारोवउत्तेसु जीवेर्गिन्द्रियवज्जो तियजंगो
सिद्धा अणाहारगा । दारम् ॥

तत्र साकारोपयोगसूत्रे च प्रत्येकमेकवचने सर्वत्र स्यादना-
हारक इति वक्तव्य सिद्धपदे त्वनाहारक इति बहुवचने जी-
वपदे पृथिव्यादिपदेषु आहारका अपि अनाहारका अपीति
भङ्गः । शेषेषु प्रज्ञत्रिक । सिद्धास्त्वनाहारका इति सूत्रो-
द्धेस्त्वय ॥

* सागारोवओगोवउत्तेणं जंते ! जीवे किं आहारए अणा-
हारए ? गोयमा ! सिय आहारए सिय अणाहारए ॥ *
गतमुपयोगद्वार ॥

वेदद्वारम् ॥

सवेदजीवेर्गिन्द्रियवज्जो तियजंगो । इत्थिवेयपुरिसवेएसु
जीवाइओ तियजंगो । नपुंसमवेदए जीवेर्गिन्द्रियवज्जो
तियजंगो । अवेयए जहा केवइनाणी ॥

सामान्यतः सवेदसूत्रमेकवचने स्यादाहारकस्स्यादनाहारक
इति बहुवचने जीवपदे एकेन्द्रियश्च वर्जयित्वा शेषेषु स्थानेषु
प्रज्ञत्रिक जीवपदे एकेन्द्रियेषु च पुनः प्रत्येकभगक आहारका
अनाहारका अपीति स्त्रीवेदसूत्र पुरुसवेदसूत्र च एकवचने तथै-
व नवरमत्र नैरथिकैकेन्द्रियविकलेन्द्रिया न वक्तव्यास्तेषां नपु-
ंसकत्वात् बहुवचने जीवादिषु प्रत्येक भगत्रिक । नपुंसकवेदे-
ऽपि सूत्रमेकवचने तथैव नवरमत्र नवनपतिव्यन्तरज्योतिष्क

वैमानिका न वक्तव्याः । तेषां न नपुंसकत्वाद्बहुवचने जीवै
केन्द्रियवर्जेषु प्रज्ञत्रिकं । जीवपदे एकेन्द्रियपदेषु च पृथिव्या-
दिषु पुनरभगक प्रागुक्तस्वरूपमिति । अवेदो यथा केवली तथा
एकवचने बहुवचने च वक्तव्याः । जीवपदे मनुष्यपदे च एक-
वचने स्यादाहारकस्स्यादनाहारक इति बहुवचने जीवपदे
आहारका अपि अनाहारका अपि मनुष्येषु भगत्रिक सिक्के
त्वनाहारका इति वक्तव्यमिति ज्ञावः ॥ गतं वेदद्वारम् ॥

शरीरद्वारम् ॥

ससरीरे जीवेर्गिन्द्रियवज्जो तियजंगो । उराद्वियसरीरिसु
जीवमाणूससु तियजंगो । अवेसेसा आहारगा नो अ-
णाहारगा जेसि अत्थि उराद्वियसरीरं वेउन्वियसरीरी
आहारगसरीरी य अणाहारगा जेसि अत्थि तेयगकम्म-
गमरीरी जीवेर्गिन्द्रियवज्जो तियजंगो । असरीरी जीव
सिद्धा य नो आहारगा अणाहारगा ॥

शरीरद्वारे सामान्यतः शरीरसूत्रे सर्वत्रैकवचने स्यादाहारकः
स्यादनाहारक इति । बहुवचने जीवैकेन्द्रियवर्जेषु शेषेषु
स्थानेषु प्रत्येक प्रज्ञत्रिक । जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु च प्रत्येक
मज्ञत्रिक प्रागुक्तमिति । औदारिकसूत्रमेकवचने तथैव नव
रमत्र नैरथिकभवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका न वक्त-
व्यास्तेषामौदारिकशरीराभावात् । बहुवचने जीवपदे मनु-
ष्यपदेषु च प्रत्येक प्रज्ञत्रिकं । तद्यथा । सर्वेऽपि तावद्भवेयु
राहारका एव भंगो यदा न कोऽपि केवली समुद्धातगतयोगी
वा । अथवा आहारकाश्चानाहारकश्च एव एकास्मिन्केवलिनि
समुद्धातगते ऽयोगिनि वासति प्राप्यते । अथवा आहारका
श्चानाहारकाश्च एव भंगो बहुषु केवलिषु समुद्धातगतेषु
अयोगिषु वा सत्सु वेदितव्यः । शेषास्तेकेन्द्रियदीन्द्रिय
त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियातिर्यक् पंचेन्द्रिया आहारका एव वक्त-
व्याः । नत्वनाहारकाः । विश्रद्गल्युत्तीर्णानामैवौदारिक
शरीरसम्भवात् । वैफ्रियाहारकशरीरिणश्च सर्वे ऽप्येकवचने
बहुवचने चाहारका एव नत्वनाहारका नवरं येषां वैक्रियमा-
हारक वा सन्नवति त एव वक्तव्या नान्ये । तत्र नैरथिक
भवनपतिवायुकायिकतिर्यक्पंचेन्द्रियमनुष्यव्यतरज्योतिष्कवै-
मानिकेषु आहारकं मनुष्येष्वेव । सूत्रोद्धेस्त्वय ॥

* वेउन्वियसरीरेणं ! जंते जीवे किं आहारए अणाहारए ?
गोयमा ! आहारए नो अणाहारए ! वेउन्वियसरीरेणं
जंते ! नेरऽए किं आहारए अणाहारए ? गोयमा !
आहारए नो अणाहारए ॥ *

इत्यादि । तैजसकर्मणशरीरसूत्रे चैकवचने सर्वत्र स्यादा-
हारकस्स्यादनाहारक इति । बहुवचने जीवैकेन्द्रियवर्जेषु
स्थानेषु प्रज्ञत्रिक जीवपदे एकेन्द्रियेषु पुनरभगक । अशरीरि-
णस्तिद्धास्तेन तत्र हे एव पदे । तद्यथा । जीवास्मिन्नाश्च ।
तत्रैकवचने बहुवचने चोन्नयत्राप्यनाहारक एव ॥ गत शरी-
रद्वारम् ॥

सम्प्रति पर्याविद्वारम् ॥

आहारपज्जत्तिपज्जत्तए सरीरपज्जत्तीपज्जत्तए इंदिय
पज्जत्तिपज्जत्तए आणापाणुपज्जत्तीपज्जत्तए एतासु
चउसु वि पज्जत्तीसु जीवेषु माणूससु य तियजंगो अवेसेसा

आहारगा नो अणाहारगा नासामणपज्जत्तिपंचिंदि-
याणं अवमेमाणं नत्थि आहारपज्जत्ती अपज्जत्तए नो
आहारए अणाहारए एगत्तेण वि पुहत्तेणवि । शरीर-
पज्जत्तिअपज्जत्तिए सिय आहारए मिय अणाहा
ए । चउरिद्वियासु चउसु अपज्जत्तीसु णेरइयदेव-
माणसेसु उ चंगा । अवसेमाणं जीवेगिंदियवज्जो तिय-
चंगा । नामामणपज्जत्तीए जीवेषु पंचिंदियतिरिक्खजो-
णीएसु य तियचंगा । णेरइयत्ते देवमाणसेसु उ चंगा । सव्व
पदेसु एते एगत्तपुहत्तेण जीवादिओ ढंरुगोपुच्छाए जाणि-
यव्वा जस्स जं अनिय तस्स तं पुच्छिज्जइ जं नत्थि तं
न पुच्छिज्जइ जाव नासामणपज्जत्तीएसु अपज्जत्तएसु
णेरइयदेवमाणसेसु उ चंगा सेसेसु य तियचंगा ॥

तत्रागमं पर्याप्त्यपि पञ्च ज्ञापामन. पर्याप्त्योरेकत्वेन विवक्त-
यान् । तथाहारपर्याप्त्या पर्याप्ति शरीरपर्याप्त्या पर्याप्ति
इन्द्रियपर्याप्त्या पर्याप्ति प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्ति ज्ञापाम
न पर्याप्त्या पर्याप्ति चिन्त्यमानेऽत्रैव सर्वसकलनामाह ।
एतानु पञ्चस्वपि पर्याप्तिषु समर्थितासु चिन्त्यमानास्त्विति
शेष । प्रत्येकमेकवचने जीवपदे मनुष्यपदे च स्यादाहारक-
स्यादनाहारक इति । शेषेषु तु स्यनेषु आहारका इति
वदवचने (जीवेषु मणुसेसु य तियचंगात्ति) जीवपदे मनुष्यपदे
च भद्रत्रिकञ्च वक्तव्य । तच्चैदारिकशरीरसूत्रमिव प्रावनीय ।
अप्रदेशास्मवेऽप्याहारका वक्तव्या नवर ज्ञापामन पर्याप्ति-
पञ्चेन्द्रियाणामेवेति । तन्मूत्रे एकेन्द्रियविकलेन्द्रिया न वक्त-
व्या किन्तु शेषा । तदत्राह । भासामणपज्जत्ती पंचिंदियाण
नत्थि इति । आहारपर्याप्त्यपर्याप्तसूत्रे एकवचने सर्वत्राप्य
नाहारको वक्तव्यो नो आहारक आहारपर्याप्त्या हाप-
न्यातो विग्रहगतायेव वच्यते उपपातकेत्रप्राप्तस्य प्रथम
समय एवाहारकपर्याप्त्या पर्याप्त्यन्नावादन्यया तस्मि
न्मये आहारकत्वानुपपत्तेश्च वचने त्वनाहारका इति । शरी
रपर्याप्त्या पर्याप्तिसूत्रे एकवचने सर्वत्र स्यादाहारक इति ।
तत्र विग्रहगतापनाहारक उपपातकेत्रप्राप्तसु शरीरपर्याप्ति-
पञ्चिन्ममानि यावदाहारक इति । एवमिन्द्रियपर्याप्त्या पर्याप्ति-
मिन्मूत्रे प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तिसूत्रे ज्ञापामन पर्याप्त्या
पर्याप्तिसूत्रे न प्रत्येकमेकवचने स्यादाहारकस्यादनाहारक
इति वक्तव्य । वदवचने (उपरिद्विया) इत्यादि । उपरिन्तीषु
शरीरपर्याप्तिमृतिषु चतसृसु अपर्याप्तिषु चिन्त्यमानासु
प्रत्येकं नैरयिकदेवमनुष्येषु पञ्चगंगा वक्तव्यास्तथा । कदा
चिन्मन्त्रेऽप्याहारका एव १ कदाचिन्मन्त्रेऽप्यनाहारका
एव २ कदाचिन्मन्त्रे आहारक एवोऽनाहारक ३ कदाचिन्मन्त्रे
नाहारको वदवचनेऽनाहारकाः ४ कदाचिन्मन्त्रे आहारका एक
वचनेऽनाहारक ५ कदाचिन्मन्त्रे आहारका वदवचनेऽनाहारका ६
अप्रदेशाणां नैरयिकदेवमनुष्ययतिरिक्तानां जीवेषुन्द्रियवचने
नान्द्रियवचने । नान्यथा । मन्त्रेऽपि नाप्यत्रेयुगदाहारका १
मन्त्रे आहारकाशानाहारका २ अथवा आहारकाशान-
नाहारका ३ जीवपदे पंचेन्द्रियवचने च पुनश्चशरीरपर्याप्ति-
पञ्च पर्याप्तिसूत्रे इन्द्रियपर्याप्त्या पर्याप्तिसूत्रे प्राणापानप-
र्याप्तिसूत्रे च प्रत्येकमेकवचने स्यादाहारका अपि अनाहारका
इति । तदर्थंयतनी च सदा वच्यते सच्यमानान् । भाषा-

मन. पर्याप्त्यपर्याप्तकास्वेकेन्द्रियविकलेन्द्रिया न प्रवन्ति
किन्तु पञ्चेन्द्रिया एव । येषां हि भाषामनः पर्याप्तिसंभवोऽस्ति
त एव तत्पर्याप्ताः प्रोच्यन्ते न शेषा इति । ततस्तत्सूत्रं ।
वदवचने जीवपदेऽपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिपदे च जङ्ग-
त्रिकं । पंचेन्द्रियतिर्यग्यो हि सम्मूर्च्छिमा. सदैव बहवो
वच्यन्ते । ततो यावदद्यान्यो विग्रहगत्यापन्ने वच्यमाने
द्वितीयो भद्र आहारकाशानाहारकश्च इति । यदा तु
विग्रहगत्यापन्ना अपि बहवो वच्यन्ते तदा तृतीयो जङ्ग ।
आहारकाशानाहारकाश्चेति जीवपदेऽपि जङ्गत्रिकमेतदपेक्षया ।
(णेरइयत्ति) नैरयिकदेवमनुष्येषु प्रत्येकं पञ्चगंगाः । ते च प्रागे-
वोक्ताः । इह भव्यपदादारज्य प्राय एकत्वेन बहुत्वेन च विव-
क्तितानि सूत्राणि जीवादिदृष्टकक्रमेण नोक्तानि ततो माचून्म-
न्मतीनां सम्मोह इति तद्विषयमतिदेशमाह (न सव्वपप-
सु एगत्ते) इत्यादि । एते जीवाद्यो दारुकास्सर्वपदेषु सर्वे-
ष्वपि पदेषु एकत्वेन बहुत्वेन च पञ्चगया उपलक्षणमेतद्वि-
चने च जणितव्याः । किं सर्वत्राप्यविशेषेण कर्तव्या । नेत्याह ।
यस्येत्यादि । यस्य यदस्ति तस्य तत्पृच्छति तद्विषयं सूत्रं भ-
एयते यस्य पुनः यन्नास्ति न तस्य तत्पृच्छ्य न तद्विषयं तस्य
सूत्रं वक्तव्यमिति भावः । कियदूरं यदेव कर्तव्यमिति शङ्कायां
चरमदृष्टकवक्तव्यतामुपदिशति (जाव भासामणपज्जत्ती-
एसु) इत्यादि ज्ञावितार्थं ष्हाधिकृतार्थज्ञावितार्थमिमाः पूर्वो-
चार्थप्रतिपादिता गाथा ।

सिध्देगिंदियसहिंया, जहिं तु जीवा अचंगयं तत्थ ।
सिध्देगिंदियवज्जे-हिं होइ जीवेहिं तियचंगा ॥ १ ॥
असन्नीसु य नेरइय, देवमाणएसु हांति छचंगगा ।
पुहविदगतसुगणेसु य, उचंगगा तेउत्तेसाए ॥ २ ॥
कोहे माणे माया, उचंगगा सुरगणेसु सव्वेसु ।
माणे मायात्तेजे, नेरइएहिं पि छचंगगा ॥ ३ ॥
आज्जिणिवोहियनाणे, सुयनाणे खलु तेहव सम्मत्ते ।
उचंगगा खलु नियमा, वियतियचउरिंदियेसु जवे ॥ ४ ॥
उवरिद्वउपज्जत्ती-सु चउसु नेरइयदेवमाणएसु ।
छचंगगा खलु नियमा, वज्जे पहमा उपज्जत्ती ॥ ५ ॥
सन्नी विसुच्छेस्ता, संजयाहिद्विद्वितिसुयनाणेसु ।
त्यीपुरिसाणयवेदेवि, उचंगगा खलु तियचंगा ॥ ६ ॥
सम्मापिच्छमाणवड, मणनाणे वात्तपंमियवेउव्वी ।
आहारसरीरंमि य, नियमा आहारया हांति ॥ ७ ॥
ओहिम्मि वि जंगंमि, नियमा आहार याउ नायव्वा ।
पंचिंदिया तिरिच्छा, मणुया पुण हांति विजंगगा ॥ ८ ॥
ओरात्तमरीरम्मि य, पज्जत्तीणं च पंचमृ तहेव ॥
तियचंगा जियमाणुए-मृ हांति आहारगा सेसा ॥ ९ ॥
णां जव अरुविजेमा, अजोगिणां तहय हांति अमरीरी ।
पदमाण अपज्जत्तिए, तउ नियमा अणाहारा ॥ १० ॥
सन्नामन्नविउत्ता, वेयवसाणो य केवद्विणो ।
तियजग एकवयणं मिच्छाणाहारया हांति ॥ ११ ॥
एतात्र सद्या अपि गाथा उक्तार्थप्रतिपादकत्वाद्वाचितार्था

इति न ज्ञेयो भाव्यन्ते । ग्रन्थगौरवभयात् । न वरं । (एकव-
यणे सिद्धाणाहारया ह्येति इति ।) एकवयणे इत्यत्र तृती-
यार्थे सप्तमी । एकवचनेन एकार्थेनेति ज्ञावः । सर्वत्र सिद्धा
अनाहारका ज्वन्तीति विज्ञेयम् ॥ प्रज्ञा० १८ पद ॥

जीव क समयमनाहारकः ।

तेणं काद्वेणं तेणं समएणं जाव एवं-वयासी जीवेणं
जंते ! कं समयमणाहारणं जवड ? गोयमा ! पढमे समये
सिय आहारणं सिय अणाहारणं, वितिए समये सिय
आहारणं सिय अणाहारणं, तइए समये सिय आहारणं
सिय अणाहारणं, चउरथे समए नियमा आहारणं, एवं
दंरुओ जीवा य एगिंदिया य चउरथे समए सेसा तइ
ए समए ॥ ज०-७ श. ? उ. ॥

(कं समयमणाहारणं) परजव गच्छन् कस्मिन्समये-
ऽनाहारको ज्वतीति प्रश्नः । उत्तरन्तु यदा जीव ऋजु-
गत्योत्पादस्थानं गच्छति तदा परभवयुपः प्रथम एव समय
आहारको ज्वति । यदा तु विग्रहगत्या गच्छति तदा प्रथम-
समये वक्रेऽनाहारको ज्वति, उत्पत्तिस्थानाऽनवाप्तौ तदा-
हरणीयपुञ्जानामजावादत आह (पढमे समए सिय
आहारणं सिय अणाहारणं) तथा यदा एकेन वक्रेण
घात्र्यां समयाज्यामुत्पद्यते तदा प्रथमेऽनाहारको द्वितीये-
त्वाहारको यदा तु वक्रघ्येन त्रिभिः समयैरुत्पद्यते तदा
प्रथमे द्वितीये चानाहारक इत्यत आह (वीयसमये सिय
आहारणं सिय अणाहारणं) तथा यदा वक्रघ्येन त्रिभिः
समयैरुत्पद्यते तदा घ्योरनाहारकस्तृतीये त्वाहारको यदा
तु वक्रत्रयेण चतुर्भिः समयैरुत्पद्यते तदा चै समयत्रयेऽनाहा-
रकश्चतुर्थे तु नियमादाहारक इति कृत्वा (तइए समए सिय०)
इत्याद्युक्त वक्रत्रय चेत्थ ज्वति । नाड्या वहिर्विदिग्ध्यवस्थि-
तस्य सतो यस्याधोदोकादूर्ध्वदोके उत्पादो नाड्या वहिरेव
दिशि भवति सोऽवश्यमेकेन समयेन विश्रेणितस्समश्रेणीं
प्रतिपद्यते द्वितीयेन नाडीप्रविशति तृतीयेनोर्ध्वदोके गच्छति
चतुर्थेन लोकनाडीतो निर्गत्योत्पत्तिस्थानं उत्पद्यते । इह
चाद्ये समयत्रये वक्रत्रयमवगन्तव्यं । समश्रेणैव गमनात् ।

अन्ये त्वाहु । वक्रचतुष्टयमपि सम्भवति । यदाहि विदिशो
विदिश्येवेत्पद्यते तत्र समयत्रयं प्राग्वत् । चतुर्थसमये तु
नाडीतो निर्गत्य समश्रेणीं प्रतिपद्यते पञ्चमेन तत्पत्तिस्थानं
प्राप्नोति । तत्र चाद्ये समयचतुष्टये वक्रचतुष्क स्यात्तत्र चाना
हारक इति । इदञ्च सूत्रे न दर्शितं प्रायेणेत्यमनुत्पत्तेरिति
(एव दंरुओत्ति) अमुनाऽग्निवापेन चतुर्विंशतिदण्डको वा
च्यस्तत्र च जीवपद एकेन्द्रियपदेषु च पूर्वोक्तभावनैव
चतुर्थे समये नियमादाहारक इति वाच्यं । शेषेषु तु पदेषु
तृतीयसमये नियमादाहारक इति । तत्र यो नारकादिवसस्त्र
सेष्वेवोत्पद्यते । तस्य नाड्या वहिस्तादागमनं गमनञ्च ना-
स्तीति तृतीयसमये नियमादाहारकत्वम् । तथाहि यो मत्स्या
दिर्भरतस्य पूर्वजागादैरवत-पश्चिमजागस्याऽधो नरकेषूत्पद्य-
ते । स एकेन समयेन भरतस्य पूर्वजागात्पश्चिमजाग याति द्वि-
तीयेन तु तत परवतपश्चिम भागं ततस्तृतीयेन नरकमिति ।
अत्र चाद्योरनाहारकस्तृतीयेत्वाहारक एतदेव दर्शयति
(जीवाय एगिंदिया य चउरथे समये सेसा तइयसमपत्ति ॥

कस्मिन् समये सर्वाल्पाहारकः ।

जीवेणं जंते ! कं समयं सव्वप्पाहारणं जवड ? गोय-
मा ! पढमसमयोववणणं वा चरिमसमयजवत्ये वा एत्थ
णं जीवे सव्वप्पाहारणं जवड दंरुओ जाणियव्वो जाव
वेमाणियाणं । ज०-७ श. ? उ. ॥

कस्मिन्समये सर्वाल्प सर्वथा स्तोको न यस्मादन्यः स्तो-
करोऽस्ति स आहारोयस्य सः सर्वाल्पाहार स एव सर्वा-
ल्पाहारकः । (पढमसमयोववणणं) प्रथमसमय उत्पन्नस्य
यस्य प्रथमो वा समयो यत्र तत्प्रथमसमयः । तदुत्पन्नमुत्प-
त्ति यस्य स तथा उत्पत्तेः प्रथमसमय इत्यर्थः । तदाहार ग्रह
णहेतोः शरीरस्याऽल्पत्वात्सर्वाल्पाहारता भवतीति । (चर-
मसमयभवत्येवत्ति) । चरमसमये भवस्य जीवितस्य तिष्ठति
यः स तथा आयुपश्चरमसमय इत्यर्थः । तदानीं प्रदेशानां
सहस्रतयेनाऽल्पेषु शरीरावयवेषु स्थितत्वात्सर्वाल्पाहारतेति ।

वनस्पति सर्वाल्पाहारकः ।

वणस्सडकाइया णं जंते ! कं काद्वं सव्वप्पाहारणा वा
सव्वमहाहारणा वा जवंति ? गोयमा ! पाउसवरिसा र-
त्तेसु णं एत्थणं वणस्सडकाइया सव्वमहाहारणा जवंति ।
तयाणंतरं च णं सरए, तयाणंतरं च णं हेमंते, तयाणंतरं
च णं वसंते, तयाणंतरं च णं गिम्हासु, णं वणस्सडकाइया
सव्वप्पाहारणा जवंति । जडं णं जंते ! गिम्हासु वणस्स-
डकाइया सव्वप्पाहारणा जवति । कम्हाणं जंते ! गि-
म्हासु वहवे वणस्सडकाइया पत्तिया पुप्फिया फलिया
हरिय गेरिज्जमाणा सिरिणं अतीव अतीव उवसोनेमाणा
उवचिडंति ? गोयमा ! गिम्हासु णं वहवे उसिणजो-
णिया जीवा य पोग्गत्ता य वणस्सडकाइयत्ताए वक्कमति
विउक्कमंति चवंति उववज्जंति । एवं खज्जु गोयमा !
गिम्हासु वहवे वणस्सडकाइया पत्तिया पुप्फिया जाव
चिडंति । से नूणं जंते ! मूत्ता मूत्तजीवफुमा कंटा कंटाजीव
फुमा जाव वीया वीयजीवफुमा ? हंता गोयमा ! मूत्ता
मूत्तजीवफुमा जाव वीया वीयजीवफुमा । जडं जंते !
मूत्ता मूत्तजीवफुमा जाव वीया वीयजीवफुमा कम्हाण
जंते ! वणस्सडकाइया आहारंति परिणामंति ? गोयमा !
मूत्ता मूत्तजीवफुमा पुढवीजीवपम्पिवात्ता तम्हा आहा-
रंति तम्हा परिणामंति कंटा कंटाजीवफुमा मूत्तजीव
पम्पिवात्ता तम्हा आहारंति तम्हा परिणामंति एवं जाव
वीया वीयजीवफुमा फलजीवपम्पिवात्ता तम्हा आहारति
तम्हा परिणामंति ।

(वणस्सड) इत्यादि । (कं काद्वं) कस्मिन्काद्वे ।
(पाउसेत्यादि) प्रावृमादौ घट्टुवाज्जन्नेहस्य मदाहार-
तोक्ता प्रावृत्त श्रावणादिवपारात्रोऽवयुजादि । (सरपत्ति)
शरन् मार्पशीर्षादिस्तत्र चाल्याहार भवन्तीति ज्ञेयं ।
श्रीमे सर्वाल्पाहारतोक्ता । अत एव च शेषेष्वल्पपाहारना
क्रमेण द्रष्टव्येति । (हरितगरेरिज्जमाणास्ति) । हरितकाश्च ते
नीलका रेरिज्यमानाश्च देदीप्यमाना हरितकगरेरिज्यमाना ।

(निरुपति ।) वनप्रद्वय्या । (उत्तिरजोणिपति ।) उष्ण
 मेव योनियेपाने उपयोनिका । (मूत्रामूत्रजीवकुम्भित्ति) ।
 मूत्रानि मूत्रजीवैः स्पृष्टानि व्याप्तानीत्यर्थः । यावन्करणत्
 (मूत्राश्वजीवकुम्भित्ति) एवं (तथा मूत्रा पवाशा पत्ता पुष्पा
 फलत्ति) दृश्यं । (जज्ञ) मिन्यादि । यदि जदन्त ? मूत्रा-
 दान्येव मूत्रादिजावैः स्पृष्टानि तदा (कम्भित्ति) । कस्मात्केन
 हेतुना कयमित्यर्थः । वनस्पतय आहारयति । आहारस्य
 भूमिगत-ान्मूत्रादिजीवानां च मूत्रादिव्याप्त्यै चावस्थितत्वा
 त्केपाद्विष परस्परव्यवधानेन मूमेद्वैरवतितादिति । अत्रोत्तरं
 । मूत्रानि मूत्रजीवस्पृष्टानि केवलं पृथिवी जीवप्रतिवृत्तानि ।
 (तम्भित्ति) । तस्मात्तन्प्रतिवृत्तान्केतोः पृथिवीरसं मूत्रजीवा
 आहारयन्ति कन्दाः कन्दजीवस्पृष्टा केवलं मूत्रजीव प्रतिवृत्ता
 स्तस्मात्तन्प्रतिवृत्तान्मूत्रजीवोपात्तं पृथिवीरसमाहारयतीत्येवं
 स्क्रुत्रादिष्वपि वाच्यं ॥ ज ग ७ उ. २ ॥

आहारकाणां कायस्थितिः (कायद्विः) शब्दे उक्ता ॥ अद-
 त्तमाहारमाहारयति ॥

जे जिकव् आयगिय उवज्जाएहि अदिन्नं आहारं
 आहारं आहारं वा माइज्ज ॥ २९ ॥ जे जिकव्
 आयगियउवज्जाएहि अविदिन्नं विगयं आहारं आहा-
 रं वा साइज्ज ॥ ३० ॥

आचार्य उपाध्याय । असहीणोवायरिण उवज्जाओ पुच्छि
 उज्ज । अथवा उवज्जायगहणेण जो ज पुरतो काउ विद-
 रति सो तेण पुच्छियव्वो अविदिन्नं अदत्त अणुष्णा य अ-
 णायं अमातरं गहणतोणवविगत्तीओ जो आहारं तस्स
 मामवहु णम सुत्तयो ॥ नि० चू० ४ ॥

ओषधीराहारयति ।

जे जिकव् कमिणाओ ओमहीओ आहारं आहारं
 ना माइज्ज ॥ ३४ ॥

कमिणा सपणा दव्वतो अभिणा ओसहीओ साविमा-
 तियाओ आहारं जजति तम्म मासवहु कसिएत्तं ओसहीए
 दव्वनाएहि चउत्तं काययो दव्वतो ॥

कमिणात्तमोमहीणं, दव्वे जावे व उक्कयणाउ ।
 दव्वेण जातु मकत्ता जीवजुता जावितां कमिणा ॥ ३५ ॥
 कमिणा मग्गुणा अरुमिता अपुमिता जावकसिणा जा
 मच्येण ॥

मनुमा मच्येणा वि य, पदम जंगोउ ओमधीणीउं ।
 विनिओ मच्येणा अनुमा ओमधीणीरुता अनिच्छमिना ॥
 जा मनुमा दव्वतो यजिणा मच्येणा य एस पदमजगो
 जा मच्येणा अनुमा च्येणा तंजुता मउत्ता या खमिना
 अदिच्छता णगउच्छता वा धना णम विनियजगो ॥

णियगाविनिगतिंता मनुमा वीयाउ ननियओजंगो ।
 पदममविनिगतीओ चउत्तजंगोमुणे तव्वो ॥ ३७ ॥

विनिगा अन्वीयमिनि मविक्कता मच्येनना ज्यये । दव्वतो
 पुउ मनुमा अरुमिता अपुमिता परिमा जा ओमहीओ
 णम विनिगतीओ जावतो णियगाविनिगतिंता दव्वतो णिणो ए
 म पदमजगोविनिगतीओ मनुयजंगो मच्येति ।

पनेमु चउत्तंमोमु मंपच्छित्तं ।

दोमु उद्वया दोमु उद्वया, नवराज्ञाणिमिना जग कयमे

परितोसधीणसोधी, एसे व गुरुअणंताणं ॥ ३८ ॥
 आह्लेसु दोसु जगेषु चउत्तं । पच्छिमेसु दोसु जगेषु
 मासवहुं जहाकम आतिह्वतो समारम्भ तवकाविसेसिया
 कायन्वा । पदमे दोहिं वि गुरु वितिण तव गुरु ततिण काव-
 गुरु चउत्तये दोहिं वि उहु एवं परित्ते भाणिय अणतवीणसु एव
 पच्छित्तं गुरुग दत्तव्वं ।

चोदगग्राह ।

अण्णोष्णेण विरुद्धं तु, सोविसुत्तं मा जणसा ।
 संघट्टणे तुसोही, पंचाहा जुंजतो सुत्तं ॥ ३९ ॥

सुत्तगहणतो उहसुत्ते वितिणसु मासवहुं सो वि गहणाउ
 उहेव पडिणाए अत्थेवीणसु पाणग दत्तं एए दो वि अण्णोष्
 विरुद्धा एवं मा जणाहि आचार्याओह सातु संघट्टणे पच्छि
 पच राजन्दिया अत्थेण जे वीणसु भाणिता ते संघट्टणा म पुण
 जुंजओ सुत्ते मासवहु अंतो भाणिय तम्हातो अण्णोष्विरुद्धं
 अण्णे आयरिया वक्खाणंति । अत्यतो चोइए आचार्य उत्तर-
 माह अण्णोष्णेण गाहा शेषं पूर्ववत् ।

पुणरवि चोयगग्राह ।

गा०-जं च वीणसु पंचावो, कुंरुओट्टेसु मासियं ।
 तत्यपाती तु सो वीयं, कुंरुओट्टेणिव्वसाउ ॥ ३० ॥

प्रचोदको भणति वीणसु संघट्टिणसु पणगकुंरुओट्टेसु संघ-
 ट्टितेसु मासवहुं एत्थ कि कारण तुसमुहीकणिया कुक्कस-
 मीसा कुरुग जणाति असत्थो वहतो आमो च्येण च तउहे
 वोट्टो भणति आयरिओ भण्णति तत्थे पाती तु पच्छि चोइते
 तत्थेव उत्तर भणति पाति रक्खति सो तुसो त वीय तेणं
 तत्थपणं कुंरुओट्टे पुण णितुसा तेण वत्थमहंततवरी पीमा
 अतो तत्थ मासित ।

गा०-एते मामसुतरं, कसिएणं जोउ अधिउ आधारे ।
 सा आणा अणवत्थं, मिच्छत्त विराधणं पावे ॥ ३१ ॥
 तिव्वमुग्गमासचवव्वगा गोभूम चणयसाविकगुमातीयाणं
 अणंतरं कसिएणं जुंजति सो आणाती दोसे पावति इमे दोसा ।
 गा०-पच्छिपंथोअण्णोष्णो, जो णिग्वातो अमंजये ।

अतिजुत्ते य आयाए, पत्थारंमि पसज्जणा ॥ ३२ ॥
 चमज्जयमातियासु सगामु मच्चित्तसु अच्चित्तसु वा पविम-
 थो पगरि मिण संजमो मथिज्जति जेण सो पविमयो साह-
 ण वा तओ अण्णोष्णेण जोणीजुते वीए जोणी घातो भव-
 तीत्ति मच्चित्ते असजमो भवति रसात्थे वा अतिजुत्ते विखू-
 यत्ति आयविराहणा अण्णतरे वा टीहे गेगायके जवति तत्थप-
 त्थारपसगो प्रसुरणं प्रस्तारप्रसग-उत्तगोत्तगु रससजव इत्यर्थः ।
 तत्थ परिणावमहाउत्थे ॥

गा०-विनियपदं गेहाणे, अट्टाणे चैव तद्द य उमंमि ॥
 कसिणोमहीणगहणो, जतणाए कपती ऊउं ॥ ३३ ॥
 वेत्तुरदंसागिजाणो जुजति भत्ताउमे अट्टाणे अक्ख ता वा
 उमेकमिणो वा उमेकमिणोसदी गहण करेत्त नं वि खयणा-
 ण पण्णानिमासपन्तो पच्छाचरिमजगेण ततो तत्तियजगो,
 ततो विनियमं, ततो पदमेण पय गहण काउ कयनि ॥

यापज्जावं फियद्वुत्ते ॥

चचारि य उयामकोरुणए जाव चचात्तीमं च

जसास सहस्राई जीवतो अष्टतेवीसं तंडुलवाहे
 जुंजइ । कहमाउसो अष्टतेवीसं तंडुलवाहे जुंजइ ।
 गोयमा ! दुव्वन्नाए खंभियाणं वड्डियाए षड्डियाणं ख-
 यरमसन्नपच्चाहयाणं ववगयतुसकाणियाणं अखाणाणं
 अफुमियाणं फल्लगसरीयाणं एकिकं वीयाणं अष्टतेरस-
 पड्डियाणं पत्थयणं सेवियणं पत्थ ए मागहए कट्ठंपत्थो
 १ सायंपत्थो २ चउसाड्डितंडुलसाहससीओ मागहओ प-
 त्थो विसाहस्सिएणं कव्वोणं वतीसं कव्वो पुरिसस्स
 आहारो १ अट्ठाविसं इत्थियाए २ चउवीसं पं-
 रुगस्स ३ एवमेवआउसो एयाए गणणाए दो असईओ
 पसई १ दो पसईउसेय्या होइ २ चउवीसं पंरुगस्स ३ एव
 मेव आउसो चत्तारी सेइयाकुव्वउ चत्तारिकुव्वया पत्था
 ४ चत्वारि पत्था आढगं ५ सट्ठीएआढगाणं जहन्नाए
 य कुंजे ६ असीए आढगाणं मज्जिमेकुंजे ७ आढगसयं
 उकोसए कुंजे ८ अट्ठेव आढगमयाणि वाहो एएणं
 वाहपमाणेणं अष्टतेवीसं तंडुलवाहे जुंजइ ते य गणिय
 निदिट्ठा “चत्तारि य कोभिसया, सट्ठिं चैव य हवंति
 कोभियो । असीडं च तंडुलसय-सहससा हवंतिचि वि
 क्खायं” ४६०८००००००० तं एवं अष्टतेवीसं तंडुल-
 वाहे जुंजंतो अष्टउठ्ठे मुगाकुंजे जुंजइ । अष्टउठ्ठे मु-
 गाकुंजे जुंजंतो चउवीसं नेहाढगसयाइं जुंजइ चउवीसं
 नेहाढगसयाइं जुंजंतोवत्तीसं ववणपन्नसहससाइं जुंजइ
 वत्तीसं लवणपन्नसहससाइं जुंजंतो षष्पणसारागसयाइं
 नियंसेइ टोमासीएण परियट्ठएणं मासिएण वा परि-
 यट्ठेणं वारसपरुसारागसयाइं नियंसेइ एवमेव आउसो
 वाससयाउयस्स सव्वं गणियं तुन्नियमवियं नेहववणजोयणं
 णायणंपि एय गणियप्पमाणं दुविहं चाणियं महिसीहिं
 जस्सत्थि तस्स गुणिज्जइ जस्स नत्थि तस्स किं गणिज्जइ ॥
 ‘ववहारगणियादिट्ठं, सुहुमं निच्चयगयं मुण्येव्वं ॥

जइ एयं नविएयं, विसमा गण णा मुण्येव्वा’ ॥ १ ॥

चत्वारि उच्छ्वासकोटिशतानि यावच्चत्वारिंशच्छ्वास-
 सहस्राणि जीवन्सार्द्धं षाविंशति तंडुलवाहान् वक्ष्यमाण-
 स्वरूपान् ज्ञानकिं । कथं हे आयुष्मन् ! हे सिद्धार्थनदन ! सार्द्धं
 षाविंशतितंडुलवाहान् ज्ञानकिं ससारीति-हे गौतम ! दुर्बलि-
 कथा स्त्रिया कर्तितानां वल्लवत्या रामया वृष्टितानांशुर्पादिना
 खदिरमुशलप्रत्याहृतानां न्यपगतनुपकणिकाणां अखमानां
 सम्पूर्णवयवानां अस्फुटितानां गजिरहितानां (फल्लगस-
 रियाण) फल्लक चीनितानां कर्करादिकर्षणेन एकैकवीजाना
 वीननार्थं पृथक् ३ कृतानामित्यर्थः । एव विधानां सार्द्धंद्वाद-
 शपदानां तंडुलानां प्रस्थकोभवति एं वाक्यादकारे ॥ पल-
 मान यथा पञ्चभिर्गुजाभिर्मात्रं पौनशमात्रा कर्षं अशीति-
 गुजाप्रमाण इत्यर्थः । स यदि कनकस्य तदासुवर्णं स्रज् नान्य
 स्वरजतादेरितिचतुर्भिं कर्षं पलमिति विंशत्यधिकशतत्रय-
 गुजाप्रमाणमित्यर्थः (३१०) सेऽपि च प्रस्थक मगधे जवो माग-

ध इत्युच्यते कल्पन्ति श्व प्रातः काव्यद्युत्थं प्रस्थो भवति ज्ञो ज
 नायेति सायमिति सध्यायां प्रस्थो भोजनायेति १ एकस्मि-
 न्मागधप्रस्थके कति तंडुला भवन्ति इत्याह । चउसट्ठि १
 चतु पट्ठि तंडुलसाहस्रिको मागधप्रस्थोभक्त्येकः एव कवल्लं
 कातिभिं तंडुलैः स्यादित्याह (विसाहस्सिएण कव्वोणाति)
 द्विसाहस्रिकेण तंडुलेन कव्वो भवति तत्र गुजा कति भवन्ति
 यथा एकविंशत्यधिकशतप्रमाणं किञ्चित्पुन्युना एका गुजाचेति
 अनेन कव्वप्रमाणेन पुरुषस्य द्वाविंशत्कवल्लरूप आहारो भवति १
 स्त्रिया अष्टाविंशतिकवल्लरूप आहारः २ पंरुगस्य नपुंसकस्य
 चतुर्विंशतिकवल्लरूप आहारः ३ (एवमेवेति) उक्तप्रकारेण
 वक्ष्यमाणप्रकारेण च हे आयुष्मन् पतया गणनया पतन्मानं
 भवति । अथासत्यादिमानपूर्वकं अष्टाविंशतिसहस्राधिकवल्लं
 तंडुलमानं चतु पट्ठीकवल्लप्रमाणं प्रस्थद्वयं प्रतिदिनं जुंजन्-
 प्रतिवर्षेण कति तंडुलवाहान् कतितंडुलांश्च ज्ञानकीत्याह
 (दो असईओ पसई इत्यादि) धान्यभूतोऽवाद्मुखीकृतो
 हस्तोऽसतीत्युच्यते द्वाच्यामसतीच्यां प्रसृतिः १ द्वाच्यं
 प्रसृतिच्यां सेतिका भवति २ चतसृज्जि सेतिकाज्जि कुरुवः ३
 चतुर्भिं कुम्वैः प्रस्थः ४ चतुर्भिं प्रस्थैराढकः ५ पट्ठ्याआ-
 ढकैर्जघन्यकुमः ६ अशीत्याढकैर्मध्यमकुजः ७ आढकशतेनो
 क्कष्ट कुमः ८ अष्टभिराढकशतेः वाहोभवति ए अनेनवाह
 प्रमाणेन सार्द्धंद्वाविंशति तंडुलवाहान् ज्ञानकिं वर्षशतेनेति ते
 च वाहोक्त तंडुला गणयित्वा सख्यां कृत्वा निर्दिष्टा कथिताः
 यथा चत्वारिकोटिशतानि पट्ठिचैवकोटयः अशीतिस्तदुलश-
 तसहस्राणि भवतीत्याख्यात कथित एकेनप्रस्थेन चतु पट्ठि
 स्तदुलसहस्राणि भवन्ति प्रस्थद्वयेनाष्टाविंशतिसहस्राधिक
 वल्लं भवति प्रतिदिनं द्विभोजनेन पतावत्तंडुलान् ज्ञानकीति
 अतोष्टाविंशतिसहस्राधिकवल्लं वर्षशतेन पट्ठिंशद्दिनसहस्रमा-
 नत्वात् पट्ठिंशत्सहस्रैर्गुण्यन्ते । शून्यानि पञ्च भवन्ति चत्वा
 रिकोटिशतानि पट्ठि कोटयः अशीतिवल्लानि । ४६०८००००००
 तंडुलानामिति (त एवति) तदेवंसाद्धंद्वाविंशति तंडुलवा-
 हान् जुंजन् सार्द्धं पञ्चमुज्जुभान् ज्ञानकिं सार्द्धं पञ्चमुज्जुभान्
 जुंजन् चतुर्विंशति षेहाढकशतानि ज्ञानकिं चतुर्विंशति षेहा-
 ढकशतानि जुंजन् पट्ठिंशत्तल्लवणपलसहस्राणि ज्ञानकिं पट्ठि-
 ष्ठींशत्तल्लवणपलसहस्राणि जुंजन् पट्ठिंशत्कशाटकशतानि (नियंसे
 इति) परिदधाति । द्वाच्यं मासान्यां (परियट्ठएणन्ति) परावर्त्त-
 मानत्वेनेति वा अथवा मासिकेन परावर्त्तित्वेन द्वादशशतशतक
 शतानि नियंसे इति परिदधाति (एवमेवेत्ति) उक्तप्रकारेण हे
 आयुष्मन् वर्षशतायुष पुरुषस्य सर्वगुणित तंडुलप्रमाणादि-
 ना तुत्रैत पन्नप्रमाणादिनामचित्तमसत्तीप्रसृत्यादिना प्रमाणे
 न तत्किमित्याह । षेहल्लवणभोजनाच्छादनमिति पतत्पूर्वोक्तं
 गणितप्रमाणं द्विधाभणितं महर्षिंज्जि यस्य जन्तोर्गस्ति तंडु-
 लादिकं तस्य गुण्यते यस्य तु नास्ति तस्य किं गुण्यते न
 किमपीति व्यवहारगणितदृष्टं सूत्रन्यायमंगीकृत्य कथितं
 सूत्रम निश्चयगतं ज्ञातव्यं यदि प्तद्विश्चयगतं भवति तदा प्त
 द्वाव्यवहारगणितं नास्त्येव अतो विपमा गणा ज्ञानयेति १
 आहारकारणानि ॥

गहिं गणेहिं ममणे निगन्ने आहारमाहारोपाणे
 णाडकमडं तंजहा “वेमण वेयावत्ते, उरियट्ठाए यमंजमट्ठाए ।
 तह पाणिवत्तियाए, उट्ठं पुण धम्मचित्ताए” ॥

॥ टी० ॥ कपञ्चक्षर माहारमशनादिक माहारयत्न्यवह-

(सिरीपत्ति ।) वनवृद्ध्या । (उस्त्रिजोणित्ति ।) उष्णमेव योनियेपान्ते उष्णयोनिका । (मूत्रामूत्रजीवफुमत्ति) । मूत्रानि मूत्रजीवैः स्पृष्टानि व्याप्तानीत्यर्थः । यावत्करणत् (खथाखधजीवफुमा) एव (तथा साक्षा पवादा पत्ता पुष्पा फलत्ति) दृश्य । (जक्षण) मित्यादि । यत्रि नदन्त ? मूत्रादीन्वेव मूत्रादिर्जावैः स्पृष्टानि तदा (कम्हत्ति) । कस्मात्केन हेतुना कयमित्यर्थः । वनस्पतय आहारयन्ति । आहारस्य चूमिगतान्मूत्रादिजीवानां च मूत्रादिव्याप्त्यै वावस्थितत्वात्केपाञ्चिच्च परस्परव्यवधानेन सूत्रैर्द्वैर्वर्तित्वादिति । अत्रोत्तर । मूत्रानि मूत्रजीवस्पृष्टानि केवलं पृथिवी जीवप्रतिवद्धानि । (तम्हत्ति) । तस्मात्प्रतिवन्धाच्चेतोः पृथिवीरस मूत्रजीवा आहारयन्ति कन्दा. कन्दजीवस्पृष्टाः केवलं मूत्रजीव प्रतिवद्धास्तस्मात्प्रतिवन्धान्मूत्रजीवोपात्त पृथिवीरसमाहारयतीत्येवं स्कंधादिष्वपि वाच्य ॥ न. ग. ७ उ. २ ॥

आहारकाणां कायस्थितिः (कायद्विद्) शब्दे उक्ता ॥ अदत्तमाहारमाहारयति ॥

जे जिकवू आयरिय उवज्जाएहिं अदिन्नं आहारं आहारेइ आहारंतं वा साइज्जइ ॥ २२ ॥ जे जिकवू आयरियउवज्जाएहिं अविदिन्नं विगयं आहारेति आहारंतं वा साइज्जइ ॥ २३ ॥

आचार्ये उपाध्यायः । असहीणोवायरिय उवज्जाओ पुच्छिज्जइ । अथवा उवज्जायगहणेणं जो जं पुरतो काउं विहरति सो तेण पुच्छियज्जो अविदिष्णं अदत्त अणुष्ठा य अक्षाय अक्षतर गहणतोणवविगत्तीओ जो आहारेइ तस्स मासवहुं एस सुत्तयो ॥ नि० चू० ४ ॥

ओपधीराहारयति ।

जे जिकवू कसिणाओ ओसहीओ आहारेइ आहारंतं वा साइज्जइ ॥ २४ ॥

कसिणा संपुष्ठा दव्वतो अभिष्ठा ओसहीओ साविमातियाओ आहारेति जुंजति तस्स मासवहुं कसिणत्ते ओसहीए दव्वजावेहिं चउन्नगो कायज्जो दव्वतो ॥

कसिणत्तमोसहीणं, दव्वे जावे व उक्कजयाणाउ ।

दव्वेण जातु सकडा, जीवजुता जावितो कसिणा ॥ २५ ॥

कसिणा सम्पुष्ठा अखरिता अण्फुमिता जावकसिणा जा सचेयणा ॥

सतुसा सचेयणा विय, पढम जंगोउ ओसधीणीउं ।

वितिओ सचेतणा अतुसा ओखएरिता अतिच्छमिता ॥

जा सतुसा दव्वतो अन्निष्ठा सचेयणा य एस पढमजंगो जा सचेयणा अतुसा चेयणा तडुवा सउसा वा खरिता अतिच्छमा एगडुच्छमा वा कता एस वितियजंगो ॥

णियगाठितिपतिकंता सतुसा वीयाउ ततियओजंगो ।

पढमपातिविवरीओ चउत्यजंगोमुणे तव्वो ॥ २७ ॥

णियगा आत्मीयस्थिति मतिकन्ता अचेतना इत्यर्थः । दव्वतो पुण सतुसा अखरिता अण्फुमिता एरिसा जा ओसहीओ एस तनियजंगो जावतो णियगठितिपतिकन्ता दव्वतो भिष्णो ए स पढमजंगविवरीतो चतुर्यजंगो भवतीति ।

एतेसु चउमगेसु इमपच्छिच ।

दोसु लहुया दोमु डहुओ, तवकादाविसेसिता जथा कम्से ।

परितोसधीणसोधी, एसे व गुरुअणंताणं ॥ २८ ॥

आइल्लेसु दोसु जगेसु चउदहं । पच्छिमेसु दोसु जगेसु मासवहु जहाकम आतिद्धातो समारम्भ तवकादाविसेसिया कायज्जा । पढमे दोहिं वि गुरु वितिए तव गुरु ततिए काव-गुरु चउत्ये दोहिं वि बहु एव परित्ते भणिय अणतवीएसु एव पच्छिचं गुरुग दत्तव्वं ।

चोदगआह ।

असोषेण विरुद्धं तु, सोविसुत्तं व मा जणसा ।

संघट्टणे तुसोही, पंचाहा जुंजतो सुत्तं ॥ २९ ॥

सुत्तगहणतो इहसुत्ते विनिएसु मासवहुं सो वि गहणाउ इहेव पढिगाए अत्येवीएसु पाणं दत्तं एए दो वि असोष विरुद्धा एव मा जणाहि आचार्याआह सातु संघट्टणे पच्छिचं पच राइन्दिया अत्येण जे वीएसु भणिता ते संघट्टणा इम पुण जुंजओ सुत्ते मासवहु अतो भणियं तम्हातो असोषविरुद्धं अषे आयरिया वक्खाणंति । अत्यतो चोइए आचार्य उत्तरमाह असोषेण गाहा शेषं पूर्ववत् ।

पुणरवि चोयगआह ।

गा०-जं च वीएसु पंचावो, कुंमरोट्टेसु मासियं ।

तत्थपाती तु सो वीयं, कुंमरोट्टेणिससाउ ॥ ३० ॥

प्रचोदको भणति वीएसु संघट्टिएसु पणगकुंमरोट्टेसु संघट्टितेसु मासवहु एत्थ किं कारण तुसमुहीकणिया कुक्कसमीसा कुमगं जणाति असत्थो वहतो आमो चेयणं च तडुवे दोट्टो भणति आयरिओ भणति तत्थे पाती तु पच्छिचं चोइते तत्थेव उत्तर भणति पाति रक्खति सो तुसो तं वीय तेणं तत्थपणं कुंमरोट्टे पुण णितुसा तेण वत्थमहततवरी पीमा अतो तत्थ मासित ।

गा०-एते सामस्यतरं, कसिणं जोऊ अधिउ आधारे ।

सा आणा अणवत्थं, मिच्छत्त विराधणं पावे ॥ ३१ ॥

तिवमुग्गमासचववगा गोधूम चणयसाविकंगुमातीयाण अणंतर कसिणं जुजति सो आणाती दोसे पावति इमे दोसा ।

गा०-पल्लिमथोआणाइष्ठी, जो णिग्घातो असंजमे ।

अतिजुत्ते य आयाए, पत्थारंमि पसज्जणा ॥ ३२ ॥

चमत्रयमातियासु सगासु सचित्तासु अचित्तासु वा पद्धिमथो पगरि सिणं संजमो मथिज्जति जेण सो पद्धिमथो साहूण वा तओ अष्ठाएणा जोणीचूते वीए जोणी घातो भवतीत्ति सचित्ते असजमो भवति रसावे वा अतिजुत्ते विसूइयत्ति आयविराहणा अणतर वा दीहे रोगायकं जवति तत्थपत्थारपसगो प्रसूरणं प्रस्तारप्रसंग. उत्तरोत्तरदु खसजव इत्यर्थः ।

तत्थ परितावमहाडुक्खे ॥

गा०-वितियपडं गेदाणे, अट्टाणे चेव तह य उमंमि ॥

कसिणोसहीणगहणो, जतणाए कप्पती काउं ॥ ३३ ॥

वेज्जुवदेसागिज्ञाणो जुंजति भत्तावमेअट्टाणे अकच्चं ता वा उमेकसिणो वा उमेकसिणोसही गहण करेज्ज न पि वयणाए पण्णगातिमामपत्तो पच्छिचरिमजगेण ततो तत्तियजंगे, ततो वितियजंगे, ततो पढमेण एव गहण काउ कप्पति ॥

यावज्जीवं कियदुत्तुक्के ॥

चत्तारि य उसासकोमिसए जाव चत्तादीसं च

ऊसास सहस्राई जीवतो अष्टतेवीसं तंडुलवाहे
 जुंजइ । कहमाउसो अष्टतेवीसं तंडुलवाहे जुंजइ ।
 गोयमा ! डुव्वझाए खंभियाणं वडियाए ढड्डियाणं ख-
 यरभसन्नपचाहयाणं ववगयतुसकाणियाणं अखण्णाणं
 अफुभियाणं फडगसरीयाणं एकिकं वीयाणं अष्टतेरस-
 पडियाणं पथयणं सेवियणं पथ ए मागहए कट्टंपत्थो
 १ सायंपत्थो २ चउसट्टितंडुलसाहस्सीओ मागहओ प-
 त्थो विसाहस्सिएणं कवव्हेणं वतीसं कवव्हा पुरिसस्स
 आहारो १ अट्टाविसं इत्थियाए २ चउवीसं पं-
 रुगस्स ३ एवमेवआउसो एयाए गणणाए दो असईओ
 पसई १ दो पसईउसेइया होइ २ चउवीसं पंरुगस्स ३ एव
 मेव आउसो चत्तारी सेइयाकुव्वज चत्तारिकुव्वया पत्थो
 ४ चत्वारि पत्था आढगं ५ सट्टीएआढगाणं जहन्नए
 य कुंजे ६ असीए आढगाणं मज्जिमेकुंजे ७ आढगसयं
 उक्कोसए कुम्भे ८ अट्टेव आढगसयाणि वाहो एएणं
 वाहपमाणेणं अष्टतेवीसं तंडुलवाहे जुंजइ ते य गणिय
 निदिट्ठा “चत्तारि य कोभिसया, सट्ठिं चैव य हवंति
 कोभियो । असीइं च तंडुलसयं—सहस्सा हवंतिचि वि
 क्खायं” ४६०८०००००००० तं एवं अष्टतेवीसं तंडुल-
 वाहे जुंजंतो अष्टउट्टे मुगाकुंजे जुंजइ । अष्टउट्टे मु-
 गाकुम्भे जुंजंतो चउवीसं नेहाढगसयाइं जुंजइ चउवीसं
 नेहाढगसयाइं जुंजंतोवत्तीसं डव १पन्नसहस्साइं जुंजइ
 वत्तीसं लवणपन्नसहस्साहं जुंजंतो षप्पमगसारुगसयाइं
 नियंसेइ दोमासीएण परियट्टणएणं मासिएण वा परि
 यट्टेणं वारसपरुसारुगसयाइं नियंसेइ एवमेव आउसो
 वाससयाउयस्स सव्वं गणियं तुडियमवियं नेहडवणजोयणं
 ढायणंपि एय गणियप्पमाणं डुविहं जणियं महरिसीहिं
 जस्सत्थि तस्स गुणिज्जइ जस्स नत्थि तस्स किं गणिज्जइ ॥
 ‘ववहारगणियादिट्ठं, सुहुमं निच्चयगयं मुण्णयव्वं ॥

जइ एयं नविएयं, विसमा गण गा मुण्णयव्वा’ ॥ १ ॥

चत्वारि उच्चवासकोटिशतानि यावच्चत्वारिंशदुच्चवास-
 सहस्राणि जीवन्सार्कं चाविंशति तंडुलवाहान् वड्यमाण-
 स्वरूपान् ज्ञुनक्ति । कथं हे आयुष्मन् ! हे सिद्धार्थनदन ! सार्कं
 चाविंशतितंडुलवाहान् ज्ञुनक्ति ससारीति—हे गौतम ! दुर्बलि-
 कथा स्त्रिया कर्मितानां वडवत्या रामया वृट्टितानाशुर्पादिना
 खदिरमुशडवप्रत्याहृतानां व्यपगततुपकणिकाणां अखमानां
 सम्पूर्णवयवानां अस्फुटितानां गजिरहितानां (फडगस-
 रियाण) फडग वीनिताना कर्करादिकर्षणेन एकैकवीजानां
 वीनितार्थं पृथक् १ कृतानामित्यर्थः । एव विधानां सार्कंद्वाद-
 शपडाना तंडुलानां प्रस्थकोभवति ए वाक्यादकारे ॥ पड-
 मान यथा पचभिर्गुजाजिर्माण पोरुशमाया कर्षं अशीति-
 गुजाप्रमाण इत्यर्थः । स यदि कनकस्य तदासुवर्णं सङ्गं नान्य
 स्वरजतादेरितिचतुर्भिं कर्षं पडमिति विंशत्यधिकशतत्रय-
 गुजाप्रमाणमित्यर्थः (३१०) सेऽपि च प्रस्थक मगधे नवो माग-

ध इत्युच्यते कलन्ति श्वः प्रातः काहइत्यर्थः प्रस्थो भवति ज्ञोज
 नायेति सायमिति संध्यायां प्रस्थो भोजनायेति १ ण्कस्मि-
 न्मागधप्रस्थके कति तंडुला भवन्ति इत्याह । चउसट्ठि १
 चतुः पट्टि तंडुलसाहस्सिको मागधप्रस्थोभक्त्येकः एव कवड
 कानिभि तंडुलै स्यादित्याह (विसाहस्सिएण कवव्हेणाति)
 द्विसाहस्सिकेण तंडुलेन कवलो भवति तत्र गुजा कति ज्वन्ति
 यथा एकविंशत्यधिकशतप्रमाणं किञ्चित्पुन्या एका गुजाचेति
 अनेन कवप्रमानेन पुरुषस्य द्वाविंशत् कवडरूप आहारो जवति ?
 स्त्रिया अष्टविंशतिकवडरूप आहारः २ पंरुगस्य नपुसकस्य
 चतुर्विंशतिकवडरूप आहारः ३ (एवमेवेति) उक्तप्रकारेण
 वड्यमाणप्रकारेण च हे आयुष्मन् पतया गणनया एतन्मान
 जवति । अथासत्यादिमानपूर्वकं अष्टविंशतिसहस्राधिकवडक
 तंडुलमानं चतुः पट्टिकवडप्रमाणं प्रस्थद्वय प्रतिदिनं जुंजन्-
 प्रतिवर्षेण कति तंडुलवाहान् कतितंडुलांश्च ज्ञुनकीत्याह
 (दो असईओ पसई इत्यादि) धान्यभृतोऽवाड्मुखीकृतो
 हस्तोऽसतीत्युच्यते द्वाज्यामसतीज्यां प्रसृतिः १ द्वाज्यां
 प्रसृतिज्यां सेतिका भवति २ चतसृजिः सेतिकाजिः कुम्भः ३
 चतुर्भिं कुम्भै प्रस्थः ४ चतुर्भिं प्रस्थैराढकः ५ पण्ड्याआ-
 ढकैर्जघन्यकुम्भः ६ अशीत्याढकैर्मध्यमकुम्भः ७ आढकशतेनो
 ल्लष्टः कुम्भः ८ अष्टभिराढकशतैः वाहोजवति ९ अनेनवाह
 प्रमाणेन सार्कंद्वाविंशति तंडुलवाहान् ज्ञुनक्ति वर्षशतेनेति ने
 च वाहोक्त तंडुला गणयित्वा सख्यां कृत्वा निर्दिष्टा कथिताः
 यथा चत्वारिकोटिशतानि पट्टिचैवकोटयः अशीतिस्तदुलश-
 तसहस्राणि जवतीत्याख्यात कथित एकेनप्रस्थेन चतुः पट्टि
 स्तदुलसहस्राणि भवन्ति प्रस्थद्वयेनाष्टविंशतिसहस्राधिक
 वडक भवति प्रतिदिनं द्विभोजनेन एतावत्तंडुलान् ज्ञुनकीति
 अतोष्टविंशतिसहस्राधिकवडकं वर्षशतेन पट्टिगहिनसहस्रमा-
 नत्वात् पट्टिंशत्सहस्रगुण्यन्ते । शून्यानि पच भवन्ति चत्वा
 रिकोटिशतानि पट्टि कोटयः अशीतिवक्त्राणि । ४६०८००००००
 तंडुलानामिति (त एवति) तदेवंसार्कंद्वाविंशति तंडुलवा-
 हान् जुंजन् सार्कंद्दपंचमुक्कुमान् ज्ञुनक्ति सार्कंद्पचमुक्कुमान्
 जुंजन् चतुर्विंशति स्नेहाढकशतानि ज्ञुनक्ति चतुर्विंशति स्नेहा-
 ढकशतानि जुंजन् पट्टिंशद्वणपडसहस्राणि ज्ञुनक्ति पट्टि-
 गहिल्लवणपन्नसहस्राणि जुंजन् पट्टकशाटकशतानि (नियसे
 इति) परिदद्याति । द्वाज्यां मासान्यां (परियट्टणन्ति) परावर्त्त-
 मानत्वेनेति वा अथवा मासिकेन परावर्त्तित्वेन द्वादशशतशाटक
 शतानि नियसे इति परिदद्याति (एवमेवेत्ति) उक्तप्रकारेण हे
 आयुष्मन् वर्षशतायुष पुरुषस्य सर्वगुणित तंडुलप्रमाणादि-
 ना तुडित पत्रप्रमाणादिनामवित्तमसत्तीप्रस्त्यादिना प्रमाणे
 न तत्किमित्याह । स्नेहडवणभोजनाच्छादनमिति एतत्पूर्वोक्तं
 गणितप्रमाणं द्विधाभणितं महर्षिजि यस्य जन्तोरस्ति तंडु-
 लादिक तस्य गुण्यते यस्य तु नास्ति तस्य किं गुण्यते न
 किमपीति व्यवहारगणितदृष्टे स्त्रुन्न्यायमगीकृत्य कथित
 सूक्ष्म निश्चयगत ज्ञातव्यं यदि एतन्निश्चयगतं जवती तदा एत
 द्दृश्यवहारगणित नास्येव भतो विपमा गणा ज्ञातव्येति ?
 आहारकारणानि ॥

गहिं गोणेहिं मण्णे निगन्थे आहारमाहारमाणे
 पाइकमडं तंजहा “वेण्ण वेयावच्चे, उरियट्टाएयं मंजपट्टाए ।
 तह पाणिवत्तियाए, उट्टं पुण धम्मचिनाए” ॥

॥ टी० ॥ कण्ठयन्नपर माहारमशनादिक माहारयन्नच्यवह-

रन् नातिक्रामन्याङ्गां पुष्टिकारणत्वादन्यथात्वतिक्रामत्येव रागा
दिन्नावा चक्षुषा वेदनेत्यादिगाथा वेदना च कुष्ठेदनावैयावृत्य
चाचार्यादिकृत्यकरणं वेदना वैयावृत्य तत्र विषये जुञ्जीत वेद
नोपशमनार्थं वैयावृत्यकरणार्थंचेति ज्ञाव ईर्या गमनं तस्या
विशुद्धिर्युगमात्रनिहितदृष्टित्वमीर्याविशुद्धिस्तस्यै इदमीर्यावि-
शुध्यर्थे इह च विशुद्धिशब्दोपादीर्यार्थमित्युक्तं बुभुक्षितो
हीर्या शुद्ध्यावयक्त स्यादिति तदर्थमिति च समुच्चये सय-
म. प्रेक्षाप्रेक्षाप्रार्मजनादिवक्त्राणस्नदर्थं तथेति कारणान्तरस
मुच्चये प्राणा उच्छ्वासादयोवयवा प्राणास्तेषां तस्य वा वृत्ति
पावनं तदर्थं प्राणसञ्चारणार्थमित्यर्थं पण पुन कारण धर्मचि-
न्तायै गुणानुत्प्रेक्षार्थमित्यर्थ. इत्येतानि पद कारणान्तीति
स्या० ६ गणा० ।

अधुनाकारणे ङारमाह ।

बहिं कारणेहिं माहू, आहारेन्तो य आयरऽ धम्म ।

बहिं चैव कारणेहिं, नञ्जुहिनतो वि यायरऽ ॥

पशुभिर्वद्यमाणस्वरूपै. साधुराहारयद्रव्याहारमाचरति
धर्मं पशुभिरेवकारणे वद्यमाणस्वरूपे भोजनकारणनिवधने
(निञ्जुहिनता वित्ति) परित्यजन्नप्याचरति धर्मं तत्र यै पशुभि.
कारणैराहारमाहारयति तानि निर्दिशति “वेयण वेयावच्चे,
इरियट्ठाए य संजमट्ठाए । तहपाणिवत्तिच्चाए, उट्टं पुण धम्म
चिन्ताए ” इह पट्टेकडेणे पदसमुदायोपचारात् (वेयरत्ति)
कुष्ठेदनोपशमनाय तथा आचार्यादीनां वैयावृत्तिकरणाय तथा
ईर्यापथि सशोधनार्थं तथा प्रेक्षादिसंयमनिमित्तं तथा प्राण-
प्रत्ययार्थं प्राणसञ्चारणार्थं पण पुन. कारणं धर्मचिन्ताविशु-
द्धयर्थं जुञ्जीतेति क्रियासंबन्ध ।

एनामेव गाथां विवृण्वन्नाह ।

नत्थि हुहाए सरिसा, वियणा मुंजेज्ज तप्पसमाणट्ठा ।

ठामो वेयावच्चं, न तरऽ काउं अत्रो मुंजे ॥

इरियं न विमोहेडं, पेहाड्यं च संजमं काउं ।

थामो वा परिहायई, गुणनमणुप्पेहासु य असुत्तो ॥

नास्ति कुधाया वृक्षकाया सदृशी वेदना उक्तं च “ पयसमा
नत्थि जरा, दाद्धिदसमो य परिज्जवो नत्थि । मरणसमं नत्थि
अयं, खुहासमा वेयणा नत्थि। तं नत्थि जन्न वाहइ, तिन्नतुसमि-
त्तपि यए कायस्स। सज्जिज्जसन्वडुहाइ, देति आहारहिययस्स”
ततस्तत्प्रगमनार्थं जुञ्जीत तथा कामो बुभुक्षित. सन् वैयावृत्यं
न शक्नोति कर्तुं । तवाचोक्तं । “ गल्लइ वडं उच्छाहो, अवेइ सिद्धिे
इ सयववावारे । नासइ सत्त अरई, विवट्ट असणरहियस्स ”
अतो वैयावृत्यकरणाय जुञ्जीत । तथा बुभुक्षित सन्नैर्यापय न
शोधयत्यशक्तत्वात्तस्तत्रोद्यननिमित्तं वा अशनीयात् तथा कु-
धार्नं सन् न प्रेक्षादिकं संयमं विधातुमशक्यं सयमात्रिवृ-
द्धयर्थं जुञ्जीतं तथा स्वामं वडं प्राण इत्येकार्यं तत बुभुक्षितस्य
परिहीयते परिहारं याति । ततोऽशनीयात् तथा गुणन ग्रन्थ-
परावर्तनमनुप्रेक्षा चिन्ता तयोऽपवृत्तकणमेतत् वाचनादिवपि
बुभुक्षित सन् असक्तोऽसमर्थो भवति ततोऽशनीयात् इत्यभू-
तैश्च पशुभि कारणै समग्रैरन्यतमेन वा कारणेनाहारयन्नाति
क्रमति ।

सप्रत्यभोजनकारणप्रतिपादनार्थं सर्वंधगाथामाह ।

अहव न कुज्जाहारं, बहिं ठाणेहिं संजओ ।

पच्चा पच्छिमकालम्मि, कारं अप्पखमं खमं ॥

अथवा पशुभि स्यानैवद्यमाणस्वरूपै सयत आहार न कु-
र्यात् तत्र विचित्रा सूत्रगतिरिति पणुं शरीर-व्यवच्छेदलक्षण
कारण व्याख्यानयति (पच्चा इत्यादि) पश्चात् शिष्यीन-पा-
दनादि सकलकर्तव्यतानंतरे पश्चिमे कावे पाश्चात्ये वयसि
(अप्पखमति) सत्वेखनाकरणेनात्मानं कृपयित्वा यावज्जीव-
मशनप्रत्याख्यानकरणस्य क्लमं योग्यमात्मानं कृत्वा भोजन
परिहरेन्नान्यथा । एतेन शिष्यनिष्पन्नाद्यज्ञावे प्रथमे वा द्वितीये
वा वयसि सत्वेखनामन्तरेण वा शरीरपरित्यागार्थमशनप्रत्या-
ख्यानकरणं जिनाज्ञाभङ्गमुपदर्शयति । पि० ० ॥

(प्रावत एवाहरेदिति अस्मिन्नेव शब्दे ।)

आहारत्यागकारणानि ।

बहिं ठाणेहिं समणे निगंथे आहारं वोच्छिदमाणे
णाइक्कमऽ तंजहा “ आतंके उवसग्गे, तितिकखणे वंच
चेरगुत्तीए । पाणिदया तवहेउं, शरीरवोच्छेयणट्ठाए ”

(वोच्छिदमाणेति) परित्यजन् आतके ज्वरादाद्युपसर्गे
राजस्वजनादिजनिते प्रतिकूलस्वभावे तितिकखणे अधिसहने
कस्या ब्रह्मचर्यगुप्ते मैथुनव्रतसरक्षणस्याहारत्यागिनो हि
ब्रह्मचर्यं सुरङ्गं स्यादिति । प्राणिदया च सपातिम-त्रसादिसंर-
क्षणं तपश्चतुर्थ्यादि पणमासान्तं प्राणिदया तपस्तच्च तच्छे-
तुश्च प्राणिदया तपो हेतुस्तस्मात् प्राणिदया तपो हेतोर्दयादि
निमित्तमित्यर्थस्तथा शरीरव्यवच्छेदार्थं देहत्यागाय आहार
व्यवच्छिन्दन्नातिक्रामत्याज्ञामिति प्रक्रम इह गाथे । “ आयको
जरमाई, रायासन्नाइ गय उवसग्गे । वज्जवयपावणट्ठा, पाणिदया
वासमहियाई ॥ १ ॥ तवहेउं चउत्थाइ, जाव य ठम्मासिओ
तवो होइ । उट्टं शरीरवोच्छे यण-ट्टयाहोति अणाहारोत्ति ॥ १ ॥”
स्या० ६ गणा० ॥

सप्रत्यभोजनकारणानि निर्दिशति ।

आयंके उवसग्गे, तितिकखए वंचचेरगुत्तीसु ।

पाणिदया तवहेउ, शरीरवोच्छेयणट्ठाए ॥

आतके ज्वरादाद्युत्पन्ने सति न जुञ्जीत । तथा उपसर्गे राज
स्वजनादिकृते देवमनुष्यतिर्यक्कृते वा सजाते सति तितिकार्य
मुपसर्गसहनार्थं तथा ब्रह्मचर्यगुप्तिस्त्विति । अत्र षष्ठ्यर्थे
सप्तमी । ततोऽयमर्थं ब्रह्मचर्यगुप्तीना परिपादनाय तथा प्राणि-
दयार्थं तथा तपोहेतोस्तप. करणनिमित्तं तथा चरमकावे
शरीरव्यवच्छेदार्थं सर्वत्र न जुञ्जीतेति क्रियासंबन्धः ।

एनामेव गाथां विवृण्वन्नाह ॥

आयंको जरमाई, रायासन्नाइ गय उवसग्गे ।

वंचवयपावणट्ठा, पाणिदया वासमहियाई ॥

आतको ज्वरादिस्तस्मिन्नुत्पन्ने सति न जुञ्जीत यत उक्तं “ वद्या-
वरोधिनिर्दिष्टं ज्वरादौ वंधनं द्वितं । कुनेऽनिद्वसमक्रोध-शोक
कामकृतज्वरान्, राजस्वजनादिकृते उपसर्गे यद्वा देवमनुष्य-
तिर्यक्कृते उपसर्गे जाते सति तदुपशमनार्थं नाऽशनीयात् ।
तथा मोहोदये सति ब्रह्मव्रतपावनार्थं न जुञ्जीत भोजननिषेधे
हि प्रायो मोहोदयोविनिवर्तते । तथा चोक्तम् ॥ “ विषया
विनिवर्तन्ते, निराहारस्य देहिन । रसवर्जं रसोऽप्येव, पर
दृष्ट्वा निवर्तते ” । तथा । वयं वर्षति मिहिकायां वा निपतन्त्यां
प्राणिदयार्थं नाशनीयात् । आदिशब्दात् सूक्ष्ममरूकादिस-
सक्तायां चूमौ प्राणिदयार्थमशन परिहरन् न जुञ्जीते ।

तवहेञ्च चनुश्याई. जाव उम्पासिओ तवो होई ।
उठं शरीरवोच्छे-यणद्वया होऽ अणाहारो ।

तपोहेतोस्तप करणनिमित्त न चृजीत तपश्चतुर्थादिक चतु-
र्थादारभ्य तावद्भवति यावत्प्राणमासिक पणमासप्रमाण प-
रतो भगवद्भ्रमानस्वामितीर्थे तपसः प्रतिपेधात् पष्ठ पुनः
प्रागुक्तविधिना चरमकाले शरीरव्यवच्छेदनार्थं प्रवत्यनाहारः ।
तदेवमुक्त कारणद्वार । पि० । उक्त० । अ ३० ॥

जह कारणं तु तंतू, परस्स तेसिं च होंति पम्हाइ ।
नाणाऽतिगस्तेवं, आहारो मोक्खनेमस्स ॥

यथा पटस्य तन्तवः कारण तेषामपि च कारण पट्प्रमाणि
प्रवन्ति । एवमेव प्रकारेण ज्ञानाद्विक्रमस्य (मोक्खनेमस्स-
त्ति) । नेमशब्दो देश्य कार्याभिधाने रूढ ततो मोक्को नेमः
कार्यं यस्य तस्य कारण भवत्याहार । पि० । नि० चू० १७ ॥

आहारप्रमाणद्वारम्

वत्तीसं किर कवञ्जा, आहारो कुच्छिपूरओ जणिओ ।
पुरिसस्स महिलियाए, अट्टावीसं जेवे कवञ्जा ॥

पुरुषस्य कुच्छिपूरक आहारो मध्यप्रमाणो द्वात्रिंशत्कवञ्जः
किञ्चेत्याहारस्य मध्यमप्रमाणतासूचकः । महिलायाः कुच्छिपू-
रक आहारो मध्यमप्रमाणोऽष्टाविंशतिकवञ्जः । नपुंसकस्य
चतुर्विंशतिः स चात्र न गृहीतो नपुंसकस्य प्रायः प्रव्रज्यानर्ह-
त्वात् कवञ्जानाञ्च प्रमाणं कुञ्जश्चरुम् । कुञ्जो च द्विधा ।
द्रव्यकुञ्जो भावकुञ्जो च । द्रव्यकुञ्जोऽपि द्विधा । उदर-
कुञ्जो गत्रकुञ्जो च । तत्र साधोऽहं यवन्मात्रेणाहारेण
न न्यून नाऽप्याध्मात् प्रवति स आहार उदरकुञ्जो । उदर-
पूरक आहारः कुञ्जो च उदरकुञ्जोति मध्यमपदबोपिस-
मासाश्रयणात् । तस्य द्वात्रिंशत्तमो भागोऽहं क तत्प्रमाण
कवञ्जः स्यात्तथा गत्र कुञ्जो गत्रकुञ्जो गत्र एव कुञ्जो-
त्यर्थः । तस्यान्तराहंमहंरुम् । किमुक्तं भवति । अविकृतस्य
पुंसो गत्रान्तराहं य कवञ्जोऽविकृतं प्रविशति तावत्प्रमाण
कवञ्जमश्रीयात् । अथवा शरीरमेव कुञ्जो तन्मुद्यमहंरुम्
तत्राहंरुम् कपोलभुवां विकृतिमनापाद्य यः कवञ्जो मुखे प्रवि-
शति तत्प्रमाणम् । अथवा कुञ्जो पक्षिणी तस्या अहंरुम् प्रमाण
कवञ्जस्य । ज्ञावकुञ्जो येन आहारेण चृक्तेन न न्यूनं नाऽ
प्यत्याध्मात्मुदरप्रवति । श्रुतिञ्च समुद्रहति । ज्ञानदर्शन-
चारित्र्याणाञ्च वृत्तिरुपजायते । तावत्प्रमाण आहारो ज्ञावकु-
ञ्जो । अत्र ज्ञावस्य प्राधान्यविवक्षणादेष प्राग् द्रव्यकुञ्ज-
प्युक्तः । इह ज्ञावकुञ्जो उक्तः । तस्य द्वात्रिंशत्तमो भागोऽहं
कप्रमाणो तत्कवञ्जस्य ।

एत्तो किणईहीणं, अण्णं अण्णं च आहारं ।

साहुस्स वैति धीरा, जायामाय च ओमं च ॥

एतस्मात् द्वात्रिंशत्कवञ्जप्रमाणादाहारो (किणई इति)
किञ्चिन्मात्रया एकेन द्वात्रिंशत्तमिन्निर्वा कवञ्जे. सा-
धोहीन हीनतरं यावदहंरुमस्याऽप्यहंरुमाहार यात्रामात्र
माहार धीरास्तीर्थहंरुमाहारो भवते न्यूनञ्च एष यात्राहार एष
एव वाऽवमाहार इति ज्ञाव । पि० ॥

संप्रति प्रमाणदोषानाह ॥

पगामं च निगामं च, पाणीयं चत्तपाणमाहारं ।

आइवहुयं अइवहुसो, पमाणदोमो मुणेयव्वो ॥

यः काम निकाम प्रणीत वा जकपानमाहारयति तयाऽतिवहु-
कमतिवहुशश्च तस्य प्रमाणदोषा ज्ञातव्या ॥

संप्रति प्रकामादिस्वरूपमाह ॥

वत्तीसाडपरंण, पगाम निचंतापिव उ निकामं ।

जं पुण गद्वितसिणेहं, पणीयमिति तं बुहा विति ॥

द्वात्रिंशत्तमदिकवलेच्यः परेण परतो चृञ्जानस्य यद्भोजन
तत्प्रकामभोजन तदेव तत्प्रमाणातीतमाहार नित्यन्त प्रति-
दिवसमश्रतो निकामभोजनम् । यत्पुनर्गद्वितसिणेहं भोजन
तत्प्रणीत बुधास्तीर्थहंरुमाहारो भवते ॥ तथा-

अइवहुयं अइवहुसो, अइप्पमाणेण चोयणं चुत्तं ।

हाएज्ज व वामेज्ज व, मारेज्ज व तं अजीरंतं ॥

अतिवहुक वद्व्यमाणस्वरूपमतिवहुशोऽनेकशोऽसृप्यता सता
भोजनं चृक्ते सत् हादयेत् अतीसारं कुर्यात् तथा वामयेत्
यद्वा तदजीर्यन्मारयेत् । तस्मान्न प्रमाणातिक्रमः कर्तव्य इति ।

संप्रति अतिवहादिस्वरूपमाह ।

बहुयातीयमइवहुं, अइवहुसो तिन्निस्सिन्नि परेणं ।

तंचिय अइप्पमाणं, जुंजेज्जइ वा अतिपंतो ॥

बहुकातीतमतिशयेन बहु अतिशयेन निजप्रमाणाच्च्यत्रिक-
मित्यर्थः । तथा दिवसमध्ये यस्त्रीन् चारान् चृक्ते त्रिच्यो वा
चारेच्यः परतस्तद्भोजनमतिवहुशः । तदेव च चारत्रयातीत-
मतिप्रमाणमुच्यते अइप्पमाणे त्यवयवो व्याख्यातः । अस्यैव
प्रवृत्तरेण व्याख्यानमाह ॥ चृक्ते यद्वा अतृप्यन् एष अइ-
प्पमाण इत्यस्य शब्दस्यार्थः । अइप्पमाण इत्यत्र च शानच्
प्रत्ययस्ताच्छील्यविवक्षायां यद्वा प्राकृतवृक्षणवशादिति ।

संप्रति प्रमाणयुक्तहीनतरादिभोजने गुणानाह ।

हियाहारा मियाहारा, अप्पाहारा य जे नरा ।

न ते विज्जा चिगिच्छंति, अप्पाणं ते तिगिच्छगा ॥

हित द्विधा द्रव्यतो भावतश्च द्रव्यतोऽविरुद्धानि द्रव्याणि
भावत एषणिय तद्वाहारयति ये ते हिताहारा । मित प्रमा-
णोपेतमाहारयन्तीति मितारारा । द्वात्रिंशत्कवञ्जप्रमाणा-
द्रव्यल्पमल्पतर वा आहाराः । सर्वत्र वा बहुवीहि हित
आहारो येया ते हिताहारा इत्यादि एवद्विधा ये नगस्तान्
वैद्या न चिकित्सति हितमितादिभोजनेन तेषां रोगस्यैवा
सन्नवात् किं त्वेते स्वत एव रोगोत्थानप्रतिषेधकरणेनाऽऽम-
नैवात्मनस्ते चिकित्सकाः ।

संप्रति महितहितस्वरूपमाह ॥

तेह्वइहिसमा जोगा, अहित उ खीरइहिकंजियाणं च ।

पत्य पुण रोगहरं, विनामगं होऽ रोगस्स ।

दधितेऽयोस्तथा क्षीरदधिकजिकानां च य समायोगः
सोऽहितो विरुद्ध इत्यर्थः । तथा चोक्तं शाकमूत्रफत्रपिण्याक-
कपित्थश्चणै सह करीरदधिसत्स्यैश्च प्रायः क्षीर विरुध्यते
इत्यादि अविरुद्धद्रव्यमैत्रेण पुन पश्य तच्च रोगहरं प्रादुर्भूत
रोगविनाशकरं न च ज्ञाविनो रोगस्य हेतुः कारणम् । उक्तञ्च
“अहिताशनसम्पर्को, बहुरोगोद्भवो यत । तस्मात्तदहित
पथ्य, न्याय्यं पथ्यनिषेवणम्” ।

संप्रति मित व्याचिर्यानुगाह ।

अट्टमसणस्स मव्वं, जणस्स कुज्जा दवस्स दो जोगे ।

वाउपवियारणट्टं, उव्वजायउ ऊणयं कुज्जा ॥

इह क्रिय सर्वसुन्दरं परमिर्गोर्गिर्ज्यते तत्रार्थं भागवत-

रूपमशनस्य सञ्चजनस्य तक्रशाकाद्रिसहितस्याधरं कुर्यात्
तया दौ भागौ द्रव्यस्य पानीयस्य षष्ठं तु भागं वायु
प्रविचरणार्थं न्यूनं कुर्यात् इह कावापेक्षया तया तया आहारस्य
प्रमाणं भवति । कावश्च त्रिधा तया चाह-

सिद्धो जमिणो माहारणो य, कावो तिहा मुण्येव्यो ।
साहारणमि कावे, तत्याहारे ष्मा मत्ता ॥

त्रिधा कावो ज्ञातव्यस्तद्यथा शीत नृणाः साधारणश्च तत्र
तेषु कावेषु मध्ये साधारणे कावे आहारविषया व्यमनंतपोका
मात्रा प्रमाणम् ॥

मीए द्वस्स एगा, जत्ता चत्तारि अहव दो पाणी ।

उत्तिणे द्वस्स दोन्नि उ, तिन्नि वसेसा उ जत्तस्स ॥

शीते अतिशयेन शीतकावे द्रव्यस्य पानीयस्यैको भाग-
कल्पनीयश्चत्वारि जकस्य । मध्यमे तु शीतकावे दौ भागौ
पानीयस्य कल्पनीयौ त्रयस्तु ज्ञागा जकस्य । वा शब्दो
मध्यमशीतकावसंज्ञानार्थः । तया उष्णे मध्यमोष्णकावे
दौ ज्ञागौ द्रव्यस्य पानीयस्य कल्पनीयौ शेषास्तु त्रयो ज्ञागाः
जकस्य । अत्युष्णे च कावे त्रयो भागा द्रव्यस्य शेषौ द्वौ
ज्ञागौ जकस्य । वा शब्दोऽत्रत्युष्णकावसंज्ञानार्थः सर्वत्र
च षष्ठो ज्ञागो वायुप्रविचरणार्थमुक्तोऽतो मोक्तव्यः ।

संप्रति ज्ञागाना स्थिरचरविभागप्रदर्शनार्थमाह ।

एगो द्वस्स ज्ञागो, अवट्टिनो ज्ञोयणं दो ज्ञागा ॥

वट्टंति व हाडंति व, दो दो ज्ञागा उ एकेके ॥ १ ॥

एको द्रव्यस्य भागोऽवस्थितो द्वौ ज्ञागौ भोजनस्य शेषौ
तौ द्वौ ज्ञागौ एकैकस्मिन् जक्रे पाने चेत्यर्थः । वट्टंते वा हीये-
ते वृद्धि वा व्रजेते हानिं वा व्रजेते इत्यर्थः । तथा हि । अति-
शीतकावे द्वौ ज्ञागौ भोजनस्य वर्धते अत्युष्णकावे च पानीय-
स्य । अत्युष्णकावे च द्वौ भागौ भोजनस्य हीयेते अतिशीत-
कावे पानीयस्य ।

एतदेव स्पष्टं भावयति ॥

एत्थ उ तडयचउत्था, दोन्नि य अणवट्टिया जवे ज्ञागा ।

पंचमउट्टो पढमो, विट्टो विअवट्टिया ज्ञागा ॥ १ ॥

आहारविषयौ तृतीयचतुर्थौ ज्ञागावनवस्थितौ नौ हातिशी-
तकावे जवतोऽन्युष्णकावे च न जवतः । तथाऽ यं पानविषय
पचनो भागो यश्च वायुप्रविचरणार्थं षष्ठो ज्ञागो यौ च प्रथमद्वि-
तीयावाहारविषयावेते सर्वेऽपि ज्ञागा अवस्थिता न कदाचिदपि
जवतीति ज्ञाव । तदेवमुक्तं प्रमाणद्वयम् । पि० । सूत्र १ श्रु ७ अ० ।
' आहारार्थं कर्म कुर्यादनिन्द्यं, स्यादाहारः प्राणसधारणार्थं ॥
प्राणा धार्यास्तत्त्वजिज्ञासनार्थं, तत्त्वं ज्ञेयं येन चूयो न चूयात् " ॥
॥ १ ॥ आचा० अ० ३ उ० १ ॥

प्रणीताहारभोजनं न युक्तं ब्रह्मचारिण इति (वम्हचेरसमा-
दि) शब्दे ॥

स्तोकाहारफलं (परिक्कमण) शब्दे ॥

आहारस्यांगारधृमादिदोषा (अंगारधृमादि) शब्देषु उक्ता-
अपि संग्रहेणाह ॥

अहं जते ! मङ्गावस्स सधूमस्स संजोयणादोसट्ट-
स्स पाणजोयणस्स के अट्ट पणत्ते ? गोयमा ! जेणं नि-
गंये वा निगंयी वा फामुएसाणिज्जं अमणपाण १ पणि-
गहेत्ता गंमुच्चिए गिच्छे गदिए अज्जोचवस्सए आहारं

आहारेऽ एसणं गोयमा ! सङ्गात्ते पाणजोयणे जेणं
निगंये वा निगंयी वा फामुएसाणिज्जं असण ४ पणि-
गहेत्ता महया अप्पत्तियकोहकिट्ठामं करेमाणे आहा-
रमाहारेऽ एस एं गोयमा ! सधूमे पाणजोयणे जेणं
निगंये वा जाव पणिगहेत्ता गुणुप्पायणहेउं अस्सद्व्वेणं
सार्द्धं संजोएत्ता आहारमाहारेऽ एस एं गोयमा ! संजो-
यणादोसट्टे पाणजोयणे एएणं गोयमा ! सङ्गाव-
स्स सधूमस्स संजोयणादोसट्टस्स पाणजोयणस्स
अट्टे पणत्ते ॥

(सङ्गावस्सत्ति) चारित्रेन्धनमङ्गारमिवयः करोति भोजनविष-
यरागाग्निः सोऽङ्गार एवोच्यते तेन सह यच्छते पानकादि तत्सा-
ङ्गारं तस्य (सधूमस्सत्ति) चारित्रेन्धनधमहेतुत्वाद्भूमो द्वे-
पस्तेन सह यत्पानकादि तत्सधूम तस्य (संजोयणादोसट्ट-
ट्टस्सत्ति) संयोजना द्रव्यस्य गुणविशेषार्थं द्रव्यान्तरेण
योजनं स इव दोपस्तेन दुष्टं यत्तथा तस्य (जेणंति)
विभक्तिपरिणामाद्यमाहारमाहारयन्तीति सवन्धः (मुच्चि-
यत्ति) मोहवान् दोपानभिज्ञत्वात् (गिच्छेत्ति) तद्विशेषाका-
कावान् (गदिएत्ति) तद्गतस्नेहतन्नुजिः सदभितः (अज्जो-
ववस्सत्ति) तदेकाग्रतां गतः (आहारमाहारे त्ति) भोजनं
करोति (एसणति) एष आहारः साङ्गार पानभोजनम्
(महयाअप्पत्तियति) महदप्रीतिकमप्रेम (कोहकिट्ठामंति)
क्रोधात्कमः शरीरायासः क्रोधत्त्वमोऽतस्तं (गुणुप्पायण-
हेउंति) रसविशेषोत्पादनायेत्यर्थः ॥ ज. ७ श० १ उ० ।

उत्तरगुणानधिकृत्याह ॥

सुद्धे सिया जाए न दूसएज्जा ।

अमुच्चिएण ज्जुववन्नएवा ॥

धितिमं विमुक्के ए य पूयणट्टि ।

न सिद्धोयगामी य परिव्वएज्जा ॥ २३ ॥

निकखम्म गेहाउ निरावकंखी ।

कायंवि उस्सेज्ज नियाणट्टिन्ने ॥

णो जीवियं णो मरणावकंखी ।

चरेज्ज जिक्खू वट्टयाविमुक्केत्तिवेमि ॥ २४ ॥

(सुद्धेसिया इत्यादि) उज्जोत्पादनैपणाभि सुद्धे निर्दोषे
स्यात् कदाचिद्याते प्राप्ते पिंने सति साधू रागेद्वयान्यां न
दूषयेत् । उक्तं च " वायादोसेसणसं, करुमि गहणमि जीव
नहु च्छिवो । इण्ह जह न गद्विज्जसि, जुजतो रागदोसेहि "
तत्रापि रागस्य प्राधान्यख्यापनायाह । न मूर्धितोऽमूर्धित-
सदृशपि शोभनाहारत्वात् सति गृह्णिमकुर्वन्नाहारयति । तथा
नाऽध्युपपन्नस्तमेवाहारपौन पुन्येनानिद्वेषमाण केवलं सयम
यात्रापावनार्थमाहारमाहारयेत् प्रायो विदितवेषस्यापि विशि-
ष्टाहारसन्निधावभिवापातिरेको जायत इत्यतोऽमुर्धितोऽन्यु-
पपन्न इति च प्रतिषेधद्वयमुक्तम् । उक्तं च ' सुत्तमोगो पुरा
जो वि, गीयत्थो वि य भाविश्रो । सते साहारमाईसु, सावि-
स्सिप तु सुज्ज " ॥ सूत्र श्रु १ अ० १० ॥

शास्त्रानिफ्रान्त आहारः ॥

अहं जंते ! सत्यातीयस्त, सत्यपरिणामियस्त, एसि-
यस्य, वेसियस्त, समुदाणियस्त, पाणजोयणस्त, के अट्टे
पसत्ते ? गोयमा ! जेणं निगंथे वा २ निक्खित्तसत्यमु-
सत्ते ववगयमात्तावत्तगवित्तेवणे ववगयचुयचइयचत्तदेहं
जीवविप्पजहं अकयमकारियमसंकाप्पियमणाहूयमकिय-
करुमणुद्धिदं नवकोमिपरिसुच्छं दसदोसविप्पमुक्कं उग्ग-
मज्जप्पायणेसहासु परिसुच्छं वीइंगात्तं वीइभूमं संजो-
यणा-दोसविप्पमुक्कं असुरसुरं अचवचवं अदुयमविदांविंयं
अपरिसांमिं अक्खोवज्जणवणाणुत्तेवणुत्तयं संजमजाया
मायावत्तियं संजमजारवहणुत्तयाए विद्वमिव पसग-
त्तएणं अप्पाणेणं आहारमाहारेऽ एसणं गोयमा !
सत्यातीयस्त, सत्यपरिणामियस्त, जाव-पाणजोयण-
स्त, अयमट्टे पसत्ते तं चैव सेवं जंते ! जंतेत्ति ॥

(सत्यातीतस्सत्ति) शस्त्रादभ्यादेरतीतमुत्तीर्षि शस्त्राती-
तम् एव ज्ञतं च तथाविधप्रयुक्तादिवदपरिणतमपि स्यादत
आह (सत्यपरिणामियस्तत्ति) वर्णादीनामन्यथा करणे-
नाचिन्तीकृतस्येत्यर्थः । अनेन प्रासुकत्वमुक्तम् (एसिय-
स्तत्ति) एषणियस्य गवेपणाविशुद्ध्या गवेपितस्य (वेसि-
यस्तत्ति) विशेषेण विविधैर्वा प्रकारैरेपितं व्येपितं गृह-
णैपणासैपणाविशोधितं तस्य अथवा वेपो मुनिनेपथ्यं स
हेतुत्वेन यस्य तद्वैपिकं आकारमाप्रदर्शनादवाप्तं नत्वावर्जनं
या अनेन पुनरुत्पादनादोपापोहमाह । (समुदाणियस्तत्ति)
ततस्ततो जिज्ञारूपस्य किं ज्ञतो निर्ग्रन्थ इत्याह । (निक्खित्त
सत्यमुसत्तेत्ति) त्यक्त्वद्वादिशस्त्रमुसत्तं । (ववगयमात्ता-
वत्तगवित्तेवणेत्ति) व्यपगतपुष्पमात्ताचदानुत्तेपनः स्व-
रूपविशेषणं चेमे न तु व्यवच्छेदायै निर्ग्रन्थानामेव रूपत्वा-
देवेति (ववगयचुयचइयचत्तदेहति) व्यपगता स्वयं पृथ-
ग्भूता भोज्यवस्तुसंज्ञया आगंतुका वा कृत्यादयश्च्युता
मृताः स्वत एव परतो वा ऽन्यवहायैवरत्वात्मकाः पृथिवीका-
थिकादयः । (चइयत्ति) त्याजिता भोज्यद्रव्यात् पृथक्का-
रिता दायकेन (चत्तत्ति) स्वयमेव दायकेन त्यक्ता प्रकृत्य
द्रव्यात् पृथक् कृता देहाग्नेदविवक्त्या देहिनो यस्मात् स तथा
तमाहारम् । वृच्छ्याख्या तु व्यपगतं ओषतश्चेतनापर्यायाद-
पेतश्च्युतो जीवनक्रियातो भ्रष्टश्चावितस्तत एवाऽऽयुक्कयेण
भ्रंशितस्यक्तेहः परित्यक्तजीवससर्गजनिताहारप्रज्ञवोपच-
यस्तत एषां कर्मधारयोऽतस्त किमुक्तं भवतीत्याह (जीव
विप्पजहति) प्रासुकमित्यर्थः । (अकयमकारियमसंकाप्पि
यमणाहूयमकीयकरुमणुद्धिदं) अकृतं साध्यमनिर्वर्तितं
दायकेन एवमकारितं दायकेनैव अनेन विशेषणद्वयेनानाधाक-
मिकं उपात्तं असकल्पितं स्वार्थं सस्कुर्वता साध्यतया न
सकल्पितं अनेनाप्यनाधाकमिकं एव गृहीतं स्वार्थं
मारब्धस्य साध्यं निष्ठां गतस्याऽपि आधाकमिकत्वात् ।
न विद्यते आहृतमाहानमामन्त्रणं नित्यं मद्गृहे पोषमात्र-
मत्र आहृतमित्येव रूपं कर्मकराद्याकरणं वा साध्यं स्थानान्त-
रादन्नाद्यानयनाय यत्र साऽन्नाहृतोऽनित्यपि एते ऽन्यथाहृतो
वेत्यर्थः । स्पर्श्या वाऽऽहृतं तन्निषेधादनाहृतो दायकेनास्पर्श्या
हीयमान इत्यर्थः । अनेन भावतोऽपरिणतानिधानं एषणा-
दोपनिषेधं उक्तोऽनस्तमकृतकृतं क्रयेण साधुदेयं न ह्यन

मनुद्विष्टमनौद्देशिक (नवकोमीपरिसुच्छति) इह कोटयो
विभागास्ताश्चेमा वीजादिकं जीव न हन्ति न घातयति घ्नन्तं
नानुमन्यते । ३ । एव न पचति । ३ । न क्रीणाति । ३ । इत्येवं
रूपा (दसदोसविप्पमुक्कति) दोषाः शक्तिप्रकृतादयः ।
(उग्गममुप्पायणेसणासुपरिसुच्छति) उद्गमश्च आधाकमर्मा-
दिः पोरुशविधः । उत्पादना च आत्रीदूत्यादिका पोरुश-
विधैव उद्गमोत्पादने एतद्विषया या एषणा पिएरु विशु-
द्धिस्त या सुष्ठु परिशुद्धो यः स उद्गमोत्पादनैपणासु
परिशुद्धो ऽतस्तम् अनेन चोक्तानुक्तसग्रहः कृतः । वीता-
गारादीनि क्रियाविशेषणान्यपि ज्वन्ति । प्रायोऽनेन च आसै-
पणा विशुद्धिरुक्ता (असुरसुरति) अनुकरणशब्दोऽयम्
एव (अचवचवमित्यपि) (अदुयंति) अशीघ्रं (अचिदं-
वियति) नातिमन्थरम् (अपरिसांमिंति) अनवयवोद्भितं
(अक्खोवज्जणवणाणुत्तेवणुत्तयति) अक्षोपाजनं च शकट-
धूर्त्तकृणं वणानुत्तेपनं च कृतस्यौपधेन विद्वेपनं अक्षोपाजन-
वणानुत्तेपने ते इव विवक्तिार्थसिद्धिरसादिनिर्जिप्पङ्गता
साध्यम्यांथः सोक्षोपाजनवणानुत्तेपनज्ञतोऽतस्तं क्रियाविशे-
षणं वा ॥ ५ ॥ (संजमजायामायावत्तियत्ति) समययात्रा
सयमानुपादनं सैव मात्रा आद्यम्यनसमूहांशः समययात्रा
मात्रा तदर्थं वृत्तिः प्रवृत्तिर्वाहारेस संयमयात्रामात्रावृत्तिको
ऽतस्तं सयमयात्रामात्रावृत्तिकं वा यथा भवति सयम-
यात्रामात्रा वा प्रत्ययो यत्र स तथाऽतस्तं सयमयात्रा
मात्राप्रत्ययं वा यथा ज्वति । एतदेव वाक्यान्तरेणाह ।
(सजमभारवहणद्वयापत्ति) सयम एव भारस्तस्य वहन
पादनं स एवार्थः सयमभारवहनार्थस्तद्भावस्तत्ता तस्यै
(विद्वमिव एषणगत्तपणं अप्पाणेणत्ति) विद्वे इव रन्ध्रे इव
पन्नगद्भतेन सर्पकल्पेनात्मना करणभूतेन आहारमुक्त
विशेषण आहारयति शरीरकोष्ठके प्रक्रीणीतं । यथा किञ्च
विद्वे सर्प आत्मानं प्रवेशयति पार्श्वानसस्पृशश्चेवं साधुर्व
दनकदरपार्श्वानसस्पृशन्नाहारेण तदसंचारणतो जठरविद्वे
आहारं प्रवेशयतीति । (एषणत्ति) एषोऽनतरोक्तविशेषण
आहारः शस्त्रातीतादिविशेषणस्य पानभोजनस्यार्थोऽभिधेय-
प्रज्ञतः । ज०-७ श १ उ ० ॥ अनु ० । वि० ।

आहारपरिष्ठापना (परिष्ठावणा) शब्दे ॥

प्रक्तपरिष्ठा तु समाध्यर्थमाहारो दीयते । (उक्ति भक्तपरिष्ठा)
शब्दे । युगद्विनं कन्दाद्याहारं आसन् ऋषयस्वामिनाऽ
न्नाहारिण कृताः ।

सूत्रं । जे जिक्खु पिउमंठपत्तासयं वा पणोल्पत्तासयं वा
विद्वपत्तासयं वा सीउदगवियेण वा उमिणोदगवि-
यट्टेण वा संफाणिय संफाणिय आहारेऽ आहारंत्तं वा
साइज्जऽ ॥ १४ ॥

पिचुमदो निवो पत्तासं पत्तं संफाणियति धोविउं अहवा
सफोमिउं मेत्तितुमित्यर्थः ।

गा०-आहारमणाहारस्म, मग्गणा णिमसा क्ता होति ।
निवपमोत्तादीहिं, दियरओ चउक्कनयणाओ । ३८ ।

को आहारो को वा अणाहारो एतेहिं विचपमोत्तादण्हिं मग्ग-
णा क्ता ज्वति आहार आणाहारे दिररे वा रतिं चउज्जो
दियागदिय दियामुत्त एव च भंगो ॥

गा०-जा हट्टस्माहारो, चउव्विहो पणियामियं तं तु ।

णिवपमोद्वादीयं सति द्वाजे जं व परिवसति ॥ ३९ ॥
हृदो णिरोगो णिव्वाधितो समत्तो तस्स जो आहारो असणा-
च्चञ्चिविहो तं परियासिञ्जं जो जुञ्जति चञ्चगेण तस्स
पञ्चिञ्चत् । इम ।

गा०-आहारे चञ्चगे, चञ्चगुरेगतेरे व चञ्चदुहगा ॥
सुत्तं पुण तद्विसं जो धुवति अचेतणा पलासो ॥ ४० ॥
आहारं परियासिते चञ्चसु चञ्चगुरा इतरे अणाहारिमेसु
चञ्चसु विञ्चगेसु चञ्चदु इमे पुण सुत्तं जो तदेवसिय अचित्त
धुविञ्चो जुञ्जति तस्स भवति अणाहारियं परियासिय पमुच्च
भसति ॥

गा०-नयणपदाण चञ्चएहं, अस्मतराएण जो तु आहारे ।
णिवपमोद्वादीयं, सो पावति आणमादीणि ॥ ४१ ॥
चञ्चरो जगा नयणापदात्तेहं जो आहारेति तस्स आणा-
दिदोसा सफाणति सुत्तपदं तेस्सि मावक्खा ॥

गा०-सविणव उसिणेणव, वियमेणं धोवणानुफंससा ।
अहवा जायं धोवति, संफाहो एगहाणेगाहं ॥ ४२ ॥
एगाहाणेगाहं एगाणेगदिवसपिंकिताणि धोवति इमा विराहणा ।
गा०-उद्धवतविराधणता, पाणादीया समुच्चंति ।

तद्विससथोवणद्धा, तं णिस्सितवाती जुञ्जतो ॥ ४३ ॥
उद्ध रातीनोयणवय त विराहिञ्जति मञ्चियातिपाणा तत्य-
तिञ्जति ते गिहिकोद्विया तिणति किञ्जतेसु वा पिंकिणसु
कुंजुमाती संमुच्चंति । आद्य शब्द तर्कणादिदोपादिप्रति-
पादन यथा गवाद्यां ब्राह्मणान् परिजो जयेत् एते परिवसिते
दोसा इमे तदेवसिते वि विवपत्ताति अणद्धा घेत्तुं थोविञ्च
जुजतस्स तस्सिसियपाणिघातो भवति धावतस्स य एवा-
वणदोसो अतो तदेवसियपि ण कपति जुञ्जिञ्जं कारणा
कपति ॥

वितियपदं गेद्वसो, वेज्जुवएसे य दुद्धनदंठं ।
तद्विसंजत्तणाए, वीयं गीयन्यसंविगे ॥ ४४ ॥
गिद्वानकारणे वेज्जुवदेसेण सफाणे दुद्धन दंठं वा अणेग-
द्विसं सफाणेति तदेवसिय पुण परसफाणिय गेद्वहंति
असति आपणा वि सफाणेति तदेवसियमि अ दमते वितिय-
मिति आगाढे पत्रोयणे गीतत्ये सविगे सविगरणं पि करे-
ज्ज त पुण पिच्छादिरोगाणं पसमणद्धा इम गेद्वेहं ॥

पउमपद्वयादुद्धं, एरंने चैव णिवुपत्ते य ।
वेज्जुवदेसे गहणं, गीतत्ये विकरणं कुञ्जा ॥ ४५ ॥
पिच्छुद्वय पउमपद्वयासिं वाए निवाए मातुद्वयं वा एरंनो
सभेणि च पत्ता तद्विस जयणापत्ति । अस्य व्याख्या । वेज्जु-
वएसे गहणति । वितिय सविगेत्ति । अस्य व्याख्या । गीतत्ये
विकरणं कुञ्जाएतदेवार्थं स्फुटतरं करोति ॥

संफाणितस्स गहणं, असती घेत्तूण अप्पणा धोवे ।
तद्विसिगिद्वानासति, नेगा विणिमा तु संफाणो । ४६ ॥
तदेवसियस्स अज्ञाने अणेगदिवसे वि करेति ॥ नि चू ७ उ ।
(मञ्चित्तवृत्तं मधिप्रायनाहार कार्यं इति सञ्चितरुत्तरशब्दे ॥)
(आहारग्रहणविधि - गीयन्यसंविगे, गद्वे ॥)

संमार चक्खात्ते, सव्वे ने पुग्गजामाए वहुसो ।
अहारिया य पणिणा-मियाय न यदं गत्रो नत्ति ॥ ४७ ॥

आहारनिमित्तेणं, अह यं सव्वेसु नरयत्तोएसु ।
उववन्नामिय वहुसो, राव्वासु य मिच्छजार्इसु ५३ ॥
आहारनिमित्तेणं, मिच्छा गच्छंति दारुणे नरए ।
सवित्तो आहारो, न खमइ मणसा वि पच्छेञ्जं ॥ ५४ ॥
महा० प० ॥

आन्हियते इत्याहारः । ओढनादौ, ॥ सूत्र० ॥ १ श्रु ७ अ ।
चञ्चविहे आहारे प० तं० असणे पाणे खाइमे साइमे ॥
स्था० ४ ग० ॥ अचविहे आहारे पस्येते तं० ॥
माणुसे असणे पाणे खाइमे साइमे अमाणुसे असणे
पाणे खाइमे साइमे । स्था० ७ ग० ॥
असणं पाणं चैव, खाइमं साइमं तथा ।
एसो आहारविही, चञ्चविहो होइ नायव्वो ॥ ३६ ॥
अशनं मंरुकौदनादि पानं चैव काकापानादि खादिम फदादि
स्वादिमं गुहादि एव आहारविधिश्चतुर्विधो जवति ज्ञातव्य इति
गायार्थ । काव० । ६ अ० ।

सांप्रत समयपरिप्रापया शब्दार्थनिरूपणायाह ॥
आसुं खुहं समेदं, असणं पाणाणुवगहे पाणं ।
खेमाइ खाइमंति, साएइ गुणे तत्रो साइ ॥ ३७ ॥
सव्वो वि अ आहारो, असणं सव्वो वि वुद्धं पाणं ।
सव्वो वि खाइमंति अ, सव्वो वि अ साइमं होइ ॥ ३८ ॥
जइ असणं चि अ सव्वं, पाणगमविद्वज्जाणंमि सेसाणं ।
हवइ असेसविगे, तेण विञ्चत्ताणि चञ्चरो वि ॥ ३९ ॥
असणं पाणं चैव, खाइमं साइमं तथा ।

एवं परुविञ्चं मीस-द्वि ओ जे सुही होइ ॥ ४० ॥
(आसुत्ति) आसु शीघ्रं कुभ्यां वुद्धुकां समयतीति
अशनम् । तथा प्राणानामिन्द्रियादिद्वक्कणानामुपग्रहे उपकारे
यद्वर्तते इति गम्यते तत्पानमिति । खमित्याकाशं तच्च मु-
खविवरमेव तस्मिन्मातीति खादिमम् । स्वादयति गुणान्
रसादीन् संयमगुणान्वा यतस्ततः स्वादिम । हेतुत्वेन तदेवा-
स्वादयतीत्यर्थः । विञ्चनिरुक्तिपाठाद्भ्रमाति रौति तदभ्रमर-
द्व्यादिप्रयोगदर्शनात् साधुरेवाऽयमन्वर्थ इति गायार्थः ।
॥ ३७ ॥ उक्तं पठार्थं पठविग्रहस्तु समासभाक् पठविषय
इति नोक्तः अधुना चादनामाह ॥ (सव्वो वि यत्ति) यद्यन-
तरोदितपठार्थापेक्षया अशानार्थानीति । यतः सर्वोऽपि
चाहारश्चतुर्विधोऽपि तथा । अशनं सर्वोऽपि चोच्यते ।
पानकं सर्वोऽपि च खादिमं सर्व एव च स्वादिमं जवति
अन्वर्थविशेषात् । तथा हि यथैवाशनमोदनमरुकादि
क्षुभ्रं शमयति एवं पानमपि तत्तथैव द्राकाकीरपानादि ।
खादिममपि फदादि, स्वादिममपि गुहादि । यथा च पान प्रा-
णानामुपग्रहे वर्तते एवमशनादीन्यापि तथा चत्वार्यपि खेमान्ति
चत्वार्यपि वा स्वादयन्ति अस्वाद्यते चेति न कश्चिद्विशेषस्त-
स्वादयुक्त एव जेद इति गायार्थ ॥ ३८ ॥ इय चादना । प्रत्यव-
स्थान तु यद्यपि एतदेव तथापि तुल्यत्वार्थप्राप्तावपि रुदितो नीति-
प्रयोजनं च सयमोपकारकमस्त्येव कल्पनया अन्यथा दोषस्त
या चाह (जइ असणत्ति) यद्यशनमेव सर्वमाहा-
रजातं गृह्यते तत शेषापरिभोगेऽपि पानकाद्यवर्जने उदका-
परिध्याने शेषाणामाहारभेदानां निवृत्तिर्न कृता भवतीति

वाक्यशेषः ततः का नो हानिरिति चेत् भवति विशेषविवेकः
अस्ति च शेषाहारज्जैदपरित्यागः न्यायोपपन्नत्वात् प्रेक्षापूर्वं
नेत्यर्द्धं कुक्कुट्या पठ्यते अर्द्धं प्रसवाय कल्पत इत्यपरिणतानां
श्रद्धा च न जायते एव सामान्यविशेषज्जैदनिरूपणया सुखाव
सेय सुखश्रद्धेयं च भवतीति गार्थः ॥ ३९ ॥

तथा चाह-असणगाहा, असनं पानकं चैव खादिम स्वादिम
तथा । एवं प्ररूपिते सामान्यविशेषभावनाख्याते तथ्यावयो
धात् श्रद्धा प्रवर्तते उपलक्षणार्थत्वाद्दीयते पाल्यते च सुख
मिति गार्थः । ४० ॥

उपस्कृतसंपन्नादिना आहारचातुर्विध्यम्
चउज्विहे आहारे पं० तं० उवक्खरसंपन्ने उवक्खर
संपन्ने सन्नावसंपन्ने परिजुसिय संपन्ने ॥

उपस्कृत्यतेऽनेनेत्युपस्करो हिंवादिस्तेन संपन्नो युक्त उपस्क
रसपन्नस्तथा उपस्करणमुपस्कृतं पाक इत्यर्थस्तेन संपन्न ओद-
नकमंकादिः उपस्कृतसपन्नं पागान्तरेण नो उपस्कारसंप-
न्नो हिंवादिभिरसस्कृत ओदनादिः । स्वप्नावेन पाक विना
सपन्नं सिद्धं द्राक्षादिः स्वप्नावसंपन्नः (परिजुसियात्ति)
पर्युषित रात्रिपरिवसनं तेन सपन्नः इडुरिकादिः यतस्ताः पर्यु-
षिताकवनीकृता श्राम्भरसा ज्ञवाति ।

आहारस्य दौकिकादौकिकोत्तरिकाश्च ज्ञेदाः (पिंशब्दे
वक्ष्यते) पिंरूपत्वात् तस्य ।

आहारपरिआचणम् ।

॥ सूत्रं-जे निक्खू असणं वा ४ अणागाढे परिसा-
वेऽ परिसावंतं वा साइज्जइ ॥ १०४ ॥

जे निक्खू परिसावियस्स असणं वा ४ तथा पमाणं वा
जुजप्पमाणं वा विदुप्पमाणं वा आहारं आहारेऽ
आहारंतं वा साइज्जइ ॥ १०५ ॥

अग्ं प्रोजने । खाद भक्षणे । पा पाने । स्वद आस्वादन-
एते चतुरो तिष्ठि दो अक्षयरं वा जे रातो अणागाढेण आगा
ढ अणागाढ तंमि जो परिवसावेति तस्स चउशुरु आणाति
विराहणा य भवति इमा निज्जुत्तिगाहा ।

जे निक्खू असणादि, रातो अणागाढणिक्खवेज्जाहि
सो अणा अणवत्थं मिच्छत्तविराहणं पावे । १०६ ॥

(आगाढचातुर्विध्यमागाढशब्दे)

अणागाढे इमं सुत्तं अणागाढ परिवसावेति तस्स य सोहि
सजमो य विराहणादोसा य तत्य सजमे इमा विराघणा ॥
संमुच्छति तर्हि वा, अण्णे आगंतुगावल्लगंति ।

परनोपरगदमाणा, विसएमेव असणादि ॥ १०७ ॥

असणादिपरिवेसाविते किमिरसगादीपाणा संमुच्छंति
अण्णे वा मुच्छियमसगमक्कोरुपिवीद्विगादी परुति तक्केति
परपरतो वा भवति त परिवेसादिव्वं मच्छियगपइगमुसगा
दि तक्केति, मच्छियातो गिहिकोइद्विया तक्केति, गिहिकाइद्वग
मज्जारो तक्केति, मज्जारं साणो तक्केति, एस तक्केता परपरओ
अह च ज्ञायणं परिगद्विति तत्य वि परिगद्वितं एवं चैव तक्केत्त
परपरओ, अत्र मधुवेदोपाख्यानं हृष्टव्य एसा सजमविराहणा
दादा तथा विसो वा, उंदरपिमी व परणमुक्कं वा ।

घरकोइल्लमुत्तेज्जा पिवीद्वगा मरणतो णाणं ॥ १०८ ॥

भक्ते पाणे वा परिवेसाविते सप्पादिणा जयासणेण द्वा-
द्वाविससमिस्सा मुक्को हवेज्जा तथा विसेण वा फिसत इवे-
ज्जा तर्हि चासगतोर्हि चीय निसवं तं पमेज्जा । घरकोइलो वा
मुत्तेज्जा गिहिकोक्किल्ल अवयवसंमिस्सेण वृत्तेण पाट्टे किंइ
गिहिकोइवा समुच्छति मुद्दगा संमुदि वा पक्किपायत्थ मुद्दगासु
मेहा परिहायति । मेहापरिहाणीए णाण विराहणा सेसेसु आय-
विराहणा परियावणा परियावणादि जाव चरिमं पावती
वितियपदे आगाढो कारणे निक्खिवंतो अदोसो त च इम ॥

वितियपदं गेल्लसो, अट्टाणो मे य उत्तमद्वेय ।

एतोहि कारणोर्हि, जयणाए णिक्खमे निक्खू ॥ १०९ ॥

गिज्ञाणस्स पद दिष्ण अलभंते अट्टाण पावं नाण असयरणे
दुब्बिक्खे य असंयेरेते उत्तमद्वुपारिवन्नस्स असमाहाणे
तक्खणमद्वन्ने एवमादिकारणेर्हि जयणा ते परिवेसाज्जे इमा
जयणागाहा ॥

सवहुपमुहे वा, उदरमतणातीअपारे-उंजेते ।

उंदरत्तए सरावं, कंठियउवरिअहेचूत्ति ॥ ११० ॥

वाउए सवोढं उज्जति अप्पमुहे वा कुममुहादिसु तत्य वोहु
चम्मेण घणेण वा चीरेण ददरेति ददरासति सरावागीपिआणं
दातु संधिमयणेण विपति उगणेण मट्टियाए वा ततो अच्चा
वाहे एगंत उव्वेति, जत्य उंदरजय तत्य सिक्क एकातुं चेहासे
उव्वेति, जदि रज्जए उंदरा अवतरंति तत्यतरा सरावं उव्वेति,
कंठकाउ काउ वा कदमे उरुमुहा करेति । एसा उवरिरिक्खवा
हूमिउियस्स वा अहोचूती करेति परिगद्वणजया चेहा स-
द्वियस्स अहोचूती करिज्जति जत्य पिवीद्विगजय तसगाय-
णत्थि रज्जवा मूसगेर्हि विदेण जय तत्थिमा आल्लयविही ।

ईसिं नूमिमपत्तं, असणं वा विच्छिणरक्खट्ठा ॥

पक्किहेहउत्तयकात्ते, अगीय अंतरं न अमंतु । १११ ॥

भूमिप ईसिं अपत्त रज्जए उसारंति आसण्ण वाहेट्ठा अण-
प्फिरंत उव्वत्ति किमेव उविज्जति जादे मूसगेण रज्जविज्जति
तो सपाणभोयण पक्कित पिण निज्जति रक्कियं ज्ञवाति पुच्चा
वरासु य सज्जासु पक्किहेहपमज्जणा करेति अगीतगिज्ञाणा
जत्य वसहीए, तत्य उव्वेति ते वा अगीय-गिज्ञाणा अप्पत्थ
उव्वत्ति । नि०चू० ११ उ ॥

आहारप्रतिपदकत्वात् प्रज्ञापनाया अग्रविशे पदे, च ।

प्रज्ञा० १ पद ॥

आहारएसणा-आहारैपणा-स्त्री०-आहारस्य एपणा ग्रहणाद्
गवेपणादिग्रहणस्तदर्थसुचकत्वादाहारैपणा । कुमपुष्पिका नाम
नि दशवैकालिकस्य प्रथमे अध्ययने, दश० १ अ० ॥

आहारओ-आहारतस्- अत्र्य० व्यप् दोषे कर्मणि पञ्चमी ।

आहारमाश्रित्येत्यर्थं, “आहारओ पचकवज्जणेण” आहार
माश्रित्य पञ्चक वर्जयन्ति । “असणं पवांसु करजीकीरं गोमां
स मयं चेत्येतत्पचकवर्जनेन मोक्क वट्ठि ।” सूत्र० १३०७ अ० ॥

आहारग-आहारक- न०-चतुर्दशपूर्वविदाऽऽहियते गृह्यते
इत्याहारकमथवा ऽऽहियन्ते गृह्यन्ते केवलिन समीपे सूक्ष्म
जीवादयः पदार्था अनेनेत्याहारकम् । अनु० । विशेषे । स्वा० ।
वा० १ । शरीर ज्ञेदे, म० ।

अणाहारगशब्दे टमकमुक्तम् ॥
ओजोदोमप्रक्रेपाहाराणामन्यतमाहारमाहारयतीति घाहो-
रक । अनाहारकविल्लकणे जीवे, कर्म० ॥ चतुर्दशपूर्वविदा

तथाविधकार्योत्पत्तौ त्रिगिष्टवन्धिवशादान्द्विह्यते निवर्त्यते
इत्याहारकं । अथवाऽऽन्विह्यते गृह्यते तीर्थकरादि समीपे सू-
क्ष्मजीवाद्यः पदार्था अनेनत्याहारकं । कृद्वचद्वुद्वमिति कर्मणि
करणे वा णकः । यद्वादि " कज्जमि समुपपन्ने, सुयकेवविणा
विसिद्धवन्धीप । जं इत्य आहरिज्जह, जणंति आहारगं तं तु
॥१॥ " कार्यं चेद् । पाणिद्वय-रिद्धिरिस्सण, उम्मत्था वग्गहण
हेक वाः ससयवुच्चेयत्थं, गमण जिणपायमूदम्मिः कर्म० ।
एतच्चाहारकं कदाचनापि ढोके सर्वथा पि न भवति तच्चा
ऽजवनं जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतः पणमासान् यावत् ।
उक्तं " आहारगाई ढोके उम्मासा जा न हौंति विकयाई
। उक्कोसेणं नियमा, पक्कं समयं जह्हेणं ,, जी० १ प्र. । प्रज्ञा०
२० पद । पं० सं० । द्वा. । आव० । सूत्र० ।

आहारकशरीरं चतु- कृत्वा मोक्ष इति न सर्वस्य चतुर्दशपू-
र्विण इति (समुग्घाय) शब्दे ॥ ओगाहणशब्दे तदवगाहना ॥
आहारका. सदैवानाहारका विग्रह गतौ सदैवानाहारका.
भवन्ति, स्या० २ ग० ॥ आहारकशरीरं वति, विशेषं ॥
आहारकशरीरवन्धिसंपन्ने कल्प ० ॥

आहारगंगोवंगणाम-आहारकाङ्गोपाङ्गनामन्- न०-अङ्गोपा-
ङ्गनामकर्मज्ञेदे, यद्दुदयादाहारकशरीरत्वेन परिणतानां पुत्र्या
नामङ्गोपाङ्गविजागपरिणतिरुपजायते, कर्म० ॥

आहारगजुगल-आहारकयुगल- न०-आहारशरीराहारकां
गोपाङ्गवक्त्रेण आहारकद्विके, कर्म० ।

आहारगणाम-आहारकनामन्- न०-आहारकनिबंधने नास्ति
कर्म० ॥

आहारगदुग-आहारकद्विक- न० आहारकशरीराहारकांगो
पांगवक्त्रेण नामकर्मोत्तरप्रकृतिद्वयेऽर्थे, पं० सं. ॥

आहारगद्वि-आहारकद्वि- स्त्री० आहारकशरीरकरण
शक्तौ, आहारकशरीरं च हस्तप्रमाणमेकस्मिन् जेवे, द्वि-
ससारे च चतु- कृत्वास्तीर्थकरस्फीतिदर्शनार्थं चतुर्मासा. । ग०
२ अधि । प्रव ० ॥

आहारगवर्गणा-आहारकवर्गणा- स्त्री० आहार एवाहारक
स्तत्प्रायोग्यवर्गणा आहारकवर्गणा आहारकशरीरग्रहणकप्रा-
योग्यवर्गणायाम् कर्म० प्र० । वगणाशब्दे स्वरूपं ।

आहारगसमुग्घाय-आहारकसमुद्घात-पु० आहारके प्रारज्य
माणे समुद्घात आहारकसमुद्घात. । प्रव० ॥ आहारकर्मविप-
ये, पं० स ॥ चतुर्दशपूर्वविद् आहारकद्विधमत क्वचित्संदे-
हापगमाय तीर्थकरांतिक्रगमनार्थमाहारकशरीरं समुपादा
तु यहिरात्मप्रदेशप्रवेशे, आचा० ॥ आहारकसमुद्घातस्तु
जीवप्रदेशान् शरीरादेर्वहिनिक्रम्य बाह्यमात्रमायामतश्च
सख्येयानि योजनानि दएरु निसृजाति निसृज्य च यया
स्थूतानाहारकशरीरनामकर्मपुद्गलान् ज्ञातयति ॥ स्या० ग.
७ । प्रज्ञा० ॥

आहारगसरीरकायप्यत्रोग-आहारकशरीरकायप्रयोग-पु०
आहारकशरीरनिवृत्तेः प्रधानेऽङ्गे । ज० ५ श० १ स० ।

आहारगुत्त-आहारगुत्त-त्रि० अनतिमात्राऽस्निग्धाहारभो-
जिनि, आव० ४ अ. । सूत्र० ॥

आहारजति-आहारजतृप्ति-स्त्री० भोजनजनितबुभुक्षोप-
शमे, पचा० ६ वृ ॥

आहारजाइ-आहारजाति-स्त्री०अन्यवहार्यसामान्ये, पंचा.५वृ.

आहारजात-आहारजात-न० अन्यवहार्यसामान्ये पचा०१०वृ.

आहारणीइ-आहारनीति-स्त्री० संस्कृताहारजक्षणप्रकारे,
ऋषभस्वामिनो गृहावासात् पूर्वमसंस्कृताहारेण आसन् ते
च तदा ऋषभस्वामिनाऽन्नाहारिणः कृताः इति उसभशब्दे
उक्त । आ० चू० ॥

आहारणीहार-आहारनिहार-पु० विसर्जने, विद्धिसर्जने, नि०
चू० २ उ० ॥

आहारपइष्ठा-आहारपरिज्ञा-स्त्री० आहारस्य परिज्ञाप्ररूप-
के सूत्रकृतांगस्य २ श्रु० छितीयेऽध्ययने, स्था०७ ग. । आव० ।
प्रश्न० ५ अ० । द्वा० ॥

आहारपञ्चखाण-आहारप्रत्याख्यान-न०सदोपाहारपरिहा-
रे, तत्कथं यथा ॥

आहारपञ्चखाणेणं जंते! जीवे किं जणयइ? आहा-
रपञ्चखाणेणं जीवियासंसप्यत्रोगं वोच्छिदइ जीविया
संसप्यत्रोगं वोच्छिदित्ता जीवे आहारमंतरेण न संकि-
द्विस्सइ ॥ ३५ ॥ उक्त. २ए अ. ॥

हेजदन्त ! आहास्य प्रत्याख्यानेन सदोपाहारत्यागेन उपधा-
सादिना जीव किं फलं जनयति गुरुराह हेशिष्य ! आहारप्र-
त्याख्यानेन जीवो जीविताशंसप्रयोग व्यवच्छिनत्ति । जीविते
प्राणधारणे आशंसा अभिवापस्तस्याः प्रयोगो व्यापारो जीवि-
ताशासंसप्रयोगस्तं व्यवच्छिनत्ति निवारयति जीविता शसा-
रहितो मुनिर्न क्लेशभाक् स्यात् इति भावः ॥

डु-ति-चउविहारेसु कप्पम् लघुप्रवचने यथा-

जट्टं धन्नं सव्वं, वदाम अक्खोरुत्तुगंमुद्विया ॥

फलपक्कन्नं सव्वं, बहुव्विहं खाइमं मेयं ॥ ४७ ॥

दंतवणं तंबोदं, चित्तं तुदसी कुहेरुगाइयं ॥

महु पिप्पती सुंठि मरी, पसुगं जाइफद्वानं च ॥४८॥

एददुगं द्वाविंगं अजमोयतियं तियं च अजयाणं ॥

स कप्पुर-कविट्टाई, हिंगुदवणयाण असणगं च ॥४९॥

विमद्ववण वग्गिग्वुद, कंठकरुक्खाणच्छलिया सव्वा ।

फोफद्वकसेद्वपुक्खा, रजवासपसुक्खुदगयच्छद्वी ॥

तिव्वुय सुगंधि धम्मय, पत्तजनी पप्पनी वरट्टा य ॥

रसजाई जेसज्जपमुहं साइमं अणेगाविहं ॥ ५२ ॥

दुविहारे कप्पिज्जइ, पाणं साइ मणेगहासव्वं ॥

तिविहारे पाणं, पुण चउहारे किमवि नो कप्पं ॥५३॥

साइमगयासिमासि, न कप्पए तह पसंग दोसाओ ॥

गुरुद्ववणहिंगुसंधव, जीरय धरणा वरट्टा य ॥ ५४ ॥

अजमो अतियं कविट्टं, आमलगं च तह कपूरकंदा य ॥

अंबोद्वगं च सूया, एमाई असणववहारो ॥ ५५ ॥

चउहारे रयणीए, कप्पिज्जइ जाणिमाणिं वत्थूणि ॥

* सुदुमपञ्चावगहणहेडं, इति पाठो जीवाजिगम टीकायाम् ।

समजागकया तिहदा, नूर्निवोमीर चंदणयं ॥ ५६ ॥
 गोमुत्तं कुरोहिणी, वधी अमया य रोहिणी तुगा ॥
 गुग्गुलवया करीरय, द्विवपंचग जासगणो ॥ ५७ ॥
 तह आसगंधि वंजी, चीरुहद्विदा य कुंदरुकुडा ॥
 विसनाइ य धमासो, वोदय वीया अरिडा य ॥ ५८ ॥
 मीरुव मजिडकंकेद्वि, कुमारि कंधेरं वेरकटा य ॥
 कप्पाखीय पत्तय, अगुरुतुरुष्का य तंतु वना ॥ ५९ ॥
 धवखयरपदासाई, कंटकरुखाणबुद्धियासाणा ॥
 जं कुरयरसपरिगयं, आहारं पिच्छ अणाहारं ॥ ६० ॥
 इचाइ जं अण्डिं, पंकुवमंतं नवे अणाहारं ॥
 जं इच्छाए जुंजइ, तं सव्वं हवइ आहारं ॥ ६१ ॥

आहारपञ्जति-आहारपर्याप्ति- स्त्री० आहारपुञ्जग्रहणपरिणमनहेतावात्मनः शक्तिविशेषे,-प० स० ॥ यथा बाह्यमाहारमादाय खवरसरूपतया परिणमयति साऽऽहारपर्याप्तिः । कर्म० । दर्श० । जी० १ प्र । न० । प्रज्ञा० १ पद ॥ प्रव० ॥ पर्याप्तिर्नाम शक्तिस्तत्र यथा शक्त्या करणभूतया शुक्लमाहारं खवरसरूपं च या करोति सा ॥ वृ० १ उ ।

आहारपूइ-आहारपूति-स्त्री० (अस्तिवे ओमोयरिप, रायडोठ नप व गेवन्ने । अछाण रोहएवा, गहणं आहारपूइप ३०ए) इत्युक्तवक्रणायामाहारशुष्मै, नि० चू० १ उ ।

आहारपोसह-आहारपोपध- पु० आहारः प्रतीतस्तद्विषयस्तन्निमित्तं पोपधश्चाहारपोपधः । आहारविशेषत्यागे, “आहारपोसहो डुविहो, देसे सव्वे य देसे अ अमुगाविगतिआयविल्ल पक्कसि वा दो वा १ सव्वे चउविहोत्ति आहारो अहोरत्त पञ्च क्खा” आव० ६ अ । आहारपोपधो देशतो विवक्तिवे विकृतेरविहृते एवाऽऽभ्यस्य वा सकृदेव विरेव वा प्रोजनमिति सर्वतस्तु चतुर्विधस्याहारस्याहोरात्र यावत्प्रत्याख्यान । ध० २ अधि ।

आहारसप्पा-आहारसङ्गा- स्त्री० कुद्वेदनीयोदयात्कावलि काद्याहारार्थं पुञ्जतोपादानक्रियैव संज्ञायतेऽनया तस्या नित्याहारसङ्गा ॥ न० ७ श उ । स्या० १० ग ॥ आहारान्निवापरूपे कुद्वेदनीय प्रभवे आत्मपरिणामविशेषे, कर्म० ॥ अभिवापश्च ममैवरूप वस्तु पुष्टिकारि तद्यदादमवाप्यते ततः समीचीन भवतीत्येव शब्दार्थोद्धेखानुवर्त्त स्वपुष्टिनिमित्तभूतप्रतिनियत वस्तु प्राप्त्यव्यवसायरूपः । जी० १ प्र । प्रज्ञा० ७ उ । सङ्गाशब्दवक्तव्यता (सप्पा) शब्दे ।

चउहिं गणेहिं आहारसप्पा समुप्पजइ । तं जहा ओमकोपयाए बुहवियणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं मईए तदट्ठोवओगेणं ॥ स्था. ४ ग ॥

टी०-अवमकोष्ठतया रिकोदरतया मत्या आहारकयाश्रवणादिजनितया तदर्थोपयोगेन सततमाहारचिन्तयेति ॥ आहारतृष्णाख्ये कर्मणि, मोहाभिव्यक्तचैतन्यस्य, द्वा. ३० डा ।

आहारदिचागणुट्टाण-आहारादित्यागानुष्ठान न० भोजन देहसत्काराऽग्रहण्यपारपरिहारकरणे । पचा० १० वृ ॥ आहारिज्जमाण-आहियमाण त्रि० सगृहमाणे, अन्न्यवन्दि यमाणे च, न० १ श १ उ ॥ खाद्यमाने, स्या० १० ग ।

आहारिज्जस्समाण-आहारिष्यमाण त्रि०-अनागते कात्रे आहारं करिष्यमाणे म १ श. १ उ० ।

अहारित्तए-अहर्तुम् अव्य०-अन्न्यवहर्तुमित्यर्थे आचा० ।

आहारित्त-आहारित- त्रि० शुकते, त० ॥ आहारत्वेन गृहीते, अनु० ॥

आहारेयव्व-आहर्तव्य- त्रि० अन्न्यवहार्ये स्या० ३ ग ॥

आहारमाण-आहारयत्-त्रि०-अन्न्यवहरति, स्या० ६ ग. आचा० ॥

आहारेसणा-आहारैषणा-स्त्री०-अन्न्यवहार गवेषणायां दश १ अ ।

आहारोवचय-आहारोपचय- त्रि० आहारेणोपचयोऽस्य । आहारोपचिते, “आहारोवचया देहा परीसहपजंगुरा” आचा० ७ अ २ उ ।

आहारोवचिय-आहारोपचित-त्रि० आहाररूपतया सचितेषु, म० १६ श २ उ ।

आहावणा-आजावना-स्त्री०-उद्देशमात्रे अपरिगणनायाम् पिं० ॥

आहि-आधि-पु०-शारीरमानसपीमाविशेषे, पो० १५ विव । मनः पीमायां, । न० १ श १ उ ।

आहिंरुग-आहिंरुग-पु०-प्रमणशीले गच्छनिर्गतसाधौ, औ० । इदानीमाहिंरुकान् प्रतिपादयन्नाह ॥

उवएस आणुवएस, दुविहा आहिंरुगा समासेणं ।

उवएसदेसदंसण, धुजार्ड हुंति णुवएस ॥ ए७ ॥

तत्र एके उपदेशहिंरुका अपरे अनुपदेशहिंरुका एवमेतत् द्विधा अहिंरुका मुणितन्यास्तत्र उवदेसन्ति । द्वारपरा मर्श (देसदसणीत्त) देशदर्शनार्थं द्वादशवर्षाणि य पर्यटति स सूत्रार्थं गृहीत्वा एति उपदेशहिंरुका अनुपदेशेत्वमी प्रवति (धुजार्ड हौंति णुवएस) स्तूपादिगमनशीला अनुपदेशा हिंरुकाः औ० । न्य० ।

आहिंभिजण-आहिंज्य- अव्य० परिज्जस्येत्यर्थे, । संया० ।

आहिंक्क-आधिक्य- न० सजातीयपरिणामप्राप्त्यर्थे, द्वा० ॥

आहिदेविय-आधिदैविक- न० यत्कराकृतग्राह्यवेश हेतुके डः खादौ, स्या ग० ॥

आहिजोतिय-आधिजौतिक- न० मनुष्यपशुपक्षिमृगसरी सृपस्यावरनिमित्ते दु खादौ, स्या० ग० ॥

आहिय-आख्यात-त्रि० प्रतिपादिते, कथिते, । सूत्र० १ श्रु १ । स्या० अनु० । आख्यानकप्रतिवर्त्ते, सू० प्र । आविर्जाविते, भावे क. अभिप्राये, इहमेगेसि आहिय । सूत्र० ॥ श्रु० अ

आहित-त्रि० प्रवचन ऋषिपितादौ आत्मनि वा व्यवस्यते सूत्र । व्यवस्थापिते, स्या ४ ग । निवेशिते, ज० । द्वाकि ते, अनुष्ठिते, । सूत्र० । प्रयोगविधिसाध्यां स्वकर्मपरिणत्या वा जनिते । आचा० । समताचिते च, सूत्र० ॥

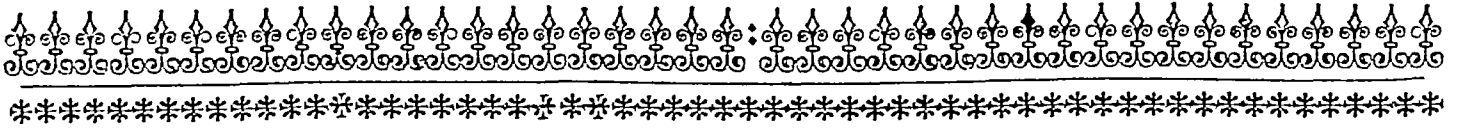
आहियग्गि-आहिताग्नि-पु०-कृतावस्थादिब्राह्मणे, दश अ ए उ १ । अग्नि गृहीत्वा ऋषिपितादौ स्यापितवन्तस्तेन कारणेनाहिताग्नेय । आ० म० प्र ॥

आहियविसेसत्त-आहितविशेषत्व-न० शेषपुरुषवचननापेक्षया शिशोत्पादनमतिविशेषतायां । ग० । सत्यवचनातिशये, । म० ॥

आहीर - आचीर - पु० गोचारिप्रधाने देशे जने । कत्य. (आभीरदेशे अचत्रपुरासन्ने रुष्णपेणानयोर्मन्त्र्येऽप्र

क्रीप.। कल्प.। अहिर इति स्याते शुद्धजातीये, सूत्र. १ श्रु १ अ ॥
 आहु-आहोतृ-त्रि० दातरि, । ज्ञा. १ अ । औ० ॥
 आहुणिज्ज-आहवनीय-त्रि० सम्प्रदानभूते ज्ञा० १ अ । औ० ॥
 आहुणिज्जमाण-आधूयमान-त्रि० कम्पमाने विद्रवमुपागते, ।
 ज्ञा० ए अ । औ० ॥
 आहुणिय-आवुनिक-पु० अष्टागीतेर्महाग्रहाणां पंचमे, । दो
 आहुणिया, स्या० १ ग । कल्प० । जं० । सू० प्र० ॥
 आहूय-आहूत-त्रि० कृताब्दाने, वाच० । अ. उ ।
 आहूय-अव्य० उपादायेत्यर्थं, (कम्मआहूय जञ्चणं) कर्मा-
 हूय ॥ आचा०
 आहूउ-आधातुं-अव्य० आधानं कर्तुमित्यर्थं । सूत्र०, १ श्रु एअ. ।

आहूणेण- न० विवाहोत्तरं वधूपवेशे वरगृहे क्रियमाणे भोजने ।
 । आचा० १ श्रु० १ अ० ४ उ० ॥
 आहूवेच्च-आधिपत्य- न० । अधिपतेः कर्माधिपत्यम्-रत्नार्थम्
 जं० । कल्प० । स० । ज० । प्रज्ञा० । आ० म० प्र० । ज्ञा०
 । वि० । स्वामितायाम् । स्या० ए ग. । तदाश्रितलोकेभ्यः
 आधिक्येन तेष्ववस्थायित्वे, औ० ॥
 आहूवेण-आहूषण-न० पुरकोजादिकरणे, प्रश्न० १ द्वा ॥
 आहोहिय-आधोऽधिकः- पु०-नियतक्षेत्रयित्वेविषयाव
 धिज्ञानिनि ॥ ज. ७ श. ७ उ. । स प्रज्ञा ।
 आहोहिय-पु०-आहो ग उपयोगः स प्रयोजन यस्य तदा
 भोगिकम् उपयोगप्रधाने, । कल्प० ॥

इति श्रीमद्बृहत्सौधर्मतपागच्छीय--कलिकालसर्वज्ञ

श्रीमद्भट्टारक-जैनश्वेताम्बराचार्य्य १००८ श्री

श्रीविजय—राजेन्द्रसूरिविरचिते

अभिधानराजेन्द्रे “आकारादि

शब्दसङ्कलनम् ”

॥ समाप्तम् ॥

अभिधानराजेन्द्रः ।

(इकार)

इ-इ-पु अस्य विष्णोरपत्यम् अ इञ् कामदेवे, गायत्री । एका० ।

स हि रुक्मिण्यां विष्णोर्शात् कृष्णात् जातः । तत्कथा च यथा-रुक्मिण्यां वासुदेवाच्च, लक्ष्म्यां कामो धृतव्रतः । शम्बरान्तकरो जज्ञे, प्रद्युम्न कामदर्शनः । हरि० १६३ अ । एव व्युत्पत्तिमत्त्वेन कामदेवस्यैव इशब्दार्थतानाभिवापस्येति बहवः । कामदेवद्वैवत्याच्च अभिवापे औपचारिक इत्यन्ये । वाच० । कम्पे, सायके, सर्पे, सरसीरुहकेसरे, । शक्रचापे, वाणे कमलायाम्, रचनायाम्, कौण्डीन्नुत्कुहरे, पद्मदले, ज्ञाने, गतौ च । एका० नञर्थकस्य अ इत्यस्येदम् अ इञ् । जेदे ३ सरो पोक्तौ, ४ निराकरणे, ५ अनुकम्पायाम्, ६ गदे, ७ विस्मये, ८ निन्दायाम् ए सम्बोधने, च । अव्य० चादि । निपातैकाच् कत्वात् अस्य प्रगृह्यसंज्ञा तेन इ इञ् इत्यादौ न सन्धिः । वाच० वाक्यालकारे, च । सहि निपातः पादपूरणाय प्रयुज्यते “इन्दी वा जुई वा” इ शब्दो निपातो वाक्यालङ्कारार्थ इति । औप० । ज्ञा० १ अ० । “उसजे इ वा पदमराया इ वा, पदमन्निष्वा यरे इ वा, पदमजिणे इ वा पदमतित्यकरे इ वा” क सू० । इकारः सर्वत्र वाक्यालकारे इति वृत्तिः । कल्प । (सुत्तमि अणुष्वा इ इ ई पुण अत्यतो निसहेह) व्य० । इ पादपूरणे इति वृत्तिः व्य ५ उ ॥ तथा चाह वररुचि स्वप्राकृतलक्षणे । “इजेरापादपूरणे इति” आ. म. द्वि । “इह इ भणिया पुरिसजाया” । व्य सू । इ इति पादपूरणे इति वचनात् सानुस्वारता प्राकृतत्वात् । प्राकृते हि पदान्ते सानुस्वारता भवतीति । व्य० १ उ ।

इ-इ-गतौ-च्वादि० सकर्म० अनिद् अयाति पेपीत् इयाय ईयतु ईयु इययिथ इयेथ आयन् । ई ई इति प्रश्नेपात् अय च धातु कर्त्तृ गतौ इत्यत्र लब्ध । सि० कौ० । वाच० ॥

इ (कृ) । इक् सरणे इति वचनादिति भ० १ श० २ उ० । अधिपूर्वक एव कित् । कित्करणमधीगर्थेत्यादौ विशेषार्थम् । अदादि० पर० सक० अनिद् अव्येति अच्येपीत् । वाच० ॥

इ (इ) इङ्-अध्ययने “इङ् अध्ययने इति वचनादिति” भ० १ श० १ उ० ॥ अध्ययने अधिपूर्व एव कित् अडा० आत्म० सक० अनिद् अधीते अधीथीत अच्येष्ट । वाच० ।

इ (ण्) इण् गतौ “इण् गताविति वचनादिति भ० १ श० १ उ० ॥ णित् इडो भेदार्थम् अदा० पर सक अनिद् पति इत यन्ति इयात् इहि ऐत् आयत् अगात् । वाच० ॥

इ (त्)-इत्-त्रि० पति गच्छति इ क्तिप् गत्वरे, व्याकरणो

क्ते प्रक्रियाकावोच्चारिते अस्यायिनि वर्णजेदे, यया तिप् सिप् इत्यादौ पकागादि ॥ वाच० ।

इ (स्)-इप्-त्रि० इप् इच्छायां क्तिप् । इच्छायुक्ते १ कर्मणि क्तिप् इष्यमाणे, २ त्रि० ३ अक्षे, इष्यते इप् अन्तर्नूतण्यर्थे कर्मणि क्तिप् ४ ष्यणीये, इप्-गतौ भावे क्तिप् । ५ यात्रायाम्, स्त्री० वाच०

इ (ति) इति-अव्य० इण् कित् १ आद्यर्थे “गई इय” इति शब्द-आद्यर्थस्ततश्च “गई इदियकाप” इत्यादि द्वारकत्वापेऽवधिर्वक्तव्य इति । विशेष० । इयत्ताप्रदर्शने, माने, वाच० (सम्मत्तति) इति शब्द इयत्ताप्रदर्शनार्थः एते श्रुधादयः सम्यक्त्वान्ता चावि-शतिरिति न न्यूनाधिका परिपहा भवन्तीति । प्रव० ८४ द्वा । उपप्रदर्शने, “महया जगसहे इ वा” इह सधिप्रयोगादिति-शब्दो छप्यः स चोपप्रदर्शने इति वृत्तिः । ज्ञा० १ अ० । “इति चोदकदिद्रुत परिहनु कधिज्जते ससन्नावो उषद् सणे इति,, । नि च ३ उ ॥ औप । स्या० ग० ३ । सूत्र० २ श्रु० ४ अ । विशेष० । “इच्छेवं सवच्छरिय थेरकण्य” इति रूपप्रदर्शने त पूर्वोपदर्शित सांवत्सरिक स्यविरकल्प-मिति वृत्तिः । कला० । नि० चू ४ उ । “असो गवणे इ वा” इति शब्द उपप्रदर्शने अनुस्वारद्वोप सधिश्च प्राकृतत्वादिति भ० १ श १ उ । औप० । प्रश्न० । गच्छा० । “इति भो इति प्रोत्तिते अष्टमस्यस्स किञ्चाइ । करणिञ्चाइ पच्चणुभवमाणा विहरति ” (इति भोत्ति) एतत् कार्यमस्ति भोशब्दश्चामन्त्रणे इति । ज० ३ श. १ उ. ॥ “उल्लेखे” इति शब्द उल्लेखार्थ इति । र० । “तप ण से पाहण देवे तस्स ण दीवस्स जाणवि माणस्स अतो बहुसमरमणिज्ज सुमिभाग विउच्चइ से जहा नामप आदिगपुक्खरेइ वा” इत्यादि इति । शब्द उपमा-नृतवस्तुपरिसमाप्त्येतक इति आ म प्र० । इति शब्दा सर्वेऽपि स्वस्वोपमानृतवस्तुसमाप्त्येतका इति, ज० । राय० ॥

“तत्यण जे ते किएहा मणीतणा य तेसि ण अयमेया रुवेवमा वासे पसुत्ते तजहा से जहा णामप जीमूतेइ वा” इत्यादि सूत्र इति शब्द उपमानृतवस्तुनामपरिसमाप्त्येतक इति । ज० ॥ एवकारार्थे, अहवा इति शब्द एवकारार्थे इट्टव्य इति नि० चू० २ अ० ॥ “अहवा इति सहो एवार्थे” नि० चू० अ० १ । एव प्रकारार्थे, उक्तप्रकारेणेत्यर्थे, पो० प्र० १० । “महम्मय दु फव त्ति वेमि” ॥ इति शब्द एवमर्थे, एवमह ब्रवीमीत्यर्थः । आचा ६ अ० । अमुना प्रकारेणेत्यर्थे, सूत्र २ श्रु० ४ अ० । “मिच्छा पावयणेति य इत्येव प्रकारे” स्या० ग० ए ॥ पूर्वप्रदान्तपरामर्शः, ॥ “इतिकम्म परिणाय,, इति पूर्व प्रदान्तपरामर्शक इति । आचा० २ अ० ६ उ० ॥

उचियं खडु कायव्वं, सच्चत्य मया णरेण वुच्चिमता ।

इइ.

इइ फलसिद्धी गियमा, एस चिय होइ आणत्ति ॥

अयनेनोचितकरणेन फलसिद्धिरिति वृत्तिः । पचा० ६ वृ०
३३ विज्ञामणसचरे” इतीचेवरूपां विद्यां सम्यग् ज्ञानपादन
रूपामन्विति वकीकृत्य सचरेत् सम्यक् संयमाऽध्वनि यायादि
नि सूत्रार्थ इति ॥ उक्त० २२ अ० ॥ इति संखाए” इतिरूपप्रद
अने, इत्येतत्पूर्वोक्तनीत्योच्चावचस्थानोत्पादादिकामिति वृत्तिः
आचा० १ अ० ३ उ० । “विरसघयण तिकट्टत्तं अणुपुण्विसामि”
इति कृत्वा इति हेतोस्तदनु प्रविशामीति वृत्तिः । ज० १५
श. १ उ० “अधारणिज्जमितिकट्टु तरण निगिणहइ” इति
कृत्वा इति हेतोरित्यर्थः । ज० १३ श० ७ उ० । समाप्तौ, इा० २
अ० । परिसमाप्तिप्रदर्शने, “ से हु मुणी परिखाय कम्मोति
वेमि ” इतिशब्द पनावानयमात्मपदार्यविचारः कर्मवन्ध
हेतुविचारश्च सकलदोषाकेन परिसमापित इति प्रदर्शकः
आचा० १ अ० १ उ० सूत्र० । सम० । विपा० । वाक्यस
माप्तौ, इति शब्दो वाक्यसमाप्त्यर्थ इति । विशेषः । यया-
‘ गिहृद्यधम्माद्यो बुक्कन्ति ” ग० । दर्श० । वाक्यार्थसमाप्तौ
पंचा० । यया-“ से अट्टी संजयोत्ति” इति शब्दो व्यव
स्थितवाक्यार्थपरिसमाप्तौ, प्रश्न० सं० छा० ४ ॥ अधिकार
परिसमाप्तियोक्तके, यया“ से केणट्टेण ञ्जेते । एवं इइ भरहे
वासे ” । १ । इति सूत्रेण नामार्थं प्रच्छतो गौतमस्य प्रति
वचनय “तच्छयणं विणीआए रायहाणीए भरहे णाम राया
चाउरंतघक्कवट्टी समुपुज्जित्या ” इत्यादिसूत्रैर्भरतचरित्र प्रप
ञ्चित तच्च परिसमाप्तमित्यर्थः । ज० । स्वरूपपरामर्शे, अस्माके
तोरित्यर्थे, - उक्त० ।

जाणाहि मे जायण जीविणोत्ति, सेसावसेसं लज्जओतवस्सी।
जानीतावगच्छत (मेत्ति) सूत्रत्वात् मां (जायजीविणोत्ति)
याचनेन जीवनं प्राणधारणमस्येति याचनजीवनं आर्पत्वादि-
कारः पठ्यते च “ जायणजीविणोत्ति” इतिशब्दः स्वरूप
परामर्शकस्तत एव स्वरूप यतश्चैवमतो मह्यमपि ददध्व-
मिति भावः । कदाचिदुक्तमेवासौ यावत् इति तेषामाशयः
स्यादत आह । अथवा जानीत मा याचनजीवितं याचनेन
जीवनमीत्तत्वात् द्वितीयार्थे पृष्ठी । पागान्तरे तु प्रथमा ।
इतीत्यस्माद्धेतोः किमित्याह-शेषा विशेषमुद्धरितस्याप्युद्ध-
रितमन्त प्राप्तमित्यर्थः । द्भतां प्राप्तेषु तपस्वी यतिर्वराको
वा । उक्त० १२ अ० ॥

जामिण्णे इत्यादिषु इतिशब्दो हेत्यर्थे, स्था० ३ उ० ॥

प्रकाशने, निदर्शने, प्रकारे, अनुकर्षे, प्रकरणे, स्वरूपे,
सांनिध्ये, विवक्षानियमे, मने, प्रत्यक्षे, व्यवस्थायाम्, परामर्शे,
माने, प्रकर्षे, उपक्रमे च । तत्र स्वरूपद्योतकता त्रिधा ॥
‘ शब्दस्वरूपद्योतकता प्रातिपदिकार्थे द्योतकता वाक्यार्थ-
द्योतकताचेति तत्र शब्दस्वरूपद्योतकत्वे तद्योगेन प्रथमा
“ वीरेति मङ्गल नाम यस्य वाचि प्रवर्तते ” ॥ “ अत एव
गार्ग्याह, जूसत्तायमितीदृशामिति ” भर्तृहरि ॥ प्रातिप-
दिकार्थद्योतकत्वे प्रथमा । “ क्रमादमुं नारद इत्यवोधि स. ” ।
(इत्यादौ) माघ० । वदन्त्यपणंति च तां पुराविद ।
कुमारमन्त्र० । वाक्यार्थद्योतकत्वेन प्रथमा । निपातेना-
निहिते प्रातिपदिकार्थे एव प्रथमाविधानात् । वाक्यस्य
च सकल्या वृत्तणया वा एकार्थयोधकत्वाभावेन प्रातिपदि-
कत्वाभावात् ॥ जूसत्तायामितीदृश ” भर्तृ० । “ श्रुतार्थस्य

परित्यागादश्रुतार्थस्य कल्पनात् । प्राप्तस्य बाध्यादित्येवं परि-
संख्या त्रिदोषिका ,, मीमांसका । तत्र हेतौ इतीव धारामव-
धीर्य्य ,, नैप० । “ इति स्म सा कारुतरेण लेखित ” नैप० ।
प्रकारे, “ इति मद्मदनाज्यां रागिणः स्पष्टरागाः ” माघ० प्र
काशार्थे, “ इतिहरि ” इत्यादौ अव्ययी० । इदमर्थे, धिरोधिस्सि-
द्धमितिकर्तुमुद्यत । प्रकरणे, इति कृत्यमिति कर्तव्यम् इति
वृत्तम् । वाच० ॥ इण् गतौ जावे ति न् । आव० । गतौ; सथा० ।
चोष्टायाम् । आव० । ज्ञाने, वाच० । प्रवृत्तौ, च स्त्री० । स्था०
छा० ८ ।

इइ (ति) कह-इतिकथ-त्रि० इति इत्य कथा यस्य । अर्थ-
शून्यवाक्यप्रयोक्तारि, अश्रद्धेयवचने, । वाच० ।
इइ (ति) कायव्यया-इतिकर्तव्यता-स्त्री० इत्येवं रूपा कर्त-
व्यानां जावः कर्तव्यता ।

सर्वत्रानाकुलता, यतिजावाव्ययपरा समासेन ।

काद्यादिग्रहणाविधौ, क्रियेति कर्तव्यता ऋवाति ॥

इत्युक्तद्वेषायां क्रियायाम्, इति कर्तव्यता माह (सर्वत्रे-
त्यादि) सर्वत्र सर्वस्मिन्नानाकुलता निराकुलता अत्रवा यते
जावः सामायिकरूपस्तस्याऽव्ययपरव्ययान्नावनिष्ठाऽनाकु-
लता वायतिजावाव्ययपरा न किञ्चित्तिभावाद् व्येत्यपगच्छ
तीति कृत्वा तथोच्यते विशेष्यत्वात् क्रियाभिसम्बध्यते समासेन
संक्षेपेण काद्यादिग्रहणाविधौ कादस्वाध्यायादिग्रहणाविधिषु
पया क्रिया चेष्टा स्वशास्त्रप्रसिद्धा इतिकर्तव्यता भवति
इत्येव रूपा कर्तव्यानां जावः कर्तव्यताच्यते षो० ३ विव० ।

इइ (ति) ह-इतिह-अव्य० इति एवं ह किञ्च इत्त् । उप
देशपरपरायाम्, यथाऽत्र वदे यज्ञ इत्युपदेशपरंपरैव न तु
केनापि दृष्ट्वा तथा कथितमिति तस्य प्रसिद्धिमात्रता इति
होच्युष्ठा । सि० कौ । वाच

इइ (ति) हास-इतिहास-पु. इतिह पारम्पर्योपदेश आस्ते
ऽस्मिन् । आस् आधारे घञ्-६ त. वाच. पुराणे, - (इतिहास
पचमाथ) इतिहासः पुराण पचमो येषां ते तथेति । कल्प० ।
इतिहासः पुराणमुच्यते इति । औप० । पुरुषस्य द्वासप्ततिव-
दान्तर्गते कदाविशेषे, कल्प० “ धर्मार्थकाममोक्षानामुप-
देशसमन्वितम् ॥ पूर्ववृत्तकथायुक्तमितिहास प्रचक्षते ” ॥
उक्तद्वारेण पुरावृत्तप्रकाशके भारतादिग्रंथे, ॥ वाच० ।

इ ओ(त्तो)(दो) (एत्तो) इतस्-अव्य० इदमन्तसिन् इशादेशः
“ तो दो तसो वा ” प्रा० ८ । २ । १६० इति प्राकृतसूत्रेण तो दो
इत्यादेशौ वैकल्पिकौ । पचागके । एत्तो इति । अस्मादित्यर्थे,
वाच० (इओ सुतेसु दुहमदृष्ट्वा) इतः स्थानाच्यतो जन्मा
न्तरं गत इति । सूत्र. १ श्रु. १० अ० ॥ (इज आउषखण बुया)
इतो मनुष्यजन्मनः सकाशादायु क्तये मरणे सति च्युता इति
प्रश्न १ द्वा० । (एत्तोऽणाभोगंमि विपक्षवणिज्जो इमो होइ)
एतोत्ति इतोऽस्मादाज्ञारुचित्वात् प्रज्ञापनीयो ऋवतीति योगः
। पंचा० ३ वृ. ॥ इत स दैत्यः प्राप्तश्रीर्नेत एवाहति क्तयम् ।
“ इतो निपीदेति विसृष्ट् चूमि. ” ॥ कुमा. । प्रयुक्तमप्य स्मिंतो
वृथा स्यात् ” रघु. । वाच० ।

इंखिणिया-इंखिणिका-स्त्री० परनिन्दायाम् । “ अइ इंखिणिया
उपाविधा ” इंखिणिया परनिन्दा तु शब्दस्थैवकारार्थत्वात्
पापिकैव दोषवत्येव अथवा स्वस्थानाद्ग्रमस्थाने पातिकेति
वृत्तिः । सूत्र० १ श्रु० २ अ० ।

इंखिणिका हि कर्णमूले घटिकां चाद्वयान्ति ततो यज्ञाः खल्वा-
गम्य तासां कर्णेषु किमपि प्रष्टुर्विचकित कथयतीत्युक्तवृक्षणे
नैमित्तिकविशेषे, च (इंखिणियाख्य वा पुच्छा) इति आ०
म० प्र० । नि चू ॥

इंखिणी—इंखिणी—स्त्री० अन्यनिन्दायाम्, (अहं सेयकरी अ
नेसि इंखिणी) अथाऽनतरमसौ अश्रेयस्करी पापकारिणी
इंखिणीति निन्दा अन्येषामतो न कार्यति वृत्तिः । सूत्र० १ श्रु०
१ अ० ॥

इंग—इङ्ग—पु० इंगि जावे घञ् । १ चलने, २ कम्पने, ३ इङ्गिते, च
कर्तरि अच् । जङ्गमे, त्वया सृष्टमिदं सर्वं, यच्छेङ्गं यच्च नेङ्गति
भा व० अद्भुते, च । वाच० ॥

इंगात्त—अङ्गार—पु० विगतधूमज्वाले दहमाने इन्धनादिके,
उत्त ३६ अ० । अगार इत्येतत् प्रकरणे एवविधा शब्दाः ।
इंगात्तकम्प—अङ्गारकर्मन्—न० अंगारकरणपूर्वकस्तद्विक्रय एव
यदन्यदपि वह्निसमारम्भपूर्वकं जीवानामिष्टकादिपाकरूप
तदङ्गारकर्म तस्मिन्, ॥ उपा० अ० १ ॥

इंगिअ (य) इङ्गित—न० प्रा० । इंगि जावे क्त० । चलने, । ह-
दगतजावावेदके, वाच० । निपुणमतिगम्ये प्रवृत्तिनिवृत्तिसूचके
इपद्भृञ्जिर कपादिके आकारे चेषाविशेषे, उक्त १ अ० । “इंगि
अचितियपतियवियाणिया—” उक्त अ० १ । इङ्गितेन नयनादि
चेषाविशेषेण चिन्तितं परेण हृदि स्थापितं प्रार्थितं चाऽजिह्व
पित च जानन्ति यास्तथा ताजिरिति वृत्तिः । दशा । “आहोइ
य इंगियमेव एच्चा, जो अदमाराहइ एस पुज्जे” । दश ९ अ३ उ
अगोपांगादिमोऽनात्मके स्वचित्तविकारसूचके चेषाविशेषे,
च (न ज पिय इंगियपेहिय वा—इंगितमङ्गोपाङ्गादिमोऽन
स्वचित्तविकारसूचकं तच्च स्त्रीणां न साधुना रागेण छष्ट्य
मिति । उक्त ।

इंगिअज्ज—इंगितङ्ग—पु० “ज्ञोज” पाद १—सू ८३ इति सूत्रेण
अस्य हुग्वा । नयनादिचेषाविशेषे, प्रा० व्या० ।

इंगिअसु—इंगितङ्ग—पु० नयनादिचेषाविशेषे, प्रा० व्या० ।

इंगिअ (य) मरण—इंगितमरण—न० इंगिते प्रदेशे मरणमि-
ंगितमरणम्, मरणविशेषे, तद्व्यव्यता इंगिणीमरणशब्दे । ग ।
पचा । दश ।

इंगिणी—इंगिनी—स्त्री० इंग्यते प्रतिनियतदेश एव चेष्यतेऽस्याम
नशनक्रियायामितीङ्गिनी श्रुतविहिते क्रियाविशेषे, ताडिशिष्ट
यावत्कथिकानशनतपोज्जे, च । ध ३ अधि । उक्त । सम ।

इंगिणीमरण—इंगिनीमरण—न० इंग्यते प्रतिनियतदेश एव
चेष्यतेऽस्यामनशनक्रियायामिति इंगिनी श्रुतविहिते क्रिया
विशेषस्तद्विशिष्टमनशनमिङ्गिनी तथा मरणमिङ्गिनीमरणम् ।
सम १७ स । तदुपलक्षितं वा मरणमिङ्गिनीमरणम् ॥ ध
३ अधि । उक्त ५ अ० । प्रव । पण्डितमरणविशेषे, । तच्छि
चतुर्विधाहारस्य प्रत्याख्यातुर्निष्पात्तिकर्मशरीरस्येङ्गितदेशा-
न्यतरवर्तिनं पवेति । सम १७ स । तद्वृक्षणे चेदम् ॥

“इंगियदेसमि सय, चउव्विहाहारचायानिफ्फइ । उव्वत्तणा-
इजुत्त, नन्नेणउ इंगिणीमरण” ॥ ११ ॥ स्या १ उ० ॥ अत्र
नियमाश्चतुर्विधाहारविरति परपरिकर्मविवर्जनं च भवति ।
स्वयं पुनरिङ्गितदेशाऽऽन्यंतरे उद्धर्तनादिचेषात्मकं परिकर्म
यथासमाधिं विदधाति । प्रव द्वा० दश । सया० ॥

धर्मसग्रहेऽपि “इंगिनीमरणं चेषा, वतामाहारवर्जनात् ॥”
आहारवर्जनात्सर्वाहारपरित्यागात् चतुर्विधाहारपरित्यागेने-
त्यर्थः । इंगिनीमरणमुक्तवृक्षणे चेषावतां परिमितचेषासहि
तानां सर्वाहारत्यागाद्भवति । अयं जावः । अस्य प्रतिपत्या
तेनैव क्रमेणायुषः परिहाणिमवबुध्य तादृशसहननाजावात्पा
दपोपगमनकर्तुमशक्तः स्तोककालजीवितानुसारेण सत्वेखनां
कृत्वा प्रव्रज्याकाढादारज्यं च विकटना दत्त्वा चतुर्विधाहार
नियमात्प्रत्याख्याति । तथाविधे एव च स्थाण्डिले एकाकी गयात
उपण उपणतश्च ग्यां सक्रामन्निर्ताङ्गितदेशे सचेष्टः सम्यग्ध्या-
नपरायणं प्राणान् जहाति । अयं च परकृतपरिकर्मरहित-
स्वयं तत् करोति । ध ३ अधि ।

अयं भक्तपरिज्ञातोऽस्या को विशेष इत्याह ।

त्रायप्परपम्भिकम्मं, जत्तपरिन्ना य अणुष्णाता ।

परवज्जिया य इंगिणि, चउव्विहाहारविरई या ॥

भक्तपरिज्ञायां द्वे अपरिज्ञाते तद्यथा आत्मना स्वयं परि-
कर्म परेण च इंगिनी पुनः परवर्जिता परस्तत्र परिकर्म न
कार्यते । तथा भक्तपरिज्ञायां चतुर्विधस्य त्रिविधस्याहारस्य
विरतिर्भवति इंगिन्यां तु नियमाश्चतुर्विधाहारविरतिः ।

परपरिकर्मविवर्जनमेव भाषयति ।

गणं निसीय तुवट्टण, इत्तरियाइं जहा समाहीए ।

सयमेव य सो कुत्ति, उव्वसग्गपरीसहा य अहियासे ॥

संघयणधित्तीजुत्तो, नवदसपुच्छा सुएण अंग्गा वा ।

इंगिणियातोवगमं, नीहारी वा अनीहारी ॥

स्थान उर्ध्वस्थानं निपीदनमुपवेशनं च त्वग्वर्तनं शयनं
एतानि इत्वरकाणि स यथासमाधिं स्वयमेव करोति न तु
परतः कारयति । तथा दिव्यादीन् उपसर्गान् कुधादिपरि-
सहांश्च सम्यग्ध्यास्ते सहते । तथाहि चतुर्विधाहारप्रत्या-
ख्यानात्तस्य पानकमपि भवति । नाप्यपवादतश्चरमाहार-
दानमिति । तथा सहनेन त्रयाणामाद्यानामन्यतमेन धृत्या
च युक्तस्तथा श्रुतेन सुप्रतो यस्य पूर्वाणि नवदश वा केवलानि
अगानि । स इङ्गिनीमरणं प्रतिपद्यते । व्य० द्वि० १० उ० ।

निशीयच्छणौ तु ।

जाव अन्नो णिच्छित्तिं ताव ऐयव्वं पंचधाउ वेउण इंगि-
णीमरणं । परणओ इंगिणीए आय वेयावच्च परो न कहेइ
णियमा चउव्विहाहारविरई जइ वई पम्भिवज्जइ तो अणीहारिग
अह गच्छे तो णीहारिम पढमविइयसघयणी पम्भिवज्जइ जेण
अहीय एवमपुव्वस्स तइय आयारव्वणु पक्कारमगी वा
पम्भिवज्जइ धित्तियवज्जकुइसामाण सव्वाणि उव्वममाणि अ-
हियासेइ । नि० चू० ११ उ० ।

इंगिनीमरणमाह ।

पव्वज्जादी काउं. नेयव्वं जाव होऽव्वोच्छित्ती ।

पंच तुव्वेउण तवो, इंगिणिमणं परिणओ उ ॥

प्रव्रज्यादिकं प्रव्रज्या गिण्या ग्रहणं व्रतारोहं अर्थग्रहणमनि-
यत वा सगच्छस्य परिपूर्णस्य निवृत्तिं गच्छनिवृत्तिकरणेन च
तीर्थस्याव्यवच्छेदं कृतं तत आह । तावद्दृष्टान्तस्य यावद्भवति
व्यवच्छित्तिं तत्पर्यंतं कृत्वा पचतपं तत्र सन्धेःपञ्चवज्ज-
णानि तोऽयित्वा स इंगिनीमरणं परिणतं प्रतिपन्नो भवति ।
व्य० १० उ० ॥

(अस्य सविचाराविचारत्वसपरिकर्माऽपरिकर्मत्वनिर्हारित्वानिर्हारित्वानि मरणशब्दे ।)

(अस्य परिपुत्रमरणेषु मयमत्वं परिपुत्रमरण शब्दे) ।

इगिनी मरणं विशिष्टतरभृति सहननवतामेव भवतीति परिपुत्रमरणशब्दे ।

इगिनीमरणञ्चाणक्यः प्रतिपन्नस्तद्यथा ॥

पामुत्रिपुत्रंमि पुरे, चाणको नाम विस्तुत्रो आसी ।

मच्चारंननिवत्तो, इंगिनीमरणं अह निवत्तो ॥

पाटवीपुत्रे पुरे चाणक्यनामा मन्त्री विश्रुतः ख्यात आसीत् सर्वारम्भनिवृत्तः त्यक्तसर्वराज्यव्यापारः इंगिणीमरणं इंगित-
दृष्टदेशाद्दहिर्निर्गमरूप मरणमथ निवृत्तः सुप्तः आस्त ततः
गोवाटके इगिनीमरण प्रतिपद्य तस्मिन्करीपे सुप्तः इगिनी-
मरणेन व्यवस्थितः । इदम् ।

इंगियदेसंमि सयं चउव्विहाहारवाय निप्पन्नं ।

अप्पारिकम्मे नियमा अन्नेण य इंगिणीमरणं ॥

इह यच्चाणक्यस्य इगिनीमरणं ज्ञापितं न पुनरिगिनीमरणमेव
यतः श्रावकाणां पादपोषणमैगिनीमरणनिषेधः । यदाह ।

“ सन्नावि य अज्जाउ, सन्ने वि य पढमसंघयणवज्जा । सन्ने
वि देसविरया , पच्चक्खाणओ मरत्ति ” इति । सथा० ।

इगिनीमरणविधानम् यथा ।

इंगिणीमरणविहाणं, आपवज्जं तु विअरुणं दाओ
संवेहणं च काओ, जहाममाही जहाकाळं ॥

इंगितमरणविधानमेतदाप्रव्रज्यमेव प्रव्रज्याकावादारज्य वि-
कटनां कृत्वा संवेखनां च कृत्वा यथासमाधिं कृत्यतो भाव
तश्च यथा कावमिति गार्थार्थः ।

पचक्खइ आहारं, चउव्विहं णियमओ गुरुसमीवे ।

इंगिअदेसंमि तथा, चिट्ठं पि हु इंगिअं कुण्ड ॥

प्रत्याख्यात्याहारमशनादिचतुर्विध नियमात्तद् त्रिविधं गुरु
समीपे इंगितदेशे तथा परिमिते चेषामर्पांगितं करोतीति
गार्थार्थः ।

उव्वत्तइ परिअत्तइ, काइअमार्इओ होइ विजासाउ ।

किञ्चपि अप्प णच्चि, अज्जं जइ नियमण थिइव्वेउ ॥

उच्यते परावर्तते कायिकादिषु भवति विभाषा प्रकृतिमा
त्मसात्करोति वा न वा कृत्यमप्यात्मनैव युक्ते । उपाधिप्रत्यु
पेक्षणादिनियमेन धृतिवती स जगवानिति गार्थार्थः । पं
व ० १ द्वा ।

(इङ्गितमरणवक्तव्यता मरणशब्दे वक्ष्यते ।)

इंगियागारसंपन्न-इंगिताकारसंपन्न-पु० इंगितं निपुणमति-
गम्य प्रवृत्तिनिवृत्तिसूत्रक मियद् भ्रूशिरःकपादि आकार स्यू-
तधीमवेद्य प्रस्थानादिभावान्निव्यजको दिगवद्वोकनादि अ-
नयोऽन्ते इंगिताकारौ सम्यक् प्रकर्षेण जानातीति इङ्गिता
कारसंपन्नः । इङ्गिताकारयोः प्रकर्षेण ज्ञातरि, । उक्त १ अ० ।

इंगिताकारसंपन्न-पु० इंगिताकारान्यां सपन्नो युक्त इगि-
ताकारसंपन्नः । इंगिताकारान्यां युक्ते, उक्त १ अ० ।

इंगियागारसंपन्नो, सेवीणीणत्ति बुच्चइ” इंगिताकारैतावद-
द्यौत् गुरुगतां सम्यक् प्रकर्षेण जानाति इंगिताकारसंपन्नः ।
यदा इंगिताकारान्यां गुन्नावपदिज्ञानमंत्र कारणे कार्यापचा

रादिङ्गिताकारशब्देनोक्त तेन सपन्नो युक्तः स इत्युक्तविशेष-
णान्वितो विनीतो विनयान्वित इति सूत्रपरामर्शोच्यते ।
तीर्थकृष्णधरादिभिरिति गम्यते । उक्त. १ अ० ।

इंगुई-इंगुदी-स्त्री, वनस्पतिविशेषे, तत्फलेन तैलविधानं भव-
तीति । आचा० अ० उ० ॥

इंत-यत्-त्रि. आगच्छति, (इतस्स पच्चुगच्छएया) आगच्छतो
गौरस्याऽग्निमुखं गमनमिति भ० । श. १४ उ ३ ॥

इंद-इन्द्र-पु० इन्द्रतीतीन्द्रः । अनु० । इदि परमैश्वर्ये इति धा-
त्वगुसारादिन्द्रनादिन्द्र आत्मा । सर्वद्रव्योपबन्धिसर्वोपतो-
गरूपपरमैश्वर्ययोगात् । आत्मनि, (जीवे) न १ द्वा. । आ०
म० । स्या ।

इन्दो जीवो सव्वोवन्नच्चिजोगपरमेसरत्तएओ ।

इदिपरमैश्वर्ये इन्द्रनात्परमैश्वर्ययोगादिन्द्रो जीवः । परमै-
श्वर्यमस्य कुत इत्याह (सव्वो) इत्यादि आवरणाभावे सर्व
स्यापि वस्तुन उपलभाधानाजावेषु सर्वस्यापि त्रिजगत्तस्य
वस्तुनः परिजोगाच्च परमेश्वरो जीव इति तस्य परमैश्वर्यम
विशे० ।

इन्द्रनादिन्द्रः परमैश्वर्ययुक्त इत्यर्थः एव नूतेन चार्थेन युक्त-
मित्त्त नाम । परमार्थतस्त्रिदशाधिपे एव वर्तते तस्य तात्त्विक-
परमैश्वर्ययुक्तत्वात् । आ० म० प्र० । अनु० ॥ इन्द्रः शक्र-
पुरन्दरः । सूत्र० २ श्रु० ७ अ० । अष्ट० । राज० सहस्राक्ष-
। प्रति । इति पर्यायाः । परमैश्वर्ययोगादिन्द्रः प्रज्ञो, (परमे-
श्वरः) स्या. ग० ४ । महति, च । स्या ४ ग० । ऐश्वर्यान्विते त्रि-
नृपमात्रे, उपमितसमासे उत्तरपदस्थः श्रेष्ठत्वद्योतकमनुजेन्द्र-
वारणेन्द्र इत्यादि । वाच० ।

इन्द्रशब्दस्य निक्षेपः स्थानाङ्गे दर्शितो यथा

तओ इन्द्रा पष्ठात्ता तंजहा नामिन्दे उव्विन्दे दव्विन्दे ॥

(तओ इन्देत्यादि) व्याख्या सा च सुकरैव न वरं ।

नामेन्द्रः ।

इन्द्रनादैश्वर्यादिन्द्र नाम संज्ञा तदेव यथार्थमिन्द्रेत्यङ्गरा-
त्मकमिन्द्रो नामेन्द्रः । अथवा सचेतनस्याचेतनस्य वा यस्येन्द्र
इत्ययथार्थं नाम क्रियते स नामनामवतोरजेदोपचारात् नाम
चासाविन्द्रश्चेति नामेन्द्रः । अथवा नामैवेन्द्र इति इन्द्रार्थ
ज्ञान्यत्वान्नामेन्द्र इति ।

नामवक्षणे पुनरिदम् ।

“ यद्वस्तुनोऽभिधान, स्थितमन्यार्ये तदर्थनिरपेक्षं ॥

पर्यायानभिधेयं, च नाम यादृच्छिकं च तथा” ॥ १ ॥ इति

अथमर्थः यद्वस्तुत्वादिना यथार्थमिन्द्र इत्याद्युक्तं स्थित-
मित्यादिना त्वयथार्थं गोपाद्यादाविन्देत्यादि यादृच्छिकमन-
र्थक मित्यादीति । अथवा यदिन्द्रनाद्यर्थनिरपेक्षं गोपाद्यादि
वस्तुन इन्द्र इत्यादिकमभिधानमयवार्थतया शक्यादावन्य-
त्रार्थे स्थितं तन्नामेति । इन्द्रादिवस्तुनोवाऽभिधानमिन्द्रना-
द्यर्थनिरपेक्षं सज्ञोपाद्यादावन्यत्रार्थे स्थितं तन्नामेति । स्या.
३ ग० ॥

अत्तानिष्पायकया, सत्ता चेषणमचेयणे वावि ।

उव्वणादीनिरविकखा, केवदसत्ताउ नामिन्दो ॥

चेतनेऽचेतने वा द्रव्ये या आत्माभिप्रायेण स्वेच्छया इन्द्र
प्रभृतिसंज्ञा कृता साऽपि स्यापनादिसापेक्षा स्यादत आह ।
स्यापनादीनां स्थापनाऽव्यभावादीनां निरपेक्षा । किमुक्त

भवति । यत्र स्थापनादीनामेकमपि नास्ति किन्तु केवला
एका सज्ञा तदर्थनिरपेक्षा स नामेन्द्रः । उक्त नामेन्द्रलक्षणम् । वृ १ च ॥

स्थापनेन्द्रमाह ॥

तथा चन्द्राद्यभिप्रायेण स्थाप्यत इति स्थापना वेप्यादिकर्म
सैवेन्द्रः स्थापनेन्द्रः । इन्द्रप्रतिमा साकारस्थापनेन्द्र
अज्ञादिन्यासस्त्वितर इति । स्थापनालक्षणमिदम् । यत्तु
नदर्थवियुक्तं, तदभिप्रायेण यच्च तत्करणम् । वेप्यादिकर्म
तत्स्थापनेति क्रियतेऽप्येकालञ्चेति ॥ १ ॥ तथा “वेपगह
त्वी इत्यिति एष, सञ्जाविआ जवे उवणा । होइ असञ्जावो
पुण, हत्यिति निरागीई अक्खोत्ति” ॥ २ ॥ ॥ स्था ३ वा० ।

अधुना स्थापनेन्द्रलक्षणमाह ॥

मन्त्रावमसञ्जावे, उवाणा पुण इंद्रकेउ माईया ।

इत्तरमणित्तरा वा, उवाणा नामं तु आवकहं ॥

स्थापना स्थापनेन्द्रः पुनस्सञ्जावेऽसद्भावे च इन्द्रकेत्वादि
का इन्द्रकेतुप्रभृतिको द्रव्यम् । अत्रादिशब्दादिन्द्रप्रतिमा
क्वराटकादिपरिग्रह । इयमत्र भावना । या इन्द्र इति
स्थापना अक्वराटकादिष्वसद्भावेन या चेन्द्रकेत्विन्द्रप्रति
मादिषु सद्भावेन स स्थापनेन्द्रः । इह नामस्थापनयोः क' प्रति
विशेष उच्यते (इतर इत्यादि) स्थापना इत्तरा च भवति
यावद्द्रव्यजाविनी अयावद्द्रव्यजाविनी चेत्यर्थः । नाम पुन
नियमात् यावत्कथिक यावद्द्रव्य भावी एष प्रतिविशेष । वृ. १ च ॥

सप्रति नामेन्द्रस्थापनेन्द्रयोः प्रकारान्तरेण
प्रतिविशेष-मभिधित्तुराह ।

जह उवाणिदो वुच्चइ, आणुगहत्थी हि तह न नामिन्दो ।

एसे व दव्वजावे, पूयायुतिन्नच्छिनाणत्तं । ? ।

यथा स्थापनेन्द्र-अनुग्रह एवार्थोऽनुग्रहार्थः स येषामास्ति अ-
नुग्रहार्थिनस्तैर्वाग्निः स्तूयते पुण्यादिभिरर्च्यते च न तथा नामे-
न्द्रो माणवकस्ततो महान् नामेन्द्रस्थापनेन्द्रयोः प्रतिविशेषः ।
एवमेव अनेनैव प्रकारेण द्रव्येन्द्रे भावेन्द्रे च पूजास्तुतिष्व
विधिनिर्णानात्वमवसातव्यम् तद्यथा । द्रव्येन्द्रोऽपि नामेन्द्र
इवानुग्रहार्थिभिः न स्तूयते नापि पूज्यते यस्तु भावेन्द्र स
स्थापनेन्द्र इव स्तूयते पूज्यते च ततो द्रव्येन्द्रभावेन्द्रयोरपि
महान् प्रतिविशेषः । अन्यच्च द्रव्येन्द्र इन्द्राधिर्हीनो यस्तु
भावेन्द्र स तल्लब्धिसंपन्नस्तथाहि स सामानिकत्रायत्त्रिंश
कादिपरिवृत्तो विशिष्टश्रुतिमान् स्फीत राज्यमनुभवति उप-
योगचिन्तायामपि भावेन्द्र उपयोगलब्धिमान् द्रव्येन्द्र उप-
योगलब्ध्या परित्यक्त इति वृ १ च ॥

इत्येन्द्रमाह ।

तथा द्रव्येति गच्छति तांस्तान्पर्यायान्द्रव्यते वा तैस्तैः पर्या
यैर्द्रोर्वा सत्ताया अवयवो विकारो वा वर्णादिगुणानां छाव
स्समूह इति द्रव्यम् । तच्च नूतभावं भाविभाव चेति आह
च “ दवप दूयते दोरव, यवो विगारो गुणाणसदावो ॥

दव्व भव्व जावस्स नूयजाव च ज जोग्गत्ति ॥ तथा “ नूत-
स्य प्राविनो वा प्रावस्य हि कारणं तु यल्लोके । तद्रव्यं तत्त्वज्ञै
सचेतनाचेतन गदितम्” ॥ १ ॥ तथा अनुपयोगो इत्यमप्रधा-
नञ्चेति तत्र इव्य चासाविन्द्रश्चेति इत्येन्द्रः ॥ स्था० ३ वा० ॥
स च चिन्ता । आगमतो नो आगमतश्च । तत्रागमत स-
ल्यागममधिष्ठन्य ज्ञानापेक्षेत्यर्थः । नो आगमतस्तु तद्विपर्य-
यमाश्रित्य तत्रागमत इन्द्रगन्धोऽप्येताऽनुपयुक्तो इत्येन्द्रोऽनुप-

योगो द्रव्यमिति वचनात् । अयमेवार्थो मङ्गलमाश्रित्य भाष्ये
उक्तस्तथाहि “आगमत्रोऽणुवत्तो, मगत्रसहाणुवासिओवत्ता ।
तत्राणुवत्तुत्तो, विणोवत्तोत्ति नो दव्वति” तथा नो आग-
मतस्त्रिविधो इत्येन्द्रस्तद्यथा इशरीरइत्येन्द्रो नव्यशरीरइ-
त्येन्द्रो इशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो इत्येन्द्रश्चेति ॥ तत्र
इस्य शरीर इशरीर इशरीरमेव इत्येन्द्र इशरीरइत्येन्द्र एत
उक्त भवति । इन्द्रपदार्थइस्य यञ्जरीरमात्मरहितं तदनीतका-
वानुभूतद्रावानुवृत्त्या सिद्धशिक्षातशादिगतमपि घृतघटा-
दिन्ययिन नो आगमतो इत्येन्द्र इति । इन्द्रज्ञानशून्यत्वाच्च
तस्येह सर्वनिषेध एव नोशब्दार्थः । तथा नव्यो योग्य इन्द्रश-
ब्दार्थे ज्ञास्यति यो न तावद्विजानाति सभयः इति तस्य शरीर-
भव्यशरीर तदेव नव्येन्द्रोभव्यशरीरइत्येन्द्रः अयमत्र ज्ञावार्थो
जाविनी वृत्तिमङ्गीकृत्येन्द्रोपयोगाधारत्वान्मधुघटादिन्यायेनैव
तद्वादादिशरीर भव्यशरीरइत्येन्द्र इति नो शब्दः पूर्ववत् ।
उक्तञ्च मङ्गलमाश्रित्य “मंगलपयत्थजाणय, देहोभव्वस्स वा
स जीवो वि । नो आगमत्रो दव्व, आगमरहिओत्ति ज भणिय
ति” इशरीरनव्यशरीरव्यतिरिक्त इत्येन्द्रो जावेन्द्रकार्येष्व-
व्यापृत आगमतोऽनुपयुक्तइत्येन्द्रवत् । तथा यञ्जरीर-
मात्मइव्यं वातीतजावेन्द्रपरिणामन्तच्चोभयातिरिक्तइत्येन्द्रो
इशरीरइत्येन्द्रवत् । तथा यो जावेन्द्रपर्यायशरीरयोग्य-
पुञ्जराशिर्यच्च भावीन्द्रपर्यायमात्मइव्यं तद्रूप्युजयातिरिक्तो
इत्येन्द्रः भव्यशरीरइत्येन्द्रवत् । सचावस्थाभेदेन त्रिविध-
स्तद्यथा एकजविको वच्चायुक्तोऽभिमुखनामगोत्रश्चेति । तत्रै-
कस्मिन् जवे तस्मिन्नेवातिक्रान्ते भावी एकभविको योऽनन्तर
एव भावेन्द्रतयोत्पत्स्यते इति स चोत्कर्षतस्त्रीणिपल्योप-
मानि भवन्ति देवकुर्वादिभियुक्तस्य जवनपन्यादीन्धतयोत्प-
त्तिसन्नवादिति । तथा स एवेन्द्रायुर्वन्धानन्तर वद्धमायुरनेने-
ति वच्चायुरुच्यते । स चोत्कर्षत पूर्वकोटिभिर्जाग यावद्दस्मा
त्परत आयुक्कवन्वाभावात् । तथा अभिमुखे सम्मुखे जघ-
न्योत्कर्षान्या समयांतमुद्धृतानन्तर जावितया नामगोत्रे इन्द्र-
सम्बन्धिनी यस्य स तथा । तथा भावेश्वर्थयुक्ततीर्थकरादि-
जावेन्द्रापेक्षयाऽप्रधानत्वाच्चक्रादिरपि इत्येन्द्र एव द्रव्यश-
ब्दस्याप्रधानार्थेऽपि प्रवृत्तेः ॥ स्था० वा० ३ ॥

॥ इत्येन्द्रलक्षणमाह ।

दव्वं पुण तह्वच्छी, जस्मातीता जविस्सते वा वि ।

जीवो वि आणुवत्तो, इंद्रस्स गुणे परिकेहड ॥

द्रव्य द्रव्यविषयः पुनरिन्द्रोयस्स तल्लब्धिरिन्द्रबन्धिरतीता
भविष्यति स च प्रतिपत्तव्यः । किमुक्त भवति । यस्सर्वाभि-
न्द्रत्व प्राप्तो यच्च प्राप्स्यति स यथाक्रम नूतभावत्वाद्भावि-
भावत्वाच्च इत्येन्द्र । उक्तं च । “नूतस्य भाविनो वा, भाव-
स्य हि कारणं तु यल्लोके । तद्रव्यं तत्त्वज्ञैः, सचेतनाचेतन क-
थितम्” यो वापि इन्द्रस्य गुणान् परस्मै परिकथयति परम-
नुपयुक्त सोऽपि इत्येन्द्रः अनुपयोगो द्रव्यमिति वचनात्
वृ० १ च० ॥ उक्तोऽइत्येन्द्रः ॥

जावेन्द्रमाह ।

भावेन्द्रस्त्वह त्रिस्थानकानुगोधाशोकस्तल्लक्षणं चेदमन्त्रा-
मिन्दनक्रियानुत्तरनत्तल्लक्षणपरिणाममाश्रित्येन्द्र इन्द्रपरिणा-
मेन भवतीति वा स चात्माश्रित्येति जावेन्द्रो यदाह “ ज्ञावो
विवक्षितक्रिया-नुवृत्तियुक्तो हि व समाख्यात । मचंइन्द्रि-
टिव-दिहदनादिप्रियानुभवत् ॥ १ ॥ मच द्विधा आगमतो
नो आगमतश्च तत्रागमत इन्द्रज्ञानोपयुक्तो जीवोभावेन्द्र एव

मिहेन्द्रोपयोगमात्रात्तन्मयतावगम्यते । नह्यग्निज्ञानोपयुक्तो
माणवकोऽग्निरेव दहनपचनप्रकाशनाद्यर्थक्रियाप्रसाधकत्वा
भावादिति चेन्नाग्निप्रायापरिज्ञानात् । सविद्ज्ञानमवगमो
भाव इत्यनर्थान्तरं । तत्रार्थाभिधानप्रत्ययास्तुल्यनामधेया इति
सर्वत्रादिनामविसंवादस्थान यथा कोऽयघट- किमयमाह घट-
शब्द किमस्य ज्ञान घट इति अग्निरिति च यज्ञज्ञान तद्व्य-
तिरिक्तो ज्ञाता तद्वृत्तणो गृह्यते । अन्यथा तज्ज्ञानेसत्यपि
नोपपद्येत्याप्तान्मयत्वात् प्रदीपहस्तान्धवत् पुरुषान्तरवत् ।
नत्रानाकार तत्पदार्थान्तरवद्विवक्षितं पदार्थापरिच्छेदप्रसंगात्
वन्वाद्यभावश्च ज्ञानाऽज्ञानसुखदुःखपरिणामान्यत्वादाकाशव
ज्ञानान्न सर्वत्र दहनाद्यर्थक्रियाप्रसाधको भस्मच्छाग्निना
व्यभिचारादिति कृतं प्रसंगेन । नो आगतो भावेन्द्र इन्द्र-
नामगोत्रे कर्मणी वेद्यन् परमैश्वर्य्यज्ञाजनं सर्वनिपेधवचन-
त्वाच्चोशब्दस्य यतस्तत्र नेन्द्रपदार्थज्ञानमिन्द्रव्यपदेशनिबन्ध-
नतया विवक्षितमिन्द्रनक्रियाया एव च विवक्षितत्वात् । अथवा
तत्राविद्यज्ञानक्रियारूपो यः परिणामः स नागम एव केवज्ञो
न चानागम इत्यतो मिश्रवचनत्वाच्चोशब्दस्य नो आगत इ
त्यार्यायत इति । ननु नामस्यापनाद्रूप्येऽपिन्द्राभिधान विव-
क्षितज्ञावगृह्यत्वात् द्रव्यत्वं च समान वर्तते अतश्च क एपां
विशेषः आह च “ अग्निहाणं द्रव्यत्वं, तदत्यसुत्तत्तणं च
तुल्यत्वं । को भाववज्जियाणं नामार्ष्टणं पञ्चविसेसोत्ति ” ॥ १ ॥
अत्रोच्यते यथा हि स्थापनेन्द्र- खलु इन्द्राकारो दहयते तथा
कर्तुं सद्रुतेन्द्रामिप्रायो भवति तथा द्रुष्टुस्तदाकारदर्शना
दिन्द्रप्रत्ययस्तथा प्रणतिकृतधियश्च फलार्थिनः स्तोतुं प्रवर्तन्ते,
फलं च प्राप्नुवन्ति । केचिदेवतानुग्रहाच्च तथा नामद्रव्येन्द्र-
योरिति तस्मात्स्थापनायास्तावदित्य ज्ञेय इति । आह च
“ आगाराग्निपात्रो, बुद्धिक्कीया फलं च पापण । जह दीसः
उवणिन्दे, न तदा नामिन्द्र दद्विन्दे त्ति, । यथा च द्रव्येन्द्रो-
न्नावेन्द्रकारणतां प्रतिपद्यते तयोपयोगापेक्षायांमपि तदुपयो-
गतामादयत्यचापत्वांश्च न तथा नामस्थापनेन्द्रावित्यय वि-
शेष इति । आह च ‘ ज्ञावस्त कारण जह, दद्व ज्ञावो य
तस्त पञ्जात्रो । उवत्रोगपरिणामऽत्रो, न तदा नाम न वा
उवणत्ति ” ॥ स्या० ३ ग० ॥

अत्र पर आह ॥

न हि जो धर्मं वियाणऽ, से उ धनी नवऽ नो य वा अग्नी ॥
नाणात्तिय ज्ञावोत्ति य, एगदुमतो अदोसोत्ति ॥ १ ॥

न हि यो घटं विजानाति स घटी जवति यस्य वा-शिविज्ञानं
सोऽग्नि प्रत्यक्के विरोधात् ततो यदुक्तमिन्द्रस्त वाह्यगार वि-
जाणमाणो तदुवउत्तो इति, तन्मिथ्या । अत्र सूरिराह । ज्ञान
मिति भाव इति वा च शब्दादध्यवसाय इति उपयोग इति वा
एकार्थमतोऽदोपः । इयमत्र भावना । अर्थाभिधानप्रत्ययास्तु-
ल्यनामधेयास्तथाहि घटोऽपि वाह्यो घट इत्युच्यते घटशब्दो-
ऽपि घट इति घटज्ञानमपि घट इति । ज्ञानं च ज्ञानिनोऽप्युक्तं
घटज्ञान्यपि घट इत्युच्यते अग्निज्ञान्यापि अग्निरित्यदोषः ॥

एतदेव भावयति ॥

जमिदं नाणं इन्द्रो, तद्वतिरिञ्चति ततोय तन्नाणी ॥

तम्हा खलु तन्नावं, वयंति जो जत्य उवउत्तो ॥ १ ॥

यद्विमिन्द्र इति ज्ञान तस्मात्तज्ज्ञानी इन्द्रज्ञानी व्यतिरि-
च्यते तस्माद्यो यवेन्द्रानुपयुक्तः तस्य तद्भावमिन्द्रादिज्ञावं

तत्त्वविदस्सूरयो वदन्ति । ज्ञानज्ञानिनोरज्ञेद एव कय सिद्ध
इति चेदुच्यते विपक्षेऽनेकदोषप्रसंगात् ॥

तमेवाह ॥

चेयणस्त उ जीवा, जीवस्म उ चेयणा उ अन्नत्ति ।

दवियं अलक्वणं खलु, हविज्ज न य वन्धमोक्त्वा उ ॥

चेतन्यस्य जीवा जीवस्य चेतनाया अन्यत्वं इव्य जीवइव्य
मद्वक्षणं चेतनाद्वक्षणो जीव इति द्वक्षणरहित जवेत् । चेत-
नाया घटादिवज्जीवादप्येकान्तव्यतिरिक्तत्वाल्लक्षणभावे च
द्वक्ष्यस्याऽप्यज्ञाव इति खरभृगवदत्यन्तमसन् जीवोऽप्यत्य-
न्तमसन् स न वच्यते वन्धस्य वस्तुधर्मत्वाभापि मुच्यते वन्धा-
न्नावादिति वन्धमोक्षावापि न स्यातामय मन्येया अचेतनोऽपि
संबन्धते मुच्यते चेति तदप्ययुक्तमचेतनानामप्येवंधर्मास्ति-
कायादीनां वन्धमोक्षप्रसक्तैस्तस्मात्साधूकमिन्द्रशब्दार्थं जा-
नन् तदुपयुक्तोऽन्नावेन्द्र इति । वृ० १ उ० ॥ उक्ता नामस्थाप
नाद्रव्येन्द्राः ।

इदानीं भावेन्द्र त्रिस्थानकावतारेणाह ।

तत्रो इंदा पसुत्ता तंजहा णाणिन्दे दंसणिदे चरित्तेन्दे ।

(तत्रो इदेत्यादि-) कथं नवर ज्ञानेन ज्ञानस्य ज्ञाने वा
इन्द्र-परमेश्वरो ज्ञानेन्द्रोऽतिशयवत् श्रुताद्यन्यतरज्ञानवशविवे-
चितवस्तुविशरः केवज्ञो वा एव दर्शनेन्द्रः ज्ञायिकसम्बन्ध-
र्शनी चारित्रेन्द्रो यथाख्यातचारित्रः पतेपां च भावेन सक-
द्वज्ञावप्रधानज्ञाधिकद्वक्षणेन विवक्षितज्ञायोपगामिकद्वक्षणेन
वा ज्ञावत् परमार्थतो वेन्द्रत्वात् सकद्वसंसार्यप्राप्तपूर्वगुण-
द्वदमीद्वक्षणपरमैश्वर्य्ययुक्तत्वात् भावेन्द्रतावसेयेति ।

भावेन्द्रद्वक्षणमाह ।

जो पुण जहत्य जुत्तो, सुच्छणयाणं तु एस जाविन्दो ।

इन्द्रस्त व अह्यिगारं, वियाणमाणो तदुवउत्तो ॥ १ ॥

यः पुनर्यथार्थेन यथावस्थितेन अर्थेन परमैश्वर्य्यद्वक्षणेन
इति परमैश्वर्य्य इति वचनात् साक्षादिन्द्रनामगोत्राणि कर्माणि
वेद्यमान इत्यर्थः स भावेन्द्रः । एष शुद्धनयानां शब्दादीनां
यथावस्थितार्थग्राहकाणां वर्तमानविपयिकाणां समतो न
शेषोनामेन्द्रादिः । अथवा इन्द्रस्य इन्द्रशब्दस्याधिकारमर्थं
जानन् तदुपयुक्तस्तस्मिन्निन्द्रशब्दार्थं उपयुक्तो भावेन्द्रः उप-
योगो भावनिक्षेप इति वचनात् ॥ उक्तमाध्यात्मिकैश्वर्य्योपे-
क्षया ज्ञानेन्द्रत्रैविल्यम् ।

अथवा ह्यैश्वर्य्योपेक्षया तदेवाह ।

तत्रो इन्द्रा पसुत्ता तं जहा-देविदे असुरिदे मणुसिन्दे ।

तत्रो इदेत्यादि भावितार्थन्नवर देवा वैमानिका ज्योतिष्क
वैमानिका वा रुदे । असुरा जवनपतिविशेषा भवनपतिव्यं-
न्तरा वा सुरपर्यदासात् मनुजेन्द्रश्चक्रवर्त्यादिरिति ॥ स्या०
३ ग० ॥

तेचेन्द्रा स्थानाङ्गे चतु पश्चिर्दिशितास्तत्र देवेन्द्रा यथा ।

दो असुरकुमारिंदा पन्नत्तातंजहा चमरे चेव वल्ली चेव । दो

नागकुमारिंदा पन्नत्ता तंजहा धरणे चेव नूयाणं दे चेव । दो

सुवणणकुमारिंदा पन्नत्ता तंजहा वेणुदेवे चेव वेणुदाळी

चेव । दो विज्जुकुमारिंदा पं० तं० हरिचेव हरिस्महे

चेव । दो अग्गिकुमारिंदा पं० तं० अग्गिमिहे चेव अग्गि

माणवे चेव । दो दीवकुमारिंदा पं० तं० पुने चेव वसि-

द्वे चैव । दो उदधिकुमारिंदा पं० तं० जलकंते चैव जल
पुत्रे चैव । दो दिसाकुमारिंदा पं० तं० अभियगई चैव
अभियवाहणे चैव । दो बालकुमारिंदा पं० तं० वेद्वे चैव
पञ्जणे चैव । दो घणियकुमारिंदा पं० तं० घोसे चैव
महाघोसे चैव ।

(दोअसुरेत्यादि) अच्युपचेवेत्येतदन्त सूत्र सुगमम् ।
नवर असुरादीनां दशानां जवनपतिनिकायानां भेर्वपेक्षया
दक्षिणोत्तरदिग्द्वयाश्रितत्वेन द्विविधत्वाद्द्विशतिरिन्द्रास्तत्र
चमरो दाक्षिणात्यो बद्धी त्वौदीच्य इत्येव सर्वत्र स्था० ॥
१ ग० ॥

पतेषां सङ्ग्रहो यथा ॥

“चमरे १ धरणे २ तह वेणुदेव ३ हरिकत ४ अग्निसीहे य ५ ।
पुष्पे ६ जलकंते वि य, ७ अभिय ८ विद्वे य ए घोसेय” ॥
१० ॥ पते दक्षिणनिकायेन्द्रा इतरे तु “ बलि १ ज्ञयाणदे
२ वेणुदादि ३ हरिस्सहे ४ अग्निमाणव ५ वसिष्ठे ६
जलपुष्पे ७ अभियवाहणे ८ पहजणे ए महाघोसे ” ॥ ज० टी. ।
३ श० १ उ० ।

व्यंतरेन्द्रा यथा ।

दो पिसायइंदा पं० तं० काळे चैव महाकाळे चैव ।
दो ज्ञयइंदा पं० तं० सूरूवे चैव पफिरूवे चैव । दो ज
विखदा पं० तं० पुष्पजदे चैव माणिजदे चैव । दो र
कखसिंदा पं० तं० जीमे चैव महाजीमे चैव । दो कि
न्नरिंदा पं० तं० किन्नरे चैव किपुरिसे चैव । दो कि
पुरिसिंदा पं० तं० सप्पुरिसे चैव महापुरिसे चैव ।
दो महोरगिंदापं० तं० अइकाये चैव महाकाये चैव ।
दो गंधर्विंदापं० तं० । गीयरई चैव गीयजसे चैव । स्था० ॥
एव व्यंतराणामष्टनिकायाना द्विगुणत्वात् पोरुशेन्द्रा । स्था०
१ ग० ॥ पतेषु च प्रतिनिकायं दक्षिणोत्तरभेदेन द्वौ द्वाविन्द्वौ
स्याताम् ।

अणपन्निकायादीनां व्यतरविशेष वाण्यन्तरनिकायाना
मिन्द्रा यथा ।

दो अणपनिंदा पं० तं० संनिहिए चैव समाणेचैव ।
दोपणपनिंदा पं० तं० धाए चैव विधाये चैव । दो इसिवा
इंदा पं० तं० इसिचैव इसिवात्रे चैव । दो ज्ञयत्राय
इंदा पं० तं० ईसरे चैव महेसरे चैव । दो कंदिंदा पं०
तं० सुवत्ये चैव विसाळे चैव दो महाकांदिंदा पं० तं०
हासे चैव हासरई चैव । दो कुंजइंदा पं० तं० सेए चैव
महासेए चैव ॥ दो पयगिंदा पं० तं० पए चैव पयगवई चैव ॥

अणपन्निकायादीनामप्यष्टानामेवव्यतरविशेषनिकायानां द्विगु
णत्वात् पोरुशेति । स्था० १ ग० ॥

ज्योतिष्कदेवानामिन्द्रा यथा ॥

जोइसियाणं देवाणं दो इंदा पं० तं० चंदे चैव
सुरे चैव ॥

ज्योतिष्काणां त्वसरयातचन्द्र सूर्यत्वे ऽपि जातिमात्राश्रय-
णद्वावेव चन्द्रसूर्यारयाविन्द्रावुक्तौ ॥ स्था० १ ग० ॥

सौधर्मादिकल्पेन्द्रा यथा ॥

सोहम्मीसाणेसु णं कप्पेसु दो इंदा पं० तं० सके चैव
ईसाणे चैव एवं सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु दो इंदा पं०
तं० सणंकुमारं चैव माहिंदे चैव । वंजळो य वंतगे दो
इंदा पं० तं० वंजे चैव वंतए चैव महासुक सहस्मारसु
णं कप्पेसु दो इंदा पं० तं० महासुके चैव सहस्सारं चैव
आणय-पाणया-रण-च्युतेसु णं कप्पेसु दो इंदा पं० तं०
पाणए चैव अच्युए चैव ॥

सौधर्मादि कल्पानान्तु दशेन्द्राः स्था० १ ग० ॥ अंतिम
देवलोके चतुष्टय इन्द्रस्य सज्ञावाटिति ज० ३ ग० ९ उ० ॥
इत्येव सर्वेऽपिचतु पाष्टिरिति 'देवेन्द्रस्तव' प्रकीर्णके च सर्वे
इन्द्रा गाथया प्रदर्शिता स्तद्यथा ॥

वत्तीसा देविंदा, जस्स गुणेहिं उवहम्मिया ढायं ।
नो तस्स वि य च्चेयं, पायच्छायं नु वेहामो ॥ ६ ॥
वत्तीसं देविंदि, जणियमिचं निसापि यं जणइ ।
अंतरजासं ताहे, को होमाको वहद्वेणं ॥ ७ ॥

कयरे ते वत्तीसं, देविंदा को व कत्थ परिवसइ ।
केवइया कस्स उई, को जवणपरिग्गहो तस्स ॥ ८ ॥
केवइया च विमाणा, जवणा नगरा च हुंति केवइया ।
पुढवीण य वाहुद्धं, उच्चत्तविमाणवन्नो वा ॥ ९ ॥
कारंति व काळेण, उक्कोसं मज्जिमजहन्नं ।

उस्सासो निसासो, ओही विसओ व को कोसिं ॥ १० ॥
विणय उवयार उवहंमि, या इहा स व समुच्चहंतीए ।
फरिपुच्छि उ पियाए, जणसु अणु तं निसामेह ॥ ११ ॥
सुअणाणसागराओ, सुविणं उ फरिपुच्छणाइ यं लफं ।
पुण वागरणावलिअं, नामा वलियाइ उदाणं ॥ १२ ॥
सुणु वागरणावलिअं, रयणं वयणं सियं च वीरोहिं ।
तारावलिच्च धवलं, हियएण पसन्नचित्तेणं ॥ १३ ॥

रयणप्पजाडं कुम निकुम, वासीसु तण तेउद्वेमागा ।
वीसं विकसियणयणा, जवणवई मे निसामेह ॥ १४ ॥
दो जवणवई इंदा, चमरे वडरोअण अमुगणं ।
दो नाग कुमारिंदा, ज्ञयाणंदे य धरणे य ॥ १५ ॥
दो सुयणु सुवणिंदा, वेणुदेवेय वेणुदालिंदा ।
दो दीवकुमारिंदा, पुत्रे य तहा वसिष्ठे य ॥ १६ ॥

दो उदधिकुमारिंदा, जलकंते जलपुष्पे य नामेणं ।
अभियगइ अभियवाहण, डिमाकुमाराण दो इंदा ॥ १७ ॥
दो वा उ कुमारिंदा, वेद्वं व पञ्जणा य नामेणं ।
दो घणिय कुमारिंदा, घोसे य तहा महाघोसे ॥ १८ ॥
दो विज्जुकुमारिंदा, हकिंत हरिम्महे य नामेणं ।
अग्निमिइ अग्निमाणव, ह्यामणवट वि दो इंदा ॥ १९ ॥
एए विकामियनयणे दस, डिमीविय मिय जना मए कहिया ।

सुण वाणमंतराणं नवणवई आणुपुञ्चिए ॥ ६७ ॥
पिसाय नूअ जक्खा य, रक्खसा किन्नरा य किंपुरिसा ।
महोरगा य गंधवा, अट्टविहा वाणमंतरा ॥ ६८ ॥
एए ट्टिउ समासेणं, कम्मिया जे वाणमंतरा देवा ।
पत्तेयं पियवुच्चं सोल्लस इंदे माहिहिए ॥ ६९ ॥
काळे य महाकाळे, सुखुव पक्खिव पुन्न न्हेय ।
अमरवई माणज्जे, जीमे य तहा महाजीमे ॥ ७० ॥
किन्नर किंपुरिसे खलु, सप्पुरिसे खलु तहा महापुरिसे ।
अईकाय महाकाए, गीयरई चेव गीयजसे ॥ ७१ ॥
सन्निहि ए सामाणे, धाए विधाये इसीय एसिवाए ।
इस्सर महिस्सेरेया हवइ सुवत्थे विसाळेय ॥ ७२ ॥
हासे हासरई वि अ सेए अ तहा नवे महासेए ।
पयए पययवई, वि य नेयवा आणुपुञ्चिए ॥ ७३ ॥
अप्पक्किया उ तारा, नक्कत्ता खलु तत्रो महहिए ।
नक्खते हिं तु गहा गहेहिं सूरा तउ चंदा ॥ ७४ ॥
कप्पवई विय वुच्चं, वारस इंदे महिहिए ॥ ७५ ॥
पढमो सोहम्मवई, ईमाणवडए सवासिओ वीओ ।
तत्तो सणकुमारो, हवइ चउत्थोज माहिंदो ॥ ७६ ॥
पंचमए वह्मिंदो, उट्टो पुण णंत उट्टेविंदो ।
मत्तम ओ महभुक्को, अट्टमउ नवे सहस्सारो ॥ ७७ ॥
नवमो अ आणतिंदो, ढसमो पुणपाणतेंदे विंदो ।
आरण इक्कारसमो, वारसमो अचुए इंदो ॥ ७८ ॥
एए वारस इंदा, कप्पवई कप्पसामिया ज्ञणिया ॥
आण्णईसरियं, वा तेण परं नत्थि देवाणं । ७९ ॥ दे० प०
इन्द्राणां भवनस्यत्यादिवक्तव्यता तत्तच्छब्दे ॥

अनीकानि तदधिपतयश्चाऽणीक शब्दे ॥

अग्रमहिष्यो ऽगमहिंसी शब्दे ॥

उत्पातपर्वता उपायपञ्चय शब्दे कल्पेन्द्रा कप्प शब्देऽपि ॥

परिपट परिच्छद-शब्दे विमानानि विमाणशब्दे ॥

लोकपाला लोकपाल शब्दे ॥

सामानिका सामाणिय शब्दे ॥

इडाणामेकाऽवतारित्वात्त्रैकावतारित्वादि-प्रश्नोत्तरमुखेन प्रति-
पादितं यथा । सम्प्रति ये इन्द्रा सति ते सर्वेऽप्येकातवा-
रिणो नवेति प्रश्न । सम्प्रतिये इन्द्रा सति तेषां मध्ये केच-
नैकावतारिणो नमयेऽन्युत्तरमिति । हीर० । इन्द्रायतने, च
इंदस्म वा जावकोटकिरियाए वा उवत्तेवण संम-
ज्जणआवरिसमाणधुवपुप्फगंधमद्वादिआइं ढव्वावस्तयाइ
करेति ॥

अत्रोपचारादिन्द्रादिशब्देन तदायतनमप्युच्यत इति-अनु०
टी० इन्द्र देवताके ज्येष्ठा नक्षत्रे, अधिष्ठातरि अधिष्ठेयस्यो
पचारात् । ज ७ व० । स्या० २ ण । अनु० । जेष्ठा षट्देवयाए । इति
ज्यो० । विष्णुम्भादिपु योगेयु पर्वविशो योगे, वाच० ॥

इणस्य शुक्लस्य च पक्षस्य पञ्चदशदिवसेषु स्वनामप्याते
सप्तमे दिवसे, कल्प० । सुर० । जी० । पुंस्ये स्वनामप्याते श्रेष्ठिदा-

रके, (तत्कथा सामाज्य शब्दे) अप्युच्यते । अन्त्यकरणान्तर्गते व्याकरण
विशेषे, आव. २ अ ॥ कुटजवृक्षे रात्रौ, च धरणि । जारत-
वर्षीय वीपनेदे, शब्द मा० । उदो ग्रंथ प्रसिद्धे, परमात्रा प्रस्ता
वे, आद्यन्तगुरुष्वेन बहुद्वयमध्येन युते चतुर्थे नेदे, इन्द्रवारु-
ण्याम् स्त्री० टाप् ॥ वाच० ॥

ऐन्द्र-त्रि० इन्द्रस्येदम् इन्द्रसम्बन्धिनि, (ऐन्द्र धाम न्हदि
स्मृत्वा) ऐन्द्र मिति । इदिपरमैश्वर्ये इति धात्वनुसारादि-
न्द्र आत्मा तस्य सम्बन्धि ऐन्द्र धामेति । नयो० ।

इंदकंत-इन्द्रकान्त- न० विमानविशेषे सम० १ ए स० ॥

इंदका (गा) इय-इन्द्रकायिक- पु० त्रीन्द्रियसंसारसमाप-
न्नजीवविशेषे, प्रज्ञा० १ पद० । जी० । (बोधवा इदगार्दिका)
उत्त० ३६ अ० । कायिका इत्यपिकुत्रचिह्नोक्तप्रसिद्धा स्त्रीन्द्रि-
या । उत्त० टी० ॥

इंदकील-इन्द्रकील-पु० गोपुरावयवविशेषे । औप० । (गोमेज्ज-
मयाइंदकीला) सपाटितकपाटद्वयाधारभूतः प्रवेशमध्यभाग
इति । राज० । गोपुरकपाटयुगसंनिवेशस्थानमिति । ज० ३
श० २ उ० । ज० । इन्द्रस्य कील इव अत्युच्चत्वात् मन्दरपर्वते
इन्द्रस्य कील इव इन्द्रध्वजे । न० । वाच० ॥

इंदकुंजर-इन्द्रकुंजर- पु० ६ त० ऐरावते, तस्याऽमृतमन्थन
काले इन्द्रेण गृहीतत्वात् तथात्वम् यथाह “ श्वेतैर्दन्तैश्चतुर्भि-
स्तु, महाकायस्तत परम् । ऐरावतो महानागोऽजवह्नभृता-
धृतः ॥ ज्ञा० आ० । इन्द्रराजशक्रराजादयोऽप्यत्र० । वाच० ॥

इंदकुंज-इन्द्रकुम्भ-पु० कुम्भानामिन्द्र. इन्द्रकुम्भो राजदन्ता
दिदर्शनादिन्द्रशब्दस्य पूर्वनिपात । महाकलगे, राज० । महिं
दकुम्भसवाणा) कुम्भाना मिन्द्र इन्द्रकुम्भो महौश्वासावि-
न्द्रकुंजश्च तस्य समाना महेन्द्रकुंजसमाना महाकलशप्रमा-
णा इति ज० १ प्र० । जी० । राज० । वीतशोकाया राजधान्या उत्तर
पूर्वे दिग्भागस्थिते उद्याने, (तीसेण वीयसोगाप रायहाणीए
उत्तर पुरच्छिमं दिसीभाए इदकुंजणाम उज्जाणे इति, ज्ञा० ए
अ. । नेमिजिनस्य प्रथम शिष्ये, च । सम० २४ स ।

इंदकुमारिया-इन्द्रकुमारिका-स्त्री स्वनाम ख्यातायां योषि
ति । आ म १ अ. ।

इंदकेउ-इन्द्रकेतु-पु० इन्द्रयष्ट्याम्, प्रश्न० ४ छा० (सोइके-
उ पासेत्ति लोकेण महिज्जत) इति आ० चू० ॥

इंदगोवगा-इन्द्रगोपक-पु० इन्द्र गोपायतीति । नि० चू० । गोपो
रक्षकोऽस्य वर्षाजवत्वात्तस्य । वाच० । प्रथमप्रवृद्धकाव
भाविनि कीटविशेषे, स हि प्रवृद्धः सश्रीपत्याएसुरको भवती-
ति । राज । आ-म-प्र० । प्रज्ञा० । ज्ञा । आचा० । जी । (इंदगोवग-
सम्पज्ञेसु ॥) इन्द्रगोपको वर्षासु कीटविशेषस्तेन च समा
प्रभा येषां ते तथा तेषु रक्तेष्वित्यर्थ । ज्ञा । अयञ्च विकत्रेन्द्रि-
यजीवविशेष इति-अनु । स च संसारसमापन्नत्रीन्द्रियजी-
वविशेष इति-प्रज्ञा० पद १ । जी. । (इंदगोवमाइया णेगहा
एवमाइओ) इन्द्रगोपादिका इन्द्रगोपको (ममोदा) इति प्रसि-
द्ध एवमादिकास्त्रीन्द्रिया अनेकधा जीवा इति उत्त ३ अ ।
चउरिंदिय इंदगोवादि । नि० चू० १ अ० ।

इंदगह-इन्द्रग्रह-पु० ग्रहविशेषे । जी० ३ प्र ।

इंदगि-इन्द्राग्नि-पु० हिं० व० इन्द्राग्निश्च देवताइन्द्र० ।
शक्रान्योर्मिदितयोर्देवतयो । वाच० । विशाप्पानक्कवाधिष्ठातरि

देवे, अनु० । “दो इंदगी” अष्टाशीतिमहाग्रहान्तर्गते सप्तत्रिंशत्तमे महाग्रहे च । स्या० २ ग्रा० विसाहा इंदुगिदेवया ए इति । ज्येः० । तदधिष्ठातृके विशाखानक्षत्रे च । अधिष्ठातृर्थाधिष्ठेयस्योपचारादिति । ज० ७ वक्र० । कल्प० ।

इंद्रचंद्रण—इन्द्रचन्द्रन—न०—इन्द्रप्रिय चंदनम् शा० त० हरिचन्द्रने, वाच० ।

इंद्रचिञ्जिनी—इन्द्रचिञ्जिटी—स्त्री०—इन्द्रस्यात्मनः प्रिया चिञ्जिटी शा० न० वृताज्ञेदे, सा च इन्द्रतुल्यवर्णकुसुमा पुष्पान्वितमञ्जरीका दीर्घवृन्ता युग्मफलाश्रिता कट्वी शीतवीर्या पित्तश्लेष्मकासत्रणदोषकृमिनाशिनी चक्षुष्या च । राजनिर्घ० वाच० ।
इंद्रजव—इन्द्रजव—न०—पु०—इन्द्रस्य कुटजवृक्षस्य यथाकृतिवीजत्वात् यव इव वीजम् । कुटजवृक्षस्य यवाकारे तिकरसे स्वनामख्याते बीजे, “ ऐन्द्रो यवस्त्रिदोषघ्न, संग्राही कटुशीतल । ज्वरतिसाररकार्श—कृमिवीसर्पकुष्ठनुत् ॥ दीपनो गुदकी वासनातास्रश्लेष्मशूलजित् । प्राव० प्र० । वाच० ।

इंद्रजसा—इन्द्रजस—स्त्री०—पाञ्चालदेशस्य कांपिल्यनगरस्य ब्रह्मनामकराज्ञो भार्यायाम्, तस्य च चतस्रो जार्याः । “ इन्द्रवसु १ इन्द्रजसा २ इन्द्रसिरी ३ चुल्लणीदेवी ४ य ” । उच १३ अ० ॥

इंद्रजात्र—इन्द्रजात्र—न०—ठासप्ततिकान्तर्गते कत्राविशेषे, कल्प । इन्द्रेण कौशल्याद्यैश्वर्येण जात्र इष्टुर्नैत्रावरण यथास्थितवस्तुदर्शनाक्रमत्वसाधनात् । इन्द्रस्य परमेश्वरस्य जात्र माथेव वा मन्त्रौषधादिना अन्यथास्थितस्य वस्तुनोऽन्यथात्वेन दर्शनसाधने (कुहक) (वाजी) १ पदार्थे, २ मायारूपे जात्रे च । इन्द्रेण इन्द्रकृतेन योगविशेषेण जात्रं कुष्ठोपायज्ञेदे च । इन्द्रजात्रं च इन्द्रविशेषयोगेन अद्भुतवस्तुदर्शकन्यापार (फ्यामेष्टरि) इति आंगवज्रापाप्रसिद्ध । मन्त्रद्रव्य विशेषेण वस्तुनोऽन्यथाकरणञ्च । वाच० ।

इंद्रजात्रि (न्) इन्द्रजात्रिन्— त्रि०—वेपरचनादिस्वपरहासोत्पादके विस्मापके, स्या० ४ ग्रा० ॥

इंद्रजात्रिय—इन्द्रजात्रिक—त्रि०—इन्द्रजात्र शिल्पतयास्त्यस्य उन् । इन्द्रजात्रकारके, । इन्द्रजात्रिकीत्यप्यत्र स्त्रियां ङीप् वाच० । भा० म० । विशेष० ।

इंद्रज्वय—इन्द्रध्वज—पु०—इन्द्रत्वसूचको वा ध्वज इन्द्रध्वज इति । अतिमहति ध्वजे, । प्रव० ४० द्वा० ॥

“ आगासगओ कुमिनी सहस्र परिमंभियाजिरामो इंद्रजत्रो पुरत्रो गच्छइ ” ॥

(आगासगओत्ति) आकाशगतोऽर्थे तुङ्गमित्यर्थ (कुमिभित्ति) दशुरताक सजाव्यते । तत्सहस्रै परिमंभिरामश्चासावभिरामश्चातिरमणीय इति विग्रहः । (इंद्रजत्रोत्ति) शेषध्वजापेक्षयाऽतिमहत्वात् इन्द्रश्चासौ ध्वजश्च इन्द्रध्वज इति । (पुरत्रोत्ति) जिनस्याग्रतो गच्छतीति दशमोऽतिशय । सम० ३४ स० ॥

इंद्रज्वया—इन्द्रध्वजा—स्त्री०—इन्द्रसम्वन्धिन्या तत्संतोषाय स्यापिताया ध्वजायाम्, वाच० । तदुत्पत्तिरावश्यकचूर्णो ज्वरनकथामधिहृत्योक्ता यथा—

ताहे सो सकं जणति तुज्जेहिं केरिमेण रुवेण तत्प्य अत्य हति ताहे सको जणति ए सका तं माणुसेणं दहं ।

ताहे सो जणति । तस्स आकितिं पेच्छामि । ताहे सको जणति जेण तुमं उचमपुरिसो तेण ते अहं दामि एग पदेसं ताहे एगं अंगुलिं सन्वाअंकारविचूसितं काऊण दाएति सों तं दट्टणं अतीव हरिसं गतो । ताहे तस्स अट्टाहियं महिमं करेति ताए अंगुलीए आकितिं काऊण पच्छा स इंद्रज्वया एवं वरिसे वरिमे इंद्रमहो पव्वत्तो । पढम उस्सवो जरहो जणति तुमं सि देविदो अहं माणुस्सिंदो मित्तामो एवं होजत्ति । आ चू २० अ. ॥

इंद्रदृष्टाण—इन्द्रस्थान—न०—भवननगरविमानरूपे चमरादिसम्यन्वयाश्रये, स्था० ६ ग्रा० ॥ तत्रेन्द्रोपपातविरहितकालो यथा—
इंद्रदृष्टाणे णं जंते ! केवर्तियं काळं विरहिते उववाते णं पप्पत्ते ? गो० ! जह्मणेणं एकं समयं उक्कोसेणं उम्मासे (इंद्रदृष्टाणेणमित्यादि) इन्द्रस्थानं प्रदन्त ! कियन्त काळमुपपातेन विरहितं प्रज्ञप्तम् ! भगवानाह गौतम ! जघन्येनैकसमयं यावत् उत्कर्षतं पणमासान् । जी० ३ प्र० ॥ ज० ॥
स्थानाङ्गेपि ।

एगमेगे णं इंद्रदृष्टाणे उक्कोसेणं उम्मासे विरहिए उववाएणं (एगेत्यादि) एकैकमिन्द्रस्थानं चमरादिसम्यन्वयाश्रयो भवननगरविमानरूपस्तदुत्कर्षेण पणमासान् यावद्विरहितमुपपाते नेन्द्रोपपातविरहिते इन्द्रस्थाने किं जवतीति जीवाभिगमे प्रतिपादितम् । तद्यथा—
तेसिं णं जंते ! जया देवाणं इंद्रे चयति से कहमिदार्णा पकरंति ? गो० ! चत्तारि पंच सामाणिया तट्टाणं उवसंपाज्जित्ताणं विहरंति नाव तत्थ अग्गे इंद्रे उववप्पे जवति ॥

पुन प्रश्नयति (तेसिण भते इत्यादि) तेषां प्रदन्त ! ज्योतिष्कदेवानां यदा इन्द्रश्च्यवते तदा ते देवा इदानीं इन्द्रविरहकाळे कथं प्रकुर्वन्ति । भगवानाह । गौतम ! यावच्चत्वारि पंच वा सामानिका देवाः समुद्वितीभूय तत्स्थानमुपसपद्य विहरन्ति तदिन्द्रस्थानं परिपालयन्तीति चेदन्त आह यावदन्यस्तत्र इन्द्र उपपन्नो जवति । जी० ३ प्र० ॥

एव याह्यज्योतिष्कदेवेन्द्रस्थानेऽपि तथाच सूर्यप्रज्ञप्तौ ।

ता तेसिणं देवाणं जाव इंद्रे चयति से कथमिदार्णां पकरंति ता चत्तारि पंच सामाणियदेवा तट्टाणं उवमं पज्जित्ताणं विहरंति जाविंदा तत्तोववप्पणा इत्थं इंद्रे उववप्पे जवति ता इंद्रदृष्टाणे केवर्तियं काळं विरहिते उववाते पप्पत्ते ता जह्मणेणं एकं समयं उक्कोसेणं उम्मासे ॥

(ता तेसिणत्ति) ता इति पूर्ववत् तेषां ज्योतिष्काणां देवानां यदा इन्द्रश्च्यवते तदा ते देवा इदानीं इन्द्रविरहकाळे कथं प्रकुर्वन्ति भगवानाह ता इत्यादि पूर्ववत् चत्वारि पंच वा सामानिका देवाः समुद्वितीभूय तच्चान्यमिन्द्रमुपसपद्य विहरन्ति तदिन्द्रस्थानं परिपालयन्तीति चेदन्त आह । यावदिन्द्र तत्रेन्द्रोपपन्नो जवति (ता इंद्रदृष्टाणेणत्ति) ता इति पूर्ववत् इन्द्रस्थानं कियन्काळमुपपातेन विरहितं प्रज्ञप्तं ? भगवानाह (ता इत्यादि) जघन्येन एकसमयं यावत् उत्कर्षेण पणमासान् ॥ सूर्य० १ ए पा ॥ इन्द्राणां प्रत्येकं स्थानानि तत्तद्व्यन्धाननिरूप

णावसरे (राण) शब्दे । इन्द्रयष्टिस्थापनाय कृते स्थाने च ॥

जेणेव इन्द्रदृष्टाणे तेणेव उवागए ।

(इन्द्रदृष्टाणेति) यत्रेन्द्रयष्टिरुर्ध्वी क्रियत इति । अन्त० ।

इंद्राणवत्त-इन्द्रनक्षत्र-न०-इन्द्रस्वामिकं नक्षत्रम् । ज्येष्ठान-
कत्रे, तस्य तत्स्वामिकत्वात्तथात्वम् । इन्द्रनामक नक्षत्रम् ।
फाल्गुनीनक्षत्रे च । वाच० ।

इंद्राणाग-इन्द्रनाग- पु०-वसंतपुरस्थे स्वनामख्याते श्रेष्ठि-
कुमारे, तेन च वादतपसा सामायिक बन्धमिति (सामाज्य)
शब्दे । आ० म० छि० ॥

इंद्रनील-इन्द्रनील-पु०-इन्द्र इव नीलः ज्यामः । वाच० । खर
वादरपृथिवीकायात्मके नीलरत्नविशेषरूपे मणिविशेषे, उक्त०
सूत्र० १ श्रु० ३ अ० । राज० । जी० । प्रज्ञा० । कल्प० ।
श्रौप० । (नीलम्) इति ख्याते मरकतमणौ, तल्लक्षणमुक्तं
रत्नपरीक्षायाम् । “ क्लीरमध्ये क्षिपेत्नीलं क्लीरञ्चनीलतां
ब्रजेत् । इन्द्रनील इति ख्यातं सर्वरत्नोत्तमोत्तमम् ” वाच० ।

इंद्रतोया-इन्द्रतोया-स्त्री० इन्द्रमैश्वर्यान्वित तोयमस्या, इन्द्रेण
पूरित तोयमस्या वा । गन्धमादनसमीपस्थे नदीजिदे ॥ इन्द्र-
तोयां समासाद्य गन्धमादनसन्निधौ । भा. प० १४ वाच. ॥

इंद्रदत्त-इन्द्रदत्त-पु० स्वनामख्यातेऽभिनंदनजिनस्य प्रथमजि-
ह्वादातरि, सम० १४स० आ. म. । वासुपूज्यजिनस्य पूर्वजव-
के एतन्नामधेये च । सम. १४स. ॥ इन्द्रपुरनगरस्थे स्वनामख्याते
नृपे, तत्कथा मानुष्यदुर्बलत्वे । तितिज्ञायाम् शीघ्रे च सम्भवति
आ. म. । आ. क. । आ. चू० । उक्त. । पं० व० । आव ।
व्य । विपा. । नि० चू । इन्द्रपुरं नगरं इन्द्रदत्तो राया ।
इति । आ. चू १ अ० । इन्द्रपुरे इन्द्रदत्ते य । व्य. १ ख० ६ उ० ।
इंद्रपुरइंद्रदत्ते, वावीसमुद्रा सुरिंददत्ते अ ।

महुराए जिअसत्तु सयंनरो निवुई एव ॥ ए० ॥

अस्य व्याख्या ॥ कथानकादवसेया । तच्चेदं । इंद्रपुर नगर
इन्द्रदत्तो राया तस्स इच्छाण देवी से वावीसं पुत्ता अन्ने जणंति
एगाए देवीए ते सन्ने रत्तो पाणसमा अन्ना एका धृया अम-
च्चस्स सा जं परिणय तेण दिट्ठा सा अन्नया कयाइ न्हाया स
माणी अत्यइ ताहे रायाए दिट्ठा का एसा तेहिं जणिय तुज्जं
देवी ताहे सो ताए समं एकं रत्तिपुत्तो वेवा ज च रायाए
उच्चविय सत्तकारो तेण तं पत्तए विहियं सो य सार
वेइ नवन्हं मासाणं दारजो जावो तस्स दारचेमाणि तद्विचस
जायाणि तं अगियओ पव्वयओ बहुद्विया सागरग ताणि सह
जायाणि तेण कजायरियस्स उवणीओ तेण वेहाइयाओ वाव-
त्तमिकजाओ गहियाउ जाहे नाओ गाहेइ आयरियो ताहे ताणि
कट्टति किं त्रिय पुत्रपरिच्छपण ताणि रोमंति सो वि ताणि
न गणैइ गहियाओ कजाओते अन्ने गाहिज्जति वावीसं पि कु
मारा जस्स ते अप्पिज्जति आयरियस्स तं पिट्टति मत्यपहिं
य दणाति अइ उवज्जाओ ते पिट्टेइ अपढते ताहे सहंति मा-
धमिस्सिगाण ताहे ताओ जणति । किं सुवभाणि पुत्तजम्मा
पि ताहे न सिन्धियाइ उय महुराय जितसत्तुराया तस्स सुया
निवुइनाम कजगा सा अन्नकियपन्नाउवणीया राया जणइ
जो ते रोयइ सो ते जत्ता ताहे ताए नाय जो सुगे वीरो वक्कंनो
ना पुण रज्ज वेज्जा ताहे सा त वज्जवाहण गहाय गया इंद्रपुर
नगर गयसपुत्ता घट्ठे अहवा दूओ पयट्टिउ ताहे आवाहिया
सन्ने रायाणो ताहे तेण रायाणएण सुय जहासाए हट्टुत्ता

उसियपन्नाग नगर कय रंगो कओ तत्य चक्क तत्य एगं-
मि अक्खे अट्ट वक्काणि तेसिं पुरउ धृया उविया सा
पुण पुच्छिमि विधेयव्वा राया सन्नद्धो निग्गतो सहपुत्तोहिं ता
हे सा कजा सव्वावंकारज्जासियाए मंभिया से अत्यइ
सो रंगो रायाणय ते पत्तेयदरुज्जभोयणा जारिसो दोवती ए
ए तत्य रत्तो जेट्टुपुत्तो सिरिमाहीनामकुमारो भणियो एस
दारिया रज्जं च ज्जोत्तव्वं सो वि तुट्टो अहं नूण अन्नेहिं तो
रातिहिं अन्नेहिंओ ताहे सो भणति विदेहिंति ताहे सो
अकयकरणो तस्स समूहस्स मज्जे तं भणु घेत्तु च्चैव न वातेइ
किहविणेण गहियं तेण जतो वव्वइत्तो वच्चरत्ति करं
मुंन तं जग्ग एव कासइणा अरयवो वीणं कासइ दो तिअि
अन्नेसिं वाहिरेण च्चैवणिति तेण वि अमच्चेण सो पत्तगो णसा
विओ तद्विचसमाणिओ तत्य अत्यइ ताहे राया ओहयमणसंक-
णो करयइपत्तयमुहो अहो अयं दोयमज्जे पुत्तोहिं धरिसिओ-
त्ति अत्यइ ताहे सो अमच्चो पुच्छइ किं तुज्ज देवाणुणिया ओ
हया जाव ज्जायइ ताहे सो जणइ एएहिं अण्णहाणो कओ ताहे
भणइ अत्यि पुत्तो अन्नो वि तुच्चं कहिं सुरिंददत्तो नाम कुमारो
तं सो वि ताव विज्जासेउ ताहे तं राया पुच्छइ कह मम एरिसो-
पुत्तो ताहे ताणि सिट्ठाणि रहस्साणि ताहे राया तुट्टो जणइ
सेयं तवपुत्ता एते अट्टवक्को ज्जेत्तूण रज्जसोक्खं निवुत्तिदारियं
पावित्तए ताहे सो कुमारो गण आहीढ गइक्कण गहइ धनु
इक्खाजिमह सर संधेइ ताणि तस्स रूवाणि ते य कुमारो सव्व
ओरोरुवैति अन्ने यदोन्नि पुरिसा असिंव्वग्गहत्थो ताहे सो पणा
मं रत्तो उवज्जायस्स य करेइ सो वि से उवज्जाओ जय दाएइ
एए दोन्नि पुरिसा जइ फिरसि सीसं ते फिरइ तेसिं दोन्नवि
पुरिसाण तेण चत्तारि ते य वावीस अगणेतो ताणं अट्टुन्ह रह-
चक्काणं त्रिदाणि जाणिकण एगमि त्रिदे नाकण अफिरयाए
दिट्ठिए तंमि वक्खत्तेण अन्नमियमण आकणमाणेण साथीती-
या अच्छिमि विद्धा तत्य उक्कट्टसीहनादसाधुकारो दिन्नो एसा द-
वतितिक्खा एस च्चैव विज्जासाजावे वि उपसहारे । जहा कुमारो
तहा साहु, जहा ते चत्तारि तहा चत्तारि कसाया, जहा ते वा
वीस कुमारा तहा वावीसं परीसहा, जहा ते रुवे मणुसा तहा
रागदोसा, जहा पुत्तविगा विधेयव्वा तहा आराहणा, जहा निवु
त्तिदारिया तहा सिद्धितितिक्खत्ति गयं ॥ आव० ४ अ० ।

“ आसीदिन्द्रपुर नाम, नगर गुरुक गुणैः ।

तन्नाभवच्छिन्नामिन्द्र, इन्द्रदत्तो महीपतिः ॥ १ ॥

प्रीतिपात्रं कवत्राणां, तस्य द्वाविंशतिः सुता ॥

वभूवुर्भूमिपालस्य, प्राणेश्योऽप्यतिवह्वजा ॥ २ ॥

अन्या प्रार्यां प्रवत्तस्य, चूपस्यामात्यपुत्रिका ॥

सा च तेन परं दृष्टा, पाणिग्राहं प्रकुर्वता ॥ ३ ॥

अयान्यदा कदाचित्सा, ऋतौ स्नाता विदोकिता ॥

राज्ञा पृथञ्च पार्श्वस्था, यथैषा कस्य का च भो ॥ ४ ॥

ते ऊर्ध्वं देवी ते, ततो राजा तथा सह ॥

रात्रिमेकामुवासाय, तस्या गर्भोऽन्नवत्तदा ॥ ५ ॥

सा च पूर्वममात्येन, जणिताऽऽसीद्यदा तव ॥

गर्भो भूतो प्रवेद्रे, तदा त्वं मे निवेदये ॥ ६ ॥

ततः सा गर्भसंभृतिं, राजसवासासरं ॥

मुहूर्तं राजजटप च पितुः, सर्वं न्यवेदयत् ॥ ७ ॥

सत्यकाराय तन्सर्वं, व्यद्विखत्सोऽपि पत्रके ॥

सम्यक् तां पादयामास, कात्रे चाजनि दारक ॥ ८ ॥

तद्दिने दासरुपाणि, ययञ्चत्वारि तद्गृहे ॥

अशिक. पर्वतश्राय, बहुलीसागरस्तथा ॥ ए ॥
सुरेन्द्रदत्त इत्येषा, राजसूतो कृताभिधा ॥
कदासुरैरसां पार्श्वे, कदा कावे गृहीतवान् ॥ १० ॥
गृह्यतश्च कदास्तस्य, चन्द्रिरे द्वाद्दुपद्मवान् ॥
न चासौ ज्ञाविभक्तवान्पुस्तत्तु व्यजीगणत् ॥ ११ ॥
ते च द्वाविंशतिः पुत्रा ग्राह्यमाणा कदाः किञ्च ॥
निघ्नन्तिस्म कदाचार्यं, गाढीस्तस्य तथा द्दु ॥ १२ ॥
सूरिणा तामितास्ते तु, स्वमातृज्यो न्यवेदयन् ॥
त च ता. कुपिता. शपै-श्रकुरुद्वेगभाजनम् ॥ १३ ॥
एवं ते यथुरज्ञाना, सूरिणा समुपेक्षिता. ॥
इतश्च मथुरानाय, आसीत्पर्वतको नृप. ॥ १४ ॥
तत्सुता निर्वृतिर्नाम, यौवनोद्भेद सुन्दरा ॥
वरार्थं तेन सावाचि, भर्तारं वृणु वाञ्छितम् ॥ १५ ॥
सा पुनस्तमनुज्ञाप्या चन्द्रदिन्द्रपुर प्रति ॥
राजपुत्रा यतस्तत्र ज्ञ्यांसः सन्तिसद्गुणा ॥ १६ ॥
ततः सन्त्रपुर प्राप-दाप्रदोक्तसमन्विता ॥
तुष्टेन चेन्द्रदत्तेन राज्ञाऽकारि पुरे मह. ॥ १७ ॥
निर्वृत्त्या भणित राज्ञो, राधावेध करिष्यति ॥
य कुमारः स मे जर्ता जविष्यत्यपरो न तु ॥ १८ ॥
तदाकर्ण्य नृपो रंग कारयमास तत्र च ॥
एकत्राक्तेऽष्ट चक्राणि तत्पुर. पुत्रिका तथा ॥ १९ ॥
सा च चक्रुपि वाणेन, ज्ञेसञ्चयाधो विवर्तिना ॥
ततः सैन्ययुता राजा, रगे तस्यौ सपुत्रक ॥ २० ॥
निर्वृत्तिश्चेकदेशेऽस्य, स्थितात्तद्भूतविग्रहा ॥
यथास्व च निविष्टेषु, सामतनागरादिषु ॥ २१ ॥
आदिष्टो ज्येष्ठपुत्रोऽथ, राज्ञा श्रीमात्रिनामक ।
भिक्षा राधां गृहाणेमां, कन्यां राज्यं च पुत्रक ॥ २२ ॥
ततः सोऽशिक्षितत्वेन, साध्वसोक्तपि विग्रह ।
शशाक नैव तां ज्ञेत्तु-मेव ते शेषका अपि ॥ २३ ॥
ततो राजा स्वपुत्राणां, मूर्खतां वीक्ष्य तत्कृपात् ।
शुशोच हस्तविन्यस्तगतां ज्ञ्यस्तदृष्टिक ॥ २४ ॥
ततोऽमात्यस्तमापृच्छत्, देवः किं दैन्यवान्भवान् ।
सोऽत्रोचत्तु सुतैरैतैर्ह भो धर्षितो जने ॥ २५ ॥
ततोऽमात्योऽचदद्भूप यथान्योपि च ते हुत ।
विद्यते सोऽपि देवेन राधावेधे नियुज्यतां ॥ २६ ॥
राजाऽत्रोचत्कुतो मेऽन्य, सुतोऽमात्योऽयुवाच नम् ।
महीहित्रस्ततः पत्र दर्शयामास तस्य तत् ॥ २७ ॥
सजातप्रत्ययो राजा सतुष्टस्त वज्राण च ।
श्रानयाऽमात्य तत्पुत्र, तस्य त सोऽप्यदर्शयत् ॥ २८ ॥
आदिङ्गन मूर्ध्नि चाघ्राय, त वभापे सुनोत्तमम् ।
कन्यां गृहाण राज्यञ्च जित्वा राधां त्वमद्भुता ॥ २९ ॥
यदादिशति तातस्तत्करोमीत्यभिधाय स ।
धनुर्वेदोपदेशेन राधां ज्ञेत्तुमुपस्थित ॥ ३० ॥
तान्यस्य चेद्रूपाणि ते च द्वाविंशति सुता ।
उद्धृतासीनरौ द्वौ च नाना चक्रुपद्मवान् ॥ ३१ ॥
कदाचार्योऽयऽवोचत् न चेद्राधा विभेत्स्यति ॥
तदेतौ च शिरो वत्स वेत्स्येते दारुणौ नरौ ॥ ३२ ॥
ततोसाववगाण्यैतान् लब्धवक्रोऽप्रमादवान् ।
चक्राणामतर ज्ञात्वा राधा द्वागिति विद्ववान् ॥ ३३ ॥
तनश्चास्फाडित त्र्यं साधुकार कृतो जने ।
राजादिस्तोपितो बोधः उद्धाकन्या च तेन सा ॥ ३४ ॥ पंचा०

श्रावस्तीवास्तव्ये कपिद्वपितु काव्यपस्य मित्रे, कपिद्वस्यो-
पाध्याये स्वनामख्याते ब्राह्मणे, उक्त० ७ अ० १ तथा च कपिद्वकथा
याम् "सावत्यीप णयरीप पित्रमित्तो इन्द्रत्तो नाम माहणो
इति" उक्त० । तत्कथा कपिद्वशब्दे । मथुरानगरस्य स्वनाम-
ख्याते पुरोहिते च । तत्कथा यथा-मथुरायां इन्द्रदत्त. पुरोहि-
तोऽस्ति स जिनशासनप्रत्यनीक. स्वगवाकस्य. सन् अशोनि-
र्गच्छतो जैनयतेर्मस्तक्रोपरि निजचरण वितत करोति । एवं
निरन्तर कुवार्णं त दृष्ट्वा साधुर्न कापि कुप्यति परमेक श्रावक.
कपितः तत्पादच्छेदप्रतिज्ञामकरोत् अन्यानि तच्छिखाणि अत्र-
जमानेन, तेन श्रावकेण तत्स्वरूपं गुरो. पुरः कथितम् । गुर-
णोक्तं सद्यते सत्कारपुरस्कारपरीपद् साधुनेति । तेन स्वप्र-
तिज्ञा कथिता । गुरुभिरुक्तम् । अस्य गृहे किं जायमानमस्ति
तेनोक्तं नवीनप्रासादे राजा निमग्न्यमाणोऽस्ति पुरोहितेन ।
गुरुभिरुक्तं तर्हि त्वं तत्प्रासादे प्रविशन्त राजानं करे धृत्वा
प्रासादोऽयं पतिष्यतीति कथय । अहं च प्रासादं विद्यया पा-
तयिष्यामि । ततस्तेन तथाकृते प्रासादं पतितो राज्ञोर्कं
किमिदं ज्ञात । श्रेष्ठिनोक्तं महाराज ! अनेन तव मारणाय कपट
मणिरुतमञ्जुत् ततो रुष्टेन राज्ञा स पुरोहितस्तस्य श्रेष्ठिनोऽपि
स च श्रेष्ठी इन्द्रकीर्त्तिके तस्य पादं क्तिपन्वा प्रतिज्ञाप्रणयार्थं च
पिष्टमयं पादं कृत्वा चित्रवान् उक्तवांश्च सर्वं तत्स्वरूपं पुरोहि-
तेनोक्तमत पर नैवेदय करिष्यामीति । जानुकपेन श्रावकेण
स मुक्त । उक्त० २ अ० ॥

इत्यभिददत्तो पुरोहित्रो गवक्खद्विष्टो मिच्छदिद्वी अहोवच्च
तस्स साहुस्स मत्थए उवरि पायं कुणतो संठेण गुरुमत्तिए
पायहीणो कत्तो" ती० ॥

इंदुदारु-इन्द्रदारु-पु० इन्द्रस्य तद्वधजस्य साधन दारु देव-
दारु वृक्षे इन्द्रुमादयोप्यत्र । वाच० ॥

इंदुदिम्बा-इन्द्रदिम्ब-पु० कौटिकगच्छस्ये सुस्थितसुप्रतिबुद्धा
परनामधेययो कौटिककाकन्दकयो शिष्ये स्वनामरयाते
आचार्ये, "सुद्वियसुप्पनिबुद्धाण कौनियकाकदगाणं वग्धा-
वच्च समुत्ताण अन्तेवासी धरे अज्जइदिग्गे कौसियगुत्ते ॥
इति"—कल्प० । "तदनु च सुद्विस्तिशिष्यौ, कौटिककाकद
कावजायेताम । सुस्थितसुप्रतिबुद्धौ, कौटिकगच्छस्तत सम
भूत् ॥ तत्रेन्द्रदिम्बसूरि-जगवान् श्रीदिम्बसइसूरीन्द्र ॥
इति गच्छा० ॥

अयं च खरतरगच्छपट्टावच्छ्यनुमारेण वीरजिनात्रयोदश ॥
तपोगच्छपट्टावत्रीप्रमाणतो दशम ।

इंदुपर्वत-इन्द्रपर्वत-पु० इन्द्रनामकपर्वत । महेन्द्रपर्वते,
इन्द्रवर्णं पर्वत । नीलवर्णं गिरिभेदे, वाच० ॥

इंदुपामिवया-इन्द्रप्रतिपत्-स्त्री० अश्वयुक्तपुणिमायां अन-
न्तरभावित्याम्महाप्रतिपदि तस्यां चाम्वाध्याय इति— ।
स्था० ४ वा० ।

इंदुपुर-इन्द्रपुर-न० इन्द्रदत्तनृपस्य भारनवर्यस्य स्वनामख्याते
नगरे, श्राव० ४ अ० ए टा० ॥ ४० चू० । आ म ।
स्था० । इहेव जवृदीवे प्रारहेयास्ते इष्टपुणामणयरे, ॥ इति
विपा० १० अ० १० ॥ "पुरमिन्द्रपुरं नाम साङ्गादिन्द्रपुरं किय ॥
आ० क० ॥ माणीपुरस्य स्वनामख्याते नगरे च ॥ " माणी
पुर णयर एागदत्ते गाहावर्षे इष्टपुरे अगारे पम्पिज्ञानिप
जाव लिखे इति ' विपा० ७ अ० ॥

इन्द्रपुरग

इन्द्रपुरग-इन्द्रपुरक-न० (वेसवारिय) गणस्य चतुर्षु कुत्रेषु
चतुर्थे कुत्रे, । तद् होइ इन्द्रपुरगं च । कल्प०-
इन्द्रपुरोहित-इन्द्रपुरोहित- पु०-६ त० । सुराचार्य्यवृह-
स्पतौ-वाच० ।

इन्द्रभूइ-इन्द्रभूति-पु०-स्वनामव्यग्रे महावीरस्य प्रथमगण
धरे प्रथमगणनायके प्रथमशिष्ये, प्रव० ८ द्वा० । सम० ।
सूत्र० । “समणस्स जगवओ महावीरस्स जेहे अतेवासी इन्द्र-
भूइ अणगारे गोयमसगोत्तेणं इति । कल्प० । अन्त० ।
त्रिपा० । “जिणवीरस्सेकारस्स पदमो से इन्द्रभूइयत्ति णामेण
इन्द्रभूइत्ति गोयमो वंदिकेण विविहेण” । च०प्र० १पा०॥

तत्कथाच-“ इन्द्रभूइणामो पंचखंभियसयपरिवारो सच्च
पदाणो मग्हा विसप सो य जन्नदीक्खितो मक्खितो य
मज्झिमा य अच्चति इय च्छजाणो देवुज्जावं पासिच्चा हरि
सियमणे चिनेइणं भासति तेसि पुरओ अहो मया मंतोहिं
सुरा आइया जे जन्ने समुवड्ढिता एवं वोत्तूणं खंभिगेहिसह
निग्गतो उज्जाणे अ पासमाणो उत्तरपुरच्छिमे दिसि जाप
देवसन्निवायं पासति ज्ञासति किमेतंति । अर्धोह से कहितं
जहा एस सिख्यरायपत्तो महावीरवक्काणो तवं काउं
केवडीं जाओ किय सवण्णु सच्चजावटरिसी तं वयणं सो ओ
ज्ञासति अमरसिओ को अन्नो ममारहितो अन्नहितो जस्स
देवा एति ताहे वच्चामो जसं पराजिणमि किं सो जाणति
एति ण पणिहाणेण पहावितो पंचखंभियसतपरिवारो वेदप
टाणय अत्यो जगवता से कहितो ण्य समंतो संवुद्धो य
जणइ पंचखंभियसते एस सच्चसु अहं पच्चयामि तुब्भे जाहि
च्छित्तं करेहि ते जणंति जीटि तुब्भे परिसगा होंता पच्चयह
तो अह का अन्ना गमिस्सि एवं सो पचसयपरिवारो पच्चत्ति
तो । आ० सू० १ अ० ॥

तेहि देवा स्वं यज्जावट परिहृण्य समवसरणञ्चवि निपाति
तवन्तं तांश्च तथा दृष्ट्वा लोकोऽपि तत्रैव जगाम जगवन्तं त्रिद
शशोकेन पुन्यमानं दृष्ट्वा अतीव हर्षं चक्रे प्रवाटश्च सञ्जातः ।
सर्वज्ञो ऽत्र समवसृतस्तं देवाः पूजयन्तीति । अत्रान्तरे खल्व्वाक
र्षिणसर्वज्ञप्रवाटो ऽमर्यान्वान्द्र भूतिर्जगवन्तं प्रतिप्रास्थितः

“सोऽण कौरमाणं महिमं देवेहिं जिणवरिंदस्स ॥

अह अह माणीय, अमरिसिओ इन्द्रभूइत्ति” ॥ १ ॥

श्रुत्वा जनपरंपरात् आकार्यं पात्रान्तरतो दृष्ट्वा वा महिमां
पूजां देवैः क्रियमाणां जिनवरिन्दस्य जगवतो वर्धमानस्वामिनः
अवास्मिन् प्रस्तावे एति आगच्छति जगवन्समीपं अहमेव
विद्वानिति मानोऽस्येति अहं मानी अमर्यो मन्सरविशेष स
मजातोऽस्य सोऽमर्षितं मायि सति कोऽन्यं सर्वज्ञ इत्यपनया,
म्यद्य सर्वज्ञवादमित्यादिसकल्पकच्युषितान्तरात्मा कोऽसा-
वित्याह । इन्द्रभूतिरिति नाम्ना प्रयित स च मगवन्समीपं प्राप्य
जगवन्तञ्च चतुस्त्रिंशदतिशयसमन्वितं देवासुरनरेश्वरपरि-
वृतं दृष्ट्वा माशङ्कत्तदग्रतस्तस्यौ ॥

एतदेव साविस्तरं जाप्यकार आह ।

मोत्तूणं ममं दोगा, किं वच्चइ तस्स पायमुत्तंमि ।

अन्नो वि जाणइ मए, त्रियंमि कत्तो चियं एयं ॥

मां मरुद्धनाम्नपारगं मुक्त्वा किमेयं दोगस्तस्य पाटमूत्र
वजनि नचार्मा मटपेकया किमपि जानाति तथाहि मायि प्रति-
वादिदि स्थिते अन्योऽपि किमपि जानातीति कौतस्यमेतत् ।
नैवैतत् सम्भवतीति भाव ॥

पुनरप्याह ॥

ववेज्ज च मुक्खजणो, देवा उ कहमणेण विम्हयं नीया ।
वंदंति संयुणंति य, जेण सच्चसुवुद्धीए ॥

वृजेद्वा तयाटमूत्रं मूर्खजनो मूर्खतया युक्तायुक्तविवेक
विकलत्वात् देवास्तु कथमनेन विस्मयं नीता येन विस्मय
नयनेन सर्वज्ञवृद्ध्या तं वन्दन्ते संस्तुवन्ति च ।

अहवा जारिसतोच्चिय, सो नाणी तारिसा सुरा ते वि ।
आणुसारिसो संजोगो, गामनणाणं च मुक्खाणं ॥

अथवा यादृश एव स ज्ञानी तेषुपि सुरास्तादृशा एव मूर्खा
इत्यर्थः । ततोऽनुसदृशोऽनुरूप संयोगस्तस्य ज्ञानिनः एतयां
च देवानाम् । कथोरिवेत्याह- ग्रामनटयोरिव मूर्खयोर्यथा
ग्रामे मूर्खो नटोऽपि तथाविधविद्याविकलत्वात् मूर्ख इति पर-
स्परं तयोः संयोगोऽनुरूपमेवमपोऽपीति ॥

काउं हयप्पयाचं, पुरतो देवाण दाणवाणं च ।

नासे हं नीमेसं, खणेण सच्चन्तुवायं से ॥

देवानां च दानवानां च पुरतोऽप्ये तथाविधप्रश्नजातैर्हृतप्र-
ताप कृत्वा कृणमात्रेण (से) तस्य सर्वज्ञवाद निःशेषमह
नाशयामि ॥

इय वोत्तूणं पत्तो, दृष्टूणतिसोक्कपरिवुं वीरं ।

चोत्तिसातिसएहिं, स संकितो वडितो पुरतो ॥

इति पुर्वोक्तमुक्त्वा प्राप्ता भगवत्समीपं दृष्ट्वा च जगवन्तं वीरं
त्रैलोक्यपरिवृतं चतुस्त्रिंशदतिशयनिधिं स शङ्कितः पुरतोऽ
वस्थितः ॥

अत्रान्तरे ।

आज्जटो य जिणेणं, जाइजरा मरणविप्पमुक्केणं ।

नामेण य गुत्तेण य, मच्चन्नू मच्चदरिसीणं ॥

आज्ञापितः सज्ञापितो जिनेन जगवता महावीरेण जातिः प्र-
सूतिर्जरावयोहानिद्वक्त्राणा मरणञ्च दशविधप्राणविप्रयोग
रूपमेभिर्विप्रमुक्तस्तेन कथमाज्ञापित इत्याह नाम्ना हेन्द्रभूते!
इत्येवंरूपेण तथा गोत्रेण च यथा हेगौनमगोत्र ! किं विशिष्टे-
न जिनेनेत्याह । सर्वज्ञेन सर्वदर्शिना, आह- यो जरामरणवि-
प्रमुक्त स सर्वज्ञ एवेति गतार्थमिदं विशेषणमितिक्षेत्र नयवा-
टपरिकल्पितजात्यादिविप्रमुक्तनिरासार्थत्वात् । तथाहि-कै-
श्चित् शुणविप्रमुक्तमोक्त्वादिभिरचेतना मुक्त इष्यते ततस्त-
न्निरासार्थमूचे । सर्वज्ञेन सर्वदर्शनेति इत्यं नामगोत्रार्थां
सज्ञापितस्य तस्य चिन्ताऽनवत् तथा आह-

हे इन्द्रभूइ गोयम ! सागयमुत्ते जिणेण चित्तेइ ।

सो मं पि मे त्रियाणइ अहवा को मं न याणाई ॥

हेइन्द्रभूते ! गोतम ! स्वागतमिति जिनेनोक्ते स चिन्तयति
अहो नामापि मे विजानाति अथवा सर्वत्र प्रसिद्धोऽहं को
मां न जानाति ।

जइ वा हिययगयं मे, संसय मन्नेज्ज अहव च्छिंठेज्जा ।

ततो होज्ज विम्हतो मे, इय च्चित्तो पुणांजाणिओ ॥

यदि मे हृद्गतं संशय मन्येत जानीयात् अथवा त्रिन्ध्यादप
नयत् ततो मे विस्मयो भवेत् मविष्यति इति चिन्तयन् पुन
रपि जगवता भाषितः । किं भणित इत्याह-

किंमन्ने अत्यि जीवो, जयाहु नत्थिचि संसओ तुज्जा ।
वेयपयाण य अत्थं, न याणसी तेसिमो अत्थो ॥

हेगौतम ! किं मन्यसे अस्ति जीव उत नास्तीति नन्व यमनुचित एव संशयो यतो ऽय सशयस्तव विरुद्धवेदपद श्रुतिनिवधन इति । तान्यमूनि वेदपदानि “ विज्ञानघन ए वैतेन्यो जूतेन्यः समुत्थाय पुनस्तान्येवानुविनश्यति न प्रेत्यसज्ञास्तीत्यादि ” तथा स वै अयमात्मा ज्ञानमय इत्या दीनि च एतेषा च वेदपदानामयमर्थो भवतश्चेतसि विपरिवर्त्तते । विज्ञानमेव घनानन्दादिरूपत्वात् विज्ञानघनः स एव एतेन्योऽध्यक्तः परिच्छिद्यमानस्वरूपेन्यः पृथिव्यादि वृक्षेण्यो जूतेन्यः समुत्थाय उत्पद्य पुनस्तान्येवानुविनश्यति तान्येव जूतानि अनुसृत्य विनश्यति तत्रैवाव्यक्तरूपतया संदीनो भवतीति प्रावः न प्रेत्यसज्ञास्ति मृत्वा पुनर्जन्म प्रेत्येत्युच्यते तत्सज्ञास्ति न परलोकसज्ञाऽस्तीति भावः । ततः कुतो जीवः युक्त्योपपन्नश्चायमर्थ इति ते मतिः यतो नासौ प्रत्यक्षेण परिगृह्यते अतीन्द्रियत्वात् नाप्यनुमानेन यतस्तद्विद्वद्विद्विस्मन्धपूर्वकञ्च । न चात्र विद्विना सह सम्यन्धः प्रत्यक्षगम्यो विद्विनोऽ तीन्द्रियत्वात् । नाप्यनुमानगम्यो ऽनवस्थाप्रसक्तेस्तदपि हि विद्वद्विद्विस्मन्धग्रहणपूर्वकं तत्रापि चैयमेव वार्ता, इत्यनवस्थानुषङ्ग । नाप्यागमगम्यः परस्परविरुद्धार्थतया त्यागमाना प्रमाणत्वाभावात् । तथाहि केचिदेवमाहुः ‘एतावानेव लोकोऽय, यावदिन्द्रियगोचरः। भद्रे वृकपद पश्य यद्दन्त्य बहुश्रताः’ इत्यादि । अपरे प्राहुर्नरूप मीक्ष्वः पुत्रवा इत्यादि पुत्रवे रूप निषेधयन्ति अन्तर्भूत आत्मेत्यर्थः अन्ये पुनरेवम् “ अकर्ता निर्गुणो ज्ञोक्ता ” इत्यादि । अपरे एवम् “ स वै अयमात्मा ज्ञानमय इत्यादि, नचैते सर्व एव प्रमाणम् परस्परविरोधात् व्यर्थान्निधायकपरस्परविरुद्धवाक्यपुरुषव्रातवत् आत्मान विज्ञ किमस्ति नास्तीत्यय तवाग्निप्राय । तत्र वेदपदानां चार्थं न जानासि च शब्दात् युक्ति द्वय च । तथाहि वेदपदानामयमर्थः विज्ञानघन एवेति ज्ञानोपयोगदर्शनोपयोगरूप विज्ञान ततोऽन्यत्वात् आत्मा विज्ञानघनः प्रतिप्रदेशमनन्तविज्ञानपर्यायः सपातात्मकत्वात् वा विज्ञानघन एव शब्दोऽवधारण विज्ञानघनादनन्यघनत्वात् विज्ञानघन एव एतेन्यो जूतेन्यः क्तिव्युत्कादिन्यः समुत्थाय कथंचिदुत्पद्येति घटविज्ञानपरिणतो हि आत्मा घटाद्भवति तद्विज्ञानक्योपशमनस्य तत्राक्षेपत्वात् अन्यथानिरावृत्त्यनतया तस्य मिथ्यात्वप्रसक्तेरेव सर्वत्र जावनीयम् । तत उक्त तेन्यः समुत्थाय कथंचिदुत्पद्येति पुनस्तानेव जूतानि अनु विनश्यति ते विवक्षितेषु जूतेषु व्यवहितेषु वा आत्मापि तद्विज्ञानघनात्मना उपरमते अन्यविज्ञानात्मना उत्पद्यते यदि वा सामान्यचैतन्यरूपतयाऽवतिष्ठत इति न प्रेत्यसज्ञास्ति न प्राकृतिकघटादिविज्ञानसज्ञाऽवतिष्ठते । साप्रतविज्ञानोपयोगानिष्ठितत्वात् अथवा एव व्यख्या विज्ञानघन एवैतेन्यो जूतेन्यः समुत्थाय पुनस्तान्येवानुविनश्यतीत्येतन्न यतः प्रेत्यसज्ञास्ति परलोकसज्ञास्ति । यदप्युक्त नासौ प्रत्यक्षेण परिगृह्यते इति तदप्यसमीचीनमात्मन प्रत्यक्षसिद्धात्तद्गुणस्य ज्ञानस्य स्वसंवेदन प्रमाणसिद्धत्वात्तथाहि स्वसविदिता एवावग्रहेहापायादय उदयन्ते क्षीयन्ते वा ततस्तद्गुणस्य स्वसविदितत्वात् सिद्धमात्मन प्रत्यक्षत्वम् । अथ ब्रवीष्व जूतगुणाश्चेतन्य तथा वेदेष्युक्तम् “ एतेन्यो जूतेन्यस्समुत्थायेत्यादि ” तत कथ ज्ञानस्य स्वमविदितत्वे ते आत्मन प्रत्यक्षत्व ज्ञानस्यात्मत्राणत्वा

जावात्-तदयुक्तम् भूतगुणत्वे सति पृथिव्याः काठिन्यस्यैव सर्वत्र सर्वदा चोपलज्जप्रसगात् । न च सर्वत्र सर्वदा चोपलज्जयते चैतन्यं दोष्टादौ मृतावस्थाया चानुपलम्भात् । अथ तत्रापि चैतन्यमस्ति केवल शक्तिरूपेण ततो नोपलज्जयते तदसम्यग्विकल्पद्वयानतिक्रमात् सा-हि शक्तिश्चैतन्याद्विवक्षणा उत चैतन्यमेव यदि विवक्षणा तत कथमुच्यते शक्तिरूपेण चैतन्यमस्ति न हि पटे विद्यमाने पदरूपेण घटस्तिष्ठतीति वक्तुं शक्यं तथाचाहान्योऽपि “रूपान्तरेण यदि तत्तदेवास्तीति मा रटी । चैतन्यादन्यरूपस्य भावे तच्छिद्यते कथम् ” । अथ च्छितीयः पक्षस्तर्हि चैतन्यमेव तत्कथमनुपलज्जयः आवृतत्वा दनुपलज्ज इतिचेत्तत्त्वावृत्तिरावरण तच्चावरण किं जूतानां विवक्षितपरिणामानामुत परिणामान्तर-माहोस्विदन्यदेव जूतानि तिरिक किञ्चित् । तत्र न तावद्विवक्षितपरिणामाभाव एकान्ततुच्छरूपतया तस्यावारकत्वायोगात् अन्यथा तस्याप्यनुच्छरूपतया जावरूपतापत्तिर्भावत्वे पृथिव्यादीनामन्यतमो भावो ज्ञेयत् “पृथिव्यादीन्येव जूतानि तत्त्वमिति वचनात्” पृथिव्यादीनि च जूतानि चैतन्यस्य व्यञ्जकानि नावारकाणीति कथमावारकत्व तस्योपपत्तिमत-अथपरिणामान्तरं तदयुक्त परिणामान्तरस्यापि जूतस्वभावतया जूतवद्व्यञ्जकत्वस्योपपत्तेर्नावारकत्वस्य, अथान्यदेव जूतातिरिक्तं किञ्चित्-तदतीवासमीचीनम् । जूतातिरिक्ताऽच्युपगमे चत्वार्येव पृथिव्यादीनि जूतानि तत्त्वमिति तत्त्वसख्याव्याघातप्रसगात् अपि चेद चैतन्य प्रत्येक वा जूतानां धर्मः समुदायस्य वा न तावत्प्रत्येकमनुपपन्नत्वात् नाहि प्रतिपरमाणुसंवेदनमुपलज्जयते । अपि च यदि प्रतिपरमाणुसंवेदन ज्ञेयत्तर्हि पुरुष सहस्रचैतन्यवृन्दमिव परस्पर जिज्ञस्वभावमिति नैकरूपं ज्ञेयत् । अथ चैकरूपमुपलज्जयते अहं पश्यामि अहं करोमीत्येवं सकलशरीराधिष्ठितानेकस्वरूपतयानुभवात् अथ समुदायस्य धर्मस्तदप्यसत्प्रत्येकमसत्समुदायेऽपि न भवति यथा रेणुषु तैव स्यादेतन्महाङ्गेषु प्रत्येकं मदशक्तिरदृष्टापि समुदायेऽपि ज्ञेयंती दृश्यते तद्वच्चैतन्यमपि भविष्यति को दोषः तदसम्यक् प्रत्येकमपि मद्याङ्गेषु मदशक्यनुयायिमाधुर्योदिगुणदर्शनात् तथाहि दृश्यते माधुर्यमिक्करसे धातकीपुष्पे च मनाक् विकलतोत्पादि, न चैव चैतन्य सामान्यतोऽपि जूतेषु प्रत्येकमुपलज्जयते ततः कथ समुदाये तद्विनुमर्हति मा प्रापत्सर्वस्य सर्वत्राजावप्रसकातिप्रसङ्गात् । किंच यदि चैतन्यं जूतधर्मत्वेन प्रतिपन्न ततोऽवश्यमस्यानुरूपो धर्म प्रतिपत्तव्यः आनुरूप्याभावे जज्ञकाठिन्ययोरिव परस्परधर्मधर्मभावोऽनुपात्त नच जूतानामनुरूपो धर्मो वैवक्षणात् तथाहि चैतन्यं बोधस्वरूपममूर्तं च जूतानि तद्विवक्षणां तत कथमेवा परस्पर धर्मधर्मिभावः । नापि चैतन्यमिदं जूतानां कार्यमत्यन्त विवक्षणातया कारणजावस्याप्ययोगात् तथा चोक्तम् “ काठिन्याबोधरूपाणि, जूतान्यध्यक्षसिद्धित । चेतनाजगदृपा सा कथ तत्कथ ज्ञेयत् ” अपिच यदि जूतकार्यं चैतन्यं तर्हि किं न सकलमपि जगत् प्राणिमय ज्ञेयति परिणतिविशेषप्रसङ्गात् भावादिति चेन्ननु सोऽपि परिणतिविशेषप्रसङ्गात् सर्वत्रापि कस्मान्न ज्ञेयति सोऽपि हि जूतमात्रनिमित्तक एव तत कथ तस्यापि क्वचित् फटाचिदृष्यत् । अन्यथा म किंरूपः परिणतिविशेष इति वाच्य कठिनत्वादिरूप इति चेतयाहि फटादिषु दृश्यन्ते घणादिजन्तवो जायमानान्मतो यत्र कठिनत्वा-

द्विधेयस्तत्प्राणिमयं न शेषमिति तदप्यसत् व्यभिचारदर्शनात्
 तथाह्यविशिष्टेऽपि कठिनत्वाद्विशेषे क्वचिद्भवन्ति क्वचिच्च
 कठिनत्वादिद्विधेयमन्तरेणापि संस्वेदजा नभसि च सूक्ष्मता
 जायन्ते किंच समानयोनिका अपि विचित्रवर्णसंस्थानाः प्रा-
 णिनो दृश्यन्ते । तथाहि—गोमयाद्येकयोनिभविनोऽपि केचि-
 श्वेतजन्तवोऽपरे पीतकायाः अन्ये विचित्रवर्णाः संस्थानमप्येतेषां
 परस्परं विभिन्नतद्यदि जृतमात्रनिमित्तं चैतन्य ततएकयोनिकाः
 सर्वेष्वेकवर्णसंस्थाना ज्ञेयुर्न ज्ञवन्ति तस्मादात्मन एव तत्तत्क
 र्मवशात्तया तथोत्पद्यन्ते इति । स्यादेतत् आगच्छन् गच्छन्
 वा आत्मा नोपलभ्यते केवलं देहे सति संवेदनमुपलभामहे दे-
 हाभावे च तस्यामेवावस्थायां न, तस्मान्नात्मा किंतु संवेदनमा
 ज्ञेयैकं तच्च देहकार्यं देहे एव च समाश्रितं कुरुचचित्रवत् नहि
 चित्रकुरुचविरहितमवतिष्ठते नापि कुरुचांतरं सक्रामति आग-
 मनवाकुरुचांतरात् किंतु कुरुच एवोत्पन्नं कुरुच एव च विदी-
 यते एव संवेदनमपि तदप्यसत् आत्मा हि स्वरूपेणामूर्तं आन्त-
 रमपि शरीरमतिमुद्गमत्वाच्च चक्षुर्विषयस्तदुक्तमन्यैरपि “अन्त-
 रा नवदेहे पि सूक्ष्मत्वान्नोपलभ्यते । निष्कामन् प्रविशन्वा
 त्मानामावो नीक्षणादपि” तत आन्तरशरीरयुक्तोप्यात्मा आगच्छ
 न्गच्छन्वा नोपलभ्यते किंगतस्तूपलभ्यते । तथाहि कृमेरपि
 जन्तोस्तत्कावोत्पन्नस्याप्यस्ति निजशरीरविषयः प्रतिबन्धः
 उपघातमुपलभ्य पलायनदर्शनात् यच्च यद्विषयप्रतिबन्धः स
 तद्विषयपरिशीलनाज्यासपूर्वकस्तथादर्शनात् न खल्वत्यन्ताप-
 रिज्ञातगुणदोषवस्तुविषये कस्याप्याग्रह उपजायते ततो ज-
 न्मादौ शरीराग्रहः शरीरपरिशीलनाज्यासजनितसंस्कारानि-
 बन्धन इति । सिद्धमात्मनो जन्मान्तरादागमनं तथा च केचि-
 त्पठन्ति “शरीराग्रहरूपस्य नजसः सजवो यदा । जन्मादौ
 देहिनो दृष्ट किं न जन्मान्तरा गतिः ॥ अयागतिः प्रत्यक्षतो
 नोपलभ्यते तत । कथमनुमानादवसीयते नैप दोषः अनुमेय-
 विषये प्रत्यक्षवृत्तेरन्युपगमात् परस्परविषयपरिहारेण हि
 प्रत्यक्षानुमानयोः प्रवृत्तिरिष्यते ततः कथं स एव दोषः । आह
 च “अनुमेयेऽस्ति नात्यक्वमिति कैवात्र दृष्टता । अत्यक्वस्यानु-
 मानस्य विषयो विषयो न हि” अथ तज्जातीयेऽपि प्रत्यक्षवृ-
 त्तिमन्तरेण कथमनुमानमुदायितमुत्सहते न खलु यस्याग्नि-
 विषया प्रत्यक्षवृत्तिर्महानसऽपि नासीत्तस्यायत्र क्वितिधरादौ
 धमारुमध्वजानुमानं प्रवति तदन्यसम्यक् अत्रापि तज्जातीये
 प्रत्यक्षवृत्तिज्जावात् तथा ह्यग्रहोन्मत्र परिशीलनाज्यासप्रवृत्त-
 प्रत्यक्षत एवोपलभ्यस्ततस्तदुपपन्ननेहान्यनुमानं प्रवर्तते उ-
 क्तं च “आग्रहस्तावदज्यासात् प्रवृत्तं मुपलभ्यते । अन्यत्राध्य-
 क्तं साक्षात्ततो देहेऽनुमानं किम्” योऽपि च दृष्टान्तः । प्रागु-
 पन्यस्त सोप्ययुक्तो वैपम्यात् तथाहि चित्रमचेतन गमनस्व-
 भावगदित्त्वं आत्मा च चेतन कर्मवशाद्व्यागती च कुरु-
 ते तत कथं दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोः साम्यं ततो यथा कश्चिद्दे-
 वदत्तो विवक्षिते ग्रामे कतिपयदिनानि गृहारंभ कृत्वा ग्रामा-
 न्तरे गृहान्तरमास्थायावतिष्ठने तद्वदात्मापि विवक्षिते भवे-
 देह परिहाय भवान्तरे देहान्तरमारचय्यावतिष्ठते । यच्चो-
 क्तं तच्च संवेदनं देहकार्यमिति चाक्षुषादिक संवेदनं
 देहाश्रितमपि कथञ्चित् जवत् चक्षुर्गदीन्द्रियद्वारेण तस्यो-
 त्पत्तिमजवात् यन्तु मानस तत्कथं न हि तद्देहकार्यमुपपत्ति-
 मत्तु युक्तयोगात् । तथाहि तन्मानसं ज्ञानं देहादुत्पद्यमानं
 मिन्द्रियरूपाद्वा समुद्रयानानीन्द्रियरूपाद्वा केशनखाद्विज्जकाणा

त्तत्र न तावदाद्यः पक्व इन्द्रियरूपादुत्पत्ताविन्द्रियवृद्धि-
 वद्धर्तमानार्थग्रहणमसक्ते. इन्द्रियं हि वार्तमानिक एवार्थं
 व्याप्रियते तत्सामर्थ्यादुपजायमानं मानसमपि ज्ञान इन्द्रिय-
 ज्ञानमिव वर्तमानार्थग्रहणपर्यवमितसत्ताकमेव भवेत् अथ
 यदा चक्षुरूपविषये व्याप्रियते तदा रूपे विज्ञानमुत्पादयति
 न शेषकालं ततस्तदपि विज्ञानं वर्तमानार्थविषयं वर्तमाने
 एवार्थं चक्षुषो व्यापारात् । रूप विषयव्याप्रीयत्वावे च
 मनोज्ञानं ततो न तत्प्रतिनियतकालविषयम् एव शेषेष्वपि
 इन्द्रियेषु वाच्यम् ततः कथमिव मनोज्ञानस्य वर्तमानार्थग्रहण-
 प्रसक्तिस्तदसाध्या यत इन्द्रियाश्रितं तदुच्यते यदीन्द्रिय-
 व्यापारमनुसृत्योपजायते इन्द्रियाणां च व्यापार प्रतिनियते
 एव वार्तमानिके स्वस्वविषये मनोज्ञानमपि यदीन्द्रिय व्यापारा-
 श्रितं तत इन्द्रियज्ञानमिव वार्तमानिकार्थग्राहकमेव जवेत् अन्य-
 था इन्द्रियाश्रितमेव तत्र स्यात् तथा च केचित्पठन्ति “अक्व-
 व्यापारमाश्रित्य भवदक्वजमिष्यते । तद्व्यापारो न तत्रेति कथ-
 मक्वजं जवेत् । ” अथानीन्द्रिय रूपादिति पक्वस्तदप्ययुक्त-
 स्तस्याचेतनत्वात् नन्वचेतनत्वादिति कोर्थः यदीन्द्रियविज्ञान-
 रहितत्वादिति तदिष्यते एव यदि नामोन्द्रिय विज्ञानं ततो न
 भवति मनोविज्ञानं तु कस्मात् जवति । अथ मनोविज्ञानं
 नोत्पादयतीत्यचेतनत्व तदा तदेव विचार्यमाणमिति प्रतिज्ञा-
 र्थैकदेशासिद्धो हेतुः तदप्यसत् अचेतनत्वादिति किमुक्त-
 जवति स्वनिमित्तविज्ञानैः स्फुरच्चिद्रूपतयानुपलब्धे स्पर्शादयो
 हि स्वस्वनिमित्तविज्ञानैः स्फुरच्चिद्रूपानुपलभ्यन्ते ततस्तेज्यो-
 ज्ञानमुत्पद्यते इति युक्तं केशनखादयस्तु न मनोज्ञानेन तथा स्फु-
 रच्चिद्रूपा उपलभ्यन्ते कथं तेज्यो मनोज्ञानं जवतीति प्रति-
 ध्यायन्तु सुधिय औह च “चेतयन्तो न दृश्यन्ते केशस्मश्रुनखा-
 दयः । ततस्तेज्यो मनोज्ञानं जवतीत्यतिसाहसम् ” अपि च
 यदि केशनखादिप्रतिबन्धं मनोज्ञानं ततस्तदुद्भेदे मूलत एव न
 स्यात् तदुपघाते चोपहतं भवेन्न च भवति तस्मान्नाय पक्वः
 क्लोदक्वमः । किंच मनोज्ञानस्य सूक्ष्मार्थनेतृत्वस्मृतिपाटवाद्यो
 विशेषा अन्यव्यतिरेकाज्यां व्यत्यासपूर्वका दृष्टा तथाहि
 सदेव शास्त्रमीहापोहादिप्रकारेण यदि पुनः पुनः परिज्ञायते
 ततः सूक्ष्मसूक्ष्मतरार्थावबोधे उल्लसति स्मृतिपाटवं चापूर्व-
 मुज्जृम्भते एव चैकशास्त्रे अन्यासतः सूक्ष्मार्थनेतृत्वशक्तौ
 पाटवशक्तौ चोपजातायामन्येष्वपि शास्त्रांतरेषु अनायासेनैव
 सूक्ष्मार्थावबोधः स्मृतिपाटवं चोल्लसति तदेवमज्यासहेतुकाः
 सूक्ष्मार्थनेतृत्वाद्यो मनोज्ञानस्य विशेषदृष्टः । अथच कस्य-
 चिदिह जन्मान्यासव्यतिरेकेणापि दृश्यन्ते ततोऽवश्यं पार-
 लौकिकाज्यासहेतुका इति प्रतिपत्तव्यं कारणेन सह कार्य-
 स्यान्न्यथानुपपत्तत्प्रतिबन्धेन दृष्टतत्कारणस्यापि तत्कार्यत्व-
 विनिश्चिते । ततः सिद्धं परलोकयायी जीवः । सिद्धे च
 तस्मिन् परलोकयायिनि यदि कथाचिदुपकारी चाक्षुषादेर्वि-
 ज्ञानस्य देहो भवेत् न कश्चिद्दोषः कयोपशमहेतुतया देहस्यापि
 कथञ्चिदुपकारित्वान्युपगमात्. नचैतावता तन्निवृत्तौ सर्वथा
 तन्निवृत्ति नहि वहिरासादितविशेषो घटो वह्निनिवृत्तौ समू-
 लोद्भेद निवर्त्तते केवलं विशेष एव कश्चनापि यथा सुवर्णस्य
 द्रवता एवमिहापि देहनिवृत्तौ ज्ञानविशेष एव कोऽपि तत्प्रति-
 बन्धो निवर्त्तते न पुनः समूह ज्ञानमपि यदि पुनर्देहमात्रनिमित्त-
 त्तकमेव विज्ञानमिष्यते देहनिवृत्तौ च निवृत्तिमत् तर्हि देहस्य
 तस्य भस्मावस्थायां मा भूत्तदेहे तु तथाचूते एवावतिष्ठमाने
 मृतावस्थायां कस्मान्न जवति प्राणापानयोरपि हेतुत्वात्तद

जावेन भवतीति चेन्नप्राणापानयोर्ज्ञानहेतुत्वायोगात् ज्ञानादेव च तयोरपि प्रवृत्तिस्तथाहि यद्वि मन्दौ प्राणापानौ विवृणुमिष्यते ततो मन्दौ जवत' दीर्घो चेत्तर्हि दीर्घाविति यदि पुनर्देहमात्रनिमित्तौ प्राणापानौ प्राणापाननिमित्तं च विज्ञान तर्हि नेत्यमिन्नावशात् प्राणापानप्रवृत्तमाना दृष्टप्राणापाननिमित्तं च यदि विज्ञान तत' प्राणापाननिन्हासातिशयसभविज्ञानस्यापि निन्हासातिशयौ स्याताम् अत्रय्य हि कारणे परिहीयमाने अन्नवर्धमाने च कार्यस्यापि हानिरुपचयश्च भवति यथामहति मृत्पिण्डे महान् घटोऽल्पे चालपीयान् अन्यथा कारणमेव तत्र स्यात् भवत' प्राणापाननिन्हासातिशयसभवे विज्ञानस्यापि विनिन्हासाविशयौ, विपर्ययस्यापि ज्ञावात् मरणावस्थायां प्राणापानातिशयसभवेऽपि विज्ञानस्य न्हासदर्शनात् । स्यादेतत् तत्तदानीं वातापित्तादिभिर्दोषैर्देहस्य विगुणीकृतत्वात् प्राणापानातिशयसभवे ऽपि चैतन्यस्यातिशयसन्नवो ऽत एव मृत्वावस्थायामपि चैतन्यदेहस्य विगुणीकृतत्वात् तदसमीचीनतरमेवैसति मृतस्यापि पुनरुज्जीवनप्रसक्तेः । तथाहि मृतस्य दोषा समीजवन्ति समीभवन् च दोषाणामवसीयते न्वरादिविकारादर्शनात् समत्वचारोग्य तथाचाहुर्वृक्षा "तेषांसमत्वमारोग्य क्यवृद्धी विपर्यय" इति । आरोग्यदानत्वाद्देहस्य पुनरुज्जीवनं भवेत् अन्यथा चेह कारणमेव चेतसो न स्यात् तद्विकाराभावाज्जावान्तु विधानात् एव हि देहकारणता विकारस्याश्रद्ध्या स्यात् यदि पुनरुज्जीवनं जवेत् स्यादेतदयुक्तमिदं पुनरुज्जीवनप्रसंगोपादानं यतो यद्यपि दोषा देहस्थवैगुण्यमाधाय निवृत्तास्तथापि न तत्कृतस्य वैगुण्यस्य निवृत्ति न हि दहनकृतो विकारः काष्ठे दहननिवृत्तौ निवृत्तमानो दृष्ट तदयुक्तमिदं हि क्वचित्किंचिदनिवृत्त्यं विकारारम्भकम् । यथा वह्निः काष्ठे श्यामतामात्रमपि वह्निना कृत काष्ठे वह्निवृत्तौ निवृत्तं किंचित्पुन क्वचिन्नित्यं विकारारम्भकं यथा स एवाग्नि सुवर्णं तथाहि अग्निना क्रमात्सुवर्णं जवति अग्निनिवृत्तौ निवृत्तं तत्र वाता दयो दोषा निवृत्त्यं विकारारम्भकाश्चिकित्साप्रयोगदर्शनात् । यदि पुनरनिवृत्त्यं विकारारम्भका जवेयुस्तर्हि नतद्विकारनिवृत्तनाय चिकित्सा विधीयेत वैफल्यप्रसगात् न च वाच्य मरणात् प्राग्दोषा अनिव र्त्यविकारारम्भका मरणकाले च निवृत्त्यं विकारा इति एकस्य एकत्रैव निवृत्त्यानिवृत्त्यं विकारारम्भकत्वायोगात् । न ह्येकमेव तत्रैव निवृत्त्यं विकारारम्भकं चानुभवितुमर्हति तथा दर्शनात् । ननु द्विविधो हि व्याधि साध्योऽसाध्यश्च । तत्र साध्यो निवृत्त्यं स्वजावस्तमेव चाधि कृत्य चिकित्सा फलवती असाध्यो ऽनिवृत्तनीय न च साध्या साध्यभेदो न वा व्याधिद्वैविध्यमप्रतीत सकललोकरप्रसिद्धत्वात् व्याधिश्च दोषेण कृतस्तत कथं दोषाणां निवृत्त्यानिवृत्त्यां विकारारम्भकत्वमनुपपन्नमिति तदप्यसत् जवन्मते साध्यासाध्यव्याध्यनुपपत्तस्तथाह्यसाध्यता व्याधे क्वचिदायु क्त्वा च तथाहि तस्मिन्नेवव्याधौ समाने ऽप्यौषधवैधसपक्के कश्चिन्नियते कश्चिन्नकच्चि त्पुन प्रतिकूलकर्मोदयात् प्रतिकूलकर्मोदयजनितो हि श्विन्नादि व्याधिरौषधसहस्रैरपि कश्चिदसाध्यो जवति एतच्च द्विविधमपि व्याधेरसाध्यत्वमर्हतमेव मते सगच्छते न जवतो मृतमात्र नत्ववादिन क्वचित्पुनरसाध्यो व्याधिर्दोषकृतविकारनिवृत्तन समर्थो निषेधस्याभावात् वैद्यस्य वा वैद्यौषधसपर्काभावे हि व्याधिः प्रसर्पन् सकलमप्यायुरपक्रमते न तु वैद्यौषधसपर्काभावादेवास्माकमपि पुनरुज्जीवनं भविष्यति न हि तद-

स्ति किञ्चिदौषध वैद्यो वा यत्पुनरुज्जीवयति तदप्ययुक्तं वैद्यौषधौ हि दोषविकारनिवृत्तनार्थमिष्येते न पुनरत्यन्तासतश्चैतन्यस्योत्पादनार्थं तथाच्युपगमात् दोषकृताश्च विकारा मृतावस्थायां स्वयमेव निवृत्ता ज्वरादेरदर्शनात्तत' किं वैद्यौषधान्वेषणेनेति तदवस्थ एव पुनरुज्जीवनप्रसंग । अपि कश्चिदो प्राणामुपशमेष्यकस्मान्प्रियते कश्चिच्चातिदोषदुष्टत्वेऽपि जीवति तदंतद्वन्मते कथमुपपत्तिमर्हति तथा च केचिदुच्यते "दोषस्योपशमेष्यस्ति मरणं कस्यचित्पुनर्जीवनं दोषदुष्टत्वेऽप्येतन्न स्याद्भवन्मते" अर्हतां तु शास्त्रेण यावदायुः कर्मविजृम्भते तावद्दोषैरतिपीमितोऽपि जीवति आयुः कर्मक्षये च दोषाणामधिकृतावापि प्रियते तन्न देहमात्रकारणं सवेदनम् । अन्यच्च देह कारणं सवेदनस्य सहकारिभूतं वा भवेदुपादानचूतं वा यदि सहकारिभूतं तदित्यत एव देहस्यापि क्यौपशमहेतु तथा कथंचिद्विज्ञानहेतुत्वाच्युपगमात् । अथोपादानभूतं तदयुक्तमुपादानं हि तत्तस्य यद्विकारेणैव यस्य विकारो यथा मूदूधस्य न च देहविकारेणैव विकारः सवेदस्य देहाविकाराभावेऽपि प्रयशोकादिना तद्विकारदर्शनात् तत्र देहउपादानं सवेदनस्य तथा च पञ्चतुपादानवृत्तमपरे अधिष्ठत्य हि यद्वस्तुना यः पदार्थो विकार्यते उपादानं तत्तस्य युक्तं गोगव्यादिवत् एतेन यदुच्यते मातापितृचैतन्यमेतच्चैतनस्योपादानमिति तदपि प्रतिक्रियते तत्रापि तद्विकारे विकारित्वं तद्विकारे वा विकारित्वमिति नियमादर्शनात् । अन्यच्च यत् यस्योपादानं तत्तस्मादभेदेन व्यवस्थितं यथा मूदो घट मातापितृचैतन्यं सुतं चैतन्यस्योपादानं तत् सुतं चैतन्यं मातापितृचैतन्यादभेदेन व्यवस्थितं न व्यवतिष्ठते तस्माद्यत्किञ्चिदेतत् तत्र जूतधर्मा भूतकार्यं वा चैतन्यं किंचात्मनो गुण इति तद्गुणस्य प्रत्यक्षसिद्ध आत्मानुमानसिद्धश्च तच्चानुमानमिदं रूपादीनिन्द्रियाणि विद्यमानप्रयोजकानि कर्मकरणत्वे सति ग्राह्यग्राहकरूपत्वात् यः कर्मकरणे सति ग्राह्यग्राहकरूपस्सद्विद्यमानप्रयोजको यथा शदंशो यः पिण्डेकर्मकरणरूपाणि च सन्ति ग्राह्यग्राहकरूपाणि रूपादीनिन्द्रियाणि ततो विद्यमानप्रयोजकानीति नचेन्द्रियाणां स्वतः उपपन्नकत्वं येन रूपादिग्रहणं प्रति तेषां कर्तृत्वमेवोपगम्येत न करणत्वमचेतनत्वेन स्वतः उपपन्नकत्वायोजनात् तथा चात्र प्रयोगः यदचेतनं तन्नोपपन्नं यथा घटोऽचेतनानि च द्रव्येन्द्रियाणि न चायमसिद्धो हेतु यत् खलु द्रव्येन्द्रियाणि निवृत्त्युपकरणरूपाणि निवृत्त्युपकरणे च पुत्रमय पुत्रमय च सवेदमचेतनं पुत्रानां काठिन्यावयोधरूपतया चैतन्यं प्रति धर्मित्वायोगात् धर्मानुरूपो हि सर्वत्रापि धर्मो यथा काठिन्यं प्रति पृथिवी याद्वि पुनरनुरूपत्वाभावेऽपि धर्मधर्मिजावा जवेत् तत' काठिन्यजज्ञयोरपि सन्नवेत् तन्न भवति तस्माच्चैतना पुत्राः तथाचेत् "वाहसनावममुत्तं, विसयपरिच्छेयगं च चेष्यत् । विवरीयसहावाणि यः, वृथाणि जगप्सिच्छाणि ॥ २ ॥ ता धम्मधम्मिजावो, कहमेपमिं अणुज्वगामेय । अणुपत्ताजावे, काठिन्यजज्ञाणं किं न जवे ॥३॥ तत स्वतः उपपन्नकत्वाभावात् रूपादिग्रहणं प्रतीन्द्रियाणां कारणभाव एव न कर्तृत्वात् इति स्थितम् । अथ चेदमनुमानं स भोक्तृकमिदं शरीरं जोग्यत्वात् स्यात्तस्यैतदनवत् भोग्यता च शरीरस्य जीवेन तथा निवृत्तता शुज्यमानत्वात् द्वयोरपि च प्रयोगयो साध्यसाधनप्रतिग्रहसिद्धेष्टान्ते प्रत्यक्षप्रमाणनिष्ठेति नोक्तं द्विद्विद्वी सवन्प्राग्रहकृपायकाशः । आगमगम्योप्येव जीवन् तथा चागमः " आर्णोदियगुणं जीवं, हुन्नेय मसचक्रगुणा । मिच्छ पस्मनि

सञ्चन्तु, नाणसिद्धा य साहुणो” अत्र ज्ञानसिद्धा साधवो
जवस्यकेत्रद्विन' शेषं सुगपम् नचागमानां परस्परविरुद्धार्थं
तया सर्वेषामप्यप्रामाण्यमभ्युपेयं सर्वज्ञमूढस्यावश्यं प्रमा
णत्वेनाभ्युपगमाहर्त्वाद्याप्यसम्यक् प्रमाणाप्रमाणविभागा
परिणते' प्रेक्षावतां क्लितिप्रसगात् । अय कथमेतत् प्रत्येय
यथायमागम. सर्वज्ञमूढ इति उच्यते—यदुक्तोऽर्थे प्रत्यक्षेणा
नुमानेन चान वाच्यते नापि पूर्वापरव्याहृतः सोवसीय सर्वज्ञ
प्रणीतोऽन्यस्य तथारूपत्वासम्भवात् ततस्तस्माद्यत्सिद्ध
तन्सर्वं सुसिद्धम् । उक्तञ्च “ दिष्टेण इष्टेण य, जमि विरोहो
न हुज्जत् कर्हि वि । सो आगमततो ज, नाणं तं सम्मनाणं
ति ॥ तत' प्रत्यक्षानुमानागमप्रमाणसिद्धत्वाद्देदपदप्रतिष्ठित
त्वाच्च सौम्य ! अस्ति जीव इति प्रतिपत्तव्यम् ॥ आ० म०
द्वि० ॥ (इह वेद पदोपन्यासस्तेन वेदानां प्रमाणत्वेनाङ्गीकृत
त्वात्) । आहच—

त्रिचंमि समयंमि, जाडजरामरणविष्णुमुक्तेणं ।

सो समणो पव्वइओ पंचहिं सह खंफियसएहिं ॥

उक्त प्रमाणेन जिनेन जगवता वर्धमानस्वामिना जरामर-
णाभ्यामुक्तवक्त्राभ्यां त्रिप्रमुक्त इव विप्रमुक्त. तेन त्रिने
निराकृते शशये स इन्द्रभूति. पंचत्रि. खणिकशतै. गत्र-
शतै. सह श्रमण. प्रव्रजित. सन् साधु सवृत्त इत्यर्थ. । आ०
म० द्वि. । आव० ॥ आ० च० ।

कल्पसुयोधिन्यामिन्द्रभूते. कया विस्तरेण एवं प्रतिपादिता
यदा जगवान् महावीरो विहरन् अपापापूर्वीं महसेनवने
जगाम तत्र च यज्ञं कारयत्. सोमिभविप्रस्य गृहे बहवो
ब्राह्मण. मिद्विता (कल्प०) अन्येऽपि उपाध्याय शङ्कर ईश्वर
शिवजी जानी गङ्गाधर महीधर भूधर लक्ष्मीधर श्रीधर
पिन्धा विष्णु मुकुन्द गोविन्द पुरुषोत्तम नारायण पुत्रे श्रीपति
उमापति विद्यापति गणपति जयदेव व्यास महादेव शिव-
देव गङ्गापति गौरीपति त्रिवाही श्रीकण्ठ नीलकण्ठ हरिहर
रामजी रावण मधुसूदन नरसिंह कमलाकर जोसी पूनो
रामजी शिवराम इत्यादयो मिद्विता. सन्ति अत्रान्तेर च-
भगवन्नमस्यार्थं मागच्छत सुरासुरान् विद्वोक्य ते अचिन्त-
यन् अहो यज्ञस्य महिमा यदेते सुरा. साक्षात्समागता. अथ
तान् यज्ञमएरुप विहाय प्रजुपाश्वं गच्छतो विजाय द्विजा विपे
डुस्ततोऽमी सर्वज्ञ वन्दितु यान्ति इति जनश्रुत्या श्रुत्वा इन्द्र
भूति. सामपेध्विन्तयामास । अहो नयि सर्वज्ञे सत्यपि अप-
रोऽपि स्व सर्वज्ञ स्यापयति तु श्रवमेतत् कर्णकटु कथ नाम
श्रूयते । किं च कदाचित्कोऽपि मूर्ख केनाचिदुधूतेन वञ्च्यते
अनेन सुरा अपि वञ्चिता यदेव यज्ञमएरुप विहाय तत्समीप
गच्छन्ति । अथवा यादृशोऽय सर्वज्ञस्तादृशा एवैते सुरा अनु-
रूप एव सयोग यत —

“ पश्यानुत्पमिन्द्रि-न्दरेण माकन्दरे.खरो मुखर. ।

अपि च पिचुमन्दमुकुत्र-मौकुत्रिकुत्रमाकुत्र मिद्वति ॥१॥

(तथापि नाहमेतस्य सर्वज्ञादोप सहे)

यत । ज्योमिन् सूर्यद्वय किं स्या-दृहायां कंसरिद्वयम् ।

प्रत्याकारे च खड्गो ङौ, किं सर्वज्ञावह स च ॥ २ ॥

ततो जगवन्तं वन्दित्या प्रतिनिवर्तमानान् सोपहासं जनान्
पप्रच्छ ज्ञो ज्ञो इष्ट म सर्वज्ञ कीदृश किंस्वरूप इति जनेस्तु
“ यद्वि त्रिज्ञोकी गणनापग' स्या—तस्यासमार्तियादि नायुप
न्यात् ॥ पारेपगार्थं गाणित यद्वि न्यात्. गुणेयनिर्देशपगुणो-
पि स स्यात् ॥ १ ॥

इत्याद्युक्ते सति स दध्यौ ॥

नूनमेप महाधूर्तो मायाया' कुडमंदिरम् ॥

कथं लोकसमस्तोऽपि विज्रमे पातितोऽमुना ॥२॥

न ज्ञमे ज्ञणमात्र तु त सर्वज्ञ कदाचन ॥

तमस्तोममपाकर्तुं सूर्यो नैव प्रतीकते ॥ ३ ॥

वैश्वानर करस्पर्शं केशरोल्लुञ्चन हरि. ॥

क्वत्रियश्च रिपुक्लेत्रं न सहन्ते कदाचन ॥ ४ ॥

गता गौरुदेशोद्भवा दूरदेश जयाज्जर्जरा गौर्जरास्त्रासमीयु. ।

मृता मादवीयास्तिवाङ्गास्तिवगो-द्भवा जाइरे पण्डिता म-

द्भयेन ,, ॥५॥ अरे द्वाटजाना. क याता. प्रणष्टा. प्रादिष्टा अपि

द्राविष्ठा व्रीरुवार्ता ॥ अहो वादिद्विप्स्तानुरे मय्यमुस्मिन्, जग

त्युक्ते वादिद्विभ्रंजमेतत् ॥ ६ ॥ “ तस्य ममाग्रे कोऽसौ,

वादी सर्वज्ञमानमुद्धति ॥ इति तत्र गन्तुमुक्तं, तमत्रिचूतिर्ज-

गादेवम् ,, ॥ ७ ॥ “ किं तत्र वादिकीद्रे, तव प्रयासेन यामि

वन्धोऽहम् ॥ कमद्योन्मूढनहेतो—नैतव्य किं सुरेन्द्रगजः ,, ॥

॥ ८ ॥ अकययदयेन्द्रभूतिर्यद्यपि मद्भ्रातृजय्य एवासौ ।

तदपि प्रवादिनाम श्रुत्वा स्यातु न शक्नोमि ॥ ९ ॥ चित्रं चैव

त्रिजगति सहस्रज्ञो निर्जिते मया वादै. ॥ द्विप्रचटस्थाल्या

मिव ककुदुकोऽसौ स्थितो वादी ॥ १० ॥

अस्मिन्नजिते सर्वे जगज्जयोद्भूतमपि यशो नश्येत् ।

अल्पमपि शरीरस्य शल्य प्राणान् वियोजयति ॥ ११ ॥

त्रिद्रे स्वल्पेऽपि पोतः किं, पाथोधौ न निमज्जति ।

एकस्मिन्निष्ठके कृष्टे, दुर्गं सर्वोऽपि पात्यते ॥ १२ ॥

इत्यादि विचिन्त्य विरचितद्वादशतिशकः स्वर्णयज्ञोप-

वीतभूपित. स्फारपीताम्बराम्बर. कैश्चित्पुस्तकपाणिभि.

कैश्चित् कमएरुलुपाणिभि. कैश्चिर्हर्षपाणिभि. सरस्वती-

कण्ठाज्जरण वादिविजयलक्ष्मीशरण-वादिमद्गञ्जनवादिमुख

भञ्जन-वादिगजसिंह-वादीश्वरद्विह-वादिशिहाष्टापद-वा-

दिविजयविशद-वादिबृन्दभूमिपाद-वादिशिरिकाव-वादिक

दक्षीकृपाण-वादिमज्जाण-वादिगोभूमधरदमर्दित-वादिमर

द्व वादिघटमृदर-वादिशूकजास्कर-वादिसमुद्रागस्ति-वादि

तरुन्मुवनहस्ति-वादिसुरेन्द्र-वादिगरुभगोविन्द-वादिजन

राज-वादिंकंसकृष्ण-वादिहरिणहरि-वादिग्रथमल्ल-वादि

हृदयशल्य-वादिगणजीवक-वादिशखजप्रदीपक-वादिचक्र

चूरामणि-पाण्डितशरोमणि-विजितानेकवादिसरस्वती

लक्ष्मणसाद इत्यादिविरुद्धवृन्दमुखरितादिकृचकै पंचभिष्ठात्र

शतै परिवृत इन्द्रभूतिर्वीरसर्माप गच्छन्तिन्तयामास । अहो

धृष्टेनानेन किमेतत् कृतम् । यदह सर्वज्ञादोपेन प्रकोपित-

यत. “ समीरान्निमुखस्थेन, द्वाग्निर्जाद्वितोऽमुना ।

कपिकचूडता देह-सौख्यायाद्विद्विता ननु ॥ १ ॥ ”

(किं मेतेन अधुना निरुत्तरीकरोमि यत)

तावद्भर्जाति खद्योतस्तावद्भर्जाति चन्द्रमा. ।

उदिते तु सहस्राशौ न, खद्योतो न चन्द्रमा. ॥ २ ॥

सारङ्गमातङ्गतुरङ्गपुगा. पलाय्यतामाशु वनादमुष्मात् ॥

साटोपकोपस्फुटकेशरश्रीमृगाधिराजोऽयमुपेतवान् यत् ३

मम ज्ञायजराद्यच्छा, वाद्यय समुपस्थित ॥

अथ तां रजनाकणू-मपनेत्ये विनिश्चितम् ॥४॥

लक्षणे मम दक्षत्व साहित्ये सहिता मति ॥

तर्कं कर्कशतात्यर्थं क शास्त्रे नास्ति मे श्रम ॥ ५ ॥

अज्ञेय किमु वज्रस्य, किमसाध्य महात्मनां ॥

ध्रुवितस्य न किं साध्य किं न वाच्य खलस्य च ॥ ६ ॥

तथा ममापि त्रैलोक्य-जित्वरस्य महौजसः ॥
 अजेय किमिवास्तीह तद्दृग्गामि जयाम्यमुम् ॥ ७ ॥
 इत्यादि चिन्तयन् प्रभु-मवेदय सोपानसस्थितो दध्यौ ।
 किं ब्रह्मा किं विष्णुः सदाशिव शङ्करः किं वा ॥ ८ ॥
 चन्द्रः किं स न यत्कवचकक्षितः सूर्योऽपि नो तीव्ररुक्
 मेरुः किं न स यन्नितान्तकठिनो विष्णुर्न यत् सोऽशितः ॥
 ब्रह्मा किं न जरातुरः स च जराजीर्णं यत्सोऽतनु-
 र्ज्ञात दोषविजृम्भिताखिलगुणाकीर्णोऽन्तिमस्तीर्थकृत् ॥ ९ ॥
 हेमसिंहासनासीन सुरगजनिषेवितम् ॥
 दृष्ट्वा वीरं जगतत्पुण्य चिन्तयामास चेतसि ॥ १० ॥
 कथं मया महत्त्व हा, रक्षणार्थं पुरार्जितम् ॥
 प्रासादं कीदृशकहेतो-र्नङ्ग को नाम वाञ्छति ॥ ४ ॥
 एकेन चाजितेनापि मानहामिस्तु का मम ॥
 जगज्जैत्रस्य किं नाम करिष्यामि च सांप्रतम् ॥ ५ ॥
 अविचारितकारित्व महो मे मदृष्टिर्धियः ॥
 जगदीशावतारं य-ज्जेतुमेन समागतः ॥ ६ ॥
 अस्याग्नेऽहं कथं वदथे पार्श्वे यास्यामि वा कथम् ॥
 सकोट पतितोऽस्मीति शिवा रक्तु मे यज्ञः ॥ ७ ॥
 कथञ्चिदपि भाग्येन चेद्भवेदत्र मे जयः ॥
 तदा परिभूतमूर्धन्यो प्रवामि चूवनत्रये ॥ ८ ॥
 इत्यादि चिन्तयन्नेप सुध्रु मधुरया गिरा ॥
 आज्ञापितो जिनेन्द्रेण नामगोत्रोक्तिपूर्वकम् ॥ ९ ॥
 हे गोतमेन्द्रचूते त्वं सुखेनागतवानसि ॥
 इत्युक्ते ऽचिन्तयन्नेति नामापि किमसौ मम ॥ १० ॥
 जगत्थितयविख्यातं को वा नाम न वेत्ति माम् ॥
 जनस्यावाहगोपात्त प्रचञ्च किं दिवाकरः ॥ ११ ॥
 प्रकाशयति गुप्तं चेत्सदेहं मे मनःस्थितम् ॥
 तदा जानामि सर्वज्ञ-मन्यथा तु न किञ्चन ॥ १२ ॥
 चिन्तयन्तमिति प्रोचे प्रभुः को जीवसशयः ॥
 विभावयसि नो वेद पदार्थं शृणु तान्यय ॥ १३ ॥
 समुद्रो मथ्यमानः किं गङ्गापुरोऽथवा किमु ॥
 आदिब्रह्मध्वनिः किं वा वीरे वेदध्वनिर्वैमौ ॥ १४ ॥

वेद पदानि च “ विज्ञानघन एवैतेभ्यो चूतेभ्यः समुत्थाय
 तान्येवानुविनश्यति न प्रेत्यसज्ञास्तीति ” त्वं तावदेतेषां
 पदानामर्थमेव करोषि यत् विज्ञानघनो गमनागमनादिवेष्य
 वान् आत्मा एतेभ्यो भूतेभ्यः पृथिव्येतेजो वाय्वाकाशेभ्यः
 समुत्थाय प्रकटीभूय मद्याग्नेभ्यो मदशक्तिरिव ततस्तानि
 भूतान्येव अनुविनश्यति तत्रैव विद्यय याति जज्ञे बुद्बुद् इव
 ततो मूतातिरिक्तस्य आत्मनो-ऽज्ञावात् न प्रेत्यसज्ञाऽ
 स्तीति मृत्वा पुनर्जन्म नास्तीति । परमयुक्तोऽयमर्थः शृणु
 तावदेतेषामर्थम् । विज्ञानघन इति को ऽर्थः विज्ञानघनो ज्ञान
 दर्शनोपयोगात्मकं विज्ञान तन्मयत्वादात्माऽपि विज्ञानघन
 प्रति देश प्रदेशमनन्तज्ञानपर्यायात्मकत्वात् स च विज्ञानघन
 उपयोगात्मक आत्मा कथंचिद्भूतेभ्यस्तद्विकारेभ्यो वा घटा
 दिभ्यः समुत्तिष्ठते उत्पद्यते इत्यर्थः । घटादिज्ञानपरिणतो
 हि जीवो घटादिभ्य एव हेतुभूतेभ्यः प्रयति घटादिज्ञानपरि
 णामस्य घटादिचस्तुसापेक्षत्वात् । एव च एतेभ्यो भूतेभ्यो
 घटादिचस्तुभ्यस्तत्तदुपयोगरूपतया जीवः समुत्थाय सम
 त्यद्य तान्येव अनुविनश्यति कोऽर्थः तस्मिन् घटादौ वस्तुनि नष्टे
 च्यवते वा जीवो ऽपि तदुपयोगरूपतया नश्यति अन्योपयो
 गरूपतया उत्पद्यते सामान्यरूपतया अवतिष्ठते ततश्च न प्रेत्य

सज्ञाऽस्ति कोर्धः न प्राक्तनी घटाद्युपयोगरूपा संज्ञा अवति
 ष्टे वर्तमानोपयोगेन तस्या नाशितत्वादिति । अपर च स चै
 अयमात्मा ज्ञानमय इत्यादि, तथा दददकोर्धं दमो दानं
 दया इति दकारत्रय यो वेत्ति स जीवः किञ्च विद्यमानोक्तक
 मिदं शरीर जोग्यत्वात् ओदनादिवत् इत्याद्यनुमानेनापि ।
 तथा “ क्षीरे घृत तिष्ठे तैवं काष्ठे ऽग्नि सारजं सुमे । चन्द्र
 कान्ते सुधा यद्द-त्तथात्माप्यद्गतः पृथक् ” ॥ एव च प्रचुवचनै
 श्चिन्नसदेहः श्रीऽन्द्रभृतिः पचशतपरिवारं प्रव्रजितः । तत्क
 षाच्च “ उपन्नेह वा १ विगमेह वा २ ध्रुवेह वा ३ इति ” प्रचुव
 दनात्रिपदी प्राप्य द्वादशार्द्धा रञ्चितवान् । कल्प ॥

इन्द्रचूतिवर्णको यथा-

तेषां कात्वेणं तेषां समणं समणस्स जगवओ महावी-
 रस्स जेहे अंतेवासी इंदुचूती णामं अणगारे गोयम
 गोत्तेणं सत्तुस्मेहे समचउरंससगणसंठिण वज्जरिसह-
 नारायसंधयणे कणगपुवगणियसपम्हगारे उग्गतवं दि-
 त्तवं तत्तवे महातवे उरात्ते धोरे धोरगुणे धोरतवस्सि
 धोरवंजचेरवासी उच्चूदसरिरे । संवित्तविज्जतेउत्तेस्से
 चउदसपुव्वी चउणाणोवगए सव्वक्खरससिवाती सम
 णस्स जगवओ महावीरस्स अदूरसामंते उहूजाणू अहां-
 सिरे ज्जाणकोट्टेवगए संजमेणं तवसा अप्पाणं चावं-
 माणे विहरइ ॥

(तेणमित्यादि) तेन कात्वेन तेन समयेन भ्रमणस्य जग-
 वतो महावीरस्य (जेहेत्ति) प्रथमः (अन्तेवासिन्ति) शिष्यः
 अनेन पदव्येन तस्य सकलसघनायकत्वमाह (इंदुभूषत्ति)
 इन्द्रचूतिरिति मातृपितृकृत नामधेय (नामति) विभक्तिविप-
 रिणामात् नास्तेत्यर्थः अन्तेवासी किञ्च विवक्षया श्रावकोऽपि
 स्यादित्यत आह । (अणगरत्ति) नास्त्यगार विद्यत इत्यन
 गारः अथञ्चावगीतगोत्रोऽपि स्यादित्यत आह (गोतम
 गोत्तेणति) गौतमसगोत्र इत्यर्थः । अथञ्च तत्कात्तोचितदेह
 मानापेक्षया न्यूनाधिकदेहोऽपि स्यादित्यत आह (सतुस्से-
 हेत्ति) सतहस्तेभ्यः अथच वक्रणहीनोऽपि स्यादित्यत आह
 (समचउरंससगणसंठिपत्ति) सभ नाज्ञेरुपरि अथश्च
 सकलपुरुषवक्षणेतावयवतया तुल्य तच्च तत्तुरस्स च प्र-
 धान समचतुरस्समथवा समाः शरीरवक्षणेत्कप्रमाणा विस
 वादिन्यश्चतस्रोऽथ्रयो यस्य तत्समचतुरस्सम् । अथयस्त्रिह चतु-
 र्दिग्नागोपवृत्तिताः शरीरवयवता इति । अन्ये त्वाहु-समा-
 अन्यूनाधिकाश्चतस्रोऽन्यथ्रयो यत्र तत् समचतुरस्सम् अथयश्च
 पर्येकासनोपविष्टस्य जानुनोरन्तरम् आसनस्य वृद्धाटोपरिजा-
 गस्य चान्तर दक्षिणस्कन्धस्य वामजानुनश्चान्तरं वामस्कन्ध
 स्य दक्षिणजानुनश्चान्तरमिति अन्ये त्वाहुर्विस्तारोत्सेधयो मन
 त्वात् सम चतुरश्च तच्च तत्सस्यान चाकार समचतुरश्च-
 स्यात् तेन सस्थितो व्यथस्थितो य स तथा । अर्थं च हीनस्-
 हननोऽपि स्यादित्यत आह (वज्जरिसहणारायमययणेत्ति)
 इह सहननमस्यसत्रयविशेषः वज्रादीना वक्षणेमिदम्—
 “ रिसहो य होइ पट्टो, वज्र पुण कीद्विय विजाणाहि । उभ
 ओमकमयंथो णागय त, वियाणाहि ति ” तत्र वज्रं च तत्की-
 शिकाकीद्वितकाष्टसम्पुटोपमन्मामर्थ्यं युक्तत्वात् । ऋपमश्च त्रौ-
 हादिमयपट्टवक्षुकाष्टसम्पुटोपमसामर्थ्यान्वितत्वात् । वज्रयन्तः
 स चासौ नाराचं च उजयनो मकटयन्निवक्षुकाष्टसम्पुटोपन

सामर्थ्योपेतत्वात् वज्रर्षभनाराचं तत्संहननमस्थिसचयवि
शेषोऽनुत्तमसामर्थ्यायोगाद्यस्यासौ वज्रर्षभनाराचसंहननः ।
अन्ये तु कीदृशिकादिमत्त्वमस्थानेव वर्णयन्ति अयञ्च निन्द्यवर्णो
ऽपि स्यादित्यत आह (कण्यपुत्रयनिघसपम्हगोरे) कनकस्य
सुवर्णस्य (पुत्रगति) यः पुत्रको ववस्तस्य यो निकपः कपपट्ट
के रेखावक्त्राणः तथा (पम्हत्ति) पद्मपद्माणि केसराणि तद्
ज्ञौरो यः स तथा । वृद्धव्याख्या तु—कनकस्य न दोहोदर्यं पुत्रक
सारो वर्णातिशयस्तन्प्रधानो यो निकपो रेखा तस्य यत्पद्म
वहुत्व तद् ज्ञौरो यः स तथा अथवा कनकस्य यः पुत्रकोद्भूतत्वे
सति विन्दुस्तस्य निकपो वर्णतः सदृशो यः स तथा (पम्ह
त्ति) पद्म तस्य चेह प्रस्तावात्केसराणि गृह्यन्ते ततः पद्मवज्रौ
रो यः स तथा । ततः पदस्यस्य कर्मधारयः अयञ्च विधिष्ट
चरणरहितोऽपि स्यादित्यत आह (उग्रतवेत्ति) उग्रमप्रधृष्ट्य
तपोऽनशनादि यस्य स उग्रतपाः यदन्येन प्राकृतपुंसा न
शक्यते चिन्तयितुमपि तद्विधेन तपसा युक्त इत्यर्थः (दित्त
तवेत्ति) दीप्तं जाज्वल्यमानदहन इव कर्मवदनगहनदहनस-
मर्थतया ज्वलितं तपो धर्मध्यानादि यस्य स तथा (तत्तवेत्ति)
तप्तं तपो येनासौ तप्ततपाः एव हि तेन तत्तपस्तप्तं येन कर्माणि
सन्ताप्यन्ते न तपसा स्वात्माऽपि तपोरूपः सन्तापितो यतो
ऽन्यस्यास्पृश्यमिव जातमिति (महातवेत्ति) आसंशादोष-
रहितत्वात् प्रशस्ततपाः (उरावेत्ति) त्रीम उग्रादिविशेषण
विशिष्टतपःकरणात्पार्श्वस्था नामल्पसत्त्वानां भयानक इत्यर्थः ।
अन्ये त्वाहुः ॥ (उरावेत्ति) उदारः प्रधानः (घोरेति)
घोरं निर्घृण परिपहेन्द्रिचादिरिपुगणविनाशमाश्रित्य निर्दय
इत्यर्थः ॥ अन्ये त्वात्मनिरपेक्ष घोरमाहुः (घोरगुणेत्ति) घोरा
अन्वैर्नुचरा गुणा मूढगुणादयो यस्य स तथा (घोरतव-
स्ति) घोरैस्तपोभिः स्तपस्वीत्यर्थः (घोरवृन्चेरवासिति)
घोर दारुणमल्पसत्त्वैर्नुचरत्वाद्यद्ब्रह्मचर्यं तत्र वस्तुं शीघ्रं
यस्य स तथा (उच्छ्रूढसरीरेत्ति) उच्छ्रूढं उज्जितमिवोज्जित
शरीरं येन तत्सस्कारन्यागात्स तथा (सखित्तविउलतेय
वेसेत्ति) सक्रित्त शरीरान्तर्धानत्वेन नहस्वतां गता विपुत्रा
विस्तीर्णा अनेकयोजनप्रमाणक्रेत्राश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वा-
त्तेजोवेश्या विशिष्टतपोजन्मद्विविशेषप्रभवा तेजोज्वाला
यस्य स तथा । मूढटीकाकृता तु (उच्छ्रूढसरीरसंखित्तविउल-
तेयवेसेत्ति) कर्मधारयं कृत्वा व्याख्यातमिति (चउद्-
सपुञ्जिति) चतुर्दश पूर्वाणि विद्यन्ते यस्य तेनैव तेषां
रचितत्वात्सौ चतुर्दशपूर्वा अनेन तस्य श्रुतकेवलितामाह स
चावधिज्ञानादिविक्रमोऽपि स्यादत आह (चउनाणेवगणयत्ति)
केवलज्ञानवर्जनज्ञानचतुष्कसमन्वित इत्यर्थे उक्तविवेपणद-
ययुक्तोऽपि कश्चिन्न समयश्रुताविषयव्यापिज्ञानो भवति
चतुर्दशपूर्वविदां पट्टस्थानकपातितत्वेन श्रवणादित्यत आह—
(सव्यम्बरसन्निवादि) सर्वे च ते अक्षरसन्निपाताश्च तत्सं-
योगा सर्वेषां चाक्षराणां सन्निपाताः सर्वाक्षरसन्निपातास्ते
यस्य ज्ञेयतया सन्ति स सर्वाक्षरसन्निपाती । श्राव्याणि वा
श्रवणसुवकारीणि अक्षराणि साङ्गन्येन नितरां वदितुं शीघ्र-
मस्येति श्राव्याक्षरसन्निवादी स च पत्र गुणविशिष्टो जगवान्
विनयराशिखि साक्षादिति कृत्वा शिष्याचारन्याच (सम-
गस्म जगवभ्रं महावीरस्स अद्गसामते विरहतीति) योग
स्तत्र दूरं च विप्रसृष्टं सामन्तञ्च मन्त्रिष्टु नन्निषेधाद्दूरसामन्तं
तत्र नातिदूरे नातिनिष्ठ इत्यर्थः । किञ्चिन्न सस्तत्र विहरती

त्यत आह (उच्छ्रूजाणुत्ति) ऊर्ध्वं जानुनी यस्यासावूर्ध्वजानुः ।
शुरूष्यिव्यासनवर्जनादौपग्रहिकनिपद्याया अभावाच्चोक्तु-
कासन इत्यर्थः (अहोसिरेत्ति) अथोमुखो नोर्ध्वं तिर्यग्वा
विक्रितदृष्टिः किन्तु नियतचूभागनियमितदृष्टिरिति भावः ॥
(जाणकोद्भोगयत्ति) ध्यानं धर्म्यं शुक्लं वा तदेव कोष्ठः कु-
सूत्रो ध्यानकोष्ठस्तमुपगतस्तत्र प्रविष्टो ध्यानकोष्ठोपगतो
यथाहि कोष्ठके ध्यानं प्रकृतमविप्रसृतं ज्वन्येवं स जगवान्
ध्यानतो विप्रकीर्णन्द्रियान्तःकरणवृत्तिरिति (सजमेणति)
संचरणे (तवसत्ति) अनशनादिना चदाब्दः समुच्चयार्थे
दुस्तोऽत्र उच्यते सयमतपोग्रहणं चानयोः प्रधानमोक्षाङ्गत्व
ख्यापनार्थं प्रधानत्वं च सयमस्य नवकर्मानुपादानहेतुत्वेन तप
सश्च पुराणकर्मनिर्जरणहेतुत्वेन ज्वति चाग्निवकर्मानुपादा-
नात् पुराणकर्मरूपणाच्च सकलकर्मकयत्तकणो मोक्ष इति ॥
(अप्पाणं भावैमाणे विहरः इति) आत्मान वासय
स्तिष्ठतीत्यर्थः । ज० १ श० १ उ० । चं० ॥ पद्मग्रहणेन पद्मकेस
राण्युच्यन्ते अवयवे समुदायोपचारात् यथा देवदत्तस्य हस्ता
ग्रहणोऽवयवोऽपि देवदत्तः तथा च देवदत्तस्य हस्ताग्र
स्पृष्ट्वा लोको वदति देवदत्तो मया स्पृष्ट इति । सू० प्र० पा०
चं० (गणधर शब्देऽस्य मातापितृपुरादीनि)

इंद्रजेसज्ज—इन्द्रजेपज्ज— न० इन्द्रेण प्रकाशितं भेसजम् । शु-
एठ्याम् । शब्दरत्न० । वाच० ।

इंद्रमह—इन्द्रमह— पु० इन्द्रः शक्रस्तस्य मह प्रतिनियतदिव-
समावी उत्सव इन्द्रमहः । प्रतिनियतदिवसजाविनि इन्द्रस-
न्तोपार्थं महोत्सवरूपं महामहमेदे, । जी० ३ प्र० । ज० । ज्ञा०
आचा० । रा० । “इंद्रमहेष्वा” । ज० श० ए उ० ३३ । विपा० ।
इंद्रमहो आसोयपुण्यमाय भवतीति । आ० चू० अ० ४ ॥
आव० । स्या० । प्रव० । नि० चू० । “ इद्रामहापायं पद्-
नियया ऊसवा हौति” ॥ उत्सवाः प्रायः प्रतिनियता वर्षमध्ये
प्रतिनियतजाविनि इन्द्रादिमहा इति । आ० म० प्र० । अयं च
जगतकाज्ञादेव प्रवृत्त इति । आ० म० प्र० (प्रवृत्तिकारणमि-
दज्जया शब्दे) ।

इंद्रमहकामुग—इन्द्रमहकामुक—पु० इन्द्रमहे वर्षादिकाज्ञे कामुकः
कामयिता । कुकुरे, वर्षादावेव तेषां व्यवायधर्मो लोकप्रासिद्धः ।
वाच० ॥

इंद्रमुष्ठाजिसिच—इन्द्रमूर्ध्नाजिपित्त—पु० एकैकपक्षस्य पञ्च-
दशदिवसेषु स्वनामख्याते सप्तमे दिवसे, “इंद्रमुष्ठाजिसिच्ये”
च० १० पाहु० । ज्यो० । ज० ॥

इंद्रय—इन्द्रक—पु० इन्द्रशब्दार्थे, स्वा. ६ ग० ।

इंद्रयणिरय—इन्द्रकनिरय—पु० निरयेन्द्रकमहानिरये, स्वा. ६ ग० ।

इंद्रराय—इन्द्रराज—पु० इन्द्रे, “घणसमए इद्रायस्स” ति० ॥

इंद्रदृष्टि—इन्द्रयाष्टि—स्त्री० इन्द्रकेतौ, निव्यत्तमहेव्व इद्रदृष्टी
विमुक्कसंधिवघणा ॥ ज्ञा० १ अ० ॥

इंद्रवज्रा—इन्द्रवज्रा—स्त्री० स्याद्विन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ गः
उक्ते चादशाक्षरपादके वर्णवृत्तभेदे, वाच० । वृत्तर० ॥

इंद्रवंशा—इन्द्रवंशा—स्त्री० स्याद्विन्द्रवंशा ततजैरसयुते वृत्त-
र० उक्ते द्वादशाक्षरपादके वर्णवृत्तभेदे, वाच० ॥

इंद्रवसु—इन्द्रवसु—स्त्री० पांचाशदशस्थकापिल्यनगरनिवांसि
ब्रह्मदत्तस्य ज्ञार्यायाम् । उक्त० १३ अ० ॥

इंद्रवागरण—इन्द्रव्याकरण—न० शब्दशास्त्रज्ञेदे, कल्प० ।

तच्च जगवत ऋषभदेवस्य समये संजातम् ॥

अहं तं अम्मा पियरो, जाणित्ता अहियत्रट्टवामं तु ।

कयकोउयद्वंकारं, वेहायारियस्स उवणेति ॥

अथ भीषणान्तर कियत्कात्वातिक्रमे जगवन्तमधिकाष्टवर्षं मातापितरौ ज्ञात्वा कृतानि कौतुकानि रक्षादीनि अन्नद्वाराश्च केयूरादयो यस्य स तथा त प्रवरहस्तिस्कन्धगत तु परितो-मुकाज्जात्वालयदात्ना उत्रेण धियमाणेन चामराज्या वीज्यमा न मित्रज्ञातिपरिजनसमेत वेखाचार्याय उपाध्यायाय उपन-यत । पाठान्तरं वा “ उवणीसु ” उपनीतवन्तौ उपाध्यायस्य महासिंहासनं रचित अत्रान्तरे देवराजस्य खट्वासनकम्पो बज्रव । अथावधिना च प्रयोजनविधि विज्ञाय अहो खट्वप-त्यस्नेहविलसित घुवनत्रयगुरु प्राति मातापित्रोरेत जगवन्त-मपि वेखाचार्यायापनेतुमच्युद्यताविति सप्रधार्यागत्य च उ पाध्यायपरिकल्पिते वृद्धासने भगवन्त निवेश्य शब्दलक्षणं पृष्टवान् । कल्प० ॥

अमुमेवार्थे प्रातिपादयति ।

सको य तस्समक्खं, जयवंतं आसणे निवेशिता ।

सदस्म द्वाक्खणं पुच्छे, वागरणं अवयवा इदं ॥

शक्तो देवराजस्तत्समकं वेखाचार्यसमकं जगवन्तं तीर्थक रमासने निवेश्य शब्दलक्षणं पृच्छति जगवता च व्याकरण मन्यधायि । “ व्याक्रियन्ते द्वौकिका सामयिकाश्च शब्दा अने-नेति व्याकरण ” शब्दशास्त्र तदवयवाः केचन उपाध्यायेन गृहीतास्ते च सदर्भितास्तत ऐन्द्र व्याकरण संजातम् । आ० म० द्वि० । आ० चू० ॥

इंद्रसत्तु—इन्द्रशत्रु—पु० इन्द्र शत्रु शातयिता यस्य । वृत्रासुरे, वाच० ॥

इंद्रसम्म (न्) इन्द्रशर्मन्—पुं० आस्त्यिकग्रामस्यस्य श्रुत्वा पणियक्कस्यार्चके ब्राह्मणे, “ इन्द्रशर्मा भृतिन्दत्त्वा ग्राम्यैस्त-स्यार्चकं कृत ” इति ॥ आ० क० । आ० चू० । “ तय इद्रसम्मो नाम पर्नियारगो कओ ” ॥ आ० म० द्वि० । मोराकसन्निवेशस्ये स्वनामख्याते गृहपतौ च (तत्कथा महावीरस्य मोराक-सन्निवेश गतस्य विहारसमये—महावीरशब्दे वक्ष्यते)

इंद्रसन्नह—इन्द्रशन्नज—पु० इन्द्रजात. वर्षाकावजगतशन्नजः । इन्द्रगोपे, वाच० ॥

इंद्रसिरी—इन्द्रश्री—स्त्री० पचावदेशस्थकाम्पित्यनगरनिवासिनो ब्रह्म (राज) दत्तस्य भार्यायाम्, उक्त० १३ अ० ।

ऐन्द्रश्री—स्त्री० इन्द्रो जीवस्तस्येयमैन्द्री सा चासौ श्रीश्चैन्द्रश्री । आत्मगुणवृद्ध्याम् “ ऐन्द्रश्रीसुखमग्नेन, त्रीत्वावप्रमिवापिद्वम् सच्चिदानन्दमग्नेन, पूर्णं जगद्वेक्ष्यते । १ । ” अष्ट० १ प्र० ।

इंद्रसेहि—ऐन्द्रश्रेणि—स्त्री० इन्द्राणामियमैन्द्री सा चासौ श्रेणि श्रेति ऐन्द्रश्रेणी । इन्द्रपत्नौ, “ ऐन्द्रश्रेणिनता प्रतापभवन प्रज्याङ्गिनेग्रामूत सिद्धान्तोपनिपादिचारचतुरै प्रीत्या प्रमाणी कृता । मूर्ति स्फूर्तिमती सदा विजयते जैनश्वरी विस्फुरन्मो होन्मादघनप्रमादमदिरामत्तैरनात्रोकिता ” ॥ १ ॥ प्रति० ।

इंद्रसेणा—इन्द्रसेना—स्त्री० ६ त० । इन्द्रस्य कटकै, “ गधञ्चनट्ट हयगय—रहजम् अणियाणसव्वध्दाण । वेमाणियाणि वमहा, महिसा य अहोनिवासीण ” ॥ ४५ ॥ सघ० सू० । (स्वरूपमधिप-

तयश्च अणिय शब्दे) जंमदरोत्तर वर्तिन्यां रक्तवतीम्महानदी-समुपयान्त्याम्महानद्याम्, । स्था० १० ग० ।

इंद्रा—इन्द्रा—स्त्री० इदि रत्न इन्द्रवारुणायाम्, । राजनि ० । श-च्याम्, शब्दर० । वाच० ॥ जम्भूमन्डगेत्तरवर्तिन्या रक्तवतीं महानदीं समुपयान्त्याम्महानद्याम्, स्था० १० ग० । धर णस्य नागकुमारैन्द्रस्य स्वनामख्यातायामग्रमहिष्याम्, स्था. ६ ग० ।

ऐन्द्री—स्त्री. इन्द्रो देवता यस्याः सा ऐन्द्री । पूर्वस्यान्दिशि स्था० १० ग० । प्र० । विशे० । “ इन्द्रा विजयदाराणुसा रतो ” ॥ ऐन्द्री द्विक् विजयद्वारानुसारत प्रतिपत्तव्या यत्र विजयद्वार सा ऐन्द्रीति भावार्थे । आ० म० द्वि० ॥ यारुचकात् विजयद्वारानुसारेण विनिर्गता दिक् सा ऐन्द्री । ऐन्द्री नामपू र्वेत्यर्थः ॥ आ० म० द्वि० ॥

इंद्राणी—इन्द्राणी—स्त्री० इन्द्रस्य पत्नी । डीप आनुक् च । इन्द्र स्याग्रमहिष्याम्, । स्था० ४ ग० ।

इंद्रायरिय—इन्द्राचार्य—पु० योगविधिकारके स्वनामख्याते-आचार्ये, जैन० ॥

इंद्रासण—इन्द्रासन—पु० इन्द्र आत्मा अस्यते विक्रियतेऽनेन असु केषे करणे ल्युट् । (सिद्धि) सविदावृक्के तन्सेवने दि आत्मनो विक्रितत्वात्तस्य तयात्वम् । पञ्चमात्रिकस्य प्रस्तावे आदित्ययुके शेषगुरुद्वयात्मके प्रथमे भेदे, वाच० ॥

इंद्राहिद्विय—इन्द्राधिष्ठित—त्रि० इन्द्रयुते, “ इद्राहिद्विया ” इति । इन्द्राधिष्ठिता तद्युक्तत्वादिति । प्र० ३ श० १ उ० । “ दशकपा इद्राहिद्विया पञ्चत्ता ” । सौधर्मादीनामिन्द्राधि-ष्ठितत्वमेतेष्विन्द्राणां निवासादिति वृत्ति । स्था० १० ग० ।

इंद्राहीण—इन्द्राधीन—त्रि० इन्द्रवश्ये, प्र० ३ श० १ उ० ।

इंद्राहीणकज्ज—इन्द्राधीनकार्य—त्रि० इन्द्रवश्यकार्ये, प्र० ३ श० १ उ० ॥

इंद्रिय—इन्द्रिय—न० इदि परमैश्वर्ये इदितो नुम् इन्द्रनादिन्द्र आत्मा (जीव) सर्व विषयोपत्रश्चि (ज्ञान) जोगप्रकणप-रमैश्वर्ययोगात् तस्य त्रिङ्ग चिन्हमविनाभाविलिङ्गसत्तासूचनात् प्रदर्शनादुपप्रमनाद् व्यञ्जनाच्च जीवस्य त्रिङ्गमिन्द्रियत्रिङ्गमिन्द्रियविषयोपप्रमनात् ज्ञापकत्वसिद्धि. तत्सिद्धौ उपयोगप्रक-णो जीव इति जीवत्वसिद्धि । अष्ट० । आ० म० द्वि० । तेन वृष्ट सृष्ट लुष्ट दत्तमिति वा इन्द्रियम् । स्था० ५ ग० । इन्द्रियमिति निपातनसूत्रादुपनिष्पत्ति—न० । जी० । विशे० । पा० प० स० । इन्द्रशब्दादियप्रत्यय इति । प्रज्ञा० १५ पद० आ० चू० ॥ श्रोत्रादौ, उक्त० १६ अ० । सूत्र० । नयनवदनजघनचक्र स्य लनाभिककादौ, उक्त० १६ अ० “ नो निगमे इत्थीणं इट्टि याऽ मणोहराऽ मणोरमाऽ आत्रोऽत्ता निज्जाऽत्ता भवति ’ उक्त०

इंद्रो जीवो मन्वो—वृद्धाच्चिजोगपरमेस्वरत्तणउ ।

सोत्ताइजेयमिन्द्रिय—मिह तद्विगाऽ जावाऽ ॥

इदि परमैश्वर्ये इन्द्रनात्परमैश्वर्ययोगादिन्द्रो जीव परमैश्वर्य मस्य कुन इत्याह (मन्वो इत्यादि) प्रावरणात्तान्ये मर्यस्यापि यस्तुन उपप्रमनाभावेषु सर्वस्यापि त्रिजगत्तस्य यस्तुन परिजोगाच्च परमेश्वरो जीव इति तस्य परमैश्वर्ये नम्येन्द्र-स्य जीवत्रिङ्ग चिन्ह तेन वृष्ट वा निपातनादिदेन्द्रियमुच्यते

इंदिय

तद्विद्वादिज्ञावादिति । तच्च श्रोत्रादिभेदं श्रोत्रनयनघ्राणरसनस्पर्शनभेदात्पञ्चविधमित्यर्थः । विशेषे ॥

स्या० । प्र० । सूत्र० । पञ्च स्पर्शादीनि बुद्धीन्द्रियाणि चक्षुः पाणिपादपायूपस्यरूपाणि पञ्च कर्मेन्द्रियाणि एकादश मन इति सांख्या । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

तस्य च नोऽन्द्रियत्वं स्थानाङ्गे उक्तम् । तद्यथा—

ग्रहिं इन्द्रियतया पशुत्ता तंजहा सोइंदियत्ये जाव फासिंदियत्ये नो इंदियत्ये ।

तत्र श्रोत्रेन्द्रियादीनामर्थो विषया शब्दादय मनस आन्तरकरणत्वेन करणत्वात्करणस्य चेन्द्रियत्वात्तत्रान्तररुद्ध्या वा मनस इन्द्रियत्वात्तद्विषयस्येन्द्रियार्थत्वेन परिन्द्रियार्था इत्युक्तम् । औदारिकादित्वार्थपरिच्छेदकत्ववृत्तान्तरम द्वयोपेतमिन्द्रियं तस्यैदारिकादित्वधर्मवृत्तणदेशनिषेधा—श्रोत्रेन्द्रियमनसादृश्यादेत्वाद्वा नोशब्दस्यार्थपरिच्छेदकत्वे नेन्द्रियाणां सदृशमिति तत्सहचरमिति वा नोऽन्द्रियं मनस्तस्यार्थो विषयो जीवादि नो इन्द्रियार्थ इति । स्या० ६ अ० ।

१—इन्द्रियाणां पञ्चत्वेऽपि नामादितश्चातुर्विध्यं इत्यादितो द्वैवित्यं तत्संस्थानञ्च ।

२—इन्द्रियाणां बाहुल्यपृथक्त्वप्रदेशावगाहनास्तद्व्यात वेदना च ।

३—इन्द्रियाणां पृथुत्व तदवगाहना च ।

४—इन्द्रियाणामल्पवहुत्वं तदगुणाश्च ।

५—नैरयिकादिषु सस्थानाद्यल्पवहुत्वचिन्तनम् ।

६—इन्द्रियाणां वर्त्तमानार्थग्राहकत्वम् ।

७—इन्द्रियाणां स्पृष्टास्पृष्टविषयता तद्ग्रहणप्रकारश्च ।

८—इन्द्रियाणां प्रविष्टाप्रविष्टविषयचिन्तनम् ।

ए—श्रोत्रवृत्तानादीन्द्रियाणां प्राप्यकारित्वं नयनमनसोरप्राप्यकारित्वम् ।

१०—इन्द्रियाणां विषयनिरूपणम् ।

११—इन्द्रियासभृतत्वस्येन्द्रियासम्बन्धोपस्य चाभिधानम् ।

१२—इन्द्रियाणां गुणागुणोपाभिधानम् ।

१३—अनामितानि चेन्द्रियाणि दुःखाय प्रवन्ति इत्यत्रोदाहरणानि ।

१४—इन्द्रियाश्रितत्वे जीवानां भेदाः ।

(१) इन्द्रियाणां पञ्चत्वेऽपि नामादितश्चातुर्विध्यं इत्यादितो द्वैवित्यं तत्संस्थानञ्च ।

कडणं जंते ! उदिया पशुत्ता ? गोयमा ! पंचिदिया पशुत्ता तंजहा सोइंदिए चकिखदिए धाणिदिए जिञ्जिदिए फासिंदिए ।

कति कियत्सख्याकानि णमिति वाक्यात्तद्वारे भदन्त ! इन्द्रियाणि प्राग्निपतितशब्दार्थानि वक्तव्यानि भगवानाह । गौतम ! पञ्चेन्द्रियाणि प्रज्ञमानि तान्येव नामत आह “ सोऽन्द्रिये ” इत्यादि । प्रज्ञा० १५ पद ।

पतानि च पञ्चापि इन्द्रियाणि नामादिभेदाच्चतुर्विधानि

तं नामाड चउच्छा, दव्वं निव्वित्ति उवगरणं च ।

आगासे निव्वित्ति, चिंतावज्जाय माअन्नो ॥

तन्नामेन्द्रियस्यापनेन्द्रियमित्यादि भेदाच्चतुर्णां तत्र ऊभयशरीरव्यतिरिक्तं इत्येन्द्रियं निर्वृत्तिरूपकरणं चेति द्विजट्टम् । विशेषे ।

जावतो इन्द्रियुपयोगान्मकानि आह च तत्त्वार्थसूत्रकृतं निर्वृ-

त्तुपकरणे इत्येन्द्रियव्युपयोगो भावेन्द्रियमिति । तत्र निर्वृत्तिर्नामप्रतिविशिष्टः सस्थानविशेषः साऽपि द्विविधा बाह्याच्यन्तरा च तत्र बाह्या पर्पटिकादिरूपा सा च विचित्रा न प्रतिरूपनियतरूपतयोपदेष्टुं शक्यते ॥ तथाहि । मनुष्यश्रोत्रे नेत्रयोरुभयपार्श्वतो भाविनी भ्रुवौ चोपरितनश्रवणवन्धापेक्षया समे वाजिनीनेत्रयोरुपरि तीक्ष्णे चाग्रजागे इत्यादि जातिभेदान्नानाविधा आच्यन्तरा तु निर्वृत्ति सर्वेषामपि जन्तूनां समानता भेदवाधिकृत्य वक्ष्यमाणानि सस्थानादिविषयाणि सूत्राणि केवलं स्पर्शनेन्द्रियस्य निर्वृत्तेर्बाह्याच्यन्तरभेदा न प्रतिपत्तव्याः पूर्वसूरिभिर्निषेध्यात् । प्रज्ञा० १५ पद । आ० म० द्वि० । तत्त्वार्थसूत्रटीकायामनन्युपगमात् । जी० १ प्र० ।

इन्द्रियाणां संस्थानान्याह ।

पुष्पं कडंबुयार, धन्न—मसूरादिमुत्तचंदो य ।

होई खुरुपनाणा, किई य सोइंदियाईणं ॥

श्रोत्रस्यान्तर्निर्वृत्तिः कदम्बपुष्पाकारमांसगोद्वकरूपा दृष्टव्या । चक्षुस्तु धान्यमसूराकारा, घ्राणस्य अतिमुक्तककुसुमचन्द्रकाकारा, रसनस्य क्षुराकारा, स्पर्शनं तु नानाकृतिर्दृष्टव्यमित्येष श्रोत्रादीनां तन्निर्वृत्तेराकार इति । विशेषे ।

तथाच प्रज्ञापनाया पञ्चदशे पदे ।

सोइंदिए णं जन्ते ! किं संठिए पषत्ते ? गोयमा ! कडंबुयापुष्पसंठाणसंठिए पषत्ते चकिखदिएणं पुच्छा गोयमा ! मसूरा चंदसंठाणसंठिये पषत्ते, धाणिदिएणं पुच्छा गोयमा ! अइमुत्तगचंदसंठाणसंठिए पषत्ते, जिञ्जिदिएणं पुच्छा गोयमा ! खुरुपसंठाणसंठिए पषत्ते फासिंदिएणं पुच्छा गोयमा ! नाणासंठाणसंठिए पषत्ते,

तत्रान्तः श्रोत्रेन्द्रियस्यान्तर्मध्ये नेत्रगोचरोऽतीता केवलदृष्टा अतिमुक्तककुसुमाकारा देहावयवरूपा काचिन्निर्वृत्तिरस्ति शब्दग्रहणोपकारे वर्तते चक्षुरिन्द्रियस्यान्तर्मध्ये केवलदृष्टा धान्यमसूराकारा काचिन्निर्वृत्तिरस्ति या रूपग्रहणोपकारे वर्तते । घ्राणेन्द्रियस्यान्तर्मध्ये केवलदृष्टा अतिमुक्तककुसुमाकारा देहावयवरूपा काचिन्निर्वृत्तिरस्ति या गन्धग्रहणोपकारे वर्तते । रसनेन्द्रियस्यान्तर्मध्ये जिनगम्या क्षुरप्रहरणाकारा देहावयवरूपा काचिन्निर्वृत्तिरस्ति या रसग्रहणोपकारे वर्तते । स्पर्शनेन्द्रियस्यान्तर्मध्ये केवलदृष्टा देहाकारा काचिन्निर्वृत्तिरस्ति या स्पर्शग्रहणोपकारे वर्तते ॥ तदु० ॥

उपकरण खड्गस्थानीया बाह्या निर्वृत्तिर्या खड्गधारासमानास्वच्छतरपुञ्जसमूहात्मिका अच्यन्तरा निर्वृत्तिस्तस्या शक्तिविशेष इन्द्रोपकरणरूप इत्येन्द्रियमन्तरेनिर्वृत्ते कथं चिदर्थान्तर शक्तिशक्तिमतो कथंचिद्भेदात्कथञ्चिद्भेदश्च सत्यामपि तस्यामान्तरनिर्वृत्तौ इत्यादिनापकरणस्य विघातसम्भवात् तथाहि—सत्यामपि कदम्बपुष्पाद्याकृतिरूपायामान्तरनिर्वृत्ता वतिकगोरतरयनगर्जितादिना शक्त्युपघाते साति नपरिच्छेत्तमीशते जन्तव शब्दादिकमिति । प्रज्ञा० १५ पद ।

विषयग्राहणसमर्थं, उवगरणं इदियं तरं तं पि ।

जंते ह तडुवघाए गिएडड निव्वित्तिजावे वि ॥

तस्य एव कदम्बपुष्पाकृतिमांसगोद्वकरूपाया श्रोत्राद्यन्तर्नि-

वृत्तेर्यद्विषयग्रहणसमर्थं शक्तिरूपमुपकरणं इत्येन्द्रियमुच्यते शक्ति शेषः । यथा सङ्गस्य भेदी शक्तिर्वहेर्वा दाहादिका-शक्तिस्तथेदमपि श्रोत्राद्यन्तर्निवृत्तेर्विषयग्रहणसमर्थशक्तिरूप इष्टव्यम् । तर्ह्यन्तर्निवृत्तिरेव तत्तच्छक्तिरूपत्वात् पुनर्भेदान्तर-मित्याशक्याह । तदपीन्द्रियान्तर इत्येन्द्रियस्य भेदान्तरमि-त्यर्थः कुत इत्याह (जमित्यादि) यस्मादिह कदम्बपुष्पाद्याकृ-तेर्मांसगोवृकाकारायाः श्रोत्राद्यन्तर्निवृत्तेर्या शब्दादेर्विषयच्छे-त्री शक्तिस्तस्या घातपित्तादिना उपघाते विनाशे सति यथो-क्तांतर्निवृत्तिसद्भावेपि न शब्दादिविषयं गृह्णाति जीव इत्यतो ज्ञायते अस्त्यन्तर्निवृत्तिशक्तिरूपमुपकरणेन्द्रियं इ-त्येन्द्रियस्य द्वितीयो भेद इति विशेषः ॥ “इदियाणि डुविहाणि दृष्ट्विदियाणि भावेदियाणि अ दृष्ट्विदियं दुविह णिव्वत्तणाप उवकारणे य णित्तव्वणाप जहा बोहकारो णणितो पतेण बोहेण परसुं वासि थोभणय च णिवत्तेहिंति तेण तं गहाय ततोहे पमाणेहिं खंभियाणि जाव कम्मस्स समत्याणि सा णिव्वत्तणा कज्जसमत्याणि जायाणि उवगरणाइं” ॥ आ० चू० २ अ० ॥ प्रावेन्द्रियमपि द्विधा द्वाब्धिरुपयोगश्च तत्र द्वाब्धिः श्रोत्रेन्द्रियादि विषयस्तदावरणकृत्योपशमः उपयोगः स्वस्वविषये द-ब्धनुसारेणात्मनः परिच्छेदव्यापारः । जी० १ प्र० । “भावेदियं डुविह दृष्टिप उवओगत्तो य जाणि जेण जीवेण दृष्टाइ इंदियाणि सा दृष्टा प गिंदियाणं पगा फासिंदियदृष्टि वैदिया-णं तेइदियाण चर्त्तिंदियाण पचेदियाणं पंचविहो उवओगो-जाहे जेण इदिपण उवजुज्जति सव्वजीवा य किर उवओग पकु-च्चइ पगिंदिया” आ०-चू० २ अ० ॥

तदाह ॥

द्वष्टुवओगो जार्वि-दियं तु दृष्टिचित्ति जो खउवसमो ।

होइ तदावरणाणं, तद्वाजे चैव सेसं पि ॥ १ ॥

द्वष्टुपयोगो प्रावेन्द्रिय तत्र यदावरणानां तेषामिन्द्रियाणा-मावारककर्मणां कृत्योपशमो भवति जीवस्य सा द्वाब्धिः शेष मपि इत्येन्द्रियं तल्लान्न एव द्वाब्धिप्राप्तावेव भवतीति इष्ट-व्यामिति ॥

उपयोगः क इत्याह ॥

जो सविसयवावारो, सो उवओगो स वेगकादम्मि ॥

एगेण होइ तम्हा, उवओगाओ उ सव्वो वि ॥ १ ॥

य' श्रोत्रादीन्द्रियस्य स्वविषये शब्दादौ परिच्छेद्य व्यापा-रः स उपयोग' स चैकास्मिन्कावे एकेनैव श्रोत्राद्यन्तरेण इन्द्रियेण भवति न बुद्ध्यादिभि तस्मात्तुपयोगमाश्रित्य सर्वो-पि जीव एकेन्द्रिय एव सर्वस्मिन्कावे देवादीनामप्येकस्यै-व श्रोत्राद्यन्तरेन्द्रियोपयोगस्य सद्भावादिति । यद्युपयोगतः सर्वोपि जीव एकेन्द्रियस्तर्ह्येकेन्द्रियो द्वैन्द्रिय इत्यादिभेद-कथमागमनिर्दिष्ट इत्याह—

एगेदियाइजेया, पकुच्च सेसेदियाणि जीवाणं ॥

अहवा पकुच्च दृष्टि-दियं पि पंचेदिया सव्वे ॥ १ ॥

अतो जीवानामेकेन्द्रियादयो भेदाः शेषाणि निवृत्त्युपकरण-द्वधीन्द्रियाणि प्रतीत्य इष्टव्यं तानि यस्य यावन्ति तावन्दि-व्यपदेश इति न तुपयोगतः अथवा द्वधीन्द्रियमप्याश्रित्य घट्ट्यमाणयुक्ति सर्वे पृथिव्यादयोऽपि जीवा पञ्चेन्द्रिया ए-वेति कुतः सर्वे पञ्चेन्द्रिया इत्याह ॥

जं किर वउवाइणं, टीसइ सेमेद्विओवदंनो वि ॥

तेण त्थि तदावरण-क्खओवसमसंजवो तेसिं ॥ १ ॥

यस्मात् किञ्च वकुलचंपकतिलकविरहकादीनां वनस्पति-विशेषाणां स्पर्शान्छेषाणि यानि रसनघ्राणचक्षुःश्रोत्रवक्त्राणा-नीन्द्रियाणि तत्संबन्धुपदम्भो दृश्यते तेन ज्ञायते तेषामपि वकुलादीनां तदावरणकृत्योपशमसंजवो रसनादीन्द्रियाचार-ककर्मकृत्योपशमस्य या च यावती मात्रा अस्तीति अन्यथा हि वकुलस्य शृंगारितकामिनीवदनार्पितचारुमदिरागएरूपेण चं-पकस्यातिसुरभिगन्धोदकसेचनेन तिलकस्य कामिनीकटाङ्क-विक्रमेण विरहकस्य पञ्चमोद्गारश्रवणेन पुष्पपल्लवादि-संभवो न घटेत् । विशेषः ॥ यद्यपि इत्येन्द्रियं भावरूपं चेत्यमि-न्द्रियमनेकप्रकारं तथापीह बाह्यानिवृत्तिरूपमिन्द्रियं पृष्ठमव-गन्तव्यं तदेवाधिकृत्य व्यवहारप्रवृत्तेः तथाहि वकुलादयः पञ्चेन्द्रिया इव भावेन्द्रियपञ्चकविज्ञानसमन्विता अनुमानतः-प्रतीयन्ते तथापि न ते पञ्चेन्द्रिया इति व्यवहियते बाह्येन्द्रि-यपञ्चकासंज्ञात् । जी० १ प्र० ॥

पंचिंदियव्व वउवो, नरोव्व सव्वविसयोवदंनो ॥

तह वि न जसुइ पंचे-दिओत्ति वज्जिंदियाजावा ॥ १ ॥

पंचेन्द्रिय इव वकुल इति प्रतिज्ञा सर्वेषामपि शब्दरूपादिवि-शेषाणामुपदम्भमादिति हेतुः नरवदिति दृष्टान्तः । ननु वकुलस्य रसनेन्द्रियोपदम्भ एवोक्तस्तत्कथमस्य सर्वविषयोपदम्भसं-ज्ञव इति सत्यम् मुख्यस्तावत्स एव संभवति गौणवृत्त्या तु शेषेन्द्रियविषयोपदम्भोऽप्यस्य संज्ञाव्यते शृङ्गारितस्वरूप-तरुणीमदिरागं हूपार्पणात् तस्यां च तनुवतास्पर्शाधररस-चंदनादिगन्धशोभनरूपमधुरोद्धापदकणानां पञ्चानामपीन्द्रि-यविषयाणां समवादिति अन्यथा वा पञ्चेन्द्रियत्वमस्य सुधि-या जावनीयं तर्ह्येकेन्द्रियो वकुलः कथं प्रसिद्धः पञ्चेन्द्रियोऽपि कस्मान्न व्यपदिश्यत इत्याह ॥ तथापि पञ्चेन्द्रियोऽसौ न-प्राण्यते बाह्यानां निवृत्त्यादि इत्येन्द्रियाणामभावादिति ॥

अमुमेवार्थं कुभकारव्यपदेशदृष्टातेन समर्थयन्नाह ॥

मुत्तो वि कुञ्जनिव्वत्ति, सत्तिजुत्तोत्ति जहू सधमकारो ।

दृष्टेदिण पंचे-दिओ तहावज्जिरहिओ वि ॥

सुयोधार्थमिन्द्रियाणां दानक्रम उच्यते । तत्र यदा इत्ये-न्द्रियसामान्यं भावेन्द्रियसामान्यं चाश्रित्य पृच्छते तदा तद्वा-भे चैव “सेसपित्ति” प्रागुक्तवचनाल्लब्धिमाश्रित्य प्रथम भा-वेन्द्रियत्वाभस्ततो इत्येन्द्रियत्वात् इति इष्टव्यम् । यत्तु इत्येन्द्रियजावेन्द्रियसामान्याद्भिन्नः इतो दानं पृच्छते-विशेषरूपतया पृच्छते इत्यर्थं तदित्य दृष्टव्यं प्रथममि-न्द्रियावरणकृत्योपशमरूपा द्वाब्धिर्भवति ततो बाह्यान्तरभेद-भिन्नं निवृत्तेः शक्तिरूपमुपकरणं तदनन्तरं चेन्द्रियार्थोप-योग इत्येतदेवाह ॥

दानकम्मे उ दृष्टी, निच्चउवगरणउवओगो ।

या दव्वेदिय जार्वि-दिय सामन्नओ कओ जिनो ॥

व्याख्यातार्यो तदेव व्याख्यातमिन्द्रियस्वरूपम् । विशेष-नं० । तं० । आ० म० द्वि० । प्रज्ञा० । जी० । स्या० । पा० । अष्ट० । आचा० ।

इत्येन्द्रियभावेन्द्रियभेदा यथा--

कतिविहा एं जंते! इंदियापसात्ता? गोयमा! दुविहा-पसात्ता, तं जहा दृष्ट्विदिया य जार्विदिया य । कइणं जंते!

दंविदिया पणत्ते ? गोयमा ! अट्टदंविदिया पणत्ते, तंजहा दोसोत्ता दोनेत्ता दो वाणा जीहा फासे । नेरइ याणं जंते ! कइ दंविदिया पणत्ता ? गोयमा ! अट्टएते चेव एवं असुरकुमाराणं जाव थाणियकुमाराण वि । पुढवि-
क्काइयाणं जंते ! कइ दंविदिया पणत्ता ? गोयमा ! एगे फासिंदिए पणत्ते । एवं जाव वणस्सइकाइयाणं । वेइं दियाणं जंते ! कइ दंविदिए पणत्ते ? गोयमा ! दो दंविदिया पणत्ता, तं जहा फासिंदिए य जिर्विन्दि ए य । तेइंदियाणं पुच्छा, गोयमा ! चत्तारि दंविदिया पणत्ता दो वाणा जीहा फासिंदिए । चउरिंदियाणं पुच्छा, गोयमा ! म-
दंविदिया पणत्ता, तं जहा-दो नेत्ता दो वाणा जीहा फासे सेसाणं जहा नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं । एगमेगस्स एणं जंते ! नेरइयस्स केवइया दंविदिया अइया ? गोयमा ! अणंता । केवइया वप्पेह्वगा ? गोयमा ! अट्ट । केवइया पुरक्खमा ? गोयमा ! अट्ट वा सोलस वा सत्त-
रस वा संखेज्ज वा असंखेज्ज वा अणंता वा । एगमेगस्स णं जंते ! असुरकुमारस्स केवइया दंविदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया वप्पेह्वगा ? अट्ट । केवइया पुरक्खमा ? अट्ट वा नव वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । एवं जाव थाणियकुमाराणं ताव जाणि यव्वं । एवं पुढविकाइयआउक्काइयवणस्सइकाइयस्स वि नवरं केवइया वप्पेह्वगत्ति पुच्छा, एवं उत्तरं एके फा सिंदिए दंविदिए एवं तेउक्काइय । वाउक्काइयस्स वि नवरं पुरक्खमा नव वा दस वा । एवं वेइंदियाण वि नवरं वप्पेह्वगपुच्छाए, दोष्मि । एवं तेइंदियस्स वि वप्पे ह्वगा चत्तारि । एवं चउरिंदियस्स वि नवरं वप्पेह्वगा । पंचिंदियतिरिक्खजोणियमाणस्सवाणमंतरजोइसिय सो-
हम्मीसाणगदेवस्स जहा असुरकुमारस्स । नवरं माणु स्सस्स पुरक्खमा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ट वा नव वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । मणंकुमारमाहिंदवंजइंतगसुक्कसहस्सार आ णयपाणयआरणअच्चुयगेविज्जमंदवस्स जहा नेरइय स्स । एगमेगस्स णं जंते ! विजय-वेजयंत-जयंत-अप राजियदेवस्स केवइया दंविदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया वप्पेह्वगा ? अट्ट । केवइया पुरक्खमा ? अट्ट वा सोलस वा चउवीमा वा संखेज्जा वा । मन्वइसिप्पगदेवस्स अतीता अणंता वप्पेह्वगा अट्ट पुरक्खमा अट्ट । नेरइया णं जंते ! केवइया दंविदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया वप्पेह्वगा ? गो-
यमा ! असंखिज्जा । केवइया पुरक्खमा ? गोयमा ! अणंता । एवं जाव गेवेज्जगदेवाणं नवरं माणुस्साणं

वप्पेह्वगा सिय संखिज्जा सिय असंखिज्जा । विजयवे जयंतजयंत अपराजियदेवाणं पुच्छा, गोयमा ! अतीता अणंता वप्पेह्वगा असंखिज्जा पुरक्खमा असंखिज्जा सव्वइसिप्पगदेवाणं पुच्छा, गोयमा ! अतीता अणंता वा वप्पेह्वगा संखिज्जा पुरक्खमा संखेज्जा ॥

(कइविहाणं जंते इंदिया पणत्ता इति) इव्येन्द्रिय सुगमं प्राग्भावितत्वात् । (कइविहेण भते ! दंविदिया पणत्ता इति) इव्येन्द्रियसंख्याविषयं दाएकसूत्रञ्च पाठसिद्धम् । एकैक जीवविषयातीतवत्पुणस्सइत्तइव्येन्द्रियचिन्तायाम्-यो नैरयि-
को ऽनन्तरमनुष्यत्वमवाप्य सेत्स्यति तस्य मानुषजवसम्बन्धीन्यथै, यः पुनरन्यतरं भवे तिर्यक् पञ्चेन्द्रियत्वमवाप्य तत उच्यते मनुष्येषु गत्वा सेत्स्यति तस्याथै तिर्यक्पञ्चेन्द्रियजवसम्बन्धीन्यथै मनुष्यभवसम्बन्धीनीति पौरुश । यः पुनरनन्तरं नरकादुद्वृत्तस्तिर्यक् पञ्चेन्द्रियत्वमवाप्यतदनन्तरमेकभवे पृथिवीकायादिको ज्ञत्वा मनुष्येषु समागत्य सेत्स्यति तस्याथै तिर्यक्पञ्चेन्द्रियजवसम्बन्धीनि एकं पृथिवीकायादि भवसम्बन्धि अथै च मनुष्यजवसम्बन्धीनि इति सप्तदश संख्ये यकाव ससारावस्थायिनः सख्येयानि असंख्येयकावमसंख्येयानि अनन्तकावमनन्तानि, असुरकुमारसूत्रे-पुरक्खमा अट्ट वा नव वा इत्यादि । तत्रासुरजवाउद्वृत्तानन्तरभवे मनुष्यत्वमवाप्य सेत्स्यत्यतोऽथै, असुरकुमारादयस्स्वीशानपर्यन्ताः पृथिव्यव्वनस्पतिपूतपद्यन्ते ततो योऽनन्तरभवे पृथिव्यादिषु गत्वा तदनन्तरं मनुष्यत्वमवाप्य सेत्स्यति तस्य नव सख्येयादिजावना प्राग्वत् पृथिव्यव्वनस्पतिसूत्रे पुरक्खमा अट्ट वा नव वेति ॥ पृथिव्यादयो ह्यनन्तरमृच्य मनुष्येषुपूतपद्यन्ते सिद्ध्यति च तत्र योऽनन्तरभवे मनुष्यत्वमवाप्य सेत्स्यति तस्य मनुष्यजवसम्बन्धीन्यथै यस्त्वनन्तरमेकं पृथिव्या जवमवाप्य तदनन्तरं मनुष्यो ज्ञत्वा सेत्स्यति तस्य नव तेजोवायवो ऽनन्तरमुद्वृत्ता मनुष्यत्वमेव न प्राप्नुवन्ति द्विभ्रिचतुरिन्द्रियास्त्वनन्तरं मनुष्यत्वमवाप्नुवन्ति परं न सिद्ध्यन्ति, ततस्तेषां सूत्रेषु जघन्यपदे नवनवेति वक्तव्यं शेषभावना प्रागुक्तान्तारेण कर्त्तव्या, मनुष्यसूत्रे पुरस्सूतानि इव्येन्द्रियाणि कस्यापि सन्ति कस्यापि न सन्तीति तद्भव एव सिद्ध्यतो न सन्ति शेषस्य सन्तीति भावः यस्यापि सन्ति सोऽपि यद्यनन्तरं भवे ज्ञयोऽपि मनुष्यो ज्ञत्वा सेत्स्यति तस्याथै यः पुनः पृथिव्याद्येकजवान्तरितो ज्ञत्वा सिद्धिगामी तस्य नव शेषभावना प्राग्वत् । सन्त्कुमारादयो देवा अनन्तरमुद्वृत्ताः न पृथिव्यादिष्वायान्ति किन्तु पञ्चेन्द्रियेषु ततस्ते नैरयिकवत्कन्याः तथाचाह-“ सणकुमारमाहिंद बभद्वोयइ तगसुक्कसहस्सार आणय पाणय आरण अच्चुय गेवेज्जगदेवस्सय जहा नेरइयस्स ” विजयादिदेवचतुष्टयसूत्रेषु योऽनन्तरभवे मनुष्यत्वमवाप्य सेत्स्यति तस्याथै य पुनरेकवारं मनुष्यो ज्ञत्वा ज्ञयोपि मनुष्यत्वमवाप्य सेत्स्यति तस्य पौरुश यस्त्वपान्तरात्ते देवत्वमनुष्य मनुष्यो ज्ञत्वा सिद्धिगामी तस्य चतुर्विंशतिमनुष्यजवे ऽथै देवजवेऽथै ज्ञयोपि मनुष्यभवे अप्त्वाविति सख्येयानि संख्येयं काव ससारावस्थायिन इह विजयादिषु चतुर्षु गताः प्रज्जतमसख्येयमनन्त वा काव संसारे नावतिष्ठन्ते ततः संखेज्जा वा इत्येवोक्तं “ मा संखेज्जा अणता वा ” इति सर्वार्ये सिद्धस्त्वनन्तरभवे नियमत सिद्ध्यति ततस्तस्याऽजघन्योत्कृष्टपुरस्सूता अष्ठाविति । बहुवचनचिन्तायां नैरयिकसूत्रे वद्धानि इव्येन्द्रियाणि असख्येयानि नैरयिका

णामसंख्यातत्वात् एवं शेषसूत्रेष्वप्युपयुज्य वक्तव्यं नवर मनुष्यसूत्रे “ सियसखेज्जा ” इह सम्मूर्च्छिममनुष्या कदाचित्सर्वथा न सन्ति तदन्तरस्य चतुर्विंशतिमुहूर्त्तप्रमाणस्य प्रागग्निश्रानात्, तत्र यदा पृष्ठासमये सर्वथा न सन्ति तदा सख्येयानि गर्जेजमनुष्याणां सख्येयत्वात् । यदा तु सम्मूर्च्छिमा अपि सन्ति तदा श्रसख्येयानि । सर्वार्थसिद्धमहाविमानदेवाः सख्येया वादरत्वे महाशरीरत्वे च सन्ति परिमितक्रेत्रवर्ति-त्वात् ततो वक्षानि पुरस्कृतानि वा तेषां ह्येन्द्रियाणि सख्येयानि ॥

एगमेगस्स णं जंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया दब्बिदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया वप्पेह्वगा ? अट्ट । केवइया पुरक्खमा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि । जस्स अत्थि अट्ट वा सोलस वा चउवीसं वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । एगमेगस्स णं जंते ! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया दब्बिदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया वप्पेह्वगा ? गोयमा ! नत्थि । केवइया पुरक्खमा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि । जस्स अत्थि अट्ट वा सोलस वा चउवीसं वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । एवं जाव थणियकुमारत्ते । एगमेगस्स णं जंते ! नेरइयस्स पुढविकाइयस्स केवइया दब्बिदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया वप्पेह्वगा ? गोयमा ! एत्थि । केवइया पुरक्खमा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ एत्थि जस्म अत्थि एको वा दो वा तिन्नि वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । एवं जाव वक्षस्सइकाइयत्ते । एगमेगस्स णं जंते ! नेरइयस्स वेइंदियत्ते केवइया दब्बिदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया वप्पेह्वगा ? गोयमा ! एत्थि, केवइया पुरक्खमा ? गोयमा ! कस्म अत्थि कस्स नत्थि । जस्स अत्थि दो वा चत्तारे वा उ वा मंखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । एवं तेइंदियत्तेवि नवरं पुरक्खमा चत्तारे वा अट्ट वा वारस वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । एवं चउरिंदियत्तेवि नवरं पुरक्खमा उ वा वारस वा अट्टारस वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ते जहा असुरकुमारत्ते । मणुस्सत्ते वि एवं चव नवरं केवइया पुरक्खमा अट्ट वा सोलस वा चउवीसं वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा, सर्वेसि मणुस्सवज्जाणं पुरक्खमा मणुस्सत्ते कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थिचि एवं न वुच्चइ । वाणमंतरजोइमियसोहम्मग जाव गेवज्जगदे वत्ते अतीता अणंता । वप्पेह्वगा नत्थि । पुरक्खमा कस्म अत्थि कस्स नत्थि जस्स अत्थि अट्टं वा सोलसं वा चउवीसं वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । एगमेगस्स णं जंते ! नेरइयस्स विजयवेजयंतजयंतअप-

राजितदेवत्तेकेवइया दब्बिदिया अतीता ? नत्थि केवइया वप्पेह्वगा ? नत्थि । केवइया पुरक्खमा ? कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ट वा सोलस वा । सव्वट्ट सिद्धदेवत्ते अतीता नत्थि, वप्पेह्वगा नत्थि, पुरक्खमा कस्स अत्थि कस्स नत्थि जस्म अत्थि अट्ट । एवं जहा नेरइए दंभओ नीतो तहा असुरकुमारेणवि नेयव्वो जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं नवरं जस्स सट्टाणे जइ वट्ठि ह्वगा तस्स तइ चाणियव्वा । एगमेगस्स णं जंते ! मणुस्स स्स नेरइयत्ते केवइया दब्बिदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता केवइया वप्पेह्वगा नत्थि केवइया पुरक्खमा ? कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्टं वा सोलसं वा चउवीसं वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । जाव एवं पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ते नवरं एगिदिय विगइिंदियएसु जस्स जत्ति पुरक्खमा तस्स तत्तिया चाणियव्वा । एगमेगस्स णं जंते ! मणुस्सस्स मणुस्सत्ते केवइया दब्बिदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया वप्पेह्वगा ! गोयमा ! अट्ट, केवइया पुरक्खमा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्टं वा सोलसं वा चउवीसं वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । वाणमंतरजोइसिय जाव गेवज्जगदेवत्ते जहा नेरइयत्ते । एगमेगस्स णं जंते ! मणुस्सस्स विजयवेजयंतजयंतअपरजियदेवत्ते केवइया दब्बिदिया अतीता ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्म अत्थि अट्टं वा सोलसं वा । केवइया वप्पेह्वगा एत्थि । केवइया पुरक्खमा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्टं वा सोलसं वा । एगमेगस्स णं जंते ! मणुस्सस्स सव्वट्ट सिद्धदेवत्ते केवइया दब्बिदिया अतीता ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ट, केवइया वप्पेह्वगा एत्थि, केवइया पुरक्खमा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ट । वाणमंतरजोइसिया जहा नेरइए । सोहम्मगदेवत्ते जहा नेरइए नवरं सोहम्मगदेवस्स विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवत्ते केवइया अतीता ? कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्म अत्थि अट्ट केवत्तिया वप्पेह्वगा एत्थि, केवत्तिया पुरक्खमा कस्सइ अत्थि कस्सइ एत्थि जस्म अत्थि अट्ट वा सोलस वा । सव्वट्टमिद्धदेवत्ते जहा नेरइयस्स एवं जाव गेवज्जगदेवस्स सव्वट्टमिद्धदेवत्ते ताव नेयव्वं । एगमेगस्स णं जंते ! विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवस्स नेरइयत्ते केवइया दब्बिदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया वप्पेह्वगा ? एत्थि, केवत्तिया पुरक्खमा ? नत्थि । एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ते । मणुस्सत्ते अणंता

इंदिय

अतीता वषट्हेगा एतिय, पुरक्खमा अट्ट वा मोलस वा चउवीसं वा संखेज्जा वा । वाणमंतरजोइसियत्ते जहा ने रइयत्ते । मोहम्मदेवत्ते अतीता अणंता वषट्हेगा अतिय पुरक्खमा कस्सइ अतिय कस्सइ नतिय जस्स अतिय अट्ट वा मोलस वा चउवीसं वा संखेज्जा वा । एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते विजयवेजयंतजयंत अपराजितत्ते अतीता कस्सइ अतिय कस्सइ नतिय जस्स अतिय अट्ट । केव तिया वषट्हेगा अट्ट, केवतिया पुरक्खमा कस्स अतिय कस्स नतिय जस्स अतिय अट्ट । एगमेस्स एं जंते । विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवस्स सव्वट्टसिद्धदेवत्ते । केवइया दंविदिया अतीता ? गोयमा ! एतिय । केव तिया वषट्हेगा एतिय, केवतिया पुरक्खमा कस्सइ अतिय कस्सइ एतिय जस्स अतिय अट्ट । एगमेगस्स एं जंते । सव्वट्टसिद्धदेवस्स नेरइयत्ते केवतिया दंविदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया वषट्हेगा नतिय, पुरक्खमा नतिय । एवं मणुस्मवज्जं जाव गेवेज्जगदेवत्ते मणुस्मत्ते अतीता अणंता, केवइया वषट्हेगा नतिय । केवइया पुरक्खमा अट्ट । विजयवेजयंतपराजिय देवत्ते अतीता कस्सइ अतिय कस्सइ नतिय, जस्स अतिय अट्ट । केवइया वषट्हेगा ? एतिय । केवइया पुरक्खमा ? एतिय । एगमेगस्स एं जंते ! सव्वट्टसिद्धदेवस्स सव्व ट्टसिद्धदेवत्ते केवइया दंविदिया अतीता ? गोयमा ! एतिय, केवइया वषट्हेगा ? अट्ट । केवइया पुरक्खमा, नतिय । नेरइयाणं जंते ! नेरइयत्ते केवइया दंविदिया—अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया वषट्हेगा ? असंखे ज्जा । केवइया पुरक्खमा ? अणंता । नेरइयाणं जंते ! असुर कुमारत्ते केवतिया दंविदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता । केवइया वषट्हेगा ? नतिय, केवइया पुरक्खमा ? अणंता । एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते । नेरइयाणं जंते ! विजयवेजयंत जयंतापराजियदेवत्ते केवइया दंविदिया अतीता ? नतिय । केवतिया वषट्हेगा ? नतिय, केवइया पुरक्खमा ? असंखेज्जा । एवं सव्वट्टसिद्धदेवत्तेवि एवं जाव पंचिदियतिरिक्ख जोणियाणं सव्वट्टसिद्धदेवत्ते जाणियव्वं । नवरं वणस्सइ काइयाणं विजयवेजयंतजयंतापराजियदेवत्ते सव्वट्टसि ष्ट्ठदेवत्ते य पुरक्खमा अणंता । सव्वेसिं मणुस्मसव्वट्टसि ष्ट्ठगवज्जाणं मट्टाणं वषट्हेगा असंखेज्जा परट्टाणे वषट्हे ग्गा नतिय । मणुस्मा एं जंते ! नेरइयत्ते अतीता अणंता । वषट्हेगा नतिय । पुरक्खमा अणंता । एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते नवरं मट्टाणे अतीता अणंता । वषट्हे ग्गा मिय संखिज्जा मिय असंखिज्जा । पुरक्खमा अणंता । मणुस्मा एं जंते ! विजयवेजयंतजयंतापराजि

यदेवत्ते केवतिया दंविदिया अतीता ? गोयमा ! संखि ज्जा दंविदिया अतीता केवतिया वषट्हेगा नतिय, केवतिया पुरक्खमा मिय संखिज्जा मिय असंखिज्जा । एवं सव्वट्टसिद्धदेवत्ते वि वाणमंतरजोइसियाणं देवाणं एवं चेव सोहम्मदेवाणं एवं चेव नवरं विजयवेजयंतजयंता पराजियदेवत्ते अतीता असंखेज्जा वषट्हेगा नतिय, पुर क्खमा असंखिज्जा । सव्वट्टसिद्धदेवत्ते अतीता नतिय वषट्हेगा नतिय पुरक्खमा असंखिज्जा । एवं जाव गेवि ज्जदेवाणं । विजयवेजयंतजयंतापराजियाणं देवाणं जंते । नेरइयत्ते केवतिया दंविदिया अतीता । गोयमा ! अणंता । केवइया वषट्हेगा नतिय । केवइया पुरक्खमा एतिय । एवं जाव जोइसियत्ते नवरं एसिं मणुस्सत्ते अतीता अणंता केवइया वषट्हेगा नतिय, पुरक्खमा असंखेज्जा । एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते सट्टाणे अतीता असंखेज्जा । केवइया वषट्हेगा असंखेज्जा । केवइया पुरक्खमा असंखेज्जा । सव्वट्टसिद्धदेवत्ते अतीता एतिय, वषट्हेगा एतिय, पुरक्खमा असंखेज्जा । सव्वट्टसिद्धदेवाणं जंते ! नेर इयत्ते केवइया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया वषट् हेगा एतिय । केवइया पुरक्खमा नतिय । दारं । कतिणं जंते ! जाविदिया पस्सत्ता ? गोयमा ! पंचजाविदिया पस्सत्ता तंजहा—सोइंदिए जाव फासिंदिए । नेरइयाणं जंते ! कइ जाविदिया पस्सत्ता ? गोयमा ! पंच जाविदिया पस्सत्ता, तंजहा—सोइंदिए जाव फासिंदिए । एवं जस्स इंदिया तस्स तात्तिया जाणियव्वा । जाव वेमाणियाणं ॥ एगमेगस्स एं जंते ! नेरइयस्स केवइया जाविदिया अतीता गोय मा ! अणंता । केवइया वषट्हेगा पंच । केवइया पुरक्खमा पंच वा दस वा एकारस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । एवं असुरकुमारस्सवि नवरं पुर क्खमा पंच वा दस वा छ वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । एवं जाव थणियकुमारस्स । एवं पुढवि काइया आउक्काइया वणस्सइकाइस्स वि । वेइंदिय—तेइंदिय चउरिंदियस्सवि । तेउक्काइय—वाउक्काइयस्स वि । एवं चेव नवरं पुरक्खमा ठ वा सत्त वा संखिज्जा वा असंखिज्जा वा अणंता वा । पंचिदियतिरिक्खज्जेणियस्स जाव ईसाणस्स जहा असुरकुमारस्स । नवरं मणुस्मस्स पुरक्खमा कस्सइ अतिय कस्सइ नतिय ति जाणियव्वं । सणकुमार जाव गेवेज्जगस्म जहा नेरइयस्स । विजयवेजयंत जयंत—अपराजियदेवस्स अतीता । अणंता वषट्हेगा पंच, पुरक्खमा पंच वा दस वा पन्नरम वा संखिज्जा वा । सव्वट्टसि ष्ट्ठगदेवस्स अतीता अणंता, वषट्हेगा पंच, केवइया पुरक्खमा पंच । नेरइयाणं जंते ! केवइया जाविदिया अतीता ?

गोयमा ! अणंता, केवइया वषेद्वगा असंखेज्जा, केव-
इया पुरक्खमा अणंता । एवं जहा दंविदियासु पोह-
चेणं दंरुओ जणित्तो तहा जाविदिएसु पोहचेणं दंरु-
ओ जाणियव्वो । नवरं वणस्सइकाइयाणं वषेद्वगावि
अणंता ॥ एगमेगस्स एणं जंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केव-
इया जाविदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, वषेद्वगा
पंच, पुरक्खमा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि
पंच वा दस वा पन्नरस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा
अणंता वा । एवं असुरकुमाराणं जाव थणियकुमाराणं ।
नवरं वषेद्वगा नत्थि । पुठविकाइयत्ते जाव वेइंदियत्ते
जहा दंविदिया, तेइंदियत्ते तहेव नवरं पुरक्खमा तिप्पि-
वा ठ वा नव वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा ।
एवं चउरिंदियत्ते वि नवरं पुरक्खमा चत्तारि वा अट्ट वा
वागस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा । एवं
ते केव गमो चत्तारि नेयव्वो, जे केव दंविदिएसु नवरं त-
तियगमो जाणियव्वो, जस्स जइ जे इंदिया ते पुरक्खमेसु
मुणेयव्वो, चउत्थगमो जहेव दंविदिया जाव । सव्वइ
सिष्णुदेवाणं सव्वइसिष्णुदेवत्ते केवतिया जाविदिया
अतीता नत्थि । वषेद्वगा संखेज्जा पुरक्खमा नत्थिचि
(एगमेगस्स एणं जंते नेरइयस्स नेरइयत्ते इत्यादि कस्सइ
अत्थि कस्सइ नत्थिचि) यो नरकाइच्छुत्तो मूयोऽपि नैर-
यिकत्व नावाप्स्यति तस्य न जवन्ति यस्त्ववाप्स्यति तस्य स-
न्ति सोपि यद्येकवारमागामी ततोऽष्टौ द्वौ वारौ चेत्तर्हि षोडश
यदि वा त्रीन् वारान् ततश्चतुर्विंशतिसंख्येयानि वारान् आगामी
न संख्येयानीत्यादि मनुष्यत्वचिन्तायां कस्सइ अत्थि कस्सइ
नत्थि इति न वक्तव्य मनुष्यागमनस्यावश्यंभावित्वात् ततो
जघन्यपदेऽष्टौ । उक्तर्पतोऽनन्तानीति वक्तव्य विजयवेजयत्-
जयतापराजितचिन्तायामतीतानि छव्येन्द्रियाणि न सन्ति क-
स्मादिति चेदुच्यते इह विजयादिषु चतुर्षु गतो जीवो निय-
मात्तन वृत्तो न जातुचिदपि नैरयिकादिपञ्चेन्द्रियतिर्यक्
पर्यवसानेषु तथा व्यन्तरेषु ज्योतिष्केषु मध्ये समागमि-
ष्यति तथा स्वाज्ञाव्यान्मनुष्येषु सौधर्मादिषु वा गमि-
ष्यति तत्रापि जघन्यत एकं छौ वा प्रवानुत्कर्षत' संख्ये-
यान् न पुनरसंख्येयाननन्तान्वा ततो नैरयिकस्य विजयादित्वे
अतीतानि छव्येन्द्रियाणि न सन्तीत्युक्तं पुरस्कृतान्यष्टौ पो-
रुश वा विजयादिषु द्विरूपप्रस्थानन्तरजवे नियमतो मोक्ष
गमनात् । एवं यथा नैरयिकत्वादिषु चतुर्विंशतौ स्थानेषु
चिन्ता कृता तथा असुरकुमारादीनामपि प्रत्येकं कर्त्तव्या ।
पूर्वोक्तभावनानुसारेण स्वयमुपयुज्य परित्रावनीया ज्ञावे-
न्द्रियसूत्राण्यपि सुगमान्येव केवलं छव्येन्द्रियगतभावना-
नुसारेण तत्र भावना ज्ञावयितव्या इति । प्रज्ञा० १५ पद ।
तत्र यानि छव्येन्द्रियाणि तानि जीवानां पर्याप्तौ सत्या भव-
न्ति यानि च भावेन्द्रियाणि तानि ससारिणा सर्वावस्थाभावी-
नीति-तं०

(१) इन्द्रियाणां बाहुल्य-पृथक्त्वप्रदेशावगाहना-स्तदथा
तवेदना च ॥

तत्र बाहुल्यादि यथा—

सोइंदिए णं जंते ! केवइयं बाहुल्येणं पप्पत्ते ? गोयमा !
अंगुलस्स असंखेज्जइजागे बाहुल्येणं पप्पत्ते एवं फासिंदिए
(सो इंदिए णं जंते ! केवइयं बाहुल्येणं पप्पत्ते इत्यादि) इदमपि
पाठसिद्ध उक्तश्रायमर्थोऽन्यत्रापि “ बाहुल्यतो य सव्वाइ अं-
गुलअसंखेज्जभागमिति ” अत्राह-यद्यद्बाहुल्यस्यासत्येयजागो बाहु-
ल्य स्पर्शनेन्द्रियस्य तत कथं खड्गुरिकाद्यजिघाते अन्तःशरी-
रस्य वेदनानुभवः तदेतदसमीचीनसम्यग् वस्तुतत्त्वा परिज्ञा-
नात्त्वगिन्द्रियस्य विषयः शीतादयः स्पर्शाः यथा चक्षुषो
रूप गन्धो घ्राणस्य स्पर्शनं च खड्गुरिकाद्यजिघाते अन्तः शरी-
रस्य शीतादिस्पर्शवेदनमस्ति किन्तु केवलं दुःख वेदन तच्च
दुःखरूपवेदनामात्मा सकलेनापि शरीरेणानुभवति न केवले
न त्वगिन्द्रियेण ज्वरादिवेदनावत् ततो न कश्चिद्दोषः अथ
शीतलपानकादिपाने अन्तः स्पर्शवेदनाप्यनुभूयते ततः कथं
घटामटादयते इति उच्यते-इह त्वगिन्द्रिय सर्वत्रापि प्रदेशपर्य-
न्तवर्त्तं विद्यते तथा पूर्वसूरिभिः व्याख्यानात्तथा चाह मूलटी-
काकारः सर्वप्रदेशपर्यन्तवर्त्तित्वाच्च त्वचोऽन्यंतरोऽपि शुपिर-
स्योपरि त्वगिन्द्रियस्य भावाद्युपपद्यते ततः शीतस्पर्शवेदना-
नुभवः ॥ प्रज्ञा० १५ पद (तदुवातवेदनापिदेशतोऽव्याख्याता)
(३) इन्द्रियाणां पृथक्त्व तदवगाहना च ।

पृथक्त्वविषयं सूत्रमाह ॥

सोइंदिए णं जंते ! केवइयं पोहत्तेणं पप्पत्ते ? गोयमा !
अंगुलस्स असंखेज्जइजागे पोहत्तेणं पप्पत्ते एवं चक्खि-
दिए धाणिंदिए वि जिंदिदिएणं पुत्ता, गोयमा ! अंगुल-
पुहत्तेणं पप्पत्ते फासिंदिएणं पुत्ता, गोयमा ! शरीरपमाण
मेत्तेणं पप्पत्ते ।

(पोहत्तेणं पप्पत्ते इत्यादि) इह पृथक्त्व स्पर्शनेन्द्रियव्यति-
रेकेण शेषाणामिन्द्रियाणामात्माहुत्वेन प्रतिपत्तव्यं स्पर्शने-
न्द्रियस्य उच्चर्यांगुत्वेन । ननु देहाश्रितानीन्द्रियाणि देह-
श्चोच्चर्यांगुत्वेन प्रमीयते “ उस्तेहपमाणतो मिणसु देहमि-
तिवचनात् ” ततः इन्द्रियाण्यप्युच्चर्यांगुत्वेन मातुं युज्यन्ते ।
नात्माहुत्वेनेति । तदयुक्तम् जिहादीनामुच्चर्यांगुत्वेन पृथक्त्व
प्रमितान्युपगमे त्रिगव्यतीनां मनुष्याणां रसान्यवहारोच्छेद
प्रसक्तेस्तथाहि-त्रिगव्यतीनां मनुष्याणां पद्मगव्यतीनां च
हस्त्यादीनां स्वस्वशरीरानुसारितया अतिविशालानि
मुखानि जिहाश्च ततो यद्युच्चर्यांगुत्वेन तेषां कुरप्रकारतयो
कस्यान्यन्तरनिवृत्त्यात्मकस्य जिह्वेन्द्रियस्याहुत्त्वपृथक्त्ववत्क
णो विस्तारः परिगृह्यते तदा अल्पतया न तत्सर्वं जिह्वां व्याप्नु
यात् सर्वव्यापित्वाभावे च योऽसौ बाहुल्येन सर्वात्मना जिहाया
रसवेदनलक्षणप्रतिप्राणप्रसिद्धो व्यवहारः स व्यवच्छेदमाप्नु-
यादेवं घ्राणादिविषयेपि यथायोग गन्धादिव्यवहारोच्छेदो
ज्ञावनीयः तस्मादात्माहुत्वेन जिहादीनां पृथक्त्वमवसेयं नाच्च
यांगुत्वेनेति । आह च भाष्यहृत “ इन्द्रियमाणे विषयः, जाणियं
जानि गात्राद्येण । जिंदिदिआण्माण, संववहार विरुज्जेजा ’
अस्या अङ्गरगमानिका तत उच्चर्यांगुलमिन्द्रियमानोपि आ-
स्तामिन्द्रियविषयपरिमाणं चिन्तायामित्यपि शब्दाद्यर्थः । जज्ञनीयं
विकल्पनीयं कापि गृह्यते इत्यर्थः किमुक्तं प्रवति स्पर्शनेन्द्रिय
पृथक्त्वपरिमाणचिन्तायां ग्राह्यमन्येन्द्रियपृथक्त्वपरिमाणचिन्ता-
यां न ग्राह्यं तेषामात्माहुत्वेन परिमाणकारणादिति कथं

मेतद्वसेयमिति चेदत आह यद्यस्मात्सर्वेषामपीन्द्रियाणां मुच्यन्त्याहुत्वेन परिणामकारणम् त्रिगन्धतादीनामादिशब्दात् त्रिगन्धतादि परिग्रहो जिह्वेन्द्रियादिमान सूत्रोक्तसव्यवहारं विरुध्येत । यथानन्तरमेव ज्ञावितमिति ।

सम्प्रति कतिप्रदेशावगाहनेति प्रतिपादयति ।

सोऽंदि ए णं जंते ! कइ पदेसिए पषाते ? गोयमा !

अणंतपदेसिए पषाते एवं जाव फासिंदिए सोऽंदि ए णं जंते ! कइ पदेसोगाढे पणएत्ते ? गोयमा ! असंखेज्ज पदेसोगाढे एवं जाव फासिंदिए । (टीका न गृहीता)

(४) इन्द्रियाणामल्पवहुत्व तद्गुणाश्च ।

एतेसि णं जंते ! सोऽंदि य चक्रुइंदियघाणेंदियजिबिंजदियफासिंदियाणं ओगाहणइयाए पदेसइयाए ओगाहणपदेसइयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ गोयमा ! सव्वत्थोवे चकिंखिंदिए ओगाहणइयाए । सोऽंदि य ओगाहणइयाए संखेज्जगुणे । घाणिंदिय ओगाहणइयाए संखेज्जगुणे । जिबिंजदियओगाहणइयाए संखेज्जगुणे । फासिंदियओगाहणइयाए असंखेज्जगुणे । पदेसइयाए सव्वत्थोवे । चकिंखिंदिएपदेसइयाए सोऽंदि ए पदेसइयाए संखेज्जगुणे । घाणिंदिए पदेसइयाए संखेज्जगुणे । जिबिंजदिएपदेसइयाए संखेज्जगुणे । फासिंदियपदेसइयाए अमंखेज्जगुणे । ओगाहणपदेसइयाए सव्वत्थोवे । चकिंखिंदिए ओगाहणपदेसइयाए सोऽंदि ए ओगाहणइयाए संखेज्जगुणे । घाणिंदिए ओगाहणइयाए संखेज्जगुणे । जिबिंजदिए ओगाहणइयाए संखेज्जगुणे । फासिंदिए ओगाहणइयाए असंखेज्जगुणे । फासिंदियस्स ओगाहणइयाएहिंतो चकिंखिंदिएपदेसइयाए अणंतगुणे । सोऽंदि ए पदेसइयाए संखेज्जगुणे । घाणिंदिए पदेसइयाए संखेज्जगुणे । जिबिंजदिए पदेसइयाए संखेज्जगुणे । फासिंदिए पदेसइयाए असंखेज्जगुणे ।

(एपसि ण भते ! इत्यादि) सर्वस्तोकं चक्रुरिन्द्रियमवगाहनाद्यतया किमुक्तं जवति सर्वस्तोकप्रदेशावगाहं चक्रुरिन्द्रिय तत श्रोत्रेन्द्रियमवगाहनार्थतया संक्षेपगुणमतिप्रचूतेषु प्रदेशेषु तस्यऽवगाहनाज्ञावात्ततोऽपि घ्राणेन्द्रियमवगाहनार्थतया मन्थ्येयगुणमतिप्रचूतेषु प्रदेशेषु तस्यावगाहनोपपत्तस्ततोऽपि जिह्वेन्द्रियमवगाहनार्थतया असंख्येयगुणं तस्याहुत्त्वपृथक्त्वपरिमाणविस्तारामकत्वात् यस्तु दृश्यते पुस्तकेषु पाठमन्थ्येयगुण इति सोऽपि पाठो युक्त्युपपन्नत्वात्तथाहि—चक्रुरादीनि धीष्णपीन्द्रियाणि प्रत्येकमद्भुत्त्वामन्थ्येयभागविस्तारत्वानि जिह्वेन्द्रियं त्वद्भुत्त्वामन्थ्येयपृथक्त्वविस्तारमतोऽसंख्येयगुणमेव तदुपपद्यते नतु सत्येयगुणमिति ततः स्पर्शनेन्द्रियमन्थ्येयगुणम् । तथा ह्यद्भुत्त्वपृथक्त्वप्रमाणविस्तारं जिह्वेन्द्रियप्रयत्नं हिप्रभृत्या नवचन्यं स्पर्शनेन्द्रियं तु शरीरप्रमाणमिति सुमहदपि तदुपपद्यते संख्येयगुणमिति । यस्तु यद्गुणं पुस्तकेषु दृश्यते पाठोऽसत्येयगुणमिति सोऽपि पाठो युक्तिविकल्पत्वात् । तथा ह्यात्माद्भुत्त्वप्रयत्नपरिमाणं जिह्वे-

न्द्रियं शरीरपरिमाणं तु स्पर्शनेन्द्रियशरीरमुत्कर्षतोऽपि लक्ष्ययोजनप्रमाणं ततः कथमसत्येयगुणमुपपद्यत इति । अनेनैव क्रमेण प्रदेशार्थतयापि सूत्रम् ज्ञावनीयम् । उक्तप्रकारेणैव चोक्तसूत्रमापि ।

इदानीमिन्द्रियगुणविषयकं सूत्रमाह ।

सोऽंदि यस्स णं जंते ! केवइया मज्जयइहयगुणा पणत्ता ? गोयमा ! अणंतं कक्खरुगुर्यगुणा प० एवं जाव फासिंदियस्स सोऽंदि यस्स णं जंते ! केवइया मज्जयइहयगुणा पणत्ता ? गोयमा ! अणंतं । एवं जाव फासिंदियस्स, एतेसि ए णं जंते ! सोऽंदि य—चकिंखिंदिय—घाणिंदिय—जिबिंजदिय फासिंदियाणं कक्खरुगुर्यगुणाणं मज्जयइहयगुणाणं कक्खरुगुर्यगुणमज्जयइहयगुणाणय कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! सव्वत्थो वा चकिंखिंदियस्स कक्खरुगुर्यगुणा । सोऽंदि यस्स कक्खरुगुर्यगुणा अणंतगुणा । घाणिंदियस्स कक्खरुगुर्यगुणा अणंतगुणा । जिबिंजदियस्स कक्खरुगुर्यगुणा अणंतगुणा । फासिंदियस्स कक्खरुगुर्यगुणा अणंतगुणा । मज्जयइहयगुणाणं सव्वत्थो वा फासिंदियस्स मज्जयइहयगुणा जिबिंजदियस्स मज्जयइहयगुणा अणंतगुणा । घाणिंदियस्स मज्जयइहयगुणा अणंतगुणा । सोऽंदि यस्स मज्जयइहयगुणा अणंतगुणा । चकिंखिंदियस्स मज्जयइहयगुणा अणंतगुणा । कक्खरुगुर्यगुणाणं मज्जयइहयगुणाणय सव्वत्थो वा चकिंखिंदियस्स कक्खरुगुर्यगुणा । सोऽंदि यस्स कक्खरुगुर्यगुणा अणंतगुणा । घाणिंदियस्स कक्खरुगुर्यगुणा अणंतगुणा । जिबिंजदियस्स कक्खरुगुर्यगुणा अणंतगुणा । फासिंदियस्स कक्खरुगुर्यगुणा अणंतगुणा । फासिंदियस्स कक्खरुगुर्यहिंतो तस्स चैव मज्जयइहयगुणा अणंतगुणा । जिबिंजदियस्स मज्जयइहयगुणा अणंतगुणा । घाणिंदियस्स मज्जयइहयगुणा अणंतगुणा । सोऽंदि यस्स मज्जयइहयगुणा अणंतगुणा । चकिंखिंदियस्स मज्जयइहयगुणा अणंतगुणा ।

यानि कर्कशगुर्यगुणाद्रिसूत्राणि तानि पाठसिद्धानि नवर मल्पवहुत्वे चक्रु श्रेत्रत्राणजिह्वास्पर्शनेन्द्रियाणां यथोत्तरं कर्कशगुर्यगुणा अमीपामेव च पश्चानुपूर्व्यां यथापूर्वं मृदुत्वधुगुणा अनन्तगुणास्तथैव यथोत्तरं कर्कशतया यथापूर्वं चातिकोमलतयोपवचन्यमानत्वात् युगपदुभयाल्पवहुत्वसूत्रे फासिंदिय—कक्खरुगुर्यगुणोहिंतो तस्स चैव मज्जयइहयगुणा अणंतगुणा इति सरीरेहिं कति पया पव, प्रदेशा उपरि वर्तितः शीतातपादिसम्पर्कतः कर्कशा वर्तन्ते । अन्ये तु बहव तदन्तर्गता अपि मृदुव इति घटन्ते । स्पर्शनेन्द्रियस्य कर्कशगुणेभ्यो मृदुत्वधुगुणा अनन्तगुणा इति । प्रज्ञा० १५ पद० ॥

(५) अमन्थेय संख्यानादीन्यल्पवहुत्वपर्यन्तानि द्वाराणि नैरयिकादिकेषु चिन्तयति ॥

नेरइयाणं जंते ! कइ इंदिया पषात्ता ! गोयमा ! पंच इंदिया पषात्ता तंजहा सोऽंदि ए जाव फासिंदिए । नेरइया-

एणं जंते । सोइंदिए किं संठिए पसुत्ते ? गोयमा ! कइं
 युयासंठाणसंठिए पसुत्ते । एवं जहा ओहियाण वचव्वयो
 जणिया तहेव नेरइयाणं पि अप्पा वा बहुया वा दोष्मि-
 वि नवरं नरइयाणं जंते । फासिंदियस्स किं संठिए पसुत्ते
 मोयमा ! छुविहे पसुत्ते तंजहा जवधारिणिज्जे य उत्तर
 वेजव्विए य तत्थ एणं जेसे जवधारिणिज्जे सेणं हुंरुगमंठाण
 संठिए तत्थ एणं जेसे उत्तरविजव्विए ते चेषे सेसं तं चेव । अ-
 सुरकुमाराणं जंते ! कइ इंदिया पसुत्ता ? गोयमा ! पंचि
 दिया पसुत्ता एवं जहा ओहियाणं जाव अप्पावहुगाणि
 दोष्मि वि नवरं फासिंदिए छुविहे पसुत्ते तं जहा जव
 धारिणिज्जे उत्तरवेजव्विए य तत्थ एणं जे ते जवधारिणि
 ज्जे से एणं समचउंरसंठाणसंठिए पसुत्ते तत्थ एणं जे
 ते उत्तरवेजव्विए से एणं नाणासंठाणसंठिए सेसं तं
 चेव एवं जाव यणियकुमाराणं । पुढविकाइयाणं जंते ! कइ
 इंदिया पसुत्ता ? गोयमा ! एगे फासिंदिए पसुत्ते पुढवि
 काइयाणं जंते ! फासिंदिए किं संठाणसंठिए पसुत्ते ?
 गोयमा ! मसुरचंदसंठाणसंठिए पसुत्ते पुढविकाइयाणं
 फासिंदिए केवइयं वाहद्वेणं पसुत्ते ? गोयमा ! अं-
 गुदस्स असंखेज्जइजागं वाहद्वेणं पसुत्ते पुढविकाइयाणं
 फासिंदिए केवइयं पोहत्तेणं पसुत्ते ? गोयमा ! सरि-
 प्पमाणमेत्तेणं पसुत्ते पुढविकाइयाणं फासिंदिए कति-
 पदेसे पसुत्ते ? गोयमा ! अणंतपदेसिए पसुत्ते पुढ-
 विकाइयाणं जंते ! फासिंदिए कइ पदेसोगाढे पसुत्ते ?
 गोयमा ! असंखेज्जपदेसोगाढे पसुत्ते एतेसि एणं जंते !
 पुढविकाइयाणं फासिंदियस्स ओगाहणपद्याए पदेस-
 द्याए कयरे कयरेहितो अप्पा वा ४ ? गोयमा ! ।
 सव्वत्थो वा पुढविकाइयाणं फासिंदिए ओगाहणपद्याए ते
 चेव पदेसदद्याए अणंतगुणे । पुढविकायियाणं जंते !
 फासिंदियस्स केवइया कक्खरुगस्यगुणा पसुत्ता ? गोय-
 मा ! अणंता एवं मजयत्तहुयगुणा वि एतेसि एणं जंते !
 पुढविकाइयाणं फासिंदियस्स कक्खरुगस्यगुणाणं मज-
 यत्तहुयगुणाणं कयरे कयरेहितो अप्पा वा ४ ? गोयमा !
 सव्वत्थो वा पुढविकाइयाणं फासिंदियस्स कक्खरुगस्यगु-
 णा तस्स चेव मजयत्तहुयगुणा अणंतगुणा एवं आउक्काइ-
 याणं वि जाव वणस्सइकाइयाणं नवरं संठाणे इमो
 विसेसो दद्वो आउक्काइयाणं वि बुगविंदुसंठाणसंठिए
 पसुत्ते । तेजकाइयाणं सूइकत्तापसंठाणसंठिए पसुत्ते ।
 वाउक्काइयाणं परागारसंठाण संठिए पसुत्ते । वणस्स-
 इकाइयाणं पाणासंठाण संठिए पसुत्ते, वेइंदियाणं जं-
 ते ! कइइंदियां पसुत्ता ? गोयमा ! दोइंदिया पसुत्ता
 तंजहा जिंजिदिए य फासिंदिए य दोएहं पि इंदियाणं

संठाणं वाहद्वं पोहत्तं पदेस ओगाहणा य जहा ओहियाणं
 जणिया तहा जणियव्वा नवरं फासिंदिए हुंरुसंठाण-
 संठिए पसुत्ते एतेसि एणं जंते ! वेइंदियाणं
 जिंजिदियफासिंदियाणं ओगाहणपद्याए पदेसदद्याए
 उगाहणपदेसदद्याए कयरे कयरेहितो अप्पा वा ४ ? गोय-
 मा ! सव्वत्थोवे वेइंदियाणं जिंजिदिए ओगाहणपद्याए
 फासिंदिए ओगाहणपद्याए असंखेज्जगुणे पदेसदद्याए
 सव्वत्थोवे वेइंदियाणं जिंजिदिए पदेसदद्याए फासिंदि-
 यपदेसदद्याए असंखेज्जगुणे ओगाहणपदेसदद्याए सव्व-
 त्थोवे वेइंदियस्स जिंजिदिए ओगाहणपद्याए फासिंदि-
 य ओगाहणपद्याए असंखेज्जगुणे फासिंदियस्स ओगाह-
 णपद्याएहितो जिंजिदियपदेसदद्याए अणंतगुणे फासिं-
 दिएपदेसदद्याए असंखेज्जगुणे वेइंदियाणं जंते ! जि-
 विंजिदियस्स केवइया कक्खरुगस्यगुणा प० ? गोयमा !
 अणंता एवं फासिंदियस्स वि एवं मजयत्तहुयगुणा वि एते-
 सि एणं वेइंदियाणं जिंजिदियफासिंदियाणं कक्खरुगस्य-
 गुणाणं मजयत्तहुयगुणाणं कक्खरुगस्यगुणाणं मजयत्तहु-
 यगुणाणं य कयरे कयरे हितो अप्पा वा ४ ? गोयमा !
 सव्वत्थो वा वेइंदियाणं जिंजिदियस कक्खरुगस्यगु-
 णा फासिंदियस्स कक्खरुगस्यगुणा अणंतगुणा फासिं-
 दियस्स कक्खरुगस्यगुणेहितो तस्स चेव मजयत्तहुयगुणा
 अणंतगुणा जिंजिदियस्स मजयत्तहुयगुणा अणंतगुणा
 एवं जाव चउरिंदियत्ति नवरं इंदियपरिवुद्धिकायव्वा तेइं-
 दियाणं घाणिदिए थोवे चउरिंदियाणं चक्खिदिए थोवे
 सेसं तं चेव । पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं मणुस्साण य
 जहा नेरइयाणं नवरं फासिंदिए उव्विदुसंठाणसंठिए
 पसुत्ते तंजहा समचउंरमोणिगोहपरिमंरुद्वे सादिखुज्जे
 वामणे हुंरे वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा असुर
 कुमाराणं ॥

नेरइयाणं जंते ! इत्यादि । सुगम नवरं नेरइयाणं जंते फा-
 सिंदिए किं संठिए पसुत्त इत्यादि । द्विविध हि नेरइयाणं
 शरीरं जवधारणीयमुत्तरवैक्रियं च तत्र भवधारणीयं तेया ज-
 वस्वभावत एव निमूत्रं विद्युत्पक्कोत्पादितसकत्तव्रीवादिरोम-
 पक्कशरीरवदतिर्वाभत्ससस्थानोपेत यदप्युत्तरवैक्रियं तदपि
 हुंरुसंस्थानमेव तथाहि यद्यपि ते वयमात्तिमुन्दरशरीरं वि-
 विंज्याम इत्यभिसन्धिना वैक्रियशरीरमारजन्ते तथा पि तेयां
 श्रत्यन्ताशुभं तथाचिधनामकर्मोदयादतीवाशुभतरमेवोपजा-
 यते इति-असुरकुमारसूत्रं जवधारणीयं समचतुरस्रसंस्थानं
 तथा स्त्राभाव्यात्-उत्तरवैक्रियन्तु नानासन्धियन्तं स्वेच्छया
 तस्य निष्पत्तिनावात् प्रथिव्यादिविषयाणि तु सुत्राणि सुप्र-
 तीतान्येव प्रज्ञा० १५ पद० ॥

(६) इन्द्रियाणां च वर्तमानां ग्राहकत्वम्
 अत्ये य पशुप्पणणे, विणियागे इंदियं दद्वं ॥

इन्द्रियं पुनश्चक्षुरादिकं विनियोग व्यापारं द्रव्यते प्रत्यु-
त्पन्ने वर्तमानार्थविषयं नातीतानागतार्थविषयमिति ज्ञात् ॥
वृ० १ उ । इन्द्रियं हि वार्त्तमानिक एवार्थे व्याप्रियते तत
स्तत्सामर्थ्यादुपजायमानं मानसमपि ज्ञानमिन्द्रियज्ञानमिव
वर्त्तमानार्थग्रहणपर्यवसितसत्ताकमेव ज्ञेयम् ॥ अथ यदा
चक्षुरूपविषये व्याप्रियते तदा रूपविज्ञानमुत्पादयति न शेष
काश्चं ततस्तद्रूपविज्ञानं वर्त्तमानार्थविषयं वर्तमान एवार्थे
चक्षुरूपे व्यापारात् स्वरूपविषयव्यावृत्त्यज्ञावे च मनोज्ञानं ततो
न नत् प्रतिनियतकालविषयमेव शेषेष्वपीन्द्रियेषु वाच्यम् ॥ न० ॥
(७) श्रोत्रेन्द्रियादीनां प्राप्ताप्राप्तविषयतां प्रतिपादयिपुरादौ

विषयांस्तद्रहणप्रकारञ्चाह ॥

*दोहिं ठाणेहिं आया सदाइं सुणेइं तं देसेण वि आया
सदाइं सुणेइं सव्वेण वि आया सदाइं सुणेइं एवं रूवाइं
पासइं गंधाइं आयाइं रसाइं आसाएइं फासाइं परि
संवेएइं ॥ *

(देशेणविप्ति) । देशेण शृणोत्येकेन श्रोत्रेणैकश्रोत्रोपधा
ते सति सर्वेण वा अनुपहतश्रोत्रेन्द्रियो यो वा सन्निस्रश्रोत्रा
जिघ्रानद्विषयुक्त स सर्वैरिन्द्रियैः शृणोतीति सर्वेणेति व्यप
दिश्यते एवमिति यथा शब्दान् देशसर्वाङ्ग्यां एव रूपादी
नपि नवरं जिह्वदेशस्य प्रसुप्त्यादिनोपघातादेशेनास्वाद
यतीत्यवसेयमिति । देशसर्वाङ्ग्यां सामान्यत श्रवणाद्युक्तं
विशेषविवक्षायां प्रधानत्वात् देवाना तानाश्रित्य तदाह ।

दोहिं ठाणेहिं देवे सदाइं सुणेइं तंजहा देसेण वि देवे
सदाइं सुणेइं सव्वेण वि सदाइं सुणेइं जावणिज्जरेइं ॥
(दोहीत्यादि) एतदपि विवक्षितशब्दादिविशेषोपपेक्षया
सूत्रचतुर्दशकं नेयमिति देशतः सर्वतो वेति अनन्तरोक्ता
भावाः शरीर एव सति सम्भवन्तीति देवानां च प्रधानत्वात्तेषा
मेव । स्या० १ ग० ।

पुट्टां जंते ! सदाइं सुणेइं अपुट्टां सदाइं सुणेइं ?
गोयमा ! पुट्टां नदाइं सुणेइं नो अपुट्टां सदाइं सुणेइं
पुट्टां जंते ! रूवाइं पासंति अपुट्टां रूवाइं पासंति ?
गोयमा ! नो पुट्टां रूवाइं पासंति अपुट्टां रूवाइं पा-
संति पुट्टां जंते ! गंधाइं अग्घाति अपुट्टां गंधाइं अ-
ग्घाति ? गोयमा ! पुट्टां अग्घाइं नो अपुट्टां अग्घाइं ।
एवं रसाण वि फासाण वि नवरं रसाइं आस्ताइं फामाइं
परिसंवेदेति अज्जिज्ञात्रां कायच्चो ॥

(सदाइं सुणेइं इत्यादि) प्राकृतत्वान्मुखे शब्दशब्दस्य न
पुंसकत्वमन्यथा पुस्त्वं प्रतिपत्तव्यं । स्पृष्टान् जदन्त ! श्रोत्रे
न्द्रियमिति कर्तृपदं सामर्थ्यात्तुच्यते । शब्दान् शृणोति तत्र
स्पृष्टयन्ते इति स्पृष्टास्तान् तनौ रेणुमिवाक्षिप्तमात्रानि
त्यर्थं " पुठं रेणुं च नणुमि " इति वचनात् शब्दयन्ते प्रतिपा
यन्ते अर्था पञ्जिरिति शब्दा तान् शृणोति शृणोति उपल
ज्यते इति यावत् । विमुक्त भवति । स्पृष्टमात्राण्यत्र च शब्द
इत्यादि श्रोत्रेन्द्रियसुपलभन्ते । न तु घ्राणेन्द्रियादिवत् वरु
स्पृष्टनीति कन्मादिनि चेष्टयन्ते इह शब्दइत्यादि घ्राणे
न्द्रियादिविषयतृतेज्यो इत्येच्य सूत्रमाणि । तथा बहूनि
तथा नन्देयमादिगन्धयोग्यइत्यत्र सकानि च ततः सूत्रमत्वा-
दनिप्रभूतत्वान् तदाऽन्यद्रव्यवासकत्वाच्चात्मप्रदेशे स्पृष्टमात्रा-

एयपि निर्वृत्तेन्द्रियमत्ये प्रविश्य ऊटित्युपकरणेन्द्रियमभिव्य
ञ्जयन्ति । श्रोत्रेन्द्रियं च घ्राणेन्द्रियाद्यपेक्षया स्वविषयपरि
च्छेदे पटुतरं ततः स्पृष्टमात्राण्यपि तानि श्रोत्रेन्द्रियमुपलभं
ते नास्पृष्टान् सर्वथात्मप्रदेशैः संबन्धमप्राप्तान् श्रोत्रेन्द्रियस्य
प्राप्तविषयपरिच्छेदस्वभावात् यथाच श्रोत्रेन्द्रियस्य प्राप्तका-
रितातथानन्ध्ययनटीकादौ चर्चितमिति ततोऽवधार्यम् (पुष्ठा
इं जंते ! रूवाइं इत्यादि) ॥ सुगमं निर्वचनमाह । गौतम ! न
स्पृष्टानि रूपाणि पश्यति चक्षुः कित्त्वस्पृष्टानि चक्षुषोऽप्राप्ति
कारित्वाच्च तच्छाप्रतिकारित्वं तत्त्वार्थटीकादौ सविस्तेरेण
प्रसाधितमिति ततोवधारणार्थं गन्धादिविषयाणि सूत्राणि
सुप्रसिद्धानि नवरं स्पृष्टान् गन्धानाजिघ्रतीत्यादियद्यप्युक्तं त
थापि वरुस्पृष्टानीति उच्यते यत उक्तमावश्यकनिर्णयकौ (पुष्ठा
सुणेइत्यादि) तत्र स्पृष्टानीति-पूर्ववत् वद्वानिति-आत्मप्रदेशे
रात्मीकृतान् " वरुमप्यीकयं पपसेहिं " इति वचनात्-विशेष
पणसमासश्च वषाश्च ते स्पृष्टाश्च वरुस्पृष्टास्तान् इहस्पृष्टास्प
र्शमात्रेणापि भवन्ति । यथा शब्दस्ततः स्पर्शमात्रव्यवच्छे
देन स्पर्शविशेषप्रतिपत्तिरव्याहता स्यादिति वरुग्रहणं वरुरु
पा ये स्पृष्टास्तान् परिच्छिनत्ति नान्यानि कस्मादेवमिति चेदुच्यते
गन्धादिइत्याणां वादरत्वावत्पत्वाद्भावकत्वाच्च-घ्राणादी-
न्द्रियाणामपि श्रोत्रेन्द्रियापेक्षया मन्दशक्तिकत्वादिति । प्रज्ञा०
पद० १५ ।

इन्द्रियाणां प्राप्याऽप्राप्यकारित्वम् ।

चत्तारि इंदियत्या पुष्ठा वेदेति । तंजहा । सोइंदियत्ये
? घाण्ण्दियत्ये २ जिण्ण्दियत्ये ३ फासिंदियत्ये ४

(पुट्टति) स्पृष्टा इन्द्रियसंबन्धा (वेपतिन्ति) वेद्यन्ते आ
त्मना ज्ञायन्ते नयनमनोवर्जानां श्रोत्रादीनां प्रामार्थपरिच्छेद-
स्वभावत्वादिति ॥ स्या० ४ ग० ।

आह च ॥

पुट्टं सुणेइं सदां, रूवं पुण पासइं अपुट्टं तु ॥

गंध रसं च फासं च, वरुपुट्टं वियागरे ॥ १ ॥

श्रोत्रेन्द्रियं कर्तृशब्दं कर्मतापन्नं शृणोति । कथंचूतमित्याह ॥
स्पृष्टत इति स्पृष्टस्त स्पृष्ट तनौ रेणुवदाक्षिप्तमात्रमित्यर्थः ।
इदमुक्तं भवति स्पृष्टमात्राण्येव शब्दइत्यादि श्रोत्रमुपल-
भन्ते यतो घ्राणादीन्द्रियविषयभूतइत्येच्यस्तानि सूत्रमाणि
बहूनि ज्ञातुकानि च पटुतरं च श्रोत्रेन्द्रिय-विषयपरिच्छेदे
घ्राणेन्द्रियादिगणादिति श्रोत्रेन्द्रियस्य च कर्तृत्व शब्दश्रवणा
न्यानुपपत्तेर्नच्यते । एवं घ्राणेन्द्रियादिष्वपि वाच्यम् ता-
नि पुन कथं गन्धादिकं गृह्णन्तीत्याह ॥ गन्धयत इति गन्ध-
स्तमुपलभते घ्राणेन्द्रियम् । रसयत इति रसस्त च गृह्णाति
रसनेन्द्रियम् स्पृष्टत इति स्पर्शस्तं च जानाति स्पर्शनेन्द्रि-
यम् । कथंचूतं गन्धादिकमित्याह । वरुस्पृष्टं तत्र स्पृष्टमिति पू-
र्ववदेव वरु तु गाढतरमात्रेणप्रमात्मप्रदेशैस्तोयवदात्मी-
कृतमित्यर्थः । ततश्च गन्धादिइत्यसमूहं प्रथमं स्पृष्टमाक्षिप्त
ततश्च स्पर्शनानन्तरं वरुमात्मप्रदेशैर्गाढतरमागृहीतमेवो-
पलभते घ्राणेन्द्रियादिकमित्येव व्यागृणीयात् प्ररूपयेत्
प्रज्ञापकं । यतो घ्राणेन्द्रियादिविषयभूतानि गन्धादि
इत्यादि शब्दइत्यापेक्षया स्तोकाणि वादराण्यभासुकानि च
विषयपरिच्छेदे श्रोत्रापेक्षया पटुनि च घ्राणादीन्वतो वरुस्पृष्ट
मेव गन्धादिइत्यसमूहं गृह्णन्ति न पुन स्पृष्टमात्रमितिभाव
ननु यदि स्पर्शनान्तरं वरु गृह्णन्ति तर्हि ' पुट्टवरु ' मिति

पाठो युक्त इति चेच्च्यते । विचित्रत्वात्सूत्रगतेरित्य निर्देशो ऽर्थतस्तु यथा त्वयोक्त तथैव दृष्टव्यम् । अपरस्त्वाह । यद्वरुं तत्स्पृष्ट भवत्येव विशेषवन्धे सामान्यवन्धस्यान्तर्ना-
घात् तत किं स्पृष्टग्रहणेनेति तदयुक्त सकलश्रोतृसाधारणत्वा-
च्छास्त्रात्मस्य प्रपञ्चितज्ञानप्रहार्यमर्थापत्तिगम्यार्थाभिधाने
ऽन्यदोषादिति चतुरिन्द्रिय त्वप्राप्तमेव विषय गृह्णातीत्याह
“रूढ पुण पासः अपुष्टं त्विति” रूप कर्मतापन्न च चक्षुरस्पृष्ट-
मप्राप्तमेव पश्यति पुन शब्दस्य विशेषणार्थत्वादस्पृष्टमपि
योग्यदेशस्थमेव पश्यति नायोग्यदेशस्थसौधर्मादिकटकुर्या-
दिव्यवहित वा घटादीति निर्युक्तिगार्थ्य ॥

अर्थे तद्व्याख्यानाय ज्ञाप्यम् ।

पुष्टं रेणुं व तणुम्मि, वरुमपीकयं पपसेहिं ।
त्रिकां चिय गिएहः, सदद्व्वाऽञ्जुत्ताहं ॥
वहुसुहुमजातुगाई, जं पसुरयं व सौत्तविष्णुण ।
गथाः द्वाह, विवरीयाः जश्रो ताः ॥
फरिसाणत्तरमत्तर, मत्तप्प समीसीकयाः ।
घेप्पति पट्टुरविणाई ज च न घाणाऽकरणाः ।
स्पृष्टमित्यस्य व्याख्यानम् ॥

(पुष्टरेणु व तणुम्मि) । यथा रेणोस्तनौ संवन्ध इत्ये-
तावन्मात्रेण यद्वस्तु सवरु तदिह स्पृष्टमुच्यते इति भावः ॥
(वरुमित्यादि) यदात्मीकृतमात्मना गाढतरमागृहीतमा-
त्मप्रदेशैस्तनुवन्ततोयवन्मिश्रीकृत तद्वरुमुच्यते इत्यर्थः ॥
तत्र (त्रिकां चि) अतिस्पृष्टान्येव शब्दद्रव्याणि गृह्णाति
श्रोत्र यतस्तानि बहूनि सूक्ष्माणि भातुकानि च वासकानि
चेत्यर्थः । पटुतर च श्रोत्रविज्ञान गन्धादिद्रव्याणि तु विप-
रीतानि स्तोक्वादराभावकानि यतोऽतस्तानि स्पर्शानन्तरमा-
त्मप्रदेशैर्मिश्रीकृतानि स्पृष्टवद्धानि गृह्यन्ते । घ्राणादिभिः पटु
तरविज्ञानानि च न जवन्ति यतो घ्राणादिकारणानीति गार्था-
न्वयार्थः । अय रूढ पुण पासः अपुष्टत्वित्यत्रोपपत्तिमाह ।

“ अप्पत्तकारिनयण, पेय नयणस्स विसयपरिमाण । आर्यं-
गुणेण वक्खं, अरिक्त जो अणान्तु ” प्रागुक्तयुक्तया अप्राप्त-
कारि अप्राप्तस्यैव वस्तुनः परिच्छेदकारि यतो नयन मनश्च
ततो ऽस्पृष्टमेव रूप पश्यति नयनेन्द्रियम् । विशेषेण (अधिक
तु विस्तरजयात्र प्रपञ्च्यते तत्तुत्रैव दृष्टव्यम्)

(८) सम्प्रतीन्द्रियाणाम्प्रविष्टाप्रविष्टविषयचिन्तां कुर्वन्नाह ॥
पविट्टाईं जंते ! सहाईं सुणेऽ अपविट्टाईं सहाईं सुणेऽ
? गोयमा ! पविट्टाईं सहाईं सुणेऽ नो अपविट्टाईं सुणेऽ
एवं जहा पुट्टाणि तहा पविट्टाणि ॥

(सहाई इत्यादि) पाठसिद्ध नवरं स्पर्शस्तनौ रेणोरिवा
ऽपि भवति । प्रवेशोमुखे कवत्रस्येवेति शब्दार्थस्य भिन्नत्वा
त् भिन्नविषयता स्पृष्टप्रविष्टसूत्राणामिति-प्रज्ञा० १५ पद० ।
(९) श्रोत्रद्रव्यादिचतुरिन्द्रियाणां प्राप्यकारित्वं नय-
नमनसोस्त्वप्राप्यकारित्वम् ।

प्राप्यकारीणीन्द्रियाण्यप्राप्यकारीणिवेति तत्र प्राप्यकारीण्ये
वेति कणभक्ताङ्गपादमीमांसकसाख्या समाख्यान्ति । चक्षु-
श्रोत्रेतराणि तानि तथेति ताथागता । चक्षुर्वर्जानीति तु तथा
स्यादादावदातहदया । तत्र प्रथमे प्रमाणयन्ति ।

चक्षुःप्राप्य मतिं करोति विषये ग्राह्येन्द्रियत्वादितो ।
यद्ग्राह्येन्द्रियतादिना परिगणं तत्राप्राप्यकारीकृत ॥
जिह्वावत् प्रहृत तथा च विदित तस्मात्तथा स्थीयतां ।
नाऽत्रासिद्धिमुखश्च दूषणकणस्त्वृक्षणाणीकृणात् ॥ १॥

अद्विचन्द्रकवनेषु या पुन श्रौंगपद्यधियणा मनीषिणाम् ।
पद्मपत्रपट्टीविद्योपव-स्तत्त्वरोदयनिवन्धनैव सा ॥१॥
प्रथमतः परिसृत्य शिखोच्चयं निकटत कृष्णमीक्षणमीक्षते ।
तदनु दूरतराम्बरमण्डली तिलककान्तमुपेत्य सितत्वियम् ३
कुर्महेऽत्र वयमुत्तरकेर्षी कीदृशी दृगिह धर्मिनयोक्ता ।
किन्तु मांसमयगोवक्ररूपा सूक्ष्मताभृदपरा किमु काऽपि ॥४॥
आदिमा यदि तत्रापि किमर्थो बोचनानुसरणव्यसनी स्यात् ।
बोचनं किमुत वस्तुनि गत्वा ससृजोत्थिय इव प्रणयिन्याम् ॥५॥
प्रत्यङ्गवाधः प्रथमप्रकारे प्राकारपृथ्वीधरसिन्धुरादि ।
सतद्व्ययते पद्मपुटोपटंकी प्रत्यङ्गकाक्षे कवयाऽपिनो यत् ॥६॥
पङ्केऽपरत्राऽपि स एव दोषः सर्पणं वस्तु प्रतिवीक्ष्यतेऽङ्कि ।
ससर्पणे वाऽस्य सकोटरत्वप्राप्यापुमान् किं जरुम स्यात् ॥

चक्षुष सूक्ष्मतापङ्के सूक्ष्मता स्यादमूर्तता ।

यद्वाल्पपरिमाणत्व-मित्येया कल्पनोत्तयी ॥ ८ ॥

स्याद्बोमवद्व्यापकता प्रसक्त्या सर्वोपलम्भः प्रथमप्रकारे ।
प्राकारकान्तारविहारहार मुख्योपलम्भो न भवेद्द्वितीये ॥ ९ ॥
न खलु न खलु शास्त्र स्वप्रमाणात्प्रविष्टे पटकटशकटादौ भेद-
कारि प्रसिद्धम् । अय निगदसि तस्मिन् रस्मिचक्र क्रमेण,
प्रसरति तत एतत्स्यादनल्पप्रकाशम् ॥ १० ॥ तथाहि-
प्रोहाममाणिक्यकणानुकारी दीपाङ्कुरस्त्वदृष्टपट्टीप्रजावात् ।
किं नैव कश्मीरजकज्जलादीन्प्रथीयसोऽपि प्रथयत्यशेषान् ॥ ११ ॥
नन्वेवमध्यकृतिराक्रिया स्यात्पङ्के पुरस्तादुपलक्षिते-
ऽस्मिन् । प्रौढप्रज्ञामण्डलमणिरुतोऽर्थो नाज्ञासते यत्प्रतिमा
समान ॥ १२ ॥ अयाप्यनुद्भूततया प्रजायाः पदार्थसंपर्क-
जुषोप्यनीक्षा । सिद्धिस्तदानीं कयमस्तु तस्या ब्रवीषि चेत्तै-
जसताप्यहेतोः ॥ १३ ॥ रूपादिमध्ये नियमेन रूपप्रकाशक-
त्वेन च तैजसत्वम् । प्रजापसे चक्षुसि संप्रसिद्धं यथा प्रद्वीपा-
ङ्कुरविशुद्धादौ ॥ १४ ॥ तदिदं दृष्टुण्यविमिश्रणमधुपुरन्धीक-
पोषपाटीनाम् । अनुहरते व्यभिचारादुपलक्षणसंनिकर्षण १५ ॥
इत्यत्वरूपेऽपि विशेषणे स्या-रुतोरनैकान्तिकताङ्गनेन । त-
स्यापि चैत्तेजसतां तनोपि, तन्वादिना किन्तु तदाऽपररुम् ॥ १६ ॥
सौवीरसौर्चवसैत्रवादि निश्चिन्वते पार्थिवमेव धीरा-
कृशानुजावोपगमोऽस्य तस्मा-ऽयुक्त एव प्रतिमात्यमीषाम् ॥ १७ ॥
तथाच-सौवीरसौर्चवसैत्रवादि स्यादाक रोद्भूतिवगेन पार्थिवम् ।
मृदादिवन्न व्यभिचारत्वेन चामी-
करणानुगुण निरीक्ष्यते ॥ १८ ॥ चामीकरादेरपि पार्थिव-
त्व द्विगेन तेनैव निवेदनीयम् । शाब्दप्रमाणेन न चाऽत्रवा-
धा पक्षस्य यन्नास्ति तदत्र सिद्धम् ॥ १९ ॥ अङ्गने मन्त्रि-
रोचनादिकपार्थिवं ननु तत्रापि सम्मतम् । अङ्गनेऽपि तदसौ
प्रवृत्तिमा-नप्रयोजकविरुद्धमन्वरी ॥ २० ॥ हनूमद्वोद-
वांगुल-द्वय्यात्तं साधनादत् । न सिद्धिस्तैजसत्वस्य दृष्ट
सुस्पष्टरूपणात् ॥ २१ ॥ चक्षुर्न तैजसमभास्वरतिन्मन्वावा-
दमनोवदित्यनुमितिप्रतिषेधनाच्च । सिद्धिं दधाति नयनस्य न
तैजसत्वं तस्मादसुषुप्य घटते किमु रहिमवत्ता ॥ २२ ॥ अपिच
प्रत्यङ्गवाध समवाङ्कि पङ्के न रश्मयो यद्दृशि दृष्टपूर्वा । तथा च
शास्त्रेण तैव काशा-तीतन्वदोषोऽनुदृष्टादि हेतोः ॥ २३ ॥
अनुद्वेषरूपजुषो भवेयुश्चेत्तदस्यन्तत्र नतो न दोषः । नन्वेवमेत-
स्य पदार्थसार्थप्रकाशकत्वं न सुचर्णयन् स्यात् ॥ २४ ॥
आद्योक्तसाचिन्वयशायास्य प्रकाशकत्व घटनामियति ।
नन्वेवमेतत्सचिन्वयस्य किं स्यात्प्रकाशकत्वं न पृष्टीकृतादे २५ ।

अथास्तु काम ननु तैजसत्व-मुचेजितं किं न भवेत्त्वयास्य ।
 तथा च नव्यस्त्वदुक्त एषो-ऽद्वैतप्रवादोऽजानि तैजसत्वे २६
 उत्पद्यन्ते तरणिकरणश्रेणिसपर्कतश्चे-त्त्रोद्भूताः सपादि
 रचयो द्योचने रोचमानाः । यद्गृह्यन्ते न खडु तपनाद्योकस
 पप्रतान-स्तस्मिन्हेतुर्भवति हि दिवा दीपभासामजासः १७ ।
 अत्रेयं प्रतिक्रिया-मुष्टिग्राह्ये कुवन्नयद्वय्यामद्विम्नाऽविद्विष्टे
 स्फूर्ते घ्नान्ते स्फुरति चरतो घृककाकोदरादेः । किं वदयंते
 कृणमपि खो द्योचनेनैव यस्मादाद्योकस्य प्रसरणकथा
 काचिदप्यत्र नास्ति ॥१७॥ उत्पत्तिरुद्धतयाय तासां तत्रैव
 यत्रास्ति रचि प्रकाशः । काकोदरखरेरपि तर्हि नैताः काट-
 प्रकाशे कुशला भवेयुः ॥ १७ ॥ अविवरतिमिरव्यतिकर-
 परिकरितापवर कोदरे कचन । वृषदंश दृष्टि न दृष्टा
 मरीचयः किमु कदाचिदथ ॥ ३० ॥ अत एव विद्योकयन्ति
 मम्य-किमिराद्वरकरविनेऽपि कोणे । मृपकपरिपत्नियन पदा-
 र्थान् ज्वलनाद्योकविजृम्भणं विनैव ॥ ३१ ॥ अत्रोत्तरम-
 चाकचिन्मयप्रतीभास-मात्रमत्रास्ति वज्रवत् । नांशव-प्रसरन्त
 स्तु, प्रेक्षयन्ते सूक्ष्मका अपि ॥ ३२ ॥ मार्जारस्य यदीक्षण
 प्रणयिन केचिन्नयखा सखे विद्येरन् न तदा कथ निशि
 भृशं तच्चक्षुषा प्रेक्षिते । प्रोन्मीदत्करपुञ्जपिञ्जरतनौ संजा
 तवन्युन्दरे प्रोज्जृम्भेत तवापि हन्त त्रिपणा दीपप्रदीपाद्यया
 ॥ ३३ ॥ कृशानरनया तेषां नोचेदुदेति मतिस्त्व प्रभवति
 कथ तस्याप्यस्मिन्नसौ निरुपाद्यवा । घटननिपुणा साक्षा
 त्प्रेक्षाविश्रौ हि ततिस्विपां न खडु न समा धीमन् ! सा
 चोभयत्र विज्ञायते ॥ ३४ ॥ अमृद्वृषिकारीणां तस्मादास्ति
 स्वयोन्यता । यया तमस्पर्षीकृन्ते, न चकुरदिवस्तुन ॥ ३५ ॥
 इय न चक्षुषि कदाचिदपि प्रयानि । ससिद्धिपक्षतिमियं खडु
 रदिवस्तुत्ता । तस्मात्कथ कथय तार्किकचक्षुषः स्यात् प्राप्यैव
 वस्तुनि मति प्रनिधोषकत्वम् ॥ ३६ ॥ बहिरर्थप्रहोन्मुख्यं
 बहि कारणजन्यता । स्यायिन्व वा बहिर्देशे किं बाह्येन्द्रियता
 जवेत् ॥ ३७ ॥ तत्रादिमायां जिदि चेतसा स्या-देतस्य हे
 तोर्व्यजिचारचिह्नम् अप्राप्यकारि प्रकरोति यस्मान्मन्दा
 किनी मन्तरवुद्धिमेतत् ॥ ३८ ॥ दोष स एवोत्तरकल्पनायां
 यदात्मन एद्वय एष बाह्य । चेतश्च तस्मात्पुजायमान मे-
 तद्वहि कारणजन्यताभृत् ॥ ३९ ॥ चेतः सनातनतया क-
 चिनस्वरूप सर्वापहृतपरिमाणपवित्रित च । प्रायः प्रिय
 प्रणयिनीप्रणयातिरेका-देतत्करोति हृदये ननु तर्कतज्जा ॥ ४० ॥
 एतद्वय विनतीक्रियमाण प्रस्तुतेनरदिव प्रतिज्ञाति । वि-
 स्तराय च भवेदिति चिन्म्यं तद्विद्योक्य गुरुगुम्फितवृत्तिम्
 ॥ ४१ ॥ पक्के तृतीये विषयप्रदेशे शरीरदेशो यदि वा
 बहिः स्यात् । स्यायिचमाद्ये विषयाश्रितत्वं यदा प्रवृ-
 त्तिविषयोमुखी स्यात् ॥ ४२ ॥ प्राचीनपक्के प्रतिवाद्यसिद्धि-
 पदप्रपदः समुपैति हेतोः । स्यादादिना यन्प्रतिवादिनास्य
 नाद्वैतमेयममाश्रितत्वम् ॥ ४३ ॥ पक्के तथा साधनश-
 न्यनास्मिन् दृष्टान्तदोष प्रकटः पट्टनाम् । जिह्वेन्द्रिय नार्थ
 मनाश्रित य-द्विद्योक्त्यामानुरनी कदाचित् ॥ ४४ ॥ चि-
 तीयपक्षे किमनौ प्रवृत्ति-र्याजिमुख्येन विमर्षण स्यात् ॥
 आश्रित्य हि वा विषयप्रपञ्च-प्रतीतिसंपन्नतियोधकत्वम्
 न्द्रियाः ॥ ४५ ॥ पक्के एवधारिणि निश्चिन्म्य स्यान्माधनं जैनम-
 तथा तद्वृत्तनाम् । यन्माधनं तत्रोचनरदिवम-मदीयत् यस्तु-
 र्दनिप्रभृत्यानं प्रैत् ॥ ४६ ॥ निवर्तनस्य स्मृतमंय दृष्ट वृत्तल्यम-

त्रैव हि साधनेन । पदार्थसार्थे प्रति यन्नसर्पजिह्वेन्द्रियं
 केनचिद्विष्टपूर्वम् ॥ ४७ ॥ पदान्तरे तु व्यभिचारमुद्रा किं
 चेतसा नैव समुज्जजृम्भे । यस्मात्तदप्राप्यसुपूर्वशैलस्वर्गे
 समुत्पाद्यति प्रतीतिम् ॥ ४८ ॥ शरीरस्य बहिर्देशे स्थायित्व
 यादि जडव्यते । बाह्येन्द्रियत्वमत्र स्यात्संदिग्धव्यजिचारिता
 ॥ ४९ ॥ अप्राप्तार्थपरिच्छेदे नापि सार्द्धं न विद्यते । हेतोर्वा
 हेन्द्रियत्वस्य विरोधो यत कश्चन ॥ ५० ॥ कचित्साध्यनि-
 वृत्या तु हेतुव्यावृत्तिदर्शनात् प्रतिबन्धप्रसिद्धिश्चेत्तदा-
 त्रापि कथं न सा ॥ ५१ ॥ रसन-स्पर्शन-घ्राणश्रोत्रान्येन्द्रियता
 वशात् । चकुरप्राप्यविज्ञान-मनोवत् प्रतिपाद्यताम् ॥ ५२ ॥
 साध्यव्यावृत्तितोऽत्रापि हेतुव्यावृत्तिरीकृता । नच कश्चि-
 द्विशेषोऽस्ति, येनैकत्रैव सा मता ॥ ५३ ॥ बाह्येन्द्रिय-
 त्वसकवङ्गमेव न तार्किकान् प्रीणयितुं तदीष्ट । भ्रूवि-
 भ्रमो दुर्भ्रगजामिनीनां वैदग्ध्यजाजो प्रजते न चेतः ॥ ५४ ॥
 किंचात्र ससूचितमादिशब्दाद् वृत्ते पुरश्चारिणि कारकत्व ।
 यत्प्राप्यकारित्वसमर्थनाय नेत्रस्य तत्काणद्वगञ्जनाजम् ॥ ५५ ॥
 यस्मादिदं मन्त्रजपोपसर्प-त्प्रोद्गामरामाव्याजिचारदोषात् ।
 उच्चाद्येताद्वकरादकेदि-कलंकितश्रीकामिवावजाति ॥ ५६ ॥
 तथाहि । कनकनिकपस्त्रिधां मुग्धां मुहुर्मधुरस्मितां चदुद-
 कुटितभ्रूविभ्रान्तिं कटाक्षपटुच्छटाम् । विजगति गतां कश्चि-
 न्मन्त्री समानयति कृणात्तरुणरमणीमारान्मन्वान्मनोवृवि सं-
 स्मरन् ॥ ५७ ॥ कश्चिदत्र गदति स्म यत्तुनर्मन्त्रमन्त्रणगवीसमा-
 नयेत् । युक्तमेव मदिरैकणादिकं तेन नाभिहितदूषणोदयः
 ॥ ५८ ॥ मन्त्रस्य साक्षाद्घटना प्रियादिना परपरानो यदि
 वा निगद्यते । साक्षात्तावद्यद्य विहायसो ध्वनिस्वरूपस्तव
 सम्मतो गुणः ॥ ५९ ॥ ततोऽस्य तेनैव सम समस्ति सस-
 क्तिवार्ता न तु पद्ममहाद्वया । अथाङ्गरादम्यनवेदन स्या,
 न्मन्त्रस्तथाप्यस्त्वियमात्मनैव ॥ ६० ॥ अथापि मन्त्रस्य निवे-
 द्यते त्वया संसकिरेतत्पतिदेवतात्मना । सतोपपोपप्रगुणा
 च सा प्रियां प्रियं प्रति प्रेरयति स्वयोगिनीम् ॥ ६१ ॥ ब्रू-
 महोऽत्र ननु देवतात्मनां मन्त्रवर्णविसरस्य का घटा । अम्य-
 रस्य गुण एव तत्कथं देवतात्मनि भजेत संगतिम् ॥ ६२ ॥
 आश्रयद्वारतोऽप्यस्य संसर्गो नास्ति सर्वथा । व्यापकव्य-
 योर्यस्मात्संसर्गो नामुना मत ॥ ६३ ॥ व्यापकेषु वदति
 व्यतिपङ्ग-यस्तु तेन मनसा ध्वनिना वा-ऽतीतवस्तुविषयेण
 विमृश्य स्पष्ट एव विद्वसद्-व्यजिचारः ॥ ६४ ॥ अयस्का-
 न्तादनेकान्त-स्तयाऽत्र परिनाय्यताम् । आक्षेपश्च समा-
 धिश्च इयो रत्नाकरादिह ॥ ६५ ॥ कारकत्वमपि तत्र शो-
 भते प्राप्यकारिणि यदीक्षणे मतम् । प्राप्य वस्तु वितनोति
 तन्मति नैव चक्षुरिति तत्त्वनिर्णय ॥ ६६ ॥ अद्विचन्द्रकव-
 नेपु येत्यद् प्राक् प्ररूपितमुपैति नो घटाम् । रजिमसचयविप-
 ङ्चित हि तत्ते च तत्र नितरां व्यपाकृता ॥ ६७ ॥ किंच ।
 चक्षुरप्राप्यधीकृत, व्यवधिमनोऽपि प्रकाशकं यस्मात् ।
 अन्तःकरणं यद्वद्व्यतिरेके स्यात् पुना रसना ॥ ६८ ॥ अथ
 दृमादिव्यवधानमाज प्रकाशकत्व दृश्ये न दृष्टौ । ततोऽप्य
 य हेतुसिद्धतायां धौरेयत्वात् विनरांभवम् ॥ ६९ ॥ एतन्न
 युक्तं शतकोटिकाच स्वच्छोऽकस्फाटिकजित्तिमुख्यैः ।
 पदार्थपुञ्जे व्यवधानमाजि संजायते किं नयनात् संवित्
 ॥ ७० ॥ दम्भोद्विप्रभृतिप्रजिद्यमिदुगधेडोचिपश्चक्षुष स-
 सर्गोपगताः पदार्थपट्टर्षो पश्यन्ति तत्र स्थिताम् । एव
 तर्हि समुच्चयमवज्जर जिन्या जयं तत्कृणा-त्तेनाप्यन्तरि-
 तास्थितीनीनिमिया नाद्योकयेयुर्न किम् ॥ ७१ ॥ विख्याता-

स्तेन तेष्वेद्विमज्जवप्ररार्त्तिकं प्रजन्ते न शान्तिं, किं चाग्निः
काचकूपोदरविवरगतं निष्पतेत्तत्तदानीम् । दोषश्चैनैप तूर्णं
यद्यमुदयते नूतनव्यूहरूपः सर्पेयुस्तर्हि नैताः कथमपि
रुच्यो लोचनस्यापि तस्मिन् ॥ ७२ ॥ ज्वति परिगमश्चे
द्वेगवत्त्वादमीपां कतिपयकलयस्तु क्षीरपातस्तदानीम् । न
च भवति कदाचिद्बहुदस्यापि तस्मात्प्रपतनमिति युक्त-
स्तस्य नाशः किमाशु ॥ ७३ ॥ किंच ॥ कवशकुविशप्राका-
राद्यत्रिविष्टपकन्दरा-कुहरकद्वितं विश्वं वस्तु प्रतीक्षणप्र-
गुरम् । ज्वलनकविकावर्त्तिकत्वस्मिन्नन्तरनाश्रमं प्रभ-
वति वदन्नित्यं शाक्यः कथं प्रतिहन्यते ॥ ७४ ॥
तस्थौ स्थेमा तदस्मिन् व्यवधिमदमुना प्रेक्ष्यते येन सर्वम्
तत्सिद्धा नेत्रवृद्धिर्व्यवधिपरिगतस्यापि भावस्य सम्यक् ।
कुड्यावप्यवृद्धिर्भवति किमु न चेन्नदृशी योग्यतास्य प्राप्त-
स्यापि प्रकाशे प्रभवति न कथं लोचनान्धवृद्धिः ॥ ७५ ॥
किं वा न प्रतिज्ञासते शशधरे कर्मापि तद्रूपवत् दूराच्चद्वि-
सत्तदस्य उदये लक्ष्यते किं लाञ्छनम् । तस्माच्चक्षुषि योग्य-
तैव शरणं साक्षी च नः प्रत्यय-स्तत्कर्कप्रगुणं प्रतीहि नयने-
ष्वप्राप्यधीः कर्तुताम् ॥ ७६ ॥ रत्नाः २ परिः ५ सूत्रे ।
तथा । च विशेषावश्यकेऽपि नान्विन्दियत्वे तुल्येऽपि केयम्मुख
परीक्षिका यच्चतुष्टुं स्पर्शनादीन्द्रियेषु प्राप्यकारिताऽप्युपग-
म्यते नतु नेत्रमन्सोरित्याह-

उवघाया णुगहत्र्यो, जंताई पत्तकारीणि ।

तत्र विषयभूत शब्दादिकं वस्तुप्राप्तं सश्लेषपङ्कारेणासादितं
कुर्वन्ति परिच्छिन्दन्तीति प्राप्तकारीणि प्राप्यकारीणि स्पृ-
ष्टार्थग्राहीणीत्यर्थः । कुतः पुनरेतास्यैव प्राप्यकारीणीत्याह ।
उपघातश्चानुग्रहश्चोपघातानुग्रहौ तयोर्देशनात्कर्कशकवत्त्वादि
स्पर्शने, त्रिकटुकाद्यास्वादाने, अशुच्यादिपुञ्जवाघाणे, भेयादिश-
ब्दश्रवणे, त्वक्कुण्ठाद्युपघातदर्शनाच्चदनादिस्पर्शने, क्षीरश-
र्कराद्यास्वादाने, कर्पूरपुञ्जवाघाणे, मूत्रमन्दशब्दाद्याकरणेने तु
शैत्याद्यनुग्रहदर्शनादित्यर्थः । नयनस्य तु निशितकरपत्रप्रो-
ल्लसद्गुहादिधीक्षणेषु पाटनाद्युपघातानवलोकाच्चन्दनागर-
कर्पूराद्यवलोकाद्येषु शैत्याद्यनुग्रहाननुभवात् । मनसस्तु व-
ह्यादिचिन्तनेपि दाहाद्युपघातादर्शनाच्चदनादिचिन्ता-
यामपि च पिपासोपशमानुग्रहाऽसम्भवाच्चेति ।

अत्र परः प्राह ।

जुज्जइ पत्तविसयया, फरिसणरसणेन सोत्तघ्राणेषु ।

गिएहति सविसयं चिउ, जुत्ताई चिन्नेदंशं पि ॥ ७०५ ॥

प्राप्तं स्पृष्टो विषयो ग्राह्यवस्तुरूपो ययोस्ते प्राप्तविषये तयो
र्भाव प्राप्तविषयता सा युज्यते घटते । कस्मिन्नित्याह । स्पर्-
शनं रसनं चेति समाहारश्चन्द्रस्मिन् स्पर्शनरसनोद्भय
इत्यर्थः । अनज्जिमत्प्रतिपेधमाह । न श्रोत्रघ्राणयोः प्राप्तविष-
यता युज्यते । यद्यस्मात्कारणादितो विवक्षितात्स्वदेशादि
क्षेत्रेशमपि स्वविषयमेव गृहीतोत्सार्थस्यानुभवसिद्धत्वात् न
हि शब्दः काश्चित्तोत्रेन्द्रिये प्रविशन्नुपपद्यते नापि श्रोत्रेन्द्रि-
यं शब्ददेशे गच्छन् समीक्ष्यते न चाज्यामन्येनापि प्रकारेण
विषयस्पर्शनं घटते । दूरे एव कस्यापि शब्दं श्रूयते इत्यादि
जनोक्तिश्च श्रूयते कर्पूरकुसुमकुसुमादीनां दूरस्थानामपि गन्धो
निर्विवादमनुभूयते च तस्मात् श्रोत्रघ्राणयोः प्राप्तविषयता न
युज्यते पवेति गार्थः । अत्रोच्यते-

पावन्ति सहगंधा, ताई गंतुं सयं न गिएहति ।

जं ते पोग्गद्वमडया, सक्किरिया वाउवहणाउ ॥ ७०६ ॥

धूमोव्व संहरण उ, दाराणु विहाणत्रो विमसेणं ।

तोयव्व नियंवाइसु, पमिघायात्रो यवाउव्व ॥ ७०७ ॥

(पावन्ति सहगंधा ताइति) शब्दगन्धौ कर्तृभूतौ ते श्रोत्र
घ्राणेन्द्रिये कर्मनापन्ने अन्यत आगत्य प्राप्नुत स्पृशत इति
प्रतिज्ञा । अनज्जिमत्प्रकारप्रतिपेधमाह । गंतुं सयं न गिएह
तिच्छि) ताइति-सवच्यते अत्रापि । ततश्च ते श्रोत्रघ्राणे कर्तृ-
भूते पुनः स्वयं शब्दगन्धदेशं गत्वा न गृहीतः शब्दगन्धाविति
विज्जक्कियत्ययेन सवच्यते आत्मनोऽवाह्यकरणत्वाच्चोत्रघ्राण-
योः स्पर्शनरसनवादिति । ननु शब्दगन्धावपि श्रोत्रघ्राणे कुन-
प्राप्नुत इत्याह । (जं ते पोग्गद्वमडया सक्किरियाच्छि) यस्मा-
त्कारणात्तौ शब्दगन्धौ सक्रियौ गत्यादिक्रियावन्तौ तस्माद-
न्यत आगत्य श्रोत्रघ्राणे प्राप्नुत कथंभूतौ मन्तौ सक्रियौ ता-
वित्याह । पुनः पुञ्जमयौ यदि पुनरपौऽक्षिकत्वादमूर्त्तां स्यातां
तदा यथा जैनमतेन सक्रियेष्वकाशादिषु गतिक्रिया नास्ति
तथैव तयोरेपि न स्यादित्याशोच्य पुञ्जमयत्वविशेषणमकारि
पुञ्जमयत्वे सति सक्रियाविति ज्ञावः ॥ यच्चैवभूतं तत्र गति-
क्रियास्त्येव यथा पुञ्जस्कन्धेऽपित्याह-ननु पुञ्जमयत्वेऽपि
सति शब्दगन्धयोर्गतिक्रियाऽस्तीति कुतो निश्चीयत इत्याह (वा
उवहणाउ धूमोव्वच्छि) वायुना वहनं नयनं वायुवहनं तस्मा-
दिदमुक्तं भवति यथा पत्रनाद् धूमश्च गतिक्रियाभाजौ तौ तथा-
विशेषणद्वारानुविधानतस्तोयवत्तद्वन्तावेतौ तथा पर्वतनितम्भा-
दिषु प्रतिघातात्प्रतिस्वप्ननाद्यायुवदेतौ गतिक्रियाश्रयाविति-
गार्थादित्यर्थः । हेत्वनन्तरेणापि शब्दगन्धयोः सुयुक्तिक्रु गति-
क्रियावत्त्वसमर्थयन्नाह-

गेहंति पत्तमर्थं, उवघायाणुगहोव्वच्छीओ ॥

वाहिज्जपूनामा-रिसादत्रो कहमसंवच्छे ॥ ७०८ ॥

प्राप्तमन्यत आगत्यात्मना सह सवच्च शब्दगन्धवत्क्षणमर्थं गृ-
हीतं श्रोत्रघ्राणेन्द्रिये इति गम्यते । एतेन शब्दगन्धयोरगम-
नक्रिया प्रतिज्ञाता भवति कुतः प्राप्तमेव गृहीतं इत्याह उप-
घातश्चानुग्रहश्चोपघातानुग्रहौ तयोरुपपद्ये तथाहि ज्ञेयादि-
महाशब्दप्रवेशे श्रोत्रस्य धार्थिरूप उपघातो दृश्यते कोमद-
शब्दश्रवणे त्वनुग्रहः घ्राणस्याप्यशुच्यादिगन्धप्रवेशे प्रतिरो-
गाऽर्शोव्याधिरूप उपघातोऽवलोच्यते कर्पूरादिगन्धप्रवेशे
त्वनुग्रहः शब्दगन्धात्मन्यन्धेऽपि श्रोत्रघ्राणयोरेतावनुग्रहोपघा-
तौ प्रविष्यत इति चेदित्याह (वाहिजेत्यादि) धार्थिर्ये च प्रतिश्च
नासाकोवत्क्षणो रोगविशेष नासादींसि च नानि आदिर्ये-
षा शेषोपघाताऽनुग्रहाणां ते यथानृता कथमुपगच्छेयुः क्व सति
इत्याह (असवच्छेत्ति) स्वहेतुभूते शब्दगन्धवत्क्षणवस्तुनीति ग-
म्यते । इदमुक्तं भवति । श्रोत्रघ्राणान्यां सह सवच्चा एव शब्द-
गन्धा स्वकार्यभूतं धार्थिर्योपघातननुग्रहं वा जनयितुमर्त्तं
नान्यथा सर्वस्यापि तज्जननप्राप्तेपतिप्रसङ्गादिति गार्थः ।
तदेव स्पर्शनरसनघ्राणश्रोत्राणां प्राप्यकारित्वसमर्थितम् ॥
विशेषः ॥ आ० नृ० ॥

साम्प्रत नयनमनसोरप्राप्यकारित्वमन्यनायाह ।

कथमप्राप्यकारित्वं तयोरेवमीयते उच्यते विषयवत्त्वानुग्रहो-
पघातानावाव नथादि यदि प्राप्तमर्थं चक्षुर्मनो वा गृहीयात्
तर्हि यथा स्पर्शनेन्द्रियं चक्रुच्चन्दनादिकमद्दारादिकं च प्राप्तमर्थं

इंदिय

परिच्छिन्नत्तन्नुग्रहोपघातभाग् ज्वति तथा चक्षुर्मनसी अपि ज्वतां विशेषाज्ञावात् न च ज्वतस्तस्मादप्राप्तकारिणी तेन तु दृश्यते एवं चक्षुषो विषयकृतावग्रहोपघातौ । तथा हि-धनपटव-विनिर्मुक्तं नजसि सर्वतो निविभतरतमोऽपेतकरप्रसरमग्नि सूर्ययन्तमशुमाश्विनमनवरतमवत्रोकमानस्य ज्वति चक्षुषो विघात शशाङ्ककरकदम्बकं यदि वा तरङ्गमाशोपशोजितं जडं तस्मात्तत्र च शम्भुव निरन्तरं निरीक्ष्यमाणस्य चानुग्रहः । तदेतदपरिमावितजापितं यतो न द्रुम सर्वथा विषयकृतावनु-ग्रहोपघातौ न ज्वत किं त्वेतावदेव वदामो यदा विषयं विषय-यतया चक्षुरववस्यते तदा तत्कृतावनुग्रहोपघातौ तस्य न ज्वत इति तदप्राप्यकारि । शेषकाव तु प्राप्तेनोपघातकेनोप-घातौ भविष्यत्यनुग्राहकेण वानुग्रहस्तत्रांशुमाश्विनो रश्मयः सर्वत्रापि प्रसरमुपादद्याना यदांशुमाश्विन-सन्मुखमीक्ष्यते तदा ते चक्षुर्दृशमपि प्राप्नुवन्ति ततश्चक्षु-संप्राप्तास्ते स्पर्शने-न्द्रियमिव चक्षुरुपपन्नं शीतांशुर्ज्वमयश्च स्वभावत एव शीतलत्वादानुग्राहकास्ततस्ते चक्षु-संप्राप्तास्सन्तस्तत्स्पर्शने-न्द्रियमिव चक्षुरनुगृह्णाति तरङ्गमावासकुडजज्ञावत्रोकने च जज्ञकणसपृक्समीरावयवसंस्पर्शतोऽनुग्रहो भवति शाङ्क-वतस्मरुदावत्रोकनेपि शाङ्कवतरुञ्जायासंपर्कशीतचूतसमी-रणसंस्पर्शात् शेषकाव तु जज्ञावत्रोकने अनुग्रहाग्निमान उपघाताज्ञावाद्बस्यो भवति । चोपघाताभावेऽनुग्रहाग्नि-मानो ययातिसूक्ष्माङ्कनिरिरीक्षणाद्विनिवर्त्य यथा सुखं नील-रत्नवस्त्राद्यवत्रोकने इत्यं चैतदङ्गीकर्तव्यमन्यथा समासेन सपकं यथा सूर्यमीक्षमाणस्य सूर्येणोपघातो ज्वति तथा हुतवइजज्ञावत्रोकने ढाहक्केटपाटनादयोपि कस्मान्न भवन्ति अपिच यदि चक्षु प्राप्यकारि तर्हि स्वदेशगतर्जो-मज्ञाज्ञनग्राहकादिकं किं न पश्यति तस्मादप्राप्यकार्येव चक्षु- । ननु यदि चक्षुरप्राप्यकारि तर्हि मनोवत् कस्मा-दविशेषेण सर्वानपि दूर व्यवहितानयोन्न गृह्णाति यदि हि प्राप्त परिच्छिन्नाच्छर्हि यदेवानावृतमद्गदेश वा तदेव गृही-यात् नावृत दूरदेशं वा तत्र चक्षुरश्मीनां गमनासंभवे संपर्कासंभवात् ततो युज्यते चक्षुषो ग्रहणाग्रहणेनान्यथा तथाचोक्तम् “ प्राप्यकारि चक्षुरुपव्यनुपव्योरनावरणे-तरापेक्षणश्च ” । यदि हि चक्षुरप्राप्यकारि भवेत् तदा-वरणज्ञावादानुपव्यधिरन्ययोपव्यधिरिति न स्यात् । नहि तदावरणमुपघातकरणसमर्थं प्राप्यकारित्वे तु मूर्तव्यप्रति-घातादुपपत्तिमानव्याघातात् अतिदूरे च गमनाभावादिति प्रयोगश्चात्र न चक्षुषो विषयपरिमाणमप्राप्यकारित्वान्मनोवत् तदेतदयुक्ततरं दृष्टान्तस्य साध्यविकलत्वात् न खलु मनो-प्यशेषान् विषयान् गृह्णाति तस्यापि सूक्ष्मेष्वागमगमादि-प्यथेषु मोहदर्शनात् तस्माद्यथा मनो प्राप्यकार्येपि स्वावरण-कयोपघातापेक्ष्यान्नियतविषयं तथा चक्षुरपि स्वावरणकयो-पघातमापेक्ष्यात्प्राप्यकार्यपि योग्यदेशावस्थितनियतविष-यमिति न व्यवहितानुपव्यधिरप्रसंगो नापि दूरदेशस्थिताना-मिति । अपिच दृष्टमप्राप्यकारित्वेऽपि तथा स्वज्ञावविशेषा-णोप्यदेशापेक्षणं यथा ऽयस्कान्तस्य न खल्वयस्कान्तोऽयसोऽप्राप्यकार्येण प्रवर्तमानं सर्वस्याप्ययसो जगद्वर्तिनं आकर्षको ज्वति किन्तु प्रतिनियतस्यैव । शद्रस्वामी प्राह अयस्कान्त-नोऽपि प्राप्यकारि अयस्कान्तश्चायाण्जि-समाह्वयमाण-पस्तुन संवन्धभावात् केवत्र ने आयाण्य-सूक्ष्मन्याप्योपव्य-ज्यन्ते इति तदेतदुन्मत्तप्रपित नद्वाहकप्रमाणान्नावात् नाहि

तत्र गयाणुसंभवग्राहकं प्रमाणमस्ति न चाप्रमाणक प्रतिपत्तुं शक्यमः अथास्ति तद्ग्राहक प्रमाणमनुमानम्-इह यदाकर्षण तत्संसर्गपूर्वकं यथाऽयोगोत्कस्य संदेशेनाकर्षणं चाय-सोऽयस्कान्तेन तत्र साक्षादयस्कान्ते संसर्गः प्रत्यक्षवाधि-त इति अर्थात् गयाणुजि-सह दृष्ट्य इति तदपि वाधि-शजल्पितं हेतोरनैकान्तिकत्वात् मन्त्रेण व्यभिचारात् । तथा हि-मन्त्रः स्मर्यमाणोऽपि विवक्षित वस्तु आकर्षति न च कोऽपि तत्र संसर्ग इति । अपिच यथा गयाणव-प्राप्तमय-समाकर्षन्ति तथा काष्ठादिकमपि प्राप्त कस्मान्न कर्षन्ति शक्ति-प्रतिनियमादिति चेन्मनस-शक्तिप्रतिनियमोऽप्राप्तावपि तुल्य-एवेति व्यर्थं गयाणुपरिकल्पनम् अन्यस्त्वाह अस्ति चक्षुष-प्राप्यकारित्वे व्यवहितार्थानुपव्यधेरनुमानं प्रमाणं तदयुक्तम् अपि हेतोरनैकान्तिकत्वात् । काचात्रपटवस्फटिकैरन्तरित-स्याप्युपव्यधेः अथैवमाचक्षीया-नयनरश्मयो निर्गत्य तमर्थ-गृह्णाति नायनाश्च रश्मयस्तैजसत्वात् तेजोद्रव्यैः प्रति-स्खल्यन्ते ततो न कश्चिद्दोषः तदपि न मनोरमं महाज्वलादौ स्वधनोपव्यधेस्तस्मादप्राप्यकारि चक्षुरिति स्थितम् न० आ० म० (मनसोऽप्राप्यकारिता मनः शब्देपि) तथाच विशेषावश्यकं-

नयनमनसोरप्राप्यकारित्वमभिधित्सुर्नयनस्य तावदाह-
द्वोयणमपत्तविमयं, मणो व्व जमणुगहाइ सुष्मंति ।

जज्ञसूराद्वोयाइसु, दीसंति अणुगहावधाया ॥

अप्राप्तोऽसवक्षोऽसश्लिष्टो विषयो ग्राह्यवस्तुरूपो यस्य तद्-प्राप्तविषयं लोचनमप्राप्यकारीत्यर्थः इति प्रतिज्ञा । कुत इ-त्याह-यद्यस्मादानुग्रहादिशून्यामादिशब्दादुपघातपरिग्रह-वा-ह्यवस्तुकृतानुग्रहोपघातशून्यत्वादित्यर्थः अयं च हेतु-मना-वदिति दृष्टान्तः । यदि हि लोचनं ग्राह्यवस्तुना सह संबन्ध-तत्परिच्छेदं कुर्यात् तदाभ्यादिदर्शने स्पर्शनस्यैव दाहाद्युप-घात स्यात् कोमलतट्टपाद्यवत्रोकने त्वनुग्रहो ज्वेत् न चैव-तस्मादप्राप्यकारि लोचनमिति ज्ञाव-मनस्यप्राप्यकारित्वं-परस्यासिद्धमिति कथं तस्य दृष्टान्तत्वेनोप्यास इति चेत्सत्यं-किन्तु चक्षुष्यमाणयुक्तिजिस्तत्र तात्सिद्धमिति निश्चित्य तस्यैह-दृष्टान्तत्वेन प्रदर्शनमित्यदोषः । अयं परो हेतोरसिद्धतामुद्गा-वयन्नाह (जज्ञसूरेत्यादि) आदिशब्द आलोकशब्दश्च प्रत्ये-कमभिसम्बन्धयते ततश्च जज्ञादीनामालोके लोचनस्याऽनुग्रहो-दृश्यते सूरादीनां त्वालोके उपघात इत्यतोऽनुग्रहादिशून्य-त्वादित्यसिद्धो हेतुरित्यर्थः । इदमुक्तं ज्वति जज्ञघृतनीलव-सनवनस्पतीन्दुमण्डलाद्यवत्रोकने नयनस्य परमाश्वसलक्ष-णानुग्रह-समीक्ष्यते सूरासितन्त्रित्यादिदर्शने तु जज्ञविगलना-दिरूप उपघात-सदृश्यत इत्यत-किमुच्यते (जमणुगहा-इसुष्मतीति) गायार्थः ॥ अत्रोत्तरमाह-

रुज्जेज्ज पारिउं रवि-कराइणा फरमाणं व को दोमो ॥

मणिज्जाणुगहं पि व उवघायाज्ञावत्रो सोमो ॥ ५१० ॥

अयमत्र तावार्थः अस्मद्भिप्रायानभिज्ञोऽप्रस्तुताभिधायी परो-न हि वयमेतद्भूमो यच्चक्षुष-कृतोऽपि वस्तुन सकाशात्कदापि-सर्वयैवानुग्रहोपघातौ न भवतस्ततो रविकरादिना ढाहात्मक-तोपघातवस्तुना परिच्छेदानन्तरं पश्चाच्चिरमवत्रोकयत प्रतिप-त्तुश्चक्षु प्राप्य समासाद्य स्पर्शनेन्द्रियमिव दृश्येत् दाहादिल-क्षणास्तस्योपघात क्रियत इत्यर्थ-पनावता चाप्राप्यकारिच-क्षुर्वादिनामस्माक को दोषो न कश्चिद् दृष्टस्य वाधितुमशक्य-

त्वादितिभाव । तथा यत्स्वरूपेणैव सौम्य शीतत्वं शीतरश्मि-
जलघृतचन्द्रादिकं यस्तु तस्मिन्श्चिरमवबोधकिते उपघातान्ना-
वादनग्रहमिव मन्येत चक्रुः को दोषः इत्यत्रापि संवन्त्ये न
कश्चिदित्यर्थ इति गायार्थं आह यद्युक्तम्यायेनोपघातकानुग्रा-
हकवस्तुन्य उपघातानुग्रहाभाव चक्रुषो न रूपे तर्हि यद्रूपे
तत्कथय प्रत्यासङ्ग्याह ॥

गंतुं न रूवेदेसं, पासइ पत्तं सयं च नियमो यं ।

एतेषु उ मुक्तिमया उवघायाणुगहो होज्जा ॥

अथ नियमः इदमेवाऽऽज्ञानिनियम्यत इत्यर्थः किं तद्विन्याह
रूपस्य देगो रूपदेश आदित्यमात्रादिसमाक्रान्तप्रदेशरूप
स्त गत्वा उत्प्लवनतस्त समाविष्य चक्रुर्न पश्यति न परि-
च्छिन्नत्यन्यस्याश्रुतत्वाद्भूमिति गम्यते (पत्तंसयचत्ति)
स्वयं वा अन्यत आगत्य चक्रुर्देश प्राप्त समागत रूप
चक्रुर्न पश्यति कित्त्वप्राप्तमेव योम्यदेशस्य विषय तत्प
श्यति अत्राह परो नन्वनेन नियमेनाप्राप्यकारित्वं चक्षुषः
प्रतिज्ञात भवति नच प्रतिज्ञामात्रेणैव हेतुपत्त्या समन्त-
रेण समीहितवस्तु सिद्धिरतोहेतुरिहवक्तव्यः (जमणुगहाइ
सुषुप्ती) त्यनेन पुर्वोक्ता गायारवयवेन विषयकृतानुग्रहोप
घातगून्यत्ववक्रणोयमभिहित एवेति चेदहो जराविधुरि-
तस्यैव सूरैर्विस्मरणशीलता यतो (जमणुगहाइसुषुप्तीत्य-
नेन) विषयादनुग्रहोपघातौ चक्रुषो निषेधयति (रुज्जेञ्ज
पाविठ रविकराइणा फरिसणचे) त्यादिना तु पुनरपि
ततस्तौ तस्य समनुजानीत अतो न विद्मः कोप्येप वचन
क्रम इति नैतदेवमभिप्रायापरिज्ञानाद्यतः प्रथमत एव विषय
परिच्छेदमात्रकात्रेऽनुग्रहोपघातगून्यताहेतुत्वेनोक्ता पश्चात्तु
चिरमवबोधकयत प्रतिपत्तु प्राप्तेन रविकिरणादिना चन्द्रमरी
चिनीत्रादिवा वा मूर्तिमता सर्गत एव केनाप्युपघातकेनानु-
ग्राहकेन च विषयेणोपघातानुग्रहौ भवेताम् । अपीत्येतदे-
वाह । (एतेषु उ मुक्तिमया इत्यादि) अनेनाभिप्रायेण तौ
पुनरपि समनुज्ञायेते न विस्मरणशीलतया यादृ पुनर्विषय-
परिच्छिन्तिमात्रमपि तमप्राप्यचक्रुर्न करोतीति नियम्यते
तदा चहिविषयजश्रिकण्टक-करवात्र-करपत्र-सौवीराजनादि
परिच्छिन्तावपि तस्य दाहस्फोटक्रेदपाटननीरोगतादिवक्रणो
पघातानुग्रहप्रसङ्गः नहि समानायामपि प्राप्ती रविकरादिना
तस्य भवन्ति दाहादयो न घन्त्यादिभिः । तस्माच्छ्रवस्थित-
मिदं विषयमप्राप्यैवं चक्षुः परिच्छिनन्ति अजनदहनादिहृत्ना-
नुग्रहोपघातगून्यत्वान्मनोवत् । परिच्छेदानन्तरं तु पश्चात्प्राप्तेन
केनाप्युपघातकेन अनुग्राहकेण वा मूर्तिमता ह्येण तस्यो
पघातानुग्रहौ न निषिध्यते विषयकारादिभङ्गणे मूर्गास्वा-
स्थ्यादय इव मनस इति । अत्राऽपरः प्राह-नयनाश्रयना
रश्मयो निर्गत्य प्राप्य च रविविस्वरश्मय इव वस्तुप्रकाश-
यन्तीति नयनस्य प्राप्यकारिता प्रोच्यते सूक्ष्मत्वेन च तेषां
वन्त्यादिभिर्दाहादयो न भवन्ति रविरश्मिषु तथा दर्शनात्त-
देतदयुक्ततरं तेषां प्रत्यक्षादिप्रमाणाग्राह्यत्वेन श्रुतानुमदाप्य-
त्वास्तथाविधानामप्यस्तित्वकल्पनेऽपि प्रसङ्गाच्चस्तुपरिच्छे-
दान्ययानुपपत्तेस्ते सन्तीति कल्प्यत इति चेन्न तानन्तरेणापि
तत्परिच्छेदोपपत्ते नहि मनसोरश्मयः सन्ति न च तदप्राप्तं ।
यस्तु परिच्छिनन्ति वक्ष्यमाणयुक्तिन्यस्तस्य तत्सिद्धेः न च
रविरश्म्युग्राहरणमात्रेणाचेतनानां नयनरश्मीनां वस्तुपरि-
च्छेदो युज्यते नयनन्तजावतज्ञादिगतशरीररश्मीनामपि स्पर्श-

विषयवस्तुपरिच्छेदप्रसङ्गादित्यत्र विस्तरणेति गायार्थः । तदेव
मञ्जनज्वलनादिविषयविहितानुग्रहोपघातगून्यत्ववक्रणहेतोर
प्राप्यकारितां चक्रुषः प्रसाध्य हेत्वन्तरेणापि तस्य तां प्रसाध-
यितुमाह-

जइ पत्तं गिण्हिहज्जुत तगयमंजणरओमव्वाइयं ॥

पिच्छेज्ज यं न पासइ अपत्तकारि तत्रो चक्रु ॥ १२ ॥

यदि तु प्राप्तं विषयं चक्रुर्गृहीयादित्युच्यते तदा तन्नतमात्म-
सबद्धमञ्जनरजोमल्लगत्वाकादिकं पश्येदवगच्छेत् तस्य निर्वि-
वादेमेव तत्प्राप्तत्वेनोपघाते यस्माच्च न पश्यति सतोऽप्रा-
प्तकारि चक्रुरिति स्थितम् । यद्यप्राप्यकारि चक्रुस्तर्ह्यप्राप्त
त्वाविशेषात्सर्वस्याऽप्यर्थस्याविशेषेणग्राहकस्यात्र प्रतिनियत
स्येति चेन्न ज्ञानदर्शनावरणदेस्तत्प्रतिबन्धकस्य सद्भावा-
न्मनसा व्यञ्जिताराच्च तथा ह्यप्राप्यकारित्वे सत्यपि नाधिशेषे-
ण सर्वार्थेषु मनः प्रवर्तते इन्द्रियाद्यप्रकाशितेषु सर्वथा अदृष्टा
श्रुतार्थेषु तत्प्रवृत्त्यदर्शनादित्यत्र प्रसेगेनेति गायार्थः । तदेवं
व्यवस्थापिता चक्रुषोऽप्राप्यकारिता-विशेषः ॥

तदेव नयनमनसोर्विस्तरेणाप्राप्यकारितायां साधितायां नय-
न पक्षेऽपि दूषणत्रोपमुत्पश्यन् पर प्राह-

जइ नयणिंदि य पत्तकारि सव्वन्न गिण्हए कम्हा ॥

गहणागहणं किं कयमपत्त विसयत्त सामभे ॥ १ ॥

यद्युक्तं युक्तिभ्यो नयनेन्द्रियमप्राप्तकारि तर्हि सर्वमपि त्रिभु-
वनान्तर्वर्ति वस्तुनि कुरम्य कस्मान्न गृह्णाति अप्राप्तिन्वाविशे-
पादेतत्रचक्कीकरोति अप्राप्तो विषयो यस्य तदप्राप्तिविषयत-
द्भावोऽप्राप्तविषयत्व तस्मिन् सामान्येऽविशिष्टेऽपि सति य-
दिदं कस्यचिदर्थस्य ग्रहणं कस्यचिदग्रहणं तत्किंकृतं किं नि-
बन्धनं नेह किञ्चिन्नियन्तमुत्पश्याम इतिभावः इतिगायार्थः ।
तस्माद्गो आचार्यः ? तस्य चक्रुषो विषयपरिमाणोऽनैयत्यमा
प्रोतीत्येतदेवाह-

विसयपरिमाणमनिययमपत्त विसयत्तितस्त मणसोव्व ।

मणमो वि विसय नियमो नक्कमइ जत्रो समवत्थ ।

विषयस्य ग्राहकस्य परिमाणमनियतमपरिमितं प्राप्नोति तस्य
चक्रुष इति ज्ञानहेतुमाह अप्राप्तविषय इति कृत्वा मनसहा-
वेति दृष्टान्तप्रयोग यदप्राप्तमपि विषय परिच्छिनन्ति न तस्य
तत्परिमाणं युक्तं यथा मनस । अप्राप्तं विषयमनुगच्छति च-
क्षुस्तस्मान्न तस्य तत्परिमाणं युक्तमिति । अथेह प्रयोगे दृष्टान-
न्तस्य साध्यवैकल्ये सूरिरूपदर्शयति मनसो दृष्टान्तीकृतस्या-
प्राप्यकारिणो विषयनियमोऽस्त्येवेति शेषः । कुत इत्याह । (मन
सत्ति) तदपिमन सर्वेष्वर्थेषु न कामति न प्रसरति इति गा-
यार्थः । तथाहि-

अत्यगहणेसु मुज्जुइ सत्तेसु वि केवलाई गम्मेसु ।

तं किं कयमगहणं अपत्तकारित्तसामभे ॥

अर्था एव मतेर्दुः प्रवेशत्वाद्गहनानि नेप्वनन्तेषु सत्स्वपि विद्य
मानेष्वपि कथञ्चतेष्वित्याह । केचन केचन्नज्ञानमादियेषामव-
धिज्ञानागमादीनां तानि केचन्नादीनि तैर्गम्यन्ते ज्ञायन्ते केचन्ना-
दिगम्यानि तेष्वेव ज्ञूतेष्वर्थगहनेषु सत्स्वपि कस्यचिन्मन्दम-
तेर्जन्तोर्मनो मुखति कुण्ठी भवति । तदवगमनाय न प्रज्जवति
तान् गहनज्जतान् केचन्नादिगम्यान् सतोऽप्यर्थात्र गृह्णाति
तात्पर्यं तत्र तदत्राहमपि भवन्त पृच्छामि तदेतन्नमनसोऽग्रहणम
र्थानां किं कृतं किं निबन्धनमप्राप्तकारित्वसामान्येऽप्राप्तकारित्वे

तुल्येहीत्यर्थः । तस्मान्मनसोऽपि विषयपरिमाणसद्भावादन-
न्तरगावोक्तसाध्यविक्रमो दृष्टान्त इति स्थितमिति गार्थार्थः ॥
तान्किञ्चनमग्रहणमर्थानामपीत्यत्रपराऽभिप्रायं आशङ्कमानः प्राह
कम्मोदय उवसाहा चउच्च नणु डोयणे वि तं तुद्धं ।

तुद्धो व उवाङ्गो एसो संपन्न विसए वि ॥

यत्केपाचिदर्थानां मनसोऽग्रहणं नत्तदावरणकर्मोदयाद्वा स्वभा-
वाद्वा इति परोऽग्रहणत्वेतद्धोचनेपि तुल्यं यतस्तदप्यप्राप्यकारि-
त्वे तुल्योऽपि कर्मोदयात् तत्स्वभावाद्वा काञ्चिदेवार्थान् गृह्णाति
न सर्वानिति तदेवं नयनस्य प्राप्यकारित्वेऽतिप्रसङ्गवृत्तं प्रा-
मकारिवादिना यहूपणमुक्तत्परिहृतम् अथवा यो नयनम-
नसोः प्राप्यकारित्वमन्युपगच्छति तस्याप्येतद्दृषणमापतत्येव
यच्च चयोर्दृश्यं न तदेकस्य दातुमुचितमित्येतच्चेतसि निश्रय
प्राह 'तुद्धोवेत्यादि' वा इत्येववा एषोऽतिप्रसंगवृत्तवृत्तप्राप्तम्
स्तुल्यः समानः केन्याह संप्राप्तविषयत्वेपि नयनमनसोरन्यु-
पमम्यमाने तवाह्यत्रापि शक्यते वक्तुं यदि प्राप्तमर्थं गृह्णाति चकु-
स्तस्मैतिसंप्राप्तनयनाञ्जनरजोमलशलाकादीन् कस्मात्तद्गृह्णाति ।
मनोऽपि प्राप्तात् सर्वानपि किमिति न गृह्णाति घटप्राप्तिकावे
पदादयो न प्राप्ता एवेति चेन्न तदप्राप्तौ हेत्वभावात्तथाहि न
तावत्कटुकुट्यादयस्तेषामाचारकास्तैरन्तरितानामपि मेवादीनां
मनसोऽपरिच्छेदानुभवत्कर्मोदयात्स्वभावाद्वा प्रतिनियतमेव
मनः प्राप्तेतीति चेन्नन्वेतदप्राप्यकारिणो नयनस्यापि समान
मिति गार्थार्थः । तस्मात्किमिह स्थितमित्याह ॥

सामत्याजावात्रो मणोव्व विसयपरउ पगिएहेऽ ॥

कम्मक्खत्रोवममत्रो साणुगहत्रो य सामत्थं ॥ ? ॥

चकु सिद्धान्तनिर्दिष्टं नियतविषयपरिमाणात्परतो न गृह्णा-
तीति प्रतिज्ञा चकुपश्चेह कर्तृत्वं प्रकमाद्रम्यते सामर्थ्याजावा
दिति हेतुर्मेनोवादिति दृष्टान्तः सामर्थ्यजावो नयनस्य कुत
इत्याह (कम्मक्खत्रो इत्यादि) तदावरणकर्मज्ञयोपशमात्
स्वानुग्रहतश्चाऽप्राप्तैश्चयपि केपुचिशोभ्यदेशावस्थितेष्वर्थेषु प-
रिच्छेदे कर्तृत्वे दोषनस्य सामर्थ्यं ज्ञवति इदमुक्तं भवति अ-
प्राप्तत्वे समानेऽपि येष्वर्थेषु ग्रहणविषये कर्मज्ञयोपशमो ज्ञवति
तथा स्वस्यात्मनो रूपाङ्गोके नमस्कारादिसामर्थ्या । सकाशाद्
नुग्रहो भवति तेष्वर्थेषु कर्मज्ञयोपशमसद्भावाच्चेपिसामग्र्य-
नुग्रहाच्चकुपो ग्रहणसामर्थ्यं ज्ञवति येषु त्वर्थेषु ग्रहणविषये
कर्मज्ञयोपशम शेषसामर्थ्यनुग्रहश्च नास्ति तेषु तस्य सामर्थ्या
ज्ञाच इत्यर्थोपत्तिर्न एव गम्यते तस्मादव्यवस्थितमप्राप्यका-
रित्वं नयनस्य । विशेषः ॥

इहसुगतमतानुसारिण श्रोत्रमप्राप्यकारि प्रतिपद्यन्ते तथाच
तद्ग्रन्था चकु श्रोत्र मनोऽप्राप्यकारोति तदयुक्तमिहाप्राप्यका-
रि तत्प्रतिपत्तुं शक्यते यस्य विषयकृतानुग्रहोपघाताजावो यथा
चकुर्मनसो । श्रोत्रेन्द्रियस्य च शब्दकृत उपघातो दृश्यते सद्यो
जानयाहकस्य समीपे महाप्रयत्नतान्कृतकृत्तरीरणत्कारश्रवण-
नो यद्वा विदुःप्रपाते तत्प्रत्यासन्नदेशवर्तिनां निशेषश्रवणतो च
धिरीजावदन्तात् । शब्दपरमाणवो हि उत्पत्तिदेशादारभ्य
सद्यतो जडतरगन्यायेन प्रसरन्मज्ञिगृह्णानां श्रोत्रेन्द्रियदेशमा-
गच्छन्ति तत्र सन्नवन्नुपपातः । ननु यद्वि श्रोत्रेन्द्रियं प्राप्तमेव
शब्दं गृह्णाति नाप्राप्तं तर्हि यथा गन्धादौ गृह्यमाणेन तत्र दृश्य
संप्राप्तिनेत्रप्रतीतिरेव शब्दोऽपि न स्यात् प्राप्तो हि विषयः
पविच्छिद्यमानः सर्वोपि सन्नहित एव तत्कथं तत्र दूरासन्न-
दिनेत्रप्रतीतिर्भवितुमर्हति अथ च प्रतीयते शब्दो दूरासन्नादि

तथा तथा च लोके वकारः श्रूयते कस्यापि दूरे शब्द इति ।
अन्यच्च यदि प्राप्तः शब्दो गृह्यते श्रोत्रेन्द्रियेण तर्हि चाण्मात्रो-
कोऽपिशब्दः श्रोत्रेन्द्रियेण श्रोत्रेन्द्रियसंस्पृष्टो गृह्यते इति श्रो-
त्रेन्द्रियस्य चाण्मात्रस्पर्शदोषप्रसंगः तन्न श्रेयः पदवीप्रतिष्ठाम-
मितिष्ठति श्रोत्रेन्द्रियस्य प्राप्यकारित्वं तदेतदिति महामोह
मडीमसन्नापितं यतो यद्यपि शब्दोऽप्राप्तो गृह्यते श्रोत्रेन्द्रियेण
तथा ऽपि यत् ज्ञित्यतः शब्दस्तस्य दूरासन्नत्वे शब्देऽपि स्व-
भाववैचित्र्यसंज्ञवात् दूरासन्नादिनेत्रप्रतीतिर्भवति । तथा
हि-दूरोदान्तः शब्दः क्लीणशक्तिन्वात् स्त्रिष्व उपलभ्यते स्पष्ट-
रूपो वा ततो लोके लोको वदति दूरे शब्दः श्रूयते यस्य च
वाक्यस्यायं ज्ञावायो दूरादागत शब्दः श्रूयते इति स्यादेत
देवमतिप्रसंगः प्राप्तेति तथाहेतदपि वक्तुं शक्यते दूरे रूप
मुपलभ्यते किमुक्तं भवति दूरादागतं रूपमुपलभ्यते ततश्चकु-
रापे प्राप्यकारि प्राप्तेति न चेप्यते तस्मान्नेतत्समीचीनमिति
तदयुक्तं यत् इह चक्षुषो रूपकृतावनुग्रहोपघातौ नोपलभ्येते
श्रोत्रेन्द्रियस्य तु शब्दकृत उपघातोऽस्ति एतच्च प्रागेवोक्तं ततो
नातिप्रसंगादानमुपपत्तिमत् । अन्यच्च प्रत्यासन्नोऽपि जन्मः
पवनस्य प्रतिकृद्भवतिष्ठमानः शब्दं न शृणोति पवनवर्त्मनि तु
वर्तमानो दूरदेशस्थितोऽपि शृणोति तथाच लोके वकारो न
वयं प्रत्यासन्ना अपि त्वदीयं वचः शृणुम' पवनस्य प्रतिकृद्भव
वस्थानात् यदि पुनरप्राप्तमेव शब्दं रूपमिव जनाः प्रमिण्यु-
स्ताहे वातस्य प्रतिकृद्भवतिष्ठमाना रूपमिव शब्दः यथा
वस्थितः प्रत्यासन्ना' प्रमिण्युर्न च प्रमिण्वन्ति तस्मात्प्राप्ता एव प-
रमाणवः श्रोत्रेन्द्रियेण परिगृह्यन्ते इत्यवश्यमन्युपगन्तव्यं तथा
च सति पवनस्य प्रतिकृद्भवतिष्ठमानानां श्रोत्रेन्द्रियं न शब्दः
परिमाणवो वैपुल्येन पाप्नुवन्ति तेषामन्यथा वातेन नीयमा-
नन्वात् ततो न ते शृण्वन्तीति न काचित् क्वितिः । यद्यपि
चोक्तं चाण्मात्रस्पर्शदोषः प्राप्तेतीति तदपि चेतनाविकल्पपु-
रुजापितमिवास्मीचीनं स्पर्शास्पर्शव्यवस्था या लोके
काल्पनिकन्वात् तथाहि न स्पर्शस्य व्यवस्था लोके पार-
मार्थिकी तथाहि यामेव श्रुवमग्रे चाण्मात्रः स्पृशन् प्रयाति
तामेवपृष्ठतः श्रोत्रियोऽपि, तथा यामेव नावमधिरोहतिस्म चा-
ण्मात्रस्तामेवरोहति श्रोत्रियोऽपि, तथा स एव मारुतश्चाण्मा-
त्रमपि स्पृष्ट्वा श्रोत्रियमपि स्पृशति, न च तत्र लोके स्पर्शदोष-
व्यवस्था तथा शब्दपुद्गलसंस्पर्शोऽपि न भवतीति न कश्चि-
होप । अपि च यदा लोके केतकीद्वानिचय शतपत्रादिपुष्प-
निचय वा शिरसि निवच्य वृषपि वा मृगमदचन्दनाद्यवलेपन
मारुच्य विपणिं वीथ्यामागत्य चाण्मात्रोऽवतिष्ठते तदा तत्र
तकेतकीद्वानिचयपुद्गलाः श्रोत्रियादिनासिकास्वपि प्रवि-
शन्ति ततस्तत्रापि चाण्मात्रस्पर्शदोषः प्राप्तेतीति तद्वैपयाना
सिकेन्द्रियमप्राप्यकारि पत्तिपत्तव्यं नचैतद्भवतोऽप्यागमे प्रति-
पाद्यते ततो वाक्षिशजल्पितमेतदिति कृत प्रसंगेनेतिान०आ.म ।
तथाचरत्तावनारिकायाम् "वौद्धः पुनरिदमाहुः श्रोत्रं न प्रा-
प्य बुद्धिमाह्वते । दिग्देश्यपदेशान् करोति शब्दे यतो ह्यव-
त् ॥ ७५ ॥ तथाहि । प्राच्यामत्रविजृम्भते जडमुचा मत्पुञ्जित
गर्जित प्रोन्मीवत्यश्मेप चातकरवो क्लामक्षण दक्षिण । केकाः
कोफिकुट्टम्यकस्य विद्वसन्त्येता कलाः काननाहिन्द्रेऽव्य-
पदेशवानिति न किं शब्देऽस्ति संप्रत्ययः ॥ ७८ ॥ प्राप्यकारि
यदि तु श्रवणं स्यात्तर्हि तत्र न कथंच न सैपः । प्रस्तुत समु-
दयाद्यपदेशे शर्करास्पृशे यथा रसनायाम् ॥ ७९ ॥ वेदया
नुरागप्रतिमं तदेतत् सुस्पृष्टव्यभिचारदोषात् । प्राणं यदेतद्

व्यपदेशनाज प्राप्तप्रकाश कुरुते मनीषाम् ॥७०॥ तथाच "मन्द-
मन्दमुदेत्यय परिमद्वप्रामात्रवीमएम्पाद्रूय . सौरभमुद्धमं-
न्त्युपयने फुल्ला स्फुटं मल्लिका । गन्धो बन्धुर एव दक्षिणदिशः
श्रीचन्दनात्प्राप्तवानित्येतन्ननु विद्यते तनुभृतां घ्राणात्तया प्रत्ययः
॥ ७१ ॥ अस्ति त्वगिन्द्रियेणापि व्यभिचारविनिश्चय । शेषु-
षीमादधानेन दिग्देशव्यपदेशिनी ॥७२॥ तथाहि । सेय समीरव
हरीहरिचन्दनेन्द्र-सवादिनी चनद्युच प्रसज प्रवृत्ता । स्फीत-
स्फुरत्युत्कण्ठविवितांगयाष्टिमा मातनोति तरुणी करपल्लवश्च ७३
अथानुमानादधिगम्य तेषां हेतुस्ततस्तद्व्यपदेशिनीधीः ।
न घ्राणत' स्पर्शनतश्च तादृक् प्रत्यक्करूपा प्रथते मनीषा ॥ ७४ ॥
श्रोत्रेपि सर्वं तदिदं समानमात्रोक्तमानोऽपि न मन्वसे किम् ।
दृष्टव्यज्ञीकामपिकामीनां वत्समन्यते कामुक एव साध्वीम ७५
स्मृत्वा यथैव प्रतिबन्धमाद्यु शस्त्रादिशब्दोऽयमिति प्रतीतिः ।
प्राच्यादिदूरादिगतेऽपि शब्दे तथैव युक्ता प्रतिपत्तिरेषा ॥
॥ ७६ ॥ दिग्देशानां श्रुतिविषयता किंच नो युक्तियुक्ता युक्तत्वे
वा ज्ञवति न कथं ध्यानरूपत्वमेयाम् । तस्माद्भिन्नप्रामिति वि-
षयास्ते विशिष्यन्ति शब्द सिद्धे चैव जवतु सुतरां साधने साध्य
सिद्धिः ॥ ७७ ॥ अपिच । गृह्यते यदि विनैव सगतिं किं तदानु
गुणमास्ते ध्वनौ । दूरतोपि धिवणा समुन्मिषे-दन्वया तु निक-
टेऽपि नैव सा ॥ ७८ ॥ मुहुर्महति मन्यर स्फुरति सानुधोमाग-
मे समुल्लसितवल्बकीकणकज्ञाकज्ञापञ्चुता । सकामतनका-
मिनी काञ्चित्तयोजनामन्वरा न किं निशि निशम्यते सपदि दूर-
तः काकत्री ॥ ७९ ॥ पदुघटितकपाटसपुटौघे भवति कथं
सदनेऽपि शब्दबुद्धिः । पदुघटितकपाटसपुटौघे भवति कथं स-
दनेऽपि गन्धबुद्धिः ॥ ८० ॥ तथाहि । कर्पूरपारीपरिरजना-
जी श्रान्तिरुखण्णे मृगनाजिमिथे । धूमायमाने गिहितेष्यगारे
गन्धप्रबन्धो वहिरन्त्युपैति ॥ ९१ ॥ द्वारावृतेऽपि सदने प्रणय-
प्रकर्षा-देव प्रिये स्फुरदपत्रपया स्ववती- । द्वारि स्थितस्य सर
साकुत्रयाशिकायाः कर्णातिथी भवति मन्मथसूक्तिमुद्रा ॥ ९२ ॥
एव च प्राप्त एवैव शब्द' श्रोत्रेण गृह्यते । श्रोत्रस्यापि ततः सिद्धा-
निर्वाधा प्राप्यकारिता, ॥ ९३ ॥ रत्ना० १ प० ॥

(१०) सप्रति इन्द्रियाणां विषयपरिमाणनिरूपणार्थमाह-
सोऽइन्दियस्स णं जंते ! केवतिए विसए पण्णत्ते ? गोयमा !
जहन्नेणं अंगुल्लस्स असंखेज्जज्जागे उक्कोसेणं वारसाहिं
जोयणेहिं तो त्तिन्ने पुग्गत्ते पुट्टे पविट्ठाइं सदाइं सुण्णइं ।
चक्खिन्दियस्स णं जंते ! केवतिए विमए पण्णत्ते ? गोयमा !
जहन्नेणं अंगुल्लस्स संखेज्जज्जागो उक्कोसेणं सातिरेगा-
त्तो जोयणसयसहस्सात्तो अत्तिन्ने पुग्गत्ते अपुट्टे अप-
विट्ठाइं रूवाइं पासति । घाणिन्दियस्स पुच्छा, गोयमा !
जहन्नेणं अंगुल्लस्स असंखेज्जज्जागो उक्कोसेणं नवाहिं
जोयणेहिं त्तिन्ने पोग्गत्ते पुट्टे पविट्ठाइं गंधाइं अग्वाइं ।
एवं जिन्निन्दियस्स वि । फासिन्दियस्स वि ॥

इह श्रोत्रादीनि प्राप्तविषयपरिच्छेदत्वात् अद्भुतान्त्येयभा-
गादप्यागत शब्दादिष्वप्यपरिच्छिन्ति नयन वा प्राप्यकारीति
तज्ज्ञान्यतोऽद्भुतसंख्येयभागादव्यवहित परिच्छिन्नचित् किमुक्त-
म्भवति जघ्न्यतोऽद्भुतसंख्येयभागमात्रे व्यवस्थित पश्यन्ति
ननु ततोऽप्यतिरिक्त-मिति प्राणिप्रसिद्धाद्यर्थः । तथाच ना-
तिसन्निकृष्टमज्ञरजोमज्ञादिकं चक्रु पश्यति । उक्तञ्च- "अ-
चरमसंखेज्जगुणं भागातो नयणवज्जाण । संखेज्जगुज्जागो

नयणस्स इत्ति" उत्कर्षतस्तु श्रोत्रेन्द्रिय द्वादशान्यो योजनेन्य
आगतान् अक्षिप्रान् अव्यवहितान् नान्यैः शब्दान्तरैर्वानादिकै-
र्वा प्रतिहतशक्तिकानित्यर्थः पुद्गलान् अनेन पौञ्जलिकशब्दो
नाम्बरगुण इति प्रतिपादितम् । यथाच शब्दस्य पौञ्जलिकना
तया तत्त्वार्थश्रीकायाम् प्रपञ्चनमिति न ज्ञयः प्रपञ्च्यते स्पृ-
ष्टान् स्पृष्टमात्रान् शब्दान् प्रविष्टान् निर्घृतीन्द्रियमन्यप्रविष्टान्
शृणोति न परतोऽप्यागतान् कस्मादिति चेदुच्यते परत आग-
तानां तेषां मन्दपरिणामत्वभावात् तथाहि परतः आगताः
खद्यु ते शब्दपुद्गलास्तथा स्वाभाव्यात् मन्दपरिणामास्तयो-
पजायन्ते येन स्वविषय श्रोत्रविज्ञान नोत्पादयितुमीश्वरा ।
श्रोत्रेन्द्रियस्यापि तत्तथाधिधमदृतरं बलं न विद्यते येन पर-
तोऽपि आगतान् शब्दान् शृणुयादिति चक्रुरिन्द्रियमुत्कर्षत-
सातिरेकान् योजनशतसहस्रादारन्यात्रिज्ञान् कटुकुरुद्यादि
भिरव्यवहितान् पुद्गलान् असृष्टान् दूरस्थितान् अत एवाप्र-
विष्टान् (रूवाइत्ति) रूपात्मकान् पश्यति परतोऽप्यवहित-
स्यापि परिच्छेदे चक्रुप शक्यभावात् नन्वद्भुतमिह त्रिधा तद्य-
था आत्माद्भुतमुच्छ्रयाद्भुत प्रमाणाद्भुतञ्च तत्र "जेणं जयामणा-
सा तेसिं जं होइ माणरूव त । तं भणियमिहायांगुल्लज्जणियपमाणं
पुण इमन्तु " इत्येवं रूपमात्माद्भुत " परमाणु तसरेणू रहरेणू
अगय च वात्तस्स । द्विक्खा ज्ञया य जवा अट्टगुणा विवट्ठि
या कमसो । तत्रेन्द्रियविषयपरिमाण किमात्माद्भुतेनाहोऽश्वित्त
उच्छ्रयांगुलेन उच्यते आत्माद्भुतेन तथा चाह चक्रुरिन्द्रिय-
विषयपरिमाणचित्तायां भाष्यकृत " अप्पत्तकारि नयण मणो
य नयणस्स विसयपरिमाणं । आयांगुलेण वपल्ल अयरित्त
जोयणाण तु " । प्रज्ञा १५ पद ।

अगुल्लजोयणवत्तवो समहित्तो नव वार मुक्कसो विसत्तो ।
चक्खू तिय-सोयाणं अंगुल्ल असंसंखजागियंते ॥

अस्या व्याख्या-स्व च तद्गुल्ल च स्वांगुल्ल जगवत्पजादेरार-
न्य यस्ययद्भवति तेनांगुलेन योजनवत्त' समधिकं किञ्चिद्वि-
षयोत्थपरिच्छिन्नेश्चक्रुप. नव चादशयोजनानि सांगुलेनेत्यत्रापि
रुष्टव्यः । उत्कर्षत उक्तप ततस्त्रिश्रोत्राणां यथाक्रम योज्य-
तत्र त्रयाणां स्पर्शनरसनघ्राणानां नव योजनानि श्रोत्रेन्द्रियस्य
पुनर्द्वादश जघ्न्यत पुनरगुल्लासख्येयजागिति गाथार्थः । दर्श० ।
ननु देहप्रमाणमुच्छ्रयांगुलेन क्रियते देहाश्रितानि चेन्द्रि-
याणि ततस्तेषां विषयपरिमाणमापि उच्छ्रयांगुलेन कर्तुमुचितं
कथमुच्यते आत्मांगुलेनेति नैव दोषः यद्यपि हि नाम देहाश्रि-
तानिन्द्रियाणि तथापि तेषां विषयपरिमाणमात्मांगुलेने-
कदेहानन्यत्वात्त्रिषयपरिमाणस्य तथा चासंख्येयमात्रेणपु-
स्सरं ज्ञाप्य रुदप्याह । "नणु जणियमुस्सयगुल्ल, परमाणतो
जीवदहमाणाऽ । देहप्रमाण त चियन उ इन्दियविसयपरिमा-
ण" ॥ १ ॥ अत्र देहप्रमाणन्त चिय इति यत्र उच्छ्रयांगुल्लमेयत्वं
नोक्त नदेहप्रमाणमात्रमेव नत्विन्द्रियविषयपरिमाण तस्या-
त्माद्भुतप्रमेयत्वादिति अथ यद्वि विषयपरिमाणमिन्द्रियाणामु-
च्छ्रयाद्भुतेन स्यात्तत फो दोष आपद्येत पञ्चधनु शतानि मनुष्या
णां विषयव्यवहारविच्छेदस्तथाहि यद्भरनस्यात्माद्भुतं तन्दि-
व प्रमाणाद्भुतं तद्य प्रमाणाद्भुतमुच्छ्रयाद्भुतमहन्नेष जयति-
"उस्सेहंगुल्लमेग इवण परमाणोऽगुल्लमहसगुणमितियचनात् " ।
ततो जरतमगरादिचक्रवर्तिनां या अयोच्यादयो नगयो ये तु स्फु-
न्धावारा आत्माद्भुतेन चादशयोजनान्यामतया सिद्धान्ते प्रसि-
द्धास्ते उच्छ्रयाद्भुतप्रमित्या धनेकानि योजनमहन्नाणि स्यु तथा
च सति तत्रायुशशाब्दादिषु नास्तिमेयोदिशब्दश्रवणेनमर्चयाना

पद्येन “धारसहिंजोयर्षोहि आग्निगिण्हणसद्” इतिवचनात् । अथ च समग्रनगरव्यापी समस्तस्कन्धावारव्यापी च विजयदक्कादि शब्द आगमे च प्रतिपाद्यते तथैव च जनन्यवहारस्तत एवमागमे प्रसिद्धः पञ्चधनुः शतादिमनुष्याणां विषयव्यवहारो व्यवच्छेदं माप्रापदित्यान्माहुवेनेन्द्रियाणां विषयपरिमाणमवसात व्यं नोच्छ्रयांगुत्वेन तथाप्राप्यद्वन्द्वं—“जं तेण पचधणुसय, नरादि विसयविवहारवाच्छेओ । पावः सहस्सगणियं जेण पमाधंगुत्त ततो’ ॥ १ ॥ अत्र तस्मादात्माहुवेनेन्द्रियाणां विषयपरिमाणं नोच्छ्रेयाङ्गुत्वेनेति । उपसहारवाक्यं स्वतः परिज्ञावनीयम् ॥ प्रज्ञा० १५ पद ॥ अपिच यानि देहस्यात्मभूतान्येवेन्द्रियाणि तान्यपि तावत्सर्वाण्युच्छ्रयांगुत्वेन मीयन्ते किंपुनरिन्द्रियविषयपरिमाणमिति दर्शयति ॥

इन्द्रियमाणे वि तयं, जयणिज्जंति गाउआणि ।

जिह्विन्द्रियाणाम्, संवहारे वि मज्जेज्जा ॥

इन्द्रियाणि श्रोत्रादीनि तानि चेह “कायञ्च पुष्पुगोव य मसूरअमुत्तयस्स कुसुम” चेत्यादिना प्रोक्तानि इत्येन्द्रियाणि गृह्यन्ते तेषां मानं प्रमाणमहुत्वासख्येयमागादिकं तत्रापि कर्तव्ये गृहीतव्ये बोधव्य वा तदुच्छ्रयांगुत्वं प्रजनीय कापि व्यापार्यते कापि नेत्यर्थं स्पर्शनेन्द्रियमेकं तेन मीयते शेषाणि त्यात्मांगुत्वेनेवेति भावः कुन इत्याह (जमित्यादि) यद्यस्मात्त्रिगव्यूतीत्यादिमानानां युगवधर्मिणां जिह्वेन्द्रियादिमानं यद्युच्छ्रयांगुत्वेन गृह्यते तदा सव्यवहारे कल्पद्रुमरसादिपरिज्ञानवक्षणे विरुद्धेन न घटेतेत्यर्थः । इदमुक्तं भवति “वाहल्लो य सव्वां अगुत्त असक्खभाग एमेव पुहुत्तओ नवरं अंगुत्त पुहुत्तस्स ण इत्यादि वचनात् अगुत्तप्रयक्त्वविस्तरं जिह्वेन्द्रिय निर्णीतं त्रिगव्यूतादिमानानां च जन्तूनां च तदनुसारितया विशादानि तुयानि जिह्वा च ततो यद्युच्छ्रयांगुत्वेन तेषां कुरप्रकारतयोक्तस्य जिह्वेन्द्रियस्यांगुत्तपृथक्त्ववक्षणां विस्तरौ गृह्येन तदाऽन्यल्पतया सर्वामपि जिह्वां न व्याप्नुयात् ततश्च सर्वव्यापितया रसवेदनवक्षणां व्यवहारो न घटते तस्मादात्मांगुत्वेनैव जिह्वादिमानं घटते ततश्च देहात्मभूतानिन्द्रियाण्यपि सर्वाण्युच्छ्रयांगुत्वेन यदा न मीयन्ते तदा इन्द्रियविषयपरिमाणस्य दूरे वार्ता इति गाथार्थः । तदेवं “उस्से हपमाणओ मिणे देह” इत्यत्र पारिशेष्याद्देहशब्देन यद्वच्यते तद्दर्शयन्नाह—

ताणुमाणं चिय तेणं, हविज्ज जणियं सुए वि तं चैव ।

एएण देहमाणो, नारयाणं मिज्जत्ति ।

तस्मादिन्द्रियपरिमाणे इन्द्रियविषयपरिमाणे चैकान्तेनोच्छ्रयांगुत्वेनेप्यमाणे दोषस्य दर्शितत्वात्पारिशेष्यात्पुनमानमेव तेनात्सेयांगुत्वेन भवेन्न पुनरिन्द्रियपरिमाणं विषयपरिमाणं वेति ज्ञावः ॥ युगवधर्मिणां रसवेदनव्यवहारस्य चक्रवर्तिमरतनगर्यादिषु भेर्यादिशब्दश्रवणव्यवहारस्य चाऽज्ञावप्रसङ्गस्य दर्शितत्वादिति । किञ्चेन्द्रियपरिमाणं तद्विषयपरिमाणं चोच्छ्रयांगुत्वेन परः स्वमनीषिकयाऽर्था पत्यैव दूतेन पुन श्रुते साक्षादेतत् काप्यऽनिहितं किं पुनस्तर्हि साक्षात्तत्राऽभिहितमित्याह (भणितं सुण वि त चैवन्त्यादि) श्रुतेपि नैव देहमानमेवोच्छ्रयांगुत्वेन भणितं नान्यदिति केन पुनर्निग्रन्थे नैव च्युतेऽभिहितमित्याह (एण्णेत्यादि) अर्थनिर्देश एवायं सूत्रावापस्त्येप इत्यन्तथा “इच्छण उस्सेइंगुत्तपमाणेणं

नेरइय तिरिक्खजोणिय मणुस्सदेवाणं सररीरोवगाहणा उ मिज्जत्ति” ॥ तदस्मिन् सूत्रे शरीरावगाहनैवोच्छ्रयांगुत्वेमेव त्वेनोक्तो नत्विन्द्रियपरिमाणोद्यतस्तदात्मांगुत्वेनैव द्रष्टव्यमिति गाथार्थः ॥ विशेषः ॥

तस्मात्सर्वमिन्द्रियविषयपरिमाणमात्माहुवेनेवेति स्थितं ननु जवत्वात्मांगुत्वेन विषयपरिमाणं तथाधिकृतसूत्रोक्तं चक्षुरिन्द्रिय विषयपरिमाणं न घटते अधिकस्यापि तद्विषयपरिमाणस्यागमान्तरे प्रतिपादनात् तथाहि—पुष्करघीपार्थं मानुषोत्तरपर्वतसमीपवर्तिनो मनुष्याः कर्कसक्रान्तौ प्रमाणंगुत्तनिष्पन्नैः सातिरेकैः एकविंशति योजनवक्षैर्व्यवस्थितमादित्यमवलोकमानाः प्रतिपाद्यन्ते ॥ शास्त्रान्तरे च तथा तद्ग्रन्थाः “इगवीस खलु वक्खा, चउतीसं चैव तह सहस्साइ—तह पचसया जणिया, सत्तनीसाए अतिरिक्ता ॥ १ ॥ इत्यथ विसयमाण, पुष्करवरदीवद्धवासमणुयाणं । पुब्बेण य श्रवरेण य पिहं पिहं होइ मणुयाण ॥ २ ॥ इत्यादि ॥ ततः कथमधिकृतसूत्रात्मांगुत्वेनापि घटते प्रमाणंगुत्वेनापि व्यञ्जित्वाभावात् । उक्तञ्च— “वक्खोहिं एक्कवीसाए, सायरं योहिं पुष्खरम्मि ॥ उदए पेच्छन्ति नरा, सूर उक्कोसए दिवस ॥ ३ ॥ जय णिन्द्रियस्स तम्हा, विसयप्पमाणं जहा सुए मणियं ॥ आउस्सेहपमाणं गुत्ताणएक्केण वि न जुत्तं ॥ ४ ॥” प्रज्ञा० १५ पद ।

ननु पुष्करवर्द्धीपस्य मानुषोत्तरपर्वतद्विधाकृतस्यावर्वाग्भागवर्तिन्यर्कं मानुषोत्तरसन्निधावुत्कृष्टे दिवसे कर्कटकसं कान्त्यामुदये उपरुक्त्वा दस्तसमये च नरा मनुष्याः सूरमादित्य पश्यन्ति श्रवणोक्तयन्ति, कियदूरं व्यवस्थितमित्याह सातिरेकैरेकविंशतिवक्षैर्योजनानां । एतदुक्तं भवति “सिया वीससहस्सा, दोयसया जोयणण ते वहा । एगवीससट्ठिभागा कक्कममाअम्मिपेच्छनरा” इति वचनाद्यर्थादत्र कर्कसक्रान्तावुत्कृष्टे दिवसे एतावति दूरे व्यवस्थित सूर्यं मनुष्या पश्यन्ति यथा—पुष्करार्थं मानुषोत्तरसमीपे प्रमाणंगुत्तनिष्पन्नैः सातिरेकैरेकविंशतियोजनवक्षैर्व्यवस्थितमादित्यं तत्र दिने तन्निवासिनो लोका समवलोकयन्ति तत्र भ्रमति वाहल्यात्सूर्याणां च शीघ्रतरगतित्वाद्युक्तं च “इगवीसमित्यादि” तस्मान्नयनेन्द्रियस्य सातिरेकयोजनवक्षैस्वरूपं विषयपरिमाणं यथा श्रुते प्रज्ञापनादिकेऽभिहितं तथा तेन प्रकारेणात्मांगुत्वेत्सेयांगुत्तप्रमाणंगुत्तानामेकेनापि गृह्यमाणं न युक्तं प्रमाणांगुत्वे निष्पन्नस्यापि योजनवक्षस्य च निष्पन्नसातिरेकैकविंशतियोजनवक्षैर्न्य एकविंशतितमभागवर्तित्वेन बृहदन्तरत्वात्तस्मादेकत्र सातिरेकं वक्षमन्यत्र सातिरेकैर्काविंशतिवक्षाणि योजनानां नयनस्य विषयप्रमाणं द्रुवतः श्रुतस्य पूर्वापरविरोध इति परस्योक्तमिति गाथाच्यार्थः ॥ विशेषः ॥ तथा—नयनस्य विषयोऽप्रकाशकवस्तुपर्वताद्याश्रित्यात्मांगुत्वेन सातिरेकं योजनवक्षं स्यात् प्रकाशकेत्यादि त्यच्चन्द्रादिवदधिकमपि विषयपरिमाणं स्यात् नात्र विषये नियमः कोपि निर्दिष्टोऽस्ति सिद्धान्ते यतः पुष्करवर्द्धीपादिमानुषोत्तरपर्वतसमीपे कर्कसंक्रान्तौ मनुष्याः प्रमाणंगुत्तज्ञैः सातिरेकैरेकविंशति योजनवक्षैर्व्यवस्थितं रश्मि पश्यन्तः प्रोच्यन्ते शास्त्रान्तरे इति तदुक्तं ।

सत्यमेतत् । केवलमिदं सूत्रं प्रकाश्यविषय इत्यन्तं न तु प्रकाशकविषयं नतः—प्रकाशकोधिकरणमपि विषयपरिमाणं न विन्यते—इति न काश्चिदोप । कथमेव चिधोऽर्थोऽवसीयत

इति चेदुच्यते पूर्वसूरिकृतव्याख्यानात् सकलमपि हि काविकथुत पूर्वसूरिकृतव्याख्यानासुरारेणैव व्याख्यानयन्ति महाधियो न यथाकरमात्रसन्निवेशं पूर्वगतसूत्रार्थसद्ग्रहपरतया, काविकस्तु तस्य क्वचित्सङ्घितस्याप्यर्थस्य महता विस्तारेण क्वचिद्विस्तारवतोप्यतिभङ्गेपणाभिधाने अर्थाक्तनैः स्वमति यथा वस्थितार्थतया ज्ञानुमशक्यत्वाद्दत् एवोक्तमिदमन्यत्र- “ ज जह जणियमित्यादि” तस्मात् पूर्वसूरिकृतव्याख्यानान्नाधिकृत ग्रन्थविरोधः ॥ आह च ज्ञाप्यकृत “ सुत्ताभिष्णाओ य पया-मयण्डजे तय न उ पयासप । वक्खाणओ विसेसो न हि सदे-हादिदक्षवणया । प्रज्ञा० १५ पद ॥

सातिरेकयोजनवक्तु नयनविषयप्रमाणं द्युवतः सूत्रस्यायमजि प्रायः इय विवक्षा यदुत स्वय तेजोरूपप्रकाशरहितत्वात्परप्रकाशनीय यद्वस्तु पर्वतगर्तादिक तत्रैव तत्सातिरेकयोजनवक्तु नयनविषयप्रमाणतया द्रष्टव्य । नतु स्वयमेव तेजोयुक्तत्वेन प्रकाशे चन्द्रार्कादिक प्रकाशके वस्तुनि, एतदुक्तं जवति कश्चि-भिर्मदचकुर्जोवि. सातिरेकयोजनवक्तु स्थित पर्वतादिक वीक्ष्य त इति प्रकाशनीयपर्वतगर्तादिके वस्तुनि नयनस्य तद्विषय-प्रमाणमुक्तं प्रकाशकत्वादित्यादिकेऽनियमः । कुतः पुनरय सूत्राभिप्रायो गम्यत, इत्याह-व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिः कर्तव्या नतु सदेहाद्युभयपक्षोक्तिवक्तुत्वात्सूत्रस्य सर्वज्ञप्रणीतस्यावक्तताऽसमज्ञसाभिप्रायिता व्यवस्थापनीया व्याख्या-नात्सूत्र विषयविज्ञानेन धारणीय न तूमयपक्षोक्तिमानभूमिनै-स्तद्विरोध उद्भावनीय इत्यर्थः । उक्तच । “ज जह सुत्ते जणिय तदेव जइ त वियावणा नात्थि । किं कावियाऽणुओगो दिट्ठो विट्ठिप्पहाणेहि ।” तदेवमप्राप्तकारिता विचारप्रक्रमेण नयनस्य विषयप्रमाणमुक्तम् ॥ विशेषेण ॥

तथा घ्राणेन्द्रियजिह्वेन्द्रियस्पर्शनेन्द्रियाणि गन्धादीनुत्कर्षतो नवयोजनेन्य आगतान् अचिञ्चान् इव्यान्तरैरप्रतिहतशक्ति-कान् परिच्छिन्दति न परत आगतान् परत आगतानां मन्दपरिणामत्वाज्जावात् घ्राणादीन्द्रियाणां च तथारूपाणामपि तेषां परिच्छेदं कर्तुमवशक्यत्वात्-आह च भाष्यकृत । “वारसहि-तो सुत्त, सेसाण नवहि जोयणेहिंते । गिएहति पत्तमत्थं एतो परतो न गिएहति” (प्रज्ञा० १५ पद) मेघगर्जितादिशब्दमुक्त्वात्तो षादशयोजनेन्य. समायात गृह्णाति श्रो-त्रम्, उक्तशेषाणि त्विन्द्रियाणि घ्राणरसनस्पर्शनवक्तुणानि गन्ध रसस्पर्शवक्तुणमर्थमुत्कर्षतो नवयोजनेन्य. प्राप्त गृह्णाति ॥ इत परतोऽप्यायात शब्दादिकमेतानि न गृह्णाति । नतु मेघगर्जिता-दि विषयः शब्दः प्रथमप्रावृपि दूरे प्रथममेघवृष्टौ सत्यां मृत्ति-कादिगन्धश्च दूरादप्यायातो गृह्यमाण समनुभूयते रसस्पर्शां तु कथमिति चेदुच्यते-दूरादागतानां गन्धइव्याणां रसोपि तावत्कश्चिद्भवत्येव स च तेषां जिह्वासवन्धे सति यथासभव कदाचित् केनचित् गृह्यत एव । तथा च वकारो जवन्ति “कटु-कस्य तीक्ष्णदेर्वा वस्तुनः सवधी अय गन्ध” इति । यदिह कटुकत्व तीक्ष्णादित्व चोच्यते तदसस्यैव धर्मस्ततश्च ज्ञाय-ते जिह्वासवन्धि तेषां कटुकादिरसोऽपि गृह्यत इति स्पर्शांऽपि शीतादिदूरादपि शिशिरः पदासरः सरित्समुद्रादेर्मध्येनाया तस्य वातादेरनुभूयत एवेति । यद्येव तर्हि द्वादशनवयोजनेन्य परतोप्यायाताः शब्दगन्धादयः किमिति न गृह्णाति इत्याह-

द्व्याणां मंदपरिणा-मत्ता परत्रो न इंदियवन्नं पि ।

अवरमंस्विजंगुत्त-जागओ नयणवज्जाणं ॥

द्वादशनवयोजनेन्य. परत. समायातानां शब्दादिगन्धादि इव्याणां मन्दपरिणामत्वात्त खनु परन. समायातानां तेषां तथाविधपरिणामो भवति येन श्रोत्रघ्राणादिविज्ञान जनयेयुः । श्रोत्रादीन्द्रियाणामपि च तथाविधं वन्न न भवति येन परत. समायातानि शब्दादिइव्याणि गृहीत्वा स्वविज्ञान जनयन्तु तदेवमुक्तमिन्द्रियाणां उक्त्वा विषयपरिमाणम् । अथ जघन्य तद्विभणपुराह (अवरमित्यादि) अवरं जघन्यं विषयप्रमाणं मुच्यते किमित्याह । असख्याततमादहुद्वाद्सख्येयजागादागत गन्धादिकं घ्राणादीनि गृह्णाति किमेतत्सर्वेषामपीन्द्रियाणां जघन्यविषयप्रमाणं नेत्याह नयनवर्जानां नयनस्य तर्हि का वार्ता इत्याह-

संखिज्जं जागाओ, नयणस्स मणस्स न विमयपमाणं ।

पोग्गल्लमित्तनिवंधा, जावाओ केवलस्सेवा ॥

अहुद्वात्सख्येयजागाद्हुद्वात्सख्येयजागमवधौ कृत्वा नयनस्य जघन्य विषयपरिमाणमतिरिक्तप्रस्थाञ्जनशब्दाकारजोमला-देस्तेनानुपलम्भादिति ज्ञाव. । मनसस्तु क्षेत्रतो नास्त्येव विषयप्रमाणं नियमेन दूरे आसन्ने च तत्पर्वत इत्यर्थः कुत इ-त्याह । पुद्गलमात्रस्य नियन्धो नियमस्तस्याः ज्ञावान्मूर्ता मूर्तसमस्तवस्तुविषयत्वेन पुद्गलेष्वेवेद पर्वतत इत्येव चूतस्य नियमस्याभावात्केवलस्येवेत्यर्थः । इह यत्पुद्गलमात्रनियन्ध नियत न जवति न तस्य विषयपरिमाणमस्ति यथा केव-लस्य, पुद्गलमात्रनिवंधाऽनियतं च मनस्ततो नास्य विषयपरिमाणं यस्य तु विषयपरिमाणं तत्पुद्गलमात्रनिवंधरहितम-पि न जवति यथाऽवधिमन पर्यायज्ञाने इति । अत्राह-चन्द्रजै-कान्तिकोऽय हेतुर्मतिश्रुतज्ञानाज्यां व्यञ्जिचारात्तथाहि मूर्तामूर्-तसमस्तवस्तुविषयत्वेन तावन्नैते पुद्गलमात्रनियन्धनियताऽय च दृश्यते श्रोत्रादीन्द्रियप्रज्ञेयोस्तयोर्द्वादशयोजनादिक क्षेत्रतो विषयप्रमाणमिति तदेतदसमं द्विताभिधानमेव यत इन्द्रियप्र-ज्ञेयरेवतयोरिदं विषयपरिमाणं इन्द्रियाणि च पुद्गलमात्रनि-वन्धनियतान्येवेति कुतो व्यभिचार । मनःप्रभवयोस्तु तयोरस्ति पुद्गलमात्रनिवन्धाज्जाव केवलं तयोः क्षेत्रतो विषयपरिमाणमपि नास्त्यत. कुतोऽनैकान्तिकतेत्यवविस्तरणेति । विशेषेण ० म० प्र० । तदु० । आ० चू० । इन्द्रियाणि च रक्षणीयानि । उक्तच- “इन्द्रियाणि न गुप्तानि द्वावितानि न चेन्नया । मानुष्यं दुर्लभ-म्प्राप्य न शुकल विशेषितम्” इति । आचा० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

(११) अयेन्द्रियासम्भूतानां स्वरूपस्येन्द्रियासवरदोषस्य चाभिधायक गाथाकटवक ज्ञाताधर्मकथायाः सप्तदशेऽध्यय-ने यथा-

करद्वरिजिय महरतंती-तल तात्र वंसककुडाजिरामेसु ।

संदसु रज्जमाणा रमंति सोडंदियवमट्टा ॥ १ ॥

सोडंदियदुदंत-त्तणस्म अह एत्तिओ हवड दोसो ॥

द्विगगस्सवममहंतो, वद्वंधं तित्तिरो पत्तो ॥ २ ॥

धण-जहण-वयण-कर-चरण-णयण-गच्चियविज्जसियगडसु

स्सेसु रज्जमाणा, रमंति चिंस्वदियवमट्टा ॥ ३ ॥

चिंस्वदियदुदंत-त्तणस्म अह एत्तिओ हवड दोसो ॥

जं जल्लणंमि जजंते, पयड पयंगो अबुद्धीओ ॥ ४ ॥

अगुरुगपवग्गुत्तण-उयमद्वाणुत्तेवणविहीनु ॥

गंधेषु रज्जमाणा, रमंति वाणिंद्रियवसदा ॥ ५ ॥
 वाणिंद्रियदुद्धंत-क्षणस्म अह एत्तिओ हवऽ दोसो ॥
 जं ओमाहिगंधेणं, विद्वत्रो णिप्पावर्द्ध उरगो ॥ ६ ॥
 तित्त-कसुय-कसायं, महुरं-वहु खज्ज-पेज्ज-वेज्जेसु ॥
 आसायंमि उ गिप्पा, रमंति जिर्विन्द्रियवसदा ॥ ७ ॥
 जिर्विन्द्रियदुद्धंत-क्षणस्म अह एत्तिओ हवऽ दोसो ॥
 जं गव्वज्जगक्खित्तो, फुरऽ थव्वारिरेद्विओ मच्छो ॥८॥
 उज्जयमाणसुहेसुय, सविज्जवहिययगमणणिवुड्ढकरोसु ।
 फासेसु रज्जमाणा, रमंति फासिंद्रियवसदा ॥ ९ ॥
 फासिंद्रियदुद्धंत-क्षणस्म अह एत्तिओ हवऽ दोसो ॥
 जं खण्ड मत्तयं कुं-जरस्स दोहंकुसो तिकखो ॥१०॥
 कव्वरिज्जियमहुरतंती-तव्वताव्व वंसककुहाजिरामेसु ॥
 सहेसु जेण गिप्पा, वसट्टमरणं ण ते मरण ॥ ११ ॥
 थणजहण वयण कर चरण गव्विय विव्वासियगड्डसु ॥
 रूवेसु जेण रत्ता, वसट्टमरणं ण ते मरण ॥ १२ ॥
 अगुरुवर पवर धूवण, उज्जयमह्वाणु सेवणविहीसु ॥
 गंधेषु जेण गिप्पा, वसट्टमरणं ण ते मरण ॥१३॥
 तित्तं कसुयकसायं, महुरं बहु खज्ज पेज्ज वेज्जेसु ॥
 माट्टेसु जेण गिप्पा, वसट्टमरणं ण ते मरण ॥१४॥
 उज्जयमाणसुहेसुय, सविज्जवहिययगमणणिवुड्ढकरोसु ।
 फासेसु जेण गिप्पा, वसट्टमरणं ण ते मरण ॥१५॥
 सहेसु य जहेसु य, पावणसु सोय विसयमुवगणसु ॥
 तुट्टेण व रुट्टेण व, समणेण सया ण होयव्वं ॥ १६ ॥
 रूवेसु य जहेसु, पावणसु चक्खुविसयमुवगणसु ॥
 तुट्टेण व रुट्टेण व, समणेण सया ण होयव्वं ॥१७॥
 गंधेषु य जहेसुय, पावणसु थाणविसयमुवगणसु ॥
 तुट्टेण व रुट्टेण व, समणेण सया ण होयव्वं ॥ १८ ॥
 रमेसु य जहेसु य, पावणसु जिच्चविसयमुवगणसु ॥
 तुट्टेण व रुट्टेण व, समणेण सया ण होयव्वं ॥ १९॥
 फामेसु य जहेसुय, पावणसु कायविसयमुवगणसु ॥
 तुट्टेण व रुट्टेण व, समणेण सया ण होयव्वं ॥२०॥
 (कव्वरिज्जियमहुरतंतीत्ति) कव्वा अन्यन्तश्रवणहृदयहरा अज्य-
 कन्धनिरुपा अयवा कव्वावन्त परिमाणवन्त इत्यर्थः । रिभिता
 स्वग्योत्तनाप्रकारवन्तः मधुगा श्रवणमुखकरायेतन्त्रीतव्वताव्व-
 वशास्ते तथा । नत्र तन्त्री वीणा तव्वताव्वा हस्तताव्वा अयवा-
 तव्वा हस्तास्ताव्वा कंसिका वंग्गा वेणव इह च तन्त्र्यादयः
 कवादिभि शब्दधर्मविशेषिता शब्दकारणत्वात्ते च ते ककुटा
 प्रधाना न्वरूपेणाभिरामाश्च मनोज्ञा इति कर्मधारयोरुपस्तेपु-
 रन्ते रति कुर्वन्तीति योगः । (सहेसु रज्जमाणा रमंति सोयडि-
 ययमत्तेत्ति) शब्देषु मनोज्ञत्वनिपु श्रोत्रविषयेषु रज्जमाना
 रागवन्त श्रोत्रेन्द्रियस्य वशेन वशेन ऋताः पीभिता इति
 विग्रहः ये शब्देषु रज्जन्ते तन्त्रारणेषु तन्त्र्यादिषु श्रोत्रेन्द्रियवशा-
 द्भवन्ते इति प्राकार्यः । यनेन च कार्यत श्रोत्रेन्द्रियस्वरूपसु-

क्तम् ॥ १॥ (सोऽन्द्रियदुद्धतेत्ति) कएठ्या ॥ नवरं शाकुनिक-
 पुरुषसंबन्धी पंजरस्थतिरिद्धापिक उच्यते ॥ तस्य यो र-
 वस्तमसहमान स्वनिव्याधिर्गतो वन्धममरण वन्धं च पंजर-
 वधनं प्राप्त इति ॥ २॥ (थणजघणवयणेत्ति) स्तनादिषु तथा
 गर्वितानां सौभाग्यमानवतीनां स्त्रीणां या विव्वासिता जातवि-
 द्वासाः सविकारा गतय तासु चेत्यर्थः (रूवेसु रज्जमाणा रमं-
 नि) ॥ प्रतीतमेव ॥ ३ ॥ (चर्किल्लदियत्ति) ॥ ४ ॥ कंठ्या ॥
 (अगुरुवरपवणेत्ति) कंठ्या नवरम् अगुरुवरः कृष्णागरुः
 प्रवरधूपनानि गन्धयुक्तधूपदेशविरचिता धूपविशेषाः (उज-
 यत्ति) ऋतौ २ यान्युचितानि तानि आर्तवानि माल्यानि
 जात्यादिकुसुमानि अनुलेपनानि च श्रीखण्डकुसुमादीनि वि-
 धय एतत्प्रकारा इति ॥ ५ ॥ (वाणिंद्रियदुद्धेत्ति ॥ ६ ॥
 कंठ्या । (तित्तकसुयत्ति) पुर्व्ववन्नवरं तित्तानि निम्बवटका-
 दीनि कटुकानि शृग्वेरादीनि कषयाणि मुक्तादीनि अम्बानि
 तकादिसंस्कृतानि मधुराणि खंदादीनि खाद्यानि कूरमोद-
 कादीनि पेयानि जडमद्यदुग्धादीनि वेह्यानि मधुशिशिरिणी
 प्रभृतीनि आस्वादे रसे ॥७॥ (जिर्विन्द्रियत्ति) कएठ्या । नवरं गवं
 वरिशं तत्र दग्धं कएठे विष्कृत्वात् उतिक्रिप्तो जवाडुशृतस्तत-
 कर्मधारयः स्फुरति स्पन्दने स्थले भूतले (विरल्लिओत्ति) प्र-
 सारितः क्लिप्त इत्यर्थः यः स तथा । उज्जयमाणे-कठ्या ॥
 नवरं ऋतुषु हेमतादिषु नजमानानि सेव्यमानानि यानि सु-
 खानि सुखकराणि तानि तथा तेषु सविज्जवानि समृद्धियुक्तानि
 महावचनानिन्यर्थः । हितकानि प्रकृत्यनुकूलानि सविज्जवानां
 वा श्रीमतां हितकानि यानि तानि तथा मनसो निवृत्तिकराणि
 यानि तानि तथा ततः पदत्रयस्य तद्द्वयस्य वा कर्म धारयस्तत्ते-
 स्तद्भ्रुचन्दनाङ्गनावसनतुल्यादिषु उच्येत्थिति गम्यते ॥ ९ ॥
 फासिंद्रियदुद्धतेत्ति-ज्ञावनाप्रतीतैव ॥१०॥ अथेन्द्रियाणां सं-
 वरे गुणमाह-(कव्वरिज्जियमुहुरेत्ति) पूर्व्ववन्नवरमिह तन्त्रादयः
 शब्दकारणत्वेनोपचाराच्छब्दा एव व्यवस्थिताः अतः शब्देष्वि-
 त्येव तस्य विशेषणतया व्याख्येयास्तथावशेनेन्द्रियपारतन्त्र्येण
 ऋताः पीभिता वशार्ताः वशं वा विषयपारतन्त्र्यं ऋताः प्राप्ताः
 वशार्ताः तेषां मरणं वशार्तमरणं वशार्त्तमरणं (वा नतेमरणत्ति)
 भ्रियन्ते आन्दसत्वादेकवचनप्रयोगेपि बहुवचन व्याख्यात-
 मिति ॥ ११ ॥ (थणजघणेत्ति) ॥ १२ ॥ एवमन्यास्तिस्त्रो-
 गाथा पूर्व्वोक्ता वाच्या ॥ १५ ॥ उपदेशमिन्द्रियाश्रितमाह
 (सहेसुयज्जदत्ति) कठ्यम् । नवरं । न्रद्रकेषु मनोज्ञेषु पाप-
 केष्वमनोज्ञेषु क्रमेण तुष्टेन रागवता रुष्टेन रोपवतेति ॥ १६ ॥
 एवमन्या अपि चतस्रोऽन्येतस्याः । इह विशेषोपपन्नयमेवमाचकृते
 “जह सो काशियदीवा, अणुवमसोष्वो तहेव जाडधम्मोय ।
 जह आसा तह साह, वणियव्वणुकुञ्जकारि जणो ॥ १ ॥ जह
 सदाअग्गिष्ठा, पत्ता नो पासवयण आसा । तह विसणसु अग्नि-
 ष्ठा, वज्जति न कम्मणो साहू ॥ २ ॥ तह सच्चद्विहारो,
 आसाण तह इहं वरमुणीण । जरामरणाच्चज्जिय-सायत्ता-
 णट्टनिव्वाणं ॥३॥ जह सदाअसु गिष्ठा, वष्ठा आसा तहेह विस-
 यरया । पावति कम्मवधं परमा सुहकारण थोर ॥४॥ जह ते
 काशियदीवा णीया अमत्थ इहगणं पत्ता । तह धम्मपरि-
 च्छट्टा, अग्रम्मपत्ता इह जीव ॥ ५ ॥ पावति कम्मनरव-
 वसया सत्तार वाहियात्रीण । आसप्पमहपहि व नेरच्यावर्द्ध-
 पिडु अखाइति । ज्ञा० १७ अ० ।
 (१७) पञ्चेन्द्रियेषु गुणागतयोगुणदोषां ज्ञाताधर्मकथायां कृ-
 र्माजिज्ञानं चतुर्थेऽन्यने यथा—

तेणं काद्वेणं तेणं समणं वाणारसी नाम नयरी होत्था
वमत्रो तीसेणं वाणारसीए नयरीए उत्तरपुरच्छिमे
दिसीजाए गंगाए महानईए मयंगतीरदहे णामं दहे होत्था
अणुपुव्वसुजायवप्पगंजीरमीयज्जे अच्चविमद्वसद्वि-
द्वपद्विद्विन्ने संबन्नपत्तपुप्फपद्दासे बहुउप्पद्दापडमकु-
सुमनद्विनसुजगसोगंधियपुंरुरियमहापुंरुरीयसयपत्तसह-
स्सपत्तकेसरपुप्फोवचिए पासादिए ॥ ४ ॥ तत्थ एं
वहूणं मच्छाण य कच्छत्ताण य गाहाण य मगराण य
सुसुमाराण य सयाणि य म्हास्सियाणि य जूहा य नि-
व्वनयाडं णिरुव्विगाइं सुहं सुहेणं अजिरममाणइं विह-
रंति तस्स णं मयंगतीरदहस्स अदूरसामंते एत्थणमहं एगे
मादुया कच्छए हेत्था वमत्रो तत्थणं दुवे पावसियाद्वगा
परिवसंति पावा चंमद्वरुद्धा तद्विच्छा साहस्मिया दोहि-
तपाणिआमिसत्थी आमिसाहाए आमिसप्पिया आमि-
सद्वोद्वा आमिसं गवेसमाणा रत्तिवेयाद्वचारिणो दिया प-
च्छिणया वि चिट्ठंति तएण तात्रो मयंगतीरदहातो अन्नया
कयाडं सूरियंसि चिरत्थमयंसि द्विद्वयासज्जाए य विरद्व-
माणसं सिणिसंतं पफिनिंसंतंसि दुवे कुम्मगा आहारत्थी
आहारंति गवेसमाणा सणियं २ उत्तरंति तस्स य म-
यंगतीरदहस्स परिपरे तेणं सव्वतो सम्मंता परिवोलेमाणे २
वित्ति कप्पेमाणे विहरंति तयाणंतरं च णं ते पावमिया
द्वगा आहारत्थी आहारं जाव गवेसमाणा मादुया क-
च्छयातो पफिणिकखमंति जेणेव मयंगतीरदहे तेणेव उवा
गच्छंति तस्सेव मयंगतीरदहस्स परिपरे तेणं सव्वत्रो समं-
ता परिवोलेमाणे २ वित्ति कप्पेमाणे विहरंति तएणं ते
पावसियाद्वगा ते कुम्मए पासंति जेणेव कुम्मए तेणेव पहा-
रेत्थगमणा ते तएण ते कुम्मगा ते पावसियाद्वे एज्जमाणे २
पासंति २ चा जीया तत्था तसिया उव्विग्गा संजायजया
हत्थे य पाए य गीवात्रो सएहिं काएहिं संहरत्ति २ चा-
णिच्चद्वा णिप्फंदा तुसणिया संचिट्ठंति तएणं ते पाव
सियाद्वगा जेणेव ते कुम्मगा तेणेव उवागच्छंति २ चा ते कु-
म्मगा सव्वतो सम्मंता उव्वत्तेत्ति आसारत्ति चाद्वेत्ति घट्टेत्ति
फट्टेत्ति खोत्तेत्ति नेहेहिं आदुपंति दंतेहिं य आखोत्तेत्ति
नो चेव णं संचाएत्ति तेमिं कुम्मगाणं सरीरस्स अवा
वाहं वा उप्पात्तिए उव्विच्छेयं वा करित्तए तए णं ते
पावमियाद्वगा ते कुम्मए दोच्चं पि तच्चं पि सव्वतो ममंता
उव्वत्तेत्ति जाव नो चेव एं संचाएत्ति करित्तए ताहे संता
तंता परितंता णिव्विणा ममाणा सणियं २ पत्रोरुद्वत्ति
एगंतमवकमंति णिच्चद्वा णिप्फंदा तुसणिया मंचिट्ठंति
तए णं एगे कुम्मए ते पावमियाद्वए चिरगते इरं गए
जाणत्ता सणियं २ एग पायं निरखुजंति तत्थ एं ते पाव

सियाद्वगा तेणं कुम्मएणं सणियं २ एग पायं तिणियं पा-
सति २ चा सिग्घं चवदं तुरियं चंरं जइणवेगासियं जेणेव
से कुम्मए तेणेव उवागच्छइ २ चा तस्स णं कुम्मस्स तं पायं
नखेहिं आदुपंति दंतेहिं आखोत्तेत्ति ततो पच्छा मंसं च
सोणियं च आहारत्ति २ चा ते कुम्मगं सव्वतो ममं उव्व-
त्तेत्ति नो चेव णं संचाएत्ति करित्तए ताए दोच्चं पि तच्चं
पि अवकमंति एवं चत्तारिपाया जाव सणियं २ गीवं
णिणेइं २ चा तएणं ते पावसियाद्वगा तेणं कुम्मएणं गीवंता
य पासंति २ चा सिग्घं चवदं नेहेहिं दंतेहिं कवादं वि-
हारंति २ चा तं कुम्मगं जीवियाउ ववरोत्तेत्ति मंसं च मो-
णियं च आहारंति एवमेव समणाउसो जो अम्महं णिग्गंथो
वा निग्गंथीवा आयरियउव्वज्जायाणं वा अंतिते पव्वए
समाणे पंच यसे इन्दिया अगुत्ता जवंति सेण इह जवे
चेव वहूणं समणाणं समणीणं सावयाणं सावियाणं
हीद्वणीजे परद्वोगे वि य णं आगच्छइं वहूणं ढंरुणाणि
य जाव अणुपरियद्वइ जहा व से कुम्मए अगुत्तिद्विए
तएणं ते पावसियाद्वगा जेणेव से दोच्चं कुम्मए तेणेव उवा
गच्छइ २ चा तं कुम्मए सव्वतो संमंता उव्वत्तिति जाव
दंतेहिं निखोत्तेत्ति जाव करित्तए तएणं ते पावसियाद्वगा
दोच्चं पि जाव नो संचाएत्ति तस्स कुम्मस्स किंचि अवा
वाहं वा जाव उव्विच्छेयं वा करित्तए ताहे तंता परितंता
णिव्विणा ममाणा जामेव दिसं पाउउज्जया तामेव दिसं
पफिगया तएणं से कुम्मए तेणेव पावसियाद्वए चिरए
दूरगए जाणित्ता सणियं २ गीवंतिणेत्ति २ दिमाद्वोयं
करंति जमगसमगं चत्तारि पाए नीणेइ २ चा ताए उकि-
ट्टाए तुरियाए कुम्मगतीए वतीवयमाणे २ जेणेव मयंग-
तीरदहे तेणेव उवागच्छइ २ चा भित्तणाउनिगसयण
संघंधि परियणेणं सच्चि अन्निसमणागए यावि होत्था ए
वमेव समणाउसो जो अम्महं समणो वा २ पंच यसे इंदि-
या तिगुत्ताडं जवति जाव जहा से कुम्मए गुत्तिद्विए ।

(टीका सुगमन्वाध्यायानापि न गृहीता) नयरे “विस्मण्णु
उदियाड, रुज्जता रागदोसनिम्मुक्का । पावति निव्वुड मुद-
कुम्मन्व मयगदहसोन्व ॥ १ ॥ इयरे उ अणत्थ, परपराउ
पावति पावकम्मवसा । ससारस्मागरगया, गोमाउ गमियकुम्मो
व्व । इा० ४ अ० ॥

(१३) तानि चानामितानि दु गाय भजन्तान्यत्र प्राणेन्द्रिये
उदाहरणम्—

कुमारो गद्यपिओ मो अणव्वरय नागकरुणण गेत्तइ । माड
सवतीए एयस्स मज्जनाण विम्व वेद्वण नदीण पवादिय तेण
दिट्टा उत्तारिया उग्गाउत्तण पशेउत्त पवत्तो पफिमज्जमात्त दि
ओ समुग्गको दिट्टो मो अणेण उग्गाउत्तण जपित्ता मत्तो य
पव दुम्मायघाणिटिय । आ० म० द्वि० ॥ फामिदिए उदा-
हरणम्—

वमंतपुरे नयरे जियमत्तगया कुत्तुमाद्विया से नज्जा तामे

अनीव मुकुमावो फासो राया रचित्तिदिनं चित्तेऽ सो ताए निच मेव परिमुज्जमाणो अत्यई एव कावोववई निचैहि समं मति-
 कण तीए सह निचूढो पुत्तो ज्जेइरविनो ते अरुवीए वच्चति
 सातिसाया जइ मगई । अच्चीणि से वद्धाणि मावीहेहिचि ।
 सिरारहिर पज्जिया रुहिरे मूविया बूहा जेण न यिज्जइ ।
 इहाया उरुमंसं दिन्नं उरुग सो रोहिणीए रोहियांजणवयं प-
 चाणि आभरणगाणि साववियाणि एत्थ वाणियत्त करेइ
 पंगुय से वीहाए सो वग्गो घटितो सो भणई न सकुणोमि
 एगागिणी गिहे वि चिद्धिच्च विज्जयं द्वाभाहिं चित्तियं वणेण
 निच्चाकपंगु सोन्नो य ततो नेणसो नेइवावो निउत्तो तेण
 गीयच्छियकहाईहं आवज्जिया पच्चा सा तत्थेव वग्गा जत्ता-
 रस्म त्रिहाणि मगई जाहे न वइइ ताहे उजाणिया एगतो
 सुविउवो वहुमज्जं पाएत्ता गगाए पक्खित्तो सा वि तं दच्चखा-
 ङ्कण तं वइइ गायति घरेघरे पुच्छिया जणइ मायापिईहं ए-
 रिसो द्विओ किं करोमि सो य रायाए कच्चनगरे उच्चवित्तो रु-
 प्पच्छयाए पमुत्तो न पपवत्तइयाया तत्थ राया अपुत्तो मतो
 आसो अहिवासितो तत्थ गतो जयजयसहेण परिवोहितो
 राया जातो ताणि वितत्थगयाणि रसो कहियं अस्सो वि याणि-
 सा पुच्छियासाकहइ । अस्मापिईहं द्विओ राया जणइ “वाहुज्यां
 शोणितं पीतं उरुमांसं च जकित्तम् । गगायां वाहिता जतो
 सायु सायु पतिव्रते ” निध्विसयाणि आणत्ताणि एवं फासि-
 दिय दोएहं वि दुक्खाय विसेसिता सुकुमावियाए किं च
 “शब्दाःसङ्गे यतो दोषा मृगादीनां शरीरजाः । सुखार्थी सततं
 विद्वान् शब्दे किमिव सगवान् १ पतंगानां कथं दृष्ट्वा सद्योरूप
 प्रसगतः । स्वच्छ चित्तस्य रूपेषु किं न्यर्थः संगसंभवः ॥ १ ॥
 उरगान् गधदोषेण परन्तान् समीक्ष्य कः । गधासक्तो जवे-
 त्कोय स्वभाव वा न चिन्तयेत् ॥ ३ ॥ रसास्वादप्रसगेन
 मत्स्या उत्सादिना यत । ततो दुःखादिजनने रसेकः सगमाप्नु-
 यात् ॥ ४ ॥ स्पर्शान्तिरिक्तचित्ताना हस्त्यादीनां समैकत
 अस्वातव्यं समीक्ष्यापि क स्यात्स्पर्शनसगतः ॥ ५ ॥ एवं
 विधानीन्द्रियाणि ससारवर्धकानि विषयवातसानि दुर्जयानि
 दुरन्तानि । आ० म० छि० । आ० च० (अथान्यान्युदाहरणानि
 ‘ सोइदियादि ’ शब्दे)

(१४) इन्द्रियमाश्रित्य जीवानां भेदा यथा-

दुविहा सव्वजीवा पप्पत्ता तंजहा सेंदिया चैव अ-
 णिंदिया चैव ॥

दुविहेत्यादि । कत्र्या चैव नवरं सेन्द्रियाः ससारिणोऽनि
 ङ्दिया अपर्याप्तकेवलीसिद्धा । स्या० १ ग० ।

अहवा उच्चिहा मव्वजीवा पप्पत्ता तंजहा एण्दििया
 जाव पच्चिदिया अण्दििया । स्या० ६ ग० ।

एकेन्द्रिया द्वीन्द्रिया त्रीन्द्रिया चतुरिन्द्रिया असङ्गिमङ्गि
 नेटभिन्नाश्च पंचेन्द्रिया एते च सर्वेपि प्रत्येकमपर्याप्ताश्च ।
 तत्र एक स्पर्शनत्रकणमिन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियाः पृथि-
 व्यन्नेजोजायुवनरूपनय ते प्रत्येक द्विधा सूक्ष्मा वाटराश्च
 तत्र सूक्ष्मनामकर्मोदयात् सूक्ष्मा मरुत्तलोकव्यापिन वाद-
 रनामकर्मोदयात् वाटरा लोकप्रतिनिप्रतदेवावत्तिन । तथा
 द्वे स्पर्शनगमनत्रकणे इन्द्रिये येषां ते द्वीन्द्रिया शब्दश्च
 सूक्ष्मिका-चटनक कपर्दक जयुकी क्रमि गमोवक पृत्तरका-
 दय । तथा त्रीणि स्पर्शन-रमन-त्राणत्रकणानि इन्द्रियाणि
 येषां-ते त्रीन्द्रिया सूक्ष्म-मनुण-गटनेत्रेणोप-कुशु-मकोट-पिपी

द्वि-उदेहिका कर्पासास्यिक-त्रपुस-वीजक-तुस्युरुकादय । च-
 त्वारि स्पर्शनरसनघ्राणचक्रुर्लक्षणानि इन्द्रियाणि येषां ते च-
 तुरिन्द्रिया । भ्रमर-मक्त्रिका षश-मशक-वृश्चिक-कीट-पतगा-
 दय । पंच स्पर्शनरसन घ्राणचक्रुः श्रोत्रत्रकणानि इन्द्रियाणि
 येषां ते पंचेन्द्रिया । मत्स्य-मकर मनुजादय-ते च । द्विनेदाः ।
 सांज्ञिनोऽसंज्ञिनश्च तत्र संज्ञान संज्ञा चेतनवद्भावनावयंभाव-
 पर्याप्तोचन सा विद्यते येषां ते सङ्गिन-विशिष्टस्मरणादि-
 रूपमनोविज्ञानजाज इत्यर्थः । ययोक्तं । मनो विज्ञान विकला
 असङ्गिन- एते च सर्वोपि प्रत्येकं सपर्याप्ताश्च । पं० सं० १ द्वा । अ-
 निन्द्रिया अपर्याप्ता-केवलिन-सिद्धाश्चेति । स्या० ६ ग० । एकेन्द्रि-
 यादीनाम्बहवो भेदास्तत्तच्छब्देऽपि दृष्टव्याः । (इन्द्रियमाश्रित्य
 बन्धोदयसत्तासवन्धानां विचारः ‘ कम्म ’ शब्दे) रेतसि,
 वीर्ये, च । वाच० ।

ऐन्द्रिय-त्रि० इन्द्रियेण प्रकाश्यते अण् । इन्द्रियप्रकाश्ये प्रत्य-
 क्तात्मके ज्ञानभेदे, तस्येद अण् इन्द्रियसवधिनि, वाच० ।

इंदियअवाय-इन्द्रियापाय-पु० इन्द्रियैरपाय ईहितस्य निर्ण-
 यरूपोऽध्ववसायः इन्द्रियापायः । ईहित शार्ङ्ग एवायम् । शार्ङ्ग
 एवायमित्यादिरूपेन्द्रियैः कृतेऽवधारणात्मके निर्णये, । “ कइ-
 विहेणं भते ! इंदियअवाए पप्पत्ते सोइदिय अवाए जाव फा-
 सिंदिय अवाए एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं जस्स जइ
 इंदिया अत्थि ” । प्रज्ञा० १५ पद० ।

इंदियउगहाणा-इन्द्रियावग्रहणा-स्त्री० इन्द्रियैः परिच्छेदे, स
 च परिच्छेदो ऽपायादिभेदादनेकधेति । तद्वेदादि प्रज्ञापना
 याम यथा-

कइविहाणं जंते ! इंदियओगाहणा पप्पत्ता ? गोयमा !
 पंचविहा इंदियओगाहणा पप्पत्ता तंजहा-सोइंदिय
 ओगाहणा जाव फासिंदिय ओगाहणा एवं नेरइयाणं
 जाव वेमाणियाणं नवरं जस्स जइ इंदिया तस्सतइ अत्थि ।
 (कतिविहेत्ति) । कतिविधं कतिप्रकार भदन्त ! इन्द्रियै-
 वग्रहण परिच्छेदे प्रज्ञप्तः । प्रज्ञा १५ पद । (अपायेहा वग्रहा
 दयस्तत्तच्छब्दे दृष्टव्याः) ।

इंदियउवओगप्पा-इन्द्रियोपयोगप्पा-स्त्री० इन्द्रियोपयोग-
 स्याद्धाकावे, स च यावन्तं कावमिन्द्रियैरुपयुक्तं आस्ते ता-
 वत् काव इति । प्रज्ञा० १५ पद ।

कति विहाणं जंते ! इंदियउवओगप्पा पप्पत्ता ?
 गोयमा ! पंचविहा इंदियउवओगप्पा पप्पत्ता तंजहा
 सोइंदियउवओगप्पा जाव फासिंदियउवओगप्पा एवं
 नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं नवरं जस्स जइ इंदिया
 अत्थि । एतेसि णं जंते ! सोइंदिय-चक्खिंदिय-वाणि
 दिय जिर्विन्दिय फासिंदियाणं जहन्नियाए उवओग
 प्पाए लक्कोसियाए उवओगप्पाए जहन्नुकोसियाए उव
 ओगप्पाए कयेरे कयेरोहितो अप्पा वा ४ गोयमा !
 मव्वत्तो वा चक्खिंदियस्स जहन्निया उवओगप्पा सोइं
 दियस्स जहन्निया उवओगप्पा विसेसाहिया, घाणिदि
 यस्स जहन्निया उवओगप्पा विसेसाहिया, जिर्विन्दि
 यस्स जहन्निया उवओगप्पा विमंगाहिया, फासिंदियस्स

जहन्निया उओगप्ता विसेसाहिया, उक्कोसियाए उवओ गप्ताए सव्वत्थो वा चक्खिदियस्स उक्कोसिया उवओ गप्ता, सोइंदियस्स उक्कोसिया उवओगप्ता विसेसाहिया, घाणिंदियस्स उक्कोसिया उवओगप्ता विसेसाहिया, जिंजिंदियस्स उक्कोसिया उवओगप्ता विसेसाहिया, फासिंदियस्स उक्कोसिया उवओगप्ता विसेसाहिया, जहन्नुक्कोसियाए उवओगप्ताए सव्वत्थो वा । चक्खिदियस्स जहन्निया उवओगप्ता सोइंदियस्स जहन्निया उवओगप्ता विसेसाहिया, घाणिंदियस्स जहन्निया उवओगप्ता विसेसाहिया, जिंजिंदियस्स जहन्निया उवओगप्ता विसेसाहिया, फासिंदियस्स जहन्निया उवओगप्ता विसेसाहिया, फासिंदियस्स जहन्नियाहंतो उवओगप्ता हंतो, चक्खिदियस्स उक्कोसिया उवओगप्ता विसेसाहिया, सोइंदियस्स उक्कोसिया उवओगप्ता विसेसाहिया, घाणिंदियस्स उक्कोसिया उवओगप्ता विसेसाहिया, जिंजिंदियस्स उक्कोसिया उवओगप्ता विसेसाहिया, फासिंदियस्स उक्कोसिया उवओगप्ता विसेसाहिया । प्रज्ञा० १५ पद । (टीका सुगमत्वान्न व्याख्यानेति न गृहीता)

इंद्रियउवचय-इन्द्रियोपचय-पु० उपचीयते उपचयकीयते इन्द्रियमनेनेत्युपचय. प्रायोम्यपद्गतसग्रहणसम्पत् इन्द्रियाणा मुपचयः इन्द्रियोपचय. इन्द्रियोपचयवत्क्षण. परिणाम. (प्र० २० श० ३ उ०) इन्द्रियपर्याप्तौ, प्रज्ञा० । तद्वन्नेदा. यथा-

कइविहे णं जंते ! इंद्रियउवचए पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे इंद्रियउवचए पण्णत्ते तंजहा-सोइंदियउवचए चक्खिदियउवचए घाणिंदियउवचए जिंजिंदियउवचए फासिंदियउवचए नेरइयाणं जंते ! कतिविहे इंद्रियउवचए पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे इंद्रियउवचए पण्णत्ते तंजहा सोइंदियउवचए जाव फासिंदियउवचए एवं जाव वेमाणियाणं नवरं जस्स जइ इंद्रिया तस्स तइविहो चेव इंद्रियउवचओ जणियव्वो ॥

(इन्द्रियोपचए पण्णत्ते इत्यादि) सुगम (जस्स जइ इंद्रिया इत्यादि) यस्य नैरयिकादेर्येति यावन्ति इन्द्रियाणि सम्प्रवन्ति तस्य ततिविधस्तावत्प्रकार इन्द्रियोपचयो वक्तव्य तत्र नैरयिकादीनां स्तनितकुमारपर्यवसानानां पञ्चविधं पृथिव्यप्तेजोवायुघनस्पतीनामेकविधो द्वीन्द्रियाणां द्विविधं धीन्द्रियाणां त्रिविधं धत्तुरिन्द्रियाणां चतुर्विधं तिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुप्यव्यन्तरजोतिष्कंधमानिकानां पञ्चविधं । क्रमश्चैव स्पर्शनरसनप्राणचक्षुश्रोत्राणीति ॥ प्रज्ञा १५ पद ॥

इंद्रियगोचर-इन्द्रियगोचर-पु० इन्द्रियस्य गोचरः विषय । शब्दादिषु विषयेषु, ते हि प्रतिनियतमेकैकस्येन्द्रियस्य ग्राह्या यथा श्रोत्रस्य श्रावणशब्द, त्वगिन्द्रियस्य स्पर्शस्तचिदिष्टइत्यञ्च, चक्षुषो रूप तदाश्रयइत्यञ्च, रसनया रसः, घ्राणस्य गन्ध इत्यादि । एवमन्यान्यपि न्यायादिमते तत्तदिन्द्रियग्राहाण्युक्तानि

यथा "घ्राणस्य गोचरो गन्धो गन्धत्वादिरपि स्मृतः । तथा रसो रसज्ञायास्तथा शब्दोऽपि च श्रुतेः " । आदिपदात्तचुरन्तित्वात्तु रजित्वयोर्ग्रहणं तथा रसत्वमाधुर्यादिसहितं एवं शब्दत्वतारत्वमन्दत्वादि सहितं. "उद्रूतरूपनयनस्य गोचरो इत्यादि तद्वन्ति पृथक्त्वसत्ये । विज्ञागसयोगपरापरन्वस्नेहद्रवन्वपरिमाणयुक्तम्" वाच ॥

इंद्रियगाम-इन्द्रियग्राम-पु० ६त० इन्द्रियसमुदाये, "वद्वानिन्द्रियग्रामः परिभूतोऽप्यत्र मुह्यति" आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० १ इंद्रियचोर-इन्द्रियचौर-इन्द्रियरूपे चोरे, " जिणवयणं अणुगया मे, होउ मइज्जाणजोगमल्लीणा । ताहे इद्रियचोरा, करिंति तवसजमविद्वोम ॥ ८७ ॥ " महा० ५० ॥

इंद्रियजय-इन्द्रियजय-पु० इन्द्रियाणां श्रोत्रादीनां जयः । इन्द्रियजयः । इन्द्रियाणामत्यन्ताशक्तिपरिहारेण स्वस्वविकारनिरोधे, ध० १ अधि० । "अजिइदिपहि चरण, कचव घुणेहि कीरइ असार । तो धम्मतिविहिददु, जइअव्वं इद्रियजयम्मि ४॥ इन्द्रियपराजयग्रन्थे, तत्स्वरूपञ्चापेके यथा—

विज्ञेपि यदि ससारा-न्मोक्षप्रसिञ्च कांक्षसि । तदेन्द्रियजयं कर्तुं स्फोरय स्फारपौरुषम् ॥ १ ॥

वृक्षास्तृष्णाजलापूर्णै-राववादै किंवेन्द्रियै । सूक्ष्मामुच्छ्रां यच्छन्ति विकारविपपादपा ॥ २ ॥

सरित्सहस्रदुष्पूरस्समुद्रोदरसोदर । तृप्तिमानिन्द्रियग्रामोऽभवचतुस्रोऽन्तरात्मना ॥ ३ ॥

आत्मानं विपयै पाशै-र्नववासपरादुमुखं । इन्द्रियाणि निवधन्ति मोहराजस्य किङ्करा ॥ ४ ॥

गिरिमृत्स्नां धनं पश्यन्नावतीन्द्रियमोहित । अनादिनिधनं पार्श्वे ज्ञानधनं न पश्यति ॥ ५ ॥

पुरस्पुरस्समरन् नृष्णा मृगतृष्णांनुकारिपु । इन्द्रियायैषु धावन्ति त्यक्त्वा ज्ञानामृतजमा ॥ ६ ॥

पतङ्गमीनेनृङ्ग-सारङ्गा यान्ति दुर्दशाम् । एकैकेन्द्रियदोषाच्च दुष्टैस्तेषां न पञ्चभिः ॥ ७ ॥

विवेकद्विपदैर्यकै-स्समाधिधनतस्करैः । इन्द्रियैर्न जितो योऽसौ धीराणा धुरि गणयते ॥ ८ ॥ अष्ट० ॥

" संयमाद् ग्रहणादीनामीन्द्रियाणां जयस्ततः " । टी०-संयमादिग्रहणादयो ग्रहणस्वरूपास्मितान्वयार्थवत्त्वानि तत्र ग्रहणमिन्द्रियाणां विषयाजिमुखीवृत्तिः, स्वरूपसामान्येन प्रकाशकत्वम्, अस्मिन्नाग्रहकारानुगमः, अन्वयार्थवत्त्वे प्रागुक्तवत्त्वे । तेषां यथाक्रमं संयमादिन्द्रियाणां जयो भवति । तदुक्तं ग्रहणस्वरूपास्मितान्वयार्थवत्त्वसंयमादिन्द्रियजय इति । द्वा० २६ द्वा० । " आपदां कथितं पन्था इन्द्रियाणामसयम् । तज्जय संपदां मार्गो येनेष्ट तेन गम्यताम् ॥ इन्द्रियाण्येव तत्सर्वं यत्स्वर्गनरकायुजां । निगृहीतानि मृष्टानि स्वर्गाय नरकाय चेति " मय्येन्द्रियजयस्तु यतीनामेव इह तु सामान्यतो गृहस्थधर्मं पवाधिरुत्तनेवमुक्तं युक्तमिति । ध० १ अ० । पचानामपि स्पर्शादीनामिन्द्रियाणां जयो दमनं यस्मादसाविन्द्रियजय इन्द्रियजयहेतुत्वादिन्द्रियजय । तपोविशेषे, तद्वत्तत्त्वादि यथा " पुरिमिदृक्कासणं निद्रिमर्गं अश्रायिज्ञावामोहं । ण्णनयाइय पचहि होउ तवो इद्रिये जओत्ति" तपति निर्दहति छुफ्फर्माणीति तप नत्त नानाधिधो पाधिनिवधनत्वादनैकप्रकारं तत्त्वेन्द्रियजयस्यन्यादिजनयस्य प्रयत्नमिन्द्रियजयात् यत्तप नप्राह प्रयमदिने एवांरु

द्वितीयदिने एकाशनकं तृतीयदिने विकृतिकं चतुर्थदिने आ-
चाम्बं पञ्चमदिने उपवास इत्येवं पञ्चभिस्तपोदिनैरेकादशता-
श्रेणिः परिपाटी चेत्येकार्याः । एकैकं चेन्द्रियमाश्रित्यैवं स्व-
रूपा एकैका दत्ता क्रियते ततः पञ्चभिर्दत्ताभिः पञ्चविंशत्या-
दिवसैरिन्द्रियजयाख्यस्तपोविशेषो भवति इन्द्रियाणां स्पर्श-
नादीनां पञ्चानामपि जयो इमन् यस्मादत्ताविन्द्रियजयः ।
इन्द्रियजयहेतुत्वादिन्द्रियजयः । यद्यपि सर्वाण्यपि तपांसी-
न्द्रियजये प्रमविष्णुनि तयापीन्द्रियजयमात्रस्य क्रियमाणत्वा-
वस्थैव तपसस्तद्वेतुत्वं पूर्वसूरिजिरजिहितमेवमुत्तरत्रापि
वाच्यम् । प्रव० २७० द्वा० ॥

इंद्रियद्वाराण-इन्द्रियस्थान- न० स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्रा-
स्थानीन्द्रियाणि तेषां स्थानान्यवकाशाः । श्रोत्रादीन्द्रिया-
णामुपादानकारणेषु आकाशादिषु, (पंचिन्द्रियघ्राणाणि) इन्द्रि-
याणां चामूनि स्थानानि तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियस्याकाशं सुषिरात्म-
कत्वात् । घ्राणेन्द्रियस्य पृथिवी तदात्मकत्वात् । चक्षुरिन्द्रिय-
स्य तेजस्तद्रूपत्वात् । रसनेन्द्रियस्यापः । स्पर्शनेन्द्रियस्य
वायुगिति । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ॥

इंद्रियणिगह-इन्द्रियनिग्रह-पु० इन्द्रियाणां श्रोत्रादीनां निग्र-
हो नियन्त्रणं स्पर्शादिविषयेषु द्वाभ्यन्तपरिहारेण वर्तनम् ।
तदात्मक सयमज्ञेदे, ध० ३ अधि० । श्रेतरेषु शब्दादिषु राग-
द्वेषाकरणे च । “ इन्द्रियाण च निग्रहो ” इन्द्रियाणां च
श्रोत्रादीनां निग्रहः श्रेतरेषु शब्दादिषु रागद्वेषाकरणमनगार-
नुणः । आव० ४ अ० ॥

इंद्रियाणिरोग-इन्द्रियनिरोध- पु० इन्द्रियाणां स्पर्शनरसनघ्रा-
णचक्षुःश्रोत्ररूपाणां निरोध स्वस्वविषयेभ्यो निवर्तनम् । इ-
न्द्रियविषयेषु रागद्वेषाभावे, ध० ३ अधि० । चक्षुरादि-
करणपञ्चकसयमे; सम्म० । तदात्मके करणज्ञेदे च । ध० ३-
अधि० । श्रोग० ।

इंद्रियनिवृत्तना-इन्द्रियनिवृत्तना- स्त्री० इन्द्रियाणां निवृत्त-
ना बाह्यान्तररूपा या निवृत्तिराकारमात्रस्य निष्पादनम् ।
इन्द्रियाकारमात्रस्य निष्पादने, तद्वेदादि यथा-

कनिविहे णं जते ! इंद्रियनिवृत्तना पक्षत्ता ? गोयमा !
पंचविहा इंद्रियनिवृत्तना पक्षत्ता तंजहा सोइंद्रियनि-
वृत्तना जाव फासिंद्रिय निवृत्तना एवं नेरइयाणं जाव
वेमाणियाणं नवरं जस्त जड इंद्रिया अत्यि तस्त तडया
चेव मोइंद्रियनिवृत्तना णं जते ! कड समडया पक्षत्ता
? गोयमा ! असंखेजा ममया अंतो मुहुत्तिया पक्षत्ता ।
एवं जाव फासिंद्रियनिवृत्तना । एवं नेरइयाणं जाव
वेमाणियाणं ।

निवृत्तना नाम बाह्यान्तररूपा या निवृत्तिराकारमात्रस्य
निष्पादने तदन्तर सा निवृत्तना कति समयो भवतीति
प्रश्ने उत्तरयेयाः समयस्तस्या भवेयुगिति निवृत्तनं वाच्यम् ।
प्रज्ञा० २५ पद ।

इंद्रियणाण-इन्द्रियज्ञान-न० इन्द्रियेण जनित ज्ञानम् । प्रत्यक्ते
ज्ञाने, वाच० ।

इंद्रियणाणवर्ण-इन्द्रियज्ञानावर्ण-न० इन्द्रियज्ञानादिना
मान्योपयोगावर्णे, व्य० १० उ० । (पतद्वेदादिदृष्टान्ता परि-
णामय-वाच्ये)

इंद्रियत्य-इन्द्रियार्थ- पु० इन्द्रियैरर्थ्यन्ते अधिगम्यन्त इती-
न्द्रियार्थाः । ग० ४ । अर्थ्यन्ते इभिलप्यन्ते क्रियार्थिभिरित्यर्थाः
इन्द्रियाणामर्था इन्द्रियार्थाः । स्या० ५ ग० । प्रव० । नि० सू० ।
“चत्तारि इंद्रियत्या पुष्तावेदंति तंजहा सोइंद्रियत्ये, घ्राणिद्रिय-
त्ये, जिर्मिंद्रियत्ये, फासिंद्रियत्ये” टी० (पुष्ति) इन्द्रियसम्बन्धा-
वेद्यन्ते आत्मना ज्ञायन्ते नयनमनोवर्जानां श्रोत्रादीनां प्रासाध-
परिच्छेदस्वभावादिति । उक्तञ्च । “ पुष्टसुणेइसदमित्यादि” ॥
स्या० ४ । “पच इंद्रियत्या पक्षत्ता तंजहा सोइंद्रियत्ये जाव
फासिंद्रियत्ये ” श्रूयतेऽनेनेति श्रोत्र तच्च तदिन्द्रिय श्रोत्रेन्द्रिय
तस्यायो ग्राह्यः श्रोत्रेन्द्रियार्थं गच्छ. एव क्रमेण रूपरस गन्धे
स्पर्शाश्चक्षुराद्यर्था इति । स्या० ५ ग० । अस्य पद्विधत्त्वमपि “उ
इंद्रियत्या पक्षत्ता तंजहा सोइंद्रियत्ये जाव फासिंद्रियत्ये नो
इंद्रियत्ये” स्या० ६ ग० ॥

इन्द्रियार्थानामतीतप्रत्युत्पन्नानागतज्ञेदा यथा-

दस इंद्रियत्यातीता पक्षत्ता तंजहा देसेण वि एगे सदा
इं सुणिंसु सव्वेण वि एगे सदाइं सुणिंसु । देसेण वि
एगे रूवाइं पासिंसु सव्वेण वि एगे रूवाइं पासिंसु ।
एवं गंवाइं रसाइं फासाइं जाव सव्वेण वि एगे फासाइं
पमिसंवेदिसु । दस इंद्रियत्या पक्षत्ता तंजहा
देसेण वि एगे सदाइं सुणिंसु सव्वेण वि एगे सदाइं
सुणिंसु । एवं जाव फासाइं । दस इंद्रियत्या अणागया
पक्षत्ता तंजहा देसेण वि एगे सदाइं सुणिंसु सव्वेण
वि एगे सदाइं सुणिंसु । एवं जाव सव्वेणावि एगे फा-
साइं पमिसंवेदिसु ।

(दस इंद्रियेत्यादि) कंठ्या नवर (देशेणवित्ति) विवक्षित-
शब्दसमूहापेक्षया देशेन देशत कांश्चिदित्यर्थः एक
काश्चित् श्रुतवानिति (सव्वेणवित्ति) सर्वतया सर्वानि
त्यर्थः । इन्द्रियापेक्षया वा श्रोत्रेन्द्रियेण देशतः संनिघ्नश्रोत्रो
द्विभ्रियुक्तावस्थायां सर्वेन्द्रियैः सर्वतोऽप्यत्रैकवर्णेन देशत
उभान्यां सर्वत एवं सर्वत्र । स्या १० ग० ।

तुद्धे वि इंद्रियत्ये, एगो सज्जइ विरज्जइ एगो ।

अवज्जत्यं तु पमाणं, न इंद्रियत्या जिणावेति ॥

तुद्धेऽपि समानेऽपि इन्द्रियार्थे इन्द्रियविषये रूपादौ रागहे-
तविको रज्यते रागमुपगच्छति । द्वितीया विरज्यते विषयप-
रिणामस्य दारुणतां परिजाघयन् विरक्तो भवति । तस्मात्प्राय
श्चित्तापत्यनापत्तिविषये अध्यात्मनान्तरपरिणामस्य प्रमाणं न
इन्द्रियार्था इति जिना जगवन्त सर्वज्ञा ब्रुवते । व्य० प्र० २ उ० ॥

(इन्द्रियार्थेषु रागकरणे प्रायश्चित्तं-विसय-शब्दे) (इन्द्रि-
यार्थसंबन्धनप्रकार-इंद्रिय-शब्दे)

इंद्रियत्य (वि) कोवण-इन्द्रियार्थ (वि) कोपन- न० इन्द्रि-
यार्थानां शब्दादिविषयाणां विकोपन विकोप इन्द्रियार्थविको-
पनम् । कामविकारे, स्या० ए ग० । (एतस्य रोगोत्पत्ति
कारणता रागुत्पत्ति-शब्दे) ॥

इंद्रियपञ्जति-इन्द्रियपर्याप्ति- स्त्री० यथा धातुरूपतया परि-
णमितमाहारमिन्द्रियरूपतया परिणामयति सा इन्द्रियपर्या-
प्तिः । तत्रा चायमर्थोऽन्यत्रापि जंग्यन्तरेणोक्तः पञ्चानामि-
न्द्रियाणां प्रायोग्यान्पुत्रवान् गृहीत्वाऽनाभोगनिर्वृत्तितेन वीर्येण

तद्वाचनयनशक्तिरिन्द्रियपर्याप्तिरिति, पर्याप्तिभेदे, प्रज्ञा० १ पद । प्रव० । कर्म० । न० । प० सं० ॥

इंद्रियपय-इन्द्रियपद- न० इन्द्रियवक्तव्यता प्रतिषेधे प्रज्ञा पनाया पञ्चदशे पदे, । प्र० १३०४३० । अत्र च घातुदेशकौ तत्र च प्रथमोद्देशके ये ऽर्थाधिकारास्तत्सद्वाहकमिदं गायान्ध्याम सगणं वाहकं, पोहत्तं कड पदेम ओगाढे ।

अप्पा बहुपुष्टपीवच वि, विसय परिमाण अणगोरे ॥ ? ॥

अदाय आसियमणी, पुष्टपणे तेह्वफाणियवसा य ।

कंत्रयूणाविगज्ञ, दीवोढहे दोगदोगे य ॥ १ ॥

(सद्गण वाहकत्वादि) प्रथममिन्द्रियाणां संस्थान वक्तव्यम् । संस्थान नाम आकारविशेष ततो वाहुल्य वक्तव्यं वा हुल्य नाम बहुलता पिण्डत्वमिति भावः । तदनन्तरं पृथुत्व विस्तारः । तदनन्तरं (कति पदेशति) कतिप्रदेशमिन्द्रियमिति वक्तव्यम् । ततः (ओगाढमिति) कति प्रदेशावगाढमिन्द्रियमिति वाच्यम् । तदनन्तरमवगाहनादिविषयं कर्कशादिगुणविषये चाल्पबहुत्व ततः (पुष्टति) स्पृष्टग्रहणमुपलक्षणं तेन स्पृष्टस्पृष्टविषय सुत्र वक्तव्यं तदनन्तरं (पविष्टति) प्रविष्टप्रविष्टविषयचिन्ताविषय ततो विषयपरिमाणं ततो ऽनगारविषय तदनन्तरं वशाविषय ततः कम्बवविषय ततः सृष्टाविषय तदनन्तरं (यिग्वत्ति) आगासथिमात्रविषय ततो ङीपोदधिविषय ततो लोकविषय तदनन्तरमेवालोकविषयमिति । प्रज्ञा० १५ पद १ उ० ।

भवद्वितीये त्वर्थाधिकारसप्राहक गायान्ध्याम् ।

इंद्रिय उवचयनिव्व-त्तणायसमया जवे असंखेज्जा ।

द्वष्ठी उवओगाष्ठा, अप्पा बहुए विसेसहिया । । ? ॥

ओगाहणा अवाए, ईहा तह वंजणा वग्गहे य ।

द्विंदिय ज्ञाविंदिय, तीया वष्ठा पुरेखवाया य ॥ १ ॥

(इन्द्रिय उवचय इत्यादि) प्रथमत इन्द्रियाणामुपचयो वक्तव्यः । उपचीयते उपचयस्वीयते इन्द्रियमनेनेत्युपचयः प्रायो भ्युपज्ञसग्रहणसम्पत् इन्द्रियपर्याप्तिरित्यर्थः । तदनन्तरं निर्वर्तना वक्तव्या । निर्वर्तना नाम बाह्यान्त्यन्तररूपाया निर्वृत्तिराकारमात्रस्य निष्पादनं तदनन्तरं सा निर्वर्तना कति समया भवतीति प्रश्ने ऽसख्येयाः समयास्तस्या जवेयु रिति निर्वचनं वाच्यं तत इन्द्रियाणां तद्विस्तृतावरणकर्म क्योपशमरूपा वक्तव्या । तत उपयोगात् तदनन्तरमल्प बहुत्वे चिन्त्यमाने प्रस्येयाः १ उत्तरोत्तरा उपयोगात् विशेषाधिकारं वक्तव्या तत (ओगाहणा इति) अद्यग्रहण परिच्छेदो वक्तव्यः स च परिच्छेदोऽप्यायादिभेदादनेकधेति तदनन्तरमप्रायो वक्तव्यस्तत ईहा तदनन्तरं व्यञ्जनावग्रहशब्दस्यानुक्तार्थसमुदायरुत्वादर्थावग्रहश्च वक्तव्यः । तदनन्तरं द्रव्येन्द्रियभावोन्द्रियसूत्रं ततो ऽतीतवरूपसूत्रानि इत्येन्द्रियाणि तदनन्तरं भावेन्द्रियाणि चिन्तनीयानि । प्रज्ञा १५ पद १ उ० ।

इंद्रियपरिणाम-इन्द्रियपरिणाम-पु० इन्द्रनादिन्द्र आत्मज्ञान लक्षणपरमैश्वर्ययोगात्तस्येदमिन्द्रियमिति । निपातनादिन्द्र शब्दादेयप्रत्ययः । इन्द्रियाण्येव परिणामः इन्द्रियपरिणामः । इन्द्रियरूपे जीवस्य परिणामभेदे, प्रज्ञा० ११ पद ।

इंद्रियवत्-इन्द्रियवत्-न० इन्द्रियाणां चक्षुरादीनां वत् स्वस्व

विषयग्रहणपाटवमिन्द्रियवत्त्वम् । इन्द्रियाणां स्वविषयग्रहणपाटवे, (इन्द्रियवत्पुष्टिवत्त्वात्) इन्द्रियवत्त्वस्य पुष्टिर्तिशायी पोष इन्द्रियवत्पुष्टिस्तां वर्धयन्ति नद्यादित्वादन । इन्द्रियवत्पुष्टिवर्धना । जी० ३ प्रति० (अस्य बहु भेदा वीरिय-शब्दे इष्टव्याः)

इंद्रियमोहिय-इन्द्रियमोहित- त्रि० विषयासक्ते, अप० ॥

इंद्रियवत्-इन्द्रियवत्-स्त्री० इन्द्रियाणां तद्विधिः । तदावरणकर्मक्योपशमरूपायां पञ्चेन्द्रियत्वप्राप्तौ, । प्रज्ञा० १५ पद । तद्भेदा यथा “कति विहा ण जते ! इन्द्रियवत्त्वं पणत्ता ? गोयसा । पचविहा इन्द्रियवत्त्वं पणत्ता तजहा-सोऽइन्द्रियवत्त्वं जाव फासिंदियवत्त्वं । एव नेरइयाण नवरजस्स जइ इन्द्रिया अतिय तस्स तावइया भाणियव्वा” प्रज्ञा० १५ पद ॥

इंद्रियवत्-इन्द्रियवत्-त्रि० इन्द्रियवत्त्वेन तत्पारतन्त्र्येण ऋत । पीकित-इन्द्रियवत्त्वं इन्द्रियवत्त्वं वा ऋतो गतः इन्द्रियवत्त्वं तः । इन्द्रियपारतन्त्र्येण पीकिते, इन्द्रियपारतन्त्र्येण गते च । भ० ११ श० १ उ० ॥

इंद्रियविजय-इन्द्रियविजय-पु० तपोविशेषे, पचा० १८ त्रि० ।

(पतहकव्यता इन्द्रियजय शब्दे) ॥

इंद्रियविज्ञप्ति-इन्द्रियविज्ञप्ति-स्त्री० इन्द्रियविज्ञाने, सा च पञ्चा-पकोन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियभेदात् । सूत्र० १ थु० ५ अ०

इंद्रियविषय-इन्द्रियविषय-पु० इन्द्रियाणां चक्षुरादीनां विषया मनोङ्गरूपाद्य इन्द्रियविषयाः । चक्षुरादीनां विषयेषु रूपादियु, उक्त० ५ अ० । इन्द्रियविषयभेदा इन्द्रियविषयपुष्ट्यपरिणामभेदाश्च भगवत्यास्तृतीयशतकदशमोद्देशके जीवाभिगमस्य ज्योतिष्कोद्देशके च प्रतिपादिता (विसय मग्गे इष्टव्या) इन्द्रियविषयवत्त्वस्य-इन्द्रियविषयवत्त्वस्य-त्रि० इन्द्रियाणां चक्षुरादीनां विषया मनोङ्गरूपाद्यस्तद्वत्ता गता प्राप्ता इन्द्रियवत्ताः । रूपादिविषयवत्त्वस्य, उक्त० ५ अ० ॥

इंद्रियवीरिय-इन्द्रियवीर्य-न० श्रोत्रेन्द्रियादीनां स्वस्वविषयग्रहणसामर्थ्यं, सूत्र० १ थु० ८ अ० । (तद्भेदा निकेपावमरे वीरियशब्दे, वत्त्वशब्दे च) ॥

इंद्रियसंवरण-इन्द्रियसंवरण-न० पञ्चेन्द्रियाणि तेषां संवरणं इष्टानिष्टविषयेषु रागद्वेषान्यां प्रवर्तमानानां निग्रहणमिन्द्रियसंवरणम् । इन्द्रियाणां निग्रहणं, । पा० सू० ॥

इंद्रियमस्तिगारिस-इन्द्रियसन्निकर्ष-पु० इन्द्रियस्य स्वस्वविषयैः सहसन्निकर्षं सम्यग्भेदः । प्रत्यक्षमाद्यने इन्द्रियस्य स्वस्वविषयैः सवन्धभेदरूपे-प्रत्यक्षजनकव्यापारे, । वान्० ।

इंद्रियावरण-इंद्रियावरण-न० इन्द्रियविषयेष्वेव शब्दादिषु विषयोपयोगावरणे, व्य० द्वि० १० उ० । (पनद्वेदादिपक्तव्यता दृष्टान्त-परिणामक शब्दे)

इंदीवर-इन्दीवस्-न० हरितभेदे वनस्पतिविशेषे, । प्रज्ञा० १ पद ।

नीशेत्येत्तं उतपञ्चमात्रे च । वाच० । निनुपत्तं विद्याणद्वेषुवत्त्वमिदीवरं च ॥ प्रा० ना० ॥

इंद्रु-इन्द्रु-पु० उन्ति चन्द्रिकया ह्यत्र त्रिधां करोति उन्-उद्गादेरिच । चन्डे, प्रा० ना० ॥

इंद्रुत्तरवार्त्तमग-इन्द्रोत्तरवार्त्तमक-न० विमानविशेषे, नमः १० म० ।

इंधण-इन्धन-न० ध्वत्तेऽनेन इंधणशब्दे । काष्ठनृणकरी

इंधनधूम

पादौ, “ जह चिरसन्धिमिधण मन द्योयवण सहिओ इहं रुहइ ” इन्धनं काष्ठादीनि । आव० ५ अ० । कोह्वपलावमादी इंधणेण फलाइ पच्चति । नि० चू० १५ उ० । दाहो, काष्ठादौ च । “ ओसारिए धणजरो जह परिहाइ कमसो दुआसो वा ” अपसारितंधनजरो ऽपनीतदाह्यसयात इति । आव० ५ अ० । इन्धयति इन्ध णिच्-ल्यु० ङीपनकर्त्तरि, त्रि० जावे ल्युट् । उज्जा वने, न । वाच० । उद्दीपने, उक्त १४ अध्य० ।

इंधणधूम-इन्धनधूम-पु० दारुधूमे, नि० चू० १ उ० ।

इंधणपट्टियाम-इन्धनपर्याम-न-इन्धनपक्के आम्रफले, कोह्व पलावमादी इंधणेण फलाइ पच्चति ॥ जहा कोह्व पलावेणं अंगगादि फलाणि चेटे ता पाविज्ज आदिग्रहणेण साविप-लावेण वि तथ जेण पक्का फला ते इंधण पट्टियामं भणति । नि० चू० १५ उ० ।

इंधणमात्ता-इन्धनमात्ता-स्त्री-यत्र तृणकरीपकचवरास्तिष्ठन्त्ये वम्भूते गृहे, वृ० २ उ० । इंधणसात्ता जत्य तणा करिसताराअ न्यत्ति” । नि० चू० १६ उ० ।

इंधिय-इन्धित-त्रि-प्रज्वालिते, “ सदेहिं स्वेहि य गधिते तु मो हग्गि सदिप्पत्ति दिणसत्ते ” स्त्रिया. शब्दे यैश्च इन्धित प्रज्व दितो मोहाशि” कस्यापि हीनसत्त्वस्य शुक्लजोगिनो ऽप्यत्र भोगिनो वा संद्रीप्यत इति । वृ० ४ उ० ।

इक्-इक-म० ङेडी-क्वापि प्रवेशने, तथा च विशेषावय्यके सामयिकनिरुक्तिमधिकृत्योक्तम् “ इकमप्प पवेसण मेय सा सामाअय नेय ” इकशब्दो देशीवचन. क्वापि प्रवेशार्थे प्रव तंते इति । विशेषे ॥

इक्क-इक्क-न-ढढणसहजे तृणविशेषे, । प्र० न० । ३ स० द्वा० पर्व क (ग) जातीये वनस्पतिविशेषे, । प्र० न० २ पद सूत्र० । वणस्सइ भेआ इक्कना द्वामाण पसिष्ठा इति नि० चू० २ उ० । आचा० वृ० । इक्कमय-इक्कमय-त्रि० इक्कमो वनस्पतिभेद. (नि० चू० २ उ०) नन्मये सस्तारकादौ, -वृ० ३ उ० ।

इक्कवण-ईक्काण-न०-ईक्क भावे ल्युट् । पर्यालोचने, “ तम्हादवि इक्कपमिण ” ईक्कस्व तद्विपाक आलोचयेति सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० । दर्शने, करणे, नेत्रे, वाच० ।

इक्खाग (गु) इक्खाकु-न०-आर्यकुलभेदे, अनु० । प्र० न० । तच्च प्रथमप्रजापतेर्नामस्य जगवत् ऋषभदेवस्य कुलमिति । त्वा० ६ उ० । कुलायैषु ऋषभदेवस्वामिवशोऽवेपु, । श्रौ० प० क० प० । ज० । आचा० । कोशजजनपदे च । यत्रायोव्या नग-रीनि, ज्ञा० ८ अ० ।

इक्खाक-पु०-इक्खाकुवशोऽवे, आ० क० । ऋषभदेवस्वामिनो वशस्य तद्वशजानां चैक्खाकुनामकरण यथा “ देसु-णग च वरिस सक्कागमण च वसनवणा य ” आ० म० प्र० । मग्गे वमइवणे इक्खु अगू तेण ह्मिणि इक्खागा” ति० । कथानकटोप “ जीयमेव तीय पच्छुपम्ममणागयाणं देवाण पढननिन्धयराण वसट्टवण करेत्तप ततो तियसगण सपरि युनो मग्गे आगतो पच्छा किहुरिक्क इन्धतो पविमामिच्छि मइत इक्खु उट्ठि गहाय आगतो इतो य नामिक्खुगरो उस-नमामिणा भग्गणण अन्धइ सजेण य उवागणण इक्खु उट्ठिइव गणण जणं विजणणं भयव वद्धाविओ । भयवया वृष्ठीसु दिट्ठी पाणिया ताहे सजेण भणियं मयवं इक्खु अगू अक्क भ-क्काणं जक्कयमि ताहे सामिणा पमन्थ वक्काणधरो अक्कियविज्ज-

सिओ दाहिणहत्यो पसारितो अतीव जगवयस्स तासु हरिसो जातो तपण सक्कस्स देविदस्स देवरसो अयमेयास्से सकपे समुप्पज्जित्ता जम्हा जयवं तित्ययो इक्खु अज्जिदसइ तम्हा इक्खागुवंसो भवउ । आ० म० प्र० । गाथाक्करगमनिका अथ सज्जातकिञ्चिदूनवर्षे जगवति प्रथमजिनवशस्थापन । शक्रः स्वजातमिति विचिन्त्य कथं रिक्कपाणिः स्वामिस मीपयस्यामीति महतीमिश्रुयष्टिमादाय नाज्जिकुलकराड्ढस्थस्य प्रजोरये तस्यौ दृष्ट्वा चेक्खुयाष्टिं हृष्टवदनेन स्वामिना करे प्रसारिते इक्खुं जक्कयसीति भणित्वा तां दत्त्वा इक्खुज्जिदापा त्त्वामिनो वग इक्खाकुनामा जवतु । क० प० । आ० चू० । शक्रः सौधमेन्द्रो वंशस्थापने प्रस्तुते इक्खुं गृहीत्वा आगतः अक्क अग कुट्टिदायां गतौ अनेकार्थत्वात्तातूनां अक्क धातो रौणादिके उण् प्रत्यय. अक्कशब्दो ऽज्जिदापार्थः ततः स्वामी इक्कोः आकुनाज्जिदापेण कर प्रासारयत् शक्रः आर्पयत् तेन कार णेन जवति । इक्खाकुवशभवाः ऐक्खाकाः । आ० क० । “ आसी य इक्खु मोई इक्खागा तेण खत्तिया ह्मिणि ” क्वात्रि या येन कारणेन वाहुल्येनेक्खुज्जिन आसन् तेन कारणेन ते क्वात्रिया इक्खाकवा लोके ख्याताः । आ० म० प्र० । आ० चू० । इक्खाग (गु) कुल-इक्खाकुकुल-न०-इक्खाकूणां कुल इक्खाकुकुलम् । ऋषभदेवस्वामिवंशे, । आ० म० प्र० । इक्खाग (गु) चूमि-इक्खाकुचूमि-स्त्री०-अयोच्यायाम्, तीर्थ० “ इक्खागचूमिउज्जा, सावत्थि विणीय कोसलपुरं च ” आव० २ अ० ।

इक्खाग (गु) राय-इक्खाकुराज- पु०-इक्खाकूणामिद्ववा कुवशजानामथवा इक्खाकुजनपदस्य राजा । इक्खाकुव शीयानां कोशजजनपदस्य वा नृपे, । ज्ञा० ८ अ० । उक्त० । पमिबुद्धी इक्खागराया” स्या० ७ उ० ।

इक्खाग (गु) वंश-इक्खाकुवंश-पु-ऋषभदेवस्य वंशे, “ आ सीइक्खाग वस संज्जओ नाज्जिनामकुलागरो ” इति० ति० । (वक्तव्यता इक्खाग (गु) शब्दे)

इक्खु (उच्छु)-इक्खु-पु०-इच्छ्यते ऽसौ माधुर्यात् “ इक्खु प्र वासीकौ ” इति प्राकृत सूत्रेणादेरत उत्वम् प्रा० व्या १ पाद ८ अध्या० आपे इक्खु इति च भवति प्रा० व्या० । मधुररसो पते असिपत्रे स्वनामख्याते, वाच० । पर्वकवनस्पतिकाय भेदे, उक्त० । प्र० न० । चतुर्विंशतिधान्यान्तर्गते धान्यभेदे, प्रव० १५६ द्वा० । इक्खुवरट्टिका सस्त्राव्यत इति धर्म० १ अधि० “ उच्छु जवसाविकाविया इति ” औप० “ इक्खुग्रहणाग्रहणे यथा- “ से जिक्खु वा जिक्खुणी वा अज्जिकखेज्जा उच्छवण उवागच्छि त्तप जे तत्थ इस्सेर जाव उग्गहरि अह जिक्खु इच्छेज्जा उच्छुज्जोत्तप वा पायप वा सेज्जं उच्छु जाणेज्जा म खर जाव णो पमिगाहेज्जा अतिगच्छिच्छिण्ण तहेव तिरिच्छिच्छिण्ण तहेव से जिक्खु वा जिक्खुणी वा सेज्ज पुण अमिक्खेज्जा अंतर-च्छुयं वा उच्छुगमिय वा उच्छुचोयग वा उच्छुसादग वा उच्छुमादग वा ज्जोत्तप वा पायप वा सेज्ज पुण जाणेज्जा अंतरच्छुयं वा जाव मादग वा स अरुं जाव णो पमिगा-हेज्जा से जिक्खु वा जिक्खुणी वा सेज्ज पुण जाणेज्जा अत-रच्छुयं वा जाव मादग वा अपमं जाव पमिगाहेज्जा अति-रिच्छिच्छिण्ण तहेव पमिगाहेज्जा । इक्खुसूत्रत्रयमप्याम्रवनेयमिति नवर अतरच्छुयति पर्वमन्यामिति आचा० २ श्रु० १ अ० २ उ० ।

जे जिकखू वा जाव समाणे सेज्जं पुण जाणेज्जा उच्छुं
वा काणं अंगारियं संमिस्सं विगइसितं वा वेत्तंगवा कंद-
द्वित्तइउमुयगं वा अस्सयरं वा नहप्पगारं आमं अस-
त्थपरिणयं जाव । आचा० २ थु० ? अ० ७ उ० ।

सच्चित्तान्निच्छुभक्काभाक्केण प्रायश्चित्तम् यथा—

जे जिकखू वा सच्चित्तं उच्छुं जुंजइ जुंजंतं वा साइज्जइ । ४। जे
जिकखूसच्चित्तं उच्छुं विरुसइ विरुंसंतं वा साइज्जइ । ५।
जे जिकखू सच्चित्तं उच्छुं वा, उच्छुपेसियं वा, उच्छुजित्तिं
वा, उच्छुसात्तगं वा, उच्छुसात्तगं वा उच्छुचोयगं वा विरुंसइ
विरुंसंतं वा साइज्जइ । ६। जे जि० सच्चित्तं उच्छुं वा उच्छु-
पे० वा उच्छुमित्तिं वा उच्छुचोयगवा विरुंसइ०७ जे जिकखू
सच्चित्तं पइट्टियं उच्छुं जुंजइ जुंजंतं वा साइज्जइ । ८। जे जिकखू
सच्चित्तं पइट्टियं उच्छुं विरुंसइ विरुंसंतं वा साइज्जइ । ९। जे
जिकखू सच्चित्तं पइट्टियं उच्छुं वा उच्छुपेसियं वा उच्छु-
जित्तिं वा उच्छुसात्तगं वा उच्छुसात्तगं वा उच्छुचोयगं वा
जुंजइ जुंजंतं वा साइज्जइ । १०। जे जिकखू सच्चित्तं पइट्टियं
उच्छुं वा उच्छुपेसियं वा उच्छुजित्तिं वा उच्छुसात्तगं वा
उच्छुचोयगं वा विरुंसइ विरुंसंतं वा साइज्जइ । ११।

अण्णे दो सच्चित्तपइट्टित्ते सुत्ता ।

जुंजंति जे जिकखू तो सिद्धा पुण विरुंसति णायव्वा
जीवजुअं सच्चित्तं अचित्तं सवेयणपतिट्ठं ।

पत्तेसि चैव चउएहं सुत्ताण इमो अतिदेशो ।

सच्चित्तं च फट्ठेहिं, पठारसे जोग मो समक्खातो ।

सो चैव णिकखमेसो, सोत्तसमे होति उक्खंमि । ३१७ ।

कथ्या अणादियाय दोसा चउएहु पच्छित्त इमे तथ्य विभा
गसुत्ता जे जिकखू सच्चित्त अतरुत्तगं वा ज्ञजति इत्यादि
जे सच्चित्तं अतरुत्तगं वा विरुंसइ इत्यादि अण्णे सच्चित्त
पइट्टित्ते दो सुत्त ।

पव्वसहितं तु खंमं, तथ्य वि य अंतरुत्तुयं होइ ।

रुग्गमत्तवक्किउत्तेदो, मा य पुण अट्ठिपट्ठिपरिहीणं । ३१८।

परं उभयो पव्वदेससहित खरुपव्व उज्जयो पेकरुहिय अन
रुत्तिय चक्कमिच्छेद्विण्ण रुग्गवे जणत्ति सोय अन्नतरोगिरा ।

चोयंतु होइ हीरो, सगत्ते पुण तस्स वाहिरा ठ्ठही ।

कोणं पुण मक्कं मा, इतरजुतं तप्पइट्ठं तु । ३१९ ।

वसहीरसत्तितो चोपय जणत्ति सात्तग वा हरिउत्तही
जणत्ति पुण काणिय अगारउय वा उज्जय सिधालादीहिं वा
खइय उवारि सुक्क उयरति सच्चित्त अहो सच्चित्तमि सच्चि-
त्तविजागे पतिट्टिय जणत्ति । नि० चू० १६ उ० ।

(गोत्ररचर्यायां सच्चित्ते ऊप्रहणाग्रहणे—गोयत्ररिय-शब्दे)

इक्खु (उच्छु) करण-इक्षुकरण-न० क्षेत्रकरणभेदे, तच्च वाङ्ग ज्ञा-
दिना सस्कारयति । सूत्र० १ थु० १ अ० । इक्खव क्रियन्ते यत्र
तदिकुकरणम् । इक्षुवाटि, चू० १ उ० ।

इक्खु (उच्छु) खंम-इक्षुवाएरु-न० पर्वसहितेकुच्छेदे, ।

नि० चू० १६ उ० । इक्षुवाएरु चापरिणत नदि पर्वतो यत्नंते
तदनाचरितमिति । दश० ३ अ० ।

इक्खु (उच्छु) गंभिया-इक्षुवाएरुका-स्त्री० सपर्वेक्षुशकंठे, ।
आचा० १ थु० १ अ० १० उ० ।

इक्खु (उच्छु) घर-इक्षुगृह-न० दशपुरनगरस्ये उद्याने, य-
त्रार्थरक्षितस्तोशद्विपुत्रादाचार्याहीका जग्राहेनि । विशे० ।
आ० म० । आ० चू० ।

इक्खु (उच्छु) चोयग-इक्षुचोदक-न० पीक्षितशुक्रोदिका-
याम्, । आचा० १ थु० १ अ० १० उ० ।

इक्खु (उच्छु) जंत-इक्षुयंत्र-न० इक्षोर्निष्पीरुनं यन्त्र शा०-
त० । इक्षुनिष्पीरुके यन्त्रे, वाच० ।

इक्खु (उच्छु) सात्तग-इक्षुसात्तक-न० इक्षुशाकैकदेशे, आचा०
१ थु० १ अ० १० उ० । अवल्कले इक्षुच्छेदे च । सात्तगम
वक्किउत्तेदो इति । नि० चू० १ उ० ।

इक्खु (उच्छु) पेसिया-इक्षुपेशिका- स्त्री० इक्षुवाएरुकायाम्
नि० चू० १६ उ० ।

इक्खु (उच्छु) जित्ति-इक्षुजित्ति-स्त्री० इक्षुवाएरुके, नि० चू० १६।

इक्खु (उच्छु) मेरग-इक्षुमेरु-न० अपनीतत्वचीक्षुवाएरु-
कायाम्, आचा० १ थु० १ अ० १० उ० ।

इक्खु (उच्छु) द्वाट्टि-इक्षुवाट्टि- स्त्री० इक्षुवाएरुके, आ० चू० २
अ० । आ० म० प्र० । प्रा० व्या० ।

इक्खु (उच्छु) वण-इक्षुवन-न० इक्षोः पर्व (ग) कवनस्पति
विशेषस्य वने, आचा० १ थु० १ अ० १० उ० ।

इक्षु (उच्छु) वाग-इक्षुवाट- पु० इक्षोः पर्वगवनस्पतिविशेष
स्य वाटे, “ सुच्चिर पियत्यमाणो नत्तथजो उच्छुवाकमज्जमि ”
आच० ३ अ० ।

इक्षु (उच्छु) वाभिया-इक्षुवाटिका- स्त्री० पर्वगवनस्पतिका
यत्नेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

इक्खु (उच्छु) सात्तग-इक्षुसात्तग-न० इक्षोर्दीर्घशाखायाम्, ।
आचा० १ थु० १ अ० १० उ० । वाह्यउत्थां च “ सात्तग पुण
तस्स वाहिरा ठ्ठही ” नि० चू० १६ उ० ।

इच्छा-इच्छा-अ० इच्छात्वैत्यर्थे, आचा० १ थु० १ अ० ३ उ० ।

इच्छेवं-इत्थेवम्- अ० पूर्वप्रकान्तपरामर्शे, “ इच्छेवं परिहेहति ”
सू० १ थु० ३ अ० । “ इच्छेवमाहुसे वीने ” सूत्र० १ थु० ४ अ० ।

इच्छ-इप्-आ० वाङ्गयाम्, तुदा० पर० सेट् घेट् क “ गमिष्य-
मासां त्र ” इति प्राकृतसूत्रेण ङकार इच्छ-इच्छति । प्रा०-
व्या० ७ अ० ४ पाठ । “ इच्छामि यमात्मणो वदिउ ”
इपु इच्छायामित्यस्योत्तमपुस्यैकवचनम् । आच० ३ अ० । अनु-
अन्वेपणे, प्रतिप्रतिग्रहे, प्रामौ च । परिप्रन्वेपणे च । अमि-
सम्यगिच्छायाम्, । वाच० ॥

इच्छंजाण-इच्छाध्यान-न० इच्छा सत्तायमानज्ञानस्यार्थस्याजि-
ज्ञापातिरेकस्तस्या ध्यानमिच्छाध्यानम् । द्विमापार्थेन क्वाटि-
सुवर्णद्वामेऽपि प्रवर्त्तमानज्ञानस्य कपित्तस्येव सम्मान्यमानज्ञा-
नार्थाभिज्ञापातिरेकध्याने, । आच० १० ।

इच्छंत-इच्छन्-वि० वाङ्गति, “ इच्छन्तो हियमपणो ” उत्त० २ अ० ।

इच्छका (च्छाका) र-इच्छाकार-पु० एषणमिच्छा म्याजिप्राय म्न्तया
करणं तत्कार्यनिर्वर्त्तनमिच्छाकार । गच्छा० २ आधि० । विद्य-
क्त्तिनक्रियाप्रवृत्त्यन्युपगम । अनु० । इच्छया यत्राभियोगमन्तरण

कारः इच्छाकार इच्छाक्रियेत्यर्थ इति । स्या० १० ग्रा० । प्रव० ।
 आ० म० प्र० । इच्छायाः करणमिच्छाकार इति । वृ० १ उ० ।
 स्वकीयान्निवृत्तये, । “इच्छाकारेण संदिसह भगवन् देवसिअं
 आश्लेषमि” इच्छाकारेण निजेच्छयेति । आत्मीयेच्छयेति ।
 स्वकीयान्निवृत्तयेण न पुनर्व्याप्तिरयोगेनेति च । ध० २ अधि० ।
 तदात्मके पृष्ठे सामाचारिषेष्टे च । इच्छाकारो अ उद्बुधो इति ।
 उक्त० १६ अ० । इच्छाकारेण ममेदं कुरु इच्छाप्रधानया क्रियया
 न वृत्ताभियोगपूर्विकयेति । स्या० १० ग्रा० । इच्छाकारेण
 ममेदं कुरु तत्र चाह करोमीति निर्देशोऽन्युपगमो वा इच्छा-
 कार इति । ध० ३ अधि० । प्रव० । आ० म० प्र० । वृ० ।
 “ इच्छाकारो य सारेण ” इति । उक्त० १६ अ० । सारेण इति
 औचित्येनात्मनः परस्य वा कृत्यप्रतिप्रवर्तते । तत्रात्म-
 सारेण येच्छाकारेण युष्मद्विकीर्षितं कार्यमिदमहं करो
 मीति । अन्यसारेण च ममपात्रवेपनादि इच्छाकारेण कुरुतेति
 ग० २ अधि० । अस्य च प्रयोग स्वार्थम्परार्थं वा चि-
 कीर्षन् यदा परमन्यर्थयते इति । स्या० १० ग्रा० “ इच्छा-
 कारप्रयोगो णाम जं इच्छया करणं तं वृत्ताभियोगादिणा इच्छे-
 यस्म अन्यस्स सपयन्य इच्छकारसद् पञ्जजति । आ० चू० २
 अ० । उन्सर्गत साधुनां सति सामर्थ्यकार्यार्थपरो नाच्यर्थ-
 यिनव्य अग्निगूहितवद्वचीर्येण ज्ञाव्य तत्कार्यस्य असामर्थ्ये
 अप्रावीण्ये वा रत्नाधिक विहायान्येषामन्यर्थनाविषयमिच्छा
 कारं करोति । यदि वा नाच्यर्थितोऽपि कोऽप्यन्यस्तत्प्रयो-
 जनकरणशक्तो निर्जरार्थी साधुः कंचन साधु चिकीर्षित-
 कार्यं विनाशयन्त गुरुतरकार्यकरणासमर्थमविनाशयन्तमप्य-
 न्यर्थयन्त वान्निवृत्तकार्यकरणायात्यन्तरसाधु दृष्ट्वा तत्कार्यं
 कर्तुकामस्तत्रापि इच्छाकार प्रयुञ्जीत । इच्छाकारेण युष्मदी
 यमिदं कार्यं करोमीति युष्माकमिच्छाक्रियया करोमि न वृत्ता-
 दिव्यर्थे । ध० ३ अधि० ।

तत्रेच्छाकारो येष्वर्थेषु क्रियते तत्प्रदर्शनार्थमाह ।

जऽ अञ्जत्येअ परं, करणजाते करेज्ज सो को वि ।

तन्व वि इच्छाकारो, न कप्पड वृत्ताभिओगो उ ॥

यदि इत्यन्युपगमे अन्यथा साधुनामकारणे अन्यर्थना नैव
 कल्पते । तत्र यदि अन्यर्थयेत् परमन्य साधुं ग्नानादौ
 कारणजाते समुत्पन्ने सति तन्स्तेनान्यर्थयमानेन इच्छाकारः
 प्रयोक्तव्य । यदि वा अनन्यर्थितोऽपि कोऽप्यन्य साधु (से)
 तस्य कर्तुकामस्य कस्यचित् साधो कारणज्ञान कुर्यात् ।
 तत्रापि तेनानन्यर्थितेन साधुना तस्य चिकीर्षितं कर्तुकामेन
 इच्छाकार प्रयोक्तव्य । इह विगृह्य केचिदनन्यर्थिता एव
 परकार्यकर्तार इति कोपानिग्रहणम् । अथ कस्मादिच्छाकार-
 प्रयोगं क्रियते । उच्यते—वृत्ताभियोगो मा चृदिति हेतोस्तथा
 चाह अतो न कल्पते वृत्ताभियोगं साधुनाम तत्र इच्छाकार-
 प्रयोगं कर्तव्यम् । तु शब्द द्विद्विवृत्ताभियोगो मा चृदिति क-
 ल्पते इति सूचनार्थम् ।

उक्तगात्रप्रयवार्थप्रतिपादनार्थमाह ।

अच्छुवगममि निज्जड, अञ्जत्येउं न वदड परो उ ।

अग्निगूहियवद्वविग्णिण, माहुणा ताव होयव्वं ॥

यदि अन्यर्थयन्तमन्यन्मिन् यदि शब्दप्रदर्शिते अन्युपगमे
 मनि शयते किमित्याह । अन्यं गितुं न वन्ते न युज्यते परं ।
 किमित्यत्र आह—न निर्दिष्टे यत्रवीर्येनात्मानविगूहितव-
 र्पर्यस्तेन । यत्र शरीर, वीर्यमानमशान्तिवशेष तावच्छब्द

प्रस्तुतार्थप्रदर्शकः । एवमग्निगूहितवद्वचीर्येण तावत्साधुना
 प्रवितव्यम् । पात्रान्तरं वा “ अग्निगूहियवद्ववीर्येण जेण
 साहुणा होयव्व ” अस्यायमर्थो येन कारणेन अग्निगूहित-
 वद्वचीर्येण साधुना भवितव्यमिति युक्ति अतोऽन्यर्थयितुं न
 युज्यते पर इति आहेत्य तर्ह्यन्यर्थनाविषयमिच्छाकारोपन्या-
 सोऽन्यर्थकः । उच्यते—

जऽ होज्ज तस्म अनज्जो, कज्जस्स विद्याणाऽ न तं वाणं ।

गिद्याणाऽ विहिपहोज्जा, वावरो कारणेहिं सो ॥

यदि जवेत्तस्य प्रस्तुतस्य कार्यस्यान्तजो समर्थः यदि वा न
 विज्ञानानि तत्कार्यं कर्तुं वाणमिति निपातः पादपूर्णात् ग्नाना-
 दिर्वा जवेत् व्यापृत कारणैरसौ तदा संजातद्वितीयपदाच्य-
 र्थनागोचरमिच्छाकारं रत्नाधिकविहायान्येषां करोति तथाचाह
 रत्ताणि य वज्जेत्ता, इच्छाकारं करेऽ सेसाणं ।

एयं मज्जं कज्जं, तुव्वेह करेह इच्छाणं ॥

रत्नानि द्विविधानि इत्यरत्नानि भावरत्नानि च । तत्र मरकत-
 वज्र-इनीश्वैहूर्यादीनि इत्यरत्नानि सुखमधिकृत्य तेषामने-
 कान्तिकत्वादनान्तिकत्वाच्च । भावरत्नानि सम्यग्दर्शन-
 ज्ञानचरित्राणि सुखनिबन्धनतामङ्गीकृत्य तेषामेकान्तिक-
 त्वात् आत्यन्तिकत्वाच्च भावरत्नमधिको रत्नाधिकस्त वर्ज-
 यित्वा इच्छाकारं करोति । शेषाणां कथमित्याह । एतन्मम
 कार्यं वल्लसीवनिकादिरूपं कुरुत इच्छया न वृत्ताभियोगे-
 नेति । तत्र यदुक्तम् । (जऽ अञ्जत्येज्ज पर कारण जाते इति)
 तत्र प्रथमगाथया यदीत्यस्य भावार्थ उपदर्शित । द्वितीय-
 गाथया कारणजातानि कथितानि । अनया तु पूर्वार्थेनाच्यर्थना-
 विषयो दर्शितः । उत्तरार्थेन त्वन्यर्थनाया स्वरूपम् । सप्रति
 “ करेज्जवासे कोऽ ” इति अस्य गाथावयवस्यावयवार्थः प्रति-
 पादनीयस्तत्रान्यकरणसंज्ञवकारप्रतिपादनायाह ॥

अहवा वि विणासंतं, अञ्जत्यं तं च अस्सदहूणं ।

अन्नो कोऽ ज्जिज्जा, तं माहुनिज्जकरड्डाउ ॥

यद्येवेति “ जऽ अञ्जत्येज्ज पर कारणजाप ” इत्यपेक्षया प्रका-
 श ततो द्योतनार्थं विनाशयन्तं चिकीर्षितं कार्यमपिशब्दात्-
 सोऽन्यस्मिन् गुरुतरे कार्ये समर्थस्ततो यदि स तत्र व्यापृतो
 जवति तर्हि तेन गुरुतरप्रयोजन सीदतीति परिज्ञान्य विना-
 शयन्तमपि, यदि वा स्वयमममर्थतया अभिवापितकार्यकर-
 णाय साधुमन्यमन्यर्थयन्त दृष्ट्वा निर्जरार्थी कोऽप्यन्य साधुः
 साधुं जणेत् । किं भणेदित्याह—

अह ये तुज्जेमेयं, करेमि कज्जं तु इच्छकारेण ।

तत्थ वि से इच्छेऽ ने, करेऽ मज्जायमूलीयं ॥

अहमित्यात्मनिर्देशे युष्माकमेतत् कर्तुमभीष्टं कथं करोमि
 इच्छाकारेण युष्माकमिच्छाक्रियया न वृत्तादित्यर्थं तत्रापि
 स कारापक साधु इच्छति इच्छाकारं (स) तस्य स्वयमि-
 च्छाकारेण कर्तुमन्युद्यतस्य करोति नत्वसौ तेनेच्छाकारेण
 याचितस्तत्र किमर्थमिच्छाकारं करोतीत्यत्र आह—मर्यादामूलीय
 म् । मर्यादा साधुना व्यवस्था तस्या मूर्धं मर्यादामूर्धं तत्र-
 जवो मर्यादामूर्धं इच्छाकारस्त निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां
 विजृम्भितां प्रायो दर्शनमिति हेतोर्द्वितीया । ततोऽयमर्थं मर्या-
 दामूर्धं इच्छाकारं स्तयादि—साधुनामिय मर्यादा न किञ्चि-
 दन्यस्यान्यतिरेके ण कश्चित्कारयितव्यम् । तदेव व्याख्यातोऽधि-
 कृता गाथावयव ॥

सप्रति तत्त्ववि इच्छाकार इत्यत्र योऽपिशब्दस्तस्य विषय
प्रदर्शयति—

अहवा समं करेतं, किं वा अन्नस्य वा वि ददूणं ।

तस्य वि करेइ इत्थं, मज्जं पि इमं करेहेत्ति ॥

अथवा स्वकमात्मिय पात्रलेपनादि किं कुर्वते अन्यस्य वा
किञ्चित् कुर्वन्त दृष्ट्वा तस्यापि आस्तां प्रायुक्तस्येत्यपि शब्दा-
र्थ आपन्नप्रयोजनं सन् इच्छाकार कुर्यात्—कथमित्याह—ममा-
पीद पात्रलेपनादि इच्छाकारेण कुरुते ॥

इदानीमन्ययित्तसाधुविषय विधिं प्रदर्शयति ॥

तत्त्व वि सो इच्छं से, करेइ दीवेइ कारणं वा वि ।

इहरो अणुगहृत्यं, कायव्वं साहुणा किच्चं ॥

तत्रापि एवमन्ययित्तसाधुविषयविशेषप्रदर्शनायैवाह—
करोति इच्छाम्यह तव करोमि। अथ तेन गुर्वादिसत्क कार्या-
न्तर कर्तव्यं तर्हि दीपयति कारण वापि इतरथा गुर्वादिकार्य-
कर्तव्याभावे सत्यनुग्रहार्थमवश्यं साधोः कृत्य कर्तव्यमिति ।
अपिशब्दात् किञ्चेच्छाकारविषयविशेषप्रदर्शनायैवाह—

अहवा नाणाईणं, अट्टाए जइ करेज्ज किच्चाणं ॥

वेयावच्चं किंची, तत्त्ववि तेसिं जवे इच्छा ॥ ? ॥

अथवा ज्ञानादीनामादिशब्दाद्दर्शनचारित्रपरिग्रहः । अर्थाय
यदि कुर्यात् कृत्यानामाचार्यादीनां वैयावृत्त्य कश्चित्साधु
पात्रान्तरं च किञ्चित् किञ्चिद्दि श्रावणादि तत्रापि तेषां कृत्या-
नां—त साधु वैयावृत्त्ये नियोजयतां जाव इच्छति भवेदिच्छा-
कार इच्छाकारपुरस्सर योजनीय इत्यर्थः किमित्यत आह
यस्मात्—

आणा वज्जाजियोगो, निगंथाणं न कप्पए काउं ।

इच्छा पउंजियव्वा, सेहए रयणिए तह ॥

आज्ञापि ममाज्ञा भवतेद कार्यमेवरूपा तथा विवक्तितं कार्य-
माज्ञापिनस्याप्यकुर्वतो यत्राकारेण नियोजनं वज्जाजियोग
एतेर्द्वावपि निरर्थानां न कल्पते कर्तुं किन्तु इच्छेति इच्छाकार
प्रयोक्तव्यः प्रयोजनेऽनुत्पन्ने सति शैक्ये तथा रत्नाधिके च
आज्ञापादिप्रष्टुकामेन आद्यन्तग्रहणान्मन्यस्यापि ग्रहणमिति
व्याख्यायान्येषु च एषु तावत्स उक्तः । अपवादतस्त्वाज्ञावज्जा-
जियोगावपि छुर्विनीते प्रयोक्तव्यौ तेन चेहोत्सर्गं. सवास
एव न कल्पते बहुजनादिकारणप्रतिबद्धतया त्वपरित्याज्य-
अथ विधिः प्रथममिच्छाकारेण योज्यते कुर्वन्नाइया पुन
वज्जाजियोगेनेति आह च ॥

जह जच्चाहज्जाणं, आसाणं जणवणसु जायाणं ।

सयमेव खल्लिणगहणं, अहवावी वज्जाजियोगेणं ॥

पुरिसज्जाए वि तहा, विणीय विणयंमि नत्थि अजियोगो ॥

संमंमि उ अजिआगो, जणवयजाए जहा आसो ॥

यथा जात्यवाहिकानामभ्यानां जनपदेषु मगधादिषु जाता-
नां च शब्दलोपोत्र इष्टव्यं स्वयमेव खलीनग्रहणं भवति ।
अथवाऽपि वज्जाजियोगेन खलीनं कथिकं किमुक्तं भवति ।
यथा जात्यवाहिकानामभ्यानां स्वयमेव खलीनग्रहणं भवति
जनपदजातानां च वज्जाजियोगेन एव पुरुषज्ञातेपि ज्ञातश-
ब्दः प्रकारवचनं पुरुष प्रकारेऽपि कथं चूते इत्याह (विणीय
विणय इति) विविधप्रकार नीतं प्रापितो विनयो येन स
विनीतविनयस्तस्मिन्नास्याजियोग स्वयमेव विनये प्रवर्तनात्

खलीनग्रहणं जात्यवाहीकस्येवात (संममि उ अजियोगोत्ति)
शेषे विनयरहिते अजियोगो वज्जाजियोगः प्रवर्तते कथानका-
जनपदजाते यथा चैव गाथाद्वयसमुदायार्थः । अथवयवार्थस्तु
इवसेयस्तत्त्वेद । “ वाहवविसए एगो आसकिमोगे सो
दमिज्जिउकामो वेयादियवेत्ताए, अदियासकाणि ए माए ! अ
त्येकण वाहियाद्वीए नीओ खल्लिण से ढोइयं सयमेव तेणगहिय
विणीय इत्ति राया सयमेवारूढो मोयहिय उच्चिय वूढो रत्ता उ-
यरिउण आहारवयणादिणां समं पदियारेउ पउदियह च मुक्क-
त्तण तो एव वहति न तस्स वज्जाजियोगो पवत्तइ । अयणे पुण
मगहादिजणवयजाओ आसो सो दमिज्जिउकामो वियावव-
त्ताए हिअ वासित्तो भायर पुच्छत्ति किमेयति ताए मणिय
पुत्त । विणयगुणकरं ते एयं कइ पुण मा खलीण पमिच्छि-
हसि मा वा वहिसि तेण तहेव कयरत्ता चिरं कोरकरेण पिदि-
तो वज्जाविकविय दाऊण वाहिओ पुणा जवससे निरुद्धे
तेण माऊए कहिए सा भणइ पुत्त । इव्वे दिद्वियकवमिण
त दिद्वे भयमगो जा मगो ते रुद्धं त करेहिसि एस दिद्वे
अयमुवणतो जो सय न करेइ वेयावच्चादि तत्त्व वज्जाजियोगो
विषयज्ञा विज्जइ जणवयजाए जहा आसो इति ” तस्माद्वा-
मियोगमन्तरेणैव मोक्षार्थिना स्वयमेव प्रत्युत्तेच्छाकारं दत्त्वा
अनन्यार्थिनैव वैयावृत्त्यादिकर्तव्यम् । तथापि अनन्यार्थि-
तस्य स्वयमिच्छाकारकरणं न युक्तमित्याशङ्क्याह—

अवन्नत्याणाए मरुओ, वानरओ चैव होइ दिद्वेत्तो ।

गुरुकरणे मयमेव य, वाणियगा दोन्नि दिद्वेत्तो ॥

अन्यर्थनायां मरुको इष्टान्तः पुन शिष्यनोटनायां वानर-
कश्चैव भवति इष्टान्तः गुरुकरणे स्वयमेव तु चो वणिजौ
इष्टान्तः एव गाथा समाप्तयो व्यासार्थं कथानकेन्योऽवन्ना-
तव्यस्तानि चामूनि “ एगस्स साहुस्स वूढी अत्थि सो न
करेइ वेयावच्च वाववुक्काण आयरिपण चोइओ भणइ को म
अन्मत्येइ आयरिपण जणितो तुम अवन्नत्थण मगतो चुक्कि-
हिसि जहा सो मरुगो ना एमयमत्तो कत्तियपुन्निमाणं नरिद-
जणवणसु दाणं देउमवुद्धिपणसु न तन्व वच्चइ भज्जाए जणि-
तो जाहे सो भणइ एग ताव सुहाण परिग्गइ करेमि विणय
घर तेसिं गच्छामि जस्स आसत्तमस्स कुणस्स कज्ज सो मम
अणेत्ता देउ एव सो जाव जीवाणं वग्गिहो जातो एव तुम पि
अत्थण मगमाणो चुक्किहिसि निग्रए एतेसिं वाववुक्काणो
जाणे चैव अह अण्णो वेयावच्च करेमि अन्ने अत्थिवरतगा
तुज्ज चिए सत्तच्चि एव चैव विराहिति ततो सो एव भणियो
एव सुदर जाणता अण्णणा कीस न करेइ । आयरिया भणति
सरिसो तुम तस्स वानरस्स जहा एगो वानरो रक्खे अत्वइ
वासामु सीतवार्ताइ उमिज्जतो ताहे सुघरण सउणिगाए
भणियो वानर ! पुग्गोसि तुम निच्छय वहमि वाहुदसाजो
पायवस्स सिहरेण करेसि कुमिपमाइयासो एव विभणियो
तुन्नि को अत्वइ ताहे सो दोघपि तघपि जणइ ततो सो उद्वे
त रुक्ख वुरिदिउ मादत्तो सा नट्टा नेण तीसं तं घरे सुय
विमिस्सव जणइ न विसिस्सम महत्तरिया न विमिस्सम सोहि
वावणिट्टा वा सुदरे अत्यमु विघरा जा वुद्धिसि जोग तिच्छिसु
सुह इद्वार्णि अत्थ एव तुमं पि मम चैव उवग्गिण जाओ किंच
मम अन्न पि निजदार अत्थि तेण मम बहुतरियाणि घग त इह
चुक्किहामि जहा सो वाणियगो दो चार्णि जाव ववहरति एगो
पदमयाउमो मइ दायथ्य होहिंत्ति मयमेव आत्तादुण्णिमा

ए धरं पुच्छा इतो वीराण अद्रुं वा तिभागं वा टाऊण वा वि-
ससय ववहरइ तण तद्विवस विकुणो वाहल्लको इयरे चुक्को
एवं तो अचिन्तणेण सुत्तया नासन्ति ते हियते नद्वेहिं गच्छ-
सारवणा भावेण गच्छस्स अपानियण्णो बहुतरं मे नासइ
इति तथाचाह * सुत्तयेसु अचिन्तण, आदेसे बुहसेहगेवन्ने ।
वाड्ढे खमगे चाइ, इहीमायी अणिद्धिया १ एण्हिं कारणेहि-तु
वज्जतो उ होइ आयरिओ । वेयावच्चे करणं, कायच्चं तस्स
सेह्हिं २ जेण कुञ्ज आयत्त, तं पुरिसं आयरेण रक्खेज्जा ।
नहि तुवमि विणद्धे, अरया साहरया हौंति ३ * आदेशे प्राघूर्णके
वृक्षे शैक्रे गजाने तथा वाड्ढे वधुवयसि कपके च यद्याचार्य-
स्वय वैयावृत्य करोति तर्हि सूत्रार्थयोरचिन्तन प्रवति तथा
वादिनि आगते ऋषिमाति च नगरश्रेष्ठ्यादौ आदिशब्दाद्वा-
जादिपरिग्रहः । आचार्ये वैयावृत्याय पानकादिगते प्रवचनवा-
यव भवति अनर्हिका एते अनीश्वरप्रवजिता एते इत्यर्थे । तत
एते. काण्णैराचार्य. शैयसाधूनामरकप्रयाणां तुम्बनूतो भवति
ततो वैयावृत्यविषये यत् करणं करणीयं तत्तस्य शैपै कर्त्तव्यं
न पुन स स्वविषये परविषये वा वैयावृत्ये प्रवर्तमान उपेक्षणीय
एतदेवाह (जेणेत्यादि) येन पुरुषेण कुञ्जमायत्त त पुरुषमाद्-
रेण रक्त्त यतो नहु नैव तुम्बे विनष्टे अरका साधारका साधा-
रा भवन्ति आह इच्छाकारेणाहं तत्र प्रयमाद्विकाटिकमान-
यामीत्याद्यभिधाय यदा वक्ष्याभावात्त संपादयति तदा
निर्जराज्ञानविकल्पस्तस्येच्छाकारस्तत. किं तेनेत्याशङ्क्याह
* वेयावच्चे अञ्जु-द्वियस्स सञ्जाप काउकामस्स । वामो चेव
तवसिस्स होइ यहीणमणसस्स * वैयावृत्ये सयमव्यापारे
अच्युत्यिनस्य, तथा श्रद्धया प्रसन्नेन मनसा इह लोकपरलोक-
शमाविप्रमुक्तेन कर्तुकामस्य (वामो चेव तवसिस्सस्सत्ति)
प्रकारणाच्चिर्जगया वाम एव तपस्विने भवति अद्वय्यादौ
अदीन मनो यस्यामावदीनमनास्तस्यादीनमनसः ॥ आ० म०
द्वि० । पचा० । आ० चू० ।

इच्छमाण-इच्छनु-त्रि० अग्निव्यपति, पंचा० ५ विव० ॥

इच्छा-इच्छा-स्त्री० एषणमिच्छा-इच्छायाम् । इष-भावे श
प्रत्यय स्या० १० ग्रा० । आ० म० प्र० । मायाकपायनेदे,
सम० ५२ म० । अग्निज्ञापे, प्रश्न ५ द्वा० । पंचा० । आव० ।
सूत्र० । द्वा० । स्या० । वृ० । “ इच्छामि गमि (इच्छं) का
उस्मन्तं ” इच्छायामित्यस्योत्तमपुदयैकवचनस्य “ इच्छु-
मयमां उ ” इति उन्वे इच्छामीति भवति इच्छाम्यग्निज्ञापामि स्था-
नुमिति । आव० ५ अ० । सन्नान्यमानज्ञामस्यार्यस्वामिज्ञाप-
निरके, आनु० । आगतानागतान्यनरार्यप्रार्थनायाम् , ध्र०
३ अधि० । अग्निज्ञापे, न० । ग० । विशे० । चेत प्रवृत्तौ, आचा०
१ ध्र० ४ अ० १ उ० । अच्युपगमे, ध्र० २ अधि० प्रीतौ, द्वा०
२० द्वा० । प्रीतिमाधकभावाग्निज्ञापे, अष्ट० २९ । स्पृहाया-
म् अष्ट० ११ । परिग्रहावस्तुविषयकवाग्नाकरणे, सथा० ।
पचा० । अन्न करणप्रवृत्तौ, सूत्र० २ ध्र० २ अ० । इन्द्रिय-
मनोनुह्यायान्प्रवृत्तौ, आचा० १ ध्र० ४ अ० २ उ० । विव-
द्विनप्रियाप्रवृत्त्यनुपगमे, अनु० ॥

एतन्म्य निक्षेपा यथा—

नामं उवणा उवण, म्बिने काड्ढे तद्वेव जावे अ ।

एसो ग्वत्तु इच्छाण. निक्खेवो उव्विट्ठो होइ ॥ १ ॥

नामन्यापने गतार्थे इच्छेच्छा नचिन्तादि इच्छानिज्ञाप । अनु-
पुनन्येच्छामीत्येवं ज्ञान क्षेत्रेच्छा मगजादि क्षेत्राभिज्ञाय ।

कावेच्छा रजन्यादिकाद्वानिज्ञापः “ रयणिमहिसारियाउ,
चोरा परदारिया य इच्छंति । तात्रायरा सुजिक्खं, बहुधन्ना
केइ पुम्बिक्खं ” जावेच्छा प्रशस्तेतरभेदा प्रशस्तज्ञानाद्यभि-
ज्ञापः । आव० ३ अ० । आ० चू० ॥

विस्तरेणेच्छानिक्षेपमाह ॥

जाइं इच्छइ अत्यं, नामादि तस्स सा हवई इच्छा ।

नामंमि जंतु नामं, इच्छसि नामं व जं जस्सि ॥ २ ॥

यो नाम यमर्थे नामादिब्रह्मणमिच्छति तस्य सा प्रवति
इच्छा यो नामेच्छसि तस्य नामेच्छा । स्थापनामिच्छतः स्था-
पनेच्छा । एवं इच्छेच्छादिकमपि ज्ञावनीयम् । इच्छायाश्च
निक्षेपः षोडश । तद्यथा—नामेच्छा स्थापनेच्छा इच्छेच्छा
क्षेत्रेच्छा कावेच्छा भावेच्छा । तत्र नामेच्छामभिधित्सुराह-
नाममित्यादिना तु नामविषया इच्छा इयं नाम देवदत्ता
दिकस्य नाम इच्छा नामेच्छेति भावः । अथवा यस्येति नाम
स नामनामवतोरभेदोपचारात् नाम चासौ इच्छा च नामेच्छा ।
स्थापनेच्छामाह ।

एमेव होइ उवणा, निक्खिप्पइ इच्छ एव जं उवणं ।

सां मित्ताइ जह सं-जवत्तु ढव्वादिसुं जणसु ॥ ३ ॥

एवमेवानेनैव नामगतेन प्रकारेण भवति स्थापनेच्छा अति-
देशोक्तमेव यद्विच्छेति निक्षिप्यते सा स्थापना चासाविच्छा
च स्थापनेच्छेति व्युत्पत्ते । अथवा यत्. स्थापनामिच्छति
सा स्थापनेच्छा स्थापनीया इच्छा स्थापनेच्छेति व्युत्पत्ते ।
इच्छेच्छा द्विधा आगततो नोआगततश्च । तत्र आगतत इच्छा
पदार्थज्ञाता तत्र चानुपयुक्तो नोआगततस्त्रिधा—इशारीर-
भयशरीरे प्राग्वत् तद्व्यतिरिक्ता च यद्व्यमिति सा च त्रिधा
सचित्तइच्छेच्छा अचित्तइच्छेच्छा मिश्रद्वयेच्छा । तत्र सचित्त-
इच्छेच्छा त्रिधा-द्विपदचतुष्पदापदभेदात् । तत्र द्विपदा सचित्त
इच्छेच्छा यत् स्त्रियमिच्छति पुरुषमिच्छति इत्येवमादि । चतु-
ष्पदसचित्तइच्छेच्छा यदश्वमिच्छति गावमिच्छतीति । अप-
दसचित्तइच्छेच्छा आत्रस्येच्छा मातुर्विद्वस्येच्छेत्यादि । अचि-
त्तइच्छेच्छा सुवर्णइच्छेच्छा हिरण्येच्छादि । मिश्रइच्छेच्छा
सुवर्णाद्यज्ञकारविनृपितस्य द्विपदादेरिच्छा । अथवा द्रव्यादिषु
क्षेत्रकावेपु ययासंभवं स्वामित्वादि । स्वामित्व त्वकरणा
करणानि भणत स्वामित्वादिभिः प्रकारैः द्रव्यक्षेत्रकावे-
च्छा वक्ष्येति ज्ञावः । तत्र स्वामित्वेन इच्छेच्छा यथा आत्मनः
पुत्रमिच्छति इत्यादि करणेन यथा मद्याद्यज्यवहतेन तैरिच्छा
कामेच्छा वा जायते इत्यादि । अधिकरणे यथा सुप्रतारितायां
शय्यायां स्थितस्य कामेच्छा समुत्पद्यते क्षेत्रकादावचेतनौ
ततो न तयोः स्वय स्वामित्वेनेच्छा भवति ततः करणाधि-
करणाभ्यां तत्र योजना तत्र क्षेत्रेण त्वयेन क्रीरनेच्छा
चपनेच्छा जायते । अधिकरणेन यथा गृहे स्थितस्य जोगेच्छा
कामेच्छा वा, महुरुकुलवासे सम्यगनुष्ठानेच्छा वा समुपजायते
इत्यादि । कावे करणे यथा यौवनकावेन धनेच्छा कामेच्छा वा
जायते इत्यादि । अधिकरणे यथा हेमन्ते राज्ञा शीनेन पीडि-
त सूर्योद्गमकावमिच्छति । भावत इच्छा द्विधा-आगततो नो
आगततश्च तत्रागतत इच्छेति पदार्थज्ञाता तत्रचोपयुक्त “उ-
पयोगो ज्ञावनिक्षेप ” इति वचनात् नो आगतत वाह-

ज्ञाव पमत्यमपम-त्रियया य अपसत्तिययत इच्छामो ।

इच्छामो य पमत्यं, नाण्णदीयं निविहमित्यं ॥ ४ ॥

इच्छाकाम

आगमतो ज्ञावत इच्छा द्विधा प्रशस्ताऽप्रशस्ता च । मकारो
वाक्छाणिक । तत्राज्ञानाद्विषया इच्छा अप्रशस्ता, प्रशस्ता
ज्ञानाद्विषया । व्य० प्र० ३ उ० ।

इच्छाविनिवृत्ते. फलं यथा-

कंखिज्जइ जो अत्थो, संपत्तीए न तं सुहं तस्स ॥

इच्छाविणिवितीए, जं खलु बुद्धप्पवाओ अं ॥ ६६ ॥

कांश्यतेऽज्ञिद्वप्यते योऽर्थ आदिसप्राप्त्या न तत्सुख तस्या-
र्थस्य इच्छाविनिवृत्त्या यत्खलु सुबुद्धप्रावादोऽयमाप्तप्रावादोय
मिति गाथार्थः ।

मुत्तीए वज्जिचारो, तत्तो जं सा जिणेहि पन्नत्ता ॥

इच्छा विणिवितीए, चेव फलं पगरिसं पत्तं ॥ ६७ ॥

मुक्त्या व्यभिचारस्तत्काङ्क्षणे तत्प्राप्त्यैव सुखमावादेत-
दाशङ्क्याह । तत्र यद्यस्मादसौ मुक्तिर्जिनैः प्रज्ञता तीर्थकरै-
रुक्ता इच्छाविनिवृत्तेरेव फलं न पुनरीच्छापूर्वकमिति प्रकर्ष
प्राप्तसामाधिक सयतादेरारज्योत्कर्षेण निष्ठाप्राप्तमिति गा-
थार्थः । किंच-

जस्सिच्छाए जायइ, संपत्ती तं पवुच्चिमं जणिअं ।

मुत्ती पुण तदजावे, जमाणिच्छा केव्वी जणिया ॥ ६८ ॥

यस्यार्थस्येच्छया प्रवृत्तिनिमित्तभूत यज्जायते सप्राप्तिस्त
मर्थं विद्ययादिक प्रतीत्येदं भणित काङ्क्षयते इति । मुक्ति पुन
स्तदभावे इच्छाऽभावे जायते । कुत इत्याह-यद्यस्मादनिच्छाः
केवलिनो जणिता. "अमनस्का केवलिन" इति वचनादिति
गाथार्थः । प० व० १ द्वा० । प० व० पञ्चदशसु रात्रिषु स्वनाम-
ख्यातायमेकादश्यां रात्रौ च । ज्यो० ४ पा० ॥ ज० ॥ च० ।
ईप्सा-स्त्री० आप्तुमिच्छा आप्-सन्-अ । आप्तुमिच्छायाम्,
इच्छायां च । वाच० ।

इच्छाकाम-इच्छाकाम-पु०-पपणमिच्छा सैव चित्तान्निवापरूप-
त्वात्काम इच्छाकाम । इच्छारूपे कामे, " इच्छा पसत्यमप-
सत्यिगा य " । इच्छा प्रसस्ताऽप्रशस्ता च । अनुस्वारो ऽत्राक्-
णिक. सुखमुखोच्चारणार्थः । तत्र प्रशस्ता धर्मेच्छा मोक्षेच्छा ।
अप्रशस्ता युक्तेच्छा राज्येच्छा । व्यक्ता इच्छाकामा इति ।
दश० २ अ० ।

इच्छागहण-इच्छाग्रहण-न०-अभिप्रायपरीक्षणं, वृ० १ उ० ।

इच्छाउद-इच्छाउन्द-पु० यथाउन्दे, "एसो उ अहा उदो इवाउ-
उत्ति एगडा" २८ इति । श्राव० ३ अ० ।

इच्छाजम-इच्छायम-पु० यमनेदे, " इच्छायमो यमेप्विच्छा,
युता तद्वत्कथामुदा"-इच्छेति तद्वता यमवता कथातो या मुत्
प्रीतिस्तथा युता सहिता यमेप्विच्छा इच्छायम उच्यते इति ।
द्वा० २० चा० ।

इच्छाजोय-इच्छायोग-पु० इच्छाप्रधानो योगो व्यापार इच्छा
योगः । योगभेदे, तल्लक्षण यथा-

चिकीर्षोः श्रुतशास्त्रस्य, ज्ञानिनोऽपि प्रमादिनः ।

काज्ञाद्विक्रमो योग इच्छायोग उदाहृतः ॥ १ ॥

चिकीर्षो. तयाविधकृत्योपशमाज्ञावेऽपि निर्व्याजमेव कर्तु-
मिच्छोः श्रुतार्थस्य श्रुतगमम्य अर्थ्यते ऽनेन तत्त्वमिति कृत्या
ऽर्थशब्दस्यागमवचनत्वात् । ज्ञानिनोऽपि अवगतानुष्ठेयतत्त्वा-
र्थस्यापि प्रमादिनो विक्रयादिप्रमादवत काज्ञादिना विक्रमो-
ऽसम्पूर्णो योगश्चेत्यवन्दनाद्व्यापार इच्छायोग उदाहृत
प्रतिपादित ।

प्रधानस्येच्छायोगत्वे तदङ्गस्यापि तथात्वमिति दर्शयन्नाह ।

साङ्गमप्येककं कर्म, प्रतिपन्ने प्रमादिनः ॥

न त्वेच्छायोगत इति श्रवणादत्र मज्जति ॥ ३ ॥

साङ्गमपि अङ्गसाफज्येनाविक्रममपि एकक स्वल्प किंचि-
त्कर्म प्रतिपन्ने बहुकाङ्ख्यापिनि प्रधाने कर्मण्याद्वेत्ते प्रमा-
दिन. प्रमादवत नत्वेच्छायोगत इति श्रवणादत्र इच्छायोग
निमज्जति निमग्न भवति । अन्यथा हीच्छायोगाधिकारी जग-
वान् हरिजिन्नसुरियोगदृष्टिसमुच्चयप्रकरणप्रारम्भे मृपावाद-
परिहारेण सर्वतौचित्यारम्भप्रदर्शनार्थं न त्वेच्छायोगतो
योगमित्यादिना विवक्षत् । वाङ्मनस्कारमात्रस्याद्यस्य विधि-
शुद्ध्यापि सभवात् । प्रतिपत्तस्वपर्यायान्तर्गतत्वेन च प्रकृत-
नमस्कारस्यापीच्छायोगप्रनवत्वमदुष्टमिति विज्ञावनीयम् ।
द्वा० १९ द्वा० ।

इच्छाणुत्तोम-इच्छानुत्तोम-त्रि० इच्छाऽनुकूत्रे, प्रतिपादयितुर्या
इच्छा तदनुत्तोमा तदनुकूत्रा इच्छा इच्छानुत्तोमा । ज्ञायाभेदे,
स्त्री० । ज० १० श० ३ उ० । इच्छानुत्तोमा नाम यथाकश्चित् कि-
ंचित् कार्यमारज्यमाण कचन पृच्छति स प्राह-करोतु जवा-
न् ममाप्येतदग्निप्रेतमिति । प्रज्ञा० ११ पद ॥

इच्छाणुत्तोमिय-ऐच्छानुत्तोमिक-त्रि० इच्छा चेत प्रवृत्तर-
जिप्रायस्तस्यानुत्तोममनुकूत्रम् तत्र भवमैच्छानुत्तोमिकम् ।
इच्छाभावानुकूल्यताभाजि, । आचा० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ॥

इच्छापणीय-इच्छाप्रणीत-त्रि० । इच्छियमनोविषयानुकूला
प्रवृत्तिरिच्छा तथा विषयाभिमुखमभिकर्मवन्धससाराज्जि-
मुख वा प्रकर्षेण नीत इच्छाप्रणीत । इच्छया विषयान्निमुप
कर्मवन्धामिमुख ससाराभिमुख वा नीते, " इच्छापणीता
वका णिकेया " ये चैवचूतास्ते वद्धा निकेता वद्धस्यासयमस्या-
ऽऽमर्यादया सयमावधिभूतया निकेतभूता आश्रया इति ।
आचा० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ॥

इच्छापरिमाण-इच्छापरिमाण-न० इच्छाया धनाद्विषयस्या-
भिज्ञापस्य परिमाण नियमनमिच्छापरिमाणम् । देशत परि-
ग्रहविरतिरित्यर्थः । स्या० ५ द्वा० । इच्छा परिग्राहवस्तुविषया
वाङ्म तस्यास्तथा परिग्राहवस्तुनाम्परिमाणमित्यत्ता इच्छापरि-
माणम् । पचा० १ वि० । धनधान्यादिनवविधपरिग्रहप्रमाणल-
क्षणलक्षणे पञ्चमे अणुवते, । तल्लक्षण यथा-

परिग्रहस्य कृत्स्नस्याऽमितस्य परिवर्जनात् ॥

इच्छापरिमाणकृतिं जगदुः पञ्चमं व्रतम् ॥ १९ ॥

परिग्रहवत इति परिग्रहस्तस्य कीदृशस्य कृत्स्नस्य नवविध-
स्येत्यर्थं चतुःपष्टिनेदोष्येप नवविधपरिग्रहे अन्तर्भवतीति, न
कोपि विरोधः । पुन कीदृशस्य तस्य अमितस्य परिमाणरहित-
स्य परिवर्जनात्प्रागात् त्यागनिमित्तचूतेनेत्यर्थं इच्छाया अजि-
ज्ञापस्य यत्परिमाणमित्यत्ता तस्य कृति करण तां पञ्चम द्या
अधिकारादणुवत जगद्गुरुवक्तुर्जिना इति सट्ठ् । इदमत्र
तात्पर्यम् परिग्रहविरतिरिच्छा सर्वतो देशतत्त्वात् । नत्र सर्वथा सर्व-
भावेषु मूर्खत्याग सर्वत नदेव देशतस्तत्र श्रावकाणां मर्षत,
तत्प्रतिपुनरेशका देशतस्तमिच्छापरिमाणरूपप्रतिपत्तयेन
"अपग्निमपग्निगह ममगोवास्तश्रो पचम्याइ । इच्छापरि-
माण उच्यमंपञ्च० ने अ परिग्राहे इच्छिदे पणत्ते तज्जा नचिस्त
परिग्राहे अचित्तपरिग्राहे अ स्ति । ध० २ अधि० । परिग्रहण
परिग्रह अपग्निमिन्त्यामे, परिग्रहश्चेति ममाम अपग्निमित्यप-

इच्छापरिमाण

रिमाणस्तत्र श्रमणोपासकः प्रत्याख्याति सचित्तादेः परिमाणात् परिग्रहाद्विरमतीति भावना । इच्छायाः परिमाणं तदुपसपद्यते सचित्तादिगोचरेच्छापरिमाणं करोतीत्यर्थः । स च परिग्रहः द्विविधः प्रकृतस्तद्यथेति प्राम्बत् । सह चित्तेन सचित्तं द्विपटचतुष्पदादि तदेव परिग्रहस्सचित्तपरिग्रहः । अचित्तं वस्तु रत्नकुप्यादि तदेवाचित्तपरिग्रहः । आव० ६ अ० ॥

ननु गृहे स्वल्पद्रव्येऽपि सति परिग्रहपरिमाणे तु उच्यते सह-चतुष्पदादिप्रतिपत्या इच्छावृद्धिसंभवात् को नाम गुण इति चेन्नैवम् इच्छावृद्धिस्तु ससारिणां सर्वदा विद्यमानैव यतो नमिराजपिबन्धनमिन्द्रं प्रति-“ सुवक्ष्य रूपस्त य पञ्चया भवे, सिया हु के तोससमा असखया । नरस्त बुद्धस्त न तेहि किंचि, इच्छा हु आगाससमा अणतया ” एव चेच्छाया अनन्तत्वे तद्व्युत्पाकरण महते गुणाय यत् “जह १ अप्पो वे हो, जह २ अप्पो परिग्गहारंभो । तह २ सुहं पवहुइ, धम्मस्त य होइ ससिद्धी ” तस्मादिच्छाप्रसर निरुह्य सन्तोपे यतितव्य सुखस्य संतोपमूत्रत्वात् । यदाह-आरोगासारिअं माणुत्तण सच्चसारिओ धम्मो । विज्जा निच्चयसारा, सुहाई संतोससाराइ ” । तदेवमेतद्गतस्याऽत्रापि सतोपसौख्यवृद्धीस्वैर्यजनप्रशसादिफलप्रत्न तु नरामरसमृद्धिसिद्ध्यादि । अतिशोनाजिभूततया चैतद्गतस्यास्वीकृतौ विराधनायां दारिद्र्यदास्यदौर्भाग्यदौर्गत्यादि । यत् “ महारंभयाए महापरिग्गहाए कुण्णिमाहारेणं पच्चिद्विअवहेण जीवा नरयाउअं अक्केसत्ति ” । मूर्त्तवान् हि उत्तरोत्तराशाकदयितो दुःखमेवानुभवति । यदाह-“ उक्खणइ खणइ निहणइ, रत्ति न सुअइ दिआ विअ ससंको । द्विपइ उएइ सयय, वंअिअ पमिद्धिअं कुणइ ” । १ । परिग्रहत्वमपि मूर्त्तयैव मूर्त्तमन्तरेण धनधान्यादेरपरिग्रहत्वात् । यदाह “ अपरिग्रह एव जवे-इल्लानरणायवंकृतो पि पुमान् । ममकारविरोहिते सति, ममकारे सद्भवान्प्र । ” ॥ १ ॥ तथा “ जापि वत्थं व पाय वा, कंअं पायपुअणं । त पि सजमप्रकृद्धा, धारिती परिहरती अ १ न सो परिग्गहो बुत्तो, नायपुत्तेण ताएणा । मुच्छापरिग्गहो बुत्तो, इअवुत्तं महेसिणत्ति ” । तेन मूर्त्तनियमनार्थं सर्वमूर्त्त्यागाशाकस्यैतत् पञ्चममणवतम् ॥ ध० २ अधि० । तथाच पञ्चाशके-

इच्छापरिमाणं खलु, असयारंजविणिचित्तिसंजणं ।

खेत्ताअवत्युविसयं, चित्तादविरोहओ चित्तं ॥ १७ ॥

इच्छा परिग्राहवस्तुविषया वाञ्छा तस्यास्तया परिग्राहवस्तुन परिमाणमित्यत्रा इच्छापरिमाणं खलु वाक्यावकारे पञ्चमाणवत्तं भवतीति प्रक्रमः । तच्चेच्छापरिमाणं किंफलमित्याह । असदारम्मविनिवृत्तिसजनकमसुन्दरारम्भप्रवृत्तिनियन्त्रणम् । भवति द्वीच्छापरिमाणे कृते इच्छाविषयीकृतकतिपयपदार्थानां किंचिन्न शुभ्रज्यापारैरपि प्राप्तेरसुन्दरतरव्यापारेण्यो विनिवृत्तिर्यत्-प्रनृतायप्रान्यर्थमेव नृतायाद्यनुन्दरज्यापारेषु प्राय प्राणिन प्रचरन्ते इति । तच्च केच्छादिवस्तुविषय केच्छादीनि नृविशेषप्रनृतीनि वस्त्वन्वर्थो विषयो गोचरोऽस्येति विग्रहस्तदुक्तम् ॥ “ धणं धणं खेत्तं वन्धुसुवण्ण सुवण्णं दुपय चणपय चैन्यादि ” अत्रचादिशब्दः प्रकारवचने केच्छादयं केच्छाप्रकारा धनादय इत्यर्थः । चित्तं मन आदियेषां चित्तदेशयंशादीनां ते तत्रा ते रामविरोध आनुकूल्यमनुष्प चित्तादविरोधस्तस्या चित्तादविरोधन (चित्तादविरोहओत्ति) पात्रान्तर तत्र च चित्तादविरोधनो वृत्तादविरोधनो वेति

व्याख्येयम् । किमित्याह ॥ चित्तं बहुप्रकारमेतत्तथाहि काश्चिन्निःस्वोऽपि विपुत्रचित्तो भवति अन्यस्त्वन्यथा । तथा कस्यचिद्दूरिचित्तमन्यस्य स्नाकम् । तथा क्वचिद्देशेऽत्यन्तं धान्यचतुष्पदादिसंग्रहो विधीयते अन्यत्र तु न तथा । कोऽपि राजवश्याऽन्यो ब्राह्मणवाणिग्वंश्यादिस्तस्य च प्रायो राज्यादिसंग्रहासभवौ स्त इत्येवं स्वचित्तवित्तादीनामविरोधेनानेकविधपुञ्जिस्ताद्विधीयमानमनेकधा भवतीति गार्थः ॥ पचा १ विव० । (इच्छापरिमाणव्रतस्योदाहरणम्, विस्तरतः स्वरूपञ्चानन्दकथायामाणदशब्दे) “ तत्थय पचमाणुव्वए अनियतस्स दोसाणि य तस्स गुणा तत्थोदाहरणं । “ लुद्धनदो कुसीमूव्विय लुद्धनदो विणट्टो सावगो पुइओ भंभागारवई थविओ ॥ आव० ६ अ० । परिग्गहे असंतुट्टस्स दोसा संतुट्टस्स गुणा तत्थ उदाहरणम् ॥ बुद्धणंदो कुसीसा तो उट्टीहिं विक्कियातो एमंतणए गमणं । पुत्तहिं णिद्धियातो अडुक्खिज्जती जग्गा दोएण दिट्ठा णो कहित लुद्धणंदेणं पाया जग्गा सावगो पूजितो । एव जथा णामोकारे । आ० चू० ६ अ० ।

अहवा वाणिगिणी रयणाणि विकिणइ बुहाए मरति सेट्टेण जणिया पतिओ पमिक्कओ नत्थि अन्नस्स नियाणि ताए जणइ जं जोगं ते देहिं सो तत्थ देइ सुजिक्खे तीए भत्तारो आगओ पुच्छइ रयणाणि केहिं जणइ वत्तियाणि मे केहिं दिन्नाणि सा जणइ गोहुम सेइयाए एक्केकं दिन्नं अमुगस्स वाणियगस्स सो वाणियगो तेण जणिओ रयणाणि अप्पेहि पूरं वा मोल्लं देहि सो नेच्छइ तओ रओ मूलं ठओ ए रिसे अग्घे वट्टमाणे एयस्स मणिरयणास्स एएण पत्तिथ दिअ सो विष्ठासिओ पढम पुण ताणि रयताणि रयणाणि सावगस्स निक्केण याणि ठाइयाणि तेण परिग्गहपयाणातिरिक्का इति का क न गहियाणि सावगेण नेच्छइ सो पुइओ, ! आव० ६ अ० । एवमादिक्कणा पुणो ष्मा ज्ञावेज्ज संतोसं गहियमादीणि आया मणमाणेण एव गेण्हस्साम्मो ण चित्तेजा । आ० चू० ६ अ० ।

इद चातिचाररहितमनुपावनीय तथाचाह ।

इच्छापरिमाणस्य समणोवासएणं इमे पंच अइआरा जाणिअव्वा न समायरिअव्वा तंजहा खित्तवत्तुप्पमाणाइक्कमे । १ । हिरन्नसुवन्नप्पमाणाइक्कमे । २ । धणधन्नप्पमाणाइक्कमे । ३ । दुपयचउप्पयप्पमाणाइक्कमे । ४ । कुविअप्पमाणाइक्कमे । ५ ।

इच्छापरिमाणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्या । तद्यथा । क्षेत्रवास्तुप्रमाणातिक्रमः तत्र सस्योत्पत्तिभूमि क्षेत्रं तच्च सेतुकेतुजेदाद्विविधं तत्र सेतु-क्षेत्रमरघटादिसेक्य केतुक्षेत्र पुनराकाशपतितोदकनिष्पाद्य वास्त्वगारं तदपि त्रिविध खातमुत्सृत खातोत्सृत तत्र खातं भूमिगृहकादि उत्सृत प्रासादादि खातोत्सृतं भूमिगृहकस्योपरि प्रासादादि पतेषा क्षेत्रवास्तुप्रमाणातिक्रमः । प्रत्याख्यानकालं गृहीतप्रमाणोल्लङ्घनमित्यर्थ इति । तथा हिरण्यसुवर्णप्रमाणातिक्रमस्तत्र हिरण्यं रजतमघटितं घटितं वाने कप्रकार इत्यादि सुवर्णप्रतीतमेव तदपि घटिताघटितमे तद्ग्रहणाच्चेन्ननीलमरकताद्युपग्रहः अक्षरगमनिका पूर्ववत् । तथा धनधान्यप्रमाणातिक्रम तत्र धनं गुरुखाण्डशर्करादिगोमहिष्यजात्रिकारं प्रतुगादि, धान्यं व्रीहिकोच्चमुष्णमापतिवृगांधूमयवादि अक्षरगमनिका प्राग्बदेव । तथा द्विपटचतुष्पटप्रमाणातिक्रम । तत्र द्विपदानि दासीदासमयूरहसादीनि

चतुष्पदादि हस्त्यश्वमहिष्यादीनि अङ्गरगमनिका प्राग्बदेव ।
तथा छिपटचतुष्पदप्रमाणातिक्रमः । तत्र कुयमासनशयन-
जम्करोट्टकलोहाद्युपस्करजातमुच्यते एतद्ग्रहणाच्च वस्त्र
कत्रःपरिग्रहः । अङ्गरगमनिकापूर्ववत् । एतान् क्षेत्रवास्तु-
प्रमाणातिक्रमादीन् समाचरन्नतिचरति पञ्चमाणुव्रतमिति ।
“एत्यदोसा जीवघायाश्या ज्ञानियन्वा” । आच० ६अ० १३आच० १
तस्य खत्तवत्युपमाणादिसु ज पमाण गहितं त णातिकमिज्ज
व्य । अहवा ज पण गहीत तो अहीत चारेणिओ अडुवेजा
पेभिमूले वा देजा असमन्थो तं धणादिकाउ ताहे खेत्त वत्यु
वा देजा एव पविरत्ता विरत्तावित्यरो विमासियन्वो सो य सा
वगो चितेजा जहा मए दन्वापमाणं ज गहितं तं अजावि न
पूरेति । एसो य धारणितो तस्स छाणे इम देति तिमिसापि किञ्च
दन्ववेक्खगो चेव इम देति ते ममापि किञ्च दन्ववेक्खगे चेव
इम । एव खेत्तवत्युपमाणातिक्रमण कुणतो अतिथरति ।
एवमाद्रिविजासा सव्वत्य एसो विभागे उवसपुणो सयसह
स्से वा कोमिए वा सव्वगणिज्जमाण । तस्स एसेव एक्को
अतियारो विभागे पदे पदे अतियारो विजासियन्वो पयाण
यूलप्पमाणे गहिते संववहारैत्तेपि वा सया ण कयविक्रयस्स
दिचे २ परिमाण करेति जं धरत्तिण न करेति । तस्स थ पव
क्खात्तिस्ति आरप्पपरिमाहदमणवाहणादि एप्पसु पदेसु विभा
सियन्वं । जथाविहं एथ ज्ञावणा “जह ७ अपो दोभो, जध
जध ४ अप्पो परिग्गहारजो । तह २ सुह पवहुति, धम्मस्स
य होति ससिद्धी ” धन्ना परिग्गह उज्जि-ऊण मूत्तमिह सव्व
पावाणं । धम्मचरणंपवन्नो, मणेण एवमविचितेज्जा ” आ. च. ६अ
धनधान्यक्षेत्रवास्तु, रूप्यं स्वर्णं च पञ्चमे ॥

गोमनुष्यादिकुप्यं चे, त्येषां संख्या व्यतिक्रमः ॥ ४७ ॥

धन धान्य क्षेत्र वास्तु रूप्य सुवर्णं गोमहिष्यादिकुप्यं चेति
पञ्चानां संख्या यावज्जीव चतुर्मासादिकात्वावधिपरिमाणं
गृहीत तस्य ये अतिक्रमा उल्लघनानि ते पञ्चमे पञ्चमाणुव्रतेऽ
तिचारा ज्ञेयास्तत्र धन गणितधर्ममेयपरिच्छेद्यभेदाच्चतुर्धा
यदाह “गणितं पुगफत्ताह, धर्मित्तु कुकुमगुत्ताह । मेज्ज चोप
रुत्ताणाह, रय एवत्याइपरिच्छेज्ज ॥ १ ॥ धान्य चतुर्विंशति-
धा व्रताधिकार एवोक्त सप्तदशधापि यत् “सावि १ जव २
वीहि ३ कुहव, ४ राखय ५ तिन्न ६ मुग्ग ७ मास ८ चवत्त ए
चणा १० तुचरि ११ मसूर १२ कुत्तया, १३ गोधूम १४ निष्पा
व १५ अयसि १६ सिणा ॥ १७ ॥ धन च धान्य चेति समा-
हारः । अत्रापे च समाहारनिर्देशात्परिग्रहस्य पञ्चधात्वेना-
तिचारपञ्चक सुयोज्य भवति । क्षेत्र च वास्तुचेति समाहारः
न्द्र तथा रूप्यं रजत घटितमघटित चानेकप्रकारमेव सुवर्णम
पि रूप्यं च स्वर्णं चेति समाहार गावश्च मनुष्याश्चेति गोमनु-
ष्य तदादि र्यस्येति समासः गवादिमनुष्यादि चेत्यर्थः । तत्र
गवादि गोमहिषमेवाविकरजसरजहस्त्यश्वादि मनुष्यादि पु-
त्रकन्यदासदासीकर्मकरशुकसारिकादि, तथा कुप्य रूप्य
स्वर्णं चेत्यतिरिक्तं कांस्यत्रोहताम्रसीसकत्रपुमृद्गाणकृत्वाविसार
विकारोदकिकाष्टमञ्चकमञ्चिकामसूरकरवशकटहस्तादिगृहोप-
स्काररूपमिति यथात्र क्षेत्रादिपरिग्रहस्य नवविधत्वेन नव
संख्यातिचारप्राप्तौ पञ्चसंख्यात्वमुक्तं तत्सजातीयत्वेन शेष-
भेदानामत्रैवान्तर्भावत्वात् । शिष्यहितत्वेन च प्रायः सर्वत्र मध्य
मगतोर्विदाकृतत्वात् पञ्चकसंख्येयातिचारपरिगणनमनुचि-
तमतो धनधान्यादिसंख्येयातिचाराणां गुणननुपपन्नमिति ।

धर्मविन्दुवृत्तौ । ननु प्रतिपन्नसंख्यातिक्रमा भङ्गा एव स्यु कयम
तिचारा इत्यत आह ॥

वन्धनाद्योजनात् दाना-इर्जतो ज्ञावतस्तथा ॥

कृतेच्छापरिमाणस्य, न्याय्याः पञ्चापि न ह्यमी

वन्धनात् योजनात् दानात् गर्भतो भावत इत्यमी गृहीतम-
त्यातिक्रमाः पञ्चापि पञ्चसत्याका अपि कृतेच्छापरिमाणस्य
प्रतिपन्नपञ्चमव्रतस्य श्रावकस्य न न्याय्या न व्रतमाना व्रतमा-
द्विन्यहेतुत्वात् । अयं भावः । न साक्षात्सत्यातिक्रमः किन्तु
व्रतसापेक्षस्य वन्धनादिभिः पञ्चभिर्हेतुभिः स्ववृद्ध्या व्रतभङ्ग
मकुर्वन् एवातिचारा भवन्ति वन्धनाद्यश्च यथासंख्येन धनधा-
न्यादीनां परिग्रहविषयाणां सव्यन्ते तत्र धनधान्यस्यवन्धनात्
सख्यातिक्रमो यथा कृतधनधान्यपरिमाणस्य कोऽपि द्वच्यमन्य
छा धन धान्य च ददाति तच्च व्रतभङ्गजयाच्चतुर्मासादिपरतो गृह-
गतधनादिविक्रये वा कृते ग्रहीष्यामीति ज्ञावतया वन्धनात्
नियन्त्रणात् खज्वादिमयमनात्मन्यकारदानादिरूपाद्वा स्वी-
कृत्य तद्गृहे एव स्यापयतोऽतिचारः ॥ १ ॥ तथा क्षेत्रवास्तुनो
योजनात् क्षेत्रवास्त्वन्तरमीक्षणात् गृहीतसख्यातिक्रमोऽति-
चारो भवति तथाहि किञ्चैकमेव क्षेत्र वास्तु चेत्यभिग्रहवतो
ऽधितकरतदजिह्वापे सति व्रतभङ्गभयात् प्राक्तनक्षेत्रादिप्रत्या-
सन्न तद्गृहीत्वा पूर्वेण सह तस्यैकत्वकरणेन वृत्तिर्नीत्या-
द्यपनयने च तत्तत्र योजयतो व्रतसापेक्षत्वात्कयचिद्विचरतिवाध
नाच्चातिचारः ॥ २ ॥ तथा रूप्यस्वर्णस्य दानाद्विन्यदाद्गृही-
तसख्यायाः अतिक्रमः । यथा केनापि चतुर्मासाद्यवधिना रूप्या
दिसख्या विहिता तेन च तुष्टराजादेः सकाशादधिकं तल्लब्ध
तन्धान्यसै व्रतभङ्गभयात् ददानि पूर्णेऽवधौ ग्रहीष्यामीति
ज्ञावतयेति व्रतसापेक्षत्वात्कयचिद्विचरतिवाध्याच्चातिचार इति
॥ ३ ॥ गोमनुष्यादेर्गर्भतः सत्यातिक्रमो यथा किञ्च केनापि
सवत्सराद्यवधिना छिपटचतुष्पदाना परिमाणं कृत तेषां च
संवत्सराद्यवधिमध्य एव प्रसवेऽधिकछिपटादिभावाद्व्रतभङ्ग
स्यादिति तद्गत्यात्कियत्यपि काले गते गर्भग्रहण कारयतो गर्भ-
स्य छिपटादिभावेन वहिर्गततद्भावेन च कथाचिद् व्रतभङ्गाद-
तिचारः ॥ ४ ॥ कुप्यस्य ज्ञावतः सत्यातिक्रमो यथा कुप्यस्य
या सख्या कृता तस्या कथचिद् द्विगुणत्वे चूते सति व्रतभङ्ग-
जयात्तेषां च्येनैकैकं महत्तर कारयत पर्यायान्तरकरणेन
सख्यापूरणात् स्वाभाविकसख्यावाधनाच्चातिचारः । अन्ये
त्वाहुः तदर्थित्वेन विवक्षितकालावधेः परतोहमेतत् करोट्टिका
दिकुप्यं ग्रहीष्याम्यतो नान्यस्मै देयमिति पराप्रदेयतया व्यव-
स्थापयतोऽतिचारः । नामत उक्ता पञ्चातिचारा ॥ ध० २ अधि ।
इच्छापरिमाणकिङ्-इच्छापरिमाणकृति-स्त्री० इच्छाया अग्नि
दापस्य यत्परिमाणमित्युक्ता तस्य कृति करण इच्छापरि-
माणकृति । पञ्चमेऽणुव्रते, ध० २ अधि० । (तद्वचन्यता
इच्छापरिमाण शब्दे)
इच्छामि (मे) त्त-इच्छामात्र-न० अभिप्रायमात्रे, सूत्र २ थु०
७ अ० ।
इच्छामुत्रा-इच्छामूर्त्ता-स्त्री० इच्छा च परधन प्रत्यभिज्ञाय
मूर्त्ता तत्रैव गाढाभिष्वङ्गरूपा तच्चेतुस्त्व्याददत्तप्रदणस्येति ।
इच्छामूर्त्तां शिशुत्स्यभयं सुसन्निवेशोऽधर्मचारभेदे प्र० न० ७ ॥ १० ॥
इच्छाज्ञान-इच्छाज्ञान-पु० इच्छा अग्निज्ञाय मा चार्त्ता तो-
भश्च इच्छाज्ञान । शुकशुकोऽतिशुद्धो यथा । मरातोने,

“ इच्छात्रोत्रो उ उचहिमन्त्रेगोति ” स्या० ६ ग्रा० । “ इच्छा
त्रोत्र न सेवेत्त्रा ” इच्छारूपो त्रोत्र इच्छात्रोत्रमश्रुवर्तिष्ठव्या
त्रिणापाद्रिको निदानविशेषस्तमसौ निर्जरापेक्षी न सेवेत
नुरासिंढर्शनमोहितो ब्रह्मदत्तवन्निदानं न कुर्यादित्यर्थः । आचा०
१ श्रु० ८ अ० ८ उ० । “ इच्छात्रोत्रे मोक्षिमगास्स पक्षिमंथु
आहारोवहिदेहेसु इच्छात्रोत्रे उ सज्जई ” । स्या० ६ ग्रा० ।

इच्छात्रोत्रिय- इच्छात्रोत्रिक-त्रि० इच्छात्रोत्रो यस्यास्ति
स इच्छात्रोत्रिकः । महेच्छे, अधिकोपधौ, स्या० ६ ग्रा० (अस्य
मुक्तिमार्गपरिमन्थं पक्षिमवच्छेदे)

इच्छात्रोत्र-इच्छात्रोत्र-पु० इच्छा अत्रिवापः सा चासौ त्रोत्र
श्चेच्छात्रोत्रो महात्रोत्र इत्यर्थः । यथा निदानिनामहानिचेति ।
अधिकोपकरणदिमेव न वक्षणे महात्रोत्रे, “ इच्छात्रोत्रे उ उचहि
मनिगगात् ” इच्छात्रोत्रस्तु स उच्यते यत्रोभात्रिभूतत्वेनोपधि-
मतिरिक्तं गृह्णाति इति । “ इच्छात्रोत्रे मोक्षमगास्स पक्षि-
मन्थु ” इच्छात्रोत्रो मोक्षमार्गस्य प्रतिमन्थुः स च “ इच्छात्रो-
त्रे उचहिमन्त्रेगा बहुश्रोतिवि हं च तर्हि अतिरेगे जे त्रिणिय
योसा ” वृ० ६ उ० ।

इच्छिय-इच्छित-त्रि० इच्छा संजाता ऽस्येति इच्छित तारका-
दित्वात्तत् । स्पृहायुके, । वाच०

ईप्सित- त्रि० आप सन् क० । मनोवाञ्छिते, तं० । पं० सू० ।
जं० । पं० ज्ञा० । ज्यो० । ज्ञा० । “ इच्छियमेयं देवाण्यपिया ”
इति-कत्र० । क्रियाफलेन प्राप्तमिष्टे, कर्तुरीप्सिततमं कर्म
। पा० । निर्वृत्यञ्च विकार्यं च प्राप्यञ्चेति त्रिधा मतम् । तच्चोप्सि-
तनमं कर्म, चतुर्थान्यत्तु कल्पितम् ” भर्तृ० इच्छाविषये, वाच०

इच्छियकामकामि (न्)-ईप्सितकामकामिन्-त्रि० ईप्सितान्
मनोवाञ्छितान् कामान् शब्दादीन् कामयन्ते अर्थात् ज्ञुज्यन्ते
इत्येव शीघ्रायेते तथा ईप्सितकामकामिन । मनोवाञ्छितश-
ब्दादिविषयनोक्तिरिति, “ इच्छिय कामकामिणे इति ” । ज० । १ वक्ष् ।

इच्छियन्-ईप्सितार्थ- पु० मनोवाञ्छितेऽर्थे, पं० ज्ञा० “ सुत्तत्य
णिज्जगत्रो मोक्षो वा इच्छियन्त्योत्तु ”- प० ज्ञा० । पवं गुण-
जुक्तो विशेष्य ईप्सितानर्दाननुप्राप्नोति इभत इत्यर्थः ।
प० नृ० ।

इच्छियर्षान्-इच्छिय-इच्छितप्रतीच्छित-त्रि० इच्छासंजाताऽस्ये
ति इच्छिन प्रतीच्छासजानाऽस्येति प्रतीच्छितम् इच्छित च
तत् प्रतीच्छित च इच्छिनप्रतीच्छितम् । इच्छाप्रतीच्छो-
त्रयधर्मः, । “ इच्छियपदिच्छियाण ” इच्छाया अवग्रह इ
च्छितप्रतीच्छितेन इच्छितप्रतीच्छितम् आजवनव्यवहारस्था
पना यथा यन्पवि नन्यते तद्स्माकं यद्ग्रामे तत् युष्माकम्
यदिवा यन्नचित्त तद्स्माकं यदचित्त तद्ग्रामाकम् । अय
वा या ग्रीधनग्रहणार्थमुपनिष्ठति सा अस्माकं पुरुषो युष्मा
कम् । यद्वा शब्दो युष्माकं वृद्धाऽस्माकम् । अथवा यः सार्थे-
न सह व्रजतां ज्ञानं सोऽस्माकं अस्माकं सार्थे युष्माकम् । यदि
वा-न्यो यद्गन्ते तत्सर्वं पय इतेनेच्छितप्रतीच्छितेन य आज
वनव्यवहारः स इच्छाया अवग्रहः । व्य० द्वि० ४ उ० ।

ईप्सितप्रतीप्सित-त्रि० ईप्साप्रतीप्सोत्रयधर्मोपेते, । ज्ञा० १ अ.
इष्टप्रतीष्ट-त्रि० इच्छाप्रतीच्छोभयधर्मोपेते, “ इच्छियमेयं पदि
च्छियमेयं इच्छियपदिच्छियमेयं ” इच्छियनि-इष्टं ईप्सितं
पा पदिच्छियं प्रतीष्टं प्रतीप्सितं वा अन्युपगतमिन्त्यर्थः
इष्टप्रतीष्टनीप्सितप्रतीप्सित वा । धर्मद्वययोगात्-अन्यन्ता-

दरख्यापनाय चैवं निर्देशः । ज्ञा० १ अ० । “ इच्छियमेय देवा-
ण्यपिया पदिच्छियमेयं देवाण्यपिया इच्छियपदिच्छियमेय
देवाण्यपिया ” इच्छियमेयंति ईप्सित तत् पदिच्छियमेयति प्र-
तीष्टं युष्मन्मुखादयत्तदेव गृहीतमिच्छियपदिच्छियंति उच्य-
धर्मोपेतम् । कल्प० ।

इच्छियव-ईप्सितव्य-त्रि० सर्वैरपि मुमुक्षुजिरीप्स्यते प्राप्नुम-
र्थ्यत इतीप्सितव्यः । व्यवहारे, । “ ततो य इच्छियव्चे, आयारे
चेव ववहारे ” व्यवहारस्यैतान्यकार्थिकानि । व्य० १ उ० ।

एष्टव्य-त्रि० इष्टुवाञ्जयाम् तव्य । प्रार्थनीये, । आव० ४ अ०

इज्जंजि-इज्याञ्जि-पु० यजनमिज्या इत्यर्थः तद्विषयो जल-
स्याञ्जि इज्याञ्जिः यागदेवतापूजावसरजावीति हृदयम् ।
अथवा यजनमिज्या पूजा गायत्र्यादिपाठपूर्वकं विप्राणां स-
न्त्यार्चनमिन्त्यर्थस्तत्राञ्जिः इज्याञ्जि इत्यथवा देशीयभा-
षया इज्येति माना तस्या नमस्कारविधौ तद्भक्तैः क्रियमाणः
करकुञ्जमीव न वक्षणेऽज्जिरिज्याञ्जिः । यागदेवतापूजा-
वसरभाविनि जज्ञाञ्जि, विप्राणां गायत्र्यादिपाठपूर्वकसन्त्या
र्चनविषयके जज्ञाञ्जि, -मातुर्नमस्कारार्थन्तद्भक्तैः क्रियमाणे
करकुञ्जमीवने च । अनु० । (कुप्रावचनिकभावावश्यक
मधिकृत्य व्याख्यातम्)

इज्जंति-इयन्ती-स्त्री० आगच्छन्त्याम्-“ दिव्वसो सिरिमि
ज्जंति, दमेन पदिसेहप-’-दश० ८ अ० २ उ० ।

इज्जा-इज्या- स्त्री० यजनमीज्या यज्ञभावे क्यप् स्त्रीत्वादाप् ।
यागे, (देवपूजायाम्) अनु० पूजायाम्, स्या० १० ग्रा । भ० ।
औप० । यजनमिज्या पूजा गायत्र्यादिपाठपूर्वके विप्राणां
सन्त्यार्चने, देशीभाषया मातरि च । अनु० । यजेदार्थत्वा
त् २ दाने, सग्रामे च । कर्मणि क्यप् ४ प्रतिमायाम्, ५
कुट्टिमन्याञ्च । ज्के, अमर० । वाच० ।

इज्जिस-इज्यैप-त्रि० इज्यां पूजामिच्छत्येपयति वा यः स इज्यै पः ।
पूजामिच्छापिणि, -न० ए अ० ३३ उ० । इज्यां पूजां इच्छत्येपय-
न्ति वा ये ते इज्यैपास्त एव । स्वार्थे इकप्रत्ययविधानादिल्यै-
पिकाः । पूजामिच्छापिणः, -भ० ।

इज्ज-इन्ध-दीप्तौ-रुधा०-ब्रा० अक०-सेट्-निष्ठायामनिट् वर्तमा-
ने चातो निष्ठा । वाच० इन्धौ जा-इति-प्रा-सूत्रेण संयुक्तस्य जा
इत्यादेशः । इज्ज-इन्धे-प्रा० व्या० २ पा० ८ अ० ।

इज्जमाण-इध्यमान-त्रि० दीप्यमाने, पुष्पावरदाहिमुत्तराग
पार्हे वा पार्हे मदाय मदा इमे इज्जमाणा, इति । राज० ॥

इष्टगा-इष्टका-स्त्री० इष्ट तक्त्वात् । इष्टिका पितृदेवत्ये इति
नियमात्तन्वम् । (ईट्) मृदादिनिमित्ते मृतखण्डे, -द्वारत्तिड
वार भक्षति त पुष्पकयमिष्टगाहि इध्य सुग्राहेति । नि० नृ० १
उ० । पि० । “ पयावेह इष्टकात्रो ममघरद्वयाप ” पाचयत चेष्टका
गृह्यार्थमिति । प्रश्न० २ हा० ॥

इष्टगापाग-इष्टकापाक-पु० इष्टकापचने, पि० २ ॥

इष्टा-इष्टा-स्त्री० इष्ट्यानुष्टेष्टासंष्टे ८ अ० २ पा० । इति प्रा० सूत्रेण
इष्टा शब्दस्य निवृत्तत्वात् । प्रा० । इष्टकायाम्, स्या० ८ ग्रा० ॥
इष्टा-इष्टा-न० इष्टकायाम्, “ होज कृत्स्निव वा वि इष्टाव
वा वि पगया उचियसं कमट्टाप, त च होज चज्ञाचव ६५ ”

भवेत् काष्ठ शिखा चापि इष्टाव वाप्येकदा एकस्मिन् काष्ठे प्रा-
वृतादौ स्थापित सक्रमार्थं तच्च भवेच्चत्वाचक्षमप्रतिष्ठित नतु
स्थिरमेवेति सूत्रार्थः । दश० ५ अ० ॥

इष्टावाय-इष्टापाक-पु० इष्टकाया. पचनस्थानं, -'इष्टा वाप्य वा'
स्था० ८ ग० ॥

इष्ट-इष्ट- त्रि० ष्यते स्म प्रयोजनवशात् अर्थ क्रियार्थिभिरिति-
ष्टः । स्था० २ ग० । विपा० । औप० । म० । ज० । इष्ट कर्मणि
क्तः । ष्टस्यानुष्टेष्टासदृष्टे ८ अ० २ पा० । इति-प्रा० सूत्रेण उः
प्रा० व्या० । अभिप्रेते, " आरज मिष्टोऽजति आसवाय " - यथा
ऽऽरजस्तथाऽऽन्नवाय कर्मोपादानायेष्टोऽभिप्रेत इति । वृ० ३
उ० । अभिमते, प्रश्न० ३ द्वा० । विशे० । पचा० । पो० । अग्निवा-
पणीये, आव० ४ अ० । अभिवापाविपयभूते, ज्ञा० ८ अ० । अभी-
षिते, जी० ३ प्रति० । अविरोधिनि, - द्वा० । इच्छाविपये, त० ।
राज० । मनस इच्छामापन्ने, जी० १ प्र० । इच्छियमन. प्रमोद-
दायिनि, - द्वा० १८ द्वा० । ईप्सिते, पचा० १२ विव० । योग्ये, ।
विशे० । वद्वजे, प्रिये, औप० । अष्ट० । ज्ञा० । नि० । पंचा० ।
" इष्टेहि कतेहि य विष्पट्टणा- " सूत्र० १ श्रु ५ अ० १
उ० । विहिते, - उक्त० १६ अ० । इष्टञ्च इच्छाविपय. तच्च
द्विविध गौण मुख्यं च । तत्र इतरेच्छानधीनच्छाविपयो मुख्यं त
द्वाधन गौणम् । तत्र मुख्यमिष्ट सुखं तु खाजावश्च । तदिच्छाया
इतरेच्छानधीनत्वात् । तत्साधन पाकप्रोक्षणादि गौणं सुखं
तु खाजावेच्छयैव तदिच्छाय समुन्नेपात् । अनिष्टमिष्टमिश्र-
ञ्च द्विविधकर्म चोच्यते । इच्छया कल्पिते, - " इष्टकृतिरष्टगुणि-
ता व्येकाक्षिता विनाजितेष्टेन " द्वीवा- । वाच० । यज्ञावे क-
यज्ञादौ, - न० आव० १ अ० । आ० म० प्र० । कर्मणि क्त-पूजि-
ते, - औप० । परणवृत्ते, पु० सस्कारे, न० । वाच० । ऋत्वि-
ग्निर्मन्त्रसस्कारै-ब्रह्मणानां समकृत । अन्तर्वेद्यां हि यहृत्त-
मिष्ट तदग्निधीयते । १ । द्वा० १ द्वा० । प्रति० । " एकाग्नि-
कर्महवन वेतायां यच्च दूयते । अन्तर्वेद्याञ्च यहृत्तमिष्ट तद-
मिधीयते " जातुकर्णोक्ते धर्मकार्ये, न- । " इष्ट दत्तमधीत वा
विमृश्येत्यनुकीर्तनात् " - देवव. । ज्ञाननोषिते, । वाच० ।
इष्टगंध-इष्टगंध- पु० कर्मधारय० । सुगन्धौ, इष्टो गन्धो ऽस्य ।
सुगन्धिरुच्ये, त्रि० बालुकायाम्, न० मेट्टि० । ज्ञा० । पचा० ।
औ० । वाञ्छिते, । पचा० १२ विव० । औ० ।

इष्टतत्तदंसणवाड [न] - इष्टतत्त्वदर्शनवादिन्-पु० वीरु भेदे, व० ।
इष्टतर-इष्टतर- त्रि० अग्नीप्सिततरे, । " तेण किण्हमणी पत्तो
इष्टयप चैव " । ते कृणमणय इति जीमूतादेरिष्टतरका
पय कृण्णेन वर्णेन अग्नीप्सिततरका पवेति । राज० । जी० ।
इष्टपुर-इष्टपुर- न० ष्ट पुरं पचनमिष्टपुरम् ॥ इष्टपचने, - " अरु
धिसपयवाय, बोधेत्ता देस श्रवदेस्तेण । पावति जहिष्टपुरं भवा-
रुधि पि नहा जीवा " अश्वी प्रमीता सप्रत्यपायां व्याघ्रादिप्रत्य-
पायवहुत्वाम् (बोधता) उल्लङ्घ्य देशकोपदेशेन निपुणमा-
र्गोपदेशेन प्राप्नुवन्ति यथा इष्टपुरमिष्टपचनम् । आ० म० द्वि० ।
इष्टफल-इष्टफल- त्रि० ष्ट वाञ्छित फल साध्य यस्य तद्विष्ट-
फलम् । वाञ्छितसाधके अभिमतेऽर्थे, ईप्सितेऽर्थे च । पचा०
विव० । ४ अविरोधिनि फले, द्वा० ।

इष्टफलमाहग-इष्टफलसाधक- त्रि० ईप्सितार्थे निपादके, पचा०
४ विव० ।

इष्टफलमिष्टि-इष्टफलमिष्टि- स्त्री० अभिमनार्थनिष्पत्तौ, पं-
चा० ४ विव० । अविरोधिफलनिष्पत्तौ, द्वा० ॥

इष्टरूप-इष्टरूप- त्रि० ष्टस्वरूपे, " सुयादुकुमारो ष्टे ष्टरूपे " ।
विपा० २ अ० १ श्रु० ॥

इष्टवं-इष्टवत्- त्रि० यज-इष्ट-वत्-स्त्रीयां ङीप् । यजनकर्तरि,
इष्टायुक्ते च । इष्टकर्मकर्तरि, त्रि० स्त्रियां ङीप् । वाच० ॥

इष्टसद-इष्टशब्द-पु० वीणादिसवन्निघनि शब्दे, वीणादिसवन्धा-
ञ्चवन्तीष्टः शब्दादयः इति । प्रज्ञा० २३ पद ॥

इष्टमिष्टि-इष्टमिष्टि- स्त्री० अभिमनार्थनिष्पत्तौ, " सो उ मंगलसदं
सुणमि जहा उ इष्टमिष्टि " श्रुत्वा आकर्ष्य मङ्गलमित्येवरूपो
मङ्गलचूतो वा विजयसिद्ध्यादिशब्दो मङ्गलशब्दस्त शकुने
शकुनविपये यथा तु यददेव इष्टमिष्टिरभिमनार्थनिष्पत्तिर्भव-
ति । पचा० ४ विव० ॥

इष्टसुय-इष्टसुत-पु० वद्वजे पुत्रे, - " इष्टसुय पश्चिकणकीवत " पं-
चा० ७ विव० ॥

इष्टस्वर-इष्टस्वर- पु० वद्वमस्वरे, - प्रज्ञा० २३ पद ॥

इष्टापुत्त-इष्टापूर्त- न० ष्ट च पूर्तं च चयोः समाहारच्छब्दः । पृषो-
ढरादित्वात् पूर्वपदस्य दीर्घः । इष्टशब्दोक्ते ऋत्विग्भिरिति
लक्षिते दाने, " वापीकृपतमागादि-देवतायतनानि च । अन्न-
प्रदानमाराम-पूर्तमित्यभिधीयते " इति । पूर्तं च । प्रति०
वाच० । इष्टापूर्तं दक्षिणपुरपत्वानभिज्ञो हीष्टापूर्तं कारी कामो-
पहतमना वरुधते-इति " इष्टापूर्तं मन्यमाना वरिष्ट नान्य-
चेत्यो योजिनन्वन्ति मूढा " । " नाकस्य पृष्टे तेन सुदृतेन भूत्वा
इमं लोक हीनतर वा विशन्तीति वचनात्, स्या० १५ श्लो० ।
" स्तोकाणामुपकार स्यादारम्भाद्यत्र चूयसां तत्रानुकम्पा
न मता यथेष्टापूर्तकर्मसु । " द्वा० १ द्वा० । इष्टापूर्तं न मोक्षाद्
सकामस्योपवर्णितम् । प्रति० ।

इष्टावत्ति-इष्टापत्ति- स्त्री० ६ त० कर्मधा० वा । इष्टस्यापत्तौ,
इष्टायामापत्तौ च । वादिना दर्शितापत्तेः प्रतिवादिन इष्ट-
त्वे हि सा प्रवति इष्टापत्तौ दोगान्तरमाह । वाच० ।

इष्टिक-इष्टिक-पु० वनत्रये गगे, हेम० । अप्रवृष्टे, चाहनीग-
दितशिरा इष्टिकेऽथाधिरुद्वान् । आ० क० ।

इष्टि (ष्टि) (रिष्टि) ऋष्टि- स्त्री० ऋभूभावे-क्तिन् । इष्ट-
पादौ ८ अ० २ पा० । इति प्राकृतसूत्रेणत्वम्-प्रा० ॥ रि केव
वस्य ८ अ० २ पा० । इति सूत्रेण रि इत्यादेशः प्रा० । अर्द्धि
मुर्द्धिऽन्ते वा । ८ अ० २ पा० । इति सूत्रेण वा ङ । तपोमाहा-
त्म्यरूपायामामर्षोपध्यादिकायां द्वौ, (सम्पादि) उक्त० ३ द्वा०
दश० । स्या० । न० । विशे० । आचा० । आ० च० । पो०
(ऋष्टिनेदा लक्षिशब्दे व्याख्यास्यन्ते-अस्य विस्तरत सधे
नेदा लक्षिशब्दे ऋष्टेर्बहुवचनता समिष्टि शब्देऽपि) " नाथि
सुण परे ढोण, इष्टिवावि तवस्मिणो । अष्टवा वचिभो मिति,
इष्ट मिफवू न चितप " । उक्त० ३ द्वा० ।

ऋष्टिर्वा तपो माहात्म्यम्पा अपि प्रणे कस्य तपश्चिन. मा
च आसर्षोपध्यादि पादरजसा प्रशानन सर्वरुजां नाश्रव कृणा
त्कुर्यु विनुचनविस्मय जनान् दग्. कामांस्तृणाग्रहा " यन्तो
दन्तान्मिश्रित-काञ्चनर्षोदिसर्गमाम-यम् । अहृतनीमोर-
शिखामरुमपातशक्तिः धेन्यादिना च तस्या अय्यनुपत्तय-
मानत्वादिनि नाय । उक्त० ३ अ० । ईश्वरच्ये. " षेगवितान्हीसो

इष्टि

णेगविहृत्ति णाणप्पगारा का ता इह्वीओ इह्वित्ति इस्सरियत्तं तं पुण विज्जामंत तवोमतं वा विउच्चणागासगमणविजंगणा णाट्टि ऐश्वर्यमिति- नि० चू० १ उ० । स्था० ॥ नरेन्द्रपूजा-चार्यत्वादिके, स्था० ३ ग० । शक्तौ, । ज० १० श० ३ उ० । आत्मशक्तौ प्रव० ११४ द्वा० । चक्रवर्त्तिमप्यधो नयेदित्यादिकायां विकरणशक्तौ, “ अप्परएमहट्टिप ” ऋद्धिर्विकुर्वाणा तथा सहित इति । उक्तं १ अ० ॥ सम्पत्तौ, पचा० ७ । “ इह्वीण मूढमेसो ” ऋद्धीनां सम्पदां मूढमिव मूढं कारणमेव धर्म इति । पंचा० ७ विव० । परिवारादिके, प्रज्ञा० १ पद० । त० । ओ० स्या० । वस्त्रसुवर्णादिसम्पत्तौ, । विपा० ३ अ० । दशा० । सम० । स्या० । प्रभूतवस्त्रपात्रादिके, स्था० ५ ग० । राज्य-श्वर्यादिके, आतु० । विभूतौ, आव० ४ अ० । स्वा० । विमान-वस्त्रनूपणादिकायां समृद्धौ, स्था० ३ ग० । उ० । तृणाग्रा-दपि हिरण्यकोटिरित्यादिरूपायां समृद्धौ, उक्तं १ अ० । ऋ-केज्जंदा यथा-धम्मिह्वी जोगिह्वी पाविह्वी इअ तिहा भवे इह्वी ध० १ अधि ॥

तिविहा इह्वी पन्नत्ता तंजहा देविह्वी राइइह्वी गाणिह्वी । देविह्वी ति विहा पम्पत्ता तंजहा विमाणिह्वी विगुव्विणिह्वी परियाराणिह्वी । अहवा देविह्वी ति विहा पम्पत्ता तंजहा सचित्ता अचित्ता मीसिया । राइइह्वी ति विहा पम्पत्ता तंजहा रम्मो अइयाणिह्वी रम्मो जिज्जाणिह्वी रम्मो वडवाहणकोस कोट्टागारिह्वी । अहवा राइइह्वी ति विहा पम्पत्ता तंजहा सचित्ता अचित्ता मीसिया । गाणिह्वी ति विहा पम्पत्ता तंजहा णाणिह्वी ढंसणिह्वी चरित्तिह्वी अहवा गाणिह्वी ति विहा पम्पत्ता तंजहा सचित्ता अचित्ता मीसिया ॥

(तिविहा इह्वीत्यादि) सूत्राणि सप्त सुगमानि नवरं देवस्येन्द्रा-दे ऋद्धिरैश्वर्यं देवर्द्धिरेव राज्ञश्चक्रवर्त्यादेर्गणिनो गणाधिपते-राचार्यस्येति विमानानां विमानवक्त्राणां वा ऋद्धिः समृद्धिर्द्धा-त्रिंशत्तुक्कादिकं बाहुल्यं महत्त्वं रत्नादिरमणीयत्वं चेति—वि-मानर्द्धिर्भवति च द्वात्रिंशत्तुक्कादिकं सौधर्मादिषु विमानबाहु-ल्यं यथोक्तम् । वत्तीसट्टावीसा, वारस अट्ट चउरो सयसह-स्ता । आरणे वमदोगे, विमाणसंखाभवे एसा ॥ १ ॥ पचा-सचत्तउच्चेव, सहस्ताहत्तसुक सहस्तारे ॥ सय चउरो आ-णय, पाणणसु तिनारणसुयए ॥ २ ॥ एकारसुत्तर हेह्वी—मेसु सत्तत्तर च मज्जिमए । सयमेग उवरिमए, पचेव अणुत्तर विमा-णत्ति ॥ ३ ॥ उपवक्त्राणं चैतत्तं जवननगराणामिति वैक्रियकर-णवक्त्राणां ऋद्धिर्वैक्रियऋद्धिः । वैक्रियशरीरेहिं जम्बूक्षीपट्टय-मसग्यातान्वा द्वीपसमुद्रान् पुरयन्तीत्युक्तञ्च जगवत्यां चम-रेण जते ! के महिह्विप इत्यादि । परिवारणा काममेवा त द्दधिः अन्यान् देवान् अन्यसत्का देवी स्वकीया देवीरजियु-ज्यात्मानं च विहृत्य परिवारयति न्येवमुक्तञ्चक्रेति ॥ १ ॥ सचित्ता स्वशरीराग्रमहिष्यादिविषया संचतनवस्तुसपद-चेतना घरानरणादिप्रिया । मिथा अन्नदृतेद्व्यादिरूपा ॥ २ ॥ अनियानं नगरप्रवेशस्तत्र ऋद्धिस्तोरणदृशोनाजनसंम-दादिवक्त्राणां नियाणं नगराग्निगमस्तत्र ऋद्धिः हास्तिकल्पनसा-मन्त्रपरिवारादिका ॥ ३ ॥ यवञ्चतुरङ्गयाहनानि वेगसरादीनि कोशां भाणगार कोष्ठां ग्रान्यभाजनानि तेषामगारं गृहं गेहं

कोष्ठागारं धान्यगृहमित्यर्थः तेषां तान्येव वा ऋद्धिर्या सा तथा ॥ ४ ॥ सचित्तादिका पूर्ववद्भावनीयेति ॥ ५ ॥ ज्ञानर्द्धिर्विशिष्टश्रुत-संपत्—दर्शनर्द्धिः प्रवचने निरुद्धाङ्किनादित्वं प्रवचनप्रज्ञाव-कशास्त्रसम्पदा । चारित्रर्द्धिः निरतिचारता । ६ ॥ सचित्ता शिष्यादिका अचित्ता वस्त्रादिका मिथा तथैवेति इह च विकुर्वा णादि ऋद्धयोऽन्येषामपि भवन्ति केवलं देवादीनां विशेषव-त्यस्ता इति तेषामेवोक्तं इति । स्या० ३ ग० ।

देवानामृद्धयो यथा ॥

सोधम्मीसाणं देवाणं केरिसगा इह्वी पम्पत्ता ? गोयमा ! महिह्विया महज्जुऽया जाव महाणुजागा इह्वी पम्पत्ता जाव अच्चुओ गेवेज्जअणुत्तरा य सव्वे महिह्विया जाव सव्वे महाणुजावा अणिदा जाव अहमिंदाणामं ते देवगणा पम्पत्ता समाणुसो ॥

(सोहम्मीत्यादि) सौधर्मेज्ञानयोर्जदन्त ! कल्पयोर्देवाः कीदृशा ऋद्ध्या प्रज्ञता जगवानाह—गौतम ! महर्द्धिका यावन्म-हानुजागा अमीषां पदानां व्याख्यानं पूर्ववत् एवं तावद्भवत्य-यावदनुत्तरोपपातिका देवाः । जीवा० ४ प्र० १ उ० ॥

सर्वजीवानां येषु यथा शक्तिर्नास्ति तथा आह ॥

उहिं ठाणेहिं सव्वजीवाणं णत्थि इह्वीति वा जाव पर कमेति वा—तं० जीवं वा अजीवं करणयाए अजीवं वा जीवं करणयाए एगसमएणं वा दो जासाओ जामित्तए सयं कर्म वा कम्मं वेएमि वा मा वा वेएमि । परमाणु पोगगलं वा उिंदित्तए वा जिंदित्तए वा अगणिकाएण समोदहित्तए वाहिया वा दोगेता गमाणयाए ।

(उहीत्यादि) । पदसु स्थानेषु सर्वजीवानां संसारिसुकस्व-रूपाणां नास्ति ऋद्धिर्विचूतिरिति इत्येव प्रकारा यथा जीवादि-रजीवादिः क्रियते वा विकल्पे एवं द्युतिः प्रेमा माहात्म्यमित्य-र्थः । यावत्कारणात् । “जसेइ वा वडोइ वा वीरिए वा एरिस-क्कारपरकमेइ वात्ति” इदं च व्याख्यातमनं कश इति न व्याख्या-यते तद्यथा— ॥ जीव वेत्यादि—जीवस्याजीवस्य करणतायां जीवमजीव कर्तुमित्यर्थः १ अजीवस्य वा जीवस्य करणताया २ (एगसमएणं वत्ति) युगपद्वा द्वे ज्ञापे सत्यासत्यादिके ज्ञापितुमि-ति ३ स्वयं कृतं वा कर्मवेदयामि वा मा वा वेदयामि इत्यत्रेता-वशेवेदनेऽवेदने वा नास्ति घश्चमिति प्रक्रमोऽयं अभिप्रायो नही-ह्यावशतः प्राणिनां कर्मणः कृपणाकृपणौ स्तो बाहुबलिन इवापि त्वनाभोगनिवर्तिते ते भवतोऽन्यत्र केवलिसमुद्धातादिति ४ पर-माणुपुञ्जं वा वेत्तु खड्गादिनादिधीवृत्य जेत्तुवा सूच्यादिना वि-दृष्ट्वा वेदादौ परमाणुत्वहानेरभिकार्येन वा समवदग्रमतिस्त्व-त्वेनादाह्यत्वात्तस्येति ५ वदिस्ताद्वा द्वाकाऽमननायाम् ६ अदो कस्यापि द्वाकतापत्तेरिति जीवमजीव कर्तुमित्युक्तम् । स्या० ६ ग० । गोचरचर्याचूभिभेदे, यस्यामेकां दिशामिगृहोपाश्रया-न्निर्गतं प्राञ्जलेनैव यथा समश्रेणिज्यवस्थितगृहपङ्क्तौ जिह्वां प-रिजमन् तावद्याति यावत्पङ्क्तौ चरमगृहं ततो भिक्षां गृहद्वेषेवा-पर्यासेऽपि प्राञ्जलेनैव गत्या प्रतिनियतेते सा ऋद्धिमिति । वृ० १ उ० । वृद्धौ, सम्पत्तौ, सिद्धौ च । (ऋद्धिदर्शनेन सामायिकं-वच्यते तत्कथाच दसारणजइइइष्टे)

इष्टि [ष्टि] अप्पवट्टण—ऋद्धयप्रवर्तन—न० ऋद्धीनां नामपौं पथ्यादीनामनुपजीवनेनाप्रवर्तनमव्यापारणम् । आमर्षोपथ्या-दीनामप्रवर्तने, द्वा० १७ द्वा०

इडिगारव-ऋद्धिगौरव-न० ऋद्ध्या नरेन्द्रादिपूजाद्वक्त्रणया
भान्त्र्यत्वादिद्वक्त्रणया वाऽभिमानादिद्वारेण गौरवम् । ऋद्ध
वा गौरवमृद्धिगौरवम् । प्रावगौरवजेदे, -तच्च ऋद्धिप्रत्य-
भिमानप्राप्तिप्रार्थनाद्वारेणात्मनोऽशुभो प्रावो भावगौरवमित्य-
र्थः । स्था० ३ ग० ॥

इडिगारवजाण-ऋद्धिगौरवध्यान-न०राज्यैश्वर्यादिरूपा ऋद्धि-
स्तया गौरवमात्मोत्कर्षरूप तस्य ध्यान दशार्णजस्येव ऋद्धि-
गौरवध्यानम् । इध्यानजेदे, -आनु० ॥

इडिपत्त-ऋद्धिप्राप्त- पु० ऋद्धिरामर्षौपध्यादिद्वक्त्रणा तां प्राप्त
ऋद्धिप्राप्तः आमर्षौपध्यादिद्वक्त्रणामृद्धिप्राप्ते, । न० । ऋद्धि-
ञ्च प्राप्नोति प्रथमतो विशिष्टमुत्तरोत्तरमपूर्वार्थप्रतिपादकश्रुतम-
वगाहमान् । श्रुतसामर्थ्यतस्तीव्रतीव्रतरशुभप्रावनामाधिरोहश्च
प्रमत्तः सन् । उक्तञ्च “अवगाहते च स श्रुतजज्ञर्थि प्राप्नोति चा-
वधिज्ञानम् । मनसः पर्यायं वा ज्ञानं कौष्टादिवुद्धिर्वा” इति ।
प्रज्ञा० ११ पद ॥

प्राप्तुर्द्धि- पु० आमर्षौपध्यादिका ऋद्धिः प्राप्ता यैस्ते प्राप्तुर्द्धयः
प्राप्तामर्षौपध्यादिके, “इडिपत्ते य वोहामि” इह गायान्जज्ञ-
याद्व्यत्ययोऽन्यथा निष्ठान्तस्य बहुव्रीहौ पूर्वनिपात एव भव-
तीति । विशे० ॥

इडिपत्ताणुत्रोग-ऋद्धिप्राप्त्यनुयोग-पु० प्राप्तामर्षौपध्यादिक-
स्य व्याख्याने, विशे० । (तच्च विस्तरतो द्वक्त्रिशब्दे दृश्यम्)

इडिपत्तारिय-ऋद्धिप्राप्तार्थ-पु० आर्यजेदे, “से कित इडिप-
त्तारिया उव्विहा पसुत्ता तजहा अरिहता चक्कवटी धवदेवा
वासुदेवा चारणा विजाहरा” प्रज्ञा० १ पद । स्था० ॥

इडिमं (त)-ऋद्धिमत्- त्रि० ऋद्धिरामर्षौपध्यादिका सम्पत्-
तदेव रूपा प्रचुरा प्रशस्ताऽतिशायिनी वा ऋद्धिर्विद्यते येषान्ते
ऋद्धिमन्तः । प्राप्तामर्षौपध्यादिऋद्धिके, । स्था० ५ ग० ।
“इडिमणाम ईसरोत्ति” नि० चू० १५ उ० । महर्द्धिके, “एगे
ण इडिमतेण वाणिपण” ऋद्धिमत्त्वे महर्द्धिकतायामिति, । वृ०
३ उ० ॥ सम्पदुपेते, । दश० ७ अ० । तद्देदा यया । “पचविहा
इडिमता मणुस्सा पसुत्ता तजहा अरहता चक्कवटी धवदेवा
वासुदेवा भावियपाणो अणगारा” । प्रावित् । सचासनया
वासित आत्मा यैस्ते भावितात्मानोऽनगारा इति एतेषां च ऋ-
द्धिमत्त्वमामर्षौपध्यादिभिः अर्हदादीना तु चतुर्णां यवासंभ-
वमामर्षौपध्यादिनाऽहेत्वादिना चेति । स्था० ५ ग० २ उ० ॥
“इडिमतं नरिंदस्स, इडिमत तु आइवे” । ऋद्धिमन्त सम्प
दुपेत नर इड्ढा किमित्याह । ऋद्धिमन्तमिति ऋद्धिमानयमि-
त्येवमाहपेत् । व्यवहारतो मृषावादादिदोषपरिहारार्थमिति
सूत्रार्थः । दश० ७ अ० ॥

इडिमपुत्त-ऋद्धिमत्पुत्र-पु० राजादौ, -इडिमपुत्तो वा राजा-
दीत्यर्थ इति ॥ नि० चू० १ उ० ॥

इडिरससायगारवपर-ऋद्धिरससातगौरवपर-त्रि० ऋद्ध्या-
दिषु गौरवमादरस्तत्प्रधाना ऋद्धिरससातगौरवपर ।
ऋद्धिरससातादरप्रधाने, ऋद्धिरससायगारवपरा यहवे
करणाहसा परुवति । प्रदन० २ द्वा० ॥

इडिरससायगुरुय-ऋद्धिरससातगुरुक-त्रि० ऋद्धिराचार्यत्वा
दौ नरेन्द्रादिपूजा रसा मधुरादयो मनोज्ञाः सात मुख-

मेतानि गुरुण्यादरविषया यस्य सोऽयमृद्धिरससातगुरुकः ।
अथवा एभिर्गुरुकस्तेषां प्राप्तावभिमानतोऽप्राप्तौ च प्रार्थनातोऽ
शुभप्रावोपात्तकर्मभारतया लघुः । ऋद्धिरससातानामादर-
कारके, -ऋद्धिरससातैरद्वधौ च । स्था० ३ ग० ॥

इडिरससायगुरुया उज्जीवनिकायघार्यानरयाए ।

जे उवदिसंति मगं कुमगमगस्सिता ते उ ॥ १५ ॥

(इडिरसेत्यादि ।) ये केचन अपुष्टधर्मणः शीतद्विविहारिणः
इडिरससातगौरवेण गुरुका गुरुकर्माण आधाकर्माद्युपजोगेन
परुज्जीवनिकायव्यापादरताश्चापरे तेऽन्यो मार्गं मोक्षमार्गमा-
त्मानुचीर्षमुपदिशन्ति तथाहि शरीरमिदमाद्यं धर्मसाधनमिति
मत्वा कावसहननादिहानेश्चाधाकर्माद्युपजोगोपि न दोषाये
त्येवं प्रतिपादयन्ति । तच्चैव प्रतिपादयन्त कुत्सितमार्गास्ती-
र्थकरास्तन्मार्गाश्रिता प्रवन्ति तु शब्दादेतेऽपि स्वयूच्या पतदुप-
दिशन्तः कुमार्गाश्रिता भवन्तीति किं पुनस्तीर्थिका इति । सूत्र०
नि० १ श्रु० ११ अ० ॥

इडिविचृसा-ऋद्धिविचृसा-स्त्री० ऋद्ध्या सत्कारेण निर्यामि-
तायां विभूषायाम्, “इडिविचृसा य परिकम्मे” इडिसकारणे
निजाभिया विचृसेति । आव० ५ अ० ॥

इडिसंजुत्त-ऋद्धिसंयुक्त- त्रि० ऋद्धयो नानाप्रकारा आमर्षौ-
पध्यादयो लब्धयस्ताभिः संयुक्त समन्वित । आमर्षौपध्यादिद्व-
व्यिसमन्विते, । पो० १५ विव० ॥

इडिसत्कारसमुदय-ऋद्धिसत्कारसमुदय- पु० ऋद्धिसत्कारस-
मुदये, “इडिमकारसमुदयणं मम सरीरगस्स णीहरण
करेह” ऋद्ध्या ये सत्काराः पूजाविशेषास्तेषां यः समुदय
स तथा तेन अथवा ऋद्धिसत्कारसमुदायैरित्यर्थः । समुदयश्च
जनानां सङ्ग इति । ज० १५ श० २ उ० । ऋद्ध्या चखसुवर्णा-
दिसम्पदा सत्कारः पूजाविशेषस्तस्य समुदायो यः स तयेति ।
विपा० ३ अ० ॥

इडिसिय-इडिमिय- इडिसियत्ति रुद्धिगम्या इति ज० एश०
३३ उ० ॥

इणं-एतत्-त्रि० थिप्रकृष्टवर्तिनि, दे० ना० ॥

इणमो-एतत्-त्रि० अदूरवर्तिनि, दे० ना० ॥

इण्हं-इदानीम्-अ० एतत्कावेऽर्थे, दे० ना० ॥

इत्त-मत्-प्र० अस्यर्थे, आद्विहोदशावन्तमन्तेत्तं गणामनो
५ ए इति मतोरित्तेत्यादेशः यया-कञ्चत्तो माणइत्तो प्रा०
८ अ० २ पा० ।

इत्तर-इत्तर-त्रि० ञ्ण करप् १ पथिके २ नीचे ३ इरकर्मणि च
४ खएणे-पु० स्त्रियां करवन्तत्वान् डीप् मा चाजिमागिकाया
स्त्रियञ्च । वाच० । स्तोके (अल्पे) अनु० । उक्त० नि० चू०
अल्पकावे, अल्पकाज्ञाने, ध० २ अधि० । पचा० । परिमित
कावे, । प्रव० ६ द्वा० । दश० । अल्पावस्यायिनि, । “इयनित्तग
णिविती” विषयोपज्ञो गकाज्ञपर्यन्तभाविनी इत्यराऽल्पावस्या
यिनी निवृत्तिरिति । श्रा० । इत्यन्मत्परकात्रं यावद्यनुर्माणा-
दिज्ञावाधिन्वेनेत्यर्थ इति । पचा । (इत्यरानशनस्य चक्य
ता ‘ अणसण ’ शब्दे । त्रिवाकादिगतस्यापनाया इत्यग्न्य
‘ उवणा ’ शब्दे । इत्तर इतानि ‘ जय ’ शब्दे । इत्तरचाग्निगाणि
‘ चरित्त ’ शब्दे । मत्परिवत्परस्येत्त्वग्न्य ‘ कण्य ’ शब्दे) प्रति
क्रमणविशेषे च । तद्य स्वल्पकाज्ञिकं देवग्निकराज्ञिकादि । स्या०

इत्तरकाल

६ ग० । पत्रिकमणं देवसिञ्च राञ्चं च इत्तरिञ्चं ” इत्वरं स्वल्पकाविक देवसिकादि इति । आव० ४ अ० ।

इत्तरकाव—इत्तरकाल—त्रि० । स्वल्पकावे, अनु० ।

इत्तरपरिगहा—इत्तरपरिगहा—स्त्री० इत्तरमल्पमुच्यते तत इत्तरमल्प परिग्रहो यस्या सा इत्तरपरिग्रहा इत्तरकालं परिग्रहो यस्याः सा तथा कावशब्दोपोऽत्र रुद्रव्य । अथवा इत्तरी-प्रतिपुरुषमयनशीला वेश्येत्यर्थः परिग्रहात् इति परिग्रहा कांचिक्तावं ज्ञाटीप्रदानादिना सगृहीता इत्तरी चाऽसौ परिग्रहा च सा तथा पुत्रज्ञावश्चात्र कार्यः । प्रव० ७ ग० । ज्ञाटीप्रदानेन कियन्तमपि कावं दिवसमासादिकं स्ववशीकृतायां वेश्यायाम् आव० ६ अ० । (तां चासेवमानरूपस्य चतुर्याण्व्रतस्य स्वदारसन्तोषस्याविचार इति 'सदारसन्तोष' शब्दे)

इत्तरपरिगहिया—इत्तरपरिगृहीता—स्त्री० इत्तरकावं परिगृहीता कावशब्दोपादिद्वरपरिगृहीता, कियन्तमपिकावं दिवसमासादिकं भाटीप्रदानेन स्ववशीकृतायाम् वेश्यायाम् आव० ६ अ० । थ० ।

इत्तरपरिगहियामण—इत्तरपरिगृहीतागमन—न० इत्तरमल्पकाव भाटीप्रदानेन केनचित्स्ववशीकृता वेश्या तस्यां गमनम् । थ० २ अधि० । ज्ञाटीप्रदानेन कियन्तमपि काव दिवसमासादिकं स्ववशीकृतायां मैथुनासेवने, आव० ६ अ० ॥ (चतुर्याण्व्रतरूपस्वदारसतोपस्यायमतिचार इति 'सदारसन्तोष' शब्दे)

इत्तरवास—इत्तरवाम—पु० स्तोकनिवासे, “इह जीवियमेव पासदा, तन्णे एव वाससयस्स तुहृत्ती । इत्तरवासेय बुज्जह, गिरुनरा कामेसु मुच्छिया” ॥ ७ ॥ साम्प्रत सुवह्वप्यायुर्वर्षशत तच्च तदन्ते वृत्त्यति । तच्च सागरोपमापेक्षया कतिपयनिमेष प्रायत्वात् इत्तरं वासकल्प वर्त्तते स्तोकनिवासकल्पमित्येवं वृत्त्यच्च यूयमिति । सूत्र० १ श्रु० २ अ० ॥

इत्तरिय—इत्तरिक—त्रि० इत्ये स्तोके कावे भवमित्तरिकम् नियतकावावधिके, उक्त० ३० अ० । इत्तर. स्तोकः कावो यत्रास्ति तदित्तरिकम् । मुहूर्त्तादिप्रमाण । पंचा० १० विव० । इत्तरोऽप्य कावो यत्तरादिर्यस्यास्ति वैयावृत्त्यादेरसावित्तरिकः । पंचा० १२ विव० । स्वल्पकावने, “इत्तरियणाम थोवं इति” नि० चू० २ उ० । (इत्तरिकाऽनशनस्य वक्तव्यता “अणमण” शब्द । इत्तरिकमरणवक्तव्यता 'मरण' शब्दे । इत्तरिकोपधिप्रतिशेखना 'पमिहेहणा' शब्दे । इत्तरिकसामायिक वक्तव्यता 'सामाज्य' शब्दे इत्तरिक वैयावृत्त्यवक्तव्यता वेयावच्च शब्दे) ॥

इत्तरी—इत्तरी—स्त्री० इत्तरी प्रतिपुरुषमयनशीला । भाटीप्रदानेन स्तोककावं परिगृहीतायां वेश्यायाम् । पंचा० १ विव० ॥ इत्तिञ्च—एतावत्—त्रि० एतत्परिमाणे, एतद् परिमाणे भावत् प्रत्ययः । 'यन्त्रेत्तरोऽतो गित्तिञ्च एतत्पुत्रं च' । ७ । २ । १५६ इति प्राकृतसूत्रेण—एतद् भद्रन्वा भावत् स्थाने इत्तिञ्च एतद्वा । प्रा० व्या० ।

इत्तो (उतो)—(इतो) इत्तम्—अन्य० इत्तम्—नसिद्ध अस्मादित्यर्थे 'तो उतो नतो वा' । ७ । २ । १६० । इति प्राकृतसूत्रेण नमः स्थाने सो उो इत्यादेशां प्रा० व्या० । अस्मिन्नित्यर्थे च । प्रा० व्या० ॥

इत्तम्—इत्तम्—अन्य० इत्तम्—अनु—इत्तप्रकारेण इत्ये जाच इत्यं

वृत्तः । वाच० । इत्तं प्रकारमापन्ने, प्रज्ञा० २ पद । अनेन प्रकारेणेत्यर्थे च । विशेषे । उक्तप्रकारेणेत्यर्थे, द्वा० २१ द्वा० ॥ पूर्वोक्तप्रकारेणेत्यर्थे, ६० ॥

इत्त्यं—इत्त्यं—त्रि० इत्थ तिष्ठतीति इत्थस्यः । आ० म० द्वि० ।

प्रज्ञा० । अनेन प्रकारेण स्थिते, विशेषे । “ इत्त्यं च वयश्च सञ्चसो सिद्धे वा हवश्चासप ” दश० ए अ० ४ उ० ॥

इत्थि (त्थी) आणमणी—रुयाज्ञापनी—स्त्री० आज्ञाप्यते आज्ञासम्पादने प्रयुज्यतेऽनया सा आज्ञापनी । स्त्रिया आज्ञापनी रुयाज्ञापनी । स्त्रिया आदेशदायिन्याम्भाषायाम् । प्रज्ञा० २ पद ।

इत्थि (त्थी) कम्म—स्त्रीकर्मन्—न० स्त्रियो नरतिरश्च स्तासां कर्म वशीकरणादिकर्म । स्त्रीणां वशीकरणादिकर्मणि, “परिग्राहित्यिकम्म च तं विज्ज परिजाणिया” सूत्र० १ श्रु० ७ अ० ॥

इत्थि—(त्थी) कदा—स्त्रीकदा—स्त्री० महिलागुणे, ते च चतुष्पष्टिसख्याका । “चोसाट्टि महिलागुणे” जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तौ तु चतुष्पष्टि स्त्रीकलाश्चमाः । नृत्यम् १ औचित्य २ चित्र ३ वादित्रं ४ मन्त्रम् ५ ज्ञानं ६ विज्ञानं ७ द्दाम् ८ जलस्तम्भ ९ गीतगानं १० ताडमानं ११ मेघवृष्टि १२ फलाकृष्टि १३ तन्त्रम् १४ आरामगोपनम् १५ आकारगोपनं १६ धर्मविचारः १७ शकुनसारः १८ क्रियाकल्पः १९ सस्कृतजल्पः २० प्रासादनीतिः २१ धर्मरीतिः २२ वर्णिकावृद्धिः २३ स्वर्णसिद्धिः २४ सुरभित्तत्र करणं २५ वीक्षासचरणं २६ हयगजपरीक्षण २७ पुरुषस्त्री-वक्षणं २८ हेमरत्नजेदः २९ अष्टादशद्विपिपरिच्छेद ३० तत्कावृद्धिः ३१ वस्तुसिद्धिः ३२ कामविक्रिया ३३ वैद्यकक्रिया ३४ कुम्भमन्त्रम् ३५ सारिभ्रम ३६ अञ्जनयोगः ३७ चूर्णयोगः ३८ हस्तदाघव ३९ वचनपाटवम् ४० भोज्यविधिः ४१ वाणिज्यविधिः ४२ मुखमण्डन ४३ शास्त्रिखण्डन ४४ कथाकथन ४५ पुष्पग्रन्थनं ४६ वक्रोक्तिः ४७ काव्यशक्ति ४८ सर्वज्ञापाविशेष ४९ अग्निधानज्ञानं ५० चूपणपरिधान ५१ नृत्योपचारः ५२ गृहाचारः ५३ वेशरचन ५४ व्याकरण ५५ परनिर्कारण ५६ रत्नचन ५७ केशवन्धनं ५८ वीणानादः ५९ विनयवादाः ६० अकविचारः ६१ लोकव्यवहारः ६२ अन्त्याकारिका ६३ प्रभ्र प्रहेलिका ६४ इति । अत्रोपलक्षणादुक्तातिरिक्ता स्त्रीपुरुषकदा ग्रन्थान्तरे लोके च प्रसिद्धा ज्ञेयाः । अत्र च पुरुषकदासु स्त्रीकदानां स्त्रीकदासु च पुरुषकदानां सङ्घर्षे तदुपयोगयोगित्वात् । ननु तर्हि 'चोसाट्टि महिलागुणे इति' ग्रन्थ विरोध उच्यते न ह्यय ग्रन्थः स्त्रीमात्रगुणख्यापनपरः किंतु स्त्रीस्वरूपप्रतिपादकस्तेन क्वचित् पुरुषगुणत्वेऽपि न विरोधः । कदाप्यस्योक्तसंख्याकत्व तु प्रायो बहुपयोगित्वादित्यस्य विस्तरेण । ज० २ वृ० ।

इत्थि (त्थी) कलेवर—स्त्रीकलेवर—न० योपिच्छरीरे,

अव्यंजे पुण विरई, मोहलुगंठा स तत्तचित्ता य ।

इत्थीकलेवराणां, तन्विरणसुं च बहुमाणां ४६ ॥

अत्रह्यणि स्त्रीपरिभोगवृद्धये पुन शब्दो विशेषये तद्भावना चैवं गुर्वादिपुस्तरण कर्त्तव्यमत्रह्यणि पुनविरतिनिवृत्तिः कार्या तथा मोहलुगुप्ता स्त्रीपरिभोगहेतुवेदादिमोहनीयनिन्दा यथा यल्लजनीयमतिगोप्यमदर्शनीय वीमत्समुच्चय मलाविश्वपृतिगन्धि तद्याचने कामिकृमिस्तदेवम् । किंवा पुनोति न मनोजव वा मनसा इत्यादि । तथा स्वतत्त्वचिन्तास्वरूपचिन्तन केषां स्त्रीकलेवराणां योपिहेदानां यथा वृक्षशोणितसम्भृत नवच्छिन्न मश्लेऽवणमस्थिरुद्धलिकामात्र इत्त योपिच्छरीरकं तद्विर-

तेष्वब्रह्मनिवृत्तेषु मुनिषु । चशब्दः समुच्चये बहुमानोत्तरङ्ग-
प्रीतिकूपे विधेयो यथा-धन्यास्ते वन्दनीयास्ते तैस्त्रैलोक्यं पवि-
त्रित । यैरेष चतुनक्षेत्री काममहो निपातितः । पचा० १ धिव० ॥
इत्थि (त्थी) कहा-स्त्रीकथा-स्त्री० स्त्रीणां स्त्रीषु वा कथा
स्त्रीकथा । स्त्रीकथाविकथाभेदे, इयं च कथेत्युक्तापि स्त्री-
विषयत्वेन समयविरुद्धत्वात्किंचेति भावनीयेति । स्त्रीक-
थाया जेदा यथा—

इत्थी कहा चउत्रिहा पष्पत्ता तंजहा इत्थीणं जाइकहा
इत्थीणं कुञ्जकहा इत्थीणं रुवकहा इत्थीणं नेवत्यकहा ।
ब्राह्मणीप्रभृतीनामन्यतमाया या प्रशंसा निन्दा वा सा
जात्या जातेर्वा कथेति जातिकथा । यथा-धिकु ब्राह्मणी
धवाभावे, या जीवन्ति मृता इव । धन्या मन्ये जनै
शूद्री पतिवक्षेप्यनिन्दिता ॥ १ ॥ एव मुग्धादिकुञ्जोत्पन्नाना-
मन्यतमाया यत्प्रशसादि सा कुञ्जकथा । यथा-अहो चौहु-
क्यपुत्रीणां, साहस जगतोधिक । पत्युर्मृत्यो विशत्यश्रौ, या
प्रेमरहिता अपि ॥ २ ॥ आन्धीप्रभृतीनामन्यतमायाः रूपस्य
यत् प्रशसादि सा रूपकथा । यथा-चन्द्रवक्त्रा सरोजाङ्गी,
सद्मी. पीनघनस्तनी । किं द्वाटी नामतः सा स्या-हेवाना-
मपि दुर्वजा ॥ ३ ॥ तासामेवान्यतमाया. कच्छवन्धादि नेप-
थ्यस्य यत्प्रशसादि सा नेपथ्यकथेति । यथा-धिङ्गारी-
रौद्रीच्या, बहुवसनाच्छादिताद्भवतिकत्वात् । यद्यौवन न
यूनां, चक्षुर्मोदाय प्रवति सदा ॥ स्था० ४ ग० ॥

तत्र जातिकथा-ब्राह्मणीप्रभृतीनामन्यतमां प्रशंसति द्वेष्टि वा
कुञ्जप्रसूतानामन्यतमां, रूपकथा आन्धीप्रभृतीनामन्यतमाया रूप
प्रशंसति “आन्धीणां च ध्रुव दीक्षा चञ्चितं नृतवे मुखे । आस-
ज्य राज्यनार स्व, सुखं स्वपिति मनमथ-ध्यादिना द्वेष्टि वा
तथा नेपथ्यकथान्धीप्रभृतीनामेवान्यतमाया कथादिनेपथ्य
प्रशंसति द्वेष्टि वा । अत्र ४ अ० । जाति कथायां ब्राह्मणीप्रभृ-
तीनामन्यतमां प्रशंसति द्वेष्टि वा, कुञ्जकथायां पुनरुग्धादि कु-
ञ्जप्रसूतां वा । रूपकथा या रूपोद्देशेन विधीयते यथा । “आन्धी
णा रूपसौन्दर्यं, काव्लिङ्ग्या जघन वरम् । द्वाट्या विद्वसित चारु
कर्णट्ट्यास्तुरतिप्रया” ॥ अथवा निन्दति । मातृविकी त्वनात्वा
प्या, वराकी रूपवर्जिता । सौराष्ट्री कच्छजातापि, त्याज्या
दुर्भगदेश्वरा ॥ नेपथ्य केशचीवरसमारचनरूप तद्रूपकथा
नेपथ्यकथा—यथा । द्वाट्यास्तु कञ्जुकश्चरारंभ्यासीमतको
नघः । वेणिवन्धस्तु सौराष्ट्र्या, काव्लिङ्ग्या नीविधनम् ।
दर्श० ॥ इत्थिकहा-पससा निन्दा सरूवा जहा सा तण्णय
तण्ण सुभगा सोममुही पवमपचनयणिह्वा गुर्यनियवा उन्न-
यपमोहरा वलियगयगमणा॥तहा करहर्गई कागसरा य पुव्भ
गा वधजत्रग पिगन्त्री हु सीत्ता हुप्भासा धिच्छीकोनिय इति
ग० १ अधि० । आ० चू० । स्त्रीकथा दूरनस्याज्या तथा च-
“सा तन्त्री सुजगा मनोहररचि कान्तेकृणा जोगिनी, तस्या-
हारि नितम्भयिम्यमयवा विप्रेक्षित सुधुव. । धिङ्गतामुद्ग-
तिं मशीमसतनु काकस्वरां दुर्जगा-मित्य स्त्रीजनवर्णनिन्दन
कथा दरेस्तु धर्मायिनाम्” ॥ इति ॥ ध० २० । (स्त्रीकथापरि-
त्यागस्य प्रश्नचर्यसमाधिस्थानत्वं ‘वंभचेरस्तमाहिङ्गाण’ शब्दे
' वनचेरमुचि ' शब्दे च)

आयपरमोहुदीरण उडाहो मुत्तमाडपरिहाणी ।

वंजवण य अगुत्ती, पमंगटोसा य गमणाड ॥१११॥

इत्थिकहं करंतस्स अप्पणो मोहोदीरण जवनि-जस्स वा करे-
त्ति परस्स तस्स मोहोदीरण भवति-इत्थिकह करंतो सुओ द्वा-
एण उडाहो अहो ज्जाणोवउत्ता तवस्सिणो जाव इत्थिकह करे-
ति ताव सुत्तपरिहाणी आदिसहातो अत्यस्स अप्पेसि चउ म-
जमो गाण वभवण अगुत्ती भवति जणिय च “वसहि कदणिसे-
ज्जिदिय, कुड्ढतरपुव्वकीधियपणीते । अतिमायाहारविज्ज-सणा
यण च वमगुत्तीओ” ॥ एव अगुत्ती जवनि पमंग एव दोसो पमंग-
दोसो कहापसगाओ वा दोसा भवति ते य गमणादी गमण
उ णिक्खमई आदिसदाओ वा कुड्ढिगी भवति स धिगगितो
वा आगारिं पमिमेवति संजानि वा इत्थिकम्म वा करेति
स्त्रीकथायां प्रायश्चित्तम् । इत्थीण कहा-इत्थिकहा सा चउ-
व्विहा इमा—

जातीकथं कुञ्जकथं, रूपकथं बहुविहं च सिंगारं ।

एता कथा कथिते, चतुजमत्ता कावगा चतुरो ॥१११॥

जातिमादिया उ (चउजमटात्ति) चत्तारि जमत्ता मास-
उविज्जति माससामये किं गुरगा बहुगा जण्णति (कावगा)
कावगतितुगुरगा मासा तेहिं चउहिं मासेहिं चउगुरगात्ति
जणियं जवति परिसगा चउगुरगा चउरो जण्णति जवति जाइ-
कहाए चउगुरु, कुञ्जकहाए चउगुरु, रूपकहाए चउगुरुं, सिंगा
रकहाए चउगुरु एव चउरो जातिप तवकावेहिं बहुगं कुञ्जे-
कावगुरुं तवे बहुगं रुवे तवगुरुं कावतहु सिंगारे दोहिं वि
गुरुं अहवा चत्तारि जमत्ता जातिमातिसु भवति के ते कावगा
चउरो चउगुरुगति जणिय जवति तवकावविसेसो तहेव
अहवा चउरोति सखा जमत्तं दो ने य तवकावा ताणि तव
कावा जुयवाणि चउरत्ति भणिय जवति कावगा इति बहुव
यणा चउगुरु ताणि चउगुरुगाणि चउरो अमाउस्स वपन्वा
एगाहा इमा ॥

माति समुत्थातिपिति, वंसकुट्टं अहव ओगादी ।

वस्युक्तिचियरुवं, गतिपेहिति चास सिंगारे ॥११२॥

माउप्पसादा रुवं भवति जहा सोमद्वेएण एव जा कहा मा
जाइकहा । पिउपसादा रुवं भवति जहा एगो सुवण्णगरो
अव्वत्थ रुवस्सी गणिगाहिं माग्गिउण णिज्जाति रिउकावे
जातेण जाया सा रुवस्सिणी भवति एव कुञ्जकहा सेम
कउ । नि० चू० १ उ० ॥

इत्थि (त्थी) काम-स्त्रीकाम-पु० स्त्रीप्रधाना. कामा स्त्री-
कामा । स्त्रियोपलक्षिता वा काम्यन्त इति कामा स्त्रीकामा
रुयादिविषयेषु मदनकामविषयचूतासु स्त्रीषु कामेषु शब्दा-
दिषु च । स्त्रीकामेषु प्रसक्तानात्तरकथातना भवतीति यथा—

एवमेव ते इत्थिकामेहिं मुच्चिया गिष्ठा गदिया
अज्जोववन्ना जाव वामाई चउपचमाई उदमपाड वा
अप्पतरो वा ज्जुजतरो वा काव चंजित्तुं नोगजोनाड
पविभुत्ता वेरायनणाई मंचिणित्ता वड्ढं पावाई कम्माई
उसन्नाई मंजागकेण कम्मणा मे जहा णामण अय-
गोदड वा सेदगोदड वा उदगंमि पक्खित्ते ममाणे उदग-
तडमव्वत्ताड अहे धरणितडपट्टाणे जवड एवमेव
तहप्पगारे पुरिमजाने वड्ढवहूडे धृतवहूडे पंवारहूडे नेरव-
हूडे आपत्तियवहूडे दंजवहूडे णियमिवहूडे माउवहूडे
अयमवहूडे उमन्नसपाणयानी कावमासे कावं विना

धरणि तत्र मडवत्ताऽ अहे परगतत्तपऽहाणे नवइ ॥६५॥

ने च विपयासक्ततया एतत्कुर्वन्तीत्येतद्दर्शयितुमाह (एवमेव इत्यादि) एवमेव पूर्वोक्तस्वभावा एवं ते निष्कृपा निरनुक्रोशा बाह्यान्तरपरपटोरपि कर्णनासाविकर्चनादिना दाह-पाननस्वभावा । स्त्रीप्रधाना कामाः स्त्रीकामा यदि वा स्त्रीषु मदनकामविषयभूतासु कामेषु च शब्दादिषु इच्छाकामेषु मूर्तिता गृहा प्रथिता अच्युपपन्नाः एते च शक्रपुरंदरादिवत् पर्यायाः कयञ्चिद्रेद वाश्रित्य व्याख्येयाः । ते च जोगासक्ता व्यपगतपरलोकाव्यवसाया यावद्वर्षाणि चतुः पञ्च षट् सप्त वा दश वाद्यतरं वा काव्यं श्रुत्वा जोगासक्ततया च परपीनोत्पादनतो वैरायतनानि वैरानुबन्धाननुप्रसूयोत्पाद्य विधाय तथा सञ्चयित्वा सञ्चित्योपचित्य बहुनि प्रभूततरकाव्यस्थितिकानि क्रूराणि क्रूरविपाकानि नरकादिषु यातनास्थानेषु क्रूरचपाटनेशात्मल्यैवरोहणतत्रपुपानात्मकानि कर्माण्यप्रकाराणि वरुस्पृग्निघत्तनिकाचनावस्थानि विधाय तेन च संभारकृतेन कर्मणा प्रेर्यमाणस्तत्कर्मगुरवो वा नरकतद्वप्रतिष्ठानां भवन्तीत्युत्तरक्रिययापादितवहुवचनरूपयेति सवन्त्र । अस्मिन्नेवायं सर्वलोकाप्रतीतं दृष्टान्तमाह (से जहा णामपत्ति) तद्यथा नामायोगोलकोऽयस्मिन् शिखागोत्रको वृत्ताश्मशकश्च वाउदके प्रक्षिप्त समानसखिततद्वमति वर्त्यात्तिवृद्ध्याऽथो धरणीतत्रे प्रतिष्ठानो नवति । अधुना दार्ष्टान्तिकमाह (एवमेवेत्यादि) यथासावयोगोलको वृत्तत्वाच्छी-ब्रमेवाथो यात्येवमेव तथा प्रकारः पुरुषजातः तमेव वेदतो दर्शयति । वज्रवद्वज्र गुरुत्वात्कर्म तद्वहुवस्तत्करणप्रचुरस्तथा वध्यमानकर्म गुरुरित्यर्थः । तथा धूयत इति धूत प्राव्वरु कर्मेतन्प्रचुर । पुन सामान्येनाह पङ्क्यतीति पङ्क पापं तद्वहु-द्वस्तया । तदेव कारणतो दर्शयितुमाह । वैरवहुतो वैरानुव-न्प्रचुरस्तथा (पत्तियति) मनसो दुष्प्रणिधानं तत्प्रधानस्त-या दम्नो मायया परवञ्चन तदुत्कटस्तथा निहृतिर्मायावेप भाषापरवृत्तिवक्षणा परडोहवृत्तिस्तन्मयस्तथा सातिवहुव इति सातिशयेन इत्येणापरस्य हीनगुणस्य इत्यस्य सयोग-सानिस्तद्वहुवस्तत्करणप्रचुरस्तयाऽयगो ऽऽहाया सहृत्तया निन्दा यानि यानि परापकारभूतानि कर्मानुष्ठानानि विधत्ते तेषु तेषु कर्मसु करचरणच्छेदनादिषु अयजोभागभवतीति स एवभूत पुरप काव्यमामे स्वायुप क्ये काव्यं कृत्वा पृथि-व्या रत्नप्रभाटिकायास्तद्वमतिवर्त्य योजनसहस्रपरिमाण-मतिवृत्त्यनरकतद्वप्रतिष्ठानोऽसौ भवति ॥ ६५ ॥

एवमेव ते इत्थिकामेहिं मुच्छिया गिष्ठा गढिया गरहि या अज्जोववन्ना जाव वानां चउपंचमां उद्वममां अ प्पयरो वा जुज्जयरो वा जुंजित्तुं जोगचोगां काव्यमामे काव्यं किञ्चा अन्नयरोमु आगुरिण्णु किञ्चिसिण्णु उण्णेषु उववत्तारो नवन्ति ततो विप्पमुच्चमाणे जुज्जो जुज्जो एव मृयत्ताए तमृयत्ताए जाड मृयत्ताए पव्वयन्ति ॥ ५१ ॥

एवमेव पूर्वोक्तैर कारणत्वेनातिमूढत्वादिना परमार्थमजाना-नाम्ने तीर्थिका स्त्रीप्रधाना कामा स्त्रीकामा । यदि वा स्त्रीषु कामेषु च शब्दादिषु मूर्तिता गृहा प्रथिता अच्युपपन्नाः । अत्र चान्यादृश्यापनार्थे प्रहनपर्यायप्रदेष पतञ्च स्त्रीषु शब्दादिषु च प्ररत्नं प्राय प्राणिनां प्रधानं संभारकारणं तथाचोक्तं ' न्त्रमेव महम्मन्म महदांमममुस्मयमिन्यादि' स्त्रीमहा-

सक्तस्यावश्यंभाविनी शब्दादिविपयासकिरित्यतः स्त्रीकाम-ग्रहणं तत्र चासक्ता यावन्तं काव्यमासते तत्सूत्रेषुैव दर्शयति । यावद्वर्षाणि चतुः पञ्चषट्दशकानि । अयं च मध्यमकाव्यो गृहीतः । एतावत्काव्योपादानं च साजिप्रायं प्रायस्तीर्थिका अतिक्रान्तवयसएव प्रव्रजन्ति तेषां चैतावानेव काव्यं सजाव्यते यदि वा मध्यग्रहणान्तत ऊर्ध्वमधश्च गृह्यते इति दर्शयति । तस्माच्चोपात्तादल्पतरप्रभूततरो वापि काव्यो भवति । तत्र च ते त्यक्त्वापि गृहवास श्रुत्वा जोगजोगान् इति स्त्रीजोगे सति अवश्यं शब्दादयो भोगा जोगजोगास्तान् श्रुत्वा ते च किञ्च वयं प्रव्रजिता इति न च जोगेज्यो विनिवृत्ता यतो मिथ्यादृष्टि तथा ज्ञानान्धत्वात्सम्यग्विरतिपरिणामरहितास्ते चैवंभूतपरि-णामाः स्वायुप काव्यमासे काव्यं कृत्वा निकृष्टतपसोपि सन्तोऽन्यतरेष्वामुरिकेषु किल्विपिकेषु स्थानेषूपपादयितारो भव-न्ति । ते ह्यज्ञानतपसा मृता अपि किल्विपिकेषु स्थानेषूपत्त्यन्ते तस्मादपि स्थानादायुपक्याच्चिप्रमुच्यमानाश्च्युताः किल्वि-पिकवहुदास्तत्कर्मशेषेषुैववन्मूका एवमूकास्तद्भावेनोत्पद्यन्ते । किल्विपिकस्थानाश्च्युतः सन्नन्तरजवे वा मानुषत्वमवाप्य य-थैवमूकोऽन्यक्तवाक् समुत्पद्यत इति । तथा (तस्युत्तायेत्ति) तमस्त्वेन जात्यन्वतया अत्यन्ताऽज्ञानावृत्ततया वा तथा जातिमूक-त्वेनापगतवाच इह प्रत्यागच्छन्तीति।सूत्र०२१० २अ०दशा०॥

इत्थि (त्यी) कामजोग-स्त्रीकामजोग- पु० स्त्रीप्रधाना स्त्रि-योपवृद्धिता वा काम्यन्त इति कामा जुज्यन्त इति जोगाः स्त्रीकामजोगाः । स्यादिकामजोगेषु, स्त्रीकामजोगासक्तानां परिणाममाह—

एवमेव ते इत्थिकामजोगेहिं मुच्छिया गिष्ठा गढिया अज्जोववन्ना जुष्ठा रागदोसवसद्वा ते णो अप्पाणं समु-च्छेदंति, ते णो परं समुच्छेदंति, णो अस्माइं पाणाइं चूताइं जीवाइं सत्ताइं समुच्छेदंति, पहीणा पुव्वसंजोगं आय-रियं मगं असंपत्ता इति ते णो ह्चाए णो पाराए अंतरा कामजोगेसु विसन्ना ॥ १९ ॥

एवमेव पूर्वोक्तप्रकारेण स्त्रीप्रधाना स्त्रियोपवृद्धिता वा काम्यन्त इति कामा जुज्यन्त इति भोगास्तेषु सातयहुवतयाऽजिते-न्दियाः सन्तस्तेषु कामजोगेषु मुच्छिता एकीजावतामापन्ना गृ-हा काव्यकावन्तो प्रथिता अववद्धा अच्युपपन्ना आधिक्येन भो-गेषु बुद्ध्या रागदेषात्ता रागदेषवशगा कामजोगान्धा वा त एव कामजोगेषु आश्रववद्धा सन्तो नात्मानं ससारात्कर्मपाशा-द्वा समुच्छेदयन्ति मोचयन्ति नापि पर सङ्घपेदशदानत कर्म-पाशावपाशितं समुच्छेदयन्ति कर्मवधांस्त्रोदयन्ति नाप्यन्यान् दशाविधप्राणवर्तिन प्राणान् प्राणिनस्तथा वाज्वन् भवन्ति भ-विष्यन्ति च भूतानि तथा वा आयुष्कधारणाज्जीवास्तांस्त-थामत्वास्तथाविधवीर्यान्तरायक्योपगमापादितवीर्यगुणोपेता स्ताश्च समुच्छेदयन्ति । असद्विप्रायप्रवृत्तत्वात् । ते चैवविश्रा-स्तज्जीवतच्छरीखादिनो लोकायतिका अजितेन्द्रियतया काम-भोगावसक्ता पूर्वसयोगात्पुत्रदाराटिकाप्रहीणा भ्रष्टा आरा-घाता सर्वेहयधमंज्य इत्यार्यो मार्ग स्वनुष्ठानरूपस्तनस-प्राप्ता इत्येव पूर्वोक्त्या नीत्या ऐहिकामुष्मिकलोकद्वयसदनुष्ठा-नभ्रष्टा अन्तरा एव जोगेषु विपणास्तिष्ठन्ति।सूत्र०२१० १ अ० । इत्थि (त्यी) गण-स्त्रीगण-पु० स्त्रीसमूहः, "नो इत्थिगणाण से-विना नवइ" नो स्त्रीग णानां पर्युपासको जवेदिति । स्या०९७० । इत्थि (त्यी) गवज-स्त्रीगर्ज- पु० स्त्रियाः सम्यन्त्री गर्ज- स-

जीवपुत्रवपिण्क. स्त्रीगर्भं । स्त्रीसम्बन्धिनि सजीवपुद्गल-
पिण्के, ज० ५ अ० ४ उ० । (तच्छक्यता 'गन्' शब्दे)
इत्थि (त्थी) गुम्म-स्त्रीगुलम- न० युवतिजने, । "इत्थिगुम्मं
परिनिञ्चुम्"- ॥ स्त्रीगुलमेन युवतिजनेन साङ्गमपरपरिवारेण
स परिवृतो वेष्टित इति । दशा० १० अ० ॥

इत्थि (त्थी) चिंध-स्त्रीचिन्ह-न० स्त्रिया असाधारणं चिह्नम् ।
योनौ, स्त्रिया असाधारणे चिह्ने, स्तनादौ, स्त्रीवक्रणे, वाच० ।
इत्थि (त्थी) चौर-स्त्रीचौर-पु० स्त्रियाः सकाशात् स्त्रीमेव
चौरयन्ति स्त्रीरूपा वा ये चौरास्ते स्त्रीचौराः । चौरविशेषे,
प्रथम० ३ अ० ॥

इत्थि (त्थी) जण-स्त्रीजन-पु० योपिजने आचा० १ अ० ४ अ० ।
इत्थि (त्थी) जिय-स्त्रीजित-त्रि० स्त्रिया जितः जि-क्त स्त्री-
वश्ये, । स्त्रीजितस्पर्शमात्रेण सर्वं पुण्यं प्रणश्यति । न चूमौ पात-
की पापात् पापिनां स्त्रीजितात्परः । वाच० ।

इत्थि (त्थी) डाण-स्त्रीस्थान-न० स्त्रिय तिष्ठन्ति येषु तानि
स्थानानि निपद्या स्त्रीस्थानानि । स्त्रीणां निपद्यायाम्, " नो
इत्थि डाणाऽ सेवित्ता जवऽ " स्या० ए अ० ॥

इत्थि (त्थी) णपुंसग-स्त्रीनपुंसक-न० नपुंसकज्जेदे, " इत्थि
णपुंसगा अपञ्चावणिज्जति " नि० चू० १ उ० ॥

इत्थि (त्थी) णाम-स्त्रीनामन्-न० कर्मविशेषे, स्त्रीपरिणामः
स्त्रीत्वं यदुदयाद् भवति । ज्ञा० ८ अ० ॥

इत्थि (त्थी) णामगोमकम्म-स्त्रीनामगोत्रकर्मन्-न० स्त्री
नाम-स्त्रीपरिणाम. स्त्रीत्व यदुदयाद्भवति तत्स्त्रीनाममिति
गोत्रमभिधान यस्य तत् स्त्रीनामगोत्रम् । अथवा यत्स्त्रीप्रायो-
ग्यं नाम कर्मगोत्रं च तत् स्त्रीनामगोत्रकर्म । स्त्रीप्रायोग्ये नाम
कर्मणि, गोत्रकर्मणि च । ज्ञा० ८ अ० ।

इत्थि (त्थी) तित्थ-स्त्रीतीर्थ-न० स्त्री योपित्तस्यास्तीर्थ-
करत्वेनोत्पन्नायास्तीर्थे द्वादशाङ्ग सत्रो वा स्त्रीतीर्थम् । महिती-
र्थकरप्रणीते द्वादशाङ्गे, तत्सम्बन्धिनि सधे च । स्या० १० अ०
(स्त्रीतीर्थस्याश्चर्यत्वम् 'अच्छेरे' शब्दे)

इत्थि (त्थी) दोस-स्त्रीदोष-पु० स्त्रीणां दोषे, " इत्थिदोषं
सक्किणो होति " स्त्रिया सह जउपन्तं दद्वा स्त्रीदोषाशङ्कितश्च
ते भवन्तीति । सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० (ते च स्त्रीदोषा 'इत्थी'
शब्दे द्रष्टव्या)

इत्थि (त्थी) पञ्जाकम-स्त्रीपञ्चात्कृत-पु० पञ्चात्कृतस्त्रीत्वे,
(इत्थिपञ्जा कर्मो वधऽ) ज्ञावप्रधानत्वाच्चिह्नेशस्य स्त्रीत्वं पञ्चा-
त्कृत चूतना नीत येनावेदकेनासौ स्त्रीपञ्चात्कृत इति । ज०
८ अ० ८ उ० ॥

इत्थि (त्थी) पसुवणी-स्त्रीप्रज्ञापनी-स्त्री० स्त्रीवक्रणप्रति-
पादिकायाम् योगिर्भृत्त्वमस्थैर्यं मुञ्चतेत्यादिरूपायाम्भा
पायाम्, प्रज्ञा० ११ पद । (तच्छक्यता 'भासा' शब्दे)

इत्थि (त्थी) परिस्सज्जयण-स्त्रीपरिज्ञाध्ययन-न० सूत्र-
ताद्वस्य चतुर्थेऽध्ययने, तत्र द्वादशेऽर्का तदर्थसद्बहसूत्रहताद्
नियुक्तौ यथा—

पठमं संयवसंज्ञव, माडाहि खड्गणाउ होति सीद्वस्म ॥

वितिए इहेव खड्गिय-स्म अवतया कम्मबंधोयं ॥५८॥

प्रथमं उद्देशके अध्ययनार्थाधिकारं तद्यथा खानि. सार्थं

संस्तवेन परिचयेन यथा सदापेन जिन्नकयाद्यावापेनादिग्रह-
णाद्भ्रप्रत्यङ्गनिरीक्षणदिना कामोत्कान्चकारिणो ज्वेदल्पम-
त्वस्य शीवस्य चारित्रस्य स्वद्वानाचुशब्दात्तत्परित्यागो वेति ।
द्वितीये त्वयमर्थाधिकारस्तद्यथा शीवस्त्वद्वितस्य माधोगिहै-
वास्मिन्नेव जन्मनि स्वपक्षपरपक्षहता निगस्कारादिका विरुन्ध
यना तत्प्रत्ययश्च कर्मवन्धस्ततश्च ससारमागरपर्यटनमिति किं-
स्त्रीभिः कश्चित् शीवात् प्रच्याव्यात्मवशाक्तो येनैव मुच्यते
ह्यन इति दर्शयितुमाह—

सूरा मो मवंता, कति ववियाहि उव्हिप्पहाणाहि ।

गहियाहुं अजय पज्जोय-कूडवावादिणो वहवे ॥५९॥

यद्वत् पुर्या अमयप्रद्योतकूववावाद्यय शूरा वयमित्येवं
मन्यमाना. मो इति निपातो वास्यावकारार्थं कृत्रिमाजि. स-
द्भावपहिताभिः स्त्रीभिस्तयोपधिर्माया तत्प्रधानाभि वृत्तकप
दशतानिर्गृहीत्वा आत्मवशानां नीता फेचन राज्यादपरे शीवात्
प्रच्याव्येहैव विरुन्धनां प्रापिता । अजयकुमारादिकयानकानि
च मूलादावध्यकादवगन्तव्यानि कयानकत्रयोपन्यासस्तु यथा
क्रममर्त्यवृद्धिचिक्रमात्यन्तवृद्धिचिक्रमतपस्वित्त्वख्यापनार्थं इति।
यत एव ततो वक्तव्यं तदाह ॥

तम्हा ए उ वीसंजो, गंतवो णिचमेव इत्थीसु ॥

पठमुद्देशे जणिया, जे दोसा ते गणतेणं ॥ ६० ॥

(तम्हेत्ति) यस्मात् स्त्रिय सुगतिमार्गागता माया प्रधाना
वञ्चना निपुणास्तस्मादेतदवगम्य नैव विश्रम्भो विश्वासस्ता
सां चित्तेकिना नित्यं सदा गन्तव्यो यातव्यं कर्तव्यं इत्यर्थः । ये
दोषा. प्रथमोद्देशके अस्योपपक्षकार्यत्वात् द्वितीये च तात्
गणयता पर्यालोचयता तासां मूर्च्छितकपटगानिभूतानामान्म-
हितमिच्छता न विश्वसनीयमिति । सूत्र० १ अ० ४ अ० १ उ० ।
(विस्तरतः एतदध्ययनार्था. 'इत्थी'-शब्दे)

इत्थि (त्थी) परिष्ठा-स्त्रीपरिष्ठा-स्त्री० सूत्रहताद्भवस्य च-
तुर्थेऽध्ययने, सम० २३ स० ।

इत्थि (त्थी) परिमह-स्त्रीपरिमह-पु० स्त्रीया परिपहण-
च तन्निरपेक्षत्वम् ब्रह्मचर्यमित्यर्थः । ज० ८ अ० ८ उ० ।
रुचयते स्तूणातेवां रुटि टित्वात्तुड्डीपि स्त्रीसैव तद्गुणरगहेतु
गतिविज्रमेक्षिताकारविज्ञोकनेऽपि " त्वगधिरमांसमेदस्नाग्व
स्थिरिरावणै सुडुगन्ध । कुचनयनजवनवदनोस्मृच्छितो म
न्यते रूपम् । १ । तथा " निष्ठीवनं जगुष्मन्धरस्य पिपति मोहित
प्रसभम् । कुचजघनपरिश्राव नेच्छति तन्मोहितो जजने । १ ।
इत्यादि भावनातोऽभिधास्यमाननीतितश्च परिपहमाण्या-
त्परिमह स्त्रीपरिमह । उक्त० १ अ० । प्रच० । परिपहज्जेदे,
अस्यायमर्थो न स्त्री तस्यायमङ्गप्रत्यङ्गस्वानह्मिनववित-
विज्रमाद्याश्चित्ताङ्गपकारिणाश्चिष्टाश्चिन्तयेत् जातुच्चिचक्षुरपि
निक्रिपेनेकेमार्गागतासु ब्रह्मनासु कामवृद्धेति । प्रच० ८ अ०
८ उ० । आच० । उक्तं च " दृष्ट्वायमङ्गपदा हि मोक्षकारिणाः
स्त्रिय । चिन्तिता धर्मनाशाय चिन्तयेदिति नैव ता " । ध० ।

संगो एस मणुस्माणं, जाओ जोगंमि इत्थिओ ॥

जस्स एया परिचाया, मुकुरं तस्म मापणं ॥१६॥

एवमादाय मेहावी, पंकरया उ इत्थिओ ॥

नो ताहिं विह्वेज्जा. चरंजत्तगवेण ॥ १७ ॥

सञ्जन्ति आसत्किन्तुभवन्ति रागादिवसगा जन्तवोऽपेति सद्
परोऽनन्तर वदयमाणो मनुष्याणां पुण्याणाम् । नमेवाह । ज-

श्रोतव्यविशेषाभिधानं ततो या. काश्चन मानुष्यो देव्यस्तिर-
 भ्यो वा (लोमिति) लोके तिर्यग्लोकदौ स्त्रियो नार्यो
 पनाञ्च हावभावादिभिरन्यन्तमासक्तिहेतवो मनुष्याणामित्ये-
 वमुक्तमन्यथा हि गीतादिष्वपि सञ्जति एव मनुष्या. मनुष्यो-
 पादान च तेषामेव मैयुनसंज्ञातिरेक प्रज्ञापनादौ प्ररूपित इति
 अत किमित्याह । (जस्मेति) यस्य यते पता स्त्रियः
 (परित्रायेति) सर्वप्रकारं ज्ञाता परिज्ञातास्तत्र ऊपरिज्ञेयह
 परत्र च महानर्थहेतुतया विद्विता. तथात्रागम “ विभूसा
 इति समग्री, पत्नीय रसत्रोयणं । णरस्सत्तगवेसिस्स, विसं
 तात्रओरु जहा” ॥ १ ॥ प्रत्याख्यानरूपरिज्ञया च तत एव च प्र-
 त्याख्याता (सुकमनि) सुकृत सुखनुष्ठित पागान्तर सुकरं वा
 नुमेनैवानुष्ठानुं शम्भं (तस्सत्ति) सुव्यत्ययात्तेन (सामणंति)
 श्रामण्य वन किमुक्त भवत्यवयहेतुत्यागो हि वतरागोपवेव
 नत्वनन्तदंतुत्कतीतितश्च न स्त्रीन्य पर तन्मूत्रमिति तत्प्रत्या-
 ख्यानत्वसुकृतत्व श्रामण्यस्य यदोक्तनीतित. स्त्रिय एव इत्य-
 जस्ततस्तत्त्यागे सकमेवापरमिति तत्प्रत्याख्यानत. सुकृत-
 त्व श्रामण्यस्योच्यते । वक्ष्यति हि “ एष उ सगे समश्कमि-
 त्ता, सुहुत्तराचैव भवति सेसा ॥ जहा महासागरमुत्तरित्ता,
 णं जवेजा वियगा समाणा ॥ १ ॥ अत किंविधेयमित्याह ।
 (एवमादाय) एवमित्यन्तरोक्तप्रकारेणात्यन्तासक्तिहेतुत्वज्ञ-
 ञ्णेनाज्ञाप स्वल्पाभिव्याख्या अवगम्य मेधाव्यवधारणशक्ति-
 नान् पद्, कर्हमस्तद्वृत्ता मुक्तिपथप्रवृत्तानां विवन्धकत्वेन
 माद्विन्यहेतुत्वेन च तदुपमास्तुरवधारणार्थ. । तत पद्, नृता
 एव ग्निय. । पश्यते च “ एवमादाय मेधावी जहा एया बहुस्सि
 गत्ति ” । एवमन्तरमेव वक्ष्यमाणमर्थमादाय बुद्ध्या गृहीत्वा
 मेधावी तमेवाह ययेत्युपदर्शने एता. स्त्रिय (बहुस्सिगत्ति)
 तुचत्राशयन्यादिना ब्रह्मास्तनः किमित्याह । नो नैव ताजि-
 स्त्रीभिर्विनिदन्त्यान् विशेषः संजमजीवितव्यव्यपरोपणात्मके-
 नातिशयेन च सामस्यनदुच्छेदरूपेणातिपातयेदात्मानमिति
 गम्यते । इत्यमाह चरेत् धर्मांनुष्ठानमाप्तेवेन । आत्मानं गेव
 पर्येत् कथ मयात्मा भवादिस्तारणीय इत्यन्वेपयेत् “ आत्म-
 गंपेयक मिद्विस्वरूपापत्ति ’ रिनि वचनात् । सिद्धिर्वात्मा
 नन कथ ममात्मा म्यादित्यन्वेपक आत्मगवेपको यद्वात्मान-
 नेव गंपेयते इत्यात्मगवेपक किमुक्त भवति चित्राञ्कारशा-
 दिनीरपि स्त्रियोऽवशोक्य तद्दृष्टिन्यासस्य दृष्टनावगमात्
 उगिति ताज्यो दृष्टुपमज्ञान आत्मान्वेष्टैव भवति उक्तदि-
 “ चित्तनिर्वाच न निजाण, नारि वा सुब्रह्मकियं । जम्परं पिव
 ददृग, दिष्टि पदिन्मादेर ’ ॥

नप्रति प्रतिमादाय चित्रगुण् यस्थेता परिज्ञाता इत्यादि
 नृप्रपथित चैदगुणजननशदोप्यादक दृष्टान्तमाह ॥
 उमनपुरं गयगिर्हं, पामद्विपुत्तम्प हंउ उप्पत्ती ।
 लंठे मगमाद्वयज्ञ-जदमिर्गियागा दग्दं य ॥ ३६ ॥
 निरु अणगागणं, आत्तिगदो आभि चउहमासाणं ।
 ममईमिचानिपित्तं, को हि उमिओ णिमापेह ॥ ३७ ॥
 गणियागमि एतां, रिमितो उमितो उ वग्गमदीए ।
 नतिवो मप्पमद्विण, को इण्णकारओ एउ ॥ ३८ ॥
 एयो वा मप्पो वा, मणीर्णाञ्जाकणे उ वत्तवो ।
 एतां च दंमणं वा, चाग्निं एण पव्वंओ जेतुं ॥ ३९ ॥
 जगं वि वृत्तदो, रिन्नेरंमिओ ए पुण दितां ।

अगिसिहाए वत्थो, चाउम्मासे ण पुण दप्पो ॥ ४० ॥
 अन्नो वि य अणगारो, जणमाणो हंपि यूत्तजहसमो ।
 कंबलओ य चंदणियाए मईद्वितो एगसाए ॥ ४१ ॥
 (उजस गायापदक) वृषभपुरं राजगृहं पाटलिपुत्रस्य भव-
 ल्युत्पत्ति. नन्दः शगमाद. स्थूलभक्षश्रीयकौ वररुचिस्त्रिया-
 णामनगाराणामभिग्रह आसीत् (चउएहमासाणं) सुव्य-
 त्याच्चतुर्पु मासेषु वसतिमात्रनिमित्त क. कुत्रोपितो निशा-
 मयत । गणिकागृहे एको, द्वितीय उपितस्तु व्याघ्रवसतौ,
 सर्पवसतौ तृतीयः, को दुष्करकारकोऽत्र तेषु मध्ये व्याघ्रो
 वा सर्पो वा शरीरपीडाकरस्तु वक्तव्यो ज्ञानवा दर्शनवा चा-
 रित्रं वा न प्रत्यक्षो भेतुं जगवानपि स्थूलभक्षस्तीक्ष्णे निशि-
 तासिधारादौ चङ्क्रमितो न पुनः त्रिभे अग्निशिखायामुपितश्चा-
 तुर्मास्यां न पुनः दग्ध. अन्यो पि चानगारो जणन्नहमपि स्थूल-
 भक्षसम. कम्बलकश्चदनिकायामुच्चारभूमौ मलिनित इति
 निर्युक्ति गाथापदकाकारार्थ. । एतदर्थस्तु वृक्षसप्रदायादव-
 सेय. । उक्तं ३ अ० ॥ स च यूत्तभह-शब्दे) “ जहा यूत्त-
 भदे णित्थिपरिसहो अहियासितो तहाहियासियवा ण उण
 जहा तेष णहियासिओत्ति ,, उक्तं ३ अ० (स्थूलभक्षकया
 ‘ यूत्तभह शब्दे)

स्त्रीपरिपहोपपत्तौ किंविदध्यादित्याह—
 से पचूतदंसी प चूतपरिष्ठाणे उवसंते समिते सहिते सया
 जए दहु विप्पामिवेदेति अप्पाणं किमेस जणो करि-
 स्मति एम से परमारामो जाओ लोगंमि इत्थिओ मुणि-
 णा हु एयं पवेदितं उवाहिज्जमाणे गामधम्मोहिं अवेणीव्व
 दासए अविओमोदरियं कुज्जा अवि उहुं गाणं वाइज्जा
 अवि गामाणुगामं दूइज्जा अवि आहारं वोच्छिदिज्जा
 अवि चए इत्थीसु मणं पुवं दंमा पच्छा फासा पुवं फासा
 पच्छा दंमा इच्चे ते कज्जहा मंगकरा जवंति पफिन्नेहाए
 आगमेत्ता आणविज्जा अणासेवणाएत्ति वेमि ।

(सेइत्यादि) स साधु प्रभूत प्रमादविपाकादिकमतीता-
 नागतवर्तमान वा कर्म विपाक द्रष्टुं शीतमस्येति प्रचूतद-
 शो सांप्रतेकितयान यत्किञ्चनकारार्थे तथा प्रचूत सत्वर-
 ज्ञाणोपायपरिज्ञान ससारमोक्षकारण परिज्ञान वा यस्य स
 प्रचूतपरिज्ञान यथावस्थितससारस्वरूपदर्शात्यर्थः । कि-
 ञ्च उपशान्त कपायानुदयादिन्द्रियोपशमादा तथा
 पञ्चजि समितिजि समित. सम्यग् वा मोक्षमार्गमितस्तमि-
 तन्नया ज्ञानादिभि सहित समन्वित सह हितेन वा स-
 हित । सदा सर्वकालं यत् सदायत. । स एवचूतो ऽप्रमत्तो
 गुणेरन्तिकमावमत्त प्रमादजनितस्य कर्मणोन्नि विधत्ते स च
 रुयाग्नुरुत्तपरीपहोपपत्तौ किं विदध्यादित्याह (ददृ इ-
 त्यादि) ददृ अवेष्टोन्प्र स्त्रीजनमुपमर्गकरणयोद्यतमात्मान
 विप्रनिवेदयति पर्याशोचयति तथा सम्यग्दृष्टिस्मि तवो
 द्दितपञ्चमहावतभारदारच्छशाकनिर्ममकुववत्रज्जमाकार्यो-
 कारणनयोदियत न्येवमात्मान पर्याशोचयति तं च स्त्रीजन
 किमेप स्त्रीजने मम त्यक्तजीविताशम्भोऽभिनेदिकमुग्धाभि-
 दापम्योपमर्गादिक कुर्यादथवा धैर्यियरुगुणस्य उ मप्रती-
 कारूपान्त्वमेप स्त्रीजन गुण विदध्यादित्यो वा पुत्रकत्रवा-
 दिको जनां मम नृपुता जिवृकितस्य ध्यायिता वा इतिव्यतस्य

किं तत् प्रतीकारादिकं कुर्यादिति यद्विचैव स्त्रीजनस्य स्वजाव चिन्तयेदिति सूत्रेणैव दर्शयति (एससे इत्यादि) स एष स्त्री-जन आरामयतीत्याराम परमश्रासाचारामश्च परमाराम ज्ञात-तत्त्वमपि जनं हासविशासोपाङ्गनिरीक्षणदित्रिविधैर्व्योक्तैर्मोह-यतीत्यर्थं या. काश्चनास्मिन्लोके स्त्रियस्ता मोहरूपा. विज्ञाय यावन्न परित्यजन्ति तावत् स्वत एष परित्यजेत् एतच्च तीर्थ-करेण प्रवेदितमिति दर्शयितुमाह (मुणिणा इत्यादि) मुनिना श्रीवर्द्धमानस्वामिना उत्पन्नज्ञानेनैतत् पूर्वोक्तं यथा स्त्रियो भावग्रन्थरूपा. प्रवेदित प्रकर्षेणादौ व्याख्यातमिति एतच्च वक्ष्यमाणं प्रवेदिनमित्याह (उन्वाहिज्ज इत्यादि) उत्प्रावत्येन मोहोदयाद्वाध्यमान पीड्यमानः कैर्ग्रामधर्मैर्ग्रामा इन्द्रियग्रामास्तेषां धर्मा स्वजावा यथा स्वविषयेषु वर्त्तन तैरुद्वाध्यमानो गङ्गान्तर्गतं सन् गुर्वादिनानुशाश्यते कथमनु-शाश्यत इत्यन आह (अवि इत्यादि) अपि सभावनायां निर्वृत्त निस्सारमन्त.प्रान्तादिकं यद्व्यव्य तद्वाशकस्तद्भोजी स्या-द्यदि वा निर्गतं वत् सामर्थ्यमस्येति निर्वृत्त एवचूत सनाशी-तवशाज्जावे च ग्रामधर्मोपशमदर्शनाद्भवहानिश्चाहारहान्या स्यादिति दर्शयति अप्यवमोर्दर्यं कुर्याद्यदि ह्यन्तप्रान्तासिनोपि न मोहोपशम स्यात्ततस्तदपि वल्लचनकादिना चात्रिंशत् क-वन्नमात्रं गृह्णीयात्तेनाप्यनुपशमे कायोत्सर्गादिना कायक्लेश कुर्यादित्येनदर्शयति अप्यूर्ध्वस्थान तिष्ठेञ्जीतोष्णादौ कायो-त्सर्गंगातापनां कुर्यात्तेनाप्यनुपशमे ग्रामानुग्राममपि विहरे-न्निष्कारणे विहारो निषिद्धो मोहोपशमनार्थन्तु कुर्यात् किञ्च-हुना येन येनोपायेन विषयेञ्च निवर्तते तत्तत्कुर्यात्पर्यन्ते आहा-रमपि व्यवच्छिन्द्यादपि पातमपि विदध्यात् अप्युद्बन्धनं कु-र्यान्न च स्त्रीषु मन कुर्यादित्याह (अवी इत्यादि) अपि समु-च्चये स्त्रीषु यन्मन प्रवृत्त तत्परित्यजेत् तत्परित्यागे हि कामादि-रूपा अपि द्रव्य एव परित्यक्ता भवन्त्युक्तञ्च “काम ! जानामि ते रूपं, सङ्कटपात्किञ्च जायसे । न त्वां सकटपयिष्यामि, ततो मे न भविष्यसि ” किं पुनः कारणं स्त्रीषु मनो न विधेयमित्याह (पुञ्च इत्यादि) स्त्रीसङ्गप्रसक्तानामपरमार्थदर्शनां पूर्वप्रथममेव तत्सङ्गविच्छेदार्यमर्थोपार्जनप्रवृत्तस्य कृपिवाणिज्यादिक्रिया-कुर्वन्तोऽगणितश्रुतिपपासाशीतोष्णादिपरीपहस्यैहिकरूपाश्च दु खे दास्यस्ते च स्त्रीसभोगात्प्रथममेव क्रियन्त इति पूर्वमि-त्युक्तं पश्चाच्च विषयनिमित्तजनितकर्मविपाकापादितनरका-दिदु खविशेषाः स्पर्शां प्रवन्ति यदि वा स्याद्यकार्यप्रवृत्तस्य पूर्वं दण्डपाता.पश्चाद्दण्डपादच्छेदादिका स्पर्शा भवन्ति यदि वा पूर्वं स्पर्शां पश्चाद्दण्डपाता इति अथवा पूर्वं दण्डपातादिका-दिका. पश्चात् स्पर्शां सवाधनादिङ्गनसुभ्यनादिकास्तथा व-न्द्यानीतावरुकराजकुमारीगवाङ्गीक्षपतदात्रीतग्रहणाज्जपु-रुपावद्योक्तनताननेन मूर्च्छिता राजकुमारी, तद्दर्शनतो वाणि गिन्द्रदत्तस्याग्रतो दण्डा पश्चात् स्पर्शा इति । पूर्वं वा सुखा-दिस्पर्शां पश्चाद्दण्डो बद्धिताङ्गकस्यैवान्येपाञ्चोपपतीना-मिति । किञ्च (इच्छेप इत्यादि) इत्येते स्त्रीसवन्धा कन्नह सग्रामस्तग्रामङ्ग समश्च कन्नहासङ्गस्तकरा प्रवन्ति यदि वा कन्नह क्रोध आत्मद्वोरग इत्यतो रागद्वेषकारिणो भवन्ति यद्येव तत किं कुर्यादित्याह (पम्बिहेहाप इत्यादि) पेहिका मुष्मिकापायत स्त्रीसङ्गप्रत्युपेक्षया (आगमितेति) ज्ञात्वा आज्ञापयेद्ग्रामानमनासंवनयेति इति अधिकारपरिसमाप्तौ प्रवीम्यह तीर्थकरवचनानुसारेण ।

दु ख च तां परिहर्तुमिति पुनरपि तत्परिहरणोपायमाह—

से णो काहिण्णो पासणीए णो संपसारणं णो ममाए णो कयकिरिए वयगुत्ते अज्जप्पसंवुक्के परिवज्जेण सदा पावं एयं मोणं समाणुवासेज्जासि त्ति वेमि ॥

(स णो काहिण्णत्ति) स स्त्रीसङ्गपरित्यागी स्त्रीनेपथ्यकयां शृङ्गारकथां वा न कुर्यादेव च तास्यक्ता प्रवन्ति तथा (णो पासणीए) तासां नरकवीथीनां स्वर्गापवर्गमार्गात्ग्रीधानामङ्ग-प्रत्यङ्गादिकं न पश्येद्यतस्तन्निरिद्व्यमाणं महतेऽनर्थाय प्रवती त्युक्तं च “ सन्मार्गं तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रि-याणां, ब्रज्जां तावद्विधत्ते विनयमपि समाह्वयते तावदेव । श्रुचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपयज्जुयो नीलपद्ममाण पते, यावद्गी-त्वावतीना न हृदि धृतिमुपो द्वाष्टिवाणाः पतन्ति ” । तथा (णो संपसारणं) तान्निर्नरकविश्रम्भचूमिजिः सार्द्धं न स-प्रसारणं पर्यालोचनमेकान्ते निजस्वस्त्रादिभिरपि कुर्यादित्यु-क्तञ्च “ मात्रा स्वस्त्रा दुहित्वा वा न विविक्षासो प्रवेत् । बल-वानिन्द्रियग्रामं परिणोप्यत्र मुह्यती ” त्येवमादि । तथा (णो ममाए) न तासु स्वार्थपरासु ममत्व कुर्यात्तथा (णो कयकि रिए) कृतानुष्ठिता तदुपकारिणी मएरुनादिका क्रिया येन स-कृतक्रिय इत्येवभूतो न ज्ञयान्न स्त्रीणा वैयावृष्य कुर्यात्काययोग निरोध इति ज्ञावस्तथा (वयगुत्ते) तथैताः शुभानुष्ठानपरि-पयिनीर्न वाग्मात्रेणाप्यावापयेदिति वाग्योगनिरोधस्तथा (अ-ज्जप्पसंवुक्के) आत्मन्यव्यध्यात्म मनस्तेन सवृतोऽध्यात्मसं-वृत. स्त्रीभोगादत्तमना. सूत्रार्थोपयुक्तनिरुद्धमनोयोग एव चूतश्चक्रिमपर कुर्यादित्याह (परि इत्यादि) परि समन्ताद्-जेयेत् परिहरेत् सदा सर्वकालं पाप किल्विप तदुपादान वा कर्म उपसंहरणार्थमाह (एय इत्यादि) एतद्यदुद्देशकादेरा-रन्त्योक्तं मुनेरिदं मौनं मुनिभावो वा तदात्मानि समनुवास्तये-दात्मनि विदध्यात् । आचा० १ श्रु० अ० ४ उ० १ ।

इत्थि (त्थी) परिसहविजय—स्त्रीपरिपहविजय— पु० एका-न्तेष्वारामप्रवनादिप्रदेशेषु नवयौवनमदप्रमत्तासु शुभ्रमन-सङ्कल्पमपहरन्तीषु प्रमदास्वत्यन्तसवृतेन्द्रियान्त करणस्यानु-चिकुणपपिण्ड एष इत्येवमशुभ्रजावनावशतो यत्तत्तद्वद्वितह-सितमृदुजापणसविद्यासनिरीक्षणचङ्कमणादिरूपाणां मन्मव-शराणां विकलताकरणेषु स्त्रीपरिपहविजयः । स्त्रीपरिपह-विकलताकरणे, । प० स० ४ डा० ॥

इत्थि (त्थी) पोसय—स्त्रीपोषक—पु० स्त्रिय पोषयन्तीति स्त्री-पोषक । स्त्रीपोषकेऽनुष्ठानविशेषे, “ ओसियाओ वि इन्वि पोसे ” स्त्रिय पोषयन्तीति स्त्रीपोषका अनुष्ठानविशेषास्ते-षूपिता अपि व्यवस्थिता अपि पुरुषा मनुष्या चूक्तजोगिनोऽ-पि स्त्रीणां वशं व्रजन्तीति । मृज० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ॥

इत्थि (त्थी) पुंसव्रतखणा—स्त्रीपुंसव्रतखणा—स्त्री० स्त्रीपुंस-योः व्रतखणमस्याम् । स्तनममथप्रवृत्तिस्त्रीपुरुषचिह्नधारिण्यां स्त्रीयाम् पोषायाम्, । अमरः ॥

इत्थि (त्थी) जाव—स्त्रीजाव—पु० स्त्रीणां कदाकस्मदर्शनादिके जावे, “ सिंगारियाइं इत्थिभावाइं उचटसेमाणि ” शृङ्गार-रसयत स्त्रीस्वभावात् कदाकस्मदर्शनादीतीति । उपा ८ अ०

इत्थि (त्थी) जोग—स्त्रीजोग—पु० स्त्रिया सह हास्यादिकर-णे, तच्च जिनमार्द्रस्यान्तनिषिद्धमिति । वृश० ॥

इत्थि (त्थी) मज्जगय—स्त्रीमध्यगत—त्रि० “ इत्थीनु उभ-

इत्यिग्ज्ज

योद्वियासु मज्जं जवति " तत्र गते, मज्जं द्रोहंतगत इति ।
नि० च० ८ उ० ॥

इत्यि (न्यी) रज्ज-स्त्रीगज्ज-न० स्त्रीस्वातन्त्र्ये, तच्च निषिद्धमेव,
स्त्रीराज्यस्यातिनिन्दनीयत्वमाह ॥

यणगज्जियह्यकुहण, विज्जुदुग्गिज्ज गूढहिययाओ ।

अज्जा अवारियाओ, इत्यीरज्जं न तं गच्छं ॥ ९९ ॥

यत्र गच्छे आर्या (अवारियाओत्ति) अनिवारिताः अकृत्यं
कुर्वन्त्य तन्परिवर्तकेनानिषिद्धा निरङ्कुशा इत्यर्थः वर्तन्ते ।
कथंजताः आर्याः (यण गज्जिए इत्यादि) अत्र कुहकगच्छेन
धावतोऽवस्य उदरप्रदेशसमीपे संसृष्टितवायुविशेष उत्प-
द्यते न प्रोच्यते यत्र उक्त परिशिष्टपर्वणि श्रीहेमचन्द्रसूरिपादैः ।
" इत्यां न स्वर्णकारोपि, चरित योपितामहो । अश्वानां
कुहकारात्र-मिव को वेत्तुमीश्वरः ॥ १ ॥ तथैकारोव्यत्ययानि-
दंशश्चार्पन्वात्ततोऽयमर्थः । घनगर्हितहयकुहकवद्विद्युच्च-
क्रमेण गृहं मायाकरणत्वेनाऽकृत्तनीयागयं दुर्ग्राहं चास्थिर-
त्वेन गृहीतुमशक्यमाशय हृदय यासां तास्तया संजवति
चार्याणामपि कासांचित् स्त्रीजातित्वेन एवविधत्वे यत उ-
च्यते स्त्रीमधिकृत्य लोकेपि- "अश्वघ्नं माधवगर्जितं च स्त्रीणां
चग्निर भवितव्यतां च । अवर्षणञ्चाप्यातिवर्षणं च देवो न जा-
नाति कुनो मनुष्य ॥ १ ॥ तथा " जज्ञमज्जे मच्छपयं, आगासे
पक्खियाण पयपती । महिद्वयाण हिययमग्गो, तिन्नवि द्योप न दी-
सति ॥ २ ॥ तथा । यदि स्थिरा भवेत् विद्युत्, तिष्ठन्ति यदि
यायव । देवान्तथापि नारीणां, न स्येन्ना स्थीयते मनः ॥ ३ ॥
तन्त्रांराज्यमुच्यते नम गच्छ आर्याणां हि स्त्रीजातित्वेन सर्व-
काश्च तत्राधिपतिवर्तकपारतन्त्र्येणैवावस्थान समुचितं नतु
स्वातन्त्र्येण कदाचिदपि यतो लोकेऽप्युच्यते-पिता रक्षति
कौमारं, जर्त्ता रक्षति यौवने । पुत्रस्तु स्वविरे भावे, न स्त्री
स्वातन्त्र्यमर्हति । ग० २ आधि० (आर्याणां स्वातन्त्र्यनिषेध-
अज्जा शब्दे विस्तरणं छष्ट्य) ॥

इत्यि (न्यी) रयाण-स्त्रीरत्न-न० पञ्चेन्द्रियरत्नविशेषे, रया०,

७ ग० । स्त्रीरत्नमयदृष्टकामरुत्तनिधानमिति । प्रच० ११४

हाण्प्रारत्नस्पर्शं लोहपुरूपस्य गज्जनं यदा स्त्रीरत्नं लोहपुरूपं
सृष्टानि तदा स गज्जति तन्कथमिति प्रचन । स्त्रीरत्नस्पर्शा-
लोहपुरूपग मनमुन्त्थातिशयितकामविकारजनितप्रयत्नोष्ण-
नापप्रिंशयादित्युत्तरम् । ही० ।

इत्यि (न्यी) राग-स्त्रीराग-पु० नामिन्यभिज्ञापे, । हा० १६ हा० ।

इत्यि (न्यी) स्त्र-स्त्रीरूप-ख्याकारे, । तं० ।

इत्यि (न्यी) शकवाण-स्त्रीशकवाण-न० सामुद्रिकप्रसिद्धे-

(ज०) हानतविक्रान्तगते कजाविशेषे, । ज० १ अ० ।

ओ० । कल्प० । स्त्रीशकवाणं रक्तकरचरणादिकम् । इति ।

तत्रनिपाठके पापश्रुतात्ययने च । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

इत्यि (न्यी) श्लिग-स्त्रीश्लिग-न० स्त्रीया श्लिग स्त्रीश्लिगम् ।

स्त्रीये, तच्च त्रिधा चेद शर्गनिर्वृत्ति नेपथ्य च । प्रज्ञा० १

पद । ना० म० प्र० । न० । श्लिगा न्य श्लिग तन्कार्थं यस्य तत्र

श्लिगिन्निर्दिष्टन्याकरणोक्तमन्त्राग्युक्ते शब्देनेदे, पु० ६ न

स्त्री० म च नदी मर्दान्याशिरिति-अनु० । चिद्वेन स्तनादां

न० । गान० ।

इत्यि (न्यी) श्लिगमिद-स्त्रीश्लिगमिद-पु० श्लिगा श्लिग

स्त्रीश्लिगं स्त्रीत्वस्योपब्रक्षणमित्यर्थः । तच्च त्रिधा । वेदः श-
रीरनिर्वृत्तिनेपथ्यं च । तत इह शरीरनिर्वृत्त्या प्रयोजनं न वेदने-
पथ्याभ्यां वेदे सति सिद्धत्वाभावात् नेपथ्यस्य चाप्रमाणत्वात् ।
आह च नन्द्यध्ययनचूर्णिकृत् " इत्यीए द्विगं इत्यिद्विग इत्यि
उवञ्चक्वण ति वुत्तं भवइ तं च तिविहं वेदो सरोरनिञ्च-
त्तीए नेवत्ये च इह सरोरनिञ्चतीए अहिगारो न वेयनेवत्ये
हि ति " । ततस्तस्मिन् द्विङ्गे वर्तमानाः सन्तो ये सिद्धास्ते स्त्री
श्लिगसिद्धाः । प्रज्ञा० १ पद० । आ० म० प्र० । न० । सिद्ध-
भेदे, तथा च दक्षितविस्तरायाम् (तीर्थसिद्धावतीर्थसिद्धती
र्थकरसिद्धाऽतीर्थकरसिद्धाः स्वयवृक्षसिद्धप्रत्येकवृक्षसिद्ध
वृक्षवोधितसिद्धात्रतिपाद्योक्तम्) एते च सर्वेपि स्त्रीश्लिग-
सिद्धाः केचित् २ पुंश्लिगसिद्धाः केचिन्नपुंसकश्लिगसिद्धाः
इति आह तीर्थकरा अपि श्लिगसिद्धाः जवन्तीत्याह यत उक्त
सिद्धप्राप्ते " सञ्चत्यो वा नित्ययरी सिद्धा नित्यगरितित्य
णो नित्यगरसिद्धा सखेज्जगुणा इति " इ० ॥

स्त्रीणां सिद्धिर्यथा ।

एगोत्रि एमुक्कारो, वीरवरवसहस्स वच्छमाणस्स ।

संमारसागराओ, तारइ नरं व नारिं वा ॥

इति महावीरस्तुतिप्रतिपाद्योक्तम् । स्त्रीग्रहणं तासामपि तद्ग-
व एव संसारकृत्यो जवतीति ज्ञापनार्थं वचः । यद्योक्तं यापनी-
तत्रेण " णो खडु इत्यि अजीवो, ए यासु अज्जवाणया त्रि दंस
णविरोहिणी, णो अमाणुसा, णो अणारिउप्पत्ती, णो असं
खेज्जाउया, णो अङ्कुरमई, णोए उवसंतमोहा, णो ण सुद्धाचारा
णो असुद्धवोदी ववसायवज्जिया, णो अपुञ्चकरणविरोहिणी,
णो ऽणवगुणछाणरहिया, णो अजोग्गा दक्षिण, णो अकह्णाण-
भायणं ति, कह न उच्चमधम्मसाहिगत्ति " तत्र न खल्विति ।
नैव स्त्री अजीवां वर्तते । किन्तु जीव एव जीवस्य चोत्तमध-
र्मसाधकत्वाविरोधस्तयादर्शनात् । न जीवोऽपि सर्वोत्तमध-
र्मसाधको जवत्यज्ज्येन व्यभिचारात् । तद्व्यपोहायाह न चास्व-
भन्यजातिप्रतिषेधोऽय । यद्यपि काचिदज्ज्या तथापि सर्वैवा-
ज्ज्या न भवति ससारनिर्वेदनिर्वाधधर्माद्वैपशुश्रूपादिदर्शना-
त् । ज्ञ्योऽपि कश्चिदर्शनविरोधी यो न सेत्स्यति तन्निरासा-
याह । नो दर्शनविरोधिनी । दर्शनमिह सम्यग्दर्शनं परि-
गृह्यते तत्त्वार्थभ्रक्षणरूपं न तद्विरोधिन्त्येवास्तिक्याद्विदर्शनात् ।
दर्शनाविरोधिन्त्यपि अमानुषी नेप्यत एव तत्रप्रतिषेधायाह । नो
अमानुषी । मानुष्यजातौ ज्ञावात् । विशिष्टकरचरणोरुष्ठी-
वाद्यवयवसन्निवेशदर्शनात् । मानुष्यन्यनार्योत्पत्तिरनिष्टा तदप
नोदायाह ॥ नो अनार्योत्पत्तिः अनार्येष्वप्युत्पत्तेः तथा तास्व-
दर्शनात् । आर्योत्पत्तिरप्यसंख्येयायुर्नाधिकृतसाधनान्येत्येतद-
धिकृत्याह । नो असंख्येयायुः । सर्वैव सख्येयायुर्युक्ताया अपि
भावात् तथादर्शनात् । सख्येयायुरपि क्रमति प्रतिषिद्धा न-
न्निराचिकीर्षयाह । नातिक्रमति । सत्तमनरकायुर्निवन्धनरौ
द्रव्यनाभावात् ॥ तद्व्यप्रकृष्टशुभ्रयानाभावात् इतिवत् । न तेन
तस्य प्रतिषेधाभावात् तन्फलवदितरफलज्ञावेनानिष्टप्रस-
ङ्गात् । अक्रमतिरपि रनिज्ञावत्साऽमुन्दरैव तदपोहायाह ।
नो न उपशान्तमोहा काचिदुपशान्तमोहापि सम्भवति तथा
दर्शनात् । उपशान्तमोहाप्यशुद्धाचारा गहिता तन्प्रतिक्रिया-
याह । नो नशुद्धाचारा काचिद् शुद्धाचारापि भवन्त्यन्वि-
त्येन पराकरणवर्जनायाचारदर्शनात् । शुद्धाचाराप्यशुद्धां-

दिरसाध्वी तदपनोदायाह । नो अशुर्वोदि । काचित् शुद्धा तनुरपि जवति । प्राक्कर्मा तु वेद्यत' ससर्जनाद्यशुभ्यदर्शनात् । कङ्गास्तनादिदेशेषु शुद्धवोदिरपि व्यवसायावर्जिता निन्दितैव तन्निरासायाह । नो व्यवसायवर्जिता काचित्परत्रोक व्यवसायिनी शास्त्रात्तत्प्रवृत्तिदर्शनात् सव्यवसायाप्यपूर्वकरणविगोधिन्वेव तत्प्रतिषेधमाह । नो अपूर्वकरणविरोधिनी । अपूर्वकरणासंज्ञवस्य । स्त्रीजातावपि प्रतिपादितत्वात् । अपूर्वकरणवत्यापि नवगुणस्थानरहिता नेष्टसिद्धये इष्टसिद्ध्यर्थमाह । नो नवगुणस्थानरहिता तत्सम्भवस्य तस्या' प्रतिपादितत्वान् । नवगुणस्थानसगतापि द्व्ययोग्या अकारणमधिकृतविधिरित्येप्रतिज्ञेपायाह । नायोग्या द्वये । आमर्षोपध्यादिरूपाया, कादौचित्येनदानीमपि दर्शनात् कथं द्वादशाङ्गप्रतिषेध, तथाविधविग्रहे ततो दोषात् । श्रेणिपरिणतौ तु काद्वगम्यवद्भावतो भावो विरुद्ध एव । द्व्ययोग्याप्यकल्याणभाजनोपघातान्नाभिद्वयितार्यसाधनायाद्वमित्यत आह नाकल्याणभाजन तीर्थकरजननात् नात, पर कल्याणमस्ति यत् एवमतः कथं नोत्तमधर्मसाधिके-युक्तमधर्मसाधिके, अने नतत्तत्कादापेक्ष्यतावद्गुणसयमान्वितैर्वोत्तमधर्मसाधिके-नि विद्वांसः । केवज्ञसाधकश्चाय सति च केवज्ञे नियमान्मोक्ष इति । ६० ।

एतेन यदाहुराशाम्बरा--न स्त्रीणां निर्वाणमिति तदपास्त इष्टव्यम् । स्त्रीनिर्वाणस्य साक्षादनेन सूत्रेणान्निधानात् । तत्प्रतिषेधस्य युक्त्यनुपपन्नत्वात् । तथाहि-मुक्तिपथो ज्ञानदर्शनचारित्राणि । "सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग इति वचनात् " सम्यग्दर्शनादीनि परुषाणामिव स्त्रीणामप्यविक्रान्तिं दृश्यन्ते । तथाहि दृश्यन्ते स्त्रियोऽपि सकलमपि प्रवचनार्थमभिरोच्यमानाः जानते च पद्मावश्यककालिकोत्कात्रिकादिभेदभिन्न श्रुत, परिपाठयन्ति सप्तदशप्रकारमकलङ्कस्यम, धारयन्ति च देवासुराणामपि दुर्धर ब्रह्मचर्यं, तप्यन्ते च तपासि मासकृपणादीनि, तत' कथमिव न तासां मोक्षसंज्ञव । (नग्न)-एतदस्ति स्त्रीणां सम्यग्दर्शन ज्ञानवान पुनश्चारित्रसयमाभावात् तथाहि स्त्रीणामवश्यं वस्त्र परिभोगेन भवितव्यमन्यथा विवृताङ्ग्यस्तास्तिर्यक् स्त्रिय इव परुषाणामभिभावनीया जवेयुः । लोके च गहोपजायेत ततोऽवश्यं ताभिर्वस्त्रं परिभोक्तव्यम् । वस्त्रपरिभोगे च सपरिग्रहता सपरिग्रहत्वे च सयमाज्ञाव इति ॥

(सैखान्तिक) तदसमीचीनं सम्यक्सिद्धान्तापरिज्ञानात्परिग्रहो हि परमार्थतो मूर्च्छाभिधीयते "मुच्छा परिग्रहो वृत्तो" इति वचनात् । तथाहि मूर्च्छा रहितो ज्वरतश्चक्रवर्ती सान्त पुरोप्या दर्शकगृहेऽवतिष्ठमानो निष्परिग्रहो गीयते । अन्यथा केवलोत्पादो न सभवेत् । अपिच-यदि मूर्च्छाया अभावेऽपि वस्त्रससर्गमात्र परिग्रहो जवेत्ततो जिनकल्पप्रतिपन्नस्य कस्य चित्साधोस्तुपारकणानुपके प्रपतति शान्ते केनाप्यविपहोपनिपातमद्यशीतमिति विज्ञाव्य धर्मार्थिना शिरसि वस्त्रे प्रक्षिप्ते तस्य सपरिग्रहता भवेत् । नचैतदिष्ट तस्मान्न वस्त्रससर्गमात्र परिग्रहः किन्तु मूर्च्छा । सा च स्त्रीणां वस्त्रादिषु न विद्यते धर्मोपकरणमात्रतया तस्योपादानात् । न खद्युता वस्त्रमन्तरेणात्मानं रक्षयितुमीशते नापि शीतकालादिषु वाद्दशायां स्वाध्यायादिकं कर्तुं ततो दीर्घतरसयमपरिपात्रनाय यतनया वस्त्र परिनुज्ञाना नता परिग्रहवत्य । अयोच्येत सभवतितानाम

स्त्रीणामपि सम्यग् दर्शनादिक रत्नत्रय पर न तत्सम्भवमात्रेण मुक्तिपदप्रापक भवति किन्तु प्रकर्षप्राप्तमन्यथा दीक्षानन्तरमेव सर्वेषामप्यविशेषेण मुक्तिपदप्राप्तिप्रसक्तिः सम्यग्दर्शनादिरत्नत्रयप्रकर्षश्च स्त्रीणामसम्भवी ततो न निर्वाणमिति । तदप्ययुक्त स्त्रीषु रत्नत्रयप्रकर्षस्तम्भवति सम्भवग्राहकप्रमाणं विजृम्भते देशकालाविप्रकृष्टेषु प्रत्यङ्गस्याप्रवृत्तेस्तदप्रवृत्तौ चानुमानस्याप्यसम्भवात् । नापि तासु रत्नत्रयप्रकर्षासम्भवप्रतिपादक, कोप्यागमो विद्यते प्रत्युत सम्भवप्रतिपादक, स्थाने १ इति यथा इदमेव प्रस्तुत सूत्रं ततो न तासां रत्नत्रयप्रकर्षासम्भवोऽय मन्यथा, स्वप्नावत एवातपनेवेच्छया विरुध्यते स्त्रीत्वेन सह रत्नत्रयप्रकर्षस्ततस्तदसंज्ञवोन्मीयते तदयुक्तमुक्त युक्तिविरोधात् तथाहि रत्नत्रयप्रकर्ष, स उच्यते ततोऽनन्तरमुक्तिपदप्राप्तिः स चायोग्यवस्था चरमसमयज्ञावी अयोग्यवस्थाचास्माद्गप्रत्यज्ञातत कथं विरोधगतिः नहि अदृष्टेन सह विरोधःप्रतिपत्तुं शक्यते मा प्रापत पुरुषेष्वपि प्रसङ्गः ॥

(नग्न) ननु जगति सर्वोत्कृष्टपदप्राप्ति सर्वोत्कृष्टेनाध्ववसाये नावाप्यते नान्यथा एतच्चोन्नयोरप्यावयोरगमप्रामाण्यवद्वत्सिद्धम् । सर्वोत्कृष्टदुःखस्थान सर्वोत्कृष्टसुखस्थानं च । तत्र सर्वोत्कृष्टदुःखस्थान सप्तमनरकपृथ्वी अत, पर परमदुःखस्थानस्याभावात् । सर्वोत्कृष्टसुखस्थानं तु निःश्रेयसम् । तत्र स्त्रीणां सप्तमनरकपृथिवीगमनभागमे निषिद्ध निषेधस्य च कारणं तद्गमनयोग्यतयाविधिसर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यज्ञाव । तत, सप्तमपृथिवीगमनवत्त्वाज्ञावात् समूर्च्छिमादिवत् । अपिच यासां वादद्वयौ विकुर्वणत्वादिद्वयौ पूर्वगतश्रुताधिगतौ च न सामर्थ्यगतिस्तासां मोक्षगमनसामर्थ्यमित्यतिदुःश्रद्धेयम् ॥

(सैखान्तिक) तदेतदयुक्तयतो यदि नाम स्त्रीणां सप्तमनरकपृथिवीगमन प्रति सर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यमाधस्तत एतावता कथमवसीयते नि श्रेयसमपि प्रति तासां सर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यज्ञावां ? नहि यो ज्ञमिकर्षणादिक कर्म कर्तुं न शक्नोति स शास्त्राण्यवगाढ न शक्नोतीति प्रत्येतु शक्य प्रत्यङ्गविरोधात् । अथ समूर्च्छिमादिपूभयज्ञापि सर्वोत्कृष्टमनोवीर्यपरिणत्यज्ञावो दृष्टस्ततोऽज्ञावसीयते । ननु यदि तत्र दृष्टस्तर्हि कथमाज्ञावसीयते न खद्यु वदिव्यातिमात्रेण हेतुर्गमको भवति किंत्वन्तर्व्याप्या, अन्तर्व्याप्तिश्च प्रतिबन्धवदेन । नचात्र प्रतिबन्धो विद्यते न खद्यु सप्तमपृथिवीगमन निर्वाणगमनस्य कारणम् नापि सप्तमपृथिवीगमनाविनाज्ञाविनिर्वाणगमनम् चरमशरीरिणा सप्तमपृथिवीगमनमन्तरैव निर्वाणगमनाभावत् । न च प्रतिबन्धमन्तरेण एकस्याभावेऽन्यस्यावश्यमज्ञावोमा प्रापत् यस्य तस्य वा कस्यचिदज्ञावे सर्वस्याभावप्रसङ्गः । यद्येव तर्हि कथं समूर्च्छिमादिषु निर्वाणगमनाज्ञाव इति । उच्यते-नया भवस्याभाव्यात् । तथाहि समूर्च्छिमादयो ज्वस्त्रज्ञावत एव न सम्यग्दर्शनादिक यथावत्प्रतिपत्तुं शक्यन्ते ततो न तेषां निर्वाणसम्भवः । स्त्रियस्तु प्रागुक्तप्रकारेण यथावत्सम्यग्दर्शनादिरत्नत्रयसम्पद्योग्यास्ततस्तासां न निर्वाणगमनाज्ञाव । अपिच चृजपरिसर्पा' च्छितीयामेव पृथिव्या यावद्दृच्छन्ति न परत परपृथिवीगमनहेतुस्तथारूपमनोवीर्यपरिणत्यभावात् तृतीयां यावत् पक्षिणश्चतुर्यां चतुष्पदाः पञ्चमसुग्गा । अथ च सर्वेषुर्मुत्कर्षत सहस्रारयावच्छन्ति तत्राधोगतिविषय मनोवीर्यपरिणतिव्यम्यादर्शनाद्गमतावपि च न तद्वैषम्यम् । आह च "विषमगतयोप्यधस्ता-दुपरिष्ठानुच्यमा-

इत्थिलिंगसिद्ध

नद्वन्द्वारम् । गच्छन्ति च तिर्यञ्च-स्तदधोगत्यनता हेतु ॥१॥
 नयात्र सानि सिद्ध स्त्रीपुसामधोगतिवैषम्येऽपि निर्वाणं समम् ।
 यद्व्यक्तमपि च यासां वादद्विधावित्यादि तदप्यश्लीलं वाद-
 विदुष्येणव्यादिविद्विरहेऽपि विशिष्टपूर्वगनश्रुताभावेऽपि मानु-
 पादीनां नि श्रेयसपदाधिगमश्रवणादाहच वादविदुष्येणत्वादि-
 वद्विरहेऽपि कनीयानि च जिनकल्पमन पर्यद्विरहेऽपि न
 मिद्विरहेऽस्ति । अपिच यदि वादादिविद्विभाषवत् नि-
 श्रेयस्मान्नायोऽपि स्त्रीणामन्नविषयत ततस्तथैव सिद्धान्ते प्रत्य-
 पद्विषयत्वं यथा जवुयुगद्वारात् केवलज्ञानाभावो, न च प्रति-
 पाद्यते तन्माहुपपद्यते स्त्रीणां निर्वाणमिति कृत प्रसङ्गेन ।
 प्रज्ञा० १ पद । न० ॥

रन्नायतारिकायामपि अथ दिक्पटा प्रकटयन्ति भवन्वेता-
 द्दशस्त्रयो मोक्ष स उपात्तस्त्रीशरीरस्यात्मन इति न मू-
 प्यामहे । न खनु स्त्रीयो मुक्तिमजो जवन्ति । तथाच प्रभा-
 चन्द्र । स्त्रीणां न मोक्षः पुरुषेभ्यो हीनत्वान्नपुंसकादिवदि-
 ति । अथ ब्रह्म सामान्येनात्र धर्मित्वनोपात्ताः स्त्रियो विवादा-
 न्पदीज्ञता वा प्राचि पक्षे पक्षेकदेशसिद्धसाध्यता असर्या-
 तवर्षायुः कृष्ट पमादिकाद्योत्पन्नतिरश्चैदिव्यभव्याद्विस्त्रीणां ज्ञय-
 र्मानामस्मान्निरपि मोक्षाभावस्याभिधानात्, द्वितीये तु न्यूनता
 पक्षस्य विवादास्पदीज्ञतेति विशेषणं विना नियतस्त्रीत्वाभा-
 ज्ञात्वात् । प्रकरणादेव तल्लान्ने पक्षोपादनमपि तत एव कार्यं
 न स्यात् नयाप्युपादाने नियतस्यैव तस्योपादानमवदात यथा
 धानुःकस्य नियतस्यैव ब्रह्मस्योपदेशनमिति हेतुकृतं पुरु-
 पापकर्षोऽपि यापितां कुनस्य किं सम्यग्दर्शनादिरत्तत्रया-
 भावेन विशिष्टसामर्थ्यासत्त्वेन पुरुषानभिवन्धत्वेन स्मरणा-
 यकृतत्वेनामर्षिकत्वेन मायादिप्रकर्षकत्वेन वा । प्राचि
 प्रकारे कुन स्त्रीणां गन्त्रयाभावः सन्नीवरपरिग्रहत्वेन चारि-
 त्वाजावादिति चेत्तद्वचनुरन्तम् । यत परिग्रहरूपता चीवर-
 स्य शरीररूपकमात्रेण परिहृत्यमानत्वेन मूर्च्छाहेतुत्वेन वा
 भवेत् । प्रथमपक्षे द्विन्यादिना शरीरसर्पिकणाप्यपरिग्र-
 हेण व्यभिचारः । द्वितीयप्रकारे चीवरपरिमोगस्तासाम-
 शक्त्ययागनया गुरुपदेशाद्वा । नाद्य पक्षो यत सप्रत्यापि प्रा-
 पानपि त्यजन्त्यो या मृदयन्ते तामामेकान्तिकात्यान्तिका
 नःसपदार्थिनीनां वाहाचीवर प्रति का नामाशक्त्यत्यागता ।
 नःस्योगिन्यथकाद्विद्विदानीमपि प्रेत्यन्त एव द्वितीयपक्षोऽपि
 न सुदृष्टं यतो विश्वजनीनेन विश्वदर्शना परमगुरुणा जगवता
 मुमुक्षुपद्मज्ञाज्ञीणा यदेव स्यमोपकारि तदेव चीवरोपकरणं
 “ नो कपव निगयीण श्वेषाण देवत्तपन्यादिनां ” पदिष्ट प्रति-
 ज्ञानकमार्कडुप्रमुत्तरेदिति कथं तस्य परिजोगात्परिग्रह-
 न्पता प्रतिवेगनादिव्यमोपकरणस्यापि तत्रसद्भात् । तथा
 च यमस्यमोपकाराय यन्ते प्रोक्तमेतदुपकरण धर्मस्य हि त-
 त्मापननताऽप्यत्रिकरणं मदाहेत् उपकारक हि करणमुप-
 करणम् भक्तिरित्यन्ते प्राणाय प्राणिनोऽस्मिन्नितिव्यधिकरणम्
 भव प्रतिवेगन तावन्मयमप्रतिपादनायै जगवतोपदिष्टं यत्त्रं
 तु किमवमिति गद्यपि सयमप्रतिपादनायैमवेति द्रुम ।
 अतिस्यन्ते हि प्रायेणात्तन्मन्वयया त्रिभुनाद्रोपात्तसंश्रित-
 जनिचिन्तेभेदे पुनरेतन्नां धृतप्रवावरणा योदिसा इव
 वादहे । ननु याम्प्रतिगुणस्त्वानां प्राणिमात्रेणाप्याग्नि-
 त्वात् अथ नःसपदार्थेक्यातिनायककर्मगाशप्रकृत्यद्वयण
 भावः मदात्मप्रमनाय प्रसाप्रपन्नोति चेत्तदयुक्तम् यतो
 नात्र शान्तमन्त्रायैतानि च यम्य नःसति तस्यैव निर्वाणो-

पार्जनगोचरेण सत्त्वेन भवितव्यमिति नियम समस्यन्यथा
 पद्भुवामनात्यन्तरोगिण पुमांसोपि स्त्रीभिरभिज्ञयमाना दृश्य-
 न्त इति तेऽपि तच्छरीरसत्त्वाः कथं तथाविधसिद्धिनि-
 वन्धनमत्वकजाजो भवेयु । यथा तु तेषां शरीरसामर्थ्या-
 सत्त्वेऽपि मोक्षसाधनसामर्थ्यमविरुद्धं तथा स्त्रीणामपि । स-
 त्यपि वत्से मोक्षाज्युपगमे गृहिणः कुतो न मोक्ष इति चेन्न
 मत्वसद्भावात्तद्दि गृही वत्से ममत्वरहितो, ममत्वमेव परिग्र-
 ह । सति हि ममत्वे नग्नोऽपि परिग्रहवान् भवति शरीरोपि तद्भा-
 वात् । आर्थिकायाश्च ममत्वाजावाहुपसर्गाद्यासक्तमिवाम्बर-
 मपरिग्रहः । न हि यतेरपि ग्राम गृह वन वा प्रतिवसतो मम-
 त्वादन्त्यच्छरणमस्ति नच निगृहीतात्मनां महात्मनां कासां
 चित्काचिदपि मूर्च्छास्ति । तथाहि “निर्वाणस्त्रीप्रभवपरमप्रीतिती-
 वस्पृहाणां, मूर्च्छां तासां कथमिव भवेत्कापि ससारजागे । भोगे
 रागे रदसि सज्जेने सज्जेने दुर्जने वा, यासां स्वान्त किमपि
 जजते नैव वैषम्यमुद्राम् । उक्तञ्च “ अवि अप्यणो विदेह-
 मि, नायरति ममाश्रयति ” एतेन मूर्च्छा हेतुत्वेनेत्यपि पक्षः प्रति-
 क्षिप्त शरीरवचीवरस्यापि काश्चित्प्रतिमूर्च्छाहेतुत्वाभावेन
 परिग्रहरूपत्वाभावात् । तत्र सम्यग रत्नत्रयाज्ञावेन स्त्रीणां
 पुरुषेभ्योपकर्षं नापि विशिष्टसामर्थ्यासत्त्वेन, यतस्तदपि
 तासां किं सप्तमपृथ्वीगमनाज्ञावेन वादादिविद्विरहितत्वेना-
 ल्यथुतत्वेनानुपस्थाप्यता पाराञ्चितकशून्यत्वेन वा जवेत् ।
 न तावदाद्य पक्षो यतोऽत्र सप्तमपृथ्वीगमनाभावो यत्रैव
 जन्मनि तासां मुक्तिगामित्व तत्रैवोच्यते सामान्येन वा प्राचि
 पक्षे चरमशरीरिभिरनेकान्तः । द्वितीयैतव्यमाशयो यथैव
 स्त्रीणां सप्तमपृथ्वीगमनसमर्थतीव्रतराशुभपरिणामे साम-
 र्थ्याभावात्पकर्षस्तथा मुक्तिगमनयोग्योत्कृष्टशुभपरिणामेऽपि
 चरमशरीरिणान्तु प्रसन्नचन्द्ररानाभिप्रमुत्तानामुजयत्रापि
 सामर्थ्यान्नेकत्राप्यपकर्षस्तदयुक्त यतो नायमविनाज्ञावः प्राभा-
 गिको यदुत्कृष्टशुभगत्युपार्जनसामर्थ्याज्ञावे सत्युत्कृष्टशुभग-
 ल्युपार्जनसामर्थ्येनापि न भवितव्यम् । अन्यथा प्रकृष्टशुभग-
 ल्युपार्जनसामर्थ्याज्ञावे प्रकृष्टशुभगत्युपार्जनसामर्थ्यं नास्ती-
 त्यापि किं न स्यात्तथा चाज्ञानानां सप्तमपृथ्वीगमन न जवेत् ।
 अथ वादादिविद्विरहितत्वेन स्त्रीणां विशिष्टसामर्थ्यासत्त्वं यत्र
 खल्वैहिकवादिविक्रिया चारणादिवद्विधीनामपि हेतु सयम-
 विशेषरूप सामर्थ्यं नास्ति तत्र मोक्षहेतुस्तद्विषयतीति क-
 मुश्री श्रद्दधीत तद्वचान व्यभिचारत् । मास्तुपादीनां तद-
 ज्ञावेपि विशिष्टसामर्थ्योपबन्धे । नच वद्विधीनां सयमविशेष-
 हेतुकत्वमागमिक कर्मोदयकृत्योपशमोपशमहेतुकतया ता-
 सां तत्रोदितत्वात्तथा चात्राचि “ उदयखयस्रउवसमो-वसमस
 मन्थावहुपगारात् । एव परिणामवसा, वद्विज्ञो हवति जीवा-
 ण’ चरुवत्तिरःपदेवामुदेवन्वादिप्रामयोऽपि हि वद्वयो नच
 सयम सद्भावनिवन्धनात्तत्रानि सन्तु वा तद्विषयनाल्लभ्य-
 स्तथापि स्त्रीपु तासां चर्वासामज्ञावोऽनिधीयते नियततामेव
 दा । नाद्य पक्षश्चकवर्त्यादिवद्विधीनां कामाञ्चिदत्र तासु प्रति-
 पेशादामोपध्यादीना तु चृयसीना ज्ञावात् । द्वितीयपक्षे तु व्य-
 भिचार पुरुषाणां सर्वथादादिवद्विज्ञावेऽपि विशिष्टसामर्थ्य-
 स्वीकारात् । अकेशवानामेवातीर्थकरचक्रवर्त्यादीनामपि च
 मोक्षमभवात् अन्पथुन्यमपि मुक्तववाप्यानुमिनाविशिष्टमा-
 र्थ्येर्मास्तुपादिजिरेवान्तान्ति कर्मिन्यनुद्दयोऽयमेव । अनुप-
 स्थाप्यता पाराञ्चितकशून्यत्वेनयप्ययुक्तं, यतो नतन्निषेधादि-
 विशिष्टसामर्थ्याभाव प्रतीयते योग्यतापेक्षा हि तत्र शास्त्रे पि-

शुभ्युपदेशः उक्तच । 'सवरनिर्जररूपो बहुप्रकारस्तपोविधिः शास्त्रो रोगचिकित्साविधिवत्कस्यापि कथञ्चिदुपकारी' पुरुषान्निवन्धन्वमपि योपितां नापकर्षाय । यतस्तदपि सामान्येन गुणाधिकपुरुषापेक्ष वा । आद्ये असिद्धतादोषः तीर्थकरजनन्यादयो हि पुरद्गदिभिरपि प्रणता किमद्ग ! शेषपुरुषैः । द्वितीये तु शिष्या अपि आचार्यैर्नाभिचन्दन्त पवेति ते पि ततोऽपकृत्यमाणत्वेन निर्वृत्तिजाजो न प्रवेयु । नचैवं च एरुद्गादिशिष्याणां शास्त्रे तच्छ्रवणादिति मूलहेतोर्व्यभिचारः । एतेन स्मरणाद्यकर्तृत्वमपि प्रतिक्षिप्तम् । अथ पुरुषविषय स्मरणाद्यकर्तृत्वमत्र विवक्षितं नतु स्मरणाद्यकर्तृत्वमात्रम् । न च स्त्रियः कदाचन पुसां स्मरणादीन् कुर्वन्तीति न व्यभिचार इति चेत्तर्हि पुरुषेति विशेषण करणीय करण्यसिद्धतादोषः स्त्रीणामपि कासांचित्पारगतागमरहस्यवासितसप्तधातूनां कापि तथाविधावसरे समुच्चंखलप्रवृत्तिपराधीनसाधुस्मरणादेरविरोधान् । अथामहर्षिकत्वेन स्त्रीणां पुरुषेभ्योऽपकर्षः सोऽपि किमाध्यात्मिकीं समृद्धिमाश्रित्य धाह्यां वा । नाध्यात्मिकीं सम्यग्दर्शनादिरत्नत्रयादेस्तासामपि सद्भावात् । नापि बाह्यामेव हि महत्यास्तीर्थकरत्वं गणधरादयश्चक्रधरादिद्वन्द्व्याश्चेतरत्नत्रियादयो न भाजनमिति तेपामप्यमहर्षिकत्वेनापकृत्यमाणत्वान्मुक्तयजावो प्रवेत् । अथ यासौ पुरुषवर्गस्य महती समृद्धिस्तीर्थकरत्वद्वक्त्रा सा स्त्रीषु नास्तीत्यमहर्षिकत्वमासां विवक्ष्यते तदानीमप्यसिद्धता स्त्रीणामपि परमपुण्यपात्रचूतानां कासांचितीर्थकत्वाविरोधात्ताद्विरोधसाधकप्रमाणस्य कस्याप्यभावादेतस्याद्यापि विवादास्पदत्वादानुमानान्तरस्य चाज्ञावात् । मायादिप्रकर्षवत्त्वेनत्यप्यप्रशस्य तस्य स्त्रीपुसयोस्तुल्यत्वदर्शनादागमे च श्रवणात् श्रयते हि चरमशरीरिणामपि नारदादीनां मायादिप्रकर्षवत्त्वं तत्र पुरुषेभ्यो हीनत्व स्त्रीनिर्वाणनिषेधे साधीयान् हेतुः यत्पुनर्निर्वाणकारण ज्ञानादिपरमप्रकर्षः स्त्रीषु नास्ति, परमप्रकर्षत्वात्सप्तमपृथ्वीगमनकारणापुण्यपरमप्रकर्षवादेति तेनैवोक्तं तत्र मोहनीयस्थितिपरमप्रकर्षेण स्त्रीवेदादिपरमप्रकर्षेण च व्यभिचारः । नास्ति स्त्रीणां मोक्षः परिग्रहवत्त्वात् गृहस्थवदित्यपि न पेशत्त धर्मोपकरणचीवरस्यापरिग्रहत्वेन प्रसाधितत्वादिति स्त्रीनिर्वाणे सङ्क्षेपेण बाधकोपकारः । साधकोपन्यासस्तु मनुष्यस्त्री काचिन्निर्वाणविकलतत्कारणत्वात्पुरुषवत् । निर्वाणस्य हि कारणमविकलं सम्यग्दर्शनादिरत्नत्रय तच्च तासु विद्यत पवेत्यादित एवोक्तमिति । नासिद्धमेतद्विपक्षाभ्रपुसकादेरत्यन्तव्यावृत्तत्वाच्च विरुद्धमनैकान्तिक वा तथा मनुष्यस्त्रीजाति कयाचिद्व्यक्त्या मुक्तयविकलकारणवत्या तद्धती प्रव्रज्याधिकारित्वात्पुरुषवत् । न चैतदसिद्धं साधन "गुह्यणी ग्राहवच्छा य पन्वाचेन न कप्पइ इति" सिद्धान्तेन तासां तदधिकारित्वप्रतिपादनादिशेषनिषेधस्य शेषान्यनुज्ञानान्तरियकत्वात् दृश्यन्ते च सांप्रातमप्येता कृताशिरोलुचनाना उपात्तापिच्छिका कमएरुदुप्रमुखयतिद्विज्ञाश्चेति कुतो नतासां प्रव्रज्याधिकारित्वसिद्धिर्यतो न मुक्तिः स्यादिति । रत्ना० ७ परि० ॥

इत्थि (त्थी) द्विगसिद्धकेवलनाण-स्त्रीद्विद्वसिद्धकेवलज्ञान-न० स्त्रीद्विगे वर्तमाना ये सिद्धास्तेषां केवलज्ञान स्त्रीद्विद्वसिद्धकेवलज्ञानम् । केवलज्ञानभेदे, । आ० म० प्र० । इत्थि द्विगेण सिद्धाण जं नाण त इत्थिद्विगसिद्धकेवलनाणाति । आ० नृ० १ अ० ॥

इत्थि (त्थी) वउ-स्त्रीवाक्-स्त्री० खद्वावतेत्यादिवक्त्राणां स्त्रीद्विद्वप्रतिपादिकायाम्भाषायाम्, -प्रज्ञा० ११ पद० ॥

इत्थि (त्थी) वयण-स्त्रीवचन-न० वचनभेदे, स्त्रीवचन वीणा कन्यादीति । आचा० २ श्रु० १ अ० ३ उ० । प्रज्ञा० ॥

इत्थि (त्थी) वस-स्त्रीवश-पु० ६ त० स्त्रीवशीभूते, रुषायत्त तायां च । वाच० । व्य० । " इत्थी वसगया धात्वा " स्त्रीव शङ्गता यतो युवतीनामाज्ञायां वर्तन्ते धात्वा अज्ञा रागद्वेषोपहतचेनस इति । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ।

स्त्रीवसङ्गतानामधमत्वञ्च यथा-

समंगुद्वि वगुडोवे, किंकरे तित्थएहायए चेव ।

गच्छावरं खिहदसु-एएपुरिसाधमाउत्त ॥

जदा इत्थी भणितो रधेहि तदा प्रणति अहं उट्टेमि ताव तुमं अधिकरणीति त्यार अवणेद्वि तस्स त्यारे अवणीते समुद्वीतो प्रणति इत्थीवयणाओ दग माणेति सो य वोगस कितो अपभाए व सुहसुचे पगे रोमंतो आणेति चि वग्गु नावो किंकरो पजाते उत्थितो इत्थी प्रणति किंकरेमि चि जं प्रणति तं करेति चि तित्थएहाय तो जयासि णं मग्गति च तदा इत्थी प्रणति गच्छ तमाग तत्य एहातो कलस प्ररेतुमा गच्छाहि चि गच्छावरस्त्री भोयणकावे परिवेसणाए इतो वाहि चि प्रणिताहे गिष्से इवरिचत्तो प्रोयण उट्टे चि इत्थी भणितो कम्मं करेहि चि ताहे पभिणति इद अण्य इद चि गेएह अत्तय पुत्तन्नं एय गेएह जा कम्म करेमीत्यर्थः । एते त्थ पुरिसा अधमा । नि० सू० १५ उ० ।

धिं तेसिं गामनगराणं, जोसिं इत्थी पणायिगा ।

ते य धिकया पुरिसा, जे इत्थीए वसंगया ॥

धिश्चिन्दायां तेषां ग्रामनगराणां येषां स्त्रीप्रणायिका प्रकर्षेण स्वतन्त्रतया नायिका अत्र धियोगे द्वितीयाप्राप्तावपि पृष्टी प्राकृतत्वात्तथा तेऽपि पुरुषा धिकृता धिकार प्राप्तवन्तो ये स्त्रीणां घशमायत्ततां गताः । तथा ।

इत्थीओ वल्लवं जत्य, गामेसु नगरेसु वा ।

सो गामो नगरं वात्री, खिप्पमेव विणिस्सई ॥

यत्र ग्रामेषु नगरेषु वा स्त्रीयो वल्लवत्यः स ग्रामो नगरं वा क्षिप्रमेव विनश्यति । बहुवचनेनोपसहारो जातौ बहुवचनभेकवचनं प्रवतीति ज्ञापनार्थः ॥ व्य० प्र० १ उ० ।

इत्थि (त्थी) विग्गह-स्त्रीविग्रह पु-स्त्रीगरीरे, । व्य-प्र० २ उ० । आचा० ।

इत्थि (त्थी) विष्मवणा-स्त्रीविज्ञापना-स्त्री० युवतिप्रार्थनायाम्, (रमणीसम्बन्धे) सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० (अत्र दोषादोषविचारः इत्थी शब्दे)

इत्थि (त्थी) विप्पजह-स्त्रीविप्रजह-पु० त्रियो विविधैः प्रकारैः प्रकर्षेण च जहाति त्यजतीति स्त्रीविप्रजहः उणादयो बहुवचनमिति बहुवचननाञ्च । स्त्रीपरित्यागवति, " नारीसु नो पगिज्जिजा इत्थीविप्पजहे अणगारे " इति-उत्त० ७ अ० ।

इत्थि (त्थी) विप्परियासिया-स्त्रीविपर्यासिका-स्त्री० स्वाप्रान्तिकक्रियाविशेषे, " इत्थि विप्परियासो इत्थीविपरियासो । स्वमे त्रिया अस्त्रय्यविनाश इत्थि विपर्यासो नाम अत्रमचरेमिति " आ० नृ० ४ अ० ॥

इत्थि (न्यी) विज्ञोयण-स्त्रीविज्ञोचन-न० तैत्तिज्ञापनाम-
धेये चउसंज्ञके करणजेदे, विशेषे (तदानयनादिकरण-
शब्दे वक्ष्यते)

इत्थि(त्थी)वेय-स्त्रीवेद-पु०स्त्रियं यथावस्थितस्वभावतस्तत्स-
म्बन्धविपाकनश्च वेदयति ज्ञापयतीति स्त्रीवेदः । वैपायिकादिके
स्त्रीस्वजावाचिर्भावके कामशास्त्रे, "सुपुरिसा इत्थिवेय ख्यम्मा"
स्त्रीवेदो वेदज्ञा स्त्रीवेदो मायावहुव इति निपुणा अपि स्त्रीणां वश
व्रजन्तीति । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । वेद्यत इति वेदः स्त्रिया
वेद स्त्रीवेद स्त्रिया । पुमांसं प्रत्यभिज्ञापः । तद्विपाकवेद्यं कर्म्मो
ऽपि स्त्रीवेदः । स्त्रिया पुमांसं प्रत्यभिज्ञापे, तद्विपाकवेद्ये नोकया
यवेदनीयकर्मविशेषे च । प्रज्ञा० १३ पद० । यद्गतास्त्रिया-
पुम्यं प्रत्यभिज्ञापो व्रवति । यथा पित्तवशात्सन्धुरश्च्य प्रति स
फुफुमादाहसमः यथा १ ज्वालयते तथा १ ज्वलति दहति च
पयमपज्ञापि यथा १ सस्पृश्यते पुरुषेण तथा १ अस्या अधिकत-
नोऽभि ज्ञापो जायते चुस्यमानायान्तु व्रजकारी यदा हतुल्योऽभि-
ज्ञापो मन्व इति स्त्रीवेदोऽयम् । कर्म० । स्या० । पं० सं० । सम्प्राप्तः
स्त्रीवेदकर्मोऽयजनिनो यः स्त्रीवेदः सर्किस्यरूप इत्यावेदयन्नाह ।
इत्थिवेदेणं जने ! किंपकारे पं० गो० फुंफुअगिसमा-
णो पण्णत्ते मेत्तं इत्थियात्रो ॥

(इत्थिवेदे ण जने इत्यादि) स्त्रीवेदेणमिति पूर्ववत् जदन्त-
किंपकार किंस्वरूप प्रज्ञप्त । भगवानाह गौतम १ फुफुकादि
समान फुफुका शब्दो देशीरूपत्वात् कारिपवाचकस्तत्-
कारियाशिसमानः परिमन्नमदनद्राह रूप इत्यर्थः प्रज्ञप्त ।
जो० १ प्रनि० ॥ (स्त्रीवेदस्य स्थिति विद् शब्दे । स्त्रीणां
स्वजावादि इत्थी शब्दे) ॥

इत्थि (न्यी) वेयाणा-स्त्रीवेदज्ञ-पु० स्त्रीवेदो मायाप्रधान इत्येवं
निपुणे, । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ॥

इत्थि(त्थी) मंकिञ्चिद-स्त्रीमंकिञ्चि-वि० स्त्रीप्रतिपेविनि, प्रव० ।

इत्थि (न्यी) संग-स्त्रीमद्-पु० स्त्रीपु प्रवर्तने, सूत्र० १ श्रु०
१ अ० ॥ (तच्च प्रधान संमागकारणमिति इत्थी शब्दे)

इत्थि (त्थी) संपक्-स्त्रीसम्पर्क-पु० स्त्रीभि मह सवासं, सूत्र०
१ श्रु० ४ अ० १ उ० । (सच्च साधुभिर्न विधेय इति इत्थी शब्दे)

इत्थि (न्यी) संपरिवु-स्त्रीसंपरिवृत-वि० स्त्रीभि समन्ता-
न्परिवेष्टिते, " समंता परिवेष्टिओ परिवुमो व्रजति परिमाण
जात्र निणि चउगो पंच वा वागत्तणाणि पग्गो उट्टादि अप-
रिमाण कइं कइंतम्म चउगुग्ग आणादिया य दोमा एस
मुत्तयो इमा णिज्जुत्तीगाहा—

मज्जं दोएइंतं गतां, ममंनि ऊमगादि वइंतो ॥

चउदि णिज्जिताहिनुवमो, पाम गताहिं व अण्णुसंतो ॥ ए० ॥

पग्गो ण्णदिमि पियादि पि अण्णुसन्ताहिं पण्णुमो व्रज-
ति । नि० चू० १ उ० ॥

इत्थि (त्थी) संवाम-स्त्रीसंवा-पु० स्त्रीभि सार्कं परिज्जोणे,

जनुंजे जोउउक्कडे, आण्णुजि त्तेणाममुवयाड ॥

णपि न्थियाहिं अण्णगाग, संवाणेण णाममुवयाति ॥ १७ ॥

(जनुंजेमेत्यादि) यथा जानुर कृन्मो ज्योतिषाग्निनोपगृ-
ह समादिद्रिनोऽभित्तोऽभित्तान्निमुप्येन मन्नापित क्षिप्र
नाशकृतेति इत्येव चित्तव्यव स्त्रीभि, नार्त्तं चयमनेन प-
रिज्जोणनाताय नाशमुपयानि मयंजा जानुपु कृन्मवत वत-

काठिन्यं परित्यज्य संयमशरीरान्द्रश्यन्ति । सूत्र० १ श्रु० ४ अ०
१ उ० । स्त्रीभिः सार्कमेकत्र वसतां, ॥

एवं विवेगमादाय, संवासो न विकप्पए दविण ॥

तदेवमनन्तरोक्तया नीत्या विपाकं स्वानुष्ठानमादाय प्राप्य
विवेकमिति वा क्वचित्पाठस्तद्विपाक विवेकश्चादाय गृही-
त्वा स्त्रीभिश्चारित्रपरिपन्थिनीभिः सार्धं संवासो वसतिरेकत्र
न कल्पने न नुद्यते कस्मिन्च्यचूते मुक्तिगमनयोग्ये रागद्वेष-
रहिते वा सार्धो यतस्तान्नि, सार्धं संवासोऽवश्य विवेकिनाम-
पि सदनुष्ठानविषयतकारोति । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

इत्थि (त्थी) संसत्त-स्त्रीसंसत्त-वि० स्त्रीभिः सगते, " ऊरु
कोप्परमादीहिं स घट्टंतो ससत्तो व्रवति दिष्टीए वा परोप्पर
संसत्तो सगतो इति " तथा च निर्युक्ति संसत्ते ऊरुगादि
घट्टंतो इति ॥

इत्थि च होति मज्जं, संसत्ता दिट्ठिदिट्ठिअंतो वा ॥

जावो व तासु णिहितो, एमे वि त्थीए पुरिसेसु ॥ ए० ॥

च सहाओ ससत्तं पि इत्थि ऊरुगादि घट्टंतो ससत्तो दिट्ठि
एवा इत्थीण वा मज्जे अहवा ससत्तस्स इम वक्खाणं तेण तासु
भावो णिहितो णिवेसितो ताहिं वा तमिणि सेवितो परस्पर
गृह्णानीत्यर्थः । नि० चू० । स्त्रीभि समाकीणं (सेविते) स्थानादौ
च । स्या १० ग् । (तच्च साधुभिर्वर्जनीयमिति व्रजचेरगुत्ति शब्दे)

इत्थि (त्थी) सहा-स्त्रीश्रद्धा-स्त्री० स्त्रीश्रद्धाने, सूत्र० १ श्रु०
४ अ० १ उ० । (तत्कयादिक इत्थी शब्दे)

इत्थि (त्थी) सहाव-स्त्रीस्वजाव-पु० स्त्रीथा इव स्वजावो
यस्य । अन्त पुररक्के महल्लके, ६ त० स्त्रीणां जीवे च ।
वाच० । सूत्र० । (स्त्रीस्वजावपरिज्ञाने कथानक इत्थी शब्दे)

इत्थि (त्थी) सेवा-स्त्रीसेवा-स्त्री-६ त० स्त्रीसम्भोगे, व्यव-
यसधर्मेण नारीसेवने, । वाच० । स्त्रीसेवादय इह पत्र वा
अकथ्याणकारिण इति । व्य० । " अन्नपानैर्हरेद्वावा यौव-
नस्यां विभूषया । वेद्यां स्त्रीमुपचारेण वृद्धां कर्कशसेवया "
इति-आ० म० द्वि० । आ० चू० ।

इत्थी-स्त्री-स्त्री० स्त्रियायनेस्तृणातेर्वा रूटि इत्वाद्दीपि स्त्रीति
प्रव० ५६ द्वा० । उक्त० । " स्त्रिया इत्थी " १३० इति सूत्रेण
स्त्रीशब्दस्य इत्थी इत्यादेशो वा-पक्के-यीति । प्रा० ५ अ० १ पा०
योपिति, -अनु० । पंचा० । त० ।

(१) स्त्रीवक्त्रणं तच्छब्दनिष्पन्नम् ।

(२) स्त्रीवक्तव्यता तच्छब्दवर्णनञ्च ।

(३) स्त्रीणां स्वजावादिपरिज्ञानस्यावश्यकता । तद्व्यव-
र्णनञ्च ।

(४) स्त्रीसम्बन्धे दोषाः ।

(५) कनमाज्ञि, स्त्रिजिस्मार्कं न विदत्तव्यम् ।

(६) इह लोके पत्र स्त्रीसम्बन्धविपाकः ।

(७) स्त्रीसस्पशं दोषाः ।

(८) भोगीनां विरम्यना ।

(९) स्त्रियो विश्वास्याकार्यं कुर्वन्ति ।

(१०) स्त्रीणां स्वरूपस्य शरीरस्य चातिनिन्दनीयत्वम् ।

(११) स्त्रीचरित्रं वराग्योत्पादनाय उपयुज्यम् ।

(१२) स्त्रीणामशुचित्वं सर्वस्वापरुषंस्वञ्च ।

(१३) स्त्रीणां वपनकारणत्वं तन्मृदानुगतस्य दुःग्धानि च ।

(१४) स्त्रीसमर्गस्य सर्वथा परित्याज्यत्वं तस्यागे कारणाणि च ।

- (१५) स्त्रीषु शक्तस्य परिग्रहित्व तासु सर्वेन्द्रियगुणैर्न ज्ञाव्यम् ।
 (१६) स्त्रीकरस्पर्शादिनिषेधः ।
 (१७) स्त्रिया सार्धं विहारस्वाध्यायाहारोच्चारप्रसन्नवणपरिष्ठा-
 पनिका धर्मकथादिनिषेधः ।
 (१८) स्त्रीणां निर्व्यानादिनिषेधः ।
 (१९) स्त्रीस्यानदूषणं तत्प्रसङ्गत्यागस्तत्सङ्गातिक्रमे गुणाश्च ।
 (२०) मतान्तरीयपूर्वपक्षदूषणानि ।

(१) स्त्रीवृत्तण तच्छब्दनिक्षेपो यथा ।

“ योनेर्मृत्वमस्यैर्य-स्मृग्धता क्लीवता तनौ । पुंस्कामितेति
 विद्धानि सप्त स्त्रीत्वे प्रचक्षते इति । तयान्यत्राप्युक्तम् । “स्त-
 नकेशवती स्त्री स्यादिति ” । स्या० ३ ग० । जी० । स्त्रीश-
 ब्दस्य निक्षेपो यथा-तत्र नाम स्थापने कुषत्वादान्दस्य स्त्री-
 शब्दस्य द्रव्यादिनिक्षेपार्थं निर्युक्तिकार आह—

द्वान्निदाव चिधे, द्ववे जावे य इत्याणिकवेवो ।

आहिदावे तह सिद्धी, जावे वेयमि उवउत्तो ॥ ५६ ॥

तत्र इव्यस्त्री चेथा । आगमतो नो आगमतश्च । आगमतः
 स्त्रीपदार्थज्ञस्तत्र चादुपयुक्तो ऽनुपयोगो द्रव्यमिति कृत्वा नो
 आगमतो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्ता त्रिधा । एकत्राविका
 बद्धाऽप्युक्ताभिमुखनामगोत्रा वेति । चिह्नयते ज्ञायतेऽनेनेति चिह्न
 स्तननेपथ्यादिक चिह्नमात्रेण स्त्रीचिह्न स्त्री । अपगतस्त्रीवेदवृत्त-
 स्य केवत्री वा अन्यो वा स्त्रीवेपधारी यः कश्चिदिति । वेद
 स्त्री तु पुरुषान्निदावरूपं स्त्रीवेदोदय । अन्निदापत्राचौ तु
 निर्युक्तिरुदेव गाथापश्चात्केनाह । अभिदाप्यते इत्यन्निदाप-
 स्त्रीश्रिद्धान्निधानशब्द । तद्यथा । गाला माता सिद्धिरिति ।
 जावस्त्री तु चेथा । आगमतो नो आगमतश्च । आगमत स्त्रीप-
 दार्थज्ञस्तत्र चोपयुक्त उपयोगो भाव इति कृत्वा नो आगमत-
 तस्तु जावविषये निक्षेपे वेदे स्त्रीवेदरूपे वस्तुन्युपयुक्ता तदु-
 पयोगानन्यत्वाद्जावस्त्री प्रवति । यथा अन्नादुपयुक्तो माणव-
 कोऽग्निरेव ज्वत्येवमत्रापि । यदि वा स्त्रीवेदनिवर्तकान्युदय-
 प्राप्तानि यानि कर्माणि तेषूपयुक्तेति तान्यनुचरन्ति जावस्त्री-
 ति प्तावानेव स्त्रियो निक्षेप इति । सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० ।

(२) स्त्रीवक्तव्यता तद्देववर्णनञ्च ।

से किं तं इत्थीओ ऽ तिविहाओ पष्पत्ताओ तंजहा तिरि-
 क्वजोणित्थीओ मणुस्सत्थीओ देवित्थीओ से किं तं ति-
 रिक्वजोणित्थीओ ऽ तिविधाओ पष्पत्ताओ तंजहा ज-
 द्यरीओ थद्वयरीओ खह्यरीओ । से किं तं जद्वयरीओ
 ऽ पचविधाओ पष्पत्ताओ तंजहा मच्छीओ जाव सुमुमारीओ से
 चं जद्वयरीओ । से किं तं थद्वयरीओ ऽ हुविहाओ पष्पत्ताओ
 तंजहा चउप्पदीओ य परिसप्पिणीओ य । से किं तं चउ-
 प्पदीओ ऽ चउव्विहाओ पष्पत्ता तंजहा एगखुरीओ जाव
 सणप्पईओ । से किं तं परिसप्पिणीओ ऽ हुविहा पष्पत्ता तंज-
 हा उरगपरिसप्पिणीओ य ज्ञयमपरिसप्पिणीओ य । से
 किं तं उरगपरिसप्पिणीओ ऽ तिविधाओ पष्पत्ताओ
 तंजहा अहीओ अयगरीओ महोरगीओ मेत्त उरगप-
 रिसप्पिणी । से किं तं ज्ञयपरिसप्पिणी ऽ अणोगविधाओ
 पापत्ताओ तंजहा गोहीओ णउहीओ सेधाओ सेद्दा
 ओ सेरनीओ सेरिधीओ सावाओ न्वराओ पंचदोऽया

ओ चउप्पइयाओ मूसियाओ सुसुंसियाओ घराद्विया-
 ओ गोहियाओ जोहियाओ थिरावद्वियाओ सेत्तं चउय
 परिसप्पिणीओ । से किं तं खह्यरीओ ऽ चउव्विहा पष्प-
 ताओ तंजहा चम्पपंखीओ जाव सेत्तं खह्यरीओ मेत्तं
 तिरिक्वजोणित्थियाओ । से किं तं मणुस्सित्थियाओ ऽ
 तिविधाओ पष्पत्ताओ तंजहा कम्मचूमियाओ अकम्म
 चूमियाओ अंतरदीवियाओ । से किं तं अंतरदीवियाओ
 ऽ अट्टावीसतिविधाओ पष्पत्ता तंजहा एगुरुईओ आ-
 नीसाओ जाव सुप्पदंताओ सेत्तं अंतरदीवे । से किं तं
 अकम्मचूमियाओ ऽ तीसतिविधाओ पष्पत्ता तंजहा
 पंचसु हेमवएसु पंचसु एरषवएसु पंचसु हरिवासेसु पचसु
 रम्मगवासेसु पंचसु देवकुरुसु पंचसु उचरकुरुसु सेत्तं अक-
 म्पचूमगमणुस्सीओ । से किं तं कम्मचूमियाओ ऽ
 पष्परसविधाओ पष्पत्ताओ तंजहा पंचसु जरहेसु पंचसु
 एरवएसु पंचसु महाविदेहेसु सेत्तं कम्मचूमगमणुस्सीओ ३ ।

(से किं तमित्यादि) अथ कास्ता स्त्रिय सूरिणह स्त्रियस्त्रिविधा-
 प्रज्ञप्तास्तिर्यगोनिस्त्रियो मनुष्यस्त्रियो देवस्त्रियश्च (से किं तमि-
 त्यादि) तिर्यग्योनिस्त्रियास्त्रिविधास्तद्यथा जज्ञचर्यं स्थवचर्यं
 खचर्यश्च (से किं तमित्यादि) मनुष्यस्त्रियोऽपि त्रिविधास्तद्यथा
 कर्मजूमिका अकर्मजूमिका अन्तरहीपिकाश्च । कृप्याडिकर्मप्र-
 धाना जूमि कर्मजूमिः जरतादिका पञ्चदशधा तत्र जाता । कर्मजु-
 मिजा एवमकर्मजूमिजा नधरमकर्मजूमिर्भोगजूमिरित्यर्थः ।
 देवकुर्वादिका त्रिंशद्विधा अन्तरे मध्ये समुद्रस्य द्वीपाये ते तथा
 तेषु जाता आन्तरहीपास्त एवान्तरहीपिका । स्या० ३ ग० ॥

से किं तं देवित्थियाओ ऽ चउव्विहाओ पष्पत्ताओ तंज-
 हा जवनवासिदेवित्थियाओ वाणमंतरदेवित्थियाओ जोति-
 सियदेवित्थियाओ वेमाणियदेवित्थियाओ से किं तं जवण-
 वामिदेवित्थियाओ ऽ दमविधाओ पष्पत्ताओ तंजहा असु-
 रकुमारजवणवासिदेवित्थियाओ जाव थाणितकुमार-
 जवणवासिदेवित्थियाओ सेत्तं जवणवासिदेवित्थियाओ ॥
 से किं तं वाणमंतरदेवित्थियाओ ऽ अट्टाविधाओ पष्प-
 ताओ तंजहा पिसायवाणमंतरदेवित्थियाओ जाव मेत्तं
 वाणमंतरदेवित्थियाओ । से किं तं जोतिमियदेवित्थिया-
 ओ ऽ पंचविहाओ पष्पत्ताओ तंजहा चंदविमाणजोति
 मियदेवित्थियाओ सूरविमाणदेवित्थियाओ गहविमाण
 देवित्थियाओ णखत्तविमाणदेवित्थियाओ ताराविमाण-
 जोतिसियदेवित्थियाओ मेत्तं जोनिमियदेवित्थियाओ ।
 से किं तं वेमाणियदेवित्थियाओ ऽ हुविहाओ पष्प-
 ताओ तंजहा सोहम्मकप्पवेमाणियदेवित्थियाओ ईसा
 णरूपवेमाणियदेवित्थियाओ सेत्तं वेमाणित्थियाओ ।
 जी० ९ प्रति० । (सुगमत्याहंता न व्यत्याता)

स्त्रियो देयमादुपनेदाद्द्विविधा पनाथ मच्चिता अचिन्तास्तु
 प्रस्तरदोष्यच्चित्रादिनिर्मिता । ध० २ श्रु० १ । शब्देन धयमा
 च स्त्री त्रिविधा मन्दशब्दा मध्यमशब्दा तीक्ष्णशब्दा चेति । यप-

इत्थी

सानु स्यविरा मध्यमा नरुषी चेति । पुनरेकैका त्रिविधा अपद्रा-
वणभर्तृका प्रोपिनभर्तृका स्वाधीनभर्तृका चेति । वृ० १३० । मु-
न्या मत्या प्रौढा चेति । उक्त० १६ अ० । "इत्थीओ दुविधा अद्गु-
त्रिता य वमणत्तियवेसिमुहियदुगत्रिता संभोर्न्य अस्वरिया
ओ अद्वा णरुवस्कादियाओ असन्नोअत्ररियाओ एताओ वि
दुविधा सपरिग्गहा अपरिग्गहाओय । नि० चू० १६ उ० ॥

चत्तारि धूममिहाओ पम्पत्ताओ तंजहा वामा णाममेगा
वामावत्ता । ४ । एवामेव चत्तारित्तियाओ पम्पत्ता तंजहा
वामा णाममेगा वामावत्ता । ४ । चत्तारि अग्गिसिहाओ प-
म्पत्ताओ तंजहा वामा णाममेगा वामावत्ता । ४ । एवामेव
चत्तारि त्तियाओ पम्पत्ताओ तंजहा वामा णाममेगा वामा
वत्ता । ४ । चत्तारि वायमंरुत्तिया पम्पत्ताओ तंजहा वा-
मा णाममेगा वामावत्ता । ४ । एवामेव चत्तारि त्तियाओ
पम्पत्ताओ तंजहा वामा णाममेगा वामावत्ता ॥ ४ ॥

धूमशिखा वामा वामपाडवर्वात्तिययाऽनुकृत्वस्वजावतया वा
वामन प्वावर्तते या तथा चवनात्सा वामावर्त्ता १० स्त्रीपुरु-
पवद् व्याख्येया कम्बुदृष्टान्ते मन्यपि धुमशिखादिदृष्टान्तानां
स्त्रीदार्ष्टान्तिके अष्टसाधर्म्येणोपपन्नरत्न्याद्रेतेनोपादानमिति
११ एवमग्निशिखापि १२ वातमएरावेका मएरवेनोर्ध्व-
प्रवृत्तो वायुगिति इह च स्त्रियो माद्विन्योपतापत्रापत्यस्वजा वा
ज्वन्तीत्याजिप्रायेण तासु धूमशिखादृष्टान्ततयोपन्यास इति ।
उक्तञ्च " चवत्ता मइवणसीत्ता, सिणेहपरिपूरिया वियावेड ।
दीवयासिदि व्महिदा, इरुण्णसरा जय देड ति" ॥

चत्तारि क्कागारमात्ताओ पम्पत्ताओ तंजहा गुत्ता णा
मेगा गुत्तदुवारा, गुत्ता णामेगा अगुत्तदुवारा, अगुत्ता णा
मेगा गुत्तदुवारा, अगुत्ता णामेगा अगुत्तदुवारा । एवामेव
चत्तारि त्तियाओ पम्पत्ताओ तंजहा गुत्ता णामेगा गुत्ति
द्वियागुत्ताणामेगा अगुत्तिद्विया ४ ॥

तया क्कट्ठम्येव आकागे यम्या' आत्ताया गृहविशेषस्य सा
तथा । अय च स्त्रीद्विदृष्टान्त' स्त्रीतकृणदार्ष्टान्तिकार्यसा-
धर्म्यवदान्तत्र गुता परिवारा वृता गृहान्तगना वस्त्राच्छादिना-
त्ता गृहस्वजावा वा । गुनेन्द्रिया तुनिगृहीतानांचित्तियप्रवृत्तन्दि
या एव शोभा मद्गा ठ्या । स्या० ४३० । परिनी त्रिविणी हस्ति
नो अरन्तिनीति चतुर्विधा' म्त्रिय इति । उक्त० । १६ अ० ।

एतासां त्रकाणादिकम् - "परिनी त्रिविणी चैव अङ्गिनी द-
म्तिनी तथा । शयो मृगो वृषोऽश्वश्च स्त्रीपुंसोर्जाति वृकणम् ।
जयति क्रमज्ञेनैव नासिनाकृत्रण्य आपरश्चक्रुच्युम्मा चान-
केतो कृशादी । मृदुवचनमुशीला गीतगद्यानुरक्ता सरुव-
तनुप्रेणा पम्पनी पम्पत्ता १ । जयति रतिरुमज्ञा नातिमर्षा न
शोभति उदुममुनामा स्तिरनीतोपत्ताकी । पन्तविनकृत्ताया
मुन्दरी प्रचर्याया सरुवगुणमनेता चित्रिणी चित्रप्रक्ता २ ।
शोभति दीर्घनयना वग्मुन्दरी या कामोपनेतारमिना गुण-
वर्धनुत्तर । नेयाप्रयेण च विभूतिरुण्णवेना मन्तोर्गोर्ध्व-
रमिणा किं दर्शनी सा । २ । न्युत्तरा न्युत्तरनित्यमाणा न्यु-
त्तरा न्युत्तरा मुर्त्तया । कामोत्तुता नादरनिप्रिया या
नित्यवत्ता कर्णपी मता सा ४ । दानेक परिनी तुष्टा चित्रिणी
मते मृगे । गृहने अङ्गिनी तुष्टा दर्शनी मते दये । ॥ परिनी

पद्मगन्धा च मीनगन्धा च चित्रिणी । शाङ्गिनी कारगन्धा च
मद्गन्धा च हस्तिनी । ६ वाच ० स्त्रीणामुष्णस्वभावत्वं 'गिसहो
इत्थिचि' श्रीपमास्त्री जवतीति । औप० ॥

(३) स्त्रीणां स्वजावादि परिज्ञानस्यावश्यकता तत्कृत्यवर्णञ्च
तत्र स्वजावपरिज्ञान यथा ॥

जस्सित्तियओ परिष्साया सव्वकम्मावहाओ से ढक्खू ॥
यस्य स्त्रिय स्वरूपतस्तद्विपाकतश्च परिज्ञाता भवन्ति । सर्वे
कर्मावहन्ताति सर्वकर्मावहा । सर्वपापोपादानमृता । स एवा
काकीत्स एव यथावस्थित संसारस्वजावं ज्ञातवानिति । एत-
दुक्तं जवति स्त्रीस्वजावपरिज्ञानेन तत्परिहारेण च स जगवान्
परमार्थदर्शयति । आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

स्त्रीणां स्वजावादिपरिज्ञानञ्च निर्युक्तौ यथा ॥

सुसमत्यावसमत्ता, कीरंति अप्पसत्तिया पुरिसा ॥

दीसंती सूरवादी, एारीवसगा ण ते सूर ॥ ६१ ॥

परानीकविजयादौ सुप्रु समर्या अपि सन्तः पुरुषाः स्त्रीजिरा-
त्मवशीकृता असमर्या भूकेपमात्रभीरव त्रियन्तेऽल्पसात्विकाः
स्त्रीणामपि पादपतनादिचाटुकरणेन नि सारा क्रियन्ते । तथा
दृश्यन्ते प्रत्येकेणोपवृत्त्यन्ते । शूरमात्मानं वदितुं शीघ्रं येषां ते
शूरवादिनोऽपि नारीवशात् सन्तो दीनतां गता एवमृताश्च न ते
शूरा इति । तस्मात् स्त्रियतमेतद्विश्वास्या स्त्रिय इति । उक्त-
च । को वीससेज्ज तासिं, कतिवय जरियाण छुच्चियदुणे ।
खणरत्त विरत्तेण, धिरत्थु इत्थीण हिययाणं ॥ १ ॥ अस्स जण-
ति पुरओ, अस्स पासेड विज्जमाणीओ । अन्नं च तासिं हियए,
जं च खम तं कर्गति पुणो ॥ २ ॥ को पयाणं णाहिइ, वेत्तवया
गुम्मगुविज्जहिययाणं । ज्ञावं भग्गात्ताणं, तत्थुपन्नं भणतीणं ।
॥ ३ ॥ महिदायरत्तमेत्ता, उच्चुयंरुं च सक्करा चैव । सा पुण
विरत्तमित्ता, णिवं कूरे विसेसेति ॥ ४ ॥ महिदा विज्ज करेज्ज व,
मारिज्ज वस गविज्जवमणुस्सालुट्ठा जीवाविज्जा, अहवरणर क
च पोवज्जा ॥ ५ ॥ ण विरक्ख तेसु कयं, ण वि एहं ण वि यदाण
सम्माणं ॥ ६ ॥ कुव ण पुच्चय आयत्त च शीघ्र महिद्वियाओ ।
६ मा वीसज्ज ताणं, महिदाहिययाण कवरुभरियाण । णिसेह
निद्वयाणं, अद्वियवयणजणरयाण ॥ ७ ॥ मारेड जियत पि हु
मयं पिअणुमरडकाड भत्तार ॥ विसहरगडवच्चरिय, वकविक्कं
महेद्वयाणं ॥ ८ ॥ गगाए वातुय सा-नारे जल हिमवओ य परि-
माण ॥ जाणति बुद्धिमता, महिदा हियय ण जाणति ॥ ९ ॥
रोवावति रुवतिय, अद्वियं जपति पत्तियावति ॥ कवमेणय ख-
ति विसं, मरति ण य जानि सज्जाव ॥ १० ॥ चित्तिं कज्जम-
णं, अस्स सव्वड मासई अस्स ॥ आदवड कुणड अस्स, माए-
त्तुणियनि सारो ॥ ११ ॥ असयारमाण तद्दा, सच्चोस दोग
गग्गणिज्जाणं ॥ परधोगवैरियाण, कारणय चैव इत्थीओ ।
॥ १२ ॥ अद्वाओ जुवणं, जाणड चरिय म्हावकुम्भियाण ।
दोमाण आगरो चिय, जणे सरिरेवसड का सा ॥ १३ ॥ म्भ
उच्चरियाण, इवड उ णरयस्स वत्तिणी विवुवा । मोक्खस्स म-
दाचिय, वज्जेयव्वा सया नगी ॥ १४ ॥ धम्या ते वरपुरिसा, जं
चिय मोत्तण णिययजुवडधो । पव्वडया कयानियमा, निवम-
यडम उत्तरं पत्ता ॥ १५ ॥

अधुना यादृक् शूरो भवति नाड्यं दर्शयितुमाह ॥
धम्ममि जो ढढमटं, मोसूगे मत्तियो य वीगे य ॥
णहु धम्मणिरस्मादां, पुरिसो मृगे मृवद्वियो य ॥ ६१ ॥

धर्मं श्रुतचारित्राख्ये दृढा निश्चया मतिर्यस्य स तथा एवंभूतः
स इन्द्रियनोश्न्द्रियारिजयाच्छूरस्तथा सात्विको महासत्त्वोपे-
तोऽसावेव वीरः स्वकर्मदारुणसमर्थोऽसावेवेति किमिति यतो
नैव धर्मनिरुत्साहः सदनुष्ठाननिरुद्यमः सत्पुरुषाचीर्णमार्गप-
रिभ्रष्टं पुरुषं सुष्ठु ब्रह्मवानपि शूरो ज्वतीति ॥

एतानेव दोषान् पुरुषसवन्धेन स्त्रीणामपि दर्शयितुमाह ।
एते चैव य दोसा, पुरिससमाए वि इत्थियाणं पि ।
तम्हाण अप्पमाओ, विरागमगंगंमि तासिंतु ॥६३॥

ये प्राक् शीघ्रप्रध्वसादयः स्त्रीपरिचयादिभ्यः पुरुषाणामभि-
हिता एत एव न न्यूनाधिकाः पुरुषेण सह यः समयः संबन्धस्त-
स्मिन् स्त्रीणामपि यस्माद्दोषा ज्वन्ति तस्मात्तासामपि विरा-
गमार्गे प्रवृत्तानां पुरुषपरिचयादिपरिहारद्वक्त्राणोऽप्रमाद एव
श्रेयानिति । स्त्रीपरिज्ञान्ययने च विस्तरेण स्वापरिज्ञानम्प्रति-
पादितम् तद्यथा—

जे मायरं च पियरं च, विपपजहा य पुव्वसंजोगं ।

एगे सहिते चरिस्सामि, आरतमेहुणो विवित्तेसु ॥१॥

यः कश्चिदुत्तमसत्त्वोमातरं पितरं जननीं जनयितारमेतद्ब्रह्-
णादन्यदपि भ्रातृपुत्रादिकं पूर्वसयोगं तथा श्वश्रुश्वशुरादिकं
पश्चात्संयोगञ्च विप्रहाय त्यक्त्वा चकारौ समुच्चयार्थो एको
मातापित्राद्यभिष्वङ्गवर्जितः कपायरहितो वा तथा सहितो ज्ञान-
दर्शनचारित्र्यैः स्वस्मै वा हितः स्वहितः परमार्थानुष्ठानविधायी
चरिष्यामि सयमं करिष्यामीत्येव कृतप्रतिज्ञः । तामेव
प्रतिज्ञां सर्वप्रधानचूतां देशतो दर्शयति आरतमुपरत मैथुनं
कामान्निवापो यस्यासावारतमैथुनस्तदेवचूतो विविक्तेषु स्त्री-
पशुपण्णकवर्जितेषु स्थानेषु चरिष्यामीत्येव सम्यगुत्थानेनो-
त्थाय विहरतीति क्वचित्पाठो (विविक्तेसिन्ति) विविक्ते स्त्रीप-
ण्णकाद्विरहिते स्थाने सयमानुपरोधेपितु शीघ्रमस्य तयेति ।
तस्यैव कृतप्रतिज्ञस्य साधोर्यद्भवत्यविवेकिस्त्रीजना-
त्तद्दर्शयितुमाह—

सुहुमे एं तं परकम्म, उन्नपएण इत्थिओ मंदा ।

उवायं पि ता उ जाणंसु, जहा विसंति जिक्खुणो एगेऽ ।

त महापुरुषं साधुं सुहुमेणापरकार्यव्यपदेशचूतेन उन्नप-
देनेति उन्नता कपटजादेन पराक्रम्य तत्समीपमागत्य यदि वा
पराक्रम्येति शीघ्रस्वद्वनयोग्यतापत्या अभिचूय का स्त्रियः
कृत्वात्तकादीनामिव मागधगणिकाया नानाविधकपटशतकर-
णद्वक्त्रा विविधविव्योक्तवत्यो भावमन्दाः कामोद्रेकविधाधि-
तया सदसद्विवेकविकल्पाः समीपमागत्य शीघ्रात् ध्वसयन्ति ।
एतदुक्तं भवति भ्रातृपुत्रव्यपदेशेन साधुसमीपमागत्य सयमा-
द्भ्रशयन्ति तथा चोक्तम् । “ पियसुत्ते भाइकिरुगा, णत्तू च
किरुगा य सयणकिरुगा य ॥ एते जोव्वणकिरुगा, पच्छपप-
महिद्वियाण ” यदि वा उन्नपदेनेति गुप्ताभिमानेन । तद्यथा ।
“ कात्वे प्रसुप्तस्य जनार्दनस्य, मेघान्धकारासु च शर्वरीषुमिष्या
न भाषामि विशाखिनेत्रे, ते प्रत्यया ये प्रथमाक्करेपु ” इत्यादि ॥
ता स्त्रियो मायाप्रधाना प्रतारणोपायमपि जानन्त्युत्पन्नप्रति-
प्रतया विदन्ति । प्रागन्तरं वा ज्ञातवन्त्य यथा श्लिष्यन्ते विवे-
किनोऽपि साधव ण्के तथाविधकर्मोदयात्तासु सङ्गमुपयान्ति ॥
तानेव सुहुमप्रतारणोपायान् दर्शयितुमाह—

पासे निसं णिसीयंति, अजिक्खणं पोसवत्तं परिहंति ।

कायं अहेवि ढंसंति, वाहू उच्छद्दु कक्खमाणुव्वज्जे ॥३॥

पार्श्वे समीपे भृशमत्यर्थं मुरः पीरुमतिस्नेहमाविष्कुर्वत्यो निपी-
दन्ति विश्रम्भमापादयितुमुपविशन्तीति । तथा कामं पुष्पा-
तीति पोप कामोत्काचकारि शोभनमित्यर्थः । तच्च तच्छ्रं
तदभीष्टमनवरत तेन शिथिलादिव्यपदेशेन परिदधति स्वा-
ज्जिवापमावेदयन्त्यः साधुप्रतारणार्थं परिधानं शिथिलीकृत्य
पुनर्निबध्न्तीति । तथाऽधःकायमूर्वादिकमनङ्गोदीपनाय दर्श-
यन्ति प्रकटयन्ति तथा वाहुमुच्छृत्य कक्कामादर्श्याऽनुकूल सा-
ध्वभिमुखं ब्रजेत् गच्छेत् सभावनायां द्विद संजाव्यते एतदन-
ङ्गप्रत्यङ्गसंदर्शकत्वं स्त्रीणामिति ॥ ३ ॥ अपिच—

सयणासणेहिं जोगेहिं, इत्थिओ एगता णिमंतंति ॥

एयाणि चैव से जाणे, पासाणि विरुव्वरूवाणि ॥४॥

शय्यतेऽस्मिन्निति शयन पर्यङ्गादि तथाऽऽस्यतेऽस्मिन्नित्यास-
नमासन्दकादीत्येवमादिना योमयेनोपजोगार्हेण काठोचितेन श्लि-
यो योपित एकदेति विविक्तेदेशकात्वाद्दौ निमन्त्रयन्त्यन्युप-
गमं प्राहयन्ति । इदमुक्तं भवति । शयनासनाद्युपजोगं प्रति साधुं
प्रार्थयन्ति । एतानेव शयनासननिमन्त्रणरूपान् स साधुर्विदि-
तवेद्यः परमार्थदर्शी जानीयादवबुध्येत । स्त्रीसवन्धिकारिणः
पाशयन्ति वध्न्तीति पाशा स्तान्विरुवरूपान् नानाप्रकारा-
निति । इदमुक्तं भवति । स्त्रियो ह्यासन्नगामिन्यो ज्वन्ति ।
तथाचोक्तं । “ अयं वा निर्वं वा, अज्जासगुणेन आरुहाऽ वद्धी ।
एव इत्थी तो वि, ज आसन्न तमिच्छति ” । १ । तदेव ज्ञता
स्त्रियो ज्ञात्वा न तामिः सार्थं साधुं सङ्गं कुर्याद्यतस्तदुपचारा-
दिकः सङ्गो दुष्परिहार्यो भवति । तदुक्तं । “ जं इच्छसि वेत्तु
जे, पुव्विं तं आमिसेण गिएहादि । आमिसपासनिवञ्चो, काहिइ
कज्जं अकज्ज वा ॥ २ ॥ ४ ॥ किञ्च—

नो तासु चक्खु संधेज्जा, नो वि य साहसं समज्जिजाणे ॥

णो सहियं पि विहरेज्जा, एवमप्पासु रक्खिओ होइ ॥५॥

नो नैव तासु शयनासनोपमन्त्रणपाशावपाशिकासु स्त्रीषु
चक्षुर्नेत्रं सद्भ्यात्संधयेद्वा न तदृदष्टौ स्वदृष्टिं निवेशयेत् । सति
च प्रयोजने ईषदवज्ञया निरीक्रेत । तथाचोक्तं । “ कार्ये पीप-
न्मतिमाश्रिरीक्रेते योपिदङ्गमस्यरया । अस्तिग्यथा दशाऽव-
ज्ञया ह्यकुपितोपि कुपित इव ॥ १ ॥ तथा नापि च साहसम-
कार्यकरणं तत्प्रार्थनया समनुजानीयात्प्रतिपद्येत । तथा ए-
च्छति साहसमेतत्सग्रामावतरणवद्यशरकपातादिविषाकवेदि-
नोपि साधोर्योपिदासज्जनमिति । तथा नैव स्त्रीणि सार्थं प्रा-
मादौ विहरेत् गच्छेत् । अपि शब्दात्प्र ताभिः सार्थं विविक्ता-
सनो ज्वेद्यतो महापापस्थानमेतद्यतीनां यत् स्त्रीभिः सहसा-
ङ्गत्यामिति ॥ तथाचोक्तम् “ मात्ता स्वस्त्रा हुहिशा वा न विचि-
कासनो भवेत् ॥ ब्रह्मवानिन्द्रियप्राप्तः पणिरुतोप्यत्र मुह्यति
॥ १ ॥ एवमनेन स्त्रीसङ्गवर्जनेनात्मा समस्तापायस्थानेभ्यो
रक्षितो भवति । यतः सर्वापायानां स्त्रीसंबन्धः कारणमतः स्व-
हितार्थो तत्सङ्गं दूरतः परिहरेदिति ॥ ५ ॥

कय चैता पाशा इव पाशिका इत्याह ।

आमंतिय उस्सविय, जिक्खुआयसा निमंतंति ॥

एताणि चैव मे जाणे, महाणि विरुव्वरूवाणि ॥ ६ ॥

स्त्रियो हि स्वभावेनैवाकर्तव्यप्रवृत्तः साधुमामन्त्र्य यथाहम-
मुक्तस्यां वेद्यायां भवदन्तिकमागमिष्यामीत्येव संकतं प्राहयि-
त्वा तथा (उस्सवियत्ति) मंस्याप्योश्चावर्चविश्रम्भजनकंरा-
तापैर्विश्रम्भे पातयित्वा पुनरकार्यकरणायात्मना निमन्त्रयन्त्या-

त्मनोपजोगेन साधुमच्युपगमं कारयन्ति । यदि वा साधोर्जया-
पहरणार्थं ता एव योषितं प्रोक्तस्तद्यथा भर्तारमामन्यापृच्छ्या-
दमिद्रायाता तथा संस्थाप्य भोजनपदधावनशयनादिकया
क्रिययोपचर्य ततस्तवान्तिकमागतेत्यतो भवता सर्वो मद्भर्तृ-
जनिनामाशङ्को परिन्वय्य निर्भयेन भाव्यमित्येवमादिकैर्वचोभि-
विश्रम्भमुत्पाद्य जिज्ञुमात्मना निमन्त्रयन्ते । युष्मदीयनिर्दि शरी-
रकं यादृक्तस्य क्रोदीयसो गरीयसो वा कार्यस्य इमं तत्रैव
निमज्जनामित्येवमुपप्रश्नोभयन्ति । स च भिक्षुरवगनपरमार्थं
णतानेव विरूपरुपात्रानाप्रकारान् शब्दादीन् विषयान् तत्स्वरू-
पनिरूपणतो इपरिज्ञया जानीयाद्यैते स्त्रीससर्गापादिताः
इन्द्राद्यो विषयादुर्गतिगमनैरुहेतवः सन्मार्गाग्नारूपा इत्ये-
वमवबुध्यन्ते । यथा प्रत्याख्यानपरिज्ञया च तद्विपाकगमनेन
परिद्वेदिति । ६ ।

(४) स्त्रीसम्बन्धे दोषा यथा—

मणवंधणेहि णेगेहि, कञ्जुण विणीय मुवगसिताणं ॥

अनु मंजुवाइं जामंति, आणवयंति जिन्नकहाहिं ॥७॥

मनो बल्येन यैस्तानि मनोबन्धनानि मञ्जुवावापक्लिग्धाव-
दोक्ताद्भ्रप्रत्यद्भ्रप्रकटनादीनि । तथाचोक्तं । “ णाहपियक
तमामियवतियजियाओ तुमं मह पिओ त्ति । जीए जीयामि
अहं पदवसितं मे शरीरस्स ॥ १ ॥ इत्यादिजिननेकैः प्रप-
ञ्चै करुणावापविनयपूर्वकम् (उवगसिताणति) उपसं-
दिह्य सर्मपमागन्याइय तदनन्तर मञ्जुवानि पेशवानि
विश्रम्भजनकानि कामोक्ताचकानि वा भाषन्ते । तदुक्तं
“मिनमहुररिजय जंपुल्ल एहि इसीकरुम्भइसिपरिहिं । सवि
गारेहि व राग हिययं पि हियं मयन्वीए ॥१॥ तथा भिक्षुकथा-
ज्ञी रहस्यावापर्मैथुनसंबन्धैर्वचोभि साधोश्चित्तमादाय तम-
कार्यकरणं प्रत्याज्ञापयन्ति प्रवर्तयन्ति स्ववशं वा ज्ञात्वा कर्म-
करवशात् कारयन्तीति ॥ ७ ॥ अपिच—

मीहं जहा च कुणिएमणं, निञ्जयमेगचरंति पासेणं ॥

एवं धियाउ वंधंति, मंजुं एगतिमण्णारं ॥ ८ ॥

यथेति दृष्टान्तोपदर्शनायै । यथा बन्धनविधिज्ञा सिहं पिशि
तादिना निषेधोपप्रश्नोच्य निर्भयं गतभीक निर्भयत्वादेवै-
कचरं पात्रेण गन्धयन्त्रादिना बध्नन्ति वच्चा च बहुप्रकार
फट्ठर्ययन्त्येवं स्त्रियो नानाविधैरुपायै पेशवज्ञापणादिभिः
(एगतिमण्णारं) कंचन तथाविधमनगारं सार्थं संवृतमपि
मनोप्राज्ञायगुणमपि बध्नन्ति स्ववशं कुर्वन्तीति । संवृतग्रहणं
च स्त्रीणां कामव्योपदर्शनायै यथाहि । संवृतोपि ताभि
र्घल्येन किंपुनरपरोऽन्वृतं घति ॥ ८ ॥ किञ्च ।

अट्ट नव्य पुणो एमयंती, गहकारो व पेमि त्रागुपुव्वी ॥

वच्छे पिण व पानेणं, फट्ठेने वि ण मुञ्जए ताहो ॥९॥

यथेति स्वयंशीकणादन्तरं पुनस्तत्र स्वान्निप्रने वन्नुति
नमयन्ति प्रहं कुर्वन्ति । यथा गहकारो वाथेकिनेमिकाष्ट चक्र-
याताप्रभिरुपमानुप्रय्यां नमयन्त्येव ता अपि सायु स्वका-
यांनुत्तये प्रवर्तयन्ति । स च नाधुर्गवत् पात्रेण वशो मोक्षा-
यै म्यन्तमानेपि तत्र पाशाद्य मुच्यन्त इति ॥ ९ ॥ किञ्च ।

अट्ट मेणु नप्यं पन्ना, जोवा पायनं च विमामेस्सं ॥

एयं विरेगमादाय, मंवाओ न विकल्पणं दविण ॥ १० ॥

तदार्थः सायुः श्लेषाणापरशो मृगवत् कृटकं पतितं मन्
दुष्टुम्यते इति १० किञ्चमान पद्यादनुत्पद्यते । तथाहि ।

गृहान्तर्गतानामेतद्वच्यं संजाय्यते । तद्यथा । “ कोधाय
ओको समावित्तु कोहो वणाहिं काहो विज्जउ वित्तको उ-
ग्घामउ पहियउ परिणीयउ कोवकुमारओ पक्रियतो जीवख
रुप्पमेहि परवधइ पवेहं जारओ ” । तथा “ यन्मया परिजन
स्यार्थै—कृतं कर्म सुदारुणम् ॥ एकाकी तेन दह्येह गतास्ते फल-
जागिन ” ॥ १ ॥ इत्येव बहुप्रकार महामोहात्मके कुटुम्ब-
कूटके पतिता अनुत्पद्यन्ते । अमुमेवार्थे दृष्टान्तेन स्पष्टयति ।
यथा कश्चिद्विपमिश्रं भोजनं शुक्या पश्चात्तत्र कृतावेगाकुक्षि-
तोऽनुत्पद्यते । तद्यथा । किमेतन्मया पापेन साम्प्रतेक्षिणां
सुखरसिकतया विपाककटुकमेवचूतं भोजनमास्वादित-
मिति । एवमसावपि पुत्रपौत्रदुहितृजामातृस्वसृभातृव्य
भागिनेयादीनां भोजनपरिधानपरिणयनाद्भ्रकारजातमृतक-
र्मतद्व्याधिक्षिक्तिसाचिन्ताकुत्रोपगतस्वशरीरकर्तव्यः प्र-
ष्टैहिकामुष्मिकानुष्ठानोऽहर्निशं । तद्व्यापारव्याकुक्षितमिति ।
परितप्यते । तदेवमनन्तरोक्तया नीत्या विपाकं स्वानुष्ठान-
स्यादाय प्राप्य विवेकमिति वा क्वचित्पाठस्तद्विपाक विवेकं
चदाय गृहीत्वा स्त्रीजिश्चारित्रपरिपन्थिनीभिः सार्थं सवासो
वसतिरेकत्र न कल्प्यते न नुद्यते कस्मिन्द्वयभूते मुक्तिग-
मनयोग्ये रागद्वेषरहिते वा साधौ । यतस्तान्निः सार्थं सवा-
सोऽवश्यं विवेकिनामपि सदनुष्ठानाविघातकारीति ॥ १० ॥

स्त्रीसम्बन्धदोषानुपदेश्योपसंहरन्नाह ।

तम्हा उ वज्जए इत्थी, विसद्वित्तं च कट्टं नच्चा ॥

उए कुञ्जाणि वसवत्ती, आघाते ए से वि णिगंथे ॥११॥

यस्माद्विपाककटुः स्त्रीभिः सह संपर्कस्तस्मात्कारणात् स्त्रियो
वर्जयेत् । तुशब्दात्तदाज्ञापगपि न कुर्यात् । कित्तदित्याह ।
त्रियोपद्विषय कण्टकमिव ज्ञात्वाऽवगम्य स्त्रियं वर्जयेदिति ।
अपिच । विपदिग्धकण्टक शरीरावयवे ज्ञय सन्ननर्थमापा-
दयेत् स्त्रियस्तु स्मरणादपि । तदुक्तं । “विपस्य विषयाणा च
दूरमत्यन्तमन्तरम् । उपयुक्तविष हन्ति विषया स्मरणादपि”
॥ १॥ तथा “वरिविसखट्टुम विसय, सुहुइक सुविसिणमरति ॥
विसयामिसपुणघाहिया, एरणरपरिहं परंति ॥ १ ॥ तथौज ए
कोऽसहायः सन् कुञ्जानि गृहस्थानां गृहाणि गत्वा स्त्रीणा
वशवर्ती तन्निर्दिष्टवेद्यागमनेन तदानुकूल्य भजमानो धर्ममा-
स्याति योऽसावपि न निर्भयो न सम्यक् प्रवर्जितो निषिद्धाच-
रणसेवनादवश्यं तत्रापायसन्नवादिति । यदा पुन काचित्कुत-
श्चिन्निमित्तादागन्तुमसमर्था वृद्धा वा भवेत्तदा परिसहाय सा-
ध्वभावे एकाक्यापि गत्वाऽपरस्त्रीवृन्दमध्यगतायाः पुरुषसम-
न्विताया वा स्त्रीनिन्दा विषयजुगुप्साप्रधान वैराग्यजनन वि-
धिना धर्मं कथयेदपीति ॥ ११ ॥

अन्वयव्यतिरेकान्यामुक्तार्थं सुगमो भवतीत्याग्निप्रायवानाह ।

जे एय उंठमण्णुगिष्ठा, अन्नयरा हुंति कुमीवाणं ॥

मुतवस्मिण वि मे जिक्खु नो विहरे सहाणमिन्थीमु ॥१२॥

ये मन्दमनसः पश्चान्कृतमदनुष्ठानाः सांप्रतेक्षिण पतदन्न-
रोक्तम् (उग्रानि) जुगुप्सनीय गह्यं तदत्र स्त्रीसम्बन्धादिकमे-
काकी स्त्रीधर्मकथनादिकं वा इष्टव्यं । तदनु तत्रापि ये गृह्णा
अच्युपपन्ना मुच्छिन्तास्ते हि कुशीवानां प्राश्वस्य्यावमन्नुशीर-
ममकयवाचक्ररूपाणामन्यतरा प्रवन्ति यदि वा फायिरुष्य-
स्यक सप्रसार कर्ममिकरूपाणां वा कुशीवानामन्यतरा भवन्ति
तन्मन्यवर्तितनस्तेपि कुशीवा भवन्तीत्यर्थः । यत एवमन मुतप-
स्त्रियपि विदुष्टनपानिष्टन्तदोपि जिज्ञुः साधुगमहितमिच्छ-

न स्त्रीभिः समाधिपरिपन्थिनीभिः सह न विहरेन्न कश्चिद्दृष्टेष्वा-
पि सतिष्ठेत् तृतीयार्थे सप्तमी । णामिति वाक्यात्कारे । ज्व-
क्षिताङ्गारपुञ्जवद्दूरतः स्त्रियो वर्जयेदिति भावः ॥ १ ॥

(५) कतमाग्निः पुनः स्त्रीभिः सार्धं न विहर्तव्य—
मित्येतदाशङ्क्याह ॥

अधिभूयराहिं सुण्हाहिं, धातीहिं अणुव दासीहिं ॥
महतीहि वा कुमारीहिं, संश्वंसे न कुञ्जा अणुगारे । १३।
अपिशब्दः प्रत्येकमग्निसवध्यते । (धूयराहित्ति) इहितुभि-
रपि सार्धं न विहरेत्तथा स्नुषा सुतज्जार्थास्ताजिरपि सार्धं
न विविक्षासनादौ स्थातव्यम् । तथा ध्राञ्यः पञ्चप्रकाराः स्त-
न्यदायिन्यो जननीकल्पास्ताभिश्च साकन स्येयम् । अथवा स-
तां तावदपरा थोषितो या अप्येता दास्यो घटयोषित सर्वाप-
सदास्ताजिरपि सह सपर्कं परिहरेत् । तथा महतीभिः कुमारी-
भिर्वाशब्दाल्लघ्वीभिश्च सार्धं सस्तनव परिचय प्रत्यासत्तिरूप-
सोऽनगारो न कुर्यादिति । यद्यपि तस्यानगारस्य तस्यां इहि-
तरि स्नुषादौ वा न चित्तान्यथात्वमुत्पद्यते तथापि च तत्र
विविक्षासनादावपरस्य शङ्कोत्पद्यते अतस्तच्छङ्कानिरासार्थं स्त्री
सपर्कं परिहर्तव्यं इति ॥ १३ ॥

अपरस्य शङ्का यथोत्पद्यते तथा दर्शयितुमाह ॥

अणुणा इणं च सुहीणं वा, अप्पियं दद्दु एगता ह्येति ॥

गिञ्चा सत्ता कामेहिं, रक्खण पोसणे मणुस्तोसि ॥ १४ ॥

विविक्तयोषिता सार्धमनगारमयैकदा दृष्ट्वा योषिज्जातीनां-
सुहृदां वा अप्रियं चित्तं उखासिका भवत्येव च ते समाशङ्के-
रन् यथा सत्त्वा प्राणिन इच्छामदनकामैर्गृह्णा अद्युपपन्ना-
स्तयाहोवचूतोऽप्यय श्रमण स्त्रीवदनावलोकनासक्तचेताः प-
रित्यक्तनिजव्यापारोऽनया सार्धं निन्हीकस्तिष्ठति । तदुक्तम् ।
मुण्णु शिरो वदनमेतदनिश्चिन्धि, निक्काटनेन ऋणं वहतोदर-
स्य । गात्रं मत्तेन मत्तिन गतसर्वशोभ, चित्रं तथापि मनसो
मत्तेनऽस्ति वाञ्छा ॥ १ ॥ तथातिक्रोधाध्मातमानसाश्चैव-
मूर्ख्युर्थया रक्षणं पोषणं चेति विगृह्य समाहासच्छब्दं तस्मिन्
रक्षणपोषणे सदादरं कुरु । यतस्त्वमस्या मनुष्योऽसि मनुष्यो
वर्तसे यदि वा परवयमस्या रक्षणपोषणव्यापृतास्त्वमेव मनु-
ष्यो वर्तसे यतस्त्वयैव सार्धमियमेकाकिन्यहर्निशं परित्यक्त-
निजव्यापारा तिष्ठतीति ॥ १४ ॥

किञ्चान्यत् ॥

समणं पि दद्दु दासी-णं तस्य त्रि तव एगे कुप्पंति ॥

अद्दु चोयणेहि एत्थेहि, इत्थिदोससंकिणो ह्येति १५।

श्राम्यतीति श्रमणं साधुः अपिशब्दो भिन्नक्रमः । तमुदासी-
नमपि रागद्वेषविरहान्मध्यस्थमपि दृष्ट्वा श्रमणग्रहणं तप-
खिन्नदेहोपवृत्तकार्यं तत्रैव नृतेऽपि विषयद्वेषिण्यापि साधुः ताव-
देके केचन रहस्यस्त्रीजल्पनकृतदोषत्वात्कुप्यन्ति । यदि वा
पाठान्तरं “ समणं दद्दुणुदासीणं ” श्रमणं प्रव्रजन्तं उदा-
सीनं परित्यक्तनिजव्यापारं स्त्रिया सह जल्पन्तं दृष्ट्वापन्नस्य
तत्राप्येके केचन तावत् कुप्यन्ति किंपुन कृतविकारमिति
भावः । अथवा स्त्रीदोषाशङ्किनश्च ते प्रवृत्तिं ते चामी स्त्रीदो-
षा भोजनैर्नानाविधैराहारैर्न्यस्तैः साधुर्न्यमुपकाक्षिपन्ते तदर्थ-
मेव सस्कृतैरियमेनमुपचरन्ति तेनायमहनिशमिहागच्छतीति ।
यदि वा भोजनैः श्वशुरादीनां न्यस्तैरर्पयन्तं सार्धं सा धू-
साध्यागमनेन समाकुञ्चीकृता सत्यन्यास्मिन् दातव्येऽन्यदद्या-

त्तस्ते स्त्रीदोषाशङ्किनो जवेयुर्यथेय उ शीलाऽनेनैव सहास्त
इति । निदर्शनमत्र यथा कयाचिद्दृष्ट्वा ग्राममध्यप्रारम्भनदप्रे-
क्षणैकगताचित्तया पतिश्वशुरयोर्भोजनार्थमुपविष्टयोस्तगुह्या
इति कृत्वा राशकाः सस्कृत्य दत्तास्ततोऽसौ श्वशुरेणोपवृ-
क्षिता निजपतिना कुञ्चेन तामिता अन्यपुरुषगतचित्तन्याशङ्क्य
स्वगृहान्निर्घाटितेति ॥ १५ ॥

कुर्वन्ति संश्वं ताहिं, पञ्जडा समाहिजोर्गेहि ॥

तम्हा समणा ए समे—ति आयाहियाएमणिसेज्जाओ १६।

ताभिः स्त्रीभिः सन्मार्गार्गशाभिः सह संस्तव तद्गृहगम-
नाद्यापदानसप्रेक्षणादिरूप परिचय तयाविधमोहोदयात्कुर्व-
न्ति विदधति । किञ्चूताः प्रकपेण जृष्टा स्वक्षिता समाधि-
योगेन्य समाधिर्धर्मध्यानं तदर्थं तत्रधाना वा योगाः मनो-
वाक्कायव्यापारास्तेन्यः प्रच्युताः शीतश्रविहारिण इति ।
यस्मात् स्त्रीसस्तवात्समाधियोगपरिभ्रंशो भवति तस्मात्का-
रणात् श्रमणाः सत्साधवो (एसमेति) न गच्छन्ति । सच्छा
भनाः सुखोत्पादकतयाऽनुकूलत्वान्निपद्या इव निपद्या स्त्रीभि-
कृता माया यदि वा स्त्रीवसतिरिति आत्महिताय स्वहित
मन्यमाना एतच्च स्त्रीसवन्धपरिहरणं तासामप्यैहिकामुष्मि-
कापायपरिहारादिति । कश्चित्पश्चार्धमेवं पठते ॥ तत्राह
“ समणाज्जहाहि अहिताओ सधिसेज्जाओ ” अयमस्यार्थः
यस्मात्स्त्रीसवन्धोऽनर्थाय भवति तस्मात् हे श्रमण साधो तु
शब्दो विशेषणार्थं विशेषेण सन्निपद्या स्त्रीवसतिस्तत्कृतोप-
चाररूपा वा माया आत्महिताद्वैतोर्जहाहि परित्यजेति ॥ १६ ॥
किं केचनान्युपगम्यापि प्रव्रज्यायां स्त्रीमन्वन्थ ।

कुर्युर्येनैवमुच्यते ओमित्याह ॥

वहवे गिहाइं अवहद्दु, मिस्तीजावं पत्थ्या य एगे ।

धुवमगमेव पवयं—ति वाया वीरियं कुसीज्जाणं ॥ १७ ॥

वहवः केचन गृहाण्यपहृत्य परित्यज्य पुनस्तथाविधमोहो-
दयान्मिश्रीजाव इति छव्यद्विद्वमत्रसङ्गावाद्भावनस्तु गृहस्थ-
समकल्पा इत्येवचूता मिश्रीजाव प्रस्तुताः समनुप्राप्ता न गृह-
स्था एकान्ततो नापि प्रव्रजितास्तदेवभृता अपि सन्तो ध्रुवो
मोक्षं सयमो वा तन्मार्गमेव प्रवदन्ति तथाहि ते वकारो
भवन्ति यथाऽयमेवास्मदरन्ध्रो मध्यमं पन्था श्रेयान् तथा
ह्यनेन प्रवृत्तानां प्रव्रज्यानिर्वहणं भवतीति तदेतत्कुशीलानां वा-
चाकृतं वीर्यं नानुष्ठानकृतम् । तथाहि—ते छव्यद्विद्वभारिणो वा-
इमात्रेणैव वयं प्रव्रजिता इति बुवते नतु तेषां सातगौरवविष-
यसुखप्रतिबद्धानां शीतश्रविहारिणां सदनुष्ठानकृतं वीर्यम-
स्तीति ॥ १७ ॥ अपिच ॥

मुष्णं रवति परिसाए, अहं रहस्सम्मि दुक्कं करेति ।

जाणंति य एणं तहाविया, माइन्ने महासमेयंति ॥ १८ ॥

स कुशीलो वाइमात्रेणाविकृतवीर्यं परंदि व्यवस्थितो
धर्मदेशनावसरे सन्यात्मानं गृहमपगनदोषमात्मानमात्म्या-
नुष्ठानं वा रतिं भाषते । अथाऽनन्तरं रहस्येकान्ते दुष्कृत
पाप तत्कारणं वाऽसदनुष्ठानं करोति विदधति तत्र तस्या-
सदनुष्ठानं गोपायतोपि जानन्ति विदन्ति के तयारूपमनुष्ठानं
विदन्तीति तथाविदं इद्विनाकारकुशात्ता निपुणः स्नद्धिद्वय-
र्थः । यदि वा सर्वज्ञा एतदुक्तं भवति । यद्यप्यप्यं कश्चिदु-
क्तं तेषां न वेत्ति तथापि सर्वज्ञा विदन्ति तपरिज्ञानेनैव

किं न पर्याप्तं यद्वि वा मायावी महास्रश्चायमित्येवं तथावि-
दस्त्रद्विदो जानन्ति । तथाहि प्रच्छन्नकार्यकारी न मां कश्चि-
जानातीत्येव रागाद्यो मन्यते अथ च तं तद्विदो वदन्ति ।
तथात्रोक्तं । “न यद्वोण द्वाणिल्लइ णय ओपिल्लइ वय च तेहं
वा । किहसक्का वचेउ अत्ता अणहूय कल्लाणे” ॥ १ ॥ १८ ॥
किंचान्यत् ॥

सयं लुक्कमं च न वदति, आच्छो वि पकत्यति वाद्ये ।

वेयाणु वीड्माकामी, चोड्जंतो गिद्व्वास्से जुज्जो ॥१९॥

स्वयमान्मना प्रच्छन्नं यदुक्त्वं कृतं तदपरेणाचार्यादिना पृष्टो
न वदति न कथयति यथाहमस्याऽकार्यस्य कारीति स च
प्रच्छन्नपापो मायावी स्वयमवदन् यदा परेणादिष्टश्चोदितोपि
मन् याद्वोऽङ्गो रागच्छकहितो वा प्रकथ्यते आत्मानं श्लाघमानोऽ
कार्यमपहपाति वदति च यथाहमेव जूतमकार्यं कथं करिष्ये इत्येवं
घाष्ट्यात्प्रकथ्यते । तथा वेदः पुत्रेदोदयस्तस्यानुवीच्याऽऽनुकृत्यं
मैषुनामिद्व्यापं तन्माकार्यैरित्येवं ज्ञय पुनश्चोद्यमानोऽसौ श्ला-
यति श्लानिमुपयात्यकर्णश्रुतं विघत्ते मर्मविष्टो वा सखेदमिव
ज्ञापते । तथा चोक्तम् । “संभाव्यमानपापोह-मपापेनापि किं
मया । निर्विपस्यापि सर्पस्य, भृशमुद्विजते जन” इति अपिच ।

उसिया वि इत्यिपोमे सुपुरिमा इत्यिवेयखेदन्ना ।

पम्मा ममानिनावेगे, नारीण वसं उवकसंति ॥ २० ॥

स्त्रिय पोपयन्तीति स्त्रीपोपका अनुष्ठानविशेषास्तेषूपिताव्यव-
स्थिता अपि पुरुषा मनुष्या लुक्कभोगिनोपीत्यर्थं स्त्रीवेदज्ञा-
स्त्रीवेदो मायाप्रधान इत्येव निपुणा अपि तथा प्रज्ञया औत्पत्ति-
क्यादिव्युच्या समन्विता युक्ता अप्येके महामोहान्धचेतसो
नारीणा सम्यक् स्त्रीणां ससागावतरणवीथीनां वश तदायत्त-
तामुपसामीप्येन कथन्ति वदन्ति यद्यत्ता स्वशयमाना अपि
कार्यमकार्यं वा वृत्ते तत्तन्कुर्वन्ते न पुनरेतज्जानन्ति यथैता एवं
भूता ज्ञयन्तीति । तद्यथा “पना हसन्ति च रुदन्ति च कार्येह-
तो-विश्रवासयन्ति च नर न च विश्वसन्ति । तस्मान्मरेण कुद-
शीघ्रममन्विनेन, नार्ये इमशानघटिका इव वर्जनीया ॥ १ ॥

तथा “समुद्रवीचीव चस्वस्वजावा सध्याम्रगेव मुदत्त-
गगा । स्त्रिय-हृतार्या पुरुष निरर्थक निष्पीकृतावककव-
च्यजन्ति ॥ २ ॥ ” अत्र च स्त्रीस्वभावपरिज्ञाने कथानकमि-
दम् । तत्रैको युवा स्वगृहादिगिन्य वैशिकं कामशास्त्रमध्य-
तु पाटद्विपत्र प्रस्थित । तदन्तगद्वेऽन्यतरग्रामवर्तिन्यैकया
योपिनाऽजिहितमन्तया सुकुमाग्पाणिपादशांभनाकृतिस्त्व-
क् प्रस्थितोऽग्नि तेनापि यथास्थितमेव तस्य कथितम् । तथा
चोक्तं वैशिक पत्रिन्वा मम मन्तेनागन्तव्यं तेनापि तथैवा-
च्युपगतम् । अथीन्य चासीं मन्तेनायातमन्तया च स्नानजो-
जनादिना सम्यगुपचरितो त्रिविधदायजावैश्चापहनदृदयः
मन्ता दन्तेन गृह्णाति नतमन्तया महता शस्त्रेण पृष्ट्य ज-
नागमनाप्रसरे मन्तये वारिवर्द्धनिका प्रकृता । ततो शोकस्य
समाधुने पयनाच्छे यथाय गते दन्तेनोदकेन मनाकृ मृत्त ततो
मयेदकेन मिक्र गति गते च शोके किं न्यया वैशिकशास्त्रो-
पदेनेन स्त्रीन्यजायानां किं परिज्ञानमित्येव स्त्रीचरित्र दुर्वि-
द्वेपमिर्ते नाशस्या कर्तयेति तथाचोक्तम् । “हृद्यन्पद्मच्यन्य-
रुमं च यपुरोय पृष्टेऽन्यत् ॥ अन्यत्तत्र मम चान्यत् स्त्रीणां
मर्धे किमन्यत् ॥ २० ॥

मान्दन्मिदलोफ एव स्त्रीमन्त्रधियाक दर्शयितुमाह ॥

अवि हृत्यपादच्छेदाए, अदुवा वच्छमंस उक्तंते ।

अवि तेय साजितावणानि, निव्वजितिय खारसिंचणाई च ॥

स्त्रीसपको हि संसर्गिणां हस्तपादच्छेदनाय जवति । अपि
सभावने संभाव्यत एतन्मोहातुराणां सवन्धारुस्तपादच्छे-
दादिकम् । अथवा वर्धमांसोत्कर्तनमपि तेजसाग्निनाऽभिता-
पनानि स्त्रीसंबन्धिजिरुत्तेजितैराजपुरुषैर्मैष्टिककाण्यपि क्रियन्ते
या दारिकास्तथा वास्यादिना तद्वयित्वा कागेदकसेचनानि
च प्रापयन्तीति ॥ २१ ॥ अपिच—

अलु कषणासरेदं, कंउच्छेदणं तितिकवंति ॥

इत्य पावसंतत्ता, न य विति पुणो न काहिति ॥२२॥

अथ कर्णनासिकाच्छेद तथा कण्ठच्छेदनं च तितिकन्ते
स्वकृतदोषान्सहन्ते इत्येव बहुविधां विरुस्वनामस्मिन्नेव मानु-
षे च जन्मनि पापेन पापकर्मणा संतप्ता नरकातिरिक्तां वेदना-
मनुभवन्तीति । न च पुनरेतदेव जूतमनुष्ठानं करिष्याम इति
श्रुवन इत्यवधारयन्तीति यावत् । तदेवमैहिकामुष्मिका लु ख-
विरुस्वना अप्यङ्गीकुर्वन्ति न पुनस्तदकरणतया निवृत्तिं प्राप्ति-
पद्यन्त इति भाव ॥ २२ ॥ किंचान्यत्—

सुतमेतमेवमेगसिं, इत्यि वेदेति हु सुयक्खायं ॥

एवं पि तावदित्ताणं, अदु वा कम्माणा अक्करंति ॥२३॥

श्रुतमुपलब्धं गुर्वादेः सकाशालोकतो वा पतदिति यत्पूर्वमा-
ख्यातम् । तद्यथा । इर्विज्ञेय स्त्रीणां चित्तं दारुणः स्त्रीसवन्ध
विपाकस्तथा चस्वस्वजावा । स्त्रियो दुष्परिचारा अदीर्घ
प्रीक्षिण्य प्रकृत्या दृच्या भवन्त्यात्मर्गविताश्चेत्येवमेकेषां स्वा-
ख्यातं जवति शोकश्रुतिपरपरया चिरतनाख्यासु वा परिज्ञात-
भवति । तथा स्त्रिय यथावस्थितस्वजावतस्तत्सवन्धविपा-
कतश्च वेदयति ज्ञापयतीति स्त्रीवेदो वैशिकादिकं स्त्रीस्व-
भावाविर्भावकं शास्त्रमिति । तदुक्तम् । “दुर्ग्राह्य हृदय य-
थैव वदनयहर्षणान्तर्गत, ज्ञाव पर्वतमार्गदुर्गविपम. स्त्रीणां न
विज्ञायते ॥ चित्तं पुष्करपत्रतोयतरङ्गं नैकत्र सतिष्ठते नार्यो
नाम विपाङ्कुरैरिव दता दोषैः सम वर्धिता ॥ १ ॥ अपिच ।
“सुष्ठु विजयासु सुष्ठु वि, पियासु सुष्ठु वरूपसरासु । अमर्दसु
माहि द्वियासु य, वीसभो नव कायव्यो ॥ १ ॥ उज्ज्वल
अंगुलीसो, पुरिसो सयवमि जीवत्वोयम्मि । कामे त
एण नारी, जेण न पत्ताइ दु ख्वाइ ॥ २ ॥ अह एयाण पगई
सव्वस्स करंति वेमणस्साइ । तस्स ण करंति णवर, जस्स
अद्व चेव कामोहि ॥ ३ ॥ किंच कार्यमह न करिष्यामीत्येव-
मुक्त्वापि वाचा (अदुवाति) तथा पि कर्मणापि क्रियया ऽप
कुर्वन्तीति विरूपमाचरन्ति । यदिचा ऽग्रतः प्रतिपाद्यापि शा-
स्त्रेवापकुर्वन्तीति ॥ २३ ॥

सूत्रकार एव तत्स्वरूपाविष्करणायाह ॥

अन्न मणेण चिनेति वाया अन्नं च कम्माणा अन्नं ॥

तद्भाणमद्विहिं जिकखु बहुमायाओ इत्यिओ ए च्वा ॥२४॥

पाताशोदरगम्भीरेण मनसाऽन्यश्चिन्तयन्ति तथा श्रुतमात्रपेश
तथा विपाकदारुणया वाचा अन्यज्ञापन्ते । तथा कर्मणानुष्ठाने
नान्यद्विष्पादयन्ति यत एव बहुमाया स्त्रिय इति एव ज्ञाया
तस्मात्तामां मिश्रु स्याधुने श्रद्धशीत तन्मृतया माययाऽऽमानं
न प्रनागयेत् । दत्तावैशिकवत् । अत्र चैतन्कथानम् । दत्ता-
वैशिकः एकया गणिकया तस्मै प्रकारं प्रतार्यमाणोपि नां ने-
ष्ट्यान् नतमन्योक्तं किं मया दानागत्यकद्वद्दितया जीवन्त्या

प्रयोजनमहं त्वत्परित्यक्ताऽग्निं विशामि ततोसाववोचत् माय-
या इदमप्यस्ति वैशिके तदाऽसौ पूर्वं सुरङ्गामुखे काष्ठसमुदाय
कृत्वा त प्रज्वालय तत्रानुप्रविश्य सुरङ्गया गृहमागता । दत्त-
कोपि इदमपि चास्ति वैशिके इत्येवमसौ विद्वपन्नपि वानिकै-
श्चितायांप्रक्षिप्तस्तयापि नासौ तासुश्रद्धान कृतवानेवमन्येनापि
न श्रद्धानव्यमिति ॥ १४ ॥ किंचान्यत् ॥

जुवती समणं वूया विचित्तंकारवत्यगाणि परिहिता ॥

विरता चरिस्महं स्वखं धम्ममाङ्कखणे जयंतारो ॥१५॥

युवतिरमिनवयौवना स्त्री विचित्रवस्त्राङ्कारविदूषितशरीरा
मायया श्रमणं ब्रूयात् । तद्यया । विरताह गृहपासान्न ममा-
नुकृष्टो भर्ता महा चासौ न रोचते परित्यक्ता चाह तेनेत्यत-
श्चरिष्यामि धर्ममाचक्षणेति अस्माक हे भयत्रातर्यथाहमेव
दुःखानां भाजन न भवामि तथा धर्ममावेदयति ॥

किंचान्यत्-

अद्दु साविया पवाणं, अहमसि साहाम्पिणी य समणाणं ।

जतुकुंजे जह उपज्जोइ, संवासे वि दु विसीएज्जा ॥१६॥

अथवा ऽनेन प्रवादेन व्याजेन साध्वन्तिकं योपिदुपसर्पेत् ।
यवाह श्राविकेति कृत्वा युष्माक श्रमणानां साधर्मिणीत्येव
प्रपञ्चेन नेदीयसी कृत्वा क्लृप्तवाङ्कमिव साधु धर्माङ्कशयति
एतदुक्तं प्रवति योपित्साग्निष्यं ब्रह्मचारिणां महते ऽनर्थाय
तयाचोक्तम् "तज्ज्ञान तच्च विज्ञान तत्तपः स च सयम । सर्व-
मेरुपदे ऋषे सर्वया किमपि स्त्रियः १ " अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्त-
माह यथा जातुप कुम्भो ज्योतिषोऽग्नेः समीपे व्यवस्थित उप-
ज्योतिर्वर्ती विधीयते रुचत्येव योषितां सवासे सान्निध्ये विद्वान-
यास्तां तावदितरो योऽपि विदितवेद्योऽसावपि धर्मानुष्ठान
प्रति विपीदेत शीतज्ञविहारी प्रवेदिति । १६ ।

(७) एवं तावत्स्त्री सान्निध्ये विपाकान् प्रदर्श्य

तत्सस्पर्शज दोष दर्शयितुमाह—

जतुकुंजे जोइ उवग्गुडे, आसुजितत्तेण समुवयाइ ।

एवि स्थियाहिं अणगारा, संवासेण णासमुवयांति ॥१७॥

यथा जातुपः कुम्भो ज्योतिषाग्निनोपगूढ समावृद्धितोऽग्नि-
वतोऽग्निनाभिमुख्येन सतापित किंप्र नाशमुपैति रुचीभूय
विनश्यत्येव स्त्रीभिः सार्धं सवसनेन परिजोगेनानगारा नाश-
मुपयान्ति सर्वया जातुपकुम्भवत् । व्रतकाठिन्य परित्यज्य
सयमशरीराङ्कश्यन्ति । १७ ।

कुर्वन्ति पावणं कम्मं, पुट्टा वेगे व माहिसु ॥

नोहं करेमि पावंति, अंके साऽणी ममे सत्ति ॥ १८ ॥

तासु ससाराभिष्वङ्गिणीष्वभिसक्ता अवधीरितैहिकामुष्मि-
कापायाः पाप कर्म मैयुनासेवनादिकं कुर्वन्ति विदधाति । परि-
भ्रष्टा सद्गुणानादेके केचनोत्कटमोहा आचार्यादिना चोद्य-
माना एवमाहुर्विद्यमानमुक्तवन्त । तद्यथा नाहमेवभूतकुत्र-
प्रभूत एतदकार्यं पापोपादानकृत करिष्यामि ममेया बुद्धि-
वृत्त्या पूर्वमद्देशायिनी आसीत् तदेया पूर्वाज्यासेनैव
मन्येवमाचरति न पुनरह विद्वितससारस्वभावः प्राणाल्यये-
ऽपि व्रतभङ्गविधास्य इति ॥ किंच-

वात्तस्स मंदयं वीजं, जं च करं अवजाणइं जुज्जो ॥

दुगुणं करेइं से पावं, प्यणकामो विसन्नेमी ॥ १९ ॥

वात्तस्याहस्य रागद्वेषाकुञ्चितस्यापरमार्थदृश एतद्दीक्षतीय-

माद्यमज्ञत्वमेक तावदकार्यकरणेन चतुर्थव्रतज्ञो द्वितीय त-
दपक्षपनेन मुग्धावाद् । तदेव दर्शयति यत्कृतमसदाचरणं नृयः
पुनरपरेण चोद्यमानोऽपजानीतेऽपक्षपति नैतन्मया कृतमिति स
एवचूतोऽसद्गुणानेन तदपक्षपनेन च द्विगुणं पापं करोति ।
किमर्थमपक्षपतीत्याह । पूजन सत्कारपुरस्कारस्तत्कामस्तदभि-
क्षापी न मे लोके अवर्णवाद स्यादित्यकार्यं प्रच्छादयति । विप-
क्षोऽसयमस्तमेपितु शीघ्रमस्येति विपक्षेपी । किंचान्यत् ॥

संज्ञोकणिज्जमणगारं, आयगयं निमंतणेणाहंसु ॥

वत्थं च ताय पायं वा, अन्नं पाणमं पकिग्गं ॥ ३० ॥

संज्ञोकनीय सदृशनीयमाकृतमन्तं कचनानगर साधुमात्म-
नि गतमात्मगतमात्मज्ञमित्यर्थः । तदेवचूत काश्चन स्वैरिष्यो
निमन्त्रणेन निमन्त्रणपुरःसरमाहुस्तुक्तवत्यः । तद्यथा हेरायिन् ;
साधो ! वन्न पात्रमन्यदा पानादिकं येन केनचिद्भवत् प्रयोजन
तदहं भवते सर्वं ददामीति मद्गृहमागत्य प्रतिगृहाण त्वमिति
उपसहारार्थमाह ॥

णीवारमेवं बुज्जेज्जा, एो इच्छे अणारमाणं तुं ॥

वच्छे विसयपासेहिं, मोहमावज्जऽपुणो मंदि ॥३१॥

एतद्योषितां वस्त्रादिकामामन्त्रणं नीवारकल्पं बुध्येत जनीयात्
धथाहि नीवारेण केनचिद्द्रव्यविशेषेण सूकरादिवशमा-
नीयते एवमसावपि तेनामन्त्रणेन वशमानीयते अतस्त नेच्छे
दगार गृह गन्तुम् । यदिवा गृहमेवावर्त्तो गृहावर्त्तो गृह भ्रम-
स्त नेच्छेत् नाभिवृष्येत् । किमिति यतो वद्धो वशीकृतो विप-
या एव शब्दादयः पाशा रज्जुवन्धनानि तैर्वधु परवशीकृत-
स्नेहपाशानपत्रोऽयितुमसमर्थः सन्मोहं चित्तव्याकुलत्वमाग-
च्छति । किं कर्तव्यमूढो भवति पौनःपुन्येन मन्दोऽज्ञो जरु
इति । उक्तः प्रथमोद्देशकः । सांप्रत द्वितीयः समाश्नयते । अ-
स्य चायमज्ञिसंवन्धः । इहानन्तरोद्देशके स्त्रीसस्तवाचारित्रस्व-
दनमुक्तं स्वधितशीलस्य या अवस्था इहैव प्रादुर्भवाति
तत्कृतकर्मवन्धश्च तदिह प्रतिपाद्यते इत्यनेन संवन्धेनायात-
स्योद्देशकस्यादिमसूत्रम् ॥

ओए सया ए रज्जेज्जा, जोगकामी पुणो विग्ज्जेज्जा ॥

जोगे समणाण सुणंहु, जहं जुज्जति जिक्खुणो एगे ॥१॥

अस्य चानन्तरं परस्परसूत्रसंबन्धो वक्तव्यः । स चायं संव-
न्धो विषयपाशैर्मोहमागच्छति । यतोऽत घोज एको राग-
द्वेषवियुत स्त्रीषु राग न कुर्यात् । परस्परसूत्रसंबन्धस्तु स-
लोकनीयमनगर दृष्ट्वा च यदि काचिद्योषित साधुमदाना-
दिना नीवारकल्पेन प्रतारयेत्तत्रौज सन्न रज्येतेति तत्रौजो
रुच्यते परमाणुर्जावतस्तु रागद्वेषवियुतः स्त्रीषु रागादिहैव
वक्ष्यमाणानोत्या नानाविधा विरुध्यना प्रवन्ति तन्वृत्तश्च कर्म
वन्धस्तद्विपाकाच्चामुत्र नरकादौ तीव्रा वेदना प्रवन्ति यतोऽत ए-
तन्मत्वा भावैज' सन् सदा सर्वकाल वाऽनवर्गवनिषु स्त्रीषु न
रज्येत । तथा यद्यपि मोहोदयात् भोगाजिज्ञासी ज्वेत्तथात्र-
हिकामुष्मिकापायान् परिगणय्य पुनस्ताज्यो विरज्येत । एतदु-
क्तं नवति कर्मोद्गात्रप्रवृत्तमापि चित्तं हेयोपादेयपर्यालोचनया
ज्ञानाहुंज्ञान निवर्तयेदिति । तथा श्राम्यन्ति तपसा ग्निश्रुतानि
श्रमणास्तेषामपि भोग इत्येतच्छृणुत श्रूयम । एतदुक्तं भवति गृह
स्यानामपि भोगा विरुध्यनाप्राया यतोनां तु भोगा इत्यनेनैव
विरुध्यनाप्राय किं पुनस्तत्कृताचन्या । तथाचोक्तं मुग्धं दित
इत्यादि पूर्ववत् । यथा यथा च भोगानेकेऽपुष्टधर्मो भिङ्ग-

इत्थी

यो यनयो विरुम्भनाप्रायान् शुञ्जते तयोद्देशकसूत्रेणैव वस्यमा-
णोत्तरत्र महता प्रवन्धेन दर्शयिष्यामि । अन्यैरप्युक्तम् ।
“ कृमि काण खञ्ज श्रवणरहित. पुच्छविकञ्ज. कुशा कामो-
र्जाणं पिठरककपात्रादितगत्रः । वृणः पृथक्किञ्चै. कृमिकुञ्ज-
ज्ञतैगाविव्रतनु' शुनीमन्वेति श्वा हतमापि च हन्त्येव मदन ॥ ”

(८) जोगितां विरुम्भनां दर्शयितुमाह ॥

अहं तं तु जेदमावन्न-मुच्छ्रितं निक्खु काममतिवट्टं ॥

पत्तिजिडियाणं तो पच्छा, पाहु ष्ट्टमुच्छ्रिपहाणंति ॥ १ ॥

अथेन्यानन्तर्यात् । तुशब्दो विशेषणार्थः स्त्रीसस्तवादनन्त-
र निक्खुं साधुं जेद जीवभेद चारिवस्वन्नमापन्न प्राप्तं सन्तं
स्त्रीषु मूर्च्छितं गृह्णन्त्युपपन्न तमेव विधिनष्टि । कामेष्विच्छा-
मदनरूपेषु मतेर्बुद्धेर्मनसो वा वर्तनं प्रवृत्तिर्यस्यासौ काम-
मतिवर्त कामाजिह्वापुक्क इत्यर्थः । तमेवभूत परिभिद्य मद्
न्युपगत' श्वेतकृष्णप्रतिपन्नो महशक इत्येव परिज्ञाय यदि
वा परिभिद्य परिसार्यान्मसात्कृत चोच्चार्यति । तद्यथा मया
तव लुञ्जिनशिरसो जल्लमन्नाविद्यतया दुर्गन्धस्य जुगुप्सनीय-
कज्ञावज्ञोवस्तिस्यानस्य कुञ्जगीडमर्यादाद्वजाधर्मादीन् परि-
त्यज्यान्मादत्तस्य पुनरकिञ्चित्कर इत्यादि भणित्वा प्रजुपि-
तायास्नस्या यसौ विषयमूर्च्छितस्तत्प्रत्यापनार्थं पादयोनि-
पतित । तथा चोक्तम् । “ व्याजिन्नकेसरवृहाच्चिरसश्च
न्दिहा नागाश्च दानमदगाजिह्वदौ कपोलैः । भेशाविनश्च पुरु-
षा समरे च दूरा स्त्रीसन्निधौ परमकापुरया जवन्ति ”
॥ १ ॥ ततो विषयेष्वेकान्तेन मूर्च्छितं इति परिज्ञानात्पश्चा
त्पादं निजवामचरणमुद्धृत्योत्क्रिय मूर्ध्नि गिरसि प्रक्षान्ति ता
रुच्येव विरुम्भनां प्रायन्तीति” ॥ १ ॥ अन्यच्च-

जइ केमिआणं मए निक्खु, णो विहरे सह णमित्थिए ।

केमाण वि ह लुञ्चिस्मं, नन्नत्थ मए चारेजासि ॥ ३ ॥

केशा विपन्ने यस्या सा केशिका णमिति वाक्याद्यकारे ।
हे निक्को ! यदि मया स्त्रिया नार्यया केशवत्या सह नो विहरेस्त्व
संवेजया स्त्रिया जोगात् शुज्जानो व्रीमां यदि बहमि तत. केशा-
नयद्वन्मद्गमाकादाङ्गिणी वृञ्चिप्याभ्यपनेप्यामि । आस्तां
तापदवकारादिकमित्यपि शब्दार्थ अस्य चोपपन्नकार्यत्वाद्-
न्यदापि दुष्करं विदेशगमनादिक तन्मर्ममहं करिष्ये त्व पुनर्न
मया रहितो नान्यत्र चरेः । इष्टमुक्त भवति मयारहितेन भव-
ता श्वा मपि न म्यातव्यमेतावदेवाह जवन्तं प्रार्थयामि अहम-
पि यद्वयानादिजाति तन्सर्वं विधास्य इति ॥ ३ ॥

(११) अथेवमतिपेदां अविश्रमज्जननंगपातजइकरात्रापैविश्र-
मनायित्वा यत्कुर्वन्ति तदर्थयितुमाह ॥

अहं णं म द्दोई उवन्नप्पो. तो पेमेति तद्वा नृणहिं ।

अद्वान्तेपेदे पेदेहिं, वगुफडाई आहगादिन्ति ॥ ४ ॥

अथेभननर्यायं णमिति वाक्यात्तंकारे विश्रमनाशापानन्तर
गमसां मापुमेदनुगक इत्येवमुपपन्नयो जयत्याकारं गिञ्जिते-
येष्टया या नद्वराग इत्येव परिज्ञानो जवन्ति नाति कपटना-
टपनापिगानि श्वाभिन्नतन्मदभिप्रायपनिज्ञानादुत्तरकात्र
नगभूते फमेरग्यापारंरपनाष्टं प्रपयन्ति नियोजयन्ति ।
यदि वा नगभूतेमिति विश्रमयार्थेयार्थाः प्रपयन्ति तानेव
दर्शयितुमाह । अहायुत्तं विपन्ने येन नद्वरायुच्छेदं विप्य-
पादिगामं (पहा रित्तं, प्रमन्व निन्पय जन्त्येति येन विप-

दकादिना दवधेन पात्रादेर्मुखादि क्रियत इति तथा बलूनि शोभ
नानि फलानि नारीकेरादीनि अद्वान्कानि वा त्वमाहरानयेति ।
यदि वा वाक्फलानि च धर्मकथारूपाया व्याकरणादिव्याख्या-
नरूपाया वाचो यानि फलानि वस्त्रादिवानरूपाणि तान्याहरेति
॥ ४ ॥ अपिच ॥

दारूणि साग पागाए, पज्जोउ वा जविस्सती राओ ।

पाताणि य मेरयावेहि, एहि तामेपिडओ महे ॥ ५ ॥

यथा दारूणि काष्ठानि शाक पकवस्तुत्वादिक अपशाक
तत्पाकार्यं क्वचिदन्नपाकायेतिपाठस्तत्रान्नमोदकादिकमिति
राओ रजन्यां प्रद्योतो वा जविष्यतीति कृत्वा अतो अटवी
तस्तमाहरेति । तथा पात्राणि पतद्गृहादीनि रञ्जयत्वपय येन
सुखेनैव भिक्षाटनमहकरोमि । यदि वा पादावदक्कादिना
रञ्जयेति । तथा परित्यज्यापरं कर्म तावदेहागच्छ मे ममपृष्ट-
मुत्प्रावत्येन मर्दय वाधते ममाङ्गमुपविष्टाया अतः संहारय-
पुनरपरं कार्यशेषं करिष्यसीति ॥ ५ ॥ किञ्च—

वत्याणि य मे पफिडेहेहिं, अन्नं पाणं च आहुरा हिति ।

गंधं च रओहरणं च, कासवगं मे समणु जाणाहि ॥ ६ ॥

वस्त्राणि च अम्बराणि मे मम जीर्णानि वर्तन्तेऽत प्रत्युपे-
क्कास्यान्यानि निरूपय यदि वा मदिनानि रजकस्य समर्पय
महुपाधिं वा मृषिकादिभयात्प्रत्युपेक्षस्वेति । तथा अन्नपा-
नादिकमाहरानयेति तथा गन्ध कोष्ठपुत्रादिकगन्धं वा हिर-
ण्य तथा शोभन रजोहरण तथा लोच कारयितु महमशक्ते-
त्यत काश्यपं नापित मच्छिरो मुएरुनाय श्रमणानुजानीहि
येनाहं बृहत्केज्ञानपनयामीति ॥ ६ ॥

किञ्चान्यत्—

अदु अंनणि अलंकारं, कुक्कुमयं मे पयच्छाहि ॥

लोचं च लोचकुसुमं च, वेणुपत्रासियं च गुडियं च । ७ ॥

कुट्टं तगरं च आगरुं, संपिडं सम्म लसिरेणं ।

तेत्तं मुहञ्जिजाए, वेणुफडाई सन्निधानाए ॥ ८ ॥

अथ शब्दोधिकारान्तरप्रदर्शनार्थः पूर्वलिङ्गस्थोपकरणान्यधि-
कृत्याभिहितमधुना गृहस्थोपकरणान्यधिकृत्याभिधीयते तद्यथा
(अजणीमिति) अज्जणिकां कज्जवाधारचृतां नलिकां मम प्र-
यच्छस्वेत्युत्तरत्र क्रिया । तथा कटककयूरादिकमलकार वा तथा
(कुक्कुमयति) खुक्कुणक मे मम प्रयच्छ येनाहं सर्वावद्वारविभू-
पिना वीणाविनोदने भवन्त विनोदयामि । तथा लोचं च लोचकुसु-
म च । तथा (वेणुफडासियति) वशात्मिका श्लक्ष्णत्वक
काष्ठिका सा दन्तैर्वामहस्तेन प्रगृह्य दक्षिणहस्तेन वीणावघा-
यते । तथापथगुटिकां तथाज्ञानामानय येनाहमविनष्टयौवना
भवामीति ॥ ७ ॥ तथा (कुट्टमित्यादि) कुट्टमुत्पन्नकुट्ट तथा
उगर तगर च एते हे अपि गन्धिकट्टये एतत्कुट्टादिकमुशीरे
ण वीरणाभूवेन सपिष्ट मुगन्धि जवति यनस्तत्तया कुरु तथा
तैत्तं लोचकुडुमादिना मस्सुत्त मुग्माथित्य (जिजपत्ति) अ-
न्यद्वाय हाकयन्व । एतच्छुक्तं जवति । मुग्माथ्यद्वायं तथाविध
मस्सुत्तं तत्रमुपाहरेति येन कान्त्युपेत मे मुप जायेत (वेणु-
फडावति) वेणुकायाणि करणरूपेणिकादीनि सन्धिधि. स-
न्निधान वस्त्रादेर्यवस्थान नदर्थमानयेति ॥ ८ ॥

किञ्च—

नंदी जुगागाई पादगादिं, उचोवाणहं च जाणाहि ॥

सन्धं च गृत्तञ्जेजाण, आणीत्तं च वन्धयं रयावेहि ॥ ९ ॥

सुफणिं च सागपागाए आम्रगगा इंदगाहरणं च ।

तिन्नगकरणिंमंजणसत्तागं धिसुमे विहूणयं विजाणोहिं । १० ।

(नदी चुष्मगाइति) इत्यस्ययोगनिष्पादितोष्टमृक्कणचूर्णोऽ-
भिधीयते । तमेवभूत चूर्णं प्रकर्षेण येन केनचित्प्रकारेणाहरा-
नयेति । तथाऽऽतपस्य वृष्टेर्वा सरक्कणाय वत्र तयोपानहौ च
ममानुजानीहि । न मे शरीरमंभिर्विना वर्तते ततो ददस्वेति ।
तथा शस्त्र दात्रादिक सुपच्छेदनाय पत्रशाकच्छेदनार्थं ढौकयस्व
। तथा वस्त्रमम्बर परिधानार्थं गुदिकादिना रञ्जय यथा नील-
मीषत्रीव सामस्त्येन वा नील भवत्युपलक्षणार्थत्वात्क यथा
न्रवतीति ॥९॥ तथा (सुफणिं चेत्यादि) सुष्ठु सुखेन वा फण्यते
क्वाथ्यते तत्रादिक यत्र तत्सुफणिस्याद्विपिठरादिक ज्ञाजनमभि-
धीयते तच्छाकपाकार्यमानय । तथा आम्रकानि धात्रीफलानि
स्नानार्थं पित्तोपशमनायान्यवहारार्थं वा । तथोदकमाहिहयते
येन तदुदकाहरण कुट्टवर्धनिकादि अस्य चोपलक्षणार्थत्वाद्
घृततैलाद्याहरण सर्वं वा गृहोपस्कर ढौकस्वेति । तिलकः
क्रियते यथा सा तिलककर्णां दन्तमयी सुवर्णात्मिका वा श-
लाका यथा गोरोचनादियुक्तया तिलक क्रियते इति । यदि
वा गोरोचनया तिलक क्रियते सा च तिलककर्णांत्युच्यते ।
तिलकाः क्रियन्ते पिष्यन्ते वा यत्र सा तिलककर्णांत्युच्यते तथा-
ञ्जन सौवीरकादि शलाका अङ्गोञ्जनार्थं शलाका अञ्जनश-
लाकातामाहरेति । तथा ग्रीष्मेऽण्णाभितापे सति मे मम विधु-
नक व्यजनक विजानीहि ॥

संभासगं च फणिहं च, सीहद्विपासगं च आणाहि ।

आदसगं च पयच्छाहि, दंतपक्खालाणं पवेसाहि ॥ ११ ॥

पूयफणं तंवात्रयं, सूई सुत्तगं च जाणाहि ।

कोसं यमो चमेहाए, सुष्ठु खद्वगं च खारगाद्वणं च ॥ १२ ॥

एव संभासिक नासिकाकेशोत्पादन फणिह केशसयम
नार्थं कङ्कतक तथा (सीहद्विपासगति) वीणासयमनार्थसू-
र्णामय कङ्कणं चानय ढौकयोति । एवमासमन्ताद्दृश्यते आत्मा-
यस्मिन् स आदर्श स एव आदर्शकस्त प्रयच्छ ददस्वेति ।
तथा दन्ताः प्रक्लायन्ते अपगतमत्वा क्रियन्ते येन तहन्तप्रक्ला-
यन दन्तकाष्ठ तन्मदन्तिके प्रवेशयेति ॥११॥ (पूयफणं चेत्या-
दि) पूयफणं प्रतीत ताम्बूल नागवल्लीदल तथा सूर्ची च सूत्र
च सूत्रयर्थं वा सूत्र जानीहि ददस्वेति । तथा कोशामिति वार-
कादिज्ञाजन तन्मोचमेहाय समाहर तत्र मोचः प्रस्रवण कायि-
कैत्यर्थः । तेन मेहं संचन तदर्थं ज्ञाजन ढौकय । एतदुक्त भव-
ति वहिर्गमनं कर्तुमहमसमर्थो रात्रौ जयादतो मम यथा रात्रौ
वहिर्गमनं न जवति तथा कुरु । एतच्चान्यस्याप्यधममकर्त-
व्यस्योपलक्षणं छप्रव्यम् । तथा शूर्पं तण्डुलादिशोधनार्थं
तथोत्खल तथा किंचन क्षारस्य सर्जिकादेर्गोत्रनकामित्येव-
मादिकमुपकरणं सर्वमप्यानयोति ॥ १२ ॥

किंचान्यत् ॥

चंदाक्षगं च करगं च, वचधरं च आउसो खणइ ।

सरपायं च जयाए, गोरहगं च सामणए य ॥ १३ ॥

घामिग च समिंमियं च, चेन्नगोत्रं कुमार चूयाए ।

वासं समन्ति आवसु, आवमहं च जाण जत्तं च ॥ १४ ॥

चडाक्षकमिति देवतार्चनिकाद्यर्थं ताम्रमयं ज्ञाजनमेतच्च
मयुगयां चन्दाक्षकत्वेन प्रतीतामिति । तथा करको जडाधारो

मडिराज्ञाजन वा तदानयोति क्रिया । तथा वचोऽगृह पुगीपोत्स-
र्गस्थानं तदायम्भन् मर्दर्थं खन सस्करु । तथा शरा ध्रुव-
पात्यन्ते क्विन्ते येन तच्छरपार धनुस्तजाताय मत्पुत्राय कृते
ढौकय । तथा (गोरहगति) ज्यहायगा वशीवर्द्धं च ढौकयोति
(सामणपत्ति) श्रमणस्यापत्य श्रामणिस्तस्मै श्रामणये त्व-
त्युत्राय गन्थादिकृते भविष्यतीति ॥१३॥ तथा (घामिगचेत्यादि)
घटिकां मृन्मयकुल्लुिकां किण्णिमेन पट्टकादिवादित्रवि
शेषेण सह तथा (चेन्नगोत्रं) वस्त्रात्मक कडुक कुमार-
घृताय कुट्टकभृताय राजकुमाररूपाय वा मत्पुत्राय क्रीरुना-
र्थमुपानयेति । तथा वर्पमिनि । प्रावृदकावाऽप्यमन्त्यापन्नो-
न्निमुख समापन्नोऽत आवसय गृहं प्रावृदकावनिवासयोग्य
तथा जक्तं च तन्दुलादिक तत्कावयोग्य जानीहि निरूपय नि-
ष्पाद्य येन सुखेन वाऽनागतपरिकल्पितावसथादिना प्रावृ-
दकावाऽतिवाह्यत इति । तदुक्तं “ मासैरष्टजिरहा च, पूर्वेण
वयसाऽऽयुषा । तत्कर्तव्यं मनुष्येण, यस्यान्ते सुखमेधेत ’
॥ १४ ॥ एव च ।

आसंदिगं च नवसुत्तं, पाउद्दाइ संकमट्टाए ।

अउत्तदोहदट्टाए-आणप्पा हवंति दासा वा ॥ १५ ॥

मौञ्जे काष्ठपाडुके वा सक्रमणार्थं पर्यटनार्थं निरूपय यतो
नाह निरावरणपादा चूमौ पदमपि दातु समर्थेति । अथवा
पुत्रे गर्भस्थे दौहद पुत्रदौहद अन्तर्वेणी फलादावज्जिवाप-
विशेषस्तस्मै तत्सपादनार्थं स्त्रीणां पुरुषा स्ववशीकृता दासा
इव क्रयक्रीता इवाज्ञाप्या आज्ञापनीया भवन्ति । यथा दासा
अज्ञितैर्भोग्यत्वादाज्ञाप्यन्ते एव तेषां वगकाः स्नेहपाशा-
वपाशिता विपर्याथिनः स्त्रीभिः ससारावतरणवीथीजिरा-
दिश्यन्त इति ॥ १५ ॥

अन्यच्च-

जाए फत्ते समुप्पन्ने, गेएहं सुवाणं अहवा जहाहि ।

अह पुत्तपोसिणो एगे, जारवहे हवंति उट्टाना । १६ ॥

जातपुत्रः स एव फत्त गृहस्थानाम्, तथाहि पुरुषाणां कामजो
गफत्रं तेषामपि फत्त प्रधानं कार्यं पुत्रजन्मेति । तदुक्तम् । “ इदं
तस्नेहसर्वस्व, सममाढ्यदरिद्रयो । अचन्दनमनौशीर, दृद्य-
स्यानुत्पेनम् ॥ १ ॥ यत्तच्छपनिकेत्युक्तं, वात्सेनाव्यक्तमापिणा
हित्वा सेत्स्य च योग च, तन्मे मनसि वर्तते—” ॥२॥ यथा
लोके पुत्रसुखं नाम द्वितीयं सुखमात्मन इत्यादि । तदेव पुत्र
पुरुषाणां परमाप्त्युदयकारणं तस्मिन्समुत्पन्ने जाते तदुद्देशे-
न याः विरुच्यन्ता पुरुषाणां जवन्ति । अमुं दारकं गृहण त्व-
महन्तु कर्मासका न मे ग्रहणावसरोऽस्ति । अथ चैनं जहाहि परि-
त्यज नाहमस्य वार्तामपि पृच्छाम्येव कुपिता सती इते मयाऽयं
नव मासानुदरेणोदस्व पुनरुत्सङ्गेनायुद्गदने स्तोत्रमपि काल-
मुद्धिजस इति । दासदृष्टान्तस्पादेशदानेनैव साम्यं भजेन
नादेशनिष्पादनेनैव तथाहि दासजयात्स्वदघ्नोऽत्र विधत्ते
स तु स्त्रीवशगोऽनुग्रहं मन्यमानो मुद्रितश्च तथा देशं विप्रत्ते
“ यदेव रोचते मयि, तदेव कुरुते प्रिया । इति वेत्ति न जाना-
ति, तन्प्रियं यत्करोत्यसौ ॥ १ ॥ ददाति प्रायिनप्राणान् मानर
इति तत्तुने ॥ किन्तु गान्धिकेन कुर्यान्स्त्रीभिरन्यविनो नर १२ ।
ददाति शौचं पानीयं, पादौ प्रज्ञात्रयत्यपि । श्रेष्ठाणामपि गृहदा-
ति, स्त्रीणां वशगतो नर ॥ ३ ॥ तदेव पुत्रनिमित्तमन्यदा
यार्तिकविधिमित्तपुद्दिग्य दासनिवादिशन्ति । अथ तेषां पुत्रान्

इत्थौ

पोपितुं शीघ्रं येषां ते पुत्रपोषिण उपवृक्षणार्थत्वादस्य सर्वादेश-
कारिण एके केचन मोहोदये वर्तमाना स्त्रीणां निवेशवर्तिनो-
ऽपदस्तिनेदिकामृत्तिकापाया उष्ट्रा इव परवशा जारवाहा
भवन्तीति ॥ १६ ॥

किंचान्यात् ॥

राशो वि जट्टिया संता, दारगं च मंत्रवन्ति धाई वा ।

सृष्टिगमणा वि ते संता, वत्यथावा ह्वन्ति हंसा वा ॥ १७ ॥

रात्रावप्युत्थिताः सन्तो रुदन्त दारक धात्रीवत् सस्यापयन्त्य-
नेकप्रकारैरुष्ट्रापै । तत्रया ॥ “ स्तामिउसर्णागरस्स-यणक-
उरस्स य इत्यकपगिरिपट्टणसीदपुरस्स चरणयस्स भिन्न-
स्स य कुच्चिपुगस्स य कणकुज्जआयामुट्टमोरियपुरस्स य ”
इत्येवमादिनिरस्ररुं क्रीननकत्रापै स्त्रीचित्तानुवर्तिनः पुरु-
यास्तकुर्वन्ति येनोपदास्यतां सर्वस्य व्रजन्ति सुष्ठु ष्ठीवृज्जा
तन्यां मनोन्तःकरणं येषां ते सुन्दीमनसो वृज्जाववोऽपि ते
सन्तो विद्याय वृज्जां स्त्रीवचनात्सर्वव्रज्यान्वपि कर्माणि कुर्वन्ते
तान्येव सूत्रावयवेन दर्शयति । वल्लवावका वल्लप्रज्ञावका
दृमा इव रजका इव व्रजन्ति अस्य चोपवृक्षणार्थत्वादन्यदपि
उदकवाहनादिकं कुर्वन्ति ॥ १७ ॥

किमेतन् केचन कुर्वन्तीति येनैवमभिधीयते ।

वाढं कुर्वन्तीत्याह ॥

एवं बहुदिकए पुत्रं, जोगत्याए जो जियावन्ना ॥

दानमिव पसे वा, पमुचूतेव सेण वा केई ॥ १८ ॥

एवमिति पूर्वोक्त स्त्रीणां मोहोदयकारण पुत्रपोषणवत्स्वभावना-
दिकं तद्वदृषि सन्तारामिध्वद्विजि पूर्व तथापरे कुर्वन्ति करि-
प्यन्ति च ये भोगहृते कामभोगार्थमैदिकामृत्तिकापायमपर्या-
लोच्यभिमुन्येन भोगानुसृत्येनापन्ना व्यवस्थिता सावद्यानु-
ष्ठानेषु प्रतिपन्ना इति यावत् । तथा यो रागात्स्त्रीवशीकृत
म दामवदशङ्किताभिस्ताजि प्रत्यपरेऽपि कर्मणि नियोज्यते ।
तथा वागुगपतितपरवशो मृग इव श्रयते नामवशो जोजनादि-
त्रियाऽपि कर्तुं क्षमते । तथा प्रेय इव कर्मकर इव क्रीत इव व-
चं शोधनादावपि नियोज्यते । तथा कर्तव्याकर्तव्यविवेकरहित-
तया हितहितप्रतिपरिहागुल्यत्वात् पशुभूत इव यथाहि पशु-
गदारजयमैपुनपत्रिहागिज एव केवप्रममावपि सदनुष्ठान-
गदितवान्पशुकृत्य । यदि वा म स्त्रीपशुगो दाममृगप्रेयपशु-
न्याप्यप्रमयात्र कश्चिन् एतलुक्तं भवति सर्वोपमत्वात्तस्य त-
त्त्वय नान्येय येनाम्नापुर्णयित । अत्रया न म कश्चिद्विद्युभ-
यवृष्टत्वात् । तथा हि न नाचप्रजितोऽप्यो सदनुष्ठानरहितत्वाच्चा
पि पृष्टन्तान्पुःपटिपिनोगरहितत्वाद्दोचिकामात्रधाम्निवा-
घा । कश्चिं वा गेदितानुमिज्ञानुष्ठायितां म येन कश्चिदिति ॥ १८ ॥
माप्रतमुपसंशङ्कारेण स्त्रीसत्त्वपरिहारमाह ॥

एवं सृ नामु विद्वपं, संदवं संशमं च वृजेजा ।

नजातिशङ्क मे कामा, वृज्जका य एवमक्खाए ॥ १९ ॥

एवमुक्तं-५, सृ शब्दो शान्त्यान्तरं तान्नु यन्मिथ्यं तान्ना वा
स्त्रीणां भवन्ति यद्विद्वपमुक्त । तत्रया । यदि संशयया सह
न समं तत्रां केजानत्रपत्रामि ज्येप्रमादिकम् । तथा
स्त्रीभिः सारं सन्तं परिचयं तन्त्रम च स्त्रीभिः नृकत्र
निगम वा प्रहितपुत्रेमान् सर्वोपायमन्मन्यजंज्यात् ।
सदस्यान्तो जातिप्रपत्तिरेषां ते कान्तास्तज्जातिवामा रमणी-
सपत्न्येनमाश्रय पश्य यत्र वा गुन्यादथपानकयेन
पामर तत्रपशुला पयदकरा वृज्जका येनेप्रमाया-

तास्तीर्थकरणधरादिभिः प्रतिपादिता इति ॥ १९ ॥

सर्वोपसंहारार्थमाह ॥

एवं जयं ए से याय इड, से अप्पमं निर्हमित्तो ।

एो इत्थिणो पमुच्चिखुणो सयं पाणिणा णव्वजेजा ॥ २० ॥

एवमनन्तरनीत्या भयहेतुत्वात्स्त्रीभिर्विद्वत्तया सस्तवस्त-
त्सवासश्च जयमित्यत स्त्रीभिः सार्धं सपको नश्रेयसे असदनु-
ष्ठानहेतुत्वात्तस्येत्येव परिज्ञाय स भिङ्गरवगतकामभोगवि-
पाक आत्मानं स्त्रीसंपर्काभिरुध्य सन्मार्गोप्यवस्थाप्य यत्कु-
र्यात्तद्वर्जयति । न स्त्रिय नरकवीथिप्रायां नापि पशु ह्यीयेता-
श्रयेत स्त्रीपशुच्यं सह संवासं परित्यजेत् । “ स्त्रीपशुपरु
कर्वाजिता शय्येति ” वचनात्तथा स्वकीयेन पाणिना हस्तेना-
वाच्यस्य (णव्वजेजति) नसवाधन कुर्यात् । यतस्तदपि ह-
स्तसंवाधन चारित्रं शवदीकरोति । यदि वा स्त्रीपश्वादिक
स्वेन पाणिना न स्पृशेदिति । २० । अपिच ।

सुविमुच्छ दोसे मेहावी, परकिरिञ्चं च वज्जए नाणी ॥

मणसा वयसा काएण, सव्वफाससहे अणगारे ॥ २१ ॥

सुष्टु विशेषेण शुद्धा स्त्रीसंपर्कपरिसंहाररूपतया निष्क-
लङ्का वृक्षयान् करणवृत्तिर्यस्य स तथा स एवभूतो मेधावी
मर्यादावर्ती परस्मै ल्यादिपदार्था क्रिया परश्रिया तां च ज्ञानो
विदितवेशो वर्जयेत्परिहरेत् । एतदुक्तं व्रजति । विषयो-
पभोगोपाधिना नान्यस्य किमपि कुर्यात् नाप्यात्मनः स्त्रिया
पादधावनादिकमपि कारयेत् । एतच्च परक्रियावर्जनमनसा
वचसा कायेन वर्जयेत्तया ह्यौदारिककामभोगार्थं मनसा न
गच्छति नान्यं गमयति गच्छन्तमपरं नानुजानीते एव वाचा
कायेन च सर्वेष्वौदारिके नव भेदा एव दिव्ये ऽपि नव
भेदास्ततश्चाष्टादशभेदभिन्नमपि ब्रह्म विदुयात् । यथाच स्त्री
स्पर्शपरिपह सोढव्य एवं सर्वानपि शीतोष्णदशमशक्तृणा-
दिस्पर्शानपि सहेत । एवं च सर्वस्पर्शसहोऽनगारः साधुर्भव-
तीति ॥ २१ ॥

क एवमाहेति दर्शयति ।

इत्थेव माहु से वीरे, धुअरए धुअमोहे से जिक्खू ।

तम्हा अचन्तथ विमुच्छं, सुविमुक्के आमोक्खाएपरि व्वएजा सि

(पात्रान्तरं विहरे आमुक्खाए त्तिवेमि) इत्थेवमाहुरित्या-
दि (इत्येव य पूर्वमुक्तं तत्पर्यसवीरो भगवानुत्पन्नदिव्यज्ञान-
परहितैकरत आह उक्तान् । यत एवमतो धृतमपनीत रज स्त्री-
संपर्कादिकृतं कर्म येन स धृतरजा । तथा धृतो मोहो रागद्वेष-
रूपो येन स तथा । पात्रान्तरं वा धृतोऽपनीतो रागमार्गो
रागपत्या यस्मिन् स्त्रीसत्त्ववादिपरिहागत्तथा तत्सर्वजग-
वान् वीर एवाह । यत एवतन्मात्मजिह्वरत्यात्मविशुद्ध सु-
विशुद्धान् करण सुष्टु रागद्वेषात्मनेन स्त्रीसंपर्केण मुक्त
सन्नामोक्खायादेषकर्मकृत्य यावत् परि समन्तात्मयमेऽनुष्ठान
व्रजेत्तत्रेत्ययमोद्योगवान् जवेदिति ॥ सूत्रं ॥ २१ ॥ ४ ॥ ३० ।

(१०) स्त्रीस्वरूपस्य स्त्रीचरित्रस्य चानिनिन्दनीयत्वम् ।

तत्र स्वरूपनिन्दा यथा—

हा अमुडसमुपनिा, निगया जेण चैव दागेणं ।

सत्ता मोहपसत्या, रमति तन्नेय अमुडगम्मि ॥ ३ ॥

हा इति गेदे अमुच्चिखुणना अपवित्रोत्पन्ना येनेय द्वारेण
निर्गता चण्टाद्यागवमापन्ताः सन्त्या जीवा मोहप्रस-
क्ता विपरमताः रमन्ते स्त्रीनयन्ति । तत्रैवाशुचिद्वारं वेदेन-

समुद्रप्रसूतकुमारवदिति । एव शरीराशुचित्वे सति शिष्य-
प्रश्नयति ।

किह ताव घरकुमीरी, कइसहस्मोहिं अपरितं तोहिं ।

वन्निजइ असुइविद्वं, जघणंति सकज्जमूढेहिं ॥ ४ ॥

हे पुज्याः । कथ तावद् गृहकुड्या' स्त्रीदेहस्येत्यर्थः अपरि-
त. तैरश्रान्तैः परिश्रममगणद्भिः स्वकार्यमूढैः स्वस्वार्थमौढ्य-
गतैः कविसहस्रैः (जघणंति) स्त्रीकृत्यप्रज्ञाग प्रगरूप-
मित्यर्थः वर्णयते वचनविस्तारेण विस्तार्यते । किञ्चूत जघ-
नम् अशुचिविद्व परमापवित्रविवरम् उक्त च " चर्मखण्ड
सदाजिन्नमपानो ज्ञारवासितम् । तत्र मूढा' कथ यान्ति प्राणैर-
पि धनैरपि" ॥ ४ ॥ (तत्र प्राणैः शाक्यादयः कथज्ञता' धनैर्ध-
म्मिद्व्यादय इति)

रागेण न जाणंति. वराया कलमद्वस्स निष्कमणं ।

ताणं परिणंदंती, फुद्धं नीदुप्पद्ववणं च ॥ ५ ॥

देशिष्य । तीव्रकामरागेण न जानन्ति हृदये, च शब्दादन्ये
पां न कथयन्ति वराकास्तपास्विन' कलमद्वस्यापवित्रमद्वस्य
निर्धमनं खालु इति (ताणति) ण वाक्याद्वद्गारे तज्जघनं (प-
रिणदतीति) परमविपयासका वर्णयन्ति कथ वल्लार घ्वा-
र्ये इव उत्प्रेक्षते फुद्ध प्रफुद्ध विकसितमित्यर्थः नीदोत्पद्वव-
नमिन्दीवरकाननम् ॥ ५ ॥

कित्तियमित्तं वन्ने, अमिज्जमइयंमि वच्चसंधारो ।

रागो हु न कायव्वो, विरागमूढे सररीरम्मि ॥ ६ ॥

कियन्मात्र कियत्प्रमाण (वन्नेत्ति) वर्णयामि शरीरे वपुषि हु
यस्मादेवं तस्माद्भागो न कर्तव्यः । स्थूलभ्रूवज्रस्वामिज्जमू-
स्वाम्यादिवत् । किञ्चूते अमेत्य प्रचुरमस्मिन्निति अमेत्य-
मये गुयात्मके इत्यर्थः । वर्चस्कसघाते परमापवित्रविद्यास-
मूढे (विरागमुदेत्ति) विशिष्टो रागो विराग' मनोज्ञराग
इत्यर्थः । तस्य मूढ कारण कामासक्तानामङ्गारवतीरूपदर्शने
चाग्नप्रद्योतस्येव । यद्वा विगतो रागो मन्मथजावो यस्मात्स
विरागो वैराग्यमित्यर्थः तस्य मूढ कारणं काष्ठश्रेष्ठैरिव त-
स्मिन्विरागमूढे ॥ ६ ॥

किमिकुद्वसयसंकिण्णे, असुइयमचुक्खे असास यमसारे ।

सेयमद्वपुच्चरम्पी, निचेयं वच्चसररीरे ॥ ७ ॥

कमिकुद्वशतसकीणं (असुइयमचुक्खत्ति) अशुचित्वे अपवि-
त्रमद्वव्याते (अचुक्खे) अशुक्ते सर्वया धौतुमशक्यत्वात् ।
अशास्वते कृण २ प्रतिविनश्चरत्वात् । असारे सारवर्जिते
(सेयमद्वपुच्चरम्मिति) दुर्गन्धिस्वेदमद्वचिगाचिगायमाने
एवविधे शरीरे जीवा यूय निर्वेदवैराग्य व्रजत गच्छत विक्रम-
यशोनुपस्येवेति ॥ ७ ॥

दंतमद्वकन्नगुहग, सिंहाणमद्वे य द्वाद्वमद्ववहुवे ।

एयारिसवीजत्थे, दुगुच्छणिज्जम्मि कोराओ ॥ ८ ॥

दन्तमद्व-कर्णमद्व-गुथकसिंधानमद्वे चशब्दः शरीरगतानेक-
मप्रहणसूचनार्थः । द्वाद्वमद्ववहुवे एतादृशवीजत्से जुगुप्स-
नीये सर्वया निचे वपुषि को राग ॥

को सरुणपरुणविकिरण-विष्णंसणचयणमरणधम्मम्मि

देहस्मी अहिद्व्वास, कुहियकरुणकइच्चूयम्मि ॥ ८ ॥

देहे शरीरे कोऽजिद्व्वापो वाञ्छा किञ्चूते शटनपतनविकिरण
विध्वसनचयनमरणधर्मं । तत्र शटन कुष्ठादिनाहुल्यादे पतन

वाहादे. खड्गच्छेदादिना विकिरणत्वं विनश्वरत्व, विध्वसनं
रोगज्वरादिना जर्जरीकरणम्, चयनं हस्तपादादेर्देशक्य-
मरणं सर्वया कथः । पुनः किञ्चूते कुथितकठिनकाष्ठचूते । वि-
नष्टकर्कशदास्तुल्ये ॥ ८ ॥

कागमुणगाणन्नखे, किमिकुद्वजत्ते य वाहिजत्ते य ।

देहम्मि मत्थजत्ते, सुसासजत्तम्मि को रागे ॥ १० ॥

देहे को रागः । किञ्चूते काकश्वानयोः घूकारीजपणयोर्ज-
द्वये खाद्ये कमिकुद्वभक्ते च व्याधिजक्ते च मत्स्यभक्ते स्मशान
जक्ते च ॥ १० ॥

असुई अमिज्जपुन्नं, कुणिमकद्वेवरकुमियपरिसवंति ।

आगंतुयसंगवियं, नवद्विद्वमसासयं जाणे ॥ ११ ॥

अशुचि सदाऽविशुद्धमेध्यपूर्णं विद्याभृतम् (कुणिमकद्वेवर
कुमीति) मांसशरीरहृदयोर्गृहम् (परिसवतीत्ति) परिस्र-
वत् सर्वतो गदत् आगन्तुकसस्यापितं मातापित्रोः शोणितशु-
क्रपुद्गवैर्निष्पादित नवच्छिद्र नवरन्ध्रोपेतम् । अशास्वतम-
स्थिरम् । एवविध वपुस्त्व जानीहीति ॥ ११ ॥

पिच्छसि मुहं सतिद्वयं, सविमेसं राएण अहरेणं ॥

सकरुक्खं सवियारं, तरद्वच्चिं जुव्वणत्थीए ॥ १२ ॥

(जुव्वणत्थीपत्ति) यौवनस्त्रियास्तरुण्या मुख तुण्डनरकतु-
ण्ड साधुसयमनृपविपखण्ड त्व पश्यसि नन्दिपेणशिष्यार्हक्ष-
कस्थूलजघ्नसतीर्थकवत् किञ्चूत सतिद्वक सपुण्ड्रम् सवि-
शेष कुड्मकज्जद्वद्विशेषसहित केन सह रागेण ताम्यु-
द्वद्विरागवता अघरेणोष्टेन सह सकटाकर्मर्षवीक्षणसहितम्
सविकार भूच्छेसहित यथा तपस्विनामपि मन्मथविकारजन-
क तरद्वे चपद्वे काकद्वोचनवत् अक्षिणी यत्र तत्तरद्वद्वि इति
पिच्छसि बाहिरमद्वं, न पिच्छसी उज्जरं कद्विमद्वस्स ॥

मांहेए न चयतो, सीसघमिकं जियं पियासि ॥ १३ ॥

एव त्व बाहिर्मूष्ट बाहिर्भागे मगारितं पश्यसि सरागदृष्ट्या वि-
द्वोकयसि न पश्यसि अन्धवन्न विद्वोकयसि (उज्जरति)
मध्यगत कुच्छेष्टं कुर्वन् (सीसघमी कांजियपियसिन्ति) मस्त
कघटीरसमपवित्र पिवसि पान करोपि सुम्बनादिप्रका-
रेणेति ॥ १३ ॥

सीसघमी निगाद्वं, जं निद्वहसी दुगुच्छसी जं च ।

तं चेव रागरत्तो, मूढो अइमच्छिउं पियसि ॥ १४ ॥

मस्तकोद्गवापवित्ररस यन्निष्ठे नयासि मूढतयसि जुगुप्ससे
कुन्तां करोपीत्यर्थः । यच्च त्वं तदेवरारत्तो विपयासक्तो मूढो
महामोह गत अतिमूर्च्छित. तीव्रगुच्छि गत. पियसि ॥ १४ ॥

पूइयसीसकवादं, पृइयनासं च पूइदेहं च ।

पूइयद्विद्विद्विद्वं पुइयचम्मण यं पिणद्वं ॥ १५ ॥

प्रतिकशीर्षकपात्र दुर्गन्धिमस्तककर्परं प्रतिकनासमपावि-
त्रनासिक प्रतिकेहं दुर्गन्धिगात्रं प्रतिकद्विद्विद्विद्वम् अपवि-
त्रद्वयविवरवृक्षविवर प्रतिकचर्मणा अशुभाजिनेन पिन्दु
नियन्त्रितम् ॥ १५ ॥

अंजणगुणमुविशुद्धं, न्हाणुव्वट्टणगुणेहि सुकुमाद्वं ।

पुण्णुमीसियकेसं, जणई वाद्वस्स तं रागं ॥ १६ ॥

अंजनगुणमुविशुद्धं तत्राञ्जन द्योचनकजय गुणा नामक-
गोफणकरासारिकादयस्तैः सुष्ठु विशुद्धमन्यर्थशोनायमानं

इत्थी

स्नानोर्ध्वनगुणैः सुकुमारम् । तत्र स्नानमनेकधा ज्ञातव
मुर्धनं पिष्टिकादिना मञ्जोत्तारण गुणा धूपनादिप्रकारा यद्वा
स्नानोर्ध्वनान्यां गुणास्तैर्मुहुत्वं गतं पुष्पमिश्रित केशमने-
ककुसुमवानितकुन्तवमेवविद्यं तन्मुखं मस्तक शरीर वा
वाद्यस्य मन्मयकर्मकावाणविधत्वेन सदसद्विवेकविकल्पस्य
जनयति उन्त्यादयति रागं मन्मयपारवश्य येन गुर्वाटिकमपि
न गणयति नन्दिमेणापादचृतिमुन्यादिवत् ॥ १६ ॥

जं सीमपूरत्रोत्ति य, पुष्पाई जणंति मंडविनाणा ।

पुष्पाई चिष ताई, सीमस्म य पूर्यं सुणह ॥ १७ ॥

मन्दविज्ञाना मन्मयग्रहप्रथिवीहृताः (जति) यानि पुष्पाणि
कुसुमानि शीर्षपूरको मस्तकाभरणमिति जणन्ति कवयन्ति
पुष्पाख्येव तानि शीर्षस्य पूरकं शृणुन न्यूयमिति ॥

मंत्रोवमायगमिया, खेदे सिंघाणए य तुजए यं ।

अह सीमपूरत्रो जे, नियगमरीरम्मि माहीणो ॥१८॥

मेदोऽस्थिरुत् वसावक्रसा चशब्दोऽनेकशरीरान्तर्गतावय-
वग्रहणार्थः । रसिका व्रणाद्युत्पन्ना (खेदेति) कण्ठमुखद्वे-
ष्मा (सिंघाणेति) नासिकाद्वेष्मा (पयंति) वर्चस्कमेतन्मे-
दादिकं (तुमण्य) कृपल्य मस्तके प्रकरोपयत । अथ शीर्षपू-
रको (जे) जयनां निजकशरीरे स्वार्थान् स्वायत्तो वर्तते । १८ ।

मा किं दुष्पनिपूरा, वचकुली दुष्पया नवच्छिदा ।

उक्तरुगंयविविजिता, वाद्यजणो अडमुच्छियं गिष्को ॥१९॥

मा वर्चस्ककुटी विष्टाशरीरिका (किरत्ति) निश्चये दुष्प्रति-
पुष्य पुरयितुमशक्येत्यर्थः । किन्तु द्विपदा नवच्छिदा उक्त-
दुष्प्रतिविज्ञिता तीव्रदृग्गन्धव्याप्ता एवविधा शरीरकुटी वर्तते । तां
च वाद्यजनो मूर्धशोक अतिमूर्धित यथा स्यात्तथा गृहो दम्प-
त्य गतः ॥ १९ ॥

कथं गृहं इत्याह—

जं पेमरागगत्तो, अवयासेकण गृहमुत्तोत्रिं ।

देनमज्ञचिक्काणंगं, मीमयमिकेजियं पियामि ॥ २० ॥

यन्मात्रपेमरागरज कामरागप्रथिवीहृतो श्लोक (अवयासे-
कणात्ति) अवकाश्य प्रकाश्य प्रकटीकृत्येत्यर्थः । (गृहमुत्तो-
त्रिति) अथविज रामाजग पुश्चिद् वा जुगुप्सनीय टन्तानां
मत्र पिष्टिका इतमवमेतन सद चिक्काणङ्ग चिगन्विगायमान-
मद्ग शरीरमाश्लिष्य च शीर्षघटीकादिकं कपात्रकण्ठग्वदृ-
सं चुम्बनादिप्रकारेण (पियमात्ति) पिबन्मि अतृप्तवत् गुण-
वन्मय ॥ २० ॥

देनमुदाश्रेषु गदृणं, गयाणुपमं य मन्मयपीयाणं ।

चात्रेषु य चमरीणं, चम्पनदे टीवियाणं च ॥ २१ ॥

गजानां इन्ममुमदेषु (गदृणतीति) प्रदणमादान होतानां
तने । माने चशब्दाद्व्युत्पन्नाद्यो शशकमृगाणां ग्रहणं वर्तते ।
चमरीणां यानेषु प्रदणं द्रापमानां चिचकव्याघ्रादीनां चम्पनदे
प्रदणं चशब्दादनेनिरुद्धामनेकावयवग्रहणं वर्तते । को नाच
यश्च गजानां निरुद्धां इन्तादिकं मन्वेनां भोगाय तवति तथा
मुष्पादयो न नेनाय मयति पश्चात्तन कथ्यनेनेनादे
निगन्तो पितेय इति ॥ २१ ॥

पूरववाण य इहं, चतपमुद्रे निजवाद्यवीमन्यो ॥

आजगसु मरुतान, किश्मि गिष्को नृमं म्द ॥२२॥

इह पूरववाणेषु अपविप्रपुषि च्यजन्मने मणमन्मुने नित्य-

कावविश्वस्तः सदा विश्वास गत (आश्चर्यसुत्ति) आख्या
हि कवय सद्भाव हाई (किम्बिहसित्ति) कस्मादसि गृहस्त्वं
मूढो मूर्खः यद्वा हे मूर्खे यद्वा हे मूढ ब्रह्मदत्तदशमुखादिवत् ॥२१॥

दंता वि अकजकरा, वाद्या वि विवहृमाणवीजत्या ।

चम्पं पिय वीजत्यं, जण किं तसितं गत्रो रागं ॥२३॥

दन्ता अपि अकार्यकरा वाद्या अपि विवर्द्धमानाः सर्पवत्
वीजन्ता जयकराः चम्पापि च वीभत्सं जण कवय किं
(तसित्ति) तस्मिन् शरीरे (तमित्ति) त्व रागं गतः ॥२३॥

सिन्ने पिचे मुत्ते, गृहम्मि य वसाइ दंत कुलीसु ।

जणसु किमत्यं तुज्जं, असुडमिवि वाद्विओ रागो ॥२४॥
(सिन्नेत्ति) कफे पित्तमायुषि मूत्रे प्रस्रवणे गूये विष्टायां
(वसाइत्ति) वसाया (दन्तकुलीसुत्ति) दहृभाजने यद्वा
मकारोऽवाक्कणिकः दन्तकुल्यां यद्वा (दंतकुलीसुत्ति) दंप्रासु
जण कवय किमर्थं तवाञ्जुचावपि वर्द्धितो राग ॥२४॥

जंवाटियासु ऊरु, पडट्टिया तट्टिया कनीपिठी ।

कमियचित्तेट्टियाडं, अट्टारमपिठिअट्टीणी ॥२५॥

(जंवाटियासुऊरुत्ति) जंवास्थिकयोर्हृत्प्रतिष्ठितौ स्यापितौ
यद्वा जंवास्थितयोर्हृत् भवत (पडट्टियत्ति) अत्राय पदस
मन्ध्रः तयोर्हृत्वां स्थिता तत्स्थिता कटिः श्रोणिर्भवति कट्यां
प्रतिष्ठिता स्यापिता (पिठित्ति) पृष्टिर्भवति कट्यास्थिवेष्टि-
तानि अष्टादश १८ पृष्टयस्थीनि भवन्ति शरीर इति ॥२५॥

दो अच्चि अट्टियाई, सोदस गीवट्टियामुणेयवा ।

पिठिप्पडट्टियाओ, वारस किन्न पंसुव्री हुंति ॥२६॥

हे अट्टियस्थिनी भवत पोरुश ग्रीवास्थीनि ज्ञानव्यानि पृष्टि
प्रतिष्ठिता द्वादश किञ्चेति प्रसिद्धे पंगुत्वो भवन्ति ॥२६॥
अच्चिय कठिणे सिरन्हा, रूबंधणे मंसचम्मद्वेवम्मि ।

विट्टा कोट्टागारे, को वचचरो व मे रागो ॥

अस्थिजिः (कठिणे) कठिने यद्वा कठिनानि अस्थिकानि
यत्र तत्तथास्मिन् सिराश्रस्तानां दध्नीतराणां बन्धन यत्र
तत्तथा तस्मिन्, मांसवर्मद्वेषे विष्टाकोष्ठाकारे वर्चस्कग्रहो-
पमे कठेवरे रे जीव तत्र को राग ॥२७॥

जह नाम वचकुवो, निचं जिणि २ जणंतकायकत्री ।

किपिएहिं मुन्नमुदायइ, सो एहिं य पूर्यं वहइ ॥२८॥

यद्येते दृष्टान्तोपदर्शने नामेति कोमज्ञामन्त्रणे संज्ञावने वा
(वचकुवोत्ति) वर्चस्कूपो विष्टाजृतकूपो भवति किन्तु
भिणिजिणीनिशब्द (जणतत्ति) भणन् नृश कवयन् काक-
कट्टिर्वायमसंग्रामो यत्र न् जिणिजिणिन्यभणन्काककट्टि किमि-
कैर्विष्टानोत्तुमि सुसुसुत्रेय्य शब्द कगेतानि सुसुसुदायते
श्रोतानिश्च रूद्धकं पृथिक परमदुर्गन्ध वहानि स्त्रयानि इत्यर्थ-
यथा विष्टाकूप तयदमपि शरीर ज्ञातव्यं मृतावस्थायां रोगा-
द्यवस्थायां वर्तते । २८ ।

अथ शरीरस्य जवावस्था दर्शयति गायत्रयेण ।

उच्छियनयाणं म्गमुह, त्रिकट्टियं विष्पच्चवाहुन्नयं ।

अनविकट्टियमात्रं, मीसवनी पागनीयारं ॥

जिणि जिणि जणंत मद्दं, विमपियं सुसुसुद्वित्तमंमारं ।

पिमि २ मियं किपियं, यिवि यिवि यिवि अंतवीजच्छं ॥

उच्छियनयाणं म्गमुह, त्रिकट्टियं विष्पच्चवाहुन्नयं ।
अनविकट्टियमात्रं, मीसवनी पागनीयारं ॥
जिणि जिणि जणंत मद्दं, विमपियं सुसुसुद्वित्तमंमारं ।
पिमि २ मियं किपियं, यिवि यिवि यिवि अंतवीजच्छं ॥

पागमिणं पसुद्वियं, विगरात्रं सुक संधिसंधायं ।

पमियं निवेयणयं, सररीरमेयारिसं जाण ॥ ३१ ॥

उद्धृते निष्कासिते काकादिभिर्नयने द्रोचने यस्य शवस्य यस्मिन् यस्मात् तदुद्धृतनयन खगमुखैर्विद्वद्भ्रतुणैः (विकारित्ति) विकारितं विशेषेण कर्तित पाटित खगमुख-विकारितम् विप्रकीर्णं अवकीर्णं चिरद्वावित्यर्थं (वाहूद्वय-ति) वाहू प्रविष्टौ यस्य शवस्य तत् प्रकीर्णवाहू (अतविक-द्वियमावति) विकारितान्त्रमात्रं शृगादादिभिरिति (सीस घमियाघमिक्त्ति) प्रगट्या शीर्षघटिकया तुम्बलिकया घोरं रौ-द्रम् ॥ २९ ॥ (भिणिनिणीति जणतत्ति) धातूनामनेकार्थ-त्वाद्भुत्पद्यमानं निणिनिणीति शब्दो यत्र तत् भिणिनिणि-जणच्छब्दं मक्त्तिकादिभिर्गणायमानमित्यर्थः । अद्भादि-शिथिलत्वेन विस्तारं व्रजन् (सुलुसुलवतमसपोरति) सुलुसुवायमानमांसपुटम् (मिसिमिसिमिसतकामियति) मिसिमिसीति मिसन्त. शब्दं कुर्वन्तः कृमयो यत्र तन्मिसिमिसि मिसत्कृमिक (थिविथिविथिविथिवीभच्छति) व्रजवाय-मानैरन्त्रैर्व्रजत्स रौद्रमित्यर्थः ॥ ३० ॥ प्रकटिता प्रकटत्व प्राप्ता. पांशुलिका यत्र तत्प्रकटितपांशुलिकं विकरात् भयो-त्पादकम् । शुष्काश्च ताः सध्रयश्च शुष्कसध्रयस्तासां सघात. समुदायो यत्र तच्छुष्कसघात पतित गर्तादौ निश्चेतनक चैत-न्यवर्जित शरीर वपुः पतादृश पूर्वोक्तधर्मयुक्त त्व (जाणत्ति) जानीहि 'जाणे' इति पाठे तु निश्चेतनकं शरीरमहमीदृश जानामीति ॥ ३१ ॥

वच्चात्रो असुइतरं, नवहिं सोएहिं परिव्रगंतेहिं ।

आमममद्वगरूवे, निवेयं वचहशरीरे ॥ ३२ ॥

नवभिः श्रोतोज्जि परिगत्रद्भिः वर्चस्कादगूथात् अशुचितर-मपवित्रतमम् (आमममद्वगरूवेत्ति) अपक्वशरावतुल्ये शरीरे निवेद वैराग्यव्रजत-विण्णुश्रीशरीरे विक्रमयशोराजस्येव । ३२ ।

दो हत्या दो पाया, सीसं उच्चं पियं कबंधाम्मि ।

कद्वमद्वकोडागारं, परिवहसि दुयादुयं वचं ॥ ३३ ॥

द्विहस्ने द्विपादे (सीस उच्चपियति) शीर्षमुत्प्रावत्येन चम्पित यत्र तच्चीर्षोच्चम्पित तस्मिन् यद्वा शीर्षं उत्प्रावत्येन चम्पितमाक्रमित यत्तत्तथा तस्मिन् । प्राकृतत्वात् अनुस्वार शीर्षोच्चम्पिते कद्वमद्वकोडागारे एवविधेकवन्दे (दुयादुयति) शौद्र २ किं वर्चस्क परिवहसि त्वामिति अत्र यथायोगे विभ-क्तिविपरिणामो ज्ञेय इति ॥ ३३ ॥

तं च किर रूववंतं, वचंतरायमगमाइसुं ।

परगंधेहिं सुगंधयं, मन्त्रतो अप्पणो गंधं ॥ ३४ ॥

चणुनस्तच्छरीर (किरत्ति) सभावनायां रूपवत् व्रजत् राज-मार्ग (आइसति) प्राप्त तत्र परगन्धे पाटवचम्पकादिजि सुग-न्धक जात तत्र च त्वमात्मनो गन्ध (मन्त्रतोत्ति) जानन् हर्ष-यसीति ॥ ३४ ॥

परगन्धं दर्शयति-

पारुन्नचंपयमद्विय-अगरूयचंदणतुरुक्त्वा मीसं वा ।

गंधं समोयरंतो, मन्त्रतो अप्पणो गंधं ॥ ३५ ॥

पाटवचम्पकमद्विकागुरुकचन्दनतुरुक्त्वा मिथ वा थयवा मिथ सयोगोत्पन्न यत्कद्वमादिक गन्धरुस्तूर्यादिक किंरुत (समो यरंतोति) सर्वतो विस्तरत् एवविध परगन्धमात्मगन्धमिति (मन्त्रतोत्ति) जानन् हर्षयसीति ॥ ३५ ॥

सुहवाससुरहिगंधं, वायसुहं अगल्गंधियं अग्रं ।

केसा न्हाणसुगंधा, कयरो ते अप्पणो गंधो ॥ ३६ ॥

सुनवासैः सुन्दरचूर्णं सुरभिगन्ध सुष्ठु गन्धशुभवामसुरजि गन्ध वातैः शीतत्वादिभिः सुख शुभ वा यत्र तव वातसुखम् अगल्गन्धो धूपनादिप्रकारेण जातोऽस्येति अगल्गन्धि तमे-वविधमद्ग गात्र वर्तते (केसान्हाणसुगंधत्ति) ये च केशा कचा ते स्नानेन सवनेन सुगन्धा वर्तन्ते अथ कथय त्व कनर-कतम. ते तवात्मनो गन्ध इति ॥ ३६ ॥

अच्छिअमद्वो कन्मलो, खद्वो सिंघाणओ य प्पओ य ।

असुई मुत्तपुरिसो, एसो ए अप्पणो गंधो ॥ ३७ ॥

अक्षिमद्वो दृषिकादिः कर्णमलः श्लेष्मा कण्ठमुखश्लेष्मा (सिंघाणओत्ति) नासिका श्लेष्मा चशब्दादन्वोऽपि दन्त-मद्वजिह्वामद्वगुह्यमद्वकङ्कामदादिः किंरुत (पय्योयत्ति) पृति-को दुर्गन्ध तथा अशुचि सर्धप्रकारैरशुचं सूत्रपुरीप प्रथाव-गृथमेपोऽनन्तरोक्तस्ते तवात्मनो गन्ध ॥ ३७ ॥

(११) अथ वैराग्योत्पादनार्थं स्त्रीचरित्रं दर्शयति यथा-

जात्रो चिय इमाओ इत्थियात्रो अणोएहिं कइवर-सहस्सेहिं विविहपासपमिवच्छेहिं कामगगमाहेहिं वन्धि-यात्रो तात्रो वि एरिसात्रो-तंजहा पगडविसमात्रो ? पियवयणवद्वरीत्रो २ कडयवपेमगिरितामित्रो ३ अवरहसहस्सवरणीत्रो ४ पज्जवा मोगहस ५ विणा सो वद्वस्म ६ सूणा पुरिमाणं ७ नासो दज्जाए ८ संकरो अविणयस्स ९ निद्वत्रो नियकीणं १० खणी वड रस्स ११ सररीं सोगस्स १२ नेत्रो मजायाण १३ आमात्रो रागस्म १४ निद्वत्रो पुच्चरियाणं १५ माइए संमोहो १६ खद्वणा नाणस्स १७ चद्वणं गीद्वस्स १८ विण्यो धम्मस्स १९ अरी साहूणं २० दूसाणं आयार-पत्ताणं २१ आरामो कम्मरयस्स २२ फद्विहो मुख-मगस्स २३ जवणं दरिद्वस्म २४ अवि यात्रो इमात्रो आमीविसो विव कुवियात्रो २५ मत्तगत्रो विव मयण-परवनात्रो २६ वग्घी विव दुहाहिययात्रो २७ तणच्छन्न-कूवो विव अप्पगासहिययात्रो २८ मायाकारत्रो विव उवयारसयवंधणपओत्ताओ २९ आयरियसविधं पिव बहु गिज्ज मवजावात्रो ३० पुंफुया विव अतोद्वणसीदात्रो ३१ नगयमग्गे विव अणवद्वियचित्तात्रो ३२ अंतो दुट्ट वणो विव कुद्वियाहिययात्रो ३३ किएद्वसणो विव अविस्ससणिज्जात्रो ३४ मवारो विव वन्नमायात्रो ३५ संज्जन्नरागो विव मुहुत्तगगात्रो ३६ समुद्वीची वि-व चद्वस्सजावात्रो ३७ मत्तो विव पुप्परियत्तणसीदा-त्रो ३८ वानरो विव चद्वचित्तात्रो ३९ मच्चु विव निच्चि-सेसाओ ४० कात्रो विव निरणकंपात्रो ४१ वरुणो विव पामहत्यात्रो ४२ सत्तिद्वामिव निम्मगामिणीत्रो ४३ किवणो विव उत्ताणहत्यात्रो ४४ नरत्रो विव

इत्तामणिजात्रो ४५ खरो विव दुःसीवाओ ४६ दुद्धा
 मो विव दुद्धमाओ ४७ वाओ एव मुहुत्तद्विययाओ ४८
 अंगयामिव दुप्पवेमाओ ४९ विमवद्धी अणद्वीय
 णिजात्रो ५० दुद्धगहा एव वापी अणवगाहाओ
 ५१ गणजट्टो विव इस्मरो अप्पसंसणिजात्रो ५२
 किपागफल्लमिव मुद्धमहुराओ ५३ रिक्तमुट्टी विव वा-
 द्वाञ्जणिजात्रो ५४ संसेसिगहणमिव सोवद्धा
 ओ ५५ जद्वियचुद्धी विव अमुच्चमाए रुहणसीवाओ
 ५६ अण्टिमिव दुद्धाणिजात्रो ५७ कूरुकरिसावणो
 विव कात्ताविसंवायणसीवाओ ५८ चंरुसीओ विव दुक्ख-
 गक्खियाओ ५९ अण्विसाओ ६० दुग्गंठियाओ ६१ दु-
 ह्वचाराओ ६२ अंगंतीराओ ६३ आविस्समणिजाओ
 ६४ अणवत्थियाओ ६५ दुक्खरक्खियाओ ६६ दुक्ख
 पात्थियाओ ६७ अण्डकराओ ६८ कक्कसाओ ६९ दढ
 वेगओ ७० रुवसोदगमत्तमाओ ७१ जुयगगडकुटि-
 द्दिययाओ ७२ कंतारगड्ढाणज्ज्याओ ७३ कुद्धसयाण-
 मित्तजयेण कारिकाओ ७४ परदांसपगासियाओ ७५ कय-
 ग्याओ ७६ वत्तमोहियाओ ७७ एगतहरणत्तोकाओ ७८
 चंचत्ताओ ७९ जंईरुमोवरागो विव मुद्धरागविरागाओ ८०
 अवि यां ताओ अंतरंगजंगमयं ८१ अरज्जुओ पामो
 ८२ अदास्या अरुवी ८३ अण्णात्तयस्स निज्जओ ८४
 अण्ववेयगणी ८५ अणामियावाट्टि ८६ अवि अंगो
 विप्पत्ताओ ८७ अरु उवसमां ८८ रडवतो ८९ चित्त
 विट्ठपो ९० मव्वंगओ दाहो ९१ अणत्तयावजा-
 मणी ९२ असत्तीवणवाहो ९३ समुद्धरओ ९४ ॥

(जाओ विव इमाओ) ज्त अररुत्थ [समुद्धरओ] इति
 पर्यन्तं गय याण्य इमावज्जयमाणा स्त्रिय अनेकं क्वचिद्वरस-
 त्त्ये विप्रियपाशप्रतिबंधे कामगमोर्द्धर्ममयरागमूढे (वद्वि
 यायान्ति) वर्णिता शृद्धारादिर्णनप्रकारेणैति (ताओ वित्ति)
 नायपि ईदशा वज्जयमाणमन्थपा हातल्या तद्यथा (पगइवि-
 ममाओत्ति) प्रकृत्या म्यनापिन विथमा वरुजावयुक्ता आवज्ज्य-
 कोकपतिमारिवात् २ (पियं) प्रियवचनवद्धयो मिष्टवाणी-
 मत्तयोडातामृशोक्तजिनपातजिनगत्तिनोपमगंकारिणीग्नघोप-
 देवीवत् २ (फड्यं) इत्तप्रमणिरित्तय कुशिप्यकूत्रयावक-
 पातिरा नागधिकागणिजात्त ३ (अजगं) अपराधमदन्त्र-
 गृह्णपा अमत्तनात्तुत्तनीवत् ४ (पत्तयो) अयस्त्रीरूपो
 यन्तुम्यनाप्रमत्त उपत्तिस्थान कस्य शोचस्य सीतागते
 गमस्येय ५ (वितां) विनाशो यत्तस्य पुत्रवदस्य कयदेतु-
 तात् । उन्त्रा । उन्नेहग्ने चित्त, न्पयने हग्ने यत्तम् । न्द्र-
 ने हग्ने यीरे, नापि प्रयदग्ने सी ॥ इति यद्वा विनाश इय
 दस्य वरस्य दीन्यस्य कोणिकरूपीपजावत्तवत् ६ (म्णां)
 पुग्गतां शुक्ता वज्जयान् श्रिकतागदीवत् ७ नाओ
 तत्तया उज्जानावत्तवत्तान् उरमणप्रार्थनकारिकामुप-
 दमयत्त । यद्वा तात्तानां यस्यां मत्ते पुग्गस्य उज्जा-
 त्तो नपत्ति मंगिद्विप्रमुपयत्त । यद्वा तत्तान् इय, उज्जाया

पतिज्जयाया. संघस्याऽऽपादभूतियतिचारित्रत्वाण्टिकानट्टपु-
 वीवत् ८ (सकं) सकरवत्कल्लकज्जकरुत्त इति जनो-
 क्तिः कस्य अचिनयस्य श्वेताङ्गुल्यादिपुरुषाणां भार्या-
 वत् ९ (निज्जं) निज्जयो गृहं कासां प्रकृत्यान्तरदम्भानामित्यर्थः
 चणमप्रद्योतप्रेपिता अज्जयकुमारवञ्चिकावेश्यावत् १० (खणीति)
 खानिराकर. कस्य वैरस्य जमदग्नितापसखीरेणुकावत् ११
 शरीर शोकस्य वीरककाटम्बिकखाचिनमात्तावत् १२ जेदो
 नाश. मर्यादाया. कुत्तरूपाया. श्रीपतिश्रेष्ठिपुत्रीवत् यथा मर्या-
 दाया सयमवृत्तणाया विनाश आर्द्धकुमारसंयमस्यार्द्धकुमा-
 रपूर्वजवलीवत् १३ (आसाओत्ति) आशा वाञ्छा रागस्य
 कामरागस्य तद्धेतुकत्वात् । यद्वा आश्रय. स्थान रागस्य उपल-
 क्कणत्वाद्द्वेषस्यापि आप्तत्वादाकार. । यद्वा आ ईपदपि अड-
 ति न स्वाद् आ अस्वादः कस्य [रागस्सन्ति] धर्मरागस्य
 १४ (निज्जं) निज्जयो गेहं केपां दुश्चरित्राणां न्ययगमचौरभ-
 गिनीवीरमतीवत् १५ (माईं) मातृकाया. समूहः कमल-
 श्रोष्ठिसुतापत्निनीवत् १६ (खलं) स्ववत्ता खण्णना. ज्ञान-
 स्य श्रुतज्ञानादे. उपलक्षणाच्चारित्रादे रणमाकुरणामुणिक-
 कादिवहुप्रसङ्गे तदज्ञावत्वात् । अर्द्धककूटलकवत् १७
 (चत्तं) चत्तन शौचस्य ब्रह्मव्रतस्य ब्रह्मचारिणां तस्याः सङ्गे
 तन्न तिष्ठतीति भाव १८ (विग्गो) विग्गमन्तरायं धर्मस्य
 श्रुतचारित्रादे. १९ (अरीं) अरिर्निर्दयो रिपु केपा साधूनां
 मोक्षपथसाधकानां चारित्रप्राणविनाशकहेतुत्वात् महानरक-
 कारागृहप्रक्षेपकत्वाच्चकूटवातुकस्य मागधिकावेश्यावत् २०
 [दूस्सं] दूष्णं कलङ्क केपां (आयां) ब्रह्मवनाद्यं चाराप-
 शानाम् २१ आराम कृत्रिमवनं कस्य कर्मरजस. कर्मपराग-
 स्य । यद्वा कर्म च निविममोहनीयादि, रश्चकाम, चश्च चौर,
 रत्त तस्यारामं वाटिका २२ (फद्विहंत्तिं) इग्गंवा यद्वा
 उष्णक मोक्षमार्गस्य शिवपथस्य २३ जवन गृहं दरिद्रस्य २४
 (अविआउंइमाउत्ति) अपि च या इमा वज्जयमाणा स्त्रिय
 एवविद्या भवन्ति (आसिविं) विव शब्द इचार्ये आशीविप-
 वत् दद्राविपञ्चजगमवत् कुपिता कोपद्वता भवन्ति २५ (मत्त)
 मतगज उन्मत्तमतगज एव मदनपरवशा मन्मथविह्वला भवन्ति
 अभयागतीवत् २६ (वग्गीं) व्याघ्रीवत् दुष्टद्वयाः दुष्ट-
 चित्ता पाहणो मात्रपरमात्तमहावद्वमीवत् २७ (तणं)
 तृणच्छन्नरूप एव तृणसमूहाच्चादितान्धवत् अप्रकाशहृदया-
 शतकश्रावकभार्यारैवतीवत् २८ (मायां) मायाकारक
 इव परवञ्चकमृगाधिवन्धक इव उपचारशतवन्धनशतप्रयुक्ता
 प्रयोक्तृयो वा तत्रोपचारशतानि उपचारिकवचनच्छेदितशता-
 नि वन्धनानि रज्जुक्लेदानि वन्धनशतानि च तेषां (पओत्ताओत्ति)
 प्रयोगकर्त्तृ २९ (आयरिं) अत्रापि च इवार्ये आचार्यसावि-
 धमिवानुयोगद्वतसमीपमिव बहुनिरनेकप्रकारैरनेकपुरुषैर्वा
 प्राहो प्रदीतु शस्य. । यद्वा आप्तत्वात् (अगिज्जत्ति) अत्राह
 सर्वथाप्रहीनुमशक्य सद्वा अन्तरचित्तामिप्रायो यासां ता
 धनुआतामद्वावा । वहप्राहामद्वावा वा ३० (कुक्कुं) कुक्कु
 कगीपात्रि कोठरुस्तदन् अन्तर्दहनशीला पुग्ग्याणामन्तर्दु-
 ग्गाग्निवात्तनवान् । उक्तं च—“ पुत्रश्च मूर्खो विधवा च कन्या,
 जन्तु च मित्र चपत्तं कल्लप्रम् । विद्यामकावेपि दग्गिन्ता च विना-
 म्निना पत्तं दहन्ति देहम्” ३१ (नगयं) विपमपद्यतमार्गवत्
 अनवस्थितचित्ता नैकप्रस्थापितान्त करणा इत्यर्थं अनद्वमेन-
 सुवर्णमार्गजीवतीवत् यद्वा नन्नकमार्गवत् जिनफलिरूपय
 वत् । नैकचित्ता यद्वा नगनमार्गवत् जृतावेष्टितान्धवत्

नैकत्र स्थानचित्ताः ३२ (अंतोदु०) अन्तर्दुष्टवणवत् कुयितहृदया-
तिवन्नष्टोन्मत्तरामावत् ३३ (किह०) कृष्णसर्पवत् (अवि०)
विश्वासकर्तुमयोग्या इत्यर्थः ३४ (सघा०) संहारवत् बहुजन्तु-
क्षयवच्छन्नमाया. प्रच्छन्नमात्काः ३५ (सज्ज०) सन्ध्यात्रराग-
वत् मुहूर्तरागाः । तथाविधदुष्टवेश्यावत्-३६ (समुद्द०) समु-
रुचीचिवत्सागरतरङ्गवच्चलस्वजावा. चञ्चलस्वाभिप्राया ३७
(मच्छे०) मत्स्यवहदुष्परिवर्तनशीला. महता कष्टेन परिव-
र्तन पश्चाद्वाव्यितुं शील स्वभावो यासां तास्तया ३८
(वानर०) वानरवत् चञ्चचित्ताः चपलाभिप्राया. ३९ (मच्चु विव)
मृत्युवत् मरणवत् निर्विशेषा. विशेषवर्जिताः ४० (कावोत्ति०)
दुर्भिक्षकाल एकान्तदुःखमाकावो वा यद्वा लोकोक्तो दुष्टसर्प-
स्तद्वत् निरनुकम्पा दयांशवर्जिता क्लीर्तिधरराजभार्या-
सुकासिजननीवत् । ४१ (वरु०) वरुणवत् पाशहस्ताः
पुरुषाणामाद्विज्ञानादिभिः कामपाशबन्धनहेतुहस्तत्वात् ४२
(सखि०) सखिमिव जलमिव प्रायो नीचगामिन्यः
स्वकान्तनृपनदीप्रक्षेपिका अधमपद्भुकाभिका राजीवत् ४३
[किव०] कृष्णवत् उत्तानहस्ताः सर्वेज्यो मातृपितृवन्दु-
कुटुम्बादिज्यो विवाहादावादानहेतुत्वात् ४४ (नरत्रो०)
नरकवत् त्रासनीया दुष्टकर्मकारित्वात् महाभयङ्कराः बद्धम-
णासाध्वीजीववेश्यादासीघातिका कुक्षपुत्रजायावत् ४५
[खरो०] खरवत् विष्टान्नककर्गर्भवत् दुःशीला. दुष्टाचारा-
निर्वृज्जत्वेन यत्र तत्र ग्रामनगरारण्यमार्गक्षेत्रग्रहोपाश्रयचैत्यगृ-
हगर्तवाटिकादौ पुरुषाणां वाञ्छाकारित्वात् । तथाविधवेश्या
दुष्टदासीरिक्तसुखिकादीनामिव ४६ [दुष्टस्तो०] दुष्टा-
श्ववत् कुलक्षणघोटकवत् दुर्दमा. सर्वप्रकारैर्निर्वृज्जिता अपि
पुन पुरुषसयोगे स्वकामाभिप्रायकर्षणहेतुत्वात् ४७ [ब्राह्म०]
बाहवत् शिशुवत् मुहूर्तहृदया' मुहूर्तानन्तर प्रायोऽन्यत्र रागधा-
रकवत् कापिलब्राह्मणासकदासीवत् ४८ [अंधकार०] कृष्ण-
चूतेष्टादिभवमन्थकारमरुणवर्गसमुज्जोद्धवतमस्कायं वा त-
द्वत् दुष्प्रवेशा मायामहान्धकारगहन येन देवानामपि दुष्प्रवे-
शत्वात् ४९ [विस०] विपवद्धीवत् हाहाहहाविपवतावत्
[अणा०] अनाश्रयणीयाः सर्वथा सहादिकर्तुमयोग्यास्ता-
त्कालप्राणप्रयाणहेतुत्वात् पर्वतकरराजस्य नन्दपुत्रीविपकल्या-
वत् ५० [दुष्टगाहा इव०] दुष्टग्राहा निर्दयमहामकरादि-
जलजन्तुसेवितावापीवत् । अनवप्राह्या महता कष्टेनापि अप्रवे-
शयोग्या सुदर्शनश्रोष्टिवत् ५१ [गणज०] स्थानजुष्ट ईश्वरो
ग्रामनगरादिनायकस्तद्वत् । यद्वा स्थान चारित्रगुरुकुल-
वासादिक तस्मान्जुष्ट ईश्वरश्चारित्रनायक साधुरित्यर्थ-
स्तद्वत् । यद्वा स्थान सिद्धान्तव्याख्यानरूपं तस्मान्जुष्ट
उत्सृजप्ररूपेण ईश्वरो गणनायक आचार्य इत्यर्थः तद्व-
त् । यद्वा स्थानजुष्टो दुष्टाचारे रक्त इत्यर्थ ईश्वर सत्यकीविद्या
धरस्तद्वत् अप्रशसनीयाः साधुजनैः प्रशस्यकर्तुं योग्या नेत्यर्थः
५२ (किपाग०) किपाकफत्रमिव मुखे आदौ मधुरा महा-
कामरसोत्पादिका पर पञ्चाक्षिपाकदारुणा ब्रह्मदत्तचक्रिव-
त् ५३ (रिक्तमु०) रिक्तमुष्टिवत् पाल्शुमुष्टिवत् वाद्यलो-
जनीया अत्यक्तजनदोभनयोग्या वल्कलचीरीतापसवत् ५४
[मस०] मांसपेसीग्रहणमिव सोपद्रवा यया केनापि सामा-
न्यपक्षिणा कुतश्चित् स्थानान्मांसपेशीप्राप्तौ तस्य अन्यदुष्ट
पक्षिहृत्तानेकशरीरपीकाकारिण उपद्रवा भवन्ति तया रामा-
ग्रहणेऽनेके इह ज्ञेये परभवे दारुणा उपद्रवा जायन्ते । यद्वा
यया मत्स्यानां मांसपेसीग्रहण सोपद्रव तया नगणामपीति

५५ [जखि०] अमुञ्चन्ति अत्यजमाना. [जखियचुम्बिद्वीवि-
वन्ति] प्रदीप्ततुण्णप्रदिकेव दहनशीला. ज्वालनस्वभावा. ५६
[अरि०] अरिष्टमिव दुर्लभनीयाः ५७ [कूरु०] कूटकार्पाप
ए इवास्त्यनाणकविशेष इव कावविस्वादनशीला काव
धिन्नातस्वजावा अकावचारिण्य इत्यर्थः ५८ [चक्र०] चक्र
शील इव तीव्रकोपीव दुःखरक्षिता ५९ [अतिविसाश्रोत्ति०]
अतिविपादा दारुणविपादहेतुत्वात् यद्वा [अतीति] अति
क्रान्तो गतोऽकार्यकरणे विपादः खेदो यासां तास्तया यद्वा
अतीति विप अतिविपम् आ समन्तात् ददति पुरुषाणां सृरि
क्रान्तावत् यास्ता अतिविपादा यत्वा अतीति नृश दीति ना-
नाविध. स्वादो विषयज्ञाम्पद्यो यासां ता अतिविपादा. अथ
वा अतिविषयात् प्रवृत्तपञ्चेन्द्रियत्वाम्पद्यत्वात् पृष्ठी नरकचूर्मि
यावत् सुसहमातृवत् गच्छन्ति यास्ता अतिविषयगा. प्राकृत-
त्वात् यकारलोपे सन्धिः । यद्वा स्वेन्द्रियविषयाप्राप्तौ अति
विपादा इति । यत्वा अतिवृष तीव्र पुण्य येपान्ते अतिवृषा-
मुनयस्तेपामासमन्तात् वसत्यन्तो वहिश्च कायन्ति यमयन्ति
यम इवाचरन्ति चारित्रप्राणकर्षणत्वेन यास्ता. अति वृषाकाः
यद्वा कायन्ति अग्नयन्ति समितिगृहज्वालनत्वेन यास्ता. अ-
तिवृषाका यद्वा लोकानामतिवृषे तीव्रपुण्यधने आजृश चायन्ति
चोरयन्ति यास्ता. अतिवृषाकाः ६० (दुग्धि) जुगुप्सिका जुगु-
प्सां कर्तुं योग्या मुनीनाम् ६१ (दुख०) दुखपचारा. दुष्टोप-
चारान्वितो वचनाद्विस्तारो यासां तास्तया ६२ अगम्नीरा
गम्नीरगुणरहिता ६३ (अवि०) अविश्वसनीया विश्रम्भ कर्तु-
मयोग्या ६४ (अण०) अनवस्थिता नैकस्मिन् पुरुषे तिष्ठन्ती-
त्यर्थः ६५ (दुम्ब०) दु खरक्षिता लोपेन रक्षणयोग्या. यौगन्नाव-
स्थायाम् ६६ (दुम्बपा०) दु खपाविता दु खेन पालयितुं शक्या
वालावस्थायाम् ६७ (अर०) अरतिकरा. उद्वेगजनिका ६८ (फ-
क०) कर्कशा इह परत्र कर्कशाद् खोत्पादकत्वात् ६९ (एद्वैरा इह
परत्रदारुणवैर कारणत्वात् ७० [इव०] रूपसौभाग्यमदमत्ता. तत्र
रूप चार्वाकृति सौभाग्य स्वकीर्तिश्रवणादिरूपमदोमन्मयजगर्व
७१ [युय०] युजगगतिवत् कुटिलहृदयाः ७२ [कता०] कान्तार
गतिस्थानजृता कान्तारे दुष्टव्यापदाकुत्रे महारण्ये गतिश्चैका-
कित्वेन गमन स्थान चैकाकित्वेन वसन तयोर्ज्ञतास्तुल्या. दारु-
णमहाभयोत्पादकत्वात् ७३ (कुलस०) कुलस्वजनमित्रेद्वेद-
कारिका वशज्ञातिसुहृद्दिनाशजनिका. ७४ [पर०] परदोष-
प्रकाशिका अन्यदोषप्रकटकारिका ७५ (कय०) कृत वस्त्रा-
जरणात्रादिप्रदत्त भ्रन्ति सर्वथा नाशयन्तीत्येवशीला इतज्जा
७६ [वज्रसो०] वज्र पुरुषार्थं प्रति सङ्गमसङ्ग वा शोधयन्ति
गात्रयन्तीत्येव शीला वज्रशोधिका । यद्वा घनेन स्वसामर्थ्य-
लक्षणेन च निशादौ जागपुर्यादीनां शोधिकास्तच्छुद्धिका-
रिका वज्रशोधिका । यद्वा वज्रयोरद्वयोरैक्यात्तरशोधिका स्वे-
ज्या पाणिग्रहणकरत्वात् धम्मिजस्त्रीवृन्दवत् ७७ (पग०)
एकान्ते विजने हरण नेतव्य पुण्याणां विषयार्थमैकान्त-
हरणम् यद्वा एकान्ते दूरग्रामनगदेशादौ स्वकुटुम्बादिजन-
हिते हरण तत्र पुरुषाणां विषयार्थं ज्ञात्वा गमनमित्यर्थः तत्र
कौशा. वनसूक्ततुल्या यया स्कर किमापि स्तार फन्दा-
दिक ज्ञेय प्राप्य विजने गत्या भङ्गयति तयेमा ७८ [चक्र०]
चञ्चलाध्वपत्रा ७९ [जोद्वज्जमो०] ज्योतिर्भाणोपरागन्तु
अग्निजाजनसमीपरागवत् [मुहृग०] मुहृगगविरागा
यथाग्निजाजनसमीपे मुख रागवद्भवति क्षन्ते धिराग तथेमा ।
यद्वा (जोद्वज्जमोदरागाभोत्ति) पाठे तु ज्योतिर्भाणस्येयो-

परागा- यथा ज्योतिर्नारुमभिभाजनमुपसमीपे रागवद्भवति तथेमा वस्त्रादिभिरुप समीपे रागवस्यो भवन्तीत्यर्थे ८० [अविद्याञ्चि] अपि चेति अन्त्युच्ये वा इति वाक्याञ्चकारे [नञोत्ति] ता न्निय [अंतर्ग०] अन्तरङ्गसङ्गशनमन्यन्तरीयदशनमन् अस्यापेक्षयायात् पुरूपस्य परस्परं मैत्र्यादिवि नाशेदनुत्वात् । यद्वा अन्तर्मध्ये [संज्ञि] पुरुषाणां ब्रह्मव्रत- चरित्रादिगगनस्य नङ्गशत तस्य विघ्नेदनुत्वात् ८१ (अरज्जु) अरज्जुक पाशरज्जुक विना वन्धनमित्यर्थः ८२ [अदा] अदारु काष्ठादिगहिता अटवी कान्तारं यथा दारुका अटवी मृगतृणाहे तुर्जवति तथेमा यथा काष्ठादिगहिता अटवी कदापि न ज्वलति यथेयमपि पाप कृत्वा न ज्वलति न पश्चात्ताप करोतीत्यर्थे वृषभकलङ्कदात्रीश्रावकभार्यावत् । ८३ [अणाव०] न आत्रस्यमनुत्साहो ज्ञात्रस्यं तस्य निवृत्तय अकार्यादौ सादरं प्रवृत्तिहेतुत्वात् ८४ [अस्खेवयरणीत्ति] ईकदशनाङ्क नयोरिति वचनात् अनैकैवैतरणी अदृश्यैवैतरणी परमा धार्मिकविकृतिनगरकनदी तत्सङ्गे तद्व्याप्तिहेतुत्वात् अनी कृष्णं यतरणी वा ८५ [अणा०] अनामिको नामरहितो व्याधि- रमात्परं गेह इह परत्र तत्कारणत्वात् ८६ [अविश्रो०] न वि येन पुत्रमिन्द्रादिविरह- अविश्रोण विप्रज्ञाप तीव्रखेद ८७ अरुक् रोगगहित उपसर्ग [अर०] यद्वा धार्यत्वाद्- कारद्वेषे अरूपो रूपरहित उपसर्ग उपात् ८८ [र६०] गति' कामप्रिया विद्यतेऽस्येति रतिमात् कल्पोऽयमिति ८९ (चित्र विन्म) चित्रभ्रमकारणम् यद्वा रतिमात् सुखदायी मनोभ्रमो मनोविकार ए० [मध्यग०] सर्वाङ्ग सर्वशरीर व्यापीडाहः ए० [अणभया वज्रासणीति] अनञ्जका अञ्जगहिता वज्राशानिविद्युत् । यद्वा इय स्त्री [असणीत्ति] अशनिर्विद्युत् किंभृता अनञ्जका मेयगहिता वा पुन किंभृता वज्रा वज्रतुल्या इत्यर्थे दारुणविपाका [अणसूया वज्रासणी- ति] पात्रे अप्रमृता अपन्यजन्मगहिता [वज्रोत्ति] वय्या सुन्दरा- काग परजिग्रा रामा [अमणि०] अशनिर्विद्युद्वाशाना नरकादौ दारुणदहनहेतुत्वात् "अणसूयावज्रासणीति" पात्रे तु अप्रमृता नवयवना परिणीता अपरिणीता वा सावद्दारा अनञ्जकार वा मुग्धा अमुग्धा वा पणविद्या रामा (सुणीति) इनाङ्किका- शुनो रत्न मण्डीनीयवैज्रिते] वय्या मयथा साधुभिर्मोक्षकाङ्क्ष- णि प्रपन्नगिनिधनुः प्रपन्नशं कङ्क्षु द्विवर्जनीयत्यर्थे । का- यपादमनोनिगिति ए२ [अमत्रिप्रपादोत्ति०] अजज्ञप्रवा- द- "अमत्रिप्रपादोत्ति" पादन्तम् । अजज्ञप्रवा जज्ञ पिना- रोहिण्यर्थे ए३ [मनुदरुत्ति] समुद्रवेग केनापि धर्तु- मगम्यत्वात् 'समद्रुत्ति' पात्रे तु मन्यगर्ह यस्मान्म समर्ह- पत्रिय [रञोत्ति] वेग पम्पन्नेद्वयना वात्प्रज्ञाना परस्पर मीरये नति गृहाडकम्पहेतुत्वात् मदानित्तत्वात् श्रेष्ठि- पुत्राय ए४ ॥

अत्रि गंडं नामि अत्रियार्णं आणगाणी नाम निन्ताणि पु- णिरे कामरागविक्रमं नाणाविहेहि उवापमयमहस्मोहि रद्वरणापयति पुग्माणं नो अत्रो एग्मां अरी- अत्रिय अत्रि नाग्गो नंनरा नार्गी समाननराणं अत्रि यो नाग्गो १ नणा विहेहि कम्पेहि मिपयाइहि पु- णिरे मंडादिनि महिज्ञाभो २ पुग्मे मत्ते वरंतिनि पम- गात्रो ३ मंनं रतिन गंतिनि महिज्ञियाभो ४ पुग्नि-

से हावजावमाईहि रंतिनि रामात्रो ५ पुरिसे अंगा एुराए करंतिनि अंगणात्रो ६ नाणाविहेसु जुष्चंम- गसंगामाविसु मुहाणगिन्हणसीउन्हडुक्कविद्वेसमा ईसु पुरिसे दादयंतिनि ददणाओ ७ पुरिसे जोगनित्रो एहिं वसे गवंतिनि जेसियात्रो ८ पुरिसे नाणाविहेहिं नावेहिं वसंतिनि वक्षियात्रो ९ काई पमत्तजावं काई पयणं सविन्नमं काई सजइंसासिच्च ववहरंति काई मत्तुव- रोरो इव काई पयणमु पणमंति काई उवणएसु उवणमंति काई कोउय नमंतित्रो काओ सुकरक्खनिरिक्खिएहिं सविज्ञासमहुरेहिं उवहसिएहिं उवग्गाहिएहिं उवसदेहिं गुरुगदरिमणेहिं जूमिद्विहणविद्विहणेहिं च आरुहणन दणेहिं च वादयउवगुहणेहिं च अंगुलिफोरुणघणपी- दणकमित्तमजायणाहिं तज्जणाहिं च अवि याइं ताओ पासोववसिउं जे पंकुव्वखुपिउं जे मच्चुव्व मरिउं जे अग- णिच्च रुहिउं जे असिच्च विज्जिउं जे ॥

(अविद्याञ्चि) पूर्ववत् [तासि इति] तासासुक्कवड्यमाणानां स्त्रीणामधमाधमानां दासीकुरएदादीनामनेकानि विवि- धप्रकाराणि नामनिरुक्तानि नामपदभङ्गनानि भवन्ति पुरिसे इत्यादि यावत् [नारीञ्चोत्ति] खएरयति कथं ना-आ-अरि- इति ना इति नानाविधैरपायशतसहस्रै कामरागप्रतिबन्धे पुरुषे वधवन्धन प्रति, आ-इति अणयन्ति प्रापयन्ति [अरीत्ति] पुर्या- णां च नान्यदश अरि शत्रुस्तीति नार्थ्यं [तजहत्ति] तत्पूर्वोक्त यथेति दर्शयति नारीति [तन्हु०] [नार्थादिशब्दानां व्युत्पत्त- यस्तत्तच्छब्दे ऋष्ट्या] [काइपमत्तजावति] काश्चित् का- मिन्य प्रकरणेण मत्तजावमुन्मत्तभाव व्यवहरन्ति स्वच्छेषं दर्श यन्तीत्यर्थे । क इव स्वासीव स्वासरोगीवत् । पुराणां स्नेहभावोत्पादनार्थं [काईस०] काश्चित् शत्रुवत् प्रवर्तयन्ति मारणार्थं मर्मस्यानग्रहणेन । यद्वा स्वभर्त्रादीनां जयोत्पादनार्थं रिपुवत्प्रवर्तयन्ति [रोरो] काश्चित् कामतृष्णातृपिता- रोर इव रू इव रूद्रपुरपाणामपि पादयो पादान् वा प्रणमति दगन्तीत्यर्थे । [काईउव०] काश्चित् उपनयनं दृ- त्यप्रकारं रूप नमन्ति स्वस्तकनाङ्गादिदर्शनार्थम् (काईकोउत्ति०) काश्चित् कौतुक वचननयनादिभ्रव कृत्वा विधाय नमन्ति नराणां हास्यत्पुत्पादनार्थं कात्रो इति पदमत्रेपियोऽयम् (रुकरुविख निरगिन्नगहिनि) काश्चित् सुकटाकनिरिद्विकं सुष्टुनेत्रविकार- निरीक्षणवार्त्तानापातयन्तीति विशेष तै काश्चित् पुरुषानामो- हयन्ति इति (उपहसिर्णहेनि.) उपहसितं काश्चित् हास्य- चणकरणे कामिनां दास्यमुत्पादयन्तीति (उवग्गाहिणहेति) उपग्रहीतानि पुरुषस्याद्विद्वेने कान्तनयनाद्विद्वेग्रहणकरग्रह- णादीनि तै काश्चित् नराणां स्वप्रेमभावं दर्शयन्तीति (उवम हिणहेनि) उपशब्दानि मुरतायस्थायां वद्वयवयमानादीनि शब्दकरणानि प्रच्छन्नसमीपशब्दकरणानि वा तै काश्चित् कामिनां कामराग प्रकटयन्तीति (गुरुगदरिमणेहेति) गुरु नाणि च प्रौढानि पयोधरनिनम्रादीनि स्फुटोच्चार्यान्तुन्द्रगणि वा यानि दर्शनानि च आश्रय नानि गुरुकदशनानि नैर्हरस्था ण्यकाश्चित् कामिनां स्वयंश कुर्वन्तीति । यद्वा [गु] इति गुणप्रका- शनेन पुरुष पानयन्ति । यत्र गु इति गुरु स्वजनकतर्शादिकन-

पि विप्रतार्याकार्ये प्रवर्तयन्तीति (१) इ इति रोदनकरणेन पुरुष संस्नेहं कुर्वन्ति (२) श इति स्वपितृगृहगमनादिप्रस्तावे पुरुषमत्यन्तरागवन्तं कुर्वन्तीति (३) द इति दर्शनेन रक्त-कृष्णादिदन्तदर्शनेन कामिनो मोहयन्तीति (४) रि इति स-ज्रापणैरेमां मुञ्च रेमां मा कदर्थयेत्यादिकथनेन कुरामा पुरुषं सकामं कुर्वन्तीति आपर्त्वात् रि इति । यद्वा अरि इति रतिक-द्वहे अरे मया सहमा कुरु उपहासमित्यादि रतिकद्वहकरणेन पुरुषं क्रीरयन्तीति आपर्त्वात् अरि इति (५) स इति अन्यो-क्तशृङ्गारगीतादिकशब्दकरणेन साधूनपि सकामान्कुर्वन्तीति (६) ण इति सकञ्जत्रकविकारसज्वाच्यां नेत्राच्यां पुरुष सकाम स्ववशगद्गं स्वकार्यकर्तारमपराधभोक्तारं कुर्वन्तीति (७) गुरुगदरिशनैरिति । (चूमिद्विहण विद्विहणेर्हिंचेति) भूमिद्विखनानि चूमौ पदादिनाऽङ्गरद्वेखनानि विद्विखनानि विशेषतो रेखास्वस्तिकादिकरणानि तै स्वगृह्य पुरुषान् ज्ञाप-यन्तीति चूमिद्विखनविद्विखनैरिति चकारोऽत्र समुच्चयार्थः ।

(आरुहणनदृणेर्हिंचेत्ति) आरुहणानि वशाग्रादिचट्टनानि नर्तनानि चूमौ नृत्यकरणानि तैः आरुहणनतेनैः पुरुषादिकमा-श्रयैवन्त कुर्वन्तीति (वाद्ययञ्जगृहणेर्हिंचेत्ति) वाद्यका मूर्खा, कामिन इत्यर्थः तेषामुपगृहणानि प्रचञ्चरकृष्णादीनि तैर्वाद्यको-पगृहणैः कुरामा स्वकामेच्छां पूरयन्तीति । यच्च वाद्यका केशकत्रापास्तैरुपगृहणानि रचनाः स्वञ्जवस्त्राञ्जदितादीनि तैर्मन्मथप्रस्तानध्रमाधमान् स्ववशं कृत्वा वशीर्हवत् वाहय-न्तीति । च शब्दात्कपिवज्रमयन्ति अश्ववारयन्ति श्रेणिक-त्रार्थोधनश्रीराज्ञीवत् । स्वार्थप्राप्तौ प्राणत्यागमपि कुर्वन्तीति (अगुद्वि०) अहुञ्जीस्फोटनानि क्रीडिकाकरणानि । यद्वा अहु-लानां परस्परं तादनानि । स्तनपीडनानि करान्यां पयोधर चापनानि हस्तान्यां कुचमर्दनानि वा कटितट्यातनानि श्रो-णिभागपीडनानि करान्यां वक्रगत्या वा तै कामिनां चित्तान-न्यान्दोलयन्तीनि (तज्जणर्हिंचेत्ति) तर्जनानि अहुद्विमस्तक-तृणादिचादनानि तैर्मन्मथपीडनामुत्पादयन्ति कामिना च शब्दा हुद्वदनेपथ्यकरणैराभरणशब्दोत्पादनैः सविलासगत्या चतु-प्पयादौ प्रवर्तनैरित्याद्यनेकप्रकारैर्नरान् वृषभतुल्यान् कुर्वन्त्यतः सयमार्यैर्भिः साधुभिरासां सङ्गस्थान्य इति । तथा (अवि-याइति) पूर्ववत् “ताश्रोपासोववसिञ्जे” इति प्राकृतत्वाद्भिद् व्यत्ययः । या कुरामादयः स्त्रिय सन्ति जगति [ताओत्ति] ता पुस्पान् पाशवत् नागपाशवागुरादिवन्धनवत् वसितु धातूनामनेकार्थत्वात् वन्धितु वर्तन्ते इह परञ्चवे नराणां वन्ध-नकारणत्वात् [एकञ्चखुप्पिञ्जेत्ति] ताओत्ति अत्रेपि अनु-वर्तते या कुट्टिवाद्यैः सन्ति ताः नराणां पङ्कवत् । अगा धा इव बहुद्वसमुद्गादिकर्दमवत् क्वपितु वर्तन्ते [मञ्चञ्चम-रिञ्जेत्ति] या स्वैरित्यादयः सन्ति ता नराणां मृत्युवत् कृतान्तवत् मारयितुं मारणार्थमित्यर्थः प्रवर्तन्ते । [अगणिञ्च-हिञ्जेत्ति] या जगति गणिकादयः सन्ति ता कामिनामस्त्रि-घह्वं ज्वालयितुं परिज्जमन्ति [असिञ्चिञ्जिञ्जेत्ति] या मृगाङ्गामाङ्गतरुणी परिव्राजिकादयः सन्ति ता कौटिल्य-करणे साधूनपि असिञ्चिञ्जवञ्जेत्तु द्विधाकर्तुमुत्सहन्ते ।

अथ स्त्रोवर्णन पद्येन वर्णयति यथा—

अभिमसिमारित्थीणं, कंठारकवारुचाग्नसमाण ।

घोगनिउरंवंकंठर, चञ्चतवीजत्थन्नावाणं ॥ १ ॥

नारीणां सर्वेषां दिग्भासो न विधेयः । किञ्चतानाम् आसिञ्-

सीसदशीनां करवाद्यकञ्जत्रनुद्व्यानाम् । अथमागय यथा खड्ग पाणिनेतरात्ररात्रिर्दयतया वेदयति तथा अनार्या नार्यौ अपि नरानिह परत्र दारुणं स्वोत्पादनेन वेदयन्ति । यथा च कञ्जत्र स्वभावेन कृष्णमस्य श्वेतपत्रादिसगमे साति तस्य कृष्ण-त्वं जनयति, तयोन्मत्तनारी स्वजावेन कृष्णा दुःप्रान्तं करणत्वात् तत्सगमे उत्तमकुञ्जोत्पन्नानामुत्तमानामपि कृष्णत्वमुत्पादयति यशोधनङ्गयराजविक्रम्यनादिहेतुत्वात् । पुन किञ्चतानां कान्-तारकपाटचारकसमानाम् अरण्यकपाटकागृहतुल्यानाम् । अयमाशयः । यथा गहनं वनं व्याघ्राद्याकुञ्ज जीवानां भयोत्पादकं भवति तथा नराणां नार्योपि प्रिय जनयन्ति धनजीवितादिविना शहेतुत्वेनेति यथा प्रतोल्यां कपाटे दत्ते केनापि गन्तुं न शक्यते तथा नरे नारीकपाटदृश्ये दत्ते साति केनापि कुत्रापि धर्म-वनादौ गन्तुं न शक्यते । यथा च जीवानां कारागृहं दुःस्वो-त्पादकं भवति तथा नराणां नार्योपीति । पुन किञ्चतानां (घोरनि०) घोरा रौद्रा प्राणनाशहेतुत्वात् । निकुरम्य घन अगाधमित्यर्थः यत्कामिति जडं तस्य दरो जगं यस्मान्नावात्साद्गे, तपुराधिपदेवयतिराजस्येव स निकुरम्यकन्दर । कमिति अथ यशब्द उदकवाचकः । चञ्चन् पुरुष १ प्रति च्रमन् वीजत्सो भयङ्करः इह परत्र महाजयोत्पादकत्वादेवविधो भाव आन्तर-मायावक्रस्वभावो यासां ता घोरनिरकुम्भकन्दरचञ्चद्वीभत्स-भावास्तासां घोरजावानाम् ॥ १ ॥

दोमसयगगरीणं, अजमसयविसण्णमाणाद्विययाणं ।

कड्यवपन्नत्तीणं, ताणं अन्नायसीवाणं ॥ २ ॥

दोपग्रनगरीकाणां दोषा परस्परकञ्जहमत्सरगाद्विप्रदान मर्मोद्धादनकञ्जप्रदानजल्पनशापप्रदानस्वप्राणघातचिन्त-नादयस्तेषां शतानि तेषाम् । गगरीका प्राजनविशेषास्तासां दोषशतगगरीकाणाम् [अजस०] न यश शतानि अयश शतानि तेषु विसर्पेच्छिस्तार गच्छद्दृश्य मानस यासा ता अयश शतविसर्पेच्छृष्ट्यास्तासाम् । तथा [कड्यवत्ति] कैत-वानि कपटानि नेपथ्यभाषामर्गिगृहपरावर्त्तादीनि [पन्नत्ती-त्ति] प्राज्ञाप्यन्ते याजिस्ता कैतवप्रज्ञस्य यद्वा कैतवानां दम्भानां प्रकृष्टा इमयो ज्ञानानि कमञ्जश्रेष्ठिसुनापाङ्गिनीवद्याम् ता कैतवप्रज्ञस्य । यद्वा कैतवेषु प्रज्ञाया वृद्धेरासिरादान यासां तास्तासां कैतवप्रज्ञतीनाम् । तथा [ताणति] तान्मां नारीणां अज्ञातशीवानां परिमनैरप्यऽज्ञानस्वभावानाम् । यदुक्तं— “ देवाणदाणवाण, मत निमंतनिञ्जण जे । इन्थी चरियम्मि पुणे, ताण वि मता कह नद्दा १ जादधगेर्हिं चामि-हरेर्हिं विविहेर्हिं अगरस्वेर्हिं । निवरक्खियावि दोप, र्मणो यच्चमग्गाय २ मञ्जपय जञ्जमञ्जे आगासे पखियाण पयपती । मीहवाण हिययमग्गो, तिप्पि वि दोण न दीसाति ३ ” इति यच्च न ज्ञात नाङ्गीकृत शीघ्रं प्रज्ञस्वरूप याजिस्ता अज्ञातशीवानासाम् । यच्च नत्र कुम्भार्थन्यानुत्सित ज्ञानं शीघ्रं साञ्चीनां याभिः परिव्राजितायोगिन्यादिविभिन्ना अज्ञा तशीवानासां मुनिवरं प्रसङ्गे कान्तजल्पनेकत्रयासविश्या-समहञ्जनादिव्यापारो वर्जनीय इति ॥ २ ॥

अन्नं रयंति अन्नं, रमंति अन्नम्म दिनि उद्वावं ।

अन्नो कदयनगिञ्जो, अन्नो पदयंते उविञ्जो ॥ ३ ॥

द्विध्यादिपुष्पमञ्जरे अन्येभ्यःप्रायस्समीपम् नरं गञ्ज-यन्ति अर्द्धवीकृष्णादिना कामगव न कुर्वन्तीत्यर्थः । पद्मं-

पनिद्वेषुभ्रान्तरं प्रति अग्रमदत्तस्वामिद्वनमङ्गवत् । यद्वा
स्वदुःखीयत्व केनापि ज्ञाते सति (अन्न रयति) अन्यद्विष
संज्ञेणान्नाद्यनङ्गणादिक रचयन्ति कपटेन निष्पादयन्ति । यद्य
ज्वरस्य स्वान्त करण/ज्ञापनाय [अन्नरयति] अन्यदात्म-
व्यतिरिक्त वृणतन्तुद्गाभादिक रदन्ति उत्पादन कुर्वन्तीत्यर्थः ।
रद विद्वेम्बने इति विद्वेम्बनमुत्पादनमिति । यद्वा अन्यं रयन्तीति
अन्यं स्वकान्तव्यतिरिक्त पुत्रज्जातृकान्तमित्रादिक प्रति रामा
अथमकामा रय गतौ रय गतौ वा रयन्ते रवति वा गच्छन्ति ।
तथा [अन्न रमिति] अन्य स्वकान्तव्यतिरिक्त नर रमन्ते
मैयुनतपग क्रीडयन्तीत्यर्थः पातादसुन्दरीवत् । दृतादि
प्रकारेण क्रीडयन्ति वा [अन्नस्सदिति उद्धावन्ति] अन्यस्यो
कल्पयतिरिक्तस्य ददति प्रयच्छन्ति उद्धाप वचन बोद्धरूपम् ।
यद्वा अनेक नरपरिवृता अपि अन्यस्य नरस्य मार्गादिगच्छत
स्थितस्य वा उन्नावल्येन द्वाप मन्मयोहीपनशब्दं ददतीति ।
उद्धापयन्ति पात्रे तु कामिनरदित्र्यादिसन्नवे सति उन्मत्ता
कुगमा अन्यस्मै ददति उद्धातं प्रवृत्तपादप्रहारमित्यर्थः ।
तथा अन्य कश्चिद्वृत्तीवर्द्धरूप कदान्तरित कदान्तर्यतीं प्रवृ
त्तकृत्तौ जयतीति । तथा अन्यस्तत्कटाक्षयाणसमूहेन ग्वा
नारुतः । पटकान्तरं वस्त्रविशेषान्तरं स्थापितो जवेत् ग्वान-
घत् इति । ३ ।

गंगाए वाङ्मयाए, सागरजडं द्विमवत्रोय परिमाणं ।

उगसस तवस्म गड, गच्छुपत्ति च विद्वयाए ॥ ४ ॥

मिहे वुंरुयुयारस्म, पुट्टवकुकुहाड्यं अस्मे ।

जाणानि शुद्धिमंता, महिद्व्याहियं न याणति ॥ ५ ॥

गङ्गायां वायुकां वायुकणान्सागरे समुद्रे जडं जडपरिमाण-
मित्यर्थः । द्विमवतो महाद्विमवन्नस्य परिमाणमुर्ध्वाध्वस्तिर्य
कूपगिप्रनरघनमानम् । उग्रस्य तीव्रस्य तपसां गतिं फल
प्राप्तिरूपा गर्भोत्पत्ति च (वियापत्ति) वीनताया नार्या सिंहे
शुक्रयुयारमिति रुद्धि गम्य (पुट्टवति) जत्रोड्य (कुकुहा-
ड्यनि) गतिकात्रे शब्दविशेषमश्वघोटके जानन्ति अश्वगच्छ-
ति शुक्तिमन्त प्रहायन्त महिद्व्याया कटकपट्टोहपरवञ्चन
पगया प्रवृत्तमन्मथाग्निधगधगायमानायाः अतकितातुच्छो
रज्यितरु रफगोद्गच्छद्गोयमानमधुगगेयध्वनिमृगीकृतमुनि
पगया उत्राट पट्टनट्टट्टिनघनश्रीग्वारुतिरकचन्द्रचकोरी-
युनचतुगत्या पीनपयोधरपीतुत्रधिमत्रामत्रकस्थूत्रमुक्ता-
फरराग्भेनरुगविष नृजगमगनप्रिवेकचतन्यदृनानेकपाकि --
नाया दृश्य गृहान्त करणन जानन्ति न मय्यगवगच्छन्ती-
ति । उक्तं " ग्वाजानैः टाभिभक्ता, भीरुकता नृयसो वणि-
ग्जानैः । गेप अधिपजानैः, द्विजानिजानैः पुनत्रोभ ॥६॥ न
स्नेहेन न प्रियया न च धिया रूपेण शोभेण वा, नेष्यांवाट
अशर्यजनप्रिनयप्रोपप्रमामार्डेय । सजायैः जनजोगमन्यकर-
पात्मन्यादित्रियो गुणैः गुणान्ते न विन्दन्तिभिस्त्वद्वहना द् शीत्र
चित्ता यत् ॥ २ ॥ ति ।

गन्मिगुणजुत्ताणं, नाणं कडयञ्च मत्रिमपाणं ।

न दृ जे रीनमियञ्चं, महिद्व्याणं जीवजोगम्भि ॥

इदमगुणमुक्तानामुक्तं इत्येवमण उक्तागन्वितानां तामां नारी,
पा कपिगुणान्तरसम्भितमनसां नैव नरादि विश्वसितव्य
महितानां नारायणे इति ॥ ६ ॥

नि छन्नर च गदर, पुण्ठेदि विवजियं च आगमं ।

निदुष्टियं च धेणुं, दोए विअतिद्विय पिंरुं ॥ ७ ॥

यादशमिति गम्यते निर्णयक धान्यकणविवर्जित चाराम ता
दृश तरुणीमएरुन्न शुभजावनाकुसुमराहितत्वात् । यादशा नि
दुष्टिका दुग्धरहिता धेनुगौस्तादृशाऽप्रवृत्तिनीधर्मध्यानदुःधा-
भावात्तथा लोके अपि शब्दः पूरणार्थे यादश (अतिद्वियति)
सर्वथा तैद्वान्तरहितं पिएरुं खल्लखएरुं तादृशं महिद्व्याघ्री
मएरुवं परमार्थेन स्नेहेतैद्विवर्जितत्वात् । ७ ।

जेणंतरेणद्वोय-णाणि निमिसंति तेण य वियसंति ।

तेणंतरे वि हिययं, चित्तसहस्साउदं होइ ॥ ८ ॥

स्त्रीणां येन परमवल्लजेन सर्वार्थसंप्राप्तिकारकेणान्तरेण विना
दोचनानि प्रफुल्लनेत्राणि तत्क्षणे निमिषन्ति संकुचितभावं
गच्छन्तीत्यर्थः च पुनस्तेनैव परमवल्लजेन स्वार्थप्राप्त्यकारके
णान्तरेण विना विकसन्ति प्रफुल्लनेत्राणि भवन्तीत्यर्थः । तेण
तरे इति प्राकृतत्वात्ततीयांथं सप्तमी अपि शब्द एवार्थे तथा
कुल्लस्त्रीणां हृदय कदाचित्स्ववल्लजे प्रवर्तते स्ववल्लजे सत्यपि
कदाचित्स्वामां चित्त स्वमानस सहस्राकुलं स्वकान्तव्यति-
रिक्तपुरुषान्तरसहस्रेषु आकुल मन्मथजावेन परिभ्रममाणं
जवतीत्यर्थः । शाकिनीवत् । अतो मुनिवरैरत्नत्रयरक्षणपरै
मुक्तगृहारम्भजैरैरासां कुरएरुमुएमीदासीयोगिन्यादीनां यथा
कथञ्चित्परिचयो न कार्य इति । अस्या अन्यदपि व्याख्यान्तर
सदुप्रसादात्कार्यमिति ॥ ८ ॥ तन्हुं ॥

(१२) स्त्रीणामशुचित्वं यथा—

"मंस इमं मुत्तपुरीसमीस, सिहाणखेद्वान य निज्जरत । एव
अण्णिच्च किमिआण वास, पास नराण मइवाहिराण'
इत्यादि—धर्मः ।

सर्वस्वापकर्षवत् यथा—

नो रक्खमीमु गिज्जि-ज्जा गंरुवत्थासुणेगचित्तासु ।

जाओ पुगिसं पट्टोजित्ता, खेद्वंति जहाव दासेहिं । १० ।

नो नै वराकस्य इव राकस्य स्त्रियस्तास्तु यथा हि राकस्यो
रक्तसंबन्धमपकर्षन्ति जीवित च प्राणिनामपहरन्त्येवमेता अपि
तत्त्वतो हि ज्ञानादीन्येव जीवित स्वार्थं च तानि चताभिरुपश्लिष्य
न्त एव तथा च हारिद्वः " वातोद्धतो दहनि हुतुद्धेहमेक
नगणा, मत्तो नाग कुपितनृजगश्चैकट्रेह तथैव । इन शीलं
विनय विभवौदार्यविज्ञानदेहान्सर्वानर्यान् दहति वनिता मुष्मि
कानैहिकांश्च " (गिद्धिभज्जति) गृह्येदभिकाइक्वावान् जवेत्
कीदृशीषु (गमवन्त्यासुत्ति) गएरु गएरु इह चोपचिनपिदिशि-
तपिरुत्तरुपतया गन्नत्पूतिरुधिगर्जतामनवाच्च तदुपमत्वा-
द्वएरे कुत्रावुक्तौ । ते वक्कसि यासां तास्तथाचूतास्तासु घेरा
ग्योत्पादनार्थं चैवमुक्तम् । तथा अनेकान्यनेकमाइथानि चञ्च-
लतथा चित्तानि मनांसि यासां तास्तासु अनेकचित्तासु श्रा-
दच " अन्यस्याद्वे वद्वानि विदाद चान्यमाइद्विद्वच शोते, अन्य
वान्ना वपति हसयन्त्यन्यमन्यं च रंति । अन्य हेष्टि स्पृशति-
कशति प्रोणुते चान्यमिष्ट, नार्यो नृत्यत्तमित्त इव थिक चञ्चवा-
वाञ्जिकाश्च " तथा (जाउत्ति) या पुरुषं मनुष्यं कञ्चीनम-
पीति गम्यते प्रोच्यत्वमेव शर एत्वमेव च प्रीतिरुदित्यादिका-
जिवांगिनविप्रतार्यं क्रीरुन्ति (जहावत्ति) वा शब्दस्यैवका-
गर्थन्याद्यर्थैव दामै पयागच्छ मा थद त्व मायासीरिन्यादि-
विचकितप्रवृत्तिप्रीताजिर्विद्वसन्तीति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

पुनस्तामामेवानिदेयतां दर्शयन्नाह ।

नारीमु ना पगिज्जिज्जा, इन्धियिण्यहे अणगरं ।

धर्मं च पेसत्रं नद्या, तत्थ द्विज्ज जिक्खुमप्पाणं ॥१९॥
नारीषु नो नैव प्रगृह्येत्प्रशब्द आदिकर्मणि ततो गृह्णित्वा-
तापि न । किं पुन कुर्यादिति प्राव. (इत्थीविष्णुहियत्ति) स्त्रियो
विविधै प्रकारैः प्रकपेण च जहाति त्यजति इति स्त्रीवि-
प्रजह उणादयो बहुलमिति बहुलवचनाच्च । यद्वा (इत्थियत्ति)
स्त्रियो (विष्णुहियत्ति) विप्रजह्यात्पूर्वत्र नारीग्रहणान्मनुष्यस्त्रिय
एवोक्ता इह च देवतिर्यक्सवन्धिन्योपि न्याज्यतयोच्यन्ते इति
न पौनरुक्त्यमुपदेशत्वात् । अणगारः प्राग्वत् । उक्तं ० ८ अ० ॥
(स्त्रीणां दुर्गाहृदयत्वम् ' इत्थिरज्ज ' शब्दे)

[१३] स्त्रीणां बन्धकारणत्व-यथा—

वाञ्छं जन्मचेति पिया दोगांसे इत्थियत्रो ८ ॥
इत्थियत्रो जे ए सेवंति आइमोक्त्वा हु ते जणा ॥
ते जणा वंभणुम्मुक्का, नावकंखंति जीवियं ॥ ९ ॥

चायुर्यथा सततगतिरस्वद्वितयाऽग्निज्वालां दहनात्मिकाम-
प्येति अतिक्रामति पराजवति न तथा पराभूयते एव लोके
मनुष्यलोके हावजावप्रधानत्वात्प्रिया दयितास्तत्प्रियत्वाच्च
पुरतिक्रमणीया अत्येत्यतिक्रामति न तानिर्जीयते तत्स्वरूपा
वगमात्तज्जयविपाकदर्शनाच्चेति । तथा चोक्तम् ॥ स्मितेन
जावेन मदेन लज्जया, पराङ्मुखैरर्ककटाक्षवीक्षितैः । वचोनि-
रीर्ष्याकत्रहेन वीक्षया, समस्तत्रावैः खलु बन्धन स्त्रियः ॥ १ ॥
स्त्रीणां कृते ज्ञातृयुगस्य जेद , सवन्धिजेदे स्त्रिय एव मूलम् ।
अप्राप्तकामा बहवो नरेन्द्रा, नारीनिरुत्सादितराजवशाः ॥ २ ॥
इत्येव तत्स्वरूप परिज्ञाय तज्जय विधत्ते नैतानिर्जीयते इति
स्थितम् । अथ किं पुनः कारण स्त्रीप्रसङ्गाश्रवद्वारेण शेषाश्रव-
द्वारोपबन्धनं क्रियते न प्राणातिपातादिनेति । अत्रोच्यते केपं
चिद्दर्शनिनामङ्गनोपज्ञो आश्रवद्वारमेव न जवति । तथा चो-
क्तु । “न मांसजकणे दोषो, न मद्ये न च मैथुने । प्रवृत्तिरेषा नू-
तानां, निवृत्तिस्तु महाफला” ॥ इत्यादि तन्मतव्युदासार्थमेव
मुपन्यस्तमिति । यदि वा । मध्यमतीर्थकृतां चतुर्याम एव धर्म
इह तु पञ्चयामो धर्म इत्यस्यार्थस्याविर्भावनायानेनोपबन्ध-
णमकारि । अथवा । पराणि व्रतानि सापवादानां तु निरपवाद-
मित्यस्यार्थस्याविर्भावनाय प्रकटनायैवमकारि । अथवा ।
सर्वाण्यपि व्रतानि तुल्यानि एकस्वामेन सर्वविराधनमिति
कृत्वा येन केनचिन्निर्देशो न दोषायेति । [इत्थियत्रो इत्यादि]
ये महासत्त्वाः कटुविपाकोऽय स्त्रीप्रसङ्ग इत्येवमवधारणतया
स्त्रियः सुगतिमार्गगङ्गाः ससारवीथीभूता सर्वाविनयराज-
धान्यः कपटजातशताकुला महामोहनशक्तयो न सेवन्ते न
तत्प्रसङ्गमनिवृत्तपन्ति ते पञ्चभूता जना इतरजनार्ताता साधव
आदौ प्रथम मोक्षोऽशेषद्वन्द्वो परमरूपो येषान्ते आदिमोक्षाः ।
हुरवधारणे । आदिमोक्षा एव तेऽवगन्तव्याः । इदमुक्त भवति
सर्वाविनयास्पदभूत स्त्रीप्रसङ्गोऽयः परित्यक्तस्त एवादिमोक्षा,
प्रधानभूतमोक्षाख्यपुरुषार्थोद्यताः । आदिशब्दस्य प्रधानवा-
चित्वाच्च केवद्वमुद्यतास्ते जना स्त्रीपाशवन्धनोन्मुक्ततयाऽशेष-
कर्मवन्धनोन्मुक्ता सन्तो नावकाङ्क्षन्ति नाभिलषन्ति असयम-
जीवितमपरमपि परिग्रहादिक नाभिलषन्ति । यदि वा परित्य-
क्तविषयेच्छा' सद्नुष्ठानपरायणा मोक्षैकताना जीवितदीर्घ-
कालजीवित नाभिकाङ्क्षन्ति इति ॥ ९ ॥ सूत्रं २ श्रुं १५ अ.
नारीस्नेहे हु ख यथा “नारीनेहाणुगया, गणरु नसीत्तं कुत्तं
धण धन । दाणं पाणेन गुणे, मुखवण कुगङ्गमणपि” दर्श ० ।

(१४) स्त्रीसंसर्गश्चावश्यम्परित्याज्यस्तथा च ।
वशीकुर्वन्ति ये लोके , मृगान् दर्शनतनुता । ससर्गवा-
गुरान्निस्ते, स्त्रीव्याधाः किञ्च कूर्वते” पंचा० १० विव० ।

स्त्रीसंसर्गपरित्यागे कारणमाह ।

जहा कुक्क रपोयस्स, निचं कुत्तलत्रो जयं ।

एवं खु वंजयारिस्स, इत्थीविग्गहत्तो जयं । १५ ।

यथा ककुटपोतस्य कुकुटचेष्टकस्य नित्य सर्वकाल कुत्त-
लतो मार्जारान्दयमेवमेव ब्रह्मचारिणः साधोः स्त्रीविग्रहात्
स्त्रीशरीरात् विग्रहग्रहण मृतविग्रहादपि भयख्यापनार्थमि-
ति सूत्रार्थः । यतश्चैव मतः—

चित्तचित्ति न निज्जाए, नारिं वा सुत्तदंकियं ।

जक्खरं पिव द्दुणं, दिट्ठिं पानिसमाहरे ॥ १६ ॥

चित्तभित्ति चित्रगतां स्त्रियं न निरीक्षेत न पश्येत् नारीं वा
सचेतनामेवं स्वदंष्ट्रतामुपलक्षणमेतदनदंष्ट्रतां वा न निरी-
क्षेत कथचिद्दर्शनयोगेऽपि प्रास्करमिवादित्यमिव दृष्ट्वा दृष्टिं
प्रतिसमाहरेत् जागेव विनिवर्तयेदिति सूत्रार्थः । किं बहुनाह—
हृत्थपायपमिच्छिन्नं, कन्नं नास विगप्पियं ।

अविवाससयं नारीं, वंजयारी विवज्जे ॥ १६ ॥

हस्तपादप्रतिच्छिन्नामिति प्रतिच्छिन्नहस्तपादां करणना-
साविकृतामिति विकृतकर्णनासामपि वर्षशतिकां नारीमे-
वविधामपि किमङ्ग पुनस्तरुणी तान्नु सुतरामेव ब्रह्मचारी
चारित्रधनो महाधन इव तस्करान् विवजयेदिति । अपिच ।

विज्जुसा इत्थिसंसर्गो, पणीय रसजोयणं ।

नरस्मत्तगवेसिस्स, विसं तावउरुं जहा ॥ १७ ॥

विज्जुषा वस्त्रादिरादा स्त्रीसंसर्गः येन केनचित्प्रकारेण स-
वन्ध प्रणित रसभोजन गन्तस्नेहरसान्धवहारः एतत्सर्वमेव
विज्जुपादि नरस्यात्मगवेपिण आत्महितान्वेषणपरस्य विप ता-
वपुट यथा तावमात्रव्यापत्तिकरविपकल्पमाहितमिति सूत्रार्थः ।
अंगपचगसंठाणं, चारुद्वियपीहिंयं ।

इत्थीणं तं न निज्जाए, कामरागविवृणं ॥ १८ ॥

अङ्गप्रत्यङ्गसस्यानीमत्यङ्गानि शिरःप्रभृतीनि प्रत्यङ्गा नि
नयनादीनि पतेपा सस्यान विन्यासविशेषस्तथा चारु शोभन
द्वपित जल्पितं प्रेक्षितं निरीक्षितं स्त्रीणां सवन्धि तदङ्गप्रत्य
ङ्गसस्यानादि न निरीक्षेत न पश्येत् । किमित्यत आह । काम
रागविवर्द्धनमिति एतच्छि निरीक्ष्यमाण मोहदोषान् मैथुना-
मिद्वाप वर्द्धयति अत एवास्य प्राक् स्त्रीणां निरीक्षणप्रतिषे-
धाकार्यतायामपि प्राधान्यख्यापनार्थो भेदेनोपन्यास इति
सूत्रार्थः । दश० ८ अ० ॥ तथा चान्यत्रापि—

“आवर्तः सशयानामाविनयमवधन पत्तन साहस्रानां, दोषा-
णां सन्निधान कपटशतगृह क्लेशमप्रत्ययानाम् । स्वर्गचारस्य
विग्रह नरकपुरमुख सर्वमायाकरणं, स्त्रीयन्त्र केन सृष्ट विष
मविषमयं सर्वलोफस्य पाश ॥ १ ॥ नो सत्येन मृगाद् एव
वटनीभूतो न चेन्दीवर-द्वन्द्वं लोचनतां गत न कर्त्तव्यं यद्-
यष्टि कृता । किन्त्वेव कथमि प्रतारितमनास्तत्त्व विज्ञान-
ज्ञाप, त्वद्मांसास्त्रियमय घण्मुगदशां मन्वा जन सेवते ॥७॥
यदेतत्पूर्णेन्द्रियनिहरमुदाराहतिधरं, मुखाञ्जं तन्वद्ग्या किञ्च
वसति पत्राऽधरमधु । इदं तर्कि पाक दुमफत्तमिद्वानां वि-

रम्, व्यनीतेऽस्मिन् कात्रे विपमिव जविप्यत्यसुखदम् ॥ ३ ॥
दीर्घणाङ्किचत्रेन वक्रगतिना तेजस्विना भोगिना,
नीलाङ्गयतिनाऽहिना वरमहं दृष्टो न तच्चक्षुषा ॥
दृष्टे सन्ति त्रिकिन्मका दिशि दिशि प्रायेण पुष्पाधिनी,
मुग्धाङ्गीकृणवीकृतस्य न हि मे वैद्यो न वाप्योपधम् ॥ ४ ॥

मस्मार ! तव निस्तर-पदवी न दवीयसी ।

अन्तरा दुस्तरा न स्युर्यदि रे मदिरेक्षण ॥ ५ ॥

नून हि ने कविचरा विपरीतबोधा,
ये नित्यमाहुरवज्ञा इति कामिनीनाम् ।

यान्निविद्येन्नतरत्नांशुकदृष्टिपाते ,

अफ्रदयोपि विजितास्त्वयज्ञाः कथं ता ॥ ६ ॥

जल्पन्ति मार्कमन्थेन, पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमाः ।

दृश्ये चिन्तयन्त्यन्यं, प्रिय को नाम योषिताम् ॥ ७ ॥

मन्वन्थे इतिवगमि, अप्पमतो सया अविस्सत्थां ।

नित्यरऽवञ्चचैरं, तच्चिवरीत्रो न नित्यरऽ ॥ ६७ ॥

सर्वत्र सर्वस्मिन् प्रवजिता प्रवजितरूपे स्त्रीवर्गे अप्रमत्त नि-
दाधिकयादिप्रमादरहितः सदा सर्वकालमविश्वस्तो विश्वास-
रहित श्वसन् निस्तरति पात्रयतीत्यर्थं ब्रह्मचर्यं मैधुनत्या-
गरूप नद्विपरीत. उक्तविशेषणरहितो न निस्तरतिन निर्वहति
प्रसन्नचर्यमिति गायार्थं । ग० २ अधि० । [माञ्चीससर्गा
दोषायैति ' अज्ञिया ' शब्दे ॥ स्त्रीससर्गादि परित्यागो वज्रचे
रगुत्ति शब्दे]

[१७] स्त्रीपुसक्तस्य परिग्रहोऽवश्यं भवतीति यथा—

इत्थीमुसत्ते य पुढो य वात्रे, परिगहं चैव पकुञ्चमाणे ॥

स्त्रीपु रमणीयामक्तोऽध्युपपन्न पृथक् २ तद्भाषितहसित
त्रिज्योक्तशरीरावयवेष्विति यावद्वद्वाहोऽङ्ग सट्सद्विवेक—
त्रिकञ्जस्तद्वसक्ततया च नान्यथा इत्यन्तरेण तत्समाप्तिर्म-
घनीत्यतो येन केनचिदुपायेन तदुपायचून परिग्रहमेव प्रकरणेण
कुर्याण पाप कर्म समुच्चिनोतीति । सूत्र० १ श्रु० १० अ० ।
[स्त्रीपु कामेषु चासक्तानामवश्यं नरकयातना भवतीति
' इतिशाम' शब्दे] स्त्रीपु च सर्वेन्द्रियगुणेन भाव्यम् तथा च ॥

मन्त्रिदियाजिनिवृत्ते पयासु, चरे मुणी सन्वतां विष्पमुक्ते ।

सर्वाणि च तानीन्द्रियाणि च स्पर्शनादीनि तैरजिनिवृत्त-

सवृतेन्द्रियो जितेन्द्रिय इत्यर्थं । क प्रजासु स्त्रीपु तासु हि पञ्च

प्रकारा अपि शब्दादयो विषया विद्यन्ते तथा चोक्तम् ।

“कथानि चापयानि त्रिज्ञामिनीना, गतानि गम्याण्यवलोकिता-

नि । रतानि चिप्राणि च मुन्दरीणां, रसोपि गन्धोऽपि च सुमना-

दे ॥ १ ॥ तदत्रं स्त्रीपु पञ्चेन्द्रियविषयममनवात्तद्विषये सवृत्त-

मपेन्द्रियेण भाव्यमेतदेव दर्शयति चरन्त्यमानुष्ठानमनुतिष्ठे

भूतिं मातु सवृत्त सयात्ताज्यन्तगतमद्गाद्विशेषेण प्रमुक्तो

नि सद्रो निष्क्रिञ्जतद्येन्यर्थे । सूत्र० १ श्रु० १ अ० । स्त्रीणां

दृशाननिरथा यथा— “ ग्योरम्याद्गुणतगदितविद्योचनो हि

दीर्घागायां शब्दज्ञेयं दिनतामुपयाति । घ० ३ अधि० ।

[भद्र प्रायश्चित्त श्रुत्यापक शब्दे]

[१८] स्त्रीकामस्पर्शादितिषेयो यथा—

नन्दिश्रीरफगिं, अंतरिय कारणे वि उष्पन्ने ।

द्विर्ही विमदितगो, तिमं व मुणिवज्जणं गच्छे । ७३ ।

यत्र गणे स्त्रीकामस्पर्शोऽथवा स्त्रिया करेण स्पर्शस्त्रीकर-

स्पर्शस्तुतुगदशयाम् स्त्रीपादादिस्पर्शं च कथयन्तम्

[अतरियंति] अपि शब्दस्येहापि सम्बन्धादन्तरितमपि वखा-
दिना जातान्तरमपि किं पुनरन्तरित कारणेऽपि कण्टकरो-
गोन्मत्तन्वादि उत्पन्ने सञ्जाते सति किं पुनः अकारणे
दृष्टिविषयश्च सर्पविशेषः दीतामिश्च ज्वलितवह्निर्विष च हाहा-
हहादीनि समाहारश्चन्द्रः तदिव वर्जयेत् उत्सर्गमागेण
दूरतः त्यजेन्मुनि समुदाय [गच्छति] स गच्छ स्यादिति
शेषगाथा शब्दः ।

बाहाए बुद्धाए, नत्तु अ दुहिआइ अह य जङ्गीए ।

न य कीरऽ तणुफरिसं, गोयम ! गच्छं तयं जणियं ॥ ७४ ॥

इहाङ्गस्पर्शस्य सर्वत्र सम्बन्धात् बाहाया अपि अप्राप्तयौव-
नाया अपि किं पुनः प्राप्तयौवनाया. बुद्धाया अपि अतिक्रान्त
यौवनाया अपि किंपुनरन्तिक्रान्तयौवनाया. एवविधाया
कस्या इत्याह । नपृका पौत्री तस्या अपि दुहिता पुत्री तस्या
अपि अथवा भगिनी स्वसा तस्या अपि नावबधोपलक्षणत्वा-
दस्य दौहित्रीजातृजामातुवीपितृष्वसृमातृष्वसृजननीमानामही
ग्रहः । कोर्यं. नपृकादिकानामेकादशानां नावबधनामपि
स्त्रीणां किं पुनरनावबधनां तनुस्पर्शं. उपलक्षणत्वात्सविदास-
शब्दश्रवणादि च यत्र गच्छे न च नैव क्रियते हे गौतम ! स
गच्छे जणित इति इह हि सम्बन्धिन्या अपि स्त्रिया अङ्गस्पर्शादि
वर्जनं स्त्रीस्पर्शस्योक्तदोहोदयहेतुत्वात् ॥

जत्य त्थीकरफरिसं, द्विगी अरिहो वि सयमवि करिज्जा

तं निच्छयत्रो गोयम ! जाणिज्जा मूत्रगुणज्जं ॥ ७५ ॥

यत्र गणे स्त्रीकरस्पर्शम् द्विङ्गं विद्यते अस्याऽसौ द्विङ्गी साधु
वेपथ्वान् अहोऽपि पदव्यादिप्राप्त्यादियोग्योऽपि स्वयमपि
अपेरेवकारार्थत्वात् स्वयमेव कुर्यात्तं गच्छ निश्चयतो हे गौत-
म ! जानीयान्मङ्गुणज्जं चारिवरहितमिति ॥ ७५ ॥ स्त्रीकर-
स्पर्शादिकमुत्सर्गपदेन निषिध्यायापवादपदेनापि निषिध्यति ॥

कीरऽ वीयपणं, सुत्तमजणियं न जत्य विहिणात्रो ॥

उष्पन्ने पुण कज्जे, टिक्खा आयंकराईए ॥ ७६ ॥

अपेर्गम्यमानत्वाद् उत्सर्गपदापेक्षया द्वितीयपदेनापि अपवाद-

पदेनापीत्यर्थः. [सुत्तम जणियंति] मकारस्यात्ताङ्गिकत्वा-

त्सूत्राज्जाणित सूत्राननुज्ञात सर्वयागमनिषिद्ध स्त्रीकरस्पर्शादि-

कमित्यर्थः । ग० २ अधि० । [कण्टकोद्धरणवक्तव्यता

विस्तरेण कण्टकुद्धरण शब्दे]

। १७ । स्त्रिया. सार्कं विहारस्वाध्यायाहारोच्चारप्रसन्नवण-

रिष्ठापनिकाधर्मकथादिनिषेधो यथा—

जे जिकवृ आगंतागारेसु वा आरामागारेसु वा गहावइसु-

गहा वऽकुञ्जेसु वा परियागसहेसु वा एगो एगइत्थीए सक्कि

विहारं वा करेऽ सज्जायं वा करेऽ असणं वा ४ आहा-

रेऽ उच्चारं वा पासवणं वा परिद्वेवऽ अणयरं वा अण-

रिय मेहुणं अस्सणं पाओगकहं कहेऽ कहतं वा साइ-

ज्जऽ ॥ १ ॥ नि० चू० ७ उ० ।

कहिता खडु आगारे, ते उ कहिं कतिविधा उ विषेया ।

आगंतागारादिषु, सविगारविहारमादीया ।

सत्तमस्म अन्तमुत्ते त्थीपुरिमागगा कहिता ते कहिं हवेज्ज

आगतानारादिषु ते आगमादिषु ते आगंतरादि इह स-

माण कतिविधा ते आगाए विषेया । इह अपुप्यरुविधाया

एगो साहू एगाए इत्थियाए सखि समाणं गामाओ गाम-
नरो अहवा गतागतं चकमण सज्जाय करोति असणाटिय
वा आहारेति उच्चार पासव ए परिट्टवेति एगो एगित्थीए सखि-
धियारभूमिं गच्छति अणारिया कामकहा णिरतर वा अप्पिय
कई कहेति कामनिट्टरकहाओ एता चेव असमणपाउग्ग अ-
थवा देसज्जकहाटिसजमोवकारिका ए जवति सा सच्चा
असमाणपाउग्गा ।

आगंतरे आरा-मा गारमिह कुलावसहे य ।

पुरिसित्थिएगणेगं, चउक्कजयणा दुपक्खे वि ॥ २ ॥

एगे एगित्थिए सखि, एगे अणेगित्थिए सखि, अणेगा एगित्थी
ए, अणेगा अणेगित्थिए ॥

जा कामकहा साहो, तणारिया द्दोकिकी च उत्तरिया ।

णिट्टरनद्धी कहणं, जागवतपदोसखामणया ॥ ३ ॥

तत्य द्दोच्चा एरवाहणरधकथा द्दोगुत्तरिया तरगवती मद्द-
यवती मगधसेणादि णिट्टर णामवद्धी धरकहण एगो साहू भरु
दखिषायह सच्छेहेणयामो य भागवणण पुच्छितोकिमेय भद्धी
घरति तेण साहुणा वारवतिदाहतो आरब्भ जहा वासुदेवे य
पयाओ जहा य कूरवागा जजणं कांसवीरखपवेसो जहा
जरकुमारागमो जहा य जरकुमारेण भल्लिणा ह्भो मओ य
एव भल्लिघरुपत्ति सच्चा कहिया ताहे सो भागवतो यदुद्धो
चित्ति । जइएय न भविस्सतितो एस समणो घातेयव्वो सो
गहिओ टिट्ठो यणेण पादे जल्लिए विद्धो ताहे आगतण त साहू
खामेति जणति य मए एव चित्थियमासी त खमेज्जसि एवमा
दी णिट्टरा एवमादिपुरिसाण चित्ताण जुजेति कहियो किमु
वा एगित्थियाण ॥

अवि मायरं पि सखि, कथा तु एगागियस्स पिसिच्छा ।

किं पुण अणारयादी, तरुणत्थीहिं सहगतस्स ॥ ४ ॥

माइज्जगिणीमादीहिं अगम्मित्थीहिं सखि एगाणियस्स थ
म्मकहावि ए वट्टति किंपुण अण्णहं तरुणित्थीहिं सखि ॥

अण्णवि अप्पसत्थीसु, कथा किमु अणारिय असज्जा ॥

चकमणसज्जायजोयण-उच्चारसुं तु सविसेसा ॥ ५ ॥

अण्णं वि थम्मकहा अवि सदाओ सचेरग्ग साविन्धीएसु
एगागियासु विरुद्धा किंपुण अणारिया जोग्गा अणारिया सा
य कामकहा असच्चा जोग्गा असज्जा । अहवा असच्चा जत्थ
उल्लविज्जति चकमणे सति विज्जमप्रतितागार दद्दु मोहुम्भो
भवति सज्जाए मणहरसहेण भोयणदाणग्गहणातो विसभे
उच्चारं ण गदित्थणग्गदरिसणं ॥

जयणपदा चउएहं, अण्णतरजुते तु संजते संते ।

जे जिकखू विहरेज्जा, अहवा विकरेज्ज सज्जाय ॥ ६ ॥

जयणपदा चउत्थगो पुच्चतो ॥

असणादी वीहारे, उच्चारदि व आतरेज्जा ।

टिट्टरमसाधुजुत्तं, अण्णतरकथं व जो कथए ॥ ७ ॥

सो आणा अणवत्थं, मिच्छत्तविगाहणं दुविथं ।

पाविति जम्हा तेणं, एते तु पदे विवज्जेज्जा ॥ ८ ॥

दिठे संजोइमापिजम्हा एते दोसात्महा ए कप्पति विहाग्गदि
काउं कारणे पुण करेज्जा ॥ ८ ॥

वित्थिय पद्मणप्पजे, गेद्वसुवसग्गरोट्टगडाणे ।

संजमजयवासासु य, खत्तियमादीसु विष्णायं ॥ ९ ॥
अण्णवज्जो सो सच्चाणि विहारादीणि करेज्ज । इट्ठाणि
गेद्वसु ॥ ९ ॥

खमण सहेसम्मि वओत्थे, गेद्वसु जा विथी समवखाता ।
सा चेव य वित्थियपदे, गेद्वसु अट्टमुद्वेमे ॥ १० ॥

कथा ॥ नि० चू० ८ उ० ॥

इट्ठाणि सत्तमयवास तिष्णिवि दाराण प्पगहापदेसत्ति
आकुयय गाहा । आउमादिया सभमावोहियमच्छाटिभय गो
यर- अरुता वासेण अम्भवहतो एगिणिए वि होज्जा-

जद्वसंजमे घट्टादिसु, चिट्ठंताणं जवेज्ज चउजंगो ।

एगतस्वएसए वा, वूढगद्वं ते व सच्चतो ॥ ११ ॥

एग तरज्जामिए उ, वमयमिरुज्जेज्ज वावि जावसदी ।

एमेवय वा तम्मिदि, तेण जयावाणिए दुक्कारं ॥ १२ ॥

जोइतमाइं विरुद्धे, रांधेरदादिणं तु संजमो होज्जा ।

वोहियमित्थ जएत्ता, गुत्तिणिमित्तं च एगत्था ॥ १३ ॥

एगो एगत्थीए सम हवेज्ज आउक्कायसज्जमेण उदगवाहगे
एग उण्णय थउ पच्चयं मोग्गार वा तत्य चिट्ठंताण चउजगम-
जवे वा खेत्ताओ खेत्त सकमेज्जा इत्थ वि चउजगसभवो ।
एगतर वसहाए वा खेत्ताउ खेत्त कमिज्जति । एव चउभग
सभवो हवेज्जा एव वा तो वि चउजगसजवे तेणगभएण
वा गुत्ते चउभगसजवेण णिहुक्का अच्चंति । भोइस्स भोतिय-
स्स विरोहा एव गामस्स य रट्टस्स य परिसभमे चउभंगसज-
वो तेणगभएण वा गुत्ते हवेज्जा । वोहियमच्छभणण पट्टाया
णं चउजगसजवेण विहारसज्जायं असणादिया उच्चारदिया
वा एकत्थ णिहुक्कारसभवो हवेज्जा गुत्ती वा रक्खणं करेत्ता-
ए सभवेज्जा ॥

पुच्चपविट्टेगतेरे, वासजएणं विसेज्ज अण्णतरा ।

तत्य रहिते परमुहो, एयसुं ऐसुं जतीट्ठंति ॥

वाससु वासावासे परते सजतो सजती वा किञ्चि णिरो-
वणरि सजणपविट्ट हवेज्ज पच्छा ड्यर पविसिज्जा विच्छकण
विरहिये दोवि परोप्पर मुहा अच्चंति । सज्जायहाय सुद्ववि
वासं परते सजती सुखट्टाणे णो पविसति । नि० चू० ८ उ० ।

जे जिकखू उज्जाणंसि वा उज्जाणगिहंसि वा । उज्जा
णसादंसि वा णिज्जासिणंसि वा णिज्जाणगिहंसि वा
सिज्जाणमादंसि वा एको एगित्थीए सखि विहारं
वा करेड मज्जायं वा करेड अमण वा ४ आहाग्ग
उच्चारं वा पामवणं वा परिट्टवेड अमयरं वा अणारियं
मेहुणं अस्मवणपओगकहं कहेइ कहंतं वा साज्जइ ।

उज्जाण जत्य द्दोगो उज्जाणियाए वच्चति ज चाउसिणगा-
रस्स उवकत्र त्रिय त उज्जाण । रायादियाण णिग्गमण्ण
णिज्जाणिया नगरगमे वा जपियं त्रिय त णिज्जाण णनेसु चव
गिहा किरिया उज्जाणणिज्जाणगिहणगरेपागारो तस्सेव वेम्मे
अट्टावगं पागारस्स अहो अट्टोइत्थो रहमग्गो धरिया यत्ताणग्ग
दार दा यत्ताणग्ग पागारपकिनियस्सा तण धतरं गोपुर
जेण जणो दग्गस्स वच्चति सो दग्गपदो दग्गगहो दग्गमग्गो
दज्जासं दग्गतीर सुणं गिहं सुण्णगारं देसे पहिय सट्ठिय
निग्गार अघोविसादं च उधरि सवाट्टं तं कूमागारं चत्ता

गारं कोट्टागारं दृक्कट्टितण्णाणं अवोपगासं तणसत्तो
सात्रिमाट्टि तुम्हाणं तुससात्तो मुग्गाट्टियाणं तुसा गोक-
निमो गोमयं गोपाट्टि जत्वं चिट्ठंति सा गोसात्तो गिहं च
जुग्गाट्टियाणं अक्कुट्टासात्ता सकुट्टु गिहं अस्साट्टिअ वाहणा
ताणं सात्तागिहं वा विक्रयं जम् जत्वं चिट्ठंति सा सात्तागिहं वा
पाम्भियाणं परियागा तेसि अवासात्ता सात्तागिहं वा वृद्धा-
ट्टिया जत्वं कमविज्जति सा कम्म तसात्तागिहं वा महत्त पा-
ट्टिअ वहुते वा महत्तं गिहं महागिहं वहुसु वा उच्चारणसु महा
गिहं महाकुट्टापिञ्जकुट्टाटी पाहुसु वहुजणो अणात्तं वहुत्ते
इमा मंगहगाहा ॥

उज्जाणट्टाणं दगे, सुएणाकूमावतुमनुसे गोमे ।

गोमग्गाणापण्णिगा, परियागमहाकुट्टे सेव ॥ ८५ ॥

एतत्ति जहा पत्तिममुत्ते एव एतेसु उस्सग्गाववातेण चउजं-
गमे नयो वत्तत्तो इम उज्जाणवक्खाणं ।

मज्जमत्तज्जाणगिहा-णिग्गमणगिहा विणियमाट्टणं ।

इतरे णगराट्टिणिग्गमे, सुयमत्ताट्टिणिज्जाणगेहा ॥ ८६ ॥

उज्जाणं मज्जमाट्टिया गाहा इयवेत्ति णिज्जाणे वणियमाट्टिया
णिग्गमणदिय कय णिज्जाणगिहं अट्टया पच्छेण वित्तिय व-
क्खाणं सात्तागिहाणं इमो विसेसो ॥

सात्तानुत्तरे पविट्टा, गेहं कुट्टसहितं तु णेगाविधं ।

वणिज्जंरुसात्तापणिज्जि-त्तुगादिमहवहुगवाहसु ॥ ८७ ॥

जे जिक्वं अट्टंसि वा अट्टाट्टियंसि वा चरियंसि वा
पागारंसि वा दारंसि वा गोपुरंसि वा एको एगित्थीए
सत्थि विहारं वा करेइ मज्जायं वा करेइ असणं वा ४,
आहारेइ उच्चारं वा पामवणं वा परिट्टवेइ अण्णयरं वा
अणारियं मेहुणं अस्सवणपओगकहं कहेइ कहतं वा
माट्टज्जइ ॥ ३ ॥ जे जिक्वं दगंसि वा दगमगंसि वा
दगपटंसि वा दगतिरंसि वा एगो एगित्थीए सत्थि वि-
हारं वा करेइ असणं वा ४, आहारेइ उच्चारं वा पाम-
वणं वा परिट्टवेइ अण्णयरं वा अणारियं मेहुणं अस्स-
वणपओगकहं कहेइ कहतं वा माट्टज्जइ ॥ ४ ॥ जे जिक्वं
मुग्गागिहंसि वा मुग्गमात्तंसि वा जिग्गागिहंसि वा जि-
ग्गमात्तंसि वा जिग्गागिहंसि वा जिग्गमात्तंसि वा कूमागा-
रंसि वा कोट्टागारंसि वा एगो एगित्थीए सत्थि विहा-
रं वा करेइ मज्जायं वा करेइ असणं वा ४, आहारेइ उच्चारं
वा पामवणं वा परिट्टवेइ अण्णयरं वा अणारियं मेहुणं अ-
स्सवणपओगकहं कहेइ कहतं वा माट्टज्जइ ॥ ५ ॥ जे
जिक्वं नुग्गागिहंसि वा नुग्गमात्तंसि वा नुग्गागिहंसि वा नुग्ग-
मात्तंसि वा नुग्गागिहंसि वा नुग्गमात्तंसि वा एगो एगि-
त्थीए सत्थि विहारं वा करेइ मज्जायं वा करेइ असणं वा
४, आहारेइ उच्चारं वा पामवणं वा परिट्टवेइ अण्णयरं वा
अणारियं मेहुणं अस्सवणपओगकहं कहेइ कहतं वा
माट्टज्जइ ॥ ६ ॥ जे जिक्वं जाण्णगिहंसि वा जाण्णमात्तंसि
वा नुग्गागिहंसि वा नुग्गमात्तंसि वा नुग्गागिहंसि वा

जुससात्तंसि वा एगो एगित्थीए सत्थि विहारं वा करेइ
मज्जायं वा करेइ असणं वा ४, आहारेइ उच्चारं वा पामवणं
वा परिट्टवेइ अण्णयरं वा अणारियं मेहुणं अस्सवणपओ-
गकहं कहेइ कहतं वा माट्टज्जइ ॥ ७ ॥ जे जिक्वं
पणियसात्तंसि वा पणियगिहंसि वा कुवियसात्तंसि वा
कुवियगिहंसि वा एगो एगित्थीए सत्थि विहारं वा
करेइ मज्जायं वा करेइ असणं वा ४, आहारेइ उच्चारं
वा पामवणं वा परिट्टवेइ अण्णयरं वा अणारियं मेहुणं
अस्सवणपओगकहं कहेइ कहतं वा माट्टज्जइ ॥ ८ ॥ जे
जिक्वं गोणसात्तंसि वा गोणगिहंसि वा महाकुट्टंसि वा
महागिहंसि वा एगो एगित्थीए सत्थि विहारं करेइ मज्जा-
यं वा करेइ असणं वा ४, आहारेइ उच्चारं वा पामवणं वा
परिट्टवेइ अण्णयरं वा अणारियं मेहुणं अस्सवणपओगकहं
कहेइ कहतं वा माट्टज्जइ ॥ ९ ॥ जे जिक्वं रात्तो वा वियात्ते
वा इत्थीमज्जगए इत्थीसंसत्ते इत्थिपरिवुक्के अपरिमाणए
कहं कहेइ कहतं वा माट्टज्जइ ॥ १० ॥

सज्जाराती जणित्ता, संजाएतु विगमो वियात्तो ३ ।

केसिबीवोव्वत्थं, एउएणतरे दुविधकात्ते ॥ ८८ ॥

रातीति रातिसज्जातीए विगमो वियात्तो अथवा जेसि कात्ते
चोगट्टिया रजति सा रातीसज्जावगमेत्थं । तेव्वियम्मिकात्ते
वि गच्छति सो वियात्तो सजेत्थं ॥

इत्थीणं मज्जम्मि, इत्थी संसत्तपरिवुक्के ताहि ।

चतुपरिमाणं तेण, परं कहं तस्स आणाट्टि ॥ ८९ ॥

इत्थीसु भयां वियासु मज्ज भवति उरुकोप्परमादीहिं सघ-
ट्टतो ससत्तो भवति दिट्ठीए वा परोप्पर ससत्तो सखत्तो सम-
ता परिवेड्ढिओ परिवुद्धो जसति परिमाणं जाव तिष्णि चउरो
पन्न वा चानरणाणि पगतो उट्टादि अपरिमाणकहं कहेइ तस्स
चउगुरुग आणादिया पक्के सा पसा रुत्तया इमा णिज्जुत्ती ॥

मज्जं दोएहंतगतो, संसत्ते जसगादिवट्टेत्तो ।

चतुट्ठिमि ठिताहिं तुवमो, पामगताहिं व अप्फुमंतो ९०

अट्टवाण्णदिमि वियाट्टिं वि अप्फुसत्तोहिं परिवुक्को भस्यति
दुविधं चट्टेत्ति मज्जं, संसत्ता दिट्ठादिट्टिअतो वा ।

जावो व तासु णिहितो, एमेवित्थीअ परिसेसु ॥ ९१ ॥

अमहाओ ससत्तपि दुविधमुग्गाट्टिघट्टेत्तो ससत्तो दिट्ठीए
वा इत्थीए वा मज्जे अथवा ससत्तस्स इम वयस्साणं तेण तासु
जावो णिहितो णिवेम्मिनो परस्परगृह्णानीत्यर्थं इमे दोसा ॥

इत्थीणातिमुट्ठीणं, अवियत्तं अमि यावणा वेदो ।

आतपरतट्टणं वा, दोमा संकाट्टिगा चव ॥ ९२ ॥

इत्थीए जेण ततो भावा पिया पुत्तभवयमाटी तात्था जे-
मुट्ठी मित्ता पनेमि अवियत्तं दवेज्ज अवियत्ते वा उप्पण-
दिया अनिया वेत्ति क रतो क तेसि अण्णेमि वा चमट्टिमा-
दियाणं योत्तेइ परेज्जा आयपरथा जयसमुत्थाणं पणतो
मिद्विया ण दोसा होज्ज अट्टया सकात्तए ने रतो मिद्विता
किं पुण अणायारं परेज्ज सक्किते चउगुरं णिरसक्किते मूल

गेहणादिया दोसा तम्हा णो रातो इत्थीण धम्मो कहेयव्वो
प्रवे कारणे ॥

वितियपदमणप्पज्जे, णातीवग्गो य संणिसेज्जासु ॥

णाती वा ख्वसग्गे, रणो अंतपुरादीसु ॥ ९३ ॥

अणवज्जो वा णातिवग्गो वा सो विरस्स गतो ताहे भणेज्जा
रत्तिधम्म कहेह ताहे सो कहेज्ज वरं कोइ धम्मपव्वज्ज वा पकि
वज्जेज्ज सावगसेज्जातरकुवेसु वा असकणिज्जेसु अट्टसीवे
वा णाणायारेसु उवसग्गा वा जहा अतेपुरे अभिज्जुत्तो अहवा
राया जणेज्ज अतेपुरस्स धम्म कहेह ताहे कहेज्जा तात्थिम
विधाण ॥ ९३ ॥

णो सण्णम्मि त्तिओदि-ट्टि मियसंवतो इसेसि विकिठीसु।

वेरग्ग पुरिसविमिस्स, तासु किदिगा जुताणं वा ॥ ९४ ॥

णो संखे ठितो जणइ य दूरे गयह मा याम सघट्टेह तासु
दिट्ठि असवतो इत्थुत्तासु दिट्ठियथे तो वेरग्गकह कहेति पुर
सविमिस्साण वा कहेति अहवा सन्वा इत्थीओ ताहेथेरवि-
मिस्साण कहेति ।

जे ज्जिक्खू सगणिव्वियाए वा णिग्गांथिए सच्छं गामा-
णुगामं दुइज्जमाणं पुरओ गच्छमाणे पिट्टउरियमाणीये
ओहयमणसंकप्पे चिंतासोगसागरं संविदिट्ठे करतत्तप-
व्हत्थयमुहे अट्टज्जाणोवगए विहारं वा करेइ जाव कहंतं
वा साइज्जइ ॥ ११ ।'

सगणेच्चियाससिस्सिणि, अथवा वि सगच्छवासिणी भणितो
परसिस्सिणि परगच्छे, णातव्वा परिगणिच्चाओ ॥ ९५ ॥

सगणेच्चिया ससिस्सिणी वा सगच्छवासिणी वा परगणेच्चिगा।

पुरतोवग्गमतो वा, सपव्ववाते य पिट्ठतो ।

वचंताणं तेसिं, चउकजयणा अ वौच्चत्थं ॥ ९६ ॥

तो अग्गतो २ ठितो साहू वच्चति अथवा पिट्ठितो साधु व-
च्चति एत्थ चउजग्गो ॥

पुरतो वच्चति साधू, अथवा पिट्ठेण एत्थ चउजग्गो ।

अथव ण पुरतो वा उ, पिट्ठे वा एत्थ वा चउरो ॥ ९७ ॥

पुरतो साधू वच्चति णो मग्गतो पुरतो मग्गओ वच्चति बहूसु
पुरतो वि मग्गतो जणो पुरतो णो मग्गतो पक्खापक्खीसु णो
वा अहवा इमो चउजग्गो । पुरतो सा धायणो पिट्ठतो णो पुरतो
पिट्ठओ सावाय, पुरतो वि सावात पिट्ठतो वि, सावात णो
पुरतो णो पिट्ठतो, सावात णिज्जए अवोच्चत्थ गतव्व पुरओ
साधू पिट्ठतो स तीतो ॥

जयणयदोण चतुएहं, अणंतरा तेण संजती सहिते ।

ओहतमणसंकप्पे, जे कुज्जविहारमादीणि ॥ ९८ ॥

सजतिसहिओ जइ ओहयमणसकप्पो विहरति ॥

सो आणा अणवत्थं, मिच्छत्तविराहणा तहा उविधं ।

पावति जम्हा तेणं, एते तु पदे विवजेज्जा ॥ ९९ ॥

सो पुण किं ओहयमणसकप्पो विहरति भग्गति ॥

अतित्ति करणे पुच्छा, किं कहितेणं अणिग्गह समत्थे ।

दुक्खमणाए किरिया, सिट्ठे सात्तिं ण हावेस्स ॥ १०० ॥

ताओ ओहयमणसकप्प दट्ठु पुच्छति जेट्ठतो किं अधिइ
करेह ताहे सजतो भणेज्जा जो णिग्गहमसत्थो ण भवति तस्स

किं कहिएणं ताहे सजतीओ जणति दुक्खेआणा ते किरियां एं
कज्जति णाप पुण दुक्खापकिआरो सो अप्पणो सात्तिं ण हा-
वेस्स एव भणिते तह वि गारवेण अकहते संजतीताइं जणति ॥

अम्हं करेति अरती, सुइतहुक्खं इमं अमीसंतं ।

इति अणुरत्तं जावं, णातु जावं पदमेत्ति ॥ १०१ ॥

असीसंत अकहिज्जतं ताओ अणुगतमावाओ णाउं अज्जुट्ट-
धम्मो अप्पणो जावं दसेति आकारविकारा य करेज्ज एव स-
परोजयसमुत्था दोसा जवंति किं-चान्यत् ॥

पंथे तिण वरिणेम्मं, उवस्सगादीसु एस चेव गमो ।

णिसंकिता हु पंथे, इत्थमणिच्छे य वा ताहे ॥ १०२ ॥

णिज्जमे तं ऐमता ण पुरतो उवस्सए वि ओहियमणसं-
कप्पेण अत्थियव्व सजती जइ इच्छेति ताहे चरित्तविराहणा
अह णो इच्छति ताहे सजयस्स आयविराहणाति ताप वेहाण
सकरेज्ज । कारणे—

वितियपदमणप्पज्जे, गेत्तासुनिसग्ग उविधमट्टाण ।

उवधासरीरतेणग-संजमतयखेत्तसंकमणे ॥ १०३ ॥

अणपज्जो ओहयमणसकप्पो भवे गेत्तथे इम ।

पाउग्गस्स अट्ठंजे, एगागिगिद्वानखत्तिआदिसु वा ।

रुंकिगमादि उसग्गा, मुच्चेज्ज कथं व इति चिंता ॥ १०४ ॥

गिद्वान पाउग्गण व्वमति ताहे अट्ठितं करेज्ज सत्तिआदि
सु वा गिद्वानिसु अट्ठितं करेज्ज उवसग्गे इम मणिपण
उवसग्गिज्जतो उवस्सग्गिज्जतिसु वा चित करेज्ज उवसग्गे
रुंकिपण अप्पणो सजतीण वा उवसग्गे कर्रिति कहं मुच्चे-
ज्जामो चिंचित करेज्ज उवहीसरीरतेणएत्ति-अस्य व्याख्या-
उवधिसरीरचरित्ता, जावमुच्चेज्ज किएहु आवाय ।

ववसाय सहायस्स वि, सीतति चिंचंथ्रितिमतो वि १०५ ॥

उवधि तेण सरीरचेणगा य संजती वा चारिस्तेण वा कर्हि
एतेहिंतो अविग्घेण णित्यरेज्ज एरिखे कजे समत्थस्सवि चिंचं
सीदति । अट्टाणेति—

परिसंतो अट्टाणे, दग्गिजयसंजमे वरोतएहा ।

वोहियमेत्थ जए वा, तिविताए होति एगस्स १०६ ॥

अट्टाणपरिसंतो तएहा खुहतो वा अट्टाण कहं णित्यरेज्ज
दग्गवाहसज्जमे अग्गिसभमे भयादिसंभमे वा चिंता प्रवे
वोहियमेत्थ प्रयण वा चिताए परो प्रवेज्ज । नि० चू० ८ उ०

(१८) स्त्रीणां निर्व्यानादिनिषेधो यथा—

एवइयं वइयरं सोच्चा, दुक्खस्संतग वेसिणा इत्थीपरिग्ग
हारंजो, वच्चाघोरं तवं चरे । ? । वियासणत्था सायिया परं-
मुही, अट्ठंकिया वा अनट्ठंकिया वा, निरिक्खमाणोपमया
हिं दुव्वट्ठं, मणुस्समाद्वेहगयावि किस्सइ । १ । चित्तचित्तिं
न निज्जाए, नारिं वा सुअट्ठंकियं । जमखरं पिव दट्ठणं,
दिट्ठि पणिसमाहरे । ३ । हत्थपायपत्तिच्छिन्नं, कषाणासोट्ट
कत्तियं । यप्पयं सरुमाणीय, कुट्टवाहोदरोरुयं । ४ ।
तमवित्थियं उरयणं, वंजयारी विवज्जए । धेरज्जए
जा इत्थी, पव्वंगुव्वन्नज्जाव्वणा । ५ । उन्नकुमारी
पउत्थ-वइवादाविहव तहेवय । अंतउरवासिणी चेव,

परपामंरुमंसियं । ६ । टिक्रियं माहुणी वा वि, वेसं
तह्य नपुंसगं । कण्हं गोणि खरिं चैव, वमविं अविद्ध
अविं तहा । ७ । सपित्थियं पमुद्धिं वा वि, जमरोगमहिद्धं
तहा । विरिमं सट्टमचेद्धिक्खं, एवमादी य वित्थियो
। ८ । गमंति जत्य रयणीए, अह परिक्खे दिणस्स वा
। नं वसाहिं मन्निवेसंवा, सव्वोवाएहिं सव्वहा । ए ।
दूरउमुदूरदूरणं, वंजयारी विवज्जए । एएमिं सच्छिं सं-
दावं, अट्टाणं वा वि गोयमा ! । १० । अन्नासु वा
वि इन्धीसु, खणच्छं पि विवज्जए ॥ से जयवं !
किमित्थीयं, णोणं णिज्जाएज्जा गोयमा ! णो एं-
णिज्जाएज्जा । से जयवं ! किमुणियच्चवत्थाद्धं क-
रियविद्धिसियं इत्थीयं नो एं निज्जाएज्जाहु एं विणियं-
स पं ? गोयमा ! उच्चे पहाविणं णो णं णिज्जाए । से
जयवं ! किमित्थीयं नो आत्तावेज्जा गोयमा ! नो णं
आत्तावेज्जा । से जयवं ! किमित्थीसु सच्छिं खणच्छमवि
नो वमेज्जा, गोयमा ! णो एं संवमेज्जा । से जयवं !
किमित्थीसु सच्छिं नो अट्टाणं पक्खिज्जेज्जा । गोयमा !
एगो वंजयारी एगन्धीए सच्छिं नो पक्खिज्जेज्जा ।
से जयवं ! केणट्टेण एव्वुच्चड जहा एं नो इत्थीण निज्जा-
एज्जा नो ण मात्तावेज्जा नोणं तिए सच्छिं परिवसेज्जा
नो एं अत्ताणं पक्खिज्जेज्जा गोयमा ! मव्वएयारेहिं
एं सव्वित्थियं अं अव्वत्थमत्तोक्कमत्ताए ओणेणं संवुद्धु
किज्जमाणी कामणीए मंपात्ता सहावओ चैव विस-
एहिं वाहिज्जमाणी आणुसमयं ठदिमिं विदिसामु णं
मव्वन्थ विसए पच्छिज्जा जाव णं सव्वत्थ विमए प-
त्तिज्जा ताव एं मव्वत्थ पयागेहिं एं मव्वन्थ सव्वहापुरि
मे संकपेज्जा । ताव णं मांडंदिओवओगत्ताए चक्खुंदि
ओवओगत्ताए रमणिदिओवओगत्ताए घाणिदिओव-
ओगत्ताए फामिंदि ओवओगत्ताए जत्य णं केडपुरिमे कंन
न्नेट वा अकंनन्नेट वा पणुणन्नज्जोव्वणेट वा अपणुण-
नोव्वणेट वा गयनोव्वणेट वा दिट्ठपुण्णेट वा इट्ठिंतेट वा
आणिट्ठिंतेट वा इट्ठिपत्तेट वा अणिट्ठिपत्तेट वा विमया
उत्तेट वा निविन्नकामज्जोणेट वा उच्छयावोदिण्ट वा आणु-
च्छयसोदिण्ट वा । मट्टायत्तेट वा हीणसत्तेट वा माहापु-
ग्गिंटे वा कापुरिमेट वा समणेट वा मात्ताणेट वा अन्नयेट वा
निदियादिं इत्थीणं जाट्ठहिं वा तन्थणं ईहापोहवीमंमं
पठंजिनाणं जाव णं मंयोगमंपात्तिं पक्खिये ताव एं
मे चित्ते मंयुद्धे जवेज्जा । जाव णं मे चित्ते मंयुद्धे जवेज्जा
ताव णं मे चित्ते विमंयणज्जा जाव णं मे चित्ते विमंयणज्जा
ताव णं मे देहेए णं अत्तावेज्जा । जाव णं से देहेए
अत्तावेज्जा ताव णं मे इग्गिंटे इहपरत्तोगावाए पम्हमे

ज्जा । जाव णं से इग्गिंटे इहपरत्तोगावाए पम्हमेज्जाताव
णं वेत्ताद्धज्जं जयं अयसं अकित्तिंमं उच्चणाओ निय-
ट्टाणं ठाएज्जा । जाव एं उच्चणाओ नियट्टाणं ठाएज्जा
ताव एं [चणेज्जा] वच्चेज्जा असंखेयाओ समयावत्थिया
जाव णं नीयति असंखेज्जाओ समयावत्थियो [ताव णं जं
पढमसमयाड] ताव एं जं पढमसमयाओ कम्मट्ठियं तं वीय-
समयं पणुच्चावइया दिणाणं समयाणं संखेज्जं असंखेज्जं अ-
णंतं वा अणुक्कमसो कम्मट्ठिं संचणिज्जा जाव एं अणुक्क-
मसो अणंतं कम्मट्ठिं संचिणइ ताव णं असंखेज्जाइं अव-
सप्पि एी कोक्खिक्खाइं जाव णं कात्ते णं परिवत्तंति तावइ
यं कात्तं दोसुं चैव नरयतिरिच्छासु गतीसु उक्कोसट्ठियं
कम्मं आसंखेज्जा जाव णं उक्कोसट्ठितीयं कम्मसां
कत्तेज्जा ताव णं सेविस्सज्जुत्तिं विवक्खंति विवत्थिय-
त्तावषसरीयं निव्वट्टदित्तेया वोदी जवेज्जा । जाव
चुयकंति द्वावणमिरियं दित्तेया वोदी जवेज्जा जाव एं से सि
इज्जा फारिसिदिए ताव एं सव्वहा विवट्टेज्जा सव्वत्थ
चक्खुरागे जाव णं मव्वत्थ विवट्टेज्जा चक्खुरागे ताव
णं रागारुणे नयणज्जुयत्ते जवेज्जा । जाव णं रागारुणे
नयणज्जुयत्ते य जवेज्जा ताव एं रागंधत्ताए ए गणेज्जा
सुमहंतगुरुदोसे वयज्जगे न गणेज्जा सुमहंत गुरुदोसे नियम
ज्जगे न गणेज्जा । सुमहंतयोरपावकम्मसमायरणं सीद्ध
खंरुणं न गणेज्जा सुमहंतसव्वगुरुपावकम्मं समायरणं सं-
जमं विराहणं न गणेज्जा घोरंधयारं परत्तोगदुक्खज्जयं न
गणेज्जा । आइयं न गणेज्जा । सकम्मगुणट्टाणं न
गणेज्जा । स सुरासुरस्स विणं जगस्स अत्तं गणिज्ज आणं
न गणेज्जा अणंतहुतो चुद्धसीइजोणिक्खपरिवत्तगव्व-
यरं परं अलच्छणिमिच्छिसोक्खं चउगइंसंसारदुक्खं
ए पासिज्जा जं पासिणिज्जं पासेज्जाणं अपासणिज्जणं
सव्वजणसमूहमज्जसन्निविट्टट्ठियाणि वन्नवक्कपियनिरिक्ख
ज्जमाणी वा दिप्पंतकिरणजात्तं दमदिमी पयासयत्तवंततेय
यमी सूरिए वि तहावि ए पासेज्जा । सुद्धंधयारं सव्वे
दिसाजाए जाव एं एगधत्ताए ए गणेज्जा । सुमहत्तगुरुदोसे
वयज्जगे नियमज्जगे मीद्धखंरुणे मंजमाविराहणे परत्तोगज्जए
आणानं गाट्ठकमो अणंतमंसार जए पासेज्जा । अपासणि-
ज्जे मव्वजणपयमदिणयरे वि ण मनेज्जा सुद्धंधयारं
सव्वेदिसाजाए जाव एं न गणेज्जा सुमहत्तगुरुदोसे वयज्जगे
नियमज्जगे मीद्धखंरुणीया अत्तं निज्जट्टमाहंगाइमाए
वित्थीए रागारुणपंणुए छुद्धंमाणेज्जे अणिरिक्खणिज्जे
वयणकमत्ते जवेज्जा । जाव णं अत्तं निज्जट्ट जाव जवेज्जा
ताव एं फुरफुरंजा मणियं मणियं पोरुफुग्गिनियं व न-
त्थोरुद्धंय वाहुद्धयउगकंठपणं जाव णं फुरफुरेति पोरु-

फुरु नियंवत्तयोस् इत्यत्राहुद्वयउरु कंठप्यएमे तावणं । मो-
दायमाणी अंगपात्रियाहिं निरुवन्नकखे वा मोवन्नकखे वा
जंजेज्जा मवंगोवंगे जाव एं मोदायमाणी अंगपात्रियाहिं
जंजेज्जा सवंगोवंगे ताव णं मयणसरसन्निवाएणं
जज्जरियसंज्ञिने सव्वरोमकूवे तणू जवेज्जा । जाव
णं मयणसरसन्निवाएणं विष्मिण्णं वौदी जवेज्जा ताव
एं तद्वा परिणमज्जा । तणू जद्वा एं मणगं पयवति
धातूओ जाव णं मणगं पयवति धातूओ ताव णं अच्च
त्यं वाहिज्जंति पोग्गन्नियं वोरुवाहुद्वयाओ जाव एं
अच्चत्यं वाहुं वाहिज्जं नित्यं ताव णं दुक्खेहिं थरेज्जा
गत्तयहिं जाव णं दुक्खेणं थरेज्जा गत्तयहिं तावणं से णो
वन्नकखेज्जा तियंसरीरावत्यं जाव एं एोवन्नकखेज्जा ।
अतीयं सारीरवत्यं ताव णं दुवावसेहिं समएहिं दरि
व्वट्टं जवे वौदी जाव एं दरिन्वट्टं जवे वौदी ताव एं परि
वन्नज्जा । से ऊमाने नीसासे ताव णं मंडं मंडं ऊसा
मंज्जा मंडं मंडं नीसामेज्जा जाव एं एयाइं इतियाइं चावंतर
अवत्येतराइं विहारेज्जा ताव एं जद्वा गद्वत्तये केइ
पुरीसेइ वा इत्थिए वा विसंजुवाए पिसायाए चार
तिए अमं वप्पं संबात्रियं विसंजुवन्नं अच्चत्यं उद्वाविज्जा
एवं भिया णं इत्थीयं विसमावन्नमोहणयम्मणुद्वावणं
पुरिमे दिट्ठपुव्वेइ वा अदिट्ठपुव्वेइ वा कंतख्वेइ वा अ
कंतख्वेइ वा गज्जोव्वणेइ वा पमुपन्नजोव्वणेइ वा महा
सत्तेइ वा हीणसत्तेइ वा सप्पुरिसेइ वा कापुरिमेइ वा
इत्थिमंतेइ वा अणिकुमंतेइ वा विमउप्पेइ वा निव्विन्न
कामजोगेइ वा ममणेइ वा माहणेइ वा जाव एं अन्न
येरे वा केइं निट्ठिया ह्महीण जावइए वा अब्बत्तयेणं
सपज्जमेणं आमंतेमाणि उद्वाविज्जा जाव एं संसेज्ज
जेदन्निनेणं सराणेणं सेरेणं दिट्ठिएइ वा पुरिसां
द्वारेज्जा निज्जाएज्ज वा ताव एं जं न अमंते-
ज्जाइं अवसप्पिणीए सप्पिणीकोमिन्नकवाइं दोसुं न-
यतिरिच्छासु गतिसु उक्कोमट्ठितीयं कम्मं आसंकाव्विइं
आसिइं तं निवांधिज्जा नो एं वप्पफुट्टं करेज्जा । सेवि णं
जं समयं पुरिमस्स एं मरिावयवफरिभिणाज्जिमुहं ज-
णिज्जा णाणं फरिमेज्जातं समयं चव तं कम्मट्ठिइं वप्प
पुट्टं कोज्जा ? नो णं वप्पपुट्टनिकायंतिए याव मरि-
न्दिओ गोयम ! संजोगेणं संजुज्जेज्जा से वि णं संजाए
पुरिसायते पुरिसो वि एं जेणं णं संजुज्जे से धस्से जेणं
संजुज्जे से अधस्से । से जयवं ! केणट्ठेणं एवं वुच्चइं जद्वा
पुरिसे वि णं णं सजुज्जे से वने जे णं संजुज्जे से णं
अधने गोयम ! जेणं नत्तीए इत्थीए पावए वप्पपु-
ट्टकम्मट्ठिइं चिट्टं सेणं पुरिससंगेणं निकाइज्जं । तेषं

तु वप्पपुट्टनिकाइएणं कमेणं सा वरडं नं तारिमं अज्ज
वयायं पुरुच्चा एगिंदियत्ताए पुट्टवादिनु गया ममाणी
अणंतकावपरियट्ठेण विणं णोणं पावेज्जा वेइंदियत्तणं
एवं कद्ववि बहुके सेणं अणंतकावत्ताओ एगिंदियत्ताएणं
खविय वेइंदियत्तणं तेइंदियत्तणं चउरिंदियत्तमविसेय
एणं वेइयत्ता पंचिंदियत्तेणं आगया ममाणि दुक्कगित्थिम
पंरुनेरिच्छा वेयमाणी हाहाच्चयकट्टमरणामिविणेवि अ
दिट्ठमोक्खा निव्वं मंतावुत्तेसिया मुट्ठिमयणवंधवविज्जि
या । आजम्मं कुच्छणिज्जं गेहणिज्जं निदण्णिज्जं खंस
णिज्जं बहुकम्मं तेहिं अणेगवाहुमएहिं वप्पोदरत्तरण
सव्वजोगपरिच्छया चउगइए मसारिज्जा अन्नं च एं गोयम !
जाव इयतीए पायज्ज्यीए । वप्पपुट्टनिकाइकम्मट्ठिइं
समज्जियं इत्थियं अज्जिवायिडकामे पुरिसा उक्किट्ट १ यरं
अणंतकम्मट्ठिइं वप्पपुट्टनिकाइयं ममज्जिणेज्जा (समुचि
णेज्जा) तेषं अट्ठेणं गोयम ! एवं वुच्चइं जद्वा णं पुरिसेवि
एणं जेणं नो मंजुज्जे मेणं धने जेणं संजुज्जे सेणं अधने !
जयवं ! पुरिमेणं पुच्छा जाव णं च णं वयासि. गोयम !
उ विहे पुरिसे नेयं तंजद्वा अहमाहने ? अहमे १ वि
मज्जिमे ३ उत्तमे ४ उत्तमुत्तमे ५ मवुत्तमुत्तमे ६ तत्य
णं जे सवुत्तमुत्तमे पुरिमे नेणं पुव्वंगुव्वन्नमयोव्वणं सवु-
त्तमख्वेवन्नकंनिकावियाए वि इत्थिए नियं वा रूढो वा
ससयं पि चिट्ठिज्जा णो णं मणमा वि तं इत्थियं अज्जि-
सेज्जा । जे णं मे उत्तमुत्तमे से णं जइ कद्वविनुमितिहाएणं
मणमा सममेकं अज्जिमेज्जा तद्ववि वीयममए मणमं निरं
जिय अत्ताएणं अत्ताएणं निदेज्जा गरहेज्जा न पुणो वी-
एणं तत्य मे इत्थियं मणसा वि उ अज्जिमेज्जा । जेणं
मे उत्तमे मेणं जइ कद्ववि खणमुट्टं वा इत्थियं कामेज्ज-
माणे पक्खेज्जा तओ मणना अज्जिसेज्जा जाव णं
जामप्पज्जामं वा णो णं इत्थीए मंकरुणं विकुणं समाय-
रेज्जा । जइ एं वंजयारिकियपच्चखाणागद्वे अद्वाणं
तो वंजयारी नो कयपच्चखाणाज्जिगद्वे तो णं निय-
कवत्ते जयणाए उए निव्वे कामेसु अज्जिमेज्जा जेविज्जा
तस्म एयस्स एं गोयम ! अत्थियं वये किंतु अणंतमं-
सारत्तणं नो निव्वंजेज्जा । जेणं मेज्जा जेणं सेवि मज्जि
मेणं से एं नियकवत्तेणं मच्चि नियमं ममावरिज्जा एणं
णं परकवत्तेणं एमे य णं जइ पत्ता उणावंजयारी नो
जवेज्जा नो णं अज्जवमायविसेमं नं तारिमं गंकाज्जण
अणंतमंमारियत्तणे जयणा जओ णं जे केइ अज्जिग-
यजीवाइपयत्तो सव्वज्जवसत्ते आगमाणुमारणं सुवा.
हुणं धम्मोवट्टं जद्वाणाज्जाएमीवन्नवजावणामे स चउ
ज्विहे धम्मखं धे ममाणुट्टेज्जा । मेणं जइ कद्व निव

इत्थी

मवयन्तं न करेज्जा तओ णं सायपरंपरएणं सुमाणु सत्तंसुदेवत्ताए । जाव णं अपरिवन्धियमम्मत्ते निसग्गेण अज्जिगमणे वा जाव अट्टारससीदंगसहस्सधारी जवि-त्ताणं निरुप्पा सव्वदारे विद्वययमत्ते पावकम्मं खवे-त्ताणं सिज्जेज्जा । जे य एणं से अहमे मेणं सपरिदारास-त्तमाणं से अणुसमयं कूरज्जवसायज्जवसियचित्तेहिं सा रंनपरिग्गहाइधु अज्जिरए जवेज्जा तहा एणं जे य से अह माहमे सेणं महापावं कम्मंसव्वाओ इत्थीओ वाया मण-सा य कम्मणा तिविहं तिविहेणं । अणुसमयाज्जिद्वसेज्जा तहा अच्चंतकूरवज्जवसायअज्जवीसएहिं सारंनपरि-सत्ते काद्वगमेज्जा एसिं दोएहं पि णं गोयम ! अणंतसंसा रयत्तणं ऐयं । जवयं ! जेणं से अहमे जे विणं से अहमा माहमे पुरिसे तेसिं च दोएहं पि यं अणंतसंसारियत्तणं समक्खायं तो य एणं एगे अहमे एगे अहमाहमे एतोसिं दो-एहं पि पुरिसावत्या णं को पडविसेसो गोयम ! जेणं से अहम पुरिसे सेणं जडवि उ सपरदारामत्तमाणसे कूरज्जवसाय-अज्जवमिएहिं सारंनपरिग्गहासत्तवित्ते तहवि एणं दि-क्खियाहिं साहुणीहिं अन्नयरासुं च सीद्वसंरक्खणपोस-होववासनियराहिं दुक्खियाहिं गारत्थीहिं वा सच्चि आ-वन्निअ पिद्वियामंतिए तिसमाणे णो वियमं समायरेज्ज । जे य णं से अहमाहमे पुरिसे संणं नियजणणिपजई जाव णं दिक्खियाइहिं साहुणीहिं पि समं वियमं समारिज्जा तेणं चेव से महापावकम्मे सव्वहमाहमे समक्खा एसेणं गोयमा ! पडविसेसे तहा य जेणं से अहमपुरिसे सेणं अणंतैणं काद्वेणं वोहिणं पावेज्जा । जओ एणं मे अह-माहमे महापावकारी दिक्खियाहिं पि साहुणीहिं पि समं वियमं समायरिज्जा सेणं अणंतहुतोवि अणंतसंसार माहिं पिज्जणं पि वोहिं नो पावेज्जा । एसे य णं गोयम ! वि-त्तिए पडविसेसे तत्थ एणं जे से सव्वुत्तमे सेणं उभमत्थ वीयरगेण य जेणं तु मे उत्तमुत्तमे सेणं अण्हिपत्ति-त्तीए जाव णं उवममायरेज्जा ताव एणं निउणीए जेणं च से उत्तमे सेणं अप्पमत्तसंजए णो एवमेएसिं निरुवणा-कुज्जा जे उणं मिच्छदिट्ठी जवित्ताणं उग्गदंजयारी जवे-ज्जा हिंसारंनपरिग्गहाइणं वीरए सेणं मिच्छदिट्ठी चेव ऐण णोणं मम्मदिट्ठी तेसिं च णं अविइयजीवाइपयत्थ सव्वत्तावाणं गोयम ! नो णं उत्तमुत्तमे अज्जिनंदणिज्जे वा संसाणिज्जेवा जवइ जे उत्तमेणं ते अणंतरजविए दिव्वोए-द्वए विसए पच्छेज्जा अच्चं वकयादिइ ते दिव्वित्थियादओ संविक्खियत्तउणं वंजव्वयाओ परिहरिज्जा णियाण करे वा हवेज्जा जे य एणं से विमज्जिमे सेणं तं तारिसमज्ज-वमायमणीकिच्चा ए विहरिज्जा विरयाविरए दट्टवे तदा

एणं जे से अहमे जे य णं से अहमाहमे तेसिं तु णं एगंतैणं जहा इत्थीसु तहा एणं नेइजोवणं कमेइ ठिई समज्जेज्जा एवरं पुरिसस्स एणं संचिक्खएणं संवेत्थरुहोवरतद्वपक्ख-एसु द्विगे य अहिययरंरागमुप्पज्जे एवं एते चेव उ पु-रिसविजागे कासिं च इत्थीएणं गोयमा ! जव्वसत्तं सम्म-त्तददत्तं च अंगीकाज्जणं जावणं सव्वुत्तमे पुरिसविजागे ताव णं चित्तणिज्जे नोणं सव्वेसिमित्थीएणं । एवं तु गोयमा ! जीए इत्थीए तिकाद्वं पुरिससंजोगसंपत्तीए संजया अहाणं पुरिससंजोगसंपत्तीए विसाहुणीए जाव णं तेरसमे चोदसमे पन्नरसमे णं च समयेणं पुरिसेण सच्चि ए संजुत्ता णो वि यं संसमायरियं सेणं जहा घण-कट्टतणदारुसमिच्छे केइ गामेइ वा नगरेइ वा रमेइ वा संप-द्वित्ते चंरानिद्वसंधुक्किए य पद्वित्ताणं णिरुज्जिय २, चिरेणं उवसमेज्जा एवं तु णं गोयमा ! से इत्थी काम-गीसंपद्वित्ता समाणि णिरुज्जिय २, समयचउक्केणं उव-समेज्जा एवं इगवीमइमे वावीसइमे जाव णं सत्ततीस-इमे समए जहाणं पदीवसिहा वावन्ना पुणरवि उसयं वा तहाविहेणं चुन्नयोगेणं वा पयद्वेज्जा एवं सा इत्थी पु-रिसदंसणेण वा पुरिसाद्वगदंसणेण वा मदेणं कंदप्पेणं कामगीए पुणरविउ पयद्वेज्जा एत्थं च गोयमा ! जत्थि-यं जएण वा दज्जाए वा कुत्वंकुसेण वा जाव णं धम्म-सच्चाएणं वा तवे य णं अहियासेज्जा नोणं वियमं समा-यरिज्जा, सेणं धन्ना से पुण पुष्पा, से य एणं वंदा, से एणं पुज्जा, से एणं दट्टव्वा, से णं सव्वदक्खणा, से णं सव्व-कद्वानं कारया, से एणं सव्वुत्तमंगद्वनिही, से एणं सुय-देवया, से णं सरस्सती, से एणं अंबहुंमी, से एणं अच्चु-या, से णं इंदाणि, से णं परमवित्तुतमसिच्छी मुत्तीसासया-सिक्खणत्ति । जे इत्थियं ते चेवणं नो अहियासेज्जा वि-यमं वा समायरेज्जा से एणं अधन्ना, से एणं अंबंदा, से एणं अपुज्जा, से णं अदद्ववा, से एणं अदक्खणा, से एणं जग्ग-दक्खणा सेणं सव्वअमंगद्वअक्खणाजायणा. से णं जट्टसीद्वी, से एणं जट्टायारा, से एणं परिज्जचारित्ता, से एणं निंदणिया, से णं गरहिणिया, से एणं खिसणिज्जा, से एणं कुच्चिणिज्जा, से णं पावा, सेणं पावपावा, से णं महा-पावा, से एणं उपवित्तत्ति एवं तु गोयमा ! वपुद्वएत्ताए, जीरुत्ताए, कायरत्ताए, दोद्वत्ताए, उम्मायओ वादप्पओ वा कंदप्पओ वा अणप्पवसओ वा । आज्जियए वा जमि-त्थियं संजमाओ परिज्जस्सिय दूरद्वाने वा गामे वा नगरे वा रायहाणीए वा वेसग्गहणं अच्चन्धिय पुरिसे णं सच्चि वियमं समायरेज्जा जूओ २ पुरिसं कामेज्ज वारामेज्ज वा अहाणं तमेवा दोयत्थियं कज्जमई परिकप्पेताणं तमा

इवेज्जा तं चेव आई व माणीय सिया णं उम्मायओ वा
 टप्पओ वा कंदप्पओ वा अणवस्सओ वा आउट्टियाए
 वा कइया परिए वा सामन्नं संजप्पइ वा रायसंसिए वा
 वामयद्वच्चिजुत्तेइ वा तवोत्ताच्चिजुत्तेइ वा जोगच्चुबल-
 च्चिजुत्तेइ वा विन्नाणद्वच्चिजुत्तेइ वा जुगुप्पहाणेइ वा प-
 वयणप्पजावगेइ वा तमित्थियं अन्नं वा रामेज्ज वा कामे
 ज्ज वा अज्जिद्वसेज्ज वा जुजेज्ज वा परिजुजेज्ज वा
 जाव णं वियमं वा समायरेज्जा । से णं दुरंतपंतद्वक्खणे,
 अहमे, अवेदे, अदद्वे अपवित्ते, अपसत्थे, अकट्ठाणे,
 अमंगल्ले, निंदाणिज्जे, गरहणिज्जे, खिसाणिज्जे, कुच्छि-
 णिज्जे, से णं पावे, से णं पावपावे, से णं महापावे, से णं
 महापावपावे, से णं नइसीले से णं ज्ञायारे, से णं नि-
 च्चचारित्ते महापावकम्मकारिजयणं-अयणिं पायत्ति-
 त्तमञ्जट्टिज्जा तओणं मंदतुरगेणं, वड्डरेणं सरिरेणं, उच्च-
 मेणं संघयणेणं, उच्चमेणं पोरुसेणं, उच्चमेणं मत्तेणं उच्च-
 मेणं तत्तपरिमाणेणं, उच्चमेणं वीरियसामत्थेणं, उच्च-
 मेणं संवेगेणं, उच्चमाए धम्मसहाए, उच्चमेणं आउक्खएणं
 तपायच्छे तमणुचरेज्जा । तेणं तु गोयमा । सादूणं महा
 णुजागाणं अट्टारसपरिहारट्टाणाई णववंजचेरुत्तिउ-
 वागरिज्जत्ति । से जयवं ! किं पच्छित्तेणं सुज्जेज्जा
 गोयम ! अत्येगे जेणं सुज्जेज्जा अत्येगे जेणं नो सुज्जेज्जा । से
 जयवं ! केणट्टेणं एवं बुच्चई जहा णं गोयम ! अत्येगे जेणं
 सुज्जेज्जा अत्येगे जेणं नो सुज्जेज्जा । गोयम ! अत्येगे-
 जेणं नियत्तिप्पहाणे सद्धमीद्वे वकसमायरे से णं अस-
 द्धेया द्दोइत्ताणं ससद्धे चेव पायच्छित्तमणुचरेज्जा सेणं
 अविमुत्तसकल्लुसं से णं णो सुज्जेज्जा अत्येगे जेणं उज्जु
 अरसरद्वसहावे जहावत्तं णीसद्धं णीसकं सुपरिफुरु
 आदोइत्ताणं जहोवइदं चेव पायच्छित्तमणुचेट्टिज्जा
 से णं निम्मत्तानिकल्लुसविमुत्तासए विसज्जेज्जा । एतेणं
 एवं बुच्चई जहा णं गोयम ! अत्येगे जेणं सुज्जेज्जा अत्येगे
 जेणं नो सुज्जेज्जा तहा णं गोयम । इत्थीय णामं पुरि-
 साणं महंमाणं सव्वपावकम्माणं वसुहारातमरय पंक-
 खाणी सोग्गईमग्गसणं अग्गत्ता नारयावयारस्स अं
 समोयरन्नवेवणी अज्जुमयं विसकंदद्धि अणग्गिणियं
 चट्ठिं अज्जीयणं विसूइयं अणामियं वाहिं अवे
 यणं मुच्चं अणोवसग्गं मारिं अणियद्वं गुत्तिं अरु-
 ज्जए पासे आहओ मच्चूतहाय णं गोयम । इत्थी संजोगे
 पुरिसाणं मणसावेणं अचित्तिणिज्जे अवसुज्जवस-
 णिज्जे अप्पमत्थणिज्जे अपसत्थाणिज्जे अहीणिज्जे
 अवियप्पाणिज्जे असंकप्पणिज्जे अणज्जिद्वसणिज्जे अ-
 संनरणिज्जे तिविहं तिविहेणांति जओणं इत्थीणं नाम पुरि-

स्स णं गोयम ! सव्वप्पगारेसु पि दुस्साहियं विज्जं पि वा दो
 सुप्पायणं सरंजसंजगं पि वा अपुट्टधम्मं अद्वियचारित्तं
 पि व अणादोइयं अणिदियं अगारहियं अकयपायच्छ-
 त्तज्जवमायं पफुव अणंतसंसारपरियट्टणदुक्खसंदोहं
 कयपायच्छित्तं विसोहिं पि व पुणो असंजमायर णं महंत
 पावकम्मसंचयहिंसं पि व सयद्वत्तेदोक्कनिंदियं आदिठं
 परदोगपच्चवायघोरंधयारणरयवासो इव णिरंतराणेग
 दुक्खनिहिंति अंगपच्चंगसंठाणं चारुद्विवियपोहिंयं अच्छी
 णं तं न णिज्जाए कामरागविवट्टणं तहा य इत्थीओ
 नाम गोयम ! पद्वयकाद्वरयणीमिव सव्वकादं तणो
 वद्वित्ताओ जवंति विज्जु इव खणादिट्टनड्डेमाओ ज-
 वंति सरणागयवायगा इव एकजमियाओ तक्खएपसूय-
 जीवंतमुच्चनियसिसुज्जकवओ इव महापावकम्माओ
 जवंति । खरपवणुहच्चाद्वियद्ववणोदहिवेत्ता इव बहु-
 विद्विकप्पकद्वोद्वमाद्वार्हिं ण खणंपि एगत्य असं-
 ठियमाणसाओ जवंति सयंजुरमाणोवहीमिव दुक्खगा-
 हकइतवाओ जवंति पवणो इव चट्टद्वसहावाओ जवंति
 अग्गी इव सव्वजक्खाओ । वाओ इव सव्वफरिसाओ
 तक्को इव परत्थदोद्वआओ साणो इव दाणमेत्तमत्तिओ
 मच्छो इव हत्यपरिचचनेहाओ एव माई अणेगदोसद्व-
 कवपादिपुत्तसव्वंगोवंगसव्विंनतरवाहिराणं महापात्रकम्मा-
 णं अविणयविसमंजरीणं तत्तुप्पन्नअणत्थ गत्य पसूईणं
 इत्थी य णं आणवरयनिच्चरंतदुग्गंथा सुइविदीए कुच्छ
 णिज्ज निंदाणिज्ज खिसाणिज्ज सव्वंगोवं गाणं सव्विंनतरवा
 हिणं परमत्थओ महासत्ताणं निविन्नकामजोगाणं
 गोयम ! सव्वुत्तमुत्तमपुरिसाणं केनाम सुइचेसु विन्नाया
 धम्माहम्मखणमवि अज्जिद्वसं गच्छिज्जा जासिं च णं
 अज्जिद्वसिज्जणं कामे पुरिसे तज्जेणिसंमुच्चिमं पंचिदियाणं
 एकपसंगेणं चेव णवएहं सयसहस्सेणं णियमाओ उह
 वगे जवेज्जा ते य अच्चंतसुहमुत्ताओ मंसचक्खुणो ण पा
 सिया एएणं अट्टेणं एवं बुच्चई जहा णं गोयमा ! णो इत्थी
 णं आद्ववेज्जा नो असंजवेज्जा नो उद्ववेज्जा नो इत्थी
 णं अंगोवंगार्हिं संणिरिखेज्जा जाव णं नो इत्थीए सार्द्धं
 रागे वंजयारि अट्टाणं पन्निज्जेज्जा । महा०२ अ० ॥३॥

(२०) स्त्रीस्थानदूषणमाह ।

जहा विरादावसहस्स मूत्ते, न मूसगाणं वसही पसत्या ।
 एमेव इत्थी निद्वयस्स मज्जे, न वम्नयारिस्स खमो नि
 वासो ॥ १३ ॥

यथा विमादावसयस्य मूत्ते विमादस्य आवसथ गृहं विरा
 दावसथं तस्य मूत्ते समीपे मूपकाणां उन्दुराणां वसति
 स्थिति न प्रशस्ता न समीचीना ज्वति विमादगृहसमीपे
 मूपकस्थितिर्मरणायैव एवममुना दृष्टान्तेन स्त्रीनिद्वयस्य स्त्रिया

इत्थी

सहितो निवृत्तयो गृहं स्त्रीनिवृत्तयस्तस्य स्त्रीनिवृत्तयस्य मध्ये ब्रह्म-
चारिणो निवासः क्रमो युक्तो नास्ति । तत्र वसमानस्य ब्रह्म-
चारिणो ब्रह्मचर्यस्य नाश एव स्यादिति ज्ञावः ॥ १३ ॥
स्त्र्यादिरहिते स्थाने वसमानेनापि स्त्रीसम्पाते किं कर्तव्यं
तदाह ।

न रूपद्वान्मविद्यासहावं, न जंपियं इंगियपोहियं वा ।
इत्थीणचित्तं सिनिवेशदत्ता, दृष्टुं ववस्ते समणे
तवस्ती ॥ १४ ॥

तपस्वी श्रमणः स्त्रीणामेतत्सर्वमेतच्चेष्टितं चित्ते स्वकीये
मनसि सन्निवेश्य सम्यगवधार्यं ह्यु न व्यवस्येत दर्शनाय.
सोद्यमो न भवेत् । कोथं साद्युः स्त्रीणामेतच्चेष्टितं स्वहृ
दि धृत्वा एतच्चेष्टितं ह्यु न व्यवसायं न कुर्यात् । यतो हि ।
पूर्वं मनसः इच्छायाः प्रवृत्तिस्ततश्चक्षुरादीनामिन्द्रियाणां
प्रवृत्तिरिति । तत्स्त्रीणां किञ्चित्चेष्टितं तदाह रूपं स्त्रीणां गौरा
दिवर्णो दावण्यं नयनाह्लादक कश्चिद्गुणविशेषः, विद्यासो
विशिष्टनयनचेष्टाविशेषः, अथवा मन्यरगतिकरणादिको,
हास्य स्मितमीपहन्तानां जल्पित मन्मनोह्लापादिकम् इति
तमद्गोपाङ्गादिमोदनं स्वचित्तविकारसूचकं, वीक्षितं वक्रा-
वशोकनम् रूपञ्च दावण्यं च विद्यासश्च हास्यं च रूपदा-
वण्यविद्यासहास्यानि तेषां समाहारो रूपदावण्यविद्यास-
हास्यमेतत्सर्वं स्त्रीणां साधुना रागेण न द्रष्टव्यमिति भावः
अदंसणं चैव अपत्याणं च, अचित्तणं चैव अकित्तणं च ।

इत्थीजणस्सारियजाणजुगं, हियं सयावम्नवए रयाणं १५
ब्रह्मव्रते ब्रह्मचर्ये रतानां सावधानानां साधूनामेतदार्यध्यानं
योग्यं हितं वर्तते । आर्यं च तद्व्यानं च आर्यध्यानं सम्यग्ध्यानं
धर्मशुद्धादिकं तस्य योग्यं हितं पथ्यं धर्मध्यानस्य स्थैर्यकारको
भवति कोथं यदा हि ब्रह्मचर्यप्रारिणः एतत् कुर्वन्ति तदा तेषां
धर्मध्यानं स्थिरं स्यादित्यर्थः । तर्हि किमार्यध्यानयोग्यं तदाह ।
स्त्रीणामदर्शनं रागेण अनवशोकनं च पादपूरणे एव निश्चये ।
पुनः किं स्त्रीणामप्रार्थनमजिह्वापस्थाकरणं पुनः स्त्रीणामचिन्तन
यत् कदाचित् रूपादिकं दृष्टं तस्य चेतसि न स्मरणमपरि-
भावनमित्यर्थः । पुनः स्त्रीणामकीर्तनं यत्कदाचिद्रूपेण नाम्ना
गुणेन वा न कीर्तनमकीर्तनं नामगुणोच्चारणस्य अकरणम्
यदि ब्रह्मचारी स्त्रीणां दर्शनं प्रार्थनं चिन्तनं कीर्तनं करोति
तदा तस्य आर्यध्यानस्य उत्तमध्यानस्य स्थैर्यं न स्यात् एत-
त्तन्मध्यानस्य योग्यं हितं नास्ति । ननु कश्चिद्वदति “विकारहे-
तो सति विक्रियन्ते योगेन चेतसि त एव धीराः” तत् किञ्चि-
द्विकारयनासनसेवनेन इति चेत्तत्राह ।

कामं तु देवोहि विचमियाहिं, न चाइया खोजडुं तिउत्ता ।
तदा वि एगं ताहियंति नच्चा, विचित्तवासो मुणिणं पस-
त्यो ॥ १६ ॥

हे शिष्य ! तथापि मुनीनां विविक्तभाव एकान्तस्थाननिवास-
प्रशस्तः । किं ह्येवा विविक्तभावमेकान्तहितं मत्वा तथा इति
कथं यद्यपि त्रिगुप्तास्तिसृजिगुप्ताः मुनयः काममत्यर्थं देवी-
भिः क्रोत्रयितुं न्यानाञ्चावयितुं न ‘चाइया’ इति न शक्विताः
कीदृशाभिर्देवीभिः आच्युपणयुक्ताभिः । यद्वि देवाङ्गनाजिरा-
भरणाद्ब्रह्मनाभिरपि साधवो ध्यानाच्च विविक्तास्तदा मानुषी-
भिस्तु क्रोत्रं प्रापयितुमशक्या एव तथापि स्त्रीप्रसङ्गत्यागमुनी-

नामेकान्तहितं ज्ञात्वा स्त्र्यादिरहितोपाश्रये स्थितिः श्रेयसीति
ज्ञावः ॥ १६ ॥

स्त्रीप्रसङ्गत्यागं पुनरपि दृढयति ।

मोक्त्वाजिकंखिस्स विमाणवस्स, संसारनीरस्स त्रियस्स
धम्मो । न तारिमं दुत्तरमत्थि दोए, जहित्थिओ वादमणो-
हराओ ॥ १७ ॥

मोक्षान्निकाङ्क्षस्य मोक्षान्निवापुकस्य मानवस्य संभारभीरो-
रापि तथा धर्मं स्थितस्य श्रुतधर्मं स्थितस्य अत्र संसारे तादृशं
दुस्तरमन्यत् किमपि नास्ति यथा लोके संसारे स्त्री दुस्तरा
स्ति । कीदृशी स्त्री वादमनोहरा वादानामविवेकिनां मनां-
सि हरतीति वादमनोहरा । तुगच्छः पादपूरणे विशेषार्थं च ।
स्त्रीसङ्गातिक्रमे गुणमाह ॥

एएयसंगे समइकमित्ता, सुहुत्तरा चैव जवंति सेसा ।

जहा महासागरमुत्तरित्ता, नई जवे अविगंगा समाणा १८

मनुष्याणामेतान् स्त्रीसवन्धिसङ्गान् समतिक्रम्य शेषाः धन-
धान्यादिसंबन्धाः सुखोत्तराश्चैव भवन्ति । सुखेनोत्तीर्यन्ते
इति सुखोत्तराः यथा महासागरं स्वयंचूरमणसदृशं समुद्रमु-
ल्लङ्घय गङ्गा नदी अपि सुखोत्तरा सुखोल्लङ्घया एव तथा येन स्त्री-
सङ्गस्त्यक्तस्तस्य अन्यसङ्गो धनधान्यादिसयोगः सुत्यज एव
(अत्र गाथायां चतुर्थपादे उन्दो नुरोधत् “ गगा जवेजा वि-
णई समाणा ” इति पाठो युक्तः) १८ ॥ उक्तं ३२ । अ० ।
स्त्रीस्थानदर्शनादिपरिहारस्य ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानत्वे श्लोकाः
प्रतिपादिताः ।

जं वि वित्तमणाइन्नं, रहियं इत्थिजणणाय ।

वंजचेरस्स रक्खट्ठा, आदयं तुनिसेवए ॥ १ ॥

साधुर्व्रह्मचारी तमाद्ययं तमुपाश्रयं निषेवते । तुः पादपूरणे
त कं य आदयो विविक्त एकान्तवृत्त तत्रत्यवास्तव्यस्त्री-
जनेन चशब्दात् पशुपारुकरपि रहितः पारुकरशब्देन न-
पुंसक उच्यते कादाकादविभागागतसाध्वीजनं श्राद्धीजनं चा
श्रित्य विविक्तत्वं ज्ञेयं यदुक्तम्- “अट्टमी पक्खिये मोत्तुं वयणा
कादमेव य । सेसकादम्मि इतीओ, नेया उ अकादचारीओ ”
॥ १ ॥ तस्मात् य आदयस्त्र्यादिभिरसेवितस्तमाद्ययं ब्रह्मचा-
री साधुश्च निषेवते इत्यर्थः । पुनर्यथादयः अनाकीर्णो गृहस्था-
नां गृहाद्दूरवर्ती किमर्थं ब्रह्मचर्यस्य रक्षार्थं यो हि स्वब्रह्मचर्यं
रक्षितुमिच्छति स पतादशमुपाश्रयं निषेवते अत्र द्विङ्गव्यत्यय-
प्राकृतत्वात् ॥ १ ॥

मणपणाय जणणी, कामरागविवट्टणी ।

वजचेररओ जिकखू, थीकहं तु विवज्जए ॥ १२ ॥

अथ चितीयं ब्रह्मचर्यरतो भिक्षुः स्त्रीकथां विवर्जयेत् स्त्रीणां
कथा स्त्रीकथा तां त्यजेत् कीदृशी कथां मन प्रहादजननी-
मन्तःकरणस्य हर्षोत्पादिकां पुन कीदृशीं कामरागविव-
र्जनीं विषयरागस्य अतिशयेन कृत्तिकर्त्रीम् ॥ १२ ॥

समं च संयवं थीहिं, संकहं च अजिकखणं ।

वम्नचेररओ जिकखू, निव्वसो परिवज्जए ॥ ३ ॥

ब्रह्मचर्यरतो भिक्षुर्नित्यशो निरन्तरं सर्वदा स्त्रीभिः सम स-
स्तव अर्थात् एकाशने स्थित्वा परिचयं च पुन अजीकणं
चार २ सकथां स्त्रीजातिभिः सह स्थित्वा बहो वार्त्ता परि-
वर्जयेत् सर्वथा त्यजेत् ॥ ३ ॥

अंगपञ्चगसंठाणं, चारुद्वयवियेपेहियं ।

बंजचेररओ त्यीणं, चकलू गिज्जं विवज्जए ॥ ४ ॥

ब्रह्मचर्यरतः साधुः स्त्रीणामङ्गप्रत्यङ्गसस्यान चक्रुग्राह्य
विवर्जयेत् । अङ्ग मुख प्रत्यङ्ग स्तनजघननाजिकङ्गादिक स
स्यानकं कटिविषये हस्त दत्वा ऊर्ध्वस्थायित्व पुनः स्त्रीणां
चारुल्लपित प्रेक्षितं चक्रुग्राह्य विशेषेण वर्जयेत् । चारु मनोहर
यदुल्लपितं मन्मानादि जल्पन प्रकृष्टमीक्षित चक्रावलोकनमेतत्स-
र्वं परित्यजेत् कोऽर्थे ब्रह्मचारी हि स्त्रीणामङ्गप्रत्यङ्गं सस्यान-
चारुल्लपितं कटाक्षैरवलोकनमेतत्सर्वं दृष्टिविषयमागतमपि
ततः स्वकीयञ्चक्रुरिन्द्रिय, यत्राग्निवारयेदित्यर्थः ॥ ४ ॥

कूयं रुयं गीयं, हसियं थणियकंदियं ।

बंजचेररओ त्यीणं, सोयगिज्जं विवज्जए ॥ ५ ॥

ब्रह्मचर्यरतः स्त्रीणां कूजितं रुदितं गीत हसित स्तनितं क्र-
न्दित श्रोत्रग्राह्यं कर्णाभ्यां गृहीतुं योग्य विशेषेण वर्जयेत् न
शृणुयादित्यर्थः ५ ।

हासं कीरुं रयं दण्पं, सह चुत्तासणाणि य ।

बंजचेर रओ थीणं, नाणुचिते कयाइ वि ॥ ७ ॥

ब्रह्मचर्यरतो ब्रह्मचारी स्त्रीणां हास्य पुन क्रौंसां तथा रतं
मैथुनप्रीतिं दण्पं स्त्रीणां मानमर्देनाहुत्पन्न गर्वं पुन सहसा
अपत्रासितानि सहसा कारणे आगत्य पश्चात्पराङ्मुखस्थि-
तानां स्त्रीणां नेत्रे हस्ताभ्यां निरुध्य जयोत्पादनहास्योत्पाद-
नानि सहसा वित्रासितानि उच्यन्ते एतानि पूर्वानुभूतानि
कदापि न अनुचिन्तयेत् न स्मरेत् (अत्र सहसाद वित्तासणा
णिय " इति क्वचित्पाठस्तदनुसारेण व्याख्यातम्) । अथ च
सह चुत्तासनानि न अनुचिन्तयेत् सह इति स्त्रिया सार्द्धं
शुक्लमेकासने उपविशन् पूर्वं ज्ञोजनानि कृतान्यपि न स्मरेत्
सहासनशुक्तानि इति वक्तव्ये सह शुक्लासनानि इति प्राकृ-
तत्वात् ॥ ७ ॥ उक्तं १६ अ० । (स्त्रीप्रसङ्गे दोषस्तत्र दोषा
दो गविचारश्च मेहुण शब्दे) ।

सांप्रत मतान्तरं दूषणाय पूर्वपक्षयितुमाह ।

एवमेगे उ पासत्था, पन्नवंति अणारिया ।

इत्थी वमंगया वावा, जिणसासण परम्मुहा ॥ ८ ॥

जहा गंभं पिदाग वा, परि पीद्वेज्ज मुहुत्तग ।

एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिया ॥ १० ॥

तु शब्द पूर्वस्माच्छिरोषणार्थः । एवमिति वक्ष्यमाणया नी-
त्या यदि वा प्राक्तन एव श्लोकोत्रापि सवन्धनीयः । (एव-
मिति) प्राणातिपातादिषु वर्तमाना एक इत्या दि दौकविशेषा
नीलपटादयो नाथवादिकमएरुवप्रविष्टा वा शैवविशेषाः सदनु-
ष्ठानात् पाद्वेतिष्ठन्तीति पाद्वेस्था स्वपृथ्यावापाद्वेस्थावसन्न-
कुशीलादयः स्त्रीपरीषहपराजितास्त एव प्रज्ञापयन्ति प्ररूपयन्ति
अनार्थः अनार्थकर्मकारित्वात् । तथाहि । तेवदन्ति । " प्रिया-
दर्शनमेवास्तु किमन्यैर्दर्शान्तरैः । प्राप्यते येन निर्वाण सरा-
गेणापि चेतसा " । किमित्येव ते ऽभिदधतीत्याह । स्त्रीवश-
गताः यतो युवतीनामाज्ञायां वर्तन्ते वावा अज्ञा रागछेपो-
पहतचेतस इति रागद्वेषजितो जिनास्तेषां शासनमाज्ञा-
कषायमोहोपशमहेतुचूता तत्पराङ्मुखाः ससाराजिष्वङ्गिणो
जैनमार्गविद्वेषिण पतद्ब्रह्ममाणसूचुरिति ॥ ८ ॥ यदुच्यते-
दाह (जहा गरुमित्यादि) यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः । यथा

येन प्रकारेण कश्चित् गएमी पुरुषो गएरु समुत्थितं पिदक
वा तज्जातीयकमेव तदाकृतोपशमनार्थं परिपीरुष पूयस्-
धिरादिक निर्गाल्य मुहुर्तमात्रं सुखितो भवति न च दोषेणा-
नुषज्यते । एवमत्रापि स्त्रीविज्ञापनायां युवतिप्रार्थनायां र-
मणीसवन्धे गएरुपरिपीरुनकल्पे दोषस्तत्र कुतः स्यात् ।
न ह्येतावता क्लेदापगममात्रेण दोषो जवेदिति । स्यात्तत्र दोषा
यदि काचित्पीरुा जवेत् ॥ १० ॥

दृष्टान्तेन दर्शयति-

जहामंधादए नाम, थिमिअं जुंजतीदगं ।

एवं विन्नवोणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिआ ॥ ११ ॥

जहा विहंगमा पिंगा, थिमिअं जुंजतीदगं ।

एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिआ ॥ १२ ॥

एवमेगे उ पासत्था, मिच्छदिट्ठी अणारिया ।

अज्जोववन्ना कामेहिं, पूयणे व्वतरुणए ॥ १३ ॥

यथेत्यमुदाहरणोपन्यासार्थः । मन्धादन इति मेप नामशब्द-
समावनायाम् यथा मेपस्तिमितमनालोभयन्मुदकं पिवत्या
त्मान प्रीणयति न च तथान्येषां किञ्चनोपघातं विद्यते ।
एवमत्रापि स्त्रीसवन्धेन काचिदन्यस्य पीरुा आत्मनश्च प्रीण-
नमतः कुतस्तत्र दोषः स्यादिति ॥ ११ ॥ अस्मिन्नेवानुपघा-
तार्थं दृष्टान्तबहुत्वव्यापनार्थं दृष्टान्तान्तरमाह । (जहाविहं
गमा इत्यादि) यथा येन प्रकारेण विहायसा गच्छतीति विहं
गमा पकिणी (पिंगेति) कपिञ्जला साकाश एव वर्तमाना
स्तिमितं निजृतमुदकमापिवत्येवमत्रापि गर्जप्रधानपूर्विकया
क्रियया अरक्ता छिद्रस्य पुत्रार्थं स्त्रीसवन्धे कुर्वतोपि कपिञ्ज-
लाया इव न तस्य दोष इति । सांप्रतमेतेषां गएरुपीरुनतुट्य
स्त्रीणैरभोग मन्यमानानां तथैरुकोदकपानसदृश परपीरुा-
ऽनुत्पादकत्वेन परात्मनोश्च सुखोत्पादकत्वेन किल मैथुन
जायत इत्यध्यवसायिनां तथा कपिञ्जलोदकपान यथा तमा-
गोदकासंस्पर्शेन किल जवत्येवमरक्ताछिद्रतया दर्भाद्युत्ता-
रणात् स्त्रीगात्रस्पर्शेन पुत्रार्थं न कामार्थं ऋतुकालान्निगा-
मितया शास्त्रोक्तविधानेन मैथुनेपि न दोषानुपपन्नस्तथो-
च्यते " धर्मार्थं पुत्रकामस्य स्वदारेष्वधिकारिणः । ऋतुका-
ले विधानेन दोषस्तत्र न विद्यते " इति

एव मुदासीनत्वेन व्यवस्थितानां दृष्टान्तेनैव निर्युक्तिकारो
गाथात्रयेणोत्तरदानायह ।

[जह एाममंरुज्जगे ण, सीसंठित्तूण कस्सइ मणसो ॥

चिद्वज्ज पराहुत्तो, किं नाम ततो ण धेपेज्जा ॥ १३ ॥

जह एाविसगंरुसं, कोतीधेत्तूण नाम तुण्हक्को ।

अण्णए अदीसंतो, किं नाम ततो नवमरेज्जा ॥ १४ ॥

जह नाम सिरिधराउ, कोइरयणेण एामधेत्तूणं ।

अरथेज्ज पराहुत्तो, किं णाम ततो न धेपेज्जा ॥ १५ ॥]

यथा नाम कश्चिन्मएरुवाप्रेण कस्यचिच्चिरद्विगत्वा पराङ्मु-
खस्तिष्ठेत् । किमेतावतोदासीनजावावद्वन्धनेन न गृह्यत
नापराधी जवेत् । तथा यथा कश्चिद्विपगएरुप गृहीत्वा पीत्वा
नाम दूर्णां प्रावभजेदन्येन वाप्यदृश्यमानोसौ किं नाम ततो
सावन्त्यादर्शनात् न भ्रियेत । तथा यथा कश्चिच्छूगिहाङ्गाएरु
गाराद्वल्नानि महार्घ्याणि गृहीत्वा पराङ्मुखस्तिष्ठेत् किमेतावता
सौ न गृह्येतेति । अत्र च यथा कश्चित् शत्रुतया अज्ञतया वा

शिरश्छेदे विपगाएरूपरत्नापहाराख्ये सत्यपि दोषत्रये माध्य-
स्थमवद्वन्त्रे न च तस्य तदवद्वन्त्रेनेपि निर्दोषतेति । एव-
मत्राप्यवश्यं भाविरागकार्यमैयुने सर्वदोषास्पदे संसारव-
र्द्धके कुतो निर्दोषतेति । तथाचोक्तम् “प्राणिनां वाधकं चैतच्छा-
स्त्रैर्गौत महर्षिभिः । नञ्जिकातसकणक प्रवेद्याज्ञानतस्तथा ॥ १ ॥
मूत्रं चैतद्धर्मस्य जवभावप्रथनम् ॥ तस्माद्विपान्नवत्याज्यमिदं
पापमनिच्छतेति ” निर्युक्तिगायात्रयतात्पर्यार्थः ॥ १२ ॥

साप्रतं सूत्रकार उपहारव्याजेन गणरूपीरुनाद्विद्वान्तवादि-
नां दोषोद्भिभावयिषयाह । (एवमेव इत्यादि) एवमिति ग-
णरूपीरुनाद्विद्वान्तवद्वेन निर्दोष मैयुनमिति मन्यमाना एके
स्त्रीपरीपहपराजिता सदनुग्रानत्पाश्वे तिष्ठन्तीति पाश्वस्या
नायवादिकमण्डलचारिणः तुशब्दात् स्वपूर्या वा तथा
विपरीता तत्त्वाग्राहिणी दृष्टिर्दर्शनं येषां ते । तथा आराहुर-
याता गता सर्वहेयधर्मस्य इत्यार्या न आर्या अनार्याः । धर्म
विरुद्धानुग्रानत्त एवविधा अध्युपपन्ना गृह्णव इच्छामदन-
रूपेषु कामेषु कामैर्वा करणभूतैः सावधानुग्रानेष्विति । अत्र
दौकिकं दृष्टान्तमाह । यथा वा पृतनाकाकिनी तरुणके स्तन-
न्धये ऽध्युपपन्ना एवं तेप्यनार्याः कामेष्विति । यदिवा (पृथ-
णत्ति) गजुरिका आत्मीये ऽपत्येऽध्युपपन्ना एव ते ऽपीति
कथानक चात्र । यथा किल सर्वपशूनामपत्यानि निरुदके
कूपे ऽपत्यस्नेहपरीक्षार्थं क्षिप्तानि तत्र चापरा मातरः स्वकी-
यस्तनंधयशब्दाकर्णनेपि कूपतटस्था रदन्यस्तिष्ठन्ति । उर-
ज्जी त्वपत्यातिस्नेहेनाद्या अपायमनपेक्ष्य तत्रैवात्मानं क्षिप्त
वतीत्यतो ऽपरपशुच्यः स्वापत्ये ऽध्युपपन्नेति ।

एव ते ऽपि कामान्निष्यङ्गिणां दोषमविष्कुर्वन्नाह ।

आणागयमपस्संता, पच्चुप्पन्नगवसगा ॥

तेपच्चा परितप्यंति, खीणे आउम्मि जोव्वणे ॥ १४ ॥

जेहिं कावे परिकंतं, न पच्चा परितप्पए ॥

तेधीरा वंधणमुक्का, नावकंखंति जीवित्रं ॥ १५ ॥

अनागतमेप्यत् कावमनिवृत्ता नरकादियातनास्थानेषु महा
दुःखमपश्यन्तो ऽपर्यालोचयन्तस्तथा प्रत्युत्पन्नं वर्तमानमे-
व वैयथिक सुखात्तासमन्वेपयन्तो मृगयमाणा नानाविधैरु-
पायैर्भोगान् प्रार्थयन्तस्ते पश्चात् कीर्णैः स्वायुषि जातसंवगा
यौवने वा अपगते परितप्यन्ते शोचयन्ते पश्चात्तापं विद-
धति । उक्तं च । “ इत मुष्टिभिराकाश तुपाणां कण्ठं कृतम् ।
यन्मया प्राप्य मानुष्यं सदर्थं नादरं कृतं ॥ १ ॥ तथा । ” विह
वा वद्वेवनमिर्णह जाडं कीरति जोव्वणमण ॥ वयपरिणा-
मे सीरियाडं ताडहिं अपक्खुसुद्धति ॥ १ ॥ ॥ १४ ॥ ये तूत्तम-
स्त्वनया अनागतमेव तपश्चरणादानुद्यमं विदधति न ते पश्चा-
च्छोचन्तीति तदर्थंयितुमाह । (जेहिंकावेइत्यादि) यैरात्म-
हितकर्तृभिः कावे धर्माज्जनावसरे पराक्रान्तमिन्द्रियकपा-
यपराजयानुद्यमो विहितो न ते पश्चान्मरणकावे वृत्तावस्था-
यां वा परितप्यन्ते न शोकाकुत्रा जयन्ति । पक्खचनानिदंश-
स्तु सौत्रच्छान्दमन्त्वादिदिति । धर्माज्जिनकावस्तु चिद्विकितां प्राय-
ज्ञं सर्वं एव । तस्मान्म एव प्रधानपुरुषार्थं प्रधान एव च
प्रायज्ञं क्रियमाणो घटां प्राञ्चति । ततश्चार्थं वात्ताप्रभृत्यहृत्-
प्रिययासङ्गतया हृत्तनपश्चरणास्ते धीरा कर्मविदारणस-
द्विषायां वचनेन स्नेहान्मयेन कर्मणा चोत्प्रावत्येन मुक्ता
नावकाइद्वान्ति अमयमजीवितम् । यद्विद्या जीविते मरणे वा
निरुपृडा सयमोद्यममतयो जवन्तीति ॥ १५ ॥ अन्यच्च-

जहा नई वेयरणी, दुत्तरा इह संमता ।

एवं दोगांसि नारीत्रो, दुत्तरा अमर्दमया ॥ १६ ॥

जेहिं नारीण-संजोगा, पूयणा पिद्धतो कता ॥

सञ्जमेयं निराकिच्चा, ते द्विया सुसमाहिण ॥ १७ ॥

य धेत्युदाहरणोपन्यासार्थः यथा वैतरणी नदीनां मध्ये
ऽन्यन्तवेगवाहित्वात् विपमतटत्वाच्च दुस्तरा दुर्लभ्या एव-
मीस्मिन्नपि दोके नार्यो ऽस्मतिमता निर्विवेकेन हीनसत्त्वेन दुः-
खेनोत्तीर्यन्ते । तथाहि । ता हावजावैः कृतविद्यानापि स्वीकुर्व-
न्ति । तथाचोक्तं “सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्ताव-
देवेन्द्रियाणां, वृजां तावद्विधत्ते विनयमपि समात्त्वन्ते ता-
वदेव ॥ ज्ञानापाक्षेपमुक्ताः श्रवणपथजुषो नीलपद्ममाण पते
यावद्धीलावतीनां न हृदि धृतिमुषो दृष्टिवाणा पतन्ति, । तदे-
वंवैतरणी नदीवत् दुस्तरा नार्यो जवन्तीति ॥ १६ ॥ अपिच
(जेहीत्यादि) यैरुत्तमसत्त्वैः स्त्रीसङ्घविपाकवेदिभिः पर्यन्त-
कटवो नारीसंयोगाः परित्यक्तास्तथा तत्सङ्घार्थमेव वस्त्राव
कारमाल्यादिजिरात्मनः पूजनाकामविभूषा पृष्टतः कृता
परिन्यक्त्यर्थः । सर्वमेतत्स्त्रीप्रसङ्गादिकं श्रुतिपासादि प्रति-
कूत्रोपसर्गकदम्बक च निराकृत्य ये महापुरुषसेवितपर्यं प्रति
प्रवृत्तास्ते सुसमाधिना स्वस्यचित्तवृत्तिरूपेण व्यवस्थिता नोप-
सर्गैरनुकूलप्रतिकूलरूपैः प्रकोच्यन्ते । अन्येतु विपयान्निष-
ङ्गिणः कृयादिपरीपहपराजिता अङ्गारोपरिपतितमीनवद् छाग-
ग्निना दह्यमाना असमाधिना तिष्ठन्तीति ॥ १७ ॥

स्त्र्यादिपरीपहपराजयस्य फलं दर्शयितुमाह

एते श्रोथं तरिस्संति, ममुदं ववहारिणो ॥

जत्यपाणा विसन्नासि, किच्चंती सयकम्मणा ॥ १८ ॥

तं चञ्चिक्खू परिष्साय, सुच्चते समिते चरे ॥

मुसावायं च वज्जिज्जा-दिन्नादाणं च वोसिरे ॥ १९ ॥

य एते अनन्तरोक्तानुकूलप्रतिकूलोपसर्गजेतार एते सर्वे
ओव संसारं दुस्तरमपि तरिष्यन्ति । उच्चौघदृष्टान्तमाह ।
समुद्रं ववणसागरमिव व्यवहारिण सांयात्रिका यानपा-
त्रेण तरन्त्येवं जवौघमपि संसारसयमयानपात्रेण यतयस्त-
रिष्यन्ति । तथा तीर्णास्तरन्ति चेति । जवौघमेव विशि-
नष्टि । जवौघे संसारसागरे प्राणाः प्राणिनः स्त्रीविषयसङ्गा-
द्विषाया सन्त कृत्यन्ते पीरुचन्ते स्वकृतेनानुष्ठितेन पापेन क-
र्मणा असद्वेदनीयोदयरूपेणति ॥ १८ ॥ सांप्रतमुपसहारव्या
जेनोपदेशान्तरविधित्सयाह । (तंचञ्चिक्खूइत्यादि) तदे-
तद्यथा प्रागुक्तं यथा वैतरणीनदीवत् दुस्तरा नार्यो येः परि-
त्यक्तास्ते समाधिस्था संसार तरन्ति स्त्रीसङ्घिनश्च संसारा-
न्तर्गता स्वरुनकर्मणा कृत्यन्त इति तदेतत्सर्वं जिकृणशीलो
जिकृ परिजाय हेयोपादेयतया बुद्ध्या शोभनानि व्रतान्यस्य
सुव्रत पञ्चभिः समितिभिः समित इत्यनेनोत्तरगुणवेदन
कृतमित्येवमृत्तश्चरेत्सयमानुग्रानं विदध्यात् । तथा मृपावा-
दमसद्चूतार्थेज्ञापण विशेषेण वज्जेयत्तथा अदत्तादानञ्च
व्युत्सृजेहन्तशोधनमात्रमप्यदत्त न गृहीयात् । आदिग्रहणात्
मैयुनादे परिग्रह इति । तच्च मैयुनादिकं यावज्जीवमात्माहित
मन्यमान परिहरेत् । सूत्रं १ श्रु० ३ अ० ॥

(त्रियां जानमपत्य पुरुषस्यैवेति-अपञ्च-शब्दे । स्त्रीपुरुषयो-
रन्तर ' अणतर ' शब्दे । स्त्रीगर्भवकक्यता ' गज्ज ' शब्दे ।
स्त्रीच्यो दृष्टिवादो न दीयत इति ' दिष्टिवाय ' शब्दे । स्त्रीणां

मोक्षसिद्धिः ' इत्थिद्विगसिद्ध ' शब्दे । स्त्रीवसद्गतस्य निन्दा ' इत्थिवस ' शब्दे । स्त्रीशब्दयुक्ते स्थाने न स्यातव्यमिति ' वसही ' शब्दे । स्त्रीससकस्यानादिनिषेधो ' वमचेरसमाहिङ्गाण ' शब्दे ' वमचेर गुक्ति ' शब्दे च । स्त्रीणां स्वातन्त्र्यानिषेधः ' इत्थिरज्ज शब्दे ')

इदं-इदम्-त्रि० इदि कमि नलोपश्च । पुरोर्वसिनि, । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० । प्रत्यक्के, । नि० चू० १ उ० । प्रत्यक्कासन्ने च । आ० चू० ४ अ० । इषमेव खणविजाणिया" । इदमः प्रत्यक्कासन्नवाचित्वादिति । सूत्र १ श्रु० २ अ० । " आरम ज दुक्ख मिणति एणा " इदमिति प्रत्यक्कागोचरापन्नमिति । आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० । सूत्र० । प्रश्न० । " दुहावेदं सुयक्खाय " ॥ प्रत्यक्कासन्नवाचित्वादिदम इति । सूत्र० १ श्रु० ७ अ० । अस्य च सर्वस्याम् विभक्तौ ॥ ' इदम इम' उ । ३ । ७२ । इति प्राकृतसूत्रेण इमादेश इमो-इमे-इम । इमेण-स्त्रीयामपि-इमासौ " पुंस्त्रियोर्नवायमिमिआसौ " उ । ३ । ७३ इति प्राकृतसूत्रेण अयमिति पुंस्त्रिङ्गे इमिआ इति स्त्रीद्विङ्गे वैकल्पिक आदेशः । अहवा अंक. अकज्जो-इमिआ वाणिअधूआ । पक्के इमो इमा- " पट्टीसप्तम्यो. स्सिस्सयोरत् " उ । ३ । ७४ । इति प्राकृतसूत्रेण इदम. स्सिस्स इत्येतयो परयोर्वा अद्भवति अस्सिस्स अस्स । पक्के इमादेशोपि । इमस्सिस्स इमस्स-बहुत्वाधिकारादान्यत्रापि अद् भवति । एहि-एसु-आहि एभि. एसु आनिरित्यर्थः ' डेमैन ह , । उ । ३ । ७५ । इति प्राकृतसूत्रेण कृतेमादेशात्परस्य डे. स्थाने मेन सह वैकल्पिके हादेशे, इह पक्के इमस्सिस्स इमस्सि । नन्य. । उ । ३ । ७६ । इति प्राकृतसूत्रेण इदम' परस्य डे स्सिस्सिस्स इतिप्राप्तस्थो निषिच्यते । इह इमस्सिस्स इमस्सि । णोऽम् शस्टाभिसि । उ । ३ । ७७ । इति प्राकृतसूत्रेणाम् शस्टाभिस्सु इदमो वा ण इत्यादेशो भवति ण पेच्छ । णे पेच्छ । णेण-णोर्हि कअ । पक्के इम इमे-इमेण इमेर्हि । द्वितीयैकवचनेऽपि । अमेणम् । उ । ३ । ७८ । इति प्राकृतसूत्रेणामा सहितस्येदम स्थाने इणम् इत्यादेशो वा भवति इण पेच्छ पक्के इम सौ- अमि च नपुसके । " क्लीवे स्य-मेदमिणमौ च " उ । ३ । ७९ । इति प्राकृतसूत्रेण स्यम्य्यां सहितस्य इदम इणमो इणम् च नित्यमादेशो भवति । इद इणमो इण । धण चिद्दृष्ट पेच्छ वा । प्रा० व्या० ।

इदा (या) णि-इयाहि-इदानीम्-अव्य० इदमीदानीम् । सम्प्रत्यर्थे, -वाच० इत्राणि कोणो क वत्तव्य इच्छ- । अनु० । ' इयहि ए गच्छ ' ॥ इदानीं गच्छामीति । स्था० ३ उ० । ' काम खलु आउसो इदानीं ति'-आचा ० २ श्रु० १ अ० १ उ० । " मांसादेर्वा । इतिप्राकृतसूत्रेणानुस्वारस्य विकल्पेन लोपे इयाणि इयाणि । दाणि दाणि । प्रा० व्या० ।

इदुर-इदुर-न० कोष्ठिकासुखगन्ध्या उपरि दीयमाने सुवादिव्यूते दचनकादिके, अनु० । महति पिठके, येन समस्तापि रसवती स्थग्यते-राज० ।

इदं-इदाम्-पु० नमरे, दे० ना० ॥

इक्ष-इक्ष-न-इन्ध भावे क-आतेप, दीप्तौ, आश्चर्य्ये च । कर्त्तरि-क । दीप्ते, गन्धे च । त्रि० । वाच० ।

इध-इह-अव्य० ' इहहचोर्हस्य ' इति प्राकृतसूत्रेण शौरसैन्यां ध' । प्रा० व्या० । इद इहशादेशः । अस्मिन्काले देशे दिशि वा इत्यर्थे, वाच० ॥

इध-(चिएह) चिह्न-न० चिह्नयो वा' । इति वा न्यादेशः । एहा

पवादः पक्के सोपि । ' कगचजतदपयवां प्रायो लुक् ' ॥ इति प्राकृतसूत्रेण वा चस्य लुक् । लक्षणे, प्रा० व्या० ।

इञ्ज-इञ्ज-पुं-इञ्जो हस्ती तत्प्रमाण इव्यमर्हतीति इञ्जः ।

अनु० । दएमादित्वाद् यत् । वाच० । हस्तिप्रमाणइविणरासिपतौ, । औप० । यद् इव्यस्तूपान्तरित उच्छ्रितकद्विका दएमो हस्ती न दृश्यते ते इञ्ज्या इति जनश्रुतिरिति । स्था० ६ उ० । ज० । महाधनपतौ, म० ए श. ३३ उ० । आ० म० । अधिकतरइव्यो वा इञ्ज इति । अनु० । " अक्का इञ्जा धाणि-णो । इति । प्रा० को० । नृपे, हस्तिपके च । पु- । वाच० । स्वनामख्याते वसन्तपुरस्थे श्रेष्ठिनि च । " वसन्तपुरनामास्ति, वसन्तर्तुं समं पुरम् । श्रेष्ठी तत्रेच्यनामाऽचू-त्त्रे यसी तस्य धारिणीति- " । आ० क० । वर्णाजि, दे० ना० । इञ्जग (य) इञ्जक-त्रि-स्वार्थे कन् इञ्जशब्दार्थे, । आ० म० प्र० । स्त्रियां तु टापि वा अत इत्वम् । इञ्जका इञ्जिका-इञ्जाख्यायां स्त्रियाम् । वाच० ।

इञ्जगर्भिज-इञ्जकर्मिज-पुं-इञ्जवाङ्के, इञ्जगर्भिजाणि नाणाविहभक्खहत्थगयाणि स गिहेहितो निग्गयाणि । आ० म० प्र० ।

इञ्जजाइ-इञ्जजाति-स्त्री० आर्यजातौ,

उच्चिहा जाइ आरिया मणुस्सा पप्पत्ता तंजहा अंवेडा य कलंदा य, वेदेहा वेदिगाइया । हरिया चुंचुणा चेव, उच्चेया इञ्जजाइओ ॥ १ ॥

जातिर्मातृक पक्कस्तया आर्या अपाया निर्दोषा जात्यार्या वि-शुष्मातृका इत्यर्थः । अम्बुप्रेत्याद्यनुपुष्प्रतिकृति. परुष्येता इञ्जजातय इति । इञ्जमर्हन्तीतीञ्ज्या यद् इव्यस्तूपान्तरित उच्छ्रितकद्विका दएमो हस्ती न दृश्यते ते इञ्ज्या इति श्रुति स्तेषां जातय इञ्जजातयस्ता पता इति । स्था० ६ उ० ।

इञ्जदास-इञ्जदास-पुं० स्वनामख्याते श्रेष्ठिनि, । ती० ।

इञ्ज-इञ्ज-पुं० इण्-म- किञ्च । हस्तिनि, । ज० २ व० । अनु० ।

इमही-इमही-स्त्री० इ. कामस्तस्य महा कामिन्यः स्त्रियाम्, गा

इ (मा) (मिआ) मी-इयम् स्त्री० प्रत्यक्कायाम् " पुस्त्री-

योर्नवायमिमिआ सौ-उ । ४-७३ इति प्राकृतसूत्रेण स्त्रीद्विङ्गे इमि आदेशः । आजातेः पुस. । उ । ३ । ३३ इति जाति वाचिनः पुद्विङ्गाद्वा आत्वम् । इमिप, इमाप, इमिण इमाणं । प्रा० व्या० ।

इय-इक-देशी० क्वापि प्रवेशार्थे, -इकमिति देशीपद क्वापि प्रवेशार्थे वर्तत इति आ० म० छि० एतस्य निकेपो यथा इकमपि चतुर्धा तद्यथा नामेक स्थापनेक इव्येक भावेक च । तत्र नामस्थापने प्रतीते । इव्येक " दोहारस्सठिर्हणइमेयाइ तु दवाइ " दोरे इति सूत्रे दवरके मौक्तिकान्याधिकृत्य भाविपर्यायापेक्षया हारस्य मुकाफलकत्वापस्य विनिवेशनं प्रवेशनम् " ए आ अतुदव्वम्मि " एतान्युदाहरणानि इव्ये इव्य-विषयाणि " नाणाइतिय तस्साया पोयण भावसामाई " तस्येति सामादि सम्बन्धे । तस्य सामादेरात्मानि प्रोतनमात्मानि प्रवेशनं भावेकमिति । आ० म० द्वि० । आ० चू० ।

इत्-त्रि० गते, समिय उदाहु सम्यक् इत गतमिति । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । आचा० । स्था० । ज्ञाते, परिच्छिन्ने, । आचा० १ श्रु० ७ अ० ७ उ० । प्राप्ते, विशेषे । इतो इत स्थित इत्यनर्थान्तरम् । न० । विशेषे । प्राप्ते क' । गतौ, ज्ञाने च । वाच० ।

इयर

‘ इतो तो वाक्यादौ ’ । इति प्राकृतसूत्रेण वाक्यादौ इति शब्देकारस्याकारः । ‘ इअं ज पिआ वसाणे ’ इअविअ सिअ कुसुमसरो इति । प्रा० व्या० । इति एवमर्थे, “इय सिद्धाण सोक्ख” इति एवं सिद्धानां सौख्यमिति । औप० । “इय सव्वगुणाहाणं ” एवमुक्तेन प्रकारेण सर्वगुणाधानम् इति । आच० । नि० नृ० ॥

इयर-इतर-त्रि० इना कामेन तीर्यते तु अण् । तरति पचाद्यच् वा । नीचे, पामरे, वाच० ।

इत्तरिए अय अहमंसिपुण विसिंहे जाइकुल वलाइ-गुणोववेए एवं अप्पाणं समुक्खसे ॥

इतरोय जघन्यो हीनजातिकः कुलवद्वरूपादिभिर्दूरमपन्नैः सर्वजनावगीतोयमिति । अहं पुनर्विशिष्टजातिकुलवत्त्वादि-गुणोपेत एवमात्मानं समुत्कर्षयेदिति । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ॥ “ इयराइयराहिं कुवेहिं ” इतरे सामान्यसाधुज्यो विशिष्टतरा-साधव इति । आचा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ॥

इयरकुल-इतरकुल-न० अन्तप्रान्तकुले, आचा० १ श्रु० ६ अ० २ उ० ॥

इयेरेयर-इतेरेतर-त्रि० इतरद्विन्व समासवद्वजावश्च । अन्योन्य शब्दार्थे, उच्यते १ अ० ॥

इयेरेयरसंजोग-इतेरेतरसंयोग-पुं० इतरेतरस्य परस्परस्य संयोगो घटना । परस्परघटनायाम्, तदात्मसंयोगभेदे च उच्यते १ अ० । (तद्वक्तव्यतासंयोगशब्दे)

इयेरेयरसावेक्ख-इतेरेतरसापेक्ख-त्रि० परस्पराविरोधिनि, इतरेतरसापेक्खात्वेपां पुनराप्तवचनपरिणत्या इतरेतरसापेक्खा परस्पराविरोधिनीनि । पो० ।

इयेरेयरस्सय-इतेरेतराश्रय-पुं० इतरेतर आश्रयति आ-श्रि-अच् अन्योन्याश्रये तर्कदोषभेदे, वाच० ।

इयेरेयराजाव-इतेरेतराजाव-पुं० इतरेतरस्मिन्नजावः । अजाव-विशेषे, इतरेतराजावं वर्णयन्ति स्वरूपान्तरात्स्वरूपव्यावृत्तिरितरेतराजाव इति । स्वजावान्तरात् पुनः स्वस्वरूपादव तथाऽसत्त्वप्रसक्ते स्वरूपव्यावृत्तिः स्वस्वभावव्यवच्छेद इतरेतराजावो ऽप्यापोहनमानिगद्यते ॥ उदाहरणमाहुर्थास्त-मन्स्वजावात्कुम्भस्वभावव्यावृत्तिरिति । रत्ना० ।

इर-इर-आ० ईर्यायाम्, कएद्वादित्वाद् यक् । उभ० । इर्याति इर्यते वाच० । ‘ कियेरे रहिर किडार्ये वा ’ ८।१।८६ इति सूत्रेण किडार्ये तस्य प्रयोगबोधनात् । तस्स इर किडार्ये, प्रा० व्या० । पाद पूरणे च । अव्य व्य० । ईजे इरा पादपूरणे । ८।१।१७ इति सूत्रात् “ नेएह इर कडमागोवि ’ । इति । प्रा० ।

इरमंदिर-इरमन्दि-पुं० करजे, दे० ना०

इराव-इराव-इशी-गजे, दे० ना० ।

इरिआ-इर्या-स्त्री-कुट्याम्, दे० ना० ।

इरिण-इरिण-इशी-कनके, दे० ना० ।

इरियज्जयण-इर्याध्ययन-न० आचाराद्भृतस्कन्धस्य प्रथम चूडिकान्तर्गते तृतीयेऽव्ययने, तच्चाचाराद्भृत्तमाध्ययनावन्त्या र्यस्य चतुर्थेऽदिकसूत्रम् । गामाणुगामं दुड्ज्जमाणस्स दुड्जा य दूपग्ग्गामिन्यादिनेर्यासंज्ञेण व्यावर्णितेत्यत इर्याध्ययनं निर्व्युद्धमिति ।

अत्र त्रय उद्देशा उद्देशार्थाधिकारमधिष्ठत्याह नियुक्तिकार-सव्वेवि यदवि इरिय विसोहि-कारगा तद्वि अत्थिपविसेसा। उदंस उदमे, वाञ्छामि समासओ किपि ॥ १८ ॥

पढमे य उवागमणि-ग्गमोय अच्चाज्जिण च जयणा ।

वितिए आरूढ ठलणं, जंघा संतारपुच्चाया ॥ १९ ॥

तइयम्मि अदंसणया-अप्पकिवंधो य होइ उवहिम्मि ।

वज्जेयव्वं च सया, संसारियरायगिहगमणं ॥ २० ॥

(सव्वेत्यादि) सर्वेपि त्रयोपि यद्यपीर्याधिष्ठिकारकास्तथापि प्रत्युद्देशकमस्ति विशेषस्त च यथाक्रम किञ्चिच्छ्रया-मि इति यथाप्रतिज्ञातमाह (पढगाहा) प्रथमोद्देशके वर्षा-कात्वादावुपागमनं स्थान तथा निर्गमश्च शरत्कात्वादौ यथा प्रवति तदत्र प्रतिपाद्यमध्वानि यतना चोति द्वितीयोद्देशकेन वा-दावारूढस्य ठलन प्रक्षेपण व्यवर्णयते जघा संतारे च पानीये यतना तथा नानाप्रकारे च प्रज्ञे साधुनां यद्विधेयमेतच्च प्र-तिपाद्यमिति (तइयम्मि गाहा) तृतीयोद्देशके यदि कश्चि-दुदकादीनि पृच्छति तस्य जानताप्यदर्शनता विधेयतयम-धिकारः तथोपधावप्रतिबन्धो विधेयस्तदपहरणे च स्वजन-राजगृहगमनञ्च वर्जनीय न च तेषामाख्येयमिति । आचा० २ श्रु० ३ अ० १ उ० ॥

इरियद्ध-इर्यार्थ-त्रि० इर्याविशुद्धार्थे, तदर्थमाहरकरणीहे नातिक्रम ‘ इरियट्ठाण य’ इर्यागमन तस्या विशुद्धिर्युगमाप्र-निहितदृष्टित्वमीर्याविशुद्धिस्तस्यै इदमीर्याविशुद्धार्थम् । इह च विशुद्धिशब्दोपादीर्यार्थमित्युक्तम् वृत्तुक्तितो हीर्या शुद्धावशक्तः स्यादिति । स्था० ६ वा० (तदर्थमाहरकरणे नातिक्रम इति ‘आहार’ शब्दे)

इरिया-इर्या-स्त्री-ईरणमीर्या ईरगतिप्रेरणयोरस्मान्नावे एयता। गमने, आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । आचू० । स्था० । आव० । उच्यते । सूत्र० । ईर्यानिक्षेपणार्थं नियुक्तिकदाह ।

णामं ठवणा इरिया, दव्वे खेत्ते य काड्ज्जावे य ।

एसा खड्दु इरियाए, णिक्खेवोउव्विहो होइ ॥ २३ ॥

दव्वइरिया उ तिविहा, सच्चित्ताचित्तमीसगा चेव ।

खेत्तम्मि जम्मि खेत्ते, काड्जे काड्जो जाहिं जोए ॥ २४ ॥

तत्र इत्येयां सच्चित्ताचित्तमिश्रमेदात्त्रिविधा ईरणमीर्या गमनमित्यर्थः । तत्र सच्चित्तस्य वापुरुपादेऽर्थास्य यद्गमनं सा सच्चित्तइत्येयां एव परमाणवादिद्रव्यस्य गमनमच्चित्तइत्ये-र्या । तथा मिश्रइत्येयां रथादिगमनमिति । क्षेत्र्यां यस्मिन् क्षेत्रे गमनं क्रियते ईर्या वा वर्णयते । एवं काट्ठेय्यापि ऽष्टव्येति । आचा० । जावेर्याप्रतिपादनायाह- ।

जावइरिया उ उविहा, चरणगई संजमगई य ।

समाणस्स कहं गमाणं, दोसं होइ परिमुद्धं ॥ २५ ॥

भावविप्रेर्या द्विविधा चरणेर्या संयमेर्या च । तत्र सयमे-र्या सप्तदशाविधसंयमानुष्ठानं यदि वा असेख्येषु संयमस्था-नेष्वेकस्मात्संयमस्थानादपरं सयमस्थानं गच्छत संयमे-र्या प्रवति । चरणेर्या तु अन्नवन्नमन्नचरणत्यर्थां चरेतन्नोव-ल्युद् चरणं तद्रूपेर्या चरणेर्या । चरण गति गमनमित्य-र्थं तच्च श्रमणस्य कथं केन प्रकारेण भावरूपगमनं निर्दोषं प्रवतीत्याह-

इरियापञ्चय

आश्रवणे य कावे, मग्ने जयणा य चैव परिसुष्टं ।

चंगेहि सोऽसविधं, उपरिसुष्टं पसत्यं तु ॥ २६ ॥

त प्रवचनसग्रगच्छान्चार्योदिप्रयोजनं कालं साधुनां विहर-
णयोभ्योवसरं मार्गो जनैः पद्व्यां कुष्ठः पन्था यतना उपयु-
क्तस्य युगमात्रदृष्टित्वं तदेवमात्मन्कावो भागयतना पदे-
रेकैकपदव्यञ्जिचारये प्रज्ञास्तैः पोरुशवित्रं गमनं प्रवर्तित
तस्य च यत्परिशुद्धम् । तदेव प्रशस्तं भवतीति दर्शयि-
तुमाह—

चउकारण परिसुष्टं, अहवा वि होज्ज कारणाज्जाए ।

आश्रवण जयणाए, कावे मग्नेय जइयव्वं ॥ २७ ॥

चतुर्भिः कारणैः साधोर्गमनं परिसुष्टं प्रवर्तितं तद्यथा आश्र-
वणेन दिवा मार्गेण यतनया गच्छत इति अथवा अकावेऽपि
चक्षानाद्यात्मन्कावेन यतनया गच्छत शुद्धमेव गमनं प्रवर्त्येवं
चूते च मार्गे साधुना यतितव्यमिति । आचा० १ श्रु० ३ अ०
१ उ० (गमनं च यथा कर्तव्यन्तयेर्याध्ययने आचाराङ्गे प्रति-
पादिते विहार-शब्दे इष्टव्यम्) “इरियं च पञ्चकवायेजा ”
ईरणमीर्या तां च सूद्धमां कायवाग्गतां मनोगतां वा प्रशस्तां
प्रत्याचक्षीत इति । आचा० १ श्रु० ७ अ० । ७ उ० । ईरण-
मीर्या गमनम् । तत्कार्ये कर्मणि च । एगेगस्स पसतस्स, न
होति इरियादयो गुणा” ईरणमीर्यागमनमित्यर्थः । इह इर्या-
कार्यं कर्म ईर्याशब्देन गृह्यते कारणे कार्योपचारादिति ।
आ० म० द्वि० । इर्यासमितौ, “घणुपरकम किञ्चा जीव च
इरिय सया,, जीव प्रत्यञ्चाञ्चैर्यामीर्यासमितिमिति । उक्तं
ईरणमीर्या तत्सुवाचोरणपुरस्सरकायात्सेगात्मकं सामा-
चारिजेदे च । ग० २ अधि ।

इरियापञ्चय-इर्याप्रत्यय-न० ईरणमीर्या गमनं तेन जनित-
मीर्या प्रत्ययम् । कर्मजेदे, सूत्र १ श्रु० १ अ० (एतदुक्तता
इरियावहिय शब्दे)

इरियावह-इर्यापथ-पु० ईरणमिरेरणयोरस्माद् ज्ञावे एयत् ।
ईरणमीर्या तस्याः (तथावा) पन्था ‘ ईर्यापथः । सूत्र० १२
श्रु० २ अ० । स्था० । ईरणमीर्या गमनं तच्छिष्टिः पन्था ई-
र्यापथः । प्रच० ३ द्वारः । ईर्या गमनं तच्छिष्टिः पन्था इर्यापथः ।
ज० ११ श० १० उ० । आच० । गमनमार्गं, ज० ३ श० ३ उ० ।
कश्चेर्याया पन्था भवति यदाश्रिता सा भवतीति । आचा०
२ अ० १ उ० । ईरणमीर्या तत्सम्बन्धः पन्था इर्यापथस्त-
त्प्रत्ययं कर्मर्यापथम् । सूत्र० १ श्रु० १ अ० । ईर्यापथप्रत्य-
यमीर्यापथम् । प्रति० । कर्मजेदे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० । एत-
दुक्तं भवति पथि च्छतो यथा कथञ्चिदनजिसन्धेर्यत्प्राणि-
व्यापादनं प्रवर्तते । सूत्र० १ श्रु० २ अ० । (अस्य बन्धन-
कारणत्वविचारं कर्मवध शब्दे) ।

इरियावहकिरिया-ईर्यापथक्रिया-स्त्री० क्रियाभेदे, सा च य-
दुपशान्तमोहादेरेकविधकर्मबन्धनमिति । स्था० ५ उ० ।
ईर्यापथक्रिया तूपशान्तमोहादारस्यसयोगिकेवद्विनं याव-
दिति । सूत्र० २ श्रु० २ अ० (एतस्या विस्तरेण चकन्व्यता
इरियावहिया शब्दे) ।

इरियावाहय-ईर्यापथिक-न० ईरणमिरेरणयोरस्माद्भावे एयत्
ईरणमीर्या तस्याः पन्था ईर्यापथस्तत्र भवमीर्यापथिकम् ।
आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० । ईरणमीर्या तस्यास्तया वा
पन्था इर्यापथः स विद्यते यस्य तदीर्यापथिकम् । एतच्च

शब्दव्युत्पत्तिमात्रम् प्रवृत्तिनिमित्तं तु इदम् सर्वत्रोपयुक्तस्य
निकषायस्य समीकितमनोवाक्यक्रियस्य या क्रिया तथा
यत्कर्म तदीर्यापथिकम् । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

ऐर्यापथिकं न० ईरणमीर्या गमनन्तत्प्रधानं पन्था मार्गः ई-
र्यापथस्तत्र प्रवर्त्येयम् । केवलयोगप्रत्यये कर्मजेदे,
ज० ७ श० ७ उ० । कश्चेर्यायाः पन्था भवति यदाश्रिता सा
प्रवर्त्येतच्च व्युत्पत्तिनिमित्तं यतीतिष्ठतोपि तद्वर्तते प्रवृत्ति-
निमित्तं तु स्थित्यज्ञावस्तत्रोपशान्तकीणमोहसयोगिकेवद्विनं
भवति । सयोगिकेवद्विनोऽपि हि तिष्ठतोपि सूद्धमगात्र
सञ्चारो प्रवर्त्युक्तञ्च “केवलीणं ज्ञे” अस्ति समयसि जेतु
आगासपदेसेसु इत्य वा पाय वा आगाहित्ताण पमिसाहेरज्जा
पञ्च भते । केवलीतेसु चेवागासपदेसेसु पमिसाहरित्तपणो
इण्टे समद्वे । कहे केवद्विस्सण वद्वेई सररीवगरणाई भवति
वद्वोवगरणाई प्रवर्तते रणत्ताए केवद्विणो संचापत्ति तेसु चे-
वागासपदेसेसु इत्य वा पाय वा पमिसाहरित्तपण ” तदेवं
सूद्धमेतरगानुसञ्चाररूपेण योगेन यत्कर्म बध्यते तदीर्या-
पथिकमीर्याहेतुकमित्यर्थः । तच्च द्विसमयस्थितिकमेकस्मिन्
समये वेदितं तृतीयसमये तदपेक्षया चाकर्मतेति कथ-
मित्युच्यते यतस्तत्प्रकृतित सातावेदनीयमकषायत्वात् स्थि-
त्यभावेन बध्यमानमेवं परिशदति असुभावतोनुत्तरोपपा-
तिकसुखातिशायिप्रदेगतः स्थूलसूद्धमशुद्धादिवहुप्रदेशमिति
उक्तम्—

अप्यं वायरमजयं, वहुं च लुक्वं च सुक्किं चैव ।

मदं महव्यतंतिय सातावहुं च तं कम्मं ॥

अल्पं स्थितित स्थितेरेवाज्ञावात् वादरं परिणामतोनुभा-
वतो मृच्छुजावं बहु प्रदेशे सूद्धम् स्पर्शतो वण्णं शुद्धमन्दं
दोपत स्थूलचूर्णं सुष्टिमुक्तं कुड्यापतिनं द्वेषवत् महान्यय-
मेकसमयेनैव सर्वापगमात्सतो बहुहमनुत्तरोपपातिकसुखा-
तिशा (श) यायान्ति उक्तमीर्यापथिकम् । आचा० १ श्रु० २ अ०
१ उ० (एतस्य बन्धविचारं कम्मवध शब्दे) त्रयोदशे
स्थाने च । आव० । ऐर्यापथिकं केवलयोगप्रत्यय कर्मबन्ध
उपशान्तमोहादीनां सातवेदनीयबन्ध इति । सम० १३ स०
(विस्तरेणैतस्य वक्तव्यता इरियावहिया शब्दे)

इरियावहियबंध-ऐर्यापथिकबन्ध-पु० ईर्या गमनम् तत्प्रधा-
नं पन्था मार्गं ईर्यापथस्तत्र भवमीर्यापथिकम् । केवलयोग
प्रत्यय कर्म तस्य यो बन्धस्स तथा । ऐर्यापथिककर्मणो बन्धे,
तद्वक्तव्यता यथा ।

इरियावहियाणं जंते ! कम्मं किं णेरइओ वंधइ, तिरिक्ख
जोणिओ वंधइ, तिरिक्खजोणिणी वंधइ, मणुस्सो वंधइ,
मणुस्सी वंधइ, देवो वंधइ देवी वंधइ ? गो० ! णो णेरइ-
ओ वंधइ, णो तिरिक्खजोणिओ वंधइ, णो तिरिक्ख-
जोणिणी वंधइ, णो देवो वंधइ, एणो देवी वंधइ, पुव्व-
पमिक्खणए पणुच्च मणुस्सा य मणुस्सीओ य वंधंति ।
पमिक्खमाणए पणुच्च मणुस्सो वा वंधइ मणुस्सी वा
बंधइ मणुस्सा य वा वंधंति मणुस्सीओ य वा वंधंति अहवा-
माणस्सो य मणुस्सी य वंधइ । अहवा मणुस्सो य मणु-
स्सीओ य वंधंति । अहवा मणुस्सा य मणुस्सी य वंधइ-

अहवा मणुस्सा य मणुस्सीओ य वंधंति । तं जंते ! किं इत्थी वंधं, पुरिसो वंधं, णपुंसगो वंधं, इत्थीओ वंधंति पुरिसा वंधंति णपुंसगा वंधंति । एणो इत्थी णो पुरिसो एणो णपुंसगो वंधं ? गोयमा ! णो इत्थी वंधं णो पुरिसो वंधं, जाव एणो णपुंसगा वंधंति । पुव्वपणि वण्णए पणुच्च अवगयवेदा वंधंति, पणिवज्जमाणए पणुच्च अवगयवेदो वा वंधं अवगयवेदा वा वंधंति । जइ जंते ! अवगयवेदो वा वंधं अवगयवेदा वा वंधंति तं जंते ! किं इत्थी पच्छाकमो वंधं ? पुरिसपच्छाकमो वंधं १ णपुंसगपच्छाकमो वंधं २ इत्थी पच्छाकमा वंधंति ३ पुरिसपच्छाकमा वंधंति ४ णपुंसगपच्छाकमा वंधंति ५ उदाहु इत्थीपच्छाकमो य पुरिसपच्छाकमो य वंधं ? उदाहु इत्थी पच्छाकमो य पुरिसपच्छाकमो य वंधंति ६ उदाहु इत्थी पच्छाकमा य पुरिसपच्छाकमो य वंधंति ७ उदाहु इत्थी पच्छाकमा य णपुंसगपच्छाकमो य वंधंति ८ उदाहु पुरिसपच्छाकमो य णपुंसगपच्छाकमो य वंधंति ९ उदाहु इत्थी पच्छाकमो य पुरिसपच्छाकमो य णपुंसगपच्छाकमो य वंधंति ! गोयमा ! इत्थी पच्छाकमो पि वंधं, पुरिसपच्छाकमो वि वंधं, णपुंसगपच्छाकमो वि वंधं । इत्थी पच्छाकमा वि वंधंति, पुरिसपच्छाकमा वि वंधंति, णपुंसगपच्छाकमा वि वंधंति । ६ । अहवा इत्थीपच्छाकमो य पुरिसपच्छाकमो य वंधं १ २ एवं एण उव्वीसं जगा ज्ञाणियव्वा जाव । अहवा इत्थी पच्छाकमा य पुरिसपच्छाकमा य णपुंसगपच्छाकमा य वंधंति, । तं जंते ! किं वंधी वंधं, वंधिस्मइ ? वंधी वंधं न वंधिस्सइ १ वंधी न वंधं वंधिस्सइ २ वंधी न वंधं न वंधिस्मइ ३ न वंधी वंधं वंधिस्सइ ४ न वंधी वंधं वंधिस्सइ ५ न वंधी वंधं न वंधिस्सइ ६ न वंधी न वंधं वंधिस्सइ ७ न वंधी न वंधं न वंधिस्सइ ८ गोयमा ! जवाग रिस पणुच्च अत्येगइए वंधी वंधं वंधिस्सइ, अत्येगइए वंधी वंधं न वंधिस्सइ, एवं तं चेव सव्वं जाव । अत्येगइए न वंधी न वंधं न वंधिस्सइ । गहणागरिस पणुच्च अत्ये गइए वंधी वंधं वंधिस्सइ एवं जाव अत्येगइए न वंधी वंधं वंधिस्सइ एणो चेव एणं न वंधी वंधं न वंधिस्सइ । अत्येगइए न वंधी न वंधं वंधिस्सइ । अत्येगइए न वंधी न वंधं न वंधिस्सइ । तं जंते ! किं साइयं सपज्जवसियं वंधं, साइयं अपज्जवसियं वंधं अणाइयं सपज्जवसियं वंधं अणाइयं अपज्जवसियं वंधं ? गोयमा !

माइयं सपज्जवसियं वंधं, णो साइयं अपज्जवसियं वंधं, णो अणाइयं सपज्जवसियं वंधं एणो अणाइयं अपज्जवसियं वंधं ।

(नो नेरइओ इत्यादि) मनुष्यस्यैव तद्वन्धो यस्माद्धन्धा-
उपशान्तमोहक्लीणमोहसयोगिकेवद्विनामेव तद्वन्धनमिति
(पुव्वपणिवण्णए इत्यादि) पूर्वं प्राक्काळे प्रतिपद्यमानैर्यापथिक
वन्धकत्वं यैस्ते पूर्वप्रतिपन्नकास्तान् तद्वन्धकत्वचित्तीयादि-
समयवर्तिन इत्यर्थः । ते च सदैव बहवः पुरुषा स्त्रियश्च सन्ति
उभयेषां केवद्विनां सदैव ज्ञावादत उक्तम् “ मणुस्साय मणु-
स्सीओ य वंधंतिचि ” (पणिवज्जमाणयेत्ति) प्रतिपद्यमानका-
नैर्यापथिककर्मवन्धनप्रथमसमयवर्तिन इत्यर्थः । एषां च
विरहसम्भवादेकदा मनुष्यस्य स्त्रियाश्च एकयोगे एकत्वबहु-
त्वाभ्यां चत्वारो विकल्पा, द्विकयोगे तथैव चत्वारः, एव-
मेते सर्वेऽप्यष्टावेतदेवाह (मणुस्सो वा इत्यादि) एषां
च पुंस्त्वादि तत्तल्लिङ्गपेक्षया न तु वेदापेक्षया क्लीणोप-
पशान्तवेदत्वात् । अथ वेदापेक्षयास्त्रीत्वाद्यधिकृत्याह “ त ज-
ते । किमित्यादि नो इत्थी इत्यादिना ” च पदत्रयनिषेधेना-
वेदक. प्रश्नितः उत्तरे तु पक्षां पदानां निषेध. सप्तमपदोक्त-
स्तु व्यपगतवदस्तत्र च पूर्वप्रतिपन्ना. प्रतिपाद्यमानकाश्च
भवन्ति तत्र पूर्वप्रतिपन्नकानां विगतवेदानां सदाबहुत्वभावा
दाह (पुव्वपणीत्यादि) प्रतिपद्यमानकानान्तु सामयिक-
त्वात् विरहज्ञावेनैकादिसम्भवाद्विकल्पद्वयमत एवाह । (पणि-
वज्जमाणेत्यादि) अपगतवेदमेवैर्यापथिकवन्धमाश्रित्य स्त्री-
त्वादिभूतज्ञावापेक्षया विकल्पयन्नाह । “ जइ इत्यादि त जंते !
! तदा मदन्त ! तद्वा कर्म इत्थी पच्छाकमेति भावप्रधानत्वाभिदे-
शस्य स्त्रीत्वं पश्चात्कृत जततां नीतं येनावेदेकेनासौ स्त्रीपश्चा-
त्कृत एवमन्यावापि इहैकैकयोगे एकत्वबहुत्वान्यां पद्विक-
ल्पा, द्विकयोगे तु त्रिषु द्विकयोगेषु तथैव द्वादश, त्रिकयोगे
पुनस्तथैवाष्टावेत च सर्वे परिदृशति । सूत्रे च चर्तुमङ्गचष्टमङ्गी-
नां प्रथमं विकल्पा दीशता. सर्वान्तिमश्चेति । अथैर्यापथिक-
कर्मवन्धनेमेव कालत्रयेण विकल्पयन्नाह (त भते इत्यादि)
तैर्यापथिककर्मवन्धी बरुवान् वध्नाति जन्तस्यति चेत्येको
विकल्प ! एवमन्ये ऽपि सप्त भङ्गा एषां च स्थापना उत्तरन्तु
(भवेत्यादि) भवे अनेकत्रोपशमादिश्रेणिप्राप्त्या आकषं
पेर्यापथिककर्मानुग्रहणं ज्ञवाकर्तस्तं प्रतीत्य अस्त्येको जव-
त्येक. कश्चिज्जीव प्रथमैकल्पिक. । तथाहि पूर्वभवे उप-
शान्तमोहसत्ये सत्त्वैर्यापथिक कर्म बरुवान् वर्तमानजवे
चोपशान्तमोहत्वे वध्नाति अनागत च उपशान्तमोहावस्थायां
भन्तस्यति । १ । चित्तीयस्तु य पूर्वस्मिन् जवे उपशान्तमोह-
त्वं बरुवान् वर्तमाने च वध्नाति शैवेइयवस्थायां पुनर्जन्तस्यति । २ ।
तृतीयं पूर्वजन्मनि उपशान्तमोहत्वे बरुवान् तत्प्रतिपतितो
न वध्नाति अनागते च मोहावस्थायां भन्तस्यति । ३ । चतुर्थ-
स्तु शैवेशीपूर्वकाळे बरुवान् शैवेइयां च न वध्नाति न च
पुनर्भन्तस्यति । ४ । पञ्चमस्तु पूर्वजन्मनि नोपशान्तमोहत्व
बन्धवानिति न बरुवान् अधुना बन्धमिति वध्नाति पुनरप्येव-
त्काळे उपशान्तमोहाद्यवस्थायां जन्तस्यतीति । ५ । षष्ठ पुनः
क्लीणमोहत्वादि न बन्धवान् न पूर्ववरुवान् । अधुना तु क्लीण-
मोहत्वं बन्धमिति वध्नाति शैवेइयवस्थायां पुनर्न जन्तस्यती-
ति । ६ । सप्तम. पुनर्भवस्य, स हि अनादौ काले न बरुवान्

अधुनापि कश्चिन्न वध्नाति कावान्तरे तु भन्त्स्यतीति । ७ ।
अष्टमस्त्वभव्यस्य स तु प्रतीत एव । (गहणागरिसमित्यादि) एकस्मिन्नेव ऋचे पर्यापथिककर्मपुङ्गवानां ग्रहणरूपो य आकर्षोऽसौ ग्रहणाकर्षस्त प्रतीत्यास्त्येकः कश्चिज्जीव-
प्रथमवैकल्पिकः । तथाहि-उपशान्तमोहादिर्यदैर्यापथिक कर्म वध्नाति तदातीतसमयोपेक्षया वरुवान् वर्तमान-
समयापेक्षया च वध्नाति अनागतसमयापेक्षया तु न-
न्त्स्यतीति । १ ! द्वितीयस्तु केवली स ह्यतीतकावे वरुवान्
वर्तमाने च वध्नाति शैलेश्यवस्थायां पुनर्न भन्त्स्यतीति । २ ।
तृतीयस्तु उपशान्तमोहत्वे वरुवांस्तत्प्रतिपतितस्तु न वध्नाति
पुनस्तत्रैव ऋचे उपशमश्रेणिप्रतिपन्नो भन्त्स्यतीति एक-
भवे चोपशमश्रेणी हि. प्राप्यत एवेति । ३ । चतुर्थः पुनः स-
योगित्वे वरुवान् शैलेश्यवस्थायां न वध्नाति न च नन्त्स्यतीति
। ४ । पञ्चम पुनरायुषः पूर्वभागे उपशान्तमोहत्वादि न
द्वन्द्वमिति न वरुवान् अधुना तु द्वन्द्वमिति वध्नाति । तदवस्थाया
एव चैष्यत्समये तु पूर्वं पुनर्नन्त्स्यतीति । ५ । षष्ठस्तु नास्त्येव
तत्र न वरुवान् वध्नातीत्यनयोरुपपद्यमानत्वेऽपि न भन्त्स्य-
तीत्यस्यानुपपद्यमानत्वात्, तथाह्यायुषः पूर्वभागे उपशा-
न्तमोहत्वादि न द्वन्द्वमिति न वरुवांस्तद्वाजसमये च वध्ना-
ति ततोऽनन्तरसमयेषु च भन्त्स्यत्येव न तु न नन्त्स्यति समय-
मात्रस्य धन्धस्येहाज्ञावात्, यस्तु मोहोपशमनिर्ग्रन्थस्य समया-
न्तरमरणैर्यापथिककर्मबन्ध समयमात्रो भवति नासौ
षष्ठविकल्पहेतुस्तदनन्तरमैर्यापथिककर्मबन्धाभावस्य ऋचान्त-
रवर्तित्वात् ग्रहणाकर्षणस्य चेह प्रक्रान्तत्वात् । यदि पुनः सयो-
गिचरमसमये व ध्नाति ततोऽनन्तर न भन्त्स्यतीति विवक्ष्येत
तदा यत्सयोगिचरमसमये वध्नातीति तद्वन्धपूर्वकमेव स्या-
द्वाबन्धपूर्वकं तत्पूर्वसमयेषु तस्य बन्धकत्वात् । एव च द्वि-
तीय एव ऋद्धं स्यान्न पुनः षष्ठ इति । ६ । सप्तमः पुनर्नव्यवि-
शेषस्य, अष्टमस्त्वभव्यस्येति । इह च ऋचाकर्षापेक्षेषु अष्टासु
ऋद्धकेषु “वधी बध्द वध्दिससइ” इत्यत्र प्रथमे भङ्गे उपशान्त-
मोहः । ‘वधी बध्द न वध्दिससइ’ इत्यत्र द्वितीये क्लीणमोहः ।
‘वधी न वध्द वध्दिससइ’ इत्यत्र तृतीये उपशान्तमोहः । ‘वधी
न वध्द न वध्दिससइ’ इत्यत्र चतुर्थे शैलेशीगतः । ‘न वधी
वध्द वध्दिससइ’ इत्यत्र पञ्चमे उपशान्तमोहः । ‘न वधी वध्द
न वध्दिससइ’ इत्यत्र षष्ठे क्लीणमोहः । ‘न वधी न वध्द वध्दिससइ’
इत्यत्र सप्तमे ऋच्य । ‘न वधी न वध्द न वध्दिससइ’ इत्यत्रा
ष्टमेऽभव्य । ग्रहणापेक्षेषु पुनरेतेषु एव प्रथमे उपशान्तमोहः
क्लीणमोहो वा, द्वितीये तु केवली, तृतीये उपशान्तमोहः, चतुर्थे
शैलेशीगतः, पञ्चमे उपशान्तमोहः क्लीणमोहो वा, षष्ठेऽशून्यः,
सप्तमे भव्या भाविमोहोपशमो प्राविमोहकयो वा, अष्टमे
त्वभव्य इति अर्यैर्यापथिकबन्धमेव निरूपयन्नाह “तमित्यादि”
तैर्यैर्यापथिक कर्म साह्य सपञ्जवसियमित्यादिचतुर्भङ्गाः, तत्र
चैर्यापथिककर्मणः प्रथम एव ऋद्धे बन्धोन्वेषु तदसम्भवा-
दिति, भ० ७ श० ७ उ० ।

इरियावहिया-ईर्यापथिका-स्त्री०-ईरणमीर्यागमनमित्यर्थे पथि
जाता पथिका ईर्या चासौ पथिका च ईर्यापथिकेति । गम
नप्रधानमार्गोत्पन्ने, आ० च० ४ अ० ।

ऐर्यापथिकी-स्त्री०-ईरणमीर्या गमन तद्विशिष्टस्तत्प्रधानो वा
पन्था ईर्यापथ्यस्तत्र ऋचा ऐर्यापथिकी । स्था० २ ग० ।
आव० ४ अ० । न्युत्पत्तिमात्रमिदं प्रवृत्तिनिमित्तं तु य-
केवलयोगप्रत्यय उपशान्तमोहादित्रयस्य नातवेदनीयकर्म-

बन्धः सा ईर्यापथिकी । प्रव० १२१ द्वा० । क्रियाभेदे-

अजीवकिरिया दुविहा पक्षत्ता तंजहा इरिआवहिआ
चेव संपराइया चेव ।

यन्केवलयोगप्रत्ययमुपशान्तमोहादित्रयस्य सातवेदनीय-
कर्मतया जीवस्य पुङ्गवराशेर्भवन् सा ऐर्यापथिकी क्रिया ।
इह जीवव्यापारेण्यजीवप्रधानत्वविवक्षया जीवक्रियेयमुक्ता
कर्मविशेषावेर्यापथिकी क्रियोच्यते यतोऽज्ञितम् “इरियाव-
हिया किरिया दुविहा वज्जमाणा वेज्जमाणा य जा पढमस-
मये वध्दा, वीथसमये वेइया सा वध्दा पुट्टा वेइया णिज्जिता
से य कावे अकम्म वा वि भवइत्ति । स्था० २ ग० ।

तत्स्वरूप यथा—

एसाउ लोचवत्ती, इरिआवहिआं अओ पचक्खामि ।

इह खलु अणगारस्स, समिई गुत्तीसु गुत्तस्स ॥६०॥

सययं तु अप्पमत्तस्स, जावओ जाव चक्खुपम्हंणि ।

निवयइ ता सुहुमा हु, इरिआवहिआ किरिआएसा ॥६१॥

इह खल्वनगारस्य साधो समितिषु ईर्यासमित्यादिषु मनो-
गुण्यादिषु गुतस्य सवृतस्य सतनमेवाप्रमत्तस्य उपशान्तमोह
क्लीणमोहसयोगिकेवलिवक्ष्यस्थानकत्रयवर्तिनः । अन्येषां तु
अप्रमत्तानामपि कपायप्रत्ययकर्मबन्धसद्भावेन केवलयोगनि-
मित्तकर्मबन्धोदयसभवाच्चाप्रमत्तशब्देनात्रग्रहणं प्रगवतः प्र-
व्यस्य यावच्चक्षुः पद्मपि निपतति स्यन्दते इह च योगस्यो-
पलक्षणं ततोऽयमर्थो यावच्चक्षुर्निमेषोन्मेषमात्रोपि योगः सज-
वति तावत्सूक्ष्मा एकसामयिकबन्धत्वेनात्यल्पासातबन्धलक्ष-
णा क्रिया भवति । एषा हु स्फुटमैर्यापथिकीक्रिया त्रयोद-
शीति । प्रव० १२१ द्वा० । आव० ;

विस्तरेण तस्याः स्वरूपं सा कस्य भवति किञ्चूता वा
क्लिष्टकर्मफला वा इत्येतद्वर्शयितुमाह—

अहावरे तेरसमे किरियाट्टाणे इरियावहिएति आ-
हिज्जइ इह खलु अतत्ताए संवुरुस्स अणगारस्स इरि-
यासमियस्स जासासमियस्स एसणासमियस्स आयाण-
जंरुमत्ताणिकखेवणासमियस्स उच्चारपासवणखेदासिं-
घाणजह्णपारिट्ठावणियासमियस्स मणसमियस्स त्रयसमि-
यस्स कायसमियस्स मणगुत्तस्स वयगुत्तस्स कायगु-
त्तस्स गुत्तिदियस्स गुत्तवज्जयारिस्स आउत्त गच्छमाण-
स्स आउत्तं निट्टमाणस्स आउत्तं णिसियमाणस्स आ-
उत्तं तुयट्टमाणस्स आउत्तं जुज्जमाणस्स आउत्तं जास-
माणस्स आउत्तं वत्थं परिग्गहं केवलं पायपुंउणं गिएहमा-
णस्स वा णिक्खवमाणस्स वा जाव चक्खुपम्हंणि वा
यमवि अतियविमाया सुहुमा किरिया इरियावहिया नाम
कज्जइ सा पढमसमए वध्दा पुट्टा वितीयममए वेइया
तइय समए णिज्जित्ता सा वध्दा पुट्टा उदीरिया वेइया
णिज्जित्ता मेयंकावे अकम्मयात्रि जवंति एवं खलु तस्स
तप्पतियं सा वज्जति आहिज्जइ तेरसमे किरियाट्टाणे इरि-
यावहिएति आहिज्जइ ॥ से वेमि जे य अतीता जे य पनु-
पन्ना जे य अगिमिस्सा अरिइत्ता जगदंता सच्चे ते एयाइ-

चेव तेरसकिरियाद्याणाइं जासिंमु वा जासेति वा जासिस्सं
ति वा पन्निविंमु वा पन्निविंति वा पन्निविंस्संति वा एवं चेव तेर-
समं किरियाद्याणं सेविंमु वा सेविंति वा सेविस्संति वा ॥ २ ३ ॥
इह जगति प्रवचने संयमे वा वर्तमानस्य । खलु
शब्दो ऽवधारणे ऽहंकारे वा । आत्मनो ज्ञावः आत्मत्वं तदर्थ-
मात्मत्वार्थं सवृतस्य मनोवाक्कायैः परमार्थत एवञ्चूतस्यैवा-
त्मज्ञावोऽपरस्य त्वसञ्चूतस्यात्मतत्वमेव नास्ति सदञ्चूतात्म-
कार्यकारणात् । तदेवमात्मार्थं सञ्चूतस्यानगारस्यैर्योपयिका-
दिभिः पञ्चभिः समितिभिर्मनोवाक्कायैः समितस्य तथा
तिसृभिर्गुणस्य पुनर्गुणित्प्रदणमेतान्निरेव गुणित्गुणितो जवती-
त्यस्यार्थस्याविज्ञावनायात्वादरख्यापनार्थं वेति । तथा गुणे-
न्द्रियस्य नवब्रह्मचर्यगुणुपेतब्रह्मचारिणश्च सतस्तथापयुक्त
गच्छतस्तिष्ठतो निपीदतो मुनेस्त्वग्वर्चनां कुर्वाणस्य तयोपयु-
क्तेव वस्त्रं पतद्गृहं कम्बलं वा पादपुञ्जनकं वा गृह्णतो निष्क्रि-
पतो वा यावच्चक्षुःपद्मनिपातमप्युपयुक्त कुर्वत सतोऽत्य-
न्तमुपयुक्तस्याप्यस्ति विद्यते । विविधामात्राविमात्रा तदेव-
विधा सूक्ष्माक्षिपद्मसचञ्चनरूपादिकेर्यापयिका नाम क्रिया
कैवलिनापि क्रियते । तथाहि । सयंगिजीवो न शक्नोति
ज्ञानमप्येक निश्चयं स्यातुमग्निना ताप्यमानोदकवत्कार्मण-
जरीरानुगत सदा परिवर्तयन्नेवास्ते । तथाचोक्ते “केवलीण
जते” अस्ति समयसि जेसु आगासपपसेसु’ इत्यादि तदेव केव-
लिनेपि सूक्ष्माग्नसचारा दवन्तीह च कारणे कार्योपचारा-
त्तया क्रियया यद्भव्यते कर्म तस्य कर्मणो या अवस्यास्ता
क्रियाः ता एव दर्शयितुमाह । (सापढमसमये इत्यादि)
या सावकापाधिण क्रिया तथा यद्भव्यते कर्म तत्प्रथमसमय
एव वक्तुं स्पृष्ट चेति कृत्वा तत्क्रियैव वरुस्पृष्टेन्युक्ता तथा द्विती-
यसमये वेदितेत्यनुभूता तृतीयसमयेऽतिजीर्णा । एतदुक्तं भ-
वति । कर्मयोगनिमित्त वच्यते तत्स्थितिश्च कयायायत्ता तद-
भावाच्च न तस्य सांपराधिकस्येव स्थिति किंतु योगसद्भावा-
द्भव्यमानमेव स्पृष्टतां सदेहं याति । द्वितीयसमये त्वनुभूयते
नञ् प्रवृत्तिं सातावेदनीय स्थितितो द्विसमयस्थितिकर्मनु-
भावतः शुभानुभावमनुत्तरोपपातिकदेवसुखातिशायि देशतो
ददृष्टदेशमस्थिरवन्ध बहुव्यय च । तदेवं सूर्यापयिका क्रिया ।
प्रथमसमये वरुस्पृष्टा द्वितीयसमये उदिता वेदिताऽतिजीर्णा
भवति (सेयकावेत्ति) आगामिनि तृतीयसमये तत्कर्मापे-
क्षया कर्मनापि च भवति । एवं तावद्दीतरागस्यैर्याप्रत्ययिक
कर्माधीयते नवव्यते । तदेतन्नयांश क्रियास्थान व्याख्यातम्
। ये पुनस्तेच्योऽप्ये प्राणिनस्तेषां सांपराधिको वन्धस्ते तुयानि
प्रागुक्तानि र्यापयवर्ज्यानि द्वाद्दश क्रियास्थानानि तेषु वर्तन्ते
तेषां तद्वर्तिनामनुभूतां मिथ्यान्याचिरतिप्रमादकयायोगानि-
मित्तं सांपराधिको वन्धो भवति । तत्र च प्रमादस्तत्र कयाया-
यागाश्च नियमाद्भवन्ति । कयायिणश्च योगा योगिनस्त्वेते
नाज्याः । तत्र प्रमादकयायप्रत्यायिको वन्धोऽनेकप्रकारा स्थिति ।
तद्विहितस्तु केवलयोगप्रत्ययिको द्विसमयस्थितिरैवेर्याप्रत्य-
यिक इति स्थितम् ॥ सूत्रं १ श्रुं १ अ० । ३० । आव० ।
शा० च० । (चतुर्विंशतिदण्डस्य वक्तव्यता किरि-
याद्ये) र्यापयिकाः प्रतिक्रमणावश्यकता यथा र्यापय
प्रथमप्रतिक्रमण कृत्वा न किञ्चिदन्यत् कुर्यात्तद्दुष्कृतापत्ते-
रिति । दश० च० १ ।

तथा च मद्धानिजीये—

गोयमा एं अप्पन्किताए इरियावहियाए न क्पण्ड चेव

काउं किंचि चिइवंदणा जायाइयं फडासायमजिकंखुगाणं
एणं अट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ जहाणं गोयमा !
समुत्तयोन्नयपंचमंगला थिरपरिचयं काऊणं तत्रो इरिया-
वाहियं अब्जीए से नयवं कय एए विहिए तमिरियावहीए
महीए गोयमा ! जहा णं पंचमंगलमहसुयं खंधे से नय
वमिरियावहियमहिज्जित्ताणं । महा० १ अ० ।

एतस्याः प्रतिक्रमण स्वरूपञ्च यथा—

इच्छामि पक्कमिजं इरियावहियाए । विराहणाए गम-
णागमणे । पाणकमणे वीयकमणे हरियकमणे । ओसा-
जत्तिगपणगदगमटीमकमासंताणासंकमणे जेमे जीवा
विराहिया एगिंदिया वेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पं-
चेंदिया अजिहया वत्तिया द्वेसिया । संघाइया संघाट्टिया
परियाविया किन्नामिया उहविया ठाणत्रो ठाण संका-
मिया जीवियाओ ववरोविया तस्स मिच्छामि दुक्कं ।

इच्छाम्यभिद्वपामि प्रतिक्रमितुं निवर्त्तयितुमीर्यापयिकायां
विराधनायां योऽतिचार इति गम्यते । तस्येति योगः अनेन
क्रियाकावसाह ‘मिच्छामि दुक्कंति’ अनेन तु निष्ठाकावमिति
तत्रैरणमीर्या गमनमित्यर्थः तत्प्रधानः पन्था र्यापयः तत्र
जवा र्यापयिका तथा किंविशिष्टायामित्यत आह । विरा-
ध्यन्ते दुखं स्याप्यन्ते प्राणिनोऽनयेति विराधना क्रिया तस्यां
विराधनायां तस्या योऽतिचार इति वाक्यशेषस्तस्येति योगः
विषयमुपदर्शयन्नाह गमनं चागमनं चेत्येकवद्भावस्तस्मिन्स्तत्र
गमनं स्वाध्यायादि निमित्त वसतिरिति आगमन प्रयोजनपरिस-
माप्तौ पुनर्वसतिमेवेति तत्रापि यः कथं जातोतिचार इत्यत
आह । ‘पाणकमणे, प्राणिनो ङीन्द्रियादयस्त्रयो गृह्यन्ते तेषामा-
क्रमण पादेन क्रीरुनं प्राण्याक्रमण तस्मिन्निति तथा वीजाक्रमणे
अनेन वीजानां जीवत्वमाह-हरिताक्रमणे अनेन तु सकलवन-
स्पतिरेव तथा अवश्यायोत्तिङ्गपनकदगमृत्तिकामर्कदसंतानस-
क्रमणे सति तत्रावश्यायोजलविशेषः इह चावश्यायग्रहणमिति
स यत शेषजलसंज्ञोगपरिहरणार्थमित्येवमन्यत्रापि भावनीयम्
उत्तिगा गद्दंभाकृतयो ये जीवाः कीटिका नगराणि वा पनक इह
दगमृत्तिका विखल्लः अथवा दगग्रहणादपकायः मृत्तिकाग्रह-
णात्पृथिवीकाय मर्कदसतानं कोलिकाजाहमुच्यते ततश्चाव-
श्यायश्चोत्तिङ्गाश्चेत्यादिद्वन्द्वः अवश्यायोत्तिङ्गपनकदगमृत्ति-
कामर्कदसंतानास्तेषां सक्रमणमाक्रमणं तस्मिन्किञ्चिद्दुना कि-
यन्तो भेदेनाख्यास्यन्ते सर्वे ये मया जीवा विराधिता दुःखे-
न स्थापिता एकेन्द्रिया पृथिव्यादयः ङीन्द्रियाः कृम्यादयः त्री-
न्द्रियाः पिपीलिकादयश्चतुरिन्द्रिया जमरादयः पञ्चेन्द्रिया
मृषिकादयः अजिहता अग्निमुख्येन हताश्चरणेन घट्टिता-
उत्किाय विक्रिप्ता वा वत्तिताः पुञ्जीकृता धूल्या वा
स्थिता इति श्लेषिताः श्लिष्टा श्रित्यादिषु वा दृगिताः सघा-
तिताः अन्योन्य गात्रैरेकत्र दृगिता सघट्टित मनाक् स्पृष्टाः
परितापिता समन्तत पीमिताः क्लामिता समुद्धात नीताः
शान्तिमापादिता इत्यर्थः । अपञ्जाविता उज्जासिता स्थाना-
त्स्थान सक्रामिताः स्वस्थानान्परस्थानं नीता जीविता-
द्वयपरेपिता मारिता इत्यर्थः एव यो जातोतिचारः
तस्यत्येतावता क्रियाकावसाह । तस्स मिच्छामि दुक्कं-
मनेन निष्ठाकावसाह मिथ्यादुष्कृतं पूर्ववदेव तस्येत्युन्नयत्र

योजना सर्वत्र कार्या । आव० ४ अ० । इच्छामि पक्कमिति
तिपुव्वजणित एस संखेवत्थो श्रियावहियाए” विस्तरस्तु ग-
मणेत्त्यादि । आ० चू० ४ अ० ।

ननु द्वयोः श्राद्धयोः प्रतिक्रमणकरणसमयेऽथवा सामायिके
कृते सति एकस्य हस्तादपरेण चरवन्नके पातिते उन्नयोर्मध्ये क-
स्येर्यापथिकी समायाति किमुभावेपि प्रतिक्रामत' एको वेति ।
(उत्तरम्) अत्र द्वयोः श्राद्धयोः प्रतिक्रमणकरणादौ सावधान-
तयैकेन चरवन्नको गृहीतो भवति अथ यदि द्वितीयहस्तलग्ने-
न हेतुना पतति तदा तस्येर्यापथिकी समायाति यदि च गृहीतो
प्यसावधानतयेव तदोन्नयोः पर्यापथिकी समायातीति । १ ।
तथा यः शुद्धक्रियां कुर्वाणः शुद्धाचारं च पाठयन् ईर्यापथिकी
मागतानं जानाति सक्रियद्विर्मुहूर्तैस्तां प्रतिक्रामतीति (उत्तरम्)
अत्र शुद्धक्रियायां क्रियमाणायाम् सोपयोगतया प्रमार्जनादिविधि-
नापेवगनादिषु ईर्यापथिकी नायाति यतस्तामाश्रित्य काव-
मानमुक्तं ज्ञातं नास्ति तथापि क्रियान्तरे क्रियमाणे ईर्यापथि-
की प्रतिक्राम्यते यतो महत्यां वेदायां मनोवच' कायोपयोगा-
नां सम्यगवबोधो न भवतीति ॥२॥ ईर्यां गमनं तस्या पन्था
मार्ग ईर्यापथ्य स्तत्र नवा या समितिः ईर्यासमितिवङ्गणा सा
पेर्यापथिकी । समितिभेदे, स्या० ६ उ० । (तच्छक्यता इति
यासमिद्ध शब्दे । पेर्यापथिक्यापरिमन्थुः कण शब्दे । उच्चा-
रादौ ईर्याप्रतिक्रान्तव्या इति पक्कमण शब्दे)

श्रियासमिद्ध-ईर्यासमिति-खी० सम्यगितिः प्रवृत्तिः समितिः
ईर्यायां गमने, समितिश्चक्रुर्व्यापारपूर्वतयेतीर्यासमितिः ।
समितिभेदे, । स्या० ७ उ० । आव० । पा० । सम० । प्र० ।
तत्स्वरूप धर्मसंग्रहे यथा- त्रसस्थावरजन्तुजाताभयदान-
दीकृतस्य मुनेरावययके प्रयोजने गच्छतो जन्तुरक्कानिमित्त
स्वशरीररक्कानिमित्त च पादाप्रादारभ्य युगमात्रक्रेत्र यावन्न-
रीद्वय ईरण ईर्या गनिस्तस्यां समितिरीर्यासमितिर्यदाह “पु-
रओ जुगमायाए, पेहमाणो महिं चरे । वज्जतो वीअहरिआइ,
पाणे अद्गमद्विअं ॥ १ ॥ उवाय विसम खाणु, विज्जल परिअ
ज्जए । सकमेण न गच्छेज्जा, विज्जमाणे परक्कमे” २ एवविधोप-
यांगेन गच्छतो यते कथंचित्प्राणिवधोऽपि प्राणिवधपापं न
ज्रवति यदाह “उच्चवित्त्रिअम्मि पाए, इरिआसमिअस्स संकम-
ट्टाप । वा वज्जिअहुंदिगी मारेज्ज तज्जोगपासज्ज ॥ १ ॥ न-
य तस्स तत्तिमित्ती, वसुहूमो विदेसिओ समए । यज्जोअवओगे,
सव्वजावेण सोजम्हा २ तथा “ जिअदुवमरडुवजीओ, अज-
टारस्स निअओ हिंसा । पयदस्स णत्थिवधो, हिंसा मित्तेण स-
मिदस्स,, । ध० ३ अधि० प्र० । जीवसरक्खण जुगमेत्तर-
दिदस्स अप्पमादिणो सजमो व करणुप्पायणाणिमित्तं जा ग
मणकिरिया सा श्रियासमिती । नि० चू० १ अ० । ईर्यासमि-
तिनाम रयशकटयान वाहनाक्रान्तेषु सूर्यरश्मिप्रतापितेषु प्रासु-
कविकेपेपु पथिषु युगमात्रदृष्टिना सूत्वा गमनागमन कर्त्तव्य-
मिति । आव० ४ अ० । ईर्यासमितेर्विस्तरेण स्वरूपमाह ।

आलंबणेण काव्ये, मग्गेण जयणाए य ।

उत्तकारणपरिसुद्धं, संजए श्रियं रिण ।

आलम्बनेन काव्येन मार्गेण यतनया च चतु कारणैरेभिरेव
आलम्बनादिभि परिशुद्धा निर्दोषा चतु कारणपरिशुद्धा तां
सयतो यतिरीर्यागति (रिपत्ति) रीयेतानुष्ठानविषयतया
प्राप्नुयात् यद्वा सुख्यत्ययाच्चतु कारणपरिशुद्ध्या ईर्यारीयेत
गच्छेत् आलम्बनादीन्वेव व्याख्यातुमाह-

तत्यालंबणं णाण-दंसणं चरणं तहा ।

काव्ये य दिवसे वुत्ते, मग्गाउप्पहविवज्जए ॥

वज्जए तत्र तेष्वालम्बनादिषु मध्ये आलम्बन यदालम्ब्य गम-
नमनुज्ञायते निरालम्बनस्य हि नानुज्ञातमेव गमन ततः किमि-
त्याह-ज्ञान सूत्रार्थोऽन्यात्मकागमरूपं दर्शनं दर्शनप्रयोजन
चरण चारित्र तथा शब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थत्वेन द्वित्वादिन्नङ्ग-
सूचकस्ततोयमर्थ' प्रत्येकं ज्ञानादीन्याश्रित्य द्विकादिसंयो-
गेन वा गमनमनुज्ञातमालम्बनेति व्याचष्टे काव्यश्च प्रस्तावा-
दीर्या दिवस उक्तस्तीर्थहृद्वादिभिरिति गम्यते रात्रौ ह्यच-
ह्वविषयत्वेन पुष्टरात्रम्बन विना नानुज्ञातमेव गमनं मार्ग-
णेति चार व्याख्यातुमाह मार्गं इह सामान्येन पन्था । स उत्पथे-
नोन्मार्गेण वीजितो रहितः उत्पथवर्जित' उक्तसवन्ध' उत्पथेहि
व्रजत आत्मसयमविराधनादयो दोषाः । यतनेति चार वुवुर्पुराह ।
दव्वओ खेत्तओ चैव, कावओ चावओ तहा ।

जयणा चउच्चिहा वुत्ता, तं पेवि तयओ सुण ।'

(दव्वओ इत्यादि) सुगममेव नवर तामिति चतुर्विधयतनां
मे कीर्तयत' सम्यक् प्ररूपाग्निधानकारेण सशब्दयत. शृणवा
कर्णय शिष्येति गम्यते । यथा प्रतिज्ञातमेवाह-

दव्वओ चक्खुणा पेहे, जुगमेत्तं च खेत्तओ ।

कावओ जाव रीएज्जा, उवउत्ते व चावओ ॥

इत्यत इति जीवादिक्कस्यमाश्रित्येय यतना यच्चकुपा दृष्ट्या
प्रेक्षेतावदोक्तयेत्प्रक्रमात् जीवादिक्क इत्यमवदोक्तं च सय
मात्मविराधना परिहारेण गच्छेदिति ज्ञावो युगमात्र च चतु-
हस्तप्रमाण प्रस्तावात्क्रेत्र प्रेक्षेत इय क्रेत्रतो यतना कावतो
यतना यावत् (रीएज्जत्ति) रीयते यावन्त कावं पर्यटति
तावत् कावमिति गम्यते उपउक्तश्च भावतो दत्तावधानो यद्री
यते इय भावमङ्गीकृत्य यतना । उपयुक्तत्वमेव स्पष्टयितुमाह ।

इंदियत्ये विवज्जत्ता, सज्जायं च पंचहा ।

तस्सुत्ती तप्पुरकारे, उवउत्तो रिं एण ॥

इन्द्रियार्थान् शब्दादीन् विवर्ज्य तदनाध्यवसानत परिह-
त्य स्वाध्यायं चैव च' समुच्चये एवकारोऽपि शब्दार्थस्ततो
यमर्थान् केवलमिन्द्रियार्थान् विवर्ज्य किंतु स्वाध्यायं चापि
पञ्चधेति वाचनादिभेदत पञ्चप्रकार गत्युपयोगापघातित्वा-
त्तश्च तस्यामेव ईर्यायां मूर्ति शरीरमर्थाद् व्याप्रियमाणा
यस्याऽसौ तन्मूर्त्तिस्तथा तामेव पुरष्कारेति तत्रैवोपयुक्ततया
प्राधान्येनाङ्गीकृते इति तत्पुरष्कारोऽनेन कायमनसास्तत्प-
रतोक्ता वचसो हि तत्र व्यापार एव न समस्ति एवमुपयुक्तः
सन्नीर्या रीयेत यतिरिति शेष' । सर्वत्र च सयमात्मविराधनेव
विपक्षे दोष इति सूत्रपञ्चकार्य' । उक्त० ४ अ० ।

ईर्यासमितौ उदाहरण यथा-एको साहू समणगुणजाविओ
श्रियासमिद्ध जुत्तो विहरण । पत्थनरे सक्कआसण चदियं ।
पउत्तावही साहु द्दु परमज्जतीए वंदइ पससइ य देवस-
ज्जामज्जणओ तओ मिअद्विटी एओ देवो असदहतो समागओ
साहुस्स, वियारचूमिं पइद्वियस्स पुरओ मच्चियप्पमाणाओ
मडुक्कवियाओ विउव्वइ । पच्छओ य मत्तहतियं तहा वि गइ न
भिदइ । तओ हत्थिणा उक्खिविऊण भूमिए पाणियो न य
सो भय च न य सरीर गणेइ । कि तु सत्ता मे मारियत्ति । जी
वदयापरिणओ अत्यअ । स देवोवि अचवियं तं साहुं पेहत्त
इदव्वुत्त तं निवेयत्ता देवलोग गओत्ति” पा० । “अहवाअर

इरियासमिड्जोग

हणत्रो समितो असमितो देवताए पादो त्रिषो अक्षए संश्रितो
इत्यधिकम् ” आ० चू० ४ अ० । (तस्या प्रवचनमात्रत्वम्
पत्रयगप्रायाशब्दे) (इर्यासमितौ अनाज्ञोगप्रतिपेयणं प्रवती-
ति परिमेवणशब्दे) (ईर्यासमिते परिमन्यव' कप्प शब्दे)
इरियासमिड्जोग-ईर्यासमितियोग-पु० ईर्यासमितिव्यापारे,
“जे एवं इरियासमिड्जोगेण ज्ञाविशो भवति अंतरप्पाइति”
प्रद० १ छा० ।

इरियासमिय-ईर्याममित-पु० ईरणं गमनमीर्या तस्यां समितः
(सम्यक्प्रवृत्त ज० १ श० १ उ०) (उपयुक्त' । प्रव० ११
द्वि०) इत्तावत्रान ईर्यासमित । पुरतो युगमात्रभृजागन्यस्त-
दृष्टिगामिनि, आचा० १ श्रु० ६ अ० । आच० “ इरियासमिए
सया जये' ईरणमीर्या गमन तस्यां समित सम्यक्प्राप्त' ईर्या
समित. ईर्यासमितना प्रथमज्ञावना यतोऽसमित. प्राणिनो-
द्विस्त्यात् सदाऽतो यत्. सर्वकालमुपयुक्त इति । आच० ४ अ०
प्रव० । (इर्यासमिनस्य विस्तरेण वक्तव्यता इरियासमिड्
शब्दे) (ईर्यासमितस्य प्राणातिपातविरमणव्रतस्य प्रथम
भावना ज्ञवतीति प्राणाव्यायवेरमण शब्दे-ज्ञावनाशब्दे च
उच्यते)

इवा-इवा-स्त्री० इव्-क-चूमौ, वाच० । जम्बूद्वीपान्तर्गते वर्ष-
भेदे, आ० क० । इवावर्धनगरस्यायां स्वनामख्यातायां देवता-
याम् । आ० म० द्वि० । आ० चू० (तत्कथा इवापुत्त शब्दे) प-
श्चिमदक्षिणवास्तव्ये दिक्कुमारीभेदे च । ति० ।

इवाकूट-इवाकूट-न० श्रुद्धिमवर्धपधरपर्वतस्ये इवादेव्यधि-
ष्ठिते कूटभेदे, । स्या० ४ ग० ।

इवादेवी-इवादेवी-स्त्री० पश्चिमदक्षिणवास्तव्ये दिक्कुमारी
भेदे, आ० क० । ज० । आ० म० प्र० । स्या० ।

इवादेवीकूट-इवादेवीकूट-न० श्रुद्धिमवर्धपधरपर्वतस्ये
इवादेव्यधिष्ठिते कूटभेदे, ज० १ वक्र० ।

इवापुत्त-इवापुत्र-पु० इवावर्धनपुरस्ये इवादेवी प्रसादाज्जाते
स्वनामख्याते श्रेष्ठिसुते, तत्कथा यथा ।

एकस्मिन् कुत्रचिद्गामे श्रुत्वा धर्मं गुरो पुर ।
द्विज षक् सपत्नीक परिव्रज्यामुपाददे । १ ।
तयते स्म तपस्तीव्र प्रीतिनागात्परं मिय' ।
धिगृजेति स्त्रीशूद्रम ज्ञाविचिकित्सा व्यधात्पुनः । २ ।
मृत्वा तौ जग्मतु स्वर्गं तत्र सौख्येन तिष्ठत ।
इतश्च भरतेऽमुष्मिन्निशामएरुवमएरुनम् । ३ ।
इवावर्धननाम्नास्ति पुरं प्रस्पष्टितं परै' ।
सत्योपयाचिना नस्मिन्निशामाम्नास्ति देवता । ४ ।
एषा च श्रेष्ठिनी तत्र सिप्ये तां सुतार्यिनी ।
स च द्विजामर स्वर्गाश्चुत्वा तस्या सुतोऽभवत् । ५ ।
तस्येवापुत्र इत्यास्या चक्रत्युत्सवपुत्रकम् ।
स्त्रीर्जातो विचिकित्सात सज्जे मखपुत्रिका । ६ ।
प्रातौ स्मरकरिन्दीनाचन चावपि यौवनम् ।
नृत्यन्तः मन्वपुत्रौ ना-मिदवापुत्रान्यद्वैकत । ७ ।
अत्रवन्प्राग्भवे प्रेक्षणानुरागस्तस्य तां प्रति ।
नैव तस्य दृष्टुन् तां सुवर्णनापि तोत्रिताम् । ८ ।
अत्रयो निधिगन्माकमिष नेमां इवामहे ।
याद्रे न सदचारी न्यादस्मद्विद्या च शिकते ॥ ९ ॥
तदेनामेव त्रभते नृत्यन्मापि धने न च ।

मुक्त्वा कुटुम्बं तत्कामस्तेषां सोद्याहुगोऽभवत् । १० ।
शिक्षित सोय तद्विद्यां विवाहायाजितु धनम् ।
वेदान्तपुरे गत्वा ययान्नेऽवसर नृप ॥ ११ ॥
इवापुत्रस्य नाट्यस्या ऽवसरोऽद्राधि चूचुजा ।
स्वयं शान्त पुर सोय पौरा सर्वेपि चाविशन् ॥ १२ ॥
न्यस्तस्तत्र महान् वंश फलक तस्य चोपरि ।
न्यस्तौ द्वौ चै तथा द्वादहकीलकौ फलकान्तयोः ॥ १३ ॥
तस्योपरि ननतौ चैरिद्रापुत्रो धनाशया ।
धनिनां द्वारि सौवर्ण-यष्ट्यां क्रीमां मयूरवत् ॥ १४ ॥
अधस्तान्मखपुत्र्या च गायकीवृन्दयुक्त्या ।
गीतं गीत रसस्फीतं प्रीत सामानिकैर्यतः ॥ १५ ॥
सच्चिद्रूपाङ्गुकापाद' करोपात्तासिखेटकः ।
उत्पन्योत्पन्य गगने दृढान् किरणानि सः ॥ १६ ॥
अप्रमत्त. सप्तसप्तपुरः पश्चान्मुखानि च ।
फलकप्रान्तकीद्वेषु प्रवेशयति पाङ्गुके ॥ १७ ॥
एवं कृते भवद्व्योक्तः सर्वः सर्वस्वदानधीः ।
राज्ञा दत्ते पर त्यागे प्राक् पश्चाद्दत्ते परे ॥ १८ ॥
नट्यां रक्तो नृपस्तानि भूयो नृयोऽप्यदापयत् ।
तन्मृत्युमीहते राजा स पुनर्धनमीहते ॥ १९ ॥
ज्ञात तनाप्यथ यथा नट्या राजापि रागवान् ।
स च तत्र स्थितो दृष्ट्वा निकटे श्रेष्ठिनो गृहे ॥ २० ॥
युवती. सादरं साधु प्रतिज्ञानतत्परा. ।
साधुदृष्टि पुनर्भक्त-शुद्धौ तासां न वीक्षणै ॥ २१ ॥
दन्तौ निर्विषया हेते धिग्मां विषयरागिणम् ।
तदेवं भावयन् प्राप ज्ञान तत्रैव केवलम् ॥ २२ ॥
राज्ञोऽश्रिन्तितध्यानात्तल्लेप्ते महूपुत्र्यपि ।
पट्टराज्यपि तत्तच्छ्रावयन्ती समासदत् ॥ २३ ॥
श्रुत्वापरागं स्वं द्वाकाद् ध्यात्वा दृश्चिन्तित च तत् ।
विरक्तो भावनासक्त प्राप नृपोऽपि केवलम् ॥ २४ ॥
चतुर्णां केवलोत्पत्तौ तत्रैयुर्व्यन्तरामरा ।
साधुवेष दृष्टस्तेषां वशं स्वर्णोत्पन्न व्यधु ॥ २५ ॥
आख्यरुर्मिदवापुत्र प्रत्यनुच्यत्ततो जन ।
सम्यक्त्वान्निग्रहादीनां कोपि किञ्चित्प्रपन्नवान् ॥ २६ ॥
आ० क० । आ० चू० । आ० म० द्वि० । वि० ० ।

इवावड-इवापति-पु० पेडापन्यगोत्रस्य प्रकाशकं आद्यपुरे, न०
इवावच्चा-इवापत्या-स्त्री० स्वनामख्यातायां तृतीयरात्रौ, । कल्प०
इवावच्छण-इवावर्धन-न० इवापुत्रस्य निवासस्थाने पुरभेदे,
इतश्च भरतेऽमुष्मिन्निशामाम्नास्ति इवावर्धननामास्ति
पुर प्रस्पष्टितम्परै । इति० । आ० क० । आ० म० । आ० चू० ।
इलिया-इलिका-स्त्री० तृणपत्रनिस्सृते द्वीन्द्रियजीवविशेषे, ।
आचा० । द्वीन्द्रियेद्विकायाश्चतुरिन्द्रियत्वे हीरप्रदने पणिरुत-
दिरावर्षिगणिकृतप्रदनेषु प्रदने यथा-द्वीन्द्रियेद्विका स्फुटित्वा
चतुरिन्द्रियत्रमरी कथं भवति । उत्तरम् । इलिकारुदेवरमभ्ये
वद्विकाजीवोऽपरो वा त्रमरीत्वेनागत्यात्यद्यत इति । ही० ।
इलियागं-इलिकागति-स्त्री० इलिकाया इय गतिरिति कागति
परलोकगमनार्थे गतिविशेषे, तस्या स्वरूप यथा-“इलिका पु-
त्रदेवमपरित्यज्य स्वमुखेनाग्रेतन स्यान् शरीरप्रसारणेन स-
स्पृश्य तत तथा पुच्छे सदरति एव जीवोपि कश्चित्स्वप्नवात्-
कात्वे स्वप्नदेवैरुत्पत्तिन्यानं संस्पृश्य परजवायु'प्रथमसमये
शरीर परित्यजति । प० स० १ छा० ।

इह-इह-मतुवर्थके प्रत्यये, "मतुवत्थ च मुणेज्जह आत्ते इहचण च मतुव च इति" प० स० ३ द्वा० । आव० ।

इह्वी-देशी० शार्दूवे, सिंहे, वर्षत्राणे च । दे० ना० ।

इह्वीर-देशी० वृष्ट्याम्, वृष्टिवारणे गृहद्वारे च, दे० ना० ।

इह्वो-देशी० दरिद्रे, कामले, प्रतीहारे, दक्षिणे, कृष्णवर्णे च दे० ना० ।

इव-इव-अव्य० सादृश्ये, उत्प्रेक्षायाम्, न० । ईषदर्थे वाक्या-
लकारद्योतकता चास्य तत्र उपमायामिवेन नित्यसमासो
विभक्त्यद्वोपश्रैति धार्तिकेन नित्यसमास । विभक्तेर्द्वोपा-
भावश्च । वागर्थ्याविव सपृकौ वागर्थप्रतिपत्तये । रघु० अस्य
च "मिवपिव विव व्व विअ इवार्थे वा ८ । १ । ८१ ।
इति प्राकृतसूत्रेणैवाथं एतेषामेव प्राय प्रयोगो ज्वति । कुमु-
भ्र मिव-चंद्रणं पिव हसो विव. साअरोव्व खारोओ. सेसस्सव
निम्माओ (कुम्भनीलुप्पवण व । त०) कमव्वविअ पक्के निहुप्प-
दमाव्व इवेति । प्रा० व्या० ।

इस-इष-गतौ, सर्पणे च । दिवा० पर० सक० सेह इष्याति पे-
प्यत्-पेपीत्-इपित एषित्वा । अनु-अन्वेषणे, गवेषणे । वाच० ।

इ (रि) सि-ऋपि-पु० पश्यन्तीति ऋषयः । औप० । उपा० । ऋण-
र्ज्वपमर्तृवौ वा ८ । १ । ४१ । इति सूत्रेण वैकल्पिको ' रि '
इत्यादेशः । रिस्ती पक्के । इत् कृपादौ । ८ । १ । १८ । इति
सूत्रेणकारादेशः । इसी । अतिशयज्ञानिनि साधौ, औप० ।
अवध्यादिज्ञानवति, उपा० । ज्ञानिनि । भ० एश० ३१ उ० ।
प्रत्येकवृत्तसाधौ, । पा० ॥ ऋषीणामुत्तम ह्येतन्निर्दिष्ट पर-
मर्षिभिः । हिंसादोपनिवृत्तानां कृतशीलविवर्धनम् ॥ ७ ॥ पश्य-
न्ति यथा वदस्त्विति ऋषयो मुनय इति । हा० । मृदोत्तर-
गुणयुते साधौ, ध० ३० अधि० । मुनौ, उक्त० ११ अ० ।
गणधरव्यतिरिक्ता शेषा जिनशिष्या ऋषय इति । सम० ।
१४ स० । प० चू० । जे णामिव " ता इसिणा स एसो, । स
एष ऋषिर्वर्तते येन ऋषिणाह वान्ता त्यक्तेति । उक्त० ११ अ० ।
ऋषेर्वर्णनं यथा ॥

अनिष् अवासो समुद्राणचरित्रा, अस्माय उंठं पय-
रिक्किया य । अप्पोवहीकद्वहविवज्जणा य, विहार
चरित्रा इसिणं पसत्था ॥ ९ ॥

अनियतवासो मासकदपादिना अनिकेतवासो वा अगृहे
उद्यानादौ वास तथा समुदानचर्या अनेकत्र याचितमिह्या-
चरणम् अज्ञातोञ्ज विशुद्धोपकरणग्रहणविषयं (पहरि-
क्या य) विज्जनेकान्तसेविता च अल्पोपधित्वमनुल्लवणयुक्त
स्तोकोपधिसवि त्वे कद्वहविवज्जना च तथा तद्वासिना भएरु-
नविवर्जना विवर्जन विवर्जना श्रवणकथादिना परिवर्जनमित्य-
र्थः । विहारचर्या विहरणस्थितिर्विहरणमर्यादा इयमेवभूता
ऋषीणां साधूनां प्रज्ञस्ता व्याक्षेपाभावात् । आज्ञापादनेन जाव-
चरणसाधनात्पवित्रेति सूत्रार्थः । दश० १ चूद्वि० । कपित्वा-
दीनामृषीणामिति । छा० १३ द्वा० । स्वनामख्याते ऋषिवा-
दीन्द्रजेदे च । स्था० १ उ० ।

इसिगुत्त-ऋषिगुप्त- पु० वशिष्ठसगात्रस्यार्यसुहास्तिनः । शि-
ष्ये, वशिष्ठसगोत्रे स्वनामख्याते स्थविरे, । तस्मान् माणव-
गणो निर्गतं तथाच " थेरेहिं तो ण इसिगुत्तेहिं तो वासिह
सगोत्तेहिं तो एत्य णं माणवगणे णाम गणे णिग्गए इति ।
स्वनामख्याते माणवगणस्य प्रथमे कुले च ॥ कटप० ।

इसिण-इसिन- पु-अनार्यदेशजेदे, ज्ञा० १ अ० ।

इसिणिया-इसिनिका- स्त्री० इसिनामकानार्यदेशोद्भवाया ना-
र्याम्, प्रज्ञा० १ पद ।

इसितमाग-ऋषितमाग -पु० तोशद्विदेशस्थे शैवपुरनगरस्थे
स्वनामख्याते सरसि, " सेहपुरेइसि तमागम्मि होति अछा-
हिया । महिमा तोसद्विदेशे शैवपुरे नगरे ऋषितमागे सरसि
प्रतिवर्षे महता विच्छेदेनाष्टादिका महती महिमा भवतीति ।
वृ० १ उ० । तोशद्विनगरस्थे स्वनामख्याते सरसि च । " तोस-
दीनगरम्मि इसिवाहो, तोशद्विनगरवास्तव्येन वणिजा ऋषि
पात्रो नाम वाणमन्तर उज्जयनी कुत्रिकापणात्क्रीत्वान्ते बुद्धि-
माहात्म्येन सम्यगाराधितस्ततस्तेन ऋषितभागनाम सरः
कृतमिति वृ० ३ उ० ।

इसिदास-ऋषिदास-पु० राजगृहस्थे स्वनामख्याते श्रेष्ठिनि,
अणु० ३ व० ३ अ० । (तद्वक्तव्यता धनश्रेष्ठिवत् अणुत्तरो
धवाइय शब्दे)

इसिदासज्जयण-ऋषिदासाध्ययन-न० । ऋषिदासवक्तव्यता
प्रतिबन्धेऽनुत्तरोपपातिकदशायास्तृतीयवर्गस्य तृतीयेऽध्ययने,
अणु० । वाचनान्तरापेक्षया प्रथमेऽध्ययने च । स्था० १० उ० ।

इसिदिष्ण (दत्त) ऋषिदत्त- पु० भरतवर्षवासिसुमतिजिन
समानकादिके पेरवतवर्षवासिनि जिनजेदे, " सुमई य प्ररह-
वासे इसिदिष्णजिणो य परवणयवासे य " ति० । सम० । सु-
स्थितसुप्रतिबुद्धानां कौटिककाकन्दकानां शिष्ये, काश्यपगो-
त्रोत्पन्ने स्वनामख्याते स्थविरे च ॥ कल्प० ।

इसिदत्तय-ऋषिदत्तक-पु० स्थविरात् रिसिगुत्तान्मानवगणस्य
द्वितीये कुले, कटप० ।

इसिपरिमा-ऋषिपरिपत्-स्त्री० पश्यन्तीति ऋषयोऽवध्यादि
ज्ञानवन्त (उपा० १ अ०) त पव परिपरिपरिवारः ऋषिपरिपत्
अतिशयज्ञानिसाधूनाम्परिवारे, औ० ॥ महइमहाद्वियाए परि-
साए " । पश्यन्तीति ऋषियो ज्ञानिनस्तद्रूपा परिपरिवार
ऋषिपरिपत्तस्यै । भ० ए श० ३३ उ० ।

इसिवाह-ऋषिपाह-पु० स्वनामख्याते ऋषिवादिव्यन्तरनि-
काये इन्द्रजेदे, स्था० १ उ० । स्वनामख्यात वाणव्यन्तरे च ।
स च तोशदिनगरवास्तव्येन वणिजा ऋषिपात्रो नाम वाणव्य-
न्तर उज्जयनीकुत्रिकापणात् क्रीत्वा तेन बुद्धिमहात्म्येन सम्य-
गाराधित इति । वृ० ३ उ० ।

इसिवाहिय-ऋषिपाहित-पु० ऋषिवादिव्यन्तरनिकायेन्द्रजेदे,
इसिवाहियमयमहिया इति-इसिवाहियस्स प्रहसुरघरकार-
यस्स वीरस्स जेहिंसया युवता सब्बे इदा पवरकित्तिया ३ दे०
७ प० । आर्यशान्तिसेनिकस्य माठरसगोत्रस्य शिष्ये, स्वना-
मख्याते स्थविरे च । तन्निर्गतायां स्वनामख्यातायां शाखायास
स्त्री० दाप० " थेरेहिं तो अज्जुइसिवाहियणहिं ता इत्यण अज्जु-
इसिवाहिया साहा णिग्गया इति " कल्प० ।

इसिजइपुत्त-ऋषिजइपुत्त-पु० स्वनामख्याते भावके, ऋषिज-
इपुत्तवत्सविग्रगीतार्यगुरुसमीपश्रवणसमुत्पन्नप्रवचनार्थकोश-
लेन जावभावकेण जाव्यमिति । ध० २० ।

ऋषिजइपुत्त कथाचव-

तेणं काद्वेणं तेणं समएणं आद्वज्जियाणाम एयरि होत्था
वाए गओ रुखवणे चोए वसुओ तत्थणं ३ । जंजियाए
एयर ए व. वे. सिजइपुत्तपमोकर । समणोवासगा परि-

वसन्ति अद्ये जाव अपरिचूए अजिगयजीवा जीवा जाव
विहरन्ति तएणं तेसिं समणोवासयाणं अस्सदा कयावि-
एगयत्रो समुवागयाणं सहियाणं समुविट्ठाणं सणिए
सएणणं अयमेयारूवे मिहोकहा समुद्वारे अन्नत्थिए
समुप्पजित्था देवदोएसु णं अज्जो देवाणं केवइयं काळं
ठिई पएणत्ता ? तएणं से इसिजदपुत्ते समणोवासए देव-
ट्टिइगहियेदे ते समणोवासए एवं वयासि देव दोएसु णं
अज्जो देवाणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं ठिई पएण-
त्ता तेण परं समाहिया दुसमयाहिया जाव दससमयाहिया सं
खेज्जसमयाहिया असंखेज्जसमयाहिया उकोसेणं तेतीसं
सागरोवमट्टिई पएत्ता तेण परं वोच्चिएणा देवा य देवदोगा
य तएणं ते समणोवासगा इसिजदपुत्तस्स समणोवा-
सगस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव एवं परूवेमाणस्स ए
यमट्टं णो सदहंति णो पत्तियंति णो रोयंति एयमट्टं अस-
दहमाणा अपत्तियमाणा अरोएमाणा जामेव दिसिं पा-
उच्चया तामेवदिसं पफिगया । तेणं काळोणं तेणं स
मएण समणे जगवं महावीरे जाव समोसट्टे जाव परिसा-
पज्जुवासइ तएणं ते समणोवासगा इमी से कहाए
वच्छट्टा समाणा हट्टट्टा एवं जहा तुंगियोदेसए जाव
एमंमंति । तएणं समणे जगवं महावीरे तेसिं समणो-
वासगाणं तीसेय महई धम्मकहा जाव आणाए आरा-
हए नवई । तएणं ते समणोवासगा समणस्स जगवओ
महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्टट्टा
उट्टाए उट्टेति उट्टेत्ता समणं जगवं महावीरं वंदंति
णमंसंति वदित्ता एमंसित्ता एवं वयासि एवं खलु जंते !
इसिजदपुत्ते समणोवासए अम्हं एवमाइक्खइ जाव
एवं परूवेइ देवदोएसु णं अज्जो ! देवाणं जहएणेणं
दसवाससहस्साइं ठिई पस्सत्ता तेण परं समयाहिया
जाव तेण परं वोच्चिएणा देवा य देवदोगा य । से कहमेयं
जंते ! एवं अज्जो ! त्ति समणं जगवं महावीरे ते
समणोवासए एवं वयासी जेणं अज्जो ! इसिजदपुत्ते
समणोवासए तुज्जं एवमाइक्खइ जाव परूवेइ देवदोगे-
नुणं अज्जो देवाणं जहएणेणं दसवामसहस्साइं ठिई
पस्सत्ता तं चेव समयाहिया जाव तेण परं वोच्चिएणा
देवा य देवदोगा य सच्चेणं एसमट्टे अहं पुण अज्जो !
एवमाइक्खामि जाव परूवेमि देवदोगेसुणं अज्जो !
देवाणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं तं चेव जाव तेण-
परं वोच्चिएणा देवा य देवदोगा य सच्चेणं एसमट्टे ।
तएणं ते समणोवासगा समणस्स जगवओ महावीरस्स
अंतियाओ एयमट्टं सोच्चा णिसम्म समणं जगवं महा-
वीरं वंदंति एमंमंति वदित्ता नमंसित्ता जेणेव इसि-

जदपुत्ते समणोवासए तेणेव उवागच्छंति उवागच्छत्ता
इसिजदपुत्तं समणोवासगं वंदंति णमंसंति एयमट्टं
सम्मं विणएणं जुज्जो जुज्जो खामेति । तएणं ते सम-
णोवासगा पसिणाइं पुच्छंति २ ता अट्टाइं परियादि-
यंति २ ता समणं जगवं महावीरं वंदंति णमंसंति वंदइ-
त्ता णमंसित्ता जामेव दिसिं पाउच्चया तामेव दिसिं पफि-
गया जंतेति ? जगवं गोयमे समणं जगवं महावीरं वंदइ
णमंसइ २ ताएवं वयासी पचूणं जंते ! इसिजदपुत्ते
समणोवासए देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंने जवित्ता
आगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ? गोयमा ! णो इणट्टे
समट्टे गोयमा ! इसि जदपुत्तेणं समणोवासए बहुहिं
सीलव्वय गुणव्वय वेरमण पच्चखाण पोसहोववासे-
हिं अहापरिणएहिं तवोकम्मैहिं अप्पाणं जावेमाणे
बहुहिं वासाइं समणोवासगपरियाणं पाउणिहिति २ ता
मासियाए संद्वेहणाए अत्ताणं ज्जूसेहिति २ ता सट्टि-
जत्ताइं अणसणाए ठेदेइ छेदेइत्ता आदोइय पफिकेते
समाहिपत्ते कादमासे काळं किच्चा सोहम्मै कप्पे अरु-
णाजे विमाणे देवत्ताए उववज्जिहित्ति । तत्थएणं अत्थे
गइयाणं देवाणं चत्तारि पडिओवमाइं ठिई पस्सत्ता-
तत्थएणं इसिजदपुत्तस्स देवस्स चत्तारि पडिओवमाइं
ठिई जविस्सइ । सेणं जंते ! इसिजदपुत्ते देवत्ताओ
देवदोगाओ आउक्खएणं जाव काहं उवज्जिहिइ ? गोयमा
महाविदेहे वासे सिज्जिहिइ जाव अंतं काहिति सेवं-
जंते जंतेति । जगवं गोयमे जाव अप्पाणं जावेमाणे
विहरइ तएणं समणे जगवं महावीरे अस्स या कयावि
आज्जियाओ णयरीओ संखवणाओ चेइयाओ पफि-
णिकखमइ पफिणिकखमइत्ता वाहिरिया जणवयविहारं
विहरइ । तेणं काळोणं तेणं समएणं आजाजिया एमं
णयरी होत्था । वस्सओ संखवणे चेइए वस्सओ तत्थणं
संखवणस्स चेइयस्स अदूरसामंते पोग्गत्ते एमं परिच्चाए
परिवसइ । रिउच्चेय जउच्चेय जाव नएसु सुपरिनिट्टि
ए उट्टं उट्टेणं अणिकित्तेणं तवोकम्मैणं उट्टं वाहाओ
जाव आयावेमाणे विहरइ । तएणं तस्स पोग्गत्तस्स
उट्टं उट्टेणं जाव आयावेमाणस्स पगइजइयाए जहा
सिवस्स जाव विजंगे णामं अष्ठाणे समुप्पे सेणं तेणं
विजंगे णामं अष्ठाणेणं समुप्पेणं वंचलोए कप्पे
देवाणं ठिई जाणइ पासइ । तएणं तस्स पोग्गत्तस्स परिच्चा
गयस्स अयमेयारूवे अन्नत्थिए जाव समुप्पजित्था ।
अत्थिणं मम अत्तिसेसे णाणटंसणे समुप्पे देवदो-
एसु णं देवाणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं ठिई पस्सत्ता
तेण परं समयाहिया दुसमयाहिया जाव असंखेज्ज-

समयाहिया उकोसेणं दससागरविमाइं विई पष्पत्ता
तेण परं वोच्छिष्ठा देवा य देवद्वोगा य एवं संपेहेइ संपे
हेइत्ता आयावणजूमीओ पचोरुजइ पचोरुजइत्ता तिदं
रकुंभिया जाव धाउरत्तवत्थाओ य गेएहंति २ ता जेणे व
आदांजिया एयररी जेणेव परिव्वायगावसहे तेणेव
उवागए जंमगणिकखेवं करेइ करेइत्ता आदांजियाए ण-
यरीए सिंगारुग जाव पहेसु अषमषस एवमाइ
क्वइ जाव परूवेइ अत्थिणं देवाणुपिया ! मम अति
सेसे णाणदंसणे समुप्ये देवद्वोएसु एं देवाणं
जह्मेषणं दसवाससहस्से तहेव जाव वोच्छिष्ठा देवा
य देवद्वोगा य तएणं आदांजियाए एयररीए एवं एएणं
अजिदावेणं जहा सिवस्स तं चेव जाव से कहमेय
मझेण एवं ? सामी समासहे जाव परिसापभिया जगवं
गोयमे तहेव चिकखापरियाए तहेव बहुजणसदं निसा-
मेइ तहेव सव्वं जाणियव्वं जाव अहं पुण गोयमा !
एवमाइक्वामि एवं चासामि जाव परूवेमि देवद्वोएसु
एं देवाणं जह्मेषणं दसवाससहस्साइं विई पष्पत्ता
तेण परं समयाहिया इसमयाहिया जाव उकोसेणं तेत्तीसं
सागरोवमाइं विई पष्पत्ता तेण परं वोच्छिष्ठा देवा य
देवद्वोगा य । अत्थि एं जंते ! सोहम्मे कप्पे दव्वाइं
सव्वष्माइंपि अवष्माइंपि तहेव जाव हंता अत्थि ।
एवं ईसाणे वि एवं जाव अच्चुए वि एवं गेविज्जविमा-
णेसु अणुत्तरविमाणेसु वि ईसिप्यनाराए वि जाव हंता
अत्थि । तएणं सा महइं महाद्विया जाव पभिया ।
तएणं आदांजियाए एयररीए सिंगारुगतिगवसेसं
जहा सिवस्स जाव सव्वलुक्खप्पहीणे णवरं तिदंरकुंभि-
यं जाव धाउरत्तवत्थपरिहिए परिवभियविचंगे आदां-
जियं णयरं मज्जं मज्जेणं णिगच्छइ जाव उत्तरपुरच्छिमं
दितीजागं अवकमइ, अवकमइत्ता तिदंरकुंभिय च
जहो खंदओ जाव पवइओ सेसं जहा सिवस्स जाव
अव्वावाहं सोक्खमाणुचवांति सासयं सिष्ठा सेवं जंते
जंतेत्ति । ज० ११ श० १२ उ० ।

इसिभासिय-ऋषिनापित-न० ऋषयः प्रत्येकबुरुसाधवस्ते-
चात्र नेमिनाथतीर्थवर्तिनो नारदादयो विज्ञाति । पार्श्वनाथ-
तीर्थवर्तिनः पञ्चदश वर्धमानस्वामितीर्थवर्तिनो दश प्राह्या-
स्तैर्मापितानि पञ्चचत्वारिंशत्सख्यान्यध्वयनानि श्रवणाद्य-
धिकारवति ऋषिभापितानि अङ्गवाह्येषु उक्ताद्विकधृतवि-
शेषेषु,

अत्रबुरुसप्रदायः । "सौरियपुरे नयरे सुरधरो नाम जक्खो धण-
जओ सेट्टी सुजहा प्रजा तेहि अन्नया सुरधरो विज्ञातो जहा ॥
जइ अम्हाण पुत्तो होहिइत्तो तुम्मे महिससय दोमात्ताएव ताण
सजाओ पुत्तो पत्थतरं जगव धम्ममाणसामी ताणि संबुज्जिहि-
त्ति सौरियपुरमागओ तओ सेट्टी सज्जानिगओ संबुओ अणु-

व्याणि गहियाणि सां जक्खो सुविणपं महिसे मग्गइ तेण वि-
सेठ्ठिणापिट्टमया दिज्जति । सामिणो छुन्निसीसा धम्मघोसो धम्म
जसो य एगस्स असोगवरपायवस्स हेछा परियट्टति । ते पुव्व-
खेट्टिया अवरएहोवे गायान परियत्तइ तओ एक्को जणइ तुम्मे
एसा व्वावीओ भणइ तुज्जति । तउं एक्को काइयचूमि गउं जाव
गाया तहेव अत्थइ तउं वि इउं वि गउं तत्थवि तहेव अत्थइ तेहिं
नायं जहा न एक्कस्स विव्वच्छी । नउं समीपुच्छिओ जयवया जणि-
य जहा इहेव सोरियपुरे समुहविजउं राया आसि जन्नदत्तो ताव-
सो । सोमजसा तावसी ताण पुत्तो नारउं ताणिउं गविच्छीणि एक्क
दिवसं जिमति एक्कदिवस उववासं करेत्ति । अन्नया ताणि न नार
य पुव्वाएहे असोगपायवस्स हेट्टा उव्वेकण उच्छति इउं यव्वे य-
ह्हाउं वेसमणकाइया तिरिय ज भगादेवा तेण तेण वीइवय ता
पेच्छति तं दारय उहिणा आओइति । सो ताउं चेव देवनिकायाउं
तउं ते नस्साणुकपाए तगाय थज्जति । एवं सो उस्सुक्कवाइ
जावो अन्नया तेहिं ज जगदेवेहिं पन्नत्ति पाइयाउं विजाउं पा-
दिउं तउं कचणकुमियाए मणियाओ याहिं आगासं हिंरुइ
अन्नया वारवइ गओ वासुदेवेण पुच्छिओ किं सोयति सो न म-
रति कहेउ तओ अन्नकहा एव खेव कारुण अहिट्टिओ गओ
पुव्वविदेह तत्थ य सीमधर तित्थयरं जुगवाहुवासुदेवो
पुच्छइ । किं सोयति तित्थयरं जणिय सव्व सोयति जुग-
वाहुणा एक्कवयणेण वि सव्वं उव्वत्त नारओ वि त निसुणित्ता
उपपइकण अवरविदेह गओ तत्थ वि जुगधरं तित्थयर महा-
वाहु वासुदेवा त चेव पुच्छइ । जगवया वि त चेव वारियं महा-
वाहुस्स वि त सव्वमुवगय नारओ वि त सुणित्ता वारवइ
गओ वासुदेव भणइ किं ते तदा पुच्छिय वासुदेवो भणइ किं
सोयति नारओ जणइ सव्वं सोयति । वासुदेवो भणइ किं
सव्वति तओ नारओ खुभिओ न किंचि उत्तर देइ । तओ कएह
वासुदेवेण भणिय । जन्थ ते तं पच्छिय तत्थ एयपि पुच्छियव्वं
जुत्त तिखिसिओ ताहे नारओ जणइ सव्व भट्टारओ न एविउत्ति
चित्ते उमारओ जा ईसरिया सबुओ पढममज्जयण सोय
व्वमेव इच्छाय वदति एव सोणिय दिव्वाणित्ति ॥ पा० ।
उत्तराध्यनादिके (देवेन्द्रस्तवादिके) श्रुतविशेषे, आ० म० प्र० ।
'इसिभासिय य जहा' ऋषिभापितेषूनराध्ययनादिषु । सूत्र० ।

इसिभासियज्जयण-ऋषिनापिताध्ययन-न० प्रश्नव्याकरण-
दशायास्तृतीयेऽध्ययने, । स्था० १० ग० ॥

इसिया-इषिका-खी मुज्जागर्जन्तृतायां शब्दाकायाम्, 'से जहा-
णामए केइ पुरिसे मुजाओ इसिय अभिणिव्वाट्टित्ता णं उव-
दसेज्जा इसियति' तर्ज्जभूतां शब्दाकां प्रयक्कृत्य दर्शयेदिति ।
सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

इसिवंस-ऋषिवंश-पु० । गणधरव्यतिरिक्ताः शेषा जिनशिष्या
ऋषयस्तेषां वंशे, तद्वंशप्रतिपादके समवायाद्वादिश्रुते च ।
'इसिवसे इयं गणधरवश इति च गणधरव्यतिरिक्ताः शेषा
जिनशिष्या ऋषयस्तद्वंशप्रतिपादकत्वादिपिदश इति च ।
तत्प्रतिपादनं चात्र पर्युषणाकल्पस्य समस्तस्य ऋषिवशप-
र्यवसानस्य समवसरणप्रतिक्रमेण जणितत्वात् । सम० २ स० ।

इसिवाइ (नू) ऋषिवादिन्-पु० पिशाचादिव्यन्तरनिकाया-
नामुपरिवर्तिनि व्यन्तरनिकायाविशेषे, औ० ।

इसिवाइय-ऋषिवादिक-पु पिशाचादिव्यन्तरनिकायानामुप-
रिवर्तिनि व्यन्तरजातिविशेषे, प्रश्न० ४ छा० । प्रव० ।

इसिसत्त

ऋषिवादि-पुं० पिशाचादिव्यन्तरनिकायानामुपरि वर्तिनि
व्यन्तरनिकायजेदे, प्रव० १२ द्वा० ।

इसिसत्त-ऋषिसप्त-पुं० ऋषिणा सप्त ऋषिसप्त मदीयतप प्र-
जावाचपुंसको नव त्वमिति ऋषिशापाज्जाते नपुसकभेदे,
ग० १ अधि० (अस्य प्रव्रज्याया युक्तयुक्तत्वविचारो एषु-
सग शब्दे)

इसिसेड-ऋषिश्रेष्ठ-पुं० मुनिश्रेष्ठे,

जोहेसु एण जह वीससेणे, पुप्फेसु वा जह अरविंदमाहु ।

खत्तीणसेट्टे जह दंतवक्के, इसीण सेट्टे तह वक्कमाणे ॥

योगेषु मध्ये ज्ञातो विदितो दृष्टान्तचृतो वा विश्वाहस्यश्वर-
षपदातिचतुरङ्गवत्समेता सेना यस्य स विश्वसेनश्चक्र-
वर्ती ययाऽसौ प्रधानपुष्पे च मध्ये ययाऽरविंदप्रधानमाहुः
तया कृतात्त्रायन्त इति कृत्रियास्तेषां मध्ये दान्ता उपशान्ता
यस्य वाक्येनैव शत्रवः स दान्तवाक्यश्चक्रवर्ती । ययाऽसौ
श्रेष्ठः तदेवं दहून् दृष्टान्तान् प्रशस्तान् प्रदर्श्याऽश्रुना जगवन्त
दार्ष्टान्तिक स्वनामग्राहमाहुः । तथा ऋषीणां मध्ये श्रीमान्
वर्द्धमानस्वामी श्रेष्ठ इति ॥१२॥ सूत्र० । १ श्रु० ६ अ० ।

इसु-इपु-पुं० शरे, सूचकत्वात् इपुपमया जिज्ञा प्रहणविध्य-
र्थके इमपुपिकाव्ययने, “ जह रहितो अणुवत्तो इसुणा ल-
क्यं न विभ्रं तहव । साधू गोयरपत्तो सजमलक्षपि णा-
यवो ” दश० १ अ० ।

इसस (ईस) र-ईश्वर-पुं० ईश्वर-वर्त्-ईश्वर पेइवयं ऐश्वर्येण
युक्त ईश्वरः । नि० च० ९ अ० । ईश्वरश्च अणिमाद्यष्टविधैश्व-
र्ययुक्ते क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टे सर्वजगत्कारके पुरुष-
विशेषे, “ अणिमाद्यष्टविधैश्वर्ययुक्त ईश्वर इत्येके ” ।
जीवा० ३ प्रति० । स्था० । आचा० । अनु० । “ तथा च
पतञ्जलिः । क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्ट पुरुषविशेष ईश्वर
इति । सम्म० । छा० ।

ईश्वरवादिनश्च सर्वे जगदीश्वरकृत मन्यन्ते ईश्वर च सह
सिद्ध ज्ञानवैराग्यधर्मैश्वर्यरूप चतुष्टयं प्राणिनां च स्वर्गा-
पवर्गयो प्रेरकमिति तदुक्त “ ज्ञानमप्रतिघ्न यस्य, वैराग्य च
जगत्पते । ऐश्वर्यं चैव धर्मश्च स हि सिद्ध चतुष्टयम् ” । १ ।
अज्ञो जन्तुरनीशोयमात्मन सुखदुःखयोः । ईश्वरप्रेरितो ग-
च्छेत्स्वर्गं वा इवज्जमेव वा ॥ १ ॥ तदसमीचीनम् । ईश्वरप्रा-
हकप्रमाणज्ञावात् । अथास्ति तद्ग्राहकप्रमाणमनुमानम् ।
नथाहि यत् स्थित्वाऽभिमतफलसंपादनाय प्रवर्तते तद्बुद्धि-
मत्कारणाधिष्ठित यथा वास्या वैधीकरणादौ प्रवर्तते च स्थि-
त्वा सकलमपि विष्वं न्यफलसाधनायेति न खलु वास्यादय
स्थत एष प्रवर्तन्ते तपामचेतनत्वान् स्वप्नादत एव चेत् प्रव-
र्तन्ते तर्हि सदैव तेषां प्रवर्तनं भवेत् न च भवति तस्य स्थि-
त्या स्थित्वा प्रवर्तनं केनचित्प्रेक्षावना प्रवर्तकेन भवितव्यं
सकलमपि च जगत स्थित्वा स्थित्वा स्वफल साधयत
प्रवर्तक ईश्वर एवापपन्नते नान्य इति ईश्वरसिद्धिः । तथा
अरुमनुमानं यन्पारिमाणं न्याःद्विकृणसन्निवेशविशेषज्ञात्
तद्येननावता कृत यथा घटाद्विपरिमाणकृत्यादिसन्निवेश-
विशेषमात्रं नृभृशगादिकमपि तदेतदयुक्तं सिद्धसाधनेन
प्राप्त्यै प्रसिद्धमवन्त्यान् तथाहि सकलमपि विष्ववै-
चित्र्यं कर्मनिष्पन्नमिच्छामो—यतोऽमी वैतादृशदिम-
पदादयः पर्वता भग्नेरावत विदेदाल्तरुहीपाटीति च क्षेत्राणि

तथा तथा प्राणिनां सुखदुःखादिहेतुतया यत्परिणमन्ते तत्र
तथा तथा परिणामने तत्तद्विवासिनामेव तेषां जन्तूनां कर्म-
कारः । मवसेयं नान्यत्तथाच दृश्यते एव पुण्यवति राज्यमनु-
शासति नृपतौ तत्कर्मप्रभावत सुभिज्ञादयः प्रवर्तमाना कर्म
च जीवाश्रित जीवाश्च बुद्धिमन्तश्चेतनावत्त्वात् ततो बुद्धिमत्का-
रणाधिष्ठितत्वे चेतनावत्कृतत्वे च साध्यमाने सिद्धसाधनम् ।
अथ बुद्धिमान् चेतनावान् वा विशिष्ट एवेश्वरः कश्चित्साध्य-
ते तेन न सिद्धसाधनं तर्हि दृष्टान्तस्य साध्यविकलता वास्यादौ
घटादौ चेश्वरस्याधिष्ठायकत्वेन कारणत्वेन वा व्याप्रियमाण-
स्यानुपलब्ध्यमानत्वात् वर्द्धकिकुम्भकारादीनामेव तत्र तत्रान्य-
यव्यतिरेकता व्याप्रियमाणानां निश्चीयमानत्वात् । अथ वार्द्ध-
क्यादयोपीश्वरप्रेरिता एव तत्र तत्र कर्मणि प्रवर्तन्ते न स्वत-
स्ततो न दृष्टान्तस्य साध्यविकलता । नन्वेवं तर्हि ईश्वरोप्यन्ये-
नेश्वरेण प्रेरितः स्वकर्मणि प्रवर्तते न स्वतो विशेषाभावात्
सोऽप्यन्येनेश्वरेण प्रेरित इति विकलसंख्यायां तमःसताति-
रिवाहप्रपर्यन्तान्यान्यमापादयन्ती प्रसरत्यनवस्था । अथ-
मन्यथा वर्द्धक्यादिको जन्तुः सर्वोपि स्वरूपेणाङ्गस्ततः सप्रे-
रित एव स्वकर्मणि प्रवर्तते भगवांस्वीश्वर सकलपदार्थ-
ज्ञाता ततो नासौ स्वकर्मण्यन्यं स्वप्रेरकमपेक्षते तेन नानवस्था,
तदप्यसत् इतरेतराश्रयदोषप्रसङ्गात् तथाहि सकलपदार्थ-
यथावस्थितस्वरूपज्ञातत्वे सिद्धे सत्यन्याप्रेरितत्वसिद्धिः
अन्याप्रेरितत्वसिद्धौ च सकलजगत्कारणतः सर्वज्ञत्वसिद्धि-
रित्येकासिद्धावन्यतरस्याप्यसिद्धिः । अपिच यद्यसौ सर्वज्ञो-
वीतरागश्च तत्किमर्थमन्य जनससद्भवहारं प्रवर्तयति
मध्यस्था हि विवक्तिं सद्भवहारं एव प्रवर्तयन्ति नासद्भव-
वहारे, स तु विपर्ययमपि करोति ततः कथमसौ सर्वज्ञो
वीतरागो वा । अथोच्यते सद्भवहाराविपर्ययमेव भगवानुपदेश-
ददाति तेन सर्वज्ञो वीतरागश्च यथाधर्मकारिजनसमूहः त-
त फलमसदनुज्ञावयति येन स तस्मादधर्माच्छ्रावते तत उच्चि-
तफलदायित्वाद्दिवेकवानेव भगवानिति न कश्चिदोषः तदप्य-
समीक्षिताभिधान यतः पापेपि प्रथमं स एव वर्तयति नान्यो न
च स्वयं प्रवर्तते तस्याङ्गत्वेन पापं धर्मं वा स्वयं प्रवृत्तरयोगा-
त्ततः पूर्वं पापे प्रवर्तयते तत्फलमनुज्ञान्य पश्चाद्धर्मं प्रवर्त-
यतीति केयमीश्वरस्य प्रेक्षापूर्वकारिता । अथ पापेऽपि
प्रथमं प्रवर्तयति तत्कर्माधिष्ठित एव तथाहि तदेव तेन जन्तु-
ना कृतं कर्म यद्दशात्पाप एव प्रवर्त्यते ईश्वरोपि च भगवान्
सर्वज्ञ तथा रूपं तत्कर्म साक्षात् ज्ञात्वा तं पाप एव प्रवर्त-
यति तत उचितफलदायित्वात्प्रेक्षापूर्वकारिति । ननु
तदपि कर्म तेनैव कारितं ततस्तदपि कस्मात्प्रथमं कारय-
तीति स एवाप्रेक्षापूर्वकारिताप्रसङ्गः अथाधर्ममसौ न
कारयति किंतु स्वत एव सोऽधर्ममाचरति अधर्मकारिण
तु तत्तत्फलमसदनुज्ञावयति तदन्येश्वरवत् । यथाहि तदन्ये-
श्वरराजादयो नाम धर्मं जनं प्रवर्तयन्ति अधर्मपतं तु
प्रेक्षादिकमनुज्ञावयन्ति तद्दृग्भवानीश्वरोपि, तदप्युत्तम-
न्येऽश्वरा पापप्रतिषेधं कारयितुमीशा नहि नाम राजा-
नोपि उद्देशासना पापे मनोवाक्यनिमित्ते सर्वथा प्रतिषेध-
यितुं प्रजविष्णवः स तु भगवान् धर्माधर्मविधिप्रतिषेध-
विधापनसमर्थं इष्यते तत्कथं पापे प्रवृत्तं न प्रतिषेधयति
अप्रतिषेधश्च परमार्थतः स एव कारयति तत्फलस्य पश्चादनु-
ज्ञावनादिति तदवस्य एव दोषः । अथ पापे प्रवर्तमानं प्रति-
षेधितुमशकं इष्यते तर्हि नैवाहकैरिदमभिधातव्यं सर्व-

मीश्वरेण कृतमिति । अपिच यद्यसौ स्वयमधर्मं करोति तथा धर्ममपि करिष्यति फलं च स्वयमेव ज्ञोष्यन्ते ततः किमीश्वर कल्पनया विधेयमिति । उक्तं च “ अशक्त्याऽन्यश्वरा पाप-प्रतिषेधं न कुर्वते । स त्वत्यन्तमशक्तेभ्यो, व्यावृत्तमतिरिष्यते १ अयाप्यशक्त एवासौ, तथा सति परिस्फुटम् । नेश्वरेण कृतं सर्वमिति वक्तव्यमुच्यते ॥ २ ॥ पापवत्स्वार्थ-कारित्वात् धर्मादिरपि कृतं ” इति । अथ बुवीथाः स्वयमसौ धर्माधर्मौ करोति तत्फलं त्वीश्वर एव ज्ञोजयति तस्य धर्माधर्मफलभोगे स्वयमशक्तत्वादिति, तदप्यसत् यतो यो नाम स्वयं धर्माधर्मौ विधातुमत्रं स कथं तत्फलं स्वयमेव न ज्ञो-मीशो नहि पक्षुमोदन समर्थो नहि ज्ञोकुमिति लोके प्रतीतम् । अथवा ज्ञवत्वेतदपि नथापि धर्मफलमुत्तदेवाङ्गनासंस्पर्शादिरूपमनुज्ञावचत तस्येष्टत्वादधर्मफलं तु नरकप्रयातादिरूप कस्मादनुज्ञावयति नहि मध्यस्थभावमवलम्ब्यमाना परमकरणापरीतचेतसः प्रेक्षावन्तो निरर्थके परपीनाहेतौ कर्मणि प्रवर्तन्त क्रीमार्था जगवतः तथा प्रवृत्तिरिति चेत् यद्येव तर्हि कथमसौ प्रेक्षावान् तस्य हि प्रवर्तने क्रीनामाश्रमेव फलं ते पुन प्राणिनः स्याने स्याने प्राणैर्वियुज्यन्ते । उक्तं च “ क्रीमार्था तस्य वृत्तिश्चेत्प्रेक्षापूर्वक्रिया कुत । एकस्य ज्ञणिका तुष्टिः, अन्यः प्राणैर्वियुज्यते ॥ १ ॥ ” अपिच क्रीमा लोके सरागस्योपलब्ध्यते जगवाश्च वीतरागस्ततः कथं तस्य क्रीमा सङ्गतिमङ्गति । अथ सोपि सराग इष्यते तर्हि शोषजन्तुरिवावीतरागत्वात् सर्वज्ञो नापि सर्वस्य कर्तेत्यापतितम् । अथ रागादिहेतोः अपि स सर्वज्ञः सर्वस्य कर्ता च भवति तथा स्वभावत्वात् ततो न कश्चिद्दोषो नहि स्वज्ञावे पर्यनुयोगो घटनामुपपद्यते । उक्तं च “ इदमेव नवेत्येतत्, कस्य पर्यनुयोज्यताम् । अग्निर्दृष्टि नाकाश, कोऽत्र पर्यनुयोज्यताम् ” ॥ तदेतदसम्यक् यतः प्रत्यक्षत तथा रूपे स्वज्ञावे च गते यदि पर्यनुयोगो विधीयते तत्रेदमुत्तरं विजृम्भते । यथा स्वभावे पर्यनुयोगो भवतीति यथा प्रत्यक्षेणोपलब्ध्यमाने वह्नेर्दाहं दहतो दाहकत्वरूपे स्वज्ञावे, तथाहि यदि तत्र कोपि पर्यनुयोगमाधत्ते यथा कथमेव वह्निर्दाहकस्वज्ञावो जातो यदि वस्तुत्वेन तर्हि व्योमादिकं न दाहकस्वज्ञावे ज्ञवति वस्तुत्वा-द्विशेषादिति तत्रेदमुत्तरं विधीयते दाहकत्वरूपो हि स्वज्ञावो वह्नेः प्रत्यक्षत एवापलब्ध्यते ततः कथमेव पर्यनुयोगमर्हति न हि दृष्टेऽनुपपन्नता नाम तथाचोक्तम् । स्वज्ञावोऽध्यक्षत सिद्धे र्थेदि पर्यनुयुज्यते । तत्रेदमुत्तरं वाच्यं, न दृष्टेऽनुपपन्नता ॥ १ ॥ ईश्वरस्तु सर्वजगत्कर्तृत्वेन सर्वज्ञत्वेन च नोपलब्धस्ततस्तत्र तथा-स्वभावत्वकल्पनादवश्यं पर्यनुयोगमाश्रयते । यदि पुनरदृष्टेऽपि-तथा स्वभावत्वकल्पनापर्यनुयोगानाश्रयोऽनुपगम्यते तर्हि सर्वो-पि वादी त त पक्षमाश्रयन् परेण विज्ञोऽजितस्तत्र तत्र तथा ३ स्वभावताकल्पनेन परं निरुत्तरीकृत्य लब्धजयपताक एव प्रवेत् ॥ उक्तं च ॥ अन्यथा “ यत्किञ्चिदात्माभिमतं विधाय, निरुत्तरस्तत्र ह्यन परेण ॥ वस्तुस्वभावैरिति वाच्यमित्य, तदु-त्तरं ” स्याद्विजयं समस्त ॥ किञ्च ॥ सर्वं यदि जगदीश्वरकृतं मन्यते तर्हि सर्वाण्यपि शास्त्राणि सकलदर्शनगतानि तेन प्रवर्तितानीति प्राप्तं तानि च शास्त्राणि परस्परं विरुद्धार्थानि ततो घट्यं कानिचित्सत्यानि कानिचिदसत्यानि ततः सत्यासत्यो-पदेशदानात्कथमसौ प्रमाणम् । उक्तं च । “ शास्त्रान्तराणि सर्वाणि, यदीश्वरविकल्पतः ॥ सत्यासत्योपदेशस्य, प्रमाण-

दानत कथम् ॥ १ ॥ अथ सकलानि शास्त्राणि ईश्वरकारितानि किंतु सत्यान्येव ततो न कश्चिद्दोषावकाशास्तर्हि शास्त्रान्तरव-देव नरेश्वरेणान्यदापि व्यधायीति इता तव पक्षसिद्धिरिति । अन्यच्च यादृग्भूतं सस्थानादि बुद्धिमत्कारणपूर्वकत्वेनोपलब्ध तादृग्भूतमेवान्यत्रापि बुद्धिमन्तमात्मनो हेतुमनुमापयति यथा जीर्णोद्वेकुकूपादिगतं न शेषं नहि सन्ध्याञ्जरागवल्मीका-दिगतं सस्थानाद्यात्मनो बुद्धिमन्तं कर्तारमनुमापयति तथा प्रतीतेरभावात् तद्वत्तस्य सस्थानादेर्बुद्धिमत्कारणत्वेन निश्चया ज्ञावात् तथा भ्रूधरादिगतमपि सस्थानादिकं न बुद्धिमत्कार-णपूर्वकत्वेन निश्चितामिति कथं तद्वशाद्बुद्धिमत् कर्तुरनुमानम् । अथ मन्येथास्तदापि सस्थानादि तादृग्भूतमेव संस्थानादिशब्द-वाच्यत्वात् नचैवं तत्कर्तृबुद्धिमतोऽनुमाने काञ्चिदपि बाधा-मुपलभामहे ततः सर्वं सुस्थितमिति तदयुक्तं शब्दादिरुद्ध-वशाज्जात्यन्तरेपि प्रवर्तन्ते ततः शब्दसाम्यात् । यदि तथारूप-वस्त्वनुमानं तर्हि गोत्वाच्छागादीनामपि विपाणितामनुमीय-तां विशेषाभावात् । अथ तत्र प्रत्यक्षेण बाधोपलब्ध्यते ईश्वरानु-मानेन ततो न कश्चिद्दोष इति तदेतदतीव प्रमाणमार्गान-भिज्ञतासूचकं यतो यत एव तत्र प्रत्यक्षेण बाधोपलब्धोऽत्र एव नान्यत्रापि शब्दसाम्यात्तथारूपवस्त्वनुमानं कर्तव्यं प्रत्य-क्षत एव शब्दसाम्यस्य वस्तुतयारूप्येण सहाविनाज्ञावि-त्यस्याज्ञावावगमात् । न च बाधकमत्र नोपलब्ध्यते इत्येवा-नुमानं प्रवर्तते किंतु वस्तुसंबन्धवत्त्वात् तथाचोक्तम् “ ननु बाध्यत इत्येव-मनुमानं प्रवर्तते ॥ संबन्धदर्शनात् तस्य प्रवर्तनं मिहेष्यते ”-इति स च संबन्धोऽत्र न विद्यते तद्वद्वाहकप्रमाणा-ज्ञावात् ततोऽनैकान्तकता हेतोरित्थं चैतदङ्गीकर्तव्यमन्यथा यो यो मृद्धिकारः स स कुम्भच्छतो यथा घटादिमृद्धिकारश्चाय वल्मीकस्तस्मात्कुम्भकारकृत इत्यप्यनुमानं समीचीनतामाच-नीस्करोत बाधकमात्रदर्शनात् । तथाहि यदि तत्र कुम्भ-कारः कर्ता भवेत्तर्हि कदाचिदुपलब्ध्यते न चोपलब्ध्यते तस्मा-देव तदयुक्तमिति तदेतदीश्वरानुमानोपि समानम् ॥ यदि हि सर्वस्यापि वस्तुजातस्येश्वरः कर्ता षचित्कदाचिदुपल-ब्ध्यते न चोपलब्ध्यते तस्मादप्यह्नीकमिति कृतं प्रसङ्गं ॥ १० ॥

अथ तदग्निमतमीश्वरस्य जगत्कर्तृत्वाच्च्युपगम-

मित्याभिनिवेशरूपं निरूपयन्नाह ॥

कर्तास्ति कश्चिज्जगतः सचैकः, स सर्वगः स स्ववशः स नित्यः । इमाः कुहेवाकविफम्बनाःस्यु-स्तेपां न येपामनुशा सकस्त्वम् ॥ ६ ॥

जगतः प्रत्यक्षादिप्रमाणोपलब्ध्यमाणचराचररूपस्य विश्व-त्रयस्य कश्चिदनिर्वचनीयस्वरूपः पुरुषविशेषः कर्ता ज्ञाऽस्ति विद्यते । तेहीत्यं प्रमाणयन्ति उर्वोपर्वततर्वादि-सर्वं बुद्धिमत्कर्तृकं कार्यत्वाद्यत्कार्यं तत्तत्सर्वं बुद्धिमत्कर्तृकं यथा घटस्तथाचेद् तस्मात्तथा । व्यतिरेके व्योमादि । यश्च बुद्धिमांस्तत्कर्ता स जगवानीश्वर एवेति । नचायमासिद्धो हेतुर्यतो भ्रूधरादे स्वस्वकारणकक्षापजन्यतया अथयवि-तया वा कार्यत्व सर्ववादिनां प्रतीतमेव । नाप्यनैकान्तिको वि-रुद्धो वा विपक्षादत्यन्तन्यावृत्तत्वात् । नापि काहात्ययापदिष्ट प्रत्यक्षानुमानागमावाधितधर्मधर्म्यन्तरप्रतिपादितत्वात् । नापि प्रकरणसमं तत्प्रतिपन्थिधर्मोपपादनसमर्थं प्रत्यनुमाना-भावात् । न च वाच्यमीश्वर पृथ्वीपृथ्वीधरादेर्विधता न भवति अशरीरित्वादिर्वृत्तात्मवदिति प्रत्यनुमानं तद्वाधकमिति

यतोऽश्वरूपौ धर्मी प्रतीतोऽप्रतीतो वा प्रसर्पितः । न ताव-
दप्रतीतो हेतोराश्रयासिद्धिप्रसङ्गात् । प्रतीतश्चेद्येन प्रमाणेन स
प्रतीतस्तेनैव किं स्वयमुत्पादितं स्वतन्तुर्न प्रतीयते इत्यतः
कथमशरीरत्व तस्मान्निवद्य एवाय हेतुरिति । सच्चैक इति चः
पुनरर्थे स पुनः पुरुषविशेष एकोऽद्वितीयः बहूनां हि विश्व-
विधातृत्वस्वीकारे परस्परविमतसंज्ञावनाया अनिवार्यत्वा-
देकैकस्य वस्तुनोऽन्यान्यरूपतया निर्माणे सर्वमसमञ्जसमापद्ये
तेति । तथा (स सर्वग इति) सर्वत्र गच्छतीति सर्वग सर्व-
व्यापी तस्य हि प्रतिनियतदेशवर्तित्वेऽनियतदेशवृत्तीनां वि-
श्वत्रयान्तर्वर्तिपदार्थसायानां यथावन्निर्माणानुपपत्तिः कुम्भ-
कारादिषु तथा दर्शनात् । अथवा सर्वं गच्छति जानातीति
सर्वग, सर्वज्ञः सर्वं गत्यर्था ज्ञानार्था इति वचनात् सर्वज्ञत्वा-
प्राये हि ययोचितोपादानकारणाद्यनभिज्ञत्वाद्गुरुपकार्योत्प-
त्तिर्न स्यात् । तथा स स्ववशः स्वतन्त्र सकृदप्राणिनां
स्वेच्छया सुखदुःखयोरनुज्ञावनसमर्थत्वात्तथा चोक्तम् “ ईश्वर-
प्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वा श्वन्नमेववा, अज्ञो जन्तुरनीशोयमात्मनः
सुखदुःखयोरिति ” पारतन्त्र्ये तु तस्य परमुखप्रद्वितया मुख्य-
कर्तृत्वव्याघानादनीश्वरत्वापत्तिः । तथा (स नित्य इति)
अप्रच्युतानुत्पन्नस्विकाररूपस्तस्य ह्यनित्यत्वे परोत्पाद्यतया कृ-
तकत्वप्राप्तिः । अपेक्षितपरव्यापारो हि भाव स्वज्ञावनिष्पत्तौ
कृतक इत्युच्यते यश्चापरस्तकर्ता कल्प्यते स नित्योऽनित्यो
वा स्यान्नित्यश्चेदधिकृतेश्वरेण किमपरारम्भः । अनित्यश्चेत्तस्या
प्युत्पादकान्तरेण ज्ञाय तस्यापि नित्यानित्यत्वविकल्पकल्प-
नायामनवस्थादास्थिति तदेवमकृत्वाविविशेषणाविविशिष्टो
भगवाननीश्वरस्त्रिजगत्कर्त्तृति परानुपगममुपदेश्योत्तरार्केन
तस्य दुष्टत्वमाचष्टे । इमा एता अनन्तरोक्ताः कुहेवाकविम्वना-
कुत्सिताः हेवाका आग्रहविशेषाः कुहेवाका, कदाग्रहा इत्यर्थ-
न एव विम्वना विचारचातुरीवाह्यत्वेन तिरस्काररूपत्वादि
गोपकप्रकारा स्युर्नवेयुस्तेषां प्रामाणिकापसदानां येषां हे-
स्वामिन् ! त्व नानुशासको न शिक्षादाता तदभिनिवेशानां
विम्वनारूपत्वज्ञापनार्थमेव परानिर्गतपुरुषविशेषणेषु प्रत्येक
तत्तच्छब्दप्रयोगसूयागर्भमाविर्भाव्याचकार स्तुतिकारः ।
तथाचैवमेव निन्दनीय प्रति वकारो वदन्ति “ स सूक्ष्मं स
पापीयान् स दरिद्रः इत्यादि ” त्वमित्येकवचनसयुक्तयुष्म-
च्छब्दप्रयोगेण परेशितु, परमकारुणिकनयाऽपेक्षितस्वपर
पङ्कविभागमिनरशास्त्रिणामसाधारणमद्वितीय द्वितोपदेश-
कत्वं ध्वन्यते । यतोऽत्रायमाशयो यद्यपि जगवान् विशेषेण
सकृदजगज्जन्तुजाते हितावहांसर्वेभ्य एव देशनावाचमाचष्टे
तथापि सैव केषांचिच्चिन्निकाचितपापकर्मकलुषित्वात्मनां
रुचिरुपतया न परिणमते अपुनर्वैश्रव्यादिव्यतिरिक्तत्वेनायो-
ग्यत्वात्तया च कादम्बर्यां चाणोपि वज्राण “ अपगतमत्रे हि
मनासि स्फटिकमणाविव रजानिकरगजस्तयो विदन्ति सुख-
मुपदेशगणा गुरुवचनममहमापि सद्भिदमिव महदुपजनयति ।
श्रवणस्यित शूद्रमभव्यस्येति ” यतो वस्तुवृत्त्या न तेषां जग-
वाननुज्ञामक इति । न चैतावता जगद्गुरोरसामर्थ्यसमावना,
नहि काउदप्रमज्जीवयन् समुज्जीविततरदृष्टो विपभिय-
गुपात्रमनीयोऽतिप्रसङ्गात् । स हि तेषामेव दोषः । न खलु
निर्गुणवचनानो गमवभासयन्तोपि ज्ञानवीया मानव कौशि-
कशोकस्यात्रोक्तेनुतामजजमाना उपादम्भसंज्ञावनास्पदम्
तथा च श्रीसिद्धसेन “ सरुर्मनीजवपनानयकौशलस्य,
पक्षोक्तान्यव ! तथापि त्रिपान्यनून् । तथादुचुर्व खगकुवे-

श्विह तामसेषु सूर्योशयो मधुकरीचरणावदाता ॥ १ ॥
अथ कथमिव तत्कुहेवाकानां विम्वनारूपत्वमिति ध्रु-
यत्तावदुक्तं परैः “ कित्यादयो धुक्तिमत्कर्तृकाः कार्यत्वात् घटव-
दिति तदयुक्तं व्याप्तेरग्रहणात् । साधान हि सर्वत्र व्याप्तौ
प्रमाणेन सिद्धायां साध्य गमयेदिति सर्ववादिसवादः । स
चाय जगन्ति सृजन् सशरीरोऽशरीरो वा स्यात् सशरीरोपि
किमस्मदादिवद्दृश्यशरीरविशिष्ट उत पिशाचादिवद्दृश्य-
शरीरविशिष्टः । प्रथमपक्षे प्रत्यक्षधाद्यस्तमन्तरेणापि च
जायमाने कृणतस्त्वरुद्रधुन्द्रादौ कार्यत्वस्य दर्शनात् ।
प्रमेयत्वादिवत्साधारणानैकान्तिको हेतुः । द्वितीयविकल्पे
पुनरदृश्यशरीरत्वे तस्य माहात्म्याविशेषः कारणमाहो-
स्विदस्मदाद्यदृष्टवैगुण्यम् । प्रथमप्रकारः कोशापानप्रत्या-
यनीय, तत्सिद्धौ प्रमाणाभावात् । इतरेतराश्रयदोषा-
पक्षे च सिद्धे हि माहात्म्याविशेषे तस्यादृश्यशरीरत्व प्रत्ये-
तव्यं तत्सिद्धौ च माहात्म्याविशेषसिद्धिरिति । द्वितीय-
कस्तु प्रकारो न सवरत्येव विचारगोचरे सशयाऽनिवृत्ते ।
किं तस्यासत्त्वाददृश्यशरीरत्वं धातव्येयादिवत् किवाऽस्म-
दाद्यदृष्टवैगुण्यात्पिशाचादिवदिति निश्चयाज्ञावात् । अशरी-
रश्चेत्तदा दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैपम्यादिरुक्तो हेतुः । घटादयो
हि कार्यरूपा, सशरीरकर्तृका दृष्टा अशरीरस्य च सतस्तस्य
कार्यप्रवृत्तौ कुतः सामर्थ्यमाकाशादिवत् । तस्मात्सशरीरा-
शरीरत्वकृणे पक्षद्वयेपि कार्यत्वहेतोरव्याप्त्यसिद्धिः । किंच त्व-
न्मतेन कावान्ययापदिष्टोप्यय हेतु धर्म्येकदेशस्य तद्विद्युद-
न्नादेरिदानीमप्युत्पद्यमानस्य विधातुरनुपवञ्चयमानत्वेन प्रत्य-
क्षधाद्यधितधर्म्यनन्तरहेतुभणनान्तदेव, न कश्चिज्जगत कर्ता । एक-
त्वादीनि तु जगत्कर्तृत्वव्यवस्थापनायानीयमानानि तद्विशेष-
णानि पण्ड प्रति कामिन्या रूपसपञ्चिरूपणप्रायाएयैव तथापि
तेषां विचारासहत्वख्यापनार्थं किंचिदुच्य नेत्रैकत्वचर्चस्तावत्
यद्वनामेककार्यकरणे वैमत्यसभावोति नायमेकान्तः । अनेक-
कीटिकाशननिष्पाद्यत्वेपि शक्रमूर्धोऽनेकशिल्लिकल्पितत्वेपि
प्रासादादीना नैकसरधानिर्धतितत्त्वापि मधुच्छत्रादीनां चैकरु-
पताया अविगानेनोपलम्भात् । अथैतेष्वप्येक एवेश्वर, कर्त्तृति
श्रूये एव चेद्भवतो जवानोपति प्रति निष्प्रतिमा वासना तर्हि
कुविन्दकुम्भकारादितिरस्कारेण पटघटादीनामपि कर्ता स
एव किं न कल्प्यते । अय तेषा प्रत्यक्षासिद्ध कर्तृत्वं कथमप-
होतुं शक्य तर्हि कीटिकादिभिः किं तव विगद्वं यत्तपामसदृश-
तादृशप्रयाससाध्य कर्तृत्वमेकहेतवैवापह्वयते तस्माद्वैमत्यभ-
यान्महेशितुरेकत्वकल्पनाज्ञो जनादिव्ययन्नगत्पुपास्यात्यन्त-
चल्लभपुत्रकलत्रादिपरित्यजनेन शुन्यारण्यानीसेवनमिव । तथा
सर्वगतत्वमपि तस्य नोपपन्न तस्मिं शरीरात्मना ज्ञानात्मना वा
स्यात् । प्रथमपक्षे तदीयेनैव देहेन जगन्नयस्य व्याप्तत्वादि-
तरनिर्मेयपदार्थानामाश्रयानवकाश । द्वितीयपक्षे तु सिद्धसा-
ध्यताऽस्माभिरपि निरतिशयज्ञानात्मना परमपुरुषस्य जगन्नय-
कोकीकरणानुपगमात् । यदि परमेव जवत्प्रमाणीकृतेन
वेदेन विरोधः । तत्र हि शरीरात्मना सर्वगतत्वमुक्तम् । “ विश्व-
तश्चक्रुन् विश्वतो मुखो विश्वत पाणिरुत विश्वत पादिति
श्रुते ” यच्चोक्तम् । तस्य प्रतिनियतदेशवर्तित्वत्रिभुवनगतप-
दार्थानामनियतदेशवृत्तीनां यथावन्निर्माणानुपपत्तिरिति ।
तत्रेदं पृच्छते स जगन्नय निर्मिमाणस्तद्वादि वन्ताद्वाद्देहव्यापा-
रेण निर्मिमाते यदि वा सरुलपमात्रेण । आद्ये पक्षे एकस्यैव-
चूचूघरादेर्विधानेऽज्ञोदीयस कावक्रेपस्य सजवाद्दृष्टीयसा-
प्यनेहसा न परिसमाप्ति । द्वितीयपक्षे तु सकल्पमात्रेणैव

उचितकार्यकल्पनायां नियतदेशस्थायित्वेपि न किञ्चिद्वृण-
मुत्पश्याम' नियतदेशस्थायिनां सामान्यदेवानामपि सक-
दपमात्रेणैव तत्तत्कार्यसंपादनप्रतिपत्ते ॥

किञ्च तस्य सर्वगतत्वेऽङ्गीक्रियमाणेऽशुचिषु निरन्तरसन्तमसेषु
नरकादिस्थानेष्वपि तस्य वृत्ति प्रसज्यते तथाचानिष्टापत्तिः ।
अथ युष्मत्पक्षेऽपि यदाज्ञानात्मना सब्रजगद्वय व्याप्तातीत्यु-
च्यते तदाऽशुचिरसास्वादादीनामप्युपहम्भसभावनाकार-
कादिषु खस्वरूपसंबन्धानात्मकतया दुःखानुभवप्रसङ्गाच्चानि-
ष्टापत्तिस्तुल्यैवेति चेत्तदेतदुपपत्तिभिः प्रतिकर्तुमशक्तस्य धू-
द्विभिरेवावकरण यतो ज्ञानमप्राप्यकारि स्वस्थवस्थमेव विषय
परिच्छिनत्ति न पुनस्तत्र गत्वा तत्कुतो भवदुपादम्न सगी-
चीन । तर्हि भवतोप्यशुचिज्ञानमात्रेण तज्सास्वादानुचूतिस्त-
द्भावे हि स्रक्चन्दनाङ्गनारसवत्यादिचिन्तनमात्रेणैव तृप्ति-
सिद्धौ तत्प्राप्तिप्रयत्नवैफल्यप्रसक्तिरिति । यत्तु ज्ञानात्मना सर्व-
गतत्वे सिद्धसाधन प्रागुक्त तच्छक्तिमात्रमपेक्ष्य मन्तव्य तथा-
च वक्तारो ब्रवन्ति । "अस्य मतिः सर्वशास्त्रेषु प्रसरति इति" ।
न च ज्ञान प्राप्यकारि तस्यात्मधर्मत्वेन घटिर्निर्गमाभावाद्-
हिर्निर्गमे चात्मनोऽचैतन्यापत्याऽजीवत्वप्रसङ्गाद्वाहि धर्मो ध-
र्मिणमतिरिच्य क्वचन केवलो विद्वोक्तः । यच्च परे ह्युपान्त-
यन्ति " यथा सूर्यस्य किरणा गुणरूपा अपि सूर्याग्निप्रभ्य
सृवन भासयन्त्येव ज्ञानमप्यात्मन सकाशाद्द्विर्निर्गत्य प्रमेय
परिच्छिनत्तीति " तत्रेदमुत्तर किरणानां गुणत्वमसिद्ध तेषां
तैजसपुञ्जमयत्वेन रुच्यत्वात् । अथ तेषां प्रकाशात्मा गुणः
स तेज्यो न जातु पृथग्भवतीति । तथाच धर्मसप्रहृष्टां श्री-
हरिर्नञ्जाचार्यपादा " किरणा गुणा न द्भ्र, तेसि पयासो
गुणो न वा द्भ्र । जं नाण आयगुणो, कहमद्व्यो स अन्त्य १"
गन्तु न परिच्छिद्, नाणं नेय तयस्मि देसस्मि । आयत्यस्मि
य नवर, अचिंतसत्तीञ्च विभ्रय । २ । दोहोवदस्स सत्ती,
आयत्या चेव जिन्नदेसस्मि । दोह आगरिसती दीसइ इह
कज्जपञ्चक्खा ॥ ३ ॥ एवमिह नाणसत्ती, आयत्या चेव हदि
लोग त । जइ परिच्छिद् सव्य, को ण विरोहो जवे तत्य ' ॥ ४ ॥
इत्यादि अथ सर्वगत सर्वज्ञ इति व्याख्यान तत्रापि प्रतिवि-
धियते । ननु तस्य सार्वज्ञ्य केन प्रमाणेन गृहीत प्रत्यक्षेण परो-
क्षेण वा । न तावत्प्रत्यक्षेण तस्येन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्न-
तयाऽतीन्द्रियग्रहणासामर्थ्यात् । नापि परोक्षेण तच्छि अस्तु-
मानं शाब्द वा स्यात् । न तावदनुमान तस्य द्विजग्रहण
विद्विद्विज्ञसवन्धस्मरणपूर्वकत्वात् च तस्य सर्वज्ञत्वेऽनुमय
किञ्चिद्व्यभिचारिद्विज्ञ पश्यामस्तस्याऽत्यन्ताविप्रकृष्टत्वेन
तत्प्रतिबद्धद्विज्ञसवन्धग्रहणाभावात् । अथ तस्य सर्वज्ञत्व
विना जगद्वैचित्र्यमनुपपद्यमान सर्वज्ञत्वमर्थादापादयतीति
चेन्न अविनाभावाऽज्ञावात् । न हि जगद्वैचित्र्यी तत्सार्वज्ञ्यं
विनाऽन्यथा नोपपन्ना । चिद्विध हि जगत् स्थावरजङ्गमभेदात्
तत्र जङ्गमानां वैचित्र्य स्वोपात्तशुभाऽशुभकर्मपरिपाकवशे-
नैव । स्थावराणां तु सचेतनानामियमेव गति अचेतनानां
तु तदुपजोगयोग्यतासाधनत्वेनानादिक्वावसिद्धमेव वैचित्र्य-
मिति । नाप्यागमस्तत्साधकः । सहि तत्कृतोऽन्यद्वृत्तो वा
स्यात् । तत्कृत एव चेत्तस्य सर्वज्ञता साधयति । तदा तस्य
महत्त्वज्ञति स्वयमेव स्वगुणोत्कीर्तनस्य महतामनधिकृत-
त्वात् । अन्यच्च तस्य शास्त्रकर्तृत्वमेव न युज्यते । शास्त्र हि
वर्णात्मकम् । ते च तादृवाद्दिव्यापारजन्त्याः । स च शरीर एव
सम्भवी । शरीरऽन्युपगमे च तस्य पूर्वोक्ता एव दोषाः ।

अन्यकृतश्चेत्साऽन्यः सर्वज्ञोऽन्यज्ञो वा । सर्वज्ञत्वे तस्य द्वैता-
पत्या प्रागुक्ततदेकत्वाऽन्युपगमबाध । तत्साधकप्रमाणचर्चा-
यामनवस्थापातश्च । अस्वज्ञश्चेत् कस्तस्य घचसि विश्वासः
अपर च भवदभीष्ट आगमः प्रत्युत तत्प्रणेतुरसर्वज्ञत्वमेव
साधयति पूर्वाऽपरविरुद्धाऽर्थवचनोपेतत्वात् । तथाहि
" न हि स्यात्सर्वभूतानि " इति प्रथममुक्त्वा पश्चात्तत्रैव पठि-
तम् " पदज्ञानानि नियुज्यन्ते पशुनां मध्यमे ऽहनि । अश्वमेध-
स्य वचनान्यूनानि पशुजिस्त्रिजि । " तथा ' अग्नीषोमीय
पशुमात्रभेत " " सप्तदश प्राजापत्यान् पशूनात्रजेत " इत्या-
दिवचनानि कथमिव न पूर्वापरविरोधमनुह्यन्ते । तथा
" नानृतं ब्रूयात् " इत्यादिनाऽनृतप्रापण प्रथमं निषिध्य
पश्चाद् " ब्राह्मणार्थेऽनृतं ब्रूयादित्यादि " तथा " न नर्मयुक्त
वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु राज्ञश्च विवाहकाले । प्राणात्यये सर्व-
धनापहारे पञ्चाऽनृतान्याहुरपातकानि ॥ १ ॥ तथा " पर-
ब्रह्मणि दोष्टवत् " इत्यादिना ऋदत्तादानमनेकधा निरस्य
पश्चादुक्त " यद्यपि ब्राह्मणो ह्येन परकीयमादत्ते ह्येन वा,
तथापि तस्य नाऽदत्तादानम् । यत सर्वमिदं ब्राह्मणेज्यो
दत्तम् । ब्राह्मणानां तु दैवैक्याद्वृषलाः परिचुञ्जते तस्मादप-
दन् ब्राह्मण स्वमादत्त स्वमेव ब्राह्मणो चुङ्केवस्ते स्व ददा
तीति । तथा " अपुत्रस्य गतिर्नास्ति " इति ह्यपित्वाऽनेकानि
सहस्राणि कुमार ब्रह्मचारिणां विच गतानि विप्राणामकृत्वा कुक्ष
सतति, मित्यादि कियन्तो वा दधिमापभोजनात्कृपणा विद्वे-
च्यन्ते । तदेवमागमोपि न तस्य सर्वज्ञतां वाकि । किञ्च सर्वज्ञः
सन्नसौ चराचरं क्षेत्रिचयति तदा जगदुपपन्नवकरणस्वै-
रिणः पश्चादपि कर्तव्यनिग्रहान् सुरवैरिण एतदधिकेपका-
रिणश्चात्मदादीन् किमर्थं सृजतीति तत्राय सर्वज्ञः । तथा
स्ववशत्व स्वातन्त्र्य तदापि तस्य न कोदकमम् । स हि यदि
नाम स्वाधीन सन् विश्वं वधत्ते परमकारुणिकश्च त्वया
वर्ण्यते तत्कय सुखितदु खिताद्यवस्थाभेदवृन्दस्वपुटित घट-
यति सृवनमेकान्तशर्मसपत्कान्तमेव तु किं न निर्ममिती । अथ
जन्मान्तरोपार्जिततत्तदीयशुभाशुभकर्मप्रेरितः सस्तथा करो-
तीति दत्तस्तर्हि स्ववशत्वाय जटाञ्जलिः । कर्मजन्ये च त्रिचु-
वनवैचित्र्ये विशिष्टहेतुकविष्टपमृष्टिकल्पनाया कष्टैकफलत्वा-
दस्मन्मतमेवाङ्गीकृत प्रेक्षावता । तथा चायाताऽय " घटकुट्यां
प्रजातमिति " न्याय । किञ्च प्राणिनां धर्माधर्मावपेक्षमाणश्चे-
द्य सृजति प्राप्त तर्हि यद्यमपकृते तन्न करोति इति । नहि
कुत्रादो दण्डादि करोति एव कर्मापेक्षेद्वैश्वरो जगत्कारणं
स्यान्नहि कर्मणोऽश्वरोऽनीश्वर स्यादिति । तथा नित्यत्वमपि
तस्य स्वगृह एव प्रणिगद्यमान हृद्यम् । स खलु नित्यत्वेनैक-
रूप सन् त्रिचुवनसर्गस्वजावोऽतत्स्वजावो वा प्रथमविधायं
जगन्निर्माणात् कदाचिदापि नोपरमेत । तदुपरमे तत्स्वजाव-
त्वहानि । एव च सर्गक्रियाया अपर्यवसानादेकस्यापि का-
र्यस्य न सृष्टिः । घटो हि स्वारम्भकृणादारन्यापरिसमाभेरुपा-
न्त्यकृण यावन्निश्चयनयाजिप्रायेण न घटव्यपदेशमासादयति
जज्ञाहरणार्थक्रियायामसाधकतमत्वात् । अतस्त्वजावपेक्षे
तु न जातु जगन्ति सृजत्तत्स्वभावायोगाऽमनवत् । अपिच
तस्यैकान्तनित्यस्वरूपत्वे सृष्टिरिव सहारोपि न षट्मे नाना
रूपकार्यकारणे नित्यत्वापत्ते । स हि यनैव स्वभावेन जगन्ति
सृजेत्तनैव तानि सहरेत्स्वजावान्तरेण वा तेनैव चेत् सृष्टिस-
हारयोर्योगपद्यप्रसङ्ग स्वजावाभेदात् । एकस्वभावात्कारणा-
दनेकस्वभावकार्योत्पत्तिविरोधात् । स्वभावान्तरेण चेन्न-
त्यत्वहानि । स्वभावभेद एव हि द्वाङ्गमनित्यताया । यथा

पार्थिवशरीरस्याद्धारपरमाणुसहस्रस्य प्रत्यहमपूर्वापूर्वोत्पा-
देन स्वजावनेदादनित्यत्वम् । इष्टञ्च जावानां सृष्टिसंहारयो-
ः शस्त्रौ स्वजावभेदः । रजोगुणान्मकतया सृष्टौ, तमोगुणान्मक-
तया सहरणे, सात्विकतया च स्थितौ, तस्य व्यापारस्वी-
कारात् एवं चावस्थाभेदस्तद्वेदे चावस्थावतोऽपि भेदादित्य-
न्वकृतिः । अथास्तु नित्यस्तथापि स कथं सततमेव सृष्टौ न
चेष्टते । इच्छावशाच्चेष्टतु ता अपीच्छाः स्वसत्तामात्रनिवन्ध-
नान्मशामा सदैव किं न प्रवर्तयतीति स प्रयोपाद्यम् । तथा
शस्मोरष्टगुणाधिकरणत्वे कार्यभेदाऽनुभेदानां तदिच्छानामपि
विषमरूपत्वात्सिन्यन्वदानि केन निवार्यते इति । किंच प्रेक्षा-
वतां प्रवृत्तिः स्वार्थकारुण्यार्था व्याप्ता ततश्चायं जगत्सर्गो
व्याप्रियते स्वार्थकारुण्यार्था न तावत्स्वार्थात्तस्य कृतकृत्य-
त्वात् । न च कारुण्यत्परः सुखप्रदाणेच्छा हि कारुण्यं तत
प्राक्तं सर्गात्जीवानामिन्द्रियशरीरविषयानुत्पत्तौ सुखामायेन
कस्य प्रदाणेच्छाकारुण्यम् । सर्गात्तरकावे तु सुखिनोऽवज्ञो-
क्य कारुण्यान्युपगमे सुखतरामिनरेतराश्रयम् । कारुण्येन सृष्टि-
सृष्ट्या च कारुण्यमिति । नास्य जगत्कर्तृत्वं कथमपि सिध्यति
तद्वयमेवविश्वदोषकल्पिते पुण्यविशेषे यस्तेषां सेवाहेत्वाक-
स खलु केवलं वशवन्मोहविरुन्मनापरिपाक इति । अत्र च
यद्यपि मन्ववर्तिनो नकारस्य घट्टाद्वोदान्यायेन योजनादर्था-
न्तरमपि स्फुरति यथा ' इमां कुडेवाकविरुन्मनास्तेषां न
स्युयेषां त्वमनुशासक इति ' तथापि सांश्र्यं सहस्रयैर्न हृदये
शरणायाऽन्ययोगव्यवच्छेदस्याधिकृतत्वादिति काव्यार्थः ।
स्या० ६ श्लोकः ।

ईश्वरस्य जगत्कर्तृत्वं यथा ।

उत्तरगणान्नावात्तु निबन्धामुत्तयाइ उ वावि ।

ईश्वरदेहार्जने वि तुल्यता वा एवत्या वा ॥

नायमीश्वर जीवादिस्वर्गाशरीरादिकार्याण्यारजते उपक-
रणान्नावाद्गमाद्युपकरणरहितकुडालवत्तः न च कर्मविना शरी-
राद्यारम्भिनजीवादीनामन्यदुपकरणं घटते । गर्माद्यवस्था-
स्वयोपकरणासन्नवाच्युत्क्रान्तितादिग्रहणस्याप्यकर्मणोऽनु-
पपत्ते । अथवा अन्यथा प्रयोग क्रियते निश्चेष्टेत्यादिना कर्म-
शरीराद्यारजते निश्चेष्टत्वादानाशवत्तथाऽमूर्तत्वादादिगन्दा-
दशरीरत्वाभिन्नक्रियत्वात्सर्वगन्वादाकाशवदेव तथा एकत्वा-
देकपरमाणुवदित्यादि । अत्रोच्यते शरीरवान्नीश्वरः सर्वाण्य-
पि देहादिकार्याण्यारभते । नन्वीश्वरदेहार्जनेऽपि तर्हि तुल्य-
ता पर्यनुयोगस्य तथाहकर्म नान्नते निजशरीरमीश्वरो
निरुपकरणत्वाद्देहादिरहितकुडालवदिति । अथान्य कोपी-
श्वरस्तच्छरीरगन्माय प्रवर्तते तत मापि शरीरवानशरीरो
वा यत्तच्छरीरगन्माहिं नारजते निरुपकरणत्वादिन्यादि सैव
वक्तव्यता अथशरीरवान् नर्हि तच्छरीरारम्भेऽपि तुल्यता सोप्य-
कर्मा निजशरीर नारभते निरुपकरणत्वादित्यादि । अथ त-
च्छरीरमन्य शरीरवास्तर्हि तच्छरीरारम्भेऽपि तुल्यता नार-
भतेऽनन्मन्याप्यन्य इत्येवमन्यस्या । अनिष्टं च सर्वमेतत्त-
न्मात्रेश्वरो देहादीनां कर्ता किंतु कर्म सद्धिनीयो जीव एव
निष्प्रयोजनश्चेश्वरो देहादीन् कुर्वन्नुन्मत्तकल्प एव स्यात् ।
मप्रयोजनकर्तृत्वं पुनर्नतीश्वरप्रमद्वं । न चानादिशुद्धस्य दे-
हादिगणनेच्छा नुच्यते नस्यागगदिक उपरुन्वात् ॥ विज्ञे० ॥
तथाच ' इणमन्नं तु अग्नात्, इदमेगमिग्राहिया ईश्वरेण कर्मदोष'
इत्युपजल्प ' अतोत्तमकर्मात् अयापंतामुसवहे ' इत्युपम-
जहार । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

" ईश्वरकर्तृके सुखदुःखे अपि न जवत यथासावीश्वरो मूर्ता-
ऽमूर्ता वा । यदि मूर्तस्ततः प्राकृतपुरुषस्येव सर्वकर्तृत्वाभावः ।
अथाऽमूर्तस्तथा सत्याकाशस्येव सुतरां निष्क्रियत्वम् । अपिच
यद्यसौ रागादिमात्रस्ततोऽस्मदाद्यन्यातिरेकाद्विश्वस्याकर्तृत्वं ।
यथासौ विगतरागस्ततस्तत्कृतं सुभगदुर्भगेश्वरद रिद्धादिजग-
द्वैचित्र्यम् न घटां प्राञ्चति ततो नेश्वरः कर्तेति । सूत्र० ॥

यथा कथंचिद्वीश्वरस्य कर्तृत्वं सूत्रकृताद्दे प्रतिपादितम् ।

तथेश्वरोऽपि कर्ता आत्मैव हि तत्र तत्रोत्पत्तिद्वारेण सकल-
जगद्व्यापनादीश्वरः । तस्य सुखदुःखोत्पत्तिकर्तृत्वं सर्ववा-
दिनामविगानेन सिद्धमेव । यच्चैत्र मूर्तादिदृपणमुपन्यस्त त-
देवंभूतेश्वरसमाश्रयेण दूरोच्छेदितमेवेति ॥ सूत्र० १ श्रु०-
१ अ० १ अ० । ऐश्वर्येण ज्ञानाद्यतिगयलक्षणैः युक्त ईश्वरः
परमब्रह्मवादीनां मुक्तेः चोद्यानाम्बुक्तेः अर्हतां जिने च । सा० १६
द्वा० - यो० वि० ।

तेषामीश्वरत्वं यथा-

महेगानुग्रहात्केचि-योगसिद्धिं प्रचक्षते ।

क्लेशाद्यैरपरामृष्टः, पुंविशेषः स चेप्यते । १ ।

केचित्पातञ्जला महेशाजुग्रहाद् योगस्यां कलक्षणस्य सिद्धि-
मयोगक्लेशकृष्णां प्रचक्षते प्रकथयन्ति स च महेशः पुंविशेषः
पुरुषविशेषः इत्यने । कीदृश इत्याह क्लेशाद्यैः क्लेशकर्म
विपाकाशयैरपरामृष्टोऽरूपदृष्टिस्त्वपि काटेषु तथाच सूत्रं " क्लेश-
कर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेष इत्यने । कीदृश इत्याह-
ईश्वर इति अत्र क्लेशा अविद्यास्मिता रागद्वेषाभिनिवेशा वदय-
माणकृष्णाः क्लेशमूला कर्माद्यो दृष्टादृष्टजन्मवेदनीय अस्मि-
न्नेव जन्मन्यनुभवनीयो दृष्टजन्मवेदनीयो जन्मान्तरानुभवनी-
योऽदृष्टजन्मवेदनीयस्तीद्वसवेगेन हि कृतानि पुण्यानि देव
ताराधनादीनि कर्माणि इहैव जन्मनि फलं जात्यायुर्भोगद्वय-
प्रयच्छन्ति । यथा नन्वीश्वरस्य जगवन्महेश्वराराधनवशादिहै-
व जन्मनि जात्यादयो विशिष्टा प्रादुर्भूता न चैतदनुपपत्ति स-
दनुष्ठानेन प्रतिवन्धकापनयने केदारान्तरे जहापूरणवत्पाश्चात्य-
प्रकृत्यापूरणेनैव सिद्धिविशेषोपपत्तेस्तदुक्तम् । " जन्मोपधि-
मन्त्रतप समाधिजा सिद्धयः सिद्धिश्चोत्कर्षविशेषः कायका-
रणस्य जात्यन्तरपरिणामः प्रकृत्या प्रान्निमित्तमप्रयोजक प्रकृ-
तीनां चरणभेदस्तु तत क्लेशिकवदिति । सति मूले तद्विपाको
जात्यायुर्भोग सति मूले क्लेशरूपबीजे तेषां कुशलाकुशलं कर्म
णां विपाकं फलं जात्यायुर्भोगा जयन्ति जातिर्मनुष्यादिरायुश्चि-
रकावे शरीरसंबन्धो जोगा विषया इन्द्रियाणि सुखदुःखसंवि-
च्च कर्मकरणजावसाधनव्युत्पत्त्या जोगशब्दस्य, इदमत्र तात्प-
र्यम् । चित्तदि द्विविधं साधयमनाशयं च । तत्र योगिनामना-
शय तदाह । ध्यानजननाशयम् अत एव तेषामशुक्लाकृष्ण कर्म
तदाह कर्माशुक्लाकृष्ण योगिनश्चिद्विधमितरेषां शुद्धफलद कर्म
यागादिशुद्धम् अशुभफलद ब्रह्महत्यादिकृष्णम् उन्नयमकीर्णं
शुद्धकृष्णम् । तत्र शुद्धं दानतप स्वाध्यायादिमतां पुरुषाणां
कृष्ण नागकिणां, शुद्धकृष्णं मनुष्याणां योगिनां तु चित्रकृष्ण-
मिति साशयचित्तमयोगिनाम् तत्र फलत्यागानुसधानात्रा-
यान्फलजनक कर्माशयस्ततस्तद्विपाकानुगुणानामेवाभिः यक्ति-
र्वाग्मनानां चिद्विधा हि कर्मवासना स्मृतिमात्रफलजा
न्यायुर्भोगकलाश्च तत्राद्या येन कर्मणा यादृक् शरीरमारब्धं
देवमानुषतिर्यगादिभेदेन जान्यन्तरशतव्यवधानेन पुनर्मन्या-
विश्वस्यैव शरीरस्यारम्भे तदनुसूपांमेव स्मृति जनयन्ति,

अन्यादृशीं च न्यग्जावयन्ति देवादिभवे नारकादि शरीरोपभोग-
स्मृतिवत् । नचातिव्यवहितयोः स्मृतिसस्कारयोर्जन्यजनकजा-
वानुपपत्तिर्द्वैरानुभूतस्याप्यविचक्षितचित्ते घासनात्मना स्थि-
तस्योद्बोधविशेषसहकारेण स्मृतिविशेषपरिणामे व्यवधाना-
जावात्तदुक्तम् । जातिदेशकाद्यव्यवहितानामप्यानन्तर्यं स्मृति-
सस्कारयोरेकरूपत्वात् ताश्च सुखसाधना वियोगाध्यवसाय-
सङ्कल्पस्य मोहद्वक्लणस्य बीजस्यानादित्वादादिरहितास्तदुक्त
तासामनादित्वमाशिषो नित्यत्वात् द्वितीयाया अपि चित्तसू-
मावेवानादिकात् सचिता यथा यथा पाकमुपयान्ति तथा तथा
गुणप्रधानत्वात् स्थिता जात्यायुर्भोगिद्वक्लण कार्यमारजन्त
इति । तदेतत्कर्माशयफल जात्यादिविपाक इति । यद्यपि सर्वे-
षामात्मनां क्लेशादिस्पर्शो नास्ति तथापि ते चित्तगतास्तेषां
व्यपदिश्यन्ते यथा योधगतौ जयपराजयौ स्वामिनः, अस्य
तु त्रिष्वपि काक्षेषु तथाविधोपि क्लेशादिपरामर्शो नास्तीति
विद्वक्लणोयमन्येन्यः ॥ १ ॥

ज्ञानमप्रतिघं यस्य, वैराग्यं च जगत्पतेः ।

ऐश्वर्यं चैव धर्मश्च, सहसिद्धं चतुष्टयम् ॥ २ ॥

सात्त्विकः परिणामोत्र, काष्ठा प्राप्तयेष्यते ।

नाक्षप्रणादिकाप्राप्त, इति सर्वज्ञतास्थितिः ॥ ३ ॥

ऋषीणां कापिज्ञादीना-मप्ययं परमो गुरुः ।

तदिच्छया जगत्सर्व, यथाकर्म विवर्त्तते ॥ ४ ॥

ज्ञानादयोह्यत्राप्रतिपक्षा सहजाश्च शुद्धसत्त्वस्यानादिसवन्धात्
यथा हीतरेषां सुखदुःखमोहतया विपरिणत चित्त निर्मले सा-
त्त्विके धर्मात्मपक्षे प्रतिसंक्रान्तचिच्छायासक्रान्त सवेद्य भवति
नैवमीश्वरस्य किन्तु तस्य केवल एव सत्त्विकः परिणामो जोग्य-
तया व्यवस्थित इति । किंच प्रकृतिपुरुषसंयोगवियोगयोरीश्व-
रेच्छान्यतिरेकेणानुपपत्तेरनादिज्ञानादिमत्त्वमस्य सिद्धम् । २ ।
अत्रेश्वरे सात्त्विकपरिणामः काष्ठाप्राप्ततयाऽत्यन्तोत्कृष्टत्वेने-
ष्यते तारतम्यवतां सातिशयानां धर्माणां परमाणवरूपत्वस्ये-
वाकाशे परममहत्त्वस्येव काष्ठाप्राप्तिर्दृश्यात् । ज्ञानादीनामपि
चित्तधर्माणां तारतम्येन परिदृश्यमानाना कन्निभिरतिशयत्वे
सिद्धे न पुन रक्षप्रमाणादिकयेन्द्रियद्वाराप्राप्तमुपनीतमिति
हेतोः सर्वविषयत्वादेतच्चित्तस्य सर्वज्ञतया स्थिति प्रसि-
द्धिस्तदुक्तम् 'तत्र निरतिशय सर्वज्ञबीजम्' । ३ । अयमीश्वरः
कपिज्ञादीनामपि ऋषीणां परम उत्कृष्टो गुरुस्तदुक्त 'स पूर्वे-
षामपि गुरु काक्षेनानवच्छेदादिति तस्येश्वरस्येच्छया सर्वज-
गत् यथाकर्म कर्मानतिक्रम्य विवर्त्तते उच्चावचफलप्राग्भवति
न च कर्मणैवान्यथासिद्धिरेककारकेण कारकान्तरानुपपत्त्या-
दिति भावः । ४ । एतदुपपत्ति—

नैतद्युक्तमनुग्राह्य-तत्स्वजावत्वमन्तरा ।

नाणुः कदाचिदात्मा स्या-द्देवतानुग्रहादपि ॥ ५ ॥

उन्नयोस्तत्स्वजावत्व-जेदे च परिणामिनि ।

अत्युत्कर्षश्च धर्माणा-मन्यत्राति प्रसङ्गकः ॥ ६ ॥

एतदीश्वरानुग्रहजन्यत्व योगस्य न युक्तमनुग्राह्ये तत्स्वभावत्व-
मनुग्राह्यस्वभावत्वमन्तरा विना यत् देवतायानुग्रहादपि अ-
णुतरात्माभवत्वितिच्छायादिकणो कदाचिदपिअणुरात्मानस्यात्
स्वजावापरावृत्तेः । ५ । उन्नयोरीश्वरात्मनोस्तत्स्वजावत्वजेदे च
व्यक्तिकालफलादि जेदेन विचिन्तानुग्राह्यानुग्राहकस्वभावभाज-

नत्वे च परिणामिता स्यात् स्वजावजेदस्यैव परिणामजेदार्थ-
त्वात्तथाचाय सिद्धान्तः । ज्ञानादिधर्माणामप्युत्कर्षेणेश्वरसिद्धि-
रित्यपि च नास्ति यतो धर्माणामप्युत्कर्षः साध्यमानो ज्ञानादा-
विवान्यत्राज्ञानादावतिप्रसङ्गकोऽनिष्टसिद्धिर्दृत् अयत्कृष्टज्ञाना
दिमत्तयेश्वरस्वेव तादृशाज्ञानादिमत्तया तत्प्रतिपक्षस्यापि
सिद्ध्यापत्तेरित्यं च ज्ञानत्वमुत्कर्षापकर्षाऽऽश्रयवृत्ति उत्क-
र्षापकर्षाश्रयवृत्तित्वान्महत्त्ववदित्यत्र ज्ञानत्व न तथा चित्तध-
र्ममात्रवृत्तित्वाद्ज्ञानत्ववदिति प्रतिरोधो रूष्टव्यः । प्रकृति-
पुरुषसंयोगवियोगौ च यदि तात्त्विकौ तदात्मनोऽपरिणा-
मित्व न स्यात् तयोर्द्विष्टत्वेन तस्य जन्यधर्मानाश्रयत्वकृतेः ।
नो धेतकयोः कारणमीश्वरेच्छा । किंच प्रयोजनाजावादापि नेश्व-
रो जगत् कुरुते । न च परमकारुणिकत्वाद्भूतानुग्रह एवास्य-
प्रयोजनमिति भोजस्य वचनं साम्प्रतम् । इत्थहि सर्वस्याय-
मिष्टमेव सपादयेदित्यधिक शाखावार्तासमुच्चयविवरणः ।

आर्थं व्यापारमाश्रित्य, तदाज्ञापादनात्मकम् ।

युज्यते परमीशस्या-नुग्रहस्तत्र नीतितः ॥ ७ ॥

एवं च प्रणवेनैत-ज्जपात्प्रत्युहसंज्ञयः ।

प्रत्यक् चैतन्यज्ञानश्चे-त्युक्तं युक्तं पतञ्जलेः ॥ ८ ॥

प्रत्युहा व्याधयः स्थानं, प्रमादादस्यविभ्रमाः ।

संदेहा विरती नून्य-ज्ञानश्चाप्यनवस्थितिः ॥ ९ ॥

धातुवैषम्यजो व्याधि-स्थानं चाकर्मनिष्ठता ।

प्रमादो यत्न आदस्य-मौदासीन्यं च हेतुषु ॥ १० ॥

आर्थं ततः सामर्थ्यप्राप्त न तु प्रसह्य तेनै व कृतं तदाज्ञापा-
दनात्मक व्यापारमाश्रित्य परं केवल तत्र नीतितोऽस्मत्सि-
द्धान्तनीत्या ईशस्यानुग्रहो युज्यते तदुक्तम् । आर्थं व्यापार-
माश्रित्य तत्र दोषोपि विद्यत इति ॥ ७ ॥ एव चार्थव्यापा-
रेणेशानुग्रहादरे च प्रणवेनोकारेणैतस्येश्वरस्य जपात्प्रत्युहानां
विज्ञानां सङ्गय विषयप्रातिकूल्येनान्तः करणाभिमुखमञ्चति
यत्तत्प्रत्यक् चैतन्य ज्ञान तस्य ज्ञानश्चेति पतञ्जलेरुक्त युक्त
तस्य वाचक प्रणवस्तज्जपस्तदर्थभावन ततः प्रत्यक्चैतन्या-
धिगमोन्तरायाजावाश्चेति सूत्रप्रसिद्धेर्गुणविशेषवत् पुरुषस्य
श्रणिधानस्य महाफलत्वात् ॥ ८ ॥ व्याधिस्थानसशयप्रमा
दादस्यविरतिर्ज्ञान्तिदर्शनाद्वधभूमिकत्वानवस्थितत्वानिचि-
त्तविक्षेपास्तेन्तराया गति ॥ ९ ॥ धातुवैषम्यजो धातुकेकादिज
नितो व्याधिर्विरातीसारादिः स्थानं चाकर्मनिष्ठतादित एव
कर्मप्रारम्भ प्रमादो यत्न आरब्धेऽप्यनुत्थानशीलता आदस्यं
च हेतुषु समाधिसाधनेष्वौदासीन्य माध्यस्थ्य न तु पक्षपात १० ।

विज्ञमो व्यत्ययज्ञानं, संदेहः स्यान्नवेत्ययम् ।

अखेदो विषयावेशा-ज्जवेदविरतिः किञ्च ॥ ११ ॥

नून्यज्ञानः समाधीना, जुवःप्राप्तिः कथंचन ।

ज्ञानेपि तत्र चित्तस्या-प्रतिष्ठात्वनवस्थितिः ॥ १२ ॥

रजस्तमोमयादोषा-द्विक्षेपाश्चेतसो ह्यमी ।

सोपक्रमाजपान्नाशं, यान्ति शक्तिं हति परे ॥ १३ ॥

प्रत्यक् चैतन्यमप्यस्मा-दन्तज्योतिः प्रथामयम् ।

वहिव्योपाररेधेन, जायमानं मतं हि नः ॥ १४ ॥

योगातिशयतश्चार्थं, स्तोत्रकाटिगुणः स्मृतम् ।

योगदृष्ट्या बुधैर्दृष्टो, व्यानविश्रामचूमिका ॥ १५ ॥

विन्नमो व्यत्ययज्ञानं रजने रङ्गबुद्धिवदिष्टसाधनेपि योगः
 इष्टसाधनत्व निश्चय सङ्गोयं योगः स्याद्वा नवत्याकारवि-
 पयवेशाच्चोत्थित्यार्यव्याक्तेपत्रङ्गणादखेदोलुपरमवङ्गणः कि
 द्वाविरनिर्भवेत् ११ (नृम्यवाभञ्जति) कुतोपि हेतो समा-
 धीनां नृव स्यान्स्याप्राप्तिर्नृम्यत्वाभं द्वाभेपि समाधिर्नृप्रा-
 ष्ठावपि तत्र समाधिर्नृवि चित्तस्याप्रतिष्ठानिवेशस्त्वनव-
 स्थितिः ॥ ११ ॥ अमी हि रजस्तमोमयाद्दोषाच्चेतसोविकेपे
 एकाग्रताविरोधिनः परिणामाः सोपक्रमा अपवर्तनीयकर्मजानि-
 ता सन्तो जपान्द्रगवत्प्रणिधानान्नाश यान्ति परिनिरुपक्रमा
 शक्तिं हति दोषानुबन्धगकिङ्गमुजयथापि योगप्रतिबन्धसाम-
 र्थ्यमेवापगच्छन्तीति ज्ञाव ॥ १३ ॥ अस्मान्द्रगवज्जपाद्बहि-
 र्यापारोधेन अद्वादिबहिरर्थग्रहत्यागेनान्तर्ज्योतिः प्रयाज्ञाना
 दिविबुद्धिविस्तारस्तन्मयं प्रत्यक्चैतन्यमपि हि जायमानं मतं
 नोस्माकं तथैव प्रक्तिश्चाद्यतिशयोपपत्तेः ॥ १४ ॥
 योगातिशयतश्चाज्यन्तरपरिणामोत्कर्षाच्चायं जपः स्तोत्रको-
 ष्टिगुण स्मृतश्चिरंतनाचार्यैः चाग्योगापेक्षया मनोयोगस्याधिक-
 त्वादत एव मौनविशेषेणत्र जपः प्रशस्यते तथा बुधैर्विचारदै-
 र्योर्गदृष्ट्या योगजप्रातिज्ञानेन ध्यानस्य विश्रामचूमिका पुनरा-
 रोहस्थान दृष्ट ॥ १५ ॥

ननु यदि यादृश ईश्वरोज्युपगतस्तादृशस्य भवञ्चिरनज्युप-
 गमात्कथमार्थव्यापारेणापि तदनुग्रहसिद्धिरित्याशङ्कायां वि-
 पयविशेषपक्षपातंनैव समाधानाभिप्रायवानाह ॥

माध्यस्थ्यमवन्नस्यैव, देवतातिशयस्य च ।

सेवा सर्वैर्बुधैरिष्टा, काळातीतोऽपि यज्जगौ ॥ १६ ॥

माध्यस्थ्यमनिर्णीतविशेषकरुद्वाभिनिवेशाभावद्वङ्गणमवद-
 म्य देवतातिशयस्य च त्रिगिष्टदेवतारयस्य च सेवा स्तव-
 नव्यानपूजनादिरुपा सर्वैर्बुधैरिष्टा तन्निमित्तकफलायर्थत्वेनाभि-
 मता स्तवनादिक्रियायाः स्वकर्तृकायाः फलदानसमर्थत्वेपि
 स्तवनीयाद्यात्मनत्वे ततस्तस्यास्तोत्रादेः फलद्वामस्य स्तो-
 तव्यादिनिमित्तकव्यवहारद्वयस्मात्काळातीतोपि शास्त्र-
 दिशेषो जगौ । १६ ।

अन्येषामप्ययं मार्गो, मुक्ताविद्यादिवादिनाम् ।

अभिधानादिजेदेन, तत्त्वनीत्या व्यवस्थितः ॥ १७ ॥

मुक्तो बुद्धोऽर्हन्वापि य-दैश्वर्येण समन्वितः ।

नर्दीश्वरः स एव स्या-त्संज्ञाजेदोऽत्र केवलम् ॥ १८ ॥

अन्येषामपि तीर्थान्तरीयाणां किं पुनरस्माकमयमस्मडुक्तो
 मार्गो देवतादिगोचरो मुक्तादिवादिनामविद्यादिवादिनां च
 मतेनाभिधानादीना नामविशेषणादीनां जेदेपि तत्त्वनीत्या-
 पगमार्थत एकविषयतया व्यवस्थित प्रतिष्ठित ॥ १७ ॥

मुक्त परमब्रह्मवादिनां बुद्धा यौक्षानाम् अर्हन् जैनानां वापीति
 ममुच्चयं यद्यस्मादैश्वर्येण ज्ञानाद्यतिशयद्वङ्गणेन समन्वितो-
 युक्तो वर्तते तत्तस्मादीश्वरोऽस्मडुक्तः स एव मुक्तादि स्यात्
 मज्ञाजेदो नामनानान्यमत्र मुक्तादिप्रज्ञापनायां केवलम् ॥ १८ ॥

अनादिगुच्छ इत्यादि-र्यो जेदो यस्य कल्प्यते ।

तत्र तन्त्रानुसारेण, मन्ये साऽपि निरर्थकः ॥ १९ ॥

विशेषस्यापिज्ञाना-द्युक्तानां जातिदादतः ।

प्राप्तो विरायतश्चैव, फलाज्ञेदाच्च जावतः ॥ २० ॥

अविद्या ज्ञेयकमादि, यतश्च जवकारणम् ।

ततः प्रयानमेवैवत्, संज्ञाजेदमुपागतम् ॥ २१ ॥

अनादिगुच्छ इत्येवंरूप आदिर्यस्य स तथा । तत्रानादिगुच्छ सर्व
 गतश्च शैवानां सोर्हन्न सर्वगतश्च जिनानां स एवप्रतिकृषणभङ्गुरः
 सौगतानां यः पुनर्जेदो विशेषो यस्येश्वरस्य कल्प्यते तस्य तस्य
 तन्त्रस्य दर्शनस्यानुसारेणानुवृत्त्यामन्ये प्रतिपद्ये सोपि विशेषः
 किंपुन प्रागजिहितः संज्ञाजेद इत्यपि शब्दार्थः निरर्थको निष्प्र-
 योजनः ॥ १९ ॥ विशेषस्य मुक्तादेर्देवताविशेषगतस्यापरिज्ञा-
 नादर्वाग्दर्शितप्रत्यक्षेण तथा युक्तानामनुमानरूपाणां जातिधा-
 दतोऽसिद्ध्यादिहेतुदोषोपपत्तेनानुमानाज्ञासत्वात्प्रायो बाहु-
 ल्येन विरोधतश्चैव वेदान्तिबौद्धादियुक्तीनामेकेषां हि नित्य
 एवात्मा प्रपञ्चाधिष्ठातृत्वात्परिपां चार्थत्रियाकारित्वस्य स्वभा-
 वभेदनियतत्वेनानित्य एवेति फलस्य क्लेशक्षयद्वङ्गणस्य गुण
 प्रकर्षविशेषवत्पुरुषाराधनसाध्यस्य क्वचिन्तित्यानित्यत्वादौ
 विशेषे आराध्यगते सत्यज्ञेदादविशेषाच्च जावतः परमार्थत
 गुणप्रकर्षविषयस्य बहुमानस्यैव फलदायकत्वात्तस्य सर्वज्ञमु-
 क्तादावविशेषादिति ॥ २० ॥ अविद्या वेदान्तिनां, क्लेशः सां-
 ख्यानां, कर्म जैनानाम्, आदिशब्दाद्वासना सौगतानां पाशः
 शैवानां यतो यस्माच्चकारो वक्तव्यान्तरसूचनार्थं जवकारणं
 ससारहेतुस्ततस्तस्मादविद्यादीनां जवकारणत्वाद्धेतो प्रधान
 मेवैतदस्मदज्युपगतं भवकारणं सत्संज्ञाभेद नामनानात्वमु-
 पागतम् ॥ २१ ॥

अत्रापि परपरिकल्पितविशेषनिराकरणायाह ।

अस्यापि याऽपरो जेद-श्चित्रोपाधिस्तथा तथा ।

गीयतेऽतीतहेतुज्यो, धीमतां सोप्यपार्थकः ॥ २२ ॥

अस्यापि प्रधानस्यापि योऽपरो जवकारणत्वात्सर्वाज्युपगता-
 टन्यो जेदोविशेषश्चित्रोपाधिर्नानारूपमूर्तत्वात्तत्त्वादिद्वङ्गणस्त
 थातथा तत्तद्दर्शनभेदेन गीयते वार्थतं अतीतहेतुज्योऽनन्तर-
 मेव विशेषस्यापरिज्ञानादित्यादिश्लोकोक्तेर्यो धीमता बुद्धि-
 मता सोपि किंपुनर्देवतागत इत्यपि शब्दार्थः । अपार्थकोऽपग-
 तपरमार्थप्रयोजनः सर्वैरपि भवकारणत्वेन योगापनेयस्या-
 स्यापगमादन्यस्य विशेषस्य सतोऽप्यकिञ्चित्करत्वात् ॥ २२ ॥

ततोऽस्थानप्रयासोयं, यत्तज्जेदनिरूपणम् ।

सामान्यमनुमानस्य, यतश्च विषयो मतः ॥ २३ ॥

यत एवं तत सतो विशेषस्यापार्थकत्वाद्धेतोरस्थानप्रया-
 सोय तत्त्वचिन्तकानां यत्तद्देदस्य देवादिविशेषस्य निरूपण
 मेवपणयतश्चानुमानस्य देवताविशेषादिग्राहकत्वेनाभिमतस्य
 सामान्य विषयो मतोऽतोपि सर्वविशेषानुगतस्य तस्याप्रतीते-
 रस्थानप्रयासोऽयम् इत्य च जवकारणमाप्रज्ञानात्तदपनय-
 नार्थं गुणवत्पुरुषविशेषाराधन कर्तव्य विशेषविमर्शस्तु निष्प्र
 योजन इति काळातीतमत व्यवस्थितम् । एतस्माच्चास्मा-
 कमपि । विशेषविमर्शाङ्कमस्य स्वाग्रहच्छेदाय सामान्ययोग-
 प्रवृत्त्यर्थमनुमतम् अन्यस्य तु निरभिनिवेपस्य शास्त्रानुसारेण
 विशेषविमर्शोपि भगवद्विशिष्टोपासनारूपतया श्रद्धामद्वक्ताद-
 नेन तत्त्वज्ञानगर्भवैराग्यजीवानुचूतत्वाद्दिशिष्टनिर्जराहेतुरिति
 न सर्वथा तद्देहकल्पमित्यभिप्रायः ॥ २३ ॥

आस्यितं चैतदाचार्यै-स्त्याज्ये कुचितिकाग्रहे ।

शास्त्रानुसारिणस्तर्का-न्नामजेदानुपग्रहात् ॥ २४ ॥

एतच्च काळातीतमतमाचार्यै श्रीहरिभङ्गुरिभिरास्थितमङ्गी
 हृतं कुचितिकाग्रहे कौटिल्यावेद्ये त्याज्ये णरिहायै कुचितिकात्या
 गार्थमित्यर्थः । शास्त्रानुसारिणस्तर्कादर्थसिद्धौ सत्यामित्ति

गम्यं नाज्ञेदस्य संज्ञाविशेषस्यानुपग्रहादनभिवंशात्तत्त्वार्थ-
सिद्धौ नाममात्रशब्देशो हि योगप्रतिपत्त्यौ न तु धर्मवादेन
विशेषविमर्शोपीति ज्ञावस्तदिदमुक्तम् । “ साधुचैतद्यतो
नीत्या, शास्त्रमन्त्रप्रवर्तकम् । तथाभिधानभेदानु-ज्ञेद कुञ्चिति-
काग्रहः ॥ विपश्चितां न युक्तोय-मैदपर्यप्रियाहिते । ययोकास्त
त्पुनश्चारु, इन्तात्रापि निरूप्यताम् ॥ उभयोः परिणामित्वं,
तथा न्युपगमाद् भ्रवम् । अनुग्रहात्प्रवृत्तेश्च, तथाञ्चा ज्ञेदतः स्थि
तम् ॥ आत्मनां तत्त्वभावत्वे, प्रधानस्यापि सस्थिते । ईश्व-
रस्यापि सन्न्याया-द्विशेषोधिकृतो भवेत् ॥४॥ इति ॥

अथ विशेषविमर्शे शास्त्रतर्कयोर्द्वयोरूपयोगप्रस्थानमाह ।

अस्थानं रूपमन्धस्य, यथा सन्निश्चयं प्रति ।

तथैवातीन्द्रियं वस्तु, छद्मस्थस्यापि तत्वतः ॥१५॥

अस्थानमविषयो रूपं नीलकृष्णादिवक्त्रणमन्धस्य लोचन-
व्यापारविक्रमस्य यथा सन्निश्चयं विशदालोचन प्रत्याश्रित्य
तथैवोक्तन्यायेनैवातीन्द्रिय वस्त्वात्मादिविशेषरूपं गद्यस्यस्या
र्थादशः परमार्थतत्वतः परमार्थनीत्या ॥ १५ ॥

हस्तस्पर्शसमं शास्त्रं, तत एव कथञ्चन ।

अत्र तन्निश्चयोपि स्या-त्तथा चन्द्रोपरागवत् । १६ ॥

हस्तस्पर्शसमं तद्वस्त्वृत्तव्यहेतुहस्तस्पर्शसदृशं शास्त्रमती-
न्द्रियार्थगोचरं तत एव शास्त्रादेव कथञ्चन केनापि प्रकारे-
णात्र गद्यस्थे प्रमातरि तन्निश्चयोऽप्यतीन्द्रियवस्तुनिर्णयो
ऽपि स्यात्तथा वर्तमानत्वादिविशेषेण चन्द्रोपरागवच्चन्द्रराहु-
स्पर्शवत् । यथा शास्त्रात्सर्वविशेषान्निश्चयेऽपि चन्द्रोपराग-
केनापि विशेषेण निश्चीयते एव तयान्यदपि अतीन्द्रिय वस्तु
तत्तच्छब्दस्थेन निश्चीयत इति ज्ञाव ॥ १६ ॥

इत्थं ह्यस्पष्टता शब्दे, प्रोक्ता तत्र विचारणम् ।

माध्यस्थ्यनीतितो युक्तं, व्यासोपि यददो जगौ ॥ १७ ॥

इत्थमुक्तदृष्टान्तेन हि शब्दे ज्ञानस्पष्टता प्रोक्ता तत्र स्पष्टे शा-
ब्दज्ञाने माध्यस्थ्यनीतितो विचारण युक्तं तर्कस्य प्रमाणानु-
ग्राहकत्वात्तेनैवेदपर्यशुद्धस्तस्याश्च स्पष्टताप्रायत्वात् यद्यस्मा-
ददो वक्ष्यमाण व्यासोऽपि जगौ ॥ १७ ॥

आर्षधर्मोपदेशं च, वेदशास्त्रविरोधिना ।

यस्तर्केणानुसंधत्ते, स धर्म वेद नेतरः ॥ १८ ॥

शास्त्रादौ चरणं सम्यक्, स्याद्वादन्यायसंगतम् ।

ईशस्यानुग्रहस्तस्मा-दृष्टेष्टार्थाविरोधिनः ॥ १९ ॥

यदातव्यं जिनैः सर्वै-र्दत्तमेव तदेकदा ।

दर्शनज्ञानचारित्र-मयो मोक्षपथः सताम् ॥ २० ॥

जिनेभ्यो याचमानेभ्यो, लब्धं धर्ममनाद्ययं ।

तं विद्वन्नं विना जाग्यं, केन मूढ्येन लप्स्यते ॥ २१ ॥

अनुष्ठानं ततः स्वामि-गुणरागपुरःसरम् ।

परमानन्दतः कार्यं, मन्यमानैरनुग्रहम् । २२ ॥

आर्षमित्यारज्य स्पष्टम् । द्वा० १६ छा० । यो० वि० ।

विशेषस्यापरिज्ञानात्, युक्तीनां जातिवादतः ।

प्रायो विरोधतश्चैव, फलान्नेदाच्च ज्ञावतः ॥

विशेषस्य मुक्तादिदेवता विशेषगतस्याऽपरिज्ञानादसंवेदना-
दर्वांशं प्रत्यक्षेण तथा युक्तीनामनुमानरूपाणां जातिवादतो-

ऽसिद्धादिहेतुदोषोपघातेनानुमानाज्ञासत्त्वात् । प्रायो बाहुल्येन
चैवेति पूर्ववत् । तथाहि साङ्ख्य शैवश्च सर्वज्ञाणिकवादिन-
सौगत प्रत्याह । तु यथा ज्ञावदारभ्यो बुद्धोऽर्थक्रियां देवना-
दिकां स्वज्ञेण पूर्वं पश्चाद्वा कुर्यादिति त्रयी गतिः । तत्र न
तावदाद्यः पक्षः कर्त्तव्यकरणीय समकालज्ञाविनि व्यापारा-
भावात् । इतरथैकज्ञाणवर्तिनां समर्थार्थज्ञानामितरेतरकार्य-
करणभावः प्रसज्येत । न चैतद्दृष्टमिष्ट वा अथ स्वज्ञाणात्
कृद्वाक्यं विद्यते इति मन्यथा एतदप्यसाध्या विनष्टस्य
कार्यकरणाङ्गमत्वात् अन्यथा मृतस्य शिखिनः केकायित
स्यात् । एवं च ज्ञाणिकादर्थान्द्वयावर्तमानाऽर्थक्रियावीराद्-
शंशकुनित्यायेन नित्यानेव ज्ञावनाश्रयतया प्रतिपद्यते इति
नित्यरूपोऽत एवानादिशुद्ध ईश्वरनामा आसविशेषोऽन्युप-
गन्तुं मुधोपचित इति । बौद्धः पुन आह । ईश्वरोऽप्रच्युतानु-
त्पन्नस्थैरैकस्वभावावो भवद्विरन्युपगम्यते । नच नित्यस्य
कथंचिदप्यर्थक्रिया युज्यते । नित्यो ह्यर्थक्रमेण योगपद्येन
वार्थक्रियां कुर्वति । न तावक्रमेण सन्निहितसर्वशक्तेः सह-
कारिमिश्रानाधेयातिशयस्य युगपदेव त्रैकालिकसर्वकार्यकर-
णप्रसङ्गात् । नापि योगपद्येन यतस्तत्र युगपदेव सर्वकार्य-
करणेन कृतस्य पुन करणाज्ञावेन च द्वितीयज्ञेऽर्थक्रिया-
विरहवक्त्रण वदादसत्त्वमाढौकमान न केनापि निरोधुं पार्यते
इति प्रतिज्ञाण परिवर्तमानाऽपरापररूप सर्वाथक्रियाऽङ्गमोऽ-
न्युपगन्तु युक्तोऽसाविति । फलान्नेदाच्च फलस्य ज्ञेदकेशङ्ग-
णस्य गुणप्रकर्षरूपपुरुषाराधनासाध्यस्य कश्चिन्नित्यानित्य-
त्वाद्दौ विशेषे आराध्यगते सत्यप्यनेदादविशेषात् । ज्ञावत
परमार्थतः गुणप्रकर्षविषयस्य बहुमानस्यैव फलदायकत्वात्
तस्य सर्वत्र मुक्तादावविशेषादिति । यो० वि० ।

परतीर्थिकाजिमतेश्वरस्य निराकरणम् ।

नान्विय त्रिभुवनत्रयनान्तर्वर्त्तमानान्तरितानन्तरितपदार्थ-
प्रया त्वत्तीर्थनाथवृत्तिर्न ज्ञावति यतो भ्रुभूधरप्रभृतिपदार्थ-
प्रबन्धविधानद्वारा प्रमथपतेरेवेयमुपपद्यते यदेतद्भुमानमत्र
प्ररूप्यते न्यायतात्पर्यावबोधप्रधानमनोवृत्तिविद्वृन्देन वि-
वादपदभूत भ्रुभूधरादिवृद्धिमद्विधेय यतो निमित्ताधीनात्म-
द्वान्न यन्निमित्ताधीनात्मद्वाम तद्बुद्धिमद्विधेय यथा मन्दिर
तथा पुनरेतत्तेन तथा न तावन्निमित्ताधीनात्मद्वान्तव वादिन
प्रतिवादिनो वा प्रतीत यतो भ्रुभूधरादेरात्मीयात्मीयनिमि-
त्तत्रातनिर्वर्तनीयता भुवनभाविजवभृत्प्रतीतैव । नापि दोषा-
यमानवेदननिमित्त मतिमन्निर्वर्तनीयेतराम्बरादिपदार्थतोत्य-
न्तव्यावृत्तत्वेन । नापि विरुद्धतावरोधप्रधरमम्बरादितोऽत्य-
न्तव्यावृत्तत्वेनैव नापि तुरीयव्याप्यामता प्रतिवृत्तिमिन्द्रियवे-
दनेनानुमाननासा रक्षान्ताभिधानेन वा मानेनावाधिताभि
प्रतधर्मधर्म्यन्तरप्रतिपादितत्वेन । नापि प्रत्यनुमानापमानता
निवन्धनमेतत्परिपन्थिधर्मोपपादनप्रत्यहानुमानाज्ञावेन । ननु
ज्वातीद् तावदनुमान परिपन्थिधर्मोपपादनप्रत्यहम् । यथा
भूनाधिभृद्भूधरादिविधाता न ज्ञावति वपुर्वन्धत्वेन निर्वृत्या-
त्मवत्तदनुवादत यतोऽत्र त्रिनेत्ररूपो धर्मो धर्मधनेन प्रतिपन्नाऽ-
प्रतिपन्नो वा प्ररूपितः । न तावदप्रतिपन्नो यदेवमाधारकार
प्रतीतत्वोपपन्नो वपुर्वन्धनाव्याप्योपनिपाती भवननिरोद्ध न
पार्यते । यदि पुन प्रतिपन्नोय धर्मो तदा येन मानेन प्रतिपत्तिम-
न्मयप्रत्यर्थिनोऽभिधीयते तेन तत्त्वाद्विधानव्युत्पन्नमतेरेवेय-
मिति तत्रोपादीयमाना वपुर्वन्धनता वाधितवत्त्वैवेति न नाम प्रव-

तिंतु पर्याप्नोति । तदेवं निमित्ताधीनात्मज्ञाभताव्याप्यमत्यन्तपू-
तरूपं पर्वतादेर्धर्मचेतुनाप्रतिपादनावदातमेवेति तत्राभिधीयते
यद्विद तावन्निमित्ताधीनात्मज्ञाभत्व व्याप्यमाह्वयितं तद्भव्य-
द्वारा पर्यायद्वारा वेति ज्ञेदोऽभिधी । यद्याद्य पन्थाः प्रथ्यते त-
दानीमप्रतीतिर्नाम व्याप्योपतापः । यतो रूच्यरूपतया पृथ्वीप-
र्वतादेर्नित्यत्वमेव प्रतिवादिनाऽच्युपेयते । ननु चूचूधराद्यमु-
त्पादवदवयवित्वेन यदेव तदेवं यथेन्द्रीवरमवयविरूपं पुन-
रिदं तदुत्पादं वेत्यनुमानेन तद्व्यतिरिक्तता निर्मूढोन्मूढितैवेति
नैतद्धीमद्वृत्तिविधानप्रधान यता जूचूधरादेरवयवित्वमवय-
वारच्यन्तेन । यद्वावयवत्रातवर्तमानतया मन्यते न प्रथमविधा
विद्युधावधानग्राम यतो न नामैतत्पृथ्वीपृथ्वीधरप्रवृत्तिरव्य-
मनूतपूर्वमवयववृन्देन निर्वातितमिति प्रतिवादिन प्रतीतिर्वि-
द्यते । यद्वि पुनरवयववृत्तिज्ञेदोभिधीयते तदानीमवयवत्वेन
दोद्वायमानमने' यतोऽवयवोयमवयवोयमित्य बुद्धिवेद्य-
मवयवत्वमवयवितानवृत्ति भवति न पुनरुत्पादपराधीनं नि-
त्यत्वेन । ननु नार्येनेन दुर्मेदप्रतिपादनेन प्रतीतोयमवयवी
तावद्वादिद्वितेतरविवादेन पद्मपत्रपात्राद्यादिरिति न नाम न
प्रतीतोऽपि त्वात्मापि तथा नियमेन प्रतीतोवर्तते न पुनरुत्पा-
दवानित्यनुमेयतत्तुल्यतद्विरुद्धवृत्तितोपपन्न । यद्वि तु पर्या-
यद्वारा निमित्ताधीनात्मज्ञाभत्व जूभूधरादेरभिधीयते तदा
नरामरादिपर्यायद्वारोत्पद्यमानात्मनोपि बुद्धिमद्वृत्पाद्यत्वमा-
पद्यते । ननु नरामराद्युत्पादनप्रत्यक्षधर्मधर्मोत्पाद्यानुभववायतन-
ज्ञता तथाविधा तनुगेवोत्पद्यते न पुनरात्मा द्ववमात्रतोप्यना-
दिनिधनत्वेन यद्वि पुनरात्माप्युत्पत्तिविपत्तिधर्मो भवति तदा-
र्ना भूतमात्रतत्त्ववादिमत्तापत्तिरात्मनः पूर्वोत्तरभवानुयायिनो
ज्ञेदिनोऽनन्युपेतत्वेनेति, तन्न वन्दुर यतो यद्यात्मनोऽभिन्नरूप-
तैवावेद्यते तदानीतरनरामरादिभववस्त्वैवायमपरिमेयानुभवनी
यतत्तद्व्यपराय प्रवन्थानुभवनेन द्वितीयादिभवानुभववाद्भव-
वित्तमुपपद्यते, वेद्यते त्वनेनेय भवपर्यायपरपरेति । तदूतया
यमुत्पत्तिमानिति नियम्यते । नाप्येवज्जुतमात्रतत्त्ववादितापत्ति-
गन्मनो रूच्यरूपतया नित्यताऽनुपाथेन पूर्वोत्तरभवप्रतीतित ।
तन्मतेन तु न नाम रूच्यतया नित्य वेदन वत्तते यतो जूतध-
र्मनयानेन प्रतिपादितमेतत् । तथैतदनुमानधर्मीन्द्रियोद्भूतवां
धेनाऽक्तो वात्यते रूप ध्वनिरपि नयनोत्यप्रयाप्रत्येयमित्यादिवत् ।
यतोत्र दोद्वायमानविधानतत्परनरव्यापार पृथ्वीपृथ्वीधरा-
भूतरूपुदरभ्रगुरादिर्भावत्रातो धर्मोप्ररूपित । तत्र त्वज्जतरु-
विद्युदादेरिदानीमाप्युत्पद्यमानतया वेद्यमानतनोविधातानोप-
द्यन्ते । ननु जवत्यव वाधेय यथेतद्विधानावधानप्रधान पु-
मान्निन्द्रियप्रभवप्रभाह्वनीज्ञतोऽनुपेतो भवति यावताऽती-
न्द्रियंयमिति नायमुपद्रव प्रजयति तदनभिधानीयम् । यतो
व्याप्तिप्रतिपादनप्रत्यक्षं मानमत्रेन्द्रियद्वारोद्भूत वेदन तवा-
भिमतम् । धृमानुमानवत् धृमानुमितेर्गाप न पारावारोद्भवौ-
दर्थतनूतपात्तदितरतनूतपात्त व्यन्तेन व्याप्तिप्रतीतेतीन्द्रियोद्भ-
ववेदनवेद्यज्ञावाऽभ्यनेनैवानेनानुमानेन भवितव्यमन्यया तु
नेन व्याप्तिप्रतीतिरुत्पदादेव । ततोऽपि तत्र व्याप्यनाह्व-
नीज्ञनेन नेन बुद्धिमन्निमित्तनानुमेयतापि नाड्यते । तथात्वेन
प्रतिपादितत्वे नत्तदनीन्द्रिययोधावयो व्यतया नियमेनाऽनुपे-
तव्यम् यद्वि तु तथाऽनुपेयते तदा नैतन्निमित्त तरुविद्युदादेरु-
पद्रव्यते । ततोऽनेन वेदनेनात्र वाधो न्धन्येव । ननु धृमान
प्रत्याप्य तनूनपातोप्येयमनेन वेदनेन वाधो भवति यतो न
तत्रापि विधीयमानानुमानेन प्रमात्रा तनूनपादिन्द्रियवेदनेन

वेद्यते । तदमनोरमं यतोऽत्रानुमानुर्व्यवधिर्विद्यते व्यवधिमान्
पुन पदार्थोन्निन्द्रियाह्वनीभवतीति तदनाह्वनीज्ञतः पर्व-
ततनूनपात्र तेन वाधितुं पर्येत । यदा पुनः प्रमाता तत्र प्रवृत्तो
भवति तदानीमव्यवधानवानय तनूनपात्तेनोपद्रव्यते । तरुवि-
द्युद्धतात्रादिवुद्धिमन्निमित्तं तु तत्र प्रवर्तमानेनापि नितरामव-
धानवतापि नोपद्रव्यते ततो भवति तत्रेन्द्रियोद्भववोधवाधेति
ततोपि तथाविधधर्म्यनन्तरनिमित्ताधीनात्मज्ञाभत्वरूपव्या-
प्यप्रतिपादनेन त्वन्मतेन तुरीयव्याप्यामत्वोपनिपातः मन्मतेन
त्वन्तर्व्याप्तेरज्ञावेनानियतप्रतिपत्तिनिमित्तताऽत्र व्याप्यपरा-
चूतिः तथेदं निमित्ताधीनात्मज्ञाभत्वम् । यद्वि तन्मात्रमेव
व्याप्यत्वेन प्रतिपाद्यते तर्ह्यनभिप्रेतपदार्थप्रतीतिनिर्वर्तनप-
र्याप्तमनुपलब्धपूर्वोत्पत्तिव्यापारोद्भूतमूर्धो मर्त्यपूर्वत्वप्रतीत्य-
योपात्तमृन्मयत्ववत् । न नाम निपेन्द्रमूर्धोऽमृन्मयत्वमपि
विद्यते । ननु यद्यपि मृन्मयत्व तुल्यमेवोभयत्रापि तथापि
नेन्द्रमूर्धान्यो मानवपूर्वत्वेन प्रतीतो विद्यते । ततो विवाद-
पदापन्नोप्यय तत्तुल्यत्वेन न मर्त्यनिर्वर्त्यो भवति तन्नावदातं
यतोऽत्रापि न जूचूधरचुवनादि प्रायः पदार्थोऽन्यो बुद्धिमन्नि-
मित्तोपेतः परिज्ञावितो वर्तते । ततो विवादपक्षप्रतिवक्ष्येयं
न तथा भवितुं शक्यते । ननु निपादिर्विद्यते बुद्धिमन्निमित्तोपेतः
परिज्ञाविनोऽतो विवादापन्नोपि तथाऽनुमानुमनुरूपः । तद-
वद्य यतोऽन्यत्रापि निपादिरेवमानवनिर्वर्त्यो विभावि वोविद्यते ।
ततः पुरंदरमूर्धोपि तन्निर्वर्त्येन नितरां भवितव्यम् । ननु नरनि-
मित्तनिपादितः पुरंदरमूर्धो वैरूप्यमुपलभ्यते ततो न तत्र म-
र्त्यनिर्वर्त्यतानुमानमुपपन्न यथेदं तदानीमेतद्भूतं निपादितो
जूचूधरचुवनादेरपि परिज्ञाव्यते यतो निपादिनाऽनुपलब्धवु-
द्धिमद्व्यापारोत्पद्यमानानुपलब्धेन नियमतो निर्वातितोय मतिमतेति
बुद्धिरुत्पाद्यते, न पुनरुत्पन्नादिना । ततो न निमित्ताधीनात्म-
ज्ञाभत्वमात्रं बुद्धिमद्वृत्तत्वप्रतीतिविधानवन्धुर यदा तु धरित्री
धरित्रीधरत्रिभुवनादिविधान न प्रतीत तदानीं त्रिनयनो चुवन-
भवानान्तर्जावि भावत्रातप्रद्योतनप्रवहवेदनप्रदीपवानिति नि-
र्धनदानमनोरथप्रयैवेयमितीत्यादिवचनद्वयेन स्यादिकवचन-
त्रयेण वर्णोस्तुत्रिभिरधिकैर्देशान्निरयं व्यधायि शिवसिद्धि-
ध्वस इति+ते, सि, टा, डस्, इत्यत्या एव विज्ञक्यः तथदधन,
पवन्नम यरद्वव. एते एवात्रवर्णा । १ रत्ना० । (जिनानामी-
श्वरत्वं जिनमहस्वद्वात्रिशिकायामपि सा च ' जिण ' शब्दे)

आद्वे, वाच० । प्रज्ञौ, । दशा० ए अ० । सम० । दर्श० ।

ग्रामनगरादिनायके, तं० । ईश ऐश्वर्ये ऐश्वर्येण युक्त ईश्वर'
ग्रामभोगिकादिके, अणिमाद्यप्रविधैश्वर्ययुक्ते च । जी०३ प्रति०
नि० चू० । "ईसर भोऽय माई ईश्वरो भोगिकादिग्रामस्वा-
मिप्रचूतिक उच्यते, वृ० ६ उ० । पचा० । नियुक्ते, आचा० ।
युवराजादिक, ज० ए श० ३३ उ० ॥ राज० । माएद्विके,
अमात्ये च । इश्वरो युवराजो माएद्विकोऽमात्यो वेति । अनु० ।
स्या० । ईश्वरो युवराजस्तदन्ये च महर्षिका इति । भ० २
श० १ उ० । ऐश्वर्याच्चित्तस्त्रियां टाए० । प्रमवादिमद्ये
एकादशे वत्सरे च ॥ तत्फलम् । सुजिक्क केममारोग्य, कार्पास-
स्य महर्षता । लवण मधुगान्यं च, ईश्वरे दुर्लभस्त्रिये । वाच० ।
स्वनामख्याते जूतवादिव्यन्तरविशेषनिकायेन्द्रे, स्या०१ ग०
जम्बूद्वीपस्य वाहवेदिकाया उत्तरदिशि स्थिते स्वनामख्याते
महापाताह्वने । स्या०१ ग० । (तद्वक्तव्यता' महापाताह्व' शब्दे)
मेरोत्तरस्यां दिशि वर्तमाने स्वनामख्याते महापाताह्वकह-
शे च । जी० ३ प्रति० । (तद्वक्तव्यता 'महापाताह्वकहस' शब्दे)

(राजपुरीनगरस्थे स्वनामख्याते नृपे, तत्कथा कुक्कुमेस्सर-
शब्दे) स्वनामख्याते मुनिवरे च, स चागीतार्थदोषेण उ ख-
मवाप्य गोशाब्दको जातस्तथा च महानिशीथे ।

से जयवं णो वि याणाहिं, ईसरो कोवि मुणिवरो ।
किंवा अगियत्य दोसेणं, पत्तं तेणं कहाहिणो ॥
चउवीसिगाए अन्नेवि, एत्थ जरहम्मि गोयमा ।
पढे तित्थंकरे जइया, विहीपुव्वेण निव्वुमे ॥
तइया निव्वानमहिमा ए-गंतरूवे सुरासुरे ।
निवयंते उप्पयंते, दट्टय एवं तवामित्रो ॥
अहो अच्चेरयं अज्ज-मत्तोयम्मि य पच्छिमो ।
ए इंदजात्तमुमिणं वा, विदिट्ठे कत्थइ पुणो ॥
एवंविवाहापोहाए, पुव्वी जाइं सग्गिचुमो ।
मोहं गंतूण खणमेकं, मारुयासासित्रो पुणो ॥
थरथरस्स य कपंतो निंदित्तं गरहित्तं चिरं ।
अत्तारं गोयमा ! धणियं, सामत्तं गहिय मुज्जओ ॥
अह पंचमुट्ठियं दोयं,जा वा ढवइ महायसो ॥
से विणयं देवया तस्स. रयहरणं ताव दोयई ।
उगं कंठं तवचरणं, तस्स दट्टूण ईसरो ॥
दोत्रो प्यकरेमाणा, जाव उ गंतूण पुच्छइ ।
केणं तं दिक्खित्तो कत्थ, उप्पन्ने को कुत्थे तव ॥
सुत्तत्थं कस्म वा मूत्ते, साइसयं हेसमज्जिय ।
सो पचरागवुढे जाव, सव्व तस्स विवागरे ॥
जाइकुत्तं दिक्खा सुत्तं, अत्थं जह य समज्जियं ।
तं सोऊण अहन्ने सो, इमं चित्तेइ गोयमा ॥
अद्विया अणारित्रो एस, दोगट्ठे तेण परिसुसे ।
ताजारिसमे सज्जामेइ, तारिसं सो वि जिणवरो ॥
ण किंचेत्थ वियारेणं, मुम्हिक्केई वरं ठिए ।
अहवा एाहिहि सो जयवं, देवदानवपणमित्तो ॥
मणासायं पि जं मज्जं, तं पि त्तिज्ज संसयं ।
तावे स जो हो उ सो होउ, किं वियारेण एत्थ मे ॥
अज्जिणंदामीह पव्वज्जं, सव्वदोसविमोक्खणिं ।
ता पक्किगत्रो जिणंदस्स, सया से जातणक्खई ॥
सुवणोसं जिणवरं, तो वि गणहरमासियं ।
त्रिओ परिनिव्वुयम्मि, जगवंते धम्मतित्थयरे ॥
जिणाज्जिहियं सुत्तत्थं, गणहरो जाय रूवई ।
तावमात्तावगं एय, वक्खाणम्मि समागयं ॥
पुढवीकाइगमे एगो, वावा एसो असंजओ ।
ता ईसरो वि चित्तेइ, सुहुमे पुढविकाइए ॥
सव्वत्थउद्विज्जत्ति, को ताई रक्खित्तं तरत्ते ।
हुई करेइ अत्ताणं, एत्थं एस महायसो ॥
असच्चेयं जणे मयत्ते, किमट्टयपव्वइक्खइ ।

अच्चंतकरयमं एवं, वक्खाणं तस्स वीफुमं ॥
कंठं सोसोयरं दान्ने, एरिसं कोणुचिट्ठए ।
ता एयं विप्पएत्तूणं, सामगं किंचिमज्जिमं ॥
जं वा तं वा कहे धम्मं, तात्तोउन्हाण उट्टइ ।
अह वा हाहा अहं मूढो, पावकम्मा एराहमो ॥
एवरं जइ एाणुचिट्ठामि, अन्नो न चिहंती जणे ।
जेणायमणंतनाणीहिं, सव्वन्नुहिं पवेदियं ॥
जो एहिं अन्नहा वाए, तस्स आट्ठो ए वज्जई ।
ताहमेयस्स पच्छित्तं, घोरमइडुक्करं चिरं ॥
दहं सिग्घमुसिग्घयरं, जाव मत्थूण मे जवे ।
आसायणाकयं पावं, आसंनेण विहुव्वती ॥
दिव्वं वाससयं पुन्नं, अह सो पच्छित्तमणुचरे ।
तं तारिसं महाघोरं, पायच्छित्तं सयं मई ॥
कात्तं पच्छियबुद्धस्स, सया मे पुण वीगत्रो ।
त्थावि जा मुणेवक्खा, ता वहिगारामिमागयं ॥
पुढवादीणं समारंजं, साहू तिविहेण वज्जए ।
दढमूढो हुओ जोई, ताईसरो मुक्कमूत्तओ ॥
विंवं तेवं जहिच्छजए, को ए ताईसमारजे ।
पुढवीए नावए सेव, समासीणो विचिच्छई ॥
अग्गीए रद्धयक्खाइ, असणखाइमसाइम ।
अन्नं व विणा पाणेणं, खणमेकं जीवए कहं ॥
ता किं पि तं पत्थवक्खेज्ज, संपवुयमच्चंतियं ।
इमस्सेव समागच्छे, ए उ णायं कोइ सदहे ।
ता चिहंतु ताव एसेत्थं, वरं सो चेव गणहरो ।
अहवा एसो उणमज्जं, एकोवि जणियंकरे ।
अद्विया एवंविहं धम्म, किंजुद्वेसे य तं पिओ ॥
साहिज्जइ जो स वि किंचि, ए तु सामच्चंतकरयमं ॥
अहवा चिट्तु तावेव, अहयं सयमेव वागरं ॥
सुहं सुहेण जं धम्मं, सव्वोवि अणुट्टए जणो ॥
न कात्तं करयमस्सज्ज, धम्मस्मिति जा विंचित्तइ ॥
घरं कित्तो सणीताव, निव्विउ तस्सोवरि ।
गोयम ! निहणं गत्रो ताहे, उववन्ना सत्तमा एसो
सासए सुयनाणसंसग्ग, पीमणीयत्ताइ ईसरो ।
तत्थं तं दारुणं डुक्खं, नए अणुज्जिविउ चिरं ॥
इहा गत्रो समुदम्मि, महामच्चो जवे उण ।
पुणोवि सत्तमाएय, तित्तीसं सागरोवमे ॥
डुव्विसहं दारुणं डुक्खं, अणुचिट्ठिऊण द्हागत्रो ।
तिरियपक्खीसु उववन्नो, कागत्ताए स ईसरो ॥
तत्रो वि पढमियं गंतु, उवट्ठित्ता इहागत्रो ।
दुट्टसाणो जवेत्ताण, पुणएवि पढमियं गत्रो ॥
उव्वट्ठित्ता तत्रो इहई, खरो होहं पुणो मत्रो ।

उववष्ठा रासहत्ताए, ठञ्जवगहणे निरंतरं ॥
 नाहे माणुस्स जाईए, एसिमुप्पन्नो मत्तो ।
 उववन्नो वयणरत्ताए, माणुसत्तममागत्तो ॥
 नत्तो वि मरिउ समुप्पन्नो, मज्जारत्ता स ईसरो ।
 पुणो वि नरयं गंतु (इह,) सीहत्तेण पुणो मत्तो ॥
 उववज्जियं चउत्थीए, सीहत्तेण पुणो विहं ।
 मरिज्जणं चउत्थीए, गंतुं इह समागत्तो ॥
 तत्तो वि नरयं गंतुं, चक्कियत्तेण ईसरो ।
 नत्तो वि कुट्टिहोत्तणं, बहुत्तुक्खदित्तो मत्तो ॥
 किमिण्हिं खज्जमाणस्स, पन्नासं सहिवच्छरे ।
 जा काम निज्जरा जाया, तीए देवेषु वज्जित्तो ॥
 नत्तो इह ईनरिस्सत्तं, वप्पूणं सत्तमिं गओ ।
 एवं नरगतिरिच्छेसु, कुच्छिय माणुएसु ईसरो ॥
 गोयम ! सुट्ठपरिञ्चमिजं, घोरदुक्खसुट्ठुक्खित्तो ।
 मंपड गोसावत्तो जाओ, एससड वीसरज्जित्तो ॥
 तम्हा एहि विद्याणिच्चा, अचिरागीयत्येमुणी ।
 जवेज्जा विदियपरमत्थे, सारासारपरत्तुए । इति ॥
 महा० ६ अ० ॥ खनामख्यातेऽभिनन्दनजिनस्य यक्के च । तथा
 च प्रवचनसारे श्रीअभिनन्दनस्येवरो यक्कः श्यामकान्तिर्गज-
 याइनञ्चतुर्जो मालुविद्वाक्कं सूत्रयुक्तदक्किं एकरकमद्वयो न-
 कुत्ताडुकुशान्वितो वामपाणिद्वयञ्चेति । प्रव० १७३० ।
 इम्म (ईम) रकारु-ईश्वरकृत-त्रि० ईश्वरविगचिते, “ ईस-
 नेण कहेत्तोए ” । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० । (जगत ईश्वर
 कृतनिराकरणम् ‘इस्सर’ शब्दे-)
 इम्म (ईस) रकारुवाड [न] -ईश्वरकृतवादिन्-पुं० जग-
 दीश्वरकृतत्ववादिनि वादिविशेषे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ०
 (तन्मतनिराकरणमिस्सरशब्दे)
 इम्म (ईम) रकारय-ईश्वरकारक-पुं० जगदीश्वरकृतत्ववा-
 दिनि वादिविशेषे, - सूत्र० १ श्रु० १ अ० २ उ० । (तन्मत
 निगकरण ‘मिस्सर’ शब्दे) ॥
 इम्म (इसर) र्वाई (न्) ईश्वरवादिन्-पुं० । ईश्वरस्य
 जगन्कारणतद्वादिनि प्रवादिविशेषे; सूत्र० १ श्रु० १ अ० २
 उ० । तन्मतना वाराद्गे दर्शिनम्-तद्यथा वैशेषिकास्तनुजवन-
 करणादि कर्माश्वरकर्तृकमिति प्रतिपन्नास्तुक्तम् “अन्यो जन्तु-
 ग्नीश स्या-दात्मन मुन्वड ययो । ईश्वरप्रेरितो गच्छे-त्स्वर्गो
 वा स्वप्नमेव वे ” त्यादिक प्रवादमात्मीयप्रवाहेन पर्यालोचयेत्त-
 यथा ऋद्धनुगद्दीना विश्रामपरिणामद्वयान्मद्वानानां नदति-
 रिक्तेश्वरादिकाणपरिकल्पनायामतिप्रसङ्ग स्यात्तथा घटपटा
 दीनां द्वागुचक्रञ्जीवरमद्विद्वद्वाद्यतुगीवेमसत्ताकाकुविन्दा-
 दिव्यापारानन्तरावामात्मज्ञानानां तदनुपपन्नध्व्यापारेश्वरस्य
 करणपरिच्छेपनायां रासदादेरपि किं न स्यान्नतु करणादीना-
 मयमन्थ्य स्वयत्कर्मापादितं वैचित्र्य कर्मणोनुपपन्नञ्चे कुत
 एतदिह चैव्यमान पर्यनुयोगोऽपि च तुल्ये मानापिवादिके
 कारणे अपन्यवैचित्र्यदर्शनात्तद्विकेन निमित्तेन जाय्य नञ्चे-
 श्मगन्पुपगमेयदृष्टमेवेति दृष्ट्य नान्यथा मुन्वड स्वमुजगदु-
 भंगादिजगद्वैचित्र्य स्यादिति । आचा० १ श्रु० १ अ० ।

(विस्तरेणैतन्मतनिराकरणमिस्सरशब्दे)
 इस्स (ईस) रविचूड-ईश्वरविचूति-स्त्री० ६ तत्पुरुष० ईश्व-
 रस्य विचूतौ, नृपे च । वाच० ।
 इस्स (ईस) रसारेस-ईश्वरसदृश-त्रि० ईश्वरस्थानीये, (ई
 सरसरिसो गुरु) ईश्वरसदृश ईश्वरस्थानीय इति । व्य० १
 उ० । वाच० ॥
 इस्स (ईस) रिय (या) मय-ऐश्वर्यमद-पुं० ऐश्वर्येण मद-
 ऐश्वर्यमद । मदस्याननेदे, -स्था० ७ ग० । सम० । प्रश्न० ।
 इस्स (ईस) रिय (प्र) सिद्ध-ऐश्वर्यसिद्धि-स्त्री० ईश्वर-
 त्वसिद्धौ, -साचाष्टगुणा तद्यथा-“अणिमा दधिमा गरिमा प्रा-
 काम्यमीशित्व वशित्वं प्रतिघातित्व यत्र कामावसायित्वम्
 इति- । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।
 इस्स (ईस) रीकय-ईश्वरकृत-त्रि० अनीश्वरे-ईश्वरीकृते,
 (ईसरेण अष्टुवा गामेण अणिस्सरे ईसरकय) ईश्वरेण
 प्रचुणा अथवा ग्रामेण जनसमूहेनानीश्वर ईश्वरीकृत इति ।
 सम० १९ स० । दशा० ।
 इस्सास-इष्वास-पुं० इषवोऽस्यन्नेऽनेन । असु क्लेपे करणे घञ् षष्ठी-
 तत्पुं० । धनुषि, शरक्लेपके, त्रि० (तीरन्दाज) मेदि० । वाच० ।
 इह-इह-अव्य० “इदम इम. ७ । ३ । ७१ । इति प्राकृतसूत्रेण-
 इदम इमादेश । डेमे न हः ७ । ३ । ७५ । इति प्राकृतसूत्रेण
 इदम. कृते मादेशात्परस्य डे स्थाने मेन सह ह आदेशो वा ।
 प्रा० । डे स्सिस्मित्या ७ । ३ । ७५ । इति प्राकृतसूत्रेण त्थादेशः
 प्राप्त ‘ नत्य ’ ७ । ३ । ७६ । इति प्राकृतसूत्रेण निषिद्धः । इह
 इमस्मि इमस्मि । प्रा० । अस्मिन्कावे देगे दिशि वा इत्यर्थे, तद्
 खिप्रमिहभूत चूतगत्या जगत्या । नैय० । अनुज्यमाने लोके च ।
 वाच० । (इह सावसेसकम्मा) इह तिर्यग्लोके किंचूता-
 सावशेषकर्माण । “ज वि य इह माणुसत्तण आगया”
 येऽपि चेह मर्त्यलोके मनुष्यत्वमागता इति । “अनुहा इह
 हिंसति तसे पाणे” इह जीवलोके हिंसन्ति भ्रन्ति प्रसान् प्राणा-
 न् । प्रश्न० १ छा० । “इह खलु उज्जीवणिकायाणामज्जयण”
 इहेति लोके प्रवचने वेति । दश० ४ अ० । “इहं वा जवे अणेषु
 वा भवग्गहणेषु” (इह वित्ति) विन्दुलोपात् इह वास्मिन्
 वाऽनुज्यमाने भवे मनुष्यजन्मनीति । पा० । इह खलु
 अणादिजीवे इहलोक इति- पं० सू० । जेणह णिव्वहे भिक्खु
 इहास्मिन् लोके इति- सूत्र० १ श्रु० ९ अ० । “इहेव माणुस्सए
 भवे” इहेव प्रत्यङ्गे मानुष्यके जवे इति । स्था० ७ ग० । ‘के
 वा अओ चुयो इहपेच्चा जविस्सामि’ कोवादेवादिरितो मनुष्या-
 देर्जन्मनश्च्युतो वित्तए इह ससारे प्रेत्य जन्मान्तरे जविष्याम्यु-
 त्पत्स्यामीति- । वाक्योपन्यासे, “ इह खलु पाईण वा पमीण
 वा दाहिण वा उदीण वा ” इहेति वाक्योपन्यासे प्रज्ञापक-
 क्लेपे वेति । आ० चा० १ श्रु० १ अ० ।
 इहगय-इहगत- त्रि० इह व्यवस्थिते, “ से भते कि इह गए
 पोगगवे परियाइत्ता विकुच्चइ ” इह पृच्छको गौतमस्तदपेक्षया
 इहशब्दवाच्यो मनुष्यलोकस्ततश्च इह गतान् नरकलोकव्यव-
 स्थितानिति । ज० ७ श० । उ० ।
 इहत्य-इहार्थ- त्रि० इहेव जन्मन्यर्थप्रयोगजन्मजोगमुखादिर्यस्य
 स । जोगपुरूपे, । स्था० ४ ग० ।
 इहस्य-त्रि० इहेव जन्मन्यास्था वा इदमेव साध्विति बुद्धि-

र्यस्य स इहास्थ । जोगपुरुषे, इह लोकपरिवर्धे च । स्था० ४ ग०
इहस्थ-इहैव विवक्षिते ग्रामादौ तिष्ठतीति इहस्यस्तत्प्रति-
चन्धात् । विवक्षिते ग्रामादौ प्रतिबन्धे, -स्था० ४ ग० ।

इहपरलोयविरुद्ध-इहपरलोकविरुद्ध- त्रि० इह लोकविरुद्धे
निन्दादिके, परलोकविरुद्धे खरकर्मादिके, इहलोकपरलोकवि-
रुद्धे गर्दभादिके च । ध० २० । इह लोके विरुद्धकारिणो वध-
बन्धादयो दोषाः परलोके च नरकगमनादय इति । तथाचाह-
इह परलोयविरुद्धं, न सेवए दाणविणयसीद्वहो ।
लोयपिओ जाणाणं, जणेइ धम्ममि बहुमाणं ॥

इह लोकविरुद्ध परनिन्दादि यदुक्त । “सव्वस्स चैव निंदा
विसेसओ तहय गुणसमिखाण । उजुधम्म करण हसण रीढा
जण पूयणिज्जाण ” । १ । बहुजण विरुद्धसगो, देसादावार
दघण तह य । उच्चण जोगो य तहादाणाशवियरु मन्नेसि । २ ।
साहु वसणमि तो सो सइसामत्यमि अपजियारो य । पमाइ-
याइ इत्थं लोगविरुद्धाइ नेयाणित्ति ” । ३ । परलोकविरुद्ध
खरकर्मादि तद्यथा । “बहुधा खरकर्मित्व सीरपतित्व च
शुक्कपावत्वम् । विरतिं विनापि सुकृती करोति नैवप्रकारा
द्यम्” । उभयलोकविरुद्ध दृतादि । तद्यथा ॥ “दृत च १मांस च २
सुरा च ३वेश्या ४ पापकिं ५ चौर्यं ६ परदारसेवा ७ । एतानिस-
स व्यसनानि लोके-पापाधिके पुंसि सदा ज्ञवन्ति ॥ इहैव निन्द्य
ते शिष्टै-र्व्यसनामकलानस । मृतस्तु दुर्गतिं याति, गतत्राणो
नराधम ’ इति । ध० २० ।

इहपरलोयावाय-इहपरलोकापाय- पु० पेहिकामुष्मिकविरो
धिनि-तथाचावश्यके-

रागदोसकसाया, सवाइ किरियासु वट्टमाण्णं ।

इहपरलोगावाए, जाइज्जा वज्जपरिवज्जी ॥

रागदोषकपायाश्रवादि क्रियासु वर्तमानानामिह परलोकापा-
यान्ध्यायेत् । यथा रागादि क्रियैहिकामुष्मिकविरोधिनि । उक्तच
“रागसपद्यमानोपि, दु खदो दुष्टगोचर । महाध्याध्यभिच्युत-
स्य, अपथ्यान्नाभिज्ञापवत् । १ । द्वेषः सपद्यमानोऽपि, तापय-
त्येव देहिनम् । कोटरस्याञ्चदन्नाशु, दावानल इव रुमम् । २ ।
दृष्ट्वा तद्देहमिन्नस्य, रागस्यामुष्मिक फलम् । दीर्घं ससार
एवोक्तं, सर्वज्ञैः सर्वदर्शिभि रित्यादि । ३ । दोसाऽनलसतत्तो,
इहलोगे चैव दुक्खिओ जीवो । परलोगमि य पावो, पावप-
नियानल तत्तो ॥ ४ ॥ इत्यादि- तथा-कपायप्रायाः क्रोधाद-
यस्तदपाया पुन । “कोहो पीइ विणासेइ माणो विणय-
नासणो । माया मित्ताणि नासेइ, लोभो सव्वविणासणो ५
कोहा य माणो य अणिभाहीया, माया य लोभो य पवट्टमाणा ।
चत्तारि एए कसिणो कसाया, सिंचति मूलाइ पुणभवस्स”
। ६ । तथा आश्रवाः कमवन्त्रहेतवो मिथ्यात्वादयस्तदपायाः
पुन । मिच्छन्तमोहियमती, जीवो इह लोग एव दु खाइ ।
निस्सोवमाइयादो, पावति य समाइगुणहीणे । ७ । “अज्ञान
खलु कए क्रोधादिज्योपि सर्वदोषेइय । अर्थं हितमहित वा
न वेत्ति येनावृतो लोक’ । ८ । जीवा पावन्तिह पाणवधाद-
विरतियपावेण । नियसु य घायणमादी, दोसे जणगरहिण
पावे । ९ । परलोगमि वि एव, आसव किरियाहि अज्जिण
कम्मे । जीवाणचिरगवायणि-रयादिगतिगमताण १० इत्यादि-
आदिशब्दः स्वगतानेकज्जेइहापक प्रकृतिस्थित्यनुज्ञावप्रदे-
शबन्ध जेदप्राहक इत्यन्ये । क्रियासु कायिक्यादिजेदा पञ्च-

एताः पुनरुत्तरत्र सक्केपेण वट्टयाम । विपाकः पुनः “ किरि,
यासु वट्टमाण, काइगमाईसु दुक्खिया जीवा । इहचैव यपरलोगे
ससारपवट्टगा भाणिया” ततश्चैव रागादिक्रियासु वर्तमानानाम-
पायान्ध्यायेत् । किं विशिष्टः सन्नित्याह । वर्ज्यपरिवर्जो तत्र
वर्जनीयं वर्ज्यमकृत्य परिगृह्यते तत्परिवर्जो अप्रमत्त इति
गायार्थः । आव० ४ अ० ।

इहजव-इहजव- पु० अत्र जवे, -दशा० १ अ० ।

इहजवेपेगेजवे तस्स विप्पनासासि सव्वनासोत्ति एवंजप्प-
ति मुसावायी ।

इह भवे एव प्रत्यङ्गजन्मैव एको जव एक जन्म नान्य’ परलो-
कोऽस्तिप्रमाणाविषयत्वात् तस्य शरीरस्य विविधैः प्रकारैः
प्रकृष्टे नाशः प्रणाशस्तस्मिन् सति सर्वनाश इति नात्मा शुजा-
शुभरूप वा कर्माविनष्टमवशिष्यते । एतंमवोक्तप्रकारेण (जपति)
जलपन्ति मृषावादिनः । मृषावादिना चैषां जातिस्मरणादिना
जीवपरलोकसिद्धेरिति । प्रश्न २ द्वा० । (परलोकसिद्धेर्वहु-
वक्तव्यता परलोगशब्दे) यो यादृगिह जवे परत्र जवे स तादृ-
शोऽन्यादृशो वेति निर्णीतं यथा । अणते निश्च ए लोप ।
नास्यान्तोऽस्तीत्यनन्तं न निरन्वयनाशेन नश्यति इत्युक्तं
भवतीति । तथाहि यो यादृगिह भवे स तादृगेव परत्रवेष्टुपप-
द्यते पुरुषः पुरुष एवाङ्गनाङ्गनैवेत्यादि-सूत्र० १श्रु० १ अ० ।

विस्तरेणैतच्छक्ता सुधर्मगणधरसवादे यथा-

किं मन्ने जारिसो इह, जवमि सो परजवे वि ।

वेयपयाण य अत्थं, न याणसी तेसि मो अत्थो ॥

त्वमेव मन्यसे यो मनुष्यादिर्यादृश इहजवे स तादृशः पर-
जवेपि नन्वयमनुचितस्ते सशयो यतो धर्मो विरुद्धेदपदश्रुति-
निबन्धनो वर्तते । तानि चामूनि “पुरुषो वै पुरुषत्वमश्नुते,
पशव पशुत्वमित्यादि । तथा “शृगावो वै एए जायते य
सुपुरीषो दह्यते इत्यादि-एषां च वेदपदानाममुमेवार्थं मन्यसे
त्व पुरुषो मृतः सन् परजवे पुरुषत्वमेवाश्नुते प्राप्नोति । यथा
पशवो गवाद्य पशुत्वमेवेत्यादि । अमूनि किञ्च भवान्तर
गतजन्तुसादृश्यप्रतिपादकानि । तथा शृगावो वैत्यादीनि वै श-
दृशाख्यापकानीत्यतस्तव सशयः । अयं चायुक्त एव यतो अमी-
षां वेदपदानां नायमर्थः किन्तु वक्ष्यमाणदक्षणे इति । अत्र
भाष्यम् ।

कारणसरिसं कज्जं, वीयस्तेवंकुरोत्ति मच्चंतो ।

इहजवसरिसं सव्वं, जमवेसि परेसि तमज्जुत्तं ॥

सुधर्मण प्रति भगवानुवाच । इह कारणानुरुपमेव कार्यं भवति
यथा यववीजानुरुपो यवाङ्कुरः इह जवकारणं चान्यजन्म
ततस्तन्नापि इहभवसदृशेन भवितव्यमित्येव मन्यमानस्त्व
यदिह जवसदृश सर्वे पुरुषादिक परजावेप्येवैपि तदयुक्तमेवेति
कुत इत्याह ।

जाइ सरिसिगाउ, जूतणओ सासवाणुत्तिताउ ।

संजायइ गोदोमा-विदोमसंजोगउ दुव्वाइ ॥

रुक्खायुवेदेजोणि-विहाणेयविसरसेहिंसो ।

दीसइ जम्हा जम्मं, सुहम्मतो नायमेगत्तो ॥

तत कारणानुरुपं कार्यमिति । सुधर्मज्ञायमेकान्ततो यतः
शृङ्गादपि शरो जायते तस्मादेव च सर्पपानुद्विसादृचतृणक
शप्पसघातो जायते । तथा गोदोमाविदोमाज्या दूर्वा प्रजवति

इत्येव वृक्षायुर्वेदे विद्वक्त्रणानेकद्रव्यसयोगजन्मानो वनस्पतयो दृश्यन्ते । तथा योनिविधाने च योनिप्राभृते विसदृशानेकद्रव्य-संयोगयोनयः सर्वर्हिंसादिप्राणिनो मणयो हेमादयश्च पदार्था नानारूपाः समुपपन्न्यन्ते अतः केषु कार्यस्य कारणानुरूपते-ति । अथवा यत एव कारणानुरूपं कार्यमत एव जवान्तरे विचित्ररूपता जन्तूनामिति दर्शयति ।

अह्व जडविषयविया-गुरुविजम्मं मयं तत्रो चैव ।

जीवं गिण्णजवात्रो, जवन्तरे चित्तपरिणामं ॥

जेण जवन्तरेवीयं, कम्मविचित्तं तत्रोच्चिहियं ।

हेउविचित्तत्तणु, जवन्कुरविचित्तया तेणं ॥

जड पणिवन्नं कम्मं, हेउ विचित्तत्तु विचित्तं च ।

नो तप्फत्तं विचित्तं, पज्जवसंसारिणो सोम्म ॥

अथवा यत एव बीजानुरूपं कारणानुगुणं कार्याणां जन्म मत तत एवेह जवाङ्गवान्तरे जीव गृहाण प्रतिपद्यस्व । कथञ्चूतं जानिकुञ्जवैश्वर्यरूपादि विचित्रपरिणामम् । यदि नाम बीजा-नुरूप जन्म तथापि कथं जवान्तरे विचित्रता जीवानामित्याह । जेण भवकुरेत्यादि येन यस्मान्नारकतिर्यगादिरूपेण भवन जवः स एवाङ्गुरस्तस्य बीजमिह कर्मैवावसेय तच्च मिथ्यात्वा-विरत्यादिहेतुवैचित्र्याद्विचित्रं तस्मान्मयाजिहितं तस्मात्त-जन्मस्य जवाङ्गुरस्यापि जात्यादिभेदेन विचित्रता । ततो यदि त्वया कर्म प्रतिपन्न हेतुवैचित्र्याच्च यदिच तद्वैचित्र्यमज्ज्युपगत तत ससारिणो जीवस्य तत्फलमपि नारकतिर्यङ्मनुष्यामर-रूपेण जवनरूप सोम्य । विचित्ररूप प्रतिपद्यस्वेति ।

अत्र प्रमाणमुपचरयन्नाह ।

चित्तं संसारित्तं, विचित्तकम्मफलजावत्रो हेउ ।

इहचित्तं चित्ताणं, कम्माणफलं च दोगम्मि ॥

विचित्रसंसारिजीवानां नारकादिरूपेण संसारित्वमिति प्रतिज्ञा विचित्रस्य कर्मण फलरूपत्वादिति हेतु । इह यद्विचित्रहेतुकं तद्विचित्रमुपपन्न्यते यथेह विचित्राणां कृषिवाणित्यादिकर्मणां लोक इति । तदेव कर्मवैचित्र्ये प्रमाणमाह ।

चित्ता कम्मपरिणटं, पोग्गत्तपरिणामउ जहा वज्जा ।

कम्माण चित्तया पुण, तप्फत्तु विचित्तजावाउ ॥

इह चित्रा कर्मपरिणति पुञ्जपरिणामात्मकत्वादिह यत्पु-ञ्जपरिणामात्मक तद्विचित्रपरिणतिरूपं दृश्यते । यथा वा-शो ज्ञादिविकारो वा पृथिव्यादिविकारो वा यत्तु विचित्रपरि-णतिरूप न भवति तत्पुञ्जपरिणामात्मकमपि न जवति यथा आकाशम् । यः पुनः पुञ्जपरिणामसाम्येपि कर्मणामा-वर्णादिभेदेन विशेषतो विचित्रता सा तद्वैचित्र्यादवगन्तव्या विचित्राश्च मिथ्यात्वाद्यः प्रहेप मनिह्वत्वाद्यश्च कर्महेतव इति । अथ परान्युपगमेनैव परजवे जीवानां वैसदृश्यं साध्यन्नाह ।

अदवा इहजवमग्ग्मा, परलोको वि जड मम्मत्रो तेणं ।

कम्मकत्तं पि इहजव-मग्ग्मं पणिवज्ज परलोणं ॥

किं जणियमितं मणुया, नाणागङ्कम्मकारिणो संति ।

जड ते तप्फत्तजाजो, परे वि तो सरिमया जुत्ता ॥

अथवा यदि इह जवमदृश परलोकसंमतो जवत तत कर्म-जन्ममपि परलोके इह जवमदृश इहत्य विचित्रज्ञानाङ्गुज्ज-जानुरूप विचित्रं प्रतिपद्यन्ते । एवं नुकुञ्जिन प्रतिपद्यन्ते च

भावयति (किमणियमित्यादि) किमेतावता प्रतिपादित जवति इह तावन्मनुष्याः नानागतिहेतुतुत्तविचित्रक्रियानुष्ठा-र्यिन सन्तीति प्रत्यक्षत एव दृश्यन्ते ततो यदि ते परलोके तक्रियाफलजाज इप्यन्ते ततो यथैहत्यक्रियाणां स सदृशता तथा परलोकगतजन्तूनामपि सैव युक्ता । ननु योत्र यादृशः स परत्रापि तादृश एवेति अत्र पराग्निप्रायमाशङ्क्य परिहरन्नाह ।

अह इहसफत्तं कम्मं, न परेत्तो सव्वहा न सरिसत्तं ।

अकयागमकयनासा, कम्माजावो ह वा पत्तो ।

कम्माजावेह कओ, जवन्तरं सरिसया व तदजावे ।

निक्कारणत्तव्वन्ना, जइ तो नासो वि तह चैव ।

अथैवं वृषे इह सफत्तं कर्मेति इह भव सवन्धे तत्कृष्यादि क्रि-यारूप कर्म सफत्तं नतु परजविकदानादिक्रियारूप कर्म । ततश्च तत्फत्तं जवान्परलोके जन्तुवैसदृश्यम् । अत्रोत्तरमाह । (नो-सव्वहेत्ति) तत एव सति यत्तवाग्निप्रेत तत्सर्वथा परजवे जीवानां सदृशत्वं न स्यात्तत्किं कर्मणा जन्मते ॥ तच्च नास्ति पारभविकक्रियाणां त्वया निष्फलत्वाज्ज्युपगमत्वाग्निष्फलत्वे च कर्माजावाद्य कर्माभावेपि जवेत्सादृश्यं तर्ह्यकृतस्यैव तस्य-निर्हेतुकस्यागमः प्राप्नोति कृतस्य च दानर्हिंसादिक्रियाफल-रूपस्य कर्मणो नाशः प्रसज्जति । अथवा मूढत एव कर्मणा मभाव प्राप्त दानर्हिंसादिक्रियाणां निष्फलात्वाज्ज्युपगमात्सू-दत एव कर्मणो वन्धोपि न स्यादिति ज्ञाव । ततः किमित्याह । कर्माभावेच कारणभावात्कुतो भवान्तर तदजावे च दूरोत्सा-रितमेव सादृश्यम् । अथ कर्माजावेपि जव इप्यन्ते तर्हि निष्का-रण एवासौ स्याद्यदि चैवमयमिप्यते ततो नाशोपि तस्य जव-स्य निष्कारण एव स्यादतो व्यर्थस्तपोनियमाद्यनुष्ठानप्रयासः । निष्कारणे च भवे ऽज्ज्युपगम्यमाने वैसादृश्यमपि जीवानां निष्कारण किं नेष्यते विशेषाजावादिति ।

अथ प्रेरकमाशङ्क्य परिहरन्नाह ।

कम्माजावे वि मई, को दोसो होज्ज जइ सजावोयं ।

जइ कारणानुरूपं, यराडकज्जं महावेणं ॥

अथ परस्यैवंभूता मति स्याद्यदुत कर्माभावेऽपि यदि सद्भाव-वरूप स्वजाव एवाय स चेत्तर्हि का दोष स्याद्विनापि कर्म यदि स्वभावादेव जव स्यात्तर्हि किं दृषणं भवेत् किंचिदित्यर्थः । दृष्टान्तमाह । यथा कर्म विनापि मृत्पिण्डादिकारणानुरूप-घटादिकार्यं स्वभावेनैवोत्पद्यमान दृश्यते तथा सदृशप्रा-णिजन्मपरपराङ्गो जवोपि स्वभावादेव भविष्यति । अत्रो-च्यते । ननु घटोऽपि स्वभावत एव जायते कर्तृकरणाद्यपेक्षि-त्यात्तस्य, ततश्चेहापि कर्तृरात्मनः पारभविकस्य च शरीरा-दिकार्यस्य करणं संभाव्यते । तच्च कर्तृकार्याज्यां जिज्ञं लोकेपि दृश्यते । कुत्राद्यदृष्टाज्यां चक्रादिवच्येहात्मनः शरीरादिकार्यं कुर्वत करण तत्कर्मैति प्रतिपद्यस्वेति । स्यादेतदृष्टादे प्रत्यक्ष-निष्कृत्वाङ्गवन्तु कुत्रात्वाद्य कर्तार, शरीरादिकार्यं त्वज्जादि-विकारवत्स्वजावतोपि भविष्यति ततो न कर्मासिद्धिस्तदयु-क्तम् । यतो न स्वाजाविक शरीरादि आदिमत्प्रतिनियता-कारत्वाद्दृष्टवदिति । किंच कारणानुरूपमेव कार्यमित्येव परमं वै सादृश्यं न्यथा ऽज्ज्युपगम्यते तदपि स्वजाववादिनस्वजावा-दिविकारवदृष्टान्ते परिहीयते । अत्रादिविकारस्य स्वकारणानुरूप-पुद्गलज्ज्यादतिविचित्रकृष्णत्वादिति । अपिच ।

होज्ज सहानो वरुं, निक्कारणया च वत्तुधम्मो वा ।

जइ वत्सुं नत्थि तत्रो, एवद्वप्तीत्रो खपुपुं च ॥
अचंतमएवद्वप्ती, विअ अह तउ अत्थि नत्थि तो कम्मं ।
हेऊ वि तदत्थिचो, जो नएकम्मस्स विसयव्व ॥
कम्मस्स वाजिहाणं, होज्ज सजावो चि होउ को दोसो ।
निच्चं च सो सजावो, सरिसो पत्थ च को हेऊ ॥

एतज्जाथात्रयमपि प्रायः पाठेनैव व्याख्यातार्थं नवर निच्चामि-
त्याह तृतीयगाथोत्तरार्द्धम् । इदमत्र हृदय स स्वभावो नित्य
सदृश एव त्वयाच्युपगन्तव्यो जवान्तरे सदृशस्यैव मनुष्या-
दिजवस्य जननात्तस्य च स्वभावस्य नित्यसदृशत्वे को हेतु-
र्न कश्चिदित्यभिप्रायः । स्वभावतः यद्ययं स्वभावः सदृश
इति चेन्ननु जवविसदृशतायामप्येतद्वक्तुं शक्यत एवेति । किंच
मुत्तो वा मुत्तो वा, जइ मुत्तो तो न सव्वदा सरिसो ।

परिणामो परं पिव, न देहहेऊ जइ अमुत्तो ।
उवगरणाजावाओ, न य हवइ सुहम्म सो अमुत्तो वि ।
कज्जेसु मुत्तिमत्ता, सुहमंविताहिओ चैव ।

सस्वभावो मूर्तोऽमूर्तो वा यदि मूर्तस्तर्हि कर्मणा सह तस्य
को विशेषः, सज्ञानरमात्रविशिष्टकर्मवैत्थमुक्त स्यादिति । न
चासौ सर्वदैव सर्वथा सदृशो युज्यते परिणामित्वाद्गुणादि-
वदयवा मूर्तत्वादेवात्रादिविकारवदिति । अमूर्तोऽसौ स्वभा-
वस्तर्हि नैष देहादीनामारम्भको ऽनुपकरणत्वाद्गुणादिवि-
कृतकुत्राववदमूर्तत्वादाकाशवत् (नय हवइ सुहम्मसो अमुत्तो
वित्ति) किंच सुधर्मन्तितोऽपि स स्वभावो ऽमूर्तो न युक्तः
शरीरादेस्तत्कार्यस्य मूर्तिमत्त्वाद्गुणमूर्तस्य नभस इव मूर्त्तं
कार्यमुपपद्यते । तथा सुखसवित्यादेश्च नाय मूर्त्तं । इदमुक्त-
जवति । कर्म तावद्भवता नेष्यते स्वभाववादित्वात्तत्र श-
रीरादीनि सुखदुःखसवित्यादीनि च स्वभावस्यैव कार्या-
ण्येष्टव्यानि न तस्य वा मूर्त्तत्वेनैतान्युपपद्यन्ते । ततो यथा
द्वितीयगणधरवादे कार्यस्य मूर्तत्वात्सुखसवित्यादेश्च कर्मणो-
मूर्तत्व साधितं तथेह स्वभावस्यापि साधनीयम् । तथाच प्रा-
गुक्तम् आह । “नए मूर्त्तमेयमुत्तं, चिय कज्जमुत्ति मत्ताण । इह-
जइ मुत्तिचणओ, धरस्स परमाणवो मुत्ता । तह सुह सवि-
त्तीण, सविधिवेयणुञ्जवाओ य । वञ्जवत्ताहाणीण, परिणामा
माअयविण्णयमिति”

अथनिष्कारणता स्वभावमिति द्वितीयविकल्पमधिकृत्याह
अहवा कारणउ चिय, सजावउत्तो वि सरिसया कत्तो ।
किमकारणाउ न जवे, विमारिसया किंच विच्छिन्ती ॥

अथ स्वभावत एव जवोत्पत्तिरित्यत्र अकारणत एवेत्यय-
मथोभिप्रेतः (तावित्ति) तथापि हन्त । परजवे सदृशता
कुत कोऽभिप्राय इत्याह । यथा कारणतः सदृशता जवति तथा
किमित्यकारणत एव विसदृशता न स्यादकस्माच्चाकारणतो
जवविच्छिन्ति कस्मान्न स्यादकस्माच्च जवेत्खरविषाणादिरपि
ज्वञ्जरीरादीनां च कारणत्वात्तत्र चात्रादीनामिव प्रतिनियता
कारणत्वादिरूपता न स्यात्तस्मान्नाकारणता स्वभावत इति ।

अथ वस्तुधर्मोसाविति तृतीयविकल्पमाश्रित्याह ।
अहव सहावो धम्मो, वत्सुस्स न सोवि सरिसओ निच्चं ।
उप्पायड्डिजंगा, चित्ता जं वत्सुपज्जाया ॥

अथ वस्तुनो धर्मस्वभाव सोपि सर्वदैव सदृशो न घटत
इति । किं कथं सर्वदैव शरीरादीनां सदृशतां जनयेत्कथं पुन-

रस्य सदैव सदृशता न घटत इत्याह ॥ (उप्पायेत्यादि)
यद्यस्मादुत्पादस्थितिज्ज्ञादयश्चित्रा वस्तुपर्याया न च ते सदै-
वावस्थितसादृश्याः नीलादीनां वस्तुधर्माणं प्रत्यक्षत एवा-
न्यान्यरूपतया परिणतिदर्शनात् । किंच वस्तुधर्मोसौ जवत्स्व-
भाव आत्मधर्मो वासौ स्यात्पुज्जधर्मो वा । यद्यात्मधर्मस्तर्हि
नासौ शरीरादीनां कारणम् अमूर्तत्वादाकाशादिवदय पुज्ज-
धर्मस्तर्हि कर्मैवासौ कर्मणोपि हि पुज्जवास्तिकायधर्मत्वेनास्मा-
न्निरन्त्युपगतत्वादिनि । किंच ॥

कम्मस्स वि परिणामो, सुह धम्मधम्मो सपोग्गलमयस्स ।
हेऊ चित्तो जगओ, होइ सहावोत्ति को दोसो ॥

सुधर्मज्ञसौ वस्तुधर्मो जवत्स्वभावो धर्मो जवति को दोषो न
कश्चित् युक्तियुक्तवार्त्तिकविशिष्टो धर्म इत्याह । परिणामकस्य
कर्मणः कथञ्चूतस्य पुज्जलमयस्य कथञ्चूतो यः कर्मपरिणाम
इत्याह । हेतु कस्य जगतो जगद्वैचित्र्यस्य तदेव कर्मलक्षणस्य
वस्तुनः परिणामरूपो धर्मो जवति स्वभावो नात्र काचिहोषापत्ति
रस्माकमपि सम्मतो ऽयमर्थः केवलं सर्वदा सदृशोसौ न भवति
किन्तु चित्रो मिथ्यात्वादिहेतुः वैचित्र्याद्विचित्रो विविधस्वभा-
वः । अतो न तस्मात्परभवे सादृश्यमेव किन्तु विचित्ररूपतेति
यदिवा किमनेनाव्यापकेन मिथ्यारूपेण चैकान्तवादेन, सर्वव्या-
पकमवितयरूप चानेकान्तवादमेव दर्शयन्नाह ।

अहवा सव्वं वत्सु, पइक्खणं चिय सुहम्म धम्मोहिं ।

संजवइ चेइ केहि वि, केहि वि तदवत्थमचंतं ॥

तं अप्पणो विसरिसं, न पुव्वधम्मोहिं पच्छिमिह्वाणं ।

सयदस्स तिहुयणस्स व, सरिसं सामण्ण धम्मोहिं ॥

अथवा सुधर्मन्तिकमेक एव परभवः सर्वमेव हि घटपटादिक
शुचनान्तगतं वस्तु कैश्चित्पूर्वपर्यायैः समानासमानपर्यायैः
प्रतिकृणमुपपद्यते । कैश्चित्पुनरुत्तरपर्यायैः समानासमानपर्या-
यैर्व्यति व्युपरमति । कैश्चित्तदवस्थमेवास्ते । ततश्चैव सति तद्व-
त्यात्मनो पूर्वं धर्मैरुत्तरोत्तरधर्माणं न सदृश किं पुनरन्य-
वस्तुनाम् । सामान्यधर्मस्तु सर्वस्यापि त्रिचुवनस्य समान
किंपुनरेकस्यैव निजपूर्वजन्मन इति ।

तत किं स्थितमित्याह ।

को सव्वहेव सरिसो, सरिसो वा इहजवे परजवे वा ।

सरिसासरिसं सव्वं, निच्चानिच्चाऽख्वं च ॥

को ह्यथोऽर्थान्तरैरात्मना वा स इहभवेपि सर्वथा सदृशोऽ-
सदृशो वा किंपुनः परजवे । तस्मात्सर्वमपि वस्तु स्वधर्म-
णापि सह समानासमानरूपमेवेह जवेपीति कुतः परजवे
सादृश्यमेव प्रतिज्ञायते । इति भवत इति ज्ञावः । तथा सर्वमपि
नित्यानित्याद्यनन्तधर्मात्मकमिति ।

अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन प्रतिपादयितुमाह ।

जह नियएहिं वि सरिसो, न जुवा जुवि वाडबुद्धधम्मोहिं ।

जगओ विसमो सत्ताइ, एहिं तह परजवे जीवो ॥

यथेह युवा निजैरप्यतीतानागतैर्वात्तवृत्त्वादिपर्यायैरात्म-
नोपि सर्वथा न समान सत्तादिभिस्तु सामान्यपर्यायैर्जगति
न केनचिन्न समानस्तथायमपि जीवः परलोकं गत सर्वेणापि
सह समानासमानरूप एवेति । कुत सर्वथा सादृश्यमिति ।

एतदेव दृष्टान्तेन भावयति ॥

माणुओ देवीजुओ, सरिसो सत्ताइएहिं जगओ वि ।

देवीर्गाहिं वि सरिसो, निञ्चानिचो वि एमेव ॥

मनुष्यां मृत्वा देवत्वमापन्नो जगत्त्रयस्यापि सत्तादिभिः पर्यायैः सदृशो देवत्वादिभिस्तु विसदृशः इति नैकान्तेन कापि सदृशता । तथा द्रव्यतयासौ नित्य पर्यायतया त्वनित्य इत्याद्यपि वक्तव्यमित्याह । नन्वस्मान्निरापि नैकान्तेन परब्रह्मे सादृश्यमन्युपगम्यते किंतु समानजात्यन्वयमात्रमेवेत्यते पुरुपादिर्भूत पुरुपादिरेव भवतीति । एतदप्ययुक्तं कर्मजनितो हि परमव इति साधितम् । तच्च मिथ्यात्वादि विचित्रहेतुजन्यत्वादिचित्रमेवेत्यतस्तज्जन्य परब्रह्मो विचित्र एव युज्यते नतु समानजात्यन्वय सिध्यतीति । किंच ॥

उकारिसा वकारिसा, न समाणाए वि जेण जाईए ।

सरिसगाहे जम्हा, दाणाऽ फलं विही तम्हा ॥

सदृशग्रहे समानजातीयताग्रहे सति येन यस्मादीश्वरदरिद्रकुडीनाकुडीनादिरूपेणोत्कर्षापकर्षौ न घटा प्राञ्चतः । यो हि यादृशः इह भवे स यदि परमवोपि तादृश एव तर्हि य इह भवे ईश्वर स परब्रह्मेपि तादृश एव एव दरिद्रेष्वपि वाच्यं ततश्चेह नवात्परमवे सर्वप्रकारैरप्युत्कर्षापकर्षौ न स्यातां किंत्वे कान्तसदृशतैव नवेत् (तम्हात्ति) तस्मान्मोक्तव्योय सादृश्यग्रह इति प्रक्रमाद्रष्टव्यम् । अयेत्यमाचङ्गीथा' मा भूतामुत्कर्षापकर्षौ का नो हानिरित्याह (जम्हा दाणाऽ फलं विहित्ति) चकारस्य गम्यमानत्वाद्यस्माच्चेत्य परब्रह्मोत्कर्षापकर्षयोरभावे दानादिफलं वृथा सपद्यते लोको हि परत्र देवादिसमृद्धिप्राप्त्या आत्मन उत्कर्षार्थं दानादि प्रवृत्तिं विदधाति यद्विचोक्त युक्तया उत्कर्षार्थभावाहरिद्रो दानतपस्तीर्थवगाहनाद्यपि कृत्याऽमुत्र दरिद्र एव स्यात्तर्हि क तद्वानादिफलमित्यपार्थिका दानाद्यै प्रवृत्तिस्तस्मान्न विधेय सादृश्यग्रह इति । अपिचैतस्मिन् सादृश्यग्रहे वेदपदानामप्यप्रमाणमापद्यत इति दर्शयन्नाह ।

जं च मित्रांगो वडए, स जायए वेयविहियमिञ्चाड ।

मगीयं जं च फलं, तमसंवच्छं गरिसयाए ॥

यच्च शृणात्रोत्रे एव जायते य स पुरीपो दह्यत इत्यादि वेद विहितं तदपि परब्रह्मसदृशताग्रहे संवच्छ एव स्यात्पुरुपादेरमुत्र शृणात्रताग्रनुपपत्ते तथा यद्यप्यग्निहोत्र जुहुयात्स्वर्गकाम स त्वन्यथाऽग्निहोत्रेण यमराज्यमग्निजायत इत्यादिक स्वर्गाय फलमृचक्रव्यात्स्वर्गाय फलं तदप्यसंवच्छ नवेन्मनुष्यस्य त्वदभिप्रायेण देवत्वानुपपत्तेरिति पुरीपो वै पुरुषत्वमनुते पशव पशुत्वमित्यादीनां च वेदानामयमर्थः । कोपि पुरुषः खत्रिह जन्मनि प्रकृत्या नद्रको विनीत सानुक्रोशोऽमत्सरश्च मनुष्यनामगात्रे कर्मणि च मृत सन् पुरुषत्वमनुते नतु नियमेन सर्व एव अन्यस्यान्यकर्मवजगस्यान्यथाप्युत्पत्ते । एवं पशवापि केचिन्मायादिदोषवशात्पशुनामगात्रे कर्मणि घटा परमत्र पशवो जायन्ते नतु सर्वेपि नियमेन कर्मापेक्षित्वाये जीवगतेरिति । विशः (च्युतिर्नमये इह भव परमवोप्येति रणशब्दे चिन्तयित्वापि)

इह जवियात्र-इह जवियात्र-न० वर्तमानजवाद्यपि, । ५० ५ शः ३ उ० ।

इहय-इहक-त्रि० "स्वाये कद्यवा ७ । ११ । ६॥" इति प्राकृत नृणेण स्वार्थे क । प्रा० । अस्मिन्नित्यर्थे —वाच० ।

इहग-इतरथा-त्रय० "इहग इतरथा 'पा० १११' इति प्राकृत' मृद्रेण इहग इति इत्यर्थे वा प्रयोक्तव्य । पक्के यथा प्राप्तम्

अन्यथाये, "इहरा नीसासन्नेर्हि" पक्के इअरहा । प्रा० । नि० चू० । "इहरा संपरुवघात्रो" इतरथा अन्यथेति । दर्श० । "इहरा समूहसिखो" इतरथोक्तप्रकारादन्यथा समूहो रत्नानां सिखो निष्पन्न इति-सम्म० इहरा वि य वीयमेयस्स" इतरथान्यथा भावव्यतिरेकेणेत्यर्थः इति । पचा० २ विव० । "इहरा अणत्थगंतं" पंचा० ६ विव० ।

इहलोड्य ऐहलौकिक-त्रि० इहलोके भवः उअ् छिपदवृद्धिः वाच० । ऐहिके, "अन्नस्स पाणस्सिह लोड्यस्स" अन्नस्य पानस्य वा कृते ऽन्यस्य वैहिकार्थस्य वखादेः कृते इति । सूत्र० १ श्रु० ७ अ० । इहलोकप्रयोजने, 'इहलोड्या वि किं पुण' ऐहलौकिकी इहलोकप्रयोजनापि कृत्यादिकापीत्यर्थः । पचा० ४ विव० इहलोकगते, "इहलोड्या विहाणित्ति" ऐहलौकिक्यपि इह लोकगताऽपि न केवलं परलोकगता हानिरिति । पचा० ३ विव० । इहलोककृते, इहजन्मभवे च "इहलोड्याऽ परलोड्याऽ न्नी-माऽ अणेगस्वाऽ अविस्सुच्चिदुग्भिगंधाऽ सहाऽ अणेगस्वाऽ" इहलोके भवा ऐहलौकिका मनुष्यकृता के ते स्पर्शा दुःखविशेषाः । यद्विवा इहैव जन्मति ये दुःखयन्ति दाहप्रहारादयः प्रतिकूलोपसर्गास्त इहलौकिका इति । आचा० १ श्रु० १ ए अ० ३ उ० । इहलोके नव ऐहलौकिकः । व्यवसायभेदे, य इह नवे वर्तमानस्य निश्चयोऽनुष्ठान वा स ऐहलौकिको व्यवसाय इति स्या० ३ ग० ।

इहलोड्य-इहलोक-पु० इदम् प्रथमार्ये ह । कर्म० इहलोकः समानलोक सदृशलोको यथा मनुजो मनुष्यस्य तिर्यङ् तिरश्च इति दर्श० । अस्मिन् लोके, आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० "इहलो-गलुहावहविकु" इहास्मिन्नेव लोके हिरण्यस्वजनादिकं दुःखमावहतीति । सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० । मनुष्यलोके, स्या० ३ ग० । आच० । "इहलोगपरिणीए" इहलोकस्य प्रत्यक्षस्य मानुषत्वलक्षणपर्यायस्य प्रत्यनीक इति । ज० ७ शः ० ८ उ० इहलोगो मणुस्सस्स लोको इति । आ० चू० । अस्मिन् जन्मनि, आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० । मनुष्यजन्मनि, स्या० ४ ग० इहलोगवसग-इहलोकगत्रेपक-त्रि० अन्यान्यजन्मपानाद्युपभोगेन केवलस्येहलोकस्यैवान्वेषके, वृ० १ उ० ।

इहलोगपरिणीय-इहलोकप्रत्यनीक-त्रि० इहलोकस्य प्रत्यक्षमानुषत्वलक्षणपर्यायस्य प्रत्यनीक इन्द्रियार्थप्रतिकूलकारित्वात्पञ्चाग्निपस्विवद्विहलोकप्रत्यनीकः । इन्द्रियार्थप्रतिकूलकारिणि, गतिस्प्रतीत्य मनुष्यलोकप्रत्यनीकरूपे प्रत्यनीकभेदे, इहलोकोपकारिणां जोग साधनादीनामुपलवकागिणि, इहलोको मनुष्यलोकस्तस्य प्रत्यनीकता तद्विधयस्सपणेति इहलोकप्रत्यनीकः । मनुष्यलोकस्य वितथप्ररूपणाकर्तरि च । स्या० ३ ग० ।

इहलोकपरिवृष्ट-इहलोकप्रतिवृष्ट-त्रि० निर्वाहादिमात्रार्थिनि प्रव्रज्याभेदे स्त्री-शाप् इहलोकप्रतिवृष्टा निर्वाहादिमात्रार्थिनामित्ति-स्या० ४ ग० (विशपार्थस्तु पवजा शब्दे)

इहलोड्यपरलोड्य-ऐहलौकिकपारलौकिक-त्रि० इह परत्र च नव ऐहलौकिकपारलौकिकः । इह परत्र च नवे, तदात्मके व्यवसायभेदे च । यस्त्विह परत्र च स ऐहलौकिकपारलौकिकः इति । स्या० ३ ग० ।

इहलोड्यपारलोड्यकज-ऐहलौकिकपारलौकिककार्य-न० वर्तमानजवपरब्रह्मप्रयोजनमात्रे,—

इहल्लोइयपार्लोइय-कंज्जाणं पार्लोइयं अहिगं ।

तं पि हु ज्ञावपहाणं, सो विय इयकज्जगम्मोत्ति ॥

ऐहल्लौकिकपारल्लौकिककार्ययोर्वर्तमानभवपरज्वप्रयोजन-
योः साध्ययोर्मध्ये पारल्लौकिकं पारज्वविक प्रधानतरं विशेष-
तस्तस्य साधनीयत्वात्तदसाधने बहुतमानर्थसन्नवात्पारल्लो-
किककृत्य च जिनपूजेत्यतो नान्यदुपयोगस्थान वप्रतर प्रव-
रसाधनानामिति । तत्र च यत्प्रधान तद्दर्शयितुमाह ।
(त पि हुत्ति) तत्पुनः पारल्लौकिककार्यं ज्ञाव आत्मपरि-
णामः प्रधान साधकतयोक्तमो यस्मिंस्तद्भावप्रधान शुभज्ञा-
वसाध्यमतोसौ ज्ञावविशेषो विशिष्टपारल्लौकिककार्यार्थिनां
समाश्रयणीय इति हृदयम् । यदि ज्ञावप्रधान ततः किमि-
त्याह (सोवियत्ति) स पुन पारल्लौकिककार्यहेतुभूतो
भाव इति कार्यगम्य इत्येवविधमनन्तरोक्तं यत्कार्यं भावस्य
कृत्य पूजार्थप्रवरपुष्पाद्युपादानरूपं तेन यो गम्यो निश्चेतव्य-
स इति कार्यगम्य । इतिशब्द समाप्ताविदमुक्तं ज्ञवति । पर-
ल्लोकसाधन हेतुभूतशुभज्ञावकार्यत्वात्प्रवरसाधनोपादानस्य
शुभभाव सफल्यद्विस्तद्विधेय भवतीति गार्थार्थः । पचा०
४ विव० ।

इहल्लोगजय-इहल्लोकजय- न० इहल्लोकः समानल्लोकः सदृ-
गल्लोको यथा मनुजो मनुष्यस्य तिर्य्यङ् तिरश्चस्तस्माद्भय-
मिहल्लोकभयम्- । दर्श० । मनुष्यादिकस्य सजातीयादन्य-
स्मान्मनुष्यादेरेव सकाशाद्यद्भयं भवति तदिहल्लोकभयम्- ।
इहाधिकृतभीतिमतो जातौ ल्लोकस्ततो भयमिति व्युत्पत्ति ।
स्था० ७ ग० । आव० । सम० । भयभेदे, तच्च यथा राजामा-
त्यरक्कादेरकार्यकरण प्रति प्रजादीनां सिंहादेर्वा मृगादीना-
मिति-दर्श० ।

इहल्लोगवेयण-इहल्लोकवेदन- न० इहास्मिन् ल्लोके जन्मनि
वेदनमनुभवमिहल्लोकवेदनम्- । इहल्लोकानुभवने, आचा०
१ श्रु० ५ अ० ४ उ० ।

इहल्लोगवेयणवेज्ज-इहल्लोकवेदनवेद्य- त्री० इहास्मिन् ल्लोके
वेदनमनुभवमिहल्लोकवेदनं तेन वेद्यमनुभवनीयमिहल्लोक-
वेदनवेद्यम् । इहल्लोकानुभवनेनानुभवनीये, आचा० १ श्रु० ५
अ० ४ उ० ।

इहल्लोगवेयणवेज्जावस्मिय,- इहल्लोकवेदनवेद्यापतित- त्रि०
प्रेहिकभवानुवन्धिनि, "इह ल्लोगवेयणवेज्जावस्मिय । ज आउ-
ट्टीकम्म न परिष्साय विवेगमेति " इहास्मिन् ल्लोके जन्म-
नि वेदनमनुभवमिह ल्लोकवेदनं तेन वेद्यमनुभवनीयमिह-
ल्लोकवेदनवेद्यं तत्रापतितमिहल्लोकवेदनवेद्यापतितम्- । इह-
मुक्तं भवति-प्रमत्तयतिना ऽपि यदकामतः कृतं कर्म कायस-
घट्टादिना तदैहिकभवानुवन्धि तेनैव ज्ञेयं कल्प्यमाणत्वा-
दिति । आचा० १ श्रु० ५ अ० ।

इहल्लोगसंवेगिणी- इहल्लोकसंवेगिणी- स्त्री० इहल्लोको म-
नुष्यजन्म तत्स्वरूपकथनेन संवेगिणी इहल्लोकसंवेगिणी सर्व-
मिदं मानुषत्वमसारमधुव कदलीस्तम्भसमानमित्यादिरूपे
संवेगिन्या कथायाः प्रथमे भेदे, स्था० ४ ग० ।

इहल्लोगावेक्खा-इहल्लोकापेक्षा- स्त्री० इहल्लोकावम्बने,

विहियाणुट्टाणमिणांति-एवमयं सयाकरेत्ताण ।

हांइ चरणस्स हेऊ, णो इह ल्लोगादवेक्खाए । ४ ।

विहितमात्तागमे विधेयतथानुमत यदनुष्ठान क्रिया तच्चिहि-
तानुष्ठानमिदं जिनज्ववनादिकरणवृत्तणमिति । अनेनोल्लेखेन
एवमनेन भावस्तवानुरागवृत्तणेन सूत्रविधिवृत्तणेन वा प्र-
कारेण एतज्जिनज्ववनादिविधानं सदा सर्वकाळं कुर्वतां विद-
धतां ज्ववति जायते । चरणस्य सर्वविरतिरूपचारित्रस्य हेतु-
निमित्तम् । तदेव जिनज्ववनादि । उक्तविपर्यये यज्जवति तदाह
नो नैव इह ल्लोकाद्यपेक्षया ऐहज्वविककीर्त्यादिपारज्वविकदेव-
त्वरज्यादिपदार्थावम्बनेन । चरणस्य हेतुर्भवति एतज्जिनम-
वनादिविधानं निदानहृषितत्वादिति गार्थार्थः । पचा० ६ विव० ।
इहल्लोगासंसप्पओग-इहल्लोकाशंसाप्रयोग- पु० । इहल्लोको
नरल्लोकस्तत्राशसा राजा स्यामित्याद्यभिद्यापस्तस्याः प्रयोगो
व्यापार इह ल्लोकाशसाप्रयोग । धर्म० २ अधि० । अपश्चि-
ममारणान्तिकसल्लेखनाजोपणाराधनाया अतिचारविशेषे,-
उपा० । स च श्रेष्ठी स्यां जन्मान्तरे ऽमात्यो वेत्येव रूपा प्रार्थ-
नेति । उपा० १ अ० । आव० आव० ॥

—:***:—

(ईकार)

ई-ई- अव्य० क्किप्- विपादे, दुःखभावनायाम्, क्रोधे, अनुक-
म्पायां, प्रत्यक्ते, सन्निधौ, सम्बोधने, वाच० "ई कुत्सार्थे पि
पापेपि निषेधे, नयनभ्रमे । ६। एका० । पादपूरणे च । "ई जे-
रा पादपूरणे" ८ । २ । १७। इति । प्रा० मेदिन्यामय सान्तत-
या पठित । पुषोदरादित्वात्साधुः । वाच० ।

ई- स्त्री० लक्ष्म्याम्, वाच० । ई रमा मदिरा मोहे, महानन्दे
शिरोभ्रमे । स्त्रील्लिङ्गोयमुणाद्यन्तो, नातोस्माल्लोपेन सुप० । ७।
ई यौथोत्रजसो रूप, स्यादमारूपमी । शस्ति । ई शब्दो अव्यप-
र्थाये व्यय वृद्धे प्रदर्शितम् । ८ । एका० ।

ईति-ईति-पु० ईयते ई-क्तिच् (१) ऋम्बे, २ उत्पादिते, त्रि०
३ प्रवासे, । " अतिवृष्टिरनावृष्टिः शङ्खा मूर्पिकाः खगाः ।
प्रत्यासन्नाश्च राजानं परेता ईतय स्मृता 'इत्युक्ते ष कृपेरुप-
ञ्चभेदे च । स्त्री० निरातङ्का निरीतय ' रघु । वाच० ईतिर्था-
न्याद्युपञ्चकारी प्रचुरमूर्पिकादिप्राणिगण इति । सम० ३४
स० । ज० । प्रचुरशङ्खकमुपिकाद्या धान्यादिविनाशका
इति । प्रव० ४० द्वा० । प्रायो वर्षासु शस्योपञ्चकारिणो मू-
पिकादय इति । दर्श० ॥

ईरण-ईरण-न० ईर्-भावे ल्युट् प्रेरणे, आव० ४ अ० । " इ-
न्डियाणि समीर्य ' इन्डियाणीशानिष्टविपर्येन्य सकाशाद्वा
गद्वेपाकरणतया सम्यगीर्येदिति । आचा० १ श्रु० ९ अ०
उ० । गतौ, आ० म० छि० । स्या० । आचा० । कथने, 'घोरे धम्मे
उदीरण ' उत्प्रावलेन ईरित कथितः प्रतिपादितस्तीर्थ-
करणधरादिभिरिति । आचा० १ श्रु० ८ अ० ७ उ० । युच्

ईरणा तत्रैव स्त्री० । नन्या-ल्यु प्रेरके, त्रि० समीरण. प्रेरयिता
त्रचेति-कुमा० । वाच० ।

ईरिय-ईरित- त्रि०प्रेरिते, -आव ४ अ० । दर्श० । चोदिते-
“समीरिया कोदृवादि करिति” समीरिता पापेन कर्मणा
चोदितास्ताभारकान् कुदृयित्वा खण्डशः कृत्वा नगरवद्विव-
न्दिताश्चेतश्चाक्रिपन्तीत्यर्थः इति । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ०
कथिते, प्रतिपादिते, आचा० १ श्रु० ६ अ० ४ उ० । “ संक्षे-
पात्रिरपेक्षाणां यतीनां धर्म ईरित ” ईरितः प्रोक्त इति-धर्म०
४ अधि० । जनिते, कृते च । “ ससदृफासाफरुसा उदीरिया”
उत्प्रावत्येनेरिता जनिता कृता इत्यर्थः इति । आचा० ।

ईसत्रो-देशी, रोजाख्ये मृगे, दे० ना० ।

ईसत्र-ईशाख्य- त्रि० ईश ईश्वर इत्याख्या प्रसिद्धिर्येषां ते
ईशाख्याप्रसिद्धे ईश्वरे, ईशानमीशो भावे घञ् प्रत्ययः ।
पेश्वर्यमित्यर्थः । ईश पेश्वर्ये इति वचनात्- । तत-ईशमैश्व-
र्यमात्मनः ख्यान्ति अन्तर्भूतण्यर्थतयाऽऽख्यापयन्ति प्रथय-
न्तीति ईशाख्याः । आत्मन पेश्वर्यस्य प्रसिद्धिकारके, -जी०-
३ प्रति० । प्रज्ञा० ।

ईसत्त-ईशत्व- न० सर्वत्र प्रभविष्णुतारूपे सिद्धिविशेषे, छा०-
२६ छा० ।

ईसत्य-इपुशास्त्र- न० । चतुष्पाष्टिकवान्तर्गते कलाभेदे, ज्ञा०
१ अ० । सच धनुर्वेद - प्रश्न० ५ द्वा० । ईसन्थति प्राकृतशै-
ल्या ऋषु शास्त्र नागवाणादिदिव्यास्त्रादिसूचकशास्त्रम् इति-
ज० २ वक्त्र० । सम० तथाचावश्यके भगवत ऋषभदेवस्य
वर्णनमुपक्रम्योक्तम् “ईसत्य ध्रुवेयो” इपु-शास्त्र नाम धनु-
र्वेद स च तदैव राजधर्मे सति प्रावर्त्ततेति- आ० म० प्र० ।
ईस-ईश- पु० ईश- क- ईश्वरे, प्रज्ञा० २ पद । जी० । परमे-
श्वरेषु, महादेवे, रुद्रसङ्ख्यातुल्यसङ्ख्याकत्वात् एकादश-
संख्यायाम्, आर्षानकृत्रे च । वाच० । ईशानमीशो भावे
घञ् पेश्वर्ये, ईश पेश्वर्ये इति वचनात् प्रज्ञा० २ पद ।

ईस-देशी० कीलके, दे० ना० ।

ईसमिच्छ-ईशमिच्छ- न० कुचेरे, -प्रा० को० ।

ईसर-देशी० मन्मथे, दे० ना० ।

ईस सह-ईशासत्र-पु० पृथीतल्यु० टन्-समा० कुचेरे-बहु० न टच्
ईशसत्ता इत्येव ईशमित्रादयोप्यत्र- वाच० ।

ईसा-ईश्या-स्त्री० परगुणासहने, उक्त० ३४ अ० ।

ईश्या० स्त्री० ईश्या० जावे स्त्रीत्वात् टाप् । अक्षमायामपरवृष्वसहि-
ष्णतायाम्, । वाच० । प्रतिपक्षाद्युदयोपलम्बजनिता मत्सर-
विशेष इत्येति । अत्र० ४ अ० । सम० । आ० म० द्वि० । पै-
शून्य साहस झोहमीर्ष्या सूर्याऽय दृपणम् । वाग्दण्डजञ्च-
पारुष्य क्रोधजोऽपि गणोऽष्टक । मनुः । पतेयाञ्च । क्रोधप्रव-
र्तकत्वात् क्रोधजत्वम्- । अत एव । “क्रुधद्रुहेर्ष्यासूर्यानां य
प्रति कोप-पा० दृहादयोऽपि-कोपप्रजावा एव गृह्यन्तेऽतो
विशेषण सामान्येन य प्रति कोप इति सि० कौ० । धरणेन्द्रभव
नपतीनामग्रमहिषीनां प्रथमपर्यदि- स्या० ३ उ० ।

ईसा स्त्री० ईश-क-शकटस्य दोषकाष्ठे, हृदयुगयोर्मध्यस्यकाष्ठे,
साहसदण्डे च । वाच० ।

ईसाण-ईशान- पु० सकत्रविमानप्रधानेशानावतंसकविमान-
विशेषे, अनु० । सकत्रविमानप्रधानेशानावतंसकविमानवि-

शेषोपलक्षिते स्वनामख्याते ऊर्ध्वलोकविशेषे, - अनु० ।
कल्पभेदे, -स्या० १० उ० । विशे० । आ० चू० । देवलोक-
भेदे, । तन्नोकवासिनि कल्पोपपन्नके वैमानिकदेवभेदे, प्रव०
द्वा० । विशे० ईशानकल्पस्थे ईशानदेवेन्द्रे च । स्या० १० उ०
द्विशे० । सम० । ईशानस्यानशब्दे वक्तव्यता- (ईशानेन्द्रवक्त-
व्यता गणशब्दे ईसाणिदशब्दे ऽपि-) । प्रभौ, । “ उतामृत-
त्वस्येशानः ” अमृतत्वस्यामरणजावस्य मोक्षस्येशानः प्रशु-
रिति । विशे० । आ० म० द्वि० । ईश-ताच्छीट्ये चानग्-पेश्वर्य-
शीले, - रुद्रमूर्तिभेदे, - पु० । “अहोरात्रभवेषु त्रिंशन्मुहूर्तेषु
स्वनामख्याते एकादशे मुहूर्ते, - ज० ७ वक्त्र० । दश० प० । कल्प०
ज्यो० । समवायांगे तु षोडशो मुहूर्त इति । सम० ३ स० ।
ईसाणकल्प-ईशानकल्प-पु० मेरोरुत्तरवर्तिनि परिपूर्णचन्द्र-
मण्डलसस्यानसंस्थिते कल्पविशेषे, राज० । तद्रक्तव्यता
विशब्दे-)

ईसाणवर्तिसय-ईशानावतंसक- पु० ईशानकल्पस्थसकल-
विमानप्रधाने स्वनामख्याते विमाने, -अनु० । तथाच-प्रज्ञा-
पनायाम्पञ्चविमानावतसकान्प्रतिपाद्योक्तम् “मज्जइत्ये ईसाण
वर्तिसय” मध्ये ईशानावतंसक इति-प्रज्ञा० २ पद० ॥

ईसाणिद-ईशानेन्द्र-पु० । ईशानकल्पस्थवैमानिकदेवानामिन्द्रे,
तद्वर्णको यथा-

तेषां काद्वेषेण तेषां समेषां ईसाणे देविदे देवराया सूत्र
पाणी वसहवाहणे उत्तरमृद्वोगाहिवर्षे अट्टावीसविमाण
वाससयसहस्ताहिवर्षे अरयंवर वत्थधरे अट्टइयमादमउ-
मे नवहेमचारुचित्तचद्वचं चक्रुं कुंदाविद्विहिज्जमाणंगंमे
जाव दसदिसात्रो उज्जावेमाणे उज्जावेमाणे ईसाणकल्पे
ईसाणवर्तिसय विमाणे जहेव रायप्पसेणइज्जे जाव
दिव्वं देविहि ॥

(जहेव रायप्पसेणइज्जेत्ति) यथैव राजप्रश्नीयाख्ये अध्य-
यने सूरिकाज्ञदेवस्य वक्तव्यता तथैवचेद्देशानेन्द्रस्य किमन्ते
त्याह (जावदिव्ये देवाह्मिमिति) सा चेथमर्थसक्केपन- सजायां
सुधर्मायामीशाने सिंहासने अशीत्या सामानिकसहस्रैश्चतुर्भि-
र्लोकपादैरष्टभिः सपरिवाराभिरग्रमहिषीभिः सप्तजिरनीकैः
सप्तजिरनीकाधिपतिभिश्चतसृभिश्चाशीतिभिरात्तरककदेवस-
हस्राणामन्यैश्च बहुजिदेवैर्देवीभिश्च परिवृतो महता नृत्तना-
ट्यादिरवेण दिव्यान् भोगजोगान् शुञ्जानो विहरति स्म ।

जाव जामेव दिसिं पाउञ्चूए तामेव दिसिं पान्निगए जंते !
त्ति जगवं ! गोयमे समणं जगवं महावीरं वंदई नमंसइ
२ ता एवं वयासी अहो एणं जंते ! ईसाणे देविदे देव
राया महिहिण्ण ईसाणस्स एणं जंते ! सा दिव्वा देविह्मी
कहिं गते कहिं अणुपविडे ? गोयमा ! सरीरं गए से
केण्णेणं जंते ! एवं बुच्चई सरीरं गए ? गोयमा ! से
जहा नामए कूमागार सात्तासिया दुहओद्वित्ता गुत्तागुत्त
दुवारा णिवाया णिवायगंजीरा तीसेणं कूमागारं जाव
कूमागारसात्तादिह्मंतो जाणियव्वा इसाणेणं जंते ! दे-
विदे देवरज्जो सा दिव्वा देविह्मी दिव्वा देवजुत्ती दिव्वे
देवाणुजावे किन्नाद्वप्पे किन्नापत्ते किन्ना अजीमसमागए

केवा एस आसी पुव्व जवे किन्नामए वा किंगोत्तेवा-
कयरोसि गामसि वा नयरांसि वा जाव सन्निवेशंसि वा किं
वा द्वा किं वा जोच्चा किं वा किच्चा किं वा समयारिच्चा
कस्स वा तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए
एगमात्रे आयरियं धम्मियं सुवयणं सोच्चा निसम्म जसं
ईसाणेणं देविदेणं देवरसं सा दिव्वा देविट्ठि जाव अ-
जिसमणागया एवं खलु गोयमा ! ।

इतश्च जम्बूद्वीपमवधिनःऽऽलोकयन् भगवन्तं महावीरराज-
गृहे ददर्श दृष्ट्वा च ससम्भ्रममासनादुत्तस्थौ उत्थाय च
सप्ताष्टानि पदानि तीर्थकरान्निमुखमाजगाम । ततो ब्रह्माटतट-
घटितकरकुञ्जलो ववन्दे वन्दित्वा चाभियोगिकदेवान् शब्द-
याञ्चकार । एव च तानवादीन् गच्छत भो राजगृह नगरं म-
हावीर जगवन्त वन्दन् च योजनपरिमण्डलञ्च क्षेत्रे शोधयत
कुन्वा चैव मम निवेदयत । तेपि तथैव चक्रुः । ततोसौ पदा-
त्यनीकाधिपतिं देवमेवमवादीत् प्रो १ देवानुप्रिय ! ईशाना-
वतसक्ते विमाने घण्टामास्फावयन् घोषणा कुरु यद्भुतगच्छ-
ति भो ईशानेन्द्रो महावीरस्य वन्दनाय ततो यूय इीध्र
महर्ष्या तस्यान्तिकमागच्छत । कृताया च तेन तस्यां वहवो
देवा कुनूहवादिभिस्तत्समीपमुपागतास्तैश्च परिवृतोसौ यो-
जनवृक्षप्रमाणयानविमानारूढो जनेकदेवगणपरिवृतो नन्दी-
श्वरद्वीपे कृतविमानसक्तेषां राजग्रहनगरमाजगाम । ततो
जगवन्त त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य चतुर्भिरङ्गुलैर्चैवमप्राप्त विमानं
विमुच्य भगवत्समीपमागत्य भगवन्त वन्दित्वा पर्युपास्ते स्म ।
ततो धर्मं श्रुत्वैवमवादीत् । भदन्त ! यूय सर्वे जानीथ
पश्यथ केवलं गौतमादीनां महर्षीणां दिव्य नाट्यविधिमुपद-
र्शयितुमिच्छामीत्याभयाय दिव्य मएरुप विकुर्वितवान् । तन्म-
ध्ये मणिपीठिकां तत्र च सिंहासनं ततश्च भगवन्तं प्रणम्य
तत्रोपविवेश । ततश्च तस्य दक्षिणादृष्ट्यादष्टोत्तर शतं देव-
कुमाराणां वामाच्च देवकुमारीणां निर्गच्छतिस्म । ततश्च विधि-
धातोद्यरवगीतध्वनिरञ्जितजनमानस द्वात्रिंशच्छिनाट्यविधि-
मुपदर्शयामासेति (तपण से दिसाणे देविदे २ त दिव्व दे-
वद्वी) यावत्करणादिमपर वाच्य यद्भुत “ दिव्व देवजुइं
दिव्व देवाणुभाव पमिसाहरइ पमिसाहरइत्ता खणेण जाए
पगभूए तपण इसाणो ३ समणं भगव महावीर वडित्ता नमं-
सित्ता निथगपरियावसपरिवुमेत्ति ” (परियावत्ति) परि-
वार । (कुनागार सावादिह्ठोत्ति) कूटाकारेण शिखराकृ-
त्यापवृक्षिता शाखा या सा तथा तथा दृष्टान्तो यः स तथा ।
सचैव जगवन्त गौतम एवमवादीत् ईशानेन्द्रस्य सा दिव्या
देवकिं क्व गता । गौतम ! शरीरकमनुप्रविष्टा । अथ केनार्थेनै-
वमुच्यते ? गौतम ! यथा नाम कूटाकारशाखा स्यात् तस्या-
श्चादरे महान् जनसमूहस्तिष्ठति सच महाज्जादिकमागच्छन्त
प्रयति दृष्ट्वा च तां कूटाकारशाखामनुप्रविशति एवमीशाने-
न्द्रस्य सा दिव्या देवकिं शरीरकमनुप्रविष्टेति । ज० ३ श० १
उ० । (अक्रेशानयोर्विवाद विवायशब्दे) शक्रस्येशानसमीपे
प्रादुर्भावः प्राञ्चभावः शब्दे) (ईशानेन्द्रस्य पूर्वजवकथा
नामद्वि शब्दे वदयामि यावत्तस्य तत्र स्थिति)

ईसाबु-ईर्ष्याबु-त्रि० ईर्ष्या द्वाति-द्वा-वा-हु-ईर्ष्यायुक्ते, वाच० ।
ईर्ष्याद्ववो हि अन्तरुपतापपरा एव प्रवन्ति निष्कारणमेवेति ।
यत “यद्यपि का नो हानि परकीयां चरति रासन्नो ज्ञाक्ताम् ।

असमञ्जसं तु दृष्ट्वा तथापि परिखिद्यते चेतः ” इति । उच्य० ।
नपुसकज्जेदे, । सच यस्य प्रतिसेव्यमानां वनितां विद्वोक्य प्र-
काममीर्ष्याऽभिज्ञापो जायते स ईर्ष्यालुरिति । ग० १ अधि० ।
ध० । प्रव० । ईर्ष्याबुर्नाम यस्य प्रतिसेव्यमान दृष्ट्वा ईर्ष्या मै-
थुनात्रिलाप उत्पद्यते सोऽपि निरुद्धवेदः काहान्तरेण त्रैरा-
शिको भवतीति-च० ४ उ० ।

ईसाबु-ईर्ष्यावत्- त्रि० “ आखिवल्लोद्धाववन्तमन्तेन्तेरमणा-
मतो ” उ० १ । २ । ५ ए । इति प्राकृतसूत्रेण मतोः स्याने-
आबुरादेशः । ईर्ष्यायुते, प्रा० ।

ईसि-(ईसिं) (ईसी) ईपत् अव्य०-ईप अति-इः स्वप्नादौ उ० १ ।

इतिप्राकृतसूत्रेणेत्यम् । वा स्वरेमश्च-उ० १ । २ । ४ । इतिप्राकृ-
तसूत्रेण बाहुलकाधिकारान्मकारादन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मकार-
“ अन्त्यव्यञ्जनस्य ” उ० १ । ११ इति प्राकृतसूत्रेण वा लुक्-
प्रा० । अल्पे, -सम० ३४ स० । स्तोके, -प्रज्ञा० ३६ पद०
अल्पप्रावे, नि० चू० १ उ० । मनागित्यर्थे, -प्रज्ञा० १७ पद०
जी० । औप० । आ० म० प्र० । ज० “ ईसि असोगवरयायवे ’
ईपत् मनागिति- राज० । “ ईसि पाकेई ” मनागतगार नृम्यां
पातयति- इति - म० १६ श० ३ उ० । “ ईसि खद्य समद्वी-
णे । इह स्कन्धस्त्रुममित्युच्यते तस्याशोकवरपादपस्य ईप-
न्मनाक् सम्यग्ज्ञीनस्तदासन्न इत्यर्थः । राज० । किञ्चिदर्थे च-
सूत्रमार्थे च । ईपत्प्राग्गन्तारस्ये लोकाग्रस्ये पृथिवीविशेषे च-
स्या० ए उ० । औप० (तच्छक्त्यता ईसिपवभारा शब्दे)

ईसिअं-दशी० श्वरशिर पत्रपुटे वशायिते च । दे० ना० ।

ईसिं-(ईसिं) (ईसी) उद्वावदांवि (न)-ईपदाष्टावद्वम्विन्-त्रि०
ईपत् मनाक् ततः परमास्वादतया उदित्येवाग्रतो गच्छति
ओष्टे अवद्वम्वते द्रगतीत्येव शीत्त ईपदोष्टावद्वम्वी । मनागो-
ष्टावद्वम्विनि । “ ईसिउद्वावद्वम्विणी ”- प्रज्ञा० १७ पद० ।

ईसि-(ईसिं) (ईसी) तं च्छिकरणी-पत्ताभ्राङ्गिकरणी-
स्त्री० ईपन्मनाक् ताम्ने अङ्गिणी क्रियेते अनया इति ईपत्ताभ्रा-
ङ्गिकरणी । मदियाम्-मद्यस्य प्रायः सर्वस्यापि तथा स्वभाव-
त्वादि- प्रज्ञा० १७ पद० ।

ईसि (ईसिं-ईसी) तुंग-ईपत्तुङ्ग- त्रि० मनागुञ्जे, ज० ६ वक्०
ईसिदंत-ईपदन्त- पु० मनाग्न्ते, औप० ।

ईपदान्त- त्रि० मनागाहितशिदये गजादौ, -जं० ३ वक्० ।

ईसि (ईसिं-ईसी) पञ्चवणिज्ज-ईपत्प्रज्ञापनीय- त्रि० ।
मनाक्प्रज्ञापयितुं शक्ये, -पचा० १२ विव० ।

ईसि (ईसिं-ईसी) पञ्चार- ईपत्प्राग्गन्तार- त्रि० ईपत्कुञ्जे
पचा० १७ विव० ।

ईसि (ईसिं-ईसी) पञ्चारगय-ईपत्प्राग्गन्तारगत-त्रि० ईप-
द्वन्ते, अत ए अ० । ईपत्कुञ्जे, नद्यादिदुस्तटीस्थिते च ।
(ईसीपञ्चारगयो) ईपत्प्राग्गन्तारगत ईपत्कुञ्जो नद्यादिदु-
स्तटीस्थितो वासो स्यादिति । पचा० १७ विव० ।

ईसि (ईसिं-ईसी) पञ्चारा- ईपत्प्राग्गन्तारा- स्त्री० इपदत्पा-
रत्नप्रज्ञादिपृथिव्या इव महान् प्राग्गन्तारो महत्त्व यस्या सा
ईपत्प्राग्गन्तारा । औप० । ईपददपो रत्नप्रभाद्यपेक्षया प्राग्गन्तार-
उच्च्रयादिवृक्षो यस्या सा ईपत्प्राग्गन्तारा । ऊर्ध्वलोकाग्रस्य
सिद्धानां निवासभूते प्रथिवीभेदे, - (ईसिपञ्चारापुद्वी)
ईपत्प्राग्गन्तारा ऊर्ध्वलोके ऋवतीति । स्या० ४ उ० । (ईसीप-

ञ्चारणामा य) (इसिप्ति) अल्पज्ञावे प्र इति प्रायो वृत्त्या नार इति नारकृतस्स पुरिसस्स पायं पायसो ईसेणय भवति जाप वट्टित्ता सा पुढवी ईसीपञ्चारा णाम इति एतमज्झिणंतस्स मायद्वच्चइसिक्खिमाणाओ उवरि वा रसेहि जोयणेहि भवति तेण सा ऊर्ध्वद्वोगच्छा भवतीति । नि० च० १ उ० ।

अस्या अय स्वरूपो ह्यौपपातिके यथा ।

बहुसपरमाणिज्जत्रो जूमिजागाओ उर्ध्वं चंदम्मि सूरियग्गहगणएकखत्ततारास्वाणं बहुइं जोयणसहस्साइं बहुइं जोयणमयसहस्साइं बहुइं जोयणकोनीत्रो बहुजोयणकोनीकोनीत्रो उहुंतरं उण्णत्ता सोहम्मिसाणं कुमारमाहिद्वंजंतगतमहासुकसहस्सारआणतपाणतआरणच्चु यतिन्निय अट्टारं गेविज्जविमाणवासते विती वडत्ता विजयवेजयंतजयंतअपराजियसव्वट्टसिद्धस्स य हाविमाणस्स सव्वउपरिद्धातो थून्नियगतो दुवालसजोयणाइं अवाहाए एत्य णं डमीपञ्चारा णाम पुढवी पणुत्ते पणयात्तीमं जोयणसयसहस्साइं आयामविकखंजेणं एगा जोयणकोनी वयात्तीसं सयसहस्साइं तीसं च सहस्साइं टोप्पि य अउणापणे जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिरणं इसिपञ्चारेणं पुढवीए बहुमज्जुदेसजाए अट्टजोयणणक्खत्ते अट्टजोयणाइं वाहुद्वेणं तयाणंतरं च णं माताए २ परिहायमाणी २ मन्वेणु चरिपेरेत्तेसु मच्चियपत्ताते तणुयतरा अंगुलस्स असंखेज्जञ्जाग्वाहुद्वेणं पणत्ता ।

(बहुसमेत्यादि) बहुस्त्वेन रमणीयो यः स तथा स्यात् (अवाहेत्ति) अवाधयान्तरेण । औप० । ईपत्राग्गारायाः पृथिव्या बहुमध्यदेशजागे अष्टभोजनिकमायाम-विष्कम्भान्यामप्रयोजनप्रमाण क्षेत्र चाष्टौ योजनानि बाहुल्येन चोच्चत्वेनोच्चैस्त्वेनेति भावः प्रज्ञाना नदनन्तर सर्वास्तुदिशु विदिक्कु च मात्रया स्तोत्रिया २ प्रदेशप्रहाण्या परिहीयमाना सर्वेषु चरमान्तेषु मङ्गिकापत्रतोऽप्यनितन्वीथदुद्धासत्येयजाग बाहुल्येन प्रज्ञप्ता स्थापना । प्रज्ञा० २ पट ।

ईसीपञ्चाराए, सायाए जोयणस्स दोगंतो ।

वारसाहिं जोयणेहिं, सिद्धीसव्वट्टसिद्धातो ॥

ईपत्राग्गारा मिच्चूमिस्तस्या सीताया इति द्वितीय नाम ऊर्ध्वं योजने इति कान्ते दोगकान्त सापि च ईपत्राग्गारास्या मिद्धि सर्वार्यमिद्धा द्वारविमानादूर्ध्वं द्वादशभिर्योजनैर्भवति । अन्ये तु व्याचक्रते सर्वार्यसिद्धादिमानाद् द्वादशभिर्योजनैर्दोगकान्तैर्द्वयद्वयद्वयपि तच्च पुन केवदिनो विदन्ति तस्मिन् दोगकान्ते ईपत्राग्गारोपशङ्किते मनुष्येभ्योपरिमाणे सिद्धा प्रान्तिवना । उक्तञ्च 'अथीसीपञ्चारोवत्राभियय मणुयद्वोय परिमाण । दोगगनमोजागो सिद्धफेत्त जिणस्सय, सम्प्रति परिधिप्रतिपादनेम्या पत्रोपायत प्रमाणमभिधित्तुराह ।

एगा जोयणकोनी, वायात्तीसं च महस्साइं ।

तीमं चैव महस्सा, दो चैव मया अउण्वीसा ॥

इह ईपत्राग्गारो य आयामविकम्भान्यां पञ्चचत्वारिंशदो जनवक्त्राणि प्रमाणम् । अतो विकम्भंनवगद, गुणकगणी वद-

स्स परिरओ होइ । इति परिधिगणितेन परिधिपरिमाणमेका योजनानां कोटी द्वाचत्वारिंशल्लक्षाणि त्रिंशत्सहस्राणि द्वे शते एकोनपञ्चाशदधिके १४२३०२४ए शेष त्वधिकमल्पत्वाश्च विवक्षितं प्रज्ञापनातो वाऽश्लेष्यमिति ।

सम्प्रति तस्या एव बाहुल्य प्रतिपादयति ।

बहु मज्ज देशजागे, अफे व य जोयणाणि बाहुत्वं ।

चरिमेने सुय तणुए, अंगुल संखेज्जई जागं ॥

मध्यदेशभाग एव बहुमध्यदेशजागो बहुशब्दस्य स्तोत्रकपरिहारार्थमात्रत्वात् । स च बहुमध्यदेशजाग आयामविकम्भान्यामप्रयोजनप्रमाणस्तत्र बाहुल्यमुच्चैस्त्वमप्येवायोजनानि ततो यथोक्तप्रमाणान् बहुमध्यदेशभागान् चरमेषु सर्वासु दिक्कु विदिक्कु च योजन गत्वा अहुत्तपृथक्त्व तथाहुत्तप्रमाणं (परिहाशक्ति) परिहीयते एवमनेन प्रकारेण दान्निभावे सति तस्यास्तावत्प्रमाणमहत्याः पृथिव्याः । अपि शब्दो जिज्ञाक्रमो मङ्गिकापत्रादपि तनुतरा किमुक्तं भवति । घृतपूर्णतथाविधकरोटिकाकारेति भावस्थापना । आ० म० छि० ।

अस्याः स्वरूपमौपपातिके यथा—

ईसीपञ्चाराणं पुढवीसेया संखत्तद्विमद्व सोद्धियमुणाद्वदगरयतुसार गोकखीरहारवष्ठा उत्ताणयत्तसंठाणसंठिया सव्वज्जुण सुवष्णमई अच्चासएहादएहा घडा मट्टा णीरया णिम्मद्व्या णिप्पंका णिकंकरुच्चायासमरीचियासुप्पजा पासादिया दरिसणिज्जा अजिरुवा परिस्वा इसीपञ्चारा । औप० ।

सा च ईपत्राग्गारा पृथिवी श्वेता श्वेतत्वमेवोपमया प्रकटयति (संखदलविमद्वेत्यादि) शङ्खदलस्य शङ्खदलचूर्णस्य विमद्वो निर्मद्वः स्वस्तिकः शङ्खदलविमद्वस्वस्तिकः स च मृणात्तं चन्दकरजश्च तुपार च हिम च गोक्षीरं च दारश्च तेषामिव वर्णो यस्याः सा । तथा उत्तानकमुत्तानीकृत यच्छत्र तस्य यत्स्थानं येन संस्थिता उत्तानच्छत्रसस्थानसस्थितत्वं च प्रागुपदर्शितस्थापनातो ज्ञावनीयम् । (सव्वज्जुणसुवष्णमयी) सर्वात्मना श्वेतसुवर्णमयी । प्रज्ञा० २ पट । आ० म० छि० ।

सव्वट्टविमाणउ, सव्वु परिसाउथुञ्जिय ।

वारसाहिं जोयणेहिं, ईसिपञ्चार पुढवीउ ॥ १६ ॥

निम्मद्वदगरयवन्ना, तुसार गोकखीरहारसरिव्वना ।

उत्ताणगत्त संठाणा, जणिया जिणवरिदेहिं ॥१७॥

ईसी पञ्चाराए, मायाए जोयणम्मि दोगंतो ।

वारसाहिं जोयणेहिं, सिद्धा मव्वट्टसिद्धात्रो ॥१८॥

पणयात्तीसं आयाम, वित्तया होइ मत्तसहस्साइं ।

तं पि निगुणं विमसं, परिरओ होइ बोधव्वो ॥१९॥

एगा जोयणकोनी, वायात्तीसं च मयसहस्साइं ।

तीमं च महस्साइं, दो य मया अउण्वीसा ॥२०॥

स्वेत्तममयविधिना अ-हेवजोयणाइं वाहुत्वं ।

परिहाय्यचरिमेने, मच्चियपत्ता तणुययग ॥२१॥

गंतुण जोयणं जोय, णंतु परिदाइ अंगुलपहत्तं ।

मंखत्तसंनिगामा, पेरेता हंति पत्ताणुसा ॥२२॥

अकृण सुनगमया, नामेण सुदंसणा पन्नासा य ।
संखतत्र संनिगासा, वचागारा य सा पुढवीः २३।ती०ट०प.
उत्तराऽव्यथनेऽपि यत्सस्थाना यत्प्रमाणा यद्वर्णा च तदानि-
धानायाह ।

वारसहिं जोयणेहिं, सव्वडस्सुवार्त्तवे ।
ईसीपञ्चारनामा, पुढवी उच्चसंठिया ॥

छादशजियोज्जनेः प्रकृत्यादित्वात्तृतीया सर्वार्थस्य सर्वार्थ-
नाम्नो विमानस्योपभूर्ध्वं प्रवेत्तस्मादीपत्प्राग्भारेतिनाम य-
स्या सा ईपत्प्राग्भारनामा । अनो बहुव्रीहिरिति निषेधाऽन्तत्वे
पि ङीप् न भवति । ईपदादिनामोपलक्षणं चैतदनेकनामयाजि-
धेयत्वात्तस्या उक्तं हि “ईसीती वा ईसीपञ्चारा वा तणुतणु-
त्तीति वा सिच्छीति वा सिच्छादपत्ति वा सुत्तीइ वा सुत्तादपइ
धा दोयगोइ वा दोयगायूमइ वा दोयपम्भिवुज्जणाइ वा
सव्वपाणचूयजीवसत्तसुहावहाइवेत्यादि ” पृथिवी भूमि-
उग्रमातपत्र तत्संस्थितमिव संस्थित संग्रहणमस्या इति
उग्रसंस्थिता । इह च विशेषानभिधानेपि उक्तानमेव उग्र
गृह्यते यत आह । जगवान् भव्त्वाहु । उक्ताण्युक्तय
सठियाओ जणिया जिणवरेंहिति,-

पणयादीस सय सहस्सा, जोयणाणं तु आयया ।
तावइयं विच्छिन्ना, तिगुणा तस्सेव साहिय परिरया ॥
अडजोयण वाहद्धा, सामज्जम्मि आहिया ।

परिहायमाणपरं, तामच्छीय पत्ताओ तणुयरी ॥
पञ्चत्वारिंशत्सहस्राणि योजनानां तु पूरणे आयतता
दीर्घता (तावइयं चेवत्ति) तावतश्चैव प्रमाणात्सहस्रा
द्विस्तरतोपि च पञ्चत्वारिंशच्चतसहस्रप्रमाणेति भावलि-
गुणा (तस्संवात्ति) प्राग्वत् । तस्माद्भुक्त्वाद्यो या परि-
धय परिधिरिह च त्रिगुण इत्यभिधानेऽपि विशेषाधिकं रु-
प्रय “सव्ववइति गुण सविसेसामिति ” वचनादन्यथाहि
पञ्चत्रिंशद्वाधिकयोजनकोटिरेवैतत् परिमाण स्यात्तथा च
सूत्रान्तरविरोधो यत्सूत्रोक्त “पगा जोयणकोमी वायादीस भवे
शय सहस्सा । तीस चेव सहस्सा दो चेव सया अउणव-
इत्ति” । पठन्ति च “तिओणसाहियपरिरयत्ति” अथै अष्टसं-
ख्यानियोजनानि बाहुव्यं स्थौल्यमस्या इत्युपयोजनत्वाद्बाहु-
व्या (से) तस्येपत्प्राग्भारा किं सर्वत्राप्येवमाह । आदि-
मध्य मध्यप्रदेशा व्याख्याता किमित्येवमत आह । परिसमन्ता-
क्षीयमाना (परिहियमानी चरिमतेत्ति) चरिमान्तेषु सकल-
दिग्भागावर्तिषु पर्यन्तप्रदेशेषु मङ्गिकाया- पत्र पङ्को मङ्गिका-
पत्रमपिशब्दस्य गम्यमानत्वात् तस्मादपि तनुतरी आति-
परिकृशेति यावत् । हानिश्चात्र विशेषानभिधानेपि प्रतियोजन-
माह्वपृथुत्व रूप्रव्या तथाचान्यत्रावाचि “ गतूण जोयण तु
परिहोइ अगुवपुहत्तात्ति” अत्र केचित्पठन्ति ॥

अज्जुण सुवप्पगमई, सा पुढवी निम्मवा सजावेण ।
उत्ताणगच्छगसं-ठिया य जणिया जिणवरेहिं ॥
संखककुंदसकासा पंररा निमवा सुमुजा ॥

तत्र च अर्जुनं शुक्लं तच्च तत्सुवर्णकं तेन निर्जुताऽर्जुनसुवर्णं
कमयी सतीपत् प्राग्भारा (निम्मवा) स्वच्छा । किमुपाधिपशत
इत्याह । स्वभावेन स्वरूपेण उत्तानकमूर्ध्वमुख यच्छत्रमेव
उग्रक तत्संस्थिताच भणितोक्ता जिनवरैः प्राक् सामान्यतः

उग्रसंस्थितेव भणितोक्ता जिनवरैः । प्रागित्युक्तमिह तत्ता-
नत्व तच्छेष उच्यत इति न पौनरुक्त्यम् । सखाककुदानि
प्रतीतानि तत्सकाशा वर्णतस्तत्सदृशी अत एव (पुरुरत्ति)
पाएरुरा श्वेता निर्म्मवा निष्कलङ्का शुभा अत्यन्तकल्याणवहा
सुखावहा सुखहेतुत्वेन इति सार्धसूत्रत्रयार्थः । उक्त० ३६
अ० । ईपत्प्राग्भाराया अथै नामधेयानि यथा ।

इसिपञ्चाराएणं पुढवीए अडनामधेज्जा पप्पत्ता तं
जहा ईसीइ वा ईसिपञ्चाराइ वा तणुइ वा तणुतणुइ वा
सिच्छिइ वा सिच्छादपइ वा मुत्तीइ वा मुत्तादपइ वा
स्था० ८ ग० ।

प्रज्ञापनायां द्वादश नामधेयानि यथा—

ईसीपञ्चाराएणं पुढवीए दुवादस नामधेज्जा पप्पत्ता
तंजहा-ईसीति वा, ईसीपञ्चाराइ वा, तणुत्ति वा, तणु-
तणुयरीति वा, सिच्छित्ति वा, सिच्छादपत्ति वा, मुत्ति-
इ वा, मुत्तादपइ वा, दोयगोति वा दोयगगणुत्तियाति वा,
दोयपम्भिवुज्जणाइ वा सव्वपाणचूयजीवसत्तसुहावहाइ
वा । प्रज्ञा० २ पद ।

ईसीइवत्ति-पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् (तणुत्तिवा)
तन्वी वा शेषपृथिव्यपेक्षयाऽतितनुत्वात् । तनुच्योऽपि जगत्प्र-
सिद्धेऽन्यस्तन्वी मङ्गिकापत्रतोऽपि पर्यन्तप्रदेशऽतितनुत्वात्तनु-
तन्वी । सिच्छिरिति वा-सिच्छिक्त्रस्य प्रत्यासन्नत्वात् । सिच्छि
क्त्रस्य प्रत्यासन्नतथोपचारात्सिच्छा नामादयः सिच्छादय एव
मुक्तिरिति वा मुक्त्यादय इतिवेत्यपि परिभाषनीयम् । तथा
दोकाग्रे वर्त्तमानत्वाद्दोकाग्रमिति दोकाग्रस्य स्तूपिकेव दोका-
ग्रस्तूपिका तथा दोकाग्रेण प्रत्युह्यते इति दोकाग्रप्रतिवाहिनी
(दोयगपम्भिवुज्जत्ति) दोकाग्रमिति प्रतिबुध्यते अवसीयते
या दोकाग्र वा प्रतिबुध्यते यथा सा तथेति (सव्वपाणेत्ति)
प्राणा द्वित्रिचतुरिन्द्रिया इति भूतास्तरवो जीवा पञ्चेन्द्रियाः
शेषाः प्राणिनः सत्त्वा उक्तञ्च-“प्राणा द्वित्रिचतुः प्रोक्ता भूता-
श्च तरव स्मृता । जीवा पञ्चेन्द्रिया इत्याशेषा सत्त्वा उदी-
रिताः ” सर्वेषां प्राणचूतजीवसत्त्वानां सुखावहा उपद्रवका-
रित्वाभावात्सर्वप्राणचूतजीवसत्त्वसुखावहा । प्रज्ञा० २
पद ॥ एतेपाञ्च पृथिव्यादितया तत्रोत्पन्नानां सा सुखावहा
शीतादिडु खहेतूनामज्ञावादिति । औप० । ईपदिति वा नाम-
रत्नप्रज्ञाचपेक्षया न्हस्वत्वात्तस्य एव प्राग्भारस्यन्हस्वत्वात्तस्या
ईपत्प्राग्भारोति वा अत एव तनुत्तिरिति वा तन्वीत्यर्थः । अतितनु
त्वात्तनुनुरिति वा । सिच्छन्ति तस्यामिति सिच्छिरिति वा ।
सिच्छानामाश्रयत्वात्सिच्छादय इति वा । मुच्यन्ते सकलकर्म-
निस्तस्यामिति मुक्तिरिति वा मुक्तानामाश्रयत्वान्मुक्तादय
इति वेति । स्था० ८ ग० । ईसीति वा ईपददृषा पृथिव्यन्तरा-
पेक्षया इति-शब्द उपदर्शने वा शब्दो विकल्पने । औप० ।

ईसि (ईसिं) (ईमी) पुरेवाय-ईपत्पुरोवात- त्रि० मनाक्
सस्नेहवाते,- ज० ५ श० १ उ० ।

ईसि (ईसिं) (ईसी) मत्त-ईपन्मत्त- त्रि० यौवनारम्भ-
वर्तित्वान्भनागमत्ते गजादौ, ज० ३ वक्क० । औप० ।

ईसि (ईसिं) (इरी) रहस्स-ईपद्भस्व- त्रि० ईपत्पृष्टे न्हस्वे-
“ईसिं रहस्स पचक्खर उच्चारणत्वात्” (ईसिंति) ईपत्पृष्टानि

ईसिविच्छेयं

हस्वानि च यानि पञ्चाक्षराणि तेषां यदुच्चारणं तस्य योऽङ्ग
काव्यस्तस्य तथेति । औप० ।
ईसि (ईसिं) (ईसी) विच्छेयकमुत्रा—ईपाद्विच्छेदकटुका—खी०
ईपट् मनाक् व्यवच्छेदे सति तत ऊर्ध्वं कटुका एवादिस्व-
सम्पर्कत उपपन्नद्वयमाणत्यक्तवीर्येति । मनाम्यवच्छेदे सति
उपपन्नद्वयमाणत्यक्तवीर्यायाम्मदिरायाम् । प्रज्ञा० १७ पद ।
ईसिं (ईसिं) (ईसी) सिद्धिद (ध) पुष्पफगास—ईपच्छिद्वीन्ड
(सिद्धीन्ध्र) पुष्पप्रकाश—त्रि० ईपन्मनाक् सिद्धीन्ध्रपुष्पप्रका-
शानि सिद्धीन्ध्रपुष्पसदृशवर्णानि— ईपच्छिद्वीन्ध्रपुष्पसदृशव-
र्णं, जी० ३ प्रति । ईपच्छेवते “ ईसिं सिद्धिधपुष्पफगासा-
वति मनाक् सिद्धीन्ध्रकुसुमप्रज्ञानि ईपत्सितानि इत्यर्थः ।
सिद्धीन्ध्रं भूमिस्फोटक वक्रकम्— । औप० ।
ईसित्त—ईशित्व— न० अग्रसिद्धन्तर्गते सिद्धिविशेष, ईशित्वञ्च
वशित्वञ्च तथा कामावसायिता— सूत्र० २ श्रु० १ उ० ।
ईहाण—ईहाण—न० ईहा भावे ल्युट् दर्शने, करणे ल्युट् २ नेत्रे,
नत्र दर्शने० । वाच० ।
ईहाणिय—ईहाणिक—त्रि० ईहाणं हस्तरखादीहाणेन शुभाशुभ
दर्शनं शिल्पमस्य उन् शुभाशुभफलकयनेनोपजीविनि सामु-
द्रिके, स्त्रियां टाप् मद्गता देशवृत्ताश्च ज्ञात्र्यङ्गणिकैः सह ।
मनु० । वाच० ।
ईहा—ईहा—खी० ईह—अ—चेष्टायाम्, उच्यते, वाञ्छायाम्च । वाच० ।
वितर्क—सम० । ईहचेष्टायाम् ईहनमीहा (आभिनिवेशिकज्ञान)
मतिज्ञानविशेष, विशेष० । आ० चू० । आ० म० प्र० ।
ओग्र० । प्रव० । प्रज्ञा० । सा च सनामन्वयिनां व्यतिरेकिणां
चार्यानां पर्यालोचना । विशेष० । तथाच ज्ञाप्यम् । “ ईहासेसा-
सव्य ” शेषान्निधानानि त्वीहा विमर्षणमार्गाण्यवेपणा सज्ञा-
वृत्तणानि सर्वाण्यपि ईहान्तर्भावानि उच्यन्तीति । विशेष० ।
प्रज्ञा० । वियाहणति वा मगणति वा ईहणति वा पगहति ।
आ० चू० १ अ० । अन्ययव्यतिरेकधर्मपर्यालोचनरूपा ईहेति
विशेष० । ईहा दीर्घपर्यालोचनमिति । न० । “ नहवियारणे-
ईहा ” तथेत्यानन्तर्ये विचारण पर्यालोचनमर्यानामिति वर्तते ।
ईहनमीहा तां ब्रुवत इति योग । आ० म० प्र० । न० । ईहा
स्याणुरय पुरुषो वेत्येव सदर्यालोचनाभिमुखा मतिश्चेष्टेति
ज्ञा० ३ अ० । उच्यते । न० । “ याणुमनुसाणुगया, जह ईहा-
देवदत्तस्म ” ईहा सदर्यपर्यालोचनात्मिका स्याणु मनुष्याऽनु-
गता किमय स्याणु किं वा पुरुष इत्येवरूपा यथेहा देवदत्तस्य-
जीवता धर्म इति । ग० २ अ० । पर्यपर्यालोचनमीहेति
दर्श० । “ ईहपवाचि ” पूर्वपरविरोधन पर्यालोचयति अपि-
शब्द पर्यालोचने किञ्चिन्मनुष्याप्युत्प्रेष्यत इति सूचनार्थः
न० । आ० म० प्र० । सदर्याजिमुग्धो वितर्क इति० । ज्ञा० १ अ० ।
सुदृषस्त्वन्येवणरूपा चेष्टा ईहेत्युच्यत इति । ओग्र० । अवगृही-
तविषयाकाङ्क्षामीहेति । सम्म० । तदर्थगतसदृशविशेषाद्वो-
चनमीहेति । गज० । ईहा किमिदमिन्मनुष्यान्वयेत्येव महार्या-
हाचनान्निमुगा मतिचेष्टा इति । औप० । “ ईहाया स्वरूपयथा ।
ईह चेष्टायामीहनमीहा सदृशार्थपर्यालोचनरूपा चेष्टा इत्यर्थः
किमुक्तं भवति । अवग्रहादुत्तरकाव्यमवाचान्पूर्वं सदृशार्थ-
विशेषोपादानाभिमुखा असदृशार्थविशेषगिन्यागाजिमुगा
प्रायोऽय मनुष्यादय शान्तिद्वयार्थमा दृश्यन्ते न फर्कन्-

निष्ठुरतादयः शाङ्गादि शब्दधर्मा इत्येवंरूपो मतिविशेष ईहा ।
आह च ज्ञाप्यकृत “ चूयाचूयविशेषा दाणचायाजिमुहमीहा ”
प्रज्ञा० १५ पद । न० । आ० म० प्र० । अवगृहीतार्थविशेषा-
काङ्क्षणमीहेति अवगृहीतोऽवग्रहेण विषयीकृतो योऽर्थोऽवान्तर
मनुष्यत्वादिजातिविशेषवृत्तस्तस्य विशेषः । कर्णाटद्वारा-
दिभेदस्तस्याकाङ्क्षण भवितव्यता प्रत्ययरूपतया ग्रहणाजि-
मुष्यमीहेत्यभिधीयते । रत्ना० १ परि० ।

तथाच—ईहां व्याचिख्यासुराह ।

इय सामस्यग्रहणा, एंतरमीहा सदत्थमीमंसा ।

किमिदं सदो सदो, को होज्जव संखसंगाणं ॥

इति शब्दउपदर्शने इत्येव प्रागुक्तेन प्रकारेण नैश्चयिकार्था-
वग्रहे यत्सामान्यग्रहण रूपाद्यव्यावृत्त्या व्यक्तवस्तुमात्रग्रह-
णमुक्त तथा व्यवहारार्थावग्रहेपि यदुत्तरविशेषापेक्षया श-
ब्दादिसामान्यस्य ग्रहणमभिहितं तस्मादनन्तरमीहा प्रव-
र्तते कथंचूतेयमित्याह सतस्तत्र विद्यमानस्य गृहीतार्थस्य
विशेषविमर्शद्वारेण मीमांसा विचारण केनोद्धेखनेत्याह ।
किमिदं वस्तु मया गृहीत शब्दोऽशब्दो वा रूपरसस्पर्शरूप
वद् च निश्चयार्थावग्रहादनन्तरजाविन्या ईहाया स्वरूप-
मुक्तम् । अय व्यवहारार्थावग्रहानन्तरजाविन्याः स्वरूपमाह ।
(को होज्जवेत्यादि) वा इत्यथवा व्यवहारावग्रहेण शब्दे गृ-
हीते इत्यमीहा प्रवर्तते शाङ्गाङ्गयोर्मध्ये कोऽय भवेच्छब्द
शाङ्ख शाङ्गां वेति । ननु किं शब्दोऽशब्दोवेत्यादि किं सगय-
ज्ञानमेव कथमीहा नवितुमर्हति सत्य किन्तु दिग्मात्रमेवेदमि-
ह दर्शित परमार्थतस्तु व्यतिरेकधर्मानिराकरणपरोऽन्वयधर्मध-
नप्रवृत्तश्चापायाजिमुख एव बोध ईहा दृष्ट्या । तद्यथा ‘ अ-
रण्यमेतत्सवितास्तमागतो, न चाऽधुना सभवतीह मानव ’ ।
प्रायस्तदेतद्वृत्तगादिभ्राजा, ज्ञाप्य रतिप्रियतमारिसमाननाम्ने-
ति ’ एतच्च प्रागुक्तमपि मन्दमतिस्मरणार्थ पुनरप्युक्तमिति
गायार्थः । विशेष० । प्रव० ।

ईहा पञ्चविधा यथा— ।

कति विहाणं जेते ! ईहा पञ्चत्ता ? गोयमा ! पंच-
विहा पञ्चत्ता तंजहा सीदंदिदईहा जाव फासिदिय-
ईहा एवं जाव वेमाणियाणं नवरं जस्सजड इंदिया ॥

प्रज्ञा० १५ पद । ईहापि मन सहितेन्द्रियपञ्चकजन्यत्वात्
पोदैव— प्रव० २१ द्वा० । तथाचाह ॥

से किं तं ईहा ईहा अन्विहा पञ्चत्ता तंजहा सोदंदिद
ईहा चिंखिदियईहा घाणिंदियईहा जिंजिंदियईहा फासि-
दियईहा नो इंदियईहा तीसेणं एमे एगदिया नाणा-
घोसा नाणावजणा पंच नामधिज्जा जवति तंजहा आजो-
गणया मगणया गवेसणया चिंता वीमंसा सेत्तं ईहा ।

अथकेयमीहा । ईहा पञ्चविधा प्रज्ञता तद्यथा । श्रोत्रेन्द्रियेहा
इत्यादि । तत्र श्रोत्रेन्द्रियेणेहा श्रोत्रेन्द्रियेहा । श्रोत्रेन्द्रियार्थाव-
ग्रहमविकृत्य या प्रवृत्ता ईहा सा श्रोत्रेन्द्रियेहा इत्यर्थः । एव
शेषा अपि भावनीया (तीसेणमित्यादि) सुगम नवर सामा-
न्यत एकार्थिकानि विशेषचिन्तायां पुनर्भिन्नार्थानि तत्र
(आजोगणयत्ति) आजोग्यतेऽनेनेति आभोगनम् अर्थावग्रह-
समयमनन्तमेव सदृशार्थविशेषाभिमुखमाहोचन तस्य
त्राय आभोगनता । तथा मार्ग्येने अननेति मार्गण सदृशार्थ-
विशेषाभिमुखमेव तदूर्ध्वमन्वयव्यतिरेकधर्मान्वेषण तद्भावो

मार्गणता तथा गवेप्यतेऽनेनेति गवेपण तत ऊर्ध्वं सद्भूतार्थ-
विपेशान्निमुखमेव व्यतिरेकधर्मपरित्यागतोन्वयधर्माध्यासा-
लोचन तद्भावा गवेपणता । ततो मुहुर्मुहुः कयोपशमविशेषतः
स्वधर्मानुगतसद्भूतार्थविशेषचिन्तनं चिन्ता तत ऊर्ध्वं कयो-
पशमविशेषात्स्पष्टतर सद्भूतार्थविशेषान्निमुखमेव व्यतिरे-
कधर्मपरित्यागतोऽन्वयधर्मापरित्यागता ऽन्वयधर्मविमर्शनं
विमर्शः । सेचमीहेति निगमनम् । न० टी० । अत्र केचिदीहां
संशयमात्र मन्वन्ते-तदयुक्तम् । सशयो हि नामाज्ञानमिति
ज्ञानांशरूपा चेहा ततस्सा कथमज्ञानरूपा प्रवितुमर्हतीति-
नं० । उक्तच । ईहा संसयमेत्तं केह मत्तयं जओ तमन्नाण ।
मइनाणं सो चेहा कहमन्नाणतई जुत्त ” । आ० म० ।
नन्वीहापि किमयं शाङ्कः किंवा शाङ्ग इति एवंरूपतया प्रवर्तते
सशयोपि चैवमेव ततः कोऽनयो प्रतिविशेष । उच्यते इह यद्
ज्ञानं शाङ्कशाङ्गादिविशेषाननेकात्म्यनेन चासद्भूतं विशेष-
पमपासितुं शक्नोति किन्तु सर्वात्मना सशयानमिव वर्तते कु-
एठीभूत तिष्ठतीत्यर्थः । सदसद्भूतविशेषोपादानान्निमुखमस-
द्भूतविशेषत्यागान्निमुखं च तदीहा । आहच भाष्यकृत् “ज-
मणेगत्याहवण-मपज्जुदासपरिकुठियं चित्त । सइश्च सन्व
पणओ, तं ससयरूवमन्नाण ॥ १ ॥ ज पुण सयत्यहेक, वय-
त्ति वावारनप्परममोह । नूयाञ्जयविसेसो, पादणाभिमुह-
मीहा ” न० । बुद्धिभेदे, -अवग्रहे बुद्धि अपायधारणे मति-
रिति-न० । बुद्धिगुणभेदे, पचा० ७ विव० । मतिस्मपद्भेदे,
स्या० ८ ग० । सा च तदर्थविशेषालोचनमिति-दज्ञा० ४ अ० ।
अवग्रहीतस्यार्थस्यासद्भूतविशेषपरित्यागेन सद्भूतविशेषा-
दानान्निमुखो बोधविशेष ईहेति-व्य० छि० १० उ० ॥

ईहामई-ईहामति- स्त्री० ईहैव मतिः । तदर्थविशेषालोचनरूपे
मतिभेदे, -जेयमाहणमिहेहो' स्या० ५ ग०-तस्याश्च पद्धि-
धत्व । तथा-“उच्चिहा ईहामई पष्पत्ता तंजहा खिप्पमीहईव-
ज्जुमीहइ जाव आसिदिहमीहइ ” स्या० ६ ग० (टीका
अवग्रहमइ शब्दे-)

ईहामिय-ईहामृग- पुं० ईहां मृगयते अण् ईहाप्रधानो मृगः ।
पशुभेदे वृके, -औप० । राज० । ज्ञा० । आ० म० प्र० । जी०
कल्प० । इहामृगा वृका वरगमा जीवा इति लोके । कल्प० ।
इहामिय उसज तुरग मकर विहग वाहग किनर रुरू सरज
कुंजर वणहय पउमहय भत्तिचित्त तत्र ईहामृगा वृका-भ०
११ग०११उ० । कल्प० । दिव्ये नाट्यविधिविशेषे, -तथाच राज-
प्रज्ञीये सूर्याभस्याज्ञयाश्रमणस्य भ्रगवतो महावीरस्यान्तिके
समागतैर्देवकुमारैर्देवकुमारीभिश्च दर्शितं द्वात्रिंशद्भेदं नाट्य-
विधिमुपक्रम्योक्तम्-तत्तेणते घहवे देवकुमारा य देवकुमारीय
ता य समणस्स भ्रगवओ महावीरस्स ईहामिय उसज तुरग-
णरमगर विहग वाहग किणर रुरु सरज चर कुंजर वणहय
पउमहय भत्तिचित्त णाम दिव्व णट्टविहं उवदेसेइ- ईहया
समिया ईहासाधो मृगः । कृत्रिममृगे, अलकारगाखदकिते
नाटकभेदे, राज० ।

ईहिय-ईहिय- त्रि० ज्ञाते “जस्सिमाओ सव्वओ सुप्पमिहेहि
आओ नवन्ति सुट्टु शङ्कादिव्युदासेन प्रत्युपेक्षिताः प्रति उप सा-
मीप्येन ईक्षिता ज्ञाता भवन्तीति । आचा० ।
ईहिय- त्रि० ईह क चेष्टिते, निष्पादिते, । “सहीमागंतुमी-
हिय” अज्ञापतान्येन प्रक्तिमताऽपरानागन्तुकानुद्दिश्येहितं
चेष्टितं निष्पादितमिति-सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० । “नज्जई
नाणीहियं,, नचानीहितमविचारितं ज्ञायतेऽप्यायविषयं ताया-
तीति । विशेष० ॥

इति श्री-बृहत्सौधर्मतपागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञ

श्रीमद्भट्टारक-जैनश्वेताम्बराचार्य श्री १००८

श्रीविजयराजेन्द्रसूरि-विरचिते अजि-

धानराजेन्द्रे इकारेकारादि शब्द

सङ्कलनं समाप्तम् ।

अभिधानराजेन्द्रः ।

(उकार)

उ-उ-अव्य० उ-क्लिप्न तुक् सम्योधने, कोपवचने, अनुकम्पा-
याम्, नियोगे, अङ्गीकारे, प्रहने च । हेमचन्द्रः । अवधारणे,
आ० म० ङि० । चकारार्थे, न० । अन्तिके, विशे० भृशार्थे,
(भ्रश शब्दस्यार्थे) आ० म० ङि० । (उपयोगकरणे,) “उ-
त्ति अवयोगकरणी उ इत्येतदङ्गमुपयोगकरणे, “उ त्ति य उ-
स्सकणाकम्मे” उ इति अप्वक्कणाकर्मणि वर्तते । आ० म० ङि० ।
अतति सातत्येन तिष्ठति अत- रु- शिवे, वाच० । ब्रह्मणि,
गा० तोयं, तोयथौ, धरणिधरे, अवसाने, वितर्के, वञ्चनायाम्,
व्यसने, अव्य० हरमौलौ, ध्रुचौ, हर्गै, तपसि, द्रुमाङ्गे, चन्द्रा-
प्रायां, गिरौ, भूमौ विद्योक्ते, एका० । उपाध्याये, तस्याऽऽद्या-
करणे ग्रहणात् । गा० । उशब्दात् स्वरूपार्थे कारः उकारः पञ्च-
मस्वरे, म च उदात्तानुदात्तस्वरितज्जेदात् प्रथम त्रिधा । पुन
अनुनासिकाननुनासिकज्जेदेन प्रत्येक द्विधेति पञ्चविध । कार-
तकारानुत्तरस्तु ऋस्वदीर्घप्लुतज्जेदेन प्रत्येक त्रिविधोऽपि प्रत्येकं
प्रागुक्तज्जेदपदकात् अष्टादशविध । चन्द्रमार्कण्डे च । तत्र
मकारान्तस्यैव तन्नामतेति थदव । उ इत्येतदङ्गस्य निपात-
त्वात् प्रगृह्यसङ्गति । अन्परत्वे न सन्धि उ उमेशः । स च
चादिगर्णाय । वाच० ।

उअत्तत-उद्रुतमान-त्रि० उद्धृत्य वर्तमाने, । उअत्ततम्मि बहो
पाणाण तेण पुत्र उसिच्च । उअत्ततम्मि इति प्राकृतत्वा-
त्पुस्चनिर्देशः । वृ० १ उ० ।

उअविध-उद्रुपित०त्रि० । उच्चिष्टे, “इहरा भेणिसिद्धत्त उअविधं
चैव गुरुमादी” वृ० १ उ० ।

उऽ (ङि) ओऽ (ङि) अ-उदितोदित-त्रि० उदितश्चासावुन्नत-
कुत्रयत्रसमृद्धिनिरवद्यकर्मनिरस्युदयवान् । उदितश्च परमसुख-
मदोदोदयेन्युदितोदित । सर्वयोदयवति पुरुषे, यथा जगतः ।
उदितोदितन्य चास्य सुप्रसिद्धम् । स्या० ४ ग० । पुरिमता
लाऽऽधिपता राजभेदे, उदितोदितस्य राज्ञः श्रीकान्तपतेः पुरि-
मतावपुरे गज्यमनुशासत श्रीकान्तपतेर्निमित्त वाणारसी
वाम्नाय्येन धर्मरक्षिणा राज्ञा सर्ववदेन समागतम् । न० ।
आ० चू० ।

उऽ (ङि) ऋ-उदीर्ण-त्रि० उदयप्राप्ते, सूत्र० १ श्रु० ५ अ०
१ उ० । प्रश्न० । उक्त० । प्रज्ञा० । उदिते स्या० ५ ग० । उक्त० ।
ज० । विपाकोदयमागतं, । प्रज्ञा० १ ए पद् । आचा० । उदीर-
णाकरणेनोदिते, म० १ ग० ९ उ० । उक्त०, स्या० ५ ग० ।
उदीर्य-त्रि० उत्तरे, उत्तरदिग्गत्रे, आ० म० ङि० ।

उऽ (ङि) ऋकम्म-उदीर्णकर्मन्-त्रि० उदीर्णमुदयप्राप्त क
द्विपाकं कर्म येषां ते तथा । मित्यात्वदास्यरत्यादीनामुदये
वर्तमानेषु, “उदीर्णकर्मणा उदितकर्मणा पुणो पुणो ते
सगद उदेनि” सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

उऽ [ङि] ऋ बलवाहण-उदीर्णबलवाहन- पु० स्त्री०
उदीर्णमुदयप्राप्तं वज्रं येषां तानि उदीर्णवहानि । उदीर्णवहानि
वाहनानि यस्य स उदीर्णबलवाहनः । उदयप्राप्तबलवाहने,
वज्रं चतुरङ्ग गजाश्वरथसुजटरूप वाहनं शिषिकावेसरप्रमु-
खम्, वज्रं च वाहनं च बलवाहने, उदीर्णे उदयप्राप्ते बलवाहने
यस्य स उदीर्णबलवाहनः । उक्त० १ उ० । उदीर्णमुदयप्राप्त
वज्रं चतुरङ्ग वाहनं च गिद्धियिल्ल्यादिरूप यस्य सोयमुदीर्ण-
बलवाहनः । वज्रं शरीरं सामर्थ्यं वाहनं गजाश्वदि, पदान्युप-
लक्षणं चैतत् । उदयप्राप्तबलवाहनविशिष्टे, “ कपिल्ले एयरे
राया उदिम्भवत्तवाहणे णामेण सज्जो णामस्मिगवत्तवाणि-
ग्गए ” उक्त० १ अ० ।

उऽ [ङि] ऋमोह-उदीर्णमोह- त्रि० ६ व० । उक्त० (वेद)
मोहनीये “अणुत्तरोववाऽयाण भते ! देवा किं उदिषमोहा
उवसतमोहा स्त्रीणमोहा ” ज० ५ श० ४ उ० ।

उऽ [ङि] ऋवेय-उदीर्णवेद- त्रि० उदीर्णो विपाकाणश्चो
वेदो यस्य स तथा ॥ वेदानां विपाकमप्राप्ते, उदीर्णवेदो हि पु-
मान् स्त्रियं कामयते, साऽपीतरं, नपुंसकस्तु ज्ञयमिति ॥
आचा १ श्रु० १ अ० । ० ।

उऽ [ङि] य-उदित- त्रि० वद-क० संप्र० गदिते, निष्पन्न-
स्यैव खलु जितयिम्बस्योदिता प्रतिष्ठा- । पो० । उज्जते, डा० १
अ० “उमायति वा उऽउत्ति वा एगदुमिति । नि० चू० १० उ० ।

उऽ (ङि) यत्यमिय-उदितास्तमित-त्रि० उदितश्चासौ तथैव
अस्तमितश्च भास्कर इव सर्वसमृद्धिभ्रष्टत्वाद्गुणतिगतत्वाच्चेति
उदितास्तमितः । पूर्वमुदिते पश्चादस्तमिते, यथा ब्रह्मदत्त-
चक्रवर्ती । स हि पूर्वमुदित उन्नतकुशोत्पन्नत्वादिना स्वशुभो-
पाजितसाम्राज्यत्वेन च पश्चादस्तमितः । अतथाविधकारण-
कुपितब्राह्मणप्रयुक्तपशुपादधनुर्गोदिकाप्रक्षेपणोपायप्रस्फोटि-
ताक्किगोत्रकतया मरणानन्तराप्रतिष्ठानमहानरकवेदनाप्राप्त-
तया वेति, स्या० ४ ग० ।

उऽ (ङि) ण-उदीचीन-त्रि० उत्तरे, स्या० ५ ग० ।

उऽ (ङि) ण-उदीचीना-स्त्री० उत्तरस्यां दिशि, “दो दि-
साउ कपड पाईण चैव उदीर्णं चैव ” स्या० १ ग० । उऽ
(ङि) णदाहिण वित्थिषे अरुचंदसत्राणसंठिण उदग्द-
क्षिणविस्तीर्णाऽर्धचन्द्रसंस्थानसंस्थित । राज० ।

उऽ (ङि) णपाईण-उदीचीनप्राचीन-स्त्री० उदगेव उदीचीनं
प्रागेव च प्राचीनमुदीचीनं च तदुदीच्या आसन्नत्वात् प्राचीन
च तत्प्राच्या प्रत्यासन्नत्वादुदीचीनप्राचीनं दिगन्तरम् । केश-
दिगोपेक्षया पूर्वोत्तरदिशि, (जम्बूद्वीपे ण द्वीपे सूरिया उदीर्ण-
पाईणमुग्गच्छ) म० ५ श० १ उ० ।

उऽ (ङि) णवाय-उदीचीनवात-पु० उदीचीन उत्तर वातः उदी-
चीनवान् । उदीच्या दिशः समागच्छति वातरधाशुकादिक-
भेदे, प्रज्ञा० १ पद्० । स्या० ।

उऽ (ङि) ता-उदीरयित्वा-अव्य० उत्प्रायत्येन ईरयित्वा
कययित्वेत्यर्थे, “अणुत्तर भ्रमभुईरस्ता” । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

उऽ (ङि) रण-उदीरण-न० उद-ईर-ल्युट उच्चारणे-वाच०

अनुदयप्राप्तस्य (दक्षिकस्य) करणेनाकृष्योदये प्रक्षेपणे,
स्था० ४ ग० ।

उद्दी (दी) रणा—उद्दीरणा—स्त्री० अनुदयप्राप्त कर्म दक्षिक-
मुदीर्यते उदयावद्विकाया प्रवेश्यते यथा सा उद्दीरणा । उदया-
वद्विकातो वहिर्वर्तनीनां स्थितानां दक्षिक कषायै सहितेन
वा योगसंज्ञितेन वीर्यविशेषेण समाकृष्योदये प्रवेशनरूपे
करणभेदे, प० सं० । तेषामेव कर्मपुत्रत्वानामाकाङ्क्षाप्रप्तानां
जीवसामर्थ्यं विशेषाद्दक्षिकयां प्रदेशनमुदीरणा तेषामेव
कर्मपुत्रत्वानां बन्धसकमाज्यां लब्ध्वाऽऽत्मत्वानामां निर्जरण-
संक्रमणकृत्स्वरूपप्रच्युत्यजावे सद्भावः सत्ता । कर्म० ।
आन्तराक्षिकविशेषे, । द्वा० । “जीवाण दोहिं णणेहिं पावकम्म
उदीरेई तंजहा । अज्जोवगमिया चैव वेयणाए उवक्कमियाए
चैव वेदणाए एव वेदेति एव णिज्जरेति अज्जो० वे० उव०
वेय० ” (व्याख्या स्व स्व शब्दे) स्या० ३ ग० । सूत्र० ।
अस्या निदेशोपा वक्तव्यता यथा तत्र चैते अर्थाधिकारास्तद्यथा
लक्षण, भेदः, साधनादिप्ररूपणा, स्वामित्वम्, उद्दीरणा, प्रकृ-
तिस्यानानि, तत्त्वामित्व चेति ॥

तत्र पुरतो लक्षणभेदयोः प्ररूपणार्थमाह ॥

जं करणे णो कट्टिय, उदए दिज्जइ उदीरणा एसा ॥

पगइट्टिइ आणुजाग-प्पएसमूलुत्तरविजागा ॥ ३२५ ॥

अत्र पूर्वार्धेन लक्षण तनस्तत्प्ररूपणार्थमाह । यत्र यत्परमा
एवात्मक दक्षिक करणेन योगसंज्ञिकेन वीर्यविशेषेण कषाय
सहितेन असहितेन वा उदयावद्विका वहिर्वर्तनीच्य स्थिति
न्योऽप्याकृष्य उदये दीर्यते उदयावद्विकाया प्रक्षिप्यते एषां
उद्दीरणा च वक्तव्या “उदयावद्विया वाहिरट्टाट्टिईहिं तो कसाय-
सहिण वा जोगसन्नेणं करणेण द्द्वियमाकट्टिय उदयाव-
द्वियाए पवेसयाए ” उद्दीरणत्ति सा च किंभूतत्यत आह ।
प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशमूलोत्तरविजागा । प्रकृतिस्थित्यनुभा-
गप्रदेशैर्मूलप्रकृतिभिरुत्तरप्रकृतिभिश्च कृत्वा विजागो भेदो
यस्या सा तथा । उदमुक्तं प्रवति । सा उद्दीरणा चतुर्विधा
तद्यथा प्रकृत्युद्दीरणा स्थित्युद्दीरणा अनुजागोद्दीरणा प्रदेशो-
द्दीरणा च । एकैकापि द्विधा मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिवि-
षया च । तत्र मूलप्रकृतिविषया अष्टधा उत्तरप्रकृतिविषया
चाष्टपञ्चाशदधिकगतभेदा तदेवमुक्तौ लक्षणभेदौ । सम्प्रति
साधनादिप्ररूपणा कर्तव्या । सा च द्विधा मूलप्रकृतिविषया
उत्तरप्रकृतिविषया च ॥

तत्र प्रथमतो मूलप्रकृतिविषयामाह ॥

मूलपगईमु पंचएहं, तिहा दोएहं चउव्विहा होइ ॥

आउस्स साइ अयुवा, दसुत्तरसयउत्तरासिं पि ॥ ३२६ ॥

मूलप्रकृतिषु मध्ये पञ्चानां मूलप्रकृतीनां ज्ञानावरणदर्शना-
वरणान्तरायाणां यावन्मोहगुणस्थानं यस्य समयावद्विका-
शेषो न भवति तावत्सर्वजीवानामुद्दीरणाऽवश्यं प्राविनी
नामगोत्रयोस्तु यावत्सयोगिचरमसमयस्तावत् । तत एषा-
मनादिरुद्दीरणा ध्रुवा अभव्यानां अध्रुवा, भव्यानां तु पयोर्वे
दनीयमोहनीयोरुद्दीरणा चतुर्विधा तद्यथा सादिरनादिध्रुवा
ऽध्रुवा च । तत्र वेदनीयस्य प्रमत्तगुणस्थानकं यावत् उद्दी-
रणा न परत । मोहनीयस्य सूक्ष्मसपरायगुणस्थानकं यावत्
न परत । ततोऽप्रमत्तादिगुणस्थानकं प्रतियतितो वेदनी-
यस्य उपशान्तमोहगुणस्थानकं प्रतियतितमोहनीयस्यो-
द्दीरणा सादि तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि । ध्रुवाध्रुवे

पूर्ववत् । आयुषः पुनरुद्दीरणा सादिरध्रुवा च । तथा ह्यायुषः
पर्यन्तावद्विकायां नियमादुद्दीरणान् प्रवन्ति । ततो ऽध्रुवा
पुनरपि परमवोत्पत्तिप्रथमसमये प्रवर्तते ततः सादिरिति
तदेवं मूलप्रकृतिषु साधनादिप्ररूपणा । सप्रत्युत्तरप्रकृतिषु तां
चिकीर्षुराह (दसुत्तरेत्यादि) सादिरध्रुवा चेत्यनुवर्त्यते ।
उत्तरासामपि उत्तरेप्रकृतीनामपि । दशोत्तरशतसंख्यानां
पञ्चविधज्ञानावरण दर्शनावरणचतुष्टयमिथ्यात्वतैजससप्त-
कवर्णादिविंशतिस्थिरास्थिरशुजाशुभगुरुधुनिर्माणान्तराय ।
पञ्चकरूपाष्टाचत्वारिंशद्वर्जानां सर्वशेषप्रकृतीनामित्यर्थः । उ-
द्दीरणा द्विधा तद्यथा । सादिरध्रुवा चासाच साधध्रुवता अध्रु-
वोदयत्वादेव सिद्धा ।

मिच्छत्तस्स चउप्पा, तिहा य आवरण विग्घ चउदसगे ।

थिरमुज मेयर उवग्धा, यवज्जधुव वंधिनामेय ॥ ३२७ ॥

मिथात्वस्योद्दीरणा चतुर्धा । तद्यथा सादिरनादि- ध्रुवा
अध्रुवा च तत्र सम्यक्त्व गतस्य पुनरनादिर्भवति । ततो ऽसौ
सादि तत्स्थानमप्राप्तस्य त्वनादि । अभव्यानां ध्रुवा, भव्या-
नामध्रुवा । तथा ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयान्तराय
पञ्चकरूपाणां चतुर्दशप्रकृतीनामुद्दीरणा त्रि प्रकारा । तद्यथा
अनादिध्रुवा अध्रुवा च । तथा हेतासां प्रकृतीनां ध्रुवोदय-
त्वेनानादिरुद्दीरणा । अभव्यानां ध्रुवा । भव्यानां तु क्षीणमोह-
गुणस्थानके आवाधिकाशेषे व्यवच्छेदे भवा ध्रुवा । तथा स्थि-
रशुभे सतरे । अस्थिरानुज्ञसहितयोस्तयोरुपघात वर्जयि-
त्वा शेषाणामध्रुववन्धिनीनां च तैजससप्तकागुरुवधुवर्णादि-
विंशतिनिर्माणलक्षणानां सर्वसख्यया त्रयस्त्रिंशत्सख्यानामुद्दी-
रणा त्रिधा । तद्यथा अनादिध्रुवा अध्रुवा च । तत्रानादित्व
ध्रुवोदयत्वात् ध्रुवा अभव्यानाम् । अध्रुवा भव्यानां सयोगि-
केवद्वचरमसमये व्यवच्छेदाभावात् । शेषाणां चाध्रुवोदयानां
दशोत्तरशतसंख्यानामध्रुवोदयत्वात् उद्दीरणा सादिरध्रुवा
च प्रागेवोक्ता । तदेव कृता साधनादिप्ररूपणा ।

सम्प्रति मूलप्रकृत्युद्दीरणास्वामिनमाह ।

वाईणं उउमत्था, उद्दीरणा रागिणो य मोहस्स ।

तइया उण प्पमत्ता, जोगंता उत्ति दोएहं च ॥ ३२८ ॥

घातिप्रकृतीनां ज्ञानावरणीयान्तरायदर्शनावरणीयान्तरायरू-
पाणां सर्वेषु उव्वस्था क्षीणमोहपर्यवसाना उद्दीरका मोहनी-
यस्य तु रागिण सरागास्सूक्ष्मसपरायपर्यवसाना उद्दी-
रका तृतीयवेदनीयस्य आयुषश्च प्रमत्ता प्रमत्तगुणस्थानक-
पर्यन्ता सर्वेषु उद्दीरका । केवलमायुष पर्यन्तावद्विकायां नो-
द्दीरका भवन्ति । तथा चयोरप्यनामगोत्रयोर्योग्यता सयो-
गिकेवद्वचरपर्यवसाना सर्वेषु उद्दीरका । इतिशब्दे निष्क्रमो
गाथापर्यन्ते योजनीय । सच मूलप्रकृत्युद्दीरणापरिसमाप्ति-
द्योतकां वेदितव्यस्तदेव मूलप्रकृत्युद्दीरणास्वाम्युक्तः ।

साम्प्रतमुत्तरप्रकृत्युद्दीरणास्वामिनमाह ।

विग्घा वरण धुवाणं, उउमत्तो जोगिणो उ ध्रुवा ।

उवघायस्स तणुत्था, तणुकिट्टीणं तणुयरागा ॥ ३२९ ॥

विघ्न इति अन्तराय ततोऽन्तरायपञ्चकं ज्ञानावरणपञ्च-
कदर्शनावरणचतुष्टयरूपाणां चतुर्दशानां ध्रुवोदयप्रकृतीनां
सार्थच्छब्दस्या उद्दीरका । तथा (ध्रुवाणति) नाम ध्रुवोदयानां

अर्थात् शक्तिरूप्यानां तैजससप्तकवर्णादिर्विशतिस्थिरास्थिर-
शुभाशुभगुरुदुर्गुनिर्माणरूपाणां योगिनः सयोगिकेवद्विपर्य-
न्ता उद्दीरकाः । उपघातिनाम्नस्तु तनुस्थाः शरीरस्थाः शरी-
रपर्याप्तपर्याप्त्युद्दीरकाः तनुकिष्टीकृतां सूक्ष्मकिष्टीकृताम्
अर्थात् द्योतसत्कानां ननुकरागाः सूक्ष्मसपराया यावच्चरम-
समयावधिका न प्रवति तावदुद्दीरकाः ।

तसवायरपज्जत्ते, सेयरगइजाइ द्विद्विवेयाणं ।

आऊणं तन्नामा, पत्तेयसरीरस्स उ ताणुत्था ॥१३०॥

प्रसवाद्पर्याप्तानां सेतराणां सप्रति ज्ञापना स्यावरसूक्ष्म-
पर्याप्तसहितानामित्यर्थः । तथा चतसृणां गतीनां, पञ्चानां च
जातीनां, तिसृणां दृष्टीनां दर्शनानां मिथ्यादर्शनादीनां, त्रया-
णां वेदानां नपसकवेदादीनां, चतुर्णां चायुषां सर्वसंख्यया
पञ्चविंशतिप्रकृतीनां यथास्वं तन्नामास्तन्नामप्रकृतिनामान
उद्दीरणास्तद्यथा असनाम्नस्त्रसास्ते च शरीरे अपान्तरा-
क्षे गतौ च वर्तमाना उद्दीरकाः । एवं सर्वेषामपि ज्ञावनीयम्
तथा प्रत्येकनामानः शरीरस्य तनुस्था देहस्थाः तुरेवार्ये देह
स्या एव प्रवर्तन्ताति गार्थः ॥ १३० ॥

आहरयओ णिच्चा, सरीर पुगवेयप्पमोत्तूणं ।

आराद्वाए एवं, तदुवंगाए तसज्जियाओ व्व ॥१३१॥

ये नरा मनुष्यास्तिर्यञ्च आहारका ओजोदोमप्रक्षेपाहार-
काणामन्यतममाहारं गृह्णन्ति तत औदारिक उपलक्षणमेतत्
औदारिकग्रन्थनचतुष्टयस्यौदारिकसघातस्य । औदारिका-
किं सर्वेषु नित्या शरीरचिकवेदकान् प्रमुच्य शरीरचिकं
आहारकवैक्रियवृक्षणाणां तत्स्थानात्परित्यज्यन्ते हीनौदा-
रिकसद्घातस्य औदारिकाः किं सर्वेषु नेत्याह । शरीरचिक-
वेदकान् प्रमुच्य शरीरचिकमाहारकवैक्रियवृक्षणं तत्स्था-
यरा एवमुक्तेन प्रकारेण (तदुवंगापत्ति) तदङ्गोपाङ्गनाम्न-
औदारिकाद्गोपाङ्गनाम्न उद्दीरका वेदितव्या । केवलं ते त्रस-
कायिका एव न स्यावरास्तेषां तदुदयाजावात् ।

वेत्तव्विगाय सुरने-रइया आहारगा नरो तिरिओ ।

मन्नी वायरपवणो, व्विपज्जत्तगो होज्जा ॥१३२॥

वैक्रियशरीरनाम्नः उपलक्षणमेतत् वैक्रियसघातस्य सुरा
नैरयिका वा गृह्णन्तो यश्च नरस्तिर्यङ् वा सज्ञी वैक्रियवृधि-
वान् यश्च वादरपवनो दुर्गनामोदयी वृधिपर्याप्तको वैक्रि-
यशरीरवृक्षणवृक्ष्या पर्याप्तस्ते सर्वेषु उद्दीरकाः ।

वेत्तव्वियंग उवंगतणु-नुद्वा पवणवायरं हिच्चा ।

आहारगा य विरओ, विउव्वंतो पमत्तेय ॥१३३॥

वैक्रियाद्गोपाङ्गनाम्न उद्दीरकास्तनुतुल्या वैक्रियशरीर-
नाम्न उद्दीरकाः प्रागुपदिष्टास्त एव वैक्रियाद्गोपाङ्गनाम्नो-
ऽपि वेदितव्या इत्यर्थः । किं सर्वेषु नेत्याह । वादरपवन
वादरवायुकायिकं हित्वा परित्यज्य ज्ञेया द्रष्टव्याः । आहारक
शरीरनाम्नोपि विरतसयतस्तत् आहारकशरीर कुर्वन् प्रमत्त
प्रमादमुपगतस्सन् उद्दीरको प्रवति ।

व्विणं व्वणं मंथय-णाणं सगद्वा तिरिय नरा ।

देहत्या पज्जत्ता, उत्तमसंययणाणो सेदी ॥ १३४ ॥

मकरा पञ्चेन्द्रियान्तिर्यञ्चो मनुष्याश्च देहस्थाः शरीरनामो
दये वर्तमाना द्रष्टव्या पर्याप्ता प्राणां सहननानामुद्दीरका भव-
न्ति । देहादयप्राप्तानामेवोद्दीरणा प्रवर्तते नान्येषां तले
यत्स्थान यत्तन्मान सहनन वा उदयप्राप्त वा प्रवति तत्तदा

उद्दीयते । नान्यदा चेति द्रष्टव्यम् । तथा उत्तमसंहननो
वज्रर्षभनाराचसंहननः श्रेणीः कृपकश्रेणीर्भवति न शेषसह-
ननः । तेन कृपकश्रेणिं प्रतिपन्ना वज्रर्षभनाराचसंहननमेवो-
द्दीरयन्ति न शेषसंहननानि उदयाजावादित्यवसेयम् ।

चतुरसस्स ताणुत्था, उत्तरताणु सगद्वज्जोगज्जूमिगया ।

देवा इयरे हुंसा, तस तिरिय नरा य सेवटा ॥१३५॥

चतुरस्रस्य समचतुरस्रसस्थानस्य तनुस्थाः शरीरस्थाः
उत्तरतनव आहारकोत्तरवैक्रियशरीरिणो मनुष्यास्तिर्यञ्च-
सकदा सकवेन्द्रिया पञ्चेन्द्रिया इत्यर्थः । तथा भोगजूमि-
गता देवाश्च उद्दीरका प्रवन्ति (इयरेहुंस्ति) इतरे उक्तशेषा-
एकेन्द्रियविकवेन्द्रियनैरयिका अपर्याप्तकाश्च पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यङ्मनुष्या एते सर्वेऽपि शरीरस्थाः हुरुसस्थानस्योद्दी-
रका प्रवन्ति (तस तिरियनरा यसेवद्विच्छि) अत्र इतरे इत्यनु-
वर्तते उक्तशेषास्त्रसा चीन्द्रियादयः । पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनु-
ष्याश्च सेवार्ताः सेवार्तसहननोपेताः सेवार्तसहननस्योद्दीरकाः
संघयणाणि न उत्तरे, ताणुसु तन्नामगा ज्वंतरगे ।

आणुपुव्वीणं परया-इस्स उ देहीण पज्जत्ता ॥१३६॥

उत्तरतनुषु वैक्रियाहारकशरीरेषु सहनना न भवन्तीति पक्षां
सहननानामेकतरमपि सहननं न भवति तेन एकस्यापि सहनन
स्योद्दीरका न भवन्ति । तथा आनुपूर्व्याणां नारकानुपूर्व्यादीनां
चतसृणां तन्नामिका तत्तदानुपूर्व्यापि नारकादिनामानो
जवापान्तरावगतौ वर्तमाना उद्दीरका वेदितव्याः । तद्यथा-
नारकानुपूर्व्या नारको भवापान्तरावगतौ वर्तमान उद्दीरक-
स्तिर्यङ्गानुपूर्व्यास्तिर्यङ्क इत्यादि । तथा पराघातनाम्न शरी-
रपर्याप्तपर्याप्ताः सर्वेषु उद्दीरकाः ।

वायर पुढवी आयव, णामवज्जियत्तु सुहुमतसा ।

उज्जोयणामतिरिए, उत्तरदेहे य देवजई ॥१३७॥

आतपनामा वादरप्रथ्वीकायिक उद्दीरकः चशब्दस्यानुकार्य-
समुच्चायकत्वात् वादरपृथ्वीकायिको पर्याप्तो द्रष्टव्यः । तथा
सूक्ष्मान् सूक्ष्मैकेन्द्रियान् सूक्ष्मत्रसांश्च तेजोवायुकायिकान्
वर्जयित्वा शेषास्तिर्यञ्चः पृथिव्यमृचनस्पतयो विकवेन्द्रियाः
पञ्चेन्द्रियाः वृद्धिपर्याप्ता उद्योतनामानो यथासज्जवमुद्दीरकाः
प्रवन्ति । तथा उत्तरदेहे उत्तरशरीरे यथासज्जव वैक्रि-
ये आहारके च वर्तमानो देवोयतिश्च उद्योतनामा उद्दीरको
भवति । १३७ ।

सगद्वो पइण्णई, उत्तरताणुदेवज्जोगज्जूमिगया ।

इट्ठसराय तसो वि य, इतरासिं सनेरइया ॥१३८॥

सकदः पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्यो वा शरीरपर्याप्तपर्याप्त प्र-
शस्तविहायोगति उदये वर्तमानस्तथा उत्तरस्यां तनौ वैक्रिय
शरीररूपायां वर्तमानाः सर्वे तिर्यञ्चो मनुष्याश्च तथा सर्वे देव
भोगजूमिकागता द्रष्टव्याः । इष्टगते प्रशस्तविहायोगतरु-
द्दीरकः । तथा इष्टस्वराः सुस्वरनामानस्त्रसा डीन्द्रियादयो-
ऽपि शब्दात्प्रागुक्ताश्च पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्गादयो भाषापर्याप्त्याप-
र्याप्ता यथासज्जवमुद्दीरकाः । तथा इतरस्यामप्रशस्तविहा-
योगतिष्ठ स्वरनामानस्त्रसा विकवेन्द्रिया सनैरयिका नैरयि-
कमहितास्तया पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्या केचन यथासभ-
वमुद्दीरका वेदितव्याः ।

उम्सासस्स सराण य, पज्जत्ता आणपाणजासासु ।

सव्वण्णुस्सासो, जासा वि य जानुरुज्जति ॥१३९॥

उच्चवासस्वरशब्दयोः पतत्राणभाषाशब्दाभ्यां सह यथास-
ख्येन योजना । सा चैवं उच्चवासनाम् प्रायः पानपर्याप्ता-
पर्याप्ता सर्वेषुदीरकाः (सराणयत्ति) द्वित्वेपि बहुवचन
प्राकृतत्वात् । तत स्वरयोः सुस्वरदु स्वरयोः प्रागुक्ता उदी-
रका सर्वेपि भाषापर्याप्तापर्याप्ता छष्टव्याः । यद्यपि स्वरयोः
प्रागेवोदीरका उक्तास्तथापि ते प्रापापर्याप्तापर्याप्ता एवोदी-
रका वेदितव्या इति विशेषोपदर्शनार्थं पुनरुपादानम् । तथा स-
र्वज्ञानाकेव जिनामुच्चवासभाषे यावन्नाद्यापि निरोधमुपगच्छत-
स्तावदुदीरितेऽत्र निरोधानन्तरमुदयाज्ञावाचोदीरणा भवति ।
देवोसुजगाएय, णामगब्जवक्रंति उदयकिचीए ।

पञ्जतो वज्जियास, सुहुमे नेरइयाः सुहुमतेसु तमे । २४० ।
देवो इत्यादौ जातावेकवचन केचिद्देवा केचित्तिर्यङ्मनुष्या
गर्भव्युत्क्रान्ता सुजगादेयनामान उदीरकोपेतास्तदुदये व-
र्तन्ते । तथा सूङ्गमैकेन्द्रियसाहितान् नैरयिकान् सूङ्गमप्रसांश्च
वर्जयित्वा शेषाः पर्याप्तकनामोदये वर्तमाना यश कीर्त्तरु-
दीरकाः ॥

गोउत्तमस्स देवा, नरा य वयणो चउएहमियराइ ।

तव्वइरित्ता च्चिन्त्य-गरस्स सव्वसायापजवे ॥ २४१ ॥

सर्वे देवा मनुष्या अपि केचिदुच्चैः कुदसमुत्पन्नास्तथा प्रकृ-
तितो नीचैर्गोत्रिणोऽपि पञ्चमहाव्रतसमलङ्कृतागत्रयष्टय उ-
च्चैर्गोत्रस्योदीरकास्तथा इतगासां चतसृणां प्रकृतीनां पुर्नगा-
नदेयायश कीर्त्तिनीचैर्गोत्राणा तद्व्यतिरिक्तानामुक्तव्यतिरिक्ता
नावेदितव्यास्तत्र पुर्नगानादेयारैकेन्द्रियविक्रैरेन्द्रियसमू-
र्त्तिमतिर्यङ्मनुष्यनैरयिका । अयश कीर्त्तेः सर्वे सुङ्गमाः सर्वे च
नैरयिका सर्वे सुङ्गमाह्वसाः सर्वेषुपर्याप्तकनामोदये वर्तमाना ।
नीचैर्गोत्रस्य पुन सर्वे नैरयिका सर्वे तिर्यङ्गो मनुष्या अपि
विशिष्टकुशोत्पन्नान् व्रतिनश्च मुक्त्वा शेषा सर्वेषुदीरका छष्ट-
व्याः । तथा तीर्थकरनाम् सर्वइतायां सत्यां ऋवेदुदीरणा
नान्यदा उदयाज्ञावात् ।

इंदिअपज्जत्तीए, दुसमयपज्जत्तगा य पाउग्गा ।

निहा पयज्ञाणंखी-एराग खवगेय परिवज्जिय ॥ २४२ ॥

इन्द्रियपर्याप्तापर्याप्तास्ततो द्वितीयसमयादारज्य इन्द्रियप-
र्याप्त्यनन्तरसमयादारज्य इत्यर्थः । निष्ठाप्रचलप्रयोग्या भव-
न्ति । किं सर्वे नेत्याह । क्षीणरागान् कृपकाश्च परित्यज्य
उदीरणाहि उदये सति नान्यथा न च क्षीणकृपकयोर्निष्ठाप्रच-
योरुदय समवाति “ निहाउगस्स उदओ क्षीणखवगे परि-
ज्जति ” प्रामाण्यात् ततस्तान् वर्जयित्वा शेषा निष्ठाप्रचलयो-
रुदीरका वेदितव्या ॥

निहानिहाईण वि, असंखवासा य मणुयतिरिया य ॥

वेउव्वियाहारतणु, वज्जित्ता अप्पमत्ते य ॥ २४३ ॥

असख्येयवर्षाणुषो मनुष्यतिर्यङ्गो वैक्रियशरीरिणो प्रमत्तस-
यताश्च मुक्त्वा शेषाः सर्वेपि निष्ठानिद्राप्रचलस्त्यानर्शनामु-
दीरका वेदितव्याः ।

वेयणीयणप्पमत्ता, ते ते वंधगा कसायाण ।

हासाई उकसयं, अपुव्वकरणस्स चरमते ॥ २४४ ॥

वेदनीययो सानासातरूपयोः प्रमत्ताप्रमत्तगुणस्थानकपर्य-
न्ता सर्वेषुदीरका । तथाये जीवा येषा कपायाणां वन्धकास्ते
तेषा कपायाणामुदीरका वेदितव्या । यतो यानेव कपायान्

वेदयेते तानेव वज्जाति । “ जेवेयइ सवधे ” इति वचनात् । उदये
च सत्युदीरणा ततो युक्तमुक्त “ ते ते वधतगा कसायाणमिति ”
तत्र मिथ्यादृष्टिसास्वादना अनन्तानुबन्धिनामुदीरकास्तेषां
तद्वेदकत्वात् । अप्रत्याख्यानावरणानां देशविरतिपर्यन्ता
सज्वहनकोधमानमायात्वोभानां स्वस्ववन्धव्यवच्छेदादर्वाक्
उदीरकाः हास्यादिभद्रकस्यापूर्वगुणस्थानका उदीरका ।

जावुण खणो पढमो, संहरइ हामाणमेव मियरासि ।

देवा नेरइया जव-इई केइ नेरइया ॥ २४५ ॥

यावत् प्रथमः कृणः किञ्चिद्दूनो भवति प्रथममन्तर्मुहूर्त्त
यावदित्यर्थं तावन्नियमाहेवा सुस्वररतिहास्यानामुदीरका व-
दितव्या । परस्त्वनियम एव किञ्चिद्दून प्रथमकृणं यावन्नैर-
यिका इतरासामसातावेदनीयारतिशोकप्रवृत्तीनां नियमाहु-
दीरका । परस्तु तीर्थकरकेवज्ञानज्ञानामादौ विनिर्यासोपि
भवति । केचित्पुनर्नैरयिकाः सकलामपि भवस्थिति यावत्
असातवेदनीयारतिशोकानामुदीरका प्रवन्ति । एवमेकैकप्र-
वृत्त्युदीरणास्वामित्वमुक्तम् । राप्रति प्रकृत्युदीरणास्थानमाह ।

पंचएहं च चउएहं च एकाईजा दसएहं तु ।

तिगहीणाए मोहे, मिच्छे सत्ताए जाव दसए ॥ २४६ ॥

द्वितीयकर्मणि दर्शनावरणोयज्ञकृणे पञ्चानां चतसृणां प्रकृ-
तीनां युगपदुदीरणा भवति । तत्र चतसृणां चक्षुरचक्षुरवधि-
दर्शनावरणरूपाणां भ्रुवा उद्वस्थानामुदीरणा । एतासा मध्ये
निष्ठापञ्चकमध्यादन्यतमप्रकृतिप्रक्षेपे पञ्चानामुदीरणा ।
तथा मोहे मोहनीये एकादिक्रिकर्हाना तावद् छष्टव्या यावद्दशा-
नामेतदुक्तं भवति मोहनीये कर्मणि उदीरणामधिकृत्य एका-
दीनि त्रिकर्हानिदशपर्यन्तानि नव प्रकृत्या स्थानानि प्रवन्ति ।
तद्यथा १ २ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० सप्रत्येपामुदी-
रणास्थानानां स्वामिनमाह ॥ ‘ मिच्छे सत्ताए जाव ’ दशमिथ्या-
दृष्टेः सप्तादीनि दशपर्यन्तानि चत्वारि उदीरणास्थानानि प्रव-
न्ति । तद्यथा सप्त अष्टौ नव दश । तत्र मिथ्यात्वमप्रत्याख्यान
प्रत्याख्यानानावरणसज्वहनकाधादीनामन्यमे त्रय क्रोधादिका ।
यत एकस्मिन् क्रोधे उदीयमाने सर्वे क्रोधा उदीर्यन्ते । एव
मानमायात्वोत्रेषु छष्टव्या । न च युगपदुदीरणेत्यन्यतमे त्रयो
गृह्यन्ते तथा त्रयाणा वेदानामन्यतमा वद । तथा हास्यरत्य-
रतियुगत्रे रतिशोकयुगत्रयोरन्यतरदुयुगद्वयम् । एतासां सप्त-
प्रकृतीना मिथ्यादृष्टौ उदीरणा भ्रुवा । अत्र च दृङ्गाश्चतुर्वि-
ंशतिस्तद्यथा हास्यरत्यरतियुगत्रे अरतिशोकयुगत्रे च प्रत्ये-
कमेकैको जङ्ग प्राप्यते इति द्वौ भङ्गौ तौ च प्रत्येक त्रिष्वपि
देवेषु प्राप्येते इति । द्वौ त्रिभिर्गुणितौ जाता पट् । ते च प्रत्येक
क्रोधादिषु चतुर्षु प्राप्यन्ते इति षट् चतुर्भिर्गुणितश्चतुर्विंश-
तिरिति । एतस्मिन्नेव सप्तके त्रये वा जुगुप्सायामनन्तानुव-
न्धिना वा द्विप्ते अप्पानामुदीरणाना प्रयादौ प्रत्येकमेकैवा
भङ्गकानां चतुर्विंशति प्राप्यते इति तिस्रश्चतुर्विंशतयोत्र
छष्टव्या । ननु च मिथ्यादृष्टेर्वज्यमनन्तानुबन्धिनामुदय
सजवति उदये च सत्यवज्यमुदीरणा तत्कथ मिथ्यादृष्टिर-
नन्तानुबन्ध्यदयरहित प्राप्यते सप्तानामप्यनां वा अनन्ता-
नुबन्धरहितानामुदीरणा समयेत् । उच्यते इह सम्यग्दृष्टीनां
सतां केनचित् प्रथमतोऽनन्तानुबन्ध्यदयरहित प्रयोजताः तत्रैव
च स विभ्रान्तो न मिथ्यात्वादिक्थाय उक्तस्तथाविधसाम-
ग्र्यज्ञावात् । तत काळान्तर मिथ्यात्व गत सन् मि-
थ्यात्वप्रकृतयो नूयोप्यनन्तानुबन्धिना वज्जाति । ततो वन्धा-

वत्रिकाया यावन्नाद्याप्यनिक्रामति तावत्तेषामुदयो न भवति; उदयान्नाद्या उद्दीरणाया अग्रभावात् । वन्ध्यावदिकायां पुनरनीतायामुदयसम्भावाद्भवत्येवोद्दीरणा । ननु कथं सवन्धसमयादारज्यं आवद्विकायामतीतायामुदयोपि सन्नवति ततोऽवाधाकाश्रय्ये सति उदयः । अवाधाकाश्रय्यानन्तानुबन्धिनां जघन्यतोन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षत चत्वारि वर्षसहस्राणि इति । नैव दोषः यतो वन्धसमयादारज्यं तेषां तावत्सत्ता भवति । सत्तायां च सत्यां पदद्रव्यता तस्यां च सत्यां शेषप्रकृतिद्विकसक्रामति सक्रम्य तस्य च स सक्रमावदिकायाममतीतायाः मुदय उदये च सत्युद्दीरणा । ततो वन्धसमयादनन्तरमावद्विकायामनीतायामुद्दीरणाभिधीयमाना न विरुध्यते । तथा तस्मिन्नेव सप्तके भयजुगुप्सानन्तानुबन्धिनां वन्धिषु प्रकृष्टेषु दशानामुद्दीरणा । अत्रत्यैव भङ्गकानां चतुर्विंशतिस्तदेव मिथ्यादृष्ट्यैर्माहनीयस्योद्दीरणास्थानान्यक्तानि ।

साम्प्रत सासादनसम्यग्दृष्ट्यादीनामाह ।

मासायणमि सत्ताड, नव अविरट् ३६ परमि पंचाड ।

अट्टविरट् चउराड, सत्त ऋचोवारिद्विमि ॥ १४७ ॥

सासादने सम्यग्दृष्टौ सम्यग्मिथ्यादृष्टौ च सत्तादीनि नव पर्यन्तानि त्रीणि त्रीण्युद्दीरणास्थानानि भवन्ति तद्यथा सप्त अष्टौ नव । तत्र साम्पादनसम्यग्दृष्टौ अनन्तानुबन्धप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानवरणसञ्चलनक्रोधादीनामन्यतमे चत्वारः क्रोधादिकाः । त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः । द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्यूगत्रयमिति । सप्तमिनि सप्तनामुद्दीरणा ध्रुवा । अत्र प्रागुक्तक्रमेण भङ्गकानामेका चतुर्विंशतिः । सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्ट्यान्तानुबन्धिवर्जास्त्रयोऽन्यतमे क्रोधादयः त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः । द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्यूगत्रय सम्यग्मिथ्यान्व चेति सप्तानामुद्दीरणा । अत्र च द्वे चतुर्विंशती भङ्गकानां त्रयजुगुप्सयोस्तु युगपत्प्रकृष्टयो सप्तानामुद्दीरणा । अत्रापि तिस्रश्चतुर्विंशतयोऽत्र चैका चतुर्विंशतिः । अस्मिन्नेव पटके त्रयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वानामन्यतरकृष्टे सप्तानामुद्दीरणास्थानानि भवन्ति । तथा पट सप्त अष्टौ नव । तत्रौपशमिक्रमस्यग्दृष्टौ क्वायिकसम्यग्दृष्ट्यैर्वा अविरतस्य अनन्तानुबन्धिवर्जास्त्रयोन्यतमक्रोधादिकाः । त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः । द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्यूगत्रयमिति पञ्चामुद्दीरणा । अत्र चैका चतुर्विंशतिर्भङ्गकानां “ परमि पंचाड अट्टचित्ति ” विरतसम्यग्दृष्टिपरस्मिन् दशविरते पञ्चादीनि अष्टपर्यन्तानि चत्वारि उद्दीरणास्थानानि । तथा पञ्च पट सप्त अष्टौ तत्र प्रत्याख्यानवरणसञ्चलनक्रोधादीनामन्यतमो द्वौ क्रोधादिकाः । त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः । द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्यूगत्रयमिति । पतासां पञ्चानां प्रकृतीनां देशविरतस्योद्दीरणा ध्रुवा । तथा चैपशमिक्रमस्यग्दृष्टौ क्वायिकसम्यग्दृष्ट्यैर्वा अग्रगन्तया । अत्रच प्रागुक्तक्रमेण चतुर्विंशतिर्भङ्गकानाम् । नप्रति प्रमत्ताप्रमत्तदयान्नावात् युगपत् उद्दीरणा स्थानान्याह ‘ विरट् चउराड सत्तचित्ति विरते प्रमत्त अप्रमत्त च चतुर्गदीनि सप्तपर्यन्तानि चत्वारि उद्दीरणास्थानानि भवन्ति । तथा चत्वारि पञ्च पट सप्त । तत्र सञ्चलनक्रोधादीनामन्यतम एक क्रोधादिः । त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः । द्वयोरन्यतरद्यूगत्रयमिति । पतासां प्रकृतीनां विरतस्य क्वायिकसम्यग्दृष्ट्यैर्वा पशामिक्रमस्यग्दृष्ट्यैर्वा उद्दीरणा ध्रुवा अत्रैका भङ्गकानां तिस्रश्चतुर्विंशतयः । तथा

तस्मिन्नेव चतुष्के भयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वानामन्यतमस्मिन् प्रकृष्टे पञ्चानामुद्दीरणा । अत्र भङ्गकानां त्रयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वेषु युगपत् प्रकृष्टेषु सप्तानामुद्दीरणा अत्रैका चतुर्विंशतिर्भङ्गकानां त्रयजुगुप्सानाम् । सप्रत्यपूर्वकरणस्योद्दीरणास्थानान्याह (अचोवारिद्विमिति) वरिता उपरितेन अपूर्वकरणेन चतुरादीनि पर्यन्तानि त्रीण्युद्दीरणास्थानानि आह । तद्यथा चतस्रः पञ्च पट । तत्र चतुर्णां सञ्चलनक्रोधादीनामेकतमः । क्रोधादित्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः । द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्यूगत्रयमित्येतासां चतसृणां प्रकृतीनां विरतस्य क्वायिकसम्यग्दृष्ट्यैर्वा उद्दीरणाऽत्र द्वे चतुर्विंशती भङ्गकानामेताश्चापूर्वकरणसत्का भयजुगुप्सयोस्तु युगपत्प्रकृष्टयोः पञ्चामुद्दीरणा । अत्र चैका चतुर्विंशतिर्भङ्गकानाम् पताश्चापूर्वकरणसत्काश्चतुर्विंशतयः । अस्मिन्नेव चतुष्के त्रयजुगुप्सायां वा क्लिप्तानां पञ्चानामुद्दीरणा । अत्र द्वे चतुर्विंशती भङ्गकानां भयजुगुप्सयोस्तु युगपत्प्रकृष्टयोः पञ्चामुद्दीरणा । अत्रैका चतुर्विंशतिः । चतुर्विंशतयः परमार्थतः प्रमत्ताप्रमत्तचतुर्विंशतिका भिन्नस्वरूपा इति न प्रथक् गणयिष्यन्ते ।

सम्प्रत्यनिवृत्तिवादरस्योद्दीरणास्थानान्याह ।

अनियट्टिमि दुगर्गं, दोजो तण्णुएगजोगचलवीसा ।

एकग ठक्कार-दसनत्तचउक एकउ ॥ १४८ ॥

(अनियट्टिति) अनिवृत्तिवादे द्वे उद्दीरणास्थाने । तद्यथा द्वे प्रकृती एका च तत्र चतुर्णां सञ्चलनक्रोधादीनामेकतमे क्रोधादित्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः । अत्र त्रिजिद्वैदश्वतुर्नि सञ्चलनैर्वा दश भङ्गाः । वेदेषु क्षीणेषु पशान्तेषु वा सञ्चलनक्रोधादीनामेकतम क्रोधादित्रयाणां वेदानामन्यतममुद्दीरयन्ति । तत्र चत्वारो भङ्गाः । (दोजोतण्णुजोगात्ति) तनु-रागयोन्यस्य सूक्ष्मसपरायस्य सूक्ष्मज्ञेयकिट्टीवेदयमानस्य दोज एवेको माहनीयमन्वे उद्दीरणायोग्यो भवति । सप्रति चतुरादिषु दशपर्यन्तेषु उद्दीरणास्थानेषु विरतायां यावत्प्रश्चतुर्विंशतयो भवन्ति तावतीतिरूपयति- (चउवीसेत्ति) दशोद्दीरणायामेका चतुर्विंशतिः, नवोद्दीरणायां पट्, अष्टोद्दीरणायामेकादश सप्तोद्दीरणाया दश परुद्दीरणायां सप्त पञ्चकोद्दीरणायां चतस्रः, चतुस्वीरणायामेकेति । पताश्चतुर्विंशतयः प्रागेव भवन्ति । केवलं सङ्गिनाममात्रमिदं स्वधिया परिभाचनीयम् । तदेवमुक्तानि माहनीयस्योद्दीरणास्थानानि दश । तद्यथा एकचत्वारिंशद् द्विचत्वारिंशत्पञ्चाशत् एकपञ्चाशत् द्विपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् पट्पञ्चाशच्चेति । तत्र तैजससप्तक वर्णाद्विंशतिरगुरुद्व्युस्त्रिगस्यैरे शुभाशुभे निर्माणमित्येतासां त्रयास्त्रिंशत् प्रकृतीनामुद्दीरणा ध्रुवा । तत्र मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसवादरपर्याप्तमुभगादेययज्ञकीतिरूपे अष्टके प्रकृष्टे सति एकचत्वारिंशद्भवति पतासां चैकचत्वारिंशत्प्रकृतीनां केवलिसमुद्धानागत कार्मणकाययोगे वर्तमानः केवली उद्दीरको भवति । एतैव चैकचत्वारिंशत्तीर्थकरनामसद्विता द्विचत्वारिंशद्भवति । तस्मिन् तीर्थकरकेवली समुद्धानागत कार्मणकाययोगे वर्तमान उद्दीरकः । तस्यामेवैकचत्वारिंशति औदारिकसप्तक पञ्चा मस्थानानामेकैकमेतत्स्थानं वज्रकरपञ्चानां चसङ्गनम् । उपघातप्रत्येकमित्येकादशके प्रकृष्टे सति द्विपञ्चाशद्भवति । अत्र परमि सस्थानं परु भङ्गास्तं च व-द्व्यमाणा सामान्यमनुष्यनद्वयदृष्टेण गृहीता उद्दीरणा ।

एवमुत्तरत्रापि । एतस्याश्च द्विपञ्चाशत्सयोगिकेवद्विसमुद्घात-
गतौदारिकमिश्रकाययोगे वर्तमाने उदीरकः एषैव च द्विपञ्चा-
शत्तीर्थकरनामसहिता त्रिपञ्चाशत्केवलमिह सस्थान समच-
तुरस्त्रमव वक्तव्यम् । अस्या अप्युदीरका सयोगकेवलतीर्थ-
करौदारिकमिश्रकाययोगे वर्तमाना वेदितव्या । तथा सैव द्विप-
ञ्चाशत् पराघात उच्च्वासनामप्रशस्ताप्रशस्तविहायोगति-
रन्यतरा विहायोगति सुस्वरदुःस्वरयोरन्यतरनामेति प्रकृ-
पात्रिपञ्चाशत् षट्पञ्चाशद्भवति । एव च सयोगिकेवल्यौ-
दारिककाययोगे वर्तमान उदीरक सप्तपञ्चाशद्देववायोग-
निरोधे षट्पञ्चाशत् उच्च्वासोपे च निरुद्धे चतु पञ्चाशत् अत्र
द्विपञ्चाशच्चतु पञ्चाशत्तु पञ्चाशत्तु शेषेषु तु पञ्चसु तीर्थकृताम् ।
तदेवमुक्तानि केवद्विनामुदीरणास्थानानि । सप्रत्येकेन्द्रिया-
णामभिधीयन्ते । एकेन्द्रियाणामुदीरणास्थानानि पञ्च । तद्य-
था द्विचत्वारिंशत्पञ्चाशत् एकपञ्चाशत् द्विपञ्चाशत् त्रि-
पञ्चाशत्चेति तत्र तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्यौ । स्थावरनाम ए-
केन्द्रियज्ञाति. वादरसू. मयोरेकतरयो पर्याप्तापर्याप्तयोरेक-
तर दुर्भगमनादेययश. कीर्त्ययश कीर्त्योरेकतरमित्येता नव-
प्रकृतय । प्रागुक्ताभिधुवोदीरणाभिस्त्रयस्त्रिंशत्सख्याकाञ्चि.
सह सम्मिश्रा द्विचत्वारिंशद् भवन्ति । अत्र च ऋद्धा पञ्च ।
तद्यथा वादरसू. मन्त्या प्रत्येक पर्याप्तापर्याप्तान्यामयश की-
र्त्या सह चत्वारि, वादरपर्याप्तयश कीर्तिभिश्चैक । सूक्ष्मा-
पर्याप्तान्या सह यश कीर्तेरुदयो न भवति, तदभावाच्च नोदीर-
णेति कृत्वा तत्राश्रिता विकल्पान न भवन्ति । एषा द्विचत्वा-
रिंशदपान्तरावगतौ वर्तमानस्य वेदितव्या । तत शरीर-
स्यस्यौदारिकशरीरौदारिकसघातौदारिकवन्धनचतुष्टयहुंस
स्थानोपघातप्रत्येकसाधारणाज्यामयश कीर्त्या सह द्वौ सू-
क्ष्मस्य पर्याप्तापर्याप्तकप्रत्येकसाधारणैरयश कीर्त्या सह
चत्वारि इति दश वादरवायुकायिकस्य वैक्रिय कुर्वत.
श्रौदारिकपट्टकस्थाने वैक्रियपट्टकमवगन्तव्यम् । ततश्च तस्या-
पि पञ्चाशदेवोदीरणा योग्या भवन्ति केवलमिह वादरपर्या-
प्तप्रत्येकायश कीर्तिपदै एष एव ऋद्ध तैजसकायिक वायु-
कायिकयोर्हि साधारणपशःकीर्त्योर्दयो न भवति तदत्रा-
वाच्च नाप्युदीरणा ततस्तदाश्रिता भङ्गा न प्राप्यन्ते । तदेव
सर्वसख्यया पञ्चाशदेकादश ऋद्धास्तत. शरीरपर्याप्ता-
पर्याप्तस्य पराघात उच्च्वासक्लिप्ते एकपञ्चाशद्भवति । अत्र
ऋद्धा पट्ट । तद्यथा वादरस्य प्रत्येकसाधारणयश. कीर्त्यय-
श. कीर्तिपदैश्चत्वार । सूक्ष्मप्रत्येकसाधारणाज्यामयश कीर्त्या
सह द्वौ वादरवायुकायिकस्य च वैक्रिय कुर्वत. शरीर-
पर्याप्तापर्याप्तपराघाते क्लिप्ते एका प्रागुक्ता पञ्चाशत् भवति
पञ्चाशदत्र च प्रागवदेक एव ऋद्ध । सर्वसख्यया चैक-
पञ्चाशदत' सप्त ऋद्धा । तत प्राणापानपर्याप्तापर्याप्तस्य
उच्च्वाससे क्लिप्ते द्विपञ्चाशद्भवति । अत्रापि ऋद्धा पट्ट । तद्यथा
वादरस्योद्योतेन सहितस्य प्रत्येकसाधारणयश कीर्त्ययश.
कीर्तिपदैश्चत्वार' । आतपसहितस्य प्रत्येकयश कीर्त्ययश
कीर्तिपदैर्द्वौ ऋद्धौ । वादरवायुकायिकस्य वैक्रिय कुर्वत प्राणा-
पानपर्याप्तापर्याप्तस्य उच्च्वाससे क्लिप्ते प्रागुक्ता एकपञ्चा-
शत् द्विपञ्चाशत् भवति । तत्र च प्रागवदेक एव ऋद्ध ।
तैजसकायिकवायुकायिकयोर्हि आतपोद्योतयश कीर्तीनामु-
दयान्नावात् उदीरणा न भवति । ततस्तदाश्रिता ऋद्धा अत्र
न प्राप्यन्ते । सर्वसख्यया द्विपञ्चाशद्ऋद्धास्त्रयोदश तथा-

प्राणापानपर्याप्तापर्याप्तस्य उच्च्वाससहितायां द्विपञ्चा-
शत् । आतपोद्योतयोरन्यतरस्मिन् क्लिप्ते त्रिपञ्चाशद्भवति
अत्र ऋद्धा पट्ट । अत्र ऋद्धा ये प्रागातपोद्योतत्वान्यतरसहि-
तायां द्विपञ्चाशदभिहिता सर्वसख्यया चैकेन्द्रियाणां ऋद्धा
द्विचत्वारिंशत् द्वीन्द्रियाणामुदीरणास्थानानि पट्ट । तद्यथा
द्विचत्वारिंशदपान्तरावगतौ वर्तमानस्यावसेया । अत्र च
ऋद्धास्त्रय तद्यथा अपर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्यायश. की-
र्त्या सह एको भङ्ग पर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्य यशः
कीर्त्ययश कीर्तिन्यां द्वाविंशति । तत. शरीरस्यस्यौदारिक
सप्तक हुंसकसस्थानसेवार्तसहननमुपघातनामप्रत्येकनामे
त्येकादशक प्रक्लिप्यते तिर्यगानुपूर्वी चापनीयते । ततो जाता
द्विपञ्चाशत् । अत्र च ऋद्धास्त्रयस्ते च प्रागिव उच्यन्ते । तत.
शरीरपर्याप्तापर्याप्तस्य विहायोगतिपराघातयो' प्रक्लिप्तयो'
चतु पञ्चाशत् भवति । अत्र यश कीर्त्ययश कीर्तिन्यां चै
ऋद्धौ तत' प्राणापानपर्याप्तस्य उच्च्वाससे क्लिप्ते पञ्चाशत् सु-
स्वरदुःस्वरयोरेकतरस्मिन् पञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागि-
व द्वौ ऋद्धौ । अथवा शरीरपर्याप्तौ उच्च्वाससे अनुदिते तदुद्योत-
नाम्नि तदिते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्र दुःस्वरसुस्वरयशः
कीर्त्ययश कीर्तिन्यां द्वौ भङ्गौ सर्वेऽपि षट्पञ्चाशति षट् ऋद्धाः
ततो भायापर्याप्तापर्याप्तस्य स्वरसहितायां षट्पञ्चाशति उ-
द्योतनाम्नि प्रक्लिप्ते स'तपञ्चाशद् भवति अत्र सुस्वरदुःस्वर-
योर्यश. कीर्त्ययश कीर्तिपदैश्चत्वारो भङ्गा. सर्वे द्वीन्द्रियाणां
भङ्गा द्वाविंशति । एव त्रीन्द्रियजातिश्चतुरिन्द्रियाणां चतुरि-
न्द्रियजातिरभिघातन्या । प्रत्येक ऋद्धा द्वाविंशतिरचसेया । सर्व-
सख्यया विकलेन्द्रियाणां ऋद्धा षट्पट्टि । तिर्यग्पञ्चेन्द्रियाणां
वैक्रिय त्रिभिररहितानामुदीरणास्थानानि पट्ट । तद्यथा द्विचत्वा-
रिंशत् द्विपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशत्चेति । तत्र तिर्य-
ग्गतितिर्यगानुपूर्वी पञ्चेन्द्रियजातिस्त्रसनामवादरनामपर्याप्ता-
पर्याप्तयोरेकतर सुभगादेययुगद्वदुर्भगानादेययुगद्वयोरेकतर यु-
गद्व यश कीर्त्ययश कीर्त्योरेकतरोऽन्ये तावन्नव प्रकृतय प्रागु-
क्तास्त्रयस्त्रिंशत्सख्यकाञ्चिधुवोदीरणाभि. सह चत्वारिंशत्
अपान्तरावगतौ वर्तमानस्य वेदितव्या । अत्रच भङ्गा पञ्च । तत्र
पर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्य सुभगादेययुगद्वदुर्भगानादेय-
युगज्ञाकीर्त्ययश कीर्तिजिश्चत्वारो ऋद्धा । अपर्याप्तकनामो-
दये वर्तमानस्य दुर्भगानादेययश. कीर्तिभिः एक एव भङ्ग ।
इह सुभगादेये दुर्भगानादेये वा युगपदुदयमायातस्तत उदी-
रणापि युगपदेवेति पञ्चैव ऋद्धा । अपरे पुनराहु । सुभगादे-
ययोर्दुर्भगानादेययोर्वा नैरयिका वा तेन युगपदेका उन्नयो-
र्जावनियमोऽन्यादर्शनात् । तत पर्याप्तकनामोदये वर्त-
मानस्य सुभगदुर्भगादेयानादेययश. कीर्त्ययश कीर्तिभिरष्टौ
भङ्गा । अपर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्य तु दुर्भगानादेया-
यश कीर्तिजिरेक इति । सर्वसख्यया द्विचत्वारिंशत् नव
तत शरीरस्यस्यौदारिकसप्तक पक्षां सस्थानानामेकतम-
सहननमुपघात प्रत्येकनामत्येकादशक प्रक्लिप्यते तिर्यगा-
नुपूर्वी चापनीयते ततो द्विपञ्चाशद्भवति अत्र भङ्गानां
पञ्चचत्वारिंशत् तद्यथा पर्याप्तकस्य षड्भि सस्थानै. षड्भि.
सहननै सुभगादेयानादेययश कीर्तिभिरक इति । तत्र पर्या-
प्तकस्य षड्भि. सस्थानै षड्भि सहननै सुभगदुर्भगाज्या-
मोदेयानादेयान्या यश कीर्त्ययश कीर्तिन्यां द्वे शते अष्ट-
शीत्यधिके । अपर्याप्तकस्य तु प्रागुक्तस्वरूप एक एवेति ।
तस्यामेव द्विपञ्चाशति शरीरपर्याप्तापर्याप्तपराघातप्रश-

स्नाप्रशस्नान्यतगविहायोगतौ च प्रक्षिप्तार्यां चतु पञ्चाश-
द्वनि । अत्र पर्याप्तानां प्राक् चतुश्चत्वारिंशत् नङ्गकानामु-
क्तम् । तत्रैवमुक्तविहायोगतिद्विक्रुणितमवगन्तव्यम् तथाच
सत्यत्र भङ्गानां द्वे शते अष्टाशीत्याधिके जवत मतान्तरेण
पुन पञ्च शतानि पद्सप्तत्यधिकानि ततः प्राणापानपर्याप्ता-
पर्याप्तस्य उच्चवासक्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि
प्रागिव नङ्गानां द्वे शते अष्टाशीत्याधिके मतान्तरेण पञ्चश-
तानि पद्सप्तत्यधिकानि ततः प्राणापानपर्याप्तापर्याप्तस्य
उच्चवासक्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति अत्रापि प्रागिव सर्व-
मख्यया पञ्चाशति स्वमतेन नङ्गकानां पञ्च शतानि पद्-
सप्तत्यधिकानि । मतान्तरेण तु द्विपञ्चाशदधिकानि एका-
दश शतानि । ततो ज्ञायापर्याप्तापर्याप्तस्य सुस्वरदु खरयो-
रन्यतस्मिन् क्षिप्ते पद्पञ्चाशद्भवति । तत्र स्वमतचिन्तायां
उच्चवासेन द्वे शते अष्टाशीत्याधिके नङ्गकानां प्राक् द्वये ते
द्वे स्वरद्विके तु गणयते ततो द्वयानि पञ्च शतानि पद्सप्तत्य-
धिकानि । मतान्तरेण पुनरिदं द्विपञ्चाशद्भवति । अत्र स्वमत-
चिन्तायां प्रागिव द्वे शते अष्टाशीत्याधिके नङ्गकानां मतान्तरेण
पञ्च शतानि पद्सप्तत्यधिकानि सर्वसख्यया स्वमतेन पद्
पञ्चाशति नङ्गा अष्टशतानि चतु पञ्चदशदिकानि । मतान्तरेण
सप्तदश शतान्यष्टाविंशत्यधिकानि तत स्वरसहितायां पद्
पञ्चाशत्शतानि पद्सप्तत्यधिकानि । मतान्तरेण द्विपञ्चाशद-
निकानि एकादश शतानि त एवात्रापि दृष्टव्या । तथा तथा-
मेव तिर्यकपञ्चेन्द्रियाणां वैश्रियं कुर्वतामुदीरणास्थानानि
पञ्च जवन्ति तद्यथा एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतु पञ्चा-
शत् पद्पञ्चाशच्चैति । तत्र वैश्रियसप्तक समचतुरस्रसस्थान-
मुपघात प्रत्येकमिति प्रकृतिदृशक प्रागुक्तायां तिर्यकपञ्चे-
न्द्रियाणां प्रायोग्या द्विचत्वारिंशत्प्रक्षिप्यते तिर्यगानुपूर्वां चाप-
नीयते तत एरुपञ्चाशद्भवति । अत्र सुजगादेययुगदुर्जगा-
नादेययुगत्रयश कीर्त्ययश कीर्त्तिपर्याप्तपदैश्वर्यो नङ्गाः ।
मतान्तरेण पुन सुभगदुर्जगान्यामादेयानादेयान्यां यश
कीर्त्ययश कीर्त्तिर्यां च पर्याप्तकेन सहाष्टौ नङ्गाः ततः शरी-
रपर्याप्तापर्याप्तस्य पराघाते प्रशस्तविहायोगतौ च प्रक्षिप्तार्यां
पञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव चत्वारो नङ्गाः । मतान्तरेण
पुनष्टौ तत प्राणापानपर्याप्तापर्याप्तस्य उच्चवासनाम्नि प्रक्षिप्ते
चतु पञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव स्वमतेन नङ्गाश्चत्वारो
मत्तान्तरेणाष्टौ सर्वमख्यया चतु पञ्चाशत् । स्वमतेनार्था नङ्गा ।
मतान्तरेण षोडश । ततो भायापर्याप्तापर्याप्तस्य उच्च-
वाससहितायां पञ्चपञ्चाशति उद्योते क्षिप्ते पद्पञ्चाशद्भ-
वति अत्रापि नङ्गा स्वमतेन चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । सर्वस्वम-
ख्यया वैश्रिय कुर्वतां तिर्यकपञ्चेन्द्रियाणां नङ्गाः अष्टाविंशति
मतान्तरेण पद्पञ्चाशत् । सामान्येन तिर्यकपञ्चेन्द्रियाणां
स्वमतेन भद्राश्रुतिशतानि द्वादशाधिकानि, मतान्त-
रेण एकानपञ्चाशच्चतानि द्विपञ्चदशदिकानि ।
सप्रतिमनुष्याणामुदीरणास्थानानि प्रतिपादन्ते । तत्र केचिन्नां
प्रागेोक्तानि अन्येषां तु पञ्च । तद्यथा द्विचत्वारिंशद् द्विपञ्चाश-
द्वत्तु पञ्चाशत्पञ्चपञ्चाशत् पद्पञ्चाशच्चैति । एतानि सर्वा-
ण्यपि यत्रात्राङ्ग तिर्यकपञ्चेन्द्रियाणामुक्तानि तथैवात्रापि वक्त-
व्यानि तत्र तिर्यगानि तिर्यगानुपूर्वां स्थाने मनुष्यगतिमनुष्या
ननु पर्याप्तये पञ्चपञ्चाशत् पद्पञ्चाशत् उद्योतरहिता वक्तव्या
वैश्रियादाङ्गसंयतानुसूत्रा स्वमतेन द्विचत्वारिंशति पञ्च द्वि-
पञ्चाशति पञ्च शतानि पद्सप्तत्यधिकानि परमतेन तु यथ क

मम् १९ | १७ | ८ | ७ | ६ | ५ | ४ | ३ | २ | १ वैक्रिय-
मपि कुर्वतां मनुष्याणामुदीरणास्थानानि पञ्च जवन्ति । तद्य-
था एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशच्चतु पञ्चाशत् पद्पञ्चाशच्चैति ।
तत्र एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशच्च यथा प्राग्वैक्रिय मुक्त्वा
तथात्रापि दृष्टव्या चतु पञ्चाशत् उच्चवाससहितायां
प्रागिव स्वमतेन चत्वारो नङ्गाः मतान्तरेणाष्टौ । उत्तर-
वैक्रिय कुर्वतां सयतानामुद्योतनामोदयं गच्छति नान्येषां तत-
स्तेन सह चतु पञ्चाशदुच्चवासप्रशस्त एवैको नङ्गो
भवति सयतानां दुर्भगानादेयायशः कीर्त्युदयाभावात् ।
सर्वसख्यया चतु पञ्चाशत् । स्वमतेन नङ्गाश्चत्वारो मता-
न्तरेणाष्टौ । अथवा संयतानां स्वरे अनुदिते उद्योतनाम्नि
तद्विते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव एक एव नङ्गः
सर्वसंख्यया पञ्चपञ्चाशति स्वमतेन पञ्च नङ्गा मतान्त-
रेण नव पञ्चपञ्चाशति सुस्वरसहितायामुद्योते क्षिप्ते
पद्पञ्चाशद् भवति तस्याञ्चैक एव प्रशस्तो नङ्गः ।
सर्वसंख्यया वैक्रियमनुष्याणामन्यमतेनैकोनविंशति नङ्गा मता-
न्तरेण पञ्चविंशत् ।

सप्रत्याहारक कुर्वतामुदीरणास्थानान्युच्यन्ते आहारकसय-
तानामुदीरणास्थानानि पञ्च । तद्यथा एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चा-
शच्चतु पञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् पद्पञ्चाशच्चैति । तत्राहा-
रकसप्तकं समचतुरस्रसस्थानमुपघातं प्रत्येकमिति प्रकृतिद-
शकं प्रागुक्तायां मनुष्यगतिप्रायोग्याया द्विचत्वारिंशति प्रक्षि-
प्यते मनुष्यानुपूर्वां चापनीयते । तत एकपञ्चाशद्भवति
केवलमिह सर्वाण्यपि प्रदानि प्रसक्तानि एवेति कृत्वा एक
एव नङ्गः । शरीरपर्याप्तापर्याप्तस्य प्रशस्तविहायोगतिपरा-
घातयो प्रक्षिप्तयोस्त्रिपञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव नङ्गः
शरीरपर्याप्तः । तत प्राणापानपर्याप्तापर्याप्तस्य उच्चवास-
क्षिप्ते चतु पञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव नङ्गः । सर्वसख्यया
चतु पञ्चाशतिर्द्वौ नङ्गौ ततो ज्ञायापर्याप्तापर्याप्त उच्चवास-
सहितायां चतु पञ्चाशति सुस्वरे क्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति ।
अत्रापि प्राग्वदेक एव नङ्गः । अथवा प्राणापानपर्याप्तापर्याप्तस्य
स्वरे अनुदिते उद्योतनाम्नि उदिते पञ्चपञ्चाशद् भवति अत्रा-
प्येक एव नङ्गः सर्वसख्यया पञ्चपञ्चाशतिर्द्वौ नङ्गौ । ततो
भायापर्याप्तापर्याप्तस्य स्वरसहितायां पञ्चपञ्चाशति उ-
द्योते क्षिप्ते पद्पञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव नङ्गः आहारिक-
शरीरिणा सर्वसख्यया सप्त नङ्गाः । तदेव मनुष्याणां सामा-
न्यवैक्रियशरीराहारकशरीरकेवहिनां नङ्गाः सर्वसख्यया
त्रयोदश शतानि चतुस्त्रिंशत्यधिकानि जवन्ति । परमतेन पण्डि-
शतशतानि पञ्चाशदधिकानि ।

देवानामुदीरणास्थानानि पद् । तद्यथा द्विचत्वारिंशत् एक-
पञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतु पञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् पद्-
पञ्चाशच्चैति । तत्र देवगतिदेवानुपूर्वापञ्चेन्द्रियजातिः ।
व्रसनामवाङ्मनामपर्याप्तनामशुभगादेययुगदुर्जगानादेययु-
गत्रयोरेकतर युगद्वयशः कीर्त्ययशः कीर्त्यारेकतरेभ्यो नवप्रकृ-
तयो नवोदीरणाभिरयस्त्रिंशत्सख्याकानि सह समिधा-
द्विचत्वारिंशद्भवति । अत्र शुभगादेयदुर्जगानादेययुगद-
यशः कीर्त्तिर्यां चाष्टौ नङ्गाः ततश्शरीरस्वस्य वैक्रियमनक
समचतुरस्रसंस्थानमुपघात प्रत्येकमियता दश प्रकृतयः प्रक्षि-
प्यन्ते देवानुपूर्वां चापनीयते । तत एकपञ्चाशद् भवति ।
अत्रापि प्रागिव स्वमतेन चत्वारो नङ्गाः मतान्तरेणाष्टौ ।
ततः शरीरपर्याप्तापर्याप्तस्य पराघातप्रशस्तविहायोगत्वे

कृत्य एक । देवानाधिकृत्य चत्वार । ये पुनः सुभगादेययोर्दु-
र्भगानादेययोश्च केवलकेवलयोरप्युदयमिच्छन्ति तन्मतेन द्वि-
चत्वारिंशति त्रिचत्वारिंशद्भङ्गाः । यतस्तन्मतेन तिर्यक्प-
ञ्चेन्द्रियानधिकृत्य नव, मनुष्यानाधिकृत्य नव, देवानाधित्याष्टौ-
भङ्गा प्राप्यन्ते शेष तथैव । पञ्चाशत्येकादश भङ्गास्ते चैके-
न्द्रियान्देवानाधिकृत्य प्राप्यन्ते । अन्यत्र पञ्चाशतः प्राप्यमाण-
त्वात् । एकपञ्चाशत्येकाविंशति भङ्गाः । तत्र नैरयिकानाधिकृत्य
चत्वारो वैक्रियमनुष्यानाधिकृत्य चत्वारः आहारकशरीरिणः
सयतानाधिकृत्य नव देवानाश्रित्य चत्वार इत्येकाविंशतिः ।
मतान्तरेण पुनर्वैक्रियतिर्यङ्मनुष्यदेवानाधिकृत्य प्रत्येकमष्टावष्टौ
भङ्गा प्राप्यन्ते इत्येकपञ्चाशति तदपेक्षया त्रयस्त्रिंशद्भङ्गाः ।
(सवारसतिसययन्ति) त्रिंशद्द्वादशाधिका त्रिंशति भङ्गानां
द्विपञ्चाशतिरवगन्तव्या । तत्र एकेन्द्रियानाश्रित्य त्रयोदश
हीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानाधिकृत्य प्रत्येक त्रिक प्राप्यते
इति नव । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानाधिकृत्य पञ्चचत्वारिंशतं मनुष्या-
नाधिकृत्य पञ्चचत्वारिंशतम् । अत्रापि मतान्तरेण तिर्यक्प-
ञ्चेन्द्रियान् मनुष्यांश्चाधिकृत्य प्रत्येक षे षे शते भङ्गानामेको-
नवत्यधिके प्राप्यते इति तदपेक्षया द्विपञ्चाशद्भङ्गानां
शतानि षट् प्राप्यन्ते । त्रिपञ्चाशति भङ्गानामेकाविंशति,
तद्यथा मनुष्यांश्चाधिकृत्य प्रत्येकं षे द्वे शते भङ्गाना-
मेकोनवत्यधिके प्राप्यते तदपेक्षया मनुष्यदेवानाधिकृत्य प्रत्ये-
कमष्टावष्टौ भङ्गाः प्राप्यन्ते इति तदपेक्षया त्रिपञ्चाशति त्रयस्त्रिं-
शद्भङ्गाः चतुःपञ्चाशति भङ्गानां षट् शतानि षट्शतानि
तद्यथा नैरयिकाणां प्रत्येकमष्टावष्टौ भङ्गा प्राप्यन्ते इति तद-
पेक्षया त्रिपञ्चाशति त्रयस्त्रिंशद्भङ्गाः चतुःपञ्चाशति भङ्गानां
षट्तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्थानाधिकृत्य द्वे शते अष्टाशी-
त्यधिके वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानाधिकृत्याष्टौ स्वभावस्था-
न्मनुष्यानाधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके वैक्रियमनुष्यानाधि-
कृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानाधि-
कृत्याष्टौ स्वभावस्थान् मनुष्यानाधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्य-
धिके वैक्रियमनुष्यानाधिकृत्य चत्वारः संहतान् वैक्रियशरी-
रिणः सयतानाधिकृत्य द्वौ देवानाधिकृत्योद्योतेन सहैकः । आ-
हारिकशरीरिणः सयतानाधिकृत्य पञ्चशतानि षट्सप्तत्य-
धिकानि वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानाधिकृत्य पौंसश मनुष्याना-
धिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि वैक्रियमनुष्यानाधि-
कृत्य नव देवानाधिकृत्य पौंसश भङ्गाः प्राप्यन्ते शेष तथैवेति तद-
पेक्षया चतुःपञ्चाशदधिकानि द्वादश शतानि पञ्चशतानि
भङ्गानां नव शतानि एकाधिकानि । तद्यथा नैरयिकानाधिकृत्यै-
क हीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानाधिकृत्य प्रत्येकं चत्वार १
प्राप्यन्ते इति द्वादश । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्थानाधि-
कृत्य प्रत्येक चत्वार प्राप्यन्ते इति द्वादश तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्व-
भावस्थानाधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके वैक्रियशरीरिणो-
पितृत्वं चत्वार वैक्रियसयतानाधिकृत्योद्योतेन सहैक आहा-
रकशरीरिणोपधिकृत्य चत्वार तीर्थकरमधिकृत्यैक देवानाधि-
कृत्याष्टाविति । मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानाधिकृत्य द्विप-
ञ्चाशदधिकान्येकादश शतानि । वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रिया-
नाधिकृत्य पौंसश मनुष्यान् स्वभावस्थानाधिकृत्य पञ्च शतानि
षट् मतानाधिकृत्य वैक्रियमनुष्यानाधिकृत्य नव देवानाधि-
कृत्य पौंसश भङ्गा प्राप्यन्ते शेष तथैवेति । तदपेक्षया पञ्चपञ्चा-
शति पञ्चाशीत्यधिकमप्यदश शतानि षट्पञ्चाशति भङ्गाना-
मेकोनवत्यधिकानि चतुर्दश शतानि तद्यथा हीन्द्रियत्रीन्द्रि-

यचतुरिन्द्रियानाधिकृत्य प्रत्येक षट् प्राप्यन्ते इति अष्टादश । ति-
र्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्थानाधिकृत्याष्टौ शतानि चतुर्दशश-
तानि चतुःषष्ट्यधिकानि वैक्रियशरीरिणोपधिकृत्य चत्वार मनु-
ष्यानाधिकृत्य पञ्चशताति षट्सप्तत्यधिकानि, वैक्रियशरीरिणः
सयतानाधिकृत्योद्योतेन सहैकः । आहारकशरीरिणः संहता-
नाधिकृत्यैक तीर्थकरमाश्रित्यैक देवानाधिकृत्य चत्वार । अत्र
मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानाधिकृत्य सप्तदश शतानि भङ्गा-
नां भवन्ति सप्तपञ्चाशद्भङ्गानां पञ्चाशति एकोनवत्यधिका-
नि प्रत्येक चत्वारः १ प्राप्यन्ते इति द्वादश । तिर्यक्पञ्चेन्द्रिया-
नाधिकृत्य पञ्च शतानि एकादश शतानि भङ्गानां प्राप्यन्ते षट्-
सप्तत्यधिकानि तीर्थकरमाश्रित्यैक इति । अत्रापि मतान्तरेण
तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानाधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकानि एकादश श-
तानि भङ्गानां प्राप्यन्ते शेष तथैवेति । तदपेक्षया सप्तपञ्चा-
शत् पञ्चषष्ट्यधिकान्येकादश शतानि भङ्गानां भवन्ति ।

(अनयोर्व्याख्या पुस्तकान्तरे पव दृश्यते । तद्यथा)

“ स्थानक्रमेण एकचत्वारिंशत्येको भङ्गः । स च तीर्थकर-
केवलिनः द्विचत्वारिंशति त्रिंशद्भङ्गाः । तत्र नैरयिकानाधि-
कृत्य एकः एकेन्द्रियानाधिकृत्य पञ्च हीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरि-
न्द्रियानाधिकृत्य प्रत्येक त्रिक त्रिक प्राप्यते इति नव । तिर्य-
क्पञ्चेन्द्रियानाधिकृत्य पञ्च, मनुष्यानाधिकृत्य पञ्च, तीर्थ-
करमधिकृत्य एकः देवानाधिकृत्य चत्वारः । ये पुनः सुभगा-
देययोर्दुर्भगानादेययोश्च केवलकेवलयोरप्युदयमिच्छन्ति तन्म-
तेन द्विचत्वारिंशति द्विचत्वारिंशद्भङ्गा यतस्तन्मतेन तिर्यक्प-
ञ्चेन्द्रियानाधिकृत्य नव, मनुष्यानाधिकृत्य नव, देवानाधि-
कृत्याष्टौ भङ्गाः प्राप्यन्ते शेष तथैव । पञ्चाशत्येकादश भङ्गा-
स्तेचैकेन्द्रियानेवाधिकृत्य प्राप्यन्ते अन्यत्र पञ्चाशतोऽप्राप्य-
माणत्वात् एकपञ्चाशत्येकाविंशतिभङ्गाः तत्र नैरयिकान-
ाधिकृत्य चत्वारो वैक्रियमनुष्यानाधिकृत्य चत्वारः आहा-
रिकशरीरिणः सयतानाधिकृत्य एकः देवानाश्रित्य चत्वार
इत्येकाविंशतिः । मतान्तरेण पुनर्वैक्रियतिर्यङ्मनुष्यदेवा-
नाधिकृत्य प्रत्येकमष्टावष्टौ भङ्गाः प्राप्यन्ते इत्येकपञ्चाशति
तदपेक्षया त्रयस्त्रिंशद्भङ्गाः (सवारसतिसययन्ति) स द्वाद-
शाधिका त्रिंशतिभङ्गानां द्विपञ्चाशत्यवगन्तव्या । तत्र एके-
न्द्रियानाश्रित्य त्रयोदश हीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानाधि-
कृत्य प्रत्येकं त्रिकं प्राप्यते इति नव, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानाधि-
कृत्य पञ्चचत्वारिंशतं मनुष्यानाधिकृत्य पञ्चचत्वारिंश-
तमिति । अत्रापि मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् मनुष्यांश्चा-
धिकृत्य प्रत्येक द्वे षे शते भङ्गानामेकोनवत्यधिके प्राप्यते
इति तदपेक्षया द्विपञ्चाशति भङ्गानां शतानि षट् प्राप्यन्ते ।
त्रिपञ्चाशति भङ्गानामेकाविंशति । तद्यथा नैरयिकानाधिकृत्य
एकः एकेन्द्रियानाधिकृत्य षट् वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानाधि-
कृत्य चत्वारः वैक्रियमनुष्यानाधिकृत्य चत्वार आहारिकश-
रीरिणोपधिकृत्य पुनरेकस्तीर्थकरमप्याश्रित्यैक देवानाधि-
कृत्य चत्वार अत्रापि मतान्तरेण वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनु-
ष्यदेवानाधिकृत्य प्रत्येकमष्टावष्टौ भङ्गा प्राप्यन्ते इति
तदपेक्षया त्रिपञ्चाशति त्रयस्त्रिंशद्भङ्गाः चतुःपञ्चाशति
भङ्गानां षट् शतानि षट्शतानि । तद्यथा नैरयिकानाधि-
कृत्यैक हीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानाधिकृत्य प्रत्येक षट् षट्
प्राप्यते इति षट् । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्थानाधिकृत्य
द्वे शते अष्टाशीत्यधिके वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानाधिकृत्याष्टौ
स्वभावस्थानमनुष्यानाधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके वैक्रिय-

मनुष्यानधिकृत्य चत्वारः संयतान् वैक्रियशरीरिणोधिकृत्य चत्वारः । संयतानधिकृत्य द्वौ, देवाधिकृत्योद्योतेन सहैकः, आहारिकशरीरिणः संयतानधिकृत्य द्वौ, देवानधिकृत्य षोडश, मनुष्यानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि चाष्टाविति । अत्रापि मतान्तरेण प्रकृतिकतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य षोडश मनुष्यानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि वैक्रियमनुष्यानधिकृत्य नव, देवानधिकृत्य षोडश भङ्गाप्राप्यन्ते शेष तथैवेति । तदपेक्षया चतुःपञ्चाशति द्व्यधिकानि षाडश शतानि पञ्च शतानि ऋद्धानां नव शतानि एकाधिकानि तद्यथा नैरयिकानधिकृत्यैकः त्रिन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येक चत्वारः प्राप्यन्ते इति द्वादश । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्यानधिकृत्य प्रत्येक चत्वारः प्राप्यन्ते इति द्वादश । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि वैक्रियशरीरिणोधिकृत्याष्टौ, मनुष्यान् स्वभावस्यानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, वैक्रियशरीरिणोधिकृत्य चत्वारः, वैक्रियसंयतानधिकृत्योद्योतेन सहैकः, आहारिकशरीरिणोधिकृत्य द्वौ, तीर्थंकरमाधिकृत्यैकः, देवानधिकृत्याष्टाविति । मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकान्येकादश शतानि वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य षोडश मनुष्यान् स्वभावस्यानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि, वैक्रियमनुष्यानधिकृत्य नव, देवानधिकृत्य षोडश भङ्गा प्राप्यन्ते । शेष तथैवेति तदपेक्षया पञ्चपञ्चाशति पञ्चाशीत्यधिकानि सप्तदश शतानि षट्सप्तत्यधिकानि ऋद्धानामेकोनसप्तत्यधिकानि चतुर्दश शतानि तद्यथा द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येक षट् प्राप्यन्ते इति अष्टादश, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्यानधिकृत्याष्टौ शतानि चतुःषष्ट्यधिकानि, वैक्रियशरीरिणोधिकृत्य चत्वारः मनुष्यानधिकृत्य पञ्चशतानि षट्सप्तत्यधिकानि वैक्रियशरीरिणः संयतानधिकृत्य उद्योतेन सहैकः, आहारिकशरीरिणः संयतानधिकृत्यैकः तीर्थंकरमाधिकृत्यैकः, देवानाधिकृत्य चत्वारः । अत्र मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य सप्तदश शतान्यष्टाविंशत्यधिकानि, वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्याष्टौ, मनुष्यानधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकानि भङ्गानां भवन्ति । सप्तपञ्चाशति ऋद्धानां पञ्चशती एकोननवत्यधिका । तद्यथा द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येक चत्वारः ३ प्राप्यन्ते इति द्वादश, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्चाश (तानि) ति एकादश शतानि ऋद्धानां प्राप्यन्ते षट्सप्तत्यधिकानि । तीर्थंकरमाधिकृत्यैक इति । अत्रापि मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकानि एकादश शतानि ऋद्धानां प्राप्यन्ते । शेष तथैवेति । तदपेक्षया सप्तपञ्चाशति पञ्चषष्ट्यधिकान्येकादश शतानि भङ्गानां भवन्ति ॥

सप्रति गतिमाश्रित्य स्थानप्ररूपणां करोति ।

पणनवगउकाणि, गउमुट्टाणि ससकम्माणं ।

एगोगमेव मेने य, साहितिगे य पगउओ ॥३५३॥

नरकगताउदीरणास्थानानि पञ्च तद्यथा द्विचत्वारिंशत् एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत्चेति । तिर्यगतावंकचत्वारिंशत् वर्ज्यानि शेषाणि नवोदीरणास्थानानि मनुष्यगतावपि संयोगिकेवलयादीनधिकृत्य पञ्चाशत् वर्ज्यानि शेषाणि नवोदीरणास्थानानि देवगतौ षडुदीरणा-

स्थानानि मनुष्यगतिसंयोगिकेवत्री तद्यथा द्विचत्वारिंशदेकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्सप्तपञ्चाशत्चेति । एतानि च सर्वाण्यपि प्राक् सप्रपञ्चं ज्ञावितानीति नेह चूयो ज्ञाव्यन्ते । तदेवमुक्तानि नामकर्मणः सप्रपञ्चमुदीरणास्थानानि । सप्रति शेषकर्मणामुदीरणास्थानप्रतिपादनार्थमाह (ससकम्माणत्ति) शेषकर्मणां ज्ञानावरणवेदनीयायुर्गोत्रान्तरायवृक्षणानामुदीरणास्थानमेकैकमवगन्तव्यं तद्यथा ज्ञानावरणान्तराययोः पञ्चप्रकृत्यात्मकमेकैकमुदीरणास्थान वेदनीयायुर्गोत्राणान्तु वेद्यमानैकप्रकृत्यात्मकं नह्यमीषां द्विन्द्रियादिकाः प्रकृतयो युगपदुदीर्यन्ते युगपदुदयाज्जाघात् एतच्च ज्ञानावरणीयवेदनीयानामेकैकमुदीरणास्थानं प्राणकैकैकप्रकृत्युदीरणायां स्वामित्वं साधयित्वा निश्चित्य गुणस्थानेषु नारकादिषु गतिषु स्वयमेव ज्ञेयं ज्ञातव्यम् । तदेवमुक्ताः प्रकृत्युदीरणाः । सम्प्रति स्थित्युदीरणाभिधानावसरस्तत्र चेति अर्थाधिकारास्तद्यथा वृक्षेण जेदः साधनादिप्ररूपणा अक्षाच्छेदः स्वामित्वं चेति ॥

तत्र वृक्षेणभेदयो प्रतिपादनार्थमाह ।

संपत्ति ए उदये, पत्रोगओ दिस्सए उईरणा सा ।

सोचिकाविईहिं जाही, उविहा मूळोत्तगाए य ॥३५३॥

इह द्विविध उदयः संप्राप्त्युदयोऽसंप्राप्त्युदयश्च । तत्र यत्कर्म द्वािक कावप्राप्तं सदनुभूयते स संप्राप्त्युदयः । तथाहि कावक्रमणे कर्मद्विकस्योदये हेतुव्यवेजादिसामग्रीसंप्राप्तौ सत्यामुदयः संप्राप्त्युदयः । यत्पुनरकावप्राप्तं कर्म तद्विकमुदीरणा । तथाचाह या स्थितिरकावप्राप्तापि सती प्रयोगेण उदीरणाप्रयोगेण संप्राप्त्युदये पूर्वोक्ते स्वरूपे प्रकृप्ता सती दृश्यते केवञ्चकृपा सा स्थित्युदीरणा । एष वृक्षेणनिर्देशः । अधुना जेद उच्यते (सोचिकेत्यादि) इह यासां स्थितेर्नाभेदः परिकल्पना सन्नवतिताः पुरुषपरिभाषया सेचिका इत्युच्यन्ते ताश्च द्विधा उदीरणायाः प्रायोग्या अप्रायोग्याश्च काश्चाप्रायोग्या इति चेदुच्यते वन्धावदिका गता सन्नमावदिकागताश्च उदयावदिकागताश्च प्रायोग्याः “मकम्मबंध उदयवदृणाद्विईरणा करणाह” इति वचनप्रामाण्यात् शेषाश्च सर्वा अपि प्रायः प्रायोग्याः । तत्रोदये सति यासां प्रकृतीनामुत्कृतवन्धः सभवति तासां मुत्कर्षत आवदिका द्विकहीना सर्वाप्युत्कृष्टा स्थितिरुदीरणाप्रायोग्या तथाहि उदयोऽनुवन्धानां तु ययासन्नवमुदीरणा प्रायोग्याः । आवदिकाद्विकहीनायाश्चोत्कृष्टा स्थितेर्यावन्त समयास्तावन्त उदीरणायाः प्रेदना तथाहि उदयावदिकाया उपरिवर्तिनी समयमात्रा स्थिति कस्याप्युदीरणाप्रायोग्यस्य तावत्यवशेषीभूता तिष्ठति एवं कस्यापि द्विसमयमात्रा कस्यापि त्रिसमयमात्रा पच । तावद्वाच्यम् आवदिका द्विकहीना कस्यापि सर्वाप्युत्कृष्टा स्थितिरिति । भङ्गरयोजना त्वियम् सचिकास्थितिन्य उदीरणाप्रायोग्याज्यो यकाज्यो यावतीत्य आवदिकाद्विकहीनोत्कृष्टस्थितिसमयप्रमाणान्य इत्यर्थं उदीरणाप्रयोगेण समाकृत्य स्थिति संप्राप्त्युदये दीयते तावती तावद्भेदप्रमाणा सा एषा उदीरणा । तदेव कृता भेदप्ररूपणा । सप्रति साधनादिप्ररूपणा सकर्तव्या । सा च द्विधा मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च ।

तत्र मूलप्रकृतिविषयां साधनादिप्ररूपणार्थमाह ।

मूळदिइअजहवा, मोहसम चउविहा तिहा सिया ।
वेउणिया उए दुहासे, सविगप्पा उ उजासि ॥३५४॥

उर्दूराणा

मृत्स्विनिशब्दात्प्राकृतत्वात् प्रत्येकं पट्टीविभक्तिद्वेष ततो
 ष्यमयं मृत्प्रकृतीनां मध्ये मोहस्य मोहनीयस्वितेहरीरणा
 अजघन्या चतुर्विधा चतु प्रकारा तद्यथा सादिरिनादिध्रुवाऽध्रु-
 वा च । तथा मोहनीयस्य जघन्या स्थित्युदीरणा सूक्ष्मसंपराय
 क्रेपकस्य स्वगुणस्थानकसमयादिकावद्विका शेषे वर्तमानस्य
 भवति शेषकाश्च त्वजघन्या नामाशेषे वर्तमानस्य भवति । ततो
 ऽन्यत्र सर्वत्राप्यजघन्या सा चोपशान्तमोहगुणस्थानकेषु न
 भवति तत्र प्रतिपाने च भवति ततोसा सादिः तत्स्थानम-
 प्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवा अभव्यानाम्, अध्रुवा भव्यानां, शे-
 पा ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां स्थित्युदीरणा ।
 अजघन्या त्रिधा त्रिप्रकारा तद्यथा अनादिध्रुवा अध्रुवा च
 तथाहि ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां जघन्या स्थित्यु-
 दीरणा क्रीणकपायस्य स्वगुणस्थानममयादिकावदिका
 शेषे वर्तमानस्य भवति शेषकाश्च त्वजघन्या सा चानादि
 नद्वैव भावान् ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । नामगोत्रयोस्तु जघन्या स्थि-
 त्युदीरणाः सयोगिकेव चरमसमये सा चानादिरध्रुवा च ।
 ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या सा चानादि ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् ।
 वेदनीयाचुरजघन्या स्थित्युदीरणा द्विधा तद्यथा सादिरध्रु-
 वा च तथा सर्वा हि वेदनीयस्य जघन्या स्थित्युदीरणो एके-
 ङ्गस्य सर्वस्तोकस्थितिसत्कर्मणो वृत्त्यते ततस्तस्यैव
 समयान्तरे प्रवर्द्धमानसत्कर्मणो ऽजघन्या तत्र पुनरपि जघ-
 न्येति जघन्या । अजघन्या च सादिरध्रुवा च त्रयुष पर्यन्ता-
 यद्विकार्यां न त्रयानि परमवोत्तिसमये च भवति सात्र सादि
 रध्रुवा च । तथा सर्वाभाप्रकृतीनां शेषविकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्ट-
 जघन्यवृत्तणा द्विधा द्विप्रकारा यथा सादयो ध्रुवाश्च तथाहि
 सर्वेषामपि कर्मणामायुर्वर्जानामुत्कृष्टा स्थित्युदीरणा मिथ्या-
 दृष्टेः कृष्टे संक्रेमे वर्तमानस्य कियत्काश्च प्राप्यते । तत्र स-
 मयान्तरे तस्याप्यनुत्कृष्टा तत्र पुनरपि समयान्तरे उत्कृष्टा
 संक्रेमे विशुद्धा प्राय प्रतिमप्रथममथ्याभावात् ततो द्वे अपि
 साद्यध्रुवे । जघन्या च द्विधा प्रागेव ज्ञाविता अयुषां तु विक-
 त्प्रत्ये युक्ति प्राक्तन्येव प्रायोऽग्रसेया । तदेव कृता सूत्रप्रकृ-
 तिविषया नाथनादिप्ररूपणा ।

सप्रत्युत्तरविषया तां चिकीर्षुगह ।

मिन्त्रत्तस्मत्तुष्ठा, अजहृष्ठा ध्रुवं उदीरणाण तिहा ।

मेमविगप्पा दुविहा, गव्वविगप्पाय मेमाणं ॥१५५॥

मिथ्यात्वस्य अजघन्या स्थित्युदीरणा चतुर्विधा तद्यथा सा-
 दिग्नादिध्रुवाध्रुवा च । तत्र मिथ्यादृष्टे प्रथमसम्यक्त्वमुत्पाद-
 यतो मिथ्यात्वस्य प्रथमस्थितौ नमयादिकावद्विका शेषायां
 जघन्या स्थित्युदीरणा सादिरध्रुवा च सम्यक्त्वाच्च प्रतिपति-
 नो जघन्या सा च नादिन्तस्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः ध्रुवा-
 ध्रुवे अजघन्यत्रयोपकृत्या । तथा ध्रुवोदीरणानां पञ्चविधज्ञानाव-
 रणचक्रान्त्रकृत्वादिशेषे तदशनावरणपञ्चविधान्तगत्यनैजस-
 मन्त्रप्रणादिविशानिस्वगन्धिशृङ्गाशृङ्गभुक्तप्रयुनिर्माणाया-
 नमजघन्या स्थित्युदीरणा त्रिधा । तत्र प्रथमानादिध्रुवाध्रुवा
 च तथाहि ज्ञानावरणपञ्चका तत्रापञ्चकशृङ्गचक्रुन्वदिके-
 त्रप्रदर्शनावरणरूपानां चतुर्दशप्रकृतीनां क्रीणकपायस्य स्वगु-
 णस्थानकसमयादिकार्याशेषे वर्तमानस्यास्थित्युदीरणा ।
 सा च सादिरध्रुवा च । शेषा सर्वाप्यजघन्या सा चानादि
 मयत्र तासां ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तत्रममदकादीनां च प्रथ-

खिशन्संख्याकानां नाम च प्रकृतीनां जघन्या स्थित्युदीरणा
 सयोगिकेव चरमसमये सा च सादिरध्रुवा च ततोऽन्या सर्वा
 प्यजघन्या सा चानादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । पतासामेव
 मिथ्यात्वादिप्रकृतीनामष्टचत्वारिंशत्संख्याकानां शेषविकल्पा
 उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यवृत्तणा द्विप्रकारास्तद्यथा सादयो ध्रुवाश्च ।
 तथा हेतासामुत्कृष्टा स्थित्युदीरणा मिथ्यादृष्टेः कृष्टे संक्रेमे
 वर्तमानस्य कियत्काश्च वृत्त्यते तत्र समयान्तरे तस्याप्यनु-
 त्कृष्टा ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे जघन्या च प्रागेव ज्ञाविता
 (सव्वविकल्प्या य सेणाण ति) शेषाणां शेषप्रकृतीनां दशो-
 त्तशतसत्यानां सर्वे विकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यरूप वि-
 कल्पास्तद्यथा सादयो ध्रुवाश्च साद्यध्रुवत्वचा ध्रुवोदयत्वो-
 ज्ञावनीयम् कृता साद्यनादिप्ररूपणा ॥

सप्रत्युत्तरदस्य स्वामित्वस्य च प्रतिपादनार्थमाह ।

अध्याथां सामित्तं, पिउड संकमे जहा नवरि ॥

तच्चेडु निरड्यगई, एवाविनिमुहिद्विम्मखीईसु ॥१५६॥

अच्छाच्छेद स्वामित्वं च यथा स्थितिसक्रमेऽभिहितं तथैवा-
 प्राप्यवगन्तव्यं नवरमयं विशेषसक्रमकरणे तदावेदेष्वपि
 स्थितिसक्रम उक्तं । उदयाभावेऽपि सक्रमस्य ज्ञावात् ।
 उदीरणा पुनरिय तदुदयेष्वेव वेदितव्या । उदयाभावे उदी-
 रणाया अज्ञावान् । इदमपि संक्षिप्तमुक्तमिति किञ्चिद्विशेषतो
 ज्ञायते । तत्र येषां कर्मणामुदये सति वन्धोत्कृष्टा स्थितिस्तेषां
 ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयतैजसस-
 त्कवर्णादिविशतिनिर्माणस्थिराशुभाशुरु वृद्धमिथ्यात्वपोरु-
 शकपायत्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकडु खरडुर्गगानादेयायश कोर्ति-
 वैक्रियसत्कपञ्चेन्द्रियजातिहुमोपघातपराघातोच्छ्वासतपो-
 चोताशुभविहायोगतिनीचैर्गौरूपाणा परमतीनिसंख्यानाश्च
 वदिकायामतीतायामुदयावदिकात् उपरितनी सर्वापिस्थि-
 ति उदीरणाप्रायोग्या केवलं तानि कर्माणिवेदय-
 मानानां वेदितव्या । उदयसत्तेवोदीरणाया अज्ञावात् ।
 वन्धावदिकारहिता च सर्वास्थिति । इह आवदिका-
 द्विकरूपोऽच्छाच्छेदतदुजयवतस्तुदीरणा स्वामिन येषां तु
 कर्मणां मनुजगतिसातवेदनीयस्थिरादिपद्कहास्यादिपद्-
 कवेदत्रयशुभविहायोगतिप्रथमसंस्थानपञ्चकप्रथमसदनप-
 ष्चकोच्चैर्गौरूपाणामेकोनस्त्रिंशत्संख्यकानामुदये सति सक्र-
 मेणोत्कृष्टा स्थिति । तेषामावदिका त्रिकहीना सर्वा
 स्थितिरुदीरणा प्रायोग्या केवलं तानि कर्माणि वेदयमाना
 वेदितव्या अत्र वन्धावदिका संक्रमावदिकारहिता च सर्वा
 स्थितिर्यत्स्थितिगिह आवदिकाविकरूपोच्छेदस्तदुदयवन्त-
 स्तुदीरणास्वामिन । एवमुत्तरत्रापि यावत् यावात्तुदीरणाया
 अयोग्य काश्चस्तावानच्छेदस्तदुदयवन्तस्तुदीरणास्वामिनो
 वेदितव्या । तथा समतिसागरोपमकोटीप्रमाणा मिथ्यात्व-
 स्य स्थितिर्मिथ्यादृष्टिना सताद्धा च तना ऽन्तर्मुहूर्तकार्त्तं
 यावन्मिथ्यात्वमनुभूय सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते तत्र सम्यक्त्वे
 सम्यग्मिथ्यात्वे चान्तमुहूर्ताना मिथ्यात्वस्थिति संकला-
 मपि संक्रमयानि संक्रमावदिकाया चातीतायामुदीरणा
 योग्या तत्र संक्रमावदिकानिक्रमेपि सान्तमुहूर्तौ तेषु तत्र
 सम्यक्त्वमनुभवत् सम्यक्त्वमन्यान्तर्मुहूर्ताना समतिसाग-
 रोपमकोटाकादिप्रमाणा उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणा योग्या
 तत्र कश्चित् सम्यक्त्वमन्यन्तर्मुहूर्ते स्थित्वा सम्यग्मिथ्यात्व
 प्रतिपाद्यते तत्र सम्यग्मिथ्यात्वमनुभवत् सम्यग्मिथ्यात्व-

स्यान्तर्मुहूर्ते द्विकोना सप्ततिसागरोपमकोटाकोटिप्रमाणा उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भवति । नया आहारक-सप्तमप्रमत्तेन सता तद्योग्योत्कृष्टसङ्केशेनोत्कृष्टस्थितिकं वक्ष्यते । तत्कादोत्कृष्टस्थितिकं मूलप्रकृत्यभिन्नप्रकृत्यन्तरद्विकं च तत्र सक्रमितमतस्तत्सर्वोत्कृष्टा तत्तत्सागरोपमकोटाकोटीस्थितिकं जातं वन्धानन्तरं चान्तर्मुहूर्त्तमतिक्रम्य आहारकशरीर-मारभते । तच्चरन्माणा लब्धुपजीवनेनैतत्सुक्यजावतः प्रमादत्राभवति ततस्तस्य प्रमत्तस्य सत आहारकशरीरसुत्या-दयतः आहारकसप्तस्यान्तर्मुहूर्त्तौना उत्कृष्टस्थितिरुदीरणा-योग्या । अत्र प्रमत्तस्य सत आहारकशरीरारम्भत्वात् उत्कृष्टस्थित्युदीरणा स्वामित्वप्रमत्तसयत एव वेदितव्या । अप-प्रकृतीनां सूत्रकृदेव विशेषमात्रे (निरयगणवाचित्ति) नरक-गतेगपिगवडात् नरकानुपूर्व्यांश्च तिर्यक्पञ्चेन्द्रियो मनुष्यो वा उत्कृष्टां स्थितिं वञ्चा उत्कृष्टस्थितिवन्धानन्तरं चान्तर्मुहूर्त्तं व्यतिक्रान्ते सति तिसृषु अधस्तनपृथ्वीप मध्ये अन्य-तरस्यां समुत्पन्नस्तस्य प्रथमसमये नरकगतेरन्तर्मुहूर्त्तं हीने सर्वापि स्थितिर्विशतिसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणा उदी-रणा योग्या भवति । नरकानुपूर्वीं चापान्तराद्वगतौ समय-त्रयं यावदुत्कृष्टस्थितिरुदीरणायोग्या भवति । अधस्तन-पृथिवीत्रयग्रहणे किं प्रयोजनमिति चेदुच्यते । इह नरकग-त्यादीनामुत्कृष्टां स्थितिं वध्नन् अवश्यं कृष्णत्रेयापरिणा-मापितो भवति कृष्णत्रेयापरिणाम पञ्चमपृथिव्यामुत्पद्यते । मध्यमकृष्णत्रेयापरिणाम पृष्ठपृथिव्यामुत्कृष्टकृष्णत्रेया परि-णामः सप्तमपृथिव्यामित्यधस्तनपृथिवीत्रयग्रहणं कृतम् ॥

देवगतिदेवमणुआणुपुत्रि आयावविगदसुहमतिगे ।

अंतोमुहूर्त्तजागा, ताव ए गूगंतदुक्कस ॥ १५९ ॥

देवगतिदेवानुपूर्वामनुष्यानुपूर्वाणामातपस्य विकल्पत्रिकस्य द्विन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजातिरूपस्य सूक्ष्मत्रिकस्य सूक्ष्म-साधारणपर्याप्तकृष्णस्य स्वस्वोदये वर्त्तमाना अन्तर्मुहूर्त्त-जागा उत्कृष्टा स्थितिवन्धाध्यवसायानन्तर्मुहूर्त्तं काव याव-त्परिचष्टा सन्तस्तावद्वानन्तर्मुहूर्त्तौनां तत्तदुत्कृष्टां देव-गत्यादिना उत्कृष्टां स्थितिमुदीरयन्ति । इयमत्र भावना । इह कश्चित् तथाविधपरिणामविशेषभावता नरकगतेरुत्कृ-ष्टां स्थितिं दशसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणां वक्षुमारभते तनस्तरस्यां देवगतिस्थितौ घट्यमानायामावहिका उपरि व-न्धावहिकाहीना आवहिकामात्रहीना जाता देवगतिं च व-ध्नन् जघन्येषाप्यन्तर्मुहूर्त्तं काव यावत् वध्नाति वन्धानन्तरं च काव कृत्वा अनन्तरसमये देवो जानस्ततस्तस्य देवत्वमनुभ-वतो देवगतिरन्तर्मुहूर्त्तौना विशतिसागरोपमकोटाकोटीप्र-माणा उत्कृष्टा स्थित्युदीरणायोग्या भवति । ननुक्तयुक्त्यनु-सारेणावहिकाधिकान्तर्मुहूर्त्तौना प्राप्तेति कथमुच्यते अन्तर्मु-हूर्त्तौनेति नैप दोषः यत आवहिका प्रक्षेप्येति तदन्तर्मुहूर्त्तमव-केवत् शुद्धान्तरमवगन्तव्यमित्येव देवानुपूर्व्यां अपि वाच्यम् । तथा कश्चिन्नरकानुपूर्व्यां उत्कृष्टां स्थितिं विशतिसागरोपम-कोटाकोटीप्रमाणं वध्ना ततः शुन्नपरिणामविशेषतो मनुष्या-नुपूर्व्यां उत्कृष्टां स्थितिं पञ्चदशसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणं वक्षुमारभते ततस्तस्यां मनुष्यानुपूर्व्यां स्थितौ घट्यमानायामा-वहिकायामुपरि वन्धावहिकाहीनामावहिकामुपरिगतां सक-लापि नारकानुपूर्वीं स्थितिं सशमयति ततो मनुष्यानुपूर्व्यां अपि विशतिसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणा स्थितिरावहिका-मात्रहीना जाता मनुष्यानुपूर्वीं च वध्नन् जघन्येनाप्यन्तर्मुहूर्त्तं

काव यावद्भवति तच्चान्तर्मुहूर्त्तमावहिकोनविशतिसागरोपम-कोटाकोटीप्रमाणा उदीरणा योग्या । ननु मनुष्यगतेगपि पञ्चदश-सागरोपमकोटाकोट्योर्वन्धेनोत्कृष्टा स्थितिं प्राप्यते तथा मनुष्यानुपूर्व्यां अपि नत्वेकस्या अपि विशतिस्तत उभयोरपि संक्रमोत्कृष्टे सक्रमोत्कृष्टत्वात् विशेषे च कथं मनुष्यगतेरिव मनुष्यानुपूर्व्यां अपि आवहिकात्रिकहीनोत्कृष्टा स्थितिरुदी-रणायोग्या न भवति तत्र युक्तं मनुष्यानुपूर्व्यां अनुदयसक्रमो-त्कृष्टत्वात् तदुक्तं “ मणुयाणुपुत्रिमीसग, आहारग देवजु-अवविगज्ञाणि । सुहमा तिग तिध्व अणुदय सक्रमण उक्कोसा , अनुदयः सक्रमोत्कृष्टानां च जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तौनाया पत्रो-त्कृष्टस्थितेरुदीरणायोग्यत्वात् मनुष्यगतिस्तदयसक्रमो-त्कृष्टा तदुक्तं “ मणुयगई साईय सम्म विरहा सईय ववेय सुत । खगई रिसम चउरगईपणुच्च उदसकमुक्कोसा ” ततस्त-स्या आवहिकात्रिकहीने चोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भव-ति एवमातपादीनामप्यन्तर्मुहूर्त्तौना उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणा योग्या भवतु आतपानामनुबन्धोत्कृष्ट ततस्तस्य स्थितौनां प्रकृतीनामन्तर्मुहूर्त्तौना उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भवतु आतपानामनुबन्धोत्कृष्टा ततस्तस्य वन्धोदयावहिकात्रिकरहिते चात्कृष्टस्थितिरुदीरणा प्रायोग्या भावनीया । ननु अनुदयम क्रमोत्कृष्टा स्थितौनां प्रकृतानामन्तर्मुहूर्त्तौना उत्कृष्टास्थितिरुदी-रणा योग्या भवतु कथमुच्यते अन्तर्मुहूर्त्तौनेति उच्यते इह देव एवोत्कृष्टे सङ्केतगे वर्तमान एकेन्द्रियाणामेकेन्द्रियप्रायो-ग्याणामातपस्थावरैकेन्द्रियजातीनामुत्कृष्टां स्थितिं वध्नाति ना-प्य स च तां वध्वा तत्रैव देवत्रये अन्तर्मुहूर्त्तं काव यावत् अवानि-ष्ठते तत काव कृत्वा वादरपृथ्वीकायिकेषु मध्ये समुत्पद्यते समु-त्पन्नस्तस्य शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तः आतपनामोदये वर्त्तमानस्त-दुदीरयति तत एव सति तस्यान्तर्मुहूर्त्तौनेवोत्कृष्टा स्थितिरु-दीरणा योग्या न भवति आतपग्रहणं चोपलक्षणं तेनान्यासा-मपि स्थावरैकेन्द्रियजातिनरकत्रिकतिर्यग्द्विकौदारिकसक्तका-न्यसहनननिष्ठापञ्चकरुपाणामेकोनविशतिसख्याकानामनुद-यवन्धोत्कृष्टानामन्तर्मुहूर्त्तौना उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या वेदितव्या । तत्र स्थावरैकेन्द्रियजातिनरकत्रिकाना प्रावना कृता शेषाणां क्रियते । तत्र नारकस्त्रियेन्द्रिकौदारिकसप्तकान्यस-हननानामुत्कृष्टां स्थितिं वध्वा ततो मध्यमपरिणामस्तत्र तत्र चान्तर्मुहूर्त्तं गते सति निद्रोदये उत्कृष्टोदीरणा करोति ।

तित्त्रयरस्म पद्दामं, विज्जधमे जहन्नगे इत्तो ।

थावर जहन्नमने, ए समं अहिगं वध्नंतो ॥१५८॥

गंतूणावद्विमित्तं, क्रमाय वागसगजय दुगंठाणं ।

निद्रा य पचगसस य, आया उज्जो य नामस ॥१५९॥

इह पूर्व तीर्थकरनाञ्च स्थितिशुभेयवसायैरपवर्त्यापवर्त्य पश्योपमासख्येयभागमात्रा शेषीकृता ततोऽनन्तरसमये उत्प-न्नकेवलज्ञान स तामुदीरयति उदाग्यतश्च प्रथमसमये उ-त्कृष्टा उदीरणा सर्वदेव च जघन्यात्रैव स्थितिरुत्कृष्ट तीर्थकर-नामन उदीरणायोग्या प्राप्यते नाशिकेति । तदेवमुत्कृष्टस्थि-त्युदीरणास्वामित्वमुच्यते । सप्रति जघन्यस्थित्युदीरणा-स्वामित्वमाह । (जहन्नगेऽत्तोत्ति) इम ऊर्ध्वं जघन्ये जघन्य-स्थित्युदीरणाया स्वामित्वमभिधीयते प्रतिज्ञातमेव निर्वाहय-ति । (जावसजहन्नयेयादि) स्थावरस्य मनोऽसजघन्यस्थित्यु-दीरणा सर्वस्तोक् स्थितिसत्कर्मा तेन समधिकं वा मनागमात्रे-

णाजिनवकर्मा स एव जघन्यस्थितिकर्मा स्थावर एकैन्द्रियो यन्न वन्धावहिकायामतीतायामित्यर्थः । आद्य द्वादशकपायमयजुष्पानिडापञ्चकातपोद्योतनाम्नामेकविंशतिप्रकृतीनां जघन्यां स्थित्युद्दीरणां करोति इहातपोद्योतवर्जानामेकानविंशतिप्रकृतीनां वृववन्धित्वादातपोद्योतयोस्तु प्रतिपक्वाजावात् अन्यत्र जघन्यतरा स्थितिर्न प्राप्यते ततः एकैन्द्रिय एव यथोक्तस्वरूपम् । आसां प्रकृतीनां जघन्यस्थित्युद्दीरणास्वामी ।

एगिन्द्रिय जोमाणं, इयरा ंधत आद्विगं गतु ।

एगिन्द्रियागए त-द्विय जाईणमवि एव्वं ॥ १६० ॥

एकैन्द्रियाणामेव उद्दीरणा सप्रति या योग्याः प्रकृतयस्ता एकैन्द्रिययोग्याः । एकैन्द्रिया जातिस्थावराः सूक्ष्मसाधारणनामानस्तासामेकैन्द्रियो जघन्यास्मिन् स्थिति सत्सत्कर्मा इतरा एकैन्द्रियजात्यादिप्रतिपक्वचूता द्वीन्द्रियजात्यादिकाः प्रकृतीर्वन्नाति । तद्यथा एकैन्द्रियजातिद्वीन्द्रियजातित्रीन्द्रियजातिचतुरिन्द्रियजातिस्थावरसूक्ष्मसाधारणानां त्रसवादरप्रत्येकनामानि ततः एकैन्द्रियजात्यादीर्न वन्नाति ततो वन्धावहिकां गत्वा अतिक्रम्य वन्धावहिकायाश्चरमसमये एकैन्द्रियजात्यादीनां जघन्यां स्थित्युद्दीरणां करोति । इयमत्र जावना एकैन्द्रियः सर्वजघन्यस्थितिसत्कर्मा द्वीन्द्रियजाती सर्वा अपि परिपाठ्या वन्नाति ततस्तावद्वन्धानन्तरमेकैन्द्रियजातिवद्घुमारभते ततो वन्धावहिकायाश्चरमसमये पूर्ववद्वायास्तस्या एकैन्द्रियजातिजघन्यां स्थित्युद्दीरणां करोति । इह वन्धावहिकाया अनन्तरसमये वन्धावहिका प्रथमसमयवद्वा । अपि च ता उद्दीरणाभायान्ति ततो जघन्या स्थित्युद्दीरणा न प्राप्यते इति कृत्वा वन्धावहिकायाश्चरमसमये इत्युक्त यावना कालेन प्रतिपक्वचूता प्रकृतीर्वन्नाति तावता कालेनान्यूना एकैन्द्रियजातिस्वितिर्भवति तनस्ताकतरा प्राप्यते, इति प्रतिपक्वचूतप्रकृतिवन्धोपादानम् । एव स्थावरसूक्ष्मसाधारणानामपि जावना कर्त्तव्या केवलमेतेषां प्रतिपक्वचूता प्रकृतयः त्रसवादरप्रत्येकनामानो वदितव्या । (एगिन्द्रियागपुत्ति) जातीनामपि द्वीन्द्रियादिजातीनामपि एव पूर्वोक्तप्रकारेण एकैन्द्रियादागतस्तस्थितिक एकैन्द्रिययोत्पन्नया जघन्यस्थितिका जघन्या स्थित्युद्दीरणां करोति । अत्रापीय जावना । एकैन्द्रियो जघन्यस्थिति सत्कर्मा एकैन्द्रियजवाडुद्वृत्य द्वीन्द्रियपु मध्ये समुत्पन्नस्तत पूर्वपक्षां द्वीन्द्रियजातिमनुजवितुमारभते । अनुजवप्रथमसमयादारभ्य च एकैन्द्रियजातिर्विषे काले वद्घु वन्मस्ततस्तयैव द्वीन्द्रियजातिवद्घुमारभते ततो वन्धावहिकायाश्चरमसमये तस्या द्वीन्द्रियजातिरेकैन्द्रियजातिमधोपाजितस्थितिसत्कर्मापेक्षया, अन्तर्मुहूर्त्तं चतुष्टयवन्धावहिकाचरमसमये ग्रहणे च कारण प्रागेतन्म । एव द्वीन्द्रियचतुरिन्द्रियजात्योरपि भावना कार्या ।

वेयागियनो कयाया, रुम्मत्तस्मं प्रयणपंचनीडाण ।

निरिय हुगअरमचुनगणा, पुज्जाणं च सतिगण ॥ १६१ ॥

सातामानवेदनीयहास्यगत्यग्निशोषपर्याप्तकान्तिमपञ्चमहनननानिर्गोत्रनिर्यगानिनिर्यगानुपूर्व्ययश कीर्त्तिहुर्नगानादेयरुपाणामशदशप्रकृतानां मंडिपञ्चन्द्रियगते जघन्या स्थित्युद्दीरणा । जावनाः न्यियम् । एकैन्द्रियो जघन्यस्थितिसत्कर्मा

एकैन्द्रियजवाडुद्वृत्य पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नः उत्पत्तिप्रथमसमयादारभ्य च सातवेदनीयमनुजवन् असातवेदनीय वृहत्तरमन्तर्मुहूर्त्तं काले यावत् वन्नाति ततः पुनरपि सात वद्घुमारभते ततो वन्धावहिकायाश्चरमसमये पूर्ववक्तस्य सातवेदनीयस्य जघन्यां स्थित्युद्दीरणां करोति एवमसातवेदनीयस्यापि इष्ट्यं केवल सातवेदनीयस्थाने असातवेदनीयमुच्चारणीयम् । असातवेदनीयस्य सातवेदनीयमिति हास्यरत्यरसातवद्वावना कार्या आसमाप्तम् । अपर्याप्तकम नाम एकैन्द्रियो जघन्यस्थितिसत्कर्मा एकैन्द्रियभवाडुद्वृत्य पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियमध्ये समुत्पन्न उत्पत्तिप्रथमसमयादारभ्य च पर्याप्तकनाम वृहत्तरमन्तर्मुहूर्त्तं काले यावद् वन्नाति ततः पुनरपि अपर्याप्तकनाम वद्घुमारभते वन्धावहिकायाश्चरमसमये पूर्ववक्तस्यापर्याप्तकनामनो जघन्यां स्थित्युद्दीरणां करोति संहननपञ्चकस्य तु मध्ये वेद्यमान सहनन मुक्त्वा शेषसहननं प्रत्येकं वन्धकात्वाऽतिदीर्घो वक्तव्यः । ततो वेद्यमानसहननस्य वन्धे वन्धावहिकाचरमसमये स्थित्युद्दीरणा नीचैर्गोत्रमसातवद्वेदितव्यम् । तथा तैजस्कान्तिको वायुकायिको वादरसर्वजघन्यस्थितिसत्कर्मा पर्याप्तसंज्ञितिर्यवपञ्चेन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नस्ततो वृहत्तरमन्तर्मुहूर्त्तं काले यावन्मनुजगतिं वन्नाति तद्वन्धानन्तरं च तिर्यग्गतिं वद्घुमारभते । तत आवहिकायाश्चरमसमये तस्यास्तिर्यग्गतिर्जघन्यां स्थित्युद्दीरणां करोति एव तिर्यगानुपूर्व्या अपि वक्तव्य नवरमपान्तराहगतौ तृतीयसमये जघन्या स्थित्युद्दीरणा वाच्या अयश कीर्त्तिहुर्नगानादेयानां चासातस्यैव जावना कार्या केवलमिह प्रतिपक्वप्रकृतीनां यशःकीर्त्तिसुजगादेयानां वन्धो वाच्यः ।

अमणागयस्स विरइअंत, सुरनरयगडुवंगणां ।

अणुपुव्वीति समडग, नराण एगिंदिआ गयगे ॥ १६२ ॥

अमनस्कादसंज्ञिपञ्चेन्द्रियाडुद्वृत्य देवेषु वा मध्ये समागतस्य सुरगतिनरकगतिवैक्रियाद्वापाङ्गनाम्ना स्वस्वायुर्देवस्थित्यन्तरे जघन्या स्थित्युद्दीरणा । एतदुक्तं जवाति असंज्ञिपञ्चेन्द्रिय सर्वजघन्यां सुरगतिस्थितिं बध्वा वन्धानन्तरं च दीर्घकालं तत्रैव स्थित्वा देवेषु नारकेषु वा मध्ये पल्लोपमासख्येयभागमात्रायु स्थितिकः समुत्पन्नस्ततस्तस्य देवस्य नारकस्य वा स्वस्वायुपाक्षिरस्थित्यन्ते चरमसमये वर्त्तमानस्य यथायोग देवगतिनरकगतिवैक्रियाद्वापाङ्गनाम्नां जघन्या स्थित्युद्दीरणा स एवासंज्ञिपञ्चेन्द्रियो देवस्य नरकस्य वा भवस्यापान्तराहगतौ वर्त्तमानो यथासरथ देवलुपूर्वानारकानुपूर्व्याश्च तृतीयसमये जघन्यां स्थित्युद्दीरणां करोति । (नगण एगिंदिआगयगेत्ति) एकैन्द्रियः सर्वजघन्यमनुष्यानुपूर्व्यास्थितिः सत्कर्मा एकैन्द्रियभवाडुद्वृत्य मनुष्येषु मध्ये उत्पद्यमानो ऽपान्तराहगतौ वर्त्तमानो मनुष्यानुपूर्व्यास्तृतीयसमये जघन्यस्थित्युद्दीरणास्वामी जवाति ।

ममया हिगलगाए, पढमट्टिअं सेसवेव्वाए ।

मिच्छते वेरासु य, मंजल्लानु वि य सम्पत्ते ॥ १६३ ॥

इह अन्तरकरणे कृते अथस्तनी स्थिति प्रथमा स्थितिर्नित्यच्यते । उपरिस्तनी तु द्वितीयति । तत्र प्रथमस्थिते शेषवेद्यायां ममयाधिकवहिकाप्रमाणाया मिथ्यात्ववेद्यविक्रमसत्पहनचतुष्टय मय्यस्त्वानां जघन्यस्थित्युद्दीरणा भवति नवर सम्यक्त्वमज्जनवादन्यां कथं उपदामं वा जघन्या स्थित्युद्दीरणा इष्ट्या ।

पद्मासंख्यजागण्डए, एगिदित्रागए मिस्से ।

वेसत्तजागवेज-वित्राए पवेणस्स तस्स ॥२६४॥

पद्योपमासंख्येयभागान्ज्युदये एक सागरोपमं तावन्मात्र सम्यग्मिथ्यात्वस्थितिसत्कर्मो एकेन्द्रियजवाद्दृष्ट्य सङ्गिपञ्चेन्द्रियमध्ये समयतस्तस्य यत समयादारज्य अन्तर्मुहूर्त्तानन्तर सम्यङ्मिथ्यात्वस्थोदीरणापगमिष्यति तस्मिन्सम्यङ्मिथ्यात्वप्रतिपन्नस्य चरमसमये सम्यङ्मिथ्यात्वस्य जघन्या स्थित्युदीरणा एकेन्द्रियस्तत्कर्मणो जघन्यस्थितिसत्कर्मणश्च सकाशाद्भोवर्त्तमान सम्यङ्मिथ्यात्वमुदीरणायोग्यं न भवति तावन्मात्रस्थितिके तस्मिन्नवश्य मिथ्यात्वादयसम्भवस्तद्वचनसमवात् । तथा ये सप्तभिर्जागैस्सागरोपम ज्ञाति तौ द्वौ सप्तजागौ यस्य वैक्रियपद्कस्य वैक्रियशरीरवैक्रियसघातवैक्रियवन्धनचतुष्टयरूपस्य तद्द्विसप्तजागैर्वैक्रियतौ विशेषणसमास प्राकृतत्वात् स्त्रीत्वनिर्देशः । इहापि " पद्मासंख्यभागेण " इत्यनुवर्त्तते ततश्च द्विसप्तजागैर्वैक्रियपद्कस्य पद्योपमासंख्येयभागहीनस्य पवनस्य वादरवायुकायिकस्य तस्य वैक्रियपर्यन्तसमये जघन्या स्थित्युदीरणा । एतदुक्तं भवति वादरवायुकायिक पद्योपमासंख्येयभागहीनसागरोपमद्विसप्तजागप्रमाणैर्वैक्रियपद्कस्य जघन्यस्थितिसत्कर्म बहुशो वैक्रियमारज्य चरमसमये वैक्रियारम्भे चरमसमये वर्त्तमानो जघन्यस्थित्युदीरणां करोति अनन्तरसमये च वैक्रियपद्कमेकेन्द्रियसत्कर्म जघन्यपद्कमपेक्षया स्तोक्तरमिति कृत्वा उदीरणायोग्य न भवति । किंतुद्वयनायोग्यम् ।

चउखसमत्तपेम्मं, पञ्चामिच्छं खवेत्तु तेत्तीसा ।

उकोससंजमप्प्हा, अंतं सुतणुउवंगाणं ॥२६५॥

ससारपरिज्रमणेन चतुरो वारान् प्रेम मोहनीयमुपशमय्य ततो मिथ्यात्वमुपलक्षणमेतत् सम्यक्त्वं सम्यग्मिथ्यात्वहापित क्वापयित्वा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिको देवो जात । ततो देवजवाङ्मयत्वा मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नस्ततो वर्षाष्टकानन्तर तत्समयसयमप्रतिपन्नेऽप्रमत्तभावे चाहारकसप्तकं वरूवास्ततो देशानां पूर्वकोटिं यावत्सयम परिपावितवास्ततो देशोनपूर्वकोटिपर्यन्ते आहारकशरीर कृत्वा(सुतणुत्ति)आहारकशरीरम् (उचगत्ति) आहारकाङ्गोपाङ्गवहुवचनादाहारकवन्धनचतुष्टयाहारकसघातपरिग्रह तेषां जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति इह मोहोपशम कुर्वन् शेषनामकर्मप्रकृतीनां घातादिभि प्रच्युत स्थितिसत्कर्म घातयति । देवजवे चापवर्त्तनाकरणेनापवर्त्तयति तत आहारकसप्तक वन्धकात्वे स्तोक्मेव स्थितिसत्कर्म सक्रमयति ततो देशोनपूर्वकोटिपदानम् ।

उउमन्थ खीणरागे, चउदममयाहि गाग्निगड्डिउए ।

सेसाणुदीरणंते, जिन्नमुहुत्तो विईकात्तो ॥२६६॥

अथस्थज्ञीणरागस्य पञ्चविधज्ञानावरणचक्षुरवधिकेवद्वद-र्शनावरणपञ्चविधान्तरायद्वङ्गणानां चतुर्दशप्रकृतीनां समयाधिकावदिका शेषायां स्थितौ जघन्या स्थित्युदीरणा शेषाणां च प्रकृतीनां मनुजगतिपञ्चेन्द्रियजातिप्रथमसहनौदारिकसप्तकसस्थानपद्कोपघातप्रशस्ताप्रशस्तविहायोगति त्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकशुभगसुखरादेययश कीर्त्तित्तीर्थकरोन्मैगोत्रद्वङ्गणानां चात्रिंशत्प्रकृतीनां पूर्वोक्तानां च नाम भ्रुवो-

दीरणाया त्रयस्त्रिंशत्प्रकृतीनां सर्वसंख्यया पञ्चपट्टिसख्याकानां सयोगिकेवद्वचरमसमये जघन्या स्थित्युदीरणा तस्याश्च जघन्याया कावो जिन्नमुहुत्तोऽन्तर्मुहूर्त्तमित्यर्थः । आयुपामप्युदीरणान्ते जघन्या स्थित्युदीरणा । सप्रति भागोदीरणावसरस्तत्र च इमे अर्थाधिकारास्तद्यथा सज्ञाशुभाशुजविपाकसूचनार्थमाह ।

अणुजागुदीरणाए, सन्ना य शुजाशुजविजागो य ।

अणुजागबंधजणित्रा, ताणत्तं पच्चया चेमे ॥२६७॥

अनुभागोदीरणायां सज्ञाशुभाशुजविपाकश्च यथा शतकाख्ये ग्रन्थे अनुजागा वन्धाश्चाग्निधानावसरे जणितास्तथा ऽत्रापि दृष्ट्या । तत्र सज्ञासङ्गिज्जैदात् स्थानसंज्ञा घाति सज्ञा च । सज्ञा चतुर्विधा एकस्थानको द्विस्थानकस्त्रिस्थानकश्चतुःस्थानकश्च । घातिसज्ञा त्रिप्रकारा तद्यथा सर्वघाती देशघाती अघाती च । तथा शुजकर्मणामनुजाग क्लीरखणोपम । अशुजकर्मणां त्वशुभघाति घोषातकीनिस्वरसोपम । एषा च स्थानसज्ञा घातिसज्ञा शुजाशुजप्ररूपणा च प्रागनुजागसक्रमाग्निधानावसरे सप्रपञ्च कृतेति न भ्रूयो-विज्ञायते । विपाकश्चतुर्विधं पुद्गलविपाकं क्षेत्रविपाको जवविपाको जीवविपाकश्च । तत्र पुद्गलानधिकृत्य यस्य रसस्य विपाकोदयः स पुद्गलविपाक । स च सस्थानपद्कसहननपद्कातपशरीरपञ्चकाङ्गोपाङ्गत्रयोद्योतनिर्माणस्थिरास्थिरवर्णादिचतुष्कागुरुशुजाशुजपरघातोपघातप्रत्येक साधारणनाम्ना पट्त्रिंशत्प्रकृतीनामवगन्तव्य । तथाहि सस्थाने नामादाने औदारिकादिपुद्गलानेवाधिकृत्य स्वविपाकमुपदर्शयन्ति तत आसां रस पुद्गलविपाक एव । नन्वनया युक्त्याऽरत्योरत्योरपि रस पुद्गलविपाक एव प्राप्नोति । तथाहि कण्टकादिसस्पर्शादरतिविपाकोदयो भवति स्रक्चन्दनादिसस्पर्शाच्च रतेः तत्कथं स नोक्तः । उच्यते रत्यरतिविपाकस्य पुद्गलव्यभिचारात् । तथाहि कण्टकादिसस्पर्शव्यतिरेकेऽपि प्रियस्मरणादिना कदाचिदुपरत्योर्विपाकादयो दृश्यन्ते ततोऽन्योरनुभागजीवविपाक एव युक्तो न पुद्गलविपाक एव क्रोधादिविपाको प्रावनीयः । उक्तं च ।

अरठ रईण उदयो किन्न जवे पोम्मज्जानि सपपा ।

अप्पुट्टेहि विकसो एव कोहाइयाण पि ॥

अस्याश्चाङ्गरगमिनिका । अरतिरत्योरुदयो विपाकोदयः पुद्गलान् प्राप्य किन्न भवति जवत्यवेति भावः । तत कथं तयो रसपुद्गलविपाको नोच्यन्ते अत्राचार्य काक्का प्रत्युत्तरमाह (अप्पुट्टेहि वि कसो) अत्र मत्तम्यर्थं तृतीया ततो ऽयमर्थः । अस्पृष्टेष्वपि पुद्गलेषु किं न तयोरत्यरत्योर्विपाकोदयो भवति भवत्येवेति भावः । तत पुद्गलव्यभिचारात् तयो रसपुद्गलविपाको न भवति किं तु जीवविपाक एव एव क्रोधादीनामपि वाच्यम् । तथा क्षेत्रमधिकृत्य यस्य रसस्य विपाकोदयः स रस क्षेत्रविपाकः । स च चनसृणामानुपूर्वीणामवगन्तव्यः । तथा भवमधिकृत्य यस्य रसस्य विपाकोदयः स रसो भवविपाकः स च चतुर्णामायुपामवसेयः । अयोच्यते ततः कथं तासां रसो जवविपाको नाग्निधीयते तदयुक्तं व्यभिचारात् । तथाहि आयुषां स्वजवमन्तरेण परजवे सक्रमेणाप्युदयो भवति तत सर्वथा स्वजवाव्यभिचारात्तानि भवविपाकान्युच्यन्ते गतीनां पुन परभवेऽपि सक्रमेणोदयो भवति तत स्वजवव्यभिचारात् न ता जघ-

विपाकशून्या । उक्तं च " आउच्चमवविवागार्हं गर्हत आउ-
स्त परज्जे जम्हा । नो सव्वदा वि उदथो गर्हेण पुण सक-
मेणाट्टि " सुगमा शेषाणा त्वग्रमपनिसख्यानां प्रकृतीनां
जीवविपाको रस जीवमधिकृत्य विपाको यस्यासौ जीव-
विपाकः (नाणत्त पञ्चयामेत्ति) नानान्व विशेषो यत्तत्र गत-
काप्ये ग्रन्थे अनुज्ञागवन्धेनोक्तं तदिह वक्ष्ये उक्तस्य च वि-
शेषमित्यर्थस्तथा तत्र नन्धमाश्रित्य अन्ये एवं मिथ्यात्वादय
प्रत्ययाः उक्ता । इह उद्दीरणामाश्रित्य अन्ये एवं वक्ष्यमाणा
ज्ञानव्याः तत्र नानान्वप्ररूपणार्थमाह ।

मीमुदुष्टाणे नव्वयाऽ, दुष्टाणे एगट्टाणे य ।
सम्मत्तपंनरायं च, देसयाई अचक्खुअ ॥ ७६७ ॥

सम्यग्मिथ्यात्व स्थानसंज्ञामधिकृत्य द्विस्थानक द्विस्थान-
करसंपेन घातिसंज्ञामधिकृत्य सर्वघातिसंज्ञायक्य पुनरुक्तश्रे-
दीरणामधिकृत्य द्विस्थानकरसंपेते जघन्योदीरणां त्वधिकृत्य
एकस्थानकं घातिसंज्ञामधिकृत्य च देशघाति वेदिन्यम् ।
एतच्च तत्र सर्वथा नोक्तं किंत्विहैव यत्र तत्राश्रुसारेण भागव-
न्धमाश्रित्य शुभाशुभप्ररूपणा कृता । नत्र सम्यक्त्वसम्यग्मि-
थ्यात्वयोर्धन्य सज्जवति नत एतद्वर्जा पञ्च तत्राशुभप्रकृतयो
निदिष्टा उद्दीरणा त्वेनयोरपि भवति नत इह विशेषैरेव तयो-
रपादानम् । तयान्नरायपञ्चकप्रकारम् । उक्तग्रामनुभागोदीर-
णामधिकृत्य द्विस्थानके एकस्थानके च घातिसंज्ञामधिकृत्य
देशघाति वेदिन्यम् । अन्य प्रतीत्य पुनश्चतुःप्रकारेऽपि रसस्त-
यथा-चतुः स्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके एकस्थानके च । अच-
क्षुर्दशनं घातिसंज्ञामधिकृत्य देशघाति ।

ठाणमु चउमु अपुमं, हुंठाणे कक्खरुचगुत्तं च ।
आणुपुव्वाओ तीसं, नरतिगियगंत जोगा य ॥ ७६८ ॥

नपुंसकवेदोदय प्रतीत्य त्रिप्रकारे रसे । तद्यथा चतुः स्थानके
त्रिस्थानके द्विस्थानके च । अत्र तत्कृशमनुभागोदीरणामधि-
कृत्य चतुः स्थानके अनुकृष्टां त्वधिकृत्य चतुः स्थानके त्रिस्था-
नके एकस्थानके च । ननु यन्त्राभावे कथमुद्दीरणायामेकस्था-
नको रसो नपुंसकवेदस्य प्राप्यते उच्यते केषणावाधे रस-
घाते उच्यते तस्य एकस्थानकस्यापि रससज्जवान् । तथा
ककेशनाम नुरुताम च यन्त्र प्रतीत्य चतुःस्थानके त्रिस्थानके
द्विस्थानके च । इह त्वनुभागोदीरणामधिकृत्य द्विस्थानके तदा
चतुः आनुपुव्यां गावचर, निरश्चामुदयं प्रति पफान्तयोग्यादि-
शत प्रकृतयस्तथा-मनुष्यायुस्मिन्निर्गानुनिर्मनुष्यगतिरेके-
ट्टि यजातटीन्दिजजातित्रीन्दिजजातिचतुर्त्विजजातिश्चा-
टाकिमनरुम् । चायन्तवर्जमस्थानचतुष्टयसंज्ञनपरक-
मातपस्याग्रसूक्ष्मपर्यान्माधारणं चेति । ता अपि यन्त्र
प्रतीत्य चतुः स्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके च । इह
धनुनागोदीरणामुद्दीरणामधिकृत्य द्विस्थानके रसे
वेदिन्यः ।

वेया एगट्टाणे, दुष्टाणे वा अनक्खुचरुम् अवेदा ।
रस्यनिय एगमात्रि, अक्खरं नु तस्सेगताणाणि ॥ ७७० ॥

भूतिरः पुन्येवेदोद्दीरणामुद्दीरणामधिकृत्य द्विस्था-
नके अनुकृष्टां त्वधिकृत्य द्विस्थानके एकस्थानके वा ज्यग-
न्तयोः । एतच्चक्षुर्दशनावरणे च यत्र प्रतीत्य पुन
रुद्दीरणामुद्दीरणामधिकृत्य द्विस्थानके वा पुन्येवेदोऽचक्षु-

दर्शनावरणे चक्षुर्दशनावरणे च चतुःप्रकारेऽपि । तद्यथा
चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके एकस्थानके च । ननु
" देसयाई अचक्खुयात्ति " प्रागेवोक्तं तत्किमर्थं पुनरिहा-
चक्षुर्दशनावरणोपादानमुच्यते स्थाननियमार्थम् । पूर्वं हि देश-
घातिन्यमेवाचक्षुर्दशनावरणस्योक्तमत्र तु रसस्थाननियमः ।
(जरसत्थियत्ति) यस्य जीवस्य एकमप्यक्षरं सर्वपर्यायैः
परिज्ञानं वर्त्तते तस्य श्रुतकैवलिनो मनिश्रुतावधिदर्शनावर-
णप्रकृतीनामनुज्ञागोदीरणायामेकस्थानको रसः प्राप्यते
संज्वदनानां तु वन्धे अनुभागोदीरणयां च चतुःप्रकारेऽपि
रसः । तद्यथा । चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके
एकस्थानके च ।

मणनाणं मेससमं, मीसगसम्मत्तभाविय पावेसु ।
ठट्टाणवकिरहीणा, उक्केसाणुजागुदीरणा कुणइ ॥ ७७१ ॥
मन पर्यायज्ञानं शैषै कर्मणि- समं वेदितव्यम् । इयमत्र
भावना । यथा शेषकर्मणामनुभागोदीरणा चतुःस्थानकस्य
त्रिस्थानकस्य द्विस्थानकस्य चरमस्य भवति तथा मन-
पर्यायज्ञानावरणकर्मणामनुभागोदीरणा वरणस्यापि रूप-
या एवं पुनर्मनपर्यायज्ञानावरणस्य चतुःप्रकारोऽपि रसो
प्रवर्तते शेषकर्मणां तु वन्धे त्रिप्रकारस्तद्यथा चतुःस्थानक-
द्विस्थानको द्विस्थानकश्च । तानि च शेषकर्मण्यस्मिन् । तद्यथा
केषुज्ञानावरणनिष्ठापञ्चक केवददर्शनावरणं च साता-
सातवेदनीये, मिथ्यात्व द्वादश कषाया यद् नोकषायाः नर-
कायुर्देवायुः नरकगतिर्देवगतिः पञ्चेन्द्रियजातिरस्तेजसस-
प्तकं वैक्रियसप्तकमाहारकसप्तकं समचतुरस्रसस्थानं
हुरुकमस्थानं वरणपञ्चक गन्धादिकं रसपञ्चकं स्निग्ध-
रुक्कमुदुदुष्टशीतोष्णरूप पृक्कम् अशुद्धद्वेषघात पराघात
मुच्यन्तेसोद्योतप्रशस्ताप्रशस्तविहायोगतिज्ञस वादरपर्याप्तप्र-
त्येकस्विरास्विरदुःशाशुभदुर्जगद्दुःस्वरसुस्वरानादेययश क्री-
त्तिनिर्माणतीर्थकराङ्गैर्गोत्रनीचैर्गोत्राणि च । एतेषां च एको-
न्तरगतं संख्यानां शेषकर्मणामुद्दीरणामनुभागोदीरणामधिकृत्य
चतुःस्थानको रसः । अनुकृष्टां त्वधिकृत्य चतुःस्थानकद्विस्था-
नको द्विस्थानकश्च मनिश्रुतावधिमन पर्यायज्ञानावरणं चक्षुरच-
क्षुवधिदर्शनावरणानामुद्दीरणामनुभागोदीरणामधिकृत्य रसः ।
स च घाती अनुकृष्टां त्वधिकृत्य सर्वघाती देशघाती वा ।
केवदज्ञानावरणनिष्ठापञ्चकमिथ्यात्वद्वादशकषायाणामुद्दीर-
णामुद्दीरणां वा अनुज्ञागोदीरणामधिकृत्य रसघाती सर्वघाती
सातासातवेदनीयाशुशुतुष्टयसकलनामप्रकृतिगोत्रद्विकानामु-
द्दीरणामनुकृष्टां वा उद्दीरणामधिकृत्य रसः सर्वघाती अनुकृष्टा-
त्वधिकृत्य सर्वघाती वा प्रतिपत्तव्यः । इदानीमशुभप्रकृतिवि-
पर्यायशेषमाह (मीसगसम्मत्तेत्ति) अपि च सम्यग्मिथ्यात्व
सम्यक्त्व चानुभागोदीरणामधिकृत्य पापेषु पापकर्मसु मध्येऽ
वगन्तव्यम् । घातिस्वभायतया तयो रसन्य अशुभत्वात् शेष-
प्रकृतयस्तु यथाशतकग्रन्थे अनुज्ञागवन्धे शुभाशुभाद्योक्तास्त-
याप्राप्यवगन्तव्याः । कीदृशो अनुभागसत्कर्मणि वर्त्तमान
उद्दीरणामनुभागोदीरणा करोति उच्यते- (उद्दीरणवकिरहीणात्ति)
अनुभागसत्कर्मणि यद्स्थापना पतिनहीनादपि उद्दीरणम-
नुज्ञागोदीरणां करोति उच्यते प्रवर्त्तते एतदुक्तं जयति यास-
योत्तुष्टमनुज्ञा सत्कर्म तस्मिन् अनन्तभागवर्त्तने वा संन्यात-
ज्ञानवर्त्तने वा अमन्येयगुणवर्त्तने वा अनन्तगुणवर्त्तने वा उद्दीरणा
अनुज्ञागोदीरणा प्रवर्त्तते यतोऽनन्तानन्तस्पर्धयानामनुज्ञागो

कृपते अनन्तानि स्पर्शकानि उत्कृष्टरसान्यद्यापि तिष्ठन्ति । ततोऽनन्तभागेऽपि शेषे मूत्रानुभागसत्कर्मपेक्षयाऽनन्तगुणहीना उत्कृष्टानुभागोदीरणा ब्रह्मते किं पुनरसंख्येयगुणहीनादावनु-
ज्ञागकर्मणीति ।

सप्रति विपाके विशेषमाह ।

विरियंतरायकेवन्न-दंसाणमोहणीयणाणवरणाणं ।

असमत्यपचप्सु, सच्चदञ्चेत्तु वि विवागो ॥१७१॥

वीर्यान्तरायकेवन्नदर्शनावरणाष्टाविंशतिविधमोहनीयपञ्च-
विधज्ञानावरणानां पञ्चत्रिंशत्प्रकृतीनां समस्तपर्यायेषु सर्व-
ञ्चेत्तु सर्वजीवञ्चेत्तु विपाकः । तथाहि इमा वीर्यान्तरायाः
पञ्चत्रिंशत् प्रकृतयो ह्यव्यतः सकलमपि जीवञ्चेत्तुपुनन्ति
पर्यायतस्तु न सर्वानपि यथा मैथुरातिनिचिततरैरपि सर्वात्म-
नान्तरितयोरपि सूर्याचन्द्रमसोर्न तत्प्रभा सर्वथा अपनेतु श-
क्यते उक्तं च “सुदु वि मेहसमुद्विप, होइ पहा चदसुराणंपि”
तथा अत्रापि भावनीयम् ।

गुरुद्वयगुणंतपए, मिष्टु चक्रुस्स रुवदञ्चेत्तु ।

ओहिस्स गहणधारण, जो गइससंतरायाणं ॥१७३॥

चक्रुपश्चक्रुर्दर्शनावरणगुरुद्वयुकाः अनन्तप्रादेशकाः स्कन्धा-
स्तेषु विपाकः अवधिदर्शनावरणस्य रुपिद्वयेषु शेषान्तरायाणां
ज्ञानज्ञानोपभोगान्तरायाणां ग्रहणधारणयोर्म्येषु पुत्रवृद्धयेषु
विपाको न शेषेषु यावत्येव हि विषये चक्रुर्दर्शनादीनि व्या-
प्रियन्ते तावत्येव विषये चक्रुर्दर्शनावरणादीन्यपि तत उत्कृ-
पो त्रिष्यनियमो न विरुद्धते । शेषप्रकृतीनां तु यथा प्राग्-
विपाकोऽभिहितः पुत्रवृद्धिविपाकादिस्तथैवात्रावगन्तव्यः । संप्रति
प्रत्ययप्ररूपणा कर्त्तव्या प्रत्ययोऽपि द्विधा परिणामप्रत्ययो
जवप्रत्ययश्च । तत्र परिणामप्रत्ययमधिकृत्याह ॥

वेडव्वीय तेयग, कम्मवन्नरसगंधानिच्छुक्खात्त ॥

सीउएह धिरसुजेयर, अगुरुद्वयुगा य नरतिरिय ॥१७४॥

वैक्रियसप्तक तैजसकर्मणप्रहणात्तैजससप्तक गृहीतम् ।
तथा वर्णपञ्चकं गन्धद्विकरसपञ्चकं स्निग्धरुक्कशीतोष्णस्तिर-
स्थिरशुभ्राशुभ्रगुरुद्वयुनि चानुभागोदीरणामधिकृत्य तिर्यग्म-
नुष्याणां परिणामप्रत्ययानि वैक्रियसप्तक तिर्यङ्मनुष्यगतिमनु-
ष्याणां गुणविशेषसमुत्थत्वाच्चिप्रत्यय ततस्तदुदीरणापि ते-
षां गुणपरिणामप्रत्यया तैजससप्तकादयस्तु तिर्यङ्मनुष्यैर-
न्यथाऽन्यथा विपरिणाम्य उदीर्यन्ते ततस्तासामपि प्रकृती-
नामनुभागोदीरणा तिर्यग्मनुष्याणां परिणामप्रत्यया ।

चतुरस मउय दहुगा, परघात्तुज्जुप्पट्टखगइसरा ॥

पत्तेगतणु उत्तरतणु, सोढोसोवि य तणुत्तइया ॥१७५॥

समचतुरसस्थानमृदुद्वयुपराधातोद्योतप्रशस्तविहायोग-
निसुस्वरप्रत्येकनामानोऽप्यै प्रकृतयः । उत्तरत्वर्थं वैक्रिया-
हारकञ्चक्षणयोरनुभागोदीरणामधिकृत्य परिणाममधिकृत्य
परिणामप्रत्यया वेदितव्या यत उत्तरवैक्रिये आहारके वा
शरीरे सति समचतुरसस्थानामनुभागोदीरणां प्रवर्तमाना
उत्तरवैक्रियादिशरीरपरिणामपेक्षा । ततः एषापि परिणाम-
प्रत्यया वेदितव्या तथा सृतीयानुराहारकशरीरमाहार-
कशरीरग्रहणाच्चाहारकसप्तक गृहीत इष्टव्यम् । तत अनुमा-
गोदीरणामधिकृत्य परिणामप्रत्यय वेदितव्यम् । आहारक-
सप्तक हि मनुष्याणां गुणपरिणामप्रत्ययः । ततस्त-

दनुज्ञागोदीरणामधिकृत्य परिणामप्रत्ययं वेदितव्यम् । आह-
रकसप्तक हि मनुष्याणां गुणपरिणामप्रत्ययं जवति ततस्त-
दनुज्ञागोदीरणापि गुणपरिणामप्रत्ययैवेति ॥

देशविरयविरयाणं, सुजगाएज्जसकित्तिउच्चाणं ॥

पुव्वाणुपुव्वगाए, असंखन्नागो स्थियाईणं ॥१७६॥

देशविरतनां विरतानां च सुभगादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणा-
मनुज्ञागोदीरणा परिणामकृता स्यादिति सुभगादिप्रत्ययकृतदुर्भ-
गादिप्रकृत्युदये युनेऽपि यो देशे विरतिं चा प्रतिपद्यते तस्या-
पि देशविरत्यादिगुणप्रजावतः सुजगादीनामेव प्रकृतीनामुद-
यकोटिपूर्वकमुदीरणायोग्या गुणपरिणामे च प्रत्ययतो वेदित-
व्या । इदमुक्तं भवति । खोवेदादीनामतिजघन्यानुभागस्पर्शका-
दारभ्य क्रमेण संख्येयो ज्ञागो देशविरतादीनामुदीरणायोग्यो
गुणप्रत्ययतो जवति । परस्त्वनुभागोदीरणामिति ।

तित्यंकरघाईण य, परिणामप्पच्चयाणि सेसाओ ।

जवपच्चया उ पुत्ता, विपुच्चत्तसेसाणं ॥१७७॥

तीर्थंकरघातिकर्माणि च पञ्चविधज्ञानावरणनवाविधदर्श-
नावरणनवनोकपायवर्ज्या मोहनीयपञ्चविधान्तरायरूपाणि स-
र्वसंख्यया एकोनचत्वारिंशत्प्रकृतयोऽनुज्ञागोदीरणामधिकृत्य
तिर्यङ्मनुष्याणां परिणामप्रत्यया । एतदुक्तं जवति । आसा
प्रकृतीनामनुभागोदीरणा तिर्यङ्मनुष्याणां परिणामप्रत्यया
जवति परिणामो ह्यन्यथाभावेननयनम् । तत्र तिर्यञ्चो मनुष्य-
चा गुणप्रत्ययेन अन्यथा बद्धानामन्यथा परिणामप्य एता-
मुदीरणां कुर्वन्ति । (सेसाओजवपच्चयागति) शेषाः प्रकृतय-
सातासातवेदनीयआयुश्चतुष्टय पञ्चकौटारिकसप्तक सहनन-
पृक्प्रथमवर्त्य स्वस्थानपञ्चककर्मकेशगुरुस्पर्शानुपूर्वीचतुष्ट-
योपघाततपोच्चासप्रशस्तविहायोगतित्रसस्थावरवादरसू-
कर्मपर्यायापर्यायसाधारणदुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनि-
र्माणनीचैर्गोत्ररूपाः पृष्पञ्चाशत्सख्या अनुज्ञागोदीरणा-
मधिकृत्य जवप्रत्यया वेदितव्याः । एतासामनुज्ञागोदीरणा
भवप्रत्ययतो जवतीत्यर्थः । (पुव्वत्ताविति) पूर्वोक्ता अपि
प्रत्यया पूर्वोक्तशेषाणां प्रागुक्ततिर्यङ्मनुष्यव्यतिरिक्तानो
जवप्रत्यया अनुज्ञागोदीरणा वेदितव्या । तथाहि देवनारकै-
र्जतरहितैश्च तिर्यङ्मनुष्यैर्नवानां नोकपायाणां पश्चानुपूर्व्या
उत्कृष्टानुज्ञागस्पर्शकादारभ्येत्यर्थः । असंख्येया अनुज्ञागा ज-
वप्रत्ययादेवोदीर्यन्ते । तथा वैक्रियसप्तक तैजससप्तकवर्णपञ्च-
कगन्धद्विकरसपञ्चकस्निग्धरुक्कशीतोष्णस्पर्शस्थिरस्थिर-
शुभ्राशुभ्रगुरुद्वयुप्रकृतीनां देवा नैरयिकाश्च जवप्रत्ययतोऽनु-
भागोदीरणां कुर्वन्ति । तथा समचतुरसस्थानस्य जव-
धारणीये शरीरे वर्त्तमाना जवप्रत्ययादनुज्ञागोदीरणां देवा-
कुर्वन्ति । मृदुद्वयुस्पर्शापराधातोद्योतप्रशस्तविहायोगतिसु-
स्वरप्रत्येकनाम्नामुत्तरवैक्रियशरीरिणामुक्ताः शेषाणां जवप्रत्य-
यतोऽनुभागोदीरणा प्रवर्त्तते । सुजगादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्रा-
णामनुभागोदीरणा गुणहीनास्य भवप्रत्ययतोऽवसेया । गुण-
चता तु गुणप्रत्यया । तथा सर्वेषां पराघातिकर्मणामनुज्ञागो-
दीरणा भवप्रत्यया देवनारकानां तदेव प्रत्ययरूपणा । सप्रति
साद्यनादिप्ररूपणा कर्त्तव्या सा च द्विधा मूलप्रकृतिविषया उत्त-
रप्रकृतिविषया च । तत्र प्रथमतो मूलप्रकृतिविषयां तां कुर्वन्नाह ।

घाईणं अजघन्ना, दोएहमाणुयकोरिया तिविहाओ ।

वेयणिणुकोयो, अनुजहन्ना मांइणीये ॥ १७८ ॥

सादित्राणार्धध्रुव, अथुवा य तस्मेसिगाय दुविगप्या ।
 आउस्म साड्रध्रुवा, मन्वविगप्याउ विन्नेया । १७९।
 मोहनीयवर्त्यानां त्रयाणां घातिकर्मणामजघन्या अनुभागो-
 ढीरणा त्रिधा त्रिप्रकारा तद्यथा अनादिर्ध्रुवा अध्रुवा च तथा
 येषां क्षीणकपायस्य समयाधिकावहिकायां शेषायां स्थितौ ज-
 घन्या अनुभागोढीरणा च सादिर्ध्रुवा च । शेषकाव त्वजघन्या
 सा चानादिर्ध्रुवोढीरणात्वात् । ध्रुवाध्रुवे अजघन्यजघन्यापेक्षया
 तथा द्वयोर्नामगोत्रयोरनुकृष्टानुभागोढीरणा त्रिधा तद्यथा
 अनादिर्ध्रुवा अध्रुवा च तथा ह्यनयोरनुकृष्टानुभागोढीरणा
 मयोगिकैवशिनि सा च सादिर्ध्रुवा च । शेषकाव त्वनुकृष्टा
 सा चानादिर्ध्रुवोढीरणात्वात् । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा वेद-
 नीये अनुकृष्टा मोहनीये वा जघन्यानुभागोढीरणा चतुःप्र-
 कारा तद्यथा सादिर्नादिर्ध्रुवाध्रुवा च । तथाहि उपगान्तश्रे-
 णयां सूक्ष्मसंपरायगुणस्थाने यद्व्यसातवेदनीयं तस्य सर्वा-
 र्यसिद्धिसंप्राप्ता प्रथमसमये या उढीरणा प्रवर्त्तते सा उ-
 कृष्टा । सा च सादिर्ध्रुवा च ततोऽन्या सर्वाप्यनुकृष्टा सा चा-
 प्रमत्तगुणस्थानकार्त्वा न भवति तत प्रतिपाते च भवति ततो
 ऽसां सादिः तत्र स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् ।
 तथा मोहनीयस्य जघन्यानुभागोढीरणा सूक्ष्मसंपरायस्य
 कृपकस्य समयाधिकावहिका शेषायां स्थितौ भवति सा च
 सादिस्तदनन्तरसमये वा जावात्ध्रुवा शेषकाव त्वजघन्या सा
 शेषान्तसोद्गुणस्थानके न भवति । तत प्रतिपाते च भवति
 ततोऽसां सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे
 पूर्ववत् । (तस्सेसियदुविगप्यत्ति) तच्छेषा रीतिः उक्त-
 गीतिव्यतिरिक्ता विकृष्टा द्विप्रकारा ज्ञातव्या तद्यथा सा-
 दयो ध्रुवाश्च । तथाहि चतुर्णां घातिकर्मणामुत्कृष्टा अनुकृष्टा च
 अनुभागोढीरणा मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण वच्यते । ततो द्वे अपि
 साधध्रुवे उत्कृष्टा च प्रागेव ज्ञाविता । तथा नामगोत्रवेदनीया
 जघन्या अजघन्या चानुभागोढीरणा मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण वच्यते
 ततो द्वे अपि साधध्रुवे उत्कृष्टा च प्रागेव ज्ञाविता । आयुषां तु
 सर्वे विकल्पा साधध्रुवाः सा च साधध्रुवता अध्रुवोढीरणा-
 त्वादवसेया । तदेव कृता मूलप्रवृत्तिविषया साधनादिप्ररूपणा ।

संप्रत्युत्तप्रवृत्तिविषयां ता चिकीर्षुराह ।

मनुवद्गुणकोसा, चउच्चिहा निहृमवि य जहृषा ।

उगुत्रा य अध्रुवा, वीमाए ह्येय एकोमा ॥१७०॥

तेवीमाए अजहृषा, त्रिया प्यानिमेमविगप्या ।

मन्वविगप्यासेमा, एवावि अथुवा य माई य ॥१७१॥

मनुवद्गुणकोसापरानुत्कृष्टा अनुभागोढीरणा चतुर्विधा तद्यथा
 सादिर्नादिर्ध्रुवा अध्रुवा च तथा ह्यनयोःकृष्टानुभागोढीरणा
 आहारकशरीरस्य संयतस्य भवति । सा च सादिर्ध्रुवा च
 तनाप्रयामर्त्यानुत्कृष्टा सापि आहारकशरीरमुपसंहरत सादि
 मन्मथानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तत्रा त्रयाणां
 मिथ्याचक्रकशांतामजघन्यानुभागोढीरणा चतुर्विधा तद्य-
 था सादिर्नादिर्ध्रुवाध्रुवा च । तत्र मन्मथस्य संयत च युग-
 पप्रतिपत्तुशामस्य जन्मान्मिथ्यान्मस्य जघन्यानुभागोढीरणा
 सा चानादिर्ध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यनुकृष्टा सा चा-

सम्यक्त्वात्प्रतिपतितसादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः ।
 ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । कर्कशगुरुस्पर्शयोर्जघन्यानुभागोढीरणा
 आहारकशरीरसंयतस्य केवद्विसमुद्धाताशिवर्तमानस्य षष्ठ-
 समये भवति सा च सादिर्ध्रुवा च । समयमात्रत्वात्ततोऽन्या
 सर्वाप्यनुकृष्टा सापि केवद्विसमुद्धाताशिवर्तमानस्य सप्तमं
 समये भवतीत्यादि सादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा तैजस-
 सप्तकमृदुवध्रुवदशुजघन्याधिकोद्गुणस्वस्थिरशुभनिर्माण-
 नासां विशतिप्रकृतीनामनुकृष्टाऽनुभागोढीरणा त्रिधा तद्यथा
 अनादिर्ध्रुवा अध्रुवा च । तथा हेतासामुत्कृष्टानुभागोढीरणा
 सयोगिकैवचरमसमये ततोऽन्या सर्वाप्यनुकृष्टा सा चाना-
 दिर्ध्रुवोढीरणात्वात् । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा पञ्चविधज्ञाना-
 वरणचक्रुरचक्रुरवधिकेवलदर्शनावरणकृष्णनीलदुरभिसुरजि-
 रान्प्रतिककटुदुःखशीतास्थिराशुभपञ्चविधान्तरायरूपाणां त्र-
 योर्विशतिप्रकृतीनामजघन्या अनुभागोढीरणा त्रिधा तद्यथा
 अनादिर्ध्रुवाध्रुवा च । तथा हेतासां स्वस्वोढीरणापर्यवसाने
 जघन्यानुभागोढीरणा सा च सादिर्ध्रुवा च । ततोऽन्या
 सर्वाप्यनुकृष्टा सा चानादिर्ध्रुवोढीरणात्वात् ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्
 (प्याणसेसविगप्यत्ति) एतासां पूर्वोक्तानां शेषप्रकृतीनां
 शेषविकल्पा मृदुवध्रुवविशतीनां जघन्या जघन्योत्कृष्टा मिथ्या-
 त्वगुरुकर्कशत्रयोर्विशतीनां चोत्कृष्टजघन्याः सादयोऽध्रुवाश्च
 जवन्ति । तथाहि मृदुवध्रुवविशतीनां जघन्या अजघन्या चानु-
 भागोढीरणा मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण वच्यते ततो द्वे अपि साधध्रु-
 वे उत्कृष्टा च प्रागेव ज्ञाविता । तथा कर्कशगुरुमिथ्यात्वत्रया-
 विशतीनां चोत्कृष्टजघन्या सादयो ध्रुवाश्च जवन्ति । तथाहि
 मृदुवध्रुवविशतीनामुत्कृष्टा अनुकृष्टा चानुभागोढीरणा मि-
 थ्यादृष्टौ पर्यायेण वच्यते अशुभप्रकृतित्वात् ततो द्वे अपि सा-
 धध्रुवे जघन्या च प्रागेव ज्ञाविता । शेषाणामुत्कृष्टव्यतिरिक्तानां
 प्रकृतीनां दशोत्तरशतसङ्ख्यानां सर्वे विकल्पा उत्कृष्टानुत्कृ-
 ष्टजघन्याजघन्यरूपाः सादयोऽध्रुवाश्चावगन्तव्याः । सा च
 साधध्रुवता अध्रुवोढीरणात्वादवसेया । कृता साधनादिप्ररूप-
 णा । संप्रति स्वामित्वमन्निधातव्य तच्च द्विधा उत्कृष्टोढीरणा-
 विषय जघन्योढीरणाविषयं च तत्र प्रथमत उत्कृष्टोढीरणावि-
 षयं स्वामित्वमाह ॥

दाणाऽ अचक्रवृणं, जेट्टा आयविर्हीण द्वाप्तिस्स ।

सुहुमस्स चक्रवुणो पुण, तेऽदियसन्वपज्जत्ते ॥ १७१॥

सूक्ष्मस्य सूक्ष्मकेन्द्रियस्य हीनव्यधिकस्य सर्वस्तोकदानाद्य-
 चक्षुर्दर्शनविज्ञानबन्धियुक्तस्यादौ प्रथमसमये वर्तमानस्य
 पञ्चविधान्तरायाः चक्षुर्दर्शनावरणरूपाणां पक्षां प्रकृतीनामु-
 त्कृष्टानुभागोढीरणा भवति । तथा त्रीन्द्रियस्य सर्वाभिः पर्या-
 मस्य पर्याप्तिक्रमसमये चक्षुर्दर्शनावरणस्योत्कृष्टा अनु-
 भागोढीरणा ।

निजयपंचगस्स य, मज्जिमपरिणामसंकिट्टिस्स ।

अपुमादि अमायाणं, निरये जेट्टिस्स सम्मत्तो ॥१७२॥

मन्मथपरिणामस्य तन्प्रायोग्यसङ्क्रेशयुक्तस्य सर्वाभिः पर्या-
 मिभिः पर्याप्तस्य निद्रापञ्चकस्यानुत्कृष्टानुभागोढीरणा अन्य-
 न्निद्राशुक्तस्य अन्यन्तमन्निद्रास्य वा निद्रापञ्चकस्यादये
 पव भवतीति कृत्वा मन्मथपरिणामग्रहणम् । तथा अपुमा-
 दीनां नपुनर्येदादीनां रतिशोभयजुगुप्सनामसातमस्य
 चोत्कृष्टानुभागोढीरणास्वामी नैरयिको ज्येष्ठमिथिक उत्कृष्ट-

स्थितिक. समाप्त सर्वपर्याप्तिभिः पर्याप्त सर्वसक्लिष्टो वेदितव्यः
पंचेदियतसवायर-पञ्जत्तगसायसुसुरगर्णं ।

वेदन्वियसासाणं, देवो जेद्विष्टिं सम्मत्तां ॥ १८४ ॥

देवो ज्येष्ठस्थितिक उक्तप्रस्थितिकरुयस्त्रिशत्सागरोपमस्थि-
तिक. समाप्त सर्वाभि पर्याप्तिभिः पर्याप्त सर्वविशुद्ध पञ्च-
न्द्रियजातित्रसवादरपर्याप्तसातवेदनीयसुस्वरदेवगतिवैक्रियस-
मकोत्स्वासरूपाणां दशप्रकृतीनामुक्तप्रानुजागोदीरणास्वामी ।

सम्मत्तमीसगाणं, से कावे गहिहि तिस्थमिच्छत्तं ।

हस्तरङ्गसहस्ता—रगस्तपञ्जत्तदेवस्त ॥ १८५ ॥

योऽनन्तरे समये मिथ्यात्व ग्रहीष्यते तस्य सर्वसक्लिष्टस्य
सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरेयासख्य संज्ञवमुदये सत्युक्त-
प्रानुजागोदीरणा । तथा सहस्रारकदेवस्य सर्वाभिः पर्याप्ति-
भिः पर्याप्तस्य हास्यरत्योरुक्तप्रानुजागोदीरणा ।

गड्ढुंनवघायाणि—द्वरगड्ढुंनवघायाणि पुहचउकस्त ।

निरउकस्मम्पत्ते, असमत्ता पन्नरसंते ॥ १८६ ॥

नैरयिक उक्तप्रस्थितौ वर्तमानः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्त
सर्वोक्तप्रसक्तेशयुक्तो नरकगतिहंरुसंस्थानोपघातोऽप्रस-
स्तविहायोगतिनीचैर्गोत्राणा (दुहचउकस्तसत्ति) दुर्मगडु-
स्वरानादेयायज्ञकीर्तिरूपस्य सर्वसंख्यया नवानां प्रकृतीनां
हंरुसंस्थानमुक्तप्रानुजागोदीरणास्वामी । तथा अपर्याप्तक-
नाम्नो मनुष्योऽपर्याप्तधरमसमये वर्तमानः सर्वसक्लिष्ट उक्त-
प्रानुजागोदीरणास्वामी । सक्लितिर्यकपञ्चेन्द्रियादपर्याप्तान्म-
नुष्योऽपर्याप्तसक्लिष्टतर इति तिर्यग्मनुष्यग्रहणम् ।

कक्षखरगुरुसंघयणा, पुच्छी पुमसंठाणतिरियनामाणं ।

पंचिदियतिरिक्त्वो, अद्वमत्रासट्वासात्त ॥ १८७ ॥

कर्कशगुरुसंपरीयोरादिवर्ज्यानाञ्च पञ्चानां संहननानां स्त्री-
वेदपुरुषवेदयो. आद्यन्तवर्ज्यानां चतुर्णां संस्थानानां तिर्यग्गतेश्च
सर्वसंख्यया चतुर्दशप्रकृतीनां तिर्यक्सङ्गिपञ्चेन्द्रियोऽव-
र्षायुरष्टमे वर्तमाने सर्वसक्लिष्ट उक्तप्रानुजागोदीरणास्वामी ।

मणुओदादियसत्तग-वज्जरिसहनारायसंघयण ।

मणुओतिपह्वपञ्ज-तो आत्तगं पि संकिट्टो ॥ १८८ ॥

मनुष्य पट्योपमायु.स्थितिक सर्वाभि पर्याप्तिभिः पर्याप्त
सर्वविशुद्धौ मनुष्यगतौदारिकसप्तकवर्षभनाराचसहनन-
रूपाणां नवानां प्रकृतीनामुक्तप्रानुजागोदीरणास्वामी । तथा-
सर्वोक्तप्रस्वस्वस्थितौ वर्तमानः सर्वाभि पर्याप्तिभिः पर्याप्त-
सख स्वकीयानामायुषां सर्वविशुद्धौ नारकायुषस्तु सर्वसक्लि-
ष्ट उक्तप्रानुजागोदीरको जवति ।

हस्तसिद्धिपञ्जत्ता, तन्नामविगज्जज्ञासुहुमाणं ।

धावर निगोयर्गि—द्वियाणमवि वायरो नवरि ॥ १८९ ॥

ह्रस्वस्थितिका पर्याप्तकास्तधामानो द्वीन्द्रिया जातिसूक्ष्म-
कर्मनुसारिनाम्नो विकलेन्द्रियजातीनां सूक्ष्मनाम्नश्चोक्तप्रानु-
जागोदीरणास्वामिन । एतदुक्त भवति द्वित्रिचतुरिन्द्रिया.
सूक्ष्माश्च सर्वज्ञग्रन्थस्थितौ वर्तमाना सर्वाभि पर्याप्तिभिः
पर्याप्ता सर्वसक्लिष्टया ययासख्य द्वीन्द्रियत्रािन्द्रियचतुरि-
न्द्रियजातिनाम्नां सूक्ष्मनाम्नोश्चोक्तप्रानुजागोदीरणास्वामिन
ह्रस्वस्थितौ वर्तमानाः सर्वसक्लिष्टा भवन्ति इति कृत्वा
तदुपादानम् । तथा स्थावरसाधारणैकेन्द्रियजातिनाम्ना जघ-

न्यस्थितौ वर्तमानो धादरैकेन्द्रिय. सर्वपर्याप्तिभिः पर्याप्तः
सर्वसक्लिष्ट. स्थावरनाम्न स्थावरसाधारणनाम्न साधारण
एकेन्द्रियजातेर्जावपि उक्तप्रानुजागोदीरणास्वामिनौ जवतः ।
धादरस्य महान् सर्वसक्लेशो भवतीति कृत्वा तदुपादानम् ।

आहारतणूपञ्जत्ते, गोजचरं समयओ य द्दुगाणं ।

पत्तेयखगइपराधा—याहारतणूण य विमुद्धो ॥ १९० ॥

ममचतुरस्रसंस्थानमृदुदुधुस्पर्शप्रत्येकप्रशस्तविहायोगति-
पराघाताहारकसप्तकरूपाणां त्रयोदशप्रकृतीनामाहारकश-
रीरी सयतस्य सर्वपर्याप्तिभिः पर्याप्त सर्वविशुद्ध उक्तप्रानु-
जागोदीरणास्वामी ।

उत्तरवेज्जिज्जो—याणामधाऽखरपुढवी ।

निरयर्गणं जणिआ, तइए समयाणुपुव्वीणं ॥ १९१ ॥

उत्तरवैक्रिये वर्तमानो घाति. सर्वाभिः पर्याप्ताभिः पर्याप्त
सर्वविशुद्ध उद्योतनाम्न उक्तप्रानुजागोदीरणास्वामी तथा
खरपुढवीकायिक उक्तप्रानुजागोदीरणास्वामी तथा
मनुष्यत्रेवनानुपूष्योर्विशुद्धा नरकतिर्यगानुपूष्यो सक्लिष्ट
निजकगतीनां तृतीयेसमये वर्तमाना उक्तप्रानुजागोदीर-
काश्च जवन्ति ।

लोगंते सैसाणं, सुजाणामियरासि चउसु वि गइसु ।

पञ्जत्तकमिच्छस्तो, हीणमणोक्लिद्धस्त ॥ १९२ ॥

योगिनः सयोगिकेवलिनस्ते सर्वापवर्तमानस्य शेषाणामुक्त-
व्यतिरिक्तानां शुभप्रकृतीनां तैजससप्तकमृदुदुधुस्पर्शजघर्णा-
द्येकादशकागुरुदुधुस्विरशुभजशुभगादेययज्ञ कीर्तिनिर्माणोच्चै-
र्गोत्रतीर्थकरनाम्नां पञ्चविंशतिसंख्यानामुक्तप्रानुजागोदीर-
णा भवति इतरासां च शुभप्रकृतीनां मतिश्रुतमन.पर्यायके-
वद्विज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणमिथ्यात्वपोरुशकपायकर्कश-
गुरुवर्ज्यशेषकुवर्णादिसप्तकास्विराशुभरूपाणामेकत्रिंशत्प्रकृ-
तीनां चतसृष्वपि गतिषु मिथ्यादृष्टे सर्वपर्याप्तिपर्याप्तस्य उक्त-
प्रानुजागोदीरणास्वामी । सक्लिष्टो वर्तमानस्योक्तप्रानुजागोदीरणा जवति तथा अव-
धिज्ञानावरणदर्शनावरणयोस्तस्यैव चतुर्गतिकस्य मिथ्यादृष्टे-
रनवधिकस्य वधिविधिरहितस्योक्तप्रानुजागोदीरणा जव-
ति अवधिद्विधियुक्तस्य हि प्रचूतोऽनुजाग क्य याति तत
उक्तप्रानुजागोदीरणास्वामित्वम् ।

सम्प्रति जघन्यानुजागोदीरणास्वामित्व प्रतिपादयन्नाह ॥

सुयकेवल्लिणो मइसुय-अचक्रुचक्रुणुणुदीरणा मंदा ॥

विपुलपगमोहिणाणं, मणणाणेहि दुगसावि ॥ १९३ ॥

मतिश्रुतज्ञानावरणचक्रुचक्रुदर्शनावरणानां श्रुतकेवल्लिनश्च
तुर्दशपूर्वधरस्य क्रीणकपायस्य समयाधिकावद्विका शेषायां
स्थितौ वर्तमानस्य मन्दा जघन्यानुजागोदीरणा वर्तते । तथा
क्रीणकपायस्य विपुलमतिमन.पर्यायज्ञानस्य समयाधिकाव-
द्विका शेषायांस्थितौ वर्तमानस्यावधिज्ञानावरणावधिदर्शनाव-
रणयोर्जघन्यानुजागोदीरणा ।

खवणाएविग्यकेवल, मज्जणाण य नो कमायाण ॥

सयमयउदीरणंते, निदापयत्राणमुवस्मंते ॥ १९४ ॥

कृपणायात्यितस्य पञ्चविंशन्तरायकेवल्लिज्ञानावरणकेवल-
दर्शनावरणसञ्चनननुप्यनवनोक्तपायरूपाणा विंशतिप्रकृ-

तीनां स्वस्त्रौदीरणापर्यवसाने जघन्यानुजागोदीरणा । तथा निद्राप्रचयोरुपशान्तमोहे जघन्यानुभागोदीरणा वृत्तये तस्य सर्वविशुद्धत्वात् ॥

निदानिदार्डिणं, पमत्ताविगये विमुञ्जमाणम् ॥

वेयगमम्मचस्स, मगखवणोदीरणा चरमे ॥ ५९५ ॥

निदानिडादीनां निद्रा १ प्रचया १ स्यान्तर्दीनां प्रमत्तस्य सयतस्य विशुध्यमानस्य अप्रमत्तजावान्निमुखजघन्यानुभागो-
दीरणा प्रवर्तते । तथा क्वायिकसम्यक्त्वमुत्पादयतो मिथ्या-
त्वसम्यक्त्वमिथ्यात्वयो द्वपति । तयोर्वेदकसम्यक्त्वस्य द्वयो-
पगमिकस्य रूपणकात्वे चरमोदीरणायां समयाधिकवदिका
शेषायां स्थितौ सत्यां प्रवर्तमानायां जघन्यानुजागोदीरणा
प्रवति सा च चतुर्गतिकानामन्यतरस्य वेदितव्या ॥

से कात्वे सम्पत्तं, संसंजमगिहृत्त्रो य तेरसगं ॥

सम्पत्तमेव मीसे, आज्जण जहत्तट्टिमु ॥ ५९६ ॥

अनन्तरं कात्वे द्वितीयसमये य. सम्यक्त्व सयमसहितं प्रही-
प्यति तस्य त्रयोदशानां मिथ्यात्वानन्तानुवन्धिचतुष्टयाप्रत्या-
न्यानावरणरूपाणां प्रकृतीनां जघन्यानुजागोदीरणा । अयमि-
ह संप्रदायः । योऽनन्तरसमये सम्यक्त्व सयमसहितं प्रही-
प्यति तस्य मिथ्यादृष्टिमिथ्यात्वानन्तानुवन्धिनाम्, तथा यो
धिरतिमयं संयमं प्रहीप्यति तस्याप्रन्यास्यानावरणकपाया-
णां जघन्यानुजागोदीरणा मिथ्यादृष्टपेक्षया हि अविरति स-
म्यन्दाष्टिनन्तगुणविशुद्धस्तनोऽपि देशविरतोऽनन्तगुणविशुद्ध
इत्युक्तमेवैव जघन्यानुजागोदीरणासभव । तथा सम्य-
क्त्वमवर्मायते इति य. सम्यग्मिथ्यादृष्टिरनन्तरसमये सम्य-
क्त्व प्रतिपत्स्यते तस्य सम्यग्मिथ्यात्वस्य जघन्यानुजागोदी-
रणा सम्यग्मिथ्यादृष्टिर्गुणपत्त सम्यक्त्व सयमं च न प्रतिपा-
यते तथा विशुद्धेरजावात् किन्तु केवलं सम्यक्त्वमेवेतिकृत्व-
नदेव केवलमुक्तम् । तथा चतुर्णामायुषामात्मीयामात्मीयजघ-
न्यस्थितौ वर्तमाना जघन्यमनुभागमुदीरयन्ति । तत्र त्रयाणा-
मायुषा महेशादेव जघन्यस्थितिर्दोषो जवतीति कृत्वा जघ-
न्यानुभागोऽपि तत्रैव वृत्तयते । तथा नरकायुषो विशुद्धिवशा-
त्जघन्य स्थितिश्च ततो जघन्यानुभागोऽपि नरकायुष-
मवैव वृत्तयते । तथा च सति त्रयाणामायुषामतिसङ्क्षिप्तो जघ-
न्यानुजागोदीरकः नरकायुषस्त्वतिविशुद्ध इति ॥

पेगगत्रविवागियाण, जवाऽसमये विमसयदि चासि ।

आज्जणणं दोएहं, मुहुमो वाउअप्पाउ । ५९७ ॥

पुत्रविपाकिन्य प्रकृतय तासां सर्वाणामपि जवाऽपि
समये भवप्रथमसमये जघन्यानुभागोदीरणा पतन्त्र सामा-
न्येनोक्तं तत अमुकस्यामुक उदीरक इत्येवरूप विशेषमपि
चासां प्रवृत्तीनां वृत्त्यामि । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति ।
(याऽ इत्यादि) आग्रोहेयोऽन्त्योऽशरीरयोर्गैदारिकवैक्रिय-
रूपयोर्विवागमयं मृत्तमो वायुकायिकश्चाऽपानुजघन्यानुजागो-
दीरकः । इह शरीरप्रहणेन चन्द्रमघाना अपि गृहीता
उच्यते । तत पतन्त्र भवति औदारिकशरीरौदारिकमथा-
नौदारिकपतन्त्रचतुष्टयरूपस्यौदारिकपदस्याप्यपयोऽकम् -
दभयोऽप्यो वायुकायिकवैक्रियपदकस्य च पयोऽनौ वादर-
वायुकायिकोऽप्ययुजघन्यानुजागोदीरको जवति ।

वेदोअप्पाउग, तिर्यचिर्गट्टे अभाणिणो वावि ।

अंगोवगाण हान्य, तट्ठो अण्णकात्तम् ॥ ५९८ ॥

अयोरङ्गोपाङ्गयोरौदारिकाङ्गोपाङ्गवैक्रियाङ्गोपाङ्गनामनोर्यथा
सख्यमल्पायुर्द्वैन्द्रियस्तथा असङ्गी सन् जातो नारकश्चिर-
स्थितिक स च जघन्यानुजागोदीरको जवति इयमत्र भावना
द्वैन्द्रियोल्पायुरौदारिकाङ्गोपाङ्गनाम्न उदयप्रथमसमये जघ-
न्यमनुभागमुदीरयति तथा सङ्क्षिप्तञ्चैन्द्रिय पूर्वोद्धृष्टिवैक्रियाङ्गो-
पाङ्गस्तोककात्वे वध्या स्वभूमिकानुसारेण चिरस्थितिको नैर-
यिको जातस्तस्य वैक्रियाङ्गोपाङ्गनाम्न उदयप्रथमसमये वर्त-
मानस्य जघन्यानुभागोदीरणा । तथाऽऽहारकस्य प्राकृतत्वात्
अत्र स्त्रीत्वनिर्देशः शरीरप्रहणेन च चन्धनसघाता अपि गृह्यन्ते
तत आहारकसप्तकस्य यतेराहारकशरीरमुत्पादयत सङ्क्षिप्त-
स्य अल्पे कात्वे प्रथमसमये इत्यर्थः जघन्यानुभागोदीरणा ।
अमणो समचउरंसु, रिसज्जण्य ओसगचिरट्टिसेसे ।

सेवयणाणयमाणु, ओहुंहुवगवायाणमवि सुहुमो ॥ ५९९ ॥

असङ्क्षिप्तञ्चैन्द्रियोल्पायुरिति संक्षिप्तप्रथमसमये तद्वचस्यं
आहारक समचतुरस्रसंस्थानवज्रपभनाराचसहननयोर्जघन्य-
मनुजागमुदीरति अल्पायुर्ग्रहण सङ्क्षे शार्थम् । तथा ऽ सङ्क्षिप्त-
ञ्चैन्द्रिय एवात्मीयायामुत्कृष्टस्थितौ वर्तमान आहारको भवप्रथ-
मसमये शेषे इति । तथा शेषाणां सहननानां सेवार्तवज्रपभनारा-
चवर्जानां पूर्वकोऽद्यायुर्मनुष्या आहारकस्वज्वप्रथमप्रसमये
वर्तमाना जघन्यानुभागोदीरका इह दीर्घायुर्ग्रहण विशुद्धति-
र्यङ्गुपञ्चैन्द्रियापेक्षया च प्रायोऽस्या मनुष्या अल्पवत्त्वा इति
मनुष्योपादानम् । तथा सूक्ष्मैकेन्द्रियः सुदीर्घायु स्थितिकः
आहारकप्रथमसमये हुमोपघातिनाम्नोर्जघन्यानुजागोदीरक
सेवदृष्टस्य वेदंन्द्रिय, वारसवाससस मउयल्लहुगाणं ।

सन्निविमुञ्जाणुणा-हारगस्स वीसा अडकिट्टे ॥ ६०० ॥

द्वैन्द्रियसङ्क्षिप्तञ्चैन्द्रियस्य स्वभूमिकानुसारेणाऽतिविशुद्ध-
स्यानाहारकस्य जघन्यानुभागोदीरणा । तथा तैजससप्तकमृ-
दुलघुवर्जगुभयणाद्येकादशकागुरुवृष्ट्यस्त्रिजुनिर्माणरूपा-
णां विशतिप्रकृतीनां सङ्क्षिप्तोऽपान्तरादगतौ वर्तमानोऽनाहार-
कोमिथ्यादृष्टिर्जघन्यानुजागोदीरणास्वामी वेदितव्यः ।

पत्तगमुरात्तममं, इयरं हुमण तस्स परघात्त्रो ।

अप्पाउस्स य आया, उज्जोयाणमवि तज्जो ॥ ६०१ ॥

प्रत्येकनाम औदारिकेण सम वक्तव्यम् । औदारिकस्यैव
प्रत्येकनामोऽपि सुद्वैकेन्द्रियसमये वर्तमानो जघन्यानुभागो-
दीरको वेदितव्य इत्यर्थः । तथा हुमण समानमेतत् साधारण-
नाम्नो वक्तव्यम् । तथा सूक्ष्मैकेन्द्रियस्याहारकरय प्रथमसमये
हुरुनाम्नोर्जघन्यानुजागोदीरणा प्रागज्जिहिता तथा साधारण-
नाम्नोऽपि वक्तव्येत्यर्थः । तथा सूक्ष्मैकेन्द्रिय सुद्वैमपर्याप्तिस्या-
ल्यायुष इति सङ्क्षिप्तस्यापर्याप्तचरमसमये वर्तमानस्य परा-
धाननाम्नो जघन्यानुभागोदीरणा । तथा आतपोद्योतनाम्नोस्त-
थांग प्रयिवीकायिक शरीरपर्याप्तापर्याप्त प्रथमसमये वर्त-
मान सङ्क्षिप्तो जघन्यानुजागोदीरकः ।

जानाउज्जोयकरणं, नित्यगरस्स नवगस्स जोगते ।

करकरुगुणमते, नियत्तमाणस्स केवात्तिणो ॥ ६०२ ॥

आयोजिकाकरण नाम केवलिसमुदाताटवोक्त्त जवति त-
त्राट्ठ मर्यादायाम् आमर्योऽद्या केवलदृष्ट्या योजनस्यापारणमा
योजनं च तदातिशुजयोगानामवसेयमायोजनमायोजिका त-
स्या करणमायोजिकाकरण केचिदाचार्या वज्रितकरणमिया-
द्वस्तचार्यं सन्दार्थः अयजितनामान्निमुगीहनस्तथा च

दोके वकार' आवर्जितोऽय मया संमुखीकृत इत्यर्थः । ततश्च तथा प्रवत्वेनावर्जितस्य मोक्षगमन प्रत्यभिमुखीकृतस्य करण शुनयोगव्यापाराणामावर्जितकरणम् । अपरे " जानाउस्सियकरण"मिति पठन्ति तत्राय शब्दसंस्कारेऽवश्यकरणम् तथाहि समुद्रातं केचित्कुर्वन्ति केचिन्न कुर्वन्ति । इदं त्वावश्यकरण सर्वेपि केवद्विनः कुर्वन्तीति तन्नायोजिकाकरणमवश्यकरणम् तथाहि समुद्रातं केचित्कुर्वन्ति च । करणमसङ्ख्येयसमयात्मकमन्तर्मुहूर्तप्रमाणम् । यत उक्तम् । प्रज्ञापनायाम्- " कइ समणं जते । आउज्जियाकरणे पण्णत्ते गोयमा ! असखिङ्गसमईए अतोमुहुत्तए पण्णत्ते । इति तज्जा " तत्राद्या प्रारभ्यते । तावन्तीर्थकरकेवद्विनः तीर्थकरनाम्नो जघन्यानुभागोदीरणा आयोजिकाकरणो हि प्रभूतानुभागोदीरणा प्रवर्तते इत्यर्वाग्ग्रहणम् तथा नीलकण्ठपुराजिगन्धतिलककुशीतरुङ्गस्त्रिराशु-न्नरूपस्य प्रकृतिनवकस्य सयांगिकेवल्लिचरमसमये जघन्यानुभागोदीरणा तस्यैव सर्वविशुद्धत्वात् । कर्कशगुरुस्पर्शयोस्तु केवल्लिसमुद्रातिनि वर्तमानस्य केवद्विनः प्रथमसहारसमये जघन्यानुभागोदीरणा ।

सेसाण य गइवेऽम-मज्जिमपरिणामपरिणयउ होज्जा ।

पच्चयशुजाशुजविय, चियए नउ विहागे य ॥३०३॥

शेषाणां सातत्रेदनीये गतिचतुष्टयजातिपञ्चकानुपूर्वीच-तुष्टयान्त्रवासाविहायोगतिषिकत्रसस्थावरवादरसूद्रमपर्या-प्यापर्याप्तनुगगसुस्वरउ खरानाठेयायश कीर्त्ययश.कीर्त्यै-गौत्रनीचैगौत्राख्यानां चतुर्ल्लिशतसख्यानां प्रकृतीनां तत्प्रकृतीना सादेयवर्तमानाः सर्वेऽपि जीवा मन्व्यमपरिणामपरिणता जघन्यानुभागोदीरणामपरिसाता जघन्यानुभागोदीरणास्वामिनो प्रवन्ति । साच सर्वासां प्रकृतीनां सामान्येन जघन्योत्कृष्टानु-जागोदीरणा । स्वामित्वपरिज्ञानार्थमुपायोपदेशमाह (पञ्चे-त्यादि) प्रत्ययपरिणामप्रत्ययो भवत्यप्रत्ययश्च प्रकृतीना शुज-त्वमशुजत्व च विपाकादि एतान् सम्यक् चिन्तयित्वा परि-भाव्य जघन्योत्कृष्टानुजागोदीरणास्वामी यथावज्ज्ञेयोऽव-गन्तव्य । तथाहि । परिणामप्रत्ययानुजागोदीरणा प्राय उत्कृष्टा भवति भवप्रत्यया तु जघन्या शुभानाञ्च सफत्रेश-प्रयोजन जघन्यानुजागोदीरणा अशुभानां च विशुद्धी विपर्यासे तूत्कृष्टा इत्यादि परिभाष्य तत्तत्प्रकृत्युदयवतां जघन्योत्कृष्टा-नुजागोदीरणास्वामित्वमवगन्तव्यम् । इति तदेवमुक्ता अनु-जागोदीरणा । सप्रति प्रदेशोदीरणाग्निधानावसरस्तत्र च ङ्गवर्थाधिकारौ । तद्यथा साद्यनादि प्ररूपणार्थमाह साच द्विधा भूतप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च तत्र सूद्रप्रकृतिविषयां साद्यनादिप्ररूपणां चिकीर्षुराह ।

पंचएहमणुकोमा, तिहा एसे चउव्विहा दोएहं ।

सेसविगप्पा दुविहा, सव्वविगप्पा य आउस्म ॥३०४॥

ज्ञानावरणदर्शनावरणनामगौत्रान्तरायरूपाणा पञ्चानां सूद्र-प्रकृतीनामनुत्कृष्टा प्रदेशविषया उदीरणा त्रिधा त्रिप्रकारा त-द्यथा अनादिर्ध्रुवाध्रुवा च । तथाहेतासामुत्कृष्टा प्रदेशोदीर-णा गुणितकर्मांशस्वोदीरणापर्यवसाने वच्यते सा च सा दिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा सा चानादिर्ध्रुवोदीर-णत्वात् ध्रुवाध्रुवे अन्नयन्नव्यापेक्षया तथा द्वयोर्वेदनीयमोहनी-ययोरनुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा चतुर्विधा तद्यथा सादिरनादि-ध्रुवाध्रुवा च । तथाहि वेदनीयस्योत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा प्रमत्त भावाग्निमुखस्य सर्वविशुद्धस्य मोहनीयस्य पुन स्योदीरणा

पर्यवसाने सूद्रमसपरायस्य ततो द्वयोरपि एषा साद्यनादीर्ध्र-ध्रुवा ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा सापि चाप्रमत्तगुणस्यानका-त्प्रतिपतितो वेदनीयस्योपशान्तमोहगुणस्यानकाच्च प्रतिपति-तो मोहनीयस्य सादिः तत्स्थानमप्राप्तस्य द्वयोरप्यनादि-ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् (सेसविगप्पाति) एतासां सप्तानामपि सूद्रप्रकृतीनां शेषा उक्तव्यतिरिक्ता विकल्पा जघन्योत्कृष्टा द्विधा द्विप्रकारास्तद्यथा सादयोऽध्रुवाश्च । तथाहेतासां सप्तानामतिसाक्षिण्यो मिथ्यादृष्टौ जघन्या प्रदेशोदीरणा सा च सादिरध्रुवा च । सक्लेशपरिणामाच्च च्युतस्वमिथ्यादृष्टिरप्य-जघन्यतः सापि सादिरध्रुवा च । उत्कृष्टा च प्रागेव ज्ञाविता आयुषः सर्वेपि विकल्पा जघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टा द्विविधास्तद्य-था सादयोऽध्रुवाश्च । सा च साद्यध्रुवता अध्रुवोदीरणत्वाद्-वसेया । सप्रत्युत्तरप्रकृतीनां साद्यनादिप्ररूपणामाह ।

मिच्छत्तस्स चउप्पा, सगयाद्वाएहि तिहा आणुकोसा ।

सेसविगप्पा दुविहा, सव्वविगप्पा य सेसाणं ॥३०५॥

मिथ्यात्वस्यानुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा चतुर्विधा । तद्यथा-सादिरनादिर्ध्रुवाध्रुवा च तथाहि योऽनन्तरसमये सम्यक्त्व समयमसहित प्रतिपत्स्यते तस्य मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वस्योत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा सा च सादिरध्रुवा च समयमात्रत्वात् ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा सापि च सम्यक्त्वात्प्रतिपतितो भवति सादिः तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा सप्त-चत्वारिंशत्प्रकृतीनामनुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा त्रिधा । तद्यथा । अनादिर्ध्रुवा ध्रुवत्वात् । तथाहि । पञ्चविधज्ञानावरणपञ्चवि-धान्तरायचतुर्विधदर्शनावरणरूपाणां चतुर्दशप्रकृतीनां क्लीण-कपायस्य गुणितकर्मांशस्य स्वस्वोदीरणापर्यवसाने उत्कृष्टा-प्रदेशोदीरणा । सा च सादिरध्रुवा च ततोऽन्या सर्वाप्यनु-त्कृष्टा सा च अनादिः ध्रुवोदीरणत्वाद् ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा तैजससप्तकवर्णादिविंशतिस्थिरस्थिरशुभाशुभगुरुद्वयनिर्मा-णनाम्नां त्रयस्त्रिंशत्सख्याकाना प्रकृतीनां गुणितकर्मांशो-ऽस्य सयांगिकेवल्लिनश्चरमसमये उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा सा चानादिर्ध्र-ध्रुवोदीरणत्वादासां ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् (सेसविगप्पादुविहत्ति) उक्तशेषा विकल्पा जघन्याजघन्योत्कृष्टरूपा द्विविधास्त-द्यथा सादयो ध्रुवाश्च । तथाहि सर्वासामप्युत्कृष्टानामतिस-क्षिण्यपरिणामेति मिथ्यादृष्टौ जघन्या प्रदेशोदीरणा वच्यते अतिसक्षिण्यस्य परिणामप्रचयवने वा जघन्या ततो द्वे अपि साद्यध्रुव उत्कृष्टा च प्रागेव भाविता शेषाणां चोक्तव्यतिरि-क्तानां प्रकृतीना दशोत्तरशतसख्यानां सर्वेऽपि विकल्पा जघ-न्याजघन्योत्कृष्टा द्विविधास्तद्यथा सादयो ध्रुवाश्च साद्यध्रुवता च ध्रुवोदीरणत्वादवसेया । कृता साद्यनादिप्ररूपणा । सप्रति स्वामित्वमग्निधातव्य तच्च द्विधा उत्कृष्टजघन्याप्रदेशोदीरणा-स्वामित्वात् । तत्र प्रथमत उत्कृष्टोदीरणास्वामित्वमाह ।

आणुजागुदीरणा ए, जहम्मसामीव एस जेछाए ।

घाईणं अन्नयरो, ओहीण वि णोहिलंजेण ॥३०६॥

घातिकर्मणां सर्वेषामपि अनुभागोदीरणायां यो यो जघन्या-नुजागोदीरणास्वामी प्राक् प्रतिपादित स एवोत्कृष्टप्रदेशोदी-रणाया स्वामी गुणितकर्मांशो वेदितव्य नवरमन्व्यत इति श्रुतकेवली इतरो वा अवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोर-वधिद्विविधोत्कृष्टप्रदेशोदीरणाकोवसेयः । (असीति) वेदम-तिसक्षिण्यस्युत्कृष्टमिति विदोपतो विज्ञान्यते भवधिज्ञानावरणव-र्ज्यानां चतुर्णां ज्ञानावरणानां चक्षुरचक्षु केवलदर्शनावरणानां

हीणकपायश्रुतिकेनदिन इतरस्य वा गुणितकर्माशस्य सम-
याधिकवादिशा शेषायां स्थितौ उक्त्या प्रदेशोदीरणा अव-
धिडानावरणयो. पुनरवधिद्विधरहितस्य हीणकपायस्य
समयाधिकवादिशा शेषायां स्थितौ उक्त्या प्रदेशोदीरणा
निधाप्रचद्वयोरुपशान्तकपायस्य प्रमत्तसदते अमत्तज्ञावा-
मिमुक्ते स्थानस्त्रिकस्य मिथ्यात्वानन्तादुवन्धिकपायाणाम-
नन्तरसमये सम्यक्य समयसार्द्धत प्रतिपत्तुकामस्य मिथ्याद-
ष्टश्रमसमये सम्यग्मिथ्यात्वस्य सम्यक्वप्रतिपत्त्युपात्य-
ममये अप्रयारयानावरणकपायाणा प्रदेशविरतस्थानन्तरस-
मयाधिकवादिशा शेषायां चरमसमये कूपकस्य हानि हाना-
दिपदकस्यापूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमये सर्वत्र गुणितक-
कर्माशस्योक्त्या प्रदेशोदीरणा वेदितव्या ।

वेयाणियाणा गहिदि, से कालिअप्पमार्दधिय विरत्रो ।

मंघयणपगतानुग, उज्जो वा अप्पमत्तस्य । ३०७ ।

य प्रमत्तो द्वितीये समये उप्रमादग्रहीष्यति सोऽप्रमत्तो न वि-
प्यति प्रमत्तो न पञ्चकवैक्रियसप्तकाहारकसप्तकोद्योतनाग्ना-
मुक्त्या प्रदेशोदीरणा ।

देवनिरयाउ गाणं, जहन्नेजट्टिई गुरत्र साए ।

इयराउण वि अट्टम वाने, एयो अट्टवासाउ ॥३०८॥

देवनारकापुर्येथ्याक्रम देवनारको जघन्योक्त्यास्वितिकौ
गुरुदु खयाद्वय वर्तमानौ उक्त्याप्रदेशोदीरको वेदितव्यौ ।
एतदुक्तं भवति । देवो दशवर्षसहस्रायुस्वितिको गुरु-
दु न्येदये वर्तमानो देवायुष उक्त्याप्रदेशोदीरकस्तथा नैर-
यिकत्रां अतस्तागरोपमानु स्थितिको गुरुदु सोदये वर्त-
मानो नारकायुष उक्त्याप्रदेशोदीरकः प्र त हि दृ खमदुज-
यन् प्रभूतान् पुञ्जान् परिमादयति इति तदुपादानम् । इतरा
युगेस्त्रियगमदुप्यायुषोर्यथासत्यं निर्धम्मदुयोऽवर्षादुषोऽ-
ष्टमे वर्षे वर्तमाना गुरुदु न्येदये युक्त उक्त्याप्रदेशोदीरको भवति
एवं न निरिगजागा, नित्रग विमिद्ध तमु तद् अप्पज्जत्तो ।

गुत्तिउमम गु ग्रं, निरियगड डेमविरयस्स । ३०९ ।

ए कानेन विरथामेवांदय प्रति प्रायेग्गा प्रकृतयस्तागामे
केन्द्रियजानिद्रियज जातिव्रीन्द्रियजातिचतुरिन्द्रियजात्या-
तपस्थायमृक्त्वासाधारणान्नाम्नामथानां निजकविशिष्टेषु निज-
वित्त प्रकृतोपश्रितेषु यथा एकेन्द्रियजानिद्रयावरनाम्नो वादर
प्रथिपोकविक सर्वविशुके आतपनाम्न म्वरयादरपुर्वीक यि-
क मूमन्मय पर्याप्तसाधारण विकृतेन्द्रियान्नां तन्नामसु पर्या-
प्तेषु संप्रतिष्ठेत्तु उक्त्या प्रदेशोदीरणा देशविरतस्य तस्य
संप्रतिष्ठेत्तु ।

श गुपुर्वा, उनुगा गं, सम्मदट्टोउ हुज्जर्डिणं ।

नीयम्म य न काउ, गडि, कर्वात्त मो चव ॥३१०॥

ननसपामानुपूर्वीगां तस्यां तस्यां गनी वर्तमान तृतीये सम-
ये संप्रतिष्ठेत्तुसम्यगदृष्ट्याप्रदेशोदीरक केवलं नरकति-
येनादुपयो. आधिगन्मयगदृष्टिकया देवनारकात्परोरपि
स एव आयि सम्यगदृष्ट्याप्रदेशोदीरक तथा योऽनन्तर-
मनय समयन प्रतिपत्त्यन म एवाधिगन्मयगदृष्टिर्भगदीनां
रत्तं गदृष्ट्यागतद्वयायन कीर्त्तानां नीचिगोप्रस्योऽष्टप्रदेशो-
दीरक ।

जानं उदीरणाणं, जोगते नरुत्तुगाणुपाणुण ।

नियगंने केवद्विणो, नवरविशुष्टीए सव्वासि ॥३११॥

योग्यन्तदीरणायोगी सयोगी केवही अन्ते चरमसमये
उदीरको यासां ता गोग्यन्तोदीरकास्तासां महुजगतिपञ्चेन्द्रि-
यजात्यौदारिकसप्तकतैजससप्तकसस्यानपदकप्रथमसहननव-
र्णादिविशान्यगुरुदुधूपघनपरायातविहायोगतिद्विकत्रसवावर-
पर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभजगादेययशःकीर्त्तिनिर्माणती-
र्थकरोक्त्रैर्गोत्राणां द्विषष्टिसहस्रानां प्रकृतीनां सयोगिकेवही
चरमसमये उक्त्याप्रदेशोदीरक । तथा केवलिनः स्वरद्विक-
प्राणापानयोर्निजकान्ते स्वस्वनिरोधकात्वे उक्त्या प्रदेशो-
दीरणा तथाहि स्वरनिरोधकात्वे सुस्वरदु स्वरयोः प्राणापान-
निरोधकात्वे च प्राणापाननाम्न उक्त्या प्रदेशोदीरणा इह
सर्वकर्मणामुक्त्याप्रदेशोदीरणायामेषा परिज्ञाया “ यो यः
स्वस्वोदीरणाधिकारी स तस्य कर्मण स्वामी वेदितव्यः ” ।
आयुर्व्यतिरेकेण चान्यत्र सर्वत्रापि गुणितकर्माशत्वेन दाना-
न्तरायादीनामपि पञ्चानां प्रकृतीनामुक्त्याप्रदेशोदीरणास्वा-
मित्वं चेति ॥

सप्रति जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामित्वमाह ।

तप्पगड उदीरणा, संकिद्विद्वजावे असव्वपगडण ।

ए यो जहम्मसामी, अणुजागो य तित्थये ॥३१२॥

यस्नासा प्रकृतीनामुदीरकः सोऽतिसंक्षिप्तज्ञावोऽति सक्षिप्त-
परिणाम कूपितकर्माज सर्वप्रकृतीनां स्वस्वयोग्याना त्रयाणां
दर्शनावरणीयानां सातासातवदनीययोर्मिथ्यात्वस्य पोम्-
शानां कपायाणां नोक्तपायाणां सर्वसख्यया पञ्चत्रिंश-
त्मत्यानां प्रकृतीनां मिथ्यादृष्टि सर्वपर्याप्तपर्याप्त सर्व-
सक्षिप्तो निद्रापञ्चकतत्प्रायोग्यसङ्क्षेपशुक्तो जघन्यप्रदेशो-
दीरणास्वामी । तथा योऽनन्तरसमये मिथ्यात्व यास्यति सो
ऽतिसंक्षिप्त सम्यक्त्वसम्यङ्मिथ्यात्वयोर्जघन्यप्रदेशोदीरणा-
स्वामी भवति । तथा गानिचतुप्रयपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकस-
प्तकवैक्रियसप्तकतैजससप्तकसंस्थानपदकयर्णादिविशतौप -
राघानोपधानागुरुदुधूपघनात्तत्रविहायोगतिद्विकत्रसवावर-
पर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभजुर्गगदुस्वरदु स्वरादे-
यानादेययश कीर्त्तिनिर्माणोक्त्रैर्गोत्रपञ्चविधान्तरायरूपाणां ए-
कोननवतिसख्यानां प्रकृतीनां संक्षिप्तपर्याप्तसवात्कृष्टसङ्के-
शयुक्तो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी आहारकस्य वाऽऽहा-
रशरीरी तत्रयोग्यसंक्षेपशुक्त आनुपूर्वाणामपि आतप-
स्य खरवादरपृथिवीकायिक सर्वसंक्षिप्त एकैन्द्रियजाति-
स्यावरसाधारणान्नामकेन्द्रिय सवात्कृष्टसङ्क्षेपशुक्तः सूत्रम-
नम्न सूत्रैकेन्द्रियसर्वसक्षिप्तो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी
अपर्याप्तकनाम्न पुनरपर्याप्तमनुष्यसर्वसक्षिप्तश्रमसमये व-
र्तमानो जघन्यप्रदेशोदीरको भवति । तथा द्वित्रिचतुरिन्द्रिय-
जातीनां यथाप्रमं द्वित्रिचतुरिन्द्रिया सर्वा सक्षिप्ता जघन्य-
प्रदेशोदीरणास्वामिन (अणुजागोयतिथयरत्ति) तीर्थ-
करनाम्न एव जघन्यानुजागोदीरणास्वामी प्राक् प्रतिपादित-
म एव जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी अपि वेदितव्य तीर्थक-
रकेवही यावद्द्यापि योजिकाकरणमारतते तावत्तीर्थकरना-
म्नो जघन्यप्रदेशोदीरको वेदितव्य इत्यर्थः ।

ओहि ओहिजुए अड-गुहवयआजगाण तु ॥

पदमस्स जह्वादड, मेमाणुकांसगद्विउ ॥ ३१३ ॥

अवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोस्वविद्विष्टिशुक्त सर्व-
सक्षिप्तो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी । अवधिद्विक कृत्वादिनां
यह्य पुञ्जा परिज्ञाया इत्यवधिचिन्तणम् । तथा चतु-

र्णामप्यायुषां स्वभूमिकानुसारेणातीव सुखमनुभवन् जघ-
न्यप्रदेशोदीरको भवति । तत्र प्रथमस्य नरकायुषो दशवर्षश्च-
स्रप्रमाणं जघन्यास्थितौ वर्तमानो नैरयिक स हि शेषनारका-
पङ्कथा अतिशयेन सुखी शेषाणां च तिर्यग्मनुष्यदेवायुषामु-
त्कृष्टस्थितौ वर्तमाना नैरयिक । स हि शेषनारक स्वस्वयोग्य-
तानुसारेण परमसुखिनो ययासख्यतिर्यग्मनुष्यदेवा जघ-
न्यप्रदेशोदीरणस्वामिनो वेदितव्याः । इति उदयादीरणयो-
स्वामित्वेन भेदो नास्ति ॥

उई (दी) रिज्जमाण-उदीर्यमाण-त्रि० उद्-ईर-य-शानच् ।
उदीरणानामनुदये प्राप्त चिरेणगामिना कावेने यद्वेदि-
तव्य कर्मदायिक तस्य विशिष्टाऽध्यवसायवृत्तयेन करणना-
कृत्यादेये प्रकृपणं च्चाऽमख्येयसमयवर्तिनी तथा च
पुनरुदीरणया उदीरणाप्रथमसमय एव । भ० १ श० १७० ।
उदयमुपनीयमाने, -प्रज्ञा० २३ पद । “ उदीरिज्जमाणो उदी-
रय ” भ० १ श० १७० ।

उई (दी) रिय-उदीरित-त्रि० । उत्प्रायल्येनेरितो जनित ।
कृते, “ ससहपासाफरुसाउदीरिया ” अकिंकृते, आचा० ।
“ महागुरुणिस्त्र यराउदीरिता ” उत्प्रायल्येनेरित- कथितः ।
प्रतिपादिते, ‘ धीरे धम्मे उदीरिप ’ आचा० ७ अ० ३ चू० ।
उत्प्रायल्येन प्रेरिते, राह्याण वेद्याण चाद्विषाण घट्टियाण
खाभियाण उदीरियाणं केरिसप सहे भवति । राज० । जी० ।
उदयमुपनीते, प्रज्ञा० २३ पद । भ० १ उदीरितास्तु स्वजा-
वतोऽनुदितान् पुत्रवान् उदयप्राप्ते कर्मदक्षिके करणविशेषेण
प्रक्षिप्य यान् वेद्यते इति तत्त्वम् । भ० १ श० १७० ।

उई (दी) रैत-उदीरयत्-त्रि० वस्त्वन्तर प्रेरयति, स्या० ७७० ।
उउ-ऋतु-पु० ऋ तु किञ्च । “ उद्वत्वादौ ष । १ । ३ । ” ऋतु
इत्यादिपु शब्देऽप्यदेऽर्हत उद् भवति-प्रा० । ऋतुः स्वाज्ञाविक-
न्त्रीणा रात्रय पोरुश स्मृता इति मनुके स्त्रीणां शोषितद-
र्शनयोग्यगन्धधारणसमये कावे, । आच० । नि० चू० ।
द्वाराकृत्या पृथ्व्योश्चक्रमाणद्विमासात्मके कावविशेषे, व्य०
२ उ० । जी० । स्या० । भ० । जी० । “ दो मासा उऊ ” ।
७० ६ श० ७ उ० । अ० । स्या० । ज्ञा० । औ० । ज० । ते
च पद्-“ तयखहु इमे उ उऊ पक्षत्ता तजहा पावसे १ वरिसा-
रत्ते २ सरहे ३ हेमन्ते ४ वसन्ते ५ गिम्हे ६ । ता सव्वे वि
ण पमिचहे उऊ उवे उवे मासाति च उप्पक्षेण आद्यापण
गणिज्जमाषसातिरेगां पगुणसट्टि २ रातिदिनाइं रातिदि-
यगेष आहितेत्ति ” । तत्राऽस्मिन् मनुष्यदोके प्रतिसूर्यायन
प्रतिचन्द्रायन च खल्विमे पद् ऋतव प्रज्ञप्तास्तयथा-प्रावृद्,
‘ वर्षारात्र शरदां, हेमन्तो, वसन्तो, ग्रीष्म । इह लोके अन्यथा-
भिधाना ऋतव’ प्रसिद्धास्तयथा प्रावृद् शरद्, हेमन्त शि-
शिरो, वसन्तो ग्रीष्मश्चेति । जिनमते तु यथोक्ताभिधाना एव
ऋतव । तथाचोक्तम् “ पाउस वासारत्तो, सरओ हेमत
वसत गिम्हो य । पण खहु उ णि उऊ, जिणवरदिङ्गा मप
सिङ्गा ” च० प्र० १२ पाहु । सू० प्र० । स्या० । ज० ।

ऋतुपरिमाणविचार ।

एतो उउपरिमाणं, बोच्गामि अहाणुपुञ्जीए ।

अनो मपमक्षेषु नक्त्रसूर्यशशिनो प्रतिमुहुर्त गतिपरिमाण-
प्रतिपादितानामनन्तरमृतुपरिमाणं सूर्यर्तुपरिमाणं चन्द्रर्तुपरि-
माणं च यथानुपूर्व्या क्रमणं वक्ष्यामि । प्रतिज्ञातमेव निर्वाह-
यितुकामः प्रथमतः सूर्यर्तुपरिमाणं प्रतिपादयति ।

वे याइचा मासा, एकसट्टिते जवतहोरत्ता ।

एयं उउपरिमाणं, अयवगयमाणो जिणा विंति ॥

यो छावादित्यो मासौ सूर्यमासौ यावद्द्वोगत्रिपरिगणनया
एकपरिहोरात्रा भवन्ति । तथाहि सूर्यमासस्त्रिंशद्द्वोरात्र
एकस्य चाहोरात्रस्य चार्धं ततो द्वौ सूर्यमासाधेकपरिहोरात्रा
भवन्ति । एतत् पतावत् क्रमतः सूर्यर्तोः परिमाणमपगतमाना ।
मानग्रहणमुपलक्षणमपगतसकलक्रोधमानादिवर्गाः जिनास्ती-
र्यकृतो भवते !

सांश्रुतमीप्सितसूर्यत्वानयने करणमभिधित्सुराह ।

सूरुउउस्साणयणे, पव्वपंचरसगुणं नियमा ।

तिहि संक्खत्त संतं, वावट्टिज्जापरिहीणं ॥

इगुणे गट्टीए जुयं, वात्रीमसएण चाए नियमा ।

जं वंछं तस्स पुणो, उहहिय सेस उऊ होइ ॥

सेसाणं उंसाणं, वेहि उ जागाहि तेमि जं वंछं ।

ते दिवसा नायव्वा, होंति सचत्तस्स अयणस्स ॥

सूर्यस्य सूर्यसवन्धेन ऋतोरानयने पर्वपर्वसस्थान नियमा-
त्पञ्चदशगुणं कर्त्तव्यम् । पर्वणां पञ्चदशतिथ्यात्मकत्वात् ।
इयस्त्र आचना । इह ऋतव आपादादिप्रभवा युगं च प्रव-
र्तते श्रावणवह्वदपङ्के प्रतिपद् आरभ्यते । ता युगादित् प्रवृ-
त्तानि यानि पर्वणि तत्सख्या पञ्चदशगुणा क्रियते कृत्वा च
पर्वणामुपरि या विशिष्टदिनमभिध्याप्य तिथयस्तास्त्वत्र-
सक्षिप्यन्ते इत्यर्थः । ततो “ वावट्टीजागपरिहीणाति ” प्रत्य-
होरात्रमैककेन द्वापष्टिभागेन परिहीयमाने ये निष्पन्ना अवम-
रात्रास्तेऽप्युपचारात् द्वापष्टिजागास्ते परिहीनपर्वसंस्थानं
कर्त्तव्यं ततो (इगुणत्ति) छात्र्यां गुण्यते गुणयित्वा
च एकपञ्चायुतं क्रियते । ततो छाविशेन शतेन ज्ञाजितं
यद्व्यं तस्य पञ्चभिर्भागे हते यच्छेषं स ऋतुरनन्तगतीतो
भवति । येऽपि अशा शेषा उद्धरिता तेषां द्वात्र्यां भागे
हते यद्व्यं ते दिवसा प्रवर्तमानस्य ऋतोर्ज्ञातव्या ।
एष करणगाथाङ्कारार्थः । सप्रति करणप्राचना क्रियते । तत्र
युगे प्रथमे दीपात्सवे केनापि पृष्ठं क सूर्यर्तुरनन्तरमती-
त को वा सप्रति वर्तते । तत्र युगादित् सप्तपर्वणत्तिक्रान्ता-
नीति सप्रधियन्ते । तानि पञ्चदशनिर्गुण्यन्ते । जातं पञ्चोत्त-
रशतम् । एतावति विकाले द्वावमरात्रावभृतामिति द्वौ तत्-
पात्येते स्थित पश्चात् श्युत्तर शतं (१०३) ततो द्वात्र्यां गु-
ण्यते जाने द्वे पञ्चत्तरे (१०६) तत्रैकपष्टि प्रक्षिप्यते द्वेशते
सप्तपष्ट्यधिके (१६७) तयोर्द्वाविंशतेन ज्ञागो निद्रयते वद्व्यं
द्वौ तौ पञ्चभिर्भागा न सहते जने न तयो पञ्चभिर्भागाहार ।
शेषारुयशा उद्धरन्ति त्रयोविंशति । तथा समर्द्धिजाना
एकादश अर्धं च सूर्यर्तुआपादाद्विस्तत आगतं छावृत् अति-
क्रान्तौ तृतीयश्च ऋतु संप्रति प्रवर्तते । तस्य च प्रवर्तमान-
स्यैकादश दिवसा अतिक्रान्ता चादशो वर्तते इति । तथा
युगे प्रथमायामक्षयतृतीयाया केनापि पृष्ठं के ऋतवः पूर्वमति-
क्रान्ता को वा सप्रति वर्तते तत्राक्षयतृतीयायां प्रथमाया
प्राङ्गुणस्यादित् पर्वणयनिक्रान्तान्येकोनाविंशति तत् पञ्चो-
नविंशति पञ्चदशनिर्गुण्यते जाते च शते पञ्चाशीत्याधिकं
(१७५) अक्षयतृतीयाया किञ्च पृष्ठमिति पर्वणामुपरितन्य-
स्त्रियय प्रक्षिप्यन्ते जाते द्वे शते अष्टाशीत्याधिकं (१७७)
तावति काले अचमरात्रा पञ्च भवन्ति । पञ्च तत् पात्यन्ते

जाते द्वे शते त्र्यशीत्यधिके (१७३) ते द्वात्र्यां गुण्येते जाता-
नि पञ्च शतानि पद्पष्टाधिकानि (५६६) तान्येकपष्टिस-
द्वितानि क्रियन्ते जातानि पद् शतानि सप्तविंशत्यधिकानि
(६१७) तेषां द्वाविंशेन शतेन जागो न्हियते द्वात्र्याः पञ्च पञ्चाद्
शाष्टद्वरन्ति सप्तदश तेषामर्धे द्वात्र्याः सार्धा अष्टौ । आगतं
पञ्च ऋतवोऽतिक्रान्ताः पष्टस्य च ऋतवोः प्रवर्तमानस्याष्टौ
त्रिवसा गताः नवमो वर्तते । तथा युगे द्वितीये दीवोत्सवे
केनापि पृष्ट क्रियन्त ऋतवोऽतिक्रान्ताः को वा सप्रति व-
र्तते । तत्रैतावति काले पर्वाण्यतिक्रान्तानि एकात्रिंशत्पञ्च-
दशभिर्गुण्येते जातानि चत्वारि शतानि पञ्चषष्ट्यधिकानि
(४६५) अवमरात्राश्रैतावनि कात्रे व्यतिक्रामत्यष्टौ ततोऽ
ष्टौ पात्यानि शेषाणि चत्वारि शतानि सप्तपञ्चाशनाधिकानि
(४५७) तानि द्विगुणक्रियन्ते जातानि नवशतानि चतुर्द-
शोत्तराणि (११४) तथैकपष्टिप्रक्षेपे जातानि नव शतानि
पञ्चसप्तत्यधिकानि (११५) एतेषां द्वाविंशत्यधिकशतेन भाग-
हरणं, द्वात्र्याः सप्त उपरिष्ठादशादुत्तरन्ति एकात्रिंशतिशतं
(१११) तस्य द्वात्र्यां भागे द्वे द्वात्र्याः पष्टिसार्धाः
मप्तानां च ऋतूनां पद्भिर्जागे द्वे द्वात्र्य एककः । एक उप-
रिष्ठात् तिष्ठन्ति आगतमेकसवत्सरोऽतिक्रान्तः । एकस्य
च सवत्सरस्योपरि प्रथम ऋतु प्रावृहनामा निर्गतो द्विती-
यस्य च पष्टिर्दिनान्यतिक्रान्तान्येकपष्टितम वर्तते इति एव-
मन्यत्रापि भावना कार्या ।

सांप्रतममूनामृतूनां नामान्याह ॥

पाञ्च वासारत्ता, सरत्रो हेमंत वसंत गिम्हो य ।

एष खड्डु षधि उज, जिणवरदिष्टा मए सिष्टा ॥

प्रथम ऋतुः प्रावृहनामा द्वितीया वर्षारात्रा तृतीया शरद्ध-
तुर्यो हेमन्तः, पञ्चमो वसन्तः, षष्ठो ग्रीष्मः । एते परपि
ऋतवः एवं नामतो जिनवरदष्टाः सर्वेऽष्टा मया शिष्ठाः
कथिताः । साम्प्रतमेतेषामृतूना मध्ये क ऋतु कस्यां तियौ
समाप्तिमुपयान्तीति परस्य प्रश्नमाशङ्क्य तत्परिज्ञानाय
फणमाह ।

ऽच्छा उज दुगुणितो, रुवोणगुणितो उ पञ्चाणि ।

तस्यर्धं होइ तिही, जत्तसमत्ता उज तीसं ॥

यस्मिन् ऋतौ ज्ञातुमिच्छा स ऋतुः ध्रियते तत्संख्या ध्रियते
धन्यं तत्र स द्विगुणितं सन् रूपान् क्रियते । ततः
पुनरपि स द्वात्र्यां गुण्यते गुणयित्वा च प्रतिराश्ये
नद्विगुणितं सन् प्रवर्तते तावन्ति पर्वाणि छष्ट्यानि तस्य
च प्रतिराशि तस्यार्धं क्रियते । तत्रार्धं यावत् प्रवर्तते ताव-
त्यान्तियय प्रतिपत्तव्या । यामु युगमाविनील्लिशदपि ऋ-
तवः समाना समानिर्मयरगिते करणगायाङ्गरथः । स-
म्प्रति करणजावना विधीयते । किन्तु प्रथम ऋतुर्ज्ञातु-
मिच्छो यथा युगे कस्यां तियौ प्रथमतः प्रावृहद्वक्षणं ऋतु
समाप्तिमुपयान्तीति । तत्र एकको ध्रियते स द्वात्र्यां गुण्यते
जाते ते चरुपानः क्रियते । जान एकक एव स चूयोपि द्वि-
गुण्यते ते रूपे प्रतिराश्यते तयोर्धं जानमेकं रूपमागतं ।
युगादौ द्वे पर्यन्ती अनिक्रम्य प्रथमाया तियौ प्रतिपदि प्रथम
प्रावृहनामा ऋतु समापन् । तथा द्वितीये ऋतौ ज्ञातुमि-
च्छन्ति तौ स्यापिना तथा द्वात्र्यां गुणने जाताश्चत्वारस्ते रूपो-
ना क्रियन्ते । जानान्यस्यन्ते तृयो द्विगुण्यन्ते जाना पद् ते
प्रतिराश्यन्ते प्रतिगशीनां पार्धं क्रियन्ते जानान्य द्वागतं

युगादितः पद् पर्वाण्यतिक्रम्य तृतीयायां तियौ द्वितीय ऋतुः
समाप्तिमुपागमत् । तथा तृतीये ऋतौ ज्ञातुमिच्छति त्रयो
ध्रियन्ते । द्वात्र्यां गुण्यन्ते जाताः पद् ते रूपोना कृताः सन्तो
जाता पञ्च ते चूयो द्विगुण्यन्ते जाता दश ते प्रतिराशी-
नां चार्धं द्वात्र्याः पञ्च । आगतं युगादित आरभ्य दश पर्वा-
ण्यतिक्रम्य पञ्चम्यां तियौ तृतीय ऋतुः समाप्तिमियाय ।
तथा षष्ठे ऋतौ ज्ञातुमिच्छति पद् स्थाप्यन्ते । ते द्वात्र्यां
गुण्यन्ते जाता द्वादश रूपोनाः सन्तो जाता एकादश ते
द्विगुण्यन्ते । जाता द्वाविंशतिः । सा प्रतिराशि तयोश्चार्धं
क्रियते । जाता एकादश । आगतं युगादितो द्वाविंशतिपर्वा-
ण्यतिक्रम्य एकादश्यां तियौ षष्ठ ऋतुः समाप्तेति । तथा
युगे नवमे ऋतौ ज्ञातुमिच्छन्तं नव स्थप्यन्ते ते द्वात्र्यां
गुण्यन्ते जाता अष्टादश ते रूपोनाः क्रियन्ते । जाता
सप्तदश ते चूयो द्विगुण्यन्ते जाताश्चतुर्विंशत् । संप्रतिराश्यते
तस्या अर्धं क्रियते जाताः सप्तदश आगतं युगादितश्चतुर्विं-
शत्पर्वाण्यतिक्रम्य द्वितीये सवत्सरे पौषमासे शुक्लपक्षे द्विती-
यस्यां तियौ नवम ऋतुः परिसमाप्तिं गच्छति । तथा त्रिंशत्तमे
ऋतौ जिज्ञासति त्रिंशद् ध्रियते सार्धं द्विगुण्यते जाता षष्टिः सा
रूपोना क्रियते जाता एकोनपष्टिः सा चूयो द्वात्र्यां गुण्यते
जातमष्टादशोत्तरं शतं तत् प्रतिराश्यते तस्यार्धं क्रियते जाता
एकोनपष्टिः । आगतं युगादितोऽष्टादशोत्तरपर्वाण्यतिक्रम्य
एकोनपष्टितमायां तियौ । किमुक्तं प्रवर्तते । पञ्चमे संवत्सरे
प्रथमे आपाढमासे शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां त्रिंशत्तम ऋतुः समा-
प्तिमुपायासीत् व्यवहारतः प्रथमापाढपर्यन्त इत्यर्थं सप्रति
वर्षाकात्रे शीतकात्रे ग्रीष्मकात्रेषु चतुर्मासप्रमाणेषु यस्मिन्
पर्वणि कर्ममासापेक्षयाऽधि कोहोरात्रः सूर्यर्तुपरिसमाप्तौ भवति
तत्प्रतिपाद्यमाह ॥

वश्यम्भ उ दायत्त, अतिरत्तं सत्तम पञ्चम्भि ।

वासहिमार्गम्हकात्रे, चाउम्मासे विहीयत्ते ॥

वर्षादिमग्रीष्मकात्रेषु प्रत्येक चतुर्मासेषु चतुर्मासप्रमाणेषु
पृथक् अतिरात्रा अधिका अहोरात्रा विधीयन्ते तद्यथा एका-
तृतीयपर्वण्यपरा सहिमपर्वणि । इयमत्र जावना । सूर्यर्तुचि-
न्तायां कर्ममासापेक्षया वर्षाकात्रे श्रावणाद्यौ तृतीये पर्वणि
गते कोऽधिकोऽहोरात्रो द्वितीयः सप्तमे पर्वणि हेमन्तकात्रेपि
एकस्तृतीये पर्वणि द्वितीयः सप्तमे ग्रीष्मकात्रेपि एकस्तृतीये
पर्वणि द्वितीयः सप्तमे । अत्राह पूर्वपूर्वावमरात्रसाहितमुक्तम् ।
इदानीं त्वधिकरात्रोपेतमिति किमत्र पर्वकरणमत आह ॥

उजमहियं अतिरत्तं, जुगसहियं होइ अउमरत्तं तु ।

रविसहियं अउरत्तं, सहितहियं अमरत्तं तु ॥

इह पर्वऋतुसहितं विवक्षते तदा विवक्षितं तृतीयादिक-
वर्षाकात्रादिसम्बन्धि अतिरात्रमधिकरात्रम् । सूर्यर्तुपरिसमा-
प्तिचिन्तायां तस्मिन् विवक्षिते तृतीयादौ पर्वणि कर्ममासा-
पेक्षयाऽधिकोऽहोरात्रो प्रवर्तते । तथाहि कर्ममासस्त्रिंशतः दिनै-
र्यमासस्त्रिंशता मासद्वयान्मकश्च ऋतुः । ततः सूर्यर्तुपरिस-
माप्तौ कर्ममासापेक्षयाऽधिकोऽहोरात्रो प्रवर्तते । तथा युग
चन्द्राभिवर्द्धितरूप सवत्सरपञ्चकाले च पञ्चापि सवत्सरा-
ध्वन्मसापेक्षया ततो यदि पर्वयुगसहितं चन्द्रमासोपेतं
विवक्ष्यते तदा विवक्षितं पर्वतृतीयादिकं वर्षाकात्रादिस-
म्बन्धे अवमरात्रोपेतं प्रवर्तते कर्ममासापेक्षया तस्मिन् तृतीयादौ
पर्वणि निरात्रोऽहोरात्र पततीति भावः । एतदेवाह

(रविसहितमित्यादि) रविसहितमिति रात्रं किमुक्त
नवति । रविमासनिपाद्यमानर्तुचिन्तायां तस्मिन् तृतीयादौ
वर्षाकाळादिसवन्धिनि पर्वणि तत्र सूर्यर्तुपरिसमाप्तौ कर्म-
मासापेक्षया एकैकोऽधिकोऽहोरात्रः प्राप्यते इति शशिसहित-
मवमरात्र चन्द्रनिपादितास्तिथीरधिकृत्य कर्ममासापेक्षया
विवक्षित तृतीयादि पर्वहीनरात्र नवतीत्यर्थः । सम्प्रति येषु
मासेषु सूर्यर्तुपरिसमाप्तिचिन्तायां पूर्वपूर्वसूर्यर्तुगततिथ्य-
पेक्षयाधिकोऽहोरात्र परिवर्तते तान् प्रतिपादयति । आसाढ
बहुलपक्षे तथा जारूपदमासे बहुलपक्षे एव कार्तिके पौषे
फाल्गुने वैशाखे चातिरात्र बोध्यम् । पूर्वपूर्वसूर्यर्तुगति-
तिथ्यपक्षया पतेषु षट्सु मासेषु अधिकोऽहोरात्रो ज्ञातव्यो
न शेषेषु मासेषु । पतदेव सविशेषमाह ।

एकंतरिया मासा, तिही य जासु ता उऊ समप्यंति ।

असाढाई मासा, नद्वयाइ तिहि सव्वा ॥

इह सूर्यर्तुचिन्तायां मासा आपाढादयो दृष्टव्याः आपाढ-
मासादारज्य ऋतूनां प्रथमतः प्रवर्तमानत्वात् तियय सर्वा
अपि भाद्रपदादिषु मासेषु प्रथमादीनामृतूनां परिसमाप्तत्वा-
त् । तत्र यषु मासेषु यासु वा तिथिषु ऋतव प्रावृणादयः
परिसमाप्नुवन्ति ते आपाढादयो मासास्ताश्च तिययो ऋतु-
दादिमासानुगताः सर्वा अपि एकान्तरिता वेदितव्याः । तथा
हि प्रथम ऋतु भाद्रपदे मासि समाप्तिमुपैति तत एको मास-
श्च युगत्रक्षणमपान्तराद्ये उक्तः । कार्तिके मासे द्वितीय ऋतु-
परिसमाप्तिमियति । एव तृतीय पौषमासे, चतुर्थः फाल्गुने,
पञ्चमो वैशाखे, षष्ठः आषाढे, एव शेषा अपि ऋतव षट्सु
मासेष्वेकान्तरेषु परिसमाप्तिमाप्नुवन्ति नाशेषेषु मासेषु ।
तथा प्रथम ऋतु प्रतिपदि समाप्तिमेति चिन्तियः तृतीयस्यां,
तृतीयः पञ्चम्यां, चतुर्थः सप्तम्यां पञ्चमो नवम्यां, षष्ठ एकादश्यां,
सप्तमस्त्रयोदश्यामष्टमः पञ्चदश्याम् एते सर्वेऽपि ऋतवो
बहुलपक्षे ततो नवम ऋतु शुक्लपक्षे द्वितीयायां, दशमश्चतुर्थ्यां
मेकादश षष्ठ्यां, द्वादशोऽष्टम्यां, त्रयोदशो दशम्यां, चतुर्द-
शो द्वादश्यां पञ्चदशश्चतुर्दश्याम् एते सप्त ऋतव शुक्लपक्षे ।
एते ऋतव शुक्लपक्षे जाविन । पञ्चदशापि ऋतवो युगस्याहं
नवन्ति । तत उक्तक्रमैव शेषा अपि पञ्चदश ऋतवो द्विती-
ये युगस्याहं नवन्ति । तद्यथा-पौरुशः ऋतुर्बहुलपक्षे प्रातप-
दि, सप्तदश तृतीयाया-मष्टादश पञ्चम्यामेकोनविंशति-
तमः सप्तम्यां, विंशतितमो, नवम्यां, मेकाविंशतितम एका-
दश्यां, द्वाविंशतितम त्रयोदश्यां त्रयोविंशतितम पञ्चदश्या-
मेते पौरुशादयस्त्रयोविंशतिपर्यन्ता । अष्टौ बहुलपक्षे ऋतव
शुक्लपक्षे द्वितीयायां चतुर्विंशतितम पञ्चविंशतितमश्चतुर्थ्यां,
षट्त्रिंशत्तम षष्ठ्यां, सप्तविंशतितमोऽष्टम्याम् अष्टाविंशति-
तमा दशम्यां, मेकोनविंशत्तमो द्वादश्यां विंशत्तमश्चतुर्दश्या-
मेवमेते सर्वेऽपि ऋतवो मासेष्वेकान्तरितेषु तिथिष्वपि चैका-
न्तरितासु नवन्ति । सांप्रतमेतेषु ऋतुषु चन्द्रनक्षत्रयोग च
प्रतिपादयिषुस्तद्विषय करणमाह ।

तित्तिसया पंचहिगा, अंसा ठेत्रो सर्य च नोत्तीसं ।

एगाइ वि उत्तरगुणा, धुवरासीए स बोधव्या ॥

त्रीणि शतानि पञ्चोत्तराणि अशा विजागा किरूपच्छेदकृता
एने द्रव्याह च्छेदशत चतुस्त्रिंश किमुक्त भवति चतुस्त्रिंश-
दधिक शतच्छेदेन त्रिंशत्तदहोरात्र नम्य सकानि त्रीणि शतानि

पञ्चोत्तराण्यशोनामिति त्रय धुवराशिर्बोध्यम् । एष च
धुवराशिरैकादिद्युत्तरगुण ईप्सितेन ऋतुना एकादिना त्रिंश-
त्पर्यन्तेनाद्युत्तरेण एकस्मादारज्य तत ऊर्ध्वमुत्तरवृद्धेन गु-
ण्यतेति गुणो गुणित कर्तव्यस्ततोऽस्मात् शोधकानि शोध-
यितव्यानीति प्रतिपादनार्थमाह ।

सत्तट्टि अमृखेत्ते, दुगतिगुणियासमेदिवहृखेत्ते ।

अट्टासीई पुस्से-सोज्जा अजिइम्मि वायात्ता ॥

इह यत्र अर्द्धक्षेत्रं तत्र सप्तपष्टि शोभ्यानि च सप्तपष्टि-
समे समक्षेत्रे द्विगुणिता सती शोभ्या एकोत्तरे षे शते तत्र
शोभ्ये इति ज्ञावः । इह सूर्यस्य पुष्यादीनि नक्षत्राणि शोभ्यानि
चन्द्रस्याभिजिदादीनि तत्र सूर्यनक्षत्रयोगचिन्तायां पुष्ये पुष्य-
विपया अष्टाशीतिः शोभ्यानि चन्द्रनक्षत्रयोगचिन्तायामभि-
जिति द्विचत्वारिंशत् ।

एयाणि सोहइत्ता, जं संतं तु होइ नखत्तं ।

रविसोमाणं नियमा, तीसाए उउसमत्तीसु ॥

एतानि अनन्तरोदितानि अर्धक्षेत्रद्व्यर्धक्षेत्रविपयाणि शोध-
कानि शोधयित्वा यदुक्तप्रकारेण नक्षत्र शेष भवति सर्वा-
त्मना शुद्धिमश्नुते तत्र क्षेत्र रविसोमयो सूर्यस्य चन्द्रमसश्च
नियमाद् ज्ञातव्यम् । क इत्याह त्रिंशत्यपि ऋतुसमाप्तिषु एव
करणगाथात्रयाङ्गर्थः । सम्प्रति करणज्ञावना क्रियते तत्र
प्रथम ऋतु कस्मिंश्चन्द्रनक्षत्रे समाप्तिमुपैतीति जिज्ञासायाम-
नन्तरोदित पञ्चोत्तरत्रिंशत्प्रमाणो धुवराशिर्धियते स एको-
नगुणितस्तेदेव नवतीति ततोऽनेन धुवराशिर्जातस्तत्राभिजितो
द्वाचत्वारिंशत् शुद्धा स्थिते पञ्चाद् द्वे शते त्रिपष्ट्यधिके (१६३)
ततश्चतुस्त्रिंशेन शतेन श्रवण शुक्र । शपजातमेकोनत्रिंशच्छतं
(११९) तेन च धनिष्ठा शुद्धयति तत आगतमेकोनत्रिंशं शत
चतुस्त्रिंशदधिकशत ज्ञागानाम् धनिष्ठासकमवगाह्य चन्द्र प्रथमे
सूर्यर्तु समापयति । यदि द्वितीयसूर्यर्तुजिज्ञासा तदा स धुव-
राशि पञ्चोत्तरशतत्रयप्रमाणस्त्रिगुण्यते जातानि नव
शतानि पञ्चदशोत्तराणि (९१५) तत्राभिजितो द्वाचत्वारिंशत्
शुद्धा स्थितानि शेषाण्यष्टौ शतानि त्रिसप्तत्यधिकानि (७७३)
ततश्चतुस्त्रिंशेन शतेन श्रवणशुक्रमुपगत स्थितानि शेषाणि
सप्त शतानि एकोनचत्वारिंशदधिकानि (७३९) ततोपि
चतुस्त्रिंशेन शतेन धनिष्ठा शुद्धा जातानि षट् शतानि पञ्चो-
त्तराणि (६०५) ततोपि सप्तपष्ट्या शतभिपक्त् शुद्धा स्थि-
तानि पञ्चात्पञ्च शतानि अष्टत्रिंशदधिकानि (५३७) ते-
न्येपि चतुस्त्रिंशेन शतेन पूर्वज्रक्षपदा शुद्धा स्थितानि चत्वारि
शतानि चतुरधिकानि (४०४) ततो षाड्यां शतायामेको-
त्तराण्यमुत्तरज्रक्षपदा शुद्धा स्थिते शेषे त्रिकोनसप्ततिचतुस्त्रिं-
शदधिक शत भागानामवगाह्य द्वितीयं सूर्यर्तु चन्द्र परिसमा-
पयति । एव शेषेष्वपि ऋतुषु भावनीयम् । सम्प्रति सूर्यनक्षत्र-
योगज्ञावना क्रियते स एव पञ्चोत्तरशतप्रमाणो धुवराशिः
प्रथमसूर्यर्तुजिज्ञासायामेकेन गुण्यते एकेन च गुणने तावाने-
व जानस्तत्र पुष्यसत्कावप्टासीती शुद्धा स्थिते शेषे द्वे शते
सप्तदशोत्तरे (११७) ततः सप्तपष्ट्या धश्लया शुद्धा स्थित
शेष सार्द्धशत (१५०) ततोऽपि चतुस्त्रिंशच्छतेन मघा
शुद्धा स्थिता पौरुश आगत पूर्वाफाल्गुनीनक्षत्रस्य पौरुश
चतुस्त्रिंशदधिकानि शतभागानवगाह्य सूर्यः प्रथमर्तु समापय-
ति । तथा द्वितीयसूर्यर्तुजिज्ञासायाधुवराशिः पञ्चोत्तरशत-

त्रयप्रमाणस्त्रिभिर्गुण्यते जातानि नव शतानि पञ्चदशोत्तराणि (११५) ततोऽष्टाशीत्या पुष्यः शुक्लमगमत् स्थितानि पञ्चादशैः शतानि सप्तविंशत्यधिकानि (८९७) तेन्यः सप्तपञ्चाशत्शतानि शुक्ला स्थितानि शेषाणि पद् शतानि पञ्चदशत्यधिकानि (६२६) तेन्यश्चतुस्त्रिंशदधिकेन शतेन पूर्वफाल्गुनी शुक्ला स्थितानि पञ्चाशत्वारिंशत् शतानि द्विनवत्यधिकानि (४९२) ततोऽपि छात्र्यां शतान्यामेकोत्तराज्यामुत्तरफाल्गुनी शुक्ला स्थिते द्वे शते एकोनवत्यधिके (२८९) ततोऽपि चतुस्त्रिंशतेन शतेन हस्तः शुक्लं स्थित पञ्चात्सप्तपञ्चाशदधिकं शत (१५७) ततोऽपि चतुस्त्रिंशतेन शतेन चित्रा शुक्ला स्थिता पञ्चात्सप्तपञ्चाशतिः आगतं स्यात्स्त्रियोविंशति चतुस्त्रिंशदधिकशतं भागानामवगाह्य सूर्यो द्वितीयं शतं परिसमापयति । एव शेषेष्वपि ऋतुषु भावनीयम् तदेवमुक्त्वा सूर्यर्त्तव ॥

संप्रति चन्द्रर्तुप्रतिपादनार्थमाह

चत्वारि उ स्याद् वि, उत्तराङ्गं जुगम्भि चंदस ।

तेमिं पि य करणविहिं, वोच्छामि अहाणुपुञ्जीए ॥

इह एकस्मिन् नक्षत्रपर्याये पद् नक्षत्रं भवन्ति यथा सूर्यस्य चन्द्रस्यापि च नक्षत्रपर्याया युगसप्तपष्टिसख्यास्ततः सप्तपष्टिः पद्भिर्गुण्यते जातानि चत्वारिंशत् शतानि द्वयुत्तराणि एतावन्तो युग चन्द्रस्य ऋतवो भवन्ति तेषामपि चन्द्रर्तुनां परिज्ञानाय करणविधिं यथानुपूर्व्या क्रमणं वक्ष्यामि । तत्र प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयितुकामः प्रथमतश्चन्द्रर्तुपरिमाणमाह चंद्रस्य उ परिमाणं, चत्वारि य केवत्रं अहोरत्ता ।

मत्तत्तीसं अंसा, सत्सप्तद्विकरणेषुएण ॥

चन्द्रस्य चन्द्रसवन्धिन ऋतोः परिमाणं चत्वारः केवत्रा परिपूर्णा अहोरात्राः सप्तपष्टिः चन्द्रकृतेन च चन्द्रेण सप्तत्रिंशदंशः । । एकमुक भवति सप्तविंशत्सप्तपष्टिभागो दिनस्य तथा एकस्मिन् नक्षत्रपर्याये पद् ऋतव इति प्रागेव ज्ञावितम् । नक्षत्रपर्यायचन्द्रविषयस्य परिमाणं सप्तविंशतिरहोरात्र एकस्य चाहोरात्रस्य एकविंशतिः सप्तपष्टिभागाः तत्राहोरात्राणां पद्भिर्भागो हृते त्रयप्रति चत्वारिंशत् दिनानि, त्रीणि शेषाणि तिष्ठन्ति तानि सप्तपष्टिभागकरणैः सप्तपष्ट्या गुण्यन्ते जाते द्वे शते एकोत्तरे (२०१) तत उपरितना एकविंशतिः सप्तपष्टिभागाः प्रकल्प्यन्ते जाते द्वे शते छात्रिशे (९९२) तेषां पद्भिर्भागो हृते द्वयोः सप्तत्रिंशत्सप्तपष्टिभागा इति ॥

संप्रति चन्द्रर्तुरनयनार्थं करणमाह ॥

चंद्रं उउ आण्यणं, पन्नरम संगुणं नियमा ।

निहिं मंविचं संतं, दावट्टी जागपरिहीणं ॥

चोत्तीममयाजिहियं, पंचुत्तरनिमयं संजयं वि जए ।

ऋद्धि उउमृतारुद्धियं, सण्णहिं वृष्ठा उऊ होति ॥

विचक्रितस्य चन्द्रर्तुरनयनं कर्तव्यं युगादितोऽथनपर्वसूर्या नमनिर्गमनं तपञ्चदशगुण नियमात् कर्तव्यं ततस्त्रियसंश्लिप्तमिति यान्निमयं पर्वणामुपरि विचक्रितान् दिनान् प्रागनिष्पन्नान्स्वान्नत्र संश्लिष्यन्ते ततोऽपि सप्तपष्टिभागे सप्तपष्टिभागानिपदेष्वमगत्रं परिज्ञानं विधाय तत एव नूत सप्तपष्टिंशतेन शतेनानिहितं कर्तव्यं तदनन्तरं च पञ्चोत्तरैस्त्रिंशति शतैः नयुक्तं सत् पद्भिर्दशोत्तरैः शतैर्विनयेन विभक्तं च सति ये द्वयोः भद्राग्ने ऋतवो भवन्ति ज्ञातव्याः । एव करणमा-

यात्रयाकारार्थः । संप्रति करणभावना क्रियते । कोपि पृच्छति युगादितः प्रथमे पर्वणि पञ्चम्यां कश्चन्द्रर्तुर्वर्तते तत्रैकमापि पदं परिपूर्णमत्र नाद्याप्यद्वादिति युगादितो दिवसाद्रूपोना ध्रियन्ते ते चात्र चत्वारस्ते चतुस्त्रिंशतेन शतेन गुण्यन्ते जातानि पञ्च शतानि पद्त्रिंशदधिकानि (५३६) तत्र त्रयस्त्रिंशत् शतानि पञ्चोत्तराणि प्रकल्प्यन्ते जातान्यष्टौ शतान्येकचत्वारिंशदधिकानि (८४१) तेषां पद्भिः शतैर्दशोत्तरैर्भागो निह्यते द्वयोः प्रथमं शतं अंशा उच्छरन्ति द्वे शते एकत्रिंशदधिके (२३१) तेषां चतुस्त्रिंशतेन शतेन जागहरणं द्वयोः एकः अंशानां चतुस्त्रिंशतेन शतेन भागे हृते यल्लभ्यते ते दिवसा ज्ञातव्याः शेषास्त्वशा उच्छरन्ति सप्तनवतिस्तेषां द्विकेनापवर्तनायां द्वयोः सार्द्धा अष्टाचत्वारिंशत् सप्तपष्टिभागा आगत युगादितः पञ्चम्यां प्रथमः प्राचतुस्त्रिंशत् ऋतुरतिक्रान्ता द्वितीयस्य एको दिवसो गतो द्वितीयस्य च सार्द्धा अष्टचत्वारिंशत् सप्तपष्टिभागा । तथा कोपि पृच्छति युगादितो द्वितीये पर्वणि एकादश्यां कश्चन्द्रर्तुरिति तत्रैकं पर्वतिक्रान्तमिति एको ध्रियते स पञ्चदशभिर्गुण्यते जाता पञ्चदश एकादश्यां किञ्च पृथ्वीमिति तस्याः पञ्चात्त्या दश ये दिवसास्ते प्रकल्प्यन्ते जाता पञ्चविंशतिः सा चतुस्त्रिंशतेन शतेन गुण्यते जातानि त्रयस्त्रिंशत् शतानि पञ्चाशदधिकानि (३३५०) तेषु त्रीणि शतानि पञ्चोत्तराणि प्रकल्प्यन्ते जातानि पद्त्रिंशत् शतानि पञ्चपञ्चाशदधिकानि (३६५५) तेषां पद्भिः शतैर्दशोत्तरैर्भागो निह्यते द्वयोः पञ्च अंशा अवतिष्ठन्ते पद् शतानि पञ्चोत्तराणि (६०५) तेषां चतुस्त्रिंशतेन शतेन जागे हृते सन्धाश्चत्वारो दिवसाः (४) शेषास्त्वेवा उच्छरन्ति एकोनसप्ततिः (६९) तस्या द्विकेनापवर्तनायां द्वयोः सार्द्धाश्चतुस्त्रिंशत्सप्तपष्टिभागाः आगत पञ्च ऋतवोऽतिक्रान्ताः षष्ठस्य च ऋतोश्चत्वारो दिवसाः पञ्चमस्य च दिवसस्य सार्द्धाश्चतुश्चत्वारिंशत्सप्तपष्टिभागाः । एवमन्यस्मिन्नापि दिवसे चन्द्रर्तुरवगन्तव्यः ।

संप्रति चन्द्रर्तुपरिसमाप्तिं दिवसानयनाय करणमाह ।

रविधुवराशी पुवंच, गुणिय जयएत्तणेण षेएण ।

जं वृद्धं सो दिवसो, सोमसस उऊ समत्तीए ।

इह यः पूर्वसूर्यर्तुप्रतिपादने ध्रुवराशिर्भिननः पञ्चोत्तराणि त्रीणि शतानि चतुस्त्रिंशद्भागो तस्मिन् पूर्वगुणते ईसितेन एकादिना ऋतुत्तरचतुः शततमपर्यन्तं न द्वयुत्तरवृद्धेन एकस्मादारभ्य तत ऊर्ध्वं स्वन्तरवृद्ध्या प्रवर्द्धमानेन गुणितस्वकेनात्मयिने चन्द्रेण चतुस्त्रिंशदधिकशतरूपेण जके सति यल्लभ्यं सोमस्य जतुसमाप्तौ दिवसो ज्ञातव्यः । यथा केनापि पृष्ठे चन्द्रस्य ऋतुः प्रथमः कस्यां तियौ परिसमाप्तिं गत इति तत्र ध्रुवराशिः पञ्चोत्तरशतत्रयप्रमाणो ध्रियते (३०५) स एकेन गुण्यते जानस्तावानेव ध्रुवराशिस्तत स्वकीयेन चन्द्रेण चतुस्त्रिंशदधिकशतप्रमाणेन भागो निह्यते द्वयोः द्वौ शेषस्तिष्ठति सप्तत्रिंशदधिकेनापवर्तना क्रियते जाता सार्द्धा अष्टदश । आगत युगादितो द्वौ दिवसावतिक्रम्य तृतीय दिवसेऽष्टदशसु सप्तपष्टिभागेषु प्रथमश्चन्द्रर्तुः परिसमाप्तिं गच्छति द्वितीयश्चन्द्रर्तुपरिसमाप्तिं जिज्ञासायां स ध्रुवराशिः पञ्चोत्तरशतत्रयप्रमाणपरिज्ञानायते जातानि पञ्चदशोत्तराणि नव शतानि (११५) तेषां चतुस्त्रिंशदधिकेन शतेन जागे निह्यते द्वयोः पद् त्रयमुच्छरन्ति पञ्चाशत्सप्तपष्टिभागाः नन्य द्विके-

नापवर्तानायां द्वाभ्याः सार्द्धा पञ्चपञ्चाशत्सप्तपष्टिभागाः आगतं युगादित् । षट्सु दिवसेष्वतिक्रान्तेषु सप्तमस्य च दिवसस्य सार्द्धेषु पञ्चपञ्चाशत्सख्येषु भागेषु द्वितीयश्चतुर्थः परिसमाप्ति गच्छति द्रुत्तरचतुःशततमजिज्ञासां स ध्रुवराशिः पञ्चोत्तरशतत्रयप्रमाणोऽष्टमि शतैस्त्र्युत्तरैर्गुण्यते द्रुत्तरवृद्ध्या हि द्रुत्तरचतुःशततमस्य त्र्युत्तराष्टशतप्रमाण एव राशिर्भवति । तथाहि यस्य एकस्माद्दूर्ध्वोत्तरवृद्ध्या राशिर्ब्रह्मन्त्यते तस्य स द्विगुणो रूपानो जवति तथा द्विकस्य त्रीणि त्रिकस्य पञ्च चतुष्कस्य सप्त अत्रापि च द्रुत्तरचतुःशततमप्रमाणस्य राशेर्दूर्ध्वोत्तरवृद्ध्या राशिश्चिन्त्यते ततोऽष्टौ शतानि द्रुत्तराणि जवन्ति एवभूतेन च राशिना गुणने जाते द्वे दशे चतुश्चत्वारिंशत्सहस्राणि नव शतानि पञ्चदशोत्तराणि (१४४९५) तेषां चतुर्दशोत्तराणां भागो विद्यते द्वाभ्यां अष्टादश शतानि सप्तविंशत्याधिकानि (१८१७) अशाश्रोद्धरन्ति सप्तनवतिस्तस्या द्विकेनापवर्तना द्वाभ्याः सार्द्धा अष्टाचत्वारिंशत्सप्तपष्टिभागाः आगतं युगादितो षट्दशसु दिवसशतेषु सप्तविंशत्याधिकेष्वतिक्रान्तेषु ततः परस्परसार्द्धेष्वष्टाचत्वारिंशत्संख्यासु सप्तपष्टिभागसु द्रुत्तरचतुःशततमस्य चन्द्रतैः परिसमाप्तिरिति ।

सप्रति चन्द्रर्तुषु नक्षत्रयोगपरिज्ञानाय करणमाह ॥
सो चैव ध्रुवो रासी, गुणरासी वि य हवति चैव ।
नक्षत्रं सोहणणिय, परिजाण पुव्वज्जणयाणि ॥

युगे चन्द्रतैर्नक्षत्रयोगपरिज्ञानार्थं स एव पञ्चोत्तरशतत्रयप्रमाणो ध्रुवराशिवैदित्यः गुणराशयोऽपि गुणकारराशयोऽपि एकाद्युत्तरवृद्ध्या त एव जवन्ति ज्ञातव्या ये पूर्वमुद्दिष्टा नक्षत्रशोधनान्यपि च परिजानीहि । तान्येव यानि पूर्वं भणितानि द्विचत्वारिंशत्प्रभृतीनि ततः पूर्वकरण विवक्षिते चन्द्रतैर्नक्षत्रयोग इति जिज्ञासाया स एव पञ्चोत्तरशतत्रयप्रमाणो ध्रुवराशि म्रियते (३०५) स एकेन गुण्यते एकेन गुणित सन् स तावेनेव भवति ततो जातो चाचत्वारिंशत् शुद्धा शेषे निष्ठो द्वे शते त्रिषष्ट्यधिकं (२६३) ततश्चतुर्दशोत्तराणां शतेन श्रवणः शुद्धः स्थित पश्चादेकोनत्रिंशच्चत (१२९) तस्य द्विकेनापवर्तना क्रियते जाता सार्द्धाश्चतुःपष्टिभागाः आगत धनिष्टाया सार्द्धमेकेन चतुःपष्टिभागानवगाह्य चन्द्र प्रथमं स्वर्तु परिसमापयति द्वितीयश्चतुर्दशोत्तराणां स एव ध्रुवराशिः पञ्चोत्तरशतत्रयप्रमाणोऽष्टमि शतैस्त्र्युत्तरैर्गुण्यते जातानि नव शतानि पञ्चदशोत्तराणि (९१५) तत्राभिजितो द्वाचत्वारिंशत् शुद्धा स्थितानि शेषाण्यष्टौ शतानि त्रिंशत्सप्त्यधिकानि (७७३) ततश्चतुर्दशोत्तराणां शतेन श्रवणः शुद्धमुपगत स्थितानि शेषाणि सप्तशतानि एकोनचत्वारिंशत्सप्त्यधिकानि (७३९) ततोऽपि चतुर्दशोत्तराणां शतेन धनिष्टा शुद्धा जातानि षट्दशोत्तराणि (६०५) ततोऽपि सप्तपष्ट्या शतभिषक् शुद्धा स्थितानि पश्चात्षट्शतानि अष्टत्रिंशत्सप्त्यधिकानि (५३७) एतेष्वोऽपि चतुर्दशोत्तराणां शतेन पूर्वजन्तुपदा शुद्धा स्थितानि चत्वारिंशत्शतानि चतुर्दशोत्तराणां (४०४) तेष्वपि चान्यां शतान्यामेकोत्तराज्यामुत्तरभङ्गपदा शुद्धा स्थिते शेषे द्वे शते त्र्युत्तरे (३०३) तान्यामपि भागानवगाह्य द्वितीयं स्वर्तु चन्द्रः परिष्ठापयति । तथा ध्रुत्तरचतुःशततमचन्द्रतैर्गुण्यते जाते द्वे

दशे चतुश्चत्वारिंशत्सहस्राणि नव शतानि पञ्चदशोत्तराणि (१४४९५) तत्रार्द्धेऽष्टेषु षट्सु नक्षत्रेषु प्रत्येकं द्वे शते एकोत्तरे अंशानां पञ्चदशसु नक्षत्रेषु प्रत्येकं चतुर्दशोत्तराणां भागो विद्यते द्वाभ्यां अष्टादश शतानि सप्तविंशत्याधिकानि (१८१७) अशाश्रोद्धरन्ति सप्तनवतिस्तस्या द्विकेनापवर्तना द्वाभ्याः सार्द्धा अष्टाचत्वारिंशत्सप्तपष्टिभागाः आगतं युगादितो षट्दशसु दिवसशतेषु सप्तविंशत्याधिकेष्वतिक्रान्तेषु ततः परस्परसार्द्धेष्वष्टाचत्वारिंशत्संख्यासु सप्तपष्टिभागसु द्रुत्तरचतुःशततमस्य चन्द्रतैः परिसमापयति । ज्यो० १४ पाद० । च० प्र० ।

उत्तर [उत्तर] उ [रु] दुवर-पु० उं शम्भु दृणोति ख-उम्बर पृषो० दस्य वा रुत्वम् । वाच० दुर्गादेऽनुदुम्बरपादपतनपादपीठेऽन्तरे । १७० । ७ । २ । इति उदुम्बरशब्दमध्यवर्तिन वा युक् । प्रा० । (गूढर) इति प्रसिद्धं बहुवीजक वृक्षविशेषे, जी० १ प्रति० । आचा० । देहल्याम्, आ० म० द्वि० । गृहदुके, गृहावयवविशेषे, आचा० । ताम्र, नपुंसके, कुष्ठभेदे च । वाच० । प्रज्ञा० ।

उत्तर (उत्तर) रदत्त-उदुम्बरदत्त-पु० पादवीखण्डनगर-वास्तव्ये सागरदत्तसार्धवाहसुते, तद्वचन्यता यथा-पादवीखण्डन नगरे सागरदत्तसार्धवाहसुते उदुम्बरदत्तानाम्नाभूत् स च षोडशमी रोगैरेकदाऽभिज्ञतो महाकष्टमनुभूय मृत । स च जन्मान्तरे विजयपुरराजस्य कनकरथनाम्ना धन्वन्तरिनामा वैद्य आसीत् मांसप्रियो मांसोपदेष्टा चति ह्वा नखङ्गत्वानिति । स्या० १० ग्रा० ।

जइ णं जंते उक्खेवो सत्तमस्म एवं खलु जंनु तेणं का-लेणं तेणं समएणं पारुलिसंके णयरे वणसंके उज्जाणे उत्तरदत्ते यक्खे तत्थ णं पारुलिसंके णयरे सिद्धत्थ राया तत्थ णं पारुलिसंके णयरे सागरदत्तसत्थवाहे होत्था । अहे गगदत्ता चारिया तस्स णं सागरदत्तस्म पुत्ते गगदत्ताए चारियाए अत्तए उत्तरदत्ते णामं दारए होत्था । अहीणं तेणं काळेण तेणं समएणं जाव परि सागया तेणं काळेण तेणं समएणं जगवं गोयमं तहेवए जेणेव पारुलिसंके णयरे तेणेव उवागच्छए उवागच्छएत्ता पारुलिसंके णयरे पुरच्छिमेण दुवारेणं आणु-प्पविसत्ति तत्थ एणं पासइ एणं पुरिमं कच्छुत्तं कोटियं दो उपारियं जगद्वियं अरिसिद्धं कासिद्धं सासिद्धं सूय सुहं सूयइत्थं सूयपायं सियइत्थं गुद्वियं सियपायं

गुदियं मन्त्रिकक्षणामियं रसियए य पूएण य धिवि
 धिवित्तं वणमुहं किमिजसुयतपगदंतपयसीहं द्वाडा-
 पगदंतकक्षणामिं अनिकवणं २ पूयकवले य रहिरकव
 ले य किमियकवले य वममाड कडाडं कडुणाडं वीसराडं
 कवमाणं मच्चिया चरुगरपहगेण अणिज्जमाणमगं
 फुट्टहमाहकसीसं दंनं खंभवसणं खंरुमद्वखंरुदत्थगयं
 गिहे २ देहं वल्लियाए विति कप्पेमाणे पामइ ३त्ता तदा
 जगवं गोयमे उच्चणियजाव अरुइ अहापज्जत्तं गिणह-
 इ ३त्ता पारुव्हीसंमाओ एयरओ पन्निणिकखमड ३त्ता
 जेणव समणे जगवं तेणव उवागच्छड उवागच्छइत्ता
 नत्तपाणं पारुदंमेड समणेणं अच्चसुत्ताए जाव वित्तमिव
 पणगज्जए अप्पाणेणं आहारमाहारेड संजमेणं तवसा
 अप्पाणं जावेमाणे विहरड तएणं से जगव गोयमे
 दोचपि उट्टखमणपारणगामि पढमाए पोरसीए सज्जाडं
 जाव पारुद्विमंनं णयरं दाहिणिव्हेणं दुवारेणं आणुप्प-
 विसमड । तं चैव पुरिसं पामड २ ता कच्चूद्वं तहेव जाव
 यजमेणं विहरड तएणं से गोयमे तच्चं उट्टं तहेव जाव
 पच्चिउमिद्वेणं दुवारेणं अणुप्पविसमाणे तं चैव पुरिसं
 कच्चूद्वं पामड २ ता चउत्थ उट्टं उत्तरेण डमे अज्ज
 त्तिया मसुप्पसो । अहो णं डमे पुरिसे पुरा पोरणाणं
 जाव एवं वयामी एवं खडु अहं जंते ! उट्टस्स जाव
 रियंते जेणव पाडद्विसंने णयरं तेणव उवागच्छड २ ता
 पारुद्विपुरे पुरच्चिमिद्वेणं दुवारेणं आणुप्पविद्वे तत्थ एं
 णं पुरिसं पासइ कच्चूद्वं जाव कप्पेमाणे । तंजहा अ
 हं दोच उट्टपाणणए दाहिणिव्हे दारए तहेव तच्च उट्टं
 पच्चिउमेणं तहेव ते अहं चउत्थं उट्टधारणए पारुद्वि
 उचगदारे अणुप्पविद्वे तं चैव पुरिसं पासामि कच्चूद्वं
 जाव विति कप्पेमाणे विहरड चिंता मम पुव्वजवे पुच्छा
 वागेड । णवं खडु गोयमा तेणं काद्वेणं तेणं समएणं
 इद्वेव जंवीवे २ जारंह वामे विजयपुरे णामं णयरं
 होत्थ्या गिच्छड तत्थ ण विजयपुरे णयरं कणगरहे णामं
 राया होत्थ्या । तस्व णं कणगरहस्म रणे धणंतरी-
 णामं रेजे होत्थ्या अट्टेगाउवंदे पादए तंजहा कोमार
 चिच्च १ नात्रागे २ मच्चकदत्ते ३ कायतिगिच्छा ४
 जंगोत्त ५ ज्जयोत्ते ६ ग्गयाणे ७ जाजीकरणे ८ मिव
 हन्थे ए उट्टन्थे १० उट्टहन्थे ११ तएणं धणंतरीवेजे
 विजयपुरे णयरं कणगरहस्म रणे अंतरे अमेमिं च
 वण्णं रंतिं जाव मन्जवाणण आमेमिं च वट्टणं दुव्व
 द्वाणं य गिल्लाएणं य वाहियाणं य गंगियाणं य राणा
 द्वाणं य उगाटणं य ममगाणं य माहणाणं य चिसखु
 णाणं य करंतिराणं य कप्पियाणं य आउगणं य

अप्पेगइयाणं मच्चमंसाडं उवदिसाड अप्पेकच्छजमंसाडं-
 अप्पेगाहमंसाडं अप्पेमगरमंसाडं अप्पेसुसमारमंसाडं अ-
 यमंसाडं एवं एत्तारोज्जं सूररमिगससयगोमंसा महिसमं
 सा अप्पेतित्तिरमंसा अप्पेवट्टकटावककवातडु डुरुमयूरमं
 सा अषोसिं च वट्टणं जलयरथलयरखहयराभाइणं
 मंमा अप्पाणं वीयसंसे धनंतरियवेजे तोहिं मच्चमंसे-
 हिय जाव मयूरमंसेहिय अषोहि य वट्टहिं जलयरथल-
 यरखहयरमंसेहि य जाव मयूरसएहि य सोद्वहि य ति-
 द्विएहिय भज्जिएहि य सुरं च ५ आसाएमाणे ४ विहरड
 तएणं से धणंतरी वेजे एए कप्पे ४ सुवहु पावं समाज्जि-
 णित्ता वत्तीमसयाडं परमाणं पादवत्ता काद्वमासे काद्वं
 किच्चा उट्टीए पुढवीए उक्कोसं वावीसं सागरोवमाडं उव-
 वषे तएणं णरगा उवट्टित्ता इहेव पारुद्विसंने णयरं साग-
 रदत्ते सत्थवाहे गंगदत्तां चारिया जायणिंदूया वि होत्थ्या ।
 जा जा जाया दारगा विणिधायमावज्जंति तएणं तीसं गंग-
 दत्ताए सत्थवाहिं अषया कयानि पुव्वरत्तावरत्तकाद्व
 समवसि कुट्टंजागरियं जागरमाणे २ अयं अज्जत्थि
 ए ४ समुप्पसो एवं खडु अहं सागरदत्ते एं सत्थवाहे
 णं मच्चि वट्टहिं वासाड उरात्ताइ माणुस्सगाडं जोगजो-
 गाडं जुंजमाणे विहरड णो चैव एं अहं दारगं वा हारि-
 यं वा या याचिहितं धणाउणं ताओ अम्मआयो संपुष्पा
 ओ कयत्थाओ कयपुष्पाओ कयद्वखणाओ सुद्वप्पेणं
 तासि अम्मयाणं माणुस्सए जम्मजीवियफले जाभिं मसो
 णियगकुच्चि संजूयगाइं थणदुच्छुदुच्छगाडं मम ण पर्यपि
 याति थणमूद्वकखदेसजागं अतिमरमाणगइं मुच्छगाडं
 पुणो य कोमद्वकमद्वोवमेहि हत्थेहि गिरिहल्लण उच्चं
 गं णिवंसियाडं दिंति समुद्व्वावए सुमहुरे पुणो मंजुद्वप्पज
 णिए अहष्ठा अथष्ठा अपुष्ठा अकयपुष्ठा एत्तो एकतरम
 विणपत्ता तं सेयं खडु मम कद्वं जाव जद्वंते सागरदत्तं
 सत्थवाहं आपुच्चित्ता सुवहु पुष्पवत्थगंधमद्व्वाद्वंकारे
 गहाय वट्टहिं मित्तणाड णियगसयणसंबंधि परिजणर-
 ट्टियाडं मच्चि पारुत्तिमंमाओ णयरओ पडिणिकखमड २
 ता वहिया जेनेव उंवरदत्तस्स जकखस्म जकखायतए-
 तेणव उवागच्छड २ ता तत्थ ए उंवरदत्तस्स जकखस्म मह
 रिहं पुष्पवत्थं करेड २ ता जाणुपायवडियाए उवाएत्तए
 जड एं अहं देवाणुप्पिया दारगं वा दारियं वा पर्यामि तो
 णं अहं जावं च दायं च जायं च अकखयणिहिं च
 आणुदेव मा समित्तिउववाय उवाडणित्तए एवं संपह-
 डत्ता २ कद्वं जाव जद्वंते जेणव सागरदत्ते सत्थवाहं
 तेणव उवागच्छड २ ता सागरदत्त सत्थवाहं एवं व-
 यामी एवं खडु अहं देवाणुप्पिया तुज्जेहिं मत्थि जाव

ए पत्ता तं इच्छामि एं तं देवाणुपिया तुञ्जेहिं अञ्ज-
णुष्माया जाव उवाङ्गित्तए तएणं से सागरदत्ते सत्थ-
वाहे गंगदत्तं चारियं एवं वयासी मंगं पि णं देवाणु-
पियाए सत्थेव मणोरहे कहणं तुमं दारगं वा दारियं
वा पयाएज्जामि गंगदत्तं चारियं एवमट्टं अणुजाणीइ ।
तए णं सा गंगदत्ता चारिया एय मट्टं अञ्जणुष्माया
समाणी सुवहु जाव मित्तणाइं सच्चिं ताओ गिहाओ
पणिणिकखमइ २ चा पाडद्विसंढं एयरं मज्जं मज्जेणं
णिगच्छइ २ चा जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ
२ चा पुक्खरिणीए तीरे सुवहुपुप्फगंधमद्वाउकारं उवे
इ २ चा पुक्खरिणीओ गाहेइ २ चा जलमज्जणं करेइ जल-
कीरं करेइ २ चा एहाया कयकोजयमंगद्वा उद्वपाडि-
साडिया पुक्खरिणी पच्छुत्तरइ २ चा तं पुप्फु गिएहइ
२ चा जेणेव उंवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खायतणे तेणेव
उवागच्छइ २ चा उंवरदत्तस्स जक्खस्स आदोए पणा-
मं करेइ २ चा द्योमहत्थं परामुसइ २ चा उंवरदत्तं जक्खं
द्योमहत्थएणं पयज्जइ २ चा दग्धाराए अज्जुकेवइ २ चा
पम्हद्वगाइलच्छीओ बूहेइ सेयाइं वत्याइं परिहेइ मह-
रिहं पुप्फारुहाणं वत्यारुहाणं मद्वा गंधा जुष्मारुहाणं
करेइ २ चा धूवं रुहइ २ चा जाणुपायपडिया एवं व-
यासी जइ णं अहं देवाणुपिया दारगं दारियं पयामि
तोणं जाव उवाङ्गणइ २ चा जामेव दिसिं पाउञ्जूया
तामेव दिसिं पडिगया तएणं से धणंतरी वेज्जे ताओ
णरगाओ अणंतरं उवाट्टिता इहेव जंबूदीवे २ चारहे वा
से पारुलीसंढे एयरं गंगदत्ताए कुच्चिसि पुत्तताए उव-
वस्से तएणं तीसे गंगदत्ताए चारिया तिहं मासाणं वहु
पडिपुष्माणं अयमेवारुवे दोहत्ते पाउञ्जूए धम्मालणं
ताओ अम्मयाओ जाव फलं जाओणं विपुलं असणं
४ उवक्खडावेइ २ चा बहुहिं जाव मित्तपरिबुभाओ
तं विपुलं असणं ४ सुरं च ६ पुप्फ जाव गहाइ पाडद्वि-
संढं एयरं मज्जं मज्जेणं पणिणिकखमइ २ चा जेणेव
पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ २ चा पुक्खरिणीउ
गाहेइ २ चा एहाया जाव पायच्छिताओ तं विपुलं अ-
सणं ४ बहुहिं मित्तएहाइं जाव सच्चिं आसाएइ ४ दो-
हत्तं विणेइ एवं संपेहेइ कल्लं जाव जलंते जेणेव साग-
रदत्तसत्थवाहे गंगदत्ता चारिया एयमट्टं अणुजाणइ
तएणं सा गंगदत्तेणं सत्थवाहेणं अञ्जणुष्माया समाणं
विपुलं असणं ४ उवक्खडावेइ तं विजलं असणं ४ सुरं
च सुवहु पुप्फ परिगिएहावेइ २ चा बहुहिं जाव एहाया
कयवधिकम्मा जेणेव उंवरदत्तजक्खस्स जक्खायतणे

जाव धूवं इहेइ २ चा जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवाग-
च्छइ २ चा तएणं ताओ मित्त जाव महित्ताओ गंगदत्ता
सत्थवाहिं सन्वाढंकारविच्चूसियं करेइ तं सा गंगद-
त्ताहिं मित्त अणोहिं बहुहिं एयरमहित्ताहिं सच्चिं तं
विपुलं असणं ४ सुरं च ६ आमाएमाणी ४ दोहत्तं
विणेइ २ चा जामेव दिसिं पाउञ्जूया तामेव दिसिं
पडिगया ते एवं सा गंगदत्ता चारिया पसत्थ दोहत्ता तं
गञ्जं सुहं सुहेणं परिवसइ तएणं सा गंगदत्ता एवमट्टं
मासाणं जाव दारयं पयाया ठिया जाव पामे जम्हाणं
अम्हं इमे दारए उंवरदत्तस्स जक्खस्स उवाइय द्वाप्पत्ते
तं होज्जणं दारए उंवरदत्ते एामेणं तएणं से उंवरदत्ते
दारए पंचधाइं परिगाहिए परिवहइ तएणं तस्स उंवरद-
त्तस्स दारगस्स अणया कयावि सरीरगंसि जमगसम-
गमेव सोद्वसरोगयंका पाउञ्जूया तंजहा सासे १ खासे
२ जाव कोढे तएणं से उंवरदत्ते दारए सोद्वसरोगाइं
कहिं अज्जिचूए समाणे सन्नियहत्थं जाव विहरइ एवं
खलु गोयमा उंवरदत्ते दारए पोरा पुराणाणं जाव विह-
रइ तएणं उंवरदत्ते दारए कादमासे कादं किच्चा कहिं
गाच्छिंहिति कहिं उववज्जिंहिति गोयमा उंवरदत्ते दारए
वावत्तारिं वासाइं परमाउसं पाडइ २ चा कादमासे कादं
किच्चा इमी से रयाणाए एेरइयत्ताए उववज्जिंहिति
संसारो तहेव पुढवीए तओ हत्थिणाउरं णयेरे कुकु-
रुत्ताए पच्चायाहिंति जायामित्ते चेव गोद्विह्ववहिंति
तत्थेव हत्थिणाउरे एयरं सेट्टी कुलंसि वोही सोहम्मे
महाविदेहे सिभिंहिति निकखेवो सत्तमं अज्जभयाणं
सम्मत्तं । वि० ७ अ० ।

पाटद्विखएरुस्य नगरस्य नवखएमे उद्याने पूज्यमाने यत्के
च । वि० ७ अ० ।

उज्ज्व (उं) रपणग उदुम्बरपञ्चक-न० उदुम्बरकेणोपलक्षितं
पञ्चकमुदुम्बरपञ्चकम् । वट १ पिप्पल्लो २ दुम्बर ३ पृक्क
४ काकोदुम्बरी ५ फल्लद्वक्के फल्लविशेषपञ्चके, मशकाकारसू-
क्ष्मबहुजीवनिचितत्वगद्वर्जनीय ततो योगशास्त्रे उदुम्बरवट-
पञ्चकाकोदुम्बरशाखिनाम् । पिप्पल्लस्य च नाश्रीयात्फल
कुमिकुत्राकुत्रम् । १ । लोकेपि “कोपि कापि कुतोपि कस्य-
चिदहो चेतस्यकस्माज्जन । केनापि प्रविशत्युदुम्बरफलप्राणि-
क्रमेण कृणात् । येनास्मिन्नपि पाटिते विघटिते विस्फोटिते
ओटिते निष्पष्टे परिगालिते विदहिते निर्यान्त्यसौ वा न वा । ध०
२ अ० द्वाविंशत्यभक्ष्ये, पञ्चा भक्ष्याणीति ज० एश० ३३ उ० ।

उज्ज्व (उं) रपुप्फु (प्फ)-उदुम्बरपुष्प-न० (गूत्ररफूत)

उदुम्बरवृक्कुसुमे, “ उवरपुप्फु पिव दृढहे ” उदुम्बरपु प्प
ह्यद्वन्धनवति अतस्तनोपमानम् । भ० । ए श० ३३ उ० ।

उज्ज्व (उं) रवच्च-उदुम्बरवर्चस-न० उदुम्बरफलसमा-
कीर्णं, “ उवरस्स फला जल्य किरिवमे उच्चविज्जति त उवरव-
च्च जल्यति ” । ति० सू० ३ उ० ।

उंउवरीय

उंउव (उंउ) रीय-उंउवरीय-पुं० प्रत्युडुम्वरं रूपको दात-
व्य इत्येव वक्षणे करे, " जोयत उंउवरीयस्स " वृ० ३ उ० ॥

उउ (ऊ) परियद-ऋतुपरिवर्त-पुं० ऋत्वन्तरे, आचा० २
श्रु० १ अ० १ उ० ।

उउदेवी-ऋतुदेवी-स्त्री० वसन्तत्रीपवर्षागारुहेमन्तशिशिरो-
भिधानदेवतासु, पंचा० २ विव० ।

उउवध-ऋतुवध- पुं० शीतकावे, उष्णकाले च । औ० । अथौ
मासा ऋतुवधसङ्काः । आना० २ श्रु० १ अ० १ उ० । आ० म० ।

उउमाम-ऋतुमास-पुं० ऋतु- किल लोकसूत्र्या पृथ्वहोरात्रप्र-
माणो द्विमासात्मकस्तस्यार्धमपि मासोऽवयव- समुदायोप-
चारात् ऋतुरेवार्थात्परिपूर्णत्रिंशद्दहोरात्रप्रमाणो मासःऋतु-
मासः । कर्ममासापरपर्याये मासजेदे, एष एव ऋतुमासः ।
कर्ममास इति वा व्यवहियते । उक्तच "एसो चैव उउमासो
कर्ममासो सावणमासो भस्मः" इति । व्य० १ ख० १ उ० ।
"उउमासो तीसदिणो, आञ्चो तीस होइ अहुं च" ५ व्य०
प्र० १ उ० । नि० चू० ।

पंच संवच्छरियस्स एं जुगुस्स रिउमासेणं मिजमाणस्स
उगमिं उउमासा पञ्जात्ता ॥

अथैकपष्टिस्वानक तत्र पञ्चैयादि पञ्चत्रि सवत्सरैर्निवृत्त-
मिति पञ्चसंवत्सरिकम् । तस्य णमिति वाक्याद्भङ्गारे युगस्य
कात्रमानविशेषस्य ऋतुमासेन चन्द्रादिमासेन मीयमानस्य
एकपष्टि ऋतुमासा- प्रज्ञप्ता । इह चायं भावार्थे युग द्वि
पञ्चसवत्सराभिष्पादयति तद्यथा चन्द्रश्चन्द्रोभिवर्द्धितश्चे-
ति । तत्र एकोनत्रिंशद्दहोरात्राणि चात्रिंशच्च द्विपष्टिजागा
त्रहोरात्रस्येव्येव प्रमाणेन २९ । ३२ । ६२ कृष्णप्रतिपदामा-
रन्त्य पौर्णमासीनिष्ठितेन चन्द्रमासेन द्वादश मासपरिमाणश्च-
न्द्रसंवत्सरस्तस्य च प्रमाणमिदम् । त्रीणि शतात्यहानां चतु-
पञ्चाशत्तराणि द्वादश च द्विपष्टिजागा दिवस्य ३५४ । १२
६२ । तथा एकत्रिंशद्दहामेकविंशत्युत्तर च शत चतुर्वि-
ंशत्युत्तरशतं जागानां दिवसस्येत्येवप्रमाणो ऽभिवर्द्धितमास
इति । णेनेन ३१ । १२१ । १२४ । च मासेन द्वादशमासप्र-
माणोऽभिवर्द्धितसंवत्सरो ज्ञवाति स च प्रमाणेन त्रीणि शता-
नि अहां इयतीत्यधिकानि चतुश्चत्वारिंशच्च द्विपष्टिभागा दिव-
सस्य ३०३ । ४४ । ६२ । तद्व चयाणां चन्द्रसवत्सराण
द्वयेऽद्याभिवर्द्धितसवत्सरयोरेकीकरणे जातानि दिनानां
त्रिंशत्तराणि अष्टादश शतानि अहारात्राणाम् १८३० ऋतु
मामश्च त्रिंशताहोरात्रैर्भवतीति त्रिंशता जागहारं वक्ष्या एक-
पष्टि ऋतुमासा इति । म० ६१ म० ।

उउय-ऋतुज-त्रि० काशोचिते- "उउयपिंमनिहारिसगधिपसु"
प्रश्न० ५ हा० ।

उउत्रि-ऋतुत्रिमी-स्त्री-ऋतुसपदि, हा० ए अ० ।

उउत्रिद्विमपत्यजायमोह-ऋतुत्रिमीसमस्तजातगोत्र-
पि० ऋतुवधस्येव मपंतुं ककुमुमसंपदा ममस्ता सर्वा मम-
स्तस्य वा जाता गोमा यस्य स तथा । सर्वतुपु कुमुमस-
मता नामस्येन गोभमाने, "उउत्रिद्विमपत्यजाय मोहोप
दृष्टोऽप्याभिगमो" हा० ९ अ० ।

उउवाग-ऋतुवर्-पुं० स० । ऋतुवर्षाकात्रयोकात्रयो,
' उउवागं प गत्रउमागं प्रव० ७० हा० ।

उउ [ऊ] संधि-ऋतुसन्धि-पुं० ऋतोः पर्यवसाने, आचा० २
श्रु० १ अ० १ उ० ।

उउसंवच्छर-ऋतुसंवत्सर- पुं० ऋतवो लोकप्रसिद्धा वसन्ता-
दयस्तत्प्रधानं संवत्सरं ऋतुसंवत्सरं । चन्द्र० १ पा० ।
त्रिंशद्दहोरात्रप्रमाणैर्द्वादशभिर्ऋतुमासैः श्रावणमासकर्ममास-
पर्यायेर्निष्पन्नपृथ्वहोरात्रशतत्रयमाने, । स्था० ५ ग० । सावन
संवत्सरपर्याये सवत्सरजेदे, तत्त्वं च यथा ।

विसमं पवादिणो परि-णमंति अणसुसुदंति पुष्पफदं ।
वासं ए सम्मवासऽ, तमाहु संवच्छरं कम्मं ॥

विषमेण वैषम्येण प्रवाल पल्लवाङ्कुरस्तद्विद्यते येषां ते प्रधा-
दिनो वृक्षा इति गम्यते । परिणमन्ति प्रवालवत्तावकृणया
अवस्थया जायन्ते । अथवा प्रवालिनो वृक्षाः परिणमन्ति
अङ्कुरोद्भेदावस्थया यान्ति । तथा अनृतुषु अस्वकावे ददति
प्रयच्छन्ति पुष्पफदं यथा चैत्रादिषु कुसुमादिदायिनोपि स्व-
पेण नृता-माघादिषु पुष्पादि प्रयच्छन्तीति यथा वर्षे वृष्टिमेषो न
सम्यग्वर्षति यत्रेति गम्यते तमाहुर्लक्षणत सवत्सरं कर्मण
यस्य स ऋतुसवत्सरः सावनसवत्सरश्चेति पर्यायौ । स्था०
५ ग० । जो० ॥

ता एमिणं पंचएहं संवच्छराणं तच्च उउसंवच्छरस्स
उउमासेति स तिमहुत्तेणं अहोरेत्तेणं गणिज्जमाणे केव-
तिए रातिंदियग्गेणं आहिताति वदेज्जा । ता तीसेणं राइ-
दियग्गेणं आहितेति वदेज्जा । ता से एं केवतिए मुहुत्तग्गे-
पुच्छा ता णवमुहुत्तसताइं णवमुहुत्तग्गेणं आहितेति वदे-
ज्जा । ता एस णं अप्पापुवात्तसखुत्तकमा उउसंवच्छरे ता
सेणं केवतिते राइंदियग्गेणं आहितेति । ता तिसि सद्धे
रातिंदियसते राइंदियग्गेणं आहिताति वदेज्जा । ता से
एं केवतिते मुहुत्तग्गेणं आहिते ता दसमुहुत्तसहस्सातिं
अच्छ व मुहुत्तसताइं मुहुत्तग्गेणं आहिता ॥

तृतीय ऋतुसंवत्सरविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमम् । प्रगवानाह ।
(तातीसेणमित्यादि)ता इति पूर्ववत् त्रिंशद्दहोरात्राणि (३०)
रात्रिदिवात्रेण ऋतुमास आख्यात इति वदेत् । तथाहि ऋ-
तुमासयुगे एकपष्टिस्ततो युगसत्कानां त्रिंशद्दहोरात्राणामेकपष्ट्या भागो न्हियते वध्वा त्रिंशद्दहोरात्रा- (३०)
(तासेणमित्यादि) मुहुर्तविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमम् भगवानाह
"ता नव मुहुत्तसयाइ " इत्यादि । नव मुहुर्त्तशतानि मुहु-
र्त्तत्रेणारख्यात इति वदेत् । तथाहि त्रिंशद्दहोरात्राणि ऋतु-
मासपरिमाणमैकैकस्मिन्श्च रात्रिदिये त्रिंशत्समुहुर्त्तस्तत त्रिंश-
त्त्रिंशाना गुणयते नव शतानि भवन्तीति । (ता पपसिणामि-
त्यादि) प्राग्वद्भावनीयम् । च० १२ पा० ॥

उउमुह-ऋतुसुख- त्रि० ऋतौ कावविशेषे सुखः सुखहेतु-
ऋतुसुख । काशोचितसुखप्रदे, "उउमुहसिचग्गायसमणुव-
केण" ऋतौ कावविशेषे सुखा सुखहेतु ऋतुसुखा शिवा नि-
रपड्याशया आनपवारणवक्षणा तथा समनुब्रमनवच्छिन्नं
यत्तत्तथा । तेन वक्षेण । औ० ।

ऋतुसुख - पुं० काशोचिते, प्रश्न० ४ हा० ॥

उंउ-उंउ- न० उंउचते अल्पालयतया शूरते इत्युञ्ज । प्रक-
पानादौ, स्था० ४ ग० । जुगुप्सनीये भेदये, सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ।

तन्निक्षेपो तथा "अष्ठा उञ्जं उविह, द्रव्ये भावे य होइ ना-
यव्व । द्रव्युण्येगविह दोगरिसीण मुण्येयव्व " व्य० द्वि० २०
उ० । (एतद्रव्याख्या अष्ठायउञ्जअग्निगह शब्दे) उञ्जमिवो-
ञ्जम् । अल्पाल्पगृहीते भैक्ष्ये, प्र० १२० । अज्ञातपिएमोञ्जसू-
अकत्वादेतत्पदस्य" उञ्जमिति छुमपुष्पिकाऽध्ययने, द० १३० ।
उञ्जजीविया-उञ्जजीविका-स्त्री० एषणायाम्, स्या० ४ ग०
उञ्जजीवियासंपष-उञ्जजीविकासम्पन्न- त्रि० एषणानिरते,
स्था० ४ ग० ।
उञ्जवित्ति-उञ्जवृत्ति-त्रि० कणश आदानरूपेण उञ्जेन जी-
विकावति, तत्पुत्रो नारदस्तेपासुञ्जवृत्त्या च भोजनम् । तद-
प्येकान्तर ते चाऽशोकाधो नारद सुतम् । आ० क० । आव०
उञ्जाण-उञ्जन-न० उत्सेचने, " ण उजिज्जा ण घट्टिज्जा, णो
ण णिन्वावप मुष्ण " द० ८ अ० ।
उञ्जायण-उञ्जायन-पु० वाशिष्ठगोत्रे ऋषिभेदे, तत्प्रवर्तिते-
गोत्रजे च । स्या० ७ ग० ।
उञ्जिया-उज्जिका-स्त्री० अजिनवनगरादेर्निवेश्यमानस्य योग-
ज्ञमियोग्यनार्यायामकरसहितमुद्रायाम्, वृ० १ उ० ।
उञ्जी-उज्जी-स्त्री० पिएड्याम्, ज्ञा० ३ अ० । वृ० ।
उञ्जेरिय-उजेरिक-न० तिवकुट्टिकया अर्चनीये स्वादिभेदे,
यदीप्सितं लप्स्यामहे तदा तवोरिकादि दास्याम् । स्या० ४
ग० । आ० म० छि० ।
उञ्जुर- (रू) उन्दर (रू) पुं०-स्त्री उन्द उरु मूषके,
आ० म० प्र० । उञ्जुरो वा त्राव सुत्तमुक्क वा सुचञ्जो ।
नि० च० ११ उ० ।
उञ्जुरक-उन्दुरक-न० देवतादि पुरतो वृषभगर्जितादिकरणे,
ग० २ अधि० ।
उन्दर (रू) माला-उन्दुर (रू) माला-स्त्री० मूषकस्रजि,
उपा० १ अ० ।
उन्दुरमालापारिणप्सुकयचिह्न-उन्दुरमालापारिणप्सुकृतचि-
ह्न-त्रि० उन्दुरमालया मूषकस्रजा परिणप्सु परिणत सुकृत सुप्त्वर-
चित्चिह्नं स्वकीयत्वाञ्जन येन तत्तथा तस्मिन् । उपा० १ अ० ।
उन्वर-उम्बर-पु० उमित्यव्यक्तशब्द वृणाति वृ० अञ्ज-हारो-
र्ध्वकाष्ठे, वाच० । देहल्याम्, २ आ० म० द्वि । आव० ।
गन्धर्वभेदे च । वाच० ।
उञ्ज-उम्ज-धा-न्वा-प० पूरणे, आ० म० छि० । विशे० ।
उञ्जुर-उत् स्था-धा० (उञ्जा) स्थित्याधारादूर्ध्वपतने उद-
ष्टकुङ्कुरौ ८।४।१७ इति उत्पूर्वस्य स्थाधातोः कुङ्कुर इत्यादेश ।
उञ्जुरश् उञ्जिष्ठति । प्रा० ।
उक्क-उत्क-त्रि० उद्गत मनोऽस्य उद्० नि० क० वाच० । उत्क-
एते, " अणुक्कसाई अप्पिच्छे अष्ठापसी अदोडुप " उत्त० ।
उक्कचण-उत्कञ्चन-न० शूलाद्यारोपणार्थमूर्ध्वकुञ्चने, सूत्र० २
श्रु० २ अ० । ज्ञा० उत्कोचायां च । दशा० २ अ० । तच्च हीनगुणस्य
गुणोत्कर्षप्रतिपादनम् । ज्ञा० २ अ० । दीनानूर्ध्वं दण्डयत
भ० ११ श० ११ उ० । मुग्धवञ्चनप्रवृत्तस्य समीपवर्तिविद-
धरक्षणार्थं कृष्णमन्त्र्यापारतयाऽवस्थानम् । उपा० १ अ० ।
औ० । मूर्ध्वं प्रति तत्प्रतिरूपदानादिकमसद्व्यवहारं कर्तुं
प्रवृत्तस्य पार्श्ववर्तिविचक्षणभयात् कृष्णे यत्तदकरणमुत्कुञ्चन-

मित्यन्ये । ज्ञा० १८ अ० "उक्कं च णं गज्जातिणा" वसतेर्वान्धा-
दिना कचवरनिष्काशनमिति सभाव्यते । नि० चू० ५ उ० ।
उक्कञ्जण-उत्कञ्जन-न० दण्डकोपरिकम्बीनां वन्धनरूपे वस-
तिपरिकर्मणि, ग० १ अधि० ।
उक्कठा-उत्काठा-स्त्री० " उअणनो व्यञ्जनो " ८ । १ । २५ ।
इत्यनेन णकारस्यानुस्वारो वा । प्रा० । वर्गेऽन्यो वा ८।१।३० ।
इत्यनेनानुस्वारस्य णकारो वा । प्रा० । इष्टवाजाय कावासहन-
रूपं श्रौत्सुक्ये, २ वाच० ।
उक्कपिय-उत्कम्पित-त्रि० चञ्चलीकृते, कष्ट० ।
उक्कवण-उत्कम्बन-न० दण्डकोपरि कम्बीनां वन्धनरूपे वस-
तिपरिकर्मणि, वृ० १ उ० । ग० । नि० चू० ।
उक्कविय-उत्कम्बित-त्रि० वशादिकम्बाजिरवधे, आचा० १ श्रु० ।
उक्कच्छिया-औपकाच्छिकी-स्त्री० कक्षायाः समपिमुपकृतं तत्र
भवा औपकाक्षिकी । अध्यात्मादित्वादिकर् प्रत्ययः । साध्यु-
पकरणभेदे, । वृ० ३ उ० । साप्येवविधा स्यूता समचतु-
रन्ना सार्द्धस्तमाना चतुराज्जाग दक्षिणपार्श्वं पृष्ट चाञ्जाड-
यति । वामस्कन्धे वामपार्श्वं च वीटकप्रतिवद्धा परिधीयते ।
यत्कम् " गप ३ अणुकुरूपं चरोरुहे कचुओ असीविअओ ।
एमेव य उक्कच्छिअ सा नवर दाहिणे पासं त्तिध० ३ अधि० ।
वेगच्छिया उपजे कचुकमुत्कट्टिय च गदोति । सधामओ उचचरो
तत्य दहत्याउ वसधीयडुत्ति । वृ० ३ उ० ।
उक्कट्टि-उत्कट्टितम्-अव्य० उत्कर्षवशेनेत्यर्थे, सू० प्र० १९ पा०
उक्कड-उत्कट-त्रि० प्रकर्षपर्यन्तवर्तिनि, प्रश्न० १ द्वा० । तीव्रे,
आचा० । उचूते, कल्प० । प्रचुरे, आव० ५ अ० । कचुपत्वे,
व्य० २ ख० २ उ० । उक्कफुमकुमिद्व जमुक्ककक्कमवियरुफना
मोयकरणदचञ्चं । उत्कटो वलवतान्येनाध्वसनीयत्वात् स्फुटां
व्यक्तप्रयत्नविहितत्वात् कुट्टितो वक्रस्तत्स्वरूपत्वाज्जट्टिद्वः स्क-
न्धदेशे केसरिणामिवाहीनां केसरसद्भावात् कर्कशो निष्ठुरो-
वलवत्वात् विकटो विस्तीर्णो यः स्फुटाटोप' फणासरम्भ-
तत्करणे दत्तो य स तथा तम् । ज० १५ श० १ उ० । रक्तेकौ,
शरे च । पु० विषमे, त्रि० सैहीवतायां च स्त्री० । वाच० ।
उक्कडगंधविलित्त-उत्कटगन्धविलित्त-त्रि० तीव्रगन्धव्याप्ते, न० ।
उक्कत्त उत्कृत्त-ति० शरीरहारीकृतचर्मणि, " कप्पिओ फावि-
ओ त्रिष्ठा उक्कत्तो य अणोसो " उत्त० १६ अ० ।
उक्कड्ढग-उत्कर्तक-पु० चौरभेदे, ये गेहाद् ग्रहण निष्काशयन्ति
प्रश्न० ३ द्वा० ।
उक्कत्तिअ-मुत्कर्तित-त्रि० धूर्तादित्वात् तज्ञागस्य नटः ।
उच्चिन्ने, प्रा० ।
उक्कप-उत्कल्प-पु० ऊर्ध्वं कल्प उत्कल्प' उन्नमैपणोत्पादना-
द्युद्धसमाचारे, । प० भा० । "उक्कप्यो उ इट्ठाणि, उक्क कप्पादि
होति ओक्कप्यो । अहवा त्रिच्छिष्णकप्पो, उक्कप्यो अह-
वण अवेत्तो ॥ उगमउप्पायणप-सणेसुणिक्खो कदमूळफत्ते
गिहिवे पावन्धियासु य, ओक्कप त वियाणाहि॥णामणियमणि
वेसणि, वेताली चैव अरुचंतादी । आदाणपाठणेषु य, अ
एहेसु य एवमादीसु । तसर्णिदियमुञ्जण-संसेममञ्जणामअ
भिओनोरोहाइ थन्वण तहचन्न, द्रुयत्त य अगिणस्स । णा-
माणि रुक्खफलाणं, पन्निमाण देउलाण्णुभादि । थंभणिपदम्
मि ण चवति, वेसणिदोसेत्ति अगाइ । विद्धिटाण य आणणि

उक्ताद्वय-उत्काद्विक-न० उर्ध्वं कावात्पठ्यत इत्युत्काद्विकम् ।
 दशवैकाद्विकादीनि । स्था० । कावधेवा (पञ्चविधस्वाध्यायिक)
 मात्रवर्ज्यशेषकावानियमेन पठ्यमाने श्रुतविशेषे, अनु० । पा० ।
 “अ पुण कावधेवावज्ज पढिज्जइ त उक्ताद्वियति नं० ।”
 सेकितं उक्ताद्वित्रं उक्ताद्वित्रं अणेगविहं पमत्ता तंजहा
 दसवेयाद्वियं कप्पिया कप्पियं चुह्वकप्पमुयं महाकप्पमुयं
 उववाइयं रायपसेणियं जीवाज्जिमो पमवणा महापमव-
 णा पमायप्पमाय नंदी आणुअोगदारासं देविंदत्थओ
 तंदुववेयाद्विय चंदाविज्जयं सूरपमत्ति पेरिसिमंरुं
 मंरुअप्पवेसो विज्जाचरणविणिच्चिओ गणिविज्जा जा
 णविवत्ती मरणविवत्ती आयविसोही वियरागमुयं संवेह-
 णामुयं विद्वारकप्पो चरणविही आउरपच्चखाणं महा-
 पच्चखाणं एवमाइ सेचं उक्ताद्वियं । नं० । पा० । अनु०
 आ० म० द्वि० ।

उक्तावाय-उल्कापात-पुं० ६ त० । उल्का आकाशजातस्यापात
 उल्कापातः । स्था० । व्योम्नि सम्मूर्च्छितज्वलनपतनरूपे लोक-
 प्रसिद्धे सादिपारिणामिकेऽर्थे, अनु० । जी० । सरेस्र सोद्योते
 वा तारकस्यैव पाते, म० ३ श० ६ उ० । उल्कापातादिदोषाश्च
 वायव्यादिमण्डलेषु प्रवन्तः शस्त्रान्निष्कृतीभान्निधायिनो
 भवन्ति । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उक्तास-उत्कास-पुं० अग्निमानात्स्वकीयसमुद्भादेः प्रकाशन-
 रूपे मोहनीयकर्मभेदे, ज० १२ श० ५ उ० ।

उक्तासहस्र-उल्कासहस्र-न० अग्निपिण्डसहस्रे, स्था० उ० ।

उक्कि (क्क) इ उक्कुष्ट-त्रि० कृषि विवेखने इत्यस्य धातो-
 र्पूर्वस्य निष्ठात्स्येदं रूपम् । उक्-कृष-कृदश १ अ० । इत्क-
 पादौ ऽ । १ । २७ इति ऋत इत्वम् । प्रा० । आर्षे तु “तदा सं-
 खरमुक्कट्टति” प्राकृतशैल्या उक्कुष्टम् । दश० ४ अ० । प्रधाने,
 “धम्मो मंगलमुक्कट्टमहिंसा सज्जो तवो” । दश० १ अ० ।
 म० । प्रशस्ते, जी० ३ प्रति० । प्रव० । कर्षणयुक्ते क्क्रेत्रादौ च ।
 घाच० । उक्कुष्टकृष्टे, कृष्ट कर्षणं लक्ष्यग्रहणायाः । कर्षणम्
 ज० ३ वक्क० । उक्कर्षवति, वि० ३ अ० । हर्षवशाज्जायमाने
 उक्कर्षे, आ० म० प्र० । कल्प० । गेरुयवस्त्रियसेद्विय, सोरट्टि
 पिट्टुकुक्कसकएय । उक्किट्टमसंसट्ट, ससेठे चेत्र बोधवे ”
 उक्कुष्टशब्देन काद्विज्ञात्वावुत्रपुषफलादीनां शस्त्रकृतानि श्ल-
 ङ्खणानि भण्यन्ते । दश० १ अ० ।

उक्किट्टवामग-उत्कुष्टवर्णक-पुं० प्रधानचन्दनके, उक्किट्टवष्-
 गोपरि, समवसरणादिवरूपस्स ” पचा० २ विव० ।

उक्किट्टसक्किवेश-उत्कुष्टसंक्वेश-पुं० इह सर्वोत्कुष्टस्थिति-
 जनकानि चरमपङ्क्तिनि दशितानि यानि स्थिति वन्धाध्यवसा-
 यस्थानानि तेषां मध्ये यच्चरममध्यवसायस्थान तदुत्कुष्टसं-
 क्लेश उच्यते । अथवा चरमस्थितिवन्धाध्यवसायस्थान-
 मुत्कुष्टसंक्लेश उच्यते । इति परिभाषिते ऽर्थे, कर्म० ।

उक्किट्टसरीर-उत्कुष्टशरीर-त्रि० उक्कर्षवच्छरीरे, “उक्किट्टे
 उक्किट्टसरीरे प्रविस्सइ” वि० ७ अ० । आ० म० ।

उक्किट्टा-उत्कुष्टा-स्त्री० प्रशस्तायां गतौ, जी० ३ प्रति० । मनोह-
 रायां गतौ, कल्प० । “उक्किट्टाप तुरियाए चनाए चवत्ताए जय-
 ऋाप उरूयाए दिव्वाए वेवगईए” राय० ।

उक्किट्टि-उत्कुष्टि-स्त्री० हर्षविशेषप्रेरिते ध्वनिविशेषे, आ०
 म० द्वि० । आनन्दमहाध्वनौ, औ० । वि० । चकारपूर्वके क्ल-
 क्ले, अत्र चतुर्थप्रायश्चित्तेन शुद्धिः । जी० ।

उक्किष्ठा-उत्कीर्णा-त्रि० उक् कृ क-नष्टे, आ० चू० २ अ० । अ-
 तीव व्यक्ते, प्रज्ञा० । शिवादिषु उत्कीर्यकृते नामकारिरूपे
 पदभेदे, दश० २ अ० । उक्-कृ-कर्तरि श उद्धिष्ठिते, क्ल-
 वेधे, उर्ध्वक्लिप्ते द्विष्ठिते च । वाच० ।

उक्किणंतर-उत्कीर्णान्तर-त्रि० ६ व० अतीव व्यक्तान्तरे, प्रज्ञा० ।
 जी० । उक्किणंतरविचलंगंजीरस्वायकलिहा (असुरकुमा-
 रावासाः) उत्कीर्णजन्ममुत्कीर्य पाद्वीरूप क्लमन्तरात् ययो-
 स्ते उत्कीर्णान्तरे ते विपुलगम्भीरे खातपरिखे येषां तानि उत्की-
 र्णान्तरविपुलगम्भीरखातमध उपरि च समपरिखा उपरि वि-
 शावा अधः सकुचिता तयोरन्तरेषु पाद्वी अस्तीति भावः । स० ।

उक्कित्तण-उत्कीर्तन-न० उक् कृ क ल्युट् सशब्दने, विशेष० । आ-
 व० । आ० म० द्वि० । व्य० । अनु० । नत्वा जिन प्रवह्यामि
 पर्यायोत्कीर्तन मुदा० उ० । देवनामादेरुच्चैः कीर्तने च । वाच०

उक्कित्तणाणुपुव्वी-उत्कीर्तनानुपूर्वी-स्त्री० उत्कीर्तनं संशब्द-
 मग्निधानोच्चारणं तस्यानुपूर्वी अनुपरिपाटि । आनुपूर्वीभेदे,
 अनु० ॥

उक्कित्तिय-उत्कीर्तित-त्रि० कथिते, चं० २ पाहु० ।

उक्किरिज्जमाण-उत्कीर्यमाण-त्रि० कुरिकादिभिस्त्कारिकया
 भिद्यमाने, जं० १ वक्क० । कोट्टुपुमाण वा उक्किरिज्जमाणे ण
 व विक्किरिज्जमाणे वा । आ० म० प्र० । जी० ॥

उक्कीरमाण-उत्कीरित्-त्रि० वेधनकेन विकिरति, देखन्यादिना
 मृष्ट कुर्वाणे, तं च केरु उक्कीरमाणे पासिन्ता वपज्जा किं प्रवं
 उक्कीरसि, अनु० । कर्म० ॥

उक्कुज्जिय-उत्कुजित-न० उक्-कृ-जावे क उपरि हुमिति
 करणे, उवरिहुत्ति करणं उक्कुज्जियं । नि० चू० । कर्तरि कः
 कृताव्यकमहाध्वनौ, प्रश्न० १ द्वा० ॥

उत्कुज्य-अव्य० ऊर्ध्वं कायमुन्नम्य ततः कुब्जीचूयेत्यर्थे,
 “असजए निक्खू पमियाए उक्कुजिया आवउक्कुजिया” आचा०
 २ श्रु० १ अ० ७ उ० ।

उक्कुट्ट-उत्कुष्ट-न० पीलुपर्णिकादेरुद्वखलचूर्णिते आर्कपर्णचू-
 र्णे आचा० २ श्रु० १ अ० ६ उ० । सचित्तवणस्स ३ चुष्सा
 उक्कुठे भाणइ । नि० चू० ४ उ० । उक्कुट्टो णाम सचित्तवणस्स
 इपचकुरुफलाणि वा उक्कुठे वुज्जति । नि० चू० १ उ० ।

उक्कुट्टुग-उत्कुट्टुक-न० यथास्थानमनवस्थिते, जं० २ वक्क० ।
 यथास्थानमनिविष्टे, जं० ७ श० ६ उ० । आसने, पुतालगने
 ज्ञा० १ अ० । भूमावन्यस्तपुततयोपविष्टे, प्रव० ६७ द्वा०
 पचा० । “आगम्मुक्कुट्टुओ सतो पुच्छेज्जा यज्जिउओ” गुरोः
 समीपमागत्य उत्कुट्टकोमुक्तासन कारणत पादपुञ्जना-
 दिस्थः सन् शान्तो वा । उक्त्त० १ अ० । आ० म० । यथा कुकु-
 क्रिया पाद पसारी तु बहु चैव । उक्त्ति एव साहु जाहे परि-
 ततो ताहे चूर्मि अक्किवतो पसारींति बहु वा उक्त्त सथारप-
 हए उक्त्ति । आ० चू० ४ अ० । “उक्कमे वा जाव पत्तावे वा तस्स
 वामे सवसेज्जा तस्स अवाजे उक्कुट्टुए चाणे सज्जिए व
 विहरेज्जा उक्कुट्टु उक्कुट्टुपमिमा” आचा० २ श्रु० २ अ० २ उ०
 जिनकल्पं प्रतिपन्न पुनार्नियमात्कुट्टुक । धृ० १ उ० ।

उक्कुडुया

उक्कुडुया-उक्कुडुका-स्त्री० आसनाङ्गनपुत पादान्ध्यामवस्थित
उक्कुडुकास्तस्य या सा उक्कुडुका । निषद्यानेदे, स्या० ५ ग०
प्रा० म० द्वि० ।

उक्कुडुयासण-उक्कुडुकासन-न० पीठादौ पुताङ्गनेनोपवेशने,
स्या० ५ ग० वृ० ।

उक्कुडुयासणिय-उक्कुडुकासनिक-पुं० उक्कुडुकासनं पीठादौ
पुताङ्गनेनोपवेशनरूपमभिप्रदतो यस्यास्ति स उक्कुडुका-
सनिकः । उक्कुडुकासनेनैवोपविशामीत्यभिप्रद्वारिणि साधौ
उक्कुडुकासनिकत्वमन्यनुजातं तीर्थहृता कायङ्केयाख्यतपो-
भेदे एष । स्या० ५ ग० ।

उक्कुडुका-उक्कुडु-पुं० उक्कुडुकाकाद्यादिराशिरूपेभ्ये कचवरपुञ्जे,
“ उक्कुडु पञ्चबाया तणपुंजपत्राश्वगुम्मउक्कुडुके ” वृ० १
उ० । धा० म० द्वि० ।

उक्कुडु-गम-धा० गतौ, च्यादि-“ गमेरइ अइञ्जाणु वज्जाव-
सञ्जोक्कुडे० ८ । ४ । ६१ इति सूत्रेण गम्धातोक्कुसादेश
उक्कुमइ गच्छति । प्रा० ।

उक्केर-उक्केर-पु० उक्केर उक्कीलो उक्केरो पहयरोगणो पयसे
प्रा० को० । उक्कीरने, उक्कारिकाज्ञेदेन निशे, “ दुर्दुभिसमा-
रोहे भेष उक्कारिया य उक्केरे ” सूत्र० १ अ० १ अ० उ०

उक्कोरुजंग-उक्कोरुजङ्ग-पुं० खोटभङ्गशब्दाये, “ खोरुभगो स्ति
अ पगठ ” व्य० प्र० १ उ० ।

उक्कोमा-उक्कोटा-स्त्री० उक्कोचायां वञ्जायाम्, औप० । ज्ञा० ।
“ उक्कोमाहि य परानयोहि य दिजोहि य ” वि० १ अ० ।

उक्कोमज्ञंणपमगणपरायण-उक्कोटाहञ्चनपाउर्मार्ग-
णपरायण-त्रि० उक्कोटाहञ्चयोर्द्रव्यवहुत्वेतत्त्वादिभिर्लोकं
प्रतीतेजदयोः पाञ्चान्त् गुप्तिगतनरसमीपादुन्मार्गण याचन
नपरायणस्त्रिणा । चौर्वविशेषतत्परेषु, “ उक्कोमाहञ्चण-
पास मगणपरायणेह गोम्मिगजोहेहि ” प्रश्न० ३ चा० ।

उक्कोमिय-उक्कोटिक-त्रि० उक्कोटा उक्कोचा हञ्चेत्यर्थः । तथा
ये न्यवहारन्ति औक्कोटिका । वञ्चया असद्व्यवहारिषु,
औ० । ज्ञा० ।

उक्कोया-उक्कोचा-स्त्री० वञ्चायाम्, मूर्खं प्रति तत्प्रतिरूप-
दानादिकर्मसद्व्यवहार कर्त्तुं प्रवृत्तस्य पार्श्ववर्तिविचक्षण-
न्यात् बिचक्षेण यत्तदकरणम् । ज्ञा० १८ अ० ।

उक्कोम-उत्कर्ष-पु० उत्कर्ष्यत इत्युत्कर्ष । उत्कर्षे, “ एसा खडु
गुरुजती उक्कोसो एस वा ण धम्मो उ ” पञ्चा ३ विव० । चं०
प्रश्न० । उक्काभिमाने, स्या० ४ ग० । सूत्र० । आत्मन परस्य
या मानात्किर्या उक्काकरणे, ज० १२ श० ५ उ० । तत्स्वरूपे
मोहनीयकर्मणि, । २७ ५२ म० । प्रकर्षे, तद्योगान्कर्षतीति
वा ध्युत्पत्ते । उत्कर्षे “ त-णे विपरुवन्तीधो पणिगाहित्तप
नजडा उक्कोमा मडिज्जमा जहमा ” स्या० ३ ग०

उक्कोट-त्रि० उत्कर्ष क केलान्पुण्यस्य ८ । ४ । ५६
इति उत्पूर्वस्य कर्त्तव्यता तत्सहितस्य उक्कोटादेशे । उत्कर्ष-
मति, प्रा० ।

उक्कोश-पुं० कुम्भे, प्रश्न० १ द्वा० । उक्कं अन्दिनि, त्रि० । तत्
चतुर्ग्याम् एत्काय उक्कोशीय तत्सन्निहिते देशादौ, वाच०
उक्कोशनं-उक्कोशन-त्रि० प्रत्यनि, प्रश्न० १ द्वा० ।

उक्कोरग-उत्कर्ष-पु० उत्कर्षनीत्युत्कर्ष । उत्कर्ष एवाक्क-

र्षकः “ उत्कर्षे, तताण च उत्तमकठपत्ते उक्कोसए अट्टारसमु-
हत्ते उक्कोसे भवइ ” चर १ पाहु० । सू० प्र० । आच० ।

उक्कोसाट्टिइय-उत्कर्षस्थितिक-पु० उत्कर्षा उत्कर्षवत्संख्या-
समयापेक्षया स्थितियेषां ते तथा । तेषामसख्यातसमय-
स्थितिकानामित्यर्थः । तेषु, स्या० ११ ग० ।

उक्कोमपएसिय-उत्कर्षप्रदेशिक-पु० उत्कर्षनीत्युत्कर्षाः उत्कर्-
षवन्त उत्कर्षसख्याः परमान्ता प्रदेशा अणवस्ते सन्ति
येषान्ते उत्कर्षप्रदेशिका । तेषु, स्या० १ ग० ।

उक्कोसपद-उत्कर्षपद-न० उत्कर्षत्वे, “ उक्कोसपदे अट्ट अरि-
हंता ” उत्कर्षनोऽष्टावर्हन्तो भवन्ति स्या० ८ ग० ।

उक्कोसमयपत्त-उत्कर्षमदप्राप्त-त्रि० उत्कर्षेण मदं प्राप्त उत्कर्-
षमदप्राप्त । उत्कर्षतो मत्ते, जी० ३ प्रति० ।

उक्कोसिय-उत्कौशिक-पुं० गोत्रविशेषप्रवर्त्तकै ऋषिभेदे,
“ थेरस्स ण अज्जवज्जेणस्स उक्कोसियगोत्तरस्स ” कल्प० ।

उक्कोसिया-उत्कर्षिका-स्त्री० उत्कर्षवत्याम्, पञ्चा० ८ विव० ।
उत्कर्षायाम्, सू० प्र० १ पाहु० ।

उक्क-उक्क-पुं० सम्बन्धे, नं० । आ० म० प्र० । परिधानवस्त्र
स्यैकदेशे, आह च निशीथचूर्णिकृत् । परिधानवत्यस्स अम्भि-
तस्सुधाप उक्करिकक्षेणाभिहेछा उक्कयो भणइ एस सयतीनां
भवति वृ० १ उ० । नि० चू० । अवसेकारि, सिक्के, वाच० ।

उक्क (क्खा) अ-उत्खात-न० उत्-खन् क. आत्वम् । वा
यव्योन्खातादावात् ८ । १ । ६७ इत्यनेनादेरकारस्यात्वि-
कल्पः । ऊर्ध्वमवदीर्णं, प्रा० ।

उक्कंज-उत्तमज-पु० उत्-स्तमज-वञ् उत्प्राचल्येन स्तम्भने, संथा ५

उक्कंजिय-उत्तमिजक-त्रि० उत् प्राचल्येन स्तम्भनमुत्तमज
उत्तमज एव उत्तमिजक स्वार्थे इकण प्रत्यय । अत्रष्टम्भनकेः
प्रतिस्तम्भनवहकादौ, उत्तमज्यते स्थिगीक्रियते जीवो मुक्ति-
कारणेषु यनेति पूर्वन्ताराधने, “ भणकेरिसरस जणिओ सयारो
केरिसे वओ गासे ” सथा० ।

उक्कमम-दशी-पुनः पुन शब्दार्थे, उक्क “ चउक्कमममुत्ति
वा उक्को उक्कोत्ति वा पुणो पुणोत्ति वा पगडु ” व्य० द्वि० १ उ० ।
उक्कणण-उत्कवनन-न० उत्पादने, प्रश्न० १ द्वा० ।

उक्कणण-उत्कवाय-अव्य० उत्कन-त्यप् उत्पादयेत्यर्थे,
अपणो अक्की जल्लीए उक्कणणण त्तिवगस्स तापति”
नि० चू० १ उ० ।

उक्कवज्जपिय-उत्कर्ष-अव्य० कण्ठयनं कृत्वेत्यर्थे, आचा०
३ अ० १ अ० ६ उ० ।

उक्कवज्जग-उत्कर्ष-न० (ओखडी) इति प्रासिद्धे कण्ठयो-
पकारिणि गृहोपकरणे, “ को सयमो चमेहाए सुय्युक्कवज्जग
च खार गाहण च ” सूत्र० १ अ० ४ अ० ।

उक्कवज्जिया-उत्कर्षिका-स्त्री० स्याद्याम्, उक्कवज्जिया यात्री जा
साधुणिमिच्चं मा अहाकम्मिया ” नि० चू० १ उ० ।

उक्कवज्जित्तु-उत्कर्ष-अव्य०-उत् क्तिप् ल्यप् उत्कर्षव्येत्यर्थे, तं
उक्कवज्जित्तु न णियत्तेवे आसाणउत्कर्ष ” द्वा० ५ अ० ।

उक्कवा-उक्का-स्त्री० स्वाद्याम्, पि० । पगाओ उक्कवातो प-
रिण भिज्जमाणे पहाए उक्कवात्पिउत्कर्षात् गृहीत्वा कुरादि-
कम् आचा० ३ अ० १ अ० १ उ० ।

उगगत-उग्रतपस्-वि० उग्रमप्रवृष्य तपोऽनशनादि यस्य स
तया । रा० । वि० । ज० । तीव्रतपसि, सथा० । यदन्वेन
प्राकृतेन पुंसा न शक्यते चिन्तयितुमपि मनसा (तेन) वि-
विधेन तपसा युक्ते, रा० । उ० । स्या० । ज्ञा० । नि० ।

उगगतय-उग्रतेजस्-त्रि० ६ व० । तीव्रप्रभावे, तीव्रविषे,
“आसीद्विस उगतेयकृष्ण” प्रश्न० १ सं० छा० ।

उगगपव्व-उग्रप्रव्रजित-पुं० उग्रा सन्त प्रव्रजिता । दीक्षा
माश्रितेषु, आदिदेवेनारक्षकत्वेन नियुक्तानां वशेषु, औ० ।
उगगपुत्त-उग्रपुत्र-पु० ६ त उग्राणां पुत्रा । उग्राणां कुमारेषु,
क्षत्रियजातिविशेषेषु, सूत्र० २ ध्रु० १३ अ० म० ॥

उगगपुरिस-उग्रपुर-पु० उग्रपुरविशेषे, स्था० । (व्याख्या
पुरिसशब्दे-)

उगगम-उग्रम-पु० उग्रमनमुग्रम. पिण्डादेः प्रभवे,

तद्युगमोपसृष्टं, पञ्चओ एमादि ह्येति एगडा ।

सो पिण्डस्सिह पगत्रो, तस्स य दोसा इमे ह्येति ॥

तत्रेत्युग्रोत्पादनपणासु मध्ये उग्रमनमुग्रम. । प्रसवन
प्रसृति । प्रभवत् प्रभव. (एमाइत्ति) एवमादयः आदिश-
ष्वाडुक्वादिपरिग्रह भवन्ति स्युरेकार्या । अनन्याभिधेया-
शब्दा इति गम्यम् (सौत्ति) स चोग्रम. सचेतनांचतनमि-
श्रष्टिपत्रादिद्वयविषयत्वेन बहुविषयोपि सन्नपि एतस्य जैद्वय-
स्याधिकृतः प्रस्तुतः । इह पिण्डाधिकारे दोषा दूषणानि तस्य
पिण्डोऽग्रमस्य इमे वदयमाणा भवन्ति वर्तन्ते । ये हि साध्व-
र्यं पाकस्यापनप्रकाशनादयो भक्तादिवस्तुनो भक्तस्थापित-
त्वप्रकटन्वादिरूपेण भवनवृत्तणमुग्रम दूषयन्ति ते उग्रमदोषा
इति गायार्थ । पंचा० १३ विव० । तत्र प्रथमत उग्रमस्य
एकार्थिकानि नामानि नामादिकाश्च भेदान् प्रतिपादयति ॥

उगगम उगोवण मगणाय एगड्वियाणि एयाणि ।

नामं उवणा दविष् ज्ञायम्मि य उगगमोहोइ ॥

उग्रम उग्रोपना मार्गणा च एकार्थिकान्येतानि नामानि स च
उग्रमउचनुद्धा भवति तद्यथा (नामंति) नामोऽग्रम. यत् उग्र-
म इति नाम अथवा जीवस्य अजीवस्य वा यदुग्रम इति
नाम स नामनामवतोरभेदोपचारत् । यद्वा नाम्ना उग्रमो
मामोऽग्रम इति व्युत्पत्तेर्नामोऽग्रम. । स्थापनोऽग्रम उग्रम स्थाप्य-
मानो इत्ये इत्यविषयो ज्ञावेज्ञाव विषय । तत्र इत्योऽग्रमो द्विधा
आगमता नो आगमनश्च । नो आगमतोपि त्रिधा । इशरीर
प्रव्यशरीरतद्व्यतिरिक्तभेदात् । तत्र आगमतो नो आगमतश्च
इशरीरप्रव्यशरीररूपं इत्यविषयणावत् ज्ञावनीयौ । इशरी-
रमव्यशरीरव्यतिरिक्तं तु इत्योऽग्रमम् ॥

तथा नो आगमतो भावोऽग्रं च प्रतिपादयति ॥

दव्यम्मि इडुगार्ड, ज्ञावे तिविद्वोगमो मुण्येव्वो ॥

दंमणनाणचरित्तं, चरित्तुगमणेत्थ अदिगारो ॥ ७३ ॥

इत्ये इत्यविषये उग्रमो इडुकादौ इडुकादिविषयो इडुका-
दे संख्यी वेदितव्य. । अत्रादिशब्दाज्ज्योतिरादिपरिग्रह. ।
तथा ज्ञावे ज्ञावविषये त्रिविधात्रप्रकारो ज्ञानव्य. । तद्यथा,
दर्शने दर्शनविषयो ज्ञाने ज्ञानविषयश्चारित्रे चारित्रविषय. ।
अत्र तु चारित्रोऽग्रमेनाधिकारप्रयोजनम् चारित्रम्य प्रधानमो-
क्षाद्वत्त्वात् । तथाहि ज्ञानदर्शने सती अपि न चारित्रमन्तरेण
कर्मत्रयपगमाय प्रभवत् श्रेणिकादौ तत्रोपलब्धान् चारित्र

पुनरवश्यं ज्ञानदर्शनाविनाभावस्वरूपेणापि वाञ्छितवकर्मो-
पादाननिषेधपूर्वोपार्जितकर्मापगमकरणस्वरूपम् ततस्तत्प्र-
धानमोक्षस्याङ्ग तत्प्रधानानुयायिन्यश्च प्रेक्षावतां प्रवृत्तय. ।
ततोत्र चारित्रोऽग्रमेन प्रयोजनम् । इरुकादेरित्यत्रादिशब्देन
द्वयं ज्योतिरुक्त्वादिरूप इत्योऽग्रमं विवरीतुमाह ॥

जोइसतणोमहीणं, मेहरिणकरणमुगगमो दव्वे ।

सो पुण जत्तो य जया, जहा य दव्वुगमो दव्वो ॥ ७३ ॥

ज्योतिषां चन्द्रसूर्यादीनां तृणानां दर्भाणामौषधीनां शाक्या-
दीनां जीमूतानां ऋणस्य उच्चमर्षा यदा तद्व्यस्य करणां
राजदेयभागानाम् । उपलक्षणमेतत् । अन्येषामपि इत्याणां
य उग्रमः स इत्यसवन्धी वेदितव्य. । स पुनरुत्पद्योऽग्रमो यतो
यस्मात्सकाशात्स यदा यस्मिन् काले यथा च येन प्रकारेण
भवति तथा वाच्य । तत्र ज्योतिषां मेघानां च आकाशदेशात्
तृणानामौषधीनां च भूमेर्ऋणस्य व्यवहारादेः करणां नृपति-
नियुक्तपुरादेः तथा यदि ज्योतिषां मध्ये सूर्यस्य प्रभाते शे-
पाणां तु कस्यापि कस्यांचिद्वेद्यायां तृणादीनां प्रायः श्रावणा-
दौ तथा यथेति ज्योतिषां मेघानां चाकोशे प्रसरणेन तृणानामौ-
षधीनां च जूर्मी स्फोटयित्वा ऊर्ध्वं निस्सरणेन ऋणस्य पञ्च-
कगतादिवर्द्धनरूपेण करणां प्रतिवर्षं गृहस्य इम्मघयादिश्रा-
हमित्येवंरूपेण । एव शेषाणामपि इत्याणां यतो यदा यथा च
यथासंभवमुग्रमो भावनीय. । इह प्राक् “ दव्वम्मिइडुगाइ ”
इत्युक्तं तेन च इरुकाप्रियकुमारकथानक सूचितमतस्तदेवे-
दानीं गाथात्रयेणोपदर्शयति ।

वासहरा अणुजत्ता, अत्थाणी जोगगकिरुकात्ते य ।

घडंगसरावेसु कया उ, मोयगा इडुगपियस्स ॥ ७४ ॥

जोगगा अजिष्णामरुय, निसमुच्चवो सुइसमुत्थो ।

आहासुगामचित्ता, असुइ त्ति इहा मव्वपन्नवो ॥ ७५ ॥

तस्सेवं वेरुग-गमेण सम्मत्तनाणचरणेणं ।

जुगवंकमुगगमो वा, केव्वद्वनाणुगगमो जाउ ॥ ७६ ॥

वासगृहात् वासजवनात् अनुयाजानिर्गम । तत आस्थान्य
योग्या क्रीडा सा व्यधीयत । तत काले भोजनवेद्यायां तस्य
इरुकाप्रियस्य मोदकप्रियस्य कुमारस्य योग्या घटेषु सरा-
वेषु च कृत्वा मोदका जनन्या प्रेषिता । ते च परिजनेन सह
स्वच्छ तेन चुकास्ततो जूयोपि योग्यक्रीडानिरीक्षणसक्तचि-
त्ततया तस्य रात्रौ जागरणजावतस्ते मोदका न जीर्णास्ततोऽ
जीर्णदोषप्रभावतोऽतीव प्रतिगन्धिमारुतनिसर्गोऽभवत् । तत
आहारोऽग्रमचिन्ता जाता । यदा त्रिसमुत्था घृतगुम् कणिकका-
समुद्रवा पते मोदकास्तत शुचिसमुत्था । सूत्रे च जाता-
वेकवचनम् । केवत्र द्विधा मव्वप्रभवोऽय दद्वस्ततस्त-
त्सपर्कतोऽशुचयो जाता इत्येव तस्य वैराग्योऽग्रमेन ज्ञानदर्शन
चारित्राणां युगपक्रमेण वा उग्रमो जातस्तत. केवद्वज्ञानोऽग्रम
इति गाथाकारार्थ. । भावार्थस्तुक्यानकादवसेयस्तद्वेदम् ।
श्रीस्यवक नाम नगर तत्र राजा ज्ञानुस्तस्य भार्या इषिमणी
तयो सरूपनामा तनय. स च यथास्तुव पञ्चभिर्भ्रात्रोन्नि-
पणिपाद्यमान प्रथमसुरकुमार इवानेकसुजनदृष्टयाजिनान्दिन
कुमारजावमभिरुह । तत शुद्धपङ्कचन्डविम्वमिव प्रतिदि-
वसं कदाजिगन्निपरुमान' प्रमण कर्मनीयकामिनीजनमन
प्रदादकारिणी यौवनिकामधिजनाम । तस्मै च स्वज्ञावत् पद्य

रोचन्ते मोदकास्ततो लोके तस्य मोदकप्रिय इति नाम प्रसि-
द्धिमगमत् । स च कुमारोऽन्यदा वसन्तसमये वासप्रवना-
त्प्रातरुत्थाय आस्थानमण्डपिकायामाजगाम । तत्र च निजश-
रीरवणिमापाकृतसुरसुन्दरीरूपाहकारमनोहरविद्यासिनीज-
नगीननृत्यादिक परिभावयितुं प्रावर्त्तत । तत्र च स्थितस्य
जोजनवेद्यायामागतायां जोजननिमित्तं जननी प्रधानसरावस-
पुटेषु शेषपरिजननिमित्तं च घटेषु कृत्वा मोदकान् प्रेषितवती ।
ततस्तेन परिजनेन सह मोदका यथेच्छं वुञ्जिरे । ते च रा-
त्रावपि गीतनृत्यादिव्याक्तिस्तत्तया जागरणजावतो न
जीर्णास्ततोऽजीर्णदोषप्रजावतोऽधोवातोऽतीव पृथिगन्धिर्नैज-
गाम । तन्न्यपुद्गलाश्च सर्वतः परिभ्रमन्तस्तशासिकां प्रविधि-
शुः । ततस्तथारूप पृथिगन्धमाघ्राय चिन्तयामास । यथामी
मोदका घृतगुणकणिकादिनिष्पन्नास्ततः शुचिरुच्यसमुत्था
पवैते । केवलमय यो देहो जननीशोणितजनकगुरुरूपो द्विधा
मदप्रजवत्वाद्दशुचिरूपस्तत्सर्पकवशतोऽशुचिरूपो जात । इ-
त्यन्ते च कर्पूरादयोऽपि पदार्थाः स्वरूपतः सुरभिगन्धयोऽपि
देहसर्पकतः कृणमात्रेण दुरभिगन्धयो जायमानाः । कृणान्तरे
शरीरगन्धस्यैव पुत्यात्मकस्योपलम्भात्तन इत्थमशुचिरूपस्या-
नेकापायशतसकुलस्य शरीरस्यापि कृते ये गृहमासाद्य नर-
कादिकृगतिविनिपातकारीणि पापकर्माणि सेवन्ते ते सचेतना
अपि मोहमयनिद्रोपहतविवेकचेतनत्वाद्चेतना एव परमार्थ-
तो वेदितव्याः । यद्यपि च तेषां शास्त्रादिपरिज्ञानं तदपि पर-
मार्थतः शरीरायासकृद्गमम् । यद्वा तदपि पापानुबन्धिकर्मा-
दयतस्तथाविधकायोपशमनिबन्धनत्वाद्दशुभकर्मकायेवेति त-
त्त्ववेदिनामुपेक्षास्पदम् । विद्वत्ता हि सा तत्त्ववेदिनां प्रशसा-
र्हा या यथावस्थितवस्तुविश्वदेयोपादेयहानोपादानप्रवृ-
त्तिफला यां तु सकृन्नजन्माज्यासप्रवृत्त्या कथमपि परिपा-
कमागनापि सती सदैव तथाविधपापकर्मादयवशत एका
न्ताशुचिरूपेष्वपि युवतिजनवदनजघनवक्रोरुहादिशरीरावय-
वेषु रामणियकव्यावर्णनफला सा इह लोकेपि शरीराया-
सकृद्वा परलोकं च कृगतिविनिपातहेतुरित्युपेक्षाणीया ये
पुनः परमर्षयः सर्वदैव सर्वज्ञमतानुसारितर्कागमशास्त्रा-
ज्यासतो विदितयथावस्थितहेयोपादेयवास्तव इत्यं शरी-
रस्याशुचिरूपतां परिज्ञान्य युवतिकलेवरेषु नाभिरज्यन्ते
नापि कर्माणि स्वशरीरकृत पापानि समाचरन्ति किंतु शरी-
रादिनिस्पृहतया निरन्तरं सम्यक्शास्त्राज्यासतो ज्ञानामृ-
ताभ्योधिनिमग्नः सममित्रशत्रवः परीपहादिभी रञ्जिता-
सकृन्नकर्मनिर्मुञ्चनाय यतन्ते धन्यास्ते तत्त्ववेदिनस्तानह
नमस्करामि । तदनुष्ठितं च सर्वमिदानीमनुतिष्ठामि इत्येव
तस्य मोदकप्रियस्य कुमारस्य वैराग्योद्भवेन सम्यक्दर्शन-
ज्ञानचारित्र्याणामुद्भवेन वद्वत् । ततः केवलज्ञानोद्भवं इति तदेव-
शुक्तं मोदकप्रियकुमारकथानकम् । सप्रति यदुक्तं चारित्र्यो-
द्भवेनाधिकार इति तत्र चारित्र्योद्भवेनाधिकारः शुक्तस्य ह्य-
व्यो नाशुक्तस्य । अशुक्तस्य मोदककृणकार्यसपादकत्वायोगात्
न खलु व्रीजमुपहतमद्दुर जनयति । सर्वभ्राण्यनुपहतस्यैव
कारणस्य कार्यजनकत्वात् चारित्र्यस्य च शुक्तौ कारणं द्विधा
तद्यथा । आन्तरं बाह्यं च । ते च अपि प्रतिपादयति ।

दंसणनाणप्पजवं, चरणं सुप्पेसु तसु तस्सुप्पी ।

चरणेण कम्मसुप्पी, उगमसुप्पी चरणसुप्पी य ॥

इह यतो ज्ञानदर्शनप्रजव चारित्र्यततस्तयो सुक्तयोस्तस्य चा-
रित्र्यस्य शुक्लैवति नान्यथा । तस्मादवश्यं चारित्र्यशुक्तिनिमित्तं

चारित्र्याणां सम्यग्ज्ञानसम्यग्दर्शने च यतितव्यम् । यतश्च-
निरन्तरं सद्गुरुचरणकमलपर्युपासनापुरस्सरं सर्वज्ञमतानु-
सारितर्कागमशास्त्राज्यासकरणम् । एतेन चारित्र्यशुक्लैरान्तर
कारणमुक्तम् । अथ चारित्र्यशुक्त्यापि किं प्रयोजनं येनेत्यं तच्छु-
द्धिरन्वेप्यते । अत आह । “ चरणेणकम्मसुप्पी ” चरणेन
विशुक्लेन कर्मणा ज्ञानावराणीयादिकस्य शुद्धिरपगमो भ-
वति । तदपगमे चात्मनो यथावस्थितस्वरूपत्वात्तात्मको मोदक-
स्ततो मोक्षार्थिना चरणशुद्धिरपेक्ष्यते तथा न केवलयोरेव
ज्ञानदर्शनयोः शुक्तौ चारित्र्यशुक्तिः किन्तूद्भमशुक्तौ च चारित्र्य-
शुद्धिरेतेन बाह्य कारणमुक्तम् । ततश्चरणशुक्तिनिमित्तं सम्य-
ग्दर्शनज्ञानवतापि नियमत उद्भमदोषपरिशुद्ध आहारो ग्राह्यः ।
ते च उद्भमदोषा पोरुशः । तानेव नामतो निर्दिशति ।

आहाकम्ममुद्देसिय, पूडकम्मे य मीसजाए य ।

उवणा पाहुमियाए, पाऊपरकीयपामिच्चे ॥

परियट्टिए अज्जिहणे, अज्जिन्ने मात्तोहरेई य ।

अच्चिज्जे अणिसिद्धे, अज्जोयरए य सोत्तसमे ॥

(एतद्व्याख्या अहाकम्म शब्दे) दर्श० । प०चू० । ध० ।
केचित्पञ्चदश मन्यन्ते ते चैवं व्याख्यानयन्ति ननु चामी पोरुश
उच्यन्ते “ अज्जोयरओमीसजायचटोर्हि पि एक्कोचेव ” भेदभा-
धाकर्मादीनां व्याख्या अन्यत्र अहाकम्मादिशब्देषु विशोधि-
कोट्यविशोधिकोटिविज्ञानः ।

संप्रत्येतेपामेव विज्ञागमाह ॥

एसो सोत्तस जेत्तो, लुहा कीरइ उगमो ।

एगा विसोहिकोमी, अविसेही ल वावए ॥

पोरुशजेद उद्भमः सामान्येन द्विधा तद्यथा एकाविशोधि-
कोटिः एको जेदोविशोधिकोटिरूपः । अपरा चाविशोधिकोटि-
रविशोधिकोटिरूपः । द्वितीयो जेद इत्यर्थः । तत्र यद्वा दोष-
दुष्टे भक्ते तावन्मात्रे अपनीते सति शेष कल्प्यते स दोषो
विशोधिकोटिः शेषस्त्वविशोधिकोटिः ।

तत्र प्रथमतोऽविशो धिकोटिमाह ।

आहाकम्ममुद्देसिय, चरमतिगं पूडमीसजाए य ।

वायरपाहुमिया वि य, अज्जोयरए चरिमटुगं ॥

आधाकम्मप्रभेदमौद्देशिकस्य विभागौद्देशिकस्यान्त्यजेदत्रय
तथा पृथिभक्त पानरूप मिश्रजात पापणिरुद्भमिश्ररूप साधु
गृहमिश्ररूपम् । वादराप्राचूतिका अर्धवपूरकस्य च चरमद्विक
स्वगृहपापणिरुद्भमिश्रस्वगृहसाधुरूपम् । एते उद्भमदोषा अवि-
शोधिकोटिरूपाः अनया चाविशोधिकोट्या स्पृष्टं शुद्धं जन्तम् ।

यद्दोषदुष्टं भवति तद्दोषमाह ।

उद्भमकोमीअवयव-द्वेवाद्देवे य अकयए कप्ये-

कंजिय अयामगवाउ, लोयसंसत्तपूर्इत्तो

उद्भमकोट्या उद्भमदोषरूपया अविशोधिकोट्या अवयवेन
शुक्तसिक्तादिना तथा दोषेन तस्मादिना अदोषेन बल्लचनका
दिना सस्पृष्टं तद्भक्त तस्मिन्नुज्जितोपि कृते अकृते कल्प्ये ।
अकृतकल्प्यत्रये इत्यर्थः पात्रे यत्पञ्चात्परिशुद्धते तत्पूरितमत्र
गन्तव्यम् । इह कश्चित् मतिदौर्बल्यादित्य विकल्पते । यथा
तदेव साधूनाधाय निर्वातितं तदेवैकमोदनमाधाकर्म भवति
न शेषमवश्रावणकाञ्जिकादि तत्सस्पृष्टं पृथि न प्रवर्त्तति
ततस्तदभिप्रायनिराकरणार्थमाह (कज्जिपत्यादि) इह

साध्वर्ममोदने निर्वर्त्यमाने यत्तत्सकाञ्जिकादि तदप्याधा
कर्मादि तदवयवरूपत्वात् । ततः काञ्जिकेन आयामेन अव-
रणेन वा उष्णोदकेन च यत्संस्पृष्टं तदपि पूतिर्भवति । एत-
देव रूपकत्रयेण ज्ञाप्यकृत् व्याख्यानयति ॥

शुक्लेण वि जं त्रिकं तु, असुष्णा धावण जहा द्रोण ।

इह सुक्लेण वि त्रिकं, धोवइ कम्मेण जाणं तु ।

देवादेवत्ति जं वृत्तं, जं पि दम्भमद्वेवुमं ।

तं पि येत्तूण कप्पंति, तक्काकिम्मद्वेवमं ।

आहाऽ जं कीरड तंतु कम्मं, वज्जेहि उप्पमममगणं व ।

सौवीर विस्मामणतंउद्योया, कम्मंति तो तग्गहणं करेति ।

सुगमं नवरम् । आध्वरूपकेणावयव इति पदं व्याख्यातं
द्वितीयरूपकेण देवादेवत्ति तत्राय भावार्थः । यदपि बल्लचन-
कादि इव्यमद्वेपकृत् तदपि प्रथममनाभोगादिकरणतः
पात्रे गृहीत्या पश्चात्कयमपि परिज्ञाते परित्यज्य पात्रं कल्प-
यति । कल्पत्रयेण प्रज्ञाद्यति । किं पुनस्तत्रादिक लेपकृद्
गृहीत्वा तत्र सुतरां कल्पत्रयेण प्रज्ञाद्यन कर्त्तव्यमिति
परिज्ञापनार्थं । लेपालेप इत्युक्तम् । तथा यदेव मुख्यवृत्त्या
साधुनाधाय क्रियते नदेवाध्याकर्मनान्यादिति बुद्ध्या शिष्या वर्जं
यिष्यन्ति ओदनमेकैकं केवलं न शेष तन्नुद्योदकादिक ततो
गुरोर्वा भद्रवाहुस्वामिन सौवीरां विश्रामणतन्नुद्योदकान्य-
प्याध्याकर्मति परिज्ञापनार्थं तद्वद्गृहणं सौवीरादिग्रहणं विशेष-
पतः कुर्वन्ति । तदेवं शोधिकोटिरुक्ता ।

सप्रति विशोधिकोटिमाह ।

मेसा विमोहिकोर्मी, जत्तं पाणं विगिंच जहसत्ति ।

अणद्वक्खिय मीसदब्बे, सव्वविवेगं य वा सुष्णो ॥

शेषा औद्देशिकं नवविधमपि च विभागौद्देशिकसुपकरणं पूति-
र्मिश्रम्याद्यो जेदः स्थापना सूक्ष्मप्राकृतिका प्रादुष्करण कृतं
प्राप्तित्यक परिवर्तितमन्याहृतमुद्भिन्नं माद्वापहतमाच्छेद्य-
मनिसृष्टमध्यवपरकस्याद्यो जेदश्चेत्येचरूपाणि विशोधिकोटि-
विबुध्यति शेष शुद्धं प्रकम् यस्मिस्तुद्धृत्ते यद्वा विशुद्धयति
पात्रमकृतकल्पत्रयमपि यस्मिन्नुज्जिते सा विशेषीधः सा
चासौ कोटिश्च भेदश्च विशोधिकोटिः । उक्तं च “उद्देशियमि
नवग, उचगरणं ज च पूज्य होइ, । जावति य मीसगय
च, अज्जोयरप पदमपयं । परियट्टिए अज्जिहमे, उज्जिन्ने मादो-
दकेइ य अज्जिन्ने अणिमेट्ठ, पाउयरकीयपामिश्चे । सुहमा पाहु-
मिया वि य, उदियगपिमो य जो भवेइविहो । सव्वोविणसिरा-
सी, विसोहिकोर्मी मुणेयव्वो । अत्र विधिमाह (विगिंच जह
सत्ति) अनया विशोधिकोट्या यत्ससृष्टमन्नं पानं वा तद्यथा-
शक्ति विगिंच परित्यज । इयमत्र भावना । भिक्षामटना पूर्वं
पात्रे शुद्धं प्रकम् यस्मिन्नेव तत्रैयानाभोगादिकरणवशतो वि-
शोधिकोटिदोष गृहीत पश्चाच्च कयमपि ज्ञान यथैतद्विच-
रित विशोधिकोटिदोषद्वय मया गृहीतमिति ततो यदि तेन
पिनापि निर्वहति तर्हि सकलमपि तद्विधिना परिस्थापयति ।
अथ न निर्वहति तर्हि यदेव विशोधिकोटिदोषद्वय तदेव
तावन्मात्र सम्यक् परिज्ञाय त्यजति । पुनरव्यक्तितेन सदृश-
वर्णनान्नादितया पृथक् परिज्ञानुमदायन मिश्रितं भवति ।
यद्वा इव्येण भजादिना अन्यत् प्रजादि तदा सर्वस्यापि
तन्त्याविशेष एते च सर्वान्मना विवेके यद्यपि केचि
त्पुश्मा भवयता जगिना जवन्ति यद्यपि तत्र पात्रे

ऽहृतकल्पे ऽप्यन्यत्परिगृह्णन् शुद्धो यतिस्त्यक्तभक्तादेर्विशोधि
कोदित्वात् । विवेकश्चतुर्धा भवति । तद्यथा इव्यतः क्षेत्रतः
कावतो प्रावतश्च । तथाचाह ॥

दम्भाऽत्रो विवेगो, दब्बे जं जं जहिं खित्ते ।

काव्णे अकावहीणं, असदो जं पस्सई चावो ॥

इत्यादिको इव्यक्षेत्रकावभावविषयो विवेकः तत्र यद्व्यव-
परित्यजति स इव्यविवेकः । तथा परित्याज्य यत्र परित्य-
ज्यते स क्षेत्रविवेकः क्षेत्रविकः क्षेत्रविवेकः इति व्युत्पत्तेः ।
तथा यद्विशोधिकोटिदोषद्वयप्रमकावहीनं शीघ्रं परित्यजति एष
कावतो विवेकः । इह यदेव दोषद्वयं प्रजादिपरिज्ञात
तदेव तत्कावविहम्प्राजावेन परित्यक्तव्यम् । परित्यागवृत्त्या
वा पृथक् भिक्षे स्थाने कर्त्तव्यमन्यथा ज्ञावतस्तत्परिग्रहात्सं-
यमहानिप्रसक्तं । तत उक्तमकावहीनमिति तथा यः असदो
ऽरक्तद्विष्ट सन् दोषद्वयं पश्यति दृष्ट्वा वा कावहीन शीघ्रं परि-
त्यजति स भावे भावतो विवेकः । इह निर्वाहे सति विशोधि-
कादिदोषसन्मिश्रं सकलमपि परित्यक्तम् । अनिर्वाहे तु ताव-
न्मात्र तत्र विधिमुपदर्शयितुकामः प्रथमतश्चतुर्भङ्गिकामाह ।

सुकोह्वसरिसपाए, असरिसपाए य एत्थ चउजंगो ।

तुद्धे तुल्लनिवाए, तत्थ दुवे दुन्नतुद्धाउ ॥

अत्र शुष्कस्य आर्द्रस्य च सदृशं समानं ऽन्यस्मिन् वस्तुनि
मध्ये पाते सति तथा ऽसदृशं असमानं ऽन्यस्मिन् वस्तुनि
मध्ये पाते सति चतुर्भङ्गी भवति । सूत्रे च पुस्तकनिर्देश आर्प-
त्वात् । चत्वारो भङ्गा भवन्तीत्यर्थः । ते चामी । शुष्के शुष्क
पतितं, शुष्के आर्द्रम्, आर्द्रे शुष्कम्, आर्द्रे, आर्द्रमिति । तत्र
येन २ पदेन यौ यौ भङ्गौ द्वयोर् तौ तौ तथा दर्शयति (तत्थ
त्ति) तत्र तुल्ये समाने सति अन्यस्मिन् वस्तुनि मध्ये तुल्य-
निपाते सति चतुर्भङ्गी सदृशस्य वस्तुन प्रकृषे द्वौ प्रथम-
चतुर्थरूपौ भङ्गौ द्वयोर् तौ च “ सुकोह्वसरिसपाए ” इत्यनेन
पदेन सूचितौ । तथा द्वौ भङ्गौ द्वितीयतृतीय रूपौ । अतद्व्यात्
विसदृशत्वात् प्रक्षिप्यमाणौ द्वयोर् । तौ च “ असरिसपाए य ”
इत्यनेन पदेनोक्तौ तदेव चतुर्भङ्गिकामग्निधाय सप्रत्यनेनैवो-
त्तरणविधिमाह ।

सुक्के सुकं पमियं, विगिंचिउ हाइ तं सुहं पढेमे ।

वीर्यमि दब्बं गेहुं, गावन्ति दब्बं करं दाउं ॥

तइयमि कां गेहुं, उद्विचउ उयणाइ जं तरइ ।

दुद्धहदब्बं चरिमे, तद्वियमेत्तं विगिंचंति ।

शुष्के बल्लचनकादौ मध्ये यत् शुष्क बल्लचनकादि पतितं
तत्सुखं जलादिकमनन्तरेण “ विगिंचिउ होइ ” । परित्यक्तु
भवति । परित्याज्य भवतीत्यर्थः । एष प्रथमो भङ्गः । तथा
द्वितीयो भङ्गः तथा द्वितीये भङ्गे शुष्के बल्लचनकादौ मध्ये
आर्द्रं तीमनादिविशोधिकोटिदोषवत्पतितमित्येवग्रूपे इव
काञ्जिकादि तत्र मध्ये ऽपसृतं प्रक्षिप्य पश्चात्पात्रमवतन्म्य पात्र-
कर्त्तृदेशे च शुष्कभक्तपानरक्षणार्थं कर च दत्त्वा सर्वे उच
गावयन्ति । तथा तृतीये शुष्कम् । आर्द्रं तीमनादौ मध्ये पति-
तं शुष्कतर बल्लचनकादिरूपमोदनमित्येवग्रूपे तत्र तीमनादौ
मध्ये कर हस्तं प्रक्षिप्य ओदनादि यद् यावन्मात्रं शक्नोति ताव-
न्मात्रमशत्रु सन् उद्विञ्चति आकर्षति तत्र शेष तीमनादिक-
वभते । तथा चरमे आर्द्रं आर्द्रं पतितमित्येवग्रूपे यद्वि तद्व्यं
उल्लेखमन्यत्र न प्राप्यते तत्र चदृशतस्तावन्मात्र परित्यज्यन्ति ।
तथाचाह ।

संथरे सन्वमुज्झति, चउजंगो असंथरे ।

असादा मुज्झई जेसु, मायावी जेसु वज्झई ॥

संस्तरे निर्वाहे सति सर्वमपि पात्रे स्थित विशोधिकोटिस-
सृष्टमुज्जति । असस्तरे अनिर्वाहे पुनश्चतुर्भङ्गी चत्वारोऽन्तरो
क्ता भङ्गा । सूत्रे च पुस्त्वनिर्देश आर्षत्वात् । कथभूतास्ते भ-
ङ्गा इत्याह ॥ येषु भङ्गेषु असतोऽरक्तद्विष्ट सन्वर्चमान शु-
द्धति शुक्रमापद्यते । मायावी च येषु वध्यते तदेव विशोधि-
रूप कोटिद्वय सप्रपञ्चमुक्तमिदानीं तदेवोपसहारव्याजेन
संक्षेपत आह ।

कोमीकरणं दुविहं, उगमकोमी विसोहिकोडी य ।

उगमकोडीत्तिकं, विसोहिकोडी अणेगविहा ॥

कोमीकरणं दुविहं द्विप्रकार द्विधा कोटिरित्यर्थः । तद्यथा
उज्जमकोटिविशोधिकोटिश्च । तत्रोज्जमकोटिपदकमाधार्कर्मि-
कोटिशिकान्त्यतो दातृकादिषु भेदा । विशोधिकोटिः पुनरनेक-
विधा । औद्देशिकादिरूपा । सप्रत्यन्यथाकोटीः प्रतिपादयति
नव चेव अट्टारसंगं, सत्तावीसा तद्देव चउपन्ना ।

नउइ दो चेव सयाउ, सत्तरा होइ कोमीणं ॥

प्रथमतः कोटयो नव भवन्ति । तद्यथा स्वयं हननमन्येन
घातनमपरेण हन्यमानस्यानुमोदनम् । तथा स्वयं पचनमन्येन
पाचनं तत्परेण पच्यमानस्यानुमोदनं तथा स्वयं करणम् अन्ये-
न कारण करणपरेण क्रियमाणस्यानुमोदनम् । इहाद्याः पद्
विशोधिकोटयोऽनियमास्तु तिस्रो विशोधिकोटयः । एता अपि
नवकोटीः कोपि रागेण सेवते कोपि छेपेण ततो द्विकेन
गुणता अष्टादश भवन्ति । अथवा एव ताः कोऽपि मि-
थ्यादृष्टिः कुशाखसपक्षसमुत्थवासनावसतो नि शङ्क से-
वते । कोपि सम्यग्दृष्टिः सन् विरतोऽप्यनाजोगादिकार-
णतोऽपरिज्ञानतः कोपि पुनः सम्यग्दृष्टिः सन् अविरतत्वेन
गार्हस्थ्यमवलम्बमानः ततो मिथ्यात्वादिरूपेण त्रिकेण नव-
गुणितां शतविंशतिर्भवति । रागद्वेषौ त्वञ्च पृथग्विवक्ष्येते यदा
पृथग्विवक्ष्येते तदा ताभ्यां सप्तविंशतिर्गणिता चतुः पञ्चाशद्
वति । तथा तथैव नव कोटयः कदाचित् पुष्टमात्रस्वनमधि-
कृत्य दशविधकान्त्यादिधर्मपरिपादनार्थं सेव्यन्ते । यथा दु-
र्जिह्वे । यदा तु पृथक् विवक्ष्येते तदा ताभ्यां सप्तविंशति-
र्गणिता कान्तारे वाग्येन फलादिनाऽन्यवहृते नाह देह धृत्वा
क्लान्तिमार्दवाजैव यच्च ब्राह्म पाठयिष्यामीति (हतीति) एवम-
न्येन घातनाद्यपि प्रावनीयम् । ततो नव दशभिर्गुणिता जाता
नवति । इयं च सामावृत्तेः चारित्रनिमित्ता केचित्पुनश्चारि-
त्रनिमित्ता विशिष्टज्ञानानां सप्तत्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत्
रादावनेन फलादिनाऽन्यवहृतेन देहमह धृत्वा क्लान्त्यादिक
पाठयिष्यामि प्रभृतानि च शास्त्राण्यधिष्ये इति (हतीत्यादि)
एषा च ज्ञानस्य प्रधान्यविवक्षणात् ज्ञाननिमित्ता प्रणयते ।
केचित् पुनश्चारित्रनिमित्ता दर्शनस्थिरीकरणहेतुशास्त्रपरि-
ज्ञाननिमित्ता च यथाऽस्मिन् कान्तारादावनेन फलादिनाऽन्यव-
हृतेन देह परिपालय क्लान्त्यादिक पाठयिष्यामि दर्शनं च निर्म-
लं विग्रस्ये इति (हतीत्यादि) एषा च दर्शनस्य प्रधान्य-
विवक्षणादर्शननिमित्ताभिधीयते । तत एवप्रकारा नवतिरिति
त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत् ततो द्वे शते सप्तत्यधिके कोटीनां भवति ।
उक्तं च “ रागाश्चिन्ताश्रगाई समणधम्म नाणाई । नव नव स-
त्तावीसा, नवनउईए उ गुणेकारा ” या तु दर्शनस्थिरीकरणार्थं

प्रचृतशेषशास्त्रावगाहनार्थं चारित्रार्थं च सेव्यते सा सामा-
न्यतश्चारित्रनिमित्तायामन्तर्जाव्यते ततोतस्तत्रोक्तजेटसंख्या-
नियमव्याघात । सप्रत्युज्जमद्वारदोषाणां वदयमाणोत्पादना-
चारदोषाणां च यतः संभवस्तदुत्थितान् वैवक्तचेनाह ।

सोत्रस उगमदोमे, गिहिणेउ समुट्टिए वियाणाहि ।

उप्पायणा यदोसे साहू उ समुट्टिओ जाण ॥

एनान् अनन्तरोक्तान् पोरुशसख्यानं उज्जमदोपान् गृहिण-
सकाशादुत्थितान् विजानीहि । तथा ह्याधाकर्मादिदोषदुष्टं
भक्तादिगृहसैथरेव क्रियते ये तु उत्पादनाया दोषा वदयमा-
णास्तान् साधुतः साधोः सकाशादुत्थितान् जानीहि । धात्री-
त्वादीनां साधुजिरेव क्रियमाणत्वात् । तदेवमुक्तमुज्जम-
चारम् । पि० । पञ्चा० । इहाधाकर्म औद्देशिकचरमजेटदत्रयम् ।
आदारादितिमिश्रजातान्यभेदद्वयं वादरप्रभृतिका अध्वचपूर्वि-
कान्त्यजेटद्वयं चाविशोध्यन्ते कोटिः पुरीषत्वनेव तदद्यवे-
नापि स्पृष्ट सर्वमाहरतोप्यबिभृशुकोटयः । तत्सपृक्तचान्नादि-
सस्तरे साधुतः सर्वं त्यजन्ति । असस्तरे तु विविच्य तदेव
त्यजन्ति घृतादिकमपि तावन्मात्रमेव त्यजन्ति शेष यद्यपि तद-
वयवयोगस्तथापि शुकत्वमिति । जीत० । प्रव० । स्था० ।

उगमं से य पुच्छेज्जा, कस्सटा केण वा कम् ।

सोच्चा निस्संक्रियं मुच्छं, पणिगाहिज्ज संजए ॥

उज्जम तत्प्रसूतिरूप (से) तस्य शङ्कितस्याशनादेः पृच्छेत्
तत्स्वामिन कर्मकर वा यथा कस्यार्थमेतत्केन वा कृतमिति
श्रुत्वा तद्वचनं न भवदर्थं किंत्वन्यार्थमिरेवभूतं नि शङ्कित
शुद्धं सत् ऋजुत्वादिभावगत्या प्रतिगृहीयात्सयतः । विपर्यय-
ग्रहणे दोषादिति सूत्रार्थः । तथा “ असण पाणग वावि खाइम
साइम तथा । पुप्फेसु होज्जठमीस वीपेसु हरिपेसु वा ”
दश० ५ अ० थ० ।

पोरुशानामुज्जमदोषाणां प्रायश्चित्तमभिधित्पुराह ।

गुरुगा आह य चरमतिग, मीमवायरसपव्ववायहडे ।

करुपुइए य गुरुगो, अज्जायरए य चरमदुगे ॥

आधाकर्म गृह्यतः प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका (चरमतियत्ति)
औद्देशिक द्विविधमोघेन विभागेन च । तत्र विभागतो द्वादश
विधं तद्यथा उद्दिष्टं कृतं कर्म च । उद्दिष्टं चतुर्विधमौद्देशिक
समुद्देशिकमादेशिक समादेशिकम् । कृतमपि चतुर्विधं तद्यथा
उद्देशकृतं समुद्देशकृतमादेशकृतं समादेशकृतं च । कर्मापि
चतुः प्रकारं तद्यथा उद्देशकर्म समुद्देशकर्म आदेशकर्म समा-
देशकर्म च । त्रयचतुष्कका द्वादश इह यावन्तं केचन भिक्षा-
चराः समागच्छन्ति तावत् सर्वान् उद्दिश्य यत् क्रियते तदौ-
उद्देशिकमुच्यते । पापैरिभन उद्दिश्य क्रियमाणं समुद्देशं श्रम-
णानुद्दिश्यादेशं निर्ग्रन्थानधिकृत्य समादेशम् । उक्तं च “ जा-
वति य उद्देशो, पासमीण भवे समुद्देशो । समणाण आदेशो,
निग्गथाण समादेशो ” एतस्मिन् द्वादशविधे विज्ञागोद्देशक
यश्चरम त्रिकं समुद्देशकर्म आदेशकर्म समादेशकर्म च तत्र
गृह्यमाणे प्रत्येकं चत्वारो गुरुकास्तपःकावविशोपिताः (मी-
सति) मिश्रजातं त्रिविधं यावन्तिकमिश्रे पापैरिभकमिश्रं
स्वगृहमिश्रे च । तत्र पापैरिभकमिश्रे स्वगृहमिश्रे च
प्रत्येकं चत्वारो गुरुकास्तपःकावगुरुव (वायरत्ति) द्विविधा
प्राभृतिका सूहमा वादराच तत्र वादरायां गृह्यमाणायाम् चत्वारो
गुरुकाः (सपञ्चवायाहमेत्ति) यत्र यत्र प्रामादौ सप्रत्यपाय-

मन्त्राहृतं तत्र तत्र चत्वारो गुरुका । तदेव येपूज्य भेदेषु
गुरुकास्ते उक्ता । संप्रति येषु मासगुरु तान् प्रतिपादयति
(कर्मयुष्पय इत्यादि) कृते औद्देशिके चतु प्रकारेषु प्रत्येक
मासगुरुक तप काव्यविशेषितम् । तद्यथा यावन्तिके मासगुरु
समुद्देशकृते तपोगुरुकं मासगुरु, आदेशकृते काव्यगुरुक मास-
गुरु समा देश कृते मासगुरु छात्र्यां गुरुकं तपोगुरुक
काव्यगुरुक च (पृतिपत्ति) ज्ञावपुतिकं द्विविध सूत्रम् वादर
च । तत्र सूत्रे नान्ति प्रायश्चित्त वादर द्विविधम् उपकरणे
भक्तपाने च । अत्र ऋक्तपानपुतिकं मासगुरु (अज्जोयरपय
चरम उगति) अध्ववपूरक त्रिविध तद्यथा यावन्तिकमध्यव-
पूरक पापग्राह्यवपूरक स्वगृहाध्यवपूरकं च । तत्र पापग्राह्य
वपूरके स्वगृहाध्यवपूरके च प्रत्येक मासगुरु उक्तानि गुरुक-
प्रायश्चित्तान्यधुना द्युक्तप्रायश्चित्तान्यजिधित्सुराह ।

ओद्देशिकागुद्देशे. चिगुविष् पागरे य उवगरणे ।

लोउत्तरपामिषे, परियद्वियकाय पर जावे ॥

मगामनिहमिग विजहन्न जावन्ति आयरे बहुओ ।

इत्तगुविष् मुहुमा. पणगं बहुगा य सेनेसु ॥

ओद्देशिके माम्बुधु विभागोद्देशिके उद्देशे माम्बुधु,
समुद्देशे माम्बुधु तपो गुरु आदेशे मासबुधु काव्यगुरु, समा
देशे माम्बुधु । छात्र्यां गुरु । स्थापित द्विविध चिरस्थापित
मिन्वरस्थापित च । तत्र चिरस्थापिते मासबुधु, प्रादुष्करण
प्रकाशकरणम् । तत्र प्रगटकरणे मासबुधु, उपकरणपुतिके
मासबुधु, प्रामिन्यं द्विविधं, दौकिक लोकोत्तरिक च ! लोको
त्तरिके मासबुधु । परिवर्तितमपि द्विधा दौकिक लोकोत्तरि
क च । तत्र लोकोत्तरिके परिवर्तिते मासबुधु । क्रीत द्विवि-
धम् । द्रव्यक्रीत ज्ञावक्रीत च । तत्र उच्यक्रीत द्विविधम्
आत्मद्रव्यक्रीत परद्रव्यक्रीतं च । ज्ञावक्रीतमपि द्विधा आत्म-
भावक्रीत परज्ञावक्रीतं च तत्र परज्ञावक्रीते मासबुधु स्वग्रामा-
च्याहृते माम्बुधु (गतिपत्ति) ग्रन्थिपिहितमुच्यते । यत्र गुरु-
घृतादिभाजनमुख पोतेन चमर्णा वा स्थगयित्वा दवरकेणोप
ग्निसन्धिर्वायते अथिसहिता मुष्ठा वा तदुपचागट ग्रन्थिरिन्यर्थ
तास्मिन्नुद्दिश्यमाने मासबुधु मात्वापहृत द्विविध जघन्यमुष्कृष्टं च
तत्र मात्वापहृते माम्बुधु तथा यावन्तिके ऽध्ववपूरके मासबुधु
तदेव यत्र माम्बुधुवास्थानमुक्तमिदानीं यथा पञ्चरात्रिदि
वानिते उच्यन्ते (इत्तरर्वावय इत्यादि) इत्वरस्थापिते पञ्चरा
त्रिदिव निम्बूक प्राकृतिकायामपि पञ्चरात्रिदिवानि (लघुकाय
वेमेनुक्ति) येन्ये उच्यन्ते वास्तुषु सर्वेष्वपि प्रत्येक चत्वारो
शतकास्तद्यथा । औद्देशिके कर्मणि यावन्तिके १ मिश्रजात १
प्रज्ञाकरणे ३ आत्मद्रव्यक्रीते ४ परद्रव्यक्रीते ५ आत्म-
भावक्रीते दौकिके प्रामिन्ये ७ दौकिके परिवर्तिते ८ परगामा-
च्याहृतनि प्रायपाये ९ पिहितोद्दिष्टे १० कपाटोद्दिष्टे ११
चन्द्रमात्रापहृते १२ अच्येष्टे १३ अनिमृष्टे १४ पतेषु चतु-
र्दशसु न्यानेषु चत्वारो लघुका वृ० १ उ० । जीतकल्पे तु
यथायदमात्रम् पुग्मिर्मात्रनिर्दिष्टानि वा प्रायश्चित्तम् ।

उद्देश्यप्रतिमाने. कर्मपण्यसुदुग्मर्माने य ।

वायगपाहुडियाण. मपवययाहने लोने ॥

अय अणंति निशित्तं. पिदिय साह्य मीसियासु ।

मयोग मयंगान्ने. दृविहनिमित्ते य र्वमणं तु ॥

औद्देशिकचरमपिके कमाद्देशकर्मममादेशकल्पे कर्मणि

आध्याकर्माख्यपाषण्मिश्रेषु गृहामिश्रे च सुद्वृतिशयेन गृहा
सुगृहा अनगारास्तैः सह मिश्रजाते इत्यर्थः । वादरप्राकृतिकार्या
सप्रत्यपाये परग्रामात् हृते लोत्रपिण्डे अदूरतिरोव्यवधानेन
नितरां तिरोव्यवहितमनन्तरितमित्यर्थं तच्चानन्तरितमनन्तर
काये निहितम् । तथा संहतमनन्तरकायेन पिहितम् तथा
मिश्रिणम् आदेशग्रहणादनन्तरकायापरिणतमनन्तरकायवर्दि-
तच । तेषु अन्तरेन्तरनिहितसहृतेपिहितमिश्रितादिषु सयो-
गसागरयो सर्वप्रकारयो सयोगसागारान्वितप्राजने च द्वि-
विधनिमित्ते च वर्तमाननिमित्तं त्रिविध्यति । निमित्तकथने
क्षणं तु इह सूत्रे धिक् पदमधिकमक्षरकाधिकार्यं ससू-
चक भवति । अत्र च तु शब्दोऽधिकस्तेन गुर्वचित्तापिहिते
गुरुसंहृते गुरुणि गिहापुत्रकादिके दर्वाकरोटिकादेशपरि
भोगासंहृते उक्तेपोत्सारिते गदत्कुष्टपाडुकारुदयोश्चेति सू-
च्यते पतेषु सर्वेषु क्षणं प्रायश्चित्तमित्यर्थः । अध्ववपूरका-
दिवोपप्रायश्चित्तं माह ।

अज्जोयरकरूपूडय, मायाणं ते परंपरगए ।

मीमाणं ताणतर गयाडं एगमासणयं ॥

सूचकत्वात् सूत्रस्य (अज्जोयरत्ति) अध्ववपूरकान्त्यभेदक
ये (कर्मन्ति) कृतोद्देशकृतसमुद्देशकृतदेशाख्ये विभागोद्देशि-
कद्वितीयजेदचतुष्टये (पृथ्यत्ति) ऋक्तपानपुतिकर्माणि माया-
यां मायापिण्डे (अणतेत्ति) एकारो वाक्क्षणिक (परंपरग्य
त्ति) गतशब्दो निहितवाची चकारात्पिहितादिग्रह । ततश्च
सन्चित्तोन्नतकायपरंपरानिहितसंहृतग्रहितं चेत्यर्थः ।
तथा मिश्रानन्तानन्तरगतादिके च अत्रापि गतशब्दो निहित-
र्थ आदेशान्तिपिहितादिग्रहस्तेन सन्चित्ताचित्तरूपानन्तका-
यादिविहितनिहितसंहृतोन्मिश्रापरिणतग्रहितं इत्य-
र्थ (एगमासणयति) एवेकाशन प्रायश्चित्तम् । इदानीं येषु
पुग्मिर्मात्रप्रायश्चित्तं तान् गाथात्रयेणाह ॥

ओद्देशिकागुद्देशो-वगरणपूडय उवियपागफिए ॥

लोउत्तरपरियद्विय, पमेय परजावकीए व ॥

मगामाह रुददर-जहन्नमालोहजरेपदमे ॥

सुहुमितिगिच्छासंयव, तिगम विवयदायमोवहए ॥

पत्तय परंपरगविय-पिदियं मीमे अणंतरासु ॥

पुरिमदं सकाए, जं संकड त समावजे ॥

सामान्यौद्देशिक विभागोद्देशोद्देशसमुद्देशोद्देशिष्ट-
मादेशाख्य विभागोद्देशिकप्रथमभेदचतुष्टयम् । उपकरण पु-
तिकाचिरस्थापनाकपटकरणम् । एषा इन्द्रस्तस्मिन् लोको-
त्तरपरिवर्तते प्रामिन्ययो परज्ञावक्रीते अत्रापि इन्द्र ॥४१॥
स्वग्रामाहृते ददरोद्दिष्टे जघन्यमात्वापहृते (हजरे पदमे-
त्ति) चकारोववाक्क्षणिकत्वाद् यावदधिक मिश्राख्ये
ऽध्ववपूरकप्रथमनेदे इहापि इन्द्र सूत्रमचिकित्सावचनमप्रा-
तिका पूर्वं पश्चात्सस्तवमुदकार्दभक्तिमिश्रकर्ममूकितरूप प्र
थ्वीर्मुकितमुदकार्दभक्तिमिश्रमहि तोत्कृष्टचारयत्ति विधप्रत्येक
भक्तिचेति त्रिक भक्तिपिञ्जन तोच्यन्ती कर्त्तव्यन्ती टायका
य दत्ते तत्तदायकोपहृतम् । एषामपि इन्द्र तस्मिन् यथोक्त-
म् । “वात्रे वृहे मत्ते उम्मतेवण्यजरिग याणति से वमवजा
र्गमि दायगोवदयं ॥१॥ ” तदत्र पुग्मिर्मात्रप्रस्तावनाज्ञेयम् ।
पतेषु दायकेत्या शब्दकाणामाचामाह प्रायश्चित्तस्थोक्तत्वात् ।

(पक्षेपरपरगवियपिहियत्ति) सुव्वोपः प्राकृतत्वादेक-
शब्दस्य चोपलक्षणत्वात् सचिचत्पृथिव्यादिषट्कायपरस्थापि-
त्तत्त पिहितेष्विति ज्ञेयम् । स्थापित निक्षिप्तमुच्यते । बहुवचना-
त्सद्वत्तच्छिदितयाश्च (मीसयणतराईसुत्ति) सूचकत्वात्सुप्रस्य
मिश्रपृथिव्यादिषट्कायानन्तरनिक्षिप्तसद्वत्तोन्मिश्रापरिणतच्छ-
द्वितेष्वित्यर्थः । उन्मिश्रापरिणतयोश्चानन्तरे विशोधने योज्यम् ।
किं तर्हि मिश्रषट्कायोन्मिश्रं मिश्रषट्कायापरिणतं चेत्येव
योज्यम् एषु सर्वेषु मासार्धप्रायश्चित्तशङ्कायां दोषमाशङ्कते
तस्यामप्येकान्तदोषश्च प्रायश्चित्तमापद्यते । जीन० । नि० ।
चू० । आव० (नावादिविषय उद्गमदोषो नावादिशब्दे)
उगमउपपायणेसणासुपरिसुख-उद्गमोत्पादनैषणासुपरिशुद्ध-
त्रि० उद्गमश्च आध्यात्मिकादि पोरुशविधेः उत्पादना च धा-
त्रीदृत्त्यादिका पोरुशविधेः उद्गमोत्पादने पक्षद्विषया या
एषणा पिएरुविशुद्धिस्तया सुपु परिशुद्धो य स उद्गमोत्पादनैष-
णासुपरिशुद्धः । चाचत्वारिंशत्पिएरुदोषरहिते, -न० ७ श १ उ० ।
उगमदोष-उद्गमदोष- पु० उद्गमनमुद्गम पिएरुदेः प्रभव
इत्यर्थः । तस्य दोषः । स्या० ३ ग० । उद्गमविषयो दोष ।
आध्यात्मिकादिषु पिएरुप्रजवदोषेषु, आचा० । उक्त० । (ते च उ-
गमशब्देदर्शिता)

उगममाण-उद्गमत्-त्रि० प्रवृत्ति गच्छति, "सच्चा वि किसलओ
खहु, उगममाणे अणंतओ जणिओ" । प्रज्ञा० १ पद ।

उगमविसोहे-उद्गमविशोधि-स्त्री० जकनिरवद्यतारुपे उद्ग-
मोपाधिके, विशोधिभेदे च । स्या० १० ग० ।

उगमित-उद्गमित-त्रि० उपाजिते, 'वत्यपादातिउग्रेणउ-
गमिया । नि० चू० २ उ० ।

उगमोवधाय-उद्गमोपघात-पु० उद्गमनमुद्गमः पिएरुदेः प्रभव
इत्यर्थः । इह चाज्ञेदविवक्षया उद्गमदोष एवोद्गमोऽतस्तेन
(स्या० ३ ग०) आध्यात्मिकादिना पोरुशविधेनोपहनन विरानधं
चारित्रस्याकल्यता भक्तादे स उद्गमोपघात । स्या० १० ग० ।
पिएरुदेरकल्पनीयताकरणे उपाघातभेदे, । स्या० ३ ग० ॥

उगमय-उद्गम-त्रि० । उद्-गम्-क्त- । अग्रिमभागे, । मनागु-
हते, राय० । ऊर्ध्वगते, व्यवास्थिते च । ज्ञा० १ अ० । संचूते,
आव० ३ अ० । उदिते, । उगमय इति वा उद्गमत्ति वा
एगममिति । नि० चू० १० उ० । भावे कः । उद्गतौ, । 'कहुग-
एणगधार' । कएगद्वा यदुद्गतमुद्गति । स्वरोद्गमलक्षणा क्रिया
तेन । स्या० ७ ग० ।

उद्गक- त्रि० उक्तये, स्या० ७ ग० ।

उगमयमुत्ति-उद्गतमूर्ति-पुं० स्त्री० मूर्तिः शरीरमुद्गते रवौ प्रति-
श्रयाद् वहि प्रवादवती मूर्तिरस्येत्युद्गममूर्तिको मध्यमपदद्वोपी
समासः । सूरुजतावेव आहारग्राहके, वृ० २ उ० । नि० चू० ।

उगमयवित्ति-उद्गतवृत्ति- पुं० स्त्री० उद्गते आदित्ये वृत्ति-
जावनोपायो यस्य स उद्गतवृत्तिक । सूर्योद्गमे सति जिक्रिय-
त्वा प्रोक्तारि, "उगमयवित्तीसुत्ती मणसकपे य हौनि आणत्ता'
उद्गते रवौ वृत्तिवर्तनं यस्य स उद्गतवृत्ति । पाठान्तरेणोद्गत-
मूर्तिरिति वा । उद्गते सूर्ये वृत्तिः शरीर वृत्तिनिमित्त वहिः
प्रचारो यस्य स उद्गतवृत्तिः । वृ० २ उ० । नि० चू० १ उ०
" जिक्रिय य उगमयवित्तिण आणत्यमिय सकपे सधनिण" वृ०
२ उ० । (व्याख्या राहुनोयणशब्दे)

उगमवई-उद्गवती-स्त्री० लोकोत्तररीत्या नन्दानाम्नां प्रथमति-
थिरात्रौ, ज० ७ वक्त्त० । सू० प्र० । च० प्र० ॥

उगमविस-उद्गविष-पु० उद्गं दुर्जरत्वाद्धिर्ष यस्य स उद्गविषः ।
दुर्जरविषे सर्वे, ज्ञा० ए अ० । जी० । उपा० । प्रज्ञा० ॥

उगमविहार-उद्गविहार-पु० क० स० उक्तये विहरणे, "अत्यु-
प्रकर्मदहनो दहनोद्गविहारतः" । ध० ४ अधि० ।

उगमविहारि-उद्गविहारिन्-त्रि० सदनुष्ठानत्वादुदात्ताचारे,
ज० १० श० ४ उ० ।

उगमसेण-उद्गसेन-पु० । उग्रा सेना यस्य । धृतराष्ट्रपुत्रभेदे,
कुरुवंश्ये नृपभेदे, यदुवंश्ये नृपभेदे, घाच० । "वसुदेवहिएरुचा
मस्य वक्तव्यता तत एवाऽवसेया । उगमसेणामोक्त्वाणं
सोरुएहं राइसहस्साणं" आ० म० द्वि० । अन्त० । "अह च भो-
गरायस्स तं च सिअध्रगवहिएहणो" दश० २ अ० । ग० ।

उगमसेणगढ-उद्गसेनगढ-न० । जीर्णगढे, "उगमसेणगढ ति वा
खगारगढ ति वा, जुषगढं ति वा, जुषगढस्स णामाऽ" ती० ।

उगमह-अवग्रह-पु० अवग्रहः अनिर्देश्यसामान्यमात्ररूपार्थग्र-
हणरूपे श्रुतनिश्चितमतिज्ञानभेदे, तं आह च चूर्णिकृत् "सा-
मस्यस्स रूवादि विससणरहियस्स अणिहस्सस्स अवगगहेणम
वगगहे-इति" । न० । विशेषः । रूपरसादिभेदे अनिर्देश्यस्याप्यु-
क्तस्वरूपस्य सामान्यार्थस्थावग्रहणं परिच्छेदनमवग्रहः ।
"अत्याणं उमाहण अवगगह इति" निर्युक्तिगाथां व्याख्या-
नयन् भाष्यकृदाह " सामस्यथावगगहणमुगगहो " विशेषः ।
(व्याख्या आग्निनिवोदिय शब्दे) सम्म० आ० म० प्र० । तत्र
विषयविषयिसन्निपातानन्तरमाद्यग्रहणमवग्रहो विषयस्य द्य
रुच्येपर्यायात्मनोऽर्थस्य विषयिणश्च निवृत्त्युपकरणलक्षणस्य
रुच्येन्द्रियस्येत्युपलब्ध्युपयोगस्वभावोन्द्रियस्य विशिष्टपुद्गल-
परिणतिरूपस्यार्थग्रहणयोग्यतास्वभावस्य च यथाक्रमेण स-
न्निपातो योग्यदेशावस्थान तदनन्तरोद्गत सूत्रसामाप्रदर्शनस्व-
भावदर्शनमनुत्तरपरिणामस्वविषयव्यवस्थापनाविकाररूपप्र-
तिपाद्यमवग्रहः । ध्य० द्वि० १० उ० ।

(१) अवग्रहभेदाः ।

(२) अवग्रहे दाहकः ।

(३) अवग्रहनिक्षेपः ।

(४) अद्यादितश्चातुर्विध्यं देवेन्द्रादित' पञ्चविधत्व तत्र
वहीयस्त्वे तारताम्यनिरूपणम् ।

(५) अदत्तादानदोषनिवृत्त्यर्थमवग्रहानुज्ञापनम् ।

(६) विधवाप्यनुज्ञापनीया ।

(७) सार्धमिकावग्रहे उपनिमन्त्रणम् ।

(८) अवग्रहयोग्य क्षेत्रमवग्रहप्रतिषेधश्च ।

(९) ब्राह्मणाद्यवगृहीते अवग्रहः ।

(१०) पथ्यवग्रहः ।

(११) आप्रेष्ठुवनादावग्रहे आम्रफलादिभोजनं लशुनवना-
दावग्रहश्च ।

(१२) स्वामिना त्यक्ते अत्यक्ते वावग्रहः ।

(१३) राजावग्रहो देवेन्द्रावग्रहश्च ।

(१४) राजपरिवर्ते ऽवग्रहः ।

(१५) अवग्रहक्षेत्रमानम् ।

(१६) क्षेत्रत्यागसमयागतेषु अपरेष्ववग्रहपरिवृत्तिः ।

(१७) अवग्रहे सप्त प्रतिमा ।

(१) अवग्रहजेदानाह-

से किं तं उग्गाहं? उच्यते पञ्चत्ते तंजहा अत्योग्गाहे य वंजणुग्गाहे य । से किं तं वंजणुग्गाहे ? वंजणुग्गाहे चउच्चिहे पञ्चत्ते तंजहा सोऽदियवजणुग्गाहे घाणिदिय वंजणुग्गाहे जिञ्जिदियवंजणुग्गाहे फासिदियवंजणुग्गाहे. सेत्तं वंजणुग्गाहे । से किं तं अत्युग्गाहे २ उच्यते पञ्चत्ते तंजहा सोऽदियअत्युग्गाहे चकिदियअत्युग्गाहे घाणिदियअत्युग्गाहे जिञ्जिदियअत्युग्गाहे फासिदियअत्युग्गाहे नोऽदियअत्युग्गाहे । तस्स पं इमे एगच्छिया नाणाघोसा नाणावंजणा पंचनामधिज्जा ज्वति । तंजहा उगिण्हणया उगिण्हण्यो अवधारणया सवणया अवधंणया मेहा सेत्तं उग्गाहे ॥

अथकोऽयमवग्रहः सुरिराह । अवग्रहो द्विविधस्तद्यथा अर्थोपग्रहश्च व्यञ्जनावग्रहश्च ॥ नं० । (तस्सणमि—त्यादि) तस्य सामान्येनावग्रहस्य णमिति वाक्याऽऽहंकारे अमूनि वक्ष्यमाणानि एकार्थिकानि (नाना घोसाणित्ति) घोषा उदात्तादयो स्वरविशेषाः । आह चूर्णित्त्वात् “घोसा उदात्तादयो सरविसेसा” नाना घोषा येषां तानि नानाघोषाणि । तथा नाना व्यञ्जनानि कादीनि येषां तानि नानाव्यञ्जनानि । पञ्चनामान्येव नामधेयानि ज्वन्ति तद्यथेति तेषामेवोपदर्शने (उगिण्हणया इत्यादि) यदा पुनरवग्रहाविशेषाननपेक्ष्यामूनि पञ्चापि नामधेयानि चिन्त्यन्ते तदा परस्परं भिन्नार्थानि वेदितव्यानि । तथाहि इहावग्रहस्त्रिधा तद्यथा व्यञ्जनावग्रहः सामान्यार्थोपग्रहः विशेषसामान्यार्थोपग्रहश्च । तत्र विशेषसामान्यार्थोपग्रहः औपचारिकः स चानन्तरमेवात्रे दर्शयिष्यते । नं० । कर्म० । विशेष० ।

तत्युग्गाहो उरुवो, गहणं जहोच्चवंजणत्याणं ।

वंजणत्रो य जमत्यो, तेणार्हं एतयं वोच्छं ॥

तत्रावग्रहणमवग्रहो द्विरूपो यथा ज्वति तथा प्रोच्यते । कथमित्याह यद्यस्माद्गृहणं व्यञ्जनार्थयोरेव भवेदन्यस्य ग्राह्यस्याजावात्तत्र चिपयद्वैविध्यादवग्रहो द्विविध इति ज्ञाय । अपर यद्यस्मात्कारणाद्ब्रह्मण्यमाणन्यायेन प्राण्यकारिचिन्द्रिये पु व्यञ्जनावग्रहादनन्तरमेवार्थोऽर्थोपग्रहो ज्वति तेनादौ प्रथमतस्तर्कं व्यञ्जनावग्रहमेव ब्रह्मे इति गायार्थाः । विशेष० न० । आ० चू० । प्रव० । म० (व्यञ्जनावग्रहादीनां व्याख्याऽन्यत्र व्यञ्जनावग्रहे मल्लकप्रतिषेधकदृष्टान्तश्च आभिणयोहि य इत्ये) ।

(२) अवग्रहे वपुरुक ।

नेरइयाणं भंते ! कतिविहे उग्गाहे पञ्चत्ते? गोयमा ! उच्यते उग्गाहे पञ्चत्ते तंजहा अत्योवग्गाहे वजणोवग्गाहे एवं अगुरुकुमारणं जाव वेमाणियाणं पुढविकाऽयाणं जते ! कतिविहे उग्गाहे पञ्चत्ते? गोयमा ! उच्यते उग्गाहे पञ्चत्ते तंजहा अत्योवग्गाहे य वंजणोवग्गाहे य पुढविकाऽयाणं जते ! वंजणोवग्गाहे कउचिहे पञ्चत्ते? गोयमा ! एगे फासिदियवंजणोवग्गाहे पञ्चत्ते । पुढविकाऽयाणं जते ! कउचिहे अ-

त्योवग्गाहे पञ्चत्ते । एगे फासिदिय अत्योवग्गाहे पञ्चत्ते एवं जाव वणस्तइकाइयाणं एवं वेऽदियाणावि । नवरं बईदियाणं वंजणोवग्गाहे उच्यते पञ्चत्ते एवं तेऽदिय चउरिदियाण वि नवरं इंदियपरिवुही कायव्वा । चउरिदियाणं वंजणोवग्गाहे तिविहे पञ्चत्ते अत्योवग्गाहे चउच्चिहे पञ्चत्ते सेसाणं जहा नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं ।

टीका सुगमत्वात्त गृहीता अवधारणमवग्रहः । सुन्दरा पत इत्यवधारणम् । उच्यते । तस्मिन्, ० । आ० चू० । अयं गृह्यतीत्यवग्रहः । उपधौ, -आघ० । पतइहे, “सुरसुरो ढोपण उग्गाह च घेत्तण-” पचा० ३ विव० । “अगच्छारे अवग्रह इति योनिद्वारस्य सामायिकी सज्ञा” वृ० ३ उ० । प्रव० । अवग्रह्यते स्वामिना स्वीक्रियते यः सोऽवग्रहः । राजावग्रहादौ, प्रति० । अवग्रहणीये वस्तुनि, -प्रश्न० ३ छा० । आभये, “उग्गाह च अजाइसा, अविदिजे च उग्गाहे” ध० ३ अधि० ।

(३) अवग्रहनिक्षेपो यथा ।

नामं उवणा दविए, खित्ते काहे तहेवे जावे य ।

एसो अवग्रहस्स, निकेवो उच्चिहो होइ ॥

सचित्तादिऽवग्रहणं द्रव्यावग्रहः क्षेत्रावग्रहो यो यं क्षेत्रमवग्रह्यति तत्र वसाम् । ततः सक्रोशं योजनं कात्वावग्रहो यो यं कात्वावग्रह्यति वर्षांशु चतुरो मासान् ऋतुवत्त्वे मासं जावावग्रहः । प्रशस्तेतरभेदः । प्रशस्तो ज्ञानाद्यवग्रह इतरस्तु क्रोधाद्यवग्रह इति । अथवावग्रहः पञ्चधा ।

इत्यादितश्चातुर्विध्यमाह ।

(४) द्रव्यादितश्चातुर्विध्यं देवन्द्रादितः पञ्चविधत्वं तद्द्वितीयस्त्वे तारतम्यनिरूपणं च । तत्र ।

द्वे खेत्ते काहे, जावे विय उग्गाहो चउच्छाउ ।

देविंदराय उग्गाहो, गिहवइसागरियमाहम्मी ॥ ३४ ॥

द्वुग्गाहोउ तिविहो, सचित्ताचित्तमीसिओ चेव ।

खेत्तुग्गाहो वि तिविहो, उच्यते काउग्गाहो होइ ॥ ३५ ॥

इत्यावग्रहः क्षेत्रावग्रहः कात्वावग्रहो जावावग्रहश्चेति । एवं चतुर्विधोऽवग्रहः । यदिवा सामान्येन पञ्चविधोऽवग्रहस्तद्यथा देवन्द्रस्य लोकमध्यवर्ती रुचकदक्षिणाक्षमवग्रहः राक्षस-कवत्पोदेर्भरतादिक्षेत्रे गृहपतेर्ग्राममहत्तरादेर्ग्रामपाठकादिकमवग्रहः । तथा सागारिकस्य शय्यातरस्य पाठशास्त्रादिकसाधार्थमकाः साधवो यं मासकल्पेन तत्रावस्थितास्तेषां वसत्यादिरवग्रहः । सप्तद्वयोजनमिति तदेव पञ्चविधोऽवग्रहः । वसत्यादिपरिग्रहं च कुर्वता सर्वार्थतेति यथावसरमनुज्ञाप्या इति । आ० म० प्र० । आचा० । प्रव० । ज० ।

तेणं काहेणं तेणं समयेणं सके देविंदे देवराया वज्जयाणी पुरंदरे जाव जुजमाणे विहरइ इमं च णं केवलकपं जंबुदीवे २ विउल्ले ओहिणाणे आचोएमाणे २ पासइ समणं जगवं महावीरं जंबुदीवे दीवे जहा ईसाणे तईयसए तहेव सकेणवि णवरं आञ्जिओमणं सहावेइ पायत्ताणियाहिर्वई हरीसुघोसघंटापालओ विमाणकारि पात्तगं विमाणं उच्चिह्वे णिजाणमग्गे दाहिष्णपुरच्चि-

मिद्वे रचिकरपव्वए मेसं तंचेव णामगं सावेत्ता पञ्जु-
वासड धम्मकहा जाव पडिगया तएणं से सक्के देविंदे देवरा-
या समणस्स जगवत्रो महावीरस्स अंतियं धम्मं सोक्खा
णिसम्म हट्टुत्तसमणं जगवं महावीरं वंदइ णमंसइ वंदइ
त्ता णमंसइत्ता एव वयासी कइणं जंते? उग्राहपणत्ते सक्क!
पंचविहे उग्राहे पणत्ते तंजहा देविंदोग्गहे रायोग्गहे
गहवडउग्राहे सागारियउग्राहे माहम्मियउग्राहे जे इमे
अज्जत्ताए समणा णिग्गंथा विहरंनि एमिणं अहं उग्राहं
अणुजाणामीतिकइ समणं जगवं महावीरं वंदइ णमंसइ
वंदइत्ता णमंसइत्ता तमेव दिव्वं जाणविमाणं उरूहइ
उरूहइत्ता जामेव दिस्सि पाउञ्चूए तामेव दिस्सि पणिगए
जंतेत्ति । जगवं गोयम ! समणं जगवं महावीरं वंदइ
णमंसइ वंदइ इत्ता एवं वयासी जं णं जंते ! सक्के
देविंदे देवराया तुब्जे एवं वन्दति सच्चेणं एसमडे हंता
सच्चेणं । ज० १६ श० ५ उ० ।

अथ कतिऽविधोऽयमवग्रह उच्यते

देविंदरायगहवइ, उग्राहो सागारिए अ साहम्मि ।

पंचविहम्मि परूविए, नायव्वा जो जहिं कमइ ॥

देवेन्द्रः शक्र ईशानो वा स यावत् क्षेत्रस्य प्रजवति तावान्
देवेन्द्रावग्रहः राजा चक्रवर्तिप्रभृतिः महर्षिः पृथ्वीपतिः
स यावत् षट्स्रण्मरतादेः क्षेत्रस्य प्रभुत्वमनुभवति तावान्
राजावग्रहः । गृहपतिः सामान्यमण्डलाधिपतिस्तस्याऽप्य-
ऽधिपत्यविषयचूत यद्भूमिस्त्रण्म स गृहपत्यवग्रहः । सागा-
रिकः शक्यातरस्तस्य सत्तायां यद्गृहपाटकादिकं स सागा-
रिकावग्रहः । साधर्मिका समानधर्माणः साधवस्तेषां सव-
न्धि सक्रोशयोजनादिकं यदा जग्य क्षेत्रं स साधर्मिकावग्रहः ।
एष पञ्चविधोऽवग्रहः । एतस्मिन् पञ्चविधेऽवग्रहे षट्स्रण्मण-
भेदे प्ररूपिते सति ज्ञातव्यो विधिरित्युपस्कारो यो यत्र
देवेन्द्रादौ क्रमतऽवतरति स तत्रावतारणीय इति सप्रहगाथा-
समासार्थः ।

सांप्रतमेनामेव विवरीपुरमीपां पञ्चानां मध्ये कः कस्माद्वली-
यानिति जिज्ञासायां तावदिदमाह ।

हेडेव्वा उवरिद्धोहिं, वाहिया नउ लहंति पाहन्नं ।

पुव्वाणुन्नाजिनवं, चउमुनयपच्छिमेजिनवा ॥

अधस्तना देवेन्द्रावग्रहादय उपरितनै राजावग्रहादिजिन्यथा-
क्रमबाधिता रुह्व्याः । अत एव ननु नैवल्लजन्ते प्राधान्यमुक्त-
मत्वम् । किमुक्त भवति । राजावग्रहे राजैव प्रभवति न देवे-
न्द्रस्ततो देवेन्द्रानुज्ञातेष्ववग्रहे यदि राजा नानुजानीते तदा
न कल्प्यते तदवग्रहे स्थातुम् । अथानुज्ञातो राज्ञा स्वविषया-
वग्रह पर न गृहपतिना ततस्तदवग्रहेऽपि न युज्यतेऽवस्थातुम् ।
अथानुमत गृहपतिना स्वभूमिस्त्रण्मऽवस्थान पर न सागा-
रिकेण स्वावग्रहे ततोऽपि न कल्प्यते वस्तुम् । अथानुज्ञात-
सागारिकेण स्वावग्रहः परं न साधर्मिकैस्तथापि न कल्प्यते
इत्येवमुपरितनैरधस्तना बाध्यन्ते तथानुपूर्वामनुज्ञामजिनवा-
चतुर्षु जजनां विकल्प्य केषाचित्साधुनां पूर्वानुज्ञा तदपरेणम
जिनवति जजनाकार्येत्यर्थे । अथ केय पूर्वानुज्ञा काऽजिनवानु-

ज्ञेत्युच्यते । ईहाया अवग्रहः पुरातनसाधुभिरनुज्ञापितः स य-
त्पाश्चात्यैरेवमेव परिच्यते न ह्ययोऽनुज्ञाप्यते सा पूर्वानुज्ञा
यथा चिरंतनकालवर्तिजिः साधुभिर्देषन्ते यदवग्रहमनुज्ञा-
पित सैव पूर्वानुज्ञा । सांप्रतकाहीनसाधुनामप्यनुवर्तते न
पुनर्भूयोप्यनुज्ञाप्यते अभिनवानुज्ञानामभावाद् । यदा किलान्यो
देवः सभुत्पद्यते तदा तत्कालवर्तिजिः साधुभिर्देषाव-
जिनवोत्पन्नतयाऽवग्रहोऽनुज्ञाप्यते सा तेषामनजिवाऽनुज्ञा
तदपरेणं पूर्वानुज्ञा एव शेषानुपतिगृहपतीनामपि पूर्वा-
जिनवानुज्ञे जावनीये । सागारिकोऽपि प्रथमतः उपागतैः साधु-
भिर्यद्गृहपाथयमनुज्ञाप्यते सा तेषामजिनवानुज्ञा तेषु साधुषु
तत्र स्थितेषु यदन्ये साधवः समागत्य तदनुज्ञापितावग्रह प-
रिच्यते सा पूर्वानुज्ञा तदेव चतुर्ष्ववग्रहेषु पूर्वजिनवानुज्ञयो
प्रजना जाचिता । तथा पश्चिमे साधर्मिकावग्रहे जिनवानुज्ञैव
प्रवति न पुर्वानुज्ञा । तथाहि यो यदावग्रहार्थं साधर्मिकमुप-
सपद्यते स सर्वोऽपि तदानीं तमनुज्ञाप्यैवावतिष्ठते नान्यथे-
त्यजिनवानुज्ञैवैका ।

अयामीषा पञ्चानामपि भेदानाह ।

दव्वाइ एक्केके, चउहा खिचं तु तत्थ पाहन्ने ।

तत्थेव य जे दव्वा, कावो जावो असापित्ते ॥

एकैकोऽवग्रहश्चतुर्धा इत्यतः क्षेत्रतः कावतो जावतश्च ।
तत्र प्रथमतः क्षेत्रावग्रहः प्ररूप्यते कुतोदेतारिति चेदुच्यते क्षेत्र
पुनः स्वतन्त्रेषु इत्यादिषु मध्ये प्राधान्येन वर्तते इहावग्रहस्य
प्ररूप्यमाणत्वात्तस्य च तत्त्वतः शक्रादि क्षेत्ररूपतयानिधीय-
मानत्वादिति भावः । यतश्च तत्रैव क्षेत्रे यानि इत्यादि यश्च
कालो जावतश्च एतेषां क्षेत्रमध्ये नूतत्त्वामित्वे वर्तते क्षेत्रस्यैव
सबन्धित्वादन्येषां तस्मिन् प्रथम प्ररूपिते इत्यादयस्तदन्त-
र्गताः प्ररूपिता एव भवन्तीति प्रथमतः क्षेत्रावग्रहः प्ररूपयति ।

पुव्वावरायया खलु, सेठीडोगस्स मज्जयारम्मि ।

जो कुणइ दुहा वोगं, दाहिण तह उत्तरद्धं च ॥

इह सर्वस्यापि लोकस्य मध्यकारे मध्यभागे मन्दरस्य पर्व-
तस्योपरि श्रेणिराकाशप्रदेशपङ्क्तिरेकप्रादेशिकी पूर्वापरयो-
र्दिशोरायता प्रदीर्घा समस्ति या श्रेणिलोकमेकरूपमपि द्विधा
करोति । तद्यथा दक्षिणलोकार्कमुत्तरलोकार्कं च । तत्र
दक्षिणलोकार्कस्य शक्रः प्रभुत्वमनुभवति उत्तरलोकार्कस्य
पुनरीशानकल्पनायकस्तथादक्षिणलोकार्कं यान्यावद्विक्राप्रवि
ष्टानि पुष्पावकीर्णानि वा विमानानि शक्रस्यैव जाव्यानि यानि
पुनरुत्तरार्कं तानि सर्वाण्यपि द्वितीयकल्पपात्रिपतेः । अथ या-
निमध्यमश्रेण्यां तानि कस्याजवन्तीत्याह ।

साधारण आवद्विया, मज्जम्मि अवच्छंदकप्पाणं ।

अच्छं च परिवेत्ते, तेस्सि अच्छं च सक्खित्ते ॥

अपार्कचन्द्रकल्पयोरर्कचन्द्राकारयो सौधमैशानकल्पयो
पूर्वापरायतायां मध्यमश्रेण्यां या विमाननामावद्विकासा साधा-
रणा शक्रेशानयो । किमुक्त प्रवति । तस्यां मध्यमश्रेण्यां
पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि त्रयोदशस्वपि प्रस्टेषु यानि विमा-
नानि तानि कानिचित् शक्रस्य कानिचिदीशानस्याजाव्यानि ।
तत्र यानि वृत्ताकाराणि तानि सर्वाण्यपि शक्रस्यैव, यानि
पुनरुत्तराणि चतुरस्राणि वा तान्येक शक्रस्य एकमीशानस्ये-
त्येवमुत्तराण्यपि साधारणानि तथाचोक्तम् “जे दाक्खिणेन ददा,
दाहिणं आवदी जवे तेस्सि । जे पुण उत्तरइदा, उत्तरओ

आवृत्ती तैसि । पुत्रेण पच्छिमेण य जेवट्टा ते विटाहिणल्लस्स । तसच्चउरसगा पुण, सामन्ना हृति डुएहपि” तेषां च मध्यमश्रे-
णिगतानां विमानानामर्हं स्वस्वक्षेत्रे कल्पसीमानि प्रतिष्ठित
तदपरमर्हं परक्षेत्रे परकल्पसीमनीति ।

अथ शक्रमुद्रित्य क्षेत्रावग्रहप्रमाणमाह ।

मेढीऽ दाहिणेणं, जो दोगा उट्टमासकविमाणा ।

हेट्टावि अ दोगंते, खित्तं सोट्टम्मरायस्स ॥

सौधर्मराजस्य सौधर्मकल्पधिपतेरेतावत्क्षेत्रमाधिपत्य-
विषयभूत तिर्यन्दिशमधिकृत्य श्रेण्या पूर्वोक्ताया दक्षिणे
दक्षिणस्यां दिशि यावल्लोक इति तीर्यग्द्वोकपर्यन्त ऊर्ध्वदिश-
माश्रित्या आ पादपूरणे यानि स्वामिनि विमानानि स्तुपध्वजक-
द्वितानि अथोद्विगमुद्रित्य यावदधस्ततो द्वोकान्त इति ज्ञा-
वितो देवेन्द्रक्षेत्राऽवग्रहः ।

सम्प्रति चक्रिण क्षेत्रावग्रहमाह ।

सरगोयरो अ तिरियं, वावत्तरिजोयणाइं उट्टं तु ।

अह दोगगामगत्ताइ, हेट्टयो चक्रिणो खित्तं ॥

यावच्छरस्य वाणस्य गोचरो विषयस्तावच्चक्रिणस्तिर्यक्क्षे-
त्रम् । इदमुक्तं भवति । चक्रवर्ती दिग्विजययात्रां कुर्वन् माग-
धादिषु तीर्थेषु यत्रामाङ्कितं वाण निस्सृजति स पूर्वदक्षिणापर-
ममुडेपु द्वादशयोजनान्त यावच्छ्रति एतावदन्तश्चक्रिणस्ति-
र्यगवग्रहः । स एव वाणः क्लृप्तहिमवत्कुमारदेव साधनार्थं
चक्रिणैव निम्नृष्ट ऊर्ध्वं घासप्ततियोजनानि यावच्छ्रति ताया-
नूर्ध्वमवग्रहः । अथ पुनरथोद्वोकग्रामास्तथा गतां आदि
गन्ताद्वापीकूपभूमिगृहादिपरिग्रहः । इयमत्र ज्ञावना । जम्बू-
द्वीपापरविदेहवर्तिनस्त्रिणावती वप्राप्तिधानविजययुगलसमुद्भ-
वा योजनसहस्रा द्वेष्या समयप्रसिद्धा । ये अथोद्वोकग्रा-
मास्तेषु ये चक्रवर्तिनः समुत्पद्यन्ते तेषां त एवाथ क्षेत्राव-
ग्रहान्तरपर्यां तुगतां कूपभूमिगृहादिकमिति प्ररूपितो राज्ञः
क्षेत्रावग्रहः ।

अथगृहपतिसागारिकयोस्तमाह ।

गहवडणो आहारो, चउदिमि सागारियस्स धरवगमा ।

हेट्टा अवागमाई, उट्टं गिरिगहधयस्सक्त्वा ॥

गृहपतेर्मण्डलेश्वरस्य यावानाधारो विषयः प्रभुत्वविषयचू-
तश्चनक्षुपु दिक्कु तावानस्योत्कृष्टतिर्यगवग्रहः । सागारि-
कस्य शय्यातरस्य गृहवगमागृहवृत्तिपरिक्षेप उक्त्यतिर्यग-
वग्रहः द्वयोरपि आश्रनादपागतांगमादयः अपागतौ न्हटो वा
अग्रम् कूप आदिशय्याद् वाप्यादय ऊर्ध्वगिरिगेह ध्वजवृक्षाः
गिरयः पर्वता गृहच्छजा गृहोपरिर्षितिन्य पताका वृक्षा सहका-
रादयः । माधर्मिजाणां तु क्षेत्रावग्रहः कुतोपि हेतोरत्र नोक्तं
परं गृहज्ञाप्यं ग्रन्थमिहितं “ खित्तोनाहो सकोस जोयण
माहम्मियाण पोशय्य । उट्टिमिजा एगादिसि उज्जाण वा मरु-
पादं” मरुन्वादी उद्यानं यावदुत्कृष्ट क्षेत्रावग्रहः शेषमुगमम् ।

अथ जघन्यक्षेत्रावग्रहमभिधानुकाम आह ।

अजहन्नमणुकामो, पदमो जो आविचकवट्टीणं ।

मेमानिव रोहमाइ, मुजहन्नमणुगहवडणं च ॥

प्रथमो देवेन्द्रावग्रहोऽजघन्योत्कृष्टो न जघन्यो नचोत्कृष्ट-
किन्नुजयविवशरार्थेन सर्वदेवैकन्ययान् यथाप्यवग्रहं च-
न्द्रयतिनां सन्धी साऽप्यजघन्याऽप्युत्कृष्टं चन्द्रयतिनामाधिपत्य-
स्यैकरूपयान् । शान्तपाणां चन्द्रयतिरितिकानां नृपतीनां

ग्रहपतीनां च रोधकादिषु जघन्यः क्षेत्रावग्रहो उत्कृष्टः । रोधनं
रोधकपरचक्रेण नगरादेर्वेष्टनम् आदिशब्दादन्यस्याप्येववि-
धस्य परिग्रहः । इयमत्र ज्ञावना । कोऽपि वज्रवान् राजा
माण्डेश्वरो वा कस्याप्यल्पघटस्य नरपतेर्ग्रहपतेर्वाह्यनिर्घृत-
मात्मलात्कृत्य यदा तदीय नगरादि निरुध्यावातिष्ठते तदा तस्य
तावान्नगरादिमात्रको जघन्यः ।

नगराऽ निरुध्वरे, रायाणुत्ताउ दुचरिमजहन्नो ।

उक्कोसे उ अनियत्रो, अचक्रिमाई चउएहंपि ॥

द्वौ चरमौ सागारिकसाधर्मिकौ तयोरयं जघन्यः क्षेत्रावग्र-
हो नगरादौ केनचिद्वाङ्मा निरुध्वे बहिर्वास्तव्यजनैरज्यन्तरत-
प्रविशन्नि शय्यातरगृहं साधर्मिकोपाश्रयो वा यदा प्रेष्यते
तदा या काचित्तन्नामनुज्ञा यथैतावति प्रदेशे युष्माञ्चि स्था-
तव्यमेतावत्यस्मान्निरिति स जघन्यक्षेत्रावग्रहः । उक्त्यु-
पुनरवग्रहोनियतं कस्याप्यल्पीयान् कस्यापि भूयानिति ज्ञावः ।
कंपामित्याह अचक्रिमादीनां चतुर्षामपि यश्चक्रवर्त्तौ न भवति
किं तु सामान्यपार्थिव स नञ पर्युदासप्रतिषेधात्तत्सदृशग्रा-
हकत्वात्तत्रोक्तं नृपत्ये । आदिशब्दाद्गृहपत्यादयो गृह्यन्ते ।

अथसागारिकावग्रहस्य विशेषत उपयोगित्वाद्धिधिमाह ।

आणुत्ताए वि सव्वम्मि, उग्राह धरसामिणा ।

तहावि न सीमं उट्टंति, साहू तप्पियकारिणो ॥

गृहस्वामिना शय्यातरेण ज्ञाजनधावनकायिक्यादिव्युत्सर्ज-
नस्याध्यायादिकं यत्र यत्र ज्ञावनां रोचते तत्र तत्र कुरुते ते च
यद्यप्यसाध्यवग्रहेऽनुज्ञातस्तथापि साधवस्तस्य सागारिक-
स्य प्रियकारिणः समाधिविधित्सव सीमां मर्यादां न गृह्यन्ति
निर्धायन्ति व्यवस्थां पादयन्तीत्यर्थः । तामेव सीमामभिधत्ते ।

जाणट्टया ज्ञायण धावणाई, वोहट्टया अत्यण हेउगम्मि ।
अजिगहं चैव अहिट्टियंते, मासो वअन्नो व करेज्जमंतुं ॥

ध्यानार्थं ज्ञाजनधावनयोधनाद्यर्थं द्वयोरुच्चारणश्रवणयोरर्थ-
य (अत्याणत्ति) उपविश्यावस्थान तर्हेतुकं च तन्नि-
मित्तकं मितावग्रहमेव परिमितमेवावग्रहमधितिष्ठन्ति । किमु
कं भवति । साधवो व्यवस्थां स्यायन्त शय्यातरमामन्य भुव-
ते श्रावक ! वयमियति प्रदेशेऽध्याशिष्यामहे नेतः परम् ।
अत्र ज्ञाजनानि धाविष्यामो नान्यत्र यदि नाम खानादेरात्राबु-
ध्धारसंज्ञवो भवेत्ततोऽत्र परिष्ठापयिष्यते । अत्र पुन कायिकी
व्युत्सृज्यते इह पुनः साधवो भाजनरुज्जनादिकं कुर्वन्त किय-
तीमपि वेद्यामासिष्यन्ते एवं व्यवस्थाप्य मितमवावग्रहमाधि-
तिष्ठन्ति । कुन इत्याह अमात्यो वा सागरिकोऽन्यो वा तदीयो
वयस्यस्वजनादि स वाऽवृष्णाकुलेन गच्छेनातिप्राचुर्येणाक्रान्ते
कायिक्यादिना वा विनाशितेऽवग्रहे मन्युमप्रीतिकं कुर्यात् ।
अपि च तथा साधुनिरप्रमत्तैस्तत्र स्थातव्यं तथा शय्यातर-
श्चिन्तयेत् अहो निभृतस्वजावा अमी मुनयो यदतावन्तोऽपि
सन्त स्वममयोदितमाचारमाचरन्तोऽपि परस्पर विक्रयादि-
कमकुर्वन्तो निर्व्यापारा इव लक्ष्यन्ते तत्सर्वया कृतार्थोऽस्यह-
ममीषां जगवतां शय्याया प्रदानेन तीर्णप्रायो मयायमपा-
रोऽपि ससारपातावार इति प्ररूपितः क्षेत्रावग्रहः ॥

सप्रति उत्थावग्रहमाह ॥

वयगमचित्तमीमग, टव्वा खड्डु उग्राहेसु ए एसु ।

जो जेण परिगाहिट्थो, मो टव्वे उग्राहो होइ ॥

पतेषु देवेन्द्रावग्रहेषु यानि चेतनानि स्त्रीपुरुषादीनि अचि-

उगह

त्तानि वस्त्रपात्रादीनि मिश्राणि सभाएभोपकरणस्त्रीपुरुषादीनि यानि छव्याणि स छव्ये छव्यत्रिपयेऽवग्रहः । कथञ्चूत इत्याह । यो येन शक्रादिना परिगृहीतः स तस्य संबन्धी छव्यावग्रहः । किमुक्तं भवति । देवेन्द्रावग्रहेऽत्र यानि सच्चित्तासच्चित्तमिश्राणि छव्याणि तानि सर्वाण्यपि देवेन्द्र छव्यावग्रहः । एव राजावग्रहादिव्यपि भावना कार्या ॥

अथ काळावग्रहमाह

ढोसागराउ पढमो, चकी सत्तसय पुव्वचुलसीई ।

सेमनिवंसि मुहुत्तं, जहन्नमुकोसए जयणा ॥

प्रथमो देवेन्द्रावग्रहः स द्वे सागरोपमे यावद्भवति शक्रस्य द्विसागरोपमस्थितिकत्वात् चकी चक्रवर्त्यवग्रहे जघन्यतः सप्तवर्षशतानि ब्रह्मदत्तवत् । उत्कर्षतः पुनश्चतुरशीतिपूर्वशतसहस्राणि नरतचक्रवर्तिवत् । तथा च चूर्षि “चक्रवर्दि उगहो जहन्नेण सत्तवाससया वभदत्तस्स उक्कोसेण चुरासाई पुव्वसय सहस्साइ भरहस्स” अत्र पर प्राह । तत्र ब्रह्मदत्त कुमारतायामष्टमर्विशतिमापकत्वत्वे पद्मपञ्चाशत दिग्विजयं षोडशवर्षाण्यतिक्रम्य पद्मवर्षशतान्येव चक्रवर्तिपदवीमनुवर्तुव । भरतोऽपि सप्तसप्ततिपूर्वखलाणि कुमारजावमनुनूय वर्षसहस्रं भाण्डलिकत्वमनुपाल्य पष्टिवर्षसहस्राणि विजययात्रायां व्यतीत्य ततः किञ्चिन्न्यूनानि पद्मपूर्वखलाणि सर्वत्रमिश्रिय वुत्तुजे ततः कथमनयोः सप्तवर्षशतानि चतुरशीतिपूर्वखलाणि च यथाक्रमं चक्रवर्त्यवग्रहः प्रतिपाद्यमानो न विरुध्यते । नैष दोषः यतो योग्यतामङ्गीकृत्य भरतादयो जन्मन एव चक्रवर्तिनो मन्तव्याः । यत उत्पन्नमात्र एव चक्रवर्तिनि तदीयतथाविधाद्भुतभाग्यसंभारसमावर्जितास्तदाभाव्यक्त्रनिवासिदेवता उत्पन्नोऽय सकलमहीवलयस्वामीति प्रमोदभाजस्तदानुकूल्यवृत्तयस्तथाविधाभिवाषिणस्तत्पत्यनीकयुक्तप्रत्युहापहाराय प्रवर्तन्त इति समीचीनमेव यथोक्तमवग्रहकालमानम् । अन्यथा वा बहुश्रुतेरुपगुज्य निर्वचनीयमिति (सेसनिसिमुहुत्तति) चक्रवर्तिन मुक्त्वाय शेषां नृपस्तस्य जघन्यतो मुहुत्तं काळावग्रहः । कृतपञ्चाभिपेकस्यान्तर्मुहुत्तादूर्ध्वं मरणाद्भाज्यपदपरिच्छंशाद्वा शेषनृपतीनामुत्कृष्टे काळावग्रहे भजना कार्या । किमुक्तं भवति । अन्तर्मुहुत्तादारज्य समयवृद्ध्या वर्द्धमानानि चतुरशीतिपूर्वखलाणि यावद्यान्यायु स्थानानि तेषां मध्ये यद्येषां नृपतीनामायुस्थान निर्वर्तितं यो वा यावन्त काळं राज्यैश्वर्यमनुभवति तस्य स उत्कृष्टः काळावग्रहः ॥

एवं गहवइमागा-रिए वि चरिमे जहन्नत्रो मासा ।

उकोसो चउमासा, दोसुवि जयणा उ कज्जाम्मि ॥

एव गृहपतिसागारिकयोरपि शेषनृपतिवज्जघन्योत्कृष्टश्च काळावग्रहो ऋष्ट्यः । इह च यद्यपि शेषनृपतिगृहपतिसागारिककाणामायुषि पूर्वकोटिपर्यवसितान्यपि सञ्जाव्यन्ते तथापि चूर्षिकृता किमपि बाहुल्यादिकारणमुद्दिश्य चतुरशीति पूर्वखलापर्यन्तान्येवाग्निहितानीत्यत्रापि तदनुरोधेन तथैव व्याख्यातानि । तथा चरमे साधर्मिकावग्रहे ऋतुवधे मासकल्पविहारिणा जघन्यो मासमेकमुत्कृष्टो वर्षासु चतुरो मासाद् काळावग्रहः । (दोसु वि भयणाउ कज्जाम्मि) द्वयोरपि जघन्योत्कृष्टयो कार्ये समापतितं भजना । किमुक्तं भवति श्वानादिभिः कारणैः कदाचिदुत्कृष्टौ मासौ वर्षासु चत्वारो मासा न प्रतिपयंरजातिक्त्वा वा भवेयुः । गत काळावग्रहः ।

अथ भावावग्रहमाह ।

चत्तारो दइअम्मि, खत्रोवसमियम्मि पच्छिमो होइ ।

मणसीकरणमणुत्तं च, जाण जं जत्थ कम्मइ ॥

चत्वारो देवेन्द्रराजगृहसागारिकाणामवग्रहा श्रौदार्यिकेभावं वर्त्तन्ते ममेदं क्षेत्रमित्यादि मूर्ध्यास्तेषु सञ्जावात्तस्थाश्च कशायमोहनीयोद्यजन्त्यत्वात् । पश्चिम साधर्मिकावग्रहः स ज्ञायोपशमिके भावे वर्तते कषायमोहनीयज्ञायोपशमयुक्ततया ममेदं क्षेत्रं ममायमुपाश्रय इत्यादिमूर्ध्याः साधूनामज्ञावात् । एव ज्ञावावग्रहः । तदेव प्ररूपितः पञ्चविधोऽप्यवग्रहः । अथ यदुक्तं चारगायायां “ पंचविहस्मि परुवियनायव्वो जो जहि कमइत्ति ” तदिदानीं ज्ञायते “ मणसीकरणमणुत्तं चेत्यादि ” मनसि करणमनुज्ञां च जानीहि । यद्यत्र देवेन्द्रावग्रहादौ कामनि अवतरति तत्र मनसि चेतसि करणमनुजानीताम् । यस्यावग्रह इति मनस्येवानुज्ञापनमिति हृद्य यत्पुनर्वचसानुज्ञाप्यते साऽनुज्ञाऽन्तर्भूवण्यर्थत्वादनुज्ञापनोति ज्ञावः । तत्र देवेन्द्र राजावग्रहयोर्मनसैवानुज्ञापनं करोति गृहपत्यवग्रहस्य मनसा वा वचसा वा सागारिकसाधर्मिकावग्रहयोर्नियमाद्वचसाऽनुज्ञापना । यथानुज्ञापना यथानुजानीतारमाकं शक्यां वस्त्रपात्रशैकादिकं चेत्यादि ।

अथ ज्ञावावग्रह प्रकारान्तरणाह ॥

ज्ञावावग्रहो अहव उहा, मइगहण अत्थ वंजणे उ मई ।

गहणे जत्थ उ गिएह, मणसीकरणअकरणतिविहं ॥

अथवा ज्ञावावग्रहो द्विधा मतिज्ञावावग्रहो गृहणज्ञावावग्रहश्च । तत्र मतिर्मतिज्ञानरूपो ज्ञावावग्रहो ज्ञयोपि द्विधा व्यञ्जना व्रह्मोऽर्थावग्रहश्च गाथायां वन्थानुलोम्येन पूर्वमर्थशब्दस्य निर्देशः गृहणे गृहणत्रिपथे ज्ञावावग्रहः । यत्र तु यस्मिन् पुनर्देवेन्द्रावग्रहादौ यदा साधु किं चिद्वस्तुजातं गृह्णाति सच्चित्तमचित्त मिश्रं वा तस्य तदागृहण भावावग्रहः (मणसिकरणत्ति) मनसि करणस्योपलक्षणत्वादनुज्ञापनायाश्चाकरणे त्रिविधं प्रायश्चित्तम् । एतदेव सविशेषमाह ।

पंचविह परुविए स, उगहो जाणएण धेत्तव्वो ।

अन्नाएज्जगहिए, पायच्छिचं जवे ति विहं ॥

पञ्चविधेऽवग्रहे प्ररूपितेसतीदं तात्पर्यमभिधीयते स एव विश्वोवग्रहो ज्ञापकेनपञ्चप्रकारोवग्रहः स्वरूपवेदितो गृहीतव्यो नाज्ञापकेनकुत इत्याह अज्ञातेऽनधिगमे सति यद्यवग्रहमवगृह्णाति ततस्तास्मिन्नवगृहीते त्रिविधं प्रायश्चित्तं जवति तदेवाह ।

इकरकठिणे मासो, चालम्मासो अपीरुफट्टणसु ।

कट्टिकठिचे पणगं, ठारे तह महुगाईसु ॥

इकरः ढंढणी कठिनः शरस्तम्बस्तयो सस्तारके मासलघुकाष्ठमयेषु पीठेषु फलकेषु च प्रत्येकं चत्वारो मासलघवकाष्ठं च काष्ठशकलकलिञ्च च वशदत्त काष्ठकलिञ्च तत्र तथा क्वारे नस्मनि मल्लकादिषु मल्लकं शरावमादिशब्दान्तृणरुगलादिपरिगृह । एतेषु सर्वेष्वपि पञ्चकं पञ्चरात्रिदिवानि इति त्रिविधं प्रायश्चित्तमज्ञातावग्रहरूपस्यावग्रहणे ऋष्ट्यम् । उक्तोऽवग्रहकल्पिकः । व्य० १ उ० ।

साम्प्रतं छव्यावग्रहप्रतिपादनायाह ।

दव्वुगहो उ ति विहो, सच्चित्ताचित्तमीसिओ चव ।

खेत्तुगहो वि ति विहो, दुविहं काळगहो होइ ॥

उग्यावग्रहस्त्रिविधः शिष्यादेः सच्चित्तो रजोहरणादेरचित्त
शिष्यरजोहरणादेर्मिश्रः । त्रैत्रावग्रहोऽपि सच्चित्तादिस्त्रिविध
एव । यद्विधा ग्रामनगरारण्यजेदादिति । काशवग्रहस्तु ऋतु-
वद्वर्षाकाशं ज्ञाद्विधेति । ज्ञावाऽवग्रहप्रतिपादनार्थमाह ॥

मइ उग्राहो य गृहणो-गृहो य ज्ञावग्रहो पुहा होइ ।

इंदियणोऽंदिअत्य-वंजणोग्रहोहोइ दसहा या ।

भावावग्रहो द्वेषा तद्यथा मन्यवग्रहो गृहणावग्रहश्च । तत्र मन्य-
वग्रहो द्विधा अर्थावग्रहो व्यञ्जनावग्रहश्च तत्रार्थावग्रह इन्द्रिय-
नोऽन्द्रियभेदात्प्रोढा व्यञ्जनावग्रहस्तु चक्षुरिन्द्रियमनोवर्ज
अनुर्त्ता स एव सर्वोऽपि मतिनावावग्रहो दशधेति ।

गृहणावग्रहार्थमाह ॥

गृहणोग्रहस्मि अपरि-गृहस्त गृहणस्सगृहणपरिणामो ।

कह पकिइरियापाहिहा-रियं व होइ जइयव्वं ॥

अपरिगृहस्य साधोर्वात्रा पिएडवसाति वरुणपात्रगृहणपरिणा-
मो भवति तत्रा स गृहणज्ञावावग्रहो भवति तस्मिंश्च सति
कथं केन प्रकारेण भवेत् वसत्यादिक प्रतिहारिकमप्रतिहारिक
वा भवत्येव यतितय्यमिति । प्रागुक्तश्च देवेन्द्राद्यवग्रहः पञ्च-
विधोऽप्यस्ति स गृहणावग्रहे उच्यते इति । आचा० ७ अ० ।

एमेव वृहणंपि, पिरु नवरोगहस्त उ विजागो ।

कि कतिविहो कस्म कम्मिव, केवइयं वा जवे कावे ॥

अत्र प्रथमपदव्याख्याऽनुपयुक्तवान्न गृहीता अत्रावग्रहस्य
त्रिभागो वक्तव्यस्तमेवाह । किं कतिविधः कस्य वा कस्मिन्वा
कियन्त काशं भवत्यवग्रह । तत्र किमित्याद्यद्वारव्याख्यानार्थमाह
किं उग्राहोत्ति जणिए. तिविहो उ होति चिचाटी ।

एकेको पंचविहो, देविदात्री मुणयव्वा ॥

किमवग्रह इति जणिते पुंरुत्तराह । त्रिविधो भवत्यवग्रहश्चि
त्तादि सच्चित्तोऽचित्तो मिश्रश्च । पुनरेकैक कतिविध इति
प्रश्नमुपजाय्याह एकैक । पञ्चविध पञ्चप्रकारो ज्ञातव्यः कोऽ
प्यवित्याह देवेन्द्रादि देवेन्द्रावग्रहो राजावग्रहो माण्डवि-
कावग्रह शय्यातरावग्रह साधर्मिकावग्रहश्च ।

नन कतिविधचारमिदानीं कस्य न भवतीति प्रतिपादयति ।

कम्म पुण उग्राहोति. परपांरुणीण उग्राहो नत्थि ।

निहं मेने संयनि, अगीते गीतणके वा ॥

स्य पुनरवग्रहो भवतीति शिष्यप्रश्नमाशङ्क्य प्रोच्यते
परपापिन्नामवग्रहो नास्ति ये च निहवाये च सन्नायाश्च
संयन्यो गीतार्थपरिग्रहीता ये ज्ञागीतार्था गीतार्थनिश्रामनु-
पपन्ना यश्च निष्कारणभेदात् गीतार्थपनेयां सर्वेषामप्यवग्रहो
नास्ति (अस्य वदुचकथ्यता उवसपयाशब्दे)

बुद्धावामानीने, कायार्त्तानेन उग्राहो तिविहो ।

आलं वणे विवुच्छो, उग्राहो उ कज्जवुच्छेओ ॥

बुद्धावान्मानीने मरणेन प्रतिजगन्तया वा आरांणीजनेन
वा व्यणेन वा बुद्धावासे वा अतीने कावे अतीत ऋतुवद्व
काते मासाधिके धवग्रहस्त्रिविधोऽपि न भवति । सच्चि-
त्तम्याचित्तस्य मिश्रस्य च गृहणं न कल्प्यते इति ज्ञाव ।
इत उग्राह । अत्रभ्यने बुद्धावामवग्रहणे विवुच्छे परिममाते
यन्मन्त्रार्थवृत्तोऽवग्रहस्तम्यापि व्यवच्छेदो भवति कारण-
ज्ञाये कार्यन्याजवाव वस्तु मन्यते । ज्ञादातीते विनावग्रहस्य
व्यवच्छेदस्य प्रति दृष्टान्तमाह ।

आगासकुच्छिपूरो, उग्राहपरिमेहियम्मि कावम्मि ।

न हु होति उग्राहो सो, कावे पुगे वा अणुष्मातो ॥

यथा कोऽपि पुरुषो बुभुक्षया पीकित सन्न चिन्तयति पूरयाम्यु-
दरमाकाशन मे बुभुक्षापगच्छति । स यथा आकाशस्य एव-
मेवावग्रहे प्रतिपेधिता यः काशो वर्चते तस्मिन्नुत्पादितः सोऽव-
ग्रहोऽवग्रहो न भवति प्रतिपिच्छकाशाचीर्णत्वात् । अथवा
प्रकारान्तरेण काशद्विकेनानुज्ञातोऽवग्रहः कथमिति चेदाह ।

गिएहाणं चरिमासो, जहि कत्तो तत्थ जति पुणो वासं ।

वायंति अन्नखत्तो, संती दोसुं पितो द्वात्तो ॥

यत्र ग्रीष्माणामुष्णकाशस्य चरम पश्चादापादनामा मास-
कृतस्तत्र यदि पुनरन्यक्त्रेऽस्सति तथाविधान्यक्त्रेऽत्राज्ञावतो
वर्षे च वर्षाकाशं तिष्ठति ततो ह्येतेषां काशयोर्ग्रीष्मचरममा
सयोर्वर्षाचेत्यर्थतो द्वाभो भवति । एव करणवतो ह्येतेषां
काशयोः सच्चित्तादिद्वामोऽनुज्ञात इत्यर्थः ।

एमेव य समतीते, वासे तिष्ठा दसगा उ उक्कोसो ।

वासनिमित्त वियाणं, उग्राहो मासउक्कोसे ॥

एवमेव अनेनैव प्रकारेण वर्षे वर्षाकाशे समतीते यदि मेघो
वर्षति ततोऽन्यद्विवसदशक स्वीयते तस्मिन्नपि समाप्ति-
मुपगते यदि पुनर्वर्षति ततो द्वितीयं दिवसदशक स्यात्तव्य त-
स्मिन्नन्यतीते पुनर्वृष्टौ तृतीयमपि दशकं तिष्ठति । एवमुक्तपत-
स्त्रीणि दिवसदशकानि वर्षानिमित्तस्थितानामुक्तश्रेऽवग्रह-
पणमासप्रमाणो भवति । तद्यथा एको ग्रीष्मचरममासश्चत्वा-
रो वर्षाकाशमासा षष्ठो मार्गशीर्षो दिवसदशकत्रयलक्षण
इति । व्य० ४ उ० । नि० चू० ५ ॥

अदत्तादानदोपनिवृत्त्यर्थमवग्रहोऽनुज्ञापनीय ॥

समणेजविस्सामि अणगारे अकिंचणे अपुत्ते अपमुप-
रदत्तजोगी पावं कम्मं एण करिस्सामीति समुट्ठाए म-
व्वं जंते ! अदिष्सादाणं पक्खखामि से अणुपावि-
मिच्चा गामं वा जाव रायहाणि वा णेव सयं अदिन्नं
गिएहेज्जा णेवसेणं अदिन्नं गिएहावेज्जा णेवसेणं
अदिम्मं गिएहंतं पि ममाणुजाणेज्जा । जेहिं वि सच्चि
पव्वइए तेसिं पियांं जिकवुं वत्तयं वा मत्तयं वा इरुगं
वा जाव चम्मच्छेदणं वा तेमिं पुव्वामेव उग्राहं अण-
णुष्मविया अपरिज्जेहिया अपमज्जिया एण गिएहेज्जवा प
गिहेज्ज वा तेमिं पुव्वामेव उग्राहं अणुष्मविय परिज्जेहिय
पमज्जिय तत्रो संजयमेव उग्राहेज्ज वा पागिएहेज्ज
वा से आगंतारेसु वा ४ अणुवीडुग्राहं जाएज्जा ।
जे तत्थ ईसरे जे तत्थ ममाहिट्टाए ते उग्राहं अणुष्म-
वेज्जा कापं खदु आउमो अहालंदं अहापरिमाणं
वसामो जाव आउमो जाव आउसंतम्म उग्राहे जाव
माहम्मियाए जाव उग्राहं उग्राहेदस्सामो तेण परं
विहरिस्सामो ॥

श्राम्यतीति धमणस्तपस्वी यतोऽइमन एवंचूना जविप्या-
मीनि दर्शयति । अनगारोऽणा बुद्धार्त्तनिपन्नमगार तन्न
विद्यत इति अनगारस्तत्रगृहपाश इत्यर्थन्तया अकिंचनो न

विद्यते किमप्यस्येत्याकिंचनः निष्परिग्रह इत्यर्थः । तथा अपुत्र स्वजनवन्दुरहितो निमम इत्यर्थः । एवमपञ्च. द्विपदचतुष्प-
दादिरहितः यत एवमत परदत्तभोजी सन् पाप कर्म न
करिष्यामीत्येव समुत्थायैतत्प्रतिज्ञो जवामीति दर्शयति । यथा
सर्वे जदन्तादत्तादान प्रत्याख्यासि दन्तशोधनमात्रमपि पर-
कीयमदत्त न गृह्णामीत्यर्थे तदनेन विशेषणकदम्बकतापरेषां
शाक्यसरजस्कादीना सम्यक् श्रवणत्व निराकृत प्रवति ।
सचैव जूतांर्किंचन धमणोऽनुप्रविश्य ग्राम वा यावद्भ्राजधानो
वा नैव स्वयमदत्त गृह्णीयाच्चैवापरण ग्राहयन्नाप्यपर गृह्णन्त
समनुजानीयाद्यैर्वा साधुभि सह सम्यक्प्रव्रजितस्तिष्ठति वा
नेपामपि सवन्ध्युपकरणमनुज्ञाप्य न गृह्णीयादिति दर्शयति ।
तद्यथा कृत्रकमिति कृद्रुप्रवारणे छादयतीति उत्र वर्षाक-
ल्पादि । यदि वा कारिका. क्वचित् कुकण्देशादावतिवृष्टस-
जवाच्छत्रकमपि गृह्णीयाद्यावच्चर्मच्छन्दनकमप्यननुज्ञाप्य प्रत्यु
प्रेक्ष्य च नावगृह्णीयात् सकृत्प्रगृह्णीयादनेकशः तेषां च सवन्धि
यथा गृह्णीयात्तथा दर्शयति । पूर्वमेव ताननुज्ञाय प्रत्युपेक्ष्य
चक्षुषा प्रमूज्य रजोहरणादिना सकृदनेकशो वा गृह्णीयादिति
किञ्च (सन्त्यादि) स भिक्षुरागन्तागारादौ प्रविश्यानुविचि-
न्त्य च पर्यालोचयति विहारयोग्य क्षेत्र ततोऽवग्रह वस्त्या-
दिक याचेत । यश्च याच्यस्त दर्शयति । यस्तत्रेदवरो गृहस्वामी
तथा यस्तत्राधिष्ठाता गृहपतिना निक्किममर कृतस्तानव-
ग्रह क्षेत्रावग्रहमनुज्ञापयेद्याचेत कथमिति दर्शयति (काम-
मिति) तवेच्छया खल्विति चाक्यालकारे । आयुष्मन् ! गृहपते
(अहाद्वन्दमिति) यावन्मात्र काव प्रवाननुजानीते (अ-
हापरिणायति) यावन्मात्र क्षेत्रमनुजानीषे तावन्मात्र काल
तावन्मात्र च क्षेत्रमाश्रित्य वय वसाम इति यावद्विहायुष्मन्
यावन्मात्र कालमिहायुष्मतोऽवग्रहो यावन्तश्च साधर्मिका
साधवः समागमिष्यन्ति तावन्मात्रमवग्रह गृह्णीष्यामस्तत
कर्ष्व विहरिष्याम इति । आचा० ५ श्रु० ७ अ० १ उ० ॥

(६] विधवाप्यनुज्ञापनीया ।

सागारियअहिगारे, अणुवत्तं तस्मि को विसो होति ।
संदिष्टो वपनू वा, विहवा सूत्तस्त संवधो ॥

इह पूर्वसूत्रात्सागारिकाधिकारः शय्यातराधिकारोऽनुवर्त्तने
तस्मिन् अनुवर्त्तमाने सूत्रे कोऽपि स सागारिक कोऽपि
प्रचुरिति प्रतिपाद्यमित्येव विधवा सत्रस्य सवन्धः । अस्य व्या-
ख्या । न विद्यते धवो जर्ता यस्याः सा विधवा ततो छुडिता
जातिकुलवासिनी पितृगृहवासिनी वा इत्यादि । अथवा
समासकरणादिद ऋष्यम् या दुहिता विधवा या च ज्ञातिकुल-
वासिनी छुडिता । ज्ञातिकुलवासिनी नाम या गृहजामातुर्वत्ता
साप्यवग्रहमनुज्ञापयितव्या किमद्गु पुन पिता वा ज्ञाता वा
पुत्रो वा स सुतरामनुज्ञापयितव्य । तथा चाह (से यावती
त्यादि) ततो चावप्यवग्रहमवग्रहीतव्याविति सूत्राकार्यः ॥

सप्रति भाष्यकारो व्याख्यानमाह ।

विगयधवा खलु विधवा, धवं तु जत्तारमहु नेरुत्ता ।

धारयति धीयते वा, दधाति वा तेण उ धवोत्ति

विगतधवा खलु विधवा । विगतो धवोऽस्या इति व्यु-
त्पत्ते धव तु भर्त्तारमाहुर्नेरुत्ता निरुक्तिशास्त्रविद । कथा व्यु-
त्पत्त्येत्याह । धारयति तां स्त्रिय धीयते वा तेन पुसा सा स्त्री द
धाति सर्वोत्तमा पुष्पाति तेन कारणेन निरुक्तिवशात् धव
इत्युच्यते ॥

विधवा वा णुष्वावज्जइ, किं पुण पिय माञ्जायपुत्तादी ।
सो पुण पञ्चुवाऽपञ्चुवा, अपञ्चु पुण तत्थिमो होइ ॥

विधवाऽप्यनुज्ञाप्यते किं पुनः पिता माता ज्ञाता पुत्रादिवर्वा
स सुतरामनुज्ञाप्यः केवल पुनः पुत्रजातृप्रवृत्तिको विधा ।
प्रचूर्वा प्रवेदप्रचूर्वा । तत्र पुनरप्रभव इमे वक्ष्यमाणा प्रवन्ति
तानेव निर्युक्तिद्वयाह ।

आदेसदासजणए, विरिक्कजामाऽए उ दिष्ठा य ।

अस्सामिमासो वहुतो, सेसपञ्चुणुगहेणं वा ॥

आदेशः प्राघूर्णको दासो र्किंचनो जृतक' कर्मकरो विरि-
क्तो गृहीतरिकादिभाग पुत्रो ज्ञाता अन्यो वा तथाऽन्यत्र
पृथग्गृहे जामातरि पतेऽस्वामिनोऽप्रभव एतान् यदि अनु-
ज्ञापयति तदा प्रायश्चित्तं मासलघु शेषाः प्रभवः स्वामिन-
स्तान् अनुज्ञापयेत् (अणुगहेणवति) अप्रचूर्णामपि येषां
प्रचूर्णानुग्रहः कृतो यथा त्वया कृत दत्त वा तत्प्रमाणमिति तेन
वा अनुग्रहेणाप्रचूर्नापि अनुज्ञापयेत् नान्यथा ।

अप्रचूर्णामनुज्ञापने दोषमाह ।

दियरातो निच्छुहणा, अप्पहुदोसा आदिन्नदारणं च ।

तम्हा उ अणुष्वए, पञ्चुं च पञ्चुणा च संदिट्ठं ॥

गहपतिगहवतिणिं वा, अविजत्तसुतो अदिष्कषा वा ॥

अप्रचूर्णामनुज्ञापने दोषा दिवा रात्रौ वा निष्काशन तत्र
जनगर्हाविनाशादयो दोषा न केवल निष्काशनमदत्तादानं
च । यस्मादप्रचूर्णामनुज्ञापने पते दोषास्तस्मात्प्रचूर्णं प्रचुर-
दिष्ट वाऽनुज्ञापयेत् । तमेव दर्शयति (गहपतिस्ति) वाक्कादावि
भक्तजातृपितृव्यादिर्वा प्रभवति । अथवा या दुहिता विधवा
निसृष्टा गृहे प्रमाणीकृता सापि प्रभवति । यदि वा यः स्वय
दातु प्रचूर्णा आदिष्टः सोऽपि प्रभवति । एताननुज्ञापयेत् ।
व्य० ७ उ० ।

(७) अवग्रहीते चावग्रहे उत्तरकालविधि साधर्मिकागम-
ने उपनिमन्त्रणम् ।

से किं पुण तत्थांगहंसि पवोग्गाहियंसि जे तत्थ
साहम्मिया सज्जोतिथ समणुष्वा उवागच्छिज्जा जे तेण
सयमंसियाए असणो वा ४ तेण ते साहम्मिया संजो-
इया समणुष्वा उवणिमंतेज्जा एो चेव एण परवन्धियाए
उगिज्जिय उगिण्हिय उवणिमंतेज्जा से आगंतारेसु वा ४
जाव से किं पुण तत्थांगहंसि पवोग्गाहियंसि जे तत्थ साह
म्मिया अणसंजोइया समणुष्वा उवागच्छेज्जा । जे तेणं
संयमासियाए पीढे वा फट्टए वा सेज्जासंधारण वा तेण ते
साहम्मिए अणसंजोइए समणुष्मे उवणिमंतेज्जा एो चेव
णं परिवन्धियाए उगिज्जिय उगिण्हिय उवणिमंतेज्जा
से आगंतारेसु वा ४ जाव ।

(से इत्यादि) तदेवमवग्रहीतेऽवग्रहे स साधु किं पुन कुर्या-
दिति दर्शयति । ये तत्र केचन प्राघूर्णकाः साधर्मिकाः साधवः
सभागिका एकसामाचारीप्रविष्टा समनोक्षा उद्युक्तविहारिण
रुपागच्छेरुरतिवयसो भवेयुस्ते चैवज्ञता ये तेनैव साधुना पर-
दोकार्थिना स्वयमेपितव्यास्तं च स्वयमेवागता भवेयुस्तांश्चाश-
नादिना स्वयमाहृतेन स साधुरुपनिमन्त्रयेद्यथा गृहीतं य्य-
मेतन्मयानीनमगनादिक क्रियता ममानुग्रह इत्येवमुपनिमन्त्र-

उगह

येननेव (पर्याडियापत्ति) परानीत यदशनादि तत् जुगम-
चगृह्याश्रित्य नोपनिमन्त्रयेत् । किं तर्हि स्वयमेवानीतेन निमन्त्र-
येदिति । तथा (सेव्यादि) पूर्वसूत्रवत्सर्वे नवरमसांभो-
गिकान पीठफलादिनोपनिमन्त्रयेद्यस्तेषां तदेव पीठकादि
मनोप्य नाशनादीनि ।

(सूत्रम्) अन्थि या इत्या केऽ उदस्म य परियावन्नाए
यअचिन्ने परिहृणणे रिद्ध मन्वे व उगहस्स पुन्वाणुष्-
वणा चिद्ध अहालंदमपि उगहो ॥

अस्य सवन्थमाह ।

अमहीणमृ वि माहम्मि, नेसुइतिपसु उगहो वुत्तो ।

अयमपरो आरंजो, गिहीवि जहे उगहे होऽ ॥

अत्राश्रिन्ष्वपि क्षेत्रान्तर गतेषु साधर्मिकेषु इत्येषोऽवग्रह-
प्रोक्त । अय पुनरप्य प्रकृतसूत्रस्याम्नो गृहिभिर्विजड परि-
त्यक्तो य प्रतिश्रयस्तद्विषयेऽवग्रहो जवति । अनेन सवन्थेसा-
यानस्यास्य व्याख्या । अस्ति वात्रानन्तरस्तत्र प्रस्तुते प्रतिश्रये
किञ्चिद्वाहागं प्रकाटिक गृहस्थसत्कमुपाश्रये पर्यापन्नं वि-
स्मृत परिग्न्यक्तमुपाश्रयपर्यापन्नम् अन्थि प्राशुक् परिहर-
णार्थं साधुना परिभोक्तु योग्यं तत्र सैवावग्रहस्य पूर्वानुज्ञा-
पना तिष्ठति तत्रोपाश्रये तिष्ठति, पूर्वमेवानुजानीत प्रायोग्यमि-
त्येव यदवग्रहोऽनुज्ञापितः सैवानुज्ञापना पश्चादुपाश्रयं पर्या-
पन्नगृहणेऽप्यवतिष्ठते न पुनरज्ञितवमनुज्ञापनं कर्त्तव्यमिति
भावः । कियन्तं कावमित्याह । यदावन्दमपि मध्यमवन्दमा-
त्रमपि काल यावदवग्रह इति सूत्रार्थं ।

अयामुमेव सूत्रार्थं भाष्यकृप्रतिपादयति ।

आहारो उवही वा, आहारो जुंजणारिहे कज्जा ।

दुविहपरिहारअरिहो, उवही वि य कोयिणादि कोयि ॥
इह सूत्रे किञ्चिद्वाहो न आहार उपश्रिवा गृहीत परिहर-
णाद्वगृहणेन तु सप्रवरपरिभोगार्हः । तत्राहार कश्चिद्भोज-
नाहो भवति कश्चित्तु न भवतीति । उपश्रिगपि कश्चिद्विध-
परिहारमाश्रणार्हं परिभोगरूपस्याहो भवति कश्चिच्च न
भवति । तथाहि ।

संमत्तासवापिमियं, आहारो अणुवज्जोच्च इच्चादि ।

सुमिरनिणवक्रद्वयो, परिहारे अणरिहो उवही ॥

ससक्त डीन्द्रियादिजन्तुमिश्रं भक्षपानम् । आसवो मद्यम्
पिहितं पुञ्जम् । इत्यादिक आहारो अनुपभोज्य । साधुनामुष्-
भोक्तुनयोग्य शुषिरनृणवृक्कादिक उपश्रिगपि परिहारस्या-
नहो मन्तव्यः । अर्थाटापन्न ओटनादिक आहारो वखादि-
कश्चापि परिजोगार्ह इति ।

वायंते अणुगवणा, पायोगे होऽ तप्पदमयाए ।

नो चेष उगहो खबु, चिद्ध कावो उ वंदवखा ॥

साधुभि प्रतिश्रये तिष्ठतिस्तत्प्रयमनया या प्रायोग्यस्यानु-
ज्ञापना कृता जवति सा पयोपाश्रयपर्यापन्नस्यापि गृहणे अव-
गृह्णीति । न पुनर्तयोऽनुज्ञाप्यते । या तु सूत्रे लन्दाव्या-
लन्त इत्यत्रिधान स कावः प्रतिपत्तव्यः इति कृता सूत्रव्या-
ख्या ज्ञाप्यन्ता ।

सप्रति निर्यन्त्रिस्वम् ।

पुञ्जमहा दुविह, दन्वे आहार जाव अवगह्ने ।

उवस्मि ननिगदिवमे, एते गाहियम्मि जयगाण् ॥

पुं प्रम निर्यन् एव वृपना लन्तादृष अग्रमेवगोक्कयन्तो

द्विविधे ह्येव उपयोग प्रयच्छन्ति । द्विविध ह्येव नाम आहा-
र उपश्रिश्च । तत्प्राधूर्सकादयो गृहिणो विस्मृत्य परित्यज्य
वा गता जवेयु । तेषु गतेषु यावदपराहो जवति तावदाहारं
न गृह्णन्ति परतस्तु गृह्णन्ति उपश्रिस्तु तृतीये दिवसे गते गृह्ण
कुर्वन्ति इतरन्नाम अर्थजातं तत्कदाचिद्गारिणां विस्मृतं भवे-
त् तदेकान्तं निरूपणीयम् (गहियंति) यदि धानिकादि-
भिरुद्गीतं तथा प्रतिवासिकैर्नष्टो जवेत्तथा तत्रापि यत्तेषां वि-
स्मृतं तद्योक्तविधिना गृह्णन्ति । एष निर्युक्तिगाथासमासार्थः ।
सांप्रतमेनामेव विवृणोति ॥

पायं सायं मज्जं-ने यजसजा उवस्सयसमंता ।

एहिंति अपिहाए, लहुगो वेसाइमे तस्य ॥

प्रातः प्रभाते सायं सध्यायां मध्याह्ने च कालत्रये वृषजा उपा-
श्रयं समन्तात् प्रत्युपेक्षन्ते अप्रत्युपेक्षमाणानां लघुको मालम् ।
दोषाश्रमे । तत्राप्रत्युपेक्षणं जवन्ति ॥

साहाम्भियाम्मधम्मिय, गारच्छिषिखिवणवोसिरणज्जु ।

गिएहणकट्टणववहार, पञ्चकट्टुहाहणिच्चिसए ॥

सधर्मिणी सयमी अन्यधर्मिणी परतीर्थिका अगारस्थी
अविरतिका एता प्रच्छिष्टाः सत्यः साधुप्रतिश्रयसमीपे अर्थ-
जातस्य निरूपणं कुर्युः । यद्वा वादकं व्युत्सृज्य गच्छेयुः । परि-
पहपराजितो वा कोऽपि संयतो रज्जुबन्धनेन श्रियेत । तत्र राज-
पुरुषैर्जाते सति गृहणाकर्षणव्यवहारः पश्चात्कृतोद्वाहनिर्विष
यज्ञापनादयो दोषा भवन्ति । इदमेव ज्ञायति ॥

नोदणकुविय साहम्मिणि, परतिस्थिणिगीउदिद्विरागेण

अणुकंपजहिच्छदा-रिज्जवाहं अगारी वा ॥

सधर्मिणी काचिच्च खण्डितशीला गर्भवती उद्वाहोऽयामि-
ति मन्यमानै साधुजिर्गाढ नितरां रजोहरणादिविद्ध बहि-
कृत्वा भवेत्तत सा मदीयलिङ्गमपहतमिति मन्यमाना तयानो-
दनया कुपिता सती स्वयमपत्यजातं तदाश्रयसमीपे परि-
त्यजत् परतीर्थिनी तु दृष्टिरागेण अस्माकमपयश प्रवाहो
जविष्यतीति कृत्वा सयतानामुपाश्रयसनिधौ वादक व्युत्सृजेत्
पर लोकाश्चिन्तयिष्यति एतैरेवैतज्जनितमिति । अथवा अगारी
काचिदनुकम्पया यदृच्छया वादक तत्र प्रक्षिपेत् तत्रानुकम्प-
या नाम दुष्कावादी काचिद्दुस्था योपिज्जीवनाय स्वापत्यं
तदाश्रयान्तिके त्यजति वरमेने अनुकम्पापरायणा अमुं वादक-
क शय्यातरस्यापरस्य वा ईश्वरस्य गृहे निरूप्यन्तीति
यदृच्छया अजिसधिमन्तररेणैवमेव व्युत्सृजाति ॥

हाउं व तरेउं वा, अचयंता तेणगा निवत्थादी ।

एएहिं वि य जणियं, नहिं व दोमा उजुणद्विटा ॥

स्तेनकादयो वखादिक हर्तुं वा तरीतु वा (अचयता)
अशक्तुवन्त साधुनां प्रतिश्रयसनिधौ परित्यजेयु । उपवृक्षण-
मिद तेनान्यतीर्थिकादय प्रत्यनीकतया हिरण्यसुवर्णादिकम-
पहत्य तत्र निरूपेयु ततो यदि वृषजा त्रिसधय च सति
प्रत्युपेक्षन्ते तदा लोको ज्ञेयात् एतैरेवैतज्जनित
सुवर्णार्थमत्र प्रक्षिप्तमिति । यस्तु देहे कोहो ह्यव्यार्थैरादिक-
रणज्यपरोपितस्य पुरुषादे शरीरमित्यर्थस्तत्र प्रातिचरणा
कर्त्तव्या । सम्यक् प्रतिचर्य यदि कोऽपि न पश्यति तदा परि-
ष्ठापनीयमिति दृश्यम् । तच्च परावग्राहपरकीयनिवेशनादौ
(निवोऽर्जानि) परित्यजन्ति । किंतु परंपरपि गृह्णीते तच्च नाम इति

अप्पन्निचरपन्निचराणं, दोसा य गुणा य वप्पिया एए ।
एतेण सुत्तं न कत्तं, सुत्तनिवातो इमो तत्थ ॥

अप्रतिचरणप्रतिचरणयोः प्रतिश्रयस्याप्रत्युपेक्षणाप्रत्युपेक्ष-
णयोर्ध्याक्रममेते दोषा गुणाश्च वर्णिताः । परमेतेन पर्यन्त-
सूत्रं न कृतं न विहितं किंतु सामाचारीप्रकाशनार्थं सर्वमेत-
द्व्याख्यातमिति । सूत्रनिपातः पुनरयं तत्रेति सूत्रनिपातस्यै-
वापदर्शनार्थः ॥

आगंतुगागारद्वियाणं, कज्जे आदेसमादिणा कोइ ।

वसिंत्तं विस्समिंत्तं वा, उट्टिचुगया अणानोगा ॥

इह यत्रागारिण आगत्यागत्य तिष्ठन्ति तदागन्तुकागारम् ।
तत्र कार्यं कारणविशेषतः स्थितानां प्रकृतसूत्रमवतरति कथं
मित्याह । आदेशप्राघर्षकास्तत्र केचित्पथिका आगन्तुकागारे
रजन्यां वासमुपगता दिवा वा भोजनार्थं विश्रामं कृतवन्त-
स्ततः उपित्वा विश्रम्य वा किञ्चित् इव्यजातमनाजोगमनि-
च्छन्तो गताः । किंतु स त्यजेदित्याह ।

समिइसत्तुसागरस-सिण्हगुडवोणमादि आहारो ।

ओहे अवग्गहम्मि य, होउवही अट्टजातं वा ॥

इहाहार उपधिश्चेति द्विविध इव्य भवति । तत्राहार- स-
मिति सक्तुशाकरसस्नेहगुडवषणादिकः । समितिः कणिका
शेष प्रतीतम् । उपधिस्तु द्विधा भवति ओघ उपधिः उपग्रहे
चा । ओघोपधिरुपग्रहोपधिश्चेत्यर्थः । अर्थज्ञात इव्यं शब्दाः ।
परित्यक्तं भवेत् तत्राहारोपधिविषयं तावद्विधिमाह ।

काऊण स सागरिण, पन्निचरणा हारजात अवरणहे ।

एमेव य उवहिस्सवि, सुप्पे दोसा य गहणाइ ॥

आहारसागारिके प्रदेशे कृत्वा तावत्प्रतिचरणं कुर्वन्ति
यावदपराहः संजायते । एवमेवोपधेरपि गृह्ये नूभागे स
स्थापनीयः । अन्तिकं वा अपहृतमेव तत्र जनदष्टे मतिदोषा
ग्रहणकर्षणादयो भवेयुः ॥

अहवा बुजेज्ज कोयि, उग्गामगवेरियं च इंतूणं ।

देहाण मइत्थी वा, पारिसहपराजितो वा वि ॥

अथवा कश्चिदुद्ग्रामकं पारदारिकं वैरिणं वा इत्वा प्रत्य-
लीकतया तत्र प्रक्षिपेत् । स्त्री वा काचिदत्यन्तदुःखिता वै-
हायसमरणमुपाश्रयस्मीपे कुर्यात् । परीपहपराजितो वा
सयत एव कोऽपि रज्जुबन्धनेन प्रियेत् “ वरं प्रदग्धुं ज्व-
हितं हुताशनं नवापि प्रज्ञ चिरसचित्तं मत ” मिति कृत्वा ।
द्विविध संखने वा, पुत्रिसत्या मेहुणो विसेमो वि ।

एमेय समागम्मि, चित्तं काए गिहणादीणि ॥

कोऽपि कचित्पुरुष इव्यार्थं जातनिमित्तं यद्वा असखरं क-
वहो वैरमित्यर्थं तेन वा कंचिद् व्यपरोप्य सयतोपाश्रयस-
मीपे परित्यजेत् एवं स्त्रियमापि काचिद्विनाश्यं प्रक्षिपेत् ।
नवर मैथुने विशेषः । किमुक्तं भवति सपत्नीं चतुर्थव्रतावि-
प्रकारिणीं मत्वा अपरोप्यत्र तत्र व्युत्सजेत् अनायासप्रयासा
जुधादिति कृत्वा । एवमेव श्रमणोऽपि गन्तव्यम् । तमापि कश्चिदु-
पकरणइव्यार्थं वैरेण वा मारयेदित्यर्थः । तत्र साधून् शङ्केरन्
ततो ग्रहणाकर्षणादीनि पदानि प्राप्नुवन्ति यत एवमतः ।

कालम्मि पहुप्पंते, वचरमाटी उवित्तु पन्निचरणं ।

रक्खंति साणमादी, उग्गजादिहमप्पेहिं ॥

त्रिसध्य वृषमै सम ततो वसति प्रत्युपेक्षणीया । प्रत्युपे-
क्षितायां च यदि किञ्चित् कल्पस्यकादिकं पश्यति कात्रश्च

पूर्यते ततश्चत्वरदिषु स्थापयित्वा प्रतिचरणकुर्वाण प्रच्छन्ना-
वकाशस्थिताः श्वानमार्जारदिना विनाश्यमानाङ्गवत् रक्तकृति
यावत्कल्पस्यकादिकमन्यैर्दृष्टमिति ।

वोळं पभायकात्ते, करिंति जणजाणदयावसमा ।

पन्निचरणा पुण देहे, परग्गहेणैव उव्वंति ॥

यत्तत्र हिरण्यसुवर्णादि केनचित्परित्यक्तं भवति तत्रजात
काल एव प्रत्युपेक्षमाणाः सम्यक्निरीक्ष्य वृषजा जनज्ञापनार्थं
वोळं कुर्वन्ति । यथा केनचित्पापिनेदं हिरण्यादिकमस्मदप-
यशोऽर्थनिहितम् पूर्वार्थेकादयश्च द्विविधस्यापि इव्यस्य द्वार-
कर्तव्याः । किं कारणमाहरे तेषां यावत्प्रतिचरन्तीत्युच्यते ।
वोच्छिज्जई ममत्तं, परेण तेसिं च तेण जति कज्जं ।

गिहंता वि विमुष्ठा, जतिवि ण वोच्छिज्जती जावो ॥

अपराह्वात्परतस्तेषां पथिकानामाहारममत्वं व्यवच्छिद्यते ।
तेषां साधूनां च यदि तेनाहारेण कार्यं भवति ततो गृह्णतोऽपि
विमुष्ठाः । यद्यपि च ज्ञावस्तेषां तदुपरि न व्यवच्छिद्यते
तथाप्यपस्त्रमयादूर्ध्वं गृह्णतां न कश्चिद् दोषः । उपधिं तु तृतीयदि-
वसे पूर्णं गृह्णन्ति पतावता तद्विषयममत्वस्य व्यवच्छेदात् ।

अव्वोच्छिन्ने जावे, विरागयाणं पि तं पर्यंसिति ।

पप्पवणमणिच्छंते, कर्पं तु करेति परिच्छुत्ते ॥

अथ तेषामद्यापि जावो न व्यवच्छिद्यते ततोऽव्यवच्छिन्ने
जावे तेषां स्वस्त्राणि गवेपयतां चिरादायातानामपि तमुपधिं
तु दर्शयन्ति । एवं च तेषां प्रज्ञापनां कुर्वन्ति । अस्मान्निरेतानि
वस्त्राणि स्वीकृतानि ततोऽनुग्रहं मन्यमानाः साधूनामनुजानीथ
पवमुक्ते यद्यनुजानते ततः सुन्दरम् । अथ नेच्छन्त्यनुज्ञातुं तानि
वस्त्राणि परिच्छुक्तानि तत आत्मव्रतकर्णार्थं कल्पं कुर्वन्ति ।
अथार्थज्ञातविषयविधिमाह ।

पत्तो नियत्तपट्टा, करीदि दापंति प्रत्यणां सुधे ।

दरिंसिंवि अपिच्छंतो, को पुच्छति केण उवियं च ॥

इहोपाश्रये यद्यर्थजातं पतितमुपलभ्यते तदा तदप्यल्पसागा-
रिके स्थाप्यते । शैकृतादयश्च दूरे कर्तव्याः । प्रत्यविविधैश्च
सूयस्तत्रैव समायातैर्गृह्णि- पृथाः कुत्रास्माकं तदर्थजात-
मिति ततः करादिना हस्ताङ्गुल्यादिसङ्ख्या दर्शयन्ति । अत्र
प्रदेशे एतं प्रेक्षन्त्वम् । अथ ते न पश्यन्ति ततः स्वयमेव तदर्थ-
जातं दर्शयन्ति । यदि ते पृच्छेयुः केनेदमत्र स्थापितं ततो
वक्तव्यं के पृच्छन्ति केन स्थापितं चेति । एव तावदुपाश्रय-
पर्यापन्ने आहारादौ विधिरुक्तः ।

अथ शय्यातरादिगृहपर्यापन्नो विधिमाह ।

जरुमाहइजयणट्टे, गहियागहिएसु सिज्जादी ।

गेएहंति असंचइत्तो, संचइयं वा असंधरणे ॥

प्रथा राजपुरुषास्वदादिजन्यात् नष्टे शय्यातरादौ अथवा
शय्यिकाः प्रातिवेश्मिकास्तैर्गृहीतुं निधनिकैरागृहीता ऋणं
दापयितुमारब्धास्ततस्तेषु शय्यिकादिषु नष्टेषु तत्र य आहारोऽ
संचयिको दधिभृतादिस्त गृह्णन्ति । अथ असंस्तरणे तत्र
संचयिकमप्युपस्थादिकं गृह्णन्ति ।

सोक्खिखेतरणट्टे, एमेव य होइ उवहिगहणं पि ।

पुव्वागएसु कहणं, चुजंति दिप्पे व मट्टेवि ॥

प्रातिवेश्मिकादिसापेक्षो वा नष्टे भवेत् इतरो वा निरपेक्षः ।
सापेक्षो नाम सूयस्तत्रैवागन्तुकास्तद्विपरीतो निरपेक्षस्त
ओजयस्त्रिपि नष्टे एवमेवाहारवृषधेरपि गृहणं कुर्वन्ति ।

सापेक्षनष्टेषु च प्रत्यागतेषु कथयन्ति कथितं च दत्तमनुज्ञातं सत्यरिभृजन्ति । ये तु निरपेक्षनष्टास्तेषु निर्विवादमेव परि-
वृज्जते । एव (अट्टेविचि) अर्थजातेऽपि गृहण मन्तव्यम् ।
अत्रैवाङ्केपरिहारावाह ।

पाउग्गमाणुष्ठावियं, जनि मष्ठासि एवमतिपसंगोत्ति ।

आउरजेसज्जवभा, तह संजमसाहं जं तु ॥

यद्येव मन्यसे प्रायोम्यं साधुनामुचितं यत्तदेव साधुनामनु-
ज्ञापित नेतरत्प्रायोम्यमर्थजातादि तत एवमननुज्ञापितमप्यर्थ-
जातं गृहतामतिप्रसङ्गो भवति तत्राप्यभिधीयते नैकान्तेनार्थ-
जातमप्रायोम्यं यत् आतुरो रोगी तस्य ज्ञेयजोपमा कर्त्तव्या ।
यथा पुनरस्याग्निनवोदीर्घं ज्वरादी यदौषध प्रतिषिध्यते तदे-
वात्यस्यामवस्थायां तस्यैवानुज्ञाप्यते एवमर्थजातमपि पुष्टका-
रणान्नावे प्रतिषिध्यम् । यत्तु दुर्जिज्ञादौ सयमस्य साधक
तदनुज्ञातमेव । वृ० ३ उ० ।

किंच ।

से किं पुण तत्थोग्गहसि पवोग्गहियंसि जे तत्थ
गाहावडण वा गाहावडपुत्ताण वा सूती वा पिप्पलए
वा कप्पसोहणए वा णहच्छेदणए वा तं अप्पणो एगस्स
अट्टाए परिहारियं जाडत्ता णो अष्मपष्स्स देज्ज वा
अणुपदंज्ज वा मयं करणिज्जं तिकट्टु सेत्तमादाए तत्थ
गच्छेज्जाऽ पुव्वापेव उत्ताणए हत्थे कट्टु ज्जमीए वा
उवेत्ता इमं खलु इमं खलु इमं खलु चि आतोएज्जा णो
चेव णं सयं पाणिणा परपाणिसि पच्चप्पिणेज्जा ॥

(८) स सागारिकानुदकलीकमुपाश्रयमवग्रहं नानुज्ञाप-
येत् यत्र कर्मकरा आक्रान्ति यावत्स्नान्ति तत्रापि नावग्रहः ।

से जिकवू वा जिकखुणी वा सेज्जं पुण उग्गहं
जाणेज्जा अणंतरहियाए पुढवीए ससणिष्ठाए पुढवीए
जाव संताणाए तहप्पगारे उग्गहं णो उग्गिहेज्जा २
सं जिकवू वा जिकखुणी वा सेज्जं पुण उग्गहं जाणेज्जा
थुंंसि वा ४ तहप्पगारे अंतद्विकखजाए दुव्वच्छे जाव
णो उग्गहं उग्गिहेज्जा २ से जिकवू वा २ सेज्जं पुण
उग्गहं जाणेज्जा कुद्वियंसि वा जाव णो उग्गिहेज्ज वा
से जिकवू वा २ खंथंसि वा अष्मयरे वा तहप्पगारे जाव
णो उग्गिहेज्ज वा २ सेज्जं पुण उग्गहं जाणेज्जा
ससागारियं मगणियं सज्जदयं सइत्थि सक्खुट्टं सपसु
समत्तपाणं णो अष्मस एणिकखमणपवेस जाव धम्माणु
जोगचित्ताए सेवं एत्था तहप्पगारे उवस्सए ससागारि
जाव मक्खुट्टपसुत्तपाणे णो उग्गहं उग्गिहेज्ज वा २
ने जिकवू वा २ सेज्जं पुण उग्गहं जाणेज्जा गाहावड
दुव्वस्स मज्जं मज्जेण गंतुं पंथे परिवच्छं वा णो अष्मस
जाव से एत्तं एत्था तहप्पगारे उवस्सए णो उग्गहं
उग्गिहेज्ज वा २ से जिकवू वा २ सेज्जं पुण उग्गहं
जाणेज्जा । इह खलु गाहावड वा जाव कम्मकरीओ वा
अप्रमपं अकामति वा तदेव तेज्जादिसिणाणदिमीओ-
उग्गियमादि ण गिण्हवि य जहा सेज्जाण आत्रात्रगा ।

णवरं उग्गहवत्त्वता । से जिकवू वा २ सेज्जं पुण
उग्गहं जाणेज्जा आइष्मं संद्वेक्खाणो अष्मस जाव
चिन्ताए तहप्पगारे उवस्सए णो उग्गहं उग्गिहे जाव
एयं खलु तस्स जिकवूस्स वा २ ससगियं उग्गहप-
णिमाए । पढमो उद्देसओ सम्मत्तो ॥

(९) ब्राह्मणाद्यवगृहीतेऽवग्रहः ।

से आगंतारेसु वा ३ आणुवीयि उग्गहं जाणेज्जा
जे तत्थ ईसरे समाहिट्टाए ते उग्गहं आणुष्ठावित्ता कामं
खलु आउसो अहाद्वंदं अहापरिष्ठायं वसामो जाव
आउसो जाव आउसंतस्म उग्गहे जाव साहम्मियाए
ताव उग्गहं उग्गिहेस्सामो तेण परं विहरिस्सामो । मे
किं पुण तत्थ उग्गहंसि पवोग्गहियंसि जे तत्थ समणाए
वा माहणाए वा दंरुए वा ठत्तए वा जाव धम्मच्छे-
दणए वा तष्णो अंतोहितो वाहिणीणेज्जा वाहिया
वा णो अंतोपवेसेज्जा णो सुत्तं वाणं पणिवोहेज्जा णो
तेसिं किंचि वि अप्पतियं पणिणीयं करेज्जा ॥

सज्जिद्वारागन्तागारादावपरब्राह्मणाद्युपजोगसामान्ये कार-
णिकः सत्रीश्वरादिकं पूर्वक्रमेणावग्रहं याचेत् । तस्मिन्श्राव-
गृहीते अवग्रहे यत्तत्र श्रमणब्राह्मणादीनां ब्राह्मणपकरणजात
भवेत्तत्रैवाच्यन्तरतो वहिर्निष्कामयेन्नापि ततोऽच्यन्तरं प्रवेश-
येन्नापि ब्राह्मणादिकं सुत प्रतिबोधयेन्नच तेषां (अप्पतियति)
मनसः पीनां कुर्यात्तथा प्रत्यनीकतां प्रतिकूलतां न विदध्या-
दिति । आचा० २ श्रु० ७ अ० २ उ० ।

(१०) पथ्यऽवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः ।

अणुभवन्तो अस्य संवन्धमाह ।

उग्गहहुम्मि दिट्ठे, कहियं पुण सो अणुष्ठावेयव्वो ।

अट्टाणादीएभू वि, संजावणसुत्तसंबंधो ॥

अवग्रहस्य प्रभोर्दृष्टेः क पुनः सोऽवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः इति
चिन्तायामधिकृतसूत्रेणोच्यते पथ्यप्यवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः ।
आपि शब्दः सभावनायामास्ताग्रामे नगरे वा किंतु सभाव-
नायामध्वन्यापि । तथाचाह अध्वादिक्षप्यनुज्ञापयितव्यः ।
एव सभावनासूत्रस्य संबन्धः । सप्रति ज्ञाप्यविस्तरः ।

अट्टाण पुव्वजणियं, सागारियमग्गणा इदं सुत्ते ।

मग्गण परिग्गहिए सा, गारियसेसजयणा य ॥

अध्वानि यद्वत्तयं तत्तमर्वं कल्पाध्ययने भाणितमिताह पुन सु-
त्रेऽध्वानं व्रजतां सागारिकमार्गणा शय्यातरमार्गणा क्रियते
तथा केनचित्परिगृहीतेवृक्षादौ सति शेषसागारिके व्रजना-
य विस्तारन्ति तर्हि यावद्भिस्तद्गृहीतवृक्षादि तावत् शय्या-
तरान् करोति अस्तस्तरणे एकमपि शय्यातरमिति भावार्थः ।

संप्रति पूर्वार्धव्याख्यानमाह ।

दिणे दिणे जस्स उवाहियंती, जंमी हवन्ते व पमाद्वियं वा ।

सागारियेहोति स एगए व, रीदागए सुन्दु जहिं वसंति ॥

दिने दिने यस्य भर्मा गन्त्री वहन्तीमुपव्रियन्ते आश्रयन्ति
साधवो यदि वा पमाद्विका नाम यत्र मध्याह्ने साधार्मिका-
स्तिष्ठन्ति यत्र वा व्रमन्ति तत्र वस्त्रादिमयं कुचलयनं कुर्वन्ति
नां वा यम्य दिने उपजीयन्ते तदा स एवैक सागारिकः

शय्यातरौ भवति । रीढागतेषु तु अचक्रया यत्र तत्र गतेषु साधुषु यत्र रात्रौ वसन्ति तद्विषयस्य स शय्यातरः । इयमत्र ज्ञावना । यस्य न नियमेन भर्त्ता वा पद्माङ्गिका वा प्रातीदिनमुपदीयन्ते किंतु यद्वच्छया कस्मिन् दिने कस्यापि तदा यां यां रात्रिं यस्य न एकादिकमुपदीयन्ते तस्मिन् २ दिने स शय्यातरः

चीसमंता वि ङायाए, जे तहिं पढमंतिया ।

पुच्छिउं तेवि चिद्धेय, पंतिए किमु जहिं वसो ॥

विश्राम्यन्तोऽपि ङायायां ये तत्र पथिका प्रथम स्थितास्तिष्ठन्ति तानापि इष्ट्वा तत्र तिष्ठेत नान्यथा किं पुनर्यत्र च साधुस्तत्र सुतरां ते अनुज्ञापयितव्यास्ततो भवन्ति ते शय्यातराः सप्रति ए गणपरिग्राहेण सागारिय सेसए भयणा” इति व्याख्यानयद्वाह वसति वा जहिं रत्ति, एगेणगपरिग्राहे ।

तत्तिए उत्तरे कुञ्जा, वा बंते गमसंधरे ॥

यत्र वृक्षस्याधस्तादन्यत्र वा एकस्य वा परिग्रहे अनेकस्य वा परिग्रहे अनेकस्य वा पथिकस्य संघस्तस्य परिग्रहे साधवो रात्रौ वसन्ति तर्हि सर्वानपि तान् शय्यातरान् कुर्युः । अथ न संस्तरन्ति तदात्ममध्ये एक शय्यातरं स्थापयति । शेषान् निर्विशन्ति । एषा शेषे सागारिके भजना । व्य ० द्वि ०७३० । आग्नेशुवनादाववग्रहे आम्रफलादिभोजनं लशुनवनादाववग्रहश्च । तत्र आम्रवनादाववग्रहे आम्रफलभोजनम् ।

से जिकव वा जिकखुणी वा अजिकंखेज्जा अंबवणं उवागच्छिउए जे तत्थ ईसरे जे तत्थ समाहिद्धाए ते उग्गहं अणुजाणावेज्जा कामं खतु जाव विहारिस्सामो से किं पुण तत्थोग्गहंसि वा पवोग्गहिर्यंसि वा जिकव वा जिकखुणी वा इच्छेज्जा अंबवोत्तए वा सेज्जं पुण अंबं जाणेज्जा स अंरं जाव संसताणं तहप्पगारं अंबं अफासुयं जाव णो पणिगाहेज्जा । से जिकव वा २ सेज्जं पुण अंबं जाणेज्जा अप्पंरं जाव संताणगं अतिरिच्छिउं अंबोच्छिउं अफासुयं जाव णो पणिगाहेज्जा । सो जिकव वा २ सेज्जं पुण अंबं जाणेज्जा अप्पंरं जाव संताणगं तिरिच्छिउं वोच्छिउं फासुयं जाव पणिगाहेज्जा । से जिकव वा जिकखुणी वा अजिकंखेज्जा अंबजित्तगं वा, अंबपेसियं वा, अंबचोयगं वा, अंबमात्तगं वा, अंबदात्तगं वा, जोत्तए वा पायए वा सेज्ज पुण जाणेज्जा अंबजित्तगं जाव अंबदात्तगं वा स अंरं जाव संताणगं अफासुयं जाव णो पणिगाहेज्जा । से जिकव वा जिकखुणी वा सेज्जं पुण जाणेज्जा अंबजित्तगं वा अप्पंरं वा जाव संताणगं अतिरिच्छिउं वा अफासुयं जाव णो पणिगाहेज्जा । से जिकव वा जिकखुणी वा सेज्जं पुण जाणेज्जा अंबजित्तगं वा अप्पंरं जाव संताणगं तिरिच्छिउं वोच्छिउं फासुयं जाव पणिगाहेज्जा ॥

स जिञ्जु कदाचिदाप्रवनेऽवग्रहमीश्वरादिकयाचेत तत्रस्थश्च साति कारणे आम्र भोक्तुमिच्छेत्तत्र आम्र साएन ससन्तानकमप्राप्तुमिति च मत्वा न प्रतिगृहीयादिति । किञ्च

(सेत्यादि) स जिञ्जुर्न्यतुनरात्रमल्पाएरुमल्यसन्तानकं वा जानीयार्तिकवतिरश्चीनच्छिउं तिरश्चीनमपाटितम् । तथा व्यवच्छिन्नं न स्मरन्तं यावदप्राप्तुं न प्रतिगृहीयादिति । तथा (सेत्यादि) स भिक्षुरल्पाएरुमल्यसन्तानकं तिरश्चीनच्छिन्नं तथा व्यवच्छिन्नं यावत्प्राप्तुं कारणे सति गृहीयादिति । एवमात्रावयव एव सबन्धिसूत्रत्रयमपि नेयमिति । नवरम् (अवजित्तय) आम्राकंमाम्रपेसी आम्रफली (अंबचोयगति) आम्रच्छिन्नी सास्रगं रसं (मात्तगति) आम्रशूक्ष्मखरानीति ॥

इकुवनादाववग्रह.

से जिकव वा जिकखुणी वा अजिकंखेज्जा उच्छुवणं उवागच्छिउए जे तत्थ ईसरे जाव उग्गहंसि अह जिकव इच्छेज्जा उच्छुवोत्तए वा पायए वा सेज्जं उच्छुं जाणेज्जा से अंरं जाव णो पणिगाहेज्जा अतिरिच्छिउं अंरं तदेव तिरिच्छिउं तदेव से जिकव वा जिकखुणी वा सेज्जं पुण अजिकंखेज्जा अंतरुच्छुयं वा उच्छुगंमियं वा उच्छुचोयगं वा उच्छुसात्तगं वा उच्छुमात्तगं वा । जोत्तए वा पायए वा सेज्जं पुण जाणेज्जा । अंतरुच्छुयं वा जाव मात्तगं वा स अंरं जाव णो पणिगाहेज्जा वा से जिकव वा जिकखुणी वा सेज्जं पुण जाणेज्जा अंतरुच्छुयं वा जाव मात्तगं वा अप्पंरं जाव पणिगाहेज्जा अतिरिच्छिउं तिरिच्छिउं तदेव पणिगाहेज्जा

लशुनवनादाववग्रह

से जिकव वा जिकखुणी वा अजिकंखेज्जा लहसणवणं उवागच्छिउए तदेव तिष्ठिवि आत्तावगा णवरं लहसुणं से जिकव वा जिकखुणी वा अजिकंखेज्जा दहसुणं वा दहसुणकंदं वा दहसुणचोयगं वा दहसुणमात्तगं वा जोत्तए वा पायए वा सेज्जं पुण जाणेज्जा लहसुणं वा जाव दहसुणवीर्यं वा स अंरं जाव णो पणिगाहेज्जा । एवं अतिरिच्छिउं वि तिरिच्छिउं पणिगाहेज्जा ॥ आचा ० २ शु ० ७ अ ० २ उ ० ।

सागारिकेण प्राटक प्रदानेन स्वीकृतोऽवग्रह (सागारियशब्दे) (१२) स्वामिना त्यक्ते अत्यक्ते वाऽवग्रहः ।

(सूत्रम्) से वत्थुं अंबावनेसु अंबोगेसेसु अपरपरिग्राहेसु अमरपरिग्राहेसु सव्वे व उग्गहसं पुव्वाणुषवणा चिउड । अहात्तंमवि उग्गहं ॥

अस्य सवन्धमाह ।

गिहिलुग्गहं सामिज्जे, इति एसो उग्गहो ससक्वातो । सामिज्जे अज्जे वा, अयमसो होऽ अरंनो ॥

स्वामिना जड परित्यक्तो यो गृहिणां संबन्धी अथगृहस्तद्विषय इत्येषोऽवग्रहोऽवग्रहविधि समाख्यात । अयं पुनरन्यप्रस्तुतसूत्रस्यारम्भ स्वामिना त्यक्ते अत्यक्ते वा अवग्रहो भवति अनेन सवन्धेनायातस्यास्य व्याख्या (से) तस्य निर्गन्थस्य वास्तुषु गृहेषु कथंतेषु अव्यापृतेषु शदिनर्पिततया व्यापारविहितेषु अव्याकृतेषु दायादिनिर्वचनेषु ।

अथवा पुनीतकाक्षे केनाप्यनुज्ञानमिति न ज्ञायते यत्तद्व्याकृतं
तेषु । तथा अपरपरिगृहीतेषु परैरन्यैरनधिष्ठितेषु अमरपरिगृही-
तेषु द्वेषे स्वीकृतेषु सैवावगृह्णन् । नअपूर्वानुज्ञापना तिष्ठति । यथा
द्वन्द्वमप्यवग्रहे किमुक्तं भवति यावन्त काव्र तानि वस्तुनि तेषां
पूर्वस्वामिनामवग्रहे वर्तन्ते तावन्त काव्रं सैव पूर्वानुज्ञापना
तिष्ठति न पुनर्नूयान्प्यवग्रहोऽनुज्ञापनीय इति सूत्रार्थः ।

मप्रति निर्युक्तिविस्तरः ॥

खित्तं वत्युं मेतुं, केतुं साधारणं च पत्तयं ।

अव्वावरुमव्वावरु-अपरमपरपरिमाहं चैव ॥

इह वास्तु सामान्यतो द्विधा क्षेत्रं वास्तु गृह वास्तु च । क्षेत्रं
द्विधा सेतु केतुगृह च तत्र अरघट्टजत्वेन यत्सिच्यते तत्सेतु । वृ-
ष्टिजत्वेन तु यन्निष्यद्यते तत्केतु । गृहं पुन सातोत्यितोभयज्जेदा
न्विधा वक्ष्यते । क्षेत्रं गृह चोन्नयमपि द्विधा । साधारणं प्रत्ये-
कं च । साधारणे बहूनाम्, सामान्य प्रत्येकम् एकस्वामिनस्त
त्र पदानि पञ्चाङ्गेन सप्रहीतमाह । अव्यापृतमव्याकृतमपरपरि-
गृहीतममरपरिगृहीतं चेति । अथ साधारणपदं विवृणोति ।

होऽयं गणगोष्ठीणं, मेणिमाधारणं च दुगमाह ।

वत्युम्मि एत्य यपयं, उत्थितखाते तदुन्नयम्मि ॥

गणगोष्ठीनां श्रेणीनां वा (दुगमाहृत्ति) द्वित्रिप्रभृतिसख्य-
कानां द्विज्यादिजनप्रतिवृत्तानां वा यत्क्षेत्रं वास्तु वा सामान्यं
तत्साधारणमुच्यते । अत्र तु वास्तुना अधिकारो न क्षेत्रेण
नञ्च नास्तु द्विधा । उत्थितं खातं तदुन्नयं च उत्थित प्रासादः ।
खातं नृमिगृहं तदुन्नयमथो नृमिगृहयुक्तं प्रासादः ।

अव्यापृतादिपदानि व्याचष्टे ।

सामिययमियं न कीरड, जहिगं अव्वावरुं तयं वत्यु ।

अव्वावरुमविजत्तं, अणहिदिद्वयमषपक्खेणं ।

यत् शक्तिं पतितं यत्र व्यापार केनापि न क्रियते यत्तद्वास्तु
अव्यापृतमुच्यते । अव्याकृतं नाम यद्वायादैरविभक्तम् अपर
परिगृहीतं नाम यदन्यपक्षेणान्यदीयवजनेनाधिष्ठितं नास्य
परिगृहीतं स्वयमेव तस्य शय्यातर इति ज्ञावः । इदानीमेव
ज्ञावयति ।

अवरो सुव्वियसामी, जेण विदिषं तु तप्पडमताए ।

अपरपरिगृहीतं पुण, उज्जाविया रुक्खमादी य ॥

अपरो नाम तत्प्रथमतया साधूनां यहत्त स एव तस्य स्वामी
नान्य कश्चित् । न परोऽपर इति समासाश्रयणात् । अपरपरि-
गृहीतं पुनर्देवकृदिका वा वृक्षादिकं वा वानमन्तगधिष्ठितं
मन्तव्यम् । अथाव्याकृतादिषु दृष्टान्तानुपदर्शयति ।

अव्वावरुं कुहुंवी, काणिकावांगमं य रायगिहे ।

अपरपरोमादेवउ, अमरमक्खे पि सायघरे ॥

अव्यापृते गृहे कुटुम्बिदृष्टान्तः । अव्याकृते तु राजगृहे (का-
णिकानि) पायाणमथ पक्षेष्टका वा घलिकामहत्यश्च काणिका
च्यन्ते नन्मप्ये गृहकारापको वाणिर् दृष्टान्तः । परपरिगृ-
हीतेऽपि स एव दृष्टान्तः । अपरपरिगृहीते वृक्षपिशाचगृहं वा
निदर्शनं प्रवर्ततीति निर्युक्तिगाथासमामार्थः ।

अयं नामेव विवरीणु कुटुम्बिदृष्टान्तमाह ।

नम्मवणं पासाए, मंग्गामिजक्खेणु मिणायकंटी य ।

अन्तं वावोरणं, कुणांति अवावरुं तेषं ॥

कृत्तुविण्ण मंदरं नरं कारिय ममत्तं न्मि एम्मह काटं क्खे

पविमामिच्छि चिन्तेऽनवर वाणमंतरेण रत्ति भस्सति । जइ
पविसिहिसि तो ते कुड्ड उत्यापमि तेण कंठियाहि फल्लिहिरुण
मुक्कं वावारं वासे न करेऽ । अन्नया साहूहि आगपहि सो
कुटुवीअणुन्नविउ तेण ञ्छइ दिवयाए परिग्गहिय । ततो से
अवाओ ञ्चिस्सइ । साहूहि भणितो अणुजाणसु तुमं व्धि-
स्सामो वयं देवयाए तओ तेण अणुन्नाए तेहि काउस्सग्गेण
जक्खो आकपिओ भस्सइ । उवरिल्लुत्तुमिय मोत्तु वासत्या अत्य
हते छिया तेषु गतेसु जे अन्ने साहुणो इति ते तत्येव गयंति ।
सन्वेव उग्गहस्स पुव्वाणुष्णवणा । अथ गाथाकारार्थः । कुटु-
म्बिना प्रासादस्य निर्माणं कृतं ततः सखरिः कर्तुमारब्धो
यत्क्षेत्रं च स्वप्ने निवेदितं यदि प्रासादं प्रवेष्टयति ततः सकु-
टुम्ब भवन्तं व्यपरोपयिष्यामीति तेन कण्टिकाभिः परिक्षिप्त
तद्गृहम् अन्यमपि च व्यापारं तत्र न करोति तेनाव्या-
पृतमुच्यते । अव्याकृते दृष्टान्तावाह ।

दत्तु असीयंवरं महत्तं, काव्हेणतं खीणधणं च जायं ।

ते उंवरीयस्स जयाउ कुट्टी, दाउं यमोउंवरं जईणं ॥

संगेण इच्छिमेतेण वाणिण्ण रायगिहे नयेरे स जालमादा
वा घावपक्कट्टगाहिं गिहं कारिय सोय तम्मि निम्माविय पच
तीहुओ पुत्ती सो पुट्टी जाओ । क्खीणविजव इत्यर्थः । तत्यय
उवरीउकरो धिप्पइ ते तं दाउ अवयता एगपासे क्खट्टियं
काउं गिया तं च तेहि सजयाण दित्तं । अथाकारगमनिका । ऋ-
च्छिमेत्वे महच्छिकतायां कस्यापि वाणिजो गृहं महत्तं महाजना-
कुड्डमासित काव्हेण तत् क्खीणधनं च शब्दादल्पमानुषं च
संजातं ते च नदीयाः पुत्रा उवरीयस्य प्रत्युत्थयं रूपको दा-
तव्य इत्येववत्क्षणस्य करस्य भयादेकस्मिन् पार्श्वे कुटीं कृत्वा
मोहं च गृहपतीनां दत्त्वा कुटीरके स्वयं स्थिताः । एतदव्या-
कृतमुच्यते । अथ पूर्वानुज्ञापनां व्याख्याति ।

पुन्विद्वियाणुष्णिय-छायं तथेवि तत्य ते य गता ।

एवं सुषवसुषे, सो चैव य उग्गहे होइ ॥

अव्यापृते अव्याकृते वा पूर्वं साधवोऽनुज्ञाप्य स्थिता तेषां
मासकल्पे वर्षावासे वा पूर्णं शून्यभूते तत्र प्रतिश्रये अपूर्णे वा
कल्पे अशून्यपदोपाश्रये अन्ये साधवस्तिष्ठन्ति ततः पूर्वसाधवः
कल्प समाप्यान्यत्र गताः परं शून्ये अशून्ये वा तत्र तिष्ठतां
तेषां स एवावग्रहो जवति न पुनर्नूयोऽनुज्ञापयन्ति ।

अपरपरिगृहीतं व्याचष्टे ।

अपरपरिगृहीतं पुण, अपरे जत्ती जइ उ चिति ।

अव्वावरुं पितं चिय, दोषि वि अच्ची अ परसहो ॥

पुनःशब्दो विशेषणार्थः स चैतद्विधिनाष्टि अपरिगृहीतं नाम
येन साधूनां तद्वत्तं स एव स्वामी नान्य इति तावत्परिगृही-
तस्यैकोऽर्थः प्रयुक्तः । यद्वा न परे अपरायतयस्तत्रोपयन्ति तेन-
तदपरपरिगृहीतमव्याकृतमपि तदेव मन्तव्यम् । सर्वेषामपि
साधूनां साधारणमिति कृत्वा तदेव द्वावप्यर्थवपरशब्दे जवत ।
एको न परोऽपरस्तेन परिगृहीतमपरपरिगृहीतम् द्वितीयोऽ
परैः साधुभिः परिगृहीतमपरपरिगृहीतमिति । अपरपरिगृही-
तं तु वृक्षे वृक्षस्थाधस्तादा गृह मन्तव्यम् । तत्र गृहे यदि पूर्वं
साधवोऽनुज्ञाप्य स्थितास्तदा शेषाणां स एवावग्रहो भवति ।

अथ वृक्षविषय विधिमाह ।

नूयाऽपरिगृहीते, दुगम्मि नपणुण्णदिल्लु सज्जायं ।

एणेण अणुषविण्, सो चैव य उग्वहो होइ ॥

चूतादिना व्यन्तरेण परिगृहीतो यो छमस्तत्र स्वाध्यायार्थं कदाचिन्नन्तव्यं भवति । तं च व्यन्तरमनुज्ञाप्य स्वाध्याय करोति । एवमेकेनापि तस्मिन्ननुज्ञापिते शेषाणां साधूनां स वृद्धादाववग्रहो भवति । अथासौ वृद्ध परपरिगृहीतोऽप्यस्ति ततः सामो अणुषविज्जइ, दुमस्त जस्सोग्वहो व्व असहीण । कूरसुरपरिगृहीते, दुमस्मि कणिट्टगाण गमो ॥ यस्त्वस्य द्रुमस्य स्वामी सोऽनुज्ञाप्यत । अथासौ न स्वाधीनस्ततोऽस्वाधीने तस्मिन् यस्यायमवग्रहः सोऽनुजानीतामिति वक्तव्यम् । अथासौ द्रुमः कूरसुरपारंगृहीतस्ततो येषामगारिणां सत्कस्तेषामगन्तमसौ न ददाति तत्र कणेषुका गृहगमो मन्तव्यः । त सुर कायोत्सर्गेणानुकम्प्य स्वाध्यायादि कुर्वन्तीति ज्ञाव । तत्र चायं विधिः ।

निचउंतेण व अषे, ईसादुसुरेण जं अणुषायं ।

तत्थ वि सो चैव गमो, सागारपिंरुम्मि भग्गएता ॥

ईर्ष्यादुसुरेण अन्येन गृहिणा आगच्छता वृक्षमूलादिकं स्वाधूनामनुज्ञात तत्रापि स एव गमः पूर्वानुज्ञापनावस्थान-दक्षणे विज्ञेयो नवरतत्र स्थितानां सागारिकपिण्डस्यमार्गणां कर्तव्या । तामेवाह ।

जक्खो वि य होइ तरो, वड्ढिमादी गिएहणा जन्ने दोसा ।

सुविणा उवरिं एवा, संखरिमारोवणाजिक्खं ॥

येन यज्ञेण स द्रुमः परिगृहीतः स एव तत्र स्थितानां तरुणां शय्यातरो भवति । ततो यस्तस्य वडिकूरादि निवेद्यते स शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा परिन्दियते । वृ० ३ उ० ।

राजावग्रहो देवेन्द्रावग्रहश्च ।

(सूत्रम्) से अणुकहेसु वा अणुजित्तिसु वा कुण-रियासु वा अणुफरियासु वा अणुपंथेसु वा अणुमग्गेषु वा संघेवग्वहस्स पुव्वाणुषवणा चिद्धइ अहालंदमविग्वहे ।

अस्य सवन्धमाह ।

जे चैव दोषि य गता, सागारियरायउग्वहो होति ।

तेसिं इह परिमाणं, णिवोग्वहम्मी विसेसेणं ॥

यावच्चैसागारिकराजावग्रहो पूर्वसूत्रयो प्रकृतौ तयोरेवै-इ सत्रे परिमाणमुच्यते तथापि नृपावग्रहपरिमाण विशेषेणा-जिधीयते अनेन सवन्धेनायातस्यास्य व्याख्या (से) तस्य निर्ग्रन्थस्य अनुकुरुषु वा कुडडंसमीपवर्तितेषु प्रदेशेषु एवमनु-वृत्तिसु वा अनुपरिखासु वा अनुपथेषु वा अनुमर्यादासु वा इह परिखानगरप्राकारयोरपान्तरावे हस्ताष्टकप्रमाणो मार्गः । परिखा खातिका मर्यादा सीमा शेष प्रतीतम् । एतेषु सैवा-वग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति यथाहन्द्रमपि कालमवग्रह इति सूत्रार्थः ।

अथ निर्युक्तिविस्तरः ।

अणुकुडे जित्तीसुं, वरियाण गारपंथपरिहासु ।

अणुमग्गे सीमाए, णायव्वं जं जहिं कमाति ॥

अनुशब्दः प्रत्येकमज्ञिसवन्धयेत अनुकुरुषानुजित्तयो अनुवरि-काप्राकारपथपरिखासु च (अणुमग्गसीमाए) मर्यादा सीमा ततोऽनुमर्यादायामनुसीमायामित्येकोऽर्थः । पथ्यनुज्ञातव्यम् । यत्रात्र सागारिकराजावग्रहानुज्ञापनम् ।

एना निर्युक्तिगाथां व्याख्यानयति ।

उवक्कं अणुकुडं, कुडुसमीवं व होइ एगट्टं ।

एमेवाससएसु वि, तेसि पमाणं इमं होइ ॥

अनुशब्दस्य समीपार्थयोतित्वादनुकुड्यमुपकुड्यं कुडुसमी-पमिति चैकार्यम् । एवमेव शेषेष्वपि अनुभित्त्यादिषु पदेषु मन्त-व्यम् । तेषामनुकुरुषादीनामवग्रहविषयमिदं प्रमाणं भवति । वर्तिजित्तिकरुगकुडे, पंथेपगएउग्वहो रयणी ।

अणुवरियाए अट्टज, चउरो रयणी उ परिहाए ॥

वृत्तौ धर्तुनादिपरिक्रमरूपायां भित्ताविष्टकादिनिर्मितायां कटकं वलयं च कुरुषे पथि धर्ममर्यादाया (वरपणित्ति) एकहस्तमानावग्रहो भवति । अनुवरिकायामथै हस्ताः परि-खायां चत्वारो रत्नयः । इदमेव ज्ञावयति ।

वतिसामिणोवतीतो, हत्थो सोवग्वहो ए खंतिस्स ।

तहिं ममकारो जति विय, पणणिम्मग्गज्जमीए ॥

गृहपतिविवक्षिताया वृत्ते स्वामी तस्य वृत्ते परतो हस्त-मात्रमवग्रहो भवति शेषस्तु सर्वोऽपि नरपतेरवग्रहो मन्तव्यः । अथ किंकारण वृत्तिस्वामिनो वृत्ते परतोऽप्यवग्रहो भवति इत्याह तस्य गृहपतेः परतो हस्तप्रमाणे नृभागे ममकारो भवति । अतो यद्यपि (निम्माणित्ति) मूलपादान्ते च तावद्विवक्षित-गृहसत्का नृमिस्तथापि वृत्ते परतो हस्तमेकं तस्यावग्रहः एव भित्तिकुरुषादिष्वपि ज्ञावनीयम् ।

हत्थं हत्थं मोत्तुं, कुडुदीणं तु मज्जिमो रण्णो ।

जत्थ न पूरइ हत्थो, मज्जे तिभागो वही रण्णो ॥

तेषामेव कुरुषादिनां हस्त हस्तमुजयोरपि गृहयोर्मुक्त्वा मध्यमः सर्वोऽपि राज्ञोऽवग्रहः । यत्र तु गृहस्यापान्तरावस्था-तिस्तोक्तया हस्तो न पूर्यते तत्र मध्यमत्रिजागो राज्ञः शेषौ द्वौ गृहस्वामिनो । एतदवग्रहपरिमाणमुक्तम् । अत्र चोच्चरादीनि स्थाननिषेधनादीनि वा कुर्वन् यदि कुरुषादीनां हस्तान्त्यन्तरे करोति ततो गृहपत्यवग्रहो मनसि क्रियते हस्ताद्विद्विश्चरि-काप्राकारपरिखादिषु च राजावग्रहोऽनुज्ञाप्यते । अट्टव्या-मपि यद्यसौ राजा प्रभवति तदा तस्यैवावग्रहः स्मर्यते । अ-थासौ तत्र न प्रभवति ततो देवेन्द्रावग्रहो मनसि क्रियते । वृ० ३ उ० ।

(१४) राजपरिवर्तेऽवग्रहः

“सेरज्जपरियेसु” इत्यादिसूत्रद्वयस्य संबन्धप्रतिपादनार्थमाह ।

सागारियसाहम्मिय-उग्वहग्वहणज्जत्तमाणम्मि ।

सुत्तमअंतिमसुत्तं, उवंति राजग्वहे थेरा ॥

पूर्वसूत्रेण्यः सागारिकावग्रहग्वहणमनुवर्तते ततोऽपि परतरे-ज्यः सार्धमिकावग्रहणं तस्मिन् अनुवर्तमाने अवग्रहग्रहण-स्तावात् सप्तमोद्देशकस्यान्तिमसूत्रम् । सूत्रद्वयं राजावग्रहे स्थ-विराः कर्तारः स्थापयन्ति एषोऽधिकृतसूत्रद्वयसंबन्धोऽनेन स-वन्धेनायातस्यास्य व्याख्या (से) तस्य जित्तो राजपरिवर्तेषु रा-जपरिवर्तौ नामाग्रेतनो राजा कावगतो नवोऽजित्तिकस्तेषु । पुन-कथनूतेषु इत्याह सस्तूतेषु न कोऽपि तद्व्याज्य विलुम्पतीति ज्ञावः । तथा अव्याकृतेषु येषां दायानां सामान्यं तद्व्याज्य तैरविभक्तेषु । अनवच्छिन्नेषु तस्मिन्नेव वगे अनुवर्तमानेषु अत एवापरपरिगृहीतेषु सैवावग्रहस्य पूर्वा अनुज्ञापना तिष्ठति या तस्य वशस्यादावनुज्ञापना कृता कियन्त काव पुनः सैव पृ-र्वानुज्ञा तिष्ठति तत आह यथाहन्द्रमप्यवग्रहः । किमुक्तं भ-वति यावन्त काव स वंशोऽनुवर्तते तावन्तमपि कावमवग्रहे

राजावग्रहे सैव पूर्वानुज्ञापना वर्तते न पुनरन्यस्मिन् राज्ञि उपविष्टे स च्योऽवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः । एष प्रथमसूत्रस्यार्थः । द्वितीयन्योच्यते (से) तस्य जिज्ञो राजपरावर्तेषु अन्येषु राज्य प्रतिपक्षेषु असस्तुतेषु शुद्धिपूर्वगज्यसंस्थितिषु व्याकृतेषु अन्यवशीर्ष्यादीनां विभज्य समीकृतेषु व्यवस्थितेषु पूर्ववशेषु अत एव परपरिगृहीतेषु जिज्ञोऽनुज्ञापयितव्यः जिज्ञोऽनुज्ञापयितव्यः नाम ज्ञानदर्शनचारित्र्याणि तेषामेव जिज्ञोऽनुज्ञापयितव्यः निमित्तत्वादेतदेव प्रथमोद्देशके सप्रपञ्च भावित तस्यार्थाय स जिज्ञोऽनुज्ञापयितव्यः परिपूर्णोऽप्यदिन्येवमर्थसित्यर्थः । अन्यथा सच्चित्तादीनामनुज्ञापनेऽदत्तादान स्यात् । द्वितीयेऽपि वारमवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः एष द्वितीयस्यापि सूत्रार्थः ।

माप्रतमेनामेव व्याख्यां ज्ञाप्यदृष्ट्याह ।

मथरुमो अविद्युत्तं, पक्विकवो वा न विज्जती जस्स ।

अण्हिद्वियमत्तेण व, अव्वोगरुदाऽसामन्नं ॥

मस्तुतं नाम राज्य यदविद्युत्तं मो इति पाठपूरणे यस्य वा प्रतिपक्षो न विद्यते नाप्यन्येन केनाप्यधिष्ठितम् । अव्याकृत नाम दायिनां सामान्यं न पुनस्तैर्विज्ञेयम् ।

अव्वोगरु अविगडं, मंदिहं वा वि जं हवेज्जाहि ।

अथो च्छिन्नपरंपर-मागयतस्मेव वंसस्म ॥

अव्याकृतं नाम यदविद्युत्तं न केनापि विकारमापादितम् यदि वा यद्वेत् पूर्वराजेन सदृष्टं यथा एतस्मै राज्यं देयमिति तत अव्याकृतम् । अव्यच्छिन्न नाम यत्तस्यैव वंशस्य परपरया समागतमिति ।

पुव्वाणुत्ता जा पुव्व-एहिं गर्दहिं इह अणुत्ताया ।

इदंनु इह कावो, चिह्ण जा उगहो तेसि ॥

पूर्वानुज्ञा नाम या पूर्वके राज्ञिरनुज्ञाना, जहाहंमधीत्यथ इदं नाम भवति कावस्ततोऽयमर्थो यत्नन् काव तेषामवग्रहस्तवन्तमपि कथं मेवावग्रहे पूर्वानुज्ञा । तदेव प्रथमसूत्रस्याख्या कृता । सप्रति द्वितीयसूत्रस्याख्यानाथमाह ।

जं पुण असंथं वा, मगरं तह वोगरु व वोच्छिन्नं ।

नंदमुगियाण व जहा, वोच्छिन्नो जत्थ वंसो तु ॥

यन्पुनरसस्तुतं शक्यमिव शरास्तया सवरीनुमशक्युवत्तया व्याकृतं दायोदरन्यवर्जैर्वा विभज्य अद्वीकृतम् । व्यवच्छिन्नं यत्र नन्दमौर्याणामिव वंशो व्यवच्छिन्नः ।

तस्य तु अणुत्तविज्ज, जिक्वुत्तावट्टमगहो नियवं ।

दिक्वा भिक्वुत्तावो, अहवा नयव्वयादीउ ॥

तत्र नियतमवडयंभावेन जिधुभावार्यो यथावस्थितजिक्वुत्ताव तत्रैव जिक्वुत्ताव इत्याह । दीक्षादिगादिशब्दात्सम्यग्ज्ञानादिपरिग्रहः । भिक्वुत्तावोऽथवा तृतीयवतादिक जिक्वुत्ताव । तत्रैव भिक्वुत्ताव परमार्थत्वात्तदेव कृता सूत्रव्याख्या । सप्रति निरुक्तिविस्तरः ।

रग्गा कालगयम्मि, अथिगुग्गा अणुत्तवे तम्मि ।

आणादिणो य दोमा, विगहणा डेममु गणामु ॥

राज्ञि शात्रनेन ये द्वौ वा प्रयो वा दायिनस्तेषां मध्ये यस्मिन् सोऽनुज्ञापयितव्यः । यदि पुनरन्येऽनुज्ञापयन्ति तदा तेषां प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका आदादयश्च देयास्तथाविगणना आन्मपिगणना स्वयमचिराधना वा । एषु चत्वारोऽपि स्थानेषु तावदाह ।

पुवमो नम्म मज्जे, वमथेरेयेग्गज्ज मंनहे ।

दोसो गयपरदोमो, अणुत्तवणेधरे गुरुगां ॥

धुवमन्यस्मिन्नन्यवंगजे अस्थिरे तस्य वा पूर्वराजस्य सवन्विनां दायिनामेकस्मिन् अस्थिरे सयतिरनुज्ञापितं सन् चिन्तयति स तथा विचिन्तनास्ति । तथा प्रावस्यान्यथाप्राव इति स एको मुक्तमन्नाहो वर्तते । त च विश्वस्तज्ञान्वाऽन्यदा सोऽन्येन दायिदिना मारितो राज्यमधिष्ठितम् ततः स राजा चिन्तयति । सयतैर्ममामित्रपरिगृहीतैरेतेन कारणेनासाववग्रहमनुज्ञापितस्ततः स प्रासिद्धो दयोरकतरस्य प्रद्वेषं कुर्यात् । किमुक्तमवाति निर्विषयत्वादि कुर्यात् । जीवन्नाग्नि-योर्वा भेदं कुर्यात्तस्मात् यः स्थिरः सोऽनुज्ञापयितव्योऽनुज्ञापने प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः ।

अणुत्तवणे दोसा, पच्छा वा अप्पिता अवसो वा ।

पत्तेपुव्वममंगत्त, निच्छुज्जाणे य दोसपत्थारो ॥

यदि स्थिरो नानुज्ञाप्यते तदा एतस्मिन्ननुज्ञापिते दोषा सर्वे सामा यपाखण्णाः समीपमागता निर्गन्त्याना पुनरवज्ञं कृत्वा स्थितास्तन प्रद्वेषितो निष्काशनादि कुर्यात् तस्मादव्यवच्छिन्न-वशो सोऽवग्रहमवग्रहमनुज्ञापयितव्यः । किं पूर्वं पश्चात् मध्ये वा तत्र यदि सर्वेरेण्यै पाखण्णैरनुज्ञापिते स पश्चादनुज्ञाप्यते ततः स चिन्तयति अहमेतेषामप्रियोऽवज्ञा यतो ममेतैः क्रियते तेन पश्चादागता । अथ प्राप्ते राज्ये पूर्वमनुज्ञाप्यते तदा कदाचिदमङ्गल मन्थेत ततो (निच्छुभणति) निष्काशनं कुर्यात्प्रद्वेषतः प्रस्तारो जीवनात् व्यपरोपणं क्रियेत तस्मान्मन्थेऽनुज्ञापयितव्यः । यदि पुनर्भ्रूक इति ज्ञातो भवति चानुज्ञाप्यमाना मङ्गलमिति मन्थते तदा पूर्वमप्यनुज्ञापनीयः । अथ कथमस्थिरा ज्ञातव्यं कथं वा भ्रूक कथं वा पूर्वकमनुज्ञाप्यमानो मङ्गल मन्थते इति तत आह ।

ओदादी आत्तोगण, निमित्तविमएण वा वि नाज्जण ।

जहगपुव्वमणुत्ता, वपंतमप्पाय मज्जम्मि ॥

अवध्यादीनामतिशयेनादि शब्दान्मन पर्यवज्ञानश्रुतातिद्वय-विशेषपरिग्रहोऽथवा निमित्तविशेषेण । अथात्मनोऽवध्याद्य-तिशयो निमित्तविशेषो वा न विद्यते तदा अन्यानवध्याद्य-तिशयिनो निमित्तविशेषे ज्ञात्वा दृष्ट्वा भ्रूकमनुज्ञापयंतः । प्रान्तमनुज्ञातं वा मध्ये ।

एणं विहिणाउ, सो णुत्तवितो जहेव रज्जेहिं ।

गया किं देमिति य, जं दिमं अणुत्तादीहिं ॥

एतेनानन्तरोदितेन विधिना सोऽनुज्ञापितो राजा यदा वदेत् किं ददामीति तदा वक्तव्यं यद्वत्तमन्यै राजानिस्तद्वर्हीति ।

जाणंतो अणुत्ताणउ, अजाणओ इति तेहि किं दिमं ।

पायोगंति य जाणिए, किं पाज्जण डमं सुणसु ॥

पवमुक्ते जानान सर्वमनुजानाति अजायकोऽने नैरेन्ये राजादिभि किं वत्तं तत्र प्रायोग्यमिति भणितव्यम् । तस्मिन् भणितेषु न एते किं प्रायोग्यमिति ततो वक्तव्यं शृणुत इह प्रायोग्यं तदेवाह ।

आहर उवहिसेजा, ज्ञानिमीयणतुयट्टगमणादी ।

धीपुग्गिमाण य दिक्वा, दिग्गा णो पुव्वगर्दहिं ॥

नोऽस्माकं पूर्वराजेराज्ञान उपधिः शय्या स्थानमूर्ध्वस्थान निषट्ठन त्वन्वन्तो गमनमादिशब्दादागमनपरिग्रहस्तथा स्त्री-पुरुषाणां दीक्षा अनुज्ञापारणं वत्ता ।

जहो एवं विरइ-प्यंते पुण दिक्खवज्जमियराणि ॥
 इम सिद्धा इम काउं, निगं ते गुरुगा य आणादी ॥
 एव कथिते सति यो जइक' स सर्वविरतिप्रान्त- पुनर्दोक्षा-
 वर्जमितराणि सर्वाण्यप्याहारादीनि अनुजाप्नोति प्रव्रज्या पुन-
 नाज्ञापयति तत्र यदि तस्य राज्ञोऽनुशिष्टमकृत्वा आदिशब्दात्
 विद्यादि वा प्रचुकरणं वा अकृत्वा यदि तद्विषयात् निर्गच्छ-
 न्ति तदा तेषां प्रायश्चित्त चत्वारो गुरुका आहादयश्च दोषाः ।
 चेइय सावगपवइउ-काम अंतरंतवाउवुहा य ।

जत्ता अजंगमा वि य, अजत्ति तित्थस्स परिहाणी ॥
 अन्यच्च चैत्यानि तेन परित्यक्तानि श्रावका ये च प्रव्रजितु-
 कामास्तथा । अतरन्तो ग्नाना षाळा वृथा अजइमाश्चेते सर्वे
 परित्यक्ता अजक्तित्तीर्थकराडाखएभनात् । तीर्थस्य च
 परिहाणिरापादिता । तथा हि ये तत्र विषये प्रव्रजितुकामास्ते
 न प्रव्रजिष्यन्ति श्रावका अपि सम्यक्त्वमणुव्रतानि च गृह्णन्तो न
 ग्रहीष्यन्ति ततो जवति तीर्थस्य व्यवच्छेद' । यद्येव तर्हि
 तत्रैव तिष्ठन्तु । तत्राप्याह ॥

अत्यंताण वि गुरुगा, अजत्ति तित्थस्स हाणि जा वुत्ता ।
 ज्ञाणामाण ज्ञाण चेत्ता, अत्यंति अणेत्य वचंति ॥
 तत्र तिष्ठतामपि प्रायश्चित्त चत्वारो गुरुका मासा देशान्तरे
 भय्यपोएररीकस्याप्रतिबोधेन बोधतो ज्ञष्टत्वात् । तथा तीर्थ-
 कगणामभक्ति तिष्ठन्नि कृत्वा तदाज्ञाखएरुनात्तीर्थस्य
 हानिरापादिता तथा स्वयमेव तेन राज्ञोके स्त्रीपुरुषा न दीक्षि-
 तव्या इति । यद्येव तर्हि किं कर्तव्यमत आह । स्वयं ज्ञणन्त
 प्रज्ञापयन्तोऽन्यैर्ज्ञाणयन्तस्तिष्ठन्ति । तथापि चेत्स नेच्छेत्तर्हि
 ततो देशात् प्रजन्ति ।

अह पुण हवेज्ज दोन्नी, रज्जाइं तस्स नरवरिंदस्स ।
 तर्हिंयं अणुजाणंतो, दोसुवि रज्जत्ते अप्पवहुं ॥
 अथ पुनस्तस्य नरवरेन्द्रस्य स्वयमथैर्वा प्रज्ञाप्यमाणस्य
 कदाचिद्धे राज्ये जवतस्तत्र तयोर्द्वयोरारज्ययोर्मध्ये एकत्र काप्य-
 नुजानाति । यथा मम द्वे राज्ये तत्र तयोर्द्वयोर्मध्ये यत्रैकत्र
 जवद्द्वयो रोचते तत्र प्रजाजयत द्वितीये नानुजानामि । एव-
 मुक्ते अल्पवहु परिभाष्य यत्र चूयान् तीर्थप्रव्रज्याद्विज्ञाजस्तत्र
 स्यातव्यमेतदेव स्पष्टतरमाह ॥

एक्काहि विदिचं रज्जे, रज्जे एगत्य होइ अवि.दमं ।
 एगत्य इत्तियत्तो, पुरिसन्वायाय एगत्य ॥
 एकत्र एकस्मिन् राज्ये वितीर्णमनुज्ञात भवति । एकस्मिन्
 राज्ये वितीर्णे यत्रानुज्ञात तत्र स्त्रिया पुरुषा वा अनुज्ञाता ।
 अथवा एकत्र राज्ये स्त्रियोऽनुजानीत एकत्र पुरुषाननु
 जानीते ।

धेरा तरुणा य तहा, दुगगाय अहया य कुलपुत्ता ।
 जाणवयानागुर्या, अरुंत्तगयो कुमारा य ।
 अथवा एकत्र राज्ये स्थविराननुजानात्येकत्र तरुणान् । अथवा
 एकत्र दुर्गतकान् परत्र आद्यान् । यद्वि वैकत्र कुलपुत्रा-
 नपरत्राभीरान् एवमेकत्र जानपदानन्यत्र नागरकान् । एकत्रा-
 न्यन्तरकान् धन्यन्तरका नाम ये राजानमतिप्रत्याम्भोचूया-
 वलान्ति कुमारा राज्ञो दाय्यादा । एवमनुज्ञातेकि कर्तव्यमित्याह ।
 ओशीमादीउ जत्थ. बहुतरया उ पचर्याति तर्हि ।

ते विति समणुजाणसु, असती पुरिसेव जे बहुगा ॥
 अवध्यादिनादिशब्दात् धृतातिशयविशेषेण निमित्तविशे-
 षेण वा ज्ञात्वा यत्र बहुतरका अनुज्ञाता सन्ति अवध्यादि-
 निमित्तविशेषस्य वा अभावे ये बहव पुरुषास्तानेवानुज्ञाप-
 यति न शेषान् स्ताकानष्टप्रभृतीनििति ॥

एयाण वि धरति तर्हि, कम्मघणो पुण जणोज्ज तत्थ ।
 इम दिद्धा उ अमंगल्ल, मा वा टिकखेज्ज अत्थत्ता ॥
 एतानि अनन्तरोदितानि प्रान्तोऽपिमनाग्नइक सन् तत्रा-
 त्मीये राज्ये वितरति । य पुन कर्मघनो निवरुपापकर्म्मो
 तत्रानुज्ञापनायां क्रियमाणायामिदं ब्रूयात् दृष्टा अपि सन्तो
 चूयममङ्गलास्तस्मादप्रतिष्णन्तो मा कचन दीक्षियुरिति । वा
 शब्दो व्यपेक्षया विकल्पने ।

मा वा दच्छामि पुणो, अजिक्खणं वेति कुणति निच्चिमए
 पजवंतो जणति ततो, जगहाहिवति सति तुमंति ॥
 यदि वा मा पुनर्हूयो च्छयास्येनात् । अभीक्ष्ण वा भुवन्ति
 स्वयमन्यैर्वा पुन. पुनर्विहणन्तीनि कृत्वा निर्विषयान्करोति
 ततो य. प्रजवन् वक्ष्यमाणगुणोपेतो ब्रूते नास्ति त्व सकलम्य
 जरतस्यापि पनिर्येन निर्विषयत्वाज्ञापनेऽस्माकं जय स्यात्त्र
 स्यातु न दास्यासि ततो ऽप्यत्र यास्याम' । तथा इदमपि ब्रूते ।

केवडयं वा एयं, गोपयमेत्तं इमं तुहं रज्जे ।
 जं पेह्विउ नासिपगं, मंतिय मुहुत्तमित्तेण ॥
 कियद्धा एतज्जेपदमात्रमिदं च राज्यं यत् प्रेयं मुहूर्तमात्रेण
 त दृष्ट्वा गम्यते । एवमुक्ते म राजा प्राह ।
 जं होइ तं होउ, पजवामि अहं तु अप्पणो रज्जे ।
 सो जणइ नीहमिज्जं, रज्जा तो किं बहुं णाउं ॥

स गजा ब्रूते यत् यावन्मात्र तावन्मात्र वा जवतु आत्मनो
 राज्ये तावद्दह प्रजवामि । तस्मात्किमत्र बहुना मम राज्या-
 दृय निर्गच्छतेति । एवमुक्ते यत्कर्तव्यं तदाह ।
 अणुमट्टी धम्मकहा, वज्जनिमित्तादिएहिं आउटो ।

आट्टिए य सुल्लकरण, जहा कयं विएट्टणा पुवित्र ॥
 अनुशिक्षया अनुशासनेन धर्मकथया विद्यया निमित्तान्
 आदिशब्दान्मन्त्रेण चूर्णयौर्गैर्वा त गजानमावर्तयेत् बहुकूट-
 येत् । अत्रैवमपि न तिष्ठति तर्हि नस्मिन् अस्थिते प्रनोरन्यस्य
 करण कर्तव्यम् । यथा कृत विष्णुमी विष्णुकुमारेण । अथ
 कीदृशस्त राजानमन्यप्रभुकारणे प्रेरयन्तीत्यत आह ।

वेज्जवियज्जप्पी वा, ईसत्ये विज्जतो रसवल्ली वा ।
 तत्रज्जिपुत्तातो वा, पंहेति तमेतरे गुरुगा ॥
 यो वैक्रियद्विधमान् यो वा इपुशास्त्रे निर्मातोऽनेकैरपि पु-
 षमहास्त्रैर्दुर्जेय । अथवा विद्यावद्वान् यदि चौरसवल्ली
 सावर्मिको ऽयवा तपोद्विपुत्ताक स तमन्यप्रचुकरणेन प्रेर-
 यति । यस्तु सत्यामपि शकौ प्रभुमन्यं न करोति तस्मिन्नि-
 तरस्मिन्प्रायश्चित्त चत्वारो गुरुका । कथमन्यं प्रभु करो-
 तीत्यत आह ।

त धेत्तुं वंधिऊण, पुच्चरज्जं उवेति उ समत्थो ।
 असती अणुवमंते, निगंतव्वं ततो ताहे ॥
 त राजान गृहीत्वा बन्धनेन च यथा समर्थस्तस्य पुत्र राज्ये
 स्यापयति । असति सामर्थ्ये अनुशिष्यादिभिर्पशमयति । स
 च तथोपशमयमानोऽपि नोपशामयति तर्हि ततो देशात्निर्गन्त-
 व्यम् । तथा चरति यतनामाह ।

नत्तादिफासुएणं, अन्नञ्जमाणे य पणगहाणीए ।
अट्टाणे कायन्वा, जयणा उग्गा जहिं नणिथा ॥
अन्ननि मार्गे प्राशुके प्रकादावन्नयमाने पञ्चकहान्या
यतना कर्त्तव्या । यत्र ग्रामे नगरे अरण्ये वा पूर्वं कल्पाध्ययने
प्रणिता । व्य० द्वि० ७ उ० ।

(१५) अवग्रहक्रेत्रमानम् ।

(सूत्रम्) सगामसि वा जाव संनिवेशं वा कप्पड
निग्गयाण वा निग्गंयीण वा सञ्चउसमंता सकोमं जाणणं
उग्गहं तु गिण्हित्ताणं चिद्धित्तए ॥

अस्य संवन्वमाह ।

गामाडयाण वेमिं, उग्गहपरिमाणजाणणासुत्तं ।
काइस्स वा परिमाणं, वुत्तं इहडं तु खेत्तस्स ॥
तेषामनन्तरसूत्रोक्तानां ग्रामादीनां कियानवग्रहो जवतीति
शब्दाग्रामवग्रहपरिमाणज्ञापनार्थमिदं सूत्रमारज्यते । यद्वा
पूर्वसूत्रेषु “ अट्टाडिडमवि उग्गहे इत्यादि ” प्रणता अवग्रह-
त्रिपयकावन्त्य परिमाणमुक्तमिह तु क्रेत्रस्य तदेवोच्यते ।
एतेन संवन्धेनायातस्यास्य व्याख्या अथ ग्रामे वा नगरे वा
यावत्संनिवेशे वा कट्टयते निर्ग्रन्थानां चावग्रह सर्व- सर्वासु
दिक्षु समन्तात् चतसृष्वपि विदिशु सक्रोशं योजनमवग्रहमव-
गृहा स्थातुमिति सूत्रार्थः । अथ भाष्यविस्तरः ।

उग्गहे तिरियं पि य, सक्रोसं होइ सञ्चतो खित्तं ।

इंदपदमाएणुं, विदिंसिं सेसेसु चउ पंच ॥

ऊर्ध्वदिग्गो दिग् (तिरियपियंति) तिर्यक्पूर्वदक्षिणापरो-
त्तरावक्रणाश्चतस्रो दिशः पतामुपदिक्षु गिरिमार्गस्थितानां
सर्वतः सक्रोशयोजनं क्रेत्रं जवन्तितच्च अन्नपत्रादिषु सजवति
इन्द्रपदो नाम गजाग्रपदगिरिस्तत्र ह्युपरिष्ठान् ग्रामो विद्यते ।
अथोऽपि ग्रामो मध्यमश्रेण्यामपि ग्रामस्तस्य चतसृष्वपि दिक्षु
ग्रामा सन्ति ततो मध्यमश्रेणिग्रामे स्थितानां पदसु दिक्षु क्रेत्र
भवति । आदिशब्दादन्योऽपि य ईदृशः पर्वतस्तस्य परिग्रह-
शेषेषु पर्वतेषु चतसृषु पञ्चसु वा क्रेत्रं सक्रोशं योजनक्रेत्र
जवति समन्तमिकायां व्याघाताभावे दिक्चतुष्टयक्रेत्रं व्याघात
प्रतीन्य पुनरित्यम् ।

एणं व दो व तिण्णि व, दिसा अकामंतु मञ्चतो वा वि ।

सञ्चतो तं अक्रोसे, अगुज्जणोउ जा खेत्तं ॥

एकदिग्भाविना पर्वतादिव्याघातेन किञ्चिद् ग्रामादिकमेक-
स्यां दिशि अत्रोद्य भवति सक्रोशयोजनावग्रहरहितमित्यर्थः ।
एव दिग्द्वयभाविना व्याघातेन द्वयोर्दिशोरक्रोशः त्रिदिग्भा-
विना तिसृषु दिक्षु त्रिकचतुष्टयभाविना तु सर्वतोऽप्यक्रोशः ज-
वति । तत्र च सर्वतोऽक्रोशः ग्रामादौ वाह्यान् यावत्क्रेत्रं तत
परमक्रेत्रमिति । किं च ।

संजमआयविगहण, जत्य जवे देहउवाधितेणावि ।

त खडु ए होउ खेत्तं, उग्गयव्वं च किं तत्य ॥

यत्र ग्रामादौ ग्रामानां संयमान्मविराधना जवति यत्र च
देहापधिन्नेना जवन्ति तत्र खसु क्रेत्रं न जवति । किंवा
तत्रावग्रहीतयं येन क्रेत्रमुच्यते । अथ किं पुनः क्रेत्रमित्याह ।

खेत्तं चत्तमचत्तं वा, इंदमणिद मकोममकोमं ।

चायत्तमि अकोम, अरुविजले मायए नेणे ॥

यत्रावग्रहो विचारयितुमुपक्रान्तस्तत्र क्रेत्रं चलमचत्तं वा
प्रवेत्त । चलं ब्रजिकादि अचत्तं ग्रामादि । पुनरेकैक द्विधा
इन्द्रमिन्द्रकीलादियुक्तमिन्द्रं वा तद्विपरीतम् । तत्र यदच-
त्तमिन्द्रं वा तस्मात्सक्रोशमक्रोशं वा पश्चान्नुपार्थ्या । अथ ता-
नेव जेदान् व्याचिख्यासुरिदमाह । (वाघायम्मीत्यादि) यत्र
यस्यां दिशि व्याघातस्तत्रस्यमक्रोशं भवति । कः पुनर्व्याघात
इति चेत्तत्राह । अट्टवी तस्यां दिशि वर्त्तते (अत्रोत्ति) समुद्रो
नदी वा ये श्वापदा वा सिंहव्याघ्रादयस्तत्र सन्ति । स्तेना
घा उपधिगरीरदूरा विद्यन्ते एते कारणे ग्रामादिकनिरुद्धा
ग्रामा गोकुलाद्यभावाद्भवद्गीतव्य किमपि तत्र नास्ति ।
अथ सक्रोशमाह ।

सेसे सक्रोसमंरुल, मूदानिदंधणअणुमयंताणं ।

पुव्वट्टिताण उग्गहो, सममंतरपद्धिगा दोएहं ॥

शेष नाम यदनन्तरोक्तव्याघातरहितं तत्र मूलनिवन्धनं मण्ड-
लमसुमतां सर्वतः सक्रोशं योजनमवग्रहो जवति । कयामिति
चेदुच्यते । मूलग्रामादेकैकस्यां दिशि योजनार्धमर्द्धक्रोशेन
समाधिकं तावदवग्रहो भवति । स च पूर्वापरान्यां दक्षिणो-
त्तरान्यां वा कृत्वा सक्रोशं योजनं भवति । यद्वा गतिप्रत्याग-
तिप्रत्यामेकस्यामपि दिशि योजनं मन्तव्यं तत्र सक्रोशे अक्रोशे
घा ये पूर्वस्थितास्तेषामवग्रहो भवति । यत्र समकमनुज्ञापितं
तत्र क्रेत्रं साधारणम् । अथ सवद्रेषु क्रेत्रेषु समकमेवाप्रज्ञापितं
ततो यदि द्वे अन्तरपल्लिके तत एकपामेका अपरेपामयेका । अथै-
कैवान्तरपल्लिका ततो द्वयोरपि साधारणः । अथ बहवस्त-
वान्तरपल्लिकास्ततः को विधिरित्याह ।

खेत्तरसंतो दूरे, ग्रामसुं वा ठिताण समगंतुं ।

अच्छं वा दुगार्ड, गच्छाण साहारणा होई ॥

द्वित्रिप्रभृतिषु सवन्धेषु क्रेत्रेषु समकमनुज्ञाप्य स्थितानां
काश्चिदन्तरपल्लिका क्रेत्रान्तं क्रेत्रस्यान्यन्तरे जवन्ति (दूरे-
त्ति) काश्चित्तु दूरे याज्यः समुद्रानमूलग्रामानीयमाने
क्रेत्रातिक्रान्तं जवतीति कृत्वा प्रथममाह्निकायां तन्नियार्हते
(आसन्नोत्ति) काश्चित्पुनगसन्ने याज्यः समुद्रानं मूलग्राम-
ानीयमानं क्रेत्रातिक्रान्तं न जवति ततो यावत्त्यस्ता अन्तर
पल्लिकास्तासां सर्वासामपि अर्द्धं वा अर्द्धार्द्धं वा चतुर्भाग
इत्यर्थः । वा शब्दात्त्रिभागादिकं चाह्निकादीनां द्वित्रिप्रभृतीनां
गच्छानां साधारणं जवति । अथात्रैव प्राच्यनोभाव्यविधिमाह ।

तणमगद्वच्छारमद्वग, संधारगजत्तपाएणमाटीणं ।

सद्विदं ते अस्सामी, खेत्तिय ते मोत्तु एणुवणणा ।

तृणमगद्वच्छारमद्वकसस्त्यारकभक्तपानादीनां सति विद्य-
माने प्राशूर्णे वाजे क्रेत्रिका अस्वामिन अक्रेत्रिकाणामप्ये-
तान्याजवन्तीत्यर्थः (ते मोत्तु एणुवणन्ति) येषां तृणादीनां
क्रेत्रिकैरनुज्ञापना कृता तानि मुक्त्वा तान्यक्रेत्रिकाणां नो जव-
न्तीति ज्ञावः । किं पुनः क्रेत्रिकाणां जवन्तीत्युच्यते ।

ओहो उवग्गहो विय, सचित्तं वा वि खेत्तियस्सेते ।

मोत्तूणं पडिहारिय, संथरंनेवणुवणणा ॥

ओत्रोपधिरुपग्रहोपधिश्च । सचित्तं वा शैलादिकम् । एतानि
क्रेत्रिकस्याजवन्ति । यद्यक्रेत्रिका एतेषामेकतरं गृह्णन्ति तदा प्राय-
श्चित्तं परं मुक्त्वा प्रातिहारिकं द्विविधमप्युपधि तं गृहस्थे-
न्यो मार्गयन्तो न प्रायश्चित्तं ज्ञाज इति हृदयम् । यः पुनर
प्रातिहारिकस्तं न जवन्ते । अथ शीलादिनां परित्याप्यन्ते तत

एवमसस्तरिद्वैवखादेरनुज्ञापना कर्त्तव्या क्लेशिकैरपि सस्तरि
रङ्गि तेषामनुज्ञाकर्त्तव्या ।

जइ पुण संथरमाणा, ए दिंति इतरे व तोसिं गएहंति ।

तिविंथं आदेसो वा, तेण वि ए जाय परिहणी ॥

यदि पुन सस्तरन्त. क्लेशिकाः असस्तरन्त. सक्लेशिकाणां
वत्खादिक न प्रयच्छन्ति इतरे वा अक्लेशिका असस्तरन्तोऽपि
तेषां क्लेशिकाणामनापुच्छञ्च वस्त्रमोटिका वा गृहहन्ति
ततस्त्रिविध जघन्यमध्यमोत्कृष्टनिष्पन्न पञ्चकमासह धुक्तु-
र्द्धुवक्त्रण प्रायश्चित्तम् । सूत्रस्यादेशात् नवम तेन व
खादिना जायते परिहाणिस्तन्निष्पन्नमपि तेषां प्रायश्चित्तम् ।

इदमेव व्यक्तीकरोति ॥

जे खेतिया मोत्तिण देति थागं, लंजेवि जागंतु वयं तहाणं ।

पेहंति वा गंतु असंथरम्मि, चिरं वदोएहंपि विराहणात्रो ॥

ये क्लेशिका वयमिति कृत्वा प्रकृपानादे. प्राचुर्येण दानेऽपि
अन्येषां(थाग)अवकाश न प्रयच्छन्ति तत आगन्तुकानां व्रजतां
या परिहाणिर्भवति ततस्तेषां प्रायश्चित्तम् । अथ क्लेशिणा-
मसंस्तरणेऽप्यागन्तुका. प्रेरयन्ति प्रेष्य विना तिष्ठन्ति ते चाग-
न्तुका आदेशिका प्राघर्षकाश्च ततश्चिर वा प्रचृत काव वा-
शब्दादल्य वा काव न सस्तरण तेषां भवेत् ततो द्वयेषाम-
भ्यागन्तुकाना वास्तव्यानां च या विराधना तन्निष्पन्न प्राय-
श्चित्तम् । यत एवमतः ।

अत्थि हु वसन्तगामा, कुदेसणगरोवमासुहविहारा ।

बहुवत्पुत्रगहकरी, सामच्छेदेण वसियवं ।

सन्ति विद्यन्ते वृषजग्रामा इटाचार्य आत्मद्वितीया गणाव-
च्छेदकश्चात्मतृतीय एव पञ्चको गच्छो भवति । ईदशास्त्रयो
गच्छा. पञ्चदश जना एते यत्र ऋतुवद्धे निर्वहन्ति वर्षासु पुन-
सतको गच्छस्तद्यथा आचार्य आत्मतृतीयो गणावच्छेदक
आत्मचतुर्थ । ईदशास्त्रयो गच्छा पञ्चविंशतिजना भवन्ति ।
एते यत्र वर्षावासे जघन्येन निर्वहन्ति ते वृषभग्रामा उच्यन्ते
ते च कीदृशा इत्याह । कुदेशस्य यन्नगर तेनोपमा येषां ते
कुदेशनगरोपमास्ते च सुखविहारा सुखभक्तपाना निरुपद्र-
वाश्च । अत एव बहुनामन्यतरोक्तप्रमाणानां त्रिभृतीनां गच्छा-
नामुपग्रहकरस्ततस्तेषु सीमाच्छेदेन बहुभिरपि गच्छैर्वस्त-
व्यम् । न कैरपि परस्पर मत्सरो विधेय इति भाव । सीमा-
च्छेदो नाम साहिका ग्रामार्कवाटकादिविजजनम् । यथा अस्यां
साहिकायां भवद्भि. पर्यटनीयम् अस्यां पुनरस्मान्तिरित्यादि ।
यद्वा ये तत्र क्षेत्रे समक प्राप्तास्तैः समच्छेदेन वस्तव्य यथा
युष्माकं सचित्तमस्माकमचित्तम् । अथवा युष्माकमन्त अ-
स्माक वहि युष्माक स्त्रियो ऽस्माक पुरुषा युष्माक श्राद्धा
अस्माकमश्राद्धा. । अथवा यो यद्वृष्यते तत्तस्यैव न दात-न्यम् ।
इदमेव व्याख्यानयति ॥

एकवीस जहस्रेणं, पुव्वडिने उग्राहो इतरे ।

पञ्चीपमियमजे वा, सीमाए अंतरगासे ॥

पूर्वोक्तनीत्या वर्षासु षड्विंशतिजना उपवृक्षणत्वाद्दतुवके
पञ्चदश जना यत्र जघन्येन सस्तरन्ति स वृषभग्राम उच्यते ।
उत्कर्षतस्तु द्वयोरपि कावयोर्द्वात्रिंशत्सहस्रमस्थ्याको गच्छो
यत्र सस्तरति स वृषजग्रामः । यत्र ये पूर्वस्थितास्तेषामवग्रह-
इतरे प्रकृपानमात्रसतुष्टास्तिष्ठन्ति तत्र च सीमाच्छेदो विधा-
तव्य । कथमि-याह (पञ्चीन्त्यादि) युष्माभिरन्तरपट्यां

पर्यटनीयमस्माभिः प्रतिवृषजग्रामे प्रतिवृषभो नाम सूत्रग्रामाद्
कृत्योजने महान्ग्रामः । अथवा अन्तरपट्या. प्रतिवृषजस्य वा
अर्द्ध युष्माकमर्द्धमस्माकमेव सीमायां सूत्रग्रामस्य प्रतिवृषभ-
ग्रामस्य चान्तरा यो ग्रामस्तस्याप्यर्द्ध युष्माकमर्द्धमस्माकमेत-
च्चद्वमन्ति च क्षेत्र मन्तव्यम् ।

अथाचलसंन्द्रक्षेत्रमाह ॥

इंदरकीलमणोग्राहो, जत्थ यराया जहिं च पंच इमा ।

सत्यसन्तपुरोहिया, सेणावतिसत्यवाहे य ॥

इन्द्रकीलको नाम इन्द्रस्थूणा सा यत्रोत्तिष्ठति इद मातृका-
यास्तत्रायमवग्रहो न भवति । अनिन्द्रकीलकोऽपि यत्र राजा
सूर्वाभिषिक्त परिवसति (रायाजर्हिपचस्ति) यत्र पञ्च वस-
न्ति । श्रेष्ठी अमात्यः पुरोहित. सेनापति. सार्थवाहश्चेति ॥

अहण मीए व समो-सरे वा विराहणा अणुयाणे ।

एतेसु एत्थि उग्राहो, वसहीए य मग्गाणं अखेत्ते ॥

अथ शीर्षक नाम यत पर समुदायेन गन्तव्य सम्यग्माग-
वहनात्तत्र मिद्वितानाम् समवसरण नाम कुवसमवायो गण-
समवायः सघसमवायो वा एतेषु वसता तदवग्रहस्य मार्गणा
कर्त्तव्या । अथ किमर्थमेतेष्ववग्रहो न भवतीत्युच्यते ।

बहुजणसमागते तेसु, होति बहुगच्छमणिवातो य ।

मां पुव्वं तु तदद्दा-पेह्वे व अक्रोविया खेत्तं ॥

तेष्विन्द्रकीलकादिषु बहु प्रचृतस्य जनस्य समागमो भवति
अध्वशीर्षकादिषु च वहुनां गच्छानां सन्निपातो मीलको
भवति । अतः केचिदकोविदस्तदर्थं क्षेत्रमिदमस्माकमेवाभाव्य
भवत्विति कृत्वा पूर्वमन्ये इह प्रथमं समागत्य मा क्षेत्र प्रेरयेयु-
रित्येतेषु ज्ञावावग्रहो ऽधिक्रियते । इदमेव ज्ञावयति ।

सच्छादलं ता उवाहिम्मि सिद्धा,

सिद्धे रहस्सम्मि करेज्ज गंतुं ।

एमावयंते यणमच्छरेणं,

तित्थस्स सच्छी छुहतो वि हाणी ॥

तथेन्द्रकीलादौ श्राद्धा केषांचिदाचार्याणामुपाधि वस्त्राद्युप-
करणं दातु इत्यास्ते च न वर्तन्ते अस्माकमिदं गृहीतमिति
जघित्वा ते निषिद्धा. ततः श्राद्धा पृच्छेयु. प्रेषणीत्यान्यन्य-
ज्ञानि वस्त्राणि किमिति न कल्पन्ते ततो दृत्वास्माकममूनि
आभवन्तीति वृक्षण तेषा पुरत कथयितव्यम् । तदेव विशि-
नष्टि कथिते सति ते श्राद्धा मन्युमप्रीतिं वा कुर्वीरन् । ये च
सबन्धयो धर्मकथादिबन्धिसपन्नास्ते मत्सरिणः वय किमपि
तावन्न वक्ष्यामहे अत किमर्थमेव प्रयास कुर्म इत्यनुशयेन
तीर्थ धर्मकथादिना न प्रजावयन्ति । ततो (छुहतो विहा-
णित्ति) द्वयोरपि सच्चित्ताचित्तद्वययो. परिहाणिर्भवति ।
तत्र सच्चित्तहानि कोऽपि देशविरतिं वा न प्रतिपद्यते । अचित्त-
हानिराहार वस्त्रादि तथाविध न प्राप्यते अत एव तेषु नाव-
ग्रहो भवति । वसतिं प्रतीत्य पुनरेतेष्वपि भवति कथमित्याह ।

एगालयड्डियाणं, तुमग्गाणा डूरिमग्गाणा नात्थि ।

आसस्रे तुत्थियाणं, तत्थ इमा मग्गाणा होइ ॥

एकाद्वय एकस्यां वसतौ स्थितानामवग्रहस्य मार्गणा
भवति तत्र य पूर्वं तस्यां वसतौ स्थितस्तस्य सच्चित्तम-
चित्त वा आजयति असमक चो बहुध स्थितास्तदा साध्या-
रणा सा वसति । ये तु तस्या वसनेदरे स्थितास्तेषामवग्रह-

स्य मार्गणा नास्ति । ये पुनरासन्ने स्थितास्तेपामियमवग्रहस्य मार्गणा जवति ।

सज्जायकात्रकाश्य-निह्वेषण अत्थणा असति अंतो ।

वसहिगमो पद्धंते, वसहा पुण जसेसु पुण ॥

अन्त प्रतिश्रयस्यान्यन्तरे यदि स्वाध्यायज्ञमे. कायिकचूमे. पात्रनिर्घेपनज्ञमेरासन ध्यानादिनिमित्तमुपवेशन तद्ज्ञमे-
श्चाभावस्ततो या यदि स्वाध्यायज्ञमिप्रभृतयस्ताः समकम-
नुज्ञापिता साधारणाः । अथैकं पूर्वस्थिता अपरं च पश्चात्त-
त पूर्वस्थितानामवग्रह' पश्चादागतास्तु पूर्वस्थिताननुज्ञापय-
न्ति यदि त प्रेर्यसाणा अवकाशेन जानन्ति इतरे च ते तमप्रे-
र्यमाण प्रेरयन्ति ततो वसतिविषयेऽपि स एव प्रायश्चित्तादि-
गमो जवति । य पूर्वैक प्रेरयतामुपवृत्तत्वादननुज्ञापयितु
शक्त वसति. पुनरिह या समापूर्णा श्रमणराजकुज्ञा तस्या.
प्रेरणायां दोषा मन्तव्याः । चक्रमचक्रक्रेम ॥

अथ चक्रमाह ।

वङ्गामत्यो सेणा, मंत्रदे चउविहं चलं खेत्तं ।

एतेसिं णाणत्तं, वोच्चाभि अहाणुपुव्वीए ॥

व्रजिकार्थसेनासवत्तं इति चतुर्विधं चक्रक्रेम । एतेषां च-
तुर्णामपि नानात्ववङ्ग्यामि यथानुपूर्व्या प्रतिज्ञातमेव करोति ।

जेणोग्गाहिता वङ्गा, मार्गंनह दूहंजंमिपरिजोगा ।

समवङ्गपुव्वउग्गह साहारण जं व णीसाए ॥

यंन साधुना सा व्रजिका पूर्वजवगृहीता स व्रजिकावग्रहस्य
स्वामी जवति । तस्य व्रजिकावग्रहस्य किं प्रमाणमिति चिन्ता-
यां नैगमपक्षाश्रिता इमे आदेशाः । तत्रैक आचार्यदेशीयो ज-
णति यावत्प्रमाण भूजाग गावधत्वारश्चरितु व्रजन्ति तावान्
व्रजिकाया अवग्रह' । अपरो व्रवीति । (तद्वृत्ति) तीर्थे जज्ञ-
पानस्थानमित्येकोऽर्थस्तत्र जज्ञपानार्थं गावो यावद्गच्छन्ति अ-
न्य. प्राह (दुहृत्ति) चक्रोपस्थाने गावो दुहन्ति । आचार्य प्राह
अयोऽप्यंते अनादेशा-अयन्तु समीचीन आदेशः (जंमिपरिजोगे-
त्ति) यावति नू भगिजगिरुका गन्धस्तिष्ठन्ति यावच्च व्रजिकाया
समीपे गोत्रि परिशुक्त पनावव्रजिकावग्रहस्य प्रमाण मन्तव्य
म् । तत्र च यदि समरुद्धौ साधुवर्गाविकस्यां व्रजिकाया स्थि-
तो तदा साधारणा सा व्रजिका । अथैकं पूर्व स्थितो द्विती-
यस्तु व्रजिकान्तरेण समपश्चादायातस्तत पूर्वस्थावग्रहो भव-
ति । अथ परस्परनिश्रया स्थितस्तत साधारण तत्र क्रेमम् । यस्या-
श्च व्रजिकाया निश्रया द्वितीया व्रजिका स्थिता तस्यां ये साधव-
स्तेपामवग्रह आभवतीति संप्रहगायासमासार्थ ।

अथैनामेष विधरीपुरगादेशत्रय निरस्याचार्यो न त ताव-
द्विभावयति ।

णिगोपरे णोवणगोणियाणं, णोवद्धुव्वेति व जत्य गावे ।

अन्नत्यगोदिमु जत्य खुण्णं, मउग्गहो सेसमणुग्गहो तु ॥

न गोचरो गवां चारिस्थान नैव च गवां यत्र पान नैव यत्रो-
पस्थाने गावो दुहन्ते किंतु व्रजिकाया अटव्यामेव गवादिनि
यावत्कुण्णम् । आदि अन्नाङ्गोभिश्चयावदाकान्त तावानवग्रह
दोष तु गोत्ररादिस्थान सर्वमप्यनवग्रह ।

जइ मपण दं वङ्गा-द्वितानुसाधारणं ततो खेत्तं ।

अणवज्जापसद्धिता, तस्येवणोद्वित्ता अप्पत्ता ॥

यदि समकमेकस्या व्रजिकायां द्वौ गव्यौ स्थितौ ततः सा-
धारण, तद्वृत्तम् । अथ काचित् व्रजिका पूर्व साधुभिर्गवर्गता-

तत्रान्ये साधवो ऽन्यथा व्रजिकया सहिता पश्चादागतास्त-
त्र च व्रजिकायां स्थितास्तदा ते पश्चादागता अप्रभव' पूर्वस्था
ता एव स्वामिन इति ।

अन्नोन्नं णीसाए, त्रिताण साधारणं तु दोएहं पि ।

णीसद्धिताए अपत्ते, तत्थ वत्थप्पात्यवसंता ।

अथ पूर्वस्थिता. पश्चादागता अन्योन्य परस्पर निश्रया स्थि-
तास्तेषां द्वयेषामपि साधारणं क्रेमम् । अथ पूर्वस्था व्रजिकाया
निश्रया स्थिताया. आगन्तुकव्रजिकायां ये साधवो वर्तन्ते
ते ऽत्र तव अन्यत्र ये वसन्तो ऽवग्रहस्याप्रजवो न स्वामिन-
किमर्थमन्यस्या व्रजिकाया निश्रां सा व्रजिका प्रतिपद्यते । उच्यते ।
दुग्गाद्विआर्वारअहिद्विए वा, करेण वाणेव विएहिं पुव्वं ।
जएण तेयस्मव कारणेणं, वपंतगाणं खदु होइ णिस्सा ॥

दुग्ं स्तेनपरचक्राद्यगम्यस्थाने स्थिता साऽन्या व्रजिका । यहा
धीरण स्वामिना अधिष्ठिता अथवा तैः प्रथमव्रजिकासब-
न्धिभिर्गोकुलिकैस्तत्र निपानजज्ञपानस्थानं कुतस्त्यमस्ति ततो
यस्य वा कारणेन तस्यां व्रजिकायां तिष्ठतामपरेयां गोकु-
लिकानां निश्रा जवति एवमादिका व्रजिका येन कारणेन ए-
र्वस्या निश्रा प्रतिपद्यते तदजिहितम् । अथ गन्तुकायाः निश्रा
यया पूर्व प्रतिपद्यते तथा दर्शयति ।

जयेण उत्थेज मणा, वङ्गा अष्ठाया तत्थ जइ पज्जा ।

पच्छापत्ते निस्सा, जे पुव्वद्वियाण ते पञ्चुणे ॥

काचित् व्रजिका जयेनेत्यानुमना प्रचक्षितुकामा अन्या च
नवा व्रजिका यदि तत्रागच्छेत्सा च यत्रवता परिग्रहीता
तत पश्चात्प्राप्ताया अपि तस्या निश्रा पूर्व प्रतिपद्यते ततो
ये पूर्वस्थिता साधवस्ते अवग्रहस्य न प्रभव. किंतु पश्चा-
त्प्राप्ता इति । अथ व्रजिकाया एव प्रकारान्तरमाह ।

वङ्गाए उद्वियाए, अत्थंते अहव होज्ज गेह्वन्नं ।

अप्पो तत्थ पविट्ठा, तम्मिव अम्ममि वा होतु ॥

यस्यां व्रजिकायां साधव स्थिता. । अन्या च तत्रागन्तुका-
मा तै श्रुता तत उत्थितायामपि व्रजिकायां तिष्ठताम् । अथवा
अनान्तव कस्यापि साधोर्भवेत् ततस्तत्रैव स्थितानामन्ये गो-
कुलिका साधुनि सहितास्तत्र व्रजिकास्थाने प्रविष्टास्ते च
तत्र अन्यत्र तीर्थे गा पानीय पातु ययुरन्यत्र वा ततो ऽजा-
वग्रहमार्गणा क्रियते ।

जइ वा कुडीपनाद्विमु, पुव्विद्वकतासु ते ठिता संता ।

आणम्मिचि पजेत्ता, तुहे अस्सामिणो होति ॥

वा शब्द प्रकारान्तरद्योतक. यदि ते आगन्तुका पूर्वगोकुलि-
ककृतासु कुटीपनाद्विकासु स्थितास्ततो ऽन्यस्मिन्नापि तीर्थे
गा पाययन्ताऽस्वामिनो जवन्ति ततो यदि ते पूर्वस्थिताः
साधवो निष्करणिकास्तदा न प्रभव' । अथ गानादिकारणं
स्थितास्तदा त स्वामिनो नागन्तुकास्तत्रावग्रहस्य प्रभव.

अन्नत्थ वाचि काउ, पाईति कइह्व पज्जइ निव्वणो ।

ते खदु न हुति पहुणो, म जवे तहे प्ह हुंति ॥

यहा पूर्वकृता कुटीपनाद्विका वर्जयित्वा अन्यत्र स्थाने
स्थिता आगन्तुका गोकुलिका यदि पूर्वैः कृते निपाते गा पा-
ययन्ति तदा ते आगन्तुका साधवो न प्रजवो जवन्ति । यदि
तु स्वभवे तीर्थे स्वाभाविके निपाते पाययन्ति तदा आगन्तुका
साधव प्रजव इति ।

एमेव मासकल्पे, अतीरिए उट्टिया य पत्तियरा ।

पुव्विद्धा हुंति पड-पुमे हट्टिए न द्दहंति ॥

एवमेव अतिरिक्ते असपूर्णं मासकल्पे उत्थिता या पूर्वव्रजि-
का तत्र प्राप्ता ततः पूर्वसाधव एव प्रभव । अथ मासकल्प
पूर्णस्ते च दृष्ट्वा अग्धाना अपि तत्रैव स्थितास्ततो नावग्रह
द्वजन्ते पश्चात्प्राप्ता एव तत्र प्रभव इति ।

फासुगगोयरञ्जमी, उच्चारे चेत्र वसवसहीए ।

हट्टावि द्दजन्ते व, तदजावे पच्छ जे पत्ता ॥

अथ तत्र प्रासुका गोचरभूमिः उच्चारञ्जमिश्च विद्यते वसति-
श्च उक्षा प्राप्यते । अन्यच्च तत्र तथाविधनाम्निततो दृष्ट्वा अथैव-
मनन्तरोक्तयुक्त्या द्वजन्ते तदजावे अनन्तरोक्तकारणाजावे ये
पश्चात्प्राप्तास्त एव द्वजन्ते । गत व्रजिकाद्वारम् ।

अथ सार्थद्वारमाह ।

जेण गह्निओ सत्थो, जेण य सत्थ होऽ समदोएहंति ।

जा वडया पदिमत्था, पुव्वट्टियसाहारणं जं च ॥

येन साधुना सार्थः पूर्वं गृहीतो येन वा सार्थवाहः पूर्वमनु-
ज्ञापितस्तस्यावग्रह आजवति । अथ समकमनुज्ञापितस्ततो
द्वयोरप्यवग्रह जावन्तश्च प्रति सार्था मीढनार्थमथाल्लघुतरास्तत्र
समागत्य मिद्वान्ति तेषु ये साधवस्ते पूर्वस्थित नामुपसपडा
जवन्ति । यत्र परस्परनिश्रया षौ सार्थौ तिष्ठतस्तत साधारण
मन्तव्यमिति । एतदेव स्पष्टयति ।

सृत्ये सहप्पधाणा, एकेणकेण सत्थवाहेऽ ।

ओपुच्चियावि दिमो, दोएहवि मिद्विया व एगडा ॥

सार्थे येकेऽपि अथवा प्रधाना पुरुपास्ते एकेनानुज्ञापिता एके-
न साधुना सार्थवाह आदिष्टान्यां चोत्रयोरपि वितीर्णमनु-
ज्ञापित ततो येन कृतं नातिक्रम्यते तेन यस्मै प्रदत्त तस्यावग्रह
॥ अथ चावप्यनतिक्रमणीयौ ततो द्वयोरपि साधारण क्लेश-
म् । अथ चावप्येकत्र मिद्वितौ अनुज्ञापितौ ततो येन पूर्वमनु-
ज्ञापितस्तस्यावग्रह इति ।

इंतं महद्धसत्थं, रुहरा गोपामिच्चएण तो पत्तुणो ।

तुरियं वा आधावति, मएण एमेव अस्सामी ॥

महद्ध वृहत्तर कमपि सार्थमागच्छन्त इहरको लघुतर । सा-
र्थप्रतिकृते ततो ये लघुतरसार्थवासिन साधवस्ते नावग्रहस्य
प्रभव । यो वा सार्थो प्रयेन त्वरित वृहत्तरसार्थ मिद्वानाय
श्रावति तत्रापि ये साधवस्ते एवमेव स्वामिन । वृहत्तरवासि-
न एवावग्रहस्य स्वामिन इति ज्ञावः ।

अह वीमज्जंगिणादी, दुग्गं वा एत्थ डोवि वमिऊणं ।

वाले हामो पजाए, णिस्सा साधारणं कुणइ ॥

द्वौ सार्थमेकत्र मिद्वितौ परस्परमित्थ निश्रां कुरुते यथा
यदिदमटवीमन्थे नदी दुग्गं वा विद्यते अत्र द्वयेऽपि जना राज्ञा
बुपित्वा प्रजाते चलयिष्याम । पुरतो गमिष्यामः इति परस्पर
साधारणानिशा यत्र कुरुतस्तत्र सच्चित्तादिक सर्वमपि साधा-
रणम् । गत सार्थद्वारम् । अथ सेनाद्वारमाह ।

सेणाए जत्थ राया, अरणे अहो जत्थ पविट्टो ।

मो सेसम्मि उग्गहो, जो उ वड्या य सो इहं ॥

यत्र यस्या सेनाया राजा जवति तत्रावग्रहो न जवति यत्र
वा ग्रामादौ क्षेत्रे स राजा प्रविष्टस्तत्र यद्यप्यन्थे साधव पूर्व
स्थिता सन्ति तथापि यावन्तकाळ स तत्रास्ते तावन्नावग्रह ॥
शप नाम यत्र ग्रामादौ राजा न प्रविष्टो यो वा शून्यस्तेनो

राजक इत्यर्थस्तत्रावग्रहो जवति पर तत्र यो व्रजिकायां गम
उक्तः स इहापिमन्तव्य । गत सेनाद्वारम् ।

अथ सवर्तद्वारमाह ।

नागर गो संवट्टो, अणांगहो जन्थ वा य विहो म्पो ।

सेसम्मि उग्गहो जो, गामाउ सत्थम्मि सो इहं ॥

नागरको नगरसवन्धी सवत्तोऽनवग्रहो न तत्रावग्रहो भव-
ति । यत्र वा ग्रामादौ स नागरक सवर्त प्रविष्टस्तत्रापि नाव-
ग्रहः । शेषो ग्रामेयकसवर्तस्तत्रावग्रहो जवति पर य एव
सार्थे ग्राम उक्तः स एवेह उच्यते ॥ वृ० ३ उ० ।

(१६) क्षेत्रत्यागसमय एवागता अपरे तर्हि स एवावग्रह ।

(सूत्रम्) जद्विसं समणे निर्गंथा मिज्जामंथारयं
विप्पजहंति । तद्विस अवरे समणा निर्गथा हव्वमाग
च्छिज्जा सव्वे व उग्गहसस पुव्व्वाणुष्वण्णा चिड्ड अहल्लं-
दमविग्गहो ॥

अस्य सूत्रस्य क सवन्ध इत्याह ।

उग्गहए वउवगतो, मागारिय उज्जहा उ साधम्पी ।

गहितं व होऽ ग्वित्तं, केवतिकारे म संवंधो ॥

पूर्वसूत्रे तावद्वग्रह एव प्रकृतं प्रस्तुतो वर्तते । “दोवपि
अप्युष्पित्ता” इति वचनात् । इदमपि प्रकृतसूत्रमवग्रहवि-
षयम् । यद्वा पूर्वसूत्रद्वये सागारिकावग्रह उक्तः इह तु सागा-
रिकावग्रहादनन्तर साधर्मिकावग्रह प्रतिपाद्यते । अथवा
पूर्वसूत्रेषु सस्तारक प्रत्यर्प्यविहार कर्तव्य इत्युक्तमत्र तु वि-
हार कृतं तै साधुभिर्विहरितमपि तत्क्षेत्र कियन्त काळमव-
ग्रहयुक्तं जवतीति निरूप्यते एष सवन्धः । अनेनायातस्यास्य
व्याख्या (जद्विसति) प्राकृतत्वात्समन्वये द्वितीया ततो यस्मि-
न्दिवसे श्रमणा निर्गन्था शय्या च वसति सस्तारक-
श्च । नृणफत्रकात्मक शय्यासस्तारकम् अत्र शय्याग्रहणेन
ऋतुवर्षकाल सूचितं सस्तारकग्रहणेन तु वर्षाकाल ।
अथ कारणजाते ऋतुवर्षो य सस्तारको गृह्यते इति कृत्वा
सस्तारकग्रहणेन द्वावपि गृहीतो तत मासकल्पे वर्षावसे
वा पूर्वे शय्या सस्तारक वा यस्मिन् दिवसे पूर्वस्थिता सा-
धवो विप्रजइति परिन्वयजन्ति तद्विस एवापरे श्रमणा निर्ग-
न्यास्तत्रक्षेत्रे हव्वं शीघ्रमागच्छेयुः तत क्षेत्रेवग्रहस्य पूर्वानु-
ज्ञापना तिष्ठति । किमुक्तं भवति । य एव ततः क्षेत्रान्निर्ग-
तास्तेषामेवावग्रहेण तत्रक्षेत्र यत्तु तद्विससमन्थे आगतास्त
क्षेत्रोपसपन्ना इति कृत्वा यत्तत्र सच्चित्तादिक तत्पूर्वस्थिता-
नामात्रव्य कियन्त काळ यावदित्याह (अहाश्वमविग्गहे)
इह यस्या वेद्याया त साधवो निर्गतास्तावती वेद्या यावद्
द्वितीयेऽप्यह्नि तेषामेवावग्रहो जवतीति वक्ष्यते । यतो यया-
लन्दमिहाष्टपैरूपीप्रमाण मन्थम गृह्यते एतावन्तमपि काळ-
तदीय एवावग्रहं तत्क्षेत्रम् अतो यथागन्तुकास्तत्र सच्चित्ता-
दिग्रहण कुर्वन्ति तदा साधर्मिका स्तैन्यप्रन्थय प्रायाश्चित्तमा-
पद्यन्ते । अत्र तु सच्चित्तनार्थकार इति सूत्रार्थः । अथ निर्युक्ति-
विस्तरः । तत्र सच्चित्तावग्रहशैक्यविषय इति कृत्वा प्रथमतस्त-
दुत्पत्तिं दर्शयति ।

सुत्तन्यतनुजयेवि-मागए य धम्मकाहिवाई ।

कात्रधम्मं ऋतुवर्षवर्षावासव्रक्षणे कच्चित्क्षेत्रे वसतां स्वग्र-
मजनसकेशयोजनाऽयन्तरवर्षान्द्वाराऽनश्चापशाः तप्रीदृक्कः

कथमित्याह । सूत्रमर्थस्तदुक्तयविशारद आचार्य सातिशय प्रवचनव्याख्यान करोति । कृपको मासकृपणादितपस्तप्यतो धर्मकथाकीराश्रवादिद्विधिमपन्नतया वैराग्यजननी धर्मकथां विद्वधाति । वादी परवादिन निरुत्तरीकरोति । एवमादिभिः प्रजावकै स्वग्रामीणोऽन्यग्रामीणश्च ज्ञान् जान प्रवज्यायां परिणत हत ॥

नीरोगेण मिवेण य, वामो वासामु णिगया माहू ।

अष्ट वि य विहरंता, तं चेष्य आगना खित्तं ॥

नीरोगेण खान्यभावेन मग्न च राजादी स्याद्युपप्लवाभावेन वर्षावास कृत्वा तेसाधवो निगता । इह वर्षावासे ज्ञान् कात्र एकत्र स्थीयते ततः प्रवृत्तलोकस्योपगमो भवतीत्यग्नि-प्रायेण वर्षावासगृहणं कृतम् । अन्यथा ऋतुवर्षेऽपि मासकल्पा नन्तरमेव विहार समवति एव ते ततः क्वान्ननिर्गता । अन्ये च साधवो विहरन्तस्तदेव क्षेत्रमागतास्तथावप्रहचिन्तां चिकीर्षुगह ।

खित्तोगहृष्यमाणं, तद्विषमं केति के तहोरत्तं ।

जं वेज्ञा णिगयाणं, तं वेज्ञं अष्टदिवसम्मि ॥

इह केचिदाचार्या क्षेत्रवगृहस्य कात्रप्रमाणं ब्रुवते यस्मिन् दिवसे त निर्गतास्तमेवैक दिवसमवगृहस्तत ऊर्ध्वं रात्राव-धगृहो व्यवच्छिद्यते । केचित्तु जणन्ति अहोरात्रमवगृहः । द्वि-तीयऽहि सूर्योदयेऽवगृहो व्यवच्छिद्यत इति भावः । सुरिराह द्वावप्येतावनादेर्गौ अथ पुनरादेर्गो यस्यां वेज्ञायां निर्गतास्त-स्यामेव वेज्ञायां यावदन्वस्मिन् दिवसे अवगृहो भवति तत परं व्यवच्छिद्यते इत्य कात्रत प्रमाणमुक्तम् । क्षेत्रतस्तु सर्वत क्रोशयोजनमवग्रहस्तन ऊर्ध्वमनवगृह इति ।

खित्तम्पि य वमहीय य, उग्गाहो तर्हि सिक्रवमगणा होडा ।

ते वि य पुगिसा उविद्वा, सूवं जाणं अजाणं व ॥

इदावगृह क्षेत्रे वा भावे वा वसन्तो वा यद्विन्दकीज्ञादिव-जितं ग्रामनगरादि तदिह क्षेत्र मन्तव्यं तत्रावगृह प्रतीत्यै-कमार्गणा कर्त्तव्या । कस्य जवनि कस्य वा नेति विचारयि-तयमित्यर्थः । यन्पुनरिन्दकीलकादियुक्त तदवगृहयोग्य क्षेत्रं न भवतीत्येवमभिधीयते तत्र वसतिविषया शैक्षमार्गणा जवनि । सा त्रोपनिष्ठात्करिष्यते । क्षेत्रविषयां तावत्करोति (त वि य ज्ञ्यादि) ये पुरुषास्तत्र क्षेत्रे प्रवज्यां ग्रहीतुमाया-नास्ते द्विविधा ण्डे रूप जानन्तो परं अजानन्तः । इदमेव व्यक्तीकरोति ।

जाणंता जानता, चउविद्वा तन्त्र ह्येति जाणंता ।

उज्जयं रूपं सद, चउज्जयत्रो होड जमकित्ती ॥

जानन्तोऽजानन्तश्चेति शैक्ष द्विविधा । तत्र जानन्तस्ताव-धनुविधास्तथा एक शैक्षो विवक्षितक्षेत्रस्थितस्याचार्यादि-मन्त्रय रूप शब्द च जानाति । धर्मकथाश्रवणार्थं शिष्य समा-गते न्येण च तमुपवक्तव्यतीत्यर्थः । द्वितीयो रूपं जानाति न शब्दम तृतीयः शब्द न तदप चतुर्थश्च पुनर्यश कीर्तिं जानाति यश सर्वदिग्गामिनी प्रपिच्छि सर्वकदिग्गामिनी कीर्त्तिं यदा उपश्रित्ना कीर्त्तिर्यश कीर्त्तिरिति समासः । यन्तु रूप-शब्दयश कीर्त्तानामेकमपि न जानाति सोऽजानान उज्जयं अत्र द्वितीयनूमादेः कृत्वा यथादत्तममूनेव भङ्गान व्याचष्टे ।

उज्जाचन्दिमानि मु, पामति रूपं विणिगयम्पागो ।

रत्तं उ चित्ताणो, कामगमादी मृणानि मन्त्रं ॥

चाउत्थो जमकित्ति, भृणड सगेमेव मागिहवासी वा ।

उज्जयं रूपं सद, कित्ति व ण जाणते चरिमो ॥

उच्चारणमवैत्यवन्दनादिषु कार्येषु विनिर्गतस्याचार्याद् रूप पश्यति चैको द्वितीय शैक्ष पश्यति न पुन स्वरेण जानीते उपाश्रये तस्यानागमनात् । तृतीयस्तु शैक्षः कर्षणादिकर्षकः कृपीवद्वस्तप्रवृत्तिकः सकत्रमपि दिवस क्षेत्रादौ स्थित्वा रात्रौ प्रदोषे गृहमुपागच्छन् प्रजाते च ज्ञयोऽपि निर्गच्छेत् । धर्मकथायांप्रवर्तते न तु रूपमवलोकेने चतुर्थस्तु शैक्ष स्वग्राम-वासी वा दरस्थः सन् तद्रूप पश्यति न च धर्मकथा-दिगच्छं शृणोति किन्तु लोकमुखेन तेषामाचार्यादीनां यश कीर्त्तिं शृणोति । यस्तु चरमोऽजानानः शैक्ष स रूपशब्दा-त्मकमुभय कीर्त्तिं च न जानाति पर गृहवासनिर्विह्वलनया प्रवज्यां ग्रहीतुमायात । वास्तव्यशैक्ष पञ्चविध उक्तः ।

वायाउत्थोति एवं, पंचविहो आणुपुर्वीए ।

एणसि संहाणं, पत्तयं मगणा इणमो ॥

वाचादृतो नाम आगन्तुक शैक्ष सोऽप्येवमेव तस्य शैक्षवत्प-ञ्चविध अनुपूर्व्या यथोक्तपरिपाट्यावक्तव्यः । अथैतेषां द-शानामपि शैक्षाणां प्रत्येक पृथक् २ इयमेतेषु द्वारेषु मार्गणादि वारणा भवति तान्येव द्वाराण्यग्निधित्सुः श्लोकचतुष्टयमाह ।

अव्वायाए पुणो होड, जावज्जीवपराजिए ।

वाघात्रो मंपए वावि, उद्वित्रो विहरंति ॥

पहमे विष दिवसे तु, कहकण्पो उ जाणते ।

जाणाविए कहं कण्पो, पच्छेचे तह केविया ॥

उत्ताअणुक्कए यावि, कहं कण्पो जिधारणे ।

एगगामे अन्निच्छंते, कहं कण्पो विद्विज्जेते ॥

दुविद्वा मगणा समि, एगपिहा य पन्निच्छए ।

पन्निमेद्वियवच्चंते, कहं कण्पो विहसुड ॥

न विद्यते व्याघातः प्रवज्याविहो यस्यासा अव्याघातः शैक्षपूर्वसाधुषु क्षेत्राग्निनेष्वपि प्रवज्यां गृह्णाति न पुन काद-क्षेप करोतीति ज्ञाव (पुणेहोऽस्ति) पुनभूयोऽपि यदा किलने साधव समायास्यन्ति तदा प्रवजिष्यामीति कश्चित् शैक्षो ज्ञान् (जावज्जीवपराजिषति) यदा यदा अह प्रवजितुम-भिलषामि तदा २ नवैर्विद्वैरुत्तिष्ठमानैर्यावज्जीवमह पराजित अत एव मे सांप्रतमपि व्याघात उचित्यतो यदेव साधवो वि-हार कृतवन्त इति कश्चिद् ब्रूयात् । एषा शैक्षाणामेकतरे प्रथम-द्वितीयदिवसयोः प्रवजितुमपस्थिते ज्ञायके कथञ्चन प्रकारेण कल्प पूर्वसाधुसमापे प्रेषणादिको विधिर्विधीयते तथा वास्तव्ये वाचनाहते वा त्वमस्माक न जवसीति ज्ञापिते कथ कष्टो जवेत् । ऋजुर्नाम य आचार्याद्विरेतान् शैक्षान् पूर्वसा-धुसमापे प्रतिष्ठाति तद्विपरीतो अनृजुः । पतयोश्चिन्ता कर्त्तव्या । अग्निधारणमेकमनेकान् वा साधून् सम्यगाश्रय शैक्षस्य गमन तत्र कथमाभाव्यानाभाव्यता कियते (एगगा-मेत्ति) यत्र ग्राम क्षेत्रिका स्थितास्तत्रैव केनापि धर्मकविना कोऽपि मिथ्यादृष्टिरुपशमित स कस्याजवाति (अश्चउतेत्ति) कगण्याचार्यमनिशार्यातिक्रामति चिचक्षितक्षेत्रमनीत्याश्रतो गच्छति शैक्षे कथ कण्पो विधीयते । तथा शिष्ये दिव्याधिपया द्विधा अज्ञातके शैक्षके द्विप्रकारा मार्गणा जवनि प्रतीच्छके च एकत्रिधा केचनमहानक विषया मार्गणा (पटिसेद्वियव-

चतेत्ति) भगवता प्रतिषिद्धज्ञानप्रतिचरणान्यापूने. शैको न प्रवाजनीयो ये तु त प्रवाज्यान्यत्र प्रेषयन्ति तैः प्रेषितं तस्मिन् गच्छान्तरं प्रव्रजति कथं कल्पो विधीयते । इत्येतत्सर्वं निरूपणीयम् । तत्र सगार' संकेत. स दत्तो यस्य शैकस्य स सगारदत्तः । आहिताग्न्यादेराकृतिगणत्वात्कान्तस्य परनिपात । तस्मिन्नपि कथं कल्पो विधीयते । इत्येतत्सर्वं निरूपणीयमिति द्वारश्लोकचतुष्टयसमासार्थं । अथ विस्तरार्थं विज्ञापिषु प्रथमतो ये पूर्वमुभयज्ञादयः पुरुषा उक्तास्तद्विषयवक्ष्यमाणं प्रेषणजेदसग्रहायाह ।

चत्तारि एवगजाणं—तगम्मि जाणाटिणं वि चत्तारि ।

अग्निधारणम्मि एए, खित्तम्मि विपरिणया वा वि ॥

य पूर्वमुभयज्ञरूपज्ञादिनेदाञ्चतुर्धा ज्ञापक उक्तस्तत्र प्रत्येकं चत्वारो नवका प्रेषणनवप्रकाररूपा जवन्ति तथा यो ऽज्ञानान् सन् साधुनिस्त्वमस्माकं न जवसि किंतु पूर्वसाधुनामित्येवं ज्ञापितं तत्रापि चत्वारो नवका । अभिधारण नाम मनसि करणं ततः क्लेशिकं मनसिकृत्य यद्येते अव्याघातादय आगता तदा विपरिणता अपि क्लेशस्वामिन एव प्रोग्या इति सग्रहगाथासमासार्थं । अथैनामेव विवरीपुरव्याघातद्वारमङ्गीकृत्य तावदाह ।

पियमपियमजावे, दडु पुच्छति जावसाहंति ।

कुत्थगता ते जगवं, पुष्टुव्वे जणंति किं तेहिं ॥

क्लेशिकेषु निर्गतेषु य. साधुरुजयज्ञ. शैक' सन् प्रव्रजामी—त्यग्निप्रायेणागतो यावदागन्तुकान् साधुन् पश्यति ततस्ते साधवस्तस्य प्रियमप्रियं वा भाव प्रहासितमुखतया दीनमुखतया वा दृष्ट्वा पृच्छन्ति किमेव प्रहृष्टवदनश्चिन्तापरो वा पश्यसि एव दृष्ट्वा तेन स्वरूपे कथिते सति (साहति) सद्भाव कथयन्ति यथागतास्ते अन्यविहारेणेति समासस्य यानेव पुच्छेत् कुत्र गतास्ते भगवन्त' एव पृष्ट्वा सन्तो जणन्ति किं तैर्जवत प्रयोजनम् स प्राह—

पव्वर्हति य जणिते, अणुगच्छगया वयंति टिकखेओ ।

तेसि समीवं ऐमो, णयवाहणं ते नयं सोयं ॥

प्रव्रजिष्याम्यहमिति तेन जणिते साधवो वदन्ति ते क्लेशिका अमुकऽत्र ग्रामादौ गता वयं भवन्त दीक्षयित्वा प्रव्रज्या तेषां समीपे नयाम. । स च तत्कमनन्तरोक्त वचनं तव नैव व्याहन्ति न विकुट्टयति तथेति प्रतिपद्यते इत्यर्थे एषोऽन्याघात उच्यते ।

सघारुग एगेणं, पंरुवपसेव मुंणिणं तिषि ।

तरुणमज्जेयेरे, एक्केके तिषि नव एते ॥

तत साधवस्त प्रव्रज्य सघाटकेन सह क्लेशिकाणामन्तिकं प्रेषयन्ति । अथ सघाटको न पूर्यते तत एक साधुं सहाय दत्त्वा चाह्वयन्ति तस्याप्यभावे एकाकिनमपि विसर्जयन्ति पर चन्थानमुपदिशेयु । यत तरुणस्य जय प्रकारा मध्यमस्थविरयोरप्येवमव प्रत्येकं जय एते नव जवन्ति एष प्रथमो नवक' ।

पढमदिणेसग्गामे, एको एवगो वितिज्जणं वितिओ ।

एमेव परग्गामे, पढमे वितिणं य जे णवगा ॥

एष एक प्रथमो नवक प्रथमदिने स्वग्रामे प्रव्रज्य प्रेषयतां मन्तव्य । द्वितीये दिवसे एवमेव द्वितीयो नवक एव ग्रामे चो नवकौ उक्तौ परग्रामेऽप्येवमेव प्रथमद्वितीयदिवसयोर्द्वौ नवकौ एवमेते चत्वारो नवका मुष्णित प्रेषयतां जवन्ति ।

एमेव यमुंणिस्म वि, चत्तरो नवगा हवंति कायव्वा ।

एमेव य इत्थीणवि, एवगाणं चउक्कगा एुष्णि ॥

एवमेव वा मुष्णितस्यापि प्रेष्यमाणस्य चत्वारो नवकाः कर्तव्या भवन्ति एवमेते द्वे नवकचतुष्टये पुरुषाणामुक्ते स्त्रीणामप्येवमेव द्वौ नवकानां चतुष्कौ सघाटकात्मद्वितीयादिभिः प्रकारैः कर्त्तव्यौ । अथ क्लेशिकाणामन्तिके न प्रेषयन्ति किंतु स्वयमेव स्वीकुर्वन्ति ततश्चत्वारो गुरुका ।

अथ किमर्थं मुष्णितं प्रेषयन्तीत्युच्यते ।

सागारियसंकाए, णिच्छति विच्छंति वा मयं मासे ।

तत्थ अट्ट पुणरवि, पच्छिहं मुंणितो एवं ॥

सागारिका. संज्ञातकास्तेषां शङ्कया माममी उपव्राजयेयुरिति बुद्ध्या स्वग्रामे नेच्छति स शैक. प्रव्रजितुम् । यद्वा अमी साधवः प्रव्रजित न मां ग्रहीष्यन्ति यदि च तान् साधुन् न दृष्ट्यामि तत पुनरपि अत्रैव प्रत्येष्यामि प्रत्यागमनं करिष्ये इति बुद्ध्या नागन्तुकैरात्मानं मुष्णायति एवमुष्णितं प्रेषयन्ति एत तावदुभयज्ञविषयो विधिर्भूत् ।

अथ रूपज्ञादिविषयं तमेवातिदिशन्नाह ।

एमेव य एवगकमो, सइं रूवं च होइ जाणतो ।

जो पुणं किंतिं जाणति, ए ते वयं सिस्सते तस्स ॥

एष एव नवककमः शब्द रूपं च जानाति शैकेवक्तव्य. शब्दमेव रूपज्ञेन इत्यर्थः । य पुन शैक. कीर्तिमेव जानाति न रूपं न वा शब्दं तस्य शिष्यत्वे निवेद्यते ते वयं न जवामो येषां सकाशे भवान् प्रव्रजितुमायात इति ततो ब्रूयात् ।

किं न व कप्पइ तुब्भे, दिक्खेज्जं तोसि तो न अम्हाणं ।

तत्थ वि सो चैव गमो, एवगाणं जो पुरा जणितो ॥

किंवा युष्माकं दीक्षयितुं न कल्प्यते तत साधुनिर्वक्तव्यं तेषामेव त्वमाजवसि नास्माकमेवमुक्ते यद्यसौ जणति यद्येव तर्हि मां प्रव्रज्य तत्र प्रेषयत अमुष्णितं वा विसर्जयत ततस्तत्रापि स एव गम प्रकारो य सघाटकात्मद्वितीयादिभिर्भेदैर्निष्पन्नानां नवकानां पुरा जणित' ॥ अथ “ अग्निधारणम्मि एए, खित्तम्मि वि परिणया वावि” इति पश्चार्कं व्याचष्टे ।

विपरिणया निज्जतिते, अम्हे तुब्भे भणंतं वंतेहिं ।

तहं वि य ए वि ते तेमिं, अवाहयमाडिया हांति ॥

ये अव्याघातादयो वाता शैका अत्र प्रस्तुतास्ते क्लेशिकमन्त्रिधार्यं प्रथममागता अपि कुतोऽपि हेतोस्त प्रति विपरिणतास्ततो यथागन्तुकान् जणन्ति वयं युष्माकं सकाशे प्रव्रजिष्यामोऽहं प्रयासं तै पूर्वसाधुनिरिति तथा ऽप्येव ब्रुवाणे अपि ते अव्याघातादयस्ते चागन्तुकानां न भवन्ति किंतु क्लेशिकस्यैव जवन्ति । गतमव्याघातद्वारम् । अथ पुणो दाइ ति द्वारमाह ॥

एहिंति पुणो दाइं, पुट्टे सिष्मिं य मणसाणा ।

वहुदोसे माणुस्से, अणुसामणणवग तद चैव ॥

आगन्तुकसाधुनां समीपे कुत्र गता इति पृष्टे ततस्ते शिष्टा अमुकत्र गता इति कथिते स शैको ब्रूयात् (एहिंतिपुणो हाइति) यदा ते पुनरप्यत्रागमिष्यन्ति तदा प्रव्रजिष्यामि य एव जणति स वक्तव्य । सौम्य । बहुदोसे बहन्तराये मानुष्ये मा प्रमादं कुरु एवमनुशासनं कृत्वा तथैव नवकगमेन प्रेषणं कर्त्तव्यम् । अनुशासनमेव विशपत उपदर्शयति ।

जं कद्धे कायव्वं, एरेण आज्जेत्तं तं वरं काइं ।

मच्च् अकलुणहियत्रो, न हृ दीसति आवयंतो वि ॥

यदा दीक्षाग्रहणादिकार्यं कल्पे द्वितीयादिने नरेण कर्त्तव्यं तदथैव कर्त्तुं वरं प्रशस्य यतो मृत्युरकस्मिन् हृदयं स्वप्नावादेव कंगाराशयस्तथा कथमप्यापतति । यथा आपतन्नपि न दृश्यते उक्तं “ स्वकार्यमव कुर्वीत पूर्वाह्ने यत्पराह्णिकम् । को हित-
घेस्ति कस्याद्य, मृत्युसेना पतिष्यति । ” तथा ।

तुरहा धम्मं काउं, मा हु पमायं खणं पि कुव्वीथ ।

वहुविघ्नो हु तो मा, अवरमां पम्भिग्गवि ॥

नव्यास्त्वरध्वं धर्मं कर्त्तुं मा क्णमपि प्रमादं कुरुध्वं कुत इत्याह ॥ बहुवध्वं विषयविषयविकाराशुमुपघाताग्निदाहादिभेदा-
दनेके विघ्ना जीवितान्तराया । यस्मादसौ बहुविघ्नो हुशब्दो यस्मादर्थे अपिशब्दस्य धानुकस्यापि गम्यमानत्वात् । यस्मान्मुहूर्त्तोऽपि बहुविघ्न आस्तां प्रहरदिवसादिरतो ग्हाभाग मा प्रव्रज्याग्रहणं अपराहमपि प्रनीक्षिष्ठाः । एवमेव कृत्वा चतु-
र्जिनवकैस्तथैव प्रेषयिष्यम् । गत पुणो वासंति द्वारम् ।

अथ यावज्जीवपराजितद्वारमाह ॥

वहृमो उवद्वियस्मा, विग्गा उद्विनि जज्जियति नोमि ।

आणुसामणपच्चवणा, एवगा य जावसमुमुयरे ॥

कौत्रिकाणां गमनवृत्तान्तं ज्ञात्वा कोऽपि शैको ब्रूयाद्बहुशोऽने-
कग प्रव्रज्याग्रहणोपायस्थितोऽह परं वार वार विघ्ना नवनवा उत्तिष्ठन्ति अतो यदयं जावज्जीवमह तैर्विघ्नैर्जितोऽस्मि यदेते साधवो विहनन्त अत परतेषु समागतेषु प्रव्रजिष्यामि । एव भ्रुवाणस्यानुशासनं कर्त्तव्यम् । भद्र ! साप्रत तव चारित्रावारकाणामनुदयो वर्त्तते अतो मा प्रमादी को जानाति नृयोऽपि तेषामुदयो भवेत् । आवश्यकादिनिहित-
श्च कर्मवर्त्महृद्यन्तस्तनुरतः प्ररूपणीय । एवमनुशिष्य प्रस्था-
पन कर्त्तव्यं तत्र च तथैव मुणिरुतेन तयोः प्रत्येकं चत्वारो नवका जवन्ति । एवं प्रथमद्वितीयदिवसयोरव्याहतादीनां कल्पा विधीयन्ते । अथ ज्ञापिते कथं कल्पो वास्तव्ये वाता-
हतेऽपि वेति द्वारमाह ।

वाताहते वि णवगा, ता हव जाणविण् अइयरे य ।

एमेवय उद्वेवे, णवगाण गमो अजाणते ॥

वाताहतो विघ्ना ज्ञापिते इतरश्च । य कौत्रिकाणां यशःकी-
र्तिमपि न जानाति स आगन्तुकसाधुनिस्त्वमस्माकं न भवसि ये गनास्तेषामेवाभवसीति सद्वावावगम कारितो ज्ञापित उच्यते । इतरो नाम यश कीर्तिः इतस्तत्र ज्ञापिते इतरस्मिन् वाताहते प्रव्रजितुमायाने तथैव चत्वारो नवका भवन्ति । वास्तव्योऽपि शैकोऽयं कौत्रिकाणां यश कीर्तिमपि न जानाति तत्रापि न प्रकाना गम एवमेव मन्तव्यं । अथ वास्तव्यो वाता हतो वा य कीर्तिमपि न जानाति स कीदृशो जवेदुच्यते ।

वन्धवे वायाहरु, सेवगपरनित्थिवणियण्ण य ।

सव्वे ते उज्जुगाअ-पिणाऽमंत्राऽ वा जत्थ ॥

वास्तव्यो वा वाताहतो वा यो राजकुलसेवको यो वा पर-
नीतिको यश्च वणिकु गने अमन्निहितत्वेन यशःकीर्तिमपि गृहणां न जानीयु पर प्रथमद्वितीयदिवसयोः प्रव्रजितुमाय-
तास्तेऽपि कौत्रिकाणामाज्ञाया । अथ ऋजुअनृजुद्वारचिन्ता क्रियते । यथाचार्यं ऋजुर्नवति स मर्दान्पेतान् कौत्रिकाणा-
गमयति । यत्र वा कौत्रिका जवन्ति तत्र मघाटकादिभि प्रकारे-
प्रव्रजिता नो नव सीवयति ।

माइह्वे वारसगं, जाणगजाणं वि एय चत्तारि ।

पच्छव्वे वायहमे, ण वज्जति चउरो अणुग्घाया ॥

यस्तु मायावी अनृजुः सन् प्रेषयति तत्र च प्रकाराणां द्वाद-
शकं जवति । तानेवाग्रे वद्वयति । तथा ज्ञापके ज्ञापिते च समुदिताश्चत्वारः प्रकारा जवन्ति । तद्यथा ज्ञापक प्रथमदिव-
वसे न प्रेषयति । १ च्छितीये तमेव न प्रेषयति । एवं ज्ञापि-
तस्यापि द्वौ प्रकारौ एतैर्विद्यमानैश्च प्रकारैर्वास्तव्य वाताह-
त वा अप्रेषयतश्चत्वारोऽनुदघाता मासाः नच तान् शिक्कान्
वज्जते कुवस्थविरादिनिवेशात्कौत्रिकाणा दाप्यते इत्यर्थः ॥

अथात्रैव प्रायश्चित्तवृत्तिमाह ॥

सत्तरत्तं तवां होति, ततो च्छेदो पहावई ।

उदेण विष्मपरियाए, ततो मूळं ततो दुगं ॥

प्रागिव रूप्यम प्रकारद्वादशकमाह ।

तरुणे मज्जिमथेरे, तदिणवित्तिए य उक्कं इक्कं ।

एमेव परगामे, उक्कं एमेव इत्थीसु ॥

पुरिसित्ति गाण एते, दो वारसगा उ मुंणिए होंति ।

एमेव व समिहम्मि य, जाणगजाणविण् जयणे ॥

तरुणमध्यमस्यविरान्प्रत्येकं तद्विषये द्वितीयादिने वा प्रेषयत
एक प्रकारपदकं जवति एतच्च स्वग्रामविषय परग्राम एवमेव
प्रकारपदकं सर्वेष्येते द्वादश प्रकारः पुरुषेषु जणिता एवमेव
च स्त्रीस्वपि प्रकारद्वादशकं जवति । एते द्वे द्वादशके
पुरुषस्त्रीणां मुणिरुतविषये भवतः । एवमेव च शैककेऽपि
शैकद्वादशद्वयं तदेव ज्ञापिते च प्रत्येकं (भयणात्ति) भद्रक
विकल्पास्तेषां चत्वारि द्वादशकानि जवन्ति । अथवा ॥

अव्वाहायपुणोघात, जावज्जीवपराजिया ।

तदिणेषेसणीया-सगामे पकारवारसहा ॥

अव्याघातपुनरागतप्रव्रजितयावज्जीवपराजिताश्चेति त्रयः
शैकाः । एतान् तदिने वा प्रेषयन् प्रकारपदकम् । एतच्च स्व-
ग्रामे इतरस्मिन् वा परग्रामे जवतीति कृत्वा द्वाच्यां गुणित
द्वादशधा जवति । अथ ऋजु अनृजुवृत्तणमाह ।

जाणंतमजाणंते, एाइवायसेवाअमाइह्वो ।

सो नेव उजुओ खदु, अणुजुओ जाणअप्पेति ॥

जानतोऽजानतो वा शैकान् योऽमायावी सक्कौत्रिकाणां स-
मीपे स्वययाति परहस्तेन वा प्रेषयति स एव ऋजुक उच्य-
ते । अनृजुस्त्वसौ अभिधीयते यो न समर्पयति न वा प्रेषय-
ति । अर्थेते वास्तव्यवाताहता जानन्तोऽजानन्तो वा अनृजु-
जि प्रव्रजितास्ते स्वय पश्चात्परिज्ञायन्ते । उच्यते ततोऽनु-
यानादिषु यत्र मित्रितास्तत्र कौत्रिकैः कश्चिदनृजु प्रव्रजितो
वाताहृतः पृष्ठं कथं जवान्प्रव्रजित स जगति ।

तुज्जे वि य नीमाए, अहमागतो द्विक्खितो ववेहिं ।

अम्हे किं न पवइया, पुट्टावणते परिकहेसुं ॥

युष्माकमेव निश्रया अहमागतः । अमीनि स्ववत्तादीकित-
मया नृग्राममी पृष्ठास्तत् परिभारयान वयं किं प्रव्रजिता न
भवामो यदेवतान् मार्गयासि । यद्वा न पृष्ठा मन्त किमपि व्या-
ख्यातवन्त । एवं रूपशब्दे यशःकीर्तिज्ञो वक्ति । यस्तु कीर्ति-
मपि न जानाति स ब्रूयात् ।

वायाहरो तु पुट्टो, जणाऽ अमुगदिण् अमुगकात्तामि ।

एतेहि दिक्वितो हं, तुम्हे वि सुणासि तत्यासी ॥

तुशब्दस्य विशेषणार्थतया यो वाताहतो यश कीर्त्योरपि अ-
ज्ञायकः स पृष्टो ज्ञाति । अमुकदिने प्रतिपदादौ अमुष्मिन्का
क्षे मार्गशीर्षादौ मासे दीक्षितोऽहमेतै दीक्षानन्तर च शृणो-
मि । यथा स्वयमपि तत्रासीरिति ।

एमेव य जमकीर्ति, जाणते जदा तदा जाणाति ।

तस्स वि तहेव पुच्छा, पावयणित्रो वा जहा जातो ॥

एवमेव वास्तव्यो ऽपि यो यश कीर्ति जानाति तस्यापि तथैव
स्नानादौ यदा पृच्छा कृता भवति तदा जायते । यदा वा अ-
सौ प्रावचनिको बहुश्रुतो जातस्तदा स्वयमेव जानाति नाह-
ममीयामाभाष्यः । एव तावत् सचित्तविषयो विधिरुक्तः ।

अथाचित्तादिविषय तमेव निर्दिशन्नाह ।

एमेव य अचित्ते, द्रुविहे उवहिम्मि मीसते चेव ।

पुच्छा अपुव्वमुवहि, दृष्टुण अणुज्जु पूयाणं ।

एवमेते अचित्ते ऽपि विधे ओघोपगहोपधिभेदाद् द्विप्रकारे ऽप
धौ मित्रके च सापत्रिकशैले विधिर्मन्तव्यः । कथं पुनरसावा-
भाव्या वा ज्ञायते इत्याह । अपूर्वसारतरमुपधि दृष्ट्वा अनृज्जुभू-
तानां तेषामन्तिके पृच्छा भवति । क्षेत्रिकैरय कदा कुत्र वा
गृहीत इत्येवं तं प्रष्टव्या इति भावः ।

एवं वामावामे, लुदुवच्चे पंथे जत्थ वा ठाति ।

सव्वत्थ वा होति उगहो, कोसि वि पदीवदिट्तो ॥

एव वर्षावासे ऋतुवर्षे वा मासद्वय दिवसपञ्चक च पूर्वा-
वग्रह इति । पथि वा व्रजतो यत्र कापि आचार्यस्तिष्ठति तत्र स-
र्वत सक्रोश योजनमवग्रहो भवति तत्राप्येवमेव सचित्तादीना-
माज्ञाव्यानाज्ञाव्यविधिरवसानव्यः । केषांचिदाचार्याणामयम-
ऽभिप्रायः मार्गं गच्छतां पृष्ठतो नास्त्यवग्रहः ॥ अथ वा
नादेशः कुत इत्याह प्रदीपदृष्टान्तोऽत्र भवति । यथाहि प्रदीप-
सर्वत प्रकाशयति नैकामपि दिशं प्रकाशशून्यां करोति एव-
मवग्रहोऽपि सर्वतो भवति न कुत्रचिन्न प्रवच्यपीति । एव
ठावत् क्षेत्रे सचित्तादिविषयो विधिरुक्तः ।

अथाक्षेत्रे तमेव निर्दिशति ।

अक्खित्ते वग्धीए, जाणविए वि एमेव ।

उज्जुगमणुज्जुगे या, सो चेव गमो ह्वइ तत्थ ॥

अक्षेत्रे इह कात्वादिशुक्ते नगरादौ सक्रोश योजनमवग्रहो
भवति किं तु तत्र यस्यां वसतौ य पूर्वस्थितस्तस्यां सचि-
त्तादिकं यदुपतिष्ठते तच्चस्याज्ञाति न पश्चादागतानां तत्रापि
य एव क्षेत्रे गमं उक्तः स एव सर्वोऽपि ज्ञापके ज्ञापिते च
ऋजुके अनृजुके च उक्तव्य इति । अथ कथं कल्पोऽभिधार-
णीय इति निर्वचन्नाह ।

अणिदिट्ठ सप्प सप्पि, गहितागहिण्ण य सच्छंदो ।

णिदिट्ठिगसहितो, सप्पी तस्सेव एस्सस्स ॥

अभिधारणं प्रव्रज्यार्थमाचार्यदिर्मनसा सकल्पनम् तच्च द्विधा
अनिर्दिष्टं निर्दिष्टं च अनिर्दिष्टं नाम धारयन् कमप्याचार्यं
विशेषतो न निर्दिशति स च अभिधारको द्विधा सङ्गी असङ्गी
च पुनरैकेको द्विधा गृहीतद्विज्ञोऽगृहीतद्विज्ञश्च एष सर्वो-
ऽप्योद्यत सामान्येनाचार्यविशेषमनिर्दिश्य प्रव्रजन् स्वच्छन्द
आभाव्यो भवति यस्यान्तिके प्रव्रजति तस्यैवासौ शिष्य
इत्यर्थः । निर्दिष्टं पुनरभिधारणं तदुच्यते यत्रामुकस्याचार्य-
स्य समीपे प्रव्रजिष्यामीति निर्देशं करोति एषोऽपि द्विधा

सङ्गी असङ्गी च । नृय एकैको द्विधा विज्ञसहितो विज्ञराहि-
तश्च । तत्र विज्ञसहित सङ्गी यमाचार्यमभिधार्यं गच्छति ।
विपरिणतोऽपि तस्यैवासौ भवति नान्यस्य ।

निदिट्ठेव असप्पी, गहितागहिण्ण य अगहिण्ण सप्पी ।

तस्सेव अविपरिणतोवे, परिणते जस्म इच्छाया ॥

असङ्गी नाम गृहीतद्विज्ञोऽगृहीतद्विज्ञो वा भवतु । यस्तु
सङ्गी श्रावकः सोऽगृहीतद्विज्ञं पते जयोऽप्यपरिणते भावे य
निर्दिष्टमाचार्यमभिधार्यं गच्छन्ति तस्यैव भवन्ति । अथ तं
प्रति ज्ञावो विपरिणतस्ततो यस्य सकाशे तेषां प्रव्रजितु-
मिच्छा तस्यैव ते शिष्याः ॥

अथ किंकारणं विज्ञसहितो व्रजतीत्याह ॥

वारियसमुदाणट्ठा, तेण व गिहज्जन्ति धम्मसम्हा वा ।

एण्हि लिंगसहितो, सप्पी व सिया असप्पी व ॥

वारिको हरिकस्तद्विषया शङ्का मा चूडिति बुद्ध्या विज्ञं
गृहित्वा व्रजति तथा समुदानं त्रैकं तदर्थं विज्ञं गृह्णाति गृही-
तद्विज्ञो हि सुखंनैव भिक्षामाप्नोति । स्वज्ञावापान्तरात्वे गृहि-
त्रान्त्याधर्मश्रद्धावो वा तिष्ठन्ति पतैः कारणैः सङ्गी वा अ-
सङ्गी साधुसमाचारीनिपुणो विज्ञसहितः स्यादिति । इह
यो निर्दिशन् प्रव्रजति एकमनेकान् वा निर्दिशेत् तत्र योऽनेकान्
निर्दिशति स एव सकल्पयति यो मे प्रतिज्ञापिष्यते तस्य
सकाशं प्रव्रजिष्यामि । तद्विषयं विधिमाह ।

णेगा उदिस्स गतो, लिंगेणं फाडितो तु एकेणं ।

दहं व अचक्खुस्स, णिदिट्ठेणं गतो तस्स ॥

अनेकानाचार्यानुद्दिश्य विज्ञेन सहितानां बहूनां निर्दिष्टाना-
मन्तिके गतस्तत्र चैकेनास्फाडितं सादरमाभाषितो यदि त-
मन्युपगतस्तदा तस्यैवासौ शिष्यः । अथाज्ञापितोऽपि तमच-
कृष्यमनिर्दिष्टं दृष्ट्वा निर्दिष्टमेव कमप्यन्यमुपगतस्तदा तस्या-
भवति । इदमेव सविशेषमाह ।

निदिट्ठमनिदिट्ठं, अञ्जुवगयत्तिगिनो लज्जइ अषो ।

लिंगी व अलिंगी वा, सच्छंदेण य अण्हिदिट्ठो ॥

निर्दिष्टमनिदिष्टं वा आचार्यमभिधार्यं गच्छन् द्विज्ञी विज्ञ-
सहितः शैक्षो यमाचार्यमन्युपगतस्तस्यैवाभवति नैवान्य-
स्त लज्जते । यस्त्वनिर्दिष्टो नाद्यापि कमप्यन्युपगतः स द्विज्ञी
वा भवतु अद्विज्ञी वा स्वच्छन्देन यमभिधारयति तस्याभवति ।

एमेव असिह सप्पी, णिदिट्ठसुवगतो ए अस्सस्स ।

अञ्जुवगतो वि ससिहो, जस्सिच्छति दो असप्पीव ॥

विज्ञसहित सङ्गी निर्दिष्टानां बहूनां मध्ये यमेवान्युपगत-
स्तस्यैवाभवति एवमेव शिखाकोऽपि सङ्गी बहून् निर्दिष्ट्या-
गतो वा तस्यैव निर्दिष्टस्यान्तिके उपगतं प्रव्रजितुं परिणतस्त-
स्यैवासौ शिष्यो भवति नान्यस्य यस्तु सशिखाकः सङ्गी स
कमप्यन्युपगतोऽपि यदि पश्चाद्विपरितस्तदा यस्यान्तिके प्र-
व्रजितुमिच्छति तस्याभवति (दोहअस्सन्ति) द्वौ वा शि-
खाकसशिखाकद्वन्द्वौ यौ असङ्गिनौ तावपि पूर्वं कचनान्युप-
गतौ पश्चाद्विपरिणतौ स्वच्छन्देन यदुपकण्ठे प्रव्रजतस्तस्या-
भाव्यौ । अस्यैवार्थस्य सुखावधोपायं भङ्गकानाह ।

निदिट्ठससप्पि, अञ्जुवगतेतरअट्ठ लिंगिणो जंगा ।

एवमसिहे वि ससिहे वि, अट्ठ सव्वे चउव्वीमं ॥

कमप्याचार्यं निर्दिश्य गच्छन् निर्दिष्टः सङ्गी श्रावकः अच्यु-

उभयह

पगत प्रवृत्तित्परिणत । एतैस्त्रिभिः पदैः (इयस्ति) प्रतिप-
कपदसद्वितैरष्टौ भङ्गा लिङ्गिनो विद्मसहितस्य गच्छतो भव-
न्ति । तथाहि निर्दिष्टः सङ्गी अच्युपगतः १ निर्दिष्टः सङ्गी अन-
च्युपगतः । २ निर्दिष्टोऽसङ्गी अच्युपगतः ३ निर्दिष्टोऽसङ्गी
अनच्युपगतः ४ अनिर्दिष्टपदेनाप्येव चत्वारो भङ्गा वृज्यन्ते
एते अष्टौ भङ्गा विद्मिन उक्ताः । अग्निखाके चैवमेव प्रत्येक-
मष्टौ भङ्गा भवन्ति सर्वेऽप्येते मीहिताश्चतुर्विंशतिभङ्गा जा-
यन्ते एतेषु विधिमाह ।

पदम विनि नतिय पंच, सत्तम नवम तेरमेमु जंगेसु ।

विपरिणतो वि तस्सेव, द्वादश मेसेसु सच्छन्दो ॥

प्रथमद्वितीयतृतीयपञ्चमसप्तमनवमत्रयोदशेषु विपरिणतोऽ-
पि यन्निर्दिष्ट्यागतो य वा अच्युपगतस्तस्यैवाभवति शेषेषु चतु-
र्थयष्टाष्टमदशमैकादशद्वादशचतुर्दशविंशतिषु चतुर्विंशतिषु स-
तदशामु भङ्गेषु स्वच्छन्दः स्वच्छः य प्रतिज्ञावी तस्यैवाभ-
वतीत्यर्थः । इदमेव व्यक्तीकुर्वन्माह ।

मन्त्रो विंगी असिहो य, ज्ञावतो जस्स अब्जुवगतो सो ।

णिदिष्टमष्टविंगी, तस्मेवाणब्जुवगतोत्ति ॥

सर्वो लिङ्गी अग्निखाकश्च श्रावको यस्यान्तिकेऽच्युपगतः
स एव त वृजते । किमुक्तं भवति यो विद्मसहितोऽच्युपगतः
स निर्दिष्टोऽनिर्दिष्टो वा सङ्गी असङ्गी वा भवतु यश्चाग्निखाक-
श्रावकोऽच्युपगतः सोऽपि निर्दिष्टो वा भवतु एष सर्वोऽपि यमे-
वाच्युपगतो विपरिणतोऽपि तस्यैवाभवति एतेन प्रथमतृतीयप-
ञ्चमसप्तमनवमत्रयोदशमद्वादशस्सूचिता । तथा यो विङ्गी नि-
र्दिष्टः सङ्गी च स यथायनच्युपगतस्तथापि यमेव निर्दिष्ट्या-
गतस्तस्यैवाभवति न पुनर्विपरिणतोऽयन्यस्यानेन द्वितीयो भ-
ङ्गो गृहीतः । शेषेषु तु सप्तदशस्यपि गतेषु यत्राच्युपगतस्तत्रा-
विपरिणतस्तस्यैव विपरिणतस्तु खेच्छाया यत्र तु नाच्युपगत-
स्तत्र विपरिणतोऽविपरिणतो वा यथा स्वच्छन्दमाज्ञाव्य इति
गतं कथं कर्तव्यं ऽग्निधारण इति द्वारम् ।

अथैकग्रामे इति द्वारमाह ।

अमन्त्री उवमपिनो अ-प्यणो इच्छीड अग्निहि तस्स ।

दृष्टुण च परिणए, उवमपिने जस्म वा खेत्तं ॥

केनचिद्धर्मकाधिना कश्चिदसङ्गी मित्यादष्टिर्पशमित प्र-
वृज्यान्निमुखीकृतं स यावन्नाद्यापि सम्यक्त्व प्रतिपद्यते ताव-
त्प्रजन्तुं कौत्रिकस्याभवति । अथ सम्यक्त्व प्रतिपन्नस्तस्य कौ-
त्रमन्यस्याचार्यस्य सत्कं नतोऽसावान्मन इच्छया आज्ञवति
यदि कौत्रिकस्यापविश्रुतस्ततस्तस्यैव अथोपशामयत उपस्थित-
न्तशोपशामयत एव एतेन वा मुक्त्वा अन्यस्य नाभवति (अध-
द्विष्टिः) अयान्यकौत्राद्विद्वेषमिति तन्ना तस्योपशामकस्या-
भवति । अथ केनापि नो कथितं परमन्य कमप्याचार्या-
दिकं दृष्ट्वा स्वयमेव प्रवृज्यायां परिणतस्ततोऽसौ कौत्राह-
द्विद्वेषान्त उपशामत आभवति । मूर्तिर्दृष्टान्तारोपशाम-
नकारिण इत्यर्थः । अथ कौत्रान्तरपशान्तस्ततो यस्य सत्कं
कौत्रं तस्याजस्य । अमुमेवार्थे मविशेषमाह ।

परग्वित्ते वृत्तमाणो, अइकमतो यण वृजनि अमसात्तिय ।

दृष्टुण पुच्वमणी, गाहिनमस्मानि मा वृजनि ॥

परकौत्रे नामकल्पे वर्षावापे वा बसन् अतिक्रामन् वा पर-
कौत्रमगते गन्तमनास्तत्रावस्थितोऽर्साङ्गमप्रतिपद्यसम्यक्त्व-
स्ययमुपशमितवपि न वृजते । अथ कश्चिन्मिथ्याद्विष्टं सम्य-
क्यमादिदश्यादृष्टुवदानि वा ग्राहयित्वा कौत्रान्तरं गतं च-
सोऽयं यत्र नदेव कौत्रमायात स न प्रागुपशमित इदानीं एव-

सङ्गी वृज्यते ततस्त पूर्वसङ्गिन सम्यक्त्वादिग्राहित स उप-
शमच्छन्देन वृजते । किमुक्तं भवति । उपशामिकं कौत्रिकं वा य-
मजिरोचयति तस्याजवति । एव त्रयाणां वर्षाणामागतो मन्त-
व्यः । त्रिषु वर्षेषु पूर्वेषु स पूर्वसङ्गी कौत्रिकस्यैवाभावात् नोप-
शमयत ॥ आह च चूर्णिकृन् "तिसु वरिसेसु पुषेसु खेत्तियस्स
वा जवति । तो उवसामितस्सत्ति" गतमेकग्रामद्वारम् ॥

अयानिक्रामन् द्वारमाह ।

मगंतो असाखित्ते, अग्निधारितो उ ज्ञावतो तस्स ।

खित्तिम्मि खित्तियस्स, वाहिं वा परिणतो तस्स ॥

शैक कश्चिदाचार्यं मार्गयन् वृजति तस्य चान्यकौत्रे पर-
कीयकौत्राच्यन्तरे पथि गच्छतः कश्चिद्धर्मकवी मिलित स
यथाकर्षणहेतोःस्तस्य धर्मं कथयति तदा यमाचार्यमग्निधारयन्
वृजति तस्याजवति । अथ ज्ञावतः स्वज्ञावादेव कथयति
ततस्तस्य धर्मकथिकस्याजवति । तुदाष्टो विशेषणे स अंतद्वि-
धिनष्टि यदि कौत्राच्यन्तरे स्वज्ञावत कथयति तत कौत्रिपरि-
णत प्रवृज्यान्निमुखीकृतं कौत्रिकस्य भवति वहिस्तु परिणत-
स्तस्य कथयत आभाव्य इति । इदमेव व्याचष्टे ॥

अग्निधारितो वृजति, पुच्छित्तो साहुवच्चतो तस्स ।

परिसगतो व कहुड, कट्टण हेउं न तं वृजति ॥

कश्चिदाचार्यमभिवारयन् शैको वृजति तस्य कोऽपि साधु-
पथि गच्छन् मिलितस्तेन च पृष्टोऽसुक आचार्यं कुत्रास्ते
साधुराह किं तेन भवत प्रयोजनम् । स प्राह । तस्यान्तिके
प्रवृजितुकामोऽहं पर दृष्ट्वा तस्य वृजत एवाकर्षणहेतोः (सा-
द्विष्टिः) धर्मं कथयति यदा ग्रामे क्वापि पर्यदन्तगतस्य धर्मं
कथयत उपस्थितस्ततो वन्दित्वा तथैव स्वाभिप्राये कथि-
ते स आकर्षणहेतोर्विशेषतो धर्मं कथयति कथितं च यद्य-
सौ प्रवृजितुमभिलषति ततो न त शैक वृजते । अग्निधारिता-
चार्यस्यैव स आभवति ॥

उज्जुकहुए परिणतं, अंतोखित्तस्स खित्तित्रो वृजतः ।

खित्तवाहिं तु परिणयं, वृजतउज्जुकहीण खलु मर्हं ॥

अथासौ कथको धर्मकवी उज्जुक सज्जावत कथयति
नाकर्षणहेतोः स च प्रवृज्यायां परिणतं कौत्रान्तं परिणते-
कौत्रिको वृजते कौत्राद्विष्टः परिणत तु उज्जुको धर्मकवी वृजते
न खलु मायी मायावान् ।

परिणयड अंतरा अं-तरा य ज्ञावोणियत्ति तत्तो से ।

खित्तिम्मि खित्तियस्स, वाहिं तु परिणतो तस्स ॥

अथ अन्तरान्तरा तस्य ज्ञाव प्रवृज्यायां परिणमते निवर्त्तते
वा तत कौत्रे परिणतं कौत्रिकस्याभवति वहिस्तु परिणत-
स्तस्य धर्मकथिकस्याभवतीति । गतमतिक्रामन् द्वारम् ॥
अथ द्विधा मार्गणा शिष्ये एकविधा च प्रतिच्छके इति यदुक्तं
तत्र प्रतीच्छकविषयां तावदेकविधां केवदराज्ञातीयविषयां
मार्गणमाह ॥

माया पिया य ज्ञाया, जगिणी पुत्तो तहेव धुत्ता य ।

उप्येते नाववप्ता, सेसेए जवनि आयगिया ॥

माता पिता ज्ञाता जगिणी पुत्रस्तथैव इहिता वा परुष्येते अ-
नन्तरवह्नीमधिहृत्य नाहवका मन्तव्या । एते च अग्निधार-
यन्त प्रतीच्छकरयाभवन्ति । उपदृक्कणमिदं तेन परावह्नी-
वदा अपि वह्यमाणा पांडुग जना अग्निधारयन्तस्तस्यै-
वाभवन्ति । शोपास्तु ये नाहवका भवन्ति तेषु आचार्याः

प्रभवन्ति न प्रतीच्छकः इदमेव व्यक्तीकुर्षन् परंपरावर्द्धीं प्रति-
पादयति ।

मात्रो माया पिया जाया. जगिणी य एव पिउणा वि ।

जायादिपुत्तधृता, सोल्लसगं उच्च बावीसं ।

बावीस द्वासति एए, पन्निच्छओ जति य तमजिधारंति ।

अजिधारमणजिधार, णायमणते तरेण द्वाजे ॥

मातुः संबन्धिनो माता पिता भ्राता जगिनी चेति चत्वारो
जनाः पितु संबन्धिनोऽप्येवमेव चत्वारो जनाः (जायादिपुत्तधू-
यति) भ्रातुः संबन्धिनः पुत्रो दुहिता चेति जनद्वयम् आदि-
शब्दात् जगिन्या अप्यपत्यं जगिनेयः भागिनेयी चेति द्वयम् ।
पुत्रस्यापत्यं पौत्रः पौत्री चेति द्वयम् । दुहितुरपत्यं दौहित्रो
दौहित्री चेति । सर्वसख्यया पोरुशकं प्रवति । पद् वाऽनन्तर-
वल्लीजना अत्र प्रक्षिप्यन्ते ततो द्वाविंशतिर्भवति द्वाविंशतिम-
प्येतान् जनान् प्रतीच्छको व्रजते । यदि च त प्रतीच्छकमजिधा-
रयन्तस्ततस्तेऽप्याचार्यस्यैवाभाव्या इति न च इतरे उक्ताः ये व्य-
तिरिक्तास्तानभिधारयतो वा ज्ञातकान् वा अज्ञातकान् वा प्रती-
च्छको व्रजते । अथ शिष्यविषयां द्विविधां मार्गणामाह ।

नायगमणायगा पुण, मीसे अजिधारमणजिधारे य ।

दो क्वग्दिहंता स-व्वे वि जवति आयरिए ॥

द्विविधा मार्गणा तत्र ये शिष्यस्य ज्ञातकाः स्वजना ये चाज्ञा-
तका अस्वजनास्ते तमभिधारयन्तो वा अनभिधारयन्तो वा स-
र्वेऽप्याचार्यस्याभवन्ति न शिष्यस्य कुत इत्याह इत्थंस्वरदृष्टान्तात्
“ दासेणसेस्वरो किञ्चो दासो वि सेस्वरोविमे इति ”
निदर्शनात् । अथ पन्निसेदय कह कणो विहज्जइ इति द्वार
निरूपयन्नाह ।

दुव्वुप्पन्न गिलाणे, असंथरं ते य चउगुरुच्छेहं ।

वयमाणइमे संघा-पच्छप्पेतए लजंति ॥

एकत्र ग्रामे गच्छः स्थितस्तेषां च ग्लान उत्पन्नस्तत्प्रतिच-
रणे साधवो व्यापृताः सन्तः सर्वेऽपि भिक्षामटितु न प्रभवन्ति
ततश्च सस्तरण सज्ञानमेव ग्लानोऽपूर्वोत्पत्तेश्च सस्तरण शैक
उपस्थितस्ते च ग्लानकार्यभृत्यतया शैकं दापयितु न पारय-
न्ति । अतो भगवद्भिः प्रतिषिद्धं न तैः शैको दीक्षणीयः । यदि-
दीक्षयन्ति ततश्चतुर्यो गुरुकाः । अथालोनादौ श्रमीषां प्र-
काराणां कृत्वा प्रेषयन्ति (वयमाण इत्यादि) त शैकमुण-
यित्वा व्रज त्वमेकाक्षयेवामुकाचार्यसंश्रिधाविति वदन्ता वि-
श्रजंयन्ति । यद्वा तस्यैकं कमपि सहाय सघाटकं वा समर्प-
यन्ति एते त्रयः प्रकारा मुण्डितस्य भवन्ति । अमुण्डितस्या-
प्येते त्रयः एते षडपि त शैकं न व्रजन्ते । षडभिः प्रकारैः प्रे-
षयन्त इत्यर्थः । येषां समीपे प्रेषयन्ति तेषामेवासौ शिष्यः ।
अथात्मसमीपे स्थापयन्ति तत इमे दोषाः ।

आयरिय गिलाण गुरुगा, सहस्सा अकरणम्मि ।

चउद्दहुगा परितावण, एण्फणदुहतो जंगे य मूदं तु ॥

शैकं प्रव्रज्य तद्वैया वृत्त्यव्याकुलाः सन्तो यथाचार्योणां ग्लान-
तस्य वा वैयावृत्ति न कुर्वन्ति ततश्चतुर्गुरुकः । अथ शैकस्य न
कुर्वन्ति ततश्चतुर्दशुकः । अथ ग्लानादीनामनागादमागाद वा
परितापना प्रवति तत आम्भनिप्पन्नम् (दुहतो जगेयत्ति)
शैकस्य यन्निष्क्रमणं ग्लानस्य च यन्मरणमेव द्विधा व्रज्ज उ-
च्यते तत्र मूलं प्रवति । अथ द्वितीयपदमाह ।

अंथरमाणे पच्छा, जायं गहिते व पच्छगेलजं ।

अप्यव्वइते पव्वइए, संघारुगे व वयमाणे ॥

इह गच्छे ग्लानो विद्यते पर नागादं ग्लानत्व ततः सस्तरति
ते शैकमपि वर्तोपयितुमाचार्याणामपि कर्तुमेव प्रव्रजिताः ।
शैकः पश्चात्त्वग्लानत्वमागाद समजनि ततो वर्तनपरिवर्त-
नादिव्यापृताय चेत्तावद्विज्ञां न हि एरुते येऽपि हि एरुन्ति ते ऽपि
न शक्नुवन्ति सर्वेषामपि पर्याप्तमानेतुमेवमसस्तरण जातम्
यद्वा मूलत एव ग्लानत्व पूर्वं नासीत् किंतु पाश्चात् शैके
गृहीते प्रव्रजिते सति ग्लानत्वमुत्पन्नं ततो ऽसौ षडभिः प्रकारैः
प्रेषणीयः । तद्यथा अप्रव्रजितो मुण्डितः प्रव्रजितो मुण्डितः
एव द्विविधोऽपि त्रिधा सघाटकेन एकसाधुना (वयमाणत्ति)
एकाकी व्रजते व्रजमानैरेकाकित्वेनेत्यर्थः । अथ सथरमाणे प-
च्छा जायति पद् विशेषतो व्याचष्टे ।

नागादं पउणिससइ, अचिरेणं तं च जायमागादं ।

सेहं वड्डा वेओ, ए जवति गिलाणकित्तं वा ॥

पूर्वमनागादं ग्लानत्वं प्रवेत् ततः शैके उपस्थिते चिन्तितम् ।
अचिरेणैवायं ग्लानः प्रगुणीजविष्यति । ततः शैके प्रव्रजिते
तद्ग्लानत्वमागादं जातं ततस्ते शैकं वर्तोपयितुं ग्लानकृत्य च
कर्तुं समकमेव न चरन्ति न शक्नुवन्ति । अतो ऽन्येषां समीपे
प्रेषयन्तः शुद्धाः ।

अपन्निच्छाण तरेसि जं, सेहविया वरुज पव्वेति ।

तं चैव पुव्वजणियं, परितावणसेहजंगाड ।

इतरे नाम येषां समीपे प्रेष्यते । यदि ते न प्रतीच्छन्ति तदा
चतुर्गुरुकः । यच्च ते शैकव्यापृताः प्राप्नुवन्ति तन्निष्पन्नं तेषा-
मप्रतीच्छतां प्रायश्चित्तम् । किं पुनस्ते प्राप्नुवन्तीत्याह । तदेव
पूर्वमणितं परितापनशैकप्रज्ञादिकमत्र दोषजातं मन्तव्यम् ।
किमुक्तं प्रवति ग्लानो ऽप्रतिचर्यमाणं परिताप्येत शैको वै-
यावृत्त्येऽजिधीयमाने प्रतिजज्येत । आदिशब्दाद् ग्लानस्य मरणं
वा प्रवेत् ।

संखरिए वा अड्डा, अमुंभियं वा य पेसंती ।

वयमाणे एगेण य, संघाउएण ए वजंति ॥

सखभिकरणतस्य वा अर्थान्य मनोज्ञाहारद्वस्पदशैकममुण्डितं
वा प्रेषयन्ति तत्रापि (वयमाणत्ति) एकाकितया प्रेषणेन एक-
साधुना सघाटकेन च षट् प्रकारा प्रवन्ति । एतैः षडभिरपि प्रे-
षयन्तो न व्रजन्ते । इदमेव व्याख्यानयति ।

होहिंति ए मग्गाइं, आवाहविवाहपव्वयमहादी ।

सेहस्स व सागारियं, विदाविस्सइविनेसिंति ॥

इह शैकं केषांचिदुपस्थितस्तत्र चावाहविवाहपर्वतमहा-
दीनि प्रकाराणि नवाप्राणि प्रत्यासन्नाणि प्राविष्यन्ति । आवाहो
बह्वादरगृहानयनं विवाहः पाणिग्रहणपर्वतमहः प्रतीतः । आ-
दिशब्दात् नडागनदीइदादिपरिग्रहः । शैकस्य च तत्र
सागारिकस्तत्रवाजनभयम् । यद्वा यद्येष शैकोऽत्र स्यास्यति
तदा सखभिक्रोजनगृहमाविष्टास्यति । स विनश्यति । यदि
च वयमनेनैव सह गच्छामस्ततः सखडे स्फिडाम अत एवम-
न्यत्र प्रेषयाम इति विचिन्त्य षडभिः प्रकारैस्त प्रेषयन्ति । ते
च व्रजन्ते येषामन्तिके प्रेषयन्ति तेषामेव स चाजवतीति ।
गत प्रतिषिद्धे व्रजति कथं कल्पो विधीयते इति द्वारम् ।
सप्रति संगारदत्ते कथं कल्पो विधीयते इति द्वारमाह ।

गिहियाणं संगारो, संगारं संगिते करेमाणे ।

आणुमोयति मोहिंसं, पव्वावितो जेण तस्सेव ॥

उगह

गृहिणां संबन्धी य सगारो युष्मदन्तिके अस्माभिरसंयत-
काश्राद्धं प्रव्रज्या प्रहीतव्येति सकेतस्त प्रतीच्छन् सयतः
स्वयं च तै सार्कै संगारममुष्मिन् दिनेऽमुष्मान् प्रवाजयि-
ष्यामीति लक्षणं कुर्वन् हिंसां यावदसौ न प्रव्रजति तावन्तं
कालं पदकायविराधनाल्लक्षणांमनुमोदयति स च शैकस्त
प्रति विपरिणतो येन प्राव्रजितस्तस्यैवाज्रवति न सकेतदायिन
इति । किंच ।

विपरिणमऽ मव्वं व, परत्रो असस्रअस्रतिर्याव ।

योत्तुं वामावामं, ण होऽ संगारतो इहरा ॥

सकेतकरणानन्तरं शैक. स्वयं वा विपरिणमति परतो वा
परेण स्वजनादिना स विपरिणम्येत आसन्नविहारिषु वा
प्रव्रजेत् अन्यतीर्थिको ज्ञेयः । अतो वर्षावासं मुक्त्वा इतरथा
पुष्टादन्नं चिना सगारो न प्रतीच्छनीयो न वा कर्त्तव्यः.
किमर्थं पुनः संगारमसौ करोतीत्याह ।

संखरुसस्रयावा, खित्तं मोत्तव्वयं व मा होज्जा ।

एएहिं कारणेहिं, संगारकरंति चउगुरगा ॥

संखरिस्तत्र ग्रामे उपस्थितानां परिदुर्त्तं न शक्नोति संज्ञा-
तका वा तस्य तत्र नृयांसस्तेषामाग्रहात् शक्नोति गन्तुं
केत्रं वा तदतीव सस्निग्धमधुराहारादिवाजापन्न शैकस्य च
तत्र सागारिक ततस्तन्मोक्तव्यं माचूत् । एतैरेवमादिभिः
कारणैः । शैकस्य संगारं यः करोति तस्य चतुर्गुरु ।

अथ गृहस्था किमर्थं संगारं कुर्वन्तीत्याह ।

रिणवाहिं मोक्खेत्तं, कुहुंवाचित्तिं वृत्तिस्थि ते गिण्हे ।

एमादि अणाउत्ते, करिंति गिहिणो उ संगारं ॥

ऋण वा व्याधिं वा मोक्षयितुं अपनेतुं कुटुम्बस्य वा पश्चा-
द्विर्वहणयोग्यां वृत्तिं सपादयितुं यद्वा प्रीप्सस्तदानीमति-
क्रान्ता वर्षावास आयात एवमादिभिः कारणैः । शैकस्याना-
युक्ते अरुणिकतायां गृहिण संगारं कुर्वन्ति । अथ द्वितीयप-
देन संगारे प्रनीप्यमाणे आज्ञान्यविधिमाह ।

अगविट्ठोमिच्छि अहं, लब्धजति असदेहिं विपरिणतो वि ।

वायं तप्पाहिंति व, ते वियणं अंतरा गंतु ॥

सगारे इते यश्च शैकैर्लानादिकार्यान्त्यापृतैः स शैको न
गवेपितस्तदाऽसावगवेपितो नैकमपि वारमहममीभिर्गवेपित
इति बुद्ध्या विपरिणतोऽपि व्रज्यते तेषामेवाज्रवतीत्यर्थः । पर
तेऽपि साधवस्तमन्तरा गन्तुं वा नोदयेयुरिति सकेतस्मारणपुर-
स्मरं शिःक्यन्ते अथ स्वयं गन्तुं न प्रव्रजन्ति तत्र (तप्पाहिंति)
मददेशं तस्य प्रेषयन्ति ।

एवं खलु अञ्जिने, वेत्ता तदेव दिवमेहिं ।

वेत्ता पुणमपुणं, वायाए होऽ चउजंगो ॥

एव तावदञ्जिने अनियते सगारे विधिरुक्तं यस्तु त्रिभ-
सगारस्तत्र विधिरभिर्भावते त्रिभो नाम केवत कालतश्च प्रति
नियतः । केवतो ग्रामवनवपराद्रां प्रव्रज्यादानार्थं भवद्भिः
ममागन्तव्यं कालतो वलयया दिवसैर्नासैश्च प्रतिनियतस्तत्र च
वेत्ताया उपव्रज्यात्वादिवसैश्च (पुणमपुणंति) पूर्णं अपूर्णं वा
सगारे कात्रे व्याघातो ज्ञेयः । तत्र चैय चतुर्भङ्गी । कालपूर्णा
निर्यात प्राप्तं, १ कात्र पूर्णं भवात्, २ संजातकात्रोऽन्या-
यातपूर्णापर निर्यातान् तत्र प्राप्तं, ३ कात्रोऽन्यपूर्णा व्याघातो
ऽपि जातः इति ४ अथवा ग्रन्थया चतुर्भङ्गी सयतस्य व्याघातो
न गृहस्थस्य. गृहस्थस्य व्याघातो न सयतस्य । चतु-
र्भ्य व्याघातः । इयोरप्यव्याघातः ।

तत्र सयतस्य व्याघाते विधिमाह ।

मंदाडिगा ते तहियं विपत्ते, जे तिंमणा तेय सदा एण होंति ।
स लब्धजतीअस्रगतो तदेव, दप्पट्टिया जे ए उ ते लब्धजंति ॥

यत्र ग्रामादौ संकेतः कृत आसीत् तत्र स शैकः प्राप्तः साध-
वस्तु न प्राप्तास्ततो यद्येव मन्यते मन्दाधिंनस्ते साध्विषये मन्द-
प्रयोजना अत एव नायाता इति बुद्ध्या विपरिणतः । ते च
साधवो यदि शठप्रव्रजिकादिप्रतिबन्धयुक्ता न व्रजन्ति श्वाना-
दिकार्यव्यापृता यतो याता इति भावः तत स शैकोऽन्यगतो-
ऽप्यन्यमाचार्यमन्युपगतोऽपि तैः साधुभिर्ब्रह्मचर्ये । ये तु
दुर्पतः स्थितास्ते नैव तं लजन्ते येन प्रवाजितस्तस्यैवासौ
शिष्य इति ।

पंथेधम्मकाहिस्सा, लवसंतो अंतरा उ अस्रस्त ।

अजिधारितो न तस्स उ, इयरे पुण जो उ पच्चावे ॥

यद्यसौ येन साधुना सकेतो दत्तस्तदजिमुख प्रस्थितः पथि
गच्छन् अन्तरा अन्यस्य धर्मकथिनः समीपे धर्ममाकर्षणोप-
शान्त स च स्वयमजिधारयन् गच्छति तदा तस्यैवाजिधारित-
स्याज्रवति । इतरः पुनरजिधारयिता ततो धर्मकथी प्रवाज-
यति । इदमेव व्याचष्टे ।

पुण्णेहिं पि दिणेहिं, उवसंतो अंतरा उ अस्रस्त ।

अजिधारितो तस्स उ, इयरं पुण जो उ पच्चावे ॥

पूर्णेरापिशब्दादपूर्णेरापि दिवसैरन्तरा पथि वर्त्तमानो अन्य-
स्य सकाशे उपशान्तः सन् अजिधारयति प्रव्रजामि तावद्दृम-
मीयां समीपे पर पूर्वेपामेवाह शिष्य एवमजिधारयन् तस्यैव
पूर्वाचार्यस्याभवति इतरो नाम यः पूर्वेषां विपरिणतस्तं
प्रवाजयति तस्यैव स शिष्यः । नियमप्रदर्शनार्थमिदमाह

णूणादिसमोसरणे, ददूण वित्तं तु परिणतो अर्षं ।

तस्सेव से ण पुरिसे, एमेव पहम्मि दव्वं ते ॥

न्यूनादौ समवसरणे तं पूर्वाचार्यं दद्व्याऽपि यद्ययमेव परि-
णतः प्रतिपन्नस्तदा तस्यैवासौ शिष्यो न पूर्वस्य एवमेव
पथि व्रजतामप्यनाघातानाजान्यविधिरवगन्तव्यः । अथ क स-
यतस्य गृहस्थस्य वा व्याघातो न ज्ञवतीत्याह ।

गेल्लस्यतेणग नदी, सावयपइणीयवाज्रमहिया वा ।

इइ समणे वाघातो, महिगा वज्जा उ सेहस्स ॥

ज्ञानत्वं तस्य साधोरूपपन्ना स्तेनका वा अन्तरादे द्विविधा
नदी वा पूर्णा स्वापदा वा व्याघ्रादथ । पथि तिष्ठन्ति प्रत्य-
नीको वा तं प्रतिचरन्नास्ते व्याघ्रा सर्पास्ते वा पथि गच्छ-
न्त इजन्ति महिका वा पतितुमारब्धा य एवं श्रमणे व्याघात-
सज्रवति शैकस्यापि महिकान्तर्जः सर्वोऽप्येव एव व्याघातो
वक्तव्यः । पूर्वं स्वयं विपरिणतमाश्रित्य विधिरुक्तः । अथान्येन
विपरिणामितस्य विधिमाह ।

विपरिणामियजावा, ण लब्धजते तं च णो वियाणामो ।

विपरिणामियकहणा, तम्हा खलु होति कायव्वा ॥

विपरिणामितो विवक्रिताचार्यादुत्सारितो जावो यस्य स
विपरिणामितभाव एवमिधं शैको व्रज्यते विपरिणामकस्य-
ज्रवतीति भावः । शिष्य प्राह तमेव विपरिणमन तावद्वयं न
विजानीम । सूरिराह । यत एव भवतो जिज्ञासा तस्माद्वि-
परिणामनं विपरिणामितं तस्य कथना प्ररूपणा कर्त्तव्या
भवति । तामेवाह ।

दिट्ठमाट्टिणविदेसत्य, वि गित्ताणे मंढ धम्म अपममुत्ते ।

णिष्पात्ति णत्थि तस्स, तिविहं गरहं व्र सा वजति ॥

शैक. कमप्याचार्यमजिधर्यं गच्छन् मार्गे कमापि साधु दृष्ट्वा पृच्छति अमुक आचार्यो भवति कदाचित् दृष्ट उताहो न दृष्ट एव दृष्टे स साधुर्विपरिणामन बुद्धा भणाति । किं तैः करिष्यसि शैकः प्राह । प्रव्रजितुकामोऽहं तेषां समीपे एवं श्रुत्वा साधुर्दृष्टानपि तान् न मया दृष्टा इति अथवा स्वदेशस्थानपि ज्ञाति विदेशस्थास्ते एवमज्ञानानपि ग्नानास्ते व्रज त्वमपि तस्य द्वितीय । अथवा व्रवीति यस्तस्य पार्श्वे प्रव्रजति सोऽवश्य ग्नानो ग्नानवैयानृत्ये वा नित्य व्यापृतो ज्ञवति । अथवा मन्दधर्मिणस्ते तत किं तव मन्दधर्मता रोचते । यद्वाऽसौ अल्पश्रुतस्त्वं च ग्रहणधारणासमर्थस्तस्य पार्श्वे गत किं करिष्यसि त्वमेव वा त पाठयिष्यसीति । अथवा तस्य शिष्याणां निष्पात्तिरव नास्ति य प्रव्रजयति स सर्वोऽपि व्रती ज्ञयते म्रियते वेति ज्ञाव । त्रिविधां वा नामवाक्याज्ज्ञेदात् ज्ञानदर्शनचारित्र्येदाद्वा त्रिप्रकारां गद्दी वक्ष्यमाणरीत्या यदाऽसौ करोति सा विपरिणामता मन्तव्या । एनां कुर्वन्तश्रुतशुरुकम् न च त शैकं व्रभते अतो नैव कथनीयम् । किंतु दृष्टादिपदेषु सद्भाव कथनीय । कथमित्याह ।

जह पुण तेण ण दिट्ठा, णेव सुया पुच्छितो जणति ।

अस्से गया विदेशं, तो साहइ जत्यते विसए ॥

योऽसौ शैकेण पृष्टस्ततो यदि ते सुरयो न दृष्टा नैव श्रुतास्तत पृष्ट सन् भणाति अह न जानामि । अन्यान् अपरान् साधुन्पृच्छ । अथ जानाति ततो यथा वस्थितं कथनीय यदि विदेशगतास्ततो यत्र विषये देशे ते वर्तन्ते त कथयति । अथ नाख्याति हीनाधिक वा आख्याति ततोऽपरिणामेनाज्ञवति सेसेषु अमवभावं, णातिक्रमं दध्मवज्जेसु ।

गृहयते सब्भावं, विपरिणति होणकण्णे वा ॥

शेषेषु ग्नानादिषु पदेषु मन्दधर्मवर्जेषु सद्भाव व्याख्याति यद्यप्यसौ ग्नानोऽल्पश्रुतो वा शिष्यनिष्पात्तिर्वा तस्य नास्ति तथापि तत्र कथनीयम् । यस्तु मन्दधर्मपार्श्वस्थादिस्तत्र सद्भाव कथनीया मा ससार पार गन्तुकाम. सुतरा ससारे पतिष्यतीति कृत्वा यस्तु ज्ञानदर्शनचारित्र्यतप सपन्नो वादी धर्मकथी सग्रहोपग्रहकारी तद्विषय सद्भाव यदि गृहयति अप्रवृत्ति हीनकथनवा करोति अधिकमप्यन्याचार्येभ्यो हीन कृत्वा कथयतीत्यर्थ । एषा विपरिणामता मन्तव्या । अथ त्रिविधां गद्दी व्याख्यासुस्तत्स्वरूप तावदाह ।

सीसो कंपणगरिहा, हृत्यविद्वंवि य अहो य हकारो ।

वेलाकरणाय दिसा, चिष्ठातिणामं ण घेतव्वं ॥

गद्दी नाम शैकेण पृष्टस्सन् शीर्षाकम्पन करोति हस्तौ वा धुनीते विद्वम्बितानि वा करोति हस्तावोष्ठौ वा विद्वम्बयतीत्यर्थ । यच्चा व्रवीति । अहो प्रवृज्यां हाकार वा करोति हाहा कष्ट यदेव नष्टो वोक (वेदन्ति) नामापि न वर्तते । अस्यां वेलायां गद्दीतुमिति । कण्ठी वा तदीयनामग्रहणे स्यगयति यस्या वा दिशि स तिष्ठति तस्यां न स्थातव्यमिति व्रवीति । उपलक्षणत्वादिक्लिणी वा निमीलयति यद्वा तामपि तस्यातिरात्रेण ग्रहीतव्यमत आस्तामेतद्विषय पृच्छाटिकमिति ।

नाणे दसणचरणे, मुत्ते अत्थे य तदुत्तए चव ।

अह होति तिहा गरहा, कायो वाया मणो वावि ॥

ज्ञाने दर्शने चारित्र्ये चेति त्रिविधा गद्दी भवति । तत्र ज्ञान-

गद्दी नाम न उपस्थितेनैव किंतु तदीयेन ज्ञानेन । दर्शनगद्दी तु मिथ्यादृष्टिर्नास्तिकप्रायोऽसौ । चारित्र्यगद्दी सातिचार चारित्र्योऽचारित्री वासौ । अथवा सूत्रे अर्थे तदुत्तये चेति त्रिविधा गद्दी । तत्र सूत्रं तस्य शङ्कित स्वद्वितमर्थं पुनरवबुध्यते १ यच्चा अर्थं नावबुध्यते सूत्रं पुनर्जानाति २ उजयमापि वा तस्याविशुद्ध जानाति वा किमपीति ३ अथवा कायवाग्मनोज्ञेदात् त्रिधा गद्दी । तत्र कायगद्दी तेषामाचार्याणां शरीर हुण्णादिसस्थान विरूप वा । वाग्गद्दी मन्मन काह्व वा ते जल्पन्ति । मनोःगद्दी न तेषां तथाविधोहापोहपाठव भवाग्रहणसामर्थ्यमिति । अथैषा त्रिविधा गद्दी ज्ञवति ।

प्रकारान्तरण गद्दीमेवाह ।

पव्वयसि ओम कस्स स-कासे अमुगस्स निदिट्ठो ।

आयपराधिगसंसी, उवट्ठणति परं इमोहिं तु ॥

कोऽपि शैक. केनापि साधुना पृष्टः प्रव्रजसि त्व स प्राह ओम कस्य सकाशे इति पृष्ट. सन् भूयोऽप्याह अमुकस्य समीपे । एव निर्दिष्टे उक्ते स साधु आत्मान परस्मादधिक शंसितुमाख्यातुं शीलमस्येत्यात्मपराधिकशसी परममीजि. वचनैरुपहन्मि । तद्यथा ॥

अवहुस्सुतो वि एव्वं, जहच्छंदा तेसु वा संसग्गी ।

ओसग्गा संसग्गी व, तंमु एकेक्कए लुत्ति ॥

अह बहुश्रुत सोऽवहुश्रुत । अह विशुद्धपाठक. स पुनरविशुद्धपाठो । यच्चा यथाच्छन्दास्ते आचार्यस्तैर्वा यथाच्छन्दै. सह ते गाढतर ससर्गिणः । गाथायां तृतीयायै सप्तमी । अवसन्ना वा तैः सार्द्धं ससर्गिणो वा एवं पार्श्वस्थादावप्येकैकस्मिन् ज्ञेदौ द्वौ द्वौ दोषावेवमेव वक्तव्यौ ।

अथ कायवाग्मनोगद्दीमेव प्रकारान्तरेणाह ।

सीसोकंपणहृत्ये, कण्ठदिसा अत्थि काइगी गरहा ।

वेला अहो य हात्तिय, णामत्ति काइगी गरहा ॥

शीर्षकम्पन हस्तविद्वम्बन कर्णस्य अन्यस्यां दिशि स्थापनम् । अक्लिनिमीलनमनिमिपन्नोचनस्य वा क्लणमवस्थानम् । एषा सर्वोऽपि कायिकी गद्दी यन्तु यस्यां वेलायां नाम न गृहीतव्यम् अहो कष्ट हाहाकारकरण नाम च तस्य कदापि न ग्रहीतव्यमित्यादिज्ञापण सा कायिकी गद्दी ।

अह माणसिगी गरहा, निज्जाति णित्तवत्तरागेहिं ।

धीरत्ताण ण यं पुण, अज्जिणंदइ य तं वयणं ॥

अयानन्तरं मानसिकी गद्दी मनसि तमाचार्यं जुगुप्सते कथमेतत् ज्ञायते इत्याह नेत्रवक्रयो. सवन्धिनोर्यै रागा मुकुटनविच्छन्नयज्वनादयो विकारास्तै सूच्यते मानसिकी गद्दीति भाणिता साध्विद् कृत्यमेतद्भव्यानामित्यादिवचोभिर्न तदीयं वचनमजिनन्दति धीरतया वा तूष्णीकमास्ने । एवमन्यतरस्मिन् गद्दीप्रकारे कृते तस्य शङ्का ज्ञवति अवश्यमकार्यकारी स आचार्यादिः सभाव्यते । नचामी साधवोऽदीक ज्ञापन्ते । अहमपि तत्र गत आत्मान नाशयिष्यामीति ।

एताणि य अस्माणि य, विपरिणमणपटाणि सेहस्स ।

उवहिणियउप्पहाणो, कुव्वति अणज्जया केऽ ॥

एतानि चानन्तरोक्तानि अन्यानि च इव्यक्तेत्रकाज्ञभावा शैकस्य विपरिणमनपटानि ज्ञवन्ति । तत्र इव्यतो मनोज्ञादरादि ददाति । केत्रत प्रवातानिवाते मनोनुकूले प्रदेशे तं स्याप

यति । काव्रतो वेद्यायामेव ज्ञोजयति । ज्ञावतस्तस्याकर्षणार्थं
हितयुतमुपदेशं ददाति । एवं केन्द्रिनृजुका-शब्दा उपधिः पर-
वञ्चनाभिप्रायो निवृत्तिः कैतवार्यं प्रयुक्तवचनाकाराच्छादनं ते
प्रधाने येषां ते तथाविधविपरिणामनपदानि कुर्वन्ति ।

उपसंहराह ।

ए ए सामष्यरं, कर्षं जो अतिचरेत्र द्योनेण ।

थेरे कुलगणसंघे, चाउम्मासा जवे गुरुगा ॥

पनेपामव्याहतादिद्वारकवापप्रतिपादितानां कल्पानामन्यतर-
कल्प विधाय आचार्यादिद्वेषतोऽतिचरेत् अतिक्रामेत्
त सम्यक् ज्ञात्वा कुलगणस्यविर कुलादिसमवायेन वा तस्य
पार्श्वान्त शैक्यमाकृष्य चत्वारो मासा गुरुकास्तस्य प्रायश्चित्त
दातव्यम् । अथ स्वविरैः समवायेन वा भणितोऽपि त शैक्य
न समर्पयति तत कुलगणसंघवाह्य क्रियते ॥ वृ० ३ उ० ॥
(साधारणवग्रहस्थितानां कस्य क्षेत्रमिति श्लेषशब्दे) वर्षा-
स्ववग्रहः पञ्जुसणा शब्दे) (अवग्रहस्य ऊर्ध्वतोमानं सागा-
रिय शब्दे) ।

(१७) अवग्रहे सप्त प्रतिमाः ।

साम्प्रतमवग्रहविशेषानधिकृत्याह ।

से जिक्रू वा भिक्रुणी वा आगंतरेसु वा ४ जावो-
गहिर्यसि जे तत्य गाहावईण वा गाहावड्पुक्ताण वा
इत्थेयाइं आयतणाइं उवातिकम्म अह भिक्रू जाणे-
ज्जा इमाहिं सत्तहिं पकिमाहिं उग्राहं उग्राहिएत्तए
तत्य खलु इमा पदमा पकिमा । मे आगंतरेसु वा अणुणी
ति उग्राहं जापज्जा जाव विहरिस्सामो पदमा पकिमा ।
अहावरा दोच्चा पकिमा जस्स णं जिक्रुस्स एवं जवति
अहं च खलु अण्णेमिं जिक्रुणं अहाए उग्राहं गिहिएह-
स्सामि अण्णेमिं जिक्रुणं उग्राहिए उग्राहं उवद्विस्सा
मि दोच्चा पकिमा । अहावरा तच्चा पकिमा जस्स णं जि-
कुरुस्स एवं जवति अहं च खलु अण्णेमिं जिक्रुणं अहाए
उग्राहं गिहिएहस्सामि अण्णेमिं च उग्राहिए उग्राहं णो उव-
द्विस्सामि तच्चा पकिमा । अहावरा चउत्था पकिमा ज-
स्म णं जिक्रुस्स एवं जवति अहं च खलु अण्णेमिं जि-
कुरुणं अहाए उग्राहं णो उग्राहिएहस्सामि अण्णेमिं च उ-
ग्राहं उग्राहिए उवद्विस्सामि चउत्था पकिमा । अहावरा
पंचमा पकिमा जस्स णं जिक्रुस्स एवं जवति अहं च
खलु अण्णेमिं अहाए उग्राहं उग्राहिएहस्सामि णो दोएहं
णो तिण्णं णो चउएहं णो पंचएहं पंचमा पकिमा । अहा
वरा छट्ठा पकिमा से जिक्रू वा से जिक्रुणी वा जस्सेव
उग्राहं उवद्विस्सामि जे तत्य अहासमण्णागते तंजहा । उ-
ग्गं वा जाव पलाहे वा तस्म लाजे संवसेज्जा तस्स अ-
त्ताजे उगुमुए वा णेमज्जिए वा विहरेज्जा उट्टा पकिमा ।
अहावरा सत्तमा पकिमा मे जिक्रू वा से जिक्रुणी वा
अहासंघरुमेव उग्राहं जापज्जा तंजहा पुदविमिदं वा क-
ट्टमिदं वा अहासंघरुमेव तस्म लाजे संवसेज्जा तस्स अ-

लाजे उगुमुए वा णेमज्जिए वा विहरेज्जा सत्तमा पकिमा
इत्थेतासिं सत्तएहं पकिमाणं अष्यरं जहा पिकेसणाए
सुयं मे आउसंतेणं जगवया एवमकरायं । इह खलु धेरोहिं
जगवंतेहिं पंचविहे उग्राहे पण्णत्ते तंजहा देविदोग्राहे रायो-
ग्राहे गाहावड्पुक्ताण सागारियउग्राहे साहम्मियउ-
ग्राहे एयं खलु तस्स जिक्रू वा जिक्रुणी वा सामग्गियं
उग्राहपडिमा समत्ता ॥

स भिक्षुरागन्तागारादावग्रहे गृहीते ये तत्र गृहपत्या-
दयस्तेषां संबन्धीन्यायतनानि पूर्वं प्रतिपादितान्यातिक्र-
म्येत्येतानि च वक्ष्यमाणानि कर्मोपादानानि परिहृत्यावग्रहं प्र-
हीतुं जानीयाः । अथ जिक्रुः सप्तभिः प्रतिमाज्जिरभिग्रहविशेषैर-
वग्रहं गृहीत्याचत्रेय प्रथमा प्रतिमा । तद्यथा स भिक्षुरागन्तागा-
रादौ पूर्वमेव विचिन्त्यैवज्ञतः प्रतिश्रयो मया ग्राह्य नान्यथा-
ज्ञत इति प्रथमा । तयास्य च त्रिकोरेवंज्ञतोऽभिग्रहो भवति
तद्यथा अहं च सत्त्वन्वेषां साधूनां कृते ऽवग्रहं प्रहीष्यामि या-
चिष्ये अन्येषां चावग्रहे गृहीते तरितुं पादायिष्ये वत्स्यामीति
द्वितीया प्रतिमा । सामान्येन इयं तु गच्छान्तर्गतानां सन्नो-
गिकानामसंज्ञो-
गिकानां चाणुक्विहारिणां यतस्तेऽन्योन्यार्थं
याचन्ते इति । तृतीया त्विय मन्यार्थमवग्रहं याचिष्ये ऽन्या-
वग्रहीते तु न स्थास्यामीति एषा त्वाहावदिकानां यतस्ते
सुप्रार्थविशेषमाचार्यादभिकाङ्क्षन्ते आचार्यार्थं याचन्ते । चतुर्थी
पुनरदमन्येषां कृते ऽवग्रहं न याचिष्ये मन्यावग्रहीते च व-
त्स्यामीतीत्य तु गच्छ एषान्युद्यतविहारिणां जिनकल्पाद्यर्थं प-
रिकर्म कुर्वताम् । अथापरा पञ्चमी अहमात्मकृते ऽवग्रहमव-
ग्रहीष्यामि न चापरेषां द्विषिचतु पञ्चानामिति । इयं तु
जिनकल्पिकस्य । अथापरा षष्ठी यदीयमवग्रहं प्रहीष्यामि
तदीयमवक्रमादिसंस्तारकं प्रहीष्यामीतरथोक्तदुको वा नि-
षण्ण उपविष्टो वा रजनीं गमयिष्यामीत्येषापि जिनकल्पिका-
देरिति । अथापरा सप्तमी एषैव पूर्वोक्ता नवरं यथा सस्कृत-
मेव शिलादिकं प्रहीष्यामि नेतरदिति शेषमात्मोक्तैर्वर्जना-
दिपिण्डैः पणावश्रेयमिति । किञ्च (सुयमित्यादि) श्रुतं मया
आयुष्मता भगवतैवमाख्यातम् । इह खलु स्वविरैर्ज्ञेयवद्विः
पञ्चविधो ऽवग्रहो व्याख्यातस्तद्यथा देवेन्द्रावग्रह इत्यादि
सुगमं यावदुद्देशकसमाप्तेरिति । आचा० २ ध्रु० ७ अ० १ उ० १
तिहिरत्तराहिं तिहिरं रोदिणीहिं कुज्जा उग्राहससहिद्विण्ण द०
प० । आनयनव्यापारे, व्य० छि० ४ उ० । अवग्रहमे, औ० । गृह-
स्थणिकृते, उपाश्रयान्तर्धर्तित्ति अवगाह्ये वस्तुनि च । प्रश्न० ।
वृष्टिजलप्रतिबन्धे, अनावृष्टौ, च निग्रहे, राजसमूहे । अवग्रह-
स्तु शापे, वाच० ।

उदग्रह—पुंविधिग्रहणे द्वा० ।

उग्राहजापण—अवग्रहयाचन—न अनुज्ञापितपानाज्ञाशने, आ-
द्योच्याऽवग्रहयाञ्चाऽभीक्ष्णऽवग्रहयाचनम् । ध० २ अधि० ।

उग्राहणतंग—अवग्रहानन्तक—न० अवग्रह इति योनिङ्कारस्य
सामयिकी सज्ञा तस्याऽनन्तक वस्त्रमवग्रहानन्तकम् । पु-
स्त्वं प्राकृते । नौनिजे मध्यभागविशाले पर्यन्तभागयोस्तु त-
नुके गृह्यकार्यं क्रियमाणे उपकरणभेदे, ध्रु० ३ उ० । तच्च
निर्ग्रन्थेन ग्राह्य निर्ग्रन्थीभिस्तु ग्राह्यम् ॥

(सूत्रम्) नो कल्पइ निर्गन्थाणं उग्राहणतंगं वा उग्राह

पट्टं वा धारित्तए वा परिहरित्तए वा ।

अथास्य सूत्रस्य क. त्वन्ध इत्याह ।

उन्नयम्मि विय विसिद्धं, वत्थगहणं तु वसियं एयं ।

जं जस्स होति जोग्गं, इदाणि तं तं परिकहइ ॥

उन्नय जिन्नाभिन्ने सूत्रद्वयमेतस्मिन्नाविशिष्टमिदं साधूनां कल्पते न कल्पते वा इत्यादि । विशेषरहितमिदमनन्तरात्क वस्त्रग्रहण वर्णितमिदानीं तु यद्यस्य सयत्या वा योग्य तत्तत्सूत्रणैव साक्षात्परिकथयतीत्यनेन संबन्धेनामातस्यास्य ध्याख्या । नो कल्पते निर्ग्रन्थानामवग्रहानन्तक वागुह्यदेशविधानवस्त्र तस्यैवाच्छादक पट्ट धारयितु वा पारेदतु वा इति सूत्रसंक्षेपार्थ । अथ निर्युक्तिविस्तरः ।

निर्ग्रन्थोग्राहधरणे, चउरो लहुगा य दोस आणादी ।

अतिरेगओवहिता, द्विगजेदवितियं अरिसमादी ॥

निर्ग्रन्थानामवग्रहानन्तकपट्टयोर्धारणे चत्वारो बहुमासाः । आज्ञादयश्च दापाः । अतिरिक्तोपधित्वाधिकरणं प्रवेत् । तथा द्विगजेदः कृतो प्रवति । साधूनां द्विगनिश्चितं न प्रवतीत्यर्थः । द्वितीयपदविषयमर्शो रोगादिक तत्रावग्रहानन्तक पट्टक वा धारयेत् । द्वितीयपदमेव ज्ञावयति ।

जगद्वंजं जस्मरिसा व णिच्चं, गाळेंति पूयं वि ससोणियं वा ।

उट्टाह सज्जायदयाणिमित्तं, सो उग्राहं वंधति पट्टं च ॥

जगदर' गुह्यसधौ व्रणविशेषो ऽर्शोसि वा यस्य नित्य एय वा रसिकां वा शोणित वा गत्वति स उट्टाह स्वाध्यायदयानिमित्तम् अहो अमी ईदृश एव धाव्यन्ते यो जगदरादिरोगवान् बहिर्गन्तुमसहिष्णुस्तस्य पट्टो रुधिर चोपाश्रये क्वचिन्मात्रके धाव्यते ततस्तत्रावन इस्तशताद्विहः । अथासौ बहिर्गन्तुमसहिष्णुस्ततो विचारचूमौ गतः स्वयमेवावग्रह पट्टक रुधिर च धावति । पट्टवन्धने विधिमाह ।

ते पुण होंति टुगादी, दिवसंतरिण्हिं वज्जए तेहिं ।

अरुगं इहरा कुत्थइ, तेवि य कुव्वंति णिच्चोद्धा ॥

ते पुनरवग्रहानन्तकपट्टा द्विकादयो च्चिप्रभृतिसख्याकाः कर्तव्याः । तैर्दिवसान्तरितैर्व्रणो ष्यते । किमुक्त भवति येनावग्रहानन्तकेन पट्टकेन यो ऽद्य व्रणो वरुः च्चितीयदिवसे स उन्मोच्य प्रक्लाव्य वा परिभोग्यो विधेयः । य पुनराद्यदिनेन परिशुक्त तेन तस्मिन् दिने व्रणो बन्धनीयः । इतरथा प्रतिदिन तेनैव पट्टेन बन्धे दीयमाने अरुक्त व्रणं कुथ्यति प्रतिभावमुपगच्छति । तेऽपि च पट्टाः प्रतिदिनं वध्यमानतया नित्य सदैवार्चाः सन्तः कुथ्यन्ति । अतो ह्यादय' पट्टा कर्तव्याः ॥

[सूत्रम्] कप्पइ निर्ग्रन्था उग्राहणतगं वा उग्राहपट्टं वा धारित्तए वा परिहरित्तए वा ॥

अस्य व्याख्या प्राग्बत् । अथ ज्ञाप्यविस्तरः ।

निर्ग्रन्थीण अगिण्हे, चउरो गुरुगा य आयरियमादी ।

तच्चतिणिय ओगाहण, णिवारणे निउहसधं ॥

निर्ग्रन्थीनामवग्रहानन्तकस्य पट्टकस्य वा अग्रहणे चतुर्गुहका । इदं सूत्रमाचार्यं प्रवर्तिनीं न कथयति चत्वारो गुरुव । प्रवर्तिनी सयतीं न कथयति चत्वारो गुरुव । आर्थिका न प्रतिशृण्वन्ति मासद्वयं जिज्ञादौ गच्छन्ती यद्यवग्रहानन्तक वा न गृह्णाति तत एते दोषा । तच्च त्रिकस्य जिज्ञां गच्छन्त्या

अवगाहन प्रसरणमन्येषु दिवसेषु अवग्रहानन्तकपट्टाचर्या निवारितमासीत् पर तद्विषयमग्रहीतयोरुधिरमवगाढ ततो लोकस्तद् दृष्ट्वा उपहसनं कुर्यात् । कथमिति चेदुच्यते ॥

खाइगयाए निग्गयं, रुधिरं दट्टुमसंजता वदे ।

विगहेवत केणयं जणो, दोसमिणं असमिक्खदिक्खिओ ॥

भिक्कायां गतायास्तस्या रुधिरं निर्गतं दृष्ट्वा असयता वदेयुः वत इत्यामन्वणे भो जो लोका धिगहो केनायं स्त्रीलक्षणो जनोऽमु दोपमसमीक्ष्य दीक्षितः । अपिच ।

उक्कायाए विराहणा, पदिगमणादीणि जाणि वणाणि ।

तव्जाव पिच्छिऊणं, वितियं असती अहव जुषा ॥

शोणिते परिगविते षट्कायानां विराधना प्रवति सा च रुद्रव्यमिति कृत्वा प्रतिगमनान्यन्यतीर्थिकगमनादीनि यानि स्थानानि कुर्यात् तन्निष्पन्नप्रवृत्तिन्याः प्रायश्चित्तम् । सचासौ शोणितपरिगहनलक्षणो ज्ञावश्च तत्रावस्त प्रेक्ष्य विद्वोक्य तरुणा उपसर्गयेयुरिति वाक्यशेषः । द्वितीयपदमत्राजिधीयते (अस-इत्ति) नास्त्यवग्रहानन्तकमथवा जीर्णा स्यविरा सा संयती अतो विद्यमानमपि न गृह्णीयादपि ।

अथेदमेव ज्ञावयति ।

दिट्ठं तदिट्ठव्वमहं जणोए,

दज्जाए कुज्जा गमणाइगाइं ।

दज्जाइजंगो वहविज्जती से,

दज्जाविणासे य स किं न कुज्जा ॥

यत्पुनर्दृष्टव्यं तत् दृष्टं तावज्जनेन अतो नाहमत्र स्यातु शक्नोमीति कृत्वा दज्जया गमनादीनि गृहवासे यानादीनि कुर्यात् । यद्वा तस्याः सयत्या दज्जाया व्रजो भवेत् दज्जाविनाशे च सा किं नामाकृत्य न कुर्यात् । तथा ।

तं पासिउं ज्ञावमुदिक्खकम्मा,

दह्वेज्ज वा सा वि य तत्थ जज्जे ।

तं लोहियं वा विसरक्खमादी,

विज्जा समाद्वन्नति जोययंति ॥

तं रुधिरपरिगहनरूपं ज्ञाव दृष्ट्वा केचित्तरुणा उदीर्णकर्माणश्चतुर्थप्रतिसेवनार्थं प्रेरयेयुः । साऽपि च सयती तत्र व्रजेत् सङ्गं कुर्यात् यद्वा तल्लोहितं सरजस्कादयः कापाद्विकप्रभृतयः समाद्वच्य गृहीत्वा विद्याप्रयोगेणाभियोजयन्ति वशीकुर्वन्ति यत एवमतः ।

अंतो धरस्मि वयं तं करोति, जहा एनी रंगमुवेउकामा ।

दज्जापहीणा अह सा जणोयं, संपपते ते य करोति हावे ॥

यथा नदी नर्तकीरङ्ग नाट्यस्थानमुपेतुकामा गृहस्थैवान्तर्मध्ये जय दज्जाया अभिभव करोति । अथानन्तर सा दज्जाप्रहीणा सती जनौघजनसमुदाय संप्राप्य तान् भावानङ्गविक्रपादीन् करोति । एव सयत्यापि भिक्कां गन्तुमनाः प्रतिश्रयमस्य एवावग्रहानन्तकादिभिरुपकरणैरात्मानं प्रावृत्तं करोति ततो भिक्कां पर्यटन्ती त्वरणादिष्वनवलोकमानेष्वपि सुखेनैव दज्जां पराजयते । अथ द्वितीयपदमाह ।

असईया णंतगस्म उ, पणतिणिगा वप्पओ गेण्हे ।

निग्गमाणं पुण दुविहं, विधि अपही तत्थिमा अविहो ॥

अवग्रहानन्तकस्याभावे पञ्चपञ्चाशद्वर्षेभ्य उत्तीर्णा वा सयती

ग्यानयोनिकतया न गृहीयादपि । इह च भिक्षाया निर्गमनं
द्विविधं त्रिधिना अविधिना च । तत्र तावदयमविधिः ।

उगहमाटीहि विणा, दुष्पिबमिया वा विजकुषुवणवत्या ।
एका दुएय अविहा, चउगुरु आणा य अणवत्या ॥

अवग्रहानन्तकादिर्जिर्विना जिक्कां निर्गच्छति । दुर्निवसिता
वा जिक्कां पर्यटति । एका वा द्वे वा जिक्कायां गच्छतः एष स-
र्वोऽप्यविधिरुच्यते । अत्र चतुर्गुरुकाः । आज्ञा च जगवतां वि-
राधिता स्यात् । अनवस्था च एकामविधिना निर्गच्छन्ती दृष्ट्वा
अन्याप्रपि निर्गच्छतीत्येवलक्षणं भवति । तथा ।

मिच्छत्तपवारियाए, वायण चउव्ययम्मियाउवरो ।

गोपरगयावगाहिया, धरिसणदोसे इमे ववहति ॥

अवग्रहानन्तकादिर्जिर्विना जिक्कां गता सहसा मूर्च्छादिना
प्रपतेत् ततः प्रपतिताया वातेन वा प्रावरणे समुद्धृते अप्रा-
वृत्तन्व दृष्ट्वा दोको मिथ्यात्वं गच्छेत् । यथा नास्त्यमीषाम-
मुष्य दोषस्य प्रतिषेध कथमन्यथेयमित्यं निर्गच्छेत् । गोच-
रगता वा काचिदविधिनिर्गता केनचिद्विद्वेन गृहीता धर्षणदो-
षानमूर्त् वक्ष्यमाणान् वृत्ते । ते चोपरि दर्शयिष्यन्ति ।

अयं विधिनिर्गमे गुणमाह ।

अष्टोस्मादीहमिया सणाटी, मा राक्खिया होति पटोवि जाव
तिहंपि चेत्रेण जणोजिजातो, एकं वराविप्पमुचेति एणसं
या अर्छोरुक्कट्टीर्धनिवसनादिभिः सुप्रावृता निर्गता सा केनचि
रुर्षितुमारब्धाप्रपि पयादावपि यावत् संरक्षिता जवति तिसृणां
च सयतीनां धोलेनाभिजातः शिष्टो जनो ज्ञयान् मिवती
ति शेषः । या पुनरेकाम्यया निर्गच्छति सा क्षिप्र शीघ्रं विनाशं
संयमपरिभ्रजामुपैति ।

उव्वेद्विए गुज्जम पस्सतो मा, हाहकितस्सेव महाजणेणं ।

धिधिचि उच्छुक्कितताद्वियस्स, पत्तो समं रम्मदवो व वेदो ॥
विधिनिर्गमयोः केनचिन्प्रत्यनीकेनोद्दिष्टे उत्सारितेऽपि वा-
होपकरणे यादवसौ गृह्य न पश्यति तावन्महाजनेन हाहाकृतो
धिधिगिति जणनपूर्वकं च वृत्तिको गाढ जुगुप्सितस्ताहि-
तश्चासौ ततस्तस्यैवविधां विरम्यनां प्रापितस्य वेदो मोहा-
दयोऽप्रणयदव इव सद्यः शमं प्राप्तः ।

अयं विधिनिर्गमने दोषानाह ।

तन्थे व य परिचंधो, परिगमणादीणि ठाणाणि ।

हिंणी य वंचचेरे, विधिणिगमणे पुणो वोच्छं ॥

येन मा अविधिनिर्गता धर्षिता तथैव प्रतिबन्धोऽनुरागो
जवेत् तदनुरक्ता वसतिप्रतिगमनाद्रीनि स्थानानि करोति
तत्रिप्पन्न प्रायश्चित्तं प्रवर्तिन्या ऋतुसमयगृहीतायाश्च कस्या-
श्चित् हिंदिमबन्धो जवेत् ततश्च महती प्रवचनापत्राजना
द्वप्रचर्यविराधना च परिस्पृष्टैश्च तस्याः सजायते । विधिनि-
र्गमने पुनर्भूयोऽपि गुणान् वक्ष्ये । एतच्च सान्यासिकीकृत्य
प्रथमं विधिनिर्गमने दोषशेषमाह ।

न केवलं जा उविहम्मिआ मती,

मवचतामेनि मधुमुहे जणा ।

लेवेनि अन्ना वि उ वचपत्तं,

अपाउता जा अणियास्मिया य ॥

न केवलमेव सती साध्वी विधर्मिता शीघ्रमार्त्तावित्ता
सद्य मधुमेरे च जने दुर्जंतदोके सवाच्यतां सक्कत्तुतामुपग-

च्छति । अन्याऽप्येतद्द्व्यतिरिक्ताऽपि वाच्यपात्रं वचनीययोग्यता-
मुपैति । याऽप्रावृत्ता औपक्षिकाद्युपरितनोपकरणरहिता अग्नि-
वासिता च । अथावग्रहानन्तकाद्यध्वस्तनोपकरणवर्जिता जवति ।
किं च “ण चूसण चूसयते सरीरं” चूपणशरीरं न चूपयति किंतु
शीघ्रं ब्रह्मचर्यं न्हीश्च वज्जा एतदेव द्वयं स्त्रिया विजृषणम् ।
अमुमेवार्थं प्रतिवस्तूपमया दृढयति । गीर्वाणी सस्कारयुक्ताऽपि
ससदि सजायां यद्यसाधुवादिनी जकारमकराद्यसञ्चयप्रदा-
पिना तदा अपेशत्वा । शिष्टजनजुगुप्सनीयतया न शोभना
जवति एवमियमपि स्त्री द्वारादिविजृषिताऽपि यदि विशाल-
वज्जाविकला तदा शिष्टजनस्य जगुप्सनीया चन्ति । अत्रः
स्त्रियाः शीघ्रं वज्जा च विजृषणम् । एतच्च शीलवज्जाद्वयं सयत्या
विधिप्रावरणे जवति अतस्तदेवाभिधित्सुराह ।

पट्टोरग चलणी, अंतोवहरादिराणियं सणिया ।

संजाहिउज्जकरणी, अणेगतो वसतिकाले ॥

पट्टकोऽर्थोरुक्कश्च चालनिका अन्तर्निवसति वहिर्निवसति
सद्यष्टिका कुज्जकरणी उपवृत्तत्वाद्यवग्रहानन्तकं कर्मक
औपक्षिकी वानागत एव वसतिकाले जिक्कासमये दृढतरा-
ण्युपकरणानि साध्या प्रावरणीयानि इदमेव विजावयिपुराह ।

उगहर्णातमविहिं, अवाओ अतुरिया उज्जिक्कस्स ।

जोहोव्वलंखिया वा, अणिएहणे गुस्सा आणादी ॥

अथावग्रहानन्तकादिर्निरुपकरणैरार्याः सयन्त्यो जिक्कात्वरि-
ता आत्मानं प्राचयन्ति क इवेत्याह । योश्च इव वंखिकेव वा यथा
योश्च संग्रामशिरसि प्रवेष्टमानः सन्नाहं पिनहति यथा च
वखिकारं रज्जुवंच प्रविशन्ती पूर्वं चलनकादिना गूढाऽपि नष्टम-
वात्मानं करोति एवमार्याऽप्यवग्रहानन्तकादिषु प्रावृत्तानिर्ग-
च्छति । अथैतान्युपकरणानि न गृह्णाति ततश्चतुर्गुरुकाः आज्ञा-
भङ्गादयश्च दोषाः । अथ विशेषज्ञापनार्थमिदमाह ।

जोहोमरुंजज्जो, णाइणी वंखिया वयद्विखंजो ।

अज्जाजिक्खगहणा, आहरणा हौति णायव्वा ।

आर्याया जिक्काग्रहणे यदुपकरणप्रावरणं तत्रैतानि उदाहस्-
णानि ज्ञातव्यानि । तद्यथा योश्चः प्रतीतः मरुणज्जो मरुणस्य
रजोहस्ती २ नाटकनी नर्तकी ३ लक्षिका वंशाग्रनर्तकी ४
कदलीस्तम्भः प्रतीतः । तत्र योश्चदृष्टान्तमाह ।

विणिओ पराजितो मा-रिओ य संखे अवमितो जोहो ।

सावरणो परिपक्खो, जयं च कुरुते विवक्खस्स ॥

योश्च सख्ये संग्रामे अवमितः प्रविशन् व्रणितः पराजितो
मारितो वा जायते । व्रणितो नाम परैः प्रहारजर्जरीकृत-
पराजितः पराजन्त मारितः पञ्चत्वं प्रापितः । यस्तु सावरण-
स्तस्य प्रतिपक्षो वक्तव्यः । किमुक्क भवति य सन्नाहं पिनह
रणशिराज्ञे प्रविशति स न प्रहारैर्जर्जरीजवति न वा पराज-
यते न वा मरणमासादयति । प्रत्युत विपक्षजयं कुरुते । एव
मार्याऽपि यथोक्तोपकरणप्रावरणमन्तरणं जिक्कां प्रविष्टा तरु-
णैरुपद्रयते सुप्रावृता तु सर्वथैव तेषामगम्या जवति । उक्तो
योश्चदृष्टान्तः । संप्रति मरुणज्जदृष्टान्तं गाथाचतुष्टयेनाह ।

विहिवसता उ मुंरुं, आपुच्छति पव्वया महं कत्थ ।

पामंने य परिक्खति, वेमग्गहणेण सो राया ॥

रौवेहिं व धरिसणा, माउग्गामस्स होऽ कुमुपुरे ।

उज्जावणा पयणणे, णिवारणे पावकम्माणं ॥

उज्जसु चीरे मा या, विणिवयहेसु याति जे जहा चायं ।

उच्चूरिया णमा विव, दीमति कुप्पस्समादीहिं ॥

धिधिकतो वहेका, तो य द्दोएण तज्जितो मिंठो ।

उद्दोद्वित्ते णयाणि वा-रितो ततो रायसीहेण ॥ १४ ॥

कुसुमपुरे नगरे मुरुओ राया तस्स जगिणी विहवा सा अ-
श्या राय पुच्छइ अह पव्वइउकामा तो आइसह कन्य पव्व-
यामिन्ति । तओ राया पासमीण वेसग्गहणेण परिवस्स करेउ ।
इत्थिमिंठा सदिछा जहा पासग्गिगाओ गांसु इत्थि सग्गि-
ज्जाह जगिज्जाह या पोत्त सुयाहि अन्नहा इमिणे उवच्चवेस्सा-
मिन्ति । पक्कमि य मुक्के मा वादिह तो वग्गहा देह जीवस-
त्थे सुक्का तओ एणेण मिंठेण चाए रायपहे तहाकय जाव
नग्गीनूया रन्ना सव्व दिछ नवर अज्जा वि हीए पविट्ठा रायप-
होत्ति णाए इत्थिसग्गिओ सुयसुपुत्ति तए पढम मुहपोत्ति-
या मुक्का ततो निसिज्जा एव जाणि वाहरिग्गिणि चीवराणि
ताणि पढम मुयइ जाव बहूहिं वि मुक्केहिं नमी वि व कवुका-
दीहिं सुप्पाउया दीसउ ताहे दोगेण अकंदो कओ हा पाव
किमेवं महासई तवस्सिण अभिहवेस्सिन्ति रन्नावि ओदोयण-
वारिओ वितिय व एस धम्मो सव्वन्नुदिओ अग्गेण य बहुज-
णेण कया सासणस्स पससा ॥

अयाक्कराथो विधवा स्वसा मुरुएरु राजानमापुच्छति कुआह
प्रवजामीति । तत. स राजा वेपग्रहणेण पाखण्णिन. परीक-
ते परीकार्थमेव चक्रे इस्तिमिंठे. कुसुमपुरे मातृग्रामस्य पाख-
ण्णिरुक्खीजनस्य धर्पणा भवति वर्तमानेनिदेशस्तत्कावापेक्षया
तदानीं प्रवचनस्योद्भावना प्रजावना समजनि। येच पापकर्मा-
ण. सयतीरभिहवितुमिच्छन्ति ते निवारणाय न शक्यन्ते ।
अतस्तदेवविधेन एषा धनच्छलयितुमिति कृत्वा कथ पुनरंतत्
संवृतमित्याह (उज्जचीवरेइत्यादि) विधिनिर्गता सयती अग्नि-
हिता उज्ज परिवज चीवराणि साऽप्येवमभिहितयती नृपपथे
राजमार्गे यानि यथा बहिरुपकरणानि तानि तथा मुञ्चति एव
बहुषु वस्त्रेषु मुक्तेष्वपि यदा सा नटीवत् कार्यासिकादिभिः
कञ्चुकादिभिर्वस्त्रैरुच्छुरिना सुप्रावृता दृश्यते तदा लोकेन स
मिंठो धिग्धिकृतो हा हा कृतश्च तथा तज्जितो गाढ निर्नेत्सित.
ततश्चाद्यलोकन स्थितेन गवाक्षोपविष्टेन राजसिंहेनासौ निवा-
रित सर्वहृदष्टश्चाय धर्म इति कृत्वा साङ्गना समीपे जगिनी-
प्रवज्याप्रहणार्थं विसर्जितेति उक्तो मुरुएरुजमद्विष्टान्तः ।

अय नर्तकी द्दखिकाद्विष्टान्तद्वयमाह ।

पाए वि उक्खिवन्ती, न द्दज्जती णट्टिया मुणेवत्था ।

उच्चूरिया वा रंगम्मि, द्दंखिया उप्पयन्तीति ॥

यथा नर्तकी सुनेपथ्या सती पादावप्युत्किपन्ती न द्दज्जते ।
द्विखिका वा रङ्गचत्वर उत्पतन्ती परिकरणशतान्यपि कुर्वती
यथा उच्चूरिता सुप्रावृता सती न द्दज्जते । एव संयत्यापि सु-
प्रावृता न द्दज्जत इति उपनय । अथ कदलीस्तम्भद्विष्टान्तमाह ।

कयलीखंजो व जहा, उवविदेउं मुट्टकं होति ।

इय अज्जा उवसग्गे, सीद्वस्स विराहणा दुक्खं ॥

कदलीस्तम्भे यथा पटलवदत्त्वाङ्गुष्ठयितुमुच्छेद्यितुमुदु-
स्करभवति एवमार्यिकाऽपि बहूपकरणप्रावृता नोद्विष्टयितुं
शक्या इत्येव योधादिज्जिष्टान्तैर्विधिनिर्गताया आर्याया
केनचिदुपमर्गे क्रियमाणेऽपि शीद्वस्य विराधना दुस्करा
मन्तव्या। किंच ।

एका मुक्का य धरिसिया, णिवेदणजतणा य होति कायच्चा ।

वाहमिता जहि तथा, सज्जातरादी सयं वावि ॥

एका काचिद्विधिनिर्गताऽपि मुक्का एका परैर्धर्षिता ततो
यतनया यथा शेषसयतसयतीजनो न जानाति तथा गुरुणां
निवेदना कर्त्तव्या । अथ सा वाहाडिता ततो न परित्यक्तव्या
किंतु शय्यातरादिना स्वयं वा तस्य वार्तापन विधेयमिति
निर्युक्तिगाथासमासार्थः । अथैनामेव विवृणोति ।

विहिण्णिग्गताउ एका, सायरियाए गहिता गिहत्थेहिं ।

संवरिए ज्ञावेण य, फिमिया अविराहियचारित्ता ॥

एका काचिद्विधिनिर्गता गोचरचार्यायां पर्यटन्ती गृहस्थैर्गृ-
हीता पर सबृतप्रभावेण सुप्रवरणमाहात्म्येन सा अविराधित-
चारित्रा स्फुटिता ॥

द्वोएण वारितो वा, द्दट्टेण सयं च तं सुणेवत्थं ।

मुदिदं तु वसंतो, सविण्ह उरमापयतीय ॥

येन सा धर्षितुमारब्धा स लोकेन धिक्कारपुरस्सर वारितः ।
स्वय वा तां सयतीं सुनेपथ्यां सुप्रावृतां दृष्ट्वा सुदृष्टममीषां
धर्मरहस्यमिति कृत्वा उपशान्तः सन् सविस्मयः पश्चात्तां
संयतीं कामयति ।

अणाजोगपमादेण व, असती पट्टस्सणि अवग्गहणे ।

विहिण्णिग्गतामाह्व, वाहामितधारणे गुरुगा ॥

सा कदाचिदनाभोगेनात्यन्तस्मृत्या प्रमादेन वा विकथानि-
द्रादिप्रमत्ततया अवग्रहपट्टस्य वा अज्ञावे एवमेव त्रिक्कार्थ
निर्गता एवमविधिनिर्गता वा (आह्व) कदाचित्प्रवृत्ते अच-
काशे गृहीता ततो गुरुणां यतनया निवेदनीयम् । अथ सा
कदाचिद्वाहामिता ततो यस्तां वाहरुयति निष्काशयतीत्यर्थः
तस्य चतुर्गुक्का ॥ कुत इत्याह ।

निव्वूहपट्टुद्धा सा, जणेइ तेहिं व कत्तमेत्तं च ।

राएगिहीहिं सयं वा, तंच सासंतिमा वितियं ॥

सा निर्व्यूढा निष्काशिता सती साधुनामुपरि प्रद्वेष यायात्
प्रद्विष्य च जणति । एतैरेव श्रमणैरित्थं ममैतत् कृतमिति
ततो न परित्यक्तव्या येन च धर्षिता तमनवस्थाप्रसङ्गवार-
णार्थं राजा प्रशासयन्ति गृहिजिवां शिक्षयन्ति यदि प्रजव-
स्तत. स्वयमपि शासन्ते मा द्वितीय वारमित्य प्रवर्तयेयमिति
कृत्वा, । अथ तस्या. सारणविधिमाह ॥

उविहा णायमणाया, अगीयअन्नायसम्मिमादी तु ।

सज्जावेसि कहिते, सारिता जाव णं पि यती ॥

या वाहामिता सा द्विधा ज्ञाता अज्ञाता च ज्ञातगर्भा अज्ञातगर्जा
चेत्यर्थ । तत्र या अज्ञाता सा अगीतार्था यथान जानन्ति तथा
सङ्गी श्रावकस्तदादिकुलेषु स्थाप्यते । तेषां सङ्गिप्रवृत्तीनां
सद्भाव प्रथममेव कथनीय. कथिते च सद्भावे ते मातापितृ-
समानतया तां तावत् सारयन्ति प्राशुकेन प्रत्यवतारेण पाद-
यन्ति यावत्तदीयस्तनय स्वजाएरुस्तन्य पिषति स्तन्यपाना-
न् निवर्त्तत इत्यर्थः ॥

जत्थ उ जणेण णातं, उवस्सया तत्थ णय निकखं ।

किं सक्का उड्डेउं, वेति अगीते असति सदे ॥

यत्र तु जनेन ज्ञातव्यं येषा वाहामिता तत्रोपाश्रय एव स्था-
प्यते न श्रावकादिकुलेषु । नच सा त्रिक्कायां हिमापयितव्या
किंतु शेषसाध्वीभिः साधुजिवां तस्या प्रायोग्य प्रकपातसा-
नीय दातव्यम् । यद्यगीतार्था जणन्ति किमेवं कीदृश्याः स-

ग्रह. क्रियते तत सूर्यो वृवते यदि नाम न सगृह्यते तत. कथयत किं सांप्रतमेपा शक्या परित्यक्तुम् । अथैव प्रज्ञापिता अपि न प्रतिपेथन्ते तत श्राद्धान् प्रज्ञापयन्ति । यथा ।

दुरतिक्रमं खु विधियं, अवि य अकामा तवस्मिणी गहिता ।
को जाणति अस्मस्स वि, वित्तंतं सारवो तेषं ॥

सुरवधारणे दुरतिक्रममेव प्रतिकर्तुमशक्यमेव केनाप्यकार्य. कारणेणमकार्यं विहितं तत किं क्रियते । अपि च अकामा अनिच्छन्ती ववादेव तेन पापात्मना तपस्विनी गृहीता । ततः को जानाति अन्यस्या अथेवविधो वृत्ता त परवशतया भवेत् । तदेनां सप्रति सारव्याम परिपाद्ययाम इत्यर्थ ।

मा य अत्रसुकादिद, किं ए मुतं केसि सच्चर्दणं ते ।

जंमणे एय वयजंगो, संजातो तेसि अज्जाणं ॥

हुं हुं विध्वस्तशीद्वयमित्येवमस्यास्त्ववर्णमवज्ञां वा मा कार्पु । किं न श्रुतं न वदति कसिसत्यकिनोर्जन्म । यथा तावार्थि-
काच्यां पुरुषमवांसमन्तरेणापि कथंचिदुपात्तवार्थिपुत्रज्ञान्यां प्रमुखयातेन च तयोर्गार्थिकयोर्न व्रतजङ्ग सजायते विशुद्ध-
परिणामत्वात् । अन्यो कथाक्रम. पञ्चकटपावत्रयकटीकाच्या-
मवसातत्र्य ।

अवि य हु इमेहिं पंचहिं, ठाणेहिं त्यीअ संवसंतीवि ।

पुरिसेण वज्जति गव्जं, दोएण वि गीदयं एयं ॥

अपिचेत्यन्युच्ये हु निश्चितं तदेतैः पञ्चजिः स्यान् । स्त्री पुरुषेण सममवसन्त्यपि गर्भे दृभते न केवलमस्मान्निरेतदु-
च्यते । किंतु दोकेनापि गीत सद्बद्धितमेतत् । तान्येवोपदर्श-
यति ।

दुव्वियडदुषिससा, सयं परो वासि पोगाद्वे वुज्जति ।

वत्ये वा संमफे, दगथायमणेण वा पविमे ॥

विवृता अनावृता सा चोत्तरीयापेक्षयाऽपि स्यादतो दुःशब्देन विशेष्यते । दुष्टु विवृता दुर्विवृता परिधानवर्जितेत्यर्थ । एव दुर्विवृता सती दुर्निपणा दुष्टु विरूपतयोपविष्टा सा चासौ दुर्विवृता दुर्विवृतदुर्निपणा सा शुक्रपुत्रज्ञान् कथंचित्पुरुषानि स्तान् सगृहीयात् स्वयं वा पुत्रार्थितया शीद्वरद्विकतया च शुक्रपुत्रज्ञान् योनावनुप्रवेशयेत् । परो वा अश्वप्रभृतिः पु-
त्रार्थमेव (स) तस्या योनौ प्रक्षिपेत् वस्त्र वा शुक्रपुत्रसं-
सृष्टसुपत्रक्षणत्वात्तथाविधमन्येऽपि केशत्ववृ कएदूनार्थं रक्त निरोपार्थं वा तथा प्रयुक्तं तदनु प्रविशेत् । अनाभोगेन वा तथाविध वस्त्र परिहितं सद्योनिमनुप्रविशेत् । के जानते न वा तस्या आचम्यन्त्या पूर्वपतिता उदकमच्यवर्तिनश्च शुक्रपुत्रज्ञान् अनुप्रविशेत् । एव पुरुषसवासमन्तरेणापि गर्भ-
मभवेत् नवन्तां नास्या अवज्ञां कर्तुमर्हन्ति । एव प्रज्ञाप्य तेषां श्राद्धानां गृहे तां न्यापयन्ति । गता ज्ञातविपया यतना ।

अयाज्ञातविपयां तामाह ॥

अविदियज्जणरुज्जम्पिय, सप्पिगादीमु नन्थ वसन्त्या ।

लादेति फागुणं, द्विगविंवो य जा पिवति ॥

जनेनाविदितो यो गर्भेन्तत्र ये मातापितृसमाना मन्दिन श्राद्धिशास्त्राद्यथाज्ञेका वा तेषां गृहेषु तत्र वा अन्यत्र वा ग्रामे न्यापयति ने च मन्दिप्रभृतयस्ता प्राशुकेन प्रत्यवतारंण लदयन्ति यापयन्तीत्यर्थ । यावन्नाप्य भाग्यस्तन्य पिवति । नाग्नया मिद्विवेक स्तन्य ॥

एएसिं असतीए, सप्पायगणाववच्छकिडफासुं ।

अस्सो वि जो परिणतो, स सिद्धवेसडतरागारीए ॥

तेषां सङ्गिप्रभृतीनामजावे ये तस्या सयत्या सज्ञातकास्ते-
पां गृहेषु स्याप्यन्ते अजावे य सयतो नादवच्छ' सोऽपि यदि किटो वृद्धस्तदाऽसौ श्रेष्ठिवेष कार्यते ततस्ते पुत्रकाङ्क्षेण याप-
यन्तौ तिष्ठतः । नादवच्छस्याजावे अन्योऽपि यो वयसा परिण-
त स श्रेष्ठिपुत्रवेष कार्यते इतरा अगारीवेष करोति इतरा-
ऽपि गृहद्विद्धं करोति । अत्रेयं प्रायश्चित्तमार्गणा ॥

मूढं वा जाव सणो, वेदो उगुरुगं ज जहा द्दहुअं ।

वितियपदे असतीए, उवस्सए व अहव जुष्सा ॥

यदि तथा प्रतिसेव्यमानया स्वादित ततो मूढम् । वाशब्द चत्तरापेक्षया विकल्पार्थं (जाव यएत्ति) पश्चाद्भ्याख्यास्यते । गर्भमाहृतं दृष्ट्वा स्वादयति वेद । अपत्य जात दृष्ट्वा सहायक मे नविष्यातीति स्वदयन्त्या. परगुरव. । यथा पुनरस्वादितं तस्याः परप्रत्ययनिमित्तं यत्किमपि यथा द्रष्टुं प्रायश्चित्तं दातुं युज्यते तदातव्यं (जावत्ति) यावत्तस्या अपत्य स्तन्यपानो-
पजीवि नवति तावत्तपोर्हं प्रायश्चित्तं न दातव्यम् । द्वितीय-
पदे अवग्रहानन्तकस्याजावे उपाश्रये वा तिष्ठन्ति । अथवा जीर्णा' स्थविरा' शासयन्ति अतो अग्रहानन्तकं न गृह्णात्यपि । अस्या एव पूर्वार्थं व्याख्याति ॥

सेविज्जेते अणुमए, मूढं वेओ निमिमं दिस्स ।

होदिति सहागतं मे, जातं ददूए उगुरुगा ॥

सेव्यमानया यद्यनुमत ततो मूढम् । अथ निमित्तमगर्भे दृष्ट्वा हर्षमुद्धहति ततश्चेद. । पुत्रभाएकं दृष्ट्वा सहायक मे नविष्यती-
त्यत्रानुमन्यते पद् गुरव ।

तेण परं चउगुरुगा, उम्मासा जा ण ताव पूरिति ।

जातु तवारिहसोही, अणुवत्यणिए तप्पतं देती ॥

तत परं जन्मान्तर यावत्पणमासा न पूर्यन्ते तावद्यत्र यत्र स्वादयति तत्र २ चतुर्गुरवः । यावत्तस्या अर्धा सोधिर्मुक्ता तामनपगतस्तन्ये स्तन्यपानादनपगते अपत्यभाएकं न ददाति मा शून्यं नविष्यतीति कृत्वा ।

मेहुसो गव्जेआ-हिते य सा निज्जियं जति णतीए ।

परपञ्चाया द्दहुसगं, तहावि सेउ दिति पच्छित्तं ॥

मैयुने प्रतिसेव्यमाने गर्भे च आहृते यद्यपि तथा न स्वादितं तथापि परप्रत्ययार्थं मा भृञ्जीतार्थानामप्रत्यय इत्यर्थ. यथा द्रष्टुक प्रायश्चित्तं तस्या' सूर्य प्रयच्छन्ति । अथ यस्तस्या-
खिसां करोति तस्य प्रायश्चित्तमाह ।

खिसाए होति गुरुगा, द्दज्जाणिच्छक्तो य गमणादी ।

दप्पकते वाउट्टे, जति खिमति तन्य वि तहेव ॥

यस्तस्या खिसां विध्वस्तशीद्वत्वान्मद्विनेयमित्येव करोति तस्य सयतस्य सयत्या वा चतुर्गुरुका. प्रायश्चित्तम् । सा च खिसिता सती द्दज्जया प्रतिगमनादीनि कुर्यात् निच्छक्का वा निर्द्वज्जा भवेत् तत एव सर्वजनप्रकटमात्मानं प्रति सवयेत् । अथ द्रष्टुकस्तथा मैयुने प्रतिसेवितं परं पश्चादावृत्ता आलोच नाप्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यादिना प्रतिनिवृत्ता तामपि य. खिसति तस्यापि तथैव चतुर्गुरु । किं कारणमिति चेदत आह ।

उम्मणेण वि गंतु, ए होति किं मा तवाहिणीमद्विदा ।

काद्वेण पुंफुंगा वि य, विद्वयं वद सहे मेज्जणं ॥

उग्गहणंणापि गत्वा सखिवा नदी पश्चार्त्तिक श्रोतोवाहिनी मार्गगामिनी न प्रवति प्रवत्येवेति ज्ञाव । फुफुकारीषाग्नि सोऽपि (वहसहेसेकृणति) जाज्वलित्वा नृशमुहीसो भूत्वेत्यर्थः । कावेन गच्छति विद्वीयते विद्वयं याति उपनययोजना सुग्गमा । वृ० ३ उ० । ध० । प्रव० ।

उग्गहपट्ट—अवग्रहपट्ट— पु० अवग्रहस्य योनिद्वारस्य पट्ट । शुद्धदेशपिधानवस्त्रे, स च वीर्यपातसरक्षणार्थं च घन घनवस्त्रेण पुरुषसमानकर्कशस्पर्शपरिहरणार्थं च मसृण मसृणवस्त्रेण क्रियते प्रमाणेन च देहं स्त्रीशरीरमासाद्य तद्विधीयते । देहो हि कस्याश्चित्तु कस्याश्चित्तु स्यूव । ततस्तदनुसारेण विधेयमित्यर्थः ॥

पट्टो वि होइ एको, देहपमाणेण सो उ जइयव्वो ।

ढादंतोगहणंतं, कनिवप्पो मल्लकच्छो वा ॥

पट्टाऽपि गणनयैको प्रवति स च पर्यन्तभागवर्तिवाटकवन्धवच्च प्रयुक्त्वेन चतुरङ्गुलप्रमाण. समतिरिक्तो वा दीर्घेण तु स्त्रीकटीप्रमाण. स च देहप्रमाणेन प्रकृत्य । पृथुङ्घुकटीजागयोर्दीर्घ । सकीर्णकटीभागयोस्तु न्दस्व इत्यर्थः । वृ० ३ उ० । (स च निर्ग्रन्थीजिरेव ग्राह्यो न निर्ग्रन्थैरिति उग्गहणंतग शब्दे)

उग्गहपदिमा—अवग्रहप्रतिमा— स्त्री० अवग्रहस्य इत्यवग्रहो वसतिस्तत्प्रतिमा अभिग्रह. अवग्रहप्रतिमा । वसतिविषयकान्निग्रहेषु, (ता. सप्त उग्गह शब्दे दर्शिता.) तत्प्रतिपादके आचाराङ्गस्य पोरुशे अध्ययने च । आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० प्रश्न० । स० । आव० । स्या० ।

उग्गहमइसंपया—अवग्रहमतिसम्पद्— स्त्री० सामान्यार्थस्य अशेषविशेषनिरपेक्षानिर्देश्यरूपादेरवग्रहणमवग्रह स चासौ मतिसपञ्चावग्रहमतिसम्पद् । मतिसपद्भेदे, दशा० ४ अ० । (महसपया शब्देऽस्या भेदा)

उग्गहसमिदजोग—अवग्रहसमितियोग— पु० अवग्रहणीयतृणादिविषयसम्पक्प्रवृत्तिसम्बन्धिनि, प्रश्न० ३ द्वा० ॥

उ (ओ) ग्गहाइकहणा—अवग्रहादिकथना— स्त्री० अवग्रहस्य “ देविदरायगहवस्सागारसाहम्मिउग्गहो चेत्येषविधस्यादिशब्दाङ्गाजरास्तास्तपस्विनो प्रवन्तीत्यादेश्च यदाह “शुद्धलोकाकुत्रे लोके, धर्मकुर्यु कथहि ते । क्लान्तदान्तार्थहन्तार, स्तांश्चेज्जाजा न रक्कतीति” कथना प्ररूपणा अवग्रहादिकथना । देवेन्द्राद्यवग्रहस्य राजवर्णनस्य प्ररूपणायाम्, “ विसयपवेस रषो, उदसण उग्गहाइ कहणा य” पचा० एविव० ।

उग्गहिय—अवग्रहीत— न० परिवेषणार्थमुत्पादिते, स्था० १ ग० । अवग्रहिक— न० अवग्रहोऽस्याऽस्तीति । वसतिपीठफलकादौ औपग्रहिकदण्डादिके उपधिजाते, स्था० १० ग० । तज्जेदा ॥

(सूत्रम्) तिविहे उग्गहिण् पणत्ते जं च साहरइ जं च आसगाम्मि पक्खिवति ॥

अस्य सम्बन्धमाह ॥

पगया अग्निग्गहा खहु, मुप्पपरा ते य जोगवुप्पीए ।

इति उवहरुमुत्तो, तिविहं च अवग्गहिय एए ॥

प्रकृता खल्वनन्तरसूत्रे शुद्धोपहृतादिष्वग्निग्गहास्ते चाग्निग्गहाशुद्धतरा प्रवन्ति । योगवृद्ध्या उत्तरोत्तरयोगवृद्धिकरणेन इति अस्मात् कारणात् उपहृतस्तत्रानन्तर त्रिविध द्विविध वा प्रगृ-

हीतमुक्तमनेन स्वयन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । त्रिविधमवग्रहीतप्रकृतयदवग्रह्णाति यच्च संहरति यच्च आस्यके प्रक्षिपति । एके एवमाहुर्द्विविधमवग्रहीतं प्रकृत यदवग्रह्णाति यच्च संहरतम् । एष सूत्राक्षरसंस्कारः । सम्प्रति भाष्यविस्तरः ।

पग्गहियं साहरियं, पक्खियंतं च आसए तह य ।

तिविहं उविहं पुण, पग्गहियं चैव साहरियं ॥

यत्प्रगृहीत यच्च सहतं यच्चास्ये प्रक्षिप्यमाणमेतत्त्रिविधमवग्रहीतम् । द्विविध पुनरवग्रहीतमादेशानन्तरेणैदं प्रगृहीत सहत च । अयादेशस्य किं लक्षणमत आह ।

बहुसुतमाइसंतु, नयाहयसोहिं जुगपहाणेहिं ।

आदेसो सो उ जवे, अहवा वि नयंतरविगप्पो ॥

यद्बहुश्रुतेराचीर्षं नचान्यैर्युगप्रधानैर्वाधित स प्रवति नाम आदेशः । अथवा नयान्तरविकल्प आदेशः । तच्छात्सूत्रमेवमुपन्यस्तमिति ॥

सांप्रतमवग्रहीतादिपदव्याख्यानार्थमाह ।

साहीरमाणं गहियं, दिज्जंतं जं च होइ पाउग्गं ।

पक्खेवए सुग्गं, आदेसो कुरुमहादीसु ॥

इह अनानुपूर्व्यां ग्रहणं वन्धानुलोमतस्तत एव उच्यते । गृहीत नाम यहीयमान यच्च प्रवति प्रायोग्य सहत नाम सन्दिह्यमाणम् । आस्ये प्रक्षिप्यमाणप्रतीतम् । अत्राह ननु “ जं च आसगाम्मि पक्खिवच ” इत्यस्यायमर्थः । यत् आस्ये मुखे प्रक्षिपति तच्चोच्छ्रियमिति लोके जुगुप्सा तत कथं तद् गृह्यते सुरिराह (आदेसो कुरुमहादीसु) कुटो घटस्तस्य यन्मुखं तदादिष्वादिशब्दात् पिठरमुखादिपरिग्रहस्तत्र आदेशव्याख्यानम् । किमुक्तं भवति पिठरमुखादीन्यधिकृत्य “ जं च आसगाम्मि पक्खिवति ” इति सूत्र व्याख्यातमतो न कश्चिद्दोषः । अथापहतसूत्रस्यावग्रहीतसूत्रस्य च परस्परं क. प्रतिविशेषस्तमाह ।

उग्गहियम्मि विसेसो, पंचमपिण्णेषणाउ ठडीए ।

तं पि हु अलेवकमं, नियमा पुव्वप्पमं चैव ॥

उपहृतसूत्रे पञ्चमी पिएणैपणा चक्का अवग्रहीतसूत्रे पुनरस्मिन् अय विशेषो यत्पञ्चपिएणैपणात् परा या पष्ठी पिएणैपणा तस्या अग्निग्रानमिति । तदपि च हु निश्चित यल्लेपकृत नियमाच्च पूर्वोद्धृतमिति ।

संप्रति दिज्जत जं च होति पाउग्गमित्यस्य व्याख्या ।

जुंजमाणस्स उक्खित्तं, पक्खिसिद्धं च तेण उ ।

जहन्नोवहरं तं तु, हत्थस्स परिथत्तणे ॥

परिवेषक. पट्टिकायां कूर गृहीत्वा दक्षिणहस्तेन तलं प्रायोग्यस्य दातुकामस्तस्य ज्ञाने क्षिपामीति व्यवसितं तच्च तथा शुज्जानस्याक्षिप्तं न शुज्जानेन प्रतिषिद्ध पर्याप्त मा महा देहि । अस्मिन् देशकावे साधुना तत्र प्राप्तेन धर्मलान्नितं तत परिवेषको ब्रूते साधो ! धारय पात्रमेतद्गृहाण तत साधुना पात्रं धारितं तत्रानेन प्रक्षिपामिद हस्तस्य हस्तमात्रस्य परिवर्तनात्, गाथायांसप्तमी पञ्चम्यर्थे जघन्यमुपहृतं प्रवति । एतेन दीयमानमपि व्याख्यातम् । यच्च प्रवति प्रायोग्यमित्यनेन शुद्धसंज्ञयोः प्रागुक्तयोरन्यतरद् गृहीतम् । तदेव “ जं च उगिण्हइ इति व्याख्यातम् । सम्प्रति जं च साहरियमिति व्याख्यानाय तन्साहरिपति गाथाशकलमुक्तं तद्भावयति ।

अहमाहरिमाणं तु, वृष्टं जो उ दावण ।

ठाणादचलितो ततो, उहा एसा वि एसणा ॥

अथ वक्रापयितु सन्दिह्यमाणं थो दापयेत् तस्य वचनत स परिवेषकस्तस्मात्स्थानतो मनागप्यचलितो दद्यात् एतत्सन्दिह्यमाणमुच्यते । एषाऽपि पट्टी एषणा रुष्ट्या । व्य० द्वि० । ८ उ० । आचा० ।

उग्गाहिया-अवगृहीता-स्त्री० भोजनकावे भोक्तुकामस्य शरावादिपूषहतमेव भोजनजातयन्ततो गृह्यत पञ्चम्यां पिएमै-पणायाम्, स्था० ७ उ० । पचा० । ध० । सूत्र० । (पिरेस-णाशब्देऽस्या स्वरूपम्)

उग्गाह-उगाह-न० उद् गाह क० । अतिशये, अत्यन्ते, अति-शययुक्ते, त्रि० वाच० । प्रगुणीभूते च । “ श्याणि किं भणि-हामो ज तुज्जह पजुत्त तं उग्गाहम्मि काहामो ” वृ० १ उ० ।

उग्गाह-उगाह-पु० उद्-गृ ऋदोरपवाधित्वा “ उन्वोभ्रं इति घञ् । उहमेने, वाच० । आचीद्वे, प्रव० ३८ उ० । उगाहश्चा-जीर्णरोगद्विङ्गं नागवायुकार्यम् ” वाच० (रात्राजुगारे आगते तस्य प्रत्युक्तिरणे दोषस्त च रात्रोयण शब्दे दर्शयिष्यामि)

[सूत्रं] जे निक्खू राओ वा वियाद्वे वा सपाणे सजोयणे उग्गाह्ने आगच्छेज्ज तं विगिंचमाणे वा विसोहेमाणे वा णाक्कमइ तं उगिञ्जेत्ता पचोगिद्वमाणे राइभोयणपमि-सेवणपत्ते जो तं पञ्चागिद्वंतं वा माऽज्जइ ॥ ३४ ॥

रातिवियाद्याण पुञ्चकतवस्त्राण सह पाणेण सपाण सह-भोयणेण सजोयण उरिरणं रद्योरेकत्वात्स एव उग्गाहो भस्यति । मिन्य विरहिय केवलं उहोएण सह गच्छतीत्यर्थे भक्त वा उहोएण सह आगच्छति उभय वा तं जो उग्गिभत्ता पचोगिद्वति अस्सं वा सातिज्जति कइं पुण सातिज्जति कस्स वि उग्गाहो आगतो तेण अस्स सट्ठि उग्गालो मे आगती पच्चुगिलिउत्तप तेण भणियं सुदरं कयं एसा सातिज्जणा तस्स पायच्छित्तं चउगुरु आणादिया य दोसाओ सुत्तयो । नि० चू० १० उ० ।

उग्गाह-उद्गीर्ण-त्रि० वान्ते, ज्ञा० १ अ० ।

उग्गावणा-उगावणा-स्त्री० विवक्तितस्य पदार्थस्य जनप्रकाश-चिकीर्षारूपायामेपणायाम्, पि० ।

उग्गावेमाण-उद्गावण-त्रि० विमोदयति, उग्गावेमाणे उ-गोविइ । ज० १६ उ० ६ उ० ।

उग्गव-पुरि-ग० पृर पृर्त्ता, णिच् “ पुरेग्गाहोग्गवोऽङ्गुमांगुमां-गुमाहिने ” ८ । ४ । ६८ । इति पुरेस्त्ववादेश । उग्गवः । प्यति । प्रा० ।

उग्गाह्य-उद्धानिम-न० उद्घातो जागपातस्तेम निर्वृतमुच्चा-तिमम् । वृष्टि, स्था० ३ उ० ।

उग्गाह्य-उद्धानित-त्रि० उद्घानो भागपातो यत्रास्ति तद्-द्वानिकम् । वृष्टि प्रायश्चित्ते, स्था० ५ उ० । (अणुग्गा-ह्य शब्देऽप्य निक्केप) विनाशिते, स्था० १० उ० ।

यत उक्तम् “ अरुण निघसेमं पुत्रेण तु सजुय कात्रं । विज्जाइ इहयदाणं गुस्ताण तत्तय चवत्ति ॥ १ ॥ जावना मासाहंन निघ जानानि पञ्चदश दिनानि ततो मासापेत्तया पृथनप पञ्चविशतिनमं तदहं माऽह्नादशक तेन संयुतं मासा-

ईज्जातानि सप्तविंशतिदिनानि सार्हानीत्येवं कृत्वा यद्दीयते तद्गुमासदानमेवमन्यान्पि । स्था० ३ उ० ।

उग्गाम-उद्घाट-पु० उद् घट् घञ् । वाच० । अदत्तार्गवे, ईपत्स्यगिते च । आव० ४ अ० ।

उग्गारुक्कारु-उद्घाटकपाट-त्रि० निरगद्वितकपाटे, ओ० ।

उग्गाडकवारुउग्गारुणा-उद्घाटकपाटोद्घाटना-स्त्री उद्-घाटमदत्तार्गवमीपत्स्यगित वा किं तत्कपाट तस्योत्पादन सुतरां प्रेरणमुद्घाटकपाटोद्घाटनमिदमेवोद्घाटकपाटोद्घाटना । कपाटमुद्घाटय भिक्षणरूपे भिक्षातिचारे, “ पम्किमामि गो-यरचरियाए उग्गारुक्कारुउग्गारुणाए ” आव० ४ अ० ।

उग्गाडण-उद्घाटन-न कपाटस्य सुतरां प्रेरणे, आव० ४ अ०

उग्गामिय-उद्घाटित-त्रि० उद् घट् णिच् । किञ्चित्स्थगिते, आ० चू० ४ अ० । अनावृते, “ तस्स उ अणंतजागो, णिच्छु-ग्गामोयसव्वजीवाणं ” विशेषेण “ ते वि तेण उग्गामिया ” आ० म० द्वि० । आच्छादनरहिते प्रकाशिते, आवरणरहिते प्रकाशिते, आवरणरहिते कृतोद्घाटने, वाच० ।

उग्गामिय-उद्घाटित-त्रि० उद्घाटितं प्रकाशित यथा तथा जानाति । विज्ञे, वाच० । कथितमात्रज्ञे विनेये, न० ।

उग्गाय-उद्घात-पु० उद् हन् घञ् । (गेकर दगना) प्रति-घाने, आरम्भे, उचुङ्गे, मुङ्गे, शास्त्रे, ग्रन्थपरिच्छेदे, वाच० । लघूकरणत्तुणे, प्रायश्चित्तज्ञानायाजागपाते, स्था० ३ उ० । आचारप्रकटपाऽप्यने च । आव० ४ अ० ।

उग्गायण-उग्गायतन-न प्रवाहत एव पूज्यस्थाने, तमागज-दप्रवेशाय मार्गे च । “ उग्गायणेषु वा सेयणवहसि वा अस्स-यरंसि वा तदण्णगरसि ” ५ आचा० २ श्रु० ३ अ० ।

उग्गुस-मृज्-धा० शुक्लै, नृपणे च । “ मुज्जरुगृसं ” ८ । ४ । ५ इति मृज्जरुगृसादेशः । उग्गुसः मार्जयति । प्रा० ।

उग्गोमिय-उद्घृष्ट-त्रि० संमार्जिते “ उग्गोसिय सुणिम्मद्वं ” प्रश्न० ५ उ० ।

उग्गोसेमाण-उद्घोपयत्-त्रि० उद्घोपणं कुर्वति, “ सहेण उ-ग्गोसेमाणे ” रा० ॥

उचिअ-उचित-त्रि० । अस्ते, परिचिते, युक्ते, वाच० । योग्ये, ज्ञा० १ अ० । सङ्गते, पचा० १ विव० । अनुरूपे, आव० ३ अ० ।

उचिअ(य) करण-उचितकरण-न० आज्ञाराधनायाम्, पचा० ६ विव० ।

उचिअ- (य) करणिज्ज-उचितकणीय-त्रि० विहितकर्त-व्ये, पचा० १ विव० ।

उचिअ- (य) किञ्च-उचितकृत्य-त्रि० ययार्हदानादौ ध० २ अधि० ।

उचिअ (य) जोग-उचिनयोग-पु उचिन, स्वभूमिका-योग्यो योगो व्यापार । स्वाध्यायाव्ययनादिके सगतव्यापारे, पचा० ५ विव० ।

उचिअ- (य) द्विः-उचितस्थिति-स्त्री० अनुरूपप्रतिपत्तौ, ध० १ अधि० पचा०

उचिअ(य)त्त-उचितत्व-न० योग्यतायाम्, पचा० १० विव० ।

उचिअ (य) त्यापायण-उचितार्थापादन-न० अनुरूपव-स्तुसपादने, पचा० ९ विव० ।

उचित्र [य] पवित्तिपहाण—उचितप्रवृत्तिप्रधान—न० सञ्चे-
ष्टासारे, पचा० ११ विव० ।

उचित्रा [या] चरण—उचिताचरण—न० ६ त० उचितका-
र्यस्याचरणे, तच्च पित्रादिविषय नवाविधमिहापि स्नेहवृत्ति-
कीर्त्यादिहेतुर्हितोपदेशमात्रागाथाभिः प्रदर्श्यते ।

मामन्ने मणुञ्जते, जं केई पाजणंति इह किञ्चि ।

तं सुणह निप्पिअणं, उचिआचरणस्स माहणं ॥ १ ॥

तं पुण पिइ १ माइ २ सहो—

अरेसु ३ पणयिणी ४ अवच्च ५ सयणेसु ६ ।

गुरुजण ७ नायर ८ परति—

न्यिएसु ए पुरिसेण कायव्वं ॥ ९ ॥

तत्र पितृविषय कायचाग्मनांसि प्रतीत्य त्रिविधमौचित्य
क्रमेणाह ।

पिउणो ताणु सुस्सुसं, विणएणं किं करुव्व कुणइ सयं ।

वयणं पि से पाकिञ्जइ, वयणाओ अपकिअं चव ॥ ३ ॥

तनुशुश्रूषां चरणज्ञानसवाहनोत्थापननिवेशनादिरूपां दे-
शकावसात्म्यौचित्येन प्रोजनशयनीयवसनाद्गरागादिसपाद-
नरूपां च विनयेन नत्परोधावज्ञादिभिः स्वय करोति नतु
भृत्यादिभ्यः कारयति । यतः “गुरोः पुरो निषण्णस्य, या शोभा
जायते सुते । उच्चैः सिंहासनस्थस्य शतांशेनापि साकुतः १
(अपकिअत्ति) वदनादपतितमुच्चार्यमाणमेवादेशप्रमाण-
मेव करोमीति सादर प्रतीच्छति न पुनरनाकर्णितशिरोग्धन-
नकावकेपार्श्वविधानादिभिरवजानाति ।

चित्तं पि हु अणुअत्तइ, सव्वपयत्तेण सव्वकज्जेसु ।

उवजीवइ बुद्धिगुणे, निअसव्वजायं पयासेइ ॥ ३४ ॥

स्ववृत्तिविचारितमवश्यविधेयमपि कार्यं तदेवारजते यत्पि-
तुर्मनोऽनुकलामिति ज्ञावः । बुद्धिगुणान् शूश्रूषादीन् सफलव्य-
वहारगोचरांश्चोपजीवति । अज्यस्यति बहुदृश्वानो हि पितृ-
प्रनृतय सम्यगाराधिता प्रकाशयन्त्येव कार्यरहस्यानि निज-
सद्भाव चित्तान्निप्राय प्रकाशयन्ति ।

आपुच्छिउं पयहइ, करीणज्जेसु निसेइओ उइ ।

खडिए खरीप जाणिओ, विणीअ यं न हु विलंघेइ ॥ ५ ॥

सविसेमं परिपूरइ, धम्माणुगए मणोरहे तस्स ।

एमाइउचित्रकरणं, पिउणो जणणीइ वि तहेव ॥ ६ ॥

तस्य पितुरितरानपि मनोरथान् पूरयति श्रेणिकाचिह्नादे-
रभयकुमारवत् । धर्मानुगतांस्तु देवपूजागुरुपर्युपास्तधर्मश्र-
वणविरतिप्रतिपत्त्यावश्यकप्रवृत्तिसप्तक्रेत्री वित्तव्ययनीर्यया-
त्रादीननाथोद्धारणादीन्मनोरथान् सविशेष बह्वादरेणेत्यर्थः ।
कर्त्तव्यमेव चैतत् सदपत्यामिह बांकरुषु पितृषु नचाहंरु-
र्मसयोजनमन्तरेणात्यन्त दुष्प्रतिकारेषु तेषु अन्योऽस्ति
प्रत्युपकारप्रकारः । तथाच स्थानाङ्गसूत्रम् “तिण्हे दुप्पामि-
आर समणाउसो । तजहा अम्मापिउणो १ जहिसस २
धम्माथरिअस्स ३ ज्ज्यादि ” समग्रोप्याद्यापको वाच्यः ॥

अथ मातृविययौचित्ये विशेषमाह ॥

नवरं सेसविसेसं, पयइजावाणुवित्तिमप्यमिं ।

इत्थीसहावसुअहं, पराजवं वहइ न हु जेणं ॥ ७ ॥

(सविसेसति) जनकान्मातुः पुज्यत्वादिपि यदाह मनुः उपा-
ध्यायाद्दशाचार्या आचार्यैश्चयः शत पिता । सहस्र तु पितुर्मा-
ता गौरवेणातिरिच्यते । ”

उचित्रं एअंपि सहो-अरम्मिजं निअइ अप्पसममेअं ।

जिठं च कणिहं पि हु, बहु मणइ सव्वकज्जेसु ॥ ८ ॥

दंमइ न पुढो जावं, सव्वजावं कहइ पुच्छइ अ तस्स ।

ववहारम्मि पयहइ, न निगूहइ थेवमाविहविणं ए ॥

अविणीअं अणुअत्तइ, भित्तिहिं तो र्हो उवाअजइ ।

सयणजणाओ सिक्खं, दावइ अन्नावए सेणं ॥ १० ॥

हिअए ससिणेहो वि हु, पयइ कुविअं व तस्स अप्पाणं ।

पनिवन्नाविणयमगं, आलवइ अ धम्मपिम्मपरो ॥ ११ ॥

तप्पणइणिपुत्ताइसु, समदिष्टी होइ दाणसम्माणे ।

सावक्कम्मि उ इत्तो, सविसेसं कुणइ सव्वं पि ॥ १२ ॥

(पयइत्ति) व्यवहारे प्रवर्तते नत्वव्यवहारे इति ॥

(समादिद्विचित्ति) स्वपत्यपत्यादिष्विव समदृष्टिः (साध-
कमिति) सापत्येऽपरमातृके ज्ञातरि तत्र हि स्तोकेऽध्यन्तरे
व्यक्तीकृते तस्य वैचित्य जनापवादश्च स्यात् । एव पितृमातृ-
ज्ञातृतुल्येष्वपि यथार्हमौचित्य चिन्त्यम् । यतः “जनकश्चोप-
पकर्त्ता च यस्तु विद्याप्रयत्नकः । अन्नदः प्राणदश्चैव पञ्चैते
पितरः स्मृताः १ राज्ञः पत्नी गुरोः पत्नी पत्नीमाता तथैव च ।
स्वमाता चोपमाता च पञ्चैता मातरः स्मृताः २ सहोदरः
सहाध्यायी, मित्र वारोगपात्रकः । मार्गे वाक्यसखा यस्तु
पञ्चैते भ्रातरः स्मृताः ३ ” ज्ञातृभिश्च मियो धर्मकार्यविषय
स्मरणादि सम्यक्कार्यम् । यतः “ भवगिहमज्जाम्मिपमाय-ज-
वण जल्लिअस्मि मोहनिहाए । उट्ठइ जोसुअत, सो तस्स
जणो परमयधू १ ” ज्ञातृवन्मित्रेष्वेवमनुसर्तव्यम् ।

इअजाइगय उचित्रं, पणइणिविसयंपि किं पि जं पेमो ।

सप्पणयवयणसम्माण, णे ए तं अज्जिमुहं कुणइ ॥ १३ ॥

सुस्सुसाइपयइइ, वत्थाअरणाइसमुचिअं देइ ।

नारुयपित्थणयाइसु, जणसंमहेसु वारेइ ॥ १४ ॥

रंजइ रयाणपयारं, कुसीअपासंमिसंगमवणेइ ।

गिहकज्जेसु निओअइ, न विओअइ अप्पणा मारिं ॥ १५ ॥

रजन्यां प्रचार राजमार्गवेदमगमनादिक निरुणक्ति धर्मावश्य-
कादिप्रवृत्तिनिमित्तं च जननीजगिन्यादिसुशीलवलितावृन्द-
मय्यगतामनुमन्यत एव (नाधिओइत्ति) न वियोजयति यतो
दिनसाराणि प्राय प्रेमाणि ययोक्तम् । “ अवद्योअणेण आ-
दा-वणेण गुणकित्तेण दाणेण । उदेण वट्टमाणस्स, निव्वर
जायए पिम्म १ अहसणेण अइद-सणेण दिट्ठ अणववतेण ।
माणेण पवासेण य, पचविह जिजए पिम्म २ ।

अवमाणं न पयासइ, खडिए सिक्खेइ कुविअमाणेइ ।

धणहाणिवुद्धिधम्मं, न वडअरं पयइ न तीसे ॥ १६ ॥

अपमान निर्हेतुक नास्यै प्रदर्शयति स्वद्विते किञ्चिदपराधे
निवृत्तं शिक्कयति । कुपितां चानुनयति । अन्यथा सहसाका-
रितया कूपपाताद्यप्यनर्थं कुर्यात् (पयइत्ति) धनहानि-
व्यतिकर न प्रकटयति प्रकटिते तु धनहानिव्यतिकरे तुच्छ-
तया सर्वत्र तद्वृत्तान्तं व्यञ्जयति । धनवृत्तिव्यतिकरे च व्य-
क्तीकृते निरर्गव्यये प्रवर्तते तत एव गृहे स्त्रियाः प्राधान्यं
न कार्यम् ।

सुकुङ्कुगयाहिं परिणय-वयाहिं निष्कम्म धम्मनिरयाहिं
 सयणं रमणीहिं पि, पाउण्ड समाणधम्म्याहिं ॥ १७ ॥
 रोगाडसु नो विक्खिड. समहाओ होड धम्मकज्जेसु ॥
 एयाडपणडणिगाय, उचिञ्चं पाएण पुरिसस्स ॥ १८ ॥
 पुत्तं यड पुण उचिञ्चं, पिउणो दोल्लेड वाञ्छनावम्मि ।
 उम्माञ्चिअवुच्चिगुणं, कज्जासु कुसडं कुणड कममो ॥ १९ ॥
 गुरुदेवधम्मसुहिमयण, परिचयं कारवड निञ्चपि ।
 उत्तमदोएहिं समं, मित्तीजावं रयावेइ ॥ २० ॥
 गिन्दावड अ पाणिं, समाणकुडजम्मरूवकजाणं ।
 गिहचारम्मि निजुंजड, पटुत्तणं वि अ रडकमेण ॥ २१ ॥
 पेच्चकवं न पसंमइ, वसणोवहयाण कहइ पुरवत्तं ।
 आयं वयमवसेसं च, सोहए सयमिमेहिं जो ॥ २२ ॥
 प्रत्यक्के गुरव स्तुत्या पगेक्के सित्रवान्धवा. कर्मान्ते दास-
 मृत्याअ पुत्रा नैव मृता स्त्रिय १ इति वचनात्पुत्रप्रशसा नैव
 युक्ता । अन्यानिर्वाहादरानादिहेतुना चेत्कुर्यात् तदाऽपि न प्र-
 त्यक्कं गुणहृत्प्रजावाग्निमानादिदोषापत्ते । घृतादिव्यसनानां
 निर्द्धनत्वान्यकारतर्जनतारुनादिदुरवस्थाश्रवणेतेऽपि नैव व्य-
 मनेप्रवर्तन्ते आयव्ययव्ययादुत्कृष्टितोषे च पञ्चैत्र्य शोध-
 यति । एवं च पत्न्या प्रतुल्यं पुत्राणां स्वच्छन्दत्वमपास्तम् ।
 दमेड नरिंसजं, देसंतरभावपयरुणं कुणड ।
 इच्चाडअवच्चगयं, उचिञ्चं पिउणो मुणेअव्वं ॥ २३ ॥
 सयणेसु समुचिअमिणं, जं तेनिअगेहबुद्धिकज्जेसु ।
 सम्माणिज्ज मया वि हु, करिज्जहाणीसु वि समीवे ॥ २४ ॥
 मयमवि तेमि वसाणु, सव्वे सुहो अव्वमंति अम्मिसया ।
 खीणविहवाणरोगा, उगणकायव्वमुच्चरणं ॥ २५ ॥
 खाडज्ज पिट्ठिमं, न तेसि कुज्जा न भक्ककडहं च ।
 नटमिन्तेहि मित्ति. न करिज्ज करिज्ज मिन्तेहि ॥ २६ ॥
 तयजावे तग्गेहे, न वडज्ज वडज्ज अत्थ संवथं ।
 गुरुदेवधम्मकज्जेसु, एगचित्तेहिं होअव्वं ॥ २७ ॥
 एयाडसयणोचिअ, मह धम्मयारिअ समुचिअं जणिमो ।
 अचित्तवहुमाणुपुव्वं, तेमितिमं जं पि पणिवाओ ॥ २८ ॥
 तदंमिअनीईण, आवमसपसुहकिचकरणं च ।
 धम्मोवएममवणं, नदंतिए मुच्चमच्छाण ॥ २९ ॥
 आपणं वहुमन्नड, इमेमि मणसा वि कुणड नावन्नं ।
 रंजड अन्नवाय, पुच्चायं पयरुड सया वि ॥ ३० ॥
 न हवड डिहपेही. मुहिव्व आणुअत्तए सुहउहमु ।
 पदि गुीअपन्नवायं, मव्वपत्तण वांगड ॥ ३१ ॥
 सञ्चिअम्मि चोडओ गुरु-जणेण मन्नड तहात्ति सव्वं पि ।
 चाणड गुरुजणं पि हु, पमायम्वलिपमु एगंते ॥ ३२ ॥
 कुणड विणओवयारं, जत्तीए ममयममुचिअं मव्वं ।
 गांटे गुणानुगायं, निम्मापं वडड आयम्मि ॥ ३३ ॥
 नावावजानमेमि. देमंतेमिअं वि मुमिगं सया वि ।
 अत्र पवपा-गुरुजण, समुचिअमुचिअं मुणेअव्व ॥ ३४ ॥

जत्थ सयं निवसिज्जइ, नयरे तत्थेव जे किर वसंति ।
 सममाणवित्तिणो ते, नायरया नाम बुच्चंति ॥ ३५ ॥
 समुचिअमिणमो तेसि, जमेगचित्तेहिं समसुहउहेहिं ।
 वसणुसवतुद्वगमा-गमेहिं निचं पि होअव्वं ॥ ३६ ॥
 कायव्वं कज्जे वि हु, नइकमिकेण दंसणं पहुणो ।
 कज्जो न मंतजेओ, पेसुन्नं परिहरेअव्वं ॥ ३७ ॥
 समुवहिए विवाए, उल्लासमाणेहिं चेव ठायव्वं ।
 कारणसाविकखंहेहिं, विहुणे अव्वो न नयमगो ॥ ३८ ॥
 वडिएहिं दुव्वल्लजणो, सुंकरार्दहिं नाञ्चिअविअव्वो ।
 थोवावरोहदोसे, विदंरुचुमिं न नेअव्वो ॥ ३९ ॥
 कारणिएहिं समं, कायव्वो जो न अत्थसंवंधो ।
 किं पुण पहुणा सच्चि, अप्पहिअं अहिडसंतेहिं ॥ ४० ॥
 एअं परुप्परं ना-यराए पाएण समुचिआचरणं ।
 परतित्थिआए समुचिअ, मह कि पि जणामि दोसेणं ॥ ४१ ॥
 एएसिं तित्थिआणं, निक्खट्टमुवहिएआण निअगेहे ।
 कायव्वमुचिअकिच्चं, विसेसओ रायमहिआणं ॥ ४२ ॥
 जइ विमणम्मि न जत्ति, न पक्खवाओ अजगयणुणेसु ।
 उचिअं गिहागएसु, तहवि हु धम्मो गिहीए इमो ॥ ४३ ॥
 गेहागयाणमुचिअं, वसणावडिआए तह समुच्चरणं ।
 दुहिएआए दया एसो, सव्वेसिं सम्मओ धम्मो ॥ ४४ ॥
 मुंचंति न मज्जायं, जत्तानिहिणो नाचत्ताविहु चत्तंति ।
 न कयावि उत्तमनरा, उचिआचरणं विद्वंथंति ॥ ४५ ॥
 तेणं चिअ जगगुरुणो, तित्थयरा वि हु गिहत्थवासम्मि ।
 अम्मापिज्जणमुचिअं, अञ्चट्टाणाड कुव्वंति ॥ ४६ ॥

इत्थ नवधैचित्यम् । इत्थं च व्यवहारदृष्ट्यादिजिरयोपार्जन
 विशेषतो गृह्धिधर्म इति निष्कर्ष ॥ टीका लुगमत्वाच्च गृहीता
 धर्म २ अधि० ।

उचिआ (या) णुट्टाण-उचितानुष्ठान-न आतोपदिष्टत्वेन
 विहितक्रियारूपत्वे, "उचियाणुट्टाणओ विचित्त जइ जोगनु-
 ल्लमोप्स" पंचा० ६ विव० ।

उच्च- उच्च-त्रि० उत्क्रिय वाहू चीयते उपर्युपरि निविष्टै-
 रवयवैश्चीयतेऽमौ वा उद्-० चि ड. वाच० । समुच्चित्ते,
 उपा० १ अ० । उच्चं उच्यन्नावनेदाद् द्विधा । उच्योच्च धवल-
 गृहवासि, जावोच्च जात्यादियुक्तम् । द० ५ अ० । उत्कृष्टे,
 सूत्र० १ श्रु० अ० । उच्चस्थानस्थितत्वेन ऊर्ध्वोक्तकन्धरतया
 वा उच्यन्तो जावतस्त्वहो अह वाधिमानिति मदास्मात्-
 मानस उक्त० १ अ० । "उच्च श्रगोत्तं च गति उर्वेति" उच्चं
 मांहास्यां सर्वोत्तमां वा गतिं व्रजन्ति । सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।

उच्च [अ] उच्चैस्-अव्य० उद् चि कैसि । उच्चैर्नीचैरायः
 अ ८ । १ । ७४ । इति उच्चै शब्दग्रन्थस्यैतोऽव्ययं प्रा० ।
 उच्चग्रन्थान् सिद्धमिति केचित् उच्चै शब्दस्य रूपान्तरनि-
 वृत्त्यर्थवचनम् । प्रा० । तुङ्गत्वे, महति, उच्चदेशजाते, वाच० ॥
 उच्चंतय-उच्चन्तग-पु० दन्तरोगं, जी० ३ प्रति० । ज० । ग० ।

उच्चट्टाण-उच्चट्टान- न० ब्रह्मणामादिन्यादीना मेपादिषु

अनीचस्थानेषु, तानि च दशादिषु ज्यंशांशकेष्वेवमवसेया-
नि । अजवृषभमृगाङ्गनाकर्कमीनवाणिजांशकेष्विनाद्युच्चा ।
दश १० शिख्य ३ घाविशानि २८ तिथी १५ न्द्रिय ५ त्रिधन
२७ विशेषु । क्वा० “उच्चट्टाणाट्टिपसुगहेसु” अर्काद्युच्चान्यज १ वृष
२ मृग ३ कन्या ४ कर्क ५ मीन वणिजोऽशैः । दिग्दहना-
घाविशानि २८ तिथी १५ पु ५ नक्त्र २७ विशतिभिः । २० ।
अथे जावः मेपादिराशिस्थाः सूर्यादय उच्चास्तत्राऽपि दशा-
दीनशान् यावत्परमोच्चा । एषां फल तु । सुखी १ भोगी २
धनी ३ नेता ४ जायते मणमलाधिपः । ५ । नृपतिश्चक्रवर्ती च
क्रमादुच्चग्रहे फलम् ॥ १ ॥ “ तिर्हि उच्चैर्हि नरिर्दोः पचर्हि
तह होइ अरुचकीत्र । गर्हि होइ चक्रवट्टी सत्तर्हि तित्यं करो
होइ ” कल्प० ।

उच्चत्त-उच्चत्व- न० उच्च-त्व । उच्चये, स्था० २ ग० । वस्तु-
नोहनेकधोश्चत्वमूर्ध्वस्थितस्यैकमपरं तिर्यक् स्थितस्याऽ
न्यत्र गुणोन्नतिरूपम् । स्था० १ ग० (ज्योतिषिकाणामुच्चत्व
जोऽसिय शब्दे)

उच्चत्तजयग-उच्चत्वचतक- पुं० नृतकजेदे, मूल्यकावनियम
कृत्वा यो नियतं यथावसर कर्म कार्यते स उच्चत्वचतकः ।
स्था० ४ ग० ।

उच्चत्तरिया-उच्चत्तारिका- स्त्री० वाह्यद्विपेजेदे, स० ।

उच्चंपिय-उच्चम्पित- त्रि० प्रावत्येनाक्रमिते, “सीस उच्च पियं
कवंधम्मि य ” त० ।

उच्चफल-उच्चफल- त्रि० उच्चं चिरकावजावि फलं यस्मात्स
उच्चफलः । चिरकावनेोपकारिणि, “ उच्चफलो अह खुड्डो, स
उणित्यो ” व्य० प्र० ३ उ० ॥

उच्चक्खित्त-उच्चक्षिप्त- त्रि० यद्दृष्टेरुपरि काहुं प्रसार्य देयवस्तु
ग्रहणाय पात्रं ध्रियते तत्र व्याप्रियमाणे, पि० ।

उच्चय-उच्चय- पु० उद्- चि० अच्- । ऊर्ध्वचयने, न० ८ श०
ए उ० । पुष्पादेरुत्तोऽवने, नारीकट्य शुक्रगून्यौ, “ नीवि
स्याडुच्चयोऽथ यम् ” उक्त्याश्रये । वृहत्समुदाये, च ।
कर्मणि अच्- हस्ताऽन्यामुद्घृत्यावचिते, निवारि, वाच० ॥

उच्चयवध-उच्चयवन्ध- पुं० उच्चय ऊर्ध्वं चयन राशीकरण तद्रू-
पो बन्ध उच्चयवन्धः । अल्लियावणवन्धभेदे, न० ८ श० ए उ० ।

उच्चवेत्तं-उच्चयित्वा- अव्य० उच्चैः कृत्येत्यर्थं, वृ० १ उ० ।

उच्चसद्-उच्चशब्द- पु० वृहति शब्दे, व्य० छि० ७ उ० ।

उच्चाकुश्य-उच्चाकुचिक- पु० अनीचाऽपरिप्यञ्च शय्याके, “आ-
णापाणमेयअभिग्गाहियसिजासणियस्स उच्चाकुश्यस्स ” उ-
च्चाऽकुचशय्यावस्व सप्रयोजन पद्ममध्ये सकृच्च शय्यावन्धक-
त्वम् । कल्प० ।

उच्चाकुथा-उच्चाकुचा- स्त्री० उच्चा हस्तादि यावत् येन पि-
पीलिकादेर्वधो न स्यात् सर्पादेर्वा दंशो न स्यात् अकुचा कुच
परिस्पन्द इति वचनात् परिस्पन्दरहिता निश्चयेति यावत् तत्
कर्मधारये उच्चाकुचा । अनीचाऽपरिस्पन्दायां कम्वादिमर्यां
शय्यायाम्, कल्प० ॥

उच्चागय-उच्चागज- त्रि० उच्चो योऽगः पर्वतो हिमवान् तत्र
जातमुच्चागजम् । हिमाचलोद्भवे, उच्चागयघाणतलस-
ष्ठिः । कल्प० ॥

उच्चागोय-उच्चैर्गोत्र- न० गोत्रकर्मभेदे, यदुदयात्पुनर्निर्धनः

कुरुपो बुध्यादिपरिहीणोऽपि पुरुष सुकुलजन्ममात्रादेव लो-
कात्पूर्जां व्रजते तदुच्चैर्गोत्रम् । यदुदयात्पुनर्जातिकुलप्राप्ति-
सत्कारान्युत्थानान्जलिप्रग्रहादिरूपपूजावाजश्च तदुच्चैर्गो-
त्रम् । कर्म० । इक्ष्वाकुवशादिके, उच्चैर्गोत्रमेपामित्युच्चैर्गोत्राः ।
उच्चैर्गोत्रोद्भवेषु इक्ष्वाकुहरिवशादिकुलोद्भवेषु, उच्चागोया
वेगे णीयागोयावेगे । सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

उच्चणागरी-उच्चनागरी- स्त्री० सुस्थितसुप्रतिबुद्धस्थविरा-
न्निर्गतस्य कौटिकगणस्य प्रथमशाखायाम्, कल्प० ॥

उच्चागोयणिवध-उच्चैर्गोत्रनिबन्ध- पुं० लोकपूज्यतानिवन्धनो-
च्चैर्गोत्रान्निधानकर्मवन्धने, “ उच्चागोयणिवधो सासणवधो
य दोगम्मि ” पचा १२ विव० ।

उच्चारण-उच्चारण- न० उद् चर्- णिच् ल्युट् । उच्चारणे, स्व-
स्थानाद् विश्लेषणे, “ उच्चारणे स्वदेशादेर्भ्रंशन परिकीर्तितम् ”
इत्युक्ते पदकर्मन्तर्गतेऽन्विचारभेदे च । घाच० ।

उच्चायप्यमाण-उच्चात्मप्रमाण- त्रि० उच्चमात्मप्रमाण येषां ते
तथा । स्वप्रमाणत उच्चे, कल्प० ।

उच्चार-उच्चार- पुं० उद् चर्- णिच् घञ् । उच्चारणे, उद्गृह्णा
चारो गतिः । गृहादीनां राशिनक्त्रान्तरसञ्चारे, वाच० ।
शरीरादुत्प्रावत्येन च्यवतेऽपयाति उच्चरतीति चोच्चारः । विष्टा
याम्, आचा० २ श्रु० ३ अ० १३ उ० । स० । आव० । ज्ञा० ।
कल्प० । त० । दशा० । स्था० । (अस्य परिष्ठापनं पारिष्ठाव-
णिया शब्दे वक्ष्यते) वृहच्छरीरचिन्तायाम्, दर्श० । विद्विस-
र्जने, ध० २ अत्रि० । ज० (पुरीषोत्सर्गप्रक्रिया-यन्त्रित शब्दे)
(आचार्यस्य वसतावेव विद्विसर्जनमतिसय शब्दे)

उच्चारणिरोह-उच्चारनिरोध- पु० । विसिद्धायां सत्यामपि
वत्रात्पुरीषरोधे, एष च रोगकारणम् । स्था० ए ग० ।

उच्चारपडिक्रमण-उच्चारप्रतिक्रमण- न० उच्चारोत्सर्ग विधाय
ईर्यापथिकप्रतिक्रमणरूपे प्रतिक्रमणभेदे, स्था० ६ ग० ।

उच्चारपासनण-उच्चारप्रस्रवण- न० उच्चार प्रस्रवणं च द्वन्द्वः
पुरीषमूत्रयोः तद्विसर्गप्रतिपादके आचाराङ्गस्य द्वितीयश्रुत-
स्कन्धस्य तृतीयेऽध्ययन च । आचा० २ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

उच्चारपासवणकिरिया-उच्चारप्रस्रवणाक्रिया- स्त्री० उच्चारप्रस्र-
वणकर्त्तव्यतायाम्, “ उच्चारपासवणकिरियाएउच्चादिजमाणे
आचा० २ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

उच्चारपासवणखेदसिंघाणजह्वपारिष्ठावणियासमि- उच्चारप्र-
स्रवणखेदशृङ्गाणजह्वपारिष्ठापनिकसमिति- स्त्री० उच्चार-
दीनां पारिष्ठापनिकारूपा समिति । समितिभेदे, “ इत्थं इम
आहारणं एगेण खुड्डगेण वि वसते किह्व विनयोहि य
थमिल काश्य द्योयतो राया थमिल नापेहयती न वंसिरो
देवयाए श्लेष्मा जह्वो मत्तं सामञ्जोभो अणुकपाए य कउ
दिट्ठा भूमिच्चि वासरियति” । पा० । सूत्र० । स्था० । उच्चारपा-
सवणखेदसिंघाणगपारिष्ठावणियासमितीए । एत्थं वि सत्त
प्रगा । तत्थं उदाहरणं । धम्मरुई पारिष्ठावणिया समितो समा-
हिपरिष्ठावणे अभिग्गाहग्गहण सकासणचत्तणं मिच्छदिधि
आगमण किं विद्विया विउवण काश्या ससजता । वाहा-
मिउ पमत्त उ निग्गतो पेच्छति । ताहे सरंता साहू ज किट्ठामि
ज्जति ति । एवणातो देवेण वारितो वदिच्चा गनो । वितिय
दिधिवागए चेत्थो तेण थमिलं न पमिद्वेहिता वियाले सा-

रत्ति काश्यामो । जानो न पेहितंति न वोसिरति । देवताए उज्जोतो कनो अणुकपाए दिष्ठा नृमिच्छि वोसिरियं । एस समित्तो । वित्तिओ असमित्तो चउव्वीसं उच्चारपासवणचूमीसु । तिष्णि कावचूमीओ न पम्बिहेहेति जणति । किमेत्य उट्टो उवविसेज्ज देवता उट्टरूवेण तत्थ विता वित्तियापगता नत्थ विप्व ततियाए ताहे तेण उठवित्तो नत्थ देवताए पम्बिचोठित्तो कीस सत्तवीसं न पम्बिहेहेसि समं पम्बिक्खो । एस परिठावणियासमित्तो ॥ आ० चू० ।

उच्चारपासवणचूमी-उच्चारप्रसवणचूमी-स्त्री० पुरीपमू-त्रोत्सर्गस्यण्डेव, पचा १अ० । उच्चारपासवणचूमी पम्बिहेहेह, ज २ अ० १ उ० । (अत्रोत्सर्गोऽस्याः प्रत्युपेक्षणं च थंभित्त शब्दे)

उच्चारपासवणविहिमत्तिकय-उच्चारप्रसवणविधिमसैकक-पुं० पुरीपमूत्रोत्सर्गप्रतिपादके आचाराङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धस्य द्वितीयचूमायाश्चतुर्थेऽध्ययने, स्या० ७ उ० । आचा० ॥

उच्चारचूमिसंपन्न-उच्चारचूमिसंपन्न-त्रि० उच्चारप्रसवणा-दित्रिमियुक्ते, 'उच्चारचूमिसंपन्न-इत्थीपसुविवज्जिय' दश० ।

उच्चारिय-उच्चारित-त्रि उच्चार-तारका-इतच् । कृतविष्टो-त्मर्गं, उद् चर् णिच् कर्मणि क् । यस्योच्चारण कृतं तादृशवर्णा-दौ, उद्- अन्तर्भूतएयर्थं, चर क् । उच्चारितोऽप्युक्तार्थं, वाच० ॥ " उच्चारिय सरिसाह-सेसाहं वि कोवणट्टाप । धृ० । दश० ।

उच्चाडय-उच्चाडय-अव्य उद्-चइ ल्यप् । ऊर्ध्वमुत्किण्ये-त्यर्थं, उच्चाडिय णिहाणीसु" । आचा० १ ध्रु० ८ अ० १ उ० ।

उच्चद्विय-उच्चाडयितृ-त्रि० अपनेतरि, " उच्चाडय यं तं जाणेज्जा दुरावडयं" ॥ आचा० १ ध्रु० ३ अ० ।

उच्चादित-त्रि० उद्, चइ, णिच्, क० । उत्पादिते, " उच्चादिय-मि पाए इरियासमियस्स संकमट्टाप" ओ० । नि० चू० ।

उच्चावत्ता-उच्चैःकृत्वा-अव्य० उत्पाद्येत्यर्थं, " दो वि पाए, उच्चावत्ता सव्वओ समता समज्जिदोणज्ज, घावपि पादौ उच्चैः कृत्वा द्वावपि पाण्णी, उत्पाद्येत्यर्थं, प्रज्ञा० १ ७ पद० ।

उच्चावय-उच्चावच-त्रि० उच्च च अवच च उच्चावचम् ।

उत्त० । अनुकूलप्रतिकृते, म० १ अ० ए उ० । अग्रमोक्षमेपु नानाप्रकारे, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० । " इस्ततो नाजिगच्छेज्जा कुतं उच्चावए सया" उच्च उच्चजावभेदाद् द्विधा उच्चोच्चं भवन्नृहवासि भावोच्चं जाल्यादियुक्तमेवमपि उच्चत कुटी-रक्यासी जावतो जाल्यादिहीनमिति, दश० ५ अ० । " उच्चावयाहिं मेज्जाहिं तवस्मी भिक्खु धामव ऊर्ध्वचित्ता " उच्चा उपद्विप्तनशापुत्रकणमेतत् यद्वा शीनातपनिवारक-त्वादिगुणै शय्यान्तरोपरिस्थितत्वेनोच्चास्ताहिपरीतास्व-घना अनयोर्दन्ते उच्चावचा । नानाप्रकारा वोच्चावचा-स्ताभिः शय्यानिर्वसनिति । उत्त० ८ अ० । सूत्र० । " अह निक्खं उच्चावय मण णियच्छेज्जा " उच्चावच ओज्ज-नाम मन कुर्यादिति । तत्रोच्च नाम मैवं कुर्वन्तु अवच नाम पय कुर्वन्ति । आचा० २ ध्रु० २ अ० १ उ० । उत्कृष्टतरे, पौ० । अममक्षने, " उच्चावयाहिं आउसणाहिं" ज० १ ५ दा० १ उ० । स्या० ।

उच्चव्रत-न० उच्चानि महानि व्रतानि येषां तानि उच्चव्रतानि आसागं प्रावृत्तत्वात् । महाव्रतपरेपु, " उच्चावयाह मुणिणो चरंति, नाहं तु रेचार्हं सुपेसलाह" उत्त० १ ५ अ० । क० । स०

शेषप्रतापेक्षया महाव्रतेषु, उत्त० १ अ० ।

उच्चासण-उच्चासन-न० उक्षतासने, जी० ३ प्रति० । गुरो-रासनाडुच्चैरासने, ध० २ अ० । अदावे सलावे उच्चसेणा समासणे अंतरभासाए उवरिज्जासाए ज किचि मज्ज मम-विणयपरिहीण सेहे राणियस्स उच्चासणम्मि सच्चिट्ठिता णिसीइत्ता वा तुयट्ठित्ता भवति आसायणासेहस्स । आव० ४ अ० ।

उच्चिय-उचित-न० उच्चताकरणे, उत्पादने च । औ० ।

उच्चुप्-चट-धा० भेदे. ज्वा. पर. सक सेद्-धातवोऽर्शान्तरेऽपि णिहाइण इत्यनेन चटतेरुच्चुप् । उच्चुपइ चटति प्रा० ।

उच्चूर्-उच्चूर्-त्रि० नानाविधं, व्य० प्र० ३ उ० ।

उच्चै-उच्चैस्-अव्य० उद् चि० कैसि० । तुङ्गत्वे, उच्चते, महाति, ऊर्ध्वदेशजाते, वाच० " नाइ उच्चैव नीए वा णाससे नाइदूरओ " उच्चैः स्थाने मात्तादौ, उत्त० १ अ० । " तत्रा-ऽस्य विपयतृष्णा प्रभवत्युच्चैर्न दृष्टिसम्मोह " उच्चैरत्यर्थं, न० । पौ० । प्रति० । उच्चैरिष्टानिष्टेषु वस्तुषु । उच्चैरतीव कल्पितेषु इष्टानिष्टेषु, द्वा० १ ८ द्वा० ।

उच्च (क्लाण) उच्चन्-पुं० उच्च कनिच् । गोष्कादौ । ८ । १ । १ । इति सयुक्तस्य च्चः । प्रा० " पुस्यन आणो राजवच्च ८ । ३ ५६ । इति अन स्थाने आण इत्यादेशः । वृषभे, प्रा० ।

उच्चंग-उत्सङ्ग-पुं० सञ्ज आधारे घञ् । मध्यभागे, वाच० । " उच्चंगे णिवसेत्ता " आ० म० द्वि० । वि० । उत्सङ्ग इव उत्सङ्गः । पृष्ठदेशे, औ० । ज्ञा० । उत्क्रान्तः सङ्गम् अत्या० स० । सन्यासिनि, सङ्गरहिते तत्त्वज्ञे, प्रा० । स० । ऊर्ध्वतः ससर्गे च । वाच० ।

उच्चंग-उच्चमि-उच्चनम णिच्० धा० । " उच्चमेरुच्चंगोत्ताव-गुलुगुच्छोपेत्ता " णिहाइइ इति उत्पूर्वस्य नमेपर्यन्तस्य उच्चं-घ आदेशः । उच्चंगघ उच्चमयति । प्रा० ।

उच्चत्त-अपच्चत्त-न० अपशब्द विरूप उच्च स्वदोषाणां परगु-णानां चावरणमपच्चत्तम् चतुर्दशे गौणालीके, प्रश्न० १ द्वा० । उच्चत्त-न० उच्चत्तं वा न्यूनत्वम् । चतुर्दशे गौणालीके, प्रश्न० १ द्वा० ।

उच्चरंत-आस्तुएवत्-त्रि० आच्चादयति, " अणिपहिं उच्च-रता अभिचूय हरति परघणाइ " प्रश्न ३ चा० ।

उच्चलणा-उच्चलना-स्त्री० अपवर्तनायाम्, अपप्रेरणायाम्, प्रश्न. ३ द्वा० ।

उच्चलिय-उच्चलित-त्रि० ऊर्ध्वगते, प्रश्न० ३ द्वा० ।

उच्चल-उच्चल-धा० उद्-शब्-च्या० ऊर्ध्वपतने, " उच्चल उ-च्चलः । ८ । १ । ७ । उच्चलतेरुच्चल्लादेशः । उच्चल्लर उच्चलति प्रा ।

उच्चल-उच्चलत्-पुं० ग्रहणे, " तज्जणगलुच्चल्ल उच्चल्ल-णाहिं " गलुच्चल्लति गलग्रहणम् । प्रश्न० ३ द्वा० ।

उच्चल्लिय-उच्चल्लय-अव्य० एकपाश्वेन स्थित्यर्थं, " पत्तगवधे, पचरित्तुच्चल्लिय पुणो पहे उरणिया" नि० चू० १ उ० ।

उच्चव-उत्तमव-पुं० उद्-सू० अप् । " सामर्थ्योत्तुकोत्सवे वा " णिहाइइ ण्यु संयुक्तस्य ओ वा भवति । प्रा० । आनन्द-जनकव्यापारे, विवादादौ, वाच० । उच्चोत्तमवादी, ज्ञा० १ अ० । उच्चादणया-उच्चादनता-स्त्री० सच्चित्तोऽन्विततत्त्ववस्तु-

च्छेदने, अगाण सञ्चुत्तराण घाताण वाहाण उच्चादणयाप ”
भ० १५ श० १ उ० ।

उच्चायणा-उच्चादना-स्त्री०जातेरपि व्यवच्छेदने,ज्ञा०१८अ०।
उच्चाय-उच्चाय-पु० उद्-श्चि करणे अच् घञ् वा । उत्संघे,
स्था० ७ ग० ।

उच्चार-आ-क्रम धा०वा० आत्म० आक्रमणे, “आक्रमेरोहावो-
च्चारञ्चुन्दा ” ८ । ४ । ५८ आक्रमेरेते आदेशा भवन्ति ।
उच्चारइ आक्रामति (ते) (केवलस्तु परस्मैपदी) प्रा० ।

उच्चाह-उत्साह-पुं० उद्-सह-घञ् । “वोत्साहे यो हश्च रः ”
८ । २ । ४८ । उत्साहशब्दे संयुक्तस्य थो वा भवति “ त-
त्सन्नियोगे च हस्य रः । उत्थारो उच्चाहो ” थाऽजावे ।
“हस्वात् थ्यश्चत्सप्सामनिश्चवे ८ । २ । २१ । इति त्सभागस्य
च्छः । “ अनुत्साहोत्सन्ने त्स च्चे ” ८ । १ । १३ । इत्यत्र उत्सा-
हपर्युदासात् च्चपरस्यादेरुत् क्तत्वं न । प्रा० । पराक्रमे, जो-
गोत्ति वा विरियं ति वा सामर्थ्यं ति वा परक्रमति वा उच्चा-
होति वा एगडा ॥ आ० चू० १ अ० । प० सं० । आ० म० ।
वीर्ये, सम० । श्रवणादिविषये उक्तलिकाविशेषे, चं०२०पा०
उद्यमे, सू० प्र० २० पा० । अच्यवसाये, कर्त्तव्यकृत्ये,
स्थिरतरे प्रयत्ने, कल्याणे, श० रत्ना० । सूत्रे, मेदि० कार्य्या
रम्भेषु संरम्भः स्थेयानुत्साह उच्यते सा० द० उक्तलक्षणे
वीररसस्य स्याधिजावे च । वाच० ।

उच्चाहिय-उत्साहित-त्रि० त्वमेवाऽस्य कार्य्यस्य करणे समर्थ
इत्येवमुत्कर्षिते, पि० ॥

उच्चिपग-अवच्चिम्पक-पु० चौरविशेषे, प्रश्न० । ३ द्वा० ।

उच्चिपण-उत्क्षेपण-न० जलमध्यान्मत्स्यादीनामाकर्षणे, प्रश्न०
२ द्वा० ।

उच्चिण-उच्चिन्न-त्रि० उद्-त्रिद् निर्नष्टसत्ताके, स्था०५ग० ।

उच्चिणसामिय-उच्चिन्नस्वामिक-त्रि० नि सत्तीभूतप्रष्टुषु,
उच्चिणसामियाइ वा उच्चिणसेउपाइ वा उच्चिणगोत्तागा-
राइ वा धनानि । ज० ३ श० ७ उ० ।

उच्चिय-उच्चित-त्रि० उद् श्रि कर्तरि क । उच्यते, संजाते, स-
मुच्यते, प्रवृत्ते । मेदि० वाच० ऊर्ध्वोक्ते, औ० ।

उच्चु-उच्चु-पु० उच्यते ऽसौ माधुर्यात् इए कसु । प्रवासीकौ ८ ।
१ । १५ । इति आदेरित उत्वम् वा । प्रा० । मधुररसयुक्ते
असिपत्रे, वाच० (उच्चुशब्दस्य व्याख्या इक्लु प्रकरणे उक्ता)

उच्चुअ-उत्सुक-त्रि० उत्सुकवति, प्रेरणे, “ मितद्वादित्वात्-
सुकन् सामर्थ्योत्सुकोत्सवे वा ८ । २ । २२ । इति सयुक्तस्य
त्सभागस्य वा षः । उच्चुओ कसुओ प्रा० । इष्टावाप्तये काव-
क्षेपासहिष्णौ, इष्टार्थोद्युक्ते च । वाच० ।

उच्चुजइत्ता-अवक्षिप्य-अव्य० अपसद किञ्चित् क्विप्वेत्यर्थे,
उच्चुजइत्ता सावत्थीए णयरीए ” ज० १५ श० १ उ० ।

उच्चूह-उच्चूह-त्रि० मुषिते, “ उच्चूहोदेवि तदुजये सपक्खपर-
पक्खतदुजयं होइ ” वृ० १ उ० । त्यक्ते, सस्या० । स्वस्थाना-
धवाक्चित्ते, निष्काशिते, “ आयाणफाशियउच्चूहदीहवाहू ” ।
तं० । औ० ।

उच्चूहसरीर-उच्चूहशरीर-पुं० उच्चूहमुज्जितमुज्जितमिव उ-
ज्जित सस्कारपरित्यागाच्चरीरयेन स उच्चूहशरीरः । चं० प्र०
१ पाहु० । स० प्र० । शरीरसस्कार प्रति निस्पृहत्वात्यक्तशरीर-

कल्पे तादृशे मुनौ । ज्ञा० १ अ० । औ० । भ० । नि० “घोरत्व-
स्ती घोरवज्रयारी उच्चूहसरीरे सखित्तविउद्वतेयवेस्से”
वि० १ अ० ।

उच्चूहसरीरिगि (घ) र-उच्चूहशरीरगृह-त्रि० उच्चूह त्यक्तं
शरीरगृहं यैस्ते उच्चूहशरीरगृहाः । शरीरगृहयोर्नि स्पृह-
त्वात्यक्तपरिकर्मसु, संस्था० ।

उच्चूर-तुट-धा-नेदे तुदा० कुटा० पर० सेद् । तुमेस्तोड तुट् खुट्ट
खुमोक्खुमोल्खुक्खिणिल्लुक्खुक्खुकोच्चूराः ८ । ४ । १६ । इत्यनेन
सूत्रेण तुमेरुच्चूरादेशः । उच्चूरइ तुटति । प्रा० ।

उच्छेइ- [ण] उच्छेदिन्-त्रि० नाशके, द्वा० २१ द्वा० ।

उच्छेद [य] उच्छेद-पु० उद्-त्रिद्-भावे-घञ् । उत्प्रावयेन
वेदो विनाशः । एकान्तोच्छेदे, निरन्वये नाशे, दश० १ अ० ।
आ० म० द्वि० । “उच्छेओ सुत्तथा णववच्छेउत्ति वुत्त भवति”
नि० चू० १ उ० ।

उच्छेव-उत्क्षेप-पुं० यत्र पतितुमारब्धं तत्राऽन्यस्येष्टकादेः सं-
स्थापने, व्य० छि० ४ उ० ।

उच्छोज-उत्क्षोज-न० उत्प्रावयेन गता शोभा सौभाग्य सर्व-
जनवल्लभता यस्मात्तुच्छोजम् ॥ पैशुन्ये कर्णजपत्वे, “इहरा
सयस्वघाओ उच्छोभाइई अंतणो वहुया” दर्श० ॥

उच्छोद्वंत-उच्छोद्वत्-त्रि० उन्मूलयति, रा० सकृत्पाठादेः प्र-
क्लावनं कुर्वति च । “उच्छोद्वत वा पधावतं वा साइजइ”
नि० चू० १७ उ० ।

उच्छोद्वण-उच्छोद्वन-न० सकृदुदकेन क्लानेन आचा० “पक्क-
सि उच्छोद्वणा ” नि० चू० २ उ० । मुखनयनकक्काहस्तपादानां
प्रक्लावने, व्य० द्वि० ७ उ० । अयतनया शीतोदकादीनां हस्त-
पादादिप्रक्लावने, “उच्छोणं च कक्क च तं विज्जपरियाणिया”
सूत्र १ श्रु० ए अ० । (उच्छोद्वनाऽप्यत्र)

उच्छोद्वणापहोय-उच्छोद्वनाप्रधौत-त्रि० उच्छोद्वनेन प्रचूतजल-
क्लावनक्रियया धौता धौतगात्रा ये ते तथा । प्रचुरजलेन धौत-
शरीरेषु, औ० ।

उच्छोद्वनापहोइ-उच्छोद्वनाप्रधाविन्-त्रि० उच्छोद्वनयोदका-
यतनया प्रकर्षेण धावति पादादिशुद्धिं करोति यः स तथा ।
अयतनया प्रचूतजलेन पादादिप्रक्लावके, दश० ४ अ० ।

उच्छोद्वान्त-उच्छोद्वयत्-त्रि० अन्येन सकृज्जलेन क्लानं कार-
यितरि “ उच्छोद्वान्तं वा पधोवावतं वा साइजइ ” नि०
चू० १६ उ० ।

उज्जम-उद्यम-पु० उद्-यम्-घञ् । न वृद्धिः । प्रयासे, प्रयत्न-
नेत्रे, उद्योगे, उत्तोदने च । वाच० अनादृत्ये, ग० १ अधि०
ज्ञानतपो ऽनुष्ठानादिपूत्साहे, सूत्र० १ श्रु० ८ अ० । औ० ।

उज्जमत-उद्यच्छत्-त्रि० उद्यमं कुर्वति, प्रति० । अत्यर्थमपि
प्रयतमाने, अण्णचंतकायसुद्ववि उज्जमता तद्विज्जसुज्जुत्तकम्म
कयदुक्खसंववियसित्थिपिम्मसचयपरा” प्रश्न० ३ द्वा० । त्रिवि-
धायामपि सामाचार्या यथाशक्ति उद्यमं कुर्वति, व्य० प्र० १ उ० ।

उज्जमन-उद्यमन-न० उद्यमकरणे, । व्य० प्र० १ उ० । उत्क्षे-
पणे, उत्तोदने, वाच० ॥

उज्जममाण-उद्यच्छत्-त्रि० उद्यमं कुर्वति, “ण करोति दुक्खमो-
क्खं उज्जममाणवि संजमनवेसु ” सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।

उज्जयिणीस्य गुणा, जह हूति मसत्तित्रो तवसु ।

एमेव जहासत्ती, संजममाणे कर्हं न गुणा २”

उद्यच्छत उद्यमं कुर्वत. तप श्रुतयोरिति योग गुणास्तपो
ज्ञानान्यासिनिर्जरादयो यथा ज्वान्ति स्वशक्ति. स्वशक्त्युद्य-
मवत एवमेव यथाशक्ति शक्त्यनुरूपमित्यर्थ (संजममाणे
कर्हं न गुणति) समयमाने संयम पृथिव्यादिसंरक्षणार्थ-
संरक्षणं कुर्वति सति साधौ कथं न गुणा गुणा एवेत्यर्थः। अथ
वा कथं गुणा येनाविकल्पसयमानुष्ठानरहितो विराधक प्रति-
पाद्यन इत्यत्रोच्यते ॥ आवण ३ अ० ।

उज्जय-उद्यत-त्रि० उद् यम् कर्तरि क् । उद्यमयुक्ते, कृतोद्य-
मे, भावे क् उद्यमेन यमेनियमनार्थत्वे कर्मणि क् । उच्यो लिते,
वाच० । उद्यतविहारिणि, व्य० प्र० १ उ ॥

उज्जयंत-उज्जयन्त-पुं० रैवतकगिरौ, हेम० । वाच० । यत्राऽरि-
ष्टनेमिं सिद्धः । आ म प्र. । तद्वक्तव्यतां ययां ॥

नामजि. श्रीरैवतकां, जयन्ताद्यै प्रयामि तम् ।
श्रीनेमिपाठिते स्तौमि, गिरनारगिरीश्वरम् ॥ १ ॥
स्याने देश सुराग्र्य, विभर्ति श्रुवनेष्वसौ ।
यद्भूमिकामिनीज्ञात्वे, गिरिरेप विशेषक. ॥ २ ॥
शृङ्गारयन्ति खड्गाग. दुर्ग श्रीऋषपनादयः ।
श्रीपाद्वर्षस्तेजस्वपुरं, चूपितैतदुपत्यकम् ॥ ३ ॥
योजनद्यतुङ्गस्य, शृङ्गे जिनगृहावत्ति ।
पुण्यरागिरिवाभाति, शृङ्गन्वव्युनिर्मत्वा ॥ ४ ॥
सौवर्ष्यद्राजकदशा-मन्त्रशारकशोभितम् ।
चार चैत्य चकास्यस्यो-परि श्रीनेमिन. प्रजोः ॥ ५ ॥
श्रीशिवासुनुदेवस्य, पादुकात्र निरीक्षिता ।
स्पृष्टार्चिचताऽवशिष्टानां, पापव्यूह व्यपोहति ॥ ६ ॥
प्राज्य राज्यं परित्यज्य, जरत्तृणमिव प्रभु ।
बन्धून् विधूय च स्निग्धान्, प्रपदेऽज महाव्रतम् ॥ ७ ॥
अत्रैव केवलं देव, स एव प्रतिश्रवणवान् ।
जगज्जनदितैपी स, पर्येषीच निर्वृतिम् ॥ ८ ॥
अत्र पत्रात्र कल्याण, त्रयमन्दिरमादधे ।
श्रीवस्तुपादो मन्त्रीश-श्रमत्कारितभव्यकृत् ॥ ९ ॥
जिनेन्द्रविम्बपुर्णेन्दु-मणेरुपस्था जना इह ।
श्रीनेर्मिर्मजन कर्तु-मिन्द्रा इव चकासति ॥ १० ॥
गजेन्द्रपदनामास्य, कुण्डं मणेरुयते शिर. ।
सुधाविधैर्जैत्रै. पूर्ण, स्नानार्हं तत्स्वनक्रमैः ॥ ११ ॥
अत्रजयावनारे च, वस्तुपादेन कारिते ।
ऋषयः पुण्यरीकोश-पदानन्दीश्वरास्तथा ॥ १२ ॥
सिंहयाना हेमवर्णा, सिद्धवृत्तमितान्वया ।
कम्राप्रलुम्बनृत्यानि, रत्नं वा सद्यविग्रहत् ॥ १३ ॥
श्रीनेमिपत्पद्मान-मवशोकननामकम् ।
विशोकयन्त गिन्वर, यान्ति भव्या कृतार्थताम् ॥ १४ ॥
शान्त्योजाम्बुतीजान-स्तुङ्गे शृङ्गेऽस्य कृष्णज. ।
प्रद्युम्नश्च महाद्युम्न-स्तेपाते इस्तपं तप ॥ १५ ॥
नानाविधैर्भगिणा, जाज्वल्यन्त्यत्र रात्रियु ।
किञ्च घण्टाङ्गरुद्र-शिवशाश्वन्त उच्चकै ॥ १६ ॥
सहस्राध्रवण लक्षा-रामोन्धेऽपि धनत्रजा ।
मयूरकोकिलानृङ्गी-मगीतशृङ्गा इह ॥ १७ ॥
न स वृको न म्मा वली न तत्पुण्य न तत्कर्मम् ।
नदयतेऽग्नौ प्रुक्तैर्य-दित्यैतिहाविदो विदुः । १८ ।
राजीमनी गृहागर्जे, कैने नामात्र वन्द्यते

रथनेमिर्ययोन्मार्गा-त्सन्मार्गमवतारितः । १९ ।

पृजास्त्रचनदानादि, तपश्चात्र कृतानि चै

सपद्यन्ते मोक्षसौख्य-हेतवो प्रव्यजन्मनाम् । २० ।

दिग्भ्रमावापि योत्राद्रौ, काप्यमार्गेऽपि संचरेत्

सांऽपि पश्यति चैत्यस्था, जिनार्चास्तेपितार्चिताः । २१ ।

काश्मीरगतरेनेन, कुष्माण्डसदृशेन च ।

लेप्यधिम्यास्पदे न्यस्ता, श्रीनेमेर्मूर्तिराहमनी । २२ ।

नेदीनिर्जरकुण्डानां, खनीनां वीरुधामपि ।

धिदांकारोच्चात्र संख्यां, संख्यावानापि कः खसु । २३ ।

आसेवनकरूपाय, महातीर्थीय ताथिने ।

चैत्यादकृन्शीर्षाय, नमः श्रीरैवताद्रये । २४ ।

स्तुतो मयाति सुरीन्द्र, वर्णितो वृजिनप्रज्ञः ।

गिरिनारस्तु रैहेम-सिद्धमिमुंकेस्तु घ. ॥ २५ ॥

—*—

अत्यि सुराधिमाण, उज्जितो नाम पव्यभो रम्मो ।

तस्सिहरे आरुहिभो, प्रचीप नमह नेमिजिण ॥ १ ॥

अंघाअंघदेवि, एहवणचणगधधूवदीवेहि ।

पृथ्वकयप्पणामा, ता जांअह जेण अत्यात्थि ॥ २ ॥

गिरिसिहरेकुहरकदर-निज्जरणकवारुधिअरुक्खेहि ।

ओपह खत्तवाय, जह भणियं पुव्वसुरीहिं । ३ ।

कंउप्पकप्पराग, कुगहविहवणनेमिनाहस्स ।

निज्वाणसिन्नानामण, अत्यि श्रुवणम्मि विषेया । ४ ।

तस्स य उत्तरपासे, दसधणुहेहि अहो मुहविधरं ।

दारम्मि तस्स द्विगं, अवयाणे धणुह चत्तारि । ५ ।

तस्स पत्तुमुत्तगंधो, अत्यि रसो पत्तसपण सय संघ ।

विधेवि कुणइ तार, ससिक्खुदसमुज्जव सहसा । ६ ।

पुव्वादिसाप धणुहं-तरेत्तु तस्सेव अत्यि जागवई ।

पाहणमाया टाहिण, दिसागप वारस्स धणुहिं । ७ ।

द्विस्सअ तस्स पयसां, हिंउत्तवसो अदिच्चरसो ।

विधेअ सव्वजोहे, फरिसेण अगिसंसेण । ८ ।

उज्जिते अत्यि नई, विहवणानामेण पव्वई पदिमं ।

टावेइ अंगुलीए, फरिसरसो पव्वई दार । ९ ।

सक्कावयार उज्जित, गिरिवरे तस्स उत्तरे पासे ।

सोवाण पतिआप, पारेवय वसिष्ठा पुढवी । १० ।

पंचगवसो वच्चा, पिनी धमिया करेअ वरतार ।

फेठअ दारिहवाहि, उत्तराअडुक्खकतारं । ११ ।

सिहरे विसावसिगे, विसंत पाय कुट्टिमा जएथ ।

तस्सासन्ने सिहरे कन्वरुहरुपाम होतारं । १२ ।

उज्जतरे घयवाण, तत्य य सुहारवानरो अत्यि ।

सौवामकण्ठिन्नो, उग्घारुइ विवरवरदारं । १३ ।

इत्थसपण पविठो, उक्खिअ सोवस्यवसिष्ठा सव्वखो ।

नीद्वराणसवता, सहस्सवे हीर सो नूणं । १४ ।

तग्गाहिल्लण निउत्तो, हणुधत विवइ धामपाण्ण ।

सो ढक्ख वारदार, जेण न जाणइ जणा को वि ॥ १५ ॥

उज्जितसिहरे उवरिं, कोहि रुहर खु नाम विक्खवाय ।

अवरेण तस्स य सिद्धा, तदुभयपासे मुखो सतु ॥ १६ ॥

त अयसि तिष्ठमीस, यमअ पन्निवायवंगिअं वगं ।

दोगच्च वादिहरणं, परितुट्ठा अथिआ जस्स ॥ १७ ॥

धेगवई नामवई, मणसिजवसिष्ठा तत्य पाहाणा ।

तो पिरुधम असने, समसुद्धा होअ वरतार ॥ १८ ॥

उज्जते नाणसिद्धा, तस्स अहोक्खण य वसिष्ठा पुढवी ।

उक्खेअयमुत्तपिनी, खरुगारे भवे हेमं ॥ १९ ॥

नाणसिद्धा कथपुढवी, पिम्बिक्का य पच्चगञ्जेण ।
 दढपाप वसइ रसो, सहस्सवेही हवइ हेम ॥ २० ॥
 गिरिवरमासन्नविअ, अण्णाय तित्तविसारण नाम ।
 सिद्धवक्खगाढपीमे, वेला का तत्य धम्माण ॥ २१ ॥
 सण्णा नामेण नई, सुवण्णतित्थम्मि वद्धु अपहाणा ।
 पन्निवापण य सुच्च, करेति हेम न सदेहो ॥ २२ ॥
 चिद्धक्खयम्मि नयरे, मउअहरं अत्यि सेत्तगं दिव्व ।
 तस्स य मज्झिम्मि त्रिओ, गणवइरसकुंरु उव्वरिच ॥ २३ ॥
 उववासी कयपूओ, गणवइओ वल्लिकण पवरक्खा ।
 मा खेवी अत्यि अन्थ, भइव गतव्व मउेहो ॥ २४ ॥
 सहसा सवति तित्थं-करं च रुक्खेण मणहर सम्म ।
 तत्य य तु रयावाग, पाहाणा तेसि दो ज्ञाया ॥ २५ ॥
 इक्को पारयजाओ, पिट्ठो सुत्तेण अधमूसाए ।
 धमिओ करेइ तार, उत्तारइ डुक्खकतार ॥ २६ ॥
 अवओअणसिहरसिद्धा, अवरेणं तत्य वररसो सवईसु ।
 अपरो केसरिवण्णो, करेइ सुच्च वर हेम ॥ २७ ॥
 गिरिपज्जन्नवयारे, अविअ आरत्तमए पच ।
 नामेण तत्य वियभा, पुढवी हिमवाय होइ वरहेमं ॥ २८ ॥
 नाणसिद्धा उज्जते, तस्स य मूढम्मि मट्ठिआ पीआ ।
 साहामि अलोवण, गायामुक्क कुणइ हेम ॥ २९ ॥
 उज्जतपढमसिहरे, आउहिओ दाहिणेण अवयरिओ ।
 तिष्णि धणूसयमित्ते, पूइकरजविव नाम ॥ ३० ॥
 उग्घाकिअ विद्ध दि-क्खिऊण निउणेण तत्य गतव्व ।
 दन्तराणि चारस, दिव्वुरसो जवुफवसरिसो ॥ ३१ ॥
 जउ घोद्विअम्मि जरे, सहस्सनाएण विअए तारं ।
 हेम करइ अवस्स, इट्ठ सुदरं सहसा ॥ ३२ ॥
 को हम्मिभवण पुव्वेण, उत्तरे जाव ताव सा जूमो ।
 दीसइ अ तत्य पन्निमा, सेद्धमया वासुदेवस्स ॥ ३३ ॥
 तस्समुत्तरण दीसइ, हत्थेसु अदससुपव्वई पन्निमा ।
 अवराह मुहर अणुट्ठि, आइ सा दावप विवर ॥ ३४ ॥
 नवअणुहाइपविओ, दिक्खइ तुमाइ दाहिणुत्तरओ ।
 हरियाव्वक्खवण्णो, सहस्सवेहीरसो नूर्ण ॥ ३५ ॥
 उज्जिते नासिओ, विक्खाया तत्य आत्यि पाहाण ।
 ताण उत्तरपासे, दाहिण य अहोमुहो विवरो ॥ ३६ ॥
 तस्स य दाहिणजाए, देसअणुजूमो ईहिगुणुयवण्णो ।
 अत्यि रसो सयवेही, विअइ सुच्च न सदेहो ॥ ३७ ॥
 उसहरिसहाइक्कणे, पाहाणा णणसगमो अरिय ।
 गयवगईमा किष्सा, मडिऊमफरिसेण ते वेही ॥ ३८ ॥
 जिनअवणदाहिणेण, नउई अणुहेहिं जूमिजवु अयरी ।
 तिरिमणुअरत्तविद्धा, पन्निवाए ववप हेम ॥ ३९ ॥
 वेगवई नामनई, मणसिद्धवण्णा य तत्य पाहाणा ।
 सव्वस्स पचवेह, सवति धमिआतय सिग्घ ॥ ४० ॥
 इयउज्जयतकण, अविअण्ण जो करइ जिणभत्तो ।
 कोहकिअपणामो, सो पावइ इत्थिय सुक्खि ॥४१॥ ती० ।
 उज्जयग-उद्यतक-न० प्रामित्याऽपरनामके उद्गमवोपके ॥
 आचा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० ।
 उज्जयमड-उद्यतमति-त्रि० ६ उ० । प्रवृत्तचित्ते, “ सजममित्त
 उज्जयमइस्स ” दश० ५ अ० ।
 उज्जयमरण-उद्यतमरण-न० इङ्गिनीमरणदिके परिश्रुतमरणे,
 आचा० १ श्रु० ७ अ० ७ उ० । (वर्णनमिगिनीमरणशब्दे उक्तम्)
 उज्ज-उज्ज-त्रि० उद् ज्वत्त अच् । दीमे, विशष्टे, वाच० ।

निर्मत्रे, औ० । रा० । जी० । प्रशस्ते, त० । ज्ञास्वरे, रा० ।
 स० । शुद्धे, रा० । विपक्कवेशेनाप्यकलङ्किते, प्रश्र० १ द्वा० । म० ।
 स्था० । ज्ञा० । “ उज्जत्तचत्तकिससुकुमावपवालसीहिपव-
 रकुरग्गसिहए ’ औ० । “तेण तत्य उज्जत्तं चित्तं चित्तं विउत्तपगाढ
 वेयण पच्चणुअवमाणा विहरंति” तामुज्जत्तां तीव्रानुजावेनोत्क-
 टामित्यादि । सूत्र २ श्रु० २ अ० । उज्जत्तां उ खरूपतया
 जाज्वल्यमानां सुखवेशेनाप्यकलङ्कितामिति ज्ञाव । जी०
 २ प्रति० । शृङ्गारे रसे, पुं० स्वर्णे, न० वाच० ।

उज्जयंत-उज्जयत्-त्रि० ज्ञासमाने, न० ।

उज्जलणेत्रत्य-उज्जवत्तनेपथ्य-न० निर्मत्रवेपे, ज० ७ श० ५ उ० ।

उज्जवत्तनेपथ्य-उज्जवत्तनेपथ्यशीघ्र (हृव्य)
 परिक्रिप्त-त्रि० उज्जवत्तनेपथ्येन निर्मत्रवेपेण(हृव्यति) शीघ्रं परि-
 क्रिप्त परिगृहीत. परिवृत्तो य. स तथा । कृतसत्त्वरसुवेपे,
 म० ७ श० ७ उ० ।

उज्जद्विय-उज्जद्वित-त्रि० उद्गता ज्वाला यस्य स तथा
 ऊर्ध्वगतज्वालायुक्तेऽनौ, जी० ३ प्रति० । उद् ज्व य क्त. उद्दीप्ते,
 औ० । उद्दीपने, ज्ञा० १ अ० ।

उज्जद्व-उज्जद्व-त्रि० उद्गतो जलः शुष्कप्रस्वेदो यस्य स ।
 उज्जद्वशुष्कप्रस्वेदवति, “ मुना कलूविण्डुगा उज्जत्ता असमा-
 हिता ” सूत्र १ श्रु० ३ अ० ।

उज्जवण-उद्यापन-न० उद् या. णिच् पुक् ल्युट् । व्रतसमा-
 सिद्धये, तस्य कर्त्तव्यता । तथा नमस्कारावश्यकसूत्रोपदेश-
 मात्वादिज्ञानदर्शनविविधतपसवन्धिपूद्यापने जगन्मयोऽप्ये-
 कैक तत्प्रतिवर्षं विधिवत्कार्यं नमस्कारस्योपधानोद्धनादि
 विधिपूर्वकमात्वारोपणेनावश्यकदिसूत्राणामेव गाथासख्य-
 चतुश्चत्वारिंशदधिकपञ्चशत्यादिमोदकनादिकेराद्रिदौकना -
 दिना उद्देशमात्वादीनां सौवर्षादिगर्भदर्शनमोदकव्रजना-
 दिना दर्शनादिना शुक्लपञ्चम्यादिविधितपसामपितत्तदुप-
 वासादिसख्यनाणकचर्तुदिकानादिकेरमोदकादिनानाविध-
 वस्तुदौकनादिनोद्यापनानि कर्त्याणि ॥९॥ थ० २ अ० ७ ।

उज्जाण-उद्यान-न० वस्त्राभरणादिसमवृत्तविग्रहा सञ्चि-
 हितासनाद्याहारा मदनोत्सवादिषु क्रीमार्थं लोका उद्यन्ति
 यत्र तच्चम्पकादितरुखएरुमएरुतमुद्यानम् । अनु० । ऊर्ध्वं या-
 नमस्मिन्नित्युद्यानम् । आव० ४ अ० । ऊर्ध्वं विद्वम्बितानि प्र-
 योजनाभावाद्यानानि यत्र तदुद्यानम् । नगरात्प्रत्यासन्नवार्तिनि
 यानवाहनक्रीमागृहाद्याश्रये, रा० । पुष्पफलोपेतवृक्षशो-
 भिते बहुजनभोग्ये उद्यानिकास्थाने, कटप० । ज० । पुष्पादिम-
 द्दृक्षसकुने उत्सवादौ, बहुजनभोग्ये कानने, प्रश्न० ५ द्वा०
 रा० । जी० । द० । दशा० । ज० । अनु० । ज्ञा० । स्या० । ज० ।
 “ उज्जाणाइ वा वणाइ वा वणसडाइ वा वावीइ वा पुवख-
 रपीइ वा ” उद्यानानि पत्रपुष्पफलत्रययोपशोभितानि बहुजन-
 स्यविविधवेषयोऽन्नतमानसस्य भोजनार्थं यान येष्विति । स्था
 २ वा० । स० । सामान्यवृक्षवृन्दयुक्ते नगरासन्ने, ज्ञा० १ अ०
 जनकीनास्थाने, दश० ५ अ० । “ उज्जाण जत्य टागो उज्जा-
 णियाए वच्चति ज वा ईसि णगरस्स उवकठ त्रियत उज्जाण
 नि० चू० ८ उ० । प्रतिद्वोमगामिनि, त्रि । नि० चू० १ उ० । ऊर्ध्वं या-
 नमस्मिन्नित्युद्यानम् । ऊर्ध्वं यानमुद्यानम् । मार्गस्योन्नते ज्ञागे,
 उटके, तत्य मदा त्रिसीयति, उज्जाणंसिव डुव्वत्ता ” सूत्र०
 १ श्रु० ३ अ० । आव० ।

उज्जाणजत्ता-उद्यानयात्रा-स्त्री० उद्यानगमने, ज्ञा० १ अ० ।
 उज्जाणसंश्रिय-उद्यानसंश्रिय-त्रि० उद्यानाकृतौ, ता उज्जा-
 णसंसंश्रिताणं ताव क्वेत्ते " चन्द्र० २ पाहु० ।
 उज्जाणमिर-उद्यानगिरस्-न० उद्वृकमस्तके, " तत्थ मदा-
 विसीयति उज्जाणसि जरग्गवा" सूत्र० १ श्रु० २ अ० ।
 उज्जाणियद्वेण-श्रौद्यानिकद्वयन-न० उद्यानगतजनानामुप-
 कारकगृहे, नगरप्रवेशगृहे च । म० १४ श० १ उ० ।
 उज्जाणिया-उद्यानिका-स्त्री० वस्त्राजरणादिषमलकृतविप्र-
 हाणां सन्निहितासनाद्याहारमदनोत्सवादिषु कीडार्थमुद्याने
 गमने, अनु० "उज्जाणे उज्जाणियाए गया" आ० म० द्वि० ।
 उज्जावत्त-उज्जावत्त-न० प्रचूततरभाषणे ऽपि प्रवर्धमानव-
 ले, १ व्य० ।
 उज्जावत्त-उज्जावत्त-न० उद् ज्वल ल्युट् । 'अर्धविष्मात-
 स्याग्ने सकृदिन्धनप्रक्षेपेण ज्वालने, दश० ५ अ० ।
 उज्जावत्त-उज्जावत्त-अव्य० अर्ध विष्मातं सकृदिन्धनप्रक्षेपे
 ण ज्वालयित्वेत्यर्थे, दश० ५ अ० ।
 उज्जावत्त-उज्जावत्त-अव्य० उज्जावत्तं कृत्वेत्यर्थे, " उज्जा-
 वेत्ता पज्जावेत्ता काय आयावेत्ता" आचा० १ श्रु० ७ अ० ३ उ० ।
 उज्जित-उज्जयन्त-पुं० गिरिनारनामके पर्वतविशेषे, पचा०
 २० विव० । "उज्जितए चैव पर्वदिया उ सुरदु" आच० ४ अ०
 यत्र " उज्जितसेवसिहरे पर्वहिं उत्तीसाहिं अणगारस-
 र्पहिं सकिं अरिष्टेनेमि. सिद्धः " कल्प० । आ० म० प्र० ।
 (तद्वर्णन उज्जयत शब्दे उक्तम्)
 उज्जित-उज्जयन्त-पुं० उद्-जुभि-घञ् । विकाशे, स्फुटने, उ-
 द्गता जूम्भा यस्मात् प्रा० व० मुखविकाशननेदे, कर्तरि
 अच् । प्रकाशान्विते उज्जुम्भावति, वाच० ।
 उज्जु-ऋजु-त्रि० अर्जयति गुणान् अर्ज्ज क् नि० ऋजादेशः ।
 "उद्वत्तादौ" ऽ । १ । ६ । अनेनादेर्ऋत उत्त्वम् प्रा० । प्रगुणे,
 सूत्र० २ श्रु० । अवक्रे, औ० । सूत्र० । स्था० । "तं मग्गं उ-
 ज्जुपावित्ता ओह तरति हुत्तरं" ऋजु प्रगुणं यथाऽवस्थितप-
 दार्थस्वरूपनिरूपणद्वारेणावक्रम सूत्र० १ श्रु० ११ अ० । रा-
 गद्वेषवक्रत्ववर्जिते, स्या० ४ ग० । अविपरीतस्वभावे, स्था०
 २ ग० । कौटिल्यरहिते, आचा० १ श्रु० १ अ० । प्रज्ञा० । सरले,
 जं० २ वक्र० । औ० । अव्युत्पन्नबुद्धौ, पचा० । संयमे, सूत्र० २ श्रु०
 १ अ० । मायारहिते सयमवति, दश० ५ अ० । अमायाविति,
 नि० चू० १ उ० । " धम्मविज्जति उज्जु आवद्वे" ऋजोज्ञा-
 नदर्शनचारित्राख्यस्य मोक्षमार्गस्यानुष्ठानादकुट्टिदः यथा-
 वस्थितपदार्थस्वरूपपरिच्छेदाद्वा ऋजु सर्वोपाधिगुणोऽवक्र
 इति आचा० १ श्रु० २ अ० । " उवेहमाणो सहस्वेसु उ-
 ज्जुमारानिसंकी" शब्दरूपादिषु यौ रागद्वेषौ तावुपेक्षमा-
 ण्ण अकुर्वन् ऋजुर्भवति यतिर्भवति यतिरेव परमार्थत ऋजु-
 परस्वन्ययाज्ञतरुयादिपदार्थान्वयाग्रहणादिक्र । आचा० १
 श्रु० २ अ० "पियत्रम्मो द्दधम्मो सविग्गो जिज्जिदो उज्जु"
 था० म० द्वि० । मार्गनेदे, ऋजुगदावन्तेऽपि ऋजु प्रतिजाति
 तन्नोऽपि ऋजुर्येति तत्कल्पे पुरुषनेदे यः पूर्वापरकावापे-
 क्षया अन्तस्त्ववहिस्तन्वापेक्षया वेति । स्या० ३ ग० वसु
 देवपुत्रभेदे, पुं० वाच० ।
 उद्योत-पुं० उद्योतयतीत्युद्योत पचादित्वाद्च् । आर्पत्वाद्उज्जति

प्रकाशे, " भज्जापः सीउएह तसुउज्जुच्चायातवेचेव ।
 उक्त० १ अ० ।

उज्जुआयया-ऋज्वायता-स्त्री०ऋज्वी सरदा सा चासावायता
 च दीर्घा ऋज्वायता । श्रेणि (प्रदेशपक्ति) जेदे, स्था० ७
 ग० । यया जीवादय ऊर्ध्वलोकादेरधोलोकादौ ऋजुतया
 यान्तीति । ज० २५ श० ३ उ० ।

उज्जुक-ऋजुक-त्रि० ऋजु मायाविरहितं कृतमनुष्ठितमस्य-
 निर्मायितपोधर्मयुक्ते, " अर्किचणा उज्जुकमा निरामिसा
 परिग्गहारंजनियतदोसा" उक्त० १४ अ० ।

ऋजुक-ऋजुक-त्रि०ऋजुकुट्टिदस्यमदुष्प्राणिहितमनोवाक्कायनिरोधः
 सर्वसत्वसरक्षणप्रवृत्तत्वाद्यैकरूपः सर्वश्राकुट्टिदगतिरिति ।
 यावत् । यदि वा मोक्षस्थानगमनर्जुश्रेणिप्रतिपत्तिः सर्वम-
 न्चारसंयमात्कारणे कार्यापन्नार कृत्वा सयम एव सप्तद-
 शप्रकार ऋजुस्तकरोतीति ऋजुकृत् ऋजुकारिणि, अशेषसं-
 यमानुष्ठायिनि संपूर्णानगारे, "जहा अणगारे उज्जुकद्वे णिपाय-
 पक्खिष्से" आचा० १ श्रु० १ अ० उ० ।

उज्जुग (य) ऋजुक-न० दृष्टिवादस्य अष्टाशीतिसूत्रेषु प्र-
 थमसूत्रे, सम० ।

ऋजुग-त्रि० ऋजु यथा तथा गच्छति गम ४० । सरद्व्य-
 वहारिणि, वाणे, पु० वाच० । मायारहिते, पि० । सरले, उपा० १
 अ० । सूत्र० । ज्ञा० । आचा० । अवक्रे, त० । "उज्जुययस्स
 धम्मो सुक्खस्स चिट्ठ" आचा० १ श्रु० १ अ० "से हु समणे
 सुयधारए उज्जुए सजए" प्रश्न० ५ द्वा० । सस्फुटे, तिचिहे ते
 गच्छमि उज्जुयवाउत्तणसाहणा चैव ' ऋजुसस्फुटमेव
 व्यावृत्तसाधना व्यावृत्तक्रिया कथन कर्तव्यम् १ व्य० प्र० १
 उ० । जी० " उज्जुयसमसंहियजन्वतणुकसिणनिकुआए अ-
 ल्लडहरोमराई" ऋजुका न वक्रा समानान काप्युद्वतुरा सं-
 हिता सतता नत्वपान्तरावे व्यवच्छिन्ना सुजाता सुजन्मा न तु
 कादादिवैगुण्यतो दुर्जन्मा अत एव जान्या प्रधाना तन्वी न
 तु स्थूरा कृष्णा न तु मर्कटवर्णा कृष्णमपि किञ्चित् निर्दी-
 प्तिक भवति तत आह स्तिग्धा आदेया दर्शनपथमुपगता
 सती उपदेया सुजगा इति भावः । एतदेव विशेषणद्वारेण
 समर्थयते । एतद्वा सलवाणिमा अत आदेया तथा सुकुमारा अ-
 कठिना । तत्राकठिनमपि किञ्चित् कर्कशस्पर्शं भवति तत आह
 मृच्छी अत एव रमणीया रम्या रोमराजिस्तनूरुहपाङ्क्यैपां ते
 ऋजुकसमसंहितजात्यतनुकृष्णा सुगन्धादेयलदहसुकुमारमृदु-
 रमणीयरोमराजय ॥ जी० ३ प्रति ।

उज्जुग- (य) ज्य-ऋजुक-त्रि० सरदीभृते, सां हि.
 उज्जुययस्स धम्मो सुक्खस्स चिट्ठ, ॥ उक्त विवरूपे ल-
 यनसुद्धमनेदे, ॥ कल्प ॥

उज्जुग [य] या-ऋजुकता-स्त्री० ऋजुकजावे, कर्मणि-वा-
 तत्त्व । अमायिनो जावे कर्मणि च । स्या० ३ ग० ।

उज्जुगा [या] ऋज्वी-स्त्री. ऋजु स्त्रियां वा डीप् । आर्जव-
 वत्यां स्त्रियाम्, वाच० ॥ माया भागिणी धृया मेहावी उज्जुयाय
 आणती य, ऋजुकामकुट्टिदामाज्ञताम् । व्य द्वि० ७ उ० ।
 अश्रुसु गोचररूपेषु प्रथमगोचररूपौ, उज्जुगादिश्रो-चेव-
 धरितो उज्जुग जातितो राउ स णिद्व, ॥ प० व० । ऋज्वी
 स्वयसत्तेर्ऋजुमागेण समश्रेणिव्यवस्थितगृहपङ्क्तौ भिक्षाग्रहणेन
 पङ्क्तिसमापने ततो द्वितीयपङ्क्तौ पर्याप्तैऽपि भिक्षाग्रहणेन ऋ-

जगत्यैव निवर्तने च भवन्ति । ध० २ अधि० ॥ यस्यामेकां
दिशमग्निगृह्योपाश्रयान्निर्गतं प्राञ्जलिनैव यथासमभ्रणिव्य-
वस्थित गृहपङ्क्तौ त्रिकां परिभ्रमन् तावद्याति यावत्पङ्क्तौ च
रमगृह ततो भिक्तामगृहद्वेषेव अपर्याप्तेऽपि प्राञ्जलिर्यवगत्या
प्रतिनिवर्तते सा ऋज्वी । ग० १ अधि० ।

उज्जुजङ्घ-ऋजुजङ्घ-पु० ऋजवोऽशठास्ते च तेजमाश्च विशिष्टो-
हावैकल्येनोक्तमात्रग्राहिण ऋजुजङ्घा । पचा० १६ अ० । शिक्का-
ग्रहणतत्परतया ऋजुधुत्पतिपाद्यतया मूर्खेषु प्रथमतीर्थकृत्सा
धुषु “ पुरिमा उज्जुजङ्घाओ वक्त्रं जङ्घा य पच्छिमा ” उक्तं २६
अ० । (एषां स्वरूपं नटहृद्यन्तेन कल्प शब्दे दर्शयिष्यते)

उज्जुत्त-उद्युत्त-त्रि० उद् युज् क । उद्यमवति, सस्या० । उ-
द्यतं, आव० ३ अ० । सावधाने, “ तमहा चदगविज्ज सकार-
रण उज्जुण पुरिलेण ’ आतु० । उद्यमपरे, विशेष० । अप्रमा-
दिनि, न० । ग० । सूत्रार्थतदुत्तरग्रहणे अपरितान्ते, प० लू० उ-
पयुक्ते, व्य० प्र० १ उ० ।

उज्जुदांसि (ए) ऋजुदर्शिन-पु० ऋजुमौक्तं प्रति ऋजुत्वात्
सयमस्त पर्यन्त्युपादेयतयेति ऋजुदर्शिनः । संयमप्रतिबुद्धे-
“ णिगया उज्जुदांसिणो ” दश० ३ अ० ।

उज्जुधर्मकरणहमण-ऋजुधर्मकरणहमण-न० ऋजुनामव्युत्पन्न-
बुद्धीनां धर्मकरणे स्वव्युत्पन्नसारेण कुशवानुष्ठानासेवनं हस-
नमुपहासः ऋजुधर्मकरणहसनम् । अव्युत्पन्नमतीनां धर्मानु-
ष्ठानप्रवृत्तानाम् धूर्त्तविम्विनः ऋजुत्वेत इत्यादिरूपे उपहासे ।
एतत्लोकविरुद्धत्वात्साज्यम् । बहवो ह्यव्युत्पन्ना एव लोकास्ते
च तद्धर्माचारहसने सति विरुद्धा एव भवन्ति । पचा० २ विव० ।

उज्जुपक्ष-ऋजुपक्ष-पु०—ऋजवश्च प्राज्ञाश्च ऋजुप्राज्ञा-
शिक्काग्रहणतत्परेषु, प्रकृष्टवृष्टिषु च । मध्यमतीर्थकृत्साधुषु,
“ गजिमा उज्जुपक्षाओ, तेण धम्मे छुहा कए ” उक्तं २६ अ०
(नटप्रेक्षादर्शने तेषां स्वरूपविवेकः कल्प शब्दे) अकुटिलमतौ,
ति० । “ उज्जुपक्षे मणुव्विमो, अवक्खित्तेण चयेसा, दश० ५ अ० ।

उज्जुजाव-ऋजुजाव-पु० सरलत्वे, “ से उज्जुजाव पमिज्ज-
सजए, णिव्वाणमग्ग विरए उवेह ” ॥ उक्तं २१ अ० ॥

उज्जुजावासेवण-ऋजुजावासेवन-न० ६ त० । कौटिल्यत्या-
गरूपस्य ऋजुजावस्यानुष्ठाने, तच्च ऋजुजावासेवनमिति ।
ऋजुभावस्य कौटिल्यत्यागरूपस्यासेवनमनुष्ठानं देशकेनैव
कार्यमेव हि तस्मिन् । अविप्रतारणकारिणि, सजाविते, । स हि
शिष्यस्तदुपदेशान्न कुतोऽपि दूरवार्त्तं स्यादिति । ध० १ अधि० ।
उज्जु (रिउ) मङ्-ऋजुमति- स्त्री० “ रिजुसामन्न तम्मत्त-

गाहिणी रिजुमङ् मणोनाण । पाय विसेसविमुह घममित्त
चितिय सुणह ” पा० । आ० चू० । मनन मतिः सवेदन
मित्यर्थं ऋज्वी सामान्यग्राहिणी मतिः ऋजुमतिः । ज० ।
आ० म० प्र० । सामान्यग्राहिण्या मतौ, न० । सा च घटोऽनेन
चिन्तित इत्यथसायनिवन्धना मनोऽव्यपरिच्छित्तिरिति । ज० ।
कर्म० । अर्द्धतृतीयोच्छ्रयाङ्गुलन्यूनमनुष्यकेशवर्तिसंज्ञिपञ्चे-
न्द्रियमनोऽव्यप्रत्यक्कीकरणहेतुमन पर्यायज्ञानजेदे, । ग० १
अधि० । सामान्यघटादिवस्तुमात्रचिन्तनप्रवृत्त मन परिणाम-
ग्राहि किञ्चिदविशुक्तरमर्द्धतृतीयाङ्गुलन्यूनमनुष्यकेशविषय
ज्ञानमृजुमतिः । वधिजेदे । प्रव० ॥

ऋजुमति-त्रि० ऋज्वी मातेर्यस्यासावृजुमति ऋजुमतिवधि-
प्राप्ते ज० । उज्जुमती नाम मणोगत जाव पशुश्च सामत्यतेम-

गाहिणी मती जस्स सो उज्जुमती जन्नाति । आ० चू० १ अ० ।
ऋजुमतयस्तु सर्वतः सार्द्धाङ्गुलाधिके मनुष्यकेशे स्थितानां
संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां मनोगतं जानन्ति । कल्प० । प्रव० ।
(अस्य ज्ञेयविषयमान मणपञ्चव शब्दे) मार्गप्रवृत्तबुद्धौ च ।
“ तवोगुणपहाणस्स उज्जुमङ्खाति सजमारस्स ” दश० ४ अ० ।
उज्जुमण्यपीवरपुट्टसंहयंगुत्ति-ऋजुमृदुकपीवरपुट्टसंहताङ्गुत्ति
त्रि ऋजवोऽत्रका मृदवोऽत्रिनाः पीवराः अरुगाः पुष्टा मां-
सदाः सहताः सुत्थिष्टा अङ्गुलयो यस्य स तथा । स्वलक्षण-
युक्ताङ्गुतिके, जी० ३ प्रति० ।

उज्जुया-ऋजुया-स्त्री० निरुतिपरेऽपि मायापरित्यागे; द्वा० ।
उज्जुयार-ऋजुयार-त्रि० अकौटिल्येन प्रवर्तमाने यथोपदेशं
य प्रवर्तते न तु पुनर्वक्तव्यत्वात्साचार्यादिवचन विद्वोमयाति प्र-
तिकूलयति “ जञ्चिण्ये चैव सुउज्जुयारे ” सूत्र० १ श्रु० ५ अ० ।
उज्जुवाद्या-ऋजुपाद्या-स्त्री० स्वनामख्याते नदीविशेषे,
सा जृम्भिकग्रामनगरस्य बहिर्वहति यस्यास्तीरे जगवतो
वीरस्य केवलज्ञानमुत्पन्नम् । कल्प० ॥

उज्जुववहार-ऋजुव्यवहार-पु० ऋजु प्रगुणं व्यवहरणमृजु
व्यवहारः । एकविंशतिज्ञावभावकगुणानां चतुर्थे गुणे, ॥ अधुना
ऋजुव्यवहारीति चतुर्थजावभावकवक्षणं यथा ।

उज्जुववहारो चउहा, जहत्यजणं अवंचगाकिरिया ।
हुंतावायपगासण, मिचीजावो अमञ्जावो ॥

ऋजु प्रगुण व्यवहरण ऋजुव्यवहारः । सचतुर्था यथार्थज्ञ-
णनमविसवादिवचनम् १ अवञ्चका पराव्यसनहेतुक्रियामनो-
वाकायव्यापाररूपा २ (हुंतावायपगासणत्ति) हुतत्ति प्राकृ-
तशैल्या ज्ञाविनोऽशुभव्यवहारकृतो येऽप्यायास्तेषां प्रकाशनं
प्रकटनं करोति जट्ट । मा कृया पापानि चौर्यादीनि इह परत्र चा-
नर्थकारिणीत्याश्रित शिक्कयति ३ मैत्रीजावः सञ्जावो निष्कप-
टतायाः ४ । ध० २ अधि० । इत्युक्तं ऋजुव्यवहारे यथार्थज्ञ-
नस्वरूपः प्रथमो जेदः । सप्रति द्वितीय जेदमाह । (अवचि-
गाकिरियत्ति) अवञ्चिका पराव्यसनहेतुः क्रिया मनोवाकाय-
व्यापाररूपा तत्र द्वितीयमृजुव्यवहारवक्षणम् उक्तञ्च तत्पमिस्व
गविहिणा, उवापवाइं हिक्कण मञ्जहिय । द्वितो द्वितो वि पर,
नववप सुद्धम्मत्थी ॥ १ ॥ ” वञ्चणकिरिया इह पि केव
ए पावमेव पिच्छतो । तत्तो हरिन्दी इव, नियत्तए सव्वहासु
मङ् २ ” इति क . पुनरय हरिन्दी तत्कथोच्येत ।

उचेणिपुरवरीणं, वहिया वण्वीहिया इ ववहरइ ।
हरिन्दि वणी वारिह-रुद्धदोखि दुमविहगो ॥ १ ॥
आसन्नसनिवेसा उ, अन्नया आगया वणे तस्स ।
आहीरी ववहरिउ, एगा घयमाइं धिसुण ॥ २ ॥
विक्किणुड किणुड वा, षोणतिट्ठाइसापयं पेइ ।
सिद्धिविसिष्ठ रुवग, दुग्गस्स कप्पासमणेषु ॥ ३ ॥
सो य समग्घो समप, तम्मि य तो तोखिउ दुवे वारे ।
इगरुवगस्स अणपइ, सा मुळा घधए णिउ ॥ ४ ॥
त तह इट्टु सिट्ठी, विचितए परपवचणानिउणो ।
अज्ज मए अज्जिणिओ, अक्खिसें रुवगो एगो ॥ ५ ॥
इय चित्तिउ विसज्जइ, इमो अणुत्तमुज्जय सञ्चो ।
इत्तो नवणिनिमित्त, पत्तो सगेहिणी तत्थ ॥ ६ ॥
सा चवणि उवणेउं, जणिआ घयसंरुसाभिय मङ्गणि ।
एयाइ गिएह सिग्घ, करेसु त वेउरे पउरे ॥ ७ ॥

सा तां गदिय सगिहे, गंतुं तुहा करं घयपुन्ने ।
 सिद्धी उद्वियहृदाव न्हावं पत्तो नई इत्तो । ७ ।
 कत्तो य आगओ त-गिहम्मि जामावओ वयस्सज्जओ ।
 अओ समुत्तिचुत्तं, ते घयपुन्ने गओ तुरिय । ८ ।
 अहन्हाव गिहे पत्तो, सिद्धी साहाविय चिय कुज्जत्त ।
 परिविद्धिं वहुं सुद्ध, रुद्धओ जणइ इय मज्जे ॥ १० ॥
 किं अत्तसे घयपुन्ना, न कया सा जणइ ते कया किंतु ।
 अणुताव तावियमणो, इय अप्पं निंदए सिद्धी ॥ ११ ॥
 हा वंचिया मुहाए, धण तव बुद्धेण सा मए सुद्धा ।
 अत्तेहिं तयं चुत्तं, पाव मह चैव सजायं ॥ १३ ॥
 हृद्धी अच्चिरकावं, परवचणपवणमाणसेण मए ।
 सुसहदहनरयदाम-मांघं घण कह कओ अप्पा ॥ १४ ॥
 इय फरतो जाजइ, किं पि च्चुभागमगओ ताव ।
 मगम्मि मुणी एगं, गच्छत वट्टुमिय जणइ ॥ १५ ॥
 प्रयवं ! पम्भस्सु खण, भणइ इमो गच्छिमो सकज्जेण ।
 सिद्धी वि आह किं को वि, नाह परिजमइ परकज्जे ॥ १६ ॥
 अत्तसयनाणी साहू, जणइ त चिय जमेसि परकज्जे ।
 साम मे इव पुट्टो, वुद्धो तेणैव वयणेण ॥ १७ ॥
 हरिनंदी आणदिय-हियओ वदिय मुणिं भणइ कत्थ ।
 चिट्ठह तुज्जे भयव, ! भणइ मुणी इत्य उज्जणे ॥ १८ ॥
 तो मुणिकहिय धम्म, सोउं विज्जवइपहु तुह समीवे ।
 गिएहस्समहं दिक्ख, नवर पुच्चियससयणग ॥ १९ ॥
 पणमित्तु मुणिं गेहे, पत्तो मेविच्चु जं पए सयणे ।
 इह तारिसो न वाजो, ता विसि जत्ताइ गच्छामि ॥ २० ॥
 इत्य वुत्ते सत्याहा, एगो नियरयणपणगमप्येइ ।
 तह नेइ इच्छिय एरं, पुच्च वि वत्त न मग्गेइ ॥ २१ ॥
 वीओ न देइ किं चि वि, इच्छिय नयरं च नहु पराणेइ ।
 पुच्चज्जिय पि गिएहइ, वयमित्तो भएह केण समं ॥ २२ ॥
 ते धिति पढमएण, सिद्धी वज्जरइनियह आगतु ।
 तो ते पमोयकद्विया, चद्विया सह तेण ममास्मि ॥ २३ ॥
 इयवसहाइं अट्टु, जणति ते कत्थ सत्यवाहो सो ।
 नियहन्सिन्नमसोग-दिद्वयो संसए सिद्धी ॥ २४ ॥
 तो तिन्निहइयमणा, सयणा गमिउ मुणिं समासीणा ।
 पणमिय पुच्चइ सिद्धी, को इत्य पसत्य सत्याहो ॥ २५ ॥
 साह साहइ इह स-व्वजावभेया दुहा उ सत्याहो ।
 तत्थ य पढमो नियओ, समुज्जओ सयणुवग्गुत्ति ॥ २६ ॥
 मो उद्वियस्स वि जीवस्स, देइ न य कहवि किपि सुकयधण ।
 परज्जवपेहे पयइस्स, तस्स न पय पि सह चवइ ॥ २७ ॥
 कलहावपेहिं पसां, वुपइ पुच्चज्जिय पि सुकयवव ।
 वीओ पुण सत्याहो, समुग्गुणरयणगणकद्विओ ॥ २८ ॥
 जिणसासणसुहागर, संभूए निम्मत्ते य सत्याए ।
 सो सम देइ निए, पच्चमहव्वयमहारयणे ॥ २९ ॥
 ज तेहिं पच्चरणेहिं, अज्जिय सुहकरं सुकयवव ।
 नय त कयावि गिएहइ, कंमण पावेइ सियनयर ॥ ३० ॥
 इय सोउ सविमो, हरिनंदी गिएहए समणवम्मं ।
 सयणा वि ससत्तीए, धम्म गदिय गया सगिहे ॥ ३१ ॥
 हरिनंदीपरवचण-किरिया सकिरियाइ सो सणिकरवि ।
 कयसकिरिओ अकिरिय-गणम्मि कमेण सपत्तो ॥ ३२ ॥
 इयवैन्य हरिन्निवज्जना, -पापसतमसदर्शयामिनीम् ।
 ता विपुच्य परवच्चिकां क्रियां, सक्रिया स्त यद्विवा क्रियेच्चव
 इति हरिन्निदिकथा ॥

इत्युक्तं उज्ज्वलवहारेऽवञ्चिकाक्रियेति द्वितीयो ज्ञेयः ।
 संप्रति भाव्यपायप्रकाशनस्वरूप तृतीयं ज्ञेयमाह ।
 (हुतावायपगासणहतत्ति) प्राकृतशैल्या प्राचिनोऽयुक्-
 व्यवहारकृतो येषायास्तेषां प्रकाशनं प्रकटनं करोति अह !
 मा कया. पापानि चौर्यादीनि इह परत्र चानर्थकारीणीत्या-
 श्रित शिक्कयाति । जइअष्टीव निजपुत्र धनं न पुनरन्यायप्रवृत्त-
 मच्युपेकत इति ज्ञाव ।

जइअष्टिकथा चैवम् ॥

हरिदेहं पि व जद्विन्न, पुरमत्थि सुवन्नसगयं सुगय ।
 तत्थ सुपसत्यनयकुंज-केसरी केसरी राया ॥ १ ॥
 सिद्धी जहो जहो, दतीव दाणपसरइल्लविओ ।
 तस्स य वचणपवणो, धणवुक्कमणो धणो तणओ ॥ २ ॥
 मुणित्तं च सकरण, सअज्जणं पमवाण सिन्न च ।
 ते कीद्विजं कया वि हु, वुत्ते वि उज्जाणमणुपत्ता ॥ ३ ॥
 उच्चूढसमा जारं, निवूढदयपरुद्धगुरुवंस ।
 से अपि वसुपट्टु, सुपइच्चमुणिं नियति तहिं ॥ ४ ॥
 ते तं समणुत्तम्म-मुत्तमंगसुनिविद्धकरयत्ता नमिओ ।
 निसियति उवियणण, तो धम्म कहइ इय सुमुणी ॥ ५ ॥
 कमत्तर पि व मरुमं-मवम्मि तमसम्मि रयणटीवं च ।
 नरभवामिह डलहं वदिय, कुणइ सत्तीइ जिणधम्मं ॥ ६ ॥
 इय सुणित पियपुत्ता, पहिद्विच्चिता गदितु गिहधम्म ।
 मुणित्तरणे जयसरणे, नमिओ पत्तानिए सरणे ॥ ७ ॥
 ज्ञाविवहुमह सहोह, सुंदगे भइमाणसो जहो ।
 ववहारसुच्चिनिरओ, गिहधम्म पावयइ विसुक्क ॥ ८ ॥
 हट्टम्मि त्रिओ निक्क, धणो पुणो वुक्कओ धणे धणियं ।
 कूरुक्कयतुल्लमणो, कूरुमार्हिच ववहरइणिच्चं ॥ ९ ॥
 अणाविक्विजं अपाए, तेणणीथ पि वइ पच्चअ ।
 त नाउ सो उ पिउणा, मिउणा वयणेण इय जणियो ॥ १० ॥
 वच्च अवत्य पच्चा-अपत्यजत्त व दोसपहिहत्वं ।
 अन्नाएण दाविसस्स, ए अज्जण सज्जणा विति । ११ ।
 अन्नाएण वि वत्तं, दव्वमसुक्क असुक्कव्वेण ।
 आहारो वि असुद्धो, तेण अशुक्कं सगीर पि । १२ ।
 देहेण असुद्धेण, ज जं किज्जइ कयावि सुहकिच्च ।
 त त न होइ सफव, वीय पि व चकसरानिहत्त । १३ ।
 किन्नि ज्ञाविवाय अन्ना-नयपहपहिया उन्नराण चित्तिसु ।
 निज्जियकज्जवपसगे, अजसज्जरो फुरइ जवणम्मि । १४ ।
 इह य पि वि हुति कारा, पवासवहवधहत्थयेयाई ।
 परलोए पुण दारुण, नरगार्हसु डुक्खारं वेली । १५ ।
 सपासपायवव, जलजलण नरिदमाइसाहीणं ।
 विहविच्चव नाउ अनाय, उज्जुओ कोह विज्ज इह । १६ ।
 वच्च वियाणसु अन्नाय, अज्जियं पि विहवन्नर ।
 पज्जते अचविरस्स, सुज्जय जवयूवजाव च । १७ ।
 अत्तोहनेहपूरिय, अन्नायपईवजाविणा इमिणा ।
 नियवयन्नरज्जण ख-जणेण कोमत्तए अप्पं । १८ ।
 इय ज पिओ वि पिउणा, सो गुरुणा वोहकम्मणा मलिणो ।
 न इ किपि त पवज्जइ, चिट्ठइ पुच्च व अनयपरो । १९ ।
 अह चोरे णिक्केणं, वरकुडवज्जयलसज्जय हारं ।
 उवणीय जत्ति धणो, धणेण थोवेण गिएहेइ । २० ।
 चोरकराओ कइया, वि जाव रयणावदिं स गिएहेइ ।
 निवसिरिहरिओ विमवो, तो पत्तो तस्स इहम्मि । २१ ।
 तेण य मीओ वरसि च, सचय दसए धणो जाव ।

ताव घणगदियाप, पभियारयणावलीज्जत्ति । ११ ।
 त गद्विउ उववाक्खिय, विमद्वो पुच्छेउ सिद्धि किं पय ।
 जा किं पि न सो जपउ, खुदिओ ता जपप विमद्वो । २३ ।
 अन्न पि इमीउ समं, नद्ववरहारकुमदाडिय ।
 तुह पासे त पि अह, मन्ने ता बहु महप्पेसु । २४ ।
 अन्नह निवेण नाणे, धणेण देहेण वा न बुद्धिद्विसि ।
 अह हण हणित्ति जणिओ, सपत्तो तन्नयरो तत्य । २५ ।
 वदो तेण धणो विम-उपुच्छिओ सो भणइ जहा अज्ज ।
 वदो इक्को चोरो, से हिज्जतेण तेण इमो । २६ ।
 कहिओ मो सछाण नरवरआहरणमाइसव्वाण ।
 तो रयणावद्विसाद्विओ, स तेण नीओ निवसमीवे । २७ ।
 तो भिउमिजासुरेण, निवेण से हाविओ धणो अहिय ।
 रयणावद्विकुमदाहा-रमाइसव्व समपेइ । २८ ।
 इय सोऊण अखुहो, भदो गतुण निवइपासम्मि ।
 दाउं पन्नयविहव, कह कहमवि मोयप पुत्त । २९ ।
 तो नाउ बहुअवाय, चइऊण पुहावि उज्जण वधण ।
 दिक्ख गिण्हिय जाओ, भदो जहाण आभागी । ३० ।
 मुक्खववहारसुद्धी, सुमहतसमुद्वसतधणगच्छी ।
 परिचत्तविमलजावो, नरप पत्तो धणो पावो । ३१ ।
 इत्येवमाकर्ण्य सकर्णवोका, जइस्य जइकरण चरिउम ।
 तद्भाव्यपायापसरेण मुक्तां, श्रयन्तु नित्य व्यवहारशुद्धिम् । ३२ ।

इति भद्रश्रेष्ठिकथा ।

इत्युक्तऋजुव्यवहारे ज्ञान्यपायप्रकाशनमिति तृतीयो ज्ञेदः ।
 सप्रति सद्भावतो मैत्रीजाव इति चतुर्थे ज्ञेदमाह ॥
 (मित्तीजावो य सज्जवत्ति) मित्रस्य भावः कर्म वा मैत्री
 तस्या भावो भवन सत्ता सद्भावान्निष्कपटतया सुमित्रवन्नि-
 ष्कपटमैत्री करोतीत्यर्थः । मत्रीकपटभावयोश्चायातपयोरिव
 विरोधात् । उक्तं च "शाठ्येन मैत्री कञ्चुपेण धर्म, परोपतापेन
 समृद्धिजावम् । सुखेन विद्यां पुरुषेण नारीं वाञ्छन्ति ये
 व्यक्तमपिण्णतास्ते । इति चतुर्थे ऋजुव्यवहारज्ञेदः ।

सुमित्रकथा चैव ।

सुपुरिस पुरइवसुकरे, वरवत्थे सिरिपुरम्मि नयरम्मि ।
 सिद्धी आसिनदीणो, समुद्वत्तो समुद्व ॥ १ ॥
 सव्जावसारामित्ती, महत्तद्विपत्तकतिकयसेहो ।
 पुत्तो तस्स सुमित्तो, मित्तुव्व पर असत्तासो ॥ २ ॥
 निरुम्मो चत्त पुणो, बोहमओ मग्गणुव्व पीइहरो ।
 परम्मवेहणपरो, मित्तो तस्स त्तिय वसुमित्तो ॥ ३ ॥
 एणविय कहसि पिउणो, ववहरणत्थ सुमित्त वसुमित्तो ।
 सगद्विय पउरपणिया, वणिया देसतरे चत्तिया ॥ ४ ॥
 मित्तपओसी दो सु-करिसपरो कोसिउव्व वसुमित्तो ।
 उरुमणो मित्तधणे, कुणउ विवाय इय पहम्मि ॥ ५ ॥
 जीवाण जओ धम्माओ, किं व पावाउ कहसु मह मित्त ।
 जणइ सुमित्तो धम्मओ, नाणुजओ न उण पावाउ ॥ ६ ॥
 (यत)द्विणमन्न कुउममन्न, आणस्सरिय अन्नपुर विरिय ।
 सुरसपय सिवपय, धम्मा उच्चियजियाण धुव ॥ ७ ॥
 जइ पुण पावेण बुद्धि, रिद्धिसिद्धिमाइयो हुज्जा ।
 तो हुज्ज न को वि इह, जओ दारेहो असिओ य ॥ ८ ॥
 रक्खियमिगे वि मयद्व-उणो ससी हयमिगो वि मिगनाहो ।
 सीहो तउ पावा ज-इति इय भणइ वसुमित्तो ॥ ९ ॥
 इय वियवता दुम्वि वि, सव्वस्स पणम्मि निम्मयपइत्ता ।
 अन्नायधम्मनामे, कमेण कमिवि गया गामे ॥ १० ॥
 तत्थ य वसुमित्तेणं, मच्छरभरपूरिण नियपक्ख ।

पुछा गामीणजणा, पावा उ जउ त्ति जंपत्ति ॥ ११ ॥
 जे परवचणपउणा, विगद्वियकरुणा सया अम्मच्चवधणा ।
 तप्पच्चक्ख पिच्छह, अतुच्छवच्छोइसपन्ना ॥ १२ ॥
 अन्यैरप्युक्कम् । नातीव सरत्तैर्जान्य, गत्वा पइय वनस्यद्वाम् ।
 सरत्तास्तत्र गिद्यन्ते कुञ्जास्तिष्ठन्ति पाटपाः ॥ १३ ॥
 गुणानामेव दौरात्म्याद् धुरि धूर्यो निकल्पते ।
 असजाताकिणस्कन्धः सुख जीवति गौर्गद्विः ॥ १४ ॥
 उत्तरदाणअसत्तो, तस्स सुमित्तो मुक्खसत्तयस्स ।
 वसुमित्तण सत्था, उघामिओ गद्वियसव्वस्स ॥ १५ ॥
 सो पगामी अद्वी-उनिवद्विओ आहिदुक्खतत्तो वि ।
 पगईइमित्तभावेण, परिगउ चित्तप पव ॥ १६ ॥
 मुज्जतो रेजियपुव्व, जम्म कमुक्कम्मरुक्खफत्तमेय ।
 काऊणं संतोस, वसुमित्ते वज्जिसुपओस ॥ १७ ॥
 इय चित्तिउ सुमित्तो, निसाइसावयगणाण वीहतो ।
 इक्कस्स निबुक्को गरु-याविमवविमविस्स कुहरम्मि ॥ १८ ॥
 इत्तो निसुणइ दीव-तरो उवत्ताण रुक्खसिहरम्मि ।
 सो पक्खीणुद्वविय, महल्लविहगेण पुट्टाण ॥ १९ ॥
 ओ विहगा कहह मह, कत्तो को इत्थ आगओ इण्हि ।
 टीवतरामिक्खेण, किंकिरदठ व निसुय वा ॥ २० ॥
 तेहि वि ज जह दिट्ठ, सुय व दीवतरेसु वा सव्व ।
 तह चेव तस्स कहिय, एगो पुण भणउ तत्य इम ॥ २१ ॥
 ताय अह पज्जपत्तो, सिहद्वदीवा उ तत्थ नरवइणो ।
 अत्थि जियमयणघरिणी, धूया धूयामयरणेहा ॥ २२ ॥
 तीसे य अत्थि वियणइ-पीभियाप तज्जओ मासो ।
 विज्जेहि विपडिसिद्धा, तो पिउण दाविओ पमहो ॥ २३ ॥
 जो मह धूय पउणेउ, तस्स वि यरेमि रज्ज अरुमह ।
 सीइसम विय नय को वि, परुहपडिवइ पुण तथा । २४ ।
 अज्ज द्विण उट्टीपढ-हयस्स तातीनयणरोगस्स ।
 किं नत्थि ओसहामिह, किंवा अत्थत्ति मह कहसु । २५ ।
 अह भणइ बुक्कपक्खी, जाणतोहिं वि जह तथा पय ।
 दिवसम्मि वि न कहिज्जइ, किं पुण रयणीउ हेपुत्तो । २६ ।
 तेणुत्त महगरुय, कुट्टु न य कोउ सुणइ इह ताय ।
 ता कहसु आह सो वि हु, सुयपुव्व वत्थमह पय । २७ ।
 अछाण पवममेहिं, इह निसि वासिपहिं जणुसादुहिं ।
 सव्वक्खणुत्ति कहिओ, एस तरु नयणरोगहरो ॥ २८ ॥
 जइ कोइ पइ तरुणो, पत्तरसेतीइ अत्थि सुखिविज्जा ।
 तो सा पउणुज्जइ बहु, इय सा उच्चित्तु सुमित्तो ॥ २९ ॥
 उज्जीवद्वियामित्तीइ, मदिउ दुइय दहणजद्ववाहा ।
 सन्नाणरयणजद्वही, न अन्नहा विति जणमुणी ॥ ३० ॥
 इय नत्थि य तरुणं सर-जद्ववाइ गद्वित्तु सो अप्प ।
 यअइ सिहद्वदीवा, गयजारुस्स चरणम्मि ॥ ३१ ॥
 नीओ तेण तहिं सो, विविउ परुह गओ निवइ पासे ।
 विहिओ वि य पभिवत्ती, रन्ना पुट्टो कुसद्ववत्त ॥ ३२ ॥
 वाहरिय मयणरेह, वल्लिमरुदमाइकाउनिवइ पासे ।
 दोयणवेयणरहिय, करेउ तेण दवरसेण ॥ ३३ ॥
 परिणाविय निवक्कन्न, दिन्न रन्न य तस्स रज्जइ ।
 सो तत्थच्छइ सुत्थिय, हियओ सव्वेसि हियनिरओ । ३४ ।
 वसुमित्तो वद्वेण, कया वि तत्थागयो विण्णिज्जेण ।
 निवदसरणाइपत्तो, गद्विउ कोसद्विय बहुयं ॥ ३५ ॥
 तत्थ सुमित्तं सुमह-तराय वच्छोइ दट्टु दिप्पतं ।
 सो चत्तामित्तजावो, धसक्खिओ चित्तप एवं ॥ ३६ ॥

एसो पयउपउंसो, जइ कहमावि मज्ज वड्यर रत्तो ।
 पायरुइ तओ अहुणा, हिय सव्वस्सो विणस्सामि ॥३७॥
 केणावि उ वाएणं, ताएयं मारिसुत्तिचित्तेउ ।
 पाहुमपितुनिवइ-रायपासम्मि आसीणो ॥ ३८ ॥
 विजणं जाणित्तु इमो, सुमित्तभरणम्मि जाइ मायाए ।
 पुच्छियकुसवोदता, परुपर जाव अच्चति ॥ ३९ ॥
 ताव सुमित्तएत्त, सुमित्तवरमित्त कइवयदिणाणि ।
 मा मं जाणा विज्जसु, रत्तो तेणावि पडिवन्न ॥ ४० ॥
 अण्णदिणे वसुमित्तो, रहम्मि विन्नवडनरवयं एव ।
 परडोसग्गाहण जइ, वि देवजुत्ततसुपुरिसाए ॥ ४१ ॥
 तहवि हु गुरुअववाओ, पहुणो मा होउ इय पयपेमि ।
 एसो उह जामाऊ, अमह पुरे विज्जहुं वसुओ ॥ ४२ ॥
 तं सांऊण विसन्नो, कराइकुविसाहओ न्व नरनाहो ।
 तं वुत्तंत सव्व, सुवुच्छिसचिवस्स साहेइ ॥ ४३ ॥
 सो पमिभणेइ जइ देव, एवमेयं तओ गुरुअयसो ।
 ववहारयारुट्ठाणं, जमिमादिवेसु तुह नयरी ॥ ४४ ॥
 सहसा निवो वि जंपइ, जा परुहवइ न हु इम दाए ।
 तो पच्चन्न एयं, वा वायसुमंति तमहत्ति ॥ ४५ ॥
 आमति मति एत्ते, रहम्मि पुछा निवेण नियधूया ।
 किं अकुट्ठीणवियारो, सव्वविओ को विते पण्णा ॥४६॥
 सा जणइ अविककको, ससिणो किर अत्थि नउण मह पण्णो ।
 केववगुणमयसुत्ती, पसुच्चपरगुज्जरक्वट्ठा ॥ ४७ ॥
 नियपच्चइ नरेहिं, इत्तो पिच्छणय पिच्छणामिसेण ।
 सच्चिवेण इहु सुमित्तो, सजासमयम्मि वाहिरओ ॥ ४८ ॥
 पुन्नभरपेरिणं, तेण वि नियवेसमपपं तइया ।
 पछाविओ वसुमित्तो, सुवुच्छिपुरिसेहि सो निहिओ ॥ ४९ ॥
 त नाउ ति निवो कह, मह दुहिया होहि जाव ऊरेइ ।
 सा ताव तथ आग-नु पुच्छिए किं इम ताय ॥ ५० ॥
 तुइ वेइअकरोह, वच्छे पावुत्ति जपिए रन्ना ।
 सा भणइ तुज्ज जामा-उगो गिहे चिछए ताय ॥ ५१ ॥
 त आयन्नियरन्ना, रहम्मि पुछो पर्यपइ सुमित्तो ।
 मअत्तयमणो सव्वं, तं वसुमित्तस्स वुत्तंत ॥ ५२ ॥
 ता चिन्नं नरिंदो, मित्तोभावत्तण इमस्स अहो ।
 गम्मचउरज्जीरुत्त, महो अहो धम्मसुयिरत्तं ॥ ५३ ॥
 इय चित्तिओ चमक्किय-मणो निवो कहइ मतिपउरण ।
 सज्जावरुइरमित्ति, जत्त वित्त सुमित्तस्स ॥ ५४ ॥
 तयए सुमित्तेण तहिं, पियरो आणाविद्या पहिट्ठेण ।
 नयरिपवेसो रन्ना, कराविओ गुरु विट्ठए ॥ ५५ ॥
 जायायवं ससुद्धी, स परेसि सुहाणकारको जाओ ।
 पमिवज्जियपव्वज्जो, कमासुमित्तो गओ सुगइ ॥ ५६ ॥
 मित्तीभावविरहिओ, अहिओ सपरेसि सययवसुमित्तो ।
 मरिऊण गओ नरए, जमिही ससारमअघोरं ॥ ५७ ॥
 एव सुमित्रस्य समस्तमर्व-सदेहमित्तस्य निगम्य वृत्तम् ।
 जइया जना दुस्कअनाइविइया सज्जावमैय्यां मृशामाअियध्वम् ॥
 इति सुमित्र कथा ॥
 इत्युक्त ऋजुव्यवहारे सद्भावमैत्रीवृत्तेश्चतुर्यो जेदस्तउक्तो
 निरुद्धिन चतुर्विधमप्युज्जुव्यवहारस्वरूपम् ।
 सांप्रतमस्यैव विपर्यये दोषदर्शनपूर्वकं विधेयतामाह-
 अन्नह जणणार्इभु, अवोहिवीयं परस्म नियमेण ।
 ततो जत्रपरिवट्ठी, तं होज्जा उज्जुववहारं ॥ ४८ ॥
 अन्यथा जणनमययार्थजइपनमादिशब्दाइअचक्रियादोषोपेया

सद्भावमैत्रीपरिग्रहस्तेषु सत्सु श्रावकस्येति भावः । अवोधेधर्मा-
 प्रातेर्वाज मूलकारण परस्य मिथ्यादृष्टेर्नियमेन निश्चयेन जवतीति
 शेषः । तथाहि श्रावकमेतेषु वर्त्तमानमाद्योक्त्य वकारः सजवत्ति
 धिगस्तु जैन शासन यत् श्रावकस्य शिष्टजननिन्दितेऽर्वाक-
 भाषणादौ कुकर्मणि निवृत्तिर्नापि दृश्यते इति निन्दाकरणादमी
 प्राणिनो जन्म कोटिष्वपि बोधिं न प्राप्नुवन्तीत्यबोधिवीजमिदमु-
 च्यते । ततश्चावोधिवीजाद्भवपरिवृद्धिर्भवति तन्निन्दाकारिणस्त-
 न्निमित्तनृतस्थ श्रावकस्यापि यदवाचि । शासनस्योपघातो योऽ
 नाभोगेनापि वर्त्तते । स तन्मिथ्यात्वहेतुत्वाद्-न्येषां प्राणिनामिति
 ।१। वज्जात्यपि तदेवाव, पर ससारकारणम् । विपाक दारुण घोर,
 सर्वानर्थविवर्द्धनमिति । ततस्तस्मात्कारणादुदयाद्भावे ऋजु
 व्यवहारी प्रगुणव्यवहारवान् प्रकृतो भावश्रावक इति । उक्तमृजु-
 व्यवहार इति चतुर्थे जावश्रावकवृत्तणम् । ४० २० ॥

उज्जुसंधिसंखेरुय-ऋजुसन्धिसंखेटक-पुं० सरत्वे गन्तव्यदिग्वि-
 भागे, “मग्गाउ उज्जुसधि, सखेरुयं पवेदेइ । उज्जुसधिसखेरुया
 वा सगरुमगं पवेदेइ” नि चू १३ उ० ।

उज्जुसुत्त (य)-ऋजुसूत्र. -पुं० अतीतानागताच्युपगमकुटि-
 ततापरिहारेण ऋज्वकुटित्वा वर्त्तमानकाइजावि वस्तु सूत्रयति
 गमयति अच्युपगच्छतीति ऋजुसूत्र । अतीतानागतयोर्विना-
 शानुत्पत्तिन्यामच्युपगमश्च कुटित्वा इति जाव । ऋज्ववक्र श्रुत-
 मस्येति ऋजुश्रुत । शेषज्ञानैर्मुख्यतया तथाविधपरोपकारसा-
 धनश्रुतज्ञानमेवैकमित्यर्थः । उक्तच “सुयनाणे अण्णित्त, केवले
 वयणंतरं । अप्पणो य परेसि च, जमहा त परिजावग” मिति स्व-
 नामस्येति सप्तानां मूदनयानां चतुर्थे नये, अनु० । प्र० । ७० ।
 ग० । स्या० । सूत्र० । अष्ट० ॥ अय हि इव्य सदेपि गुणीजावा-
 न्नापयति पर्यायास्तु क्कणध्वसिनः प्रधानतया दर्शयतीति । उ-
 दाहरन्ति-यथा सुखविवर्त सप्रत्यस्तीत्यादीरिति । अनेन हि
 वाक्येन क्कणस्यापि सुखाख्यं पर्यायमात्रं प्राधान्येनापि दर्शयते ।
 तदधिकरणभूत पुनरात्मइव्य गौणतया नार्पयति । आदिशब्दाद्
 इ. खपर्यायोऽधुनास्तीत्यादिकं प्रकृतनयानिदर्शनमच्युहनीयम्
 अस्यनिरुक्तिगर्भमतम् ।

पच्छुप्पन्नगाही, उज्जुसुत्तो गयविही मुणेअव्वो ।

अयं च नयो वर्त्तमानमपीच्छन् स्वकीयमेवेच्छति परकीय-
 स्य स्वाजिमतकार्यासाधकत्वेन वस्तुतोऽसत्त्वादिति । अपरं च
 जिन्नविद्धैर्जिन्नवचनैश्चशब्दैरेकमपि वस्त्वजिधीयत इति प्रति-
 जानीते यथा तट तटी तटमित्यादि । यथा गुरुर्गुरुव इत्यादि
 तथा इन्द्रादेर्नामस्थापनादिनेदात्प्रतिपद्यते वदयमाणनयस्व-
 तिविशुद्धत्वाद्धिङ्गवचननेदाइस्तभेद प्रतिपत्स्यते । नामस्थापना
 इत्यादि च नाच्युपगमिष्यतीति भावः । इत्युक्त ऋजुसूत्र. अनु० ।
 एतदेव विस्तरेणाह ।

उज्जुसुत्तं नाणमुज्जु-सुयमस्स सो यमुज्जुसुत्तो ।

सूचयइ वा जमुज्जुं, वत्तुं तेण चि सुत्तोत्ति ॥

ऋजुश्रुत ज्ञान बोधरूप ततश्च ऋज्ववक्र श्रुतमस्य सोऽयमृजु-
 श्रुत । वा अथवा ऋज्ववक्र वस्तु सूचयतीति ऋजुसूत्र इति ।
 कथं पुनरेतदच्युपगतस्य वस्तुनोऽवकत्वमित्याह

पच्छुप्पन्नं संयम-मुप्पन्नं जं च जस्स पत्तेयं ।

तं ऋजुतदेव तस्स, न्थि उ वक्कमन्नं निजमसंतं ॥

यत्सांप्रतमुत्पन्नं वर्त्तमानकालीनं वस्तु यच्च यस्य प्रत्येकमा-
 त्मीय तदेतदुज्जयस्वरूप वस्तु प्रत्युत्पन्नमुच्यते तदेवासौ नयः
 प्रतिपद्यते तदेव वर्त्तमानमात्मीय च वस्तु तस्य ऋजुसूत्रनय-

स्याऽस्ति अन्यत्तु शेषमतीतानागतं परकीयं च यद्यस्मादसद-
विद्यमानं ततोऽसत्त्वादेव तच्छुम्भित्यसाविति अत एवांक
निर्युक्तिरुक्ता “पञ्चुप्पन्नगाही, उज्जुसुत्तनयविही मुण्येयव्वेत्ति”

एतन्मतमेव प्रमाणतः समर्थयन्नाह ।

न वि गयमणागयं वा, जावो एवत्तंजत्रो खपुप्फं च ।

न य निप्पओयणात्त, परकीयं परधणमिवत्थि ॥

विगतं विनष्टमतीतमनागतं त्वनुत्पन्नम् । एतदुभयरूपमापि न
भावे न वस्त्वनुत्पन्नत्वात्प्रपञ्चवदिनि । न च परकीयं वस्त्विति नि-
ष्प्रयोजनत्वात्प्रयोजनकर्तृत्वात्परधनवदिति ।

अथ व्यवहारनयं युक्तितः स्वपक्कं ग्राहयन्नाह ।

जइ न मयं सामन्नं, संववहारोवलप्पिरहियंति ।

नाणुगयमस्स व तहा, परकमवि निप्पलतणत्रो ॥

हेव्यवहारनयवादिन् । यदि तव व्यवहारानुपयोगादनुपह-
म्नाच्च सामान्यं न मतं सग्रहस्य सम्मतमपि नेष्टमित्यर्थः । ननु
तथा तेनैव प्रकारेणैव व्यवहारानुपयोगादनुपहम्नाच्च गत-
मतिक्रान्तमेप्यञ्चानागतं वस्तु नाज्युपगतस्त्वयुक्तं समानत्वात्
तथा परकमपि परकीयमपि वस्तु मैषी स्वप्रयोजनासाधकत्वेन
निष्कृत्वात्परधनवदिति । अथ यदसौ नयोऽज्युपगच्छति त-
त्सर्वमुपसहृत्य दर्शयति ।

तस्मात् नययं संपय- कात्वीणं लिंगवयणजिन्नं पि ।

नामाइभेयविहियं, पडिवज्जइ वत्थुमुज्जुसुत्तत्रो ॥

तस्मादज्युसूत्रनयं प्रतिपादितयुक्तितो वस्तु प्रतिपद्यते । कथं
चूतं निजकमात्मीयं न परकीयं तदपि सांप्रतकात्वीणं वर्तमानं
न त्वतीतानागतरूपम् तच्च निजं वर्तमानं च वस्तु द्विद्ववचन-
जिन्नमपि प्रतिपद्यते । तत्रैकमपि त्रिद्विद्वं यथा तटस्तटी तटमि-
त्यादि । तथैकमप्येकवचनं बहुवचनवाच्यं यथा गुरुर्गुरुव आपो
जलं दाराः कलत्रमित्यादि । तथा नामादिभेदविहितमप्यसौ व-
स्तु अज्युपगच्छति । नामस्थापनाच्चरूपभावस्याश्रितोऽपि निक्के-
पान् सामान्यत इत्यर्थं तदिह द्विगत्रयणेत्यादिना अज्युपग-
मद्योपन्यासेन वक्ष्यमाणशब्दनयेन सहास्याज्युपगमभेदो द-
र्शितः । शब्दनयो हि द्विक्केपेदाच्चनभेदाच्च वस्तुनो जेदमेव प्र-
तिपत्स्यते न पुनरेकत्वम् । तथा नामादिनिक्केपेऽप्येकमेव भाव-
निक्केप मस्यते न तु शेषनिक्केपत्रयमिति तदेवमुक्तं, ऋजुसूत्रनयः
विशेः । (एतन्मतदूषणं सहनयं शब्दे) ।

जावत्वे वर्तमानत्व-व्याप्तिधीरविशेषिता ।

ऋजुसूत्रश्रुतः सूत्रे, शब्दार्थस्तु विशेषितः ॥ २९ ॥

भावत्वे वर्तमानत्वव्याप्तिधीरतीतानागतसम्बन्धाभावव्याप्यत्वो-
पगन्तृता अविशेषिता शब्दाद्यज्जितमविशेषा पक्कपातिनी सूत्रे ऋ-
जुसूत्रनयः श्रुतः सूत्रं च “पञ्चुप्पन्नगाही, उज्जुसुत्तत्रो य ण विहि
मुण्येयव्वेत्ति” अत्र प्रत्युत्पन्नमेव गृह्णातीत्येवं शीघ्रः इत्यत्रार्थे
तात्पर्यादुक्तार्थलाभः । अविशेषितपदकृत्यमाह शब्दार्थस्तु विशे-
षित इति । तथाच विशेषितार्थग्राहिणं शब्दादिनये नातिव्या-
प्तिरिति जाव । सतां सांप्रतनामाद्यर्थानामभिधानपारिज्ञानमृजु-
सूत्रं इति तत्त्वार्थभाष्यम् । व्यवहारातिशायित्वद्वक्कणमज्जिप्रे-
त्य तदतिशयप्रतिपादनीयमेतदुक्तं व्यवहारो हि सामान्यं व्यव-
हारानङ्गत्वात् सहते कथं तद्व्यर्थमपि परकीयमतीतमनागतं चा-
भिधानमपि तथाविधार्थवाचकं ज्ञानमपि तथाविधार्थविषयमवि-
चार्यं सहेतेत्यस्याभिमानो न चायं नृयाजिमानं स्वदेशकालयो-
रेव सत्ताविश्रामात् । यथा कथञ्चित्सम्बन्धस्य सत्ताव्यवहाराङ्ग-
त्वे प्रतिप्रसङ्गात् । नच देशकालयोः सत्त्वं विहायान्यदतिरिक्तं

सत्वमस्ति तद्योग्यता प्रकृते स्यादसत्तावोधोऽपि चात्र तत्र खर-
शृङ्गादाविव सत्ताप्रतिकेपी । विकल्पसिद्धेऽपि धर्मिणि निषेध
प्रवृत्तस्तत्र तत्र व्यवस्थापितत्वादिति दिग् ॥ २६ ॥

अन्यमप्यत्र विशेषमाह ।

इष्यतेऽनेन नैकत्रा-वस्थान्तरसमागमः ।

क्रियानिष्ठाजिदाधार-इव्यञ्जावाद् यथोच्यते ॥ ३० ॥

अनेनैज्यसूत्रनयेनैकधर्मिणि अवस्थान्तरसमागमः भिन्नावस्थावा-
चकपदार्थान्वयो नेष्यते न स्वीक्रियते कुतः । क्रिया साध्यावस्थाऽनि-
ष्ठा च सिद्धावस्था तयोर्था भिदा भिन्नकालसम्बन्धस्तदाऽऽधार-
स्यैकइव्यस्याञ्जावाद्त्रार्थेऽज्युक्तसमतिमाह यथोच्यतेऽभियुक्तैः

पलाद्वं न दहत्यग्नि-भिद्यते न घटः क्वचित् ।

नासंयतः प्रव्रजति, जव्यासिद्धो न मिध्यति ॥ ३१ ॥

अत्र दहनादिक्रियाकाल एव तन्निष्ठाकाल इति, दह्यमानादेर्दग्ध-
त्वाद्यव्यभिचारात्तत्रवस्थाविलक्षणपलात्वाद् व्यवस्थावच्छिन्नेन
समं दहनादिक्रियान्वयस्यायोग्यत्वात्पलात् न दहत्यग्निरित्याद्यो
व्यवहारा निषेधमुक्त्वा उपपद्यन्ते । विधिमुखस्तु व्यवहारोऽत्रापला-
त् दह्यतेऽघटो जिद्यते सयतः प्रव्रजति सिद्धः सिध्यतीत्येवमाकार
एव दृश्यः । अत एव “सो समो पव्वइओइ”वेति नये कृतकरण-
परिसमाप्तिः सिद्धस्याऽपि साधने करणव्यापारादुपरमादिति-
॥ नयो ० ॥

अथ ऋजुसूत्रनयस्य भेदमाह ॥

स्वानुकूलं वर्तमान-मृजुसूत्रो हि जापते ।

तत्र कृष्णिकपर्यायं, सूक्ष्मः स्थूलो नरादिकम् १३ ॥

हि निश्चितं ऋजुसूत्रो नयः । वर्तमानं केवलमतीतानागतका-
लरहितं प्रापते मनुते । तदपि कीदृशं स्वानुकूलं स्वस्यात्मनोऽ-
नुकूलं कार्यप्रत्ययं मनुते परतु परप्रत्ययं न मनुते । सोऽपि ऋजु-
सूत्रो द्विभेदो द्विप्रकारः । एकः सूक्ष्मः ऋजुसूत्रः । १ । अपरः स्थूलः
ऋजुसूत्रः । २ । तत्र सूक्ष्मस्तु कृष्णिकपर्यायं मनुते कृष्णिका, पर्याया,
परतोऽवस्थान्तरभेदात् पर्यायाणां स्ववर्तमानतायां कृष्णवस्थायि-
त्वमेवोचितमिति । स्थूलस्तु मनुष्यादिपर्यायं वर्तमानं मनुते अती-
तानागतादिनाराकादिपर्यायं न मनुते यो हि व्यवहारनयः काल-
त्रयवर्तिपर्यायग्राहकस्तस्मात् स्थूलः ऋजुसूत्रव्यवहारनयेन-श-
करत्वं न व्रजते । अथ च ऋजुवर्तमानकृष्णवस्थायिपर्यायमात्र-
प्राधान्यतः सूत्रयन्नजिप्रायं ऋजुसूत्रनय इति अतीतानागतकाल-
द्वक्कणकौटिल्यवैकल्यात्प्राञ्जलमिति ॥ ३० ६ अ० । पर्यायनय-
भेदाः । ऋजुसूत्रादयः । “तत्रर्जुसूत्रोति, स्याच्छुद्धपर्यायस-
श्रिता । नश्वरस्यैव भावस्य, जावास्थितिवियोगतः ॥ देशकाला-
न्तरसम्बन्धस्वजावरहितं वस्तुत्वं सांप्रतिकमेकस्वाभावमकुटि-
लमृजुसूत्रयतीति । ऋजुसूत्रं न होकस्वभावस्य नानादिकालस-
वन्धित्वस्वजावमनेकत्व युक्तमेकस्यानेकत्वविरोधात् । न हि स्व-
रूपभेदादन्यो वस्तुभेदः स्वरूपस्यैव वस्तुत्वापत्तेः । तथाहि
विद्यमानेऽपि स्वरूपे किमपरमजिन्नं वस्तु यदुपनानात्वेऽप्येकं
स्यादिति । यद्वस्तुरूपं येन स्वजावेनोपलभ्यते तत्तेन सर्वात्म-
ना विनश्यति न पुनः कृष्णान्तरसस्पशीति कृष्णिक कृष्णान्तरस-
म्बन्धे तत्र कृष्णान्तरस्य कृष्णान्तराकारविशेषाप्रासङ्गात् अतो
जातस्य यदि द्वितीयकृष्णसम्बन्धः प्रथमकृष्णस्वजावः नापन-
यति तदा कल्पान्तरावस्थानसंबन्धोऽपि तत्रापनयन् स्वभा-
वभेदे वा कथं न वस्तुभेदः अन्यथा सर्वत्र सर्वदा भेदा-
जावप्रसक्तिः । अकृष्णिकस्य क्रमयोगपद्यान्यमर्थक्रियानुपप-

स्तरस्त्व नह कार्युपदौकितातिगयमनङ्गीकुर्वतस्तदपेक्षायो-
गादङ्गेपेण कार्यकारिणस्सर्वकार्यमेकैव विदध्यादिति न क्रम-
कर्तृत्वम् न वा कदाचनापि स्व कार्यमुत्पादयेत् निरपेक्षस्य निर-
तिशयत्वात् हि निरपेक्षस्य कदाचित्करणमकरण वा विरोधात्
तत्त्वानुकारं स्वभावभूतमङ्गीकुर्वन् कृणिकत्वमेव । व्यतिरिक्त-
त्वे वा मन्त्रासिद्धिरपरोपकारकल्पनेऽनवस्थाप्रसक्ति । युग-
पदपि न नित्यस्य कार्यकारित्व द्वितीयेऽपि ऋणे तत्स्वभावात् ।
ततस्तदुत्पत्तित तत्क्रमप्रसक्ते । क्रमाक्रमव्यतिरिक्तप्रकारान्तर-
भावाच्च न नित्यस्य सत्वमर्थक्रियाकारित्वद्वक्षणत्वात्तस्य प्रवृत्त-
स्य च निर्हेतुकत्वेन स्वभावतो ज्ञावात् स्वरसन्नङ्गुरा एव सर्वे
प्रावा इति पर्यायाश्रितजुसूत्राग्निप्रायस्तदुक्तम् । अनीतानाग-
ता देव, काद्यसंस्पर्शिवर्जितम् । वर्तमानतया सर्व-सूत्रसूत्रेण
सूत्र्यने ॥ सम्म० । स्या० (अयं च नयो सूत्रनयत्वेनानुयोगद्व-
यदिपूक्त समतिहता पुनः पर्यायनयनेदत्वेनाच्युपगत प-
ज्जायणय शब्दे ऽस्य विस्तरतो वर्णन करिष्यते) (कृणिकवाटः
खणियवायशब्दे) एकत्वानेकत्वसमस्तधर्मकज्ञापविकल्पताया-
स्तदपि विज्ञानवादिपरिकल्पितम् विज्ञानग्रन्थरूपेण ऋजु-
सूत्रयतीति ऋजुसूत्रम् । माध्यमिकदर्शनाऽवशम्बिनि सर्वभावानां
नैरान्य प्रतिपादयति पर्यायास्तिकनयभेदे, (तन्मतं सुषुवायशब्दे)

उज्जुसुत्त (य) वयणविच्छेद-ऋजुसूत्रवचनविच्छेद-पु० ऋजु
धर्तमानसमय वस्तुस्वरूपावच्छिन्नत्वात्तदेव सूत्रयति परिच्छि-
नन्ति नानीतानागत तस्यासत्त्वेन कुट्टितत्वात् तस्य वचन पद
वाक्यं वा तस्य विच्छेदोऽन्त सीमेति यावत् ऋजुसूत्रवचन-
स्येति कर्मणि पठ्ये । ऋजुसूत्रस्यैवायमर्थो नान्यस्येति प्ररूपयतो
विच्छिद्यमाने वचने, "मूलणिमेण पज्जव-णयस्स उज्जुसुय-
वयणविच्छेदो, तस्स उ सद्दहं आसाहपसाहासुहुमभेआ' सम०
उज्जुसुत्ता (या) ज्ञास-ऋजुसूत्राज्ञास-पु० ऋजुसूत्रवदाज्ञा-
सते ऋजुसूत्राज्ञास । सर्वथा इत्यापज्ञापिनि, ऋजुसूत्रवदाज्ञा-
समाने नयाज्ञासे, २० ॥

उज्जुसेदि-ऋजुश्रेणि-स्त्री० ऋजु सरदा चासौ श्रेणी च । सर-
दाकाशप्रदेशपङ्क्ता, । (उज्जुसेदिपत्ते अफुसमाणगई अहं एग-
समइणं अविगाहण तथ गता सागारोवउत्ते सिज्जइ)
उत्त० २१९ अ० ।

उज्जेणी-उज्जायिनी-स्त्री० अचन्नीजनपटराजधान्याम्, "उज्जे
णीए नयरीए अवति नामेण य विस्सुओ 'सस्या० (उज्जेणि
अदणे खहु०) भाव० ४ अ० ॥

उज्जेणग-उज्जयनक-पुं० स्वनामख्याते श्रावकभेदे, उज्जेणगस्स
सावगस्स तव णियसिंहेणं काद्यगयस्स मिच्छन्त जाय,
भाव० ४ अ० ॥

उज्जोऽय-उद्योतित-त्रि० उव द्युत् क रत्नप्रदीपादिभिः प्रकाशि-
ते, ग० १ अधि० । ध० । त० । औ० ॥

उज्जोएमाण-उद्योतयत्त-त्रि० प्रकाशयति "दस दिसाउ उज्जो-
एमाण पभासेमाण" जीवा० ३ प्रति० । स्यूववस्तुपदार्थान्त
प्रकाशयति, स्या० ८ ग० । सूत्र० । औ० । उपा० ॥

उज्जोय-उद्योत-पुं० उद्. द्युत्-अत्र । वर्तिनृणचुमाकाष्ठादिभिः
अग्निप्रकाशने, आचा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० । वस्तुप्रज्ञासने,
स्या० ४ ग० । वस्तुविषये प्रज्ञागे न० । आ० म० प्र० । औ० ।
"देवुज्जोय करेति" रा० । "उज्जोओ नह य अश्कारो पपसो
उ पुगद्याण परिणामो' सूत्र० १ अ० । अस्य निक्षेप ।

सांप्रतमुद्योत उच्यते तत्राह-

दुविहो खलु उज्जाओ, नायव्वो ढव्वजावसंजुत्ता ।

अग्गी ढव्वुज्जोओ, चंदो सूरु मणी विज्जू ॥

द्विविधो चिप्रकार खलुदाव्यो मूलज्जोपेक्षया न वक्त्रपेक्षयेति
विशेषणार्थः । उद्योत्येत प्रकाशयते अनेनेति उद्योतो ज्ञानव्यो वि-
ज्ञेयो इत्यज्ञावमयुक्त । इत्योद्योतो भावोद्योतश्चेति ज्ञाव । तत्र
इत्योद्योतोऽग्निश्चन्द्र सूर्यो मणिश्चन्द्रकान्तादिवक्त्रणो विद्युत्
प्रतीता । एते इत्योद्योता । एतैर्घटादीनामुद्योतनेऽपि तद्गताया
सम्यक्प्रतीतेरभावात् सकलवस्तुधर्मानुद्योतना च न ह्यन्या-
दिभि सदसन्नित्याद्यनन्तधर्मान्मकस्य वस्तुनः सर्व एव धर्मा-
धर्मास्तिकायादयो वा द्योत्यन्ते तस्मादन्यादयो इत्योद्योता इति
अधुना ज्ञावोद्योतमाह ।

नाणं ज्ञावुज्जोओ, जह जणिय सव्वजावदंसीहि ।

जस्स उवओगकरणे, ज्ञावुज्जोयं वियाणाहि ॥

ज्ञायते यथावस्थित वस्त्वनेनेति ज्ञानम् । सतो भावोद्योतः
तेन घटादीनामुद्योतने तद्गताया सम्यक्प्रतिपत्ते स्वभावात्तस्य
तदात्मकत्वात् । एतावता वा विशेषणैव ज्ञान ज्ञावोद्योत इति
प्राप्तमत आह यथा भणितं यथावस्थित सर्वभावदर्शिनस्त्वथा
यद् ज्ञान सम्यग्ज्ञानमिति ज्ञाव । तत्रापि विशेषणोद्योत किं तु
तस्य ज्ञानस्योपयोगकरणे सति ज्ञावोद्योत विजानीहि नान्यदा
तदेव नस्य वस्तुनोऽतत्त्वसिद्धे । इत्यमुद्योतस्वरूपमभिधाय सांप्रतं
येनोद्योतेन लोकस्योद्योतकरा जिना ज्वन्ति किंतु तीर्थकर-
नामकर्मोद्योतोऽनु सत्वार्थसपादनेन ज्ञावोद्योतकरा पुनर्ज्वन्ति
जिनवराश्चतुर्विंशतिरिति । अत्र पुन शब्दो विशेषणार्थः । स
चैतद् विशिनाष्टि । आत्मानमधिष्ठत्य केवलज्ञानेनोद्योतकरा लोक-
प्रकाशकवचनप्रदीपोपेक्षया तु शेषकतिपयभव्यविशेषादधि-
कृत्योद्योतकरा अत एवोक्तं ज्वन्ति कोऽर्थः न ज्वन्ति न तु ज्व-
न्त्येव काश्चन प्राणिनोऽधिकृत्योद्योतकरत्वस्यासन्नत्वात् । चतु-
र्विंशतिग्रहणमधिकृतावर्षिपणीगततीर्थकरसख्याप्रतिपादनार्थ-
मुद्योतनाधिकारे एव इत्योद्योत । इत्योद्योतोद्योतज्ञावोद्योतोद्यो-
तयोर्विशेषप्रतिपादनार्थमाह ।

द्वुज्जोओजोओ, पन्नामई परमियम्मि खित्तम्मि ।

ज्ञावुज्जोओजोओ, द्योगालोणं पगासेऽ ॥

इत्योद्योतोद्योतो इत्योद्योतप्रकाश पुद्गलात्मकत्वात्तथाविध-
परिणामयुक्तत्वाच्च प्रकाशयति । पाठान्तर प्रभासते परिमिते
क्षेत्रे अत्र यदा प्रकाशयति तदा प्रकाशय वस्तु अध्यान्दिह्यते यदा
तु प्रभासते तदा स एव दीप्यते इति गृह्यते ज्ञावोद्योतोद्योतो
लोक प्रकाशयति प्रकाशयम् । उक्त उद्योत । आ० म० द्वि० ॥
आ० च० । उद्योतो यद्यपि लोके जेदेन प्रसिद्धो यथा सूर्यगत आतपः
चन्द्रगतः प्रकाश इति तथाप्यातपशब्दश्चन्द्रप्रज्ञायामपि वर्तते
इति । सूत्रहृद्वाह " उज्जेवेति तवति पगासेति आहितेनि
वदेज्जा " च० ३ पाहु० । दिवा उद्योतो रात्रावन्धकार इति
दामकश्च अंधयार शब्दे उक्तः ।

ऊर्ध्वलोके तिर्यग्लोके च उद्योत ॥

उद्द्वलोगेणं चत्तारि उज्जोयं करेति तंजहा देवा देवीओ-
विमाण आचरणा तिरिकवद्वोगेणं चत्तारि उज्जोयं करेति
चंद्रा सूरु मणी जोती । स्या० ४ ग० ॥

उज्जोयकरण-उद्योतकरण-न० प्रकाशकरणे, आचा० १ श्रु० १
अ० ४ उ० ॥

उज्जोयग-उद्योतक-त्रि० उद्योतयति प्रकाशयति केवलज्ञानदर्श-
नाभ्यामिति । अवयवतः स्फुटप्रकाशके, “ सव्वजगुज्जो-
यगस्स ” न० ॥

उज्जोयगर-उद्योतकर-त्रि० उद्योतकरणशीला उद्योतकरास्तान्
लोकस्य केवलालोकेन तत्पूर्वकवचनदीपेन वा सर्वलोकप्रकाश-
करणशीलानित्यर्थः । उद्योतकरणशीले तीर्थेन्द्रादौ, आ० म०
द्वि० । प्रकाशकारिणि, प्रश्न० २ स० द्वा०

लोगस्स उज्जोअगरे, धम्मतिथ्यरे जिणे ।

अरिहंते किच्चइस्सं, चउवीसं पि केवली ॥ १ ॥

उसज्जमजिअं च वंदे, संजवमज्जिणंदणं च सुमइं च ।

अज्जमण्हं सुपासं, जिणं च चंदप्पहं वंदे ॥ २ ॥

सुविहिं च पुण्णदत्तं, सीअलसिज्जं वासुपुज्जं च ।

विमलमणंतं च जिणं, धम्मं संतिं च वंदामि ॥ ३ ॥

कुंथं अरं च मद्धिं, वंदे मुणिसुव्वयं नमि जिणं च ।

वंदामि रिद्धनेमिं, पासं तह वच्चाणं च ॥ ४ ॥

एवं मए अज्जिअुआ, रयमलापहीणजरमरणा ।

चउवीसं पि जिणवरा, तिथ्यरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥

किच्चियंवदियमाहिया, जे ए लोगस्स उचत्ता सिष्ठा ।

आरुग्गवोहिअज्जं, समाहिवरमुत्तमं दिंतु ॥ ६ ॥

चंदे मुनिम्मलयरा, आइवेसु अहियं पयासयरा ।

सागरवरगंजीरा, सिष्ठा सिच्छिं मम दिसंतु ॥ ७ ॥

अस्य व्याख्या तल्लक्षणं चेदम् । “ सहिता च पद चैव पदार्थः
पदविग्रह । चाक्षना प्रत्यवस्थान, व्याख्या सूत्रस्य पञ्चविधा-
तत्रास्खलितपदोच्चारण सहिता सा च प्रतीता अधुना पदानि लो-
कस्योद्योतकरात् धर्मतीर्थकरान् जिनान् अर्हंतं कीर्तयिष्यामि चतु-
र्विंशतिमपि केवलिन इति । अधुना पदार्थं वाक्यते प्रणिना दृश्यते
इति लोकः । अथ चेह तावत्पञ्चास्तिकायात्मको गृह्यते । तस्य
लोकस्य उद्योतकरणशीला उद्योतकरास्तान् केवलालोकेन तत्पूर्-
वकवचनदीपेन वा सर्वलोकप्रकाशकरणशीलानित्यर्थः । तस्माद्
दुर्गतौ प्रपतन्तमात्मान धारयतीति धम्मं । उक्तच । “ दुर्गतिप्र-
सृतान् जन्तून्स्माच्छरयते तत । धत्ते वै तान् शुभस्थाने, तस्मा-
द्धर्म इति स्मृत ॥ ” तीर्थते ससारसागरोऽनेनेति तीर्थं धम्मं एव
धम्मप्रधान वा तीर्थं धर्मतीर्थं तत्करणशीला धर्मतीर्थकरास्ता-
न् । तथा रागद्वेषकपायोदयपरीपहापसर्गाऽष्टप्रकारकर्मजंतु-
त्वाज्जिनास्तान् तथा अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यरूपां पूजामर्हन्ती-
त्यर्हन्तस्तान् अर्हन्तः कीर्तयिष्यामि स्वनामभि स्तोत्रे चतुर्विंश-
तिरिति सख्या । अपिशब्दो भावतस्तदन्यसमुच्चयार्थः केवलज्ञा-
नमेपां विद्यते इति केवलिनः तान् केवलिन इति पदार्थः । पद-
विग्रहोऽपि यानि समासज्ञाञ्चि पदानि तेषु दर्शित एव । सप्रति
चाक्षनावसरस्तत्र तिष्ठतु तावत्सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिरेवोच्यते । स्व-
स्थानत्वात् । उक्तं च “ अक्खवियसहियाइ-अक्ख्वाणचउक्कए
दरिसियम्मि । मुत्तप्फासियनिज्जुत्ति, वित्थरत्थो इमो होई ” आ०
म० द्वि० १० । ईश्वरसिद्धिविषये कृतवदुश्रमे विद्वद्भेदे, उद्योतकर-
स्तु प्रमाणयति । श्रुचनहेतवः प्रधानपरमाणवोऽष्टा स्वकार्यो-
त्पत्तावतिशयवदृष्टिन्मन्तमधिष्ठातरमपेक्षन्ते स्थित्वा प्रवृत्तेस्तनु-
तुर्यादिवदिति ॥ सस्म० ॥

उज्जोयगसूरि-उद्योतनसूरि- पु० देवसूरिदिप्यनेमिचन्द्रशिष्ये

वर्द्धमानसूरिगुरौ घटगच्छस्य प्रथमाचार्ये, ‘ तस्माच्च विमल-
चन्द्रः, सहेमसिद्धिर्वचूव सूरिवरः । उद्योतनश्च सूरिः, शोपितदुरि
ताङ्कुरव्यूहः । अथ युगनवनन्द (एए२) मिते, वर्षे विक्रम-
नृपादतिक्रान्ते । पूर्वावनितो विहरन्, सोऽर्धुदसुगिरेः सविधमा-
गात् । तत्र वटेहीखेटक-सीमावनिसंस्थवरवटाश्रः । सुमुहूर्ते
सूपदेयान् सूरिन् सस्थापयामास । ख्यातस्ततो गणोऽयं वटगच्छा-
होऽपि वृक्षगच्छ इति । ग० । प० ष० । अथ च विक्रमसंवत्
(एए४) मातृवदेशाच्छ्रुज्यं गच्छन् मार्ग एव देवलोकं
गतः । जै० ६० ॥

उज्जोयणाम-उद्योतनामन्-न० उद्योतनिबन्धन नाम नामकर्मभेदे,

अणुसिणपयासरूवं, जियंगमुज्जोयएइ हुज्जोया ।

जइ देवुत्तरविक्रिय, जोइसरवज्जोयमाइव्व ॥ ४५ ॥

इहोद्योताद्योतनामादयेन जीवाङ्क जन्तुशरीरमुद्योतत्वे उद्योतं
करोति कथमित्याह । अनुष्णप्रकाशरूपमुष्णप्रकाशरूप हि वन्दि-
रप्युद्योतत इति तद्यवच्छेदार्थमनुष्णप्रकाशरूपमित्युक्तम् । आह क
इवोद्योतोदयाज्जन्तुशरीराण्यनुष्णप्रकाशरूपमुद्योतं कुर्वन्तीत्या-
ह । यतिदेवोत्तरवैक्रियज्योतिष्कखद्योतादय इव । तत्र यतयश्च
साधवो देवाश्च शूरा यतिदेवाः यतिदेवैर्मुदशरीरापेक्षयोत्तरकाहं
क्रियमाण वैक्रिय यतिदेवोत्तरवैक्रिय ज्योतिष्काश्चन्द्रग्रहनक्षत्रना-
राः खद्योताः प्रतीता ततो यतिदेवोत्तरवैक्रिय च ज्योतिष्काश्च
खद्योताश्च ते आदिर्येषां रत्नौषधीप्रभृतीनां ते यतिदेवोत्तरवैक्रि-
यज्योतिष्कखद्योतादयस्त इव । अत्र मकारो द्वाङ्गाणिकः । अय-
मर्थं यथा यतिदेवोत्तरवैक्रियचन्द्रग्रहादिज्योतिष्काः एव खद्योत-
रत्नौषधीप्रभृतयश्चानुष्णप्रकाशात्मकमुद्योतं विदर्शति तथा यदुद-
याज्जन्तुशरीराण्यनुष्णप्रकाशरूपमातपमातन्वन्ति तदुद्योतना-
मेत्यर्थः । कर्म० । प० स० । प्रव० । आ० ॥

उज्जोयदुग-उद्योतद्विक-न० उद्योतातपलक्षणे नामकर्मप्रकृति-
युग्मे, कर्म० ॥

उज्जोयफुन-उद्योतस्पृष्ट-त्रि० प्रकाशसयुते, उज्जोयफुमम्मि
तु दप्पणम्मि संजुज्जते जया देहो हेति ततो पमिबिब गयावए
भाससज्जोगा,, । नि० चू० १३ उ० ॥

उज्जोवित-उद्योतित-त्रि० उद्- युत्- णिच्- । क- । रत्नप्रदी-
पादिभिर्दिते, नि० चू० ५ उ० ॥

उज्जत्र-उज्जक-त्रि० सार्द्धिवेकशून्ये, “ खित्ता तिज्वाजितावेणं
उज्जभा असमाहिआ ” सार्द्धिवेकशून्या भिक्षा पात्रादित्यागात्प-
गृहभोजितयोद्देशकादिभोजित्वात् । सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० ।

उज्जण-उज्जन-न० उज्ज-ल्यट्- । बहिन्यने, विशेषे । परि-
त्यागे, श्रो० ।

उज्जणविहि-उज्जनविधि-पु० परिष्ठापनविधौ, व्य० छि० ७ उ०
उज्जणा-उज्जना-स्त्री० उज्ज णि युच् । उत्सर्गे, अवकिरणे,
आव० ४ अ० ॥

उज्जर-अवजर-पुं० पर्वततटादुदकस्याऽथ पतने, ज० ५
श, ७ उ० । निर्जरविशेषे, ज्ञा० ५ अ० । प्रवाहे च, । न० । ज० ।

उज्जररव-अवजररव-पुं० निर्जरशब्दे, ज्ञा० ६ अ० ॥

उज्जरवष्ठी-अवजरवष्ठी-स्त्री० उदकपाते, दगवातो सीत-
भारा साय उज्जरवष्ठी जस्यति, नि० चू० ५ उ० ।

उज्जात्र-उपाध्याय-पु० उप, अधि. इ. अण । “ कृत्वापे ” = १ । ३७

उज्जाय

उपशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह उक्त ओच्चादे-
शौ वा जवत । इति कृत्वे संयोगादित्वाद्भवः । पाठके, प्रा० ॥
उज्जिउं-उज्जित्वा-अव्य० परित्यजेत्यर्थे, "उज्जिउं वाले वेर-
स्स आमागी भवन्ति ।" सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उज्जिऊण-उज्जित्वा-अव्य० उज्जत्वा इद्परित्यजेत्यर्थे, 'अप-
सत्यं पण्डिहाण उज्जिऊण समणेणं । द० ८ अ० ।

उज्जित्तए-उज्जित्तुम्-अव्य० सर्वस्यादेशविरतेस्यागतः परि-
त्यक्तमित्यर्थे, उपा० २ अ० ॥ " सीलवयगुणवेरमणपञ्चक्याण-
पोसद्देववासां चावित्तए वा खोजित्तए स्रित्तए भोजित्तए वा
उज्जित्तए " ज्ञा० ८ अ० ।

उज्जिय-उज्जित-न० परित्यागे, अचु० ॥ उज्ज. कर्मणि क. ।
रहिते, अष्ट० । जिज्ञे, भिण्ति वा उज्जियति वा एगद्यमिति ।
आव० ४ अ० ।

अनुर्थ्या बरुपात्रादि प्रतिमायाम् ॥

दन्वाद्द्वहीणा-हियं तु अमुगं च मे न धेत्तव्यं ।

दोहि विजावनिसेट्टं, तमुज्जिउञ्जट्टणो ऋट्टं ॥

उज्जित चतुर्था । उज्जिउञ्जट्टणो उज्जितभेदात्तत्र उज्जिउ-
ज्जितं यथा केनचिद्गारिणा प्रतिज्ञातमित्यप्रमाणात् हीनाधिकं
पात्रममुकं वा कमठकप्रतिग्रहादिकं पात्र मया न गृहीतव्यं तदेव
केनचिदुपनीतं ततः प्रागुक्तयुक्त्या द्वाच्यामपि भावतो निसृष्ट
तदेव ज्ञापितमनवज्ञापितं वा दीयमानं उज्जिउञ्जट्टम् ।

केशोऽज्जितमाह ।

अमुगुभवं एधारे, उवणीयं तं च केणई तस्स ।

जं तुज्जेतरहाई, सदेस बहुपत्तदेसे वा ॥

अमुकदेशोऽज्जवं पात्र न धारयामि तदेव च केनाचिदुपनीतं तदु-
भान्यामपि पूर्वोक्तहेतोः परित्यक्तं केशोऽज्जितम् यथा पात्रमुज्जेयु-
भरतादयो भरतो नष्टः आदिशब्दाच्चारणादिपरिग्रहः स्वदेशं
गताः सन्तो बहुपात्रदेशे वा तदपि केशोऽज्जितम् ।

काशोऽज्जितमाह ।

दगदोऽग्गिगाड पुव्वे-काले जुगं तदन्नाहं उज्जे ।

दोहिड वएस्स काले, अजोग्गयमणागयं उज्जे ॥

दोहिडकं तुम्बक दकस्य जत्रस्य यच्चियते तुम्बक तदादिश-
ब्दात्तत्र तुम्बकादिकं च यत्पूर्वस्मिन् ग्रीष्मादौ काले योस्यं नदन्य-
स्मिन् वर्षाकालादाजुज्जेत् प्रविष्यति वा एष्यति काले ऽयोम्यम-
तोऽनागतमेव यदुज्जेत् तदेतदुज्जयथापि काशोऽज्जित ज्ञातव्यम् ।

ज्ञावोऽज्जितमाह ।

एच्छूण अणमण्णे, पत्ते दो देड अन्नस्स ।

सो वि अनिच्छइ ताडं, जानुज्जिय एवमाडियं ॥

सञ्चा अन्यान्यभिनवानि पात्राणि पुराणानि स गृही अन्यस्य
कस्यचिद्ददाति अपि च तानि दीयमानानि अपि यदा नेच्छति
तदा एवमादिक भावोऽज्जितं रुच्यम् ॥ वृ० १ उ० । नि. सू. । स्या.
उज्जियकप्प-उज्जितकट्प-पु० उज्जितरूपे कल्पनीयेऽर्थे, अं-
रुगमुज्जियकप्पे, नयचूमि खणति इहरहातिषि अस्सज्जाइयप्प-
माणं अंमय निष्पति वा उज्जियति वा एगद्वृत्तं च कप्पे वा उ-
ज्जिय ष्टमीए जइ कप्पे ता कप्पं ॥ आव० ४ अ० ।

उज्जिययोवमाहार-उज्जितस्तोकाहार-पु० उज्जितधर्मा स्तोत्र
स्वल्प आहारो यस्य स उज्जितस्तोकाहारः । सप्तमपिण्डैपणा-
विषयकाजिग्रहधारके, ॥ आच० ३ अ० ।

उज्जियम्मग-उज्जितधर्मक-अत्रि० परित्यक्तजनधर्मके, 'अप्पोसिया

जोयणजाए बहु उज्जियधम्मए " आचा० १ श्रु० १ अ० ६ उ० ।
उज्जियधम्मा-उज्जितधर्मा-खी० यत्परित्यागाहं जोजनजात-
मन्ये च द्विपदादयो नावकाङ्क्षन्ति तद्वर्त्त्यक्त वा गृह्यतः सप्त-
म्यां पिण्डैपणायाम्, पचा० १८ विव० स्था० घ० सूत्र० आ० चू.
उज्जियधम्मिय-उज्जितधर्मिक-अत्रि० उज्जित परित्यागः स एव
धर्म पर्यायो यस्यास्ति तदुज्जितधर्मिकम् । सप्तमपिण्डैपणा-
परिशुक्के, । अणु० ॥ अह उज्जियधम्मिया पुव्वेदे से किर पुव्वएह रज्ज
जं तं अवरएहे परिछविज्जति साधुआगमण च तपि जायणगतं
वा देज्जा इत्यग वा देज्जा कप्पति जिणकप्पितस्स पच्चविहिमा-
हणं थेराण सत्तविहिं एतासिं सत्तएह पिंसणण केड पढति
सत्तएहं पाणेसणणं एवं पणेए वि चउत्थी अप्पवेवा तिडोद-
गादी । आ० चू० ४ अ० ।

उज्जियय-उज्जितक-पु० विजयमित्तसार्थवाहस्य सुज्जायां
जार्थ्यायामुत्पन्ने सुते, तच्छक्यता दुःखविपाकानां द्वितीये ऽज्य-
यने दर्शिता तद्यथा-
जइणं जंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं पढमस्स
अज्जयणस्स अयमट्टे पणत्ते दोच्चसमणं जंते ! अज्जयणस्स
दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्टे पणत्ते तएणं
सुहम्मे अणगारे जंबू अणगारं एवं वयासी । एवं खडु
जंबू तेणं काट्टेणं तेणं समणं वाणियगामे णाम णयरे
होत्था रिच्छ ३ तस्स णं वाणियगामस्स उत्तरपुरच्छिमे
दिसीभाए दुईप्पट्टासे णाणं उज्जाणे होत्था । तत्थ एं
दुईप्पट्टासे सुहम्मस्स जक्खस्स जक्खायतणे होत्था । वण्णओ
तत्थ णं वाणियगामे मित्ते णामं राया होत्था । तत्थ णं
मित्तस्स रण्णो सिरीणामं देवी होत्था । वण्णओ तत्थ णं
वाणियगामे कामज्जया णामं गणिया होत्था । अहीण जाव
सुरूवा वावत्तरिकद्वापंभिया चउसट्टिगणियागुणोववेया एकू-
णतीसे विसेसे रममाणी एकतीसरइगुणप्पहाणा वत्तीसपुरि-
सोवयारकुसट्टा णवंगसुत्तपंभिवोहिया अट्टारसदेसीजासा-
विसारया सिंगारागारचारुवेसाइगीयरइंघध्वणइकुसला
संगयगयजणियविहियविदामद्वियसंज्ञावनिउणजुत्तोवयार-
कुसट्टा सुंदरथणजहणवयणकरचरणद्वान्णविद्विद्विद्विद्विद्विद्विद्वि-
या उसियधयासहस्सदंजा विटिष्ठत्तचामरवाडवेयणिकया
कणीरहप्पयाया होत्था । बहुणं गणियासहस्साणं आहे-
वच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगतं आण्णईसरसेणावच्चं
करेमाणी पाडेमाणी विहरइ । तत्थ एं वाणियगामे विज-
यमित्ते णामं सत्यवाहे परिवसइ । अट्टे तस्म णं विजयस्स
मित्तसुज्जाणामं जारिया होत्था । अहीण तस्स एं विज-
यमित्तस्स पुत्ते सुज्जाए भारियाए अत्तए उज्जिए णामं
दारए होत्था । अहीण जाव सुरूवा तेणं काट्टेणं तेणं स-
मणं समणे भगवं जाव समोसट्टे परिसा निग्गया राया वि-
निग्गया जहा कूणिओ निग्गओ धम्मो कहिओ परिसा राया
पणिगया । तेणं कालेणं तेणं समणं समणस्स जगवओ
महावीरस्स जेट्टे अंतेवासी इंदच्चूड जाव तेयत्तेसे उट्टं उट्टेणं

जहा पञ्चतीए पढमं जाव जेणेव वाणियगामे तेणेव उवाग-
 च्छइ उवागच्छइत्ता वाणियउच्चनीयकुझाई अडमाणे जेणेव
 रायमग्गे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता तत्थणं वहवे हत्थी
 पासई सण्णव्ववम्मियगुडिए उप्पीलियकयत्थे उदामिय-
 धंटे एाणामणिरयणविविहगेवेज्जे उत्तरंकचुइज्जे पडिकप्पिए-
 जयपमागवरपंचामेत्ता आरूढे हत्थारोहे गहिया उहपहर-
 णेए अस्से य तत्थ वहवे आसे पासई सण्णव्ववम्मियगु-
 र्णिए आविच्छगुमे उसारियपक्खरे उत्तरंकचुइयओचूदमुहचं-
 माथरचामरथासकपरिमंडियकणिए आरूढस्सारोहे महियाओ
 हप्पहरणे तेसिं च एं पुरिसाणं मज्जगयं एगं पुरिसं पासइ
 अवउरुगबंधणं उक्तकषणासं एोहत्तुप्पियगयं वज्जकरकणिं
 जुयणियत्थं कंठेप्प गुणरत्तमद्धदामं चुसगुणियगायं चुसयं
 वम्मजपाणीपीयं तिलं २ चैव त्रिज्जमाणं काकाणिमंसाई खा-
 वियंतं एवीखक्खरसएहिं हम्ममाणं अणेगणरणारिसंपरिवु-
 डे चच्चरे चच्चरे खंडपडहएणं उग्घोसिज्जमाणं इमं च एं
 पयारूवं उग्घोसणं सुणेइ एो खल्लु देवाणुप्पिया उज्जियग-
 स्स दारगस्स केई राया रायपुत्तो वा अवरज्जइ । अप्प-
 णो से सयाडं कम्माई अवरज्जइ तएणं से जगवं गोयमस्स
 तं पुरिसं पासित्ता एमे अज्जत्थिए ४ अहोणं एमे पुरिसे
 जाव णिरयपडिख्वयं वेयणं वेएसि त्ति कट्टु वाणियगामे ण्यरे
 उच्चणीयकुत्ते २ जाव अरुमाणे अहापज्जत्तं समुदाणं गे-
 एहइ वा णियगामं णयरं मज्जं मज्जेणं जाव पण्डिसेइ स-
 मणं जगवं महावीरं वेदइ एमंसइ एवं वयासी एवं खल्लु
 अहं जंते तुभंहेहि अन्नणुष्साए समाणे वाणियगामं जाव
 तहेव निवेएइ सेणं जंते पुरिसे पुच्चभवे केआसि जाव पच्च-
 णुभवमाणे विहरइ । एवं खल्लु गोयमा ! तेणं कात्थेणं तेणं
 समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे नारहे वासे हत्थिणाउरे एामं
 ण्यरे होत्था । रिच्छ तत्थ णं हत्थिणाउरे ण्यरे सुणंदे
 णामं राया होत्था । महियाहिमवंतमलयमंदरतत्थ एं ह-
 त्थिणाउरे ण्यरे बहुमज्जदेसत्ताए तत्थ णं महं एगे गोमं-
 रुवे होत्था । अणेगखंनसयसाणिविडे पासईए ४ तत्थ
 णं वहवे ण्यरे गोरुवासणाहा य अणाहा य ण्यरगावीओ य
 ण्यरवलीवदा य ण्यरपडियाओ य ण्यरमहिसओ य ण्य-
 रवसत्ता य पउरतणपाणी य णिञ्जया णिरुव्विया सुहं सुहे-
 णं परिवसइ । तत्थ एं हत्थिणाउरे जीमणामे कूडग्गाहे
 होत्था । अहम्मिए जाव दुप्पणियाणंदे तस्स णं जीमस्स
 कूरुग्गाहस्स उप्पत्ता एामं चारिया होत्था । अहीण तएणं
 साउप्पत्ता कूरुग्गाहिणी अषया कयाइ आवषसत्ता जाया
 विं होत्था । तएणं तीमे उप्पलाए कूरुग्गाहिणीए तिएहं
 मासाणं बहुपण्णिपुष्माणं अयमेया रूवे दोहले पाउञ्चूए
 धष्ठाजणं ताओ अम्मयाओ ४ जाव सुलच्छे जाऊण

बहुणं बहुणं ण्यरगोरुवाणं समुहाण य जाव वसजाण य
 जहेहि य थणेहि य वसणेहि य छिप्पाहि य कुकुहेहि
 य वहहि य केषेहि य आक्खिहि य णासाहि य जिञ्जा-
 हि य ओट्टेहि य कंवल्लेहि य सोलेहि य तदंतोहि य जज्जि-
 एहि य परिसुकेहि य दामषेहि य सुरं च महं च मेगरं च
 जाई च मिथुं च पसषं च आसाए माणीओ विसाएमाणी-
 ओ परिजाएमाणीओ परिज्जुमाणीओ दोहलं विणज्जति तं
 जईणं अहमवि बहुणं ण्यरं जाव विणिज्जामि तिकट्टु तांसि दोह
 दासिअविणिज्जमाणंसि सुक्का जुक्खा निम्मंसा उदग्गाउत्त-
 ग्गसरीग नित्तेयादीणं च मणवयणा पंहुल्लुइयमुही इमं च
 एं जीमे कूरुग्गाहे जेणेव उप्पत्ता कूडग्गाहणीए तेणेव उवा-
 गच्छइ उवागच्छइत्ता उहय जाव पासइ पासइत्ता एवं वयासी ।
 किषं तुमं देवाओ हयज्जिया हिंसि तएणं सा उप्पत्ता चारिया
 जीमकूडग्गाहं एवं वयासी । एवं खल्लु देवा ममं तिएहं मासाणं
 बहुपण्णिपुष्माणं दोहलं पाउञ्चूए धष्ठाणं ४ जाउणं बहुणं
 गोरुवाणं जहेहि य जाव द्वावषएहि य सुरं च ६
 आसाएमाणीओ ४ दोहलंविणिति तए एं अहं देवा-
 णुप्पिया तांसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि जाव ज्जिया-
 मि । तएणं से जीमकूरुग्गाहे उप्पत्तं चारियं एवं वयाणं
 माणं तुमं देवाणुप्पिया उहज्जियासि अहसं तं तहा के-
 रिस्सामि जहा एं तव दोहदस्स संपत्ती जविस्सइ ताहिं
 इट्ठाहिं कंताहिं जाव समासासेइ तएणं से जीमे कूडग्गाहे
 अप्परत्तकात्तसमयंसि एगे अवीए सण्णव्वजावपहरणे साओ
 गेहाओ णिगच्छइ णिगच्छइत्ता हत्थिणाउरं मज्जं मज्जेणं
 जेणेव गोमंरुवे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता बहुणं ण्यर-
 गोरुवाणं जाव वसजाण य अप्पेगइयाणं जहेच्छिदइ अप्पे-
 गइयाणं कंवल्लए विंदइ अप्पेगइयाणं अस्समाणं अंगोवंगोड
 विंगेइ विंगेइत्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ उवाग-
 च्छइत्ता उप्पत्ताए कूरुग्गाहणीए ववषेइ तएणं सा उप्पत्ता
 चारिया तेहिं बहुहिं गोमंसेहिं सोत्तेहिं सुरं च आसाएमाणीए
 ४ तं दोहलं विणइ तएणं सा उप्पत्ता कूरुग्गाहणी संपुष्-
 दोहदा समाणीयदोहदा विच्छिषदोहदा संपुष्दोहदा तं ग-
 व्वं सुहं सुहेणं परिवसइ । तए एं सा उप्पत्ता कूरुग्गाही अ-
 षया कयाइ नवएहं मासाणं बहुपण्णिपुष्माणं दारगं पयाया ।
 तए एं तेणं दारएणं जायमित्तेणं चैव महया २ सहेण
 विघुट्टे विसरे आरमिए तएणं तस्स दारगस्स आरो-
 यसइं सोत्ता णिसम्म हत्थिणाउरे ण्यरे वहवे ण्यरगोरुवा
 जाव वसजाण य जीया ४ उच्चिग्गा सव्वओ मंमंता डिप्-
 दाइत्ता तएणं तस्स दारगस्स अम्मपियरो अयमेया इवे
 एामधेज्जं करेइ जम्हा एं अमहं एमेणं दारएणं जायामेत्ते
 एं चैव महया २ सहेणं विघुट्टे विस्सरे आरस्मिए तएणं

एयस्स दारगस्स आरसियसदे सोच्चा णिसम्म हत्थिणा-
 जरे वहवे ण्यरे गोस्सुवा जाव जीया ४ सच्चओ समंता
 विप्पवाइत्ता तद्धानं होउं अहं दारए गोत्तामे णामे
 णामेणं तए णं से गोत्तासे दारए उम्भुक्कवाइज्जावे जाव जाए-
 यावि होत्था । तए णं मे जीमे कूरुग्गाहे अस्सया कयाइं
 काइधम्मणा संजुत्ते तएणं से गोत्तासे दारए बहुणं भित्त-
 णाइं णियगसयणसबंधिपरिजणेणं सच्चिं संपरिवुड रोयमा
 णे कंदमाणे विववमाणे जीमस्स कूरुग्गाहस्स णीहणं करेइ
 करेइत्ता नहुइत्तोय्यमयकिच्चाइ करेइ करेइत्ता तएणं से सुणंदे-
 राया गोत्तासं दारयं अस्सयाकयावि सयमेव कूरुग्गाहेत्ताए
 उवेइ । तए णं से गोत्तासे दारए कूरुग्गाहे जाएयावि
 होत्था । अहम्मिए जाव सुप्पक्रियाणंदे तए णं से गोत्ता
 से दारए कूरुग्गाहे कद्धाकद्धि अचरत्तकाइसमयंसि एगे
 अदीए सप्पुच्चवच्चकवए जाव गहिया उहपहरणे साओ-
 गिहाओ णिज्जइ जेणेव गोमंरुवे तेणेव उवागच्छइ उवाग-
 च्छइत्ता बहु णं ण्यरभोरुवाणं सणाहा य जाव विंगत्तेइ
 विंगत्तेइत्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता
 तएणं से गोत्तासे कूरुग्गाहे तेमिं बहुहिं गोमसेहिं सोद्धेहिं
 सुरं च ६ आसाएमाणे ४ विहरइ तए णं मे गोत्तासे
 कूरुग्गाहे एयकम्मे एयपहाणे एयविज्जे एयसगमायारे सु-
 बहुपावं कम्मं ममज्जिणित्ता पंचवामसयाइं परमाउं पाइइत्ता
 अइत्तुहट्टोवगए कालमासे काइं किच्चा दोच्चाए पुढवीए उ-
 कोमं तिसागगे णेरइयत्ताए उववस्से । तएणं सा विजयमित्त-
 स्स सत्यवाहस्स मुज्जदा चारिया जाइ णिदुया वि होत्था ।
 जाया दारगाविणी द्वायमावज्जंति तएणं से गोत्तासे कूरु-
 ग्गाहे दोच्चाओ पुढवीओ अणतरं उव्वट्टित्ता इहेव वाणिय-
 ग्गामे ण्यरे विजयमित्तस्स सत्यवाहस्स मुज्जदा चारिया
 कुच्चिमि पुत्तत्ताए उववस्से । तए णं सा सुभदा सत्यवाही
 अस्सया कयावि एवएहं मासाणं बहुपप्पिपुष्पाणं दारयं पया-
 या । तए णं सा मुज्जदा सत्यवाही तं दारगं जायमेवयं चैव
 एगते उकुलीमियाए उज्जावेइ उज्जावेइत्ता दोच्चं पि गिएहावेइ
 गिएहावेइत्ता आणुपुच्चेणं ना रक्खमाणी गोवेमाणी संवट्टेइ
 तओ णं तस्स दारगस्स अम्पापियरो एकारसमे दिवमे णिवत्ते
 संपत्ते वारसाहे अयमेवारुवे गोणं गुणणिप्पसं णामधेज्जं
 करेइ जहा णं अहं इमं दारए जायमेत्ताए चैव एगते उक्क-
 र्मियाए उज्जिए तद्धानं होउं अहं दारए उज्जियणारमेणं
 तए णं से उज्जिए दारए पंचधाइं परिग्गहिए तंजहा खीर-
 धाई १ मज्जणधाई २ मंडणधाई ३ कीलामणधाई ४ अंकधाई
 ५ जहा दहृपड्ढे जाव णिव्वाय णिव्वावाथगिरिकंदरमद्धी एव
 चंपगपायवे सुइं सुहेणं विहरइ । तए णं मे विजयमित्ते सत्यवाइं
 अस्सया गणियं च धरियं च मेज्जं च पारिच्छेज्जं च चरविहं चं-

इगंगहाय दवणसमुदं पोयवहणेणं उवगए । तएणं से विज-
 यमित्ते तत्थ दवणसमुदं पांत्ते विवत्तए णिवुक्कं जंमस्सारे
 अत्ताणे असरणे काइधम्मणा संजुत्ते तएणं तं विजयसत्थ
 वाहं जे जहा वहवे ईसरतदवरकोहुं वियड्ढसिद्धिसत्थवाहा
 लवणसमुदो पोयविवत्तियं निव्वुरुजंरुसारं कालधम्मणा
 संजुत्तं सुणेइ ते तहा हत्थणिकखेवं च बाहिरंरुसारं च
 गहाइ एणं तं अवकमइ । तए णं सा मुज्जदा सत्यवाही वि-
 जयमित्तं सत्यवाहं दवणसमुदं पोएविवत्ति णिवुक्कं काइ-
 धम्मणा संजुत्तं सुणेइ सुणेइत्ता महया पडसोएणं आपष्ठा
 ममाणीपरसुनियत्ता विव चंपगद्वया धसइ धरणीतलंसि
 सच्चं गहिं साम्पिपडिया तएणं सा मुज्जदा मुहुत्तंतरेणं आस-
 त्था समाणी बहुहिं मित्त जाव परिवुक्का रोयमाणी कंद-
 माणी विलवमाणी विजयमित्तं सत्यवाहं दोइयाइं मयं
 किच्चाइं करेइ करेइत्ता तएणं सा मुज्जदा अस्सया कयावि दव-
 णसमुदोतरं च दाच्छिविणासं च पोतविणासं च पतिमरणं
 च अणुचित्तमाणी २ काइधम्मणा संजुत्ता । तएणं णाय-
 रगुत्तिथा सुभदं सत्यवाहिं काइगयं जाणित्ता उज्जियगं
 दारगं सओ गिहाओ णिच्छुजंति उच्छुजंतित्ता तं गिहंअ-
 ष्मस्स ददयंति । तएणं से उज्जियदारए सयाओ गिहाओ
 निच्छुडे समाणे वाणियग्गामे ण्यरे सिंधारुगजावपहेसु-
 जूयखद्वएसु वेसियाधरएसु पाणागारेसु य सुहं सुहेणं परि
 वट्टइ । तएणं से उवज्जिए दारए अणोहइए अणिवारए
 सच्चंडमडसयरप्पयारे मज्जप्पमंगी चैरजुयवेसदारप्पसंगी
 जाएयावि होत्था । तए णं से उज्जिए अस्सया कामज्जिया-
 ए गणियाए सच्चिं संपत्तिगे जाएयावि होत्था काम
 ज्जियाए गणियाए सच्चिं उरालाईं माणुस्सगाइं जोगजोगाईं
 जुंजमाणे विहरइ तएणं तस्स मित्तस्सरएणो अस्सया कयावि
 सिरीए देवीए जोणीसुद्धपाउच्चूए या वि होत्था । एो
 संनाएइ मित्ते राया सिरीए देवीए सच्चिं उरालाईं माणुस्स-
 गाइं जोगजोगाईं जुंजमाणे विहइ विहरित्तए तए णं से
 मित्ते राया अस्सया कयावि उज्जियए दारए कामज्जियाए
 गणियाए गिहाओ णिच्छुजावेइ णिच्छुजावेइत्ता कामज्जि-
 यं गणियं अज्जितरयं वेइ । कामज्जियाए गणियाए सच्चिं
 उरालाईं जाव विहरइ तएणं से उज्जियदारए कामज्जिया-
 ए गणियाए गिहाओ णिच्छुजाविसमाणे कामज्जियाए
 गणियाए मुच्चिए गिच्छे गहिए अज्जोववस्से अस्सत्थ कत्थ
 उ सुयं च रतिं च धितं च अविदमाणे तच्चित्ते तम्मस्से तद्धे-
 से तदज्जवमाणे तदट्टोवत्ते तयप्पियकरणे तव्वावणाजा-
 विए कामज्जियाए गणियाए वट्टिणि अंतराणि य त्तिहाणि
 य विवराणि य पप्पिजागरमाणे २ विहरइ । तए णं
 मे उज्जिए य दारए अस्सया कामज्जियं गणियं अंतरं

लजेऽ कामज्जियं गणियं गेहिं रहस्सइगं अणुप्पविसइ
अणुप्पविसइत्ता कामाज्जियाए गणियाए सच्चिं उरात्ताइं
जाव विहरइ । इमं च णं मित्ते रायाए हाए जाव कयवत्ति-
कम्मा कयकोजयमंगलपायच्छित्ते सव्वात्तंकारविज्जूसिय-
माणस्स वागुराए परिखित्ते जेणेव कामगणियाए गिहे तेणेव
उवागच्छइ उवागच्छइत्ता तत्थ एं उज्जियए दारए कामज्ज-
याए गणियाए सच्चिं उरात्ताइं जाव विहरमाणं पामइ
पासइत्ता आसुरुत्ते ष्ठ तिवत्तिं जिउमिं द्विदामे साहइ
उज्जियं दारयं पुरिसेहिं गिएहावेइ गिएहावेइत्ता अट्टिमुट्टि-
जाणुकोप्परप्पहाणं संजग्गमहियमत्तं करेइ करेइत्ता अवउ-
नगवंधणं करेइ करेइत्ता एणं विहारेणं वज्जं आणावेइ ।
एवं खड्डु गोयमा ! उज्जियए दारए पुरा पोराणाणं जाव
पञ्चणुप्पन्नं विहरइ । उज्जएणं जंते दारए पणवीसं वासाइं
परमात्तं पालइत्ता अज्जेवइजागावसेमं दिवसे सूलज्जिष्से
कए समाणे कात्तमामे कात्तं किच्चा कहिं गमिहिंति कहिं
उववज्जिहिंति ? गोयमा ! उज्जियए दारए पणवीसं वासाइं
पर० अज्जेवइ जागावसेसे दिवसे सूलज्जिष्से कए समाणे
कात्तमामे कात्तं किच्चा इमीसे रयणप्पन्नाए पुढवीए ऐरइय-
त्ताए उववज्जिहिंति सेणं तत्रो अणंतरं उवज्जित्ता इहेव
जंबुदीवे दीवे जारहे वासे वेयट्टुगिरिपायमूले वाणरकुट्टसि
वाणरत्ताए उववज्जिहिंति सेणं तत्थ उम्मुक्कवात्तजावे
तिरियजाए सुमुच्छिणं गिच्छे गट्टिणं अज्जोववप्पे जाए वाणर-
पट्टेएवहेइ । एय कम्मे ष्ठ कालमासे कात्तं किच्चा इहेव
जंबुदीवे जारहे वासे इंदपुरे एयरे गणियाकुट्टसि पुत्तत्ताए
पञ्चायाहिंति तएणं तं दारगं अम्मापियरो जायमेत्ते कं
वच्छेहिंति । तएणं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिव्वत्तवा-
रसाहे दिवसे इमं एयारूवं णामधेज्जं करेहिंति । होउणं
पियसेणे णपुंसए तएणं मे पियसेणे णपुंसए उम्मुक्कवात्तजावे
जोउणुगममुपत्ते विणयपरिणयमित्ते रूवेण य जोवणेण य
त्तावधेण य उक्किट्ठे उक्किट्ठासरीरा जविस्सइ । ताएणं से
पियसेणे णपुंसए इंदपुरे एयरे वहवेरात्तंसर जाव पजियत्तो
वहुहिं य विज्जापत्तोगेहिं य मंतचुएणंहिं य उट्टावणेहिं य
णिन्हवणेहिं य पएहवणेहिं य वसीकरणेहिं य अज्जिओ-
गेहिं य आनियोगित्ता उरात्ताइ माणुस्सए जोगजोगाइं जुं-
जमाणे विहरिस्सइ । तएणं से पियसेणे णपुंसए एयकम्मे ष्ठ
सुवहुपावकम्मं समज्जिणित्ता इकवीसं वाससयं परमात्तं
पात्तइत्ता कात्तमासे कात्तं किच्चा इमीसे रयणप्पन्नाए पुढवीए
ऐरइयत्ताए उववज्जिहिंति । तत्रो तिरिसिवे सुसंसारो
तहेव जाव पढमो जाव पुढवित्तेणं तत्रो अणंतरं उवचित्ता
इहेव जंबुदीवे भारहे वासे चंपाए एयरीए महिसत्ताए
पञ्चायाहिं ति सेणं तत्थ अस्सया कयावि गोट्टेत्तएहिंजी-
वियात्तो विवरोविसमाणे तत्थेव चंपाए एयरीए सेट्टिकुट्तं-

सि पुत्तत्ताए पञ्चायाहिंति सेणं तत्थ उम्मुक्कवात्तजावे तदा
रूवाणं धेराणं अंतिए केवलं बोहियअणगारे सोहम्मं कप्पे
जहापढमो जाव अंतं करोहिंति णिकखेवोविध्यं अज्जयणं
सम्मत्तं । वि० २३० ॥ (टीका शब्दार्थमात्रदर्शनीत्युपेक्षिता)

उज्जिया-उज्जिका- स्त्री० धनसार्थवाहसुतस्य धनपादस्य
भार्यायाम् । ज्ञा० ७ अ ।

उज्जे-यूयम्-युष्मान्-भे तुब्भे उज्जे तुय्हे तुय्हे उय्हे जन्मा
८ । ३ । ६१ । वो तुब्भे उज्जे तुय्हे उय्हे ज्ञे शसा ८ । ३ । ९३ ।
इति च युष्मच्छब्दस्य जसा सह शसा सह च उज्जे इत्यादेशः ।
यूय पदस्य युष्मान् पदस्य चार्थे, प्रा० ॥

उट्ट-उट्ट-पुं० स्त्री० उट्टं पट्टं किच्च० पृस्यानुट्टे ष्टा सदष्टे ।
८ । ३ । ३४ । इति उट्टपर्युदासात् पट्टं ज्ञागस्य न उ । प्रा० ।
(ऊट) इति प्रसिद्धे करजपर्याये चतुष्पदज्जे, अणु० । प्र० ।
'अहं जते उट्टे गोणे खरे घोरुप' प्रज्ञा० ११ पद । स्त्रियां जातित्वान्
डीप् वाच० । कर्म० । जज्ञचरविशेषे च० । मग्गु उट्टा दगरक्खसो
सूत्र० १ श्रु० ७ अ० ।

उट्टपाय-उट्टपाद-पुं० ६ त० । करजचरणे, । धणस्स कसिय
इस्स इमेयारूवे वे जमणामए उट्टपापति वा" उट्टपाद इति वा
करजचरणो हि ज्ञागद्वयरूपोन्नतश्चाधस्तात् जवनीति तेन युक्तप्र-
देशस्य सास्यम् । अणु० ॥

उट्टलिड-उट्टलिण्ड-न० क्रमेण कपुरीपाणिने, दश० । उट्टलिण्ड-
ससूचितकथा जावग शब्दे)

उट्टिय-औट्टिक-त्रि० उट्टाशामिदमौट्टिकम् । (उट्टसम्ब-
न्धिनि,) उट्टद्वोममये सूत्रभेदे, अनु० । स्था० । उज्जिय
कवत्त उट्टिय कवत्त वा पायपुच्छणं जवति नि० चू० १६
उ० ॥ " उच्चितप्रमाणे, णसत्थं ' अर्चहिं उट्टिपहिं उट्टगस्स
घरुपहिं " उट्टिका वृहन्नुएमयज्ञाणरु तत्पूरणप्रयोजना ये घटा-
स्ते उट्टिका उच्चितप्रमाणा नातिवधवो महान्तो वेत्यर्थः ।
उपा० १ अ० ।

उट्टिया-उट्टिका-स्त्री० उट्टस्याकारः पृष्ठावयव इव आकारोऽस्या-
त्तन् । मृएस्ये मद्यभाएरुभेदे, सुरातेत्तादिज्ञाजनविशेषे, उपा० ७
अ० । उट्टियाकनट्ट सगणसंघियं उट्टिकाभाजन विवेपस्तस्या-
कनट्ट कपात्त तत्सस्यानं तत्सस्थितम् । उपा० २ अ० ।

उट्टियासमणा-उट्टिकाश्रमण-पुं० उट्टिका महासुन्मयोज्ञा-
नविशेषस्तत्र प्रविष्टा ये श्राम्यन्ति तपस्यन्तीत्युट्टिकाश्रमणाः ।
आजीवकश्रमणभेदेषु, औ० ॥

उट्टी-उट्टी-स्त्री० उट्टजातिस्त्रियाम्, "उट्टीण ताणि णो हुति" उ
ट्टीणां तानि दध्यादीनि न जवन्ति माहुट्टजावात्तिताप० व० । ध० ।
उट्ट-उट्ट-स्था० धा० उट्ट परस्य तिष्ठते उट्टुक्कुरइत्यादेशः वा
भवत । उत्थानं, उट्टु उट्टुक्कुरइ । प्रा० ॥

उट्ट-ओट्ट-पुं० उट्टते उट्टाहारेण उट्ट कर्मणि यत् । दशन-
च्छेदे, निरुपपदोष्टशब्दश्च प्रायेण उच्छरोष्ट एव कविज्जि प्रयुज्यते
ताम्रौष्टपर्यस्तस्य स्मितस्य, कुमा० उपपदे तुभयत' उमामुखे
विम्बफलाधरोष्टे । वाच० । उपाचियसि उट्टवात्त विवकट्टसखिहा-
हरोत्ता । प्रज्ञा० ३ पद० ।

उट्टन-उट्टिष्ठत्-त्रि० उत्थानं कुर्वति । प्रा० ॥

उडुचिष्मग-ओष्ठचिष्मक-त्रि० ६ व० खरिमतोष्टे, औ० ।
 उडु-उत्था-स्त्री० उत्थानमुत्था ऊर्ध्ववर्तने, "उडुए उडुइ" नि० ।
 रा० । वि० ॥ उत्थानमुत्था ऊर्ध्ववर्तन तथा उत्तिष्ठति ऊर्ध्वोभव-
 नि । इह उडुइ इत्युक्ते क्रियारम्भमात्रमपि प्रतीयेत तथा वक्तुमु-
 च्छिप्रत इति ततस्तद्व्यवच्छेदार्थमुक्तमुत्थायेति उपागच्छतीत्यु-
 च्छरक्रियापेक्षया उत्थानक्रियायाः पूर्वकालताभिधानाद्योत्थायो-
 त्यायेति क्त्वाप्रत्ययेन निर्दिशति । यद्यपि द्वयोः क्रियायोः । पूर्वात्त-
 रनिर्देशान्यां पूर्वकात् आक्षेपन्नय एव तथापि ज्ञानो व्रजतइ
 त्यादौ द्वयोः क्रियायोर्योगपद्यदर्शनादानन्तर्यसूचनार्थमित्यमुपन्या-
 स उत्थानक्रियासव्यपेक्षत्वात् उपागमनक्रियाया इति ज० १ वक्र० ।
 उडुण-उत्थान-न० उद०स्था०ल्युट् । ऊर्ध्वोत्थाने, ज० ।
 ७ ग० ७ उ० । अत्रणाय गुरुप्रत्यजिमुखगमने, चं० प्र० २० पाहु० ।
 सू० प्र० । गुरुमागच्छन्तं उडु ऊर्ध्वोत्थाने, वृ० ३ उ० । उत्थान-
 मुपविष्ट सन् यदूर्ध्वोत्थाने, उपा० ६ अ० । औ० । देहचेष्टा
 विशेषे, प्रज्ञा० २३ पद । स्था० । उत्पत्तौ, ज्ञा० १४ अ० ।
 उडुसने, न० । प्रथममुत्थाने, उक्त० ११ अ० । चित्तदोषे, उत्था-
 ने निर्वेदात् करणमकरणोदय सदैवास्याः । पो० १ विव० ।
 करणे ल्युट् । रणे, उत्साहे, पौरुषे, हर्षे च । अधिकरणे ल्युट् ।
 राज्यचिन्तनरूपे तन्त्रे, प्राङ्गणे चैत्ये प्रबोधे च । वाच० ।
 उच्छाणकम्मवत्तवीरियपुरिसक्कारपरक्कम-उत्थानकर्मवत्तवीर्य्यपुरु-
 पकारपराक्कम-उत्थानं चेष्टाविशेषः । कर्म च भ्रमणादिक्रिया
 वत्त च शरीरसामर्थ्यं वीर्यं च जीवभव पुरुषकारश्चाग्निमानविशेषः ।
 पराक्कमश्च पुरुषकार एव निष्पादितस्त्रविषय इति विग्रहे इन्द्रै-
 कवद्भावः । वीर्यान्तरायक्कयोपशमसमुत्थजीवपरिणाम-
 विशेषाणामुत्थानादीनां समूहे, न० । एतेषु प्रत्येकशब्दो योजनीयो
 वीर्यान्तरायक्कयोपशमवैचित्यतः । प्रत्येक जघन्यादिभेदैरनेक-
 त्वेऽप्येवमेकजीवस्यैकदा क्यक्कयोपशममात्राया एकविधत्वादेक
 एव जघन्यादिरेतद्विशेषो भवति कारणमात्राधीनत्वात्कार्यमात्रा-
 या इति सूत्रज्ञावार्थः । शेषः प्राग्बदिति । स्था० १ ग० ॥

उडुणपारियावणिय-उत्थानपारियापनिक-न० परियावणिय विविध-
 व्यतिकरपरिगमन तदेव पारियापनिकञ्जरितमुत्थानाज्जन्मन आर-
 च्य पारियापनिकमुत्थानपारियापनिकम् । ज० १५ श० १ उ० ।
 उत्थान चोत्पत्तिः । पारियापनिका च कावान्तर यावत्स्यतिरिति
 उत्थानपारियापनिकम् । आजन्मचरित्रे जीवनचरित्रे, "सञ्च च सं
 उडुणपारियावणिय परिकरेह" ज्ञा० १७ अ० । गोसाइस्स मख-
 डिपुत्तस्स उच्छाणपारियावणिय परिकहिहय' । भ० १५ श० १ उ० ।
 उडुणसुय-उत्थानश्रुत-न० उत्थानमुत्थानं तदेव श्रुतमुत्थान-
 श्रुतम् । कालिकश्रुतभेदे, न० । "परियाडिज्जइ आहिय उच्छाणसुयं तु
 तन्थ उडुइ" ॥ यत्र प्रणिधाय उत्थानश्रुत परवर्त्यते तत्र कुव्वग्राम-
 देशादि उत्तिष्ठति उन्वसीजवतीत्यर्थः । "तच्च त्रयोदशवर्षपर्यायस्य
 दीयते इयं चि० १ उ० । तच्च शुद्धनादिते कार्ये उपयुज्यते
 अत्र चूर्णिकारकृता भावना सज्जेस्सेगस्स कुव्वस्स वा गामस्स वा
 नगरस्स वा रायहाणीए वा समणे कयसकप्पे आसुरत्ते चरु-
 षिण अण्णासत्ते अण्णसत्तवेसे वि समासुहाणत्ये उवत्ते समा-
 णे उडुणसुयमज्जयण परियट्टेइ त च एक्क दो वा तिष्णि वा
 वारे ताहे से कुव्वे वा गामे वा जाव रायहाणी वा ओहयमणस-
 कप्पे विववते इय इय पहावति । ते उडुइ उन्वसइत्ति जणिय
 होत्ति । न० । पा० ।

उडुण-उत्थाय-अव्य० उद० स्था० ल्यप् । उद्यतविहारं प्र-

तिपद्येत्यर्थः । "अहासुयं वदिस्सामि जहा से समणे जगव उ
 हायसखाए" आचा० १ श्रु० = अ० १ उ० ।

उडुत्र (य) उत्थित त्रि० उद० स्था० क्त० । उदयप्रोम, रा० ।
 अन्युव्रते, "उडिय पि सूरे" अन्युव्रते आदित्ये, । अनु० । सो उ
 द्वितो चितेइ" आ० म० द्वि० । समुपजाते, प्रश्न० ३३ उ० । औ०
 ज्ञावोत्थानेन संयमानुष्ठानरूपेण उत्प्रावल्येन स्थित उत्थितः ।
 आचा० १ श्रु० ६ अ० ५ उ० । धर्मचरणयोद्यतेषु ज्ञानदर्शनचा-
 रित्रोद्योगवत्सु, आचा० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । "अह पासविवेगमु-
 द्विप अवि त्तिने इह भासई धुव" सूत्र० १ श्रु० २ अ० । नि० चू० ।
 उडुसिते, वृ० ३ उ० । ओ० । वृत्तियुक्ते, उत्थानयुक्ते, अनुपविष्टे, उ-
 त्पन्ने च । वाच० ॥ "एओ वि उडुिआ संता दारगं च सववति
 धाई वा" सूत्र० १ श्रु० ४ अ० ॥

उडुत्ता-उत्थाय-उद०-स्था० ल्यप्-उत्थानं कृत्वेत्यर्थः, "सका-
 भीओ न गच्छेज्जा- उडुत्ता- अक्षमासण" ॥ उक्त० २ ए अ० ।

उडुत्र (य) दंरु-उस्थितदाए-पुं० ६ त० । कृतप्रायश्चित्त
 शुद्धौ, उडुयदंरु साहू अचिरेण उवेति सासय गणं । पच्छि-
 त्तेण जयाउडुित पावं जवति तदा । विसुद्धचरणो मुक्ख पा-
 वत्ति० । नि० चू० २० उ० ।

उडुत्तु-उत्थाय-अव्य० उद०-स्था० ल्यप् । उत्थानं कृत्वेत्य-
 र्थः, उडुत्तु सपरिवारो" प० व० ।

उडुजहत्ता-अवष्टीव्य-अव् ष्टीव ल्यप् । निष्टीवन कृत्वेत्यर्थः,
 उडुजहत्ता सावत्थीए णयरीए सिघारुग जाव पहेसु आकडुवि
 काट्टे करेमाणे० ज० १५ श० ७ उ० ।

उरुक-उडुक-पु० आयोदधैम्यशिष्यवेदनामकस्य मुने शिष्यभेदे,
 भार्गवे गौतमस्य शिष्यभेदे च । वाच० । "इदेण उरुकारिसिप-
 त्तीरुववती दिट्ठाए सम अधिगमं गतो सो तओ णिग्गच्छतो उ-
 रुकेण दिट्ठां । नि० चू० १२ उ० ।

उरुय-उटज-पु० न० उट्ठेज्यो जायते जन रु । पत्रादिनिर्मित-
 शालायाम्, वाच० ॥ तापसाश्रमे, नि० जी० । स्था० । "जेण्वेव
 सए उरुए तेण्वेव उवागच्छति किडिणसकाइय उवेति" नि०
 "जमह दियाय राओ य, हुणामि महुसाप्पिस । तेण मे उरुओ
 दडुओ, जाय सरणओ जय" नि० चू० १ उ० ।

उरु-उरु-स्त्री न. उरु-वा० कु० । नक्कत्रे, उक्त० ११ अ० । जडे
 च । स्त्रीत्वे वा ऊड् । कौ० । वाच० ।

ऊरु-पुं० प्रावृडादौ, चं० प्र० । (उत्त प्रकरणे सर्वेऽर्था दर्शिताः)

उरुज्जमाण-अपोह्यमान-त्रि० नियमने, पकसि वा पणगंसि वा
 उक्कसमाणि वा उरुज्जमाणि वा अपोह्यमानां वा पड्ढेन उदकेन वा
 नीयमानाम् । वृ० ६ उ० ।

उरुवड- उरु (रू) पति-पु० उरूनां नक्कत्राणां पतिः प्रचु-
 रुपतिः चन्द्रे, उक्त० ११ अ० । प्रश्न० । जं० । त० औ० । "चन्द्र
 शशी निशाकरो रजनिकर उरुपतिरित्येवमादयः चन्द्रपर्यायाः ।
 आ० म० द्वि० ।

जहा से उरुवड चंदे, नक्कत्रयपरिवारिण ।

परिपुषो पुष्पमासीए, एवं हवड वहुस्सुए ॥ २५ ॥

यथा स उरूनां नक्कत्राणां पतिः प्रचुरुपतिः । क-
 इत्याह चन्द्रः शशी नक्कत्रैराश्विन्यादिजिह्वपलङ्कणत्वाद् ग्रहैस्तारा-
 जिह्वपरिवारः परिकर सजातोऽस्येति परिवारितो नक्कत्रपरि-
 वारितः प्रतिपूर्णसमस्तकावोपेतः । स चेदक कदा भवत्यत

भाह । पौर्णमास्यामिह च चन्द्र इत्युक्ते मा चतु रामचन्द्रादा-
वापि सप्रत्यय इत्युपतिग्रहणम् । उरुपतिरपि च कश्चिदेका-
क्येव जवति मृगपतिवदत् उक्तं नक्षत्रपरिवारितः । सोऽयपरि-
पूर्णोऽपि द्वितीयादिषु सम्भवतीति परिपूर्णः पौर्णमास्यामित्युक्त-
मेव जवति बहुश्रुतोऽसावपि हि नक्षत्राणामिवानेकसाधूनाम-
धिपतिस्तथा तत्परिकरितः सकृदकशोपेतत्वेन प्रतिपूर्णश्च
जवतीति सूत्रार्थः । उक्तं ११ अ० । चन्द्रमण्डले, ज्योः जलेशो,
वरुणे च० । वाच० ॥

उरुवर-उरुवर-पुं०सूर्ये, "तिष्ठि सहस्से सगवे ऊश्च सप उरु-
वरो हरह," तं० ।

उरुवाक्रियगण-उरुपाटितगण-पुं०जद्रजशनिर्गतेगणे, "धेरहिं-
तो जद्रजसोर्हितो नारहायसगोत्तेर्हितो पत्य ण उरुवाक्रियणाम
गणे णिगण" कल्प० ।

उरुविमाण-उरुविमाण-न० सौधर्मज्ञानयोः प्रथमप्रस्तटवर्तिनि
चतसृणां विमानावद्विकानां मध्यभागवर्तिनि वृत्ते स्वनामख्याते
विमानकेन्द्रे, "उरुविमाणे णं विमाणे पणयाहीस जोयणसयस-
हस्ताऽ आयामाविकवभेण" पं०स० । सौधर्मकल्पे प्रथमे विमाने,
स्था० ४ ग० ।

उडु-उ (उ) रू-पुं० प्राच्यदेशजदे, स च मिथिलादेशात्पू-
र्वस्यां दिशीति प्रतीयते । वाच० ॥ तद्देशजे मनुष्ये च । स च
देशोऽनार्यक्षेत्रम् । तद्वासी जनश्च म्लेच्छजातीयः । प्रव० २७
अधि० । सूत्र० । प्रश्न० । वाच० । सर्वत्र उरुशब्दश्रवणात्
उकारादित्वम् । रघुनन्दनेन तु ओरुश " देशव्यवस्थितमि-
त्युक्तत्वात् " ओकारादित्वमपि अस्य देशवाचित्वात् तस्य
राजा तदस्याजिन जन इत्यर्थे च । अणु ओरु । तद्भाजे, तद्भासिनि
च । बहुषु तस्य बुक् । उरु तद्भाजेषु तन्निवासिषु च । वाच० ।
उडुचग-उडुचक-पुं० व्याकुष्टौ, उडुचगा वाउट्टी, नि० चू० १३०
उडुचका उडुघटकास्तान् कुर्वन्ति " वृ० १ उ० ॥

उडु (ई) रुग-उडुएरु-पुं० वानप्रस्थतापसभेदेषु, ऊर्ध्वीकृत-
दण्डा ये सञ्चरन्ति । औ० । ज० ॥

उडुय-उडुय-न० (उकार) इति प्रसिद्धे उडुयरे, " जना-
इण उडुयण वायणिसमोण " आव० ५ अ० । व० ।

उडुवाण-उडुवाण-न० आकर्षणे, "हियउडुवाणे का उरुवाणहेउ"
हृदयोडुवाण चित्ताकर्षणहेतुः । ज्ञा० १४ अ० ।

उडुह-उडुह-पुं० उपघाते, "गेत्रस्यं दिट्ट उडुहो, उडुह उप-
घातः प्रवचनस्य जवति । औ० । प्रवचनलाघवे, उडुहो नाम
अहो अमीषामनुकम्पा ये विविक्तानामपि अस्माक चीवराणि न
प्रयच्छन्ति । वृ० १ उ० । उडुहो नाम पते मायावन्त पापा वा
परोपघातकारिणश्च । वृ० ३ उ० । माहिन्ये, व्य० प्र० २ उ० ।
खिसायां च । "वोच्छेय पत्रोसाई उडुहमनाणि वाओ य" प्रवच-
नस्य उडुहः खिसा । पि० । नि० चू० ॥

उडुत-उडुयमान-त्रि० प्रत्यासन्नमाकाशे परिभ्रमति, रा० ।
उडुय-देशी० पुं० (रुकार) इति प्रसिद्धे उडुयरे, उडुय वा वात-
णिसमो वा करेमाणे आचा० २ श्रु० ।

उडु-ऊर्ध्व-त्रि० उडु-हाडु-रू-पृषो० ऊरादेशः । उडु, उपरि
उपरितने च । वाच० । उडु दूर धीवृत्ता । स० । ऊर्ध्वमु-
परि, अनु० । ऊर्ध्वलोके, प्रह० अघ० ३ द्वा० । स्था० । सर्वो-
परिस्थिते मोक्षे, " बहिषा उडुमाया य णावकसे कयाइ वि "
ऊर्ध्वलोकाप्रस्थान मोक्षम् । उक्तं ६ अ० " तम्हा उडुति
पासहा अदक्ख कामाह रोगव " ऊर्ध्वं मोक्षं योपित्परित्यागादूर्ध्वं

यद् भवति " सूत्र० १ श्रु० २ अ० । उत्पादिते, हेम० । अनुप-
विष्टे, दण्डायमाने, उतिक्रान्ते, वाच० । उडुने च । अनु० । वमने,
न० । वृ० १ उ० ।

उडुंक-उडुंक-न० मार्गस्योन्नते भूजागे, सूत्र० १ श्रु० २ अ० ।

उडुं (ङ) जाणु-ऊर्ध्व (र्ध्व) जानु-त्रि० ऊर्ध्वं जानुनी
यस्यासावूर्ध्वजानु । शुरुपृथिव्यासनवर्जनाट्टैग्रहिकनिपद्याया
अजावाच्चोत्कृष्टासने, " उडु जाणु अहोसिरे भाणकोट्टो-
वण " म० १ श० १ उ० । ज० । सृ० प्र० । औ० । वि० ।
चन्द्र० । ज्ञा० । सो उडुजाणु अहोसिरो चिततो चिच्छ आव० ४ अ०
उडुंकमृग-ऊर्ध्वकाएमृग-त्रि० तापसभेदेषु, ये नाजेषुपर्येव
काएयन्ति नाधः । ज० ११ श० ९ उ० ।

उडुकाय-ऊर्ध्वकाय-पुं० ऊर्ध्वं कायस्य एकदे० ३ त० । देह-
स्योर्ध्वजागे, काके च । " ते ऊडुकापाई पखजमाणा अवरोहिं ।
स्रजति सण्णपहिं " औ० । काके । वैक्रियैः प्रखाद्यमानाः ।
सूत्र० १ श्रु० ५ अ० ७ श्रु० ।

उडुगारवपरिणाम-ऊर्ध्वगौरवपरिणाम-पुं० आयुःपरिणामभेदे,
येन आयुः स्वभावेन जीवस्वोर्ध्वदिशि गमनशक्तिवृत्तपरिणामो
भवति स ऊर्ध्वगौरवगमनशक्तिवृत्तपरिणामो जवति स ऊर्ध्व-
गौरवपरिणामः । इह गौरवशब्दो गमनपर्यायः । स्था० १० ग० ।

उडुचर-ऊर्ध्वचर-त्रि० उपरिचरे गृह्यादौ, आचा० १ श्रु० ५ अ० ५ उ० ।
उडुणरोह-ऊर्ध्वनिरोध-पुं० वमननिरोधे, " उडुणरोहे कुट्ट,
ऊर्ध्वं वमन तन्निरोधे कुष्ठं भवति । वृ० ३ उ० ।

उडुत्ता-ऊर्ध्व (र्ध्व) ता-स्त्री० मुख्यतायाम्, अहत्ताप नो उडु-
त्ताप उक्त्वत्ताप नोसुहत्ताप उडुजो परिणमति, म० ६ श ३ उ० ।

उडुत्तासामस्य-ऊर्ध्व (र्ध्व) तासामान्य-न० ऊर्ध्वमुल्लेखिताऽनु-
गताकारव्यत्ययेन परिच्छिद्यमानमूर्ध्वतासामान्यम् । सामान्य-
जेदे, तत्स्वरूप यथा पूर्वापरपरिणामसाधारणव्यमूर्ध्वतासामान्यं
कटककङ्कणाद्यनुगामिकाञ्जनवदिति पूर्वापरपर्याययोरनुगतमेक
इव्य इवति तांस्तान् पर्यायान् गच्छतीति व्यत्यया त्रिकाढानु-
यायी यो वस्त्वशस्तदूर्ध्वतासामान्यमित्याभिधीयते निर्दर्शनमुत्ता-
ममेव । र० ॥ (अप्रकृणिकवादिबौद्धपूर्वपक्ष उत्तर च खणियशब्दे)

अथ सामान्यं छिप्रकारं दर्शयन्नाह ।

ऊर्ध्वतादिमसामान्यं, पूर्वापरगुणोदयम् ।

पिण्णाश्रितादिसंस्थाना-नुगेका मृद्यथा स्थिता ॥ ४ ॥

पूर्वं प्रथमोऽपरोऽग्रेतनो यो गुणो विशेषस्तयोरुदयकरण पूर्वा-
परगुणोदय पूर्वापरपर्याययोरनुगतमेक इव्य त्रिकाढी यो वस्त्व-
शस्तदूर्ध्वतासामान्यमित्याभिधीयते । निर्दर्शनमुत्तानमेव । यथो
पिण्णो मृत्पिण्णः आश्रितः कुसुल इत्यादयोऽनेके सस्याना आकृ-
तयस्तासु अनुगता पूर्वापरसाधारणपरिणामव्यवस्था मृत्तिका
तथाकारा स्थिता एतदूर्ध्वतासामान्यं कथ्यते यदि च पिण्णकुसु-
लादिपर्यायेषु अनुगतमेकमृदुइव्यं न कथ्यते तर्हि घटादिपर्यायेषु
अनुगत घटादिइव्यमपि न कथ्यते तदा च सर्वं विशेषरूपं जवतः
कृणिकवादिबौद्धमतमायाति, अथवा सर्वइव्येषु एकमेव इव्याणां
गच्छतीति ततः घटादिइव्ये अथवा तदन्तर्वर्तिसामान्यमृदादिइ-
व्ये वानुजवानुसारेण परोर्ध्वतासामान्यमवश्यमङ्गीकर्तव्यम् ।
घटादिइव्याणि स्तोत्रपर्यायव्यापीनि पुनर्मृदादिइव्याणि बहु-
पर्यायव्यापीनि सन्ति इत्येव नरनारकादिइव्याणां विशेषो ज्ञातव्यः ।

उद्भवासामस्य

तत्सर्वमपि नैगमनयमतम् । तथा शुद्धसग्रहनयमते तु सदृष्टैतवा-
देन एकमेव स्रज्यमापद्यते इति ज्ञेयम् । ६० ॥

उद्भृदिमाडकम्-ऊर्ध्वदिगतिक्रम-पुं० दिग्घनस्यातिचारभेदे,
उपा० १ अ० ।

उद्भृदिनिष्पमाणाडकम्-ऊर्ध्व (र्ध्व) दिक्प्रमाणातिक्रम-पुं०
दिग्घनग्रहणे, ऊर्ध्वदिशि यावत्प्रमाणं परिगृहीतं तस्याति-
वह्नरूपे, दिग्घनातिचारं, आव० ६ अ० ॥ ७५० ॥

उद्भृदिमिन्वय-ऊर्ध्वदिग्घन-न० ऊर्ध्वं दिक् तत्सम्बन्धि तस्या
घनम् । एतावती दिग्ध्वर्षवनाश्रोरोहणादवगाहनीया न परत
घत्येवचूते दिग्घनभेदे, आव० ६ अ० ।

उद्भृदेह-ऊर्ध्वदेह-पुं०-न० ऊर्ध्वं देहस्य शरीरस्योर्ध्वदेहे
“खाणु व्व उद्भृदेहो, काउस्सगं तु गञ्जा” स्याणुरिवोर्ध्वदेहो
निष्प्रक्रम । आव० ६ अ० ॥

उद्भृपात्र-ऊर्ध्वपाद-त्रि० ६ त० ऊर्ध्वचरणे, “कंदतो कण्डुभीसु
उद्भृपात्रो अहोसिरो” उक्त० १९ अ० ॥ “उद्भृपाया सुवत् तहा
तम मरणं करहोहित्ति” आ० म० प्र० ॥

उद्भृच्छ-ऊर्ध्वच्छ-त्रि० वृक्षशाखादौ वक्षे “ रसतो कंडुकु-
जीसु, उद्भृच्छो अयधवो ” ॥ उक्त० १९ अ० ॥

उद्भृत्ताग्नि (ण्) ऊर्ध्वत्ताग्नि-त्रि० गगनतलत्ताग्नि, उद्भृत्तापसु
उद्भृत्ताग्नी भवति ऊर्ध्वं गतेषु वातेषु पूर्वभागी भवत्यकायो गगनगत-
वातवशादिवि सम्मूर्च्छते जडम् । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ।

उद्भृमुद्ग-ऊर्ध्वमृद्ग-पुं०-ऊर्ध्वमुखे मृद्गभेदे, भ० ११श० १० उ० ।

उद्भृमुद्गाकारसंश्रिय-ऊर्ध्वमृद्गाकारसंश्रित-त्रि० ऊर्ध्वमूर्ध्व-
मुखो यो मृद्गस्तदाकारेण संश्रितो य स तथा । सरावसम्पुटा-
कारे, भ० ११ श० १० उ० ।

उद्भृमुह-ऊर्ध्वमुख-त्रि० ऊर्ध्वं मुखस्य । ऊर्ध्वगतप्रथमप्रसरे,
ऊर्ध्वस्थिताग्रभागे, उन्नमितवदने च । स्वाङ्गत्वात् स्त्रियां
डीप् । ऊर्ध्वं मुखस्य एरुदेशी तन्पुरुष । मुखस्योर्ध्वभागे, न०
वाच० । “ उद्भृमुहलोमजालसुकुमाट्णिष्मउत्रआवत्तपसत्य-
लाभविरडं असरिवच्छत्रश्चित्रवत्ये ” ॥ ऊर्ध्वं मुखं नूमे-
रुच्छ्रतामङ्कुराणामिव येषां तानि ऊर्ध्वमुखानि यानि दोमानि
तेषां जाल समुहो यत्र स तथा । अनेन च श्रीवत्साकारव्यक्तिर्द-
र्शिता । अन्यथाऽ धोमुखस्तैः श्रीवत्साकारानुद्भव स्यात् । सु-
कुमाश्रस्त्रिभ्रानि नवनीतपिण्डादिद्वयाणि तानीव मूढकानि
आवर्तन्त्रिकुरसंस्थानविशेषे प्रशस्तानि माङ्गल्यानि वक्रिणावर्त्ता
नीत्यर्थे । यानि दोमानि तैर्विरेचितो यः श्रीवत्सा महापुरुषाणां
घकान्तवर्त्ता अच्युन्ततोऽवयवस्तत पूर्वपदेन कर्मधारयस्तेन उ-
न्नमाच्छादितं विपुलवक्रो यस्य स तथा ॥ ज० ३ वक्र० ॥

उद्भृहिय-ऊर्ध्वरधिक-पुं० उमके, ऊर्ध्वरधिकशब्दोऽ स्ति
‘कष्टेनेष्टविशिष्टार्थो महापुरीमिव मनुजगतिमनुप्रविशन्ति जन्त-
घोऽनुप्रविश्यापि चास्यामोर्ध्वरयिका इवाहृतसुहृतसजारा निरी-
क्षितुमपि नैन क्रमन्ते । उक्त० १ अ० । उत्तराव्ययनवृद्धृत्ति-
प्रथमपत्रे स कस्य वाचकः इति हीरविजयसूरिं प्रति कल्याण-
विजयगणितप्रश्नो तथा अस्योत्तर हीरविजयसूरिद्वयम् ॥ तथा
च ऊर्ध्वरयिकशब्दमाश्रित्य सिद्धान्तविषयपदपर्यायान्तर्गतो-
त्तराव्ययनविषयपर्याये उमकवाचकत्वमुक्तमस्ति ॥ ३ ॥ ही०

उद्भृगो-ऊर्ध्वरेणु-स्त्री० पुं० जाडप्रमाभिन्यङ्ग्य स्वत परतो
घा ऊर्ध्वस्थिर्यङ्गचलनधर्मा रेणुर्ध्वरेणुः । प्रव० २५४ श० ॥

ऊर्ध्वस्थिर्यङ्गचलनधर्मापञ्चन्ये रेणौ, तद्रूपेऽप्रशङ्कणश्लाघी-
कालकणे प्रमाणभेदे, ज० ६ श ७ उ० । ज्यो० ॥

उद्भृशोम-ऊर्ध्वरोमन्-पुं० ऊर्ध्वानि रोमाण्यस्य । ऊर्ध्वमुखतया-
विकटरोमिण्यमदूतादौ, कुग्रहीपसीमापर्वते च । ऊर्ध्वमुखरोम-
युक्ते त्रि० वाच० । “घोमयपुत्रं व तस्स कविद्वफरसाउ उद्भृ-
लांमाश्रो, परये कर्कशस्पशं ऊर्ध्वरोमिकेन तिर्यगवन्तेनेत्यर्थः
दृष्टिके उत्तरोष्ठरोमणि, उपा० । १ अ० ॥

उद्भृशोम (य) ऊर्ध्वशोक-पुं० ऊर्ध्वमुपरि व्यवस्थितो लोक
ऊर्ध्वलोकः अथवा ऊर्ध्वशब्दः शुभपर्यायस्तत्र च क्षेत्रस्य शुभ-
त्वात्तदनुभावाद् द्रव्याणां प्रायः शुभा एव परिणामा भवन्त्यतः
शुभपरिणामद्रव्यायोगाद् ऊर्ध्वशुभो लोक ऊर्ध्वलोकः । उक्तच “उद्भृ-
ति उवरि जं चिय, सुभखत्त खेत्तश्रो य दव्वगुणा । उप्पज्जति
सुभावा, तेण तश्रो उद्भृलोगोत्ति” रुचकप्रतरघ्यस्य मध्ये एक-
स्मात्पुपरितनप्रनरादारज्योर्ध्वं नवयोजनगतानि परिहृत्य परतः
किञ्चिन्न्यूनसप्तसप्तत्रयायते क्षेत्रशोकभेदे, अनु० । आ० म० द्वि० ।

उद्भृशोमचूला-ऊर्ध्वशोकचूला-स्त्री० “ उद्भृशोमस्य चूला
सिहा ” ऊर्ध्वशोकस्य चूला शिखा । ऊर्ध्वशोकचूला । ईपत्त्राग्ना-
राखे क्षेत्रचूलाभेदे, नि० चू० १ उ० । “ईसीपत्त्रारा णाम य ई-
स्तिति” अण्पभावे च इति प्रायोवृत्त्या । जारर्जितभारकंतस्स ए-
रिलस्स गय पायसां ईसेणय भवति जाव एव विता सा पुढवी
ईसीपत्त्रारा णाम इति एतमभिहाणतस्स सायदव्वसिस्सि-
विणाउ उर्वार वारसेहिं जोयणेहिं भवति तेण सा उद्भृशोमचूला
भवति । नि० चू० १ उ० ॥

उद्भृशोमवत्यव्व-ऊर्ध्वलोकवास्तव्य-त्रि० ऊर्ध्वलोकवासिनि,
“ उद्भृशोमवत्यव्वो अट्ट दिसाकुमारीओ ” ऊर्ध्वलोकवास्तव्या
नन्दनकूटनिवासिन्य इत्यर्थे । ज्ञा० ७ अ० ।

उद्भृलोग (य) विजति-ऊर्ध्वलोकविजति-स्त्री० स्यानाश्र-
यणात्क्षेत्रविजतिभेदे, । सा च ऊर्ध्वलोकविजति सौधर्माद्या उ-
पर्युपरि व्यवस्थिता द्वादश देवशोका नवश्रेयसकानि पञ्चमहा-
विमानानि तत्रापि विमानकेन्द्रकावद्विप्रविष्टपुष्पावकीर्णकवृत्त-
व्यल्लचतुरन्त्रविमानस्वरूपनिरूपणमिति ॥ सूत्र० १ श्रु० ५ अ० ।

उद्भृवाङ्गण-ऊर्ध्ववातिक्रमण-पुं०श्रमणस्य जगवतो महावीर-
स्य नवगणानां पञ्चमे गणे, स्था० ए ग० । “ घेरोहितो जहज-
सेहितो भारहायसगात्तेहितो एत्य ण उद्भृवाङ्गिण णामं गणे णि-
गण ” कल्प० ॥

उद्भृवाय-ऊर्ध्ववात पुं० ऊर्ध्वमुच्चन्न यो वाति वातः स ऊर्ध्व-
वात । वाटरवायुकायभेदे, जीवा० १ प्रति० । स्था० । प्रज्ञा० ।
ऊर्ध्वगतो वातः सुश्रुतोके स्वाभाविकगतिरोधेन ऊर्ध्वगत वायौ,
स च मूलादिवेगधारणाद् भवति । वाच० ॥

उद्भृ-ऊर्ध्वम्-अव्य० दिग्भेदे, स्था० ६ ग० ।

उद्भृडकम्-ऊर्ध्वदिक्रम-पुं०-ऊर्ध्वदिषु ऊर्ध्वस्थिरश्रीषु दिक्षु क्रमः
क्रमण विवाङ्गितेज्यात्परत इति गम्यते अथ ऊर्ध्वदिक्रम । ऊ-
र्ध्वदिक्रमप्रमाणातिक्रमाद्योदिक्रमप्रमाणातिक्रमातिर्यादिक्रमप्रमातिक्रम-
वक्रणे दिग्घनातिचारत्रये, पचा० १ विव ।

उद्भृववसुग-ऊर्ध्वोपपन्नक-पुं० सौधर्मादिज्यो द्वादशेज्यः
कल्पेज्यः ऊर्ध्वं श्रेयसकानुत्तरविमानेषूपपन्ना उप्पन्ना । कल्पा-
तीतेषु देवेषु ज० ७ वक्र० जी० ऊर्ध्वशोकेषूपपन्नेषु, स्था० २ ग० ।

जे देवा उद्धोववन्नगा ते पुत्रिहा पन्नत्ता । कप्पोववन्नगा वि-
माणोववन्नगा ।

ऊर्ध्वलोकस्तत्रोपपन्नका उत्पन्ना ऊर्ध्वोपपन्नकास्ते च द्विधा क-
ल्पोपपन्नका सौधर्मादिदेवलोकोत्पन्नकास्तया विमानोपपन्न-
काः त्रैवेयकानुत्तरवृक्षाणामिमानोत्पन्नाः कल्पपातीता इत्यर्थः ।
स्था० २ ग० ।

उण-पुनर्-अव्य-पनस्तुतौ वा अरि पृषो प्राकृते स्वरदसयुक्तस्यानादे-
इत्यनुवृत्तिसहितस्य । कगचजतदपयवां प्रायो बुगि, ' ति सूत्र-
स्य क्वचिददिरपि दुर्गविधानात्पकारस्य वा हुक् स ङण स पुन ।
प्रा० । द्वितीयवारं, प्रथमं जेदे च । अमरः (पुणशब्दे सर्वेऽर्था-
प्रदर्शयिष्यन्ते)

उष्ण (उरण) ऊर्ण-त्रि०ऊर्णा अस्यस्य कारणत्वेन अर्श०
अच् । मेपत्रोमरचिते वस्त्रादौ, मेपत्रोस्त्रि, स्त्री० वस्त्रादस्या चिन्ह-
जेदे, वाच० । शब्दे, स च वर्णात्मकोऽर्थ स्यानोर्णार्थालिम्बन तद-
न्ययोगपरिजननम्, षो० । ३ विव० ।

उष्णज्जमाण-उन्नीयमान-त्रि० उन्नतिं क्रियमाणे, उन्नतिं प्राप्य-
माणे, औ० ॥

उष्णकप्पास-ऊर्णकार्पास-पु० कर्म० स० । मेपत्रोस्त्रि, उष्णत्तिव्वा
काणगदृष्ट प्रवति तस्स रोमा कव्वणिज्जा कप्पासो भस्सत्ति
अहवा उष्ण कप्पासो । जे भिन्तवू साणकप्पासा उ वा उष्ण-
कप्पासाउ वा । नि० चू० १ उ० ।

उष्णान्न-ऊर्णान्न-पु० ऊर्णव सूत्र नामौ गर्भेऽस्य अच् समा० ।
द्वितायात्, दीर्घादिरयमिति केचित् । वाच० "ऊर्णान्न इवाशून्या,
चन्द्रकान्त इन्द्रास्त्रसाम्" उर्णान्नोऽत्र कर्मठको व्याख्यात । सम० ।
उष्णमणी-उन्नमनी-स्त्री० उष्णामिय जसियं वि, उष्णमणी इति
निरुक्ते द्वितीयगौणानुज्ञायाम्, प०भा० । न० ॥

उष्णमिय-उन्नम्य-अव्य० उद् नम ल्यप् । उन्नतीकृत्यर्थे, "उद्दि-
सिय २ उष्णमिय २ णिज्जापज्जा" आचा० २ थ्रु० १ अ० ५ उ० ।

उष्णय-उन्नत(य)-त्रि० उद् नम० क० । उच्चे, रा० । अव्युन्नते,
ज० २ वक्० । तुङ्गे, त० । प्रश्न० । गुणवति, औ० "उज्जय चरि
यदागोपुरतोरणउष्णयसुविभत्तरायमग्गा" । उन्नतानि गुणव-
न्ति उच्चानि च । ज्ञा० १ अ० । स्था० । उन्नत छव्यत शरीरे-
णेच्छित्त्रत ज्ञावतस्त्वभिमानप्रहग्रस्तः । सूत्र० १ थ्रु० १६ अ० ।
स्था० (पुरिसजाय शब्दे विवरणम्) उच्छिन्न नत पूर्वप्रवृत्त
नमनमन्निमानाद्भ्रतसुच्छिन्नो वा नयो नीतिरजिमानादेव उन्नयो
नयान्नाव इत्यर्थः । मानविशेषे, पु० तत्परिणामजनके कर्मणि
च नपु० । भ० १२ श० ५ उ० । मोहनीये, स० । उष्णयरज्यत-
द्विणतवसुऽणिक्कस्त्र — उन्नतरति दतद्विनताप्रशुचिस्तिग्धनख-
उन्नता ऊर्ध्व नता रतिदा रमणीया स्तद्विना प्रतद्वास्ताम्ना
ईपक्ता. शुचय. पवित्रा स्तिग्धा. स्तिग्धच्छाया नखा यस्य ।
सुवक्कणयुक्पादाद्दुब्बिके, त्रि० जी० ३ प्रति० ।

उष्णयतणुत्तवणिक्कस्त्र-उन्नततनुताम्निग्धनख-त्रि० उन्नता अ-
निम्नास्तनव प्रतदास्ताम्ना अरुणा. स्तिग्धा कान्ता. नखा
पादाद्दुब्बयवया यस्य स तथा । सुवक्कणयुक्पादाद्दुब्बिके,
औ० । जी० । त० ।

उष्णयमण-उन्नतमनस्-त्रि० प्रकृत्या औदार्य्यादियुक्तमनसि,
स्था० ४ ग० ।

उष्णयमण-उन्नतमन्य-त्रि० उन्नतमानान मन्यते य. स तथा

आत्मानमुन्नतिमन्त मन्यमाने, आचा० १ थ्रु० ५ अ० ४ उ० ।
उष्णयमाण-उन्नतमान-त्रि० उन्नतो मानोऽस्येत्युन्नतमान. । गर्वा-
धाने, " उष्णयमाणे य णरे महतमोहेण मुज्जसि " उन्नतो मानो
ऽस्येति उन्नतमान. । उन्नत चात्मान मन्यते स चैवभूतो नरो
मनुष्यो महता मोहेन प्रवद्वमोहनीयोऽद्येनाज्ञानोऽद्येन वा मु-
ह्यति कार्याकार्यविक्रदो प्रवति । आचा० १ थ्रु० ५ अ० ४ उ० ।
उष्णयवद्-उन्नतावर्त-पु० उन्नत उच्छिन्न स चासावावर्तश्चेति
उन्नतावर्त. । आवर्तभेदे, स च पर्वतशिखरारोहणमार्गस्य-
चानोत्कलिकाया वा । स्था० ४ ग० ।

उष्णयमाण-उन्नतासन-न० उच्चासने, रा० । ज० । जी० ॥

उष्ण-उ (ऊ) ण्-स्त्री०ऊर्णयते आच्छादयते, ऊर्ण मा नृस्वः
मेपादिलोस्त्रि, वस्त्रादस्थलोमसमूहात्मके चिह्नजेदे, वाच० ।
दीर्घादिरयमिति बहव. वाच० । स्था० आ० म० प्र० ।

उष्णाग-उन्नाक-पु० स्वनामख्याते सन्निवेशे, यत्र महावीरस्वामिना
विहृतम् । "ततो सामी उष्णाग वच्चति तत्थनए बह्वरं सपन्नि-
हुत्त पईताणे पुण दोवि विरुवाणि दतुराणि य तत्थ गोसा-
लो भस्सई अहो इमो मुसजोगे" आ० म० द्वि० ।

उष्णाम-उन्नाम-पु० प्रणतस्य मदानुप्रवेशाद्दुश्मनमुन्नाम मानवि-
शेषे, तत्परिणामजनके मोहनीयकर्मणि च । न० । प्र० १२ श० ५
उ० । स० ॥

उष्णिद्-उन्निद्-त्रि० उन्नता निष्ठा मुद्रा यस्य । विकसिते, निद्रा-
शब्दस्य मुद्रामुकुत्रीभावरूपनेत्रनिमीलनार्थकत्वेन तथात्वम्
निर्धारहिते च । वाच० उन्निद्धं विजृम्भित हसित उद्दुष्मि-
त्यादि पर्यायाः । विशेषः ।

उष्णिय-और्णिक-त्रि०ऊर्णया निमित्त सयोग उपपातो वा उच् ।
तन्निमित्तादौ, स्त्रियां ङीप् । वाच० । ऊर्णामये सूत्रादौ, आ०
म० प्र० । ऊर्णरोमनिष्पन्ने वस्त्रे, वृ० २ उ० । नि० चू० ॥ उष्-
लोममये रजोहरणे, स्था० ५ ग० । जी० ॥

उन्नीत-त्रि० उद्-नी क-ऊर्ध्व नीते, वितर्किते च । वाच० ।
पृथग्यवस्थापिते, " द्वाच्यां नयाच्यामुन्नीतमपि शास्त्र कणा-
शिना" । नयो० ।

उष्णु-(न्नु) इतो-उन्नुऽतो-देशीपदमेतत् । गर्वे वर्तते इत्यस्मि-
न्नर्थे, पव न्नितो सतो उष्णुऽतो सौ कहेइ सव्व तुव्य० द्वि० १० उ० ।

उष्ण-उष्ण-पु० । उपति दहति जन्तुनित्युष्ण' उप् नक् उक्त० १
अ० । सूर्यादिपरितापे, दि० । आहारपाकादिकारणे, ज्वलनाद्य-
नुगते स्पर्शजेदे, कर्म० । ग्रीष्मर्तौ, पञ्चाणौ च । अर्श० अच् ।
तद्वति, आवस्यरहिते, दक्के च । वाच० । सीपण उष्णेण
सिद्धेण बुक्खेण काळण रूहेण सनेण" आचा० १ थ्रु० ५ अ० ६
उ० । (उष्णशब्दनिष्पेप सीउष्ण शब्दे)

उष्ण (उष्णिण) परि (री) सह-उष्णपरि (री) पह-पु० उप
दाहे इत्यस्यौणादिकनक्प्रत्ययान्तस्य उष्ण निद्रायादिनापात्म-
कम्-तदेव परीपह उष्णपरीपह । उक्त० १ अ० । प्र० स च उष्णेन
तप्तो नैवोष्ण निन्देच्छायां च न स्मरेत् । वोजनं व्यजन गात्राग्निपे-
कादि च वर्जयेत् । अ० २ अधि० ॥ पागान्तरेण । "उष्णतप्तो न
त निन्देच्छायामपि न स्मरेत् । स्नानगात्राग्निपेकादि-वर्जन
वाऽपि वर्जयेत्" । आ० म० द्वि० ।

पुष्टे गिम्हादि तावणं, विमणेसुष्णिवामिण् ॥

तत्थ मंदा विरीयंति, मच्चा अप्पोदण जहा ॥ ५ ॥

श्रीष्मे ज्येष्ठापादादये अजितापस्तेन स्पृष्टशुभो व्याम सन् ।
विमना विमनस्क सुप्तु वा अतिशयेन पातुमिच्छा पिपासा तां
प्राप्तो नितरां नृभभिन्नूतो बाहुल्येन दैन्यमुपयातीति दर्शयति ॥
तत्र तस्मिन्नुष्णपरीपहोदये मन्दा जमा अशक्ता विपीदन्ति ।
पराजङ्गमुपयान्ति । दृष्टान्तमाह । यथा मत्स्या अल्पोदके विपी-
दन्ति । गमनाभावान्मरणमुपयान्त्येव सन्वाजावात्सयमात्र भ्रं-
श्यन्त इति । इदमुक्तं ज्ञवाति । यथा मत्स्या अल्पन्वादुदकस्य
श्रीष्माजितापेन तत्ता अवसीदन्त्येवमल्पसत्त्वाश्चारित्रप्रतिपत्ता-
वापि जलमलम्बेदक्लिन्नगात्रा वहिरुष्णाभितप्ता. शीतत्वान् ज-
वाश्रयान् जग्राधारगृहचन्दनादीनुष्णप्रतीकारहेतूनुस्मरन्त आ-
कुञ्चितचेतस सयमानुष्ठान प्रति विपीदन्ति ॥५॥ सूत्र० १३३ अ० ।

उसिणपरियावेणं, परिदाहेण तज्जिण् ।

यिसु वा परियावेणं, सायं नो परिदेवण् ॥ ८ ॥

उष्णमुष्णस्पर्शवद्भ्रूशिवादि तेन परिताप तेन तथा परिदाहेन
बहि स्वैदमत्राभ्यां वहिना वान्तश्च तृष्णया जनितनिदाश्वस्वरूपेण
तर्जितो भस्मितोऽप्यन्तपीकित इति यावत् । तथा श्रीष्मे वाशब्दात्
अरदि वा परितापेन रबिकिरणादिजनितेन तर्जित इति सवन्थ ।
किमित्याह । सात सुख प्रतीति शेषं न परिदेवेत किमुक्तं ज्ञवाति ।
नारीकुचोरकरपद्मवोपगृहै. क्वचित्सुख प्राप्ता क्वचिद्भ्रूजैर्ज्वलि-
तैस्त्रीकृष्णं पक्का स्म नरकेष्विन्यादि परिजावयन् हा कथ मम
मन्दजायस्य सुख स्यादिति न प्रवृत्त । यद्य सातमिते सातहेतुं
प्रति यथा हा कथ कदा वा शीतकाद्व शीतांशुकरकडापादयो
वा मम सुखोत्पादका सपश्यन्त इति न परिदेवेत इति सूत्रार्थं ॥
उपदेशान्तरमाह ।

उन्हाहिततो मेहावी, सिणाणं नो वि पत्यए ।

गायं नो परिसिचिज्जा, न वीएज्जा य अप्पयं ॥९॥

मेहावी मर्यादानतिवर्त्ता स्नान शौच देशसर्वभेदजिघ्रं नाभिप्रा-
र्ययेत नैवाभिवपेत् पतन्ति च (नो वि पत्यइत्ति) अपिजिघ्र-
क्रमत्वात्प्रार्थयेदपि न किन्तु पुन' कुर्यात्तयागात्र शरीर नो परि-
सिञ्चन्तमृक्कमादेकविन्दुजिग्राड्कुयात् न वीजयेच्च तादृशतादिना
(अप्पयंति) आत्मानमथ वाऽऽपमेवावपक किं पुनर्देहिति सूत्रार्थं ।
स्मरन्त शिवाह्वारमनुस्मरन् उवरितावेणन्यादिसत्रावयवसूचि-
तमुदाहरणं निर्युक्तिमदाह-

तगराए अरिहामित्तो, अरिहृष तोयज्जा य ।

वसियमहिळं चइत्ता, तत्तम्मि सिन्नायझे विहरे ॥

तगगयामर्हन्मित्रो दत्तोर्हन्नकश्च भष्ठा चावाग्महिलांत्यक्त्वा शि-
वान्ने विद्वेत्ति व्यहार्षोदिति गायार्करावो भावार्थस्तु वृक्षसप्रदा
यावसेय । सचाय तगरा नयरी तद्व अरहमित्तो नाम आयरि-
ओ तस्स समीवे दत्तो नाम वाणियओ भहाए. जारियाए पुत्ते-
ण य अरहत्तएणं लक्किं पव्वइत्तो । सो त खुहुग कयाइ जिक्खा-
णर्हाइमावेइ पढमात्रियाईई किं मिच्छिणहिं पोसेत्ति सो सुकु-
माओ साहुण अप्पत्तिचणतगति किं चि जणिउ । अन्नया सो ख-
तो काजगतो सार्हहिं दो तिन्नि वा दिवसे दाउ भिक्खस्म उपरि-
तो सो सुकुमाअसरीरो गिष्से उवग्ग्हेहाए मज्जितो पस्सेय-
नएहाजिभूतो त्रयाए नीत्तमतो पोमियवज्याए वाणियमहिहाए
दिट्ठो उराअसुकुमाअसरीरोत्ति काउ तीस्से त्तिई अज्जोववाओ
जाओ । चेदीण सदाचित्तो किं मग्गासि । जिन्ख दिन्ना मे मोयगा
पुच्छिओ कीम तुम धम्मं करेमि । जणति सुदनिमित्त । सा भणति
तो मण च्चेव समाण ज्ञांणे सुज्जाहि । सो य उपदेण तज्जिओ
उवसग्गाज्जितो य पमिज्जो ज्ञांणे सुज्जति । सो सार्हहिं सच्च-

हिं मग्गिओ नो दिट्ठो अप्पसागारिअ पविट्ठो पच्चा से माया उम्म-
तिया जाया पुत्तसेगण णयर परिज्जमती अरहन्नय विद्ववती
जं जहिं पासति त त्तिई सच्च भणति अत्थि ते कोवि अरहन्नका
दिट्ठो एव विद्ववमाणा जमति जाव अक्षया तेण पुत्तेण ओदोच्चणग-
ए ॥ दिट्ठो पच्चजिन्नाया तहेव उत्तरिता पाएसु पमिओत पेच्छिउण
तहेव सत्यचित्ता जाया ताए भग्गत्ति पुत्त पव्वयाहि मा दोग्ग-
इ जाहि । सिस्सो जसति न तरामि काउ सज्जम यदि पर अण-
सण करेमि एयं करेहि मा असयतो जवाहि मा संसार जमि-
हिसि । पच्चा सो तहेव तत्ताए सिवाए पाओवगमण केति
सुहुत्तेण सुकुमाअसरीरो उएहेण विदावो पुच्चि तेण णाहिया-
सिओ पच्चा तेण अहियासितो एव अहियासियच्च उएहे उच्चपा०
तगरानगर्यामर्हन्मित्राचार्यपादवे दत्तनामा वाणिकू ज्जा जार्या
ईन्नकपुत्रेण सम प्रवजित. । पित्रा सर्ववैयावृत्त्यकरणेन इतस्स-
त परिज्जम्य जव्यजिक्काओजनसम्पादनेन स बावोऽत्यन्त सुखी-
कृत उपविष्ट एव सुद्धे कदापि जिक्कायै न जमति । तद्विक्कार्य
स्वजिक्कार्यश्च पितुरेव जमणात् । अन्यदा पितरि मृतं साधुभिः
प्रेरित. स तवो श्रीष्मे मासे जिक्कार्येद्वतः । तापाभिन्नूत प्रोत्तु-
ङ्गगृहचगयायामुपविशति पुनस्तत उत्तिष्ठति ज्ञाने. ज्ञानैर्याति एव
कुर्वन्तमत्तिसुकुमार तमर्हन्नकुमार रूपेण कन्दर्पावतार दृष्ट्वा का
चित्तोऽपितवणिज्जार्या आकार्ये गृहे स्यापितवती तथा सह
स विपयासक्तोऽचूत् । अथ तन्माता साध्वी पुत्रमोहेन
गृथित्रीज्ञाना अरे अर्हन्नक ! अर्हन्नक ! इति निर्घोपयन्ती चतुष्प-
थादिषु जमति । एकदा गवाक्स्थेन अर्हन्नकेन तादृशावस्या
माता दृष्ट्वा सजातात्यन्तसवेग' स गवाक्काष्ठुतीर्य पादयो. पति-
त्वा मानरमेवमाह । हेमान' सोऽहमर्हन्नक इति तद्वचन श्रवणात्
स्वस्यचित्ता माता तमेवमाह । वत्स जव्यकुञ्जजातस्य तव केय-
मवस्था । स प्राह । मातश्चारित्र पाहायितुमह न शक्नोमि । सा
प्राह त्तिई अनशन कुरु मातृवचसा स तप्तशिवायां सुप्त्वा पादो-
पगमनञ्चकार सम्यगुष्णपरीपह विषह्य समाधिभाग् देवत्व प्राप्त-
वान् । एव अन्यैरपि साधुभिरुष्णपरीपह सोढव्य. । उच्च २ अ० ।
(परीसहशब्देऽन्यत्)

उएह (उसिण) परियाव-उष्णपरिताप-पु० उष्णमुष्णस्पर्श-
वद्भ्रूशिवादि तेन परिताप. । उच्च० २ अ० । आतापनादौ, ब्रू-
शिवाद्यौष्ण्यहेतुके दाहे, उच्च० १ अ० ।
उएहफासणाम-उष्णस्पर्शनामन्-न० नामकर्मज्ञेदे, यदुदयाज-
न्तुगरीरं हुतहुजादिवद् ज्ञवाति तदुष्णस्पर्शनाम । कर्म० ।
उएहयुर-उष्णतर-न० कपाय शोकवेदोदययोश्च दाहकत्वा-
दुष्ण सर्वे वा मोहनीयमष्टप्रकार वा कर्मोष्ण ततोऽपि तहाह-
कत्वाद्दुष्णतरम् । तपासि, " मज्जइ तिक्कसाओ, सोगजिचूओ
उच्चवेओ य । उएहयरो होइ तवो, कसायमाई वि ज रुहइ "
आत्ता० नि० २ अ० । (सीउएह शब्दे विवृति.)
उएहवण-उष्णापन-न० उष्णोकरणे, पि० ॥
उएहजि (हि) तत्त-उष्णाजितम्-त्रि० उष्णेनात्यन्तपीकिते,
"उएहाहिततो मेहावी सिणाण नो विपत्यए" उच्च० २ अ० ।
उएहाजिहय-उष्णाजितम्-त्रि० सूर्यखरप्रतापाजितम् " उएहा
जिहए तएहाजिहए दवग्गिजावाजिहए " जी० ३ प्रति० ।
उएहीस-उष्णाप-पु० न० उष्णमीपते हि नास्ति उष्णम् ईप शक्य
पररूपम् । "सूक्कमवणस्सन्दहएदृष्णा एह । ५२ ७५. सूत्रेण ण
जागस्य णकाराकान्तो हकार. । प्रा० । गिरोवेप्रनवत्ते, (पामनी)

किरीटे च । “ पवित्र केड्यमुष्णीप, वातातपरजोऽपहम् । वर्षा-
निद्वरजोघर्म-हिमाद्रीनां निवारणम् ” वाच० ॥

उएहोदग-उण्णोदक-न० क स अग्निना तप्तजले, कथ्यमानपा-
दशेयार्कवशेषपादादिहीनके जले, “ अष्टमेनांशशेषेण, चतुर्थे-
नार्धकेन वा । अथवा कथनेनैव, सिद्धमुष्णोदक वदेदिति । वाच०
पुष्फोदणहिय गधोदणहिय उएहोदणहिय सुभोदणहिय कल्प०

उएहोद्व्या-उण्णोपज्ञा-स्त्री० तैलपायिकानामके कीटनेदे, सङ्गमक-
सौधर्मकल्पवासी देव वीरमुपसर्गयन् “ उएहोद्व्या विउव्वइ
उएहोद्व्या णाम तेल्लपाइया तो तातो तिक्खोई तुमेई अतीव
दसति ” आ० म० द्वि० ।

उत्त-उक्त-त्रि० वच दुहा गौणे कर्मणि क् । यस्य ज्ञानाय कथ्य-
ते तादृशे, अनुकेनापि वक्तव्य, सुहृदा हितमिच्छता । गौणकर्म-
समन्विताहारे तु मुख्ये कर्मणि क् । वाच० । अभिहिते, “ तत्पुत्रो
त जिणजवणाः ” पचा० ६ विव० । भणिते, आशुक्ते, नि० । उक्त
उक्त ऋणितमिति उक्तशब्दस्योक्तेत्यनुवाद । आव० ५ अ० ॥
उत्तराध्ययने तु व्युक्तेत्यनुवाद । उक्त० १ अ० ॥

उत्त-त्रि० उन्ड ल्केदने क्-वा तस्य नः । क्लिप्ते आर्द्धवस्तु-
नि, वाच० । स्वनामख्याते वनस्पतिनेदे, पु० । अनु० ।

उत्त-त्रि० वप्-क् । निक्षिप्ते, ध० १ अधि० । कृतवाये धान्या-
दौ क्लेत्ते, वाच० । फर्पक एव वीजवपन कृत्वा निष्पादिते, “ देव
उत्ते अपद्रोप वनउत्तेत्तियावरे ” । सूत्र० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

उत्तण-उत्तृण-न० उक्त तृणमुत्तृणम् । ऊर्कते तृणे, “ खित्त-
खित्तृमिबल्लराइ उत्तणघणसकराइ मज्जतु ” उत्तृणै स्तृणैर्घ-
नमत्यर्थे सकटानि सङ्कीर्णानि यानि तानि तथा । प्रश्न० १ द्वा०
उद्गतानि तृणानि यत्र उद्गततृणके, “ उत्तणानि घणानि णिप्पस-
सव्व वा मेर्णण ” उद्गतानि तृणानि येपु वनेषु तानि तथा । अनु० ।

उत्तत्य-उत्तस्त-त्रि० उद्गतवाशे, प्रश्न० अध० ३ द्वा० । प्रयाजा-
तोत्कम्पादिजयभावे, “ उत्तत्या तसिया उव्विग्गा सजायभया ”
प्र० ३ श० १ उ० । “ उत्तत्यसुष्णजयसतत्या ” प्रश्न० अध० ३ द्वा० ।

उत्तप्पसरीर-उत्तप्पसरीर-त्रि० देदीप्यमानशरीरे, रा० ।

उत्तम-उत्तम-त्रि० उद्-तमस् । स्वरूपत सुन्दरे, कल्प० ।
म० । प्रशसास्पदीभूते, ज० २ वक्क० । औ० । सर्वोत्कृष्टे, आव०
२ अ० । महाति, सूत्र० १ श्रु० १ ३ अ० । प्रधाने, पचा० ए विव०
प्रश्न० सस्या । “ अय से उत्तम धम्मे, पुव्वहाणस्स पग्गहे ” आचा० १
श्रु० ५ अ० । “ धमचेर उत्तमतवनियमनाणदसणचरित्तविणयमूल ”
प्रश्न० ३ द्वा० । प्रज्ञा० । समये, पु० दशा० ५ अ० । गिरीणामुत्त-
मत्वाहुत्तम । मैरी, “ ता उत्तमसि पव्वयसि ” च० प्र० १ पाहु० ।
सू० प्र० । अन्त्ये, त्रि० उत्तमैकाइयां च० पा० उत्तमशब्दोऽन्त्यार्थे ।
उत्तानपादस्य पुत्रनेदे, ध्रुवस्य ज्ञातरि पुं० वाच० ॥

उत्तमस्-त्रि० ऊर्क तमसोऽज्ञानाद्यत्तत्तया अज्ञानरहिते, ज्ञा० १ अ०
किञ्चित्तयवन्दियमहिया, जे दोगस्सुत्तमा सिद्धा ॥

कीर्तिता स्वनामानि प्रोक्ता वन्दिनास्त्रिविधयोगेन सम्यक् स्तु-
ता महिता । पुष्पादिभिः पूजिता । क एते इत्यत आह ये एत लो-
कस्य प्राणिलोकस्य मिथ्यात्वादि कर्ममद्वकजजकजावेनोत्तमा
प्रधाना ऊर्ध्वे वा तमस इत्युत्तमसः । उत्प्रावत्येनोर्ध्वगमनो-
च्छेदनेष्विति वचनात् । प्राकृतशैल्या पुनरुत्तमा उच्यन्ते । (सिद्धा
इति) सित ध्मातं घन्धमेपामिति सिद्धा कृतकृत्या इत्यर्थे । इ० ।
अस्थैव व्याख्यां निर्युक्तिः कृदाह ।

मिच्छत्तमोहाणिज्जा, नाणावरणाचरित्तमोहाउ ।
तिविहत्तमा उम्मुक्का, तम्हा ते उत्तमा हुंति ॥ ५५ ॥

मिथ्यात्वमोहनीयास्तथा ज्ञानावरणास्तथा चारित्रमोहादित्यत्र
मिथ्यात्वमोहनीयग्रहणेन दर्शनसप्तक गृह्यते । तत्रानन्तानुबन्धिन-
श्चत्वार कपायास्तथा मिथ्यात्वादित्रयं च ज्ञानावरण मतिज्ञाना-
द्यावरणनेदात्पञ्चविधं चारित्रमोहनीय पुनरेकविंशतिनेदे तच्च-
नन्तानुबन्धिरहिता छादशकपायास्तथा नव नोकपाया इति
अस्मादेव यतस्त्रिविधतमसः किमुत्सुक्ताः प्रावत्येन मुक्ताः पृथ-
ग्भूता इत्यर्थे । तस्मात्ते जगवन्तः किमुत्तमा जवन्ति ऊर्ध्वे तमो-
वृत्तेरिति गार्थार्थः ॥ आव० २ अ० । आ० चू० ।

उत्तमंग-उत्तमाङ्ग-न० क सः सर्वावयवानां प्रधानावयवे, स० ।
शिरसि च । सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० । उक्त० नं० । मस्तक-
स्य अङ्गपूर्त्तत्त्व चक्षुरादीन्धियाधारत्वात्, वाच० । तात्स्थ्या-
त्केशेषु, “ द्योयविरुत्तमंग ” अत्र उत्तमाङ्गशब्देन उत्तमाङ्गस्याः
केशा उच्यन्ते । पि० ॥

उत्तमकट्टपत्त-उत्तमकट्टप्राप्त-त्रि० परमकट्टप्राप्ते, प्र० ७ श० ६ उ०
उत्तमकाष्ठाप्राप्त-त्रि० उत्तमावस्थांगते, परमकाष्ठाप्राप्ते, “ सुसम-
हसमाए समाए उत्तमकट्टपत्ताए भरहस्स केरिसए आगार
जावपडोयारे पणत्ते ” म० ७ श० ६ उ० । परमप्रकर्षप्राप्ते,
प्रकृष्टावस्थांगते, सू० प्र० १ पाहु० ।

उत्तमकट्टा-उत्तमकाष्ठा-स्त्री० प्रकृष्टावस्थायाम्, ज० २ वक्क० ।

उत्तमकुट्ट-उत्तमकुट्ट-न० उग्रभोगादिके चान्द्रादिके वा कुट्टे,
“ उत्तमकुट्टे वि जाय णिष्ठाभिज्जइ तपगच्छ ” ग० २ अधि०

उत्तमगुण-उत्तमगुण-पु० प्रधानगुणे, पचा० ४ विव० ।

उत्तमगुणवहुमाण-उत्तमगुणवहुमान-पु० उत्तमगुणेषु प्रधान-
गुणेषु जिनेषु वीतरागत्वादिषु वा जिनगुणेषु, बहुमान पक्षपात
उत्तमगुणवहुमान उत्तमगुणपक्षपाते, “ उत्तमगुणवहुमाणो
पयमुत्तमसत्तमज्जयारम्मि ” पचा० ४ विव० ।

उत्तमगुणोध-उत्तमगुणोध-पु० अनहकारिणि, “ ण करोति अहं
कार परिसओ उत्तमगुणो य ” पं० प्रा० ॥

उत्तमजणसेविय-उत्तमजनसेवित-त्रि० गणधरसेविते, गणधरा-
णामुत्तमत्वात् । “ उत्तममिय पय जिण-धोई दोगुत्तमेई पणत्त ।
उत्तमकव्वसजणय, उत्तमजणसेविता द्योए ” पचा० ११ विव० ।

उत्तमजत्ता-उत्तमयात्ता-स्त्री० प्रधानयात्रायाम्, पचा० ए विव० ।

उत्तमजोगित्त-त्तमयोगित्व-न० अयोगित्ववक्त्रणे सवरद्वारे,
स्या० ५ ग० ॥

उत्तमठ-उत्तमार्थ-पु० उत्तमश्चासावर्थश्च उत्तमार्थ । प्रकृष्टप-
ठार्थे, “ इच्चेय महव्वयउच्चारणा उवत्तया जुत्तपायनणे परम-
ठे उत्तमठे ” उत्तमश्चासावर्थश्चोत्तमार्थ । प्रकृष्टपठार्थे, मोक्षफ-
लसाधकत्वन महाव्रताना सर्ववस्तुप्रदानत्वादिति । पा० ॥
उत्तमः प्रधानोऽर्थो मोक्षो यस्मात्स उत्तमार्थ । पर्यन्तसमया-
राधनरूपे जिनाज्ञाराधने, “ निरटिया णिप्पहई उ तस्स, जे उत्तमठ्ठ
विवज्जा समेइ ” उत्त० २ अ० । अनशने, “ इच्छामि भते उत्तमठ पणि
क्कामि ” (अणसणशब्दे विवरणमुक्तम्) कावधर्म, आव ४ अ० ।

उत्तमट्टगवेसय-उत्तमार्थगवेसक-त्रि० मोक्षाभिदापिणि, “ ण वि
रुठो ण वि तुठो, उत्तमट्टगवसओ ” उत्त० २५ अ० ॥

उत्तमद्वपत्त-उत्तमार्थप्राप्त-त्रि० उत्कृष्टानर्थान्प्राप्ते, “ सुसुमाण स-
माए उत्तमठपत्ताए भरहस्स केरिसए आयारजावपडोयारे पण-
त्ते ” उत्तमांस्तत्कावापेक्ष्योत्कृष्टानर्थानायुष्कादीन् प्राप्ता उत्तमार्थ-
प्राप्ता । म० ६ श० ७ उ० ॥

उत्तमहाण

उत्तमहाण-उत्तमस्थान- न० मोक्षस्थाने, " धीरो असृढसखी-
सो गच्छत् उत्तमहाण " ॥ ब्रातु० ॥

उत्तमहि (रिद्धि) उत्तमहि- स्त्री० प्रधानविभवे, "सेया य
उत्तमा खडु उत्तमरिद्धीए कायव्वा " पचा० ६ विव० ॥

उत्तमणिदंमाण-उत्तमनिदर्शन-न०ञ्जादिवक्त्रणेषु, प्रधानसत्व-
ज्ञानेषु, पचा० १६ विव० ॥

उत्तमणिदंमाणजुय-उत्तमनिदर्शनयुत- त्रि० अहीनोदाहरणव-
ति, "उत्तमणिदंमाणजुयं विचिन्तयगञ्जणरं चैव " प०व० ॥

उत्तमधम्मपसिद्धि-उत्तमधर्मप्राप्ति-स्त्री०प्रधानधर्मस्य पूजा-
कावे, प्रकृष्टपुण्यकर्मवन्धरूपस्य अशुभकर्मकथरूपस्य च कादा-
न्तरक्रमेण यथारयानचारित्ररूपस्य निष्पत्तौ, जिनशासनप्रकाशे
च । "उत्तमधम्मपसिद्धि-पूयाए जिणवरिदाण" पचा०४विव० ।

उत्तमपसत्यज्जाण-उत्तमप्रज्ञास्तध्यान- न० प्रवृत्त्युत्तमयोगे,
" उत्तमपसत्यज्जाणो, द्वियएण षम विचिन्ते " प०व० ॥

उत्तमपुरिस-उत्तमपुर-पु० । तीर्थकृच्चक्रवर्तिवत्तदेववासुदेव-
वक्त्रणेषु प्रधानपुरेषु, "अरदन्नचक्रवर्ती, वत्तदेवा चैव वासुदेवा
य । एए उत्तमपुरिसा नेहु तुञ्जकुञ्जेसु जायति आ० म० द्वि० ।

"णव वसारमरुवाहोत्या तजहा उत्तमपुरिसा मज्जिमपुरिसा
उत्तमपुरयास्तीर्थकरादीनां चतु पञ्चागदुत्तमपुरयाणा मय्यवर्ति-
त्वान् । स०। कुम्मुष्या जोणी उत्तमपुरिसमाऊण" स्था०३ वा०

उत्तमपोगगल-उत्तमपुद्गल-पु० आत्मनि, प्रधानवार्त्ता वा पुद्गल-
अन्तस्तनश्चायमर्थ उत्तमोत्तमे महतोऽपि महीयसि, "से परिए
उत्तमपोगगल" सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ॥

उत्तमफलसंजणय-उत्तमफलसंजनक-त्रि० मोक्षजनके, प० व०।
उत्तमवत्तविरियमत्तजुत्त-उत्तमवत्तवीर्यमत्वयुक्त-त्रि० उत्त-
मैर्वत्तवीर्यसन्वैर्युक्ते, उत्तमयोर्वत्तवीर्ययोः सत्त्वेन (सत्तया)
युक्ते च । म० ए श० ३३ उ० ।

उत्तममग-उत्तममार्ग-पुं०ज्ञानस्य प्राधान्यं व्यवहारस्य च गौणता-
यत्र तस्मिन्, इ० ॥

उत्तमविटवि (ए)-उत्तमविकुर्वन्-त्रि० उत्तमं विकुर्वन्ती-
त्येवशीला । उत्तमविकुर्वणशीलेषु, जी० ४ प्रति० ।

उत्तममुत्त-उत्तमसूत्र-न० कर्म० स० । वेदश्रुते, दृष्टिवादे च ।
किं पुण त उत्तममुत्त उच्चते "त्रेयसुत्तमुत्तमसुय अहवा द्विद्विवा
ओ नञ्ज् । त्रेयसुय कम्हा, उत्तमसुत्त जणनि जम्हा । तत्थ स
पायच्छित्तो विधी मक्षति-जम्हा य तेण चरणविसुद्धी करोति
तम्हा त उत्तमसुत्त द्विद्विवाओ वा" नि० चू० १ ए उ० ।

उत्तममुयवामिय-उत्तमश्रुतवर्णित-त्रि० प्रधानागमाभिहिते, पं-
चा० ए विव० ।

उत्तमा-उत्तमा-स्त्री० पूर्णजस्य यंकेस्य तृतीयायामग्रमहि-
ध्याम्, स्था० ४ वा० । ज०। (अगमहीमीशब्दे सा उक्ता) द्वा-
कोक्करीत्या प्रतिपदात्री, च० १ पाठुण कल्प० । ज०। ज्यो० ॥

उत्तमागार-उत्तमाकार-पु० उत्तरद्वादिरूप उपरितनेप्राकारेषु,
नेसिण दासपं उत्तमानारा सोलसविहोई रयेई उवसो-
न्रिया, रा० ॥

उत्तमोत्तम-उत्तमोत्तम-त्रि० महतोऽपि महीयसि, सू० १ श्रु० १३ अ०

उत्तर-उत्तर-न० उत्तीर्यने प्रवृत्ताभियोगोऽनेन उद् त् उअच् उद्
तण् वा । राजसर्नापे वादिहृताभियोगोपनादके उत्तराख्ये व्य-

वहाराङ्गे, द्वितीयपादे, प्रश्नश्चोद्यधिया प्रश्नस्तस्य खण्मनमुत्तरम्-
इत्युक्ते दोषजञ्जनवाक्ये, जिज्ञासिताविषयावेदके वाक्ये, अन-
न्तर, वाच० ॥

अस्य निक्षेपः ॥

णामं उवणा ढविए, खेत्तदिसा ताव खेत्तपखवए ।

पडकालं संचयपहा- णाणायणकमगणणतो ज्ञावे ।

जहृषरुत्तरं खडु, उक्कासं वा अणुत्तरं होइ ।

सेसां अणुत्तरां, अणुत्तरां च णायां ॥

इह च सुपो यत्रादर्शनं तत्र सूत्रत्वेन गान्धसत्वात्सुक् तथोत्तरनिक्षे-
पप्रस्तावात्सूचकत्वात्सूत्रस्य 'कमउत्तरेण य गय 'मित्युत्तग्रश्रव-
णाच्च (नामनि) नामोत्तर (उवणत्ति) स्थापनोत्तरमित्याद्यभिवाप-
कार्यस्तत्र नामोत्तरमिति नामेव यस्य वा जीवादेस्त्तरमिति नाम
क्रियतोऽस्थापनोत्तरमकारादि उत्तरमिति वर्षविन्यासो वा द्रव्योत्त-
रमागतो ज्ञानानुपयुक्तो नोऽगगतो ज्ञाशरीर भव्यशरीरे तद्व्यति-
रिक्तं चातस्त्रतिरिक्तं त्रिधा सच्चित्ताचित्तमिश्रभेदेन तत्र च सच्चित्त
पितुः पुत्र अचित्त क्षीराहधि, मिश्र जननी शरीरतो रोमादिमद-
पत्यम् । इह च द्रव्यपर्यायोऽन्यात्मकत्वेऽपि वस्तुनो ह्यव्यप्राधा-
न्यविवक्षया पित्रादीनां ह्यव्योत्तरत्व भावनीयम् । क्षेत्रोत्तर
मेवाद्यपेक्षया यदुत्तरं यथोत्तरा कुरव' यदा पूर्वं शाखि-
क्षेत्रं तदेव पश्चादिभूक्षेत्रं दिगुत्तरमुत्तरा दिग्दक्षिणदि-
गपेक्षत्वादस्य । तापक्षेत्रोत्तरं यत्तापदिगपेक्षयोः तन्मित्युच्यते
यथा सर्वेषामुत्तरो मन्दरादि प्रज्ञापकस्य वामं प्रत्युत्तर-
मेकादिगत्रस्य तयोर्देवदत्तयद्दत्तयोर्देवदत्तात्परो यद्दत्त उत्त-
र । कावोत्तरं समयादावलिता आवर्तीकातो मुहूर्त्तमित्यादि ।
सञ्चयोत्तरं यत्सञ्चयस्यापरि यथा धान्यराशेः काष्ठम् । प्रधानोत्तर
त्रिविधं सच्चित्ताचित्तमिश्रभेदात् । सच्चित्तप्रधानोत्तरमपि त्रिविध-
मेव तद्यथा द्विपद चतुष्पदमपदं च । तत्र द्विपदमनुत्तरपुण्यप्रकृ-
तितीर्थकरनामाद्यनुभवनस्तीर्थकरश्चतुष्पदमनन्यसाधारणार्थै-
र्धैर्यादियोगतः सिंह, अपदस्म्यत्वसुरसेव्यत्वादिभिर्जात्यजाम्बुन-
दादिमयी जम्बूद्वीपमध्यास्थिता सुदर्शना जम्बू अचित्तमचिन्त्य-
महात्म्यश्चिन्तामणिः मिश्रं तीर्थकर एव गृहस्थावस्थायां सर्वा-
वहाराङ्कतः । ज्ञानोत्तरं केवलज्ञान विधीनसकलावरणत्वेन
समस्तवस्तुस्वभावावज्ञासितया च । यद्वा श्रुतज्ञान तस्य
स्वपरप्रकाशकत्वेन केवलत्वादि महार्द्धिकत्वात् । उक्तं च "सुयना-
ण महिद्वीय, केवल तयणतर । अप्पणो य परेसि च
जम्हा त परिजावणत्ति" क्रमोत्तर क्रममाश्रित्य यद्भवति तच्चतु-
र्विधं ह्यव्यतः क्षेत्रत कावतो जावतश्च । तत्र ह्यव्यतः परमाणो-
र्द्विप्रदेशिकस्ततोऽपि त्रिप्रदेशिक एव यावदन्योऽनन्तप्रदेशिकः
स्कन्ध क्षेत्रत एकप्रदेशावगाढाद् द्विप्रदेशावगाढ ततोऽपि त्रिप्र-
देशावगाढ एवं यावद्वसानवर्त्यसंख्येयप्रदेशावगाढ । कावतः
एकसमयस्थितेर्द्विसमयस्थितस्ततोऽपि त्रिसमयस्थितिरेव यावद्
संख्येयसमयस्थिति । जावत एकगुणकृष्णाद् द्विगुणकृष्णस्ततोऽपि
त्रिगुणकृष्ण एवं यावदनन्तगुणकृष्णो यतो वा ह्यायोपशमिकादि-
ज्ञावादनन्तर यः ह्यायिकादिर्भवति (गणनुत्तरत्ति) गणना
उत्तरमेककाद् द्विकस्ततोऽपि त्रिक एवं यावच्छीर्षप्रदेशिका । ज्ञा-
योत्तर ह्यायिको जावस्तस्य केवलज्ञानदर्शनाद्यात्मकत्वेन सक-
लौदयिकादिज्ञावप्रधानत्वाद् द्वैवमस्य प्रधानोत्तर एवान्तर्जावाद्-
युक्त भेदेनाभिधानम् । यदवमन्योन्यमित्युच्यते एव हि नामादि-
चतुष्टय एव सर्वनिक्षेपाणामन्तर्जावात्तदेवाभिधेय तत इहान्यत्र
यन्नामादिचतुष्टयाधिकनिक्षेपाभिधानं तच्चिन्त्यमतिव्युत्पादनार्थं

सामान्यविशेषोऽत्रयात्मकत्वख्यापनार्थं च सर्ववस्तुनामिति भावनीयमिति गायार्थः ॥ इहानेकधोत्तराभिधानेऽपि क्रमोत्तरमेवाधिकारिष्यते विषयज्ञाने च विषयी सुज्ञातो भवतीति मन्वानो यत्रास्य सज्जवो यत्र चासंभवो यत्र चोऽजय तदाह । (जहण-त्ति) जघन्य सोत्तर खलुरवधारणे सोत्तरमेव (उक्कोसनि) उक्तं वाशब्दस्यैवकारार्थस्य जिज्ञासकत्वाद्नुत्तरमेव प्रवति शेषाणि मध्यमान्युत्तराणीति । अर्शादिद्वेनाजन्तत्वान्मनुष्योपादोत्तरवन्त्यनुत्तराणि च ज्ञेयानि ह्यव्यक्रमात्तरादीनि हि जघन्यान्त्येकप्रदेशिकादीन्युपरि द्विप्रदेशिकादिबस्वन्तराभावात्सोत्तराण्येव तदपेक्षयैव तेषां जघन्यत्वात् । उक्त्यानि त्वन्त्यान्यन्तप्रदेशिकादीन्यनुत्तराण्येव तदुपरि बस्वन्तराभावादन्य-धोक्तृत्वयोगात् । मध्यमानि तु द्विप्रदेशिकादीनि त्रिप्रदेशिकाद्य-पेक्षया सोत्तराण्येकप्रदेशिकाद्यपेक्षया न्वनुत्तराण्युपरितनवस्व-पेक्षयैव सोत्तरत्वादिति गायार्थः ॥ उत्त० १ अ० । (शोष-न्य उत्तरज्जयणशब्दे) अधिके, सूत्र० १ श्रु० २ अ० । उक्त्ये, उत्त० ३ अ० । प्रधाने, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । स्यात् । त० । अनु० "उत्तरा महुरुद्धाव पुत्ता ते ताव खुड्ड्या" उत्तरा प्रधानाः उत्तरोत्तरजाता वा सूत्र० १ श्रु० ३ अ० । वृद्धौ, "कऽप्यसुत्तरा" कति प्रदेशा उत्तरे वृद्धौ यस्या सा तथा प्र० १३ श० ४ उ० । उपरि वर्तिनि, अनुत्तरविमानाख्येषु देवेषु, सर्वोपरिवर्तिवात्तेषाम् । उत्त० २ अ० । पेरवते भविष्यति इति विशेषे तीर्थकरे, स० ति० प्रव० पक्कुद्धावजया वा, कज्जं पि न सेसया उदीरिति ।

पाएण अहो तोन्निव, उत्तरि सोवाहणेणं ति ॥

पादेन सोपानहा आहत इत्युत्तरसदृशोत्तरकारी उत्तर । इय-मत्र ज्ञावना । केनापि कश्चित्सोपानहा पदेनोपहत तेन च गत्वा राजकुत्रे निवेदिते कारणकैश्च स आकारित । किंत्वयैप आह-त-न मया किं तु सोपानहा पादेन एव सोऽपि दुर्ब्यवहार कुर्वन् नीतौयन मूत्रोपदेशतः उपालब्ध सन्नेतादृशैरुद्धवचनैरुत्तर ददाति । तत कट्टुत्तरकरणात्स उत्तर इत्युक्तवृत्तौ अप्रगस-नीये व्यवहारिणि, व्य० प्र० १ उ० । स्वविरस्यार्यमहागिरेः प्रथमशिष्ये, व्य० द्वि० १ उ० । " तणविणणसजयघा मूल-गुणा उत्तरा पज्जणया " उत्तरा उत्तरगुणरूपा " वृ० १ उ० । उत्तरंग-उत्तराङ्ग-न० षारस्योपरि तीर्थव्यवस्थिततद्गुत्तराङ्गम् द्वारस्योपरि तीर्थव्यवस्थिते काष्ठे, ज० १ वक्र० " जोई सामण उत्तरगे " जी० २ प्रति० ।

उत्तरकंठुय-उत्तरकञ्चुक-पुं० तनुत्राणविशेषे, विपा० २ अ० । उत्तरकट्टोवगय-उत्तरकाष्ठोपगत-त्रि० उत्तरां दिशमुपगते, स० ।

उत्तरकरण-उत्तरकरण-न० उत्तरत्र करणमुत्तरकरणम् । ह्य-करणेदे, तच्च " उत्तरकरण वज्जण अत्यो उ उवक्खरो सव्वे " उत्तरत्र करणमुत्तरकरणम् कर्णवेधादि । यदि वा तन्मूलकरण वदादिक येनोपस्कारेण दारुचक्रादिना अन्नव्यज्यते स्वरूपत प्रकाश्यते तदुत्तरकरण कर्तुरूपकारक-सर्वोऽन्युपस्कारार्थ इत्यर्थं (प्रपञ्चत करणशब्दे) ज्ञावकरणेदे, " उत्तरकमसु य जो यव्वणवष्ठादी भोअणादीसु " सूत्र० १ श्रु० १ अ० । (उत्तर-करण क्रमधृतयौवनवर्णादिचतुरूपम् करणशब्दे दर्शयिष्यते) मूत्रत स्वहेतुत उत्पन्नस्य पुनरुत्तरकात्र विशेषाधानात्मके कर-णे, " उत्तरकरणेण कय, ज किंचि सखय तु णायव्व " उत्त० नि० । जे जिक्खु सूचीप उत्तरकरण अण्णत्तिवण वा गारत्थि-ण्ण वा कारेति कारेण वा साऽज्जह नि० चू० १ उ० । (सच्या उत्तरकरण सूई शब्दे)

(सूत्रम्) तस्म उत्तरि (री) करणेणं पायच्छित्तकरणेणं

अत्रत्योत्तरकरणेनि सूत्रावयव विवृण्वन्नाह ।

खंडिअविराहिआणं, मूलगुणाणं स उत्तरगुणाणं ।

उत्तरकरणं कीरड, जह सगरहंगगेहाणं ॥ एए ॥

खण्डितविराधितानां खण्डिता सर्वथा ज्ञानाविराधिता देशतो ज्ञाना मूलगुणानां प्राणानां प्राणतिपातादिनिवृत्तिरूपाणां सह उत्तरगुणैः पिएरुविश्रुद्ध्यादिनिवर्तन्त इति सोत्तरगुणास्तेषामुत्तरकरण क्रियते आलोचनादीनां पुनः सस्करणमित्यर्थः । दृष्टान्त-माह यथा शकटस्थाङ्गगेहानां वहिश्चक्रगृहाणामित्यर्थः । तथाच शकटादीनां खण्डितविराधितानामङ्गरावहिकादिनोत्तरकरण क्रियत इति गायार्थः । आव० ५ अ० ।

उत्तरकिरिय-उत्तरक्रिय-न० उत्तरा उत्तरवैक्रियशरीराश्रया ग-तिवृत्तौ क्रिया यत्र गमने तदुत्तरक्रियम् । उत्तरवैक्रियशरीरा-श्रयगत्या गमने, " जयाण वा उ याप, उत्तरकिरिय रीयइ " अनु० ॥ उत्तरकुरा (रु) -उत्तरकुरु-पु० स्त्री० प्राकृते चैकवचनमा-कारान्तता च । जी० ३ प्रति० ॥ जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तरेण गन्धमादनमाल्यवद्व्यामावृत्तेऽर्द्धचन्द्राकारे उत्तरतो वि-स्तृते स्वनामख्याते कुरुक्षेत्रे, स्था० २ ग० ॥ एते चाकर्मत्रमिजे-दा । स्था० ६ ग० । प्रव० । तेषां प्रमाणादिव्यवस्था चेत्यम् ।

काहिणं जंते महाविदेहे वासे उत्तरकुराणामं कुरा पसु-त्ता गोयमा ! मंदरस्य पर्वतस्य उत्तरेणं णीलवंतस्य वा-सहरपर्वतस्य दक्षिणेणं गंधमायणस्य वक्खारपर्वतस्य पुरच्छिमेणं मालवंतस्य वक्खारपर्वतस्य पञ्चच्छिमेणं एत्थ णमुत्तरकुरा णामं कुरा पसुत्ता । पाईणपमी णा य या उदीण-दाहिणविच्छिप्सा अफ्चंदसंगणसंघिआ इक्कारमजोयणमह-स्ताई अड्यवायाद्वे जोअणसए दोसि अ एगूणवीसइजाए जोयणस्य विकखंजेणं तीस जीवा उत्तरेणं पाईणपमीणा य या दुहा वक्खारपर्वत पुट्टा तंजहा पुरच्छिमिह्वाए कोडिए पुरच्छिमिह्वं वक्खारपर्वतं पुट्टा एवं पञ्चच्छिमिह्वाए जान पञ्चच्छिमिह्वं वक्खारपर्वतं पुट्टा ते व णं जोयणसहस्माई आयामेणं तीमेणं धणुं दाहिणेणं सहिं जोअणसहस्माई चत्तारि अ अट्टारसे जोअणसए दुवात्तसए एगूणवीसइजाए जोयणस्य परिकखेवणं ॥

क जटन्त महाविदेहे वपे उत्तरकुरवो नाम्ना कुरव प्रज्ञप्ता गौतम मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरतो नीलवतो वर्षधरपर्वतस्य दक्षिणतो गन्ध-मादनस्य वक्खारपर्वतस्य पूर्वतो वद्व्यमाणस्वरूपस्य माल्य-वत पश्चिमन । अत्रान्तरे उत्तरकुरवो नाम्ना कुरवः प्रज्ञप्ताः प्राक् पश्चिमायता उत्तरदक्षिणविस्तीर्णा अर्द्धचन्द्राकारा एकादशयो-जनसहस्राण्यष्टौ शतानि द्वाचत्वारिंशदधिकानि चै चैकानां विंश-तिजागौ योजनस्य विष्कम्भेन । अत्रोपपत्तिर्यथा महाविदेहविष्क-म्भात् (३३६०४) कथा (४) इत्येव रूपान्मेरुविष्कम्भेऽपनीने शेषस्यार्द्धे कृते उक्ताङ्गराशि स्यात् ननु वर्षधरपर्वतादीनां क्रम-व्यवस्था प्रज्ञापकोपेक्षया अस्ति । यथा प्ररूपकासन्न भरत तनो हिमवानित्यादि ततो विदेहकथनानन्तर क्रमप्राप्ता देवकुर्विमुच्य कयमुत्तरकुरा निरूपणमुच्यते चतुर्दिग्मुक्ते विदेहे प्राय सर्व प्रादिक्रियेन व्यवस्थाप्यमान समये श्रूयते तत प्रथमत उत्तरकुर-

उत्तरकुरा

स्कथनतत. पार्श्वभ्यौ विद्युत्प्रभसौमनसौ विहाय गन्धमादनमा-
ल्यवद्वक्कारप्ररूपणं प्ररनासन्नविजयान् विहाय कच्छमहाक-
च्छादिविजयकथनं चेति । अथैतासां जीवानाह (तीसेन्यादि)
तासामुत्तरकुरुणां सूत्रे एकवचन प्राकृतत्वाज्जीवा उत्तरतो नील-
वर्णधरासन्ना क्रुचरमप्रदेशश्रेणि. पूर्वापरायता द्विधा पूर्वपश्चि-
मन्नागाज्यां वक्कारपर्वत स्पृष्टा एतदेव विवृणोति । तद्यथा
पौरस्त्यया कोट्या पौरस्त्व वक्कारपर्वतं माल्यवन्तं स्पृष्टा पा-
श्चात्यया पाश्चात्य गन्धमादननामान वक्कारपर्वत स्पृष्टा त्रि-
पञ्चाशद्योजनसहस्राणि आयामेन तत्कथमिन्युच्यते । मेरो. पूर्व-
स्यां द्विशि नक्षत्रावनमायामतो द्वाविंशतियोजनसहस्राणि
एव पश्चिमायामपि उभयोर्मौलने जात चतुश्चत्वारिंशत्सहस्राणि
मेरुविष्कम्भे दशसहस्रयोजनात्मके प्रकृते जात चतु पञ्चाश-
तयोजनसहस्राणि एकैकस्य वक्कारगिरेः वर्षधरसमीपे पृथुत्व
पञ्चयोजनशतानि ततो घयोर्वक्कारगिर्योः पृथुत्वपरिमाण
योजनसहस्र तत. पूर्वराशिस्पनीयते जात पूर्वराशिस्त्रिपञ्चा-
शद्योजनसहस्राणीति । अथैतासां धनुः पृष्ठमाह (तीसेणं धणुं
दाहिणेणमित्यादि) तासां धनु पृष्ठ दक्षिणतो मेरोर्वासन्न इत्यर्थे ।
पश्चिमयोजनसहस्राणि चत्वारि च योजनशतानि अष्टादशानि
अष्टादशाधिकानि द्वादश चैकोनविंशतिभागान् योजनस्य परि-
क्षेपेण । तथाहि एकैकवक्कारगिरेरायामस्त्रिंशद्योजनसह-
स्राणि द्वे च नवोत्तरे पद च कथा. । ततो द्वयोर्वक्कारयोराया-
ममीदने ययोक्तं मानमिति ॥ ७० ४ वक्र० ।

अथैतासां स्वरूपप्ररूपणयाह ॥

उत्तरकुराणं जंते ! कुराए केरिसए आगारजावपानो-
यारे पष्पत्ते ! गोयमा बहुसमरमणिज्जन्मिजागे पाणत्ते से
जहाणामए आद्विगपुक्खरेति वा जाव एवं एगोस्गदीव
वत्तव्वया जाव देवज्ञोगपरिग्गहाणं ते मणुयगणा पष्पत्ता
समणाज्जमो ॥

(उत्तरकुराणं जंते इत्यादि) उत्तरकुरुणां सूत्रे एकवचन प्रा-
कृतत्वात् कीदृश आकारभावस्य स्वरूपस्य प्रत्यवतारसम्भव. प्र-
कृत ! जगवानाह गौतम ! बहुसमरमणीयो जृमिभाग उत्तरकु-
रुणां प्रकृत. (मेजद्वानामए इत्यादि) जगत्पुपरि वनखण्डव-
र्षकयत् तावद्वक्कार यावत्तृणानां मणीनां च व णो गन्ध स्पशं
शब्दश्च सर्वार्थक परिपूर्ण उक्तो जयति ॥ पर्यन्तसूत्र चेद
द्विच नद्वसज्ज गेय परीयाण जवे एयारुवे सिया इता सिया इति”
जो० ३ प्रति ॥ अवद्मवधेयम् ॥ (सूत्रपाठे जाव एव एगोस्ग-
दीववत्तव्वया इति । एकोस्कद्वीपवर्णक एव स्मारित वृत्तिहृता
तु एतादृशं पाठमन्वयमानेन एकोस्कवत्तव्वयातायामकिञ्चिदु-
क्त्वा इदं व्याख्यातमित्यस्मान्निरीप अन्तरद्वीपशब्दे एकोस्कव-
त्तव्वया मृद्वस्त्रैरेव प्रदर्शिता इह तु तादृशानि सूत्राणि परिक-
ल्प्य रीमा सयोजिता) उत्तरकुरुषु आकारप्रत्यवतारस्य वर्णक
मुपममुपमाप्ररतवर्षस्यैव भावनीया मा ओत्सपिणीशब्दे व्या-
ख्यास्यते नवरम् ॥

उत्तरकुराणं कुराए उच्चिथा मणुस्सा अणुमज्जंति । नंजहा
पम्हगमा ? मियगंवा २ अममा ३ मदा ४ नेयली ५ मणिच्चारी ६

(उत्तरकुराणं जंते इत्यादि) उत्तरकुरुषु कुरुषु जन्त ! कति-
त्रि या जानिमेदन कतिप्रकारा मनुया अनुसज्जति सन्तानेनानुव-
चंते ? भगवानाह-गौतम ! पद्विधा मनुजा अनुसज्जन्ति तद्यथा
पद्मगन्त्रा इत्यादि जानिवाचका इमे शब्दा अत्र विनेयजनानुव-
हाय उत्तरकुरुषु विषयवृत्तसकलनाथं सप्रहर्षागाथात्रयमाह-

इसुजीवा धणुपट्टं, जूमी गुम्मा य हेरुउदावा ।
निद्वगवयावणरार्डे, लुक्खामणुया य आहारे ॥
गेहा गामाय असी, हिरस्सरायाय दासमाया थ ।
आरवरस्सा मत्तवि, वाहमहनद्वसगमा य ॥
आसागावो सीहा, सादीथाणुयगहुदंसाही ।
गहजुधरोगीद्वि, उच्चट्टणा य अणुवट्टणा चव ॥

अस्य ज्ञाख्या प्रथममुत्तरकुरुविषयमिषुजीवाः धनु.पृष्ठप्रतिपाद-
नक सूत्र तदनन्तर (जूमिरिति) जूमिविषय सूत्र ततो (गुम्मा
इति) गुल्मविषय सूत्रं तदनन्तरं हेरुताद्ववनविषयं सूत्र तत. ।
(उदावा इति) उदावाविषय तदनन्तर (तिद्वगइति) तिद्वक-
पदोपशक्तिं ततो वताविषय तदनन्तर वनगाजिविषय ततो
(रक्खाइति) दशविधकल्पपादपविषया दश सूत्रदएरुका
(मणुया य इति) त्रयो मनुष्यविषया. सूत्रदएरुकास्त-
द्यथा आद्य. पुरुषविषयो द्वितीय स्त्रीविषयस्तृतीय सामान्यत
उज्जयविषयः । तत (आहारे इति) आहारविषयस्तदनन्तर
(गेहा इति) गृहविषयो दएरुको आद्यो गृहाकारवृत्तानिधायी
अपरो गेहाद्यभावविषय इति ततो (गामा इति) ग्रामाद्यभाव-
स्तदनन्तरम् (असीति) अस्याद्यभावविषयस्ततो हिरण्यद्यभा-
वविषयस्तदनन्तर राजाद्यभावविषयस्ततो दासाद्यभावविषय-
स्ततो मात्रादिविषयस्तदनन्तरमरिचैरिप्रजृतिविषयस्तदनन्तरं
मित्राद्यभावविषयस्तदनन्तर विवाहपदोपशक्तिस्तत्प्रतिषे-
धविषय तदनन्तर महप्रतिषेधविषय ततो नृत्तपदोपशक्तिप्रै-
क्षाप्रतिषेध तदनन्तर शकटादिप्रतिषेधविषय ततोऽश्वदिपरि-
भोगप्रतिषेधविषय तदनन्तर स्त्रीगत्यादिपरिभोगप्रतिषेधविषय ।
तत सिंहादिश्वपदविषय तदनन्तर शाल्याद्युपजोगप्रतिषेधविषय
यस्तत स्याएवादिप्रतिषेधविषयस्तदनन्तरं गर्तादिप्रतिषेधविषय
स्ततो दशान्नाद्यभावविषयस्ततोऽश्यादिविषयस्तदनन्तर ग्रह इति
ग्रहदएरुकादिविषयस्ततो गुरु इति गुरुपदोपशक्तितो किम्वादि-
प्रतिषेधविषय सूत्रदएरुकास्ततो रोगइति रोगपदोपशक्तितो दुर्भू-
तादिप्रतिषेधविषयस्तदनन्तर स्थितिसूत्रततोऽनुष्णजनसूत्रमिति ॥

सप्रति उत्तरकुरुनाविषयमकपर्वतवत्तव्वयतामाह-

काहिणं जंते ! उत्तरकुराए जमगा नामं दुवे पव्वता
पष्पत्ता ? गोयमा ! नीलवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणेणं
अट्टोत्तीमं जोयणसत्ते चत्तारिय सत्तजागे जोयणसहस्स
आवाथाए सीताए महाणतीए उज्जओ कृत्ते एत्थ एं उत्तर-
धुराए कुराए जमगा एाम दुवे पव्वता पष्पत्ता एगमेगेणं
जोयणसहस्समउहं उच्चत्तेणं अमृज्जाइं जोयणसयाइं उवे-
हेणं मृद्वे एककेणं जोयणमहस्सं आयामविकखंजेणं मज्जे
अप्पट्टमाइं जोयणसताइं आयामविकखंजेणं उवरिं पंच-
जोयणसयाइं आयामविकखंजेणं मूत्ते तिष्मि जोयणसह-
स्साइं एकं वा वट्टं जोयणसयं किंचि विमेसाहियं परिकखे-
वणं दो जोयणमहस्साइं तिष्मि य वावत्तरे जोयणसते
किंचि त्रिससुणं परिकखेवेणं उवरि पष्परस एकासीते
जोयणसते किंचि विमेसाहिया परिकखेवणं पष्पत्ता मूल-
विच्छिन्ना मज्जे मेखित्ता अपि तणुया गोपुच्छसंठाणसंठिता
मव्वकगगामया अच्चा सएहा जाव पदिरुवा पत्तेयं २ पज
मव्ववेनिया परिकखित्ता पत्तेयं २ वणसंमपरिकखित्ता
वाएणओ दोणं वि तेसिणं जमगपव्वयाणं अपि बहुस

मरमाणिज्जामिजागे पषत्ते वषत्तो जाव आसयति ।

क म्रदन्त । उत्तरकुरुषु कुरुषु यमकौ नाम द्वौ पर्वतौ प्रज्ञतौ ? जग-
धानाह गौतम । नीलवतो वर्षधरपर्वतस्य दक्षिणत्याचरमान्ता-
श्चरमरूपात् पर्यन्तादष्टौ योजनशतानि चतुस्त्रिंशानि चतुस्त्रिंश-
दधिकानि चतुरश्र योजनस्य सप्त भागान् अवाधया कृत्वा अपा-
न्तरात्रे मुक्तवेति भावः । अत्रान्तरे शीताया महानद्याः पूर्वपश्चिम-
योर्दिशोरुन्नयो कृदयोरत्र एतास्मिन् प्रदेशे यमकौ नाम द्वौ
पर्वतौ प्रज्ञतौ । तद्यथा एक पूर्वकूले एक पश्चिमकूले प्रत्येकं
योजनसहस्रमुच्चैस्त्वेन अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि ऊर्ध्वधेन
अवगाहने मेरुव्यतिरेकेण शेषशाश्वतपर्वतानां सर्वेषामपि शेषेणो-
च्चैस्त्वापेक्षया चतुर्भागस्यावगाहजावात् मूले एक योजनस-
हस्र विष्कम्भे (१०००) मध्ये अर्द्धशतानाष्ट योजनशतानि
(७५०) उपरि पञ्चयोजनशतानि (५००) मूले त्रीणि योजन-
शतानि एक च द्वापष्ट द्वापष्टद्विक्रियं योजनशत किञ्चिद्विशेषाधिक
परिक्रमेण प्रज्ञतौ (३१६२) मध्ये द्वे योजनसहस्रे त्रीणि योजन-
शतानि द्वासप्तत्याधिकानि (५३७२) किञ्चिद्विशेषाधिकानि
परिक्रमेण प्रज्ञतौ । उपरि एक योजनसहस्र पञ्चशतानि एका-
शीतीनि एकाशीत्याधिकानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि
(१५८१) परिक्रमेण एव च तौ मूले विस्तीर्णौ मध्ये सङ्गिप्तौ
उपरि तनुकावत एव गोपुच्छसस्थानसस्थितौ (सव्वकणगम-
या इति) सर्वात्मना कनकमयौ (अच्छा जाव परिस्त्वा इति)
प्राग्वत् तौ च प्रत्येक २ पञ्चवरवेदिकया परिक्रितौ प्रत्येक २
वनखण्डपरिक्रितौ पञ्चवरवेदिकावर्षिको वनखण्डवर्षिकश्च
जगत्पुपरि पञ्चवरवेदिकावनखण्डवर्षिकवत् वक्तव्यः । (जमक-
पञ्चयाणमित्यादि) यमकपर्वतयोरुपरि प्रत्येक बहुसमरमणीयो
मृमिभागः प्रज्ञत नृमिजागवर्षेण च “सै जहा नाम ए आङ्गिगपु-
क्खरेण वा” इत्यादि प्राग्वत् तावद्वक्तव्यं यावद्वाणमतरा देवा
देवी उ य आसयति सयति जाव पञ्चण्वभवमाणा विहरति ॥

तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं नृमिजागाणं बहुमज्जदं-
सभाए पत्तेयं २ पासायवर्षेणका पषत्ता तेणं पासायवर्षे-
सका वावट्टि जोयणां अञ्जजोयणं च उच्चं उच्चतेण एक-
तीसं जोय णां कोसं च विक्खंभेणं अञ्जुगततूसित वषत्ताओ
नृमिजागाओ उच्चोत्ता दो जोयणां मणिपेडियाओ उवरी
सीहासणा सपरिवारा जाव जमगा चिट्ठंति ।

(तेसिणमित्यादि) तयोर्वहुसमरमणीययोर्नृमिजागयोर्वहु
मध्यदेशभागे प्रत्येक प्रत्येक प्रासादावतसक प्रज्ञतः । तौ च
प्रासादावतसकौ द्वापष्टयोजनानि अर्द्धयोजन चोर्ध्वमुच्चैस्त्वेन
एकत्रिंशद्योजनानि क्रोश चैक विष्कम्भेन “ अञ्जुगय मूसिय
पहसियाञ्चे ” इत्यादि यावत् परिस्त्वा इति प्रासादावतसक-
वर्षेणमुल्लोचवर्षेण नृमिजागवर्षेण मणिपीठिकावर्षेण सिहा-
सनवर्षेण विजयदृष्यवर्षेणमङ्कुशवर्षेण दामवर्षेण च निरवशेष
प्राग्वद्वक्तव्यम् नवरमत्र मणिपीठिकाया प्रमाणमायामविष्कम्भा-
ज्यां द्वे योजने वाहलयेन एक योजन शेष तथैव (तेसिण सिहा-
नणाणमित्यादि) तयो सिहासनयोः प्रत्येकम् (अवरुत्तरेणति)
अपरोत्तरस्या वायव्यामित्यर्थे उत्तरपर्वस्यां च दिशि अत्र एता-
सु तिसृषु दिक्षु यमकयोर्यमकनाम्नोर्यमकपर्वतस्वामिनोर्देवयो
प्रत्येक प्रत्येक चतुर्णां सामानिकसहस्राणा योग्यानि चत्वारि
भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञतानि । एवमेतेन क्रमेण सिहासनपरिवारो
वक्तव्यो यथा प्राक् विजयदेवस्य (तेसिणमित्यादि) तयो प्रासा-
दावतसकयोः प्रत्येकमुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि प्रज्ञतानि-
इत्याद्यपि प्राग्वत्तावद्वक्तव्यं यावत् सयसहस्रपत्तगा इतिपदम् ।

सम्प्रति नामनिबन्धन पिपृच्छिपुरिदमाह ॥

से केण्टे णं जंते एवं बुच्चंति जमगा पञ्चया २ गोयमा !
जमगेषु णं पञ्चतेसु तस्य २ देसे २ तहिं २ वहुज खुड्डियाज
वावीउ जाव विद्ववंतियाज तासुणं खुड्डा खुड्डिया जाव
विद्ववंतियासु वहुइं उप्पझां जाव सतमहस्सपत्तां जमग-
प्पजां जमगवप्पां जमगा एत्थ णं दो देवा महिड्डिया जा-
व पलिओवमट्टितिया परिवसंति तेणं तस्य पत्तेयं २ चउएहं
सामाणियसाहस्सीणं जाव जमगाणं पञ्चयाणं जमि-
गाण य रायहाणीणं अण्णसिं च वहुणं वाणमंतराणं
देवाण य देवीण य आहवच्चं जाव पादेमाणा विहरंति ।
से तेण्णेणं गोयमा एवं बुच्चइ जमगपञ्चया २ अट्टत्तरं चेणं
गोयमा ! जाव णिच्चा ।

अथ केनार्थेन केन कारणेन एवमुच्यते यमकपर्वतो यमक-
पर्वताविति भगवानाह गौतम । यमकपर्वतयोः णमिति वा-
क्यादकारे कुल्लिकासु वापीषु पुष्करिणीषु यावद्विलपङ्क्तिषु बहुनि
उत्पत्तानि यावत्सहस्रपत्राणि यमकप्रजाणि यमका नाम शकुनिवि-
शेषास्तत्रजाणि तदाकाराणि एतदेव व्याचष्टे यमकवर्षेणानि य-
मकसहस्रवर्षानीत्यर्थः । यमकौ च यमकनामानौ च तत्र तयोर्यमक-
पर्वतयोः स्वामित्वेन द्वौ देवौ महीर्षिकौ यावन्महाजागौ पत्योप-
मस्थितिकौ परिवसतस्तौ च तत्र प्रत्येक प्रत्येक चतुर्णां सामानिक-
सहस्राणा चतसृणामग्रमहिपीणा सपरिवाराणां तिसृणामन्ध-
न्तरमध्यबाह्यरूपाणा ययासख्यमप्यादश द्वादशदेवसहस्रसरया-
काना सप्तानामनीकाधिपतीनां भोरुशानामात्मरक्तकदेवसहस्रा-
णा (जमगपञ्चयाणा जमगाण य रायहाणीयमिति) स्वस्य स्व-
स्य यमकपर्वतस्य स्वस्या यमिकाभिधाया राजधान्या अन्येषां
च बहुनां वानमन्तराणां देवानां देवीनां च स्वस्वयामिकान्निध-
राजधानीवास्तव्यानामाधिपत्यं यावद्विहरतः यावत्करणात् “ पार-
वच्च सामित्तं जट्टित्तमित्यादि ” परिग्रहस्ततो यमकाकारयमकव-
र्णोत्पत्तादियोगात् यमकान्निधेवस्वामिकत्वाच्च तौ यमकपर्वता-
वित्युच्येते । यथा चाह (सेण्णट्टेणमित्यादि ।)

सप्रति यमकान्निधराजधानीस्थानम् ।

कहिणं जंते जमगाणं देवाणं जमगाओ नाम रायहाणीओ
पणत्ताओ ? गोयमा ! जमगाणं पञ्चयाणं उत्तराणंति तिरि
यमसंखेज्जदीवसमुदे वितिकमित्ता अण्णम्मि जंजूवीवे २ वार-
सजोयणसहस्सां उगाहित्ता एत्थ णं जमगाणं देवाणं ज मि-
गाओ णाम रायहाणीओ पणत्ताओ वारसजोयणसहस्सां
जहा विजयस्म जाव महिड्डिया ॥

जमगा देवाः क म्रदन्त । यमकयोर्देवयोः सवन्धिन्यौ यमिके नाम-
राजधान्यौ प्रज्ञते भगवानाह गौतम । यमकपर्वतयोर्दत्तरनोऽन्यस्मि
न असख्येयतमे जम्बूद्वीपे २ षाडशयोजनसहस्राण्यवगाह्य अ-
त्रान्तरे यमकदेवयोः सवन्धिन्यौ यमकराजधान्यौ प्रज्ञतेत चावि-
शेषेण विजयरजधानीसदृश्यौ वक्तव्ये जी० ३ प्रति० ॥

सप्रति षडवक्तव्यतामभिधिसुराह ॥

जंजूमंदरउत्तरेणं उत्तरकुराए कुराए पचमहहहा पणत्ता
तंजहा नीडवंतदहे एरावणदेहे उत्तरकुरदहे चंददहे माड
वंतदहे ।

नीडवन्तमहान्द्वौ विचित्रचित्रकूटपर्वतसमवक्तव्यताच्यां यम

कामिधानाज्या स्वसामाननामदेवावासाज्यां पर्वताज्यामन्तर
रूप्यस्तनो दक्षिणतः शेषाश्चत्वार इति एते च सर्वेऽपि प्रत्येक
दशजिर्दशभिः काञ्चनकामिधानैर्योजनशानोच्चिन्नैर्योजनशानमूत्र-
विष्कम्भैः पञ्चाशद्योजनमानमस्तकविस्तारैः स्वसमाननामदेवा-
धिवासैः प्रत्येकं दशयोजनान्तरैः पूर्वापरव्यवस्थितैर्गिरिभिरुपेता
एतेषां च विचित्रकृत्वादिपर्वतद्वन्द्वनिवासिद्वेवानामसरयेयतमज-
स्यूद्गीपेद्वाद्दशयोजनसदस्रप्रमाणास्तन्नामिका नगर्यां जवन्तीति ॥
नीलवद्वन्द्वदानीनां विशेषवर्णक ।

काहि एं भंते ! उत्तरकुराए २ नीलवंतद्वे नाम दहे पषत्ते ?
गोयमा ! जमगाणं पव्याणं दाहिणेणं अद्दचोत्तीसे जो-
यणमये चत्तारि सत्तभागे जोयणस्म अवाधाए मीताए महा-
णतीये बहुमज्जदेसजाए एत्थणं उत्तरकुराए २ नीलवंतद्वे
नामं दहे पषत्ते उत्तरदक्षिणाए पाईपनीणविस्थिषे एगं
जोयणसहस्मं आयामेणं पंचजोयणसयातिं विक्खंभेणं दम-
जोयणाइं उव्वेहेणं अच्चे सहे रयत्तामत्तकूत्ते चउक्कोणे
ममतीरे जाव पफिरुवे उज्जओपामिं दोहि य पउमवरवेति-
याहिं दोहिं वणसेमहिं सव्वतो समंता मंपरिक्खत्ते दोएह-
विष्ओ नीलवंतद्वदस्म एं तत्थ २ जाव बहुवेत्ति सोमा-
णपफिरुवका पषत्ता वष्ठाओ चाणियच्चो तोरणेत्ति ॥

क भद्रन्त ! उत्तरकुरपु कुरपु नीलवन्तद्वदो नाम दह प्रज्ञप्त ?
मगवानाह गान्तम ! यमकपर्वतयोर्दक्षिणत्याच्चरमान्नादर्वाक्
दक्षिणाभिमुखमष्टौ चतुस्त्रिशानि चतुस्त्रिंशदधिकानि योजनशाना-
नि चतुरश्र स्त जगात् योजनस्य अवाधया कृत्वेति गीयते अ-
पान्तरात्रे मुक्त्वेति ज्ञाव । अत्रान्तरे शीताया महानद्या बहुमध्यदे-
शज्ञाने (पृथक्कति) एतस्मिन्नवकात्रे उत्तरकुरपु कुरपु नीलवत्
'द्वदो नाम दह प्रज्ञप्त स च किं विशिष्ट इत्याह उत्तरदक्षिणाय-
त प्राचीनापाचीनविस्तीर्णं उत्तरदक्षिणाज्यामवयवाज्यामा-
यत उत्तरदक्षिणायत प्राचीनापाचीनाज्यामवयवाज्यां विस्ती-
र्णं प्राचीनापाचीनविस्तीर्णं । एक योजनसदस्रमायामेन प-
ञ्चयोजनशानानि विष्कन्तत दशयोजनान्युद्धेधेन उएरुत्वेन अ-
च्छस्त्रादिकवद्वदिर्निर्मदप्रदेशे श्लद्वण श्लद्वणपुञ्जनिर्मापितव-
दि प्रदेशे । तथा रजतमयं रूप्यमय कृत्वं यस्याम्नां रजतमयकूत्र
इत्यादि विशेषणकद्रन्यकं जगत्पुपरि वाप्यादिवत् तावद्वक्तव्य
यावद्विदं पर्यन्तपद " परिहृत्यजमतमच्छकच्छपअणेगसउणामि-
हुणपरिपरिण इति " (उज्जयेपासेत्यादि) स च नीलवन्तमन्दद
शीताया महानद्या उज्जयो पार्श्वयो बहिर्विनिर्गत स तथाचूत
मन् उज्जयो पार्श्वयोर्दक्षिणां पद्मवरवेदिकाज्यां द्वितीये पार्श्वे
चिनीयया पद्मवरवेदिकया इत्यर्थ । एवं द्वाज्यां वनखण्डाज्यां
सर्वत सर्वासु दिक्षु समन्तत सामस्येन सपरिक्लिप्त पद्मवरवे-
दिकावनखण्डवर्षकश्च प्राग्वन् । (नीलवत् दहस्म ण तत्थ
नत्येन्यादि) नीलवद्वन्द्वस्य णामिति वाक्यात्तद्वारं तत्र देशे नस्य
देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहूनि त्रिन्नापानप्रतिरूपकाणि प्रतिशिष्ट-
रूपकाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि वर्षकस्तेषां प्राग्वत्कृतव्य ।
(तेषिणमित्यादि) तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरत प्रत्ये-
क २ तोरण प्रज्ञप्त (तेषां तोरणान्यादि) तोरणवर्णन पूर्ववत्ता-
वद्वक्तव्यन् याद्वहवो " सयमदहम्मपत्तगा " इति पदम् ॥

नम्पण नीलवंतदहस्मणं दहस्म बहुमज्जदेसभाए एत्थ
णं एगं महं पउमे पषत्ते जोयणं आयामविकखंभेणं तं तिगुणं

सविसेसं परिकखेवेणं अच्चेजोयणं वाहद्वेणं दसजोयणाइं उ-
व्वहेणं दो कोसे उसितेजलंतीतो सातिरेगाइं दसजोयणाइं
सव्वग्गेणं पषत्ते तस्सणं पउमस्स अयमेतारूपे वष्ठावासे पषत्ते
तंजहा वइरामता मूत्रारिद्धामते कंदे वेरुत्तिया मएणाद्वे-
वेरुत्तियामता वाहिरपत्ता जंबूणयमया अग्भतरपत्ता तव
णिज्जमया केसरा कएगामई कक्षिया नाणामणिमया पुक्ख-
द्वत्थिरया साणं कक्षिया अच्चेजोयणं आयामविकखंभेणं
तं तिगुणं सविसेस परिकखेवेणं कोस वाहद्वेणं सव्वकणगामई
अच्चे माहा जाव पफिरुवा तीसेणं कक्षियाए उवरि बहु-
समरमणिज्जदेसजाए पषत्ते जाव मणीहिं तस्मणं बहुममर-
मणिज्जस्म जूमिजागस्स बहुमज्जदेसजाए एत्थणं एगं महं
जवणे पषत्ते कोसं च आयामेणं अच्चेकोसं च विकखंभेणं
देसूणं कोमं उरुं उच्चत्तेणं अणेगकखंजमतसखिविद्वं म-
जावष्ओ । तस्सणं जवणस्स तिदिसि ततो दारा पषत्ता
तंजहा पुरच्छिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं तेषां दारा पंचधाणु-
सयाइं उरुं उच्चत्तेणं अरुद्धाज्जाइं धाणुसयाइं विकखंभेणं
तावतियं चेव पवेमेणं से ताव कएगशूत्तियागा जाव
वणमात्ताज्जत्ति तस्सणं जवणस्स अंतो बहुसमरमणिज्ज-
जूमिजागं पषत्ते से जहानामए आद्विगपुक्खरेति वा जाव
मणीणं वष्ठाओ तस्म एं बहुसमरमणिज्जस्म जूमिजागस्म
बहुमज्जदेसजाए एत्थणं मणिपेठिया पषत्ता पंचधाणुमयाइं
आयामविकखंभेणं अरुद्धाज्जाइं धाणुमताइं वाहद्वेणं सव्वम-
णामणिमती ।

(तस्सणमित्यादि) तस्य नीलवन्तान्नो दहस्य बहुमध्यदेश-
ज्ञाने अत्र महदेकं पद्म प्रज्ञप्तमं योजनमायामतो विष्कन्ततश्च अ-
रुं योजन वाहुत्येन दशयोजनानि उद्धेधेन उएरुत्वेन जलपर्य-
न्तात्तद्वौ क्रोशावुच्चिन्न सर्वात्रेण सातिरेकाणि दशयोजनानि प्रज्ञ-
प्तानि । तस्य पद्मस्य अयं बहुयमाण एतच्छूपोऽनन्तरमेव बहुयमाण
स्वरूपो वर्षावासो वर्षकनिवेश प्रज्ञप्तस्तद्यथा वज्रमय मूल गिष्ठ-
रत्नमय कन्दो वैभूर्यरत्नमयो नाव वैभूर्यरत्नमयानि बाह्यपत्राणि
जाम्बूनदमयानि अन्यन्तरपत्राणि तपनीयमयानि केसराणि क-
नकमयी पुष्करकर्षिका नानामणिमयी पुष्करस्थिबुका (साण-
कक्षिका अच्चेमित्यादि) सा कर्षिका अर्धयोजनमायामविष्कम्भा-
ज्यां क्रोशमेक वाहुत्यत सर्वात्मना कनकमयी अच्चे यावत्प्र-
तिरूपा यावत्करणात् " सण्हा घघामघा नीरया इत्यादिपरिग्रह " (नीसेणं कक्षियाए इत्यादि) तस्याः कर्षिकाया उपरि बहुसम-
रमणीयो जूमिभाग प्रज्ञप्तस्तद्वर्षेण च " संजहानामए आद्विग-
पुक्खरे इवा " इत्यादिना अत्रेण विजयराजधान्या उपकारिकाद्वयन-
स्येव तावद्वक्तव्यं यावन्मणीनां स्पर्शवक्तव्यता परिसमाप्ति (त-
स्मणमित्यादि) तस्य बहुसमरमणीयस्य जूमिभागस्य बहुमध्य-
देशज्ञाने अत्र महदेकं जवन प्रज्ञप्त क्रोशमायामतोऽर्द्धक्रोश विष्क-
म्भतो देशेन क्रोशमूर्धमुच्चैस्त्वेन अनेकस्तम्भजनसन्निविष्टमित्या-
दि तद्वर्णन विजयराजधानीगतसुधर्मसन्नाया एव तावद्वक्तव्यं
यावद्विदं नूत्र (दिव्वनुमियसहस्रपक्षदितेइति) नदनन्तर सत्रमा-
ह । (सव्वरयणामण इत्यादि) सर्वात्मना रत्नमय अच्चे यावत्

प्रतिरूप यावत् करणात् 'साहे जएहे घट्टे मट्टे इत्यादि'परिग्रहः ॥
 (तस्सणमित्यादि) तस्य भवनस्य त्रिदिशि त्रिसृषु दिक्षु
 एकैकस्यां दिशि एकैकद्वारभावेन त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा
 पूर्वस्यामुत्तरस्यां दक्षिणस्यां (तेण दारा इत्यादि) तानि द्वाराणि
 षष्ठधनुःशतानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अर्द्धतृतीयानि धनुःशतानि वि-
 ष्कम्प्रेन तावदेव अर्द्धतृतीयानि धनुःशतानीति भावः प्रदेशेन
 (सेयावरकणगयूत्रियागाइत्यादि)द्वारचर्णन विजयद्वारस्येव ताव-
 दविशेषेणावसातव्य यावत् 'वषमात्राओ' इति वनमाहावक्तव्य-
 तापरिसमाप्तिः (तस्सणमित्यादि) तस्य भवनस्य उद्धांचान्त-
 र्बहुसमरमणीये त्रिमिभागे मणीनां वर्णगन्धरसस्पर्शवर्णनं प्राग्वत्
 (तस्सेत्यादि) तस्य बहुसमरमणीयस्य त्रिमिभागस्य बहुमध्य-
 देशभागे मणिपीठिका प्रज्ञप्ता षष्ठधनुःशतानि आयामविष्कम्पा-
 ज्यामर्द्धतृतीयानि धनुःशतानि बाहुल्येन सर्वात्मना मणिमयी
 ऋच्छा यावत् प्रतिरूपा इति प्राग्वत् ॥

तीसेणं मणिपेठियाए उवरिं एत्थणं एगे महं देवसयणिज्जे
 पण्णत्ते देवसयणिज्जसस वषओ से णं पउमे अषे णं अट्टस-
 चेणं तदप्पुच्चत्तप्पमाणंमेत्तेणं पउमाणं सव्वतो समंता संप-
 रिक्खित्ते तेणं पउमा अफ्फजोयणं आयामविक्खेत्तेणं तं
 तिगुणं सविसेसं परिक्वेवेणं कोसं वाहट्ठेणं दसजोयणाइं
 उवेहेणं कोसं ऊसिया । जलं ताओ सातिरेगातिं दसजोय-
 णातिं सव्वगोणं पण्णत्ताइं तेसिणं पउमाणं अयमेतारूवे व-
 षोवासे पण्णत्ते तंजहा वतिरामयामूहा जाव णाणामणिमया
 पुक्खलरियगया ता उणं काणिया उक्कोसं आयामविक्ख-
 चेणं तं तिगुणसपरिक्वेवेणं अफ्फकोसं वाहट्ठेणं मव्वकण-
 गामईउ अच्चउ जाव पण्णरूवाउ तासि णं काणिया उप्पि
 बहुसमरमणिज्जा त्रिमिभागा जाव मणीणं वषो गंधो फासो
 तस्सणं पउमसस अवरुत्तरेणं उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थणं नी-
 लवंतदहकुमारसस देवसस चउएहं सामाणियसाहस्सीणं
 चत्तारि पउमसाहस्सीउ पण्णत्ताउ एवं सव्वो परिवारो नवरि
 पउमाणं जाणियव्वो । सेणं पउमे अषेहिं तेहिं पउमप-
 रिक्खेवेणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते तंजहा अर्द्धिनतरणं
 मज्जिमएणं बाहिरएणं अर्द्धिनतरणं पउमपरिक्वेवे वत्तीसं
 परुमसयसाहस्सीउ पण्णत्ताउ मज्जिमएणं पउमपरिक्वेवो
 चत्तालीसउपउमसयसाहस्सीओपण्णत्ताओ बाहिरएणं पउम-
 परिक्खेवे अरुयात्तीस पउमसयसाहस्सीउ पण्णत्ताओ एवोमेव
 स पुव्वावरेणं एगा पउमकोणीउ वीसं च पउमसतसहस्सा
 जवंतीतिमक्खाया । से केणट्ठेणं जंते एवं बुच्चति नीलवंतदहे ?
 गोयमा ! एलीलवंतदहेणं तत्थ २ जाव उप्पट्ठोति जाव सय-
 सहस्सपत्ताइं नीलवंतप्पजातिं नीलवंतवषाजातिं नीलवंत-
 दहकुमारैय एत्थ सो चेव गमो जाव एलीलवंतदहे २ ॥

तीसेणमित्यादि) तस्या मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेक
 देवशयनीय प्रज्ञप्तम् । शयनीयवर्णकः प्राग्वत् । (तस्सण
 मित्यादि) तस्य भवनस्योपरि अष्टावष्टौ स्वस्तिकाङ्कानि मङ्गल-
 कालि इत्यादि पूर्ववत्तावद्वक्तव्यम् यावत् बहव सहस्रपत्रहस्तका
 शनि मूलत इदमधिकं दृश्यते " (सेणमित्यादि) तत् पञ्चम-

न्येन अष्टशनेन पञ्चानां तदर्धोच्चत्वप्रमाणमात्राणां तस्य मूलपञ्च-
 प्रमाणस्यार्धं तदर्धं तच्च तदुच्चत्वप्रमाणं च तदर्धोच्चत्वप्रमाण
 तदर्धोच्चत्वप्रमाण मात्रा येषां तानि तथा तेषां सर्वासु दिक्षु सम-
 न्तत सामस्त्येन सपरिक्रिप्त तदर्धोच्चत्वप्रमाणमेव तेषां
 भावयति (पउमा इति) तानि पञ्चानि प्रत्येकमर्द्धयोजनमाया-
 मविष्कम्पाज्यां क्रोशमेक बाहुल्येन दशयोजनानि उच्छेधेन क्रोश-
 मेक जत्रपर्यन्ताडुच्छित्तं सातिरेकाणि दशयोजनानि सर्वांगेण
 (तेसिणमित्यादि) तेषां पञ्चानामयमेतदुपो वर्षावासः प्रज्ञप्तः
 वज्रमयानि मूत्रानि रिष्टरत्नमया कन्दा वैकूर्यरत्नमया नादाः
 तपनीयमयानि बाह्यपत्राणि जाम्बूनदमयानि बाह्यपत्राणि तपनी-
 यमयानि केसराणि कनकमस्यः कर्णिका नानामणिमया पुष्क-
 रास्थिभागाः (ताउण कन्नियाउ इत्यादि) ताः कर्षिका क्रोशमा-
 यामविष्कम्पाज्यामर्धं क्रोश बाहुल्येन सर्वात्मना कनकमस्य'
 अच्छाउ जाव पण्णरूव इति प्राग्वत् । (तेसिणं कन्नियाणमित्यादि)
 तासां कर्णिकानामुपरि बहुसमरणीयो त्रिमिभागः प्रज्ञप्तः तस्य
 वर्षकः पूर्ववत्तावद्वक्तव्यो यावन्मणीनां स्पर्श (तस्सणमित्यादि)
 तस्य मूलचतस्य पञ्चस्य अपरोत्तरेण अपरोत्तरस्यामवमुत्तर-
 स्यामुत्तरपूर्वस्यां सर्वसकलनया तिसृषु दिक्षु अत्र नीलवतो
 नागकुमारैरुस्य नागकुमारराजस्य चतुर्णां सामानिकसहस्राण
 योग्यानि चत्वारि पञ्चसहस्राणि प्रज्ञप्तानि (एतेणमित्यादि)
 एतेनानन्तरोदितेनानिद्वापेन यथा विजयस्य सिंहासनपरिवा-
 रोऽभिहितस्तथा इहापि पञ्चपरिवारो वक्तव्यस्तद्यथा पूर्वस्यां
 दिशि चतसृणामग्रमहिपीणां योग्यानि चत्वारि महापञ्चानि
 दक्षिणपूर्वस्यामन्यन्तरपर्वदोऽग्रानां देवसहस्राणां योग्यान्यष्टौ
 पञ्चसहस्राणि दक्षिणस्या मध्यपर्वदो दशाना देवसहस्राणां यो-
 ग्यानि दशपञ्चसहस्राणि दक्षिणापरस्यां बाह्यपर्वदो द्वादशानां
 देवसहस्राणां द्वादश पञ्चसहस्राणि पश्चिमायां सप्तानामनीका-
 धिपतीना योग्यानि सप्तमहापञ्चानि प्रज्ञप्तानि तदनन्तर तस्य छि-
 तीयस्य पञ्चपरिवेषस्य पृष्ठतश्चतसृषु दिक्षु पौरुशानामात्मर-
 क्तदेवसहस्राणां योग्यानि पौरुशपञ्चसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ।
 तद्यथा चत्वारि पञ्चसहस्राणि पूर्वस्यां दिशि चत्वारि पञ्चसह-
 स्राणि पश्चिमायां चत्वारि पञ्चसहस्राणि उत्तरस्यामिति । तदेव
 मूलपत्रस्य त्रय पञ्चपरिवेषा अज्ववन् अन्येऽपि च त्रयो विद्यन्ते
 इति तत्प्रतिपादनार्थमाह । (सेणपउमे इत्यादि) तत्पञ्चमन्यै-
 रनन्तरोक्तपरिक्रिप्तत्रिकथ्यतिरिक्तैस्त्रिमि. पञ्चपरिवेषैः सर्वतः
 सर्वासु दिक्षु समन्तत सामस्त्येन सपरिक्रिप्तम् । तद्यथा अन्यन्त-
 रेण मध्यमेन वाहेन च । तत्रान्यन्तरपञ्चपरिक्रिपे सर्वसख्यया द्वा-
 त्रिंशत् पञ्चशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि (३३०००००) मध्यमे परिक्रिपे
 चत्वारिंशत् पञ्चशतसहस्राणि (४००००००) बाह्यपञ्चपरिक्रिपे अष्टा-
 चत्वारिंशत् पञ्चशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि (४८०००००) एवमेव
 अनन्यैव प्रकारेण (सव्वावरेणिति) सह पूर्व यश्च येन वा स-
 पूर्वं तत् अपरं च सपूर्वापरं तेन सपूर्वापरेण पूर्वापरसमुदा-
 यनेत्यर्थं एका पञ्चकोटी विशतिश्च पञ्चशतसहस्राणि ज्वती-
 त्याख्यातं मया शेषश्च तीर्थकृद्भिरेतेन सर्वतीर्थकृतामविस
 वाद्विचनतामाह । कोट्यादिका च सख्या स्वमीलितयां
 द्वात्रिंशदाद्विशतसहस्राणामेकत्र मीलने यथोक्तसंख्याया अवश्य
 प्राचात् सप्रति नामान्वर्थं पिपृच्छिपुराह । अयं केनायंन
 एवमुच्यते नीलवद्भद्रो नीलवद्भद्र इति भगवानाह । गौतम !
 नीलवद्भद्रे तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे
 बहूनि उत्पन्नानि पञ्चानि यावत् सहस्रपत्राणि नीलवद्भद्रप्रज्ञाणि
 नीलवद्भद्रा इहाकाराणि नीलवद्भद्रानि नीलवद्भद्राम वर्धधरपर्व-
 तस्तद्वर्णानि जाव । नीलवद्भद्रा च नागकुमारैरुसो नागकुमार-

उत्तरकुरा

राजो महर्षिक इत्यादि यमकदेवत्रिरवशेषं वक्तव्य यावद्वि-
हरति ; ततो यस्मात्तप्तानि पद्मानि नीलवचामानि नीलवचामा
च तदधिपतिर्वैवस्ततस्तद्योगादसौ नीलवचामा हृद । तथाचाह
(से एण्ट्रेणमित्यादि) कहिण भंते ! नीलवतद्दहस्सेत्यादि
राजधानीविषयं सूत्रं समस्तमपि प्राग्वत् ॥

नीलवदृन्द्रे काञ्चनपर्वता . ।

नीलवंतेषां पुरच्छिमपञ्चच्छिमेणं दसदस जोयणाति अवा-
हाए एत्यणं दस दस कंचणगपव्वता पषत्ता तेषां कंचणग-
पव्वता एगमेगं जोयणसतं उहं उच्चत्तेणं पणवीसं २
जोयणाति उवेहणं मूले एगमेगं जोयणमतं विकखंजेणं
मज्जे पषत्तरिं जोयणां आयामविकखंजेणं उवरिं पषासं
जोयणां विकखंजेणं मूले निषि सोत्ते जोयणसते किंचि-
विमेसाहिता । परिकखेवेणं मज्जे दोषि सत्ततीसे जोयणसते
किंचि विसेसाहिता परिकखेवेणं उवरिं एगं अहावचं जोयण-
सतं किंचि विमेसाहिता । पणिकखेवेणं मूले विच्छिष्ठा मज्जे
संखित्ता उप्पि तण्णा गोपुच्छसंराण मंडिया सव्वकंचणमया
अच्छा पत्तेयं २ पजमवडनिं पत्तेयं २ वणखंडपरिक्खित्ता
तेसिणं कंचणगपव्वताणं उप्पि बहुसमरमण्णिज्जे नृमिजागे
जाव आसयत्ति पत्तेयं २ पासायवमेमगा सदा वावट्ठिं जोय-
णिया उहं एकतीमं जोयणां कोसं च विकखंजेणं मणि-
पट्टिया दो जोयणिया मिहासणा सपरिवारा । मे केट्टणे णं
जंते एव वुच्चं कंचणगपव्वया गोयमा ! कंचणगेमूणं पव्वनेसु
तन्थ २ वाविउ उप्पयां जाव कंचणवष्ठा जातिं कंचणगा
जाव देवा महिद्धिया जाव विहरंति उत्तरेणं कंचणगाणं कंच-
णित्ताउ गयहाणीओ अएहम्मि जं वृत्तेव सव्वं जाणियव्वं
(नीलवंतदहस्सणमिनि) नीलवतो न्हदस्य (पुरच्छिमपञ्चच्छिमेणं)
पुरंसां पश्चिमाया च दिशि प्रत्येक दशयोजनान्यथाधया कृत्वेति ग-
म्यतेऽपान्तराद्ये मुक्त्वेति जाव । दश दश काञ्चनपर्वता दक्षिणे उत्तर-
श्रेण्यां प्रकृता ते काञ्चनपर्वता प्रत्येकमेक योजनशतमूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन
पञ्चविंशतिर्योजनान्युद्धेन मूले एक योजनशतं विष्कम्भेन मध्ये
पञ्चसप्ततिर्योजनानि विष्कम्भेन उपरि पञ्चाशद्योजनानि विष्क-
म्भेन मूले त्रीणि पान्तराद्ये योजनशतानि (३१६) किञ्चि-
द्विंशत्याधिकानि परिक्रमेण मध्ये द्वे समविधे योजनशते (१२७)
किञ्चिद्विंशत्येन परिक्रमेण उपरि एकमष्टापञ्चाशद्योजनशतं (१५७)
किञ्चिद्विंशत्येन परिक्रमेण अत एव मूले विस्तीर्णा मध्ये सज्जिता
उपरि तनुका अत एव गोपुच्छसस्यानसस्थिता . सर्वात्मना कन-
कमया (अच्छा जावपरिहवाडनि) प्राग्वत् । तथा प्रत्येक प्रत्ये-
क पञ्चवर्गदिकया परिक्रिता । प्रत्येक वनखण्डपरिक्रिताश्च
पञ्चवर्गदिका वनखण्डवर्गं प्राग्वत् । (तसिणमित्यादि) तेषां
काञ्चनपर्वतानामुपरि बहुसमरमणीया भूमिभागा प्रकृता तेषा
च वर्णनं प्राग्वत् तावच्छक्त्यं यावत्तूणानां मर्णां च अद्वयार्ह-
नमिनि (तसिणमित्यादि) तेषां च बहुसमरमणीयानां नृमिजा-
गानां बहुमध्यदेशाग्रे प्रत्येकं प्रत्येकं प्रासादावनंसक . प्रकृत
प्रासादवक्तव्यता सर्वा यमकपर्वतोपरि प्रासादावतमक्योरिव
निगवशेषा वक्तव्या यावत्पारिवागसिंहासनवक्तव्यतापरिसमाप्ति
मन्त्रनि नामान्वयं पिपुच्छपुराह-मेकेण्ट्रेणमित्यादि प्राग्वत्
यस्मात्तुपुत्रादीनि काञ्चननानश्च देवास्तत्र परिवसन्ति

तत्काञ्चनप्रभोत्पत्त्यादियोगात् काञ्चनकाभिधरेवस्वामिकत्वाच्च
ते काञ्चनका इति तथाचाह । सेएण्ट्रेणमित्यादि काञ्चनिकाश्च
राजधान्यो यामिका राजधानीवक्तव्या ॥

उत्तरकुरुहदा . ॥

काहि णं जंते उत्तरकुराए उत्तरकुरुहदे नाम दहे पषत्ते ?
गोयमा ! नीलवंतदहस्स २ दाहिणेणं अट्टचोत्तीसे जोयण-
सए एवं चेव गमोण्यव्वो जो णीलवंतदहस्स सव्वेसिं सरि-
सके दहसरिमनामा य देवा सव्वेसिं पुराच्छिमपञ्चच्छिमे णं
कंचणपव्वता दस २ पकप्पमाणा उत्तरेणं रायहाणी अषम्मि
जं वृत्तीवे चंददहे एरावणदहे मालवंतदहे एवं एकेकोण्यव्वो ॥

क जदन्त ! जस्यूद्वीपे उत्तरकुरुपु कुरुपु उत्तरकुरुहदो नाम हदः
प्रकृत . । भगवानाह । गौतम ! नीलवतो हृदस्य दक्षिणात्याञ्च-
रमपर्यन्तादृष्टौ चतुर्विंशानि चतुर्विंशदधिकानि योजनशतानि
चतुरश्र योजनस्य सप्त जागा अवाधया कृत्वेति गम्यते शीता-
या महानद्या बहुदेशभागे अत्र उत्तरकुरुनाम हृद प्रकृतः यथै-
व प्राक् नीलवतो हृदस्य आयामविष्कम्भोद्धेधपञ्चवर्गदिका-
वनखण्डविसोपानप्रतिरूपकतोरणमहामूलभूतपद्माप्रशतपञ्चपरि-
वारपञ्चशेषपरिधिपरिक्रमेणयवक्तव्यतोक्ता तथाअन्यूनानतिरिक्ता
वक्तव्या । (मूत्रटीकयो . पाउनेद .) नामकारण पिपुच्छपुरिदमाह-

“स केणट्टुणं भंते इत्यादि प्राग्वत् नवरमुत्पत्तादीनि यस्मात्
उत्तरकुरुहदप्रजाणि उत्तरकुरुहदाकाराणि तेन तानि तदाकार-
योगात् उत्तरकुरुनामाऽत्र तत्र देव परिवसति तेन तद्योगात्
न्हदोऽप्युत्तरकुरु . नचैवमितरेतराश्रयदोपप्रसङ्ग उज्येपामपि
नाम्नामनादिकात् तथाप्रवृत्ते . । एवमन्यत्रापि निर्दोषता भाव-
नीया । उत्तरकुरुनामा च तत्र देव परिवसति तद्वक्तव्यता च
नीलवचामाङ्गुमारवद्वक्तव्या ततोऽप्यसावत्तरकुरुरिति । राजधानी-
वक्तव्यता काञ्चनकपर्वतवक्तव्यता च राजधानीपर्यवसाना
प्राग्वत् । चन्द्रन्हदवक्तव्यतामाह । (काहिण जंते इत्यादि)
प्रश्नसूत्रं सुगम भगवानाह-गौतम ! उत्तरकुरुहदस्य दक्षिणा-
त्याञ्चरमान्तादर्वाक् दक्षिणस्यां दिशि अष्टौ चतुर्विंशानि योज-
नशतानि चतुरश्र सप्त भागान् योजनस्य अवाधया कृत्वेति शेष ।
शीताया महानद्या बहुमध्यदेशभागे अत्र अस्मिन्नवकाशे उत्तर-
कुरुपु चन्द्रन्हदो नाम न्हद प्रकृत . । अस्यापि नीलवदृधदस्यैव
आयामविष्कम्भोद्धेधपञ्चवर्गदिकावनखण्डविसोपानप्रतिरूपक-
तोरणमूत्रजनमहापद्माप्रशतपञ्चपरिवारपञ्चशेषपञ्चपरिक्रमेणयव-
क्तव्यता वक्तव्या । नामान्वयसूत्रमपि तथैव नवर यस्मात्
उत्पत्तादीनि चन्द्रन्हदप्रजाणि चन्द्रन्हदाकाराणि चन्द्रवर्षानि
चन्द्रनामा च देवस्तत्र परिवसति तस्माच्चन्द्रन्हदाम्नोत्प-
त्त्यादियोगात् चन्द्रदेवस्वामिकत्वाच्चन्द्रन्हद इति । चन्द्रा-
राजधानीवक्तव्यता काञ्चनकपर्वतवक्तव्यता च राजधानीपर्य-
वसना प्राग्वत् । सांप्रतमैरावतन्हदवक्तव्यतामाह । काहिण जंते
इत्यादि प्रश्नसूत्रं पाठमिदं निर्वचनमाह । गौतम ! चन्द्रन्हद-
स्य दक्षिणात्याञ्चरमान्तादर्वाक् दक्षिणस्यां दिशि अष्टौ चतु-
र्विंशदियोजनशतानि चतुरश्र सप्त जागान् योजनस्यावाधया
कृत्वेति शेष । शीताया महानद्या बहुमध्यदेशभागे अत्र पतस्मिन्न-
वकाशे ऐरावतन्हदो नाम न्हद प्रकृत . । अस्यापि नीलवचान्नो-
न्हदस्यैवायामविष्कम्भोद्धेधवक्तव्यता पर्यवसाना वक्तव्या । अन्व-
यसूत्रमपि तथैव नवर यस्मात्तुपुत्रादीनि ऐरावतन्हदप्रभाणि
ऐरावतो नाम इस्ती तद्वर्षानि च ऐरावतश्च नामा तत्र देव

परिवसति तेन पेरवत इह इति पेरवतगजधानीवत् काञ्चनकपर्वतवक्तव्यताऽपि राजधानीवक्तव्यता पर्यवसाना तथैव अधुना माल्यवन्नाम-इहवक्तव्यतामाह (कहिण प्रते इत्यादि) सुगम भगवानाह गौतम ! पेरवत-इहस्य दक्षिणात्याचरमान्तादर्वाक् दक्षिणस्यां दिशि अष्टौ चतुर्दशानि योजनशतानि चतुरश्र सप्तजागान् योजनस्य अवाधया कृत्वेति शेषः । शीताया महानद्या बहुमध्यदेशजागे अत्र एतस्मिन्नवकाशे उत्तरकुरुषु कुरुषु माल्यवन्नामा इहः प्रकृतः । स च नीलवद्भद्रवत् आया-मविष्कम्भादिना तावद्वक्तव्यो यावत् पञ्चवक्तव्यतापरिसमाप्ति । नामान्वयसूत्रमपि तथैव यस्मात्पुत्रादीनि माल्यवद्भद्रप्रभाणि माल्यवद्भद्राकाराणि माल्यवन्नामा वक्त्रस्कारपर्वतस्तच्छर्षानि तद्वर्षाजानि माल्यवन्नामा च तत्र देव परिवसति तेन माल्यवद्भद्र इति । माल्यवती राजधानी विजयाराजधानी वद्वक्तव्या काञ्चनकपर्वतवक्तव्यतापर्यवसाना प्रावत् । जी० ३ प्रति० । (उत्तरकुरुगजम्बूसुदर्शनवर्णकोऽन्यत्र) उत्तरकुर्वधिपतौ देवे, पु० अयोत्तरकुरुनामार्थे पिपुच्छिष्ठुरिदमाह ।

से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ उत्तरकुरा २ गोयमा ! उत्तर-कुराए उत्तरकुरुणामं देवे परिवसइ महिछिए जाव पलि-ओमट्टिए से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ उत्तरा २ उत्तरकुराए उत्तरकुरुणामं देवे परिवसइ महिछिए जाव पलिओवमट्टिई से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ उत्तर-कुराए अउत्तरं च एं जाव सासए ।

से केणट्टेणमित्यादि प्रतीत नवरम् उत्तरकुरुनामाऽत्र देव परिवसति तेनेमः उत्तरकुरव इत्यर्थः । ज० २ वक्त्र० । द्वाविंशतीर्थकृतो निष्क्रमणशिविकायाम्, स्त्री० । स० ।

उत्तरकुरुकूम-उत्तरकुरुकूट-न० माल्यवद्वक्त्रस्कारपर्वतस्य तृतीय कूटे, स्या० ए ग० । मेरोरुत्तरपूर्वस्यां दिशि, माल्यवद्वर्षधरपर्वतस्य तृतीय कूट हिमवत्कूटप्रमाण कूटसद्वनामकश्चात्र । देवः । ज० ४ वक्त्र० । महाविदेहे, गन्धमादनस्य वक्त्रस्कारपर्वतस्य चतुर्थे कूटे, स्या० १० ग० । ज० ।

उत्तरकुरुदह-उत्तरकुरुहृद-पु० उत्तरकुरुषु तृतीये हृदे, स्या० ६ ग० । (तन्मानादिउत्तरकुरुशब्दे उक्तम्) ॥

उत्तरकुरुमाणसञ्चरा-उत्तरकुरुमानुषाप्सरस्-स्त्री० उत्तरकुरुषु मानुषरूपासु अप्सरस्सु, प्रथ० अध० ४ द्वा० ।

उत्तरकूलग-उत्तरकूलग-पु० वानप्रस्थतापसभेदेषु, यैर्गङ्गायामुत्तरकूत्र एव वस्तव्यम् । नि० । म० ॥

उत्तरकोमि-उत्तरकोटि-स्त्री० गान्धारग्रामस्य सप्तम्यां मूर्धन्यायाम्, स्या० ७ ग० ।

उत्तरगंधारा-उत्तरगान्धारा-स्त्री० गान्धारग्रामस्य पञ्चम्यां मूर्धन्यायाम्, ॥ स्या० ७ ग० ॥

उत्तरगुण-उत्तरगुण-पु० मूत्रगुणापेक्षया उत्तरचूता गुणा वृक्षश्चि-ह्वा इवोत्तरगुणा । ज० ७ श० २ उ० । सर्वतः पिएरुविशुद्ध्यादिषु, देशतो दिग्गतादिषु, पचा० ५ वि० ।

शेषाः पिएरुविशुद्ध्याद्याः, स्युरुत्तरगुणाः स्फुटम् ।

एषां चानतिचाराणां, पादनं ते त्वमी मताः ॥ ४७ ॥

शेषा उक्तमूत्रगुणेभ्योऽवशिष्टास्ते के इत्याह । पिएरुविशुद्ध्याद्या इति पिएरुविशुद्धिराहारादिनिर्दोषता सा आदौ येषां ज्ञेयानां ते पिएरुविशुद्ध्याद्या सप्ततिभेदा इत्यर्थः । उत्तरगुणा उत्तरगुण-

सङ्काः स्फुट प्रकट स्युर्जवेयुरिति सवन्धस्तत्रादिशब्दगृहीता जेदास्त्वमे "पिएरुविसोही समिई, भावणपमिमा य इन्द्रियनिरो-हो । पडिलहणगुत्तीओ, अभिगहा चैव करणतु" धर्म० ३ अधि० (पात्रान्तरेण) "पिएरुस्स जा विसोही, समिईओ भावणा तवो डुविहा । पमिमा अभिगहा वि य, उत्तरगुण मो विया-णाहि" १ सूत्र० ४० १४ अ० (एतद्व्याख्या पायच्छिन्नशब्दे) पिएरु विशुद्ध्यादय सार्था स्वस्वस्थान) महाव्रताव्रतेषु, सूत्र० । व्य० नि० चू० । पचा० । जीत० । आव० । (मूत्रगुणानामिवोत्तरगुणानामपि जडो नेष्ट इत्यतिचारशब्दे उक्तम्)

उत्तरगुणकपिय-उत्तरगुणकल्पिक-पु०

आहारउवहिसेजा, उग्गमउप्पादणोसणा सुद्धा ।

जो परिगिएहति णिययं, उत्तरगुणकपिओ स खलु ॥

य आहारोपधिशय्या उरुमोत्पादनैषणा । सुद्धा नियत निश्चित परिगृह्णाति स खलु उत्तरगुणकल्पिको मन्तव्यः । इत्युक्तरूपे उत्तरगुणयुक्तसामाचारीजेदे, वृ० ६ उ० ।

उत्तरगुणपञ्चखाण-उत्तरगुणप्रत्याख्यान-न० मूत्रगुणापेक्षया उत्तरचूता गुणा वृक्षशाखा इवोत्तरगुणास्तेषु प्रत्याख्यानमुत्तरगुणप्रत्याख्यानम् । प्रत्याख्यानजेदे, ॥ तद्व्रजेदा यथा-

उत्तरगुणपञ्चखाणे एं कडविहे पणत्ता ? गोयमा ! दुवि हे पएणत्ता तंजहा सवुत्तरगुणपञ्चखाणे य देसुत्तरगुणपञ्चखाणे य । सवुत्तरगुणपञ्चखाणे एं जंते ! कडविहे पएणत्ते ? गोयमा ! दसविहे पएणत्ते तंजहा अणगयमऽकंतं, कोडिसहीयं नियंठियं चैव । सागारमणगारं परिमाणकर्म निरवसेसं ॥

अनागतादीनां च व्याख्याऽन्यत्र ॥ ज० ७ श० २ उ० । "मूत्रगुणउत्तरगुणा, जे मे णाराहिया पमाएण । तमह सव्व णिंदे, प-निष्क्रमे आगामिस्साणं" इति रूपम् । आतुण पंचा० आ० क० ।

उत्तरगुणपरिसेवणा उत्तरगुणप्रतिसेवना-स्त्री० उत्तरगुणविषये प्रतिसेवनायाम्, "इदं पिएरु उत्तरगुणपरिसेवणा ऋषति ते उत्तरगुणापिडविसाहाइ अणेगविहा तत्थ पिएरु ताव दपिय कपिय च परिसेवण भणत्ति" ॥ नि० चू० १ उ० (सर्व परिसेवणाशब्दे वक्ष्यते)

उत्तरगुणलाप्ति-उत्तरगुणलब्धि-स्त्री० उत्तरगुणाः पिएरुविशुद्ध्यादयस्तेषु चेह प्रक्रमात्तपो गृह्यते तस्य लब्धि । तपोलब्धौ, "उत्तरगुणलब्धिस्वममाणस्स विजाचारणलब्धिणामं लब्धि समुपज्जइ" । ज० २० श० ६ उ० ॥

उत्तरगुणसुद्धा-उत्तरगुणशुद्धा-स्त्री० प्रधानतरगुणाभिवाये, पंचा-

उत्तरगुणासेवणासिक्खवग-उत्तरगुणासेवनाशिक्षक-त्रि० उत्तरगुणविषये सम्यक् पिएरुविशुद्ध्यादिकान् गुणान् आसेवमाने, सूत्र० १ ध्रु० १५ अ० ।

उत्तरचावाला-उत्तरचावाला-स्त्री० नगरभेदे, ताहे सामी उतरचावाल उच्चती तत्थ अतरा कणखल्लनाम उत्तमपटम् ।" आ० चू० २ अ० । तत स्वामी उत्तरचावालां गत तत्र पक्के-कूपणपारणे नागसेनगृहे क्षीरजोनेन प्रतिभानानि प्रादुर्भूतानि । आ० क० । आ० म० द्वि० ॥

उत्तरचूल-उत्तरचूल-न० बन्दनक दत्त्वा अष्टेन मस्तकेन बन्दे इत्यभिधानरूपे पकोर्नविशक्तमे बन्दनकटोपे, ध २ अधि० । आव० ।

उत्तरचूलिया-उत्तरचूलिका-स्त्री० "डाऊणं वटणग मत्थण वटामि

उत्तरचूडिया

चूडियाए सा " यद्धन्दनकं दत्त्वा पश्चान्महता शब्देन मस्तकेन वन्दे इति यत्र घृते तदुत्तरचूडिका मन्तव्या । वृ० ३ उ० । श्राव० चू० । उत्तरज्जयणा—उत्तराध्ययन— न० बहुव० उत्तराणि प्रधानानि अध्ययनानि रुद्विवशाद्द्विनयश्रुतादीनि पदत्रिंशदुत्तराध्ययनानि सर्वाण्यपि चाध्ययनानि प्रधानान्येव तथापि अमून्येव रूढ्या उत्तराध्ययनशब्दाच्चयत्वेन प्रसिद्धानि । न० । अङ्गवाह्य-कायिकश्रुतश्रेते, पा० ।

उत्तराध्ययनशब्दनिर्हाके निर्युक्तिः कृद्भिस्तरंणाह ।

णामं उवणा द्विण, खेत्तडिसा ताव खेत्तपभवण ।

पडकाळं संचयपहा—एणाणयकमगणणतो जात्रे ॥

जहणं उत्तरं खलु, उक्कोसं वा अणुत्तरं होइ ।

सेसाइं अणुत्तराईं, अणुत्तराईं च णामाईं ॥

(नामोत्तरव्याख्या उत्तरशब्दे दर्शिता) उत्तरस्थानैकविधत्वेन यदत्र प्रकृतं तदाह ।

कम उत्तरेण पगयं, आयासरस्मे व उवरिमाइं तु ।

तम्हाउ उत्तरा खलु, अज्जयणा होंति पायव्वा ॥

क्रमापेकमुत्तर क्रमोत्तर आकपार्थिवादिवात्मन्मध्यमपदद्वोपी सामान्स्तेन प्रकृतमधिकृतमिह च क्रमोत्तरेणेति भाव क्रमोत्तरेणैतानि हि श्रुतात्मकत्वेन ज्ञायोपशमिकज्ञावरूपाणि तद्रूपस्यैवाचाराङ्गस्योपरिपाठ्यमानत्वेनोत्तराणीत्युच्यन्ते अत आह (आयासरस्से व उवरिमाइं तु) एवकारो निश्चक्रमस्ततश्चाचारस्योपर्येवोत्तरकावमेवमानीति ह्यदि विपरिवर्तमानतया प्रत्यक्षाणि पठितवन्त इति गम्यते । तुर्विशेषणे विशेषश्चाय यथा अय्यभव याधेपे क्रमस्तदाचारतस्तु दशवैकादिकोत्तरकावै पठ्यन्त इति (त रहाउत्ति) तु पूरणे यत्तदोश्च नित्यमभिसंबन्धस्ततो यस्मादाचारस्योपर्येवमानी पठितवन्तस्तस्मादुत्तराण्युत्तरशब्दाच्चानि खलुर्वाक्याद्वहारेऽवधारणे वा तत उत्तराण्येवाध्ययनानि विनयश्रुतादीनि भवन्ति हातव्यानि अन्यच्च बोरुञ्ज्यानि प्राकृतत्वाच्च त्रिद्वयत्यय इति गार्थार्थ । आह यथाचारस्योपरि पठ्यमानत्वेनोत्तराण्यमूनि तत्कियन्त एवाचारस्य प्रसूतिरेषामपि तन एवान्निधेयमपि यदेव तस्य तदेवान्यथेति सशयापनोदायाह ।

अंगप्पजवा जिणजा—सिया य पत्तेयवुप्पसंवाया ।

वंधं मोक्खे य कथा, छत्तीमं उत्तरज्जयणा ॥

अङ्गादृ दृष्टिवादादेः भ्रजव उत्पत्तिरेपामित्यङ्गप्रजवानि यथा परीपदाध्ययनमा बहुयनि हि "कम्मपवायपुप्वे, सत्तरसे पाहु रुम्मि ज सुत्तं । मणय सोटाहरण, ते चैव द्वापि नायव्व" जिनजापितानि यथाङ्गमपत्रकाध्ययन तद्धि समुत्पन्नकेवलेन भगवता महावीरेण प्रणीत यद्धृत्तयति " तन्निस्साए भगव, सीस्साणं देइ अणुमिठ ति " च समुच्चये प्रत्येकदुक्काश्च सवाद्दश्च प्रत्येकदुक्कसवाद्दस्तस्मादुत्पन्नानीति शेषः । तत्र प्रत्येकदुक्काण्यपि द्वाद्यस्तंज्य उत्पन्नानीति । यथा कापि ज्ञायाध्ययनम् बहुयति हि " धम्मदुयागीअ" तत्र कापि त्रेनेति क्रम संवादसंगत प्रश्नोत्तरवचनरूपमन्त उत्पन्नानि यथा कैशीगौतमीये बहुयानि च "गौतमकेनीअं या मणय मनुच्चिय तु जम्हैयमित्यादि " ननु स्वविग्वरजिनान्येवैतानि यत् आह चूर्णिहत्त् । " सुत्तं देशाण अलागमोत्ति " नन्वाध्ययनेऽप्युक्तम् "जन्स जं तिया मिस्साण्यपितिया एवेपव्याण कम्मयाण पारिणानिया चउच्चिद्वार वुद्धीय उअयेया तन्म नत्तियाइ पज्जन्तगमहस्साइं प्रकीर्णकानि चा-

मूनि तत्कथ जिनदेशितत्वादि न विरुध्यते । उच्यते तथा स्थितानामेव जिनादिवचसामिह दृष्टत्वेन तद्देशितत्वाद्युक्तमिति न विरोधः । बन्ध आत्मकर्मणोरत्यन्त सश्लेषस्तस्मिन् मोक्षस्नयोरेवात्यन्तिक' पृथग्भावस्तास्मिन् कृतानि कोऽग्निप्रायो यथा बन्धो भवति यथा च मोक्षस्तथा प्रदर्शकानि । तत्र बन्धे यथा " आणाअणिहेसकरोत्ति " मोक्षे यथा " आणानिहेसकरोत्ति " आण्यां यथाकमश्चाविनयो मिथ्यात्वाद्यविनाश्रुतत्वेन बन्धस्य विनयश्चान्तरतपोरूपत्वेन मोक्षस्य कारणमिति तत्त्वतस्तौ यथा भवतस्तदेवोक्तं भवति मोक्षप्राधान्येऽपि बन्धस्य प्रागुपादानमनादित्वोपदर्शनार्थम् । यद्वा " बन्धे मोक्खेयत्ति " च शब्द एवकारार्थो भिन्नक्रमश्च । ततो बन्ध एव सति यो मोक्षस्तास्मिन् कृतान्यनेनानादिमुक्तमन्तव्यवच्छेदश्च कृतस्तत्र हि मोक्षशब्दार्थानुपपत्तिः सकलानुष्ठानवैकल्यापत्तिश्च किमेवं कतिचिदेव नेत्याह । पदत्रिंशत्संख्यानि कोऽर्थः सर्वाण्येतदुत्तराध्ययनानीति गार्थार्थ । उत्त० १ अ० ।

। तानि च पदत्रिंशदमूनि ॥

उत्तीसउत्तरज्जयणा पषत्ता तंजहा । विणयसुयं ? परीसहा २ चाउरंगीज्जं ३ असंखयं ४ अकामसकाममरणीज्जं ५ पुरिसविज्जा ६ उरज्जिज्जं ७ काविलियं ८ नामिपव्वज्जा ९ दुमपत्तयं ?० बहुसुयपुज्जा ११ हरिएसिज्जं १२ चित्तसंभूयं ?३ उसुयारिज्जं १४ सत्तिकखुगं ?५ समाहिट्टाणाइं १६ पायसमणिज्जं १७ संजइज्जं १८ मियाचारिया ?९ अणाहपव्वज्जा २० समुदपाइज्जं २१ रहनेमिज्जं २२ गोयमकेमीज्जं २३ समितीओ २४ जन्नतिज्जं २५ सामायारी २६ खलुकेज्जं २७ मोक्खमगगई २८ अप्पमाओ २९ तवोमगी ३० चरणविही ३१ पमायट्टाणाइं ३२ कम्मपयडी ३३ लेमज्जयणं ३४ अणगारमणे ३५ जीवाजीवविज्जती य ३६ ॥ उत्त०सं उत्तरज्जयणा ॥

स० । व्य० । आव० ४ अ० ।

उत्तरज्जाय—उत्तराध्याय—पु० उत्तरा प्रधाना अव्याया अध्ययनानि । उत्तराश्च ते अध्यायाश्च उत्तराध्यायाः । विनयादिषु पदत्रिंशान्युत्तराध्ययनेषु, "उत्तीस उत्तरज्जाए भवसिद्धिप सम्मसत्तिवेत्ति" उत्त० ३६ अ० ॥

उत्तरकृकच्छ—उत्तरार्धकच्छ—पु० कच्छविजयस्य वैताड्यपर्वतेन विजक्तस्य उत्तरार्धे, ॥

काहि एं जंते जंबूदीवे दीवे महाविदेहे वासे उत्तरकृकच्छे णामं विजए पषत्ते ? गोयमा ! वेअरूहस्स पव्वयस्स उत्तरेण णीअवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणेण माअवंतस्स वक्खारपव्वयस्स पुरच्छिमेणं चित्तकूरस्स वक्खारपव्वयस्स पञ्चच्छिमेणं एत्थ एं जंबूदीवे दीवे जाव सिज्जंति तद्देव णेअवं जं० ४ वृ० । टीकासुगमन्वाअ गृहीता ॥ (सिन्धुकूटाद्यन्त्र) कच्छविजयविजाजकस्य वैताड्यपर्वतस्याष्टानां कृष्टानामष्टमे कृष्टे, ज० ४ वृ० ।

उत्तरकृकरह—उत्तरार्धजगत— न० वैताड्यपर्वतेन द्विधा विभक्तस्य भगवत्पर्वस्य उत्तरार्धे ॥

अथोत्तरार्धभरतवर्षे कास्तीति प्रश्नसूत्रमाह ॥

कहि एं जंबुदीवे उत्तरह्ररहे णामं वासे पषत्ते? गोयमा!
 चूहहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणेणं वेअह्रस्स पव्वय-
 स्स उत्तरे णं पुरच्छिमलवणसमुदस्स पच्चच्छिमेणं पच्चच्छिम-
 लवणसमुदस्स पुरच्छिमेणं । एत्थ णं जंबुदीवे दीवे उत्तर-
 ह्ररहे णामं वासे पषत्ते पाईणपडीणायए उढीणदाहिणा-
 दिविच्छिषे पव्विअंकसंठिए उहा लवणसमुदपुडे पुरच्छि-
 मिह्वाए कोफीए पुरच्छिमिह्वं लवणसमुदं पुढे पच्चच्छिमिह्वाए
 जाव पुडे गंगासिंधुहिं महाणईहिं तिजागपविजत्ते दोषि
 अट्टतीसे जोयणसए तिषि अ एगुणवीसइभागे जोयणस्स
 विखंनेणं तस्स वाहापुरच्छिमपच्चच्छिमेणं अट्टारसवाणउए
 जोयणसए सत्तए एगुणवीसइजागे जोयणस्स अट्टभागं च
 आयामेणं तस्स जीवा उत्तरेणं पाईणपडीणायया उहा
 लवणसमुदं पुडा तहेव जाव चोइसजोयणसहस्साइं चत्तारि
 अ एकहत्तरे जोयणसए उच्च एगुणवीसइजाए जोयणस्स
 किंचिविससूणे अयामेणं पषत्ता । तीसे धणुपिट्ठे दाहिणेणं
 चोइसजोयणमहस्साइं पंचअट्टावीसजोयणसए एकारसयए-
 गुणवीसइजाए जोयणस्स परिकखेवेणं ॥

दक्षिणार्धभरतसमगमकत्वेन व्यक्तं नवर (पव्विअकत्ति) पर्य-
 ङ्कवत्सस्थित सस्थान यस्य तत्तथा द्वे शते अप्रार्शदधिके श्री-
 श्रैकोनविंशतिजागान् योजनस्य विष्कम्भेनेनि अस्य शरस्तु प्रा-
 च्यशरसाहितस्वक्त्रविस्तारो योजनतः [५२६] कलावतस्तु-
 [१००००] अथास्य वाहे आह इत्यादि तस्योत्तरार्धभरतश्च वाहा
 पूर्वोक्तरूपा पूर्वापरयोर्दिशोरैकैकाष्टादशयोजनशतानि द्विनवति-
 योजनाधिकानि सम चैकोनविंशतिजागान् [६९] योजनस्य
 अर्धजाग चैकोनविंशतितमजागस्य योजनस्याष्टविंशत्तमजागामि-
 त्यर्थः ॥ अत्र करण यथा गुरुधनुःपृष्ठ कत्रारूप [२७६०४३] अ-
 स्मात् [२०४१३२] कत्रारूप लघुधनुः पृष्ठशोध्यते जात [७१९११]
 अर्धे कृते जात कला [३५९५५] कलार्धं च तासां योजनानि
 [१७६२] कला [७] कलार्धं चेति एतच्चैकैकस्मिन् पार्श्वे वाहाया
 आयाममानम् । अथास्य जीवामाह (तस्सजीवाउत्तरेणमित्यादि)
 तस्य जीवा प्रागुक्तस्वरूपा उत्तरेण कुह्रहिमवजिरिदिशि प्राचीना-
 यना विधा लवणसमुद स्पृष्ट्वा तथैव दक्षिणार्धभरतजीवासूत्रादे-
 व "जावत्ति पच्चच्छिमिल्ललवणसमुदपुट्टेति" पर्यन्त सूत्रं हेयमिति
 भावः (चउइसत्ति) चतुर्दशयोजनसहस्राणि चत्वारि चैकसत्-
 त्यधिकानि योजनशतानि पद चैकोनविंशतिजागान् योजनस्य
 किञ्चिच्छेषोना प्रज्ञता । अत्र करण यथा कलीकृतो जम्बूदीप-
 व्यास [१९] शून्य [५] इपूनिः [१९५] शून्य [४] इपु-
 गुण [१७९] शून्य [५] चतुर्गुण [७५६] शून्य [७] एष
 उत्तरभरतार्धजीवावर्गः । अस्य वर्गसूत्रे लब्धा कला [२७४९५४]
 शेषकलाशा [२९७७७४] वेद [५४६६०७] च्चक्रकलानां
 [१६] भागे योजन (१४४७१) [६९] उद्धरितैः शेष-
 कलाशेषे प्रकृतैः पट्टिकला किञ्चिच्छेषोना विवक्षिता इति ।
 अथास्य धनुःपृष्ठमाह- [तीसेइत्यादि] तस्या उत्तरार्धभरतजी-
 वाया दक्षिणपार्श्वे धनुःपृष्ठम् । अर्थादुत्तरार्धभरतस्य चतुर्दशयो-
 जनसहस्राणि पञ्चशतान्यष्टविंशत्यधिकानि एकादश चैकोनविं-
 शतिजागान् योजनपरिकेपेण परिधिना प्रज्ञतमिति शेषः । अत्र
 करणम् । यथा उत्तरार्धभरतस्य कलीकृत इपु [१००००] अस्य

वर्गः [१] शून्य [७] स च परगुण [६] शून्य (७) सो-
 ऽप्युत्तरार्धभरतजीवावर्गेण [७५६०००००००] इत्येवरूपेण
 मिश्रितो जातः (७६२) शून्यम् (७) एष उत्तरार्धभरतस्य जीवा-
 वर्गः । अस्य सूत्रे लब्धा कलाः (२७६०६३) शेषकलाशाः
 (२६२१५१) वेदराशिः (५५२०२६) कलानामेकोनविंशत्या
 भागे (१४५२२५) [६९] अत्र शेषांशानामविवक्षितत्वात्कैका-
 दशकलानां साधिकत्वसूचा । अत्र दक्षिणार्धभरतादिकेत्रसवन्धि-
 शरादिचतुष्कस्य सुखेन परिज्ञानाय यन्त्रस्थापना ।

धनुःपृष्ठम्-	६७६६ योजन भागः १ । १६	१०४४३ योजन भागः १५ । १९	१४५२२५ योजन भागः ११ । १६
जीवाप्रमाणम्	९७४५ योजन भागः १२ । १६	१०७२० योजन भागः १२ । १६	१४४७१ योजन भागः ६ । १९
वाहाप्रमाणम्	❀	४८५ योजन भागः १६ । १९	१५९ योजन भागः २ । १९
शर प्रमाणम्	२३७ योजन भागः १९ । १९	२५५ योजन भागः १३ । १९	२५६ योजन भागः ६ । १०
केत्रनाम	दक्षिणभरतार्ध	वैताल्यपर्वत	उत्तरभरतार्ध

यथा एषां च शरादीनां करणविधिप्रसङ्गतो ऽत्र दर्शितः अतः
 परमुत्तरत्र कुह्रहिमवदादिसूत्रेषु स न दर्शयिष्यते विस्तरजयात्
 तजिज्ञासुना तु क्षेत्रविचारवृत्तितोऽवसेय इति ॥

अथोत्तरार्धभरतस्वरूप पृच्छति ॥

उत्तरभरतहस्स णं जंते ! वासस्स केरिसए आयरजावपफो-
 यारे पषत्ते गोयमा ! बहुसमरमाणिज्जे जूमिजागे पषत्ते से
 जहा णामए आलिगपुक्खरेइ वा जाव कित्तिमेहिं चैव ।
 आकित्तिमेहिं चैव । उत्तरह्ररहे णं जंते ! वासे मणुआणं
 केरिसए आयरजावपफोयारे पषत्ते ? गोयमा ! तेषं मणुया
 बहुसंघयणा जाव अप्पेगइआ सिज्जंति जाव सव्वहुक्खा-
 णमंतं करेति ॥

उत्तरभरतहस्सणमित्यादि व्यक्तम् । अत्रैव मनुष्यस्वरूप पृच्छति
 "उत्तरह्ररहे" इत्यादि इदमपि प्राग्वत् यावदेके केचन सर्वदृ-
 खानामन्त कुर्वतीन्ति नन्वत्रत्यमनुष्याणामर्हदाद्यभावेन मुक्त्यङ्ग-
 चूतधर्मश्रवणाद्यभावात् कथं मुक्त्यवाप्ति सूत्रस्यौचित्यमश्नाति
 इति चेदुच्यते चक्रवर्तिकाले अप्रावृत्तगृहाद्यावस्थानेन गच्छ-
 दागच्छदक्षिणार्धभरतवासिसाध्यादिभ्यो वाऽन्यदापि विद्याधर-
 श्रमणादिभ्यो वा जातिस्मरणादिना वा मुक्त्यङ्गावाप्तेर्मुक्त्यवा-
 प्तिसूत्रमुचितमेवेति ॥ (ऋषभकूटवक्तव्यताऽन्यत्र) वैताल्य-

पर्वतस्याष्टमकूटस्योत्तरार्द्धं जरतकूटस्य स्वामिदेवे च । ज० १ वक्र० ।
उत्तररूमरूकूट-उत्तरार्द्धं जरतकूट-न० जम्बूद्वीपे वैताढ्यपर्वत-
स्याष्टमे कूटे, उत्तरार्द्धं जरतनाम्नो देवस्य वासचूत कूटमुत्तरार्द्ध-
जरतकूटम् मध्यमपदद्वयोपी समासः । तदधिपे च । ज० १ वक्र० ।
(अस्य मानादिवैताढ्यपर्वतवक्तव्यतायां वदयते)

उत्तररूमरूहा-उत्तरार्द्धं जरता-स्त्री० उत्तरार्द्धं जरतकूटस्य स्वा-
मिन उत्तरार्द्धं जरतकूटनाम्नो राजधान्याम् ॥ ज० १ वक्र० ।
उत्तररूममाणुस्सखेत्त-उत्तरार्द्धमानुष्यक्षेत्र- न० मनुष्यक्षेत्र-
स्याद्धर्ममनुष्यक्षेत्रमुत्तरं च तदूर्ध्वमनुष्यक्षेत्रम् । मनुष्यक्षेत्रस्यो-
त्तरेऽर्धे, तत्र भवोऽप्युत्तरार्द्धमानुष्यक्षेत्रं उत्तरार्द्धमनुष्यक्षेत्रजवे
' उत्तररूममाणुस्सखेत्ताण ह्यर्वाद्धि चंद्रा य भासिं तु' । स० ।

उत्तररण-उत्तरण-न० ब्राह्मज्जादिना सहृद् वा नद्यादेः पारागमने
स्था० ५ ग० । नावादिना सद्यद्वादिभिः प्रकारैर्नद्यादेः पारगमने, वृ०
६ उ० । (संयतैर्यथा नदी उत्तीर्यते तथा णर्दं शब्दे वदयते)
अवतरणे च ॥ " उत्तरण चटसूराण " जगवतो महावीरस्य
वन्दनार्थमवतरणमाकाशात्समवसरणभूम्यां चन्द्रसूर्ययोः शा-
श्वनविमानोपेतयोर्वज्रवेदमप्याश्चर्यमेवेति ॥ स्या० १० ग० ॥

उत्तरद्वारिणकखत्त-उत्तरद्वारिकनक्षत्र-न० उत्तर द्वारं येषा-
मस्ति तानि उत्तरद्वारिकाणि तानि च नक्षत्राणि । उत्तरस्यां
दिशि गम्यते येषु तादृशेषु नक्षत्रेषु, " साध्याणं सत्तद्विष्वक्त्वा
उत्तरद्वारिया पक्षत्ता तजहा सार्धं विसाहा अणुराहा जिह्वा मूढो
पुत्र्यासाढा अत्तरात्रासाढा " स्या० ७ ग० ।

उत्तरद्वारिणायय-उत्तरद्वारिणायत-त्रि० उत्तरद्वारिणस्यामा-
यते, " उत्तरद्वारिणायय पाईण वित्तिष्ये । ज० ४ वक्र० ।

उत्तरपत्रोगकरण-उत्तरप्रयोगकरण-न० निष्पत्तेरुत्तरम् । निष्पा-
दनरूपे जीवप्रयोगकरणनेत्रे आ० चू० २ अ० (तस्य स्वरूपं
करणशब्दे प्रपञ्चतो वदयते)

उत्तरपगड-उत्तरप्रकृति-स्त्री० ज्ञानावरणदशनावरणादीना पञ्च-
नवाद्यामु अवान्तरप्रकृतिपुत्रेपु, उत्त० ३३ अ० । यथा ज्ञानाव-
रणीय पञ्चधा मतिश्रुतावधिमन पर्यायकेवलवारणभेदात् । तत्र
केवलावारक सर्वघाते । तेषां षोडशदेशसर्वघातीत्यपि दर्शनावर-
णीय नवधा निडापञ्चकदर्शनचतुष्टयभेदात् । तत्र निडापञ्चक
प्राग्दर्शनव्यभ्युपयोगोपघातकारि दर्शनचतुष्टय तु दर्शनव्यधि-
प्राग्दर्शनावापि कवद्वदर्शनावरण सर्वघाति शेषाणि तु देशत ।
घेदनीय द्विधा सातासातभेदात् । मोहनीयं द्विधा दर्शनचा-
रित्रभेदात् तत्र दर्शनमोहनीयं त्रिधा मिथ्यात्वादिभेदात्
वन्प्रतन्वेकविधम् । चारित्रमोहनीयं षोडशकपायनवनकपाय-
भेदात् पञ्चविंशतिविधम् । अत्रापि मिथ्यात्व सज्वन्नव-
र्थं द्वादशकपायाश्च सर्वघातिन्य । तेषास्तु देशघातिन्य
एति । आयुष्क चतुर्था नारकादिभेदान् । नाम द्विचत्वा-
रिंशद्वेद गन्यादिभेदात् त्रिनवतिभेद चोत्तरोत्तरप्रकृतिभे-
दात् । गतिश्रुतुर्चा । जातिरेकेन्द्रियादिभेदान्पञ्चधा । शरीरग-
न्धेदारिकादिभेदान्पञ्चधा औदारिकैर्क्रियाहारकभेदात् षड्कोपा-
द्ग त्रिधा । निर्मा० नाम सर्वजीवशरीरावयवनिपादकमेकधा ।
कर्मनाम औदारिककर्मवर्गैर्कृत्वापादक पञ्चधा । सघातना-
मादारिकादि कर्मवर्गणारचनाविशेषसस्यापक पञ्चधा । सस्थाना
नि चतुर्णादि षोडशानन वज्ररूपजनारात्रादि पादैव स्पशोऽष्ट
धा । रम पञ्चधा । ग० त्रिधा । वर्ण पञ्चधा । आनुपूर्वा नार-
कादिचतुर्चा । विद्यायोगनि प्रशस्तप्रशस्तभेदात् द्विधा । अगु-

हृद्यपघातपराघातानपोद्योतोच्चुवासप्रत्येकसाधारणत्रसखावर-
शुजाशुजगुर्जगुस्वरु स्वस्वरुमवादरपर्याप्तकापर्याप्तकस्थिरा-
स्थिरत्वानादेयायशःकीर्त्ययशःकीर्तितीर्थकरनामानि प्रत्येकमेक-
विधानीति । गोत्रमुच्चनीचनेदात् द्विधा । अन्तराय दानवाजभो-
गोपजोगवीर्यनेदात्पञ्चधा । आचा० १ श्रु० २ अ० १ उ० ॥

उत्तरपत्रच्छिमिह्व-उत्तरपश्चिम-पु० वयव्यकोणे, चं० १ पाहु० ॥

उत्तरपुरच्छिम-उत्तरपौरस्त्य- पु० ईशानकोणे, जी० १ प्रति० ।
ज० । रा० । क० । औ० । " तीसे षं मिहिलाप वहिया उत्तर-
पुरच्छिमे दिसीजाप पत्यण माणिजदे णामं चेइए होत्था " सू०
प्र० १ पाहु० । चं० प्र० ॥

उत्तरपुरच्छिमा-उत्तरपौरस्त्या-स्त्री० ऐशान्यां दिशि, स्या० १० ग० ।

उत्तरपोह्वया-उत्तरप्रौष्ठपदा- स्त्री० उत्तरभाद्रपदा नक्षत्रे, अ-
समासे " उत्तरा प्रोह्वया-उत्तरा प्रौष्ठपदा " सूर्य० ४ पाहु० ॥

उत्तरफगुणी-उत्तरफाटगुनी- स्त्री० फलाति-फलनिष्पत्तौ फ-
लेर्गुक्च उणा० उनन् गुक्च गौरा० डीप्-कर्म० । अग्निजि-
दादिपु एकोनविंशे नक्षत्रे, ज० ७ वक्र० । वाच० । " उत्तरफगु-
णी णक्खत्ते दुतारे पक्षत्ते " स्या० २ ग० । उत्तरफाटगुनीनक्षत्र-
स्य " अर्यमा देवता ' ज्यो० ॥

उत्तरफगुणीसणिच्छरसंवत्सर-उत्तरफाटगुनीशनैश्वरसंवत्सर
पु-शनैश्वरसवत्सरभेदे, यत्र उत्तरफाटगुनीनक्षत्रेण सह शनै-
श्वरो योगमुपयाति । ज० ७ वक्र० ।

उत्तरवद्विस्मह- उत्तरवद्विकसह- पुं०-स्थविरमहागिरेः
प्रथमे शिष्ये, ततो निर्गते स्वनामख्याते गणे च । " धेरेहिंताणे
उत्तरवद्विस्सहर्हितो तथ ण उत्तरवद्विस्सहे नाम गणे निग्गए "
कट्ठप० ॥ महावीरस्य नवाना गणानां द्वितीये गणे, " उत्तरवद्वि-
यस्स य गणे उत्तरवद्विस्सहगणेत्ति वा " द्विधा रूपोपदब्धि-
अनुवादानुपशम्भान्न तत्त्वनिश्चयः ॥ स्या० ९ ग०

उत्तरजद्वया-उत्तरजद्रपदा-स्त्री० अग्निजिदादीना नक्षत्राणां
पष्टे नक्षत्रे, ज्यो० । " उत्तरभद्वयाणक्खत्ते दुतारे पक्षत्ता "
स्या० ९ ग० । ज० । (उत्तराभाद्रपदनक्षत्राणामजिबृद्धिर्देवता
विषयः सर्वो णक्खत्तशब्दे वदयते)

उत्तरजद्वयासणिच्छरसंवत्सर-उत्तरजद्रपदाशनैश्वरसंवत्सर-
पु० शनैश्वरसवत्सरभेदे, यत्र सवत्सरे उत्तरभाद्रपदानक्षत्रेण
सह शनैश्वरो योगमुपादत्ते ॥ ज० ७ वक्र० ।

उत्तरमंडा-उत्तरमन्दा-स्त्री० मध्यमग्रामस्य प्रथममूर्धन्याम्,
स्या० ७ ग० । गन्धारस्वरान्तर्गतायां सप्तम्या मूर्धन्याम्, जी० ।

उत्तरमंडामुच्छ्रिया-उत्तरमन्दामूर्च्छिता- स्त्री० मूर्च्छेन मूर्च्छां
सा सजाता अस्य इति मूर्च्छिता उत्तरमन्दया मूर्च्छिता उत्त-
रमन्दामूर्च्छिता । उत्तरमन्दानिधया गन्धारस्वरान्तर्गतया सप्त-
म्या मूर्धन्या मूर्च्छिताया वीणायाम्, " से जहा णामए वयादिया-
ए वीणाए उत्तरमंडामुच्छ्रियाए अके सुपदच्छियाए " इह गन्धारस्व-
रान्तर्गतानां च मूर्च्छनानां मध्ये सप्तमी उत्तरमन्दा मूर्च्छना कि-
दातिप्रकर्षप्रामा ततस्तदुपादान तथा च मुच्यवृत्त्या वादायिता
मूर्च्छितो जयति परमं नदापचाराद्वीणापि मूर्च्छितेत्युक्ता । ज०
१ वक्र० । जी० ॥

उत्तरमहुरा-उत्तरमहुरा- स्त्री० नगरीभेदे, " तेण कावेण तेण
समए उत्तरमहुरा णाम णयरी होत्था । तत्त्व य धएधनणा
णामणिक्कणरयणपडिपुन्नो जउणामसेही परिवसइ " दर्श० ।
(ब्रजान्तर्गता मयुरा नगयेवेयमुत्तरमहुरेति समाव्यते)

उत्तरवाय-उत्तरवाद-पु० उत्तरवादे, "आणाय मामगधम्म एस उत्तरवादे इह माणवाण, वियाहिते" आचा० १ श्रु०६ अ०१ उ०। उत्तरवेउव्विय-उत्तरवैक्रिय-त्रि० भवधारणीयापेक्षयाऽन्य-स्मिन्, "उत्तरवेउव्विय रुव विउव्वइ"रा० । कल्प० ।

उत्तरवि (वै) कुर्विक-त्रि० उत्तरमुत्तरकालजावि न स्वाजा-विकमित्यर्थः । विकुर्विक विकुर्वण विकुर्वणन निर्वृत्तवैकुर्विक वि-शिष्टवस्त्रविशिष्टाभरणसुष्ठिप्रतपरिधानसमाचीनकुड्डुमाद्युपवेप-नजनितमतिमनाहारि रामणीयक यस्य स तथा । व्य० १ प्र०२ उ०। उत्तरकाञ्चनाविवक्षाभरणादिविचित्राकृतिभविभूषाजाविते, "द-दूष्ण णरु काई उत्तरवेउव्विय मयणखिन्ना " वृ०६ उ० ।

उत्तरवेउव्विया-उत्तरवैकुर्विकी-स्त्री० अपरभवान्तरवैरिमारक-प्रतिघातनार्थमुत्तरकाल या विचित्ररूपा वैक्रयिकी अवगाहना सा उत्तरवैकुर्विकी । शरीरावगाहनाभेदे, ॥ जी० १ प्रति० ।

उत्तर (रा) समा-उत्तरसमा-स्त्री० मध्यमग्रामस्य चतुर्थमूर्-च्छनायाम्, स्या० ७ ग० ॥

उत्तरमात्वा-उत्तरशात्वा-स्त्री० गृहविशेषे, "जत्य वा कीमापुव्व-गच्छति ण वसति ते उत्तरसात्वा गिहा वत्तवा । जे वा पच्छा की-रति ते उत्तरसात्वा गिहा अच्चा तिगादिमरुवा उत्तरसात्वा, इय गया वा सात्वा उत्तरसात्वा, गिहाण इम वक्खणं गाहा "मूळ गिहमसव्वा ' गिहाय उत्तरा होंति । जत्य व ण वसत्ति राया, पच्छा कीराति जावणे" नि० चू० ८ उ० ।

उत्तरा-उत्तरा-स्त्री० नक्षत्रभेदे, तिस्र उत्तरा० । उत्तरे फाल्गुन्यौ उत्तराऽऽपाढा । उत्तरा जाड्रपद् "आपाढा उत्तरा चेव" स्या०-२ ग० ॥ "पुञ्जासाढा तहा उत्तरा चेव" अनु०॥ (णक्खत्तशब्दे-वक्तव्यता) मध्यमग्रामस्य तृतीयमूर्च्छनायाम्, स्या० ७ ग० । स्वनामख्याते दिग्भेदे, रथा० १० ग० ॥ रुचकपर्वतेऽष्टानां दि-कुमांगीणां पट्ट्यां दिकुमार्याम्, स्या० ७ ग० ॥ अदिच्छत्रास्ये वापी-रूपे तीर्थभेदे, " ससिकरणम्मिद्वसद्विद्वपुण्णा उत्तराभिहा-णा वावि तत्थ मज्जणे कए तवहे मट्टिआवे वेण कुट्टीण कुट्टरो-गोवससो हवइ' ती० ॥ दिग्गम्बरमनप्रवर्तकस्य शिवभूतेर्भगि-न्याम्, विशेषः । आ० म० छि० । तस्य वक्तव्यता वाडियशब्दे वक्ष्यते । उत्तरात्-अव्य० उत्तरदिग्देशकालविषये, । उत्तरमुत्तर-स्मादुत्तरस्मिन्नित्यर्थे, वाच० ।

उत्तराणंदा-उत्तरानन्दा-स्त्री० ऊर्ध्वलोकवास्तव्यानां दिकुमा-रीणां द्वितीयदिक्कुर्याम्, आ० क० ।

उत्तरापह-उत्तरापथ-पु० उत्तरा उत्तरस्यां पथ्या अच् समा० उत्तरस्यां दिशि स्थिते पथि, देशभेदे च । उत्तरपथजन्मान कीर्तयिष्यामि तानपि । कौलकाम्योजगान्धारा-न्किरातान्ववरै-सह । वाच० । "पूर्वदिसातो उत्तरापह गतो " आ० म० छि० । " जहा उत्तरापह पच्छा दहे तरुण तण उट्टेइ " आव० ६ अ० । " उत्तरापहे इक्का णाम मेच्छा । आ० चू० २ अ० । आ० म० प्र०

उत्तरायण-उत्तरायन-न० उत्तरा उत्तरस्यामयन सूर्यादेः (पूर्वपदात्सज्ञायाम्) पा० सूत्रेण णत्वम् । वाच० । सूर्यादे-रुत्तरदिग्गमने, स्या० ३ ग० । उत्तर च तदनम् । पणमासात्म-के सूर्यस्य सर्वान्यन्तरमण्डलप्रवेशसमये, (तस्य सकरणव-क्तव्यता अयणशब्दे उक्ता) ।

उत्तरायणगत-उत्तरायणगत-पु० सर्वान्यन्तरमण्डलप्रविष्टे कर्कसकान्तिदिने, स० ॥

उत्तरायणणियट्ट-उत्तरायननिवृत्त-पु० उत्तरायणादुत्तरदिग्-

मनाञ्चिवृत्तः । प्रारब्धव्यक्तिगत्यने, "उत्तरायण णियट्टेण, सूरिय " स्था० ३ ग० । स० ॥

उत्तरासंग-उत्तरासङ्ग-पु० उत्तरीयस्य देहे न्यासविषये, भ० २ श० ५ उ० " एगसाकिय उत्तरासग करेइ " आ० म० प्र० ।

उत्तरासंगकरण-उत्तरासङ्गकरण-न० उत्तरीयस्य न्यासविशे-पे, "एगसाडिणण उत्तरासगकरणेण एकत्तीकरणेण" ज्ञा० १ अ० । उत्तरासाढा-उत्तरापाढा-स्त्री क० स० अश्विन्यादिनक्षत्रेषु एक-विशे नक्षत्रे, वाच० । अजिजिदादिपुअग्रविशे च नक्षत्रे, ज० ७ वक्क० । " उत्तरासाढाणक्खत्ते चउ तारे " प० स० । स्या० । उत्तरापाढानक्षत्रस्य विष्वक्देवता । ज्यो० (णक्खत्तशब्देऽन्यत्)

उत्तरासाढासणिच्छरसंवच्छर-उत्तरापाढाशनैश्वरसंवत्सर-पु० शनैश्वरसवन्सरभेदे, यत्र उत्तरापाढानक्षत्रेण सह शनैश्वरो योगमुपादत्ते ज० ७ वक्क० ॥

उत्तराहुत्त-उत्तराहूत-त्रि० उत्तराभिमुखे, " योवावसेसियाप सज्जाप गइ उत्तराहूतो ' आव० ४ अ० ।

उत्तरिज्ज- (रि अ) उत्तरीय-न० उत्तरस्मिन् देहजागे भवः । गहादित्वात् ङ । " वात्तरिया नीय तीय कृद्येज्ज " उ । १ । ४७ । इत्युत्तरीय शब्दे ईयजागस्य द्विरुक्तो जो वा । उत्तरिज्ज उत्त-रीय । प्रा० ॥ उपरिकायाच्छादनवस्त्रे, ज्ञा० १ अ० । प्रश्न० । उत्तरासङ्गे, कल्प० । ज्ञा० । "उत्तरिज्जय विकहुमार्णी" उपा० । ए अ० । शय्याया उपर्याच्छादके प्रच्छदे, " उत्तरिज्ज णाम-पाउरण अहवा सेज्जाप उवरिनइ प्रच्छदादि " नि० चू० १५ उ० ।

उत्तरित्त-उत्तरीत्तम्-अव्य० उद् उ० तुमुत् । वाहुज्जहा-दिना नद्यादिक बहुयितु सकृद् वा बहुयितुमित्यर्थे, "हुक्खुत्तो तिक्खुत्तो वा उत्तरित्तए वा सतरित्तए वा" वृ० ४ उ० ।

उत्तरिय-उत्तरिक-त्रि० उत्तर-प्रधान स पवौत्तरिकः । प्रधा-ने, स्या० १० ग० ।

उत्तरिह्व-उत्तराह-त्रि० उत्तरस्मिन् कात्वादौ ङव' उत्तरादा-हञ् पा० उत्तर आहञ् । उत्तरकात्वादौ भवे, वाच० । " उ-ज्जुवाडियाए नइए तीरे उत्तरिह्वे कूले " आ० म० छि० ॥ "उत्त-रिह्वान असुरकुमाराण उत्तरिह्वान णागकुमाराण " प्रज्ञा० २ पद ।

उत्तरीकरण-उत्तरीकरण-न० अनुत्तरस्योत्तरस्य पुन' सस्कार-द्वारेणोपरि करणमुत्तरीकरणम् । ध्र० २ अधि० । अनुत्तरमुत्तर क्रियते इति उत्तरीकरणम् कृतिः । कारणमिति, आव० ५ अ० । यस्यातिचारस्य पूर्वमादोचनादिकृत तस्यैव पुन सिद्धये का-योत्सर्गस्य करणे "इच्छामि गउ काउस्मग्ग जो मे देवसिओ तस्सु-त्तरीकरणेण पायच्छिउत्तरणेण " ध० २ अधि० (उत्तरकरण-शब्दे प्रपञ्चतो व्याख्यातम्)

उत्त(रु)रूढ-उत्तरो(रौ)ष्ठ-पु० उत्तर उपरितन श्रोष्ठो वा वृद्धिः । इमश्रुणि, भमुहा अहरूठा, उत्तरूठा अह पुण एव जाणिजा कल्प० उत्ताम (ल) ण- उत्तामन-न० उद् तस् द्विच० ल्युट् आ-द्विङ्गकुस्तुम्बगोमुखीमर्दलानां वादने, रा० ।

उत्तामि (द्वि) जत-उत्ताड्यमान-त्रि० वाद्यमाने, आदि-ङ्गकुस्तुम्बगोमुखीमर्दवे, । उत्ताडिजताए दहरियाए कुम्वाणां कादिसियाण मरियाण उत्ताडिजताए आदिगणह कुनुवीण गोमुहीण मद्दहाण । रा० ।

उत्ताण-उत्तान-त्रि० उद्गतस्तानो विस्तारो यस्य अजिग्रह विशेषपादूर्ध्वमुखशयिते, पचा० १८ विव० । ध० । ऊर्ध्वमुखे च

उत्ताण

वाच० । तादृगे उदके, पुरुषजाते च । स्या० ४ ग० (पुरुसजायश
वे उत्तानसूत्रे प्रकटीभविष्यति)

उत्ताणग-उत्तानक-पुं० उत्तान एव उत्तानक । पृष्ठनोऽर्धावनता-
दौ, आ० म० द्वि० । उच्चयवृक्के, वाच० । “जीवेण जंतं गजगहस-
माणे उत्ताणए वा पासद्वए वा ” ज० १ अ० ७ उ० ॥

उत्ताणण्यणपेच्छणिज्ज-उत्ताननयनप्रेक्षणीय- त्रि० उत्तानै-
नयनैः प्रेक्षणीयम् । सौत्राग्यातिशयादनिमित्तैर्लोचनैः प्रेक्षणीये,
ज्ञा० १ अ० । नि० । उत्ताणण्यणपेच्छणिज्जा पासाटीया दर-
सणिज्जा अनिरुवा पमिरुवा, औ० ॥

उत्ताणत्य-उत्तानार्थ- त्रि० ६ व० प्रगटार्थे, सूत्रादर्शेषु टी-
कायां तु दृष्ट इति कृत्वा लिखित उत्तानार्थश्च । सूत्र० १ श्रु० ए अ०

उत्ताणहृत्थ-उत्तानहस्त- त्रि० प्रतिगृहीतुमूर्ध्वमुखहस्ते, “कि
वणो विव उत्ताणहृत्याओ” ख्रिय कृपणवत्सर्वेभ्यो मानापितृव-
न्धुकुटुम्बादिभ्यो विवाहादावादानहेतुत्वात्, तं० ॥

उत्ताणिय-उत्तानिक-पुं० अभिग्रहविशेषात् उत्तानशायिनि, दशा.

उत्तार-उत्तार- पुं० उद्- तृ- णिच्- अच्- “उत्तरणे, अणुसो-
ओ संसारो, पमिसोओ तस्स उत्तारो” दश० २ अ० । उद्धमने,
उद्ध्वने, पारगमने च । उच्चैस्तार. प्रा० स० अत्यन्तौश्चशब्दादौ,
त्रि० । वाच० ॥

उत्तारिय-उत्तार्य-त्रि० उद् तृ. णिच् कर्मणि यत् उद्धमनीये, ल्यप्
उद्धमन कृत्वेत्यर्थे, अत्य० उद्-तृ-कर्मणि एयत् उद्धमनीये, त्रि-वाच०
उत्तारित- त्रि० अवरोहिते, “देवाहिदेवस्स पमिमा कायव्वा
वीयमए उत्तारिया ” आ० म० द्वि० ॥

उत्तारेमाण-उत्तारयत्- त्रि० अवरोहिते, स्या० ५ ग० ॥

उत्ताल-उत्ताल-त्रि० उद् चूरा० तल प्रतिष्ठायाम्, अच्-प्रतिष्ठिते,
महनि, । वाच० । तावस्तु कंसिकादिशब्दविशेष उत्प्रावत्येन
वनीतमस्यानतालं वा उत्तालम् । गेयदोषज्जेदे, “गायतो मा
पगाहि उत्तालं ” स्या० ७ ग० अनु० । जी० । जं० ॥

उत्तासडत्ता-(तृ) उत्तासयिता-(तृ)-त्रि० द्योष्टप्रक्षेपादि-
नि उत्तासकारके, “से हता जेत्ता जेत्ता लुपित्ता उत्तासडत्ता
अकरु करिस्तामि” आचा० २ श्रु० २ अ० १ उ० ।

उत्तामणय-उत्तासनक-त्रि० प्रसी उद्भवेगे इतिवचनात् । उत्ता-
स्यनेऽनेनेति उत्तासन उत्तासन एव उत्तासनक । स्मरणे-
नाप्युद्देगजनके, ज० ३ अ० २ उ० । जयकरे, ज्ञा० ८ अ० ।
प्रदन० । उत्तासकारिणि, ज्ञा० ५ अ० । “नीमा उत्तासणा परम
कणहावणणेण पमत्ता” । प्रज्ञा० २ पट० ।

उत्तासणिज्ज-उत्तामनीय- त्रि० महाजयंकरे, ‘नरओविव
उत्तासणिज्जाओ” ख्रिय नरकवत् उत्तासनीया उष्टकर्मकारि-
त्वात् महाजयकरा. वक्षणा सार्ध्या जीववेद्यादासीघातिका
कुत्रपुत्रनार्यवत् । तं० ॥

उत्तामिय-उत्तामित- त्रि० अपञ्जाविने आच० ४ अ० ॥

उत्ति-उक्ति- त्रि० वच्- चिन्- सप्र० शब्दशक्तौ, एकयोक्त्या
पुद्गलौ दिवाकरनिशाकरौ वाच० । वाचि, अनु० । विशेषे । भणि-
भार्या गरीगदरणेदि उत्तीहि य जावसागहि” पचा० एविव० ॥

निचतुर-उत्तिङ्ग-पुं० चूम्यां वृत्तविचकारिणि गर्भभाकारे जीवे,
या । रमयथि० । “उत्तिगो पन्गहजो” नि० चू० १३ उ० ॥
यादिचतुर-चूयका गर्भनाहनयो जीवा कल्प० । आच० । पि-

पीडिकासंतानके, दशा० ३ अ० । आचा० । कीटिकानगरे, वृ०
४ उ० । तृणाग्र उदकविन्दौ, आचा० २ श्रु० १ अ० १ उ० ।

सर्पच्छत्रादौ, च, “गहणे सुमचिठिजा वीपसु हरिपसु वा । उद्
गम्मि तहा निचं उतिगपणसु वा” दश० ८ अ० नि०, न० न० ।
नि० चू० १८ उ० । “णावापउत्तिगं हृत्येण वा पापण सणवा,
उत्तिङ्गं रन्ध्रम्, आचा० २ श्रु० अ० उ० ॥

उत्तिगलेण-उत्तिङ्गलयन- न० उत्तिङ्गानां लयन चूमौ उत्कीर्ण
गृहमुत्तिङ्गलयनम् । लयनसूत्रमन्त्रे, । कल्प० ॥

उत्तिष्ण-उत्तीर्ण-त्रि० उद् तृ-कर्तरि क-निवृत्ते, अष्ट० । पारगते
कर्मणि कः कृतोत्तरणे नद्यादौ, वाच० ।

उत्तिम-उत्तम-त्रि० उद् तमप् “इ. स्वप्नादौ” ८ । १४६ । इत्या-
देरस्य इत्वम् । उत्कृष्टे, प्रा० । वाच० । आपे उत्तम इत्येव
वाहुल्येनोपलभ्यते इति तथैव उत्तप्रकरणे दर्शितम् ।

उत्तिमद्-उत्तमार्थ-पुं० अनशने, नि० चू० १ उ० ।

उत्तिमद्वपडिवष्ण-उत्तमार्थप्रतिपन्न-पुं० खी० अनशनप्रतिपन्ने,
नि० चू० १ उ० ।

उत्तेड्य-उत्तेजित-त्रि० उद्. तेज्-णिच्. क । अधिकं दीपिते,
दश० ३ अ० । उत्कृष्टतो जनानीते “सयमाख विवेकेन शास्त्रेणोत्ते
जितं मुनेः” । अष्ट० । प्रेरिते, भावे. क. प्रेरणायाम्, उद्दीपने च ।
न० अश्वगतिज्जेदे, न० वाच० ।

उत्तेरु-उत्तेरु-पुं० विन्दौ, “उत्तेरु वत्युयायनं समप्ति” ॥ पिं०

उत्थ-उत्थ-न० वच्. यक्. । अप्रगीतमन्वसाध्ये स्तोत्रे चतुर्वि-
शस्तोत्रज्जेदे, उपचारात् तत्साध्ये उक्त्यायोगे च । वाच० । विशेषे ॥
उत्थंथ-रुथ्-धा० आवरणे, रु० उज० द्वि० अनिद् । रुथेरुथंथ
इत्यादेशो वा भवति । उत्थंथ रुथंथ । प्रा० । रुणक्ति रुथे इरित्
अरुथत् अरौत्सीत् वाच० ॥

उद्-क्षिप्-धा० तु० ऊर्ध्वक्षेपे, उत्थंथ इ उक्खिव इ उत्क्षिपति । प्रा० ॥

उत्थरमाण-उत्तरत्-त्रि० अभिभवति, “उत्थरमाणे सच्च महा-
दधो पुत्रमेहणिग्घोसो” आच० ४ अ० ।

उत्थय-उत्थय-न० उत्त उन्नतानि स्थलानि धूल्युच्चयरूपाणि
उत्थयलानि धूलिपुत्रेषु, ज० ७ श० ६ उ० ।

उत्थिय-अवस्तृत-त्रि० आच्छादिते, “सुहपुष्प चत्तचउत्तं तु गो-
ल्लिया होति पासेसु ” पंचा० ८ विव० ।

उत्थुज्जाण-अवस्तोभन-न० अनिष्टोपशान्तये, निष्टीवनेन घुघु-
करणे, एतच्च कौतुकज्जेदत्वेन साधुभिर्वर्ज्यम् वृ० १ उ० । प० व० ।

उदउद्-उदकार्ज-त्रि० ३ त० । गलदुदकविन्दुयुक्ते, दश० ५
अ० । “उदउद् वीयसंसत्त” दश० ६ अ० । “उदउद् अण्णो
काय नेव पुच्छेण सविहे” दश० ८ अ० । “उदउद् वा काय उ-
दउद् वा वत्थं ससणिक्क वा काय ससणिक्क वा वत्थं न सुतेज्जा
न संफुसेज्जा ” दश० । ४ अ० (अह पुण एव जाणेज्जा णो
पुरेकम्मकरणे इत्थेण वा असण वा ४ अफासुय अणेसणिज्ज
जाव णो पमिगाहिज्जा इत्यादि पुर कम्मशब्दे वदयते) आचा०

२ श्रु० १ अ० ५ उ० । उदकार्ज पुनर्यदुविन्दुसहितं प्राजनादि गल-
द्विन्दुरित्यर्थः । ओ० । नि० चू० । उदगउल्लेन्यपि रूप क्वचिद् द-
डयते ॥ कल्प० ॥

उदउद्वाहड-उदकार्जहृत-त्रि० उदकार्जं हस्तेन पुर कर्म
सस्पर्शानानीते पिएके, “सागारिय पिरुहेसिय उदउद्वाहडे

चाउम्मासिय सागारिय पिमुहेसिय उदउल्लहमे'नि०चू०२०उ०।
उदओदर-उदकोदर-न० जओदररगे, जं० २ वक्क० ।

उदक-उदङ्क-पु० उदङ्का ये नोदकमुदच्यते तस्मिन्, ज०२ वक्क०। जी
उदचं-उदञ्च-त्रि० उद् अनच् विच्-उदकशब्दार्थे, प्रथमान्ता-
द्यर्थे, दिग्देशादौ, वाच० ।

उदचं-उदञ्च-न० उद् अनच् णिच् करणे ल्युट् । पिधानार्थे
पात्रे, (ढक्ल) जावे ल्युट् । ऊर्ध्वक्षेपणे, कर्तरि ल्युट् । उत्क्षेपके,
*त्रि० वाच० । अनु० ।

उदंत-उदन्त-पुं० उदन्तोऽन्तो निर्णयो यस्मात् । वार्तायाम्, । झा०
= अ० " गोसे मे वहेज्जह उदंतं " व्य० छि० ४ उ० । आ० म०
प्र० । साधौ, स्वार्थे कन् । तत्रैव उदन्तोऽन्तो ऽस्य पाकवशात्
प्र० व० गतत्वोप० । पाकवशात् प्राप्तान्ते, वाच० ॥

उदंतवाहय-उदन्तवाहक-त्रि० वार्ताहर, वाच० ।

उदक-उदक-पुं० उद् अर्क-अच् वा घञ् उत्तरकावे, भाविफल-
के शुजाशुभकर्माणि, वाच० । उदये, " केपांचिद्विषयज्वरातुर-
महो चित्त परेषां विषा-वेगोदककुतर्कमूर्च्छितमथान्येषां तु
वैराग्यतः " अष्ट० ।

उदग (य) उदक-नं० उन्द एवञ् नि नञोपश्च । जले, (चत्तारि
उदगा पषत्ता उत्ताणे णाममेगे उत्ताणोदप इत्यादि पुरिसजाय-
शब्दे उत्तानसूत्रावसरे व्याख्यास्यते) (चत्तारि उदगा पषत्ता त-
जहा कहमोदप खंजणोदप वाहुओदप सेवोदप इति सदृशान्तो
भावशब्दे) उदगं च दुविह वासु दग च । नि०चू०१०उ० । त० ।
सिरापानीये, दश०४अ० । "जेण उदपण मट्टियापण य" औ० ।
"तिहि उदगोहि मजावेत्ता" त्रिजिखुदकैर्गन्धोदकोणोदकशीतोद-
कैर्माज्जित्वा (स्था० ३ ग०) उदकात्सिद्धिरिति वादिनः ॥

एगे य सीओदगमेवणेण, हुएण एके पवयंति मोक्खं ॥
तथैके वारिज्जकादयो प्रागवतविशेषाः शीतोदकसेवनेन स-
च्चित्ताफ्कायपरिजोगेन मोक्क प्रवदन्ति । उपपत्तिं च ते अमिदधृति-
ययोदक बाह्यमवमपनयति एवमान्तरमपि वस्त्रादेश्च ययोदकाब्जु-
द्धिरूपजायते एव बाह्यशुद्धिसामर्थ्यदर्शनादान्तरापि शुद्धिरुद-
कादेवेति मन्यन्ते ।

एतेवासुत्तरं यथा ॥

उदगेण ये सिद्धिमुदाहरंति, सार्थं च पावं उदगं फुसंता ।
उदगस्स फासेणसिया य सिद्धि, सिज्जंसु पाणा वहवे दगंसि
तथा ये केचन मूढा उदकेन शीतवारिणा सिद्धि परलोकमुदा-
हरन्ति प्रतिपादयन्ति सायमपराह्णे विकाले वा प्रातश्च प्रत्यूपसि
च आद्यन्तग्रहणात् मध्याह्ने च तदेवं सध्यात्रयेऽप्युदकं स्पृ-
शन्तः स्नानादिकाः क्रिया जलेन कुर्वन्तः प्राणिनो विशिष्टां
गतिमाप्नुवन्तीति केचनोदाहरन्ति । एतच्चासम्यक् । यतो
यद्युदकस्पर्शमात्रेण सिद्धिः स्यात् तत उदकसमाश्रिता
मत्स्यवन्धादयः क्रूरकर्माणो निरनुक्रोशा ब्रह्मवः प्राणिनः
सिद्धयेयुरिति । यदपि तैरेवोच्यते । बाह्यमलापनयनसामर्थ्यमुद-
कस्य दृष्टमिति तदपि विचार्यमाणं न घटते । यतो यथोदकम-
निष्टमवमपनयत्येवमज्जितमप्यङ्गराग कुहुमादिकमपनयति ।
ततश्च पुण्यस्याऽपनयनादिष्टविघातकृद्धिरुहः स्यात् । किंच
यतीना ब्रह्मचारिणामुदकस्नानं दोषयैव । तथाचोक्तम् । "स्नान
मददर्पकर, कामाङ्ग प्रथम स्मृतम् । तस्मात्काम परित्यज्य, न ते
स्नान्ति दमेरताः ॥ अपि च । नोदकस्त्रिभ्रगात्रोहि, स्नात इत्य-
निधीयते । स स्नातो यो व्रतस्नात, स बाह्यान्त्यन्तर शुचिः ॥१४॥

मच्छा य कुम्मा य सिरीसिवा य, मग्गू य उट्टादगरक्खसा य ।
अट्टाणमेयं कुसला वयंति, उदगेण जे सिद्धिमुदाहरंति । १५ ।
किञ्च यदि जत्रसपर्कात्सिद्धिः स्यात्ततो ये सततमुदकावगाहिनो
मत्स्याश्च कर्माश्च सरीसृपाश्च तथा मज्जस्तथोप्ता जलचरविशे-
पास्तथोदकराक्खा जत्रमानुपाकृतयो जलचरविशेषा एते प्रथमं-
सिद्धयेयुर्न चैतद्दृष्टमिष्टम् ततश्च ये उदकेन सिद्धिमुदाहरन्त्येत-
दस्थानमयुक्तमसांप्रतं कुशबनिपुणा मोक्कमार्गाभिज्ञा वदन्ति । १५ ।
किञ्चान्यत् ।

उदयं जइ कम्ममत्तं हरेज्जा, एवं सुहं इच्छामित्तमेवं ॥
अंधंवाणे यारमणुस्सरित्ता, पाणाणि चेवं विणिहंति मंदा । १६ ।
यद्युदक कर्ममत्तमपहरेदेवं शुभमपि पुण्यमपहरेत् । अथ पुण्य
नापहरेदेव कर्ममत्तमपि नापहरेत् । अत इच्छामात्रमेवैतद्यु-
च्यते जल कर्मापरिहारीति । एवमपि व्यवस्थिते ये स्नानादिकाः
क्रियाः स्मार्तमार्गमनुसरन्तः कुर्वन्ति ते यथा जात्यन्धा अपर
जात्यन्धमेव नेतारमनुसृत्य गच्छन्तः कुपथश्चतयो भवन्ति ना-
जिप्रेत स्यात्तमवाप्नुवन्ति । एव स्मार्तमार्गानुसारिणो जलशौच-
परायणा मन्दा अज्ञाः कर्त्तव्याकर्तव्यविवेकविकलाः प्राणिन एव
तन्मयान् तदाश्रितांश्च पुन्तरकादीन् चिनिन्नन्ति व्यापादयन्ति
श्रवणं जलक्रियया प्राणव्यपरोपणस्य सन्नवादिति ॥ १६ ॥

अपि च

पावाँ कम्माँ पकुञ्चतोहिं, सिओदगं तू जइतं हरिज्जा ।
सिज्जंसु एगे दगसत्तघाति, मुसं वयंते जलसिद्धिमाहु । १७ ।
पापानि पापोपादानभूतानि कर्माणि प्राण्युपमर्दकारीणि कुर्व-
तोऽपुमतो यत्कर्मापचीयते तत्कर्म यद्युदकमपहरेत् । यद्येव स्यात्
तर्हि यस्मादर्थे यस्मात्प्राण्युपमर्दकर्मापादीयते जलावगाहनाच्चा
ऽपगच्छति तस्माद्भुदकसत्त्वघातिनः पापभूयिष्ठा अप्येव सिद्धयेयुः ।
न चैतद्दृष्टमिष्टं वा । जलावगाहनात्सिद्धिमाहुस्ते मृषा वदन्ति ॥
किञ्चान्यत् ॥

आहंसु महापुरिसा, पुच्चिं तत्तवोधणा ।

उदयेण सिद्धिमावन्ना, तत्थ मंदो वसीयति ॥१॥

केचन अविदितपरमार्थो आहुरुक्तवन्तः । किं तदित्याह । यथा
महापुरुषा प्रधानपुरुषा वल्कलचीरितारागणार्पिप्रभृतयः । पूर्वं
पूर्वस्मिन् काले तप्तमनुष्ठितं तप एव धनं तेषां ते तप्तपोधनाः
पञ्चाग्न्यादितपोविशेषेण निष्टतदेहास्त एवञ्चता शीतोदकपरि-
जोगेन उपलक्षणार्थत्वात् कन्दमूलाफलाद्युपभोगेन च सिद्धि-
मापन्नाः सिद्धिं गतास्तत्रैव भूतार्थसमाकर्णने तदर्थसद्भावावेशात्
मन्दोऽङ्गः स्नानादित्याजितः प्राण्युदकेपरिभोगजग्नं सयमा-
नुष्ठाने प्रविषादति । यदि वा तत्रैव शीतोदकपरिभोगे विषीदति
ह्यगतिं निमज्जतीति यावत् । नचासौ वराक एवमवधारयति
यथा तेषां तापसादिब्रतानुष्ठायिनां कुतश्चिज्जातिस्मरणादिप्रत्यया-
दाविर्भूतसम्यग्दर्शनानां मौनीन्द्रजावसंयमप्रतिपत्त्या अपगत-
ज्ञानावरणादिकर्मणां भरतादीनामिव मोक्षावाप्तये तु शीतोदक-
परिजोगादिति ॥ १ ॥ किञ्चान्यत् ॥

अचुंजिया नमि विदेही, रामगुत्ते य चुंजिया ॥

वाहुए उदगं जेच्चा, तहा तारा गणे रिमी ॥ २ ॥

केचन कुनीर्थिका साधुप्रतारणार्थमेवमूनु । यदि वा स्ववर्ग्याः
शीतलाविहारिण एतद्दृश्यमाणमुक्तवन्तस्तद्यथा नमी राजा विदे-
हो नाम जनपदस्तत्र जवा चैदेहास्तशिवसिनो लोकास्तेऽस्य

उदग

सन्तानि वैदेही । स एवचूतो नर्मा राजा श्रदानादिकमशुक्त्वा
सिद्धिसुपगतस्तथा रामगुप्तश्च राजपिराहारादिकं शुक्त्वं
शुभान पत्र सिद्धि प्राप्त इति ॥ तथा बाहुक शीतोदकादिपरि-
भोग कृत्वा तथा नारायणो नाम महर्षिः परिणतोदकादिपरिभो-
गान्तिष्ठ इति ॥ २ ॥ आप्तच—

असिद्धे देवले चैव, दीवायणमहारिसी ।

पारामरे दगज्ञोच्चा, वीयाणि हरियाणि य ॥ ३ ॥

एते पुत्रं महापुरिसा, आहिता इह संमता ।

ज्ञोच्चा वीत्रोदगं सिद्धा, इति मेयमाणुसृष्ट्रं ॥ ४ ॥

असिद्धो नाम महर्षिदेवज्ञो द्वैपायनश्च तथा पराशराख्य इत्येव-
मादय शीतोदकवीजहरितादिपरिजोगादेव सिद्धा इति श्रूयते
॥ ३ ॥ एतदेव दर्शयितुमाह । (एते इत्यादि) एते पूर्वोक्ता
नम्यादयो महर्षयः । (पूर्वमिति) पूर्वस्मिन्काले त्रेतायापरादौ महा-
पुरुषा इति प्रधानपुरुषा आसमन्तात् ख्याताः प्रख्याता राज-
पितृन् प्रसिद्धिसुपगताः इहाप्याहितप्रवचने ऋषिभाषितादौ के-
चन समता अजिप्रेता इत्येवं कुतीर्थिका स्वयूष्या वा प्रोचुस्त-
द्यथा एते सर्वेऽपि वीजोदकादिकं शुक्त्वा सिद्धा इत्येतन्मया भार-
तादौ पुराणे श्रुतम् ॥ ४ ॥

पतदुपसहारद्वारेण परिहरन्नाह ॥

तस्य मंडा विमीयंति, बाहृच्छिन्नाव गदज्ञा ।

पिष्टतो परिसर्पंति, पिष्टमपी च संजमे ॥ ५ ॥

इहमेगे उ जामंति, सातं सातेण विज्जती ।

जे तस्य आरिञ्चं मगं, परमं च समाहिण ॥ ६ ॥

(तन्येन्यादि) तत्र तस्मिन् कुशुत्युपसर्गादये मन्दा अज्ञानाना-
विशेषसाक्षां सिद्धिगमनमवधार्य विपीदन्ति सयमानुग्रहानेन
पुनरेतद्दन्त्यज्ञा । तद्यथा येषां सिद्धिगमनमचूत तेषां कुतश्चि-
न्निमित्तात् जातजातिस्मरणादिप्रत्ययानामवाप्तसम्भ्रमज्ञानचा-
रित्राणामेव वृत्तञ्चौरिपन्नृतीनामिव सिद्धिगमनमचूत न पुन-
कदाचिदपि सर्वविरतिपरिणामभावविद्धमन्तरेण शीतोदकवी-
जाद्युपभोगेन जीवोपमर्दप्रायेण कर्मकृत्योऽवाप्यते । विपीदने
दृष्टान्तमाह । वहन बाहो जारोदहन तेन चिन्नाः कर्षितास्तुष्टिता
रासजा एव विपीदन्ति । यथा रासभा गमनपथ एव प्राञ्जित-
नारा निपतन्ति एवं ते प्रोच्य सयमजार शीतविविहारिणो
भवन्ति । दृष्टान्तान्तरमाह । यथा पृष्टसर्पिणो जन्मगतयोऽभ्यादि-
मत्रमे सन्त्युद्धान्तनयना समाकृत्वा प्रनष्टजनस्य पृष्टत- पश्चा-
त्परिसर्पन्ति नाग्रगामिनो भवन्त्यपि तु तत्रैवान्यादिसत्रमे
चिन्तयन्त्येव तेषु शीतविविहारिणो मोक्ष प्रति प्रवृत्ता अपि तु न
मोक्षगतयो जयन्त्यपि तु तस्मिन्नेव समारे अनन्तमपि काल
यावदासन इति ॥ ५ ॥ मतान्तरं निगकर्तुं पूर्वपकथितुमाह (इह
मेगे इत्यादि) इहेति मोक्षगमनप्रस्तावे एकं शाक्यादय स्वयू-
ष्याया शोचादिनोपनसा । तुशब्द पूर्वस्मात् शीतोदकापरिजोगा-
दिशेषमाह । ज्ञापन्ते श्रुतं । मन्यन्ते च इति क्वचिन्पात्र । किं तदि-
त्याह मान मुख सानेन सुखेनैव विद्यते भवतीति । तथाच वकारो
भवन्ति । “मर्षाणि सन्धानि सुखे रतानि, सर्वाणि दुःखाश्च समु-
द्विज्जति । तस्मान्सुगार्या सुखमेव दद्यात्, सुखप्रदाता व्रजते सु-
ग्यानि ॥ १ ॥ सुखिण्येनैव स्थिता । यत् कारणानुत्पत्तं कार्य-
मुपपत्ते । तद्यथा शात्रिचीजाञ्जान्यदुक्ते जायते न यवाङ्गु इत्ये-
य प्रीत्यान्मन्मन्सुखिसुखमुपजायते नतु शोचादिरूपात् दुःखा-
दिनि । तथा ह्यगमोऽप्येवमेव व्यवस्थितम् ॥ मणुस्मं भोग्येण ज्ञोच्चा,
म मृष सयणासण । मणुफानि अगानसि, मणुष्य भ्रातृण मुणी ॥ १ ॥

तथा मृष्टी शय्या प्रातरुत्थाय पेया, शुक्तमध्ये पानकं चापराह ।
आकाशएवं शर्करा चार्करात्रे, मोक्षश्चान्ते शाक्यपुत्रेण दृष्टः ॥ १ ॥
इत्यतो मनोज्ञाहारविहारादेश्चित्तस्वास्थ्यं ततः समाधिरूपघते
समाधेश्च मुक्त्यवाप्तिरतः स्थितमेतत्सुखेनैव सुखावाप्तिर्न पुनः
कदाचनापि लोचादिना कायक्लेशेन सुखावाप्तिरिति स्थितम्
इत्येवं व्यामूढमतयो ये केचन शाक्यादयस्तत्र तस्मिन्मोक्षमार्ग-
प्रस्तावे समुपस्थिते आराज्जातः सर्वहेयधर्मेण्य इत्यार्यो मार्गो
जैनेन्द्रशासनप्रतिपादितो मोक्षमार्गस्तं ये परिहरन्ति । तथाच ।
परम च समाधिज्ञानदर्शनचारित्रात्मकं ये त्यजन्ति तेऽज्ञाः सं-
सारान्तर्वर्तिनः सदा जवन्ति । तथाहि । यत्तैरनिहितं कारणानुरूपं
कार्यमिति तत्रायमेकान्तो यतः शृङ्गाच्छरो जायते गोमयादृष्टिको
गोलोमाविहोमादिभ्यो दूषति । यदपि मनोज्ञाहारदिकमुप-
न्यस्तं सुखकारणत्वेन तदापि विसृचिकादिसम्भ्रवाद्दृग्भिचारीति ।
अपिचेदं वैषयिकं सुखं दुःखप्रकारहेतुत्वात् सुखाभासतया सु-
खमेव न जवति । तदुक्तम् । दुःखात्मकेषु विषयेषु सुखाभिमान,
सौख्यात्मकेषु नियमादिषु दुःखवृत्तिः । उत्कर्षवर्णवदपकिरि-
वान्यरूपा, सारूप्यमेति विपरीतगतिप्रयोगात् ॥ १ ॥ इति कुत-
स्तत्परमानन्दरूपमस्यात्यन्तिकैकान्तिकस्य मोक्षसुखस्य कारणं
जवति यदपि लोचनशयननिक्वाटनपरपरिजवक्षुत्पिपासादश-
मशकादिकं दुःखकारणत्वेन जवतोपन्यस्तं तदप्यल्पसत्वानाम-
परमार्थदृशां महापुरुषाणां तु स्वार्थोच्युपगमप्रवृत्तानां परमार्थ-
चिन्तकानां महासत्वतया सर्वमेवैतत्सुखायैवेति । तथा चोक्तम् ।
तणसंयारनिविष्टो वि, मुनिवरो भट्टरागमयमोहो ॥ जं पावः
मुत्तिसुह, कत्तो तं चक्रवट्टी वि ॥ १ ॥ तथा । सख्य दुःफृतसंख्य-
या च महतां क्वात्त पद वैरिण, कायस्याशुचिता विरागपदवी
सवेगेहेतुर्जरा ॥ सर्वत्यागमहोत्सवाय मरणं जातिः सुहृत्प्रीतये,
सपद्भिः परिपुरितं जगदिदं स्थानं विपत्तेः कुत इति ॥ १ ॥ अ-
पिचैकान्तेन सुखेनैव सुखेऽच्युपगम्यमाने विचित्रससाराभाव-
स्यात्तथा स्वर्गस्थानां नित्यसुखिनां पुनरपि सुखानुभूतैस्तत्रैवो-
त्पत्तिः स्यात्तथा नारकाणां च पुनर्दुःखानुभवोत्पत्तेर्न नाना-
गत्या विचित्रता संसारस्य स्यान्नचैतद्दृष्टमिष्ट चेति ॥ ६ ॥ सूत्र० १
श्रु० ५ ३ ० (उदकस्य विषयान्तराणि आउक्काय शब्दे उक्तानि) भवि-
ष्यति सप्तमे तीर्थकरे, स० । वनस्पतिविशेषे, यथाऽक्तम् “ उदए अ-
वप पणए इत्यादि ” दश ५ ४० । प्रज्ञा० । जडाशयमात्रं, ज०
११०८ ३० । ‘मैदार्यगोत्रे, स्वनामरत्याते पेढालपुत्रे, पार्श्वोपत्यीये
निर्ग्रन्थे,

अहंणं उदए पेढालपुत्रे जगवं पासावचिज्जे णियद्वे मेयज्जे
गोत्तेणं, पासावचिज्जे पुच्छियाऽत्रो अज्ज गोयमं उदगो
सावगपुच्छा धम्मं सोउ कहियम्मि उवसंता । सूत्र० २
श्रु० ७ ३ ० ।

(उदकस्य गौतमस्वामिन प्रति प्रश्नः पञ्चकखाणशब्दे व-
दयते) तद्विषयकत्वेन नैवोपन्यसिष्यमाणत्वात् अय सं-
त्स्यति ॥ सूत्रद्वन्द्वितीयश्रुतस्कन्धे नाद्वन्दीयाध्ययनाजिहित
स्तद्यथा—उदकनामानगारः पेढालपुत्रः पार्श्वजिनशिष्यो योऽसौ
राजगृहनगरवाहिरिकाया नाद्वन्दीयाधिपानाया उत्तरपूर्वस्यां दिशि
इस्तिष्ठीपवनखण्डे ध्वस्यतस्तद्रेकदेशस्यं गौतम सशयवि-
शेषमापृच्छ्य विच्छिन्नसशयः सन् चातुर्याम धर्मं विहाय पञ्चयाम
धर्मं प्रतिपेदे इति ॥ सच उन्सर्पिण्यां सप्तमस्तीर्थकरो भवि-
ष्यति, स० । कावोदायिप्रभृतिष्वेकादशस्वययधिकेषु चतुर्थे,
न० ७ श० १० ३० ।

उदग (दग) गवज—उदकगर्ज— पु० (उदकस्य) दकस्यो-

दस्य वा गर्ज इव गर्ज. । स्या० ४ ग० । कावान्तरेण जलप्रव-
र्षणहेनौ पुत्रवपरिणामे, भ० २ श० ५ उ० ॥

चत्वारि उदगगब्धा पशुत्ता तंजहा हेमगा अञ्जसंघना
सीओसिणा पंचरुविया ॥

दकस्योदकस्य गर्भा इव गर्जा दकगर्जाः कावान्तरे जलवर्षणस्य
हेतवः तत्संसूचका इति तत्त्वमिति । अवश्यायः कृपाजलमदिका
धूमिका शीतान्यात्यन्तिकानि एवमुष्णो घर्म एते हि यत्र दिने
उत्पन्नास्तस्मात्तत्कषेणान्याइता सन्तः परूजिर्मासैरुदकप्रसुवते
अन्यैः पुनरेवमुक्तम् । “ पवनान्नवृष्टिविद्यु-जर्जितशान्तोष्णरस्मि
परिवेषा । जलमत्स्येन सहोक्तो, दशधा चाम्बुप्रजनहेतु ॥१॥ ”
तथा-शीतवाताश्च बिन्दुश्च गर्जित परिवेषणम् । सर्वगर्भेषु शस-
न्ति, निर्घ्न्याः साधुदर्शनाः ॥ २ ॥ तथा-सप्तमे सप्तमे मासे,
सप्तमे सप्तमेऽहनि । गर्भाः पाकं नियच्छन्ति, यादृशास्तादृश
फलयम् ॥ १ ॥” हिमं तुहिन तदेव हिमकं तस्यैते हेमकाः हिमपा-
तरूपा इत्यर्थः ॥ (अञ्जसघउत्ति) अञ्जससृत्तानि मधैराकाशा-
च्छादनानीत्यर्थः आत्यन्तिके शीतोष्णे पञ्चानां रूपाणां गर्जित-
विद्युजलवाताभ्रवृक्षणानां समाहारः पञ्चरूपं तदस्ति येषां ते
पञ्चरूपिका उदकगर्जा इह मतान्तरमेवम् । “पौषे समार्गशीषे,
संध्यारागाम्बुदासपरिवेषाः । नात्यर्थं मार्गशिरे, शीत पौषेऽतिहि-
मपातः ॥ १ ॥ मार्घे प्रवतो वायु-स्तुषारकलुपद्युती रविशशा-
ङ्गौ । अतिशीतं सघनस्य च, जानोरस्तोदयौ धन्यौ ॥ २ ॥ फा-
ल्गुनमासे रुक्म-श्चरुः पवनोऽन्नसहृवाः श्लिग्धाः । परिवेषाश्च
सकदा, कपिलस्ताम्रो रविश्च शुभ्र ॥ ३ ॥ पवनघनवृष्टियुक्ता-
श्चैत्रे गर्भाः शुभ्राः सपरिवेषाः । घनपवनसखिलविद्युत्स्तनितैश्च
हिताय वैशाख इति ॥ ४ ॥” तानेव मासज्जदेन दर्शयति “ माहे
उ हेमगा गम्भा, फगुणे अञ्जसघना । सीओसिणाओ य चित्ते,
वश्राहे पंचरुविया ॥ १ ॥ ” स्या० ४ ग० । तस्य कावस्थितिः
कायच्छिब्दे)

उदगजीव-उदकजीव-पु० उदकमेव जीवः । उदकरूपे जीवे, स-
चित्तात्काये, आचा० १ श्रु० १ अ० २ उ० (आउक्तायशब्दे वि-
षय उक्त)

उदगजाणिय-उदकयोनिक-पु० उदकं योनिरूपत्तिस्यानं
येषां ते, “जलसमवेधु जीवेषु, “ इहेगतिथा सत्ता उदगजोणिया
उदगसभवा ” सूत्र० २ श्रु० ३ अ० ।

उदकस्य योनयः परिणामकारणभूता उदकयोनेयस्त एवोदक-
योनिकाः । उदकजननस्रजावेषु, “ णो बह्वे उदगजोणिया
जीवा य पोग्गला य उदगत्ता य वक्कमति” स्या० ३ ग० ३३० ।

उदगगाय-उदकज्ञात-न० उदक नगरपरिखाजल तदेव ज्ञात-
मुदाहरणमुदकज्ञातम् । ज्ञाताधर्मकथायाः प्रथमश्रुतस्य द्वादशाऽ
ध्ययनोक्ते उदाहरणे, तत्प्रतिपादकेऽध्ययने च । ज्ञा० १ श्रु० १ अ० ।
आ च० । आच० । तच्चैव ।

जइ णं जंते समणे णं जगवया महावीरेणं जाव संपत्ते
णं एक्कारसमस्स णायज्जयणस्स अयमट्ठे पसुत्ते । वारसम-
स्स णं जंते समणे णं जगवया महावीरेणं जाव संपत्ते णं
के अट्ठे पसुत्ते । एवं खल्लु जंबू तेणं काव्हेणं तेणं समएणं
चंपाणामं णयरी होत्था । पुसुज्जे चैइए तीसेणं चंपाए
णयरीए जियसत्तू णामं राया होत्था । तस्स णं जियसत्तूस्स
रम्मो धारिणी णाम देवी होत्था । अहीणसुत्तमात्त जाव
सुरूवा तस्स णं जियसत्तूस्स रम्मो पुत्ते धारिणीए अत्तए

अदीणसत्तू णामं कुमारेजुवराया वि होत्था । सुवुच्छी अ-
मच्चे जाव रज्जथूरा चित्तए समणोवासए अज्जिगयजीवा-
जीवे तीसेणं चंपाए णयरीए वहिया उत्तरपुरच्छिमेणं
एगे फरिहोदए यावि होत्था । मेयवसामंसरुहिरपूयपरुत्त-
पाचडे मयगकलेवरसंअम्भे अमणुष्से वम्भे णं जाव फासेणं
जे जहा णामए अहिमनेति वा गोमडेति वा जाव मयकुहि-
यविणिट्ठकिमिणवा वत्तपुरजिगंधकिमिजालाउले संसत्ते अ-
सुइविगयवीजच्छदरसणिज्जे जवेयारूवे सिया । णो इण-
ट्ठे समट्ठे एत्तो अणिट्ठतराए चेव जाव गंधेणं पम्भत्ते । तए
णं से जियसत्तू राया अम्भया कयाइं एहाए कयवत्तिकम्भे
जाव अप्पमहग्वाजरणात्तं कियसररीरे वहुइं राईसर जाव स-
त्थवाहपत्तिईइं सत्तिं भोयणमंभवंसि ज्ञोयणवेत्ताए सुहा-
सणणिसम्भे विपुत्तं असणं ४ ज्ञुजेमाणा जाव विहरइ ।
जिमिवयज्जुत्तराए जाव सुइत्तए तंसि विपुत्तंसि असणं
४ जाव विम्हए ते बह्वे ईसर जाव पत्तिई एवं वयासी
अहो णं देवाणुप्पिया इमे मणुष्से असणं ४ वम्भेणं उव-
वेए जाव फासेणं उववेए अस्सायाणिज्जे विस्सायाणिज्जे
पीणणिज्जे दीवणिज्जे सत्तिं विट्ठियायपट्ठहायाणिज्जे तए णं
ते बह्वे राईसर जावपत्तिईओ जियसत्तूरायं एवं वयासी
तहेव णं सामी जणं तुब्जे वयह अहोणं इमे मणुष्से असणं
पाणं खाइमं साइमं वम्भेणं उववेए जाव पट्ठहायाणिज्जे तए णं
जियसत्तू राया सुवुच्छीअमच्चं एवं वयासी अहो णं सुवुच्छि अ-
मच्चे इमे मणुष्से असणं पाणं खाइमं साइमं जाव पट्ठहायाणिज्जे
तए णं सुवुच्छी अमच्चे जियसत्तू रायस्स य एयमट्ठं णो आढाहं
णो परिणामाणं जाव तुसिणीए संचिट्ठइ । तए णं जियसत्तू
राया सुवुच्छी अमच्चं दोच्चंपि तच्चंपि एवं वयासी अहो णं
सुवुच्छी अमच्चे इमं मणुष्से तं चेव जाव पट्ठहायाणिज्जे तए
णं सुवुच्छी अमच्चे जियसत्तूणा दोच्चंपि तच्चंपि एवं वृत्ते
समाणे जियसत्तू रायं एवं वयासी । णो खल्लु सामी अहं
एयंसि मणुष्संसि असणं पाणं खाइमं साइमंसि केड विम्हए
एवं खल्लु सामि सुत्तिंसदा वि पोग्गला सुत्तिंसदत्ताए
परिणमंति, सुत्तिंसदा वि पोग्गला सुत्तिंसदत्ताए परिणमंति
सुरूवा वि पोग्गला सुत्तिंसत्ताए परिणमंति । सुत्तिंसदा वि
पोग्गला सुत्तिंसत्ताए परिणमंति । सुत्तिंसदा वि पोग्गला सुत्तिंसद-
त्ताए परिणमंति, सुरसा वि पोग्गला सुरसत्ताए परिणमंति,
दुरसा वि पोग्गला सुरसत्ताए परिणमंति । सुहफासा वि
पोग्गला सुहफासत्ताए परिणमंति, सुहफासा वि पोग्गला
सुहफामाए परिणमंति । पत्रोग्गवीमसा परिणया वि य णं
सामी पोग्गला पष्त्ता तए णं से जियसत्तू राया सुवुच्छिस्स
अमच्चस्स एवमाइक्खमाणस्स ४ एयमट्ठं णो अट्ठइ णो

परियाण्ड तुमिणीए मंचिदुड तए णं मे जियसत्तू राया
 अषया कयाड एहाए जाव विजूसिए आमखंधवरणए महया
 जमचडगरआसवाहणिया णिज्जायमाणे तस्म फरिहोदयस्स
 अदूरमामंते णं वीडयड तए णं जियसत्तू राया तस्स फरिहो-
 दगस्म अग्निचूए समाणे सएणं उत्तरिज्जे णं आसगं-
 पिहेड एगं तं अक्कमड अक्कमडत्ता ते वहवे रार्डसरजाव-
 पत्तिडओ एवं वयासी । अहो णं देवाणुप्पिया ड्मे फरिहो-
 दए अमाणुषे वषेणं गंधेणं रसेणं फासेणं से जहा णामए
 अहिममेड वा जाव अणामत्तराए चेव तएणं ते
 रार्डसरप्पजिडए जाव एवं वयासी । तहेव णं मामी जणं
 तुब्जे एवं वयह अहो णं ड्मे फरिहोदए अमाणुषे वषे-
 णं गंधेणं रमेणं फासेणं से जहा णामए अहिममेडवा
 जाव अणामत्तराए तएणं से जियसत्तू राया सुवुच्चि
 अमच्चं एवं वयासी अहोणं सुवुच्चि ड्मे फरिहोदए अम-
 णुषे वषेणं गंधेणं रमेणं फामेणं मे जहा णामए अहि-
 ममेति वा जाव अमणा मतराए तएणं सुवुच्चि अमच्चे जाव
 तुसिणीए मंचिदुड तएणं से जियसत्तू राया सुवुच्चि अमच्चं
 दाच्चं पि तच्चं पि एवं वयासी अहोणं तं चेव तएणं से सु-
 वुच्चि अमच्चे जियसत्तूणा रषा दोच्चंपि तच्चंपि एवं वुत्ते
 समाणे एवं वयासी णो खलु सामी अमहं एयंमि फरिहोद-
 गोसि केड विमहए एवं खलु मामी सुब्भिसदावि पोग्गदा
 दुब्भिमदत्ताए परिणमंति तं चेव पत्रोगवीत्तसा परिणया
 वि यणं मामी पोग्गदा पषत्ता नएणं जियसत्तू राया सुवुच्चि
 अमच्चं एवं वयासीमाणं तुमं देवाणुप्पिया अप्पाणं च परं-
 च तदुत्तयं च बहुहि य अमग्गभाडुत्तावणाहि मिच्चित्तानि-
 णिवेमेण य वुग्गाहेमाणे वुप्पायमाणे विहराही । तएणं सु-
 वुच्चिस्स अमच्चस्स ड्मेयारूवे अज्जात्थिए समुप्पज्जित्था
 अहो णं जियसत्तू राया संते तच्चे तहिए अविनहे मंचूए
 जिण पषत्ते जावे णो उववज्जेते तं सेयं खलु ममजियसत्तू-
 स्म रषो मत्ताणं तच्चाणं तहियाणं अग्निहाणं संज्याणं
 जिण पणत्ताणं जात्राणं अग्निगमणट्टयाए एयमहं उवायणा
 वेत्तए एवं संपेहेड संपेहेडत्ता तिपत्तिण्हिं पुरिमेहिं मच्चि
 अंतरावणाओ एववरुए गिएहडत्ता संज्जाकात्तममयंमि पवि
 रत्तमाणुसांमि णिमंतं पमिणिमत्तांमि जेणव फरिहोदए तेणव
 उवागच्छड उवागच्छडत्ता तं फरिहोदगं गिएहवावेड एवएसु
 यडएसु पक्खिवावेडत्ता मज्जक्खानं पक्खिवावेड वंत्तिय-
 सुट्टिए कागवेड मत्तरत्तं परिवसावेड दोच्चंपि एवएसु
 धरुएसु गात्तावेड २ चा एवएसु धरुएसु पक्खिवावेड ३ चा
 सज्जक्खारं पक्खिवावेड ३ चा वंत्तिय सुट्टिय कारावे मत्तरत्त
 परितामावेड २ चा तच्चंपि णवएसु धरुएसु जाव मवसावेड
 ३ चा एवं खलु एणं उवाएणं अंतरा गत्तावेमाणे अंत-

रापक्खिवावेमाणे अंतरा अवसावेमाणे २ सत्तसत्तए रा-
 डंदिं परिवसावेड ३ चा तएणं से फरिहोदए सत्तयंसि ३
 परिणममाणंसि उदगरयणे जाए यावि होत्था । अच्चे पत्थे
 जच्चे तणुए फालियवप्पाजे वषेणं उववेए ४ आसाय-
 णिज्जं जाव सच्चिदियगायपट्टहायणिज्जं तएणं सुवुच्चि
 अमच्चे जेणव से उदगरयणे तेणव उवागच्छडत्ता करयत्तंसि
 आसादेड तं उदगरयणं वषेणं गंधेणं रमेणं फासेणं उव-
 वेयं आसायणिज्जं जाव सच्चिदियगायपट्टहायणिज्जं जाणि-
 त्ता हडतुडे बहुहि उदगसंत्तारणिज्जेहिं दव्वोहिं संत्तारेड
 २ चा जियसत्तूस्म रषो पाणियथारियं पुरिसं सदावेड ३
 चा एवं वयासी तुमं णं देवाणुप्पिया ड्मं उदगरयणं गिएहा-
 हिं ३ जियसत्तूस्म रषो जोयणवेड्वाए उवडवेड तएणं से
 जियसत्तू राया पाणियधरए पुरिसे सुवुच्चिस्स अमच्चस्स एय-
 महं पणिसुणेड ३ चा तं उदगरयणं गिएहड ३ चा जिय-
 सत्तूस्म रषो भोयणवेड्वाए उवडवेड तए णं से जियसत्तू राया
 तं विपुत्तं असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणा विसा-
 एमाणा जाव विहरड जिमियत्तुत्तरागए वियणं जाव परम
 सुच्चूए तंसि उदगरयणंसि जाव विमहए ते वहवे रार्डसर-
 जाव एवं वयासी । अहो णं देवाणुप्पिया ड्मे उदगरयणे
 अच्चे जाव सच्चिदियगायपट्टहायणिज्जे तए णं ते वहवे
 रार्डसर जाव एवं वयासी तहेणं सामी जहं तुब्जे वयह जाव
 तं चेव पट्टहायणिज्जे तए णं जियसत्तू राया पाणियधरयं
 पुरिमं मदावेड ३ चा एवं वयासी एम णं देवाणुप्पिया-
 उदगस्यणे कओ आसादिए तए णं से पाणियधरए जियसत्तू
 रायं एवं वयासी एस णं सामी मए उदगरयणे सुवुच्चिस्स
 अंतियाओ आमइए तएणं जियसत्तू राया सुवुच्चि अमच्चं
 सदावेड ३ चा एवं वयासी । अहो णं सुवुच्चि अहं तव
 अणिट्ठे ४ जेणं तुमं ममं कट्ठाकळिं जोयणवेड्वाए ड्मं उद-
 गरयणं ए उवच्चेसि तएणं तुमे देवाणुप्पिया उदगरयणे-
 कओ उवलच्चे तए णं सुवुच्चि अमच्चं जियसत्तू रायं एवं
 वयासी एस णं मामी सफरिहोदए तए णं से जियसत्तू गया
 सुवुच्चि अमच्चं एवं वयासी केणं कारणेणं । सुवुच्चि अमच्चे
 एम फरिहोदए तएणं सुवुच्चि अमच्चे जियसत्तू रायं एवं
 वयासी एवं खलु सामी तुम्हे तइया मम एवमाइक्खमाणस्स
 ४ एयमहं णो महह तए णं ममं ड्मेयारूवे अज्जात्थिए चित्ति-
 ए पत्थिए मणोगए सकप्पे समुप्पज्जित्था । अहो णं जियसत्तू
 राया संते जाव जावे णो सदावेड णो पत्थियड णो रोयडत्ति
 तं सेयं खलु मम जियसत्तूस्म रषो संताणं जाव संज्याणं
 जिणपणत्ताणं जात्राणं अग्निगमणट्टयाए एयमहं उवायणा-
 वेत्तए एवं संपेहेड ३ चा एवं चेव जाव पाणियधरियं पुरिसं
 मदावेड ३ चा एवं वयासी तुमं णं देवाणुप्पिया उदगरयणं
 जियसत्तूस्म रषो जोयणवेड्वाए उवणेहिं तं एणं कारणेणं-

सामी एस मे फरिहोदए तएणं जियसत्तू राया सुबुद्धिस्स अमच्चस्म एवमाइक्खमाणस्स ४ एयमट्टं णो सद्दहइ २ चा असद्दहमाणो ३ अग्निभंतरद्वाणिज्जे पुरिसे सद्दवेइ २ चा एवं वयासी गच्छह णं तुब्जे देवाणुप्पिया अंतरावएणाओ एवघरए गिएहह जाव उदगसंनारणिज्जेहिं दब्बेहिं संभारे ह । ते वि तहेव संनारेइ जियसत्तुस्स राणो उवणेऽतए णं जियसत्तू राया तं उदगरयणं करयत्तांसि आसाएइ आसाय-णिज्जं जाव सत्विदियगायपट्टहायाणिज्जं जाणित्ता सुबुद्धि अमच्चं सद्दवेइ २ चा एवं वयासी सुबुद्धि एएणं तुमे संता-तत्थ जाव संजूया जावा कओ उवत्तप्पा तएणं सुबुद्धी अमच्चं जियसत्तू रायं एवं वयासी एएणं सामी मए संता-जाव जावा जिणवयणाओ उवत्तप्पा तएणं जियसत्तू राया सुबुद्धि अमच्चं एवं वयासी तं इच्छामिणं देवाणुप्पियाणं तव अंतिए जिणवयणं णिसामित्तए । तएणं सुबुद्धी अमच्चे जियसत्तुस्स रओ विचित्तं केवल्लिपएणत्तं चउज्जामं धम्मं परिकहेइ तमाइक्खेति जहा जीवा बुज्जंति जाव पंच आणु-व्याणि । तएणं जियसत्तू राया सुबुद्धिस्स अमच्चस्स अं-तिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्टतुट्टे सुबुद्धि अमच्चं एवं वयासी सद्दहामिणं देवाणुप्पिया णिग्गंथं पावयणं ३ जाव से जहे यं तुब्जे वयह तं इच्छामिणं तव अंतियं पंचाणुवइयं सत्त-सिक्खावइयं जाव उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए अहासुहं देवाणुप्पिया मा पन्निबंधं करेह । तएणं जियसत्तू राया सुबु-द्धिस्स अमच्चस्स अंतिए पंचाणुवइयं जाव दुवालसविहं गिह्धिधम्मं पडिवज्जइ । तएणं जियसत्तू राया समणोवासए जाए अग्निगयजीवाजीवे जाव पन्निज्ञानेमाणे विहरइ । तेणं कात्थेणं तेणं समएणं थेरा जेणेव चंपाणयरी जेणेव पुष्पज्जे चेइए तेणेव समवसट्टे जियसत्तू राया सुबुद्धियणिगए सु-बुद्धी धम्मं सोच्चा ज एवर देवाणुप्पिया जियसत्तू रायं आपुच्छामि जाव पन्वयामि अहासुहं देवाणुप्पिया मा पन्निबंधं करेह तए णं से सुबुद्धी अमच्चे जेणेव जियसत्तू राया तेणेव उवागच्छइ २ चा एवं वयासी एवं खलु सामी मए थेराणं अंतिए धम्मं णिसम्मे सेविधम्मं इच्छए पन्नि-च्छिए तए णं अहं सामी संसारजओव्विग्गे जीए जाव इच्छामि णं तुब्जेहिं अब्बणुष्साए समाणे जाव पन्वइत्तए तएणं जियसत्तू राया सुबुद्धि अमच्चं एवं वयासी इच्छामि ताव देवाणुप्पिया कइ वयाइं वासाइं उरात्ताइं जाव जुंजमा-णा तओ पच्छाए गयाओ थेराणं अंतिए मुंके जित्ता जाव पन्वइस्सामो । तए णं सुबुद्धी णामं अमच्चे जियसत्तु-स्स रओ एयमट्टं पडिसुणेइ तएणं तस्स जियसत्तुस्स रओ सुबुद्धिणा सत्तिं विपुत्ताइं माणुस्सगाइं नोगभोगाइं जाव पन्वणुभवमाणस्स दुवालसवामाइ वीइकंताइं । तेणं का-त्थेणं तेणं समएणं थेरागमणं जियसत्तू राया धम्मं सोच्चा

एवं जं णवरं देवाणुप्पिया सुबुद्धिं अमच्चं आमंतेमि जेष्ठ-पुत्तं रज्जे उवेमि तएणं तुब्जे णं जाव पन्वयामि अहा-सुहं देवाणुप्पिया मा पन्निबंधं करेह । तए णं जियसत्तू राया जेणेव सए गिहे सुबुद्धि अमच्चं सद्दवेइ एवं वयासी एवं खलु मर थेराणं जाव पन्वयामि तुमं णं किं करेसि तए णं सुबुद्धी अमच्चे जियसत्तू रायं एवं वयासी जाव के-अस्से आहारे वा जाव पन्वयामि तं जइ णं देवाणुप्पिया जाव पन्वाहि गच्छ णं देवाणुप्पिया जेष्टपुत्तं कुंभे ठावेहिं सद्दस्सपुरिसवाहिणी सीयं दुस्सहित्ताणं मम अंतिए सीया-ओ जाव पाउब्बवह तएणं से सुबुद्धी अमच्चे सीया जाव पाउ-ब्बवइ । तए णं जियसत्तू राया कोकुंभियपुरिसे सद्दवेइ २ चा एवं वयासी गच्छह णं तुब्जे देवाणुप्पिया अदिष्मत्तुस्स कुमारस्स रायानिसेयं उवट्टवेह । तहेव कोकुंभियपुरिस्सा अग्निंसिचइ जाव जियसत्तू राया पन्वइए । तए णं जिय-सत्तू रायरिसी एकारमअंगाइं अहिज्जित्ता वहाणि वासा-णि परियायं पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए सिच्छे । तए-णं सुबुद्धी एकारमअंगाइं अहिज्जित्ता वहाणि वासाणि जाव सिच्छे एवं खलु जंबू समणेणं जगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं बारसमस्स णायज्जयणस्स अयमट्टे पप्पत्ते त्तिवेमि । “मिच्छत्तमोहिमणा-पावपसत्ता वि पाणिणो वि-गुणा । फरिहोदगं च गुणणो, हवंति वरगुरूपसायाओ ? ” वारसमं णायज्जयणं सम्मत्तं १२ ॥ ज्ञा० ।

उदगता-उदकता- स्त्री० अष्कायरूपतायाम्, “ णो बहवे उदग-जोषिया जीवा य पोमाला य उदगता य वक्कमति ” स्या० ३७० ।

उदगदोषि-उदकदोषि- स्त्री० जलभाजने, यत्र तप्तलोह शीत-वीकरणायाक्लिप्यते, “ उदगदोषी णिव्वतिप ” ज० १६ श० । १८० । दश० “ फल्लिहगावणा वाणमत्त उदगदोषिणं ” उदक-दोषयोऽरहजलधारिका इति । दश० ७ अ० ॥

उदगपरिणय-उदकपरिणत- त्रि० उदकवायकावस्थां प्राप्ते, स्था० ३७० ३८० ॥

उदगपसूय-उदकप्रसूत- त्रि० जलोत्पन्ने कन्दादौ, “ उदगपसूया-णि कदाणि वा मूलाणि वा पत्ताणि वा ” आचा० २ श्रु० १ अ० ॥

उदगपोग्गल-उदकपौज्ज- न० उदकप्रधान पौज्जल पुज्जलसमूहे मधे, “ तत्थ समुत्थिय उदगपोग्गलं परिणय वा सिउकाम अन्न देस साहरति ” स्या० ३७० ३८० ॥

उदगमच्छ-उदकमत्स्य- पु० इच्छधनु खएने, ‘एप चाशुभसूचक उत्पातविशेष, भ० ३ श० ६८० ॥ अनु० ॥

उदगमाल-पुं० उदकमात्ता-स्त्री० ६८० उदकशिखायाम्, वेला-याम्, स्था० १०७० ॥

लवणस्सणं समुद्दस्स केमहात्तए उदगमात्ते पप्पत्ते ? गोय-मा ! दसजोयणसहस्साइं उदगमाले पप्पत्ते ॥

जदन्त ! लवणस्य समुद्रस्य किंप्रमाणा महत्या उदकमात्ता समपानीयोपरिचूता पौरुशयोजनसहस्रोच्छ्रया प्रज्ञता ? भगवा-नाहगौतम ! दशयोजनसहस्राणि उदकमात्ता प्रज्ञता । जी० ३ प्राति०

उदगरयाण

उदगरयण-उदकरत्न- न० उदकमेव रत्नमुदकरत्नम् । उदक-
जातौ, उक्तं, "अर्मेहि इमस्स वम्मियस्स पढमाए वम्माएभि-
ग्गाए उद्वे उदगरयणे अस्सादिप" ज० १५ श० १ उ० ॥

उदगरम-उदकरस- पु० जवरसे, तत्रो समुहा पर्युप उदगरसे
ण पणत्ता तजहा कावोदे, पुन्करोदे, सयचूरमाणे, स्या० ३३० १३
"अपंगव्याउ उदगरसे ण पणत्ता" ज० १ वक्र० ॥

उदग (दग) लेव-उदकत्रेप-पु० नावि प्रमाणजलावगाहने,
"अतो मासस्स तत्रो दगत्रेवे करमाणे सवलो" स० । दशा० ।
जत्रेवे, "बहु परियावमे पाणीसु उदगत्रेवे तहपगारे असणं
जाव पणिगाहेजा" आचा० २ श्रु० १ अ० ११ उ० ।

उदगवर्तिय-उदकवस्ति-स्त्री० जलभृद्दतौ, जत्राधारचर्ममयभाज
ने, "उदगवर्तिय पगमुस" ज्ञा० १८ अ० ।

उदगवद्दय-उदकवादिदक-न० भाविरेणुसतापोपशान्तये ज-
लवर्षके वादलके, आ० म० डि० ।

उदगविन्दु-उदकविन्दु-पु० जत्रवे, षचा० ४ विव० ।

उदगवेग-उदकवेग-पु० उदकरये "तिक्खम्मि उदगवेगे विसम्मि
विज्जवम्मि वच्चतो" व्य० प्र० १ उ० ।

उदगसंनारणिज्ज-उदकसंनारणीय-न० वादकमुस्तादौ, उद-
कवासादौ, "हत्तुठे वहुहि उदगसंनारणिज्जेहि", ज्ञा० १३ अ०

उदगसत्य-उदकशस्त्र-न० उदकं शस्त्रमुदकमेव शस्त्रम् । अष्का
याङ्गके स्वकायपरकायशस्त्रे, आचा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

उदगमिहा-उदकशिखा-स्त्री० वेद्यायाम्, स्या० १० ग० ।

उदग (दग) सीमय-उदक (दक) सीम-पु० उदक (दक)
स्य शीताशीतोदानीयस्य सीमा यत्रासौ उदक (दक) सीमः
मनशिखाकस्य वेदधरनागराजस्यावासपर्वते, जी० ३ प्रति०
(तच्छक्त्यता वेदधरशब्देव्यथे)

उदग (दग) द्वारा-उदकधारा-स्त्री० उदकविन्दुप्रवाहे, ज्ञा० ६ अ० ।

उदगुपीत्रा-उदकोत्पीत्रा-स्त्री० तमागादिषु जत्रसमूहे, ॥ म० ॥
३ श० ६ उ० ॥

उदग-उदग्र-त्रि० उन्नतमग्र यस्य । उन्मत्त, स्या० ४ ग० ॥

उन्नतपर्यवसाने, ज० २ श० १ उ० । उन्न० । उक्तं, उन्न० १४
अ० । प्रधाने, "जहा से तिक्ख दाणे, उदगे दुप्प हसए" सीहे-
मियाण पवरे एव हवड बहुस्सुए" उन्न० १३ अ० ।

उदगचारित्तव उदग्रचारित्तपम् पु० स्त्री० उदग्र प्रधान सा-
ध्याचारि सर्वधिरतिक्कण दशविधरूप चारित्तपो द्वादशविध
यस्य स उदग्रचारित्तपाम् । प्रधानचारित्तपस्के, "चित्तो वि
कार्नाहि विरत्तकामो, उदगचारित्तवो महेसी, उन्न० १३ अ० ॥

उदत्त-उदात्त-पु० उद- आ० दा० क. वर्योत्पत्तिस्थानेषु उच्चै-
रुच्चारिते स्वरं, तद्युक्ते, त्रि० । "अविकत्यन क्रमावा-नतिगम्भीरो
महावज्ज । स्येयान् निगुढमानो, धीरो दात्तो द्ढवत्त. कथितः"
सा० ६ उक्ते (पूर्वपदलोपेन) नायकमेदे, वाच० । कर्तारि कः । उदारे
अथ निज परां वेति, गणना ह्युचेतसाम् । उदारचरितानां तु
वसुधैव कुटुम्बकम्' ॥ पा० १५ विवृ० । महति, समर्थे, दातारि,
च त्रि० । प्रावे क दाने, वाचने, अत्रद्वारनेदे च । वाच० ।

उदत्ता-उदात्ता-पु० गौतमगोत्रविशेषचूते पुरुषे, तत्प्रव-
र्त्तिने गात्रे, तत्र जाते च । "ते उदात्ताजा" स्या० ७ ग० ।

उदय-उदय-पु० उद. इ. अच्. प्रादुर्भावे, आचा० १ श्रु० १ अ०

६ उ० । उत्पत्तौ, -विशे० । ज्योतिषोक्ते राशेरुदयरूपे वज्रे, । आ-
धारं अच् । "थैर्यत्र दृश्यते ज्ञास्वान् स तेपामुदयः स्मृतः" इत्युक्त-
लक्षणं खेदप्रियोग्यस्याने, उदयाचये, पूर्वपर्वते, वाच० । क-
र्मपुद्गलानां यथास्थितिवक्षानामवाधाकादक्षयेणापवर्तनविशेषतो
वा उदयप्राप्तानामनुभवने, विपाकवेदनै, क० प्र० । कर्म० ।
दश० । प्रव० । उदयावतिकाप्रविष्टानां कर्मपुद्गलानामुद्भूतस-
मर्थतायाम्, आ० म० प्र० । विपाके, -दश० १ अ० ।

(१) प्रकृत्युदय. तत्र नानात्व च ।

(२) जघन्योत्कृष्टस्यत्युदय ।

(३) अनुजागोदय. ।

(४) प्रदेशोदयनिरूपणावसरे साद्यनादिप्ररूपणास्वामित्व ।

(५) कस्मिन्गुणस्थाने क्रियत्यः प्रकृतयो जगवतः क्रीणाः ।

(६) उदयहेतुः ।

(१) तच्छक्त्यता चैव तत्र प्रकृत्युदयो यथा-

उदओ उदीरणाय, तुद्धो मोत्तूण एकचत्तात्तं ।

आवरणविग्घमंजलण-लोचंवेण य दिट्ठिउगं ॥ ३६७ ॥

आलिगमहिगं वेएति, आनुगणं अप्पमत्तावि ॥

वेणियाणि हुयसुसमय-तणुपज्जत्ता दावनिदाउ । ३७८ ॥

मणुयगइजाइतसवा-यरं च पज्जत्तसुभगमापज्जं ॥

जमकित्तिमुच्चगोत्तं-पंचाजोगिकेइ तित्थयरं ॥ ३७९ ॥

उदय उदीरणायाः तुल्यः किमुक्तं जवति उदीरणाया प्रकृत्या-
दयः प्रागुक्ता या च भाद्यनादिप्ररूपणा यश्च स्वामित्वमेतत् सर्व-
मन्यूनातिरिक्तमुदयेऽपि छप्यम् । उदयोदीरणयोः सहजावि-
त्वात् । तथाहि यत्र उदयस्तत्रोदीरणा यत्र उदीरणा तत्रोदयः
किं सर्वत्राप्येवमिति चेत् उच्यते । अत आह । मुक्त्वा एकचत्वा-
रिंशत् प्रकृतीनामासामुदीरणामन्तरेणापि क्रियत् कादमुदयस्य
प्राप्यमाणत्वात् । तथाहि ज्ञानावरणपञ्चक दर्शनावरचतुष्टयान्तर-
पञ्चकसंज्ञनलोभवेदत्रयसम्यक्त्वसमग्रमिथ्यात्वरूपा वि-
शतिः प्रकृतीः स्वस्वोदयपर्यवसाने आवलिकामात्र कादमधिकृ-
त्य वेदयन्ति । उदीरणामन्तरेणाऽपि केवलैनादेयनावलिकामात्रं
कादमनुभवन्तीत्यर्थः ॥ तत्रावलिकामात्र त्रयाणां वेदानां मिथ्या-
त्वस्य चान्तरकरणस्य प्रथममिथ्यतौ आवलिकाशेषायाम् शेषाणां
स्वस्वसत्तापर्यवसाने । तथा चतुर्णामप्यायुषां स्वस्वपर्यवसाने
आवलिकामात्र कादमुदय एव जवतीति नोदीरणा मनुष्यायुर्वेद-
नीययोर्वा प्रमत्ताप्रमत्तसयतप्रभृतय उदीरणामन्तरेणापि केवलै-
नैवोदयेन वेदयन्ते न तथा तनुपर्याप्ताः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्ताः
सन्तो द्वितीयस्य समयादारज्य शरीरपर्याप्त्यनन्तरसमयादार-
ज्य इन्द्रियपर्याप्तिचरमसमय यावत् उदीरणामन्तरेणापि केव-
लैवोदयेन निष्ठा पञ्चापि वेदयन्ते । तथा मनुष्यगतिपञ्चन्द्रिय-
जातिप्रसवादरपर्याप्तिसुभगादेयश'कीर्त्युच्चैर्गौरूपा नवप्रकृति-
योगिकेवलिन उदीरणामन्तरेण स्वकाद यावत् केवलिनिनैवोद-
येन वेदयन्ते । तथा तनुपर्याप्ताः शरीरपर्याप्तापर्याप्ताः सन्तो द्वि-
तीयस्य समयादारज्य शरीरपर्याप्त्यनन्तरसमयादारज्य इन्द्रि-
यपर्याप्तिचरमसमय यावत् उदीरणामन्तरेणापि । क० प्र० ।

होइ अणाऽअणंतो, अणिसंतो धुवोदयाणुदओ ।

साइसपज्जवसाणो, अधुवाणं तदयमिच्चस्स ॥

इदं प्रकृतयो द्विधा तद्यथा ध्रुवोदया अध्रुवोदयाश्च । तत्र कर्मप्र-
कृतिका उदयचिन्तायामप्यप्रपञ्चादशादधिक प्रकृतीना शत म-
न्यते अत ऊर्ध्वं वा करणाष्टकपरिसमाप्तं कर्मप्रकृतिभिः प्रायो व-

द्वयते । ततो ध्रुवोदया प्रकृतयोऽष्टचत्वारिंशत्सख्या वेदितव्या-
स्तद्यथा ज्ञानावरणपञ्चकमन्तरायपञ्चक दर्शनावरणचतुष्टय
मिथ्यात्व वर्णादिविंशतिसैतजसकर्मणसमकस्त्रिास्त्रिषु शुभा-
शुभे अगुरुलघुनिर्माणमिति । एतासामष्टचत्वारिंशत्सख्याकानां
प्रकृतीनामुदयो चिन्हा । तद्यथा अनाद्यनन्तः अनादिसपर्यवसान-
नस्तत्र अभव्याश्रिताना च ततः कदाचिदपि व्यवच्छेदासन्नवात्
ज्वान्यनधिकृत्यानादिसपर्यवसानः तेषां मांका प्रतिस्थितानामव-
श्यमुदयव्यवच्छेदसन्नवात् । अध्रुवाणामध्रुवोदयानां प्रकृतीनामु-
क्त्यतिरिक्तानां विशोऽस्रशतसख्यानामुदयसादिसपर्यवसान अ-
ध्रुवोदयतः परावृत्त्य २ तासामुदयसन्नवात् न केवलमध्रुवोदया-
नामुदयः सादिसपर्यवसान किन्तु मिथ्यात्वस्य च । तथाहि-
सम्यक्त्वात्प्रतिपतितमधिकृत्य मिथ्यात्वस्यादयः । सादिः पुनरपि
सम्यक्त्वकल्पाज्व्यवच्छेदादध्रुवः । तदेव मिथ्यात्वस्योदयस्त्रि-
विध आवेदितस्तद्यथा-अनाद्यनन्तानादिसपर्यवसान । एतौ च
द्वयपि भङ्गौ ध्रुवोदयत्वात्तद्गृहणेन गृहीतौ तृतीयस्तु जेदः सादि-
पर्यवसानलक्षणस्तदयमिच्छसेत्येननावयेन साक्षात्कृतंति
पयमिच्छिमाइया ज्ञेया, पुन्नुत्ता इहावि विज्ञेया ।

उदीरणउदयाणं, जह नाणत्तं तयं वोच्छं ॥

यथा-किञ्च पूर्वं बन्धविधौ प्रकृतिस्थित्यादयो भेदा उक्तास्तद्यथा
प्रकृतिबन्धः स्थितिवन्धोऽनुजागबन्धः प्रदेशबन्धश्च । तथा इहा-
प्युदयाधिकारे ज्ञेयास्तद्यथा प्रकृत्युदयः स्थित्युदयोऽनुभागो-
दयः प्रदेशोदयश्च । तत्राचार्यः स्वयमेवाग्रे सप्रपञ्चमुदीर-
णाकरणं वदयति उदयोदीरणयोश्च प्रायः स्वामित्व प्रत्य-
विशेषः सहभाविन्वात् । तथाहि-यत्रोदयस्तत्रोदीरणा यत्रोदी-
रणा तत्रोदयः । ततो यथा प्रकृत्यादयो भेदा उदीरणाधिकारे
वदयन्ते यच्च स्वामित्व प्ररूपणादिक तदेतत्सर्वमन्यूनानतिरिक्तम-
त्रापि भावनीयम् । यत्पुनर्नानात्वं तदभिधित्सुराह(उदीरणेत्यादि)
उदीरणोदययोः प्रकृत्यादिजेदविषये यतो नानात्वं तद्द्वये शेष
तदुदीरणावद्गृह्यमिति ज्ञावः ।

तत्र प्रकृतिजेदविषये नानात्वं दिदर्शयिषुर्गाथाद्वितयमाह ।

चरिमोदयपुञ्जाणं, अजोगिकालं उदीरणा विरहे ।

देसूणं पुञ्चकोनी, मनुयाजगवेयणीयाणं ॥

तद्यच्चिय पञ्जती, जातानिहाणहोइ य चउएहं ।

उदओ आवञ्चिअंते, तेवीसाए उ सेसाणं ॥

चरिमोदयानां चरमे अयोगिकेवद्विचरमसमये उदयो यासां नाम-
प्रकृतीनां ताश्चरमोदयास्ताश्चेमा नत्र । तद्यथा मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रिय
जानिन्नसनामवादनमपर्याप्तनामसुभगनामादेययश कीर्तिना-
मतीर्थकृतां च जगवतामयोगिकेवद्विनां तीर्थनाम च । एतासां
नवानां प्रकृतीनामुच्चैर्गोत्रस्य च अयोगिकालस्तावत् कालः यावत्
उदीरणाविरहेऽपि उदीरणाया अज्ञानेऽप्युदय एव केवलः प्रवर्तते ।
तथा मनुष्यायु सातवेदनीयमसातवेदनीय चेत्येवरूपाणां ति-
सृणां प्रकृतीनां प्रमत्तसयतगुणस्थानकात्परत शेषेषु गुणस्थान-
केषु वर्तमानानामुत्कर्षतो देशानां पूर्वकोटी यावत् उदीरणाम-
न्तरेण केवल उदयो जवति । स चोत्कर्षत इयान् काल सयो-
गिकेवद्विगुणस्थानके द्रष्टव्यः शेषस्य गुणस्थानकस्य सर्वस्याप्य-
न्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वात् । अथ कस्मात्सातासातवेदनीयमनुष्यायुषां
प्रमत्तसयतगुणस्थानकात्परत उदीरणा न प्रवर्तते । उच्यते अ-
मीषां ह्युदीरणा सकृष्टाध्यवसायवशत प्रवर्तते तथा स्वाज्ञाव्यात्
त्रिगुरुविगुरुतराध्यवसायवर्तिनश्चाप्रमत्तसयतादयस्ततस्तेषां-
वेदनीयद्विकमनुष्यायुषोऽदीरणाया अज्ञाव । तथा शरीरपर्याप्त्या-

पर्याप्तानां सतां शरीरपर्याप्ति पर्याप्त्यनन्तरसमयादारज्य याव-
त्तृतीया पर्याप्तिरिन्द्रियपर्याप्तिः परिसमाप्तिमुपैति तावत्पञ्चानाम-
पि निष्ठाणां तथा स्वाज्ञाव्यात् नोदीरणा प्रवर्तते किन्तुदय एव
केवलस्तथा शेषाणां ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयान्तरा-
यपञ्चकसज्वलनद्वोज्वेदत्रयसम्यक्त्वमिथ्यात्वानारकायुपस्तिर्य
गायुर्देवायूरूपाणां त्रयोविंशतिप्रकृतीनामावद्विकाः।ततोऽन्तर्ज्ञाना-
थामावद्विकायामुदय एव केवलोऽदीरणा । तथाहि-पञ्चानां ज्ञाना-
वरणप्रकृतीनां चकुरचकुरवधिदर्शनावरणरूपस्य दर्शनावरणचतु-
ष्टयस्य क्रीणकपायस्य पर्याप्तावद्विकायां वर्तमानस्मवद्विकायां प्र-
विष्टत्वान्नोदीरणेत्युदय एव केवलः । एषामेव सज्वलनद्वोज्वेदस्य
सूक्ष्मसपरायपर्यन्तावद्विकायां मिथ्यात्वस्त्रीपुनपुसकवेदानामन्त-
रकरणे कृते प्रथमस्थित्यामावद्विका शेषाणां नारकायुस्तिर्यगायु-
र्देवायुषां स्वस्वतवपर्यन्तावद्विकायामुदय एव केवलो नोदीरणा।
आवद्विकान्तर्गतस्य कर्मणः सर्वस्याप्युदीरणा तद्वचयात् इह-
मनुष्यायुष उदीरणाविरहेऽप्युदयकालः प्रागेव देशोनपूर्वकोटी-
प्रमाणमुक्तस्ततो मनुष्यायुषो मिथ्यादृष्ट्यादीनां पर्यन्तावद्विकाया-
मुदीरणाविरहेऽपि य उदयकाल आवद्विकामात्रः स तदन्तर्गत
एव वेदितव्य इति पृथग्नोक्तः । पूर्वकोट्यभिधाने ह्यावद्विकामात्र
तदेकदेशतया नृत्तसामर्थ्यात् उक्तमवशेष शेषाणां तु प्रकृतीनां
यावदुदयस्तावदुदीरणा यावदुदीरणा तावदुदय इति तदेव
दर्शितः प्रकृत्युदये उदीरणातो विशेषः । सप्रत्वैत्रव मायादिप्ररूप
णा कर्तव्या सा च चिन्हा मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च
तां द्विविधामपि चिकीर्षुराह ।

मोहे चउहा तिविहे, वोससत्ताएहमूत्रपगईण ।

मिच्छत्तउदयऊहा, अधुवधुवाणं हुविहतिविहो ॥

मोहो मोहनीयस्य कर्मण उदयश्चतुर्था चतु प्रकारस्तद्यथा सा-
दिरनादिरध्रुवो ध्रुवश्च । तथाहि-उपशान्तगुणस्थानका प्रतिपातिनो
जवेत् सादिस्ततस्तत्स्थानमप्राप्तस्यानादि । ध्रुवाध्रुवावन्नव्यन्नव्यापे-
क्षया,अन्नशेषाणां सप्तानां मूत्रप्रकृतीनामुदयस्त्रिविधस्त्रिप्रकारस्त-
द्यथाऽनादिध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि-ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरा-
याणामुदयः क्रीणमोहान्तसमयं यावत् वेदनीयनामगोत्रायुषा
सयोगान्तसमयम् । नच क्रीणो चूड प्रदुर्भवति ततः एतासां स
प्तानामप्युदयोऽनादिर्ज्वानामध्रुवः कृपकश्रेण्यामाह।यथोक्तकाले
तथा उदयव्यवच्छेदज्ञावादभव्यानां ध्रुव कदाचिदपि व्यवच्छेदा-
सन्नवात् । कृता मूत्रप्रकृतिषु साद्यादिप्ररूपणा । सांप्रतमुत्तरप्रकृ-
तिचूतां करोति (मिच्छत्तुदइत्यादि) मिथ्यात्वस्योदयश्चतुर्था
चतुष्प्रकारस्तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तत्र सम्यक्त्वात्प्रति-
पतितस्य भवेत् सादिस्ततस्तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिर्ध्रुवाध्रुवा
वभव्यभव्यापेक्षया । तथा अध्रुवाणामध्रुवोदयानां प्रकृतीनामुदयो
द्विविधो द्विप्रकारस्तद्यथा । सादिरध्रुवश्च । सा च साद्यध्रुवता
अध्रुवोदयवद्भावनीया । तथा ध्रुवाणां ध्रुवोदयानां प्रकृतीनां प्राग-
क्तस्वरूपाणां मिथ्यात्ववर्ज्यशेषसमचत्वारिंशत्प्रकृतीनामुदयस्त्रि
प्रकारस्तद्यथा अनादिर्ध्रुवाध्रुवश्च तथाहि घातिध्रुवोदयानां प्रकृतीनां
क्रीणमोहगुणस्थानकचरमसमयं यावदुदयानामध्रुवोदयानामयो-
ग्य न समयस्ततस्तत्स्थानमप्राप्तानां सर्वेषामपि संसारजीवाना
मुदयो ध्रुवोदयो नाम नादिध्रुवाध्रुवौ प्राग्वत् । उक्तः प्रकृत्युदयः

(२) सम्प्रति स्थित्युदयमह-

उदओ ठिऽकखएणं, संपत्तीए मजावतो पढमो ।

मति तस्मिन्नाववीओ, पत्रोगजुदीरणा उदयो ॥

इह उदयो द्विधा। तद्यथा स्थितिक्रयेण प्रयोगेण वा। तत्र स्थितिरवाध्यकावरूपा नस्याः कृयेण इत्येकाकावमवजावरूपाणामुदयहेतूनामप्रतौ सत्यां यः स्वभावत उदयः स स्थितिक्रयेणोदय उच्यते। यो पुनस्तस्मिन्नुदये प्रवर्तमाने सति प्रयोगत उदीरणाकरणरूपेण प्रयोगेण दलिकमाकृत्यानुभवति स द्वितीय उदीरणोदयामिथान उच्यते। स च उदयसामान्यतो द्विधा। तद्यथा- जघन्य उक्तृष्टश्च। तत्रोक्तृष्टस्थित्युदीरणाऽक्तृष्टस्थित्युदयस्थिन्यान्वधिकस्तथा चाह—

उदीरणाजोग्गाणं, अडंदिडिष् य जोगो उ ।

हस्सुदपगडिष्णं, निहष्मा सगिज्ञाणम् ॥

उदीरणायोन्यानामुक्तृष्टस्थितानां प्रवृत्तीनामुदीरणायोग्येज्यः स्थितिन्यः उदययोग्याः स्थितय एकया उदययोग्यया स्थित्या अन्यधिका वेदितव्याः। तथा युक्तृष्टायां स्थितौ वच्यमानाया-मवधिकावेऽपि यावद्विक प्ररूपयति तथा वन्धावधिकायामती-तायामनन्तरस्थितौ विपाकोदयेन वर्तमान उदयावधिकांते उपरिवर्तिनी। सर्वा अपि स्थितौ रूदीरयति उदीर्य च वेदयते ततो वन्धावधिकादीनयो शेषयोः सर्वस्या अपि स्थितेरुदयोदीरणे तुल्ये वेद्यमानायां च स्थितौ उदीरणा न प्रवर्तते किन्तुदय एव केवदस्तनो वेद्यमानायां समयमात्रस्त्रितिन्योऽधिका उक्तृष्टस्थित्युदीरणा। तत उक्तृष्टस्थित्युदयावन्धावधिकादोदयावधिकादीना-ञ्जानुक्तृष्टस्थित्युदय उदयोक्तृष्टप्रधानप्रवृत्ती वेदितव्या। शेषा-णां तु यथायोगं तत्राप्युक्तीत्या उदयस्थित्याऽन्यधिकाऽवग-न्तव्य। सप्रति जघन्यस्थित्युदये विशेषमाह। (हस्सुदपगड्यादि) प्रागुक्तानां मनुष्यगतिपञ्चैन्द्रियजातिवसादरपर्याप्तसुजगादेय-यश कीर्तितीर्थकरनामोच्चैर्गोत्रायश्चतुष्टयसातासातवेदनीयनि-ष्टापञ्चकज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयसञ्च-सनशोभवेदत्रयसम्यक्त्वमिथ्यात्वरूपाणामेकचत्वारिंशत्संख्याका-नां प्रवृत्तीनां निष्टापञ्चकानानां सतीनां पदत्रिंशत्संख्यानां नृसो जघन्यः स्थित्युदय एकस्थितिरवसेया। निष्टायां पुनरैकस्थितौ-नां समये वेदितव्य। किमुक्तं नवति। उक्तरूपाणां पदत्रिंशत्प्रवृ-त्तीनां जघन्य स्थित्युदय समयमात्रैकस्थित्युदयप्रमाणे वेदित-व्य इति। समयमात्रा चैका स्थितिश्रमा स्थितिरवसेया। निष्टा-पञ्चकस्य हृद्युदीरणाया अभावेऽपि शरीरपर्याप्त्यनन्तर विपाको-दयकावे अपवर्तनाऽपि प्रवर्तते। तत एका स्थितिर्न प्राप्यते इति। तद्वर्तनशेषं तु सर्वमपि साद्यनादिप्ररूपणादिक स्थित्युदीरणाया-मेव निरवशेषमवगन्तव्यम्। उक्त स्थित्युदय ॥

(३) सम्प्रत्यनुभागादयमाह ।

अणुजागुदयो वि उदीरणा-ए तुहो जहष्ण नवरं ।

आवलिगतेन सम्म-त्तं वेयखीणतज्ञोक्षाणं ॥

अनुजागोदयोऽप्युदीरणायास्तुल्यो यवानुजागोदीरणा सप्रप-ञ्चमत्र वक्ष्यते तथाऽनुजागोदयोऽपि वक्तव्य इति भावः। किं सर्वथा साम्यमिति चरत आह। नवरमय विशेषोऽजघन्यमनु-जागोदय सम्यक्त्ववेदानां क्षीणान्तानां क्षीणमोहगुणस्थानक-पर्यवसानानां ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायदर्शनावरणचतुष्टयरूपाणां चतुर्हानां प्रवृत्तीनां सञ्चनदशोभस्य च आवधिकान्ते जानी-यात्। इयमत्र भावना। ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरण-चतुष्टयवेदत्रयसंल्यजनशोभसम्यक्त्वरूपाणामेकोनविंशतिप्रवृत्ती-नां स्वस्वपर्यवसानसमये उदीरणाया व्यवच्छेदे सति परत आ-वधिकान्तां भावधिकान्तरमसमये जघन्यानुजागोदयस्य प्राप्य-माणत्वादिनि। नदेवमुक्तोऽनुजागोदयः। प० स०।

(४) सम्प्रति प्रदेशोदयानिधानावसरस्तत्र चैमौ अर्थाधिकारौ-तद्यथा साद्यनादिप्ररूपणास्वामित्व। साद्यनादिप्ररूपणा द्विविधा। मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च। तत्र मूलप्रकृतिविषय साद्यनादिप्ररूपणार्थमाह।

अजहष्णाणुकोसा, चरन्विहा त्रिहचउविहा मोहे ।

आजुसम माडअधुवा, संमविगण्या य सन्वेवि । ३९३ ।

मोहनीयानुर्वर्जानां पक्षां कर्मणामजघन्य प्रदेशोऽय चतुर्विध-स्तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवोऽधुवश्च। तथाहि कश्चित् कृपितकर्मा-शो देवलोके देवो जातः स च तत्र संकृष्टो भूत्वा उक्तृष्टां स्थि-तिं धनन् उक्तृष्टप्रदेशायमुर्ध्वयति ततो वन्धावसाने कालं कृत्वा एकेन्द्रियेषु उत्पन्नस्तस्य प्रथमसमये प्रागुक्तानां पक्षां कर्मणां जघन्यप्रदेशोदयः। स चैकसामायिक इति कृत्वा सादिरनादि-र्ध्रुवश्च। ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्य सोऽपि तस्य द्वितीयसमये नवन् सादिः तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिर्ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत्। तथा तेषामेव पक्षां कर्मणामनुक्तृष्ट-प्रदेशोदयश्चिन्ना त्रिप्रकार-स्तद्यथा अनादिर्ध्रुवोऽधुवश्च। तथाहि अमीषां पक्षां कर्मणामनु-क्तृष्टः प्रदेशोदय प्रागुक्तस्वरूपस्य गुणितकर्माशस्य स्वस्वोदया-न्तगुणश्रेणिविवर्तमानस्य प्राप्यते संचैकं सामायिक इति कृत्वा सादिरधुवश्च। ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुक्तृष्ट स चानादि सदैव भावात्। ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत्। तथा मोहे मोहनीये अजघन्योक्तृष्टश्च प्रदेशोदयश्चतुर्विधस्तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवोऽधुवश्च। तथाहि-कृपितकर्माशस्यान्तरकरणे कृते अन्तरकरणे पर्यन्तजाविगोपुच्छा-कारसंस्थितावधिकांतात्रादिकान्तसमये मोहनीयस्य जघन्य-प्रदेशोदय। स चैकसामायिक इति कृत्वा सादिरधुवश्च। ततो-ऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्य सोऽपि ततो द्वितीयसमये नवन् सादि-तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत्। तथा गुणित-कर्माशस्य सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकान्तसमये उक्तृष्टप्रदेशोदय। स चैकसामायिक इति कृत्वा सादिरधुवश्च ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुक्तृष्टः स चोपशमश्रेणीतः प्रतिपतितो भवन् सादिस्तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिर्ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत्। आयुषि चत्वारोऽपि जेदा उक्तृष्टा जघन्यरूपा साद्यधुवा। चतुर्षामपि भेदानां यथायोग नियतका-लं भावात्। तथा सर्वेषां कर्मणां प्रागुक्तानां पक्षां मोहनीयस्य उक्तृष्टो विकल्पो उक्तृष्टजघन्यरूपो साद्यधुवौ तौ च प्रागेव जावितौ कृता मूलप्रवृत्तीनां साद्यनादिप्ररूपणा।

संप्रत्युत्तरप्रवृत्तीनां चिकीर्षुराह ।

अजहष्णाणुकोसो, सगयाज्ञा एगचउतिहा चरहा ।

मिच्छते सेसाणं, दुविहा सन्वे य मेसाणं । ३९४ ।

तैजससप्तकर्णाद्विंशतिस्थिरास्थिरनिर्माणगुरुवृद्धुशुजाशु-भज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयरूपाणा सम-चत्वारिंशत्प्रवृत्तीनामजघन्यप्रदेशोदयश्चतुर्विधस्तद्यथा सादिरना-दिध्रुवोऽधुवश्च। तथाहि-कृपितकर्माशो देव उक्तृष्टे सङ्केशे वर्तमान उक्तृष्टा स्थितिं वलन् उक्तृष्टप्रदेशमुर्ध्वयति। ततो वन्धावसाने कालं कृत्वा एकेन्द्रियेषु उत्पद्यत तस्य प्रथमसमये प्रागुक्ताना सप्त-चत्वारिंशत्प्रवृत्तीना जघन्यप्रदेशोदयः। नवरमाधिकृत्य ज्ञानावर-णावधिदर्शनावरणयोर्वन्धावधिकांत्तरमसमये देवस्य जघन्यप्र-देशोदये वेदितव्यः। संचैकसामायिक इति कृत्वा सादिरधुवश्च ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्य। सच द्वितीयसमये नवन् सादि।

तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा अमूपा-
मेव सप्तचत्वारिंशत् प्रकृतीनामुत्कृष्ट-प्रदेशोदय । स चैकसामा-
यिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च ततोऽन्यः सर्वोऽयनुत्कृष्ट-स चाना-
दि सदैव ज्ञावात् । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा मिथ्यात्वे मिथ्यात्वस्य
जघन्योऽनुत्कृष्टश्च प्रदेशोदयश्चतुर्विध-तद्यथा सादिरनादिध्रुवाऽध्रु-
वश्च । तथा हि-कृपितकर्माशस्य प्रथमसम्यक्त्वमुत्पादयत-कृतान्त-
रकरणस्य औपशमिकस्य सम्यक्त्वात्प्रच्युतस्य मिथ्यात्व गतस्या-
न्तरकरणपर्यन्तमाविगोपुच्छाकारसंस्थितावद्विकामात्रद्विकान्त
समये वर्तमानस्य जघन्यत-प्रदेशोदय-स चैकसामायिक इति
कृत्वा सादिरध्रुवश्च ततोऽन्य-सर्वोऽयजघन्य सोऽपि द्वितीयसम-
ये जवन् सादि-वेदकसम्यक्त्वाद्वा प्रतिपतित-सादि-तत्स्थान-
मप्राप्तस्य पुनरनादि-ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा कश्चिद्गुणितकर्माशो
यदा देशविरतिगुणश्रेण्यां वर्तमान-सर्वविरतिं प्रतिपद्यते ततस्त-
न्निमित्ता गुणश्रेणिं करोतीति कृत्वा च तावज्ज्ञतो यावत् द्वयो-
र्गुणश्रेण्योर्मस्तके तदानीं च कश्चिन्मिथ्यात्व गच्छति । ततस्त-
स्य मिथ्यात्वस्योत्कृष्ट-प्रदेशोदय-सचैकसामायिक इति कृत्वासा-
दिरध्रुवश्च ततोऽन्य-सर्वोऽयनुत्कृष्ट-सोऽपि ततोऽद्वितीयसमये जव-
न् सादि-वेदकसम्यक्त्वाद्वा प्रतिपतति सादि-तत्स्थानमप्राप्तस्य
पुनरनादिः ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । एतासां च सप्तचत्वारिंशत्प्रकृतीना
मिथ्यात्वस्य च उक्तशेषो विकल्पो जघन्योत्कृष्टरूपो द्विधा द्विप्र-
कारौ तद्यथा सादी अध्रुवौ तौ च ज्ञावितावेव शेषाणामध्रुवोदयानां
प्रकृतीनां दशोत्तरशतसेख्याना सर्वेऽपि विकल्पा जघन्याजघन्यो-
त्कृष्टानुत्कृष्टरूपा द्विधा ज्ञातव्या तद्यथा सादयोऽध्रुवाश्च सा च
साद्यध्रुवता च अध्रुवोदयत्वादवसेया कृता साद्यनादिप्ररूपणा ।

सम्प्रति स्वामित्वमप्यभिधानीय तच्च द्विधा उत्कृष्टप्रदेशोदय-
स्वामित्व जघन्यप्रदेशोदयस्वामित्व च । तत्रोत्कृष्टप्रदेशोदयस्वा-
मित्वप्रतिपादनार्थं सन्नवतीति गुणश्रेणि-सर्वा अपि प्ररूपयति ॥

सम्मत्तुष्पासावि य, विरए संजोयणाविणासे य ।

दंसणमोहखवगे, कसायत्रो सामगुवसंते ॥ ३६५ ॥

खवगे य खीणमोहे, जिणे य दुविहे असंखगुणसेठी ।

तदत्रो तन्विवरीत्रो, कालो संखेज्जगुणसेठी ॥ ३६६ ॥

इह एकादशगुणश्रेणय तद्यथा सम्यक्त्वात्पादे प्रथमा, द्वितीया
श्रावके देशविरततृतीया विरते सर्वविरते, प्रमत्ते चतुर्थी, सयोजना
नामनन्तानुबन्धना विसयोजने पञ्चमी, दर्शनमोहनीयतृतीयकृप-
णं षष्ठी, चारित्रमोहनीयोपशमके सप्तमी, उपगान्तमोहनीये अष्ट-
मी, मोहनीयकृपके नवमी, क्षीणमोहे दशमी, सयोगिकेवद्वि-
नि अयोगिकेवलिनित्वेकादशीति (असंखगुणसेठी उदयश्रुति)
सर्वस्तोकसम्यक्त्वात्पाद्गुणश्रेण्यां द्विकं ततोऽपि देशविरतिगु-
णश्रेण्यामसख्येयगुण ततोऽपि सर्वविरतिगुणश्रेण्यामसख्येयगुण-
मेव तावद्वाच्य यावद्योगिकेवद्वि गुणश्रेण्यां द्विकमसख्येयगुण
तस्मात् प्रदेशोदयमप्याश्रित एता गुणश्रेणयो यथाक्रममसख्येय-
गुणा वक्तव्या- (तन्विवरीश्रुति) सर्वास्वपि एतासुगुणश्रेणिषु
कादस्तद्विपरीत उदयविपरीत सख्येयगुणश्रेण्या तद्यथा अयो-
गिकेवद्विगुणश्रेणिकादस्तसख्येयगुण एव तावद्वाच्य यावत् सम्य-
क्त्वात्पाद्गुणश्रेणिकात् सख्येय । गुणस्यापना एषा सम्यक्त्वा-
त्पाद्गुणश्रेणि । पुनर्यथोत्तरमसख्येयगुणद्विकामात्रद्विकान्तसख्येयगुणा
उपरिप्राञ्च पृथक्त्वेन यथोत्तरविगाहा विगालतरा ।
अथोच्यते कथं द्विक यथोत्तरमसख्येयगुण प्राप्यते उच्यते ।
सम्यक्त्वहृत्पादयन् मिथ्यादृष्टिर्भवति ततस्तस्य स्तोक गुणश्रे-
णिद्विक सम्यक्त्वात्पत्तौ सत्या पुन-प्रागुत्कृष्टगुणश्रेण्यपेक्षया

सख्येयगुणद्विका गुणश्रेणि-विशुद्धत्वात् ततोऽपि सर्वविरतस्य
गुणश्रेणिरसख्येयगुणद्विका तस्यातिविशुद्धत्वात् । एवमुत्तर-
तरविशुद्धकर्षवशात् यथोक्तमसख्येयगुणद्विका भावनीया ॥

सप्रति का गुणश्रेणि-कस्यां गतौ प्राप्यते इत्येतन्निरूपणार्थमाह ।

तिन्नविमपठमद्विओ, मिच्छत्तगए वि होज्ज अन्नजवे ॥

पगयं तु गुणियकम्मे, गुणसेठी सीसगाणुदये ॥ ३६७ ॥

आद्यास्तिचो गुणश्रेणय सम्यक्त्वात्पाददेशविरतिसर्वविरति-
निमित्ता ऊटित्येव मिथ्यात्व गतस्य अप्रशस्तेन चरममरणे
ऊटित्येव मृतस्य अन्यभवे नारकादिरूपपराभवे किञ्चित्कालमुद-
यमाश्रित्य प्राप्यन्ते शेषास्तु गुणश्रेणयः परभवनारकादिरूपे न
प्राप्यन्ते नारकादिभवो हि अप्रशस्ते मरणे न प्राप्यन्ते न च शेषास्तु
गुणश्रेणिषु सतीष्वप्रशस्तमरणसन्नव-किन्तु क्षीणास्तेव । तथा
चोक्तम् । “ऊत्तिगुणाओ पणिप, मिच्छत्तगयस्मि आइमा तिन्नि ।
द्वज्जति न सेसा साओ, ज हीणास्तु असुजमरणं” तथा प्रकृतमत्र
उत्कृष्टप्रदेशोदयस्वामित्वे गुणितकर्माशेन गुणश्रेणिशिरसासु-
दये वर्तमानेन ।

आवरणविगमोहाणं, जिणोदइयाण वा वि नियगंते ।

लहुखवणाए ओहीण-णो हि दधिस्म उक्कस्स । ३६८ ॥

आवरण पञ्चप्रकार ज्ञानावरण चतुःप्रकार दर्शनावरण
(विगमि) पञ्चप्रकारमन्तरायमेतासां चतुर्दशप्रकृतीनां लघु-
कृपणायां शीघ्रकृपणायामर्थमच्युद्यतस्य । द्विविधा हि कृपणा
लघुकृपणा चिरकृपणा च । तत्र योऽष्टवार्षिक एव सप्तमासाच्य-
धिक सयम प्रतिपन्नस्तत्प्रतिपत्त्यनन्तर चान्तर्मुहुर्नेन कृपकश्रेणि-
मारजते तस्य या कृपणा सा लघुकृपणा । यत्तु प्रचूनेन कालेन
सयम प्रतिपद्यते सयमप्रतिपत्तिरप्यूर्ध्वं प्रभूतेन कालेन कृपक-
गुणश्रेणमारजते तस्य या कृपणा सा चिरकृपणा तथा च प्रचू-
ता-पुञ्जवा परिसरान्ति स्तोका एव च शेषीजवन्ति ततो न तथा
उत्कृष्ट-प्रदेशोदयो लज्यते । उक्तं लघुकृपणया अच्युत्थितस्येति
तस्या गुणितकर्माशस्य क्षीणमोहगुणस्थानक चरमसमये गुण-
श्रेणिशिरसि वर्तमानस्योत्कृष्ट-प्रदेशोदयो जवति नवरम् । (ओ-
हीणणोहिलच्छिस्सति) अवध्यो ऽवधिज्ञानमुत्पादयतो बहवः
पुञ्जवा परिक्षीयन्ते ततो नावधिभ्युक्तस्योत्कृष्टप्रदेशोदयच्छ्रवणाज
इत्यनवधिद्विभ्युक्तस्येत्युक्तम् । तथा मोहानां मोहनीयानां प्रकृ-
तीनां सम्यक्त्वसज्जवनचतुष्टयवेदनयाख्यातमष्टानां गुणितकर्मा-
शस्य कृपकस्य स्वस्वोदयचरमसमये उत्कृष्ट-प्रदेशोदय । तथा
जिने केवलिनिय उदयो यासां ता जिनोदयकास्तासां मध्ये औदा-
रिकसप्तकतैजससप्तकसस्थानपदकप्रथमसहननवर्णादिविंशति-
पराघातोपघातादिगुरुद्वुविहायोगतिद्विकपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्य
रशुभाशुभनिर्माणरूपाणां द्विपञ्चाशत्प्रकृतीनां गुणितकर्माशस्या-
योगिकेवद्विगुणस्थानकचरमसमये उत्कृष्ट-प्रदेशोदय-सुस्वर-
द्वस्वरनिरोधकाद्वोच्छ्वासनात् पुनरुच्छ्वासनिरोधकात् तथ
अन्यतरवेदनीयमनुप्यायुर्मनुप्यगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसनादपर्या-
प्तसुजगदेययश कीर्तितीर्थकरोच्चैर्गोत्राणां द्वादशप्रकृतीनां गुण-
ितकर्माशस्यायोगिकेवलिनियश्चरमसमये उत्कृष्ट-प्रदेशोदय ।

उवसंतपठमगुणमेठीए, निहादुगस्स तस्मेव ।

यावइ सीगमुवयंति, जाव देवस्स सुगनवगे । ३६९ ॥

उपशान्तकपायस्यात्मीयप्रथमगुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्य सुर-
नवकस्य वैक्रियसप्तकदेवद्विकरूपस्योत्कृष्ट-प्रदेशोदय । तथास्यै
वोपशान्तकपायस्यात्मीयप्रथमगुणश्रेणीशीर्षकोदयानन्तरसमय-
प्राप्यतीति तस्मिन् पाश्चात्यसमये जाते देवस्य तत् स्वप्रथमगु-

उदय

णश्रेणीशिरसि वर्तमानस्य वैक्रियसप्तकदेवाद्विकरूपस्योत्कृष्टः
प्रदेशोदयः ।

मिच्छती मीमाणां—ताणुबंधअसमत्थीण गिटीण ।

तिरिञ्जट् गंताण य, विडया तड्या य गुणसेढी ॥४००॥

इह केनचित् देशविरतेन सना देशविरतिप्रत्यया गुणश्रेणिः
कृता तत सयम प्रतिपन्नस्तत संयमप्रत्यया गुणश्रेणि कृता
ततो यस्मिन्कावे द्वयोरपि गुणश्रेण्योः शिरसि एकत्र मिश्रत. त-
स्मिन् कावे वर्तमानो गुणितकर्मांशः कश्चिन्मिथ्यात्व प्रतिपद्यते
तस्य तदा मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनामुत्कृष्ट प्रदेशोदय । यदि पुन
सम्यग्मिथ्यात्व प्रतिपन्नस्तर्हि ३ सम्यग्मिथ्यात्वस्य सत्यानार्ध-
त्रिकस्य पुनर्मिथ्यात्वं गतस्यागतस्य वा उत्कृष्ट प्रदेशोदयो वाच्यः ।
यदि स्यान्निर्ध्रिकस्य प्रमत्तस्य सयनेऽप्युदयः प्राप्यते तथा
तिर्यङ्मु च उदय एकान्तेन यासां तास्तिर्यगुदयैकान्ता एकद्वि-
त्रिचतुरिन्द्रियस्यावरसूक्ष्माभारणनामानस्तयोः पर्याप्तनाम्नश्च
तिर्यग्भवप्राप्तौ सत्यां देशविरतिसर्वविरतिगुणश्रेणिशिरसोरेकत्र
योगे वर्तमानस्य मिथ्यादृष्टेः स्वस्वोदये वर्तमानस्योत्कृष्ट-
प्रदेशोदयः ।

अंतरकरणे कणां, होहिति जयदेवस्स तं मुहुत्तं तो ।

अट्टएहकसायाणं, अहं पि य नो कसायाणं ॥४०१॥

इह कश्चिदृपशमश्रेणि प्रतिपन्नोऽनन्तरसमये अन्तरकरणं ज-
चिष्यतीति तस्मिन् पाश्चात्यसमये काल कृत्वा देवो जात. तस्य
देवस्य उत्पत्त्यन्तर्मुहुत्तात् परतो गुणश्रेणिशिरसोरेकत्र योगे
वर्तमानस्य मिथ्यादृष्टेः स्वस्वोदये वर्तमानस्योत्कृष्ट प्रदेशोदयः ।
इह कश्चित् उपशमश्रेणि प्रतिपन्नोऽनन्तरसमये अन्तरकरणं ज-
चिष्यतीति एतस्मिन् पाश्चात्यसमये काल कृत्वा देवो जात. तस्य
देवस्य उत्पत्त्यन्तरमन्तर्मुहुत्तात्परतो गुणश्रेणिशिरसि वर्तमान-
स्यप्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानावरणकपायापृक्के वेदत्रिकवर्जाना प-
क्षां नोकपायाणामुत्कृष्ट प्रदेशोदयः ।

हस्सठिडे वधित्ता, अट्टा जोगाडिडिनिसगेणं ।

उक्कस्सपप्पहमो—देयाम्मि सुरनारगाऊणं । ४०२ ।

अद्या बन्धकात्रयोगमनोवाकायनिमित्त वीर्यम् आदिस्थिति' प्र-
थमा स्थिति तस्या दृष्टिकानिकेप आदिस्थितिर्दृष्टिकानिकेप ।
एतेषामुत्कृष्टपदे सति किमुक भवानि उत्कृष्टेन बन्धेन कालेन
उत्कृष्टे योगे वर्तमानो हस्सां जघन्यां स्थितिं बन्धा प्रथमस्थितौ
च दृष्टिके निकेपस्तमुत्कृष्ट कृत्वा मृत सन् देवो नारको जात
तस्य प्रथमोदये प्रथमस्थित्युदये वर्तमानस्य देवायुषो नारक-
स्य नारकायुषोत्कृष्ट प्रदेशोदयः । (अट्टाजोगुत्ति) भोगभू-
मिषु तीर्थङ्कु मनुष्येषु वा विषये कश्चित् तीर्थगायु कश्चित् मनु-
ष्यायुरुत्कृष्ट पत्न्योपमस्थितिक बन्धा लघु शीघ्रं च मृत्वा त्रिप-
त्योपमायुक्ते तीर्थङ्कु परो मनुष्येषु मये समुत्पन्नस्तत्र च सर्वा-
त्पजीवितमन्तर्मुहुत्तप्रमा ण वर्जयित्वा अन्तर्मुहुत्तमकमपवृत्त्येत्यर्थ
शेषमशेषमपि स्वस्वापवर्तनाकरणेनापवर्तयन्ततोऽपवर्तमा-
नानन्तरप्रथमसमयस्तयोस्तिर्यङ्मनुष्यार्थयासत्य तिर्यगापि
मनुष्यायुषोत्कृष्ट प्रदेशोदयः ।

दूजगणाएज्जमर्गः. दुग्ग्राणुपुव्वित्थिसगर्नायाणं ।

देमणमोहे खवाणे, देसविग्गए व गुणमेढी ॥ ४०३ ॥

इहाविरगन्तमम्यदृष्टिर्देशनमोहनीयचित्तय ज्ञपचित्तुमज्जुद्यतो गुण
श्रेणि करोति । तन् स एव देशविरतिप्रतिपन्नस्तत सर्वविरति-
निमित्तां गुणश्रेणीं करोति । नत्करणपरिसमानौ सत्यां सक्रिये

भूत्वा पुनरप्यविरतो जात. तस्य तिसृणामपि गुणश्रेणीनां शिरसि
वर्तमानस्य तस्मिन्नेव जवे स्थितस्य दुर्जगानादयायश कीर्तिगी-
चैर्गोत्राणामुत्कृष्टप्रदेशोदयः । अय तिर्यङ्कु उत्पन्नस्तर्हि तस्य पूर्वो-
क्तानां तिर्यङ्कुसहितानामुत्कृष्टप्रदेशोदयः. मनुष्यो जातस्तर्हि
मनुष्यानुपूर्वोसहितानामिति ।

संययणापंचगस्स य, वियादीतिन्नि होति गुणसेढी ।

आहारगउज्जो वा—एत्तरतणु अप्पमत्तस्म ॥ ४०४ ॥

इह कश्चिन्मनुष्यो देशविरतिप्रतिपन्नस्तत. सदेशविरतिप्रत्ययां
गुणश्रेणिं करोति । यत. स एव विशुद्धिप्रकर्षवगत. सर्वविरति-
प्रतिपन्नस्तत. सर्वविरतिप्रत्ययां गुणश्रेणिं करोति । तत. स एव
तथाविधिशुद्ध्यगसोऽन्तानुबन्धिनां विसयोजनायोन्यतस्ततस्त-
द्धिमित्ता गुणश्रेणिं करोति । एव द्वितीयादयस्तिष्ठो गुणश्रेणयो
भवन्ति ताश्च कृत्वा तासां शिरसि सुवर्तमानस्य प्रथमसहननव-
र्जानां पञ्चानां संहननानां यथायोग्यमुदयप्राप्तानामुत्कृष्टप्रदेशोदयः
तथा उत्तरतनौ शरीरे आहारके वर्तमानस्याप्रमत्तभाव गतस्य
प्रथमगुणश्रेणिशिरसि वर्तमानस्याहारकसप्तकोट्योस्तयोः उत्कृष्ट-
प्रदेशोदयः ।

वेडंदिद्यमावणो, कम्मं काऊण तस्सिमं खिप्पं ।

आयावस्स उ तच्चे, पहमसमयम्मि व वट्ठतो ॥ ४०५ ॥

गुणितकर्मांशः पञ्चेन्द्रियसम्यग्दृष्टिर्जातः सम्यक्त्वनिमित्तां
गुणश्रेणिं कृतवान् । ततस्तस्यां गुणश्रेणितः प्रतिपतितो मिथ्यावं
गत्वा द्वीन्द्रियमध्ये समुत्पन्न. तत्र च द्वीन्द्रियप्रायोग्यां स्थितिं
मुक्त्वा शेष सर्वमप्यपवर्तयति । ततोऽपि मृत्वा एकेन्द्रियो जात ।
तत्र एकेन्द्रियसमां स्थितिं करोति शीघ्रमेव च शरीरपर्याप्तस्त-
स्य तद्देदिन आतपवेदिन. खरवाद्दरपृथिवीकायिकस्य शरीरप-
र्याप्त्यन्तरप्रथमसमये आतपनाम्न उत्कृष्टप्रदेशोदयः एकेन्द्रि-
यो द्विन्द्रियस्थितिं जटित्येव स्वयोग्यां करोति न त्रीन्द्रियादि-
स्थितिमिति च । च्छियग्रहणम् तदेवमुक्त उत्कृष्टप्रदेशोदयस्वामी ।

सप्रति जघन्यप्रदेशोदयस्वाम्यत्वमभिधीयते ।

पयगं तु खवियकम्मे, जहन्नदेवाट्ठिर्दिजिन्नमुहुत्ते ॥

संमे मिच्छत्तगतो, अतिकिञ्जटो काडयं तु खविगए ॥४०६॥

एगेंदियगो पहमे, समये वमर्द्धसु पावराणे ॥

केवन्नदुग्गमएपज्जव—चक्खुअचक्खवूण आवरणा ॥४०७॥

जघन्यस्वामीति ज्ञावप्रधानोऽय निर्देश प्राकृतत्वाच्च तत परस्या-
सप्तम्या लुक् नतोऽयमर्थः । जघन्यप्रदेशोदयस्वामित्वे प्रकृतमधि-
कारः क्षपितकर्मांशेन सूत्रे चात्र सप्तमी तृतीयार्थे वेदितव्या । तत्र
कश्चित्क्षपितकर्मांशो देवो जघन्यस्थितिर्दशवर्षसहस्रायुस्त्वत्यन-
न्तर मुहुत्तं गते सति सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते तच्च सम्यक्त्व दशव-
र्षसहस्राणि दशानानि यावत्परिपाल्य अन्तर्मुहुत्तावशेषे जीविते
मिथ्यात्व गत. स चातिसङ्क्रियपरिणामो वडयमाणकर्मणामुत्कृ-
ष्टस्थितिवन्धमारभते प्रकृत दृष्टिक तदानीमुद्धृतयति तावद्यावद-
न्तर्मुहुत्तम् । तत सङ्क्रियपरिणाम एव काल कृत्वा एकेन्द्रियो
जातस्तस्य प्रथमसमये मतिज्ञानावरणकेवददर्शनावरणमन पर्य-
वज्ञानावरणचक्रुर्ज्ञानावरणाचक्षुर्दर्शनावरणानां जघन्या प्रदेशो-
दीरणा स्तोका जवति यतस्तस्यानुभागोदीरणा वही प्रवर्तते ।
यत्र चानुजागोदीरणा वही तत्र स्तोका प्रदेशोदीरणा ततो
“ मिच्छत्तगतो अतिकिञ्जटो ” इत्याद्युक्तम् ॥

ओट्टीण मंजमार, देवत्तगए यस्म मिच्छत्तं ॥

उकांसं वंघट्ठिडे वधे, विकट्टणा आलिगं गतु ॥ ४०८ ॥

क्षपितकर्मांशः सयम प्रतिपन्न. समुत्पन्नावधिज्ञानदर्शनोऽप्रति-

पतितावधिज्ञानदर्शन एव देवो जातस्तत्रचान्तर्मुहूर्त्तं गते मिथ्या-
त्व प्रतिपन्नस्ततो मिथ्यात्वप्रत्ययेनोत्कृष्टां स्थितिं ब्रह्मरजते प्र-
चूत दक्षिक विकर्षयति उच्चर्त्तयति इत्यर्थः । तत आवलिकां
गत्वा अतिप्रम्य बन्धावलिकायामतीतायामित्यर्थः अर्वाधोरवधि-
ज्ञानावरणावधिर्दर्शनावरणावधिर्जघन्य प्रदेशोदयः ॥

वेयाण्यंतरसोगा, चउहिन्व निहपत्तायस्स ॥

उक्कस्म उिई वंधो, पन्निजागा पवेइया नवरं ॥ ४०९ ॥

द्वयोर्वेदनीययो सातासातयोः पञ्चानामन्तरायाणां शोकारत्यु-
च्चैर्गोत्राणां च जघन्यः प्रदेशोदयोऽवधिज्ञानावरणस्येव वेदितव्यो
निष्ठाप्रचयोरपि तथैव केवलमुत्कृष्टस्थिति बन्धात् प्रतिपन्नस्य
प्रतिपतितस्य निष्ठाप्रचयोरनुज्ञावितु वन्नस्य चेति द्रष्टव्यम् । उत्कृ-
ष्टस्थिति बन्धो हि अतिशयेन संक्लिष्टस्य जवति नचातिसक्तेषो
वर्तमानस्य निष्ठादयसंभवस्तत उक्तमुत्कृष्टस्थितिबन्धात्प्रतिपन्न-
स्येति द्रष्टव्यम् ॥

वरिसवरतिरियथावर, नीयंपि मइमं नवरं ।

तिन्नि निहानिहा, इंदिय पज्जुत्तिपढमसमयम्मि ॥ ४१० ॥

वर्षवरो नपुसकवेदस्ततो नपुसकवेदतिर्यग्मातिष्ठावरनीचैर्गो-
त्राणां जघन्यः प्रदेशोदयो मतिज्ञानावरणस्यंवास्य निष्ठानिष्ठाद-
योऽपि तिस्रः प्रकृतयो जघन्यप्रदेशोदयविषये मतिज्ञानावरणवत्
भावनीयाः । नवरमिन्द्रियपर्याप्त्यापर्याप्त्यप्रदेशप्रथमसमये इति
द्रष्टव्यम् । ततोऽनन्तरसमये उदीरणायाः सन्नवने जघन्यप्रदेशो-
दयासन्नवात् ॥

दंमणमोहे तिविहे, उदीरणुदएय आलिगं गंतुं ॥

सत्ताएह एवमेवं, उवसमिच्तागए देवे ॥ ४११ ॥

क्वपितकर्मांशे तस्य औपशमिकस्य सम्यग्दृष्टेरौपशमिकसम्य-
क्त्वात्प्रचयमानस्य अन्तरकरणेन स्थितेन द्वितीयस्थितेन सका-
शात्सम्यक्त्वादीनां दक्षिकानि समाकृष्यनान्यन्तराणि चरमसमये
आवलिकामात्रागो गोपुच्छाकारसस्थाने रचितानि । तद्यथा-
प्रथमसमये प्रचूत दक्षिक द्वितीयसमये विशेषहीन तेषामुदयो-
दीरणादय उच्यते तस्मिन् उदीरणोदये आवलिकामात्र गत्वा
आवलिका यावच्चरमसमये विशेषहीन तेषामुदयोदीरणा उदय
उच्यते तस्मिन् उदीरणोदये आवलिकामात्र गत्वा आवलिकामात्र
यावच्चरमसमये विशेषहीनं समये सम्यक्त्वमिश्रमिथ्यात्वानां
स्वरवोदययुक्तस्य जघन्यप्रदेशोदयः । तयानन्तानुबन्धिवर्जज्ञा-
टशकायवेदपुरुषवेदहास्यरतिभयजुगुप्सारूपाः सप्तदश प्रकृ-
तीरुपशमय देवलोका गत्वा एवमेवेति उदीरणोदयचरमसमये
तासा सप्तदशप्रकृतीनां जघन्यः प्रदेशोदयः । आसा हि सप्तद-
शोपशमय देवलोका गतस्य एवमेवेति उदीरणानामपि प्रकृती-
नामन्तरकरण कृत्वा देवलोका गतः सन् प्रथमसमये एव द्विती-
यस्थिते सकाशात् दक्षिकमाकृष्योदयसमयादारज्य गोपुच्छा-
कार विरचयति । तद्यथा उदयसमये प्रचूत, द्वितीयसमये
विशेषहीन तृतीयसमये जघन्यप्रदेशोदयो लज्यते ॥

चउरुयमम्मिचपच्छा, संजोई य दीह कावसम्मत्ता ॥

मिच्छत्तगए आवलि-गाए संयोजयणाणं तु ॥ ४१२ ॥

अतुरो चारान् मोहनीयमुपशमय पश्चादन्तर्मुहूर्त्तं गते साति
मिथ्यात्व गतः ततोऽपि मिथ्यात्वप्रत्ययेनासंयोजनात् अनन्तानु-
बन्धिनो वज्जाति ततः सम्यक्त्व गतस्तच्च दीर्घकाल द्वाविंशत्सा-
गरोपमाणां शतं यावदनुपालयन् समयसम्यक्त्वप्रज्ञावत् प्रचू-
तान् पुद्गलान् अनन्तानुबन्धिनां सवन्धिनः प्रदेशसक्रमतः परि-
सादयति । तत्र पुनरपि मिथ्यात्व गत मिथ्यात्वाप्रत्ययेन च चू-

योऽप्यनन्तानुबन्धिनो वज्जाति तस्या आवलिकाया बन्धानवधि-
कायाश्चरमसमये पूर्ववक्षानामनन्तानुबन्धिन्यः जघन्य प्रदेशोदय
आवलिकायाश्चरमसमये इत्युक्त ससारे चैकजावस्य चतुष्कृत्व एव
मोहनीयस्योपशमनो जवति न पञ्चकृत्वा इति चतु कृत्वो ग्रहणम् ।
मोहोपशमनेन किं प्रयोजनमिति चेच्छुच्यते । इह मोहोपशम
कुर्वन् अप्रत्याख्यानादिकपायेण दक्षिकमन्यत्र गुणसक्रमेण प्रचूत
संक्रमयति ततः क्लीणमोहे शोपाणां तेषामनन्तानुबन्धिषु बन्धकाद्ये
स्तोकमेव सक्रमयति ततो मोहोपशमग्रहणम् ।

इत्थीए संजमभवे, सव्वनिरुच्छम्मिगंतु मिच्छत्तं ।

देवीए लहुमिच्छी, जेइउिई आलिगं गंतुं ॥ ४१३ ॥

सयमेनोपलक्षितो जवः सयमजवस्तस्मिन् सर्वनिरुद्धे अन्तर्मु-
हूर्त्तावशेषे स्त्रिया मिथ्यात्व गतायास्ततोऽनन्तरभवे देवीचूताया-
शोघ्रमेव पर्याप्ताया उत्कृष्टस्थितिवन्धानन्तरमावलिकां गत्वा
आवलिकायाश्चरमसमये स्त्रीवेदस्य जघन्यः प्रदेशोदयः । इयमत्र
जावना । क्वपितकर्मांशा काचित् स्त्री देशोनां पूर्वकोटिं यावत्सय-
मनुपाल्य अन्तर्मुहूर्त्तं आयुषोऽवशेषमिथ्यात्वं गत्वा अन्तरजवे दे-
वी समुत्पन्ना शोघ्रमेव पर्याप्ता ततः उत्कृष्टे सक्तेषो वर्तमाना स्त्रीवे-
दस्योत्कृष्टां स्थितिं वज्जाति । पूर्ववक्षं च उच्चर्त्तयति तत उत्कृष्ट-
बन्धारम्भे परतः आवलिकायाश्चरमसमये तस्याः स्त्रीवेदस्य
जघन्यः प्रदेशोदयो जवति ।

अप्पप्पा जोगचियाणं, चउणुक्कससगर्छिणं ते ।

उवरित्तोवनिसेगे, चिरंति वासाइ वेईणं ॥ ४१४ ॥

अल्पया बन्धाख्या अल्पेन च यागेन चितानां वक्षानां चतुर्णा-
मप्यायुषां ज्येष्ठस्थितीनामुत्कृष्टस्थितीनामन्ते वासी अन्तिमे उपरि
सर्वोपरितने समये सर्वस्तोकदक्षिकनिक्षेपे चिरकाद्य तीव्रासा-
तवेदनया ह्यभिज्ञतानां क्वपितकर्मांशानां तत्तदायुर्वदाना जघन्य-
प्रदेशोदयः तीव्रासातवेदनया ह्यभिज्ञतानां बहव पुद्गलाः परिसद-
न्तीति कृत्वा तीव्रसातवेदग्रहणम् ।

संजोयणा वियोजिय, देवजवे जहन्ने अइनिरुद्धे ।

वंधियउक्कस उिई, गंतुणो गेदिया सन्नी ॥ ४१५ ॥

सव्वलहुनरयगए, निरयगई तम्मि सव्वपज्जत्ते ।

पुण तेअणु पुण्विउ य गई, तुह्वा नेया जवाइम्मि ॥ ४१६ ॥

सयोजनात् अनन्तानुबन्धिनो विसयोजत विसयोजने हि शे-
पाणामपि कर्मणां श्रूयांसो पुद्गलाः परिसदन्ति इति तदुपादान ततो
जघन्यदेवत्व प्राप्त । तत्र चाभिनिरुद्धे पश्चिमे अन्तर्मुहूर्त्तं प्रति-
पन्नमिथ्यात्व एकेन्द्रियप्रायोग्यां प्रकृतीनामुत्कृष्टां स्थितिं वज्जा
सर्वसंक्लिष्ट एकेन्द्रियेषु उत्पन्नस्तत्र चान्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा अस-
ङ्गिषु मध्ये समायातः । देवो हि मृत्वा नाऽसङ्गिषु मध्ये समायात
गच्छतीति कृत्वा एकेन्द्रियग्रहणम् । ततो सङ्गिजवात् ब्रह्म शीघ्र
मृत्वा नारको जातः सर्वपर्याप्तिमिश्र शीघ्रं पर्याप्तस्तस्मिन् सर्व-
पर्याप्ति पर्याप्ते नारके नरकगतेर्जघन्यः प्रदेशोदयः । पर्याप्तस्य हि प्र-
चूता प्रकृतयो विपाकोदयमायान्ति उदयमागताश्च स्तिबुक्तसक्र-
मेण न सक्रामन्ति तेन प्रकृत्यन्तरदक्षिकसक्रमाज्जावन्नयप्रदेशो-
दयः प्राप्यते इति "सन्नपज्जत्त" इत्युक्तम् । आनुपूर्व्यश्च तस्मोऽपि
गतितुल्या जवन्ति स्वस्वगतितुल्या ज्ञेया ज्ञातव्या केवल जवादौ
जवप्रथमसमये वेदितव्या । तृतीयसमये अन्या अपि बन्धावलिका-
तीता कर्मवता उदयमागच्छन्ति ततो जवप्रथमसमयग्रहणम् ।

देवगई ओहि समा, उवरिं उज्जो य वेयगो नाहे ।

आहारजाइअचिर, संजमपणुपाविज्जणं ते ॥ ४१७ ॥

देवगतौ अवधिसमाज्ञानावरणसमा अवधिज्ञानावरणस्येति च देवगतेरपि जघन्यप्रदेशोदयो द्रष्टव्यः । किं कारणमिति चेदुच्यते यावदुद्योतस्योदयो न भवति तावदेवगतौ स्तिवुक-सक्रमो न जवति तत उद्योतवेदकग्रहणम् । उद्योतवेदकत्वच पर्याप्तस्य जवति नापर्याप्तावस्यायां देवगतिर्जघन्यप्रदेशोदयः । तथा यश्चिर कावं देशोनपूर्वकोदिरूपं यावत्संयममनुपाल्य अन्तिमे काले आहारकशरीरी जात उद्योत च वेदयते तस्याहारकसप्त-कस्याजघन्यप्रदेशोदयः चिरकावसयमपरिपालने हि चूयांस-कर्मपुञ्जाः परिसदिता भवन्तीति कृत्वा चिरकावं संयमग्रहण-म् । उद्योतकरणग्रहण प्रागुक्तमेवानुसर्त्तव्यम् ॥ ४१७ ॥

मेमाणं चक्रुसुसमं, तमिव अन्नमिवा जवे अचिरा ।

तज्जोगा बहुगीउ, पदेययं तस्स ता ताओ ॥ ४१८ ॥

उक्तशेषाणां प्रकृतीनां चक्षु समं चक्षुर्दशनावरणसम वक्तव्यं तावत् यावदेकेन्द्रियो जातस्ततो येषां कर्मणां तस्मिन्नेवैकेन्द्रियभवे उदयो विद्यते तेषां तत्रैव जघन्यप्रदेशोदयो वाच्यः । येषां तु कर्मणामनुजगतिर्द्विन्द्रियादिजातिचतुष्टयाद्यसंस्थानपञ्च-कौटारिकाङ्गापाङ्गसंहननपद्कविहायोगतिद्विकत्रससुजगसुस्वर-दु स्वरादिरूपाणां न तत्रोदयसंज्ञवस्तमेकेन्द्रियभवादुष्टृत्य तच्च उदयायोग्येषु भवेपु उत्पन्नस्य तास्तास्तद्भवयोग्या बह्वीः प्रकृ-तीर्वेदनीयमानस्य तद्भवयोग्यवहुप्रकृतिर्वेदनं च पर्याप्तस्योपप-द्यते तत सर्वाग्निः पर्याप्तिभिः पर्याप्तस्य जघन्यप्रदेशोदय पर्याप्तस्याप्रभृता वृष्टा प्रकृतयः उदयमागच्छन्ति उदयप्राप्तानां च प्रकृतीनां स्तिवुकसक्रमो न भवति तथा च सति विवक्षितप्र-कृतीनां जघन्यप्रदेशोदयो ज्ञेयः परतो गुणश्रेणीदृष्टिकं प्रभृतम-वाप्यते इति स न जवति । क० प्र० । प० स० ॥

(५) साम्प्रतमुदयस्य प्रायस्तत्समानत्वादुदीरणायाश्च वृद्धण-कयनपूर्वकं कस्मिन् गुणस्वाने कियन्त्य प्रकृतयस्तस्य भगवत क्रीणा इत्येतन्निर्दिष्टिकुराह ॥

उदयो विवागयो अण-मुदीरणा अपत्ति इह पुवीससयं ।

सत्तरससएभिच्छे, मीससम्मआहारजिणणुदया ॥ १३ ॥

इह कर्मपुञ्जानां यथा स्वस्थितिविज्ञानामुदयसमयप्राप्तानां य-द्विषाकेनानुजयनेन वेदेन स उदय उच्यते (उदीरणाअपत्ति) कर्मपुञ्जानां यथा स्वस्थितिविज्ञाना यदप्राप्तकाले वेदेनमुदीर-णा जगयते (इहत्ति) इहोदये उदीरणायां च (पुवीससयंति) द्विविद्यच्छत द्वाभ्यामधिकविंश शत द्विविंशशत मयूरव्यसका-दित्वात्ममासस्तत्सामान्यतोऽधिक्रियते इति शेषः । सप्तदशश-तमिच्छन्ति मिथ्यादृष्टिगुणस्थाने उदये जवति । कथमित्याह । (मीससम्मआहारजिणणुदयत्ति) मिश्र च (मम्मिच्छि) स-म्यक्त्व च (आहारत्ति) इहाहारकशब्देन सर्वत्राहारकशरीर आहारकाङ्गापाङ्गवृद्धणमाहारकदिक गृह्यते तत आहारक च (जिणत्ति) जिननाम च मिश्रसम्यक्त्वाहारजिनास्तेषामुदया-त् । इदमत्र हृदयमिश्रोदयस्नावत्सम्यग्मिथ्यादृष्टिगुणस्थान एव भवति सम्यक्त्वाद्यस्वविरतिसम्यग्दृष्ट्यादौ आहारकदिको-दय प्रमत्तादौ, जिननामोदय सयोगिकेवत्यादौ, भवति । तत-द्व प्रकृतिपञ्चक द्वाविंशतिशतादपनीयते ततो मिथ्यादृष्टिगुण-स्थान समदशशत जवतीति ॥ १३ ॥

सुद्धमनिगायवमिच्छं, मिच्छतमामणेऽगारसयं ॥

निग्याणुपुव्विणुदया, एण थावरडगविगलअंनो ॥ १४ ॥

सुद्धमत्रिक सुद्धमापर्याप्तसाधारणरूपम् आतप च मिथ्यात्व च सुद्धमत्रिकानपनिथ्यात्व मिथ्यात्वे मिथ्यादृष्ट्यावन्तो यस्य नमिथ्या-

त्वान्त पतत्रकृतिपञ्चकस्य मिथ्यात्वेऽन्तो जवतीत्यर्थः । अयमत्रा-शय । सुद्धमनाम्नः उदयसूद्धमैकेन्द्रियेषु, अपर्याप्तनाम्नः सर्वेष्व-पि अपर्याप्तकेषु, साधारणनाम्नोऽनन्तवनस्पतिषु, आतपनामो-दयेषु, वादरपृथिवीकायिकेषु एव नचैतेषु स्थितो जीवः सास्वा-दनादित्वं ब्रभते नापि पूर्वप्रतिपन्नस्तेषुपद्यते सास्वादनस्तु यद्य-पि वादरपर्याप्तैकेन्द्रियेषुपद्यते तथापि न तस्यातपनामोदयस्त-त्रोत्पन्नमात्रस्यासमाप्तशरीरस्यैव सासादनत्वगमनात् समाप्ते च शरीरे तत्रातपनामोदयो भवति मिथ्यात्वोदयः पुनर्मिथ्यादृ-ष्ट्यावेव तेनैतासां पञ्चप्रकृतीनां मिथ्यादृष्ट्यावुदयस्यान्तस्तदिद प्रकृतिपञ्चक पूर्वोक्त सप्तदशशतादपनीयते शेष द्वादशशत सास्वादाने उदय प्रतीत्य भवति । नरकानुपूर्व्यपनयने च एका-दशशत जवतीत्येतदेवाह । “ सामणे इगारसय नरयाणुपुव्वि णुदयत्ति ” सास्वादति एकादशशतमुदये जवति नरकानुपूर्व्य-नुदयात् नरकानुपूर्व्या उदयो हि नरके वक्रेण गच्छतो जीवस्य भवति । न च सास्वादनो नरकं गच्छति यदुक्तं बृहत्कर्मस्तव-ज्जाप्ये “ नरयाणुपुव्वियाप, सासण समम्मि होइ नहु उदओ । नरयम्मि जं न गच्छ, अवण्णज्ज षेण सा तस्स ॥ ” ततो नर-कानुपूर्वी मिथ्यादृष्टिव्यवच्छिन्नसूद्धमत्रिकानपमिथ्यात्ववृद्धणं प्र-कृतिपञ्चक च सप्तदशशतादपनीयते शेष सास्वादाने एकादश-शत भवतीति [२] (अण्थावरङ्गविगलअनुत्ति) (अणत्ति) अनन्तानुवन्धिनश्चत्वार क्रोधमानमायादोषा । स्थावरनामा (इग-त्ति) एकेन्द्रियजातिर्विकला पञ्चेन्द्रियजात्यपेक्षया असपूर्णद्वि-न्द्रियजातित्रीन्द्रियजातिचतुरिन्द्रियजातय इत्यर्थः । इत्येतासां नवानां प्रकृतीनां सास्वादानेऽन्त उदयमाश्रित्य जवति । इयमत्र ज्ञावना । अनन्ताऽनुवन्धिनामुदये हि सम्यक्त्वव्याज एव न जव-ति । यदाहु श्रीजन्मवाहुस्वामिपादाः “ पढमिद्वलुयाण उदये, नियमा सजोयणा कसायाण । सम्महसणवज्ज, भवसिद्धीथा विन लहति ” नापि सम्यग्मिथ्यात्वं कोऽप्यनन्तानुवन्धुदये गच्छति येऽपि पूर्वप्रतिपन्नसम्यक्त्वोऽनन्तानुवन्धिनामुदय करोति सोऽपि सास्वादन एव जवतीत्युत्तरेष्वामुदयाभावः । स्थावर एकेन्द्रि-यजातिविकत्रेन्द्रियजातयस्तु यथास्वमेकेन्द्रियविकत्रेन्द्रियवेद्या एव उत्तरगुणस्थानानि तुसङ्गिपञ्चेन्द्रिय एव प्रतिपद्यते पूर्वप्रति-पन्नोऽपि पञ्चेन्द्रियेष्वेव गच्छतीत्युत्तरेष्वामुदयाभाव इति ॥

मीसे सयमणुपुव्वी-णुदयामीमोदएण मीसंतो ।

चउसयमजए समा-णु पुव्विखेवावि अकसाया ॥ १५ ॥

मिश्रे सम्यग्मिथ्यादृष्टौ शतमुदये जवति-कथामित्याह । (अणु-पुव्वीणुदयत्ति) इहानुपूर्वीशब्देन नरानुपूर्वीतिर्यगानुपूर्वीदेवा नुपूर्वीवृद्धणा आनुपूर्वीत्रयी गृह्यते तस्या अनुदयान्मिश्रोदयेन च । अयमत्र ज्ञावः । नरकानुपूर्वी तावदुदयमाश्रित्य सास्वादाने व्यवच्छिन्ना । इह सा न गृह्यते शेषमानुपूर्वीत्रिक मिश्रदृष्टेर्नोदेति तस्य मरणान्नावात् । “ न सम्ममीसो कुण्ड कावमिति ” वच-नात् मिश्रप्रकृतिः पुनरुदये प्राप्यते । तत सास्वादनव्यवच्छिन्न प्रकृतिनवकर्मानुपूर्वीत्रिक च पूर्वोक्तैकादशशतादपनीयते शेषा-तिष्ठति प्रकृतीना नवनवति । तत्र मिश्रप्रकृतिप्रक्षेपे जात शत-मिति (मीसतुत्ति) मिश्रगुणस्थाने मिश्रप्रकृतेरन्तो भवति । एतदुदये हि मिश्रदृष्टिग्वेव जवति नान्य इति [३] (चउसयम-जए समाणुपुव्विखियात्ति) चतुर्भिरधिक शत चतु शतमुदये भवति क्त्याह । अयते अविरतिसम्यग्दृष्टौ कथमित्याह । (सम्मत्ति) सम्यक्त्वम् (अणुपुव्वित्ति) आनुपूर्व्यश्चतस्र ता-सां क्षेपात्क्षेपात् । इदमुक्त भवति पूर्वोक्तशतात्मिश्रगुणस्थान-

व्यवच्छिन्नैका मिश्रप्रकृतिरपनीयते शेषा नवनवतिस्तत्र सम्यक्त्वानुपूर्वीचतुष्कवक्षण प्रकृतिपञ्चकं क्षिप्यते जात चतु शतं यतः सम्यक्त्वमत्र गुण उदयत एव तथा विरतसम्यग्दशां यथास्वं चतस्रोऽप्यानुपूर्व्ये इति (वितियकसायत्ति) द्वितीयकपाया अप्रत्याख्यानावरणाश्चत्वारः क्रोधमानमायालोभाः ।

मणुतिरिणुपुव्विविउव्वच, दुहगअणाइज्जदुगसत्तरस ठेओ सत्तासीइदेसित्तिरिगइ, आउनिउज्जोय तिकसाया । १६।

(मणुतिरिणुपुव्वित्ति) आनुपूर्वीशब्दस्य प्रत्येकं योजना-न्मनुजानुपूर्वी तिर्यगानुपूर्वी (विउव्वट्टत्ति) वैक्रियाष्टकं वैक्रियशरीरवैक्रियाङ्गोपाङ्गदेवानुपूर्वीदेवायुर्नरकगतिनरकानुपूर्वीनरकायुर्लक्षण दुर्भगमनादेयद्विकम् । अनादेयाय-शोकीर्तिरूपमित्येतासां सप्तदशप्रकृतीनामविरतसम्यग्दशाबु-दयं प्रतीत्य छेदो भवति ततः इमाः सप्तदश प्रकृतयः पूर्वोक्त-चतुःशतादपनीयन्ते शेषाः (सगसीइदेसित्ति) (५) सप्ताशी-तिर्देशविरते उदये भवति । इदमत्र तात्पर्यम् । द्वितीयकपायो-दथे हि देशविरतेलोभ आगमे निषिद्धः । यदागमः “वीयकसाया गुदये, अप्पञ्चक्खाणावरण । नामाधिज्जाणं । सम्महंसणलभ, विरयाविरय न उ लहति” नापि पूर्वप्रपन्नदेशविरत्यादेर्जाविस्य तदुदयसम्भवस्तेनोत्तरेषु तदुदयाभावः । मनुजानुपूर्वीतिर्यगा-नुपूर्वीस्तु परभवादि समयेषु त्रिष्वपान्तरालगताबुदयसम्भ-वः । स च यथायोग मनुजतिरश्नां वर्षाष्टकादुपरिग्राह्यं भविषु देशविरत्यादिषु गुणस्थानेषु न सम्भवति । देवत्रिक नारकत्रिक च देवनारकवेद्यमेव । न च तेषु देशविरत्यादेः सम्भवः वैक्रि-यशरीरवैक्रियाङ्गोपाङ्गनाम्नोस्तु देवनारकेषुदयः । तिर्यग्म-नुष्येषु तु प्राचुर्येणाविरतसम्यग्दशान्तरेषु । यस्तत्तरगुणस्था-नेष्वपि केषांचिदागमे विष्णुकुमारस्थूलभद्रादीनां वैक्रियद्वि-कस्योदयः श्रूयते स प्रविरलतरत्वादिना केनापि कारणेन पूर्वाचार्यैर्न विवक्षित इत्यस्माभिरपि नेह विवक्षित इति दुर्भ-गमनादेयद्विकमित्येतास्तु तिस्रः प्रकृतयो देशविरत्यादिषु गुणप्रत्ययाभ्योदयन्त इत्येता अविरतित्यवच्छिन्ना इति (ति-रिगइआउत्ति) तिर्यक्शब्दस्य प्रत्येकं योगात् तिर्यग्गति-तिर्यगायुः (निउज्जोयात्ति) नीचैर्गोत्रमुद्योत वा (तिकसा-यत्ति) तृतीय कपायः त्रिकपायः मयूरव्यसकादित्वात्पूरण-प्रत्ययलोपी समासः । प्रत्याख्यानावरणाश्चत्वारः क्रोधमान-मायालोभाः (६)

अचच्छेओ इगसी, पमत्तिआहारजुगद्वपक्खेवा ।

थीणतिगहारडुग, ठेओठसयरिअपमत्ते ॥१७ ॥

पूर्वोक्ताष्टप्रकृतीनां देशविरते उदयमाश्रित्य छेदो भवति ततः प्रमत्त एकाशीतिर्भवति आहारकयुगलप्रक्षेपात् । इदमत्र हृदयम् । तिर्यग्गतितिर्यगायुपी तिर्यग्वेधे एव तेषु च देशवि-रतान्तान्येव गुणस्थानानि घटन्ते नोत्तराणीत्युत्तरेषु तदुद-याभावः । नीचैर्गोत्रं तु तिर्यग्गतिस्वाभाव्यात् ध्रुवौदयिकं न परावर्तते ततश्च देशविरतस्यापि तिरश्चो नीचैर्गोत्रोदयोस्त्येव मनुजेषु पुनः सर्वस्य देशविरतादेशुशिनो गुणप्रत्ययादुच्चैर्गोत्र-मेवोदेतीत्युत्तरं नीचैर्गोत्रोदयाभावः । उद्योतनामस्वभावत-स्तिर्यग्वेधे तेषु च देशविरतान्तान्येव गुणस्थानानि नोत्तरा-णीत्युत्तरेषु तदुदयाभावः । यद्यपि यतिवैक्रियेषुद्योतनामो देति “उत्तरदेहि च देवजई इति वचनात्” तथापि स्वल्पत्वा-दिना केनापि कारणेन पूर्वाचार्यैर्न विवक्षित तृतीयकपायोदये हि चारित्रजात एव न भवति । उक्तं च पूज्यैः “ तदयकसा-याणुदप, पञ्चक्खाणावरणनामाधिज्जाण । देसिकटेसविरइ

चरित्तलंभं न उ लहति ” न च पूर्वप्रतिपन्नचारित्रस्य तदु-दयसंभव इत्युत्तरेषु तदुदयाभावः । इत्येता अष्टौ प्रकृतयः पूर्वोक्तसप्ताशीतेरपनीयन्ते शेषा एकोनाशीतिः । तत आहार-कयुगल क्षिप्यते यतः प्रमत्तयतिराहारकयुगलस्योदयो भव तीत्येकाशीतिः । (थीणतिगत्ति) स्त्यानर्द्धिन्निकं निद्रा २ प्रचला २ स्त्यानर्द्धिरूपमाहारकद्विकमाहारकशरीराहारका-ङ्गोपाङ्गलक्षणमिति (७) प्रकृतिपञ्चकस्य प्रमत्ते छेदो भवति । ततः पूर्वोक्तैकाशीतेरिदं प्रकृतिपञ्चकमपनीयते । शेषा पदस-प्ततिरप्रमत्ते उदये भवति । अत्रायमाशयः । स्त्यानर्द्धिन्निको-दयः प्रमादरूपत्वादप्रमत्ते न संभवति आहारकद्विकं च विकु-र्वाणो यतिरौत्सुक्यादवश्यं प्रमादवशगो भवत्यत इदमप्य-प्रमत्ते उदयमाश्रित्य न जाघटीति । यत्पुनरिदमन्यत्र श्रूयते प्रमत्तयतिराहारक विकृत्य पश्चाद्विशुद्धिवशात्तत्रस्थ एवाप्र-मत्ततां यातीति तत्केनापि स्वल्पत्वादिना कारणेन पूर्वाचार्यैर्न विवक्षितमित्यस्माभिरपि न विवक्षितमिति ॥ १७ ॥

समत्तंतिमसंघयण-तियगच्छेओविसत्तरि अपुव्वे ।

हासाइउकअंतो, विसाठि अनियट्टि वेयतिगं ॥१८ ॥

सम्यक्त्वमन्तिमसहननत्रिकमर्द्धनाराचसंहननकीलिकासं-हननसेवात्तसहननरूपमित्येतत्प्रकृतिचतुष्टयस्याप्रमत्ते छेदो भवति । तत इदं प्रकृतिचतुष्कं पूर्वोक्तपदसप्ततेरपनीयते शेषा द्वासप्ततिः (अपुव्वित्ति) अपूर्वकरणे उदये भवतीति । अयमत्राशयः सम्यक्त्वे क्षपिते उपशमिते वा श्रेणिद्वयमारुहते इत्यपूर्वकरणादौ तदुदयाभावः । अन्तिमसहननत्रयोदयेतु श्रेणिरारोदुमेव न शक्यते तथाविधशुद्धेरभावादित्युत्तरेषु तदुदयाभावः (९) (हासाइउकअतुत्ति) हास्यमादौ यस्य पदकस्य तत् हास्यादिपदकं हास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्साख्य तस्यान्तोऽपूर्वकरणे भवति सक्लिष्टतरपरिणामत्वात्तस्य उत्त-रेषां च विशुद्धतरपरिणामत्वात्तेषां तदुदयाभाव इति उत्तरे-ष्वप्ययमुदयव्यवच्छेदहेतुरनुसरणीयः । तत इदं प्रकृतिपदकं-पूर्वोक्तसप्ततेरपनीयते शेषाः । (१०) (छसट्टिअनियट्टित्ति) षट्पष्टिरनिवृत्तिवादरे भवति । उदयमाश्रित्येति शेषः । (वेयतिग) वेदत्रिकं स्त्रीवेदपुवेदनपुसकवेदाख्यम् ।

संजवणतिगं ठेओओ, सट्टिसुहमम्मि तुरियवोचंतो ।

उवसंतगुणे गुणसट्टि, रिसहनारायदुगअंतो ॥१९ ॥

संज्वलनत्रिकं संज्वलनक्रोधमानमायारूपमित्येतासां षष्ठां प्रकृतीनामनिवृत्तिवादरे छेदो भवति तत्र स्त्रियाः श्रेणिमारो-हन्त्याः स्त्रीवेदस्य प्रथममुदयच्छेदः ततः क्रमेण पुवेदस्य नपु-सकवेदस्य संज्वलनत्रयस्य च पुसस्तु श्रेणिमारोहतः प्रथमं पुवेदस्योदयच्छेदस्ततः क्रमेण स्त्रीवेदस्य परद्वेदस्य संज्व-लनत्रयस्य । परद्वेदस्य तु श्रेणिमारोहतः प्रथमं परद्वेदस्यो-दयच्छेदः ततः स्त्रीवेदस्य पुवेदस्य संज्वलनत्रयस्य चैतत्प्रकृ-तिषट्कं पूर्वोक्तषट्पष्टेरपनीयते शेषाः (सट्टिसुहमम्मि) षट्पिः सूक्ष्मा संपराये उदये भवति (११) अत्र च तुर्यलोभा-न्तश्चतुर्थीलोभान्तं संज्वलनलोभव्यवच्छेद इत्यर्थः । तत इयमेका प्रकृतिः षष्टिरपनीयते शेषा उपशान्तगुणे उपशान्त-मोहगुणस्थाने एकोनषष्टिरुदये भवति । (रिसहनारायदुग अंतुत्ति) ऋषभनाराचद्विकं ऋषभनाराचसंहनननाराचसं-हननाख्य तस्यामुपशान्तगुणे भवति प्रथमसहननेनैव क्षपक-श्रेण्यारोहणात् इति स्त्रीणमोहादौ तदुदयाभावः । उपशमश्रे-णिस्तु प्रथमसहननत्रयेणारुहते तत इदं प्रकृतिद्वयं पूर्वोक्ते-कोनषष्टेरपनीयते शेषाः (१२)

उदय

सत्तावब्रह्मीणदुचरिमि, निहदुगंतोअचरमिपणपन्ना ।

नाणंतरायदंमण, चउडेओ सजोगिवायाजा ॥ २० ॥

सप्तपञ्चाशत् (स्त्रीणत्ति) क्लीणमोहस्य (दुचरिमित्ति । द्विचरमसमये चरमसमयादूर्वाक् द्वितीये समये निष्ठाद्विकस्य निष्ठाप्रचत्रायस्य क्लीणद्विचरमसमयेऽन्त इत्येतत्प्रकृतिद्वयं पूर्वोक्तसप्तपञ्चाशतोऽपनीयते तत (चरमित्ति) चरमसमये क्लीणमोहस्येति शेषः । पणपन्नत्ति) पञ्चपञ्चाशदुदयं भवति । इदमुक्तं भवति । निष्ठाप्रचलयोः क्लीणमोहस्य द्विचरमसमये उदयच्छेदः अपरं पुनराहुः उपशान्तमोहे निष्ठाप्रचलयोरुदयच्छेदः । पञ्चानामपि निष्ठाणां घोलनापरिणामे भवत्युदयः । कृपकाणं त्वतिविशुक्त्वान् निद्रोदयसंभवः । उपशमकानां पुनरनतिविशुक्त्वान्त्स्यादपीति (नाणंतरायदंसणचउत्ति) ज्ञानावरणपञ्चक मतिश्रुनावधिमनःपर्यायकेवलज्ञानावरणरूपमन्तरायपञ्चक दानवान्भंगोपजोगीवीर्यान्तरायत्वं दर्शनचतुष्कं चक्रुरचक्रुरधिकेवलदर्शनावरणवृक्षणमित्येतासां क्लीणमोहचरमसमये वेदो भवति । (१३) तदनन्तरं क्लीणमोहत्वादित्येतत्प्रकृतिचतुर्दशक पूर्वोक्तपञ्चपञ्चाशतोऽपनीयते शेषैकचत्वारिंशत्तीर्थकरनामोदयाच्च तत्प्रकृतेषु द्वचत्वारिंशत्सयोगिकेवल्लिनि भवतीत्येतदेवाह । (सजोगिवायावत्ति) स्पष्टम् ॥

तित्युदयाउरवा थिर-खगइदुगपरिचतिगडसंठाणा ॥

अगुरुलघुवसुचउनिमिण-तेअ कम्माडसंघयण ॥ २१ ॥

ननु पञ्चपञ्चाशतो ज्ञानावरणपञ्चकमन्तरायपञ्चकं दर्शनचतुष्कवृक्षणप्रकृतिचतुर्दशकापनयत एकचत्वारिंशदेव प्रवति ततः कथमुक्तं सयोगिनि द्विचत्वारिंशदित्याशङ्क्याह (तित्युदयत्ति) तीर्थोदयात्तीर्थकरनामोदयादित्यर्थः । यतः सयोग्यादौ तीर्थकरनामोदयो प्रवति यदुक्तम् “ उदय जस्त सुरासुर-नरवडनिवहेहिं पूड्यो होऽ । तं तित्ययरं नामं, तसुविवागो हु केवद्विणो ” ॥ ततः पूर्वोक्तैकचत्वारिंशति तीर्थकरनामं क्लियते । जाता द्विचत्वारिंशत्सा च सयोगिनि प्रवतीति । (उरवा थिरखगइदुगत्ति) द्विकशब्दस्य प्रत्येकं योगात् औदारिकद्विकमौदारिकशरीर औदारिकाङ्गोपाङ्गवृक्षणम् । अस्थिरद्विकमस्थिराशुभास्यम् । खगतिद्विक शुभविहायोगत्यशुभविहायोगतिरूप (परिचतिनिगत्ति) प्रत्येकत्रिकं प्रत्येकस्थिरशुभास्यम् । (उंसंठाणत्ति) पदसस्यानानि समचतुरस्रन्यग्रोधपरिमण्डसादिवामनकुञ्जदुण्डस्वरूपाणि संस्थानशब्दस्य च पुंस्त्वं प्राकृतवृक्षणत्वात् यदा ह । पाणिनि स्वप्राकृतवृक्षणे द्विङ् व्यभिचार्यपि (अगुरुलघुवसुचउत्ति) चतुःशब्दस्य प्रत्येकं सवन्धात् अगुरुलघुचतुष्कमगुरुलघुपञ्चाशत्पराधानोच्चासास्य वर्णचतुष्क वर्णग धरसस्पर्शरूपं (निमिणत्ति) निर्माणम् । (तैयत्ति) तैजसशरीरम् । (कम्मत्ति) कामर्णशरीरम् । (आडमहनने ति) प्रथमसहनन वज्रकृपन्नाराचसहननमित्यर्थः ॥

दृमरसुमरमाया, साएगयरं च तीसवुच्छेओ ।

वारम अजोगिमुजगा-इज्ज जमन्नयरवेयण्णिअं ॥ २१ ॥

दु स्वरं सुस्वरं सातं च सुत्तमसातं च दुःखं सातासाते तयोरैकनरमन्यतरन्सातं वा असातं वेत्यर्थः । ततः एतासां त्रिशतः प्रकृतानां सयोगिकेवल्लिन्युदयव्यवच्छेदः । तत्रैकतरवेदनीय यद्योगिकेवल्लिनि वेदयितव्यं तत्सयोगिकेवल्लिचरमसमये व्युच्छिद्योदय भवति (१४) पुनरन्तरजोदयाभावात् दुःखरन्सुस्वरनाम्नोस्तु भाषापुदत्ताविपाकित्वाङ्गयोगिनामेवोदयः शेषाणां पुनः शरीरपुदत्ताविपाकित्वात् काययोगिनामेव तेन

हि योगेन पुञ्जलग्रहणपरिणामालम्बनानि ततस्तेषु गृहीतेष्वेतेषां कर्मणां स्वस्वविपाकेनोदयो भवति । तेनायोगिकेवल्लिनि तद्योगाभावात्तदुदयाभावः इत्यतस्त्रिंशत्प्रकृतयः पूर्वोक्तद्विचत्वारिंशतोऽपनीयन्ते ततः शेषा द्वादश प्रकृतयोऽयोगिकेवल्लिन्युदयमाश्रित्य भवन्तीत्येतदेवाह (वारस अजोगीत्यादि) द्वादश प्रकृतयोऽयोगिकेवल्लिनि चरमसमयान्ताश्चरमसमये योगिकेवल्लिगुणस्थानस्यान्तो व्यवच्छेदो यासां ताश्चरमसमयान्तास्ता एवाह सुभगमादेयम् (जसत्ति) यशःकीर्तिनाम अन्यतरवेदनीयं सयोगिकेवल्लिचरमसमयव्यवच्छिद्योदयितं वेदनीयमित्यर्थः ।

तसतिगपणिंदिमणुया-उगइजिणुचंति चरमसमयंता ॥

(तसतिगंति) असत्त्रिकं असवादपर्याप्तस्य (पणिंदित्ति) पञ्चेन्द्रियजातिः (मणुआउगइत्ति) मनुजशब्दस्य प्रत्येकं योगान्मनुजायुः मनुजगतिः (जिणत्ति) जिननाम (उच्चत्ति) उच्चैर्गोत्रमिति शब्दो द्वादशप्रकृतिपरिसमाप्तिद्योतक इति । कर्म० २ क०। पं० सं०। एकस्मिन् गुणस्थानेषु, (उदयसत्तास्थानयोजनागुणद्वयशब्दे । बन्धोदयसत्तास्थानचिन्ता तत्संबन्धश्च कम्मशब्दे । ये परिपदा यत्कर्मोदयनिमित्ताः इत्यादि परिसह शब्दे । मारणान्तिक उदयसोढय इति वेयणा शब्दे)

(६) उदयहेतुं प्रदर्शयति

द्वं खेत्तं कालो, जवो य भावो य हेयवो पंच ।

हेउममासेणुदओ, जायऽ सन्वाणपमईणं ॥

ईदृक् सर्वासां प्रकृतीनां सामान्यतः पञ्च उदयहेतवस्तद्यथा इव्यं क्षेत्रं कालो भवो जावश्च । तत्र इव्यं कर्मपुञ्जरूपं यदि चावाहं किमपि तथाविधमुदयप्रादुर्भावनिमित्तं यथा श्रूयमाणं दुर्भाषितभावापुञ्जलइव्यकोधोदयस्य क्षेत्रमाकाश कावः समयादिरूपो जवो मनुष्यादिभवः । जावो जीवस्य परिणामविशेषः । एते च नैकैकश उदयहेतवः किन्तु समुदितास्तथा वा हेतुसमासेन उक्तस्वरूपाणां इव्यादीना हेतुना समासेन समुदायेन जायते सर्वासां प्रकृतीनामुदयः केवलं कापि इत्यादि सामग्री कस्याश्चित्प्रकृतेरुदयहेतुरितिनहेतुत्वव्यभिचारः । उक्ता उदयहेतवः । प० सं०। उदयगामिणी- उदयगामिनी- स्त्री० उदय सूर्योदयं गच्छति मुहूर्तादिना व्याप्नोति गम्-णिनि-डीप्-सूर्योदयावधिमहूर्तादिकाव्यापिन्यां तिथौ, कर्माऽनुष्ठाने उदयकाले, कियन्मानस्य ग्राह्यता । तन्निर्णयो वैष्णवानां काव्यमाधवे ग्रन्थे । वाच० ।

उदयजिण-उदयजिन-पुं० भविष्यति सप्तमे तीर्थकरे, स च पूर्वभवे शङ्खनामा श्रावकः । सप्तममुदयजिन वन्दे जीवं च शङ्खनाम्नः श्रावकस्य । प्रव० ४६ द्वा० ।

उदयद्व्याण-उदयस्थान-न० उदयप्रकारे, । पं० सं० । (बन्धोदयसत्ता आश्रित्य उदयस्थानेषु भङ्गाः कम्मशब्दे)

उदयत्ति (ए) उदयार्थिन्-त्रि० लाभार्थिनि, ' पक्षं जहा वणिण उदयत्ति आयस्स हेउं पगरंति सगं " सूत्र० २३७० ६३० । उदयण-उदयन-न० उद्-इ-भावे-ल्युद्-उदये, समाप्तौ च ।

अगस्त्यमुनौ, कुसुमाञ्जलिप्रभृतिग्रन्थकारके स्वनामख्याते आचार्ये च । वाच०। उदनोऽप्याह । नापि प्रतिपक्षसाधनमनिवर्त्य प्रथमस्य साधनत्वावस्थितिशङ्कितप्रतिपक्षत्वादिति । २० । मुमुक्षुकर्मव्यापारतन्त्रं तत्त्वज्ञानवृत्ति नवेति विप्रतिपक्षविधिकोटिर्दयनाचार्याणाम् । न० । वीणावन्तराजे, उक्त० ३ अ०। (तत्कथा चैवम् ।)

जड एं भने! पंचमसम अज्जपणस्स उक्खेवओ एवं खतु

जंबू तेषं काद्वेणं तेषं समणं कोसंबीणाम् ए रीहो-
त्या । रिच्छ ३ बाहिं चंदोत्तरणे उज्जाणे सेयजदे जक्खे
तत्थ णं कोसंबी य एयरीए सयाणिए णामं राया होत्था
महया हिमवंत तस्स एं सयाणीयस्स रम्मो मियावतीए देवीए
अत्तए उदयणे णामं कुमारे होत्था । अहीणजुवराया
तस्स ए उदयणस्स कुमारस्स पजमावई णामं देवी होत्था
विपा० ५ अ० ।

(उदयनस्य सोमदत्तपुरोहितसुतबृहस्पतिदत्तं पश्चावत्यां
स्वभार्यायामासकं दृष्ट्वा तद्विघातनं तच्च वहष्पददत्त शब्दे)
गन्धर्वविद्याप्रगुणे चण्डप्रद्योतभूभूज. पुत्र्या वासवदत्तायाः
शिक्षके, आ०क० । आ०व० । आ०चू० (सिणियशब्दे तत्कथान-
कम् । यौगन्धरायणसेखियशब्दे ताद्विवृतिः) सिन्धुसौवीरा-
धिपतौ च । तदृत्तलेशोऽयम् । सिन्धुसौवीरदेशाधिपतिर्देशमु-
कुटबद्धभूपसेव्यउदयनराजो विद्युन्मालिसमर्पितश्रीवीरप्रति
मार्चनागतनीरोगीभूतगन्धारश्चाद्धार्पितगुटिकाभक्षणतो जाता
झुतरूपायाः सुवर्णगुलिकाया देवाधिदेवप्रतिमायुताया अपह-
र्तार मालवदेशभूपसेव्यं चण्डप्रद्योतराजं देवाधिदेवप्रतिमा-
प्रत्यानयनेत्पन्नसंग्रामे बद्धा पश्चादागच्छन् दशपुरे वर्षासु
तस्थौ । वार्षिकपर्वणि च स्वयमुपवासं चक्रे । भूपादिष्टसूपका-
रेण भोजनार्थं पृष्टेन चण्डप्रद्योतेन विषमिया श्राद्धस्य ममा-
प्यद्योपवास इति प्रोक्ते धूर्त्तसाधर्मिकेऽप्यस्मिन्नक्षमिने मम
प्रतिक्रमणं न शुध्यतीति तत्सर्वस्वप्रदाननस्तद्गाले ममदासी
पतिरित्यक्षराच्छादनाय स्वमुकुटपट्टदानतश्च श्रीउदयनराजेन
श्रीचण्डप्रद्योत. क्षमितोऽत्र श्रीउदयनराजस्यैवाराधकत्वम् ।
कल्प० । उदयगामिनि, त्रि० । स्था० ५ ठा० ।

उदयणमत्त-उदयनसत्त्व- पुं० उदयनमुदयगामि प्रवर्त्तमान
सत्त्वं यस्य स तथा । तथाविधे पुरुषजातभेदे, स्था० ५ ठा० ।
उदयत्यमण-उदयास्तमन-न० उदयवेलायामस्तवेलायां च। "उद-
यत्यमणे सुमुहुत्तसुहदंसण " कल्प० ।

उदयधम्म-उदयधर्मन्-पुं० धर्मकल्पद्रुमकारके आगमगच्छीये-
आचार्ये, जै० ६० ।

उदयपत्त-उदयप्राप्त-त्रि० उदिते, -प्रश्न० सं० ५ द्वा० ।

उदयपपनसूरि-उदयप्रज्ञसूरि-पुं० नागेन्द्रगच्छीये खनाम-
ख्याते सूरिभेदे, " प्रमाणसिद्धान्तविरुद्धमत्र, यत्किञ्चिदुक्त
मतिमान्द्यदोपात् । मात्सर्यमुत्सार्य तदार्यचित्ता", प्रसादमा-
धाय विशोधयन्तु । ४ । उर्व्यामेष सुधाभुजां गुरुरिति त्रैलो-
क्यचित्तारणो, यत्रेय प्रतिभासरादनुमितिर्निर्देम्भमुज्जुम्भते ।
किंचामी विबुधाः सुधेति वचनोद्धारं यदीय मुदा, शंसन्ति-
प्रथयन्ति तामतितमां सवादमेदस्विनीम् । ५ । नागेन्द्रगच्छ-
गोविन्द-वक्षोऽलङ्कारकौस्तुभाः । ते विश्ववन्द्यानद्यास्तुरुद-
यप्रभसूरयः ॥ अयमाचार्यः विक्रमसवत् १२२० वर्षात् १२७७
पर्यन्त विद्यमान आसीत् । विजयसेनसूरैरयं शिष्य वीरध-
वलमहाराजाऽमात्यवस्तुपालस्य मान्य आसीत् आरम्भासि-
द्धिधर्माभ्युदयग्रन्थौ व्यरीरचत् । द्वितीयोऽप्येतन्नामा रवि-
प्रभसूरेः शिष्यः । नेमिचन्द्रसूरिकृतप्रवचनोद्धारस्योपरि-
विषमपदव्याख्यानाम्नी टीकां कृतवानिति । जै० ६० ।

उदयवंशुकिष्ठा-उदयवन्धोत्कृष्ठा- स्त्री० कर्मप्रकृतिभेदे, यासां
प्रकृतिविपाकोदये सति बन्धादुत्कृष्टस्थितिकर्मावाप्यते ता उदयव-
न्धोत्कृष्टसङ्गाः । प० स० । " उदउक्कोसापण्णाऊ " अनायुप आ-

युश्चतुष्टयरहिताः पञ्चेन्द्रियजातिवैक्यद्विकहु एरुसंस्थानपरा-
घातोच्छ्वासाद्योतविहायोगतयो गुह्यत्रयुनैजसकामंणनिर्माणोप-
घातवर्णादिचतुष्कानि स्थिरादिषट्क त्रसादिचतुष्कमसातवेद-
नीय नोच्चैर्गोत्र पौरुशकपायमिथ्यात्व ज्ञानावरणपञ्चकमन्तरा-
यपञ्चक दर्शनावरणचतुष्टयमित्येताः षष्टि प्रकृतयः उदयवन्धोत्कृ-
ष्ठाः । एतासामुदयप्रसातानां स्ववन्धनत उत्कृष्टा स्थितिरवाप्यते तत
एता उदयवन्धोत्कृष्टाभिधेया । प० सं० ॥

उदयवई-उदयावती- स्त्री० कर्मप्रकृतिभेदे, तत्स्वरूप च " चर-
मसमयमिदं दक्षिय, जासिं अन्नत्यसकमे ताउ । अनुदयवई इय-
रीओ, उदयवई होति पगईओ " इति अनुदयवतिकृप्रतिज्यः
इतराः प्रकृतय उदयवत्यो भवन्ति । प० स ॥

यासा दक्षिक चरमसमये स्वविपाकेन वेदयते सप्रति ता एवां-
दयवती प्रकृतीरभिधातुकाम आह ।

नाणंतरायआउग-दंसणचउवेयणीयमपुमिच्छा ।

चरिमुदयउवेयग-उदयवई चरिमलोओ य ॥

ज्ञानावरणपञ्चकमन्तरायपञ्चकमायुश्चतुष्टय दर्शनचतुष्टयं
सातासातवेदनीये स्त्रीनपुसकवेदौ चरमोदयान्यमन उक्तरूपास्ता-
श्चमाः । मनुष्यगतिः पञ्चेन्द्रियजातित्रसनामवादनम पर्या-
प्तकनाम शुभ्रनामसुस्वरनामादेयनाम तीर्थकरनाम तथा उच्चैर्गोत्र
वेदकतम्यक्त्व चरमदोमः सज्वलनद्वोत्रः इत्येताश्चतुस्त्रिंश-
त्यकृतय उदयवत्यस्नयाहि-ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्श-
नावरणचतुष्टयरूपाणां चतुर्दशप्रकृतीना क्लीणकपायान्त्यसमये
चरमोदयाना च नाम वेदकवक्त्राणां सातासातवेदनी-
ययोरुच्चैर्गोत्रस्य च सर्वसख्यया द्वादशप्रकृतीनामयोगिकेवलि-
चरमसमये सज्वलनद्वोत्रस्य सूक्ष्मसपरायान्त्यसमये वेदकस-
म्यक्त्वस्य स्वकृपणपर्यवसानसमये स्त्रीनपुसकवेदयो कृप-
कश्रेण्यामनिवृत्तिवादरसपरायद्वयो सख्येयेषु प्रागेष्वतिक्रान्तेषु
तदुदयान्तसमये भागुषां च स्वस्वनवचरमसमये स्ववेदन-
मस्ति । तत एता उदयवत्योऽभिधीयन्ते । यद्यपि सातासातवेद-
नीययोः स्त्रीनपुसकवेदयोश्चानुदयवतीत्वमपि समवाति तथापि
प्रधानमेव गुणमवलम्ब्य सत्पुरुषा व्यपदेश प्रयच्छन्तीति उदयव-
त्यः पूर्वपुरुषैरुपदिष्टाः । प० सं० ३ द्वा० ।

उदयवह्वन्न-उदयवह्वन्न- पुं० विक्रमराज्यात् अष्टाविंशत्यधि-
कचतुर्दशशते (१४२७) वर्षे जाते श्रीपादकथानामग्रन्थकृतो
द्विधिसागरस्य गुरौ । जै० ६० ।

उदयरयणगणि-उदयरत्नगणिन्-पुं० 'स्वनामके मुनिसिंहसूरेः
शिष्ये, अनेन विक्रमराज्यात् अष्टाविंशत्यधिकचतुर्दशशते (१४-
२८) वर्षे रत्नशेखरसूरिकृतश्रीपादचरित्रस्य प्रथमादर्शो द्विखि-
तः । जै० ६० ।

उदयवीरगणि-उदयवीरगणिन्-पुं० तपागच्छीये सधवीरगणि-
नोऽन्तेवासिनि, । जै० ६० ।

उदयसंकमुकिष्ठा-उदयसंक्रमोत्कृष्ठा-स्त्री० कर्मप्रकृतिभेदे, यासा
विपाकोदये प्रवर्त्तमाने सति सक्रमत उत्कृष्टस्थितिसत्कर्म वञ्च्यते
न वन्धनस्ता उदयसंक्रमोत्कृष्ठाः । पं० सं० ३ द्वा० ।

उदयसंघिः-उदयसंस्थिति-पुं० सूर्यदेरुदयविधौ, च० प्र० ८
पाहु० । सू० प्र० । (सूर्यस्य उदयाविधौ विप्रतिपत्तिप्रदर्शनपूर्वक-
सिद्धान्तो यथा-

ता कथं ते उदयसंघिती आहितेति वदंजा तत्थ खलु इमाओ
तिस्त्रि पडिवत्तिओ पषत्ताओ तत्येगे एवमाहंसु ता जदा
ए जंबूद्वीवे २ दाहिणके अडारसमुहुत्ते दिवसे चवति तता

उदयसंदिह

एवं उत्तरहे वि अट्टारसमुहृत्ते दिवसे जवति । जता एं उ
तरहे अट्टारसमुहृत्ते दिवसे जवति तता एं दाहिणहे वि अ-
ट्टारसमुहृत्ते दिवसे भवति । जदा एं जंबुदीवे २ दाहिणहे
सत्तरसमुहृत्ते दिवसे जवति तथा एं उत्तरहे वि सत्तरस मुहृत्ते
दिवसे जवति । जया एं उत्तरहे सत्तरस मुहृत्ते दिवसे
जवति तदा एं दाहिणहे वि सत्तरस मुहृत्ते दिवसे जवति ।
एवं परिहावेतव्वं सोत्तरसमुहृत्ते दिवसे पप्परसमुहृत्ते दिवसे
चोदस मुहृत्ते दिवसे जवति तेरसमुहृत्ते दिवसे जाव ता जता
एं जंबुदीवे २ दाहिणहे वारसमुहृत्ते दिवसे तथा एं उत्तरहे वि
वारसमुहृत्ते दिवसे जवति । जता एं उत्तरहे वारसमुहृत्ते
दिवसे जवति तता एं दाहिणहे वि वारसमुहृत्ते दिवसे जवति ।
तता एं जंबुदीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमं पच्चच्छिमेणं
सत्तपप्परसमुहृत्ते दिवसे जवति सदा पप्परस मुहृत्ता राई
भवति अणवट्टिताएणं तत्थ राइंदिया पप्पत्ता समणात्तसो एगे ए-
वमाहंसु । एगे पुण एवमाहंसु जता एं जंबुदीवे २ दाहिणहे
अट्टारस मुहृत्ताणंतरे दिवसे जवति तथा एं उत्तरहे वि
अट्टारसमुहृत्ताणंतरे दिवसे जवति । जया एं उत्तरहे अट्टा-
रसमुहृत्ताणंतरे दिवसे जवति तता एं दाहिणहे वि अट्टारसमु-
हृत्ताणंतरे दिवसे जवति । जया एं उत्तरहे अट्टारसमु-
हृत्ताणंतरे दिवसे जवति तता एं दाहिणहे वि अट्टारसमुहृ-
त्ताणंतरे दिवसे जवति । एवं परिहावेतव्वं सत्तरस मुहृत्ताणंतरे
दिवसे जवति सोत्तरसमुहृत्ताणंतरे पप्परसमुहृत्ताणंतरे दिवसे
जवति एवं परिहावेतव्वं चोदसमुहृत्ताणंतरे जाव ॥

(ता कथं इत्यादि) ता इति पूर्ववत् कथं केन प्रकारेण सू-
र्यस्य उदयसंदिहिनस्ते त्वया भगवन्नाख्याता इति वदेन् एवमुक्ते
सति भगवानेनादिपया यावत्त्य प्रतिपत्तय तावतीरपदर्शयति ।
(तन्व्यादि) तत्र तस्यामुदयसंदिहितौ विषये तिष्ठ प्रतिपत्तय
परतीर्थिकाच्युपगमरूपा प्रकृतास्तद्यथा तत्र तेषां त्रयाणां परती-
र्थिकानां मध्ये एक प्रथमा परतीर्थिका एवमाहुः (ता जयाण-
मित्यादि) तत्र यदा णमिति वाक्यादकारे अस्मिन् जम्बूद्वीप
द्वीपे दक्षिणार्धे अष्टदशमुहृत्तौ दिवसो जवति तदा उत्तरार्धेऽपि
अष्टदशमुहृत्तौ दिवसः । तत्रैव दक्षिणार्धे नियमेनोत्तरार्धे नियम
उक्तः । सप्रति उत्तरार्धे नियमेन दक्षिणार्धे नियमनमाह (ताज-
याणमित्ति) तत्र यदा उत्तरार्धे अष्टदशमुहृत्तौ दिवसो जवति
तदा दक्षिणार्धेऽपि अष्टदशमुहृत्तौ दिवसः (ताजयाणमित्यादि)
यदा जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्धे सप्तदशमुहृत्तौ दिवसो जवति
तदा उत्तरार्धेऽपि सप्तदशमुहृत्तौ दिवसो जवति यदा चोत्तर-
ार्धे सप्तदशमुहृत्तौ दिवसो जवति तदा दक्षिणार्धेऽपि सप्तदश
मुहृत्तौ दिवसः (एव इत्यादि) एवमुक्तेन प्रकारेण एकैकमुहृत्-
दान्या परिधानव्ययं परिधानमेव क्रमेण दर्शयति । प्रथमत उक्त
प्रकारेण पौरुशमुहृत्तौ दिवसो वक्तव्यं तदनन्तरं पञ्चदशमुहृत्त-
न्तश्चतुर्दशमुहृत्तस्तनरयोदशमुहृत्तं सूत्रपाठेऽपि प्रागुक्तसूत्रा-
नुसारेण मय्य परिभाषनीयः । मन्त्रेण “ जया ण जंबुद्वीपे द्वीपे
दाहिणहे सोत्तरसमुहृत्ते दिवसे भवति तथा एं उत्तरहे सोत्तरसमु-
हृत्ते दिवसे भवति जया एं उत्तरहे वि सोत्तरसमुहृत्ते दिवसे
भवति तथा एं दाहिणहे वि सोत्तरसमुहृत्ते दिवसे भवति ” इत्यादि

द्वादशमुहृत्तदिवसप्रतिपादकसूत्रं साक्षादाह (ता जयाणमि-
त्यादि) ता इति तत्र यदा जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धे द्वादशमुहृत्तौ
दिवसो जवति तदा उत्तरार्धेऽपि द्वादशमुहृत्तौ दिवसः यदा
उत्तरार्धे द्वादशमुहृत्तौ दिवसस्तदा दक्षिणार्धेऽपि द्वादशमुहृ-
त्तप्रमाणो दिवसः । तदा अप्यादशमुहृत्तद्विदिवसकाले जम्बू-
द्वीपे २ मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि सदा सर्व-
कालं पञ्चदशमुहृत्तौ दिवसो भवति सदैव पञ्चदशमुहृत्तौ
रात्रिः । कुत इत्याह । अवस्थितानि सकलकालमेकप्रमाणानि
णमिति वाक्यादकारे तत्र मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यामपरस्यां
दिशि रात्रिः दिवानि प्रकृतानि हेथमण ! हेआयुष्मन् ! एतच्च प्रथ-
मानां परतीर्थिकानां मूलभूतं स्वशिष्यं प्रत्यामन्त्रणं वाक्यम् ।
अत्रैवोपसहारमाह । (एगे एवमाहसु) एके पुनरेवमाहुः यदा
जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धे अष्टदशमुहृत्तान्तरोऽष्टदशान्यो
मुहृत्तान्तरोऽनन्तरो मनाक् हीनो हीनतरा वा यावत्सप्तदशान्यो
मुहृत्तान्तरो किञ्चित्समधिक एव प्रमाणो दिवसो जवति तदा उत्त-
रार्धेऽप्यष्टदशमुहृत्तान्तरो दिवसो भवति यदा चोत्तरार्धे
अष्टदशमुहृत्तान्तरो दिवसो जवति तदा दक्षिणार्धेऽपि अष्टा-
दशमुहृत्तान्तरो दिवसः । यदा जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धे सप्तदशमु-
हृत्तान्तरो दिवसो जवति तदा उत्तरार्धेऽपि सप्तदशमुहृत्तान्तरो
दिवसः यदा उत्तरार्धे सप्तदशान्तरो दिवसस्तदा दक्षिणार्धेऽपि
सप्तदशमुहृत्तान्तरो दिवसः (एवमित्यादि) एवमुक्तेन प्र-
कारेण एकैकमुहृत्तदान्या परिहातव्यं परिधानप्रकारमेवाह
(सोदसेत्यादि) प्रथमतः पौरुशमुहृत्तान्तरो दिवसो वक्तव्यः ।
ततः पञ्चदशमुहृत्तान्तरोऽनन्तरं चतुर्दशमुहृत्तान्तरोऽनन्तरं तत-
योदशमुहृत्तान्तरोऽनन्तरं पतेपा हि मतेन न कदाचनपि परिपूर्णमु-
हृत्तप्रमाणो दिवसो जवति ततः सर्वानन्तरशब्दप्रयोगः । द्वाद-
शमुहृत्तान्तरो सूत्रं तु साक्षाद्दर्शयति ॥

ता जयाणं जंबुद्वीपे २ दाहिणहे वारसमुहृत्ताणंतरे दिवसे जव-
ति तदा एं उत्तरहे वि वारसमुहृत्ताणंतरे दिवसे जवति जता
एं उत्तरहे वारसमुहृत्ताणंतरे दिवसे जवति तथा एं दाहिण-
हे वि वारसमुहृत्ताणंतरे दिवसे जवति तदा एं जंबुद्वीपे २
मंदरस्स पव्वतस्स पुरत्थिमपच्चच्छिमेणं एगे सदा पप्परसमुहृत्ते
दिवसे जवति एगे सदा पप्परसमुहृत्ता राई जवति अणव-
ट्टिताएणं तत्थ राइंदिया पप्पत्ता समणात्तसो एगे एवमाहंसु एगे
पुण एवमाहंसु २ ता जदा एं जंबुद्वीपे २ दाहिणहे अट्टा-
रसमुहृत्ते दिवसे जवति तदा एं उत्तरहे दुवात्तममुहृत्ता राई
जवति । जया एं उत्तरहे अट्टारसमुहृत्ते दिवसे जवति तदा
एं दाहिणहे वारसमुहृत्ता राई जवति ता जया एं जंबुद्वीपे
२ दाहिणहे अट्टारसमुहृत्ताणंतरे दिवसे जवति तदा एं
उत्तरहे वारसमुहृत्ता राई जवति । जता एं उत्तरहे अट्टा-
रसमुहृत्ताणंतरे दिवसे जवति तदा एं दाहिणहे वारसमु-
हृत्ता राई जवति । एवं णितव्वं मगलोहिं य अणंतरेहिं
य एकैके दो दो आलावका मच्चोहिं दुवात्तममुहृत्ता राई
जवति जाव ना जता एं जंबुद्वीपे २ दाहिणहे वारसमुहृ-
त्ताणंतरे दिवसे जवति उत्तरहे दुवात्तममुहृत्ताराई जवति
जया एं उत्तरहे दुवात्तसमुहृत्ताणंतरे दिवसे जवति
तदा एं दाहिणहे दुवात्तममुहृत्ता राई जवति । तता एं

जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्त पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चिमेणं
 णेवत्थि पषरसमुहुत्ते दिवसे जवति । एवत्थिपषरसमुहुत्ता
 राई जवति वांच्छिष्माणं तत्थ राईदिया पषत्ता समणाजसो
 एगे एवमाहंसु ३ वयं पुण एवं वदामो ता जंबुद्वीवे २ सूरियाउ
 दीणपाईणमुवगच्छंति पाईण दाहिणमागच्छंति पाईण दाहि-
 णमुपगच्छंति दाहिणपणिणमागच्छंति दाहीणपनीणमुग-
 च्छंति पनीणमुदीणमागच्छंति पडीणउदीणमुपगच्छंति उदी-
 णपाईणमागच्छंति । ता जता णं जंबुद्वीवे २ दाहिणहे दिवसे
 जवति ता तदा णं उत्तरहे दिवसे जवति । तदाणं जंबुद्वीवे २
 मंदरस्त पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चिमेणं राई जवति ता जदा णं
 जंबुद्वीवे २ मंदरस्त पव्वयस्स पुरच्छिमेणं दिवसे जवति
 तदा णं जंबुद्वीवे २ मंदरस्त पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं
 राई जवति । ता जदा णं जंबुद्वीवे २ दाहिणहे उक्कोसए
 अट्टारसमुहुत्ते दिवसे जवति तदा णं उत्तरहेवि उक्कोसए
 अट्टारसमुहुत्ते दिवसे जवति जता णं उत्तरहे उक्कोसए
 अट्टारसमुहुत्ते दिवसे जवति तदा णं जंबुद्वीवे २ मंदरस्त
 पव्वयस्स पुरच्छिमेणं जह्णिया डुवावसमुहुत्ता राई जव-
 ति । ता जता णं जंबुद्वीवे २ मंदरस्त पव्वतस्स पुरच्छिमेणं
 उक्कोसए अट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवति जता णं पच्चिमेण
 उक्कोसए अट्टारसमुहुत्ते दिवसे जवति तता णं जंबुद्वीवे २
 मंदरस्त पव्वयस्स उत्तरदाहिणेणं जह्णिया डुवावसमु-
 त्ता राई जवति । एवं एएणं गमेणं णेतव्वं । अट्टारसमुहु-
 चाणंतरे दिवसे सातिरेगडुवावसमुहुत्ता राई जवति सत्तर-
 समुहुत्ते दिवसे तेरसमुहुत्ता राई सत्तरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे
 जवति सातिरेगतेरसमुहुत्ता राई जवति सोवसमुहुत्ते दिवसे
 जवति चोदसमुहुत्ता राई जवति । सोलसमुहुत्ताणंतरे दि-
 वसे जवति सातिरेगचोदसमुहुत्ता राई जवति । पषरसमुहुत्ते
 दिवसे पषरसमुहुत्ता राई पषरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे सातिरेग-
 पषरसमुहुत्ता राई जवति । चोदसमुहुत्ते दिवसे सोलसमुहुत्ता
 राई चोदसमुहुत्ताणंतरे दिवसे सातिरेगमोवसमुहुत्ता राई तेरस
 मुहुत्ते दिवसे सत्तरसमुहुत्ता राई तेरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे साति-
 रेगसत्तरसमुहुत्ता राई । जह्णए दुवालसमुहुत्ते दिवसे जवति
 उक्कोसिया अट्टारसमुहुत्ता राई जवइ एवं जाणितव्वं । ता
 जदा णं जंबुद्वीवे २ दाहिणहे वासाणं पढमे समए पडि-
 वज्जति तता णं उत्तरहेवि वासाणं पढमे समए पडिवज्जति ।
 जता णं उत्तरहे वासाणं पढमे समए पडिवज्जति तता णं
 जंबुद्वीवे २ मंदरस्त पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चिमेणं उत्तरपुर-
 णखडे कावसमयसि वासाणं पढमे समए पडिवज्जइ ता
 जया णं जंबुद्वीवे २ मंदरस्त पव्वयस्स पुरच्छिमेणं वासाणं
 पढमे समए पडिवज्जइ तता णं पच्चिमेणं वि वासाणं
 पढमे समए पडिवज्जइ । जया णं पच्चिमे णं वासाणं
 पढमे समए पडिवज्जइ तता णं जंबुद्वीवे २ मंदरस्त पव्व-

यस्म उत्तरदाहिणेणं अणंतरपच्चक्रकालसमयंसि वासाणं
 पढमे समये पडिवसे जवति ॥ जहा समयो एवं आवाहियाए
 आणापाण् थावे द्वे मुहुत्ते अहोरत्ते पक्खे मासे उरु एवं
 दस आवावका जथा वासाणं एव हेमंताणं गिम्हाणं च जा-
 णियन्वा ॥

(ता जया णमित्यादि) तत्र यदा जम्बुद्वीपे दक्षिणार्धे द्वादश
 मुहूर्तानन्तरो दिवसस्तदा उत्तरार्धेऽपि द्वादशमुहूर्तानन्तरो दिव-
 स । यदा चोत्तरार्धे द्वादशमुहूर्तानन्तरो दिवसस्तदा दक्षिणा-
 र्धेऽपि द्वादशमुहूर्तानन्तरो दिवसस्तदा चाष्टादशमुहूर्तानन्तरादि-
 दिवसकात्रे जम्बुद्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि
 नां नैव सदा सर्वकात्र पञ्चदशमुहूर्तो दिवसो भवति नापि
 सदा पञ्चदशमुहूर्तो रात्रिः कुत इत्याह (अणवच्छियाणमित्या-
 दि) अनवस्थितानि अनियतप्रमाणानि णमिति खलु तत्र मन्दर-
 स्य पर्वतस्य पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि रात्रिन्दिवानि प्रज्ञानि
 हेअमण ! हेआयुप्पन् ! अत्रोपसहारमाह । (एगे एवमाहसु २)
 एके पुनरेवमाह । ता इति पूर्ववत् जम्बुद्वीपे यदा दक्षिणार्धे
 अष्टादशमुहूर्तो दिवसो जवति तदा उत्तरार्धे द्वादशमुहूर्तो रात्रिः ।
 यदोत्तरार्धे अष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति तदा दक्षिणार्धे द्वा-
 दशमुहूर्तो रात्रिः तथा यदा दक्षिणार्धे (अष्टारसमुहुत्ताणं
 तरति) अष्टादशम्यो मुहूर्तान्तरो मनाक् हीनो हीन-
 तरो यावत्सप्तदशम्यो मुहूर्तान्तरो किञ्चिदधिक एव प्रमाणा
 दिवसो जवति तदा उत्तरार्धे द्वादशमुहूर्तो रात्रिः । तथा
 यदा चोत्तरार्धे अष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसस्तदा दक्षि-
 णार्धे द्वादशमुहूर्तो रात्रिः (एवमित्यादि) एवमुक्तेन प्रका-
 रेण तावद्वक्तव्यं यावत्त्रयोदशमुहूर्तानन्तरदिवसवक्तव्यता एकै-
 कस्मिंश्च सप्तदशादिके सख्याविशेषे सकर्तृमुहूर्तानन्तरेऽथ
 किञ्चिद्वैद्वै द्वावावापकौ वक्तव्यौ सर्वत्र च द्वादशमुहूर्तो रात्रिः
 तद्यथा । “ जयाण जंबुद्वीवे दीवे दाहिणहे सत्तरसमुहुत्ते
 दिवसे जवइ तथाण उत्तरहे डुवावसमुहुत्ता राई जवति जयाण
 उत्तरहे सत्तरसमुहुत्ते दिवसे जवइ तथा ण दाहिणहे डुवाव-
 समुहुत्ता राई भवइ जया ण जंबुद्वीवे दीवे दाहिणहे सत्तरस-
 मुहुत्ताणंतरे दिवसे हवइ तथा ण उत्तरहे डुवावसमुहुत्ता राई
 जवइ जयाण उत्तरहे सत्तरसमुहुत्ताणंतरे दिवसे जवइ तथा
 ण दाहिणहे डुवावसमुहुत्ता राई जवइ ” एवं पोरुगमुहूर्त्त ।
 पोरुगमुहूर्तानन्तर पञ्चदशमुहूर्त्तं पञ्चदशमुहूर्तानन्तर चतुर्द-
 शमुहूर्त्तं चतुर्दशमुहूर्तानन्तर त्रयोदशमुहूर्त्तं त्रयोदशमुहूर्तानन्तर
 द्वादशमुहूर्त्तंगता अपि नव आवापका वक्तव्या द्वादशमुहूर्तानन्त-
 रगतमावापक साक्षादाह (जयाणमित्यादि) यदा जम्बुद्वीपे
 द्वीपे दक्षिणार्धे द्वादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो जवति तदा उत्तरार्धे
 द्वादशमुहूर्तो रात्रिर्भवति यदा चोत्तरार्धे द्वादशमुहूर्तानन्तरो
 दिवसो जवति तदा दक्षिणार्धे द्वादशमुहूर्तो रात्रिः तदाचाष्टा-
 दशमुहूर्तानन्तरादिदिवसकात्रे जम्बुद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वत-
 स्य (पुरच्छिमपच्चिमेणंति) पूर्वस्यां पश्चिमायां च दिशि
 नैवास्त्येतत् यद्युत पञ्चदशमुहूर्तो दिवसो जवति नाप्यस्त्येतत्
 यथा पञ्चदशमुहूर्तो रात्रिर्भवतीति कुत इत्याह (वांच्छिष्माण-
 मित्यादि) व्यवच्छिन्नानि णमिति खलु तत्र मन्दरस्य पर्वतस्य
 पूर्वस्यां पश्चिमायां च दिशि रात्रिन्दिवानि प्रज्ञानि हेअमण ! हेआ-
 युप्पन् ! अत्रोपसहारमाह (एगे एवमाहसु ३) एताश्च तिवोऽपि
 प्रतिपत्तयो मिथ्यारूपा जगत्तोऽननुमतत्वाद् । अपिच ये तृतीया-
 वादिन सदैव रात्रिं द्वादशमुहूर्तप्रमाणमिच्छन्ति तेषां प्रत्यक्ष-
 विरोधः । प्रत्यक्ततोऽत्र हीनाधिकरूपा रात्रेरुपलब्धमानत्वात् ॥

तदुक्तमित्यदोषः ॥ (जहासमयइत्यादि) यथा समय उक्तस्तथा
आवृत्तिकाद्याणापाणौ स्तोकको द्रवो मुहुर्त्तौऽहोरात्र पक्षो मा-
स ऋतुश्च प्राचुरादिरूपो वक्तव्य एव च समयागतमात्रापकमादिं
दृष्ट्वा दश आत्रापका एते जवन्ति ते च समयगतात्रापकरीत्या स्वयं
परिभावनीयास्तद्यथा " जयाण जंबुद्वीवे दीवे वासाण पदमा आव-
ल्लिया पन्निवज्जइ तथा ण उत्तरहे वि वासाण पदमा आवल्लिया प-
न्निवज्जइ जयाण उत्तरहे वासाण पदमा आवल्लिया पन्निवज्जइ तथा
ण जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चच्छिमेण अणतर-
पुरक्खमे कावसमयसि वासाण पदमा आवल्लिया पन्निवज्जइ ता
जयाण जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमेण वासाण
पदमा आवल्लिया पन्निवज्जइ तथा ण पच्चच्छिमेण च पदमा आ-
वल्लिया पन्निवज्जइ जया ण पच्चच्छिमेण वासा ण पदमा आवल्लि-
या पन्निवज्जइ तथा ण जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तर-
दाहिणेण अणतरपच्छाकककावसमयसि वासाण पदमा आवल्लि-
या पन्निवज्जा भवइ " इदं च प्रागुक्तव्याख्यानुसारेण व्याख्येयं नवरम
(आवल्लिया पन्निवज्जति) आवल्लिका परिपूर्णा भवति शेषं तथैव
एव प्राणापानादिका अप्यात्रापका भणनीया (पपइत्यादि) यथा
वर्षाणां वर्षाकावस्य एते अनन्तरादिता समयादिगता अत्र आत्रा-
पका जणिता एव (हेमनाणति) शीतकावस्य (गिम्हाणति)
आत्रपकावस्योष्णकालस्येत्यर्थः । प्रत्येक समयादिगता दश आ-
त्रापका जणितव्याः । अयनगत त्वात्रापक साक्षात्पठति ॥

ता जता णं जंबुद्वीवेऽदाहिणहे पदमे अयणे पन्निवज्जति तदा
णं उत्तरहे वि पदमे अयणे पन्निवज्जइ जता ण उत्तरहे पद-
मे अयणे पन्निवज्जति तता णं जंबुद्वीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स
पुरच्छिमपच्चच्छिमेणं अणंतरपुरक्खककावसमयसि पदमे
अयणे पन्निवज्जति ता जता णं जंबुद्वीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स
पुरच्छिमपच्चच्छिमेणं पदमे अयणे पन्निवज्जति जया णं पच्चच्छिमेणं प-
दमे अयणे पन्निवज्जति तता णं जंबुद्वीवे मंदरस्स पव्वयस्स
उत्तरदाहिणेणं अणंतरपच्छाकककावसमयसि पदमे अयणे
पन्निवज्जे जवति जहा अयणे तथा संवच्छरे जुगे वाससते
एवं वाससहस्से वासमयसहस्से पुव्वगे पुव्वे एवं जाव सी-
सपहेलिया पलितोवमे सागरोवमे ता जता णं जंबुद्वीवे २
दाहिणहे उस्सप्पिणी पन्निवज्जति तता णं उत्तरहे वि उस्स
प्पिणी पन्निवज्जति जता णं उत्तरहे उस्सप्पिणी पन्निवज्ज
ति तता णं जंबुद्वीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चच्छिमेणं
एवत्थि ओसप्पिणी एव अत्थि उस्सप्पिणी अवट्टि-
तेणं तत्थ काव्हे पण्णत्ते समणाउसो एवं उस्सप्पिणी वि ता
लवणे समुद्वे दाहिणहे दिवसे जवति तता णं उत्तरहे दिवसे
जवति जता णं उत्तरहे दिवसे भवति तता णं द्रवणसमुद्वे पुर
च्छिमपच्चच्छिमेणं राई जवति जहा जंबुद्वीवे २ तहेव जाव
उस्सप्पिणी तहा धायइसंरुणं दीवे सूरिया उदीणं तथेव ता
जता णं धायइसंरुणं दीवे दाहिणहे दिवसे जवति तता णं उत्तर-
हे वि दिवसे जवति जता णं उत्तरहे दिवसे जवति तता णं
धायइसंरुणं दीवे मंदराणं पव्वताणं पुरच्छिमपच्चच्छिमेणं राई ज-
वति एवं जंबुद्वीवे २ तहा तथेव जाव उस्सप्पिणी कालो

एवं जहा द्रवणं समुद्वे तथेव काव्हे न अग्नितरं पुक्खर-
च्छेणं सूरिया उदीणपाईणमुग्गच्छं तथेव ता जता णं अग्नितर-
पुरक्खरच्छेणं दाहिणहे दिवसे जवति तदा णं उत्तरहे वि
दिवसे जवति जता णं उत्तरहे वि दिवसे भवति तता णं
अग्नितरपुक्खरच्छे मंदराणं पव्वताणं पुरच्छिमे पच्चच्छि
मेणं राई जवति सेमं जहा णं जंबुद्वीवे तथेव जाव
उस्सप्पिणीओ सप्पिणी ।

ता जताणमित्यादि सुगमम् । (जहाअयणेऽन्यादि) यथा
अयने आत्रापको भणितस्तथा सवत्सरे युगे वन्यमाणस्वरूपे
चन्द्रादिसवत्सरपञ्चकात्मके वर्षसहस्रे वर्षशतसहस्रे पूर्वाङ्गे
पूर्वं एवं (जाव सीसपहेलियात्ति) अत्र एव यावत्करणादनु-
न्यपान्तराले पदानि दृश्यन्ति " तुडियगे तुडिय अडडंगे
अडडे अववगे अववे ह्द्वयंगे ह्द्वये उप्पलंगे उप्पले पउमंगे
पउमे नलियगे नलिये अत्थनिउरंगे अत्थनिउरे अउयगे अउय
नउयगे नउय चूलियगे चूलिय सीसपहेलियगे सीसपहेलिय
इति " अत्र चतुरशीतिवर्षलक्षार्थेकं पूर्वाङ्गं चतुरशीतिपूर्वाङ्ग-
लक्षार्थे एकं पूर्वमेव पूर्वः पूर्वो राशिश्चतुरशीतिर्लक्षैर्गुणित
उत्तरो राशिर्भवति यावच्चतुरशीतिशीर्षप्रहेलिकाङ्गलक्षार्थे
एका शीर्षप्रहेलिका एतावान् राशिर्गणितविषयोऽत ऊर्ध्वं
गणनातीतः स च पल्योपमादि " पलिउवमे सागरोवमे "
अनयोः स्वरूपं सग्रहणीटीकायामुक्तम् । आत्रापकास्तु स्वयं
वक्तव्याः । अवसर्पिण्युत्सर्पिणीविषयमात्रापकं साक्षादाह
(ताजयाणमित्यादि) तत्र यदा जम्बुद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य
पर्वतस्य दक्षिणाद्धे अवसर्पिणी प्रतिपद्यते परिपूर्णा भवति
तदा उत्तराद्धेऽपि अवसर्पिणी प्रतिपद्यते यदा उत्तराद्धे अव-
सर्पिणी प्रतिपद्यते तदा जम्बुद्वीपे २ मन्दरस्य पर्वतस्य पूर्व-
स्यामपरस्यां च दिशि नैवास्त्यवसर्पिणी नाप्यस्त्युत्सर्पिणी
कुत इत्याह अविस्थितो एमिति खलु तत्र पूर्वस्यामपरस्या
च दिशे काल प्रज्ञतो मया शोषैश्च तीर्थकरैः हे श्रमणायुष्मन् ।
ततस्तं यावत्सर्पिण्युत्सर्पिण्यभाव (एवमुत्सर्पिणीवित्ति)
एतनुकेन प्रकारेणोत्सर्पिण्यापि उत्सर्पिण्यालापकोऽपि व-
क्तव्यः । स चैवं " ताजयाणं जंबुद्वीवे दीवे दाहिणहे पदमा
उस्सप्पिणी पन्निवज्जइ तथा णं उत्तरहे वि पदमा उस्सप्पिणी
पन्निवज्जइ जया ण उत्तरहे वि पदमा उस्सप्पिणी पन्निवज्जइ
तथा ण जंबुद्वीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमपच्चच्छिमेणं
नेव अत्थि उस्सप्पिणी अवसर्पिणी अवट्टिणं तत्थ काले
पन्नत्ते समणाउसो " तदेवं जम्बुद्वीपवक्तव्यतोक्ता संप्रति
लवणसमुद्रवक्तव्यतामाह । (लवणेणं समुद्वे इत्यादि)
(तदेवत्ति) यथा जम्बुद्वीपे उद्गमविषये आत्रापक उक्तस्तथा
लवणसमुद्वेऽपि वक्तव्यः । सचैवं " लवणेण सूरिया उदीणपाई
णमुग्गच्छं पाईणदाहिणमागच्छति पाईणदाहिणमुग्गच्छदाहि-
णपाईणमागच्छेति दाहिणपाईणमुग्गच्छं पाईणउदीणमाग-
च्छति पाईणउदीणमुग्गच्छं उदीणपाईणमागच्छति " इदं च
सूत्रं जम्बुद्वीपगतोद्गमसूत्रवत्स्वयं परिभावनीयं नवरमत्र
सूर्याश्चत्वारो वेदितव्या " चत्वारि य सागरे लवणे इति
वचनात् " ते च जम्बुद्वीपगतसूर्याभ्यां सह समश्रेण्या प्रति-
वद्धास्तद्यथा द्वौ सूर्यावैकस्य जम्बुद्वीपगतस्य सूर्यस्य श्रेण्या
प्रतिवद्धौ द्वितीयस्य जम्बुद्वीपगतस्य सूर्यस्य श्रेण्या अपरो
तत्र यदैक सूर्यो जम्बुद्वीपे दक्षिणापूर्वस्यामुद्गच्छति तदा

उदयसंठिय

तत्समश्रेण्या प्रतिबद्धौ सूर्यौ लवणसमुद्रे तस्यामेव दक्षिणपूर्वस्यामुदयमागच्छन्तस्तदेव जम्बूद्वीपगततेन सूर्येण सह तत्समश्रेण्या प्रतिबद्धौ द्वावपरो लवणसमुद्रे अपरोत्तरस्यां दिशि उदयमासाद्यत । तत उदयविधिरपि द्वयोर्द्वयोर्जम्बूद्वीपसूर्ययोरिव भावनीय । तेन दिवसरात्रिविभागोऽपि क्षेत्रविभागेन तथैव द्रष्टव्यः । तथा चाह । ताजयाणमित्यादि सुगमं नवरं (जहाजवृद्धिवेड्यादि) यथा जंबुद्वीपे पुरच्छिमपञ्चच्छिमेण राई भवइ इत्यादिकं सूत्रमुक्तं यावदुत्सर्पिण्यवसर्पिण्यालापकतथा लवणसमुद्रेऽप्यन्यूनातिरिक्तं समस्त भणितव्यं नवरं जम्बूद्वीपे द्वीप इत्यस्य स्थाने लवणसमुद्रे इति वक्तव्यमिति शेष तदेव लवणसमुद्रगतापि वक्तव्यनोक्ता । सप्रति धातकीखण्डविपयां तामाह “धायइसंडेणं सूरियाइ इत्यादि” अत्राप्युक्तविधिः प्राग्ब्रह्मवनीया नवरमत्र सूर्या द्वावश “ धायइसंडे दीवे वारनचंदा य सूरया य ” इतिवचनात् । ततः पदसूर्या दक्षिणदिक्चारिमिर्जम्बूद्वीपगतलवणसमुद्रगतैः सूर्यैः सह समश्रेण्या प्रतिबद्धाः पद उत्तरदिक्चारिभिः । सप्रत्यत्रापि क्षेत्रविभागेन दिवसरात्रिविभागमाह (ताजयाणमित्यादि) यदा धातकीखण्डे द्वीपे दक्षिणाद्धे दिवसो भवति तदा उत्तराद्धेऽपि दिवसो भवति यदा उत्तराद्धेऽपि दिवसस्तदा धातकीखण्डे मन्दरयोः पर्वतयोः पूर्वाद्धे पश्चिमाद्धे गतयोः प्रत्येकं पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि रात्रिर्भवति [एवमित्यादि] एवमुक्तेन प्रकारेण यथा जम्बूद्वीपे उक्तं तथैवात्रापि वक्तव्यं तत्र तावद्यावदुत्सर्पिण्यालापकः । [कालोपइत्यादि] कालोदे समुद्रे यथा लवणेऽभिहितं तथैवामिधातव्यं नवरं कालोदे सूर्या द्विचत्वारिंशत् तत्रैकविंशतिर्दक्षिणदिक्चारिमिर्जम्बूद्वीपलवणसमुद्रधातकीखण्डगतैः सह समश्रेण्या संबद्धा एकविंशतिरुत्तरदिक्चारिभिः तत उदयविधिर्दिवसरात्रिविभागश्च क्षेत्रविभागेन तथैव वेदितव्य ॥ सांप्रतमभ्यन्तरपुण्ड्रवराद्धे वक्तव्यतामाह [ता अर्द्धिभतरपुण्ड्रवराद्धे इत्यादि] इदमापि सूत्रं सुगमं [तथैवति] तथैव जम्बूद्वीप इव वक्तव्यं नवरमत्र सूर्या द्वावसतिः तत्र पदत्रिंशद्दक्षिणदिक्चारिमिर्जम्बूद्वीपादिगतैः सह समश्रेण्या प्रतिबद्धा पदत्रिंशदुत्तरदिक्चारिमिस्तत उदयविधिर्दिवसरात्रिविभागश्च क्षेत्रविभागेन प्राग्ब्रह्मवसेयस्तथाचाह [ताजयाणमित्यादि] सुगमम् । सू० प्र० = पाहु० ।

उदयमाय (गु) १-उदयमागर-पु० अञ्जलगच्छीये विद्यासागरसूरिदिशिष्ये, न विक्रम स० (१८०४) वर्षे पाणिनाणय नगरे स्नात्रपञ्चांगिका न पत्रयो व्यरचि । जै० ६० ।

उदयमिहमुणि-उदयारहमुनि-पु० तपागच्छीये उदयवीरगणिन शिष्ये, अनेन-वि० स० (१६४६) वर्षे रत्नशेखरसूरिकृतश्राद्धप्रतिक्रमणवृत्ति प्रयमादर्शे लिखिता । जै० ६० ।

उदयसेण-उदयमेन-पु० वीरसेनसुरसेनयोरनयो पितरि, धाचा० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । (सम्मशब्दे कया-)

उदयावतलिया-उदयात्रालिका-स्त्री० पट्टीतलु० उदयवतीनामनुदयवतीनां च प्रकृतीनामुदयममयारज्यावत्रिकामात्राया स्विता, “ आवत्रियतिग पमोत्पण ” इह उदयवतीनामनुदयवतीनां च प्रकृतीनामुदयममयादागज्यावत्रिकामात्रास्त्रियतिरुदयावत्रिका वेदितव्या तथैव चिरन्तनग्रन्थेषु व्यवहागत् । प० म० ।

उद (य) १-उदय- न० उद-ऋ-अञ्ज० जगरे । प्रश्न० ३ द्वा० । शब्दानुपाङ्गानि त्रेणि विद्या शरीरावयवात्तत्रेदमङ्गम

स्या० = उ० । प्रज्ञा० । उक्त० । आ० चू० । तात्स्थ्यास-दव्यपदेशः उदररोगे, । वाच० । उदराण्यष्टौ । “पृथक् समस्तैरपि चानिवाद्यैः (४) ल्फीहोदर (५) वरुगुद तथैव (६) आगुन्तुक (७) सप्तममष्टम च जलोदर चेति प्रवन्ति तानि” । प्रश्न० स० ५ द्वा० । विपा० । त० । उपा० ।

उदरंजरि-उदरंजरि-त्रि० उदरं विजर्ति-ऋ-खि-सुम च । पञ्चयज्ञाद्यकरणेनात्मादरमात्रपोपके, । वाच० ।

उद (य) रंगठि-उदरग्रन्थि-पु० उदरे ग्रन्थिरिव गुल्मरोगे हेम० ।

उद (य) रत्ताण-उदरत्राण-न० उदर त्रायतेऽनेन त्रै० ल्युद् (कमरबन्ध) उदरबन्धवत्त्वे । हेम० ।

उदराणुगिष्-उदरानुगृष्-त्रि० उदरेऽनुगृष् उदरानुगृष् । उदरमरणव्यग्रे तुल्यपरिमृजे, “कुत्राई जे धावति सा उगाह, आधातिधम्म उदराणुगिष्” । सूत्र० १ श्रु० = अ० ।

उदरिय-उदरिक-न० जलोदरिके, विपा० १ श्रु० ७ अ० । नि० चू० ।

उदवाह-उदवाह-पु० उदक वहति । वह अण् उप० स० जलवाहके मेघे, उदकवाहकमात्रे, त्रि० । वाच० । अपकृष्टेऽल्पे उदकवाहने, “उदवाहाह वा पवाहाह वा ” अपकृष्टानि अल्पान्युदकवाहनानि तान्येव प्रकर्षवन्ति प्रवाहाः । ज० ३ उ० ६ उ० ।

उदहि-उदधि-पु० उदकानि धीयन्तेऽत्र धा-आधारे कि-उदादेशः समुद्रे, “जहा से सयजुउदहीणसेट्टे णाणसु धरणिदमाहुसेट्टे” । सूत्र० १ श्रु० ७ अ० । “जहा से सयचुरमणे, उदही अक्खओदए”-उत्त० १ अ० । (उदधीनां सर्वा वक्तव्यता दीवसागरशब्दे) । (“चत्तारि उदही पणत्ता तजहा उत्ताण णाममेगे” इत्यादि पुरुषजातशब्दे उदधि सूत्रे वक्ष्यते) (उदधयोऽप्या समयेन स्पृष्टा नवेति फरिसणा शब्दे) घनोदधौ, स्या० ३ उ० २ उ० “पुदवीइ वा उदहीइ वा ” प्रथिवी रत्नप्रजादिका उदधिस्तदधीनोघनोदधिः । स्या० २ उ० ४ उ० । “वायुपइठिया उदही, उदहिपइठिया पुदवी” । स्या० ४ उ० २ उ० । आर्य्यसमुज्जनामके आचार्य्ये, । आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० । नामैकदेशे नामग्रहणात् । उदधिकुमारे सप्तमभवन्वासिनि, । म० १ श० १ उ० । “दीवत्रिसा उदहीण जुवन्नपाणं वावत्तरिमो य सयसहस्सा” स० । प्रश्न० । जलचयं, स्या० ३ उ० ४ उ० ।

उदहिकुमार-उदधिकुमार-पु० सप्तमे जवनवासिनि, प्रज्ञा० १ पद । स्या० । “ उदहिकुमारा ण सव्वे समाहारा सेव जने ज तेत्ति । ज० १६ श० १ उ० । (उदधिकुमारेऽहेशवक्तव्यता वर्णादि व्यवस्था जवनवासिगच्छे । (अन्तक्रियादिदण्डकास्तु अतकिरि यादिशब्देषु)

उदहिकुमारावास-उदधिकुमारावास-पु० उदधिकुमाराणां जवनावासे, “ गावत्तरि उदहिकुमारा वाससयसहस्सा पणत्ता” स० । उदहिपइठिय-उदधिप्रतिष्ठित-त्रि० घनोदध्याश्रिते, “उदहिपइठिया पुदवी” म० १ श० ७ उ० ।

उदहिपुहत्त-उदधिप्रथक्त्वं-न० उदधिप्रथक्त्वप्रमाणे प्रज्ञानसागरपमशतप्रमाणे, “उदहिपुहत्तुक्कस्स व्यर पत्तस्स सखनमजागो” । क० प्र० ।

उदहिमंगल-उदधिमङ्गल-न० समुद्रज्वलनमङ्गले, पञ्चा० णविवा० ।

उदाहिमेहला-उदधिमेखला-स्त्री० उदधिमेखला इव यस्या । मध्यस्थाने, समुद्रवेष्टितायां पृथिव्याय, वाच० ॥

उदाइ-उदायिन्- पु० स्वनामख्याते कृष्णिकराजसत्कहस्तिनि,
उदायिहस्तिनः पूर्वापरजघौ यथा ।

रायगिहे जाव एवं वयासी उदाईणं जंते ! हत्थिराया
कओहिंतो अणंतरं उवट्ठित्ता उदाई हत्थिरायत्ताए उव-
वषे । गोयमा ! असुरकुमारोहिंतो अणंतरं उवट्ठित्ता उदाई
हत्थिरायत्ताए उववषो । उदाईणं जंते ! हत्थिराया का-
लमासे कावं किच्चा कहिं गच्छहिंत्ति कहिं उववज्जिहि-
त्ति? गोयमा ! इमीसे रयणप्पत्ताए पुढवीए उक्कोसं सागरो-
वमट्ठित्तीयंसि एरियावासंसि एरियत्ताए उववज्जिहिंत्ति सेणं
जंते ! तओहिंतो अणंतरं उवट्ठित्ता कहिं गच्छहिंत्ति
गोयमा ! महाविदेहे वासे सिज्जिहि जाव अंतं काहिंत्ति ।
ज० १६ श० १ उ० ।

(टीका सुगमत्वान्न गृहीता) कोणिकराजनीये गोशालेन पष्ठप्रवृत्तस
हारे गृहीतकवेवरविशिष्टजीवे, "अहस्य उदाईणाम कुक्रियायणिए
अज्जुषस्स गोयमपुत्तस्स सरीरग विप्पजहामि" इति वीरं प्रति
महद्विपुत्रो गोशाल । भ० १५ श० १ उ० । कृष्णिकपुत्रे, तद्वक्तव्यता चै
धम उदायि कोणिकपुत्रो यः कोणिके अपक्रान्ते पाम्हाविपुत्र नगर
न्यवीचिशात् । यश्च स्वजवनस्य विविके देशे पर्वदिनेष्वाहूय स-
विनगीतार्थसद्वृत्तं तत्पर्युपासनापरायणं परमसवेगरसप्रकर्षम-
नुस्मरन् सामायिकपौषधादिक सुश्रमणोपासकप्रायोग्यमनुष्णान-
मन्वतिष्ठत् । एकदा च निशि देशनिर्धाटितरिपुराजपुत्रेण द्वाद-
शवार्षिककृष्यसाधुना कृतपौषधोपवास सुखप्रसुप्तं कङ्कायः
कर्तिकाकण्ठकर्तनेन विनाशित इति ॥ स्था० ६ ग० । आ० क०
(विस्तरतोऽयमेवार्थं सेणियशब्दे) अयं च निर्वातितनीर्थकृन्नाम-
कर्मा उत्सर्पिण्या तृतीयं सुपाश्वनामा तीर्थकरो ऋविप्यति ।
" तश्चो उदायिजीवो सुपासो " ती० । आ० चू० ।

उदाइत-उदायमान-त्रि० शोभमाने, । ज्ञा० १ अ० ॥

उदाण-उदान-पु० अन्-घञ् । ऊर्ध्वं मानोऽस्य कृकाटिकादेशा-
दाशिरोवृत्तौ वायौ, । द्वा० २६ द्वा० । वाच० ।

उदायण-उदायन-पु० सिन्धुसौवीरेषु वीतिजयनगराधिपतौ
स्वनामख्याते राजजेदे, । तद्वक्तव्यता चैवम् ।

तेणं कावेणं तेणं समणं सिंधुसोवीरेसु जणवणसु वीत-
जयणामं एयरं होत्था । वषट्ठो तस्स एणं वीतिजय-
स्स एयरस्स वहिया उत्तरपुराच्छिमे दिसि जाए एत्थ णं
मियवणे एणं उज्जाणे होत्था । सव्वोउयवाम्मओ । एत्थ
एणं वीतिजणं एयरं उदायणे णामं राया होत्था । महया
वषट्ठो, तस्स णं उदायणस्स रषो पउमावई एणं देवी
होत्था । सुकुमाद्ववषट्ठो तस्स एणं उदायणस्स रषो पजा-
वती एणं देवी होत्था । वषट्ठो जाव विहरति । तस्स
एणं उदायणस्स रषो पुत्ते पजावतीए देवीए अत्तए अची-
इणामं कुमारे होत्था । सुकुमाल जहा सिवज्जे जाव पच्चु-
वेक्खमाणं विहरइ । तस्स एणं उदायणस्स रषो णियए
जायणिजे केसी णामं कुमारो होत्था सुकुमाल जाव सुखे
से एणं उदायणे राया सिंधुसोवीरप्पमोक्खाणं सोलसएहं
जणवयाणं वीज्जयप्पमोक्खाणं तिहं तेसद्धीणं णगरागर-

वर सयाणं महसेणप्पमोक्खाणं दसएहं राईणं वप्पमउज्झाणं
विदिषत्तचामरवालवियणाणं अण्णोसिं चवहूणं राईसरतद्व
जाव सत्थवाहप्पजिईणं आहेवच्चं पोरेवच्चं जाव कारेमाणे पादे
माणे समणोवासए अज्जिगयजीवाजीवे जाव विहरइ । तए
एणं से उदायणे राया अण्णया कयाडं जेणेव पोसहसादा तेणेव
उवागच्छइ उवागच्छइत्ता जहा संखे जाव विहरइ तए एणं तस्स
उदायणस्स रषो पुव्वरत्तावरत्तकाद्वसमयंसि धम्मं जागरि-
यं जागरमाणस्स अयमेयारूवे अज्जत्थिए जाव समुप्पज्जि-
त्था धम्माणं ते गामागरनगरखेडकव्वरुमरुवदोणमुहपट्टणास
मसंवाहसम्मिसेसा जत्थ णं समणे जगवं महावीरे विहरइ
धम्माणं ते राईसरतद्ववर जाव सत्थवाहप्पजिईओ जेणं
समाणं जगवं महावीरं वंदंति एमंसंति जाव पज्जुवासंति ।
जईणं समणे जगवं महावीरे पुव्वाणुपुव्वि चरमाणे गामा-
णु जाव विहरमाणे इहमागच्छेज्जा । इह समोसरेज्जा इ-
हेव वीतीजयस्स णयरस्स वहिया मियवणे उज्जाणे अहाप-
फिरूवं उगहं उगिहिहत्ता संजमेणं जाव विहरेज्जा तओ
एणं अहं समणं जगवं महावीरं वंदेज्जा णमंसेज्जा जाव प-
ज्जुवासेज्जा । तए एणं समणे जगवं महावीरे उदायणस्स रषो
अयमेयारूवं अज्जत्थियं जाव समुप्पसं विजाणित्ता ।
चंपाओ एयरिओ पुष्पजहाओ चेइयाओ पणिणिकवमइ
पणिणिकवमइत्ता पुव्वाणुपुव्वि चरमाणे गामाणुगामं जाव
विहरमाणे जेणेव सिंधुसोवीरे जणवए जेणेव वीईजये ए-
यरं जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता
जाव विहरइ । तए एणं वीईजणं एयरं सिंघारुग जाव परि-
सा षज्जुवासइ । तए एणं से उदायणे राया इमीसे कहाए
लप्पट्ठे समाणे हट्टुट्टकोरुं वियपुरिसे सदावेइ सदावेइत्ता
एवं वयासी । खिप्पामेव जो देवाणुप्पिया ! वीतिजयं एयरं
सत्तिजतरवाहिरियं जहा कृष्णो उववत्तिए जाव पज्जुवा-
सइ पउमावइपांमोक्खाओ देवीओ तहेव पज्जुवामंति धम्म-
कहा तए एणं से उदायणे राया समणस्स जगवओ महावीर-
स्स अंतियं धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्टुट्टउट्टाए उट्टेइ उट्टे-
इत्ता समणं जगवं महावीरं तिकखुत्तो जाव एमंसित्ता एवं
वयासी एवमेवं जंते ! तहमेयं जंते ! जावसे जहेयं तुव्भे व-
दह त्तिकहुं जं एवरं देवाणुप्पिया ! अभिङ्कुमारं रज्जे ठावेमि
तए एणं अहं देवाणुप्पिया एणं अंतिए मुंहे जवित्ता जाव पच्च-
यामिअहासुहं देवाणुप्पिया मा पणिवंधं । तएणं से उदायणे रा-
या समणेणं जगवया महावीरेणं एवं वृत्ते समाणे हत्तुट्टे स-
माणं जगवं महावीरं वंदइ एमंसइ वंदित्ता एमंसित्ता तमेव अ-
ज्जिसेकहत्थिं दुरुहइ दुरुहइत्ता समाणस्स जगवओ महावीरस्स
अंतियाओ मियवणाओ उज्जाणाओ पणिणिकवमइ पणिणि-
कवमइत्ता जेणेव वीईजणं एयरं तेणेव पहारेत्य गमणाए तएणं

तस्स उदायणस्स रषो अयमेयास्वे अब्जत्थिए जाव समु-
पज्जित्था । एवं खड्डु अजीइकुमारे मम एगे पुत्ते इहे
कंते जाव किमंग पुण पासणया एतं जड णं अहं अजीइकु-
मारं रज्जे उवेत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिअं
मुंहे जवित्ता जाव पव्वयामि तओ एं अज्जिइकुमारे रज्जे य
रुहे य जाव जणवए य माणुस्सएसु य कामजोगेसु मुच्छिए
गिच्छे गट्ठिए अज्जोववसे अण्णादीयं अणवदणं दीहमच्छं
चाट्टरंतंसारकंतारं अणुपरियट्ठिस्सत्ति तं णो खड्डु मे सेयं
अजीइकुमारं रज्जे उवेत्ता समणस्स जगवओ महावीरस्स
जाव पव्वइत्तए सेयं खड्डु मेणियं जाइण्णिज्जेकेसीकुमारं
रज्जे उवेत्ता समणस्स जगवओ महावीरस्स जाव पव्वइ-
त्तए एवं संपेहेइ संपेहेइत्ता जेणेव वीड्जए एयरे तेणेव
उवागच्छइ उवागच्छइत्ता वीड्भयं एयरं मज्जं मज्जेणं
जेणेव सए गेहे जेणेव वाहिरिया उवट्ठाणसाट्ठा तेणेव उवा-
गच्छइ उवागच्छइत्ता अज्जिसेकं हत्थि उवेइ अज्जिसेका-
ओ हत्थीओ पचोरुज्जइ पचोरुज्जइत्ता जेणेव सिंहासणे-
तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता सिंहासणवरंसि पुरच्छाज्जि-
मुहे णिमीयइ णीसीयइत्ता कोमुंविपुणरिसे सदावेइ सदा-
वेइत्ता एवं वयासी खिप्पामेव जो देवाणुप्पिया ! वीड्जयं
णयरं सच्चिन्तरवाहिरियं जाव पच्चप्पिणंति तएणं से उदा-
यणे राया दोच्चं पि कोमुंविपुणरिसे सदावेइ सदावेइत्ता एवं
वयामी खिप्पामेव जो देवाणुप्पिया ! केसिस्स कुमारस्स
महत्थं एवं रायाज्जिसेओ जहा सिवज्जइस्स तहेव जाणि-
यओ जाव परमाउं पाज्जयाहिं इट्ठजणसंपरिवुंके सिंधुसो-
वीरप्पामोक्खाणं सोलसाएहं जणवयाणं वीड्जयप्पामो-
क्खाणं तिप्पि तेसट्ठीणं एगरागरसयाणं महसेणप्पामो-
क्खाणं दमएहं राईणं अमोसिं च वहुणं राईसर जाव कोरे
माणे पालेमाणे विहराहित्तिकट्टु जयजयसदं पउजंति
तएणं केमीकुमारे राया जाए महया जाव विहरइ
तए णं मे उदायणे राया केसिं रायाणं आपुच्छइ तए णं
ते केसीराया कोमुंविपुणरिसं सदावेइ एवं जहा जमालिस्स
तहेव सच्चिन्तरवाहिरियं तहेव जाव णिक्खमाणज्जिसेयं उव-
ट्ठावेत्ति तएणं से केसीराया अण्णेगणनायग जाव संपरिवु-
डे उदायणराय सीहासणवरंसि पुरच्छाज्जिमुहे निंसियावेइ
निमियावेइत्ता अट्ठमणं सोवक्खियाणं एवं जहा जमालिस्स
एवं वयामी जाण सामि किंटेमो किं पयच्छामो किएणावाते
अट्ठे तएणं मे उदायणे राया केसिं रायं एवं वयामी इच्छामि
एणं देवाणुप्पिया कुत्तियावणाओ एवं जहा जमालिस्स ए-
वरं पउमावइ अगगकेमे पडिच्छइ पियविप्पओगओ दूस-
हा तए णं मे केसीराया दोच्चं पि उच्चगवक्कमणं माहिमणं
रयावेइ रयावेइत्ता उदायणं गयं सीयापीतएहि कवसेहिं से-

सं जहा जमालिस्स जाव सक्खिमणं तहेव अम्मथाई णवरं
पउमावइ हंसज्जक्खणं परुसारुगं गहाय सेमं तं चेव जाव
सिंविआओ पचोरुहइ पचोरुहइत्ता जेणेव समणे जगवं
महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता समणं जगवं मह
वीरं तिकवुत्तो आयाहिणं पयाहिणं जाव वंदइ एमंसइ वंदि-
त्ता एमंसित्ता उत्तरपुरच्छिमं दिसीजागं अवक्कमइ अवक्क-
मइत्ता सयमेव आजरणमल्लालंकारं तं चेव जाव पउमावइ
पडिच्छइ जाव घग्गियव्वं सामी जाव णो पमादीयव्वं तिकट्टु
केसीराया पउमावइ य समणं भगवं महावीरं वंदंति णमंसं-
ति वंदित्ता एमंसित्ता जाव पणिया तएणं से उदायणे रा-
या सयमेव पंचमुट्ठियं द्वायं सेसं जहा उसज्जदत्तस्स जाव
सव्वदुक्खप्पहीणे । ५० ३ श० ६ उ० ।

इयमेव वक्तव्यता कथान्तरसंबन्धिता इत्यम् । जगतक्वेत्रे सौवी-
रदेशे वीतभयनामनगरे उदायनो नाम राजा तस्य प्रभावती रा-
ज्ञी तयोर्ज्यैष्ठ्यपुत्रोऽर्जीचिनामाऽजवत् तस्य भागिनेयः केसीनामाऽ
भूत् । स उदायनराजा सिन्धुसौवीरप्रमुखयोरुपजनपदानां वीतजय
प्रमुखत्रिगतत्रिपष्टिनगराणां महासेनप्रमुखाणां दशराजानां बहसु-
कुशानां वराणां चामराणां च ऐश्वर्यं पात्रयन्त्रस्तु । इतश्चम्पाया नग-
र्यां कुमारनन्दी नाम सुवर्णकारोऽस्ति । स च स्त्रीवम्पटो यत्र २ स्व-
रूपां दारिकां पश्यति जानाति वा तत्र तत्र पञ्चशत सुवर्णानि
दत्त्वा तां परिणयति । एवञ्च तेन पञ्चशतकन्याः परिणीताः ।
एकस्तम्भे प्रासादं कारयित्वा ताभिस्समं क्रीरति । तस्य च
मित्रं नागिलो नाम श्रावकोऽस्ति । अन्यदा पञ्चशैलद्वीपवास्तव्य-
हासाप्रहासान्यन्तर्यौ स्तः । तयोर्भर्ता विद्युन्माढी नाम देवोऽस्ति
सोऽन्यदा च्युतः ताभिश्चिन्तितं कमपि व्युद्ग्राहयित्वाः सोऽस्माक
भर्ता जवति स्वयोम्यपुरस्वगवेपणाय इतस्ततो व्रजन्तीर्ज्यां ता-
न्यां चम्पानगर्यां कुमारनन्दी सुवर्णकार पञ्चशतस्त्रीपरिचृतो
दृष्टः । ताभ्यां चिन्तितम् । एष स्त्रीवम्पटः सुखेन व्युद्ग्राहयिष्यते ।
कुमारनन्दी भणति । के जवन्त्यौ । कुतः समायाते ते आहतुः ।
श्रावां हासाप्रहासादेव्यौ तद्रूपमोहितः कुमारसुवर्णकारस्ते दे-
व्यौ भोगार्थं प्रार्थितवान् । ताभ्यां ज्ञपित यद्यस्मद्भोगकार्यः
तदा पञ्चशैलद्वीपं समागच्छेः । एव ज्ञपिते देव्यौ उत्पतिते गते
स्वस्थानम् । राज्ञः सुवर्णं दत्त्वा पटहं वादयति स्म । कुमारन-
न्दीसुवर्णकारं यः पञ्चशैलद्वीपं नयति तस्य स धनकोटिं ददा-
ति । एकेन स्थविरेण तत्पटहः पृष्टः कुमारनन्दिना तस्य कोटिं
धनं दत्तं स्थविरोऽपि तच्छनं पुत्राणां दत्त्वा कुमारनन्दिना सह या-
नपात्रमारुहः समुद्रमध्ये प्रविष्टः । यावद्दूरं गतस्तावदेकं वट
दृष्टवान् । स्थविर उवाच । तस्य वटस्याधः इदं वाहनं निर्गमि-
ष्यति तत्र जलावर्तोऽस्तीति वाहनं भङ्गयति । त्वं तु पतद्वटशा-
खामाश्रये । वटेऽत्र पञ्चशैलद्वीपात् जारण्डपक्षिणस्समायास्यन्ति
सन्ध्यायां तच्चरणेषु स्थवपुः स्ववस्त्रेण दृढं वस्नीयाः । ते च प्रजाते
इत उड्डीनाः पञ्चशैलं यास्यन्ति । त्वमपि तैः समं पञ्चशैलं
गच्छे । स्थविरेण एवमुच्यमाने तद्वाहनवटाशो गतः कुमारनन्दिना
वटशाखावलम्बनं कृतं भयञ्च तद्वाहनम् । कुमारनन्दी तु
मारण्डपक्षिचरणवलम्बेन पञ्चशैले गतः । हासाप्रहासाभ्यां
दृष्टः उरुञ्च । तव एतेन शरीरेण नावाभ्यां भोगो विधीयते ।
स्वनगरे गन्वाद्दुष्टत आरभ्य मस्तकं यावज्ज्वलनेन स्वश-
रीरं दह यथा पञ्चशैलार्थीशो भूत्वाऽस्मद्भोगेहां पूर्णाकुरु ।

तेभ्योक्त तत्राहं कथं यामि । ताभ्यां करतले समुत्पाद्य स
नगरोद्याने मुक्तः । ततो लोकस्तं पृच्छति । किं त्वया तत्राश्व-
र्यं दृष्टम् । स भणति । दृष्टं श्रुतमनुभूतं पञ्चशैलद्वीप मया
यत्र प्रशस्ते हासाप्रहासाभिधे देव्यौ स्तः । अत्र कुमारनन्दिना
तत्र स्वाङ्गुष्ठेऽग्निमारचयित्वा मस्तकं यावत्स्वशरीरं ज्वाल-
यितुमारब्धं । तदा मित्रेणाऽयं वारितः भो मित्रं तवेदं कापु-
रुषजनोचितं चेष्टितं न युक्तम् । महानुभाव ! दुर्लभं मनुष्य-
जन्म मा हारय तुच्छमिदं भोगसुखमस्ति । किं च यद्यपि त्वं
भोगार्थी तथापि स्वधर्मानुष्ठानमेव कुरु यत उक्तं । “धर्मात्
धर्माच्छ्रियाणं, कामत्वीणं च सत्यकामकरो । सम्गापवग्गसग-
म-हेऊ जिएदेसिओ धम्मो” ॥१॥ इत्यादि शिक्षावादैर्मित्रेण स
वार्यमाशोऽपि इङ्गिनीमरणेन स मृतः । पञ्चशैलाधिपति-
र्जातः तन्मित्रस्य श्रावकस्य महान् खेदो जातः । अहो ! भोग-
कामार्थं जना इत्थं क्लिश्यन्ति जानन्तोऽपि धर्मं किमत्र गा-
हस्थे स्थिताः स्म इति स श्रावकः प्रव्रजितः । क्रमेण कालं
कृत्वा अच्युतदेवलोके समुत्पन्नः । अवधिना स स्ववृत्तान्तं
जानाति स्म । अन्यदा नन्दीश्वरयात्रार्थं सर्वदेवेन्द्राश्चलिताः
स श्रावकदेवोऽपि अच्युतेन्द्रेण सम चलितः । तदा पञ्चशै-
लाधिपतेस्तस्य विद्युन्मालिनाम्नो देवस्य गले पटहो लग्नः
उत्तारितो नोत्तरति । हासाप्रहासाभ्यां उक्तम् । इयं पञ्चशैल-
द्वीपवासिनो स्थितिः यन्नन्दीश्वरद्वीपयात्रार्थं चलितानां देवे-
न्द्राणां पुर पटहं वादयन् विद्युन्मालिदेवस्तत्र याति ततस्त्व
खेदं मा कुरु गललग्नमिमं पटहं वादयन् गीतानि गायन्तीभ्यां
श्रावाभ्यां सह नन्दीश्वरद्वीपे याहि । ततः स तथा कुर्वन्
नन्दीश्वरद्वीपोद्देशेन चलितः । श्रावकदेवस्तं सखेदं पटहं
वादयन् दृष्ट्वा उपयोगेनोपलक्षितवान् । भणति च भोः त्वं मां
जानासि । स भणति । कः शक्रादिदेवान् न जानाति । ततस्तं
श्रावकदेवः तस्य स्वप्राग्भवस्वरूपं दर्शयति स्म । सर्वं पूर्व-
वृत्तान्तमाख्याति । ततः संवेगमापन्नः स देवो भणति । तदि-
दानीमहं किं करोमि । श्रावकदेवो भणति श्रीवर्द्धमानस्वामिन-
प्रतिमां कुरु यथा तव सम्यक्त्वं सुस्थिरं भवति । यत उक्तम् ।
“ जो कुञ्जइ जिणपडिमं, जिणण जियरागदोसमोहाणं ।
सो पावइ अन्नभवे, सुहजणणं धम्मवररणं” ॥१॥ अन्यच्च ॥
“ दारिहं दोहगं, कुजाइकुसरीरकुगइकुमईओ । अवमाणरो-
यसोआ, न हुंति जिणविवकारीण ॥२॥ ” ततः स विद्युन्माली
महाहिमवच्छिखराज्ञेशीर्षचन्दनदारु छेदयित्वा श्रीवर्द्धमा-
नस्वामिप्रतिमां निर्वर्तितवान् । ताञ्च मञ्जूपायां क्षिप्तवान् ।
तस्मिन्नवसरे परमासान् यावदितस्ततो भ्रमन् वाहन वायुभि-
रास्फाल्यमानं विलोकितवान् । तत्र गत्वा चासौ तमुत्पात-
मुपशामितवान् । सांयात्रिकाणां च तां मञ्जूपां दत्तवान्,
भणितवाञ्छ । देवाधिदेवप्रतिमा चात्रास्ति यत्र चेयं विशेष-
पूजामाप्नोति तत्रेयं देया देवाधिदेवनाम्नैवेयमुद्घाटयिष्यते
भवद्वाहनेऽस्यां स्थितायां न कोऽप्युपट्टवो भविष्यति । ततस्तां
लात्वा सांयात्रिका वीतभयपत्तनं प्राप्ताः । तत्रोदायनराजा
तापसभक्तस्तस्य सा मञ्जूपा दत्ता । कथितञ्च सुरचचनं
मिलितञ्च तत्र ब्राह्मणादिको भूरिलोकः भणति च गोविन्दाय
नम इत्युक्ते मञ्जूपा नोद्धादिता । तत्र केचित् भणन्ति । अत्र
देवाधिदेवश्चतुर्मुखो ब्रह्मास्ति अन्ये केचिद्वदन्ति अत्र चतु-
र्भुजो विष्णुरेवास्ति । केचिद्भणन्ति अत्र महेश्वरो देवाधिदे-
वोऽस्ति । अस्मिन्नवसरे तत्रोदायनराजपट्टराज्ञी चेटकराजपुत्री
प्रभावती नाम्नी श्रमणोपासिका तत्रायाता । तया तस्या

मञ्जूपायाः पूजां कृत्वा एव भणित “ गयरागदोसमोहो,
सव्वन्नु अट्टपाडहेरसंजुत्तो । देवाहिदेवगुरुओ, अइरामे
दसणं देउ ॥१॥ ” एवमुक्त्वा तया मञ्जूपायां हस्तेन परशु-
प्रहरो दत्तः उद्धादिता सा मञ्जूपा तस्यां दृष्टाऽतीव सुन्द-
राम्लानपुष्पमालालङ्कृता श्रीवर्द्धमानस्वामिप्रतिमा जातजिन-
शासनोन्नतिः अतीवानन्दिता प्रभावती एवं वभाण । “सव्वन्नु
सव्वदंसण, अपुणभवभावियजिनमणाणंद । जय चिंतामणि
जय गुरु, जय जय जिणवीर अकलंको ॥ १ ॥ ” तत्र
प्रभावत्या अन्तःपुरमध्ये चैत्यगृहं कारित तत्रेय प्रतिमा
स्थापिता । तां च त्रिकालं सा पवित्रा पूजयति । अन्य-
दा प्रभावती राज्ञी तत्प्रतिमायाः पुरो नृत्यति राजा च
वीणा वादयति तदानीं स राजा तस्यां मस्तकं न पश्यति ।
राज्ञोऽधृतिर्जाता हस्ताङ्गीणा पतिता राज्ञ्या पृष्ठं किं मया दृष्ट
नर्तितं राजा मौनमावम्य स्थितः । राजा अतिनिर्बन्धे उक्तवाद्
यस्तव मस्तकमपश्यन्नहं व्याकुलीचूतो हस्ताङ्गीणां पातितवान्
सा ज्ञानि मया सुचिर श्रावकधर्मं न काचिन्मममरणाद्गीतिर-
स्ति । अन्यदा तत्प्रतिमापूजनार्थं स्नाता सा राज्ञी स्वचेटीं प्रति
वस्त्राण्यनयेत्युवाच । तया च रक्तानि वस्त्राण्यनीतानि राज्ञी
कुक्षा प्राह । जिनगृहे प्रविशन्त्या मम रक्तानि वस्त्राणि ददासी-
त्युक्त्वा चेटीमादर्शनं हतवती मर्मणि प्रत्याहारवन्मात्सा मृता ।
प्रभावत्या चिन्तितं हा ! मया निरपराधत्रसर्जिवधधरणाद्गत
जग्नमतः पर किं मे जीवितव्येन ततस्तया राज्ञ्या राज्ञे उक्तम् ।
अहं जक्त प्रत्याख्यामि राज्ञा नैवेति प्रतिपादितं तया पुनस्तथै-
वोच्यते । तदा राज्ञा उक्तं च यदि त्वं दृवीं चूत्वा मां प्रतिबोध-
यसि तदा त्वं जक्त प्रत्याख्याहि । राज्ञ्या तद्वचोऽङ्गीकृतं भक्तं-
प्रत्याख्याय समाधिना मृता देवलोके गता देवोऽभूत् । तां
च प्रतिमा कुञ्जा देवदत्ता दासी त्रिकालं पूजयति । प्रभावती
देवस्तु उदायन राजानं प्रतिबोधयति । न च स तं बुध्यते राजानु
तापसभक्तोऽतः स देवस्तापसस्वरूपं कृत्वाऽमृतफलानि गृहीत्वा
गतो राज्ञे दत्तवान् । राज्ञा तानि आस्वादितानि पृष्ठश्च तापसः
क एतानि फलानि तापसो भणति । एतन्नगराऽन्येऽस्मदाश्र-
माऽस्ति तत्रैतानि फलानि सन्ति । राजा तेन सममेकाक्येव
तत्र गतः । तापसैस्समाचारैः स हन्तुमारब्धः राजा ततो नष्टः ।
तस्मिन्नेव वने जैनसाधून् ददर्श तेयामसौ शरणमाश्रितः । भयं
मा कुर्वति राजाश्वसितः तापसा निवृत्ताः साधुजिश्च तस्यैवं
धर्मं उक्तः । “धम्मो चेत्यसत्ताण, सरणं जव सायेरे । देवं
धम्मं गुरुं चैव, धम्महत्थीं परिकखए ॥ १ ॥ इत्थं अट्टोस-
रहिओ, देवो धम्मो वि निउणटयसहिओ । सुगुरु य वभयायी,
आरजपरिगहा विरओ ॥ २ ॥ ” इत्यादिकोपदेशेन स राजा प्र-
तिबोधितः । प्रतिपन्नो जिनधर्मं प्रजावती देव आत्मानं दर्शयित्वा
राजानं च स्थिरीकृत्वा स्वस्थाने गतः । एवमुदायनराजा श्राव-
को जातः । इतश्च गन्धारेदेशवास्त्वयः सत्यनामा श्रावकः सर्वत्र
जिनजन्मज्ज्यादिनीर्थानि वन्दमानो चैतादृश्यं यावदत्र तत्र शा-
श्वतप्रतिमावन्दनार्थमुपवासत्रयं कृतवान् तपस्तुष्ट्या - तद-
धिष्ठातृदेव्यास्तस्य शाश्वतजिनप्रतिमा दर्शिता तेन च वन्दि-
ता । अथ तया देव्या तस्मै श्रावकाय कामितगुटिका दत्ता । तत्र
स निवृत्तो वीतजयपत्तने जीवितस्वामिप्रतिमां वन्दितुमायानः
गोशीर्षचन्दनमयीं तां ववन्दे । देवात्तस्याऽतिसारो रोग उत्प-
न्न कुञ्जया दास्या प्रतिचग्नित स नीरुग् जान तुष्टेन तेन तस्यै
कामाङ्गुलिका गुटिका दत्ता कथितञ्च तासां चिन्तितार्थसाधकप्र-

जात्र । अन्यथा सा दासी अह सुवर्णवर्णा सुरूपा ज्रवामीति चि-
न्तयित्वा एकां गुटिकां जक्रितवती सुवर्णवर्णा सुरूपा जाता । तत-
स्तस्या सुवर्णगुटिकेति नाम जातम् । अन्यथा सा चिन्तयति भोग-
मुखमनुज्रवामि एष उदायनराजा मम पिता अपरे मत्तुल्या केऽपि
राजानो न मन्तीति च एरुप्रद्योतमेव मनसि कृत्वा द्वितीयां गुटिकां
जक्रितवती तदानीं तस्य च एरुप्रद्योतस्य स्वप्ने देवतया कथितं
वीतजयपत्तने उदायनराजो दासी सुवर्णगुटिकानाम्नी सुवर्णव-
र्णाऽतीव रूपवती त्वद्योम्यास्ति । च एरुप्रद्योतेन सुवर्णगुटिकाया-
समीपे दूत प्रेषित । दूतेन एकान्ते तस्या एव कथितं च एरुप्र-
द्योतस्त्वामीहते । तथा जणितमत्र च एरुप्रद्योत प्रथममायातु तं
पश्यामि पश्चाद्यथाहृद्या तेन सह यास्यामि दूतेन गत्वा तस्या
वचनं च एरुप्रद्योतस्योक्तं सोऽपि अनिन्नगिरिहस्तिनमधिरुह्य रात्रौ
तत्रायात । पृष्ठस्तया रुचितश्च । सा भणति यदीमां प्रतिमां सार्द्धं
नयासि तदाहनायामि नान्यथेति । ततस्तेन तत्स्थानस्यापनयो-
म्यान्या प्रतिमा तदानीं नास्तीति तस्यां रात्रौ तत्र उपित्वा स्वनगरे
पश्चात्त । तत्र तादृशीं जिनप्रतिमां कारयित्वा पुनरत्रायात स्ना-
प्रतिमां तत्र स्थापयित्वा मूर्त्तप्रतिमां दासीं च गृह्णित्वा उजायिनीं
गत । तत्रानलगिरिणा मूर्त्तपुरीषे कृते तद्दन्धेन वीतजयपत्तनस-
त्का इस्तिनो निर्मदा जाता । उदायनराजेन तत्कारणं - - - - - तम् ।
अनन्नगिरिहस्तिनः पदं दृष्टम् । उदायनेन चिन्तितं स किमयम-
त्रायात गृहमात्रुपैरुक्तं सुवर्णगुटिकानं दृश्यते राज्ञा उक्तं चेटी च-
एरुप्रद्योतेन गृहीता प्रतिमां विद्वोकयन्तु तैरुक्तं प्रतिमा दृश्यते
परपुष्पाणि मृगानानि दृश्यन्ते राज्ञा गत्वा स्वयं प्रतिमां विद्वोकिता
पुष्पमृगानन्दर्शनेन राज्ञा ज्ञातं नेय सा प्रतिमा किं त्वन्येति विप-
क्षेण राजा दृष्टश्च एरुप्रद्योतात्तिके प्रेषित । मम दास्या नास्ति
कार्यं प्रतिमां त्वरितं प्रेषयेति दूतेन च एरुप्रद्योतस्योक्तं च एरुप्र-
द्योतः प्रतिमां नार्पयति तदा सैन्येन समं ज्येष्ठमास एवाद्यनश्च-
क्षित । यावन्नमस्तेऽत्रे तत्सैन्यमायातं नावलज्जाप्राप्त्या तत्सैन्यं
नृपक्रान्तं व्याकुलीवचुव । तदानीं राज्ञा प्रजावती देवश्चिन्तित
तेन समागत्य त्रीणि पुष्कराणि कृतानि तेषु जज्ञवाजात्सर्वं सैन्यं
सुस्थं जातं क्रमेण उदायनराजा उजायिनीं गत । कथितवांश्च
प्रो च एरुप्रद्योतं तत्र मम च साक्षाद्युक्तं भवतु द्वाकेन मारितेन
अश्वसेन रथसेन वा त्वया मया च युद्धमङ्गीकुरु च एरुप्रद्योते-
नोक्तं रथसेनेनैव त्वया मया च योऽव्ययम् । प्रजाते च एरुप्रद्योत-
कपटं कृतवान् स्वयं अनन्नगिरिहस्तिनमारुह्य सद्रामाङ्गणे समा-
यात । उदायनस्तु स्वप्रतिज्ञानिर्वाहो रयारुह्य सद्रामाङ्गणे समा-
यात । तदानीमुदायनेन च एरुप्रद्योतस्य उक्तं त्वमसत्यमनिज्ञो
जातः कपटं च कृतवानसि तथापि तव मत्तो मोक्षो नास्तीति
जणता उदायनेन रयो मण्डल्यां क्षिप्त । च एरुप्रद्योतेन तत्प्रष्टो
ऽनन्नगिरिहस्तीं वेगेन क्षिप्त । स च हस्ती य य पादमुत्क्षिपति
तं तमुदायनः शर्षपेनैव यावत् हस्तीं चूर्णो निषति । तत्क-
न्वापुच्छन् प्रद्योतो वरु तस्य लज्जायै मम दासीपतिरित्यङ्गण-
त्रिभिनानि । तत उदायनराजेन च एरुप्रद्योतदेशे स्वाधिकारिण-
न्यापिता स्वयं तु च एरुप्रद्योतं काष्ठपञ्जरे क्षिप्त्वा सार्द्धं च नीत्वा
स्वदेशं प्रति चक्षित । सा प्रतिमा तु ततो न उत्तिष्ठतीति तत्रैव
सा मुक्ता । अव्यवच्छिन्नप्रयार्णश्चक्षितस्य अन्तरा वर्षाकात्रं ममा-
यातन्नेन रुचो दशजनीराजनिर्धुञ्जीप्राकारं कृत्वा मध्ये सरङ्गित ।
सुस्थेन तत्र तिष्ठति यन्वयं हृद्धं न च एरुप्रद्योतस्यापि भोजयति ।
एकदा पर्यपणादिनमायात तदा उदायनेन उपवासं कृतं सुप-
काने च एरुप्रद्योतं पृथग्नो ज्ञानार्थं पृच्छयते तैरुक्तं मद्यं पर्युप-
णादिने उदायनराजा उपोषितोऽस्तीति यद्भवतो रोचते तत्पच्यत ।
च एरुप्रद्योतेनोक्तं ममाप्यद्योपवासाऽस्ति न ज्ञानं मयाद्यं पर्युपणा

दिनं सुपकारैः च एरुप्रद्योतस्य उक्तमदायनराजाय तेनापि चिन्तितं
जानाम्यहं यथाय धूर्तसाधर्मिकोऽस्ति तथाप्यस्मिन् बद्धे मम
पर्युपणा न शुध्यति च एरुप्रद्योतो मुक्तं क्षामितश्च तदङ्कराच्छाद-
ननिमित्तं रत्नपट्टस्तस्य मूर्त्तिं वरुः । स्वविषयश्च तस्य दत्तः ।
ततः प्रभृति पट्टवद्वा राजानो जाताः । मुकुटवद्वाश्च पूर्वमप्यासन्
वर्षारात्रे व्यतिक्रान्ते उदायनराजस्ततः प्रस्थितः व्यापारार्थं यो
वणिग्धर्मस्तत्रायातः स तत्रैव स्थितः दशजनीराजभिर्वासितत्वा-
द्दशपुरं नाम नगरं प्रसिद्धं जातम् । अन्यथा स उदायनराज
पौपथशाखायां पौपथिकं पौपथं प्रतिपाद्यन् विहरति । पूर्वा-
त्रिसमये च तस्यैतादृशोऽग्निप्रायः समुत्पन्नः धन्यानि तानि प्रा-
माकरनगराणि यत्र श्रमणो जगवान् श्रीमहावीरो विरहति ।
धन्यास्ते राजेश्वरप्रभृतयो ये श्रमणजगवतः श्रीमहावीरस्या-
न्तिके केवलिप्रज्ञप्त धर्मं शृण्वन्ति । पञ्चाणुवतिक सप्तशिखावति-
क द्वादशविधं श्रावकधर्मं प्रतिपद्यन्ते । तथा मुएनी चूत्वा आगारा-
दनगारितां व्रजन्ति । ततो यदि श्रमणजगवान् श्रीमहावीर-
पूर्वानुपूर्व्यां चरन् यदीहागच्छेत्ततोऽहमपि जगवतोऽन्तिके प्रव-
जामि । उदायनस्यायमध्यवसायो जगवता ज्ञातः प्रातश्चम्पातः
प्रतिनिष्क्रम्य वीतजयपत्तनस्य मृगवनोद्याने जगवान् समवसूतः ।
तत्र पर्यन्मिथिता उदायनोऽपि तत्रायातो जगवदन्तिके अहं प्रव-
जिष्यामि पर राज्यं कस्मैश्चिद्दामीत्युक्त्वा जगवन्तं वन्दित्वा
स्वगृहाभिमुखं चक्षितः । जगवतापि प्रतिबन्धं मा कार्षीरित्युक्त-
म् । ततो हस्तिरत्नमारुह्य उदायनराजः स्वगृहे समायातः । तत
उदानस्यैतादृशोऽध्यवसायः समुत्पन्नः यद्यहं स्वपुत्रमञ्जीचिकु-
मारं राज्ये स्थापयित्वा प्रव्रजामि तदायं राज्ये जनपदं मानुष्यके-
षु कामजोगेषु मूर्त्तितोऽनाद्यनन्तं ससारकान्तारं प्रामिष्यति ततः
श्रेयं खलु मम निजकं केशिकुमारं राज्ये स्थापयितुम् । एवं
सप्रेक्ष्य शोभने तिथिकरणमूहूते कौटुम्बिकपुरुषानाकार्यं एवम-
वादीत् । क्षिप्रमेव केशिकुमारस्य राज्याभिषेकसामग्रीमुपस्थाप-
यत तैः कृतायां सर्वभूमिभ्यां केशिकुमारो राज्येऽभिषिक्तः ।
ततस्तत्र केशिकुमारो राजा जातः । उदायनराजश्च केशिकुमारं-
राजानं पृष्ट्वा तत्कृतनिष्कमणाभिषेकं श्रीमहावीरान्तिके प्रव्रजि-
तं बहुनि पृष्ट्वा तदशमद्वद्दशमासार्द्धमासकृपणादीनि तपः क-
र्माणि कुर्वाणो विहरति । अन्यथा तस्य उदानयराजर्षेरन्तप्रा-
न्ताहारकरणेन महान् व्याधिरुत्पन्नः वैद्यैरुक्तं दध्यौषधं कुरु । स
च उदायनराजर्षिर्भगवदाहया एकाक्येव विहरति । अन्यथा
विहरन् वीतजयगतः । तत्र तस्य भागिनेयः केशिकुमारराजो-
मात्यैर्ज्ञेयः स्वामिन्नेप उदायनराजर्षिं परीपहादिपराचूतं प्रव-
ज्यां मोक्षकाम एकाक्येव दहायात । तत्र राज्यं मार्गयिष्यति ।
स प्राह दास्यामि तैरुक्तं नैव राजधर्मः । पुनः स प्राह तर्हि किं
करिष्यति । ते प्राहुर्विषमिधर्मस्य दीयते राज्ञोक्तं ततस्तेरैकस्था-
पशुपात्या गृहे विषमिधितं दधि कारितं तेषां शिक्षया तथा तस्य
तद्दत्तमुदायनं त्रकं यावद्देवतयाऽपहृतम् । उक्तं च तस्य देवतया
महर्षेः । तव विषं दत्तं दध्यन्तस्तेन दध्यौषधं परिहर । तद्व्याख्या-
धि परिहृतं रोगो वरिष्ठितुमारुह्य । पुनस्तेन दध्यौषधं कर्तुमारुह्यं
पुनरपि तदन्तर्विषं देवतयाऽपहृतम् । एव चागत्रयं जातम् ।
अन्यथा देवता प्रमत्ता जाता नैश्च विषं दत्तम् । तत उदायनराज-
र्विर्वहृनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं पात्रयित्वा मासिक्या संक्षेपनया
केवलज्ञानमुत्पाद्य सिद्धन्तस्य शय्यातरं कुम्भकारस्तदानीं क-
चिद्दामान्तरं कार्यार्थं गतोऽभूत् कुपितया च देवतया वीतजयस्यो-
परि पाशुवृष्टिमुक्ता मकत्रमपि पुग्माच्छादितम् । अद्यापि तथैवा-
स्ति शय्यातरं कुम्भकारस्तु शनिपट्ट्या मुक्तः । उक्तं १९३० ।

१७ अ० । आ० क० । आ० म० ॥ (अभीचिकुमारस्य वक्तव्य ता स्वावसरे प्राक्ता अस्या एव महत्या उदायनवक्तव्यतायाः केचि दंशा अज्जराक्षियानिष्वाभियासिष्वादिशब्देषु । उदायनस्य पितृष्वसुर्जयन्त्याः श्रमणोपासिकायाः कथा जयतीशब्दे)

उदार (रात्र)—उदार—त्रि० उद्—आ—रा—क—दातरि, महति, सरत्रे, दक्षिणे, गम्भीरे, असाधारणे, वाच० । निस्पृहत्वातिरेका-दौदार्यवति, । न० २ श० १ उ० ।

उदात्त—उदारत्व—न० । अनिधेयार्थस्यातुच्छरूपे, स० । अतिशि-ष्टगुणगुणयुक्तास्वरूपे अन्यस्वार्थप्रतिपादकतावृक्षणे वा द्वावि-शतितमे सत्यवचनातिशये, स० ।

उदासीण—उदासीन—त्रि० उद्—आस—शानच्० । रागद्वेषरहिते मध्यस्थे, “उदासीणे फरस वयति” उदासीना रागद्वेषरहिता म-ध्यस्था बहुश्रुतत्वे सत्युपशान्तास्तान् स्खाद्वितांश्रोदनोद्यतान् कुर्वन्ति । आचा० १ श्रु० ६ अ० ४ उ० ॥ “समणपि दृढदासी ण, तस्य वि ताव एगे कुण्पति” सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

विवदमानयोरेकतरपक्षानावस्यके जिगीषोर्नृपतेः शत्रुमित्तृ-मितो व्यवहिते परतरे मएनवाद्वाहिरैतस्मादुदासीनो वशाधिक-इत्युक्तवृक्षणे राजभेदे, वाच० । उपेक्षमाणे च । स्या० ६ ग० उदाहृड—उदाहृत—त्रि० उद्—आ—हृ—क दृष्टान्ततयोपन्यस्ते कथिते, । वाच० । उपन्यस्ते, उदाहृत तु “सम मर्षेण अहाड सो विष्परिया समेव” सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

उदाहरन्त—उदाहरत्—त्रि० प्रतिपादयति, ‘सञ्च असञ्च इति’ चिंतय ता, “असाहु साहुन्ति उदाहरता” । सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।

उदाहरण—उदाहरण—न० उदाह्रियते प्राथम्येन गृह्यतेऽनेन दा-र्ष्टान्तिकोऽर्थ इत्युदाहरणम् । दश० १ अ० । उत्पत्तिधर्मक-त्वात्साध्यसाधर्म्यात्तर्कमजावे दृष्टान्ते, यथा घट इति वैधर्म्यो-दाहरण यदनित्यं न भवति तदुत्पत्तिमदपि न भवति यथाका-शमिति । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । विशेष० ।

मूलभेदतो द्वैविध्यं निदर्शयाम् ।

तयोदाहरणं द्विविहं, चउच्चिहं होइ एकमेकं तु ।

हेज चउच्चिहो खलु, तेण उ साहिज्जए अत्थ ॥

तत्र शब्दो वाक्योपन्यासायौ निर्धारणार्थो वा । उदाहरणं पूर्ववत्तच्च मूलभेदतो द्विविध द्विप्रकारं चरितकल्पितभेदाद्-न्तरभेदतस्तु चतुर्विध भवति । तयोर्धयोरैकैकमुदाहरणमाहार-णतद्देशतद्दोषोपन्यासभेदात्तच्च वक्ष्याम ।

नायं आहरणं ति, दिष्टंतोवमनिदरिसणं चैव ।

एगटं तं दुविहं, चउच्चिहं चैव नायवं ॥ ५२ ॥

ज्ञायतेऽस्मिन्सति दार्ष्टान्तिकोऽर्थ इति ज्ञातम् । अधिकरणे निष्ठाप्रत्ययः । तत्रोदाह्रियते प्राथम्येन गृह्यतेऽनेन दार्ष्टान्तिकोऽर्थ इत्युदाहरणमिति दृष्टमर्थमन्त नयतीति दृष्टान्तः । अतीन्द्रियप्र-माणदृष्ट सचेदन्निष्ठं नयतीत्यर्थः । उपनीयतेऽनेन दार्ष्टान्तिको-र्थ इत्युपमानम् । तथा च निदर्शनं निश्चयेन दर्शयते अनेन दा-र्ष्टान्तिक एवार्थ इति निदर्शनम् (एगटुति) इदमेकार्थ-मेकार्थकजातम् उह च तत्प्रागुपन्यस्त द्विविधमुदाहरणं चतु-र्विधं चैवाङ्गीकृत्य ज्ञातव्यं प्रत्येकमपि सामान्यविशेषयोः कथं-चिदेकत्वादत एव सामान्यस्यापि प्राधान्यव्यापनार्थमेकवचना-भिधानमेकार्थमित्यत्र बहु वक्तव्यं तत् नोच्यते ग्रन्थविस्तरजया-ज्ञानिकामात्रमेतदिति गाथार्थः ।

साम्प्रतं यदुक्तं तत्रोदाहरणं द्विविधमित्यादि तद्वैविध्यादिप्रद-शंनायाह ।

चरियं च कप्पियं वा, दुविहं तत्तो चउच्चिहंकेकं ।

आहरणे तद्देसे, तदोमे चैवुपन्नासे ॥ ५३ ॥

चरितं कल्पित चेति द्विविधमुदाहरणम् । तत्र चरितमभिधी-यते यद्दृष्टान्तेन कस्यचिद्दार्ष्टान्तिकार्थप्रतिपत्तिर्जन्यते । तद्यथा दु खाय निदानं यथा ब्रह्मदत्तस्य । तथा कल्पितं स्वबुद्धिकल्पना-शिल्पनिर्मितमुच्यते तेन कस्यचिद्दार्ष्टान्तिकार्थप्रतिपत्तिर्जन्यते । यथा पिप्पलवत्रैरानेत्यतायामित्युक्तं च “जह तुभे तह अम्हे, तुब्जे विय होहि य जहा अम्हे । अणाहेइ पभत, पमुयपत्तं किसल्लयाण ॥ नवि अत्थि नवि य होही, उल्लावो किसल्लपकुपत्ताण । उवमा खलु एस कता भवियजणविवाहणट्टाप” इत्यादिआहेदमुदाहरणं दृष्टान्त उच्यते तस्य च साध्यानुगमादिवृक्षणमित्युक्तं च “साध्ये नानुगमो हेतोः साध्याभावे च नास्तित्ता । स्याप्यते यत्र दृष्टान्ते, स साध्यमेतरो द्विधा” अस्य पुनस्तद्वृक्षणाभावात्कथमुदाहरण-त्वमित्यत्रोच्यते नदपि कश्चित्साध्यानुगमादिना दार्ष्टान्तिकार्थं प्रतिपत्तिजनकत्वात्फलत उदाहरणं उदापि च सोऽस्त्येवेति कृत्वा किं नोदाहरणतेति साध्यानुगमादिवृक्षणमपि सामान्यविशेषो-भयरूपानन्तधर्मात्मके वस्तुनि सति कथंचिद्भेदवादिन एव यु-ज्यते नान्यस्यैकान्तभेदाभेदयोस्तद्भावादिति । तथाहि सर्वथा प्रतिज्ञा दृष्टान्तार्थभेदवादिनोऽनुगमतः खलु घटादौ कृतकत्वादे-रनित्यत्वादिप्रतिबन्धदर्शनमपि कृतानुपयोग्येव भिन्नवस्तुधर्मत्वा-त्सामान्यस्य च परिकल्पितत्वादसत्त्वादित्यमपि च तद्वलेन सा-ध्यार्थप्रतिबन्धकल्पनायामितिप्रसङ्गादित्यत्र बहुवक्तव्यं तत् नो-च्यते ग्रन्थविस्तरजयादिति । एव सर्वथा अत्रेदवादिनोऽप्येक-त्वादेव तदज्ञावो भावनीय इति । अनेकान्तवादिनस्त्वनन्तधर्मा-त्मके वस्तुनि तर्कसामर्थ्यात्तद्वस्तुनः प्रतिबन्धघटनेनैव तस्य तस्य वस्तुनो गमक भवत्यन्यथा तस्मिन् तत्प्रतिपत्त्यसंभव इति कृत प्रसङ्गेन । प्रकृतं प्रस्तुम् । चरितं च कल्पितं चेत्यनेन विधि-ना द्विविधम् । पुनश्चतुर्विधं चतुःप्रकारमेकैकं कथमत आह । उदाहरणं तद्देशस्तद्दोषश्चैवमुपन्यास इति । तत्रोदाहरणश-ब्दार्थ उक्त एव । तस्य देशस्तद्देशः । एव तद्दोष । उपन्यासन-मुपन्यासः स च तद्वस्त्यादिवृक्षणो वक्ष्यमाण इति गाथार्थः ।

साम्प्रतमुदाहरणमभिधातुकाम आह ।

चउहा खलु आहरणं, होइ अवाओ उवायउवणा य ।

तह य पमुप्पन्नविणा—समेव मडमं चउच्चिगणं ॥ ५४ ॥

चतुर्धा खलु उदाहरणं भवति । अथ चतुर्धा खलु उदाहरणे विचा-र्यमाणं भेदा भवन्ति । तद्यथा—अपायः उपायः स्थापना च । तथा च प्रत्युत्पन्नविनाशमेवेति । स्वरूपमेपां प्रपञ्चेन भेदतो निर्यु-क्तिकार एव वक्ष्यति । दश० नि० १ अ० आवा० । (अपायादि-शब्देषु अपायाद्युदाहरणादि) एकदेशप्रसिद्ध्या सकलसिद्धयर्थ-कथने, कर्माणि-ल्युट्-इष्ट-सिद्धयर्थमुच्यमाने दृष्टान्ते, प्रकृतसि-द्धयर्थनिदर्शनरूपे उपोक्तं च । करणे-ल्युट्-न्यायमते प्रतिवादिना प्रयुक्तप्रतिज्ञादिपञ्चकान्तर्गतं व्याप्तिपक्षधर्मताप्रदर्शके, वाक्यभेदे कथनमात्रे, वृक्षणसम्बद्धतया प्राभाषिकवाक्योपन्यासे, कथा प्रसङ्गे च । जावे-ल्युट् वाच० । कालपनिकमप्युदाहरणं भवति । नचैतदनुपपन्नमप्यपि कालपनिकदृष्टान्तस्यान्यनुज्ञानाद्यदाह भगवान् ब्रह्मवाहुस्वामी ‘ चरियं च कप्पियं वा, आहरणं द्विवि-हमेव पणत्त । अट्टस्म माहण्ठाई धणमिव तु पणट्टाण ” न०

उदाहिय-उदाहृत-त्रि० व्याख्याते, " जा मा तिषि उदाहिया " आचा० १ श्रु० ७ अ० १ उ० ।

उदाहु-उदाहो-अव्य० विकल्पे, " किं जवे मुणी मुणीए उदाहो जुया सेजायरए " उताहो इति विकल्पार्थो निपातः । अ० १५ अ० १ उ० । " किं जाणया डिम्प उदाहु अजाणया " आचा० २ श्रु० । कदाचिच्चन्द्रार्थे, आचा० १ श्रु० ७ अ० २ उ० ॥

उदाहृतवत्-त्रि० व्याहृतवति, " उयाहु ते आयं काफुसन्ति इति उदाहु धीरे " । आचा० १ श्रु० ७ अ० २ उ० । कथितवति, " एओ वमं तय उदाहु धीरे । सूत्र० १ श्रु० १५ अ० । " एवं से उदाहु अणुत्तरनाणी अणुत्तरदसी " । उक्त० ६ अ० ।

उदि-उदि-पु० उव-उत्कृष्ट ः कामो यस्य उदिः ॥ उत्कृष्ट-कामयुक्ते ' जगो देवस्य धीमहि ' गा० ।

उदुन्नेय-उदकोद्गद-पु० गिरित्तादिभ्यो जडोद्भवे, । ज० ३ अ० ६ उ० ॥

उदूह-उदूह-त्रि० उदू-वह-क्त । जडे, स्थूले, घृते, च । वियाहिनस्त्रियाम्, स्त्री० । वाच० ।

उदूह-देशीवचनम्-मुपिते च " उदूह सेसवाहि अतोवि पंचगि एहनउदूहम् " वृ० १ उ० ॥ नि० चू० ।

उदूहल-उदूखल-न० ऊर्ध्वं खं द्याति द्वा० क० पृथो० नि० । तएकुत्रादिखएरुनार्यं काष्ठादिरचिते रुच्ये, गुण्णुदौ च । वाच० । " पीढं वा फलगं वा णिस्सेणि वा उदूहलं वा अवहदुउस्स वि य दूहंजा " आचा० २ श्रु० ।

उदू-उदू-पुं० उनात्ति विक्रयति उन्द-रक् । जडविभावे, वाच० । सिन्धुविषये मत्स्ये, तत्सूत्रमचर्म निष्पन्ने वले च । आचा० २ श्रु० । उदूडग-उदूडक-पु० वानप्रस्थतापसभेदे, ऊर्ध्वदृष्टदृष्टा ये सञ्चरन्ति, नि० चू० १ उ० । औप० । अ० ।

उदूडविहार-उदूडविहार-पुं० महानगर्यामादिनाथात्तये. महा-नगर्यामुदूडविहारे श्री आदिनाय. ॥ ती० ।

उदूड-उदूड-पुं० उदूडशति-उदूडश-अच्-मस्तकदशके, वाच० । मधुम. किकायाम्, क० ।

उदूडमं-उदूडशाए-न० पृथीतन्पु० मधुम. किकाणामएडरूपे अ-णरसूदृक्भेदे, क० ।

उदूडम-उदूडक-पुं० श्रीन्द्रियजीवनेदे, -प्रज्ञा० १ पद । जी० ।

उदूड-उदूड-पु० रन्नप्रमाया. पृथिव्या पूर्वावद्विकां सीमन्तक-प्रभाकरकादिशतितमेऽपक्रान्तमहानिरये, स्था० ६ अ० ।

उदूडमज्जिम-उदूडमध्यम-पुं० रन्नप्रमाया. पृथिव्या. उत्तरा-नादिकासु सीमन्तकमध्यमान्तरकादिशतितमेऽपक्रान्तमहानि-रये, स्था० ६ अ० ।

उदूडवत्त-उदूडवार्त्त-पु० रन्नप्रमायाः पृथिव्या पश्चिमायां नरकाययां सीमन्तकावर्तस्यापरेण विशतितमेऽपक्रान्तमहान-रके, -स्था० ६ अ० ।

उदूडवमिद-उदूडवमिद-पुं० रन्नप्रमाया पृथिव्या पश्चि-मायां नरकाययां सीमन्तकावर्तस्यापरेण विशतितमेऽपक्रान्तम-हानरके, स्था० ६ अ० ।

उदूड-उदूड-न० उर्ध्वं दूरं पृथंते यत्र कावे तदूर्ध्वं दूरम् । प्राकृ-तशान्या " उदूड " । ते च दृग द्विविधा धान्यदरा उदूडराश्च । धान्यानामाधारजृता इरा धान्यदरा कटपल्यादयः । उदूडराण्येव दृग उदूडरान्ते उज्येऽपि यत्र पृथंते, वृ० १ उ० । सुजिक्ते, ।

नि० चू० १ उ० । दुविहाओ होंति उदूडा, पेट्टे तह धन्नमाणिया " ते उदूडा द्विविधास्तद्यथा पोट्टुदरा धान्यभाजनदराश्च । पोट्टुमुदर तद्गयाहरा पोट्टुदरा । धान्यभाजनानि कटपल्यादयस्तान्येव दरा धान्यभाजनदरा । ऊर्ध्वं यत्र पृथंते तदूर्ध्वमुदरमुच्यते । वृ० १ उ० । नि० चू० ।

उदूडरिय-उदूड-त्रि० उदू-दृष्ट-क्त-उच्छृते, गर्वान्विते, वाच० । प्रावत्येन कर्मशत्रुजय प्रति दर्पिते, । नं० ।

उदूडवत्ता-अपडावयित-त्रि० प्राणव्यवरोपणात् जीवितविना-शके, " उदूडवत्ता आहारं आहारेऽ इति सेमहया पावेहिं कम्मोहिं अत्ताण उवक्खात्ता जवह " । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उदूडवण-अपडावण-न० जीविताद् व्यपरोपणे, । आचा० २ श्रु० । अतिपावनविवर्जितपीमायाम्, । " उदूडवणं पुण जाणासु, अइ-घायविवज्जियं पीमं " पिं० । सर्वथा जीवविनाशने च । तच्च पृथिव्यन्धोरन्त्यन्तरसंमर्हनाद्यैः अप्कायस्य तु वक्षितापनदाणा-द्यजिघातनपानपादादिकात्तनैः वनस्पतेः पत्रपुष्पाङ्कुरादित्रोटना-दिभिः । अत्र प्रायश्चित्तमाम्भ इति । जीत० । " उदूडवणं मारणं " तत्र प्रायश्चित्तं पागाञ्चितम् । नि० चू० १ उ० ।

उदूडवण-अपडावण-गौणहिंसायाम्, प्रहन०-अध० १ अ० । विद्ययाऽन्यत्र नयने, वृ० १ उ० ।

उदूडवणकर-अपडावणकर-पुं० मारणान्तिकनेदकारिणि, ग० १ अधि० ।

उपडावणकर-पुं० धनहरणाद्युपडावकारिणि, एषोऽप्रशस्तमनोवि-नयनेद. , ग० १ अधि० । औप० ।

उदूडवणकरी-अपडावणकरी-स्त्री० जीवानामपडावणकारि-ण्याम्, " परितावणकरिं उदूडवणकरिं चूतोवघाइयं अन्निकसणो प्रासेजा " आचा० २ श्रु० ।

उदूडविज्जमाण-अपडावणमाण-त्रि० मार्यमाणे, " किदाविज्जमा-णस्स वा उदूडविज्जमाणस्स वा जाव लोमुक्खणण मायमविहिं सासारगं दुक्खं जय पफिसवेदोति । सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।

उदूडविय-अपडावित-त्रि० उच्चासिते, " परिताविया किदामिया उदूडविया णाणाओ णण संकामिया " । ध० २ अधि० । मारिते, ज० २ श० १ उ० ।

उदूडवेयव-अपडावयितव्य-त्रि० जीविताध्यपरोपयितव्ये " अहं ण उदूडवेयवा अण्णे उदूडवेयवा एवमेव ते इत्थिकामेहिं मुञ्जि-या " । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उदूडवेहित-उपडावित-त्रि० उपडावान् करिष्यति, -ज० १५ श० १ उ० ॥

उदूड-उदूड-पुं० उदूगतो रथो यस्मात् १ रथकीले, उदूडतरथ-तुल्यः पक्षो यस्य । ताम्रचूडविहगे, । मेदिनी०

उदूडत्ता-अपडूय-अव्य० मृत्वत्यर्थे, " जम्प जीवा उदूडत्ता इत्येव ज्जो २ पणायति " स्था० १० अ० ।

उदूडणभत्तारा-उदूडणभत्तारा-स्त्री० जर्षा परिष्ठापितायां स्त्रि-याम्, " उदूडणभत्तारा भत्तारेण परिष्ठाविता " नि० चू० २ उ०

उदूडाम-उदूडाम-त्रि० उदूड दाम्भ अच्-समा० । वन्धनरहिते, " ताहे उदूडामं गच्छंतस्स क्खिगे ईसि पाणिण तत्रापपक्खा जग्गा " । आ० म० द्वि० । अप्रतिनियमे, स्वनन्त्रे, अत्युपे च । वाच० । " एव च कुसलजोगे उदूडामे निव्वकम्मपरिणामा प० चू० । उदू-उदू-

ष्टं श्रेष्ठ दाम पाशाख्यमखं यस्य । वरुणे, पु० गम्भीरे, त्रि० वाच०
 उद्दाह-आ-ठिद्-धा० हस्तादाकर्षणे, "आडा आ अन्दोहात्तो-
 ष । ४ । २५ । उद्दाह-आन्दिन्द्र इ आन्दिन्द्रति, प्रा० ।
 अवदाल-पु० अवदवने, पादादिन्यासेऽधोगमने, "गंगापुत्रि-
 णवाव्युयउद्दाहसाविसप । झा० १ अ० । चं० । क० । ज० । रा० ।
 उद्दाहयति नूमिमुद्दिनासि उद्-दह्-णिच्-एवुब्-बहुवारकवृक्के, व-
 नकोच्चे, । वाच० । अवसर्पिण्या । प्रयमारके, भरतकेप्रे स्वनाम-
 ख्याते द्रुमनेदे, । जं० २ वक्र० । नुकेदारभदे च । वाच० ।
 उद्दाह्वित्ता-उद्दालयितुम्-अव्य० । चर्माणि हुम्पयितुमित्यर्थे,
 दशा० १ अ० । जोत्रेणवा वेतेण वा णेतेण वा तथा वा क-
 सेण वा त्रियाप वा त्रयाप वा पासाइ उद्दाह्वित्ता प्रवइ" ॥ सूत्र०
 २ श्रु० २ अ० ।
 उद्दाव-उद्दाव-पु० उद्-द्रु-घञ्-पदायने, । अमर. । वाच० ।
 उद्दावण्या-अपदावणता-स्त्री० उत्त्रासने, ज० ३ श० ६ उ० ।
 उद्दाह-उद्दाह-पु० प्रकृष्टे दाहे, । स्था० १० ग० ।
 उद्दिष्ट-उद्दिष्ट-त्रि० उद्-दिष्-क० सामान्यतोऽभिहिते, स्था० ५
 ग० । प्रति० । प्रतिपादिते, । सूत्र० १ श्रु० ए अ० । तद्धि-
 वक्तिर्तायप्रणीते, सूत्र० २ श्रु० ९ अ० । वृ० । निर्दिष्टे, । दशा० ।
 नि० चू० । दानाय परिकल्पिते भक्तपानादिके, । "तस्स अक
 सिणो इसिणो णायपुत्ता उद्दिष्टभक्त परिवज्जयत्ति" सूत्र० २
 श्रु० ६ अन्निवपिते च । वाच० ।
 उद्दिष्टकर-उद्दिष्टकृत-त्रि० उद्दिष्टमुद्देशस्तेन कृतं विहित तद-
 (साध्व) र्थे सस्ते, " उद्दिष्टकर ज्ञप्त विवज्जती किमुपसेस-
 मारजे" । पचा० १० विव० । साध्वपेक्षया कृते आधाकर्मा-
 दौ, । पचा० १४ विव० । औद्देशिके, " उद्दिष्टकर जुंजइ, उ-
 कायपमदणो घण कुणइ । पचक्खं च जदगण, जो पियक्कण सो
 मिकखू" । दशा० १० अ० । उद्दिष्ट च कृत च उद्दिष्टकृतम्
 आधाकर्माणि, । दर्श० ।
 उद्दिष्टपदिमा-उद्दिष्टप्रतिमा-स्त्री० दशमासानात्मार्थिनिष्पन्नमाहा-
 रन च्छेद् इत्येव रूपायां दशम्यामुपासकप्रतिमायाम्, ध० २ अधि० ।
 उद्दिष्टनत्तपरिष्ठाप-उद्दिष्टनत्तपरिष्ठाप-पु० उद्दिष्ट तदेव श्रा-
 वकमुद्दिश्य कृत नत्तमोदनादि उद्दिष्टनत्त तत्परिष्ठाप येनासा-
 बुद्दिष्टनत्तपरिष्ठाप । दशमीमुपासकप्रतिमां प्रतिपन्ने श्रावके, स० ।
 उद्दिष्टनत्तवज्जणपदिमा-उद्दिष्टनत्तवर्जनप्रतिमा-स्त्री० दश-
 म्या श्रावकप्रतिमायाम्, तत्स्वरूप चैवम् । उद्दिष्टनत्तवर्जनप्र-
 तिमां सा चैव "उद्दिष्टकरं भक्त, पि वज्जण किमुय सेसमारज । सो
 होई खुरमुओ, सिंहवि च धारते को वि । तिच्च तुओ जाणे, जाणेइ
 वयइ नो वेति । पुञ्चोदियगुणजुत्तो, दसमासा कात्तमाणेण" ।
 उपा० १ अ० । तथा श्रमणेति निर्गन्धसद्वेशस्तदनुष्ठानकरणा-
 त्त श्रमणभूत. साधुकल्प इत्यर्थे । चकार समुच्चये अपि स-
 ज्ञावने भवति । श्रावक इति प्रकृत हे श्रमण । हआयुप्पन् । इति
 शुद्धमस्वामिना जम्बुस्वामिनमाम्बयतोक्तमित्येकादशीति । इह
 चैव ज्ञावना । पूर्वोक्तसमग्रगुणोपेतस्य क्षुरमुएरुस्य कृतज्ञोचस्य
 पा गृहीतसाधुनेपथ्यस्य इयांसमित्यादिक साधुधर्ममनुपाह्वयतां
 निज्ञार्थे शुद्धिकुलप्रवेशे सति श्रमणोपासकाय प्रतिपन्नाय निज्ञो-
 र्दयेति ज्ञापमाणस्य कस्त्वमिति कस्मिंश्चित्पुञ्जति प्रतिपन्नश्रमणो-
 पासकाऽहमिति वृत्तान्तस्यास्यैकादश मासान् यावदेकादशी
 प्रतिमा प्रवर्तीति । पुस्तकान्तरे त्वेव "वाचनादसणसावप प्रयमा
 कयवयक द्वितीया । कयसामाइप तृतीया । पोसहोववासनिरप
 चतुर्थी । राइभत्तपरिष्ठाप पञ्चमी । सच्चित्तपरिष्ठाप षष्ठी । दिया

वभयारी राओ परिमाणकमे सप्तमी । विआ वि राओ वि वभयारी
 असिणाणपयावि प्रवति वोसठकेसरामनहे अष्टमी । आरजपरि-
 ष्ठाप नवमी । उद्दिष्टनत्तवज्जण दशमी । समणभूण्या वि प्रवत्ति
 समणावसो एकादशीति । कच्चित्तु आरजपरिष्ठाप इति नवमी ।
 प्रेयारम्भपरिष्ठाप इति दशमी । उद्दिष्टनत्तवर्जक श्रमणभूतश्चै-
 कादशीति ॥ स० ॥ प्रश्न० ॥

उद्दिष्ट-उद्दीप्त-त्रि० प्रकाशान्विते, वाच० । "उद्दयिते कुट्टाक-
 क्षिपणट्टा । पुढवी दगवारगो य उद्दिष्टो (उद्दिष्टत्ति) अग्नि-
 काय शीतकाञ्चे उद्दवितो प्रवति । वृ० १ उ० ।

उद्दिष्ट-त्रि० उद् रिच्-क-अतिशयिते, अधिके, स्फुटे, । वाच० ।

उद्दिष्टावित्तए-उद्देनयितुम्-अव्य० आत्मनो गुरुतया व्यवस्था-
 पयितुमित्यर्थे, । वृ० १ उ० ।

उद्दिसिऊण-उद्दिश्य-अव्य० अनुज्ञाप्येत्यर्थे, । व्य० ७ उ० ।

उद्दिसिजंता-उद्दिश्यमान-त्रि० वाच्यमाने, । आ० म० द्वि० ।

उद्दिसित्तए-उपदेष्टुम्-अव्य० स्वय धारयितुमित्यर्थे, "दिस वा
 अणुदिस वा उद्दिसित्तए जहा तस्स गणस्स अप्पतिय सिया" ।
 व्य० द्वि० २ उ० । योगविधिक्रमेण सम्यग्योगेनाधीप्वेदमित्येव-
 मुद्देष्टुमित्यर्थे, "स ज काय उद्दिसित्तए" स्या० २ ग० ।

उद्दिसिय-उद्दिश्य-अव्य० उद्-दिष्-ल्यप्-प्रहेत्यर्थे, "से जि
 क्ख वा २ उद्दिसिय उद्दिसिय संयारग जाणज्ज अगुत्तियाप उद्दि-
 सिय उद्दिसिय" उद्दिश्य अद्भुती प्रसार्ये । आचा० २ श्रु० १ अ० ।

उद्दिष्ट-त्रि० प्राक् सकल्पिते, "उद्दिसियवत्थ सय वा ण जाणज्जा
 आचा० २ श्रु० ॥

उद्दिस्स-उद्दिश्य-अव्य० उद्-दिष्-ल्यप्-आश्रित्येत्यर्थे, "जता
 महुसवो खसु उद्दिस्स जिणेस कीरई जो उ" पचा० ए विव० ॥
 अद्भुत्येत्यर्थे च । "तत्थ भवे आसका उद्दिस्स जई वि कीरण
 योगो । दशा० १ अ० ।

उद्दीविय-उद्दीपित-त्रि० उज्ज्वाहिते, "सधुक्किय मुद्दीविय मुज्जा-
 वियय पर्दीविय जाण" । को० ।

उद्देश-उद्देश-पु० उद्दिश्यते नारकादिव्यपदेशेनेति उद्देश ।
 वाके, । आचा० १ श्रु० १ अ० । उद्दिश्यते इत्युद्देश ।
 उपदेशे, सदसत्कर्तव्यतादेशे, नारकादिव्यपदेशे, "उद्देशापास-
 गस्स णत्थिय" उद्दिश्यते इत्युद्देश उपदेश सदसत्कर्तव्यतादेश स
 पश्यति इति पश्य स एव पश्यकस्तस्य स विद्यते स्वत एव
 विदितवेद्यत्वात्तस्य अथवा पश्यतीति पश्यकः सर्वज्ञस्तदुपदेश-
 वर्ती वा तस्य उद्दिश्यते इत्युद्देशो नारकादिव्यपदेश उच्चावचगो-
 त्रादिव्यपदेशो वा स तस्य न विद्यते तस्य प्रागेव मोक्षगमना-
 दिति ज्ञाव. । आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । गुरुवचने, उक्त० १
 अ० । अध्ययने, तदन्तर्गताधिकारे च । "जणिभो वि य पुञ्चोव्विय
 कूट्टहेसे विसेसण" न० । समस्तार्थिनां कृते कल्पिते, ध० ३ अधि० ॥
 अस्यनिकेप । तत्रोद्देश पोढा नामोद्देश स्थापनोद्देशो इत्योद्दे-
 श क्षेत्रोद्देशः काशोद्देशो प्राचोद्देशश्चेति । नामोद्देशो यस्योद्देश
 इति नाम कियते । स्थापनोद्देश उद्देशवत् पुरपादे । स्थापना । इ-
 व्योद्देश इन्द्रव्यशरीरव्यतिरिक्त स्वयमेव भाष्यकृदाह ॥

दन्वेणं उद्देशा, उद्दिमति जाव जेण दन्वेणं ।

दन्वं वा उद्दिस्ते, दन्वञ्चओ नदद्वञ्चो ॥

इत्येण रजोहरणादिना यदुद्देश यो वा यंन सच्चित्तादिना
 इत्येणोद्दिश्यते तत्र सच्चित्तेन यथा गोभिर्गोमान् तुरगैस्तुरगप-
 ति गजैर्गजपतिरिति । अच्चित्तेन यथा द्वाभेन च द्वाभे उद्देशेण

उत्री कपात्वेन कपात्तीत्यादि । मिश्रेण यथा शकटेन शाकटिको रथेन रथिक इत्यादि । छव्य वा व्याधिप्रशमन यदुद्दिशति । अनुक्रमौपथ छव्य जवता गृहीतव्यमिति । छव्यचूतो वा ज्ञानानुपयुक्त पद । न श्रुतस्कन्धादिकमुद्दिशति छव्यार्थो वा छव्य निमित्तं श्रुतवैदादिक यदुद्दिशति एष सर्वोऽपि छव्योद्देशः ॥

खित्तम्मि जम्मि खित्ते, उद्दिमती जाव जेण खित्तेण ।

एवमेवय कावस्स वि, भावं उ पसत्यत्रपमत्थो ॥

क्षेत्रोद्देशे चित्त्यमाने यस्मिन् क्षेत्रे अद्भ्युतस्कन्धादेरुद्देश क्रियते व्यावर्ण्यते वा यो वा येन क्षेत्रेणोद्दिश्यते यथा जरते भवो भारत । सुराप्यायां जव सौराप्यो मगधेषु भवो मागध इत्यादि । एवमेव च यस्मिन् कावे अद्भ्यादिकमुद्दिश्यते येन वा कातेनाद्दिश्यते यथा सुप्रमायां भव सौपम शरदि जान. शारद इत्यादि एष कावोद्देश । भावोद्देशो द्विधा । प्रसस्तोऽप्रशस्तश्च । उभयस्यपि दर्शयति ॥

कोद्दाड अपमत्थो, णाणामादीय होड उ पसत्या ।

उदयो वि खडु पसत्थो, नित्यकरादार उदयादा ॥

क्रोधमानादिरौद्रयिको जावोद्देश । ज्ञानदर्शनादिक्रयोपशमिक औपशमिक क्रायिकोपशमिको वा जाव. प्रशस्तो भावोद्देशो जवति उदयोऽप्यौद्रयिको भावोऽपि तीर्थकराहारयश कोत्थोद्दि-सत्कर्मोदयरूपप्रशस्तो जवति । आदिशब्दस्य गाथायां व्यत्ययेन निर्देशो यन्त्रानुद्देश्यात् । वृ० ३ उ० । उद्देशनमुद्देश । सामान्याभिधाने, यथाऽध्ययनमिति । आ० म० प्र० । विशेष० । अनु० ॥

उद्देशनिर्देशयो. स्वरूप ज्ञाप्यकृदाह ॥

अज्जयणं उद्देशो, अज्जिहियं सामास्यंति निहमो ।

मामस्यविसिद्धाणं, अज्जिहाणं सत्यनामाणं ॥

शास्त्रं च नाम च शास्त्रनामनी तयो सामान्यविशिष्टयो सामान्यविशेषभूतयोरौघनिष्पन्ने नामनिष्पन्न च निक्षेपे यदभिधानमभिहितं तावद्देशनिर्देशौ यथा सत्येन चेह योजना । तद्यथा सामान्यस्य शास्त्रस्यौघनिष्पन्ननिक्षेपे यदध्ययनमित्यभिधानमभिहितं त उद्देश इत्युच्यते । नामनिष्पन्ने च निक्षेपे विशिष्टस्य नाम्नो यत्सामायिकमित्यभिधानमभिहितं स निर्देश इत्यभिधीयत इति ॥

अस्यनिक्षेपो यथा ॥

नामं उवणा ढविण्, खित्ते कावे समासउद्देशे ।

उद्देशम्मि य जावे, एमाई होड अद्भमत्रो ॥

नामादिजंदाउद्देशोऽप्रविधस्तद्यथा नामोद्देश स्थापनोद्देशो छव्योद्देश क्षेत्रोद्देश कावोद्देश उद्देशोद्देश समासोद्देशो जावोद्देशो जवत्यष्टमक इति निर्युक्तिगाथासंक्षेपार्थ ॥

तत्र नामोद्देशं व्याख्यातुमाह भाष्यकारः ॥

नामं जस्सुद्देशो. नामणुद्देशणं व जो जेण ।

उद्देशो नामम्म व, नामुद्देशोऽज्जिहाणंति ॥

यस्य जीवादेवंस्तुन उद्देश इति नाम क्रियते स नामोद्देश । नामरूप उद्देशो नामोद्देश यथा गोपाश्वदारकादिरुद्देश इति नाम (नामणुद्देशन्ति) यो वा व्रतपटस्तम्नादिपट्टार्थो येन व्रतपटस्तम्नादिनाम्ना उद्दिश्यते प्रातपाद्यने सोऽपि व्रतपट्टादिपट्टार्थो नामोद्देश उच्यते । उद्दिश्यतेऽभिधीयते प्रतिपाद्यने निजेन नाम्ना र्थेन कृत्या उद्देश (नामस्सवन्ति) नाम्नो वा वस्तु सामान्य-निधानस्योद्देशनमुच्चारण नामोद्देश । किमुक्तजवतीत्याह (अज्जिहाणति) यस्तुन सामान्यं यदभिधानं नन्नामोद्देश इत्यर्थं यथा आघ्रादे वृक्कं विनाम । वा शब्द सर्वत्र प्रकरान्तरसूचक

अत्र परोऽतिप्रसङ्गमुद्भावयन्नाह ।

एवं नणु सव्वो चिय, नामोद्देशो जओ जिहाणंति ।

ढव्वार्डणं तेहि व, तेसु व विकीरणस्स ॥

ननु यदि वस्तुन सामान्याभिधानमात्रमुद्देशोऽभिधीयते एवं तर्हि सर्व एवाय स्थापनाऽव्यक्तेषु कावोद्देशो नामोद्देश एव प्राप्नोति । यतो छव्यादीनामपि हेमरजतादीनां हेमादिक सामान्याभिधानमिति तैर्वा कस्तुम्भहरिडादिऽव्यैर्हेतुचूतैर्वस्त्रादीनां रक्तपातमिन्यादिसामान्याभिधानं प्रवर्तते । तेषु वा दण्डकुण्डलकिरीटादिद्रव्येषु सत्सु दण्डी कुण्डली किरीटीत्यादिक सामान्याभिधानं प्रवर्तमानं दृश्यते । एव स्थापनाक्षेत्रादिष्वपि वाच्यम् । ततो य एव छव्याद्युद्देशोऽज्जिमतः स एव सर्वोऽपि नामोद्देश प्राप्नोतीति उद्देशस्यैकविधत्वाद्द्विविधत्वं विशीर्यत इति । अत्र पराभिहितमध्युपगम्य परिहागमाह ।

सच्चं सव्वाणुगओ, नामुद्देशोऽज्जिहाणमित्तं जं ।

नाणत्तं तह वि मयं, मङ्किरियावत्थजेणहि ॥

सत्यमुक्तं जवता यतो यत्सामान्याभिधानमात्रं नामोद्देशः स खलु सर्वानुगत एव तथापि नामस्थापनाऽव्युद्देशानां नाना-त्व जेदरूपं मत सम्मतमेव परमार्थवेदिना कैरित्याह । मतिक्रियावस्तुभेदैस्तथाहि-यादृशी नामेन्द्रे मतिस्तादृश्येव न स्थापनेन्द्रादिषुत्पद्यते किंतु विवक्षणेव । नच यां क्रियां नामेन्द्र करोति तामेव स्थापनाऽव्येन्द्रादय किञ्चित्सदृशीमेव अत एव नामेन्द्रादिवस्तुनां परस्परं भेदो विज्ञेयो भिन्नमित्यादिहेतुत्वात् घटपटादिवस्तुवदिति ॥ करोति तामेव स्थापनां छव्येन्द्रादिवस्तुवदिति । एव प्रस्तुतनामस्थापनाऽव्युद्देशानामपि मत्यादिजे-दाद्देशो योजनीय इति ॥

अथ स्थापनाद्युद्देशानाह ।

उवणाए उद्देशो, उवणाद्देशत्त तस्म वा उवणा ।

तं तेण तत्रो तम्मि व, ढव्वाऽयाणमुद्देशो !

ढव्वुद्देशो ढव्वं, ढव्वपई ढव्वंसदढव्वो त्ति ।

एवं खेत्तं खेत्ती, खेत्तपई खेत्तजायत्ति ॥

स्थापनाया उद्देशनमुच्चारण सामान्येनाभिधानं स्थापनोद्देश-तस्य वा उद्देशस्य अङ्गरादिषु स्थापना स्थापनोद्देशः । अथ छ-व्योद्देशमाह-छव्यादीनामुद्देशो छव्योद्देश । आदिशब्दात् छव्य-वदादिपरिग्रहः कया पुनर्व्युत्पत्त्या छव्यादयो वाच्या भवन्ती-त्याह (तम्मिम्यादि) तदेव छव्यमुद्दिश्यते उच्चार्यते छव्यमित्येव सामान्येनाभिधीयते छव्योद्देशः । छव्यं च ननु उद्देशश्चेति कम्मधा-रथसमास । अत्र च पक्के छव्यमेवोद्देशोऽव्युद्देशश्चाच्यम् । अत एव द्वितीयगाथायामाह (ढव्वमिति) अथवा तेन छव्येण हेतु-चूतेन य उद्दिश्यते अज्जिधीयते स छव्योद्देशो यथा द्रव्यपतिरि-त्यादि । यदिना ततस्तस्माद्भव्याद्युद्देशोऽभिधानप्रवृत्तिर्छव्योद्देशो यथा छव्यवानित्यादि । अथवा तस्मिन् द्रव्ये सत्युद्देशोऽभिधा-नप्रवृत्तिर्छव्योद्देशो यथा स छव्य इत्यादि सिंहासने राज्ञ चूते काकिल्ल, यने मयूर, इत्यादि वा । एवमुद्दिश्यते तेन वा, इत्यादिव्युत्पत्त्या क्षेत्र क्षेत्री क्षेत्रपति क्षेत्रे जातं क्षेत्रमित्यादिकः सर्वोऽपि क्षेत्रोद्देश इति ।

कालो कावार्डयं, कावो वेयंति कावजायति ।

मंखवो त्ति समासो, अंगार्डणं तत्रो तिणहं ॥

अंगमुयखंधजयणाण, नियनियण्णयसंगहत्रो ।

होऽ समासुद्देशो, जहंममंगी तदञ्जेजा ॥

एमेव सुयक्खंधो, जह तस्स तयडविष्णाया ।

अज्जयाणं अज्जयाणी, तस्स जेया तयत्यप्पो ॥

काल एवोद्दिश्यमानत्वादुद्देशकालः कालोद्देशः । तेन वा कालोद्देशः कालोद्देशो यथा कालातीतं कालातिक्रान्तमिदं वस्त्विति । ततो वा कालादुद्देशः कालोद्देशो यथा कालो-
पेतं कालप्राप्तमिति । तस्मिन्वा काले जातं कालजातमित्या-
दिकः कालोद्देशः । अथ समासोद्देशं विवक्षुराह (सखेवे-
त्यादि) सक्षेपेणाविस्तरेण संकोचनं समास उच्यते तत्कोऽ
यं चेह अङ्गादीनां त्रयाणां विवक्षितः एतदेव दर्शयति (अंगे-
त्यादि) अङ्गश्रुतस्कन्धोऽध्ययनमित्येष समासो भवति ॥
कुत इत्याह । निजनिजप्रभेदसंग्रहादिति । अस्याङ्गादिसमा-
सस्योद्देशनमभिधान समासोद्देशक इति दर्शयति । यथा अङ्ग-
मिति तदेवोद्दिश्यमानत्वादुद्देश इत्यर्थः । तेन वाङ्गरूपसमा-
सेनोद्देशो यथाङ्गीति (तस्सनयद्वेत्ति) अङ्गात्मकसमानो-
द्देशो यथा तदध्येता अङ्गाध्येता इत्यादि । एवं श्रुतस्कन्धा-
त्मकसमास एवोद्दिश्यमानत्वादुद्देशो यथा तदर्थविवक्षाना
श्रुतस्कन्धार्थज्ञ इत्यादि । एवमध्ययनात्मकसमास एवोद्दि-
श्यते इत्युद्देशो यथाऽध्ययनमिति तेन वा उद्देशो यथाऽध्यय-
नीति । तस्माद्वा उद्देशो यथा तस्याध्ययनयस्याध्येता । त-
स्मिन्वा अध्ययने सति उद्देशो यथा तदर्थज्ञोऽध्ययनार्थविदि-
त्यादि विवक्षया सर्व भावनीयमिति ॥

अथोद्देशोद्देश भावोद्देशं चाह ।

उद्देशो उमिज्जे-माणो तयत्यवेत्ता वा ।

उद्देशो यं, जावो भाविति जावमि ॥

उद्देशः पुलाकोद्देशकादिः स एवोद्दिश्यमानत्वादुद्देशोद्देशः ।
स चायं विज्ञेय क इत्याह । पुलाकोद्देशकादिक उद्देशोऽप्यु-
द्दिश्यमानत्वेनोद्देशोद्देश उच्यते । तेन वा उद्देशोऽभिधानं
यथा उद्देशीति । तस्माद्वा उद्देशो यथा उद्देशज्ञः । तस्मिन्वा
उद्देशो यथा तस्योद्देशकस्यार्थवेत्ता इत्यादि (भावमिति)
भावविषय उद्देशो भावोद्देशः । क इत्याह (भावोक्ति) औद्-
यिको भाव उद्दिश्यतेऽभिधीयते इत्युद्देशो भावश्चासावुद्देश-
श्च भावोद्देश इत्यर्थः । तेन वा भावोद्देशो भावोद्देशो यथा
भावात्त्यादि पूर्वोक्तानुसारेण वाच्यमिति गाथानवकार्थः ॥
अथोद्देशव्याख्यानेन निर्देशमप्यतिदिशन्नाह ।

एवमेव स णिद्देशां, अडविहो सो वि होइ नायव्वो ।

अविमेषियमुद्देशां, विमेषिअो होइ णिद्देशो ।

एवमेव यथा उद्देश उक्तस्तथा निर्देशोऽप्यप्रविध एव भवति
ज्ञातव्यः । सर्वथा साम्यप्रतिषेधार्थमाह । किंत्वविशेषितसा-
मान्यनामस्थापनारूप उद्देशो विशेषितनामादिरूपस्तु स
एव निर्देशो भवतीति विशेष इति निर्युक्तिगाथार्थः ॥४६ ॥

भावार्थं तु भाष्यकार प्राह ॥

नामं जिणदव्वार्ड, उवणाविसिद्ववत्थुनिकवेवो ।

दव्वो गोमं दंकी, रहीति तिविहो सचित्ताड ॥

वस्तुनः पुरुषार्थैर्यत्पुरुषादिकं सामान्य नाम स नामोद्देश
उक्तो यत्तु तस्यैव विशेषनामसंग्रह नाम निर्देश उच्यते यथा
जिनदत्तादिसामान्यस्य वेन्द्रादेर्वस्तुनः । स्थापना स्थापनोद्देश
उक्तः इह तु विशिष्टस्य सौधमर्मादिपत्यादिवस्तुनो यः स्थाप-
नारूपो निक्षेपः स स्थापनानिर्देशः । इव्यस्यापि त्रिविधस्य
सचित्तादेर्विशिष्टस्य यो विशिष्टाभिधानरूपो निर्देशः तत्र

सचित्ताद्रव्यविशेषस्य निर्देशो यथा गौरित्यादि अचित्तस्य
तु दण्ड इत्यादि मिश्रस्य तु रथ इत्यादि रथस्य चाश्वदि-
युक्तस्येह मिश्रता भावनीयेति । तेन वा सचित्तादिद्रव्यवि-
शेषणनिर्देशो यथा गोमानित्यादि दण्डो रथीत्यादि ॥

अथ क्षेत्रकालनिर्देशावाह ॥

खेत्ते भरहं तत्थ व, जवोत्ति मगहत्ति मागहीवत्ति ।

सरज्जत्ति सारज्जत्ति य, संवच्चरिज्जत्ति काव्वमि ॥

क्षेत्रं क्षेत्रीत्यादिकः क्षेत्रोद्देश उक्तः । इह तु तदेव विशिष्टं
क्षेत्रं क्षेत्रनिर्देशो यथा भरतमित्यादि । अथवा (मगहत्ति)
मगधजनपद इत्यादि तस्मिन्वा क्षेत्रविशेषे भवः क्षेत्रमित्युच्य-
ते यथा भारत इत्यादि एतच्च स्वयमेव दृश्यम् । मगधेसु
भवो मागध इत्यादि एतच्च गाथायामप्यस्तीति काली का-
लोऽयमित्यादिकः कालोद्देश उक्तः । इह तु तस्यैव कालस्य
विशिष्टस्य यो निर्देशो विशिष्टमभिधानं स कालनिर्देशो यथा
शर इत्यादि । तत्र वा कालविशेषे भवः कालनिर्देशोऽभिधी-
यते यथा शरदि भवः शारदः । संवच्चरे भवः सांवच्चरिक
इत्यादि ॥

अथ समासनिर्देशमुद्देशं निर्देशं चाह ॥

आयारो आयारव, आयारधरे त्ति वा समाममि ।

आवस्तय मावामयि, तु तत्थ धरोह वायत्ति ॥

सत्थए परिणाड यव, अड्वज्जया यं समासनिद्देशा ।

उद्देशयनिद्देशो, स पएसो पोग्गजुद्देशो ॥

विस्तरवतो वस्तुन सङ्केप समासस्तस्य सामान्याभिधानं
समासोद्देशः उक्तः । इह तु तस्यैव समासस्य विशेषाभिधान-
समासनिर्देशस्तत्र चाङ्गश्रुतस्कन्धाध्ययनजेदात्रिविध समासो-
द्देश पूर्वमुक्त इह तु तेषामेव त्रयाणामङ्गादीनां विशेषाभिधा-
नरूपस्त्रिविध एव समासनिर्देशस्तथा चाह (आयारेत्यादि) आचा-
रप्ररूपणाङ्गविशेषाभिधाननिर्देश्यमानत्वादाचार इति समासनि-
र्देशस्तेन वा आचारसमासेन निर्देशो यथा आचारवानित्यादि ।
तस्माद्वा आचारसमासान्निर्देशो यथा आचारधर इत्यादि । श्रुत-
स्कन्धसमासनिर्देशो यथा आवश्यकमिति । तेन वा आवश्यक-
समासेन निर्देशो यथा आवश्यकीति । अथवा तस्मादावश्यक-
समासान्निर्देशो यथा आवश्यकसूत्रार्थधरोऽयमिति । अध्ययन-
माश्रित्य समासनिर्देशः क इत्याह ॥ आचाराङ्गे प्रथममध्ययन श-
स्त्रपरिज्ञा इत्यादि तेन वा शस्त्रपरिज्ञासमासविशेषणनिर्देशो य-
था (अज्जेयायति) शस्त्रपरिज्ञाध्येता अयमित्यर्थ इत्यादि समा-
सनिर्देशः । उद्देशनिर्देशस्तु उच्यते क इत्याह । (पएसो त्ति) अ-
ध्ययनस्य प्रदेशोऽस्य इत्यर्थः । यथा जगवन्त्यां पुत्रोद्देशकस्तस्य
निर्देशोऽभिधानमुद्देशनिर्देश इत्यादीनि । विशेषः ॥ आ०म० प्र० ।
। आ० चू० । वाच्यामीति गुरुप्रतिज्ञारूपे, विशेषः ॥ इदमध्ययना-
दि त्वया पठितव्यमिति गुरुवचनविशेषे, ॥

तच्छिष्टैवम् ॥

तत्राचार्यस्य उत्तराध्ययनादिकादिकश्रुतस्कन्धस्य औपपा-
तिकाद्युक्तादिकोपाङ्गाध्ययनस्य चायमुद्देशाविधिः । इहाचाराङ्गा-
द्यन्तरश्रुतमध्येतुमिच्छति यो विनेय स स्वाध्यायं प्रस्थाप्य गुरुं
विज्ञापयति जगवन्नमुक्त मम श्रुतमुद्दिशत । गुरुरपि जगतीच्छाम
इति । ततो विनेयो चन्द्रनकं दद्याति १ ततो गुरुस्याय चैत्यव-
न्दन करोति तत ऊर्ध्वस्थितो वामपाञ्चिकुनाशिष्यो योगोक्तेप-
निमित्त पञ्चविंशत्युच्चासमान कायोत्सर्ग करोति “चंद्रसु नि-
म्नव्यरोत्ति”यावच्चतुर्विंशतिस्तत्र चिन्तयतीत्यर्थः । नत पारित-

उद्देश

कायोत्सर्गं. संपूर्णचतुर्विंशतिस्तवं ज्ञाणित्वा तथास्थित एव पञ्च-
परमेष्ठिनमस्कारं नारत्रयमुच्चार्य “नाणं पचविद्द पणत्तमित्यादि”
उद्देशानर्दीं ज्ञाणति । तदन्ते चैव पुनः प्रस्थापनं प्रतीत्य साधोरि-
दमङ्गममु श्रुतस्कन्धं इदमध्ययनं वा उद्दिशामि क्रमाश्रमणानां
इस्तेन सूत्रमर्थं तदुभयं च उद्दिष्टमित्येव वदति । क्रमाश्रमणा-
नामित्यादि न्वात्मनोऽहकारवर्जनार्थमभिधत्ते ततो विनेय इच्छा-
मीति ज्ञाणित्वा वन्दनकं ददाति २ तत उत्यितो व्रवीति
सदिशत किं भणामीति । ततो गुरुर्वदति वन्दित्वा
प्रवेदयत ततो विनेय इच्छामीति ज्ञाणित्वा वन्दनकं ददाति ३
ततः पुनरुत्थित प्रतिपादयति ज्वद्धर्ममामुक श्रुतमुद्दिष्टमिच्छा-
म्यनुशास्तिम् । ततो गुरुः प्रत्युत्तरयति योगं कुर्विति एवं सदिष्टो
विनेय इच्छामीति भणित्वा वन्दनकं ददाति ४ ततोऽत्रान्तरे न-
मस्कारमुच्चारयन्नसौ गुरुं प्रदक्षिणयति तदन्ते च गुरोः पुरतः
स्थित्वा पुनर्वदति भवद्धर्ममामुक श्रुतमुद्दिष्टमिच्छाम्यनुशा-
स्ति ततो गुरुराह योगं कुर्विति । एव सदिष्ट इच्छामीति ज्ञा-
णित्वा वन्दित्वा च पुनस्तथैव गुरुं प्रदक्षिणयति । तदन्ते च पुन-
स्तथैव गुरुशिष्ययोर्वचनप्रतिवचने तथैव च तृतीयप्रदक्षिणां
विदधाति विनेयः । एतानि च चतुर्थवन्दनकादीनि त्रीण्यपि
वन्दनकान्येकमेव चतुर्थं गणयते एकार्थप्रतिवक्षत्वादिति ५ तत-
स्तृतीय प्रदक्षिणान्ते गुरुर्निपीदति निपण्यस्य च गुरोः पुरतोऽर्धा-
वन्तगात्रो विनेयो वक्ति युष्माकं प्रवेदितं सदिशत साधूनां प्रवे-
दयामि । ततो गुरुराह प्रवेदयेति । तत इच्छामीति ज्ञाणित्वा-
विनेयो वन्दनकं ददाति । ५ । प्रत्युत्थितश्चोच्चारितपञ्चपरमेष्-
टिनमस्कारः पुनर्वन्दनं ददाति । ६ । पुनरुत्थितो वदति युष्माकं
प्रवेदित साधूनां च तं प्रवेदितं सन्दिशत करोमि कायोत्सर्गम् ।
ततो गुरुरनुजानीते । कुर्विति ततः पुनरपि वन्दनकं ददाति । ७ ।
एतानि सप्तचक्रोन्नवन्दनकानि श्रुतप्रत्ययानि ज्वन्ति ततः प्रत्यु-
त्थितोऽभिधत्ते अमुकस्योद्देशनिमित्तं करोमि कायोत्सर्गमन्य-
त्रोच्छवासितादित्यादियावद्दुत्सृजामीति ततः कायोत्सर्गं स्थि-
त सप्तविंशतिमुच्छ्वासांश्चिन्तयति “ सागरवरगम्भीरं चिन्तयति ”
यावच्चतुर्विंशतिस्तव चिन्तयति इत्यर्थः । “ उद्देशसमुद्देशे, सत्ता-
वीम अणुभवणियाए ” इति वचनात् ततः पारितकायोत्सर्गं
संपूर्णं चतुर्विंशतिस्तव भणित्वा परिसमाप्तोद्देशक्रियत्वाद्गुरो-
श्चोभवन्दनकं ददाति तच्च न श्रुतप्रत्यय किं तर्हि श्रुतदातृत्वा-
दिना गुरु परमोपकारं । तद्धिनयप्रतिनिमित्तमिति ॥ अनु० ।
आ० म० द्वि० । (श्रुतस्कन्धस्यैवोद्देश इति अणुश्लोकाच्चेत्तकम्)
वाचनायां सूत्रप्रदाने, व्य० प्र० १ उ० । श्रुतस्कन्धाद्गुरोः परावर्तनो-
त्तरकात् च सप्तविंशत्युच्छ्वासाकात् कायोत्सर्गः । “ उद्देश
समुद्देशे सत्तावीम ” ॥ जी० १ प्रति० । उद्देशे मुहूर्ते “ पुस्ते
दत्यो अग्निर्ऋ, अस्तिष्णी य तदेव य । चत्वारि खिप्पकारीणि,
विज्ञारणे सुमोहणा ॥७॥ विज्ञाण धीरण कुञ्जा ” इति ।

क्रियत्पर्यायस्य किं श्रुतं दातव्यमित्याह ।

एषो कप्पति निगंध्याण वा निगंधीण वा खुड्ढागं वा
खुड्ढियाए वा अवंजणजायस्म आयायकप्पे णामज्जयणे
उद्दिमित्तए वा कप्पति निगंध्याण वा निगंधीण वा खु-
ड्ढागम् वा खुड्ढियाए वा वषजायस्म आयायकप्पेणामं
अज्जयणे उद्दिमित्तए वि १ । व्य० सू० १० उ० ।

न श्रुतपने निर्ग्रन्थानां वा कुल्लिकस्य वा कुल्लिकाया वा अव्य-
जनजातस्य व्यञ्जनान्युपस्यरोमाणि जातानि यस्य स तथा
तस्य आचारप्रकल्पो नामाध्ययनं निर्दायापरपर्यायमुद्देशम् ।
अत्र कारणं ज्ञाप्यकृताह ।

अहिअच्छस आयाये, अपणिते न उ कप्पति ।

अवंजणजातस्स, वंजणाए परूवणा ॥

जहा नरिंत्तं धारेज, जाणो उ अपचडो ।

तहा वि वकं बुद्धाउ, अववायस्स नो सहू ॥

अधिकाष्टवर्षस्याप्यपठितेऽप्याचारे अव्यञ्जनजातस्य । अत्र
व्यञ्जनानां प्ररूपणा कर्तव्या सा च सूत्रव्याख्यायां कृता न तु
नैव सूरयः प्रकल्पमाचारप्रकल्पनामाध्ययनं ददति कुत इत्याह ।
(जहेत्यादि) यथा ऊनाष्ट-ऊनाष्टवर्षश्चारित्रं धारयितुमप्र-
त्यलोऽसमर्थः तथा अजातव्यञ्जनतया अपक्वबुद्धिरपवाद-
माधारणेन वदति तथा कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा
कुल्लिकस्य वा कुल्लिकायावा व्यञ्जनजातस्य आचारप्रकल्पो
नामाध्ययनमुद्देशम् । अथ स्तोककालदीक्षितस्यापि ज्ञातव्य-
ञ्जनस्य दीयते किंवा नेत्यत आह । (अतिवासपरियागस्ते-
त्यादि) ज्ञातव्यञ्जनस्यापि त्रिवर्षपर्यायस्य श्रमणस्व निर्ग्रन्थस्य
कल्पते आचारप्रकल्पो नामाध्ययनमुद्देशम् । यदि पुनस्त्रयाणां
वर्षाणां अभ्यन्तरत उद्दिशति ततस्तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो
गुरुकाः त्रिवर्षपर्यायस्याप्यपरिणामकस्यातिपरिणामकस्य
चोद्दितस्य चतुर्गुरुकम् ॥

(सूत्रम्) चउवासपरियागस्स म्मणस्स निगंधस्स कप्पड
सूयगणे नामं अंगे उद्दिसित्तए पंचवासपरियागस्स समणस्स
निगंधस्स कप्पति दसा कप्पववहारा उद्दिसित्तए वि अट्टवास
परियागस्स निगंधस्स कप्पति ठाणसमवाए उद्दिसित्तए
दसवासपरियागस्स समणस्स निगंधस्स कप्पति विवाडे-
नामं अंगे उद्दिसित्तए ॥

चतुर्वर्षपर्यायस्य श्रमणनिर्ग्रन्थस्य कल्पते सूत्रकृतं नामाङ्क-
मुद्देशम् । पञ्चवर्षपर्यायस्य दशकल्पव्यवहाराविकृष्टो नाम
परुभ्य आरभ्य नव वर्षाणि यावत् तत्पर्यायस्य स्थानं समवा-
यस्य दशवर्षपर्यायस्य व्याख्या प्रकृतिः पञ्चममङ्गमेतदेव सहे-
तुकं वक्तुकामो भाष्यकृताह ।

चउवासे सूयगडं, कप्पवहारस्स पंचवासस्स ।

विगड्ढाणस्म, समवरिसविवाहपण्णत्ती ॥

चतुर्वर्षी पर्यायस्य सूत्रकृतः पञ्चवर्षस्य कल्पव्यवहारानुप-
लक्षणमेतत् दशाश्रुतस्कन्धश्चाविकृष्टपर्यायस्य स्थानं समवा-
यश्च दशवर्षपर्यायस्य व्याख्या प्रकृतिरुद्दिश्यते किंकारणमे-
तावत्कालातिक्रमेण तत आह ॥

चउवासो गाढमती, न कुसमएहिं तु हीनपज्जाओ ।

पंचवरिसओ जोग्गो, अववायस्सत्ति तो दिंति ॥

पंचाहुवरिविगिट्ठो, सुयधेरा जेणं तेण उवगिट्ठो ।

ठाणे महिक्खियंति य, तेण दमवरिसपरियाए ॥

सूत्रकृताङ्गे त्रयाणां त्रिपष्टथाधिकानां पापरिडकशतानां
दृष्टयः प्ररूप्यन्ते । ततो हीनपर्यायो मतिभेदेन मिथ्यात्वं
यायात् । चतुर्वर्षपर्यायस्तु धर्मे अवगाढमतिर्भवति ततः
कुसमयैर्नोपन्हियते । न चतुर्वर्षपर्यायस्य तदुद्देशेऽनुज्ञातम् ।
तथा पञ्चमोवर्षोऽपवादस्य योग्य इति कृत्वा पञ्चवर्षस्य दश-
कल्पव्यवहारान् ददति । तथा पञ्चानां वर्षाणामुपरि पर्या-
यो विकृष्ट उच्यते । येन कारणेन स्थाने समवाये न चाधीतेन
श्रुतस्यविरा भवन्ति तेन कारणेन तदुद्देशं प्रति विकृष्टपर्यायो
गृहीतस्तथा स्थानं समवायश्च महद्विकं प्रायेण द्वादशाना-

मध्यज्ञानां तेन सूचनादिति ॥ तेन तत्परिकर्मितमतौ दशवर्ष-
पर्याये व्याख्या प्रकृतिरुद्दिश्यते ॥

(सूत्रम्) एकारसवामपरियागस्त समणस्त निगंथस्त क-
प्पड खुट्टियाविमाणविजत्ती । महद्धियाविमाणविजत्ती मह-
द्धिया विमाणं पविजत्ती अंगचूद्धिया विवाहचूद्धिया नामं
अज्जयणमुद्दिसित्तए ॥

अस्य व्याख्या ॥

एकारसवामस्ता, खुट्टिमहद्धी विमाणपविजत्ती ।

कप्पड य अंगुवंगे, विवाह चैव चूद्धीयत्तो ॥

अंगाणमंगचूद्धी, महकप्पसुयस्त वगचूद्धी उ ।

विवाहचूद्धिया पुण, पणत्तीए मुणोयवा ॥

एकादशवर्षस्य क्षुल्लिकाविमानप्रविभक्तिर्यत्र कल्पेषु विमा-
नानि वर्षयन्ते महती विमानप्रविभक्तिर्यत्र विमानान्येव विमा-
नविस्तरेणाभिधीयन्ते । अज्ञानामुपासकदशाप्रभृतीनां पञ्चानां
चूलिका निरावलिका अङ्गचूलिका महाकल्पश्रुतस्य चूलिका-
वर्गचूलिका व्याख्याचूलिका पुनः प्रकृतेर्व्याख्या प्रकृतचूलिका
मन्तव्या ॥

(सूत्रम्) वारसवासपरियागस्त समणस्त कप्पड अरुणो
ववाए गरुडोववाए वरुणोववाए वेमणोववाए वेदंधरोव-
वाए । वेदंधरोववाए नामं अज्जयणे उद्दिसित्तए ॥

अत्र भाष्यव्याख्य ॥

वारसवासे अरुणो-ववायवरुणो य गरुडवेदंधरो ।

वेमणोववायत हा य, ते कप्पति उद्दिसित्तं ॥

द्वादशपर्यायस्य ।

अरुणोपया दुपरिय-दंतिपतिदेवाउ ।

अंजलिमउलियहत्या, उज्जोवेत्ता दमदिसो उ ॥

नागावरुणोवासं, अरुणा गरुडा य वीयगं देंति ।

आगंतूण पवती, संदि महा कि करेमिच्चि ॥

तेषामरुणोपपातादीनामध्ययनानां ये दशनामानः खल्वरुणाद्यो
देवास्ते यदि तान् प्रविध्यायाध्ययनानि परावर्तन्ते तदा ते अज्ज-
विसुकुलितहस्ता दशापि दिश उद्योतयन्ति । समागच्छन्ति स-
मागत्य च किंकरचूत्ता पशुपासते तथा नागा धरणा नामानो व-
रुणाश्च गन्धोदकादि चर्षन्ति । अरुणा गरुडाश्च वीजक सुवर्णं
ददत प्रत्यासन्नमागत्य द्रवते सदृशत किं कुर्मो वयमिति ।

(सूत्रम्) तेमवासपरियागस्त समणस्त निगंथस्त
कप्पड उट्टाणमुपममुट्टाणमुपदोर्विदो देववाए मागए परि-
यावणियाए ।

अस्य व्याख्या ।

तेरसवासे कप्पड, उट्टाणमुए तथा समुट्टाणे ।

देविदपरियावणिया, नागाण तहेव परिखाणी ॥

त्रयोदशवर्षस्य कल्पते उत्थानश्रुत तथा समुत्थान समुत्थान-
श्रुत देवेन्द्रपरियापनिका नागानां तथैव परियापनिका नागपरिया-
पनिका इत्यर्थः ।

(सूत्रम्) चउदसपरियागस्त समणस्त निगंथस्त क-
प्पति सुमिणंजावणानामं अज्जयणमुद्दिसित्तए ॥

चतुर्दशवर्षपर्यायस्य अत्र अस्य निगंथस्य कल्पते महास्वप्नजा-

वना नामाध्ययनमुद्देशम् “ चोदसवासुट्टिसए ” इत्यादि भा-
ष्यगाथोत्तरार्क सुप्रतीतमधुनार्यमाह ।

इत्थं तीमं सुमिणा, वायाडा चैव हंति महसुमिणो ।

वावत्तरि सव्वसुमिणा, वनिज्जंते फलं तेसि ॥

अत्र महास्वप्नजावनाध्ययने त्रिंशत् सामान्यस्वप्नाः द्वाचत्वारिं-
शन्महास्वप्ना वार्यन्ते फलं चैषां स्वप्नानां घण्ट्यते ॥

(सूत्रम्) पणसरमवासपरियागस्त समणस्त निगंथस्त कप्पड ।
चारणभावणानाममज्जयणमुद्दिसित्तए ॥

अत्र भाष्यम् ॥

पन्नरसे चारणजा-वणं ति उद्दिसिए उ अज्जयणं ।

चारणलच्छी तहियं, उप्पज्जंते उ अहियम्मि ॥

पञ्चदशे पञ्चदशवर्षपर्यायस्य चारणजावनेत्यध्ययनमुद्दिश्यते
तस्य कोऽतिशय इत्याह चारणद्विधिरुपजायते तदुपवर्णयते ॥

(सूत्रम्) सोदसवासपरियागस्त समणस्त निगंथस्त कप्पड ते
अनिसज्जानामंअज्जयणे उद्दिसित्तए सत्तरमवासपरियागस्त
समणस्तणिगंथस्तकप्पनिआसीविसजावणा नामं अज्ज-
यणमुद्दिसित्तए । अट्टारस वासपरियागस्त समणस्त निगं-
थस्त कप्पति दिट्ठीविसजावणानामज्जयणमुद्दिसित्तए ।
एगुणवीमवासपरियागस्त समणस्त निगंथस्त कप्पड दि-
ट्ठवायनामंगे उद्दिसित्तए वीसतिवासपरियाए समणे निगंथे
सव्वमुधाणवाती जवति ॥

अस्य व्याख्या

तेअनिसज्जा सोदस, आमीविसजावणं च सत्तरसे ।

दिट्ठिविसमट्टारम, एगुणवीसदिट्ठिवात्तो उ ॥

पौनःश्रवणं तेजोनिर्गमो नामाध्ययनमुद्दिश्यते । सप्तदशे वर्षे
आशीविपजावनानामोद्दिश्यते दृष्टिविपभावना नामाष्टदशे वर्षे
एकोनविंशतितमं वर्षे दृष्टिवाटो नाम द्वादशमङ्गमुद्दिश्यते । सांप्रत-
मंतेषामध्ययनानामतिशयानाह ।

तेयस्त निसरणं खलु, आसीविसतं तहेव दिट्ठिविसं ।

द्वर्षातो ममुपज्जे, समहीएसु तु एएसु ॥

एतेषु तेजोनिर्गमप्रभृतिष्वध्ययनेषु यथाक्रमं तेजसो निस्सरणमा-
शीविपन्व दृष्टिविपमित्येव द्वयं समुत्पद्यते । इयमत्र जावना ।
तेजोनिर्गमोऽध्ययनेऽर्थात् तेजोनिस्सरणद्विधिरुपद्यते येन वा तप-
सा कृत्वा तेजोद्विधिरुपजायते तत एवमुपवर्णयते आशीविपभावनायां
पठितायामाशीविपन्वद्विधिर्यैर्वा समावरणैराशीविपनया कर्म
वध्यते तान्युपवर्णयते । एवं दृष्टिविपजावनयामपि जावनीयम् ॥
दिट्ठिवाए पुण हाई, मव्वजावाए रूवणं नियमा ।

सव्वमुयाणवाड-वीमइवासे उ बोधव्वो ॥

दृष्टिवाटं पुनर्जवति सर्वभावानां रूपण प्ररूपण नियमात् त्रिंश-
तिवर्षं पुन सर्वश्रुतानुपाती भवति सर्वमपि श्रुतं यथा ज्ञानेन
योगेन तस्य पठनीयं जवति । अयं कस्य तीर्थकरस्य कात्रं कि-
यन्ति प्रकीर्णकान्याभवन्त्यत आह

चउदमयसहस्साडं, पडसागाणं तु वप्पमाणस्त ।

सेमाण जत्तया खलु, मीमा पत्तयवुट्टा उ ॥

प्रगवतो वर्धमानस्यामिन तीर्थं चतुर्दश प्रकीर्णकमहत्सागच-
वन् शेषाणां च तीर्थकृता यस्य यावन्त शिष्यास्तस्य तावन्ति
प्रकीर्णकानि प्रत्येकयुक्ता अपि तस्य तावन्त ।

पत्तस्म पत्तकात्रेय, वयाणि जो उ उद्दिमे तस्स ।

निज्जग्झान्जो विपुलो, किहमाणं पुण तं निगामेह ॥

पात्रस्य योग्यस्य परिणामकस्यैव । एतेनापात्रेऽपरिणामके विपरिणामके वा दृढानो महर्ता श्रुतासातनामेतीति प्रतिपादितम् । प्राप्ते कात्रे यथोदिते एतानि प्रकीर्णकानि च उद्दिशति तस्य सुविपुत्रो निर्जराज्ञान । क्व पुन स विपुत्रो निर्जराज्ञान । सू-
रिराह त विपुत्रनिर्जराज्ञान कथ्यमान निशमयतो मते कथयति ।

कम्ममर्मेवेज्जत्तं, खवेड अणुममयेव आउत्तो ।

अन्नयगम्मि जोगे, मव्जायम्मी विससेग ॥

कर्मज्ञानावरणीयादिकमसख्येयभावोपाजितमन्यतरकेऽपि योगप्रतिवेखनादावुक्तोऽनुसमयमेव कथयति विशेषतः स्वाध्याये आयुक्त ।

आयारंगादियाणं, अंगाणं जाव दिट्ठिवातो उ ।

एम विही विषेओ, मव्वेसिं आणुपुञ्जीए ।

आचारादिकानामङ्गानां यावत् दृष्टिवाटो दृष्टिवाटपर्यन्तानां सर्वेषामानुपूर्व्या एषोऽन्तरोदितो विधिविक्षेय । पात्रस्यो-
चित्ते काले बहुचितमङ्गं नदातव्यं न शेषमित्यर्थः ॥ व्य० १०३० ।
त्रिवर्षपर्यायो निर्ग्रन्थ आचारादिकुशल आचार्यादितया कल्पते उद्देशयितुम् ॥

तिवामपरियाए समणे निग्गंथे आयारकुसले संजमकुमले पत्रयणकुसले पष्त्तिकुसले संगहकुसले उवगहकुसले अक्कवयायारे अमवद्यायारे अभिष्सायारे असंकिट्टिहायार-
चरित्ते बहुस्सुए वज्जागमे जहण्णं आयारकप्पड उवज्जाय-
त्ताए उद्दिसित्तए ३ मव्वे वणंसे तिवामपरियाए समणे निग्गंथे नो आयारकुसले जाव संकिट्टिहायारचरित्ते अप्प-
स्सुए अवागमे नो कप्पड उवज्जायत्ताए उद्दिसित्तए ४ एवं पंचवासपरियाए समणे निग्गंथे आयारकुसले जाव असं-
किट्टिहायारचरित्ते बहुस्सुए वज्जागमे जहण्णं ढमाकप्प-
ववहारे दारे कप्पड आयारियउवज्जायत्ताए उद्दिसित्तए ५ सच्च-
वण मे पंचवासपरियाए निग्गंथे जाव अप्पस्सुए अप्पागमे नो कप्पड आयारियउवज्जायत्ताए उद्दिसित्तए ६ अट्टवासप-
रियाए समणे निग्गंथे आयारकुसले जाव असंकिट्टिहा-
यारचरित्ते बहुस्सुए वज्जागमे जहण्णं वणममवप्परे कप्पड मं आमं आयारियत्ताए पक्वित्तित्ताए थेरत्ताए गणित्ताए गणावत्तेइयत्ताए उद्दिसित्तए ७ मव्वे वणं अट्टवामपरियाए समणे निग्गंथे एणो आयारकुसली जाव संकिट्टिहायार-
चरित्ते अप्पस्सुए अप्पागमे एणो कप्पड आयारियत्ताए जाव गणावत्तेइयत्ताए उद्दिसित्तए ८ । व्य० सू० ॥

द्वत्रपदकम् । अथास्य पूर्वसूत्रेण सह क सम्यन्धस्तन आह ।

जावपत्तिञ्जेयस्स उपगि, एणमट्टाए हो एमं मुत्तं ।

सुयवगणे उपमाणं, मेमा उ हव्वंति जा द्दप्पी ॥

द्रव्यभावपरिच्छेदोपेतं व्यविरंनुमानं गरा धान्यनि ।
तद्विपरिणतो न धारयतीति उक्तम् । तत्रैव सुवपदकं भावपरि-
च्छेदन्य परिणामार्थं परिणामप्रतिपादनार्थं भवति वर्तते ।
यथा चानेन सूत्रपदकेन श्रुतेन चरणे च प्रसात्तामभिधीयते

शेषाश्च या लब्धय आचार्याणामुपाध्यायादीना योग्या याभिः
समन्विता आचार्यतया उपाध्यायादितया वा उद्दिश्यन्ते ।
ता अपि प्रतिपाद्यन्ते तत्र श्रुतपरिमाणं “जहन्नेण आयारप्पक-
प्पधरे” इत्यादिनाचारित्रपरिमाणं ‘ तिवामपरियाए’ इत्या-
दिना शेषपदैर्यथायोग लब्धयः । अनेन सबन्धेनायातस्या-
स्य व्याख्या । त्रीणि वर्षाणि पर्यायः प्रवृज्यापर्यायो यस्य स
त्रिवर्षपर्यायः । श्राम्यति तपस्यतीति श्रमणः । स च शाक्या-
दिरपि भवति । ततस्तद्वचच्छेदार्थमाह । निर्ग्रन्थः निर्गतो-
ग्रन्थात् द्रव्यतः सुवर्णादिरूपाद् भावतो मिथ्यात्वादिलक्षणा-
दिति निर्ग्रन्थः । आचारकुशलः ज्ञानादिपञ्चविधाचारकु-
शलः । तत्र कुशल इति द्विधा द्रव्यतो भावतश्च । तत्र यः कुश
दर्भ दात्रेण तथा लुनाति न कचिदपि दात्रेण चिच्छते स
द्रव्यकुशलः । यः पुनः पञ्चविधेनाचारेण दात्रकल्पेन कर्म
कुश लुनाति स भावकुशलः तत्रैवं समासः आचारेण ज्ञाना
द्याचारेण कर्मकुशलः कर्मच्छेदकः आचारकुशलः आचार-
विषये सम्यक् परिज्ञानवान् इति तात्पर्यार्थः । अन्यथा तेन
कर्मकुशच्छेदकत्वानुपपत्तेः । एव सर्वत्र भावनीयम् । संयमं
सप्तदशविधं यो जानात्येव स संयमकुशलः समासभावना
सर्वत्र तथैव । अथवा यः कुश लुनन्न कचिदात्रेणाच्छिद्यते स
लोके तत्रतः कुशलो नास्तिते न कुशलशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तं
दक्षत्व तच्च यत्रास्ति तत्र कुशलशब्दोऽपि प्रवर्तते इति दक्ष-
वाची कुशलशब्दस्तत एव समासः । आचारे ज्ञातव्ये प्रयो-
क्तव्ये वा कुशलो दक्ष आचारकुशलः ॥ एव संयमकुशलः
प्रवचने ज्ञातव्ये कुशलः प्रवचनकुशलः । प्रज्ञप्तिर्नाम स्वसमय-
परसमयप्ररूपणा तत्र कुशलः । संग्रहण संग्रह । स द्विधा
द्रव्यतो भावतश्च । तत्र द्रव्यत आहारोपध्यादीनाम् । भावनः
सूत्रार्थो तयोर्द्विविधेऽपि संग्रहे कुशलः । उप सामीप्येन ग्रहः
सोऽपि द्विधा द्रव्यतो भावतश्च । तत्र येषामाचार्य उपाध्यायो
वा न विद्यन्ते तान् आत्मसमीपे समानीय तेषामित्वरां दिशं
बुद्ध्वा तावद्धारयति यावन्निष्पाद्यन्ते एष द्रव्यतः उपसंग्रह-
ग्रहउपादाने इति वचनात् यः पुनरविशेषेण सर्वेषामुपकारं
वर्तते स भावतः उपग्रहः । अक्षताचारता परिपूर्णाचारता च
चारित्र्ये सति भवति । चारित्र्यता नियमत शेषाश्चत्वारोऽ-
प्याचाराः सेव्या चारित्र्यतः चारित्र्यस्यादानतेति वचनात् ।
तत्र आचारिवाहित्युक्तं द्रव्यम् । नन्वेषोऽप्यर्थ आचारकुशल इत्य-
नेनोपात्त इति किमर्थमस्योप्यादानमुच्यते चारित्र्य खलु प्रधान
मोक्षाङ्ग तदपि कण्ठतो नोकमिति तदाशङ्कान्युदासार्थमित्य-
दोषः । तथा अशक्तो यस्य सितासितवर्णोपेतवर्तवर्द इव न
कर्तुं आचारो विनेयशिष्यभाषागोचरादिको यस्यासावशव-
लाचारः । तथा अभिज्ञेन केनचिद्रूप्यतीचारविशेषेण खरिडन
आचारो ज्ञानाचारादिको यस्यासावभिज्ञाचारः । तथा असं-
क्लिष्ट इह परलोकाशंसारूपसक्लेशविप्रमुक्त आचारो यस्य
सोऽसक्लिष्टाचारः । तथा बहु श्रुत सूत्रं यस्यासौ बहुश्रुतः ।
तथा बहुरागमोऽर्थरूपो यस्य स बहुरागमः । जघन्येनाचार-
प्रकल्पधरो निशीभाध्ययनसूत्रार्थधर इत्यर्थः जघन्यत आचार
प्रकल्पग्रहणादुत्कर्षतो द्वादशाङ्गविधिति द्रव्यम् । स कल्पते
यो भवत्युपायतयोद्देष्टुमिति प्रथमसूत्रार्थः । (सव्वेवणसे ति
वासेत्यादि) । सेशब्दोऽथशब्दार्थः । अथ स एव त्रिवर्षपर्यायः
श्रमणो निर्ग्रन्थो नो आचारकुशल इत्यादि पूर्वव्याख्यानन-
सुप्रतीतम् । एव द्वे सूत्रे पञ्चवर्षपर्यायस्याचार्योपाध्यायत्वो-
द्देशविषये भावनीये नवर तत्र जघन्येन दशाकल्पव्यवहारधर
इति वक्तव्यम् । ४ । एवमेवाष्टवर्षपर्यायस्याप्याचार्योपाध्याय-

गणावच्छेदित्वोद्देशविषये द्वे सूत्रे व्याख्येये केवलं तत्र जघ-
न्येन स्थानसामाचार्या गण इति वाच्यं शेषं तथैव । एष सूत्रपदक
स्य सत्तेपार्थः । अधुना निर्युक्तिविस्तरः । तत्र तावत्सर्वपामेव
सूत्रपदानां सामान्येन व्याख्यांचिकीर्षुरिदमाह । भाष्यकृत् ॥

एकारसंगसुत्तत्रय-धारया नवमपुव्वकरुजांगी ।

बहुसुय बहुआगमिया, सुत्तत्रयविसारया धीरा ॥

एयगुणोववेया, सुयनिघसा णायगामहाणस्स ।

आयरियजवज्जाय-पवत्तिथेरा अणुन्नाया ॥

एकादशानामङ्गानां सूत्रार्थमवधारयन्तीत्येकादशाङ्गसूत्रधा-
रकाः (नवमपुव्वत्ति) अत्रापि सूत्रधारका इति सवध्यते
नवमपूर्वग्रहणं च शेषपूर्वाणामुपलक्षणं ततोऽयमर्थः समस्त-
पूर्वसूत्रधारकाः तथा सूत्रोपदेशेन मोक्षाविरोधीकृतो न्यस्तो
योगो मनोवाक्कायव्यापारात्मकः सकृतयोगः स येषामस्ति ते
कृतयोगिनः । बहुश्रुताः प्रकीर्णकानामपि सूत्रार्थधारणात् इह
पूर्वधरा अपि तुल्येऽपि च सूत्रे मतिवैचित्र्यतोऽर्थागममपेक्ष्य
प्रस्थानपतितास्ततः प्रभूतावगमप्रतिपादनार्थमाह । बह्वागमाः
बहुः प्रभूतः आगमो येषां ते तथा एतदेवाह । सूत्रार्थाविशारदाः
तत्कालापेक्षया सूत्रेऽर्थे च विशारदाः तथा धिया औत्पत्ति-
क्षयादिरूपया बुद्ध्या राजन्ते इति धीरा “ एतद्गुणोपपेता इ-
त्यादि ” येऽन्तरगाथायामुक्ता गुणा एतैर्गुणैरुपेता एत-
द्गुणोपेता । श्रुतं निघर्षयन्तीति श्रुतनिघर्षाः । किमुक्तं भवति
यथा सुवर्णकारस्तापनिकर्षच्छेदैः । सुवर्णं परीक्षते किं सुन्दर-
मथवाऽसुन्दरमिति । एवं स्वसमयपरसमयान्परीक्षन्ते ते
श्रुतनिघर्षा इति यथा नायकाः स्वामिनो महाजनस्य स्वगच्छ-
वर्तिनां साधूनामिति भावः । अथवा नायका ज्ञानार्दीनां
प्रापकास्तदुपदेशलाभात् महाजतस्य समस्तस्य संघस्य
इत्यभूता आचार्या उयाध्यायाः प्रवर्तितस्थविरा उपलक्षणमेत-
द्गणावच्छेदिनश्चानुज्ञाताः तदेव सामान्यतः सर्वसूत्रपदाना-
मर्थो व्याख्यातः । संप्रत्येकैकस्य सूत्रपदस्यार्थो वक्तव्यस्तत्र
येषां पदानां वक्तव्यः तान्युपलक्षिपन्नाह ॥

आयारकुसलसंजम-पवयणपप्पत्ति संगहोवगहे ।

अक्खुय असवत्तजिन्न-संकिट्टियायारसंकिण्णे ॥

अत्र कुशलशब्द पूर्वार्द्धे प्रत्येक सम्वध्यते ततोऽयमर्थः
आचारकुशलशब्दस्य प्रवचनकुशलशब्दस्य प्रज्ञप्तिकुशलश-
ब्दस्य सग्रहकुशलशब्दस्य उपग्रहशब्दकुशलस्य च (अक्खु-
एत्यादि) अत्राचारशब्दसपन्नः प्रत्येकमभिसम्बन्धनीयः ।
अक्षताचारसपन्नस्य अक्षताचारशब्दसपन्नस्य अक्षताचार-
स्येत्यर्थः । एवमशबलाचारसपन्नस्य अभिज्ञाचारसपन्नस्य
सक्लिष्टाचारसपन्नस्य च व्याख्या कर्तव्या ॥ व्य० ॥ (कुश-
लशब्दव्याख्या स्वस्थाने)

सांप्रतमक्षताचारादिपदानां सामान्येन व्याख्यानमाह ।

आहाकम्मुद्देशिय, ठविय रइय कीय कारियं ठेज्जं ।

उज्जिष्ठा हरुमाले, वणीमगाजीवण निकाए ।

परिहरति असणं पाणं, सेज्जोवहिं पूति संकियं मीसं ।

अक्खुयमज्जिन्नमसं-किट्टिच वासए जुत्तो ।

आध्यात्मिकयन्मूलत एव साधूनां कृते कृतम् औद्देशिकमुद्दिष्टा-
दिभेदजिन्न, स्थापित यत्सयतार्थ स्वस्थाने परस्थाने वा स्थापित,
रचित नाम सयतनिमित्तं कांस्यपात्र्यादौ मध्ये प्रक्तं निवेश्य
पार्श्वेषु व्यञ्जनानि बहुविधानि स्थाप्यन्ते । तथा क्रीतेन कारि-

तमुत्पादितं क्रीतकारितम् आच्छेद्य यत् भृतकादिवच्यमाच्छिद्य
दीयते । उज्जिन्न यत्कुत्तपादिसुख स्थगितमप्युच्छिद्य ददाति ।
आहन स्वप्रासादाहृतादि (मालत्ति) मालापहत वनीपकीञ्ज्य
पिएरु उत्पाद्यते स पिएरुऽपि वनीपकः । आजीवन यदाहार-
शय्यादिकं जात्याद्याजीवनेनोत्पादितं (निकाएत्ति) मम
एतावद्वातव्यमिति निकाचितम् एतानि योऽज्ञानपानादिश-
य्योपधीश्च परिहरति तथा पूतिकं शङ्कितं मिश्रमुपलक्षणमेतद-
ध्यवपूरकादिकं च यश्चावश्यकं युक्तं सांस्कृताचारं अजिन्नान्चारः
सक्लिष्टाचारः । तत्र स्थापितादिपरिहारी अक्षताचारः । अज्या-
हृतादिपरिहारी अशवलाचारः जात्योपजीवनादि परिहरन् अ-
भिज्ञाचारः । सकलदोषपरिहारी असक्लिष्टः । सप्रति लाघवाय
द्वितीयसूत्रगतानि अक्षताचारादीनि पदानि व्याख्यानयति ॥

ओसन्नखुयायारो, सवज्ञायारो य होइ पासत्यो ।

जिन्नायारकुसीलो, संसत्तो संकिलिट्ठो उ ।

अवसन्न आवश्यकदिष्वनुद्यमः कृताचारः । तथा पार्श्वस्थोऽ-
न्योऽज्ञादिभोजी शवलाचारः । कुशीलो जात्याजीवनादिपरो
भिज्ञाचारः ससक्तः ससर्गवशात्स्थापितादिभोजी । सक्लिष्टः
सक्लिष्टाचारः । सप्रत्याचारप्रकल्पधर इति पदं व्याख्यानयति ।

तिविहो य पक्कपधरो, सुत्ते अत्थेय तडुजये चैव ।

सुत्तधरवज्जियाणं, तिगडुगपरिवट्ठणा गच्छे ॥

त्रिविधः खडु प्रकल्पधरस्तथा सूत्रे सूत्रतः अर्थतः तडुभयतश्च ।
इयमत्र प्रावना । आचारप्रकल्पधारिणां चत्वारो ऋद्धास्तद्यथा
सूत्रधरोऽर्थधर अर्थधरो न सूत्रधरः सूत्रधरो नार्थधरः सूत्रधरो
नाप्यर्थधर ४ अत्र चतुर्थो भङ्गः शून्यः । उन्नयविकल्पतया आ-
चारप्रकल्पधारित्वविशेषणसम्भवात् । आद्यानां त्रयाणां ऋद्धानां
मध्ये तृतीय भङ्गवर्ती स गणे उद्दिश्यते । यतः स सूत्रधारित-
या गच्छे गच्छस्य परिवर्तको भवति तदभावे द्वितीयभङ्गवर्त्यपि
तस्याप्यर्थधारितया सम्यक्परिवर्तकत्वान्न चाद्यभङ्गवर्ती तथा-
चाह । सूत्रधरवर्जितानामाचारप्रकल्पितानां गच्छे सम्यक् परि-
वर्तनात्त्रिके तृतीयभङ्गे च ततस्त एवोपाध्यायाः स्थाप्या न प्रथ-
मभङ्गवर्तिनः । एव दशाकल्पव्यवहारधरादिपदानामपि व्याख्या
कर्तव्या ॥

अत्र पर आह ॥

पुव्वं वप्पे जुणं, दीहं परियायसंघयणसच्छं ।

दसपुव्विए य धीरे, मज्जार पणियपरुवणया ॥

ननु पूर्वमाचार्यपदयोग्यस्य दीर्घं पर्यायो वक्षितं सहनन चा-
तिविशिष्टं श्रद्धा च प्रवचनविषयाऽत्युत्तमा आगमतश्चाचार्यप-
दयोग्यो जघन्यतोऽपिदशपूर्विकास्तथा धरा बुद्धिचतुष्टयेन विराज-
माना ततः एव पूर्वं वर्णयित्वा यदेवमिदानीं प्ररूयते यथा त्रिव-
र्षपर्याय आचारप्रकल्पधर उपाध्याय स्थाप्यते, पञ्चवर्षपर्यायद-
शाकल्पव्यवहारधर इत्यादि । सैषा प्ररूपणा मार्जारदि न कल्पा ।
यथाहि मार्जारं पूर्वं महता शब्देनारटति पश्चादेव शनैः शनैरा-
रटति । यथा स्वयमपि श्रोतु न शक्नोत्येव त्वमपि पूर्वमुच्चैः शब्दि-
तवान् । पश्चाच्छनैरिति सूरिराह । सत्यमेतत् केवलं यत्पूर्वमुक्तं
तद्यथोक्तन्यायमङ्गीकृत्य सप्रति पुनः काठानुरूपं प्रज्ञाप्यते इत्य-
दोपस्तथाचात्र पुष्करिण्यादौ यौ दृष्टान्तौ नावेवाह ॥

पुक्खरिणी आयारे, आणयणा तेणगा य गीयत्ये ।

आयारम्मि उ एए, आहरणा हांति नायव्या ॥

पुष्करिणी वापी आचार आचारप्रकल्पस्य आनयनं स्नेनकाञ्चौ-

रा गीतार्थो एतानि चत्वार्यहस्त्रानि दृष्टान्याचार्येण ज्ञातव्यानि
श्मानि च ॥

सत्यपरिष्ठात्काय-अहिगमपिंरुत्तरज्जयणं ।

स्वखेयवसन्नगावो, गोहा सोही य पुक्खरिणी ॥

शस्त्रपरिष्ठा पद्कायाधिगमः पद्जीवनिका षडमेकमुदाहरणं-
पिएरु. उत्तराध्ययनं उत्तराध्ययनानि वृक्षा. कल्पजुमादयः वृषजा
वलीवर्दाः गावः गोधाः शोधि' अत्र दृष्टान्त. पुक्खरिणी च सर्व-
सख्यया त्रयोदश आहरणानि ॥

एतानि व्याचिरव्यासु. प्रथमत. पुक्खरिण्याहरण भावयति ॥

पुक्खरिणीतो पुवं, जारिसया उएह तारिसा एहिं ।

तहवि य ता पुक्खरिणी, ता हवंति कज्जइ कीरंति ॥

पूर्वं सुपमसुपमाकावे यादृश. पुक्खरिण्यो जम्बूद्वीपप्रज्ञैौ व-
पर्यन्ते इदानीं न तादृश्यस्तथापि च न ता अपि पुक्खरिण्यो भ-
वन्ति कार्याणि च तानि क्रियन्ते। आचारप्रकल्पानयनाहरणमाह।

आयारपकणो उ, नवमे पुव्वम्मि आसि सोधी य ।

ततो व्विय निज्जुहो, इहाणि य तो किं न सुप्धि नवे ॥

आचारप्रकल्प पूर्व नवमेपूर्वं आसीत् । शोधिश्च ततोऽभवत् ।
इदानीं पुनरिहाचाराङ्गे तत एव नवमाश्रित्युद्देशानां ततः किमेव
आचारप्रकल्पो न भवति किं वा तत शोधिनोपजायते। एषोऽव्या-
चारप्रकल्पः । शोधिश्चास्मादवशिष्टा भवतीति भावः। अधुनास्ते-
नकदृष्टान्तभावनायमाह ॥

तात्तुग्गामिणिं ओमो-वणादिविज्जाहिं तेणगा आसि ।

इहिं ते उ न संती, तहा वि किं तेणगा न खलु ॥

पूर्वं स्तेनकाश्चारा विजयप्रज्ञवादयस्तातोद्वाटिन्यवस्वापिन्या-
दिजिहेपता आसीरन् ताश्च चिद्या इदानीं न सन्ति । तथापि किं
खलु ते न भवन्ति भवन्त्येव तैरपि परकल्याणहरणादिति भावः ।
अधुना गीतार्थदृष्टान्त भावयति ।

पुवं चउदसपुव्वी, इहिं जहम्मो पकण्णधारीओ ।

मज्जिमगपकण्णधारी, जह सो उ न होइ गीयत्थो ॥

पूर्वं गीतार्थश्चतुर्दशपूर्वा भवन्त्। इदानीं स किं गीतार्थो जघन्य-
प्रकल्पधारी न भवति भवत्येवेति भावः । शस्त्रपरिष्ठादृष्टान्तमाह

पुवं सत्यपरिष्ठा, अधीयपटिया य होउ उट्टवणा ।

इहिं अज्जीवणिया, किं सा उ न होउ उट्टवणा ॥

पूर्वं शस्त्रपरिष्ठायामाचाराङ्गान्तर्गतायामधीतायामर्थतो ज्ञातार्थां
पत्रितायां सूत्रत उपस्थापना अत्र द्विदानीं पुनः सा उपस्थापना
परुजीवनिकायां दशवैकात्रिकान्तर्गतायामधीतायां पत्रितायां च
न भवति । भवन्त्येवत्यर्थः । पिएरुदृष्टान्तभावनामाह ।

वितितम्मि वंजचेरे, पंचम उद्देश आमगंधम्मि ।

मृत्तम्मि पिंरुक्कप्पि, इह पुण पिंरुसणाएओ ॥

पूर्वमाचाराङ्गान्तर्गते लोकविजयनाम्निद्वितीयेऽध्ययने यो ध्येयच-
र्याग्य पञ्चम उद्देशकस्तस्मिन् यदामगान्धिसूत्रम् । "सन्वामगंधं
परिष्ठाया निरामगंधं परिच्ययति इति " तस्मिन् सूत्रतोऽर्थतश्चा-
धीने पिणरुक्कप्पी आसीत् । इह इदानीं पुनर्दशवैकात्रिकान्तर्ग-
तायां पिणरुक्कप्पीयामपि सूत्रोऽर्थतश्चाधीतायां पिणरुक्कप्पि-
द्वियनेमात्रेण च भवति नादृश इति उत्तराध्ययने दृष्टान्तं भावयति ।

आयारस्म उ उव्विं, उत्तरज्जयणा उ आसि पुवं तु ।

उमवेनाश्रियउव्विं, इयाणि किं ते न होती उ ॥

पूर्वमुत्तराध्ययनानि आचारस्याचाराङ्गस्योपर्यासीरन् । इदा-
नीं दशवैकात्रिकस्योपरि पत्रितव्यानि किं तानि तथा रूपाणि न
भवन्ति भवन्त्येवेति भावः । वृक्षदृष्टान्तभावनामाह ।

मत्तंगादी तख्वर, न संति इहिं न होति किं खखा ।

महजूहाहिव दप्पिय, पुवं वसजाण पुण इहिं ॥

पूर्वं सुपमसुपमादिकावे मत्तङ्गादयो दशविधास्तरुवराः कल्पदु-
मा आसीरन् इदानीं ते न सन्ति किं त्वन्ये चूतादयस्ततः किं ते
वृक्षा न भवन्ति तेषु वृक्षा भवन्तीति भावः। वृषभदृष्टान्तमाह।
(महजूहाहिवेत्यादि) पूर्वं वृषभा महायूयाधिपा दर्पिकाः श्वेताः
सुजाताः सुविज्जकशृङ्गा आसीरन् इदानीं ते तथाभूता न सन्ति
किंतु पञ्चदशादि गोसख्यातास्ततः किं ते यूथा न भवन्ति भवन्त्ये-
वेति भावः । अधुना गोदृष्टान्तभावनायमाह ॥

पुवं कोठीवप्पा, जूहाओ नंदगोवमार्डणं ।

इहिं न संति ताइं, किं चूहाइं न हुंती उ ॥

पूर्वं नन्दगोपादीनां गवां यूथा. कोटीवक्काः कोटीसख्याका
आसीरन् इदानीं ते तथाभूता न सन्ति किं तु पञ्चदशादि गोसं-
ख्याकास्तकिं ते यूथा न भवन्ति किंतु भवन्त्येवेति । अधुना
योधदृष्टान्तभावनामाह ॥

साहस्सी मद्धा खलु, महाणा पुवं आसि जोहा उ ।

ते तुह्व नत्थि एहिं, किं ते जोहा न होती तो ॥

पूर्वं योधा महाप्राणाः सहस्रमद्धा आसीरन् इदानीं तेषां तुल्या
न सन्ति किंत्वमी ततो हीनास्ततः किं ते योधा न भवन्ति भव-
न्त्येव काठौचित्येन तेषामपि योधकार्यकरणादिति भावः । शोधि-
दृष्टान्तमाह ॥

पुवं ठम्मोसेहिं, स होउ परिहारेण सोही उ ।

इहिं निव्वडियाहिं, पंचकट्टाणगार्डिं ॥

पूर्वं परुज्जिर्मसै. परिहारेण वा परिहारतपसा वा शोधिरासी
त् इदानीं निर्विकृतिकादिभिरपि च शोधि' पञ्चकट्टाणकदशक-
ट्टाणकादिमात्रप्रायश्चित्तदानव्यवहारात् शोधिविषय एव ।
पुक्खरिणीदृष्टान्तमाह ॥

किं व पुण एव सोही, जह पुव्विह्या सुपच्छिमा सुं च ।

पुक्खरिणीसुं वत्था, इयाणि सुज्जंति तह सोही ॥

किं केन प्रकारेण पुनरत्राधुना एवं निर्विकृतिकादिमात्रेण शोधि-
भवति । सुरिराह । यथा पूर्वासु च पूर्वकालजाविनीषु (पुक्खरिणी)
प्रभूतजलपरिपूर्णासु वस्त्राणि शुष्यन्तिस्व एवं पश्चिमास्वप्यधुना-
तनकालजाविनीषु शुष्यन्ति तथा शोधिरपि पूर्वमिवेदानीमपि
भवतीति एवं दृष्टान्तानजिघाय दार्ष्टान्तिकयोजनामाह ॥

आयारियादिचोदस, पुव्वादि आसि पुवं तु ।

एवं जुवाणरूवा, आयारिया हुंति नायव्वा ॥

एवमन्तरोदितदृष्टान्तकदम्बप्रकारेण यद्यपि पूर्वमाचार्यादय-
श्चतुर्दश पूर्वोदयश्चतुर्दशपूर्वधरादय आसीरन् तथापीदानीमा-
चार्या उपलक्षणमेतत् उपाध्यायाश्च युगानुरूपा दशाकल्पव्यव-
हारधरादयस्तपोनियमस्वाध्यायादिपृथुक्का स्वयंकेवकालभावो-
चितयतनापरायणा भवन्ति ज्ञातव्याः। सप्रति यावत्पर्यायस्य
यावन्ति स्थानानि सूत्रेणानुज्ञातानि तस्य तावन्त्यसंमोहार्यमुप-
दशयिपुराह ॥

तिवरिसएगट्टाणं, दोनियट्टाणा उ पंचवरिसस्स ।

सन्वाणि विकिच्चो पुण, वोहुं वा एति गणाइं ।

त्रिवर्षे त्रिवर्षपर्यायस्य एकमेवोपाध्यायलक्षणं स्थानमनुज्ञातं न द्वितीयमाचार्यत्वलक्षणमपि तस्याल्पपर्यायतया प्रभूतखेद-सहिष्णुत्वाभावेनाचार्यपदयोग्यताया अभावात् । पञ्चवर्ष-स्य पञ्चवर्षपर्यायस्य द्वे स्थाने अनुज्ञाते तद्यथा उपाध्याय-त्वमाचार्यत्वबहुवर्षपर्यायतया खेदसहतरत्वाविकृष्टोष्टवर्ष-पर्यायः । पुनः सर्वाण्यपि स्थानानि बोद्धुं शक्नोति बहुतम-वर्षपर्यायत्वात् ततस्तस्य सूत्रेणोपाध्यायत्वमाचार्यत्वं गणित्वं प्रवर्तित्वं स्थविरत्व गणावच्छेदित्वं वाऽनुज्ञातम् । अथ कथं सर्वाणि यथोक्तानि स्थानानि बोद्धुं शक्नोति तत आह ।

नो इंदियाण य कालेण, जायाणि तस्स दीहेण ।

कायव्वेसु बहूसु य, अप्पा खलु जावितो तेण ॥

तस्य अष्टवर्षपर्यायस्य दीर्घेणाष्टवर्षप्रमाणेन इन्द्रियनोइन्द्रियाणि जातानि भवन्ति कर्त्तव्येषु च बहुष्वत्त्वा खलु तेन भावि-तो भवति ततो योग्यत्वात्सर्वाण्यपि स्थानानि तस्यानुज्ञातानि ।

निरुद्धपर्यायस्तद्विवसमुद्देशुं कल्पते ॥

(सूत्रम्) निरुद्धपरियाए समणे निगंथे कप्पइ तद्विवसस्स आयरियत्ताए उदिसित्तए से किमाहु जंते ? अत्थि एं थेराणं तहारूवाइं कुलाइं कमाइं पत्तियाइं ठिज्जाइं वेसासियाइं ममयाइं समुइकराइं आणुमयाइं बहुमयाइं जवति । तेहिं कडेहिं तेहिं पत्तिएहिं ठिज्जेहिं तेहिं विसासीएहिं समुइकरे-हिं जेसे निरुद्धपरियाए समणे निगंथे कप्पइ आयरिय उवज्जायत्ताए उदिसित्तए तद्विवसं ॥ व्य० ३ उ०

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्ध उच्यते ।

उस्सग्गस्स ववादो, होति विवक्खो उ तेणिमं सुत्तं ।

नियमेण विगिद्धो पुण, तस्सासी पुव्वपरियातो ॥

इहोत्सर्गस्य विपक्षप्रतिपक्षो भवत्यपवादस्तेन कारणेन “ तिवरिसपरियाए समणे निगंथे इत्यादि ” रूपस्योत्सर्ग-स्येदमपवादभूत सूत्रमुच्यते । अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । निरुद्धो विनाशितः पर्यायोऽस्य स निरुद्धपर्यायः । अमणो निर्ग्रन्थः कल्पते युज्यते तद्विवस यस्मिन् दिवसे प्र-ज्यार्थं प्रतिपन्नवान् तस्मिन्नेव दिवसे पूर्वपर्यायः । पुनस्तस्य प्रभूततर आसीत् । तथाचाह । (नियमेणेत्यादि) नियमेन तस्य पूर्वपर्यायो विकृष्टो विंशति वर्षाण्यसीत् ततस्तद्विवस कल्पते । आचार्योपाध्यायतया उद्देशुम् । अत्र शिष्यः प्राह । (से किमाहु ? भते !) स शब्दोऽथ शब्दार्थः । अथ किं कस्मात् कारणात् भदन्त ! परमकल्याणयोगिन् ! भगवन्त एवमाहु-र्यथा तद्विवसमेव कल्पते आचार्योपाध्याययोरुद्देशुं न खलु प्र-व्रजितमात्रस्याचार्यत्वादीन्यारोप्यमाणानियुक्तान्यगीतार्थत्वा-त् अत्र सूरिराह । (अत्थि णमित्यादि) अस्तीति निपातो निपातत्वाच्च बहुवचनेऽप्यविरुद्धस्ततोऽयमर्थः सन्ति विद्यन्ते णमिति वाक्यालकारे स्थविराणामाचार्याणां तथा रूपाणि आचार्यादिप्रायोग्यानि कुलानि तेन कृतानि गच्छप्रायोग्यत-या निर्वाचितानीत्यर्थः । येन यथा काल तेभ्य आचार्यादिप्रा-योग्य भङ्गमुपधिञ्चोपजायते । उपलक्षणमेतत् तेन केवलं तथा रूपाणि कुलानि कृतानि किंत्वाचार्यवालवृद्धग्लानादयोऽपि अनेकथा सग्रहोपग्रहविषयी कृता इति द्रष्टव्यं न केवलं कुला-नि तथारूपमात्राणि कृतानि किं तु (पत्तियाणित्ति) प्रीति-कराणि वैनयिकानि कृतानि (थेज्जाणित्ति) स्थेयानि प्री-तिकरतया गच्छचिन्तायां प्रमाणभूतानि । अथवा स्थिया-

नीति किमुक्तं भवति । नैक द्वौ वा वारौ प्रीतिकरणानि कृतानि किंत्वनेकश इति (वेसासियाणित्ति) आत्मनाम-न्येषां गच्छवासिनां मायारहितीकृततया विश्वासस्थानानि कृतानि विश्वासे प्रवानि योग्यानि वैश्वासिकानीति व्यु-त्पत्तेः अत एव सम्मतानि तेषु तेषु प्रयोजनेष्विष्टानि समुद्दि-कराणि अविषमत्वेन प्रयोजनकारीणि । सोऽपि च बहुशो विग्रहे-षु समुत्पन्नेषु गणस्य समुदितमकार्पात् । समुदिकृततया इष्टेषु-च प्रयोजनेष्वनुकल्पेन मतान्यतुमतानि । तथा बहूनां विश्वव-जरुवर्जानां सर्वेषामित्यर्थः । मतानि बहुमतानि भयन्ति तिष्ठन्ति शुभ्रं तस्य स्यादिद रूपं ततो यद्यस्मात्तेषु कुत्रेषु तथारूपेषु कृतेषु प्रीतिकरेषु एवं तेषु स्थेयेषु तेषु वैश्वासिकेषु तेषु समुदिकरेष्वि-त्यपि भावनीयम् स अमणो निर्ग्रन्थो निरुद्धपर्यायोऽप्रवत् तेन कारणेन न सकल्पते आचार्यतया उपाध्यायतया वा उद्देशु त-द्विवसमिति । एष सूत्रसंज्ञेपार्थः । व्यासार्थं तु प्राप्यकृद्विवकु-प्रथमतः (सेकिमाहुभतेइत्यादि) एतस्येदं व्याख्यानयति ।

चोरएयतिवासादी, पूवं वनेउं दीहपरियागं ।

तद्विवसमेव इहिं, आयरियादीणि किं देह ॥

चोदयति प्रश्रयति परो यथापूर्वं त्रिवर्षादिकं दीर्घं पर्याय व-र्णयित्वा किमिदानीं तद्विवसमेव । आचार्यादीनि प्रावप्रधानोऽयं निर्देशः आचार्यत्वादीनि दत्त । अत्र सूरिराह ।

जएणति तेहिं कायाइ, वेहियाणं तु उवहि भत्ताई ।

गुरुवाद्वासहुमादी, अणेगकरेहु वज्जिया ॥

भण्यते अत्रोत्तर दीयते तैराचार्यादिपदयोग्यैर्वैनयिकानां वि-नयमर्हन्तीति वैनयिका आचार्यादयः तेषां कृताश्रुत्पादितानि । उपधिन्नकानि । किमुक्तं प्रवति । तथारूपाणि स्थविराणां तै-र्वैनयिकानि कुलानि कृतानि येन तेभ्यो यथाकालमुपधिर्भक्तं चोपजायते इति । एतेन “ अत्थिण थेराण तथारूपाणि कडाणीति ” व्याख्यातम् । न केवलं तैस्तथारूपाणि कुलानि कृतानि किं तु गुरुवाद्वासहोदरादय आदिशब्दात् वृक्षग्लानादिपरिग्रहः । अनेक-प्रकारैरुपगृहीताः सग्रहोपग्रहान्यामुपपन्ने नीताः “ पत्तियाणी-त्ति ” सुप्रतीतत्वान्न व्याख्यातम् तच्चेत्यत्र द्वितीय व्याख्यानमाह तां पीतिकराइं, असई दुव्वत्ति होसि थेज्जानि ।

संकिमअणवेक्खाए, जिम्हजडा इति विस्संजो ॥

अथ वेति प्रतीत प्रथमव्याख्यानापेक्षया व्याख्यानान्तरोपदर्शने स्थेयानीति किंत्वसकृदिति । तथा वैश्वासिकानीति कोऽर्थ अ-नपेक्षया स्वपरविशेषाकरणेन प्रचूततराणां सचिन्ताङ्गेनेत्यर्थः । वेण्याणि विशेषत एपणीयान्यन्नित्पनीयानि कृतानि यतस्तानि जिह्वजडानि जिह्वां मावया रदितानि कृतानीति तेषु विश्रम्भो विश्रभ-स्थानत्वास्वाद्यव्यपेक्ष्याणीति समुद्दकराणीति व्याख्यानार्थमाह । सव्वत्थ अविषमत्ते, ए कारगो होइ संमुदी नियमा ।

बहुसो य विग्गहेसुं, अकासि गणसम्मुदिं सो उ ॥

सर्वत्र सर्वेषु प्रयोजनेषु यो नियमः अविषमत्वेनाकुटिव्रतया कार-को प्रवति (सम्मुदित्ति) पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् समुदिकरः तान्यापि कुलानि तेन तथारूपाणि कृतानि न केवलं तेन कुलानि समुदिकराणि कृतानि । किंतु सोऽपि तु शब्दोऽपि-शब्दार्थः । बहुशो बहुभिः प्रकारैर्विग्रहेषु समुत्पन्नेषु बहुपशम्-नतो गणस्य गच्छस्य सम्मुदिमकार्पात् शेषाणि तु पदानि सुप्रतीतत्वान्न व्याख्यातानि ॥

थिरपरिचियपुव्वसुतो, सरीरयामावहारविज्जो उ ।

पुंवि त्रिणीयकरणो, कोऽ सुत्तं सफत्रमेयं ॥

स्थिरो नाम अचपत्र. परिचितं पूर्वस्मिन्पूर्वपर्याये श्रुतं यस्य स परिचिनपूर्वश्च. यदि वा प्रत्यागतस्यापि स्वाभिधानमिव परिचितं पूर्वपठितं यस्य स तथा । ततः पूर्वपठेन विशेषणसनास । तथा शरीरस्य स्थानप्राणस्तस्यापहारोऽपठनं तेन विजडो रदितं शरीरस्थानपहाररहितं । किमुक्तं भवति । पूर्वनेन सारं वत्तं त्रैयादृत्य वाचनादिषु परिहारयितमिति तथा पूर्वपूर्वपर्याये विनीतानि विशेषतः सयमयोगेषु नीतानि करणानि मनोवाङ्मयवृत्तणानि येन स विनीतकरणं सयमयोगादिकं सर्वेनेन पूर्वमरिडो नं कृतमिति भावः । य ईदृशं पूर्वमासीत् । स एतन्मूत्रं सफत्रं करोति । ईदृशस्य तद्विवसमाचार्यत्वमुपाध्यायत्व वा उद्दिश्यते न शेषस्य ततो न कश्चित्पूर्वापरविरोध इति भावः ।

कह पुण तस्म निरुद्धो, परियातो होज्ज तद्विवसनो उ ।

पुत्रा कममावकस्रो, सगार्डि वज्ञान्नीतो ॥

कथं केन प्रकारेण तस्य पूर्व पर्यायो निरुद्धः कथं तावद्वैवासिकस्नादिवसभावी पर्यायोऽभवत् । अत्रोत्तरमाह (पुत्रकर्मत्यादि) स्वज्ञातिभिः स्वकीयैः स्वजनैः सापेक्षो गच्छसापेक्षं सन् वज्ञानीतं सोऽदत्तं सर्वं सपृष्टनमत्रुत् एतदेव प्रपञ्चयन्माह ।

पव्वज्जअप्पपंचम, कुमारगुरुमादिउवहिते णयणं ।

निर्जं तस्म निकायण, पव्वतिते तद्विवसपुच्छा ॥

राजा कोप्यमात्यपुरोहितसेनापतिश्रेष्ठिसहितो राज्यमनुशास्ति तयामेकैकः पुत्रस्तत्र राजपुत्रो राजा राजा भविष्यतीति समाहितः अमात्यपुत्रो अमात्येनामात्यत्वपुरोहितपुत्रं पुरोहितेन पुरोहितत्वे सेनापतिपुत्रं सेनापतिना सेनापतित्वे श्रेष्ठिना श्रेष्ठित्वे तेषु पञ्चापि सह क्रीमन्ति । अन्यथा कुमारो राजपुत्र आत्मपञ्चमोऽमात्यपुरोहितसेनापतिश्रेष्ठिपुत्रे सहैत्यर्थं प्रव्रज्यामगृहीत् । सर्वे च ते अतीव बहुश्रुता जाता ग्रहणशिक्षामासेवनाशिक्षां चातिशिक्षितवन्तं कुत्रानि च प्रीतिकरादिरूपाणि कृतानि । आचार्येण च ते गुर्वाद्यैः संभाविताः । तद्यथा राजपुत्र अचार्यपदे अमात्यपुत्र उपान्यायत्वे पुरोहितपुत्र स्वविरत्वे सेनापतिपुत्रो गणित्वे श्रेष्ठिपुत्रो गणावच्छेदित्वे समाहितः राजादीनां चान्ये पुत्रा न विद्यन्ते ततस्ते सूरमिमीषमागत्य विज्ञापयन्ति यथा नयाम एतान् स्वस्थानं पश्चादेतैरेव सह समागत्य वयं प्रव्रजिष्याम एवमुपधिना मातृस्थानेन विज्ञाप्य तेषां ते नयनमुपकरणं कुर्वन्ति । तस्य च राजकुमारस्यान्मपञ्चमस्य नीयमानस्याचार्यो निष्काचनं करोति यथा सम्यक्त्वे नियमतोऽप्रमत्तेन भाव्यं अत्र शिष्यस्य पृच्छा भूय । प्रव्रजिते सति राजकुमारोऽपि किमिति तद्विवसं यस्मिन् दिवसे प्रव्रज्या प्रतिपन्ना तस्मिन्नेव दिने आचार्यादिपदस्थापनामंतांस्तरं वक्तव्यमिति ज्ञावार्थं । इति उपधिना तेषां नयनमुक्तं सप्रति प्रकारान्तरेणापहरणमाह ।

पियगे व तावसादी, पव्वज्जिउमणा उ ते फुगवित्ति ।

गविया एयादीमुं, ठाणेमुं ते जहा कममो ॥

पितरौ वा तेषां । तापसादयं तापसादिरूपतया प्रव्रजितुमं नमः । तान् राजपुत्रादीन् (फुगवित्ति त्ति) देसीपदमेतत् अपहान्त्यन्ति । अन्यं च नीता मन्तस्त स्वपितृजिर्नयाक्रमं राजादिषु स्थानेषु स्थापिता ।

निया वि फान्भोजी, पामहमालायपामिमीकरणं ।

धुवलायं च कंगना, लक्कणपादय पुच्छती ॥

जो तत्थ अमूढं लक्खा, रिउकाले तीए एकमेकं तु ।
उप्पाएऊणं सुयं, द्वाविय ताहे पुणो होंति ॥

नीता अपि ते राजकुमारादयः प्रासुकजोजिनः पौषशशाहायां प्रतिदिवसं सूत्रपौरुष्या अर्थपौरुष्याश्च करणं ध्रुवमवश्यं लोचं च न कुर्वन्ति । ब्रह्मचर्यं च परिपाठयन्ति । नवरं ब्रह्मणपाठकान् दिने पृच्छन्ति । कस्या महिवाया ऋतुकाळे गर्जो ब्रह्मतीति एव दृष्ट्वा यासां महिवायां ब्रह्मणपाठका ज्ञयन्ति तथैतासामृतुकाळे नियमनात् गर्भो ब्रह्मिष्यतीति ततो या ऋतुकाळे अमूढलक्का ऋतुकावस्य स्वस्य इत्थी तस्यामात्मीयायामेकैकं चारं गत्वा बीजं निष्पिपन्ति । एव चात्मीयमात्मीयं पुत्रमुत्पाद्य यदा यदा यो यो स समर्थो जायते । तदा तदा तं तं स्वस्वस्थाने स्थापयित्वा पुनरागच्छन्तीति ।

अव्वज्जयमेगपरं, पम्बिज्जिउकामथेरअसति अन्ने ।

तद्विवसमागतेमुं, ठाणेसु उवति तस्सेव ॥

यस्मिन् दिवसे ते प्रत्यागतास्तस्मिन्नेव दिवसे स्थविरा आचार्या अन्वुद्यतमेकतरं विहारं जिनकालिकं यथावन्दकव्यविहारं वा प्रतिपत्तुकामाः स्वविरत्वात् । अन्यगणधारणेऽसमर्था स्तादृशो न विद्यन्ते ततस्तद्विवसमागतान् राजकुमारादीन् तेष्वचार्यत्वादिषु स्थानेषु स्थापयन्ति “ पुत्रवयते दिवसपुत्रे ” यदुक्तं तत्र तामेव पृच्छां ज्ञावयति ।

कह दिज्जइ तस्स गणो, तद्विवसं चैव पव्वडगस्स ।

जणणं तम्मि ठविए, होंति सुवहुगुणा उ इमे ॥

कथं तस्य राजकुमारस्य प्रव्रजितस्य तद्विवसमेव यस्मिन् दिने प्रव्रज्या प्रतिपन्ना तस्मिन्नेव दिने गणो दीयते । अत्र सूरिराह ज्ञायते तस्मिन् स्थापने सुष्ठु अतिशयने वहवो गुणा इमे वद्व्यमाणा ज्ञयन्ति तानेवाह ।

साहु विसीयमाणो, अण्णोव्वमज्जिक्खउवगरणा ।

ववहारउत्थियाए, वाएय अकिंचणकरे य ॥

एते गुणा हवन्ती, तज्जायाणं कुटुंबपरिवह्णी ।

ओहाणं पि य तेसिं, अण्णोव्वोमुवसगतुह्वं तू ॥

साधुर्विधीन् तान् तथाभूतान् दृष्ट्वा स्थिरो ज्ञवति । आर्यिका अपि तेषु स्वचेतासि स्थिरा उपजायन्ते (गेहष्पति) ग्वानत्वे साधुनामैषध सुलज्ज भवति । वैद्योऽपि तेषां प्रजावतोऽनुकृतां क्रियां करोति । यथा एते राजादिपुत्राः तेषां चामी शिष्या इति । तथा भिक्षा उपगणमापि साधुनामिति सुवभम् (ववहारो इत्यिया) एते स्त्रिया अपदृतायास्तस्यां प्रयतो व्यवहारो ब्रह्मते इयमत्र ज्ञावना । काचित् रूपवती कुमारश्रमणा केनापि राजा गृहीता स्यात् ततस्तेषां गतानां ज्ञयेन सा मुच्यते इति वदते च तत्रैवत्साधवोऽपरिच्युता भवन्ति (अकिंचणकार्यन्धि) योऽपि कश्चिन्साधुनां प्रत्यनीकं सोऽपि तेषां राजादिकुमारप्रव्रजितानां ज्ञयतो न किञ्चित्करोति अथवा किञ्चनानां साधुनां यदि कथमपि केनाऽप्यर्थजाते प्रयोजनमुपजायते तर्हि तन्मर्थं लोकं प्रायोऽप्रार्थितं एव करोति । तदेवमेते अनन्तरोदिता गुणास्तज्जातानां राजादिजातीयानां यतोऽतस्ते निरुद्धपर्यायाः प्रत्यागताः प्रव्रजितास्तद्विवसं एवाचार्यादिपदेषु स्थाप्यन्ते । अयं च गुणः कुटुम्बपरिवृद्धिस्तथाहि यदि नामैते तथाभूत राज्यादिकमपहाय धर्मं समाचरन्ति ततः किं तेषु तुच्छेषु भोगोपभोगेषु एव मन्येपि सयमे निष्क्रमन्ति ततो भवति गच्छत्य महती वृद्धिः ॥

एतेषामधधानमुत्प्राजानं तदप्यनुलोमोपसर्गतुल्यम् । किमु-
क्तं भवति । यथा कस्याऽपि साधोः कश्चिदनुलोमान् उपस-
र्गान् प्रकृतवान् सचैव चिन्तयति । यदि परमनेनोपायेनाहं
मुच्ये नान्यथा ततः एव विचिन्त्याशठभावः सपरिसेवते स
च तथाकृतपरिसेवनोऽप्यशठभाव इत्यखण्डचारित्र इति व्य-
वहियते ॥ एवमेतेऽप्यखण्डचारित्रा एव तत्त्वतो मन्तव्याः
एतदेव लेशतो व्याख्यानयन्नाह ।

साहूणं अज्जाण य, विसीयमाणा ए ह्येति थिरकरणं ।

जइ एरिसा वि धम्मं, करोति अम्मं किंमं पुण ॥

साधूनामार्यिकाणां च विपीदतां स्थिरकरणं भवति । तथा
हि केचित्साधवो भोगेषु विपीदन्तस्तान् दृष्ट्वा एव चिन्तय-
ति । यदि तावदीदृशा अपि विपुलराज्यादिका अमी देवकु-
मारिकाः प्रख्याभिरपि निजमहिलाभिरुपसर्ग्यमाणा धर्म्म
कुर्वन्ते न पुनर्निज ब्रह्मचर्यं भ्रशितवन्तोऽत एव ते तद्विवस
एवाचार्यादिपदेषु स्थापिताः किमङ्गपुनरस्माभिः सुतरां धर्म्म
समाचरणीयम् । विभवादिपरिभ्रष्टत्वादिति । आर्यिका अपि
चिन्तयति । यदि तावदीदृशा खल्वस्माकं वान्धवाः संपन्नाः
कथममन्दपुण्या एतेषां सुखमपि निरीच्यन्ते न सीदन्ति ख-
ल्वेतादृशधीरपुरुषपरिगृहीता आर्यिका केवलमपरिभूताः स-
दा वर्चन्ते ॥

किंच तत्थ उविण्णु, दोगो जयं गौरवं करोति ।

गेल्लोसोहिमाई, सुलजं उवकरणं जत्तादी ॥

किं च तत्र तेषु राजकुमारादिष्वाचार्यादिपदेषु स्थापितेषु
लोको भयं गौरवं बहुमानं च कुर्वते । ग्लानत्वे भवत्यौपधा-
दिकं सुलभमुपकरणमकादि च ।

संजतिमादीगहणे, ववहारे होइ दुष्पथंसो उ ।

तगारवा उ वादे, हवंति अपगजिया चैव ॥

संजत्यादीनामादिशब्दात् तथाविधच्छुल्लकादिपरिग्रहः ।
ग्रहणे अपहारे भवत्यसौ राजकुमारादिदुष्प्रभृत्स्य । तथा
तद्गौरवात् वादे भवन्ति साधवोऽपराजिता एव ।

परिणीयाअकिंचिकरा, ह्येति अवत्तवो अइजाए य ।

तज्जायदिविण्णुणं, होइ विवह्वी वि य गणस्स ॥

प्रत्यनीकाः अकिञ्चित्करा भवन्ति अर्थजाते च समुत्पन्ने कश्चि-
दपि वक्तव्यो न भवति । किंतु सर्वोऽप्यप्रार्थित एव यथौचित्यं
करोति । तथा तेन तज्जातेन राजादिजातेन तद्विवस एवाचा-
र्यादिपदस्थापितेन गणस्य गच्छस्य वृद्धिर्भवति । शेष सुप्र-
ततिन्वान्न व्याख्यातम् ।

(सूत्रम्) निरुद्धवासपरियाए समणे निग्गथे आयरिय-

उवज्जायत्ताए उदिसित्तए समुत्थे य कप्पति, तस्स एं
कप्पस्स देसे अज्जिजेए जवंति से आहिज्जि सामिति
अहिज्जिजा एवं से कप्पइ आयरियउवज्जायत्ताए उदि-
सित्तए मे य आहिज्जे सामिति एो अहिज्जा आ एवं से
नो कप्पइ आयरियउवज्जायत्ताए उदिसित्तए १० ।

निरुद्धवासपरियाए समणे निग्गथे जत्यादि अस्य सम्बन्धमाह
अपवदिदं तु निरुद्धं, आयरियं तु पुव्वपरियाए ।

उमतो पुण अववातो, असमत्तसुयस्स तरुणस्स ॥

निरुद्धे । विनाशिते पर्वपर्याये सत्याचार्यत्वमपवदितुं प्रव्रज्या-
दिवस एवाचार्यत्वमनुज्ञातुमनन्तरसूत्रेऽयमनेन सूत्रेणाग्निधा-

स्यमानः पुनरपवादोऽसमाप्तश्रुतस्य तरुणस्य । किमुक्तं जवत्यल्प-
विषयपर्यायस्यासमाप्तश्रुतस्यापि चापवादतो गणधरन्वमनु-
ज्ञायते ततोऽनेनाप्यपवादोऽग्निधानतो जवति पूर्वसूत्रेणास्य
सम्बन्धः । अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या निरुद्धा विनाशितो
वर्षपर्यायो यस्य स निरुद्धवर्षपर्यायः । एतच्छुक्तं जवति । त्रिषु
वर्षेषु परिपूर्णेषु यस्य निरुद्धः वर्षपर्यायो यदि वा पूर्णे त्रिवर्षे
समाप्तश्रुतस्य निरुद्धवर्षपर्याय इति । श्रमणो निर्ग्रन्थः कल्पते-
आचार्योपाध्यायतया । आचार्यतया उपाध्यायतया वा उद्देष्टुं
कृत्याह समुच्छेदकल्पे आचार्ये काव्रगते अन्यस्मिश्च बहुश्रुते
वृक्षणसंपूर्णोऽस्ति तस्य च आचार्यतया उपाध्यायतया उद्देष्टु-
मपि तस्य आचारप्रकल्पस्य निष्पत्त्याध्ययनस्य देशोऽधीतो भवति
सूत्रमधीतमर्थोऽद्यापि नाधीयते यदि धार्यो न परिपूर्णोऽप्य-
धीत इत्यर्थः । (सेयइत्यादि) स चेदमधीतवान् पाश्चात्य
स्थित देशमध्येऽधीयते तत एव सति कल्पते आचार्योपाध्या-
यतया उद्देष्टुम् यदि पुनः सोऽध्येये इति चिन्तयन्नपि नाधी-
यते इति सज्जान्ये । तत एव सति न कल्पते । आचार्योपाध्या-
यतया उद्देष्टुम् एव सूत्रसङ्केपार्थः । तत्राल्पवर्षपर्यायस्यासमाप्त
श्रुतस्यापवादतो गणधरपदानुज्ञानार्थमिदं सूत्रमित्युक्तमतोऽप-
वर्षपर्यायत्व समाप्तकृतत्वं च ज्ञाप्यद्वन्द्वावयति ।

तिस्सि जस्स अ पुष्पा, वासापुष्पेहि वा तिहिउत्तं तु ।

वासेहि निरुद्धेहि, वक्खणजुत्तं पसंसति ॥

यस्य त्रीणि वर्षाणि व्रतपर्यायनयाऽद्याप्यपरिपूर्णानि एत-
स्यामवस्थया यदि वा त्रिषु परिपूर्णेषु तस्य तन्निरुद्धवर्षपर्यायत्व-
मज्वत् । स त्रिषु पूर्णेषु अपूर्णेषु वा वर्षेषु निरुद्धेषु आचार्ये काव्र-
गते अन्यो बहुश्रुतोऽपि वृक्षणसंपूर्णो न विद्यते सचासमाप्तश्रुतोऽ
पि वृक्षणयुक्तोऽग्रहणधारणासमर्थश्चेति स्थाप्यते । बहुश्रुतोऽप्यन्यो
न स्थाप्यते किं तु सोऽसमाप्तश्रुतोऽपि वृक्षणयुक्तः । किं कारणमन
आह । वृक्षणेत्यादि । लोके वेदे समये च विशारदा नायकत्व-
पदाधारोपे प्रशसन्ति । वृक्षणयुक्त नेतर बहुश्रुतमपि तत स
एव स्थाप्यते । अत्र पर आह ।

किं अम्मह वक्खणेहि, तवसंजमसुद्धियाणसमणाणं ।

गच्छविवह्विनिमित्तं, उच्छिज्जइ सो जह कुमारो ॥

किमस्माकं श्रमणानां तपसयमसुस्थितानां वृक्षणे केवलवृक्ष-
णविहीनोऽपि बहुश्रुत स्थाप्यनां येनास्माकं स्वाध्यायवृद्धिर्ज-
वति । आचार्य आह । सोऽल्पश्रुतोऽपि वृक्षणयुक्ततया गणधर-
पदस्थापनायामिष्यते गच्छविवह्विनिमित्तं यथा राज्यवृद्धिनिमि-
त्तं राज्ये कुमारः । एतदेव भावयति ॥

बहुपुत्तो नरवडे, सामुदं जणति कं उवेमि निदं ।

दोसगुणएगाणेगे, सो वि य तेसिं परिकहेइ ॥

कोऽपि बहुपुत्रको नरपति सामुद्रिक सामुद्रवृक्षणवेत्तान् जण-
ति । तथा कमहं कुमार नृप स्थापयामि एवमुक्तं सोऽपि नेयां
कुमाराणां यस्य दोषा गुणा वा एकेऽनेके च विद्यन्ते तत्सर्वं
परिकथयति तत्र दोषा इम ॥

निरुद्धं च इमरं, मारीच्छिन्नकवचोरपउराइं ।

धाणधन्नकोसहाणी, वलवति पवंतरायाणो ॥

निर्धूमक नाम अपवृक्षण यत्रजावतो राज्यमनुशासति रन्धनी-
यमेव न भवति रुमर यदृशाद्राज्य रुमरबहुव भवति । प्रचूत-
स्वदेशोत्थोपपन्ना एवोपजायन्ते इत्यर्थः । भार्यदृशान्भारिदो-
पोपहत प्रचुर इति कमुपयानि । चोरप्रचुर यदृहचञ्चौरा उच्छ-
दन्ति । धनहानिर्यतः सर्वत्र धनक्षयः सजवति । धान्यहानिर्य-

उद्देश

अज्ञावाद्दृष्टेऽपि मेघे सस्यनिष्पत्तिस्तादृशी नापजायते । कोश-
हानिर्यत्र कोशकृत्यः वद्वचप्रत्यन्तराजक यतो वद्वचन्तः प्रत्यन्त-
राजा सर्वे भवन्ति एते कस्याप्येकं कस्याप्येके दोषा अधुना
गुणमाह ॥

खेमं मिवं मुक्तिकखं, निरुवमगं गुणेहि उववेयं ।

अत्रिसिचंति कुमारं, गच्छे वि तयाणुखंनु ॥

खेमं नाम सुवृक्षगं यद्गगान्सर्वत्र राज्ये नीरोगता त्रिवं यतः
सर्वत्र कथ्याण सुभिक्षसन्नवः । निरुपसर्गा यतः सकलेऽपि देशे
मारिर्ममराद्युपसर्गासंभवः । एतेऽपि गुणाः कस्याप्येकं कस्या-
प्येके कस्याऽपि सर्वे तत्र यथा सर्वथा दोषोपेतमधिकृतैश्च गुणैः
सर्वैरप्युपेतं कुमारं राजामात्यादयो राज्येऽत्रिपिञ्चन्ति तथा
गच्छेऽपि तदनु रूप राजकुमारानुरूप सर्वथा दोषविनिर्मुक्तमेकान्त-
तो गुणैरुपेतमाचार्यादिपदे । सिञ्चन्ति एतदेव स्पष्टयति ॥

जह ते रायकुमारा, मुलकखणा जे मुहा जणवयाणं ।

सतमविसुयसमिष्टं, नच वेंति गुणे गुणविहूणं ॥

यथा ते राजकुमाराः सलजणा ये स्थापिताः सन्तो जनप-
दानां शुभाः । कल्याणकारिण एव स्थाप्यन्ते न शेषास्त-
था सूरयोऽपि गच्छद्बुद्धिमपेजमाणाः सन्तमपि श्रुतसमृद्धं
गुणविहीनं न गणे स्थापयन्ति ॥

लकखणजुत्तां जड वि हु, नममिष्टमृतेण तह वि तं ववए ।

तस्स पुण ह्वाति देसो, असमत्तो पकप्पनामस्म ॥

लजग्युक्तो यद्यपि हु निश्चितं स्थापयेत् । तस्य पुनर्देशो
भवत्यसमाप्तः ॥ प्रकल्पनाम्नो निशीथाध्ययनस्य कथं पुनर्दे-
शोऽसमाप्त इत्याह ॥

दमो मुत्तमधीनं, न नु अन्या अत्यतो व अममत्ती ।

सगणे अणरिहगीता, सतीपगिएहेज्जमेहितो ॥

प्रकल्पं द्विधा शरीरं सूत्रमर्थश्च । तत्र देशः सूत्रमर्थितं नत्व
र्थः । अथवा अर्थोऽपि कियानधिगत केवलमर्थतः समाप्ति
र्नामूत् । ततो ये स्वगणे आचार्यलक्षणविहीनतया गीतार्थी
अपि सन्तोऽनर्हा आचार्यपदयोन्त्यास्तेभ्यः आचार्यपदोप-
विष्टः सत्रथ गृहीयात् । अथ स्वगणे गीतार्थी न विद्यन्ते । त
हि तेषामसत्यभावे एभ्यो वच्यमारोभ्यो गृहीयात्तानेवाह ।

संविगममंविगो, सारुवियसिच्छपुत्तपच्छिञ्जे ।

पडिकेन अञ्जुरियाए, मंती अन्नन्य तन्येव ॥

स्वगणे गीतार्थानामभावे अन्येषां सांभोगिकानां समसुख-
दुःखानां गीतार्थानामन्तिके गन्वाऽर्थात् तेषामप्यभावेऽन्य-
सांभोगिकानां गच्छद् प्रविश्य पठति । तेषामप्यभावे पार्श्व-
न्यादीनां संविगपान्तिकाणामन्तिके केवत्रं तत्संयमयोगेष्व-
भ्युत्थाप्य एतावता सविज्ञेति व्याख्यातम् । अधुना अस्मंवि-
गोन्यादि व्याख्यायते । अस्मंविज्ञानं स्मारुपिकान् संयतरूपधा-
गिणः सिद्धपुत्रप्रच्छदानं सिद्धपुत्रान् पश्चान्कृतांश्चाश्रयेत् ।
कथंभूतानिन्याह प्रतिक्रान्ताभ्युत्थितान् असंयमव्यापारान् प्र-
तिक्रान्तान् स्वयम प्रत्यभ्युत्थितान् तेषामप्यसति अभावे अ-
न्यत्र यत्र ते न प्रायन्ते तत्र गन्वा तेषामन्तिके अर्थते ना-
न्यत्र तेषामगमने तत्रैव पठेन् यत्र ते स्वव्यापारेण स्थिता वर्त्त-
न्ते । इयमत्र भावना पार्श्वन्यादीनां संविगपान्तिकाणामभावे
ये पूर्व सविज्ञा गीतार्थी आसीन्व तेषां पश्चान्कृतानां पुन
प्रतिक्रान्ताभ्युत्थितानामन्तिके गृहीयात्तेषामप्यभावे नयम-
योगं प्रदभ्युत्थितानां सिद्धपुत्राणामन्तिके तेषामप्यभावे अन्य-

त्र तान् संयतरूपकान् कृत्वा तेषामन्तिके अन्यत्रागमने तत्रै-
व तान् तथारूपान् कृत्वा सागारिकाणामभावे तेषामन्तिके
ऽर्थात् एतदेवाह ।

सगणे परगणे वा, मणुष्यत्रसोसिं वा वि असतीए ।

संविगपक्खिएसुं, सरुवि सिच्छे सु पढं तु ॥

स्वगणे गणधरपदानर्हगीतार्थानामन्तिके परगणे वा मनोहे वा
सांभोगिके तदभावे अन्येषां वा असांभोगिकानामन्तिके तेषा-
मप्यसत्यभावे सविगपान्तिकेषु पार्श्वस्यादिषु प्रथममेव प्रतिक्रान्ता-
न्याद्युत्थितेषु तेषामप्यभावे सरूपिषु सयतरूपिषु प्रतिक्रान्ता-
न्याद्युत्थितेषु पश्चान्कृतेषु तेषामप्यभावे प्रथममेव स्वरूपिषु सिद्ध-
पुत्रसिद्धपुत्रेषु एतत्प्रतिक्रान्तान्याद्युत्थितानधिकृत्योक्त तदभावे अ-
न्यत्र विधिमाह ।

मुंडं च धरेमाणे, सिंहं च फेरुं च अणिच्छससिहे वि ।

लिंगेण मसागारिए, वंडणगादीए ह्वावेति ॥

ते पश्चान्कृतादयो यदि न प्रतिक्रान्ता अच्युत्थिताः किं तु विद्म-
तो गृहीस्था वर्तन्ते । अन्यत्र गत्वा तान् मुण्डं च धरमाणान्
धारयत कारयति । यदि पुनः सशिरवाका सन्ति ततः शिखां
स्फेद्यति । अथ शिखास्फेदनं ते नेच्छन्ति ततः सशिखानपि
स्थापयित्वा इत्वर श्रमणशिक्षं तेषां समर्पयन्ति । व्याख्यान-
वेश्यायां च चोदपट्टकं मुखपोतिकां च प्राहयन्ति तेषामपि तथा
चूतानां पार्श्वे पठता यथा प्रतिरूपश्रुतविनयः प्रयोक्तव्यः । तेषु
न वारणीयः । अथ ते अन्यत्र गमनं नेच्छन्ति तर्हि तत्रैवासागा-
रिके सागारिकसंपातरहिते प्रदेशविशेषे शिक्षेन रजोहरणमुख-
पोतिकादिना श्रमणरूपधारिणः कारयित्वा पठनीयम् । ते च
तत्रापि तथा पठन्तो न वन्दनादीनि द्वापयन्ति ॥

आहारउवहिसेज्जाए, समणमादीसु होइ जय्यव्वं ।

आणुमोयणकारावण-सिक्खत्तिपढम्मि तो सुच्छो ॥

तेन तेषां समीपे पठनाहारोपशिक्षयानामपणादिषु भवति
यतितन्वयम् । तदाऽनुमोदनं कारापणं च न च कारणकारापणा
नुमोदनदोषैः स परिगृह्यते । यतः शिक्षा मयाऽस्य समीपे
गृह्यते इति द्वितीये पदे वर्तते । ततः स शुरु इति । इयमत्र
भावना । यदि स पार्श्वस्थः पश्चान्कृतादिः पाठयन्नात्मनः आहा-
रोपध्यादिकमात्मनैवात्पाठयति । ततः सुन्दरम् । आत्मना नोत्पा-
दयति । तत आह ।

चोयड से परिवारं, अकारमाणं जणति वा सच्छे ।

सच्चोच्छित्तिकरस्म हु, मुयजतीए कुणह पयं ॥

से तस्य परिवारं विनयमकुर्वन्तं चोदयति प्रज्ञापयति । यथा मह-
दिद ज्ञानपात्रमत क्रियतामस्योक्तग्रहणसपादनेन विनय इति
परिवारस्याभावे श्राद्धाञ्चासिरूपुत्रपुराणेतररूपान् जणति यदा
अध्यक्षचित्तिकरस्यास्य श्रुतजनक्या कुरुत पूजामिति । एतानानु-
मोदनकारापणं व्याख्याते । सप्रति स्वयमुत्पादनमाहारादीनां
भावयति ॥

उविहा सती एभिं, आहारादी करेति ते सव्वं ।

पणहाणीए जयतो, अट्टताए वि एमेव ॥

द्विविधस्य प्रतिपरिवारकस्य निरूपणदेशेऽन्यथं । असत्यभावे
तेषां पार्श्वस्थपश्चान्कृतादीनामाहारादिकं न सर्वमात्मना करो-
ति । तत्रापि न प्रथमतः शुरुमुत्पादलाजे पञ्चकपरिहान्या यत-
मानोऽशुरुमपि पञ्चकपरिहानियतनानामगुहाज्ञाजे पञ्चकप्राय-
श्चित्तस्यानप्रतिसेवनात् उन्पादयति तदसमवे दशकप्रायश्चित्त

स्यानप्रतिसेवनात् एव तावत् यावच्चतुर्गुरुकमसप्राप्तः । तथापि से तस्योन्पादयति । एवमेवात्मार्थं पञ्चकपरिहान्या यतते । किमुक्त भवति । उक्तमादिदोषत्रयशुरूमलभमानः पञ्चकादियतनया त्रिभिरपि दोषैरशुरू गृह्णाति स तथा कुर्वन्नपि ज्ञाननिमित्तं प्रवृत्तत्वात् कृतयननाविषयपुरुषकारत्वात् रागद्वेषविरहितत्वाच्च शुरू इति (आचार्योपाध्यायादिषु स्तूपे नवरुहरस्य तत्पदे स्थापना) (सूत्रम्) निगम्यस्स एण एवरुहरतरुणगस्म आयरियञ्जव-ज्जाए विमंजेज्जा एणे से कण्डे अणायरियउञ्ज्जायस्स हो त्तए कण्डे से पुव्वआयरियं उट्टिसाविता ततो पञ्जा उव-ज्जायं से किमाहु जंते दुसंगहिए समणे निगमंथे तंजहा आयरिएणं उवज्जाएण य ॥

निगम्यस्सेत्यादि अथास्य सूत्रस्य क सवन्ध इत्याह ॥

आयरियाणं सीसो , परियातो वावि अह कितो एस ।

सीसाणकेरिसाण व, उविज्जइ सो उ आयरिओ ॥

पूर्वसूत्रे आचार्यस्थापनीय उक्त । आचार्याणां च शिष्या ज्वन्तीति तद्वक्तव्यतार्थमिदं सूत्रम् अथवा पूर्वसूत्रेषु पर्यायोऽधिक-कृतोऽस्मिन्नपि च सूत्रे एव पर्यायस्तथा च “नवरुहरतरुणग्रहण” यदि वाऽनन्तरसूत्रे य आचार्यं स्थापनीयः उक्तः स कीदृशानां शिष्याणां स्थाप्यते । इतीदमनेन सूत्रेणोच्यते । अनेन सवन्धे-नायातस्यास्य व्याख्या । निर्ग्रन्थस्य णमिति वाक्यात्प्रकारे नवरु-हरतरुणस्य नवस्य रुहरस्य तरुणस्य वा आचार्यसहित उपा-ध्याय आचार्योपाध्याय । आचार्य उपाध्यायश्चेत्यर्थः । विष्कम्भो यावन्प्रियते ततः से तस्य नवरुहरतरुणस्यानाचार्योपाध्याय-स्य सतो भवितुं वर्तितुं न कल्पते किं तु पूर्वमाचार्यमुद्देशा-स्थापयित्वा ततः पश्चात्तुपाध्यायमुद्देशा अभ्येवमाचार्योपाध्याय-स्य सतो भवितुं कल्पते । से किमाहु । सेशब्दोऽयशब्दार्थः । अथ भदन्त ! किं कस्मात् कारणात् जगवन्त एवमाहु सुरिराह । द्वाज्यामाचार्योपाध्यायाज्यां संगृहीतो विसंगृहीत श्रमणा निर्ग्र-न्थ सदा ज्वति । तद्यथा आचार्येणोपाध्यायेन च एष सूत्रसक्रे पार्थ व्यासार्थे तु भाष्यकृद्विकुर्वन्वादिशब्दार्थानामर्थमाह

तिवरेमो होइ नवो, आसोवसंगं तु रुहरगं वेति ।

तरुणे चत्तासत्तरुण, मज्जिमो घेरतो सीसो ॥

प्रत्रज्यापर्यायेण यस्य त्रीणि वर्षाणि नाधिकमित्येव त्रिवर्षो ज्वति नवः तन्नव पर्यायेण चत्वारि वर्षाण्यारज्य यावदायोम-शक वर्षेभ्य अत्राद्मर्यादाया यथा आपाट्टिपुत्राच्छुष्टेव । किमुक्त ज्वति । पाट्टिपुत्र मर्यादीकृत्यारतो वृष्टो देव । इत्यत्र ततोऽय-मर्य । यावत्परिपूर्णानि पञ्चदशवर्षाणि पोरुशाद्दर्पाद्वर्वाक् तद्गृहरकं ज्वन्त समयचिद । तना जन्मपर्यायेण पोरुशवर्षा-ण्यारज्य यावच्चत्वारिदशवर्षाणि तावत्तरुण । ततः पर यावत्स-प्ततिरेकेन वर्षेणोना तावन्मध्यम । ततः पर सप्ततरुणस्य स्यविर शिष्य ॥

अणवकस्म वि रुहरग-तरुणगस्स नियमेण संगहं विति ।

एमेव तरुणमज्जे, घेरम्मि य संगहो नियमे ॥

य प्रत्रज्यापर्यायेण त्रिवर्षोत्तीर्ण सोऽनवक उच्यते । तस्यापि आस्तां नवकस्येत्यपि शब्दार्थः । इहरक सन् तरुणकस्तस्य द्वाद-शवर्षाण्यारतो यावत्पञ्चदशवर्षाणि तावदित्यर्थः नियमेन सग्रह-मभिस्थापिता आचार्योपाध्यायानां सग्रहणं ज्वते अजिनवस्था-पिताचार्योपाध्याया सग्रहीतेन तेनावश्यं वर्तितव्यमिति भावः ।

तथा य प्रत्रज्यापर्यायेण त्रीणि वर्षाणि नाद्याप्युत्तीर्णः स नवक-स्तस्मिन्नवके तरुणे मध्यमे स्थविरं च शब्दाद्गृहर च । एवं पूर्वो-क्तैर्नैव प्रकारेण सग्रहं ज्वते । किमुक्तं ज्वति । नवकस्य रुहरस्य वा तरुणस्य वा मध्यमस्य वा स्थविरस्य वा नवकत्वादेव निय-माचार्योपाध्यायसग्रहो वेदितव्य इति ॥

वा खलु मज्जिमयेर-गीयमगीए य होइ नायव्वं ।

उट्टिमिणा उ गीए, पुव्वायरिए उ गीयत्थे ॥

वा शब्दो विज्ञापार्थां खलु निश्चितं त्रिवर्षपर्यायोत्तीर्णत्वेनानवके मध्यमे स्थविरं च प्रत्येकं गीते अगीते वर्षाणानानात्वज्ञातव्यम् । तदेवाह ॥ (उट्टिसणाउ अगीते) अगीतार्थे उद्देशना इयमत्र ज्ञावना । ये मध्यमाः स्थविरा वा त्रिवर्षपर्यायोत्तीर्णा अप्यगीता-र्थास्ते नियमात् य स्यापितो गणधरः तस्य शिष्या वयद्वयन्ते । इति गीतार्थेषु न स्थविरं मध्यमे च पूर्वाचार्यं पूर्वाचार्यसग्रहः । ये मध्यमा स्थविराः गीतार्थाः पूर्वाचार्यदिश धारयन्तीति ।

नवरुहरतरुणगस्सा, विहीए विसुंजियम्मि आयरिए ।

पञ्चं अज्जिसे तो, नियमा पुण संगहे ठाऽ ॥

नवश्च रुहरकश्च तरुणश्च समाहारो द्रष्टव्यः । तस्य पुन सग्रहा-र्थमाचार्यं विष्कम्भिते विधिना नियमेनान्यस्य गणधरस्याभिपेक्ष-कर्तव्यम् । अविधिना अभिपेक्षकरणे प्रायश्चित्त चत्वारो गुरुका मासाः । कोत्र विधिरिति चेदुच्यते । आचार्यं कालगतो न प्र-काश्यते यावद्दन्त्यो गणधरो न स्थापितः तथाचाह (पञ्चजेत्ति) आचार्यं कालगते प्रचक्षे देशे अभिपेक्ष करणीयः । एतदेवाह ।

आयरिए कावगए, न पगासेज्ज अट्टविहे गणहरस्मि ।

रामेव अणजिसित्तं, रज्जकखोचो तहा गच्छे ।

अस्यापिते अन्यस्मिन् गणधरे आचार्यं कालगतो न प्रकाश्यते । अत्र दृष्टान्तो राजा काव गतस्तावन्न प्रकाश्यते यावद्दन्त्या नाभि-पिच्यते । अन्यथा अनजित्तिके राङ्गि यथा राज्यकोभो भवति । द्यादेः परस्परविरोधतः सर्वं राज्यं विलुप्यते इत्यर्थे तथा ग-च्छेऽन्यस्मिन्नस्यापिते गणधरे यथाचार्यं कालगतं प्रकाश्यते तदा गच्छकोजा ज्वति तमेवाह ॥

अणहोवहाणसञ्जद, वित्तोणा सपक्खपरपक्खे ।

ल्यकपणा य तरुणे-सारणमाणोवमाणे य ॥

केपांचिदनाथा वय जाता इत्यवधानं ज्वेत् केपांचित् (सञ्ज-दत्त) स्वच्छन्दचरिता अपरे केचित् किंसा क्लिप्तचित्ता भवेयु । तथा स्तेनाः स्वपक्के परपक्के चोत्तिष्ठन्ति वताया इव साधना क-म्पन तथा तरुणानामाचार्यपिपासयाऽन्यत्र गमनम् । तथाऽसार-णा समययोगेषु सोदता पुनः समयमाध्वन्यप्रवर्तना । तथा माना-पमानं च सांप्रतमेतानेव दोषान् व्याचिख्यासु प्रथमतोऽनायाव-धानस्वच्छन्दचारितं क्लिप्तचित्तत्वानि व्याख्यानयति ।

जायामो अणाहो त्ति, अण्णाहि गच्छंति केइ ओहावो ।

सच्छंदा व जमंति, केइ खत्ताउ होज्जाहि ।

वात्ता दृष्टास्तरुणा वा केचिदगीतार्था आचार्याणां विप्रयोगे जातावयमनाया इति विचिन्त्य केचिदन्यत्र गच्छन्ति । केचिद्व-धावेयु तथा केचिन्मन्धर्मश्रद्धाका गणादपक्रम्य स्वच्छन्दा ज-मन्ति । अपरे केचिदाचार्यविप्रयोगतः किंसा क्लिप्तचित्ता अपगत-चित्ता भवेयु । स्वपक्केपरपक्केस्तनानुवृत्ताकम्पनं चाह ।

पासत्यगिहत्थादी, उन्निकखावेज्ज खुड्गादीओ ।

दया वा कपमाणा उ, केइ तरुणा उ अच्छंति ॥

स्वपक्केपार्श्वस्यादयः परपक्के गृहस्थादयः । अत्रापि शब्दात्परती-

उद्देश

यिकप्रहण श्रुलकादीन् उन्निक्रामयेयुः । किमुक्त जवति पार्श्व-
स्याद्यः श्रुलकादीन् विपरिणमय्य पार्श्वस्थादीन् कुर्यु । अन्य-
तीर्थिका स्वज्ञातया गृहस्यानिति । त्वेव वातेनेव कम्पमाना
सयमे परीपद्दे, केचित्तरुणास्तिष्ठन्ति । इयमत्रजावना । यथा
पद्मज्ञताऽन्यस्मिन्ननवप्रधासतो वतिन कम्पमाना तिष्ठति । एव
केचित्तरुणा गच्छेऽपि वर्तमाना, सयमाना, सयमे परापद्दे ॥
कम्पमानास्तिष्ठन्तीति । तरणदोषमस्मरणादोषं चाह ॥

आयरियपिवासाए, काद्वगयं तु सौज ते वि गच्छेज्जा ।

गच्छेज्ज धम्ममद्दा, वि सारयितगच्छस्स असती ॥

केचित्तरुणा आचार्यपिपासयाऽनाचार्यमन्तरेण ज्ञानदर्शनचा-
रित्रज्ञानोऽनुत्तरो जवति तस्मादवश्यमाचार्यसमीपे वर्तितव्य-
मित्याचार्यवाञ्छया काद्वगत श्रुत्वा तेऽप्यन्यत्र गच्छेयु । तथा
धम्मश्रद्धा अपि केचित् सारयितुरजावे गच्छान्तरगच्छेयु । माना
पमानदोषमाह ।

माणिया वा गुराणं तु, थेरादीत्थकेचिन्नो नत्थि ।

माणं तु तन्नो अन्नो, अत्रमाणजयाजवगच्छेज्जा ॥

तत्र केचित्स्थविरादय एव चिन्तयेयु, यथा सर्वकादं मानिता
वय गुरुन्ति । अत्र गाथायाम् ।

पगामिज्जा कालगयं, एएयदोसरखट्टा ।

अस्माम्मि ववत्थाविए, तोहे पगामेज्ज काद्वगयं ॥

यस्मादेते दोषास्तस्मादेतद्दोषरक्षार्थमाचार्यं काद्वगत न प्र-
काशयेत् यदा पुनरन्यां गणधरो व्यवस्थापितो जवति तदाऽन्य-
स्मिन् व्यवस्थापिते काद्वगत प्रकाशयेत् आचार्योपाध्यायादिषु
मृतेषु निर्ग्रन्थ्या आचार्यादिपदोद्देशः ।

(सूत्रम्) निगंथीएणं एवरुहरतरुणियाए आयरियउवज्जाए
पवित्तिणियं विमज्जजा एो से कप्पड अणायारिय
आणुवज्जाएयत्ताए अपवत्तिणिए य होत्तए कप्पड से
पुवं आयरियं उद्दिमावित्ता तन्नो पच्छा उवज्जायं
ततो पच्छा पवित्तिणियं से किमाहु जंतेति संगहिया स-
मणी निगंथी तं नह आयरियाणं उवज्जाएणं पवित्ति-
णिएय ॥ १७ ॥

निर्ग्रन्थ्या णमिति पूर्ववत् । नवरुहरतरुणाया नवाया रुहराया-
स्तरुण्या वा इत्यर्थः । आचार्योपाध्याय ममासोऽत्र पूर्ववत्
आचार्योपाध्यायमेतत् । प्रवर्तिनी च विष्कञ्जुयात् प्रियते तन
(से) तस्या अनाचार्योपाध्यायाया उपलक्षणमेतत् प्रवर्तिनीर-
हितायाश्च नो कल्पते जवितु किन्तु पूर्वमाचार्यमुद्दिश्यापि तत्
पश्चादुपाध्याय तत् पश्चात्प्रवर्तिनीक्या जवितु कल्पते से कि-
माहुरित्यादि । अथ भटन्त ! किं कस्मात्कारणाद् जगवन एव-
माहु । मूरिराह त्रिजि सगृहीता, श्रमणो निर्ग्रन्थी सदा जव-
ति । तद्यथा आचार्योपाध्यायेन प्रवर्तिन्या च ण्य सूत्रसङ्के-
पार्थ । अत्रायमाकेप । किं कारणं ननु यच्चिन्ति सगृहीता नि-
ग्रन्थी जवति । तत्राचार्योपाध्यायसग्रहे गुणानुपदर्शयति ।

दूरत्यम्मि वि कीरड, पुरिने मारवजय मवहुमाणं ।

उंठेय अवंती, चोएउं जे मृह ढोड ॥

दूरस्थेऽपि पुरये स्वपक्वकेण च प्रियते गौत्रं जय मयहुमानं
चेत्यर्थः । इयमत्र भावना यद्यपि नाम आचार्य उपाध्यायो वा स्य-
तीतां इरे वर्तते तथापि दूरस्थस्यापि पौरुषस्य गौत्रेण शयेन वा

काऽपि सयतीनामपन्याय न करोति । किं तु स्वपक्वे परपक्वे च
सुबहुमानो जायते । तथा सयती प्रवर्तिन्याच्छन्दे अवर्तमाना
चोदयितु जे इति पाठपुरणे इति वचनात्सुख जवति । किमुक्त
भवति आचार्योपाध्यायस्यतो न काचिदपि सयती आचार्य-
तिमाचरति । याऽपि काचिदाचरति । सापि प्रवर्तिन्या सावष्ट-
म्भ शिष्यते । अथ शिष्यमाणापि न प्रतिपद्येत तत् प्रवर्तिनी
वृते । आचार्यस्यापाध्यायस्य चाह कथयिष्यामि । तत् सा ज्ञी-
ता प्रवर्तिन्या उपपाते तिष्ठति । एते आचार्योपाध्यायसग्रहे गुणाः ॥
सप्रति प्रवर्तिनीसग्रहे गुणानाह ।

मिहो कहाजद्वरविट्टेराहिं, कंदप्पकिड्ढावजसत्तणेहिं ।

पुव्वावरं ते सुयनिदकालं, गिएहाड तिणं गणिणीसहीणा ।

मिथः कथापरस्पर जक्तादिविकथाकरणं जद्वरविट्टर नाम तेषु
गृहस्यप्रयोजनेषु कुण्डलविण्टवादिषु वा प्रवर्तनम् । एताभ्यां
कन्दर्पक्रीडा कन्दर्पोद्देकजननीकायवाक्केषावत्कुसत्व शरीरो-
पकरणविट्टपाकरणम् । एताभ्यां च तथा पूर्वगत्रे अपरगत्रे च
गणिन्या प्रवर्तिन्यास्वर्धना सती सगृह्यते । तथा तन्प्रवर्ति-
नीसग्रहोऽपि साध्याः श्रेयान् । एतदेवविभावयिषुर्लोकैष्वपि
स्त्रियास्त्रिविध सग्रहमाह ।

जायं पित्तिवमा नारी, दत्ता नारी पतिव्वसा ।

विहवा पुत्तवमा नारी, नत्थि नारी सयंवसा ॥

जाता सती नारी पितृवशा पितुरायत्ता जवति । दत्ता परि-
णता सती नारी पतिवशा भर्तुगयत्ता विधवा मृतपतिका ना-
री पुत्रवशा । नास्ति एव च सति नारी कदाचनापि स्वयवशा ।
अमुमेवार्थं प्रकारान्तरेणाह ।

जायंपि य रक्खंती, मातापित्तिसासुदेवरादिषं ।

पति नायपुत्तविहवं, गुरुगणिगणिणां य अज्जंपि ॥

जातामपि नारी रक्कतौ मातापितरौ । दत्तां परिणीतां रक्कन्ति
श्वश्रुदेवरभर्तादय । देवरग्रहण स्वसुरजर्त्तादिरुपलक्षणम् । वि-
धवां पुन पिता ज्ञाता पुत्रो वा यदि जीवन्ति पित्त्रादयस्तर्हि स-
र्वेऽपि रक्कन्ति । एवमार्यिकामपि गुरुराचार्यो गणी उपाध्याय-
गणिनी प्रवर्तिनी रक्कति ॥

एगागिणि अपुरिसा, सकवाडघरपरं तु नोपाविसे ।

सगणे व परगणे वा, पव्वतिया पीयसंगहिया ॥

यया जर्ताद्यधीना नारी एकाकिनी अपुरुषा भर्तादिरुपरहि-
ता सकपाट परगृह न प्रविशति एव प्रव्रजिता पित्रिसगृहीता
आचार्योपाध्यायप्रवर्तिनीसगृहीता स्वगणे परगणे वा एकाकि-
नी न गच्छति ।

आयरियउवज्जाया, सययं साहुस्स मंगहो हुविहो ।

आयरियउवज्जाया, अज्जाणपवत्तिणी तडयो ॥

सगृह्णातीति सग्रहः । सग्राहक इत्यर्थे साध्वो सनत सर्व-
कादं सग्रह सग्राहको द्विविध आचार्योपाध्यायौ । अर्थिकाणां
श्रिविधस्तद्यथा द्वावाचार्योपाध्यायो तृतीय प्रवर्तिनी । अत्रैवा-
पवादपदमाह

वित्थियपदे मा थेरी, ज्जणा गीया य जड खल्लु जवज्जा ।

आयरियाड। तिण्टवि, अमतीए न उ दिसा विज्जति ॥

द्वितीयपदे अपवादपदे सा प्रव्रजिता स्वविग वयमा वृक्षा जी-
र्णा चिक्कावप्रव्रजिता गीता उन्मर्गापवादसामाचार्यीकुशलतया
गीतार्या यद्वि खल्लु जवेत् तत् आचार्यादीनामाचार्योपाध्यायप्र-

वर्तिनीनां तिसृणामप्यज्ञावे न संप्राहकमाचार्यमुपाध्याय प्रवर्ति-
नीं च उद्देशापयेत् दोषासंज्ञात् आचार्यादिष्ववधावितेपूर्वशः
(सूत्रम्) निक्खू गणाओ अवकम्म मेहुणधम्मं पन्निसेविज्जा
तिष्णि संवच्छरायं तस्स तप्पतियं णो कप्पइ आयरियत्तं वा उव-
ज्जायं जाव गणावच्छेयत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा
तिहि संवच्छरेहिं वीतिकंतेहिं चउत्थयंसि संवच्छरंसि पट्टियंसि
उट्टियंसि ठियंसि उवसंतस्स पन्निविरयस्स निव्विगारस्स एवं
से कप्पइ आयरियत्तं वा गणावच्छेयत्तं उद्दिसित्तए वा धारित्तए
वा १३ गणावच्छेयत्तं वा अणिविचित्ता मेहुणधम्मं पन्नि-
सेवेज्जा जाव तस्स तप्पतियं नो से कप्पइ आयरियत्तं वा जाव
गणावच्छेयत्तं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा । १४ गणा-
वच्छेयए गणावच्छेयत्तं णिविचित्ता मेहुणधम्मं पन्निसेवि-
ज्जा तिष्णि संवच्छरायं तस्स तप्पतियं णो कप्पइ आयरियत्तं
वा जाव उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा तिहिं संवच्छरेहिं
वितिकंतेहिं चउत्थयंसि संवच्छरंसि पवियंसि पट्टियंसि
उवट्टियंसि ठियस्स उवसंतस्स उवरयस्स पन्निविरयस्स नि-
व्विगारस्स एवं से कप्पइ आयरियत्तं वा गणावच्छेयत्तं
वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा । १५ एवं आयरियउवज्जा-
यगावि दो आलावगा । १६ । १७ ।

अयास्य सूत्रस्य क. सम्बन्धस्तत आह ।

नवतरुणे मेहुएहं, कोइ सेवेज्ज एस संबंधो ।

अचंतन्नक्खणादि-व्वसंगहो एत्थ विमए वा ॥

अप्परियाए वि गणो, दिज्जइ वुत्तंति मा अतिपसंगा ।

सेवियमपुष्पज्जय, दाहिंति गणं अतो सुत्तं ।

पूर्वसूत्रे नवतरुणादिक साधुरुकस्तत्रकोऽपि नवतरुणो मोहो-
दयवशात् मैथुनं सेवते कृतमैथुनसेवाकस्य च यथाऽऽचा-
र्यत्वादिक्मुद्देष्टव्यं तथाऽनेन सूत्रेण प्रतिपाद्यते इत्येष सू-
त्रसम्बन्धः । अग्रहणादेर्हेतोरग्रहणरक्षणदिनिमित्तं संग्रहः ।
आचार्यादिकाऽनन्तरसूत्रेऽन्निहित. अत्रापि स एव संग्रहो-
ऽन्निधीयते इति । अथवा पूर्वतरुणेषु सूत्रेषु अपर्यायेऽपि गणो
दीयते इत्युक्तं तद्विषयाचार्यादिपदानुज्ञानात् त एतत् श्रुत्वा
मा अतिप्रसङ्गामैथुनं सेवित्वा अपूर्णे पर्याय गण दास्यन्ति
तत एतन्निवारणार्थमिदं सूत्रम् । अनेन सम्बन्धेनायातस्या-
स्य व्याख्या । जिधुर्गणादपक्रम्य मैथुनं प्रतिसेवते तस्य
त्रीणि सवत्सराणि यावत्तत्प्रत्ययं मैथुनसेवाप्रत्ययं न कल्प-
ते आचार्यत्वमुपाध्यायत्व यावत्करणात्प्रवर्तित्वं स्थविरत्व-
मिति परिग्रहः । गणावच्छेदित्वं वा उद्देष्टुमनुज्ञातुमतोऽपि
तस्य कल्पते स्वयं धारयितुं किन्तु त्रिषु सवत्सरेषु व्यतिक्रान्तेषु
चतुर्थे सवत्सरे प्रस्थिते प्रवर्तितुमारब्धवति तच्च प्रस्थित-
त्वमभिमुखो भवनमात्रेऽपि प्रवर्तते तत आह । अस्थिते अव-
समाने स्थितस्य वर्तमानस्य किं विशिष्टस्य सत इत्याह । उप-
शान्तस्य उपशान्तवेदोदयस्य तच्चोपशान्तत्वं प्रवृत्तिनिषेधादव-
सीयते तत आह उपरतस्य मैथुनप्रवृत्ते. प्रतिनिवृत्तत्वं दाक्खिण्य-
वशादिमात्रतोऽपि भवति । तत आह मैथुनेच्छाप्रतिकूल्येन
विरत. तस्य तदापि च प्रतिविरतत्वं विकारादर्शनतोऽपि मैथु-
नाजिज्ञापहेतुकाधिकारहितस्तस्य कल्पते आचार्यत्वं यावत्गणा-

वच्छेदित्वं वा उद्देष्टुं वा धारयितुं वा एष सूत्रसंज्ञेपार्थः ।
व्यासार्थं तु ज्ञावतो प्राप्यहृदाह ।

दुविहो साविकिखयो, निरवेक्खो उदिष्ण जाडजयणाए ।
जोगं च अकाज्जणं, जाव स वेस्सादि सेवेज्जा ॥

द्विविधो द्विप्रकार. खलु मैथुनप्रतिसेवकस्तद्यथा सापेक्ष इतरश्च
इतरो निरपेक्षः तत्र निरपेक्षो य उदीर्णो वेदोदयं यो वा याति यां-
ग यतनया योगमकृत्वा यदि वा स वेदयादिकां सेवेत । एष द्वि-
विधोऽपि निरपेक्षः. गुरुतीर्थकारापेक्षारहितत्वात् ॥

सावेक्खो उ उदिष्णे, आपुच्छे गुरुं तु सो जति उवेक्खे ।
ता चउगुरुगा जवति, सीसो व अणापुच्छए गच्छे ॥

यदि पुनरुदीर्णो उदयप्राप्ते मोहे उदिते वेदे इत्यर्थः । गुरुमापृच्छ-
ति समापेक्षः सह अपेक्षा यस्यास्ति स समापेक्ष इति व्युत्पत्तेः ।
तत्रापृच्छायां यदि स गुरुपेक्षां कुरुते ततस्तस्य प्रायश्चित्तं च-
तुर्गुरुका जवन्ति । स च साधुरनापृच्छय गुरुयाति तर्हि तस्यापि
प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकाः । सा च पृच्छा त्रीन्वारान्कर्तव्या । तथा चाह ।

अहवा सइ दो वारी, आयरिए पुच्छ अकहजोगी वा ।
गुरुगा तिष्णि उ वारे, तम्हा पुच्छेज्ज आयरिए ॥

अथवा । सकृदेकं वारं यथाचार्यान् पृच्छति तथापि प्रायश्चित्तं
चतुर्गुरुका अथ द्वौ वारौ पृच्छति न चतुर्थीयमपि वारं तदापि चतुर्गु-
रुका । अथवा वारत्रयपृच्छायामपि कृतायां यदि अकृतयोगी
यतनायोगमकृत्वा गच्छति तदानीमपि चतुर्गुरुका । यत एवमेक
द्वौ वा वारौ पृच्छायां प्रायश्चित्तं तस्मात्त्रीन् वारान् आचार्यान्
पृच्छेत् लोकेऽपि तथा दर्शनात्तथा चाह ।

बंधे य घाते य पमारणे य, दंडेसु अन्नेसु य दारुणेषु ।

पमत्तमत्ते पुण चित्तहेउं, लोए वि पुंउंति उ तिष्णि वारे ॥

राज्ञा बंधे आदिष्टे यदि वा घाते प्रहारे अथवा प्रमारे कुमरण-
मारणे अन्येषु च दण्डेषु इस्तपादच्छेदादिषु दारुणेष्वदिष्टेषु-
लोके त्रीन् वारान् राजा पृच्छयते । किमर्थमित्यत आह प्रमत्तेन-
व्याकृतेन यदि वा मद्यपानेन मत्तेनादिष्टं प्रवेत् प्रशान्तस्य पुन-
श्चित्तमुपजायते । यथा मा मार्यतामिति वारत्रयमनापृच्छायां स
रुप्यते किमिति स मारित इति । एव यथा राजा केनापि त्रीन्
वारान् पृच्छयते तथाऽचार्योऽपि ॥

आलोइयम्मि गुरुणा, तस्स चिकिच्छा विहीए कायव्वा ।

निव्विगित्तियादीया, नायव्वा कमेणमेणं तु ॥

आलोचिते वारत्रयमापृच्छायां कृतायां गुरुणा आचार्येण तस्यो-
दितवेदस्य साधोर्विधिना चिकित्सा कर्तव्या सा चिकित्सा निर्वि-
कृतिकादिका क्रमेणानेन वक्ष्यमाणेन ज्ञातव्या तमेव क्रममाह ।

निव्वायफिय अवमोदरिय, वेयावच्चे तहेव णाणे य ।

वाहिरुणे य मंडलि-चोयगवयणं व कप्पट्टी ॥

प्रथमतो निर्विकृतिकं कारयितव्यं. तत्र यदि निर्विकृतिकं तपः
कुर्वतो नोपशाम्यति वेदस्तर्हि निर्विकृतिकेनावमोदर्यं कारयित-
व्यं तथाऽयनुपशाम्यति ततश्चतुर्थीदिकं कार्यन्ते तथाप्यतिष्ठति
वैयावृत्यं कारणीयं वैयावृत्येनाप्यतिष्ठति स्थानेन ऊर्ध्वस्थानेन
तिष्ठति तथाप्यनुपशाम्यति आर्हिरुनं कार्यते । देशकादिपरुकानां
सहायो दीयते इत्यर्थः । तत्र यदि एष परिश्रमणोपशान्तो ज-
वति वेदस्तत् सुन्दरमय नोपशाम्यति ततो यदि स बहुधु-
तस्तर्हि स सूत्रमणरुत्ती च दाप्यते । अत्रार्थे चोदकवचनं यथा
किमर्थं स मणरुत्ती दाप्यते । सुरिराह । दृष्टान्तोऽत्र कप्पट्टीति

कुत्रवद् । “ एगो सेट्टी नस्स पुत्तो धणोवज्जणनिमित्तं देसतरं गतो । ज्ञारिया सेट्टिसमीवे मुक्का । सा य सुइभायणतवाववि-
द्वेषणमंरुणपसाहणरया घरवावारमकुण्ठती अन्नया उम्मत्तिया
जाया । दासचेरिं जण्ड । पुरिस मगोह तीए सेट्टिणो कहियं
तेण चितिय । जावज्ज वि न विणस्सति ताव चित्तेमि उवाय
सेट्टिणी भणिया कव्हं काऊण तुम गच्छ जेण सा घरवावारे बु-
ज्जुत्ति अक्खहा विणारिसद्विदि । एव सामत्येऊण अन्नया सेट्टी
घरमाणो थामोक्ख मग्गं सा न देड तो सेट्टिणा महतो कव-
हां कतो सा पेट्टिऊण निस्सारिया । सा य वहु य कव्हसहं
सोऊण तत्यागया सेट्टिणा जणिया । भत्ति वहुए तुमे अज्जप्प-
भिति सव्वो वावारे कायव्वो सा तदेव करितुमारुहा । तत्रो
तीए वावारेवावणए ज्ञोयणमवि वियाववेणए कुतो मरुणप-
साहण । दासचेरिणीए जणिय मग्गितो चिट्ठति पुरिसो कया मेवि-
ज्जतीए जणियं मरणस्स वि मे अवसरो नत्थि कतो पुरिसस्स”
एव । यया तस्या गृहव्यापारव्यापृततया वेदोपशान्तिरच्युत्तया
ऽस्यापि सूत्रमएरुत्यापि व्यापारव्यापृततया कदाचिद्वेदोपशा-
न्ति सनाव्यंत । तत सूत्रमएरुर्दामर्थमएरुर्दो च द्वाप्यत इति व्यण ।
(अत्राचार्यसाधूनामवधावनविषये बहुवक्तव्यं तच्च व्यवहार-
प्राप्यतोऽवसेयं व्रतान एव किञ्चिदत्रोक्तम्) बहुश्रुतोऽपि पापो
न कल्पते आचार्यद्वितया उद्देशम् ।

(सूत्रम्) वद्वे जिकवुणो वहुस्सु तवञ्जागमावहुसो वहुसु
आगाढगाढेसु कारणेसु माइमुमावाइअसुइपापजीवी जाव
जीवाए तेसिं तप्यतियं नो कप्पइ जाव उदिसित्तए वा धारि-
त्तए वा एवं गणावच्छेइएया वि एवं आयरियउवज्जाएया-
वि वद्वे जिकवुणो वद्वे गणावच्छेइया वद्वे आयरियउव-
ज्जाया वहुसुआ वञ्जागमवहुसो वहुसु आगाढगाढेसु माइ-
मुसावाइअसुइपावजीवी जाव जीवाए तेसिं तप्यति णो
कप्पइ आयरियत्तं वा उवज्जायत्तं वा पवत्ति वा धेरत्तं
वा गणधरत्तं वा गणावच्छेइयत्तं वा उदिसित्तए वा धारि-
त्तए वा । इति व्यवहारस्स तइओ उदेशो ॥ ३ ॥

सूत्रसप्तकम् अथास्य पूर्वसूत्रे सह सम्यन्धमाह ॥

व्यव्रतियारे पगते, अव्यमविअन्नोउस्स अइयारो ।

इत्तिगियपपत्तं वा, वुत्तं इदमावकहियं तु ॥

पूर्वसूत्रेषु व्रतस्य मैयुनविरत्यादेरनीचारः प्रकृतोऽधिकृतोऽयमपि
चान्यस्तस्य व्रतस्यानिचार इति तत्प्रतिपादनार्थमिदं सूत्रसप्तक-
म् । अथवा पूर्वसूत्रेषु त्रीणि सवत्सराणि यावदाचार्यत्वादीनि न
कल्पन्ते इति वचनादिभिरमपात्रमुक्तमिदं पुन सूत्रसप्तकेनाग्निधी-
यमानमपात्र यावत्कथिकं बहुशो यावज्जीवमाचार्यत्वादीनि क-
ल्पन्त इति वक्तव्यमाणात् ॥

अद्ववा एगडिगारे, उद्वेसो तइयओ उ ववद्वारे ।

अरिनिनो आयरियओ, उविज्जइ केरिमो नेत्ति ॥

अथवेति स्वधर्म्य प्रकारान्तरोपदेशने व्यवहारे तृतीयोद्देश-
काधिकारे यथा क्रीडया आचार्यं स्याप्यते क्रीडया न । तत्र
यादृशं न्यायो यादृशं न स्याप्यस्तादृश उक्तोऽयमन्यो न स्याप्य-
त इति प्रतिपादनार्थेण सूत्रसप्तकस्य ॥

अद्ववा डीवगपेयं, नद्व पमिभिष्ठो अजिकवमाउणो ।

सागारियनेवि प्वं, अजिकवसोहावणकरी य ॥

अथवेति पूर्ववत् । दीपकमेतत्सप्तसूत्रक पूर्वसूत्रेष्वधिकारार्थोद्दी-
पनार्थमिदं सूत्रसप्तकमधिकमेवार्थमुपदर्शयति । यथानेन सूत्रसप्तके
न अजीहण मायी बहुशो मायावी यावज्जीवमाचार्यत्वादिषु पदेषु
प्रतिपिच्छस्तया मैयुनसूत्रपञ्चकमध्ये यो भिक्षुसूत्रे निक्षेपणसूत्र-
द्वये च सागारिकसेवी मैयुनप्रतिसवी संवत्सरत्रयातिक्रमे योग्य
उक्तः सोऽप्येवमभीक्षणं सागारिकसेवी सन् यावज्जीव प्रतिपि-
च्छो द्रष्टव्यः । तस्यापि यावज्जीवमाचार्यत्वादीनि न कल्पन्ते इति
जावस्तया अवधावनसूत्रकेऽपि यो भिक्षुसूत्रे निक्षेपणसूत्रद्वये
वर्षत्रयातिक्रमेण योग्य उक्तः सोऽपि यदि अजीहणमवधावन-
कारी भवति ततस्तस्यापि यावज्जीवमाचार्यत्वादिपदप्रतिषेधः ।
अनेन संवन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । भिक्षुर्वहु श्रुतं सूत्रं यस्या-
सौ बहुश्रुतः । बहुरागमोऽर्यपरिज्ञान यस्य स बह्वगमः । तथा
कुलप्राप्त गणप्राप्तं यत्सचित्तादिकं व्यवहारेण वेत्तव्यं कार्यं वा
आगाढगाढ कारण तेषु आगाढागाढेषु बहुप्रचूतेषु बहुशोऽनेक-
प्रकारं मायी मायावान् मृपावादी अशुचिराहाद्यर्थमव्यवहारी
पापजीवी कोटवाद्याजीवी तस्य यावज्जीवं तत्प्रत्यय मायित्व-
मपावादित्वादिप्रत्ययं न कल्पते आचार्यत्वं वा यावत् गणावच्छे-
दित्वं वा उद्देशं वाऽनुज्ञातुं स्वयं वा धारयितुम् । एष प्रथमसूत्र-
सप्तकेऽर्थः । एवं गणावच्छेदसूत्रमात्रायां पाप्यायसूत्रं च भावनी-
यं पापोऽपि सुप्रतीतः । यथा च त्रीणि सूत्राण्येकत्वेनोक्तानि
इत्येव त्रीणि सूत्राणि बहुत्वे वक्तव्यानि । सप्तमं बहुभिक्षुवहुग-
णावच्छेदिवद्वाचार्यविषयं तदपि तथैव । अत्रभाष्यरुदाह ॥

एगत्तवहुत्ताणं, सव्वेभिं तेसिमेगजातीणं ।

सुत्ताणं पिमेणं, वोच्छं अत्थं समासेणं ॥

एकवचनवहुत्वादिस्वव्यभिचारां सर्वेषामेतेषां सूत्राणामेकजातीयाना-
मेकप्रकाराणां पिएनेनाप्युक्तो वैविकस्येन प्रतीतः । तत्र प्रथम-
मेकत्ववहुत्वाविषयावाक्येपरिहारावाह ॥

एगत्तियसुत्तेसुं, जणिएसुं किं बहु पुणोग्गहणं ।

चोयगसुणसू उणमो, जं कारणं मो बहुग्गहणं ॥

एकवचनैकवचनेन निर्वृत्तान्यैकत्विकानि तेष्वैकत्विकेषु किं पुन-
र्वहुग्रहणं बहुत्वविशिष्टसूत्रचतुष्टयोपादानं स्मरिहाह । यन्कारण
येन कारणेन मो इति पादपूरणे बहुग्रहणं बहुत्वविशिष्टसूत्रा-
पादानं तत्कारणमिदं हेचोदक ! शृणु तदेवाह ।

लोगम्मि सयमवज्ज, होइ अदरुं सहस्स मा एवं ।

हांहिति उत्तरियम्मि वि, उत्ता उ कया वहुकए वि ॥

लोके बहुजिरकृत्ये सेवितेऽयं न्यायः शतमवद्यं सहस्रमदएक्यं
तत एवमौत्तरिकेऽपि लोकोत्तरिकेऽपि व्यवहारे प्रसङ्गो मा चू-
टिति तत्प्रतिषेधार्थं चत्वारि सूत्राणि बहुकेऽपि बहुवचने कृतानि ।
साप्रतमागाढागाढकारणादीनि पदानि व्याचिख्यासुराह ॥

कुल्लगणसंघपत्तं, सचित्तादी उ कारणगाढं ।

उिदाणि निरीहिता, माया तेणव अमृतीउ ॥

सचित्तनिमित्तोऽचित्तनिमित्तो वा यो व्यवहारः कुत्रेक्षितो यथेदं
सचित्तादिकं विवादास्पदीचूत कुत्रेण वेत्तव्यमिति तत्कुल्लप्राप्त-
मेव गणप्राप्तं सहस्रप्राप्तं जावनीयम् । यत्र यत्सचित्तादिकं विवा-
दास्पदीचूतं व्यवहारेण वेत्तव्यं कुल्लप्राप्तं वा तत्कारणागाढं
कारणम् । तथा कथमहमेन व्यवहारमाहारशुभ्रहरे वर्तमानो-
ज्जितं विद्यामिति बुद्ध्या परेषां विद्याणि निरीक्ष्यमाणो मायी
तेनैव मायित्वेनैव सोऽशुचिः तमेवाशुचिं स्वभावजेदतः प्ररूपयति
द्वये जावे अमृती, जावे आहारवंदणादीहिं ।

कणं कुण्ड अकणं, विविहेहि य रागदोमेहि ॥
अशुचिर्दिधा इव्यतो भावतश्च । तत्र योऽशुचिना द्विषगात्रो
यो वा पुरीपमुत्सृज्य पुनौ न निर्वैपयति स इव्यतोऽशुचि ।
जावे भावत पुनरशुचिराहारवधनादिभिर्विविधैर्वा रागद्वेषे क-
ल्प्यमप्यकल्प्य करोति । किमुक्तं भवति । आहारोपधिशय्यादि-
निमित्त वन्दननीचैर्वृत्त्यादिना वा तोषितो यदि वा एष मम स्व-
गच्छसन्धी स्वकुत्रसवन्धीति रागतोऽथवा न मोमेप वन्दते
विरूप वा भाषितवानित्यादिद्वेषतोऽथ श्रुतोऽथ श्रुतापदेशेनाजा-
व्यमनाभाव्यं करोति । अनाभाव्यमप्याभाव्यं सोऽव्यवहारी जाव-
तोऽशुचिः । एतदेव सुव्यक्तमाह ।

द्वेषे भावे असुती, दिव्वम्भीचिद्धमादिद्वित्तो उ ।

पाणतिवायादीहि उ, जावामि उ होइ असुईओ ॥

अशुचिर्दिधा इव्ये जावे च तत्र इव्ये विष्ठादिना द्विष आदिश-
ब्दान्मूत्रश्लेष्मादिपरिग्रहः । जावे प्राणातिपातादिभिर्भवत्यशुचिः ॥

तप्पत्तियमेतेसिं, आयरियादी न देति जा जीवं ।

के पुण जिकखुइमे य, बहुस्सुयमादिणो हुंति ॥

तत्रत्यय मायावित्वादिप्रत्ययं येषां भिक्षुप्रदृतीनां यावज्जीव-
माचार्यादीनि ज्ञानप्रधानोऽय निर्देशः । आचार्यत्वादीनि न ददा-
ति । के पुनस्ते आह । जिकुक उपलक्षणमेतत् गणावच्छेदका-
चार्योपाध्यायाश्च सूत्रोक्ता न केवलमेते कित्विमे च बहुश्रुतादयो
जवन्याचार्यादिपदानामनर्हास्तानेव निर्युक्तिरुदाह ॥

अवहुस्सुते य ओमे, पन्निसेवओ यतो अप्पचिते य ।

निरवेकखपमत्तमाइ-अणरिहे जुंगिए चेव ॥

अवहुश्रुतोऽवमः प्रतिसेवको यत आत्मचिन्तकः निरपेक्ष प्रम-
त्तो मायी अनर्हो जुङ्गिकश्च । एते सूरित्वादिपदानामनर्हा ।
सांप्रतमेतानेव व्याचिख्यासुराह ।

अवहुस्सुतो पक्कपो, अणहीओमा तिवरिसरओ ।

निकारणे वि जिकखू, कारणपन्निसेवते जो उ ।

अवहुज्जयअप्पचितो, निरवेकखो वाइमादीसु ।

अन्नपरपमायजुत्तो, अमव्वरुची होइ माईओ ।

अवद्वक्खणा अणरिहा, उज्जावाहादि अ जे जुवत्ता ॥

चउरो य जुंगिया खलु, अच्चंति य जिकखुणा एते ॥

अवहुश्रुतो नाम येनाचारप्रकटपो निशीथाध्ययननामकः सूत्रतो
ऽयतश्च नाधीतः । अवमो नाम आत्रिवर्परतो यस्य प्रव्रज्यापर्यायेण
श्रीणि वर्षाणि नाद्यापि परिपूर्णानित्यर्थः । प्रतिसेवको नाम यो
जिकु निष्कारणोऽपि कारणजावेऽपि पञ्चकादीनि प्रायश्चित्त-
स्थानानि प्रतिसेवते । आत्मचिन्तको योऽच्युद्यतमरणं वा प्रति-
पत्तुं निश्चितो निश्चितवान् निरपेक्षो वाद्वादिपुञ्चित्तरहित प्रमत्त
पञ्चाना प्रमादानामन्यतरण प्रमादेन युक्त असत्ये मृषामापणे
असयमे वा रुचिर्यस्यासावसत्यरुचिर्भवति । मायी किमुक्तं जव-
त्यनीहण मायाप्रतिसेवनशीलो मायीति अपलक्षणं येषामाचार्य-
लक्षणानि न विद्यन्ते ये च पूर्वमुक्ता अत्यवधावनादय एते सर्वेऽ-
नर्हा । जुङ्गिका जातिकर्मशीलशरीरजेदतश्चतुर्का । एतेऽपि
प्रागुक्ता एते सर्वेऽपि भिक्षुवोऽत्यन्तमाचार्यत्वादिपदानामनर्हा ।
यदि पुनर्वहुश्रुतो जवेत् अवमोऽपि त्रिवर्षपर्यायोत्तीर्णं प्रतिसेव-
कोऽयप्रतिसेवकोऽप्रतोऽन्ययतनात् प्रतिविरतो निरक्षेपः सोपे-
क्षाच्युतः प्रमत्तोऽयप्रमत्ततानुपगतस्तदा जवन्येतेऽप्याचार्य-
त्वादिपदाना याग्या ।

सप्रति सतानामपि सूत्राणां सन्नवविषयमाह ।

अहवा जो आगादं, वंदणआहारमादि संगहितो ।

कणं कुण्ड अकणं, विविहेहि य रागदोसेहि ॥

माई कुण्ड अकज्जं, को माई जो जवे मुसावाई ।

को पुण मोमावाई, असुई पावसुयजीवी ॥

अथवेति सूत्राख्या प्रकृष्टान्तरोपदर्शने यो वन्दनादिभिः व-
न्दनवैयावृत्त्यादिना आहारादिभिराहारोपधिशय्यादिभिरागाढ-
मत्यर्थं सगृहीतः सन् विविधैश्च रागद्वेषै प्रागुक्तस्वरूपैः कल्प्य-
मप्याभाव्यमप्यकल्प्यमनाभाव्यं करोति । सतानामपि सूत्राणां
विषयः (माई कुण्ड इत्यादि) क पुनरेवमकार्यं कल्प्यमप्यना-
भाव्यमकल्प्यमप्याभाव्यमित्यर्थः । करोति एव शिष्यस्य प्रव्र-
माशङ्क्य सूत्रकृदाह । मायी मायावान् को मायी तत आह यो
जवेत् मृषावादी क पुनः मृषावादी तत आह अशुचिः कोऽशु-
चिः सूत्रकृदाह पापजीवी एतस्य व्याख्यानं पापश्रुतोपजीवी
कोट्टादिशास्त्रोपजीवीत्यर्थः ।

किह पुण कज्जमकज्जं, करेज्ज आहारमादिसंगहितो ।

जह कम्मि वि नगरम्भा उप्पणं संघकज्जं तु ।

कथं पुनराहारादिसगृहीतः सन् कार्यमुपलक्षणमेतत् आचार्य-
मपि कार्यं करोति । अत्र सूरिनिर्देशनमाह । यथा कस्मिंश्चिन्नगरे
किमपि सङ्घकार्यमुत्पन्नं सच्चित्तादिनिमित्तं वास्तव्यसङ्घस्य व्य-
वहारो जात इत्यर्थः ॥ स च वास्तव्यसङ्घेन वेत्तु न शक्यते ॥
(अन्यद्वत्य व्यवहारशब्दे) एतद्गुणविप्रमुक्ते पुनर्व्यवहरति
सुमहती आशातना व्रतनोपश्च तथा चाह-

आगाढमुसावादी, वितियतए उ डोवतिवएउ ।

माई य पावजीवी, असुईकिन्ने कणगदंडे ॥

आगाढे कुत्रकार्ये सघकार्ये वा आभाव्यस्य वाऽनाभाव्यस्य वा
ज्ञानतया रागद्वेषाज्या वा जणनात् । मृषा वदतीत्येव शीघ्र-
आगाढे मृषावादी द्वितीयतृतीये मृषावादादत्तादानविरतिरूपे
व्रते डोपयति । तत्र द्वितीयव्रतज्ञोपो मृषावादाभणनात् तृतीय-
व्रतज्ञोपो ज्ञानाभाव्यं ग्राहयतोऽनुमतिदोषजावात् । तुशब्दात् शे-
षाण्यपि व्रतानि डोपयति । एकव्रतज्ञोपे सर्वव्रतज्ञोप इति वच-
नात् । मायी सूत्रमुल्लङ्घ्य शगेत्तरैर्व्यवहारकरणात् । पापजी-
वी दुर्व्यवहारादिकरणात् । परदत्तापहाराण्युपजीवनात् । अत
एवाशुचिर्मृषावादित्वादिदोषपुण्यत्वात् । अशुचित्वादेव यथा कल-
कटएरु सङ्गाहितः स्पष्टं न कल्पते एवमेपोऽपि न कल्पते
यावज्जीवमाचार्यत्वादिपु पदेषु स्थापयितुमिति ॥ व्य०३ उ० ।
(गणान्तरे उद्देशना उद्देशणा शब्दे)

न व्यतिकृष्टदिशमुद्दिशेत् ॥

(सूत्रम्) णो कप्पति णिगंगीणं वितिकिच्चयं दिमं वा
उद्दिमित्तए वा धारित्तए वा उ कप्पति णिगंगीणं विति-
गिट्टियं दिमं वा अदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ ए ।

न कल्पते निर्घन्थीनां व्यतिकृष्टमतिशयेन क्षेत्रतो भावतश्च वि-
कृतां दिशमनुदिशं वा उद्दिष्टमनुज्ञातु नापि स्वयं धारयितुं वा
इत्येव सूत्रद्वयाकार्यं ।

सप्रति जाप्यम् ।

उविहं पि य वितिगिट्टं, णिगंगीणुद्दिसंति चउगुरुणा ।

आणाणो य दोसा, दिडंतो होइ कोसदए ॥

द्विधिश्रामपि विकृष्टां क्षेत्रविकृष्टां भावविकृष्टां चेत्यर्थः । निर्घ-

उद्देश

नीनां दिशमुद्दिशति । अस्मिन्प्रायश्चित्त चत्वारो गुरुकाः आङ्गा
द्वयश्च दोषास्तत्र विकृष्टां दिशमुद्दिशतो ये दोषास्तत्र को भवति
दृष्टान्तस्तमेव ज्ञावयति ।

उत्रसामिया जघनेण, कोमद्वेणं गते य मातम्मि ।

तं चेव दिसंती य, निक्खंता अन्नगच्छम्मि ॥

वारिज्जंती वि गया, पस्सिवासा मा यतेण पावेणं ।

जिणवयणवाहारेणं, कोसलएणं अकुलएणं ॥

एक कोशवकः कोशवद्वेशोत्पन्न इत्यर्थः । तेनान्यदेशं गतेन
यतमानेन सद्गुणानपरायणेन कापि श्राविका उपशामिता स च
कोशवकस्तं देशं गतः तस्मिन् गते सा श्राविका अन्यस्मिन्
गच्छे तत्रागते तस्य समीपे निष्कमितुमुपस्थिता यथा मां नि-
ष्कामयत परं मम स एव कोशवकः आचार्यः एवं सा तमेव
व्यपदिशन्ती तैर्दीक्षिता । सा च दीक्षाप्रतिपत्त्यनन्तरं चार्यमाणा-
ऽपि कोशवकसमीपे गता । सा च पापेन जिनवचनवाहोनाकु-
लजेन कोशवकेन प्रतिपन्ना । एष दोषः क्षेत्रविकृष्टां दिशमुद्दिशतः ।

अत्र पर आह ॥

कोसलएहि कारण, गहणं बहुदोसत्ताउ कोमलगो ।

त्तम्हा दोसुकुण्या, गहणं इह कोसले कारणमत्रो ॥

कोशवकस्य ग्रहणं कृतम् । सूरिराह यस्मात्कोशवको देश-
स्वजावात् बहुन् दोषान् वाति आदत्ते अतिबहुदोषलो बहुदोष-
घान् तस्मात् दोषोक्तद्वयस्य कोशवकस्य ग्रहणम् अपि च ।

अंधं अकूमययं, अविमरहदयं अवोगिह्वं ।

कोमद्वयं च अपावं, सएसु एकं न पेच्चामो ॥

अन्धमन्धदेशोत्पन्नमक्रूरमतकमक्रूराभिप्रायमपि च महाराष्ट्रक-
मवोगिह्वमवाचात्रं कोशवकं चापापंशनेषु मध्ये एकं न प्रेक्षा-
महे इति प्रसिद्धिरतः कोशवकग्रहणम् । पुनरपि प्राह

कोमलए जे दोसा, उदिसंत्तुम्मि किन्न सेमाणं ।

ते तेसि होज्ज व न वा, इमेहि पुण नोदिपे तेवि ॥

ये दोषा कोशवके दिशमुद्दिशन्ति ते किं न दोषाणां दिशमुद्दिशन्ति
किं न ज्ञवन्ति भवन्त्येवेति भावः । सूरिराह । ते दोषास्तेषां ज्ञवे-
युवां न वा कोशवके पुनर्नियमाज्ञवन्ति देशविशेषजन्मनोऽपि
गुणदोषहेतुत्वात्तत्र कोशवकोपादानम् । एते पुनर्वक्ष्यमाणास्तान-
नपि शेषद्वेशोत्पन्नान् क्षेत्रविकृष्टान्नादिशेत् । अन्यच्च ।

अन्नं उदिसिज्जणं, निक्खंता वा मरागधम्मम्मि ।

अप्पोत्तम्मि मत्तं न तु, अग्गाणं पि संजवति ॥

या शब्दो दृषणान्तरसमुच्चये अद्यकाज्ञाविनि सरागधम्मं अन्य-
माचार्यमुद्दिश्य निष्कान्ता परमन्योन्यस्मिन् परस्परस्मिन् यन्म-
मत्यं तत् व्यप्राणामपि व्यप्रचित्तानामपि न तु नैव ज्ञवति कित्त्वे-
कचित्तानामुपजायते सा चैकचित्तता अत्र नास्ति तथा चाह ।

सुचिरं पि मारिया ग-च्छइत्ति मयाड गच्छस्स ।

सोयंतचोयणासु य, परिज्ज्यामिच्चि मन्नेज्जा ॥

सुचिरमपि षड्वं साग्निता शिक्षिता सती गमिष्यतीति मन्यमा-
नस्य गच्छस्य न तस्या विषये ममता ममत्वं मायातिसीदन्त्या
मयमयोनिषु दियिलीज्वन्त्या याश्चोदना शिक्षास्नासु दीयमा-
नासु माज्यत्र गन्तुमना परिज्जताऽस्मीति मन्यते ततस्तस्या अपि
न गच्छस्योपरि ममता । किं च

गमाणस्सुएण चित्तेण, सिक्खवातोवि न गेएहइ ।

वारिज्जंती वि गच्छिज्जा, पंयदोसे एमे लभे ॥

गमनोत्सुकेन चित्ते शिक्षा अपि नानाप्रकारा ग्रहणशिक्षा
श्रासेवनाशिक्षाश्च न गृह्णाति । तथा चार्यमाणाऽपि तस्य
क्षेत्रविकृष्टस्यान्यस्याचार्यस्य समीपं गच्छेत् तत्र च पथि दो-
षानिमान् वक्ष्यमाणान् लभते । अत्र यदुक्तं प्राक् एते-
र्वक्ष्यमाणैर्दोषैस्तानपि नोद्दिशेदिति तद्व्याख्यानावसरस्तानेषु
दोषानाह ॥

मिच्छत्तसोहिसागा-रियादिपासंरुतेणसच्छंदा ।

खेत्तविगिट्ठे दोसा, अमंगलं जवविगिट्ठम्मि ॥

मिथ्यात्वं मिथ्यात्वगमनं शोधेरभावस्तथा सागारके अगा-
रसहिते आदिशब्दादनागारे एकाकिन्या उपाश्रये दोषाः ।
तथा पापरडैर्विपरिणामनं स्तेनैरपहारस्तथा स्वच्छन्दा स्यात् ।
न गच्छ्याधीना तथा च सति भूयांसो दोषाः । एते क्षेत्रविकृष्टे
उद्दिश्यमाने दोषा । भावविकृष्टे उद्दिश्यमाने अमङ्गलं तेन
संयमजीविताद्भवजीविताद्वा अश्रयेत्तस्माद्भावविकृष्टाऽपि नो-
द्दिश्यः । एष द्वारगाथासंक्षेपार्थः । सांप्रतमेनामेव विवरीषुः
प्रथमतो मिथ्यात्वद्वारं शोधिद्वारं चाह ॥

उवदेशो तस्मिं अत्थि, जेणेगार्गी उ हिंरए ।

इति मिच्छं जणो गच्छे, कत्थमाहिं च कुज्जउ ॥

उपदेशः तासामेकाकिनीनां नास्ति येन स तादृशः स्त्रीजन
एकाकी हिंजते । तत इति अस्मात्कारणादुपदेशाभावलक्षणा-
जनः स्त्रीजनो मिथ्यात्वं गच्छेत् । गतं मिथ्यात्वद्वारम् ॥
शोधिद्वारमाह । क्षेत्रप्रायश्चित्तमापन्ना सती कुत्र शोधिं कुर्यात् ।
नैव कुत्रापीति भावः एकाकिनीत्वान्न च प्रायश्चित्तस्थानमप्रा-
यश्चित्तस्थानं वा सा जानाति तत इतोऽपि शोध्यभावः । सा-
गारिकादिद्वारं पापरडद्वारमाह ।

सागारममागारे, एकाए वस्सुए जवे दोसा ।

चरिगादिविपरिणामण-सपक्खपरपक्खनिहादी ॥

सागारे आगारसहिते असागारे आगाररहिते उपाश्रये एक-
स्या एकाकिन्या दोषा भवन्ति । तत्र सागारे दीपस्पर्शनाद-
यो दोषाः । अनागारे कुलटाजारादिप्रवेशनम् । गतं सागारि-
कादिद्वारम् । पापरडद्वारमाह (चरगादित्यादि) स्वपक्षे
परपक्षे च विपरिणामनं तत्र स्वपक्षे निह्वादिभिरादिशब्दा-
त्पार्श्वस्यादिपरिग्रहः । परपक्षे चरकादिभिः । स्तेनद्वारं स्व-
च्छन्दद्वारं चाह ।

तेणेहि वा विहिज्जइ, सच्छंउट्टाणगमणमादीया ।

दोसा जवंति एए, किंच न पावज्ज सच्छंदा ॥

स्तेनैर्वा द्रव्यापहारिभिर्वा सार्धं गच्छन्ती न्हियते तथा
स्वच्छन्दमुत्थान स्वच्छन्दगमनमित्यादयश्चते दोषा एकाकि-
न्या भवन्ति । किं वा स्वच्छन्दा सती सा किं न प्राप्नुया-
त्सर्वदुःखस्थानमाप्नुयादित्यर्थः । संप्रति भावविकृष्टे दोषानाह ।

गौरवजयसमीकरा, अविदूरत्थे वि होइ जीवत्ते ।

को दाणिसमुग्घातस्स, कुणइ न य तेण जं किंचं ॥

अपि दूरस्थेऽपि जीवति सति तद्विषया गौरवभयसमीकरा
भवन्ति भूयस्तन्मिलनादिप्रत्याशासंभवात् । इदानीं पुनस्तस्य
समुद्घातस्य को गौरवं भयं समीकारं वा करोति नैव कश्चित्
यत् यस्मात् न च नैव तेन सर्वप्रयोजनातीतत्वात् ॥

कोसलवज्जा नत्थि य, दोसा सविसेसजवविगिट्ठम्मि ।

उविहं पी विनिगिट्ठं, तम्हा उ न उदिसमेज्जाहि ॥

एवं दोषा ये मिथ्यात्वगमनादयः क्षेत्रविकृष्टेऽभिहितास्त एव

सविशेषा भावविकृष्टेऽपि ज्ञातव्या केवलं कोशलवर्जाः कोशलदोषा हि भावविकृष्टे न भवन्ति मृतत्वेनासंभवात्सस्मात् द्विविधमपि व्यतिकृष्टं क्षेत्रविकृष्टं भावविकृष्टं च नोद्दिशेत् ।

अत्रैवापवादपदमाह ॥

वितियं तिष्णुरागा, संबंधी वा न ते य सीर्यति ।

इत्तरादिसा उ नयणं, अन्वाहा ए य दूरस्मि ॥

द्वितीयपदमपवादमधिकृत्य क्षेत्रविकृष्टमपि उद्दिशेत् । यदि सा धर्मप्राहिण्याचार्ये तीव्रानुरागा प्रवेत् स चाचार्यस्तस्याः सवन्धि-स्वजनो न च ते आचार्योः संयमयोगेषु सीदन्ति उद्यतविहारि-ण इत्यर्थः केवलं तस्या इत्तरा दिशोऽनुबन्धनीयाः यावत् स्वक आचार्यो न मिलाति तावद्भयमाचार्यो एते उपाध्याया इय प्रवर्ति-नीति ततः स्वाचार्यसमीपे विधिना नयनमव्याघातं च दूरं ते आ-चार्योस्ततः सदेश कथयन्ति यथा युष्मदीयधर्मशिष्याऽस्माकं पार्श्वं प्रतिपन्नदीकिका वर्तते सा प्रतिप्राह्या ।

ज्ञावविगिष्टे वि एमेव, समुज्जातोत्ति वा न वा ।

तत्थ आसंकि ए बंधो, निस्संके उ न वज्जति ॥

ज्ञावविकृष्टेऽप्येवमेव द्वितीयपदमवगन्तव्यमिति ज्ञावः कथमित्या-ह । किं समुद्रातकाद्वागतः किं वा नेत्येवं तस्मिन् भावविकृष्ट-तस्या बन्धः क्रियते निःशङ्किते तु ज्ञावविकृष्टे सा न वध्यते ।

अत्रैव प्रकारान्तरमाह ।

अहवा तस्स सीसं तु, जति सा उ समुद्दिमे ।

विकप्पट्टे तर्हि खेत्ते, जयणा जा उ सा जवे ॥

अथवा यदि सा तस्य शिष्य समुद्दिशति कथयति मम ते ए-वाचार्यो अह तु तच्छिष्यसमीपे स्थास्यामीति तदा भावविकृ-ष्टेऽपि तस्या बन्धः क्रियते तत्र या विकृष्टे क्षेत्रे यतनोक्ता सात्रापि ज-वति ज्ञातव्या तदेव निर्ग्रन्थीसूत्र व्याख्यातमधुना कप्पइत्ति द्वारम्

निगंथाण वि विगिष्टो, दोसा तं चेव मोत्तुकोसलयं ।

सुत्तनिवातो निगए, संविगो य सेसइत्तरिए ॥

निर्ग्रन्थानामपि विकृष्टे उद्दिश्यमाने य एव निर्ग्रन्थीनां दोषा-मिथ्यात्वादय उक्तास्त एव कोशवकमेक दोष मुक्त्वा शेषाः सर्वे निरवशेषा उच्यन्ते । यद्येव तर्हि सूत्रमनर्थकमविषयत्वा-दत्त आह "सूत्रनिपातोऽभिगते सविग्ने च शेष इत्वरिकः" इयम-त्र भावना । अग्निगतो ज्ञातव्यः श्रावः पुराणो वा सविग्ने स्व-यं योऽपि तस्य धर्मदेशक आचार्यः सोऽपि सविग्नेस्तस्मिन् सूत्र-निपातो यस्तु शेषः स्वयन सम्यक् ज्ञातव्यस्तस्य पथि व्रजतो-मिथ्यात्वादयो दोषास्तस्य दीक्षामाधाय इत्वरिको दिग्बन्धः क्रि-यते पुनः प्रेष्यते एतदेव व्याचिख्यासुराह ।

सद्दो पुराणो वा जइ, विगंघेत्तूण वयति अन्नत्थ ।

तस्स वि विगिष्टबंधो, जा इच्छं ताव इत्तरिको ॥

श्रावः श्रावकः पुराणः पश्चात्कृतो वाशब्दो विकल्पने अधिगत-तत्त्व स्वय सविग्ने योऽपि तस्य धर्मप्राहक आचार्यः सोऽपि सविग्नेः स इत्यंशतो यदि दिक्कं गृहीत्वाऽन्यत्र क्षेत्रविकृष्टमूला-चार्यसमीपे व्रजति तस्य विकृष्टो दिग्बन्धः कर्तव्यो यावत् तत्र तिष्ठति तावत्तस्यात्मीय इत्वरिको दिग्बन्धः ॥

मिच्छत्तादी दोसा, जे वुत्ता ते उ गच्छतो तस्स ।

एगागिस्स वि न जवे, इति दूरगते वि उद्दिशणा ॥

य एव पूर्वं मिथ्यात्वादयो दोषा उक्तास्तेऽपि तस्यैकाकि-नोऽपि गच्छतो न भवन्ति ज्ञातव्यत्वात्सविग्रत्वाच्च इति

हेतोस्तस्य दूरगतेऽपि क्षेत्रविकृष्टेऽपि गुरावुद्देशनं भवति ।

गीयपुराणोवट्टं, धारंतो सततमुद्दिंसंतं तु ।

ओसन्नं उद्दिंसइ, पुव्वदिमं वा सयं धरए ।

चोइज्जंतो जो पुण, उज्जमिहिति तं पि नाम बंधंति ।

सो सततं उद्दिशणा, इति जयणा खेत्तवितिगिटो ॥

गीतो नाम सूत्रार्थनिष्पन्नः । पुराणः पश्चात्कृतश्रमणभावः स निष्कमितुकामोऽन्येषामाचार्याणामुपस्थितस्तस्य च पूर्वाचा-र्योऽवसन्नो विदेशस्थश्च स तं सततमेवभिधारयति येषां च स-मीपे निष्कामितुमुपस्थितस्तान्प्रति उद्दिशति भणतीत्यर्थः । मम स एवाचार्य इति तं गीतं पुराणमुपस्थितपूर्वमाचार्य-मवसन्नमभिधारयन्तं वचसा तमेवोद्दिशन्तं च प्रति यस्य समीपे निष्कामितुमुपस्थितः स पूर्वाचार्यो विदेशस्थः योऽन्य-स्तस्य संबन्धी संविग्रस्तमुद्दिशति यथा स तवाचार्य इति-अथवा स्वयं तेनात्मीयावसन्ना दिक् धारयितव्या न पुनः स ते-न तत्रोद्देशयितव्यः तस्यावसन्नत्वाद्यदि वा तमप्यवसन्न-मुद्दिशति । केवलमनेन प्रकारेण । केनेत्यत आह (चोइज्जंतो इत्यादि) यः पुनर्ज्ञायते चोद्यमानः शिष्यमाण उद्यंस्यति स-विग्रो भविष्यति तमपि नाम ते आचार्यो यद्भन्ति यथा ते न-वाचार्य इति ॥ ये पुनर्ज्ञायन्ते न चोद्यमानाः संविग्रा भविष्य-न्ति तेषु शेषेषु नोद्देशनमिति भजना । गतं क्षेत्रविकृष्टम् ॥

सप्रति भावविकृष्टमाह ।

एमेव य कालगते, आसन्ने तं च उद्दिंसइ गीयत्यो ।

पुव्वदिसधारणं वा, अगीयमुत्तूण कालगयं ॥

एवमेव अनेनैव प्रकारेण कालगते तस्य मूलाचार्यो यदि स्वय गीतार्थो भवति तदा तस्य येऽन्ये आसन्ने आचार्यास्ते वा उद्दिशन्ति पूर्वदिशं वा धावति । अथ स स्वयमगीतार्थस्त-दा तस्य कालगत मुक्त्वा शेषोऽन्य उद्दिश्यते इति । व्य० द्वि ७ उ० । (व्यतिकृष्टकाले स्वाध्यायो नोद्दिष्टव्य इति सज्जाय-शब्दे) उद्देशफलमाह परः किमत्र पुनः कारण यदुद्देशः क्रि-यते । अनुद्दिष्ट कस्मान्न पश्यते तत्राह ।

बहुमाणविणयआउ-त्ताय उद्देशतो गुणा हंति ।

पढमाए सो उ सन्नो, एत्तो वुच्छं करणकालं ॥

उद्देशे हि क्रियमाणे श्रुतस्य श्रुताधारस्य वाऽध्यापकस्योपरि बहुमानमात्तरः प्रीतिविशेषो भवति विनयश्च प्रयुक्तः स्यादायु-क्तता च महतो प्रवति एते उद्देशतो गुणा भवन्ति एव सर्वोप्य-ङ्गादिविषय उद्देशः प्रथमोद्देशः ॥ व्य० ७ उ० ॥

(आचार्योऽवसन्ने उद्देशविधिरवधावनं च ओहावण शब्दे वक्ष्यते) उद्—दिग्—घञ्— अनुसंधाने, अन्वेषणे, अजिज्ञापे, उपदेशे च । आधारे घञ् । उपदेशे, ययोद्देशं संज्ञापरि-प्रापम् । वाच० ।

उद्देशण-उद्देशन- न० अद्वादौ पठने ऽधिकारित्वे, स्या० ४ ग० ३ उ० ।

उद्देशणकप्प-उद्देशनकल्प-पुं० वाचनासामाचार्याम्, ।

एसुवसंपदकप्पो, वोच्छं उद्देशकप्प महुणाओ ।

उद्दिशणावायणन्ति य, पाठणता चेव एगहा ॥

सुत्तत्थ तत्तुजयाइं, पवायते ताव जाव संधाणं ।

बहुपञ्चवायपाए, विज्जे जजियं तु संधाणं ॥

संधाणमंतगमणं, असिवादी पञ्चादणोगविट्ठा ।

विजडे तोणिक्विक्ते, जोगे रुञ्जो पुणक्खेवा ॥
जदि कारणेण केण वि, णिक्विक्त्तो तो सज्जक्खिक्व पुणो वि ।
अहदप्पाणिक्विक्त्तो, तो णं उक्खिक्वप्पती जुज्जो ॥
उद्दिट्ठम्मि य अंगे, सुयखंधम्मि य तेहेव अज्जयणे ।
आसज्जपुरिसकरणं, तिट्ठाणे होंति पणिसेहा ॥
अंगादि उ दिट्ठो पुरि-सं ददूण अपरिणामादी ।
अत्थत्ति वसट्टरादिहि, अवणीया दीवाणाज्जणं ॥
ताहे णिक्विक्वप्पत्तीसु, तिट्ठाणे जं तु जणित्पडिसेहो ।
तं सुत्तमत्थतदुज्जए, एतेसिं तिएह पणिसेहो ॥ पं० जा० ।

अर्थानि वाहणाकप्पो गाहा ।

सुत्तमत्थतदुज्जयं, पुण सुत्तत्य नदुभयं वा ।

ताव वाएऽ जाव, संधानं नाम जणअब्धं ॥

किं निमित्तं न समाणेऽ जण अरू होज्जा । उच्यते बहुपञ्चवा-
यताप विजडे जोगे निक्खित्ते भणियं होऽ ऋष्या य सवणा य
सवणा नाम पुरवि जो न उक्खेवो समाणंति वुत्त होऽ जइ
असिवाऽ कारणेहिं निक्खित्तो जोगो तो से पुणो वि सारिज्जइ ।
अह दप्पेण सट्टयाए वा निक्खवऽ ताहे न उक्खिक्वप्प पुणो जो-
गो अहाचार्यो किमर्थं मैक्क न पर्यट्ठति वैयावृत्त्यं वा न करोति
उच्यते वाएपि ते आयरिओ जो हिंरुऽ उएहकावं सीयकावं-
वासासु हिंरुतो वाएण घेप्पइ सो वाएसु चरुतो कवामाऽ उ-
ग्घांतेना सुत्तत्यतदुभयाण परिहाणी गच्छस्स सीसपकिञ्चगाणं
गिवाणा रोवणा य उएहकावे वा पिताऽरोऽओ अइवहुयं वा
पाणय पीउ उच्चाऽ उ न तरऽ समुद्दिस्सिओ उवगराणं च पकिवे-
हना वाएण घेप्पेजा तय वि सुत्तत्याऽपरिहाणी गणाओए जहा
गोवाओ गावीओ तिएह वेवाओ पओएऽ पुव्वएहगम्भणहा-
वरणेषु तहा आयरिओ वि पुव्वएहे ताव आवासयसुत्तयमरुदी-
ए गणाओय करेऽ । मज्जाएहे समुद्देशेववाए अवरणहे वि पुणो
सज्जायवेवाए आवासए वा को आनओ अणागओ वा परी-
सहपराओ वा पिव मुच्चए वा पकिओ तय नाहिंइऽ अत्थतो
सञ्चाणि जाक्कायकिवेस्सो य हिंरुतस्स पच्चा किवेसाभिज्जुओ
सुत्तथाणि चित्तिरुणवेऽ न य नासेऽ मेढीपमाणं आश्रय इत्यर्थं ।
द्वयंमेढीए वच्चग परिग्गहिया सुह जमति जावमेढीए
आयरिया मेढीभूया तम्मि य सव्वे सनियंति जाणति य
अन्यता कास्य हिंरुऽ गिहिनिसेज्ज वा जो वाहेऽ तं जाणति-
अयंता अकारय आयरिआणं हिंउताण ज सरीरस्स अ-
कारय अवन्वव्रमानीजिय जइ गेएहइ समुद्दिस्स य सरीरा-
पच्च गिवाणाऽ दोसा अपकिसेहेऽ अकारिकमिति ताहे दोओ
उद्दइऽ । आयरिओ चैव अलिउट्ठिओ जपिति निच्चइ कि पव्व-
इयन्थ वावेण सुएण वा खजेज्जा गिवाणारोवणासुत्ताऽपरिहा-
णी गच्छविणासो य मणचित्ता गणं न चित्तेइ हिंउता बाल-
युक्के गिलाणसेहपाहुणयाइवालबुद्धा य न तरति टीहभिक्षवा-
यरिय हिंइओ गिलाणस्स न कोइवाचारिं तओ गेएहंतओ
वा अहवा चरंति गिलाणस्स गेएहह पाउगं ते य न गेएहं-
ति अहवा जं वा त वा आणंति ताहे जइ भणंति कि एरिसं
गिलाणस्स नाणीयं ताहे नेहिं भणइ केरिसाएहिं तुम्भे सयमे-
व हिंउता कि लभह दीसना तुम्भे पडिक्खा लामीण एवं
नेऽपाहुणाणं पि न कोइ गेएहंतओ संदिसतो वा जइ पुण
अच्छतो बालयुद्धादयो सव्वे चित्तने गिलाणस्स पाहुणयाणं
वा पाउगं गेएहंततो इहिति इहिए य रायमत्तं उडमडमो-
इया वा आगया धम्मं नुरेणो ति जाव आयरियं भिक्खं

गया ते खिसिऊण पडिगया एरिसा आयरिया भिक्ख पि
से न कोइ आणेइ । अह अत्थंतो तेसिं धम्मं कहंतो ते पव्व-
यंता वा सावगा वा हुंता अहा भइया वा दाणसहा वा हुंता
पवयणउवग्गहकरा वा हुंता तेसिं चंदगवेऽभसरिसो आगमो
“ जहा एणेण रत्ता अमञ्चेण य धम्मो सुओ ते य अक्खित्ता
तेहिं गंतूण अंतेउरं कहियं जहा एरिसा तारिसा य आय-
रिया पच्चा विययदिवसे महादेवी अमञ्चा य समागया
धम्मं निसामेति जाव भिक्खं गया पच्छा खिसिउं पडिगया
ताओ वि य पव्वयंताओ वि सावियाओ वा हुंताओ एए
दोसा । वाई वा आगओ पुच्छइ कि आयरिया केणइ सिट्ठं
भिक्खाए गया पच्छा वाई भणइ किह सो अत्था ण जाणि-
हिइ जो दिवसं भिक्खं हिंउंतो अत्थइ अहवा परिस्संतो ति
काऊण नीसडावेइ सो वि उव्वाओ न तरइ उत्तरं दाउं पच्छा
पवयणोऽभावणया अह अच्छंदो पच्छा सत्थाणि चितंतो न
परवाइहेउणा वा निमित्तेण वा पराइणं तो पच्छा पवयणउ-
व्भावणया कया हुंता गाहा “गणहारिस्सा हारो” गाहा “सिद्धं
उद्दिट्ठम्मि ” उयंगसुयगअज्जभयेण उद्दिट्ठे आसज्जणाम
प्राप्य पुरिसं उद्दिसावेउं ताहे अत्थइ अदूरवदूरोहिं अहवा अ-
विणीओ वि गइपडिवद्धो वा अविओ स वि य पाहुडोत्ति
एवमादि दोसा पच्छा नाया ताहे निक्खिक्वप्पइ जोगो तिट्ठाणं
णागसुत्तत्यतदुभयसु पडिसेहो कारणो वा असिवाइमति-
वाएजा एस वायणाकप्पो । पं० चू० ॥

उद्देशकात्त-उद्देशकाल-पुं० उद्देशसमुद्देशानुज्ञानार्थं प-
वन्दनकदानकायोत्सर्गत्रयसमयप्रसिद्धे क्रियाविशेषे, ध० ३
अधि० ॥ उद्देशकाला यत्र श्रुतस्कन्धेऽध्ययने च यावन्त्य-
ध्ययनानि उद्देशका वा तत्र तावन्त एव उद्देशकाला उद्देशा-
वसराः श्रुतोपचाररूपाः इति । “ छुर्वीसं दसाकप्पववहारणं
उद्देशकाला पप्पत्ता ” । सम० । ते चैव दशाश्रुतस्कन्धस्य
दशस्वध्ययनेषु दशसु च कल्पस्य पदसु च व्यवहारस्योद्देश-
केष्विति तैरविधिना गृहीतैः ध० ३ अधि० । पूर्वविंशति-
रुद्देशकाला दशाकल्पव्यवहारणं तत्र गाथा “ दस उद्देश-
काला, दसाणं छुव्वेव हुंति कप्पस्स । दस चैव ववहारस्स,
दसाकप्पस्स हुंति छुर्वीसं ” ॥ प्रश्न० सं० ५ द्वा ।

खुड्डियाएणं विमाणपविजत्तीए तए वग्गे चत्तावीसं उद्दे-
सणकात्ता पप्पत्ता महाद्वियाएणं विमाणपविजत्तीए तए
वग्गे तेयावीसं उद्देशकाला पप्पत्ता महाद्वियाएणं विमा-
णपविजत्तीए चउत्थे वग्गे चोयावीसं उद्देशकाला पप्पत्ता
महाद्वियाएणं विमाणपविजत्तीए पंचमे वग्गे पणयावीसं
उद्देशकाला पप्पत्ता नवएहं वंचचेराणं एकावसं उद्देशक-
काला पप्पत्ता ॥

(वंचचेराणंति) आचाराः प्रथमश्रुतस्कन्धाध्ययनानां श-
खपरिज्ञानीनाम् । तत्र प्रथमे सप्तोद्देशका इति सप्तोद्देशकाला
एवं द्वितीयादिषु क्रमेण पद चत्वारः पदसप्तैवमेकपञ्चाशदिति ।
अयारस्म एणं सचूलियागस्स पंचामीऽ उद्देशकाला पप्पत्ता ।

तत्राचारस्य प्रथमाङ्गस्य नवाध्ययनात्मकप्रथमश्रुतस्कन्धरू-
पस्य (सचूलियागस्स इति) द्वितीये हि तस्य श्रुतस्कन्धे
पञ्चचूलिकास्तासु च पञ्चमी निशीथाख्येह न गृह्यते भिन्नप्र-
स्थानरूपत्वात्तस्यास्तदन्याश्चतस्रस्तासु च प्रथमद्वितीये सप्त-
सप्त्यध्ययनात्मिके तृतीयचतुर्थ्यां चैकैकाध्ययनात्मिके तदेष

सह चूलिकाभिर्वर्त्तत इति सचूलिकाकस्तस्य पञ्चाशीतिरुद्देशनकाला भवन्तीति प्रत्यध्ययनमुद्देशनकालानामेतावत्संख्यत्वात्तथाहि प्रथमश्रुतस्कन्धे नवस्वध्ययनेषु क्रमेण सप्त पदचत्वारश्चत्वारः पद पञ्च अष्ट चत्वारः सप्तचेति द्वितीयश्रुतस्कन्धे तु प्रथमचूलिकायां सप्तस्वध्ययनेषु क्रमेण एकादश त्रयस्त्रयः चतुर्षु द्वौ द्वौ द्वितीयायां सप्तैकसराणि अध्ययनान्येव तृतीयाकाध्ययनात्मिका एव चतुर्थ्यपीति सर्वमौलने पञ्चाशीतिरिति । सम० ॥

उद्देशणा-उद्देशना-खी० वाचनायाम्, पाठने, पं० भा० । अन्याचार्योपाध्यायोद्देशना ॥

(सूत्रम्) निक्खु य इच्छिञ्जा अन्नं आयरियउवज्जायं विहरित्तए नो से कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेइयं वा आयरियउवज्जायं उद्दिसावित्तए कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरिया जाव गणावच्छेइयं वा अन्नं आयरियउवज्जायं उद्दिसावित्तए ते से विपरिज्जा एवं मे कप्पइ अन्नं आयरियउवज्जायं उद्दिसावित्तए नो मे कप्पइ तेसिं कारणं अदावित्ता अन्नं आयरियउवज्जायं उद्दिसावित्तए कप्पइ से तेसिं कारणं दीवित्तं अन्नं आयरियउवज्जायं उद्दिसावित्तए ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरमन्यदाचार्योपाध्यायमुद्देशयितुमाचार्यश्रोपाध्यायश्चाचार्योपाध्याय समाहारद्वन्द्व । यद्वा आचार्यगुक्तउपाध्याय आचार्योपाध्याय शाकपार्यिवत्वान्मध्यमपदद्वोपी समास आचार्योपाध्यायावित्यर्थं तावन्वानुद्देशयितुमात्मन इच्छेत् ततो नो कल्पते अनापृच्छ्याचार्यं वा याधःपणावच्छेदकं वा इत्यादि प्राग्वत् रूप्यम् तथात्वकल्पने तेषामाचार्यादीना कारणमदापयित्वा अनिवेश्य अन्यमाचार्योपाध्यायमुद्देशयितुमात्मनो गुरुतया व्यवस्थापयितुमेष सूत्रार्थं ।

अथ ज्ञाप्यम् ।

सुत्तम्मि कट्टियम्मि, आयरियउवज्जाय उद्दिसा वित्ति

तिएहव्व उद्धिमिज्जा, एणणे खल्लु दंसणचरित्ते ।

सूत्रे सूत्रार्थे आकृष्टे उक्तम् । निर्युक्तिविस्तर उच्यते । आचार्योपाध्यायमभिनवमुद्देशयन् त्रयाणामर्यायोद्दिशेत् । ज्ञानार्थं दर्शनार्थं चारित्रार्थं चेति ॥

नाणे महकप्पसुतं, भिसित्ते को पि उवगए ।

तस्सइ उद्धिसिज्जा, सा खल्लु सेज्जा ए जिणआणा ॥

ज्ञाने तावदभिधीयते । केषांचिदाचार्याणा कुल्ले गणे वा महाकल्पश्रुतमस्ति तैश्च गणसस्यिति । कृता योऽस्माक शिष्यतया गच्छति तस्यैव महाकल्पश्रुत देय नान्यस्य तत्रोत्सर्गतो नो गन्तव्यम् यद्यन्यत्र नास्ति तदा तस्य महाकल्पश्रुतस्यार्याय तमप्याचार्यमुद्दिशेत् । उद्दिश्य वाऽधीते तस्मिन् पूर्वाचार्याणामेवान्तिके गच्छेन्न तत्र तिष्ठेत् । कुत इत्याह । सा खल्लु तेषामाचार्याणां स्वेच्छा न जिनाज्ञा नहि जिनैरिदं जणित शिष्यतयोपगतस्य श्रुत दातव्यमिति ॥

अथ दर्शनार्थमाह

विज्जामंतनिमित्ते, हेऊ सत्तइदंसणइए ।

चरित्तइ पुव्वगमो, अहव इमे हुंति आएसा ॥

विद्यमन्त्रनिमित्तार्थं हेतुशास्त्राणां च गोविन्दनिर्युक्तिप्रवृत्तीनामर्याय यद्यन्य आचार्यं उद्दिश्यते तद्दर्शनार्थं गन्तव्यं चारित्रार्थं

पुनरुद्देशेन पूर्वं प्रागुक्त एव गमो भवति । अथवा तत्रैते आदेशा प्रकारा भवन्ति ।

आयरिओवज्जाए, ओसओहावित्ते विकारगते ।

ओसओ छव्विहे खल्लु, वत्तमवत्तस्स मग्गएया ॥

आचार्यं उपाध्यायो वा अवसन्नः सजातः अवधावितो वा गृहस्थीचूतः कादं गतो वा यद्यवसन्नस्ततः पशुविद्यो भवेत् पार्श्वस्थोऽवमन्न कुशीलः ससक्तो नित्यवासी यथाच्छन्दश्चेति । यश्च तस्य इत्थं आचार्यपदयोग्यः स व्यक्तोऽव्यक्तो वा भवेत् तत्रेय मार्गणा ।

वत्ते खल्लु गीयत्थे, अव्वत्ते वयण अहव अगीयत्थे ।

वत्तिच्छसारपेच्छण, अहवा सओ सयं गमाणं ॥

अत्र चत्वारो जङ्गा । तत्र षयसा व्यक्त पोरुशवार्षिकः श्रुतेन च व्यक्तो गीतार्थः । एष प्रथमो जङ्गः । वयसा व्यक्त श्रुतेनाव्यक्त एयोऽर्थतो द्वितीयः । श्रुतेन व्यक्तः वयसा अव्यक्तः । अयमर्थतस्तृतीयः अव्वत्ते वयण अहव अगीयत्थत्ति चतुर्थो जङ्गो गृहीतः स चार्थं वयसाऽव्यक्तः श्रुतेन चाव्यक्त इति ष तत्र प्रथमभङ्गे द्विधाऽपि व्यक्तस्य इच्छा अन्यमाचार्यमुद्दिशति तावत् तमासन्नीचूतमाचार्यं सारयितु साधुः सघाटकं प्रययति । अथासन्नः स आचार्यस्ततः स्वयमेव गत्वा नोदयति नोदनायां चैव काञ्चपरिमाणम् ॥

एगाहपणगपक्खे, चाउम्मासोवरिस जत्थ वा मिलड ।

चोयइ चोयवेइ वा, ऐच्छंते सयं तु वट्ठाओ ॥

एकाह नाम दिने गच्छो नोदयति एकान्तरित वा तथा पञ्चाहं पञ्चानां दिवसानामन्ते एवं पक्षे चातुर्मासे वर्षान्ते वा यत्र वा समवसरणादौ मिलति तत्र स्वयमेव नोदयति अपरैर्वा स्वगच्छीयैर्नोदनं कारयति यदि सर्वथापि नेच्छति ततः स्वयमेव तं गणं वर्त्तापयति ।

उद्दिसइ व अन्नदिन्नं, पयावणइटा न संगहइए ।

जइ एणम गारवेण वि, सुपज्जाणिच्छे सयं वाइ ॥

अथवा स उभयव्यक्तोऽन्यां दिशमपरमाचार्यमुद्दिशति । तच्च तस्यावसन्नाचार्यस्य प्रतापनार्थं न पुनर्गणस्य सग्रहोपग्रहनिमित्तं स च तत्र गत्वा भणति । अहमन्यमाचार्यमुद्दिशामि यदि यूयमितस्थानान्नोपरमध्वे ततः स चिन्तयेत् अहो अमी मयि जीवत्यप्यपरमाचार्यं प्रतिपद्यन्ते मुञ्चामि पार्श्वस्थतां यदि नामैवं गौरवेणापि पार्श्वस्थत्व मुञ्चेत्ततः सुन्दरं अथ सर्वथा नेच्छत्युपरन्तुं ततः स्वयमेव गच्छाधिपत्ये तिष्ठति गत प्रथमो भङ्गः । अथ द्वितीयपदमाह ॥

सुअवत्तो वयावत्तो, जणइ गणं तेन सारितुं सत्ता ।

सारोहिं सगणमेवं, अस्सं च वयाम आयरिअं ॥

यः श्रुतेन व्यक्तो वयसा पुनरव्यक्तः स स्वयं गच्छ वर्त्तापयितुमसमर्थः ॥ ततः आचार्यं भणति । अहमप्राप्तवयास्तेन त्वदीयं गणं सारयितुं न शक्तः । अतः सारय स्वगणमेवं अहं पुनरन्यस्य शिष्यो भविष्यामि अथवा अहमेते चान्यमाचार्यं व्रजामः उद्दिशामित्यर्थः ॥

आयरियउवज्जायं, निच्छंते अप्पणा य असमत्थे ।

तिगसंवच्छरपच्छं, कुल्लगणमंघे दिसावंधो ॥

एवं भणित आचार्यं उपाध्यायो वा यदि नेच्छति संयमे स्थातु सचात्मना गणं वर्त्तापयितुमसमर्थः । ततः कुल्ले सत्कमाचार्यमुपाध्यायं वा उद्दिशति । तत्र श्रीणि वर्षाणि तिष्ठति तमाचार्यं सारयति ततः त्रयाणां परमः स चिन्तादिक कुलाचार्यो

हरतीति कृत्वा गणाचार्यमुद्दिशति तत्र संवत्सरं स्थित्वा सं-
वाचार्यस्य द्विग्वन्धं प्रतिपद्य वर्षार्द्धं परमासान् तत्र तिष्ठति ।
कुलगणाच्च संघं सं क्रामन्नाचार्यमिदं भणति ।

सच्चित्तादिहरंता, कुत्रापि एञ्चाम जं कुत्रं तुज्ज ।

वचामो अष्टगणं, मंघं च तुमं जइ न वयमि ॥

यत् त्वदीयं कुलं त्वदीया आचार्या अस्माकं वर्षत्रयादूर्ध्वं
सच्चित्तादिकं हरन्ति अतः कुलमपि नेच्छामो यदि त्विदा-
नामपि न तिष्ठति ततो वयमन्यगणं संघं वा ब्रजामः ॥

एवं पि अर्द्धीयंते, नाहेत्तत्रकृपंचमे वरिसे ।

संजमेव धारणाणं, अनुलोमेणं च सारेइ ॥

एवमर्द्धपञ्चमे वर्षे पूर्वाचार्यो नोदनाभिः प्रतापितोऽपि
यदि न तिष्ठति ततः पतावता कालेन स श्रुतव्यक्तो वयमपि
व्यक्ता जाता इति कृत्वा स्वयमेव गणं धारयति । यत्र च पू-
र्वाचार्ये पश्यन्ति तत्रानुलोमवचनैस्तथैव सारयति ।

अहव जइ अत्यि धेरा, सत्तापरिकट्टिजाण तं गच्छं ।

हुहा वत्तसरिसस्म, तस्स उ गमो मुणेयन्वो ॥

अथवा यदि तस्य श्रुतव्यक्तस्य स्वविरस्तं गच्छं परिवर्तयितुं
शक्यस्ततः कुत्रगणसंघेषु नोपतिष्ठेत् किन्तु स स्वयं सूत्रार्थो
शिष्याणां ददाति । स्वविरास्तु गच्छं परिवर्तयन्ति एवं च द्वि-
धा व्यक्तसादृश्यस्यास्य गमो जातश्चो भवति गतो द्वितीयजन्मः ।

अथ तृतीयं जन्ममाह ।

वत्तवत्तो उ अगीत्तो, जइ धेरा तत्य केइ गीयत्था ।

ते मंतिण् पढंनो, चाण्ड असइ अण्णत्थ ॥

यो वयसा व्यक्तः परमगीतार्थस्तस्य गच्छे च यदि केऽपि
स्वविरा गीतार्थो सन्ति तनस्तेषां स्वविराणामन्तिके पठन् गच्छ-
मपि परिवर्तयति अवमन्नाचार्ये चान्तरतो नोदयति तेषां गीतार्थ-
स्वविराणामन्तिके गणं गृहीत्वा अन्यत्रोपसम्पद्यते गतस्तृतीयो
जन्मः । अथ चतुर्थं जन्ममाह ।

जो पुण उभय अवत्तो, वत्तावग अमइ मो उदिसई ।

सव्वे वि उदिसंता, मोत्तुणं उदिसंति एमे ॥

य पुनरुभयथा श्रुतेन वयसा वा व्यक्तस्तस्य यदि स्वविराः
पाठयिताग्रे विद्यन्ते । अपरे च गच्छवर्त्तापकास्ततोऽसावपि ना-
न्यमुद्दिशति । स्वविराणामन्तिके न नियमादन्यमुद्दिशति सर्वे-
ऽपि जन्मचतुष्टयवर्तिनोऽन्यमाचार्यमुद्दिशतोऽमृन् मुक्त्वा उद्दि-
शन्ति तद्यथा ।

मंविगमगीयन्थं, अमंविगं खलु तहेव गीयत्थं ।

अमंविगमगीयत्थं, उदिसमाणस्म चउगुस्सा ॥

संविन्नमगतायंमसंविन्न गीतार्थमसंविन्नमगीतार्थं चेति
श्रीन्याचार्येनोद्दिशतश्चतुर्गुणकाः पतेन यथाक्रमं काव्येन तपसा
तद्व्रजयेन चतुर्गुणकाः कर्तव्याः । अथैवं प्रायश्चित्तवृत्तिमाह ॥

मत्तन्तं तत्रो होइ, तत्रो उत्रो य हावई ।

नेणाच्छिण्णपरीआण, तत्रो मूलं तत्रो हुगं ॥

पतातयोग्यानुद्दिशतो वर्तमानस्य प्रथम मन्तरात्रं चतुर्गुणं, द्वि-
तीय मन्तरात्रं पदवत्तु तृतीय परगुरु, चतुर्थं चतुर्गुणकच्छेदः ।
पञ्चमं पदवत्तु कष्ट परगुरुकच्छेदः षष्ठं पदवत्तु कच्छेदः सप्तमं
द्वितीयं पदवत्तु कच्छेदः अथवा पदगुणकच्छेदः अन्तरं
प्रथमं पद मन्तरात्रं पदगुणकच्छेदस्ततो मृद्वानवस्थाप्यपागाञ्चि-
कानि प्राञ्चन् । यथा तेषाञ्चत्तं पञ्चकाट्टिच्छेदः मन्तसप्तदिना-

नि भवन्ति तेषां प्रायश्चित्त विज्ञाय सविज्ञो गीतार्थः उद्देश्यः ।
तत्रापि विशेषमाह ।

उद्देश्याविरहियं वा, संविगं वा वि वयइ गीयत्थं ।

चउरो य अण्णग्वाया, तत्य वि आणाडणो दोसा ॥

पञ्चि. स्थानैर्वक्ष्यमाणैर्विरहितमपि संविगं गीतार्थं यदि स
दोषपायिकादिसहित न वदति आचार्यत्वेन उद्दिशति तदा च-
त्वारोऽनुद्देश्यातास्तत्राप्याज्ञादयो दोषाः । इदमेव व्याचष्टे ॥

उद्देश्याजोणियगो, तत्य रहियकाइयाइ ता चउरो ।

तं विय उदिसमाणं, उद्देश्यागयाण जे दोसा ॥

पदस्थानानि नाम पार्श्वस्थः अवसन्न कुशीलः संसक्तो यथा-
च्छन्दो नियतवासी चेति एतैः पदनिर्विरहितो ये कथिकादयः
कथिकप्राधिकनामाकसप्रसारकात्याश्चन्वारस्तानप्युद्दिशतस्त-
एव दोषा ये पदस्थानेषु पार्श्वस्थ्यादियु गतानां प्रविष्टानां
भवन्ति । एष सर्वोऽन्यवसन्ने आचार्ये विधिर्लुक्तः । अथावधावि-
तकावगतयोर्विधिमाह ॥

ओद्देश्यावियकालगते, जो अवत्तो स उदिसावोत्ति ।

अन्नत्ते तिविहे वा, णियमा पुण संगहडाए ॥

अवधाविते कावगते वा गुरोः त्रिविधेषु प्रथमजन्मवर्जे भङ्ग-
त्रयेऽपि योऽव्यक्तः स यदा इत्यं भवति तदा अन्यमाचार्यमुद्दि-
शयति अथवा त्रिविधेषु कुत्रसत्के गणसत्के संघसत्केवाचा-
र्योपाध्याये आत्मना उद्देशं कारयति स चाव्यक्तव्याप्तियमात् सं-
ग्रहोपग्रहार्थमेवोद्दिशति आचार्यं गृहीन्मृतमवसन्न वा यदा पश्य-
त्तदेत्यं ज्ञपति ।

ओद्देश्याविय ओमन्ने, जण्ड अणाहो वयं विणा तुज्जे ।

कमसासममागरिण, दुप्पनिपुंगंतो तिण्हं ॥

अवधावितस्यावसन्नस्य वा गुरोः क्रमयोः शीर्षे सागारिके प्रदे-
शे कृत्वा भणति जगवन् अनाथा वयं गुप्मान् विना अतः प्रसी-
द नृय संयमे स्थित्वा समाधीकुर किञ्चकल्पान्नास्मान् । शिष्य-
पृच्छति तस्य गृहीन्मृतस्याचारित्रस्य वा चरणयोः कथं शिरो-
विधीयते गुरुराह-दुप्पतिकरं दु खेन प्रतिकर्तुं शक्यं यन्मया-
णां तद्यथा मातापित्रो स्वामिनो धर्माचार्यस्य च यदुक्तं " तिण्ह
दुप्पनिपारं समं पाउसो अम्मापिउत्तं भदिसस धम्मायरिय-
स्स य इत्यादि " । तत एवमवसन्नेऽवधाविते वा गुरोः विनयो
विधीयते । किञ्च ।

जो जेण जम्मि जणम्मि, ठावित्रो दंसणे व चरणे वा ।

सो तं तओ वुत्तंन-म्मिन्नि, काउं जवे निरणो ॥

यो येनाचार्यादिना यस्मिन् स्थापितस्तद्यथा । दर्शने वा चरणे
वा स शिष्यस्तं गुरुं ततो दर्शनादाच्यते तथैव दर्शने चरणे वा
स शिष्यस्तं गुरुं कृत्वा स्थापयित्वा अनृण ऋणमुक्तो भवति ।
कृत्वा प्रत्युपकार इत्यर्थः । अथ 'कप्पइ तेसि कारणं दीविता
इत्यादि' सूत्रावयवं व्याचष्टे ।

निम्सु वि दीवियकज्जा, विमाज्जिता जइ अ तत्य तं णत्थि ।

णिकिखवइ वयनि दुवे, निक्खुक्किट्ठाणि निक्खिवत्त ॥

विष्वापि ज्ञानदर्शनचारित्रेषु ब्रजन्तो निष्कप्रभृतयो दीपितकार्याः
पूर्वोक्तविधिना निवेदितवन्त स्वप्रयोजनेन गुरुणा विसर्जिता
गच्छन्ति । यदि च तत्र गच्छे तदवसन्नादिक कारण नास्ति तत
उपसपद्यते नान्यत्रेति ।

(सूत्रम्) गणावच्छेदइयं च इच्छिज्जा अन्नं आयरियउवज्जायं

उद्देश्यावित्तं नो से कप्पइ गणावच्छेइयत्तं अनिक्खवित्ता
अन्नं आयरियउवज्जायं उद्देश्यावित्तं कप्पइ से गणावच्छेइय
त्तं णिक्खवित्ता अस्सं आयरियउवज्जायं उद्देश्यावित्तं नो से
कप्पइ अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव गणावच्छेइयं वा ३
अन्नं उद्देश्यावित्तं कप्पइ से आपुच्छित्ता जाव उद्देश्यावित्तं
नो से कप्पति तेसिं कारणं अदीवित्ता अन्नं आयरिओज्जा-
यं उद्देश्यावित्तं कप्पइ से तेसिं कारणं दीवित्ता अन्नं जाव
उद्देश्यावित्तं कप्पइ आयरियउवज्जाए य इच्छेज्जा । अस्सं
आयरिओवज्जायं उद्देश्यावित्तं । नो से कप्पइ आय-
रियउवज्जाए तं अनिक्खवित्ता अन्नं आयरियउवज्जायं
उद्देश्यावित्तं कप्पइ आयरियउवज्जाइत्तं निक्खवित्ता अ-
न्नं आयरियउवज्जायं उद्देश्यावित्तं णो से कप्पति अणा-
पुच्छित्ता । आयरियं वा जाव गणावच्छेइयं वा ॥ अस्सं
आयरियउवज्जायं उद्देश्यावित्तं कप्पति से आपुच्छित्ता
आयरियं वा जाव गणावच्छेइयं वा अस्सं आयरियउवज्जायं
उद्देश्यावित्तं य तं से वितरंति एवं से कप्पति एवं नो से
कप्पइ जाव विहरित्तं तेसिं कारणं अदीवित्ता अस्सं आय-
रियउवज्जायं उद्देश्यावित्तं कप्पइ तेसिं कारणं दीवित्ता
जाव उद्देश्यावित्तं ॥

सूत्रद्वयव्याख्या प्राग्वत् अथ भाष्यम् “निक्खवयवयाति ङुवे इत्या-
दि” पश्चार्द्धे ङौ गणावच्छेदकौआचार्योपपाध्यायश्च यथाक्रमं गणा-
वच्छेदित्वाचार्यत्वमुपाध्यायत्वं निक्खिप्य व्रजन्तु यस्तु भिक्षु स
किमिदानीं निक्खिपतु गणाजावान् किमपि तस्य निक्खेपणीयमस्ति
तस्य निक्खेपणं नोक्तमिति ज्ञाव । अथ गणावच्छेदकाचार्ययोग-
णनिक्खेपणाविधिमाह ॥

उहहडाए उहहवि, णिक्खवणं होइ उज्जमंतेसु ।

सीयंतेसु य सगाणा, वच्चइ मा ते विणासिज्जा ॥

द्वयोर्ज्ञानदर्शनयोरर्थाय गतयोर्द्वयोरपि गणावच्छेदकाचार्ययोः
स्वगणस्य निक्खेपणं ये उद्यच्छन्तः सविग्ना आचार्यास्तेषु व्रजति
अथ सीदन्तस्त ततस्तं स्वगणं गृहित्वा व्रजन्ति न पुनस्तेषा-
मन्तिकं निक्खिपन्ति । कुत इत्याह मा ते शिष्यास्तत्र मुक्ताः सन्तो
विनश्येयुः । इदमेव ज्ञावयति ॥

वत्तम्मि जो गमो खलु, गणावच्छे सो गमो उ आयरिया ।

निक्खिपवणे तम्मि चत्ता, जमुद्दिसे तम्मि ते पच्छा ॥

यो गम उन्नयव्यक्ते जिज्ञासुकः स एव गणावच्छेदके आचार्ये-
च मन्तव्यः । नवर गणनिक्खेपं कृत्वा तावात्मद्वितीयावात्मतृतीयो
वा वचंते तत स्वगच्छे एव यः सविग्नो गीतार्थः आचार्यादिस्तत्रा
त्मीयसाधुनिक्खिपति अयासविग्नस्य पार्थिवं निक्खिपति ततस्ते साध-
व परित्यक्ता मन्तव्याः तस्मान्न निक्खेपणीयाः किन्तु येन केन प्रका-
रेणात्मना सह नेतव्यास्ततोऽयमाचार्यः स गणावच्छेदक आचार्यो
पधिमुद्दिशति तस्मिन् तान् आत्मीयसाधून् पश्चान्निक्खिपति ।
यथाह शुष्मार्कं शिष्यस्तथा इमेऽपि शुष्मदीयाः शिष्या इति
भावः । इदमेवाह ।

जह अप्पगं तहा ते, ते ण य हप्पंत तेण घेतव्वा ।

अपहुप्पंते गिएहइ, संघाडं मुत्तु सव्वे वा ॥

यथा आत्मानं तथा तानपि साधुभिर्वेदयति तेनाप्याचार्येण प्रमा-
णेषु साधुषु ते प्रतीच्छकाचार्यसाधवो न ग्रहीतव्याः तस्यैव तान्
प्रत्यर्पयति । अथ वास्तव्याचार्यस्य साधवो न पूर्यन्ते ततः एक-
सघाटक तस्य प्रयच्छति त युक्त्वा शेषानात्मना गृह्णाति । अथ
वास्तव्याचार्यः सर्वथैवासहायस्ततः सर्वानपि गृह्णाति ॥

सुह असुहस्स वि तेण वि, वेयावच्चाइसव्वकायव्वं ।

तेतेसि अणाए सा, वावारेजं न कपंति ॥

तेनापि प्रतीच्छकाचार्यादिना तस्याचार्यस्य सहिष्णोरसहिष्णो-
र्वा वैयावृत्त्यादिकं सर्वमपि कर्तव्यं तेषुपि साधवस्तेषामाचार्या-
णामादेशानन्तरेण व्यापारयितुं न कल्पन्ते । वृ०४ उ ॥

उद्देश्य (उ) - अद्वैत- १० उद्देश्यमुद्देश- यावदर्थिका-
दिप्रणिधानमित्युक्तमदोपस्तेनोक्तमेन निर्वृत्तं तत्प्रयोजनं चिद्देशि-
कम् । द्वितीयोक्तमदोपदृष्टे भक्तादौ, तदभेदोपचारात् द्वितीयोक्तं
दोषे च । पचा० १३ विव० । पि० । प्रव० । द० । स्या० ।

अस्य नियुक्तिर्यथा—

उद्देश्यसहाहुमाई, ओमच्च ए तिकलुविअरणं जं च ।

उच्चरियं मीसेज, तविअं उद्देश्यं तं तु ॥ ४४ ॥

उद्देश्यं वाचा साध्याद्विनिर्गन्त्यशाक्यादीनवमात्येयै दुर्भि-
क्कापगमे जिज्ञाचितरणं प्राञ्जतकादीनां यत उद्दिष्टोद्देशिकम्
यच्चोद्धरितमोदनादि मिश्रयित्वा व्यञ्जनादिना वितरणं तत्कृतौ-
द्देशिकं यच्च तत्प्रागुमादिना मोदकचूरीवन्धवितरणं तत्कर्मो-
द्देशिकमित्येव चेत्तसि निधाय सामान्येनोपसहरत्यौद्देशिकं तदे-
तत् तुशब्दः स्वगतभेदविशेषणार्थं इति गार्थार्थः । प० व० ।
साधुयोगे सति यद्दृश्यं कृत्वा दीयते तदौद्देशिकम् । उक्त०
१४ अ० । आध्यात्मिके, कल्प० । यत्पूर्वमेव सररूचूर्णकादि
साधुदृष्टिश्च पुनरपि संतप्तगुमादिना सस्क्रियते तद्दृष्टिकम् ।
आचा० २ श्रु० २ अ० । “ उद्देश्यं तु कर्मं पत्य उद्दिस्स कीरण-
जति ” पचा० १७ विव० । आर्थेनः पाखण्डिनः श्रमणान्वोद्दि-
श्यं दुर्भिक्षात्ययादौ यद्भक्तवित्तिर्यते तदौद्देशिकमिति स्या० एव
तद्देहायथा तच्च समासतो द्विधा भवति । द्वैविध्यमाह ॥

ओद्देशेण विज्ञाणेण, उहवप्यं तु वासयविज्ञाणे ।

उद्दिष्टकमेकम्मे, एकेके चउकओ जेओ ॥

द्विविधमौद्देशिकं तद्यथा ओद्देशेन विज्ञाणेन च । तत्र ओद्देशः सामा-
न्य विभागः पृथक् करणम् । इयं चात्र ज्ञावना नादत्तमिह किमपि
लज्यते ततः कतिपयां भिक्षां दन्नं इति बुद्ध्या कतिपयाधिक-
तन्मुलादिप्रक्षेपेण यन्निर्वर्तमशनादि तदोद्देशिकम् ओद्देशेन सा-
मान्येन स्वपरपृथग्विज्ञाणकरणभावरूपेणोद्देशिकमोद्देशिक-
मिति व्युत्पत्तेस्तथा विवाहप्रकरणादिषु यद्दृष्टं तत् पृथक्
कृत्वा दानाय कल्पितं सद्भिज्ञागौद्देशिकं विज्ञाणेन स्वसत्ताया उ-
त्तीर्य पृथक्करणेनौद्देशिकं विभागौद्देशिकमिति व्युत्पत्तेः तत्र ओ-
द्देशोद्देशविषयमौद्देशिकं तस्याप्यनात्र व्याख्येयं किं त्वग्रे व्याख्यास्य
इति ज्ञावः । यत्तु विभागविषयं तद् (वासति) सुचनास्त्रमिति
न्यायाद् द्वादशप्रकारम् । द्वादशप्रकारतामेव सामान्यतः कथयति
(उद्दिष्टेयादि) प्रथमतस्त्रिधा विज्ञागौद्देशिकम् । तद्यथा उद्दिष्टं
कृतं कर्मं चात्र स्वार्थमेव निष्पन्नमशनादिकं जिज्ञाचरणादानाय
पृथक् कल्पितं तद्दृष्टम् । यत् पुनरुद्धरितं सत्स्यात्योदनादिकं
जिज्ञादानाय करस्यादिरुपतया जातं तत्कृतमित्युच्यते । यत्पुन-
र्विवाहप्रकरणादावुद्धरितं मोदकचूर्णादि तद् चूयोऽपि भिक्षाचरा-
णां दानाय शुरुघृतादिदानादिना मोदकादि कृतं तत्कर्मत्वानिधीय

उद्देशिय

ते । एकैकस्मिन् उद्दिष्टादिकेन्द्रे चतुष्को वक्ष्यमाणश्चतुस्र्या ज्ञेयो भवति । त्रयश्चतुर्भिर्गुणिना द्वादश ततो विभागोद्देशिक द्वादशधा । संप्रत्योद्देशिकस्य पूर्वस्थापिततया मुक्तस्य प्रथमतः संभवमाह ॥

जीवामु कर्हं वि उमे, निययं जिकखाविना कडमोहे ।

दिह नल्यि अदिन्नं जु-ज्जड अकयं न य फलेड ॥

इह जिकानन्तर केचिद् गृहस्था एवं चिन्तयन्ति । कथमपि महता कष्टेन जीविता यवमदुर्भिक्षे ततो नियतं प्रतिदिवसं जिकां दृशो यतो ह निश्चित हन्तीति स्वसंयोधने नास्त्येतत् यदुत जवान्तरं अदत्तमिह जन्मनि ज्ञुज्यते नापीह जवे अकृत शुभं कर्म परलोके फलति । तस्मात्परलोकाय कतिपयभिक्षाप्रदानेन शुभ कर्मोपार्जनीयमित्यर्थोद्देशिकसंभवः ।

संप्रत्योद्देशिकस्वरूप कथयति ॥

मा उ अविसेमियम्पेव, जत्तम्मि तंमुत्ते वुहड ।

पासंरीण गिहीण व, जो एहि इयस्स जिकखडा ॥

सा तु गृहनायिका योपिप्रतिदिवसं यावत्प्रमाणं भक्तं पच्यते तावत्प्रमाणं एव जके पकुमारज्यमाणे पाखाएरुनां गृहिणां वा मध्ये यं कोऽपि समागमिष्यति तस्य जिकार्थं जिकदानार्थम-विशेषितमेव । स्वार्थमेतावदेतावच्च जिकदानार्थमित्येवं विज्ञा-गरहितमेव तच्छ्रुवानधिकतरान् प्रक्रिपति एतदप्यौद्देशिकम् । अत्र परस्य पूर्वपङ्कमाद्गच्छत्योत्तरमाह ।

उत्तमत्थो उदेसं, कर्हं वियाणाड चोडए य जणइ ।

उवउत्तो गुरु एवं, गिहत्थसदाड नेट्टाए ॥

उद्देश्यः केवली कथमोद्देशिक पूर्वोक्तस्वरूप विजानाति न ह्येव उद्देश्येन ज्ञातुं शक्यते यथा स्वार्थमारज्यमाणे पाके जिक-दानाय कतिपयतदुत्प्रेक्षेप आसीदिति । एवं नेदिते प्रेरणे कृते गुरुर्ज्ञपति । एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण गृहस्यशब्दादिचेष्टाया-मुपयुक्तो दत्तावधानो जानानीति । एतदेव ज्ञावयति ।

देन्ना उ ताउ पंच वि, रेह्हा उ कोड देडव गणंती ।

देहड उ मा यडत्तो, अवणेहय एत्तिया जिकखा ॥

यदि नाम भिक्षादानमकल्पत. प्रथमत एवाधिकतदुत्प्रेक्षेपः हतो जवेत्तर्हि प्राय एव गृहस्थानां चेष्टाविशेषा जवेयु यथा दत्तारता पञ्चापि जिक्वा. इयमत्र ज्ञावना । कोऽपि गृहे भिक्षा-र्थं प्रविष्टाय साधवे तन्त्वामी निजजार्थया जिकां दापयति सा च साधो ज्ञापयति एवेत्य प्रत्युत्तरं ददाति । यथा त्वा प्रतिदि-वम मकल्पिता पञ्चापि जिक्वा अन्यजिक्वाचरेज्यो दत्ता इति । यद्वा जिकां ददन्ती दत्तजिक्वापरिगणनाय जित्यादिषु रेखां करो-ति । अथवा प्रथमेयं भिक्षा टिनीयेयं जिकेत्येवं गणनाय ददाति यदि वा काचित् कस्या अपि मन्मुखमेव भाणति यथा अम्मडु-दिष्टप्रत्त सन्कापिटकादेर्मल्यादेहि मा इत इति । अथवा प्रथमत साधोविवाङ्मनगृहे जिकार्थं प्राविष्टे काचित् कस्याः समुखमेवमाह अथनय पृथक् कुरु विवाङ्मनास्थानादेनावर्ता भिक्षां भिक्षाचरे-ज्यो दानायेति । नत्र एवमुत्पापश्रवणरेत्राकर्षणादिदर्शनैव उद्देश्येनाप्यौद्देशिक ज्ञानुं शक्यते ज्ञान्या च परिह्रियते । ततो न कश्चिदोप. अत्र चाय वृत्तमप्रदाय । मकल्पितानु दत्तासु पृथ-गुत्तानु वा शोयमज्ञादिक कल्प्यमवमेयमिति इह उपयुक्तं सन् दूरुमदूरु वा आहार इतुं शक्येति । तानुपयुक्तमनतो गोचरवि-पया समान्यत उपयुक्तता प्रतिपादयति ॥

सराडपसु माहू मुच्छं न कोज्ज गोयग्गओ य ।

एनणजुत्तो हाजा. गापीवच्छो गवत्तव ॥

इह साधुर्गोचरो गतो भिक्षार्थं प्रविष्ट सन् शब्दादिषु शब्दरू-परसादिषु सूच्छं न कुर्यात् कित्वेषणायुक्त उद्देश्यादिदोषगोचरेणा-भियुक्तो भवेत् यथा गोवत्सो (गवत्ति) गोत्रक इव । गोव-त्सदृशान्तमेव गायाइयेन ज्ञावयति ।

उसवमंरुणवगा, न पाणियं वच्छए न वा वारो ।

वणियागमअवरहे, वच्छगरुणं खरंटाणया ॥

पंचविह विसयमोक्खे, खणी बहू समहियं गिहं तं तु ।

न गणेड गोणिवच्चा, मुच्छियगदिओगवत्तम्मि ॥

गुणाद्यं नाम नगरं तत्र सागरदत्तो नाम श्रेष्ठी तस्य भार्या श्रीमती नाम श्रेष्ठिना च पूर्वतर जीर्णमन्दिरं जड्त्वा प्रधानतरं मन्दिरं कारयामासे । तस्य चत्वारस्तनयास्तद्यथा गुणचन्द्रो गु-णसेनो गुणधूमो गुणशेखरश्च । एतेषां च तनयानां क्रमेण चतस्र इमा वध्वस्तथा प्रियंहुत्तिका प्रियगुरचिका प्रियंगुसुन्दरी प्रि-यंगुसारिका च । कावेन च गच्छता श्रेष्ठिनो भार्या मरणमुपजगाम । ततः श्रेष्ठिना प्रियंगुत्तिकैव सर्वगृहसंज्ञारे समारोपिना गृहे च सवत्सा गौर्विद्यते तत्र गौर्विसे बहिर्गत्वा चरति वत्सस्तु गृह एव बद्धोऽवतिष्ठते । तस्मै चारिं पानीयं च चतस्रोऽपि वध्वो यथायोग प्रयच्छन्ति । अन्यदा च गुणचन्द्रप्रियंगुत्तिकापुत्रस्य गुणसागरस्य विवाहदिवस उपनस्ये । ततस्ता. सर्वा अपि व-ध्वस्तस्मिन् दिने सविशेषमाजरणविजृपिता स्वपरमएरुनादि-करणव्यापृता अज्वन् । ततो वत्सस्तासां विस्मृतिं गतो न का-चिदपि तस्मै पानीयादि दौकितवती । ततो मध्याह्ने श्रेष्ठी यत्र प्रदेशे वत्सो वर्तते तत्र कथमपि समायात वत्सोऽपि च श्रेष्ठिन-मायातं पश्यन्तारदितुमारश्चवान् ततो जडे श्रेष्ठिना यथाद्यापि वत्सो बुद्धित्वास्तनिष्ठतीति । तत कृपितेन तेन ता सर्वा अपि पुत्रवध्वो निर्भत्सयामासिरे तनस्वरित प्रियगुत्तिका अन्या च यथायोग चारिं पानीयं च गृहीत्वा वत्साभिमुखं चचाह वत्सश्च ताभि सुरसुन्दरीभिरिव समदंस्कृतमपि तादृशं गृहं नावलोकते नापि ताः सरागदृष्ट्या परिज्ञावयति । किं तु तामेव चारिं पानीयं वा समानीयमानं सम्यक्परिभावयति । सूत्र सुगमं नवर (पंच विहेत्यादि) पञ्चविधविषयसौख्यस्य खनय इव खनयो या वध्व-स्ताभि समधिकमतिशयेन रमणीयतया अधिकतरं तद्गृहं न गणयति न दृष्ट्वा परिभावयति नापि ता वधूरेव साधुरपि भिक्षार्थ-मदन् रमणीं नावलोकयेत् नापि गीतादिषु चित्तं बध्नीयात्-किंतु भिक्षामात्रानयनादानाद्युपयुक्तो जवेत् । तथा च सति जानाति शूरुमशूरुं वा जकादिकम् तथाचाह ।

गमणागमणुक्खेवे, ज्ञासियसोयाइंदियाउत्तो ।

एसणमणेसणे वा, तह जाणड तम्मणो समणो ॥

गमनं साधोर्भिक्षादानार्थं भिक्षानयनाय दाज्या व्रजनम् आ-गमनं भिक्षा गृहीत्वा साधोरभिमुखं चलनम् । उत्तेपो भाज-नादीनामूर्द्धमुत्पादनमुपलक्षणमेतत्तेन निक्षेपपरिग्रहस्ततो ग-मनादिपदानां समाहारो इन्द्रस्तस्मिन् । तथा भाषितेषु ज-ल्पितेषु देहि भिक्षामस्मै साधवे इत्यादिरूपेषु श्रोत्रादिभिरि-न्द्रियैरुपयुक्तस्तथा वत्स इव तन्मनाःस्वयोग्यभक्षुपानाय परि-भावनमना सन् श्रमणं पश्यामनेपणां वा सम्यग्जानाति त-तो न कश्चिदोप । उक्तमोद्देशिकम् । संप्रति विभागोद्देशिकं विभागेषु प्रथमतस्तावत्तस्य संभवमाह ॥

महडए संखणए, उच्चरियं कूरवंजणार्थियं ।

पडरं दहण गिही, जणड इमं देहपुत्तहा ॥

इह संखडि नाम विवाहादिकप्रकरणं संखण्डयन्ते व्यापा-

घन्ते प्राणिनोऽस्यामिति संखडिरिति व्युत्पत्तेस्तस्यां संख-
ड्यां यदुद्धरित कूरव्यञ्जनादिकं शाल्योदनदध्यादिकं प्रचुर
तद्दृष्ट्वा गृही भणति स्वकुटुम्बलृप्तिकारकमतत् यथा इदं दे-
हि पुरयार्थं भिक्षाचरेभ्यः । तत्र यदा तथैव ददाति तदा तद्दु-
हिष्टं यदा तु तद्देयं करम्बादिकं करोति तदा तत्कृतं यदा तु
मोदकादिचूर्णप्रायोऽपि गुडपाकदानादिना मोदकादि करो-
ति तदा तत्कर्म । एवं विभागौद्देशिकस्य संभवस्तथा चाह ।
भाष्यकृतं “तसियम्मेवं संभवइ पुव्वमुद्दिष्टं संभवति” । सप्र-
ति तदेव विभागौद्देशिकं विना तत्रोद्धरिते प्रचुरे करम्बदावेवं
पूर्वाङ्गेन प्रकारेण विभागौद्देशिकं पूर्वमुद्दिष्टं संभवति । संप्र-
ति तदेव विभागौद्देशिकं विभागतो भेदेन शिष्यगणहितार्थं
ग्रन्थकारो ज्ञाति ।

उद्देशियं समुद्देशियं च आप्तिमयं समाप्तं ।

एवं कमे य कम्मे, एकेके चउच्चिहो जेओ ॥

विभागौद्देशिकं चतुर्धा । तद्यथा औद्देशिकं समुद्देशिकमादेश
समादेश च । एव कृते च कर्माणि एकैकस्मिन् चतुष्कश्चतुः स-
ख्यो भेदो दृष्टः सर्वसख्यया द्वादशधा विभागौद्देशिकम् । संप्र-
त्यौद्देशिकादिकं व्याचिख्यासुराह

जावन्ति य मुद्देशं, पासंडीणं जवे समुद्देशं ।

समणाणं आप्तिं, निर्गंयाणं समाप्तं ॥ २९० ॥

इह यदुद्दिष्टं कृतं कर्म वा यावन्तं केऽपि भिक्षाचरा समागमि-
ष्यन्ति पाषण्डिनो गृहस्था वा तेन्यः । पूर्वैरन्येऽपि दातव्यमिति
सकल्पितं ज्ञाति तदा तदौद्देशिकमुच्यते ॥ पाषण्डिनां देयत्वे-
न कल्पितं समुद्देशं श्रमणानामादशानिर्ग्रन्थानां समादेशम् ।
संप्रत्यमीषामेव द्वादशानां भेदानामवन्तरज्जदानाह ।

उच्चिमच्छिन्नं दुविहं, दव्वे खेत्ते य कालजावे य ॥

निष्पाडयानिष्पन्नं, नायवं जं जहिं कमइ ॥

उद्दिष्टौद्देशादिकं प्रत्येकं द्विधा तद्यथा उच्चिमच्छिन्नं च । उच्चि-
न्नं नियमितमिच्छन्नमनियमितम् पुनरापे उच्चिमच्छिन्नं च चतुर्धा
तद्यथा उच्ये क्वेत्ते काले जावे च । एव यथा उद्दिष्टौद्देशिकं
प्रत्येकमष्टधा तथा निष्पादितं निष्पन्नमिति निष्पादितेन गृहिणा
स्वार्थं कृतेन निष्पन्नं यत्करम्बादि मोदकादि वा तन्निष्पादितं
निष्पन्नमित्युच्यते । ततो यन्निष्पादितं निष्पन्नं यत्र कृते कर्माणि
वा क्रामति घटते यथा यदि करम्बादि तर्हि कृते, अथ मोदकादि
तर्हि कर्मणि । तत्प्रत्येकमौद्देशिकादिभेदाभिन्नं उच्चिमच्छिन्नं वे-
त्यादिना प्रकारेणाष्टधा ज्ञातव्यम् । संप्रत्यमुमेव गाथार्थं व्याचि-
ख्यासुः प्रथमतो उच्येच्छिन्नं व्याख्याति ॥

जत्तुव्वरितं खलु संखडिणं, तद्विचसमन्नादिवसे वा ।

अंतो वाहिं च सव्वं, सव्वदिणं देडं अच्चिन्नं ॥

यत्सखड्या भक्तमुद्धरितं तदिह प्रायः सखड्या भक्तमुद्धरितं प्रा-
प्यते इति सखडिग्रहणमन्यथा त्वन्यत्रापि यथासंभव उच्यते ।
(तद्विचसमिति) व्यत्ययोऽस्यास्यामिति प्राकृतवृत्तवशात्सप्त-
म्यर्थे प्रथमा ततोऽयमर्थः । यस्मिन् दिवसे सखडिस्तस्मिन्नेव
दिवसे यद्वाऽन्यस्मिन् दिवसे गृहनायको प्रार्थया द्रापयति यथा
बदन्तगृहस्य यथा घटिरनेन क्वेत्राच्चिन्नमुक्तं तत्सर्वं समस्तम-
नेन उच्येच्छिन्नमुक्तं सर्वदिनं सकल्पमपि दिनं यावदुपलक्षण-
मेतत्तेन कर्मरूपं मोदकादि प्रचुरतामपि दिनानि यावदिति दृष्ट-
व्यम् । अनेन कात्वाच्चिन्नमुक्तं अच्चिन्नमनवरतं तर्हि । ज्ञावा-
च्चिन्नं तु स्वयमन्युह्यं तत्रैव यदि तव रोचते यदि वा न रोचते

तथाऽप्यवश्यं दातव्यमिति ॥ सप्रति द्रव्यादिच्छिन्नमाह ।
देहं इमं मा सेसं, अंतो वाहिं गयं व एगयरं ।

जाव अमुगत्ति वेला, अमुगं वेलां व आरुत्त ॥

इदं शाल्योदनादिकमुद्धरितं देहि मा शेषं कोऽवकुरादि अनेन
उच्येच्छिन्नमुक्तं तदपि च शाल्योदनादिकमन्तर्व्यवस्थितं वा एक-
तरं न शेषम् । अनेन क्वेत्राच्चिन्नमुक्तम् । तथा अमुकस्या वेलाया आर-
ज्यं यावदमुका वेला यथा प्रहारादारज्यं यावत्प्रहरणं तावद्दे-
हि । अनेन कात्वाच्चिन्नमुक्तम् । जावच्चिन्नं तु स्वयमन्युह्यम् । तत्रैव
यावत्ते रोचते तावद्देहि मा स्वर्वाचमतिक्रम्यापि । संप्रत्युद्दिष्टमधि-
कृत्य कल्याणकल्याणविधिमाह ॥

दव्वाडच्छिन्नं पि हु, जइ जणइ कोवि मा देह ।

नो कप्पइ उच्चिन्नं पि हु, अच्चिन्नकर्मं परिहरंति ॥

इह यद्द्वयक्वेत्रादिभिः पृथग्निर्धारितं तदतिरिच्य शेषं समस्त-
मपि कल्पते । तस्य दानार्थं सकल्प्य स्यापितत्वाज्ञावात् । केव-
ल उच्येच्छिन्नमपि दृष्ट्वा उच्येच्छिन्नादिभिः पृथग्निर्धारितमपि दु-
र्निश्चितं यदि गृहस्वामी आरत एव देयस्य वस्तुनो नियतादवधेर-
वागपि भणति । यथा मा इत ऊरुं कस्मायपि देहीति । यथा
प्रहरद्वयं यावत् पूर्व्यं किञ्चिद्दातुं निरोपितं ततो दानपरिणामा-
ज्ञावाद्वागैव नियेधति । मा इत ऊरुं दद्यादिति तच्चिन्नमपि
कल्पते । तस्य संप्रत्यात्मसत्तापि कृतत्वाद्यत्पुनरुच्चिन्नकृतमच्चि-
न्नमनिर्धारितं कृतं वर्तते तत्परिहरन्ति अकल्प्यत्वादित्यमेव
जगवदाज्ञाविजृम्भणात् । यदा त्वच्चिन्नमपि पश्चाद्दानपरिणामा-
ज्ञावाद्वागैव आत्मार्याकृतं भवति तदा तत्कल्पते ॥

सप्रति संप्रदानविज्ञागमधिकृत्य कल्याणविधिमाह ॥

अमुगाणं ति वि दिज्जउ, अमुकाणं न एत्थ उ विजासा ।

जत्थ नईणविसिद्धो, निद्देशो तं परिहरंति ॥

अमुकेभ्यो दद्यान्मा अमुकेभ्य इत्येव संप्रदानविषये सकल्पे कृते
विज्ञाया उच्ये कदाचित् कल्पते कदाचिन्नं । तत्र यदा कल्पते
तदादेयं तदाह (जन्वत्यादि) यत्र देयवस्तुनि यतीनामप्यवि-
शेषेण निर्देशो भवति यथा ये केचन गृहस्था अगृहस्था वा
भिक्षाचरा यत्र वा ये केचित्पाषण्डिनो यद्वा ये केचन श्रमणास्ते-
न्यो दातव्यमिति तत्परिहरन्ति । यत्र तु यतीनामेव विशेषेण
निर्देशो यथा यतिभ्यो दातव्यमिति तत्परिहरन्त्येव नात्र कश्चि-
त्सदेह इति तत्र पृथग्विशेषेण नोक्तम् । यदि पुनर्गृहस्थेभ्य एव
दीयतां यदि वा चरकादिभ्य एव पाषण्डिभ्यो न शेषेभ्यस्तदा
कल्पते । अपिच ॥

संदिस्सते जो सुणइ, कप्पए तस्म सेसए उवणा ।

संकाद्वयसाहणं वा, करोति असुए इ मा धेरा ॥

यन्नाद्याप्यौद्देशिकं जातं वर्तते केवलं तदानीमेवोद्दिश्यमानं
वर्तते यथा इदं देहि मा शेषमित्यादिश्यमानमर्थिन्यो दानाय व-
चनेन सकल्पमानं य साधु शृणाति तस्य तत्कल्पते तदेव दो-
षाज्ञावात्तदपि च उद्दिष्टौद्देशिकादि उच्ये न कृतं कर्म च ।
यत उक्तं मूलटीकायाम् अत्र चायं विधिः “संदिस्सते जो सुणइ,
साहुइसुद्देशिय । पमुच्च न य करु, कम्माइ त कप्पए” तदेव दोषा-
ज्ञावादिनि यस्तु संदिश्यमानं न शृणाति तस्य न कल्पते कुत
इत्याह (उवणत्ति) स्थापनादोषात् । स च निर्गमनं सन्नन्येभ्यः
साधुभ्यो निवेदयति । तथा चाह (सकलितयेत्यादि) अश्रुते
शेषसाधुनिरनाकार्णिते इयं पूर्वपुरुषाचीर्णा मर्यादा यदुत सक-
लिया एकसंघाटकोऽन्यस्मै कथयति सोऽप्यन्यस्मै इत्येवंरूपया

उद्देशिय

(साहणाति) कथनं करोति वाग्दण्डो यदि साधवो बहुप्रमाणा-
न्त एकस्यावस्थानमिति सूचनार्थं स सर्वत्रो निवेदयति य-
थात्रास्मिन् गृहेऽत्राजिपुरनेपणा वर्तत इति । एवमपि यं. सघा-
टकैः कथमपि न ज्ञात भवति तेषां परिज्ञानायामाह ।

मा एयं देह इम. पुष्टे मिष्टमि तं परिहरंति ।

जं दिन्नं तं दिन्नं, संपद देहि गिएहंति ॥

साधुनिमित्तं कुतोऽपि स्थानाद् जिज्ञामाददती कयाचिन्निपि-
ष्यते मा एतदेहि किञ्चिद्विवक्षितज्ञानस्थ देहि तत एव कृते
निषेधिते साधु पृच्छति किमेतन्निषिध्यते किं वा इदं वाप्यते
इति तत. सा प्राह । इदमेव दानाय कल्पितम् नेदमिति तत
एव शिष्टे कथिते साधवस्तत्परिहरन्ति । यदि पुनर्यदृष्टं तद्वत्तं
मा श्रेयं सप्रति दद्यादिति निषिध्यात्मार्याकृतमौद्देशिकं भवति
तदा तत्कल्पते इति कृत्वा गृह्णन्ति तदेवमुक्तमुद्दिष्टौद्देशिकम् ।
सप्रति कृतौद्देशिकस्य सन्नवहेतून् स्वरूपं च प्रतिपादयति ।

रसनायणहृदं वा, मा कुच्छीहि इमा सुहं च दाहोमि ।

दाहिमाई आयत्तं, करेऽ कर्म कर्म एयं ॥

मा कोदिति अवन्नं, परिकृष्टमि य इ दिज्जऽ सुहं तु ।

वियमेण फात्रिणण व, मिष्टेण समं तु वदंति ॥

रसेन दध्यादिना रक्षमिदं ज्ञानं तस्मादेतेन दध्यादिना यदु-
द्धरित शाल्योदनादि तत् करस्वीकृत्य इदं ज्ञानं करोमि येना-
न्यत्रयोजनमनेन क्रियत इति । रसनाजनहेतोर्देहा इदं इत्या-
दिना अमिश्रितं कथिष्यते । न च कथितं पापदध्यादिभ्यो दातु
शक्यते । यद्वा दध्यादि सन्मिश्रमेकेनैव प्रयासेन सुखदीयत इत्या-
दिना कारणजातेन इत्याद्यायत्त दध्यादिसन्मिश्रं करोति कर-
स्वीदनम् । एतत् कृतं ज्ञातव्यम् । तथा यदि भिन्नं भिन्नं मोदका-
शोकवर्त्यादिचूर्णं दास्यामि ततो मे पापदध्यादयोऽवर्णमद्वारां
फरिष्यन्ति यद्वा परिकृष्टमिमेकत्र पिण्डीकृतं सुखेन दीयते ।
अन्यथा क्रमेण मोदकाशोकवर्त्यादिचूर्णं स्वस्वस्थानादानिया-
नीय दाने ज्ञानं गमनागमनप्रयासो भवति । अपान्तरात्रे सा
चाणिहस्तात् कृत्वा पतति ततो विकटेन मयेन देशविशेषापे-
क्षमेतद्यथा फाणितेन कृत्वादिना यद्वा स्निग्धेन घृतादिना
मोदकचूर्णादिममं वर्तयति पिण्डीकृतया वन्थन्ति । अत्र घृत्योर्गा-
ययो पूर्वाक्षायां सन्नवहेतव उक्ता उत्तर्गर्भायां तु स्वरूपम् ।
सप्रति कर्मोद्देशिकस्य सन्नवहेतून् स्वरूपं चातिदेशेनाह ।

एमेव य कम्ममि वि, जएहवणे तत्य नवरि नाणत्तं ।

तात्रियवित्रीणणं, मोयगच्छी पुणकरणं ॥

यथा कृतस्य संभवस्वरूपं चोक्तमेव कर्मण्यपि द्रष्टव्यं त्वरं
तत्र कर्मणि उष्णापने उष्णाकरणे नानान्वं विशेषस्तथा हि
तापिनविलीनेन तापितेन विलीनेन च गुडादिना मोदक-
चूर्णयोः पुनर्मोदकत्वेन करणं नान्यथा तथा तु वर्त्यादि भक्तमपि
राज्युपिन द्वितीयदिने भूय संस्कारापादनेन कर्मतया निष्पा-
पमानं नाग्निमन्तरेण निष्पाद्यते ततोऽवश्यं कर्मण्युष्णापने
गानात्सम् । सप्रत्यथैव कल्प्याकल्पविधिमाह ॥

अमृगंति पुणो गच्छं. दाहमकर्मं तमारत्रा कर्म ।

येत्ते अतो वाहिं, कात्रेसु इत्यं परेत्तं वा ॥

निशार्थं प्रविष्टं नाधु प्रति यदि गृहस्थो भवति यथान्य-
स्मिन् गृहे विद्वन् व्यावर्त्तमानेन त्वया भूयोऽपि मद्गृहे स-
मानन्वयं यतोऽहमनुक मोदकचूर्णादि भूयोऽपि राजगुड-
पादादिदानेन मोदकादि हत्वा दास्यामि एवमुक्ते तथा कृत्वा

चेहदाति तर्हि तन्न कल्पते कर्मोद्देशिकत्वात् । आरात् भूयः
पाकारम्भादवर्वाक् पुन. कल्प्यं दोषाभावात् । तथा क्षेत्रेऽन्तर्व-
हिर्वा काले स्वस्तनं परतरदिनभवं वा अकल्प्यमारत. कल्प्यम् ।
इयमत्र भावना । यद् गृहस्यान्तर्वहिर्वा मोदकचूर्णादिकं मोद-
कादितया उपस्कारिष्यामि कालविवक्षायां यद्य स्व. परतरे
वा दिने भूयोऽपि पच्यामि तच्चुभ्य दास्यामीत्युक्ते तथैव चेत्
कृत्वा ददाति ततो न कल्पते भूयोऽपि पाकादारतस्त्वसंसर्कं
कल्पते ॥ तथा चाह ॥

जं जह व कयं दाहं, तं कप्पइ आरत्रो तहा अकयं ।

कय पाकमणिदत्त-द्वियं पि जावत्ति यं मात्तुं ॥

यत्सामान्यतो द्रव्यं यद्वा यथा क्षेत्रनिर्धारणेन वा भूयोऽपि
कृतं दास्यामीत्युक्ते तथैव कृतं चेहदाति तदा न कल्पते तथा
अकृतं तु भूयोऽपि पाकादारतः कल्पते । यच्च निर्धारितक्षेत्र-
कालव्यतिकरेण पच्येत तन्न दातुं संकल्पितमिति कल्पते यच्च
क्षेत्रे कालनिर्धारणमविवक्षिते च सामान्यतो भूयोऽपि प-
क्त्वा दास्यामीति संकल्पितं तदन्तर्वहिर्वा स्वस्तने परतरदिने
वा न कल्पते । अथ कर्मोद्देशिकं कृतपाकमात्मार्याकृतमपि
याचदर्थिकं मुक्त्वा शेषमनिष्टं नानुज्ञात तीर्थकरणधरैर्याच-
दर्थिकं त्वात्मार्याकृतं कल्पते । अथ आधाकर्मकर्मोद्देशिकयोः
परस्परं प्रतिविशेष उच्यते । यत्प्रथमत एव साध्वर्थं निष्पा-
दितं तदाधाकर्म यत् पुनाराद्धं सद् भूयोऽपि पाककरणेन
संस्क्रियते तत् कर्मोद्देशिकमिति । उक्तमौद्देशिकद्वारम् ॥ पि० ।
दर्श० । नि० चू० । प्रव० । पंचा० । ग० । ध० । जीत० । व्य० ।

असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तहा ।

जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, दाण्डा पगमं इमं ॥ ४७ ॥

अशनं पानकं वापि खाद्यं स्वाद्यम् अशनमोदनादि पानकं धारणा-
दादि स्वाद्यं बहुकादि स्वाद्यं हरीतक्यादि यजानीयादामन्त्रणा-
दिना शृणुयाद्वा अन्यत यथा दानार्थं प्रकृतमिदं दानार्थं प्रकृत
नाम साधुवादिनिमित्तं यो ददात्यव्यापारपापणिर्भूयो देवान्तरा-
देरागतो वणिक्प्रभृतिरिति सूत्रार्थः ।

तारिमं जत्तपाणं तु, संजयाणं अकप्पियं ।

दितियं परिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ ४८ ॥

तादृश भक्तपानं दानार्थं प्रवृत्त्यापार संयतानामकल्पिक यत्-
श्रैवमतं ददतीं प्रत्याचक्षीत न मम कल्पते तादृशमिति सूत्रार्थः ।

असणं पाणगं वावि, खाइमं साइमं तहा ।

जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, पुन्नट्टा पगमं इमं ॥ ४९ ॥

तं जवे जत्तपाणं तु, संजयाणं अकप्पियं ।

दितियं परिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिमं ॥ ५० ॥

असणं पाणगं वावि, खाइमं साइमं तहा ।

जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, वणिमट्टा पगमं इमं ॥ ५१ ॥

तं जवे जत्तपाणं तु, संजयाणं अकप्पियं ।

दितियं परिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ ५२ ॥

असणं पाणगं वावि, खाइमं साइमं तहा ।

जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, ममाणट्टा पगमं इमं ॥ ५३ ॥

तं भवे जत्तपाणं तु, संजयाणं अकप्पियं ।

दितियं परिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ ५४ ॥

उद्देशियं कीयगमं, पृक्कम्मं च आहमं ।

अज्जोयरपामिच्चं, मीसजायं विवज्जए ॥ ५५ ॥

एवं पुण्यार्थं प्रकृतं नाम साधुवादानङ्गीकरणेन यत्पुण्यार्थं कृतमिति एव धनीपकार्यं धनीपकाः कृपणाः एव श्रमणार्थमिति श्रमणा निर्ग्रन्थाः शाक्यादयः अस्य प्रतिषेधः पूर्ववत् । अत्राह पुण्यार्थप्रकृतपरित्यागे शिष्टकुलेषु वस्तुतो भिक्षाया अग्रहण-मेव शिष्टानां पुण्यार्थमेव पाकप्रवृत्तेः । तथाहि न पितृकर्मादिव्य-पोहेनात्मार्यमेव क्षुद्रसत्ववत्प्रवर्तन्ते शिष्टा इति नैतदेवमज्जिप्रा-यापरिज्ञानात् स्वजोग्यातिरिक्तस्य देयस्यैव पुण्यार्थकृतस्य निषे-धात् । स्वभृत्यजोग्यस्य पुनरुचितप्रमाणस्यैत्वरयदृच्छादेयस्य कुशलप्रणिधानकृतस्याप्यनिषेधादिति एतेन देयदानाभावः इत्यु-क्तं देयस्यैव यदृच्छादानोपपत्तेः कदाचिदपि वादेन यदृच्छादानो-पपत्तेः तथा व्यवहारदर्शनात् अनीदृशस्यैव प्रतिषेधात् । तदा रज्जदोषेण योगात् यदृच्छादाने तु तदज्ञावेऽप्यारम्भप्रवृत्तेर्ना-सौ तदर्थं इत्यारम्भदोषायोगात् । दृश्यते च कदाचित्सूतका-दाविव सर्वेभ्य एव प्रदानविकला शिष्टाभिमतानामपि पाकप्र-वृत्तिरिति विहितानुष्ठानत्वाच्च तथाविधग्रहणाच्च दोष इत्यत्र प्रसङ्गेनाक्षरगमनिकामात्रफलत्वात्प्रयासस्य ॥ दश० ५ अ० । “ आहृद्दु देसिय तं चेतिय सियातणो सय हज्ज ” सूत्र० १ अ० ।

अत्र प्रायश्चित्तम् ।

“ उद्देशिय जावति य उद्देशिए मासवहु दोहिं वि बहु पासरु समुद्देशिए मासवहु कावगुरु समणाए सए मासवहुय तवगुरु निमायसमाएसिए मासवहुं दोहिंमि गुरु जावन्ति कमे मासवहुं दोहिं वि बहु पासरुकमे मासगुरुं कावगुरु समणकमे मासगुरु तवगुरु निमायसमादेसकमे मासगुरु दोहिं वि गुरु जावति कम्मे चउवहु दोहिं लहु पासरुसमुद्देशिकम्मे चउ-गुरु समणादेसकम्मे चउगुरु तवगुरु निमायसमाएसकम्मे चउगु-रु दोहिं गुरु ” प० चू० । उद्देशिके चरमत्रिके कर्मादेशकर्मस-मादेशकृष्णे कर्मणि कृपण प्रायश्चित्तम् । जीत० । कर्मोद्देशिके विभागोद्देशिके आचामास्त्रम् । उद्देशिकमाधाकर्मिकमित्यर्थः । साधुनिमित्तं कृतमदानपानखादिमवस्त्रपात्रवसतिप्रमुखम् । तच्च प्रथमचरमजिनतीर्थे एकं साधुमेकं साधुसमुदायमेकमुपाश्रयं वा आश्रित्य कृतं तत्सर्वेषां साध्वादीनां न कल्पते द्वाविंशतिजि-नतीर्थे तु य साध्वादिकमाश्रित्य कृतं तत्तस्यैव अकल्प्यमन्येषां तु कल्पते इति द्वितीयः । कल्प० ॥

आहा आधयकम्मे, आयाहम्मे य अत्तकम्मे य ।

तं पुण आहाकम्मे, कप्प वि ण व कप्पती तस्स ॥

आधाकर्म अध कर्म आत्मनमात्मकर्म चैत्योद्देशिकस्य साधुनु-द्दिश्य कृतस्य प्रकादेश्चत्वारि नामानि । यत्पुनराधाकर्म तन्कस्य कल्पते कस्य वा न कल्पते एवं शिष्येण पृष्टे सूरिराह ॥

संघस्सोहविजाए, समणासमणीए कुल्लगणे संघे ।

करुमिहट्टिय ए कप्पति, अट्टिअकप्पे जमुद्दिस्स ॥

अस्य व्याख्या सविस्तरं तृतीयोद्देशिके कृता । (सा अकप्पट्टिय-शब्दे उक्ता अतोऽत्राक्षरार्थमाश्रुष्यते) ओघतो वा विभागतो वा सङ्घस्य श्रमणानां श्रमणीनां कुल्लस्य गणस्य वा संघस्य वा-सकल्पेन यत् प्रकृतानादिकं कृतं तत्स्थितकल्पितानां प्रथमपश्चि-मसाधुनां न कल्पते ये पुनरस्थितकल्पे स्थितास्तेषां यदुद्दिश्य कृतं तस्यैवैकस्य न कल्पते अन्येषां तु कल्पते द्वितीयपदे तु स्थितकल्पिकानामपि कल्पते यत् आह ॥

आयरियं अजिसेए, जिकखुम्मि गिज्जाणगम्मि जयणा उ ।
तिकखुत्तरुविपवेसे, चउपरियट्टे ततो गहणं ॥

आचार्ये अभिषेके भिक्षौ वा श्वाने सजाते सति आधाकर्मणो प्रजना सेवनाऽपि क्रियते । तथा अट्टवीविप्रकृष्टेऽच्चा तस्यां प्रवे-शे कृते यदि झुक्कं न लक्ष्यते ततस्त्रिः कृत्वा शुद्धमन्वेपितमपि यदि न लब्धं ततश्चतुर्थे परिवर्ते आधाकर्मणो ग्रहणं कार्यं गत-मौद्देशिकचारम् । वृ० ६ उ० ॥

सादीघतगुल्लगोरसए-वेसु वव्हीफट्टेसु जातसु ।

दाणहकरणसक्का, आहाकम्मेण मंतणता ॥

आहाआहेयकम्मे, आयाहम्मेय अत्तकम्मे य ।

तं पुण आहाकम्मे, णायव्वं कप्पती कस्स ॥

संघस्स पुरिमपाच्छिम-समणाणं तह य चेव समणीणं ।

चउरो उवगमगाणं, पच्छा सएहायगा समणं ॥

संघस्स मज्जिमे प-च्छिमे य समणाए तह य समणीणं ।

चतुरो पमिस्स ताणं, पुच्छा सएहायगा गमणं ॥

उज्ज य जह्हा सव्वे, पुरिमा चरिमा य वक्कजह्हा तु ।

तम्हा तेसिं संर-क्खणट्ट सव्वं परिकुट्ट ।

अवगतजह्हा मज्जिम-साहु तह चेव ते परिणमंति ॥

कप्पाकप्पं दंसिय, तेमि वज्जं परिकुट्टं ।

परिसाए दुब्बिसोव्वो, चरिमो पुण पुराणुपाज्जओ कप्पो ।

मज्जो विमुप्पचरणो, एवं कप्पो णुगंतव्वो ॥

आयरिए अजिसेगे, जिकखुम्मि गिज्जाणगम्मि जयणा तु ।

तिकखुत्तो अरुविपवे-सएम्मि चउपरि यदतत्रो गहणं ॥

असिन्ने ओपोदरिए, रायडुट्टे विवाडदुट्टे वा ।

अप्पाणे गेलागहे, आहाकम्मे तु जयणा य ।

जदि सव्वे गीतत्था, ताहे आत्तोयणा गहे जणिता ॥

अह होति मीसगजणो, पायाच्छित्तं तवोकम्मे ।

चउरो चउत्थजत्ते, आयामेगासणे य पुरिमहे ॥

णिव्वितितं दातव्वं, सतं व पुव्वोग्गहं कुज्जा ।

संपसेह विजागे, समणा समणी य कुल्लगणस्सेव ॥

करुमिह ठितेण कप्पति, अट्टितकप्पे जमुद्दिस्स ।

आयरिए अजिसेगो, जिकखुम्मि गिज्जाणगम्मि भयणा तु ॥

अरुविपवेसे असीते, तिय परियट्टे तवोगहणं । पं० चा० ।

इयारिणं उद्देशिय अहाअहे य कम्मो तं पुण उद्देशिय पुरिम-पच्छियारणसंघस्स ओघेण य समणाण वा समणीण वा कुल्लग-णस्स वा जइ ओहेणे व करेति त्रियकप्पे वि अट्टियकप्पे वि न कप्पइ । जया पुण रिसभसामिसनयारण अज्जाण अज्जियारणं वा उद्दिस्स करेइ तं रिसभसामिसनयारणं ओगहवि न कप्पइ अजियसामिसंतणया गेणहंति अजियसामिसनयारणं अज्ज-यारणं कयं अजियारणं कप्पइ अजियारणं वा कय अजियारणं कप्पइ पडिस्सए वि जइ एकम्मि गामे गणे तु करेइ एग दो वा ज तत्थ ए गणेइ पडिस्सए नेसिं कप्पइ गणिएसु विप-डिस्सएसु जे पाहुणया पच्छासन्नानके जहा कप्पेसु । प०चू० । उद्देशियचरिमतिग-अौद्देशिकचरमत्रिक-न० कर्मोद्देशिकस्य

पापरुडधमरनिर्ग्रन्थविषये भेदत्रये, " कम्मुद्देशियचरमतिगं
पूयं मीसचरिमपाहुडिया " इति ५ अ० ।

उद्देहगण-उद्देहगण-पुं०वीरस्य गरानां तृतीयगणे स्वा०ए ङा० ।

" येरोहितोरं अजररोहणेहितो कासवगुत्तेहितो नत्यं उद्दे-
हगणे नामं गणे निग्गए तस्सिमाओ चत्तारि साहाओ नि-
गयाओ छच्च कुला एवमाहिज्जन्ति । तंजहा से किं तं
साहाओ एवमाहिज्जन्ति तं जहा । उदुंवरिज्जिया १ मासपू-
रिया २ मइपत्तिया ३ पन्नपत्तिया ४ सेत्तं साहाओ से किं तं
कुनाई २ एवमाहिज्जन्ति तं जहा "पदमं च नागभूअं १ वीअं
पुण सोमभूअं होइ । २ । अहउल्लं गच्छतइयं, चतुत्यव-
हृत्यलिज्जं तु ॥ पंचमगं नंदिज्जं, छुट्टं पुण पारिहासवं होइ
उद्देहगणस्सेए, छुच्च कुला हुंति नायव्वा " ॥ कल्प० ।

उद्देहलिया- उद्देहलिका-स्त्री० कुहणभेदे आचा० १अ०५उ०

उद्देहिगा-उद्देहिका-स्त्री० उद्गतो दोहोऽस्य क० ५ अत इत्वम्
त्रान्द्रियजीवभेदे, प्रजा० १ पद । जी० । "काष्ठनिश्चिता पुणोद्दे-
हिका" आचा० १ अ० ४ उ० । तेइंदियाण उद्देहिकाइ जं वा
वए वेजो उद्देहिकया सक्कया मृत्तिकया, ।ओ० । "तओउद्देहिग
त्थो वि वरुप्फई" महा० ॥

उद्देही-देशी-उपदेहिकायाम् । दे० ना० ।

उद्धमण-उद्धर्षण-न० उद्-धृप् ल्युट् वधे, ओ० । दुष्कलीने-
त्यादिभिः कुलाद्यभिमानपातनाथं वचने, स्त्री० । ज्ञा० १६
अ० । " उचावयाहिं उद्धंसणाहिं उद्धंसेइ " ॥ भ० १५ श०१
उ० । उन्मूलनायामाक्रोशे, ओ० ॥

उद्धमिय- उद्धर्षित-त्रि० खररित्ते, " उद्धंसिया य तेणं
सुट्टु वि जाणाविया य अप्पाणं । वृ० ३ उ० । आ० म० ।
अवभाषिते, उद्धंसियमो लोगांसि भागहारी व होहितीमाण,
नि० वृ० ४ उ० ।

उद्धयणजवण-उद्धयनजवन-न० उच्चविरलगेहेषु ॥ भ० ॥
ए श० ३३ उ० ।

उद्धचलणवंधण-उद्धचरणवन्धन-न० ऊर्ध्वचरणस्य बन्धन-
रूपे शरीरदण्डे, प्रश्न० अथ० ३ द्वा० ।

उद्धचरिअ-देशी-निषिद्धे दे० ना० ।

उद्धसाण-ऊर्ध्वस्थान-न० कायोन्तर्गंऽवस्थाने, ध०४ अधि० ।

उद्धु-उद्धृत्य-अव्य० ऊर्ध्वान्वेत्यर्थे, "पलिभिंदियाणं तो पच्छा
पाहुडुमुडुपिहाणंति" निजं वामचररामुद्धृत्योत्तिज्य मृत्तिं
गिंसि प्रधन्ति " वाह उद्धु कक्कमणुव्वजे ' वाहुमुद्धृत्य
क्कनामदध्यानुद्धृत साध्वभिमुवं व्रजन्ति । सूत्र० १ श्रु०४अ० ।
"उद्धुपाटं रोपज्जा पाटं सहत्याप्रेतलेन पाटं पातप्रदेशं वा
त्तानिग्रन्थ गच्छेत् ॥ आचा० २ श्रु० । अवहृष्येत्यर्थे च । व्य०
प्र० २ उ० ।

उद्धा-उद्धृता-स्त्री० तृतीयपिरडेदणायाम्, सा च स्वध्या-
पणं मूलमाजनाद् भाजनान्तरे भक्तमुद्धृतं स्याल्यादौ स्व-
यंनेन भाजनजानमुद्धृतं तच्च साधोर्गृहणः उद्धृता भिजा भ-
वति । अर्थ० ३ अधि० । स्थ० । नि० वृ० । (तां च सूत्र-
त निंदेसगा शब्दे वचामि)

उद्धन- (य) उद्धन-त्रि उद् हन्-क्त । वाक्यादिचञ्चले-
अदित्तोने प्रगल्भे उद्धने वाच० ॥ उच्चारिते च । श० १ अ० ।

उद्धनपं-उद्धनपं-उद्धनपं-उद्धनपं-पुं० न० अतिशयप्रवले न-
निधे, प्रश्न० अथ० ३ द्वा० ।

उद्धत्त-देशी-विप्रलब्धे, दे० ना० ।

उद्धपरित-ऊर्ध्वपरित-त्रि० श्वासपरितोर्द्धकाये, ऊर्ध्वस्थिते-
धृत्या परिते, शरीरदण्डदण्डिते, ॥ प्रश्न० ३ द्वा० ।

उद्धमंत-उद्धमायमान-त्रि० कृतोध्मानेषु शंखादियु, "उद्ध-
मंताणं संखाणं सिंगाणं संखियाणं खरमुहीणं पिरिपरिया-
णं" रा० ।

उद्धमाण-उद्धमान-न० शङ्खगृह्णशङ्खिकाखरमुखीपेयापिरिपि-
रिकाणां वादने, रा० ।

उद्धय-उद्धय-त्रि० उद्धृत्य पानकर्त्तरि, । वाच० उद्धरे.ज्ञा० १अ०

उद्धया-उद्धता-स्त्री-दर्पातिशयेन गतौ, "तुरियाए चवद्याए चं-
नाए सीहाए उद्धयाए वेयाए दिव्वाए गर्दए" ज० १ श० १ उ० ।
सदर्यायां देवगतौ च । भ० ५ श० ४ उ० ।

उद्धरण-उद्धरण-न० उद्-ह-भावे-ल्युट्-मुक्तौ, वमने, ऋणशुद्धौ, उ-
न्मूलने, । उत्तारणे, उत्थापने. उद्धृत्य हरणे परिवेषणे, वहिर्निष्कार-
ने उत्थापने. वाच० । विकर्तने, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० अपनयने च, ।
सूत्र० १ श्रु० ए अ० । उच्छिष्टे, दे० ना० ।

उद्धरिउ-उद्धृत्य-अव्य० आकृष्येत्यर्थे, "उद्धरिउ अवउक्कए सद्धे-
ण मल्लिज्जए णेउ" पचा० १६ विव० ।

उद्धरित्ता-उद्धृत्य-अव्य० उत्पाद्येत्यर्थे "तं लयं सव्वसो उच्छिता उ-
द्धरित्ता समूला य" उच्छ० ३३ अ० ।

उद्धरित्तु-उद्धृत्य-अव्य० निष्कृष्येत्यर्थे, "अणाउत्तो उद्धरित्तु गा-
धित्ति सोणियचउन्ने" पचा० १६ विव० ।

उद्धरिय-उद्धृत-त्रि-उद्-धृ-क्त । उत्पादिते, "फत्तेऽ विस्त्रक्खीणं
साओ उद्धरिया कट्ट" । उच्छ० ३ अ० । पृथगवस्थापिते " उद्ध-
रियं रुदसुयसमुद्दाउ" प० व० "जेणुद्धरिया विज्जा, आगासगमा
महापरिष्ठाउ" आ० म० द्वि० ।

उद्धरियसव्वसद्ध-उद्धृतसर्वशब्द-त्रि० कृताद्योचने. पचा० १६
विव० ।

उद्धविय-देशी-आर्षिते, दे० ना० ।

उद्धाउ-देशी० विपमोन्नतप्रदेशांते, संघाते च । दे० ना० ।

उद्धायमाणग-उद्धायन्-त्रि० उत्तिष्ठति, "बहुचहुट्टुसावयस-
भाहयउद्धायमाणानरपूरघोरविष्णणत्यवहुव" प्रश्न० अथ० २ द्वा० ।

उद्धार-उद्धार-पुं० उद्ध्रियते उद्-ह-भावे-धृत् मुक्तौ, ऋणशुद्धौ, उ-
द्धारणे, वाच० । अयोद्धरणे, अपहरणे, अनु० । अपवादे, । व्य० ८
उ० । कर्मणि-वञ् । सर्वथनादुद्धृत्य ज्येष्ठादिभ्यो देये अंशजदे
वाच० ।

उद्धारणा-उद्धारणा-स्त्री० "पावलेण उवेच्च चउद्धयपयधारणाउ
धारो" उन्प्रावद्येन उपेत्य वा उद्धृतानामसर्वप्रदाना धारणा उद्धार-
णा । धारणाव्यवहारे, व्य० १० उ० ।

उद्धारपलिओवम-उद्धारपल्योपम-न वक्तव्यमाणस्वरूपवात्ताग्राणां
तन्मणानां वा तद्द्वारेण द्विपसमुद्राणी वा प्रतिसमयमुद्धारण
मपाद्धरणमपहरणमुद्धारस्तद्विषयं तन्प्रधानं वा पल्योपममुद्धार-
पल्योपमन । पल्योपमभेदे, ॥

तत्स्वरूपं यथा-

मे किं तं उद्धारपलिओवमे २ दुविदे पणत्ते तंजहा सु-

हुमे अ ववहारिए अ । तत्थ णं जे से सुहुमे से उप्पे नत्थ
 णं जे से ववहारिए से जहानामए पद्धेसिआ जोयणं आ-
 यामविकखंजेण जोअणं उद्धं उच्चत्तेणं तं तिगुणं सविसेमं
 परिकखेवेणं सेणं पद्धे एगाहिअ वेआहिअ तेआहिअ उक्को-
 सेणं सत्तरत्तपरुढाणं संसट्ठे संनिचिते जग्गिते वात्ताग्गको-
 णीणं तेणं वात्ताग्गा नो अग्गी रुहेज्जा नो वाज्ज हरेज्जा
 नो कुहेज्जा नो विद्धंसिज्जा णो इ पुत्ताए हव्वमाग्गच्छेज्जा
 तत्रो णं समए २ एगमेगं वात्ताग्गं अवहाय जावइएणं काले-
 णं से पद्धे कखीणे नीरए निद्धेवे णिट्ठिए जवइ सेत्तं ववहा-
 रिए । उद्धारपल्लिओवमे एएसिं पद्धवाणं कोमाकोमी ह-
 वेज्ज दसगुणिया तं ववहारिअस्सा उद्धारसागरोवमस्स
 एगस्स जवे परिमाणं २ एएहिं ववहारिअ उद्धारपल्लिओ-
 वमसागरोवमेहिं किं पओअणं एएहिं ववहारिअपल्लिओ-
 वमसागरोवमेहिं एत्थि किंचिप्पओअणं केवइं पल्लवणा
 पल्लवज्जइ सेत्तं ववहारिए उद्धारपल्लिओवमे । से किं तं
 सुहुमे उद्धारपल्लिओवमे २ से जहाणामए पद्धे सिआ जो-
 अणं आयामविकखंजेणं जोअणं उच्चहेणं तं तिगुणं स-
 विसेसं परिकखेवेणं से णं पद्धे एगाहिअ वेआहिअ तेआहिअ
 उक्कोसेणं सत्तरत्तपरुढाणं संसट्ठे संनिचिते जग्गिते वात्ताग्ग-
 कोडीणं तत्थ णं एगमेगे वात्ताग्गे असंखिज्जाइ खंरुइ
 कज्जइ ते वात्ताग्गदिट्ठिणं ओगाहणाउ असंखेज्जइ ज्ञा-
 गमेत्ता सुहुमस्स पल्लवजीवस्स सररीरोगाहणाउ असंखेज्ज-
 गुणा तेणं वात्ताग्गा णो अग्गी रुहेज्जा नो वाज्ज हरेज्जा
 णो कुहेज्जा णो विद्धंसिज्जा नो पुत्ताए हव्वमाग्गच्छेज्जा
 तत्रो णं समए २ एगमेगं वात्ताग्गं अवहाय जावइएणं
 कालेणं से पद्धे खीणे नीरए निद्धेवे णिट्ठिए जवइ से तं
 सुहुमे उद्धारपल्लिओवमे एएसिं पद्धवाणं कोमाकोमी ह-
 वेज्ज दसगुणिआ तं सुहुमस्स उद्धारसागरोवमस्स एगस्स
 जवे परिमाणं एएहिं सुहुमउद्धारसागरोवमेहिं किं पओ-
 अणं एएहिं सुहुमउद्धारपल्लिओवमसागरोवमेहिं दीवसमु-
 द्दाणं उद्धारणंघप्पइ केवइअणं जंते दीवसमुद्दा उद्धरेणं
 पल्लत्ता गोयमा ! जावइअणं अट्ठाज्जाणं उद्धारसा०
 उद्धारसमयाए वइअणं दीवसमुद्दा उद्धरेणं पल्लत्ता सेत्तं
 सुहुमे उद्धारपल्लिओवमे सेत्तं उद्धारपल्लिओवमे ॥

(सेकिंत उद्धारपल्लिओवमे इत्यादि) उद्धारपल्लोपम षट्त्रिंश
 प्रकृतं तद्यथा वात्ताग्गाणां सुद्धखएरुकरणात् सूद्धम च तेषामेव
 सान्यवहारिकप्रत्यक्षव्यवहारिभिर्गृह्यमाणानामखएरुणानां यथाव-
 स्थितानां ग्रहणात्प्ररूपणामात्रव्यवहारोपयोगित्वाद्वावहारिक
 चेति । तत्र यत्सूद्धं तत्स्याप्यम् । तिष्ठतु । तावद्वावहारिकप्ररूप-
 णापूर्वकत्वादेतत्प्ररूपणा पश्चात्प्ररूपयिष्यते इति भावस्तत्र यत्त-
 द्वावहारिकमुद्धारपल्लोपम तद्विमिति शेषस्तदैव विवञ्जुराह
 (से जहानामए इत्यादि) तद्यथा नाम धान्यपल्ल्य इव पल्ल्य स्यात्स
 च वृत्तत्वाद्यायामविष्कम्भाज्यां दैर्घ्यविस्ताराज्यां प्रत्येकमुत्से
 धाद्भुवकमणिष्पन्नं योजनमूर्ध्वमुत्सेत्वेनापि तद्योजनं त्रिगुणं सवि-

शेषं परिक्रमेण जमितिमङ्गीकृत्येति सर्वस्यापि वृत्तपरिधे किं-
 चिन्न्यूनपरुभागाधिकत्रिगुणत्वादस्यापि पल्ल्यस्य किञ्चिन्न्यूनपरु-
 भागाधिकानि त्रीणि योजनानि परिधिर्भवतीत्यर्थः । स पल्ल्यः
 (एगाहिय वेयाहियत्ते आहियत्ति) पृथिव्यन्तलोपादेकाहिक-
 द्याहिकत्रयाहिकमुत्कर्षत सप्तरात्रपरुढानां वृत्तो वालाग्रकोटी-
 नामिति सवन्धः । तत्र मुष्टिमते शिरस्येकेनाहायावत्प्रमाणा वा-
 द्याग्रकोटय उचित्तिष्ठन्ति ता एकाहिक्य घाज्यां तु या उचित्तिष्ठन्ति
 ता घाहिक्य । कथमत इत्याह सस्यम् आकर्णपूरितं सनिचितं
 प्रचयविशेषान्निविहीकृतं किं बहुना एवचूनाऽसौ वृत्तो येन तानि
 वात्ताग्गाणि नाग्निर्देहेन वायुरपहरेदतीव निचितत्वाद्गनिपवनाव-
 पि न तत्र क्रामत इत्यर्थः (णो कुन्थेज्जत्ति) नो कुन्थेय्युः प्रचयवि-
 शेपादेव सुषिराभावात् वायोरसमवाच्च नासारतां गच्छेयु अत
 एव च (नो परिविद्धं संजत्ति) कतिपयपरिसादनमायङ्गीकृत्य
 न परिविध्वसेयित्यर्थः अत एव च (नो पूत्ताए हव्वमाग्ग
 च्छेज्जत्ति) न पूतिन्वन कदाचिदप्यागच्छेयुर्न कदाचिदुर्गन्धिनां
 प्राप्तेयुरित्यर्थः (तत्रोणानि) तेज्यो वात्ताग्गेत्यसमये समये प-
 कैक वात्ताग्रमपहृत्य काशो मीयते इति विशेषः । ततश्च (जावरे
 एणमित्यादि) यावता कालेन स पल्ल्यः क्लीणो वात्ताग्रकर्षणात्
 ह्ययमुपागत अपकृष्टधान्यकोष्ठागारवत्तया (नीरयेत्ति) निर्गतो
 रजः सूद्धमवालाग्रोऽपकृष्टधान्यरजः कोष्ठागारवत्तया (निद्धेवि-
 त्ति) अत्यन्तसंश्लेषात्तन्मयतां गतवात्ताग्रद्वेषपापहाराच्चिदेष अप
 नीतमित्यादि गतधान्यद्वेषकोष्ठागारवदेभिस्त्रिभिः प्रकारैर्निर्गृतो
 विशुद्ध इत्यर्थः । एकार्थिका वा एते शब्दाः अत्यन्तविशुद्धिप्रति-
 पादनपरा । वाचनान्तरदृश्यमानम् अन्यदपि पदमुक्तानुसारेण
 व्याख्येयम् एतावत्कावस्वरूपं वाटरमुद्धारपल्लोपमं भवति
 एतच्च पल्ल्यान्तर्गतवात्ताग्गाणां सख्येयत्वात्संख्येयैः समख्ये-
 स्तदपहारसंभवात्संख्येयसमयमानं द्रष्टव्यम् । सेत्तमित्यादि
 निगमनं व्यावहारिकं पल्लोपमं निरूप्याथ सागरोपममाह ।
 (एएसिं पल्लवाणगाहा) एतेषामनन्तरोक्तपल्लोपमानां दशभिः
 कोटाकोटिभिरेकं सागरोपमं भवतीति तात्पर्यम् । शिष्यः
 पृच्छति एतैर्व्यावहारिकपल्लोपमसागरोपमैः किं प्रयोजनं
 कोऽर्थं साध्यते तत्रोत्तरं नास्ति किंचित्प्रयोजनं निरर्थक-
 स्तर्हि तदुपन्यास इत्याशङ्क्याह केवलं प्रज्ञापना प्रज्ञाप्यते
 प्ररूपणामात्रं क्रियत इत्यर्थः । ननु निरर्थकस्य प्ररूपणयाऽपि
 किं कर्त्तव्यमतो यत्किंचिदुन्मत्तवाक्यवदेवमभिप्रायापरिज्ञाना
 देवं हि मन्यते वादरे प्ररूपिते सूद्धं सुखावसेयं स्यादतो वा-
 दप्ररूपणा सूद्धोपयोगित्वाच्चैकान्तनो नैरर्थक्यमनुभवति ।
 तर्हि नास्ति किंचित्प्रयोजनमित्युक्तमसत्त्वं प्राप्नोतीति चेन्नैव-
 मेतावत्प्रयोजनस्याल्पत्वेनाविवाहितत्वादेव वाटराद्वापल्लो-
 पमा द्वावपि वाच्यम् । (सेकिंत सुहुमे इत्यादि) गतार्थमेव
 “ जाव तत्थ णं एगमेगे वालाग्गे असंखेज्जाइमित्यादि ” पुर्वं
 वालाग्राणि सह जात्यैव गृहीतान्यत्रत्वेकैकमसख्येयखण्डो
 कृतं गृह्यत इति भावः । एव सत्येकैकखण्डस्य यन्मान भव-
 ति तन्निरूपयितुमाह (तेणं वालाग्गदिट्ठीओग्गहणाओ इ-
 त्यादि) तानि खण्डाकृतवालाग्राणि प्रत्येकं दृष्टव्यगाहनात्
 किमसख्येयभागमात्राणि दृष्टिश्चूर्णीगेत्पन्नदर्शनरूपा साव-
 गाहने परिच्छेदद्वारेण प्रवर्तते तत्र वस्तुनि तदेव वस्तु दृष्ट्य-
 वगाहना प्रोच्यते ततोऽसख्येयभागवर्तीनि प्रत्येकं वालाग्रख-
 ण्डानि मन्तव्यानीदमुक्तं भवति यत् पुद्गलद्रव्यं विशुद्धच-
 र्दर्शनं लुब्धस्य पश्यति तदन्सख्येयभागमात्रार्येकैकशस्ता
 न्येव भावतो द्रव्यतो निरूप्याथ क्षेपतस्तन्मानमाह (सुहुम-
 स्सेत्यादि) अयमत्र भावार्थः सूद्धमपन्नजीवशरीरं यावत्क्षेत्र

उच्चारणलिङ्गोत्पत्ति

मवगाहते ततोऽसंख्येयगुणानि प्रत्येकं तानि भवन्ति वादर-
पृथिवीकायिकपर्याप्तशरीरतुल्यानीति वृद्धवादः । एषां च वा-
लाप्रस्वरुडानामसंख्येयत्वात् प्रतिसमयमुद्गारे किल संख्येया
वर्षकोट्योऽतिक्रामन्त्यतः संख्येयवर्षकोटिमानमिदमवसेय शे-
पं तृकार्यप्रायं यावत् जावद्वा अद्वाइज्जाणमित्यादि । याव-
न्तोऽर्द्धतृतीयसागरोपमेद्गारसमया वालाप्रोद्धारोपलक्षिताः
समया उद्धारसमयाः एतावन्तो द्विगुण २ विष्कम्भाद्-
द्वीपसमुद्रयथोक्तोद्गारेण प्रभाषाः असंख्येया इत्यर्थः । उक्त-
मुद्धारपल्योपमम् । अनु० । कर्म० ।

उच्चारणमय-उच्चारणमय-पुं० वालाप्रोद्धारोपलक्षितेषु समये-
षु, अनु० ॥

उद्धारसागरोपम-उद्धारसागरोपम-न० उद्धारविषयं तत्प्रधानं
वा सागरोपममुद्धारसागरोपमम् । इति शभिः कोटाकोटीभिर्गुणिते
सागरोपमभेदे, स्यात् १ डा० । (तच्च सूत्रमव्यवहारिकभेदेन
द्विधा उद्धारपल्योपमभेदे दर्शितम्)

उच्चावणा-उच्चावना-स्त्री० शीघ्रं तस्य कार्यस्य निष्पादने, व्य०
१ उ० । उच्चावलेन धावना । गच्छोपग्रहार्थं दूरक्षेत्रादौ गमने,
घ० ३ अधि० ।

उच्छ्रिय-उच्छ्रित-त्रि० उच्छ्रिते कृत्निर्वाहे, "नामनिमित्तं तत्त्वं यथा
नथा चोच्छ्रितं पुरा यदिह" ॥ षो० ॥

उच्छ्रियकंटक-उच्छ्रितकण्टक-त्रि० उच्छ्रिता स्वदेशत्याजेन जीवी-
तन्याजेन वा कण्टका यत्र तदुच्छ्रितकण्टकम् । प्रतिस्पृष्टिगोत्रज-
रहिते, ग० । औ० ॥

उच्छ्रियदंड-उच्छ्रितदण्ड-पुं० उच्छ्रित उत्पादितो गृहीतो दण्डो येन स
उच्छ्रितदण्डः गृहीतप्रायश्चित्ते, व्य० १ उ० (उच्छ्रियदण्डो निहत्यो
दण्डश्चैव वक्ष्यते)

उच्छ्रियसत्तु-उच्छ्रितशत्रु-त्रि० उच्छ्रिताः शत्रवो यत्र तदुच्छ्रितशत्रु देश-
निर्वासितागोत्रजैरिषि, औ० । रा० ।

उच्छ्रीमुह-ऊर्ध्वमुख-त्रि० ऊर्ध्वकृतमुखे, "उच्छ्रीमुहकवतुतापुष्पग
संज्ञासठिया आहित्ति वडेजा" ॥ च० ४ पा० ॥

उच्छ्रमय-ऊर्ध्वमान-त्रि० आपूर्णे, उच्छ्रमायशब्द आपूर्णपर्याय. यत्-
वक्तुम् "अभिमानचिह्नेन परिहृत्यमुच्छ्रमाय आहिरेष्य च जाण-
आउषे" ॥ न० ।

उच्छ्रममाण-उच्छ्रममाण-त्रि० उत्पाद्यमाने, "उच्छ्रममाणं दगर
यर्यं धारारकरकेण" ॥ औ० । प्रश्न० ॥

उच्छ्रय-उच्छ्रय-त्रि० उच्छ्रयः क उच्छ्रयते उच्छ्रिते उच्छ्रये, ज्ञा० १-
छ० । इतस्मिनो विप्रसृते, 'काश्यागरपरवरुद्रुक्कनुक्कध्रुवमध-
मदनगधुच्छ्रयाभिरामे' च० १ पा० ॥ सूर्य० । स । औ० । रा०
प्रकटीकृतं, क० । उच्छ्रयिष्यते, "वाउच्छ्रयविजयवेजयनी" औ० ।
"वाउच्छ्रयविजयवेजयनी उच्छ्रयिष्यते कक्षिया" जी० ३ प्रति०
च० । उच्छ्रये च । म० ।

उच्छ्रया-उच्छ्रया-स्त्री० धानोद्भूतस्य दिगन्तव्यापिनो रजस इव-
गता, रा० । जीवा० ।

उच्छ्रय-उच्छ्रय-त्रि० उच्छ्रयताधरस्मात् प्रा च. वच् म. । निरुक्ते,
धारयत्ये, हृदे, उच्छ्रे, वाच० । उच्छ्रये, आ. म प्र० ।

उच्छ्रयिष्य-ऊर्ध्वोच्छ्रित-त्रि० ऊर्ध्वमुच्छ्रिते, "मे ज्ञेयं पचणव
नि गदस्मे उच्छ्रयिष्यते दृष्टमदस्मिन्ने" सूत्र० १ श्रु० ७ अ० ।

उच्छ्रयित-उच्छ्रयित-त्रि० उच्छ्रयितं नमयति, प्रा० ।

उच्छ्रय-उत्पत्ति-न० उच्छ्रयः क उत्पत्तने, "उच्छ्रयउच्छ्रय-
तुरियचवज्जज्ञसिग्धवेगार्हि" औ० । "अहहहासं काठण उ-
च्छ्रय" आ० म० प्र० । उच्छ्रयते, "णञ्जा उच्छ्रयं उच्छ्रय वेय-
णाप दुहद्विप" उच्छ्रय २ अ० । "उच्छ्रय परिषयमाणे वसध" ॥
आचा० । १ श्रु० ६ अ० ४ उ० । ऊर्ध्वगते च । त्रि० वाच० ।

उच्छ्रयपरिषयमाण-उत्पत्तिप्रतिपत्त-त्रि० पूर्वसंयमारोहणा-
दुत्पत्तिते पश्चात्पाकोदयात्प्रतिपत्ति, आचा० १ श्रु० ६ अ० । ४ उ० ।
उच्छ्रय-देशी० उच्छ्रये, समूहे, पद्धे, बधे च । दे० ना० ।

उच्छ्रय-उत्पत्ति-पुं० उत्पत्ति, उच्छ्रय गतौ-अच् । वृक्षादीनां त्वच-
मुच्छ्रय उच्छ्रये निर्यासे, वाच० । श्रीच्छ्रयजीवविशेषे, प्रज्ञा० १ पद ।

उच्छ्रय-उत्पत्ति-त्रि० उच्छ्रयः क । प्रादुर्भूते, ग० । प्रश्न० । स-
जाते, दर्श० । "उच्छ्रयमि अणतेण, उच्छ्रयमि अणतेण णाणे ।
उत्पत्तितस्वजावे च । " उच्छ्रय वा विगमे वा धुवे वा " ॥
सत्तावक्षणम् आ० म० द्वि० । विशेष० ।

उच्छ्रयकोउच्छ्रय-उत्पत्तिकुतूहल-त्रि० उत्पत्तिं प्रागभूत कुतूहलं
यस्य उत्पत्तिस्तुक्त्ये, सू० प्र १ पा० ॥

उच्छ्रयगारव-उत्पत्तिगौरव-त्रि० उत्पत्तिमज्जिष्यणीयतया जात
गौरवं यस्यस तथा । कमनायतया जातगौरवे, "उच्छ्रयगारवे एवं
गणित्तिं परिकल्पितं । व्य० ४ उ० ॥

उच्छ्रयणाण्डसंज्ञधर-उत्पत्तिज्ञानदर्शनधर-पुं० सादिकेवञ्ज-
ज्ञानदर्शनोपयुक्ते, "समणे जगवं महावीरे उच्छ्रयणाण्डसंज्ञधरे
अरहा जिणे केवली" उत्पत्तिज्ञानदर्शनधरो न तु सदा संसिद्धः
भ० १ अ० ७ उ० ।

उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःख-त्रि० संजातदुःखे, "उच्छ्रयणुक्त्व-
उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःखेण सजमे अरहसमावस्य चित्तेण" उच्छ्रय १ श्रु० १
उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःखेण सजमे अरहसमावस्य चित्तेण" उच्छ्रय १ श्रु० १

उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःख-त्रि० संजातदुःखे, "उच्छ्रयणुक्त्व-
उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःखेण सजमे अरहसमावस्य चित्तेण" उच्छ्रय १ श्रु० १

उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःख-त्रि० संजातदुःखे, "उच्छ्रयणुक्त्व-
उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःखेण सजमे अरहसमावस्य चित्तेण" उच्छ्रय १ श्रु० १

उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःख-त्रि० संजातदुःखे, "उच्छ्रयणुक्त्व-
उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःखेण सजमे अरहसमावस्य चित्तेण" उच्छ्रय १ श्रु० १

उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःख-त्रि० संजातदुःखे, "उच्छ्रयणुक्त्व-
उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःखेण सजमे अरहसमावस्य चित्तेण" उच्छ्रय १ श्रु० १

उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःख-त्रि० संजातदुःखे, "उच्छ्रयणुक्त्व-
उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःखेण सजमे अरहसमावस्य चित्तेण" उच्छ्रय १ श्रु० १

उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःख-त्रि० संजातदुःखे, "उच्छ्रयणुक्त्व-
उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःखेण सजमे अरहसमावस्य चित्तेण" उच्छ्रय १ श्रु० १

उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःख-त्रि० संजातदुःखे, "उच्छ्रयणुक्त्व-
उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःखेण सजमे अरहसमावस्य चित्तेण" उच्छ्रय १ श्रु० १

उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःख-त्रि० संजातदुःखे, "उच्छ्रयणुक्त्व-
उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःखेण सजमे अरहसमावस्य चित्तेण" उच्छ्रय १ श्रु० १

उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःख-त्रि० संजातदुःखे, "उच्छ्रयणुक्त्व-
उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःखेण सजमे अरहसमावस्य चित्तेण" उच्छ्रय १ श्रु० १

उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःख-त्रि० संजातदुःखे, "उच्छ्रयणुक्त्व-
उच्छ्रयणुक्त्व-उत्पत्तिदुःखेण सजमे अरहसमावस्य चित्तेण" उच्छ्रय १ श्रु० १

उत्पत्तिया—श्रौतपत्तिकी—श्री० उत्पत्तिरेव न शास्त्राभ्यासकर्म-
परिशीलनादिक प्रयोजनं यस्याः सा श्रौतपत्तिकी तदस्य
प्रयोजनमिति इकण् ॥ न ॥ अदृष्टाश्रुताननुभूताविषयादकस्माद्
भवनशीलायां बुद्धौ, रा० । ननु सर्वस्याः बुद्धेः कारणं क्षयो-
पशमः तत्कथमुच्यते उत्पत्तिरेव प्रयोजनमस्या इति उच्यते
क्षायोपशमः सर्वबुद्धिसाधारणः ततो नासौ भेदेन प्रतिप-
त्तिनिबन्धनं भवति । अथ च बुद्धन्तरभेदेन प्रतिपत्त्यर्थं
व्यपदेशान्तरं कर्तुमारब्धं तत्र व्यपदेशान्तरनिमित्तमत्र न
किमपि विनयादिकं विद्यते केवलमेवमेव तथोत्पत्तिरिति सैव
साक्षाद्भिर्दिष्टा । न० ॥

श्रौतपत्तिक्या लक्षणम् ।

पुत्रमदिष्टमस्युयम—वेद्ययत्कखणविमुद्धगहिअत्या ।

अव्वाहयफलजोगा, बुद्धी ओत्पत्तिया नाम ॥३॥

पूर्व बुद्धश्रुत्पादात्प्राक् स्वयं चक्षुषा न दृष्टो नाप्यन्यतः श्रुतो म-
नसाऽप्यविदितोऽपर्यालोचितस्तस्मिन् क्षणेषु बुद्धश्रुत्पादकाले
विशुद्धो यथावस्थितो गृहीतोऽवधारितोऽर्थो यस्याः सा तथा ।
पुत्रमदिष्टेत्यादौ मकारोऽलाक्षणिकः । तथा अव्याहतेन अवा-
धितेन फलेन परिच्छेद्येनार्थेन योगो यस्याः सा अव्याहत्फ-
लयोगा बुद्धिरौत्पत्तिकी नाम । सप्रति विनेयजनानुग्रहाया-
स्याः स्वरूपप्रतिपादनार्थमुदाहरणान्याह ।

जरहसिन्नपणियस्वखे, खुड्गपडसररुकायउच्चारे ।

गयपायणगोत्रसंभे, खुड्गमग्निस्थिपड पुत्ते ॥ ३ ॥

जरहसिलं मिढ कुक्कुरु, तिलवातुयहस्थिअग्ररुवाणसंभे ।

पायसअइया पत्ते, खारुहिद्वापंचपियरो य ॥ ४ ॥

महुसित्यमुदिअकेइ, नाणए जिकखचंरुगनिहाणे ।

मिक्खा य अत्थसत्थे, इच्छायमह सयसहस्से ॥ ५ ॥

आसामर्थः कथानकेभ्योऽवसेयः । तानि च कथानकानि
विस्तरतोऽभिधीयमानानि ग्रन्थगौरवमापादयन्ति ततः सक्षे-
पेणोच्यन्ते । उज्जयिनी नाम पुरी तस्या समीपवर्ती कश्चिन्न-
टानामेको ग्रामः तत्र च भरतो नाम नटः तस्य भार्या परासु-
रभूत् तनयश्चास्य रोहकाभिधोऽद्याप्यल्पवयसास्ततस्तेन
स्वस्य तनयस्य च शुश्रूषाकरणायान्या समानिन्ये वधूः ।
सा च रोहकस्य सम्यग्न वर्तते ततो रोहकेण सा प्रत्यापादि
मातर्न मे त्व सम्यक् वर्तसे ततो ज्ञास्यसीति ततः सा से-
र्ष्यमाह रे रोहक ! किं करिष्यसि ? रोहकोऽप्याह । तत्क-
रिष्यामि येन त्व मम पादयोरागत्य द्रविष्यसीति ततः सातम-
वज्ञाय तूष्णीमतिष्ठत् रोहकोऽपि तत्काद्यादारज्य गढसजाता-
भिनिवेशोऽन्यदा निशि सहसा पितरमेवमज्जाणीत् नो नो पितरेप
पञ्चायमानो गोहो याति तत एव वादकवच श्रुत्वा पितुराशङ्का
समुद्रपादि नूनं विनष्टा मे महैवेति तत एवमाशङ्कावशान्तस्याम-
नुरागः शिथिली बहूव । ततो न तां सम्यक् सभापते नापि विज्ञेप-
तस्तस्यै पुण्यताम्बूजादिक प्रयच्छति दूरतः पुनरपास्त शयनादि
तत सा चिन्तयामास नूनमिदं वादकविचेष्टितम् अन्यथा कथ-
मकारु एवैव दोषाज्ञाये पराङ्मुखो जातः ततो वादकमेवम-
वादीत् वत्स रोहक ! किमिदं त्वया चेष्टितं तव पिता मे सप्रति-
दूर पराङ्मुखी नूत् रोहक आह किमिति तर्हि त्व सम्यग्न वर्तसे
तयोक्तमित ऊर्ध्वं सम्यग् वर्तिष्ये । ततो वादक आह नव्यं तर्हि
मा खेदमाकार्षीस्तथा करिष्ये यथा मे पिता तथैव त्वयि वर्तते
इति तत सा तत्काद्यादारज्य सम्यग् वर्तितुं प्रवृत्ता । रोहको-
ऽप्यन्यदा निशि निशाकरप्रकाशितायां प्राक्तनकदाशङ्कापनोदय

वाद्यजाव प्रगटयन् निजच्छायामहुत्प्रेण दर्शयन् पितरमेवमाह
भो पितरेप गोहो याति गोहो यातीति । तत एवमुक्तं स पिता
परपुरुषप्रवेशाजिमानतो निष्प्रत्याकार कृपाणमुज्जीर्थं प्राधावत रे
कथय कुत्र यातीति तत स वादको वाद्यकीमां प्रकटयन्नहु-
व्यप्रेण निजच्छायां दर्शयति पितरेप गोहो यातीति ततः स
ब्रीडित्वा प्रत्यावृत्तश्चिन्तयतिस्म च स्वचेतसि प्राक्तनोऽपि पुर्या
नूनमेवविध पवासीदिति धिग्मया वादकवचनादवीक सजाव्य
विप्रियमेतावन्त कात्र कृतमस्यां ज्ञार्यायामिति पश्चात्तापादादत-
रभस्थामनुरक्तो बभूव । सोऽपि रोहको मया विप्रिय कृतमास्ते-
ऽस्या इति कदाचिदेवा मां विपादिना मारयिष्यतीति विचिन्त्य
सदैव पित्रा सह शुद्धं न कदाचिदपि केवलः । अन्यदा च पित्रा
सहोज्जयिनीं पुरीमगमत् दृष्ट्वा च तेन त्रिदशपुरीवोज्जयिनी स-
विस्मयचेतसा च सकदाऽपि यथावत्परिभाषिता । ततः पित्रैव
सह नगर्थ्या निर्यातुमारभे पिता च तत्र किमपि विस्मृतमिति
रोहक सिप्रानटेऽवस्थाप्य तदानयनाय भूयोऽपि नगरीं प्राधि-
कृत । रोहकोऽपि च तत्र सिप्राभिधसिन्धुसैकते वादकचापव-
शात् सजाकारां परिपूर्णांमपि पुर सिक्ताजिराद्विखत् । इतश्च
राजा अश्ववाहनिकायामश्व वाहयन् कथचिदेकाकी वृत्तस्तेन पया
समागन्तुं प्रावर्तत त भव स्वद्विखितनगरीमध्येन समागच्छन्त
रोहकः अवादीत् भो राजपुत्र माऽनेन पया समागमः । तेनोक्तं
किमिति । रोहक आह । किं त्वं राजकुलमिदं न पठयति । ततः स
राजा कौतुकवशात्सकलामपि नगरीं तदाद्विखितामवैकृत पप्रच्छ
च तं बालक रे अन्यदाऽपि त्वया नगरी दृष्टाऽऽसीत् न वा ।
रोहकः प्राह नैव कदाचित्केवलमहमैवैव ग्रामादिहागतः ।
ततश्चिन्तयामास राजा अहो बालकस्य प्रजातिशयः । ततः
पृष्टो रोहकः वत्स किं ते नाम क वा ग्राम इति । तेनोक्तं रोहक
इति मन्नाम प्रत्यासन्ने च पुरोग्रामे वसामीति । अत्रान्तरं
समागतो रोहकस्य पिता चलितौ च स्वग्रामं प्रति द्वावपि
राजा च स्वस्थानमगमन् चिन्तयति स्म च ममैकोनानि म-
न्त्रिणां पञ्चशतानि विद्यन्ते तद्यदि सकलमन्त्रिमण्डलमूर्द्धा-
भिपिहो महाप्रजातिशायी परमो मन्त्री सपद्यते ततो मे राज्यं
सुखेनैवैधते बुद्धिचलोपेतो हि राजा प्रायः शेषवत्सैरल्पवलोऽ
पि न पराजयस्थानं भवति परांश्च राज्ञो लीलया विजयते । एवं
चिन्तयित्वा कतिपयदिनानन्तरं रोहकबुद्धिपरीक्षानिमित्तं
सामान्यतो ग्रामप्रधानपुरुषानुदिश्यैवमादिष्टवान् यथा युष्म-
द्ग्रामस्य बहिरतीव महती शिला वर्तते तामनुत्पाद्य राजयो-
ग्यमण्डपाच्छादनं कुरुत । तन एवमादिष्टे सकलोऽपि ग्रामलो-
को राजादेशं कर्तुमशक्यं परिभावयन्नाकुलीभूतमानसो बहिः
सभायामेकत्र मिलितवान् पृच्छति स्म परस्परं किमिदानीं
कर्तव्यं दुष्टो राजादेशोऽस्माकमापतितो राजादेशाकरणे च
महाननर्थोपनिपातः । एवं च चिन्तया व्याकुलीभूतानां तेषां
मध्यदिनमागतं रोहकश्च पितरमन्तरेण न भुङ्क्ते पिता च ग्राम-
मेलापके मिलितो वर्तते । ततः स क्षुधापीडितः पितुः समीपे
समागत्य रोदितुं प्रावर्तत पीडितोहमतीव क्षुधया ततः समाग-
च्छु गृहे भोजनायेति । भरतः प्राह वत्स ! सुखितोऽसि
त्वं न किमपि ग्रामकष्टं जानासि । स प्राह पितः किं तदिति ।
ततो भरतो राजादेशं सविस्तरमचकथत् । ततो निजबुद्धिप्राग-
ल्भ्यवशात् भूदिति कार्यस्य साध्यतां परिभाव्य तेनोक्तं मा
आकुलीभवत यूयं खनत शिलाया राजोचितमण्डपनिष्पाद-
नायाधस्तात् स्तम्भाश्च यथास्थान निवेशयत भिन्तीश्रोपले-
पादिना प्रकारेणातीव रमणीया प्रगुणीकुरुत । नन एवमुक्ते
सर्वैरपि ग्रामप्रधानपुरुषैर्भैव्यमिति प्रनिपन्नम् । गतः सर्वोऽपि

उत्पत्तिया

ग्रामलोक' । स्वग्रहे भोजनाय भुक्त्वा च समागतः शिलाप्र-
देशे प्रारब्धं तत्र कर्म कतिपयदिनेश्च निष्पादितः परिपूर्णं
मण्डप । कृता च शिला तस्य आच्छादन निवेदितं रात्रे
राजनियुक्तैः पुर्यैर्देवनिष्पादितो ग्रामेण देवादेशः । राजा प्राह
कथमिति ततस्ते सर्वमपि मण्डपनिष्पादनप्रकारं कथया-
मासु । राजा पप्रच्छ कस्येयं बुद्धिस्ते ऽवादिषुर्देव ! भरत-
पुत्रस्य एषा रोहकस्य श्रौतपत्तिकी बुद्धिः । एव सर्वेष्वपि
संविधानकेषु योजनीय ततो भूयोऽपि राजा रोहकबुद्धिपरी-
क्षार्थं मेढकमेक प्रेषितवान् । एष यावत्पलप्रमाणं संप्रति वर्तने
पक्षातिक्रमेऽपि तावत्पलप्रमाण एव समर्पणीयो नन्यूनो ना-
प्यधिक इति तन एव राजादेशे समागते सतिसर्वोऽपि ग्रामोव्या-
कुलीनूतचेना बहिः सजायामेकत्र मिश्रितवान् सगौरवमाकारितो
रोहक आज्ञापितश्च ग्रामप्रधानैः पुरुषैः वत्स ! प्राचीनमपि दुष्ट-
राजादेशसिन्धुं त्वयैव निजबुद्धिसेतुबन्धेन समुत्तारितः सर्वो
ऽपि ग्रामः । ततः सप्रत्यपि प्रगुणीकुरु निजबुद्धिसेतुबन्धेना-
स्यापि दुष्टराजादेशसिन्धोः पारमधिगच्छाम इति । तत उवाच
रोहको वृकं प्रत्यासन्नं धृत्वा मेढकमेतं यवसदानेन पुष्टीकुरुत
यवस हि भक्षयन्ते न दुर्बलो ज्विष्यति वृकं च दृष्ट्वा न वृकि-
माप्स्यते ततस्ते तयैव कृतवन्त पक्षातिक्रमे च तं राज्ञः सम-
र्पयामासु । तोदने च तावत्पलप्रमाण एव जान । ततो ज्ञूयोऽपि
कतिपयदिनानन्तर राजा कुर्कुटः प्रेषितः एष द्वितयं कुर्कुटं विना
योधयितव्य इति एव संप्रोक्ष राजादेशे मिश्रितः सर्वोऽपि ग्रामो
बहिः सजायामाकारितो रोहक कथितश्च राजादेशः । ततो
रोहकेणाटर्गको महाप्रमाण आनायितो निर्मृष्टश्च नून्या सम्यक्
ततो घृत पुरो राजकुर्कुटस्तस्य ततः स राजकुर्कुट प्रतिवि-
म्बमात्मीयमादर्शं दृष्ट्वा मन्त्रनिष्कोऽयमपर कुर्कुट इति मत्वा
साहंकारं योक्तुं प्रवृत्तो जरुचेतसो हि प्रायस्तिर्यञ्चो ज्वन्ति ।
एव च परकुर्कुटमन्तरेण योधिते राजकुर्कुटे विस्मितः सर्वोऽपि
ग्रामलोक सपादितो राजादेशः निवेदित च राज्ञो निजपुरुषैः ।
ततो ज्ञूयोऽपि कतिपयदिवसातिक्रमे राजा निजादेश प्रेषित-
वान् युष्मन्नामस्य सर्वतः समीपे रमणीया धासुका विद्यते ततः
स्यत्रा वालुकामया कतिपया दवरका कृत्वा शीघ्रं प्रेषणीया इति
एव राजादेशे समागते मिश्रितः सर्वोऽपि बहिः सजाया ग्राम
पृष्ठश्च रोहकस्ततो रोहकेण प्रत्युत्तरमदायि नटा वय ततो नृत्य-
मेव वय कर्तुं जानीमो न दवरकादि । ततो राजादेशश्चावश्य
कर्तव्यः ततो वृहद्वाजकुत्रमिति चिरन्तना अपि कतिचिद्वासु-
कामया दवरका ज्विष्यन्तीति तन्मध्यादेकः कश्चिप्रच्छन्दभृतः
प्रेषणीयो येन तदनुसरणं वयमपि वासुकामयान् दवरकान्
कुर्म इति । ततो निवेदितमेवं राज्ञो नियुक्तपुरुषैः । राजा च
निरुत्तरीकृत तृष्णीमास्त । तत पुनरपि कतिचिदिनानन्तर
जीर्णहस्ती रोगग्रस्तां समुर्पुर्ग्रामे राजा प्रेषितः यथाऽय हस्ती
मृत इति न निवेदनीयाऽय च प्रतिद्विचमस्य वार्ता कथ-
नीया भकयने ग्रामस्य महान् दारुः । एव च राजादेशे
समागते तथैव मिश्रितः सर्वोऽपि ग्रामो बहिः सजायाम् ।
पृष्ठश्च रोहकस्ततो रोहकेणाटर्गकीयतामस्मै यवस पश्चाद्य-
विष्यति नक्कगिष्याम । ततो रोहकादेशेन दत्तो यवसस्तस्मै
रात्रौ च स हस्ती पञ्चन्यमुपगत । ततो रोहकवचनतो ग्रामेण
रात्रौ राज्ञो निवेदितम् । देवाऽय हस्ती न निरीदिति नोत्तिष्ठति
न क्वचन गृह्णाति न नीदाम करोति नाप्युच्यमानि ध्यामो विद-
धानि किं बहुना देव ! कामपि सचेनतचेद्य न करोति ।

ततो राजा जणितं किं रे मृतो हस्ती ततो ग्रामलोक आह देव !
देवपादा एव ब्रुवते न वयमिति । तत एवमुक्ते राजा मौनमा-
धाय स्थितः । आगतो ग्रामलोक स्वग्रामे । ततो ज्ञूयोऽपि
कतिपयदिनातिक्रमे राजा समादिष्टवानस्ति यौष्माकीण ग्रा-
मे सुस्वादुजलसंपूर्णः कूप स इह सत्वर प्रेषणीय । तत
एवमादिष्टो ग्रामो रोहक पृष्ठवान् । रोहक प्राह । एष ग्रामेयकः
कूपोः ग्रामेयकश्च स्वभावाद्दीर्घवति न च सजातीयमन्तरेण
विश्वाससमुपगच्छति ततो नागरिकः कश्चिदेकः कूपः प्रेष्यतां ये-
न तत्रैव विश्वस्य तेन सह समागमिष्यति इत्येवं निरुत्तरीकृत्य
मुत्कलिना राजनिष्कुता पुरुषाः तैश्च राज्ञो निवेदितं राजा च
स्वचेतसि रोहकस्य बुद्ध्यतिशयं परिभाव्य मौनमवब्रुव्य स्थि-
तस्ततो ज्ञूयोऽपि कतिपयदिवसातिक्रमेऽजिहितवान् । वन-
खण्डो ग्रामस्य पूर्वस्यां दिशि वर्तमान पश्चिमायां दिशि कर्त-
व्य इति अस्मिन्नपि राजादेशे समागते ग्रामो रोहकबुद्धिसुपजी-
व्य वनखण्डस्य पूर्वस्यां दिशि व्यवनिष्ठते ततो जानो ग्रामस्य
पश्चिमायां दिशि वनखण्डः निवेदित च राज्ञो राजनियुक्तैः पुरुषैः ।
ततः पुनरपि कावान्तरे राजा समादिष्टवान् वह्निसपर्कमन्तरेण
पायस पकव्यमिति तत्रापि सर्वो ग्राम एकत्र मिश्रितो रोहक-
मपृच्छत् रोहकश्चोक्तवान् तन्नुदानतीव जत्रेण भिन्नान् कृत्वा दि-
नकरकरनिकरसन्तसकरीपपद्माद्यादीनामुष्मणि तन्दुलपयोभृता
स्थावी निवेद्यतां येन परमान्तं संपद्यते तयैव कृत परमान्त
निवेदित राज्ञो विस्मित तस्य चेतः । ततो राजा रोह-
कस्य बुद्ध्यतिशयमवगम्य तदाकारणाय समादिष्ट येन
वान्केन मदादेशः सर्वेऽपि प्रायः स्वबुद्धिशात्सपादिता-
स्तेन चावश्यमागन्तव्यम् पर न शुक्लपक्के न कृष्णपक्के न
रात्रौ न दिवा न ज्ञायथा नाप्यातपेन नाकाशेन नापि
पादाज्यां न पथा नाप्युत्पथेन न स्नातेन नास्नातेन तत एवमादि-
ष्टे स रोहकः काण्डस्नान कृत्वा गन्त्रीचक्रस्य मध्यभूमिभागेन
ऊर्णमारुढो धृतचावनीरूपातपत्रः सध्यासमयेऽमावश्याप्रतिप-
त्सगमे नरेन्द्रपार्श्वमगमत् । स च रिक्तहस्तो न पश्येच्च राजान
देवतां गुरुमिति लोकश्रुतिं परिज्ञाव्य पृथिवीपिण्डमेकमादाय
गत प्रणतो राजा मुक्तश्च तत्पुरतः पृथिवीपिण्डस्ततः पृष्ठो राजा
रोहक । रे रोहक ! किमेतत् ? रोहक प्राह देव ! देवपादाः पृथिवी-
पतयः ततो मया पृथिवी समानीता । श्रुत्वा चेद प्रथमदर्शने मङ्ग-
लवच तुतोऽराजा मुत्कलितः शेषग्रामलोक रोहकः पुनरात्मपार्श्वे
शायित गते च यात्रिन्या प्रथमे यामे रोहकः शब्दितो
राज्ञा, रे रोहक ! जागर्षि किं वा स्वपिपि । देव ! जागर्षि रे तर्हि
किं चिन्तयसि स प्राह देव अश्वत्थपत्राणां किं दण्डो महान्
उत शिखेति तत एवमुक्ते राजा सशयमापन्नो वदति साधु
चिन्तित कोऽत्र निर्णयः । ततो राजा तमेव पृष्ठवान्
रे कथय कोऽत्र निर्णय इति तेनोक्त यावद्द्यापि शिखाग्रजागो न
शोपमुपयाति तावद्देहे अपि समे ततो राजा पार्श्ववर्तो लोकः पृष्ठः
तेन च सर्वेणाप्यविज्ञानत प्रतिपन्नततो ज्ञूयोऽपि रोहक सुस्वान् पु-
नरपि च द्वितीययामेऽपगतं राजा शब्दित पृष्ठश्च रे किं जागर्षि किं
वा स्वपिपि स प्राह देव ! जागर्षि किं रे चिन्तयसि देव ! जागर्षि किं
कथं प्रम्युत्तीर्णा इव वर्तुर्गुलिका जायन्ते तत एवमुक्ते राजा सश-
यापन्नस्तमेव पृष्ठवान् कथय रे रोहक ! कथमिति स प्राह देव सच-
तंकात्रिधानवानविशेषात् । तत पुनरपि रोहकः सुस्वाप तृतीय
यामेऽपगते ज्ञूयोऽपि राजा शब्दित रे किं जागर्षि किं वा स्व-
पिपि सोऽवादीत् देव ! जागर्षि किं रे चिन्तयन्वर्तसे देव खारु-
द्विजाजीम्य यावन्मात्र शरीर तावन्मात्र पुच्छसुत इन्नाधिक-
मिति तत एवमुक्ते राजा निर्णयकर्तुमशक्तः तमेवापृच्छत् रेकोऽत्र

निर्णय' देव सममिति ततो रोहकः सुप्त' प्राजातिके च मङ्गलप-
टहनिस्त्रेण सर्वत्र प्रसरमधिरोहति राजा प्रबोधमुपजगाम श-
ब्दितवांश्च रोहक स च निघाज्रमुपारूढो न प्रतिवाच दत्त-
वाद् । ततो राजा वीवाकङ्कतिकया मनाक् त स्पृष्टवान्ततः सोऽप-
गतनिघो जातः स्पृष्टश्च रे किं स्वपिपि स प्राह देव
जागमिं किं रे तर्हि कुर्वस्तिष्ठसि देव' चिन्तयन् । किं चिन्त-
यसि देव एतच्चिन्तयामि कतिभिर्जातो देव इति । तत एवमुक्ते
राजा सत्रीरु मनाक् तूष्णीमतिष्ठत् तत्क्षणानन्तरं पृष्टवान् क-
थय रे कनिभिरह जात इति । स प्राह देव पञ्चभि राजा नृयो-
ऽपि पृष्टवान् केन केनेति रोहक आह एकेन तावद्वैश्रमणेन वैश्र-
मणस्यैव जवतो दानशक्तेर्दर्शनात् । द्वितीयेन चाएनावेन वैरिस-
मूह प्रति चएनावस्यैव कोपदर्शनात् । तृतीयेन रजकेन यतो
रजक इव वस्त्र परिनिपील्य तस्य सर्वस्वमपहरन् दृश्यते । चतु-
र्थेन वृश्चिकेन यन्मामपि बाधक निघाज्रसुप्त वीवाकङ्कतिकाप्रेण
वृश्चिक इव निर्दय तुष्टसि । पञ्चमेन निजपित्रा येन यथावस्थित
न्याय सम्यक्परिपाजयसि । एवमुक्ते राजा तूष्णीमास्थाय प्रा-
जातिकङ्कन्यमकार्षीत् जननीं च नमस्कृत्यैकान्ते पृष्टवान् । कथ-
य मात' कतिजिग्द जात इति सा प्राह वत्स' किमेतत् प्रष्टव्य
निजपित्रा त्व जातः । ततो रोहकोक्त राजा कथितवान् वदति
त्व मातः स रोहकः प्रायोऽवीकनुद्धिर्न जवनीति । ततः कथय
सम्यक् नत्वमिति तत एवमतिनिर्वधीकृते सति सा कथया-
माम् । यदा त्वदूर्गाभानमासीत् तदाऽह बहिरुद्याने वैश्रवणपू-
जनाय गतवती वैश्रवण च यक्षमतिशयरूप दृष्ट्वा हस्तसस्पर्शेन
च सजातमन्मदोन्मादा जोगाय त स्पृहितवती । अपान्तराखे च
समागच्छन्ती चएनावयुवानमेकमतिरूपमपश्य ततस्तमपि जोगा-
य स्पृहयामि स्म । ततोऽर्वाकने जग समागच्छन्ती तथैव रज-
क दृष्ट्वाऽजिह्वपितवती । ततो गृहमागता सती तथाविधोत्सव-
वशात् वृश्चिक कणिक्कामय जङ्गलाय हस्ते न्यस्तवती । ततस्त-
त्सस्पर्शतो जातकामोदकेका तमपि जोगायाशसितवती तत एव
यदि स्पृहामात्रेणापि पितर सजवन्ति तर्हि सन्तु परमार्थतः
पुनरेक एव ते पिता सकञ्जगत्प्रसिद्ध इति । तत एवमुक्ते
राजा जननीं प्रणम्य रोहकवृश्चिविस्मितचेताः स्वावास-
प्रासादमगमत् । रोहक च सर्वेषां मन्त्रिणां मूर्द्धाजिपिक
मन्त्रिणमकार्षीत् तदेव भरहसिलेति व्याख्यातम् ॥ १ ॥

सप्रति पण्यति व्याख्यायते । द्वौ पुरुषौ एको ग्रामेयक' अप-
रो नागरिक' । ततो ग्रामेयकः स्वग्रामाच्चिर्भिटिका आनयन्
प्रतोदीद्वारे वर्तने त प्रति नागरिकाः प्राह यद्येता सर्वा अपि
तव चिर्भिटिका जङ्गयामि ततः किं मे प्रयच्छसति ग्रामेयकः
आह योजनेन प्रतोदीद्वारेण मोदको न याति तं प्रयच्छामि ततो
घाज्यामपि बहू पणित कृता साक्षिणो जना' ततो नागरिकेण
ता सर्वा अपि चिर्भिटिका मनाक् २ जङ्गित्वा मुक्ताः उक्तं च
ग्रामेयक प्रति जङ्गिताः सर्वा अपि त्वदीयाः चिर्भिटिकास्ततो
मे प्रयच्छ यथा प्रतिज्ञात मोदकमिति । ग्रामेयक प्राह न मे चि-
र्भिटिका भङ्गिताः तत कथ ते प्रयच्छामि मोदकमिति नागरिकः
प्राह । भङ्गिता मया सर्वा अपि चिर्भिटिका यदि न प्रत्येपि तर्हि
प्रत्ययमुत्पाद्यामीति । तेनोक्तमुत्पादय प्रत्ययम् ततो घाज्यामपि
चिपणिवीथं विस्तारिता विक्रयाय चिर्भिटिका' समागतो जन
क्रयाय नाश्च चिर्भिटिका निरोह्य लोको वकिं ननु भङ्गिताः
सर्वा अपि त्वदीया चिर्भिटिकाः तत्कथ वय गृह्णीम एव लोकेनोक्ते
साक्षिणा ग्रामेयकस्य च प्रतीतिरुदपादि जङ्गितो ग्रामेयक हा
कथ नु नाम मया तावत्प्रमाणा मोदको दातव्य । तन स जयेन
कम्पमानो विनयन्मो रूपकमेक प्रयच्छति नागरिको नेच्छति
ततो छे रूपके दानु प्रवृत्त तथापि नेच्छति । एव यावच्छतमपि
रूपकाणां नेच्छति ततस्तेन ग्रामेयकेण चिन्तित हस्ती हस्तिना

प्रेर्यते ततो धूर्त एव नागरिको वचनेन मां वक्षितवान् नापरनाग-
रिकमन्तरेण पश्चात्कर्तुं शक्यते इत्यनेन सह कतिपयदिनानि
व्यवस्थां कृत्वा नागरिकधूर्तानयद्वगामि तथैव कृत दत्ता चैकेन
नागरिकधूर्तेन तस्मै वृश्चिस्ततः तद्वृश्चिवनेन पूषिकापणे मोदक-
मेकमादाय प्रतिद्वन्दिन धूर्तमाकारितवान् साक्षिणश्च सर्वेऽप्या-
कारिताः ततस्तेन सर्वसाक्षिसमकृमिन्डकीवके मोदकोऽस्था-
प्यते जणितश्च मोदकः याहि रे याहि मोदक' स न याति तत-
स्तेन साक्षिणोऽधिकृत्योक्तं मयैव युष्मत्समकृ प्रतिज्ञात यद्यहं
जितो भविष्यामि तर्हि स मया मोदको यः प्रतोदीद्वारेण न
निर्गच्छति एषोऽपि न याति तस्माद्दह मुक्तव इति एतच्च साक्षि-
जिरचैश्च पार्श्ववर्तिभिर्नागरिकैः प्रतिपन्नमिते प्रतिजितः प्रति-
च्छन्दी धूर्तः । शृतकारनागरिकधूर्तस्यौत्पत्तिकी वृश्चि ॥ २ ॥

(रुक्वेत्ति) वृद्धोदाहरण तद्भावना क्वचित्पथि पथिकानां सह-
कारफलाभ्यादातुं प्रवृत्तानामन्तराय मर्कटका विदधते ततः पथि-
का' स्ववृश्चिवशादस्तुतत् पर्यालोच्य मर्कटानां समुख लोष्टकान्
प्रेषयामासु ततो रोषावच्छेत्सो मर्कटाः पथिकानां समुख सह-
कारफलानि प्रचिक्षेपुः पथिकानामौत्पत्तिकी वृश्चि' ३ तथा (खुडुक-
त्ति) श्रद्धुनीयकाभरण तद्दाहरणभावना राजगृह नगर तत्र
प्रसेनजित प्रसेनरिपुसमूहविजेता राजा नृयांसस्तस्य तनया-
तेषां च सर्वेषामपि मध्ये श्रेणिको राजा नृपत्रक्षणसपन्नः स्वचेत-
सि परिजावितोऽत एव च तस्मै न किञ्चिदपि ददाति नापि
वचसापि सस्पृशति मा शेषैरेव परासुर्विधीयेतेति बुद्ध्या स च
किञ्चिदप्यवजमानो मन्युभरवशात्प्रस्थितो देशान्तरं जगाम ।
क्रमेण वन्नातट नगरम् तत्र च क्षीणविजवस्य श्रेणिना विपणौ-
समुपविष्ट तेन च श्रेणिना तस्यामेव रात्रौ स्वप्ने रत्नाकरो निज-
हुहितर परिणयन् दृष्ट आसीत् तस्य च श्रेणिकपुण्यप्रभावतः
तस्मिन् दिने चिरलंचितप्रभूतक्रयाणकविक्रयेण महान् लाभः
समुत्पादि म्नेच्छहस्ताच्चाऽनर्घ्याणि महारत्नानि स्वल्पमैद्येन
समपद्यन्त तत सोऽचिन्तयत् अस्य महात्मनो मम सर्मीपमुपविष्ट-
स्य पुण्यप्रभाव एव यन्मया महती जूति एतावती समासादि-
ता आकृति च तस्यानिमनोहरामवशोक्य स्वचेतसि कल्पयामा-
स स एव रत्नाकरा य स्वप्ने मया रात्रौ दृष्ट ततस्तेन कृतकरा-
ञ्जविसपुटेन विनयपुर सरमाजापित श्रेणिक । कस्य यूय प्राचू-
र्णिका' । श्रेणिक उवाच जवतामिति । तत स एव नूतवचनश्र-
वणतो धाराहतकदम्बपुष्पमिव पुञ्जकितसमस्ततनुयष्टिं सर्वहु-
मान स्वगृह नीतवान् श्रेणिक जोजन्नादिक च सकञ्जमप्यात्मना-
ऽधिकतर सपाद्यामास पुण्यप्रभाव च तस्य प्रतिदिवसमात्मनो
धनदानवृश्चिस्सभवेनासाधारणमजिसर्माद्वयमाण' कतिपयदिना-
निक्रमे तस्मै स्वहुहितर नन्दानामान दत्तवान् श्रेणिकोऽपि तथा
सह पुरदर इव पौत्रोम्या मन्मथमनोरयनापूरयत्पञ्चविधभोग-
दावसो वनूव । कतिपयवासरातिक्रमे च नन्दाया गर्भाधानम-
नूत् इतश्च प्रसेनजित्स्वान्तसमय विभाव्य श्रेणिकस्य परपरया
वार्तामधिगम्य तदाकारणाय सत्वरमुष्टवाहनान् पुरुषान् प्रेषया-
मास ते च समागत्य श्रेणिक विज्ञतवन्तो देव । जीप्रमागम्यतां
देव सत्वरमाकारयति ततो नन्दा समापन्नसत्वामापञ्च "अम्ह
रायगिहे परुरखुद्दु गोपावा । जह श्रमहेर्हि कज्ज तो एज्जहत्ति"
एतद्वाक्य क्वचित् द्विखिच्चा श्रेणिको राजगृह प्रति चक्षितवान्
नन्दायाश्च देवलोकच्युतमहानुभावगर्भसत्वप्रभावत एव दौह-
दमुदपादि यद्यहं यष्टि प्रवरकुञ्जरमधिरुद्धा निखिज्जनेज्या धन-
दानपुरस्सरमभयप्रदान करोमीति पिता च तद्विद्युज्जनेदौहद-
मुत्पन्न ज्ञात्वा राजान विज्ञाय पृश्नितवान् काश्चक्रमेण च प्रवृत्ते

प्रसन्नमये प्रातरादित्यविश्रामिव दश दिशः प्रकाशय—
 नजायत परममृतस्तस्य च दैहदानुसारेण अभय इति
 नाम चक्रे सोऽपि चाजयकुमारो नन्दनवनान्तर्गतकल्पपादप
 इव तत्र सुत्नेन परिवर्द्धते शास्त्रप्रदणादिकमपि यथाकालं कृत-
 वान् । अन्यदा च स्वमातरं पप्रच्छ मात ! कथं मे पिता-
 ऽज्जिति तत सा कथयामास मूलत आरज्य सर्व्वं यथावस्थितं
 वृत्तान्तं दर्शयामास च शिखितान्यकराणि । ततो मातृवचनता-
 त्ययावगमनो शिखिताकरार्यावगमनश्च ज्ञातमभयकुमारेण यथा
 मे पिता राजगृहे गजावर्तते इति एवं च ज्ञान्वा मातरमभाषीत्
 ब्रजामां राजगृहे सार्येन मह वयमिति । सा प्रत्यवादीत् वत्स !
 यद्गणसि नन्करामीनि ततोऽभयकुमारः स्वमात्रा सह सार्येन
 ममं चक्षित प्रातो राजगृहस्य बहिः प्रदेशे ततोऽजयकुमारस्तत्र
 मातरं विमुच्य किं प्रवर्तते सप्रति पुरे कथं वा राजा दर्शनीय
 इति विचिन्त्य राजगृहं प्रविष्टः । तत्र पुरप्रवेशे एव निर्जैत्रकृप-
 तटे समन्ततो शोकं समुदायेनावतिष्ठतं पृष्टं चाजयकुमारेण कि-
 नित्येय शोकमेवापकं ततो शोकेनाक्षमम् । अस्य मध्ये राज्ञो-
 ऽद्भुत्यान्नरणमास्ते तत् यो नाम तटे स्थित स्वहस्तेन गृह्णाति
 तस्मै राजा महती वृत्तिं प्रयच्छतीति तत एव श्रुते पृष्टः प्रत्यास-
 न्नवर्तिनो राजनियुक्ता पुनराः तैरप्येवमेव कथितं ततोऽजयकु-
 मारोऽप्युक्तं तटे स्थितो गृहीष्यामि राजनियुक्तैः पुरुषैस्त्वं गृ-
 हाण त्वं यत्प्रतिज्ञातं राजा तदवश्यं करिष्यते ततोऽजयकुमा-
 रेण परिज्जावितमद्भुत्याभरणे दृष्ट्वा सम्यक् तत आर्द्रगोमयेनाह तं-
 सद्भन्त तत्तत्र नतस्मास्मिन् शुक्रे मुक्त कृपान्तगतपानीय भूतो
 जज्ञेन परिपूर्णं स कृपं नरति चोपरि सोऽद्भुत्यान्नरणं शुष्कगो-
 मयस्ततस्तदस्थेन सता गृहीतमद्भुत्याभरणमजयकुमारेण कृत-
 श्वान्तकौश्यादशो शोकेन, निवेदितं राज्ञो राजनियुक्तैः पुरुषै-
 राकारितोऽजयकुमारो राजा, गतो राज्ञः समीपं मुभोच पुनोद्भु-
 द्याभरणं पृष्टश्च राजा वत्स ! कोऽसि त्वम् । अजयकुमारेणोक्तम् ।
 हे देव ! शुभं त्वय राजा प्राह कथम् । तत प्राक्तनवृत्तान्तं कथि-
 तवान् ततो जगाम महाप्रमोदं राजा चकारोत्सङ्गे अजयकुमार
 सुम्यितवान्तनेह दिगसि पृष्टश्च श्रेणिकेनाभयकुमारो वत्स ! कते
 माना वर्तते देव ! बहिः प्रदेशे ततो राजा रूपरिच्छदः तस्या
 सन्सुगन्मुपागमत् । अजयकुमारश्चात्र समागत्य कथयामास ल-
 व्यं नन्दाया तत नान्मानं मण्मयितुं प्रवृत्ता निषिधा च अज-
 यकुमारेण माननं कृत्वा तं कुञ्जश्रीणां निजपानीविरहितानां निज-
 पतिदर्शनमन्तरेण मृषणं कर्तुमिति समागतो राजा पपान राज्ञ
 पादयोर्नन्दा मन्मानिता च मृषणादिप्रदानेनातीव राजा मन्नेह
 प्रवेशिता महाविजया नगरं तपुत्रा स्थापितश्चाभयकुमाराऽमा-
 त्यपटे इति अजयकुमारस्योत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ ४॥

नया (पडति) पटोदाहरणमद्भावना औ पुन्यौ एकस्य
 आच्छादकत्वेऽत्र सौत्रिकोऽपरम्योर्लामय तौ च सह गत्वा
 युगपन्तानु प्रवृत्तौ नत्रोष्णीमयपटन्वामी स्वपटं विमुच्य द्वि-
 तीयमन्त्रं सौत्रिकं पटं गृह्णन्वा गन्तुं प्रस्थितो द्वितीयो याचते
 स्वपटं न न प्रयच्छति ततो राजकुले च व्यवहारो जातः
 तत कारणिकैर्द्वयोर्गपि सिग्मो कर्तव्यत्वात्तन्निवेन ततोऽ
 वनेचने रते सति जगामयपटन्वामिनं शिरस उर्गावयवा
 विनिर्जन्तु ततो घातं कृतमेव न सौत्रिकपटस्य स्वामिति
 निर्वातोऽपरस्य समपितं सौत्रिकपटं कारणिकानामौत्प-
 त्तिकी बुद्धिः ॥ ५॥ (मण्डनि) मण्डोदाहरणमद्भावना कस्य चि-
 त्तुर्गमस्य पुराणवृत्तजन्तं नन्दो गृहस्थाधस्ताडिनं प्रविशन्
 पृच्छेत् गृहं मृष्टवान् ततस्तन्वैवमजायत गृह्णा नूनमुदरे मे

सरटः प्रविष्टः ततो गृहं गतो महतीमधूर्ति कुर्व्वन्नऽनीव
 दुर्वलो बभूव वैद्यं च पप्रच्छ वैद्यश्च ब्रातवानसंभवमेतत्
 केवलमस्य कथंचिदाशङ्का समुदपादि ततः सोऽवादीत् यदि
 मे शतं रूपकाणां प्रयच्छसि ततोऽह त्वां निराकुलकरोमि तेन
 प्रतिपन्नं ततो वैद्यो विरेचकौपथं प्रदाय तस्य लाक्षारस-
 खररिद्रतं कृत्वा सरटं घटे प्रक्षिप्य तस्मिन् घटे पुरीषोत्सर्गं
 कारितवान् ततो वैद्येन दर्शितः तस्य पुरीषखररिद्रतो घटे
 सरटो व्यपगता तस्य सर्वा शङ्का जातो बलिष्ठशरीरो वैद्यस्यौ-
 त्पत्तिकी बुद्धिः ॥ ६ ॥

(कायसि) काकोडाहरणं तद्भावना वेदान्ते नगरे केनापि
 सौगतेन कोऽपि स्वतपश्चुल्लकः पृष्टः भो चुल्लक ! सर्वज्ञाः
 किल तवार्हन्तस्तत्पुत्रकाश्च यूयं तत्कथय कियन्तो अत्र पुरे
 वसन्ति वायसाः ततः चुल्लकश्चिन्तयामास शठोऽयं प्रतिश-
 ठाचरणेन निर्लोठनीयः तत स्वबुद्धिवशात् इदं पठितवान्—
 “ सट्टिं कागसहस्सा, इह यं छिन्नायडे परिवसन्ति । जइ ऊण-
 गय वमिया, अचमहिया पाहुणा आया ’ ततः स भिक्षु
 प्रत्युत्तरं दातुमशक्नुवन् लकुडाहतशिगस्क इव शिरःकरइ-
 यमानो मौनमाधाय गत इति चुल्लकस्योत्पत्तिकी बुद्धिः ॥
 अथवा अपरो वायसदृष्टान्तः कोऽपि चुल्लकः केनापि भागव-
 तेन दुष्टदुष्ट्या पृष्टो भो चुल्लक ! किमेव काको विष्टामितस्ततो
 विक्षिपति चुल्लकोऽपि तस्य दुष्टबुद्धितामवगम्य तन्मर्मवित्
 प्रत्युत्तरं दत्तवान् युष्मत्सिद्धान्ते च जले स्थले च सर्वत्र
 व्यापी विष्णुरभ्युपगम्यते ततो यौष्माकीणं सिद्धान्तमुपश्रुत्य
 एषोऽपि वायसोऽचिन्तयत् किमस्मिन् पुरीषे समस्ति विष्णुः
 किं वा नेति ततः स एवमुक्त्वा चारणाहतमर्मप्रदेशे इव घूर्णितचे-
 तनो मौनमवलम्ब्य रुपा धूमायमानो गतः इति चुल्लकस्यौ-
 त्पत्तिकी बुद्धिः ॥ ७—८ ॥

(उच्चारैति) उच्चारोदाहरणं तद्भावना काचित्पुरेकोऽपि धिग्जा-
 तीयः तस्य भार्या अभिनवयौवनोद्देशेटरमणीया लोचनयुगलव-
 क्रिमाचलोकनमहाभङ्गीनिपातनताडितसकलकामिकुरङ्गहृद-
 या प्रवलकामोन्मत्तमना आसीत् सोऽन्यदा धिग्जातीय-
 तया भार्यया सह देशान्तरे गन्तुं प्रवृत्तोऽपान्तरात्रे च
 धूर्तः कोऽपि पथिको मिश्रितः । सा च धिग्जातीया जार्या
 तस्मिन् रतिं वरुवती ततो धूर्तः प्राह मदीया एषा जार्या
 धिग्जातीयः प्राह मदीयेति ततो राजकुत्रे व्यवहारो जातः ।
 तत कारणिकैर्द्वयोर्गपि पृथक् कृत्य हस्तनदिनचुक आ-
 हारः पृष्टो धिग्जातीयनोक मया हस्तनदिने तिहा जज्ञितास्त-
 ज्ञार्यया च । धूर्तनान्यत्किमपि उक्तं ततो दत्त तस्या कारणि-
 कैर्विरेकोपथं जातो विरेको दृष्टा पुरीषान्तर्गतास्तिहा दत्ता सा
 धिग्जातीयस्य निर्धादिनो धूर्तश्च । कारणिकानामौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ ९ ॥

(गवत्ति) गजोदाहरणं तद्भावना वसन्तपुरे नगरे कोऽपि
 राजा दुष्टानिजयसपन्नं नन्विऽमन्वेपमाणं चतुष्पये हस्तिनमा-
 दानस्तन्ने वन्धयित्वा घोषणामचीकरत् योऽमुं हस्तिनं तोल्य-
 ति तस्मै राजा महती वृत्तिं प्रयच्छतीति इमां घोषणां धृत्वा क-
 श्चिदेकं पुमान् हस्तिनं महासरसि नावमारोपयामास तस्मि-
 श्चाक्रे यावन्प्रमाणा नार्जते निमन्ना तावति प्रमाणे रेखामदात्
 तत समुत्तार्गिनो हस्ती तटे प्राङ्गिणा गण्मदौकल्पना नाविघ्रावा-
 णस्ते च नावप्रक्षिप्त्वा यावत् रेखां मर्यादीहृत्य जज्ञे निमन्ना
 नान्ततस्तोदितो मवे ने पापाणां कृतमेकत्र पञ्चपरिमाणं निव-
 दितं गङ्गे देव एतावत्पञ्चपरिमाणो हस्ती वर्तते ततस्तुताय गजा
 कृतो मन्त्रि मारुदसूक्तान्निषिक्तः परमो मन्त्री तस्योत्पत्तिकी बुद्धिः
 १० (पायणेत्ति) नणस्सहोदाहरणं विटो नाम कोऽपि पुरयो राज्ञ

प्रत्यासन्नवर्ती तं प्रति राजा निजदेवीं प्रशंसति अहो निरामया मे देवी या न कदाचिदपि वातनिसर्गं विदधाति । विटः प्राह देव ! न भवतीहं जातुचिन् । राजा अवादीत् कथं विट आह देव धूर्ता देवी ततो यदा सुगन्धिपुष्पाणि चूर्षन्नासा त्वां सम्पर्पयति नासिकाग्रे तदा ज्ञातव्यं वातमुञ्चतीति ततोऽन्यदा राज्ञा तथैव परिभाषितं सम्यगवगतं च हसितं ततो देवी हसननिमित्तकयनाय निर्वन्ध कृतवती ततो राजाऽतिनिर्वन्धे कृते पूर्ववृत्तान्तमचकथत् । ततश्चुकोप तस्मै विटाय देवी आरूढो देशत्यागेन । तेनापि जज्ञे नूनमकथयत् पूर्ववृत्तान्तं देवो देव्यास्तेन मे चुकोप देवी । ततो महान्तमुपानहां ऋमादाय गतो देवीसकाशं विज्ञापयामास देवीम् । देवि ! यामो देशान्तराणि देवी उपानहां प्ररं पार्श्वे स्थितं दृष्ट्वा पृथ्वती रे किमेष उपानहांऋः । सोऽवादीत् देवि यावन्ति देशान्तराण्येतावतीति रुपानङ्गिर्गन्तुं शक्यामि तावत्सु देव्याः कीर्तिर्विस्तारणीया तत एवमुक्ते मा मे सर्वत्राप्यकीर्तिर्जायेतेति परित्राय्य देवी वज्ञात् तं धारयामास । विटः स्यौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ ११ ॥

(गोलोत्ति) गोलकोदाहरणं तद्भावना लाक्षागोलकः कस्यापि बालकस्य कथमपि नासिकामध्ये प्रविष्टः तन्मातापितरावतीव आर्तौ बभूवतुः दर्शितो बालकः सुवर्णकारस्य तेन च सुवर्णकारेण प्रतप्ताग्रभागया लोहशलाकया शनैः २ यत्नतो लाक्षागोलको मनाक् प्रताप्य सर्वोपि समाकृष्टः सुवर्णकारस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ १२ ॥ (खंभत्ति) स्तम्भोदाहरणं तद्भावना । राजा मन्त्रिणमेकं गवेषयन् महाविस्तीर्णतटाकमध्ये स्तम्भमेकं निक्षेपयामास तत एव घोषणां कारितवान् यो नाम तदस्थितोऽमु स्तम्भं दवरकेण वध्नाति तस्मै राजा शतसहस्रं प्रयच्छति तत एव घोषणां धृत्वा कोऽपि पुमान् एकस्मिन् तदप्रदेशे कोलके भूमौ प्रक्षिप्य दवरकेण वध्वा तेन दवरकेण सह सर्वतस्तटे परिभ्राम्यन् मध्यस्थितं त स्तम्भं वध्वा लोकेन च बुद्धयतिशयसपन्नतया प्रशंसितो निवेदितश्च राज्ञो राजनियुक्तैः पुरुषैः तुतोप राजा ततस्त राजा मन्त्रिणमकार्षीत् तस्य पुरुषस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः १३ (खुल्लत्ति) जुल्लकोदाहरणं तद्भावना कस्मिंश्चित्पुरे काचित्परिव्राजिका सा यो यत्करोति तदहं कुशलकर्मा सर्वं करोमीति राज्ञ समक्षं प्रतिज्ञां कृतवती राजा च तत्प्रतिज्ञासूचकं पटहमुद्घोषयामास । तत्र च कोपि जुल्लको भिक्षार्थमटन् पटहशब्दं श्रुतवान् श्रुतश्च प्रतिज्ञार्थः ततो धृतवान् पटहं प्रतिपन्नो राजसमक्षं व्यवहारो गतो राजकुले जुल्लकस्ततस्तं लघुं दृष्ट्वा सा परिव्राजिकात्मीयं मुखं विकृत्यावज्ञयाभिधत्ते कथय कुतो गिलामि तत एवमुक्ते जुल्लकः खं मेढ्रं दर्शितवान् ततो हसितं सर्वैरपि जनैरुद्घुष्टं च जिता परिव्राजिका तस्या एवं कर्तुमशक्तत्वात् ततः जुल्लकः कायिक्या पद्ममालिखितवान् सा कर्तुं न शक्नोति ततो जिता परिव्राजिका । कुल्लकस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः १४ ।

(मग्गति) मार्गोदाहरणं तद्भावना कोऽपि पुरुषो निजजनार्थं गृहीत्वा वाहनेन ग्रामान्तरं गच्छति अपान्तरात्रे च क्वचिदप्रदेशे शरीरचिन्तानिमित्तं तद्धार्यावाहनाद्गतीर्णवन् तस्यां च शरीरचिन्तानिमित्तं कियद्भागं गतायां तदप्रदेशवर्तिनी काचित् व्यन्तरी पुरुषस्य रूपसौभाग्यादिकमवद्योक्ष्य कामातुरा तद्रूपेणागत्य वाहनं विद्यन्ना सा च तद्धार्या शरीरचिन्तां विधाय यावद्वाहनसमीपमागच्छति तावदन्त्यां स्त्रियमात्मममानरूपां वाहनरूढां पश्यति सा च व्यन्तरी पुरुष प्रत्याह एषा काचित् व्यन्तरी मदीय रूपमाचर्य तव सकाशमागच्छति तत खेटय सत्वर

ततः स पुरुषः तथैव कृतवान् । सा चारदन्ती पश्चाद्ध्वना समागच्छति पुरुषोऽपि तामारदन्तीं दृष्ट्वा मूढचेता मन्दः २ खेटयामास ततः प्रावर्तत तयो स्तद्धार्याव्यन्तरीनिर्गुरभापणादिकः परस्परं कलहः ग्रामे च प्राप्ते जातः तयो राजकुत्रे व्यवहारं पुरुषश्च निर्धयमकुर्वन्नुदासीनो वर्तते । ततः कारणिकैः पुरुषो दूरे व्यवस्थापितो भणिते च द्वे अपि स्त्रियौ युवयोर्मध्ये या काचिदमु प्रथमं हस्तेन संस्पृश्यति तस्याः पतिरेव न शोषायाः । ततो व्यन्तरी दूरतः हस्तं प्रसार्य प्रथमं स्पृशति ततो ज्ञानं कारणिकैरेणा व्यन्तरीति । ततो निर्धाटिता द्वितीया च समर्पिता स्वपते । कारणिकानामौत्पत्तिकी बुद्धिः १५ (इत्यन्ति) ह्युदाहरणं तद्भावना मूढदेवकएरुरीकौ सह पत्न्यां गच्छतः इतश्च कोऽपि सन्नार्याकः पुरुषः तेनैव पथा गन्तुं प्रावर्तत कएरुरीकश्च दूरस्थितः तद्धार्यागतमातिशायि रूपं दृष्ट्वा सान्निहायो जातः कथितं च तेन मूढदेवस्य यदीमां मे सपादयसि तदाह जीवामि नान्यथेति ततो मूढदेवोऽवादीत् मात्वर्यीरुरह ते नियमतः सपादयिष्यामि । ततस्ती द्वावप्यव्यक्तितौ सत्वरं दूरतो गतौ ततो मूढदेवः कएरुरीकमेकस्मिन्वननिकुञ्जे संस्थाप्य पथि ऊर्ध्वस्थितो वर्तते ततः पश्चादायातः सन्नार्याकः स पुरुषो भणितो मूढदेवेन । भो महापुरुष ! महिवाया मेऽस्मिन्वननिकुञ्जे प्रसवो वर्तते ततः कृणमात्रं निजमहिवां विसर्जय, विसर्जिता तेन अगता कएरुरीकपार्श्वं ततः कृणमात्रं स्थित्वा समागता । “ आगन्तु य ततो, पश्य धेनुण मूढदेवस्स । धुत्ती जणह हसती, पिय खुणे दारओ जाओ ” इयोरपि तयोरौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ १६ ॥

(पश्चि) पतिदृष्टान्तं तद्भावना द्वयोर्जात्रोरेका भार्या लोके च महाकौतुकमहो द्वयोरध्येया ममानुरागेति एतच्च श्रुतिपरंपरया राज्ञोऽपि श्रुतं परं विस्मयमुपागतो राजा । मन्त्री ब्रूते देव ! न भवति कदाचिदप्येतदवश्यं विशेषः कोऽपि भविष्यति राज्ञोक्तं कथमेतदवसेयम् । मन्त्री ब्रूते देवाचिरादेव यथा ज्ञास्यते तथा यतिष्यते । ततो मन्त्रिणा तस्याः स्त्रियां लेखः प्रेषितो यथा द्वावपि निजपती ग्रामद्वये प्रेषणीयावेकः पूर्वस्यां दिशि विवक्षिते ग्रामेऽपरोऽपरस्यां दिशि । तस्मिन्नेव च दिने द्वाञ्चामपि गृहे समागन्तव्यम् । ततस्तया यो मन्दबल्लभः स पूर्वस्यां दिशि प्रेषितोऽपरोऽपरस्यां दिशि । पूर्वस्यां दिशि यो गतः तस्य गच्छतः आगच्छतश्च समुखं सूर्यं । य पुनरपरस्यां दिशि गतः तस्य गच्छतः आगच्छतश्च पृष्ठतः । एव च कृते मन्त्रिणा ज्ञातमयं मन्दबल्लभोऽपरोऽप्यन्तबल्लभः । ततो निवेदितं राज्ञो राज्ञा च न प्रतिपन्नं यतोऽवश्यमेकः पूर्वस्यां दिशि प्रेषणीयोऽपरोऽपरस्यां दिशि । ततः कथमेव विशेषोऽवगम्यते तत पुनरपि मन्त्रिणा लेखप्रदानेन सा महेलोक्ता द्वावपि निजपती तयोरेव ग्रामयोः समकं प्रेषणीयौ तथा च तौ तथैव प्रेषितौ मन्त्रिणा च द्वौ पुंस्यौ तस्याः समीपे समकं तयो शरीरापाटवनिवेदकौ प्रेषितौ द्वाञ्चामपि च सा समकमाकारिता ततो यो मन्दबल्लभशरीरपाटवनिवेदकः पुरुषस्त प्रत्याह स देवो मन्दशरीरी द्वितीयोऽप्यतुरश्च वर्तते ततस्त प्रत्यहं गमिष्यामि । तथैव कृतं ततो निवेदितं राज्ञो मन्त्रिणा प्रतिपन्नं राज्ञा तथेति । मन्त्रिणौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ १७ ॥

(पुत्तत्ति) पुत्रदृष्टान्तं तद्भावना कोऽपि वणिक् तस्य द्वे पत्न्यौ एकस्य पुत्रोऽपरावन्ध्या परं सापि न पुत्रं सम्यक्प्रापयति ततः स पुत्रो विशेषं न जानीते यथेयं मे जननी इत्यनेति सोऽपि वणिक् सन्नार्यापुत्रो देशान्तरं गतो गतमात्रं एव परासुरभूत् ततो द्वयोरपि तयोः कलहोऽजायत । एका जणति ममैव पुत्रस्त्वतोऽहं

गृहस्वामिनी द्वितीया तु वक्ति का त्वं ममैव पुत्र ततोऽहमेव-
गृहस्वामिनीति । एवं तयो परस्पर कवहे जाते राजकुत्रे व्यव-
हागे जात । ततोऽप्यात्य प्रतिपाद्यामास निजपुरुषान् भो पूर्व-
उच्य समस्तं विज्रज्य ततो दारक चो प्रागौ करपत्रेण कुरुत
कृत्वा चैक खण्डमेकस्यै समर्पयत द्वितीय द्वितीयस्यै । तत एत-
दमान्वाक्य शिरसि महाज्वलासहस्रावलीढवज्रोपनिपात-
कल्प पुत्रमाता श्रुत्वा सोत्कम्पहृदयान्त प्रविष्टतिर्धक्शिवेव दुः-
खयुक्त प्रवृत्ता हेस्वामिन ! महामात्य न ममैव पुत्रो न मे किञ्चिदर्थ-
न प्रयोजनमेतस्या एव पुत्रो भवत्विय गृहस्वामिनी च अह पुनरमु-
पुत्र द्रस्थितापि परगृहेषु दारिद्र्यमपि कुर्वती जीवनं हृदयानि-
तावना च कृतकृत्यमात्मानं प्रपत्स्ये । पुत्रेण विना पुनरधुनापि
समस्तोऽपि मे जीवदोकोऽस्तमुपयाति इतरा च न किमपि वक्ति
ततोऽप्यात्येन तां सुदु खं परिभाष्य उक्तमेतस्या पुत्रो नास्या इति ।
मैव च सर्वस्य स्वामिनी कृता द्वितीया तु निर्धादिता अमात्यस्यौ-
त्पत्तिकी बुद्धिः १८ अरहसिद्वैमेढेत्यादिका च गाथा रोहक सविध-
नसूचिका सा च प्रागुक्तकथानकानुसारेण स्वयमेव व्याख्येया ।
(मधुसिङ्केत्यादि) मधुयुक्त सिक्य तदृष्टान्तप्रावना कश्चित्कौलि-
कः तस्य जार्या स्वैरिणी सा चान्यदा केनापि पुरुषेण सह क्वचित्प्र-
देशे जात्रिकामध्ये मैथुन सेवितवती मैथुनस्थितया च नया उपरि-
भ्रामरमुपनंत्रं दृष्ट कृण्मात्रानन्तरं च गृहे समागता । द्वितीयं च दि-
वसे स्वभर्ता मदन क्रीणस्तया निवारितो मा क्रीणहि मदन म-
दहं भ्रामरमुत्पन्नं दर्शयामि । तत सक्रयणाद्विनिवृत्तो गतौ च तौ
द्रावपि तां जात्रिं न पश्यति सा कथमपि कौलिकी भ्रामरं दृष्ट-
वती ततो येन संस्थानेन मैथुन सेवितवती तेन संस्थानेन स्थिता
ततो भ्रामरं दृष्टवती दर्शयामास च कौलिकाय कौलिकोऽपि
च तथारूप संस्थानमवलोक्य ज्ञातवान् नूनमेवा दुराचारिणी
ति । कौलिकस्यौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ १९ ॥

(मुद्दियति) मुद्रिकोदाहरणं तद्भावना क्वचित्पुरे कोऽपि
पुरोध्या सर्वत्र स्थानसत्यवृत्तिर्यथा परकीयान्निक्षेपानादाय
प्रभूतकालातिक्रमेऽपि तथास्थितानेव समर्पयतीति एतच्च
ग्रान्या कोऽपि द्रमक तस्मै स्वनिक्षेप समर्प्य देशान्तरं प्रभू-
तनगरमगमत् प्रभूतकालातिक्रमे च भूयोऽपि तत्रागतो याच-
ते स्व निक्षेप पुरोध्याश्च मूलन एवापलवति कस्व कीदृशो
या तव निक्षेप इति । ततः स रङ्गो वराकः स्वनिक्षेपमलभमा-
न शून्यचित्तो बभूव । अन्यदा च तेनामात्यो गच्छन् दृष्टो या-
चिनश्च देहि मे पुगेहित ! सुवर्णसहस्रप्रमाण निक्षेपमिति ।
तत एतद्राकर्ण्य अमात्य तद्विषयकृपापरीतचेताः बभूव ।
ततो गत्वा निवेदितं राज्ञः कारितश्च दर्शनं द्रमकोऽपि राज्ञा
भगिनः पुगेध्या देहि तस्मै द्रमकाय स्व निक्षेपमिति । पुरोहि-
तोऽप्यादीन् देव ! नस्याह न किमपि गृहामि । ततो राजा
मानमभ्रान् । पुगेधसि च स्वगृह गते राजा विजने तं द्रमक
पृष्टवान् न कथय ! सत्यमिति ततस्तेन दिवसमुहर्तस्थानपा-
श्ववर्तिमानुपादिक कथितम् ततोऽन्यदा राजा पुरोधसा सम-
रन्तु प्रावर्तत परस्परं नाममुद्रा सञ्चारिता ततो राजा यथा
पुरोध्या न वेत्ति तथा कस्यापि मानुषहस्ते नाममुद्रां समर्प्य
न प्रति चभाण रे पुगेधसो गृहे गत्वा तद्रार्यामेवं ब्रूहि यथाऽ
हं पुगेधसा प्रेषित इयं च नाममुद्राभिज्ञानं तस्मिन् दिने
तस्यां घेलायां यः सुवर्णसहस्रं नवलको द्रमकसत्कः त्वत्स-
मन्नममुद्राप्रदेशे मुनोऽस्ति तं भट्टिति समर्पय तेन पुरुषेण
तथैव कृतं मापि च पुगेधसो भार्या नाममुद्रां दृष्ट्वाऽभिज्ञान
मिलनतश्च सत्यमेव पुगेधसा प्रेषित इति प्रतिपन्नवती ।
ततः समर्पयामास तं द्रमकनिक्षेपं तेन पुनरेगार्तीय राज्ञः स
मर्पयते राजा चान्येषां वदन्तां नवलकाना मध्ये स द्रमकनव-

लकः प्रक्षिप्तः । आकारितो द्रमकः पार्श्वे चोपवेशितः पुरोध्या
द्रमकोऽपि तथात्मीयं नवलकं दृष्ट्वा प्रमुद्रितहृदयो विकसित-
लोचनोऽपगतचित्तसून्यताभावः सहर्षे राजानं विज्ञापयितु
प्रवृत्तो देव ! देवपदानां पुरत एवमाकारो मदीयो नवलकस्त-
तो राजा तस्मै समर्पयामास । पुरोधसो जिह्वाच्छेदमर्चिकर
त् । राज्ञः औत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ २० ॥

(अकृत्ति) अङ्कदृष्टान्तभावना कोऽपि पार्श्वे रूपकसहस्रनव-
लकं निक्षेपितवान् तेन च निक्षेपग्राहिणा तं नवलकमधः प्रदेशे
च्छित्वा कूटरूपकाणां सञ्चृतः तथैव च सीवितः । ततः काष्ठा-
न्तरे तस्य पार्श्वान्निक्षेपस्वामिना स्वनिक्षेपो गृहीतः परिजावितः
सर्व्वतः तथैव दृश्यते मुद्रादिक तत उद्घादिता मुद्रा यावत् रूप-
कान् परिजावयति तावत्सर्वानपि कृटान्पश्यति ततो जातो रा-
जकुत्रेण तयोर्व्यवहारः । पृष्टः कारणकैर्निक्षेपस्वामी प्रोः कति-
सख्यास्तव नवलकं रूपका आसीरन् स प्राह सहस्र ततो गण-
यित्वा रूपकाणां सहस्रं तेन नृतः स नवलकः स च परिपूर्णं
नृत केवलं यावन्मात्रमधस्ताच्छिन्नस्तावन्यून इति उपरि सी-
वितुं न शक्यन्ते ततो ज्ञात कारणकैः नूनमस्याऽपहता रूपका-
ततो दापितो रूपकसहस्रमितरो नवलकस्वामिनः । कारणिका-
नामौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ २१ ॥

(नाणत्ति) कोऽपि कस्यापि पार्श्वे सुवर्णपणञ्जतं नवलकं कि-
प्तवान् ततो गतो देशान्तरं प्रचूते च काष्ठातिक्रान्ते निक्षेपग्राही
तस्मान्नवलकाज्जात्यसुवर्णमयान् पणान् गृहीत्वा हीनवर्णकसु-
वर्णपणान् तावत्संख्याकान् तत्र प्रक्षिप्तवान् तथैव च स नवलकः
तेन सीवितः ततः कतिपयदिनानन्तरं स नवलकस्वामी देशा-
न्तरादागत स्व च नवलकं तस्य पार्श्वे याचितवान् सोऽपि स-
मर्पयामास परिजावित तेन मुद्रादिक तथैव दृष्टम् । ततो मुद्रां
स्फोटयित्वा यावत्पणान्परिजावयति तावत्हीनवर्णसुवर्णकमयान्
पश्यति ततो वचूव राजकुत्रे व्यवहारं पृष्ट च कारणकैः कः
काष्ठ आसीत् यत्र त्वया नवलको मुक्त इति । नवलकस्वामी
प्राह । अमुक्त इति ततः कारणकैरुक्तं स चिरन्तनकालोऽधुना
ततकाश्चकृताश्च दृश्यन्तेऽमी पणास्ततो मिथ्याज्ञापी नूनमेव नि-
क्षेपग्राहीति दृष्टितो दापिताश्च तस्य तावत्पणास्तमिते । कार-
णिकानामौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ २२ ॥

(जिक्वुत्ति) भिकूद्राहरणं तद्भावना कोपि कस्यापि जिह्वोः
पार्श्वे सुवर्णसहस्रं निक्षिप्तवान् काष्ठात्तरे याचते स च जिह्वुर्न प्रय-
च्छतिकेवलमद्यकल्पे वा ददामीति विप्रतारयति ततस्तेन द्यू-
तकारा अचञ्चगितास्तनस्तै प्रतिपन्न निश्चित दापयिष्याम । ततो
द्यूतकारा रक्तपत्रेपेण सुवर्णखोदिकां गृहीत्वा समागता वदन्ति
च वयं चैत्यवन्दनाय देशान्तरं गियासवो यूय परमसत्यतापात्र-
मत एता सुवर्णखोदिका युष्मत्पार्श्वे स्यास्यन्ति एतावति चाव-
सरे पूर्वं संकैतित स पुरुषः आगत्य याचते स्म जिह्वो ! सम-
र्पय स्यापनिकामिति ततो जिह्वुणाजिनवमुच्यमानसुवर्णखोदि-
का दम्पयतया समर्पिता तस्य स्थापनिका तस्मै । मा एतासामह-
माजागीं जायेयेति बुद्ध्या तेऽपि च द्यूतकारा किमपि मियान्तरं कृत्वा
स्वसुवर्णखोदिकां गृहीत्वा गताः । द्यूतकाराणामौत्पत्तिकी बुद्धिः २३
(चैरुगानिहाणत्ति) चेटका वायकाभिधानं प्रतीतं दृष्टान्तभावना
द्वौ पुरुषौ परस्परं प्रतिपन्नस्त्रिजावावन्यदा क्वचित्प्रदेशे ता-
न्यां निधानमुपवेशे तत एको मायावी व्रतं स्वस्तनदिने शुभे न
कृत्रे ग्रहीष्यामो द्वितीयेन च सरस्वमनस्कतया तथैव प्रतिपन्नम् ।
ततस्तेन मायाविना तस्मिन् प्रदेशे रात्रावागन्त्य निधानं गृहीत्वा
तत्राद्वारकां प्रक्षिप्त्वा ततो द्वितीयदिने तौ द्रावपि नृत्वा गतौ
दृष्टवन्तौ तत्राद्वारकान् । ततो मायावी मायया स्थोरस्तारुमाक-

न्द्रितु प्रावर्तत वदति च हा हीनपुण्या वय दैवेन चक्रुर्देत्वा ऽस्माक समुत्पादिते यन्निधानमुपदिश्याद्भारका दशिताः पुनः पुनश्च द्वितीयमुखमवबोकाते ततो द्वितीयेन जज्ञे नूनमनेन हृत धनामिति ततस्तेनाप्याकारसवरणं कृत्वा तस्यानुशासनार्थमूचे मा वयस्य खेद कार्पाः न खलु खेद पुनर्विधानप्रत्यागमनहेतुः । ततो गतौ द्वावपि स्व गृह ततो द्वितीयेन तस्य मायाविनो द्वेष्य-मर्थो सजीवेव प्रतिमा कारिता घ्नो च गृहीतौ मर्कटौ प्रतिमा-याश्चोत्सङ्गे हस्ते शिरसि स्कन्धेवान्यत्र च यथायोग्यं तयोर्मर्कट-योर्निह्य मुक्तवान् तौ च मर्कटौ कुधापीमितौ तत्रागत्य प्रतिमाया उत्सङ्गादौ ऋक् ऋक्षितवन्तौ एव च प्रतिदिनं करणे तयोस्तादृश्ये-व शैवी समजनि । ततोऽन्यदा किमपि पर्वाधिकृत्य मायाविनो द्वा-वपि पुत्रौ ज्ञोजनाय निमन्त्रितौ समागतौ च ज्ञोजनवेद्यायां तद्गृहे भोजितौ च तेन महागौरवेण ज्ञोजनान्तरं च तौ महता सुखेना-न्यत्र सगोपितौ । ततस्तोक्तदिनावसाने मायावी स्वपुत्रशोधिकरणा य तद्गृहमागतः ततो द्वितीयस्त प्रति व्रूते मित्र ! तौ तव पुत्रौ म-र्कटावभूतां ततः सखेद विस्मदचेता गृहमभ्य प्राविशत् ततो द्वे-ष्यमर्थि प्रतिमामुत्सार्य तत्स्थाने समुपावेशितौ मुक्तौ स्वस्था-नात् मर्कटौ च किद्वकिशायमानौ तस्योत्सङ्गे शिरसि स्कन्धे वा-गत्य विद्वग्नौ । ततो मित्रमवादीत् ज्ञो वयस्य ! तावेतौ तव पुत्रौ तथाच पश्य तव स्नेहमात्मीय दर्शयतः । ततः स मायावी प्राह वयस्य ! किं मानुपावकस्मान्मर्कटकौ जातौ वयस्य आह ऋवतः कर्मप्रातिकूल्यवगात् तथाहि किं सुवर्णमङ्गारी ऋवति परमा-वयोः कर्मप्रातिकूल्यदेतदपि जातं तथा तव पुत्रावपि मर्कटाव-भूतामिति । ततो मायावी चिन्तयामास नूनमहं ज्ञातोऽनेन ततो यद्युच्चैः शब्दं करिष्ये ततोऽहं राजग्राह्यो भविष्यामि पुत्रौ चान्य-था मे न ऋवतः ततस्तेन सर्वं यथावस्थितं निवेदितं दत्तश्च ज्ञाग इतरेण च समर्पितौ पुत्रौ तस्योत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ १४ ॥

(सिक्खत्ति) शिक्षा धनुर्वेदे तदुदाहरणभावना कोऽपि पुमानतीव धनुर्वेदकुशलः स परिभ्रमन्नैकत्रेश्वरपुत्रान् शिक्ष-यितुं प्रावर्तत तेभ्यश्चेश्वरपुत्रेभ्यः प्रभूतं द्रव्यं प्रापितवान् ततः पित्रादयस्तेषां चिन्तयामासुः प्रभूतमेतस्मै दत्तवन्तः । ततो य-दासौ यास्यति तदैव मारयित्वा सर्वं ग्रहीष्यामः एतच्च कथं मपि तेन ज्ञातं ततः स्ववन्धूनां ग्रामान्तरवासिनां कथमपि ज्ञापितं यथाहममुकस्यां रात्रौ नद्यां गोमयपिण्डान् प्रक्षे-पस्यामि भवद्भिस्ते ग्राह्या इति । ततस्तेस्तथैव प्रतिपन्नं ततो द्रव्येन सवल्लिता गोमयपिण्डास्तेन कृताः आतपेन शोपिता-स्तत ईश्वरपुत्रान् प्रत्युवाच यथेषोऽस्माकं विधिर्विवक्षितप-र्वणिं स्नानमन्त्रपुरस्सरं ते सर्वेषुपि गोमयपिण्डा नद्यां प्रक्षि-प्यास्ततः समागतौ गृहं तेऽपि गोमयपिण्डा नीता वन्धुभिः स्वग्रामे । ततः कतिपयदिनातिक्रमे तानीश्वरपुत्रान् तेषां च पित्रादीन् प्रत्येकं मुक्तकल्याण्यत्मानं च वसुमात्रपरिग्रहोपेतं दर्शयन् सर्वजनसमक्षं स्वग्रामं जगाम पित्रादिभिश्च परिभा-षितो नास्य पार्श्वे किमप्यस्तीति न मारितः । तस्योत्पत्तिकी बु-द्धिः १५ (अत्यसत्थेति) अर्थशास्त्रमर्थविषय नीतिशास्त्रं तद्दृ-ष्टान्तभावना । कोऽपि वणिक् तस्य द्वे पत्न्यौ एकस्याः पुत्रोऽपरा वन्ध्या पर साऽपि पुत्रं सम्यक् परिपालयति ततः पुत्रो विशे-षं न बुध्यते यथेयं मे जननी नेयमिति सोऽपि वणिक् सभा-र्यापुत्रो देशान्तरमगमत् । यत्र सुमतिस्वामिनस्तीर्थकृतो ज-न्मभूमि तत्र गतमात्र एव च दिव गतः सपत्न्योश्च पर-स्परं कलहोऽभूत् एका व्रूते ममैष पुत्रः ततोऽहं गृहस्वामिनी द्वितीया व्रूतेऽहमिति ततो राजकुले व्यवहारो जातः तथापि

न निर्बलति एतच्च भगवति सुमतिस्वामिनि तीर्थकरे गर्भ-स्थिते जनन्या मङ्गलादेव्या जज्ञे तत आकारिते द्वे अपि ते सपत्न्यौ ततो देव्या प्रत्यपादि कतिपयदिनानन्तरं मे पुत्रो भविष्यति स च वृद्धिमधिरूढोऽस्याशोकपादपस्याधस्तादुप-विष्टो युष्माकं व्यवहारं छेत्स्यति । तत एतावन्तं कालं याव-दविशेषेण खादतां पिवतामिति ततो न यस्याः पुत्रः साऽचि-न्तयत् लब्धस्तावदेतावान् कालः पश्चाद्यद्भवति तत्र जा-नीमः । ततो हृष्टवदनयाऽनया प्रतिपन्नं ततो देव्या जज्ञे नैषा पुत्रस्य मातेति निर्भर्त्सिता द्वितीया च गृहस्वामिनी कृता । दे-व्या श्रौतपत्तिकी बुद्धिः ॥ १६ ॥

(इत्थीसमहेत्ति) काऽपि स्त्री तस्या भर्ता पञ्चत्वमुपागतः सा च वृद्धिप्रयुक्तं लोकेश्यो न व्रजतं ततः पतिमिन्नं ऋणितव-न्ती मम दापय लोकेश्यो धनमिति । ततस्तेनोक्तं यदि मम ज्ञाग प्रयच्छसि । तयोक्तं यदिच्छसि तन्मह्यं दद्या इति ततस्तेन लोक-ेश्यः सर्वं द्रव्यमुद्ग्राहितं तस्यै स्तोत्रं प्रयच्छति सा नेच्छति ततो जातो राजकुले व्यवहारः ततः कारणिकैरुद्ग्राहितं द्रव्यं तत्सर्वमानायितं कृतौ द्वौ ज्ञागौ एको महान् द्वितीयोऽप्युप-गतिः ततः पृष्टः कारणिकैः पुरुषः कः भागं त्वमिच्छसि स प्राह महा-न्तमिति । ततः कारणिकैरुद्गरायां विचारितो यदिच्छसि तन्मह्यं दद्या इति त्वं चेच्छसि महान्तं भागं ततो महान् ज्ञाग एतस्या द्वितीयस्तु तवेति । कारणिकानामौत्पत्तिकी बुद्धिः ॥ १७ ॥

(सयसहस्सत्ति) कोऽपि परिव्राजकः तस्य रौप्यमयं महाप्र-माणं भाजनं खोरयसङ्गं स च यदेकवारं गृणोति तत्सर्वं तथै-वाऽवधारयति ततः स निजप्रज्ञागर्वमुच्छेदन् सर्वत्र प्रतिज्ञां कृतवान् यो नाम ममापूर्वं श्रावयति तस्मै दद्यामीदं निजजाज-नमिति । न च कोऽप्यपूर्वं श्रावयितुं शक्नोति स हि यत्किमपि गृणोति तत्सर्वमस्खलितं तथैवानुवदति । वदति चात्रऽपीदं मया श्रुतं कथमन्यथाहमस्खलितं ज्ञणामीति एतत्सर्वं त्याति-मगमत् ततः केनापि सिद्धपुत्रकेण ज्ञातप्रतिज्ञेन तं प्रत्युक्तमपूर्वं श्रावयिष्यामि । ततो मिक्षितो ज्ञ्यान् लोको राजसमक्षं व्यवहा-रो वभूव । ततः सिद्धपुत्रोऽपाठीत् "तुज्जपिया महं पिण्डो, धारेः अणूणां सयसहस्स । जइ सुयपुत्रं दिज्जउ, अहं न सुय खोर-यं देसु" जितं परिव्राजकं सिद्धपुत्रेण । सिद्धपुत्रस्योत्पत्तिकी-बुद्धिः ॥ १८ ॥ न० ॥ आ० म० द्वि० । आ० त्रु० । आ० क० ।

उत्पयंत-उत्पतत्-त्रि० ऊर्द्धं पतति, "उत्पयताणि पतता भमता एवकम्मोदयोपगया" प्रश्न० १ द्वा० ।

उत्पयण-उत्पतन-न० उत्-पत् ल्युट् ऊर्ध्वगमने, स्वा० १० त्रि० ।

उत्पयणिवय-उत्पातनिपात-पुं० उत्पात आकाशे उल्लङ्घन नि-पातस्तस्मादवपतनम् (जं० ४ वच०) उत्पातपूर्वो निपातो य-स्मिन् स उत्पातनिपातः । नाट्यविधिभेदे, "उत्पयणिवयपसत्तं सकुत्विच्यं पसारियरयारइय भत सभं णामं दिव्वं णट्टवि-हिं उवदसेत्ति " रा० । जी० ।

उत्पयणी-उत्पतनी-स्त्री० विद्याभेदे, यां जपन् स्वत एव पत-त्यन्वं चोत्पातयति ॥ सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उत्पयमाण-उत्पतत्-त्रि० ऊर्द्धं पतति, स्त्रियाम् । "उत्पय-माणी विव धरणितालाउ" उत्पतन्ती ऊर्द्धं यान्ती । ज्ञा० ६ अ० ॥

उत्परिवाडी-उत्परिपाटी-स्त्री० विपर्यासे, "उत्परिवाडी गहणे, चाउम्मासा भवे लहुगा" ग० १ अ० ॥

उत्परिवाडीकरण-उत्परिपाटीकरण-न० विपर्ययकरणे, "उत्-परिवाडीकरणे, दोसा सम्म तहा करणे" प० व० ।

उत्पन्न-उत्पन्न-न० उद्-पद्-अच् प्राकृते " कगदडतदयगपस
 ×क×पा मूर्ध्वं हुक्" ङ । २। ७७ इति संयोगादेशुक् । प्रा० । पक्षे
 विशेषे । " कुञ्जुत्पन्नकमलकोमलुस्मिलियं " ज्ञा० १ अ० । वि०
 कत्र्य० । औ० । गर्भके, श्वेतकुम्भे, आ० म० प्र० । ' पक्वत-
 रेत्तु बहुं पत्रमां जाव सयसहस्सावत्ताः " जी०३प्रति० । रा० ।
 ईपत्रीले जवहरे, ज० १ वक्र० । नीलोत्पन्ने, जी० ३ प्रति । प्र० ।
 त० । स० । आचा० । रक्तकमले, कल्प० । उत्पन्नं त्रिविधं नीलं रक्तं
 श्वेतञ्च । वाच० । अत एव उत्पन्नशब्दस्य, नीलोत्पन्नं रक्तकमलं
 गर्भकनीलोत्पन्नादीत्येवं विभिन्ना अर्था उपपन्नन्ते (उत्पन्नस्य
 उत्पात परिमाणमवहार उच्चैव यावत्समुद्घात उदवर्तनाः द्वा
 त्रिगता द्वैर्वर्णकश्च शब्दे वक्ष्यते) कुप्रे गन्धद्रव्यविशेषे, " प-
 उम्पन्नगंधिप " स० । तच्च उत्पन्नं कुप्रेमिति प्रसिद्धम् ॥ ज० ३
 वक्र० । जी० । तं० । चतुरशीतावुत्पन्नाद्गशतसहस्रेषु, जी०
 ३ प्रति० । अनु० । स्या० । दशमे कल्पे चतुर्विमाने च । स० ।
 स्वनामत्याते पाठ्यापन्यीये परिवाजके, पुं० । अस्थिकग्रामे
 वीरभगवति शृङ्गाणियक्रेणोपसृष्टे, " तस्य उत्पन्नो नाम पुराणो
 पासावच्छिन्नो परिध्वायगो अद्भुगमहाणिमित्तजाणगो जणपा-
 सातो सोऽरुण मा तित्यगरो होज्जा अट्टिं पकरेऽ । आ० म० द्वि० ।
 आ० क० । " तस्य उत्पन्नो नाम पच्छकमो परिध्वाओ पासा-
 वच्छिन्नो णेमिच्छिओ भोमउत्पातसुमिणअंतद्विक्खअंगसरदक्ख-
 णवजणअद्भुगमहाणिमित्तजाणओ । आ० चू० १ अ० । उत्क्रान्तं पत्र
 मांसम् । अन्या० स० । मांसगून्धे, त्रि० । वाच० स्वनामत्याते
 क्षीपसमुद्रे च । प्रजा० १५ पट० ।

उत्पन्नग-उत्पन्ना-न० चतुरशीतौ हुहुकशतसहस्रेषु, जी०
 ३ प्रति० । ज० । स्या० ।

उत्पन्नकंद-उत्पन्नकन्द-पुं० मृद्ववजि कन्दनेदे, स्या० ५ ग० ।
 उत्पन्नगुम्भा-उत्पन्नगुम्भा-स्त्री० जम्बूसुदर्शनाया दक्षिणपूर्वस्यां
 पूर्वदिशि नन्दापुष्करिण्याम्, जी० ३ प्रति० ।

उत्पन्नणात्र-उत्पन्ननात्र-न० नीलोत्पलादेराशारे, आचा० १२ अ० १ अ०
 उत्पन्नवृत्त-उत्पन्नवृत्त-पुं० उत्पन्नवृत्तानि नियमविशेषाद् गृ-
 ह्यनया नैक्येन येषां सन्ति ते उत्पन्नवृत्तिका । आजीविकश्रम-
 णनेत्रेषु, औ० ॥

उत्पन्नहृत्पत्र-उत्पन्नहृत्पत्र-पुं० उत्पन्नहृत्पत्रजकुसुमविशेषे, ।
 आ० म० द्वि० । जीवा० । रा० ।

उत्पन्ना-उत्पन्ना-स्त्री० शहमार्यायाम्, स्या० ९ ग० । " तस्स-
 णं सगस्स सन णोवामगस्स उत्पन्ना णाम नारिया होत्या सु-
 फुमात्त जाव सुक्खा समणोवासिया अभिगयजीवाजीवा जाव
 विहरः " ज० १७ श० १ उ० । (सखशब्देऽन्यत्) कावस्य
 पिशाचेऽस्य तृतीयाप्रमहिष्याम्, ज० १० अ० ५ उ० । (तस्या
 जयप्रयत्नकथना अगमहिम्नी शब्दे उक्ता) जीमात्रिधानकूटग्रा-
 हिणो भार्यायाम्, यस्या पुत्रो गोत्रासो मृत्वा नरक गन्वा ततो
 त्रिजयमार्थं राहस्य भडायामुज्जितको नाम दारकोऽभवत् । विपा०
 २ अ० । (यन्त्रयना उज्जियशब्दे उक्ता) जम्बवा सुदर्शनाया दक्षि-
 णपूर्वस्यां पश्चिमायां दिशि नन्दापुष्करिण्याम्, जी० ३ प्रति० ।

उत्पन्नाणिकंद-उत्पन्निनीकन्द-पुं० जन्नजवनस्यानिविशेषे, " प-
 उम्पन्नपिण्णिकन्दे, अनग्गडे नेहव फिह्वी य । एते अणनजीवा
 णमां जीवोत्तिसम्पान्ने " । प्रजा० १ पट० ।

उत्पन्नजला-उत्पन्नजला-स्त्री० जम्बवा सुदर्शनाया दक्षिण-
 पूर्वस्यामुत्तरस्यां नन्दापुष्करिण्याम्, जी० ३ प्रति० । ज० ।

उत्पन्नज्य-उत्पन्नजित-त्रि० उत्पन्नज्य निर्गते, उत्पन्नजितस्तु द्विधा
 सारूपी गृहस्थश्च । ध० ३ अधि० ।

उत्पह-उत्पह-पुं० उन्मार्गे, " आवजे उत्पहं ज तु " सूत्र० १
 श्रु० १ अ० । ओ० । " पंथा उ उत्पहं नेति " नि० चू० ३ उ० ।
 कदर्ये पधि, वाच० ।

उत्पहजा-उत्पहयायिन्-पुं० न० उन्मार्गगामिनि युग्ये, तत्तु-
 ल्ये द्विधावशेषे, परसमयगते वा पुरुषे च । स्या० ३ ग० ।

उत्पहेरु-स्त्री० । महाराष्ट्रादि देशविशेषप्रसिद्धेऽर्थे, प्रा० ।

उत्पा-उत्पाद-पुं० प्राकृते स्त्रीत्वं तथारूपत्वं च " एगा उत्पा "
 प्राकृतत्वात्त्पादः । स चैकसमये एकपर्यायापेक्षया नहि तस्य
 युगपत्त्पादद्वयादिरस्ति अनपेक्षिततद्विशेषकपदार्थतया चैका-
 ऽसाविति । स्या० १ ग० ।

उत्पात्ता-उत्पादयितृ-त्रि० उत्पादनशीले, स्या० ७ ग० । उ-
 त्पादके, स्या० ४ ग० ।

उत्पादयितुम्-अव्य० संपादयितुमित्यर्थे, " उत्पात्ता षगे य स-
 ष्यत् पुञ्जुत्पन्नाणं " स्या० ४ ग० ।

उत्पाद्य-औत्पातिक- त्रि० उत्पादने निवृत्तमौत्पातिकम् । पांशु-
 पातादौ, तन्निमित्तके अस्वाध्याये च । आव० ४ अ० । रुधिरवृ-
 ष्ट्यादीनामनिष्टसूचकानां हेतुष्वनर्थेषु, " उत्पाद्यावाही " उत्पातो-
 ऽनिष्टसूचकरुधिरवृष्ट्यादयस्तस्तेतुका येऽनर्थस्ते औत्पातिकाः स० ।
 उत्पाद्यपवण-औत्पातिकपवन-पुं० उत्पातजनितवायौ, प्रश्न० ३ द्वा ।

उत्पाद्यपव्य-औत्पातिकपर्वत- पुं० अस्वाजाविके, " उत्पा-
 यपव्यं व चकमंत सक्ख मत्तं गुडुगुत्तं " स्वाभाविकपर्वतो
 हि न चङ्क्रमते अत उच्यते औत्पातिकपर्वतमिव चङ्क्रम्यमाणम्
 पागन्तरेण तु औत्पातिकपर्वतमिव । औ० । ज्ञा० ॥

उत्पाद्याविच्छिन्नकोत्तद्वत्त-उत्पादिताविच्छिन्नकौतूहलत्व-
 न० श्रोतृणां स्वविषये उत्पादितं जनितमविच्छिन्न कौतूहल
 कौतुकं येन तत्तथा । तद्भावस्तत्त्वम् । श्रोतृषु स्वविषयाद्भूतविस्म-
 यकारितारूपे पूर्वविशेषे सत्यवचनातिशये, रा० ॥

उत्पाडण-उत्पाटन- न० उद्-पद्-णिच्-ह्युद्-भूमेरुक्तेपे, प्रश्न०
 १ द्वा० । उत्खनने, " सकुत्तुत्पाटनत, शादिरपि फत्तावहः पुस "
 पो० १४ विव० । नि० चू० ॥

उत्पाफिय-उत्पाटित- त्रि० उन्मूढिते, " उत्पाफियनयणदसणव-
 सणासणस्स " आ० क० ॥

उत्पाय-उत्पात- पुं० न० उत्पतनमुत्पातः । उद्-पत्-अच्-ऊर्ध्व-
 गमने, स्या० १ ग० । प्रकृतिविकारे, तद्रूपे सहजरुधिरवृष्ट्यादौ,
 तत्प्रतिपादनपरे शास्त्रे च । यथा रात्रौत्पातादि स्या० ९ ग० ।
 प्रश्न० । स० । अनु० । सूत्र० । श्रव० । " साहिए वरिसाऽ
 जम्मि जायऽ भन्तऽ तमुपायं " सहजरुधिरवृष्ट्यादि यस्मिन्
 जायते नदुत्पातान्निधं निमित्तम् । आदिशब्दादस्थिवृष्ट्यादिपरि-
 ग्रह । यथा " मज्जानि रुधिरास्थीनि, धान्यागारान् वशास्तथा
 मधवा वर्पते यत्र, भय विद्याच्चतुर्विधमिन्यादि । प्रव० । अत्रा-
 द्विविकारवत् विस्तरत परिणामत उत्पातः " पसुयमंसरहिरं,
 केससिन्नावुच्छिनहरउग्घाए । मंससिन्नारुहिरं, अहारत्त अवसंसे
 जधिर सुत्त " इत्येवं रूपे उत्पाते ऽस्वाध्यायिकं क्रियत इति
 आ० चू० । आव० ॥ (विस्तरतोवर्णनमसज्जाद्य शब्दे) उत्पातवि-
 चारोऽङ्गविद्यासु दर्शनोद्बृहत्सहितासु च । गुभाग्नसूचकोत्पातश्च
 दिव्यान्तरीकनौमनेदात् त्रिविधः । स च वृहत्सहितायां यथा-

यानत्रेरुपातान्, गर्गः प्रोवाच तानह वक्ष्ये । तेषां सङ्घेपोऽयं,
प्रकृतेरन्यत्वमुत्पातः ॥ अपचारेण नराणा-मुपसर्गः पापसञ्च-
याद्भवति । ससूचयन्ति दिव्या-न्तरिक्रमोमास्तदुत्पाताः ॥
मनुजानामपचारा-दपरक्ता देवता सृजन्त्येतान् । तत्प्रतिघाताय
नृपः, शान्तिराष्ट्रे प्रयुञ्जीत । दिव्यं प्रहर्षवैकृत-मुत्कानिर्घातपत्र-
नपरिवेषाः । गन्धर्वपुरपुरन्दर-चापादि यद्गन्तारिकं तत् ॥
प्रौम चरस्थिरभवं, तच्छान्तिनिराहत शममुपैति । आत्मसुतको-
शवाहन-पुरदारपुरोहितेषु लोकेषु ॥ पाकमुपयाति दैव परि-
कल्पितमष्टधा नृपतेः । दैवतयात्राशकटा-कचक्रयुगकेतुजङ्घ-
तनानि ॥ संपर्यासनसादन-सङ्काश्च नृदेशपशुभेदाः । ऋषि-
धर्म्मपितृमन्त्र-प्रोद्भूतं तद् द्विजानीनाम् ॥ अद्रुद्रलोकपादोद्भवं
पशूनामनिष्टं तत् । गुरुसितशनैश्चरोत्थं पुरोधसां विष्णुजं
च लोकानाम् ॥ स्कन्दविशाखसमुत्थ माण्डविकानां नरे-
न्द्राणाम् । वेदव्यासे मन्त्रिणि धिनायके धैरुने चमूनाये ॥ धात-
रि स्विविश्वकर्मणि द्योकाजावाय निर्दिष्टम् । देवकुमारकुमारी-
वनिनाप्रेष्येषु वैकृत यत्स्यात् ॥ तन्नरपतेः कुमारककुमा-
रिकास्त्रीपरिजनानाम् । रक्त पिशाचगुह्यकनागानामेतदेव निर्दे-
श्यम् ॥ मासैश्चाप्यष्टानि सर्वेषामेव फलपाकः ॥ राष्ट्र-
यस्यानग्निः प्रदीप्यते दीयते चनेन्धनवान् । मनुजेश्वरस्य पीता
तस्य सराण्डस्य विज्ञेया ॥ जङ्गमांसार्धज्वलने नृपतिवध प्रहरणे
रणा रौद्रः । सैन्यग्रामपुरुषे च नाशो वह्नेर्मयं कुरुते ॥ प्रासादज-
वनतोरण-केत्वादिष्वनलेदग्नेषु । तमितो वा परमासात् परच-
क्रस्यागमो नियमात् ॥ धूमोऽनगिनसमुत्थो रजस्तमश्चाह्निज महा-
भयदम् । व्यञ्जे निश्युनाशो दर्शनमपि चाह्नि दोषकरम् ॥ नगर-
चतुष्पादाण्डजमनुजानां त्रयकर ज्वलनमाहुः । धूमाग्निविस्फु-
त्रिङ्गै शय्याभ्यरकेशगैर्मृत्युः ॥ आत्युज्ज्वलनसर्पणस्वना 'कोश-
निर्गमनवेपनानि वा । वैकृतानि यदि वायुधेऽपराण्याशु रौद्ररण-
सकुर्वं चदेत् । इत्यग्नि वैकृतम् ।

शाखाजङ्गेऽकस्माद् वृक्षाणा निर्दिशेऽणोद्योगम् । हसने देशजं-
शं रुदिते च व्याधिवाहुल्यम् ॥ राष्ट्रविभेदस्वनृतौ धावधोऽ-
तीव कुसुमिते वाते । वृक्षात् क्षीरस्त्रावे सर्वेऽव्यक्तयो भवति ॥
मद्ये वाहननाश सत्रासः शोणिते मधुनि रोगः । स्नेहे दुर्भिक्षज-
य महद्भयं नि सृते ससिद्धे ॥ शुक्लविरोहे वीर्यान्सक्तयः शोप-
णे च विरुथानाम् । पतितानामुत्थाने स्वयं भयं दैवजनितं च ॥
पूजितवृक्षे ह्यनृतौ कुसुमफलं नृपवधाय निर्दिष्टम् । धूमस्तस्मिन्
ज्वाला-यवा ज्वेनृपवधायैव ॥ सर्पत्सु तरुषु वापि-जनसङ्घयो विनि-
र्दिष्टः । वृक्षाणा वैकृत्ये दशनिर्मासैः फलविपाकः ॥ इति वृक्षवैकृतम्
नादेऽजयवादीनाभेकस्मिन् द्वित्रिसम्भवो मरणम् । कथयति-
तदधिपतीना यमज्ञं जातं च कुसुमफलम् ॥ अतिवृद्धिः शस्याना
नानाफलकुसुमजवो वृक्षे । भवति हि यद्येकस्मिन् परचक्रस्याग-
मो नियमान् ॥ अर्थेन यदा तैव प्रवति तिवानामतैलता वा स्यात्
अन्नस्य च वैरस्य तदा च विन्द्याद्भयं सुमहत् ॥ विकृतं कुसुमफलं
वा ग्रामादयवा पुराद्वाहिः कार्यम् ॥ इति शस्यवैकृतम् ।

दुर्भिक्षमनावृष्ट्यामतिवृष्ट्यां क्रुद्ध्य सपरचक्रम् । रोगो ह्यनृतज-
वाया नृपवधाऽनज्जातायाम् ॥ शीतोष्णविपर्ययासे नो सम्यगृतुषु
च सप्रवृत्तेषु । परमासाष्टाष्टयं रोगभयं दैवजनितं च ॥ अन्य-
तौ सताह प्रवन्धवर्षे प्रधाननृपमरणम् । रक्ते शस्त्रोद्योगो मांसा
स्थिवसादिर्भिरक ॥ धान्यादिरण्यत्वक्फलकुसुमाद्यैर्धीपैतैर्भय
विद्यात् । अङ्गारपांशुवर्षे विनाशमायाति तन्नगरम् ॥
उपला विना जलधरैर्विकृता वा प्राणिनो यदा वृष्टा । छिद्रं
वाप्रतिवृष्टौ शस्यानामीति सज्जनम् ॥ क्षीरनृतौऽष्टाणां द-

ज्जो रुधिरौष्णवारिणां वर्षे । देशविनाशो ज्ञेयोऽसृग्वर्षे चापि
नृपयुद्धम् ॥ यद्यमलेऽर्के छाया न दृश्यते दृश्यते प्रतीपा वा ।
देशस्य तदा सुमहद्भयमायातं विनिर्देश्यम् ॥ व्यञ्जे नभसीन्द्र-
धनुर्दिवा यदा दृश्यते ऽथवा रात्रौ । प्राच्यामपरस्यां वा तदा
भवेत् चुद्ध्यं सुमहत् ॥ सूर्येन्दुपर्जन्यसमीरणानां योगः स्मृतो
वृष्टिविकारकाले ॥ इति वृष्टिवैकृतम् । अपसर्पणा नदीनां न-
गरादचिरेण शून्यतां कुरुते । शोपश्चाशोष्णामान्येषां वा
हृदादीनाम् ॥ क्लेहा सृम्मासवहा' सङ्कुलकलुषा प्रतीपगाश्चा-
पि । परचक्रस्यागमनं नद्यः कथयन्ति परमासात् ॥ ज्वाला
धूमकायासदितोत्कृष्टानि चैव कूपानाम् । गीतप्रजल्पितानि
च जनमरकाय प्रदिष्टानि ॥ तोयोत्पत्तिरघाते गन्धरसविपर्य-
ये च तोयानाम् । सलिलाशयविकृतौ वा महद्भयं तत्र शुभ-
कृत्यम् ॥ इति जङ्गवैकृतम् ॥ प्रसवविकारे स्त्रीणां द्वित्रिचतुः
प्रभृतिसम्प्रसृतौ वा । हीनातिरिक्तकाले च देशकुलसङ्घयो
भवति ॥ वडवोऽप्रमहिपगोहस्तिनीषु यमलोद्भवे मरणमेवाम् ॥
इति प्रसववैकृतम् ॥ परयोनावभिगमनं भवति तिरश्चामसाधु
धेनूनाम् । उच्चाणां वान्योऽन्यं पिबति श्वा वा सुरभिपुत्रम् ॥
मासत्रयेण विद्यात् तस्मिन्निःसंशय परागमनम् ॥ इति चतु-
ष्पादवैकृतम् ॥ यानं वाहवियुक्तं यदि गच्छेन्न व्रजेच्च न वाहयु-
तम् । राष्ट्रभयं भवति तदा चक्राणां सादभङ्गे च ॥ अनभिहि
ततूर्यनाद' शब्दो वा ताडितेषु यदि नायात् । व्युत्पत्तौ वा
तेषां परागमो नृपतिमरणं वा ॥ गीतरवतूर्यनादा नभसि
यदा वा चरस्थिरान्यत्वम् ॥ मृत्युस्तदागदा वा विस्वरतूर्यं
पराभिभवः । गोलाङ्गलयोर्भङ्गे दर्वीशूर्पाद्युपस्करविका-
रे ॥ क्रोष्टुकनादे च तथा शस्त्रभयं मुनिवचश्चेदम् । इति
वायव्यवैकृतम् ॥ पुरपक्षिणो वनचरा वन्या वा निर्जया
विशन्ति । पुरं नक्त वा दिवसचरा कृपाचरा वा चरन्त्यहनि । सन्ध्या
द्वयेऽपि मारुत-मावधन्तो मृगा विहङ्गा वा । दीप्तायां दिव्यथवा
क्रोशन्त सहता प्रयदाः ॥ श्वान' प्ररुदन्त इव द्वारे वा सन्ति
जम्बुका दीप्ता । प्रविशन्नेन्द्रनवने कपोतक कौशिको यदि वा ॥
कुक्कुटस्य प्रदोषे हेमन्तादौ च कौकिलावापः । प्रतिशोममण-
लचरा श्येनाद्याश्चाभ्यरे प्रयदाः ॥ गृहचैत्यतोरणेषु द्वारेषु च पक्षि
सङ्घसपाताः । मधुवल्मीकाम्भोरुहसमुद्भवाश्चापि नाशाय ॥ श्व-
निरस्थिशवावयव-प्रवेशन मन्दिरेषु मरकाय । पशुशस्त्रव्याहारे
नृपमृत्युर्मुनिवचश्चेदम् ॥ इति मृगपशुयादिवैकृतम् ॥ शक्रध्वजेन्द्र-
कीलस्तम्रज्वारप्रपातजङ्घेषु । तद्वत्कपाटतोरणकेनूनां नरपतेर्मर-
णम् ॥ सन्ध्याद्वयस्य दीप्तिर्धूमोत्पत्तिश्च काननेऽनश्रौ । विद्याजावे
चूमेर्दरणं कम्पश्च भयकारी ॥ पापएणानां नास्तिकानां च क्रक'
साध्याचारप्रोज्जितः क्रोधशीलः । ईर्ष्यु क्रोरो विग्रहासक्तचेता
यस्मिन् राजा तस्य देशस्य नाशः ॥ प्रहर हरं त्रिन्धि जिन्धीत्यायु-
धकाष्टाश्मपाणयो वाद्याः । निदगन्तः प्रहरन्ते तत्रापि त्रयं भव-
त्याशु ॥ अङ्गारौरिकायैर्विकृतप्रेताभिज्ञेखन यस्मिन् । नायकचि-
त्रितमथवा क्ये क्यं याति न चिरेण ॥ वृतापटाङ्गशवर्षं न सन्ध्या-
योः पूजितं कत्रहयुक्तम् । नित्योच्छिष्टस्त्रीक च यद्गृहं तत्क्यं
याति ॥ दृष्टेषु यातुधानेषु निर्दिशेन्नरकमाशुसप्राप्तम् ॥ इति शक्रध्व-
जेन्द्रकीलादि वैकृतम् ॥

नरपतिदेशविनाशे केतोर्द्वयेऽथवा गृहेऽर्केन्द्रो । उत्पातानां
प्रजव' स्वर्तुजवश्चाप्यदोषाय ॥ ये च न दोषान् जगयन्त्युत्पातां
स्तानृतुस्वभावकृतान् । ऋषिपुत्रकृतैः शंकेर्विद्यादेतैः समानो
केः । व्रजाशान्तिमदीकम्पसन्ध्यानिर्घातानि स्वनाः । परिवेपरजाश्र-
मरकाकास्तमनोऽया ॥ हुमेन्योऽन्नरसस्नेहवहुष्णफलाङ्गमा ।
गोपक्षिमदवृक्षिश्च शिवाय मधुमाधवे ॥ तारोल्कापातकत्रुपं कापि-
दाके दमण्डम् । अनग्निज्वलनस्फोटधूमरेण्वनिद्राहतम् ॥

रक्तपद्मसंख्यं सान्ध्यं नमः कुशार्णवोपमम् । सरितां चास्युसं-
 शोषं दृष्ट्वा श्रीपते शुभं वदेत् ॥ शक्रायुधपरीवेपविद्युच्छुष्कविरो-
 हणम् । कम्पोर्धतनैवैहृत्य रसनं दरुणं क्रिते ॥ सरोनद्युदपानानां
 वृक्षशूर्ध्वतरणप्लवा । सरणं चाद्रिगेहाणां वर्षासु न भयावहम् ॥
 दिव्यस्त्रीचूतगन्धर्वविमानाद्द्युतदर्शनम् । नक्षत्राणां प्रहाणां च
 दर्शनं च दिव्याम्बरे ॥ गीतवादित्रनिर्घोषा वनपर्वतसानुषु । स-
 स्यवृष्टिरपां हानिरपापा शरादि स्मृता ॥ शीतानीलनुपारत्व न-
 दर्शनं मृगपक्षिणाम् । रक्षोयक्षादिसत्वानां दर्शनं वागमानुषी ॥
 दिशो धृमान्धकाराश्च सनभोवनपर्वता । उच्चैः सूर्योदयास्तौ च
 हेमन्ते शोभना स्मृता ॥ हिमपातानिलोत्पाता विरूपाद्द्युतदर्शनम् ।
 हृणाञ्जनाभमाकाश तारोत्क्रापानपिञ्जरम् ॥ चित्रगर्जोद्भवा स्त्री-
 पुगोऽज्ञाश्च मृगपक्षिषु । पत्राङ्कुरवतानां च विकारा शिशिरं
 शुभा ॥ ऋतुस्वभावजा ह्येते दृष्टा स्वर्तो शुभप्रदा । ऋतोरन्यत्र
 चान्याना दृष्टास्ते नृशटरूपा ॥ उन्मत्तानां च या गाथा शिशूनां
 भाषितं च यत् । स्त्रियो यश्च प्रजापते तस्य नास्ति व्यतिक्रमः ॥
 पूर्वं चरति देवेषु पश्चाद्भ्रमति मानुषान् । नाचोदिता वाग्वदति
 सन्या होया सरस्वती ॥ उत्पातान् गणितविवर्जितोऽपि वृद्धा
 विख्यातो भवति नरेन्द्रवृद्धमश्च । एतन्मुनिवचनं रहस्यमुक्त य-
 ज्ञान्वा भवति नगस्त्रिकालदर्शी (४६ अ०) दिव्यान्तरिक्षाश्रय-
 मुकमात्रे मया फलं शस्त्रमशोभनं च । प्रायेण चारयु समागमे
 पु युद्धेषु मार्गादिषु विन्तरेण ॥ भूयो वराहमिहिरस्य न युक्तमे-
 तत् कर्तुं समामहृदमाविति तस्य द्रोप । तज्जैर्न वाच्यमिदमेव
 फलानुशीतिर्यद्येहिचित्रकमिति प्रथितं वराहम् ॥ स्वरूपमेव
 तस्य तत्प्रकीर्तितानुकीर्तनम् । प्रवीम्यहं नचेदित् तथापि मेऽत्र
 वाच्यता । उत्तरवायिगता शुतिमन्त, केमसुनिक्कशिवाय सम-
 स्ता । दक्षिणमार्गगता शुतिहीना, श्रुद्धयतस्करमृत्युकरास्ते ॥
 कोष्ठागारगते नृगुपुत्रे पुण्यस्थे च गिराम्प्रजविष्णौ । निर्धैराः
 क्रितियाः सुव्रमाज सहश्रश्च जना गतरोगा ॥ पीडयन्ति यदि-
 कृत्तिकां मया रोहिणी श्रवणमैन्द्रमेव वा । प्रोज्जयसूर्यमपरं प्रहा-
 स्नत्रा, पश्चिमादिगयनेन पीड्यते ॥ प्राच्यां चेदृष्यजवदवस्थिता
 दिनान्ते, प्राच्यानां भवति द्वि विग्रहो नृपाणाम् । मध्ये चेद्भवति
 द्वि मध्यदेशर्षाभा, ऋक्सेर्न तु रुचिरैर्मयुखवद्वि ॥ दक्षिणां क-
 कुनमाश्रितैस्तुतै-र्दक्षिणापयपयोमुचां क्रय । हीनरूक्कननुजिश्च-
 विग्रह स्युवदवकिरणान्वितं शुभम् ॥ उत्तरमार्गेषुप्रमयुखा-
 शान्तिकरास्ते तन्मृपतीनाम् । ह्रस्वशरीरा जस्मसवर्णा, दोषकराः
 स्युदेशनृपाणाम् ॥ नक्षत्राणां तारका सग्रहाणां, धूमज्वाला-
 विम्बुशिद्धान्विताश्चेत् । आलोक वा निर्निमित्तं न यान्ति,
 यानि ध्वम सर्वलोकं स च्यु ॥ द्विवि भाति यदा तु-
 दिनाद्युगुग, द्विजवृष्टिरतीव नदाद्यु शुभा । तदनन्तरवर्ण-
 रणोऽप्युगे जगत् प्रवयस्त्रिचतु प्रभृति ॥ मुनीनज्जित
 ध्रुव मघप्रतश्च ज्म सृशन् । शिखी धनविनाशकृत् कुशव-
 कर्मरा शोकदः । शुजङ्गमय स्युश्रवति वृष्टिनाशो ध्रुव
 कृत्य प्रजति विद्रुतो जनपदश्च वाज्राकुल ॥ प्राग्दारेषु चरन्
 गत्रिपुत्रा, नक्षत्रेषु करोति च वक्रम् । उर्मिक्र कुरुते भयमुग्र मि-
 प्राणा च विगंगमद्रष्टिम् ॥ रोहिणी शकटमकनन्दनां, यदि भि-
 नन्ति रथिरोऽद्यवा शिखी । क्रि वदामि यदनिष्टसागरे, जगदशे-
 पमुपगानि मङ्गयम् ॥ उदयति सततं यदा शिखी, चरति मच-
 क्रमशोपमेय या । अनुनवति पुगटन नदा, फलमशुभं सचरा-
 चरं जगत् ॥ धनु म्यायी रक्षा रथिगमदजः श्रुद्धयकरो, वज्रो-
 दानं नद्यु कथयति जय ज्याम्य च यत् ॥ अत्राकृ गृहो गोष्ठा,
 निधनमपि शान्त्यस्य कुरुते स्वप्नमायन् वा नृपतिमगणायैव
 भयति ॥ स्तिर न्युप ममगृहो विशाज्जनुद्गद्योद्विचरघना-

वीथ्याम् । दृष्ट्वा सौम्यैरशुभैर्विप्रयुक्तो लोकानन्दन कुरुतेऽतीव
 चन्द्रः ॥ पित्र्यमैत्रपुरहृतविशाखात्वात्प्रमत्य च युनक्ति शशाङ्कः ।
 दक्षिणेन न शुभोहितकृत्यात् यद्युदक् चरति मध्यगता वा ॥
 परिध इति मेघरेखा या तिर्यग्नास्कारोदयेऽस्ते वा । परिधस्तु
 प्रतिसूर्यो दारुस्त्वजुरिन्द्रचापनिभः ॥ उदयेऽस्ते वा भानोर्ये
 दीर्घा रश्मयस्तमोधास्ते । सुरचापस्वपरमृजुयद्, रोहितमैरा-
 वतं दीर्घम् ॥ अर्धस्नमयात्सन्ध्या व्यक्तीकृता न तारका यावत् ।
 तेजःपरिहानिमुखाङ्गानांरर्धोदयं यावत् । तस्मिन् सन्ध्या-
 कावे चिह्नैरेतै शुभाशुभ वाच्यम् । सर्वैरेतैः स्निग्धैः सद्यो वर्ष-
 भय रुक्ते ॥ अचिन्नः परिधो वियश्च विमल श्यामामयूखा रवेः,
 स्निग्धा दीधितयः सित सुरधनुर्विद्युच्च पूर्वोत्तरा । स्निग्धो मेघ-
 तरुर्दिवाकरकरैराद्विद्धितो वा यदा, वृष्टिः स्याद्यदि वार्कमस्त-
 समये मेघो महाश्यादभेत् ॥ खण्डो वक्रः कृत्स्नो ह्रस्वः काका-
 धैर्वा चिह्नैर्विधुः । यस्मिन् देशे रुक्कशार्कस्तत्र ह्यजावः प्रायो राहु ॥
 वाहिनी समुपयानि पृष्ठतो मांसचुक् खगगणो युयुत्सुत । यस्य
 तस्य वज्रविध्वो महान्, अग्रगैस्तु विजयो विहङ्गमैः ॥ भानोरु-
 दये यदि वास्तमये, गन्धर्वपुरप्रतिमाध्वजिनी । विम्ब निरुणक्ति
 तदा नृपते, प्राप्त समरं सजयं प्रवदेत् ॥ शस्ताशान्तद्विजमृग-
 शुष्टा, सन्ध्या स्निग्धा महुपवना च । पांशुध्वस्ता जनपदनाशं-
 धत्ते रुक्कारुधिरनिजा वा ॥ यद्विस्तरेण कथितं मुनिजिस्तद-
 स्मिन् सर्वं मया निगदितं पुनरुक्तवज्रम् । श्रुत्वापि कोकिलरुतं
 वदित्तुगिरैति यत्तत्स्वभावकृतमस्य पिकं न जेतुम् । ४७ अ० ।
 एवमन्येऽप्युत्पाताः सन्ति विस्तरजयाशोक्ता उत्पातविशेषे मङ्ग-
 लकर्मवर्जनव्यवस्थादेशज्ञेदेनाचारज्ञेदेन चावगन्तव्या पीयूषधा-
 रायाम् अत्यावश्यककार्ये परिहारस्तत्रोक्तं ज्योतिर्निबन्धे ।
 दिनानि पञ्चवसिष्ठ-स्त्रिदिनं गर्गस्तु कौशिकस्त्वेकम् । यवनाचा-
 र्यस्य मते पञ्चमुहूर्ताश्च दूषयति ॥ उत्पातेन ज्ञापितं च ।
 ज्यो० । वाच० ।

उत्पाद-पु०-उत्तर पद-घञ्-उत्पादनमुत्पादः । कार्यस्योत्पत्तिहेतु-
 ज्ञते कार्यविशेष, विशे० । प्रादुर्भावे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

अयोत्पादस्य जेदान्कथयन्नाह ।

प्रयोगविश्रसान्यां स्या-दुत्पादो द्विविधस्तयोः ।

आद्योऽधिगुप्तो नियमान्ममुदायविवादजः । १॥

उत्पादो द्विविधो द्विप्रकारोऽस्ति । काच्यां द्विविधः प्रयोगविश्र-
 सान्याम् । एकः प्रयोगजनित उत्पादः । १ । अपरो विश्रसा ज-
 नित उत्पादः । २ । पुनस्तयोर्द्वयोर्मध्ये आद्योऽधिगुप्तो व्यवहारो-
 त्पन्नत्वात् । स च निर्धारणनियमात्समुदायवादजनितो यत्नेन कृत्वा
 अयवयसयोगेन सिद्धः कथितः । तथा च सम्मतितर्के ।

उत्पाद्योऽधिगुप्तो, पत्रोगजणित्रो य विस्तसा चैव ।

तथ उ पत्रोगजणित्रो, समुदयवात्रो अपरिसप्तो ॥२॥

भेद उत्पाद पुरुषेतरकारकव्यापारजन्यतया अध्यक्कानुमाना-
 च्यां तथा नस्य प्रनीते पुरुषव्यापारोऽन्वयव्यतिरेकानुव्यवधा-
 यित्वेऽपि शब्दविशेषस्य तदस्य तदजन्यत्वे घटादेरपि तदजन्य-
 ताप्रशकंविशेषाभावात् । प्रत्यभिज्ञानादेश्च विशेषस्य प्रागेव नि-
 रस्तत्वात् । तत्र प्रयोगेण या जनित उत्पादो मूर्तिमद्भव्या-
 र्थावयवकृतत्वात्स समुदयवादः । तथा नृतारश्चस्य समुदाया-
 त्मकत्वात्तत एवामावपरिशुद्धः सावयवात्मकस्य तत्स्थस्य
 वाच्यत्वेनाभिप्रेतत्वात् ।

विस्तसा जनितोऽप्युत्पादो द्विविध इत्याह ।

साजावित्रो वि समुदाय-कत्रोवपगति उव्वहोज्जाहि ।

आगामाईयाए तिण्टं परपच्चत्रो णियमा ॥३०॥

स्वाज्ञाविकश्च द्विविध उत्पाद' । एक' समुद्रयज्ञः प्राक्प्रति-
पादितावयवारब्धो घटादिवत् । अपरश्चैकत्विकाऽनुत्पादितामु-
र्तिमद्रव्यावयवारब्ध आकाशादिवत् । आकाशादीनां च त्रया-
णामवगाहो घटादिद्रव्यनिमित्तोवगाहनादिक्रियोत्पादो नियमा-
दनेकान्ततो प्रवेत् । अवगाहकगन्तृस्यात्तृष्यसन्निधानतोऽस्विर-
धर्माधर्माद्यवगाहनगतिस्थितिक्रियोत्पत्तिनिमित्तभावोत्पत्तिरि-
त्याभिप्रायः ॥ सम्म० ॥ (आगासशब्दे तत्प्रादेशिकिता दर्शिता)

अथोत्पादस्य द्वितीयज्ज्ञेद कथयन्नाह ॥

विश्रमा हि विना यत्नं, जायते द्विविधः स च ।

तत्राद्यचेतनस्कन्ध-जन्यः समुद्रयोऽग्रिमः ॥ २० ॥

सचित्तमिश्रजन्यः, स्यादेकत्वप्रकारकः ।

शरीराणां च वर्णादि, सुनिर्धारो जन्वत्यतः ॥ २१ ॥

विश्रसाख्यो द्वितीय उत्पाद' । विश्रसाशब्दस्य कोऽर्थ सहज
विना यत्नमुत्पद्यते य स विश्रसोत्पाद । सोऽपि पुनर्द्विविधो
द्विप्रकारः । एकस्तत्र समुद्रयजनित' द्वितीय एकत्विक' । उक्त च
“ साहाय्यो वि समुद्रय कञ्चणुष्पत्ति श्रोत्य होजाहि ” तत्रा
पि तथेद्विधोर्मध्य आद्य' समुद्रयजनितो विश्रसोत्पाद' अचेतन-
स्कन्धजन्य' समुद्रय' कथित' । अन्नादीनां समुद्रयपुद्गदानां
ययोत्पाद' ॥ २० ॥ तथा पुनर्द्वितीय सचित्तमिश्रज शरीरवर्णा
दिकानां निर्धारो ज्ञेय । सचित्त' पुद्गला वर्णादीनां तथा तथा-
कारवर्णादिपुद्गदानां परिणत्या परिणतानामेकत्वप्रकारक एकता-
रूपेण परिगत । अनेकेषां वर्णादीनां सगतानां परस्परमुत्पाद-
धारया पिएनी नूतानामवयवानामवयवविधर्मत्वेन देहदृश्याकारनू-
तानामणुना शरीरादि सुनिर्धारो भवति । देहादिपिएमानां (सु)
अतिशयेन निर्धारो वपुरूपावस्थत्व सपद्यते । तथाच प्रज्ञापनायां
स्थानाङ्गं च “ तिविहा पुगला पन्नत्ता तजहा पञ्जेगपरिणता १,
मीससा परिणता २, वीससा परिणता ३, ” तत्र च प्रथम
प्रयोगपरिणता, पुद्गला ये जन्वन्ति ते जीवप्रयोगेण सयुक्ता, शरी-
राद्य सचित्ता १ तथा मिश्रपरिणताश्च ते ये जीवेन पुद्गला
मुक्ताः कलेवरादय २ पुनश्च विश्रसा परिणता' स्वज्ञावेन परि-
णताः यथाप्रेन्द्रधनुरादय ३ एव च सत्यत्र विश्रसाख्यस्य ज्ञेद-
स्य स्वज्ञावजनितस्य द्वैविध्यं प्रदर्शितम् । अचेतनस्कन्धजन्यस-
मुद्रयाख्य' प्रथमस्तत्र सचित्तमिश्रजन्यैकत्वप्रकारकशरीरादिवर्णा
दिसुनिर्धारसङ्गो द्वितीय' । अत्राय विशेष', स्वाज्ञाविके परिणमनेऽ
चित्तपुद्गलैरेवायत्नसाध्यव्यवहार उपदिष्ट । इह तु द्वयमपि ॥ २१ ॥

पुनर्ज्ञेद दर्शयन्नाह ॥

यत्प्रयोगं विनैकत्व, तद्रव्याग्नेन सिद्धता ॥

यथास्कन्धविजागाणोः, सिद्धस्यावरणक्षये ॥ २२ ॥

स्कन्धहेतुं विना योगः, परयोगेण चोद्भवः ॥

क्षणे क्षणे च पर्याया-द्यस्तदेकत्वमुच्यते ॥ २३ ॥

उत्पादो ननु धर्मादेः, परप्रत्ययतो जवेत् ॥

निजप्रत्ययतो वापि, ज्ञात्वान्तर्नय योजनाम् ॥ २४ ॥

नाशोऽपि द्विविधो ज्ञेयो रूपान्तरविगोचरः ॥

सयोग विना विश्रसोत्पादो यद्भवेत्तदेकत्व ज्ञेयम् । तदेवै-
कत्व छव्याशेन द्रव्यविभागेन सिद्धता नाम उत्पन्नत्व ज्ञेयम् ।
यथा द्विप्रदेशादिस्कन्धविभागेनाणो परमाणोर्द्रव्यस्योत्पाद' ।
तथा आवरणक्षये कर्मविभागे जाने सति सिद्धस्य सिद्धप-
र्योयस्योत्पाद' इति । अवयवसयोगेनैव छव्यस्योत्पत्तिर्भवति
परन्तु विभागेन छव्यस्योत्पत्तिर्न भवति इत्यमेके नैयायिका-

दयः कथयन्ति । तेषां मत एकतन्त्रादिविभागेन खण्डपटो-
त्पत्तिः कथं जायतीति प्रतिबन्धककालभावस्यावस्थितावयव-
सयोगस्य हेतुताकल्पने महागौरवात् । तस्मात् कुत्रचित्सयो-
गात् कुत्रचिद्विभागद्रव्योत्पादकता मन्तव्या । तदा विभाग-
जपरमाणोत्पादोऽप्यर्थत सिद्धः स्यात् समतिशास्त्रे इत्थं
सूचितमस्ति । तदुक्तम् । “ दन्वतरसजोभाहि, के वि दविअस्स
विति उत्पाय । उत्पाय वा कुसला, विभागजाडं न इच्छति
॥ १ ॥ अणुअत्तएहि आरु-दन्वे तिअणुअति निहेसां । ततो
अ पुण विभत्ते, अणुत्ति जाअ आओ अणु होइ ॥ २ ॥
आभ्यां गाथाभ्यां भावार्थोऽवधार्यः । यथा परमाणोरुत्पादः
एकत्वजन्यस्तथा येन संयोगेन स्कन्धो न निष्पद्यते एतादृशो
धर्मास्तिकायादीनां जीवपुद्गलयोस्सयोगस्तद्द्वारा यश्च संयुक्त-
द्रव्योत्पादोऽसंयुक्तावस्थविनाशपूर्वक' तथा ऋजुसूतनयाभि-
मतो यश्च क्षणिकपर्याय' प्रथमद्वितीयसमयादिव्यवहारहेतु-
स्तद्द्वारा यश्चोत्पादश्च तत्सर्वमेकत्व ज्ञेयम् ॥ २२ ॥ अत्र न
किञ्चिद्विवादस्तत्र श्लोकमाह । स्कन्धहेतुं विना यः सयोगपर-
योगेन धर्मास्तिकायादीनां यश्चोत्पादः तथाच क्षणिकपर्याये
प्रथमद्वितीयादिद्रव्यव्यवहारहेतवस्तद्द्वारा य उत्पादः तत्स-
र्वमेकत्व कथ्यते तत्र न कोऽपि विसवाद इति ॥ २३ ॥ पुनर्ज्ञेदं
कथयन्नाह (उत्पादेति) ननु धर्मादेरुत्पादः परप्रत्ययो भवेत्
अपि पुनर्निजप्रत्ययान्द्वेदन्तर्नययोजनां ज्ञात्वा इति । भावा-
र्थस्त्वयम् धर्मास्तिकायादीनामुत्पादो नियमेन परप्रत्यय खो-
पष्टभ्य गत्यादिपरिणतजीवपुद्गलादिनिमित्त उक्त' । य उभय-
जनितस्स चैकजनितोऽपि भवेत् । ततस्तस्य निजप्रत्यय-
तापि कथयितुं युक्ता निश्चयव्यवहारावधारणात् । अयमर्थ' ।
“ आगासाद्वियाण, तिह परपञ्चओ नियमा ” इति सम्मति-
गाथायामकारप्रश्नेपतया वचनान्तरेण कृतोऽस्ति वृत्तिका-
रेण तमर्थमनुस्मृत्यहापि लिखितोऽस्ति तस्माद्धर्मास्तिकाया-
दीनामुत्पादो नियमात्परप्रत्यय एव । सोऽपि खोपष्टभ्य ग-
त्यादिपरिणतजीवपुद्गलादिनिमित्तः उभयजनितोऽप्येकजनि-
तोऽपि स्यात् । तस्य च निजप्रत्ययताप्यन्तर्नयवादेनोक्तास्ति
भावना चेत्थ ज्ञेया ॥ २० ॥ अध्या० ॥ “उत्पादलक्षणं अ-
पि तवववहारित अणुपियववहारियंति वा विसिसा दिट्ठति
वा एगद्धा तव्विवरीतमितर । तत्थ अप्पि नजहा पढमसमय-
सिद्धो सिद्धत्तणेण उप्पओ अणुपितो जोजणभोवणउप्पत्ता
आ० चू० १ अ० विशेष० । वीन्द्रियजीवभेदे च । प्रज्ञा० २ प० ।
औत्पात-न० उत्पाते जवमौत्पातम् । पांशुवृष्ट्यादौ, आ० क० ।
कापिहसितादौ, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उत्पायग-उत्पातक-त्रि० उत्पातयति उत्पात जनयति-उद्-पत्-
णिच्-एवुद् उत्पातजनके, ऊर्ध्वपतनशीले च । वाच० ।

उत्पादक-त्रि० उद्-पत्-एवुद् उत्पादनकर्त्तरि, स्त्रियां टापि
अत इत्वम् । उत्पादिका उत्पादकस्त्रियाम् हिलमोचिकायां शब्दा
त्रि० पुत्तिकायाम्, देहिकानामकीटे च स्त्री० । पितरि, पु०
ऊर्ध्व स्थिता पादा अस्य कप् । अष्टापदे शरभाख्ये गजागतौ
पशुभेदे, तस्य पृष्ठस्थचतुश्चरणत्वाद्ऊर्ध्वपादत्वम् । वाच० । वीन्द्रि-
यजीवभेदे च । ये हृमिं जित्वा समुत्तिष्ठन्ति दीर्घा “पाणासीयह-
कुथूउप्पायगदीहगांमि सिंसुणागां” व्य० प्र० ८ उ० । नि०
चू० । प्रज्ञा० ।

उत्पायच्छेयण-उत्पादच्छेदन-न० उत्पादो देवन्वादिपर्याया-
न्तरस्य नेन उदो जीवादिद्रव्यविभाग-उत्पादच्छेदनम् । ज्ञेद-
ज्ञेदे, स्था० ५ वा० ।

उप्यायण-उत्पादन-न० उद्-पद्-णित्-ल्युट्-जनने उत्पत्तिकरणे-
वाच० । “ भवाणुवाण परिगृहेण, उप्यायणं रक्खणसन्नि-
धोगे ” उत्पादने एते विषयादिपदार्थाः कथं मिद्विष्यन्तीति चि-
न्तने, उक्त० ३४ अ० ।

उप्यायणंतिरिय-उत्पादनान्तर्य-न० उत्पादनस्याविरहे, यथा
निरयगतौ जीवानामन्कर्षणोऽसंख्येयाः समयाः स्या० ५ ग० ।

उप्यायणा-उत्पादना-स्त्री० उत्पादनमुत्पादना । मूत्रतः शू-
स्वपिएरस्य धात्रीत्वादिभिः प्रकारैरुत्पादने, प्रव० ६७ द्वा० ।
पि० । आव० । तस्या निक्षेपो यथा—

नामं उवणा ढविए, भावे उप्यायणा मुणैयव्वा ।

ढव्मिपि ढोड निविहा, जावमि उ मोलमपया ॥

उत्पादना चतुर्धा तद्यथा (नामति) नामोत्पादना स्यापनो-
त्पादना ऋष्ये ऋष्यस्योत्पादना जावे भावस्योत्पादना च । तत्र
नामस्यापने श्रुषे ऋष्योत्पादना च यावन्नो आगततो भव्यशरी-
रऋष्योत्पादना प्रागुक्तगवेषणादिरिव जावनीया । जगरीरभव्य-
शरीरव्यतिरिक्ता तु ऋष्योत्पादना त्रिधा सच्चित्तऋष्योत्पादना
अचित्तऋष्योत्पादना मिश्रऋष्योत्पादना च । जावोत्पादना द्विधा
तद्यथा आगतनो नोआगततश्च । तत्र आगत उत्पादना ऋष्य-
धेतस्तत्रोपयुक्त नोआगतनो भावोत्पादना तु द्विधा तद्यथा प्र-
शस्ता अप्रशस्ता च । तत्र प्रशस्ता ज्ञानाद्युत्पादना अप्रशस्ता
पोरुशपदा वक्ष्यमाणधात्रीदृष्ट्यादियोरुशज्ञेदा ।

तत्र प्रथमतः सच्चित्तऋष्योत्पादनां विभावयिपुराह ॥

आमूयमाडर्हिं बालवयितुरंगवीर्यामार्डर्हिं ।

सुयत्रमाडुपाडर्णं, उप्यायणया उ मच्चित्ता ॥

सुताश्चन्द्रमाडीनां द्विपद्चतुष्पदापदरूपाणामत्रादिशब्दः प्र-
त्येकमभिसंबन्धते सुताडीनामश्वदीनां त्रमाडीनां च यथा
सत्यमासूत्रादिभिरासूयमुपायादित्त्रिकमादिशब्दाद्वाटकज-
लादि परिग्रह । तथा बालचित्ततुरङ्गवीजादिभिश्च तत्र बालै के-
शरोमादिभेदभिन्नैश्चित्तो व्याप्तो बालचित्तपुरुषो लोमशः पुरु-
ष इति वचनात् । तुरङ्गवीजे च सुप्रसिद्धे । आदिशब्दात्तदन्य-
हेतुपरिग्रह । या उत्पादना तथाहि केनचित्त्रिजमार्याः कथ-
नपिपुत्र्यामभवे देवताया उपयादिति केनाप्यृतकालोकेन स्व-
संप्रयोगेण च सुत पुत्रिका वा उत्पाद्यते । तथा निजघोदि-
फाया परस्य भाटकप्रदानेन परघोटकमारोप्य तुरङ्ग उत्पा-
द्यते । एवं यथायोगं बलीवर्दादिरपि तथा जलसेकेन बी-
जारोपणेन च द्रुमवल्ल्यादि । तत्र इत्थंया त्रमाडीनामुत्पाद-
ना मा सच्चित्तऋष्योत्पादना । संप्रत्यचित्तऋष्योत्पादनां मिश्र-
ऋष्योत्पादना च प्रतिपादयति ।

कणगम्ययाडयाणं, जहिट्टथाउविहिया उ ।

मच्चित्तमीमाडभंडाणं, हृपयाडक्या उ उप्पत्ती ॥

कनकजनादीनां सुवर्णकल्पनाप्रादीनां यथेष्टधानुविहिता
यथेष्टो यो यन्नेष्टोऽनुक्रोऽपि लोहादिधानुस्तस्मात् विहिता कृ-
ता या उत्पत्तिः सा धात्रिणा अचित्तऋष्योत्पादना । तथा च
द्विपदादीनां त्रमाडीनां सभास्थानां सालंकारादीनां चेतन-
प्रदानेन या कृता आत्मीयत्वेनोत्पत्तिः सा मिश्रा मिश्रऋष्यो-
त्पादना । तदेवमुक्ता ऋष्योत्पादना । सप्रति भावोत्पादनामाह
जादे पन्य टग, कोहा उप्यायणा उ अपमन्ना ।

कोडाट जहा रायड-णं च नाणाट उ पमत्या ॥

जाव जावयिया उपादना द्विधा तद्यथा प्रशस्ता अनर अप्र-

शस्ता । तत्र या क्रोधादीनां क्रोधादियुतधात्रीत्वादीनां च उत्पा-
दना साऽप्रशस्ता या तु ज्ञानादेर्ज्ञानदर्शनचारित्राणामुत्पादना
सा प्रशस्ता । इह वा प्रशस्तया भावोत्पादनयाधिकारः पिएरुदो
पाणां वक्तुमुपक्रान्तत्वात् । सा च पोरुशज्ञेदा ॥ पि० ॥

उप्यायण संपायण-णिव्वत्तण मो य होंति एगद्धा ।

आहारस्सिहपगया, तोए दोसा ड्मे होंति ॥ १० ॥

उत्पादनमुत्पादना एव संपादना निर्वर्तना च । इह च पदत्रयेऽ
पि ऋष्यतामोकारश्च निपात प्राकृतत्वाच्च शब्दः समुच्चये जवति
स्युरेकार्या अद्वयभिधेयाः सर्वेषामेव एवामुत्पादनाधोऽधकत्वादे-
ते शब्दा इति गम्यम् । सा च सचेतना चेतनाचेतनऋष्यादिविषय-
त्वेनानेकविधेत्यत उच्यते आहारस्याशनादिरूपवृत्तणत्वादस्य
वृत्तगत्रादिपरिग्रहः । इह पिएरुधिकारे प्रकृताः प्रस्तुताः तदोषा
धिकारात् (ता एत्ति) एतस्याः पुनरुत्पादनाया गृहस्थात्सकाशा
त्साधुना स्वार्थं प्रकाद्युपाज्जनरूपा ये दोषा दूषणानि ड्मे इति
वक्ष्यमाणतया प्रत्यक्भूता जवन्ति स्युरिति गार्थः । तानेव-
नामतो दर्शयन्नाह “ धात्रीदूनिणिमित्ते, आजीववणीमगे तिगिच्छा
य । कोहे माणे माया, दोत्र हवांति दस एते ॥ पुंविपच्छा-
संथव-विज्जामते य सुखजोगे य । उप्यायणाय दोसा, सोद्वसमे-
मूत्रकम्मे य ” । पंचा० १३ विव० । धात्र्यादिव्याख्यान्वयत्र । एतेऽ
नन्तरोक्ता उत्पादनाया दोषाः पोरुश । मूत्रकर्म वशीकर-
णम् । इह धात्र्या पिएरु धात्रीपिएरु किमुक्तजवन्ति धात्रीत्वस्य
करणेन कारणेन च य उत्पाद्यते पिएरुः । यस्तु दूतीत्वस्य कर-
णेनोत्पाद्यते स दूतीपिएरुः । एव निमित्तादिष्वपि भावनीयम्-
पि० । ध० । उक्त० । स्या० । ग० । आचा० । जीत० ।

उत्पादनादोषेषु प्रायश्चित्तमभिधित्सुराह

दुविहनिमित्ते लोत्रे, गुरुगा माया य मासियं गुर्यं ।

सुहुमे वयणे बहुरो, सेसे बहुरा य मूत्रं च ॥

निमित्तं त्रिविधमतीतविषय प्रत्युत्पन्नविषयमनागतविषय च ।
तत्र द्विविधे निमित्ते प्रत्युत्पन्नविषये च तथा लोत्रे च प्रत्येक च-
त्वारोगुरुकाः । मायायां मासगुरु । सुहुमे चैकित्स्ये वचनसंस्त-
वे च प्रत्येकं बहुरो मासः शेषेषु तु समस्तेऽप्युत्पादनादोषेषु
प्रत्येक चत्वारो बहुरो नवर मूलकर्मणि मूत्रम् । वृ० १ उ० ।
उप्यायणाए अष्टए निमित्ते च उत्रह । परुप्पन्ने अणागए दोत्रए
च उत्रह । कोहे माणे च उत्रह । मायाए मासगुरु । सुहुमतेऽत्यि
पंचरादिया । वादरतेऽत्ये च उत्रहं । सयवे मासत्रह । धार्डर्हिं
च उत्रह । प्रोत्र्यमेहुणियासंथवे च उत्रह मूत्र वा । वयणसयवे
मासत्रह । मूत्रकम्मे मूत्र । सेसेसु च उत्रह उपाडणा पं० चू० ।
(जीतकल्पानुसारेणाचामास्त्र आयविद्वशब्दे चैतत्सपटीकृतम्)

उप्यायणाविसोहि-उत्पादनाविशुद्धि-स्त्री० उत्पादनादोषे पि-
एरुचरणादीनां निर्दोषतारूपे उत्पादनाया वा निर्दोषतावृत्तणे
विशुद्धिभेदे, स्या० ३ ग० ।

उप्यायणोवधाय-उत्पादनोपघात-पुं० उत्पादनयोपघातः पिएरु-
देरकल्पनीयताकरण चरणस्य वा शवत्रीकरणमुत्पादनोपघात ।
उद्गमस्य वा पिएडादिप्रसूनेरुपघातो धात्रीत्वादिजिर्दुष्टनोत्पा-
दनोपघात । धात्र्यादिद्रोषवृत्तणया उत्पादनया चारित्रस्य विरा-
धनरूपे धात्र्यादिभिः पोरुशानिरुत्पादनादोषैर्नैकपानोपकरणद्वे-
पानामशुक्तावृत्तणे वा उपघातभेदे, स्या० १० ग० ।

उप्यायणविनाय-उत्पादप्रतिषात-पुं० विभागतो देजतो वा क-
स्यचिद्वस्तुनो वृद्धिदान्युभये, विपा० ६ अ० । यथा अथधिज्ञान-
स्य । “ वादिरलमो भज्जा, ” दन्वे खंसं य कालभावे य । उ-

उपायपडिवाओ विय, तडुजय चेगसमरणं ” भप्यायपडिवाओ
णाम जोसिं दन्वखेत्तकावजावाण काणि वि एगसमरणं चेव
पुव्वुदिट्ठाणि तं पासति काणि पुण अदिट्ठपुव्व्वाणि पासति एस
उपायपडिवाओ भण्णति । आ० चु० १ भ० । (एतद्विषयावधि
वक्तव्यता ओहि शब्दे स्पष्टी जविष्यति)

उपायपुत्रव्य-उत्पातपर्वत-पुं० उत्पतनमूर्द्धगमनमुत्पातस्तेनोप-
लक्षित. पर्वत उत्पातपर्वतः । स्था० १० ग्रा० । स्वनामख्यातेषु
पर्वतेषु, तिर्यग्भोकगमनाय यत्रागत्योत्पतति स उत्पातपर्वत इति
ति । भ० १ श० ८ उ० । उत्पातपर्वता यत्रागत्य बहुवो व्यन्तर-
देवा देव्यश्च विचित्रक्रीडानिमित्त वैक्रियशरीरमारचयन्ति । जी०
३ प्रति० ॥

सर्वेषां लोकपादानामुत्पातपर्वतमानादि यथा ॥

चमरस्स एं असुरिंदस्स असुरकुमाररन्नो तिगिच्छिकूणे
उपायपुत्रव्य मूत्रे दसवावीसे जोयणसए विकखंजेणं पष-
त्ता । चमरस्स एं असुरिंदस्स असुरकुमाररन्नो सोमस्स महा-
रन्नो सोमप्पजे उपायपुत्रव्य दसजोयणसयाइं उहं उच्चत्तेषं
दसगाजयसयाइं उच्चत्तेणं मूत्रे दसजोयणसयाइं विकखंजेणं
पषत्ता । चमरस्स एं असुरिंदस्स जमस्स महारन्नो जमप्पजे
उपायपुत्रव्य एवं चेव । एवं वरुणस्स वि । एवं वेसमाणस्स
वि । वद्विस्स एं वडरोयणिंदस्स वडरोयणरन्नो स्यगिंदे उ-
पायपुत्रव्य मूत्रे दसवावीसे जोयणसए विकखंजेणं पषत्ते ।
वद्विस्स एं वडरोयणरन्नो सोमस्स एवं चेव जहा चमरस्स
लोगपादानं तं चेव वद्विस्स वि । धरणस्स एं नागकुमारि-
दस्स नागकुमाररन्नो धरणप्पजे उपायपुत्रव्य दसजोयण-
सयाइं उहं उच्चत्तेणं दसगाजयसयाइं उच्चत्तेणं मूत्रे दसजोय-
णसयाइं विकखंजेणं । धरणस्स एं जाव नागकुमाररन्नो काव-
वाजस्स महारन्नो कावप्पजे उपायपुत्रव्य दसजोयणसयाइं
उहं उच्चत्तेणं एवं चेव एवं जाव संखवालस्स एवं चूयाणं-
दस्स वि एवं लोगपादानं पि । से जहा धरणस्स एवं जाव
अणियकुमाराणं सन्नोगपादानं ज्ञाणियवं । सव्वेसिं उपा-
यपुत्रव्या ज्ञाणियव्वा सरिसनामगा । सक्कस्स एं देविंदस्स
देवरन्नो सक्कप्पजे उपायपुत्रव्य दसजोयणसहस्साइं उहं
उच्चत्तेणं दसगाजयसहस्साइं उच्चत्तेणं मूत्रे दसजोयणस-
हस्साइं विकखंजेणं पषत्ते । सक्कस्स एं देविंदस्स देवरन्नो
जहा सक्कस्स तहा सव्वेसिं लोगपालाणं सव्वेसिं च इंदाणं
जाव अचुयत्ति ।

चमरस्सेत्यादि सुगम नवरं (तिगिच्छिकूणेत्ति) तिगिच्छि,
किञ्चलकस्तत्प्रधानकूटत्वात्तिगिच्छिकूटस्तत्प्रधानत्वं च कमलबहु-
लत्वात् सज्ञा चेयम् ॥ (उपायपुत्रव्यपत्ति) उत्पतनमूर्द्धगमनमु-
त्पातस्तेनोपलक्षित पर्वत उत्पातपर्वत स च रुचकवराभिधा-
नात् त्रयोदशतसमुद्रात् दक्षिणतोऽसख्येयान् द्वीपसमुद्रानति-
लङ्घय यावदरुणवरदीपारुणवरसमुद्रौ तयोरुणवर समुद्र
दक्षिणतो द्विचत्वारिंशत् योजनसहस्राण्यवगाह्य जवति तत्प्रमाण
च “सत्तरसपकवीसाड, जोयणसयाइं सो समुव्विद्धो । दस

चेव जोयणसए, वावीसे वित्थमो हेट्ठा ॥ १ ॥ चत्तारिजोयण-
सए, चउवीसे वित्थडो उ मज्जम्मि । सत्तेव य तेवीसे, सिह-
रत्ते वित्थमो होइत्ति ॥ १ ॥ स च रत्नमय. पद्मवरवेदिकया
वनखण्णेन च परिक्रितस्तस्य च मध्येऽशोकावतंसको देवप्रा-
साद इति ॥ (चमरस्सेत्यादि महारन्नोत्ति) लोकपालस्य सो-
मप्रभ उत्पातपर्वतोऽरुणोदसमुद्र एव जवति । एवं यमवरुणवै-
श्रमणसूत्राणि नेयानीति (वद्विस्सेत्यादि) रुचकेन्द्र उत्पातप-
र्वतोऽरुणोदसमुद्र एव यथोक्त भवति “ अरुणस्स उत्तरेणं, वा-
यावीस जवे सहस्साइं । ओगाहिक्कण उद्धिं, मित्रणिचयो रा-
यहाणिओत्ति ॥ १ ॥ (वद्विस्सेत्यादि) । सूत्रसूची एवं च इ
इयम् ॥ वडरोयणिंदस्स वडरोयणरन्नो सोमस्स महारन्नो एवं-
चेवत्ति ॥ अतिदस्स एतद्भावना । (जइत्यादि) यथा यत्प्रकार
चमरस्य लोकपादानामुत्पातपर्वतप्रमाणं प्रत्येकं चतुर्भिं सूत्रै-
रुक्तं (तं चेवत्ति) तत्प्रकारमेव चतुर्भिं सूत्रैर्वद्विनोऽपि वैरोचने-
न्द्रस्यापि वक्तव्यं समानत्वादिति (वरुणस्सेत्यादि) वरुणस्यो-
त्पातपर्वतोऽरुणोद एव समुद्रे भवति (वरुणस्सेत्यादि) प्रथमं
लोकपालसूत्रे “एव चेवत्ति” करणात् “उच्चत्तेणं दसगाजयसयाइं
उच्चत्तेणमित्यादि ” सूत्रमतिदिष्ट एव जाव “संखवालस्सत्ति” ।
करणाच्छेषाणां त्रयाणां लोकपालानां कोववावसेववावसखवा-
वाभिधानानामुत्पातपर्वताभिधायीनि वीएयन्यानि सूत्राणि दर्श-
यति । (एव चूयाणंदस्सवित्ति) चूतानन्दस्यापि औदीच्य-
नागराजस्यापि उत्पातपर्वतस्तस्य नाम प्रमाणं च वाच्यं यथा
धरणस्येत्यर्थं चूतानन्दप्रज्ञोत्पातपर्वतोरुणोद एव जवति के-
वत्रमुत्तरत. एवं (लोगपादानं वि से त्ति) (से) तस्य चूतान-
न्दस्य लोकपालानामपि एवमुत्पातपर्वतप्रमाणं यथा धरणलोक-
पालानामिति ज्ञावः । नवर तत्रेमानि चतु स्थानकानुसारेण ज्ञात-
व्यानीति । (जहा धरणस्सत्ति) यथा धरणस्य एवमिति तथा
सुपर्ष्वविद्युत्कुमारादीनां ये इन्द्रास्तेषामुत्पातपर्वतप्रमाणं जणि-
तव्यं कियत्पर्यन्तानां तेषामित्यत आह (जाव अणियकुमाराणं
ति) प्रकटं किमिन्द्राणामेव नेत्याह (सन्नोगपादानं ति)
तल्लोकपालानपीत्यर्थः । (सव्वेसिमित्यादि) सर्वेषामिन्द्राणां
तल्लोकपालानां चोत्पातपर्वताः सद्गतामानो जणितव्या यथा धर-
णस्य धरणप्रज्ञ. प्रथमतल्लोकपालस्य काववावस्य काववावप्रभ
इत्येवं सर्वत्र ने च पर्वता. स्थानमङ्गीकृत्यैवम्वन्ति “असुराण
नागाण, उद्धिकुमाराण हौति आवासा । अरुणोदए समुदे,
तत्तेव य तेसि उपाया ॥ १ ॥ दीवदिसा अग्गीणं थणियकुमा-
राण हौति आवासा । अरुणवरे दीवम्मि उ, तत्तेव य तेसि उ-
पायत्ति ॥ १ ॥ सक्कस्सेत्यादि ॥ कुएरुवरे द्वीपे कुएरुवपर्व-
तस्यान्यन्तरे दक्षिणत. पोरुश राजधान्य. सन्ति तासां चन-
सुणां मध्ये सोमप्रज्ञयमप्रभवरुणप्रज्ञवैश्रमणप्रज्ञाख्या उत्पातप-
र्वता. सोमादीनां शक्रलोकपालानां सन्ति उत्तरपार्श्वे तु एवमेव-
शानशक्रलोकपालानामिति यथा शक्रस्य तथाच्युतान्तानामिन्द्राणां
लोकपालानां चोत्पातपर्वता वाच्या यत. सर्वेषामेक प्रमाणं नवरं
स्थानविशेषो विशेषसूत्रादवगन्तव्य ॥ स्था० १० ग्रा० ।

उपायपुत्रव्य-उत्पात (ढ) पूर्व-न० उत्पादप्रतिपादकं पूर्वमु-
त्पादपूर्वम् । प्रथमपूर्व, तत्र सर्वत्रज्याणां सर्वपर्यायाणां चोत्पा-
दमधिकृत्य प्ररूपणां क्रियते आह च चूर्णिं कृतं “पदम उपायपुत्रव्य,
तत्त्य सव्वदव्वाणं पज्जवाण य उपाय मगीकाउ पषवणा कप्पा-
इति” ॥ न० ॥ तस्य पटपरिमाणमेका कोटी । स० । नन्दीसमवा-
याङ्गुत्पारेका पदकोटीत्युपत्रच्यतेऽन्यत्रैकादश । यत्रोत्पादमङ्गी-
कृत्य सर्वत्रज्यपर्यायाणां प्ररूपणा कृता तदुत्पादपूर्वं प्रथमं तच्च

पदप्रमाणेन पदसख्यामाश्रित्य एकादशकोटीप्रमाणम् । प्रथमपूर्वे
एकादशपदानां कोट्य इत्यर्थः इह यत्रायोपलब्धस्तत्पदमित्यादि
पदवक्रणसद्भावेऽपि तथाविधसप्रदायाभावात्तस्यप्रमाण्यं न स
म्यगवगम्यत इति । प्रव० ६९ द्वा० 'उप्यायपुत्रस्सण चत्तारि चूत्रि-
या वयू पसत्ता' उत्पादपूर्व पूर्वाणां तस्य चूत्रा आचारस्याग्रा-
णीव तद्रूपाणि वस्तुनि परिच्छेदविशेषा अत्ययनवत् चूत्रावस्तु-
नि । स्या० ४४ ग० । "उप्यायपुत्रस्स णं दसवत्यू पसत्ता" उत्पा-
तपूर्व प्रथम तस्य दश वस्तुन्यायविशेषाः । स्या० १० ग० ।
उप्यायविगमद्वयवर्ण-उत्पादविगमद्वयवर्ण-न० उत्पादविगम-
योः स्वरूपपरिचायके, विशेषे (लक्षणशब्दे इदं वन्यामि)
उत्पादवैत-उत्पादवयत्-त्रि० उत्-पुत्र-णित्त-शतृ । उत्स्तुतिप्रयो-
जके, प्रा० ॥
उत्पि-उपरि-अ० ऊर्द्ध-रिड्-उपादेशश्च । प्रथमापञ्चमीसप्त-
म्यन्तार्यवृत्तेर्ऊर्द्धशब्दस्यार्थे, वाच० " तेसि भोमाणं उत्पि
उज्जोया " जी० ३ प्रति० । स्या० । " उत्पि पणवीसं जोय-
णां विम्वंभेण " (उपरि) मस्तके, रा० ॥
उत्पिजज्ञ-उत्पिजज्ञ-त्रि० उद्-पि-जि-कलन्-वा लस्य रः ।
अत्यर्थाकुले, वाच० । " उत्पिजलभूय कहकहभूय दिव्वे देव-
रमणे पञ्चते आवि होत्या " उत्पिजलभूते आकुलके भूते
किमुक्तं भवति महर्द्धिकदेवानामप्यतिशायितया परद्वोभोत्पा-
दकत्वेन सकलदेवासुरमनुजसमूहचित्ताज्ञेपकारी । रा० ।
उत्पिन्य-उ (त्पित्त) पित्त्य-न० आकुले, रोपभूते आकुलता च
श्वासेन छष्ट्या । तथा पूर्वसुरिभिर्व्याख्यानात् उक्तं 'उत्पित्यं'
श्वाससंयुक्तमिति । जी० ३ प्रति० । तृतीय एव नेयदोषः ।
जं० १ वच० । स्या० । रा० । अनु० ।
उत्पियंत-उत्पियत्-त्रि० आस्वाद्यति, प्रश्न० ३ द्वा० । मुहु-
र्मुहु श्वसति, " उत्पियंतं गर्णिदिस्सा अगीतो भासेड इमं "
व्य० द्वि० ४ उ० ।
उत्पियण-उत्पियतन-न० मुहुर्मुहु श्वसने, व्य० द्वि० ४ उ० ।
उत्पियमाण-उत्पियमान-त्रि० जलोपरि प्लाव्यमाने, " बुद्ध-
माणे गिबुद्धमाणे उत्पियमाणे, उपा० ७ अ० ।
उत्पिनावंत-उत्पिनावंत-त्रि० ऊर्द्धं ग्रावयति, " जे भिक्खु
सणं गावं उत्पिलावंद उत्पिलावंत वा साइज्जड " नि० चू०
१८ उ० । आचा० ॥
उत्पीडित-उत्पीडित-त्रि० गाढीकृते, " उत्पीडितवच्यक-
च्छ्रेयैवजवगलगवरभूसणविराडय ' उत्पीडिता वचासि-
कृता इत्ययं उच्यते स तथा, भ० ७ श० ६ उ० । जा० ३ वि० ।
" उत्पीडितवच्यकगहिया उहपहरणा " उत्पीडितो गाढव-
च्यकपट्टो नेत्रादिर्वावगात्मको येस्ते तथा । प्रश्न० ३ द्वा० ।
" उत्पीडितवच्यकपरिपरमफेणगावतरइयसंगयपलववत्थं-
नचित्तिल्लगं " उत्पीडितोऽन्यन्तवच्यकपट्टो विचित्रवर्ण-
पट्टरूपः परिकरो येस्ते तथा । ग० " उत्पीडितमरासणप-
ट्टिण " उत्पीडिता गुणमारणेन कृतावर्पाडा शरासनपट्टिका
धनुर्दण्डो येन स तथा । उत्पीडिता वा बाहो वडा शरास-
नपट्टिका बाहुपट्टिका येन स तथा । भ० ७ श० ६ उ० ।
उत्पीडिता प्रत्यङ्गागेपेन शराशनपट्टिका धनुर्दण्डियेस्ते तथा ।
अथवा उत्पीडिता बाहो वडा शराशनपट्टिका धनुर्वरप्रतीता
येस्ते तथा । भ० ३ श० ७ उ० । ग० । वि० ।
उत्पुत्र-उत्पुत्र-त्रि० उद्-पु-क्त । पवित्रादिना दृतोत्पयनसंस्कारे
पादादौ, इदं पदे उत्पादितोऽप्यत्र । वाच० ॥
उत्पुत्र-न० नेयदोषभेदे, मा० १६ अ० ॥

उत्पूर-उत्पूर-पुं० प्रकृष्टे प्रवाहे, "पवणाहयचवलललियतरं-
गहथनञ्चतवीइपसरियखीरोदकपवरसागरुत्पूरचंचलाहिं "
श्रौ० । प्राचुर्ये, " उत्पूरसमरसंगामडमरकलिकलहवेह-
करणां " उत्पूरेण प्राचुर्येण समरो जनमरकयुक्तो यः संग्रा-
मो रणः स उत्पूरसमरसंग्रामः । प्रश्न० ३ द्वा० ।
उत्पेय-देशी-अभ्यङ्गे, " पुत्र च मंगलद्वा, उत्पेयं जइ करेइ
गिहियाणं " पूर्वं च यदि मङ्गलार्थं साधु उत्पेयं देशीपदमेतत्
अभ्यङ्गं पश्चाद् गृहिकाणां गृहस्थानां करोति । व्य० ६ उ० ।
उत्पेय-उत्पेय-धा० उद् नम्-णित्-ऊर्द्धनमनकारणे, उन्नमेरु-
च्छब्दोत्पेयगुलुगुच्छोत्पेला ८ । ४ । ३६ । इति उन्नमेरुत्पेला-
देशः । उत्पेय उन्नमयति । प्रा० ॥
उत्पेह-देशी-उत्पेहार्थे, दे० ना० ।
उत्पुष्प-देशी-आपूर्णे, दे० ना० ।
उत्पुष्प-उत्पुष्प-पुं० स्त्री० उद्-पुष्प-उत्पुष्पे, उत्पुष्पत्वे, कुरड-
लिकादिपर्यायसमन्वितसर्पद्रव्यवत् आ० म० द्वि० ।
उत्पुष्प-देशी-दुर्जने, दे० ना० ।
उत्पुष्प-उत्पुष्प-त्रि० प्रोह्यति, प्रा० ।
उत्पुष्प-उत्पुष्प-त्रि० उद्-पुष्प-नि विकसिते, द० ५ अ० ।
दलानामन्योन्यविश्लेषेण प्रकाशिते, उत्पुष्पनीलनलिनोदरतु-
ल्यभासः माघः । उत्ताने, त्रि० स्त्रीणां गुप्तेन्द्रिये, न० वाच० ॥
उत्पुष्पिज-उत्पुष्पिज-अ० उदकेन अभ्युक्षणां दत्वेत्यर्थे
" उत्पुष्पिजं देते अत्तद्वियसेविण गहरण " वृ० १ उ० ।
उत्पुष्पिज-उत्पुष्पिज-उत्पुष्पिज-उत्पुष्पिज-न० फेनोद्गमनकृते, " उत्पुष्पेण
उत्पुष्पिजसीहसेण रायं एवं वयासी उत्पुष्पेण उत्पुष्पिजयति "
सकोपोष्पवचनं यथा भवतीत्यर्थः । विपा० ६ अ० ।
उत्पुष्प-देशी-न० पु० मुकुटे, श्रौ० । प्रज्ञा० । शिरोवेष्टने, शेखरके,
" पचरायककुहा पसत्ता तंजहा खगं वत्तं उत्पुष्पे वाहणा उवाव-
वियाणी " स्या० ७ ग० । " उत्पुष्पे वा कुज्जा " शिरोवेष्टनं वा कुर्यात्,
आचा० २ श्रु० । त्रासे, अपवादाथे, दे० ना० ।
उत्पुष्प-देशी-उत्पुष्पे, दे० ना० ।
उत्पुष्प-उत्पुष्प-पुं० उत्पुष्पे, उदने, वृ० १ उ० ।
उत्पुष्प-उत्पुष्प-न० उद्-वन्ध-ल्युद्-उत्पुष्पे, प्रश्न० ५ द्वा०
ऊर्द्धं वृक्षशाखादौ बन्धने, तेन मरणे च । " उत्पुष्पणा इ वेहासमि-
त्यादि " प्रव० १५ द्वा० ।
उत्पुष्प-उत्पुष्प-पुं० विद्यादायकादिप्रतिजागरके, स्या० ३
ग० । स च प्रवाजयितुं न कल्पते । इति तत्प्ररूपणमित्यम
" अद्याणि उत्पुष्पे " ।
कम्मे सिप्पे विज्जा, मंते जोगेय होंति उववरत्रा ।
उत्पुष्प-उत्पुष्प-एसो, न कप्पए तारिसे दिक्खा ॥ ४२ ॥
एस पचाविहो उपचरणगजावेण वळो उपचारकः प्रतिजागरक
इत्यर्थः ।
कम्मे सिप्पे विज्जा, मंतेय परूवणा व उएहं पि ।
गोवात्तउहमादी, कमउं होंति उत्पुष्प ॥ ४२ ॥
कम्मसिप्पणं दोण्ह जये परूवणा कज्जति तेण चउगहरणं
अणुवपसपुष्पं गोपात्तादीकम्म आयरितोवपसपुष्पं रेहगादी
सिप्प वेहादिया सउणरूपपज्जवसाणा वाचत्तिकत्तातो

विज्जादेवयसमयनिवद्धो मंतो अहवा इरिथपुरिसा जिहाणविज्जा-
मता अहवा स साहणा विज्जा पढणसिद्धो मंतो दुगमादि
दव्वनियरा विहेसणवसीकरणउच्चाडणारोगावणायकरावजोगा
इत्य गोपालादीकम्मं निष्णा कावतो मुद्धे गहिते अगहिते वा
कावे असपुत्रे ण कप्पति दिक्खिउ पुत्रे कप्पति । अन्निष्णाकावतो
कए कम्मं गहिते वा अराहिते वा मुद्धे कप्पति ।

सिप्पाई सिक्खंतो, सिक्खावैतस्म दत्त जा सिक्खा ।

गहियम्मि वि सिक्खम्मि, जं चिरकावं तु उच्चपद्यो ॥४२२॥

एमेव य विज्जाए, मंतो जोगे य जाव उच्चपद्यो ।

तावति कावे ण कप्पति, सेस कावं आणुत्तो ॥४२३॥

अतिगाहणातो विज्जा मते जोगा सिक्खतो सिक्खावैतस्स
कववादिदव्वं देति सो य जति तेण एव उच्चपद्यो जाव सिक्ख-
सि ताव तुम ममायतो तमि असिक्खित्ते न कप्पति सिक्खिण
कप्पति । अध एवं उच्चपद्यो सिक्खिण वि चवरिण तिय काव ममा-
यतणे ऋवियव्व तम्मि कावे अपुत्रे ण कप्पति अतरा पच्चावैतस्स
इमे दोसा ॥

वधवहां राहा वा, हवेज्ज परितावसंकिलेसो वा ।

उच्चपद्यम्मि दोसो, उच्चपद्यो ते य परिहाणा ॥४२४॥

उच्चपद्यगजवगाणं, एस विसेसो मुण्येयव्वो ।

कग विवियपदं सुक्कोवगाहा । कगगतो उच्चपद्यो उच्चपद्य-
यगाण च्चो वि से सोकण उवसपद उच्चपद्यो भयउ पुण ऋ-
त्तीए वेप्पति । नि० चू० ११ उ० ।

उच्चपद्यण-उच्चपद्यन-न० अभ्यङ्गने, विइयपयकारणम्मि चम्मु-
व्वलण तु हौति एगट्टा” वृ० ३ उ० । (अणायारशब्दे तन्निषेध
उक्तः) प्रोद्धलने च । क०प्र० । करणे, ल्युट् । देहोपलेपनविशे-
षेषु, यानि देहाद्दस्तामर्शनेनापनीयमानानि मालादिकमादाय
उद्धलन्तीति । ज्ञा० १३ अ० ॥

उच्चपद्यसंकम-उच्चपद्यनासंकम-पु० प्रदेशे, सङ्गमभेदे, पं० स०
(तल्लक्षणादिसकमशब्दे प्रदेशसकमप्रस्तावे दर्शयिष्यते)

उच्चपद्य-उच्चपद्य-त्रि० ऊर्द्ध गते, औ० । “सुगंधवरकुसुमचुम्भ
वासरेणुमइल” म०६श०३३ उ० । रा० । उच्चपद्ये, । “तालद्ध-
उच्चपद्यगहलकेउ ” स० । प्रश्न० । रा० ।

उच्चपद्य-त्रि० उरडे, “उच्चपद्यविपुलगभीरखायफलिहा ”
ज्ञा० १ अ० । रा० ।

उच्चपद्य-उच्चपद्य-पु० उरडत्वे, जी० ३ प्रति० । “उच्चपद्य औडतणति
भणिय होइ” स्था० १० टा० । भूमिप्रविष्टत्वे, ज० ७ वृत्त० । भुवि
प्रवेशे, स्था० २ टा० । भूमाववगाहे, मध्यविष्कम्भे च ।
स्था० १० टा० ।

उच्चपद्य-अधोवोलयितृ-त्रि० अधोवोलयितरि, “सीओद-
गवियडसि वा काय उच्चोलित्ता भवति ” सूत्र० २ श्रु० ३ अ०
उच्चपद्य-उच्चपद्य-त्रि० उच्च-हाड्-न-पृपो० ऊरादेशः । “वोध्वे” ङ । २
५८ । इति सयुक्तस्य वा भः । उच्चं उच्च । प्रा० । उच्चे, उपरिउप-
रितने च । वाच० ।

उच्चपद्य-देशी-कोट्टवजालके, वृ० १ उ० ।

उच्चपद्य-अवनापित-त्रि० याचिते, “ उच्चपद्यं अणोभट्टं वा गे-
रहतस्स दव्वुत्तिभयं भवति । नि० चू० १५ उ० ।

उच्चपद्य-उच्चपद्य-त्रि० उच्च भद्र करणे-अप् । तण्डुलादेः प्रस्फो-
टनहेतौ श्रुपे, तदाकारत्वात्कच्छुपे, श्रेष्ठाशये, महाशये,

प्रवरे, ग्रन्थवहिर्भूतैर्लोकप्रसिद्धेऽज्ञातचक्रके श्लोके, वाच० ।
असंवृतपरिधानादौ “ छिक्कावणा उच्चपद्यो णीया सा दारुण-
सभावा” वृ० ६ उ० । विकराले, “ उच्चपद्यमुहा कच्छुक-
सराभिभूया ” उच्चपद्यं विकरालं घटकमुखमिव मुख तुच्छ-
दशनच्छदत्वाद्येषां ते तथा । स्पष्टे च । “उच्चपद्यमुहा क-
च्छुकसराभिभूया ” उच्चपद्ये स्पष्टे घाटामुखे शिरोदेशविशेषौ
येषां ते तथा । म० ७ श० ६ उ० । जं० । ज्ञा० । तं० ।

उच्चपद्य-उच्चपद्य-पु० निपिद्धजनोचितनेपथ्ये, ध० २० ।
दर्श० । (तदकरणीयता अणुवन्द शब्दे उक्ता)

उच्चपद्य-उच्चपद्य-पुं० उच्च-भू-अच् । उत्पत्तौ, विशेष० । सम्भ-
वे, ज्ञा० २ अ० । कर्तरि-अच्- । उत्पत्तिमति, उच्चपद्यत्वे, वि-
शेषगुणगते जातिभेदे, वाच० ॥

उच्चपद्य-उच्चपद्य-पु० उच्च-भ्रम-घञ्-भित्तात्रमणे, स्था०
४ टा० ॥ उत्पावत्येन भ्रमत्युच्चमाः । भित्ताचरेषु, “तोरिय उ-
च्चपद्यमितो य दरिसण ” व्य० १ उ० । नि० चू० ।

उच्चपद्य-उच्चपद्य-स्त्री० स्वैरिण्याम्, “जस्स महिला-
यति उच्चपद्यज्ञा य तस्स” व्य० ४ उ० । दुःशीलायां च । वृ० ६ उ० ।

उच्चपद्य-उच्चपद्य-पुं० उच्च-भ्रम-एडुत् । पारदारिके, वाह्य-
ग्रामे भित्ताटन विधायापर्य्यासे तत्रैव भित्तामटति, “अच्छाण-
णिग्गयाई उच्चपद्यमगखमग अक्खरे रिक्खा ” वृ० १ उ० ॥
वायुनेदे च । प्रज्ञा० ।

उच्चपद्यगणितो(यां)-उच्चपद्यकनियोग-पुं० उच्चपद्यका भि-
त्ताचरास्तेषां नियोगो व्यापारो यत्र स उच्चपद्यकनियोगः । भि-
त्ताचरव्यापारवति ग्रामे, “तोरिय उच्चपद्यमितो य दरिसण सा
हुसणिवप्पाहे । ” व्य० १ उ० ।

उच्चपद्यिगा-उच्चपद्यिका-स्त्री० कुलटायाम्, व्य० ६ उ० ।
“ उच्चपद्यिगावलिया वलिया वलवलिया ” महा० ३ अ० ।

उच्चपद्य-देशी-शर्पादिनोत्पवने, अपूर्वे च । दे० ना० ।

उच्चपद्य-रम्-धा० श्रीडायाम्, रमे संखुडुखेद्वेष्वावकिलिर्कि
चकोट्टमोद्वायणीसरवेत्ता ङ । ४ । ६७ । इति रमेष्वावादे-
श । उच्चपद्य । रमते । प्रा० ।

उच्चपद्य-उच्चपद्य-स्त्री० उत्प्रेक्षणे, “अम्मभावुच्चपद्यिहि”
ज्ञा० १३ अ० । औ० । प्रकाशने, नं० । प्रभावनायाम्, “ पव-
यण उच्चपद्यया ” स्था० १० टा० । वृ० ।

उच्चपद्य-देशी-सुरते, दे० ना० ।

उच्चपद्य-उच्चपद्य-त्रि० उच्चपद्यं कुर्वति, “मट्टिउवलित्तं अस-
ण४ वा उच्चपद्यमाणे पुढवोकायं समारभेत्ता” आचा० २ श्रु ७ अ
उच्चपद्यदिउं (य) उच्चपद्य-अव्य० उच्चपद्यत्वेत्यर्थे “ लृगणा-
इणोवलित्तं उच्चपद्यिय ज तमुच्चपद्यं ” पचा० १३ विव० । द० ॥

उच्चपद्य-उच्चपद्य-त्रि० उच्चपद्यमाने, ज० १ वृत्त० ।
रा० । जीवा० । प्रावत्येनोर्द्ध वा दार्य्यमाणे, केनइपुडाण वा
अणुवायसि उच्चपद्यमाणे वा ” म० १६ श० ६ उ० ॥

उच्चपद्य-उच्चपद्य-न० उच्चपद्यनमुद्रभिन्नम् । साधुभ्यो घृता-
दिदाननिमित्तं कुतुपाटेमुखस्य गोमयादिस्थगितोद्धाटने हा-
देशे उच्चपद्यमटोपे, तद्योगाद्ये घृताद्ये च । पि० । “ लृगणा-
इणोवउत्तं उच्चपद्यिय ज तमुच्चपद्यं ” । उच्चपद्य उच्चपद्य यद्
भक्तादि दानानीति वर्तते तद्भक्ताद्युच्चपद्यमित्युच्यते । कोष्ठ-
काद्युच्चपद्य भाजनसम्बन्धादिति । पचा० १३ विव० ।

तद्वेदा यथा—

पिहितोच्चिन्नकवाणे, फासुयत्रफामुए य बोधव्वे ॥

अफामुय पुढविमार्डे, फासुय उगणाऽ दहरए ॥

उच्चिन्ने द्विधा तथा पिहितोच्चिन्नं कपाटोच्चिन्नं च । तत्र यत् कुतुपाटे स्यगितं मुखं साधूनां तैलघृतादि दीयते तदायमानं तैलादि पिहितोच्चिन्नं पिहितमुच्चिन्नं यत्र तत् पिहितोच्चिन्नमिति व्युत्पत्तेः । तथा यत् पिहितं कपाटमुच्चिन्नं उदात्तय साधुभ्यो दीयते तत् कपाटोच्चिन्नम् । व्युत्पत्तिः प्रागिव । तत्र पिहितोच्चिन्नं द्विधा तद्यथा प्रासुकमप्रासुकं च सचेतनमचेतनं चेत्यर्थः । तत्राप्रासुकं सचित्तपृथिव्यादिमयं प्रासुकं छगणादिदरकरके तत्र छगणा गोमया आदिशब्दांश-स्मादिपरिग्रहः दर्दरको मुखवन्धनवस्त्रखण्डम् ॥

अत्र पिहितोच्चिन्ने दोषानभिधित्सुराह ॥

उच्चिन्ने उक्ताया, दाणे कयविक्रए य अहिगरणे ।

ते चैव कवाम्मि वि, सविमेसा जंतमार्डेसु ॥

उच्चिन्ने पिहितोच्चिन्ने च दोषस्तद्वेदाकात्रे पट्पृथिवीका-यादयो विराध्यन्ते तथा प्रथमतः साधुनिमित्तं कुतुपादिमुखे उच्चि-न्ने सति पुतादिज्यस्तैत्रादिप्रदाने तथा क्रये विक्रये चाधिक-रणप्रवृत्तिरुपजायते । तथा त एव पट्कायविराधनादयो दोषा कपाटेषु कपाटोच्चिन्नेऽपि सविशेषास्तु यन्त्ररूपकपाटादिषु छ-प्र-व्या । तत्र यान्यनीव सपुटमागनानि कुञ्चिकाया रोधाद्यान्ति यानि च दर्दरकोपरि पिट्टणिकाया एकदेशवर्तीनि मातृप्रवेशरूपद्वारे तानि यन्त्ररूपकपाटानि । आदिशब्दात्परिघादिग्रहः । संप्रत्येना-मेव गायां व्याचिख्यासु प्रथमतः “ उच्चिन्ने उक्ताया ” इत्यवय-व व्याख्यानयन् गाथाध्यमाह ।

सचित्तपुढविद्विन्नं, द्वेद्युमितं वा वि दाउमोच्चिन्नं ।

सचित्तपुढविद्वेवां, चिरम्मि उदगं अचिरलित्ते ॥

एवं तु पुञ्चिन्ने, जे उच्चिपाणे य ते चैव ।

ते मेउं उच्चिपट, जउमुदं वा वि तावेउं ॥

इह कुतुपादिमुखदर्दरकोपरि कटाचित् वेळुं दोष्टम् । शिलां पाषाणम् एव प्रक्रिय जगार्डीकृतसचित्तकायज्ञितं भवति । तत्र सचित्त-पृथिवीज्ञेप सचित्त सन् चिरकाशमप्यवनिष्टे । उदक त्यचिरज्ञितं अचिरकाशज्ञिते सज्जवति किमुक्तं भवति यदि चिर-काशसचित्तपृथिवीकायज्ञितमुच्चिन्नं तर्हि सचित्तपृथिवी-कायविनाशोऽचिरज्ञिते तच्चिन्ने अष्कायस्यापि विनाशः । अचिरज्ञितमप्यत्रान्तर्मुहर्तकाशमप्यवति छप्रव्यमन्तर्मुहर्तानन्तरं तु पृथिवीकायशस्त्रसंपर्कं उदकमचिन्तीजवति । ततो न तडि-राधनादोषः । उपज्ञकणमेतत् तेन अमादिरापि तदाश्रितस्य विना-शमनयो छप्रव्यः । एवमेतेन प्रकारेण पूर्वज्ञिते साध्वर्थमुच्चिन्ने दोषा उक्ता । एते एव पृथिवीकायादिविराधना दोषा उपलप्य-मानेषु कुतुपादिमुखात्तत्रघृतादिक साध्वे दत्त्वा दोषस्य रक्-णार्थं नृयोऽपि कुतुपादिमुखे स्थग्यमाने छप्रव्याः । तथाहि नृयोऽपि कुतुपादिमुख सचित्तपृथिवीकायेन जगार्डीकृतेनोपल-प्यते तत्र पृथिवीकायविराधना । अ-कायविराधना च पृथिवी-कायमध्ये च मुखादयः कीटिकादयश्च संभवन्ति । ततस्तेषाम-पि विराधना । तथा कांश्याभिज्ञानार्थं कुतुपादिमुखस्थोपरि जतु-मुत्रं दशति । तथा तेजस्कायविराधनापि । यत्रान्निम्नत्र वायु-मिनि वायुजायविराधना च । तत्र पिहितोच्चिन्नपट्कायविराधना ।

अमुनेयार्थं स्पष्ट भावयति ।

जह चैव पुञ्चिन्ने, कायादयो पुणो वि नह चैव ।

उच्चिन्ने काया, मुङ्गाई नवरि उहे ॥

यथा चैव पूर्वज्ञिते कायाः पृथिवीकायादयो विराध्यन्ते तथा साधुज्यस्तैत्रादिक दत्त्वा नृयोऽपि कुतुपादिमुखे उपलप्यमाने काया विराध्यन्ते । नवरं पट्टे काये त्रसकायरूपे विराध्यमाना जन्तव पृथिव्याश्रिताः मुङ्गादयः पिपीलिका कुन्वादयो द्रष्टव्याः संप्रति “ दाणे कयविक्रय ” इत्यवयवं व्याचिख्यासुराह ॥

परस्म तं देऽ स एव गेहे, तेह्वं व दोणं व घयं गुत्रं वा ।

उग्यादियं तम्मि करं अवस्सं, मविक्रयं तेण किणाऽ अन्नं ॥

तस्मिन् कुतुपादिमुखे साध्वर्थमुदादिते सति प्रवर्तते इति साधोः प्रवृत्तिदोषः । तथा च ‘ एते एव अहिगरण ’ मित्यवयव व्याचिख्यासुराह ॥

दाणकयविक्रए चैव, होऽ अहिगरणमजयजावस्स ।

निवयंति जेय तहिं ये, जीवा मुङ्गमूसार्डे ॥

दानक्रये विक्रये चानन्तरोक्तस्वरूपं वर्तमाने साधोरेयतभावस्य अयतोऽशुभाहारापरिहारकत्वेन जीवरक्षणरहितो जावोऽव्यवसा यो यस्य स तथा तस्याधिकरण पापप्रवृत्तिरुपजायते । तथा तस्मिन् कुतुपादिमुखे उद्घाटिते ये जीवा मुङ्गमूयकादयो निप-तन्ति निपत्य च विनाशमाविशन्ति तदप्यधिकरण साधोरेव संप्रति ‘ ते चैव कवाडम्मी ’ त्यवयवं व्याचिख्यासुराह ॥

जदेव कुंजाऽसु पुञ्चिन्ने, उच्चिज्जमाणे य भवंति काया ।

उच्चिप्पमाणे वि तहा तहेव, काया कवाम्मि विजाणियव्वा ।

तथैव कुम्भादौ घटादौ आदिशब्दात् कुतुपादिपरिग्रहः । पूर्व-ज्ञिते उच्चिन्ने तया उपलप्यमाने कपाटे तद्विराधना भवति । जज्ञभूते करकादौ लुप्यमाने भिद्यमाने वा पानीये प्रसर्पतः प्रत्या सन्नचुद्धादावपि प्रविशेत् । तथा च सत्यज्ञिविराधना यत्र चाग्निस्तत्र वायुरिति वायुविराधना च । मुङ्गादिविवरप्रविष्टकी-टिकागृहगोधिक्यादिसर्वविनाशे त्रसकायविराधना चेति । दान क्रयविक्रयाधिकरणप्रवृत्तिभावना च पूर्ववत्कर्तव्या । संप्रति “ सवि सेसण ” इत्यवयव व्याचिख्यासुराह ॥

घरकोऽन्नसंचारा, आवत्तणयडुगाइहेहुवरिं ।

निंतिट्टिए य अंतो, किंजाई पेहणे दोसा ॥

कपाटस्य सञ्चारात् संचवनात् गृहगोधिका उपलक्षणमेतत्की-टिकाहारादयश्च विराध्यन्ते । तथा प्रासादस्याधोऽनुमिरूपा पीठिके-व पीठिका भूमिका तत्र अथ उपरितले च कपाटकेदेशस्याधो व-र्तते तदाश्रिताः कुन्वुपिपीलिकादयो विनाशमभ्युवते । तथा उदादिने कपाटे पश्चान्मुख नीयमाने अन्तःस्थितस्य भिम्भादे-प्रेरणदोषा शिरःस्फोटनादयो भवन्ति ॥

सप्रत्यपवादमाह ॥

घेप्पड अकिंचियागम्मि, कवामे पड्दिणं पगिव्हति ।

अज्जउमुदिय गंठी, परिज्जुज्जइ ददरो जाव ॥

अकुञ्चिकारहिते कुञ्चिकादिविरहिते इत्यर्थः । तत्र हि किल पृष्ठभागे उल्लासको न भवति । तेन न घर्षणद्वारेण सन्धिविराधना । यदा “ अज्जुज्जानत्ति ” पाठः । तत्र अकुञ्चिकाके कुञ्चिकारहिते अक्रकारारवे किमुक्तं भवति । यत् उदात्तयमानं कपाट केकार-राव करोति तद्धि क्रियमाणमूर्धमथास्तिर्यक् च घर्षणं प्रचूतसन्ध-व्यापादनं करोति । तेन तद्वर्जनम् । तस्मिन्नपि किं विशिष्टे इ-त्याह । प्रतिदिनं प्रतिदिवस निरन्तरं प्रतिवहति । उदात्तयमाने दीयमाने चेत्यर्थः तस्मिन् प्रायो न गृहगोधिकादिसत्त्वाश्रयसं-जवश्चिरकाशमवस्थानाजावात् । इत्य भूते कपाटे साध्वर्थमप्यु-

इघाटिने यत् ददाति गृहस्यः तत् गृह्येने स्यविरकल्पानामाची-
र्षमेतत् । तथा यश्च दर्हरकः कुतुपादीनां मुखबन्धरूपं प्रति-
दिवसं परिभुज्यते बध्यते गद्यते च इत्यर्थः तत्र यदि जतुमुञ्जा-
भ्यतिरेकेण केवलं वरुमात्रग्रन्थिर्दीयते । नापि च सच्चित्तपृथि-
वीकायादिवेपस्ताहिं तस्मिन् साध्वर्यमुञ्जिनेऽपि यद्दीयते त-
त्साधुभिर्गृह्यते इति । उक्तमुञ्जिद्वारम् । पि० । प्रव० । ध्र० ।
पंचा० । व्य० । उक्त० । दर्श० । ग० । स्या० । (तद्ग्रहणानिषेध
आचाराङ्गे प्रतिपादितः स च मादोहरु शब्दे व्याख्यास्यते) वृ० ।
(जीतकल्पानुसारेण पिहितोद्भिन्नकपाटोद्भिन्ने आचामाम्ब-
म्) जीत० । उत्पन्ने, कर्मणि-क्त द्विधाकृते, दक्षिते च । वाच० ॥
उञ्जुअंत-उञ्जवत्-त्रि० उद्-चू-शतृ-नुवेर्होडुवहवाः ५ । ४ ६० ।
इत्यत्र क्वचिदन्यदपीत्युकेरुञ्जुअ आदेशः । उत्पद्यमाने, प्रा० ॥
उञ्जुइया-औञ्जुतिकी-स्त्री० उद्-चूते, आगन्तुके, कस्मिंश्चिन्प्र-
योजने सामन्तामात्यादिवोकस्य ज्ञापनार्थं वाद्यमानायामाशीर्ष-
चन्दनमग्यां देवतापरिगृहीतार्यां कृष्णवासुदेवज्येष्ठ्यां, विशेष० ॥
उञ्जुत्त-उत्किप्-धा-ऊर्कृकेपे, उत्किपेर्गुणगुञ्जोत्यघाद्वत्योञ्च-
सोस्सिकहकृष्ण्पा. ५ । ४ । ४३ । इत्युत्किपे रूच्यत्तादेशः ।
उञ्जुत्तइ । उक्त्स्वइ । प्रा० ॥
उञ्जेइम-उञ्जेदिम- न० उञ्जेद्ये सामुद्रादौ, अप्राप्तुके वा ववणे,
द० ६ अ० । “ विद्य वा वीण उञ्जेइम वा वीण आहारेइ आहा-
रत वा साइजइ उञ्जेतिम पुण सय रुहं जहा सामुद् ” नि०
चू० ११ उ० ॥
उञ्जओ-उञ्जयतस्- अञ्ज० उभाज्यां प्रकाराज्यामित्यर्थे, “ उञ्ज-
ओ जोगविशुद्धा आयावण्टाणमार्इया ” उभाज्या प्रकाराज्यां
क्रियया प्रावतश्चेत्यर्थः । (जोगविसुद्धति) विशुद्धयोगा निरव-
द्यव्यापाराः । पञ्चा० १५ विव० । “ उभओ विव्वोयणे डुहओ
उक्षप ” उजयतः शिरोन्तपादान्तावाश्रित्य (विव्वोयणेत्ति)
उपधानके यत्र तत्तथा । भ० ११ श० ११ उ० ॥
उजय-उजय-त्रि० उञ्-अयच्-अवयवे द्वित्वविशिष्टे, अस्य द्वि-
त्वे बोधकत्वेऽपि एकवचनयद्वचनान्ततयैव प्रयोग न द्विवचन-
प्रयोगः । “ सिजादिपसु उजय करेज्जसे धोवधिं वममत्तं । उभय
णाम एगदोसा ” नि० चू० १ उ० ।
उजयजाग-उजयजाग-न० चन्द्रस्य उभयत उजयजागाज्यां
पूर्वतः पश्चाच्चेत्यर्थो भज्यन्ते नृज्यन्ते यानि तानि उजयजागानि
चन्द्रस्य पूर्वतः पृष्टतश्च जोगमुपगच्छति नक्षत्रे, । “ चदस्स जोइ-
सिंदस्स जाइसरओ ढ णक्खत्ता उभयभागा उचरा तिषि विसा-
हा पुणव्वसू रोहिणी उभयजोगत्ति ” । स्या० ६ ग० ।
उजयकाद-उजयकाद-पु० उभयसन्ध्ये, ग० २ अधि० ।
उजयगाणि-उजयगणिन्-पु० उजयः साधुसाध्वीद्वयरूपो गणो-
ऽस्यास्तीति उभयगणी । साधुसाध्वीगणरूपाऽऽचार्ये, वृ० १ उ० ।
उजयजणणसजाव-उजयजननस्वजाव-त्रि० इष्टानिष्टार्थोत्पाद-
नवोजकल्पे, “ जमुभयजणणसजावा पसा विहिणेयरोइ उप्पणा ”
पंचा० ३ विव० ।
उजयाणिसिरण-उजयानिसर्जन-न० कायिकसञ्ज्ञोभयव्युत्सर्जने,
“ उभय णाम काइयसण्णिसिरण धोसिरण ” नि० चू० १ उ० ।
उजयदह-उजयदह-त्रि० धृत्या सहनेनेन च वदवति, वृ० १ उ०-
उजयपियसंबंधणसंजोग-उजयार्पितसम्बन्धनसंयोग-पु० मि-
धार्पितसम्बन्धनसंयोगरूपे संयोगज्ञेदे, उक्त० १ अ० । (आत्म-

कर्मणोरर्पितैदयिकादिभावविषयकस्ययोगद्वक्त्रणस्योभयार्पितस-
म्बन्धनसंयोगस्य व्याख्या सजोग शब्दे वदयते)

उजयमंरुती-उजयमंरुती-स्त्री० समुद्देशनमंरुत्याम्, स्वा-
ध्यायमंरुत्यां च । वृ० १ उ० ।

उजयज्ञोगहिय-उजयज्ञोकाहित-त्रि० लोकद्वयेऽप्युपकारके, “ क
द्वान ज्ञायणत्तेण उजयज्ञोगहिय ” पंचा० ११ विव० ।

उजयसंबंधणसंजोग-उजयसम्बन्धनसंयोग-पु० उजयेनात्मवा-
ह्यद्वक्त्रणतद्दुजयस्मिन्वा सयोगे, यथा क्रोधो देवदत्तः क्रोधो
कौन्तिको मानी सौराष्ट्रः क्रोधो वा सन्ति । अत्र क्रोधादिजिरो-
दयिकादिभावान्तर्गतत्वेनात्मरूपैर्नामादिजिस्त्वात्मनोऽनन्यत्वेन-
वाह्यरूपैः संयोग इत्युजयसम्बन्धनसंयोग उच्यते । उक्त० १
अ० । (एतद्व्याख्या सजोग शब्दे)

उजयसमय-उजयसमय-पु० उजय (स्वपर) मतानुगतशास्त्र-
स्वजावे, उक्त० १ अ० ।

उजयारिह-उजयार्ह-न० मिश्रापरपर्याये, इशविधप्रायश्चित्त-
मध्ये तृतीये, यस्मिन्प्रातिसेविते प्रायश्चित्ते यदि गुरुसमकृमादो-
चयति आदोच्य च गुरुसन्दिष्टः प्रतिकामति पश्चाच्च मिथ्यादु-
ष्कृतमिति ज्ञेते तदा शुभ्याति तत आदोचनाप्रतिक्रमणद्वक्त्रणोभय-
हृत्वान्मिश्रम् । व्य० प्र० १ उ० । यच्च प्रतिसेव्य गुरोरादोचय-
ति गुरुपदेशेन च विशुध्यर्थे मिथ्यादुष्कृत क्रियते तदुजयार्हम् । जी०
येषु प्रतिसंवितेषु उजयार्हप्रायश्चित्तं तान्याह ॥

संजमजयाउरावइ, सहसाणाजोगणपवसत्रो वा ।

सव्ववयाईयारे, तदुजयमासंकिण् चैव ॥

सधम सक्कोम. करिसरित्पूरसार्दूदवादान्वादेः प्रयः चौरव-
न्दिकमन्त्रेच्छदेः (आउरत्ति) भावप्रधानत्वाग्निर्देशस्य आतुरत्व
पीकितत्व कृत्पिपासाद्यैः । आपश्चतुर्धा इत्येकत्रकावजावैः । तत्र
रूपापत्कल्पनीयासनादिद्रव्यद्रव्यमता १ क्लेजापत्प्रत्यासन्नग्रा-
मनगरादिगहितमल्प च क्लेजम् २ कावापहुष्कावादि ३ जवा-
पद्वानत्वादि ४ ततः सत्रमजयातुरापद्भिः कारणैः सहसाका-
रानाजोगौ प्राग् व्याख्यातौ ताज्यां चानात्मवशक परवशः वा
शब्दाद् ज्ञातव्याविष्टश्च तस्य सर्वव्रतानिचारे सति । नन्वेवम-
तीचाराः इस्तिसत्रमाद्यैः पत्नायमानः पृथिवीजलान्तरहितद्वि-
त्रिचतुःपञ्चेन्द्रियांश्चरणकरणघातादिना ताम्यन् पादपाद्यारो-
हणेन प्राणांतपातविरतिं विराधयत् । मृषाविरतिं कूटसाह्या-
दिना अदत्तविरतिं प्रजोः स्तैत्येनासनादिददतो प्रहणेन मैथुन-
विरतिं स्यादिना परिग्रहविरतिं मध्यममूर्च्छादिना रात्रिनोजन-
विरतिं दिवागृहितानि नङ्गकैः अश्वकल्पो दूरतममार्गे व्रजतां
घृतमिश्रकणिकाद्यादानरूपं त विदध्यात् । लेपकृतं क्लीरान्नादि
तदुत्सर्गतो न ग्राह्येत्क्वचिद्दुद्गुञ्जीतेत्यादि मृद्वविषया एवमुत्तरे-
ऽरण्येष्वपि ज्ञेयाः । इत्यमतीचाराजते सति तथा आशङ्किते
चैव यदतिचारस्थान कृतमकृतं चेति निश्चेतुं न शक्नोति त-
स्मिंश्च दर्शनज्ञानचारित्रतपःप्रज्ञातिसर्वपदविषये तदुभयार्हं
प्रायश्चित्तम् । एकं गुरोरादोचना द्वितीयं गुरुसदिष्टेन मिथ्यादुष्क-
तदान प्रतिक्रमणार्हाख्यमित्येतदुजय शुक्तिरम् । किञ्च ।

दुश्चितिय दुञ्जासिय, दुश्चिदिय एवमाद्यं बहुसो ।

उवउत्तो वि न याणड, जं देवसियाड अड्यारा ॥

दुश्चिन्तित कोङ्कणार्थकशब्दवदार्तचिन्तनात् । दुर्ज्ञापित त्व-
सद्वृत्तोज्ञावन दुश्चेष्टिन च धावनादि । दुश्चिन्तित दुर्ज्ञापित
दुश्चेष्टितम् । एवमादिकमन्यदप्येव प्रकारं दुष्प्रतिबोधितं दुष्प्र-

मार्जिना बहुशोऽनेकशो उपयुक्तोऽपि उपयोगवानपि यद्वैत्रसिका-
द्यतिचारादित्यादिशब्दाद्वा त्रिकपाङ्किकचातुर्मादिकसावत्सारि-
कादि च पूर्वकावकृतमात्रोचनाकावे न स्मरति तस्याप्यति-
चार जानस्याशोधकः । अस्यां गावायामनुक्तमपि प्रस्तावात्तदु-
जयाहमेव ज्ञेयम् ।

मन्वेसु वि वीडयपप, ढंमणनाणचरणावरोहेसु ।

आउत्तम्स तदुभयं, महसाकाराङ्गा चैव ॥

प्रथमपदमुत्सर्गस्तदपेक्षया द्वितीयपदमपवादस्तस्मिन्नुपस्थि-
ते मत्ययुक्तस्य कारणेन यतनया गीतार्थस्यापराधपदान्यासेव-
मानमहसाकारादिना चैवमाद्विभवादाभांगानाजोगाज्यां च
सर्वेष्वपि दर्शनज्ञानचरणापराधेषु तदुजयं प्रायश्चित्तम् । अत्राह
शिष्यः । 'खवियस्स य सञ्चत्य वी' त्यत्र दर्शनज्ञानचरणादिपदेषु
सर्वेषु सस्वद्वितस्य प्रतिक्रमणार्हमभिधाय तेष्वेवैह कथं तदुज-
यार्हमभिधीयते ॥ तत्र हि सममापद्यमानस्येत्युक्तम् । इह तु
हिंसाव्यापनसाम्ययुक्तस्य तदुजयार्हेण शुद्धिरिति न विरोधः ।

इदानीं तदुभयार्हमभिधातुकाम आह ॥

संकिण सहसागारे, उंजयाउरे आवतीसु य ॥

महव्यातियारे य, उण्हं ठाणाण वज्जतो ॥

शुद्धिनः प्राणानिपातादौ यथा मया प्राणानिपातः कृतः किं
वा न कृतः । तथा मृषा भणितं न वा अवग्रहोनुजापितो न
वा, स्नानादिदर्शननिमित्तं जिनभवनादिगतस्य स्त्रीस्पर्शं रा-
गगमनमभून्न वा इष्टानिष्टेषु रागद्वेषौ गतौ न वा, तक्रादिले-
पकृदत्रयवाः कथमपि पात्रगताः पर्युपिताः भिक्षार्थमदितुकामे-
न धौताः किं वा न धौता इत्यादि । तत्र पक्षां बाह्यं तदुभय-
लक्षणं प्रायश्चित्तमिति योगः । तथा उपयोगवतोऽपि सहसा
कारे सहसा प्राणानिपातादिकरणे । तथा भये दुष्टम्लेच्छा-
दिसमुर्ये यदि वा हस्त्यागमने भेषोदकनिपातस्पर्शने दीपा-
दिस्पर्शने वा श्राकुलतया प्राणानिपातादिकरणे तथा श्रातु-
र क्षुधा पिपासया वा पीडितः । भावप्रधानश्चायं निर्देशस्त-
तोऽयमर्थः श्रातुरतायाम् । तथा आपश्चतुर्धा तद्यथा । द्र-
व्यापत् क्षेत्रापत् कालापत् भावापत् । तत्र द्रव्यापत् दुर्लभं
प्रायोग्यं द्रव्यम् । क्षेत्रापत् चित्रमण्डपादि । कालापत् दुर्भि-
क्षादि । भावापत् गाढस्नानन्वादि । एतासु स हिंसादि-
दोषमापद्यमानस्यापि अनात्मवशगस्य तथाहि ईर्यासमिता-
वुपयुक्तोऽप्युच्यते पादे सहसा समापनितं कुलिङ्गिनमपि
व्यापादयेत् मृषापि कदाचित्सहसा भाषते । अवग्रहमपि
कदाचिद्राभसिकतया अनुनुजातमपि परिभोगयति । अत्यु-
ल्लङ्घनमयलारूपमवलोक्य कदाचनापि सहसा रागमुपैति इ-
त्यादि । तथा भयात्प्रपलायमानोभूदकञ्चलनवनस्पतिद्वित्रि-
चतु पञ्चेन्द्रियानपि व्यापादयेत् । मृषापि भयात् भाषते परि-
ग्रहमपि धर्म्मोपकरणवाद्यस्य करोति । श्रातुरतायामपि स-
म्यर्गीर्यापथाशोधने संभवति प्राणानिपातः । अन्यातुरतायां
कदाचिन्मृषा भाषणमपि अदत्तादानमपि च एवमापत्त्वपि
भावनीयम् तथा महाव्रतानां प्राणानिपातनिवृत्त्यादीनां सह-
सागतः स्फुटयुक्त्या काण्णतो वा अनीचारे च शब्दादति-
प्रमज्यतिप्रमयोऽत्र । तथातिक्रमादीनां महाव्रतविषयाणामन्य-
नमम्याशदायां वा किमित्याह (द्युहं ठाणाणवज्जतो इति)
वैश्यान्दिनजम्भिनपाराञ्चिते प्रायश्चित्ते द्वे अपि एकं प्राय-
श्चित्तमिति प्रतिपत्तिः ॥ तन्मते नवधा प्रायश्चित्तं तत्र चारो
द्वे प्रायश्चित्तं मुक्त्या शेषाणि सप्त प्रायश्चित्तानि तेषां च स-
नानां प्रायश्चित्तानां चत्वारः प्रायश्चित्तं तदुपरिगतानां पक्षां वा-

ह्यं नाभ्यन्तरमिति पक्षां स्थानानां बाह्यत इति वचनादेव प्र-
तिपत्तव्यम् । तच्च तदुभयं तच्चैवं भावनीयम् । शङ्कितादि-
षु यथोक्तस्वरूपेषु सत्सु प्रथमं गुरूणां पुरत आलोचनां तद-
नन्तरं गुरुसमादेशेन मिथ्यादुष्कृतदानमिति । शंकिण इत्येत-
द्विवृण्वन्नाह ॥

हित्यो व णहित्यो मे, सत्तो जणियं च न जणियं मिसा ।

उग्गहणुष्मणुत्ता, तइए फासे चउत्थाम्मि ॥

इंदियरागदोसाउ, पंचमे किं गतोमि न गतोत्ति ।

उठ्ठे वेवासादी, धोयमधोयं न वावेत्ति ॥

सत्त्वः प्राणी (हित्योत्ति) देशीपदमेतत् । हिंसितो मे मया
न वा हिंसित इति । तथा मृषा जणितं न वा । तथा तृतीये अदत्ता-
दानविरतिवृत्तौ अवग्रहोऽनुज्ञा मया कारिता यदि वा अनुज्ञा
न कारिता । तथा चतुर्थे मैथुनविरतिवृत्तौ जिनजवनादिषु
स्नानादिदर्शनप्रयोजनतो गतः सन् (फासेइत्ति) स्त्रीस्पर्शो
रागं गतो न वा । तथा पञ्चमे परिग्रहविरमणवृत्तौ इन्द्रियेषु
विषयिणा विषयोपयोगवृत्तौ इन्द्रियेषु इष्टानिष्टेषु रागद्वेषौ
गतोऽस्मि किं वा न गत इति । तथा षष्ठे रात्रिजोजनविरमणे
वैपकृदादि तक्राद्यवयवरूपं कथमपि पात्रादिगतं पर्युपितं जि-
क्ताटनार्थमुत्पद्यते तच्चैतमथवा न धौतं मयेति । यद्येवं ततः
किमित्याह ॥

इंदियअव्वागरिया जे, अत्था आणुवधारिया ।

तदुजयपायच्छित्तं, पम्बिज्जइ जावतो ॥

उक्तेन प्रकारेण येऽर्थाः प्राणानिपातादय इन्द्रियैश्चकुराद्विभिरव्या-
हृताः प्रकटीकृता अपि येऽनुपधारिता न सम्यग्धारणाविषयीकृता-
स्तेषु प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते । जावत सम्यगापुनरापतनेन तदुजय-
मिति । तच्च तदुभयं च पूर्वं गुरूणां पुरत आलोचना । तदन-
न्तरं तदादेशतो मिथ्यादुष्कृतदानमित्येवरूपं तदुजयम् ।

एतदेव सविस्तरमभिधित्सुराह ।

सदा सुया बहुविहा, नत्थ य केषु वि गतोमि रागंति ।

अमुगत्य मे वितक्का, पम्बिज्जइ तदुजयं तत्थ ॥

शब्दा मया बहुविधा बहुप्रकाराः श्रवणविषयीकृतास्तत्र तेषु
बहुविधेषु शब्देषु श्रुतेषु मध्ये (वितक्कत्ति) एव मे वितर्कः सदेहो
यथा केषुचिदपि (अमुगत्यत्ति) अमुकेषु रागमपवृत्तौमेतत्
द्वेष वा गतोऽस्मि । तत्र तस्मिन् शङ्काविषये तदुजयमुक्तवृत्तौ
प्रायश्चित्तं भावतः प्रतिपद्यते । यदिहि निश्चितं भवति यथा
अमुकेषु शब्देषु रागं द्वेषं वा गतः इति तत्र तपोऽहं प्रायश्चि-
त्तम् । तथैव निश्चयो न गतो रागं द्वेषं वा तत्र स शुद्ध एव न
प्रायश्चित्तविषयः । ततो वितर्कं यथोक्तवृत्तौ तदुभयमेव प्राय-
श्चित्तमिति ।

एमेव सेसए वि, विसए आमेविजाण जे पच्छा ।

काज्जाण एगपक्खे, न तरड ताहे यं तदुजयं तु ॥

एवमेव उक्तेनैव प्रकारेण यात्र रूपादीन्विषयान् आसेव्योपनुज्य
उपवृत्तौमेतत् प्राणानिपातादीन्प्यासेव्य पश्चात् एकतरस्मिन्प-
क्के अपराधवृत्तौ निर्दोषतालकणे वा न कर्तुं शक्नोति यथा रूपा-
दिषु विषयेषु राग द्वेषं वा गतः । प्राणानिपातादयो वा कृता इति ।
यदि वा न गतो रागद्वेषौ नापि कृताः प्राणानिपातादयो इति
तत्र तदुभयं तु तदुभयमेव तु शब्दार्थवकार्थत्वात् यथोक्तवृत्तौ
प्रायश्चित्तं शब्दास्पदत्वात् तदेव शङ्किते इति व्याख्यातम् ।

सप्रति सहसाकारेत्यादिव्याचिख्यासुराह

उवत्रोगवतो सहसा, जयेण वा पद्विण कुलिगादी ।

अच्चाउरावती सु य, अणेसिया दीहगणजोगा ॥

उपयोगवतोपि ईर्यासमितौ सम्यगुपयुक्तस्यापि उच्चादिते पादं कथमपि सहसा योगतः समापतितः सन्न कुलिङ्गी व्यापाद्यते भये न वा चौरसिंहादीनां जृश पत्रायमाने जयग्रहणमुपवशणंतेन एत दपि छप्रयं परेण वा (पेह्लिण इति) परेण प्रेरिते वा तद्व्यापारमासाद्य कुलिङ्गीउपवक्षणेमेतत् । पृथिव्यादिजीवनिकायो वा व्यापत्तिमाप्नुयात् । तथा अत्यातुरे क्रुधा पिपासया वा अत्यन्तं पीकिते तथा आपत्सु र्व्यापदादिषु यदि अनेषितादिग्रहणभोगौ भवतः अनेषितमनेषणीयमादिशब्दादकल्पनीयस्य परिग्रहः न केवलमनेषितादिग्रहणभोगौ किंतु गमनागमनादौ पृथिव्यादिजन्तुविराधनापि भवति । तथापि तत्र प्रायश्चित्त यथोक्तवक्षणे तदुभयमिति वर्त्तते सहसाकाराविविपयत्वात् ।

सप्रति महव्याहार्ये अ इत्येतद्व्याख्यानयन्नाह ॥

सहसाकारे अइकम-वइकमे चेव तह य अइयारे ।

होइ व सदग्गहणा, पच्छित्तं तदुजयं तिसु वि ॥

इतिमाउवयोगे वा, एगयरे तत्थ होइ आसंका ।

नवहा जस्स विसोहि, तस्सुवरिं उएह वज्जतु ॥

सहसाकारतोऽतिक्रमे व्यतिक्रमे अतीचारे प्राग्ग्यावर्णितम्बरूपे महाव्रतविषये इति सामर्थ्याद्भवत्येते महव्याहार्ये य इति पदस्य व्याख्यायमानत्वात् एतेषु त्रिष्वपि दोषेषु तदुभयमुक्तस्वरूप प्रायश्चित्तम् । अथ मूत्रगाथायां महाव्रतातीचारे चेत्येवोक्तं ततः कथमत्र विधृतम् अतिक्रमे चेति अत आह । चशब्दग्रहणात्किमुक्तं भवति चशब्दग्रहणात् मूत्रगाथायामतिक्रमव्यतिक्रमयोरपि समुच्चयः कृत इत्यदोषः । अथवा अतीचारस्य पर्यन्तग्रहणादतिक्रमव्यतिक्रमयोरपि उपयोगे स्फुटनुद्ध्या करणे तदुभयप्रायश्चित्तमिति योगः । वा शब्दो ज्ञिक्रमत्वाद् एगयरे इत्यत्र योजनीयः । ततोऽयमर्थः । एकतरस्मिन्वा तत्र अतिक्रमे अतीचारे वा यदि जवत्याशङ्का यथा मयातिक्रमः कृतो न वा व्यतिक्रमः कृतो न वा अतीचारः कृतो न वेति । तत्रापि तदुभय प्रायश्चित्तम् । “इह सहसाकारासके सक्रिय सहसाकारे” पदद्वयेनापि गते केवलं महाव्रतानामतिक्रमादिष्वप्याशङ्कायां सहसाकारे चैतदेव प्रायश्चित्तं नान्यत्परिकल्पनीयमिति । ज्ञाप्यकृता सहसाकारासके अपि योजिते । उएह उणाण वज्जतो इति व्याख्यानयन्नाह (नवहेत्यादि) यस्याचार्यस्य मतेन अनवस्थितपाराश्रितयोरेक्यविवक्षणात्रयथा नवप्रकारा विशोधिः प्रायश्चित्तं तस्य आद्य-प्रायश्चित्तं द्यस्योपरि यद्वर्तते प्रायश्चित्तं तत्पक्षामुपरितनानांवाह्यमेव तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात् । तत उएह उणाणवज्जतो इति तदुभय प्रायश्चित्तं प्रतिपत्तव्यमिति । उक्तं तदुभयार्हं प्रायश्चित्तम् उमच्छ-वञ्च-धा० उपादम्भे, वञ्चेवैहववेवज्जुरवोमच्छा ८ ।

१ । ए३ । इति वञ्चेरुमच्छादेशः । उमच्छइ वञ्चइ वञ्चति । प्राण उमा-उमा-खी० शिवपत्न्याम्, कोण । अवसर्पिण्यां द्वितीय-वक्षदेववासुदेवमातरि, स० । आव० । उज्जयिन्यां प्रथोतस्य राज्ञोऽन्तं पुरे गणिकायाम्, आव० ४ अ० । आ० चू० । (तथा महेश्वरनामा खेचरो वृत इति सिक्खा शब्दे विकाशमिष्यति) उमाद्व- (लय) निर्गाह्य-न० निर-मह-एयत् । निष्पती उत्परी मल्यस्थोर्वा ८ । १ । ३८ । इति निर इत्येव शब्दो माल्यशब्दे परे वा उदुरुपमापद्यते । देवादिदत्ते तद्विसर्जनान्तरमुच्छिष्टे र्व्ये, ‘उमाद्व निम्माद्व उमाद्वय षहइ’ प्रा० ।

उमासाइ-उमास्वाति-पु० तत्त्वार्थसूत्राकारके स्वनामस्थाने वाचकप्रवरे, अस्य च माता उमा नाम्नीपिता च स्वातिनामेति तयोर्जातत्वादयमुमास्वातिनामा प्रसिद्धिमगमत् । कौपीतकिगोत्रोऽयं वाह्यण आसीत् प्रवाचकान्वयानुसारेणाऽयं धोपनन्दिक्कमाश्रमणशिष्यशिष्यश्रीनाम्न आचार्यस्य शिष्य आसीत् । वाचनाचार्यान्वयानुसृत्या मुन्दपादशिष्यमूत्रवान्चकस्य शिष्य आसीत् । अथमाचार्योऽस्मदीय इति श्वेताम्बरा दिगम्बराश्च विवदन्ते । तत्र दिगम्बरमतेन वीरमोक्षात् (१०१) वर्षेऽयं विद्यमान आसीत् न्यम्नोधिकानाम्नि ग्रामेऽयं जन्म लेजे सरस्वतीगच्छेऽयं पृष्ठः कुन्दकुन्दाचार्यद्वोहाचार्ययोर्मध्यगो जातः अनेन तत्त्वार्थसूत्रं पाटलिपुत्रनगरे विरचितम् । तदुपरि टीकाज्ञाप्ये च स्वैतैव कृते अन्याप्येका टीका विक्रमसमकालिकेन सिरुसेनार्केण तत्र कृता जै० इ० । तथाचाह भगवानुमास्वातिवाचकः सम्यग्दर्शनचारित्र्याणि मोक्षमार्ग इति । न० । पक्षस्थानवुक्तश्च श्रावको भवतीत्युमास्वातिवाचकवचनात् । ज्ञा० १६ अ० । उक्तं चोमास्वातिवाचकेन “ हिंसानृतस्तेयविषयसरक्कणेज्यो रौद्रमिति ” श्राव० ४ अ० । वाचकः पूर्वधरोऽग्निधीयते स च श्रीमानुमास्वातिनामा महातार्किकः प्रकरणपञ्चशतीकर्ताचार्यः सुप्रसिद्धोऽभवत् पञ्चा० ६ विव० ।

उम्मग-उम्मग-त्रि० उद्-मसज्-क्त । ऊर्ध्वं जलगमन कुर्वाणे, प्रश्न० ३ ब्रा० ।

उन्मज्जन-न० उन्मज्यते जनेनेति उन्मज्जनम् । रन्ध्रे, “उम्मगसि णो लभति” । आचा० १ श्रु० ३ अ० । जलदूर्ध्वगमने, “उम्मगल्लुं इह माणुसेहि, णो पाणिण पाणिणसमारजेजा” इह मिथ्यात्वादिद्वैवात्ताच्छादितसंसारद्वन्द्वे जीवकच्छपः श्रुतिश्रद्धासयमवीर्यरूपमुन्मज्जनमासाद्य लब्ध्वाऽन्यत्र सपूर्णमोक्षमार्गसंज्ञवान्मानुषेत्वि-त्युक्तम् । आचा० । १ श्रु० ३ अ० २ उ० ।

उन्मार्ग-पु० मार्गः क्षायोपशमिको जावस्तमतिक्रान्त उन्मार्गः । क्षायोपशमिकभावत्यागेनौदयिकजावसक्रमे, “ जो मे देवसिओ अइयारो कओ काइओ वाइओ माणसिओ उस्सुत्तो उम्मगो अकण्णो अकरणिज्जो ” ध० २ अधि० । आव० । आ० चू० । निर्वृतिपुरीं प्रति अपथि वस्तुतत्त्वापेक्षया विपरीतश्रद्धानज्ञानानुष्ठाने, “मग्गे उम्मगसम्भा” स्था० १० ब्रा० । असन्मार्गे, ग० १ अधि० । परसमप अणुद्वे अहेक असम्भावे अकिरिण उम्मग्गे ” उन्मार्गत्वं परस्परविरोधानवस्थासद्याकुलत्वात्तयाहि-“न हिंस्यात् सर्वभूतानि, स्थावराणि चराणि च । आत्मवत्सर्वभूतानि, यः पश्यति स धार्मिकः ” इत्याद्यग्निधाय पुनरपि-“यद् सहस्राणि युज्यन्ते, पशूनां मध्यमेऽहनि । अश्वमेधस्य वचना-न्यूनानि पशुजिस्त्रिणि ” रित्यादि प्रतिपादयन्तीति । अनु० । संसारावतरणे, सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । आचा० । ऊर्ध्वं मार्गे उन्मार्गः । रन्ध्रे, “उम्मगसि णो लभति” आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० । उद्गतो मार्गोऽुन्मार्गः । अकार्यकरणे, आचा० १ श्रु० ७ अ० १ उ० । उम्मगगय-उन्मार्गगत-त्रि० उन्मार्गेण संसारावतरणरूपेण गतः प्रवृत्त उन्मार्गगतः । संसारे एव प्रवृत्ते मोक्षमार्गे उद्गस्ते, “सुद्ध मग्ग विराहित्ता, इहमेगे उ दुम्मती । उम्मगगता दुक्ख, धायमे सति तं तहा ” सूत्र० १ श्रु० १२ अ० ।

उम्मगजत्वा- उन्मगजत्वा-खी० उन्मज्जति शिलादिकमसा-दिति उन्मग्नं कृद्धुलमिति वचनात् अपादाने कृप्रत्ययः । उन्मग्नं जलं यस्यां सा तथा । तमिस्रगुहायां बहुमध्यदेशभागे वरुण्यां स्वनामख्यातायां नद्याम् ॥

तत्स्वरूपं यथा ॥

तीमे णं तिमिसगुहाए बहुमज्जदेशजाए एत्याणं उम्मग-
णिमगजलाउ णामं दुवे महाणइओ पणुत्ताओ जाउ
णं तिमिसगुहाए पुरच्छिमिद्धाओ करुगाउ पवुद्धाओ समा-
णी पञ्चिमिणं सिंधु महाणदी मिमप्पेति ॥

तस्यास्तमिस्रागुहायाः बहुमध्यदेशभागे दक्षिणद्वारतस्तो
इकलमेतैर्कविशति योजनेभ्यः परतः उत्तरद्वारतस्तोइकस-
मेतैर्कविशतियोजनेभ्योऽर्वाक् च उन्मगजलानिमगजला-
नाभ्यौ नद्यौ प्रवृत्ते । ये तमिस्रागुहायाः पौरस्त्यकटककट्टि-
त्तिप्रदेशात् प्रव्यूढे निर्गते सत्यौ पाश्चात्तेन कटकेन विभिन्नेन
निन्धुमहानदी समाप्नुतः प्रविशत इत्यर्थः । नित्यप्रवृत्तत्वा-
द्वर्तमाननिदेशः ।

अथानयोरन्वयं पृच्छन्नाह ॥

मे केण्टे णं जंते ! एवं वुच्चउ उम्मगणिमगजलाओ
महाणइओ गोअमा ! जणं उम्मगजलाए महाणइए तणं वा
पत्तं वा कट्टं वा सक्कं वा आसे वा हत्थी वा रहे वा जो-
हो वा मणुस्से वा पक्खिपइ ताओ णं उम्मगजला महा-
णइ तिकखुत्तो आहुणिए २ एगंते थद्वे पक्खिवइ जणं
णिमगजलाए महाणइए तणं वा जाव मणुस्से वा पक्खि-
पइ तणं निम्मगजला महाणइ तिकखुत्तो आहुणिय २
अंतो जलांसि णिमज्जावेइ । से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ
उम्मगणिमगजलाओ । महाणइओ ॥

अथ केनार्थेन जदन्त । एवमुच्यते उन्मगनिमगजले महानद्यौ
गोतम ! यन् णामिति प्रावत् उन्मगजलायां महानद्यां तृणं वा
पत्र वा काष्ठं वा शर्करा वा द्यत्वपरुः अत्र प्राकृतत्वाद्धिङ्ग-
व्यत्ययः । अश्वो वा इस्ती वा रयो वा योधो वा सुजटः सेनायाः
प्रकरणाद्यनुर्णा सेनाज्ञानां कथन मनुष्यो वा प्रक्षिप्यते तच्चृणा-
ट्टिके उन्मगजलामहानदीस्तांलीन् वारान् आधूय २ ज्रमयि-
त्वा २ जद्वेन सदान्याहृत्येत्यर्थः । एकान्ते जद्वप्रदेशाद्द्वीयसि
स्थाने निर्जलप्रदेशे (पक्खिवत्तं) उदयति तीरे प्रक्षिपतीत्य-
र्थः । तुम्बीकजमिव शिवा उन्मगजले उन्मज्जति अत एवोन्मज्ज-
ति शिवाट्टिकमस्मादिति उन्मग हृद्बहुमिति वचनात् अपादाने-
कप्रत्ययः । उन्मगं जद्वं यस्यां सा तथा । अथद्वितीयानामार्थः ।
तत्पुत्रोक्तं वस्तुजात निमगजला महानदी त्रिहृत्वा आधूयाधूय
अन्तर्जं निमज्जयति शिबेव तुम्बीकजं निमज्जाजले निमज्जती-
त्यर्थः । अत एव निमज्जयत्यस्मिन् तृणाट्टिकमस्त्रिंशम् वस्तुजात-
मिति निमग्नं वदन्नवचनादधिकरणे कप्रत्ययः । निमगं जद्वं यस्यां
सा तथा । अर्थतन्निगमयति सेतेणट्टेणमित्यादि सुगमम् । अनयो-
श्च यथाऽन्मगजनिमज्जत्ये वस्तुम्वजाव एव शरणं तस्य
चानर्कणायान् । एमे च हे अपि त्रियोजनविस्तारगुहाविस्तार-
रायामे अन्योन्य द्वियोजनान्तरे योष्ये अनयोर्ग्रथा गुहामध्यदेश-
यतिन्व नया मुन्मारयोष्या स्थापना देश्यते । जं० २ वक्र० ।

उम्मगट्टिय-उन्मार्गस्त्रिय-वि० उन्मार्गादिप्ररुपणापरे, "भद्रायागे
सूरी, नद्रायागपुष्पिणागो सूरी । उम्मगाट्टिओ सूरी, निम्पि वि
मगं पणामेति" ग० १ अधि० । (आयनियजट्टे विवृतिरुक्ता)
उम्मगणुयण-उन्मार्गनयन-न० उन्मार्गप्रापणे, "यन्नापितं मुनी
ऽऽः पाप मरु देशनापरस्माने । उन्मार्गनयनमेतन् 'पो० १ विव०

उम्मगदेशण-उन्मार्गदेशना-स्त्री० उन्मार्गस्य जवहेतोर्मोक्त-
हेतुत्वेन देशना कथनमुन्मार्गदेशना ॥ कर्म० ॥ सम्यग्दर्शनादि-
रूपभावमार्गातिक्रान्तधर्मकथने, एव दर्शनमोहनीयकर्मणो हेतुः ।
स्या० ४ ग० । घ० ॥

नाणाउ अदूसितो, तच्चिवरीयं तु उवदिसइ मगं ।

उम्मगदेशणो एस, आय अहितो परेसि च ॥

ज्ञानादीनि पारमार्थिकमार्गरूपाणि प्ररूपयन् तद्विपरीत ज्ञाना-
द्विपरीतमेवोपदिशतीति मार्गे धूमसंबन्धिनमेव उन्मार्गदेशकः
अयं चात्मनः परेषां च बोधिवीजोपघातादिना अहितः प्रतिकूल
इत्येषा उन्मार्गदेशना । वृ० १ उ० ।

पुच्छंताणं धम्मं, तं पिउ न परिकिखउ समत्थाण ।

आहरमेतवुच्चा, जे उम्मगं वइस्संति ॥

सुगई हणंति तेसिं, धम्मियजणनिंदणं करेमाणा ।

आहारपसंसया निति, जिणिटोग्गइवहुयं ॥

गुरुजिस्तावन्स्वत एव धर्मतत्त्वप्रकाशनशीलैर्भाव्यं यत्पृच्छता-
मित्यत्रापि अजस्य बुधनिर्दिष्टत्वात्ततः पृच्छतामपि प्रच्छनशीला-
नामपि को धर्म स्वर्गापवर्गसाधनमपि परीक्षितुमसमर्थानां मुग्ध-
बुद्धीनामित्यर्थः । ये हि किञ्च विशिष्टा भवन्ति ते विशेषतो मुग्ध-
धीबन्धनं कुर्वन्ति अतोऽतिक्लिष्टताख्यापनार्थं परीक्षमाणमित्युक्त-
म् । ये कथं चूता आहारमात्रबुद्ध्या शिवसुखान्निवापविसुखाः । इह-
लोकसुखमात्रप्रतिवृत्तेन मह्यमेते विवेकिन सन्तः आधाकर्म्मो-
दिदोषदूषितमाहारवस्त्रपात्रवसत्यादि न दास्यन्त्यत उन्मार्गमुप-
दिशन्ति शास्त्रोक्तसन्मार्गादुत्तार्य तथा विप्रतारयन्ति यथा जन्मा-
न्तरमपि दासादिवर्धत्किचिक्कारिणो भवन्ति । ते किं तेषामुप-
कारिणो भवन्ति नेत्याह । घ्नन्ति नाशयन्ति कां सुगतिं स्वर्गापव-
र्गादिकां केया सम्यग्जानानानां परमगुरुविव धर्मबुद्ध्याराधयतां
तेषामपि सुगतिसाधो जवति । तथाहि यथा कश्चित्केपाचिदिहलोक-
कपरलोकविरुद्धकारिणां मन्त्रयोगचूर्णादिना वशीकृतः स तस्य
परमवन्धुबुद्ध्यापि सर्वस्वं समापयन् प्राग्भवति एवमत्रापि भा-
वार्थः । पुनरपि कथंचूता गुरुकर्मतया धार्मिकजनं सविम-
गीतार्यं यथाशक्त्यानुष्ठानपरायणमपि निन्दयन्तो हीनयन्त न
केवलं तेषां स्वस्त्विविचिताचारान् विधाय देशनावशीकृतानां
सुगतिं घ्नन्ति । अपिच दुर्गतिं नयन्ति प्रापयन्ति 'आहारपससा-
सुत्ति' तृतीयार्थे सप्तम । तत आहारप्रशसादिजिराहारादिदानप्र-
शसनैः यदुत यदि जवदीयेष्वपि गृहेषु सकलसङ्गाधारचूतेषु
समस्तसपुत्रपेतेषु कविकावकवलितशकियतयो न प्राप्स्यन्ति
आहारादि तर्हि क यास्यन्ति अन्वेपणीयविज्ञानान्त्वेपण कार्य-
लक्षम् । ये तुच्छका वराका अल्पशक्तयो भवन्ति तेऽल्पेन व्या-
जेनात्मान मुनयो मोचयन्ति इत्येवमादिवन्नोभिरुप्रास्योत्प्रास्य-
मुखमाङ्गलिका इव सकलशास्त्रविरुद्धे आधाकर्म्मोदिदोषदूषिता
आहारादिदाने प्रवर्तयन्ते बहुकं जन लोकं धावक यथा जलक
च । इयमत्र जवना । ते हि दुर्गतिगर्तप्रपतनाजिसुखीचूताः सन्ता
यथा कथंचिदेवाहारार्थं परान् विप्रतार्य दुर्गतौ पानयन्तीति गाय-
द्वयार्थः । ये तावादिहलोकस्यैवैककस्य वाङ्गवन्त परप्रतारणप्र-
वणास्तेषामिय गतिः । ये तु सर्वशक्तिविक्रयतया सम्यग्गुष्ठान
कर्तुमशक्तास्तथापि मनाक् शुचिचित्ततया परलोकमपि वाङ्गन्ति
ते किं कर्तव्यमित्याह ॥

होन्जजवमाणपत्तो, मरीन्देवहया य असमत्था ।

चरणकरणे असुच्छं, सुच्छं मगं पस्वेजा ॥

जनेद्वयसनप्राप्त उच्चियपरायत्ताक्रोमीकृतत्वेनोन्मादवान् त-
त्प्राप्तो व्यसनप्राप्त । शरीर वपुस्तस्य दौर्बल्य दुर्बलता शरी-
रदौर्बल्यं तथाऽसमर्थोऽशक्तः यथावस्थितचरणकरण कर्तुमि-
त्यध्याहार । अतोऽगुक्तेऽपि चरणकरणे परलोकार्थी शूद्र एव
मार्गं प्ररूपयेदिति । स हि सन्मार्गप्रकाशनात् पुनर्मार्गं प्राप्नो-
तीति गाथार्थः । यस्तु मनाक् सविग्नः सोऽपि नीत्या परान्वादिनो
यथावस्थित न कथयति तस्य टोप दर्शयन्नाह ।

परिवारपूजहेतु-पासत्याण च णाणुवत्तीए ।

जो न कहेइ विसुद्धं, तं दुह्वहवोदियं जाण ॥

परिवार आत्मव्यतिरिक्तस्ततः परिवारेण पूजा परिवारपूजा
अथवा परिवारस्य पूजा परिवारपूजा नृस्वत्व प्राकृतप्रभवत-
स्या हेतुनिर्मिति पार्श्वे सम्यक्त्व तस्मिन् ज्ञानादिपार्श्वेतिष्ठतीति
पार्श्वस्थास्तेषामनुवृत्तिरनुवर्तन तथा यो न कथयति न प्रकाश-
यति विगुरु सर्वविगुरु सर्वविदुषदिष्टं यथावस्थित मुक्तिमार्ग-
माचार्य साधु वा दुर्बलवोधिक जानीहि । अथमत्र ज्ञाचार्य ।
यो हि मनागसन्निगोऽपि परिवारापेक्षया सम्यक् साध्वाचारं न
कथयति नाथमन्यया प्रवृत्त सम्यक्त्वकथनेन प्रकटो भविष्यति
नतोऽसमञ्जसरोपो भविष्यति तत शरीरादिस्थितिं न करि-
ष्यति पूजा वा न प्रविष्यतीति हेतोः पार्श्वस्थानुवृत्त्या वा यदुत्त
नामैते सम्यक् कथयतः प्रकोप यास्यन्त्यतः वरमात्मसाक्षिसु-
दृढ कृतमिति । एते चानवर्तिता भवन्त्विति स्वयुद्ध्या सुन्दर-
मपि विद्वधाना ससारसागरे एव जवन्ति यत उक्तम् “ जिगा-
णाए कुणताण, नून निव्वाणकारण । सुंदर पि य बुद्धीए, सव्व
जवनिवधन ॥ जे मयआरजरया, ते जीवा हाँति आपदोसयरा ।
ते उ महापावथरा, जे आरज पससति ” य एवमथः परमाराध्य
काविकसूरिजिस्वि प्राणप्रहाणेऽपि परानुवृत्त्या नैवानुवृत्त्यापि
नैदान्यया भाषणीयमिति गाथार्थः । जगवत्काविकसूरिकथानक
चैवम् । “ अन्थि इहेव खेत्ते तुग्निमिणीए नयरीए जियसन्नु नाम
राया तीए वि नयरीए अओ रुहाइमाइणीए सुओ दत्तो माह-
णसु उपरि वसइ सो य न याइ एसु सत्तसु महावसणेसु प-
सुत्तो । किं बहुणा सव्वहा विरुद्धायारममायरणसीलो अहतया
भवियव्वयावसेण जाओ रायाणो सजाओ सव्वहाइ पञ्चासल-
त्तणेण जाओ अन्नसि पि सामनमडवीयए सुहवहुमओ ततो
दाणसमाणाइणा उवओओओण कओ सव्वो वि राओणो परिय-
णोवासे । ततो गदिकण जियसन्नुमूवरायाणं वधिच्चा कट्टिचिय-
चारगागिहे जाओ सय चैव सयं पओराया एव रज्जुधराइइस्स
प्रवियव्वयावसेण तत्य समागयकमेण विहरमाणा साइसया
वहुसोससमन्निया जुगप्पहाणो अज्जाकन्नगानामए सूरिणो नाया
य दत्तमायाए नहाए । जहा वञ्ज सपए पत्थ मे ज्ञाया तुञ्जवि य
नाउत्तओ अज्जवि काइगसूरी समागओ ता त वटाहि तेण वि तह
त्ति पस्सियुय गतो वट्टपरिवारो सूरिसयासे टिक्का य सूरिणो काऊण
उच्चिओवयारउवविट्टो जहारिहासणे जयवया नाऊण वक्कायरं
सायारो सूरिहिं सामनेण परुविणो उ सिद्धजणसमायारो । जहा
होयव्व करणापहाणमणसा सव्वेण धम्मत्थिया भासेयव्व-
मण्णिदियं हियकर सव्वं वचाय सया ऋय सव्वजियाण सोक्ख-
जणगट्टाणेसु टायव्वय सव्वेणावि जिणए रायसययं वेय हि
पच्चपणोटीणाइणमण्णिदियं पइटिण गेहाणुसारेण उद्वेय दा
एतहेह वेयमणह जीवाण सव्वेसिण अच्चत हियमेव सव्व-
वयण भासनि जं जतुणो न जाणाहि नरीससव्वमणह धम्मस्स
स्साहग एमाइसव्वसाधारणदेसणासव्वएपजते भवियव्वया
वसवत्तिणा दत्तेण पुच्छिय कहेहि किंजणए फलं । तओ

भगवया अज्जकालगसूरिणो विचिंतिय नूण एस पडट्टो वरु-
वुद्धी ज मे सुत्ताए कमेएण चिरोहिणए विग्गपिऊण भणि-
यं तुमं महाराय ! धम्ममूलाइं पुच्छसि “ करुणा सव्वजीवे
सु, सव्वं वायाए भासणं । परस्स दारणं चाउ, परिग्गहवि-
वज्जणा ॥ एमाइधम्ममूलाइं, कोहाइण य वज्जण । सव्वपासं-
डियाण पि, एय सम्मं पयसया ” ततो पुणो वि पुच्छियं वेय-
विहियविहाणेण विहियजणए किं फलं ? सूरिहिं भणियं
किं महाराय ! विहिविहिसुहाणुवांत्रे पुन्नफलं साहेमि जहा-
“ विहिजीवदयाइज्जया, जीवा स सुवज्जिऊण सुहयम्मि । पुन्न-
पावत्तयरा, नरसुरविसोक्खविउलाइ ” पुणो वि पुच्छिय ज-
न्नाए किं फलं सूरिणा भणिय पावविवाय पुच्छसि नरयपहो
पावविवागो “ एरवई देइ दुहं, नरयतिरियजोणीसु हीणासु ।
हीणसुरनरगईसु वि ता तहेव इह दुहाण ॥ नरयाणपुणो
मग्गो, सहरम्भपरिग्गहो य जियघाओ । कुणिमाहारो अविरइ,
तिव्वकसाया पमाओ य ” ततो दत्तेण कुद्धेण भणिय । भो
भो समणा किं तुम सम्म न सुणसि कन्नेसु । किं वा अकण
सुयं करोसि किं वा न याणसि जन्नाए फलं । जं फुड न सा-
हेसि ततो सूरिहिं भणिय जइ फुडं ता नरयगमणमेव फलं
तओ रोसारुणलोयणेण पच्चयं किमह नरग गमिस्सामि अ-
णेगजन्नकरणा वि भयवया भणिय कया इओ य सत्तमे दिणे
कुम्भियाए पड्डजंतो सुणएहिं खज्जतो मरिहिसि । पुणो वि
पुच्छियं एत्थ वि को पच्चओ भयवया परापियतो तम्मि दिणे
विट्टा मुह पविस्सिहि पुणो वि दत्तेण भणियं तुमं के चिर अ-
इओ दिणाओ जीविहिसि ? सूरिहिं साहिय अणेगाइ वरि-
साइं दिव च गमिस्सामि । ततो दत्तेण चिंतियं अइकोहमु-
वागराण किं पड्डवेमि सपयं चैव जम्ममन्दिर देसेमि दुच्च-
यणस्स फल पड्डविठामि ताव कालावहि जाव पच्चआलि-
यचाइण भणिऊण विहिहजाइणा पुच्च विणिवाइस्सं ततो
मा एस समणो कोहिं पि गच्छहि ति ततो मोत्तण नियपुरि
से रक्खा । अप्पणा समागओ सए गिहे तओ चिंतिय चै-
ट्टामि ताव अंतेउरे सत्तदिणाणि तओ कं मे विट्टा मुहं पवि-
सइ तओ पविट्टो अंतेउरे सोयाविया सव्वेवि रायमग्गा त-
ओ सत्तमे दिणे भवियव्वया वसेण रायपह पवन्नस्स जाओ
वेगो न सक्केइ अ तओ गतु ततो तत्थ काऊण वेगमग ढक्किउ
पुप्फहिं अप्पणावि भयदुओ लहं लहु विणीहरिओ रायप-
हाओ । इओ य सो दत्तो दुम्मई विमूढमणो गया सत्तदिव-
सत्ति कलिऊण तम्मि चैव सो नीहारिओ महया तुरयचड-
यरेण जाव रायपहमागओ ताव सो चैव विट्टा तुरयखुराह-
या पविट्टा मुहं तओ नायं जहा निच्छएण मरिज्ज इतो नि-
गिन्हामि त चैव पड्डिसन्नु जियसन्नु अउतिकटं मे रज्जं होहि
एय चिंतिऊण जाव नियतो तो ततो गहिओ सेससामतेहिं
मा भिन्नरहसत्ति काऊण रायाण विणिवाइऊण अग्हे वि
विणिवाइस्सइ ततो नीहारिऊण मूलरायाण कछागिहाओ
अह सिचिऊण रायपप समापिओ दत्तो वधिऊण तेण वि
विवाविऊण सहसुणएहिं कुम्भियाए पज्जालिओ भांसणो
जलणो खज्जतो य सुणएहिं महावेयणाभिभूओ दहज्जवसाय-
परिगओ मरिऊण जाओ नारओ । सूरि वि सायसउत्ति का-
ऊण पूओ नरवइणा जहा एएण भयवया पाणपरिव्वायस-
भवे वि न अन्नहा भासिय एव अन्नेणावि सिवसुहन्थिया
जहट्टिय जिणवयणं भणियव्व कालगायारियं कहाणयं सम्म-
त्तं । ननु यथैवमन्यथा कथने दण्डो भवति तर्हि किमित्यन्य-
था कथ्यते इत्याह ।

सुहमहुरं परिणमं-गुलं च गिहंति द्विति उवएसं ।

महुकसुयं परिणमं सुं-दरं च विरलच्चि य भणंति । १९॥

सुत्वे मधुरं सुखमधुरं यथा धार्मिकस्त्वमसि सङ्गपुरुष इति वा पत्रविद्यं वचनं न हि तद्वृणविकवस्यापि मनः प्रहादयति परिणतो महुत्रमसुन्दर परिणतिमहुत्र चशब्दस्यापि शब्दार्थत्वात्ततोऽसुन्दरमपि भवान्तरं कर्षसुखदत्त्वान् गृह्णन्ति कुर्वन्तीत्यर्थः । ददति च परचेतोऽनुत्तरञ्जनप्रवणपुरुषाणां प्रायः प्रचूतत्वात् सुम्भकटुकं परिणतिसुन्दरम् । चशब्दस्य पुनः शब्दार्थत्वात्ततो विरज्ञा एव पुनर्जणन्ति प्रतिपादयन्ति । अयमत्र भावार्थः । को हि नामान्तः कटुकभाषित्वमप्यङ्गीकृत्य यथावस्थितोऽयत्रोक्त-हितोपदेशदाने प्रवर्तते । प्रायेण हि प्रचूततराः स्वार्थाग्निमता एव दृश्यन्त एवेति गायार्थः ।

यद्येवं कर्मकटुकमुजयलोकहितमपि विरज्ञा एव गृह्णन्ति ततः किं तदुपदेशेनेत्याह-

जवगिहमज्जग्मि पमाय-जज्ञणजज्ञियग्मि मोहनिदाए ।

उदवड जो सुयंतं, मो तस्म जणो परमवंडू ॥ ३० ॥

प्रव. ससार स एव गृहं जवगृहं तस्य मध्य भवगृहमध्यं तस्मिन् प्रमादो मयादिरनेकथा स एव ज्वलनो वैश्वानरः तेन ज्वलितो दीप्तस्स प्रमादज्वलनज्वलितस्तस्मिन् । मोहनीयमेव निडा हिताहितविवेकवैकल्यकारकत्वात् तथा स्वपन्त स्वाप कुर्वन्तं य कश्चिदनुपकृतं परहितरतं उन्थापयति सदुपदेशदानेन प्रमादव्यवहितानुष्ठाने च प्रवर्तयति स तस्य प्रमादस्यापवर्ती जनो लोक पररवन्धुरान्यन्तिकैकान्तिकवन्धुरिति गायार्थः ॥ यत एव सदुपदेशदानेन परमवान्धवा जवन्ति अत एव जावतस्ते पृजनीया इत्याह-

जड वि हु सकम्मदोसा, जणयं सीयंति चरणकरणेसु ।

सुष्पस्सवगा तेण, जावत्रो पृयणिज्जति ॥ ३१ ॥

यद्यपि स्वकर्मदोषाश्चारित्रावरणोदयान्मनाक् सीडन्ति मनाग-शुभानुष्ठाना जवन्ति चरणकरणयोर्वैकल्यमाणस्वजावयो शुरुप्ररु-पका सम्यग्मार्गावभाषकास्तेन ते जावतोऽपि मोक्षनिमित्त-मपि पृजनीया इति । अयमत्र जावार्थः । ये मिथ्यात्वावच्छ-चेतसो मुग्धधीः प्रवणपरायणा लोकसुखा बहुश्रुता अपि सम्यक् क्रियावादिनोऽपि परशान्त्रिप्रायपरामुखास्ते विषान्नाहिंसि-हादिवन्परिन्याज्या मार्गोच्छेदकत्वेन संसारकारणत्वात् । ये तु स्वयं कर्मपरनच्यतयापि मोक्षसुखान्निदापितया मनाक् सी-दन्तोऽपि चरणकरणयोर्जवन्मणमीक्ष्णया यथावस्थितज्ञिषमा-गंप्रकाशका स्वानुष्ठानावकृपातिनस्ते तृतीयमार्गानुयायिन्वा-द्भावत परमार्थत एज्या इति गायार्थः । यत एव क्रियाविकत्रो-ऽपि श्रमणमार्गप्रवणो जावतोऽपि पूज्यते कुणादगुस्ततयोन्मार्ग-प्रवणं क्रियावानपि सर्पादिवन्परिन्यज्यते ततो विवेकवता किमुन्नितमित्याह ।

एवं जिया आगमदिट्टिदिट्टि-सुत्रायमग्गा सुहमगजग्गा ।

गयाण्णामीण जणण मग्गे, जग्गंति नो गडुरिकापवाहे ॥

एतन्नि एवैकथितप्रकारेण अत एव गुणमार्गलम्भा जीवा अपि न मदा मदागमावदानवृत्त्य किं न ज्वन्ति न क्षीयन्ते न गडुरिकापवाहे एवदृता आगम धाप्तवचन स एव इष्टिर्दि-नश्चित्तपदाप्रकाशकवादागमदृष्टिः । तथा दृष्टमवयोक्तमा-गमदृष्टिश्च तेन शोभनप्रकारेण ज्ञानो मार्गो ज्ञानादिको यस्ते अगमदृष्टिश्च तदुत्तमार्गो । स मार्गो येषां जनानां कथ्यतानां न-

तानुगामिनाम् । गतं गच्छन्तीत्येव शीघ्रा गतानुगामिनस्तेषाम् । अयमभिप्रायः । ये हि सुविहितसंपर्कात्सम्यग्गाप्तमोक्षमार्गा भवन्ति तान् मुक्त्वा मिथ्यात्वमोहमोहितमतिगतानुगतप्रवर्तितमार्गे गडुरिकाप्रवाहदृश्य नाङ्गीकुर्वन्त्यापि तु सन्मार्ग एव ब्रजन्तीति-वृत्तार्थः ॥ नन्विन्धं चूता, केचन एवावदातवृत्त्यः स्वल्पा दृश्यन्ते प्रभूततराः पुनः प्रवादानुयायिन इति किमत्र तत्त्वमित्याह "नेग-तेण चिय" अथवा बहुतरतमा शास्त्रगर्जार्थवेदिनोऽप्येवविधप्रवृ-त्तिमन्त एव दृश्यन्ते लोकेऽप्येवविधमेव श्रूयते यथा "महाजनो येन गतः स पन्थाः" इत्याशयवत् शिष्यस्य शिक्षार्थमाह-

नेगंतेणं चिव लो-गनायमारेण एत्य होयव्वं ।

वहुमुंमाडवयणाज, आणाइत्तो इह पपाणं ॥ ३२ ॥

नैकान्तनैव लोकज्ञातसारेण ज्ञान्यम् । अत्र धर्मविचारे तस्य हि विचित्राश्रयेणानेकरूपत्वात् तदप्रवृत्तौ हेतुमाह बहुमुंमाडवय-चनात् यदिह बहुवचनप्रवृत्तिरेव गरीयसी तदा नेदमागमवचन-मत्रविष्यत्तद्यथा "कव्वहकरा रुमरकरा, असमाहिकरा अनिवुड-करा य । होहिंति भरहवासे, बहुमुंके अप्पसमणा य" इत एतस्मा-दंतोराङ्गैवेह प्रमाणं शास्त्रमेव प्रमाणमिति गायार्थः । यदि पुनः प्रमाणं इत्यपूजया मिथ्याग्निमाना ज्ञानितया वा लोकप्रवृत्तिरेवा-ङ्गीक्रियते ततोऽन्यदर्थान्तरमापद्यत इत्याह-

वहुजणपवित्तिसित्तं, इत्थं तेहिं इह लोऽत्रो चेव ।

धम्मो न उज्जियव्वो, जेण तहिं बहुजणपवित्ती ॥ ३४ ॥

वहवश्च बहुजनास्तेषां प्रवृत्तिरेकान्तेनागमनिरपेक्षितया स्वरुचि-विरचितानुष्ठानस्यैव बहुजनप्रवृत्तिमात्र तदिच्छद्भिरेह धर्मवि-चारे लौकिक एव धर्मो नैव परित्याज्यः स्यात् येन कारणेन तत्र तस्मिन् लौकिके धर्मे बहुजनप्रवृत्तिप्रभृतीनां प्रवृत्तिदर्शना-दिति गायार्थः । यत एवाज्ञाप्रमाणमन एवाह ॥

ता आणाणुगया जं, तं चेव बुहेण सेवियव्वं तु ।

किमिह बहुणा जणेणं, हंदिणेस अत्थि णो बहुया । ३५ ॥

यस्मात्कारणात् बहुजनप्रवर्तमान सेवनीयं ता तस्मात्कारणा-टाज्ञानुगतं यत्तदेव बुधेन जिनाज्ञापरिपालनफलवेदिना सेवनी-यमासेव्यमित्यर्थः । तुशब्दश्चैवकारार्थो योजित एव किमिति न किञ्चित्त्वित्यर्थः । इहैव धर्मविचारे परलोकचिन्तायां वा बहुना जनेन बहुजनोन्मार्गप्रवर्तकेनेत्यर्थः । हन्दीत्युपदर्शने ततः प्रसि-रुमेतत्तेनैव वहवः श्रेयोर्थिनो मोक्षार्थिनः । सप्रति काले बहुयो गुणाः अल्पाश्च श्रमणा इति वचनादिनि गायार्थः । इत्यनेकथा विधिमागसमर्पणमाकर्ण्य मिथ्यात्वादतसहसोद्भेदोचना यन्म न्यन्ते तदाह । अथवा स्वयं ये सन्मार्गमनाप्रवणा इत्य च स-न्मार्गप्ररूपणामाकर्ण्य मुग्धवृत्तिवन्धनार्थं यच्छदन्ति तदाह-

वूमपकावे दुलहो, विट्ठिमग्गो धम्मि चेव कीरंते ।

ता जायइ तित्यजेत्रो, केमिं चिय कुग्गहो एमो ॥ ३६ ॥

दुःपरारूपः कावो उ परमाकालस्तस्मिन् तद्वान्ने डुरापः स्वक-र्मपरिणतेरुन्मार्गप्रवृत्तलोककाहा विधिमागं शास्त्रोक्तानुष्ठानप्रवृ-त्तिरूपः तस्मिन् क्रियमाणे विधीयमाने जायते सपद्यते तीर्थो-च्छेदः शास्त्रोक्तानुष्ठानवतामत्यल्पत्वादितरेषां चातिवहुत्वादित्य-र्थः । तादृग्विधानं च कापि कथंचिदेव सद्भावादिति केषांचित्कु-प्रद एव इति कुग्रहता चैवैपामतोऽवसीयते यतः सदनुष्ठानसाध्य-मपि मोक्षमसदनुष्ठानेन प्रकल्पयन्ति । नहि नाम सुवर्णरत्नसा-ध्यमद्भानादिकं मृत्तिकया स्थित्यतीति गायार्थः । एतदपि कुतोऽ-वसीयत इत्याह ॥

जम्हा न मोक्खमग्गं, मोत्तृणं आगमं इह पपाणं ।

विज्जड उजमन्थाणं, तम्हा तत्थेव जइयव्वं ॥ ३७ ॥

यस्मान्न नैव मोक्षमार्गो मोक्षे साध्ये मोक्षागम शास्त्र परित्यज्येत्यर्थः । इहेति धर्मविचारे प्रमाणमात्मनमित्यर्थः । विद्यते उन्न-स्थानामतिशयधर्मादि यथा कथञ्चित्सेवातिशयवशात्प्रवर्तमानानामपि निर्जरात्वाभ्येवावसीयते तत्र ईहितै पुनः सर्वथा शास्त्रमेव प्रमाणीकर्त्तव्यम् । तस्मात्तत्रैव यतितव्यमुद्यम कार्य इति गाथार्थः । शास्त्राभिप्रायेणैव ससारमोक्षमार्गप्ररूपणायाह ॥

गिह्द्विगि कुड्विगिय दव्व-द्विगिणो तिन्नि हुंति जवमगा ।

सुजइसुमावगसंविग्ग-पक्खिणो तिन्नि मोक्खपहा । ३७ ।

तत्र गृहमेव विद्म येषां ते गृहद्विद्मिन राजामात्यप्रकृतिप्रभृतयः कुत्सिन विद्म कुड्विद्म शिवसुखासाधक तद्विद्यते येषां ते कुड्विद्मिनः स्वरुचिविचिताकाराचारा त्रिदण्डिभौरुतापसादय' रुच्य-प्रधान विद्म तद्विद्यते येषां ते रुच्यद्विद्मिनः गृहद्विद्मिनश्चेत्यादि द्वन्द्वो गृहद्विद्मिकुड्विद्मिव्यलिङ्गिन । एते त्रयोऽपि प्रवन्ति भवमार्गा ससारपथा. सुयतय' साधुसमाचारचरणप्रवणा. सु-श्रावक' सम्यक्त्वाणुव्रतादिसकलकलापोपेता. सविग्गा' सुसाध-वस्तेषां पक्केण चरन्ति ये ते सविग्गपाक्किा. सम्यक् समयपरि-पादनासमर्था अपि सुयतिपक्कपातेनात्मनिस्तारका इत्यर्थः । पूर्वपदे ते त्रयोऽपि मोक्षमार्गा इति गाथार्थः । कथमेते त्रय एव मोक्षमार्गा नान्ये शेषा किमन्यैर्ममापराधमित्याह ॥

सम्मत्तनाणचरणा-मग्गो मोक्खस्स जिणवरुद्धिणो ।

विवरीओ उम्मग्गो, णायव्वो बुद्धिमंतैहिं ॥ ३८ ॥

सम्यक्त्वज्ञानाचरणानि मोक्षमार्गो मोक्षश्च जिनवरोहिष्ठस्तीर्थ-कृदुपादिष्ट इत्यर्थः । स च सर्वथा सम्यक्त्वादित्रिक एव यतोऽ त शेष. सर्वोऽपि तद्व्यतिरिक्त उन्मार्ग. शिवसुखासाधन इति ज्ञातव्योऽवबोधव्य. बुद्धिमद्भिर्विवेकविद्धिरिति गाथार्थः । दर्श० ॥ उम्मगदेसय-उन्मार्गदेशक- पु० ज्ञानादीनि पारमार्थिकमार्ग-रूपाण्यप्ररूपयति । असन्मार्गप्ररूपके, वृ० १ उ० । " उम्मगदे-सओ मग्ग, नासओ मग्गविण्णडिच्चि । मोहेण य मोहित्ता, समो हिं भावण कुणइ " । ग० २ अधि० ॥

उम्मगपडट्टिय-उन्मार्गप्रतिष्ठित- त्रि० असन्मार्गस्थिते, " ज-यव कहिं द्विगेहिं उम्मग्गपडट्टिय वियाणिज्जा ग० १ अधि० । (आयरियशब्दे उक्तम्) उन्मार्गगामिनि, " अत्येगे गोयमा पाणी, जे उम्मगपडट्टिय । गच्छम्मि सवसिन्नाण, भमइ जवपरपर " ग० १ अधि० ।

उम्मगपडट्टिय-उन्मार्गप्रतिपन्न त्रि० आश्रितकुट्टिशासने, " उम्मगपडट्टियेसप्यहनिणट्टे मिच्छन्तववाभिन्नूप " उपा० ७ अ० । उम्मज्जग-उन्मार्जक- पु० वानप्रस्थनापसजेदे, उन्मार्जन-मात्रेण ये स्तान्ति । ज० ११ श० ए उ० । नि० । श्रो० । कएठ दध्ने जल्ले स्थित्वा तप. कुर्वन् प्रवर्तते । उन्मज्जक. स विज्ञेय-स्तापसो लोकपूजित " इत्युक्तत्रकणे तापसजेदे, जल्लेकरुपर्यु पर्युत्पत्रावके, त्रि० वाच० ।

उम्मज्जणिमज्जिया-उन्. ग्गनिमार्गिका-खी० उत्पतननिपतना-याम्, उत्पतननिपतनकरणे, " अहे उम्मज्जणिमज्जियं करे-माणे देस पुढवीए चत्तेज्जा " स्या० ३ उ० ॥

उम्मत्त-उन्मत्त- त्रि० उद्-मद्-करणे-क । धुस्तरे, मुच्चु-न्दुवुक्के च, कर्त्तरि-क्त वाच० ॥ धूमिने, अष्ट० । मन्मथोन्मा-दयुक्ते, विदे, वृ० १ उ० । यक्तादिभि प्रवृत्तमोहोदयेन वा परवशे, ध० ३ अधि० । हस्ते, ग्रहगृहीते, पि० । अस्य दीक्षाया अयो-ग्यत्वमुच्यते ॥

उम्माहो खड्डु डुविहा, जक्खावेसो य मोहणिज्जो य ।

अगणीआद्वीवणता, आतवयविराहणुड्डाहो । ३७७ ॥

जक्खेण आविद्धो मोहणिज्जकम्मोदण वा से उड्डाहो जातो एते दोवि ए पव्वावेयव्वा । इमे दोसा अगणीए पयावणादिकरे-ज्ज पजावण करेज्ज अप्पाण वयाणि वा विराहेज्ज । खरियादि-माहणेण वा उड्डाह करेज्जा ॥

उक्काए ण सहहति, सज्जायज्जाणजोगकरणं वा ।

उवदिद्धं पि ण गेएहइ, उम्मत्ते ए कप्पती दिक्खा । ३७८ ॥

पद्काये ण सहहति सज्जायज्जाणं नकरोति अप्पसत्थे मणादिजो-गे करोति पक्खिहेहणसंजमादिकारणजोगे ण करोति । अन्नं पि विविध चक्खावसामायारीए उवदिद्ध ण करोति । एवमादिपिहे दोसोहिं उम्मत्ते न कप्पति दिक्खा ॥ नि० चू० ११ उ० । प० ज्ञा० उत्प्रावल्येन मत्त उन्मत्तो दरमत्तो वा उन्मत्तः । प्रवलमत्ते, ईषन्मत्ते च । नि० चू० १० उ० । उरुते, वाच० । जरतकेत्रे वै-ताद्यगिरिदक्किणश्रेणिमएग्ने शिवमन्दिरे नगरे ल्वदनशिखस्य-राज्ञोऽङ्गजे, उक्त० १३ अ० ।

उम्मत्तगचूय-उन्मत्तकनूत-पुं० उन्मत्तको मदिरादिना वि-प्लुतचित्त स इव उन्मत्तकनूतो जृतशब्दस्योपमानार्थत्वात् । उन्मत्तककल्पे उन्मत्तक एव वा उन्मत्तकनूतो जृतशब्दस्य प्रकृत्यर्थत्वात् । उन्मत्तके, स्या० ४ उ० ॥

उम्मत्तजला-उन्मत्तजला-खी० जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पूर्वेण शीतोदाया महानद्या दक्षिणे वहन्त्यामन्तर्नद्याम्, स्या० ३ उ० । " रम्मए विजए उम्मत्तजला महानदी " रम्यो विजय. पद्मावती राजपू. उन्मत्तजला महानदी । जं० ४ वज० । " दो उम्मत्तजलाओ " स्या० २ उ० ।

उम्मत्य-आजि-आ-गम्-धा० । अजिमुखगमने, अज्याडोमत्य " उ । ४ । ६४ । अभ्याडभ्यां युक्तस्य गमेरुमत्य इत्यादेशो वा भवति । उम्मत्यइ अभ्यागच्छइ । अभ्यागच्छति । अभिमुख-मागच्छतीत्यर्थः । प्रा० ।

उम्माण-उन्मान-न० उन्मीयते तदित्युन्मानम् । कर्षादिके तु-लामाने, ज्ञा० १ अ० । स्या० । कल्प० । भ० । तद्वियं यत्त-दपि उन्मानम् । खरडगुडादिधरिमे, स्या० १० उ० ।

अथोन्मानमभिधित्तुराह ।

से किं तं उम्माणे २ जसं उम्मिणिज्जइ तंजहा अफ्फक-रिसो करिसो पदं अफ्फपलं अफ्फतुला तुला अफ्फभारो चारो । दो अफ्फकरिसो करिसो दोकरिसो अफ्फपदं दो अफ्फपत्ताइ पदं पंचपत्तसइआ तुला दसतुत्ताओ अफ्फचा-रो वीसं तुलाओ चारो । एणं उम्माणपमाणेणं किं पत्तोयणं एणं उम्माणपमाणेणं पत्ता अग्रतरगरचोआकुंकुमखंरुगु-लमन्त्रमिआईणं दव्वाणं उम्माणपमाणनिव्वित्तल्लखणं अवइ सेत्तं उम्माणपमाणेणं ॥

यदुन्मीयते प्रतिनियतस्वरूपतया व्यवस्थाप्यते तदुन्मानं तद्यथा । अर्द्धकर्म इत्यादि । पलस्याष्टमांशोऽर्द्धकर्म तस्यैव चतुर्भाग कर्म । पलस्यार्द्धमर्द्धपलमित्यादि सर्वे मागधदेश-प्रसिद्धं सूत्रमेव नवरं पलाशपत्रकर्मादीपात्रादिकं पत्र चोय उपलाविशेष मच्छुडिका शर्कराविशेषः । अनु० । नाराचार्ता, अग्वादीनां वेगादिपरीक्षायाम्, आचा० २ धृ० । उन्मीयत उन्नेत्युन्मानम् । अर्द्धजारपरिमाणनायाम्, " जलदोरमद्-

उम्माण

भारं समुहाइं समूसिओ उ जो नवओ । माणुम्माणपमाणं, तिविहं खलु लक्खणं नेयं ' उम्मानं तुलारोपितस्यार्द्धभार- प्रमाणता । सा च सारपुद्गलोपचितत्वात् तुलायामारोपित- सन्नर्द्धभार य पुर्यस्तुल्यति स उम्मानयुक्तो भवति । प्र व० १५६ द्वा० । म्या० । नि० चू० । कल्प० ।

उम्माथिय-उम्माथिन-थि० सज्जातोन्माथे, सुतरामुन्माथितो धमूव तमुन्माथितं विधाय । आ० म० प्र० ।

उम्माद (य) उन्माद-पुं० उद्-मद्-घञ-उन्मत्ततायाम्, वि- विकचतनाञ्जये ग्रहे बुद्धिविषये, ज० १४ श० १ उ० । चित्त- विभ्रमे, स्या० ३ ग्रा० । क्षिप्तादिके, आव० ४ अ० । आ०चू० । नष्टचित्ततायाम्, आश्रजालजल्पने, प्रव० १६९ द्वा० कामेन पार- वश्ये, उक्त० १६ अ० । अत्यन्तकामोद्रेकादालिङ्गने च । शि० ॥

तस्य भेदा यथा—

कइविहे णं जंते उम्मादे पणत्ते ? गोयमा ! इविहे उ- म्मादे पाणत्ते, तंजहा-जक्खावेमे य मोहणिज्जस्स कम्म- स्स उदए णं तत्थ णं जे से जक्खाएसे से णं सुहवेदए- तराए चैव, सुहविमोयणतराए चैव । तत्थ णं जे मे मो- हणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं सेणं इहवेदएतराए चैव इहविमोयणतराए चैव ।

उन्माद उन्मत्तता विविकचतनाञ्जय इत्यर्थः । “ तथा उन्मादो प्रहो बुद्धिविषय इत्यर्थः ” (जम्भापसेयत्ति) यत्को देवस्तेना- वेदा प्राणिनाऽधिष्ठान यज्ञावेशः इत्येकः । (मोहणिज्जस्सेत्यादि) मादनीयस्य दर्शनमोहनीयदि कर्मण उदये नव्य सोऽन्य इति । तत्र मोहनीय मिथ्यात्वमोहनीय तस्याऽद्याऽनुमादो जवति यत- म्नाऽदयवर्तां जन्तुरन्तत्त्व तत्त्व मन्यते तत्त्वमपि चातत्त्व चारित्र- मोहनीय वा, यतस्तदुदये जानन्नपि विषयादीनां स्वरूपमजान- न्निय वचने । अथवा चारित्रमोहनीयस्थं विषयो वेदाख्यो मोह- नीय यतस्तदुदयेष अन्त्युत्त एव जवति यदाह “ चित्ते १ दृष्टु मिच्छन्, २ द्वाह नीलम ३ तह जरे ४ दाहे ५ । जत्तश- रोगेण ६ मुच्छा ७ उम्माए ८ न याणई ए मरणति ” १० ॥ १ ॥

पनयोश्चोनादत्वे समानेऽपि विशेषे दर्शयन्नाह (तत्थणमि- त्यादि) तत्र नयामेव “ योऽसौ यज्ञविशेषे जवति ” (सुजवे- यणतराण चरत्ति) अनिशयत सुखेन मोहजन्यान्मादापेक्षया ध्रुववेदेन वेदनमनुभवन यस्यासां सुखवेदनतर स एव सुखवे- दनतरक मोहजनितगदापेक्षया अदृच्छानुभवनीयतर एव नैका- न्तिकान न्यन्तिकनरूपवादस्येति । चैव शब्दः स्वरूपावधा- रण (मुदविमोऽपणतराए चरत्ति) अनिशयत सुखेन विमोचन विशेषेण यस्मादस्मां सुखविमोचनतरः । कप्रत्ययस्तथैव । अथवा अन्यन्त सुखापेयः सुखापेयतर तथा अन्यन्त सुखेनैव विमुञ्च- ति यो देहिन स सुखविमोचनतरक इति मोहस्तु तद्विपरित एक- तिरात्र निवृत्तमन्यजावतयान्यन्तानुचितप्रवृत्तिहेतुत्वेनान्त- जावकारणत्वात् तत्रान्तकारणजनितत्वेन मन्त्राद्यसाध्यत्वात् कम्मइयोपगमादित्तं न्नात्यन्यादित्यत एवोक्तम् (इहवेदनतराए चैव इहविमोयणतराए चरत्ति) अनिशयत दु ग वेद्य एव इ म विमोच्य एव चामाविति ॥ (तत्थण मित्यादि) मोहजचा- न्माद इतपेक्षया इहवेदनतरं भवति अनन्तमसारकारण- त्वात् । सन्तस्य च इहवेदनस्यभावनादितरस्तु सुखवेद- नतर एव पणत्तवित्तादिनि । तत्र मोहजोन्माद इतगपेक्षया इहवेदनतरं भवति विमोचनतरं प्रदेवतुदवतनामपि धा- तिरेतां तस्याता यत्रा इतरस्तु सुखविमोचनतर एव भवति ।

मन्त्रमात्रेणापि तस्य निग्रहीतुं शक्यत्वादिति । आह च “ सर्व- इमन्त्रवाद्यापि, यस्य न सर्वस्य निग्रहे शक्तः । मिथ्यामोहो- न्माद , स केन किञ्च कथ्यतां तुल्यः ” इदञ्च द्वयमपि चतुर्विंश- तिदण्डके योजयन्नाह ॥

नेरइया णं जंते ! कइविहे उम्मादे पणत्ते ? गोयमा ! इविहे उम्मादे पणत्ते तंजहा जक्खावेमे य मोहणीज्जस्स कम्मस्स उदएणं । सेकेणट्टेणं जंते ! एवं बुच्चइ णेरइया- णं इविहे उम्मादे पणत्ते ? जक्खावेसे य मोहणीज्जस्स कम्मस्स उदएणं गोयमा ! देवे वासे असुजे पोग्गदे प- क्खिवेज्जा । सेणं तेसिं असुजाणं पोग्गदाणं पक्खिवणया- ए जक्खावेमे णं उम्मादे पाउणेज्जा मोहाणिज्जस्स वा कम्मस्स उदएणं मोहाणिज्जं उम्मायं पाउणेज्जा से तेणट्टेणं जाव उदएणं । असुरकुमाराणं जंते ! कइविहे उम्मादे पणत्ते ? एवं जहेव णेरइयाणं एवरं देवे वासे महिच्चियतराए चैव असुजे पोग्गदे पक्खिवेज्जा सेणं तेसिं असुजाणं पोग्गदा णं पक्खिवणयाए जक्खाएसं उम्मादं पाउणेज्जा । मो- हाणिज्जस्स वा सेसं तं चैव मे तेणट्टेणं जाव उदएणं एवं जाव थणियकुमाराणं पुढविकाइयाणं जाव मणुस्साएणं एए- सिं जहा णेरइयाणं वाणमंतरजोइसियेवमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं ।

(णेरइयाणमित्यादि) पुढविकाइयाणमित्यादौ यदुक्तं जहानेरइ- याणति तेन देवे वासे असुजे पोग्गदे पक्खिवेज्जा इत्येतद्यज्ञावेशे पृथिव्यादिसूत्रेष्वध्यापित वाणमन्तरेत्यादौ तु यदुक्तं “ जहा असुरा णति ” तेन यज्ञावेश एव व्यन्तरादिसूत्रेषु देवे वासे महिच्चियतराए इत्येतदध्यापित मोहोन्मादाज्ञापकस्तु सर्वसूत्रेषु समान इति ॥ ज० १४ श० १ उ० । प०मि प्रकरैरात्मन उन्मादस्तथश्चा ॥

उहिं ठाणेहिं आया उम्मायं पाउणेज्जा तंजहा अर्हता णमवधं वदमाणे अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स अवन्नं वदमा- णे आयरियजुवज्जायाणमवन्नं वदमाणे चाउवन्नस्स संप्रस्स य अवन्नं वदमाणे जक्खावेमेण चैव मोहणिज्जस्स कम्म- स्स उदएणं ।

अनन्तर श्रमणस्याहारग्रहणकारणात्यजिहितानीति श्रमणादे- र्जावस्यानुचितकारिण उम्मादस्थानान्याह (उहीत्यादि) इह च सूत्र पञ्चस्थानक एव व्याख्यानप्रार्थं नवर प०मि स्यानैरात्मा जीव उन्मादमुन्मत्ततां प्राप्नुयात्तुम्मादश्च महामिथ्यात्वप्रकृण- स्तीर्यकरादनामवर्णवादनो भवत्येव तीर्थकराद्यवर्णवदनकुपि- तप्रवचनवदनातो वाऽस्मा ग्रहणरूपो जवेदिति पाठान्तरण । (उम्मायपमायति) उन्माद स इहत्व स एव प्रमाद प्रमत्तव- नाजागम्युत्तान्मादप्रमाद । अथोन्मादश्च प्रमादश्चाहितप्रवृ- त्तिहिताप्रवृत्ती उन्मादप्रमाद प्राप्नुयादिति । (अथएति) अव- र्णमन्त्रायासवर्णं वा वदन् वजन् वा कुर्वन्नियर्थ (धम्मस्सत्ति) श्रुतस्य चारित्रस्य वा आचार्याणां ध्यायानाञ्च चतुर्वर्णस्य श्रमणा- दिवेदेन चतु प्रकारस्य यज्ञावेशेन चैवं निमित्तान्तररूपितदेवा- विष्टितत्वे मोहनीयस्य मिथ्यात्ववदशोकादयेनेति । स्या० ६ ग्रा० ॥

उम्माद (य) पत्त-उन्मादप्राप्त- थि० उन्मादमुन्मत्तता प्रात । उन्मादप्राप्त । स्या० ५ ग्रा० । मोहनीयकर्मोदयेन चित्तशून्यता-

मुपागते, वृ० ३ उ० । वातादिदोषादुन्मत्ततामुपागते, स्या० ५
उ० । उन्मादप्राप्ताया निर्गन्ध्याः प्रतिचर्या यथा-

(सूत्रम्) उन्माद्यपत्तिं निग्गथिं निग्गथे गिणहमाणे २ नातिक्रमइ

अस्य व्याख्या प्राग्बत् अथोन्मादप्ररूपणार्थं भाष्यकारः प्राह ॥

उन्मत्तो खलु छुविधो, जक्खावेसो य मोहणिज्जो य ।

जक्खाएसो बुत्तो, मोहेण इमं तु वोच्चापि ॥

उन्मादः खलु निश्चित छुविधो छिप्रकारस्तद्यथा यक्खावेशहेतुको यक्खावेश कार्ये कारणोपचारात् । एव मोहनीयकर्मोदयहेतुको मोहनीयवशाद् द्वौ चकारौ परस्परसमुच्चयार्थौ स्वगतानेकज्जेदससूचकौ वा । तत्र यो यक्खावेशो यक्खावेशहेतुक सोऽनन्तरसूत्रोक्तो यस्तु मोहेन मोहनीयोदयेन मोहनीय नाम येनात्मा मुह्यति तच्च ज्ञानावरणीय मोहनीय वा रूप्य चान्यामन्यात्मनो विपर्ययासापादनात् । तेनोत्तरत्र अहमपि तमुत्थाय ईर्याद्युच्यमानं न विरुध्यते (उन्मत्तुत्ति) अयमन्तरेमेव वक्ष्यमाणतया प्रत्यङ्गीचूत इव तमेवेदानीं वक्ष्यामि । प्रतिज्ञातं निवार्यति ॥

रुवंगं दहूण, उन्मातां अहव पित्तमुच्चाए ।

नडायणाणि वा ते, पित्तमि य सकरादीणि ॥

रूप विदादेराकृतिरङ्ग च गुह्याङ्ग रूपाङ्ग तद् दृष्ट्वा कस्या अप्युन्मादो भवेत् । अथवा पित्तमूर्ध्या पित्तोरुकेणोपवहत्वाद्वातो-
रुक्वगतो वा स्यादुन्मादः । तत्र रूपाङ्ग दृष्ट्वा यस्या उन्मादः । सजातस्तस्यास्तस्य रूपाङ्गस्य विरूपावस्थां प्राप्तस्य दर्शना कर्त्तव्या । या तु घातेनोन्माद प्राप्ता सा निघाते स्थापनीया उप-
लक्षणमिदं तेन तैलादिना शरीरस्याभ्यङ्गो घृतपायनं च तस्याः क्रियते । पित्तवशात्तन्मत्तीचूतायाः शर्कराक्षीरादीनि दातव्यानि कथं पुनरसौ रूपाङ्गदर्शनेनोन्माद गच्छेदित्याह ॥

दहूण नरुं कार्द, उत्तरविज्जितं मयणखित्ता ।

तेण विय रुवेण उ-उन्मिकायमि निव्विम्मा ॥

काचिदल्पसत्त्वा नट दृष्ट्वा किञ्चिद्विप्रमित्याह । उत्तरवैकुर्विकमु-
त्तरकालजाविवस्त्राज्जरणदिविचित्रकृत्रिमविज्जुपाशोन्नित तत का-
चिन्मदनकिप्ता उन्मादप्राप्ता भवेत् तत्रेय यतना । उत्तरवैकुर्विका-
प्रसारणेन तेनैव स्वाजाविकेन रूपेण तस्मिन्मूर्च्छकृते सति काचि-
दल्पकर्मा निर्विषा भवति तद्विषय विरागं गच्छतीत्यर्थः ॥

पणवितो उ दुरूपो, उन्मं दिज्जति अ तीए पुरतो उ ।

रुववतो पुण जत्तं, तं दिज्जति जेण षड्ढेति ॥

अन्यच्च यदि नट स्वरूपो दुरूपतो भवति । ततः स पूर्वप्र-
ज्ञाप्यते प्रज्ञापितश्च सन् तस्या उन्मादप्राप्ताया पुरत उन्म-
रुय यत्तस्य मरडन तत्सर्वमपनीयते । ततो विरूपरूपदर्शन-
तो विरागो भवति । अथासौ नटः स्वभावत एव रूपवान्
अतिशायिनोद्भटरूपेण युक्त ततस्तस्य भक्त मदनफलमिथा-
दिक तदीयते येन भुक्तेन तस्या पुरत उद्भवति उद्भवति
उद्भवनं च कुर्वन् किलासौ जुगुप्सनीयो भवति ततः सा तं
दृष्ट्वा विरज्यते इति ।

गुज्जंगमि उ वियडं, पज्जावेऊण खग्गमादीणं ।

तहरिसणे विरागो, तीमे तु हवेज्ज दहूणं ॥

यदि पुनः कस्या अपि गुह्याङ्गे उन्मादो भवति रूपलावण्या-
द्यपेक्षस्त खरकादीनां ह्यक्षरकप्रभृतीनां विकट मद्य पाययि-
त्वा प्रसुप्ताकृतानां पथि मद्योद्भालखररिटतसर्वशरीराणामत
एव मत्तिक्काभिणिभिणायमानानां (तद्वायरोत्ति) तस्य गु-
ह्याङ्गस्य मद्योद्भालनादिना वीभत्सीभूतस्य दर्शना क्रियते । त-

च्च दृष्ट्वा तस्या आर्यिकाया विरागो भवेत् । ततः प्रगुणी भव-
ति । वृ० ६ उ० ।

उन्मादप्राप्तस्य भिक्षोः प्रतिचर्या यथा ॥

उन्माद्यपत्तं जिक्खुं गिद्वायमाणं नो कप्पए तस्स गणा-
वच्छेयस्स निव्वूहित्तए गिलाए करणियं वेयावमियं जाव
ततो रोगातंकातो विप्पमुक्को ततो पच्चा द्दहुस्सगे नामं वव-
हारे पच्चवियव्वे सिया इति ।

अस्य व्याख्या पूर्ववत् । उन्मादप्ररूपणा तु निर्गन्ध्या इव
नवरं पुरुषाभिलापः कार्यः ॥ चुल्लकस्य वातेन पित्तेन चोन्मा-
दयतनामाह ।

वाते अज्जंगसिणेह, पज्जाणादी तहा निवाए य ।

सकरखीरादिहि य, पित्तचिगिच्चा उ कायव्वा ॥

वाते वातनिमित्ते उन्मादे तैलादिना शरीरस्याभ्यङ्गः क्रिय-
ते स्नेहपायनं घृतपायनमादिशब्दात्तथाविधान्यचिकित्सापरि-
ग्रहः तत्कार्यते तथा निघाते स्थाप्यते । पित्तवशाद्दुन्मत्तीभू-
तस्य शर्कराक्षीरादिभिस्तस्य चिकित्सा कर्त्तव्या ॥ व्य० २ उ० ।
उन्माद (य) पमाय-उन्मादप्रमाद-पु० क० स० । उन्मादः

सग्रहत्वं स एव प्रमादः प्रमत्तत्वमाभोगशून्यतोन्मादप्रमादः ।
गृहावेशादुपयोगशून्यतायाम्, उन्मादश्च प्रमादश्च समाहार-
न्दः । अहितप्रवृत्तिहिताप्रवृत्त्योः, न० । स्था० ६ ठा० ।

उन्मि-ऊर्मि-पु० स्त्री० ऋ-मि-अर्तेरुच्च । महाकल्लोले, ज्ञा०
१ अ० । भ० । स्था० । सम्वाधे, कल्लोलाकारेजनसमुदाये,
भ० २ श० १ उ० । ज्ञा० । प्रकाशे, वेगे, वस्त्रसकोचरेखायाम्,
पीडायाम्, उत्कण्ठायाम्, बुभुक्षादिषु पदेषु देहमनः प्राणानां
यथायथ धर्मेषु अश्वगतौ, स्त्री० । वाच० ॥

उन्मिमाद्विणी-ऊर्मिमालिनी-स्त्री० जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पर्वत-
स्य पश्चिमतः शीतोदाया महानद्या उत्तरेण वहन्त्यामन्तर्नद्याम्,
स्था० ३ वा० । “ सुवप्ने विजय जयती रायहाणी उन्मिमाद्वि-
णी णई ” “ सुवप्पो विजयो वैजयन्ती राजधानी उर्मिमालिनी
नदी ” ज० ४ वक्क० । प्रश्न० । “ दो उन्मिमाद्विणीधो ” स्था० १ ।

उन्मिद्विणी-उन्मीद्वान-न० प्रादेर्मालि. ८ । ४ । ३१ । इति उद्ः
परस्य मीठेरन्त्यस्य द्वित्वम् वा । प्रा० । विकासे, चक्रुरादेः
पुटविभेदे, भावे घञ् । उन्मीलोऽप्यत्र । वाच० ॥

उन्मिद्विणी-उन्मीद्वित-न०-उद्-मीद्व-जावे-क. । उन्मीद्वने, अनु०
विकसिते, अमुद्विते च । णिच्-कर्मणि क । प्रकाशिते, भेदिन-
मुद्रणे नेत्रादौ “ ततो उन्मिद्वियाणि तस्स नयणाणि ”
आ० म० द्वि० । “ पजहस्मिद्वियमणिकणगयूसियानो ” पञ्ज
राद् उन्मीद्वितमिव वहिष्कृतमिव पञ्जरोन्मीद्वितमिव । य-
थाहि किञ्च किमपि वस्तु पञ्जरात् वंशादिमयप्रच्छादनविशेषात्
वहिष्कृतमत्यन्तमविनष्टायत्वात् शोभते । तथा तदपि विमान-
मिति भावः । जी० ४ प्रति० । स० ॥

उन्मि (म्पी) वीइ-ऊर्मिचीचि-स्त्री० ऊर्मयश्च वीचयश्च म-
हाकल्लोलेषु, न्हस्वकल्लोलेषु च ६ त० । ऊर्मिणां विकित्त्वे, ज०
१६ श० ६ उ० । स्था० । “ उन्मीवीई सहस्सकाविय ति ” ॥
ऊर्मयः कल्लोलास्तद्वक्त्राणां या वीचयस्ता ऊर्मिचीचयो वीचि-
शब्दो हि त्रिकोऽन्तगतोऽपि रूढोऽथवा ऊर्मिचीच्योविशेषो गुरुवत्-
शुत्ववक्त्रेण क्वचिद्वीचिशब्दो न पठ्यते एवेति ऊर्मिचीचीनां
सहस्रैः कथितो युक्तो य स तथा । स्था० १० वा० ।

उन्मिसिय-उन्मिपित-त्रि० उद्-मिप-क-प्रफुल्ले, किञ्चिप्रका-

उम्भिसिय

त्रिने, वाच० । उन्मीत्रिते, ज० १४ श० १ उ० । भावे कः ।
उन्मेपे, “ उम्भिसियणिमिसियतरेण ” उन्मिपितनिमिपितान्त-
रेण यावता अन्तरेण व्यवधानेन उन्मेपनिमेपौ क्रियेते तावदन्तर-
प्रमाणेन । जी० ३ प्रति० ।

उम्भिसि-उन्मिश्र-न० सच्चित्तसम्मिश्रे, तदज्ञेदोपचारात्स-
प्तमे एषणाद्रोपे, प्रव० ६७ द्वा० । “ वीयादि उम्मीस ” वीजा-
द्युन्मिश्र वीजकहरितादिभिर्भ्युन्मिश्रमुच्यते । पचा० १३ विव० ।
यदा अनाजोणेन अविचार्यैव शुष्काशुद्धाहार सम्मील्याददाति
तदा सप्तम उन्मिश्रितदोषः । उक्त० २४ अ० । देवद्वयं खण्डा-
दि सच्चित्तेन धान्यकणादिना मिश्रं ददत उन्मिश्रम् । ध० ३ अधि० ।

अमण पाणं वावि, खाडमं साडमं तथा ।

पुष्पेसु होज्ज सम्पीमं, वीएसु हरीएसु वा ॥ ५७ ॥

तं जवे चत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पियं ।

दिंसियं पदिआडक्खे, न मे कप्पड तारिसं ॥ ५८ ॥

पानक वापि खाद्य स्वाद्यं तथा पुष्पैर्जातिपाटवादिभिर्भवेड-
न्मिश्रं वीजैर्देरितैर्वेति तादृशं भक्षपानं तु संयतानामकद्विपकं
यनश्चैवमतो दद्रवो प्रत्याचक्षीत न मम कल्पते तादृशमिति ॥
दश० ५ अ० । (अस्य जेदादि-उन्मिश्रग्रहणनिषेधश्च एषणा शब्दे
वक्ष्यते) अत्र प्रायश्चित्तम् “ उम्मीसे अणते चउगुरपच्छित्ते चउलहु
मीमुम्मीसे अणते मासगुर परिच्छे मासलहु विच्छे चउसु णणेसु जे
निष्णि तेसु सछाणपच्छित्तं ” पं० चू० । “ प्रावत्येन मिश्रे वस्तु-
मात्रे, त्रि० । आव० । “ कम्मुम्मीसगा सरीरा, ” कार्मणेन शरी-
रेणोन्मिश्राणि । स्या० ४ ग० ।

उम्मीद्वाना-उन्मीद्वाना-स्त्री० प्रजवे, विशेष० ।

उम्मीद्विय-उन्मीद्वित-त्रि० उद्-मील-क्त-प्रादेमीद्विः ८ । ४ ।

३१ । इति उद्-परस्य मीलेरन्त्यस्य द्वित्वाजावे रूपम् । प्रा० ।
उन्मेपे, विपा० १ श्रु० ७ अ० । “ पञ्जरम्मिद्वियच्चमणिकण्णगयू-
भियागा ” पञ्जरादुन्मीद्वित इव बहिष्कृता इव पञ्जरोन्मीद्विता ।
रा० । उन्मीद्वितमुन्मिपित स्मितमुद्भिःमिन्यादिपर्याया । विशेष० ।
उम्मुक्क-उन्मुक्त-त्रि० उद्-मुक्क-क्त-ऊर्द्ध्विसे, श्री० । परित्यक्ते,
विशे० ॥ “ उम्मुक्कण्णमुक्के, उम्मुच्चने य केसल्लकारे ” आ० म०
द्वि० । प्रायत्येन मुक्के, “ ते वीरा यत्रण्णमुक्का नावकंल्लति जीवि-
य ’ सूत्र० १ श्रु० ९ अ० ।

उम्मुक्ककम्मकवय-उन्मुक्तकर्मकवच-पुं० सकलकर्मवियुक्तत्वा-
न्तिष्ठे, अं० ।

उम्मुक्कवाडभाव-उन्मुक्कवाडभाव-पु-स्त्री-त्यक्तवाल्ये जाताप्रव-

पे, “ सेवियणं वारप उम्मुक्कवाडभाव विण्णयपरिणायमेत्ते ” कर्म० ।

उम्मुयणा-उन्मुयना-स्त्री० परिशातनायाम्, आव० ५ अ० ।

उन्मुलणा-उन्मुलना-स्त्री० उन्पाटने, “ उन्मुलणा सरीराओ ”
वृक्षस्योन्मृत्प्रनेवांमूयना निष्काशनं जीवस्य शरीरादेहादिति”
द्विनिया गौणी हिमा । प्रश्न० १ द्वा० ।

उम्मेम-उन्मेप-पुं० उद्-मिप-वञ-अक्लिष्यापारविशेषे, “ आग-
मणमगणाम्मुन्मेममणजोगकायजोगा जेयावणे तहप्पगारा च-
हमनावा मये ते ” ज० १३ ग० ४ उ० ।

उम्ह (ए)-उ (ऊ) म्नु-त्रि० उद्-आधारं-मनिद्-वाऽहस्व ।

पञ्जरम्मन्नाम्ह- ८१०७२० इति प्मभागस्य मफागश्रान्तो ह ।

पञ्जरीर्षती, पत्तरी-मनिद् । आनपे, शपसहवर्णेषु, वाच० ॥

‘ मा सोऽणउम्हमादिणे दासा ’ उप्मा नाम तेनाज्येन रुधेण

तस्य रागिणो हस्तादौ परिताप आदिशब्दाद्यदि द्रव्यमसौ तत्र
प्रकिपति । वृ० २ उ० ।

उम्हातिस-युष्मादश- त्रि० युष्मद्-हश्-कञ्-मात्वं पैशा-
च्याम् । यादृशोदेर्दुस्तिः ८ । ४ । १६ । इति (ह) इति दृश
इत्यस्य स्थाने तिरादेशः । जवादृश, प्रा० ॥

उम्हासेस-ऊष्मावशेष-पुं० मनागपि ऊष्मे, “ उम्हासेसो विसिही
होत्तं वरिं ” आव० ५ अ० ।

उय-उत-अव्य० अपिशब्दार्थे, विशेष० “ उतामृतस्येशानो यदभे-
नातिरांहति ’ आ० म० द्वि० सुतरामिति शब्दस्यार्थे, “ किमुयकुन-
वाकिस्स ” आव० ५ अ० । विकल्पे, समुच्चये, वितर्के, प्रश्ने, अत्यर्थे
च । वाच० ॥

उयसेमाण-प्रवर्त्तयत्-त्रि० तिरश्चीनं कुर्वति, “ उत्तारेमाणे वा
उयसेमाणे वा जीवेहि ” आचा० २ श्रु० ॥

उयत्तिय-अपवृत्त्य-अव्य० अपवर्त्तनं कृन्वेत्यर्थे, “ उयत्तियाण
गिणहहि, तहप्पगारं पाणगजातं ” आचा० २ श्रु० ॥

उयाय-उपयात- त्रि० उपगते, “ महासिद्धाकंटगं संगाम उयाए
पुरओ य से सक्के ” ज० ७ श० ९ उ० ॥

उय्हे-यूयम्- युष्मद्- जस्- यूयवयौ-जसि । इति यूयादेशः ।
हे प्रथमयोरम् इति जसोऽभादेशः । पा० व्या० । भे तुज्जे उ-
ज्जे तुम्हे तुय्हे उय्हे जसा । ८ । ३ । ९ । इति जसा सहित-
स्य युष्मच्चव्दस्य उय्हे आदेशः । प्रा० । “ उय्हेचिद्धह ” प्रश्न०
युष्मान्-युष्मद् शस् । वो तुज्जे उज्जे तुय्हे उय्हे जे शसा ”
८ । ३ । ९ । इति शसा सहितस्य युष्मच्चव्दस्य उय्हे आदेश-
‘ उय्हे पेच्चाभि ’ प्रा० ॥

उर-पुं० उरस-न० ऋ-असुन् धातोश्च-रपरः । स्तमदामशिरोः
नज ८ । १ । ३२ । इति उर-पुं० द्विज्जत्वम् । प्रा० । वक्कासि, स्था० १०
ग० । हृदये, प्रश्न० २ द्वा० । अष्टानामङ्गानां द्वितीयेऽङ्के, “ सीसमु-
रोयरपिट्ठि ” आ० चू० २ अ० । उक्त० । नि० चू० । प्रज्ञा० ।
“ उरे विथ्थणाय ” अर्द्धमागध्या ज्ञापया उरसि, विस्तृततया
उरसो विस्तीर्णत्वात् । औ० । “ उरसि द्वावेइ ” उरसि दापयति ।
विपा० । “ उरेणरिसज सरं ” । स्था० ७ ग० । शोभने स्था ४ ग०
उरंउर-उरउरस्-न० साकृच्चव्दार्थे “ चाउरणिणं पि उरउरे गि-
णिहत्तप ” वि० ३ अ० ।

उरकरुग-उरःकटक-न० उरो न्हृदय तदेव कटकमु र कटकम् ।
उरोरूपे कटके, अनु० ॥

उरग-उरग-पुं० स्त्री० उरसा गच्छति उरस्-गम-रु । सलोपश्च
सपे, अष्ट० । “ उरगगिरिजलणसागर-नहतलतल्लणसमो अ जो-
होइ । जमरमियधरणजल्लरुह-रविपवणसमो अ सो समणो ’ अनु०
उरगवर-उरगवर-पुं० नागवरे, ज्ञा० १६ अ० ।

उरगवीहि-उरगवीधी-स्त्री० उरगसङ्का वीधी उरगवीधी ।
सुकादेरुगसङ्काऽङ्काजगे, स्या० १० ग० (वीहीशब्दे स्पष्टम्)
उरचंद्-उरउन्न्द-पु० कवचे, हैम० ।

उरत्थ-उरःस्थ-त्रि० । हृदयस्थिते, “ उरत्थदीणारमाडवीग्ग
ण ” कल्प० ॥

उरतत्र-उरस्तपस्-न० क० स० इह लोकाद्याशशारहितत्वेन सो
प्रने आजीवकतपोभेदे, स्था० ४ ग० ।

उरपरिसंख्ययत्रयपरिचिदियतिरिक्खजोणिय उरःपरिसंख्ययत्र-

चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-पु० उरसा वक्रसा परिसर्पन्ति संचर-
स्तीति उरःपरिसर्पास्ते च ते स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका-
श्च उर परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः । उरःपरिसर्प-
स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजेदे, तद्देदा यथा ।

से किं तं उरपरिसंप्पथलयरपांचिदियतिरिक्खजोणियापूचउ-
न्विहा पण्णत्ता तंजहा अही अयगरा आसाद्विया महोरगा ।
अथ केते उरःपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः । सूरि-
राह उरःपरिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चतुर्विधाः प्रज्ञ-
सास्तद्यथा । अहयोऽजगरा आसाद्विगा महोरगा । प्रज्ञा० १पद ।
अनु० । स्था० । जी० । एतेषामेव भेदानामवगमाय प्रश्ननिर्वचनसु-
त्राणि तानि च अह्यादिशब्देषु उच्यन्ति "तिविहा उरपरिसंप्पा
पण्णत्ता तंजहा इत्थी पुरिसा णपुसगा " उरःपरिसर्पमात्रेणापि-
बोधः । सं० ।

उरपरिसंपिणी-उरःपरिसर्पिणी-स्त्री० उरः परिसर्पस्त्रियाम,
ततद्देदा यथा "से किं तं उरगपरिसंपिणी ओ २ तिवि-
धाओ तजहा अहीओ अयगरीओ महोरगीओ सेत्त उरप-
रिसंपिणी" जी० २ प्रति० ।

उरञ्ज-उरञ्ज-पु० स्त्री० । उरु अत्कट् ञ्रमति ञ्रम० ड० पूपो०
रुद्रोपः । मेपे, प्रश्न० १ द्वा० । सूत्र० । करणे, रा० । उपा० ।
अस्य निक्षेपः ।

णिकखेवे उ उरञ्जे, चउन्विहो दुविहहोइ दव्वम्मि ।

आगमणोआगमतो, णो आगमतो य सो तिविहो ॥

निक्षेपो न्यासस्तु. पूरणे उरञ्जे उरञ्जविषये चतुर्विधश्चतु प्रकारो
नामस्थापनाद्रव्यभावेदात् । तत्र नामस्थापने कृणुणे एवेति ।
द्रव्योरञ्जमाह-द्विविधो ञ्रवति एव्य इति एव्यविषय आगमतो नो
आगमतश्च तत्रागमत उरञ्जशब्दार्थेऽस्तु चानुपयुक्तो नो आग-
मतः पुनश्चस्य पुनरर्थत्वात् स इति एव्योरञ्जस्त्रिविधस्त्रिभेदः ।

तत्रैविध्यमाह-

जाणगसरीरञ्जविण, तव्वइरित्ते य सो पुणो तिविहो ।

एगञ्जविषयञ्चाउ य, अञ्जिमुहतो णामगोत्ते य ॥

शरीरमुरञ्जशब्दार्थेऽस्तु सिद्धशिवातलगत शरीरमुच्यते भ-
व्यशरीरोरञ्जस्तु यस्तावदुरञ्जशब्दार्थं न जानाति कात्वान्तरं च
ज्ञास्यति तस्य यञ्जरीरं तद्व्यातिरिक्कश्च ताञ्च्यां ज्ञशरीरभव्य-
शरीरोरञ्जाञ्च्यां व्यतिरिक्तो भिन्नस्तद्यतिरिक्तः । चः समुच्चये
स तद्यतिरिक्तं पुनस्त्रिविधस्त्रिभेदस्त्रैविध्यमेवाह । एकस्मिन् भवे
तस्मिन्नेवातिक्रान्ते जावी एकञ्जविको योऽनन्तर एव भवे उरञ्ज-
तयोत्पत्स्यते तथा स एवोरञ्जायुर्वैधानन्तरं धरुमायुरनेनेति
बद्धायुष्क उच्यते । तृतीयमाह- (अभिमुहयो नामगोत्तेयत्ति)
आर्षत्वाद्भिमुखनामगोत्रश्च तत्राभिमुखे समुखेऽन्तरमुहूर्तानन्तर-
जावितया नामगोत्रे उरञ्जसपन्धिनी यस्य स तथोक्तान्तरमुहूर्तान-
न्तर मेवोरञ्जवजावीति गाथार्थः । भावोरञ्जमध्ययननामनिबन्ध-

उरञ्जाउण मेगोयं, वेदेतो जावतो उरञ्जो उ ।

तत्तो समुच्चियमाणं, उरञ्जिज्जंति अञ्जयणं ॥

उरञ्जे य कागणीअं, पण्यववहारसागरे चेव ।

पंचेवेते दिट्ठं-ता उरञ्जिज्जम्मि अञ्जयणे ॥

उरञ्जः ऊरणकस्तस्यायुश्च नाम च गोत्रं च उरञ्जायुर्नामगोत्रं
यदुदयादुरञ्जो भवति वेदयञ्जनुभवन् भावतो भावमाश्रित्यो-
रञ्जस्तुशब्द पर्यायास्तिकमतमेतदिति विशेषणार्थस्ततो भा-
वोरञ्जद्वयान्ततयेहाभिधेयात्समुत्थितमुत्पन्नमिदमिति प्रस्तुतं

यस्मादिति गम्यते (उरभिज्जंति) उरञ्जीवं गहादित्वाच्छैपि-
कञ्जप्रत्यये इति तस्मादध्ययनं प्रागुक्तमुच्यते इति शेष इति
गाथार्थः ॥ उरञ्जस्यैव चेह प्रथममुच्यमानत्वात् बहुवक्तव्य-
त्वाच्चेत्थमुक्तमन्यथा हि काकण्यादयोऽपि दृष्टान्ता इहाऽभि-
धीयन्त एव तथा चाह निर्युक्तिकत् (उरञ्जे गाहा) उरञ्ज
उक्तरूपः काकणिविशतिः कपर्दिका (उरञ्जेयत्ति) चशब्दस्य
भिन्नक्रमत्वात्काकणेश्च (अयपयत्ति) आम्रकमात्रफलं
व्यवहारश्च क्रयविक्रयरूपो वणिग्धर्मश्चस्य गम्यमानत्वात्
सागरश्च समुद्रः । चः सर्वत्र समुच्चये एवावधारणे भिन्नक्र-
मश्चैवं योज्यते पञ्चैवेते न तु न्यूनाधिका दृष्टान्ता उदाहर-
णानि उरञ्जीये उरञ्जनाम्यध्ययने इति गाथार्थः ॥

संप्रति यदर्थसाधर्म्याद्गुणस्य दृष्टान्तता तदुपदर्शनायाह ॥

आरंजो रसगेही, दुग्गमरणं च पव्ववातो य ।

उवमा कया उरञ्जे, उरञ्जिज्जस्स णिज्जुत्ती ॥

आउरविणाई एयाई, जाई वरइणंदितो ।

सुज्जताणेहिं द्वादाइ, एयदीहाउ दक्खणं ॥

आरम्भणमारम्भः पृथिव्याद्युपमर्होरसेषु मधुरादिपुगृद्धिर-
भिकाङ्गा रसेगृद्धिर्दुर्गतिगमनं च नरकतिर्यगादिषु पर्यटनं
प्रत्यपायश्चैव शिरश्छेदादि वक्ष्यति हि ' शिरश्छेत्तूणमुज्जत ' इति
शिरश्छेदाच्चार्तरौद्रोपगतस्य दुर्गतिपाते दु खानुभवना-
दिरुपमा सा दृश्यते । दर्शनरूपा प्रक्रमादेभिरेवारम्भादिभिरर्थः
कृता विहित्वा उरञ्जे उरञ्जविषया । इदमुक्तं भवति । सांप्रतेक्षिणो
हि विषयामिपगृध्रवः तांस्तानारम्भानारम्भन्ते आरभ्य चोप-
चितकर्मभिः कालसौकरिकादिवदिहैव दुःखमुपलभ्य नर-
कादिकां कुगतिमाप्नुवन्तीत्युर्द्रोदाहरणत इहोपदर्शयते । का-
कण्यादि साधर्म्यदृष्टान्तोपलक्षणं चैतदुरञ्जीयस्य निर्युक्ति-
रिति निगमनमेतदिति गाथार्थः ॥ २० ॥ उरञ्जदृष्टान्तश्चैवम् ॥
इत्यवसितो नामनिष्पन्ननिक्षेपः ।

संप्रति सूत्रालापकनिक्षेपस्यावसरः स च सूत्रे सति भवती-
त्यतः सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयम् ॥

जहा एसं समुद्दिस्सं, कोइ पोसेज्ज एवयं ।

ओयणं जवसंदिज्जा, पोसेज्जावि सयं गणे ॥

यथेत्युदाहरणोपन्यासे आदिश्यते आज्ञाप्यते विविधव्यापा-
रेषु परिजनोऽस्मिन्नायात इत्यादेशोऽभ्यर्हितः प्राहुणकस्त
समुद्दिश्याश्रित्य यथासौ समेष्यन्ति समागतश्चैनं भोक्ष्यत
इति कश्चित्परलोकागायनिरपेक्षः पोपयेत्पुष्टं कुर्यादेतलकमूर-
णकं कथमित्याह आदानं भक्तं तज्जोग्यशेषान्नोपलक्षणमेतत्
यवसमुज्जमापादि दद्यात्तदत्रतो दौकयेत्तत एव पोपयेत् पुन-
र्वचनमादरख्यापनाय अपि संभावने संभाव्यत एव एवं वि-
धः कोऽपि गुरुकर्मैति स्वकाङ्क्षे स्वकीयगृहप्राङ्क्षे अन्यत्र
नियुक्तिं कदाचिन्नोदनादि दास्यतीति स्वकाङ्क्षे इत्युक्तं ।
यदि वा (पोसिज्जाविसयगणैत्ति) विशन्त्यस्मिन्निति विष-
यो गृह तस्याङ्गं विषयाङ्गं तस्मिन्नथवा विषय रसलक्ष-
णं वचनव्यत्ययाद्विविषयान्वा गणयन् संप्रधारयन् धर्मनिर-
पेक्ष इति भावः । इहोदाहरणं सप्रदायादवसेयम् " जहेगो
ऊरणगो पाहुणयनिमित्तं पोसिज्जति सो पीणियसरीरो सु-
रहातो हालिदादिकयंगरागो कयकण्चूलओ कुमारगायण
णाणाविहेहिं कीडाविसेसेहिं कीडावेत्ति त च वच्छगो एव
लालिज्जमाणं ददूण माऊण रेहेण गोचिय दोहणं य तयण्ण-
कंपाण मुक्कमवि खीरं न पिचति । रोसेण ताण पुच्छिओ भणइ

अम्मो एस एं द्वियगो सव्वेहि एएहि अम्म सामिसालोहि
इहेहि जवजोगासणेहि तदुवओगेहि अलंकारविसेसेहि अल-
कारितो पुत्त इव परिपालिज्जइ अह तु मदभग्गो सुक्काणि
तएणि कोहे वि लभामि ताणि वि न पज्जत्तिगाणि एवं पा-
णियं पि ए य मे को वि भालेति । ताए भण्णत्ति पुत्त आतुरचि-
ष्साइ ” गाहा । जहा आतुरो मरिउं कामो जमगातिपच्छं वा
अपच्छं वा तं दिज्जतिते स एवं नदिओ मारिज्जिहिसि ज
हा तदा पेच्छेहिसि इति सूत्रार्थ ॥ २९ ॥

तत. कीदृशो जान. किञ्च कुरुते इत्याह ॥

तत्रो स पुट्ट परिवूढे, जायमेए महादरे ।

पाणिए विउले देहे, आएसं परिकंखए ॥

तत इत्योदनादिद्वानाद्धेतौ पञ्चमी स इत्युरभ्र पुष्ट उपचि-
तमांसतया पुष्टिभाक् परिवूढः प्रभू. समर्थ इति यावत् ।
जानमेद उपचितचतुर्थधातुरत एव महोदरो बृहज्जठरः प्रा-
णितस्तपितो यथासमयमुपदौकितहारत्वादेभिरेव हेतुभि-
विंपुले विशाले देहे शरीरे सति यस्य च भावेन भावलक्षण-
मिति सप्तमी किमित्याह । आदेश प्रतिकाङ्क्षेति पाठान्तरत.
परिकाङ्क्षति वेच्छति नचास्य तत्वतः. प्रतिपालनमिच्छा च
संभवत्यतः प्रतिकाङ्क्षतीव प्रतिकाङ्क्षतीत्युपमाथोऽवगन्तव्यः
एव परिकाङ्क्षतीत्यत्रापीति सूत्रार्थ ॥ ३२ ॥ स किमेव चिर-
स्थायी स्यादित्याह ॥

जाव न एड आएमे, ताव जीवइ से उही ।

अहपत्तम्मि आएसे, सीमं उच्चिणं जुंजइ ॥

यावदिति काज्ञावधारण नैति नायाति कोऽसावादेशस्तावन्नो-
त्तरकाज्ञ जीवति प्राणान् धारयति (सेडुहिसि) आकारप्रच्छे-
पात्स इत्युरजो द री सन्नथवा वध्यमएरुनमिवास्योदनदाना-
नीति तत्वतो दृ.पितैवास्थति दृ.खी (अहपत्तम्मि आएसे)
अधानन्तर प्राप्ते आगते आदेशे धिता अस्मिन् प्राणा इति शि-
रस्नच्छित्वा द्विधा विधाय जुज्यते तेनैव स्वाभिना पाहुणकस-
दितेनेति शेष । सप्रति सप्रदायशेषमनुधियते ततोऽसौ “वच्छ-
गो तनो नदियग पाहुणगंसे आगपसु च दिज्जमाणं ददनु तिसितो
वि भएण मारुए थण णाज्जिउसनि । ताए जण्णत्ति किं पुत्त भय-
ज्जि।तोसि णहाण पएहुय पि मे ण पिवसि तेण भण्णत्ति अम्म कओ
से थणाभिज्ञासो णए सोवराओ णदिओ अज्ज कोहि वि पाहुण-
पहि आगपहि मम अगतो वि गयजीहो वि दोउन्नयणो वि-
स्सर रमतो अत्तणो असरणो मारिओ तन्मयाओ मे कओ पा-
उच्चिणं तओ ताए जणनि पुत्त ! णणतदा चव कहियं जहा आउ-
रचिणाइ एयाइ एस सधियाओ अणुपत्तो एस दिउतो ” इति
सूत्रार्थ । इत्य दृष्टान्तमभिधाय तमेवानुवदन् दार्ष्टान्तिकमाह ।

जहा खनु से उच्चने, आएमाए ममीहिए ।

एवं वादं अहम्मिहे, इहई नगयाउयं ॥

यथा येन प्रदारेण मयु निश्चये स घनि प्रागुक्तरूप उरुत्र आदे-
जाय आदेशार्थ समीहित कृतिपत सन् यथा यस्मै भविष्यत्या-
देशं परियाङ्गनीन्यनुवर्तते परमनुनेन न्यायेन यावाऽङ्गोऽधर्मो
धर्मविपक्ष पापमिति यावत् दृष्टोऽज्जिलपिनोऽन्येन्यधर्मिण् आ-
दिनादेशानुगुणान्नादिपुत्राद्यस्य परनिपात । यद्वाऽधर्मगुण-
यागादधर्मोतिशयेनाधर्मोऽधर्मिण् इह ईदने वाञ्छनीव तदनु-
गुणान्वासाया किं नरयानुयुक् नरकजीवितमिति सूत्रार्थः ।

उत्तनेशार्थ प्रपञ्चयितुमाह ।

इमे वादं मुनावाटं, अण्णम्मि विज्ञोवाण ।

अभादन्नदंरं वेगे, माटं वन्नु दंरं मदे ॥

इत्थीविसयगिच्छे य, महारंजपरिग्गेह ।

जुंजमाणे सुरं मंसं, परिवूढे परंदमे ॥

अयककरजोई य, तुंदिह्वे चिय जोहिए ।

आउयं नए कंखे, जहाएसं च एवए ॥

हिनस्तीत्येव शीलो हिंस्रः स्वजावतः प्राणव्यपरोपणकृद्वालोऽ-
ङ्गः पाठान्तरतश्च कुप्यति हेतुमन्तरेणापि कुप्यतीत्येवं धर्मा क्रो-
धी मृषाऽशीक वदति प्रतिपादयतीत्येवं शीलो मृषावादी अक्ष-
नि मार्गे विदुम्पति मुष्णातीति विद्वोपकः । यः पथि गच्छतो ज-
नान् सर्वस्वहरणतो दुपठति (अन्नदत्तहरोति) अन्येभ्यो दत्त
राजादीनां विस्तीर्णं हरत्यापांतरात्त एवाच्छिनत्यन्यदत्तहरः ।
अन्यैर्वा अदत्तमनिसृष्ट हरत्यादत्ते अन्यादत्तहरो ग्रामनगरादिषु
चौर्यवृत्त अत एव वादोऽङ्गो विस्मरणशीलः स्मरणार्थमेतदिति
न पौनरुक्त्यं सर्वावस्थासु वा वाञ्छत्वख्यापनार्थं पाठान्तरतश्च
स्तैन्येनैवोपकाटिपतात्मवृत्तिः । यद्वा अन्य दत्तहरोऽन्यादत्त प्र-
स्थित्वादिनोपायेन अपहरति स्तेनः क्रेत्रादिखननेनेति विशेषो मा-
यी वञ्चनैकचित्त । कम्बुहरः कण्टकस्यार्थं हरिष्यामीत्येवमध्यव-
सायी शत्रो वक्राचारः तथा स्त्रियश्च विषयाश्च स्त्रीविषयास्तेषु
गृहोऽभिकाङ्क्षावान् स्त्रीविषयगृहश्च प्राग्वन्महानपरिमितः
आरम्भोऽनेकजन्तुपघातकृद्वापार परिग्रहश्च श्रान्यादिमन्त्रयो
यस्य न तयोक्तो जुञ्जानोऽन्यवहरन् सुरां मांसं पिशितं (परि-
वूढोक्ति) परिवूढ प्रष्टुपचितमांसशोणिततया तत्तक्रियासमर्थ
इति यावत् । अत एव परानन्यान् दमयति न्यक्तृत्यानिमनकृत्ये-
षु प्रवर्तयतीति परदमः । किञ्च अजश्रगस्तस्य कर्कर यच्च-
णकवद्भक्ष्यमाण कर्करायते तच्चेह प्रस्तावान्मेदो दन्तुश्मतिपक्व
वा मांस तद्गोजी वाऽत एव तुन्दिलो जातवृहज्जठरश्चिनमुपचय-
प्राप्त लोहितं शोणितमस्येति चित्तशोहितः । शेषधानूपवक्षणमे-
तत् आयुर्ज्जीवित नरके सीमन्तकादौ काङ्क्षतीव काङ्क्षति
तद्योगकर्म्मरन्ध्रितया कमिव क इवेत्याह (जहाएसं च एव-
एत्ति) आदेशमिव यथैरुक् उक्तरूप इह च हिंसे इत्यादिना-
सार्कश्योकेनारम्भ उक्तो जुंजमाणे सुरमित्यादिना चार्कश्ये-
न रसगुक्तिः आयुषमित्यादिना चार्कश्येन दुर्गतिगमन तत्प्रतिपाद-
नाच्चार्थतः प्रत्युपायाभिधानमिति सूत्रार्थः ॥ इदानीं यदुक्तमा-
युनेरके काङ्क्षातीति तदनन्तरमसौ किं कुस्ते इत्याह । यद्वा
साक्षाद्विहिकापाय दर्शनायाह ॥

आसणं सयणं जाण, वित्तं कामे य जुंजिया ।

इस्साहरं धणं हिच्चा, वहु संचिणिया रयं ॥

तत्रो कम्मगुरुजंतू, पच्छुप्पसपरायणे ।

अयव्वआगयाएसे, मरणं तम्मि सीयए ॥

आसन शयन यानमिति प्राग्वन्नवरं भुक्त्वेति सवन्धनीयं
वित्तं द्रव्य कामान्मनोजश्रुत्वादीन् भुक्तवोपभुज्य (दुस्साह-
उंति) दु खेनात्मनः परेषां च दु खकरणेन सुद्धादरानिश्चये-
नाहृतमुपार्जितं दु स्वाहतम् । यदि वा प्राकृतत्वान् दु खेन
संनिहयते मील्यतेस्मेति दुस्संहत धनं द्रव्य हित्वा आसना-
शुपभोगेन तृताथसद्येन च त्यक्त्वा तथा च मिथ्यान्वातिक-
र्म्मबन्धहेतुसंभवाद्बहु प्रभूत सचित्तोपार्ज्य रजोऽष्टप्रकार
कर्म्म । तत किमित्याह । (तनेत्ति) ततो रज सन्नयात् को
वा सचिन्तनजा कर्म्मणा गुरुवि गुरुधो नरकगामितया
कर्म्मगुरुजंतु प्राणी प्रत्युत्पन्न वर्त्तमान तन्मिन्परायणस्तन्निष्ठः
‘ ण्णावानेव लोकोऽय, यावानिन्द्रियगांचर ” इति नास्तिक-
मतानुगामितया परलोकनिरपेक्ष इति यावत् । (आपवत्ति)

अजः पशुः स चेह प्रक्रमादुरभ्रस्तद्वत् (आगयाएसत्ति) प्राकृतत्वादागते प्राप्ते आदेशे प्राहुणके एतेन प्रपञ्चितश्विने-
यानुप्रहायोक्तमेवोरभ्रदृष्टान्तं स्मारयति । किमित्याह । मर-
णान्ते प्राणपरित्यागात्मन्यवसाने शोचति । किमुक्तं भवति
यथादेश आगत उरभ्र उक्तनीत्या शोचति तथाऽयमपि ध्रिग्मां
विषयव्यामोहत उपार्जितगुरुकर्माणां हा केदानीं मया गन्त-
व्यमित्यादिप्रलापतः खिद्यतेऽत्यन्तनास्तिकस्यापि प्रायस्तदा
शोकसभवादिति सूत्रद्वयार्थः । अनेनैहिकोपाय उक्तः ।

संप्रतिपारभविकमाह ॥

तत्रो आउपरिक्खीणे, चुया देहविहिंसगा ।

आसुरीयं दिसं वात्ता, गच्छंति अवमातमं ॥

ततः शोचनानन्तर को वा उपार्जितगुरुकर्मा आयुषि तद्ग-
वसभविनि जीविते परिक्षीणे सर्वथा क्षय गते कथञ्चिदायुः
क्षयस्यावीचीमरणेन प्रागपि संभवादेवमुच्यते । च्युतो भ्रष्टो
देहाच्छरीरात्पाठान्तरस्तु च्युतदेहोपगते हन्यशरीरो विहिं-
सको विविधप्रकारैः प्राणिघातकः (आसुरीयति) अविद्य-
मानसूर्यामुपलक्षणत्वात् ग्रहनक्षत्रादिविरहिनां च दिश्यते
नारकादित्वेनास्यां संसारीति दिक्कामर्याद्वाचदिवामथवा
रौद्रकर्मकारी सर्वोप्यसुर उच्यते । ततश्चासुराणामियमा-
सुरीया तामासुरीयां दिशं नरकगतिमित्यर्थो वालोऽज्ञो ग-
च्छति यात्यवशः । कर्मपरवशो वचनव्यत्यासश्च सर्वत्र बहुवच-
ननिर्देशो व्याप्तिख्यापनार्थो वा यथा नैक एवैवविधः किंतु
बहुव इति (तमति) तमोयुक्तत्वात्तमो देवगतेरप्यसूर्यत्वस-
भवाच्चद्वयवच्छेदाय दिशो विशेषणम् । ततोऽर्थान्नरकगतिम् ।
उक्तं हि “ निच्चधयारतमसा, ववगयगहचदसूरनक्खत्ता ”
इत्यादिस्वरूपख्यापक वा द्वितीय व्याख्यानमिति सूत्रार्थः ।

संप्रति काकण्याभ्रदृष्टान्तद्वयमाह

जहा कागणीए हेउं, सहस्सं हारए नरो ।

अपच्छं अत्रंगं चुच्चा, राया रज्जं तु हारए ॥ ११ ॥

एवं माणुस्सगा कामा, देवकामा य अंतिए ।

सहस्सगुणिया जुज्जो, आउं कामाय दिव्विया ॥ १२ ॥

अणेगवासाणजया, जा सा पाएणडउट्टई ॥

जाणि जीयंति पुम्मेहा, जाणे वाससयाउए ॥ १३ ॥

(जहासूत्रम्) यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः । काकन्या उक्तरु-
पाया. (हेउति) हेतो. कारणात्सहस्र दशशतात्मक कार्पापणा-
नामिति गम्यते हारयेन्नाशयेन्नर. पुरुषोऽत्रादाहरण सप्रदायाद-
वसेय “ एगो दसगो तेण विसिं करित्तेण सहस्स काहावणाण
अज्जिय सो त गहाय सत्येण सम सागिहिं पत्थितो । तेण जत्तनि-
मित्त रुवगो कागिणीहिं निज्ज ततो दिणे दिणे कागणिए जुज्जति
तस्स य अवसेसा एका कागिणी सा विस्सारिया सत्ये पहाविए
सो चित्तेइ मा मे रुवगो भिदिज्जव्यो होहेत्ति नष्टग अन्नत्य
गोवेउ कागिणीनिमित्तं नियतो सावि कागिणी अक्षेण हमा सो
वि नउत्तत्रो अक्षेण दिट्ठो उबिज्जतो सो तं घेत्तूण नट्ठो पच्छा
सो दारं गतो सोयइ एस दिट्ठो ” तथाऽपथ्यमहितमात्रकमात्र-
फलं शुक्त्वाचवृत्त्य राजेति नृपती राज्य पृथिवीपतित्व नुरवधारणे
भिन्नक्रमश्च तेन हारयेदेव समभवत्येव । अस्यःपथ्यभोजिनो हार-
णमित्यङ्कारार्थः । भावार्थस्तु वृरुसप्रदायादवसेय. । स चायम् ।
“ जहा कस्सइ रणो अवाजिषेण विसुङ्गा जाया सा तस्स
वेज्जेहि महाजनेण चिगिच्छिया जणितो जदि पुणो अवाणि
खाइसि तो विणस्ससि । तस्स य अतीव पियाणि अवाणि तेण

सदेसे सव्वे अवाउ उत्थाविया । अणया अस्स वाहणिए
निग्गतो सह अम्मञ्जेण अस्सेण अवहरिओ अस्सो दूर गत्तूण
परिस्सतो जितो एगम्मि वणसने चूयच्छायाए अमञ्जेण वारि-
जमाणो वि णिव्विठो । तस्स य हेठे अवाणि पफियाणि सो
ताणि परामस्सति । पच्छा अग्घाति पच्छा चक्खिउ निट्ठुमति ।
अमच्चो वारेति पच्छा जक्खेउ मतो ” इति सूत्रार्थः । इत्थं दृष्टा-
न्तमजिधाय दार्ष्टान्तिकयोजनामाह । (एव गाहा) एवमिति
काकित्याम्रकसदृशानां मनुष्याणाममी मानुष्यका गोत्रप्रत्ययान्त-
त्वात् । गोत्रचरणाविति वुज्ज कामा विषया देवकामाना देवसव-
न्धिनां विषयाणामन्तिके समीपे अन्तिकोपादानं च दूरे अनवधा-
रणमपि स्यादिति । किमित्येवमत आह । सहस्सगुणित्ता. सह-
स्रैस्तामिता. चूयोऽतिशयेन बहु बहून्वारानित्यर्थे मनुष्यायुः
कामापेक्षयेति प्रक्रमोऽनेनैवामभिभूयस्त्व सूचयन्कार्पापणस-
हस्रराज्यतुल्यतामाह । आयुर्जीविन कामाश्च शब्दादयो (दिव्वि-
यत्ति) दिवि जवा दिव्या लुपागुदक्षप्रतीचो यदिति यत्त एव
दिव्यका. इहचाटौ [देवकामाणअतिपत्ति] काममात्रोपादा-
नेऽपि अयुष्कामाय [दिव्वियत्ति] आयुषोऽप्युपादानम् ।
तत्र प्रजावयितुमाह (अणेगसूत्रं) अनेकानि बहूनि तानि चेहा-
सख्येयानि वर्षाणि वत्सराणि तेषां न युतानि सख्याविशेषा
वर्षनयुतान्यनेकानि च तानि वर्षनयुतानि स्वरोऽन्योन्यस्येति
प्राकृतद्वक्त्रणात् सकाराकारदीर्घत्वमेवमन्यत्रापि स्वरात्यत्व भाव-
नीयम् । यदिवा अनेकानि वर्षनयुतानि येषु तान्यनेकवर्षनयुता-
न्युज्यभार्थात्पत्योपमसागराणीति यावत् । नयुतानयनोपायस्त्व
य चतुरशीतिवर्षदक्त्रा. पूर्वार्द्धं तच्च पूर्वार्द्धेन गुणितं पूर्व्यं
चतुरशीतिदक्त्राहृत नयुताद्ग नयुताद्गमपि चतुरशीतिदक्त्राजि-
ताडित नयुताद्द्वैवमुच्यत इत्याह । या सेति प्रज्ञापकः शिष्यान्
प्रत्येवमाह । या सा जवतामस्माकं च प्रतीता । प्रकर्षेण ज्ञायते
वस्तुतत्त्वमनयेति प्रज्ञा हेयोपादेयविवेचिका बुद्धिः सा विद्यने
यस्यासौ प्रज्ञावानतिशयने मतुप् । अतिशयश्चास्या हेयोपादेययो-
र्हानोपादाननिबन्धनत्वमिहाभिमतं ततश्च क्रियाया अप्याक्षित-
त्वात् । यदि वा निश्चयनयमतेन क्रियारहिता प्रज्ञाप्यप्रैवेति
प्रत्ययेनैव क्रियाक्षिप्यते तत प्रज्ञावान् ज्ञानक्रियावानित्युक्तं भवति
तस्य प्रज्ञावतः । स्यीयते अनया अर्थाद्देवजवे इति स्थितिर्देवायु-
रधिष्ठितत्वात् । दिव्यकामाश्च । तानि च कीदृशानीत्याह । यान्य-
नेकवर्षनयुतानि दिव्यस्थितेर्दिव्यकामानां च विषयचूतानि जीय-
न्ते हार्यन्ते तर्हेतुभूतानुष्ठानानासेवनेनेति भावः । पाठान्तरतो हार-
यन्ति वा के ते दुष्टा विषयादिदोषदुष्टत्वेन मेधा वस्तुरूपावधार-
णशक्तिर्ग्यां ते दुर्मेधसो विषयैर्जिता जन्तव इति गम्यते । कदा-
पुनस्तानि दुर्मेधसो विषयैर्जीयन्त इत्याह ऊने वर्षशतायुष्यनेना-
युषोऽल्पत्वान्मनुष्यकामानामप्यल्पतामाह । यदि वा प्रज्ञते ह्या-
युषि प्रमादेनैकदा हारितान्यपि पुनर्जीवरन्नास्मिस्तु सक्षिप्तायु-
ष्येकदा हारितानि हारितान्येव जगवतश्च वीरस्य तीर्थे प्रायोऽ
न्यूनवर्षशतायुष एव जन्तव इत्ययमुपन्यासः । अयं चात्र ज्ञावार्थो
ऽल्पं मनुष्याणामायुर्विषयाश्चेति काकण्याम्रफलोपमा देवायुर्देव-
कामाश्चातिप्रचूततया कार्पापणसहस्रराज्यतुल्या । ततो यथा
रुमको राजा च काकण्याम्रफलकृते कार्पापणसहस्रराज्यं च
हारितवानेवमेतेऽपि दुर्मेधसोऽल्पतरमनुष्यायु कर्मात्रं प्रज्ञता-
देवायु कामान् हारयन्तीति सूत्रार्थः ॥

संप्रति व्यवहारोदाहरणमाह ॥

जहा य तिणिए वणिया, मूळं धित्तूण निग्गया ॥

एगो तस्य इहइ ज्ञात्तं, एगो मूळेण आगओ ॥ १४ ॥

एगो मूत्रं पि हारित्ता, आगओ तत्थ वाणिओ ॥
 ववहारे उवमा एमा, एवं धम्मे वि याणह ॥ १५ ॥
 माणुस्सत्तं जवे मूत्रं, द्वाओ देवगई जवे ॥
 मूत्रेण जीवाणं, नरगतिरिक्खत्तणं धुवं ॥ १६ ॥

यथेति प्रागवत् । च प्रतिपादितदृष्टान्तापेक्षया समुच्चये । त्रयो वणिज्ज' प्रतीता मूत्रराशि नीविमिति यावत् गृहीत्वा निर्गता स्वप्नानात् स्थानान्तरं प्रति प्रस्थिता प्राप्ताश्च समीहितस्थानम् । तत्र च गनानामेको वणिक्कञ्जाकुगदोऽत्रैतेषु मध्ये वभन्ते प्राप्तेति द्वाज्ज विशिष्टद्रव्योपचयवृत्तणम् । एकस्तेष्वेवान्यतरो यस्तथा नानिनिपुणो नाप्यन्यन्तानिपुण स (मूत्रेणत्ति) मूत्रधनेन यावद्गृह्णन्तीति तावत्तैवोपवृत्तित आगत. स्वस्थानं प्राप्त इति सूत्रार्थः । तथा (एगो सूत्रम्) एकोऽन्यतर, प्रमादपणे श्रुतमद्यादिष्वत्यन्तमासक्तचेता मूत्रमायुक्तरूपं हारयित्वा नाशयित्वा गतः प्रात स्वस्थानमित्युपस्कारः । एवं सर्वत्रोदाहरणसूत्रायां सोपस्कारता द्रष्टव्या । तत्र तेषु मध्ये वणिगेव वाणिज्ज अत्र च संप्रदाय " जहा एगस्स वाणियगस्स तिष्णि पुत्ता तेण तेसि सहस्सं दिस्सं काहावमाणं भणिया य । एण ववहरिज्ज एत्ति एण कालेण एज्जह ते त मूल धेत्तूण निग्गया सनयराउ विविधविधेषु पट्ठेणसु ठिया तत्थेगो भोयणञ्जायणवज्ज ज्यमज्जमंसवेसावसणविरहितो विहीए ववहरमाणो विपुललाभसपुणो जातो । विनिनो पुण मूलमवि वितो लाभं भोयणञ्जायणमल्लालंकागदिसु उवभुजति णय अच्चादरेण ववहरति । तद्दश्रो न किञ्चि ववहरइ केवलं ज्यमसवेसगंधमल्लतंवल्लसरीराकिरियासु अप्पेणैव कालेण तं दच्चं निडुवियं ते य जहावहिका-लस्स सपुरमाणया तत्थ जो छिम्ममूलो सो सच्चस्स असामी जातो पेसण व उवच्चरिज्जति । वितिओ घरवावारे निउत्तो भत्तपत्तिसंतुट्ठो ण दानच्चभोत्तव्वे सु च सायनि । तनिओ घरविन्थरस्स सामी जानो के वि पुण कहीति तिष्णि वि वाणियगा पत्तेय २ ववहरंति । तत्थेगो छिम्ममूलो पसत्तणमुवगनो केण वा सववहारं करेउ अच्चिम्ममूलो पुणरवि वाणिज्जाए भवति । इयरो वंधुसहितो मोदते एस दिडुतो " सप्रति सूत्रमनुश्रियते व्यवहारे व्यवहारविषया उपमा दृष्टान्त । एपाऽनन्तरोच्चा वदयमाणन्यायेन धम्मं धर्मविषयामेनामेवोपमा विजानानि अववुद्धान युयमिति सूत्रार्थः । कथमित्याह ॥ (माणुसत्त सूत्रम्) मानुपन्व मनुजत्वं भवेत्स्यात् मूलमिप मूल स्वर्गापवर्गान्मकतदुत्तरोत्तरलाभहेतुतया तन्नाम इव लाभो मनुजगल्पपेक्षया विषयसुप्पादिभिर्विशिष्ट्याहेवगतिर्देवत्वावाप्तिर्भवेत् एव च स्थिते किमित्याह । मूलच्छेदेन मानुपन्वगतिहा यान्मकेन जीवानां प्राणिनां नरकतिर्यग्भवं नरकत्वं तिर्यग्य च तद्रत्यात्मकं धुवं निश्चितम् इहापि नंप्रथय । " निष्णि संमारिणो सत्तमाणुने आयाता तत्थेगे मदपत्तिसादिगुणवंपणो मत्तिभमारभपरिणहज्जुत्तो कालं काज्जण काहावणस्स मूलन्याणीय तमेव माणुसत्तं पडिलमति । वितिओ एण नम्महेत्तगच्चरिक्खिणुणेसु डितां सगणसज्जमेण गणलानवर्णिय इउ देवेसु उपवणो । तनिनो पुण हिस्से वाले मूत्रारातो इच्छंतेति पुन्रभागिणत्ति सायज्जजोगहि वड्ढिओ शिम्ममूलवर्णिय इउ नरगंसु निष्णन्तु वा उववज्जति ईव सप्रार्थ ॥

यथा मूलच्छेदेन नारद तिर्यग्यसूत्रप्रामिन्नथा स्वयं सूत्रदृष्टाह ।
 दृष्टाउ गः सन्नम्प, आवडं वड्ढमूलिभा ।

देवत्तं माणुसत्तं च, जं जिए लोडुया सठे ॥१७॥

तओ जिएसडं होइ, दुविहं दुगगं गए ।

दुद्धहा तस्स उम्मगा, अच्चाएसु चिरादविं ॥१८॥

एवं जीयं स पेहाए, तुड्विया वाडं च पंभियं ।

मूत्रियं ते पवेसंति, माणुस्सं जोणिमंति जे ॥१९॥

द्विधा द्विप्रकारा गम्यत इति गतिः सा चेह प्रक्रमाश्रकग-
 तिस्तिर्यग्गतिश्च । कस्येत्याह वालस्य द्वाभ्यां रागद्वेषाभ्यामाक-
 लितस्य (आगडत्ति) आगच्छत्यापतति । वध. उपलक्षणत्वान्म-
 हारम्भमहापरिग्रहानृतभाषणमायादयश्च मूल करणं यस्याः
 सा वधमूलिका । यदि वा द्विधा गतिर्वालस्य भवतीति गम्यते ।
 तत्र च तस्य (आवडत्ति) आपत्सा च कीदृशीत्याह । वधो
 विनाशस्नारुनं वा मूत्रमादिर्यस्याः सा वधमूलिका । मूत्रप्र-
 हणाच्छेदनेवातिभारारोपणादिपरिग्रहः । वभन्ते हि प्राणिनो
 नरकतिर्यक्कु विविधा वधाद्यापदः । किमित्येवमत आह देवत्व देव-
 भवं मानुपत्व च मनुजत्वं यद्यस्माज्जितो हारितो (वोल
 यासत्थेत्ति) वोलता पिशितादिद्वाम्पट्ठं तद्योगाज्जनुपरि
 तन्मयत्वख्यापनार्थं वोलतेत्युक्तः । शाठ्ययोगाच्छठ. विस्वस्तानां
 वञ्चकस्ततो वोलता चासौ शठश्च वोलताशठः । पञ्चेन्द्रिय
 वधाद्युपवृत्तणतया च नरकहेत्वग्निधानमेतत् यदुक्तं " महारज्ज-
 याए परिणहयाए कुणिमाहारेणं पंचिदियवहेणं जीवा नि-
 रयाउयं नियच्छंति " शठ इत्यनेन तु शाठ्यमुक्तं तच्च तिर्य-
 ग्गतिहेतुरुक्तं च " माया तैर्यग्योत्स्येति " अतश्चायमाशयो यतोऽयं
 वाडो वोलतागठस्ततो नरकतिर्यग्गतिनिवन्धनाच्यां वोलताश-
 ठाच्यां देवत्वमनुजत्वे हारितस्यास्योक्तरूपाद्विधैव गतिः सज्ज-
 धत्थेवं मूलच्छेदेन जीवानां नरकतिर्यक्त्वमुच्यते । मूत्रं हि मनुष्य-
 त्वं द्वाज्जश्च देवत्वमनुयोरपि तयोर्द्वारणादिति सूत्रार्थः । एनमूत्र-
 च्छेदमेव समर्थयितुमाह । (ततो जिपत्ति) ततो देवत्वमानुपत्व-
 जयात् को वा वाडः । (जिपत्ति) व्यवच्छेदफलत्वाद्वाक्यस्य जित
 पव सतत सदा भवति द्विविधा नरकतिर्यग्नेत्रात्तां द्विभेदां दुर्नि-
 न्दायां दुष्टा निन्दिता गतिर्दुर्गतिस्तां गत प्राप्त सदा जितत्वमेवा
 निव्यनक्ति दुर्लभा दुष्प्रापा तस्येति देवमनुजत्वे हारितवतो वाड-
 स्य (उम्मगात्ति) सूत्रत्वात् उन्मज्जनमुन्मज्जा नरकगतितिर्यग्गति
 निर्गमनात्मिका स्यादेतच्चिरतरकात्रेनोन्मज्जास्य जविष्यत्यतआह
 अद्यायां काहे अर्थादागामिन्यां किंस्वल्पायामेवत्याह । सुचिरा-
 टपीत्युक्ता शब्देनैव कादाभिधानात् सुचिराच्छब्द प्रभूतत्वमाह ।
 ततोऽयमर्थोऽनागताद्यायां प्रचूतायामपि बाहुल्याच्चत्थमुक्तम-
 न्यया हि केचिदेकभवेनैव तत् उच्यते मुक्तिमप्याप्नुवन्त्येवेति
 सूत्रार्थः ॥ इत्य पश्चानुपूर्व्यपि व्याख्याङ्गमिति पश्चादुक्तेऽपि मूत्र-
 हारिण्युपनयमुपदड्यं मूत्रप्रवेशिन्यभिधानुमाह । यद्वा विपक्वा
 पायात्तज्ज्ञानत एवोपादेयप्रवृत्तिरिति पश्चादुक्तमपि मूत्रहारिण-
 माटापुपदड्यंमाह (एवसूत्रम्) एवमुक्तनीत्या (जियेत्ति)
 सुच्यत्ययाज्जितं वोलतया शाठ्येन च देवमनुजत्वे हागित वा-
 दमिति प्रथमत (संपेदाणत्ति) संप्रेक्ष्य सम्यगाहोन्व तया
 तोदयित्वा गुणदोषवत्तथा परिज्ञाय यदि चैव जितं सम्यगधि-
 रीता प्रेक्षा दुक्कि संप्रेक्ष्यतया तोदयित्वा कं घालं चम्य जिष्म-
 दमन्वात्पाणिरुत तद्विपरीतमर्यान्मनुष्यदेवगतिगामिनमिह च द्वि-
 तीयायां व्याख्यायानेन जितमिति वाडस्य विशेषणम् ननु प-
 णिन्तम्यासंनवान् । तथा च सति मूत्रं जवं मायिकं मूत्रधनं ते
 प्रवेदयन्ति मूलप्रवेदाकवणिक्कमदशास्त इत्यग्निप्रायो ये किमि-

त्याह (माणुस्सत्ति) मनुष्याणामियं मानुषी तां योनिमुत्पत्तिस्था-
नमायान्त्यागच्छन्ति वाद्वत्परिहारेण परिभूतत्वमासेवमाना ये ते
इति सूत्रार्थः ॥

यथा च मानुषी योनिमायान्ति तथाह ॥

वेमायाहिं सिक्खाहिं, जे नरा गिहिसुव्वया ॥

उर्वेति माणुसं जोणिं, कम्मसञ्जा हु पाणिणो ॥ २० ॥

जेसिं तु विउला सिक्खा, मूदियं ते अ इत्थया ॥

सीद्ववंता स विमेसा, अदीणा जंति देवयं ॥ २१ ॥

एवं अदीणयं जिक्खुं, अगारिं च वियाणिया ॥

कहणं जिच्च येद्विक्खं, जिच्चमाणा न भविदे ॥ २२ ॥

विविधा मात्रा परिमाणमासां विमात्रा विचित्रपरिमाणास्ताजिः
परिमाणविशेषमाश्रित्य विसदृशीभिः शिक्खाभिः प्रकृतिजन्तु-
त्वाद्यन्यासरूपाभिरुक्तं हि “चउहिं णाणेहिं जीवा मणुयागयं
वउति तजहा पगतिन्नइयाए पगतिविणिययाए साणुकोसयाए
अमच्छरियापत्ति” ये इत्यविवक्षितविशेषानरा. पुरुषा गृहिणश्च
गृहस्था सुव्रताश्च धृतसत्पुरुषव्रतास्ते हि प्रकृतिभद्रकत्वाद्यन्या-
सानुभावत एव न विपद्यपि विपीदन्ति सदाचार वा अवधीर-
यन्तीत्यादिगुणान्विता इदमेव च सता व्रत लौकिका अप्याहुः ।
विपद्युच्चैः स्थेय पदमनुविधेय हि महता, प्रिया न्याय्या वृत्तिर्म-
द्विनमसुभङ्गेऽप्यसुकरम् । असन्तो नाच्यर्थ्याः सुहृदपि न वाच्यस्त
नुधनः, सता केनेऽहिष्ट विपममसिधाराव्रतमिदम् ॥ इति आगमवि-
दितव्रतधारण त्वमीषामसंज्ञविदेवगतिहेतुतयैव तदभिधानात्त
ईदृशा. किमित्याह (उर्वेति) उपयन्ति (माणुसति) मा-
नुषीं मानुषसवन्धिनीं योनिमुत्कृष्टां कर्मणा मनोवाक्कायक्रिया-
वृत्तयेन सत्या अविसवादिन कर्मसत्या । हुरवधारणे तत क-
र्मसत्या एव सन्तस्तदसत्यतया तिर्यग्योनिहेतुत्वेनोक्तत्वात् ।
तथा च वाचक “ धूर्ता नैकान्तिकाः स्वध्या, लुब्धा कार्पटिकाः
शठाः । विविधां ते प्रपद्यन्ते, तिर्यग्योनिं पुरुत्तरा ” मित्यादि पा-
ठान्तरतश्च कर्मस्वर्थान्मनुष्यगतियोग्यक्रियारूपेषु शक्ता अजि-
ष्वङ्गवन्त कर्मशक्ता प्राणिनो जीवा इह च नरग्रहणे सति
प्राणिग्रहण देवादिपरिग्रहार्थमिति न पुनरुक्तम् यदि वा त्रिसा-
न्नाजिः शिक्खाभिर्ये नरा गृहिण सुव्रता यत्तदोर्नित्याभिसवन्धास्ते
मानुषीं योनिमुपयान्ति किमित्येवमत आह (कम्मसञ्जाहुपाणि-
णोत्ति) हु शब्दो यस्मादर्थे यस्मात्सत्यान्यवन्ध्यफलानि क-
र्माणि ज्ञानावरणादीनि येषां ते सत्यकर्माण प्राणिनो निरु-
पक्रमकर्मापेक्षं चैतदिति सूत्रार्थः । सप्रति लब्धावाज्ञोपनयमाह
(जेसिसुव्वं) येषां तु पुनर्विपुत्वानि शङ्कितत्वादिसम्यक्त्वाचा-
रणव्रतमहाव्रतादिविपयत्वेन विस्तीर्णा शिक्खा प्रहणासेवनात्मि
कास्तीति गम्यते । मूले नव भौतिक मूलधनमिव मानुषत्व ते य एव
विधा. (तिउद्वियात्ति आतिद्वियात्ति-अतिउद्वियात्ति) पाठत्रयेऽपि अति
क्रान्ता उल्लङ्घितवन्त इत्यर्थः । यद्वा अतिक्रम्योद्धृष्ट कीदृशा सन्त
जीव सदाचाराऽविरतसम्यग्दृशा विरतिमता तु देशसर्वाविरम-
णात्मक चारित्र तच्छिद्यते येषां ते शीलवन्तः । तथा सह विशेषेण उ-
त्तरोत्तरगुणप्रतिपत्तिवृत्तयेन वर्तन्त इति सविशेषा अत एवादी-
ना कथ वयममुत्र न्रविष्याम इति वैकल्यपरहिता परीपहोप-
सर्गादिसभवे वा न दैन्यजाज इति अदीना यान्ति प्राप्नुवन्ति
ते । देवजावो देवता सैव देवत न तु नत्वो मुक्तिगतिरेव वाज-
स्तत्किमिह तत्परिहारतो देवगतिरुक्त्युच्यते । सूत्रस्य त्रिकाव-
विपयत्वान्मुक्तेश्चेदानीं विशिष्टसहननाभावतोऽ भावाहं वगतेश्च
“ उवद्वेण उगम्मात्ति चत्तारि उ जाव आदिमा कप्पा ” इति व-
चनान्नेदपरिवर्तिसहननिनामिदानां तनानामपि सज्जवादेव मुक्त-

मिति सूत्रार्थः ॥ प्रस्तुतमेवार्थं निगमयन्नुपदेशमाह । (एव-
सूत्रम्) एवममुना न्यायेन द्वाभाञ्चितम् (अदीणवत्ति) दीह-
कवतौ दीनवन्त न तथा दीनवन्तमदीन दैन्यरहितमित्यर्थो
जिहु यतिमगारिण च गृहस्यं विज्ञाय विधेपेण तथाविधशि-
क्खावशाद्देवमनुजगति गामित्ववृत्तयेन ज्ञात्वाऽवगम्य यतमान
इति शेषः । कथ केन प्रकारेण न कथंचिदित्यर्थो नु वितर्क
(जिञ्चति) सूत्रत्वाज्जीयेत हार्येत विवेकी तत्प्रतिक्रमैः कषायो
दयादिभिरिति गम्यते । ईदृक्कमन्तरोक्तं देवगत्यात्मकं द्वाभ
(जिञ्चमाणोत्ति) वा शब्दस्य गम्यमानत्वाज्जीयमानो वा हार्यमा-
भाणस्तैरेव कषायादिजिज्ञै सचित्ते सूत्रत्वाच्च संवेत्ति न जानी-
ते यथाहमेभिर्जीय इति । कथ न्वितीहापि योज्यते ततोऽयमर्थः
कथ नु संवेत्ते एव जानीते एव इपरिज्ञया प्रत्याख्यानपरिज्ञया
च तन्निरोध प्रति प्रवर्तते एवेत्येव च वदन् काकोपदिशति यत
एव ततो यूयमप्येव जानाना यथा न देवगतिवृत्तयेन द्वाभ जीय-
ध्व कापायादिजिज्ञैस्तथा यतध्व कथंचिर्जीयमानाश्च सम्यक्वि-
ज्ञाय तत्प्रतीकारयैव प्रवर्तध्वमिति । यद्वा एवमदीनवन्त जिहु-
मगारिण च दब्धवान् विज्ञाय यतमानो कथ नु जीयन्ति आर्ष-
त्वात् जीयते हार्येने अतिरौद्रेरिन्द्रियादिजिरात्मातदिति जेयं
तच्चेह प्रक्रमान्मानुष्यदेवगतिवृत्तयेन (पद्विक्खति) सुख्यत्याया-
दीदृकोऽजिहितार्थो जिहु कथ नु जीयमानो न संवेत्तेऽपि तु स-
चित्त एव सविदानश्च यथा न जीयते तथा यतेत्यभिप्रायोऽय
चैवमदीनवन्त जिहुमगारिणं च दब्धवान् विज्ञाय यतमान
कथ नु (जिञ्चति) आर्षत्वाज्जीयते हार्येत विपयादिनिरिति
गम्यते । ईदृक् देवगतिवृत्तयेन द्वाभमिति शेषः । अयमाशयो यदि
व्रजमाना न विज्ञाताः स्युर्वाज्ञो वा न तथाविधस्तदा जयनमपि
स्याद्यदा तु व्रजमानौ जिह्वगारिणौ दृश्येते द्वाभश्च देवत्ववृत्तये
स्तदा कथमयं जानानोऽपि जन्तुर्जीयते यत आह जीयमानो न
सचित्ते । किमुक्तं न्रवति । यदासौ जीयमानो जानीयात्तदा तदु-
पायपरतया न जीयेत यदा त्वसौ विपयव्यामोहतो न जानीते
तदा जीयत एवेति किमत्र चित्रमिति सूत्रार्थः ।

समुद्रदृष्टान्तमाह ।

जहा कुसग्गे उदयं, समुद्वेण समं मिणे ।

एवं मणुस्सया कामा, देवकामाण अंतिए ॥ २३ ॥

कुसगमत्ता इमे कामा, संनिरुद्धमि आउए ।

कस्स हेउं पुरा काउं, जागक्खेमं न संविदे ॥ २४ ॥

इह कामा नियद्वस्स, अत्तद्वे अवरज्जइ ।

सोच्चा नेयाउयं मग्गं, जं जुज्जो परिज्जस्सइ ॥ २६ ॥

यथेति दृष्टान्तोपन्यासे कुशो दग्धविशेषस्तस्याग्र कोटिः । कुशा-
ग्रं तस्मिन्नुदकं जह तत्र किमित्याह समुद्वेणेति तात्स्थ्यात्तद्व्यप-
देश इति न्यायात्समुद्रजलेन समं तुल्यं मिन्यात्परिच्छिन्धात् ।
तथा किमित्याह-एवमुक्तनीत्या मानुष्यका मनुष्यसवन्धिना का-
मा विषया मनुष्यविशेषेण तु तेषामेवोपदेशार्त्वाङ्गीशीष्टजोगस-
प्रवाहः । देवकामानां दिव्यभोगानामान्तिके समीपे कृता इति शेषः ।
दूरस्थितानां हित सम्यगवधारणमित्येवमाह । किमुक्तं न्रवति ।
यथाऽहं कश्चित्कुशाग्रस्थित जलविन्दुमात्रोक्त्य समुद्रवन्मन्यते
एव मूढाश्चक्रवर्त्यादिमनुष्यकामान् दिव्य भोगोपमानध्यवस्यन्ति
तत्त्वतस्तु कुशाग्रजलविन्दोरिव समुद्रान्मनुष्यकामानां दिव्यभो-
गेभ्यो महदेवान्तरमिति सूत्रार्थः । उक्तमेवार्थं निगमयन्नुपदेशमाह ।
(कुसमेत्तत्ति) कुशाग्रश्च देन कुशाग्रस्थितो जलविन्दुरुपवृत्त्यने-
तन्मात्रस्तत्परिमाण इमे इति प्रत्यक्षा कामा प्रकृतत्वात् मनुष्य-
विषयाः कदा ये इत्याह । सन्निरुद्धेऽन्तसङ्घिने यदा समनेकीजा-

वेन निरुद्धेऽव्यवसानादिभिरपक्रमणकारणैरवष्टभ्ये आयुषि जी-
 विनेन मनुष्यायुषोऽप्यतया सोपक्रमतया वा कामानामप्यल्पत्वमु-
 क्तममृश्याद्यल्पतापवृत्तौ चैतदस्मिंस्त्वर्थे उक्ते दिव्यकामास्तु-
 जयधिजवतुष्या इत्यर्थाद्गम्यते (कस्सदेवंति) सूत्रत्वात् क-
 हेतुं कारणं (पुगकात्र ति) तत एव पुरस्कृत्याश्रित्य अत्रधस्य
 क्षामो योगो अत्रधस्य च परिपाठनं क्रमोऽनयो' समाहारे योग-
 क्रमः । कोऽर्थोऽप्राप्तविशिष्टधर्मप्राप्तिं प्राप्तस्य च परिपाठने न सवि-
 सं न जानीते जन इति शेषस्तदसवित्तौ हि मनुष्यविषयान्निष्वङ्ग
 एव हेतुस्ते च धर्मं प्राप्य दिव्यभोगापेक्षयैवप्रायास्तत एव त-
 त्यागतो विषयान्निष्ठापिणोऽपि धर्मं एव यतितव्यमित्यभिप्रायः ।
 यद्वा यत कुशाग्रमात्रा द्रुमप्राप्तवदत्यल्पा इमे कामास्तेऽपि न
 पत्योपमादिपरिमितौ आधायस्यायुषि किंतु सन्निरुद्धे साक्षिणे
 आयुषि तत (कस्सदेवंति) कस्माद्धेतोः पुरस्कृत्येव पुरस्कृत्य
 मुन्यतयाहीहृत्य असयममिति शेषो योगक्रममुक्तरूपन सवित्ते ।
 भावाद्यंस्त्वनिहित एवति सूत्रार्थः । इत्थं दृष्टान्तपञ्चकमुक्तम-
 तत्र प्रथममुत्तरेदृष्टान्तेन जोगानामायतावपायवहुत्वमितिहि-
 तमायतौ चापायवहुत्वमपि यन्न तुच्छ न तन्परिहर्तुं शक्यत
 इति । काकाग्याम्रफलदृष्टान्तस्तुच्छत्व तुच्छमपि च वाञ्छेदा-
 त्मकस्यवहारविज्ञानयाऽऽव्ययतोऽनाकुशत्र एव हातुं शक्त इति ।
 वणिग्व्यवहारोदाहरणमायव्ययतोऽनापापे च कय कर्त्तव्येति
 समुद्रदृष्टान्तस्तत्र हि दिव्यकामानां समुद्रजलोपमत्वमुक्तं तथा च
 तदुपाज्जनं महानायोऽनुपाज्जनं तु महान्वय इति तत्वतो दर्शित-
 नेव जवति । उह च योगक्रमसवेदने कामो निवृत्त एव जव-
 नीति तस्य शेषमाह (इहेति सूत्रम् ।) इहेति मनुष्यत्वे जिन-
 शान्तं वा प्राप्ते इति शेषः । कामेन्योऽनिवृत्तोऽनुपरतः कामा-
 निवृत्त तस्य आत्मनोऽर्थात् आत्मार्योऽर्थ्यमानतया स्वर्गादिः अप
 राध्यन्नेकार्थत्वाद्वात्तानां नश्यति । यद्वा आत्मैवार्थ आत्मार्यं स
 एवापराध्यति नान्य कश्चिदान्मव्यतिरिक्तोऽर्थ सापराधो जवति
 उजयत्र दृग्निगमनेनेति ज्ञाव । आह विषयत्राञ्जाविरोधिनि जि-
 नागमे सति कथं कामानिवृत्तिसंज्ञव उच्यते श्रुत्वाऽऽकार्यं नैया-
 थिकं न्यायोपपन्नं मार्गं मन्यगदर्शनादिक मुक्तिपथं यद्यस्माद्
 नृय पुन परित्रस्यति कामानिवृत्तित इति शेषः । कोऽभिप्रायो
 जिनागमश्रवणात् कामानिवृत्तिप्रतिपन्नोऽपि गुरुकर्मत्वात् प्रति-
 पत्ति ये तु श्रुत्वाऽपि न प्रतिपन्नाः श्रवणं येषां नास्ति ते कामानि-
 वृत्ता एवेति भावः । यद्वा यदसौ कामानिवृत्तः सन् श्रुत्वा नैया-
 थिकं मार्गं नृय परित्रस्यति मिथ्यात्व गच्छति तदस्यान्मार्थ एव
 गुरुमार्गोऽपगम्यति अनेन मा चूकचित् मूढस्य सिद्धान्तमधी-
 त्याप्युत्पद्यप्रभियान् विज्ञोऽन सिद्धान्त एव द्वेष इति तदनपरा-
 धित्वमुक्तं पठ्यते च " पत्तो नैयाजयति " स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥
 यन्तु कामेन्यो निवृत्तस्तस्य गुणमाह ॥

इह कामनियतस्म, अत्तष्टे नावरज्जड ॥
 एतेहानिगेद्रेणं, जत्रे देव त्ति मे नृयं ॥ १६ ॥
 इह कामेन्योऽपि निवृत्तस्यान्मार्थं स्वर्गादिनापराध्यति न
 प्रम्यति कामलक्षणो यत्रो न सापराधो जवति किं पुनरेवं यत
 प्रति कुश्चितो देहोऽर्थादौदात्तिकाशरीरं तस्य निरोधोऽज्ञाव
 प्रतिदेहनिरोधस्तेन भवेत् स्यात् प्रवृत्तत्वात् कामनिवृत्तौ देव
 मोगमोदिनियामी नृय उपपन्नकण्ठान्मिक्तो वा इतीत्येतन्मया
 धुमापारिण परमगुरुन्य इति गम्यते । अनेन स्वर्गाश्रवाभिगा-
 नायानपराधं निमित्तमुक्तं मिति सूत्रार्थः ॥
 तत्र यदस्मात्प्राप्तेति नशाह ॥
 इहीजुरनमांशो, आठं नृदमगुचं ॥

नृजो जत्थ मणुस्सेसु, तत्थ से उववज्जड ॥ २७ ॥
 ऋद्धिः कनकादिसमुद्रयो, द्युतिः सररीरकान्ति, र्यशः पराक्रमकृ-
 ता प्रसिद्धिर्वर्णो गाम्भीर्यादिगुणैः श्लाघा गौरादिर्वा । आयुर्जावि-
 तम्, सुख यवेप्सितविषयावाप्तावाहादो, न विद्यते उत्तरं प्रधान-
 मस्मादित्यनुत्तरमिदं च सर्वत्र योज्यते । नृयः पुनर्देवभवापेक्ष-
 मेतत्तत्राप्यनुत्तराण्येव तान्यस्य संज्ञवति । यत्र येषु मनुष्येषु-
 मनुजेषु तत्र तेषु (सेत्ति) स अथशब्दार्थो वा ततोऽन्तरमु-
 त्यद्यते जायत इति गार्थार्थः । एवं कामानिवृत्त्या यस्यात्मार्योऽपरा-
 ध्यति स वाञ्छ इतरस्तु परिमत इत्यर्थाद्भुक्तम् । सप्रति पुनरन-
 योरेव साक्षात् स्वरूप फलं चोपदेश्योपदेशमाह ॥
 वादस्म पस्स वादत्तं, अहम्मं पक्विज्जिणो ॥
 चच्चा धम्मं अहम्मिद्वे, नरएसु उववज्जड ॥ २८ ॥
 धीरस्स पस्स धीरत्तं, सन्वधम्माणुवत्तणो ॥
 चच्चा अहम्मं धम्मिद्वे, देवएसु उववज्जड ॥ २९ ॥
 तुल्लियाण्णवात्तजावं, अंवात्तं चेव पंरिए ॥
 चड्जण्ण वालजावं, अवात्तं मेवण्ण मुणे ॥ ३० ॥
 वादस्याज्ञस्य पञ्चावधारय वादत्वमज्ञत्वं किं तदित्याह अध-
 र्मं धर्मविपक्षं विषयासक्तिरूपं प्रतिपद्याच्युपगम्य पठ्यते च
 (पक्विज्जिणोत्ति) प्रतिपादिनोऽवश्यं प्रतिपद्यमानस्य त्यक्त्वा-
 ऽपहाय धर्मं विषयनिवृत्तिरूपं सदाचारम् । (अहम्मिद्विच्छि)
 प्राग्वन्तरके सीमन्तकादावुपवृत्तण्णवादन्यत्र वा दुर्गतावुत्पद्यते ।
 तथा धीर्बुद्धिस्तया राजत इति धीरो बुद्धिमान् परीपहाद्यद्वौच्यो
 वा धीरस्तस्य पश्य प्रेक्षस्व धीरत्वं धीरभाव सर्वं धर्मं क्लान्त्या-
 टिरूपमनुवर्त्तते तदनुकूलाचारतया स्वीकुरुत इत्येव शीघ्रो
 यस्तस्य सर्वधर्मोऽनुवर्त्तितो धीरत्वमेवाह त्यक्त्वा हित्वा अधर्मं
 विषयाभिरतिरूपमसदाचार (धम्मिद्विच्छि) इष्टधर्मा यदि वाऽ
 निशयेन धर्मवानिति इष्टुनि विन्मतेर्लुगिति मनुष्योपे धर्मिष्ठ
 इति देवेषूपपद्यते । यतश्चैवमतो यद्विधय तदाह तोल्लयित्वेति
 प्राग्वत् । वादजावं वादत्वम् । (अवात्तं) भावप्रधानत्वाभिर्दे-
 गस्यवात्तधीरत्व च. समुच्चये (एवेति) प्राकृतत्वाद्नुस्वारद्वोप
 एवमनन्तरोक्तप्रकारेण परिमतो बुद्धिमान् त्यक्त्वा वादजाव वाद-
 त्वम् (अवात्तं) अवात्तत्वं सेवते अनुतिष्ठति मुनिर्यतिरिति
 सूत्रत्रयार्थः । उक्तं ०८७० । (युवं उरञ्जं इह मारियाणं, उद्दिदुभत्तं
 च पगप्पत्ता । तं वाणं तेह्लेण उवक्खमेत्ता सपिप्पत्तीथ पग-
 रंति मंस" इति शाक्यमतम् । अहङ्गकुमार शब्दे व्याख्याम्) उग-
 ल्याम्, आ० म० द्वि ।
 उरञ्जपुरमसिन्ना-उरञ्जपुटमसिन्ना-खी० उरञ्जकरणस्तस्य
 पुटं नासापुटं तत्सन्निभा तत्सदृशी (मेपस्येव नासायां)
 " उरञ्जपुटसंनिभा से नासा " । उपा० १ अ० ॥
 उरञ्जरुहिर-उरञ्जरुधिर-न० उरञ्ज उरणस्तस्य रुधिरम् ।
 मेपरके, तद्धि अतिशोषितं भवतीति रोहितवस्तु तेनो-
 पमीयते । जी० ३ प्रति० ॥
 उरञ्जिय-उरञ्जिय-न० उरञ्जादिपञ्चदृष्टान्तमये सममे उत्तरा
 ध्ययने, । उक्त० । (उरञ्ज शब्दे व्याख्यातम्) ।
 औगञ्जिक-पुं० उरञ्जा उरणकासैध्वरति य. स औगञ्जिक
 उरञ्जस्य ऊर्णया तन्मांसादिना वात्मानं वर्त्तयति, " उरञ्ज वा
 अक्षतर नत्तं पाणं हंता जाव " । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।
 उरय-उरञ्ज-पुं० गुच्छमेदे । प्रजा० २ पद ।
 उररी-देशी-पशा, दे० ना० ।

उरल्लुग-औदारिकद्विक-न० औदारिकशरीरौदारिकाङ्गो-
पाङ्गनाम्नो. द्विकम् । औदारिकौदारिकमिश्रकाययोगयुगले,
“उरल्लुगकमपदमति मम एवइ केवल्लुगम्मि” कर्म० ॥

उरल्लुगिणु-औदारिकविना-अव्य० (प्राकृते समास इति प्रती-
यते) औदारिकशरीरौदारिकाङ्गोपाङ्गं च विनेत्यर्थे, “सुर-
ल्लुगपण्डिसु खगइतसनवउरल्लुगिणुवंग्गा ” कर्म० ॥

उरसिरमुहवृक्षकंठतोण-उरःशिरोमुखवृक्षकण्ठतोण- त्रि०
उरसा वक्षसा सह शिरोमुखा ऊर्ध्वमुखा यद्वा यन्त्रिता कण्ठे
गले तोणास्तोणीरा शरधयो यैस्ते उर शिरोमुखवृक्षतोणा ।
वद्धतुणीरे, प्रश्न० अ० ३ द्वा० ॥

उरमी-उरसी-स्त्री० गुच्छभेदे, । प्रज्ञा० १ पद ॥

उरसुत्तिया-उरःसूत्रिका-स्त्री०७ त० । मुक्ताहारे, अमरः । जं० ।
उरस-उरस्य-पुं० उरसैकादि० कृ यत् । वक्षसैकदेशगते, पुत्रे
च । उरसि प्रवम् । आन्तरे, रा० ।

उरसवद्व-उरस्यवद्व-न० उरसि भवमुरस्यं तच्च तद्वलं च उरस्य
वलम् । आन्तरोत्साहे, । अनु० । शरीरवले च । सूत्र० १ श्रु० ८५.
उरसवद्वसमभागय-उरस्यवद्वसमन्वागत-त्रि० उरस्यवलं स-
मन्वागत. समनुप्राप्तः । आन्तरोत्साहवीर्ययुके, । रा० ।
अनु० । आ० म० प्र० ॥

उ (ओ) राद्व-उदार-त्रि० उक्त प्राचल्येन आरेयेपांते उदाराः
ऊर्ध्वं गमनस्वभावेषु, प्रवलशक्तिषु च । जी० ५, प्रति० रा० । ज० ।
आ० म० प्र० । दशा० । प्रधाने, भ० ३ श० १ उ० । ज्ञा० ।
नि० । शोभने, सूत्र० १ श्रु० ६ अ० । अत्यद्भुते, चं० १० पाहु०
“नेण उरालेण विउलेण पयत्तेण ” उरालेन आशसारहित-
तया प्रधानेन प्रधानं चाल्पमपि स्यादित्याह विपुलेन “ भ०
३ अ० १ उ० ॥ “उगतवे दित्ततवे महातवे उराले घोरे घो-
रगुणे तवस्सी घोरवमचेरवासी” उदारः प्रधानोऽथवा उरा-
लो भीष्मः उग्रादिविशेषणविशिष्टतप.करणत. पार्श्वस्था-
नामल्पसत्वानां भयानक इत्यर्थः । सू० प्र० १ पाहु० । ज० । औ० ।
चं० । रा० । वि० । “उरलाहि वग्गुहि” उदाराभिः शब्दतोऽ
र्थतश्च । भ० ३ श० १ उ० । उदाराभिः सुन्दरध्वनिवर्णसयुता-
भिः । कल्प० । उदाराभिरुदारनादवर्णाच्चारामिमुक्ताभिः ।
ज्ञा० १ अ० । जं० । विस्तराले विशाले, च । स्था० ५ ग० ।
शरीरभेदे, । न० । उदार प्रधान प्राधान्यं च तीर्थकरणधर-
शरीरापेक्षया ततोऽन्यस्यानुत्तरसुरशरीरस्यापि अनन्तगु-
णहीनत्वात् । यद्वा उदारं सातिरेकयोजनसहस्रमानत्वात्तेषां
शरीरापेक्षया वृहत्प्रमाणं वृहता चास्य वैक्रियं प्रतिभवधार-
णीयसहजशरीरापेक्षया द्रष्टव्या इति व्युत्पत्तेः । कर्म० अनु० ।

उरालचरिय-उदारचरित-त्रि० सकलप्राणिषु समभावतया उदा-
राशये, “उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम्” । पो० १४ विव ।

उरु-उरु-त्रि० उरु-नुलोपो ह्रस्वश्च । विशाले, वृहति, वाच०
विस्तीर्णे, “भमरोए” भ्रमरोभावर्ता उरवो विस्तीर्णा यत्रस तथा
ज्ञा० १ अ० । घहुले, निरु० । उरोर्भाव पृथ्या० इमानि च
उरिभन् तदभाव पक्ष त्व उरुत्व न० तत् उरुता, स्त्री० । अण्,
औरवम० न० तद्भावे, वाच० ।

उरुपुल्ल-देशी-अपूर्वे, धान्यमिश्रे च । दे० ना० ।

उरुमिद्व-देशी-प्रेरितार्थे, दे० ना० ।

उरुसोद्व-देशी-प्रेरितार्थे, दे० ना० ।

उरोविन्धमा-उरोविस्तृता-स्त्री० वक्षप्रदेश, “ उरोविन्धडाए

सिरेकम्पाए” गलविवरस्य वर्तुलत्वात् । उपा० ३ अ० ।
उरोविमुष्-उरोविशुष्-न० गेयशुद्धिभेदे, यदि उरसि स्वरः
स्वभूमिकानुसारेण विशुद्धं भवति तत् उरोविशुद्धम्, रा० ।

उद्विअ-देशी-निकृणितान्ते, दे० ना० ।

उलित्त-देशी-उच्चस्थिते कूपे, दे० ना० ।

उल्लुङ्गिअ-देशी-प्रबुधिते, दे० ना० ।

उल्लुकामिअ-देशी-पुलकितार्थे, दे० ना० ।

उल्लुखं-देशी-उल्मुके, दे० ना० ।

उल्लु- (लू) ग-उल्लूक-पुं० बलसमवाये उक् संप्रसारणम्

ऊर्ध्वकर्णः उल्लूकः । अनु० । सूत्र० । कौशिके, आ० म० । जातित्वा-
त्स्त्रियां डीप् वाच० । वैशेषिकशास्त्रप्रयेतरि कणादमुनौ च ।

दोहिं विणएहिं पिणीयं, सत्यमुल्लूणं बहवमिच्छं ।
जं सर्वमिअप्पहाण-त्तणेण अणोरयणिकखेक्खा ॥

इत्यामपि अर्थार्थिकपर्यायार्थिकनयान्यां प्रणीतं आरुमुल्लू-
केन वैशेषिकशास्त्रप्रमाणेना अर्थार्थपदकस्य नित्यै-
कान्तरूपस्य तत्र प्रतिपादनात् । तदेवोक्तं जगत्ता परमार्थेणो-
द्वयेन गुणो ज्ञावाहुणत्वमुक्तम् । सम्म० । आ० म० । विश० ।
आचा० ॥ (विसोसियशब्दे समग्रं मतम्)

उल्लु (लु) गच्छि-उल्लुकाङ्-पुं० उल्लूको धूकस्तस्येवाक्लिणी
यस्य स उल्लुकाङ् । कौशिकसदृशलोचने, वृ० ४ उ० नि० चू०
(उल्लुकाङ्दृष्टान्तो दुद्रुशब्दे)

उल्लु (लू) गपत्तल्लुहय-उल्लूकपत्रल्लुहय-त्रि० उल्लूकपत्रल्लुहय-
व कौशिकपिच्छवल्लुघीयासि । “ल्लुहयगपत्तल्लुहया पवयगुर्या ते
आयरिया ” । सूत्र० २ श्रु० १ अ० ॥

उल्लु (लू) गी-उल्लूकी- स्त्री० पोताकी प्रतिपक्षभृतायामुल्लूका-
काप्रधानायाम् परिव्राजकमथिन्यां विद्यायाम्, विशे० । आ० म०

उल्लुफुटीअ-देशी-विनिपाते, प्रशान्ते, दे० ना० ॥

उल्लुहंत-देशी-काके, दे० ना० ॥

उल्लुहलिय-देशी-वृत्तिरहिते, दे० ना० ।

उल्लुमुक-देशी-निकरे, वल्ले, दे० ना० ॥

उल्लु-आर्द्ध-त्रि० अर्द्ध-रक्-डीर्घश्च प्राकृते ‘उदोद्वाऽऽर्द्ध’ आर्द्धशब्दे
आदेरात् उदोच्च वा जवत । उल्लु । ओल्लु । पक्के अल्लु अर्द्धं । प्रा०
जज्ञमिथिते, पि० । अल्लुके, द० ५ अ० १ उ० । वाहमन्नीवपवहेण
उल्लेहं । ५ । २ । ५ प्रा० । प्रचुरव्यजने, । “उल्लु वा जड वा सुक्” ।
द० ५ अ० २ उ० । वर्णने, जीत० । नि० चू० । उक्त० ।

उल्लुङ्क-उल्लुङ्क-पुं० काष्ठमये “वारके, उल्लुङ्कओकट्टमओ वारओ”
नि० चू० १३ उ० ।

उल्लुङ्गच्छ-आर्द्धगच्छ-पुं० स्थविरादार्यरोहणात्कदयपगोत्राभि-
गतस्य उल्लुङ्गणस्य तृतीये गणे, । कल्प० ।

उल्लुङ्गण-उल्लुङ्गण-न० सकलङ्गणे, ज० १२ श० ४ उ० । सहजान्या
दिविज्ञेपात्मनागधिकतरे, पादविक्रमे, प्रज्ञा० ३६ पद । चारा-
गंशायरुकादेरूर्ध्वं लङ्घने, ज० २५ अ० ७ उ० । देहत्यागे-
रुपूवने, स्या० १० ग० । कर्तमादीनामतिक्रमणे, उल्लुङ्गयनि
अज्ञानिनामय वा वादाना हास्याद्यावनयकर्तृणां प्राचयन्स्वकी-
यमाचारमतिक्रमयतीति उल्लुङ्गण उक्त० १७ अ० । ग० । कर्त्तरि
ल्युट् वाशब्दीनामुच्चिनप्रतिपत्त्यर्थे करणतोऽथ कर्त्तरि, वत्स-
मिम्भकादीनामुल्लुङ्गणकर्त्तरि, “ उल्लुङ्गणे य चमेय, पावसमणेत्ति
वृक्षइ ” उक्त० ८ अ० ।

उल्लंघित्तए-उल्लङ्घयित्तुम्-अव्य० बाहुजङ्गादिना सकृदुल्लङ्घनेन वा पारं गन्तुमित्यर्थे, प्रति० । ज० = श० ३३ उ० (वीङ्घ्र-यणशब्दे देवस्य तिर्यगुल्लङ्घनम्)

उल्लंघ-विगच्छि-धा० चुरा० विरेचेरोदुरामोद्वरुपहृत्या । ८।४ ।

।३६ इति विरेचेरुल्लङ्घनादेशः । उल्लङ्घ-विरेः विरेचयति । प्रा० ।

उल्लंघ-उल्लङ्घ-पुं० मृदङ्गिकायाम्, उल्लङ्घका मुद्गोलका । वृ० ४ उ० ।

उल्लंघित्त-उल्लङ्घयित्तु-त्रि० सकृदुल्लङ्घनं कुर्वति, ज्ञा० ३ अ० ॥

उल्लंघण-उल्लङ्घन-न वृक्काखादाबुद्धयने, नञूपेशारीरदण्डे, स ।

उल्लङ्घण-आर्द्धङ्गण-पुं० अशुष्कगोमये, वृ० (आर्द्धङ्गण-ध्यान्तो विष्कपिपयशब्दे निष्पत्तिद्वारे, स्पष्टीजविष्यति)

उल्लङ्घ-उल्लङ्घ-त्रि० उद् वणति-अच्-उत्कटे, प्रकाशान्विते, नतोल्लते, व्यक्ते, स्पष्टे, । वाच० । तीक्ष्णे, । अष्ट० । अवेद्यसवे-धर्षं यस्मादासु तथोल्लवणम् । पाकिञ्जया जलचर-प्रवृत्ताम्र-मत परम् । हा० । आव० ।

उल्लङ्घण-उल्लङ्घन-न स्नानजवाङ्गशरीरस्य नृपणवस्त्रे, उपा० ।

उल्लङ्घणजोग-उल्लङ्घणजोग-पुं० क० स० । खिङ्गजनाचरिते वस्त्र-पुष्पादिजिद्वेद्रसत्कारे, पंचा० २ विव० ॥

उल्लङ्घणियाविहि-आर्द्धनयनिकाविधि-पुं० जवाङ्गशरीरस्य जत्रनृपणविधौ, 'तयाणतर चण माणे उल्लङ्घणिया विधिपरिमाणं करेण गणयत्य गणेण गत्रकासार्षे अवसेस सञ्च उल्लङ्घणियावि-दि पञ्चस्वामि' । उपा० १ अ० (आणदशब्दे सूत्रम्)

उल्लङ्घनमानिया-आर्द्धपटमाटिका-स्त्री० आर्द्धप्रावरणनिव-सनयोः "उल्लङ्घनसाडिया पुष्करिणी पञ्चुत्तरद्" उपा० २ अ० ।

उल्लङ्घमि-आर्द्धमि-स्त्री० अशुष्यन्त्यां भूमौ, "उल्लङ्घमीए असु-क्वमाणीए" नि० चू० १ उ० ।

उल्लङ्घटीमह्य-आर्द्धयष्टिमयुक-न० आर्द्धे मधुररसवनस्पति-विशेषे, ॥ उपा० १ अ० ।

उल्लङ्घय-देशी-रूपदांभरणे, दे० ना० ।

उल्लङ्घिय-उल्लङ्घित्त-त्रि० " नाविसरणिजिहिति उल्लङ्घियं गवाए" नि० चू० १ उ० ॥

उल्लङ्घिय-उल्लङ्घित्त-न० मन्मथादिजल्पने, "अगपञ्चंगसंहराणं चारु-प्रवियपेहियं । वंभचेररओ थोणं, चमवुगिज्भं विवज्जए" उक्त० ।

उल्लङ्घ-उल्लङ्घ-धा० उल्लाने, हर्षजनकव्यापारे " उल्लसे रसलो मुन्नगिहस पुलआअगुज्जोलाने आ- ८ । ४ । १ । उल्लसेरेते पडादेशा वा भवन्ति । ऊमलड-ऊमुम्भड गिल्लसड पुलआअड गुज्जोन्नड । चस्वत्वेतु गुज्जुड उल्लसति, प्रा० ।

उल्लङ्घिय-उल्लङ्घित्त-त्रि० उद्-लम्-रु-स्फुरिते । उल्लने, हृष्टे च । आच० मृदुभुल्लमिते मीते पञ्चवसराणे पडिच्छगच्छे-गच्छिद उल्लङ्घित्तेण वि नाव मिसेण इत्थि यावामो हरिसितो नि० चू० १ उ० । पुलकिनाथे, दे० ना० ॥

उल्लङ्घ-उल्लङ्घ-पुं० प्रयत्नपाटप्रहारे, ॥ न० ॥

उल्लङ्घिय-उल्लङ्घित्त-त्रि० ताडिते, आ० म० प्र० । रा० ।

उल्लङ्घमाण-उल्लङ्घयन्-त्रि० ताडयति, " निस्सुत्तो उल्लाले माने " । रा० ।

उल्लङ्घ-उल्लङ्घ-पुं० उद्-लम्-रु-स्फुरिते । काकुपगने यदाह । अनु-भागे मृदुभां स. प्रलापोऽन्यकं यच्च । काकावरानमुल्लाप,

सलापो भाषणं मिथः । म० ६ श० ३३ उ० । औ० । ज्ञा० स्था० । " कंदणो अण्हिया य उल्ला वा पण्णा । सूत्र० १ अ० शोकरोगादिना विकृतस्वरयुक्त्वाक्ये, दृष्टवाक्ये, सूचने च, ततोऽस्त्यर्थे ठन् सूचके, त्रि० वाच० ॥

उल्लि-उल्लि-पुं० पनके, आव० ४ अ० । स्था० । आचा० ।

उल्लिहिय-उल्लिखित-उद् विख-क । घृष्टे, 'कुंरु छिहियग-लेहा' ज्ञा० १ अ० । औ० । रा० । नि० ।

उल्लि-देशी-तथेत्यर्थे, दे० ना० ॥

उल्लुङ्घिअ-देशी० सञ्चरिते, दे० ना० ॥

उल्लुङ्घ-तुड-धा. तोरुने, तुमेस्तोरु तुड खुट्ट खुमो क्खुमो क्खमो लुमुकणिलुक्क बुक्को च्चराः ८।४।१६ इति तुमेरुल्लुङ्घादेशः । उल्लुङ्घ तुमरु तुमति । प्रा० ॥ ऋटिते, दे० ना० ॥

उल्लुङ्घा-उल्लुङ्घा-स्त्री० स्वनामख्यातायां नद्याम्, तदुपलक्षिते जनपदे च । उल्लुङ्घा नाम नदी तदुपलक्षितो जनपदो प्युल्लुङ्घा विशेषः । आ० म० द्वि० । आ० क० । आ० चू० । स्था० ।

उल्लुङ्घातीर-उल्लुङ्घातीर-न० उल्लुङ्घानदीतीरवर्तिनि नगरे, यतः प्रस्थितस्योल्लुङ्घानदीमुत्तरतो गङ्गाचार्यस्य युगपञ्जीतो-णवेदनाद्वयमनुभवतो द्वैक्रिययुक्तिर्जाता ततो द्वैक्रियनिहवा उत्प-न्ना । उक्त० ३ अ० । स्था० । आ० म० द्वि० । विशेषः ।

तएणं समणे जगवं महावीरे अण्णया कयावि रायगिहा-ओणयराओ गुणसिद्धाओ चंइयाओ पणिणिकवमइ पणि-णिकवमइत्ता वहिया जणवयविहारं विहरइ तेणं काडोणं तेणं समणं उल्लुङ्घातीरेणामं णयरे होत्था । वण्णओ तस्स णं उल्लुङ्घातीरस्स णयरस्स वहिया उत्तरपुरच्छिमे दिसीजाए एत्थणं एगजंजुएणामं चंइए होत्था । वण्णओ तस्स णं तएणं समणे जगवं महावीरे अण्णया कयावि पुन्वाणुपुंवि चरमाणे जाव एगजंजुए ममोसहे जाव परिसापणिगया जनेत्ति । ज० १६ श० ३ उ० ।

उल्लुङ्घ-देशी० वधुशब्दे, दे० ना० ।

उल्लुङ्घ-निर्-स्र धा. वहिर्गमने, धातवोऽर्थान्तरेऽपि ८।४।५८ इति नि सरतेरुल्लुङ्घादेशः । उल्लुङ्घ, नि.सरति । प्रा० ।

उल्लुङ्घो-देशी० अङ्कुरिते, दे० ना० ॥

उल्लुङ्घ-देशी० हासे, दे० ना० ॥

उल्लुङ्घ-देशी० घृते, दे० ना० ॥

उल्लुङ्घ-देशी० बम्पटे, दे० ना० ॥

उल्लुङ्घ-उल्लुङ्घित्त-न० कुड्यानामात्रस्य च सेटिकादिभिः समष्टीकरणे, प्रवृत्तने 'दाड उल्लुङ्घय महियं' ज्ञा० १ अ० । औ० । जं० । स० । नि० । जी० । क० । प्रज्ञा० ॥

उल्लुङ्घ-उल्लुङ्घ-पुं० उपरितनजागे, जी० ३ प्रति० । रा० । ज० । क० । चं० । मनागालोके च । ज० १ वक्क० ।

उल्लुङ्घ-पुं० ऊर्ध्वं लोच्यते उद् लोच कर्मणि घञ् । निष्ठाया से इत्थत्वात् न कुञ्चम् । उपरितले च । म० १३ श० ६ उ० । कल्प० । विताने, दे० ना० ॥

उल्लुङ्घतद्व-उल्लुङ्घतद्व-न० उपरितनभागे, । ज्ञा० १ अ० ।

उद्योगमेताग-उद्योगमात्र-न० यावता भवतो मनाक् कावविभाग-
गरूप आलोको भवति तावन्मात्रके, । जो० १ पाहु० ॥

उद्योगवर्णक-उद्योगवर्णक-पुं० प्रासादस्योपरिभागवर्णके, ॥ स
चैवम् "तस्स णं पासायवर्णिसगस्स ङ्मेयारूवे उद्योप पस्सत्ते
पउमवप्यभित्तिचित्ते जाव सव्वतवाणिज्जमए अउत्ते जाव पडि-
रूवे" ॥ ज० २ श० ८ उ० ॥

उद्योग-देशी-शत्रौ, ङे० ना० ।

उद्योगवर्णक-उद्योगवर्णक-त्रि० शरीरापवर्तन कुर्वाणे, "उद्योगवर्णक वा
साहज्जइ" । नि० चू० १७ उ० । आचा० ।

उद्योग-उद्योग-अव्य० वप् क० सामीप्ये, "उद्योगसिया जगवया पस्स-
वणा सव्वभावाण" उपसामीप्येन यया श्रोतृणां जडिति यथा
वस्थितवस्तुतत्वावयोधो जवति तथा स्फुटवचनैरित्यर्थ —
दर्शना श्रवणोत्तरं नीता उपदिष्टा इत्यर्थ । प्रज्ञा० १ पद
उत्त० । आचा० प्रव० । सूत्र । आ० म० प्र० । ज० । सामस्ये, ॥
रा० । साहज्ये, उपशब्द उपमेति घत् साहज्येऽपि दृश्यते, उत्त० ३
अ० । सहज्ये, अन्तर्ये, आव० ४ अ० । अधिकार्येहीने, आसन्ने, प्र
तिपन्ने, सतो गुणान्तराधाने, व्याप्तौ, पूजायाम्, शक्तौ, आरम्भे,
दाने, दोषाख्यानं, आचार्य्यकरणे, अत्यये निदर्शने, घाच० ॥

उद्योग-उद्योग-त्रि० उप० चि क० । उद्योगे, औ० ॥ लेपनादिना
वर्णिकणौ, निदिग्धे, अमरः । समाहिते, हेम० । सञ्चिते, च । वाच० ॥
उद्योग-उद्योग-स्त्री० कुख्यादौ सचरणशीले श्रीन्द्रियजीव-
भेदे । वृ० ए उ० । जी० ॥

उद्योग-उद्योग-अव्य० उपयोगं कृत्वत्यर्थे, दीहादिदारा उद्योग-
ज ज जुज्जति जोप्यव्वं । नि० चू० १ उ० ॥

उद्योग-उद्योग-त्रि० उप-युज-क । दत्तावधाने, जीत० । पंचा० ।
सावधाने, पंचा० ५ विव० उद्यते, आतु० । अप्रमत्ते, नि० चू० १ उ० ।
उपयोगवति, त्रिपा० २ अ० । "दंसणनाणोवउत्ता" औ० । इयप्रत्या
ख्येयविषयज्ञानप्रत्याख्यानपरिणामे, आ० म० द्वि० । विशेषे ।
न्याय्ये, रञ्जिते, जुक्ते च । वाच० ॥

उद्योग-उद्योग-पु० उप-दिग्-घञ् । उपदेशनमुपदेश कथने, ।
न० । भरणे, प्ररूपणे, । विशेषे । आ० म० प्र० । प्रज्ञापनाया
म्, । वृ० १ उ० । सूत्रानु सारेण कथने, । आव० ४ अ० । हेयोपादे
योपेक्षणीयार्थेषु हानोपादानोपेक्षणीयभरणे, । दर्श० । वर्तने,
पचा० २ विव० । अन्यतरक्रियायां प्रवर्तनेच्छाकरणे, । अनु० ॥
न च हितोपदेशादपरः पारमार्थिक परार्थ तथा चार्थम् । रूस
श्रो वा परो मा वा, विस वा परियत्तश्रो । भासियच्वाहिया भासा,
सपक्खगुणकारिया ॥ १ ॥ स्या० । उवाच वाचकमुख्य । न भवति
धर्म श्रोतुः सर्वस्यैकान्ततो हितश्रवणात् । भवतोऽनुग्रहवुख्वा
वस्तुस्त्वेकान्ततो भवति ॥ उपदेशो हि मूर्खाणां, प्रकोपाय न
शान्तये । पयःपान भुजङ्गानां, केवल विषवर्द्धनमिति । पचा० १२
विव० । (धम्मकहा शब्दे विस्तरत' उपदेशप्रकारो वच्यते उच्चिय
पवित्ति शब्दे वर्जयदेनेकोपघातकारकम् इत्याद्युक्तम्) श्राद्धका
दिकुलाख्याने, आव ४ अ० । उपदिश्यत इत्युपदेशः । उपदेशुमिष्ट
वस्तुविशेषे, ॥ भूयो भूय उपदेश इति भूयो भूय पुन पुनरुप-
दिश्यत इत्युपदेश उपदेशुमिष्टवस्तुविषयः कथंचिदनवगमे
सति कार्य किं न क्रियते दृढसन्निपातरोगिणां पुनः पुनः
क्रियातिकादिकाथपानोपचार इति । ध० १ अधि० । गुरुणां-
शिखावास्ये, "तहियाणंतु भासरं सव्भावे उद्योगसण" उत्त०
२८ अ० । प्रत्युपेक्षणाप्रसक्तोदनाक्रियायाम्, नि० चू० १ उ० ।
दर्शने, शास्त्रे, आचा० १ श्रु० ३ अ० ४ उ० ॥

उद्योग-उपदेशक-त्रि० उप-दिग्-एवुव-उपदेशकर्तारि, " हि-
आणं पुव्वसंजोगं सिया किञ्चोवएसगा " सूत्र० १ श्रु० १ अ० ॥
उद्योग (ङ) सण-उपदेशन-न० उपदिश्यत इत्युपदेशनम् ।

उपदेशनक्रियाया व्याप्ये, उपलक्षणत्वादस्याः क्रियायाः व्याप्ये
कर्माणि, "विद्या उद्योगसणे" उपदेशने कर्मणि द्वितीया यथा
भण इमं श्लोकं कुरुवा तं ददाति तं य ति ग्रामम् । स्या० ७ ग० ॥
उद्योग (ङ) सणा-उपदेशना-स्त्री० कथनायाम्, "पंचविधपय-
त्थोवदेसणया" । विशेषे ॥

उद्योगसमाला-उपदेशमाला-स्त्री० स्वनामख्याते ग्रन्थभेदे, ग० १
अधि० । तथा कश्चित्परपत्नी प्रार्थनां करोति तदर्थमुपदेशमाला-
गाथावलोकने दूषणं लगति नचेति प्रश्नः यदि स निष्कपटतया
प्रार्थनां करोति तदर्थमुपदेशमालागाथावलोकने सर्वथा
दूषणं ज्ञातं नास्ति इति । शेष० ४ उल्ला० १३५ प्र० ॥

उद्योगसमाला-उपदेशरत्नकोश-पु० उपदेशा हेयोपादेयोपे-
क्षणीयार्थेषु हानोपादानोपेक्षणीयभरणानि त एव रत्नानि
तेषां कोश एव भण्डारवदुपदेशरत्नकोशः । दर्शनशुद्धिनामके
ग्रन्थे, दर्श० ॥

उद्योगसमाला-उपदेशरत्नाकर-पुं० स्वनामख्याते ग्रन्थभेदे,
यत उपदेशरत्नाकरे सम्यक्त्वाखुवतादि श्राद्धधर्मरहिता नम-
स्कारगुणा जिनार्चनचन्दनाभिग्रहमृते । ध० २ अधि० ॥

उद्योगसमाला-उपदेशरत्नचि-पु० क० स० साधूपदेशात्तत्त्वश्रद्धाने,
ग० १ अधि० । परोपदेशप्रयुक्ते जीवाजीवादिपदार्थविषयिकश्रद्धाने,
सम्यक्त्वभेदे च । ध० २ अधि० । उपदेशो गुर्वादिना वस्तुतन्वकयनं
तेन रञ्जितप्रणीततत्त्वामिलापरूपा यस्य स उपदेशरत्नचि । स्या २
ग० । यो हि जिनोक्तानेव जीवादीनर्यान् तीर्थकरतच्छिष्यादिनोपदि
ष्टान् श्रुत्ते तस्मिन् । दर्शनार्थभेदे, स्या० १० ग० । उत्त० ।
तस्य स्वरूपं यथा ।

ए ए च उ जावे, उद्योगे जो परेण न सदहइ ।

उद्योगतयेण जिणेण च, उद्योगसमाला नयव्वा ॥ ६९ ॥

पुणश्चैवानन्तरोक्तास्तु पूरणे ज्ञानान् जीवादीनुपदिष्टान् कथि-
तान् परेणान्येन न श्रद्धान्ति न तथेति प्रतिपद्यते । कीदृशा
परेण वादयतीति उद्योगातिकर्मचतुष्टयं तत्र तिष्ठति उद्योगस्योऽ
नुत्पन्नकेमवस्तेन जयति रागादीनि जिनमतेन चोत्पन्नकेवलज्ञा-
नेन तीर्थहृदादिना उद्योगस्यस्य प्रागुपन्यासस्तत्पूर्वकत्वाजिनस्य
प्रःसुर्थेण वा तथाविधोपदेशुणां स ईदृक्किमित्याह उपदेशरत्नचि-
रिति ज्ञातव्यः । प्रव० १७० ह्या० ॥

उद्योगसमाला-उपदेशरत्नचि-त्रि० लब्धाप्तोपदेशे, "इय उद्योगसं लब्धा
इयविष्ठाण पत्ता" उपा० ३ अ० ।

उद्योगसमाला-उपदेशित-त्रि० उपदिष्टे 'सामाह्यणिज्जान्त, वाचं उ-
द्योगसिय गुरुजणेण । आयरियपरपरण आगय आणुपुञ्जीणं विणे०

उद्योग-उपयोग-पु० उपयोजनमुपयोग जावे घञ् । उपयुज्यते
वस्तुपरिच्छेद प्रति व्यापार्यते जीवोऽनेनेत्युपयोग । पुत्रान्नि करणे
घञ् प्रत्यय । उपयुज्यते वस्तु परिच्छेदं प्रति व्यापार्यते इत्युपयो-
गः कर्माणि घञ् । वाधरूपे जावस्य तत्त्वज्ञते व्यापारे, प्रज्ञा० ७८
पद । कल्प० । प्रव० । आव० । दर्श० । स्या० । उपयोगो ज्ञानं स-
वेदन प्रत्यय इति पर्यायाः । विशेषे । अनु० ।

उपयोगनेदाः ।

कतिविहेणं जंते उद्योगे पक्खते ? गोयमा ! उद्योगे उद्योगो-

गे पक्षेने तंजहा सागारोवओगे य अणगारोवओगे य ॥
 कतिविध कतिप्रकार सूत्रे प्रकारो मागधजापावकणवशात्
 पामिति वाक्यान्वयतो भवन्त परमकल्याणयोगिन् उपयोग उप-
 योजननुपयोगो ज्ञावे घञ् यद्वा उपयुज्यते वस्तुपरिच्छेदं प्रति
 व्यापार्यते जीवोऽनेनेन्युपयोग पुन्नास्मि करणे घञ् प्रत्ययो बोध-
 न्पो जीवन्त्य तत्त्वभूतो व्यापार प्रज्ञप्त. प्रतिपादित. भगवा-
 नाह गोयमेत्यादि ॥ आकारप्रतिनियतो ग्रहणपरिणामः "आ-
 गारोअविसेसो" इति वचनात् सह आकारेण वर्तते इति
 साकार' स चान्नावुपयोगश्च साकारोपयोगः । किमुक्तं भवति ।
 सचेतने अचेतने वा वस्तुनि उपयुज्जान आत्मा यदा सपर्या-
 यमेव वस्तु परिच्छेदन्ति तदा स उपयोगः साकार उच्यते
 इति । न च कालतः छद्मस्थानामन्तर्मुहूर्त काल केवलितामेक
 सामायिक । तथा न विद्यते यथोक्तरूप आकारो यत्र सोऽ-
 नाकार' स चान्नावुपयोगश्चानाकारोपयोगः । यत्तु वस्तुनः
 सामान्यरूपतया परिच्छेद सोऽनाकारोपयोग. स्कन्धावारो-
 पयोगवदित्यर्थः । असावपि छद्मस्थानामन्तर्मुहूर्तिकः परम-
 नाकारोपयोगकालात्साकारोपयोगकाल संख्येयगुण. प्रति-
 पत्तव्यः पर्यायपरिच्छेदकतया चिरकाललगनात् छद्मस्थानां
 तथास्वाभाव्यात् । केवलितानां त्वनाकारोपयोग एकसामायिक.
 चशब्दो स्वगतानेकभेदसूचको ।

तत्र साकारोपयोगभेदानभिधित्सुरिदमाह ॥

मागारोवओगेणं जंते ! कतिविहे पक्षत्ते ? गोयमा ! अ-
 द्विविहे पक्षत्ते, तजहा आत्तिनिवोहियनाणसागगेवओगे
 मुयनाणमागरोवओगे, आहिनाणमणपज्जवसागरोवओगे
 केवद्वानाणसागारोवओगे य । मतिअन्नाणसागारोवओगे
 सुयअन्नाणसागारोवओगे विजंगनाणसागारोवओगे य ॥

अर्थाभिमुखो नियत प्रतिस्वरूपको बोधो बोधविशेषोऽभि-
 नियोध । अभिनिबोध एव आभिनिबोधिकम् । अभिनिबोधश-
 ब्दस्य विनयादिपाठानुपगमात् विनेयादिभ्य इत्यनेन स्वार्थे इ-
 कण् प्रत्ययः । अनिवत्तने स्वार्थे प्रत्ययका प्रकृतिलिङ्गवच-
 नानीति वचनात्तत्र नपुंसकता यथा विनय एव वैनयिकमित्यत्र ।
 अथवा अभिनिबुध्यते अस्मादस्मिन् वेति अभिनिबोधस्तदाच-
 रणकर्मजयोपशमस्तेन निर्वृत्तमाभिनिबोधिकं तच्च तज्ज्ञानं चा-
 भिनियोधिकज्ञानम् । इन्द्रियमनोनिमित्तो योग्यप्रदेशावस्थित वस्तु-
 नियम स्फुटप्रतिज्ञातो योश्विदेशेप इत्यर्थः । सचासौ साकारोप-
 योगश्च आभिनिबोधिकज्ञानमाकारोपयोग । एव सर्वत्रापि स-
 मान कर्तव्य । तथा अथवा श्रुत वाच्यवाचकभावपुरस्सरोकर-
 पण्डसस्पृश्याग्रहणहेतुम्पत्रविशेष पयमाकार वस्तु घट-
 शब्दाद्यस्य उत्तरधारणार्थक्रियात्ममर्थमित्यादिरूपतया प्रधानी-
 कृत समानपाणिमशब्दार्थपर्यालोचनानुसारी इन्द्रियमनो-
 निमित्तानमविशेष इत्यर्थः । श्रुत च तज्ज्ञानं च श्रुतज्ञानं ततो
 भूय साकारोपयोगशब्देन विशेषणसमास तयाऽवशब्दोऽग्र-
 गण्यार्थः । अत्र अयो विन्तु वस्तु धीयते परिच्छेद्यतेऽनेनेन्यव-
 पि । यदा अत्रथि मर्यादाकृषिष्वेव इत्येषु परिच्छेदकतया प्रवृ-
 त्तिरूपा तदुपवर्धित ज्ञानमयवपि । अवधिश्चात्मा ज्ञानं चा-
 गतिज्ञानम् । तथा परि मर्यादाज्ञावे अथवा श्रुतज्ञानोऽन-
 वृत्तिरूपी प्रज्ञा अर्थाः चेत्यन्तप्रत्यय अत्रत गमनमिति प-
 र्यायः । परि चय पर्यय ननमि मननो वा पर्ययो मन पर्यय
 मर्यादामपरिच्छेद इत्यर्थः । पाठान्तर पर्यय इति तत्र पर्ययण
 पक्षे नन्मि मननो वा पर्यय मन पर्यय । मर्यादामपरि-
 च्छेद इत्यर्थः । स चानाः ज्ञानं मन पर्ययज्ञान मन पर्ययज्ञान

त्रा । अथवा मन पर्यायेति पाठान्तरं तत्र मनांसि पर्येति सर्वा-
 त्मना पारिच्छिन्नास्ति मन पर्याय कर्मरयण् । मन पर्यायं च तत्
 ज्ञानं मन पर्यायज्ञानं यादृ वा मनस पर्याया मन पर्याया ।
 पर्याया धर्मा बाह्यवस्वाज्ञोचनप्रकारा इत्यनर्थान्तर तेषु तेषां वा
 संबन्धिज्ञान मन पर्यायज्ञानमिदं चार्हतृतीयद्वीपसमुद्रान्तवर्ति-
 सङ्गिमनोगतव्यावृत्तमन् । तथा केवलमेकं मत्यादिज्ञाननिर-
 पेक्षत्वात् "नछस्मि उ गउमत्थिए नाणे" इति वचनात् शुद्धा
 केवलं तदावरण मद्दकलङ्कविगमात् । सकल वा केवल प्रथमत
 एवाशेषतदावरणविगमत सपूर्णोत्पत्ते । असाधारण वा
 केवलमनन्यत सदृशत्वात् । अनन्तं वा केवलं ज्ञेयानन्तत्वात् ।
 केवलं च तत् ज्ञानं तथा मतिश्रुतावधय एव यदा मिथ्यात्वकलु-
 पिना ज्वन्ति तदा यथाक्रमं मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविजङ्गज्ञानव्यपदे-
 शाहृत्तने । उक्तं च । आद्य अयमज्ञानमपि ज्वन्ति मिथ्यात्वसंयु-
 कामिति । विजङ्ग इति विपरीतो भङ्ग पारिच्छिन्तिप्रकारो यस्य
 तद्विभङ्गं तच्च तत् ज्ञानं च विभङ्गज्ञानं सर्वत्रापि च साकारोप-
 योगशब्देन विशेषणसमास ॥

॥ अनाकारोपयोगभेदानभिधित्सुराह ॥

अणगारोवओगेणं जंते ! कतिविहे पक्षत्ते ? गोयमा ! अ-
 चउव्विहे पक्षत्ते, तंजहा चउव्वुदंसणअणगारोवओगे. अच-
 वउव्वुदंसणअणगारोवओगे, ओहिदंसणअणगारोवओगे
 केवद्वदंसणअणगारोवओगे ।

तत्र चक्षुषा चक्षुगिन्द्रियेण दर्शनं रूपसामान्यग्रहणं च चक्षुर्द-
 र्शनं तच्च तत् अनाकारोपयोग । अचक्षुषा चक्षुर्वर्जशेषेन्द्रियमनो
 मिर्दशनं स्वस्वविषये सामान्यग्रहणमचक्षुर्दर्शनम् । ततोऽनाका-
 रोपयोगशब्देन विशेषणसमासः । एवमुत्तरत्रापि अवधिरेव रूप-
 दर्शनं सामान्यग्रहणमवधिदर्शनं केवलमिव सकलजगद्भाविस्-
 मस्तवस्तुसामान्यपरिच्छेदरूप दर्शनं केवलदर्शनम् । अथ मन'
 पर्यायदर्शनमपि कस्मान्न ज्वन्ति येन पञ्चमोऽनाकारोपयोगो न
 भवतीति चेदुच्यते मन पर्यायविषय हि ज्ञानं मनसा पर्या-
 यानत्र विविक्तान् गृह्णन् कचिदुपजायते पर्यायाश्च विशेषा
 विशेषादभ्यन च ज्ञानं ज्ञानमेव न दर्शनमिति मन पर्यायदर्-
 शनाभावस्तदज्ञावाच्च पञ्चमानाकारोपयोगासम्भव इति (एवं
 जीवाणमित्यादि) एव निर्विद्येपेणोपयोगवत् जीवानाम-
 नुपयोगो चिचिध प्रज्ञतो ज्ञानितव्यस्तत्रापि साकारोपयोगो
 श्रुविधोऽनाकारोपयोगश्चतुर्विधः । एतदुक्तं ज्वन्ति । यथा प्राक्
 जीवपदग्रहितमुपयोगसूत्र सामान्यत उक्त तथा जीवपदसहितम-
 पि ज्ञानितव्यं तद्यथा "जीवाणं जने ! कतिविहे उवओगे पक्षत्ते ?
 गोयमा ! दुविहे उवओगे पक्षत्ते तंजहा सागारावओगे य अणा-
 गारोवओगे य जीवाण भते ! कतिविहे उवओगे पक्षत्ते ? गोयमा !
 दुविहे उवओगे अछविहे पक्षत्ते तंजहा इत्यादि" नटेव सामान्य-
 तो जीवानामुपयोगश्चिन्तित । प्रज्ञा २८ पद । ज० । प्रव० ॥
 उपयोग साकारानाकारद्वयात्मक प्रमाणमितरथाअप्रमाणम् ॥
 उपयोग परस्परसव्यपेक्षसामान्यविशेषग्रहणप्रवृत्तदर्शनस्व-
 रूपद्वयात्मक प्रमाणं दर्शनाज्ञानैकान्तरूपस्वप्रमाणमिति दर्शयि-
 तुं प्रकरणमारभमाणो छव्यार्थिकपर्यायाधिभिर्मन प्रत्येकदर्शन-
 ज्ञानस्वरूपप्रतिपादकगाथामाहाचार्य ।

जं मामसगहणं, दंसणमेषं विसेमियं णाणं ।

दोणहं वि णयाण एसो, पारेक अत्यपज्जाओ ॥

छव्यास्तिरस्य सामान्यमेव वस्तु तदेव गृह्यते अनेनेति ग्रहणं

दर्शनमेतदुच्यते पर्यायास्तिकस्य तु विशेष एव वस्तु स एव गृह्यते येन तज्ज्ञानमधीयते प्रहण विशेषितमिति विशेषप्रहण-मित्यभिप्राययोरप्यनयोर्नययोरेक प्रत्येकमर्थपर्यायोऽर्थविषयं पर्यत्यवगच्छति य सोऽर्थपर्याय ईदृग्नूतार्थग्राहकत्वमित्यर्थः । उपयोगस्य चानाकारसाकारे सामान्यविशेषग्राहके एते चत्वारस्तत्राभिधीयन्ते नविद्यमान आकारो जेदो ग्राह्यस्यास्येत्यनाकारो-दर्शनमुच्यते सहाकारैर्ग्राह्येर्देवर्त्तते यद्ग्राहक तत्साकार ज्ञान-मित्युच्यते । अनाकारसाकारोपयोगौ तृपसर्जनीकृतद्वितरा-कारौ स्वविज्ञासकत्वेन प्रवर्तमानौ प्रमाण नतु निरस्तेतराकारौ तयाज्ञतवस्तुविषयाज्ञावेन निर्विषयतया प्रमाणत्वानुपपत्तरित-रांशविकल्पैकांशरूपोपयोगसत्त्वानुपपत्तेश्च तेनैकान्तवाद्यन्युपग-मा बोधमात्र प्रमाण साकारो बोधोऽनाधिगतार्थाधिगन्तृत्वविशि-ष्ट स एव ज्ञातृन्यापारोऽर्थदृष्टताख्यफलानुमेयोऽसवेदनाख्यफ-लानुमेयो वाऽनाधिगतार्थो विगत इन्द्रियादि सपाद्यो व्यभिचारा दिविशेषणविशिष्टार्थोपवाधिजनिका सामग्री तदेकदेशो वा बोधरूपो वा साधकत्वात्प्रमाणमित्यादिरूपोऽयुक्तः । निराकारस्य केवलबोधरूपस्य ज्ञानस्यैव प्रामाण्यमिति विज्ञानवादिनोऽन्ये च स्वस्वस्थाने स्वस्वमतमुद्राव्य परास्ता प्रविष्यन्ति । सम्म० । (तदेतत्समतितर्कत एव विज्ञेयमिहापि यथावसरं किञ्चिद्दृश्ये) सामान्यविशेषात्मके च प्रमाणप्रमेयरूपे वस्तुतत्त्व व्यव-स्थिते छव्यास्तिकम्यालोचनमात्रं विशेषाकारत्यागिदर्शनं य-त्तत्सत्यमितरस्य तु विशेषाकारसामान्याकाररहित यज्ज्ञान तद्वि पारमार्थिकमभिप्रेत प्रत्येकमेपोऽर्थपर्याय इति वचनात् प्रमाण तु छव्यपर्यायौ दर्शनज्ञानस्वरूपावन्योऽन्यावनिर्भागव-तिनाविति दर्शयन्नाह ।

द्वन्द्विन्द्रो वि होज्जण, दंसणे पज्जवडिन्द्रो होइ ।

उवसमिन्द्राई जावं, पकुच्च णाणे उ विवरीयं ॥

अस्यास्तात्पर्यायः दर्शनेऽपि विशेषांशो न निवृत्तो नापि ज्ञाने सामान्यांश इति छव्यास्तिकोऽपीति आत्मा छव्यार्थरूपः स चत्वा दर्शने सामान्यात्मके स ह्यात्मा चेतनालोकमात्रस्व-ज्ञावो ज्ञत्वा तदैव पर्यायास्तिको विशेषकरोऽपि भवति यदा हि विशेषरूपतयाऽऽत्मा सपद्यते तदा सामान्यस्वज्ञाव परित्यज्जेव विशेषाकारश्च विशेषावगमस्वज्ञाव ज्ञान दर्शने सामान्यपर्यालोचने प्रवृत्तोऽप्युपात्तज्ञानाकारो न हि विशि-ष्टेन रूपेण विना सामान्य संजघति एतदेवाह औपशमि-कादिज्ञाव प्रतीत्येति औपशमिकज्ञायिकज्ञायोपशमिकादीन् ज्ञा-वान् अपेक्ष्य विशेषरूपत्वेन ज्ञानस्वभावात् वैपरीत्य सा-मान्यरूपतां प्रतिपद्यते विशेषरूपः सन् स एव सामान्यरू-पोऽपि भवति न ह्यस्ति सामान्य विशेषविकल्पं वस्तुत्वात् शिचकादिविकल्पमृत्ववत् विशेषा वा सामान्यविकल्पं न सन्ति अस्मान्यत्वात् मूलरहितशिचकादिचदत्र च सामान्यविशेषा-त्मके प्रमेयवस्तुनि तदग्राहि प्रमाणमपि दर्शनज्ञानरूप तथाऽपि ब्रह्मस्थोपयोगस्वानाव्यात् कदाचिज्ज्ञानोपसर्जनो दर्शनोप-योग कदाचित्तु दर्शनोपसर्जनो ज्ञानोपयोग इति क्रमेण द-र्शनज्ञानोपयोगौ । ज्ञायिके तु ज्ञानदर्शने युगपद्वितीपमिति द-र्शयन्नाह सूरिः ।

मणपज्जवणाणस्स य, ढरिसणस्स य विसेमो य ।

केवल्लणाणं पुण दंसणंति नाणति य ममाणं ॥

मन पर्यायज्ञान मन पर्यवसान यस्याविशेषस्य स त-थोक्त ज्ञानस्य च दर्शनस्य च विश्लेषः पृथग्ज्ञाव-म-त्यादिषु चतुर्षु ज्ञानदर्शनोपयोगौ क्रमणे भवत इति यावत् ।

तथा हि चक्षुरचक्षुरवधिज्ञानानि चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनेऽपि पृथक् काज्ञानि ब्रह्मस्थोपयोगात्मकज्ञानत्वात् श्रुतमन पर्यायज्ञानवत् वाक्यार्थविशेषविषय श्रुतज्ञान मनोछव्यविशेषावस्थानं च म-न पर्यायज्ञानमेतदुच्यमप्यदर्शनस्वभाव मत्यवधिज्ञानदर्शनोप-योगात् निम्नकाव सिद्ध केवलज्ञान पुनः केवलज्ञानो बोधो दर्शनमिति चाज्ञानमिति वाऽन्यत्केवलं तत्समानकाव द-यमपि युगपदेवेति भावः ॥ सम्म० । (अत्र गृह वक्तव्य तच्च ग्रन्थविस्तरप्रयान्त्रोच्यते किंतु विशेषजिज्ञासुना सम्मतितर्कन एव समवबोधनीयम्) सिद्धः साकारोपयोग एव सिध्य-तीति केवलस्य साकारत्वात् यौगपद्यम् । कथ पुनरसौ सा-कारोपयोग एव सिध्यतीत्याह ।

सव्वात्रो लक्ष्मीत्रो, जं सागारोवत्रोगतो जात्रो ।

तेणेह सिद्धलक्ष्मी, उप्पज्जइ तवउत्तस्स ॥

प्रतीतार्थैव । एतच्च साकारोपयोगवर्तमान सिध्यतीति विशेषे-शेण प्रज्ञापनायां विहितम् । अनेन चात्र केवलसाकारोपयोगे ये विप्रतिपद्यन्ते साकारानाकारोपयोगयोः सिद्धस्य युगपदप्युप-गमात्ते निरस्ताः अत एवाह ।

एवं च गम्मइ धुवं, तरतमजोगोवत्रोगया तस्म ।

जुगवोवओगजावे, साकारविसेसणमुहुत्तं ॥

एवं च साकारोपयोगविशेषणाद्रम्यते किमत आह । धुव नि-श्चिन तरतमयोगोपयोगता सिद्धस्य अन्यस्मिन्काले तस्य सा-कारोपयोगोऽन्यत्र चानाकारोपयोग इति । अन्यथा बाधमाह । युगपदुपयोगजावे साकारविशेषण प्रज्ञापनोक्तमयुक्तमेव स्या-दिति । अत्र परमतमाशङ्क्यपरिहरन्नाह ।

अहव मई सव्वं वि य, सागारं मे तत्रो अदोसो त्ति ।

नाणंति दंसणंति य, न विसेसो तं च नो जम्हा ॥

सागारमणागारं, लक्खणमेयंति जणियमिह चैव ।

तह नाणदंसणाई, समए वीसुं पमिच्छाई ॥

अथ मति परस्य सर्वमेव (सं) तस्य सिद्धस्य ज्ञान दर्शन वा साकार तत साकारोपयोगविशेषणे अदोप एव स्वरूपविशे-षणत्वात्तस्य । यदपि केवलज्ञान केवलदर्शन च तस्योच्यते त-स्यापि तयोर्निर्विशेष इत्यभिप्रायवता प्रोक्त स्तुतिकारेण एव कल्पितभेदमप्रतिहत सर्वज्ञतालाञ्छन सर्वेषां तमसा निहन्त-जगतामालोकन शाश्वत नित्य पश्यति शुभ्यते च युगपज्ञानावि-ध्यानि प्रभास्थित्युत्पत्तिविनाशवन्ति विमलछव्याणि तत्केवलं तच्च न युक्त यस्मात्साकारमनाकार च लक्षण सिद्धानामितिः-व पुरतो जणित वर्तते षड्भ्यति "असरीरा जीवघणा, उवउत्ता दसणेय नाणे य । सागारमणागार, लक्खणमेयं तु सिद्धाण " इति । तदनयो साकारनाकारलक्षणयोर्जेंदोक्तत्वात्कथमुच्यते स-र्वमेव तस्य साकारमिति भावः । तथा समये सिद्धान्ते विष्वक्पा-र्थक्येन ज्ञानदर्शने सिद्धाना तेषु तेषु स्थानेषु प्रसिद्धे अत कथं तयोरविशेष उच्यत इति हृदयम् ।

तद्विशेषे हि गहवो दाया के इत्याह ।

पत्तेयावरणत्तं, इहरा वारमविहोवत्रोगो य ।

नाणं पंचवियपं, चउव्विहं दंसणं कत्तो ॥

इतरथा केवलज्ञानदर्शनयोरेकत्वे प्रत्येकावरणत्व केवलज्ञाना-वरणकेवलदर्शनावरण चेति प्रत्येकमावरण तयो युक्तो घटने नहोक्तस्य हे आवरणं युज्यते तत प्रत्येकावरणनिर्देशान्केवलज्ञान-दर्शनयोर्जेंद एवेति भावः । तथा साकाराऽप्यत्र अनाकारस्तु च-

उवत्रोग

तुर्व्येवं यो चादशविधोपयोग श्रुतेऽजिद्धितो यच्च ज्ञानं पञ्चविधं दर्शते चतुर्विधं प्राक् तदेतत्सर्वमपि केवलज्ञानदर्शनयोरकत्वे कुत्र उपपद्यते न कुत्रश्चिदिति । अपिच-

जणियमिहेव यं केवल-नाणुवउत्ता मुणति सव्वन्ति ।

पामन्ति मव्वत्रोत्ति यं, केवल द्विहीहिणंताहिं ॥

इहेव पुरतो भणितं केवलज्ञानोपयुक्ता सिद्धा सर्वे (मुणंति) जानन्ति तथा पश्यन्ति च सर्वतः केवलदर्शनदृष्टिभिरनन्नाभिर्यद्व्यति “ केवलनाणुवउत्ता, जाणंती सव्वभावगुरभावे । पासति सव्वत्रो खलु, केवलद्विहीहिणंताहिमिति ” तस्मान्नैतयोरकत्वमितिभाव ।

पुनरपि पर. प्राह ।

आह पगेजावम्मि, उवउत्ता दंसणे य नाणे य ।

जणियंता जुगवंता, नणु चणियमिणं पि तं सुणसु ॥

आह परो नन्वपृथग्भावेऽपि केवलज्ञानदर्शनयोर्न दोषायत. “असरीरा जीवघसा उवउत्ता दंसणे य नाणे य” इत्यत्र दर्शने च ज्ञाने च युगपदुपयुक्ता इति भणितं ततो युगपदेव केवलज्ञानदर्शनोपयोग. सिद्ध. । सूरिराह । ननु यदि भणिते-नार्थसिद्धिस्तत्र तर्हीदमपि भणितं वर्तते तच्चवृणु किंपुनस्तदित्याह ॥

नाणम्मि दंसणम्मि यं, वत्तेगयरम्मि उवउत्ता ।

सव्वस्म केवलस्म, जुगवदो नत्थि उवत्रोगा ॥

एतदिहेव व्यक्तं पुरस्ताद्व्यति ततोऽस्यां गाथायां भद्रवाहृम्याभिर्निर्व्यक्तेऽपि युगपदुपयोगे निषिद्धे किमिति तद्योगपद्याभिमानोऽपि न त्यज्यत इति भावः । अत्र परस्य व्याख्यान्तकल्पनामाशङ्क्य परिहरन्नाह ॥

अह सव्वस्सेव न के-वत्तिस्स दो किं तु कस्सइ हवेज्ज ।

सो य जिणो मिच्छो वा, तं च न मिच्छाहिगाराउ ॥

अथैवं व्याख्यायते परेण सर्वस्यैव केवलिनो न युगपद्द्वयुपयोगो किंतु कस्यापि द्वौ भवेतां कस्यचिदेकं स च केवलजिनमिद्धो वा भवेद्भवस्केवली वा भवेदित्यर्थ । ततश्च भवस्यकेवलिनोऽपि सकर्मकत्वादेकदा एक एवोपयोग. । मिदकेवलिनस्तु सर्वथा कर्ममलकलद्विप्रमुक्तत्वात् युगपद् द्वयुपयोगो भवन इति परस्याकृतं तच्च न युक्तमिह सिद्धाधिकारादिदमुक्तं भवति “सव्वस्म केवलस्स” इत्यादिना सिद्धाधिकार सिद्धस्यैव भद्रवाहृम्याभिर्भिर्युगपद्द्वयुपयोगो निषिद्धावतो न किञ्चित्कृता व्याख्यान्तरकल्पनेह भवतीति भावः । सूरि समाधानान्तरमाह-

अह पुव्वच्छेगव, मिच्छेमंत्ति किं च विडपणं ।

एत्तां वि य पच्छं, निगमइ मव्वपम्मिहे ॥

अथवा “ नाणम्मि दंसणम्मि यं वत्तेगयरम्मि उवउत्ता ” इत्यनेन पुरोर्ज्ञानैकदा एक उपयोग सिद्धस्तत किं द्वितीयेन पश्चात्ज्ञानेन उक्तं चेदत (एत्तावियन्ति) इत एव “ सव्वस्म केवलस्स ” इत्यादि पश्चात्ज्ञानात्सर्वप्रतिषेधो गच्छते । यथा सर्वस्य केवलिनोऽपि युगपद् द्वयुपयोगो न स्तः । इति चेन्न इति ॥ पुन परवचनमाशङ्क्य परिहारमाह-
तो कदमिं च भाणियं, उवउत्ता दंसणे य नाणे य ।

ममदारायमथमं, उन्नयनिमंत्तो यपत्ते ॥

यति न युगपदुपयोग इत्यने तत्र आचार्ये कथमित्येव भणित्यर्थे न तथागां च भणित्यन्तर्थात् । किं नदित्याह (उवउत्ता

दंसणे यत्ति) दर्शने ज्ञाने च युगपदुपयुक्ता इह किल भणिता इति परस्याभिप्रायः । अयं च मिथ्याभिमानोपहृतसद्वोध-त्वात्कदभिप्राय एवेति दर्शयति (समुदायवयणमेयत्ति) समुदायविषयमेवेदं नतु युगपदुपयोगप्रतिपादनपरमित्यर्थः । अनन्तास्तर्हि सिद्धास्तत्समुदायेऽत्र केऽपि ज्ञाने उपयुक्ताः केचिद्दर्शने इत्ययमर्थः । प्रत्येकविवक्षायां पुनः “पत्तेआवरणत्ता” मित्याद्यभिहितयुक्तेर्युगपद्भवोपयोगनिषेध एव मन्तव्य इति पुनरपि प्रेर्यपरिहारौ प्राह-

जम्हाअपज्जत्ताइं, केवल तेणोउवत्रोगोत्ति ।

जम्हाउ नायं नियमो, संतं तेणोउवत्रोगोत्ति ॥

साद्यपर्यवसितत्वाद्यस्मादपर्यन्ते अविनाशिनी सदावस्थितकेवलदर्शने तेन तस्माद्युगपदुपयोग इष्यते अस्माभिः । इदं हि यद्वोधस्वभावसदावस्थितं च तस्योपयोगेनापि सदा भवितव्यमेव अन्यथोपलक्षकलक्षत्वेन बोधस्वभावत्वानुपपत्तेः । सदोपयोगे च द्वयोर्युगपदुपयोगः सिद्ध एवेति परस्याभिप्रायः । आचार्ये आह । भयते अत्रोत्तरम् । नायं नियमः सर्वदा यत्तद्विधिमाम्भित्य स विद्यमानकेवलज्ञानं केवलदर्शनं च तेन तयोरुपयोगेनापि सर्वदा भवितव्यमिति कुतः पुनर्नायं नियम इत्याह-

उिडकालं जह से दं-सणनाणामणुवत्रोगे वि ।

द्विडमवत्याणं तह, न होइ किं केवलाणं पि ॥

यथा केवलज्ञानदर्शनाभ्यां शेषाणि यानि दर्शनज्ञानानि तेषां निज २ किञ्चित्कावं यावदनुपयोगान्नावेऽपि सत्वस्यावस्थान दृष्टं तथा केवलज्ञानदर्शनयोरपि निजस्थितिकावं यावदनुपयोगे-पि सर्वस्यावस्थान किमिति न ज्वति ज्वति चेत्तर्हि सतो ज्ञानस्य दर्शनस्योपयोगेन ज्वितव्यमिति अनेकान्तिकमेव । इयमत्र भावना । शेषज्ञानदर्शनानां प्रज्ञापनायां कायस्थितौ दीर्घस्थितिकाव उक्तस्तथा । “ मज्जानाणि भन्ते ! मज्जानाणि सति कावत्रो केच्चिरं होइ ? गोथमा ! जहन्नेणं अतोमुहुत्त उक्केसेणं गवादिंसा-गारोवमाइं साइरेणइं एव सुयनाणीवि ओहिनाणीवि एवं चेव नवरं जहन्नेण एकं समयं मणपज्जवच्छणी जहन्नेणं एकं समय । उक्केसेण देसूण पुव्वकोरिं ” यदा विजङ्गज्ञानसम्पत्तवत्त्वामे समयमेकमवधिज्ञानं ज्ञानं प्रतिपतति तदा अवधिज्ञानस्य जघन्य-त. समयस्थितिकावो मन्तव्य. । मन.पर्यायज्ञानस्य तूपस्यनन्तरं तद्धतो मरणादिति “ चक्खुदसणी जहन्नेणं अतोमुहुत्त उक्केसे-ण सागरोवमसहस्स साइरेण अवक्खुदसणी अणाइए वा अप-ज्जवसिए अणाइए वा पज्जवसिए ओहिदसणी जहा ओहिनाणि च्चि ” तद्वन्नेतेषां निजनिजस्थितिकावं यावत्सत्वमुक्तम् । उप-योगस्त्वान्तर्मोहूर्तिकन्वात्तैतावन्तं कावत्रं भवत्यत. सतोऽवश्यमु-पयोगेन ज्वितव्यमिति कथं नैकान्तिकम् । अथ त्वद्विधित एवै-तान्येतावन्तं कावत्रं भवन्ति नतु बोधात्मनेति चेत्तदिदं हन्त केवलज्ञानदर्शनयोरपि समान तयोरपि त्वद्विधित एवापर्यन्तत्वादुपयो-गतस्तु मामान्तिकत्वादिनि पुनरप्यतिस्वाप्रदृश्यस्तत्वान्पर प्राह-

नणु मनिधणता ममयं, मिच्छावरणकखउत्ति व जिणस्म ।

इयरेयगवरणया, अहवा निक्कारणावणं ॥

एगयगणुवउत्ते, तदमव्वामुदरिसत्ताणमेव ।

जाम्हाउ उन्नमन्थस्म वि, ममाणमंत्तरे मव्वं ॥

ननु यदि एकस्मिन्समये केवलज्ञानोपयोगोऽन्यस्मिन्सु समये केवलदर्शनोपयोग इष्यते तर्हि च प्रज्ञोपयोगिन्ये केवलोपयोगिन्ये केवलज्ञानदर्शनयोः मनिधनन्व प्रतिममय सात्त्वत्वं प्राप्नोति ।

तथाच सति तयो समयोक्तमपर्यवसितत्व हीयते । अथवा यः कप्रशतानि कृत्वा ज्ञानावरणादिक्रियां विहितं स मिथ्या निरर्थको जिनस्य भगवत प्राप्नोति समयात्समयादूर्ध्वं केवलज्ञानदर्शनोपयोग्यो. पुनरप्यज्ञावाग्रहणानीनावरणौ द्वौ प्रदीपौ क्रमेण प्रकाशं प्रकाशयन्. । अथवा केवलज्ञानदर्शनयोरितरेतरावरणता नेष्यते तर्ह्यन्यतरांपयोगकाले अन्यतरस्य निष्कारणमेवावरण स्यात्तथा च सति सत्वमसत्त्व चेत्यादि प्रसज्यत इति । तथा एकतरस्मिन् ज्ञाने दर्शने वाऽनुपयुक्तस्तस्मिन्नेकतरानुपयुक्ते केवलज्ञानाप्यमाणे ज्ञानानुपयोगकाले तस्य केवलज्ञानोऽसर्वज्ञत्व प्राप्नोति दर्शनानुपयोगकाले त्वसर्वदर्शित्व प्रसजति अनुस्वारश्चेह युक्तो दृश्यः । तच्चासर्वज्ञत्वमसर्वदर्शित्वं च नेष्ट जैनानां सर्वदैव केवलज्ञाने सर्वज्ञत्वसर्वदर्शित्वाच्च्युपगमादिति । सूरिराह । ज्ञायते अत्रोत्तरम् । ननु उग्रस्यस्यापि दर्शनज्ञानयोरैकतरे उपयोगे सर्वमिदं दोषजातं समानमेव अत्रापि हि शक्यते एवं वक्तुं ज्ञानानुपयोगे तस्याज्ञानित्व दर्शनानुपयोगे पुनरदर्शनत्वम् तथा मिथ्यावरणकृत्य. इतरैतरावरणता वा निष्कारणावरणत्वं चेत्यादि पुनरप्यनिर्विष्यस्य परस्याशङ्कामाह-

सर्ववखीणावरणो, अह मन्नसि केवली न उउमत्थो ।

उभत्रोवत्रोगविषय-उउमत्थस्स व जिणस्स ॥

अथैव मन्यसे सर्वकीणावरणः क्षपितनि शेषावरण केवली न तु उग्रस्थस्ततो युगपज्ज्ञानदर्शनोपयोगविघ्न अस्यस्यैव ज्ञवति सावरणत्वात् न तु जिनस्य केवलिन. सर्वया निरावरणत्वादिति ।

देमखए अजुत्तं, जुगवं कसिणांनत्रोवत्रोगित्तं ।

एतावंतं मग्गे, पुण पडिसिज्जए किं से ॥

इह यद्यपि उग्रस्थ. कीणानि.शेषावरणो न ज्ञवति तथापि देशतस्तस्याप्यावरणकृत्यो वच्यते ततस्तस्यावरणकृत्ये सति युगपत्कृन्सोभयोपगतत्वं युगपत्सर्ववस्तुविषयज्ञानदर्शनोभयोपयोगभवनमयुक्तमित्येतावन्मात्र मन्यामहे वयं वस्तुदेशतो सर्ववस्तुविषयज्ञानदर्शनोपयोग. स हन्त (स) तस्य उग्रस्थस्य किं प्रतिपिद्यते ननु युक्तस्तप्रतिषेध इत्यर्थः । नचास्य युगपज्ज्ञयोपयोगो ज्ञवति ततोऽसौ केवलिनोऽपि न युक्त. इतीह प्रावार्थः ॥ पुनरपि पराशङ्कां परिहार चाह-

अह जम्मि नोवउत्तो, तं नत्थि तत्रो न दंसणाइ तिगे ।

अत्थि जुगत्रोवओगो-त्तिहोइ साहू कहं विगलो ॥

अथैव मन्यसे क्रमोपयोगित्वमच्युपगम्यमाने केवली यस्मिन् ज्ञाने दर्शने वानुपयुक्तस्तदास्ति यस्मिन्स्तु नोपयुक्तस्तदा नास्त्येवानुपज्ज्ञानमानत्वात्तराविषाणवत्तनस्तर्हि दर्शनादेशिकदर्शनज्ञानचारित्र्यये उग्रस्थस्य साधोयुगपज्ज्ञयोगो नास्ति उग्रस्थस्य युगपज्ज्ञयोगाभावस्य त्वयान्युपगतत्वात्ततो दर्शनादिक्रमेणानुपयुक्तस्तदपि त्वदभिप्रायेण नास्त्यतस्तद्विकल्पकेनापि दर्शनादिना रहित कथ साधुर्भवतु न प्राप्नोत्येव साधुत्व तस्य त्वदभिप्रायेणति भाव । भण्यते चासौ समये वाके सर्वदैव साधुस्ततो नेदमपि क्रमोपयोगे दूषणमिति यवानुपयुक्तस्तदसदित्यत्र दूषणान्तराण्यप्याह-

विडकाविसंवात्रो, नाणाणं न वि य ते चउन्नाणी ।

एवं सइ उउमत्थो, अत्थि न तिदंसणी समए ॥

इह ज्ञानानां दर्शनानां ओपयोग आन्तर्माहर्तिकपव समये प्रोक्तस्तस्माच्च परतस्तदभिप्रायेण क्विन्न ज्ञान दर्शनं वा नास्ति । एव च सति ज्ञानानामुपज्ज्ञणत्वादर्शनानां च य. सातिरेकपद-

पष्टिसागरोपमादिको दीर्घस्थितिकाल. समये प्रोक्तस्तस्य विसंवातो विघटनं प्राप्नोति यश्च चतुर्ज्ञानी केवलदर्शनवर्जदर्शनप्रयुक्तत्वाच्चिदर्शनी च उग्रस्यो गौतमादि प्रसिद्ध सोऽपि त्वदभिप्रायेणैतद्रूप. सर्वदा न ज्ञवति एकदा एकोपयोगस्यैव संज्ञवाटनुपयोगवत्त्वासत्त्वादिति । अथ सिद्धान्तावष्टमेन पुनरपि पर प्राह आह जणिंयं नणु सुए, केवलज्ञिणो केवलोवत्रोगेण ।

पढमत्ति तेण गम्मत्ति, सत्रोवत्रोगोभयं तेमिं ॥

आह ननु भणितं भगवत्यामष्टादशशतप्रथमोद्देशकवृत्तणे श्रुते "केवलीणं जते केवलोपत्रोगेणं किं पढमा अपढमा? गोयमापढमा नोअपढमत्ति" इह च यो येन भावेन पूर्वं नासीद्विदानीं च जातः स तेन ज्ञावेन प्रथम उच्यते ततश्च केवलिन. केवलोपयोगेन प्रथमः अयमर्थः. केवलयोः केवलज्ञानकेवलदर्शनयोः उपयोग केवलोपयोगस्तेन केवलिन प्रथमा नत्वप्रथमास्तस्याप्राप्तपूर्वत्वात्प्राप्तस्य च पुनर्ध्वसाजावात्तेन तस्माद्गम्यते ज्ञायते सदैवोपयोगोभयं तेषां प्रवर्तते । यदि पुन. क्रमेणोपयोगः स्यात्तदा नृत्वा २ विनाशात्पुनः पुनरपि चोत्पादात्केवलोपयोगेनाप्रथमत्वमपि तेषां भवेदिति । सूरिराह-

उवत्रोगगहणाउ, इह केवलनाणदंसणं ।

जऽ तदणत्थंतरया, हवेज्ज सुत्तम्मि को दोसो ॥

यदि केवलोवत्रोगेणंतीत्यत्रोपयोगग्रहणात्केवलयोः उपयोगः केवलोपयोग इति समासाक्षितयो. केवलज्ञानकेवलदर्शनयोर्ग्रहणमिष्यते तर्हि तदनर्थान्तरता तयो. केवलज्ञानकेवलदर्शनयोरेकस्माज्ज्ञयोगादव्यतिरिक्तत्वात्परस्परमनर्थान्तरता ज्ञान च दर्शनं चैकमेव वस्त्वेवरूपं भवेदिति परः प्राह (सुत्तम्मि को दोसोत्ति) भवतु तयोरनर्थान्तरता को ह्येवं सति केवलोवत्रोगेणं सूत्रे दोषः स्यात् कश्चिदस्माकं सिद्धिसाधनादिति । आचार्य प्राह । यदि दोषपरिज्ञाने तव कुतूहलं तर्हि शृणु किमित्याह-

तगहणे किमिह फलं, नणु तदणत्थंतरोवएमत्थं ।

तह वत्थुविसेमणत्थं, एयमेयसमयम्मि सुत्ताणि ॥

तदग्रहणे सति किं फल सिध्यति अनर्थान्तरत्वे सति किमर्थमुभयग्रहणं पुनरुक्तदोषप्रसङ्गादितिभावः । पर आह ननु तयो. केवलज्ञानदर्शनयोः परस्परमनर्थान्तरतोपदेशार्थमेवेदं तथा वस्तुनः केवलज्ञानकेवलदर्शनपर्यायध्वनिभ्यां विशेषणार्थमेवेदम् एकमेव हि केवलं वस्तु केवलज्ञानकेवलदर्शनपर्यायध्वनिभ्यां विशेषणार्थं चेदम् । एवमेवहि केवलवस्तुनोऽनेकपर्यायध्वनिभिर्विशेषणार्थं समये सिद्धान्ते सूत्राणि शतशोऽनेकश. सन्तीति । एतदेव पर उपदर्शयति ॥

मिष्ठा काड य नो सं-जयाइपजाय उसाएवेगो ।

सुत्तेसु विसेसिज्जऽ, जहेह तह मच्चवत्थुणि ॥

(विसेसिज्जइजहत्ति) यथा तेषु २ सिद्धान्तसूत्रेषु स एवैको मुक्तात्मा सिद्ध. कायिकानां संयतादिपर्यायैर्विशेष्यते प्रतिपाद्यते आदिशब्दाद्योभव्यनोवाटरनोपर्याप्तनोपरिचानां संक्षिप्तपरिनिवृत्तादिपर्यायैरपि विशेष्य क्वचित्प्रतिपाद्यते (इहतहत्ति) तथेहापि ज्ञायिकाज्ञानवस्त्वेकमेव केवलज्ञानकेवलदर्शनपर्यायध्वनिभ्यां विशेष्यते एवमन्यान्यपि सर्वाणि पुरदरघटवृक्षादिवस्तूनि निजनिजपर्यायशब्दै समये लोके च विशेष्यन्त एवेति क इह प्रष्टेय इति । अथैव सूरिः पर दुरभिनवेशममुञ्चन्तमवलोक्य युगपदुपयोगद्वयपत्तं मूलत एवोन्मूलयितु क्रमोपयोगकं व्यक्तमेव सिद्धान्तोक्तमादर्शयन्माह-

जण्डियं पि य पन्नती, पन्नवणां सु नह जिणो समयं ।
जं जाणइ न वि पामइ, तं अणुपणप्पज्जाइणि ॥

ननु प्रहृष्यां भगवत्यां प्रजापनायां स्फुटं भणितमेवोक्तमेव ।
यथा जिनः केवली परमाणुरन्तप्रभादीनि वस्तूनि (समयं
जं जाणयन्ति) यस्मिन्समये जानाति (न वि पामइति)
तस्मिन् समये नैव पश्यति किन्वन्यस्मिन्समये जानाति अ-
न्यस्मिन्स्तु पश्यति । इयमत्र भावना । इह भगवत्यां तावद-
ष्टादशशतस्याष्टमोद्देशके स्फुटमेवोक्तम् ॥ तद्यथा ॥ “ छुम-
न्धेयं भने ! मणुस्से परमाणुपोग्गलं जाणइ न पासइ उदाहु
न जाणइ न पामइ । गोयमा ! अन्येगए जाणइ न पासइ ।
अन्धेगए न जाणइ न पासइ । एव जाव असंखेज्जपसिए खंथे ”
इह उदञ्चो निरनिशयो गृह्यते । तत्र श्रुतज्ञानी उपयुक्तः श्रुतज्ञा-
नेन परमाणु जानाति न तु पश्यति दर्शनाज्ञावात्परस्तु न जानाति
न पश्यति । एव ओढीएवि परमा ओढीएणं भंते मणुस्से पर-
माणुपोग्गलं जं समयं जाणइ तं समयं पासइ जं समयं पासइ
त समयं जाणइ णो णणट्टे समट्टे से केणट्टेण जंते ! एव वुच्चइ ?
गोयमा ! सागारे से नाणे जवइ अणागारे से दंसणे भवइ सेकेण
ट्टेण पामइ ? तणट्टेण एव वुच्चइ इत्यादि ” “ केवलीण जने ! मणुस्से
परमाणुपोग्गलं ज समयं जाणइ तं समयं पासइ जं समयं
पामइ त समयं जाणइ नो णणट्टे समट्टे । से केणट्टेणं जंते ! एव
वुच्चइ गोयमा ! सागारे से नाणे भवइ । अणागारे से दंसणे जवइ
से केणट्टेण एव वुच्चइ इत्यादि ” एव प्रजापनोक्तमपि रुष्टव्यम् ।
तदेवं मिहान्ते स्फुटाङ्कुरैर्युगपदुपयोगे निरिच्छेऽपि किमिति सर्वा-
नयमूत्र तदभिमानमृत्सृज्य क्रमोपयोगो न निपद्यत इति । तदेव बु-
भुक्तिता जरदवा जवबुसगृहे प्रविशन्तीति निबिभुयुक्तिरगुमादिभि
र्शानिनिवार्यमाणा अपि परस्य दृगप्रदबुद्धिर्न निवर्तते ततश्चभ्रुपी
निमीत्य भृष्टतया पुनरप्याह—

उव महमनुप्पव्वय, खोवा तं केइ विंति उउमत्थो ।

अन्नपुणपरनित्थि, पवत्तच्चमिणंति जंपंनि ॥

यस्य केवधिनो भगवत्यां युगपदुपयोगो निरिच्छस्त केचिच्छ-
स्योऽस्मात्प्रति श्रवते कथं पुन केवली उदञ्चो जणयत इत्याह ।
केवलीति वाक्ये इव अष्टोपादयथा केवली शासिताऽस्येति
केवलिमात्रं इति वाक्ये मनुप्रत्ययस्य दोषाच्छब्दस्योऽसौ केवली
तस्य च युगपदुपयोगनिषेधो मयापीप्यत एवेति परस्याभिप्रायः ।
पर एवाह अन्ये तु केचित्तु परतीर्थि क्वक्त्वयताविषयमिदं केव-
धिनो युगपदुपयोगनिषेधमत्र भगवत्या केनापि प्रसङ्गेन त्रिभि-
तमिति जल्पन्त्यतो न केवधिन क्रमोपयोगनिषेधमत्रमिति । अथ
परस्य विन्नमापहरणार्थं समस्तद्रव्यमात्रप्रदर्शानं पुनरपि
सुरिगाह—

जं उउमत्थो होहि य, परनागहिणो त्रिमेमिइं कपमो ।

निदिमइ केवलिं नेण, नम्प उउमत्थया नन्थि ॥

तस्माद्भगवत्यामष्टादशशतनाष्टमोद्देशके उदञ्चोऽत्रिकं पर-
नागहिणं केवलीतिपि द्रव्यं प्रथमं विशेष्य विशेषणं निर्दि-
ष्टं यथा पर्यन्ते उदञ्चि निर्दिशति । तेन तस्मात्तस्य केवलिन
मृत्तान्तरकामियाष्टमेन युक्तिविक्रमाष्टमं मानार्थादिव
कौतुभयप्रोपात्तयेऽपनीयमाना उदञ्चयनं नास्ति किन्तु निरप-
नयुक्तैरेवैवैपायैः । यत्र पुनर्ये उदञ्चोऽत्रिप्रैत्र म्यान्त्रा कि-
न्तु नैव उदञ्चोऽत्रिप्रैत्रा यतिनापि उदञ्चयनं जणनीयं तत्र प्रथम उद-
ञ्चयनं उदञ्चोऽत्रिप्रैत्रा एव समयं नूनं म्यादिति । किंच-

न य पासइ अणुमन्नो, छुमत्थोकेवली कोसो ।
जो पासइ परमाणुं, गहपामिणं जस्स होज्जाहि ॥

“केवली णं जते ! परमाणुपोग्गलं जं स जाणइत्यादि” भगव-
त्यामुक्तं तं च परमाणुमत्रधिज्ञानिनं मुक्त्वा अन्यश्च उदञ्चो न प-
श्यति तत्रापि सर्वेऽयवाधिज्ञानिनस्तं पश्यन्ति किं तु यः परमा-
वधिज्ञानी तस्माच्च परमावधेर्यः किञ्चिन्व्यूनावधिरधोवधिकः
स एव तं पश्यति तौ चाधोवधिकपरमावधिज्ञानिनौ द्वावपि
केवधिनः प्रथममेव निर्दिष्टौ ततस्तयोर्द्वयोरपि विशेषणो निर्धा-
र्य निर्दिष्टत्वात्कोऽन्यो हन्त उदञ्चस्यकेवली योऽसौ परमाणुपुञ्जं
पश्यति यस्य उदञ्चस्यकेवधिन इदं त्वत्कल्पनया भगवत्या ग्रहण
भवेदिति । अपिचागमं स्थानान्तरेऽपि उदञ्चस्थादिच्य उपरि उदञ्च-
तीत एव केवली निर्दिष्टो नत्विवादिद्वोपकल्पनया उदञ्चस्थ इति-
दर्शयन्नाह—

तेसिं चिय उउमत्था, इयाण मग्गिज्जए जहिं सुत्ते ।

केवलसंवरसंज-मार्इएहिं वि निव्वाणं ।

तिन्निवि परिसेहेउं, तीमुवि काळेसु केवली तत्थ ।

सिज्जइ मिज्जिसि सिज्जि-स्सइ वावि विनिदिद्धो ॥

तेषामेव उदञ्चस्थादीनामादिशब्दादधोवधिकपरमावधिकेवलज्ञा-
निनां यत्र यत्र भगवतिप्रथमशतकचतुर्थोद्देशकसूत्रे केवलसंवर-
सयमग्रहचर्यादिजिर्निर्वाण मोक्षो मृग्यते चिन्त्यते तत्रापि सूत्रे
त्रीनपि उदञ्चस्थाधोवधिकपरमावधिज्ञानिनः प्रतिषेध्य तदुपरि के-
वली नूतनवद्विष्यद्वृक्षणेपु विष्वपि काळेसु सिध्यति असेथीत्
सेत्स्यतीति निर्दिष्टो यदि एनरथमपि त्वत्कल्पनया उदञ्चस्यो
जवति तदा अस्यापि प्रथमनिर्दिष्ट उदञ्चस्यस्यैव केवलसंवरदि-
भि सिद्धिर्न भवेदिति किं पुनस्तत्सूत्रमुच्यत । “ उउमत्थे ण भंते
मणुस्से तीथमणंतं सासय समय केवलेण सवरेणं । केवलेण
सजमेण केवलादि पवयणमायाहिं सिज्जिसु बुज्जिसु जाव सव्व-
इक्खाणमत करिसु ! गोयमा ! नोऽणट्टे समट्टे से केणट्टेण जंते !
एवं वुच्चइ ! तं चेव जाव अंतं करिसु गोयमा ! जे केवि
अंतकरा वा अंतिमसरीरिया वा सव्वइक्खाण अत करिसु
वा करंति वा करेस्सति धा सव्वे ते उप्पन्ना नाणदसण-
धरा अरहा जिणा केवली जवित्ता तओ पच्चा सिज्ज्भानि
बुज्जंति मुच्चंति परिनिच्चायन्ति सव्वइक्खाण अत करिसु
वा करंति वा करेस्संति वा से तेणट्टेण गोयमा ! जाव
सव्वइक्खाण अंतं करिसु परुप्पेअवि एव चैव नवर सि-
ज्जति भाणियव्वं । अणागएवि एव चैव । नवर सिज्जिस्सति
जाणियव्वं । जहा उउमत्थो तहा अहोहिउ परमाहोविउवि ति
धि २ आज्ञावगा भाणियव्वा । केवलीण भने ! मणुस्से तीथम-
णंतं सासय समय जाव अंतं करिसु दता सिज्जिसु वा जाव
अंतं करिसु । ण्ण तिसि आज्ञावगा भाणियव्वा उउमत्थं
जहा नवर मिज्जिसु मिज्जति सिज्जिस्सति ” तस्माद्वियमव-
रीति । मिहान्ते उदञ्चस्थादिच्य उपरि यं केवली जणयते
स निरपचग्नि एव न पुनरिवादिद्वोपकल्पनया उदञ्चस्थाऽसौ
अन्यत्र अनन्तरमृशोक्तमिद्विगमनानुपपत्तेरिति । अथ यदुक्तं
“ अथे पुण पगनित्थिय वत्तज्ज ” मित्यादि तेषाममग्गम जा-
पितेनोर्होत्तन पराहुकम्पया मरेट सुरिगाह ।

एवं त्रिमेमियम्म, परमयपेगंतरो चउगोत्ति ।

न पुणरन्नयां अओगो, परवत्तच्चति का बुक्की ॥

उदञ्चोगो एतथगे, पाणुपीमडंमण मणायस्य ।

जण्णो वियरुत्थो वि य, उहुद्वेसे विसेसे उ ॥
एवं फुरुवियरुम्मि वि, सुत्ते मव्वनुनासिए सिध्दे ।
कह तीरइ परतित्थिय-वत्तव्वमिणंति वोत्तुं ते ॥

एवमुक्तप्रकारेण विशेषितेऽपि व्यक्तेऽपि क्रमोपयोगसाधके सिद्धान्ते सूत्रे सति योऽयमेकान्तरोपयोग स परमतं युग-पदुभयोपयोगसूत्रं तु यदसदपि भवता किमपि कल्पते तत्र परतीर्थिकवक्तव्यतेति स्ववचसि पक्षपातं परित्यज्य चिन्त्यतां केय विपर्यासबुद्धिरिति । किंच भगवत्यां पञ्चविंशतितमे शते पष्ठोद्देशके “ सिणाएणं भंते ! किं सागारोवउत्ते होज्जा अणगारोवउत्ते होज्जा ? गोयमा ! सागारोवउत्तेवि होज्जा अणगारोवउत्तेवि होज्जा ” ॥ इत्यनेन सूत्रेण विशेष्य नाम-ग्राह स्नातकस्य केवलिनो विकटार्थं प्रकटार्थ एव भणितः प्रतिपादितः । एकस्मिन्समये एकतरः साकारो नाकारो वा उपयोग इति ॥ एव स्फुटे सूत्रतो विकटे प्रकटे वाऽर्थतः सर्वज्ञभाषिते सूत्रे सिद्धे कथं सकर्षविज्ञानैः परतीर्थिकवक्तव्यतेयमिति तीर्थते शक्यते वक्तुम् । (जे) इति वाक्यालकारार्थ इति ॥ अपिच-

सव्वत्थसुत्तमत्थि य-फुरुएगपरोवओगजुत्ताणं ।

उजओवउत्तसत्ता, सुत्तिवुत्ता न कत्थंइ वि ॥

कस्सइ वि नाम कत्थइ, कात्ते जइ होज्ज दोवि उवओगा ।

उजओवउत्तसत्ता, ण सुत्तमेगं पि तो होज्जा ॥

एकतरौपयोगोपयुक्तानां सत्वानां प्रतिपादक सूत्रं सर्वत्र सिद्धान्ते स्फुटमस्ति । तच्च किञ्चिद्विशितं दर्शयिष्यते च युग-पदुभयोपयोगो युक्तसत्वास्तु सूत्रे क्वचिदप्युक्ता प्रतिपादिता दृश्यन्त इति । यदि नाम कस्यापि भवस्थकेवलिनः सिद्धकेवलिनो वा क्वचिदपि काल युगपद् द्वावुपयोगौ भवेतां तत-स्तर्हि युगपदुभयोपयोगोपयुक्तसत्वानां प्रतिपादकमेकमपि सूत्रं क्वचिदपि भवेन्नतु क्वापि तत्पश्याम इत्यतो निरालम्बनाग्राहमात्रभ्रमित एव भ्राम्यति भवानिति ॥ अपिच-

दुविहाणं पि य जीवा-ए जणियमप्पावहुं च समयम्मि ।

सागारणगाराण य, न जणियमुजओवउत्ताणं ॥

जइ केवव्वीण जुगवं, उवओगो होज्ज तो एवं ।

सागारणगाराण य, मीसाण य तिहमप्पवहुं ॥

साकारोपयोगवतामनाकारोपयोगवतां च द्विविधानामेव जीवानामल्पवहुत्व समये सिद्धान्ते प्रज्ञापनाल्पवहुत्वपदे जणि तम् । तद्यथा “ एएसि ण भंते ! जीवाणं सागारोवउत्ताण अणगारोवउत्ताण य कथरे कथरोहिंतो अप्पा वा यहुया वा तु ह्हा विसेसाहिया वा ॥ गोयमा सव्वत्थो वा जीवा अणगारोव-उत्ता सागारोवउत्ता सखेज्जगुणा ” युगपदुभयोपयोगोपयुक्ता-ना तु मिश्राणां तृतीयानामिहाल्पवहुत्व न जणित यदि पुन के-वलिनानां युगपदुपयोगद्वयं जवेत्तदैव सति साकारानाकारमिश्रो-पयोगवतां त्रयाणामेव पदानामल्पवहुत्व जवेन्न द्वयोरिति । अत्र परशङ्कां परिहारं चाह-

अह व मई उडमत्थे, पफुच्च मुत्तमिणमो न केवलिणो ।

तं पि न जुज्जइ जं स-व्व सत्तमखाहिगारो यं ॥

सुगमा नवर व्याप्त्या सर्वजीवसख्याधिकारे निर्दिष्टत्वाच्चेद् सूत्रं उद्देश्यविषय प्रवक्तुं युज्यत इति ॥ अथ सर्वजीवाधिकारो-ऽय न भवतीत्यत्राह-

काउं सिध्दग्गहणं, बहुवत्तव्वयपदेसु सव्वेसु ।

इह केवलमग्गहणं, जइ तो तं कारणं वच्चं ॥

यदि सर्वजीवाधिकारोऽय न जवति तर्हि “ गउ इदियवेए काए जोए कसायवेसास्वित्यादिप्वन्येषु अल्पवहुत्ववक्तव्यताविचार-विषयचूतेषु पदेषु सिद्धिगतिकानीन्द्रियकाययोग्यकपायवेइया नोसयतनोपरीत्तादिपदैः पृथक् सिद्धग्रहणं कृत्वा केवलमिहैवोप-योगपदे पृथक्त्वग्रहणं करोति । ततस्तत्र कारणं वाच्यं यदि हि उद्देश्याधिकारत्वादिह तदग्रहणमित्युच्यते तर्हि शेषपदेषु सि-द्धकेवलग्रहणमयुक्तं स्यात्तस्मात्सर्वजीवाधिकार एवाय केवल-माहारकानाहारकनापकादिपदद्वयेनैवानेन साकारानाकारोपयो-गपदद्वयेन सिद्धकेवलिना गृहीतत्वादिह पृथक्त्वाद्ग्रहणमिति । आगमान्तरतोऽयत्र उद्देश्याधिकारशङ्का निवर्तयन्नाह ॥

अहवा विसेसियं चिय, जीवाभिगमम्मि एयमप्पवहुं ।

दुविहत्ति सव्वजीवा, सिध्दासिध्दाइया जत्थ ॥

अथवा उद्देश्याधिकारशङ्कानिवर्तकत्वाद्धिशेषितमिवैतत्साका-रानाकारोपयोगयोः पदद्वयस्याल्पवहुत्व जीवाभिगमे प्रोक्तमिति शेषः ॥ क सूत्रे इत्याह । सिध्दासिध्दादिभेदेन द्विविधा एव सर्वे जीवा यत्र सूत्रे प्रतिपाद्यन्त इति तदेव सूत्रं गाययोपनिबध्य दर्शयन्नाह ॥

सिध्दसइदियकाए, जोए वेए कमायलेसा य ।

नाणुवओगाहारय, नासयसररीरचरमे य ॥

सिद्धा असिद्धाश्च सेन्द्रिया अनिन्द्रियाश्च सकाया अकायाश्चे-त्यादि जेदेन सर्वे जीवाः संगृह्यात्रसूत्रे जीवाभिगमे प्रतिपाद्यन्ते तत्र सूत्रविशेषितमेवेदमल्पवहुत्वप्रतिपादितमिति युगपदुपयोग-द्वयपक्षं निराचिकीर्षुराह ॥

अंतोमुहुत्तमेवे य, कालो जण्णो न होवओगस्स ।

साइअपज्जवसिओत्ति, नत्थि कत्थंइ वि निह्दिहो ॥

तथा ज्ञानाज्ञानदर्शनानामुपयोगस्यागमे सर्वत्र अन्तर्मुहुत्तमेव कालो जणित साद्यपर्यवसितस्तु उपयोगकाल क्वापि नास्ति विनिर्दिष्टः । यदिह साकारानाकारोपयोगरूपो मिश्र सिद्धानामु-पयोग स्यात्तदा तेषामिव तस्यापि साद्यपर्यवसितत्वं स्यान्नचैत-त्सिद्धान्ते क्वापि भणितं दृश्यते तस्मान्नास्ति युगपदुपयोगद्वयमि-ति ॥ एतदेवाह-

जह सिध्दाइयाणं, जणियं साइअपज्जवसियत्तं ।

तह जइ उवओगाणं, जणियं हवेज्ज तो जुगवं ॥

यथा सिद्धादीनामादिशब्दादिन्द्रियकादीनां साद्यपर्यवसितत्वं जणितं तथा यद्युपयोगानामपि तद्गणितं भवेत्ततस्तौ साकारा-नाकारोपयोगौ युगपद्भवेतां नचैव तस्मान्न युगपदुपयोगद्वयमिति तदेव सूत्रिः परस्याभिनिवेशं निराकृत्यात्मनि तदाशङ्का निरा-कर्तुमाह-

कस्स व नाणुमयमिणं, जिणस्स जइ होज्ज दोवि उवओगा ।

नूणं न होत्ति जुगवं, जओ निसिध्दा सुए वहुसो ॥

नवि अज्जिनिवेमवुष्ठी, अम्मं एगंतरोवओगम्मि ।

तदवि जणिमो न तारइ, जं जिणमयमन्नहा काउं ॥

पाठमिच्छे एव । अथ परपृच्छामुत्तरं चाह ॥ “ जउ तन्नोन्नात्रण-त्तमेवमित्यादि गाथायां यन्मया “ इयत्तरावरणया अट्टवा निक्कारणाचरणमित्यादि ” इवणमुक्तं तद्यदि प्रागुक्तैव प्रकारेण त्वया नेष्यते तर्हि कथं जिनस्य केवलिन एकान्तगपयागऽन्युपग-

न्यमाने तस्य युगपदुपयोगवृत्तेरावरणं तदावरणमिति कथ्यतां
सुरिराह । जगत्तत्रोत्तरम् । “ तंनि तदावरण ” मिह स्वजावो
द्रष्टव्य ईदृश एव जीवस्वजावो येन क्रमेणैवोपयोगः प्रवर्तते न
युगपत् न च स्वभावः पर्यनुपयोगमर्हति । अग्निर्दहति नाकाश-
मिन्याद्विष्वपि तन्प्रसङ्गादिति । एतदेव समर्थयति—

परिणामिय जावात्रो, जीवत्तं पि य सजावए वायं ।

एगंरोवत्रोगो, जीवाणमणवहेउत्ति ॥

यथा जीवस्य जीवन्वमन्यहेतुक पारिणामिकजावत्वादेवमे-
कान्तरोपयोगोऽपि परिणामिकत्वात्तस्य स्वजाव एव ततो ना-
स्यान्यो हेतुरन्वेषणीय इति ॥ विशेषः । स्याः । नं० ।

संप्रति चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण नैरयिकादीन् चिन्तयन्नाह—

एरइयाणं भंते ! कडविहे उवत्रोगे पषत्ते ? गोयमा ! दुविहे
उवत्रोगे पषत्ते । तंजहा सागारोवत्रोगे य अणागारोव-
त्रोगे य । एरइयाणं जंते ! सागारोवत्रोगे कडविहे पषत्ते
गोयमा ! उविहे पषत्ते तंजहा—मतिनाण० सुयनाण० ओहि
नाण० मतिअन्नाण० सुयअन्नाण० विजंगनाणसागारोवओगे।
एरइयाणं जंते ! अणागारोवत्रोगे कडविहे पषत्ते ? गोयमा !
निविहे पषत्ते तंजहा चक्खुदंसण० अचक्खुदंसण० ओहिदंस
एअणागारोवत्रोगे । एवं जाव थाणियकुमाराणं ॥

नैरयिका हि द्विविधा प्रवर्तन्ते सम्यग् दृश्यो मिथ्यादृश्यश्च ।
अवधिरपि तेषां भवप्रत्ययोऽवश्यमुपजायते प्रवर्तन्त्ययो नारक-
देवानामिति वचनात् । तत्र सम्यग्दृष्टीनां मतिज्ञानश्रुतज्ञानाव-
धिज्ञानानि मिथ्यादृष्टीनां मत्यज्ञानश्रुतज्ञानविजङ्गज्ञानानीति सा-
मान्यतो नैरयिकाणां परुविध साकारोपयोगः । अनाकारो-
पयोगस्त्रिविधस्तद्यथा चक्षुर्दर्शनाच्चक्षुर्दर्शनमवधिदर्शनं च ।
एव द्विविधोऽप्यनाकारोपयोगः सम्यग्दर्शां मिथ्यादृशां वा
विशेषेण प्रतिपत्तव्यः । उभयेषामप्यवधिदर्शनस्य सूत्रे प्रतिपादि-
तं वात् । एवममुग्धकुमारादीनां स्तनितकुमारपर्यवसानानां भ-
वनपतीनामप्यवस्यम् ।

पुढविकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! दुविहे उवओगे पषत्ते,
तंजहा सागारोवत्रोगे य अणागारोवत्रोगे य । पुढ-
विकाइयाणं जंते ! अणागारोवत्रोगे कतिविहे पषत्ते ?
गोयमा ! दुविहे पषत्ते, तंजहा मतिअन्नाणसुयअन्ना-
ण । पुढविकाइयाणं जंते ! अणागारोवत्रोगे कड-
विहे पषत्ते ? गोयमा ! एगे अचक्खुदमण अणा-
गारोवत्रोगे पषत्ते एवं जाव वणस्मइकाइयाणं । वेइं-
दियाणं पुच्छा, गोयमा ! दुविहे पषत्ते तंजहा सा-
गारो अणागारो । वेइंदियाणं सागारोवत्रोगे कडविहे
पषत्ते ? गोयमा ! उविहे पषत्ते तंजहा आ-
जिनिओहियनाण० सुयनाण० मतिअन्नाण० सुयअन्नाण० ।
वेइंदियाणं जंते ! अणागारोवत्रोगे कडविहे पषत्ते ?
गोयमा ! एगे अचक्खुदंसणअणागारोवत्रोगे एवं तेइं
दियाणं उविहेदियाण वि एवं चैव नवरं अणागारोवत्रोगे
दुविहे पषत्ते चक्खुदंसण० अचक्खुदंसणअणागारोव-
त्रोगे य । वेइंदियाणं वि एवं चैव नवरं अणागारोवत्रोगे
दुविहे पषत्ते चक्खुदंसण० अचक्खुदंसणअणागारोव-
त्रोगे य । वेइंदियाणं वि एवं चैव नवरं अणागारोवत्रोगे

मणुस्साणं जहा ओहिए उवओगे जणियं तहेव जाणिय-
वं । वाणमंतरजोडसियवेमाणियाणं जहा एरइयाणं ।

पृथिवीकायिकानां साकारोपयोगो द्विविधस्तद्यथा मत्यज्ञानं
श्रुताज्ञानं चाऽनाकारोपयोगः एकोऽचक्षुर्दर्शनरूपः शेषोपयो-
गानां तेषामसंज्ञात्वात् सम्यग्दर्शनादिद्विविधकत्वात् । ए-
वमतेजोवायुवनस्पतीनामपि वेदितव्यम् । द्वीन्द्रियाणां सा-
कारोपयोगश्चतुर्विधस्तद्यथा मतिज्ञानं श्रुतज्ञानं मत्यज्ञानं श्रु-
ताज्ञानम् । तत्रापर्याप्तावस्थायां केषांचित्सास्वादनजावमा-
सादयितां मतिज्ञानश्रुतज्ञाने शेषाणां तु मत्यज्ञानश्रुताज्ञाने ।
अनाकारोपयोगस्त्वेकोऽचक्षुर्दर्शनरूपः शेषोपयोगानाम् । एवं
त्रीन्द्रियाणामपि चतुरिन्द्रियाणामप्येवम् । नवरमनाकारोप-
योगो द्विविधः चक्षुर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनं च । पञ्चेन्द्रियाति-
रिश्चां साकारोपयोगः परुविधस्तद्यथा मतिज्ञानं श्रुतज्ञानम-
वधिज्ञानं मत्यज्ञानं श्रुताज्ञानं विभङ्गज्ञानम् । अनाकारोप-
योगस्त्रिविधस्तद्यथा चक्षुर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनमवधिद्विकस्यापि के
पुचित्तपु सम्भवात् । मनुष्याणां यथासम्भवमष्टावपि सा-
कारोपयोगाश्चत्वारोऽप्यनाकारोपयोगा मनुष्येषु सर्वज्ञान-
दर्शनद्विविधसम्भवात् व्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा नैरयि-
कास्तदेवं सामान्यतश्चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण जीवानामुपयो-
गश्चिन्तित ॥

संप्रति मन्दमतिस्पष्टावबोधाय जीवा एव तत्तदुपयोगोप-
युक्ताः सामान्यतश्चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण चिन्त्यन्ते—

जीवा एं जंते ! किं सागारोवत्ता अणागारोवत्ता ?
गोयमा ! सागारोवत्ता वि अणागारोवत्ता वि । सेकेण-
द्रेणं जंते ! एवं बुच्चइ जीवा सागारोवत्ता वि अणागारो-
वत्तावि ? गोयमा ! जेणं जीवो आजिनिवोहियनाणसुय-
नाणओहिनाणमणपज्जवकेवलनाण, मतिअन्नाणसुयअन्ना-
णविजंगनाणावत्ता तेषं जीवा सागारोवत्ता जेणं जीवा
चक्खुदंसणअचक्खुदंसणओहिदंसणकेवलदंसणोवत्ता तेषं
जीवा अणागारोवत्ता से तेणद्रेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ
जीवा सागारोवत्ता वि अणागारोवत्ता वि । नेरइयाणं
जंते ! किं सागारोवत्ता अणागारोवत्ता ? गोयमा ! नेरइया
सागारोवत्तावि अणागारोवत्तावि । से केणद्रेणं जंते !
एवं बुच्चइ ? गोयमा ! जेणं नेरइयाणं आभिनिवोहियनाण
सुयनाण ओहिनाण मअन्नाण सुयअन्नाण विजंगनाणो
वत्ता तेषं नेरइया सागारोवत्ता जेणं नेरइया चक्खुदंसण
अचक्खुदंसण ओहिदंसणोवत्ता तेषं नेरइया अणागारो-
वत्ता । से तेणद्रेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ जाव अणागारो
वत्ता एवं जाव थाणियकुमारा । पुढविकाइयाणं पुच्छा
गोयमा ! तहेव जाव जेणं पुढविकाइया मतिअन्नाण सुयअ-
न्नाणावत्ता तेषं पुढविकाइयाणं सागारोवत्ता जेणं पुढवि०
अचक्खुदंसणोवत्ता तेषं पुढवि० अणागारोवत्ता । से
तेणद्रेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ जाव वणस्मइकाइया वेइंदि-
याणं अट्टमाहिया तहेव पुच्छा जाव जेणं वेइंदिया आजि-
निवोहियनाण सुयनाण मतिअन्नाण सुयअन्नाणावत्ता तेषं

वेदंदिद्या सागारोवउत्ता जेणं वेदंदिद्या अचक्खुदंसणोवउत्ता
तेणं वेदंदिद्या अणगारोवउत्ता से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चइं ?
एवं जाव चउरिंदिया एवरं चक्खुदंसणं अब्भहियं चउ-
रिंदियाणंति पंचेदियतिरिक्खजोणिया जहा एेरइया मणुसा
जहा जीवा वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा एेरइया इति ॥
जीवाणभन्ते इत्यादि सुगमम् । पञ्जा० २९ पद० । भ० । जी०
(जीवेषूपयोगाः जीवद्वाराणशब्दे)

गतीन्द्रियादिषु मार्गास्थानेषु उपयोगाः

मणुयगईए वारस, मणकेवलवज्जियाउ नव मीसे ।

इगियावरेसुतिवित्रो, चउविगले वारसे सगले ॥

मनुजगतौ द्वादशाप्युपयोगाः अन्यासु च नारकामरतिर्य-
गतिषु प्रत्येक मनःपर्यायकेवलद्विकवर्ज्यचक्षुरचक्रवधिदर्शना-
ख्याख्य उपयोगाः भवन्ति । तुशब्दस्याधिकार्थससूचनान्मति-
श्रुतावधिज्ञानचक्रचक्रचक्रवधिदर्शनरूपाः षट् उपयोगा दृश्यन्ते
अज्ञानत्रिकदर्शनत्रिकरूपाः षट् । मिश्रे आद्यज्ञानत्रिकाज्ञानत्रि-
कदर्शनत्रिकरूपा नव प्ररूप्यन्ते । तथा चत्वारो विकलेष्वन्ये-
षामसभवाच्चतुरिन्द्रियेषूपयोगास्तत्र त्रयः पूर्वोक्ता एव । चतु-
र्थस्तु चतुर्दर्शनम् । उपलक्षणं चैतत्तेनैत एव चत्वारोऽसक्षिनि
वेदितव्याः । तथा त्रसेषु (सगलित्ति) पञ्चेन्द्रियेषु द्वादश ॥

जोए वेए सप्पी, आहारगजव्वसुकुट्टेसासु ।

वारस संजमसम्मे, नव ढस लेसा कसाएसु ॥

योगे मनोवाक्कायरूपे वेदे स्त्रीपुनपुसकवृक्षणे, संज्ञिनि आहा-
रकजव्येषु शुक्लवृक्षेयायां च द्वादशाप्युपयोगाः । वेदश्चेह छ-
व्यरूपः आकारभावो गृह्यते तेन तत्र केवलज्ञानाद्यविरोधः । तथा
सयमे यथाख्यातरूपे सम्यक्त्वे । १ ज्ञात्रिकवृक्षणे तत्रोपयोगास्त-
त्राज्ञानत्रिकाज्ञावात् । तथा वेइयासु कृष्णनीलकापोततेज प-
द्माख्यासु कपायेषु च चतुर्षु केवलज्ञानकेवलदर्शनहीनाः शेषा द-
शोपयोगा कृष्णाद्वेइयाभावे केवलद्विकानुत्पादात् । इह ये
उपयोगा यैरुपयोगै सह न प्रवन्ति यैश्च सह प्रवन्ति तान् त-
थोपदर्शयन्नाह ।

सम्मत्तकारणेहिं, मिच्छत्तनिमित्ता न होंति उवओगा ।

केवलदुगेण सेसा, संतेव अचक्खुचक्खुस्सु ॥

सम्यक्त्व कारण येषान्ते सम्यक्त्वकारणास्तैर्मतिज्ञानादिभि-
रुपयोगैः सह मिथ्यात्वनिमित्ता मिथ्यात्वनिबन्धना मत्यज्ञाना-
नादयः उपयोगा न भवन्ति । तथा केवलद्विकेन केवलज्ञान-
केवलदर्शनरूपेण सह शेषाश्चाद्यस्थिका मतिज्ञानादय उप-
योगा न भवन्ति देशज्ञानदर्शनव्यवच्छेदेनैव केवलज्ञानदर्शन-
प्राप्तुर्भावात् । “उप्पत्तस्सि अण्णेते नट्टमियच्छाउमत्थिए नारो”
इति वचनप्रामाण्यात् । आह ननु यदि मतिज्ञानादीनि स्वस्वा-
वरणक्षयोपशमेऽपि प्रादुष्यन्ति तर्हि सकलस्वस्वावरणक्षये
सुतरां भवेयुश्चारित्रपरिणामवत् तत्कथं केवलज्ञानदर्शनभावे
मतिज्ञानाद्यभाव आदरः “ आवरणदेसविगमे, जाईविज्जति
मई सुयाईणि । आवरणसव्वविगमे, कह ताइ न होति जीव-
स्स ” उच्यते इह यथा सहस्रभानोरुपचितधनपटलान्तरि-
तस्यापान्तरालावस्थितकटकुड्याद्यावरणविवरप्रविष्ट प्रका-
शोऽस्पष्टरूपो घटपटादीन् प्रकाशयति तथा केवलज्ञानावर-
णावृतस्य केवलज्ञानस्यापान्तरालमतिज्ञानाद्यावरणक्षयोप-
शमरूपविवरविनिर्गत प्रकाशो जीवादीन् पदार्थान् प्रकाशय-
ति । स च तथा प्रकाशयंस्तत्क्षयोपशमानुरूप मतिज्ञानं शु-

तज्ञानमित्यादिरूपमभिधानमुद्धहति । ततो यथा सकलधन-
पटलकटकुड्याद्यावरणपगमे स तथाविधप्रकाशसहस्रधा-
कारास्पष्टरूपो न भवति किं तु सर्वात्मना स्फुटरूपोऽन्य
एव तथेहापि सकलकेवलज्ञानावरणमतिज्ञानाद्यावरणविल-
येन तथाविधोऽस्पष्टरूपो मतिज्ञानादिसंज्ञिनः केवलज्ञानस्य
प्रकाशो भवति सर्वात्मना यथावस्थितं वस्तु परिच्छिन्द्य
परिस्फुटरूपोऽन्य एवेत्यदोषः । उक्तं च । कडविवरागव्वकि-
रणा, मेहतुरियस्स जह दिरोसस्स । उक्कडमेहावरणे, न हो
ति जह तह इमाइपि ” । अन्ये पुनराहुः । सत्येव सयोगिके-
वल्यादावपि मतिज्ञानादीनि केवलमफलत्वात्सन्त्यपि तदा-
नीतनानि न विकसन्ति सूर्योदये नक्षत्रानीनि । उक्तं च ।
“ अत्ते आभिणिवोहिय-नाणाईणि वि जिएस्स विज्जंति । अ-
फलाणि य सूरुदए, जहेव नक्खत्तमाईणि ” तथा (सतेवअ-
चक्खुचक्खुस्सुत्ति) सन्त्येव भवन्त्येव अचक्षुर्दर्शनचक्षुर्दर्श-
नाभ्या बहुवचनात् अवधिदर्शनेन च सह सम्यक्त्वनिमित्ता
मिथ्यात्वनिमित्ताश्चोपयोगास्तेन मतिश्रुतावधिज्ञानमनः पर्या-
यज्ञानसामाधिकच्छेदोपस्थापनपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपरा-
यक्षायोपशमिकौपशमिकसम्यक्त्वेषु केवलद्विकज्ञानात्रिकही-
नाः शेषाः सप्तोपयोगाः । अज्ञानत्रिकावरणसास्वादनमिथ्या-
त्वेषु केवलद्विकमतिज्ञानादिचतुष्टयरहिताः शेषाः षट् केव-
लद्विके केवलज्ञानकेवलदर्शने चक्षुरचक्षुराधिदर्शनेषु केव-
लद्विकहीनाः शेषा दश । मनःपर्यायज्ञानचक्षुर्दर्शनरहिता-
श्च शेषा दशानाहारके सूत्रे च (अचक्खुचक्खुस्सुत्ति)
सप्तमी तृतीयार्थे वेदितव्या भवति ॥ यदाह पाणिनि-
प्राकृतलक्षणे तृतीयार्थे सप्तमी यथा तिसु तेसु अलकियापुह-
ई इति” तदेव कृता मार्गास्थानेषु योगोपयोगमार्गाणा ॥ प०
सं० १ द्वा० ।

गुणस्थानेषूपयोगाः ।

अथुनैतेष्वेवोपयोगानभिधातुकाम आह ॥

तिअनाणदुदंसाइम-दुगे अतियदंसिनाणदंसतिगं ।

ते मीसे मीससमणा, जयाइकेवद्विदुयंतदुगे ॥ ४८ ॥

आदिमद्विके मिथ्यादृष्टिसास्वादनवृक्षणे प्रथमद्वितीयगुणस्था-
नकद्वये इत्यर्थः (तियनाणदुदंसत्ति) त्रयाणामज्ञानानां समाहा-
ररूपज्ञान मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविज्ज्ञानरूपं दर्शनदर्श । अयोर्द-
र्शयोः समाहारो द्विदर्शम् । चक्षुर्दर्शनाचक्षुर्दर्शनरूपमित्येते पञ्चो-
पयोगा मिथ्यादृष्टिसास्वादनयोर्ज्वन्ति न शेषाः सम्यक्त्वविर-
त्यजावात् । तथा अयतेऽविरतसम्यग् दृष्टौ देशे देशाविरते पशुप-
योगा भवन्ति तथा हि (नाणदंसतिगति) त्रिकगव्वस्य प्रत्येक-
मजिसवन्थात् ज्ञानत्रिक मतिज्ञानश्रुतज्ञानाद्यधिज्ञानरूप दर्शत्रिक
चक्षुरचक्षुर्दर्शनावधिदर्शनवृक्षणमिति न शेषाः सर्वविरत्यजावा-
त् । ते पूर्वोक्ता ज्ञानत्रिकदर्शनत्रिकरूपा पशुपयोगा मिश्रे सम्य-
गिमथ्यादृष्टि गुणस्थानके मिश्रा अज्ञानसहिता दृष्टव्या तस्यो-
प्रथमदृष्टिपातित्वात् केवल कदाचित्सम्यक्त्वघटाहुत्य कदाचिच्च मि-
थ्यात्ववाहुत्यम् । ततोऽज्ञानवाहुत्यसमकृतायां तृज्यांशमम-
तेनि । आर्हमश्च गुणस्थानके यदवधिदर्शनमुक्त तत्सैकान्तिकमता-
पेक्षया दृष्टव्यमित्युक्तं प्राक्त । (समणाजयाइत्ति) यमस्तुपरमे
यमनं यतम् । यत विद्यते यस्य स यतः अत्रादिच्य इत्यप्रत्य-
य प्रमत्तगुणस्थानकवर्त्ता साधुर्यत आदियेषां गुणस्थानकानां
तानि यतादीनि प्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकरणा निवृत्तिवाटरसूक्ष्ममप-
रायोपशान्तमोहकीणमोहवृक्षणानि सप्तगुणस्थानकानि तेषु
पूर्वोक्तज्ञानत्रिकदर्शनत्रिकाख्या यदुपयोगा (समणात्ति) मनः

पर्यायज्ञानसहिताः सप्त प्रवन्तीति न शेषा मिथ्यात्वघातिकर्मक-
याजावात् । केवलद्विक केवलज्ञानकेवलदर्शनद्वक्वणोपयोगद्वय-
रूपम् । अतएव द्विके सयोगिकेवलद्वक्वणचरमगुणस्थानकद्वये प्र-
वति न शेषा ज्ञानदर्शनद्वक्वणास्तदुच्छेदेनैव केवलज्ञानकेवलदर्श-
नोत्पत्तेः “ नद्विमिय गान्मल्यिए नाणे ” इति वचनात् तदेव-
मभिहिता गुणस्थानकेपयोगा ॥ कर्म०

अचक्रवृत्तवृत्तदंसण-सन्नाणतिगं च मिच्छसासाणो ।

विरयाविरएसम्मे, नाणातिगं दंसणतिगं च ।

अचक्रदर्शनचक्रदर्शनम् अज्ञानात्रक च मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविज्ञ-
तक्वणम् । च. समुच्चये मिथ्यादष्टौ सास्वादने चोपयोगा प्रवन्ति ।
यत्तु अवाधिदर्शन तत्कुतश्चिदप्रियायाद्विशिष्टा श्रुतविदो नेच्छन्ति
तन्न सम्यगवगच्छाम् । अथ च सूत्रे मिथ्यदृष्ट्यादीनामवधिदर्शनं
प्रतिपाद्यते यतउक्त प्रज्ञतौ “ओहिदंसणअणगारोवउत्ताण भवइ ते
किं नाणीअन्नाणी गोयमा नाणी विअन्नाणी वि । जइ नाणत्तो अ-
त्वेगइया तिनाणी अत्थेगइया चउनाणी जे तिनाणी ते अन्नि-
योहियनाणी सुयनाणी ओहिनाणी जे चउनाणी ते अन्नि-
योहियनाणी सुयनाणी ओहिनाणी मणपज्जवनाणी । जे अन्नाणी
ते नियमा मइअन्नाणी सुयअन्नाणी विजंगनाणी इति” ॥ अत्र
हि ये अज्ञानिनस्ते मिथ्यादृष्टीनामप्यवधिदर्शनं साक्काटत्र सूत्रे प्र-
तिपादितम् यथा त्ववधिज्ञानी सास्वादनजावं मिश्रजाव वा गच्छ
ति तदा तत्राप्यवधिदर्शनं प्राप्यते इति । तथा विरताविरते देश-
विरते (सम्मेति) अविरतसम्यग्दष्टौ मतिश्रुतावधिद्वक्वणज्ञान-
त्रिक चक्रवृत्तवृत्तवधिदर्शनत्रिकमिति पट्ट उपयोगा भवन्ति ।

मिस्सम्मि य वामिस्सं, मणनाणजयं पमत्तुपुव्वाणं ।

केवलद्वियनाणदंसण, उपयोगअजोगिजोगासु ॥

मिथ्ये सम्यग्मिथ्यादष्टौ तदेव ज्ञानत्रिक दर्शनत्रिकं चानन्तरोक्त-
मज्ञानव्यामिश्र दृष्ट्यम् । मतिज्ञान मत्यज्ञानमिश्रमित्यादि केवलं
कदाचित्सम्यक्त्ववाहुल्यतो ज्ञानवाहुल्यं कदाचित्च मिथ्यात्व-
वाहुल्यतोऽज्ञानवाहुल्य समतायां तु सम्यक्त्वमिथ्यात्वयोरुभयो-
रपि समतेति तथा तदेव पूर्वोक्तमुपयोगपरूक मन पर्यायज्ञानयु-
तम् । प्रमत्त पूर्वोत्तेषां ते प्रमत्तपूर्वोत्तेषां प्रमत्तपूर्वकरणानिवृत्ति-
वादरसूत्रमसपरायोपशान्तमोहक्वणमोहानामवसेयम् । तथा के-
वलज्ञानकेवलदर्शनद्वक्वणौ द्वावुपयोगौ सयोग्ययोगिकेवलपु द्रष्ट-
व्यौ नशेषा “केवलदुगे न सेसा” इति वचनात् ॥ पं०स०१ । डा०।

(अवशिष्टवृत्तवृत्तवधिदर्शनस्य मार्गाणास्थानाल्पवहुत्वं संजत-
निगथादि शब्देषु ।) अवधाने, आव० ६ अ० । यत्सन्नि-
धानादात्मा दृश्येन्द्रियनिर्वृतिं प्रति व्याप्रियते तन्निमित्तमा-
त्मनो मन साचिव्यादयग्रहणं प्रति व्यापाररूपे, आचा० १ श्रु०
२ अ० १ उ० । स्वस्वविषये दृश्यनुसारेणात्मनः परिच्छेदव्यापा-
रस्वरूपे वा भावेन्द्रियजेटे, । जी० १ प्रति० । आ० म० छि० ।
“ जो सविसयवावारो उपयोगो ” । य श्रोत्रादीन्द्रियस्य
स्वविषये शत्रादां परिच्छेदव्यापार म उपयोग उपयोजनमुपयो-
ग । विवर्जितकर्माणि मनसोऽग्निनिवेशे, विशे० । “उपयोगादिदु-
साण कम्मणसंगपरिघोद्वण्विसावा” न०। आ० चू० । आ० म०
दि० । कायोत्सर्गं, महा०७ अ०। उपयोगाकरणे प्रायश्चित्तम् । “चे
इह अण्डिणहं उपयोग करेज्जा पुरिवदु गुरणो अंतिप णोव-
शोग करेज्जा । चउत्थ अरुणण उपयोगेणं जं किचि पग्निगाहे-
जा चउत्थं अविहीण उपयोग करेज्जा । व्याप्रियमाणनायाम्,
आ० म० प्र० ॥ त्रिद्वे, चिद्वे, विशे० ॥ आचरणे, जोजने, द्रष्ट-
सिन्नाधने, व्यापारे, आनुकूल्ये च । वाच० ॥

उपयोगकरावणिया-उपयोगकारणिका- स्त्री० उपयोगकरण-
विधौ, सा चैवम् ॥

पडिलेहिअ सुपमज्जिअ, तत्तो पत्ताणि पडद्वजुत्ताणि ।

उग्गाहियगुरुपुरओ, उपयोगं कुणइ उपउत्तो ॥ २ ॥

संपइ सामायारी, दीसइ एसा य भागसमयम्मि ।

जं किज्जइ उपयोगो, वालाइअणुग्गाहइए ३ ॥

पञ्चवस्तुकेऽपि “ काऽअमाइअजोग, काउ घेत्तूण पत्तए ताहे ।
दरु च सजयतो गुरुपुरओ त्रविच्छु उपउत्तो ॥१॥ उपयोगकर-
णविधिस्त्वेवं तत्रैवम् ।

संदिसह जणंति गुरुं, उपयोगं करेसु ते मणुत्तया ।

उपयोगकरावणियं, करेसु उस्सग्गमिच्छाइ ॥ १ ॥

संदिशनेति गुरुं प्रणति किमित्याह (उपयोगं करोमिच्छि) इ-
च्छाकारेण सदिसह भगवन् । उपयोगकरं” इति प्रणतीत्यर्थः ।
तत उपयोगकरावणियं करोमि काउस्सग्ग अन्नत्य इत्यादि भणति ।

अह कट्टिजण सुत्तं, अक्खद्विआइगुणसंजुअं गच्छा ।

चिद्धिति काउसग्गे, चिंतिंति अत्यमंगदयं ॥ २ ॥

सुग्गा । परं (मगदति) पञ्चमङ्गलनमस्कारं कायोत्सर्गं चि-
न्तयन्ति अत्र पक्कयमाह ।

तप्पुव्वयं जयत्थं, अन्नेउ जणंति धम्मजोगगिणं ।

गुरुवाउवुव्वुसिक्खवग्ग, रेसिम्मिणं अप्पाणो चैव ॥ ३ ॥

तत्पूर्वकं नमस्कारपूर्वकं पदार्थं तच्च चिन्तयन्ति सम्यगना-
लोचितस्य ग्रहणप्रतिषेधात् तस्मादावन्मालोचितं हृदि ताव-
न्न किञ्चिद्ब्रह्मम् । अन्ये आचार्या इत्थं भणन्ति धर्मयोगमेनं
चिन्तयन्तीति । किंविशिष्टं गुरुवालवृद्धशैक्षैरेप एतदर्थं ना-
त्मार्थम् । ३ । ततः किमित्याह-

चिंतेतु तत्रो पच्छा, मंगलपुव्वं जणंति विणयणया ।

संदिसहत्ति गुरु वि अ, दाजोत्ति जणंति उपउत्तो ॥

चिन्तयित्वा पश्चात् (मंगलपुर्व्विति) “ नमो अरिहंताणं
ति ” भणनपूर्वं विनयनता भणन्ति किमित्याह (संदिसहे-
त्ति) सूरिरनुजानातीत्यर्थः । गुरुरपि भणति (लाभोत्ति)
कालोचितानुकूलानपायित्वात् उपयुक्तो निमित्ते ऽप्यसभ्रान्तः
॥ ४ ॥ ततः किमित्याह-

कहपेच्छमोत्ति पच्छा, सविसेसणया जणंति ते सम्मं ।

आह गुरुवि तहत्ति, जह गहिहं पुव्वसाहूहिं ॥ ५ ॥

ततः कथं गृहीष्याम एवं पश्चात् सविशेषनतास्ते साधवः
सम्यग् भणन्ति ततो गुरुरप्याह यथा गृहीत पूर्वसाधुभिरि-
त्यनेन गुरोरसाधुप्रायोग्येन भणनप्रतिषेधमाह-

आवस्मियाए जस्स य, जोगुत्ति जणितु ते उ णिग्गंति ।

णिक्कारणेण कप्पइ, साहूणं वसहिण्णिग्गमणं ॥

आवशिन्या साधुक्रियाभिधायिन्या हेतुभूतया (जस्स-
यजोगुत्ति) भणित्वा निर्गच्छन्ति वसते. तस्यार्थस्त्वेवं यस्य
वस्तुनो वस्त्रपात्रशैक्षादेर्योगः संयमोपकारकः संबन्धो भवि-
ष्यति तं गृहीष्यामीत्यर्थः. किमेतदित्याह निष्कारणे न कल्प-
ते साधूनां वसतिनिर्गमनं तत्र दोषसम्भवादिति । यस्य योग-
इत्यस्याऽकरणे च दोषो यदुक्तमोघनिर्मुक्तौ ॥

जस्स य जोगमकाऊण, निग्गओ न लजेज्ज सच्चित्तं ।

नयवत्यपायमाई, तेणं गहणे कुणमु तम्हा ॥

यस्य योगमित्येवमकृत्वाऽभणित्वा निर्गते सन्न लभते नाभाव्यतया प्राप्नोति सच्चित्तं प्रव्रज्यार्थमुपस्थित गृहस्थं नाप्यचित्तं वस्त्रपात्रादि । अथ यदि गृह्णाति ततः सैन्य भवति । तस्मात्कुरु अस्य योगमिति । एव चोपयोगकरणे चत्वारि स्थानानि तदुक्तम् “ आपुच्छ्णान्ति पदमा, विद्या पडिपुच्छ्णान् य कायवा । आवास्सिआ य तइआ, जस्स य जोगो चउत्थो उ ” ध० ३ अधि० ।

उपयोगगुण—उपयोगगुण—पुं० उपयोग साकारानाकारभेदं चैतन्यं गुणो धर्मो यस्य स तथा । चैतन्यधर्मके जीवे, “ जीवे सासए गुणओ उपयोगगुणे ” स्था० ५ ठा० । भ० ।

उपयोगजुय—उपयोगयुत—त्रि० अवहितमनसि, “ तं पुण सविमेणं उपयोगजुपण तिक्वसखाए ” पंचा० ४ विव० ।

उपयोगद्वया—उपयोगार्थता—स्त्री० विविधविषयानुपयोगाश्रयणे, “ उपयोगद्वयाए अणेगज्जवन्नविप विअह ” विविधविषयानुपयोगानाश्रित्यानेकसूतज्ञावन्नविकोऽप्यहमप्यतीतानागतयोहि कालयोरनेकविषयबोधनात्मन कथंचिदभिन्नानां भूतत्वाच्चेत्यनित्यपक्षोऽपि न दोषायेति । भ० १८ श० १० उ० ।

उपयोगदिद्वारा—उपयोगद्वारा—स्त्री० उपयोजनमुपयोगो विवक्षितकर्मणि मनसोऽभिनिवेशः सारस्तस्येव विवक्षितकर्मण परमार्थं उपयोगेन दृष्ट सारो यथा सा उपयोगद्वारा । अभिनिवेशोपलब्धकर्मपरमार्थायां शुद्धौ, “ उ चयोगदिद्वारा, कम्मपसगपरिघोत्तणविस्साहा ” न० ॥

उपयोगपरिणाम—उपयोगपरिणाम—पुं० उपयोग एव परिणाम उपयोगपरिणाम जीवपरिणामभेदे, प्रज्ञा० १९ पद । स च साकारानाकारभेदाद् द्विधा, स्था० १० ठा० ।

उपयोगवक्त्र—उपयोगवाक्य—न० आनन्दस्य भगवन्प्रतिवाक्यभेदे, दर्श० ।

उपयोगवीरिय—उपयोगवीर्य—आध्यात्मिकवीर्यभेदे, उपयोगवीर्यं साकारानाकारभेदात् द्विविधम् । तत्र साकारोपयोगोऽप्यथा अनाकारश्चतुर्थं तेन चोपयुक्तः स्वविषयस्य ह्यव्यक्तेरकावन्नारूपस्य परिच्छेद विधत्ते इति । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ।

उपयोगात्मा—स्त्री० उपयोगात्मन्—पुं० उपयोग साकारानाकारभेदस्तत्प्रधान आत्मा उपयोगात्मा । सर्वजीवाना सिद्धसन्नारिस्वरूपे विवक्षितवस्तुपयोगाविशिष्टे वा आत्मभेदे, न० ॥ १९ श० १० उ० ॥

उपयोग—उपाङ्ग—न० उपमितमद्वेन । अङ्गावयवभूतेऽहुल्यादौ, प्रज्ञा० २३ पद ॥ कर्म० । आ० म० द्वि० । विशेष० । कर्णादिषु, च । उपाङ्गानि कर्णौ नासे अक्षिणी जङ्घे हस्तौ पादौ च । उच० ३ अ० । आचा० ॥ “ हौति उपगा कष्णाणासञ्जी जघा हत्था पाया य कष्णा णासिगा अञ्जि जघ पादा य एवमादी सव्ये उपगा जवति ॥ नि० चू० १ उ० ॥ कर्म० । अङ्गार्थविस्तररूपे, ॥ कल्प० ॥ शिक्षाद्यङ्गोक्तप्रपञ्चनपरे प्रबन्धे, ज्ञा० ५ अ० । नि० । संगोचंगाण सरहस्साण चउण्हं वेयाणं ” औ० ॥ लोकोत्तरिकाचाङ्गैकदशप्रपञ्चरूपे श्रुते, तानि च द्वादश तथाहि तत्राङ्गानि द्वादश उपाङ्गान्यपि अङ्गैकदेशरूपाणि प्रायः प्रत्यङ्गमेकैकभावा प्रवन्त्येव । तत्राङ्गानि आचाराङ्गादीनि प्रतीतानि । तेषां मुपाङ्गानि क्रमेणामूनि आचाराङ्गस्यौपपानिकम् ॥ १ ॥ सूत्रं तदङ्गस्य राजप्रधीयम् ॥ २ ॥ स्वानाङ्गस्य जीवाभि-

गम ॥ ३ ॥ समवायाङ्गस्य प्रज्ञापना ॥ ४ ॥ भगवत्याः सूर्यप्रज्ञप्तिः ॥ ५ ॥ ज्ञाताधर्मकथाङ्गस्य जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः ॥ ६ ॥ उपासकदशाङ्गस्य चन्द्रप्रज्ञप्तिः ॥ ७ ॥ अन्तकृद्दशाङ्गादीनां दृष्टिवादपर्यन्तानां पञ्चानामप्यङ्गानां निर्यावतिका । श्रुतस्कन्धगतकल्पिकादि पञ्चवर्गा, पञ्चोपाङ्गानि तथाहि अन्तकृद्दशाङ्गस्य कल्पिका ॥ ६ ॥ अनुत्तरोपपातिकदशाङ्गस्य कल्पपावनसिका ६ प्ररन्व्याकरणस्य पुष्पिता ॥ १० ॥ विपाकश्रुतस्य पुष्पचूतिका ॥ ११ ॥ दृष्टिवादस्य वृष्णिदशा ॥ १२ ॥ इति । जं० १ वक्त्र० ॥ उपाङ्गानि केन कृतानीत्यत्र प्रश्नोत्तरे तत्रोपाङ्गानि किं गणधरचिंतानि अन्यथा वा तथाङ्गप्रणयनकावेऽन्यदा वा तन्निर्माणमिति । सूत्रोपाङ्गानि स्थविराः कुर्वन्ति तीर्थकरे विद्यमानेऽन्निद्यमाने यान्यङ्गप्रणयनकावे एव तेषां निर्माणमिति नैकान्त इति नन्दीसूत्रवृत्तौ व्यक्तोक्तमस्ति तेन विशेषस्ततोऽवस्यमिति ही० । (अङ्गपविद्वृष्टशब्दे तथा दर्शितम्) उपाङ्गेषु केन किं विवृतम् उपाङ्गानां च मध्ये प्रथममुपाङ्गं श्रीश्रवणदेवसुरिभिर्विवृतम् । राजप्रधीयानीनि पद् श्रीमलयगिरि पाद्विचिंतानि पञ्चोपाङ्गमयी निर्यावतिका च श्रीचन्द्रसुरिभिर्विवृता तत्र प्रस्तुतोपाङ्गस्य वृत्तिः श्रीमलयगिरिचिन्ताऽपि सप्रति कावदोषेण व्यवच्छिन्ना इदं च गम्भीरार्थतया अतिगहन तेनानुयोगरहित मुद्रितराजकीयकमनीयकांशगृहमित्र न तदर्थार्थिनां हस्तानुयोगार्थितसिद्धिं सजायत इति कल्पितार्थकठनकल्पद्रुमाणां युगप्रधानसमानम् । संप्रति त्रिजयमानगच्छनायकपरमगुरुश्रीहीरविजयसुरीश्वरनिर्दिष्टेन कोशाध्यक्षाङ्गा प्रख्येणैवानुसूत्रमिव मया तदनुयोग प्रारभ्यते ॥ जं० १ वक्त्र० । रा० । तिलके, पुं० वाच० ।

उपगतिक—उपाङ्गत्रिक—न० औदारिकवैकियाहारकाङ्गोपाङ्गरूपे त्रये, कर्म० ॥

उपजण—उपाङ्गजन—न० उप अञ्ज ल्युट्, वेपने, गोमयादिनानुवेपने, संमार्जनोपाजनेन संकेनोत्वेखने, च । वाच० ॥ अन्यङ्ग, “ अखोवजण वणाणुवेवणञ्ज ” सूत्र० २ श्रु० १ अ० । आधारे ल्युट् । अजनाधारे, हस्तादौ च । वाच० ॥

उपजुजव—उपाङ्गजव—पुं० परैरश्रूयमाणेऽन्तःसंजल्पनरूपे उपभेदे, ध० ४ अधि० ॥

उपकल्प—उपकल्प—पुं० उपगतः कल्पम् । अत्या० स० कल्पोपगते, जके पाने, न० । उप सामीप्ये उपेत्य कल्पते इति उपकल्प । आहारादिषु उपेत्योपकारे वर्तते इत्युपकल्प । आहारादिना साधारणप्रदकरणे, । पुं० चू० ॥

एतो पुच्छा महंतु, उपकल्पं उपगहे । उपकल्पती करोति, उपणाइव होति एकदा ॥ जत्तेण व पाणेण व, उपगहं तत्रो कुणति । उपकल्पति गुणधारी, उपकल्पं वियाणादि ॥ सुद्धिओ पिवासिओ वा, सीतञ्चित्तो व ण तरति । पट्टितं तस्स करोति, उपगहपत्तं कुमुसम वा धुणे ॥ जो उप्पाए समाहिं, चउच्चिहं णाणंदसणचरित्ते । ततो य तवममाहिं, तस्स खमाणिज्जए होइ ॥ जत्तेण व पाणेण व, उपगरेण व उपगहितदेहो । जं कुणति सो ममाहिं, तस्सावरणं हवति दाता ॥ जत्तस्स व पाणस्स व, उपकरणस्स व उपगहकस्स । जो कुणति अंतवार्यं, तस्सावरणं पवटो चि ॥ एसवकप्पो जणित्ता ॥ पं० जा० ॥

उर्वकम्

श्याणि उर्वकम्पो तत्थ गाहा “ भत्तेण व पाणेण व ”
उव सामीप्ये उपेत्य कल्पते इत्युपकल्प. आहारादिसु उपेत्योप-
कारे वर्तते इत्युपकल्प. साहुस्स उवग्गह करेण आहाराणा-
पदनस्स उवस्सव मूढा मूढगुणउत्तरगुणधारी उवकम्पतं वि-
याणाहि गाहा “ भत्तेण य सो पुण जत्ताजहिं साहुस्स उवग्गहं
कुग्गमाणो समाहि समुप्पायणं चउच्चिह पि नाणदरिसणतवच-
रित्तममाहिं सो पुण समाहिमुप्पायतो तासिं चव नाणदरिसण-
चरित्तनवसमाहीण आवरणं ढणडकमं गाहा “ भत्तस्स य पा-
णस्स य ” जो पुण अतरायं करेण आहाराणां साहुस्स दिज्जता-
ण मे तासिं चव णाणदरिसणतवसमाहीण अतराए पवहुड
सो णाणाअतराअयं अत्र उवकम्पो ॥ पं० चू० ॥

उर्वकम्पतं-उपकल्पयन्- त्रि० निष्पादयति, “जेसिं तेहिं उवक-
प्पति अन्न पाण तह वि ” उपकल्पयन्ति निष्पादयन्ति सूत्र०
१ श्रु० ११ अ० ॥

उर्वकम्-उपकृत- त्रि० उप-कृत० । कृतोपकारे, यस्योपकारः
ह्यनस्तस्मिन् वाच० । परैर्वर्तिते, “अणुवक्यपराणुग्गहपरायणा”
आव० ४ अ० ॥

उर्वकम्पतं-उपकम्पत्- त्रि० व्रजति, “पक्षासमक्षितावेगे । नारीणं
वममुवकसति ” सूत्र० १ अ० ४ अ० ॥

उर्वकुड्ड-उपकुड्ड- न० कुड्डाना समीपमुपकुड्डम् । तत्र वर्त्त-
न्ते यानि नक्कत्राणि तान्युपचारादुपकुड्डानीति व्युत्पत्तेः कुड्डसंज्ञ-
काना नक्कत्राणामधस्तनेषु नक्कत्रेषु, तानि द्वादश । श्रवणं पूर्व-
जाडपदा रेवती जरणी रोहिणी पुनर्वसू अश्लेषा पूर्वफाल्गुनी
हस्त स्वाती ज्येष्ठापूर्वाषाढाश्चेति । ज० ७ वक्क० । चं० ॥ सू०
प्र० (णक्खत्त शब्दे सूत्रन. स्पष्टीकृतविष्यति)

उर्वकम्पुर-उपकेशपुर- न० स्वनामरयते तीर्थभेदे, यत्र वीर-
भगवत्प्रतिमा ॥ ती० ॥

उर्वकोमा-उपकोमा- स्त्री० पाटविपुत्रवासिन्या कोशागणि-
कायाः कनिष्ठजगिन्याम्, “पाटविपुत्ते नयेरे षो गणियातो कोसा
उवकोसातो । आ० म० ढि० । कोसाए रुहरिकामगिणी उव-
कोसातीण सम वरस्ची वसति । आ० चू० ४ अ० । (श्रुतज-
द्वन्द्वे कथानकम्)

उर्वकम्-उपकम्-पुं० उपकम्पणमुपकम् उप-कम्प घञ वृद्ध्यजावः ।
उपाये, आचा० १ श्रु० ७ अ० ८ उ० । “सोच्चा भगवाणुसासाणं
सच्चे तत्थ करेणुवकम् ” तदुपकम्पं तत्राद्युपायं कुर्यात् सूत्र०
१ श्रु० ३ अ० । उपायपूर्वके आरम्भे, तद्देवाश्च यथा—

तिविहे उर्वकमे पणुत्ते तं जहा धम्मिए उर्वकमे अहम्मिए
उर्वकमे धम्मियायम्मिए उर्वकमे ॥

उपकम्पणमुपकम्प उपायपूर्वक आरम्भो धर्मश्रुतचारित्रात्मके
भव स वा प्रयोजनमस्येति धार्मिकश्रुतचारित्रार्थ आरम्भ इत्यर्थ-
स्तथा न धार्मिकोऽधार्मिक सयमार्थस्तथा धार्मिकश्चासौ देशत-
मंयमरूपत्वाद् धार्मिकश्च तथैवासयमरूपत्वाद्वा धार्मिकाधार्मि-
कौ देशविरत्यारम्भ इत्यर्थः । अथवा नामस्थापनाद्व्यक्तेत्रकाव-
भावज्ञेदात् परुविध उपकम्पस्तत्र नामस्थापने सुज्ञाने इव्योपकम्प-
स्तु ज्ञानादीगन्धशरीरव्यतिगिक्लिष्या सच्चित्ताच्चित्तमिश्रद्वयज्ञे-
दात् । तत्र मच्चित्तद्वयोपक्रमो द्विपदचतुष्पदापटभेदजिज्ञा पुनरे-
कैको द्विविध परिकर्मणि वस्तुविनाशे च । तत्र परिकर्मद-
व्यन्य गुणविशेषकरण तस्मिन्मनि तद्यथा घृताद्युपयोगेन पुर-
म्य पर्णादिकरण एव शुक्रमागिकादीनां दिङ्गागुणविशेषकरण-
म् । तथा चतुष्पदानां इन्ध्यादीनाम् अपदानां च वृक्षादीनां

वृक्षाद्युर्वेदोपदेशात् चार्क्ययादिगुणापादनमिति । तथा वस्तु-
विनाशे च पुरुषादीनां खड्गादिभिर्विनाशे एवोपक्रम इति । एव-
मच्चित्तद्वयोपक्रम पद्मरागादिमणे. क्वारमृत्पुटपाकादिना वैम-
ल्यापादनं विनाशश्चेति । मिश्रद्वयोपक्रमस्तु कटकदिविचूर्णित-
पुरुषादिद्वयस्यैवेति । तथा क्षेत्रस्य शाब्दिकेक्षेत्रे परिकर्मवि-
नाशो वा क्षेत्रोपक्रमस्तथा कावस्य चन्द्रोपरागादिलक्षणस्योप-
क्रम उपायेन परिज्ञानं कावोपक्रमः । तथा जावस्य प्रशस्ताऽप्रशस्त-
रूपस्योपायतः परिज्ञानमेव जावोपक्रमः । स चाप्रशस्तो डोमि-
नीगणिकामात्यदृष्टान्तादवसेयः । प्रशस्तस्तु श्रुतादिनिमित्तमा-
चार्यादिजावोपक्रम एव धार्मिकस्य सयतस्य यश्चारित्रार्थे इ-
व्यक्षेत्रकावजावानामुपक्रम उक्तस्वरूप स धार्मिक एवोपक्रम ।
तथा अधार्मिकस्याऽसयतस्यासंयमार्थे य सोऽधार्मिक एव ।
तथा धार्मिकाधार्मिकस्य देशविरतस्य य. स धार्मिकाधा-
र्मिक इति ॥ अथ स्वाम्यन्तरज्जेदोपक्रममेव त्रिधाह—

अहवा तिविहे उर्वकमे पणुत्ते तं जहा आयोवकमे परो-
वकमे तदुजयोवकमे एवं वेयावचे आणुगाहे आणुसिडी
उवाड्जने एवमिक्किे तिविरे आवावगा जहेव उर्वकमे ॥

तत्रात्मनोऽनुकूलोपसर्गादौ शीघ्ररक्षणनिमित्तमुपक्रमो वैदान-
सादिना विनाशः परिकर्म वा आत्मार्थे वा उपक्रमोऽन्यस्य वस्तु-
न आत्मोपक्रम इति । तथा परस्य परार्थे चोपक्रम परोपक्रम इति
तदुभयस्य आत्मपरलक्षणस्य तदुभयार्थे चोपक्रमस्तदुजयोपक्रम
इति । एवमिति । उपक्रमसूत्रवत् आत्मपरोऽन्यज्जेदेन वेयावृत्त्या-
दयो वाच्याः । स्या० ३ उ० । प्रथमत सर्वकृत्यविधौ, आतु० ।
उपक्रम्यतेऽनेनेत्युपक्रम । कर्मवेदोपाये, ज० १ श० ४ उ० ।
उपक्रमणमुपक्रम । कर्मणामनुदयप्राप्तानामुदयप्रापणे, सूत्र० १ श्रु०
२ अ० । उपक्रम्यते क्रियतेऽनेनेति उपक्रम । कर्मणो वक्तृत्वेदी-
रितत्वादिना परिणमनहेतौ जीवस्य शक्तिविशेषे, योऽन्यत्र कर-
णमिति रुढ । तद्देवा यथा—

चउच्चिहो उर्वकमे पणुत्ते तं जहा वंधणोवकम् उदरिणो
वकमे उवसामणोवकमे विप्परिणामनोवकमे ॥

उपक्रमणं चोपक्रमो बन्धनादीनामारम्भ. स्यादारम्भः उप-
क्रम इति वचनादिति तत्र बन्धनं कर्मपुट्टलानां जीवप्रदेशा-
नाञ्च परस्पर सन्बन्धनमिदञ्च सूत्रमात्रबद्धलोहशलाकासंब-
न्धोपममवगन्तव्य तस्योपक्रम उक्तार्थो बन्धनोपक्रमः । आ-
सकलितावस्थस्य वा कर्मणो बद्धावस्थीकरण सन्बन्धनं तदे-
वोपक्रमो वस्तुपरिकर्मरूपो बन्धनोपक्रमो वस्तुपरिकर्मव-
स्तुविनाशरूपस्याप्युपक्रमस्याभीहितत्वादिति । एवमन्यत्रा-
पि । स्या० ४ उ० २ उ० । (बन्धनोपक्रमादीनां व्याख्या स्वस्व-
स्याने) मरणे, वृ० ४ उ० । व्यापादे, दूरस्यस्य स तां वस्तु-
नस्तैस्तैः प्रकारैः समीपानयने, “ उपक्रमणमुपक्रान्तिर्दृश्यनि-
कटक्रिया ” उक्त० १ अ० । व्याचिख्यासितशास्त्रस्य समीपानयन-
दक्षणे चतुर्णामनुयोगद्वाराणां प्रथमे द्वारं, आचा० १ श्रु० १ अ० ।
अथोपक्रमस्य निरुक्तिमाह—

सत्यस्मोवकम्पण, उर्वकम्पो तेण तम्मि य तत्रो वा ।

मन्थमपीदीकरणं, आणुयाणं नासदेसम्मि ॥

उप नामोप्ये क्रमु पाटविकेपे उपक्रमण दूरस्यस्य शास्त्रादिवस्तु-
नस्तै प्रतिपादनप्रकारे समीपीकरणं न्यासदेशानयनं निक्षेप-
योग्यताकरणमित्युपक्रम । उपक्रान्त ह्युपक्रमान्तगतज्ञेद्विचारित
निक्षिप्यते नान्ययेति जाव । उपक्रम्यते वा निक्षेपयोग्य क्रियतेऽ-
नेन गुरुवाग्योगेनेत्युपक्रमः । अथवा उपक्रम्यतेऽस्मिन् शिष्यश्रम-

णत्रावे सतीति अथवा उपक्रम्यतेऽस्माद्धिनीतविनेयविनयादित्यु-
पक्रम विनेयेनाराधितो हि गुरुरुपक्रम्य निक्षेपयोग्य शास्त्र करो-
तीत्यभिप्राय । तदेव करणाधिकरणापादानकारकैर्गुरुवाग्योगा-
दयोऽर्था विवक्षाभेदतो भेदेनोक्ता । यदि तु विवक्षया सर्वेऽप्ये-
कैककरणादिकारणवाच्यत्वेनोच्यन्ते । तथापि न दोषः ।
(सत्त्वसमीचीकरणमिति) शास्त्रस्य समीचीकरण शास्त्रस्य
न्यासदेशानयन निक्षेपयोग्यताकरणमुपक्रम इति सर्वत्र संबध्य-
त इति ॥ विशे० ६ द्वा० । अनु० । उपक्रमणमुपक्रम इति भाव-
साधनः । शास्त्रस्य न्यासदेशसमीचीकरणलक्षण उपक्रम्यते
वाग्योगेनेत्युपक्रम इति करणसाधनः । उपक्रम्यतेऽस्मिन्निति वा
शिष्यश्रवणत्रावे सतीत्युपक्रम इत्यधिकरणसाधनः । उपक्रम्य-
ते अस्मादिति वा विनेयविनयादित्युपक्रम इत्यपादानसाधन
इति । स्था० १ ग० । व्य० । आ० म० प्र० । सूत्र० । ज० ।
उपक्रमा द्विधा । शास्त्रीय इतरश्च । शास्त्रानुगतः शास्त्रीयः
(आचा०) इतरश्च लोकप्रासिद्धः । तत्रेतरजिज्ञासयाह—

से किं तं उपक्रमेऽग्रविहे पण्त्ते तं जहा एणामोवक्रमे
उवणोवक्रमे दव्वोवक्रमे खेत्तोवक्रमे काटोवक्रमे जावोवक्रमे
मे नामउवणाओ गयाओ ॥

अत्र कचिदेव दृश्यते उपक्रमे दुविहे पण्त्ते इत्यादि "अथ च
पाठः आधुनिको युक्तश्च आह वा उपक्रमे उविहे पण्त्ते इत्या-
दि वक्ष्यमाणग्रन्थोपन्यासस्याघटमानताप्रसङ्गात् । यदि शा-
स्त्रीयोपक्रमोऽत्र प्रतिज्ञातः स्यात्तत्र वक्ष्यमाणसूत्रमेव स्यात् "से
किं तं सत्योवक्रमे २ उविहे पण्त्ते इत्यादि " नचैव तस्मान्नेह
सूत्रद्वैविध्यप्रतिज्ञा किन्चित्तरोपक्रमभरणं चेत्सि विकल्प्य यथा
निर्दिष्टमेव सूत्रमित्यत्र विस्तारेण । प्रकृत प्रस्तुत सूत्रम् । नाम-
स्यापनोपक्रमव्याख्या नामस्यापनावश्यक व्याख्यानुसारेण क-
र्त्तव्या । अनु० । विशे० ॥

द्व्योपक्रमः ।

से किं तं दव्वोवक्रमे २ दुविहे पण्त्ते तं जहा आग-
मतो अ नोआगमतो अ । जाणयसरीरञ्जविअसरीरवइरित्ते
दव्वोवक्रमे २ तिविहे पण्त्ते तं जहा सचित्ते अचित्ते मीसए ।
से किं तं सचित्ते दव्वोवक्रमे २ तिविहे पण्त्ते तं जहा
दुपए चउपए अपए एकिके पुण दुविहे पण्त्ते तं जहा
परिक्रमे अ वतुविणासे अ ॥

द्व्योपक्रमव्याख्यापि द्व्यवश्यकवदेव यावत्तदव्वोपक्रमे इत्या-
दि । तत्र द्रव्यस्य नटादेरुपक्रमण काद्यान्तरभविनाऽपि पर्यायेण
सहेदानीमेवोपायविशेषतः सयोजन द्व्योपक्रमः । अथवा द्व्ये-
ण घृतादिना चूमादौ द्व्ययत घृतादेरेवोपक्रमो द्व्योपक्रम
इत्यादि । कारकयोजना विवक्षया कर्त्तव्येति । स च त्रिविधः
प्रज्ञस्तथा सचित्तद्व्यविषयः सचित्तः । अचित्तद्व्यविषयोऽ-
चित्तः । मिश्रद्व्यविषयस्तु मिश्रः । द्व्योपक्रमस्त्रिविधः प्रज्ञ-
स्तथा द्विपदानां नटनर्त्तकादीनां चतुपदानामभ्वहस्त्यादीना-
मपदानामात्रादीनाम् । तत्रैककः पुनरपि द्विधा परिकर्मणि वस्तु-
नाशे च । तत्रावस्थितस्यैव वस्तुनो गुणविशेषाधान परिक-
र्मः । तत्र परिकर्मणि परिकर्मविषयो द्व्योपक्रमः । यदा तु
वस्तुना विनाश एवोपायविशेषैरुपक्रम्यते तदा वस्तुनाशविष-
यो द्व्योपक्रमः । सूत्र द्विपदाना नटनर्त्तकादीना घृताद्युपयोगेन
वत्तवर्णादिकरण वर्णस्कन्धवर्द्धनादिक्रिया वा परिकर्मणि सचि-
त्तद्व्योपक्रमः ॥

द्विविधमप्येतदुपक्रम विभाणिपुराह—

से किं तं दुपए उवक्रमे नराणं नट्टाणं जह्वाणं मह्वाणं
मुठियाणं वेलंवाणं कहगाणं पवगाणं वासगाणं आइ-
कखगाणं लंवाणं मंवाण तूणइह्वाणं तुंवीणियाणं काया-
णं मागहाणं सेत्तं दुपए उवक्रमे ॥

अत्र निर्वचन (दुपयाण नट्टाणमित्यादि) तत्र नाटकानां
नाटयितारो नटास्तेषां (नट्टाणति) नृत्याविधायिनो नर्तका-
स्तेषां (जह्वाणति) जह्वा वरत्रा खेत्तकास्तेषां राजस्तोत्रपाठ-
कानामित्यन्ये (मह्वाणति) मह्वाः प्रतीतास्तेषां (मुठियाणति)
मोष्ठिका ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति मल्लविशेषा एव तेषां (वेडं-
गाणति) विटम्बका विदूषका नानावेपादिकारिण इत्यर्थः ।
तेषां (कहगाणति) कथकानां प्रतीतानाम् (पवगाणति)
प्लवका ये उत्प्लवन्ति गर्तादिक क्रपाभिर्लङ्घयन्ति नद्यादि-
कं वा तरन्ति तेषां (लासगाणति) लासका ये रासकान्
गायन्ति तेषां जय शब्दप्रयोक्तृणां वा भण्डानामित्यर्थः । (आ-
यखगाणति) ये शुभाशुभमाख्यायन्ति ते आख्यायकास्तेषां
(लंखाणति) ये महावशाग्रमारोहन्ति ते लखास्तेषाम् (मं-
खाणति) ये चित्रपटादिहस्ता भिन्नां चरन्ति ते मखास्ते-
षाम् (तूणइह्वाणति) तूणाभिधानवाद्यविशेषवनाम् (तुं-
वीणियाणति) वीणावादकानां (कायाणति) कावडिवा-
हकानाम् (मागहाणति) मङ्गलपाठकानामेषां सर्वेषामपि
यद्घृताद्युपयोगेन बलवर्णादिकरण वर्णस्कन्धवर्द्धनादिक्रिया
वा स परिकर्मणि सचित्तद्व्योपक्रमः । यस्तु खड्गादिभिरे-
षां नाश एवोपक्रम्यते सम्पाद्यते स वस्तुनाशे सचित्तद्व्यो-
पक्रम इति वाक्यशेषः । अन्ये तु शास्त्र ग्रन्थवृत्त्यादिकला-
सम्पादनमपि परिकर्मणि द्व्योपक्रम इति व्याचक्षते एतच्चा-
युक्त विज्ञानविशेषात्मकत्वाच्छास्त्रादिपरिज्ञानस्य च ज्ञावत्त्वा-
दिति । अथवा यथात्मकद्रव्यसंस्कारमात्रापेक्षया शरीरवर्णा-
दिकरणवदित्थमुच्यते तर्ह्येतदप्यदुष्टमेवेति । सेत्तमित्यादि-
निगमनम् ।

अथ चतुष्पादानां द्विविधमप्युपक्रम विभाणिपुराह—

से किं तं चउपए उवक्रमे, चउपयाणं आसाणं हत्थीणं ।
इच्छादि सेत्तं चउपयउवक्रमे, से किं तं अपए उवक्रमे ॥
अपयाण अंवाणं अंवाणगाणं इच्छाऽसेत्त अपयउवक्रमे ।
सेत्तं सचित्ते दव्वोवक्रमे ॥

से किं तमित्यादि । अत्र निर्वचन "चउपयाणं आसाणं हत्थी-
णमित्यादि अच्चादय प्रतीता एव एतेषां शिक्षा गुणविशेष-
करण परिकर्मणि खड्गादिस्तेषां नाशोपक्रमण वस्तुनाशे
सचित्तद्व्योपक्रम इतीहापि वाक्यशेषः । सेत्तमित्यादिनिगम-
नम् । अथापदानां द्विविधमप्युपक्रम विभाणिपुराह । अत्र निर्वच-
नम् । "अपयाण अंवाणं चारगाणमित्यादि ' इहात्रादयो देश-
प्रतीता एव नवर (चाराणति) येषु चारकुलिका उत्पद्यन्ते ते
चारवृत्ताः । आप्रादिशब्दाच्च वृत्तास्तत्फलानि वा गृह्यन्ते तत्र वृ-
त्ताणां वृत्तायुर्वेदोपदेशाद्वाऽऽभ्यादिगुणानन्तनां तु गर्तप्रज्ञे-
पकोटवपलालखगनादिना आश्वेव पाकादिकरण परिकर्मणि
शस्त्रादिभिस्तु मूलत एव विनाशन वस्तुनाशे सचित्तद्व्यो-
पक्रम इत्यत्रापि वाक्यशेषः । सेत्तमित्यादि निगमनद्वयम् ॥

अथाचित्तद्व्योपक्रम विवचुराह—

से किं तं अचित्ते दव्वोवक्रमे मंडाणं गुडाणं मंडणी-
णं सेत्तं अचित्ते दव्वोवक्रमे ॥

स्वप्नादयः प्रतीता एव नवरं मन्त्रादीं स्वप्नशर्करा एतेषां स्वप्नाद्यन्तित्तद्रव्याणामुपायविशेषतो माधुर्यादिगुणविशेषकरणं परिकर्मणि सर्वथाविनाशकरणं वस्तुनाशे अचित्तद्रव्योपक्रम इत्यत्रापि वाक्यशेषः । सेत्तमित्यादिनिगमनम् ॥

अथ मिश्रद्रव्योपक्रममाह-

से किं तं मीमए द्रव्योपक्रमे, मा चैव आसगर्मणि आसाइ मेत्तं मीमए द्रव्योपक्रमे सेत्तं जाणयसरीरभवित्रसरीर तव्वतिरित्ते द्रव्योपक्रमे सेत्तं नो आगमतो द्रव्योपक्रमे । सेत्तं द्रव्योपक्रमे ॥

(सेकितमित्यादि) स्थात्मकोऽन्वयान्तरणविशेषः आदर्शस्तु वृषजादिग्रीवामरणम् आदिशब्दात् कुडुमादिपरिग्रह ततश्च तेषां मन्वादीनां कुडुमादिजिर्मणिरुतानां स्थासकादिजिस्तु विभूयितानां यच्चिप्यादिगुणविशेषकरणं स्वप्नादिजिर्विनाशो वा स मिश्रद्रव्योपक्रम इति शेषः । अन्वादीनां सचेतनत्वात् ह्यन्वादीनामचेतनत्वात् मिश्रद्रव्यत्वमिह ज्ञावनीयम् । अत्र च संकितनग अपि वाचनाविशेषा इत्यन्ते तेऽप्युक्तानुसारेण भावनीया । सेत्तमित्यादिनिगमनचतुष्टयम् । उक्तोऽव्योपक्रमः ।

क्षेत्रोपक्रममभिधत्सुराह-

से किं तं खेतोपक्रमे जसं हलकुलिआइहिं । खेत्ताइं उपक्रमिच्छंति सेत्तं खेतोपक्रमे ॥

क्षेत्रोपक्रम परिकर्म विनाशकरणं क्षेत्रोपक्रमं सक इत्याह (खेतोपक्रमेति) तत्र ह्यत्र प्रतीतम् अग्रोनिवृत्तिरिक्तीकणलो-हपट्टिक कुलिकं वसुतरं काष्ठं तृणादिच्छेदार्थं यत् क्षेत्रावस्थितं तन्मन्मण्डलादि प्रसिद्धं कुत्रिकमुच्यते ततश्च यदत्र ह्यकुलिकादिभिः क्षेत्राण्युपक्रम्यन्ते चीजवपनादियोग्यतामानीयन्ते स परिकर्मणि क्षेत्रोपक्रमः । आदिशब्दात्क्षेत्रोपक्रमनादिभिः क्षेत्राण्युपक्रम्यन्ते विनाशयन्ते स वस्तुनाशे क्षेत्रोपक्रमः । गजेन्द्रमूत्रपुरीषादिवेदेतेषु क्षेत्रेषु योजानामप्ररोहणादिनिष्ठानि क्षेत्राणि इति व्यपदिश्यन्ते । आह । यद्येवं क्षेत्रगतपृथिव्यादिद्रव्याणामेतौ परिकर्मविनाशौ इत्थं च अव्योपक्रम एवायं कथं क्षेत्रोपक्रम इति सत्यं किं तु क्षेत्रमाकाशं तस्य चामूर्तत्वात् मुख्यतयाह्युपक्रमः समवति किं तु तदाश्रेयस्त्व्याणां पृथिव्यादीनां यः उपक्रमः स क्षेत्रेऽपि उपचर्यते । दृश्यते च आश्रेयधर्मोपचारात् आशयः । उक्तं च । “ खेतमन्वयं निचं, तस्स परिकर्माणं नय-विणासो । आदेयगयवसेणड, करणविणासो वयारोत्थ ” इत्यादि सेत्तमित्यादिनिगमनम् ॥

सम्प्रति क्षेत्रोपक्रममाह-

नोवाए वक्रमणं, हलकुलियाहिं वा वि खित्तस्स ।

सम्पज्जन्मिकम्मं, पज्जवतत्तागाइयुं नु परिकम्मं ॥

यन्वावा आदिशब्दात्तुपादिभिश्च नदीं तरति । अथवा हलकुलिकादिजिर्मणिकेत्रोपक्रमेणम् यदि वा यत् क्रियते गृहादीनां ममार्जनं चूमिकर्म वा देवकुडादीनां यच्च वा यथोन्मार्गशोधनं तन्नाग व्याख्यात इत आदिग्रहणं वा तदादिषु यन्परिकर्म स्वतन्नादिशब्दणमेव समस्तोऽपि क्षेत्रोपक्रमः ॥

काशोपक्रमसुप्रम्-

मे किं तं काशोपक्रमे १ जसं नात्तिआइहिं काशोपक्रमेणं कीण्ड मेत्तं काशोपक्रमे ॥

काशोऽव्यपर्यायं स पय इत्यपर्यायं चित्रकामणवन्मललितरुपायिन इति द्रव्योपक्रमानिधाने काशोपक्रम उक्तं एव प्रव-

ति । अथवा समयावधिमुहुत्तेन्यादि रूपस्य काशस्य स्वतन्त्रमेवोपक्रममभिधत्सुराह ॥ सूत्रकार (सेकितमित्यादि) काश-स्योपक्रम काशोपक्रम सक इत्याह (जसं नात्तिआइहिं) इत्यादि णमिति वाक्यालकारे यदिह नात्तिकादिजिर्नादिशब्दात् तृणच्छायांनक्त्रादिपरिग्रहस्तैः काश उपक्रम इति शेषः । तत्र नात्तिका तान्नादिमयघटिका । तृणसकुच्छायादिना वा ण्तावत्यो-रण्यादिकाशोऽतिक्रान्त इति यत्परिज्ञान भवति परिकर्मणि काशोपक्रम यथा तत्परिज्ञानमेव हि तस्यैह परिकर्म यत् नक्त्रादिचारे काशस्य विनाशनं स वस्तुनाशे काशोपक्रमस्तथा ह्यनेन ग्रहनक्त्रादिचारेण विनाशित काशो न भविष्यत्यधुना धान्यादिसपत्तय इति वक्तारो भवन्ति । अनु० ॥ किञ्च-

त्रायए नालियाए व, परिकम्मं मे जहत्थविन्नाण ।

रिक्त्वाड य चारेहि य, तस्म विणामो विवज्जासो ॥

(से) तस्य समयावधिका घटिका मुहुत्तादिलक्षणस्य काशस्ये-दमेव परिकर्म यत्किमित्याह यद्यथार्थविज्ञान यथावत्परिज्ञान कथेत्याह शब्दादिप्रतिच्छाया रूपच्छाया या घटिकारूपया च नात्तिकाया विनाशस्तर्हि तस्य क इत्याह विपर्यासो वैपरीत्यभ-वनमनिष्टफलदायिकतया परिणमनमित्यर्थः । कैरित्याह ऋक्-गृहादिचारेस्तथा च वक्तारो ज्वलन्त्यमुकेन नक्त्रेण ग्रहेण वा इत्यमित्यं गच्छता विनाशित काश इति । उक्तं काशोपक्रम । विशेषः । यद्वा “ सावविवोहेसु यदुमाण ” द्रुमाणां शमीचिञ्चि-निकाप्रभृतीनां स्वापे विवोधे च ज्ञायते यथागतोऽस्तमादित्य उदितो वेति । एष काशोपक्रमः । वृ० १ उ० ॥

अथ भावोपक्रममाह-

से किं तं जावोपक्रमे १ दुविहे पामत्ते तं जहा आगमतो अ नोआगमतो अ । जाणए उवत्ते नो आगमतो दुविहे पामत्ते तं जहा पसत्थे अपसत्थे अ ॥

भावोपक्रमो द्विविधः प्रज्ञप्नस्तथा आगमतो नो आगमतश्च । तत्रोपक्रमशब्दार्थज्ञस्तत्रोपयुक्तश्चागमतो भावोपक्रम (से किं त नो आगमतो इत्यादि) अत्रोत्तरम् (नो आगमतो जावो-पक्रमे दुविहेत्यादि) इहानिधायार्यो जीवद्रव्यपर्यायो भावगच्छेनाभिप्रेत । उक्तं च “ जावान्निध्या पञ्चस्वभावसत्तात्मयो-न्यनिप्रायस्ततश्च भावस्य परकीयानिप्रायस्योपक्रमण यथा तत्परिज्ञान जावोपक्रम । स च द्विविधः प्रशस्तोऽप्रशस्त-श्चेति । तत्राप्रशस्तानिधिन्या आह-

तस्य अपसत्थे मोरिणी गणिआ अमच्चाईणं ।

(तस्य अपसत्थेति) इह तात्पर्यं ब्राह्मण्या वेद्यया अमान्येन च यन्परकीयभावस्य यथा तत्परिज्ञानलक्षणमुपक्रमण कृतं सोऽप्रशस्तभावोपक्रम संसारफलत्वात् । अनु० । अशुभस्य तस्य भावोपक्रमस्य ब्राह्मणीवेद्योऽमात्याद्या दृष्टान्ताः प्र-तिपादितास्तद्यथा-

एकस्या ब्राह्मण्यास्तिस्र पुत्रिकाः तासां च परिणयनान-न्तर तथा करोमि यथैना सुकिना भवन्त्विति विचिन्त्य माता ज्येष्ठदुहितर प्रत्यवोचच्छुभत त्वया वासजवनसमागमे स्व-पत्ता किञ्चिदपराश्रमुद्राद्य मूर्ति पादप्रहारेण हन्तव्यो हतश्च यदनुतिष्ठति तन्ममारयेयं कृतं च तथा तथैव सोऽप्य-निस्तेहनरलितमना अपि प्रियतमे पीडितस्ते सुकुमारच-रणो भविष्यतीत्यभिधानपूर्वकं तस्याश्चरणोपमर्दनं चकार । अमु च व्यनिकर सा मात्रे निवेदितवती साप्युपक्रान्तजा-मातृकजाया दृष्ट्या दुहितर प्रत्यङ्वादीत् । पुत्रिके यदोचते

तत्तदीयगृहे कुरु त्वं न तवावचनकरो प्रती भविष्यतीति । द्वितीयापि तथैव शिक्षिता । तथापि च तथैव स्वजर्ता शिरसि प्रहतः केवलमसौ नैतत्कुलप्रसृतानां युज्यत इत्यादि किञ्चित्करणमेकं ऊपित्वा व्युपरतस्तस्मिन् व्यतिकरे तथा मातुर्निवेदिते प्रोक्तं मात्रा वत्से ! त्वमपि यथेष्ट तद्गृहे विजृम्भस्व केवल त्वद्वर्ता ऊपित्वा स्थास्यति । एव तृतीययापि मातृशिक्षितया इहित्रा तथैव प्रहतः स्वजर्ता केवलमेतेनोच्छ्रद्धनुच्छकोपेन नूनमकुलीना त्वं येनैव शिष्टजनानुचित विचे—एसे इत्याद्यभिधाय गाढ कुट्टयित्वा निष्काशिता गृहात् । तथा च गत्वा सर्वं मात्रे निवेदितम् । ततस्तया विज्ञातजामातृजावतया तत्समीपं गत्वा वत्स ! स्वकुलस्थितिरियमस्माकं यदुत प्रथमसमागमे वध्वा वरस्येत्थं विधातव्यमित्यादि किञ्चिदभिधाय कथमप्यनुनीतोऽसौ दुहिता च प्रोक्ता वत्से ! इतराधस्ते भर्ता भविष्यति परमदेवतावदप्रमत्ततया समा-राधनीय इति ब्राह्मणीहृष्टान्तः ।

अथ गणिकाहृष्टान्त उच्यते ॥ एकस्मिन्नगरे चतुःषष्टिविज्ञानसहिता देवदत्ताभिधाना रूपादिगणवती वैश्या परिवसति तथा च ह्यजङ्गनाभिप्रायपरिज्ञानार्थं स्वव्यापारं कुर्वत्या सर्वा अपि राजपुत्रादिजातयो रतिजवनभित्तिषु चित्रकर्मणि द्वेषितास्तत्र च यः कश्चिज्जाजपुत्रादिरागच्छति स यत्र श्रुताभ्यासस्तत्तदेव चित्रलिखित इष्टा अत्यर्थं प्रशंसति । ततोऽसौ विद्यासिनी राजपुत्रादीनामन्यतरत्वेन निश्चित्य यथौचित्येनोपचरति । आनुकृत्येनोपचरिताश्च राजपुत्रादयस्तस्यै प्रचुरमर्यजात प्रयच्छन्तीति गणिकाहृष्टान्तः ।

अथाऽमात्यहृष्टान्तोऽभिधीयते ॥ एकस्मिन्नगरे कश्चिज्जाजामात्येन सहाश्ववाहनिकायां निर्गतस्तत्र च पथि गच्छता राजतुरङ्गमेण कश्चिद्विस्वहृष्टदेशे प्रवृण्वणमकारि तत्र तत्रदंशपृथिव्या स्थिरत्वेन षष्ठस्थिरत्व चिरेणाप्यगुणं व्यावर्तमानो राजा तथैव व्यवस्थितमस्त्राक्षिरावस्थायिजलः शोभनाऽत्र प्रदेशे तत्रागो जविष्यतीति चिन्तित चिरमवद्वोकितवांस्तदिति । ततश्चेद्धिताकारकुशद्यतया विहितं तदभिप्रायेणामात्येन राजादेशमन्तरेणापि खानितं तत्रदेशे महासरः नत्पाल्यां च रोपिता, सर्वैर्तुक्रुपुफकत्रसमृद्धयो नानाजातीयतरुनिवहा । अन्यदा च तेनैव प्रदेशेन गच्छता भूपालेन हृष्टं पृष्टं व्याहो मानससरोवरवद्वर्णाय केनेष्ट खानितं सरः । अमात्यो जगाद् देव ! जवादिरेव । राजा सविस्मय प्राह कथं कश्च कदा मयैतत्कारणाय निरूपित इत्यत सचिवो यथावृत्तं सर्वमपि कथितवानहो परचित्तोपशक्तकवमस्येति विचिन्त्य परितुष्टो राजा तस्य वृत्तवर्तनादिना प्रसादं चकार तदेवमादिक ससारफलोऽपरोप्यप्रशस्तजावोपक्रमः स्वयमनुगृह्यति ॥ विशेषः ॥ अथ प्रशस्तजावोपक्रममाह । “पस्तये गुरु मार्ण” तत्र श्रुतादिनिमित्तं गुर्वादीना यद् भावोपक्रमण स प्रशस्तभावोपक्रमः ॥ अनु० ॥

समी गुरुणो जावं, जसुवक्कम इ सुहं पमत्थमणो ।

सहियत्थं सपसत्थो, इह जावोवक्कमो हि गओ ॥

इह यच्चिप्य स्वहितार्थं श्रुतार्थं श्रुताभ्ययनादिहेतो प्रशस्तमनाः श्रुतेतुत्वाच्चभूतं गुरुजावमुपक्रमतीति ताकारादिना जानाति स मोक्षफलत्वात्प्रशस्तजावोपक्रमस्तेनैव चडाऽधिकारो मोक्षार्थत्वादेव सर्वस्यास्य प्राग्भस्येति । विशेषः । वृ० (गुरुचित्तोपक्रमो गुरु शब्दे) साम्प्रत तमेव शास्त्रीयोपक्रमद्व-क्षणं प्रकारान्तरेणाभिधित्सुराह—

अहवा उवक्कमे णविहे पषत्ते तंजहा अणुपुव्वी ?

नाम २ पमाण ३ वक्तव्यता ४ अत्याहिगाणे ५ समो-
आरे ६ ॥

अथवा अनन्तरं यः प्रशस्तजावोपक्रमः उक्तः लोके पूर्वादि-विभागः स हि द्विविधो रूप्यो गुरुजावोपक्रमः शास्त्र-जावोपक्रमश्च । शास्त्रलक्षणो भावस्तस्योपक्रमः शास्त्रभा-वोपक्रमस्तत्रैकेन गुरुभावोपक्रमद्वक्षणेन प्रकारेणोक्तोऽयं द्विती-येन शास्त्रजावोपक्रमद्वक्षणेन प्रकारान्तरेण तत्रनिधित्सुराह (अहवा उवक्कमे इत्यादि) अथवेति पदान्तरसूचक उप-क्रमः प्रथमपातनापक्षे शास्त्रीयोपक्रमो द्वितीयपातनापक्षे तु शास्त्रजावोपक्रमः वरुविधः पदप्रकारः प्रकृतस्तद्यथा आनु-पूर्वी १ नाम २ प्रमाण ३ वक्तव्यता ४ अर्थाधिकारः ५ स-मवतारः ६ अनु० (एतेपाञ्च शब्दव्युत्पत्त्यादिस्वरूप यथा-वसरं स्वस्वस्थाने) (उपोद्धातादस्य जेदः स्वस्थाने) उपक्रम्यतेऽनेनेत्युपक्रमः । ज्वरातिभारादौ, स्या० ४ ग० । शास्त्रे, “शुम्माहारच्छेप उवक्कमेणं च परिष्ठाप ” तत्र द्विधा स्वकायपरकायतदुभयरूपम् । तत्र स्वकायशास्त्र यथा लव-णोदकं मू । उदकस्य कृष्णभूमं वा पाएकुञ्जमस्य । परकाय-शास्त्र यथाऽग्निरुदकस्य उदकं चाग्नेरिति तदुजयशस्त्रं यथा उदकाः शुद्धोदकस्येत्यादि । ध० २ अधि० । उपक्रमोपस-हारौ हेतुतात्पर्यनिर्णये, वेदान्तिमते तात्पर्यनिर्णायके हेतु-जेदे, तत्रापरक्रमोपसहाराभ्यां चाभ्यामेव तात्पर्यं निश्चीयते नत्वंकेनेति बोध्यम् । करणे घञ् । सामाद्युपाये, कर्मणि घञ् आरज्यमाणे, पुं० वाच० ।

उवक्कमकाद-उपक्रमकाद-पु० क० स० । अभिप्रेतार्थसामी-प्यानयनद्वक्षणे सामाचारीययायुष्कनेदभिन्ने वा कावभेदे, आ० म० छि० ॥

अथोपक्रमकालं विज्ञापिषुर्भाष्यकारस्तत्स्वरूपमाह—

जेणोवक्कामिज्जइ, समीदमाणिज्जए जत्रो जंतु ।

स किदोवक्कमकादो, किरियापरिणामचूइडो ॥

क्रमु पादविक्षेपे विवक्षितस्य दूरस्थितस्य वस्तुनस्तैस्तेरुपाय-चूतैः क्रियाविशेषैरुपक्रमणं सामीप्यानयनमुपक्रमः । अथ येन क्रियाविशेषेणोपक्रम्यते दूरस्थं समीपमानीयते स उपक्रमः । यतो वा क्रियाविशेषाहुपक्रम्यते । यद्वा सामाचारीप्रभृतं वस्तु उपक्रम्यते स उपक्रमस्तस्य कावोऽप्युपचारादुपक्रम एव कावः उपक्रमकावः । किदशब्द आसवचनोपदर्शनार्थः । अयं च बहु-भि क्रियापरिणामैर्भूयिष्ठं प्रचुरो जवति प्रचूताः क्रियापरिणामा इह भवन्ति । यहवऽत्रायुष्काद्युपक्रमहेतुचूता क्रिया भवन्ती-ति यावत् । तथाच वक्ष्यति “अज्जवसाणनिमित्ते, आहारे वेय-णापराघाए । फासे आणापाणु, सत्तविह भिज्जए आळ” इत्यादी-ति गाथार्थः । २३ ॥

अयं च द्विविधो भवति कथमित्याह निर्युक्तिकारः—

दुविहोवक्कमकालो, सामायारी अहाउयं चेव ।

सामायारी तिविहा, ओहे दसहा य पाविजागे ॥

यथोक्त उपक्रमकावो द्विविधस्तदेव द्विविधं दर्शयति सामा-चार्युपक्रमकावो यथायुष्कोपक्रमकावश्च । अथ सामाचार्या उप-क्रमकावत्वं समर्थयन्नाह ज्ञाप्यकारः ॥

जेणोवरियसुयाउ, सामायारिसुयमाणियं हेट्टा ।

ओहाउतिविह एमो, उवक्कमो ममयवजाए ॥

पूर्वनिर्दिष्टान्तवमपूर्वादेरुपरिश्रमश्रुतादुक्तं येन साधुसा-माचारीप्रतिपादकं श्रुतमधस्तादिदानांतनकालेऽपि समा-

नीतमस्मदादीनां समीचीकृतं स एष समस्तसाधुवर्गः प्रत्य-
ज्ज. (ओहाइति) श्रोत्रनिर्मुक्तिस्तथा “ इच्छामिच्छातहका
रो इत्यादि ” दशधा सामाचारीप्रतिपादको ग्रन्थश्चेदसूत्राणि
चेति त्रिविधं समयत्रयया समयपरिभाषया उपक्रमः सामा-
चार्युपक्रमकालो भण्यते इत्यर्थः । इदमुक्तं भवति लोके न समा-
चार्युपक्रमकालतया कश्चिन्कालो रूढः समस्ति । आगमे पुन-
रसौ भण्यते कथमिति चेदुच्यते येन प्रभूतेन कालेन नव-
मपूर्वादिगतं सामाचारीश्रुतं शिष्योऽयमुत्तमलप्स्यत स कालः
सामाचारीश्रुतोपक्रमणद्वारेण स्थविरैरुपक्रम्य किलावर्गप्या-
नीतस्तन्काललभ्यस्य सामाचारीश्रुतस्य स्थविरैरिदानीमपि
विनेयैभ्यः प्रदानान्ततश्च सामाचार्युपक्रमद्वारेणोपचारतः काल-
स्यापि तस्योपक्रमान्तत्वात्सामाचार्युपक्रमकालोऽसौ भ-
ण्यते इति । आयुष्कोपक्रमस्यापि यवायुष्कोपक्रमकालतां
दर्शयन्नाह—

जं जीवियसंवदृष्ट्वा—मज्जवसाणाड हेतुमंजणियं ।

सोवक्कमाजुयाणं, स जीवओवक्कमाणकातो ॥

न जीवितोपक्रमकालः यथाऽऽयुष्कोपक्रमकालोऽभिधीयते
इत्यर्थः । तत्किमित्याह यजीवितस्य यद्वा वरुस्य दीर्घकालवे-
द्यस्यायुष्कस्य सवर्त्तनं स्वल्पस्थितिकत्वापादनम् । केषां
सोपक्रमायुषां जीवानां निरुपक्रमायुषां निकान्चितावस्यस्यैकव-
रुत्वात्पवर्तनयोगात् किं निर्हेतुकमेव जीवितसंवर्त्तनं नेत्याह
अव्ययमाननिमित्तादिहेतुमंजणितम् । अत्रायमभिप्रायो यश्चिरेण
मरणकालोऽभविष्यत्सौ आयुष्कर्मस्वित्यपवर्त्तनद्वारेणोपचार-
तः किञ्चोपक्रम्यावर्गानीत इत्यसौ यथायुष्कोपक्रमकाल उच्यते
इति । नन्वेवमुपक्रमं किमायुष एव प्रवन्त्याहोऽश्विन्यासामपि
ज्ञानावरणादिप्रकृतीनामिति विनेयप्रश्नमाशङ्क्याह ॥

मव्वपगईणमंवं, परिणामवमादुवक्कमे होज्जा ।

पायमनिकाज्याणं, यवसा उ निकाज्याण पि ॥

न केवलमायुषः किं तु सर्वासामपि ज्ञानावरणादिप्रकृतीनां
शुभाशुभपरिणामवशात्पवर्त्तनाकरणेन यथायोगं स्थित्यादिस्व-
गमनदारेणापवर्त्यमानानामुपक्रमो भवति न च प्राये नि-
काचनकरणेनानिकान्चिनां स्पृष्टवरुनावस्थानामेव भवति
प्राये ग्रहणस्य फलमाह । तीव्रिण नपसा पुनर्निकान्चिना-
न्यपि कर्माण्युपक्रमन्त एव यदि पुनर्यथा वद्ध तथैवानुपक्रान्-
तं सर्वमपि कर्म वेद्येन तदा मुक्तिगमनं कस्यापि न स्या-
त्तद्व्यभिक्तिकानामपि नियमेन सत्तायामतः सागरोपमको-
टीकोटीस्वितिकस्य कर्मणः सजावादेतच्च स्वत एव वक्ष्यति
नर्हायुषि एव किमित्यत्रोपक्रमकाल उक्तो न शेषकर्मणामि-
ति चेदुच्यते लोके आयुष्कोपक्रमस्यैव प्रसिद्धत्वात्तदुपक्रम-
वात्त एवेह प्रोक्त उपवृत्तणव्याख्यानाच्छेषकर्मोपक्रमकालो-
ऽपि दृष्टव्य इति ॥ अथ प्रेरकः प्राह—

कम्मोवक्कामिज्जड, अपत्तकालं पि जड तओ पत्ता ।

अक्यागमकयनामा, मोक्खणासामया दोना ॥

ननु यद्यप्राप्तकालमपि बहुकालवेद्यं कर्मेत्युपक्रम्यते इदा-
नामपि क्रिप्रमेव वेद्यते ततस्मर्हाइनागमकृतनाशां मोक्षोना-
शान्नादयश्चेते दोषा प्राप्ता । तथाहि यदीदानीमेवो-
परमाहनाशस्थित्यादिषु कर्म वेद्यते तत्पूर्वमकृतमेवोपगतमि-
त्यहनाश्यागमः । यत्तु पूर्वं दीर्घेस्त्रिणादिरूपतया कृतं वरुं त-
स्यापवर्तनाशरणोपक्रमेण नाशित्वान्दृष्टनाश ततो मोक्षोऽप्येव
भनाश्यागमः सिद्धानामयैवं कृतकर्माज्यागमेन प्रतिपानप्रस-
द्दादिति । अत्रोक्तमाह—

नाहि दीहकालियस्स वि, नासो तस्माणुइत्थो खिप्पं ।

बहुकावाहारस्स व, दुयमग्गिय रोगिणो जागे ॥

न कृतनाशादयो दोषा इति प्रकरणाभ्यन्ते कुत इत्याह न
यस्मात्तस्यायुष्कादेः कर्मणो दीर्घकालिकस्यापि दीर्घस्थि-
त्यादिरूपतया वरुस्याप्युपक्रमेण नाशः क्रियते । कुत इत्याह
किंप्रं शीघ्रमेव सर्वस्यापि तस्याध्यवसायवशादनुद्वेदनाद्
यदि हि तद्बहुकाले वेद्यं कर्म अवेदितमेव नश्येद्यच्चा-
ल्पस्थित्यादिविधिषु वेद्यते तत्ततोऽन्यदेव प्रवेत्तदा कृत-
नाशाकृतनाश्यागमौ प्रवेताम् यदा तु तदेव दीर्घकालवेद्यम-
ध्यवसायविशेषादुपक्रम्य स्वल्पेनैव कालेन वेद्यते तदा
कथं कृतनाशादिदोषः यथाहि बहुकालजोगयोग्यस्याऽऽहार-
स्य धान्यमूपकदस्युकादेरग्निरोगिणो प्रस्मकवातव्याधिमतो
हृत स्वल्पकालेनैव भोगो भवति न च तत्र कृतनाशो ना-
प्यकृतनाश्यागम इत्येवमिहापि भावनीयमिति । अत्राह ननु
यद्बहुं तद्यदि स्वल्पकालेन सर्वमपि वेद्यते तर्हि प्रसन्न
चन्द्रादिभिः सप्तमनरकपृथिवीयोग्यमसातवेदनीयादि किं
कर्मवद्ध श्रूयते तद्यदि सर्वमपि तैवेदितं तर्हि सप्तमनरक-
पृथ्वीसंभक्तिदुःखोदयप्रसङ्गः । अथ न सर्वमपि वेदितं तर्हि
कथं न कृतनाशादिदोषः । सत्यमुक्तं किंतु प्रदेशापेक्षयैव त-
स्य सर्वस्यापि शीघ्रमनुभवनमुच्यते अनुभागवेदनं तु न भव-
त्यपीत्येतदेवाह—

सव्वं च परमतया, जुज्जइ कम्ममाणुजागओ भइयं ।

तेणवस्माणुजवे, के कयनासादओ तस्स ॥

सर्वमष्टप्रकारमपि कर्मसोत्तरभेदः प्रदेशतया प्रदेशानुभवद्वारे
ण भुज्यते वेद्यत एवेत्येष तावन्नियमोऽनुभागस्तु सानुभव-
माश्रित्येत्यर्थः । भजनीयं विकल्पनीयम् अनुभागः कोऽपि वेद्य-
ते कोऽपि पुनरध्यवसायविशेषेण हेतुत्वान्न वेद्यत इत्यर्थः ।
तदुक्तमागमे “ तत्थ ए ज तं अणुभागकम्म तं अत्थेगइए
यं वेयइ अत्थेगइय नो वेयइ तत्थ ए जं तं पपसकम्म त नि-
यम विपइत्ति अत प्रसन्नचन्द्रादिभिस्तस्य नरकयोग्यक-
र्मणः प्रदेशा एव नीरसा इह वेदिता नत्वनुभागस्य शुभाध्य-
वसायेन इतत्वाद्दत्त एव न तेषां नरकसंभविदुःखोदयः क-
र्मणां विपाकानुभव एव सुखदुःखयोर्वेदनाद्येनैव तेन वद्ध-
स्य कर्मणः सर्वेषामपि प्रदेशानामवश्यं वेदनात्के किल तस्य
कर्माण्युपक्रमं कर्तुं कृतनाशादयो दोषा न केचिदित्यर्थः । आह
नन्वेवमप्यनुभागो यथा वद्धस्तथैव प्रसन्नचन्द्रादिभिर्न वेदि-
त इति कथं न कृतनाशः अस्त्वेव कृतनाशः । ननु काचिद्विधा
यदि ह्यध्यवसायविशेषेणोपहतत्वान्नश्यति रसस्वदा किमनि-
ष्ट सर्वस्यापि ह्यष्टप्रकारकर्मणो मूलोच्छेदाय यतन्त एव-
साधव इत्यभीष्ट एवेत्थ तेषां कृतनाशः । यदा बहुरसं बहुस्थि-
तिकं च सत्कर्म अल्परसमल्पस्थितिकं च कृत्वा वेद्यति
तदा तस्याल्पस्थितिकस्य च कर्मणः पूर्वमकृतस्यागमतस्तत-
श्च मोक्षेणान्वासास सिद्धानामप्यकृतकर्मणुगमेन पुनरावृ-
त्तिप्रसङ्गादिति चेत्तदयुक्तं यदि ह्यल्परसत्वमल्पस्थितिकत्व
च कर्मणोऽत्र निर्हेतुकं स्यात् एवं च नास्ति अल्परसत्वम्
अध्यवसायविशेषकृतत्वेनाभ्यागमत्वायोगादल्पस्थितिकत्व-
मप्यायुष्कादीनां निर्हेतुकमेव जायते अध्यवसाननिमित्तादिहे-
तूनां दर्शितत्वादतस्तत्रापि कथमकृतनागमत्वम् । अत एव न
सिद्धानां कर्मसमागमस्तदागमहेतूनां तेष्वभावादिन्यत् प्र-
सङ्गः । भाष्यकारेणाप्यस्यार्थस्य प्रपञ्चयिष्यमाणत्वादिति
युक्तियुक्तश्चोपक्रमः कर्मणां कुत इत्याह—

उदयखयखत्रोवसमो-वसमा जं च कम्पणो भाणियं ।

दव्वाइपंचयं प५-जुत्तमवक्कामणमत्रो वि ॥

यच्च यस्मादुदयश्च क्षयश्च क्षयोपशमश्च उपशमश्च उदयक्षयक्षयोपशमोपशमास्ते कर्मणो द्रव्यक्षेत्रकालभवभावपञ्चकं प्रति भाणिता द्रव्यादीनाश्रित्योक्ता अतोऽपि कारणाच्छ्रत्रादिद्रव्याणि प्राण्यायुष्कादीनां युक्तमुपक्रमेण क्षय इति । तथाह्यसातवेदनीयस्य कर्मणो द्रव्यमाहिविषकण्टकादिप्राप्योदयो भवति क्षेत्रं तु नरकवासादिकं कालं तीव्रनिदाघसमयादिकं ज्वरारकभवादिकं भाव तु वृद्धजावादिकम् क्षयोऽप्यस्य द्रव्यं सञ्चरुचरणारविन्द्रादिकं प्राप्य जवति क्षेत्रं तु पुण्यतीर्थौदिकं कालं सुपमदुःषमादिकं भवं सुमनुजकुलजन्मवृत्तण भाव तु सम्यग्ज्ञानावरणादिकम् क्षयोपशमोपशमौ तु वेदनीयस्य न जवतः। एवं मोहनीयेऽपि । मिथ्यात्वमोहनीयस्य द्रव्यं कुनीर्यादिकं प्राप्योदयो भवति क्षेत्रं तु कुरुक्षेत्रादिकं साध्वादिरेहितदेशाधिकं वा कालं दुःषमादिकं भवं तेजोवाय्वेकेन्द्रियादिकम् अनार्यमनुजकुलजन्मरूपं वा भावं कुसमदेशनादिकमिति । क्षयक्षयोपशमास्त्वस्य द्रव्यं तीर्थकरादिकं प्राप्य भवति । क्षेत्रं तु महाविदेहादिकं, कालं सुपमदुःषमादिकं भवं सुमनुजकुलजन्म भावं तु सम्यग्ज्ञानावरणादिकमिति एव शेषेऽपि ज्ञानदर्शनावरणादिके कर्मणि निद्रावेदनीयकर्मणो माहिपदधिधृतादिकं द्रव्यमासाद्योदयो जवति क्षेत्रं तु अनृपादिकं कालं ग्रीष्मादिकं ज्वरमेकेन्द्रियादिकं भाव तु वृद्धत्वादिकमिति । क्षयोप्यस्योक्तानुसारेण वाच्यं । क्षयोपशमोपशमौ त्वस्यापि न जवत । एवमन्येषामपि कर्मणामुदयादयो यथायोगं द्रव्यादीन् प्राप्य स्वधिया जावनीया इति । अथ दृष्टान्तद्वारेण कर्मणा द्रव्यक्षेत्रादि सहकारिकारणापेक्षा साधयन्नाह-

पुष्पापुष्पं कयं पि हु, सायमसायं जहोदयाई ए ।

वज्जखलाहाणा उ, देऽ तह पुष्पपावं पि ॥

यथा सातं सुखमसात तु उ खं पुण्यापुण्यस्वरूपकर्मजनि-तमपि स्रक्चन्दनाङ्गनादिविषकण्टकादिना बाहेन सहकारिणा यद्बलस्य सामर्थ्यस्याधानं विधानं नस्माद्देवोदयादीन् दृष्टाति नत्वेवमेव पुण्यापापोदयमात्रात् ततश्च यथैतत्सकललोकस्यानुजवसिद्धं सुखदुःखाख्यं कार्यं बाह्यान् द्रव्यक्षेत्रादीनपेक्ष्यैवोदेति क्षीयते वा न पुनरेवमेव तथा तत्कारणं पुण्यापात्मकं कर्मापि द्रव्यक्षेत्रादीनपेक्ष्यैवोदेति क्षीयते वेति सिद्धमेव नहि कार्यं द्रव्यादीनपेक्ष्यैव तत्कारणं तु तन्निरपेक्ष्यमिति शक्यते वक्तुम् । न खलु कार्यं तूतो घटश्चक्रवीवरादीनपेक्ष्यैव जायते तत्कारणं तस्तु कुत्रावश्चक्राद्यनपेक्ष्यैव घट जनयतीत्युच्यमानं शोभां विजतिं तस्मादुदयादीन् प्रति द्रव्यादिसव्यपेक्षाणां कर्मणा युक्तस्तन्निधानादुपक्रम इति । यदि पुनर्यथा वरु तथैव वेद्यते सर्वं कर्म न पुनरुपक्रम्यते तदा किं दूषणमित्याह-

जस्ताणुञ्जुञ्जोव्विय, खविज्जए कम्म मनहा न मय ।

तेणामखजवज्जिय, नाणागङ्कारणत्तणउ ॥

नाणाजवाणुभवणा, जावादेकम्मि पज्जण्णं वा ।

अणुञ्जवत्रो वंधा उ, मोक्खा जावो सचाणिट्ठो ।

यदि तावद्यथावद्धं तथैव प्रति समयानुभूयते । प्रतिसमयविपाकानुभवेनैव कर्मं जप्यत इति तवानुमतं नान्यथा नोपक्रमद्वारेण तदेतत्कृपणमभिप्रेतं हन्त तेन तर्हि सर्वस्यापि जन्तोर्मात्राभावस्त्वदभिप्रायेण प्राप्नोति स चानिष्ट एव कसात्पुनर्मात्राभावप्राप्तिरित्याह । तद्भवसिद्धिरुस्यापि सत्ता-

यामसंख्येयभवाज्जितकर्मणः सञ्जावात्तस्य च नानाध्यवसायवद्धत्वेन नरकादिनागातिकारणत्वात्तत्तस्तस्य विपाकत एवानुभवने एकस्मिन्नपि तत्र चरमभवे नानाभावानामनुभव-नं प्राप्नोति तच्चायुक्तं कुत इत्याह । (नाणाभवाणुत्ति) तत्र चैकस्मिन्मनुष्यगतित्विति चरमभवे नारकतिर्यगादिनाग-भवानां परस्परविरुद्धत्वेनानुभवनाभावात्तर्हि तन्नानाग-तिकारणं कर्म पर्यायेणापि क्रमेण नानाभवेष्वनुभूय सिध्यन्तु किमेतावता विनश्यति तदयुक्तं कुत इत्याह । (पञ्जपण्णा इति) इदमुक्तं भवति पर्यायेण वा क्रमेण तान्नानाभवान्विपा-कतोऽनुभवत पुनरपि नानागतिकारणस्य कर्मणो वन्ध-पुनरपि च क्रमेण नानाभवभ्रमणं पुनर्नानागतिकारणं कर्म वन्ध इत्येवं मोक्षाभावः । एतच्चानिष्टं तस्मादेष्विष्यः कर्मणा मुपक्रम इति । अथ प्रकारान्तरेणोत्तरदित्सया पूर्वविहितमेव प्रेर्यं पुन कारयन्नाह ।

नणु तन्न जहोवचियं, तदाणुञ्जवत्रो कया गमाईय ।

तप्पाओग्गत्तं चिय, तेण वि य सव्वरोगोव्व ॥

ननु यदुपक्रमात्पुण्यस्थितिकं कृत्वा जीवो वेदयति तदायुष्क-र्म न भवति । कथंभूतमित्याह येन प्रकारेण वर्षशतभोग्यत्व-लक्षणेन पूर्वमुपचितं तेन जीवेन वद्धं यथोपचितमिति । या-दृश पूर्वजन्मनि वद्धं तादृशमेव तन्न भवतीत्यर्थः । वर्षशत-भोग्यत्व हि दीर्घकालस्थितिकं पूर्वभवे वद्धं उपक्रमानन्तरं तु यदन्तर्मुहूर्तादिलघुस्थितिकमनुभवत्यायुस्तदन्त्यदेव अन्य-था अनुभवादिभिरुभावः । तत को दोष इत्याह (तहाणुभव-ओ इत्यादि) यथा तेन प्रकारेण पूर्ववद्धविलक्षणमायुरनुभवतो जीवस्य पूर्वोक्ता अकृतागमादयो दोषा प्रसङ्गन्ति । अत्रोत्तर-माह । (तप्पाओग्गमित्यादि) तस्योपक्रमस्य प्रायोग्यं उपक्रमाहेमेव तदायुष्कर्म तेन सोपक्रमायुषा जीवेन चित्त पूर्वजन्मनि वद्धं साध्यरोगवदिति । ततश्च यथोपक्रमसाध्ये रोगो व्याधिः केनापि प्रागुपाजित इत्युपक्रम्य त स्फोटयति न च तस्य तथा कुर्वतोऽकृतागमादय एवमायुरप्युपक्रमसा-ध्यतया वद्धत्वात् । यद्युपक्रमस्यैव वेदयति तदा केन स्या-त्कृतागम इति ।

ननु साध्योऽसाध्यो वा रोग इति कथं प्रायत इत्याह ।

अणुवक्कमत्रो नामऽ, कालेणोवक्कमेण खिण्पति ।

काञ्जेण चेत्र मज्जा-सज्जा सज्जं तहा कम्मं ॥

साध्यो रोग इति स चानुपक्रमत उपक्रमाभावात्कालेन नि-जभुक्तिच्छेदेन नश्यति । उपक्रमेण तु विहितेन क्षिप्रमर्वागपि शीघ्रं नश्यति साध्यत्वादेव । यस्त्वसाध्यो रोग स कालो मरणं तेनैव नश्यति नतूपक्रमशतैरपि । तथा कर्मापि य-त्साध्यं वन्धकालेऽप्युपक्रमसव्यपेक्षमेव वद्धं तदुपक्रमसाम-र्थ्यभावे कालेन संपूर्णवर्षशतादिलक्षणेन निजभुक्तिच्छेदेन नश्यति उपक्रमसामग्रीसाध्विधाने तु शीघ्रमन्तर्मुहूर्तादिनैव कालेन नश्यति साध्यत्वादेव यत्पुनरसाध्यं वन्धकाले निष्का-चिनावस्यमनुपक्रमे च वद्धं तदनेकोपक्रमसत्त्वादेवपि निजपरि-पूर्णकालमन्तरेण न नश्यति ।

अस्यैवार्थस्य साध्वर्थमाह ।

मज्जामज्जं कम्मे, किरियाए ढामत्रो जहा रोगो ।

मज्जमुवक्कामिज्जऽ. एत्तो चिय सज्जरोगो व्व ॥

(किरियाए त्ति) क्रियाया उपक्रमलक्षणाया साध्यमसाध्यं च कर्म भवतीति प्रतिज्ञा (दोषत्रात्ति) दोषत्वादिनि हे-तुर्यो यो दोष स स उपक्रमक्रियाया साध्योऽनाध्यक्ष जवति

यथा ज्वरादिरोगः यच्च साध्यं तदुपक्रम्यते (एतौश्चियत्ति) साध्यत्वादेव साध्यरोगवदिति । अथवा प्रकारान्तरेण प्रमाणयथाह ॥

सज्जामयहेज्जत्रो. मज्जनियाणामत्रोहवा सज्जं ।

सोवक्कमणमयं पि व, देहो देहाज्जावाउ ॥

अथवा सह उपक्रमेण वर्तते सोपक्रमेण वेदनीयादिकम् । साध्यमुपक्रमाक्रियाविषयभूतं कर्मेति प्रतिज्ञा । उपक्रमश्च साध्यश्चासौ आमयश्च साध्यामयस्तद्देतुत्वादिति हेतुः । यथा अयमेव प्रत्यक्षो देहः मण्डच्छेदादिद्वारेण देहोऽपि साध्यः उपक्रमाक्रियाविषयः सोपक्रमश्चेति साध्यविकलत्वाभावो ह्यन्तस्तस्य साध्यामयस्य च गण्डादिकारणत्वाद्देहस्य साधनविकलत्वस्याप्यभावः । अथवा हेतुत्वन्तरभावादन्यथा प्रमाणं सोपक्रमेण साध्यं कर्मेति सैव प्रतिज्ञा साध्यनिदानाश्रयत्वादिति । अत्र निदान कारणं साध्यकर्मजनकं च निदानमपि साध्यमुच्यते साध्यं च तन्निदानं च साध्यनिदानं तस्याश्रयः साध्यनिदानाश्रयस्तद्भावः साध्यनिदानाश्रयत्वं तस्मात्साध्यनिदानाश्रयत्वात्साध्यनिदानजन्यत्वादिति भावः । निदानस्य साध्यत्वं कथं ज्ञायत इति चेदुच्यते साध्यकर्मजनकत्वात्कर्मणोऽपि साध्यत्वं कथमवसीयत इति ॥ चेदुच्यते उपक्रमानुपपत्तेरिति । आह ननुपक्रम एव ह्यत्र साध्यस्ततस्तदसिद्धौ कर्मणः साध्यत्वं न सिध्यति तदसिद्धौ तु कर्मजनकस्यापि साध्यत्वासिद्धिरिति साध्यनिदानजन्यत्वादिति साध्यत्वविशेषणासिद्ध्याऽसिद्धौ हेतुरिति । सत्यकिञ्चैवं मन्यते “जज्ञान्णुच्छुद्धिस्त्वविज्जयकम्मत्त्यादि” ग्रन्थोक्तयुक्तिः सिद्धमेव कर्मणः सोपक्रमत्वं ततस्तात्सिद्धौ कर्मणः साध्यत्वं सिध्यति तत्सिद्धौ च साध्यकर्मजनकतया तज्जनकनिदानस्यापि साध्यसिद्धिरिति । यद्येवं पूर्वोक्तयुक्तिः एव सिद्ध कर्मणः सोपक्रमत्वमिह पुनरपि तत्साधनमपार्थक्यमिति चेत्सत्य किंतु प्रपञ्चप्रियविनेयानुग्रहार्थत्वाददोषः । यदि वा कर्मणो निदानमध्यवसायस्यानान्येव तानि च विचित्रत्वेनासत्येयंश्लोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणान्यतस्तेषु मध्ये यथा निरुपक्रमजनकानि तथास्यापकर्मजनकान्यध्यवसायस्थानानि विद्यन्ते एवेति तद्विचित्र्यान्यथानुपपत्तेरित्यादि युक्तिः साध्यकर्म जनकनिदानस्य साध्यत्वं साधनीय तत्सिद्धौ च तत्कार्यस्य कर्मणोऽपि साध्यत्वं सोपक्रमणत्वं सिध्यतीत्यत्र प्रपञ्चन । यथा अयं देह इति स एव ह्यन्तः अस्य च गण्डच्छेदादिद्वारेण निद्यमानत्वात्सोपक्रमत्वमत एव साध्यनिदानजन्यता अतः साध्यसाधनधर्माभ्यासस्याविकल्पतेति । अथवा हेत्वन्वयान्वेनान्यथाप्रमाण (देहादिजाघात) सोपक्रमेण साध्यमुपक्रमाक्रियाविषयभूतं कर्मेति प्रतिज्ञा सैव देहादौ जाघाटादिशब्दाज्जीवे च भावादिति हेतुः देहे जीवे च क्लृप्तं वर्तते कर्म फलं जीवे बह्वयं पिएरुन्यायेन तस्य नृत्तिः देहे त्वाधाराधेयत्वात् जीवो वर्तते तद्वारेण च कर्मापीति यथायमेव प्रत्यक्षो देह इति स एव ह्यन्तः । नन्वाधाराधेयभावेन देहस्यापि जीवे वृत्तिर्युक्ता देहस्य च देहे वृत्तिरिति पतन्कयम् । सत्यं सर्वे जाया स्वात्मनि धर्तन्ते वस्त्वस्तरे चाधारे इति न्यायाद्देहस्यापि देहे वृत्तिर्युक्त्यन एव । अथवास्यांकारिकादिदेहस्य जीववत्काम्पणवत्त्वेऽपि देहे वृत्तिः प्रतीतेयानि न देहादौ जाघाटिति साधनधर्मधिक्रताह्यन्तस्येति । अथ कर्मणः सोपक्रमत्वमिदं नुपपत्त्यन्तराण्यप्याह ।

किञ्चिदकाले वि फट्ठा, पाटज्जड पच्चण कालेण ।

तह कम्मं पाटज्जड, पाएण वि पच्चण वप्पं ॥

जिष्णो जहेह कालो, तुह्वे वि पहम्मि गइविसेसाउ ।
सत्येव गहणकालो, गम्मेहो जेयत्रो जिष्णो ॥

तह तुह्वाम्मि वि कम्मे य, परिणामाङ्किरिया विसेमाउ ।
जिष्णोणुजवणकालो, जेहो मज्जो जहन्नो य ।

जह वा टीहा रज्जू, मज्जइ कालेण पुंजिए खिप्पं ।
वियओ पडो व्व सुम्मइ, पिंकीजूत्रो य कालेण ।

जागा य निरोवट्टो, हीरइ कमसो जहा णदी खिप्पं ।
किगिया विसेसत्रो वा, समे वि रोगे चिगिच्छाए ॥

यथा किञ्चिदाप्रराजादनादिकं यावता कालेन वृक्षस्थं क्रमेण पच्यते तदपेक्षया अर्वाकुकालेऽपि गर्तप्रक्षेपपल्लवस्थगनाद्युपायेन पाच्यते अन्यत्र वृक्षस्यमेवोपायाभावतः क्रमशः स्वपाककालेन पच्यते तथा कर्माप्यायुष्कादिकं किमप्यध्यवसानादिहेतुजिर्बन्धकालनिर्वर्तितवर्षशतादिरूपस्थितिकालापेक्षया कालेनाप्यन्तर्मुहुर्त्सादिना पाच्यते वेद्यतेऽनुच्यते पर्यन्तं नीयत इति तात्पर्यम् अन्यानुबन्धकालनिर्वर्तितवर्षशतादिरूपस्थितिकालेनैव संपूर्णेन विपाच्यते अनुच्यते इति । अथवा यथेह तुल्येऽपि त्रियोजनादिके पथि त्रयाणां पुरुषाणां गच्छतां प्रहरो विद्याद्विक्रणो गतिविशेषाद्भिन्नो गतिकालो विशिष्यते इत्येते एव कर्मणः तुल्यस्थितिकस्यापि तीव्रमन्दमध्यमाध्यवसायविशेषाज्जन्यमध्यमोक्तद्विक्रणस्त्रिविधोऽनुजवनकालो ज्ञवति । यद्विवा यथा तुल्येऽपि शास्त्रेऽप्येतुणां मतिग्रहणबुद्धिर्मेधा पुनरिहावधारणस्वरूपा गृह्यते तद्देहाद्भिविधो ग्रहणस्य पठनस्य कालो जिष्णोऽनेकरूपो विलोक्यते एवमायुषोऽपि परिणामविशेषात्तुल्यस्थितिकस्याप्यनेकरूपोऽनुभवकाल इति । पथि शास्त्रह्यन्तयोः प्रकृतयोजनामाह । (तहतुह्वाम्मिवीत्यादि) गतार्थं नवरं (परिणामाङ्किरियाविसेसाओत्ति) परिणामोऽध्यवसानमादिशब्दाद्वाह्यदण्डकशास्त्रादयो गृह्यन्ते क्रिया च परिणामादिवृत्तणा परिणामादयश्च क्रिया च परिणामादिक्रियास्तद्विशेषास्तद्देहा बहुजिस्तुल्यस्थितिके बन्धेऽपि कर्मणि भिन्न एवानुजवनकाल इति यथा दीर्घा प्रसारिता रज्जुरेकस्मात्पक्वात्क्रमेण ज्वरन्ती प्रभूतेनैव कालेन दहते पुञ्जीकृता तु पिएरुता तु ज्वरन्ती किंप्रं शीघ्रमेव जस्मीभवति । एव कर्माप्यायुष्कादिक दीर्घकालस्थितिकप्रतिसमयं क्रमेण वेद्यमान चिरकालेन वेद्यते अपवर्त्य पुनर्वेद्यमानमल्पेनैव कालेन वेद्यते इति । यथा वा जघार्द्धं पिएरुतुतः । पटश्चिरकालेन शुष्यति विततः प्रसारितः पुनरल्पेनैव कालेन शुष्यत्येव कर्मापीत्युपनयस्व (यथैवेति) यथा वा लज्जादिकस्य महतो राशेर्निरपवर्तनोऽपवर्तनोपवर्तनारहितो जाग क्रमशश्चिरेण विहयते अन्यथा पुनरपवर्तनायां विहितयां किंप्रं शीघ्रमेवापन्हियते । तथाहि किञ्च लज्जाप्रमाणस्य राशेर्देशजिर्भागो हरणीय स च यद्यपवर्तनामन्तरेण विहयते तदा महती वेद्या वगति यद्वि तु गुणस्य लज्जस्य गुणकारकस्य च दशाद्वयस्य पञ्चजिर्पवर्तना विधीयते पञ्चजिर्भागो विहयत इत्यर्थं तदा शीघ्रमेव विहयते भागो लज्जस्य हि पञ्चजिर्भागे हते लज्जानि विंशति सहस्राणि दशानां तु पञ्चजिर्भागे हने लज्जा द्वौ पतान्यां विंशतिमाहास्रिकस्य लघुराशेर्भागो इति उचित्येव दशसहस्राण्यगच्छन्ति अनपवर्तितेस्तु दशभिरनपवर्तितस्यैव लज्जस्यैव दीर्घो जागापहारकालो ज्ञवति एवमायुषोऽप्यनपवर्तितस्य तु लघुरसाविति यथा वा समेऽपि कुष्ठादिके रोगे क्रियाविशेषाच्चिकित्साया गेगनिग्रहलक्षणाया कालनेटो भवत्येवमायुषोऽपीति । तदेवं सप्रसङ्गो द्विविधोऽप्युक्त उपक्रमकाल ॥ विशेषः ॥

उपक्रमण-उपक्रमण- न० उप-क्रम-व्युद् । विक्रमेणे, विशेषे ७
४० । आरम्भे, करणे व्युद् तत्साधने, सुश्रुतोक्ते दीर्घायुष्यादि-
ज्ञानपूर्वकचिकित्सायाम्, नृमिकायाम्, स्त्री० । वाच० ॥

उपक्रमिया-औपक्रमिकी- स्त्री० उपक्रम्यतेऽनेनेत्युपक्रमो ज्व-
रातिसारादिस्तत्र जवा या सा औपक्रमिकी । स्था० । उप-
क्रम्यतेऽनेनेत्युपक्रम कर्मवेदनोपायस्तत्र जवा औपक्रमिकी (ज०
१ श० ४ उ०) कर्मोदीरणकारणेन निर्वृत्ताया तत्र भवायां ज्व-
रातिसारादिजन्याया वा वेदनायाम्, स्था० २ ग० । “ अहं उप
क्रमियं वेयणं णो सम्मं सहामि ” ॥ स्था० ४ ग० ॥

उपक्रमियुवसग-औपक्रमिकोपसर्ग- पु० द्रएरुकरादिनाऽ
सातवेदनीयोदयापादके, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० । (उपसगशब्दे
विधृतिः) ।

उपक्रेस-उपक्रेश-पुं० उपक्रेषति अनेन उप लिकृ करणे घञ्
मदादिषु, वाच० । भावे घञ् । शोकादिवाधायाम्, स्था० ७ ग०

उपकख (कखा) इत्ता-उपख्यापयित्-त्रि० लोके ख्यापयति, “पावेहिं
कम्मेहिं अत्ताण उपकखात्ता भवइत्ति” । पापै कर्मजिरात्मान-
मुपख्यापयिता जवति । अय महापापकारीत्येव लोके ख्यापय-
तीति । सूत्र० २ ध्रु० २ अ० ॥

उपकखर-उपस्कृत-त्रि० उप-कृ-क्त-भूषणादौ सुद् । चृपि-
ते, सहने, विकृते, अध्याहृते, वाच० । घृतहिद्भुधान्यकमिरच-
लवणजीरकादिभि कृतोपस्कारे शाकादिके, “उपकखरं प्रोय-
णमाहणान अत्तडियं सिरुमिहेगपक्ख” उपा० । “उपकखडाखी-
रदहिमादी” नि० चू० ८ उ । उपस्करणमुपस्कृतम् । पाके, ।
स्था० ४ ग० ।

उपकखरसंपन्न-उपस्कृतसंपन्न-पु० उपस्कृतेन पाकेन सपन्न । ओ
दनमण्डकादौ आहारभेदे, । स्था० ४ ग० ।

उपकखराम-उपस्कृताम-न० ककरुगादिउपकखरं इत्युक्तेराम-
नेदे, “उपकखराम णाम जहा वणयादीण उपकखरियाण जेण-
सिज्जति ते ककरुयाम उपकखरियाम भण्णति” नि० चू० १५ उ० ।

उपकखरिज्जमाण-उपस्क्रियमाण-त्रि० उपसस्क्रियमाणे, “उप-
कखरिज्जमाणे पेहाए पुरा अप्पज्जहिए” आचा २ ध्रु० २ अ० । नि० चू०
उपकखरिडिय-उपस्कृत-त्रि० उपस्कृते, “विरुवरुवे प्रोयणजाए उप-
कखरिए सिया” “उपकखरियपेहाए” उपकखरिय पेहाए तहा
वि त णो एव वेदज्जा” आचा० २ ध्रु० ४ अ० । “ सवत्थपरमण
उपकखरिय । आ० म० ४ ॥

उपकखरंत्ता-उपस्कृत्य-अव्य० उपस्कृत्येत्यर्थे, “असणं वा ४ उप-
करेत्ता उपकखरंत्ता । आचा० १ ध्रु० ३ अ० २ उ० ।

उपकखर-उपस्कर- पु० उप-कृ-भावे अप् । हिंसने सुद् ।
हिंसने, उपस्करोति उप-कृ-अच् । भूषणे, समवाये, प्रतियत्ने, वि-
कारे, मूपके, कटकमण्डलादौ, समुदिते, सहने, व्यञ्जनसस्कारक-
पिष्टधान्यकादिद्रव्ये, गृहसस्कारके समार्जन्यादौ, वाच० ।
सूर्यादिके, नि० चू० १० उ० ॥ उपस्क्रियतेऽनेनेत्युपस्कर ।
हिङ्गवादौ । स्था० ४ ग० ॥

उपकखरणसाक्षा-उपस्करणशाक्षा-स्त्री० महानसे, नि० चू० १७ उ० ।

उपकखरसंपन्न-उपस्करसंपन्न- पु० उपस्क्रियतेऽनेनेत्युपस्करो
हिङ्गवादिस्तेन सपन्न । हिङ्गवादिभि सस्कृते ओदनमण्डकादौ,
आहारभेदे, स्था० ४ ग० ।

उपकखाडया-उपाख्यायिका-स्त्री० कथाभेदे, ज्ञाताधर्मकथासु-
पञ्चपञ्चाख्यायिकोपाख्यायिकाशतानि । न० ॥

उपग-उपग- त्रि० उप-गम-इ-उपगन्तरि, वाच० ॥

उपक-पुं० तिरश्चि, “तदणुचए वावि उपगो” उपको नाम अन्यः
कोऽपि तिर्यगापतितो मिलित । वृ० ६ उ० गतायां च । नि० चू० २ उ०
उपगंतुकाम-उपगन्तुकाम- त्रि० अच्युत्यातुकामे, “ जो सवि-
गविहार उपगतुकामो अव्युच्छिडकाम इत्यर्थ ” । नि० चू० १ ए उ० ।

उपगथ-उपगत- त्रि० उप-गम-क्त स्त्रीकृते, उपस्थिते, ज्ञाते,
वाच० । ढौकिते, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० । अधिगते, “ णिउण-
सिणपोवगर्पाहिं ” औ० । प्रश्न० । युक्ते, “ सिरिए हिरिए उपगए
उत्तप्पसररीरे ” रा० । ‘ सण्णणणणोवगए महेसी ” उक्त० १२
अ० । औ० । उप सामीप्येन गत । प्राप्ते, सूत्र० २ ध्रु० १ अ० ।
द० । पंचा० । अनु० । रा० । “ णिहवहयसगसजोव्वणककसत-
रुणवयभावमुवग्गयाओ ” औ० । उक्त० । “ जाणकोठोवगए
सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ ” ध्यान धर्म्य शुक्क
वा तदेव कोष्ठं कुसूत्रो ध्यानकोष्ठस्तमुपगतस्तत्र प्रविष्टो ध्यान-
कोष्ठोपगत ज० १ श० १ उ० । “ लोयग्गमुवग्गयाण ” बोकाग्रमु-
पगतेत्यः बोकाग्रमीपत्प्राग्गाराख्य तदुप सामीप्येन निरवि-
शेषकर्मविद्युत्पातपराजिज्ञप्रदेशतया गता उपगता । व० ।
उपेति काञ्चसामीप्येन गतानां प्राप्तानाम् । यद्वा उपेत्युपसर्ग-
प्रकषेऽप्युपवर्ज्यते यथा पोढारागेण तेन स्थानमनुपमसुख प्रक-
षेण गतानामिति सम्म० ॥

उपगयसद्वाहत्त-उपगतश्लाघत्त- न० उक्तगुणयोगात् प्राप्तश्ला-
घतारूपे चतुर्विधे सत्यवचनातिशये, स० । रा० ॥

उपगण-उपकरण- न० उपक्रियतेऽनेन उप-कृ-ल्युट्-प्रधानसा-
धके अङ्गे, इत्यश्वरथासनमञ्चकादौ, आचा० १ ध्रु० २ अ० ।
अङ्गे, “ केवविस्सण वीरियस्स सयोगसहव्वयाए चत्तारि उपग
रणाइ भवति । म० ५ श० ४ उ० । कामभोगाङ्गे, धनधान्य-
हिरण्यादिके, सूत्र० २ ध्रु० १ अ० । उपक्रियतेऽनेनेत्युपकरणम् ।
सुहृयादिके दर्व्यादिके च । तन्निरुक्तिश्चैवम् ।
उपकरणशब्द व्याख्यानयति ॥

सिज्जत्तस्सुवयारं, दिज्जंतस्स व कारड य जं ढव्वं ।

तं उपकरणसुह्वी, उपरकादव्वीए डोयाइ ॥

यत् सुहृयादिक सिद्धयतेऽन्नस्य यद्वा यद्व्यादिक टीयमानस्य
भक्तस्योपकार करोति तच्चुहृयादिक दर्व्यादिक च उपकरण-
मित्युच्यते । उपक्रियते अनेनेत्युपकरणमिति व्युत्पत्ते ॥ पि० ॥
आचा० । स्था० । उपकरण त्वेनेकविधम् कटपिटकशूर्पा-
दिके, अनु० । ज० । “ लौहीकटाहकहुच्चुकादौ, म० ५ श०-
७ उ० । उपक्रियते व्रती अनेनेत्युपकरणम् धर्मशरीरोपग्रम्भ-
हेतौ उदधौ, उक्त० १२ अ० । द्रएरुकरजोहरणवखपात्रादौ,
प्रश्न० १ द्वा० । प्रव० । स्था० । यज्जानादीनामुपकारक तदुप-
करणमुच्यते । तथा चाह । “ च जुज्जइ उपयारं उपगरणं निमि
होइ उपगरणं । अहिगरणं अजओ अ, जय परिहरतो परिहर-
तो ” ध० ३ अ० । यत्किञ्च माधुनामुपकारे न व्याप्रियते तन्नो-
पकरणं किन्तु अधिकरणम् । ध्रु० १ उ० । उपकारिवस्सुनि, प्र-
श्न० १ द्वा० । खड्गस्थानीयाया वाक्कनिर्वृत्तौ यद्वा धारास्थानीया
स्वच्छतरपुङ्गवममूहात्मिका अन्यन्तगनिर्वृत्ति सा । शक्तिवि-
ज्ञेये, जी० १ प्रति० । आचा० ।

उपगणउपादणया-उपकरणोत्पादनता-स्त्री० उपकुर्वन्तीति
शीतातपादिषु मीढन्त स्त्रियकुर्वन्तीनि उपकरणानि तेषाम्-
त्पादनता उपकरणोत्पादनता वक्ष्यमाणप्रकारेण उत्पादनरूपे
विनयभेदे, अयोपकरणोत्पादनता पृ० नति ।

से किं तं उवगरणउपपायणया २ चउव्विहा पणत्ता तं जहा अणुपुष्पाण्डं उवगरणाण्डं उपपाइत्ता जवति पोरणाण्डं उवगरणाण्डं संरक्खिता जवति । संगोविक्का जवति परिच्छं जाणित्ता पच्चुच्छरित्ता जवति जधाविधि सत्रिच्छत्ता जवति सेत्तं उवगरणउपपायणया ।

प्रश्नसूत्रं काण्ड्यम् । गुरुराह । चतुर्विधा. प्रज्ञास्तद्यथा (अणु-
पुष्पाण्डाति) अनुपपन्नानि पूर्वमप्राप्तानि अपेक्षमाणानि उपकरणा-
नि सम्येगपणादिदुष्का उत्पादयिता संपादनशीलो जवति यत
स्वयमाचार्यस्योपकरणोत्पादने वाचनाधर्मकथाद्यन्तरायो भवति
अत जिष्णैषोपकरणोत्पादनीयम् । (पोरणाण्डंति) पुरातना-
न्युपकरणानि संरक्षयिता उपायेन चोपादिज्य अथवा जीर्णानि
रनीयति कात्रे प्रावृणोति व्याख्यानकात्रे चोत्पदादिकम् । संगो-
पयिता च अल्पसागारिककरणेन मखिनतारकरणेन वेति २
“परिच्छ” नाम उपोपधिकं देवान्तरादागत साधर्मिकं समी-
पस्यं वा अन्यगणसत्कं वा सीदन्त दृष्ट्वा उपकरणैरुक्तो भवति
३ यथाविधिसवित्रक्ता जवति यथाविधि नाम यथाशास्त्रिकतया
दाना जवति श्वानादिकरणे वा तथाविधदस्त्रसत्राहको भवति ४
सेत्तमित्यादिनिगमनवचनं व्यक्तम् । दशा० ४ अ० ॥

उवगरणदण्डाण-उपकरणदान-न० उपकरणं दण्डकादि तस्य
दानम् वितरणम् । ममैकान्तनिर्जरा भवत्विति दुष्का दण्ड-
कादिवितरणे, “ बहुमाणो वंदयन्निवेयणा पालरा य जान-
रउवगरणमेव ” दशा० ॥

उवगरणपूति-उपकरणपूतिक-न० राव्यमानस्य दीयमानस्य
वा उपकारकारके पूतिभेदे, “जंत रज्जंतस्स वा त्रिजंतस्स
वा उवकारं करोति तं उवकरणपूतिन तं च इमं चुल्लुक्ख-
लियं डोणद्वीदूढे य मासय पूतिं डोणलोरोहिं गूसं कामण-
फोडसंघमे ” ति०चु० २ उ० ।

उवगरणलाघव-उपकरणलाघव-न० अल्पोपधित्वरूपे इव्य-
नो लाघवे, आचा० १ श्रु० ६ अ० ३ उ० ।

उवगरणवमिया-उपकरणप्रतिज्ञा-स्त्री० उपकरणलाभप्रति-
ज्ञायाम्, “आमोसगा उवगरणवमियाए संपिडिया गच्छेज्जा
आमोपकाश्चारा उपकरणप्रतिज्ञया उपकरणार्थिन. समा-
गच्छेयु । आचा० १ श्रु० ।

उवगरणमंजम-उपकरणसयम-पुं० महामूल्यवस्त्रादिपरिहार-
रूपे पुलकवस्त्रतुण्यचर्मपञ्चकपरिहारसज्जणे वा संयमभेदे,
न्या० ८ टा० ।

उवगरणसंजयणा-उपकरणसंयोजना-स्त्री० उपकरणविषये
संयोजनादौषे, सा च वाद्याऽऽभ्यन्तरा च । तत्र वहिरूपक-
रणसंयोजना उपकरणं गयेपयन एव साधोश्चालपट्टकप्राप्तौ
विभूषापत्रयमन्तरा कल्यं याचयित्वा परिभूजानस्य भवति ।
अन्तर्मुपकरणसंयोजना वसतावागस्य तथैव परिभुजानस्य ।
पञ्चा० १३ विव० । पं० व० ॥

उवगरणसंवर-उपकरणसंवर-पुं० अप्रतिनियताकल्पनीयव-
रणाप्रहरणरूपे विप्रकीर्णस्य वस्त्राद्युपकरणस्य संवरणलक्षणे
या संवरणेदे, स्था० १० टा० ।

उवगमिक्का-उपमंश्रुत्य-अव्य०समीपमानान्येत्यर्थे “मण्वंध
माणेति गेगीह कनुणधिगीयमुवगमिक्कारं सूत्र० १ श्रु० ४ अ० ।

उवगाउजमाण-उपगीयमान-वि० क्रियमाणोपगाने, “ गध-
व्येहिं गाउर्पाहिं उवतिविज्जमाणे उवगाउजमाणे उवला-
निज्जमाणे ” ग० ।

उवगार-उपकार-पुं० उप-कृ-भावे-घञ् । प्रधानस्यानुगुण्य-
सम्पादने, उपकृतौ, वाच० ॥ उपकारवक्लव्यताभेदाश्च ।
त्रैत्यमुनिवन्दनप्रभृति-भाष्यविवृतेर्यथाश्रुतं किंचित् । संघस्या-
चारविधि, वच्ये स्वपरोपकाराय । २ । इहहि दुरन्तानन्तचतु-
रन्तासारविसारिसंक्षारापारावारे निमज्जता भव्यजन्तुना
जिनप्रवचनप्रतीतचोक्त्वादिदशनिदर्शनदुष्प्रायं कथमपि प्रश-
स्तमनुजजन्मादिसामग्रीमवाधभवजलधिसमुत्तरणप्रवहरणस
धर्मसद्धर्मविधाने प्रयत्नो विधेयः । यद्वादि “भवकोटी दु-
ष्पापामवाप्य नृभवादिसकलसामग्रीम् । भवजलधियानपात्रे,
धर्मे यत्न” सदा कार्यः । १ । तत्रापि विशेषतः परोपकारकरणे
प्रवर्तितव्यम् । तस्यैवान्वयव्यतिरेकाभ्यामपि पुण्यबन्धनिव-
न्धनत्वात् उक्तं च ‘संक्षेपात्कथ्यते धर्मो, जना किं विस्तरेण-
व. । परोपकार. पुण्याय, पापाय परपीडनम् । १ । स चोप-
कारो द्वेषा । इव्यतो भावतश्च । तत्र इव्योपकारो भोजनश-
यनाच्छादनप्रदानादिलक्षणः स चाल्पीयाननात्यन्तिकश्चैहि-
कार्यस्यापि साधनेनैकान्तेन साधीयानिति । भावोपकार-
स्त्वव्यापनश्रावणादिस्वरूपो गरीयानित्यात्यन्तिक उभयलो-
कसुखावहश्चेत्यतो भावोपकार एव यतितव्यम् । स च पर-
मार्थत. पारमेश्वरप्रवचनोपदेश एव । तस्यैव भवशतोपचि-
तदु खलजक्षयक्षमत्वात् ॥ आहच ॥ नोपकारो जगत्यस्मि-
स्तादृशो विद्यते क्वचित् । यादृशी दुःखविच्छेदादेहिनां धर्म-
देशना ॥ ३ ॥ संघा० । न० । सुखानुभवे, पो० ए विव० ।

उवगा (या) राण-उपकारण-न० आत्मनोऽन्यस्य वा ग्ला-
नाद्यवस्थायामन्येनोपकारकरणे, “उवयारणपारणासु विराधो
पडजियव्वो ” प्रश्न० ३ टा० ।

उवगाराजाव-उपकाराजाव-पुं० कृतकृत्यत्वेनानन्दाद्युपकार-
स्यासंभवे, “ उवगाराभावस्मि वि, पूज्याणं पूजगस्स उव-
गारो ” पंचा० ४ विव० ।

उवगारि (ण)-उपकारिन्-त्रि० उपकारके, आ० म० प्र० ।
विशे० । उपकारवति. पो० १० विव० ।

उवगारिया-उपकारिका-स्त्री० विमानाधिपतिसत्कप्रसादाव-
तंसकादीन् उपकरोत्यपष्टभ्नातीत्युपकारिका विमानाधिपति-
सत्कप्रसादावतंसकादीनां पीठिकायाम्, अन्यत्र त्वियमुपका-
र्योपकारिकेति प्रसिद्धा । उक्तं च “ गृहस्थानां स्मृतं राज्ञा-
मुपकार्योपकारिका ” इति । रा० ।

उवगारि (य) यालयण-उपकारिकालयन-न० उपकारिका लय-
नमिव उपकारिकालयनम् । उपकार्योपकारिकारूपे लयने,
“एत्थणं महेगे उवयारियलयणे पणत्ते एग जोयणसयसहस्सं
आयामविक्खमेणं ” रा० । जी० ॥

उवगिजमाण-उपगीयमान-त्रि० “तद्गुणगानात् क्रियमाणोप-
गाने, सुइगमत्थयहिं । वत्तीसइयद्धेहिं उवनचिजमाणे उव-
गिजमाणे ” भ० ६ श० ३३ उ० । तथाविधवालोचितगीत
विशेषैर्गीयमाने गायमाने च । औ० ॥

उवगीड-उपगति-स्त्री० आर्या द्वितीयकार्द्वे यद् गदितं ल-
जण “ तत् स्यात् यद्युसयोरपि दलयोरुपगीतिं तामुनिर्वृते ”
वृ० २० । उक्ते मात्रावृत्तभेदे, ग० ।

उवगृह-उपगृह-न० उप-गृह. भावे. क्त । आलिङ्गने, कर्मणि
कृ-आलिङ्गने, त्रि०सूत्र० १ श्रु० ४ अ० । वेष्टिते, धा० ८ अ० ।
युक्ते, “गुजावक्कुहरोवगृहं ” “गुजंत वंसकुहरोवगृहं ” ग० ।

उवगृहण-उपगृहण-न० उप-गृह-च्युट्-ओरुन् । आलिङ्गने,

वाच० । प्रच्छन्नरक्षणे, रचनायां च । “ आरुहणण्ट्रेणेहि चालयउवगूहणेहि च ” तं० ॥

उवगूहिज्जमाण-उपगूहमान-त्रि० आलिङ्गमाने, “ उवनच्चिज्जमाणे उवगाइज्जमाणे उवलालिज्जमाणे उवगूहिज्जमाणे ” ज्ञा० १ अ० ॥

उवगूहिय-उपगूहित (उपगूह) न० गाढतरपरिष्वङ्गरूपे सप्राप्तकामभेदे, प्रव० १७९ डा० । द० । आलिङ्गिते, त्रि० “ एससो वइरो तुडेहि उवगूहिओ ” आ० म० द्वि० ।

उवग-उपाग्र-न० अग्रस्य मुखस्य वर्षाकालसवान्धिनः समीपमुपाग्रम् ॥ आपाढमासे, “ एसो च्चियकालो पुणरेव गणं उवगाम्मि ” व्य० १ उ० ।

उवगह-उपग्रह-पु० उपगृह्णातीत्युपग्रहः । उपाधौ, ओ० नि० चू० । उपग्रहणमुपग्रहः शिष्याणां भक्तश्रुतादिदानेनोपग्रहणे, ग० १ अधि० वि० ओ० प० चू० प० भा० । (तद्भेदाः परिहारशब्दे वच्यन्ते) आत्मनः समीपे संयमोपग्रहार्थवस्तुनो ग्रहणे, प्रव० ६० डा० । उपकारे, विशेषे । कारावन्धने वन्दीकरणे, उपयोगे, आनुकूल्ये, वाच० । परस्मैपदात्मने पदयोर्व्यत्यये, यथा तिष्ठति प्रतिष्ठते रमते उपरमतीत्यादि । सूत्र० २ श्रु० ७ अ० । कर्मणि घञ् । कारारुद्धे, वन्द्याम्, वाच० ।

उवगहकर-उपग्रहकर-त्रि० उपकारके, “ जोगंपि वत्यमाइ उवगह करति गच्छस्स ” पं० व० २ डा० ॥

उवगहकुसल-उपग्रहकुशल-पु० उपग्रहविषयके कुशले, उपसामीप्येन ग्रहः सोऽपि द्विधा द्रव्यतो ज्ञावतश्च । तत्र येपामाचार्यं उपाध्यायो वा न विद्यते तान् । आत्मसमीपे समानीय तत्रामित्वरां दिश वच्चा तावद्धारयति यावन्निष्पाद्यन्ते एव द्रव्यत उपग्रहः । ग्रह उपादाने इति वचनात् । यः पुनरत्रिशेषेण सर्वेषामुपकारे वर्तते स ज्ञावतः उपग्रहः ॥

उपग्रहकुशलमाह ॥

वाद्या सहवुद्धेभ्यं, संततवकिलंतयेयणांतके ।

भेज्जनिमेज्जोवहियाण, समणभेसज्जवगहिए ॥

दाण्डवावणकारा-वणे य तहाकयमणुष्ठाए ।

उवहितमणुवहितविही, जाणाति उवगहं एयं ॥

वाला सहवृद्धेषु तथाप्रभृतिमार्गगमनतः । पवनो वा श्रान्तेषु तप क्लान्तेषु तथा वेदनायां सामान्यतः शरीरपीमायां जातायामातङ्गे च सद्यो जाते सति रोगे समुत्पन्ने शय्या वसतिनिपद्या पीठकनकादिरूपा उपधि कल्पादि पान द्रव्यं अशनमोदनादि ज्ञेयजमौषधमौषधिकं दण्ड प्रोञ्जनाद्युपकरणम् । एतेषां समाहारो द्रव्यस्तस्मिन् सप्तमी पद्यर्थे ततोऽयमर्थः । एतेषां स्वयं दानेऽन्यैर्दाने तथा वैयाचर्यादे कारापणे च तथा “ कथमणुष्ठाए ” इति परै कृतस्यानुज्ञायां यत्प्रवर्तनं तथा य उपहितविधिर्यश्चानुपहितविधिर्नाम यत् आचार्यैर्वितीर्णं तदाचार्यमनुज्ञाप्यान्वेषां साधूना तदन्तरेण विस्तरयतां ददाति अनुपहितविधिर्यदनुपग्रहमुत्पाद्य ददाति । अन्येतु व्याचक्षते यद्यस्य गुरुनिर्दत्तं तत्तस्योपनयतीत्येव उपहितविधिः । यत्पुनस्तस्य गुरुनिर्दत्तं तत्सोऽन्यस्य गुरुन् अनुज्ञाप्य ददाति एवोऽनुपहितविधिः । एवं सर्वमुपग्रहं जानाति । एतदेव वेशतो व्याख्यानयति ॥

वाद्यादीणं तेस्सि, भेज्जनिमेज्जोवहिएप्याणेहि ।

नत्तन्नपाणनेसज्ज-मादीहि उवगहं कुणऽ ॥

देऽ सयं दावेऽ य, करेय कारावण य अणुजाणे ।

उवहिय ज जस्स गुरुहिं, दिष्मंतं तस्स उवणेति ॥

अणुवहियं जं तस्स उ, दिन्तं देऽ सो उ अन्नस्स ।

खमासमणेहिं दिन्नं, तुज्जं ति उवगहो एसो ॥

एतेषामन्तरगाथाभिहितानां वाद्यादीनां वाद्यासमर्थवृद्धमार्गगमनादिश्रान्ततपः क्लान्तवेदनात्तजातातङ्कानां शय्यानिपद्योपधि प्रदानैस्तथा भक्त मोदकाशोकवर्त्यादि अन्नमोदनादि पानभैषज्ये प्रागुक्तस्वरूपे आदिशब्दादौपग्रहिकोपकरणोपग्रहः । एतैरुपग्रहमुपग्रहं करोति कथमित्याह । स्वयं शय्यादिकं ददाति । अन्यैर्वा दापयति तथा स्वयं वैयाचर्यादि करोति । अन्यैः कारयति । कुर्वन्त वा अन्यमनुजानीते । (उवहियत्ति) पदैकदेशे पदसमुदायोपचारादुपहितविधिरिति द्रष्टव्यम् । यद्यस्य गुरुभिर्दत्तं तत्तस्योपनयतीत्येव उपहितविधिर्यत्पुनस्तस्य दत्तं सोऽन्यस्मै गुरुन् अनुज्ञाप्य ददाति । क्षमाश्रमणैस्तुभ्यमिदं दत्तमित्येषोऽनुपहितविधिः । एष सर्वोऽप्युग्रहः । उक्त उपग्रहकुशलः ॥ व्य० ३ उ० ॥

उवगहहृद्या-उपग्रहार्थता-स्त्री० भक्तपानवस्त्राद्युत्पादनसमर्थतयोपग्रहमथिता भवत्विति प्रयोजने, स्था० ५ डा० ३ उ० ॥

उवगहिय-उपग्रहीत-न० भावे-क० । पुरुषस्यालिङ्गनैकान्तनयनलिङ्गग्रहणकरग्रहणादौ, “ उवहसिर्पाहि उवगहिएहि उवसदेहि ” त० । कर्मणि क- । ज्ञानादिभिर्वस्त्रादिभिश्चोपग्रस्मिते, ॥ पा० ॥

उवग्राय-उपोद्धात-पु० समीपवर्तिनः प्रकृतस्य उद्धात उद्धननम् ज्ञान चिन्तन यत्र । उप- हन्- गतौ- गत्यर्थत्वात् ज्ञानार्थता आधारे घञ् । प्रकृतसिद्धयर्थमालोचनात्मके सङ्गतिप्रभेदे “ चिन्तां प्रकृतसिद्धयर्थ-मुपोद्धात विदुर्बुधाः ” तदर्थवर्णने आरम्भो शास्त्रोत्पत्तौ, विशेषे ॥ उपक्रमादस्य भेदः । अपरस्त्वाह । ननुपक्रम प्रायः शास्त्रसमुत्थापनार्थं उक्त उपोद्धातोऽप्येवशास्त्रसमुद्धातप्रयोजन एवेति कोऽनयोर्भेदः । उच्यते उपक्रमो ह्युद्देशमात्रनियतव्यापार उपोद्धातस्तु प्रायेण तदुद्दिष्टवस्तुप्रबोधनफलोऽर्थानुगमत्वादित्यलं विस्तरेण आ० म० प्र० ॥ उपोद्धननमुपोद्धातः । व्याख्येयस्य सूत्रस्य व्याख्यानविधिसमीपीकरणे ॥ विशेषे ॥ उपोद्धातफलम् ॥ अनेन चापोद्धातेनाभिहितेन सूत्रादयोऽर्थाव्यक्ता भवन्ति यथा दीपेनापवरकेन मसि उक्तं च “ वत्ती भवन्ति अत्रथा, दीवेण अप्पगास उच्चरण । वत्ती भवति अत्रथा, उवघाएण तहा सत्थे ” उपोद्धाताभिधानमन्तरेण पुनः शास्त्र स्वतोऽतिविशिष्टमपि न तथाविधमुपादेयतया विराजते यथा नभसि मेघच्छन्नश्चन्द्रमा । उक्तं च “ मेघच्छन्नो यथा चन्द्रो, न राजति नभस्तले । उपोद्धात विना शास्त्र । न राजति तथा विधं ” तत्र सूत्रभणितं “ नो कप्पति निग्गथाण वा निग्गयीण वा आमिनालपलवे इत्यादि ” सूत्रस्पर्शकनिर्युक्तिभणितमिदम् । वृ० १ उ० ॥

उवग्रायणिज्जुत्ति-उपोद्धातनिर्युक्ति-स्त्री० उपोद्धातेन व्याख्येयस्य सूत्रस्य व्याख्या विधिसमीपीकरणमुपोद्धातनिर्युक्तिस्तदुपस्तस्या वा अनुगम उपोद्धातानिर्युक्त्यनुगमः । निर्युक्त्यनुगमभेदे, “ से किं त उवग्रायणिज्जुत्तिअणुगमे ३ इमार्हिं टोहिं मूलगाहाई अणुगतत्वे तजहा “ उहेसे १ निहेसे अ २ निग्गमे ३ पित्ते ४ काळे ५ एरिसे य ६ । कारण ७ पच्चय ८ ह-कण्ण, ए नए १० सगोअरेणांणुमए ११ ॥ किं १२ कच्चिहं १३ कस्स, १४ काहे १५ केसु १६ कह १७ किच्चिन् हच्च काव १८ । कइ १९ सतर २० मविरहिय, २१ भवा २२ गरिस्स २३ फा-

उपधायणज्जुति

सण २४ निरुत्ता २५ ॥ सेत्तं उपधायणज्जुति अणुगमो ” ।
अनु० । आ० म० प्र० । विशेष० । आ० म० द्वि० (समाश्च
शब्दे स्पष्टी भविष्यति)

उपधाय-उपघात-पुं० उपहननमुपघात । पिएरुशय्यादेरकल्प-
नायाम् । स्था० ३ ग० । अश्वलीकरणे, ओ० । परम्पराघाते,
प्रश्न० १ द्वा० । उपघातभेदः “ उपघातो ” उपेत्य घातो उपघात-
स च द्विविधः स्व्योपघातो ज्ञावोपघातश्च तत्र स्व्योपघातो
विशुद्धस्व्योपघातः । ज्ञावोपघातो द्विविधः प्रशस्तोऽप्रशस्त-
श्च । तत्र प्रशस्तोपघातः मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकपायोपघात-
सम्यग्दर्शनादिषु प्रशस्तः । अप्रशस्तोपघातस्तु, सम्यग्दर्शना-
द्युपघात मिथ्यात्वानिषु प्रशस्तः । विशेषी नानार्थातिशयेषु सुप्र-
शस्तास्तिज्ञावयोः शोधनं शुद्धिः । विविधमनैकप्रकारा वा शुद्धिर्वि-
शुद्धिरिय द्विविधा स्व्यविशुद्धिर्वस्त्वादि ज्ञावविशुद्धिः । सम्यग्-
दर्शनज्ञानचारित्र्यविशुद्धिः । स च विशुद्ध्युपघातो वा अजीव-
व्याणां न ज्वतीत्येव सिद्धान्तः कस्माद्यस्मादजीवव्याणां क्रोधा-
दयः परिणामविशेषा न ज्वन्ति तेनोपघातो विशुद्धता वा अ-
जीवा नो न भवन्तीत्येव भावनानिश्चय इत्यर्थः । आह कस्योप-
घात इति सङ्गा । यद्यजीवानां न भवति शुद्धिरुपघातो वा उ-
च्यते उपघातो विशुद्धिर्वा परिणामप्रत्यया जीवानां भवति न
त्वजीवानामिति सिद्धान्तः । परिणतिः परिणामः अध्यवसायो
ज्ञाव इत्येकार्याः । प० चू० ॥

त्रिविध उपघातः

तिविहे उपघाए पणत्ते तंजहा उगमोवघाए उप्पायणो-
वघाए एमणोवघाए । एवं विसोही ॥

उपहननमुपघातः पिएरुशय्यादेरकल्पतेत्यर्थः । तत्र उद्गम-
नमुद्गमः पिएडादेः प्रभव इत्यर्थः तस्य चाधाकर्मादयः षोडश
दोषाः । उक्तञ्च “ तत्पुद्गमोपसूई-पभञ्जो एमादि ह्येति
पगठा । सो पिएरुस्सिह पगञ्जो, तस्स य दोसा इमे ह्येति ”
। १ । आहाकम्मुद्देसिय २ पुईकम्मे य ३ मीसजाए य । ४ । ठवणा ५
पाहुडियाए, ६ पाञ्जोय ७ कीअ ं पाभिञ्जे ६ ॥ १ ॥ परियट्टए
१० अभिहडे, ११ उच्चिञ्जे १२ मालोहडेई य १३ अच्चिञ्जे १४
अणिसिद्धे, १५ अञ्जोयए य १६ सोलसमेत्ति ॥ २ ॥ ” इह चा-
भेदविवक्षया उद्गमदोष एवोद्गमोऽतस्तेनोद्गमेनोपघातः । पिएडा-
देरकल्पनीयता करण चरणस्य वा श्वलीकरणमुद्गमोपघातः
उद्गमस्य वा पिएडादिप्रसूतेरुपघात आधाकर्मादिभिर्दुष्ट-
तोद्गमोपघातः ।

पञ्चविध उपघातो यथा—

पंचविहे उपघाए पणत्ते तंजहा उगमोवघाए उप्पायणो-
वघाए एमणोवघाए परिकम्मोवघाए परिहरणोवघाए ॥

उपघातोऽशुद्धता उद्गमोपघात उद्गमदोषैराधाकर्मादिभिः । पो-
रुशप्रकारैर्जकपानोपकरणलेपानामशुद्धता एवं सर्वत्र नवर-
म् उत्पादनया उत्पादनादोषैः । पोरुशप्रकारैर्जकपानोपकरणलेपानामशुद्धता
तदोपघातानि शक्तिभिर्गिति परिकर्म्मवस्त्रपात्रादेश्चेदन्सो-
यनादि नेन तस्योपघातोऽकल्पता तत्र वस्त्रस्य परिकर्म्मोपघातो
यथा “ निगहपरिफात्रियाण, वत्थ जो फात्रियं तु ससीवे । पंचाह
पननर, मो पावठ आणमाईणि ” ॥ १ ॥ तथा पात्रस्य “ अव-
परणोपघाते, उगतिगव्रद्वेगवत्रण वावि । जो पाय परियट्ट
(परिचुक्ते) पर टिवट्टा उ माम्मा उ ” ॥ २ ॥ (स आज्ञादी-
नाप्राप्ततीति नत्रा चरन्ते) “ दूमिय धूमिय वासिय, उच्चोच्च
वद्विफमा अरत्ता य । सित्ता संमट्टा वि य. विसोदि कोरिं गया

वसहित्ति ” ॥ ३ ॥ दूमिन्ना धवत्तिन्ना ” वद्विकृता कूरादिना
अन्यक्ता । उगणादिना विष्ठा संमृष्टा समाजितेत्यर्थः तथा परि-
हरणां आसेवा तयोपध्यादेरकल्पता तत्रोपधेयथा एकाकिना हि-
एरुक्साधुना यदासेवितमुपकरणं तदुपहृतं ज्वतीति सम्य-
व्यवरथा “ जगहणअप्पनिवज्जण, जइ वि चिरेण न उवहम्मै-
ति ” वचनात् । अस्य चायमर्थ एकाकी गच्छभ्रष्टो यदि जाग-
र्ति उग्रादिषु च न प्रतिवध्यते तदा यद्यप्यसौ गच्छे चिरेणाग-
च्छति तथाऽप्युपधिर्नोपहन्यते अन्यथा तूपहन्यत इति । वसते-
रपि मासचतुर्मासयोरुपरि कात्रातिक्रान्तनेति । तथा मासद्वयं
चतुर्मासद्वयं वा वर्जयित्वा पुनस्तत्रैव वसतामुपस्थानेऽपि च
तदोपानिधानात् । उक्तञ्च “ उउ वासा समतीता, कालातीता
उ साजवे सेज्जा । से चवे उवघाण-उगुणाउगणं च वज्जित्त-
त्ति ” ॥ १ ॥ तथा भक्तस्यापरिष्ठापानिकाकारं प्रत्यकल्पतां तं
क्तं “ विहिगहिय विहिचुत्तं, अद्वेग भत्तपाणजोत्तव्व । विहि-
गहिए विहिचुत्ते, इत्थ य चरो जवे जगा ॥ १ ॥ अहवा वि
अ विहिगीहयं, विहिचुत्तं त गुरुहि णुष्साय । सेसाणाणुष्साया,
गहणे दिन्ने वनिज्जुहणंति । स्था० ३ ग० । (व्याख्यापसणाशब्दे)
दशविध उपघातः ॥

दशविहे उपघाए पणत्ते तंजहा उगमोवघाए उप्पायणो-
वघाए जहा पंचट्टाणे जाव परिहरणोवघाए एणोवघाए
दंसणोवघाए चरित्तोवघाए अवियत्तोवघाए सारक्खणोवघाए
यदुद्गमेनाधाकर्मादिना पोरुशविधेनोपहननं विराधनं चारित्र-
स्याकल्पता वा भक्तादेः स उद्गमोपघातः एवमुत्पादनाया धा-
य्यादिदोषवृत्तनाया य स उत्पादनोपघातः । “ जहा पंचट्टाणेति ”
भणनात्तत्सूत्रमिह दृश्यं कियदत आह जाव परीत्यादि तच्चेदं (ए-
मणोवघाए) एषणया शङ्कितादिभेदया य स एषणोपघातः (परि-
कम्मोवघाए) परिकर्म्म वस्त्रपात्रादिसमारचन तेनोपघातः स्वा-
ध्यायस्य श्रमादिना शरीरस्य समयस्य वोपघात परिकर्म्मोपघा-
त । (परिहरणोवघाए) परिहरणा अत्राक्काणिकस्याकल्पस्य
वोपकरणस्य सेवा तथा यः स परिहरणोपघातस्तथा ज्ञानोपघा-
तः श्रुतज्ञानापेक्षया प्रमादतो दर्शनोपघातः शङ्कादित्रिआरिओप-
घातः समितिज्जादिभिः (अवियत्तोवघाएत्ति) अवियत्तमप्री-
तिक तेनोपघाते विनयादेः (सारक्खणोवघाएत्ति) सरक्खणेन
शरीरादिविषये मूर्च्छयोपघात परिग्रहविरतैरिति सरक्खणोपघा-
त इति । स्था० १० ग० । “ उपधाय च दशविहं, असवर तह
य सकिलेसं च । परिवज्जतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पच ”
पा० । ध० । मूदतो विनाओ, कर्म्म० । नि० चू० । उपज्वे, तं० ।
कर्मायोग्यतासम्पादने, उपकारे, वाच० ॥

उपधायकम्म-उपघातकर्मन्-न० पणोपघातक्रियायाम्, “ आसू-
णिमक्खिरागं च, गिहुवघाय कम्मगं । उच्छोदण च कक्क च, तं
विज्ज परिजाणिया ” सूत्र० १ श्रु० ८ अ० ।

उपधायजणय-उपघातजनक-न० उपघातः सत्वघातादिस्त-
जनकम्, अनु० ॥ सत्वोपघातादिप्रवर्तके सूत्रदोषे, यथा वेदवि-
हिता हिंसा धर्म्मयित्यादि ॥ विशेष० ॥ यथा वा “ न मासभक्क-
णे दोष इत्यादि ” वृ० १ उ० ।

उपधायण-उपहनन-न० हन्यतेऽनेनेति हननन् उप सामीप्येन
हननमुपहननम् । करे, “ भूओवधायणमणज्ज ” आव० ४ अ० ।

उपधायणाम-उपघातनामन्-न० उपघातनिवन्धन नाम । नाम-
कर्मज्जे, यदुदयवशात्स्वशरीरावयवै स्वशरीरान्त परिवर्द्ध-
माने प्रतिजिह्वगलवृन्दस्वकचोरदन्तादिजिरुपहन्यते । यत्ता

स्वयं कृतोद्भवन्नभैरवप्रपातादिभिस्तदुपघातनाम । प० स० ।
कर्म० । स० । श्रा० । प्रव० ॥

उवधायणिस्सिय-उपघातनिश्चित-न० उपघाते प्राणि वधे नि-
श्चितमाश्रितम् । दशमे मृषाभेदे, स्था० १० ग० ।

उवधायपंरुग-उपघातपाएरुक्-पुं० उपहतघेदोपकरणे पाएरुक्-
जेदे, नि० चू० ए उ० । अथोपघातपाएरुकमाह-

पुत्रिष्माणं कम्मा-एणं असुजफद्वविजागेण ।

नो उवहम्मइ वेत्तो, जीवाणं पावकम्माणं ॥

पूर्वं दुश्चीर्णानां दुपचारसमाचरणेनार्जितानां कर्मणामशु-
जफदो विपाक उदयो यद्भवति ततो जीवानां पापकर्मणां वेद
उपहन्यते । तत्र चायं दृष्टान्तः-

जह हेमो उ कुमारो, इंदमहे तुष्णियानिमित्ताणं ।

मूर्च्छिय गिष्ठी य मत्तो, वेत्तो वि य उवहत्तो तस्स ॥

यथा हेमो नाम कुमार इन्द्रमहे समागता यास्तुष्णिका वालि-
क्रास्तासां निमित्तेन मूर्च्छितो गृहोऽत्यन्तमासक्तः सन् मृतः
पञ्चत्वमुपगतो वेदेऽपि च तस्योपहतः सजात इत्यक्षरार्थः ।
भावार्थः कथानकादवसेयः तत्रैव हेमपुरे नगरे हेमकसो राया
हेमसंज्ञावा जारिया तस्स पुत्तो वरतवियहेमसंनिजो हेमा
नाम कुमारो सो य पत्तजोव्वणो अन्नया इंदमहे इन्द्राणगत्तो
पेच्छइ य । तत्थ नगरकुत्तवाधियाण रुववर्णण पचसए वद्विपुष्फ-
ध्रवं कसुच्चुयहत्थो तात्तो ददु सेवगपुरिसे भणइ किमेयाउआ-
रायात्त कि वा अभिद्वसंति । नेहिविहियं इद मग्गति वर-
सोन्नग आनिद्वसति जणिया य तेण सेवगपुरिस्सा अहमेपसि-
इदेण वरो दत्तो नेहपयात्त अतेउरम्मि । तेहि तात्तो घेत्तु सव्वा-
ओ अतेउरे स्थूढात्तो ताहे नागरजणे रायाण उवद्विओ मोप-
हवेत्ति तत्तो रत्ता जणिय किं मज्ज पुत्तो न रोयति तुह जामाओ-
त्त तत्तो नागर तुण्हकढिया पय रत्तो सम्मतति अविष्णप-
गया नागरा कुमारेण नायव्वा परिणीया सो एत्तु अतीव पसत्तो
पसत्तस्स य तस्स सव्वत्रीयनीगात्तो जात्तो तत्तो तस्स वेओ-
वया व जात्तो य अन्ने भणति ताहि चेव अप्पसिसे रोगोत्ति
रुवियार्हि अहापहि मारिओ पयावहोपघातपरुक् उच्यते । वृ० ४३
उवचय-उपचय-पु० उपचीयते उपचयं नीयते इन्द्रियमनेनेति
उपचयः । प्रायोग्यपुत्रसग्रहणसम्पत्तिऽन्द्रियपर्याप्तौ प्रज्ञा० १५
पद ॥ इन्द्रियशब्दे तदुपचय उक्त ॥ शरीरे, आव० ५ अ० । पिण्णे,
निकाये, समूहे, पि० । ओ० । वृत्तौ, भ० । अत्र दएरुक्-

जीवाणं जंते ! किं सोवचया सावचया सोवचयसावचया निरु-
वचया निरवचया गोयमा ! जीवा नो सोवचया नो साव-
चया नो सोवचयसावचया निरुवचया निरवचया । एगिदिया
तद्यपदे सेसा जीवा चउहिं पएहिं जाणियव्वा । सिष्माणं जंते
पुच्छा गोयमा ! सिष्ठा सोवचया नो सावचया नो सोवच-
यसावचया निरुवचय निरवचया । जीवाणं जंते ! केवइयं का
लं निरुवचयनिरवचया ? गोयमा ! सव्वं । नेरइयाणं जंते !
केवइयं कात्तं सोवचया ? गोयमा ! जहसं एकं समयं उक्को-
सेणं आवद्वियाए असंखेज्जइजागं केवइयं कात्तं सावचया
एवं चेव केवइयं कात्तं सोवचयसावचया एवं चेव केवइयं का-
लं निरुवचयनिरवचया ? गोयमा ! जहसं एकं समयं उक्को-

सं वारसमुहुत्ता एगिदिया सव्वे सोवचया सावचया सव्वं ।
सेसा सव्वे सोवचया वि सोवचयसावचया वि । जहएणं एकं
समयं उक्कोसं आवद्वियाए असंखेज्जइ जागं अवट्टिएहिं वक्कं-
ति य कात्तो जाणियव्वा । सिष्माणं जंते ! केवइयं कात्तं
सोवचया गोयमा ! जहएणं एकं समयं उक्कोसं अट्ट ममया
केवइयं निरुवचयनिरवचया जहसं एकं उक्कोसं उम्मासा संवं
जंते जंतेत्ति ।

सोपचया' सव्वरुयः प्राक्तनेष्वन्येषामुत्पादात् । सापचया. प्रा-
क्तनेष्यः केपाश्चिदुद्धर्तनात्सहानयो' सोपचयसापचया उत्पादो-
द्धर्तनाभ्यां वृद्धिहान्योर्युगपद्वावात् निरुपचयनिरपचया उत्पा-
दोद्धर्तनयोरजावेन वृद्धिहान्योरभावत् । ननूपचयो वृद्धिरपचय-
स्तु हानिर्युगपद्भयमद्वयं चावस्थिततत्वमेव च शब्दभेदव्यतिरेकेण
कोऽनयो सूत्रयोर्भेद ? उच्यते पूर्वत्र परिमाणमभिप्रेतमिह तु तद-
नपेक्षमुत्पादोद्धर्तनामात्र ततश्चेह तृतीयजङ्गके पूर्वोक्तवृद्ध्यादिवि-
कल्पानां त्रयमपि स्यात्तथाहि बहुतरोत्पादे वृद्धिर्बहुतरोद्धर्तने
च हानिः । समोत्पादोद्धर्तनयोश्चावस्थिततत्वमित्येवं जेद इति ।
(एगिदिया तद्यपपत्ति) सोपचयसापचया इत्यर्थः युगपदु-
त्पादोद्धर्तनाभ्यां वृद्धिहानिभावात् शेषजङ्गकेषु ते न सम्भवन्ति
प्रत्येकमुत्पादोद्धर्तनयोस्तद्विरहस्य चाभावादिति । (अवट्टिएहिं-
ति) निरुपचयनिरपचयेषु । (वक्कति कात्तो जाणियव्वाति)
विरहकात्तो वाच्य ॥

वत्थस्स पुत्तवोपचयो जीवानां कर्मोपचय ।

वत्थस्सएणं जंते ! पोग्गत्तोवचये किं पयोगसा वीससा ?
गोयमा ! पयोगसा वि वीससा वि । जहा एणं जंते ! वत्थस्स
एणं पोग्गत्तोवचये पयोगसा वि वीससा वि तहाणं जीवाणं
कम्मोवचए किं पयोगसा वीससा ? गोयमा ! पयोगसा नो
वीससा । सेकेणडेणं ? गोयमा ! जीवाणं तिविहे पओगे
पएणत्ते तं जहा-मएप्पओगे वडप्पओगे कायप्पओगे इच्चे-
तेणं तिविहेणं पयोगेणं । जीवाणं कम्मोवचये पयोगसा नो
वीससा एवं सव्वेसिं पंचिदियाणं तिविहे पयोगे जाणियव्वे ।
पुढविकाइयाणं एगविहपओगेणं एवं जाव वणस्सइकाइया ।
विगद्विदियाणं एविवे पओगे पप्पत्ते तं जहा- वडप्पयोगे
य कायप्पओगे य । इच्चेतेणं एविवेणं पयोगेणं कम्मोवचये
पयोगसा नो वीससा से एणं अट्टेणं जाव नो वीससा एवं
जस्म जो पओगो जाव वेमाणिया एणं । वत्थस्सएणं जंते !
पोग्गत्तोवचए किं सादीए सपज्जवसिए सादीए अपज्जवसिए
अणादीए सपज्जवसिए अणादीए अपज्जवसिए ? गोयमा !
वत्थस्स एणं पोग्गलोवचए सादीए सपज्जवसिए नो मादीए
अपज्जवसिए नो अणादीए सपज्जवसिए नो अणादीए
अपज्जवसिए । जहा एणं जंते ! वत्थस्स पोग्गलोवचए सा-
दीए सपज्जवसिए नो मादीए अपज्जवसिए नो अणा-
दीए सपज्जवसिए नो अणादीए अपज्जवसिए तहाणं
जीवाणं कम्मोवचए पुच्छा गोयमा ! अत्येगइयाणं जीवाणं
कम्मोवचए सादीए सपज्जवसिए अत्येगइए अणादीए

उपचय

सपञ्जवसिए अत्येगए अणादीए अपञ्जवमिए नो चेव णं जीवाणं कम्मोवचए सादीए अपञ्जवसिए । से केणहेणं ? गोयमा ! णियावहिया वंधयस्स कम्मोवचए सादीए सपञ्जवसिए जवमिच्छियस्स कम्मोवचए अणादीए सपञ्जवमिए अभवसिच्छियस्स कम्मोवचए अणादीए अपञ्जवमिए मे तेणहेणं ॥

वन्धेन्यादिद्वारे ॥ (पयोगमावीससायत्ति) गन्दसत्त्वात् प्रयोगेण पुन्यव्यापारेण विस्वसया स्वप्नावेनेति । (जीवाण कम्मोवचए पजोगसा णो वीससत्ति) प्रयोगेणैव अन्यया योगस्यापि वन्धप्रसङ्ग । सादिद्वारे । (णियावहियवधस्सेत्यादि) ईर्या पथो गमनमार्गस्तत्र भवमैर्यापथिक केवलयोगप्रत्यय कम्मैत्यर्थे । तद्वन्धकस्योपशान्तमोहस्य क्लीणमोहस्य सयोगिके वद्विनश्चेत्यर्थः । ऐर्यापथिककर्मणो हि अवन्धपूर्वस्य वन्धनात्सादित्वमयोग्यवस्थायां श्रेणिप्रतिपाते वा अवन्धनात्सपर्यवसितत्वम् (गइए गइ पसुच्चत्ति) नरकादिगतौ गमनमाश्रित्य सादय आगमनमाश्रित्य च सपर्यवसिता इत्यर्थः । (सिद्धगइ पसुच्च साइया अपञ्जवसियत्ति) इहाकेपपरिहारावेव “ साइ अपञ्जवनिया, सिद्धानयनामइय काइमि । आसिकयाइविसुत्ता, सिद्धा सिद्धे वहि मिद्धते ॥ सव्वं साइसरिण, नयनामादिमयदेहमइयावो । काइयाणाइत्तणओ, जहा वए इदियाईण ॥ सव्वो साई मिद्धो, नयादिमो विज्जई तथा ते च । सिद्धो सिद्धा य सया, निदिद्धा गेइपुत्ता एत्ति । (त चाति) तच्च सिद्धानादित्वमिप्येन यत् सिद्धा सिद्धयेत्यादि [भवसिद्धियाइत्तिमित्यादि] भवसिद्धिकानां ज्ञयत्वव्यधि सिद्धत्वेऽपैतीति कृत्वाऽनादिमपर्यवसिता चेति । ज० ६ श० ३ उ० । उच्यते, पष्ठत्रिंशत्ताभाच्च, जग्नात्पचया स्मृता । इति ज्योतिषोक्ते जग्नात्पष्टादिस्थानेषु च । वाच० ।

उपचयण-उपचयन-नञ्चितस्यावाधकात्वं मुक्त्वा ज्ञानावरणीयादित्या निषेके, मच्चैवं प्रथमस्थितौ बहुतरकर्मद्विक निषिञ्चति ततो द्वितीयायां विशेषहीनमेव यावदुत्कृष्टायां विशेषहीन निषिञ्चति । उक्तं च “ मोत्तूण सगमवाह, पढमाए त्रिण बहुतर इव्वं । सेसं विसेसईण, जावुक्कोसंति सव्वोसिति ” “ चउहिं गाणेहिं अट्ट कम्मपगमीओ उपचरिणसु उपचिंति उपचिणिस्समिति ” म्या० ४ ग० । परिपोपणे च । म्या० ८ ग० ।

उपचर-उपचर-उप-चर-धा- भ्वा० पर० । सामीप्ये, नाशने, उपसर्गणे, “ अडुवा पक्खिणो उपचरति ” अडुवा कुचरा उपचरति ” । उपचरानि उप सामीप्येन मांसादिकमशान्ति । अथवा इमशानादौ पक्खिणो गृध्रादय उपचरन्ति । अथवा कुत्सिन चरन्तीति कुचराधोरपारदारिकादयस्ते च क्वचिन्नृत्यगृहादावुपचरन्ति उपसर्गयन्ति । आचा० १ श्रु० ए अ० २ उ० ॥

उपचरय-उपचरक-पु० स्तेनभेदे, “अयतेण अय उपचरते अयतसो आगओ पतिकट्टु” आचा० २ श्रु० । सुप्र० ॥

उपचरिय-उपचरित-त्रि० उप-चर-क्त- । उपासिते, वेधिते, च । वाच० । उप-चर-भाषे-उपचारे, पंचा० ६ धिव० ।

उपचिण-उपचयन-नञ्गृहीतानां कर्मपुद्गलानां ज्ञानावरणादिभावेन निषेचने, म्या० १० ग० । (व्याख्या पायकम्मशब्दे)

उपचित (य)-उपचित-त्रि० पुष्टे, कल्प० । समृद्धे, ज्ञा० ४ अ० । मांसवे, “ कणयसिञ्जायसुज्जत्तपस्यस्समतसोवचियविच्छिन्नपिडुतरज्जा ” । जी० ३ प्रति० । निवेशिते, प्रज्ञा० पद । उपनिहिते, ‘ उवाचियचरुणकत्तम ” उपचिता उपनिहिता चन्दनकत्तशामा-

इत्यघटा गृहान्तश्चतुष्केषु यत्र तत्तथा । कल्प० । औ० । रा० । जृते, “ बहुउपपलकुसुयफुल्लकेसेरोवचिया ” । ज० १ वक्क० । उच्यते औ० ॥ ज्ञा० ॥ बहुज्जा. प्रदेवासामीप्येन शरीरे चिते, ॥ भ० १ श० १ उ० । जीवप्रदेशैर्व्याप्ते, अनु० ॥ प्राग्भवे वा कर्मणि, उक्त० १ अ० । दिग्धे, मोदि० । वेपनादना वरिष्णौ, । निदिग्धे, अमर वाच० ॥ “ उवाचियखोमियदुगुलपट्टपरिच्छे ” पारिकर्मितं (खोमिति) कौम यद् दुकूल वल्ल तस्य य. पट्टो युगलापेक्षया एकपट्ट तेन आच्छादिते, ॥ स० ॥ परिकर्मिते, औ० । कल्प० । समाहिते, हेम० । सुसञ्चिते च । वाच० ।

उपचितकाय-उपचितकाय-त्रि० मांसलशरीरे, “ परिवृद्धकायं पेहाए एव वदेज्जा परिवृद्धकापत्ति वा उपचितकापत्ति वा ” ॥ आचा० २ श्रु० ॥

उपचियमंससोणिय-उपचितमांसशोणित-पुं० परिवृद्धमांसशोणिते, । आचा० २ श्रु० ॥

उपजोइ-उपज्योति-पु० अव्य० सामीप्ये अन्ययी० म० अन्ने. समीपे, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० । उपज्योतेरग्ने समीपे व्यवस्थित उपज्योति । वृत्तिनि, “ जतुकुम्भे जहा उपज्जोई सवासे विट्टुविसीपज्जा ” सूत्र० १ श्रु० ४० ।

उपजोइय-उपज्योतिष्क-पु० ज्योतिषसमीपे, उपज्योतिषस्तपत्रोपज्योतिष्काः अग्निसमीपवर्तिषु माहानसिकेषु, ऋत्विक्षु, च । उक्त० ॥ केश्थगता उपजोइया वा अज्जावया वा सहखरिपहिं ” उक्त० १२ अ० ॥

उपज्जाय-उपाध्याय-पु० उप समीपमागत्य अधीयते इड अघ्ययने इतिवचनात् पठ्यते, इण गताविति वचनाद् वा अधि आधिक्येन गम्यते, इक् स्मरेण इतिवचनाद्वा स्मर्यते सूत्रतो जिनप्रवचनं येच्यस्त उपाध्याया. । यदाह “ वारसगो जिणक्खाओ, सिज्जाओ कहिओ वुहे । त उपइस्संति जम्हा, उपज्जाया तेण वुच्चति ” अथवा उपाध्यानमुपाधि. सन्निधिस्तेनोपाधिना उपाधौ वा आयो द्वाज श्रुतस्य येषामुपाधीनां वा विशेषणानां प्रक्रमात्तदोभमानानामायो धामो येच्योऽथवा उपाधिरेव सन्निधिरेव आय इष्टफलद्वैवजनितत्वेन आयानामिष्टफलानां समूहस्तादेको हेतुत्वाद्येषामथवा आधीनां मन पीरानामायो द्वाज. आध्याय अधिया वा नय कुत्सार्थत्वात् कुनुदीनामायो ध्याय ध्यैचिन्तायामित्यस्य धातो प्रयोगान्नञ्. कुत्सार्थत्वादेव डुर्यान वा अध्याय उपहतोऽध्याय. आध्यायो वा यैस्ते उपाध्याया. ॥ ज० १ श० १ उ० । दशा० । ध० । आ० म० द्वि० । आ० चू० । प्रव० । साध्वसध्यां ऊ । ८ । २ । २६ । इति ध्येति सयुक्तस्य ऊ । प्रा० । ययाशक्तिद्वादशाङ्गस्वयमध्ययनपराध्यापननिपक्षमानसेपु, । च० १ पाहु० । सूत्राध्यापकेषु, कल्प० । आचा० । स्या० । आव० । स्वाध्यायपाठकेषु, डा० । विश० । वृ० ।

अस्य निष्केपो यथा ।

नामं उपणा दविण, जावे चउच्चिहो उपज्जाओ ।

दव्वत्तोडवसिप्पा, धम्मा तह अन्ननित्थीया ॥

नामस्यापनोपाध्यायौ सुयोधौ इत्योपाध्यायस्तु ज्ञानव्यशरीरव्यतिरिक्तानाह (दव्वेत्यादि) इत्ये विचार्ये तद्यतिरिक्त उपाध्याय शिल्पाद्युपदेश । तथा (धम्मत्ति) निज २ धर्म्मोपदेशोऽयतीर्थिकाश्च ससारनियन्धनत्वेनाप्रधानजृतत्यासद्व्यतिरिक्ता इत्योपाध्याया मन्तव्या इति । भावोपाध्यायानाहा-वाग्मंगो जिणक्खाओ, सज्जाओ कहिउ वुहे । तं उपइसंति जम्हाओ-वज्जाया तेण वुच्चति ॥

थो द्वादशाङ्गः स्वाध्यायः प्रथमतो जिनैरारतस्ततो (बुद्धेति) प्राकृतत्वाद्बुधैर्गणधरादिभिः कथितं पारपर्येणोपादिष्टः तं स्वाध्यायं सूत्रतः शिष्याणामुपादिशन्ति यस्मान्तेनोपाध्याया उच्यन्ते अत एव इद्ध्ययने उपेत्य सूत्रमधीयते येन्य शिष्यास्ते उपाध्याया ज्ञान्ते इति ॥

सांप्रतमागमशैल्या अकारार्थमधिकृत्योपाध्यायशब्दार्थमाह ।

उत्ति उवकरणवेति, वेयज्जाणस्स होऽ निदेसे ।

एएण होऽ उज्जा, एसो अण्णो विपज्जाओ ॥

(उ) इत्येतदङ्कारमुपयोगकरणे वर्त्तते (व) इति वेदध्यानस्य निर्देशे ततश्च प्राकृतशैल्या पतेन कारणेन भवन्ति उज्जा उपयोगपुरःसरं ध्यानकर्तार इत्यर्थः । एसोऽन्तरोक्त उपाध्यायशब्दापेक्षया न्योऽपि पर्याय इति । अथोपाध्यायशब्दार्थं भाष्यकारः प्राह ।

उवगम्म जओ हीयइ, जं चोवगयमगयावेति ।

जं वो वायज्जाया, हियस्स तो ते उवज्जाया ॥

उवगम्योपेत्य यतो येन्योऽधीयते पठन्ति शिष्यास्ते उपाध्यायाः यच्च यस्मादुप समीपे गतं प्राप्तं शिष्यमध्यापयन्ति तत उपाध्याया । यस्मान्च स्वपरहितस्योपाध्यायका उपायका उपायचिन्तकास्ततस्ते उपाध्याया इति । विशेषेण । आ० चू० । आ० म० द्वि० ।

इदानीमुपाध्यायस्वरूपमाह ।

सुत्तत्थतदुभयवि-ज्जुत्तो नाणदंसणचरित्ते ।

निष्पायगसेसाणं, एरिसया होंति उवज्जाया ॥

ये सूत्रार्थतदुभयविदो ज्ञानदर्शनचारित्र्येपूयुक्ता उपयुक्तास्तथा शिष्याणां सूत्रवाचनानिष्पादका एतादृशा भवन्त्युपाध्यायाः । उक्तं च । “ समत्तनाणदसणं, जुत्तो सुत्तत्थतदुभयविधिणा । आयरियप्पाजुगो, सुत्त वाएइ उवज्जातो ” अथ कस्मात्सूत्रमुपाध्यायो वाचयति । उच्यते अनेकगुणसंज्ञवानेवाह ।

सुत्तत्थेसु थिरत्त, ऋणमुक्खो आयती अपमिंवंधो ।

पाकिच्छे मोहजयो, तम्हा वाए उवज्जातो ॥

उपाध्यायः शिष्येभ्यः सूत्रवाचनां प्रयच्छन् स्वयमर्थमपि परिज्ञावयति । सूत्रेऽर्थे च तस्य स्थिरत्वमुपजायते । तथाऽन्यस्य सूत्रवाचनाप्रदानेन सूत्रवक्ष्यस्य ऋणस्य मोक्षकृतो भवति । तथा आयत्यामागामिनि कावे आचार्यपदाध्यासेऽप्रतिबन्धोऽन्यन्तान्यस्ततथा यथावस्थतया स्वरूपस्य सूत्रस्यानुवर्तनं भवति । तथा (पाकिच्छेति) येऽन्यतो गच्छन्तरादागत्य साधवस्सूत्रोपसंपदं गृह्णते ते प्रतीच्छका उच्यन्ते ते च सूत्रवाचनाप्रदानेनागृहीता भवन्तीति वाक्यशेषः । तथा मोहजयः कृतो भवति । सूत्रवाचनादानव्यग्रस्य सतः प्रायश्चित्तविश्रोतसिकाया अज्ञावात् अत एव गुणस्तस्मादुपाध्यायं सूत्रं वाचयेत् । पाण्तरं (तदा अ उण वाण्ति) अत्रापि स एवार्थो नवर गणी उपाध्याय उक्तमुपाध्यायस्वरूपम् । व्य० १ उ० । प्रव० । स्था० “ एवमेते णामउवणादीहिं अणेगहा पक्षविज्जति तदा सुसवुडासवदारे मणोवक्कायजोगुत्तउवउत्ते विधिणा सरविजणभिता धिउपयक्खरविसुद्धुवाहसगे सुयनाणसुयणज्जावणेण परमप्पोयमोक्खोवाय भायतिस्ति उवज्जाए थिरपरिचियमणतगमपज्जवच्छेहिं दुवाहसग सुयनाणं चितति अणुसरनि पगगमणसा भायतिस्ति वा उवज्जाए ” महा० । (उपाध्यायस्य अतिज्ञायादयं स्वस्थाने (नमस्कारार्हत्वं नमो उव-

ज्जायाणंती सूत्रार्थो ' नमुक्कार ' शब्दे) (उपाध्यायोद्देश ' उद्देश ' शब्दे उक्तः) (उपाध्यायस्यापना ' डिस्सा ' शब्दे)

उवज्जिय-उपाहूत-त्रि० आकारिते, व्य० १ उ० ।

उव (व्व) टृण-उदूर्तन-न० उदूर्त्यतेऽनेन उदूर्-वृत्-णिच्-करणे ल्युट् । शरीरनिर्मलीकरणरूप्यादौ, भावे-ल्युट् । इत्यभेदः स्नेहाद्यपहारार्थं व्यापारे, विलेपने, धर्षणे च । वाच० । पद्मापनयने, “ गायस्सुवट्टणाणि य ” दश० ३ अ० । सङ्घर्त्तने, नि० चू० ३ उ० । प० ।

उव (व्व) टृणविहि-उदूर्तनविधि-पुं० उदूर्त्तनप्रकारे, “ तयाणंतरं चण उवट्टणविहिपरिमाणं करेइ णमत्थ पणेण सुरमिणा गंधरूपण । अवसेसं उवट्टणविहिं पच्चक्खामि ” उवा० १ अ० । त्रि० समीपस्थिते, वाच० ।

उवट्ट-उपस्थ-एकस्यां वसतौ सततमवस्थिते, व्य० ४ उ० ।

उवट्टंज-उपष्ट(स्त)म्भ-पुं० उप-स्तम्भ-घञ्। पतनप्रतिरोधने, अवलम्बने, आलम्बने, स्थितौ, सहकारे, वाच० । अनुकम्पायाम्, स्था० १ ठा० । मोहनीयेन कर्मणाऽवस्थाने, भ० १ श० ४ उ० ।

उवट्टकाल-उपस्थकाल-पुं० अभ्यागमवेलायाम्, व्य० ४ उ० ।

उवट्ट (ट्टा) वणा-उपस्थापना-स्त्री० उपस्थापनमुपस्थापना ।

अनुकूलशक्त्यभावे, प्रति० । उपस्थाप्यन्ते व्रतान्यारोप्यन्ते यस्यां सा उपस्थापना । चारित्र्यविशेषे, ध० २ अधि० । व्रतेषु स्थापनायाम्, प० चू० । ‘ वयड्वणमुवड्वणा ’ प० भा० । पंचा० । नवीनदीक्षितस्य साधोः श्रीतातपाददीक्षाभवनानन्तरं ‘ मच्चित्तरजओहडावणिअ ’ कायोत्सर्गे विस्मृते पुनर्दीक्षां दत्त्वाऽऽवश्यकादियोगानुष्ठानमुपस्थापना च शुद्ध्यति नवेति ७४ प्रश्नः गच्छुनायकदीक्षाभवनानन्तरं ‘ मच्चित्तरजओहडावणिअ ’ कायोत्सर्गे विस्मृते पुनर्गच्छुनायकदीक्षानन्तरेणावश्यकादियोगानुष्ठानमुपस्थापना च न शुद्ध्यतीति ॥ शेन० २ उल्ला० ॥

उपस्थापनाविधिश्चैवम् ॥ “ पढिआइ वास रचिइ रवयति, अतिअवेलाधखम। समणरासत्तशदिसि चंधो दुविह तिहादतवउ देसणमंडली सत्तइ ॥ पढिए अकहिअअहिगहिअ ” इत्यादि गाथाद्वयं एव “ सुपरिक्खियगुणसीसो तिहिनक्खत्तमुहुत्तरतिजोगाइपसत्थदिवसे त्रिपासवणाइपहाणवित्ते गुरु वदित्ता भणइ, इच्छकारि भगवन् । तुल्ले अह्ण पच्चमहावतरात्रिभोजनविरमण पट्ट आरोपावणिअ नदिकरावणिअ वासनिक्खेव करेहन्ति । ताओअ देवे वट्टियवदण दाउ महव्वयाइ आरोवणत्थ सत्तावीसुस्सास काउस्सग्ग दोवि करेति । तओ सुरिओ वदंति तुन्नपहिं पिट्टोवरिकुप्परसठिपहिं करेहिं रयहरण ठावित्ता मकरानामिआए मुहपुत्ति लंवति थरित्तुसम्मं उवओगपरो सीस अडावणयकाय इक्किक्खयं नमुक्कारपुव्व तिक्खि वारे उच्चरावेइ । तत्थ पढमे भते महव्वए पाणाइवायाओ वेरमण सव्वं भते पाणाइवायं पच्चक्खामि से सुहुम वा वायर वा तसं वा थावर वा नेव सय पाए अट्टवाइज्जा नेवणेहिं पाए अइवायाविज्जा पाए अइवायते वि अन्नं न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहेण मणेणं वायाए कापणं न करेमि न कारवेमि करत पि अन्नं न समणुजाणामि तस्स भंते पडिक्कमामि निट्टामि गरिहामि अण्णाण वोसिरामि । पढमे भंते महव्वण उवट्टिओमि सव्वाओ पाणाइवायाओ विरमण । अहावरे दुस्से भते महव्वए म्हावायाओ वेरमण इत्याद्यालापकपदक वाच्यम् । नत्रोपत्ताए लग्गवेलाए “ इच्छेइयाइ पच्चमद्वयाइ राईभोअणवेरमणउट्टारं अत्तहियट्ट

याप उवसंपज्जित्ताणं विहरामि" एवं तिन्नि वारे भणवेइ तत्रो
वंदिता सीसो भणइ इच्छुकारि भगवन् ! तुह्मे अहं पंचमहा-
व्रतरात्रिभोजनविरमणपट्टआरोवत्रो इत्यादिज्ञमाश्रमणानि
प्रदक्षिणाश्च प्राग्वत् । तत्रो सीसस्स आयरियउयज्झायस्सो
दुविहो दिमावंत्रो कीरड । यथा कोटिको गण वडरी शाखा
चान्द कुलम् । अमुका गुरव. उपाध्यायाश्च साध्वी अमुकी
प्रवर्तिनी चेति तृतीय आचाम्लनिर्विकृतिकादितपः कार्यते ।
देशनायां च वधुचतुष्कथावाच्या ॥

उट्टवित्रो च व मीसो, मंरुद्धीपवेसत्थं ।

मत्तआयंविद्याणि-कारे अत्रोत्तं जहा ॥

सुत्ते' अत्येअनोअण, इकांअपुआवस्मए अएसज्जाएद ।

मथारपविहेअ तहा, सत्तं आ मंरुद्धी हंति ॥

मूत्रे सुत्रविषये १एवम् अर्थे २भोजने ३कालग्रहे ४आव-
प्यके प्रतिक्रमणे ५स्वाध्याये तत्र च प्रस्थापने ६संस्तारके
७ समेता मण्डल्यो भवन्ति । एतासु चैकैकेनाचाम्लेन
प्रवेष्टुं कल्पने नान्यथेति । तत्र च "मुहपोत्ति पेहिअ वंदणदुगं
टाउं सुत्तमंडलीं संदिसावउं खमाए सुत्तमंडलींवासिओ
खमा० इत्य तस्स मिच्छामि दुक्कडं तिविहेणं सेसासुत्ति"
इति प्रतिपादित सप्रपञ्चमुपस्थापनाविधिः । ध०३अधि० ।

अपत्ते अकहिता, अणहिगयपरिच्छणये चउगुस्सा ।

दोहिं गुरु तव गुरुगा, कालगुरुं दोहि वि ब्रह्मा ॥

सूत्रेऽममात्रे उपस्थाप्यमाने उपस्थापयितुं प्रायश्चित्तं चत्वारो
गुल्का । कथमज्ञता इत्याह । द्वाभ्यां गुरवस्तद्यथा तपसापि-
गुल्का कावेनापि गुल्का । अथ सूत्रप्रातस्तथापि तस्यार्थम-
कथयित्वा यदि तमुपस्थापयति तदा तस्य चत्वारो ब्रह्मका ।
नवर कावेनेकेन ब्रह्मव । अथ कथितोऽर्थः परं नाद्याप्यधिगतः
अथवा अधिगतः परमथापि न सम्यक् तं श्रद्धयाति तमनधि-
गनार्थमश्रद्धयानं वा उपस्थापयतश्चत्वारो ब्रह्मका । नवर
मेकेन तपसा ब्रह्मव । अथाधिगतार्थमप्यपरीक्ष्योपस्थापय-
ति तदा चत्वारो ब्रह्मकास्तपसापि कावेनापि च ब्रह्मवः न के-
चन्नं तन्प्रायश्चित्तं किं न्याजादयश्च टोपा तथा सर्वत्र पक्षां जी-
वनिकायानां यच्चिदास्यति तत्सर्वमुपस्थापयन् प्राप्नोति तस्मा-
न् यत्त एवं प्रायश्चित्तमाज्ञादयश्च टोपास्तस्मात्प्रापठिते पक्षी-
वनिकायसूत्रे नाप्यनधिगतेऽर्थे नापि तस्मिन्नपरीक्षिते उपस्थाप-
ना कत्तया ।

अथ कियन्त. परुजीवनिकायामर्थाधिकारास्तन आह ।

जीवाजीवाजिगमो, चरित्तयम्मो तहेव जयणा य ।

उवणमो प्रम्मफलं. छज्जीवणियाए अहिगारा ॥

परुजीवनिकायामिमे पञ्चाधिकारान्तद्यथा प्रथमो जीवाजीवा-
भिगमो द्वितीयो महाभनसूत्रादागज्य चाग्निधर्मस्तृतीयो जयं चरे
जयं चित्ते' इत्यादिना यन्नादन्तरमुपदेशस्ततो धर्मफलमेते च
पिस्तरतो दशवसादिदृष्टीकान परिज्ञायनीया । तत्रान्तामुप-
स्थापना कथं स प्रप्राजयिन्य इति तदेवोच्यते । तत्र पद्विधो इ-
त्यरुत्थो वक्तव्य इति नमानिचिन्सुराह ॥

पत्वावाण मुंरावाण, मिसवावणउवट्टमंजुणण य मंत्रमाण ।

एमां उ दविरक्खणो. अविद्वतो होति नायव्वो ॥

प्रवाजना नाम यो धर्मे क्वचित्कृतिने वा प्रनजानीत्यञ्चु-
थित प्रथमतः पृच्छन्ते कस्मिन् कृतो वा समागत किं निर्मितं
वा प्रनजिष्यमि । तत्र यदा पृच्छा पविशुवो भवति तदा प्रवाज-

यितुमञ्च्युपगम्यते अञ्च्युपगम्य च प्रशस्तेषु उव्यादिष्वार्थः
स्वयमेवाष्टा (स्तोत्रकेश) ग्रहणं करोति एतावता प्रवाजना-
धारम् । तदनन्तरं स्थिरहस्तेन दोचे कृते रजोहरणमर्पयित्वा
तस्य सामायिकसूत्र दीयते । ततः सामायिकं मे दत्तमिच्छामो
नुशिष्टिमिति । सूरयो ब्रुवते निरस्तारपारगो ब्रव क्कमाश्रमणशुणै-
र्वर्कस्व एपा मुपस्थापना (सिक्खावणात्ति) तदनन्तरं द्विविधा-
मपि शिक्षां प्राह्यते तद्यथा ग्रहणशिक्षामासेवनशिक्षां च । ग्रह-
णशिक्षा नाम पाठः । आसेवनशिक्षा सामाचारीशिक्षणम् ।
यदा द्विविधमपि शिक्षां ग्राहितो ब्रवति तदा स उपस्थाप्यते
प्रशस्तेषु उव्यद्वेत्तादिषु । उव्यतः शालिकरणे इच्छुकरणे च-
त्यवृत्ते वा । क्षेत्रतः पद्मसरसि सानुनाटे चैत्यगृहे वा
कालनश्रुतुर्थ्यप्रम्यादिवर्जितासु तिथिषु जावतोऽनुकृते नक्षत्रे
यदि तस्य जन्मनक्षत्रं जायते तदा आचार्यस्यानुकृतेनक्षत्रे
सुन्दरे मुहूर्त्ते यथाजातेन विज्ञेन । तद्यथा रजोहरणेन नि-
पियादयोपेतमुखपोत्तिकया चोत्पद्येन च वामपार्श्वे स्थाप-
यित्वा एकैकं महाव्रतं त्रीन् वारान् उच्चार्यते यावत् रात्रिभोज-
नम् । अथ ते द्वौ त्रयो बहवो वा भवेयुस्ततो यथावयोवृष्टम्
अथ ते क्वत्रिया राजपुत्रास्तत्र यः स्वत एवासन्नतर आचार्यस्य
सरन्नाधिकः कियते इतरो ब्रह्मये अथ द्वावप्युभयतः पार्श्वयोः स-
मौ व्यवस्थितौ तदा तौ द्वावपि समरन्नाधिकौ व्रतेपूच्चारितेषु
प्रदक्षिणा कारयित्वा पादयोः पात्येते भण्यते च महाव्रतानि
ममारोपितानि इच्छामोऽनुशिष्टिं शेषाणामपि साधूनां निवेद-
यामि । गुरुर्जणति । निवेदय इदं च जणति निस्तारगपारगो
ब्रव क्कमाश्रमणानां च गुरौर्वर्कस्व एवमुपस्थापिते द्विविधसंग्रहः
साधोर्यथा अहं तत्र आचार्योऽमुक्ते उपाध्याय । साध्यास्त्रि-
विधसंग्रहस्तत्र तृतीया अमुका ते प्रवर्तिनी एवमुपस्थाप्य के
पांश्चित्पञ्चकल्याणकं केपांश्चिदभकार्यं केपांश्चिदाचाम्त्र केपां-
श्चिन्निर्विकृतिकमपरेपा न किञ्चित् । किं बहुना यत्त यस्य तपः
कर्म आवद्विकागतं तस्य तद्वत्वा तेन सहैकत्र मण्डल्यां संशुद्धे
संबसन च करोति । शैक्ककमध्ये परिपालना चेयं यथायावन्नो-
पस्थाप्यते तावन्न भिक्षां हिण्णापयितव्यः । कथं पुनरुपस्थाप-
नीय इत्यत आह ॥

पठिय कहिय अहिगय, परिहर उट्टावणा य सो कप्पो ।

उक्कंतीहिं विमुच्छं, परिहरनवगेण जेएण ॥

सूत्रं प्रथमतः पाठयित्वा तदनन्तरमर्थं कथयित्वा ततोऽधिगतो-
ऽनेनार्थं सम्यक् श्रद्धानविषयीकृतश्चेति परीक्ष्य यदा पङ्कं परु-
जीवनिकायान् त्रिभिर्मनोवाक्कायैर्विशुद्धं भावतो न परानुवृत्त्या
परिहरतीत्यत आह नवकमेदेन न पट्टकं मनसा स्वयं परिहरति
अन्ये परिहारयति परिहरन्तमन्यं समनुजानाति । एवं वाचा
कायेन प्रत्येकं त्रयस्त्रयो जेदा इष्टव्या । एष उपस्थापनायाः
कल्पः वृ० १ उ० ॥ नि० चू० ॥

उपस्थापनाविधिः ।

(सूत्रम्) आयरिय उवज्जाय समिरमाणे परं चउरात्रो पंच-
रात्रो कप्पागं जिकखृणो उवट्टावड कप्पाइ अत्थियाइं से केड
माणणिज्जे कप्पागे एत्थि याइं मे केड ठेए वा परिहारे वा
नन्थि याइं मे केडमाणणिज्जे कप्पइ सेसंतरा ठेए वा
परिहाणे वा ॥

आचार्य उपाध्यायो वा स्मरन् अयमुपस्थापनाई इति जनानां
पर चतुरात्रात् पञ्चरात्राद्वा कल्पाक सूत्रतोऽर्थतश्च
प्राप्तं भिक्षुर्नोपस्थापयति । तत्र यदि नस्मिन्कल्पके सन्त्यस्ति

(से) तस्य कल्पाकस्य कश्चित् माननीयः पिता माता त्रा-
ता वा ज्येष्ठ स्वामी वा कल्पाको भावी पञ्चरात्रेण दशरात्रेण
पञ्चदशरात्रेण वा ततो नास्ति (से) तस्य कश्चिच्छेदः परि-
हारो वा अत्रादेशः अयमेकै प्राहुश्चतुरात्रात् परं यद्यन्यानि चत्वारि
दिनानि नोपस्थापयति तत आचार्यस्योपाध्यायस्य च प्रत्ये-
क प्रत्येकं प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकम् । अथ ततोऽप्यन्यानि चत्वारि दि-
नानि तत पद्गुरुकम् । ततोऽप्यन्यानि चत्वारि दि-
नानि तत पद्गुरुकम् । ततोऽप्यन्यानि यदि चत्वारि दिनानि
ततश्चतुर्गुरुकश्छेदः । ततः परमन्यानि चत्वारि दिनानि यदि त-
र्हि पद्गुरुकं पद्गुरुकश्छेदः । ततोऽपि चेदन्यादि चत्वारि तत-
पद्गुरुकं पद्गुरुकश्छेदः । ततः परमेकैकदिवसातिक्रमे मूत्रान-
वस्थाप्यपाराश्रितानि । द्वितीयादेशवादिनः प्राहुः । पञ्चरात्रात्परं
यदि नोपस्थापयति ततश्चतुर्गुरुकं प्रायश्चित्तं ततोऽपि परं यदि
पञ्च दिनानि लक्ष्म्याति तत पद्गुरुकं पद्गुरुकम् । तत परमपि
पञ्चरात्रातिक्रमे पद्गुरुकं पद्गुरुकम् । ततोऽपि परं यदि पञ्च
दिनानि वाहयति ततश्चतुर्गुरुकश्चतुर्गुरुकश्छेदः । ततः परमन्या-
नि चेदिनानि पञ्च तत पद्गुरुकं पद्गुरुकश्छेदः । ततोऽपि
पञ्चरात्रातिवाहने पद्गुरुकं पद्गुरुकश्छेदस्ततः परमेकैकदिवसा-
तिवाहने मुद्धानवस्थाप्यपाराश्रितानि ॥ एष सूत्रसङ्केपार्थः ।

अधुना भाष्यनिर्युक्तिविस्तरः ।

संस्मरणउवट्टवण, तिष्ठि उवणगा ह्वंति उक्कोसा ।

माणणिजे पितादी तु, ते समतीभेदपरिहारो ॥

संस्मरणमुपस्थापनाविषये यथा एष उपस्थापयितव्यो वर्त्तत इ-
ति तत्र माननीये पित्रादौ सति कल्पाकस्यातिवाहने त्रय पञ्च
वा भवन्त्युत्कर्षतः । किमुक्तं भवति । विवक्षिते त्रिकौ कल्पाके
जाते सति यदि तस्य माननीयपित्रादिरुपस्थाप्योऽस्ति परमत्ता-
पि कल्पाको नोपजायते तर्हि स जघन्यत पञ्चरात्र प्रतीक्षा-
प्यते मध्यमतो दशरात्रमुत्कर्षत पञ्चदशरात्र तथापि चेन्मान-
नीयः कल्पाको नोपजायते तर्हि सचाकल्पाको त्रिकुरूपस्थाप-
नीयो नोचतुपस्थापयति तर्हि छेदः परिहारो वा प्रायश्चित्तम् ।
अथ तस्य माननीयाः पित्रादयो न सन्ति ततस्तेषामसत्वभावे
यदि त चतुरात्रमध्ये वा नोपस्थापयति तथापि तस्य प्रायश्चित्त
छेद परिहारो वा छेदपरिहारग्रहण सूचामात्र तेनोद्देशद्वयेन
प्रागुक्त प्रायश्चित्तविधिर्दृश्यः ।

चिद्धउ ता उड्डवणा, पुवं पव्वावणादि वत्तव्वा ।

अडयालपुच्छसप्ते, नन्नति दुक्ख खु सामन्नं ॥

निष्ठुत तावदुपस्थापना पूर्वं प्रवाजनादिर्वक्तव्या । तत्र यथा
पञ्चकल्पे निशथि वाष्टचत्वारिंशत्पृच्छाशुद्धोऽभिहितस्तथा
अष्टचत्वारिंशत्पृच्छाशुद्धे कृते तत्समुखमिदं भवत्येते । “ दु-
क्ख खु आमण्य परिपालयितु ” तथाहि

गोयर् अचित्त-जोयण मज्जायमएहाणचूमिसेज्जाती ।

अवज्जुवगयम्भि दिक्खा, टव्वादीसुं पसत्येसु ॥

यावज्जीव गोचरचर्यया भिक्षामटित्वा अचित्तस्यैपणादिशु-
द्धस्य भोजनं कर्त्तव्यं तदपि बालवृद्धैश्चकादिसविभागेन
तथा चतुष्काल स्वाध्यायो विधातव्यः । यावज्जीवं देशतः
सर्वतश्चास्नानं ऋतुवद्धे काले भूमौ शय्या आदिशुद्धाद्विपा-
रात्रे फलकादिषु शयनं दिवसे न स्वप्नस्य रात्रौ तृतीये यामे
निद्रामोक्ष एवमुक्ते यद्यभ्युपगच्छति तत एतास्मिन्नभ्युपगते
तस्य दीक्षा प्रशस्तेषु द्वये शाल्यादिसचयादौ प्रशस्तक्षेत्रे गम्भी-
रसानुनादादौ प्रशस्ते भावे प्रवर्द्धमानपरिणामादौ दातव्या ।

द्वग्गादिं च तुरंतं, अनुकूले दिक्खिण्ण उ अह जायं ।

सयमेव तु थिरहत्थो, गुरु जह्मण तिष्ठि ॥

इहोत्सर्गतो लोचे कृते यथा जाते च रजोहरणादिके सम-
र्पिते पञ्चात्रि कृत्वः सामायिकमुच्चार्यते इत्येव विधिः । यद्वि-
पुनर्लक्ष्णादिकं त्वरमाणं स्यात्ततोऽनुकूले लग्नादावादिशब्दा-
न्मुहूर्त्तादिपरिग्रहस्वरमाणः शीघ्रं समापतति यथा ज्ञानं
सनिपद्यं रजोहरणमुखवस्त्रिकाप्रपूररूपं दीयते । उक्तं च ।
“ अह जाय नाम सनिसेज्जं रयहरणमुहपोत्तिया बालपजे य
इति ” ततो यदि गुरुः स्थिरहस्तो न कम्पते अष्टं गृहानस्य
हस्तः तर्हि स्वयमेव जघन्येन तिष्ठोऽष्ट अव्यवच्छित्त्वा
गृह्णाति । समर्थः सर्वं चालोचं करोति ॥

अणो वा थिरहत्थो, मामाद्यतिगुणमट्टगहणं च ।

तिगुणं पादविखणं, नित्थारगगुरुणाविवट्टी ॥

आचार्यस्य स्थिरहस्तत्वाभावे अन्यो वा स्थिरहस्तः प्रवा-
जयति समस्तं लोचं करोतीति भावः । तदनन्तरं गुरुः शोभने
लग्नादौ प्राप्ते त्रिगुणं त्रीन्वारान् सामायिकमुच्चारयति ॥ इय-
मत्र भावना । प्रथमतः । प्रवाजनीयमात्मनो वामपार्श्वे स्थाप-
यित्वा चैत्यानि तेन सह चन्दते ततः परिहितचोलेपट्टस्य
रजोहरणं मुखवस्त्रिकां च ददाति । तदनन्तरमर्थग्रहणं लोचं
वा कृत्वा सामायिकारोपणनिमित्तं कायोत्सर्गं करोति । तत्र
चतुर्विंशतिस्तव चिन्तयित्वा नमस्कारेण पारयित्वा चतुर्विं-
शतिस्तवमाकृष्य त्रिःकृत्वः सामायिकमुच्चारयति । तदनन्तर-
मर्थग्रहणं स कारयितव्यः । सामायिकार्थस्तस्य व्याख्यायते
इति भावः । ततः सूत्रतोऽर्थतश्च गृहीत सामायिकमिति तद-
नुष्ठाननिमित्तं विधिना त्रिगुणं प्रादक्षिण्यं कार्यते तत्र तृतीयस्यां
प्रदक्षिणायामनुष्ठा क्रियते यथा निस्तारको भव गुरुगुरैर्विद्व-
द्धिर्भवतु वर्द्धस्वेत्यर्थः । एवं प्रवाजनायां कृतायां यत्क-
र्तव्यं तदाह ॥

फामुय आहारो से, अणहिंमंतो य गाहए सिखं ।

ताहे उ उवट्टवणा, उज्जीवणियं तु पत्तस्स ॥

प्रवज्याप्रदानानन्तरं (से) तस्य प्रासुक आहारो दीयते स
च भिक्षां न हिण्णायते किं त्वहिण्डमान एव भिक्षां ग्रहण-
भिक्षामासेवनाशिखां च ग्राहते ततः पद्जीवनिकां प्राप्तस्या-
त्रिगृह्यते पद्जीवनिकाध्ययनस्य उपस्थापना क्रियते ॥

विद्धेपप्रायश्चित्तविधिमाह ॥

अप्पत्ते अकहेत्ता, अणहिण्णए(अ)परिच्छए(अ)निकम्मे से ।

एक्केके चउगुणा, चोयगमुत्तं तु कारणियं ॥

अप्राप्ते पद्जीवनिकां पर्याय वा जघन्यतः एवमासानुत्कर्षतो
द्वादश संवत्सराणि तथा अकथयित्वा जीवादीन् तथा अनधि-
गते जीवाजीवादी तथा अपरीक्षाया परीक्षाया अत्रावे तथा
(से) तस्य उपस्थापयिनोऽतिक्रमं एकैकस्य व्रतस्य वारत्रय-
मनुच्चारणे एतेषु सर्वेषु प्रत्येकमेकैकस्मिन्प्रायश्चित्तं चत्वारो गु-
रुका । अथ सूत्रे पर्यायादिकं नोपात्तमिति तत्कथने कथं न म-
त्रविरोधस्तत्राह हेचोटक ! सूत्रमिदं कारणात् पुरुषविशेषपात्रा-
पेक्षमतं पर्यायानभिधानेऽपि न दोषः । एनामेव गायं ज्ञा-
प्यद्विद्वृणोति ।

अप्पत्ते सुणं पणि-यागमुवट्टवणे य चउगुणा ।

आणादिणो य दोमा, विराहणा उएहकायाणं ॥

श्रुतेन पद्जीवनिकापर्यन्तेनाप्राप्ते पर्याय वा जघन्यादिभेदनि-
धमप्राप्ते उपस्थाप्यमाने उपस्थापयितुं प्रायश्चित्तं चत्वारो

गुरुकास्तपसा कावेन च गुरुव । न केवलमेतत् किं त्वाज्ञादयो
ऽनवस्यामित्यात्वविराधनादोपास्तथा स उपस्थापितो त्रिकादौ
किञ्च कल्पिको भवति । ततस्तस्य भिक्षादिप्रेरणे पणानां कार्यानां
विराधना अपरिज्ञानात् । तथा ।

मुत्तत्यमकहृत्ता, जीवाजीवे य वंघमुक्त्वं च ।

उवडावण चउगुरुगा, विराहणा जा त्रणियपुव्वं ॥

सूत्रार्थं पर्जावनिकापर्यन्तमकवयित्वा तथा जीवाजीवान् च-
यमोक्तं चाकथयित्वा पत्रमेवोपस्थापने क्रियमाणे उपस्थापयि-
तुश्चन्वारो गुरुकास्तपोगुरुकं प्रायश्चित्तम् । तथा या विराधना
पूर्वमप्राप्तद्वारे पक्षा जीवनिक्तायानामुक्ता साऽपि रुष्ट्या ।
ततस्त्वस्मिन्नपक्षे समितस्य प्रायश्चित्तमुपढीकते ।

अणहियगपुष्पपावं, उवटवंतस्स चउगुरू होंति ।

आणादिणो य दोसा, मालाए होड दिट्ठतो ॥

अनधिगतपुण्यपापं सूत्रार्थकथनेऽप्यविज्ञातपुण्यपापमुपस्थाप-
यन् प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुव । कावगुरुका मासा भवन्ति ।
आज्ञादयश्चान्तरामिहिता दोषा । अत्र मासया दृष्टान्तो यथा
स्याणौ शलापेकं पञ्चवर्णसुगन्धपुष्पमादामारोपयतो वदनी-
यनादयोदोषा एवमत्राप्यनधिगतपुण्यपापे व्रतान्यारोपयत आ-
ज्ञादय इति ।

उदउद्वादिपरिच्छा, अहियगनाऊण तो व वंदेतो ।

एकैकं तिकुत्तो, जो न कुणइ तस्स चउगुरुगा ॥

गोचरादिगते न उदकार्जादिना परीक्षा कर्त्तव्या वृषमेण तत्परी-
क्षानिमित्तं तेन स गोचरगतेन उदकार्जेण हस्तेन मात्रकेण वा
भिक्षाग्राह्या तत्र यदि स वारयति निषिद्धमेतत्कथं श्रूयमेवं
त्रिकार्मात्रगृहीथ ततो ज्ञायते पय परिणतसूत्रार्थोऽधिगतपुण्य-
पाप । एवं दोषपरीक्षास्वपि भावनीयम् । तत उदकार्जादिपरी-
क्षाभिरधिगतपुण्यपापं ज्ञान्वा ततोऽनन्तरं व्रतानि गुरुवो ददति ।
कथमित्याह । एकैकं व्रतं त्रिं हृत्स्त्रीन् वारान् एव यो न करोति
तस्य चन्वारो गुरुका हान्यां ब्रह्मवस्तपसा कावेन च प्रायश्चित्तम् ।

अथ परीक्षामेव वैतत्येनाह-

उच्चारादि अथकिञ्च, वोभिरउणाइ वावि पुढवीए ।

नदिमादिदगसमीधे, सागणिनिक्खित्ततेउम्मि ॥

वियणनिधारणवाए, हरिए जह पुढविए तसेहुं च ।

एमेव गांयरगए, होड परिच्छा उ काएहिं ॥

उच्चारादिरादिशब्दान्प्रश्रवणादिपरिग्रहः । अस्वर्णिके सचित्त-
पृथिवीकायान्मके व्युत्सर्जनम् । यदि वा स्थानादिस्थानमूर्ध-
स्थानमादिशब्दादिपदानादिपरिग्रहस्तत्पृथिव्यां पृथिवीकायस्यो-
परि कुरुते । तथा कायविषये न्यायुक्तसमीपेऽशदिशब्दात्तना-
गादिपरिग्रहः । तथा नेजासि तेजस्कायविषयेस निक्षिप्तानां प्र-
देशे गाथाया तु निक्षिप्तशब्दान्यथापाठं प्राकृतत्वात् उच्चारा-
देऽन्मर्जनमिति सर्वत्र संवध्यते । तथा यति यातविषये व्यञ्जनस्य
तादृशवृत्तस्याभिधारणं वानोढीरणायान्निभुर्येन धारणं करोति ।
दग्निं यथा पृथिव्यां तथा वक्तव्यम् । हरितकायस्योपरि स्थाना-
दि करोति । यदिवोच्चारादिव्युत्सर्जनमिति । व्रत्तं च पृथि-
व्यामिव वनन्य कौटिकानगराद्यतिप्रत्यासन्नमुच्चारादिस्थानादि
या करोतीति भावः । तत्र यदि वारयति तदा ज्ञायते सम्यक् परि-
णतोऽन्य धर्मं प्रति योग्य उपस्थापनाया । एवमेव गोचरगतेऽपि
तन्मन्त्रार्थं पृथिव्यादिभिर्मन्त्रैः परीक्षा कर्त्तव्या । तद्यथा सरज-
स्तेनोदकादिः या दग्नेन मात्रकेण वा भिक्षा प्राप्तये ज्ञ्यादिप-
रीक्षितस्य व्रतारोपणं कर्त्तव्यम् । तथा चाह-

उवडादिपसत्यवया, एकैकतिगति उवरिमं हेडा ।

दुविहा तिविहा यदि सा, आयंविनिविगङ्गावो ॥

उच्यते प्रशस्ते व्रतान्यारोपणीयानि एकैकं व्रतं त्रिकं त्रिं हृ-
त्वा उच्चारयेत् कथमित्याह “उवरिमं हेडा” अथस्तान्मूलादार-
ज्य यावदुपरिननं पर्यन्तवर्तिसूत्रम् इदमेकमुच्चारणमेव त्रीन्वारान्
द्विं द्विं निवध्यते । द्विविधां वा त्रिविधां वा तत्र साधोर्द्विविधा स्त
द्यथा । आचार्यस्योपाध्यायस्य च प्रवृत्तिन्याश्च । तथा उत्थापना-
नन्तरं तप कर्त्तयेत् । अत्रक्तार्थमाचामूं निर्विकृतिकमित्यादि ।
उक्तं च । “जद्विसं उवडावितो तद्विसं किञ्चि अभितुष्टो भव-
इ । केसिं वि आयविद्वे केसिं वि निविगङ्गमित्यादि” ॥

संप्रति माननीयपित्रादिविषये विधिज्ञेयमाह-

पियपुत्तखुडुधेरे, खुडुगधेरेअ पावमाणम्मि ।

सिक्खावणपन्नवणा, दिट्ठतो दंडिमाईहिं ॥

द्वौ पितापुत्रौ प्रव्रजितौ (दिट्ठावपि) युगयत्प्राप्तौ तर्हि युग-
पडुपस्थाप्येते अथ (खुडुत्ति) कुल्लकः पुत्रः सूत्रादिभिर-
प्राप्तः (धेरत्ति) स्थविरः सूत्रादिभिः प्राप्तस्तर्हि स्थविरस्यो-
पस्थापना विधेया (खुडुत्ति) यदि पुनः कुल्लकः सूत्रादिभिः
प्राप्तः स्थविरो नाद्यापि प्राप्तो भवति तर्हि तस्मिन् स्थविरे
सूत्रादिकमप्राप्तुवति यावदुपस्थानादिवसः शुरुः समागच्छु-
ति तावन्स्थविरस्य प्रयत्नेन शिक्षापना क्रियते । आदरेण शि-
ष्यत इत्यर्थः । तत्र यदि उपस्थापनादिवससमय एव प्राप्तो भव-
ति ततो द्वावपि युगपडुपस्थाप्येते । अथादरेण शिक्षामात्रोऽपि
न प्राप्तस्तदा स्थविरेणानुज्ञाते कुल्लक उपस्थाप्यते । अथ स्थ-
विरो न मन्यते तदा प्रज्ञापना कर्त्तव्या तस्यां च प्रज्ञापनायां
क्रियमाणायाम् दृष्टान्तो दरिद्रकाश्चक्षिधातव्यः । दरिद्रको राजा
आदिशब्दादमात्यादिपरिग्रहः स चैवम् “ एगो एया रज्जपरिष्ठो
स पुत्तो अन्नरायाणमो वग्गउमाढत्तो । सो राया पुत्तस्स तुट्ठो-
तं से पुत्तं रज्जे ठावउमिच्छइ । किं सो पिया नाणुजाणइ एवं
तव जइ पुत्तो महव्वयरज्ज पावित्ति किं न मन्नसि ।

एतदेवसविशेषमाह-

धेरेण अणुनाए, उवटनिच्छे व ठंति पंचाहं ।

ति पण मणिच्छे उवरिं, वत्थुसहावेण जाहीयं ॥

स्थविरेणानुज्ञाते उपस्थापना कुल्लकस्य कर्त्तव्या । अथ स
दरिद्रकादिभिर्दृष्टान्तैः प्रज्ञाप्यमानो नेच्छति तदा पञ्चाहं पञ्च-
दिवसान् यावच्छिष्टति तत पुनरपि प्रज्ञाप्यते तथाप्यनिच्छायां
पुनरपि पञ्चाहं तिष्ठति पुन प्रज्ञाप्यते तथाप्यनिष्ठो भूय-
पञ्चाहमवतिष्ठते । एव यदि त्रिपञ्चाहकावेन स्थविरः प्राप्तो
भवति तदा युगपदुपस्थापनाऽन पर स्थविरेऽनिच्छत्यपि कुल्ल-
क उपस्थाप्यते (वत्थुसहावेण जा हीयमिति) वस्तुन स्वजावो
वस्तुस्वजाव । अहकारी सन् । अहं पुत्रस्यावमतरं करिष्येऽ
हमिति विचिन्त्य कदाचिन्निष्कामेत गुरोः कुल्लकस्य चोपरि प्रद्वेषं
गच्छेत् । एव स्वल्पे वस्तुस्वभावे ज्ञाते प्रयाणां पञ्चादानामुपर्य-
पि स कुल्लकः प्रतीक्षाप्यते यावत्तेनाधीतमिति ॥

अथ द्वे पितापुत्रयुगले तदाऽयं विधिः-

दो धेरे खुडुधेरे, खुडुगवत्तयमग्गणा होइ ।

रसो अमच्चमाई, मंजडमज्जे महादेवी ॥

द्वौ स्थविरो सपुत्रौ समक प्रव्रजितौ तत्र यदि द्वौ स्थ-
विरो प्राप्तौ न कुल्लको तत्र स्थविरावुपस्थाप्येते (खुडुत्ति)
अथ द्वावपि कुल्लको प्राप्तौ न स्थविरो तदा पूर्ववत् प्रज्ञापनात्क-
पेन पञ्चदशदिवसान्यावत्कर्त्तव्या तथाप्यनिच्छायामुपेक्षा वस्तु-

स्वजाव ज्ञात्वा प्रतीक्षापणम् । (धेरे खुड्दुत्ति) द्वौ स्थ-
विरावेकश्च जुल्लकः सूत्रादिभिः प्राप्तोऽत्रोपस्थापना (वोच्च-
त्ये इत्यादि) स्थविरस्यजुल्लकस्य च विपर्ययस्ततो प्रवति मा-
गणा कर्तव्या सा चैव द्वौ जुल्लकौ प्राप्तावेकश्च स्थविर-
प्राप्त एको न प्राप्तस्तत्र यो न प्राप्तः स आचार्येण वृ-
पत्रैर्वा प्रज्ञाप्यते प्रज्ञापितः सन् यद्यनुजानाति तदा तत्
जुल्लक उपस्थाप्यते । तथाप्यनिच्छायां राजदृष्टान्तेन तथैव
प्रज्ञापना । अयं चात्र विशेषः । सोऽप्राप्तस्थविरो भण्यते ।
एष तव पुत्रः परममेधावी सूत्रादिभिः प्राप्त इत्युपस्थाप्य-
ताम् । यदि पुनस्त्व न मुक्तद्वयसि तदैतौ छावपि पि-
तापुत्रौ रत्नाऽधिकौ न भविष्यतस्तस्माद्विसर्जय एनमात्मीयं
पुत्रमेपोऽपि तावद्भवतु रत्नाधिक इति अतोऽपि परम-
निच्छायामुपेक्षा वस्तुस्वभाव वा ज्ञात्वा तत्जुल्लकस्य प्रती-
क्षापणमिति । (रत्नो य अमच्चाइत्यादि) पश्चात् राजा अ-
मात्यश्च समकं प्रव्रजितौ समकमेव सूत्रादिभिः प्राप्तौ ततो
युगपत्तौ द्वावप्युपस्थाप्येते । अयं राजा सूत्रादिभिः प्राप्तो ना-
मात्यस्ततो राज्ञ उपस्थापना । अथामात्यः सूत्रादिभिः प्राप्तो
न राजा ततो यावदुपस्थापनादिनमागच्छति तावदादरेण
राजा शिष्यते ततो यदि प्राप्तो भवति ततो युगपदुपस्था-
पना । अयं तत्रापि राजा न प्राप्तस्तदा तेनानुज्ञाते अ-
मात्य उपस्थाप्यते । अयं नेच्छति तदा पूर्ववद्विष्णुकदृष्टान्-
न्तेन राज्ञः प्रज्ञापना । तथापि चेन्नेच्छति ततः पञ्चदिव-
सान्यावदमात्यस्य प्रतीक्षापणं तथापि चेन्न प्राप्तो न्यूनः प्र-
ज्ञापना तत्राप्यनिच्छायां पुनः पञ्चदशहमपि । तथाप्यनिच्छाया-
मुपेक्षा वस्तुजाव वा ज्ञात्वामात्यस्य प्रतीक्षापणम् । यदि वा
वक्ष्यमाणोऽत्र विशेषो यथा चामात्यस्य राज्ञा सहोक्तमेवमा-
द्विग्रहणसूचितयोः श्रेष्ठिसार्थवाहयोरपि वक्तव्यमिति । (स-
जश्मज्जे महादेवीत्ति) द्वयोर्मातादुद्दिष्टोर्मातादुद्दिष्टयु-
गद्वयोर्माहादेव्यमात्योश्च सर्वमेव निरवशेष वक्तव्यम् ।

सप्रति यदुक्त वोच्चत्यमगणा होञ्चति तद्व्याख्यानार्थमाह ।

दो पत्तापियपुत्ता, एगस्स पुत्तं न उ धेरा ।

गहितोवसयं वियरइ, राइणितो होउ एस वि य ॥

द्वौ पितापुत्रौ प्राप्तावेकस्य तु पिता प्राप्तो न पुत्रः युगलस्य पुत्रः
प्राप्ता न स्थविरः स आचार्येण वृपत्रेण वा प्रज्ञापनां प्राहितः स्वयं
वितरत्यनुजानाति तदा स जुल्लक उपस्थाप्यते । अयं नेच्छति
तदा पूर्ववद्राजदृष्टान्तेन प्रज्ञापना अन्यच्च तौ पितापुत्रौ रत्ना-
धिकौ भविष्यत एपोऽपि च तव पुत्रो यदि रत्निको रत्ना-
धिको भवति । भवतु नाम तव ताम इति तथाप्यनि-
च्छायां पूर्ववदुपेक्षादि ।

राया रायाणो वा, दोषि वि समपत्त दोसु पासेसु ।

ईसरसेड्डिअमच्चे, नियमघरुाकुलदुए खुडे ॥

एको राजा द्वितीयराजस्तौ समक प्रव्रजितौ अत्रापि यथा
पितापुत्रयो राजामात्ययोर्वा प्रागुक्त तथा निरवशेष वक्तव्य
केवलममात्यादिके सूत्रादिभिः प्राप्ते उपस्थाप्यमाने यदि रा-
जादिरप्रीतिं करोति दारुणस्वभावतया ब्रूते वा किमपि पुरु-
ष तदा सोऽप्राप्तोऽपीतरमात्यादिभिः सममुपस्थाप्यते । अथ-
वा (रायात्ति) यत्र एको राजा तत्र सोऽमात्यादीनां सर्वेषां
रत्नाधिक कर्त्तव्य (रायाणोत्ति) यत्र पुनर्द्विप्रभृतयो रा-
जान समक प्रव्रजिता समक च सूत्रादिभिः प्राप्तास्ते स-
मरत्नाधिका कर्त्तव्या इत्युपस्थाप्यमाना द्वयोः पार्श्वयो
स्थाप्यन्ते अत्रैवार्थे विशेषमाह ।

समगं तु अणोगेसुं, पत्तेसुं अणज्जिजोगमावदिया ।

एगतो दुहतो ठविया, समएयणिया जहामन्नं ॥

पूर्वं पितापुत्रादिसवन्धेनासवन्धेष्वनेकेषु राजसु समकं सू-
त्रादिभिः प्राप्तेष्वत एवैककालमुपस्थाप्यमानेषु (अणभिजो-
गत्ति) गुरुणा अन्येन वाभियोगो न कर्त्तव्यो यथा इतस्ति-
ष्ठथ इतस्तिष्ठथेति किंत्वेकतः पार्श्वं द्विधा वा द्वयोः पार्श्वयो-
र्यथैव स्थिताः स्वस्वभावेन तेषामावलिता तथैव तिष्ठति
तत्र यो यथा गुरोः प्रत्यासन्नः स तथा ज्येष्ठो ये तूभयोः स-
मश्रेण्या स्थितास्ते समरत्नाधिकाः । इदानीं पूर्वगाथापश्चा-
द्भव्याख्या (ईसरेत्यादि) यथा द्विप्रभृतयो राजान उक्ता
एव द्विप्रभृतयः श्रेष्ठिनो द्विप्रभृतयोऽमात्या द्विप्रभृतयो नि-
गमावणिएज (घडात्ति) गोष्ठी द्विप्रभृतयो गोष्ठयो यदि वा
द्विप्रभृतयो गोष्ठिका यदि वा द्विप्रभृतयो महाकुला द्विकप्र-
हणमुपलक्षण तेन द्विप्रभृतय इति द्रष्टव्यम् । तथैव च व्या-
ख्यातं च (खुड्दुत्ति) जुल्लकाः समक प्रव्रजिता इत्यर्थः । सू-
त्रादिभिः प्राप्ताः समकं रत्नाधिकाः कर्त्तव्याः । पतेपामेव
मध्ये यः पूर्वं प्राप्तः सपूर्वमुपस्थाप्यते इति वृद्धसंप्रदायः ।

ईसिं अणो पत्ता, वामपासम्मि होइ आवदिया ।

अजिसरणम्मि य वट्ठी, ओसरणे सो व अणो वा ॥

तेषामुपस्थाप्यमानानामावलिता गुरुवामपार्श्वं जगदन्तवत्
ईपदवनतस्य अवनतीभूय स्थिता तव यदि ते गुरुसमीपम-
प्रतोऽभिसरन्ति तदा गच्छस्य वृद्धिर्ज्ञातव्या यथाऽन्येऽपि बहवः
प्रव्रजिष्यन्तीति अथ पश्चाद्द्विहरपसरन्ति तदा स उपस्थाप्य-
मानोऽन्यो वा उन्निष्क्रमिष्यति अपद्रविष्यति वेति ज्ञातव्य-
मेव निमित्तकथनम् । व्य० द्वि० ४ उ० ॥

(सूत्रम्) जे जिकवू एणगयं वा, अणगयं वा समं वा जे ।

अण्णालं उट्टावेइ, उट्टावंतं वा साइज्जइ ॥ १९९ ॥

सूत्रार्थं पूर्ववत् अण्णालं उवट्टावत्तस्स आणादी दोसा चउ-
गुरुग च चिउ ताव उवट्टावणाविहि पव्वावणाविहि ताव-
णातुमिच्छामि ॥

नायगमनायगं वा, मावगमस्सावगं तु जे जिकवू ।

अण्णमुवट्टावेइ, सो पावति अण्णमादीणि ॥ १९९ ॥

पच्चा सुप्पे अट्टा, वामेसाइयं च तिकखुत्तो ।

सयमेन उ कायव्व, सिकखा य तहिं पयातेणं ॥ १९९ ॥

जो च उवट्टाति पव्वज्जा एसो पुच्छिज्जति कोसि तुम किं
पव्वयासि किं च ते वेरगं एव पुच्छिज्जतो जति अणलो ए
भवति ता सुद्धो पव्वज्जाए कप्पणिएज्जो ताहे से इमा साहु
चरिया कहिज्जति ॥

गोयरमचित्तजोयण, सज्जायमएहाणचूमिसेज्जादी ।

अव्वज्जवगयधिरहोत्था, गुरुजहम्मोण तिष्ठटा ॥ १९९ ॥

गोयरेति दिणे देणे भिक्ख हिंडियव्व जत्थ ज लब्भइ त
अच्चित्तं धेत्तव्वं ज पि एसणादि सुद्ध आणियपि ताव वुट्ठसे-
हादिपहिं सह सविभागेण भोत्तव्वं निच्च सज्जायज्जाणपुणेण
होयव्व सदा अण्णहाणण तु उट्टवडे सया भूमिसयण वासासु
फलगादिएसु सोत्तव्वं अट्टारससीलगमहस्सा धारेयव्वा
लोयादिया य किलेसा अणोके कायव्वा पयं सव्व जति असु-
वगच्छति तो पव्वावेयव्वा एसो पव्वावणिएज्जपरिकखा प-
व्वावणा भवति ॥ नि० चू० ६ उ० ॥

(सूत्रम्) आयगियउवज्जाय-अममग्माणे पं चउगानातो

पंचरातातो कप्पागं भिक्षुं णो उवट्टावेति कप्पाए अत्थि-
याइं से केइ माणणिज्जे कप्पागे नत्थि याइं से केइ ठेदे वा
परिहारे वा नत्थि याइं से के माणणिज्जे कप्पासे संतराठेदे
वा परिहारे वा ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् नवरं तं चेव भाणियव्व मिति वचना-
देवं परिपूर्णं पात्रे द्रष्टव्यः । “ कप्पाए अत्थि याइं से केइ
माणणिज्जे कप्पागे नत्थि याइं से केइ ठेदेवा परिहारे वा नत्थि
याइं से केइ माणणिज्जे कप्पागे से संतरा ठेदे वा परिहारे वा ”
अस्यापि व्याख्या प्राग्वत् तत्र ये. कारणैर्न स्मरति तान्यु-
पदर्शयन्नाह-

दप्पेण पमाएण व, वक्खेवणगिझाणतो वावि ।

एएहिं असमरमाणे, चउच्चिहं होइ पच्छित्तं ॥

दृष्टो निष्कारणोऽनादरस्तेन प्रथममादौ विकथादीनां प-
ञ्चानां प्रथमादीनामन्यस्तेन व्याज्ञेपणसीवनादिना ग्लायते
एतैः कारणैस्मरति प्रायश्चित्तमस्मरणनिमित्तं चतुर्विधमस्म-
रणकारणस्य दर्पादेश्चतुष्प्रकारत्वात् । तदेवाभिधित्सुःप्रथ-
मतो दर्पित. प्रमादेन चाह ॥

वायामगिझाणादिस्सु, दप्पेण अणुट्टवेति चउगुरुगा ।

विकत्तादिपमाएण व, चउउहगा होंति बोधव्वा ॥

व्यायामग्लानादिषु व्यापृततया निष्कारणोऽनादर उपस्था-
पनाया स दर्प उच्यते तेन दर्पेणानुस्थापयति प्रायश्चित्तं
चत्वारो गुरुका विकथादिना अन्यतमेन प्रमादेनानुपस्थाप-
यति चत्वारो लघुका भवन्ति बोद्धव्याः ॥

मिन्वाणतुएणणसज्जाय, णाणलेवादिदाणकज्जेसु ।

विक्रमेवे होइ गुरुगो, गेझमेणं तु मासलहू ॥

सीवनदर्शनास्वान्यायध्यानपात्रेपादिदानकार्यैर्गोयायां सप्त-
मी तृतीयायै । यो व्याज्ञेपणाऽनुपस्थापयति प्रायश्चित्तं भवति
गुरुको मासो ग्लान्येन त्वनुपस्थापयति मासद्वयु । सप्रति ये
कारणं स्मरतोऽस्मरतश्चानुपस्थापयतः प्रायश्चित्तं न भवति ।
तान्यभिधित्सुगद-

धम्मकहाउट्टमत्तो, वादो अच्चुक्कमे व गेलएणे ।

विडयं चरमपएसुं, दोसु पुरिमेषु तं नत्थि ।

ऋद्धिमतो राज्ञो युधराजस्यामान्यादेर्वा प्रतिदिवसमागच्छतो
धर्मकथा कथ्यते परप्रवादी वा कश्चनाप्युपस्थित स वादेन
गृहीतव्य । इति तन्निग्रहणाय विशेषतः शास्त्रान्यासे तेन स-
ट वादे वा दीयमाने यदि वा आचार्यस्यान्यस्य वा साधेयौ
वा उपस्थाप्यस्तस्य वा अन्युत्कटे ग्लान्ये जाते व्याकुलीभवत
स्मरन्स्मरन्वा यद्यपि नोपस्थापयति तथापि न तस्य प्रायश्चि-
त्तं कान्तो व्याकुलीभवनात् । एतच्च प्रायश्चित्तान्नावत्तकणं
द्वितीयपदमपवादपदं चरमपदयोर्द्वयोर्वाङ्गपरग्लान्यवत्तकणयो-
रनगन्तव्यम् । तथा हि धर्मकथावादान्यां व्याज्ञेप उक्तो
ग्लान्यपदेन च ग्लान्यमिति पुर्वयोस्तु द्वयो पदयोस्तत् अप-
घादपद नास्ति । एतच्च चतुर्विधं प्रायश्चित्तमस्मरणनिमित्त-
मुक्तं स्मरणतस्तु चतुरात्रपञ्चरात्रादतिक्रमे यन्प्रायश्चित्तं तत्पु-
र्णं च द्वात्रापि निरवशेषं द्रष्टव्यम् ।

आयरियउवज्जात्रो य ममरमाणे वा अममरमाणे वा परं
उभराय कप्पातां कप्पागान्तिक्कवु णो उवट्टावेति कप्पाए अ-
त्थि आटं मे केइ माणणिज्जे कप्पागे नत्थि याइं से केइ

छेदे वा परिहारे वा जाव कप्पाए संवच्छतरं तस्स तप्पतियं
णो कप्पाए आयरियत्तं वा जाव गणावच्छेइयं वा उदिसिचए वा
आचार्य उपाध्यायो वा स्मरन् अस्मरन्वा यदा स्मरति तदा
न साधकं नक्कत्रादिकं यदा तु साधकं नक्कत्रादिकं तदा बहुव्या-
क्तेपतो न स्मरन्वापरं दशरात्रकल्पान् दशरात्रकल्पाक भिक्षुं
नोपस्थापयति तत्र यदि तस्मिन्कल्पाके अस्ति (से) तस्य
कल्पाकस्य कश्चिन्माननीयः पित्रादिजिर्जावी कल्पाकस्ततो नो
पस्थापयति । तर्हि नास्ति (से) तस्यानुपस्थापयति कश्चिच्छेदः
परिहारो वा । अथ नास्ति (से) तस्य कल्पाकस्य कश्चिन्माननीय-
पित्रादिर्जावी कल्पाकस्तर्हि तस्यानुपस्थापयतश्चेदः परिहारो वा
प्रथमादेश इति वाक्यशेषो द्वितीयादेशेन पुनश्चेदेन परिहारतप-
सा वा दम्यमानस्य तन्प्रथममनुपस्थापनाप्रयतस्य संवत्सरं
यावन्न कल्पत आचार्यत्वमुपदेपुमनुज्ञातुं संवत्सरं यावन्नोभि-
यते इति भावः । एष सूत्रसंक्षेपार्थः । व्यासार्थन्तु ज्ञाप्यकृदजि-
धित्सु प्रथमतो दशरात्रनिबन्धनमाह-

समरमाणेवि पंचदिय, ममरमाणे वि तेत्तिया चेव ।

काळोत्ति व समत्तोत्ति व, अच्चाकप्पत्तोत्ति व एगठं ॥

स्मरत्यापि चउरायपंचरायातो इत्यनेन पञ्चदिनान्युक्ता-
नि अस्मरत्यापि तावन्ति चैव पञ्च दिनानि चैवोक्तानि इदं च
स्मरणास्मरणमिश्रकसूत्रतो दशरात्रात्कल्पादित्युक्तमत्रैव क-
ल्पशब्दस्तद्व्याख्यानमाह । “ काळ इति वा समय इति वा
अच्चा इति वा कल्प इति ” एकार्यं ततो दशरात्रक-
ल्पादिति दशरात्रकाळादिति द्रष्टव्यम् ।

सप्रति स्मरणास्मरणं भावयति ॥

जाहे सुमरइ ताहे, असाहगं रिकवलगगादिणमादी ।

बहुविकखेवम्मि य गणे, सरियं पि पुणो वि विस्सरति ॥

यदा स्मरति तदा असाधकमप्रयोजकमृक्कलगादि आदिशब्दात्
सुहृत्तादिपग्रहः । बहुव्याक्तेषु च गणे गच्छे स्मृतमपि पुनरापि
विस्मरति तत एवं स्मरणास्मरणसन्नवः । अत्रैव प्रायश्चित्त-
विधिं सविशेषमाह ।

दसदिवमे चउगुरुगा, दसेव उहहग उगुरू चेव ।

तत्तो ठेदो मूलं, गणावट्टप्पो य पारंची ॥

तस्मिन्नधिकृते कल्पाके जाते सति यदि स्मरणास्मरणतो
दसदिवसानतिक्रमति ततस्तस्यानुपस्थापयत प्रायश्चित्तं च-
त्वारो गुरुका. तत परमप्यन्यानि दशैव चेत् दिनान्यतिवा
हयति तत. पदद्वयकम् । तत. परतोऽपि दिनदशकाति-
क्रमे पदगुरुक (ततोठेदोत्ति) ततः परमेवं ठेदस्त्रिधा वक्त-
व्यः । सत्रैव ततोऽपि परतो यद्यन्यानि दशदिनानि हहयति
तर्हि चतुर्गुरुकश्चेदस्ततोऽपि परतो दिनदशकातिक्रमे पदद्वय-
कश्चेद ततोऽन्यदशदिवसस्यातिवाहने पाराश्रिको जायते ॥

एमां देमां पढमां, वितिए तवसा अदम्ममाणम्मि ।

उजयवत्तउव्वले वा, मंचउरमोडिसाहरणं ॥

एषोऽनन्तरोऽदिन आदेश प्रथमो द्वितीये आदेशे पुनस्त-
पसा उपद्वक्कणमेतच्छेदेन वा अदम्यमाने यदिवा उजयवत्तन
कायवत्तन च उपद्वक्कणमेतदन्त्यन्तरेकवत्तन वा तपस्श्वेदस्य वा
दातुमशक्यतया सवम्भं यावत् दिश आचार्यत्वस्य हरणम् ॥

एते दो आटेसा. मीसगसुत्तं इवन्ति नायव्वा ।

पढमविट्टएसुं पुण, सुत्तेसु उमं तु नाणत्तं ॥

एतावन्नन्तरोऽदिना द्वात्राप्यादेशा मिश्रकसूत्रे ज्ञततो ज्ञानव्या

प्रथमद्वितीययोः पुनः सूत्रयोर्दिग्मादेशविषय प्रत्येक नानात्व तदेवाह ॥

चउरो य पंचदिवसा, चउगुरू एव ह्येति षेदो वि ।

तत्तो मूत्रं नवमं, चरम पि य एगमरगं तु ॥

प्रथमे द्वितीये च सूत्रे प्रत्येकमिमावादेशौ प्रथम आदेशस्तस्मिन् विवक्षिते कल्पाके जाते सति यदि चतुरो द्विवसानतिवाहयति तदा चतुर्गुरु एव पञ्चपञ्चातिक्रमे परब्रधु परगुरुके । एव षेदो ऽपि त्रिधा वक्तव्य तदनन्तरं मूल नवममनवस्याप्य चरम पाराञ्चितमेकसरकमेकैकदिनातिक्रमे वक्तव्यम् । द्वितीय आदेश पञ्चदिवसातिक्रमे चतुर्गुरु एव पञ्चपञ्चातिक्रमे परब्रधुपरगुरुके एव षेदोऽपि पञ्चपञ्चदिनातिक्रमेण त्रिधा वक्तव्यस्ततो मत्र नवम चरम च एकसरकमेकैकदिनातिक्रमेणेति भावार्थः । व्य० ४ उ० । दशा० ॥

फासुय आहारो से, अणहिरुणं च गाहए सिक्खं ।

ताहे उ उवट्टवणं, छज्जीवणिय तु पत्तस्स ॥

अप्पत्ते अकहिता, अणजिगतपरिच्छअतिक्रमे पासे ।

एकेके चउगुरूगा, विसेसिया आदिमा चतुरो ॥

अप्पत्तं सुत्तेणं, परियाग उवट्टेत्त चउगुरूगा ।

आणादिया य दोसा, विराहणा छएह कायाणं ॥

सुत्तत्थ कहत्ता, जीवाजीवे य बंधमोक्खं च ।

उवट्टवण चउगुरूगा, विराहणा जा जणियपुत्ति ॥

अणभिगतपुत्तपावं, उवट्टवेत्तस्स चउगुरू ह्येति ।

आणादिणो य दोसा, मालाए ह्येति षिट्ठे ॥

समरक्खदउवट्टगणी, पत्तिट्ठिते हरितवीजमादीसु ।

ह्येति परिक्खागोयरे, किं परिहरतीण वा वित्ति ॥

उच्चारदि अर्थान्निन्न, बोसिराणादि वावि पुढवीए ।

णदि मादिदगसमीवे, खारादिदाह अणणिम्मि वि ॥

जण अहिधारण वांत, हरिए अहव पुढाविते तसेसुं च ।

एमादि परिक्खित्ता, वनदाणामिमेण विहिणा सो ॥

ढव्वादिपत्तत्थे वा, एकेके तिगुणणोवरिं हेट्ठा ।

दुविहा तिविहा य दिसा, अंविनिच्चिगतिओ वा ।

पियपुत्ताणं जुयत्ता, दोएिह तु निक्खंत तत्थ एगस्स ।

पत्तो यदि ताए पुत्तो, एगस्स पुत्तो ण तु थेरो ॥

ताहे तु पन्नावेज्जति, दंढियणायं तु का तु जन्नइ तु मा ।

गेएहं अस्सगहीए, तिम्मि उ ह्येति एमविता ॥

एवं सो पएहवितो, जदि इच्छे तो उ उट्टेति तु ॥

नेच्छते यं चाह—वेति दो तिएिह वायणगा ।

वच्छसजावासज्ज व, जा धीतं ताव त परिच्छति ।

एवं रायअगव्वेसु—जति मज्जे महादेवी ॥

राया रायाणो वा, दोएिह वि समपत्तदोसु पासेसु ।

ईसरनेट्ठिअमवे, णियमवनाकुत्तदुवे खुट्ठे ॥

समपत्तअणेगेसुं, पत्तेसुं अणजिओगमावतिया ।

एगतो षुहतो उवित्ता, समराडणिया जहा सन्न ॥

ईसिं अन्ना पत्ता. वामे पामम्मि ह्येति आवतिया ।

आसरणम्मि य वट्ठी, सरणे सो व अण्णो वा ॥

उवट्टवियस्स एवं, संजुंजणता तहेव संवासो ।

वितियपदे संवंधी, ओमादीसु माहु पडिजावं ॥

जुंजीसु मए सप्पि, इयाणिं णेच्छति जोत्तु पहिजावं ।

अहिखायंति व उज्जे, पच्छन्ने जे ए जुंजंति ।

एमादिणा तु जावं, ताहे अप्पत्तअहवपत्तं वा ॥

उवट्टवेति जुंजंति, अपरिणते चित्तरक्खट्ठा ॥ पं० जा० ॥

उवट्टवणा कप्पो अप्पत्ते अंक्रवेत्ता । गाहा जइ आवासगमाइ जाव उज्जीवणियातो सुत्ते अपरिण उवट्टावेइ चउगुरू दोहि वि गुरू तवेण कालेण तवगुरू अतो अट्टमदसमदुवावसमकावगुरू गिएहकाले अहासुत्ते पडिए अउत्ते अकहिए उवट्टावेइ चउगुरू तवगुरू काववहु काववहु सीतकावे वासासु वा अह पडिए सुत्ते य अपरिच्छिओ ता मनसइहइ पुढाविमार्शणि चउगुरू तवलहु तवचउगुरू तवचउवहुग च जन्नइ अणुग्वाइय पसुच्च गुर्य अणुग्वाइय नाम षट्ठे चउत्थे आयविले व कए पारणए पुरिमहुनिव्वीइएगासणाइ करेइ तेण गुर्य जवइ अह पडियसुयअजिगय अपरिच्छिऊण उवट्टावेइ किं परिहरइ न उदओह्लादि चउगुरू दोहि वि वहु तवसा कालेण अणुग्वाइय पुण एव वारसविह वि कप्पिए । प० च० । “उवग्गस्स वा उवट्टावेज्ज वा सुत्तं वा अत्थ वा उज्जं वा परुवेज्जा पत्तेसु कुलगणसघवज्जो” महा० ७ अ० । एतदेव भावयन्नाह—

णो उट्टावणए च्चिअ, निअमा चरणंति ढव्वओ जेण ।

सा जव्वाण विजणिआ, उउमत्त्यगुरूए मफत्ता य ॥

नोपस्थापनायामेव कृतायां सत्यां नियमाच्चरणमिति कुत इत्याह । इत्यतो येन प्रकारेण सा अभव्यानामपि भणितोपस्थापना अङ्गारमर्दकादीनामवस्थगुरूणां विधिकारकाणां सफत्ता चाज्ञाराधनादिति गाथार्थः । उपस्थापना विधिफलवत्तामाह ।

पायं च तेण विहिणा, होइ इमंति निअमो कओ सुत्तो ।

इयरा सामाइअम्मि-त्तओ वि सिप्पि गयाणं ता ॥ १० ॥

प्रायश्चित्तेन विधिना उपस्थापनागतेन जवत्येत्तच्छेदोपस्थाप्य चारित्रमिति नियम कृतः सूत्रदशवैकालिकादिपाठान्तरमुपस्थापनायाः उत्तरथान्यथा सामायिकमात्रतोऽप्यवहिः प्राप्त्या सिद्धिं गताः अनन्ता प्राणिन इति गाथार्थः ।

अनियममेव दर्शयति ॥

पुत्तिं असंगतं पि अ, विहिणा गुरूच्छमेवाए ।

जावमणेगेसि इमं, पच्छा गोविंदमार्शणं ॥ ११ ॥

पूर्वमुपस्थापना काले असदपि चेतश्चरण विधिना गुरूच्छादित्सेवया हेतुचूतया जातमज्जिव्यक्तमनेकेयामिद पथाज्ञोपेच्छादीना गोपेच्छवाचककरोटकगणिप्रभृतीनामिति गाथार्थः ॥

प्रक्रान्तसमर्थनार्थेवाह ॥

एअं च उत्तमं खलु, निव्व्राणपसाहाणं जिणा विति ।

जं नाणदंसणाण चि, फत्तमे अवं व निदिट्ठं ॥ १२ ॥

एतच्चारित्र उत्तम गवत्तममेव निव्व्राणप्रसाधन मोक्षसाधन जिना व्रवते । अत एतदुपाये यत्न कार्य इत्येद पर्यमुत्तमत्वं युक्तिमाह । यद्यस्माज्ज्ञानदर्शनयोरपि नत्वदृष्ट्या फत्तमेतदेव चारित्र निदिष्ट तन्माधकन्यादिति गाथार्थः । प० व० । चात्रस्योपस्थापना न कल्पते ॥

(सूत्रम्) णो कप्पत्ति णिगंधाण वा णिगंधीण वा खुड्डयं वा खुड्डियं वा ऊणट्टवासजायं उपद्वयवित्तए संचुज्जित्तए वा कप्पत्ति णिगंधाण वा णिगंधीण वा खुड्डयं वा ३ मातिरेगट्टवामजायाड उपद्वयवित्तए वा संचुज्जित्तए वा ।
मृवस्याङ्गरगमनिका न कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा कृष्टक वा कुल्लिकां वा ऊनाष्टवर्षजातानामुपस्थापयितु वा सजोक्तुं वा मण्डल्यां तथा कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा कृष्टक वा सातिरेकाष्टवर्षजातानामुपस्थापयितु वा उपस्थाप्य मण्डल्यां सभोक्तुं वा । अथ कस्माद्नाष्टवर्षजातस्यापस्थापनादि न कल्पते तत आह ॥

ऊणट्टए चरित्तं, न चिट्टए चाद्वणी य उदगं वा ।

वाद्वस्म य जे दोमा, जणिया आरोवणा दोसा ॥

ऊनाष्टके ऊनाष्टवर्षजाने वाद्वे चाद्विन्यामुदकमिव चारित्तं न तिष्ठति । तथा ये वाद्वस्य दोषा भणिता स्ते च वाद्वस्थोपस्थापने आरोपणायामाप्रसजति । वाद्वस्य दोषानाह ॥

कायवयमणोजोगा, हवंति तम्हा एवट्टिया जम्हा ।

संवंधिमणाजोगं, आमिे सहसाववादे य ॥

तस्य बालस्य कायवाद्भनोयोगा यस्मादनवस्थिता भवन्ति । तस्मान्नोपस्थापयेत् । तत्रैवापवादमाह । संवन्धिनमनाभोगे अवमे दुर्भिक्षे सहसाकारेण वा संभोजने अपवादे नोपस्थापयेदनाष्टवर्षजातमपि । तत्र संवन्धिव्याख्यानार्थमाह ॥

जुंजिस्मे म मए चवं, वितिया निच्छड संपड ।

मां आनाहणसंवंधो, कह चिंइज्ज तं विणा ॥

एष बालको मया सह भोजयते इत्येवं भणित्वा नातो मण्डल्यां भोजयेत् स च संप्रति तमाचार्यं विना भोक्तुं नेच्छति स चाचार्यस्य स्नेहेन संवन्धस्ततः कथं प्रव्रज्यायां गृहीताया सह भोजनं विना तिष्ठेत् । नैव तिष्ठेदिति भावः ॥

आणवट्टवित्रो एसो, जड्या देवेज्ज अपरिणया ।

तो टोउ व वारिज्जड, तो एं सचुज्जए ताहो ॥

तत्र ह निश्चितमपरिणता आवग्रंथं यद्येयोऽनुपस्थापितो मण्डल्यां सभुद्धे तत स तदा उपस्थाप्यते तदनन्तरं सभोजनं मण्डल्यामिति ॥

अद्व आणाजोगणं, सहमाकारेण वा वि होज्ज संजुत्तो ।

आमिस्मि विमहु तत्तो, विण्णिणामं तु गच्छेज्जा ॥

अथवा अनाभोगेण सहसाकारेण वा मण्डल्यां सयुक्तो भूयात् । ततो मा नृदनवस्याप्रसङ्ग इति तन्मूनवर्षजातमप्युपस्थाप्य मण्डल्यां सभोजयेत् । अवमे दुर्भिक्षे जाने मा विपरिणामं गच्छेदत उपस्थाप्य मण्डल्यां संभोजयेत् । एतदेव भावयति ॥

अद्विक्खियंति एव मां, एमे पच्छन्नजोजिणो ।

पगंमिनि जावेज्जा, तेणावि सह जुज्जते ॥

इमे पच्छन्नभोजिनो मामेवमेव दुर्भिक्षे दीक्षयन्ति । अदीक्षां कर्तुमिच्छन्ति । तेन कारणेनाह परं कृतं इति स भावयेत् तन्नन्तनापि सह सभुद्धे । २०१० उ० ("तत्रो नो कप्पड उपद्वयवित्तए नंजाता पंडण वाइए कवे व्याख्या पच्चायणा शब्दे) " दोमा उपद्वयवित्तए मियतीं मन्मदुगन्ध । अणायरगजोगा जग्घा ममायार ते पुग्गियट्ट निवाग्गिया दोन्ना वृ० ४ उ० ॥

(सूत्रम्) जे जिक्खुं णायग वा अणायग वा वामग वा

जे अणलं उट्टवेड उट्टवतं वा साइज्जइ ॥ २८ ॥

सूत्रार्थः पूर्ववत् । अणल उपद्वयवित्तस्स आणादी दोसा चउ-गुरुणं च । नि० चू० ११ उ० ।

अनवस्थाप्यभिक्खादे. पुनरुपस्थापना-

अणवट्टपं जिक्खुं अगिहिच्चूयं नो कप्पड तस्स गणावच्छेयस्स उपद्वयवित्तए अणवट्टपं जिक्खुं गिहिच्चूयं कप्पड तस्स गणावच्छेदियस्स उपद्वयवित्तए इति ॥

यथास्य सूत्रस्य क. संवन्ध उच्यते ।

अद्वस्स कारणेणं, साहम्मि य तेणमादि जइ कुज्जा ।

इह अणवट्टे जोगो, नियमातो यावि दममस्म ॥

साधर्मिकैः कारणेन प्रागुक्तेनोत्पादितो योऽर्थस्तस्य स्तैन्यमादिशब्दादन्यपरिग्रहः । यद्वि कुर्यात्तत सोऽनवस्थाप्यो भवति एतदर्थव्यापनार्थमर्थजातसूत्रानन्तरमनवस्थाप्यसूत्रम् इत्येयोऽनवस्थाप्यसूत्रस्य योगः संवन्धः । पाराञ्चितसूत्रस्यापि संवन्धमाह । नवमात्प्रायश्चित्तादनवस्थाप्यादनन्तरं किल दशमं पाराञ्चितनामकं प्रायश्चित्तं भवति ततो नवमाश्रमप्रायश्चित्तसूत्रस्यारम्भमाह । अनेन संवन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । अनवस्थाप्य भिक्षुमगृहीभूतमगृहस्थीकृतं नो कल्पते यस्य समीपेऽवतिष्ठते तस्य गणावच्छेदिनो गणस्वामिन उपस्थापयितुम् । संप्रति पाराञ्चितसूत्रमाह ।

(सूत्रम्) पारंचियं पि भिक्खुं अगिहिच्चूयं नो कप्पते तस्स गणावच्छेदियस्स उपद्वयवित्तए पारंचियं जिक्खुं गिहिच्चूयं नो कप्पड तस्स गणावच्छेदियस्स उपद्वयवित्तए पाराचियं जिक्खुं गिहिच्चूयं कप्पड तस्स गणावच्छेदियस्स उपद्वयवित्तए ॥

अत्र सूत्रद्वयस्याक्षरगमनिका प्राग्वत्संप्रति भाष्यविस्तरः ।

अणवट्टो पारंचियं, पुव्वं जाणिया इमं तु नाणत्तं ।

गिहिच्चूयस्स य करणं, अकरणे गुरुगा य आणादी ॥

अनवस्थाप्यपाराञ्चितौ पतौ द्वावपि पूर्व भणितौ इदं चात्र नानान्व गृहीभूतस्य गृहस्थरूपसदृशस्य कारणं यदि पुनर्गृहीभूतमकृत्वा तमुपस्थापयति तदा गृहीभूतस्याकारणे प्रायश्चित्तं गुरुकाश्चत्वारो गुरुमासाः । तथा आजादयः आज्ञानवस्थामिथ्यात्वविराधना दोषाः । अन्यच्च प्रमत्तं सन्तं देवता छलयेत् । गृहीभूतस्य तु छलना न भवति । तस्माद् गृहीभूतं कृत्वा तमुपस्थापयेत् । गृहस्थरूपताकरणमेव भावयति ।

वरनं वच्छं एगे, एहाणादिविज्जमवग्गिजुगलमिच्चं ।

परिसामज्जे धम्मं, सुणेज्ज तो कहणं दिक्खा ॥

एके आचार्या एव ब्रूते स्नानविवर्जं वरं नेपथ्यं तस्य क्रियते । अपरे टाक्किणात्या पुनरेवमाहुर्वस्त्रयुगलमात्रं परि धायते तद्वर्षमध्ये आचार्यसमीपमुपगम्य ब्रूते भगवन् ! धर्मं श्रोतुमिच्छामि । ततः (कहणं) आचार्यः धर्मं कथयति । कथिते च सति सकलजनसमक्षं ब्रूते श्रद्धामि सम्यग्धर्ममेतमिति मा प्रवाजयत एवमुक्ते तस्य दीक्षा द्विद्वसमर्पणानन्तरं च तदक्षणमेवोपस्थाप्यते तत्र शिष्यं प्राह । कस्मादपि गृहस्थावस्था प्राप्यते । सुरिगह ।

आहावितो न कुव्वड, पुणो वि सो तारिसं अनीयारं ।
दोउ जयं मेमाणं, गिहिच्चूवे धम्मिया चैव ।

किं वा तस्स न दिज्झइ, गिहिल्लिगं तेण ज्ञावतो लिंग ।

अज्जे वि दब्बदिंगे, मल्लिगपरिसेवणावि जहं ॥

अपञ्चाजितो ग्लानिमापादित सन् पुनरपि स तादृशमती-
चार न करोति । शेषाणामपि च साधूनां ज्ञयमुत्पादित भवति ।
येन तेऽप्येव न कुर्वते । तस्माद्गृहिरूपे गृहस्थता रूपस्य
धर्मता धर्मादनपेतान्याच्चेत तस्यापि याच्यमानागृहस्थरूप-
तेति ज्ञाव (किंवेत्यादि) किं वा केन वा कारणेन तस्य नदीयने
गृहिल्लिङ्ग वातव्यमेव तस्य गृहिल्लिङ्गमित्यर्थः । येन कारणेनाप-
रित्यक्तोऽपि स्वद्विङ्गे स्वद्विङ्गे प्रतिसेवनात् ज्ञावतो द्विङ्ग
विजड परित्यक्तमिति ।

सप्रति सूत्रहृदेवापवादमाह ।

(सूत्रम्) आणवट्टपं निक्खु पारंयिक्खुं निक्खुं गिहिल्लिङ्गं वा
अगिहिल्लिङ्गं वा कप्पइ, तस्स गणावच्छेदितस्स उवट्टा-
वेत्तए जहा तस्स गणस्स पतियं सिया इति ॥

अनवस्थाप्य त्रिकु पाराञ्चितं वा भूत भिक्षु गृहीज्जुतमगृहीज्जुतं
वा कटपते । तस्य गणावच्छेदिन उपस्थापयितु कथमित्याह
यथा तस्य प्रतीक प्रतिकारमुपस्थापन स्थान्तया कल्पते नान्यथा
इह यो गृहस्थीज्जुत स तावडुपस्थाप्यते एवमस्यापवाद-
निषय वा यस्त्वगृहीज्जुत. सोऽपवादविषयस्तस्योत्सर्गतं प्रति-
पिक्तत्वात् । तत्र ये कारणैरगृहीज्जुतोऽन्युपस्थाप्यते तत्र यथा
सुवृत्त्यास्योऽगृहस्थीज्जुतोऽन्युपस्थाप्यो प्रवति । तथा भाव्यते
उदानवस्थाप्य पराञ्चित वा कोऽपि प्रतिपन्नस्तस्य चाय कटपो
यावदनवस्थाप्य पाराञ्चित वा वहति तावद्वदि क्षेत्राद-
चतिष्ठते । स च बहिर्यावत्तिष्ठति तावन्न गृहस्य क्रियते कि-
न्वागत करिष्यते । वहिश्चावतिष्ठमान स जिनकल्पिक इव
त्रिङ्गाचर्यामन्त्रेपङ्कत्कादिग्रहणात्मिकां करोति तस्य च तथा
वहिस्तिष्ठते । यथाचार्यं करोति तथा प्रतिपादयति ।

आलोयणं गवेमण, आयरिओ कुण्ड सव्वकाळं पि ।

उप्पसे कारणम्मि, सव्वपयत्तेण कायव्व ॥

यस्याचार्यन्य समीपेऽनवस्थाप्य पाराञ्चित वा प्रतिपन्न. स
आचार्यं सर्वकालमपि यावन्त काल तत्प्रायश्चित्तं वहति तावन्त
सकलमपि काल यावत्प्रतिदिवसमवबोधोक्तन करोति तत्समीप
गत्वा तददर्शनं करोतीत्यर्थः । तदनन्तरं गवेपण गतोऽल्पकाल-
तया तत्र द्विसे रात्रौ वेति पृच्छां करोति । उत्पन्ने पुन. कारणे
ग्नानत्वज्ञेऽपि सर्वप्रयत्नेन स्वयमाचार्येण कर्तव्यं भक्तपा-
नहरणादि ॥

जो उ उवेहं कुज्जा, आयरिओ केणऽ प्पमाण्ण ।

आरोवणा उ तस्म, कायव्वा पुव्वनिदिट्ठा ॥

य पुनराचार्यं केनापि प्रमादेन जनव्याप्तेपादिना उपेक्षां
कुरुते न तत्समीप गत्वा तत्समीपस्योदन्तं वहति तस्य आरो-
पणा प्रायश्चित्तप्रदानं पूर्वनिदिष्टां कर्त्तव्या । चत्वारो गुरुका-
स्तस्य प्रायश्चित्तमारोपायितव्यमिति भावः । यदुक्तमुत्पन्ने का-
रणे सर्वप्रयत्नेन कर्त्तव्यं तद्भावयति ॥

आहरति जत्तपाण, उट्टेत्तेमादियंति सो कुणति ।

मयमेव गणाहिवती, अहं गिलाणो सयं कुणऽ ॥

अथ सोऽनवस्थाप्य.पाराञ्चितो वा ग्लानोऽभवत् । ततस्तस्य
गणाधिपतिराचार्यं स्वयमेव भक्तं पान वा हरति आनयति
उद्धर्तनादिकमप्यादिशब्दात्परावर्तनोद्धरणोपदेशनादिपरिग्रह-
स तस्य स्वयं करोति । अथ जानो ग्लानो निरोगस्तन स

आचार्यं न किमपि कारयति किं तु सर्वं स्वयमेव कुरुते ।

अधुना यदुक्तमालोच्यं गवेसणति तद्वाख्यानार्थमाह-

उन्नयं पि दाऊण सपड्डिपुच्छं, वोहु मरीस्स पवट्टमाण्णि ।

आसासत्ताण तवो किन्नत, तमेव खेत्तं समुवेत्ति घेग ॥

स्थविरा आचार्याः शिष्याणां प्रतीच्छकानां च उभयमपि
सूत्रमर्थं चेत्यर्थः । किं विशिष्टमित्याह । स प्रतिपृच्छं पृच्छा
प्रश्नः तस्याः प्रतिवचनं प्रतिपृच्छा प्रत्युक्तौ प्रतिशब्द सह
प्रतिपृच्छा यस्य तत् सप्रतिपृच्छं सूत्रविषये च यद्येन पृष्ट
तत्र प्रतिवचनं चेत्यर्थः. दत्त्वा तत्सकारमुपगम्य तस्य शरीर-
स्य वर्तमानमुदन्तं वहति अल्पकालमता पृच्छतीति भावः ।
सोऽपि आचार्यं समागतं मस्तकेन वन्दे इति फेटावन्दनके-
न वन्दते शरीरस्य घोदन्तं मूर्धा यदि तपसा क्लाम्यति तत
आश्वासयति आश्वास्य च तदेव क्षेत्रं यत्र गच्छेत् स्वतिष्ठत
तत्समुपगच्छन्ति । कदाचिन्न गच्छेयुरपि तत्रेमानि कारणानि ॥

गेज्जाणोण वि पुट्ठो, अभिण्वमुक्को ततो व रोगत्तो ।

कात्ताम्मि दुव्वले वा, कज्जे अण्णववाघातो ॥

इहैकस्यापि कदाचिदेकवचनं सर्वस्यापि वस्तुन एकानेक-
रूपताख्यापनार्थमित्यदुष्टम् । अथवा काले दुर्वले न विद्यते य-
लं गमने यस्मिन् गाढतपः समवादिना दुर्वलो ज्येष्ठापादा-
दिको दुःशब्दो भाववाची तस्मिन् गच्छेत् शरीरक्लेशसं-
भवात् “कज्जे अण्णव वा घातो इति” अत्र सप्तमी तृतीयार्थं प्रा-
कृतत्वात्ततोऽयमर्थः । अन्येन वा कार्येण राज्ञा प्रहेपतो निर्वि-
षयत्वाज्ञापनादिना व्याघातो भवेत्ततो न गच्छेदिति । आग-
मने चोपाध्यायः प्रेषणीयो योऽन्यो वा तथा चाह ॥

पेमेड उवज्जायं, अगं नीयं च जो तहिं जोग्गो ।

पुट्ठो व अपुट्ठो वा, तहा वि दीवेति त कज्जं ॥

पूर्वोक्तकारणवशान स्वयमाचार्यस्य गमनाभावे उपाध्याये
तदज्ञावेऽन्यो वा गीतार्थस्तत्र योग्यस्त प्रेषयति । स च
तत्र गत सन् तेन पाराञ्चिनेन किमित्यद्य क्लमश्रमणा ना-
याता इति पृष्ठो वा अथवा न पृष्टस्तथाऽपि तत्कारण कार्य-
कारण दीपयेत् । तथा अमुकेन कारणेन क्लमश्रमणानाम-
नागमनं पृष्टेनापृष्टेन वा दीपितं तदा न किमप्यन्यत्तेन वा
पाराञ्चितादि तावच्छक्त्यं किं गुर्वदेश एवोपज्ञायां ययोदित
मपादनीयः । अथ राज्ञा प्रहेपतो निर्विषयत्वाज्ञापनादिना व्या-
घातो दीपितस्तत्र यदि ते उपाध्याया अन्ये वा गीतार्था-
स्तस्य शक्तिं स्वयमवबुध्यन्ते ततो ज्ञानन्तः स्वयमेव तस्य
महत्त्वं ब्रुवते । यथा अस्मिन्प्रयोजने त्व योग्य इति क्रिय-
तामुद्यमः । अथ न जानते तस्य शक्तिं तत स एव तान्
अजानानान् ब्रुते । यथा अस्ति ममात्र विषय इति । एतच्च
स्वयमुपाध्यायादिभिर्या भणितो वक्ति ।

अत्य उ महाण्णज्जागो, जहामुहं गुणसयागरो मंघो ।

गुरगं पि इपं कज्ज, मं पप्य जविस्सए उहुय ॥

तिष्ठत यथासुखं महान् अनुभागोऽधि हनप्रयोजनानुभूता
अचिन्त्या शक्तिर्यस्य स तथा गुणशतानामनेकेषां गुणानामा-
करो निधानं गुणशताकर.सह यत इदं गुणमपि कार्यं मां
प्राप्य लघुकं भविष्यति । समर्थोऽहमस्य प्रयोजनस्य लील-
याऽपि साधने इति भावः । एवमुक्ते सोऽनुमानं सन् यत्क-
रोति तदाह ॥

अचिहाणहेउकुमत्तो, वहुसु नीगजितो वि उमज्जागु ।

गंतूण गयजवणा. जणाति तं गयदाग्दि ॥

उवट्टवणा

अभिधानहेतुकुशल इति अभिधानेषु शब्देषु हेतुसाध्यगम-
केषु कुशलो वृत्तोऽभिधानहेतुकुशल शब्दमार्गे चातीव लुब्ध
इत्यर्थः । अत एव बहुषु विद्वत्समासु नीराजितो निर्वर्तित
इत्यभूत् सन् राजभवनं गत्वा तं राजद्वारस्थं प्रतीहारं भणति
किं भणतीत्यत आह ॥

परिहाररुवी जण रायरुवि, तद्दुए संजयरुवि द्दुं ।

निवेदयता य स पत्थिवस्म, ओविदुए जत्य तयं पवेसे ॥

हे प्रतीहाररूपिन् मध्ये गत्वा राजरूपिण राजानुकारिणं
भण ब्रूहि यथा त्वां सयतरूपी द्रष्टुमिच्छति । एवमुक्तः सन्
प्रतीहारस्तथैवास्य निवेदयति । निवेद्य च राजानुमत्या यत्र
नृपोऽवतिष्ठते तत्र तत्र साधु प्रवेशयति ॥

तं पूयत्ताण सुहामणत्थं, पुर्विसुएगागय कोउ द्वहो ।

पाहे उरावे असुए कयाऽ, सवा विआस्वखड् पत्थिवस्स ॥

तं साधु प्रतिष्ठमान राजा पूजयित्वा शुभासनस्थ शुभे आसने
निपण्णमागतकुतूहल समुत्पन्नकुतूहलेऽप्यर्चयित्वा कानित्याह ।
प्रश्नान् उदारान् गम्भीरार्थान् कटाक्षितप्यश्रुतान् । प्रतीहाररू-
पिन् तथा त्वमपि यादृशश्चक्री चक्रवर्ती तादृशो न भवसि
रन्नाद्यभावाद् (अत्रान्तरे चक्रवर्तिसमृद्धिराख्यातव्या) किं तु
प्रतापशौर्यन्यायानुपालनादिना तत्प्रतिरूपोऽस्ति तत उक्तं
राजरूपिणं ब्रूहि चक्रवर्तिप्रतिरूपमित्यर्थः । एवमुक्ते राजा
प्राह त्व कथं श्रमणानां प्रतिरूपी तत आह ॥

ममणाणं पडिस्वी, जं पुच्छमि वा य तं कहमहंति ।

निरड्याए समणा, न तथा ह तेण परिस्ववं ॥

यत्त्वं राजनृच्छसि । अथ कथं त्वं श्रमणानां प्रतिरूपी तद-
ह कथयामि यथा श्रमणा भगवन्तो निरतिचारा न तथाहं
तन. श्रमणानां प्रतिरूपी नतु साक्षाच्छ्रमण इति । प्रतिरूप-
त्वमेव भावयति ।

निव्वट्टामि नरेमर, खेत्ते वि जडण अत्थिओ न वज्जे ।

अतियारस्म विसोही, पकरेमि पमायमूळस्स ॥

हेनरेश्वर! पृथिवीपते! प्रमादमूलस्यातिचारस्य सप्रतिवि-
शोधं करोमि । तां च कुर्वन् निर्यूढोऽस्मि निष्काशितोऽस्मि
तत आस्तामन्यजेत्रेऽपि यतीनामहं स्थानु न लभे तत श्रम-
णप्रतिरूप्यहमिति । राजा प्राह । कस्त्वया कृतोऽतीचार ।
का च तस्य विशोधित्वं पृष्टे यत्कर्त्तव्यं तदाह ।

कहाणाउट्टण आगमण-पुच्छणं दीवणा य कज्जस्स ।

वीसज्जियति य मया, हामुस्मितो जणुए राया ॥

कथं राजा पृष्टस्य सर्वस्याप्यर्थस्य प्रवचनप्रभावना भव-
ति । तत आवर्त्तनमाकम्पनं राजो भक्तीभवनमिति भावः ।
तदनन्तरमागमनप्रच्छन्नमागमनकारणस्य प्रश्नः । केन प्रयोज-
नेन ययमत्रागताः स्य । अत्रान्तरे येन कार्येण समागतस्तस्य-
र्थापना प्रकाशना ततो राजा हासोत्कलितोऽतिहासेन उत्सृ-
तो हृष्टोऽस्मि स्मितो हसितमुन्व प्रहृष्टश्च सन्नित्यर्थः । भण-
ति यथा मया विसर्जितं मुक्तकलितमिति । अथ किं तत्कार्यं
यस्य रामो मुक्तकलनं कृतमित्यत आह ।

वायपगणकुविनो, चेडयनद्वम्भजतीगहणो ।

पुञ्चनावणचउएद वि, कज्जाण द्वेज्ज अन्नयरं ॥

वाटे पगजयेन कुपित. न्यात् । अथवा धैर्यं जिज्ञायतन
स्मितपि तेनापृष्टं न्यात् । ततन्तन्नामोचनान्प्रदो भवति ।
यदि या तद्गणस्य चैत्यद्रव्यस्य ग्रहणेऽथवा सयत्या ग्रहणे

ततः पूर्वोक्तानां कल्पाध्ययनोक्तानां चतुर्णां निर्विषयत्वाज्ञाप-
नादीनामकार्याणामन्यतरत्कार्यं भवेत् ॥

संघो न लहति कज्जं, लच्छं कज्जं महाणुजागेण ।

तुव्वं तु विसज्जेमि, सो वि य सघोत्ति पूएड ॥

निर्विषयत्वाज्ञापनमुत्कलनादिलक्षणं कार्यं संघो न लभते
किं तेनावस्थाप्येन पाराश्रितेन वा महानुभागेन लब्धं न च
स एवं कार्यलाभेऽपि गर्वमुद्धहति यत आह तुव्वं तु इत्यादि ।
राजा प्राह । युष्माकं तु निश्चित प्रभावेनाहं पूर्वग्राहं विसृ-
जामि नान्यथा । सोऽपि च ब्रूते । राजन् कोऽहं कियन्मात्रो
वा गरीयान् संघो भट्टारकस्तत्प्रभावादहं किंचिद्यस्मात्सघमा-
ह्वय क्षमयित्वा च यूयमेवं ब्रूथ मुक्तकलित मया युष्माकमिति
संघं पूजयति । तत किमित्याह ॥

अव्वन्तियतो व राणा, सयं च संघो विसज्जयति ।

आदीमज्जवसाणे, स वा विदेसो धुओ होइ ॥

अभ्यर्थितो वा राज्ञा संघो यदि वा सतुष्टः संघो विसर्जय-
ति । किमुक्तं भवति । यद्ब्रूहं शेषं सर्वं प्रसादेन मुक्तं सोऽग्र-
हस्थीभूत एवोपस्थाप्यते इति । एतदेवाह सचापि दोषो धृतः
प्रकम्पितः प्रसादेन स्फोटित इत्यर्थः । आदौ मध्ये श्रवसाने
वा भवति । राजानुवृत्तिद्वारं गतम् ।

इदानीं प्रद्विष्टस्वगणद्वारमाह ॥

सगणो य पट्टटो से, आवाणो तं च कारणं नत्थि ।

एएहिं कारणेहि य, गिहिज्जूते उवट्टवणा ॥

(से) तस्याचार्यस्य स्वगणप्रसिद्धः सन् ब्रूते । यथाऽमु-
केन कारणेनैव पाराश्रितप्रतिपत्या गृहीभूतत्वमापन्न इति
तच्च कारणं तस्याचार्यस्य नास्ति । एताभ्यां स्वगणप्रद्वेषका-
रणाभावलक्षणाभ्यामगृहीभूते अगृहस्थीभूतस्य उपस्थाप-
ना क्रियते एष गाथाक्षरार्थः ॥ भावार्थस्त्वयम् । ' एषा तरुणी
बहुसुयण वेत्तु पव्वइया । अन्नया ताए संजतीए आयरितो
उ भासिओ । आयरिणं नेच्छिया । ताहे सा पदोसमापन्ना
आयरियस्स तेसि सजए पव्वयाणं कहे इमं एस आयरिओ
उवसगेइ । ताहे ते संजतीए नियज्जण पव्वइया आयरियस्स
पउछा भणति । एस आयरिओ पारंचिए गिहिभूतो आभ-
वइ । ततो आयरिओ अन्नं गणं गंतु सव्वं जहड्डियं परिकहे-
इ तं वावन्न अण्णत्थ कुणह गिहियति तवेत्ति । ते नाऊण पउट्टे
माहोहिति । ते मिंगस्स तरउत्ति मिच्छिच्छ्या मा सफला हो-
हित्ति तोसितो अगिहिभूतो " काचित् व्रतिनी बहुस्वजना
न् भासते या वान प्रतिसिद्धा सती (छोभगमिति) अभ्या-
ख्यान दद्यात्कालत्रयेऽपि सप्तमीति दत्तवती तथाभ्याख्यान-
संपादितं प्रायश्चित्तमन्यत्र गणे स आचार्यो वहति चेत् स-
यतीस्वजना. प्रद्विष्टा ब्रुवते । कुरुनैनमाचार्यं गृहिकं गृहस्थी-
भूतमिति । ते वरणान्तरस्थविरास्तान्प्रद्विष्टान् ज्ञात्वा मा तेषां
गम्यतर. पश्चाद्गदिति तेऽपि कैतवेन चेत्ताह्विस्तत्समीपे
स्थिता तथा मा तेषां मिथ्यारूपा इच्छा सफला भवेदिति
सोऽगृहीभूत एवोपस्थाप्यते । गतं स्वगणप्रद्विष्टद्वारम् ।

अधुना परमोच्चापनद्वारमाह ॥

सांजण त्रिगकरणं, आणुगणेणं जणंति अगियत्थो ।

मा गीयं कुणह गुरुं, अह कुणह इमं निसामेह ॥

विच्छंसामो अम्हे, एव ओहावणे जइ गुरुणं ।

एणहिं कारणेहि, अगिहिज्जूते उवट्टवणा ॥

“एगो बहुसिस्सो आयरिओ पफिसेवणाए गिहिञ्चूतत्तमावसो
सो अन्न गण गतु आवोएइ । तेहिं गिहिञ्चूतो कज्जिउमादत्तो । ततो
तस्स सीसा भणति मा अम्हं गुं गिहिञ्चूय कुणह । जइ पुण
अम्हं गुरूणमेवं उवावणा कीरइ ततो अम्हे भव्जे निक्खामि-
स्सामो । ततो तेसिं अप्पत्तिय माहोतीति । अगिहिञ्चूतो चैव
सो उवट्टविज्जइ ” अक्षरगमनिका आचायस्य गृहिविद्वकरण
श्रुत्वा तस्य शिष्या अगीतायां अनुरागेण भणन्ति । मागृहिकम-
स्मदीयं गुरु कुरुत । अथ करिष्यथ तत इदं निशामयत आक-
म्पयत एवमपञ्चाजना यदि गुरूणां ततो घय (विरुस्सामोत्ति)
उत्तिष्कामिष्यामः एतेन सल्वनन्तरादिनन कारणन अगृहीञ्चूत-
स्य तस्योपस्थापना । गत परमोच्चापनद्वारम्—

इदानीं मिथ्या गणद्वयविवादे इति द्वारमाह ॥

अप्पोमंसु गणेषुं, वहंति तामिं गुरू अगीयाणं ।

ते विति अम्ममास, किह कहिह अम्हं धेरत्ति ॥

द्वौ गणौ तयोश्च द्वयोरपि गणयाः साधवो गीतार्थास्तेषां च
गुरू स्थापनाहं प्रायश्चित्तस्थानमापन्नौ । नवरमेकोऽगृहीञ्चूतोप-
स्थापनाहंस्तो च परस्पर गणयो प्रतिपद्येते । तद्यथा एकोऽप-
रस्मिन् एवमन्योऽन्यस्य गणयोस्तेषामगीतार्थानां गुरू प्रायश्चित्त
वहतस्ते गणा परस्पर भ्रुवते कथमस्माक स्थविरान् करिष्यथ
किंगृहीभूतानगृहीञ्चूताडा तत्र यो गृहीञ्चूतोपस्थापनाहंप्राप्तस्तत्र-
णान् प्रतीते भ्रुवते । गृहीञ्चूत करिष्यामः ॥

गिहिञ्चूतेत्ति य वित्ते, अम्हेवि करोत तुच्च गिहिञ्चूतं ।

अगिहिदोत्तिवि मए, जणति धेरा इमं दो वि ॥

नवि तुच्चेगो अम्हे, अगिहितया महविण्णिच्चेसु ।

इच्छा संपूरिज्जइ, गणपत्तियकारगेहिं तु ॥

गृहीञ्चूतान् करिष्याम इत्युक्ते इतरे वदन्ति वयमपि तवाचार्यं
गृहीञ्चूत करिष्यामः तत्रैव परस्पर विवादे तान् द्वयानपि मृगान्
अगीतार्थान् जणन्ति । द्वावप्यगृहीञ्चूतौ वयमुपस्थापयिष्यामः ।
इतरौ च द्वावप्याचार्याविदं व्रतः न वयमगृहीञ्चूता शुद्ध्याम
तस्माद्गृहीञ्चूताः क्रियामहे इति एव यद्यप्यगृहीञ्चूतोपस्थापनां
ते नेच्छन्ति तथापि तेषु तथा अनिच्छत्सपि गणप्रीतिकारकैर्म-
दद्भिः स्थविरैः सज्जिस्तेषां द्वयानामपि गणसाधूनामिच्छा पूर्ण-
ते द्वावप्यप्रीतिपरिहारार्थं गृहस्थीञ्चूतानुपस्थाप्येतेऽर्थः ।
व्य० प्र० १ उ० । येषु स्थानेष्वपराधपदेषु पूर्वचरमाणां साधू-
नामुपस्थापना प्रवति तानि निरूपयितुमाह ॥

सा जेसि उवट्टवणा, जेहिट्टाणेहिं पुरिमचरिमाणं ।

पंचायामे धम्मं, आदेसतिगं च मे सुणसु ॥

सा उपस्थापना येषा प्रवति ते वक्तव्या येषु वा स्थानेष्वपरा-
धपदेषु पूर्वचरमाणा साधूनां पञ्च यामे धर्मे स्थितानामुपस्थापना
प्रवति तान्यपि वक्तव्यानि तत्र येषामुपस्थापना ते तावदग्निधीय-
न्ते तत्रादेशत्रय दश वा पद् वा चत्वारो वा उपस्थापनायामर्हा
भवन्ति । तथा आदेशत्रिकमे इति मया यथाक्रमं वक्ष्यमाणं शृणु ।

तत्रो पारचिया वृत्ता, अणवट्टा य तिष्णि उ ।

दंसणम्मि य वंतम्मि, चरित्तम्मि य केवळे ॥ १ ॥

अदुवा वि य त्तकिच्चे, जीवकाए समारजे ।

सेहे दसमे वुत्ते, जस्स उवट्टावणा जणिया ॥ २ ॥

ये चतुर्थोद्देशके त्रयो दुष्टप्रमत्तान्योऽन्यकुर्वाणान्या पाराञ्चि-
का उक्ता ३ ये च त्रय साधर्मिकान्यधार्मिकान्यकारिहस्तान्-

रूपा अनवस्थाप्याः ६ येन च दर्शनं सम्यक्त्वं केवलं संपूर्णमपि
वान्तं ७ येन चारित्रं केवलं संपूर्णं मूढगुणविराधनया वान्तं ८
अथवा यस्य कल्पः परित्यक्तसकलसयमन्यापार आकुट्टिकया
कपेण चाजीविकावान् पृथिवीकायादीन् समारभेत ए. यश्च शै-
कोऽग्निवदीकितः स दशम १० उक्तः । एतद्दशकं मन्तव्यं यस्य
उपस्थापना प्रथमचरमतीर्थकरैः जणिता । द्वितीयादेशमाह ॥

जे य पारंचिया वृत्ता, अणवट्टा य जे विडु ।

दंसणम्मि य वंतम्मि, चरित्तम्मि य केवळे ॥ १ ॥

अदुवा वि य त्तकिच्चे, जीवकाए समारजे ।

सेहे उट्टे मे वुत्ते, जस्स उवट्टावणा जणिया ॥ २ ॥

ये च दर्शनं पाराञ्चिकाः सत्मान्यत उक्ताः ३ ये च विद्वांसोऽ
नवस्थाप्याः ४ येन च दर्शनं केवलं वान्तं ५ येन चारित्रं केवलं
वान्तं अथवा यस्य कल्पो जीविकायान् समारभते यश्च शैका-
पष्ट ६ एते पदकं प्रतिपत्तव्यम् । यस्य उपस्थापना द्वितीयादेशे
भणिता । तृतीयादेशमाह ॥

दंसणम्मि य वंतम्मि, चरित्तम्मि य केवळे ।

वियत्तकिच्चे सेहे य, उवट्टा य आहिया ॥

दर्शने केवलं शेषे वान्ते यो वर्तते । यो वा चरित्रे केवलं वा-
न्ते पाराञ्चिकानवस्थाप्योरत्रैवान्तर्भावो विवक्षितो यश्च त्यक्त-
कृत्य-पदकायविराधकः यश्च शैकपते चत्वार उपस्थाप्या उपस्था-
पनायोग्या आख्याताः । अथ तेषां मध्ये उपस्थापनीयो प्रवतीति
चिन्तायामिदमाह ॥

केवलगहणकसिणं, जति वसती दंसणं चरित्तं वा ।

तो तस्स उवट्टवणा, दोसे वंतम्मि भयणा तु ॥

दर्शनचारित्रपदयोर्यत्केवलं ग्रहणं कृतं ततः इदं ज्ञाप्यते यदि
कृत्स्नं नि शेषमपि दर्शनं चारित्रं वा वमति ततस्तस्योपस्था-
पना भवति देशे देशतः पुनर्दर्शनचारित्रे वा वान्ते भजना उप-
स्थापना भवेद्वा न वा । भजनामेव भावयति ॥

एमेव य किंचि पद, सुयं व असुयं व अप्पदोसेणं ।

अविकोवितो कहितो, चोदिय आउट्टसुप्पे तु ॥

एवमेवाविसृश्य किञ्चिज्जीवादिक सूत्रार्थविषयं वा पद श्रुत
वा अश्रुत वा अल्पदोषेण कदाग्रहाभिनिवेशादिदोषाभावे
अकोविदोऽगीतार्थं कस्यापि पुरतो अन्यद्वा कथयन् आ-
चार्यादिनामेव वितथप्ररूपणां कार्पीरिति चोदितः सन् यदि
सम्यगावर्तते तदा स मिथ्यादुष्कृतप्रदानमात्रेणैव शुद्ध इति ।
तच्च दर्शनमनाभोगेनाभोगेन वा वान्तं स्यात् ॥

तत्रानाभोगेन वान्ते विधिमाह-

अण्णोण्ण मिच्छत्त, सम्मत्तं पुणरागते ।

तमेव तस्स पच्छत्त, जं सम्मं पस्सिज्जई ॥

एकः श्राद्धा निहवान् साधुवेषधारिणो दृष्ट्वा यथोक्तकारिणः
साधव एते इति बुद्ध्या तेषां सकाशे प्रव्रजितः स चापरं
साधुभिर्भणितं किमेव निहवानां सकाशे प्रव्रजितः स प्राह
नाहमागमविशेषज्ञानवान् ततः स मिथ्यादुष्कृतं कृत्वा शुद्ध-
दर्शनिना समीपे उपसंपन्न एवमनाभोगेन दर्शनं वमित्वा मि-
थ्यात्वं गत्वा सम्यक्त्वं पुनरागतस्य तदेव प्रायश्चित्तं यदस्मा
सम्यक् मार्गं प्रतिपद्यते स एव च तस्य व्रतपर्यायो न भूय
उपस्थापना कुर्यात् ॥

आभोगेन वान्ते पुनरय विधिः—

आज्ञोगेण य मिच्छत्त, सम्मत्तं पुणरागते ।

जिण्णयेराण आणए, मूल्लञ्जेज्जं तु कारए ॥

य पुनराभोगेन निहवा एते इति जानन्नपि मिथ्यात्व मकान्त इति शेष. निहवानामन्तिके प्रवृजित इत्यर्थः स च सम्यक् अन्येन प्रज्ञापित. सन् पुनर्भूयोऽपि यद्यागतस्यानं तं जिनस्यविराणां तीर्थकरगणभृतामामया मूल्लञ्जेय प्रायश्चित्त कारयेत् । मूलत एवोपस्थापनां तप कुर्यादिति । एवं दर्शने देगतो वान्ते उपस्थापना भजना भाजिता । संप्रति चारित्रे देश तो वान्ते तामेव भावयति ॥

एहं जीवणिकायाणं, अप्पज्जो विराहओ ।

आलोड्य पम्भंते, सुद्धो हवति संजओ ॥

यस्यां जीवनिकायानां (अप्पज्जोत्ति) अनात्मवशः क्षित् चित्तादिर्यदि विराधको भवति तत आलोचितप्रतिक्रान्तो- गुरुणामालोच्य प्रवृत्तमित्यादुस्कृतं स यत् सुद्धो भवति ॥

एहं जीवणिकायाणं, अप्पज्जो अविराहतो ।

आलोड्य पम्भंते, मूल्लञ्जेज्जं तु कारए ॥

यस्यां जीवनिकायानां (अप्पज्जोत्ति) स्ववशो यदि दर्पेणाकु- ट्टिकया वा विराधको भवति तत आलोचितप्रतिक्रान्त त मूल्लञ्जेयं प्रायश्चित्त कारयेत् वा शब्दोपादानाद्यदि तपोऽहं- प्रायश्चित्तमापन्नस्तत्तरोऽहमेव दद्यात् तत्रापि यन्मासलघु- कादिमापन्नस्तदेव दद्यात् । अथ हीनादिकं ददाति ततो दोषा- भवन्तीति दर्शयति ॥

जं जेउ समावत्तो, जं पाउगं व जस्स वण्यस्स ।

तं तस्म उ टायन्वं, अमरिसदाणे ऽपे दोसा ॥

यत्तपोर्हि छेदार्हं वा प्रायश्चित्तं य समापन्नो यस्य वा वस्तुन आचार्यदिग्देसहिष्णुप्रवृत्तेर्वा यत्प्रायश्चित्तं प्रायेण्यमुच्चितं त- तस्य दातव्यं यद्यसदृशमनुचितं ददाति तत इमे दोषाः ॥

अप्पच्छित्ते पाच्छित्तं, पच्छित्तं अति-त्तया ।

धम्मस्सामायणा तिब्बा, मग्गस्स य विराहणा ॥

अप्रायश्चित्ते अनापद्यमानेऽपि प्रायश्चित्ते य प्रायश्चित्तं ददाति प्राये च प्रायश्चित्ते योऽतिमात्रमतिरिक्तप्रमाणं प्रायश्चित्तं द- द्याति स धर्मस्य तीव्रमाशाननां करोति मार्गस्य मुक्तिपथस्य सम्यग्दर्शनादेर्विराधनां करोति । किंच ॥

उस्सुत्तं ववहरंतो, कम्मं वंधति चिक्कणं ।

मसगं च पवट्ठति, मोहणिज्जं च कुव्वती ॥

उत्सुयसूत्रोत्तीर्णं रागद्वेषादिना व्यवहरन् प्रायश्चित्तं प्रयच्छन् चिक्कणं गाढतरं कर्म वध्नाति । संसारं च प्रवर्द्धयति । प्रकर्षणं दृष्टिमन्त करोति । मोहनोऽयं च मिथ्यात्वमोहादिरूपं करोति इदमेव सविशेषमाह ॥

उम्मगं देमणाए, मग्गविप्पमिज्जानए ।

परं मोहेण रंजतो, महामोहं पकुव्वे ॥

उन्मार्गदेशनया च सूत्रोत्तीर्णप्रायश्चित्तादिमार्गप्ररूपणया मार्गं सम्यग्दर्शनदिरूपं विविधैः प्रकारैः प्रतिपातयति व्यव- न्छेदं प्रापयति तत एव परमपि मोहेन रज्यन्महामोहं प्रक- रति तथाच त्रिगुणिमहामोहस्थानेषु पश्यते “ नेया जयस्स मग्गम्म, अत्तगग्गि वट्ठ ” यत् एवमनो न हीनाधिकप्राय- श्चित्तं दातव्यमिति ॥ वृ० ६ उ० ॥

उवट्ट (ट्टा) वणापरिय-उपस्थापनाकरुण-पु० उपस्थाप- नापरिये कर्त्तिके वृ० ३ उ० (यथा स तथा दर्शिनमनन्तर मेव उवट्टवणा शब्द)

उवट्ट (ट्टा) वणागहण-उपस्थापनाग्रहण-न० उपस्थापना- यां, हस्तिदन्तोक्षताकारहस्तादित्री रजोहरणादिग्रहणे, वृ० ३ उ० ॥

उवट्ट (ट्टा) वणायरिय-उपस्थापनाचार्य्य-पु० उपस्थाप- नया आचार्य्ये । आचार्य्यभेदे, स्था० ४ उ० ३ उ० ॥

उवट्ट (ट्टा) वणारिहं-उपस्थापनार्हं-पु० वतार्यपरिहानादि- गुणयुक्ते वातारोपणयोग्ये, । ‘ पढिय कहिय अहिय परिहरउ- वट्टावणां जोगोत्ति । उक्कतीर्हि विसुद्ध, परिहरणवण जेदेण ॥ परुपासावरमादी, दिट्ठंता होंति घयसामा । रुट्ठणे अह महिणा- ष्ठु, दोसा सुद्धां सुणेव मिहं पीत्यादि, एतांसि हेसुहेसेण सीसाहियट्टयाए अत्थो जज्ञं पढियाए सत्थपरिहाए दस कालिए उज्जीवणिकाए वा कहियाए अत्थओ अज्जिगयाए सम्म परिक्खिऊण परिहरं उज्जीवणियाए मणवयणकाएर्हि कयका- एवियाणुमतिभेदेण तओ ट्टाविज्जं ण अन्नदा इमे य इत्यपमादी दिट्ठंता मरुतो परो ण रगिज्जं सोहि उ रंगिज्जं असोहि ए मूल- पासाओ ण किज्जं सोहि ए किवमणांर्हि असोहि ए आउरे उसह न ट्टिज्जं सोहि ए ट्टिज्जं असंघवि ए रयणे पम्भधो न कज्जं सठप किज्जति एव पढिय कहियांर्हि असोहि ए सीसो- ण वयारोवणं कज्जं सोहि ए कज्जं असोहि ए य करणे गुरुणो दोसो सोहिया पावणे सीसस्स दोसोत्ति ” । ६० ४ उ० ॥

उवट्ट (ट्टा) वणीय-उपस्थापनीय-त्रि० आरोपणीये, स्था० ३ उ० ॥

उवट्ट (ट्टा) वि (वे) तए-उपस्थापयितुम्-अन्य० महा- व्रतेषु व्यवस्थापयितुमित्यर्थे, वृ० ४ उ० । स्था० ॥

उवट्टाण-उपस्थान-न० उप-स्था-व्युद्-उपेत्य स्थितौ, परलोक- क्रियास्वभ्युपगमे, भ० १ श० ३ उ० । प्रत्यासक्तिगमने, नि० । व्रतस्थापने, “ वीयाए णेय तह्याए उवट्टाणं अविहीए चे- यां वदेत्ता ” महा० ७ अ० ॥

उवट्टाणकिरिया-उपस्थानक्रिया-स्त्री० वसतिदोषत्रेदे, ये जगव- न्त. आगन्तारादिषु च ऋतुवर्ष वर्षा वा अतिवाह्यान्यत्र मासमेक स्थित्वा द्वित्रैर्मासैर्व्यवधानमकृत्वा पुनस्तत्रैव वसन्ति । अयमेवंभूतं प्रतिश्रय उपस्थानक्रियादोषदुष्टो जवत्यतस्तत्राऽवस्थातुं न क- ल्पते आचा० २ श्रु० ३ अ. (वसं शब्दे सूत्रत चैतत्सुपर्वाऽविष्यति)

उवट्टाणगिह-उपस्थानगृह-न० पुं० आस्थानमपरूपे, स्था० ५

उवट्टाणदोस-उपस्थानदोष-पु० नित्यवासदोषे, व्य० ४ उ० ।

उवट्टाणशाला-उपस्थानशाला-स्त्री० उपवेशनमपरूपे, नि० । आस्थानमपरूपे, स्था० १ अ० । उपस्थानमपरूपे, दशा० १० अ० । “ चाहिरियाए उवट्टाणमालाए पाक्खिक्कपाक्खिक्कां जस्तानि- मुहां जुत्तां जाणां उवट्टवेह ” औ० ।

उवट्टाणा-उपस्थाना-स्त्री० उप सामीप्येन सर्वदावस्थानलक्षणे- न तिष्ठन्त्यस्यामिति उपस्थाना अजादिपागदाप्रत्यय । उप स्थानक्रियादोषदुष्टायां शश्यायाम्, व्य० ४ उ० । यस्यां वसतौ ऋतुवर्षे मास वर्षाकाले चतुर्मास च स्थिता यदि तस्यामृतु- वरुवर्षाकाले संवधिकान्तमर्यादां द्विगुणामवर्जयित्वा भूयः समागत्य तिष्ठन्ति तदा सैव वसतिरुपस्थाना । किमुक्त भवति । ऋतुवर्षे काले द्वौ मासौ वर्षास्वप्नमासान् अपहृत्य यदि पुनर्गगच्छन्ति तस्या वसतौ तत सा उपस्थाना जवति । अन्ये पुंनरिदमाचक्षते । यस्यां वसतौ वर्षारात्रं स्थिता तस्यां द्वौ । वर्षारात्रे अन्यत्र कृत्वा यदि समागच्छन्ति तत सा उपस्थाना न जवति अर्वां कृ तिष्ठतां पुनरुपस्थाना ॥ ग० १ अधि० ॥

उजमासं सर्पईत्रा, कालाईत्राज सा जवे सिज्जा ।
साचे व उवट्टाणा, पुगुणपुगुणं पवज्जित्ता ॥

ऋतुवर्षे मासं समतीतानि यानि वासेन उपप्रकृणाद्वर्षाकावे
या चतुष्कालातीतासु काद्यानीतैश्च सा जवेच्छया वसति । अन्ये तु
पाठान्तरत इत्यं व्याचकृते । ऋतुवर्षयोः समतीता निजं कालं
ऋतुवर्षे मासं वर्षाकावे चतुर इति शेषं मूलवत् । सैवोपस्या-
ना सैव मासादिकधोपयुक्ता उपस्थानवती जवति । कथ-
मित्याह । तद्विगुणद्विगुणमित्युभयकालसपरिग्रहार्थं वीप्सा
वर्जयित्वा प्रहृत्य मासकल्पे मासवर्जनीया वर्षावस्थाने
चतुर्मासिकद्वयमिति । जायार्थः । ॥१३॥ पं० व० (अधिकं वसइ
शब्दे षड्व्यते)

उवट्टिय- उपस्थित-त्रि० उप-स्था-रूप० । उप सामीप्येन स्थि-
तः उपस्थितः । समाश्रिते, । सूत्र० १ श्रु० २ अ० । आश्रिते,
“ निम्ममत्तमुवट्टियो ” आतु० । सूत्र० । लम्ने, “ उवट्टिया मे
आयरिया विज्जामतं तिगिच्छया ” उत्त० २० अ० । प्राप्ते,
“ जणवाद्मुवट्टियो ” उत्त० १२ अ० । “आग्निश्रोतमुवट्टिया ”
द० ४ अ० । सम्यगनुष्ठानं कृतवति, सूत्र० २ श्रु० १ अ० ।
प्रत्यासन्नोच्यते, स० । सामीप्येन स्थिते, आव० १० अ० । प्रव-
ज्याया प्रविज्जिषी, स० । प्रहृीच्यते, अच्युच्यते, पा० । “अहमवि
तं उवट्टियो त महव्वयकञ्चारण ” ध० ३ अधि० । प्राप्तकरणा-
वसरे, पचा० ११ विव० ।

उवट्टित्ता-उपदाहयितृ- त्रि० उपदाहके “ अगणिकायेणं
कायमुवट्टित्ता जवति ” अग्निकायेन तप्तायसा वा काय-
मुपदाहयिता भवति । सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उवण्णदं-उपनन्द-पु० ब्राह्मणग्रामवासिनि नन्दभ्रातरि, नन्दपा-
ठके, श्रीवीरे प्रविष्टे नन्देन प्रतिष्ठाभिते च । उपनन्दगृहे
गोशाखं पर्युषिताल्लदानेन रुष्टस्तद्गृहदाहाय शशाप (वीर-
शब्दं चैतत्) स्थविरस्यार्यसन्नृतविजयस्य द्वादश विध्याणा
द्वितीये विष्ये । कल्प० ॥

उवण्णगर-उपनगर-अव्य० सामीप्ये, अव्ययी भाव समास
नगरस्य समीपे, औ० ॥

उवण्णगरग्राम-उपनगरग्राम-पु० नगरस्य समीपमुपनगर तत्र
ग्राम उपनगरग्राम । पुरोपकरणे ग्रामे, “ चपाण णयरीए
उवण्णगरग्राम उवाणण ” औ० । आ०चू० ॥

उवण्णच्चिज्जमाण-उपनर्त्यमान-त्रि० नर्तनं कार्यमाणे, औ० ॥
उवण्णमंत-उपनमत्-त्रि० प्राप्नुवति, प्रश्न० अ० ४ द्वा० । ढौक
माने, सूत्र० १ श्रु० २ अ० ॥

उवण्य-उपनत-न० नृत्यप्रकारे, त० ॥

उपनय-पु० गुणोक्तौ, स्तुतौ, प्रव० १४१ द्वा० । उपसहारे दृष्टा-
न्तदृष्टस्यार्थस्य प्रकृते योजने, ॥ प्रव० ६६ द्वा० । तथा न तयेति
वा पक्षधर्मोपसहारे, । तद्यथा अनित्यं शब्दं कृतकत्वाद् घट-
वन्नया चायम् अनित्यत्वाभावे कृतकत्वमपि न जवत्याकाशवत्
तयाऽयमिति । सूत्र० १ श्रु० १३ अ० । उपनयं वर्णयन्ति हेतोः साध्य-
धर्मोपसहारेणमुपनय इति यथा धर्मश्चात्र प्रदेहा इति । २० ।
नयाना समीपे उपनया । सद्भूतव्यवहाराऽसद्भूतव्यवहा-
रोपचरितसद्भूतव्यवहाराऽप्यनयविके ॥

तद्भेदवक्तव्यता यथा-

ये मार्गं सुगृहं त्यक्त्वा-पनयात्कल्पयन्ति वै ।

तत्प्रपञ्चविवोधाय, तेषां जल्पः प्रतायते ॥ ७ ॥

नया न्यायानुसारेण, न वचोपनयास्त्रयः ।

निश्चयव्यवहारौ हि, तदध्यात्ममतानुगौ ॥ ८ ॥

ये च केचन कल्पकाः सरलं सममेतदुल्लङ्घनं मार्गं नयन्ति-
गमपन्यायं त्यक्त्वा विमुच्य उपचारादिग्रहीतुमिच्छन्त्याप-
यान् नयानां समीपे उपनयास्तान् कल्पयन्ति दिग्भ्रमशास्त्रे
हि उच्यार्थिक १ पर्यायार्थिकः २ नैगमः ३ सग्रहः ४ व्य-
वहारः ५ ऋतुसूत्र ६ शब्दः ७ समजिह्वः ८ एवंभूतः ९ ।
इति नव नया स्मृताः । उपनयाश्च कथ्यन्ते नयानां समी-
पमुपनयाः सद्भूतव्यवहारः असद्भूतव्यवहारः उपचरितसद्-
भूतव्यवहारश्चेति उपनयास्त्रेया इति । तत्प्रपञ्चस्तद्विस्तार-
शिष्यवृद्धिर्जनमात्रमेवास्ति तथापि विवोधाय समानतन्त्र-
त्वेन परिज्ञानाय तेषां नयानां जल्प उल्लापः प्रतायते स्वप्न
क्रियया उच्यते इत्यर्थे ७ (नयति) न्यानुसारेण तन्मतीयग्रन्थ-
गताभिप्रायेण नया नव सन्ति पूर्वोक्ताः ज्ञेयास्तथा उपनया-
स्त्रय एव सन्ति तेऽप्युपनया सद्भूतव्यवहारादयस्त्रय इति ।
तथा चाध्यात्मार्थोऽपि मतमेव कश्चिदस्ति तत्र च तदध्या-
त्ममतानुगौ तच्छैलीपरिशीलितौ नया निश्चयेन द्वावेव क-
थितौ तत्रैको निश्चयनय १ अपरो व्यवहारनयश्चेति २ द्वावेव
नाधिकौ । अभेदोपचारतया वस्तु निश्चीयत इति निश्चय
यथा “ जीव शिव शिवो जीवो, नान्तरं शिवजीवयो ” रिति ।
भेदोपचारतया वस्तु व्यवहियत इति व्यवहारः । यथा “ कर्म-
बन्धो भवेज्जीवः, कर्ममुक्तस्तदा शिवः ” इति ॥ ६०५ अध्या० ॥
अथोपनयानां प्रकारमाह ।

त्रयश्चोपनयास्तत्र, प्रथमो धर्मधर्मिणोः ।

नेदाच्छुद्धस्तथाऽगुच्छः, सद्भूतव्यवहारवान् ॥ १ ॥

ज्ञानं यथात्मनो विश्वं, केवलं गुण इष्यते ।

मतिज्ञानादयोऽप्येते, तथैवात्मगुणा चुवि ॥ २ ॥

गुणो गुणी च पर्यायः, पर्यायी च स्वजावकः ।

स्वजावी कारकस्तद्वा-नेकध्वानुगाविधा ॥ ३ ॥

तत्रैत्यधिकारसूत्रकविषयस्तसमीयम् । नयानां समीपमुपनया
स्त्रयस्त्रिसख्याका । तेषु त्रिषु प्रथमं आद्यो धर्मश्च धर्मो च तयो
भेदस्तस्मात् । धर्मधर्मिणोरम्भधारण कारणं धर्मः स च धर्मो
ऽस्यास्तीति धर्मो तयोरिति द्वन्द्वसमासेन भेदात् द्विधा द्विप्र-
कारः । एतावता य प्रथमभेदो धर्मधर्मिभेदाज्जात सोऽपि द्वि-
विधो ज्ञेयः । एकं शुद्धोऽपरो छितीयोऽगुच्छः । कथञ्चुत शुद्ध-
स्तथागुच्छश्च सद्भूतव्यवहारवान् सद्भूतव्यवहारः । इनेनेति सद्भूत-
व्यवहियत इति व्यवहारः सद्भूतश्च व्यवहारश्च सद्भूतव्यव-
हारौ शुद्धागुच्छौ तौ विद्येनेत्येति सद्भूतव्यवहारवान् शुद्ध-
योर्धर्मधर्मिणोर्भेदाच्छुद्धस्तद्भूतव्यवहारः ॥ १ ॥ अशुद्धधर्मध-
र्मिणोर्भेदादगुच्छस्तद्भूतव्यवहारः ॥ २ ॥ सद्भूतस्तत्स्विकं ध्वमे-
वास्ति निम्नध्वसंयोगापेक्षा नास्ति । व्यवहारस्तु भेदाप-
कृत्येव निकृति ॥ १ ॥ (इनेनेति (यथा विद्ये ज-
गति आत्मन केचनं ज्ञानं गुण इति षष्ठीप्रयोगः) । इद-
मात्मध्वस्य ज्ञानमिति तथा मतिज्ञानादयोऽपि ध्यात्म-
ध्वस्य गुणा इति व्यवहियन्ते केवलज्ञानं यदनेने
स एव शुद्ध आत्मान्ति १ मत्यादयो ज्ञानानि केवला-
वरणविशेषिता व्यवहारा अशुद्धा ब्रह्मन्ते इति ॥ ३ ॥
(गुणेति) गुणो रूपादि गुणी घटः १ पर्यायं तु-
जाकुम्भवादि पर्यायी कनकं २ स्वजावो ज्ञानं स्वजावी
जीवः ३ कारकश्चक्रदण्डादि कारको कुत्रान् ४ अध्या

गुणगुणिनो १ क्रियाक्रियावन्तौ २ जानीव्यकी ३ नित्यद्रव्यवि-
शेषा चेति ४ एवं एकद्रव्यानुगतभेदा उच्यन्ते ते सर्वे-
ऽपि उपनयस्यार्था ज्ञातव्याः । अवयवावयविनौ इति अव-
यवाद्यो हि यथाक्रममवयव्याद्याधिना एव तिष्ठन्तेऽवयव-
न्तो विनयवद्वयस्यास्त्वनाधिना एव तिष्ठन्ते इत्यादि ॥

अयासद्वृत्तव्यवहारं निरूपयति ।

अमद्वृत्त व्यवहारो, इव्यादेरूपचारतः ।

परपरिणतिश्लेष-जन्यो भेदो नवात्मकः ॥ ४ ॥

असङ्गतव्यवहारः स कथ्यते य परद्रव्यस्य परिणत्या मि-
थित्वात् अर्थात् इव्यादेरुर्माधर्मैरुपचारत उपचाराणात् पर-
परिणतिश्लेषजन्य परस्य वन्तुनः परिणतिः परिणमन तस्य
श्लेषः संसर्गस्तेन जन्य परपरिणतिश्लेषजन्यः । असङ्गतव्यव-
हारः कथ्यते । अत्र हि शुरुस्फटिकसंकाशजीवजावस्य परदा-
व्येन कर्मकथ्यते तस्य परिणतिः पञ्चवर्णादिरौद्रात्मिका तस्याः श्ले-
षो जीवप्रदेशैः कर्मप्रदेशसंसर्गस्तेन जन्यः उत्पन्नः परपरिणतिश्लेषो
पजन्य असङ्गतव्यवहारव्यो द्वितीयो भेदः कथ्यते । स नवधा
नवप्रकारो भवति । तथाहि इव्ये इव्योपचारः १ गुणे गुणोप-
चारः २ पर्याये पर्यायोपचारः ३ इव्ये गुणोपचारः ४ इव्ये पर्या-
योपचारः ५ गुणे इव्योपचारः ६ गुणे पर्यायोपचारः ७ पर्या-
ये इव्योपचारः ८ पर्याये गुणोपचारः ९ इति । सर्वोऽपि अस-
ङ्गतव्यवहारस्यार्थो इष्टव्यः । अत एवोपचारः पृथक् नयो न भव-
ति मुख्याभावे सति प्रयोजने निमित्ते चोपचारः प्रवर्तते सो-
ऽपि संबन्धाविनाभावः श्लेष संबन्धः परिणामपरिणामिसंबन्ध-
श्रद्धाश्रद्धेयसंबन्धः ज्ञानेज्यसंबन्धश्चेति । भेदोपचारतया व-
स्तु व्यवह्रियते इति व्यवहारः गुणगुणिनोर्द्रव्यपर्याययोः सं-
ज्ञानादिभेदोः स्वभावतद्भेदोः कारकतद्भेदोः क्रियातद्भेदोर्भेदाद-
भेदकः मङ्गतव्यवहारः । शुरुगुणगुणिनोः शुरुद्रव्यपर्याययो-
र्भेदकयनं शुरुमङ्गतव्यवहारः २ तत्र उपचरितसङ्गतव्यवहारः
सोपाधिकगुणगुणिनोर्भेदविषयः । उपचरितसङ्गतव्यवहारो यथा
जीवस्य मतिज्ञानादयो गुणा । निरुपाधिकगुणगुणिनोर्भेदको
ऽनुपचारिसङ्गतव्यवहारो यथा जीवस्य केवलज्ञानादयो गुणा ।
४ शुरुगुणगुणिनोर्द्रव्यपर्याययोर्भेदकयनमशुरुसङ्गतव्य-
वहारः ५ इत्यादिप्रयोगवशाद्भेदमिति ॥

अथ नवभेदानसङ्गतव्यवहारजन्यान् विवृणोति ।

इव्ये इव्योपचारो हि, यथा पुद्गलजीवयोः ।

गुणे गुणोपचारश्च, जावइव्याख्येभ्योः ॥ ५ ॥

पर्यायं क्लिप्तं पर्यायोपचारश्च यथा जवेत् ।

स्कन्धा यथात्मद्रव्यस्य गजवाजिमुखाः समे ॥ ६ ॥

दि निश्चितं इव्ये गुणपर्यायवति यस्तुनि इव्योपचार इव्यस्य
प्रस्तुतस्येव उपचरणमात्रमर्थं यथेति दृष्टान्तं श्रीजिनस्या-
गमे पुद्गलजीवयोर्भेदो जीव पुद्गलरूप पुद्गलान्मकं यत्र जीवो-
र्भेदो इव्ये पुद्गलोऽपि इव्ये उपचारेण जीव पुद्गलमय एवान्म-
तस्य एवमन मन्यते नतु परमार्थेन यथाच जीवनीर्यान्त्यात्
कार हि नागमिश्रितं ह्रीरमेयोच्यते व्ययदागत । एवमत्र जीवो
जीवद्रव्ये पुद्गलद्रव्योपचारः १ पुनर्गुणे गुणोपचारो गुणे रूपा-
दिके गुणस्योपचारः यथा जावत्तद्व्याख्यायोरुपचारः नावत्ते-
रथा हि आत्मनोऽरूपं गुणस्तन्मदि चक्षुष्मानीशादि कथनवर्तने-
र्तादृश्यादिपुद्गलद्रव्यजगुं स्योपचारोऽस्ति अर्थं हि आत्मगु-

णस्य पुद्गलगुणस्योपचारो ज्ञातव्यः ॥ ५ ॥ पर्याये पर्यायविषये
नरत्वादिके पर्यायस्य तदादिकस्यैवोपचारः यथा आत्मा इव्य-
पर्यायस्य तदादिकस्यैवोपचारः यथा गजवाजिमुखा पर्याय-
स्कन्धा उपचारादात्मद्रव्यस्य समानजातीयद्रव्यपर्यायास्तपा
स्कन्धा कथ्यन्ते तेन आत्मपर्यायस्योपरि पुद्गलपर्यायस्य उपच-
रणात्स्कन्धा व्यपदिश्यन्ते व्यवहारात् ॥

अथ इव्ये गुणोपचारः ।

इव्ये गुणोपचारश्च, गौरोऽहमिति इव्यके ।

पर्यायस्योपचारश्च, ह्यहं देहीति निर्णयः ॥ ७ ॥

यथाहं गौर इति भुवतामहमित्यात्मद्रव्यम् तत्र गौर इति पुद्ग-
लस्योच्चरिताख्यो गुण उपचरितः । ४ । अथवा इव्ये पर्यायोप-
चारः । अथ वा “अहं देहीति निर्णयः” इत्यत्र अहमिति आ-
त्मद्रव्यं तत्रात्मद्रव्यविषये देहीति देहमस्यास्तीति देही देह-
मिति पुद्गलद्रव्यस्य समानजातीयद्रव्यपर्याय उपचरितः ॥ ५ ॥

गुणे इव्योपचारश्च, पर्यायेऽपि तथैव च ।

गौर आत्मा देहमात्मा, दृष्टान्तौ हि क्रमात्तयोः ॥ ८ ॥

गुणे इव्योपचारश्च तथा पर्याये गुणोपचारश्च । एवं चोप-
यासङ्गतव्यवहारस्य भेदौ । अथ तयोरेवानुक्रमेण दृष्टान्तौ यथा
“अथगौरो दृश्यते स चात्मा” अत्र गौरमुद्दिश्यात्मनो विधानं कि-
यते यत्तद्दिह गौरतारूपपुद्गलगुणोपरि आत्मद्रव्यस्योपचारपठन-
मिति । ६ । पर्याये इव्योपचारो यथा “देहमिति आत्मा” अत्र हि देह-
मिति देहाकारपरिणतानां पुद्गलानां पर्यायेषु विषयवृत्तेषु च आत्म-
द्रव्यस्योपचारः कृतः देहमेवात्मा देहरूपपुद्गलपर्यायविषय आत्म-
द्रव्यस्यापौद्गलिकस्योपचारः कृत इति सप्तमो भेदः । ७ । “अतति
सातत्येन गच्छति तांस्तान्पर्यायानित्यात्मा” अत्र पर्यायाणां इव्य-
भावभेदितानां गमनप्रयोगो यद्यपीष्टस्तथापि असङ्गतव्यवहारवि-
वकावेनेन उपचारधर्मस्यैव प्रधान्यात् बाहिः पर्यायावहास्वनेन
कर्मजशुभाशुभपुद्गलपरिणतगौराख्यवर्णोपपन्नज्ञित आत्मा प्रासने
तदा गौर आत्मेति प्रतीतिर्जायते अन्यथा आत्मन शुरुस्याकर्मण-
कृतो गौरत्वध्वनिः । अत एव उपचारधर्मो देहमात्मेत्यत्र तु औ-
दारिकादिपुद्गलप्रणीतं देहमौढयिकेनाश्रित आत्मा उपसन्त्यते
तदा देहमात्मेति उपचारध्वनिः ॥ ८ ॥

अथाष्टमभेदोत्कीर्तनमाह ।

गुणे पर्यायचारश्च, मतिज्ञानं यथा तनुः ।

पर्याये गुणचारोऽपि, शरीरं मतिरिष्यते ॥ ९ ॥

गुणे पर्यायोपचारः पर्यायचार इति उपचारो वाच्यो भीमो
भीमसेन इति वत् । यथा मतिज्ञानम तदेव शरीरशरीरं शरीरजन्य
वर्तत नतः कारणात् अत्र मतिज्ञानरूपात्मकगुणविषये शरीर-
रूपपुद्गलपर्यायस्योपचारः कृतः । ९ । अथ नवभेदोत्कीर्तनमाह ।
पर्याये गुणोपचारः यथा हि पूर्वप्रयोगजमन्यथा क्रियते यतः
शरीरे तदेव मतिज्ञानरूपो गुणोऽस्ति अत्र हि शरीररूपपर्याय-
विषये मतिज्ञानरूपात्मस्य गुणस्योपचारः क्रियते शरीरमिति
पर्याय तस्मिन् विषये मतिज्ञानाख्यो गुणस्तस्य चोपचारः कृतः
अत्र च अष्टमनवमविकल्पयोः समविषयकरणेनोपचारो विहित-
स्तत्रापि सहजाधिनो गुणाः क्रमजाधिनः पर्यायाः सहजाधित्व
च द्रव्येण क्रमभाधित्वमपि द्रव्येणैव ज्ञेयमतो इव्यस्यैव गुणा-
पर्याया अपि इव्यस्यैव गुणपर्याययोः पर्यायगुणयोश्च परस्पर-
मुपचारोपवहारः कृतः । यत्रोपचारस्तत्र निदोशनमात्रमेव विष-
दशार्थमन्येन धर्मोपवत् । किं च मतिज्ञानमात्मनः कश्चिदुदृष्टि-
तो गुणः । शरीरं च पुद्गलद्रव्यस्य समवायिकारणं यथा मृत्वि-
पत्तो वरस्य समवायिकारणमिति वत् । एवं सति उपचारो जा-

यते परेण परस्योपचारात् स्वस्य स्वेनोपचारासंज्ञव. यथा मृ-
त्पिण्डस्य घटेन, तन्तूनां पटेनेत्येवमसद्भूतव्यवहारो नवधा उप-
दिष्टः । उपचारवद्वेन नवधोपचारा कृताः । ६ ।

अथ तस्यैवासाद्भूतव्यवहारस्य त्रेदत्रयं कथ्यते ।

असद्भूतव्यवहार, एवमेव त्रिधा ज्ञेयम् ।

तत्राद्यो निजया जात्या—ऽप्यनुचरिप्रदेशयुक् ॥ १० ॥

असद्भूतव्यवहार एव पूर्वोक्तरीत्यैव त्रिधा त्रिप्रकारो भवेत्तत्र
त्रिषु भेदेषु आद्यो भेदो यथा परमाणुर्बहुप्रदेशी कथ्यते कथ-
मेनत्र परमाणुस्तु निरवयवोऽतोः निरवयवस्य प्रसदेशत्वं नास्ति
तथापि बहुप्रदेशानां सासर्गिकी जातिः परमाणुरस्ति यथाहि
अणुकण्टिकादिस्कन्धादयः ॥ अथद्वितीयो भेदश्च ।

विजात्यापि स एवान्यो, यथा मूर्तिमती मतिः ।

मूर्तिमद्भिरपि चैव—निष्पन्ना चोपचारतः ॥ ११ ॥

यथा स एव असद्भूत विजात्या वर्तते यथा वा मूर्तिमती
मति मतिज्ञान मूर्त कथितं तत्तु मूर्तविषयलोकमनस्कारादिके-
च्य नत्पन्न तस्मान्मूतम् । पस्तुतस्तु मतिज्ञानमात्मगुण तस्य
चापौद्भिकस्य मूर्तिपुद्गलगुणोपचारः कृतः स तु विजात्या अस-
द्भूतव्यवहारः ।

अथ तृतीयमाह ।

स्वजात्या च विजात्याऽपि, असद्भूतस्तृतीयकः ।

जीवाजीवमयं ज्ञानं, व्यवहाराद्यथोदितम् ॥ १२ ॥

स एव पुनरसद्भूतव्यवहार स्वजात्या विजात्या च सवन्धित-
कथितः यथा जीवाजीवविषय मतिज्ञानम् अत्र हि जीवो मति-
ज्ञानस्य स्वजातिरस्त्यात्मनो ज्ञानमयत्वात् । अजीवो मतिज्ञान-
स्य विजातिरस्ति । यद्यपि मतिज्ञानादिविषयीचूतघटोऽयमिति
ज्ञानं तथापि विजानिजमचेतनसवन्धात् अनयोर्जीवाजीवयो-
र्विषयविषयिभावनामा उपचरितसवन्धोऽस्ति स हि स्वजातिवि-
जात्यसद्भूतव्यवहारोऽस्ति तद्भावनमेव ज्ञेयं स्वजात्यशे किं नाय
सद्भूत इति चेद्विजात्यशे विषयतासवन्धस्योपचरितस्यैवानुज-
वादिति गृहाणन्ति व्यवहाराद्यथोदितं तथा विचारयेति पद्यार्थः ॥

अथोपचरितासद्भूतस्य वक्ष्यमाणमाह ।

यश्चैकोपचारेणो—पचारो हि विधीयते ।

स स्यादुपचरिताद्य—सद्भूतव्यवहारकः ॥ १३ ॥

यश्च पुनरेकेन उपचारेण कृत्वा द्वितीय उपचारो विधीयते
स हि उपचरितोपचरितो जात उपचरितासद्भूतव्यवहार इति
नाम वदन्त इत्यर्थः ॥

अयोदाहरणमाह ।

स्वजात्या तं विजानीत, योऽहं पुत्रादिरस्मि वै ।

पुत्रमित्रकलत्राद्या, मदीया निखिद्या इमे ॥ १४ ॥

तमुपचरितासद्भूत स्वजात्या निजगन्तव्या उपचरितसवन्धेन
असद्भूत व्यवहारं जानीत सवन्धकल्पनं यथा अहं पुत्रादि ।
अहमित्यात्मपर्यायं पुत्रादिरिति परपर्यायं अहं पुत्रादिरिति सव-
न्धकल्पनम् । पुनः पुत्रमित्रकलत्राद्या निखिद्या इमे मदीया सव-
न्धिनः । अत्र अहं मम चेत्यादिकथनं पुत्रादिषु तद्धि उपचरितेन
उपचरितं तत्कथं पुत्रादयो हि आत्मनो भेदा स्ववार्थपरिणाम-
त्वात् अत्रेदसवन्धं परम्पराहेतुतथोपचरितं पुत्रादयस्तु शरी-
रात्मकपर्यायरूपेण स्वजातिं परं तु कल्पनमात्रं न चेदेवं तर्हि
स्वगारोसवन्धयोजनया सवन्धं कथितं पुत्रादीनां तथैव मन्कु-
णादीनामपि पुत्रव्यवहारं कथं न कथितं इति ॥

अथविजात्या असद्भूतव्यवहारः ।

विजात्या किञ्च तं वित्तं, योऽहं वस्त्रादिरद्भुतः ।

वस्त्रादीनि ममेतानि, वप्रदेशादयो द्विधा ॥

विजात्युपचरितासद्भूतव्यवहारं प्रकटयति किल इति सत्ये नं
असद्भूतव्यवहारं विजानीत्या उपचरितं विजानीत यश्च अहं वस्त्रादि
अहमिति सवन्धिवचनं वस्त्रादिरिति सवन्धवचनमहं वस्त्रादिरिति
उपचरितं सर्वोऽपि व्यतिकर असद्भूतव्यवहारं सवन्धसवन्धि-
कल्पनत्वात् अथ च तानि वस्त्रादीनि मम सन्ति अत्र हि वस्त्रा-
दिकानि पुद्गलपर्यायाणि ममेति सवन्धयोजनया भोज्यभोजक-
भोगभोगिकोपचारकल्पनमात्रपर्यायि जवन्तीति निष्कर्षः । अ-
न्यथा वल्कलादीनां वा नेयानां पुद्गलानां शरीराच्छादनसमर्था-
नामपि मम वस्त्राणीति उपचारसवन्धकल्पनं कथं न कथ्यते व-
स्त्रादीनि हि विजातिषु स्वसवन्धोपचरितानि सन्तीति ज्ञावः ।
पुनः वप्रदेशादयोऽपि द्विधेति वस्त्रादिरहं वप्रदेशादयो ममेति
कथयता स्वजातिविजात्युपचरितासद्भूतव्यवहारो भवेत् कथं
वप्रदेशादयो हि जीवाजीवात्मकोन्नयसमुदायरूपाः सन्ति ॥

अथ सङ्केपमाह ।

इत्थं समे चोपनयाः प्रदिष्टाः, स्याद्वादमुचोपनिपत्स्वरूपाः ।

विज्ञाय तान् शुद्धयिः श्रयन्ता, जिनक्रमाभ्युपगमं महीयः ।

अथमनयादिशा समेनया च पुनः उपनया प्रदिष्टा कथिता ।
कीदृशास्ते स्याद्वादस्य श्रीजिनागमस्य या मुञ्जा वैत्री तस्या
उपनिपत्स्वरूपा रहस्यरूपाः सन्ति । तान् सर्वानपि विज्ञाय
ज्ञात्वा शुद्धयि निर्मलबुद्धयः श्रयन्तामङ्गीकुर्वतां किं जिनक्रमा-
भ्युपगमं वीतरागचरणकमलं श्रयन्तामित्यर्थः । ६० ७ अध्या० ।
उपणयण—उपनयन—न० ढौकने, सूत्र० २ श्रु० १ अ० । कदावाहणे,
प्र ११ श० ११ उ० । उपनयार्थं समीपप्रणणे च ॥

एवम्भूतमुपनयनं कदा प्रवृत्तमित्याह ।

उपणयणं तु कलाणं, गुरुमूढे साधुणो तयो कर्म ।

धेत्तुं हवन्ति सद्भा, केडं दिक्खं पवज्जन्ति ॥

उपनयनं नाम तेषामेव बालानां कदावाहणाय गुरो कदा-
चार्यस्य मूढे समीपे नयनम् । यदि वा धर्मश्रवणनिमित्तं साधो
सकाशे नयनमुपनयनं तस्माच्च साधोर्द्धर्मं गृहीत्वा केचित् श्रा-
द्धा जवन्त्यपरे लघुकर्माणो दीक्षा प्रपद्यन्ते एतच्चोभयमपि तदा
प्रवृत्तम् । आ० म० प्र० । आ० चू० । ग० ।

उपणयाज्ञास—उपनयाज्ञास—ए० हेतो साध्यधर्मिण्युपसंहरण-

मुपनयस्य वक्ष्यमाणोपनयवदाभासमाने, परिणामी शब्द
कृतकत्वात् य कृतकं स परिणामी यथा कुम्भ इत्यत्र परिणामी
च शब्द इति कृतकश्च कुम्भ इति । इह साध्यधर्मं साध्यधर्मिणि-
साधनधर्मं वा दृष्टान्तधर्मिण्युपसंहरत उपनयाभासः । रत्ना० ।

उपणयावणयचतुष्क—उपनयापनयचतुष्क—न० पौरुशवचनानां

वचनचतुष्के, तयोपनयापनयवचनं चतुर्धा भवति । तत्रया उप-
नयापनयवचनं तथा उपनयोपनयवचनं तथा अपनयोपनयवच-
नंतया अपनयापनयवचनमिति । तत्रोपनयो गुणोक्तिरपनयो दोष-
भाषणम् । तत्र स्वरूपेयं रामा परं तु गोत्रा इत्युपनयापनयवचनम् ।
तथा सुरूपेयं स्त्री सुशीलेत्युपनयोपनयवचनम् । तथा कुम्पेय
स्त्री परं सुशीला इत्युपनयोपनयवचनम् । तथा कुम्पेयं सुशीला
चेत्युपनयापनयवचनमिति ॥ यदा उपनयं स्तुतिरपनयो निन्द-
तयोर्वचनचतुष्कम् । यथा रूपवती स्त्रीत्युपनयवचनं कृत्वा
स्त्रीत्युपनयवचनं रूपवती किंतु सुशीलेत्युपनयापनयवचनं कुरु-

पा स्त्री किं तु सुशीलेत्यपनयोपनयवचनमिति प्रव० १४० द्वा० ।
उवाणिक्रिवत्त-उपनिक्षिप्त-त्रि० व्यवस्थापिते, "अंतद्विक्रवजा-
यमि उवाणिक्रिवत्ते सिया" । आचा० १ श्रु० ॥

उवाणिक्रव-उपनिक्षेप-पुं० उप-नि-क्षेप्-कर्मणि घञ् । रूप-
मर्यादप्रदर्शनेन रक्षणार्थं परस्य हस्ते निहिते उव्ये, स उप-
निक्षेपो द्विधा दौकिकोवोकोत्तरिकश्च । पुनरेकैको द्विधा आत्मो-
पनिक्षेपः परोपनिक्षेपश्च । तत्र दौकिक आत्मनिक्षेपो ये प्रगल्भान्ते
आत्मनैवान्मानं गङ्ग उपनिक्षिपन्ति निष्ठन्ति च चरणापपात-
कारकाः प्रपन्नशरणा ये पुनःप्रगल्भस्ते ये राज्ञो बल्लभास्तेरा-
न्मानमुपनिक्षेपयन्ति । एष परोपनिक्षेपः । दौकोत्तरिक आत्मनि-
क्षेपो गच्छवर्तिनां साधूनां तथा हि ये गच्छे एव वर्तन्ते साधव-
स्ते आत्मानमात्मनैवान्मानवाच्यस्योपनिक्षिपन्ति परनिक्षेप
फट्टगानां ते हि समागता स्पृहंक्षयतिना निक्षिप्यन्ते यथा एते
अह च युष्माकमिति । " इह मिथियाऽ अस्ते कश्चउवसपञ्ज-
गारिदे' इत्याद्युक्तं तत्र यद्यपि सर्गीतार्थस्तरुणः समर्थश्चेन्द्रिय
नोऽन्विद्याणां निग्रहं कर्तुं तथापि तेनान्यो गणो निश्चयित-
व्यो निश्चयन्त्र च परप्रत्ययनिमित्तं तत्रापि निक्षेपः कर्तव्यः ।
व्य० द्वि० ४ उ० ।

उवाणिगय-उपनिर्गत-त्रि० उप मामीप्येन निर्गतो निष्कान्त
उपनिर्गतः । मामीप्येन निष्कान्ते, " उद्विम्बलवाहणे । नामेण
मज्ज नाम, मिगवं उवाणिगय" । उ० १४ अ० । "उवाणिगयव-
तरुणपत्तपहृद्यकोमराउज्ज्वलचक्षुःकिलयसुकुमालपवाहसोहि-
यवरगङ्गासिहरा' उपनिर्गतेनैवतरुणपत्रपल्लवैरत्यन्तव-
पत्रगुच्छेस्तथा कोमलोज्ज्वलेश्चक्षुःकिशलयैः पत्रविशेषैः तथा
मुहुमारप्रवाहैः शोभितानि वराहुराणि अत्रशिखराणि येषान्ते
तथा (वनखण्ड) श्रौ० ।

उवाणिमन्त्रण-उपनिमन्त्रण-न० भिक्षो ! गृहाणेदं पिएरुद्वयमि-
त्यभिधाने, म० ८ श० ६ उ० ॥

उवाणिय-उपनीत-त्रि० उप-नी-क्त । पानीयादिष्वित् ८ । १ ।
२०१ । घति ईत इत् । दौकिते, प्रा० ॥

उवाणिविद्व-उपनिविष्ट-त्रि० सामीप्येन स्थिते, "तेषां तोरणा णा-
पामणिमणसु खनंतु उवाणिविद्वमाणिविठा विविहमुनंतरोव-
चिना" उपनिविष्टानि मामीप्येन स्थितानि तानि च ऋदाचिच्च-
वानि । अथवा अपदपतिनातीनिशङ्क्युरनुतत आह सम्यग् निश्च-
लतया अपदपनिदारेण च निविष्टानि ततो विशेषणसमास उप-
निविष्टमन्त्रिविष्टानि । म० । ज० ॥

उवाणिसया-उपनिपद-त्रि० वेदान्तदर्शनप्रवृत्तौ, तथाप्युपनि-
पदृष्टि-सृष्टिप्रादानिका परत ॥ न० ॥

उवाणिदा-उपनिधा-स्त्री० उप निधानमुपनिधा धातृनामने-
नार्थन्यात् । मार्गपायाम् । क० प्र० । प० सं० ।

उवाणिधि-उपनिधि-पुं० उपनिधीयत इत्युपनिधि । प्रत्यामन्त्रं
न्याकयञ्जिदानेति । स्वा० ५ ग्रा० । उप मामीप्येन निधिरुप-
निधि । एवस्मिन्निवृत्तिनाथं एव व्यवस्थापिते, तत्समीप णवा-
परागम्य आनुपूर्वाशब्दोके एवाणुपूर्वादिभ्रमेण निक्षेपणे, नि-
क्षेपे प्रिचने ऋ० ॥

उवाणिधिय-उपनिधित-त्रि० यथा कयञ्जिदाम्चीज्ञेने, सूत्र०
२ अ० १ क० ।

उवाणिद्विषय-उपनिद्विषय-पुं० उपनिद्विते यथायथाञ्जिदान-
नान्तमेत चमिति ये न उपनिद्विषयः । अतिप्रद्विशेषोपयुक्ते
निष्पन्नं, सूत्र० १ श्रु० २ उ० ।

उवणीय-उपनीत-त्रि० उप-नी-क्त-उपदौकिते, उ० ४ अ० ॥
प्रश्न० । विशेष० । सूत्र० । प्रापिते, स्था० १० ग्रा० । आचा० ।
"काहोवणीप कखेज्जा" काहोवणीपनीत काहोवणीपनीतो मृत्युका-
हेनात्मवदाता प्रापित । आचा० १ श्रु० ६ अ० ५ उ० । उपनय
प्रापिते, व्य० १ उ० । अप्रिते, गमित प्रदर्शितमुपनीतमपितमित्ये-
कार्थः । आ० चू० १ अ० । केनचित्कस्यचिदुपदौकिते प्रहेण-
कादौ, श्रौ० । समीप प्रापिते, उ० ४ अ० निकटं समागते,
उ० ४ अ० । आसन्ने, सूत्र २ श्रु० १ अ० । उपसंहारोपनययुक्ते सूत्र-
गुणभेदे, अनु० । विशेष० । उप सामीप्येन नीत प्रापिता ज्ञाना-
दावात्मा येन स तथा । ज्ञानादावुपदौकित्वात्मनि, सूत्र० १
श्रु० १ अ० ।

उवणीयवणीयवयण-उपनीतापनीतवचन-न० कश्चिद्गुणः
प्रशस्य कश्चिच्चिन्त्य यथा रूपवती स्त्री कित्त्वसदृच्छेति इति
प्रशस्यन्तिचक्षणे पौमशवचनानामन्यतमे, आचा० १ श्रु० ।
उवणीयचरय-उपनीतचरक-पुं० केनचित्कस्यचिदुपदौकित-
स्य प्रहेणकादेरभिप्रहतश्चस्के, श्रौ० ।

उवणीयतर-उपनीततर-त्रि० आसन्नतरे, " इणमेव उवणीय-
तराग माया मे पिया मे जया मे" सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

उवणीयरागत्त-उपनीतरागत्व-न० माहवदेशिकादिग्रामरागयु-
क्तारूपे सतमे सत्यवचनातिशये, श्रौ० । स० । रा० ॥

उवणीयवयण-उपनीतवचन-न० प्रशसावचने, यथारूपवती
स्त्री इदं पौमशवचनानामन्यतमे । प्रज्ञा० ११ पद० ।

उवणीयावणीयचरय-उपनीतापनीतचरक-पुं० उपनीत दौकिते
सत्प्रहेणकाद्यपनीत स्थानान्तरस्थापितमयवोपनीतं चापनीत
च यश्चरति स तथा । अथवा उपनीतं गायकेन वर्णितगुणमप-
नीत निराकृतगुणमुपनीतापनीतं यदेकेन गुणेन वर्णित गुणान्त-
रापेक्षया तु द्वेषितं यथा अहो शीतञ्च जल केवलं क्षारमित्यभिप्र-
हविशेषयुक्ते जिज्ञाचरके, श्रौ० ॥

उवण्य-उपन्यस्त-त्रि० उपकल्पिते, इश० ५ अ० ॥

उवण्यस-उपन्यास-पुं० उप-नि-अस्-घञ् । उपादाने, "उप-
न्यासश्च शास्त्रेऽस्या, कृतो यत्नेन चिन्त्यताम्' हा० । उपन्य-
सन्मुपन्यास । तद्वस्त्रादिलक्षणे ज्ञातभेदे, ॥

चत्वारि उवण्यसं, तत्त्वयुग अन्नवत्सुगे चैव ।

पकिनिजए हेउम्मि, हौति इणमो उदाहरणा ॥ ८३ ॥

चत्वार उपन्यासे विचार्ये अधिकृते वा भेदा भवन्तीति शेषस्ते
चामी सूचनात्सूत्रमिति कृत्वा तथाऽधिकारानुवृत्तेश्च तद्वस्तुप-
न्यास । तथा तदन्यवस्तुपन्यासः तथा प्रतिनिजोपन्यासस्तथा
हेतुपन्यासश्च । तत्रैतेषु भवन्त्यमूर्ति वक्ष्यमाणवृत्तानि उदाह-
रणानीति गाथाद्वारार्थः । भावार्थसु प्रतिभेद स्वयमेव वक्ष्यति
निर्युक्तिकार । दृश० १ अ० । (एतद्भेदस्वरूपनिरूपणं तत्तच्छ-
ब्दे कृष्यम्)

उवण्यसोवण्य-उपन्यासोपनय-पुं० चादिना अभिमतायसाधनाय
कृते वस्तुपन्यासे तद्विद्यनाय य प्रतिवादिना विरुद्धोपनय
क्रियते पर्यनुयोगोपन्यासो वा य उचरोपनयः स उपन्यासोप-
नय । ज्ञानभेदे, उत्तरन्यनुपपत्तिमात्रमपि ज्ञानभेदो ज्ञानहेतु-
त्वादिति । यथा अकतात्मा अमूर्तत्वादाकारावदित्युक्ते अन्य
आह आनाशवदेवाभोकेत्यपि प्राप्तमनिष्ट चेतदिति । यथा वा
मांसनज्जणमहृष्टप्राण्यद्गत्वाऽऽदनादिवत् अत्राहान्य ओदना-
दिवदेव स्वपुत्रादिमांसभक्षणमप्युष्टमिति । यथा वा त्यक्तसद्भा

वस्त्रपात्रादिसंग्रह न कुर्वन्ति त्रयभादिवत् अत्राह कुण्डिकाद्यपि-
ते न गृह्णन्ति न हृदेवेति तथा कस्मात्कर्म कुरूपे यस्माद्धनार्थंति
इह प्रथमं ज्ञातं समग्रसाधर्म्यं द्वितीयं देशसाधर्म्यं तृतीयं स-
दोष, चतुर्थं प्रतिवाद्युत्तररूपमित्ययमेषां स्वरूपविभाग इति ।
इह देशत संवादगाथा “चरिय च कपिय वा, दुविड ततो
चउव्विहेक्के । आहरणे तद्देसे, तद्देसे चैव बुन्तासेत्ति ॥ ५ ॥
स्था० ५ ग० । ‘उवसासोदणय चउव्विहे पञ्चत्ते तं जहा
तव्वत्तुतदन्नवत्तुण पडिणिभेदेहेउ’ । स्था० ४ ग० । (स्वस्व-
स्थाने व्याख्या)

उवसासो-उपनय-अव्य० स्थगयित्वेत्यर्थे, । वृ० १ उ० ।

उवतल-उपतल-न० हस्ततदात्समन्तात्पाद्वेषु, “हस्ततला उ
समंता पासेसु अण्णया उवतल जण्णत्ति” । नि० सू० १ उ० ।

उवताव-उपताप-पु० उप आधिक्ये तप-आधारे-घञ्-त्वरायां,
त्रावे-घञ् सन्तापे, एयन्ततपेरच् । रोगे, मेदि० । करणे-घञ् ।
अद्भुभे, पीरुने, रत्ता० । उपसर्गे, शरीरपीरुनेत्पादने, ॥ सूत्र०
१ श्रु० ३ अ० ।

उवतीर-उपतीर-अव्य० सामीप्यादौ अव्ययी० । तीरसामीप्यादौ,
“एसण गोयमा महातवो व तीरप्पन्नवे” ज० ५ श० ५ उ० ।

उवत्यरु-उपस्तीर्ण-त्रि० उपशब्द सामीप्यार्थस्तुञ् च आच्छा-
दनार्थे । उप स्तु उत्पत्तिर्निर्पत्तिश्चानवरतक्रीडाशकैरुपर्युपर्या
च्छादिते, “आतिणा वितिणा उवत्यमासयमा” ज० १ श० १ उ०

उव्रतिय-उपस्थित-त्रि० उपनते, “दसविहा रुक्खा उवभोग-
त्ताए उवत्थिया” ॥ स० ॥

उवदंसण-उपदर्शन-न० उपनयनिगमनाभ्यां नि शङ्क्षु शिष्यबु-
द्धौ स्थापने, सकलनयामिप्रायावतारणतः पटुप्रज्ञशिष्यबुद्धि
षु व्यवस्थापने, न० । स्था० ॥

उवदंसणकरु-उपदर्शनकरु-न० जम्बूद्वीपे मन्दरस्योत्तरेण नील-
वतो वर्षभ्रपरवतस्य द्वितीये कृटे, स्था० १ ग० ।

उवदंसिज्जमाण-उपदर्शयमान-त्रि० बोकेरन्वोऽन्य दर्शयमाने,
ज्ञा० १३ अ० ।

उपदंसिय-उपदर्शित-त्रि० उप सामीप्येन यथा श्रोतॄणां जटिति
यथावस्थितवस्तुतत्वावबोधो भवति तथा स्फुटवचनैरित्यर्थे. द-
शत. श्रवणगोचर नील. । उपदिष्टे, “उवदंसिया जगवया पन्न-
वणा सव्वन्नावाणं” । प्रज्ञा० १ पद । सकलनययुक्तिभिर्दक्षिते, । ग०
१ अधि० । अनु० ॥

उपदउर्य-अव्य० उपदर्शन कृत्वेत्यर्थे “अगु नीए उवदंसिय १
णिज्जापज्जा” आचा० १ श्रु० ।

उवदसेमाण-उपदर्शयमान-त्रि० उपदर्शन कारयति, “पुरिसक्का-
रपरकम उवदसेमाणे” स्था० ३ ग० ॥

उवदीव-देशी-अन्यद्वीपे, दे० ना० ॥

उवदव-उपदव-पु० उप-हु-त्रावे-घञ् । उत्पाते, रोगारम्भके,
धातुवैपम्यजनिते विकारभेदे, उपसर्गे, स्था० ५ ग० । आक्षिप्ते, ।
वृ० ४ उ० । मारणे, म० ८ श० ७ उ० । तत्र प्रायश्चित्त ।
“उवदवण एमण चउत्थ” महा० ७ अ० ।

उवदवण-उपदवण-न० महापीडाकारणे, ध० ३ अधि० ।

उवदविय-उपदवित-त्रि० उक्तासिते, आ० ४ अधि० ।

उवदव्याण-उपदवान-न० उप-प्र-टा-ल्युट्-अभिमतार्थवानरूपे
नीतिभेदे, त्रिपा० ३ अ० । आ० म० प्र० ॥

उवप्पव-उपप्लव-पु० उप-प्ल-अप् । अमविपये, पु० “विकल्प
तल्पमारुढ., शेषः पुनरुपप्लव । द्वा० १४ घा० ।

उवप्पुयट्टाणविवज्जाण-उपप्लुतस्थानविवर्जन-न० उपप्लुत स्व-
चक्रपरचक्रविक्रान्तात् उर्विज्जमारीतिजनविरोधादेश्चास्वस्थी-
भूत यत्स्थान ग्रामनगगदि तस्य विवर्जन परिहरणम् । मामा-
न्यतो गृह्णधर्मभेदे, “तत्र सामान्यतो गृह्ण-धर्मो न्यायाजित
धनम् । इन्द्रियाणां जय उप-प्लुतस्थानविवर्जनम्” अल्पत्यज्य-
माने हि तस्मिन् धर्मार्थकामानां पूर्वार्जितानां विनाशेन नन्याना
चानुपार्जनेनोभयद्वौकत्रंश एव स्यात् ॥ ध० १ अधि० ।

उवजुत्त-उपजुत्त-त्रि० उप-जुत्-क्त । कृतोपभोगे वस्तुनि, ।
उपपादिते, आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । उपजुत्तभोगे, व्य० ३ उ० ।

उवजोग-उपजोग-पु० उप-जुत्-घञ् । उपभोजने, आचा० १ श्रु०
२ अ० ३ उ० । उपेत्य अधिकं पुनरुपयुज्यमानतया नृज्यते इत्युपजोग
एत पुनरुपयुज्यमानतया नृज्यते, “सति जुज्ज इति भोगो. सो पुण
आहारणुक्कमाईतो । उवजोगो उ पुणो पुण, उवजुज्ज उ ववणवव-
याइ” उक्त ३३ अ० । उपा० । कर्म० । धर्म० । आ० सू० । आ० ।

सास्प्रतमुपभोगादिभेदमाह-

उवजोगपरिजोगवण् दुविहे पञ्चत्ते तंजहा जोअणओ
कम्मओ अ जोअणओ समणोवासणं एमं पंच अइयारा
जाणियव्वा न समायरियव्वा तंजहा सचित्तहारे ? सचि-
त्तपक्खिवाहारे १ अण्णोविओसहिजक्खणया सचित्तम-
भिरसाहारे ३ (पाठान्तरे) दुप्पोविओसहिजक्खणया
४ तुत्तओमहिजक्खणया ५ । आव० ५ अ० ॥

उप जुज्यत इत्युपभोग उपशब्द सकृदर्थे वर्तते सकृदभोग उप-
भोग । अज्ञानपानादौ, अथवा अन्तर्भोग उपभोग । आहारादौ,
उपशब्दोऽत्रान्तर्वचन । ध० २ अधि० । आचा० । गन्धरूपवि-
पये, त० । (पृथ्वीकायानामष्कायानां चोपभोग एवमिदं शब्देषु)
उवजोगतराय-उपजोगान्तराय- न० अन्तरायकर्मभेदे, यस्या-
दयात्सदपि वस्त्राद्यकारादि नोपचुद्धे । उक्त० ३३ अ० । प० स० ।
कर्म० । स० ॥

उवजोगपरिजोगपरिमाण-उपभोगपरिजोगपरिमाण-न० उप-
भोग. सकृदभोग स चाशनपानानुपपनादीनां परिजोगस्तु पुन-
पुनभोग सचाशनशयनवसनवन्तितादीना तयो परिमाणम्
देशोत्तरगुणप्रत्याख्यानभेदे, ज० ७ श० २ उ० । उपचुज्यते इत्य-
पभोग. । उपशब्द. सकृदर्थे वर्तते सकृदभोग उपभोग अज्ञानपा-
नादे अथवान्तर्भोग उपभोग आहारादि उपशब्दोऽत्रान्तर्व-
चन परिचुज्यत इति परिजोग परिजोगोऽसकृदुक्तो वर्तते पुन-
पुनभोग परिभोगो वस्त्रादे वहिर्भोगो वा परिजोगो वस्त्राद्य-
रादेरत्र परिजोगो वहिर्वाचक इति एतादृश्यं व्रतमुपभोगपरिजोग
व्रतम् । ध० २ अधि० । एतावदिदं ज्ञोक्तव्यमुपभोक्तव्य वाऽनाऽन्यत्रैव
रूपे द्वितीयेऽप्युच्यते, आ० । इन्द्रविधिश्च भोजनत कर्मतश्च । उप-
जोगपरिजोगयोरासेवाविषययोर्वस्तुविशेषयोस्तदुपार्जनोपायज्ञ-
तरुर्माणं चोपचारादुपभोगादिशब्दाद्याना व्रतमुपभोगपरि-
जोगव्रतमिति व्युत्पत्ति (ध०) जोगत कर्मतश्च । भोगोऽपि
द्विधा उपभोगपरिभोगभेदात् तत्र उप इति मरुत भाग आहागमा
ल्यादेगन्धेनमुपभोग । परीत्य मरुतभोगो भवनाद्भानादीनामा-
सेवनं परिभोग । तत्र गायानाह ।

मज्जस्मि य ममस्मि च, पुप्फे य फले य गयमहे य ।

उवजोगपरिजोगे, वीयस्मि गुणव्यप निदे ॥ १० ॥

श्रावकेण तावदुत्सर्गतं प्रासुकैपणीयाहारिणा भाव्यम् । अस-
 नि सच्चित्तपरिहारिणा तदस्ति बहुसावद्यमग्रादीन् वर्जयि-
 त्वा प्रत्येकमिश्रादीनां कृतप्रमाणेन भवितव्यम् । तत्र मद्यं मदिरा
 मास पिशितं च शब्दाच्छेसात्तद्व्याणामनन्तकायादीनां च
 ग्रह । तानि च प्रागुक्तानि पञ्चोद्भव्यादीनि पुष्पाणि करीर-
 मधुकादिकुसुमानि च शब्दात् तन्मन्त्रपत्रादिपरिग्रह । फलानि
 जम्बूविल्वादीनि एषु च मद्यादिषु राजव्यापारादिषु वर्तमानेन
 र्याक्चिन्कायणादि कृत तस्मिन् एतैरन्तर्भोग सूचितः वहि-
 स्त्वय (गन्धमद्वेति) गन्धा वासा. माल्यानि पुष्पवृक्ष. अत्रो-
 पलङ्गान्वाच्छेपभोग्यवस्तुपरिग्रह । तस्मिन्नुत्तरे उपभोग-
 परिभोगे भीमो जीमसेन इति न्यायादुपभोगपरिभोगपरिमा-
 णान्ने द्वितीये गुणव्रतेऽनाभोगादिना यदतिक्रान्त तन्नित्यामि ।
 (ध०) । तत्र ज्ञानत उत्सर्गेण निरवद्याहारभोजिना भवित-
 व्यम् कर्मनोऽपि प्रायो निरवद्यकर्मानुष्ठानयुक्तेनेति । अत्रेयं ज्ञा-
 वना । श्रावकेण हि तावदुत्सर्गतं प्रासुकैपणीयाहारभोजिना
 जाव्यम् तस्मिन्नस्ति सच्चित्तपरिहार. कार्यस्तस्यायशक्तौ
 बहुसावद्यान्मद्यामिपानन्तकायादीन् वर्जयना प्रत्येकमिश्रसच्चि-
 त्तादीना प्रमाणं कार्यं भणितं च “निरवद्याहारिणां, १ निज्जीवेषु
 २ परित्तमीभेषु ३ अन्तागुसध्रणपना, सुसावगा परिसा हुंति १’
 एवमुत्सर्गादिविशेष विनाऽन्यन्तचेनो गुरुयुन्मादजनापघाटादि
 जनकमन्युद्भवेपवाहनाद्वहारादिकर्मापि श्रावको वर्जयेन् यत.
 “अश्रोमो अज्ञोत्सो, अहसासो दुज्जणेहिं सवासो । अउत्सो य
 वेमो पचवि गुरुपि लहु अपि” अतिमलिना अतिस्थूलहृदयस
 चिद्भवत्त्रादिन्मान्यवेपपरिधानेऽपि कुचलत्वकार्पण्यादिजना
 पवादेपहसनीयतादि स्यादत स्ववित्तवयोवस्थानिवासस्थान-
 कुलाद्यनुपवेप कुर्यात् । उचितवेपादावपि प्रमाणैयत्य कार्यम् ।
 एव दन्तकाग्राज्य द्नेतलोर्धनेनमज्जनयस्त्रविद्वेषनाभरणपुष्पफ-
 लधृपासनशयनभवनादिस्तथोदनेनमज्जनयस्त्रविद्वेषनाभरणपुष्पफ-
 लागशनपानरवादिमस्त्रादिमाटेस्त्यक्तुमशक्यस्य व्यक्त्याप्रमाणं
 कार्यं शेषं च त्याज्यमानन्दादिस्तुश्रावकवत् । कर्मनोऽपि श्राव-
 केण मुरयतो निरवद्यकर्मप्रवृत्तिमता भवितव्यं तदशक्तावप्य-
 त्यन्तन्नावयविकिजननिन्द्यत्रयविद्वेषादि कर्म वर्जनीयं शेष-
 कर्मणामपि प्रमाणं करणीयम् यत “रंघणरुणपीसण-इलणं
 पयणं च एयमारणं । निचपग्गिमाणकरणं, अविरइथंशो जश्रो
 गुम्भो श्रावक्यरुन्मूर्गावप्युत्तम् ॥ इह चय सामाचारी “भोत्र-
 पथो सावगो उन्मग्गेण फासुगं आदार आदारैजा तस्नासति
 अन्तागुगमपि सच्चित्तवज्ज तन्म अमति अणतकायवहुवीय-
 गानि परिहरिअव्याणि इमं च अण भोअणश्रो परिहरइ असणे
 अणतकाय अन्नगमलगामंमं च पाणे मम्मरसमज्जाइ खादिमेड
 उररका उदग्गवपिपत्रपिअनुमाडिसाडिमे मधुमभिव्यादि ।
 अचित्तं च आहारोअव्य जडा फिर ग होज अचित्तो तो उरसग्गेण
 मत्तपन्नग्गण नग्ग नांइ अपवाण्ण सच्चित्तं अणतकाय बहु
 धोअणपज्ज म्मयेवि अक्कमा ण नग्ग जीविउ नांइ अचनत्ता
 वज्जाणि परिहरिंति ति’ इथ चेइ भोगोपभोगव्रत भोक्तु-
 योऽपि परिमा र्णनेन नवति इतेण तु वर्जनेनेति पर्यवसि-
 तमिति च श्रेयःप्रयत्नं वर्जनीयानाह ॥

चतुर्विंशतौ निन्धा. उद्भव्यादिकम् ।
 द्विंशं पिपं च वन्ता. मुञ्जानि गत्रिजोजनम् ॥ ३७ ॥
 गुरीनाज्ञानफले. मन्थानानन्तकापिके ।
 दन्तार चित्तवर्गं. तुच्छ पुष्पकटादि च ॥ ३३ ॥

आमगोरससंपृक्तं, द्विद्वं च विवर्जयेत् ।
 द्वाविंशतिरज्ज्वयाणि, जैनधर्माधिवासिनः ॥ ३४ ॥

त्रिभिर्विंशोपक्रम । जैनधर्मेणार्हतधर्मेणाधिवासितो ज्ञाविता-
 त्मा पुमान् (द्वाविंशतिः) द्वाविंशतिसख्याकान्यभङ्गयाणि ज्ञो-
 कुमनर्हाणि वर्जयेत् त्यजेदिति तृतीयश्लोकान्तेन सवन्धः । ताने-
 वाह । (चतुर्विंशतय इति) चतुरवयवा विद्वतयश्चतुर्विंशतय
 शाकपार्थिवादित्वान्समास कीदृश्यस्ता निन्धा. सकलशिष्टज-
 ननिन्दाविषया मद्यमांसमधुनवनीतवृक्षणा इत्यर्थः । तद्वर्णानेक-
 जीवसम्पृच्छनात् । तथा चाहु. “मज्जे महम्मि मंसम्मि, नवणीए
 चउत्थए । उप्पज्जंति चयंति अ तव्वस्सा तत्थ जतुणे” १ परेऽपि
 “मद्ये मांसे मधूनि च, नवनीते चतुर्थके । उत्पद्यन्ते विद्वीयन्ते, सुसू-
 क्कमा जन्तुराशय” इति । तत्र मद्यं मदिरा तच्च द्विधा काष्ठनिष्पन्न-
 पिष्टनिष्पन्न चेति । एतच्च बहुदोषाश्रयान्मदानर्थहेतुत्वाच्च त्याज्य
 यदाह “ गुरुमाहकलहनिदा, परिजवउवदासरोसमयदेक ।
 मज्जे उग्गमूइ, हिरिसिरिमइधम्मनासकरं ॥ १ ॥ तथा “रसो-
 इवाश्च ज्ञयांसो, प्रवन्ति किञ्च जन्तव । तस्मान्मद्यं न पात-
 व्यं, हिंसापातकमीरुणा ॥२॥ दत्तं न दत्तमात्तं च, नात्त कृतमथा
 कृतम् । मृषोद्यराज्यादिवहा-स्वैरं वदति मद्यप. ॥ ३ ॥ गृहे वहि-
 र्वा मांसे वा, परउव्याणि मूढधीः । वधवन्धादिनिर्भोको, गृहा-
 त्याच्छिद्य मद्यप. ॥ ४ ॥ वासिकां युवतीं हृष्टां, ब्राह्मणां श्वप-
 चामपि । हृष्टे परस्त्रिय सद्यो, मद्योन्मादकदर्थित ॥ ५ ॥ विवे-
 क संयमो ज्ञान, सत्यं शौचं दया कृपा । मद्यात्प्रदीयते सर्वं, तु-
 ण्या वह्निकणादपि ॥ ६ ॥ श्रूयते किञ्च शास्त्रेण, मद्यादन्धकवि-
 प्लुना । इत वृष्णिक्कुलं सर्वं श्लोपिता च पुत्री पितु ॥७॥” मां-
 सं च त्रेधा जलचरस्थलचरखचरजन्तुद्भवभेदाच्छर्मरुधिरमां-
 सभेदाद्वा । तद्भक्षणमपि महापापमूलत्वाच्चर्ज्यं यदाहु “पचि-
 दियवहभूयं, मंसं दुग्गंधमसुइवोभच्छ । रक्खपरितुलिअग्ग-
 क्खग—सामयजयण कुग्ग मल ॥ १॥ ” आमासु अ पक्कासु-
 अ, विपच्चमाणासु मसुपेसीसु । सययं चिअ उववाओ, भणि
 ओ अ निगोअजीवारं ” ॥ २ ॥ योगशास्त्रेऽपि । सद्यः सम्मू-
 च्छित्तानन्त-जन्तुसतानदूषितम् । नरकाध्वनि पाथेय, कोऽ
 श्रीयद्विशित मुधी ॥३॥ ’ सद्योहि जन्तुविशसनकाल एव
 सम्मूर्च्छिता उत्पन्ना अनन्ता निगोदरुपा ये जन्तव-
 स्तेपा सन्तान पुन पुनर्भवन तेन दूषितमिति तदूचितं मांसभ-
 जकस्य च घातकत्वमेव । यत “हन्ता पलस्य विक्रेता, सस्कतो
 भक्कस्तथा । क्रेतानुमन्ता दाता च, घातका एव यन्मनु ४ तथा
 भक्कस्यैवान्यपरिहारेण वन्धकत्व यथा “दे भक्कयन्त्यन्त्यपन्न, स्व-
 कीयपन्नपुण्ये । त एवघातका यन्न, वधको ज्जक विनाइ” इति मधु
 च माकिक १ कैत्तिक २ जामर ३ चेति त्रिधा इदमपि बहुप्रा-
 णिविनाशसमुद्भवमिति हेयम् । यत “अनेकजन्तुसघात-निघा-
 तनसमुद्भवम् । जुगुप्सनीयं बालावत्कं स्वादयति माकिकमि-
 ति’ नवनीतमपि गोमहिष्यजाविसवन्धेन चतुर्धा तदपि सुद्धम-
 जन्तुराशिवानित्वात्त्याज्यमेव । यत “ अन्तमुहुर्नात्पगत, सुसू-
 क्कमाजन्तुराशय । यत्र मृच्छन्ति तदाद्य, नवनीतं विवेकिभिरिति ।
 ४ । तथा उदम्यरकेणोपश्रुतं पञ्चक वट १ पिपलो २ दुग्धर ३
 पत्ररु ४ काकोदुग्धरी ५ फलवृक्षेण उदुम्यरकपञ्चक मशकाका-
 रमूद्धमयहृजीवनिन्धावर्जनीयम् । ततो योगशास्त्रे “ उदु-
 म्यरवटसक-काकोदुग्धरशागिनाम् । पिपलस्य च नाश्रीया-
 न्यत्र दमिदुत्राकुलम् । १ बोकेपि’ कोऽपि वापि कृतोऽपि क-
 स्यचिद्दं चेतन्यकस्माज्जन, केनापि प्रविशत्युदुम्यरफलप्रा-

णि क्रमेण कृणात् । येनास्मिन्नापि पातने विघटिते विस्फोटिते श्रोत्रिते, निष्पिष्टे परिगात्रिते विद्विते निर्यात्यसौ वा न वा ए तथा हिम तुहिन तदप्यसख्येयाप्याकरूपत्वात्त्याज्यम् १० विपम-
हिफेनादि मन्त्रोपहतवीर्यमप्युडरान्तर्वर्तिगरामोक्षकादिजीवघात-
हेतुत्वान्मरणसमये महामोहोत्पादकत्वाच्च हेयम् ११ करका
द्वीभूता आप । असख्याप्यायित्वाच्छ्र्या ॥ नन्वेवमसंख्या-
प्यायित्वेनाऽमप्यत्वे जलस्याप्यज्ज्यत्वापत्तिरिति चेत्सन्त्यम् ।
असख्यजीवमयत्वेऽपि जलमन्तरा निर्वाहाभावाच्च तस्य तथोक्तिः
१२ तथा मृज्जाति सर्वा अपि मृत्तिका दर्दुरादिपञ्चेन्द्रियप्राण्यु-
त्पत्तिनिमित्तत्वादिना मरणाद्यनर्थकारित्वात् त्याज्याः । जातिप्र-
हण खटिकादिभुक्तक तद्भक्षणस्यामाश्रयादिदोषजनकत्वात् ।
मृद्ग्रहणं चोपश्रवणं तेन सुधाद्यपि वर्जनीयं तद्भक्षकस्यान्वशा-
टाद्यनर्थसम्भवात् मृद्भक्षणेचासख्येयपृथिवीकायजीवानां विरा-
घनाद्यपि लवणमप्यसख्यपृथिवीकायात्मकमिति सञ्चित्त त्याज्यं
प्रासुक ग्राह्य प्रासुकत्व चाग्न्यादिप्रवृत्तशस्त्रयोगेनैव नान्यथा
तत्र पृथिवीकायजीवानामसख्येयत्वेनात्यन्तसूक्ष्मत्वात् तथा च
पञ्चमाङ्गे १९ शनकतुनीयोद्देशके निर्दिष्टोऽयमर्थः वज्रमप्यां शि-
वायां स्वल्पपृथिवीकायस्य वज्रलोष्टकेनैकविंशतिवारानपेपणे
सत्येके केचन जीवा ये स्पृष्टा अपि नति १३ तथा रात्रौ नक्त
भोजनं शुक्तिः रात्रिभोजनं तदपि हेयं बहुविधजीवसपातसभ-
येनैहिकपारलौकिकानेकदोषदुष्टत्वात् यदभिहितं “ मेह पिपी-
क्षिआश्रो, हर्णाति वमणं च मच्छिधा कुण्ड । जूआ जलोद्-
रक्त, कोलिअश्रो कोछरोग च ॥ १ ॥ वावा सरस्स भग, कंटोव-
गाइगदमि ठारु च । तालुमि विघ्नइ अही, वजणमज्जमि शु-
ज्जतो ॥ २ ॥ ” व्यञ्जनमिह वान्ताकशाकरूपमभिप्रेतं तद्वृत्तं च
वृश्चिकाकारमेव स्यादिति वृश्चिकस्यासूक्ष्मस्यापि तन्मध्यप-
तितस्यावृत्तत्वाद्भोज्यता सन्नवतीति विशेषः । निशीयचूर्णा-
वपि “ गिहकोइवअत्रयवसम्मिस्सेण चुत्तेण पोष्टे किव गिह-
कोइवा समुच्चति ” एव सर्णादिवावामवमूत्रादिपाताद्यपि ”
तथा “ मांघति महिअत्र जा-मिणीसु रयणी य रायमतेण । ते
वि च्छति हु फुरु, रयणीए शुजमाणं तु ॥ १ ॥ अपि च निशा-
भोजने क्रियमाणे अवश्यं पाकः सम्भवी । तत्र पद् जीवनिकाय-
वधोऽवश्यजावी ज्ञाजनधावनादौ च जलगतजन्तुनाशः जलो-
ज्जनेन चूमिगतकुन्धुपिपीलिकादिजन्तुघातश्च ऋवति तत्राणिर-
क्षणकाह्वयाऽपि निशाभोजनं न कर्तव्यम् । यदाहुः “ जीवाण
कुंयुमाईण, घायणं ज्ञाणधोअणाईसुं । एमाइ रयणिभोयण-दो-
से को साहिउ तरइ ॥ १ ॥ ” यद्यपि च सिरूमोदकादिखर्जूर-
काकादिभक्षणं नास्त्यन्नपाको नच भाजनधावनादिसन्नवस्तथापि
कुन्धुपनकाविसघातसन्नवात्तस्यापि त्याग एव युक्तो यदुक्त नि-
शीयजाप्ये “ जदवि हु फासुगदव्व, कुंयुपणगा तहावि दुप्पसा ।
पच्चक्खणा णो वि हु, राईअत्त परिहरंति ॥ १ ॥ जइ वि हु पि-
पीदिगाई, दीसति पच्चमाईअज्जोए । तह वि खलु अणाअन्न, मू-
दवयविराहणाजम् ॥ २ ॥ एतत्फलं च “ उलूककाकमार्जार-
गृध्रशम्बरशूकराः । अहिवृश्चिकगोधाश्च, जायन्ते रात्रिभोजनात् ”
परेऽपि पठन्ति “ मृते स्वजनमात्रेऽपि, सूतक जायते किव । अस्त गते
दिवानाये, भोजनं क्रियते कथम् ॥ १ ॥ रक्तीभवन्ति तोयानि,
अन्नानि पिशितानि च । रात्रौ भोजनशक्तस्य, प्राप्ते तन्मांसम-
क्षणम् ॥ २ ॥ स्कन्दपुराणे रुद्रप्रणीतकपालमोचनस्तोत्रे सूर्यस्तु-
तिस्तोत्रेऽपि “ एकभक्ताशान्नित्य-मशिहोवफल वनेत् । अन-
स्तनभोजने नित्य, तीर्थयात्राफल वनेत् ॥ १ ॥ ” तथा “ नैवाहुतिर्न
च भ्रान, न आरू देवतार्चनम् । दान वा विहितं रात्रौ, भोजन-
न्तु विशेषत ॥ २ ॥ ” आयुर्वेदेऽपि । “ ह्यभिमपशसङ्कोच-अएर-

रोचेरपायत । अतो नक्त न प्रोक्तव्य, सूक्ष्मजीवादानापि ॥ ३ ॥ ”
तस्माद्विवेकिना रात्रौ चतुर्विधोऽप्याहार परिहार्यस्तदशक्तौ त्व-
शनं खादिम च त्याज्यमेव स्वादिम पूगीफलाद्यपि दिवा सम्य-
कशोधनादियतनयैव गृह्णात्यन्यथा असहिंसाद्योऽपि दोषाः
मुख्यवृत्त्या च प्रातः सायं च रात्रिप्रत्यासन्नत्वाद् द्वे द्वे घटिके प्रो-
जनं त्यजेद्यतो योगशास्त्रे “ अहो मरेऽवसाने च, यो द्वे द्वे घटिके
न्यजन् । निशाभोजनदोषज्ञो-ऽश्नात्यसौ पुण्यभाजनम् ॥ १ ॥ ”
अत एवागमे सर्वजघन्यं प्रत्याख्यानं मुहुर्तप्रमाणं नमस्कार-
सहितमुच्यते जातु तत्तत्कार्यव्यग्रत्वादिना तथा न शक्नोति
तदापि सूर्योदयास्तनिर्णयमपेक्षितं एवातपदर्शनादिनाऽन्यथा
रात्रिभोजनदोषः । अन्धकारजघनेऽपि व्रीह्या प्रदीपाकरणादि-
ना असादिहिंसानियमभङ्गमायामृषावादादयोऽधिकदोषा अपि
यतः “ न करोमिति ज्ञानिना, तं चैव नित्येव पुणो पावं । पच-
क्षमुसावाई, मायानियमी पसगो अ । २ । पाव काष्ठण सम, अ-
प्याण सुखमेव वाहरइ । दुगुण करोऽ पावं, वीथं वावस्स मंदत्त
२ ” तथा बहुवीजेति बहुवीजं च अज्ञातफलं चेति द्वन्द्वस्तत्र बहु-
नि वीजानि वर्तन्ते यस्मिन् तद्बहुवीजं पम्पोटकादिकमन्यन्तर-
पुटादिरहितं केवलं बीजमयं तच्च प्रतिबीजं जीवोपमर्दसन्नवाह-
र्जनयं यच्चाज्यन्तरपुटादिसहितबीजमयं धामिमटिएरूरादि त-
न्नाभक्तयथा व्यवहरन्ति १५ अज्ञातं च तत्फलं चेति कर्मधारयः
अज्ञातफलं स्वयं परेण वा यद् न ज्ञातफलमुपलक्षणत्वात्पत्रं तद-
प्रदं निषिरूपत्वे विपफले वा अज्ञानात्प्रवृत्तिसम्भवात् । अज्ञान-
तो हि प्रतिपिके फले प्रवर्तमानस्य व्रतजङ्गं विपमफले तु जी-
वितविनाश १६ तथा सधानं चानन्तकायिकं चेति चन्द्रस्तत्र
संधानं निम्बकविल्वकादीनामनेकसंसक्तिनिमित्तत्वाच्छ्र्या स-
धानस्य च व्यवहारवृत्त्या दिनत्रयारपरतोऽभक्षत्वमाचक्षते । यो
गशास्त्रवृत्तावपि “ सधानमात्रफलादीनां यदि संसक्तं भवेत् ।
तदा जिनधर्मपरायणं कृपालुत्वात्त्यजेदिति । १७ अनन्ता का-
यिका जीवा यत्र तत् अनन्तकायिकम् । अनन्तजन्तुसन्ताननि-
पातननिमित्तत्वात् वर्ज्यम् (ध०) (अनन्तकायिकव्याख्या स्व-
स्थाने उक्ता) अन्यदप्यमद्वयं चाचिचोचूतमपि परिहार्यं निः
शुक्तादौल्यवृद्ध्यादिदोषसंभवात् परपरया सञ्चित्तदग्रहणप्र-
सङ्गाच्च यथोक्तम् “ षक्केण कथमकज्ज, करेइ तप्पच्चया पुणो अन्नो ।
सायावहुत्तपरपर-वुच्छेओ संजमतवाणं । १ । ” अत एवात्का-
वितसेत्तरकराच्छार्कसूरणवृत्ताकादि प्रासुकमपि सर्वं वर्ज्यं मू-
लकस्तु पञ्चाङ्गोऽपि त्याज्यः । शुण्ठ्यादि तु नाम स्वेदनेदादि-
ना कल्पते इति आरूविधिवृत्तौ । १७ । तथा घृन्ताकं निष्ठावाहु-
ल्यमदनोहीपनादिदोषोपपत्कत्वात्त्याज्यम् । पठन्ति च परेऽपि च
“ यस्तु घृन्ताककादिङ्ग-मूत्रफानां च प्रक्षक । अन्तकाले म-
मूढात्मा, न स्मरिष्यति मां प्रिये ” इति । १८ । तथा चर्हितो दिन-
ष्टो रस स्वाद उपश्रवणत्वाद्दर्पादिर्यस्य तच्चद्वितरसं कुयिता-
न्पर्युपितं विद्वत्पूषिकादि केवलजलराक्षुप्राद्यनेकजन्तुससन्-
त्वात् पुष्पितौदनपकाद्यादिदिनव्यातीतदध्यायापि च तत्र पक्षा-
द्याश्रित्य चैवमुक्तम् । “ वासासु पन्नरदिवस, सीउणहकाहेसु
मासदिणवीस । उग्गाहिम जईण, कप्पइ आरज्ज पढम
दिणे ” केचित्त्वस्या गाथाया अलभ्यमानस्थानत्वं वदन्तो या-
वन्नन्धरसादिना न विनश्यति तावद्वगाहिमं शुद्धती-
त्याहु दिनद्वयातीते दध्यापि जीवममक्तिर्यथा “ जइ मुग्ग-
मासमाई, विटल कच्चमि गोरसे पइइ । ता तसजीवुप्पत्ति,
भण्णति ठहिपवि दुट्टिणुवरि ” १ हारिभद्रदशवैकालिक-
वृत्तावपि रसजास्तप्रारनालदधितेमनादिषु पायुरुम्याहन-
योऽनिसूक्ष्मा भवन्तीति दध्यहर्दितयातीतमिति ॥ इममपिः २० ॥

तथा तुच्छं अक्षरं पुष्पं च फलं च ते आदौ यस्य तत् पुष्प-
फलादि । च समुच्चये आदिशब्दान्मूलपत्रादिपरिग्रहस्तत्र
तुच्छं पुष्पमरणि करीरशिश्रमधुकादिसंवाधि तुच्छं फलम् ।
मधुकजमृदीवरूपीलुपककरमदेहुडीफलपिङ्गुमकुरवालश्रो-
लिवृहद्वदरकचकुर्दिमडस्वसखसादि २ प्रावृषि तन्हुलीयका-
दंश्च पत्रं बहुजीवसंमिश्रितत्वात् ३ त्याज्यम् । अन्यदप्येतादृशं
मूलादि षड्भाऽर्द्धनिष्पन्नकोमलचवलकमुद्गसिग्वादिकम् ।
तद्भक्षणं हि न तथाविधवृष्टिर्विराधना च भूयसी २ तथा
आमेति आमं च तजोरसं च आमगोरसं तत्र संपृक्तमामगो-
रससंपृक्तम् । कञ्चदुग्धदधितक्रसंमिलितम् । तद्द्विदलं
केवलिगम्यमृच्चजीवसंसक्रिसंभवात् हेयम् । उक्तं च संस-
कनिर्युक्तादौ “सव्येसु वि देसेसु, सव्येसु वि चेव तह य का-
लेसु । कुसिलेसु आमगोरस-जुत्सेसु निगोअर्पंचिदी ” द्विदल
लक्षणं त्वेवमाहुः “जम्मि उ पीलिज्जते, नेहो नहु होइ विति तं
विदलं । विदले वि हु उप्पन्न, नेह जुअं होइ नो विदलं ” १ इह
होयं स्थिति केचिद्भावा हेतुगम्याः केचित्त्वागमगम्याः । तत्र
ये यथा हेतुगम्यास्ते स्तवप्रवचनधरैः प्रतिपादनीया आग-
मगम्येषु हेतून् हेतुगम्येषु त्वागममात्रं प्रतिपादयन्नाहोविरा-
यकं स्यात् । यत् “ जे हेउवायपक्खम्मि, हेउओ आमगे अ
आगमिओ । सो समयपन्नवओ, सिद्धंनविराहओ अओ ”
इति । आमगोरससंपृक्तद्विदले पुष्पितौदने अहर्द्धितया-
नीने दग्धि कुथितावे च न हेतुगम्यो जावसद्भाव किंत्वाग-
मगम्य एव तेन तेषु ये जन्तवस्ते केवलिभिर्दृष्टा इति द्वाविंश-
ति अयन्त्याणि वर्जयेदिति पूर्व योजितमेवेति श्लोकत्रयार्थः ।
योग्याखे तु षोडशवर्जनीयानि प्रतिपादितानि यथा “ मद्यं
मांसं नवनीतं, मधुदुग्धरपक्षकम् । अनन्तकायमक्षातफलं
गत्रौ च भोजनम् । १ । आमगोरससंपृक्त-द्विदलं पुष्पितौद-
नम् । दध्यहर्द्धितयातीतं, कथितान्नं च वर्जयेत् । २ । अन्यसकला-
भक्ष्यवर्जनं च । जन्तुमिश्रं फलं पुष्पं, पत्रं चान्यद्रपि त्यजेत् ।
संधानमपि ससक्तं, जिनधर्मपरायणम् । ३ । इति संग्रहश्लोकेनो-
क्तम् । अत्र च सप्तमवने सच्चित्ताचित्तमिश्रव्यक्तिः श्राद्धवि-
ध्युक्ता पूर्व सम्यक् धेया युज्यते यथा चतुर्दशादिनियमाः ।
नुयात्या भवन्तीति ॥ (ध०) (अचित्तव्यक्तिः स्वस्थाने)
एवं सच्चित्ताचित्तादिव्यक्तिं ध्यात्वा सप्तमवने नामग्राहं सच्चि-
त्तादिमद्यभोग्यवस्तुनैयत्यकरणादिना स्वीकार्यं यथानन्द-
आमदेवादिभिः स्वीकृतं तथा करणाशक्तौ तु सामान्यतोऽपि
सच्चित्तादिनियमा कार्यास्ते चैवम् ॥

मचित्तं १ दन्व २ विगड ३ वाणह ४ तंवोद ५ वन्य ६
कुमुपेव ७ । वाहण ८ सयण ९ विद्वेवण १० वंज ११
दिमि १२ न्हाण १३ जत्तेमृ १४ ॥

१ तत्र मुख्यवृत्त्या सुश्रावकेण सचित्तं सर्वथा न्याज्यं तदशक्तौ
नामग्राहं तथाश्रयणं सामान्यत एकदशादिनियम्यं यत् “ नि-
ग्वज्जाइरणं ” इति प्राग्निविनागाये पर प्रतिदिनं सच्चित्ताग्नि-
प्रादिर्णो हि पृथक् दिनेषु परावर्तनेन सर्वसच्चित्तप्रदणमपि स्या-
त्तथा च न विधेयधिरिति नामग्राहं सच्चित्ताग्निप्रदे तु तदन्यस-
धं सच्चित्तनिर्गम्ययावर्जोऽस्पृश्येवाश्रितं फलम् उक्तं च “ पु-
ष्पकवाणं च रम, मुरा न्ममत्तमहिप्रिआणं च । जाणता जे वि-
ग्ग्या, न हुअरत्तारण धंटे ” सचित्तेष्वपि नागवर्द्धितानि हुन्त्य-
जानि शेषमचित्तानां प्रायः प्रासुहीभवन् स्वस्वभावमस्येऽपि द-
द्वने ण्णु न निरन्तरं जन्तुद्वेदादिना सच्चित्तानुस्यूयं कुन्त्या-
दिदिराजनापि नृयन्तां च तत्र एव पापनिरुणा न्याज्यानि अन्य-

थाऽपि रात्रौ न व्यापार्याणि रात्रिव्यापारिणोऽपि दिवा संशोधना-
दियतनाया एव मुख्यता । ब्रह्मचारिणा तु कामाङ्गत्वात्त्याज्यान्वेव
सचित्तभङ्गणे दोषस्तु अनेकजीवविराधनारूपं यत् प्रत्येकस-
चित्तेऽप्येकस्मिन् पत्रफलादावसत्यजीवविराधनासंज्ञव यदागमः
“ जं अणिअं पज्जत्तग, निस्साए वुक्कमत अपज्जत्ता । जत्थेगो पज्ज-
त्तो, तत्थ असंखा अपज्जत्ता ” वादरेष्वेकान्द्रियेष्वेवमुक्तं सूत्रमे-
षु तु यत्रैकोऽपर्याप्तस्तत्र तन्निश्रया नियमादसंख्याः पर्याप्ताः
स्थिरित्याचाराङ्गवृत्त्यादौ प्रोक्तम् । एवमेकस्मिन्पि पत्रादावसं-
ख्यजीवविराधना तदाश्रितजलनीत्यादि संभवे त्वनन्ता अपि जल-
वणादि वाऽसख्यजीवात्मकमेव यदार्थम् । “ एगम्मि उदगावि-
डुम्मि, जे जीवा जिणवरोहि पणत्ता । ते जइ सरिसवमिच्चा, ज-
वूदीवेन मायंति । १ । अहामलप्पमाणे, पुदविक्खये इवंति जे जीवा ।
ते पारेवयमिच्चा, जंवुदीवे न मायंति ” सर्वसचित्तत्यागेऽब्रह्मप-
रिवाजकसमशतशिष्यनिर्द्वर्जनम् । एवं सचित्तत्यागे यतनीय-
मिति प्रथमनियमः ॥ सचित्तविकृतिवर्जं यन्मुखे क्लिप्यते तत्सर्वं
रुच्यं क्षिप्रचटीरोट्टिकानिर्विकृतिकमोदकवपनश्रीपर्पटिकाचूरिम-
करम्बककैरेय्यादिकं बहुधान्यादिनिष्पन्नमपि परिणामान्तराधा-
पत्तेरैकमेव रुच्यमेकधान्यनिष्पन्नान्यपि पृथिकास्थूलरोट्टिक-
मएरुकरपर्परकवृधरीटोक्कवृद्धीवाटकादीनि पृथक् २ नामा
स्वादवत्त्वेन पृथक् ३ रुच्याणि फलफलिकादौ तु नामैक्ये जि-
न्नास्वादव्यक्ते परिणामान्तराज्ञावाच्च । बहुरुच्यत्वमन्यथा वा
संप्रदायादिवशाद्द्वयाणि गणनीयानि धातुमयशिलाकाकाराहु-
ल्यादिकं रुच्यमध्ये न गणयन्ति २ विकृतयो भक्ष्याः षट् दुग्ध १
दधि २ घृत ३ तैल ४ गुरु ५ सर्वपकाश्च ६ जेदात् ३ (वाण-
हत्ति) उपानद्युग्मं मोचकयुग्मं वा काण्टपाडुकादि तु बहुजीव-
विराधनाहेतुत्वात्त्याज्यमेव श्रावकैः ४ ताम्बूलपत्रपूगखटिरवटिका
कथकादिस्वादिमरूपम् । ५ । वस्त्रं पञ्चाङ्गादिवेष धौतिकपौति-
करात्रिवस्त्रादि वेषे न गणयते । ६ । कुसुमानि शिरःकण्ठकेशशय्या-
च्छीर्षकाद्यर्हाणि तन्नियमेऽपि देवशया कल्पन्ते । ७ । वाहन र-
थाश्वादि ८ शयनं खट्वादि ९ विद्वेषनं भोगार्थं चन्दनाज्जादि-
चूअ कस्तूर्यादि तन्नियमे देवपुजादौ तिलकखहस्तकङ्कणधूपनादि
कल्पते । १० । अत्रह्य दिवा रात्रौ पन्त्याद्याश्रित्य ११ दिक्परि-
माणं सर्वतोऽभुकदिशि वा ज्यदवधिगमनादिनियमनम् । १२ ।
स्नानं तैवान्यङ्गादिपूर्वकं देवपूजार्थं करणेन नियमभङ्गः धौकि-
ककारणे च यतना रक्ष्या । १३ भक्तं राक्षसान्यसुखजङ्गिकादि सर्वे
त्रिचतुःसेरादिमितं खरषुजादिग्रहणे वहवोऽपि सेग स्युः । १४ ।
एतदुपलक्षणत्वादन्येऽपि शाकफलधान्यादिप्रमाणारम्भनियत्या-
दिनियमा यथाशक्ति ग्राह्या इत्युक्तं भोगोपभोगव्रतम् ॥ ध० ३
अधि० । इदमपि चातिचाररहितमनुपालनीयमित्यतोऽस्त्यैवानि-
चारानग्निधित्सुराह ॥

नोअण्णओ समणोवासणं इमे पंच अइआरा जाणिअव्वा
न मामायरिअव्वा तं जहा सच्चित्ताहारे १ सचित्तपरि-
वप्ताहारे २ अप्पोविओसहि भक्खणया सचित्तसम्मिस्सा
हारे (पात्रान्तरम्) ३ हुप्पोलिओसहि जक्खणया ४ तुच्छो
महिजक्खणया ॥

भोजनतो यद् व्रतमुक्तं तदाश्रित्य श्रमणोपासकेनापि पञ्चातिचारा
ज्ञानध्याः न समाचरितव्यास्तद्यथा सच्चित्ताहारः चित्तचेतना स-
म्भान उपयोगोऽवधानमिति पर्यायाः सचित्तश्चासावाहारश्च २
सचित्तो वाहागे यस्य सचित्तमाहारयतीति वा मृदुकन्दकार्द-
कादिसाधारणप्रत्येकतरुशरीराणि सचित्तानि सचित्तं पृथिव्या-
द्याहारयतीति ज्ञावना । तथा सचित्तप्रतिव्याहारो यथा वृक्षप्र-

तिषष्ठो गोदादिपक्कफज्ञानि वा तथा अपकौपधिनङ्गणत्वमिदं च प्रतीत सच्चित्तसन्मिश्राहार इति पाठान्तर सच्चित्तन सन्मिश्र आहारः सच्चित्तसन्मिश्राहारः चट्टयादिपुष्पादिना सन्मिश्रं तथा दुष्पकौपधेर्नङ्गणतो दुष्पका अश्विन्ना इत्यर्थः तद्भङ्गणता । तथा तुच्छौपधिनङ्गणता तुच्छा ह्यसारा मुक्कफलीमनृतय अत्र महती विराधना भ्रूपा च तुष्टिर्वह्नीनिरप्यैदिकोऽप्यपाय सजाव्यते । “एतत् सगरकायगो उदाहरणम्-एगो खेत्तरकखगो मे गात्रो खाइ राया निग्गत्रो खायतं पेच्छइ ततो पमिपइ तोखायइ रन्नो कोउगण पोइ फाविय केतियाओ खाइयाओ होज्जाति नवारि फेण अन्नं न किञ्चि अत्यि एव्व जोजनत” इति गतम् । आव० ६ अ० ॥

सच्चित्तस्तत्प्रतिवद्धः, संमिश्रोऽग्निपवस्तथा ।

दुष्पकाहार इत्येते, द्वैतीयेके गुणव्रते ॥ १० ॥

सह चित्तेन चेतनया वर्तते यः स सच्चित्तः । तेन सच्चित्तेन प्रतिवद्ध सबद्धस्तत्प्रतिवद्धः । सच्चित्तेन मिश्रं सवलं समिश्रं । अमिषवोऽनेकद्रव्यसधाननिष्पन्नः दुष्पको मन्दपक्क स चासा-याहारश्चेत्यतीचाराद्द्वैतीयेके द्वितीये स्वार्थे इक्षणं गुणव्रते जोगोपजोगपरिमाणस्थे हेया इति शेषस्तत्र सच्चित्तं कन्दमूल-फलादिः पृथिवीकायादिर्वा । इह च निवृत्तिविषयोक्तेऽपि सच्चित्तादौ प्रवृत्तावतिचाराग्निधानं व्रतसापेक्षस्यानाभोगातिक्रमादि-निवन्धनप्रवृत्त्या रूष्टव्यमन्यथा भङ्ग एव स्यात् । तत्रापि कृतसच्चित्तपरिहारस्य कृतसच्चित्तपरिमाणस्य वा सच्चित्तमधिकसच्चित्तं वाऽनाभोगादिना खादनं सच्चित्ताहाररूपं प्रथमोऽतिचारः । आहारशब्दस्तु दुष्पकाहार इत्यस्मादाकृष्यं सवध्यः एवमुच्यते-प्वप्याहारशब्दयोजना ज्ञाव्या १ सच्चित्तप्रतिवद्ध सचेतनवृत्ता-दि सवच्छे गृन्दादिः पक्कफलादिर्वा सच्चित्तान्तर्वोज खर्जूराभ्रा-दि तदाहारो हि सच्चित्ताहारवर्जकस्यानाभोगादिना सावद्या-हारप्रवृत्तिरूपत्वादतिचारः । अथवा बीजं त्यह्यामि सचेतन-त्वात्तस्य कटाहं त्वचेतनत्वाद्भङ्गयिष्यामीति धिया पक्क खर्जूरा-दिफलं मुखे प्रक्षिपत सच्चित्तवर्जकस्य सच्चित्तप्रतिवद्धाहारो द्वितीयः । २ । समिश्रोऽर्द्धपरिणतजवादिरेर्द्धकदाकिमवजिकपू-रचिर्नेटिकादिमिश्रं पूरणादिर्वा तिलमिश्रो यवधानादिर्वा एतदा-हारोऽप्यनाभोगातिक्रमादिनाऽतिचारः । अथवा सभवत्सच्चित्ता-वयवस्याऽपक्कफणिकादेः पिष्टत्वादिनाऽचेतनमिति बुद्ध्याहारः समिश्राहारो व्रतसापेक्षत्वादतिचारः इति तृतीयः । अग्निपव-सुरासौवीरकादिर्मांसप्रकारखण्डादिर्वा सुग मद्याद्यन्निस्पन्दिवृ-ष्यद्रव्योपयोगो वाऽयमपि सावद्याहारवर्जकस्यानाभोगादिनाऽ-तिचारः चतुर्थः । ४ । तथा दुष्पको ऽर्द्धस्विन्नपृथुकतन्दुलवचगोधू-मस्यूद्रमएरुकफणैरुक्कफलादिरेर्द्धिकप्रत्यवायकारी यावता चाशेन सच्चित्तस्तावता परलोकेऽप्युपहन्ति प्रयुक्तादेर्दुष्पकतया सजव-त्सचेतनावयवत्वात्पक्वत्वेनाऽचेतन इति श्रुञ्जानस्यातिचार इति पञ्चमः । ५ । केचित्तपक्काहारमप्यतिचारत्वेन वर्णयन्ति । अपक्कं च यद्गिनाऽसकृत एष च सच्चित्ताहारे प्रथमातिचारेऽन्तर्भ-वति तुच्छौपधिमङ्गणमपि केचिदतिचारमाहुस्तुच्छौपधयश्च मु-क्कादिकोमलशिम्वीरूपास्ताश्च यदि सच्चित्तास्तदा सच्चित्ताति-चार एवान्तर्भवन्ति । अथाग्निपाकादिनाऽच्चित्तास्तर्हि को दोष इति एव रात्रिभोजनमद्यादिनिवृत्तिष्वपि अनाभोगातिक्रमा-दिभिरतिचारा भावनीया । इत्यमतिचारव्याख्यानं तत्त्वावृत्त्या-द्यनुसारेण हेयम् । आवयवकपञ्चाशकषुत्यादिषु तु अपक्क-पक्कतुच्छौपधिमङ्गणस्य क्रमेण तृतीयाद्यतिचारत्वं दर्शितम् । तत्राक्षेपपरिहारवित्थम् । नन्वपक्कौपधयो यदि सचेतनास्तदा स-च्चित्तमित्यादिपदेनैवोक्तार्थत्वात्पुनर्वचनमसगतमथाचेतनास्तदा-

कोऽतिचारो निरवद्यत्वात्तद्भङ्गणस्येति सत्यम् किं त्वाद्यावती-चारौ सचेतनकन्दफलादिविषयावितरे तु शात्याद्यौपधिविषया इति विषयकृतो जेदोऽत एव मूत्रसूत्रे “अप्यत्रलिओसहिमक्खण-ये” त्याद्युक्तं ततोऽनाभोगातिक्रमादिनाऽपकौपधिमङ्गणमनिचारो ऽथवा फणिकादेरपक्कतया सभवत्सच्चित्तावयवस्य पिष्टत्वादि-नाऽचेतनमिदमिति बुद्ध्या जङ्गणं व्रतसापेक्षत्वादतिचारः । दु-ष्पकौपधिमङ्गणजावना तु पूर्वोक्तं तुच्छौपधिमङ्गणे त्वित्यं न तुच्छौपधयोऽपक्का दुष्पका सम्यक्पक्का वा स्युर्यदाद्यौ पक्का तदा तृतीयचतुर्थ्यातिचाराभ्यामेवास्त्योक्तत्वात्पुनरुक्त्यदोषः । अथ सम्यक्पक्कास्तदा निरवद्यत्वादेव कातिचारता तद्भङ्गणस्येति सत्यं किं तु यथाऽऽद्यद्वयस्योत्तरद्वयस्य च सच्चित्तत्वे समानेऽप्यनो-पधयोपधिकृतो विशेष एवमस्य सचेतनौपधिताभ्यां समानत्वेऽ-पि अतुच्छतुच्छत्वकृतो विशेषो दृश्यस्तत्र च कोमलमुक्कादिफली-विशिष्टतृप्त्यकारकात्वेन तुच्छा सच्चित्ता एवानाभोगादिना श्रुञ्जानस्य तुच्छौपधिमङ्गणमतिचारः । अथवात्सन्तावद्यज्ञीरुतया ऽच्चित्ताहारतान्युपगन्ता तत्र च यच्चृत्तिकारकं तदचित्तीकृत्यापि जङ्गयतु सचेतनस्यैव वर्जनीयत्वाच्च्युपगमाद्यत्पुनस्तृप्तिजनना-समर्थाअप्यौपधौर्वात्त्येनाचित्तीकृत्यं श्रुद्धे तच्चुच्छौपधिमङ्गण-मतिचारः । तत्र भावतो विरतेर्विगथित्वाद्भव्यतस्तु पादितत्वादि-ति पञ्चाशकवृत्तौ । अथ जोगोपजोगातिचारानुपसहरन् जोगोप-भोगव्रतस्य लङ्गणान्तरं तद्भङ्गान्त्रातिचारानुपदर्शयितुमाह ॥

अग्नी जोजनमाश्रित्य, त्यक्तव्याः कर्मतः पुनः ।

खरकर्म त्रिघ्नपञ्च, कर्मादानानि तन्मदाः ॥ ४ ॥

अग्नी उक्तस्वरूपा पञ्चातिचाराजोजनमाश्रित्य त्यक्तव्या हेया । अथ कर्मतस्तानाह-तत्र भोगोपभोगसाधनं यद्द्रव्यं तदुपार्जनाय यत्कर्म व्यापारस्तदपि जोगोपभोगशब्देनोच्यते कारणे फायोपचारात् इति व्याख्यानान्तरं पूर्वमुक्तमेव । ततश्च कर्मतः कर्माश्रित्य जोगोपजोगोत्पादकव्यापारमाश्रित्येत्यर्थः । पुनः खरकर्म यत्कर्म कोटपावनगुप्तिपावनान्दिरूपं तत्याज्यं तन्मदास्तस्मिन् खरकर्मात्यागद्वङ्गणे भोगोपभोगव्रते मदा अतिचारा त्रिघ्ना त्रिगुणिताः पञ्चदशेत्यर्थः । कर्मादानानि कर्मा-दानशब्दाख्या ज्ञान्ति शेषः कर्मणां पापप्रवृत्तीनामादानानि-कारणानीति कृत्वा तेषु त्यक्तव्या इति पूर्ववित्यान्वयः । ४०१ अग्निः । अधुना कर्मतो यद् व्रतमुक्तं तदप्यतिचाररहितमनुपाद-नीयमित्यतोऽस्यातिचारानभिधित्सुराह ।

कम्मओणं समणोवामएणं उमाइं पन्नरसकम्माटाणाइं जाणिअव्वाइं न समायरिअव्वाइं तंजहा उगावकम्मं १ इण-कम्मं २ सार्कीकम्मं ३ जाडीकम्मं ४ फोडेकम्मं ५ अंतवाणि-ज्जे ६ अक्खवाणिज्जे ७ रसवाणिज्जे ८ केसवाणिज्जे ९ विमवाणिज्जे १० जंतपीडणकम्मं ११ निलठणकम्मं १२-दवग्गिदावणया १३ मरदहतलावमोसणया १४ अमईपो-सणया ॥ १५ ॥ आव० ६ अ०

(सूत्रव्याख्या उगावकम्मादिषु शब्देषु)

उपभोगपरिचोमाड (ति) रित्त-उपभोगपरिचोमातिरित्त-न० उपभोगविषयभूतानि यानि उच्यन्ति स्तानप्रक्रमे उपभोगकोट-तनकावकादीनि जोजनप्रक्रमेऽशनपानादीनि तेषु यदनिरक्तम-धिकमात्मादीनामनर्थक्रियासिद्धावप्यविपिप्यते तदुपभोगपरि-भोगातिरित्तम् । आत्मोपभोगानिरित्ते, तदुपचारात्प्रमादव्रता-

उवभोगपरिभोगादिरिति

तिचारे, नेन आत्मोपभोगातिरिक्तेन परेषां स्नानभोजनादिरतर्ध-
दणो भवति । अयं च प्रमादव्रतस्यैवातिचार इति । उपा० १ अ० ।
उवभोगपरिभोगाद्भेग-उपभोगपरिभोगातिरेक-पुं० उपभो-
गपरिभोगयोरतिरेकः । अधिकमुपभोगपरिभोगातिरेकः । प्रमा-
दचरितस्यातिचारे, इह किञ्च स्वोपयोगिभ्योऽधिकानि ताम्बू-
लमादकमएककादीन्युपभोगाङ्गानि तरागादिषु न नेत-
व्यानि अन्यथा हि विहादयस्तानि प्रज्जते ततश्चात्मनो निरर्थक-
कर्मयन्त्रादिदोष । अयमपि विषयात्मकत्वात् प्रमादचरितस्याति-
चारः । घ० २० । श्रा० ।

उवभोगत्त-उपभोग्यत्व-न० उपभोगयोग्यतायाम् । स० ।

उवमा-उपमा-स्त्री० उपमानमुपमा-उप-मा-भावे-अ-अ-नेन
गवयेन सदृशो गौरिति सादृश्यप्रतिपत्तिरूपे प्रमाणज्ञेदे, ॥ उक्तं
च ॥ “ गां दृष्ट्वाऽयमरण्येऽन्यं, गवयं वीक्षते यदा । भूयोऽव-
यवसामान्य-जाज वर्तुलकण्ठकम् ॥ १ ॥ तस्यामेव त्ववस्थाय-
यदि ज्ञानं प्रवर्तते । पशुनैतेन तुल्योऽसौ, गोपिएरु इति सोपमेति
॥ १ ॥ ” श्रुतादिदेववाक्यसमानार्थोपवृत्तमने, संज्ञासङ्गिसम्बन्ध-
ज्ञाने च । स्या० ४ ग० ॥ उपमीयतेऽनेन दार्ष्टान्तिकोऽर्थ इ-
त्युपमा । ट० १ अ० । सूत्र० । शकस्यदेवेन्द्रस्य देवराजस्य प्रथमा-
प्रमदिप्याम् । स्या० ५ ग० । खाद्याविशेषे, । जी ३ प्रति० । इदा-
नीमदृश्यमाने प्रश्रव्याकरणानां प्रथमेऽप्ययने च । स्या० १० ग० ।

उवमाण-उपमान-न० उपमीयतेऽनेन दार्ष्टान्तिकोऽर्थ इत्युपमानम्,
दृष्टान्ते, । द० १ अ० । प्रसिद्धसाधर्म्यात्साध्यसाधने, यथा गौ-
गवयस्तथा । सूत्र० १ श्रु० १२ अ० । उपमानोपमेययोरव्यक्तत्वे
सादृश्याद्यमने, । सम्म० । (औपम्यज्ञेदा ओवम्म शब्दे
घञ्यन्ते) ॥

उपमानस्य प्रमाणान्तरताविचारः ॥ उपमानमपि प्रमाणान्तरं
नस्य लक्षणं यथा “ दृश्यमानादृदन्यत्र, विज्ञानमुपजा-
यते । साध्यदृश्योपाधिर्नैकरूपमानमिति स्मृत ” यथोक्तमुपमान-
मपि सादृश्यादसिद्धिरेऽर्थे बुद्धिमुत्पादयति यथा गवयदर्शनं
गोस्मरणस्येति अस्यायमर्थः येन प्रतिपात्रा गौरुपलब्धो न गवयो
नचातिदेववाक्यं गौरिव गवय इति श्रुत तस्यादृश्यां पर्यटत-
गवयदर्शने प्रथमे उपजायते परोक्षगवि सादृश्यज्ञानं यद्युत्पद्यते
अनेन सदृशो गौरिति तदुपमानमिति । तस्य विषय सादृश्य-
विशिष्टः परोक्षो गौस्तद्विशिष्ट वा सादृश्यं च वस्तुनृत्तमेव य-
दाह । “ सादृश्यस्य च वस्तुत्व, न शक्यमववाधितुम् । ज्ञयो-
ऽयवयवसामान्य-योगो जात्यन्तरस्य तदिति ” अस्य चानधिगता-
धाधिगन्तव्या प्रामाण्यमुपपन्नं यतो गवयेन प्रत्यक्षेण गवय-
प्य विषयीकृतो न पुनरमनिहितोऽपि सादृश्यविशिष्टो गौ नद्वि-
शिष्ट वा सादृश्यम् । यद्यपि तस्य पूर्वं गौगिति प्रत्यक्षमृत्त-
म्यापि गवयोऽत्यन्तमप्रत्यक्षं ण्वेति कथं गवि तदपेक्षं
नन्मादृश्यज्ञानम् । तदेवं गवयसदृशो गौरिति प्रागप्रतिपत्तेरन-
धिगताधाधिगन्तुपगेजे गवयदर्शनात् सादृश्यज्ञानम् । तदुक्तं, “ त-
न्माद्यन्मयने तन्मात्, सादृश्येन विशेषित । प्रमेयमनुमान-
स्य, सादृश्यं वा तदन्विते ॥ प्रत्यक्षणावबुद्धेऽपि, सादृश्ये गवि
च स्मृते । विशिष्टस्यान्यतो भिन्ने-रूपमानप्रमाणता ॥ प्रत्यक्षेऽपि
यथादेवे, स्मर्यमाणे च पर्येके । विशिष्टविषयत्वेन, नानुमानाप्र-
माणतेति ” न चेदं प्रत्यक्षं परोक्षविषयत्वात् सविकल्पकत्वाच्च ।
नाप्यनुमानं हेतुजायात् । न च स एव दृश्यमानो गवयविशेष-
तदृगतो वा सादृश्य हेतुरुभयस्यापि धर्मिणा सह प्रतिघन्याभा-
षाप्रचाप्रतिषेधो हेतुनिप्रमत्तात् न च गोमत्त्व सादृश्यं गौरा-
हेतु प्रतिशार्थकदेवात्वात् न च सादृश्यमात्रं प्राक् प्रमेयेण सम्यक्

प्रतिपन्नं नवान्वयप्रतिपत्तिमन्तरेण हेतोः साध्यप्रतिपादकत्व-
मुपलब्धं तदेवं गवार्थदर्शने गवय पश्यतः सादृश्येन विशिष्टे
गवि पक्षधर्मत्वग्रहणं सम्बन्धानुस्मरणं वान्तरेण प्रतिपत्तिरूप-
जायमाने नानुमानेन्तर्भवतीति प्रमाणान्तरमुपमानम् । तदुक्तं “ न
चेतस्यानुमानत्वं, पक्षधर्माद्यसंभवात् । प्राक् प्रमेयस्य सादृश्यं,
न धर्मत्वेन गृह्यते ॥ गवयं गृह्यमाणं च, न गवार्थानुमापकम् । प्रति-
क्षार्थकदेशत्वा-भोगतस्य न विद्मतः ॥ गवयश्चापि सम्बन्धा-शा-
गोद्विद्मत्वमृच्छति । सादृश्यं न च पूर्वेण, पूर्वं दृष्टं तदन्वये ॥ पक्ष-
स्मिन्नपि दृश्येऽर्थे, द्वितीया पश्यतो वने । सादृश्येन सदैकस्मि-
स्तदैवोत्पद्यतेमिति रिति ” नैयायिकाः श्रूयमाणत्वात्प्रमाणमिदं धति
प्रसिद्धसाधर्म्यात्साध्यसाधनमुपमानमिति । अत्रोपमानमिति-
द्वयनिर्देशः प्रसिद्धसाधर्म्यादित्यागमपूर्विकाप्रसिद्धिः दर्शिता
आगमस्तु यथा गौस्तथा गवय इति एव प्रसिद्धेन साधर्म्यप्रसि-
द्धेः संस्कारवान् पुरुषः कदाचिदरण्ये परिभ्रमन् समानमर्थं
यदा पश्यति तदा तज्ज्ञानादागमाहितसंस्कारप्रयोजसद्गत-
स्मृतिर्गोसदृशो गवय इत्येवं रूपा स्मृति सहायन्धियार्थसङ्कि-
पेण गोसदृशोऽयमिति ज्ञानमुत्पाद्यते तच्चन्द्रियार्थसङ्किर्षजत्वात्
तज्जनकत्वेनास्य प्रत्यक्षप्रमाणताप्रसक्तेः । न च शब्देन सादृश्यं यथो-
क्तमुत्पादयते तच्छाब्दप्रसज्यते अव्यपदेश्यपटाध्याहारात् अव्य-
ञ्चिचार्यादिपदानां तु पूर्ववद्व्यवच्छेदो दृष्टव्यः । नन्वेवमप्यनुमाने
प्रसङ्गस्तस्य यथोक्तफलजनकत्वाद् विनाभावसम्बन्धस्मृतिपूर्वक-
स्य परामर्शज्ञानस्य विशिष्टफलजनकत्वेनानुमानत्वावाप्तेः प्रकृतज्ञा-
नमविनाभावसम्बन्धस्मृतिपूर्वकं गोसदृशस्य गवयशब्दवाच्यत्वे-
नान्यस्याप्रसिद्धत्वात् गोसदृशगवयशब्दः सङ्घेति आगमात्प्रती-
तिरिति चेत् न तस्य सङ्घिधीयमानगोसदृशपिएरुविषयत्वेना-
प्युपपत्तेर्निश्चितश्चान्वयः साध्यप्रतिपत्तिः । न च तदोपलब्धमाना-
ज्ञोसादृश्यपिएरुद्वयतिरिक्तः गोसदृशसद्भावनिश्चायकः प्रमा-
णमस्ति न चात्र व्यतिरेकी हेतुः समस्ति सपक्षासत्वप्रतिपादक-
प्रमाणाजावात् अतो नाविनाभावसंबन्धानुस्मृतिः । व्याप्तिरहितेऽपि
चागमे गोसदृशो गवय इति सकृदुच्चारिते उत्तरकाद्वगोसदृश-
पदार्थदर्शनात् अयं स गवयशब्दवाच्य इति प्रतिपत्तिर्भवतीति
नानुमानमेतत् संज्ञासङ्गिसम्बन्धज्ञानत्वागमकं न भवत्येव श-
ब्दस्य तज्जनकस्य तदाऽजावात् शब्दजनितं च शब्दप्रमाणमि-
तिव्यवस्थितं प्राक् शब्दप्रतीतत्वाच्छाब्दमिति चेन्ननुमानस्या-
प्येवमभावप्रशक्तिः अग्निसाम्यस्य प्राग् प्रत्यक्षेण प्रतीतत्वात्
न ह्यप्रतीते महानसादावग्निसामान्ये अनुमानप्रवृत्तिरिति अप्र-
तीतार्थाप्रतिपादकत्वादानुमानं न प्रमाणं भवेत् । न च विशिष्ट-
देशाद्यवच्छेदसाधकसाधकत्वेनास्या प्रामाण्यमितरत्रापि समान-
त्वात्तथाहि सङ्घिधीयमानपिएरुविषयत्वेन स्वप्रतिपाद्यमिदं
प्रतिपादयति आगमस्त्वसङ्घिहितपिएरुविषयत्वेन न चागमात्
संज्ञासङ्गिसंबन्ध प्रतीयते तत् सारूप्यमात्रप्रतीतेर्यत्र शब्दस्यैव
साधकतमत्व तदेव शब्दः फलं न च विप्रतिपत्त्यधिकारेण संज्ञास-
ङ्गिसंबन्धज्ञाने एतत्समास्ति प्रत्यक्षफलं तु न भवत्येवैतत् संज्ञास-
ङ्गिसंबन्धस्येन्द्रियेणासङ्घिर्षत् । न च सङ्घिर्षश्चेन्द्रियाविषय-
त्वात्तस्य तदेव संज्ञासङ्गिसंबन्धप्रतिनियतरूपं फलं यतः
समुपजायते तदुपमानं आह च सूत्रकारः साध्यसाधनमिति
साध्यं विशिष्टं फलं तस्य साधनं जनकं यत् तदुपमानं एव सा-
ध्यज्ञानवत्सारूप्यस्याप्यमानत्वं न पुन संज्ञासङ्गिसंबन्ध-
ज्ञानस्य फलाभावात् न च हेयादिज्ञानमस्य फलं प्रत्यक्षादिफल-
त्वात् । तथा हि हेयादिज्ञानं पिएरुविषयं तच्चन्द्रियार्थसङ्घिर्षा-
दुपजायते यथा प्रत्यक्षफलमनुमानं विशिष्टफलजनकत्वादेव

प्रमाणान्तरानिष्पाद्यविशिष्टपञ्चजनकत्वात् प्रमाणान्तरमुपमानम्
 अत्र प्रतिविधानम् ॥ उपमानस्य त्वपूर्वार्थाधिगन्तृत्वाभावात् प्रा-
 माण्यमेव न स भवति नन्वस्यापूर्वार्थविषयता प्रागुपदर्शितैव स-
 त्यमुपदर्शिता नतु युक्ता तथा हि तस्य विषयः सादृश्यादिविशि-
 ष्टो गौस्तद्विशिष्टं वा सादृश्यमुपदर्शितं तच्च भूयोऽवयवसामान्य-
 योगज्ञकणप्रतिपादितं न च सामान्यं तद्भूयो वा वस्तु सन्नव-
 तीति प्रतिपादितं तत्सद्भवेऽपि प्रत्यक्षविषयतया परैस्तत्स्येष्टिः क-
 थमुपमानगोचरत्वेनागृहीतार्थग्राहित्वं प्रामाण्यनिबन्धनं ज्ञेयं
 सादृश्यज्ञानस्य चोत्पत्तावयं क्रमं पूर्वं तावद् गोगवययोर्विषाणि-
 त्वादि सादृश्यं गवि प्रत्यक्षतः प्रतिपद्यते पश्चात् गवयदर्शनान-
 न्तरं यद्विषाणित्वादि सादृश्यं पि एकेऽस्मिन्पुत्रभ्यते मया तत्
 गव्यप्युपलब्धमिति स्मरति तदनन्तरं गवि विषाणित्वादि सादृ-
 श्यप्रतिसन्धानं जायते अनेन पि एकेन सदृशो गौरित्येवं च स्मरति-
 मेतत् ज्ञानं कथं प्रमाणं ज्ञेयं । यदि च गवि प्रत्यक्षेणोभयगत
 विषाणित्वादि सादृश्यं प्राग् न प्रतिपन्नं भवेत् प्रतिपन्नमपि यदि
 विस्मृतं ज्ञेयं तदा गवयदर्शने सत्यपि परोक्षे गवि नैव सादृ-
 श्यज्ञानमुपजायेत अतो विषाणित्वादि सादृश्यं पूर्वमेव गवि प्रत्य-
 क्षेणावगतमिदानीं गवयदर्शनात् तत्रैव स्मर्यते तन्न गृहीतग्राह-
 णात् सादृश्यज्ञानं प्रमाणम् । अथ पूर्वप्रत्यक्षेण गोगतमेव सादृ-
 श्यमवगतं गवयदर्शनेन तु तद्गगनमेवोभयगतसादृश्यप्रतिपत्ति-
 स्तु गवयदर्शनानन्तरं सादृश्यज्ञाननिबन्धनति श्रुत्वा गृहीतग्राहितया
 प्रमाणमुपमानम् । असदेतत् पूर्वमुभयगतसादृश्यप्रतिपत्तौ गवय-
 दर्शनानन्तरमप्यप्रतिपत्तिस्तदनुसन्धानप्रतिपत्तेरप्यसंज्ञवात् । न
 हि गवयपि एतद्दर्शनानन्तरं प्रागप्रतिपत्ते तत्सादृश्येऽथवापि एके अनेन
 सदृशोऽथवा प्रतिपत्तिः कदाचिदपि भवति तस्मात् प्रागप्यक्तावग-
 तसादृश्ये प्रतियोगिग्रहणाद्भवहारमात्रप्रवृत्तिरेव तदा प्राक् तद्-
 प्रवृत्तिः प्रतियोग्येकत्वात् तस्य चान्नादिव्यवहारवत् न च तत्
 प्रामाण्यं युक्तप्रमाणमित्याभावात्प्रशक्तेः एव धूमदर्शनास्मर्यमा-
 णान्निबन्धितयाऽध्यक्षानवगतप्रदेशे तदयोग्यवच्छेदमवगम-
 यन्ती प्रतिपत्तिरुपजायमानाऽनुमितिः प्रमाणतां यथा समासा-
 दयति न तथा सादृश्यप्रतिपत्तिः गवाख्यधर्मिप्रतिपत्तिकाल एव
 चूयोऽवयवसामान्ययोगज्ञकणस्य सादृश्यप्रतिपत्तेस्तेन प्रत्य-
 क्षेऽपि यथादेश इत्यादिवचनमुक्ततया व्यवस्थितम् । किं च ।
 यदि सादृश्यज्ञानं गृहीतग्राहित्वेऽपि व्यवहारमात्रप्रवर्तनात्
 प्रमाणं तर्हि वैसादृश्यज्ञानमपि सप्तमं प्रमाणं भवेत् दृश्यप-
 रोक्षे सादृश्यधीरप्रमाणान्तरं यदि वैधर्म्यमर्हति तर्ह्यवम-
 व्येयं प्रमाणं किं न सप्तमम् । तथा सोपानद्वारात् कामत
 प्रथमाक्रान्तं पश्चादाक्रान्तादीर्घं महत् नृस्व चेत्याद्यनेकं—
 प्रमाणं प्रसक्तमिति कुतः प्रमाणपदकवादं सग्नो भवेत् ।
 दृश्यमानव्याप्तेषु चेद् दृष्टज्ञानं प्रमाणान्तरं तत् पूर्वमस्मादि-
 त्यादिप्रमाणान्तरमिष्यताम् । अप्रमाण्ये चास्य पक्षधर्म-
 त्वाद्यभावप्रतिपादनं सिद्धसाधनमेवाप्रमा वा प्रमाणस्या-
 नुमानत्वात्तन्भुपगमाद् । यदा च प्रत्यक्षेण प्रतिपत्तेऽपि गवा-
 ध्वादौ भूयोऽवयवसामान्ययोगं तद्वियोगवाच्यं मूढं सादृ-
 शासदृश्यव्यवहारं न प्रवर्तयति तदा विषयदर्शनेन विषयिणो
 व्यवहारस्य साधनात् वैरुप्यसद्भावादनुमानप्रमाणता सम-
 न्त्येव तथा हि गवाश्वादौ विषाणाद्यवयवसामान्ययोगसि-
 द्वियोगो वा प्रागुपलब्ध इदानीं स्मर्यमाण इति नास्ति तदा
 हेनो प्रवृत्तिव्यवहारविषयश्च एवार्थोऽत्र दृष्टान्तोऽस्तीति
 नान्वयव्यतिरेकयोरप्यभावस्ततो न वै तस्यानुमानन्यमित्या-
 दिपक्षधर्मत्वाद्यसंभवप्रतिपादनमसंगतव्यवहारसाधनपक्ष-
 धर्मत्वादेः प्रसाधनाद्यैवाधिकोपवर्णितमप्युपमानमनधिगता-

र्थाधिगन्तृत्वाभावात् प्रमाणं न भवति तथा हि यथा गौस्तथा
 गवय इति वाक्याद् गौसदृशार्थसामान्यस्य गवयशब्दवा-
 च्यताप्रतिपत्तेरन्यथा विसदृशमहिष्याद्यर्थदर्शनादप्ययं स ग-
 वय इति संज्ञासंज्ञिसवन्धप्रतिपत्तिः किं न भवेत्तस्माद्यथा
 कश्चिदङ्गुली कुण्डली छत्री स राजेति कुतश्चिदुपपत्त्या-
 द्वादमिदमर्थदर्शनादयं स राजेति प्रतिपद्यते न चासौ प्रति-
 पत्तिः प्रमाणमुपवाक्यादेवाङ्गुलीदमिदमर्थस्य राजशब्दवा-
 च्यत्वेन प्रतिपन्नत्वात् तथेहापि यथा गौस्तथा गवय इत्यनि
 देशवाक्यात्सवन्धमवगत्य गवयदर्शनात्संकेतानुस्मरणे स-
 त्ययं स गवयशब्दवाच्योऽर्थप्रतिपत्तेरप्रमाणमुपमानम् । यदि
 पुनरतिदेशवाक्यात्सवन्धप्रतिपत्तिर्नाभ्युपगम्यते पश्चादप्ययं
 स गवयशब्दवाच्यस्तथाऽपि प्रत्ययो न स्यात्तदपरनिमित्ता-
 भावात् दृश्यते च तस्माद्गृहीतग्रहणाद्दे प्रमाणम् । अथा-
 तिदेशवाक्यात् पूर्वोद्गात्सदृशार्थस्य गवयशब्दवाच्यता सा-
 मान्येन प्रतीता गवयदर्शनानन्तरं तु गवयविशेषं तच्छब्दवा-
 च्यत्वेन पूर्वमप्रतीतं प्रतिपद्यत इति न गृहीतग्राहिता असदे-
 तत् सस्नेहितगवयविशेषविषयस्य ज्ञानस्य प्रत्यक्षतयोपमा-
 नत्वानुपपत्तेर्गवयदर्शनोत्तरकालभावि त्वय स गवयशब्दवा-
 च्योऽर्थ इति तज्ज्ञानं तत्प्रत्यक्षवलोत्पन्नत्वात् स्मृतिरेव न
 प्रमाणम् । किं च गवयविशेषस्य गवयशब्दवाच्यता यद्य-
 तिदेशवाक्यात् प्रतिपन्ना कथं तर्हि गवयविशेषदर्शनं उपजाते
 कस्मादस्य तच्छब्दता यस्यैवार्थस्य सवन्धग्रहणकाले येन
 सह संबन्धोऽनुभूतस्तस्यैवार्थस्य तेन सह संबन्धे तच्छब्द-
 वाच्यता कालान्तरेऽपि दृश्यते ततः सामान्येन संकेतकाल एव
 संबन्धं प्रतीतं पश्चाद्गवयदर्शनं उपजाते संकेतमनुसृत्यायं
 स गवयशब्दवाच्योऽर्थ इति प्रतिपद्यते इत्यभ्युपगन्तव्यमेतेनो-
 पयुक्तोपमानस्तु तुल्यार्थग्रहणे सति विशिष्टविषयत्वेन सवन्धं
 प्रतिपद्यत इत्यपि निरस्तं विशेषस्य संकेतकालानुभूतस्य
 व्यवहारकालानुगमादवाच्यत्वाच्च । यश्च शब्दप्रभवप्रतिप-
 त्तावर्थं प्रतिभाति स एकशब्दवाच्यो न त्वद्विशेषस्तत्र
 प्रतिभालक्षणज्ञाने श्रंसतस्तत्र शब्दस्याप्रतिभासनात् विशेष-
 शब्दवाच्यतायामसौ गवयशब्दवाच्य इति विशेषस्य वाच्य-
 प्रतिपत्तिः सादृश्यविकल्पयोरेकीकरणाद् भ्रान्तिरन्यापूर्वानु-
 द्भृताकारपरामर्श इति दृश्येयमसौ गवयशब्दवाच्य इति प्रति-
 पत्तिः कथं भवेत्तिदेशवान्यश्रवणसमये विशेषे सवन्धाप्र-
 तिपत्तेः प्रतिप्रत्यभ्युपगमे वा विशेषेऽपि सामान्यत्वस्मृतिरे-
 वेति कुतः प्रामाण्यमुपमानस्य । यद् गौरिव गवय इति
 गोगवययोरातिदेशवाक्यात्सादृश्यमात्रप्रतिपत्तिः संज्ञासंज्ञि-
 संबन्धप्रतिपत्तिस्तूपमानात्तदप्यसमीक्षिताभिधानं यतो गव-
 यदर्शनानन्तरमयं स गवयशब्दवाच्य इति प्रतिपत्तिरुपजा-
 यते इयं च तावदध्यक्षप्रतिपत्तिः फलश्रुत्यातिदेशवाक्यस्य
 प्रभ्रष्टसंस्कारस्य वा तत्सदभावेऽप्यस्यानुत्पत्तेर्विशेषश्चाध्यक्ष-
 विषयत्वानभ्युपगमाच्च अतिदेशवाक्यस्मरणसहायस्य गवय-
 दर्शनस्य तत्प्रतिपत्तिजनकत्वे स्मर्यमाणशब्दवाच्यत्वमि-
 त्यतिदेशवान्यमेव तज्जनकमभ्युपगतं भवेत् न दर्शनं न हि
 यत्राध्यक्षप्रवृत्तिमत्तत्र शब्दस्मरणसहितमपि प्रवर्तते यथा
 चक्षुर्दानं गन्धस्मरणं सहायपरिमत्प्रतिपत्तावतिदेशवान्याच्च
 संबन्धाप्रतिपत्तावपरस्य तत्प्रतिपत्तिर्निमित्तस्याभावात् अथ
 स गवयशब्दवाच्य इति पूर्वानुभूतपरापरं प्रतिपत्तिर्न
 स्यादपि त्वय गौदृश इत्येव भवेत् न चतत्प्रतिपत्तिरन्यथानु-
 पपन्नैव प्रमाणान्तरमुपमान्यमेतत्प्रतिपत्तिजनकं प्रकृतनीयं
 य कुण्डली स राजेति श्रंतातिदेशवाक्यस्य न दर्शनानन्तरमयं

उवमाण

स राजशब्द वाच्य इति प्रतिपक्षे रप्युपमानफलत्वप्रसक्तेः
अथात्र न च्छब्दवाच्यता इत्यतिदेशवाक्यादेव प्रतिपक्षेति
नातिप्रसक्तित्वाद् गौरिव गवय इत्यतिदेशवाक्याद् गोसदृ-
शार्थस्य गवयशब्दवाच्यतापि प्रतिपक्षेति नोपमानप्रमाण-
फलता अयं स गवयशब्दवाच्य इति प्रतिपक्षेः । तस्मात्
स्मृतिरूपत्वादन्याः प्रतिपक्षेनैतस्या जनकस्य प्रमाणतेति
अनुमानान्तर्भावप्रतिपादनं न दोषायेत्यलमतिविस्तरेण ॥
सम्म० । सूत्र० ।

उवमादोस-उपमादोष-पुं० हीनाधिकोपमाभिधानलक्षणं सू-
त्रदोषे, आ० म० द्वि० । यत्र हीनोपमा क्रियते यथा मेरु सर्प
पोपमः । अधिकोपमा वा क्रियते यथा सर्पपो मेरुसन्निभः ।
अनुपमा वाऽभिधीयते यथा मेरु समुद्रोपम इत्यादि । अनु० ।
विशे० । यथा काञ्चिकमिव ब्राह्मणस्य सुराऽपेया ॥ वृ० १ उ० ।

उवमिय-उपमिन-त्रि० उप-मि-क । सादृश्यानुबोधिनि, यथा
चन्द्रवन्मुखं तस्य चन्द्रसादृश्यानुयोगित्वात् ॥ वाच० ॥
उप-मि-भावे निष्ठाप्रत्यय । उपमाने, विशे० ॥ उपमीयतेऽ-
नेनोपमितम् बाहुल्यकात्करणे निष्ठाप्रत्यय । उपमाकरणे, क्लृ-
प्तोपमिते क्लृप्तोपमितम् । आ० म० प्र० ॥

उवयाड्य-उपयाचित-त्रि० कर्मणि क । उपगम्य प्रार्थिते, जावे
क । उपगम्य याचते, न० देवाराधने, स्था० १० ठा० । पूजाच्यु-
पगमपूर्वकप्रार्थने, ज्ञा० = अ० ।

उवयाण-उपयान-न० सामीप्येन गमने, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

उवयार-उपचार-पुं० उपचरणमुपचारः । उप-चर-घञ् ।
ग्रहणे, अधिगमे, "उवयारसदृसंपञ्चयत्य एगद्विया जणंति ।
उवयारोत्ति वा अहीनं ति वा आगमियंति वा गृहीतंति वा एगद्विं"
। नि० चू० १ उ० । चिकित्सायाम् । पूजायाम्, पंचा० ६ विव०
कल्प० । ज्ञा० । औ० । रा० । देवतापूजायाम्, प्रश्न० सं० ३ द्वा०
पञ्चवर्षसरसुरामिसुक्कपुष्पुंजोवयारकक्षिते " चं २० पाहु० ।
आराधनाप्रकारे, द० ए अ० । सुखकारिक्रियाविशेषे, प्रव० ६
द्वा० । अन्यक्रियाकक्षापे, पा० ११ विव० । ब्रह्मणायाम्, उ० ७
अभ्या० । लक्षणयः । अकार्यन्यागेनाऽन्यार्थवाधने, असदारोपे,
अष्ट० । उपचरणम, प्रवर्मणि, उ० ७ अत्या० । यथा—

जा तेषु धम्ममहा, मो उवयारेण निच्छण्ण इहं ।

जड सीड मद्मीहं, पाहुणुवयारओ सन्त्य ॥ एए ॥

यस्तेषु तन्त्रान्तरीयधर्मेषु धर्मशुद्धः स उपचारेणापरमार्थेन
निश्चयेनात्र जितशान्ते कथं यथा सिंहशब्दः सिंहे व्यवस्थित
प्रधान्येनोपचारतः उपचारेणान्यत्र माणवकादौ यथा सिंहे मा-
त्यक उपचारनिमित्तं च शौर्यकौर्यादय धर्मे त्वर्हिसाद्यानि-
यानादय इति गायार्थः ॥ दश० १ अ० । व्यवहारे, स्था० ४
उ० । "णिउणउत्तेवयारु मला" विपा० १ अ० । उपचरितव-
स्तु-यवहारे, यो० वि० । शोकव्यवहारे, ज्ञा० १ अ० । जे० । आ-
रेणे, आ० म० द्वि० । कल्पनायाम्, विशे० ।

उवयारग्रा-उपचारतम-अयं० कल्पनामाप्रेणेत्यर्थे, "उवयार-
ग्रां शिस्तम्न विणिगमणं मन्वओ नत्थि " विशे० ॥

उवयारग-उपचारक-पुं० प्रतिज्ञागर्के, नि० चू० ११ उ० ।

उवयारग-उपचारग-न० उपचरणमुपचारं नेनोपचारेण कर-
त नृत्तनेदमप्रम् । भावाप्रे नि० चू० १ उ० । (नदृश्यान्या अग-
रन्ते उक्त)

उवयारग-उपचारग-न० औपचारिके प्रयोगे मुखप्रतिपे-

धेत प्रत्यवस्थानरूपे गृह्येदे, यथा मञ्जाः क्रोशन्ति इत्युक्ते पर
प्रत्यवतिष्ठते कथमचेतना मञ्जाः क्रोशन्ति मञ्चस्थास्तु पुरुषा-
क्रोशन्ति । स्या० ।

उवयारमित्तग-उपचारमात्रक-न० लोकोपचारे एव केवले,
"उवचरइ कोणतितो, अहवा उवयारमित्तगं एइ" वृ० १ उ० ॥

उवयारसय-उपचारशत-न० औपचारिकवचनचेष्टादिशते,
" उवयारसयधंरणपउत्ताओ " । तं० ।

उवयारोवेयत्त-उपचारोपेतत्व-न० अप्राम्यतारूपे तृतीये सत्य-
वचनातिशये, स० । औ० ।

उवयाद्वि-उपजालि-पुं० द्वारवत्यां वसुदेवस्य धारण्यामुत्पन्ने
जालिभ्रातरि, सच द्वारवत्यां नगर्यां वसुदेवस्य धारण्यां
देव्यां जातः पञ्चाशत्कन्याभिः परिणीतोऽरिष्टनेमैरन्तिके प्रव-
जितः द्वादशाङ्गान्यधीन्य षोडशवर्षपर्य्यायो मृतः शशुञ्जये
सिद्धः । शेषं यथा गौतमस्य इत्यन्तकृद्दशासु चतुर्थवर्गे द्वि-
तीये अध्ययने प्रतिपादितम् । अन्त० ४ अ० ॥ राजगृहे
नगरे श्रेणिकस्य राज्ञो धारण्यां देव्यामुत्पन्ने पुत्रे च । स च
राजगृहे श्रेणिकस्य धारण्यां जातः अष्टकन्याः परिणयितः
श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके प्रवजितः एकादशाङ्गा-
न्यधीत्य षोडशवर्षाणि श्रामण्यपरिपाकं प्राप्य कालं कृत्वा
वैजयन्ते विमाने देवतयोपपन्नं द्वात्रिंशत्सागरोपमाणि शि-
तिं परिपाल्य महाविदेहे सेत्स्यतीति अनुत्तरोपपातिकदशा-
सु प्रथमे वर्गे द्वितीयेऽध्ययने सूत्रितम् । औ० ॥

उवरड-उपरति-स्त्री० उप-रम्-किन्-विरतौ, स्था० १ ठा० ।
आच्चा० । स० ।

उवरम-उपरम-पुं० उप-रम्-घञ्-अवृद्धिः । उपरमणमुपरमः ।
नियमे, विशे० धिरमे, दर्श० ।

उवरय-उपरत-त्रि० उप-रम्-क । निवृत्ते । कल्प० । स्था० ।
उत्त० । " न हरे पाणिणं पाणे, मपवेराउ उवरय " उपरतो
निवर्तितः । उत्त० ६ अ० । प्रायः सावययोगेभ्यो निवृत्ते,
आव० ४ अ० । " उवरया मेहुणा उ " उपरता मैथुना-
द् धर्मात् अष्टादशविकल्पब्रह्मोपेता । आच्चा० २ श्रु० । उप
सामीप्येन रत । व्यवस्थिते, " एत्थोवरय मेहावी सव्व पा-
वं कम्मं भोसेत्ति " आच्चा० १ श्रु० ३ अ० २ उ० । " एत्थो
वरय तं भोसमाणे अय सधीति अइक्खु " अत्रास्मिन् साव-
यारम्भे कर्त्तव्ये उपरतः संकुचितगात्रः । अत्र चार्हते धर्मे
व्यवस्थिते उपरतः पापारम्भात् । आच्चा० १ श्रु० ५ अ० ।

उवरयदंड-उपरतदाह-पुं० प्राणिन आत्मानं वा दण्डयती-
ति दण्डः । स च मनोवाक्कायलक्षण उपरतो दण्डो येषान्ते
तथा । निवृत्तदण्डेषु, "उवरयदंडेषु अणुवरयदंडेषु वा सोव-
हिपसु वा गिरुवहिपसु वा " आच्चा० १ श्रु० ४ अ० १ उ०

उवयमहुण-उपरतमैथुन-त्रि० मैथुनाउपरते, " से हुण्परिणा
समयम्मि वट्टइ गिरास से उवरयमेहुणे चरे " आच्चा० १ श्रु०

उवरग-उपराग-पुं० उप-रञ्-घञ्-उपरञ्जने, ग्रहणे, "ससि-
रविगहोवरागविसमेसु" प्रश्न० २ द्वा० । " चंदसुरोवरागो
गहणं भस्सइ " आव० ४ अ० । स्या० । (गहणशब्दे वक्तव्य-
ता वक्ष्यते)

उवरि-उपरि-अव्य० अप्रे इत्यर्थे, " मंदरचूलियाणं उवरि
चत्तारि जोयणाइं " स्या० ४ ठा० । उत्तरकाले, " गहणाउ-
वरि पयत्तो " अ० ० अधि० । उपरिष्ठादर्थे, "उक्किट्टवण्णोव-
रिस्वप्परणवियरुयस्स " पंचा० २ विव० । म० । प्रश्ना० ।

उवरिजासा-उपरिजाषा-स्त्री० गुरोर्भाषणान्तरमेव विशेष-
भाषणरूपायां भाषायाम्, “ अंतरभासाए उवरिभासाए ज
किंचि ” घ० २ आधि० ।

उव (प) रिम-उपरितन-त्रि० ऊर्द्धभवे, स्था० १० डा० ।

उवरिमउवरिमगेविज्ज-उपरितनोपरितनग्रैवेय-पुं० नवानां ग्रैवे-
यकाणामन्तिमे, स्था० ९ डा० ।

उवरिमउवरिमगेवेज्जविमाणपत्थरु-उपरितनोपरितनग्रैवेयविमा-
नप्रस्तट-पुं० नवमे ग्रैवेयकविमानप्रस्तटे, स्था० ९ डा० ।

उवरिमग-उवरिमक-पुं० उपरिमा एव उपरिमका । उपर्यु-
परिवर्तिदेवलोकनिवासिषु देवेषु, “ बहुययर उवरिमगा-
उहं च सकपथुभाइ ” आ० म० प्र० । विशे० ।

उवरिममज्जिमगेवेज्ज-उपरिममध्यमग्रैवेय-पुं० अष्टमे ग्रैवेयक-
देवे, स्था० ६ डा० ।

उवरिममज्जिमगेवेज्जविमाणपत्थरु-उपरिममध्यमग्रैवेयविमान-
प्रस्तट-पुं० अष्टमे ग्रैवेयविमानप्रस्तटे, स्था० ६ डा० ।

उवरिमहिडिमगेविज्ज-उपरिमाधस्तनग्रैवेय-पुं० सप्तमे ग्रैवेयके,
स्था० ६ डा० ।

उवरिमहिडिमगेविज्जविमाणपत्थरु-उपरिमाधस्तनग्रैवेयविमान
प्रस्तट-पुं० सप्तमे विमानप्रस्तटे, स्था० ६ डा० ।

उवरिमहेडिडि-उपरिमाधस्तन-त्रि० ऊर्द्धाधोवर्तिनो, “ उव-
रिमहेडिडि सुखुडुगपयरेसु ” उपरिमो यमवधीकृत्योर्द्धं प्रत-
रवृद्धि प्रवृत्ता अशस्तनश्च यमवधीकृत्याध. प्रतरवृद्धि
प्रवृत्ता ततस्तयोरुपरितनाशस्तनयो. लुल्लकप्रतरयो शेपापे-
क्षया लघुतरयो रज्जुप्रमाणायामविष्कम्भयोस्तिर्यग्गतोऽकमध्य-
भागवर्तिनोः, । भ० १३ श० ४ उ० ।

उवरिमागार-उपरिमाकार-पुं० उपरितनेषु उचत्माङ्गादिरूपेष्वा-
कारेषु, “ तेषि थं टाराण उवरिमागारा सोल्लसविहेहि र्यणेहि
उवसोत्रिया ” १० ।

उवरियतल-उपरितल-न० गृहस्य पीठवन्धकल्पे स्थाने, “जवू-
दीवप्पमाणा उवरियतलेण ” भ० २ श० ८ उ० ।

उवारिद्ध-उपरितन-त्रि० उपरिशब्दात् । ऋद्धुल्लौ भवे ८।२।

६३ । भवेऽथै नाम्न परौ इल्ल उल्ल इत्येतौ भित्तौ प्रत्ययौ भवत
इति प्रवार्थे इल्लप्रत्ययः । ऊर्द्धभवे, प्रा० । “ उवरिद्धे ताराखे
चार चरति ” स्था० ९ डा० । अनु० । “ उवरिम सुय वाएइ उव-
रिद्ध सुयं जहा दसवेयासियस्स आवस्सग ” नि० चू० १९ उ० ।

उवरुज्जंत-उपरुध्यमान-त्रि० उप-रुद्ध-कर्मणि-यक्-शानच् ।
समनूपाकुधे. ८ । ४ । ४७ । इति उप. परस्य कर्मणि ज्जो वा
पक्के उपरुध्ज्जंत । निरुध्यमाने, आश्रियमाणे, प्रा० ।

उवरुह-उपरौह-पुं० यस्तु नारकाणामङ्गोपाङ्गानि भनक्ति सोऽ-
त्यन्तरौहत्वादुपरौह इति । पष्ठे परमाधार्मिके, भ० ३ श० ६
उ० । तत्स्वरूप यथा-

जंजाति अंगमंगाणि, ऊरू बाहू सिराणि करचरणा ।

कर्णेति कप्पणीहिं. उवरुष्ठा पावकम्मरया ॥ ७५ ॥

अथोपरुष्ठाख्या परमाधार्मिकानामङ्गप्रत्यङ्गानि शिरोयाहूरुका-
धीनि तथा करचरणांश्च भज्जन्ति मोटयन्ति पापकर्मण कल्प-
नीभिः कल्पयन्ति पाटयन्ति तत्रास्त्येव उ खोत्पादन यत्ते न
कुर्वन्तीति ॥ सूत्र० १ थु० ५ अ० । आष० । आ० चू० । प्रश्न० ।

उवरुवरि-उपर्युपरि-अव्य० निरन्तरमर्थे, “ उवरुवरितरंगद-
रियअतिवेगचक्खुपहभोच्चरंतं ” प्रश्न० ३ डा० ।

उवरोह-उपरोध-पुं० उप० रुद्ध-घञ्-आवरणे, अनुरोधे, व्या-
घाते, वृ० १ उ० । वाधायाम्, विशेषे । संघटनादौ, “ नृओवरो-
हरहिण ” भूतानि पृथिव्यादीनि उपरोधस्तत्सघटनादिवक्त्रण ।
श्राव० ४ अ० । परचक्रेण वेष्टने, ।

ग्रामादेरुपरोधे सति जिक्काटनादिविधिमाह ।

(सूत्रम्) गमगमस्स वा जाव रायहाणी य वाहिया ।
सेणं संनिविद्धं पेहायं कप्पड निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा
तद्विसं जिक्खायरियाए गंतुं पम्पिपत्तए नो से कप्पड तं
रयाणि तत्थेव उवायणाइ वित्तपजो खल्लु निग्गंथो वा निग्गं-
थी वा तं रयाणि तत्थेव उवायणाइ उवातिणंतं वा साइज्जति
से उहतो वि अकममा णो आवज्जइ वा उम्मासियं परिहा-
रहाणं आणुग्घाड्यं ॥

अस्य सवन्धमाह ।

उवरोहनया कीरइ, सप्पग्गिंवे पुरवरस्स पागारो ।

तेण र भुत्तेण सुत्त, आणुअत्तड उग्गहो जं व ॥

पूर्वसूत्रे प्राकार प्राकारपरिखा चोक्ता स च प्राकार सपरिखे-
ऽपि पुरवरस्योपरोध परचक्रेण वेष्टन तद्गयात्क्रियते तेन कार-
णेन र इति पादप्ररणे तत. सूत्रमिदमारच्यते । यथावग्रह पूर्व-
सूत्रेन्योऽनुवर्तते अव्यवच्छिन्न एवागच्छन्स्तीति ज्ञाव । अतो
यथा रोधके राजावग्रहमनुज्ञाप्य बहिर्निर्गम्यते प्रविश्यते वा
तथाजिधीयते । अनेन सवन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । सशब्दोऽ
यशब्दार्थे अथ ग्रामस्य वा यावद्वाजधान्या वा यावत्करणाश्र-
गरस्य वा खेटस्य वा इत्यादिपरिग्रहः । एतेषामन्यतरस्य बहि-
सेना राजस्कन्धावारं रोधकं त्वासन्निविष्ट प्रेक्ष्य दृष्ट्वा कल्पते
निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा तद्विसं जिक्काचार्यायां गत्वा प्रत्या-
गन्तुं नो नैव (से) तस्य विवक्तिरस्य भिक्षोः कल्पते तां रजनीं
तत्रैवोपाददाति उपाददन वा स्वादयाति स द्विधा आद्या निष्कामन्
जितसीमान राजसीमान च विबुम्पन् आपद्यते चातुर्मासिक
परिहारस्थानमुद्धातिकमिति सूत्रार्थः । अय भाष्यविस्तरः ।

सेणादी गाम्मिहिई, खित्तुप्पायं इमं वियाणित्ता ।

आसिंवे ओमोयरिय-जयवक्का णिग्गमे गुरुगा ॥

कश्चित् मासकल्पक्षेत्रे स्थितैर्ज्ञात सेनापरचक्रमत्र समायास्यति
आदिशब्दादशिवमवमौदर्थे श्लेच्छादिभय वा भविष्यति । एव-
मादौ कारणे पश्चादपि गमिष्यतीति कृत्वा अनागतमेव तत
क्षेत्राभिर्गन्तव्यं कथं पुनरनागतं तज्ज्ञायत इत्याह क्षेत्रस्योत्पात
परचक्राद्युपद्रवसूत्रकानि द्विद्वानीत्यर्थः । ज्ञान्तिवद्विकृचक्रवालं
धूमायते । अकाक्षे तरुण पुष्पफलानि जायन्ते महता शब्देन
भूमिः कम्पते । समंतत क्रन्दितकृजिता शब्दा श्रूयन्ते इत्या-
दीनि मन्तव्यानि एव क्षेत्रोत्पातममु विज्ञाय निर्गन्तव्यम् । अथ
न निर्गच्छन्ति ततोऽशिवे अवमौदर्थे धोधिकज्ञये परचक्रागमने
ज्ञातेऽपि निर्गमनमकुर्वतां चतुर्गुरुका ।

आणाणो य दोसा, विराहणा होइ संजमायाप् ।

आसिवाहिम्मि परुवित्ते, अधिकारो होइ सेणाप् ॥

आज्ञादयश्च दोषा विराधना च संयमात्माविषया भवति सय-
मविराधना शुक्रे भक्तपाने अलक्ष्यमाने अनेपणीयम् । गृहीयाहि-
त्यादिका आत्मविराधना परितापमहादुःखादिका यदा घातयि-

उवरोह

वादिक् प्रतिपद' प्रस्पितं जवति तदा तत्र सेनया अधिकार-
कर्तव्यः । अग्निवादिक् च प्रथमदेशके अन्वसूत्रे सप्रपञ्चं प्र-
स्पितमिति नेह सूय प्रस्प्यते । तच्च परचक्रागमन यथा ज्ञायते
तथा दर्शयति ॥

अतिमयदेवत्तण्णिमि-त्तमादि अवितहपविति मोत्तूर्ण ।

निगमणा होइ पुवं, अणागते रुडवाच्छिषे ॥

अवधिज्ञानाद्यतित्रयेन स्वयमेव ज्ञातं अपरेण वा अतिशयज्ञा-
निना पृष्टेन कथितं देवतया वा कयाचिदाख्यातं अविसंवादिना
वा निमित्तेनाऽवगतम् आदिग्रहणेन विद्यामन्त्रादिपरिग्रह । अथ-
वा प्रवृत्तिर्वात्ता तामवितयां श्रुत्वा ततः क्षेत्रात्पूर्वमेव निगमनं
कर्तव्यं भवति । अथानागतं न ज्ञातं सहसैव तन्नगर रुद्धं प-
न्यानो व्यवच्छिन्नास्ततो न निर्गच्छेयुरपि । अथवा अमीजि-
कागणैर्ज्ञातेऽपि न निर्गमिता भवेयुः ।

गेत्रन्नरोगिअमिवे, रायपुट्टे तहेव ओसम्मि ।

उवही ररीरतेणग-णाते वि ण होइ णिगमणं ॥

ग्यानो ज्वरादिपीडित कश्चिदस्ति तत्प्रतिबन्धेन गन्तुं न शक्यते
(योगिनि) दुष्टगणेण कुप्यादिना कश्चिदत्यन्तमजिह्रतः स परि-
त्यक्तु न पार्यते वहिर्वा अथिव राजद्विष्टमवसौढर्यं वा विद्यते
उपाधिस्तेनाः शरीरस्तेना वा वहिर्गच्छत उपड्वन्ति पतै कारणै-
र्ज्ञातेऽपि परचक्रागमने निर्गमनं न जवति ।

एएहि य अणेहि य, ए णिग्गया कारणोहि बहुएहि ।

अच्छंति होइ जयणा, संवत्ते एगररोथे य ॥

पतैरन्त्यैश्च बहुभि कारणेन निर्गता भवेयुः ततस्तत्रैव तिष्ठतां
सर्वे नगररोधके च यतना कर्तव्या संवर्तो नाम परचक्रागमनं
धृत्वा खरकार्ये यत्र जवदुर्गादिषु बहूनां ग्रामाणां जनः संवर्तो-
चूयैकत्र तिष्ठति । नगररोधकं प्रतीतस्तत्र संवर्त्तं यतनामाह ।

सवटम्मि तु जयणा, जिक्खे जत्तट्टणा य वसहीए ।

ताम्मि जए सपत्तं, अवाउरु मे क्खण वटात ॥

सर्वे तिष्ठतां भेदये भक्तार्थतायां वसतो च यतना कर्तव्या ।
तस्मिन् परचक्रवक्रणे भये सप्राप्ते अपावृता एके न तिष्ठन्तीति
निर्युक्तिगाथा समासार्थः ।

साप्रतमेनामेव विवृणोति ।

वट्यामु व पट्टानु व, जिक्खं काउं वमति संवट्टे ।

सव्वम्मि रज्जखोत्ते, तत्थ व य जाणियंदिट्टे ॥

सर्वे अभिनवमन्त्रिविष्टयया मन्त्रित् पृथिवीकायो जवन्तीति
ष्ट्या भिक्का दिगमन्ते । किं तु पूर्वस्थितानु वजिक्रासु वा पट्टी-
नु या जिजां ट्ट्या तत्रैव स्थणिरुद्धे लुक्त्वा गत्रौ सवर्ते समा-
गन्थ वसन्ति । अथ सर्वन्यापि राज्यस्य क्रौञ्चस्तनो वजिक्रादि-
कामपि नान्ति तदा तत्रैव सर्वे यानि तेषु भिक्कां हिण्डन्ते ।
श्य न मन्त्रि स्थणिरुद्धे स्थितानि तत इयं यतना ।

पोपद्धियमत्तुउदगे, गइहं पमत्तोवरीं पगाममुट्टे ।

सुस्यदीण अत्तंजे, न य चिता वा मिट्ठायंति ॥

तत्रतीमनादौ । बाडे प्रपतति पृष्ठाए कायविगधना भवेदिति
मत्ता याः पप्रतिषा ये च सत्तरो यत्र शुष्कादन पत्रमादिक
दृष्ट्येव पट्टोपरिस्थिते प्रकाशमुये भाजने गृह्णन्ति अथ शुष्का-
दीनां गमां न तयति । आदिशुष्टं स्वगनानेकमेवमुच्यते न-
च तत्रामान पातयन्ति तत्र प्राडेण गुणमाणेन यत्र पट्टकाटा
मादयो नमन्त मन्त्रं दृश्यन्ति । गतं निदाहागम् ।

अथ जकार्यताद्वारमाह ।

पच्छन्ना सति वहिया, अह सज्जयं तेण चिल्लिमिद्धी अंतो ।
अमतीए व सज्जयम्मि व, धरंति अप्पेयरे जुजे ॥

संवर्तस्यान्तं प्रच्छन्ने प्रदेशे जकार्यं न कर्तव्यं अथान्तः प्रच्छ-
न्तं नास्ति ततः संवर्तस्य वहिर्गत्वा समुद्वेष्टव्यम् अथ वहिः
सज्जयं ततोऽन्तः संवर्तस्यान्त्यन्तर एव चिल्लिमिद्धिकां दत्त्वा
जोक्तव्यम् । अथ नास्ति चिल्लिमिद्धिका सभये वा सा न प्रकटी-
क्रियते । ततोऽर्धे साधवो प्राजनानि धारयन्ति । इतरे द्विती-
या आर्दकमशकेषु जुञ्जते ।

कात्थे अपहुत्तंते, जए व सत्थे व गंतु कामम्मि ।

कप्पुपरिणोयणाइं, काउं ड्को उ परिवेसो ॥

अथ वारकेण जुञ्जानानां कात्थो न पूर्यते जये वा त्वरितं जोक्त-
व्यं यो वा संवर्ते सार्थः स गन्तुकामस्ततः कल्पस्योपरि भोज-
नानि कृत्वा स्थापयित्वा सर्वेऽपि कमठकादिषु जुञ्जते एकश्च
तेषां सर्वेषामपि परिवेषयेत् ।

पत्तंगं वरुगा मंति, मज्जिज्जगादेकओ गुरु वीसुं ।

ओमोणकप्पकरणं, अथे गुरुणेकतो वा वि ॥

प्रत्येकं यदि सर्वेषां वटुकानि निमन्त्रितास्ततो ये मज्जिद्धकाः परस्प-
रं सहोदराभ्रातर । आदिशब्दादन्येऽपि ये प्रीतिवशेनैकत्र मिद-
न्ति त एकतः समुद्दिशन्ति गुरुवोऽपि विश्वग् पृथक् जुञ्जते यदा
सर्वेऽपि जुक्ता यस्तत्रावमो वधुस्तेन कमठकानां कल्पकरण वि-
धेयम् । गुरुणां समकं कमठकं तौ सह न मील्येते अन्यस्तस्य
कल्पं पृच्छति । अपूर्यमाणेषु साधूनां गुरोश्च कमठकान्येकतो-
ऽपि कल्पयन्ति ।

जायणस्स कप्पकरणं, हेट्टिज्जगमुत्तकुरुयुरुक्खे य ।

ते अ सति कमठकप्पर, काउमजीवे पदेसे य ॥

प्राजनस्य कल्पकरणं दग्धमिकायां गोमूत्रजाविते वा चूर्जगे
कटुकवृक्षस्याधस्ताद्वा कर्तव्यम् । तेषां दग्धगदिस्थणिरुद्धानाम-
जावे कमठकेषु घटादिकस्योपरि वा प्राजनकल्पं कृत्वा तत्र क-
ल्पानकमन्यत्र नीत्वा स्थणिरुद्धे परिष्ठापयन्ति । गते वा सर्वे
पश्चात्परिमन्त्रितजीवप्रदेशेषु परिष्ठाप्यं सभये वा त्वग्माणा ।
स्थणिरुद्धस्य वा अभावे धर्माधर्मास्तिकायसवन्धिषु जीवप्रदेशेषु
परिष्ठापयाम इति बुद्धिं विधाय अस्थणिरुद्धे परिष्ठापयन्ति ।
गतं जकार्यताद्वारम् । वसतिद्वारमाह ।

गोणदीवाघातो, अलब्जमाणेव वाहिवसमाणो ।

वातदिसिसावयजए, अ वा उरुा तेण जग्गणता ॥

संवर्तस्यान्ते निरावाधे परिमन्त्रिते प्रदेशे वसन्ति अथ तत्र ग-
वादिभिरितस्तनस्तनफलायमानैर्वाघातो यद्वा तत्र प्राणुक प्र-
प्रदेशो न दृश्यते ततो वहिर्वसतो यतो घाटिजय त जृभाग व-
जयित्वा वसन्ति । अथ तत्र स्वापदजय ततो यस्यां दिशि वान-
स्तां वर्जयन्ति येन च परचक्रजयेन तत्र संवर्ते प्रविष्टास्तस्मिन्
प्राप्ते सर्वमुपकरणं गुणिते प्रदेशे स्थापयित्वा स्वयमेकतोऽन्यत्र
प्रदेशे अपावृता कार्यात्संगेण तिष्ठन्ति । स्तेनरुद्धणार्थं च वारके-
ण रजनीसकडामपि जाग्रति अथ कस्मादपावृतास्तिष्ठन्तीत्याह ।

जिणत्तिगमप्पमिहयं, अवाउरु वा वि टिम्म वज्जति ।

यंजणिमोहणिकरणं, करुजोगं वा जवे करणं ॥

अचेष्टताद्वेषणं जिनिद्धमप्रतिहतमेव स्थितानां न कोऽप्युपह्व-
करोतीति ज्ञाव । अथवा ते स्तेना अपावृताश्च दृष्ट्वा स्वयमेव वर्ज-
यन्ति स्तम्भतीमोहनीविधायां च तेषां स्तम्भनमोहने कर्तव्यं

यो वाकृतयोग' सहस्रयोधी तेन तादृशे आकम्पे गच्छसरक्षणार्थं करणं शिक्षणं तेषां विधेयम् । गतं संवरद्वारम् ।

अथ नगरारोधकद्वारमाह-

संवट्टण्णिग्गयाणं, णियदृणे अट्टरोहजयणाए ।

वसही भत्तट्टणया, थंदिद्विभिचणो जिक्खो ॥

ये मासकल्पप्रायोग्या क्लेशान्निर्गत्य सर्वसंस्थितास्ते सर्वसंनिर्गता उच्यन्ते तेषां तत उत्यितानामवस्कन्दादिभ्रयेन भूयोऽपि सर्वसंनिर्गतरं प्रतिनिवर्तना भवति । यद्वा ग्लानादिभिः कारणैः प्रथममेव नगरान्न निर्गतास्ततो नगरवसतावष्टौमासान् रोधके यतनया वस्तव्यं । भवति सा च यतना वसतिभक्तार्थेनथएरुद्व- विवेचनजैद्वयविषया कर्तव्या । तत्र वसतियतनां तावदाह-

हाणीजाते कट्टा, दो दारा करुगचिलिमिली वसजा ।

तं चेव एगदारे, मत्तगसुविणं व जयणाए ॥

रोधके तिष्ठन्निर्गते वसतय प्रत्युपेक्षणीयास्तासु प्रत्येकमृत्युके मास मासमासितव्यं अग्रानामदाभे सप्त एव चान्या तावद्वक- व्यं यावत् सयतानां सयतीनां च (एकद्विति) एकैव वसतिर्भवति । तत्रैकस्यां वसतौ स्थितानां द्वे द्वारे भवतः । अथान्तराद्वे कटकचिद्विमिक्षिका वा वृषभा कुर्वन्ति । अथद्वारद्वय न भवति तत एकद्वारे तमवधिं कुर्वन्ति । कायिकभूमेरप्यज्ञावे मात्रकेण यतन्ते यतनया च स्वप्ने कुर्वन्ति । इति निर्यक्तिगाथा समासार्थः ।

अथ भाष्यकार एनामेव चिद्वृणोति-

रोहे उ अफ्मासे, वामासु मुञ्चमितोणि वा जंति ।

परवत्तरुधेवि पुरे, हार्वित्तिणि मास कर्णंतु ॥

अष्टावृतुवक्रिकान् मासान् रोधयित्वा रोध कृत्वा ततो वर्षासुनृपा स्वभूमिमात्मीयराज्यचतुव गच्छन्ति साधवश्च रोधके वसन्त पर- वत्तरुधेऽपि पुरे मासकल्पे न हापयन्ति किंतु तत्र प्रथमत एवाष्टौ वसतयोऽष्टौ भिक्षाचर्याः प्रत्युपेक्षणीयाः । अथाष्टौ न प्राप्यन्ते तत-

जिक्खस्स व वसहीए, असती सत्तेव चउरो जा ।

वेकालंजादंभे, एकेकगस्साणगाउ संजोगा ॥

भैक्ष्यस्य वा वसतेर्वा असति सप्त प्रत्युपेक्षणीयास्तदप्राप्तौ षड्वादिपरिहारया चतस्रो यावदेका प्रत्युपेक्षणीया । किमुक्त भवति वसतयो भिक्षाचर्याश्च यद्यष्टौ न प्राप्यन्ते तत एकैक- परिहारया यावदेका वसतिरेकाभिक्षाचर्या । अत्र च एकैक- स्यात्ताभिः अलाभे वा अनैके सयोगा भवन्ति । तथाहि अष्टौ वसतयोऽष्टौ भिक्षाचर्याः, अष्टौ वसतयः सप्तभिक्षाचर्याः, अष्टौ वसतयः पद्मभिक्षाचर्याः, एव यावदष्टौ वसतयः एका- भिक्षाचर्या, एवमष्टौ भङ्गा भवन्ति एते च वसतेरष्टकमश्नुव- ता लब्धा सप्तकादिभिरप्येककपर्यन्तैरेवमेवाष्टावष्टौ भङ्गा लभ्यन्ते सर्वसख्यया भङ्गकानां चतुःषष्टित्तिष्ठते । चतुष्प- ष्ठितमश्नुव भङ्गक एका वसतिः एका भिक्षाचर्येति लक्षणं । सा- धैका वसतिः सयतानां सयतीनां च पृथक् भवति । अथो- भयेपामपि योग्या वसतिः प्रत्येक नावाप्यते तत एकत्रापि व- स्तव्यम् । तत्र यतनामाह-

एगत्य वसंताणं, पिह पुवारासतीयमयकरणं ।

मज्जेण करुगचिलिमिलि, तेसु न उ धेरखुड्डीतो ॥

सयतानां सयतीनां च एकत्र वसनामिय यतना ये द्वित्रिच- तु शालादिकं पृथक्द्वारतदृग्दृह तदा तत्रान्तरे कटक चिलिमि- ली वा दत्त्वा तिष्ठन्ति । पृथक्द्वारस्याभावे (सयकरणेति) स्वयमेव कुड्य द्वित्वे द्वितीय द्वारं कर्त्तव्यं गृहमध्ये च करुग- भावे कटकचिद्विमिक्षिका वा दातव्या तयोश्च कटकस्य चिद्वि-

मिलिकाया वा आसन्नयोरुभयो पार्श्वयोर्भागादेकस्मिन् स्थवि- रा. साधवो द्वितीयं च क्षुद्धिका सयत्यो भवन्ति । एतच्चाग्रे व्य- क्तीकारिष्यते ॥

अथ तच्चेव 'एगदारेत्ति' पदं व्याख्याति-

दारदुयस्स तु असती, मज्जे दारस्स करुगजुत्ती वा ।

णिकखमपवेसवेद्वे, ससदपिडेण सज्जातो ॥

यदि द्वारद्वयं न भवति स्वयं च पृथक्द्वारं कर्त्तुं न दृश्यते । ततस्तस्यैकद्वारस्य मध्ये कटक पोत्तिकां वा चिद्विमिक्षां दत्त्वा द्विधा विजजन विधेयम् । तत्रार्द्धेन साधवो निर्गच्छन्ति अर्द्धेन संयत्य इति । अथ संकीर्णे सा वसति नवा विभक्तु दृश्यते तत परस्पर निर्गमप्रवेशवेलायां वर्जयन्ति यस्यां वेदायां सयता निर्गच्छन्ति तस्यां न संयत्य इति निर्गच्छन्तश्च शब्दं कुर्वन्ति पिण्णे न च स्वाध्याय कुर्वन्ति शृङ्गारकयां न कुर्वन्ति । न वा पठन्ति । अथ स्वप्ने च यतनयेति पदं व्याचष्टे ॥

अंतमि व मज्जेमि व, तरुणी तरुणा य सव्ववाहिरतो ।

मज्जे मज्जिमयेग, खुड्डीखुड्डी य थेग य ॥

यास्तकण्यस्ता अन्ते वा मध्ये वा भवन्ति तरुणास्तु सर्वे बाह्य- त कर्त्तव्या ततो मध्ये मध्यमा स्थविरा क्षुद्धिकाश्च साध्यस्तत जुद्धका स्थविराश्च शब्दान्मध्यमास्तरुणाश्च भवन्तीत्युपर्य- ज्ञावार्थस्तु वृद्धविवरणादवगन्तव्यः । तच्चेदम् । "तरुणीधो अन्ते वा सुविज्जति मज्जे व तत्य अते ताव मन्नं एगम्मि तरुणी उव- विज्जति तासि आरता मज्जिमातो तासि आरतो धेरीउ तासि आरतो खुड्डीतो खुड्डीण आरतो थेरा थेराण आरतो खुड्डी । तेसि- म्मि आरतो मज्जिमा तेसि आरतो तरुणा एव नवे तरुणीओ तर- णाय अते जाया इयाणिज्ज मज्जे तरुणीओ उवविज्जति तो ता- सि उन्नयतो मज्जिमिया उ तासि वाहिं धेरीओ तासि वाहिं थेरा तासि उन्नयतो खुड्डीओ तासि परिकखेवण थेरा तासि उन्नयो खुड्डी तेसि वाह मज्जिमा तेसि परिकखेवणतरुणाए सारत्ति वसंताण जयणत्ति ॥

अथ मात्रकपदं व्याख्याति-

पत्तेयसमणदिकिरिय-पुरिसा इत्थी य मव्वएगत्य ।

पच्छषकडगचिलिमिद्वि, मज्जे वसजा य मत्तेणं ॥

यत्रोपाश्रयाणामल्पतया राजकीय आदेशो ज्ञेयः ये केचित्पाप- रिमन्ते सर्वेप्येकत्रैव तिष्ठतामिति तत्र यदि प्रत्येका स्त्री- वर्जिताः निर्गन्त्या शास्त्रादयो दीक्षितपुरया सर्वेप्येकस्यां वस- तौ स्थिताः याश्च पापपरिमुच्य स्त्रियस्ता अपि सर्वा एकत्र स्थितास्तत इयं यतना । य. प्रच्छन्न प्रदेशस्तत्र साधुभिः साध्वीभिश्च स्थातव्यं प्रच्छन्नस्याभावे मध्ये कण्टकं चिलिमि- क्षिकां वा वृषभा कुर्वन्ति कायिकभूमेरभावे दिवा रात्रौ च मात्राकरणे वृषभा यतन्ते ।

पच्छन्नअसतिनिएहग, वोड्डियजिक्खुआसोयसोया य ।

पउरदव्वड्डुगादि, गरहा य मअंतर एको ॥

प्रच्छन्नस्य कण्टकचिद्विमिक्षिकयोश्चाभावे निद्वेषु तिष्ठन्ति न- दभावे वोड्डिकेषु तदप्राप्तौ जिक्खुकेषु ण्णेप्यपि पूर्वमाशोचनादिपु च स्थिता आन्नमनादिपु क्रियानु प्रचुरद्वयेण कार्यं कुर्वन्ति वड्ढक कमठक तत्र चूज्जे आदिशब्दादपरेणापि येन ते शौ- चवादिनो जगुम्मां न कुर्वन्ति तस्य परिग्रहः । एवं प्रवचन- स्थागर्हो परिग्रहता भवति सान्तर चोत्रिष्टा चूज्जे (एगोत्ति) एक जुद्धकादि. कमठकानां कल्प करोति ।

उवरोह

अथ पत्तेयसमणदिक्खियत्ति पदं व्याख्याति ।
 पामंकी पुरिसाणं, पासंमिथीण वा वि पत्तेगो ।
 पासंमिथियमाणव, एकतो हेति मा जयणा ॥
 पाखण्णस्त्रीणां पाखण्णपुरुषाणां वा प्रत्येकं स्थितानां पा-
 खण्णस्त्रीपुरुषाणामेकत. स्थितानां वा इय यतना भवति ।
 जे जह् अमोयवादी, साधम्मी वा वि जत्थ वरिहि वा ।
 मा णिहुयाय हुक्कालेण, वुग्गहोणावसज्जाओ ॥
 ये यथा अशौचवादिनो ये च जीवादिपदार्थास्तिक्यवादित्वेनै-
 कवाप्यत्वेन च साधूनां साधर्मिकास्तेषु तेषां मध्ये साधुभिर्वा-
 स कर्तव्य. यदा च तत्र द्वयोरपि शैल्ययो. शुक्कालो भवति
 तदा निभृता निर्व्यापारा ज्वन्ति । इदमेव व्याचष्टे न विग्रहाः
 स्वपक्षेण परपक्षेण वा सह क्वहो न कर्तव्या नैव च तदानीं-
 स्वाध्यायो विधेय । गता वसतियतना । भकार्थयतनापि पउ-
 रदवन्नङ्गाई इत्यादिना तदेवोक्ता ।

अथ स्थण्णियतनामाह ।

तं चेव पुव्व जणितं, पत्तेयं दिस्समाण कुरुकुयाय ।

थंमिह्वसुक्कहरिण, पवायपासे पदेसेसु ॥

स्थण्णियं तदेव पूर्वजणितम् “अणावायमसंघोए” इत्यादिना
 यया पीठिकायामुक्त तथैवात्रापि मन्तव्यम् । प्रथमस्थण्णियत्वात्
 भे दोषेषु गच्छतां प्रत्येक मात्रकग्रहण भवति सागारिकेण च द-
 र्शयमाने कुरुकुर्या कर्तव्या एवं वहि स्थण्णिये वृत्त्यमाने यतना
 अथ वहिर्न लज्यते निर्गन्तु ततो यन्नगराज्यन्तरे स्थण्णियमनु-
 ज्ञातं तत्र यानि तृणानि शुष्कानि तेषु व्युत्सृजति तेषामन्नावे
 दरमद्विनेषु मिश्रेषु तद्वप्राप्तौ हरितेषु सच्चित्तेष्वपि व्युत्सृजति ।
 अत्र च प्रत्येकान्तस्थिरास्थिरादियतना सर्वाऽपि कर्तव्या ।
 यथैव निर्युक्तौ जणिता । अथ प्रपाते गर्तायां नदीतटे प्राकारोप-
 रि वा राज्ञाऽनुज्ञात तत एतेषां पार्श्वे व्युत्सृजन्ति यदि सर्वथैव
 स्थण्णिय न वृत्त्यते अथश्च जूमि न पश्यन्ति ततो गर्तादिप्रदेशे
 ष्वपि व्युत्सृजन् शुक्क. “अथ पत्तेयदिस्समाणो कुरुपायत्ति” पद
 व्याख्याति ॥

पहमा सड अमाण्णमे, तरणे गिहियाणवादि आभोगं ।

पत्तेयमत्तकुरुकुय, दिवं च परं गिहत्थेसु ॥

तेण परं पुरिसाणं, असोयवादीणवच्चआवातं ।

इत्थी नपुंमकेसु वि, परं सुहो कुरुकुया सेव ॥

गाथाद्वयमपि पीठिकायां व्याख्यातम् एषा उच्चारयतना
 भणित्वा ॥ अथ शरीरे विवेचनयतनामाह-

पच्छण्णपुव्वभणियं, विदिमथंमिह्वसुक्कहरिण य ।

अगरुवररुगदीहिय, जज्ञाण पासे पदेसेसु ॥

यद्यसौ कालं गत साधुस्तत्र केनापि न ज्ञातस्ततोऽन्तर्मुह-
 न्तप्रमाणे उपयोगकाले अतीते अन्यलिङ्ग कृत्वा प्रच्छन्नमल्प-
 नागारिक स्थण्णियले परिष्ठाप्यते अथ ज्ञातस्तदा (पुव्वभ-
 णियन्ति) यदि नगराभिर्गमो न लभ्यते प्रत्यपायो वा निर्ग-
 तानां भवति ततो नगराभ्यन्तरे पूर्वमिहैव मासकल्पप्रकृते
 परिष्ठापनिका निर्युक्तौ वा यो भणितो विधिस्तेनोपाश्रये वाऽ
 परदक्षिणस्यां दिशि परिष्ठापयन्ति । अथ तस्यां न लभ्यते ततो
 राजविनोषमनुवातं यत् स्थण्णियले तत्र परिष्ठापयन्ति । अथ
 स्थण्णियले हरितानि भवन्ति तत शुष्कदृशेषु तदभावे मिश्रेषु
 नदप्राप्ते रस्तित्रापि परिष्ठापयन्ति । अथ राज्ञामिति सर्वैर-

पि पापरिडभिरगडे गर्तायां शवं परित्यक्तव्यं प्रकारवरण्डके
 वा दीर्घिकार्या वा नद्यां वहन्त्यां ज्वलति प्रक्षेप्तव्यं तत एतेषां
 पार्श्वे परिष्ठापयन्ति । अथ न लभ्यते पार्श्वतः परित्यक्तु ततो
 धर्मास्तिकायादिप्रदेशेषु परिष्ठापयामीति बुद्धि कृत्वा तत्रैव
 प्रक्षिपन्ति । अथ राज्ञा वित्तीर्णे स्थण्णियले परिष्ठापनाविधिमाह ।

अन्नाए परलिंगं, उवत्रोगंवा तुलेतुमामेत्यं ।

णात उड्ढाहो वा, अयसो पत्थार दोसो वा ॥

यद्यसौ तत्राज्ञातस्तदा परलिङ्गं क्रियते तत्रोपयोगाद्वा सान्त-
 र्मुहर्त्तलक्षणं तोलयित्वा प्रतीच्य कर्तव्यं नो मिथ्यात्वं ग-
 मिष्यामीति कृत्वा यो जनज्ञातस्तत्र परलिङ्गं न करोति मा
 उड्ढाहो भवेत् उड्ढाहो नाम एते मायावन्तः पापा वा न परोप-
 धातकारिणश्चेति इत्थं तेषामुड्ढाहे जायमाने प्रवचनस्याप्ययशः
 प्रवादो भवति प्रस्तारदोषश्चकुलगणसंघविनाशलक्षण उप-
 जायते । एतद्दोषपरिहरणार्थं स्वलिङ्गेनैव परिष्ठाप्यते ।

अथ भिक्षाद्वारमाह-

न वि को वि कंवि पुच्छति, णितं व हिअं व अंतो वा ।

आसंकिं पमिमेहो, णिकारणकारणे उ जतणं य ॥

बोधके अन्तर्नगराभ्यन्तराद्दहिर्निर्गच्छन्त वहिः कटककाद्वा
 नगरान्त.प्रविशन्तं न कोऽपि कंचित्पृच्छति । तत्र स्वेच्छया
 वहिरन्तर्वा भिक्षामदन्ति । यत्र पुनराशङ्कित क एष कुतो वा
 आगतो वेश वहिर्गतः सन् किमपि कथयिष्यति किमर्थं वा
 निर्गच्छति । ईदृशे आशङ्किते निष्कारणे प्रतिषेधे न गन्तव्यं
 कारणे तु यतना वक्ष्यमाणा भवति । इदमेव भावयति ।

पररसपाणगमणा, चउरो मासा हवंति णुग्घाया ।

मात्त इयरे य चत्ता, कुल्लगणसंघाय पत्थारे ॥

प्रचुरान्नपाने लभ्यमाने यदि वहिर्गच्छति तदा चत्वारो
 मासा अनुद्धाता भवन्ति आज्ञादयश्च दोषास्तेन, साधुना स
 स्वकीय आत्मा इतरे वाऽभ्यन्तरवर्तिनः साधवः परित्यक्त्वा
 भवन्ति तत्र स वहि सैन्ये गत पृच्छयमानेऽपि यदा किमपि
 नाख्याति तदा चारकोऽयमिति मत्वा गृह्यते । अभ्यन्तर-
 वर्तिनस्तु अमीषां सहायिनः प्रव्रजितोऽयं निर्गतस्तेन भेदः प्रदत्त
 इति कृत्वा गृह्यन्ते । एवं कुलगणसंघप्रस्तारोऽपि राज्ञा क्रियते
 ततो निष्कारणे न गन्तव्यम् ॥

अतो अल्लवन्नमाणे, असण्णमाईसु होति जइत्वं ।

जावंतिए विसोधी, असव्वमादी अल्लान्ने वा ॥

अन्तर्मध्ये प्रासुकैयरीये अल्लवन्नमाने पञ्चकपरिहाणिक्रमेणै-
 पणादिषु दोषेषु नगराभ्यन्तर एव यतितव्यं यावत् यावन्तिका-
 दिरूपेषु विशोधिकोदित्तोषेषु यतमानश्चतुर्दशप्राप्तो ज्वति तथा-
 प्यल्लम्भे अमात्यमादिशब्दाद्वा न शब्दान् शब्दादीन् वा प्रज्ञाप-
 यन्ति ते यद्यविशोधिकोदित्तोषैर्दुष्ट प्रयच्छन्ति तदा तदपि गृ-
 ह्यते न पुनर्वहिर्गन्तव्यम् । अथ तथापि न वृत्त्यते ततः ॥

आपुच्छित आरक्खित, सेड्डी सेणावती रायाणं ।

णिगमणविट्ठमूवे, जामा य तहिं असावज्जा ॥

आरक्खिकः कोट्टपावस्तमागच्छन्ति । वयमत्र सस्तरामस्ततो
 वहिर्निर्गच्छता द्वारं प्रयच्छत यद्यसौ ब्रूयात् मा निर्गच्छत ।
 अहं भवतां पर्याप्तं दास्यामि ततो गृह्यते । अथ ब्रूयात् नास्ति
 मे किञ्चिद्वक्तं दातव्यं युष्मांश्च विसर्जयन् राज्ञो विज्ञेमि । ततः
 श्रेष्ठिनं पृच्छत तत श्रेष्ठिनमापृच्छन्ति । एव सेनापतिममात्ये
 राजानं वा पृच्छन्ति ततो यदि राज्ञाऽपि विसर्जितास्तदा निर्गम-

न कुर्वन्ति द्वार पातानां च साधवो दर्शयन्ते यथा एतान् दृष्टरूपान् कुरुत त्रिक्राग्रहणार्थमेते निर्गमिष्यन्ति प्रवेशयिष्यन्ति वा न किञ्चिद्गर्ह्यन्ति च तत्र च वहिर्गतैरसावद्या भाषा भाषितव्या ।
अभुमेवार्थं स्पष्टयति ।

मा वच्चह दाहामि, संकाए वाणर्विति निगंतुं ।

दाणम्मि होइ गहणं, अणुमहादीणि पमिसेधे ॥

आरक्षिकादयः पृष्ठाः सन्तो भणन्ति मा व्रजत वयं भक्तं दास्यामहे ते च भेदशङ्कया साधूनां निर्गन्तु न ददति ततो यद्यविशुद्धमपि ते प्रयच्छन्ति तदा तस्य ग्रहणं कर्तव्यम् । अथ पडिसेहेत्ति भक्त न च निर्गन्तु ददति ततोऽनुशिष्टिधर्मकथादीनि प्रयुज्यन्ते ॥

वहिया वि गमेऊणं, आरक्खितमाहि णो तहि णिति ।

हितणट्टवारिगाही, एवं दोसा जहा होंति ॥

वहिरपि गता एवमेवारक्षिकश्रेष्ठिप्रभृतीन् गमयित्वा प्रज्ञाप्य तत्र भिक्षामटन्ति एव कुर्वन्निर्हृतनष्टचारिकादयो दोषाः परिहृता भवन्ति । ये साधवो वहिः प्रस्थाप्यन्ते ते अभीभिर्गुणैर्युक्ता भवन्ति ॥

पिययम्मे ददधम्मं, संबधविकारिणा करणदक्खे ।

पमिचत्तीसु य कुकळे, तन्नूमे पेसए वहिता ॥

प्रियधर्मणो दृढधर्मणश्च प्रतीतान् (सवधात्ति) येषामन्तर्बहिश्च स्वजनसवन्धो भवति । अविचारिणो नाम नोद्वेगेषा न वा कन्दर्पशीलास्तान् करणदक्कान् भिक्षाग्रहणादित्रियासु परिच्छेदवत् । प्रतिपत्ति । प्रतिवचनप्रदान तत्र कुशलान् (तभूमिति) यो वहिः स्कन्धावार आगतस्तस्य नमो जातवर्द्धितान् एवविधान् साधून् वहिः प्रेषयेत् । 'जासायतहिं असेवेज्जति' पद व्याचिख्यासुराह—

केवति य आसहत्थी, जोधा धषं वि कित्थियं एगरे ।

परितंतमपरितती, नागासेणावणविजाणे ॥

बाह्यस्कन्धावारसत्का. पृच्छेयुः नगरान्यन्तरे कियन्तोऽवा हस्तिनो योधा वा साज्जिता सन्ति धान्य वा कियन्नगरेऽस्ति नागरा. पैरा सेना वा परितान्ता रोधकेण 'ठियाउपरितातो अ. तुट्टिया' एव पृष्टे वक्तव्य न जानेऽहम् । ब्रवीरन् तत्रैव च सन्त' कथं न जानीत । साधवो ब्रुवते ॥

सुणमाण वि मो सज्जा—यज्जाणनिच्चमा उत्ता ।

सावज्जं सोऊण वि, णहु वज्जाइक्खिओ जतिणो ॥

वय स्वाध्यायध्यानयोनित्यमायुक्ता सन्त शृणुतोऽपि वार्त्तातर न शृणुम । अपि च सावद्य श्रुत्वाऽपि यतीनामन्यस्याख्यातु न व्रज्यते । न युज्यते । अन्त प्रविष्टस्य तु यदि कोऽपि पृच्छति तदा वक्तव्यं त्रिक्राग्युपयोगेन न ज्ञातमन्तर्बहिश्च साधारणमिदमुत्तरं "शृणोति घटु कर्णाज्यामक्किच्च्यां बहु पश्यति न च दृष्ट श्रुत सर्वं भिक्षुराख्यातुमर्हति" एवं भैक्ष्यमादित्वा पर्याप्ते सजाते सति किं कर्तव्यमित्याह ॥

नत्तट्टाणमझोए, मोत्तूणं संकिताए ठाणाइ ।

सच्चित्ते पमिसेधो, अतिगहणं दिट्ठरूवाणं ॥

प्रकार्यं न वा जनमालोके प्रकाशे भवति । यानि शङ्कितानि चरिकादिशङ्काविषयचूतानि यानि गुपितानि स्थानानि तानि मुक्त्वा तेषु न विधेयमित्यर्थः । यश्च सच्चित्तं प्रव्रजितुमुपतिष्ठते तत्र प्रतिसिद्धं स न प्रव्रजयितव्यं किं तु ये पूर्व द्वारपालेन दृष्टरूपा कृतास्तेषामेवान्तिकगमनं भूय प्रवेशो भवति एषा

वह्यसग्राहिका निर्युक्तिगाथा । अथैनां ज्ञाप्यकृद्विबृणोति ।

सावगसखि ट्ठाणे, न वि ते कतरं इए य नत्तट्टं ।

ते समतीआ झोए, वड्डगकुरुयादिसि चेत्र ॥

यत्र श्रावकः श्राविका वा एतद्द्वयमपि यदि त साधुसामाचारीकुशलं तत्र स्थाने प्रकथयति तद्वलाभे यत्रैकतरं साधुं सामाचारिचतुर तत्र समुद्देष्टव्यमेकतरस्यापि खेदङ्गस्थानावे घ्तरेषु अखेदङ्गेष्वपि श्रावकेषु यथा जडकेषु वा प्रकथयितव्यम् । तेषामभावे अटव्यामात्रोके अशङ्कनीये सप्रकाशे प्रदेशे समुद्दिशति । वट्टककुरुकुयादिकाऽनुरूपा सैव यतना कर्तव्या । शैक्षस्तु यदि कोऽप्युपतिष्ठते तदा न प्रव्रजनीय । अथ कोऽपि स्वयमेव द्विज्ज कृत्वा प्रविशति ततो वक्तव्यं वयं गणितानामाद्वि ता एव द्वारेण निर्गतास्ततस्त तत्र गतं सन् गृहीत्वा विनाशयिष्यत एव मुक्तेऽपि यद्यसावागच्छति तदा द्वार प्राप्ता द्वारपालं ज्ञान्ति न जानीमो वयं कमप्येनम् । अस्मानेतान् दृष्टरूपान् कुरुत ।

तत्तुट्टियवाहट्टो, पुणरविधेत्तु अर्थिति पज्जत्तं ॥

अणुमहीदारोडे अणो वसती जयं अंतं ॥

एव प्रकथनं पर्याप्तं गृहीत्वा प्रकथयिता कृता न जना वाहामितास्तद्भुक्तन्यूनभाजना पुनरपि नगरं अधियन्ति । प्रविशन्ति । यस्मिं द्वारस्थो द्वारपालो मार्गयति पौद्गलिकां मे यच्छन ततोऽनुशिष्टि. कर्तव्या । अन्यो वा यदि कोऽप्यनुकम्पया ददाति । तदा न वारणीय तस्या सत्यज्ञावे यदन्नं प्राप्तं तद्दीयते ।

रुद्धे वोच्छिन्ने वा—होरोड दो वि कारणं दीवे ।

इहरा वारियसंका, अकालउरवेदमाटीसु ॥

अथ निर्गतानां द्वार रुद्धं स्यगित गमागमौ वा व्यवच्छिन्नौ ततस्ततो द्वयेऽपि आन्यन्तरा वाह्यश्च साधवो द्वारस्थस्य मार्गकारणं दीपयन्ति । आन्यन्तरा ब्रुवते अस्माकं साधवो निर्गता वहिश्चरुद्धा वाह्या ब्रुवते वयं कारणे भिक्षायां वहिर्निर्गता परं घागणि निरुद्धानि इतरथा यदि न कथयन्ति ततोऽकाद्वे रात्रौ वा विकाद्वे वा यद्यवस्कन्दो धाटि तदादीनि तदा चारिकशङ्का भवेत् ये साधवो निर्गतास्तेऽत्र न प्रविष्टास्ते न चारिकास्ते आगता आसीरक्षिति ।

वाहिं वुवसिउकामं, अंतिणती पेह्वणा अण्णिच्छंते ।

गुरुगा पराजयजए, वितिय रुद्धे व वोच्छिन्ने ॥

वहिर्निगतानां कोऽप्येकश्चिन्तयेत् युक्तोऽस्मिन्नेववारके वासो न नृय प्रविशामि अत्र सूत्रमवतरति एव वहिर्वसन्तं प्रज्ञापयन्ति आर्यं । सूत्रे प्रतिविरु वस्तेन वहिर्वस्तु द्वयोर्जिनराजाङ्ग्योरतिकृतो भवति । एव प्रज्ञाप्य नगरं प्रवेशयन्ति । अथ नेच्छन्ति प्रवेष्टु तत (पेह्वणत्ति) वज्ञान्मोटिकया शेषै स प्रवेपनीय यदि न प्रवेशयन्ति ततश्चत्वारो गुरुका क गच्छिदाच्यन्तराणां परा जयोऽपरेषां च जयो भवेत् तत पज्जिन्नेट्टं प्रदत्तं इति शङ्कया प्रस्तारदोषा भवेयु द्वितीयपदमत्र भवति वहिर्निर्गतस्य सर्वतोऽपि नगरं निरुद्धं गमागमं सर्वयैव व्यवच्छिन्नं इति कृत्वा तत्रापि वसनं शुरु । वृ० ३ उ० ॥

उत्तरोहि (ए)—उत्तरोधिन्—वि० पीकाकारिणि, आव० ४ अ० ।

उत्तल—उत्तल—पुं० चप-ज्ञा-आदाने, दृङ्गाद्युपकरणपरिकर्मणा यो-भ्ये पापाणे, प्रज्ञा० १ पद । जी० । गगरुशैशपापाणस्वण्णाम्दिरूपे पृथ्वीकायनेदे, उच्छ० ३६ अ० । दग्धपापाणे, अ० ५ अ० १ उ० । त्रिपापाणे, वृ० ४ उ० । सामान्यत पापाणे, विशेषे । आ० म० प्र० । ककरे, अष्ट० ।

उज्वलं

उज्वलं-उपलब्ध-पुं० उप-लभ-घञ्-सुम् । बाजे, विज्ञे० । ज्ञाने
त्र । जीवाद्युपलब्धो वाच्य । आ० म० प्र० ।

उज्वल-उपलब्ध-त्रि० उप-लभ-क । परिज्ञाने, “ अहं णं स
दोऽ उज्वलको, तो पेसति तदाचूषेहि अन्नाच्छेदं पेहेहि ” सूत्र०
१ ध्रु० ४ अ० २ उ० । यथावस्थितस्वरूपेण विज्ञाते, दशा०
१० अ० । रा० ।

उज्वल-पुण्यपात्र-उपलब्ध-पुण्यपात्र-त्रि० उपलब्धे यथावस्थित-
स्वरूपेण विज्ञाते पुण्यपात्रे येन स उपलब्धपुण्यपात्र । तत्त्वतो
विज्ञातपुण्यपात्रे, दशा० १० अ० । रा० ।

उज्वलधि-उपलब्धि-स्त्री० उपलब्धमनमुपलब्धि ज्ञाने, विज्ञे० ।
उपलब्धि पञ्चविधा “ सारिकखविवक्त्रे विवक्त्रोभवे ओवमा
गमनोय ” उपलब्धि. सादृश्यतो विपक्षत उन्नयधर्मदर्शनत औप-
न्यत आगमनश्च ॥ अधुना सादृश्यतो विपक्षतश्चोपलब्धिमाह-
सारिकखविवक्त्रेद्वि, लज्जति परोक्त्रेवि अक्खरं कोइ ।
सवत्तेरवाहुत्तेरा, जह अहि नउत्ता य अणुमाणे ॥

कश्चित्परोक्तेऽप्यर्थे सादृश्यादङ्करं लभते यथात्रावद्विचवाहुत्ते-
याङ्कराणि नयाहि कश्चित् शवद्वेयं दृष्ट्वा तत्सादृश्यात्परोक्ते-
ऽपि बाहुद्वेये तदङ्कराणि लभते । ईदृशो बाहुद्वेये इति तथा क-
श्चित्पद्वयेण परोक्तेऽर्थे तदङ्करं लभते । यथा अहिदर्शनात्तदङ्क-
नुमाने नकुलदर्शनाद्वा सर्पानुमाने । सप्रत्युभयधर्मदर्शनत उज्या
कारणविमाह-

एगत्थे उज्वलधे, कम्मि वि उन्नयत्थ पच्चओ होइ ।

अस्सतरे खरसाणं, गुददहियाणं सिहरिणीए ॥

कस्मिंश्चिदुभयधर्मा याऽनुमिति उभयावयवयोगिनि वा एक-
स्मिन्त्ये उपलब्धे उन्नयत्र परोक्ते प्रत्ययस्तदङ्करत्वाभो ज्ञवति यथा
अश्वतरे वेगसरे दृष्टे खरस्य अश्वस्य च प्रत्ययस्तदङ्करत्वाभो
यथा वा सिखरिण्यामुपलब्ध्यायां गुरुदध्न प्रत्ययो गुरुद-
ध्नङ्करत्वाभः ।

औपम्यत उपलब्धिमाह-

पुवं पि अणुवद्वच्छो, धिप्पइ अत्थो उ कोइ ओवस्मा ।

नह गो एवं गवयो, किंचिविसेण परिहीणो ॥

पूर्वमनुपलब्धोऽपि कोऽप्यर्थे औपम्याद् गृह्यते यथा गौरैवं
गवयो नवर किंचिद्विशेषेण परिहीन कम्बलकविरहित इत्यर्थः ।
अत्रयं ज्ञावना यथा गौस्तथा गवय इति श्रुत्वा काज्ञान्तरेणाट-
व्यां पर्यटन् गवय दृष्ट्वा गवयोऽयमिति यदङ्करजातं लभते एषा
औपम्योपलब्धि । इदानीमागमत उपलब्धिमाह-

अत्तागमप्पमाणेण, अक्खरं किंचि अविस्सयत्थेवि ।

जवि्या जवि्या कुरवां, नारगदिवलोय मोक्खो या ॥

आत्ता सर्वाज्ञास्तत्प्रणीत आगम आत्तागम. स एव प्रमाणमात्ता-
गमप्रमाणं तेन अविपयेऽप्यर्थे किंचिदङ्करं लभते यथा ज्ञव्योऽज्ञ-
व्यो देवकुरव उत्तरकुरवो नारका देवलोको मोक्क. चशब्दादन्ये
च भावा । इयमत्र भावाना । आत्तागमप्रामाण्यवशात्तस्मिन्
तस्मिन् वस्तुनि योऽक्षरत्वाभो यथा ज्ञव्य इति अज्ञव्य इति
देवकुरव इत्यादि सा आगमोपलब्धि । एषा सर्वाद्युपलब्धि
मदिना भवति असदिना तु का वानेत्यनयाह-

उम्मनेण अमन्नीण. अत्थं लंभे वि अक्खरं नत्थि ।

अत्थो विम मन्नीणं तु. अक्खरं निच्छप् भयणा ॥

असंनिनामर्थलाभेऽपि त्रयदर्शनेऽन्यत्संज्ञेन एकान्तेन नास्त्य-

करत्वाभः. तथाहि शङ्खशब्दं श्रुत्वाऽपि न तेषामेषा लब्धिरुपजा-
यते यथायं शङ्खशब्द इति एव शेषेन्द्रियेष्वपि ज्ञावनीयम् । स-
ङ्गिनां पुनरर्थ एवाक्षरमर्थोपलब्धकाव एवाक्षरत्वाभो यथा शङ्ख-
शब्द इति निश्चये पुनर्भजना शङ्खशब्द एवायं शङ्खशब्द एवाय-
मिति वा निश्चयगमन स्याद्वा न वा एव शेषेन्द्रियेष्वपि भाव-
नीयम् ॥ वृ० १ उ० ।

अथोपलब्धि प्रकारान्तरतो दर्शयति । उपलब्धेरपि द्वैविध्यम-
विरुद्धोपलब्धिर्विरुद्धोपलब्धिश्चेति । न केवलमुपलब्ध्यनुपल-
ब्धिभ्यां भिद्यमानत्वेन हेतोर्द्वैविध्यमित्यपरर्थः. अविच्छेदवि-
च्छेदात् साध्येन सार्धं रूढ्यस्ततस्तस्योपलब्धिरिति । आ-
द्याया भेदानाहु । तत्राविरुद्धोपलब्धिर्विधिर्विधिसिद्धौ पोढेति ॥
तानेव व्याख्याति । साध्येनाविरुद्धानां व्याप्यकार्यकारणपूर्व-
चरोत्तरचरसहचराणामुपलब्धिरिति । ततो व्याप्या विरुद्धोप-
लब्धि. कार्याविरुद्धोपलब्धि. कारणविरुद्धोपलब्धि. पूर्वच-
राविरुद्धोपलब्धि उत्तरचराविरुद्धोपलब्धि. सहचराविरुद्धो-
पलब्धिरिति षट्प्रकारा ज्ञवति । तत्र द्वि साध्यं अद्वय परि-
णामित्वादि तस्याविरुद्धं व्याप्यादि प्रयत्नान्तरीयकत्वादि व-
द्व्यमाण तदुपलब्धिरिति । अथ जिह्वुर्जापते । विधिसिद्धौ स्वभा-
वकार्ये एव साधने साधीयसी न कारणं तस्यावश्यतया का-
र्योत्पादकत्वात्तावत्प्रतिबन्धावस्थस्य मुमुग्धावस्थस्य वा धूम-
स्यापि धूमध्वजस्य दर्शनात् । अप्रतिबद्धसामर्थ्यमुग्रसामग्रीक
च तद्रमकमिति चेदेवमेतर्तिक तु नैतादृशमर्वागृहशावसातु श-
क्यमिति तन्निराकर्तुं कीर्तयन्ति । तमस्विन्यामास्वाद्यमानादा-
प्रादिकलरसादेकसामग्र्यनुमित्या रूपाद्यनुमितिमभिमन्यमानै-
रभिमतमेव किमपि कारणं हेतुतया यत्र शक्तेरप्रतिस्वजनमपर-
कारणसाकल्य चेति । तमस्विन्यामिति रूपाप्रत्ययत्वसूचनाय
शक्तेरप्रतिस्वजनं सामर्थ्यस्याप्रतिबन्ध । अपरकारणसाकल्य
शेषनिःशेषसहकारिसंपर्क रजन्यां रस्यमानात्किञ्च रसात्तज्जन-
कसामग्र्यनुमानं ततोऽपि रूपानुमानं ज्ञवति । प्राक्तनो हिरूपकण-
सजातीयरूपान्तरक्षणवृत्तं कार्यं कुर्वन्नेव विजातीयं रसवृ-
त्तं कार्यं करोतीति प्राक्तनरूपकणान्सजातीयोत्पाद्यरूपकणान्त-
रानुमानं मन्यमानै सौगतेरनुमतमेव किंचित्कारणं हेतुर्यस्मिन्
सामर्थ्याप्रतिबन्ध कारणान्तरसाकल्यं च निश्चेतुं शक्यते ॥
अथ तन्नैतत्कारणात्कार्यानुमानं किं तु स्वभावानुमानमद ईदृश-
रूपान्तरोत्पादसमर्थमिदं रूपमीदृशरसजनकत्वादित्येवं तत्स्व-
भावभूतस्यैव तज्जननसामर्थ्यस्यानुमानादिति चेन्नन्वेतदपि
प्रतिबन्धाभावकारणान्तरसाकल्यनिर्षयमन्तरेण नोपपद्यत एव
तन्निश्चये तु यद्वि कारणादेव कस्मात्कार्यमनुमास्यते तदा कि
नाम दुश्चरितं चेतस्वी विचारयेत् । एवमस्त्यत्र षायात्त्रादि-
त्यादीन्यव्यभिचारनिश्चयादनुमानान्येवेत्युक्तं ज्ञवति । अथ पूर्व-
चरोत्तरचरयो स्वजावकार्यकारणहेत्यनन्तरभावान्नेदान्तरत्वं
समर्थयन्ति । पूर्वचरोत्तरचरयोर्न स्वजावकार्यकारणभावौ तयो
काद्वयवहितानुपलब्ध्यादिति । साध्यसाधनयोस्तादात्म्येसति ।
स्वजावहेतौ तदुत्पत्तौ तु कार्ये कारणे वाऽन्तर्भावो विभाव्यते न-
चैतत्तादात्म्यं हेतु समसमयस्य प्रयत्नान्तरीयकत्वपरिणामि-
त्वादेरुपपन्नतदुत्पत्तिश्चान्योन्यमव्यवहितस्यैव धूमधूमध्वजादे-
समधिगता नतु व्यवहितकावस्यातिप्रसक्ते । ननु काद्वयवधाने-
ऽपि कार्यकारणज्ञावो ज्ञवत्येव । जाग्रद्वोधप्रबोधयोर्मरणारिष्ट-
योश्च तथा दर्शनादिति प्रतिज्ञानानं प्रज्ञाकरप्रतिक्रिपन्ति । नचाति-
क्रान्तानागनयोर्जाग्रदशासंघेदनमरणयो प्रबोधोत्पत्तौ प्रति कार-
णत्व व्यवहितत्वेन निर्व्यापारत्वादिति । अयमर्थ जाग्रदशासं-
घेदनमतीतं सुतावस्थोत्तरकावभाविज्ञान वर्तमान प्रतिमरणं वा

भाषिणं ध्रुवावीकृणीदिकमरिष्टं सांप्रतिक प्रतिव्यवहितत्वेन व्या-
पारपराङ्मुखमिति कथं तत्र कारणत्वमवदन्नेव निर्व्यापार-
स्यापि तत्कल्पने सर्वसर्वस्य कारणं स्यात् । इदमेव भावयन्ति ॥
स्वव्यापारापेक्षिणो हि कार्यं प्रति पदार्थस्य कारणत्वव्यवस्था कु-
लावस्थेयं कदाचि प्रतीति अन्वयव्यतिरेकावसेयो हि सर्वत्र कार्य-
कारणभावस्तौ च कार्यस्य कारणव्यापारसव्यपेक्षावेव युज्येते
कुम्भस्यैव कुम्भकारव्यापारसव्यपेक्षाविति । ननु चातिक्रान्ताना-
गतयोर्व्यवहितत्वेऽपि व्यापारः कथं न स्यादित्यारेकामधरयन्ति ॥
नच व्यवहितयोस्तयोर्व्यापारपरिकल्पनं न्याय्यमिति प्रसक्तैरिति ।
तयोरतिक्रान्तानागतयोर्जाग्रदशासवेदनमरणयोः । अतिप्रसक्ति-
मेव ज्ञावयन्ति । परपराव्यवहितानां परेषामपि तत्कल्पनस्य
निवारयितुमशक्यत्वादिति परेषामपि रावणशंखचक्रवर्त्या-
दीनां तत्कल्पनस्य व्यापारकल्पनस्य । अथान्वयव्यतिरेकसम-
धिगमस्य कार्यकारणभावस्ततो व्यवधानाविशेषेऽपि यस्यैव कार्य-
मन्वयव्यतिरेकावनुकरोति तदेव तत्कारणमन्यथा व्यवधानावि-
शेषेऽपि किं न काष्ठशानुवत्तत्र स्थित एव शर्कराकणनिकरोऽपि
धूमकारणं स्यात्ततो नातिप्रसङ्ग इति चेन्नन्वयस्तद्भावे भा-
व स चात्र तावन्नास्त्येव जाग्रदशासवेदनमरणयोरभाव एव स
वेदना तत्कार्योत्पादात् । अथ स्वकावे सतरेव तयोस्तत्कार्यो-
त्पत्तेरन्यत्र कथं न स्यादिति चेत्तर्हि ईदृशोऽथ रावणादिभिर-
प्यस्यास्त्येव सत्यमस्त्येव व्यतिरेकस्तु रिक्त इति चेन्ननु कोऽयं-
व्यतिरेको नाम तद्भावेऽभाव इति चेत्तर्हि जाग्रदशासवेदनादे-
कथं स्यात्तद्भाव एव सर्वदा प्रबोधोर्भावात् स्वकावे त्वज्ञाव-
स्तस्य नास्त्येवेति कथं व्यतिरेक सिद्धिमधिवसेदिति न व्यवहि-
तयोः कार्यकारणभावः सन्नवति । सहचरहेतोरपि स्वज्ञाचकार्यका-
रणेषु नान्तर्भाव इति दर्शयन्ति । सहचारिणोः परस्परस्वरूपप-
रित्यागेन तादात्म्यानुपपत्तेः सहेत्पादेन तदुत्पत्तिविपत्तेश्च
सहचरहेतोरपि प्रोक्तेषु नानुप्रवेश इति । यदि हि सहसचरण-
शीलयोर्वस्तुनोस्तादात्म्यं स्यात्तदा परस्परपरिहारणं स्वरूपान-
न्तरोपलम्भो न भवेदयं तदुत्पत्तिस्तदा पौर्वापर्येणोत्पादप्रसङ्गा-
त्सहेत्पादो न स्यात् नचैव ततो नास्य प्राप्तेषु स्वभावकार्यकार-
रणेष्वन्तर्भावः । इदानीं मन्दमतिव्युत्पत्तिनिमित्त साधर्म्यवैधर्म्या-
न्यापञ्चावयवां व्याप्याविरुद्धोपलब्धिमुदाहरन्ति । ध्वनि परिण-
तिमान् प्रयत्नानन्तरीयकत्वाद्य प्रयत्नानन्तरीयक स परिणति-
मान्यथा स्तम्भः यो वा न परिणतिमान् स न प्रयत्नानन्तरीयको
यथा वान्ध्वेय प्रयत्नानन्तरीयकश्च ध्वनिस्तस्मात्परिणतिमा-
निति व्याप्यस्य साध्येनाविरुद्धस्योपलब्धि साधर्म्येण वैधर्म्ये-
ण चेति । अत्र ध्वनि परिणतिमानिति साध्यधर्मविशिष्टध-
र्म्यभिधानरूपा प्रतिज्ञा प्रयत्नानन्तरीयकत्वादिति हेतुः य प्रय-
त्नानन्तरीयक इत्यादि तु व्याप्तिप्रदर्शनपूर्वा साधर्म्यवैधर्म्या-
न्यासमवाख्येयरूपौ दृष्टान्तौ । प्रयत्नानन्तरीयकश्च ध्वनिरित्युपन-
यस्तस्मात्परिणतिमानिति निगमनम् । यद्यपि व्याप्यत्व कार्या-
दिहेतूनामप्यस्ति साध्येन व्याप्यत्वाच्यापि तत्रेह विचकित किं
तु साध्येन तदात्मीचूतस्यकार्यादिरूपस्य प्रयत्नानन्तरीयकत्वा-
दे स्वरूपमित्यदोषः ॥ अथ कार्याविरुद्धोपलब्ध्यादीनुदाहरन्ति
अस्त्यत्र गिरिनिकुञ्जे धनञ्जयो धूमसमुपलम्भादिति कार्यस्येति ।
साध्येनाविरुद्धस्योपलब्धिवरिति पूर्वसूत्रादिहोत्तरं चानुवर्त-
नीयम् । भविष्यति वर्षं तथाविचवारिवाहविज्ञोकनादिति कारण-
स्येति तथाविधेति सातिशयोनन्त्वादिधर्मोपेतत्वं गृह्यते । उदे-
प्यति मुहूर्तान्ते तिप्यतारका पुनर्वसूदयदर्शनादिति पूर्वचर-
स्येति तिप्यतारकेति पुप्यनक्षत्रम् ॥ उद्गुर्मुहूर्तपूर्वं पूर्वफल्गुन्य-
उत्तफाल्गुनीनामुत्तमोपलब्धेरित्युत्तरचरस्येति । पस्तोह सह-

कारफलरूपविशेषः समास्वाद्यमानरसविशेषादिति सहचरस्ये-
ति । अयं च साक्षात्पोढा विरुद्धोपलब्धिरुक्ता । परंपरया पुनः स-
भवन्तीयमैत्रवान्तर्भावनीया । तद्यथा कार्यकार्याविरुद्धोपलब्धि-
कार्या विरुद्धोपलब्धौ अन्तर्भवतीति योग अज्ञदत्र कोश कदा-
शोपलब्धादिति कोशस्य हि कार्यं कुशूदस्तस्य चाविरुद्ध कार्यं
कुम्भ इति एवमन्याऽन्यैवान्तर्भावनीया ॥ अधुना विरुद्धोपल-
ब्धिमेदानाहुः ॥ विरुद्धोपलब्धिस्तु प्रतिषेधप्रतिपत्तौ सप्त प्रका-
रेति । प्रथमप्रकारं प्राक् प्रकाशयन्ति । तत्राद्या स्वभावविरुद्धो-
पलब्धिरिति । प्रतिषेधस्यार्थस्य यः स्वभावः स्वरूप तेन सह
यत्साक्षाद्विरुद्ध तस्योपलब्धिः स्वभावविरुद्धोपलब्धिः एतामुदाहर-
न्ति नास्त्येव सर्वथैकान्तोऽनकान्तस्योपलब्धादिति । स्पष्टो हि
सर्वथैकान्तानेकान्तयो साक्षाद्विरोधो ज्ञावाज्ञावयोरिव । नन्वयम
नुपलब्धिहेतुरेव युक्तो यावान् कश्चित्प्रतिषेधः स सर्वोपलब्धि-
रिति वचनादिति चेत्तन्मन्त्रीमसमुपलम्भाज्ञावस्यात्र हेतुत्वेना-
नुपन्यासात् । अथ विरुद्धोः सर्वथैकान्तानेकान्तयोर्विहीतीत-
स्पर्शयोरिव प्रथम विरोध स्वभावानुपलब्ध्या प्रतिपन्न इत्यनुप-
लब्धिमुल्लवात्स्वभावविरोधोपलब्धेरनुपलब्धिरूपत्वं युक्तमेवेति
चेत्तर्हि साध्यधर्मिणि जूधरादौ साधने च धूमादावध्वक्तीकृतं
सवीदमप्यनुमानं प्रवर्तत इति प्रत्यङ्गमूलत्वात् इदमपि
प्रत्यङ्गं किं न स्यात् । विरुद्धोपलब्धेरान्यप्रकारं प्रदर्श्य
शेषानाख्याति । प्रतिषेधविरुद्धव्याप्तादीनामुपलब्धयः पक्षेति
प्रतिषेधेनार्थेन सह ये साक्षाद्विरुद्धास्तेषां ये व्याप्तादयो
व्याप्यकार्यकारणपूर्वचरोत्तरचरसहचरास्तेषामुपलब्धयः परं न
वन्ति । विरुद्धव्याप्तोपलब्धिविरुद्धकार्योपलब्धिविरुद्धकारणोप-
लब्धिविरुद्धपूर्वचरोपलब्धिविरुद्धोत्तरचरोपलब्धिविरुद्धसहचरो
पलब्धिश्चेति । क्रमेणास्ामुदाहरणान्याहुः । विरुद्धव्याप्तोपलब्धि-
र्यथा नास्त्यस्य पुनस्तत्त्वेषु निश्चयस्तत्र संदहादिति । अत्र हि
जीवादिदत्वगोचरो निश्चय प्रतिषेधस्तद्विरुद्धानिश्चयस्तेन
व्याप्तस्य सदेहस्योपलब्धिः । विरुद्धकार्योपलब्धिर्यथा न विद्य-
तेऽस्य क्रोश्राद्युपशान्तिर्वदनविकारादिरिति वदनविकारस्ताम्-
तादिरादिशब्दादधरस्फुरणादिरिग्रहः । अत्र च प्रतिषेध्य क्रो-
शाद्युपशमस्ताद्विरुद्धस्तदनुपशमस्तत्कार्यस्य वदनविकारादेरु-
पलब्धिः । विरुद्धकारणोपलब्धिर्यथा नास्य महपंगसत्य वचः स-
मस्ति रागद्वेषकालुष्याकलङ्कितज्ञानसपन्नत्वादिति प्रतिषेधेन
ह्यसत्येन सह विरुद्ध सत्य तस्य कारण रागद्वेषकालुष्याकल-
ङ्कितज्ञान तत्कुतश्चित्स्वकान्निधानादे सिद्ध्यत्सत्य साधयति ।
तत्र च सिध्यदसत्य प्रतिषेधति ॥ विरुद्धपूर्वचरोपलब्धिर्यथा नो-
द्गमिष्यति मुहूर्तान्ते पुप्यतारा रोहिण्युज्जमादिनि । प्रतिषेध्याऽत्र पु-
प्यतारोद्गमस्तद्विरुद्धो मृगशीर्षोदयस्तदनन्तरं पुनर्वसूदयस्यैव
ज्ञावात् । तत्पूर्वचरो रोहिण्युदयस्तस्योपलब्धिविरुद्धोत्तरचरो-
पलब्धिर्यथा नोद्गमान्मुहूर्तान्पूर्वं मृगशिर पूर्वफाल्गुन्युदयादिति ।
प्रतिषेध्याऽत्र मृगशीर्षोदयस्तद्विरुद्धो मघादयोऽनन्तरमाद्रोदया-
देरेव ज्ञावात्तदुत्तरचर पूर्वफाल्गुन्युदय तस्योपरुपलब्धिविरुद्धसह-
चरोपलब्धिर्यथा नास्त्यस्य मिथ्याज्ञानं सम्यग्दर्शनादिति प्रति-
षेधेन हि मिथ्याज्ञानेन सह विरुद्ध सम्यग्ज्ञानं तत्सहचरं स-
म्यग्दर्शनं तच्च प्राण्यनुकम्पादे कुतश्चिह्नित्वात्मसिद्ध्यत्सहचर
सम्यग्ज्ञान साधयति । इयं च सप्तप्रकारापि विरुद्धोपलब्धिः ॥
प्रतिषेधेनार्थेन साक्षाद्विरोधमाधित्याक्ता परंपर्या विरोधाश्र-
यणेन त्वनेकप्रकारा विरुद्धोपलब्धिः सन्नवन्वयैवाग्निगुणैरन्तर्भा-
वनीया । तद्यथा कार्याविरुद्धोपलब्धिर्यथा पक्षिविरुद्धोपलब्धिः का-
रणविरुद्धोपलब्धिरिति त्रयं स्वभावविरुद्धोपलब्धौ । तत्र कार्यावि-

उवलधि

रुद्धोपलब्धिर्यथा नात्र देहिनि दुःखकारणमस्ति सुखोपलब्धा-
दिति साक्षादत्र सुखदुःखयोर्विरोधः प्रतिपेक्ष्यस्वभावेन तु
दुःखकारणेन परंपरया । व्यापकविरुद्धोपलब्धिर्यथा न सन्नि-
कर्षादि. प्रमाणमज्ञानत्वादिति साक्षादत्र ज्ञानत्वा ज्ञानत्वयो-
र्विरोध प्रतिपेक्ष्यस्वभावेन तु ज्ञानत्वव्याप्येन प्रामाण्येन व्यव-
हितः कारणविरुद्धोपलब्धिर्यथा नासा रोमहर्षादिविशेषवान्
सर्मापवर्तिपावकविशेषत्वादिति । अत्र पावक साक्षाद्विरुद्ध-
शीतेन प्रतिपेक्ष्यस्वभावेन तु रोमहर्षादिना शीत कार्येण
पारम्पर्येण । ये तु नास्यस्य हिमजानितरोमहर्षादिविशेषो धूमात्
प्रतिपेक्षस्य हि रोमहर्षादिविशेषस्य कारण हिम तद्विरुद्धो-
ऽग्निस्तत्कार्यं धूम इत्याद्य कारणविरुद्धकार्योपलब्ध्यादिव्यन्तर्जा-
वनीयाः । २० ३ परि० ॥

उवलञ्ज-उपलञ्ज-अव्य० विज्ञान्येत्यर्थे, “ धम्मस्स सारमुव-
लञ्जकरे य मायं ” ४० १ अधि० ॥ डेये प्राप्ये च । वाच० ।

उवलभत्ता-देशी-तथेत्यर्थे, दे० ना० ॥

उवलभयगगा-देशी-वलये, दे० ना० ॥

उवलभय-देशी-सुरते, दे० ना० ॥

उवललिय-उपललित- न० उप-लब्- भावे-क-क्रीकृतविशे-
पे, जा० ए अ० ।

उवलाउ-उपलातुम्- अव्य० ग्रहीतुमाश्रयितुमित्यर्थे, व्य० १ उ०

उवलाद्विज्जमाण-उपलाद्वयमान- त्रि० क्रीडाद्विवादनया(जा०
१ अ०) ईप्सितार्थसम्पादनाद्वा क्रियमाणे उपलाद्वने, भ० ए
श० ३३ उ० । “ उवगाञ्जमाणे उवलाद्विज्जमाणे ” रा० ॥

उवल्लिप(त्)-उपल्लिम्पत्- त्रि० घटकमुखस्य तल्पिधानकस्य च
गोमयादिना रत्नं प्रजति, जा० ७ अ० ॥

उवल्लित्त-उपल्लित्त-त्रि० उप-लिप्-क्त । संवेष्टिते, सूत्र० १ श्रु०
३ अ० । गोमयादिना लिप्ते, जा० १ अ० । आ० म० प्र० दशा०

उवल्ली (व्ली) ए-उपल्लीन-त्रि० उप-ली-क्त-प्रच्छन्ने “ उव-
ल्लीणा मेहुणधम्मं विष्वोति ” आचा० १ श्रु० ॥

उववुञ्ज-देशी-सवजे, दे० ना० ॥

उववेव-उपवेव-पुं० उप-विप्-घञ् । उपविष्यतेऽनेनेत्युपवेव
कर्मवन्धे, औ० ज्ञावे-घञ् । आच्छेपे, सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।
नच्छेपे, आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

उववेवण-उपवेवण-न० उप-विप्-ल्युट्-गोमयादिना वेपने,
ग० १ अधि० । “ उपवेवणसम्मज्जण करेड ” भ० ११ श० ए उ० ।
‘ वंजणो उववेवणदि काक णच्चणं करेड ” नि० चू० १ उ० । औ० ॥

उववज्जमाण-उपवज्जमान-त्रि० यथास्वमुत्पादस्यानेष्वन्यनगर-
म्योत्पद्यमाने, “ चउहिं वायरकापहिं उववज्जमाणेहिं वोगे फुने ”
म्या० ४ ग० ॥

उववाद्यमान-त्रि० वादित्रे, कल्प० ॥

उववज्जिउकाम-उत्पत्तिउकाम-त्रि० समुत्पित्सौ, “ जो जीवो
उववज्जिउकामो ” सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

उववज्जित्ता-उपवज्ज-अव्य० उप पद्-ल्यप् । उत्पादकेन गत्वे-
न्यर्थे, भ० ११ ग० ६ उ० ।

उववण-उपवण-न० जवनासघने, जा० १ अ० ।

उववण-उपवण-त्रि० उप-पद्-क्त । उत्पन्ने, “ उववणो माणुस-
मिं जोगमिं ” उक्त० ए अ० “ दोच्च पुढवीए नारगा उववण ”

नि० चू० ११ उ० । युक्त्या घटमानके, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।
सङ्गते, पंच ०६ विव० । उदीर्घे. प्रेरिते, “ उववणो पावकम्मुणा ”
पापकर्मणा उदीर्घं प्रेरित । उक्त० १ ए अ० । प्राप्ते, भावे कः । उ-
पपाने, ज० १४ श० १ उ० ।

उववत्ता-उपवत्त-त्रि० उपपातकर्त्तरि, “ देवज्ञोगेसु देवत्ताय उ-
ववत्तारो जवंति ” औ० । स्या० ॥

उववत्ति-उपवत्ति-स्त्री० उप-पद्-क्तिन् । उपपाते, जन्मनि,
स्था० १ ग० । संभवघटने, । विवाकितार्थसन्नव्यवस्थापने,
विशे० । युक्तौ, “ उपवत्तिर्जवेद्युक्ति-यां तदभावप्रसाधिका । सा
न्वयव्यतिरकादि-वृत्तणा सूरीभि कृतेति १ आगमभ्रोपवत्ति-
श्च, सम्पूर्णं विधिद्वक्त्रणम् ’ अनु० । सङ्गतौ, हेतौ, उपाये, प्राप्ते,
सिद्धौ वाच० । विषये, “ विसवत्तिवा सज्जति वा उववत्तिनि
वा एगघा ” आ० चू० १ अ० ।

उववत्य-उपवत्त-न० अङ्गप्रोक्षणसाधके धौतव्यव्यतिरिक्ते द्वि-
तीये वस्त्रे, नपोविशेषे श्रीग्राणन्दविमद्वसूरिकृताष्टकर्मतपो य-
द्युपवस्त्रेण कर्त्तुं न शक्नोति तदाऽचाम्भेन करोति किं वा नेति
१५७ प्रश्ने यद्वि सर्वथोपवस्त्रकरणशक्तिर्न स्यात्तदा चाम्भेनापि
करोतीति सेनप्र० ४ उद्धा० ।

उववाय-उपपात-पुं० उप पत् घञ् हृष्टादागतौ, फलोन्मुखत्वे,
नाशे, उप समीपे पतनमुपपात. । दृग्विषयदेशावस्थाने, “ आणा
णिदेसयेरु गुरुणमुववायकारण ” उक्त० १ अ० । समीपे, “ आ-
णा उववायव प्रणानिदेशकरे ” व्य० द्वि० ४ उ० । सेवायाम्, ।
“ आणोववायवयणणिहेसे चिठंति ” भ० ३ श० ३ उ० । आज्ञा-
याम्, “ उववातो णिहेसो, आणाविणओ य हँति एगघा ” इति
वचनात् ” व्य० द्वि० ४ उ० । उपपतनमुपपात । देवनारकाणां
जन्मनि, “ एमे उववाए ” उपपात एकश्चयधनवत् । स्या० १ ठा०
कल्प० । अकामनिर्जरादिजनिते, क्विद्विपादिदेवजने नारकजने
च । स्या० ३ ग० । दर्श० । स० । आचा० । अणु० । प्राडुर्जा-
वे, प्रजा० १६ पद् । “ दोरह उववाए पसत्ता तंजहा देवाणं चैव
णेरव्याणं चैव ” द्वयोर्जीवस्थानयोरुपपतनमुपपातो गर्जसम्मूर्त्त-
लजणजन्मप्रकारद्वयविलक्षणो जन्मविशेष । स्या० १ ग० ।
स च क्षेत्रभवभेदाद् षिविध तद्यथा क्षेत्रोपपातो भवोपपातश्च
तत्र क्षेत्रमाकाशो यत्र नारकादयो जन्तव सिद्धा पुज्जवा वा अ-
वतिष्ठन्ते । भवकर्मसम्पर्कजनितो नैरयिकत्वादिक. पर्यायं सम्भ-
वति कर्मवशवर्तिन प्राणिनोऽस्मिन्निति भव इति व्युत्पत्ते । नो
भव जवन्वतिरिक्तं कर्मसम्पर्कसम्पाद्यनैरयिकत्वादिपर्याय-
रहित इति ज्ञाव । स च पुज्ज सिद्धो वा ज्ञयस्यापि यद्योक्त-
लक्षणजवातीतत्वात् । प्रजा० १६ पद् ।

(१) उपपाते संग्रहः ।

(२) गतीनामुपपातविरहः ।

(३) सान्तरनिरन्तरोपपातः ।

(४) एकसमये कियन्त उपपातास्तत्र नैरयिकाद्येकोनच-
त्वारिंशज्जीवानामुपपातविचारः ।

(५) नैरयिकादीनामात्मोपक्रमादिना उपपातचिन्तनम् ।

(६) कतिसञ्चिताकतिसञ्चितानामुपपातः । एयामल्पग्रह-
त्वविचारः ।

(७) पदकसमर्जितोत्पादस्तदल्पवहुत्वविचारश्च ।

(८) द्वादशसमर्जिता ।

(९) चतुरशीनिसमर्जिता । असुरकुमारादीनां भेदादि-
निरूपणं च ।

- (१०) नैरयिकादय कुत उत्पद्यन्ते तेषां स्थितिमवग्रहणादय ।
नैरयिकेपृथग्ग्रमानानां स्थित्यादि च ।
- (११) कृतयुग्मादि विशेषणैकेन्द्रियादीनामुपपातचिन्तनम् ।
तत्र प्रथमद्वितीयादिसमयकृतयुग्मविचारः ।
- (१२) राशियुग्मकुट्टकयुग्मादिविशेषणेन नैरयिकादीनामुप-
पात विचारः ।
- (१३) भव्यदेवादीनामुपपातचिन्तनम् ।
- (१४) नैरयिकादीनां स्वतोऽस्वतो वा उपपातचिन्तनम् ।
- (१५) नैरयिकादय उद्वर्त्य क गच्छन्ति कुट्टकृतनैरयिका कुत
उत्पद्यन्ते ।
- (१६) भव्यद्वयदेवादय कुत उत्पद्यन्ते ।
- (१७) महद्विकदेवानां द्विजरीरेपूपपादविचारः ।
- (१८) नैरयिकादयः कथमुत्पद्यन्ते इति चिन्तनम् ।
- (१९) समुद्रघातविशेषणेनैकेन्द्रियाणामुपपात चिन्तनम् ।
- (२०) पृथ्व्यादीनां समवहत्य देवलोकेपूपपातः ।
- (२१) नैरयिकादीनां नैरयिकादिपूपपानोद्धर्तनचिन्तनम् । कु-
ण्डलेभ्याविषयोत्पत्ति चिन्तनम् । पृथ्वीकायिकेषु वृ-
ण्डलेभ्याविषयविचारः ।
- (२२) लेश्यावस्त्वेनोपपातश्चतुर्विंशतिदण्डकस्य शेषपदाना-
मनिदेशश्च ।
- (२३) नैरयिकाणां देशतस्तर्धनो वा उपपातः ।
- (२४) गर्भगतस्य मृत्वा देवलोकेपूपपातः ।
- (२५) कुतो देवा देवलोकेपूपपाद्यन्ते ।
- (२६) सहोपपन्नयोरसुरकुमारयो शोभनाशोभनवत्त्वम् ।
- (२७) नैरयिका नैरयिकेपूपपन्नानां कश्चिदल्पतरोऽपरो महा-
वेदनतरः ।
- (२८) पूर्वोक्तानां नैरयिकादीनामायुष्कसंवेदनम् ।
- (२९) रत्नप्रमायां सर्वे उपपन्नपूर्वाः ।
- (३०) अविरावितश्रामस्थानां देवलोकेपूपपातः ।
- (१) अयसन्धानामुपपातविरहादयश्चिन्त्यन्ते । तत्रादौ इयम-
धिकारसंग्रहणि गाथा-

वारमचञ्चवीमाडं. संतरयं एगसमयकतो य ।

उव्वट्टणपरजविया-उय अट्टेव च आगरिसा ॥

प्रथम गतिपुसामान्यत उपपातविग्रहोद्धर्तनाविरहस्य च द्वादश
मुहूर्ता प्रमाण वक्तव्य तदनन्तर नैरयिकादिपु भेदपूपपातविर-
हस्योद्धर्तना विग्रहस्य चतुर्विंशतिमुहूर्ता गतिपु प्रत्येकमादौ
वक्तव्या । तत (संतरसि) सान्तर नैरयिकादय उत्पद्यन्ते
निरन्तर चेति वक्तव्य । तदनन्तरमेकसमयेन नैरयिकादयः प्रत्येकं
कति उत्पद्यन्ते कति चोद्धर्तन्ते इति चिन्तनीय तत कुत उत्प-
द्यन्ते नारकादय इति चिन्त्यन्ते तत (उव्वट्टण सि) नैरयिका
दय उदृत्ता सन्त कुत्रोत्पद्यन्ते इति वक्तव्य तदनन्तर कति प्रा-
गावशेषेऽनुच्यमानजावायुषि जीवा पारमाविकमायुर्वजन्तीति
वक्तव्य तथा कतिभिराकर्षणकर्षण आयुर्वन्धक इति चिन्तायाम-
ष्टौ आकर्षा वक्तव्या । षष्ठा संग्रहणीगाथासंक्षेपार्थं ॥

(२) एतदेव क्रमेण धिवरीपुर्गतीनामुपपातविरहमाह-

निरयगर्दणं जंते ! केवड्यं काडं विरहिया उववाणं पण-
त्ता गोयमा ! जहन्नेणं एकं समयं उक्कोमेणं वारममुहुत्ता ।
तिरियगर्दणं जंते ! केवड्यं कालं विरहिया उववाणं पण-
त्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एकं समयं उक्कोमेणं वार-
ममुहुत्ता । माण्यगर्दणं जंते ! केवड्यं काडं विरहिया उववाणं

णं पणत्ता गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोमेणं वारममुहुत्ता ।
देवगर्दणं जंते ! केवड्यं काडं विरहिया उववाणं पणत्ता ?
गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोमेणं वारममुहुत्ता । मिच्छिग
ईणं जंते ! केवड्यं काडं विरहिया मिच्छिणया पणत्ता ? गो-
यमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोमेणं उम्पामा । निरयगर्दणं जंते
केवड्यं कालं विरहिया उव्वट्टणाए पणत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं
एगं समयं उक्कोमेणं वारम मुहुत्ता । माण्यगर्दणं जंते ! केवड्यं
काडं विरहिया उव्वट्टणाए पणत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं
समयं उक्कोमेणं वारममुहुत्ता एवं तिरिया देवगट्प वि ॥

निरयगतिनाम नरकगतिकर्मोदयजनिताना जीवस्य श्रौदयिको
भाव स चैक सप्तपृथिवीव्यापि चेति । पक्वचनेन समानाश्च
पृथिवीनां परिग्रहः णमिति वाक्याद्वद्वारे जहन्तेति गुर्वामन्त्रण
परमकल्याणयोगिनः ! (केवड्यंति) कियन्तं काडं विरहिया उ-
न्या प्रहमा उपपातेन उपपन्नमुपपातस्तदन्यगतिकानां सन्धाना
नारकत्येनोत्पाद इति ज्ञाय तेन प्रहमा प्रन्पिता जगवना अन्यश्च
रूपजादिजिस्तीर्थकरे एव प्रश्ने कृते जगवानाह । गौतम !
जद्यन्त एकं समयं यावदुत्कर्षतो द्वादशमुहूर्तात् । अत्र सुध-
प्रेक आह । नन्वेकस्यामपि पृथिव्यामग्रे द्वादशमुहूर्तप्रमाण उप-
पातविग्रहो न वड्यते चतुर्विंशतिमुहूर्तादिप्रमाणस्य वड्यमाण-
त्वात् तत कथं सर्वपृथिवी समुदायेऽपि द्वादशमुहूर्तप्रमाणम् ।
प्रत्येकमनावे समुदायेऽज्ञायादिति न्यायस्य श्रवणात् । तदयुक्त
वस्तुनत्वापगिज्ञानात् । यद्यपि हि नाम रत्नप्रजादिष्वेकैकनिर्हा-
रणेन चतुर्विंशतिमुहूर्तादिप्रमाण उपपातविग्रहो वड्यते तथापि
यदा समापि पृथिव्य समुद्रिता उपेत्यापपातविग्रहश्चिन्त्यते तदा
स द्वादशमुहूर्तप्रमाण एव वड्यते द्वादशमुहूर्तानन्तरमवड्यम-
न्यतरस्या पृथिव्यामुत्पादसम्भवात्तथाकेवववेदसोपवधे । यस्तु
प्रत्येकमनावे समुदायेऽप्यज्ञाव इति न्याय स कारणकार्यधर्मानु-
गमचिन्तायां नान्यत्रैत्यदोषः । यथा नरकगतिर्द्वादशमुहूर्ताऽनु-
त्कर्षत उपपातेन विरहिता उक्ता एव निर्यड्मनुष्यदेवगतयोऽपि ।
मिच्छिगतिस्तत्कर्षत पाप्मासानुपपातेन विरहिता एवमुद्धर्तना-
ऽपि तत्र मिच्छा नोद्धर्तनेनेयां माद्यपर्यवमितकावतया शाश्व-
तत्वादिमिच्छिरुद्धर्तनया विरहिता वक्तव्या । गत प्रथमद्वारम् ।
इदानीं चतुर्विंशतिगिति द्वितीय द्वारमभिधिस्तुगड-

(१) ग्यणपपजापुहविनेरडयाणं जंते ! केवड्यं काडं विरहिया

उववाणं पणत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोमेणं
चञ्चवीमं मुहुत्ता । नक्कप्यजापुहविणेरडयाणं जंते ! केव-
ड्यं काडं विरहिया उववाणं पणत्ता ? गोयमा ! जहन्ने-
णं एगं समयं उक्कोमेणं मत्तगर्दियाणि । वायुपनाप पुह-
वीए णगडयाण जंते ! केवड्यं काडं विरहिया उववाणं पण-
त्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं उक्कोमेणं
अप्पमामं । पंक्कपनापुहविणेरडयाण जंते ! केवड्यं कालं
विरहिया उववाणं पणत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं समयं
उक्कोमेणं मामं । उमप्यजापुहविणेरडयाण जंते ! केवड्यं
काडं विरहिया उववाणं पणत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं एगं
समयं उक्कोमेणं दो मामा । तपापुहविणेरडयाणं जंते ?
केवड्यं काडं विरहिया उववाणं पणत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं

एकं समयं उक्कोसेणं चत्तारि मासा । अहंसत्तमा पुढवि-
 णेरइयाणं जंते ! केवइयं काळं विरहिया उववाएणं पषत्ता
 ? गोयमा ! जह्णेषणं एणं समयं उक्कोसेणं उम्मासा (१)
 असुरकुमाराणं जंते ! केवइयं काळं विरहिया उववाएणं प-
 षत्ता ? गोयमा ! जह्णनेणं एणं समयं उक्कोसेणं चउवीसं
 मुहुत्ता । एवं (३) नागकुमाराणं (४) सुवणकुमाराणं
 (५) विज्जुकुमाराणं (६) अग्गिकुमाराणं (७) दीव-
 कुमाराणं (८) उदहिकुमाराणं (९) दिसाकुमाराणं
 (१०) वाउकुमाराणं (११) यणियकुमाराणं य पत्तेयं
 जह्णनेणं एणं समयं उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्ता । (१२)
 पुढविकाइयाणं जंते ! केवइयं काळं विरहिया उववाएणं
 पषत्ता ? गोयमा ! अणुसमयविरहियं उववाएणं पषत्ता
 (१३) एवं आउकाइयाणं वि (१४) तेउकाइयाणं वि
 (१५) वाउकाइयाणं वि (१६) वणस्सउकाइयाणं वि
 अणुसमयविरहिया उववाएणं पषत्ता । (१७) वेइंदियाणं
 जंते ! केवइयं काळं विरहिया उववाएणं पषत्ता गोयमा !
 जह्णेषणं एकं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं । एवं (१८)
 तेइंदियाय (१९) चउरिंदियाय । (२०) सम्मुच्छि-
 मपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जह्णेषणं एकं समयं उक्कोसेणं
 अंतोमुहुत्तं गवजवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जंते !
 केवइयं काळं विरहिया उववाएणं पषत्ता ? गोयमा ! जह्णेषणं
 एकं समयं उक्कोसेणं वारसमुहुत्ता । (२१) सम्मुच्छिम-
 णुस्माणं जंते ! केवइयं काळं विरहिया उववाएणं पषत्ता ?
 गोयमा ! जह्णनेणं एकं समयं उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्ता ।
 गवजवक्कंतियपणुस्माणं पुच्छा गोयमा ! जह्णेषणं एकं
 समयं उक्कोसेणं वारसमुहुत्ता । (२२) वंतराणं पुच्छा गोयमा !
 जह्णेषणं एकं समयं उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्ता । (२३)
 जोइमियाणं पुच्छा गोयमा ! जह्णनेणं एकं समयं उक्कोसे-
 णं चउवीसं मुहुत्ता । (२४) मोहम्मकण्णदेवाणं जंते !
 केवइयं काळं विरहिया उववाएणं पषत्ता ? गोयमा !
 जह्णनेणं एकं समयं उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्ता । ईसाणे
 कण्णे देवाणं पुच्छा गोयमा ! जह्णनेणं एकं समयं उक्कोसेणं
 चउवीसं मुहुत्ता । मणकुमारदेवाणं पुच्छा गोयमा ! जह्णनेणं
 एकं समयं उक्कोसेणं नवरइंदिया वीसमुहुत्ताइ ॥ माहिंदे-
 वाणं पुच्छा गोयमा ! जह्णेषणं एकं समयं उक्कोसेणं
 वारमराइंदियाइ दममुहुत्ताइ । वत्तइयाणं देवाणं पुच्छा
 गोयमा ! जह्णेषणं एकं समयं उक्कोसेणं अफ्फनेवीसं राइं-
 दियाइ । लंतगदेवाणं पुच्छा गोयमा ! जह्णेषणं एणं समयं
 उक्कोसेणं पणयात्रीसं राइंदियाइ । महासुकुदेवाणं पुच्छा
 गोयमा ! जह्णनेणं एकं समयं उक्कोसेणं अर्भ तिगइंदियाइ ।
 मद्धमनाण्णदेवाणं पुच्छा गोयमा ! जह्णेषणं एकं समयं

उक्कोसेणं राइंदियसत्तं । आणयदेवाणं पुच्छा गोयमा !
 जह्णनेणं एकं समयं उक्कोसेणं संखेज्जमासा । पाणयदेवा-
 णं पुच्छा गोयमा ! जह्णनेणं एकं समयं उक्कोसेणं सं-
 खेज्जमामा । आरणदेवाणं पुच्छा गोयमा ! जह्णनेणं एकं
 समयं उक्कोसेणं संखेज्जवासा । अच्चुयदेवाणं पुच्छा गोय-
 मा ! जह्णेषणं एकं समयं उक्कोसेणं संखेज्जवासा । हेट्ठिम-
 गेविज्जाणं पुच्छा गोयमा ! जह्णेषणं एकं समयं उक्कोसेणं
 संखेज्जाइं वाससयाइं । मज्जिमगेविज्जाणं पुच्छा गोयमा !
 जह्णेषणं एकं समयं उक्कोसेणं संखेज्जाइं वाससहस्ताइं ।
 उवरिमगेविज्जाणं पुच्छा गोयमा ! जह्णनेणं एकं समयं
 उक्कोसेणं संखेज्जाइं वामसयसहस्ताइं । विजय-वेजयंत-
 जयंत अपराजिय-देवाणं पुच्छा गोयमा ! जह्णनेणं एकं समयं
 उक्कोसेणं अर्भखेज्जं काळं । सव्यट्ठसिफ्फदेवाणं पुच्छा गो-
 यमा ! जह्णनेणं एकं समयं उक्कोसेणं पल्लिओवमस्स संखे-
 ज्जइनाणं । सिफ्फाणं जंते ! केवइयं काळं विरहिया सिज्ज-
 यणयाए पषत्ते ? गोयमा ! जह्णनेणं एकं समयं उक्कोसेणं
 उम्मासा । रयणप्पनापुढविनेरइयाणं जंते ! केवइयं काळं
 विरहिया उववाएणं पषत्ते ? गोयमा ! जह्णेषणं एकं समयं
 उक्कोसेणं चउवीसमुहुत्ता एवं सिफ्फवज्जा उववाणा विजा-
 णियव्वा जाव अणुत्तरोववायत्ति नवरं जोइसियवेमाणिएसु
 चयणंति अज्जिवावो कायव्वो ॥

“रयणप्पभाए” इत्यादि पाठसिद्धम् । नवरमत्रोत्कर्षविषया इमा
 सग्रहणिगाया “चउवीसयमुहुत्ता, सत्तयराइंदियाइ पव्वखो य,
 मासो एक्को उव्विओ, चउरो उम्मास नरपसु ॥ १ ॥ कमसो उक्को-
 सेणं, चउवीसमुहुत्तभवणवासीसु । अविरहिया पुढवाइं, वि-
 गज्जाणं तो मुहुत्त तु ॥ २ ॥ सम्मुच्छिमतिरिपणिण्णिय, एवं
 चियगव्ववारसमुहुत्ता ॥ सम्मुच्छिमगव्वमणुया, कमसो चउवी-
 सवारसया ॥ ३ ॥ वणजोस्ससोइम्मो-साणकपचउवीसउ-
 हुत्ताओ । कप सणकुमारे दिवलाण वावीसईं मुहुत्ताओ ॥ ४ ॥
 माहिंदे राइंदिय-वारसहसमुहुत्तवंभलोगास्मि । राइंदियअ-
 द्धनेवी-सुव्वतए हांति पणयाइ ॥ ५ ॥ महसुकुम्मिअसईं, स-
 हस्सारिसयं तओ उ कपइगे । मासा संखेज्जा तइ, वासा सं-
 खेज्ज उवरिइगे ॥ ६ ॥ इट्ठिममज्जिम उवरिम, जइ संखसया
 महस्सवक्खाइ । वासाणं विव्वेओ, उक्कोसेणं विरइकालो ॥ ७ ॥
 काओ नंखाइओ, विजयाइसु चउसु होइ नायव्वो । संखेज्जा
 पव्वसओ, जागा संखेज्जिस्सिम” ॥ ८ ॥ प्रज्ञा ० ६ पठ ।

वाइतवे पमियफ्फा, उक्करोसा तवेण मारविया ।
 वेरेण य पडिवद्धा, मरिओ असुरेसु गच्छंति ॥ ९ ॥
 रज्जुगहविसभक्खण, जलजलाणपवेसतएइहुहुहुओ ।
 गिरिसिरिपइयाउ मुया, सुइ भावा हुंति वितरिया १० ॥
 तावस जा जोइसिया, चरगपरिव्वाय वंभलोगो जा ।
 जा सहमारो पंचिदि-तिरिय जा अच्चुओ सहा ॥ ११ ॥
 जइ लिंगिमिच्छदिटी, गेविज्जा जाव जंति उक्कोसं ।
 पयमवि असहहतो, सुत्तयं मिच्छदिटीओ ॥ १२ ॥
 सुत्तं गणहकरइयं, तइव पत्तेय बुद्धरइयं च ।

सुयकेवल्लिणा रड्यं, अभिन्नदमपुत्रिणा रड्यं ॥ १३ ॥

इउमत्थ संजयाणं, उपवाय उक्रोसत्रो सव्वहे ।

तेसिं सट्ठाणं पि य, जहन्नत्रो होइ सोहम्मे ॥ १४ ॥

लंतम्मि चउदसपुत्रिस्स, तावसाट्ठेण वंतरेसु तहा ।

एमो उपवायविही, नियकिरियट्ठियाणसव्वो वि ॥१५॥

अर्धवचनविक्रान्तत्वतो ज्ञानशून्यत्वाद्वात्वा इव वात्वास्त्वेपा
 तप. पञ्चाग्न्यादि तच्च तत्त्वत सर्वोपघातहेतुत्वात् तप तथा
 च । महाभारते शान्तिपर्वणि व्यासोऽप्याह । “ चतुर्णां ज्वलतां
 मध्य, यो नर सूर्यपञ्चम । तपस्तपति कान्तेय । न तपश्चतप
 स्मृतम् ॥ पञ्चानामिन्द्रियान्गीना, विषयेन्धनचान्णिणाम् । तेषां
 निष्ठति यो मध्ये, तद्धै पञ्चतप स्मृतम् ॥ तस्मिन् प्रतिवक्षा आ-
 म्नाका अथवा वाद्यस्थिता तथा तद्द्रव्यक्रेत्रकाद्यभावषु प्रति-
 वक्षा उक्त्तरोपा चारुक्रोपा । तथा तपसाऽनशानादिभेदेन
 गोरविता वय तपस्विन इति गर्वाधमाता तथा वैरेण क्रोधानुश-
 यस्वेण कान्तप्रणिनि द्वारवत्यां द्वीपायनवत्प्रतिवक्षा. वृत्तानुद-
 न्या मृत्वा असुरेषु असुरादिषु ज्वनवाग्निषु जायन्ते ॥ ए ॥
 (रत्नसूक्ति०) व्यक्ता नवर बुध्नवावा नरकादिर्गतयोभ्या अ-
 त्यन्तरोऽर्तचित्तपरिहारेण तथाविधमन्त्रशुक्लपरिणामा. शुद्धपा-
 णिप्रज्ञतय इव ॥ १० ॥ (तावसत्ति०) तापसा वनवाग्निना मन्त्र-
 कन्दफलाहागस्ते (जाते उक्रोसन्ति) वहयसाणेन योगाहु-
 र्कर्पतो यान्त्युत्पद्यन्ते यावज्ज्योतिष्कास्तत ऊर्ध्व नेति ज्ञाव ।
 एव चरुका धादिभिज्ञानचरा परिवाजकाश्च कपिन्नमतानुगा-
 भिनो यावद्ब्रह्मलोक पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो हस्तपादय सम्य-
 क्तदेशविरतिप्रयुक्ता यावत्सहस्रार धात्वा धाविकादेवविरत
 मनुष्या यावदच्युत ॥ ११ ॥ (जर्जत्ति०) यति त्रिङ्गिनो रजो-
 हरणादिनाधुवेप वारिणो मिथ्याहृष्टय उत्कर्पतो प्रवेयकान् या-
 वत् यान्ति । एतदुक्त भवति । प्रशमसयेगनिर्वैदानुक्त्वास्ति
 क्याभिव्यक्तिरूपसम्यक्त्वविक्रान्ता अपि सपूर्णदशविधचक्रवाह-
 नामान्तर्युष्टानप्रज्ञावादेवयकाव् यावदुत्कर्पतरु गच्छन्ति वि-
 श्वादिष्टिस्त सोऽप्यभिधीयते य समग्रदशशाङ्ग अहधानोऽपि
 सूत्रोक्तमकमपि पदमक्षर वा न श्रुते स्वल्पत्वाऽपि सर्वविदो-
 रस्राश्रयानेन तत्र तस्याप्रत्ययात् ॥ १२ ॥ सूत्रोक्तमित्युक्तमन-
 म्त्रस्वरूपमाह (नुत्तति) चरुगणधरं सुधर्मस्त्राय्यादिभिर-
 श्रितसाचाराङ्गादि यच्च प्रत्येकबुद्धैर्नस्याद्विर्नस्यभ्ययनादि यच्च
 श्रुतकेवल्लिना चतुर्दशपूर्वधरेण शय्यनवादिना दशवैकादिकादि
 यच्च सपूर्णपूर्वधारिणा गचित तत्सर्वं सूत्रमिति तथा ॥ १३ ॥
 (उउगात्थत्ति० । व्रतम्मित्ति०) वाद्यत्वात्मना यथावस्थित म-
 मिति व्रत ज्ञानावरणादि घातिकर्मचतुष्टय तत्रस्थानच तेषां नृ-
 पपात उत्कर्पतस्त्वैवोक्त्यातिलके सर्वाथसिद्धे विमाने जयन्त्यत
 पुनस्तेषां व्रतस्वसाधना श्रावकाणामपि च सौधर्म उपपानो
 भवति केवतमत्रापि स्थितिक्रानो विशेषो यथा सौधर्म साधोर्ज-
 यथा स्थिति पक्षोपमपृथक्त्व श्रावकस्य पक्षोपममिति तथा
 चतुर्दशपूर्वधरस्य लान्तके जयन्त्य उपपान तापसादीना तु व्य-
 तरेषु प्रज्ञापनाया तु “ ताव ईसाणजहन्नेण जवणवासीसु ” इ-
 त्युक्तमेव चोक्तरूप सर्वोऽयुपपातविधिनिर्जनिजकिरास्थितानां
 निजानिजागमोक्तानामनुष्ठानरताना न चाचारहीनानामिति १४१५।

देवीनामुत्पत्तिस्थानान्याह—

उपवाओ देवीणं, कप्पणुगं जाव महस्सगो ।
 गणणागमणं नत्थी, अच्चुयपरओ रुगण पि ॥ १७ ॥
 तिपडिय-तिमार-तेरम. म्माहा कप्पणुगत्तं य इवन्धरो ।

किंविमिय न हेतुवग्गि, अच्चुयपरओत्तिओगाट्ठ ॥१७॥

(उपवाओत्ति) भवनपतीनारज्य यावत्सौधर्मज्ञानकल्पहि-
 नावहेवीनामुपपातो जन्मत ऊर्ध्व देवानां तृपात. सर्वत्र भव-
 न्येव सनत्कुमारादिदेवाना च सुरनात्रिद्वाप । सौधर्मादीशानाञ्जा-
 परिगृहीता देव्य सहस्रार यावदुत्पत्ति । सहस्राराद्यपरनो गम-
 नागमन च देवीनां नास्ति । तथा च मृदसग्रहणीटीकायां ह-
 निभद्रसुरि देव्य ग्लु अपरिगृहीताः सहस्रार यावद् गच्छ-
 न्ति इति । तथा भगवानार्थेऽपि प्रज्ञापनायामाह “ तप-
 ण जे ते षणपरिचारगा देवा तेसिं इच्छा मणे समुपज्जइ इच्छा-
 मो ण अचरुगाहि सच्चि मणपरियाण करेत्तण तथो ण देवति
 एवमणसीकए समाणे खिप्पामेव ताथो अचरुगाओ तत्थ ग-
 याओ चेव समाणी उ अणुत्तरां उच्चावयाअ मणां पदरेम-
 णीओ चिट्ठनि तथोण ते देवा ताहिं अचरुगाहि सच्चि मणप-
 रियाण कर्त्तंति इत्यादि ” तत्र प्रविचारणार्थमानतादौ देवीनां र-
 त्यागती इत । देवीनां गमागमो न स्त. । तत्राश्रस्तनानामूर्ध्वश
 क्तिजावाद् । ता हि जिनजन्ममहिमास्वपि नात्रागच्छन्ति किं तु
 स्यानस्था एव प्रक्तिमातन्वते । सप्रयप्रदने चाश्वधिज्ञानतो प्रय-
 वत्प्रयुक्ताणि मनोऽव्याणि साक्षाद्वादेवेत्यतस्तदाकारान् यथा-
 नुषपत्या जिज्ञासितमर्थ निश्चिन्वन्ति न चान्यत्प्रयोजन तत्र ने-
 पाभिहागम ॥ १७ ॥ अथ वैमानिकेषु कित्त्विकिणाणामान्रिया
 ग्याना च देवाना स्थित्यादिकमाह (तिपडिस्ति) कित्त्विकिका-
 अशुभकर्मकृतथाएदाप्रया देवास्ते विषयोपमादिस्थितय ।
 क्रमात्कल्पदिकोदरयो वसन्ति तथाहि त्रिपटयोपमास्थितयस्ते
 सौधर्मज्ञानयोगधोवसन्ति । एव त्रिसागरोपमायुका सनत्कुमा-
 रस्याथ त्रयोदशसागरोपमायुया ब्रान्तकस्याथ गन च कित्त्व-
 पिका न हेतुरिति ब्रान्तकादूर्ध्व न चात्पद्यन्ते अच्युतात्परतस्त्वा-
 त्रियोग्या दासप्राया आदिगच्छात्प्रकीर्णोदयो नोत्पद्यन्त । उट-
 मुक्त भवति । प्रवेयकानुत्तरेषु स्वपामापि देवानामदमिच्छत्वेन
 अपाणामपि मामानिकादिदेवभेदानामभाव इति ॥ सग्र०सू० ।

(३) सान्तर निगन्तर वा उपपद्यन्ते ॥
 एणड्याणं जंते कि सतरं उपवज्जति निरंतरं उपवज्जति ? गोय-
 मा ! संतरं पि उपवज्जति निरंतरं पि उपवज्जति । तिरिवग्वजोणि
 याणं जते ! कि संतरं निरंतरं उपवज्ज त ? गोयमा ! संतरं
 पि उपवज्जति निरंतरं पि उपवज्जति । मणुस्साणं जंते ! कि
 सतरं उपवज्जति निरंतरं उपवज्जति ? गोयमा ! संतरं पि उ-
 ववज्जति निरंतरं पि उपवज्जति । देवाणं जते ! कि स-
 तरं उपवज्जति निरंतरं उपवज्जति ? गोयमा ! सतरं पि
 उपवज्जति निरंतरं पि उपवज्जति । रयाणुप्पजाणुद्विणेण-
 ड्याणं जते ! कि सतरं उपवज्जति निरंतरं उपवज्जति ?
 गायमा ! सतरं पि उपवज्जति निरंतरं पि उपवज्जति एणं
 जाव अहे मत्तमाए नंतरं पि उपवज्जति निरंतरं पि उपव-
 ज्जति । अगुस्सुमारणं जंते ! देवाणं किं संतरं उपवज्जति
 निरंतरं उपवज्जति ? गोयमा ! संतरं पि उपवज्जति निरत-
 रपि उपवज्जति । एव जाव अणियकुमारं नंतरं पि उपव-
 ज्जति निरंतरं पि उपवज्जति । पुट्टिकाट्याणं जंते ! पु-
 ट्टा कि सतरं निरंतरं उपवज्जति ? गोयमा ! नो सतरं निरंतरं
 उपवज्जति । एव जाव दमसाट्ठ्याणं नो संतरं उपवज्जति

निरंतरं उववज्जंति । वेडंदियाणं जंते ! किं संतरं उववज्जंति ?
निरंतरं उववज्जंति ? गोयमा ! संतरं पि उववज्जंति निरं-
तरं पि उववज्जंति एवं जाव पंचिदियतिरिक्खजोणिया ।
मणुस्साणं जंते ! किं संतरं उववज्जंति निरंतरं उववज्जंति ?
गोयमा ! संतरं पि निरंतरं पि उववज्जंति ॥ एवं वाणमतर-जो-
डमिय-सोहम्म-ईसाण-साणकुमार-भाहिंद-वंजलोय-लंत-
तग-महासुक्क-सहस्सार-आणय-पाणय-आरण-अचुय
दिट्ठिमगेविज्जग-मज्जिमगेविज्जग-उवरिमगेविज्जग-विजय-व-
जयंत-जयंत-अपराजिय-सव्वसिष्-देवा य संतरं पि निरं-
तरं पि उववज्जंति, सिष्ठाणं जंते ! किं संतरं निरंतरं सिज्जंति ?
गोयमा ! संतरं पि सिज्जंति निरंतरं पि सिज्जंति ॥ णेर-
इयाणं जंते ! किं संतरं उववज्जंति निरंतरं उववज्जंति ? गोयमा !
संतरं पि उववज्जंति निरंतरं पि उववज्जंति । एवं जहा उववाओ
जणिओ तहा उववज्जंति सिष्ठाण्यव्वा । जाव
वेमाणिया नवरं जोइसियवेमाणिएसु चयण अज्जिलावो
कायव्वो ॥

पात्रभिर्द्धं प्रागुक्तसूत्रार्थानुसारेण भावार्थस्य सुप्रतीतत्वात् ।
गन तृतीयं द्वारम् ।

(४) एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इत्याह-

णेरइयाणं जंते ! एगसमएणं केवइया उववज्जंति । गोयमा !
जहन्नेण एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसे णं संखिज्जा
वा असंखिज्जा वा उववज्जंति एवं जाव अहेसत्तमाए । अ-
गुरकुमाराणं जंते ! एगसमएणं केवइया उववज्जंति ?
गोयमा ! जहन्नेण एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं सं-
खेज्जा असंखेज्जा वा एवं नागकुमारा जाव थणियकुमारा
वि जाणियव्वा । पुढविकाइयाणं जंते ! एगसमएणं केव-
इया उववज्जंति ? गोयमा ! अणुसमयं अविरहियं असं-
खेज्जा उववज्जंति । एवं जाव वाउकाइयाणं । वणस्सकाइ-
याणं जंते ! एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! सट्ठाणुद-
वायं पुरुच्च अणुसमयं अविरहिया अणता उववज्जंति परट्ठा-
णुववायं पुरुच्च अणुसमयं अविरहिया असंखेज्जा उववज्जंति ।
वेडंदियाणं जंते ! केवइया एगसमएणं उववज्जंति ? गोयमा !
जहन्नेण एगो वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा
असंखेज्जा वा ॥ एवं तेडंदिय-चउरिंदिय-सम्मच्छिमपंचि-
दिय-तिरिक्खजोणिय-गव्ववकंतिय-पंचितियतिरिक्खजो-
णिय-सम्मच्छिममणुस्स-वाणमंतर जोडमिय-सोहम्मी-साण-
नणकुमार-भाहिंद-वंजलोय-लंतग-सुक्क-सहस्सार-कप्प-
देवा-एते जहा णेरइया । गव्ववकंतियमणुस्स-आणय-
पाणय-आरण-अचुय-गेवज्जग-अणुत्तरोववाइया य एते
जहन्नेण एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखिज्जा उव-
वज्जंति । सिष्ठा णं जंते ! एगसमएणं केवइया सिज्जंति ?
गोयमा ! जहन्नेण एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं

अट्टसयं । णेरइयाणं जंते ! एगसमएणं केवइया उववज्जंति ?
गोयमा ! जहन्नेण एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं
संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति । एवं जहा उववाओ
जणिओ तहा उववज्जंति सिष्ठाण्यव्वा । जाव
अणुत्तरोववाइया नवरं जोइसियवेमाणियाणं चयणेणं अभि-
लावो कायव्वो ४ ॥

णेरइयाणं भते ! एगसमएणं केवइया उववज्जंतीत्यादि निगदसि
रुंमानवरं वनस्पतिसूत्रे सछाणुववाय पुरुच्च अणुसमयमविरहि
या अणता इति । स्वस्थानं वनस्पतीनां वनस्पतित्व ततोऽयमर्थः
यद्यन्तरजववनस्पतय एव वनस्पतिपूत्पद्यमानाश्चिन्त्यन्ते तदा
प्रतिसमयमविरहितं सर्वकालमनन्ता विज्ञेयाः प्रतिनिगोदमसंख्ये
यभागस्य निरन्तरमुत्पद्यमानतया उद्धर्तमानतया च ह्यन्यमान-
त्वात् "परट्ठाणुववाय पुरुच्च अणुसमयमविरहियमसंखेज्जा" इति
परस्थानं पृथिव्यादयः । किमुक्तं जवति यदि पृथिव्यादयः स्वजा-
वाडुत्पद्य वनस्पतिपूत्पद्यमानाश्चिन्त्यन्ते तदा अणुसमयमविरहि-
यमसंखेज्जा वक्तव्या इति । तथा गभेऽद्युत्क्रान्तिका मनुष्या उत्कृ-
ष्टपदेऽपि सङ्ख्येया एव नासङ्ख्येयास्ततस्तत्सूत्रे उत्कर्षेण संख्ये
या वक्तव्या आनतादिषु देवलोकेषु मनुष्या पवोत्पद्यन्ते न तिर्यञ्चो
ऽपि मनुष्याश्च सङ्ख्येया एवेत्यानतादिसूत्रेष्वपि संख्येया एव वक्त-
व्या नासंख्येयाः सिद्धिगतानामुत्कर्षतोऽप्रशतम् । एवमुद्धर्तनासूत्र-
मपि वक्तव्यम् । नवरं (जोइसियवेमाणियाणं चयणेण अज्जिलावो
कायव्वो इति) ज्योतिष्कवैमानिकानां हि स्वभावाडुद्धर्तन च्य-
वनमित्युच्यते । तथा अनादिकादप्रसिद्धेस्ततस्तत्सूत्रे च्यवनेनाऽ-
ज्जिलापक' कर्तव्यः सचैवं " जोइसियाणं भते एगसमएण केव-
इया चवंति गोयमा जहन्नेण एगो वा दो वा " इत्यादि गत चतुर्थ-
द्वारम् । प्रज्ञा० ६ पद ॥

लेश्यादिविशेषणेनोपपाता' ।

इमी से णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए णिरया
वाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु एणएसु एगसमए के-
वइया णेरइया उववज्जंति १ केवइया काउलेस्सा उव-
वज्जंति २ केवइया कएहपक्खिया उववज्जंति ३
केवइया सुक्कपक्खिया उववज्जंति ४ केवइया सप्पी
उववज्जंति ५ केवइया असप्पी उववज्जंति ६ केवइया
भवसिद्धिया जीवा उववज्जंति ७ केवइया अभवसिद्धिया
जीवा उववज्जंति ८ केवइया आभिणिवोहियणाणी उव-
वज्जंति ९ केवइया सुयणाणी उववज्जंति १० केवइया
ओहिणाणी उववज्जंति ११ केवइया मइअन्नाणी
उववज्जंति १२ केवइया सुअअस्साणी उववज्जंति १३
केवइया विभंगणाणी उववज्जंति १४ केवइया चक्खुदं-
सणी उववज्जंति १५ केवइया अचक्खुदंसणी उववज्जंति
१६ केवइया ओहिदंसणी उववज्जंति १७ केवइया आहा-
रसम्भोवउत्ता उववज्जंति १८ केवइया भयसम्भोवउत्ता
उववज्जंति १९ केवइया मेहुणसम्भोवउत्ता उववज्जंति २०
केवइया परिग्गहसम्भोवउत्ता उववज्जंति २१ केवइया
इत्थि वेदगा उववज्जंति २२ केवइया पुरिसवेदगा उव-
वज्जंति २३ केवइया एणुंसगवेदगा उववज्जंति २४ केवइया

कोहकसायी उववज्जंति २५जाव केवइया लोभकसायी उ-
ववज्जंति २८केवइया सोइंदियोवउत्ता उववज्जंति २९जाव
केवइया फासिंदियोवउत्ता उववज्जंति ३३केवइया एणो-
इंदियोवउत्ता उववज्जंति ३४केवइया मणजोगी उवव-
ज्जंति ३५केवइया वइजोगी उववज्जंति ३६केवइया का-
यजोगी उववज्जंति ३७केवइया सागारोवउत्ता उववज्जंति
३८केवइया अणगारोवउत्ता उववज्जंति ३९गोयमा ! इमी
से रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए णेरइया वाससयसहस्से
सु संखेज्जवित्थडेसु णरएसु जहषेणं एको वा दो वा
तिषि वा उक्कोसेणं संखेज्जा णेरइया उववज्जंति जहषेणं
एको वा दो वा तिषि वा उक्कोसेणं संखेज्जा काउलेस्सा
उववज्जंति । जहषेणं एको वा दो वा तिषि वा उक्कोसेणं
संखेज्जा कएहपक्खिया उववज्जंति । एवं सुक्कपक्खिया वि ।
एवं सष्ठी वि । एवं असष्ठी वि । एवं भवसिद्धिया वि । एवं
अभवसिद्धिया ॥ आभिणिवोहियणाणी सुअणणी ओ-
हियणाणी मतिअणणी सुअणणी विभंगणाणी एवं
चेव चक्खुदंसणी ण उववज्जंति । जहषेणं एको वा दो
वा तिषि वा उक्कोसेणं संखेज्जा अचक्खुदंसणी उवव-
ज्जंति । एवं ओहिदंसणी वि एवं आहारोवउत्तावि जाव
परिग्गहसणोवउत्तावि । इत्थीवेदगा न उववज्जंति पुरि-
सवेदगा न उववज्जंति जहषेणं एको वा दो वा तिषि
वा उक्कोसेणं संखेज्जा नपुंसगवेदगा उववज्जंति एवं
कोहकसायी जाव लोभकसायी सोइंदियोवउत्ता न उव-
वज्जंति एवं जाव फासिंदियोवउत्ता ण उववज्जंति जह-
षेणं एको वा दो वा तिषि वा उक्कोसेणं संखेज्जा नो
इंदियोवउत्ता उववज्जंति मणजोगी ण उववज्जंति । एवं
वइजोगी वि जहषेणं एको वा दो वा तिषि वा उक्कोसेणं
संखेज्जा कायजोगी उववज्जंति । एवं सागारोवउत्ता वि
एवं अणगारोवउत्ता वि ३९ इमी से णं भंते ! रयणप्प-
भाए पुढवीए तीसाए णिरयावाससयसहस्सेसु संखेज्ज
वित्थडेसु णरएसु एगसमएणं केवइया णेरइया उववज्जंति ?
केवइया काउलेस्सा उववज्जंति ? जाव केवइया अणगारो-
वउत्ता उववज्जंति ? गोयमा ! इमी से णं रयणप्पभाए पुढ-
वीए तीसाए णिरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु
णरएसु एगसमएणं जहषेणं एको वा दो वा तिषि वा
उक्कोसेणं संखेज्जा णेरइया उववज्जंति जहषेणं एको वा दो
वा तिषि वा उक्कोसेणं संखेज्जा काउलेस्सा उववज्जंति ।
एवं जाव सष्ठी असष्ठी ण उववज्जंति । जहषेणं एको वा
दो वा तिषि वा उक्कोसेणं संखेज्जा भवसिद्धिया उवव-
ज्जंति एवं जाव सुअणणी विभंगणाणी ण उववज्जंति ।
चक्खुदंसणी ण उववज्जंति जहषेणं एको वा दो वा तिषि
वा उक्कोसेणं संखेज्जा अचक्खुदंसणी उववज्जंति । एवं

जाव लोभकसायी सोइंदियोवउत्ता ण उववज्जंति एवं जाव
फासिंदियोवउत्ता ण उववज्जंति जहषेणं एको वा दो वा
तिषि वा उक्कोसेणं संखेज्जा सोइंदियोवउत्ता उववज्जंति
मणजोगी ण उववज्जंति । एवं वइजोगी वि जहषेणं एको
वा दो वा तिषि वा उक्कोसेणं संखेज्जा कायजोगी उवव-
ज्जंति एवं सागारोवउत्ता वि एवं अणगारोवउत्ता वि । इ-
मीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए णिरया-
वाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु णरएसु केवइया णेर-
इया पषत्ता केवइया काउलेस्सा पषत्ता ? जाव केवइया अण-
गारोवउत्ता पषत्ता ३९ केवइया अणंतरोववणगा पषत्ता ?
केवइया परंपरोववणगा पषत्ता ? केवइया अणंतरोवगाढा प-
षत्ता ? केवइया परंपरोवगाढा पषत्ता केवइया अणंतराहाग प-
षत्ता ? केवइया परंपराहारा पाणत्ता केवइया अणतरपज्जत्ता
पाणत्ता ? केवइया परंपरपज्जत्ता पषत्ता ? केवइया च-
रिमा पाणत्ता ? केवइया अचरिमा पाणत्ता ? गोयमा !
इमी से रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए णिरयावाससयसह-
स्सेसु संखेज्जवित्थडेसु णरएसु संखेज्जा णेरइया पाणत्ता
संखेज्जा काउलेस्सा पाणत्ता, एवं जाव संखेज्जा सणणी
पणत्ता, असणणी सिय अत्थि सिय नत्थि । जइ अत्थि
जहएणे णं एको वा दो वा तिषि वा उक्कोसेणं संखेज्जा
पाणत्ता, संखेज्जा नवसिद्धिया पषत्ता, एवं जाव संखे-
ज्जा परिग्गहसणोवउत्ता पषत्ता, इत्थि वेदगा णत्थि,
पुरिसवेदगा णत्थि, संखेज्जा णापुंसगवेदगा पषत्ता । एवं
कोहकसायी वि, माणकसायी जहा असष्ठी एवं जाव
लोभकसायी, संखेज्जा सोइंदियोवउत्ता एवं जाव फासि-
दियोवउत्ता, नो इंदियोवउत्ता जहा असष्ठी, संखेज्जा
मणजोगी एवं जाव अणगारोवउत्ता । ३९ । अणंतरो-
ववणगा सिय अत्थि सिय एत्थि, जइ अत्थि जहा अस-
ष्ठी, संखेज्जा परंपरोववणगा, एवं जहा अणंतरोववण-
गा तहा अणंतरोवगाढा अणंतराहागगा अणंतरपज्जत्ता
चरिमा परंपरोवगाढा जाव अचरिमा जहा परंपरोववणगा ।
इमी से णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए णिरयावास-
सयसहस्सेसु असंखेज्जवित्थडेसु णेरइएसु एगसमएणं के-
वइया णेरइया उववज्जंति, जाव केवइया अणगारोवउत्ता
उववज्जंति ? गोयमा ! इमी से णं रयणप्पभाए पुढवीए
तीसाए णिरयावाससयसहस्सेसु असंखेज्जवित्थडेसु णेर-
एसु एगसमए णं जहषेणं एको वा दो वा तिषि वा उ-
क्कोसेणं असंखेज्जा णेरइया उववज्जंति एवं जहव संखे-
ज्जवित्थडेसु तिणिए गमा पषत्ता, तहा असंखेज्जवित्थ-
डेसु वि तिषि जाणियन्वा । एवरं अणंतरोववणगा जाणियन्वा
समं ने चेव जाव अमंवेज्जा अचरिमा पाणत्तं वेदगा
वेस्सात्रो जहा पढमए, एवरं संखेज्जवित्थडेसु वि अमंवे-

उदवाय

ज्जवित्थेमु वि ओहिणाणी ओहिदसाणी नखेज्जा उवडा
 वेयव्वा सेसंतं चव । मकरप्पभाएणं जंते ! पुढवीए कवड्या
 णिरयावासा पुच्छा, गोयमा । पणवीसं णिरयावामसयसह-
 स्सा, ते ए जंते । किं संखेज्जवित्थेमा अमंखेज्जवित्थेमा
 एवं जहा रयणप्पजाए, तहा मकरप्पजाए वि, एवरं असमी
 तिसु वि गमएसु न जणति सेवं नं चव । वात्यप्पजाएणं
 पुच्छा, गोयमा । पणरमाणिरयावाससयसहस्सा पणत्ता,
 मेस जहा मकरप्पजाए, णाणत्तं वेस्सात्तु वेस्सात्तां जहा
 ढमसए । पंक्कप्पजाएणं भंते ! णिरयावाससयसहस्सा पुच्छा
 गोयमा । ढम णिरयावाससयसहस्सा पणत्ता, एव जहा
 मकरप्पजाए, एवरं ओहिणाणी ओहिदंसाणी ए उव्व-
 ट्ठति मेस तं चव । धमप्पजाएणं पुच्छा, गोयमा । निधि
 णिरयावाससयसहस्सा एवं जहा पंक्कप्पजाए । तमाएणं
 जंते ! पुढवीए केवड्या णिरयावामं पुच्छा, गोयमा । एगे पं-
 चूणे णिरयावाससयसहस्से पणत्ते, मेस जहा पंक्कप्पजाए
 अहं सत्तमाएणं जंते ! पुढवीए कड अणुत्तरा महति महा-
 द्दयो महाणिरया पणत्ता ? गोयमा । पंच अणुत्त जाव अणु-
 ड्ढाणे । मेणं जंते ! किं संखेज्ज वित्थेमा अमंखेज्जवि-
 न्थेमा ? गोयमा । संखेज्जवित्थेमे य अमंखेज्जवित्थेमे य
 अहं सत्तमाए णं जंते । पुढवीए पंचमु अणुत्तरेमु महति-
 मद्दावया जाव महाणिरयासु संखेज्जवित्थेमे एरए एगसम-
 एणं केवड्या एवं जहा पंक्कप्पजाए एवरं तिसु पाणसु ए
 उव्वज्जति, ण उव्वट्ठति पणत्ता एसु तहव अत्थि । एव
 अमंखेज्जवित्थेमेसु वि एवरं असंखेज्जा चाणियव्वा ।
 इमी मे णं भंते । रयणप्पजाए पुढवीए तीमाए णिरयावा-
 वसयसहस्सेसु संखेज्जवित्थेमेसु एरएसु किं सम्मदिट्ठी
 एरड्या उव्वज्जति, मिच्छदिट्ठी एरड्या उव्वज्जति सम्मा
 मिच्छदिट्ठी एरड्या उव्वज्जति ? गोयमा । नन्थादिट्ठी णे
 रड्या उव्वज्जति, मिच्छदिट्ठी एरड्या उव्वज्जति, एोस-
 म्मामिच्छदिट्ठी एरड्या उव्वज्जति । इमीसे णं जंते !
 नयणप्पजाए पुढवीए तीमाए णिरयावाससयसहस्सेसु संखे-
 ज्जवित्थेमेसु एरएसु किं सम्मदिट्ठी एरड्या उव्वट्ठति एव
 चव । इमी मे णं जंते ! रयणप्पजाए पुढवीए तीमाए णिर-
 यावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थेमा णिरया किं सम्मदिट्ठी
 दि एरएणं अविरेहिया मिच्छदिट्ठीदिं एरएणं अविरे-
 हिया, नन्थादिट्ठीदिं एरएणं अविरेहिया ? गोयमा !
 सम्मदिट्ठीदिं एरएणं अविरेहिया मिच्छदिट्ठीदिं एरएणं
 अविरेहिया, सम्मामिच्छदिट्ठीदिं एरएणं अविरेहिय वि-
 रेहिया वा । एव अमंखेज्जवित्थेमेसु वि तिणिणं गमा चा-
 णियव्वा । एव मकरप्पजाए वि । एव जाव तमाए वि । अहं
 एणं जंते ! पुढवीए पंचमु अणुत्तरेसु जाव संखेज्जवि-
 त्थेमेसु किं सम्मदिट्ठी एरड्या पुच्छा, गोयमा । सम्म

दिट्ठी एरड्या ए उव्वज्जति मिच्छदिट्ठी एरड्या उव्वज्जति
 सम्मामिच्छदिट्ठी एरड्या ए उव्वज्जति, एव उव्वट्ठति वि.
 अविरेहिए जहेव रयणप्पजाए । एवं असंखेज्ज वित्थेमेसु
 तिणि गमा म एणं जंते ! कएह्वेस्से नीलवेस्से जाव सुहल-
 स्से जावत्ता कएह्वेस्सेसु णेरड्यसु उव्वज्जति ? हंता गोयमा !
 कएह्वेरस जाव उव्वज्जति । से कएह्वेणं जंते ! एवं बुच्च-
 कएह्वेस्से जाव उव्वज्जति ? गोयमा ! लेसट्टाणेषु संकि
 द्विस्समाणसु सकिदिक्किएह्वेस्सां परिणमइ, कएह्वेकएह्वे
 वेस्सेसु णेरड्यसु उव्वज्जति । से तेणट्टेणं जाव उव्वज्जति । मे
 णं जंते ! कएह्वेस्से जाव सुहलवेस्से जवित्ता णीद्वे-
 स्सेसु णेरड्यसु उव्वज्जति ? हंता गोयमा ! जाव उव्व-
 ज्जति । से कएह्वेणं जाव उव्वज्जति ? गोयमा ! वेस्सेट्टा-
 णेषु सकिदिस्समाणेषु विसुज्जमाणेषु णीद्वेस्सें परिण-
 मइ णीद्वेस्सेसा णीद्वेस्सेसु एरड्यसु उव्वज्जति से
 तेणट्टेणं गोयमा ! जाव उव्वज्जति ॥

रत्नप्रज्ञापृथिव्यां कापोतवेद्या एवोत्पद्यन्ते न कृष्णवेद्यादय-
 इति कापोतवेद्यानेवाश्रित्य प्रश्न कृत इति । “ केवतिया कएह
 पक्खिणइत्यादि ” एषां च दक्षिणामिदम् । “ जेसिमवहोपोग्गह,
 परिणइं सेसओ उ संसारो । ते सुक्कपक्खिया खलु, अहिगे पुण
 कएहपक्खियत्ति ” ॥ १ ॥ (चक्खुदस्सी न उव्वज्जति)
 इन्द्रियत्यागेन तत्रोत्पत्तेरिति । तर्हि अचक्षुर्दर्शनिन कथमुत्पद्य-
 न्ते ? इन्द्रियानाश्रितस्य सामान्योपयोगमात्रस्याऽचक्षुर्दर्शनश-
 चाभिधेयस्योत्पादसमयेऽपि जावाच्चक्षुर्दर्शनिनो उत्पद्यन्त इत्यु-
 च्यत इति (इत्थिवेयनेत्यादि) लीपुस्सवेदा नोत्पद्यन्ते, भव-
 प्रत्ययाद्युत्पत्तवदत्वात्तेषां (सोत्तिदिओवउत्तेत्यादि) धोत्रा-
 द्युत्पत्त्या नोत्पद्यन्ते इन्द्रियाणां तदानीभभावात् (नो इत्थिओ
 वउत्ता उव्वज्जति) नो इन्द्रिय मनस्तत्र चयद्यपि मन पर्यो-
 प्यभावे उच्यते नो नास्ति तथापि प्राक्मनसश्चैतन्यरूपस्य
 सदा भावात्तेनोत्पत्त्यानामुत्पत्तेर्नो इन्द्रियोत्पत्त्या उत्पद्यन्त इत्यु-
 च्यत इति (मणजोर्गीत्यादि) मनोयोगिनो वाग्योगिनश्च नोत्प-
 द्यन्ते उत्पत्तिसमयेऽपर्याप्तकत्वेन मनोवाचोरभावादिति (काथ-
 योगी उव्वज्जति) सर्वसत्त्वारिणा काथयोगस्य सदेव जावा-
 दिति । अथ रत्नप्रमानारकाणामेवोद्धर्तनामभिधातुमाह । इमी
 सेणमित्यादि (असमी न उव्वट्ठति) उद्धर्तना हि परभवप्रथ-
 मसमये स्यात्तु च नारका अन्दिपुपद्यन्तेऽतस्ते असहिन सन्तो
 नोद्धर्तन्त इत्युच्यते “ एवं विज्जगताणी न उव्वट्ठति ” इत्यपि
 भावनीयम् । शेषाणि तु पदान्युत्पादवद्व्याख्येयानि उक्तं च कृ-
 एयोम् “ असमिष्णा य विज्जिणो य उव्वट्ठणाएवज्जेजा । दोसु
 वि य चक्खुदस्सी, मणवउ तह इत्थियाइत्ति ॥ १ ॥ अन्तर्
 रत्नप्रमानारकाणामुत्पादे उद्धर्तनायां च परिमाणमुक्तमथ तेषा-
 मेवसत्ताया तदाह (इमीसेणमित्यादि केवड्या अणत्तरेववण-
 त्ति) क्रियन्त प्रथमसमयोत्पत्त्या इत्यर्थः । (परपरोववणत्ति)
 उत्पत्तिसमयोपेक्षया द्वाविसमयेऽप्युत्तमाना (अणत्तरेवगाढत्ति)
 विवक्रितक्षेत्रे प्रथमसमयावगाढा (परपरोगाढत्ति) दिवहित-
 क्षेत्रे द्वितीयादिकसमयोऽवगाढो येषां ते परपरोवगाढा (केव-
 ड्या चरिमात्ति) चरमो नारकभवेषु स एव जवो येषां ते चरमा
 नारकत्रयस्य वा चरमसमये वर्तमानाश्चरमा अन्तरमास्त्वितरे
 (इस्समी सिय अत्थि सिय नत्थित्ति) असविद्य उद्धृत्य

ये नारकत्वेनोत्पन्नास्तेऽपर्याप्तकावस्थायामसङ्गिनो भूतजावत्वात्
 चाद्या इति कृत्वासिय अर्थीत्याद्युक्तम् । मानमायादोभक्तपायो-
 पयुक्तानां नोऽन्विरोपयुक्तानामनन्तरोपपन्नानामनन्तरावगाढा-
 नामनन्तरावगाढाकापामनन्तरपर्याप्तकानां च कादाचित्कत्वात्सिय
 अर्थीत्यादि वाच्यं शेषाणां तु बहुत्वात्संख्याता इति वाच्यमिति ।
 अनन्तरं संख्यातविस्तृतनरकावासनारकवक्तव्यतोक्ता । अथ त-
 द्विपर्ययवक्तव्यतामभिधातुमाह “ इमीसेणमित्यादि ” (तिष्णिग-
 मत्ति) उववज्जति उव्वट्टति पस्सत्ति । एते त्रयो गमाः श्रोहि-
 णाणीश्रोहिदसणीयसंखेज्जा (उव्वट्टवेयवत्ति । कथं ते हि
 तीर्थकरादय एव भवन्ति ते च स्तोका स्तोक्तवाच्च संख्याता
 ष्वेति नवरम् । (असङ्गी तिसुवि गमपसु ण भस्सत्ति) कस्मात्-
 च्यते । असङ्गिनं प्रथमायामेवोत्पद्यन्ते । असङ्गी खड्डु पढमति
 वचनादिति “ नाणत्त वेस्सासु, वेस्साओ जहा पढमसत्ति ”
 इहाद्य पृथ्वीद्वयापेक्षया तृनायादिपृथिवीषु नानात्वं हेस्यासु
 भवति । ताश्च यथा प्रथमशते तथाऽप्येयास्तत्र च सद्गहाधेयम्
 “ काळ य दोसु तज्याप, मीसिया नीलिया चउत्थीप । पंचमिया-
 प मीसा, कएहा तत्तो परमकएहत्ति ” ॥ १ ॥ नवरम् “ ओहि-
 णाणी श्रोहिदसणी य न उव्वट्टति ” कस्मात् उच्यते- ते हि
 प्रायस्तोत्रंकरा एव ते च चतुर्थ्या उरूत्ता नोत्पद्यन्ते इति ॥
 (जाव अप्पत्तिट्टाणेत्ति) इह यावत्करणात्-काले महाकल-
 रोरुप महारोरुपत्ति दृश्यम् । इह च मध्यम एव संख्ययवि-
 स्तृत इति ॥ नवरम् । “ तिसु नारेसु न उववज्जति न उव्वट्टति
 च्चि ” ॥ सम्यक्त्वभ्रप्रानामेव तत्रोत्पादात्तत उद्वर्त्तनाच्चेषु
 त्रिषु ज्ञानेषु नोत्पद्यन्ते, नापि चोद्वर्त्तन्ते इति ॥ (पस्सत्तापसु
 त्थेव अत्थित्ति) एतेषु पञ्चसु नारकावासेषु कियन्त आभ-
 निवोधिकज्ञानिन श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनश्च प्रहृष्टा इत्यत्र
 तृतीयगमे तथैव प्रथमादिपृथिवीष्विव सन्ति तत्रोत्पन्नानां
 सम्यग्दर्शनलाभे आभिनिवोधिकादिज्ञानत्रयभावादिति । अथ
 रत्नप्रजादिनारकवक्तव्यतामेव सम्यग्दृष्ट्यादीनाश्रित्याह इ-
 मीसेणमित्यादि । (नोसम्मामिच्छट्टिष्ठी उववज्जतित्ति) ।
 “ न सम्मामिच्छो कुणइ कालमिति वचनात् ’ मिश्रदृष्टयो न
 क्षियन्ते नापि तद्भवप्रत्ययं तेषामवधिचयेन मिश्रदृष्टयः स-
 न्नुस्ते उत्पद्यन् । सम्मामिच्छदिट्टाहिं नेरुएहिं अन्निरहिय
 विरहिययावत्ति । कादाचित्कत्वेन तेषां विरहसम्भवादिति
 अथ नारकवक्तव्यतामेव भङ्गयन्तरेणाह-से नूणमित्यादि ।
 (लेसट्टाणेसुत्ति) लेश्याभेदेषु (सकिलिस्समाणेसुत्ति)
 अविशुद्धं गच्छत्सु (कएहलेस्सं परिणमट्टत्ति) कृष्ण-
 लेश्यां याति ततश्च (कएहलेसेत्यादि) (सकिलिस्समाणे
 सु वा विसुज्झमाणेसुवत्ति) प्रशस्तलेश्यास्थानेष्वऽविशु-
 द्धिं गच्छत्सु अप्रशस्तलेश्यास्थानेषु च विशुद्धिं गच्छत्सु
 नीललेश्यां परिणमतीति भावः । भ० १३ श्र० १ उ० ॥

(५) नैरयिकादय आत्मोपक्रमेण परोपक्रमेण वा आत्मव्यापारेण
 परस्पर्या वा आत्मप्रयोगेण परप्रयोगेण वा उत्पद्यन्ते ।

एरइयाणं जंते ! किं आउवक्कमेणं उववज्जंति, परोवक्क-
 मेणं उववज्जंति णिरुवक्कमेणं उववज्जंति ? गोयमा ! आ-
 तोवक्कमेणं वि उववज्जंति परोवक्कमेणं वि उववज्जंति णिरु-
 वक्कमेणं वि उववज्जंति एवं जाव वेमाणिया । णेरइयाणं जंते !
 किं आतोवक्कमेणं उव्वट्टति परोवक्कमेणं उव्वट्टति णिरुवक्क-
 मेणं उव्वट्टति ? गोयमा ! एणो आतोवक्कमेणं उव्वट्टति एणो प-
 रोवक्कमेणं उव्वट्टति णिरुवक्कमेणं उव्वट्टति । एवं जाव एणि-

यकुमारा । पुढवीकाडया जाव मणुस्सा तिसु उव्वट्टति । सेसा
 जहा एरइया णवर जाइसिया वेम, णिया चयंति । णेरइया
 ण जंते ! किं आयट्टीए उववज्जंति परिट्टीए उववज्जंति ?
 गोयमा ! आयट्टीए उववज्जंति एणो परिट्टीए उववज्जंति ।
 एवं जाव वेमाणिया । णेरइयाणं जंते ! किं आउट्टीए उ-
 व्वट्टति परिट्टीए उव्वट्टंति ? गोयमा ! आउट्टीए उव्वट्टंति
 एणो परिट्टीए उव्वट्टति एवं जाव वेमाणिया णवरं जोइसिया
 वेमाणिया चयंतीति अज्जिजावो । एरइयाणं जंते ! किं आ-
 यक्कमेणं उववज्जंति परक्कमेणं उववज्जंति ? गोयमा !
 आयक्कमेणं उववज्जंति एणो परक्कमेणं उववज्जंति एवं
 जाव वेमाणिया । एवं उव्वट्टणा दंरुओ । णेरइयाणं जंते !
 किं आयप्पओगेणं उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति ?
 गोयमा ! आयप्पओगेणं उववज्जंति एणो परप्पओगेणं उव-
 वज्जंति । एवं जाव वेमाणिया । एवं दंरुओ वि ॥

आत्मना स्वयमेव आयुष उपक्रमः आत्मोपक्रमस्तेन मृत्वा
 इति शेषः उत्पद्यन्ते नारका यथा श्रेणिक । परोपक्रमेण पर-
 तमरणेन यथा कृणिक । निरुपक्रमेण उपक्रमणाजावेन यथा
 कालशौकरिक यतः । सोपक्रमायुष्का इतरे च तत्रोत्पद्यन्ते उ-
 त्पादोत्तर्त्तनाधिकारादिदमाह नेरइयेत्यादि (आउट्टीएत्ति) न-
 इवरादिप्रजावेणेऽर्थ (आयक्कमुणात्ति) आत्मकृतकर्मणा ज्ञा-
 नावरणादिना (आयप्पओगेणंत्ति) आत्मव्यापारेण ॥

(६) कतिसञ्चिनाकतिसञ्चिताज्जमुपपाद ।

णेरइयाणं जंते ! किं कतिसंचिया अकतिमंचिया अव-
 त्तव्वगसंचिया ? गोयमा ! णेरइया कतिसंचिया वि अक-
 तिसंचिया वि अवत्तव्वगसंचिया वि, सेकेणट्टेणं जंते ! जाव
 अवत्तव्वगसंचिया वि ? गोयमा ! जेणं एरइया संखेज्जए
 णं पवेसणएणं पविसति, तेणं णेरइया कतिसंचिया । जेण
 णेरइया असंखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति तेणं णेरइया
 अकतिसंचिया । जेण एरइया एकएणं पवेसणएणं पवि-
 सति तेणं णेरइया अवत्तव्वगसंचिया । से तेणट्टेणं गोयमा ?
 जाव अवत्तव्वगसंचिया वि । एवं जाव थाणियकुमारा ।
 पुढवीकाडयाणं पुच्छा, गोयमा ? पुढवीकाडया एणो कति-
 संचिया अकतिसंचिया एणो अवत्तव्वगसंचिया । से के-
 णट्टेणं जंते ! एवं वुच्चड-जाव णो अवत्तव्वगसंचिया ?
 गोयमा ! पुढवीकाडया असंखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति,
 मे तेणट्टेणं जाव णो अवत्तव्वगसंचिया एवं वणस्सडकाडया ।
 वेइदिया जाव वेमाणिया जहा एरइया । सिप्पाणं पुच्छा ?
 गोयमा ! सिप्पा कतिमंचिया णो अकतिमंचिया अवत्त-
 व्वगसंचिया वि । मे केणट्टेणं जाव अवत्तव्वगसंचिया वि ?
 गोयमा ! जेणं सिप्पा संखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति
 तेणं सिप्पा कतिमंचिया, जेणं सिप्पा एकएणं पवेसणएणं
 पविसंति तेणं सिप्पा अवत्तव्वगसंचिया वि से तेणट्टेणं
 गोयमा ! जाव अवत्तव्वगसंचिया वि ॥

उत्पादाधिकारादिदमाह नेरइयेत्यादि (कइसंचियात्ति) कति इति सङ्ख्यावाची ततश्च कतित्वेन सञ्चिता एकसमये सख्यातोत्पादेन पिरिडता. कतिसञ्चिताः एवं (अक-इसंचियात्ति) । नवरं । (अकतित्ति) सख्यानिषेधोऽसंख्यातत्वमनन्तत्वं चेति (अवत्तव्यगसंचियात्ति) द्वादिः सख्या व्यवहारतः शीर्षः हेलिकायाः परतोऽसंख्या यश्च संख्यात्वेनासंख्यात्वेन च वक्तुं न शक्यते असावक्तव्यः स च एककस्तेनावक्तव्येन एककेन एकत्वोत्पादेन सञ्चिता अवक्तव्यकसञ्चितास्तत्र नारकादयास्त्रिविधा अपि एकसमयेन तेपामेकादीनां संख्यातानामुत्पादात् पृथिवीकायिकादयस्तु अकतिसञ्चिता एव तेषां समयेनासंख्यातानामेव प्रवेशाद्द्वनस्पतयस्तु यद्यप्यनन्ता उत्पद्यन्ते तथापि प्रवेशनकं विजानीयेभ्य आगतानां यस्तत्रोत्पादस्तद्विवक्षितमसंख्याता एव च विजातीयेभ्य उद्गतास्तत्रोत्पद्यन्ते इति सूत्रे उक्तम् । (एवं जाव वणस्सइकाइयात्ति) सिद्धा नो अकतिसंचिता अनन्तानामसंख्यातानां वा तेषां समयेनासंभवादिति । एपामेवाल्पवहुत्वं चिन्तयन्नाह ॥

एसिए जते ! ऐरइयाणं कइसंचियाणं अकइसंचियाणं अत्र तव्वगमंचियाण य कयरे २ वज्जा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा ऐरइया अत्रतव्वगसंचिया कति मंचिया संखेज्जगुणा अकतिसंचिया असंखेज्जगुणा एवं एगिंदियवज्जाण जाव वेमाणियाणं अप्पावहुगं एगिंदियाणं एत्थि अप्पावहुगं एसिएणं जंते ! सिद्धाणं कतिसंचियाणं अवत्तव्वगसंचियाण य कयरे २ जाव विसेसाहिया वा गोयमा ! सव्वत्थो वा सिद्धा कतिसंचिया अत्रतव्वगसंचिया संखेज्जगुणा ॥

(एपसीत्यादि) अवक्तव्यकसंचिता स्तोका । अवक्तव्यकस्थानस्यैकत्वात् कतिसंचिताः संख्यातगुणाः संख्यातत्वान्संख्यातस्थानकानामकतिसञ्चितास्त्रसंख्यातगुणा. असंख्यातस्थानकानामसंख्यातत्वादित्येके । अन्ये त्वाहु । वस्तुस्वभावात्तत्र कारण न तु स्थानकालपत्वादि कथमन्यथा सिद्धा कतिसंचितास्थानकवहुत्वेऽपि स्तोका । । अवक्तव्यकास्तु स्थानस्यैकत्वेऽपि मस्थानगुणा. । द्वादित्वेन केवलनामल्पानामायुःसमाप्तेरियं च लोकस्वभावदैवेति ॥

(७) पद्कसमज्जिता नारकाद्युत्पादविशेषणीचूत-संख्याधिकारादिदमाह ।

ऐरइयाणं भंते ! किं ङक्कसमज्जिया एणो ङक्कसमज्जिया ङक्केण य एणो ङक्केण य समाज्जिया ङक्केहि य समाज्जिया ङक्केहि य एणो ङक्केण य समाज्जिया ? गोयमा ! ऐरइया ङक्कसमज्जिया वि ! णो ङक्कसमज्जिया वि २ ङक्केण य एणो ङक्केण य समाज्जिया ३ ङक्केहि य समाज्जिया वि ४ ङक्केहि य एणो ङक्केण य समाज्जिया वि ५ से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-ऐरइया ङक्कसमज्जिया वि जाव णो ङक्केहि य एणो ङक्केण य समाज्जिया वि ? गोयमा ! जेणं ऐरइया ङक्केणं पवेसणएणं पविसंति तेणं ऐरइया ङक्कसमज्जिया । जेणं ऐरइया जहमेणं एकेण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति तेणं ऐरइया एणो ङ-

कसमज्जिया २ जेणं ऐरइया उक्काएणं अस्सेण य जहमेणं एकेण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति तेणं ऐरइया ङक्केण य णो ङक्केण य समाज्जिया ३ जेणं ऐरइया अणेगेहिं ङक्केहिं पवेसणएणं पविसंति तेणं ऐरइया ङक्केहिं य समाज्जिया ४ जेणं ऐरइया अणेगेहिं ङक्केहिं अणेण य जहमेणं एकेण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति तेणं ऐरइया ङक्केहिं य एणो ङक्केण य समाज्जिया ॥ ५ से तेणं-ट्टेणं तं चेव समाज्जिया वि एवं जाव थणियकुमारा पुढवीकाइयाणं पुच्छा, गोयमा ! पुढवीकाइया एणो ङक्कसमज्जिया एणो णो ङक्कसमज्जिया एणो ङक्केण य एणो ङक्केण य समाज्जिया ३ ङक्केहि य समाज्जिया वि ङक्केहि य एणो ङक्केण य समाज्जिया वि से केणट्टेणं जाव समाज्जिया वि गोयमा जेणं पुढवीकाइया एणेगेहिं ङक्केहिं पवेसणएणं पविसंति तेणं पुढवीकाइया ङक्केहिं समाज्जिया, जेणं पुढवीकाइया एणेगेहिं ङक्केहिं अक्षएणं य जहमेणं एकेण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति तेणं पुढवीकाइया ङक्केहिं य एणो ङक्केण य समाज्जिया से तेणट्टेणं जाव समाज्जिया वि एवं जाव वणस्सइकाइया वेइदिया जाव वेमाणिया ए एसिद्धा जहा ऐरइया ॥

नेरइयाणमित्यादि (ङक्कसमज्जियत्ति) पद् परिमाणमस्येति पद्कं वृन्द तेन समज्जिता' पिएरुता षट्कसमज्जिता' । अयमर्थ एकत्र समये ये समुत्पद्यन्ते तेषां यो राशि स षट्प्रमाणो यदि स्यात्तदा ते षट्कसमज्जिता उच्यन्ते ॥ १ ॥ (नो ङक्कसमज्जियात्ति) नो पद्क पद्कान्नावस्ते च एकादय पञ्चान्तास्तन नो पद्केन एकाद्युत्पादेन ये समज्जितास्तेन तथा । २ । तथा (ङक्केण य नो ङक्केण य समाज्जियत्ति) एकत्र समये येषां षट्कमुत्पन्नमेकाद्यधिकं ते पद्केन नो षट्केन च समज्जिता उक्ताः ॥ ३ ॥ (ङक्केहि य समाज्जियात्ति) एकत्र समये येषां बहूनि पद्कानि उत्पन्नानि ते पद्के समज्जिता उक्ताः । ४ । तथा (ङक्केहि य नो ङक्केण य समाज्जियात्ति) एकत्र समये येषां बहूनि पद्कानि एकाद्यधिकानि ते पद्के नो पद्केन च समज्जिता एते पञ्चविकल्पाः । इह च नारकादीनां पञ्चापि विकल्पाः सम्भवन्त्येकादीनामसंख्यातानां तेषां समयेनोत्पत्तेरसंख्यातेष्वपि च ज्ञानिनः पद्कानि व्यवस्थापयन्तीति एकेन्द्रियाणां त्वसंख्यातानामेव प्रवेशनात्पद्क समज्जिता' तथा पद्केनोपद्केन च समज्जिता इति विकल्पद्वयस्यैव सम्भव इति अत्र एवाह पुढविकाइयाणमित्यादि ॥

पद्कसमज्जितोत्पादे अल्पवहुत्वम् ।

एसिएणं भंते ! ऐरइयाणं ङक्कसमज्जियाणं एणो ङक्कसमज्जियाणं ङक्केण य एणो ङक्केण य समाज्जियाणं ङक्केहि य समाज्जियाणं ङक्केहि य एणो ङक्केण य समाज्जिया एणं य कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा ऐरइया ङक्कसमज्जिया एणो ङक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा ङक्केण य एणो ङक्केण य समाज्जिया संखेज्जगुणा ङक्केहि य समाज्जिया असंखेज्जगुणा ङक्केहि

य एो व्क्केण य समज्जिया संवेज्जगुणा । एवं जाव थणियकुमारा एएसिणं भंते ! पुढविकाइयाणं व्क्केहि य समज्जियाणं व्क्केहि य एो व्क्केहि य समज्जियाणं कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सन्वत्थो वा पुढविकाइया व्क्केहि य समज्जिया व्क्केहि य एो व्क्केण य समज्जिया संवेज्जगुणा एव जाव वणस्सइकाइयाणं वेइंदियाणं जाव वेमाणियाणं । जहा खेरइयाणं । एएसिणं भंते ! सिद्धाणं व्क्कसमज्जियाणं एो व्क्कसमज्जियाणं जाव व्क्केहि य एो व्क्केण य समज्जियाण य कयरे कयरे जाव विरोसाहिया ? गोयमा ! सन्वत्थो वा सिद्धा व्क्केहि य एो व्क्केण य समज्जिया व्क्केहि य समज्जिया संवेज्जगुणा व्क्केण य एो व्क्केण य समज्जिया संवेज्जगुणा व्क्कसमज्जिया संवेज्जगुणा एो व्क्कसमज्जिया संवेज्जगुणा ॥

एपामत्पवहुत्वचिन्तायां नारकादयः स्तोका आद्याः पदकस्थानस्यैकत्वात् द्वितीयास्तु सख्यातगुणा नोपदकस्थानानां बहुत्वात् एव तृतीयचतुर्थपञ्चमेषु स्थानबाहुल्यात्सूक्तो बहुत्वमवसेयमित्येके । अन्ये तु वस्तुस्वभावादित्याहुरिति ॥

(८) द्वादश समज्जिता ।

एरइयाणं जंते ! किं वारससमज्जिया एो वारससमज्जिया वारसएणं एो वारसएण य समज्जिया वारसएहि य समज्जिया ४ वाग्सएहिय एो वारसएणय समज्जिया ? गोयमा ! णेरइया वारससमज्जिया वि जाव वारसएहि य एो वाग्सएण य समज्जिया वि सं केणट्टेण जाव समज्जिया वि । गायमा ! जेणं णेरइया वारसएणं पवेसणएणं पविसति तेणं णेरइया वारससमज्जिया वि जेणं एेरइया जहम्मेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेण एक्कारसएणं पवेसणएणं पविसति तेणं णेरइया एो वारससमज्जिया । जेणं णेरइया वारसएण अण्णेण य जहम्मेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेण एक्कारसएणं पवेसणएणं पविसति तेणं णेरइया वारसएणं समज्जिया । जेण एेरइया एंगेहिं वारसएहिं पवेसणएण पविसति तेणं एेरइया वारसएहिं समज्जिया । जेण एेरइया णेगेहिं वारसएहिं अण्णेण य जहम्मेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेण एक्कारसएणं पवेसणएणं पविसति तेणं णेरइया वारसएहि य एो वारसएण य समज्जिया सं तेणट्टेणं जाव समज्जिया वि । एवं जाव थणियकुमारा । पुढवीकाइयाणं पुच्छा गोयमा ! पुढवीकाइया एो वारससमज्जिया एो नो वारसएण य समज्जिया एो वारसए य एो वारसएण य समज्जिया वारसएहिं समज्जिया वारसएहि य एो वारसएण य समज्जिया । सं केणट्टेण जाव समाज्जिया वि ? गोयमा ! जेणं पुढवीकाइया णेगेहिं वाग्सएहि य पवेसणं पविसति तेणं पुढविकाइया वारसएहिं समज्जिया । जेणं पुढवीकाइया एंगेहिं वारसएहि अण्णेण य जहम्मेण

एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेण एक्कारसएण य पवेसणएणं पविसति तेणं पुढवीकाइया वारसएहि य एो वारसएण य समज्जिया सं तेणट्टेणं जाव समज्जिया वि एवं जाव वणस्सइकाइया । वेइंदिया जाव सिद्धा जहा णेरइया । एएसिणं जंते ! णेरइयाणं वारससमज्जियाणं सन्वेसिं अण्णावहुगं जहा व्क्कसमज्जियाणं एवरं वारसाज्जिवावो । सेसं तं चेव ॥

(९) चतुरशीतिसमज्जिताः ॥

एेरइयाणं जंते ! किं चुद्वसीति समज्जिया एोचुद्वसीति समज्जिया चुलसीति य एोचुलसीति य समज्जिया चुद्वसीतिहिं य समज्जिया चुद्वसीतिहिं य एो चुद्वसीति य समज्जिया ? गोयमा ! णेरइया चुद्वसीति समज्जिया वि । जाव चुद्वसीतिहिं य एो चुलसीतिहिं य समज्जिया वि । सं केणट्टेणं जंते ! एव बुच्चं जाव समज्जिया वि ? गोयमा ! जेण एेरइया चुलसीति एणं पवेसणएणं पविसति तेणं एेरइया चुद्वसीति समज्जिया, जेणं एेरइया जहम्मेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेण तेसीति पवेसणएणं पविसति तेणं एेरइया चुद्वसीति समज्जिया, जेणं एेरइया चुलसीति एणं अण्णेण य जहम्मेण एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा जाव उक्कोसेण तेसीति पवेसणएणं पविसति तेणं एेरइया चुद्वसीति एण य एो चुद्वसीति य समज्जिया । जेणं एेरइया णेगेहिं चुद्वसीति एह य पवेसणएण पविसति तेणं एेरइया चुद्वसीति एह य समज्जिया । जेणं एेरइया णेगेहिं चुद्वसीति एह य अण्णेण य जहम्मेणं एक्केण वा जाव उक्कोसेण तेसीति एणं जाव पविसति तेणं एेरइया चुलसीति एह य एो चुलसीति एण य समज्जिया सं तेणट्टेणं जाव समज्जिया वि । एवं जाव थणियकुमारा पुढवीकाइया तहेव पच्छिद्वएहिं दोहिं णवरं अग्निद्ववावो चुद्वसीतिओ । एव जाव वणस्सइकाइया वेइंदिया जाव वेमाणिया जहा एेरइया । सिद्धाणं पुच्छा, गोयमा ! सिद्धा चुलसीति समज्जिया वि एो चुलसीति समज्जिया वा चुलसीति य एो चुलसीति य समज्जिया वि एो चुद्वसीतिहिं य समज्जिया एो चुद्वसीतिहिं य एो चुद्वसीति समज्जिया । सं केणट्टेणं जाव समज्जिया ? गोयमा ! जेणं सिद्धा चुलसीति एणं पवेसणएणं पविसति तेणं सिद्धा चुद्वसीति समज्जिया जेणं सिद्धा जहम्मेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं तेसीति एण य पवेसणएणं पविसति तेणं सिद्धा एो चुद्वसीति समज्जिया जेणं सिद्धा चुद्वसीति एणं अण्णेण य जहम्मेणं एक्केण वा दोहिं वा तिहिं वा उक्कोसेणं तेसीति एणं पवेसणएणं पविसति तेणं सिद्धा चुद्वसीति य एो चुद्वसीति य समज्जिया सं तेणट्टेणं जाव समज्जिया । एएसिणं जंते ! एेरइयाणं चुद्वसीति समज्जियाणं एो

उववाय

चुवसीतिसमञ्जियाणं सर्वसिं अप्पावहृगं जहा उक्कसमञ्जियाणं जाव वेमाणिया एदरं अञ्जिह्वावां चुवसीतिओ एए-मिणं जंते ! सिप्पाणं चुवसीति समाञ्जियाणं एो चुवसी-तिममञ्जियाणं चुवसीति ए एो चुवसीति ए य समाञ्जियाणं कयेरं कयेरं जाव विमेमाहिया वा ? गोयमा ! सव्व-न्थो वा मिप्पा चुवसीतिय एो चुलसीतिय समाञ्जिया चुलसीतिय समाञ्जिया अणंतगुणा एो चुवसीतिय समा-ञ्जिया अणंतगुणा सेवं जंते ! जंते ! ति जाव गिहरइ ॥ एवं द्वादशकसुत्राणि चतुरशीतिसूत्राणि चेति । असुरकुमारा-कतिविधाः ॥

केवइयाणं भंते ! असुरकुमारा वाससयसहस्सा पप्पत्ता ? गोयमा ! चोयट्टिअसुरकुमारा वाससयसहस्सा पप्पत्ता, ते भदंत ! किं संखेज्जवित्थडा असंखेज्जवित्थडा ? गोयमा ! संखेज्जवित्थडा वि असंखेज्जवित्थडा वि । चोयट्टियाणं भंते ! असुरकुमारा वाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थ-डेसु असुरकुमारा वाससयसहस्सेसु एगसमएणं के-वइया असुरकुमारा उववज्जंति, केवइया तेउलेस्सा उववज्जंति, केवइया कएहपक्खिया उववज्जंति एवं नहा रयणप्पभाए तहेव पुच्छा, तहेव वागरणं एवरं दोहिं वेदेहिं उववज्जंति, एणुंसगवेदगा ए उववज्जंति सेसं तं चेव, उव्वट्टंता वि तहेव एवरं असप्पि उव्व-ट्टंति, ओहिणाणी ओहिदंसणी य ए उव्वट्टंति सेसं तं चेव, पप्पत्ता एसु तहेव एवरं संखेज्जगा इत्थिवेदगा पप्पत्ता, एवं पुरिसवेदगावि, एणुंसगवेदगा एत्थि कोह-कमायी सिय अत्थि सिय एत्थि, जइ अत्थि जहभेणं एको वा दो वा तिप्पि वा उक्कोसेणं संखेज्जा पप्पत्ता, एवं माण माया, संखेज्जा लोभकसाई पप्पत्ता, सेसं तं चेव, तिसु वि गमएसु संखेज्जवित्थडेसु चत्तारि लेस्साओ भा-णियव्वाओ, एवं असंखेज्जवित्थडेसु वि, एवरं तिसुवि गमएसु असंखेज्जा भाणियव्वा जाव असंखेज्जा अच-रिमा पप्पत्ता ! केवइयाणं भंते ! एागकुमारावासा एवं जाव यणियकुमारावासा एवरं जत्थ जत्तियाभवरणा ॥

कइविहेत्यादि (संखेज्जवित्थडावि असंखेज्जवित्थडावि-त्ति) इह गाथा “ जंनुदीवसमा खलु, भवरणा जे हुंति सव्व-खुद्दागा । संखेज्जवित्थडा म-उक्कमा उ सेसा असंखेज्ज-त्ति” ॥१॥ (दोहिं वि वेदेहिं उववज्जत्ति) द्वयोरपि स्त्रीवेद-पुत्रेदयोरुपधन्ते, तयोरैव तेषु भावात् (असप्पि उव्वट्टंति) असुरादीनामेवावधिमनामुच्यते । ओहिणाणी ओहिदंसणी य न उव्वट्टंति) असुराद्युच्यन्तानां तीर्थकरादित्वाभावात्, तीर्थकरादीशानान्तरेवानामसञ्जिष्वपि पृथिव्यादिपृष्ठादात् (पप्पत्ताएसु तहेवत्ति) प्रथमकेषु प्रकृतपदोपलक्षणगमाधी-नेप्पसुरकुमारेषु तथैव यथा प्रथमोदेशके “ कोहकसाई इत्या-दि” क्रोधमानमायाक्रयायोदयवन्तो देवेषु कादाचित्कत्वादात् उरुम “ सिय अत्थि इत्यादि ” लोभकयायोदयवन्तस्तु सार्व-दिका अत उरुम “ मन्वेज्जा लोभकसाई पप्पत्तत्ति ” “ तिहुवि

गमएसु चत्तारि लेस्साओ भणियव्वाओत्ति ” उववज्जंति उव्वट्टति पप्पत्तेत्येवंलक्षणेषु त्रिष्वपि गमेषु चत्तारो लेश्या-स्तेजोलेश्यान्ता भणितव्या. एता एव ह्यसुरादीनां भवन्तीति । (तत्थ जत्तिया भवरणात्ति) यत्र निकाये यावन्ति भवनल-क्षाणि तत्र तावन्त्युच्चारणीयानि यथा-“ चउसट्टी असुराणि, नागकुमाराण होइ चुलसीई । वावत्तरि कएगाणं, वाउकुमा-राण छुवइई ” ॥ १ ॥ दीवादिसा उदहीणं, विज्जुकुमारिद-थणियमग्गेणं । जुयलाणं पत्तेय छावत्तरिमो सयसहस्सत्ति । २।

केवइयाणं भंते ! वाणमंतरा वाससयसहस्सा पप्पत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा वाणमंतरा वाससयसहस्सा प-प्पत्ता, तेणं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा असंखेज्जवि-त्थडा ? गोयमा ! संखेज्जवित्थडा एो असंखेज्जवित्थ-डा । संखेज्जेसुणं भंते ! वाणमंतरा वाससयसहस्सेसु एगसमएणं केवइया वाणमंतरा उववज्जंति ? एवं जहा असुरकुमाराणं संखेज्जवित्थडेसु तिप्पि गमगा तहेव जा-णियव्वा, वाणमंतराण वि तिप्पि गमगा ॥

व्यन्तरसूत्रे (संखेज्जवित्थडात्ति) इह गाथा “ जंनुदी-वसमा खलु, उक्कोसेणं हवति ते नगरा । खुद्दा खेत्तसमा खलु, विदेहसमगाउ मञ्जिमगत्ति ॥ ३ ॥

केवइयाणं जंते ! जोइसियविमाणा वाससयसहस्सा प-प्पत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा विमाणा वाससयसहस्सा प-प्पत्ता, तेणं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा एवं जहा वाणमं-तराणं तहा जोइसियाण वि तिप्पि गमगा जाणियव्वा, एवरं एगा तेउलेस्सा उववज्जनेसु पप्पत्तेसु य असप्पि एत्थि सेसं तं चेव ॥

ज्योतिष्कसूत्रे संख्यातविस्तृता विमानावासा एगस-ठिभागं काऊण जोयणमित्यादिना ग्रन्थेन प्रमातव्याः, नवरं (एगा तेउलेस्सात्ति) व्यन्तरेषु लेश्याचतुष्टयमुक्कमेतेषु तु तेजोलेश्यावैका वाच्या, तथा उववज्जंतेसु पप्पत्तेसु य असप्पि नत्थि । व्यन्तरेष्वसाङ्गिन उत्पद्यन्त इत्युक्कम इह तु तत्रि-पेध, प्रश्नोपपत्तीह तत्रिपेध उत्पादाभावादिति ॥

सोहम्मणं जंते ! कप्पे केवइया विमाणावाससयसहस्सा पप्पत्ता ? गोयमा ! वत्तीसं विमाणावाससयसहस्सा पप्पत्ता, तेणं जंते ! किं संखेज्जवित्थडा असंखेज्जवित्थडा ? गोयमा ! संखेज्जवित्थडा वि असंखेज्जवित्थडा वि । सो-हम्मणं जंते ! वत्तीसविमाणावाससयसहस्सेसु संखेज्जवि-त्थडेसु विमाणेषु एगसमएणं केवइया सोहम्मगा देवा उव-वज्जंति, केवइया तेउलेस्सा उववज्जंति, एवं जहा जोइसि-याणं तिप्पि गमगा तहेव तिप्पि गमगा जाणियव्वा, एवरं तिसु वि संखेज्जा जाणियव्वा, ओहिणाणी ओहिदंस-णी य चया वेयव्वा सेसं तं चेव । असंखेज्जवित्थडा वि एवं चेव तिप्पि गमगा य, एवरं तिसु वि गमएसु असंखेज्जा जाणियव्वा, ओहिणाणी य ओहिदंसणी संखेज्जा चर्यति सेसं तं चेव, एव जहा सोहम्मवत्तव्या जणिया तहा ईसाणे उगमगा जाणियव्वा, सणुंकुमारे वि एव चेव एवरं

इत्यीवेदगा ए उव्वज्जंति, तेसु पषत्तेसु य ए जषंति, अ-
सषी तिसु वि गमिण्णु ए जषंति सेसं तं चेव । एवं
जाव सहस्सरो एणात्तं विमाणेसु वेस्सासु य सेसं तं चेव ॥
सौधर्मसुवे ओदिणाणीत्यादि ततश्च्युता यतस्तीर्थकरादयो
प्रवन्त्यतो अवधिकानादयश्चावथितव्याः । ओदिनाणी ओदिदं-
सणी य सखेज्जा (चयतिष्ठि) संख्यातानामेव तीर्थकरादित्वे-
मोत्पादादिति (उम्ममगत्ति) उत्पादादयस्त्रय संख्यातविस्तृ-
तानाश्रित्य एत एव च त्रयोऽसख्यातविस्तृतानाश्रित्यैवं षड्मा- ।
नवरं इत्थिवेयगेत्यादि । स्त्रिय सनत्कुमारादिषु नोत्पद्यन्ते, न च
सन्ति उट्टसौ तु स्यु (असषी तिसु वि गमण्णु न भण्णत्ति)
सनत्कुमारादिदेवानां संज्ञिच्य एवोत्पादेन च्युतानां च संज्ञिच्ये-
व गमनेन गमत्रयेऽप्यसंज्ञित्वस्याजावादिति (एव जाव सह-
स्सरोत्ति) सहस्रारान्तेषु तिरश्चासुत्पादेनासख्यातानां त्रिष्वपि
गमेषु जावादिति (नाणात्तं विमाणेसु वेस्सासुयत्ति) तत्र विमा-
नेषु नानात्वं वत्तीस अट्टावीसेत्यादिना ग्रन्थेन समवसेयम्
वेद्यासु पुनरिदं “ तेक १ तेक २ तह तेवपम्ह ३ पहाय ४
पहासुका य ५ । सुकाय ६ परमसुकाऽसुकर विमाणवासीणत्ति”
॥ १ ॥ इह च सर्वेष्वपि शुक्लादिदेवस्थानेषु परमशुक्लेति ॥

आणयपाण्णसुणं जंते ! कप्पेसु केवड्या विमाणवाससया
पषत्ता ? चत्तारि विमाणावाससया पषत्ता । तेणं जंते ! किं
संखेज्जा पुच्छा, गोयमा ! संखेज्जवित्थमा वि असंखेज्जवि-
त्थमा वि, एवं संखेज्जवित्थमेसु तिष्णि गमगा जहा सह-
स्सारे, असंखेज्जवित्थमेसु उववज्जंति तेसु य चयं तेषु य
एवं चेव संखेज्जा ज्ञाणियव्वा, पषत्तेसु असंखेज्जा, एवरं
णो इंदियओवउत्ता अणंतरोववषगा अणंतरोवगाढा अणं-
तराहारगा अणंतरपज्जत्तगा य एएसिं जहक्षेणं एको वा
दो वा तिष्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा पषत्तेसु असंखेज्जा
ज्ञाणियव्वा । आरणच्छुएसु एवं चेव जहा आणयपाण्णसु
एणात्तं विमाणेसु, एवं गेवेज्जगावि ॥

अनतादिमूत्रे । संखेज्जवित्थमेसु इत्यादि । उत्पादे अवस्थाने च्यव-
नेन च संख्यातविस्तृतत्वाद्भिमानानां संख्याता एव भवन्तीति
भावः । असख्यातविस्तृतेषु पुनरुत्पादच्यवनयोः संख्याता एव,
यतो गर्जेजमनुप्येज्य एव आनतादिषूत्पद्यन्ते, न ते च संख्या-
ता एव । तथा आनतादिच्यवच्युता गर्जेजमनुप्येज्य एवोत्पद्यन्ते
अतः समयेन संख्यातानामेवोत्पादच्यवनसम्भवोऽवस्थितिस्त्व-
सख्यातानामपि स्यादसख्यातजीवितत्वेनैकदैव जीवितकाले
असख्यातानामुत्पादादिति । पषत्तेसु असंखेज्जा नवरं नो इ-
दिभोचउत्तेत्यादि । प्रकृतगमके असख्येया घाच्याः केवलं नो
इन्द्रियोपयुक्तादिषु पञ्चसु पदेसु संख्याता एव तेषामुत्पादाव-
सर एव प्रावादुत्पत्तिश्च संख्यातानामेवेति दर्शित प्रागिति ॥

कइ एं जंते ! अणत्तरविमाणा पषत्ता ? गोयमा ! पंच-
अणत्तरविमाणा पषत्ता, तेणं जंते ! किं संखेज्जवित्थमा
असंखेज्जवित्थमा ? गोयमा ! संखेज्जवित्थमा य असज्ज-
वित्थमा य । पंचसु एं जंते ! अणत्तरविमाणेसु संखेज्जवि-
त्थमे विमाणे एगसमए केवड्या अणत्तरोववाइया उव-
वज्जंति, केवड्या सुकड्ढेस्सा उववज्जंति पुच्छा तहेव, गो-
यमा ! पंचसु ए अणत्तरविमाणेसु संखेज्जवित्थमे अणत्त-

रविमाणे एगसमएणं जहक्षेणं एको वा दो वा तिष्णि वा
उक्कोसेणं संखेज्जा अणत्तरोववाइया उववज्जंति, एवं जहा
गेवेज्जगविमाणेसु संखेज्जवित्थमेसु एवरं काएहपक्खिया
अभवसिच्छिया तिसु अण्णाणेषु एएण उववज्जति, ण च-
यंति, ण वि पञ्चत्तएसु ज्ञाणियव्वा । अचरिमावि खोदि-
ज्जंति, जाव संखेज्जा चरिमा पषत्ता, सेसं तं चेव असंखे-
ज्जवित्थमेसु वि एएण जषंति, अचरिमा अत्थि सेसं जहा
गेवेज्जएसु असंखेज्जवित्थमेसु जाव असंखेज्जा अचरिमा
पषत्ता ॥

(पंच अणत्तरोववाइयत्ति) तत्र मध्यमं संख्यातविस्तृत जो-
जनत्कप्रमाणत्वादिति । नवरं काएहपक्खियेत्यादि । इह सम्य-
ग्दृष्टीनामेवोत्पादात् कृष्णपाक्षिकादिपटानां गमत्रयेऽपि निषेध
(चरिमावि कोदिज्जत्ति) येषां चरमो ऽनुत्तरदेवभवः स
एव ते चरमास्तदितरे त्वचरमास्ते च निषेधनीया यतश्चरमा
एव मध्येमे विमाने उत्पद्यन्ते इति । असंखेज्जवित्थमेसुवि (एण
न भण्णत्ति) इहेत इति कृष्णपाक्षिकादयः । नवरं (अचरिमा
अत्थि) यतो वाह्यविमानेषु पुनरुत्पद्यन्ते इति ॥

चोयट्टीए णं जंते ! असुरकुमारावाससयसहस्सेसु संखेज्ज-
वित्थमेसु असुरकुमारावासेसु किं सम्मादिट्टी असुरकुमाग
उववज्जंति, मिच्छदिट्टी एवं जहा रयणप्पजाए तिष्णि आ
ट्टावगा ज्ञाणिया तहा असंखेज्जवित्थमेसु वि तिष्णि गमगा,
एवं जाव गेवेज्जविमाणे अणत्तरविमाणेसु एवं चेव, णवरं
तिसुवि आलावएसु मिच्छदिट्टी सम्मामिच्छादिट्टी य णं
जषत्ति सेसं तं चेव । सेणुणं जंते ! काएहद्वेस्से णीद्वेस्से
जाव सुकड्ढेस्से जवित्ता काएहलेस्सेसु देवेसु उववज्जंति ?
हंता गोयमा ! एवं जहेव एरइएसु पढमे उद्वेसे तहेव ज्ञा-
णियव्वं, णीद्वेस्सेसाए वि जहेव एरइयाणं, जहा णील-
लेस्साए एवं जाव पम्हलेस्सेसु सुकलेस्सेसु एवं चेव, एवरं
लेस्सात्राणेषु विसुज्जमाणेषु विसुज्जमाणेषु सुकलेस्सा
परिणमइ, परिणमइत्ता सुकड्ढेस्सेसु देवेसु उववज्जंति म
तेण्णेणं जाव उववज्जंति । सेवं जंते ! भंतेत्ति ॥

(तिष्णि आलावगात्ति) सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्टिमिश्रदृष्टि-
विषया इति । नवरं तिसु वि आलावगेसु इत्यादि, उष्णित्प
चरणे पषत्ता लावप य । मिथ्यादृष्टिः सम्यग्मिथ्यादृष्टिश्च
न वाच्योऽनुत्तरसुरेषु तस्यासम्भवादिति । भ० १३ श० उ०२।
(१०) नैरथिकादयः कुत उत्पद्यन्ते ।

नेरइयाणं जंते कत्राण्हितो उववज्जंति किं एरइएण्हितो उ-
ववज्जते तिरिक्खजोणिएण्हितो उववज्जंति मणुस्सेण्हितो उ-
ववज्जंति देवेण्हितो उववज्जंति ? गोयमा ! नेरइया नो नेर
इएण्हितो उववज्जंति तिरिक्खजोणिएण्हितो उववज्जंति म-
णुस्सेण्हितो उववज्जंति नो देवेण्हितो उववज्जंति नादि ति-
रिक्खजोणिएण्हितो उववज्जंति किं एण्हियतिरिक्खजो-
णिएण्हितो उववज्जंति वेडियतिरिक्खजोणिएण्हितो उवव-
ज्जंति तंइयतिरिक्खजोणिएण्हितो उववज्जंति चउरिदि-
यतिरिक्खजोणिएण्हितो उववज्जंति पंचिदियतिरिक्खजोणिए-

ज्जंति नो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति । जदि खहयरपंचि-
दियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सम्मुच्चिमखह-
यरपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं गन्धकति-
यखहयरपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा !
दोहिंतो वि उववज्जंति । जदि सम्मुच्चिमखहयरपंचिदियति-
रिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तएहिंतो अपज्जत्त-
एहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति नो
अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति । जदि गन्धकतियखहयरपंचि-
दियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासा-
उएहिंतो उववज्जंति असंखेज्जवासाउएहिंतो उववज्जंति ?
गोयमा ! संखेज्जवासाउएहिंतो नो असंखेज्जवासाउएहिंतो
उववज्जंति जदि संखेज्जवासाउएहिंतो गन्धकतियखहयरपंचि-
दियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तएहिंतो उव-
वज्जंति अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तए-
हिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति । प्रज्ञा ०६५६।

नैरथिकादीनां स्थित्यादयः ।

जइ पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं मष्पि-
पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति असष्पिपाचदिय-
तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! मष्पिपाचदिय-
तिरिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति असष्पिपंचिदियतिरि-
क्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति । जइ असष्पिपंचिदियति-
रिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं जइचरेहिंतो उववज्जंति
थलचरेहिंतो उववज्जंति खहचरेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा !
ज नचरेहिंतो उववज्जंति थलचरेहिंतो वि उववज्जंति खह-
चरेहिंतो वि उववज्जंति जइ जलचरेण्यलचरेखहचरेहिंतो उव-
ज्जंति किं पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तएहिंतो उव-
वज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति एो अपज्ज-
त्तएहिंतो उववज्जंति । पज्जत्तअसष्पिपंचिदियतिरिक्खजो-
णिएहिंते ! जे जविण्णेण्डएसु उववज्जत्तए सेण जते !
कइसु पुढवीसु उववज्जंज्जा ? गोयमा ! एणए रयणप्पजाए
पुढवीए उववज्जंज्जा पज्जत्तअसष्पिपंचिदियतिरिक्खजोणिए-
हिंते ! जे जविण्णेण्डएसु पुढवीएसु णेरडएसु उवव-
ज्जत्तए भेण भंते ! केवडयकाइहिंण्डएसु उववज्जंज्जा ? गोय-
मा ! जहण्णेण्डं दसवासमहस्सट्ठितीएसु उक्कोसेणं पन्निओ-
चमस्स असंखेज्जंज्जागाइहिसु उववज्जंज्जा ? तेणं जंते !
जोवा एगममण्णं केवडया उववज्जंति ? गोयमा ! जहण्णेण्डं
एक्को वा दो वा तिष्पि वा उक्कोमेणं संखेज्जा वा उववज्जं-
ति ॥ २ ॥ तेसिण जते ! जीवाणं सरीरगा किंमघयणी-
पषत्ता ? गोयमा ! जेवट्टीसयणीपषत्ता तेसिण जते ! जीवाणं
कंमहात्तिया मरीगेगाहणा पषत्ता ? गोयमा ! जहण्णेण्डं अगु-
लस्स अ संखेज्जंज्जागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं ॥ ३ ॥ तेसिणं
जते ! जीवाणं सरीरगा किं संठिया पषत्ता ? गोयमा !

हुंसंठाणसंठिया पषत्ता ॥ ५ ॥ तेसिणं जंते जीवाणं
कइ खेस्साओ पषत्ताओ ? गोयमा ! तिष्पि खेस्साओ पष-
त्ताओ तंजहा काएहखेस्सा एीखेस्सा काउलेस्सा ॥ ६ ॥
तेणं जंते ! जीवा सम्पदिट्टी मिच्छादिट्टी सम्पामिच्छादिट्टी ?
गोयमा ! णो सम्पदिट्टी मिच्छादिट्टी णो सम्पामिच्छादिट्टी
॥ ७ ॥ तेणं जंते ! जीवा किं णाणी अष्णाणी ? गोयमा ! एो
णाणी अष्णाणी । नियमा पुअणागी तंजहा मतिअष्णाणी
सुअअष्णाणी ॥ ८ ॥ तेणं जंते ! जीवा किं मएजोगी वयजोगी
कायजोगी ? गोयमा ! एो मणजोगी वयजोगी वि काय-
जोगी वि ॥ ९ ॥ तेणं जंते ! जीवा किं मागारोवउत्ता
अणागारोवउत्ता ? गोयमा ! मागारोवउत्ता वि अणागा-
रोवउत्ता वि ॥ १० ॥ तेसिणं जंते ! जीवाणं कइ सष्पा
पएणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि सष्पा पएणत्ता तंजहा आ-
हारसष्पा जयमष्पा मेहुणसष्पा परिगहसष्पा ॥ ११ ॥ ते-
सिणं जंते ! जीवाणं कइ कमाया पषत्ता ? गोयमा ! च-
त्तारि कमाया पएणत्ता तंजहा कोहकसाए माणकमाए मा-
याकसाए वाञ्जकसाए ॥ १२ ॥ तेसिणं जंते ! जीवाणं कइ
इदिया पएणत्ता ? गोयमा ! पंचिदिया पएणत्ता तंजहा सो-
इदिए चंखिदिए जाव फासिदिए ॥ १३ ॥ तेसिणं जंते !
जीवाणं कइ सण्णयाया पएणत्ता ? गोयमा ! तओ समु-
ग्वाया पएणत्ता तंजहा वेदणामसुग्वाए कसायसमुग्वाए
मारणंतिमसुग्वाए ॥ १४ ॥ तेणं जंते ! जीवा किं साता-
वेदगा अमानावेदगा ? गोयमा ! सातावेदगा वि अमतावे-
दगा वि ॥ १५ ॥ तेणं जंते ! जीवा किं इत्थीवेदगा पु-
रिसवेदगा णपुंसवेदगा ? गोयमा ! णो इत्थी वेदगा एो
पुंसवेदगा णपुंसवेदगा ॥ १६ ॥ तेसिणं जंते ! जीवा
णं केवडयं काइ उक्कोसेणं पएणत्ता गोयमा ! जहण्णेण्डं अतो मु-
हुत्तं उक्कोमेणं पुव्वकोली ॥ १७ ॥ तेसिणं जंते ! जीवा-
णं कइ अज्जवमाणा पएणत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा अ-
ज्जवमाणा पएणत्ता ? तेणं जंते ! कि पसत्था अप्पमत्था ?
गोयमा ! पसत्था वि अप्पमत्था वि ॥ १८ ॥ तेणं जंते !
पज्जत्ता असष्पिपंचिदियतिरिक्खजोणिएत्ति कालओ के-
वचिरं होइ गोयमा ! जहण्णेण्डं अतोमुहुत्तं उक्कोमेणं पुव्व-
कोली ॥ १९ ॥ तेणं जंते ! पज्जत्तअसष्पिपंचिदियतिरि-
क्खजोणिए रयणप्पजाए पुढवी एण्डए पुणरवि पज्जत्तअ-
सष्पिपंचिदियतिरिक्खजोणिएत्ति केवडयं काइ संखेज्जा केव-
डयं काइ गतिगतिं करेज्जा ? गोयमा ! जहण्णेण्डं दो
चवगहणाइं काइदेवेणं जहण्णेण्डं दमवानमहस्साट अतो-
मुहुत्तमव्वहियाड उक्कोमेणं पद्धिओचमस्स असंखेज्जंज्जागं
पुव्वकोहिमव्वहियं एवडयं काइ संखेज्जा एवडयं काइ
गतिगतिं करेज्जा ॥ २० ॥ पज्जत्तअसष्पिपंचिदियतिरिक्ख-
जोणिएत्ति जंते ! जे जविण्णेण्डएसु रयणप्पजा-

पुढवी णेरइए उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवइयकालद्धिइ-
 एसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं वि दसवाससहस्स-
 द्विइएसु उक्कोसेणं वि दसवाससहस्सद्विइएसु उववज्जेज्जा
 ॥ १ ॥ तेणं जंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति
 एवं मव्वावत्तव्या णिरवसेसा ज्ञाणियव्वा जाव आणुवंधोत्ति
 सेणं भंते ! पज्जत्तअसखिपंचिदियतिरिक्खजोणिए जह-
 षकालद्धिइ य रयणप्पजापुढविणेरइए जहषकालं पुण-
 रवि अपज्जत्तअसखि जाव गतिरागतिं करेज्जा ? गोयमा !
 भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहषेणं दस-
 वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्जहियाइं उक्कोसेणं पुव्वकोढी
 दसवाससहस्सेहिं अब्भहिया एवइयं कालं गतिरागतिं
 करेज्जा ॥ २ ॥ पज्जत्तअसखिपंचिदियतिरिक्खजोणिए-
 एणं जंते ! जे जविए उक्कोसकालाद्धिइएसु रयणप्पजापुढवी
 णेरएसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवइयकालद्धिइएसु उव-
 वज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं पल्लिओवमस्स असंखेज्ज-
 इजागद्धिइएसु उक्कोसेण वि पल्लिओवमस्स असंखेज्ज-
 इजागद्धिइएसु उववज्जेज्जा तेणं जंते ! जीवा अवसेसं तं चेव
 जाव आणुवंधो । सेणं जंते ! पज्जत्तअसखिपंचिदियति-
 रिक्खजोणिए उक्कोसकालाद्धिइ य रयणप्पजापुढवी णेरइए
 उक्कोसं पुणरवि पज्जत्त जाव करेज्जा ? गोयमा ! जवादेसेणं
 दो जवग्गहणाइं कालादेसेणं जहएणेणं पल्लिओवमस्स अ-
 संखेज्जइजागं अंतोमुहुत्तमब्जहियं उक्कोसेणं पल्लिओवमस्स
 असंखेज्जइजागं पुव्वकोढी अब्भहियं एवइयं कालं सेवेज्जा
 एवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा जहएणेणं कालाद्धिइ य पज्जत्त-
 अनएणपंचिदियतिरिक्खजोणिएणं जंते ! जे जविए रय-
 णप्पजापुढवी णेरइएसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवइयकाल
 द्विइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं दसवामसहस्स-
 द्विइएसु उक्कोसेणं पल्लिओवमस्स असंखेज्जइजागद्धिइएसु
 उववज्जेज्जा ? तेणं जंते ! जीवा एगसमएणं केवति अव-
 सेसं तं चेव णवरं इमाइं तिणिए णाणत्ताइं आउअज्जव-
 साणाणुवंधो य जहएणेणं विइअंतो मुहुत्तं उक्कोसेण वि
 अंतोमुहुत्तं । तेसिणं जंते ! जीवाणं केवइया अज्जवसाणा
 पएणत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा अज्जवसाणा पएणत्ता तेणं
 जंते ! किं पसत्था अप्पसत्था ? गोयमा ! एो पसत्था अ-
 प्पसत्था । अणुवंधो अंतोमुहुत्तं सेस तं चेव । सेणं जंते !
 जहएणेणं कालाद्धिइ य पज्जत्ता असखिपंचिदियरयणप्पजा
 जाव करेज्जा ? गोयमा ! जवादेसेणं दो जवग्गहणाइं काला-
 देसेणं जहएणेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्जहियाइं
 उक्कोसेणं पल्लिओवमस्स असंखेज्जइजागं अंतोमुहुत्त-
 मब्जहियं एवइयं कालं जाव करेज्जा ॥ ४ ॥ जहएणे-
 कालाद्धिइ य पज्जत्तअसखिपंचिदियतिरिक्खजोणिएणं जंते !
 जे जविए जहएणेणं कालाद्धिइएसु रयणप्पजापुढवी णेरइ-

एसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवइयकालाद्धिइएसु उव-
 वज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं दसवाससहस्साइ-
 ईएसु उक्कोसेण वि दसवाससहस्साइईएसु उववज्जेज्जा
 तेणं जंते ! जीवा सेसं तं चेव । ताइं चेव तिणिए णाणत्ताइं
 जाव सेणं जंते ! जहएणेणं कालाद्धिइ य पज्जत्त जाव जोणिए
 जहषकालाद्धिइ य रयणप्पजा पुणरवि जाव ? गोयमा ! जवा-
 देसेणं दो जवग्गहणाइं कालादेसेणं जहषेणं दसवासस-
 हस्साइं अंतोमुहुत्तमब्जहियाइं उक्कोसेणं दसवाससहस्साइं
 अंतोमुहुत्तमब्जहियाइं एवइयं कालं सेवेज्जा जाव करेज्जा
 ॥ ५ ॥ जहषकालाद्धिइयं पज्जत्ता जाव तिरिक्खजोणियाणं
 जंते ! जे जविए उक्कोसकालाद्धिइएसु रयणप्पजापुढविणेरइ-
 एसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवतियकालाद्धिइएसु उवव-
 ज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं पल्लिओवमस्स असंखेज्जइजा-
 गद्धिइएसु उक्कोसेण वि पल्लिओवमस्स असंखेज्जइजागद्धिइ-
 एसु उववज्जेज्जा, तेणं जंते ! अवसेसं तं चेव ताणिए चेव
 तिणिए णाणत्ताइं जाव । सेणं जंते ! जहएणेणं कालाद्धिइ-
 यस्स पज्जत्त जाव तिरिक्खजोणिए उक्कोसकालाद्धिइयरयण-
 प्पजा जाव करेज्जा ? गोयमा ! जवादेसेणं दो जवग्गहणाइं
 कालादेसेणं जहएणेणं पल्लिओवमस्स असंखेज्जइजागं अ-
 तोमुहुत्तमब्जहियं उक्कोसेण वि पल्लिओवमस्स असंखेज्जइ-
 जागं अंतोमुहुत्तमब्जहियं एवइयं कालं जाव करेज्जा ॥ ६ ॥
 उक्कोसकालाद्धिइयपज्जत्तअसखिपंचिदियतिरिक्खजोणिए-
 एणं जंते ! जे जविए रयणप्पजापुढविणेरइएसु उववज्जित्तए,
 सेणं जंते ! केवइयाद्धिइ जाव उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जह-
 एणेणं दसवाससहस्साइईएसु उक्कोसेणं पल्लिओवमस्स
 असंखेज्जइजागद्धिइएसु उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! जीवा ए-
 गसमएणं अवमसं जहेव ओहेयगमएणं तहेव आणुगंतव्वं
 जाव इमाइं दोमि णाणत्ताइं विइ जहषेणं पुव्वकोढी उ-
 कोसेण वि पुव्वकोढी एवं आणुवंधोवि अवसेसं तं चेव ।
 सेणं जंते ! उक्कोसकालाद्धिइयपज्जत्तअसखिपंचिदियरयण-
 प्पजा जाव ति-
 रिक्खजोणिए रयणप्पजा जाव ? गोयमा ! भवादेसेणं दो जव-
 ग्गहणाइं, कालादेसेणं जहएणेणं पुव्वकोढी दसाहिं वास-
 सहस्सेहिं अब्भहिया, उक्कोसेणं पल्लिओवमस्स असंखेज्ज-
 इजागं पुव्वकोढीए अब्भहियं एवइयं जाव करेज्जा ७
 उक्कोसकालाद्धिइयपज्जत्ततिरिक्खजोणिएणं जंते ! जे ज-
 विए जहएणेणं कालाद्धिइएसु रयणप्पजा जाव उवव-
 ज्जित्तए सेणं जंते ! केवति जाव उववज्जेज्जा ? गोयमा !
 जहएणेणं दसवामसहस्साइईएसु उक्कोसेण वि दसवासस-
 हस्साइईएसु उववज्जेज्जा, तेणं जंते ! सेसं तं चेव जहा
 सत्तमगमए जाव सेणं जंते ! उक्कोसकालाद्धिइ जाव ति-
 रिक्खजोणिए जहएणेणं कालाद्धिइ य रयणप्पजा जाव करेज्जा ?
 गोयमा ! जवादेसेणं दो जवग्गहणाइं कालादेसेणं जहएणेणं

पुव्वकोनी दसाहिं वाससहस्सेहिं अब्जहिया उक्कोमे-
एवि पुव्वकोनी दसाहिं वाससहस्सेहिं अब्जहिया
एवइयं जाव करेज्जा ॥ ८ ॥ उक्कोसकात्तद्धिइयपज्जत्त जाव
तिरिक्खजोणिएणं जंतं ! जे जविए उक्कोसकात्तद्धिइएसु
रयणप्पजा जाव उववज्जित्तए सेणं जंतं ! केवइयं कालं जाव
उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहाएणेणं पडिआवमस्स असखेज्ज-
इभागद्धिइएसु उक्कोसेण वि पडिआवमस्स असखेज्ज-
इभागद्धिइएसु उववज्जेज्जा, तेणं जंतं ! जीवा एगसमए सेसं जहा
सत्तमगमए जाव सेणं जंतं ! उक्कोसकात्तद्धिइएपज्जत्त जाव
तिरिक्खजोणियउक्कोसद्धिइयरयणप्पजा जाव करेज्जा ? गो-
यमा ! जवादेसेणं दोजवग्गहणाइं, कालादेसेणं जह्मेणं
पडिआवमस्स असखेज्जइजागं पुव्वकोनीए अब्जहियं, उ-
क्कोसेण वि पडिआवमस्स अमंखेज्जइजागं पुव्वकोनीम-
ब्जहियं एवइयं कात्तं सेवेज्जा जाव करेज्जा ॥ ९ ॥ एवं
एते आहिया तिष्णिगमगा । ३ । जह्मेणं कात्तद्धिइएसु तिष्णि-
गमगा । ६ । उक्कोसकात्तद्धिइएसु तिष्णिगमगा । ९ । सव्वे ते
एव गमगा जवति ॥

सेणं जन्ते पज्जत्ता असम्पत्त्यादि (जवादेसेणति) जवप्रकारेण
(दोजवग्गहणावति) एकत्रासंखी द्वितीये नारक ततो निर्ग-
तस्सन्नन्तरतया सङ्गित्वमेव वमते न पुनरसङ्गित्वमिति (का-
त्ताएसेणति) कात्तप्रकारेण कात्तत इत्यर्थः । दशवर्षसहस्राणि
नारकजघन्यस्थितिअन्तमुद्दृत्तान्यधिकानि असाङ्गिजवसम्भ-
न्धिजघन्यायुस्सहितानीत्यर्थं (उक्कोसेणमित्यादि) इह प-
त्त्योपमासख्येयजाग. पूर्वभवासाङ्गिनारकोत्कृष्टायुष्करूप पूर्व-
कोटीचासङ्गुत्कृष्टायुष्करूपेति । एवमेते सामान्येषु रत्नप्रज्ञाना-
रकेषूपित्सवोऽसङ्गिन प्ररूपिता । १ । अथ जघन्यास्थितिपु तेपू-
त्पित्सस्तात्पर्यपद्माह (पज्जत्तेत्यादि) सर्व वेद प्रतीतार्थमेव-
मुत्कृष्टस्थितिषु रत्नप्रज्ञानारकेषूपित्सवोऽपि प्ररूपणीया एवमेते
अथो गमा निर्विशेषणपर्याप्तकाऽसङ्गिनमाश्रित्योक्ता एवमेव त ज-
घन्यस्थितिकमुत्कृष्टस्थितिक ३ चाश्रित्य वाच्यस्तदेवमेत
नव गमा तत्र जघन्यस्थितिकमसंज्ञिनमाश्रित्य सामान्यनार-
कगम उच्यते (जह्मेत्यादि) आरुअज्जवसाणाअणुवधोयत्ति)
आयुरन्तमुद्दृत्तमेव जघन्यस्थितेरसङ्गिनोऽधिकृतत्वात् । अथव-
सायस्थाना यप्रशस्तान्येवान्तमुद्दृत्तस्थितिकत्वाद्दीर्घस्थितेहिं तस्य
द्विविधान्यपि तानि सम्भवन्ति, कात्तस्य बहुत्वाद्दुबन्धश्च स्थि-
ति तमान एवेति कायसंबन्धे च नारकाणां जघन्याया उत्कृष्टा-
याश्च स्थितेरुपर्यन्तमुद्दृत्तं वाच्यमिति ॥ ४ ॥ एव जघन्यस्थि-
तिक त जघन्यस्थितिकेषु तेपूपादयन्नाह—जह्मेणं कात्तद्धिइत्या-
दि ॥ ५ ॥ एव जघन्यस्थितिकं तमुत्कृष्टस्थितिषु तेपूपादयन्ना
ह—जह्मेणं कात्तद्धिइत्यादि ॥ ६ ॥ एवमुत्कृष्टस्थितिकं तं सामान्येषु तेपू-
त्पादयन्नाह—उक्कोसकालेत्यादि ॥ ७ ॥ एवमुत्कृष्टस्थितिक त ज-
घन्यस्थितिषु तेपूपादयन्नाह—उक्कोसकालेत्यादि ॥ ८ ॥ एवमु-
त्कृष्टस्थितिक तमुत्कृष्टस्थितिषु तेपूपादयन्नाह उक्कोसकाले-
त्यादि ॥ ९ ॥ एव तावदसंज्ञिन पञ्चैन्द्रियतिरिक्खो नारकेषूपी-
ठो नवधोक्तोऽथसंज्ञिनस्तस्यैव तथैव तमाह (जह्मेणमित्यादि)
तिष्णि नाणा तिष्णि अभाणा (जयणापत्ति) ।

जादि सप्तिपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिं तो उववज्जंति किं

संखेज्जवासाउयसप्तिपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिं तो उवव-
ज्जंति असंखेज्जवामाउयसप्तिपंचिदियतिरिक्ख जाव उवव-
ज्जंति गोयमा ! संखेज्जवासाउयसप्तिपंचिदियतिरिक्खजो-
णिएहिं तो उववज्जंति एणो असंखेज्जवामाउय जाव उवव-
ज्जंति जादि संखेज्जवासाउयसप्तिपंचिदिय जाव उववज्जं-
ति किं जह्मेणं चरेहिं तो उववज्जंति पुच्चा ? गोयमा ! जह्मे-
णं चरेहिं तो उववज्जंति जहा असम्पत्ती जाव पज्जत्तएहिं तो उ-
ववज्जंति एणो अपज्जत्तएहिं तो उववज्जंति पज्जत्तसंखेज्ज-
वाभाउयसप्तिपंचिदियतिरिक्खजोणिएणं जंतं ! जे ज-
विए एणएसु उववज्जित्तए सेणं जंतं ! कडसु पुढवीसु
उववज्जेज्जा ? गोयमा ! सत्तसु पुढवीसु उववज्जेज्जा तं-
जहा रयणप्पजाए जाव अहेसत्तमाए पज्जत्तसंखेज्ज-
वामाउयसप्तिपंचिदियतिरिक्खजोणिएणं जंतं ! जे ज-
विए रयणप्पजापुढविणेरइएसु उववज्जित्तए सेणं भंते !
केवइयकालद्धिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जह-
मेणं दसवाससहस्सद्धिइएसु उक्कोसेणं सागरोवमद्धि-
इएसु उववज्जेज्जा तेणं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइ-
या उववज्जंति जहेव असम्पत्ती । तेसि एणं भंते ! जीवाणं
सरीरगा किं संघयणी पप्पत्ता ? गोयमा ! इव्विहसंघय-
णी पप्पत्ता तं जहा वडरोसभनारायसंघयणी उसभना-
राय जाव इव्वइसंघयणी । सरीरोगाहणा जहेव असम्पत्तीणं ।
तेसि एणं भंते ! जीवाणं सरीरगा किं संघिया पप्पत्ता ?
गोयमा ! इव्विहसंघिया पप्पत्ता तं जहा समचउरं-
सा णिग्गोहा जाव हुंढा । तेसि एणं भंते ! जीवाणं कडलेस्सा
ओ पप्पत्ताओ ? गोयमा ! इव्वेस्साओ पप्पत्ताओ, तं जहा
कएहलेस्सा जाव सुकलेस्सा । दिट्ठी तिविहावि । ति-
ष्णिणाणा तिष्णि अभाणा भयणा । जोगो तिविहोवि सेसं
जहा असम्पत्तीणं जाव अणुवंधो एवरं पंचसमुग्घाया आ-
दिल्लगा, वेदो तिविहो वि । अवसेसं तं चेव जाव सेणं
भंते ! पज्जत्तासंखेज्जवासाउ य जाव तिरिक्खजोणिए
रयणप्पभा जाव करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं जह्मेणं
दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्टभवग्गहणाइं, कालादेसेणं
जह्मेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुद्दत्तमव्वहियाइं उक्कोसेणं
चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्जहियाइं
एवइयं कालं जाव करेज्जा । १ । पज्जत्तसंखेज्जवासाउय
जाव जे भविए जह्मेणं कालं जाव से एणं भंते ! केवइयका-
लद्धिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जह्मेणं दसवासस-
हस्सद्धिइएसु उक्कोसेणं वि दसवाससहस्सद्धिइएसु जाव
उववज्जेज्जा, तेणं भंते ! जीवा एवं सो चेव पढमगमओ
णिरवसेसो जाणियव्वो जाव कालादेसेणं जह्मेणं दस-
वाससहस्साइं अंतो मुद्दत्तमव्वहियाइं उक्कोमेणं चत्तारि

उववाय

पुव्वकोडीओ चत्तालीसाए वाससहस्सेहिं अब्जहियाओ
 एवइयं कालं सेवेज्जा जाव करेज्जा । २ । सो चेव
 उक्कोसकालट्टिईएसु उववषो जह्खेणं सागरोवमट्टिईएसु
 उक्कोसेण वि सागरोवमट्टिईएसु अवसेसो परिणामादीवो
 भवादेसे पज्जवसाणे सो चेव पढमगमगो एतव्वो जाव
 कालादेसेणं जह्खेणं सागरोवमं अंतोमुहुत्तमव्वहियं,
 उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्ज-
 हियाइं एवइयं कालं सेवेज्जा । ३ । जह्खकालट्टिई
 य पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसखिपंचिदियतिरिक्ख जोणि-
 णं जंते ! जे जविए रयणप्पनापुढवी जाव उवव-
 ज्जित्तए, सेणं जंते ! केवइयकालट्टिईएसु उववज्जेज्जा ? ।
 गोयमा ! जह्खेणं दसवाससहस्सट्टिईएसु उक्कोसेणं साग-
 रोवमट्टिईएसु उववज्जेज्जा, तेणं जंते ! जीवा अवसेसो सो
 चेव गमओ णवरं इमाइं अट्ट एणंत्ताइं सरीरोगाहणा ज-
 ह्खेणं अंगुत्तस्स असंखेज्जइनागं उक्कोसेणं धणुहपुहुत्त-
 लस्माओ तिष्मिआदिह्वाओ एो सम्मदिट्ठी मिच्छदिट्ठी
 एो सम्मामिच्छदिट्ठी । एो एाणी दो अस्साणी णियमं ।
 मग्गयाया आदिह्वा तिष्मि । आउअज्जवसाणा अणुवंधो
 य जहेव अमष्णीणं अवसेमं जहा पढमगमए जाव काला-
 देमेणं जह्खेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वहियाइं
 उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अ-
 व्जहियाइं एवइयं कात्रं जाव करेज्जा । ४ । सो चेव जह-
 न्कालट्टिईएसु उववषो जह्खेणं दसवाससहस्सट्टिईएसु
 उक्कोमेण वि दसवामसहस्सट्टिईएसु उववज्जेज्जा तेणं भंते !
 एवं सो चेव चउत्थो णिरवसेसो ज्ञाणियव्वो जाव कात्ता-
 देसेणं जह्खेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वहियाइं
 उक्कोसेणं चत्तालीसं वाममहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं
 अब्जहियाइं एवइयं जाव करेज्जा ॥ ५ ॥ सो चेव उक्को-
 मकालट्टिईएसु उववषो । जह्खेणं सागरोवमट्टिईएसु उक्को
 मेण वि सागरोवमट्टिईएसु उववज्जेज्जा, तेणं जंते ! एवं सो
 चेव चउत्थो गमओ णिरवसेसो ज्ञाणियव्वो जाव कात्ता-
 देमेणं जह्खेणं सागरोवमं अंतोमुहुत्तमव्वहियं उक्कोमेणं
 चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्जहियाइं
 एवइयं जाव करेज्जा ॥ ६ ॥ उक्कोसकालट्टिई य पज्जत्त-
 संखेज्जवामाउ य जाव तिरिक्खजोणिणं भंते ! जे जविए
 रयणप्पना पुढवि एणएसु उववज्जित्तए । सेणं भंते ! केवइ-
 यकालट्टिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जह्खेणं दसवास
 सहस्सट्टिईएसु उक्कोसेणं सागरोवमट्टिईएसु उववज्जेज्जा,
 तेणं भंते ! जीवा अवसेसो परिणामादीवो जवादेसे पज्जव-
 साणे एणमिं चेव पढमो गमओ एतव्वो णवरं उिई । जह-
 णेणं पुव्वकोडी उक्कोमेण वि पुव्वकोमी एवं अणुवंधो वि ।
 मयं नं चेव । कात्तादेसेणं जह्खेणं पुव्वकोमी दमहिं वाममह-

स्सेहिं अब्जहिया उक्कोमेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पु-
 व्वकोमीहिं अब्जहियाइं एवइयं कात्रं जाव करेज्जा ॥ ७ ॥
 सो चेव जह्खकालट्टिईएसु उववषो जह्खेणं दसवाससह-
 स्सट्टिईएसु उक्कोसेण वि दसवाससहस्सट्टिईएसु उववज्जेज्जा
 तेणं जंते ! जीवा सो चेव सत्तमो गमओ णिरवसेसो ज्ञाणि-
 यव्वो जाव जवादेसोत्ति कात्तादेसेणं जह्खेणं पुव्वकोमी
 दसवाससहस्सेहिं अब्जहिया उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोमी-
 ओ चत्तालीसाए वाससहस्सेहिं अब्जहियाओ एवइयं
 जाव करेज्जा ॥ ८ ॥ उक्कोसकालट्टिईयपज्जत्त जाव ति-
 रिक्खजोणिणं जंते ! जे जविए उक्कोसकालट्टिई जाव
 उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवइयकालट्टिईएसु उववज्जेज्जा ?
 गोयमा ! जह्खेणं सागरोवमट्टिईएसु उक्कोसेण वि सागरो-
 वमट्टिईएसु उववज्जेज्जा, तेणं जंते ! सो चेव सत्तमो गमओ
 णिरवसेसो ज्ञाणियव्वो जाव जवादेसोत्ति, कात्तादेसेणं ज-
 ह्खेणं सागरोवमं पुव्वकोमीए अब्जहियं उक्कोसेणं चत्तारि
 सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोमीहिं अब्जहियाइं एवइयं जाव
 करेज्जा ॥ ९ ॥ एवं एते एव गमगा उक्खेवओ णिक्खे-
 वओ णवसु वि जहेव असष्णीणं, पज्जत्तसंखेज्जवासाउय-
 सखि पंचिदियतिरिक्खजोणिणं जंते ! जे जविए सक-
 रप्पनाए पुढवीए णेरएसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केव-
 इयकालट्टिईएसु उववज्जेज्जा जह्खेणं सागरोवमट्टिईएसु
 उववज्जेज्जा, उक्कोसेणं तिष्मि सागरोवमट्टिईएसु उववज्जेज्जा
 तेणं जंते ! जीवा एगसमएणं एवं जहेव सकरप्पनाए उव-
 वज्जंतगस्म द्वाप्पी सव्वं वि णिरवसेसा ज्ञाणियव्वा जाव
 जवादेसोत्ति । कात्तादेसेणं जह्खेणं सागरोवमं अंतोमुहु-
 त्तमव्वहियं उक्कोमेणं वारससागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोमी-
 हिं अब्जहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । एवं रयणप्पनापु-
 ढविगमगसरिसा एव वि गमा ज्ञाणियव्वा एवरं सव्वगमएसु
 वि एणइयट्टिई य संवेहेसु सागरोवमा ज्ञाणियव्वा एवं जाव
 उट्टपुढवित्ति एवरं एणइए उिई जा जत्थ पुढवीए जह्खु-
 कोसिया मा तेणं चेव कमेणं चउग्गणा कायव्वा वालुयप्प-
 नाए अट्टावीसं सागरोवमा चउग्गणिया जवंति पंकप्पनाए
 चत्तालीसं, धूमप्पनाए अट्टमट्टिं, तमाए अट्टासीतिं । संघयणाइं
 वात्तुयप्पनाए पंचविहा संघयणी तं जहा वडरोसभनाराय जाव
 कीलियासंघयणी, पंकप्पनाए चउव्विहसंघयणी, धूमप्पनाए
 तिबिहसंघयणी, तमाए दुविहसंघयणी तं जहा वडरोसभनारा-
 यसंघयणी उमज्जनारायसंघयणी सेसं तं चेव । पज्जत्तसंखेज्ज-
 वामाउ य जाव तिरिक्खजोणिणं जंते ! जे जविए अहे सत्तम-
 पुढवीणेरएसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवइयकालट्टिई-
 एसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जह्खेणं वावीसं सागरोव-
 मट्टिईएसु उक्कोमेणं तेत्तीसं सागरोवमट्टिईएसु उववज्जेज्जा
 तेणं जंते ! जीवा एवं जहेव रयणप्पनाए एव गमगा द्वाप्पी

सर्वे वि एवरं वड्रोसन्नारायसवयणी इत्थी वदगा ए उववज्जंति मेसं तं चैव जाव अणुबंधोत्ति संवेहो नवादेसेणं जहृषेण तिषि नवगहणाइं उक्कोसेणं सत्त नवगहणाइं, कात्तादेसेणं जहृषेणं वावीसं सागरोवमाइं दोहिं अतो-मुहुत्तेहिं अब्जहियाइं उक्कोसेणं ग्रासडिं सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोमीहिं अब्जहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । १ । सो चैव जहृषकात्ताडिइंएसु उववषो सर्वेव वत्तव्वया जाव नवादेसोत्ति, कात्तादेसेणं जहृषेणं कात्तादेसा वि तहेव जाव चउहिं पुव्वकोमीहिं अब्जहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । २ । सो चैव उक्कोसकात्ताडिइंएसु उववषो सर्वेव वत्ती जाव अणुबंधोत्ति । नवादेसेणं जहृषेणं तिषि नवगहणाइं उक्कोसेणं पंच नवगहणाइं कालादेसेणं जहृषेणं तत्तीसं सागरोवमाइं दोहिं अंतो मुहुत्तेहिं अब्जहियाइं उक्कोसेणं ग्रावडिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोमीहिं अब्जहियाइं एवइयं जाव सेवेज्जा । ३ । सो चैव अप्पणा जहृषकात्ताडिइं-एसु जात्रो सर्वे वि रयणप्पणापुढविजहृषकात्ताडिइं-एसु वत्तव्वया जाणियव्वा जाव नवादेसोत्ति एवरं पढमसंघ-यणं णो इत्थीवेदगा नवादेसेणं जहृषेणं तिषि नवगह-णाइं उक्कोसेणं सत्त नवगहणाइं कात्तादेसेणं जहृषेणं वावीसं सागरोवमाइं दोहिं अंतो मुहुत्तेहिं अब्जहियाइं उक्कोसेणं ग्रावडिं सागरोवमाइं चउहिं अंतो मुहुत्तेहिं अब्जहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । ४ । सो चैव जहृषकात्ताडिइंएसु उव-वषो एवं सो चैव चउत्थो गमो णिरवभेसो जाणियव्वो जाव कात्तादेसोत्ति । ५ । सो चैव उक्कोसकात्ताडिइंएसु उववषो सर्वेव वत्ती जाव अणुबंधोत्ति, नवादेसेणं जहृषेणं तिषि नवगहणाइं उक्कोसेणं पंच नवगहणाइं कात्तादेसेणं जहृ-षेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं दोहिं अंतो मुहुत्तेहिं अब्जहियाइं उक्कोसेणं ग्रावडिं सागरोवमाइं अंतो मुहुत्तेहिं अब्ज-हियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा । ६ । सो चैव अप्पणा उक्कोसकात्ताडिइंएसु जात्रो जहृषेणं वावीसं सागरोवमाइं-एसु उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं एसु उववज्जेज्जा, तेणं जंते ! अत्रसेसा सर्वे वि सत्तमपुढवीपढमगमवत्तव्वया जा-णियव्वा जाव नवादेसोत्ति एवरं त्रिं अणुबंधोत्ति, जहृ-षेणं पुव्वकोमी उक्कोसेणं वि पुव्वकोमी सेसं तं चैव, का-त्तादेसेणं जहृषेणं वावीसं सागरोवमाइं दोहिं पुव्वकोमी-हिं अब्जहियाइं, उक्कोसेणं ग्रावडिं सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोमीहिं अब्जहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । ७ । सो चैव जहृषकात्ताडिइंएसु उववषो सर्वेव वत्ती जाव अणुबंधोत्ति, नवादेसेणं जहृ-षेणं तिषि नवगहणाइं, उक्कोसेणं पंच नवगहणाइं, का-त्तादेसेणं जहृषेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं दोहिं पुव्वकोमीहिं

अब्जहियाइं उक्कोसेणं ग्रावडिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वको-मीहिं अब्जहियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा । ८ । जइ मणुस्सेहिं तो उववज्जंति कि सखिमणुस्सेहिं तो उववज्जंति असखिमणुस्सेहिं तो उववज्जंति ? गोयमा ! सखिमणुस्से-हिं तो उववज्जंति णो असखिमणुस्सेहिं तो उववज्जंति जइ सखिमणुस्सेहिं तो उववज्जंति कि संखेज्जवासाउयसखि-मणुस्सेहिं तो उववज्जंति अमंखेज्ज जाव उववज्जंति ? गो-यमा ! संखेज्जवासाउयसखिमणुस्सेहिं तो उववज्जंति णो असंखेज्जवासाउय उववज्जंति । जइ संखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति कि पज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति अपज्जत्त जाव उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवामा-उय जाव उववज्जंति णो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति ॥ पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसखिमणुस्से णं जंते ! जे नवि ए णेरइं एसु उववज्जित्ते सेणं जंते ! कइसु पुढवीसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! मत्तसु पुढवीसु उववज्जे-ज्जा तं जहा रयणप्पणा जाव अहे सत्तमाए । पज्जत्तसंखे-ज्जवासाउयसखिमणुस्सेणं जंते ! जे नवि ए रयणप्पणापुढवी-ए णेरइं एसु उववज्जित्ते सेणं जंते ! केवइया कात्ताडिइं-एसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहृषेणं दसवासहस्मडिइं-एसु उक्कोसेणं सागरोवमाइं एसु उववज्जेज्जा, तेणं जंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! जहृषेणं एको वा दोवा तिषि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति मंघयणा अ सररीरोगाहणा जहृषेणं अंगुलपुहुत्तं । उक्कोसेणं पंचअणुहमयाइं । एवं सेसं जहा मधिपंचिदियतिरिक्खजोणि-याणं जाव नवादेसोत्ति एवरं चत्तारि णाणातिषि अएणाणा भयणाए । इ समुग्घाया केवलिवज्जा त्रिं अणुबंधो य जहृषेणं मासपुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोमी सेसं तं चैव । कालादेसेणं जहृषेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्ज-हियाइं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोमी-हिं अब्जहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । १ । सो चैव जहृषका-त्ताडिइं एसु उववषो एस चैव वत्तव्वया एवरं का-त्तादेसेणं जहृषेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्जहिया-इं उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोमीअं चत्तालीसाए वासस-हस्सेहिं अब्जहियाअो एवइयं जाव करेज्जा । २ । सो चैव उक्कोसकालाडिइं एसु उववषो एस चैव वत्तव्वया ए-वरं कालादेसेणं जहृषेणं सागरोवमं मासपुहुत्तमब्जहि-यं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोमीहिं अब्जहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । ३ । सो चैव अप्पणा जहृषकालाडिइं एसु जात्रो एस चैव वत्तव्वया एवरं इ-माइं एणात्ताइं सररीरोगाहणा जहृषेणं अंगुलपुहुत्तं उ-क्कोसेणं वि अंगुलपुहुत्तं तिरिण एणा तिषि अएणाणा-भयणाए पंच समुग्घाया आदिल्ला त्रिं अणुबंधो य ज-

दृष्टेणं मासपुहुत्तं उक्कोसेणं वि मासपुहुत्तं सेसं तं चैव जाव भवादेसोत्ति । कालादेसेणं जहृण्णेणं दसवासस-हस्माडं मासपुहुत्तमवहियाडं उक्कोसेणं चत्तारि सागरो-वमाडं चउहिं मासपुहुत्तेहिं अब्नहियाडं एवइयं जाव करे-ज्जा । ४ । सो चैव जहृण्णकालडिईएसु उपवणो एस चैव वत्तव्वया चउत्यगमगरिसा एवरं कालादेसेणं जहृण्णेणं दसवाससहस्साडं मासपुहुत्तमवहियाडं उक्को-सेणं चत्तालीसं वाससहस्साडं चउहिं मासपुहुत्तमवहिया-याडं एवइयं जाव करेज्जा । ५ । सो चैव उक्कोसकालडिई-एसु उपवणो एस चैव गमगो एवरं कालादेसेणं जहृ-ण्णेणं सागरोवमं मासपुहुत्तमवहियं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाडं चउहिं मासपुहुत्तेहिं एवइयं जाव करेज्जा । ६ । सो चैव अप्पणा उक्कोसकालडिईओ जाव सो चैव पढमगमओ णेयव्वो एवरं सरीरोगाहणा जहृण्णेणं पंच धणुहमयाडं उक्कोमेण वि पंच धणुह-मयाडं डिई जहृण्णेणं पुव्वकोमी उक्कोमेण वि पुव्व-कोमी एवं अणुवंधो वि । कालादेसेणं जहृण्णेणं पुव्व-कोडीदसहिं वाससहस्सेहिं अब्नहियाडं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाडं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्नहियाडं एवइयं कालं जाव करेज्जा । ७ । सो चैव जहृषकालडिईएसु उप-वणो सव्वे व सत्तमगमगवत्तव्वया एवरं कालादे-सेणं जहृषेणं पुव्वकोडी दसवाससहस्सेहिं अब्नहिया उक्कोमेण चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्तालीसाए वासमहस्से-हिं अब्नहियाओ एवइयं जाव करेज्जा । ८ । सो चैव उक्को-मकाडिईएसु उपवणो मा चैव सत्तमगमगवत्तव्वया एवरं कालादमणं जहृषेणं एणं सागरोवमं पुव्वकोमीए अब्न-हिय उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाडं चउहिं पुव्वकोमीहिं अब्नहियाडं एवइयं काडं जाव करेज्जा । ९ । पज्जत्तसं-खेज्जवामाज य मक्खिमाणुस्सेणं जंते ! जे जविए मक्करप्प-जाए पुढवीए एणउए जाव उपवज्जित्तए सेण जंते ! केवड-यं काडं जाव उपवज्जेज्जा ? गोथमा ! जहृषेण सागरोवम-डिईएसु उक्कोमेणं तिषि सागरोवमडिईएसु उपवज्जेज्जा तेण जंते ! एवं सो चैव रयणप्पजापुढविगमओ णेयव्वो एवरं सरीरोगाहणा जहृषेणं रयणिपुहुत्तं उक्कोमेणं पंचध-णुहमयाडं त्रिती जहृषेणं वामपुहुत्तं पुव्वकोमी एवं अणु-वंधोवि सेसं तं चैव जाव जवादेसोत्ति । कालादेमेणं जहृषेणं सागरोवमं वामपुहुत्तमवहियं उक्कोमेण वामसागरोवमाडं चउहिं पुव्वकोमीहिं अब्नहियाडं एवइयं जाव करेज्जा । एवं एमा ओहिंएसु तिसु गमएसु माणुस्मत्तञ्ची णाणत्तं एण-इयट्टिती कालादेमेणं सवेहं च जाणेज्जा । सो चैव अप्प-णा जहृषकालडिईओ जाओ तस्स वि तिसु गमएसु एस चैव लच्छी एवरं सरीरोगाहणा जहृषेणं रयणिपुहुत्तं उ-

क्कोमेणं वि रयणिपुहुत्तं त्रिती जहृषेणं वासपुहुत्तं उक्कोसेणं वि वासपुहुत्तं एवं अणुवंधोवि सेसं महा आंहियाण संब-हो उपज्जिज्जाण भाणियव्वो । ६ । सो चैव अप्पणा उक्कोमकाडिईओ जाओ तस्स वि तिसु गमएसु इमं णाणत्तं सरीरोगाहणा जहृषेणं पंचधणुहमयाडं उक्कोसेणं वि पंचधणुहमयाडं त्रिती जहृषेणं पुव्वकोमी उक्कोसेणं वि पुव्वकोमी, एवं अणुवंधो वि सेसं जहा पढमगमए एवरं णेरइयट्टिती कायसंवेहं च जाणेज्जा । ९ । एवं जाव उट्ट-पुढवी एवरं तच्चाए आढवेत्ता एकेकं संघयणं परिहायति, तहेव तिरिक्खजोणियाणं कालादेमो वि तहेव । एवरं मणुस्मडिई जाणियव्वो । पज्जत्तमंखेज्जवामाजसाक्खिणु-स्सेणं जंते ! जे जविए अहं सत्तमपुढविणेरइएसु उपव-ज्जित्तए सेणं जंते ! केवडयकालडिईएसु उपवज्जेज्जा ? गोथमा ! जहृण्णेणं वावीसं सागरोवमडिईएसु उक्को-सेणं तेत्तीसं सागरोवमडिईएसु उपवज्जेज्जा तेणं जंते ! जीवा एगसमएणं अवसेसो सो चैव सक्करप्पभपुढविं ग-मओ णेयव्वो एवरं पढमसंघयणं । इत्थी वेयणा ए उपवज्जंति सेसं तं चैव जाव अणुवंधोत्ति । जवादेसेणं दो चवग्गहणाडं कालादेमेणं जहृषेणं वावीसं सागरोवमाडं वा-सपुहुत्तमवहियाडं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाडं पुव्वको-डीए अब्नहियाडं एवइयं जाव करेज्जा ? सो चैव जहृष-कालडिईएसु उपवणो एस चैव वत्तव्वया एवरं एणइय-डिई संवेहं च जाणेज्जा । ९ । सो चैव उक्कोसकालडिईएसु उपवणो एस चैव वत्तव्वया एवरं सवेहं च जाणेज्जा । ३ । सो चैव अप्पणा जहृण्णकालडिईओ जाओ तस्स वि तिसु गमएसु एस चैव वत्तव्वया एवरं सरीरोगाहणा ज-हृण्णेणं रयणिपुहुत्तं उक्कोसेणं वि रयणिपुहुत्तं, डिईज-हृण्णेणं वामपुहुत्तं उक्कोसेणं वि वासपुहुत्तं एवं अणुव-ंधो वि संवेहो उपज्जिज्जाण भाणियव्वो । ६ । सो चैव अ-प्पणा उक्कोसकालडिईओ जाओ तस्स वि तिसु गमएसु एस चैव वत्तव्वया एवरं सरीरोगाहणा जहृण्णेणं पंच-धणुहमयाडं उक्कोमेणं वि पंचधणुहमयाडं डिई जहृण्णेणं पुव्वकोडी उक्कोसेणं वि पुव्वकोमी एवं अणुवंधो वि । एवमु वि एतेसु गमएसु णेरइयडिई संवेहं च जाणेज्जा । सव्वत्थं चवग्गहणाडं दोमि जाव एव गमएसु कालादेसे-णं जहृण्णेणं तेत्तीसं सागरोवमाडं पुव्वकोडीए अब्नहिया-ड उक्कोसेणं वि तेत्तीसं सागरोवमाडं पुव्वकोमीए अब्न-हिया एवइयं काडं संवेज्जा एवइयं काडं गतिरागतिं करेज्जा ॥ सेव भते भतेत्ति तिषि नाणा तिणि अष्णाणा (जयणापत्ति) तिरिथां मज्झिनां नग्गगामिनां जानान्यऽजानानि च धीणि भजनया भवन्तीति हे वा धीणि वा स्युरित्थं ॥ नवरं पचममुग्गाया (आच्छवगति) धसंदिन पचंन्दिनयतिरिध्वर-

यस्समुद्राताः सञ्ज्ञिनस्तु नरक यियासो' पञ्चाद्या अन्तयोर्द-
योर्मनुष्याणामेव ज्ञावादिति । (जहृष्येणं दो भवगहणाइति)
सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मूलपद्य पुनर्नरकेपूतपद्यते ततो मनुष्येष्वेवम-
धिकृत्य कायसवेधे ज्वद्वयं जघन्यतो भवति एव ज्वग्रहणाए-
कमपि भावनीयम् । अनेन चेदमुक्तं सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यङ् १
ततो नारकः २ पुनः सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यङ् ३ पुनर्नारकः ४ पुनः
सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यङ् ५ पुनर्नारकः ६ ततः पुनः सञ्ज्ञिपञ्चे-
न्द्रियतिर्यङ् ७ पुनस्तस्यामेव पृथिव्यां नारकः ८ इत्येवमष्टा-
वेव वारानुत्पद्यते नवमे ज्वे तु मनुष्यः स्यादिति एवमौधिक
औधिकेषु नारकेपूत्पादितोऽयं चेह प्रथमो गमः । पञ्चचेत्यादि-
स्तु द्वितीयः । सो चेवं उक्तोसकाले इत्यादिस्तु तृतीयः । जह-
षकालद्वितीयेत्यादिस्तु चतुर्थः । तत्र च । नवर इमाह अद्रुना-
ण्चाइति । तानि चैव-तत्र शरीरावगाहनोत्कृष्टा योजनस-
हस्रमुका इह तु धनुः पृथक्त्वं तथा तत्र लेश्याः पद् इह त्वाद्या-
स्तिस्रः तथा तत्र इष्टिः त्रिधा इह तु मिथ्यादृष्टिरेव तथा
तत्राऽज्ञानानि त्रीणि भजनयेह तु द्वे एवाज्ञाने । तथा तत्राद्याः
पञ्च समुद्राता इह तु त्रयः । “ आऊअऊभवसाणा, अणुव-
धो य जहेव असर्णीणति ” । जघन्यस्थितिकासङ्घिगम इवे-
त्यर्थः । ततश्चायुरिहान्तमुहूर्तम् । अध्यवसायस्थानान्यप्रश-
स्तान्येवानुबन्धोऽप्यन्तमुहूर्तमेवेति (अवेससामित्यादि) अव-
शेषं यथा सञ्ज्ञिनः प्रथमगमे औधिक इत्यर्थः । निगमन-
वाक्य चेदम् (अवेससो सो चेव गमभोक्ति) अनेनैवैतदर्थस्य
गमत्वादिति सा चैव जहृष्यकालेत्यादिस्तु सञ्ज्ञिविषये पञ्च-
मो गमः इह च । (सोचेवत्ति) स एव सञ्ज्ञी जघन्यास्थि-
तिक । “ सो चेव उक्कोसे ” त्यादिस्तु पष्ठः । उक्कोसका-
लेत्यादिस्तु सप्तमः । तत्र च (पर्पसि चैव पदमगभोक्ति)
एतेपामेव सञ्ज्ञिनां प्रथमगमो यत्रौधिक औधिकेपूत्पादितः ।
नवरमित्यादि । तत्र जघन्याप्यन्तमुहूर्तरूपा सञ्ज्ञिनः स्थिति-
रुक्ता सेह न वाच्येत्यर्थः । एवमनुबन्धोऽपि तद्रूपत्वात्स्येति
। ७ । सो चेवेत्यादिरष्टमः । इह च । (सोचेवत्ति) स ण्वो-
त्कृष्टस्थितिकः संज्ञी । ८ । उक्कोसेत्यादिर्नवमः । “ उक्खेव-
निक्खेवओइत्यादि ” तत्रोपक्षेप प्रस्तावना (१६०००) स
च प्रतिगममौचित्येन स्वयमेव वाच्यो निक्षेपस्तु निगमन
सोऽप्येवमेवेति पर्याप्तकसंख्यातवर्षायुष्कसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियति-
र्यङ्मैयानिकमाश्रित्य रत्नप्रभा वक्रव्यतोक्ता अथ तमेवाश्रित्य
शर्करप्रभा वक्रव्यतोच्यते तत्रौधिक औधिकेषु तावदुच्यते
पञ्चचेत्यादि । (लद्धी सञ्चेव निरवसेसा भाणियव्वत्ति) प-
रिमाणसहननादीनां प्राप्स्यैव रत्नप्रभायामुत्पित्सोरुक्ता सैव
निरवशेषा शर्करप्रभायामपि भणितव्येति । (सागरोवम-
अतोमुहुत्तमम्भहियति) द्वितीयायां जघन्या स्थितिः साग-
रोपमन्तमुहूर्तं च सञ्ज्ञिभवसत्कमिति । उक्कोसेणं वार-
सेत्यादि । द्वितीयायामुत्कृष्टतः सागरोपमत्रयस्थितिस्तस्या-
अतुर्गुणत्वं द्वादश, एव पूर्वकोटयोऽपि चतुर्षु सञ्ज्ञितिर्य-
ङ्भवेषु चतस्र एवेति । (नेरइयठितीसवेहेसुसागरोवमा-
जाणियव्वत्ति) रत्नप्रभायामायाद्वरिसवेधद्वारे च दशवर्ष-
महस्त्राणि सागरोपम चोक्तं द्वितीयादिषु पुनर्जघन्यत चत्क-
र्षतश्च सागरोपमाणयेव वाच्यानि यतः “ सागरमेग १ तिय २
सत्त, ३ दस य ४ सत्तरस ६ तह य वावीसा । ६ । तेत्तीसा
जाव ठिती ७ सत्तसु वि कमेण पुढवीसु ॥ १ ॥ ” तथा “ जा
पदमाए जेद्दा, सा वीयाए कणिट्टिया जणिया । तरतमजोगो
पसां, दसवाससहस्सरयणापत्ति ॥ २ ॥ ” रत्नप्रजागमनुबन्ध-

नवापि गमाः कियदूर यावदित्याह (जाव अद्रुपुढवत्ति) च-
गुणा कायव्वत्ति ४ उत्कृष्टकायसवेधे इति । (वाहुयप्पजाए
अट्टावीसंति) तत्र सप्तसागरोपमाणयुष्कर्मतः स्थितिरुक्ता सा च
चतुर्गुणाऽप्राविशति स्यादेवमुत्तरापीति (वाहुयप्पभाए पंच-
विहसद्यणिप्ति) आद्ययोरेव हि पृथिव्यो सेवातेनोत्पद्यन्तेएव
तृतीया चतुर्थी ४ पञ्चमी ३ षष्ठी २ सप्तमी १ पु पकैकं सहनन
हीयते इति । अथ सप्तमपृथिवीमाश्रित्याह-पञ्चचेत्यादि (इ-
स्थिवेया न उववज्जत्ति) पष्टपन्तास्वेव पृथिवीषु स्त्रीणामु-
त्पत्तेः । (जहृष्येण तिष्ठि ज्वगहणाइति) मत्स्यस्य सप्तमपृ-
थिवीनारकत्वेनोत्पद्य पुनर्मत्स्येष्वेवोत्पत्तौ (उक्कोसेणं सत्तज्व-
माहणाइति) मत्स्यो १ मृत्वा सप्तम्यां गतः २ पुनर्मत्स्यो जातः ३
पुनरपि सप्तम्यां गतः ४ पुनरपि तथैव ६ पुनर्मत्स्य ७ इत्येवमि-
ति । काढादेसेणमित्यादि । इह द्वाविंशतिसागरोपमाणि जघन्य-
स्थितिकसप्तमपृथिवीनारकसम्बन्धीनि अन्तमुहूर्तद्वयं च प्रथम-
तृतीयमत्स्यभवसम्बन्धीनि (द्वाविंशतिसागरोवमाइति) वारत्रय स-
प्तम्यां द्वाविंशतिसागरोपमाणयुष्कतयोत्पत्तेश्चत्तस्रश्च पूर्वकोटयश्च-
तुर्षु नारकज्वान्तरितेषु मत्स्यभवेत्पिति, अतो वचनाच्चैतदवसी-
यते सप्तम्यां जघन्यस्थितिपूत्कर्पतस्त्रीनेव वारानुत्पद्यत इति
कथमन्यथैवविधे ज्वग्रहणकालपरिमाणं स्यादिह च काल
उत्कृष्टो विवक्लितस्तेन जघन्यस्थितिषु त्रीन् वारानुत्पादित एव
हि चतुर्थी पूर्वकोटिर्नच्यते उत्कृष्टस्थितिषु पुनर्वीरइयोत्पादने
पदपष्टि सागरोपमाणां ज्वति पूर्वकोट्य एवस्तिस्त्र एवेति ।
सो चेव जहृष्यकालद्विष्टेषु इत्यादिस्तु द्वितीयो गमः ॥ २ ॥
सो चेव उक्कोसीद्विष्टेषु इत्यादिस्तु तृतीयः । तत्र च (उक्कोसेण
पंचभवगहणाइति) त्रीणि मत्स्यभवग्रहणानि द्वे च नारकभव-
ग्रहणे अत एव वचनादुत्कृष्टस्थितिषु सप्तम्यां वारत्रयमेवोत्पद्य-
त इत्यवसीयते । ३ । सो चेव जहृष्यकालद्विष्टेषु इत्यादिस्तु
चतुर्थं तत्र च (सञ्चेवरयणप्पजापुढविजहृष्यकालाठितिवत्तव्यया
भाणियव्वत्ति) सैव रत्नप्रजाचतुर्थगमवक्रव्यता जणितव्या न-
वर केवलमयं विशेष तत्र रत्नप्रभायां पदसहननानि प्रयश्च वेदा
उक्ता इह तु सप्तमपृथिवीचतुर्थगमे प्रथममेव सहनन स्त्रीवेद-
निषेधवाच्य इति ॥ ४ ॥ शेषगमास्तु स्वयमेवोहा मनुष्याधिका-
रे (उक्कोसेण संखेजा उववज्जत्ति) गर्जजमनुष्याणां सदै-
व सहृचातानामेवास्तित्वादिति । नवर (चत्तारि नाणाधति)
अवध्यादौ प्रतिपतिते सति केपांचिन्नरकेपूत्ते आह च चूर्णि-
कारः “ ओहिनाणमणपञ्जवआहारयसरीराणि लक्षूण । परिसा-
रित्ता उववज्जत्ति जहृष्येण मासपुहत्तंति ” इदमुक्तं भवति
मासद्वयान्तर्वर्त्यायुर्नरो नरकं न याति (दसवाससहस्साइति)
जघन्य नरकायु (मासपुहत्तमम्भहियाइति) इह मासपृथक्त्वं
जघन्य नरकायामनुष्यायु (चत्तारि सागरोवमाइति) उत्कृष्ट
रत्नप्रजानारकज्वचतुष्कायु (चत्तहि पुव्वकोपीहि अन्नहिया
इति) इह चतस्र पूर्वकोटयो नरकायामनुष्यभवचतुष्कोत्कृष्टा-
युः सम्बन्धिन्यः । अनेन चेदमुक्तम् । मनुष्यो मृत्वा चतुर एव वा-
रानेकस्यां पृथिव्या नारको जायते पुनश्च तिर्यङ्देव ज्वनान्ति
जघन्यकालस्थितिकः । औधिकेषु इत्यत्र चतुर्थं गमे “ इमाइ पन्
णाणत्ताः इत्यादि ” शरीरावगाहनेह जघन्येनरान्यामद्दुत्पद्य-
क्त्व प्रथमगमे तु सा जघन्यतोऽद्दुत्पद्यन्त्वमुत्कृष्टतस्तु पञ्चधनुः
शतानि ॥ १ ॥ तथेह त्रीणि ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि जजनया
जघन्यस्थितिकस्यैवमेव ज्ञावान्पूर्वं तु चत्तारि ज्ञानान्युक्तानि
॥ २ ॥ तथेहाद्या पञ्च समुद्राता जघन्यस्थितिकस्यैवामिव न-
मनवान् प्राक् पमुक्ता अजघन्यस्थितिकस्याहारकममुद्रानस्य-

पि सम्प्रवात् ॥ ३ ॥ तवेह स्थितिरनुबन्धश्च जघन्यत उक्तप्रत-
 अ मासपृथक्त्वं प्राक् स्थित्यनुबन्धो जघन्यतो मासपृथक्त्वमु-
 त्कृतस्तु पूर्वकोट्यभिहितेति, शेषगमास्तुस्वयमभ्यूह्याः ।
 शर्करप्रभावकव्यतायां (सररीरोगाहणारयणिपुहत्तत्ति) अने-
 नेदमवसीयते द्विहस्तप्रमाणेभ्यो हनितरप्रमाणा द्वितीयायां
 उत्पद्यन्ते इत्यवसीयते । “ एवं एसा ओहिपसु तिसु
 गमपसु मणुस्सस्स लद्धीति ओहिओ ओहिपसु ” १ ओ-
 हिओ जहष्द्विपसु २ ओहिओ उक्कोसच्छिपसु चि ३ ”
 एते औधिकालयो गमाः ३ एतेष्वेवा उत्तरोक्ता मनुष्य-
 स्य लब्धिपरिमाणसंहननादिप्राप्तिर्नानात्वं त्विदं यदुत ना-
 रकस्थितिकालादेशेन कायसवेधं च जानीयाः तत्र प्रथमे
 गमे स्थित्यादिकं लिखितमेव द्वितीये तु औधिको जघन्यस्थि-
 तिष्वित्यत्र नारकस्थितिर्जघन्यतराभ्यां सागरोपमं कालतस्तु
 सम्वेधो जघन्यतो वर्षपृथक्त्वाधिकं सागरोपममुत्कृतस्तु
 सागरोपमचतुष्टयं चतुःपूर्वकोट्यधिकं तृतीयेऽप्येवमेव नव-
 रं सागरोपमस्थाने जघन्यत. सागरोपमत्रयं सागरोपमचतु-
 ष्यस्थाने तृत्कर्पतः सागरोपमद्वादशकं वाच्यमिति (सचै-
 वेत्यादि चतुर्थादिगमत्रयं । तत्र च (संवेहो उवओजिऊण
 भाणियव्वोत्ति) स चैवं-जघन्यस्थितिकमौधिकेष्वित्यत्र
 गमे सम्वेधः कालादेशेन जघन्यत. सागरोपमं वर्षपृथक्त्वा-
 धिकमुत्कृतस्तु द्वादशसागरोपमाणि वर्षपृथक्त्वचतुष्का-
 धिकानि जघन्यस्थितिको जघन्यस्थितिकेष्वित्यत्र जघन्येन
 कालतः कायसम्वेधः सागरोपमं वर्षपृथक्त्वाधिकमुत्कर्प-
 तश्चत्वारि सागरोपमाणि वर्षपृथक्त्वचतुष्काधिकानि एवं
 पष्टगमोऽप्यूह्य. ॥ सो चैवेत्यादि ॥ सप्तमादिगमत्रयं तत्र
 च ॥ इमं नाणत्तमित्यादि ॥ शरीरावगाहना पूर्व हस्तपृथक्त्वं
 घनु शतपञ्चस्कं चोक्ता इह तु घनु शतपञ्चकमेव एवमन्य-
 दपि नानात्वमभ्यूह्यम् (मणुस्सद्विज्ञाणियव्वति) तिर्यक्-
 स्थितिर्जघन्यान्तर्मुहूर्त्तमुक्ता मनुष्यगमेषु तु मनुष्यास्थितिर्ज्ञा-
 तव्या सा च जघन्या द्वितीयादिगामिनां वर्षपृथक्त्वमुत्कृष्टा-
 तु पूर्वकोटीति ॥ सप्तमपृथिवी प्रथमगमे “ तेत्तीसं सागरोव-
 माइ पुव्वकोडीए अन्भहियाइति ” इहोत्कृष्ट. कायसम्वन्ध-
 एतावन्तमेव कालं भवति सप्तमपृथिवीनारकस्य तत उद्वृत्त-
 स्य मनुष्येष्वनुत्पादेन भवद्वयभावेनैतावत एव कालस्य भावा
 दिति ॥ भ० २४ श० १ उ० ॥

जदि मणुस्सेहितो उववज्जंति किं सम्मुच्छिमणुस्से-
 हितो उववज्जंति गव्वनवकंतिमणुस्सेहितो उववज्जंति ?
 गोयमा ! नो मम्मच्छिमणुस्सेहितो उववज्जंति गव्व-
 नवकंति य मणुस्सेहितो उववज्जंति जदि गव्वनवकंति-
 यमणुस्सेहितो उववज्जंति किं कम्मचूमिगव्वनवकंति-
 यमणुस्सेहितो उववज्जंति अकम्मचूमिगव्वनवकंतिमणु-
 स्सेहितो उववज्जंति अंतर्दीवगव्वनवकंतिमणुस्सेहितो
 उववज्जंति ? गोयमा ! कम्मचूमिगव्वनवकंतिमणु-
 स्सेहितो उववज्जंति नो अकम्मगव्वनवकंतिमणुस्से-
 हितो उववज्जंति नो अंतर्दीवगव्वनवकंतिमणुस्सेहितो
 उववज्जंति । जदि कम्मचूमिगव्वनवकंतिमणुस्सेहितो उ-
 ववज्जंति किं मवेज्जवामाउयगव्वनवकंतिएहितो उवव-
 ज्जंति असंखेज्जवामाउएहितो उववज्जंति ? गोयमा ! सं-
 खेज्जवामाउयकम्मचूमिगव्वनवकंतिमणुस्सेहितो उवव-

ज्जंति नो असंखेज्जवामाउयकम्मचूमिगव्वनवकंतिमणुस्से-
 हितो उववज्जंति । जदि संखेज्जवामाउयकम्मचूमिगव्वन-
 वकंतिमणुस्सेहितो उववज्जंति किं पज्जत्तएहितो अपज्ज-
 त्तएहितो ? गोयमा ! पज्जत्तएहितो उववज्जंति नो अप-
 ज्जत्तएहितो उववज्जंति एवं जहा ओहिया उववाइया तहा
 रयणप्पजापुढवीनेरइया वि उववाएयव्वा । सक्करप्पजापु-
 ढवीनेरइयाणं पुच्छा गोयमा ! एते वि जहा ओहिया तहव
 उववाएयव्वा नवरं सम्मुच्छिमहितो पमिसेहो कायव्वो वा-
 लुयप्पजापुढवीनेरइयाणं भंते ! कओहितो उववज्जंति
 जहा सक्करप्पजापुढवी नेरइयाणं जुयपरिसप्येहितो
 वि पमिसेहो कायव्वो पंकप्पजापुढवीनेरइयाणं पुच्छा
 गोयमा ! जहा वालुयप्पजापुढवीनेरइया नवरं ख-
 ह्यरेहितो पमिसेहो कायव्वो । धूमप्पजापुढवीनेरइयाणं पु-
 च्छा गोयमा ! जहा पंकप्पजापुढवीनेरइया नवरं चउप्प-
 एहितो वि पमिसेहो कायव्वो । तमा पुढवीनेरइयाणं पुच्छा ?
 गोयमा ! जहा धूमप्पजापुढवीनेरइया नवरं थल्लयरेहितो प-
 डिसेहो कायव्वो इमेणं अज्जिलोवेणं । जदि पंचिंदियतिरि-
 क्वजोणिएहितो उववज्जंति किं जल्लयरपंचिंदिएहितो थ-
 ल्लयरेहितो उववज्जंति खल्लयरपंचिंदिएहितो गोयमा ! जल्ल-
 यरपंचिंदिएहितो उववज्जंति नो थल्लयरेहितो नो खल्लय-
 रेहितो उववज्जंति । जदि मणुस्सेहितो उववज्जंति किं क-
 म्मचूमिहितो अकम्मचूमिहितो किं अंतर्दीवहितो ?
 गोयमा ! कम्मचूमिहितो उववज्जंति नो अकम्मचूमि-
 हितो नो अंतर्दीवहितो उववज्जंति । जइ कम्मचूमिहितो
 किं संखेज्जवामाउएहितो असंखेज्जवामाउएहितो ?
 गोयमा ! संखेज्जवामाउएहितो नो असंखेज्जवामाउएहितो
 उववज्जंति जदि संखेज्जवामाउएहितो किं पज्जत्तएहितो अ-
 पज्जत्तएहितो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तएहितो उववज्जंति
 नो अपज्जत्तएहितो जदि पज्जत्तसंखेज्जवामाउयकम्मचूमि-
 एहितो उववज्जंति किं इत्थीहितो उववज्जंति पुरिसेहितो
 उववज्जंति नपुंसएहितो उववज्जंति ? गोयमा ! इत्थीहितो
 वि पुरिसेहितो वि नपुंसगेहितो वि उववज्जंति । अहे सत्तमा
 पुढवीनेरइयाणं नते ! कओहितो उववज्जंति ? गोयमा !
 एवं चैव नवरं इत्थीहितो पडिसेहो कायव्वो “असर्त्तं खल्लु
 पढमं, दोच्चं सिरीसवा तइयपक्खी । सीहा जंति चउत्थि,
 उरगा पुण पंचमीं पुढवीं । ? । ढाँ च इत्थियाओ, मच्छा
 मणुया य सत्तमिं पुढविं । एसो परमुवयाओ, वोधव्वो न-
 रगपुढवीणं । २ ।

असुरकुमाराणां यथा—

असुरकुमाराणं जंते ! कओहितो उववज्जंति ? गोयमा !
 नो नेरइएहितो उववज्जंति तिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति
 मणुस्सेहितो उववज्जंति नो देवेहितो उववज्जंति एवं जं

हितो नेरइयाणं उववात्रो तेहितो असुरकुमाराणं वि जा-
णियच्च नवरं असंखेज्जवासाउयअकम्मचूमिगअंतर दीवग-
मणुस्मतिरिक्खजोणिएहितो वि उववज्जंति सेसं तं चेव
एवं जाव धणियकुमारा । प्रज्ञा० ६ पद ।

पज्जत्तअसप्पिपंचिदियतिरिक्खजोणिएणं जंते ! जे भविए
असुरकुमारेसु उववज्जित्तए से एणं जंते ! केवइयका-
लट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं दसवास-
सहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं पलित्रोवमस्स असंखेज्जइभाग
ट्टिइएसु उववज्जेज्जा देणं भंते ! जीवा एवं रयणप्पभा-
गमगसरिसा एववि गमगा भाणियच्चा एवरं जाहे अ-
प्पणाजहएणकालट्टिइओ भवइ ताहे अज्जवसाणा पस-
त्था एो अप्पसत्था तिसु वि गमएसु अवसेसं तं चेव ।
जदि सणिएणपंचिदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति
किं संखेज्जवासाउयसणिए जाव उववज्जंति असंखेज्ज-
वासाउय जाव उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउ-
य जाव उववज्जति असंखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति
असंखेज्जवासाउय सणिएणपंचिदियतिरिक्खजोणिएणं जं-
ते ! जे भविए असुरकुमारेसु उववज्जित्तए सेणं भंते !
केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणेणं
दसवाससहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं तिष्णि पलित्रोवमट्टिइएसु
उववज्जेज्जा । तेणं जंते ! जीवा एगसमएणं पुच्चा, गोय-
मा ! जहएणं एक्को वा दो वा तिष्णि वा उक्कोसेणं सं-
खेज्जा वा उववज्जंति, वइरोसन्नारायसंघयणी ओगाहणा
जहएणं धणुहपुहुत्त उक्कोसेणं ष गाज्याइं समचउरंससं-
ठाणसंठिया पक्खत्ता ? चत्तारि लेस्साओ आदिह्वाओ । एो
सम्मदिष्ठी मिच्चादिष्ठी एो सम्गामिच्चादिष्ठी । एो णाणी-
अष्णाणी णियमं दुअष्णाणी मइअष्णाणी य सुयअष्णाणी
य । जोगो तिविहो वि । उवओगो दुविहो वि । चत्तारि-
सष्णाओ चत्तारि कमायाओ । पंचइदिया तिष्णि समुग्घाया
आदिह्वागा संमोहया वि मरंति असंमोहया वि मरंति । वेदणा
दुविहावि, सातावेदगा वि अमातावेदगा वि । वेदो दुविहो वि
इत्थीवेदगावि पुरिसवेदगावि णो णपुंमगवेदगा । ठिइय जह-
एणं साइरेगा पुव्वकोमी उक्कोसेणं तिष्णि पलित्रोवमाइं ।
अज्जवसाणा । पसत्था वि अप्पसत्थावि अणुबंधो जहेव
ठिइं कायमंवेहो नवादेसेणं दो नवग्गहणाइं । कात्तादेसेणं
जहएणं साइरेगा पुव्वकोमी दसहिं वासमहस्सेहिं अज्ज-
हिया उक्कोसेणं ष पलित्रोवमाइं एवइयं जाव करेज्जा । १ ।
सो चेव जहएणकात्ताट्टिइएसु उववएणो एस चेव वत्तच्चया
एवरं असुरकुमारट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा । २ । सो चेव
उक्कोसकात्ताट्टिइसु उववष्णो जहएणं तिष्णि पलित्रोवमट्टि-
इएसु उववज्जेज्जा एस चेव वत्तच्चया एवर ठिइं से जह-

षणं तिष्णि पलित्रोवमाइं उक्कोसेण वि तिष्णि पलित्रोव-
माइं एवं अणुबंधोवि । कात्तादेसेणं जहएणेणं ष पलित्रो-
वमाइं उक्कोसेण वि ष पलित्रोवमाइं एवइयं सेसं तं चेव
। ३ । सो चेव अप्पणा जहएणकात्ताट्टिइओ जाओ जहएणं
दसवाससहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं साइरेगं पुव्वकोमी आ-
उएसु उववज्जेज्जा ? तेणं जंते ! अवसेसं तं चेव जाव न-
वादेसोत्ति णवरं ओगाहणा जहएणेणं धणुहपुहुत्तं उक्को-
सेणं साइरेगं धणुहसहस्सं । ठिइं जहएणेणं साइरेगा पुव्व-
कोमी उक्कोसेण वि साइरेगा पुव्वकोमी एवं अणुबंधोवि ।
कात्तादेसेणं जहएणेणं साइरेगा पुव्वकोमी दसवाससह-
स्सेहिं अज्जहिया उक्कोसेणं साइरेगा दो पुव्वकोमी
एवइयं जाव सेवेज्जा । ४ । सो चेव जहएणकालट्टिइएसु
उववएणो एस चेव वत्तच्चया णवरं असुरकुमार-
ट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा । ५ । सो चेव उक्कोसकालट्टिइ-
एसु उववष्णो जहएणं साइरेगं पुव्वकोमी आउएसु उक्को-
सेण वि साइरेगपुव्वकोमी आउएसु उववज्जेज्जा सेसं तं
चेव एवरं कालादेसेणं जहएणेणं साइरेगा दो पुव्वकोमी-
ओ उक्कोमएण वि साइरेगाओ दो पुव्वकोमीओ एवइयं
कात्तं जाव करेज्जा । ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसका-
लट्टिइओ जाओ सो चेव य पदमगमगो जाणियच्चो एवरं
ट्टिइं जहएणेणं तिष्णि पलित्रोवमाइं उक्कोसेण वि तिष्णि
पलित्रोवमाइं एवं अणुबंधो वि कालादेसेणं जहएणेण
तिष्णि पलित्रोवमाइं दसहिं वाससहस्सेहिं अज्जहियाइं उ-
क्कोसेणं ष पलित्रोवमाइं एवइयं जाव सेवेज्जा । ७ । सो
चेव जहएणकात्ताट्टिइएसु उववएणो एस चेव वत्तच्चया एवरं
असुरट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा । ८ । सो चेव उक्कोसकाल-
ट्टिइं एस उववष्णो जहएणं तिपलित्रोवमं उक्कोसेण वि
तिपलित्रोवमं एस चेव वत्तच्चया एवरं कात्तादेसेणं जह-
एणं ष पलित्रोवमाइं उक्कोसेण वि ष पलित्रोवमाइं । ९ ।
जइ संखेज्जवामाउय मष्पिपंचिदिय जाव उववज्जंति किं
जलचर एव जाव पज्जत्तसंखेज्जवासाउय । सप्पिपंचि-
दियतिरिक्खजोणिएणं जंते ! जे चविए असुरकुमारेसु उ-
ववज्जित्तए सेणं जंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ?
गोयमा ! जहएणं दसवामसहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं मा-
इरेगसागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा । तेणं जंते ! जीवा
एगनमएणं एवं एणं रयणप्पचापुहविगमगमग्गिमा एव-
गमगा एतच्चा एवरं अप्पणाजहएणकात्ताट्टिइओ नवइ ताहे
तिसु वि गमएसु इमं एणत्तं चत्तारि लेस्साओ अज्जव-
साणा पसत्था सेमं तं चेव संवेहो साइरेगेण सागरोवमेण
कायच्चो । १० ।

इह पल्लोपमाऽमंख्येयभागप्रदणेन पूर्वकोटी प्राह्या यत्र
सम्मच्छिन्नमस्योत्कर्षत पूर्वकोटीप्रमाणमायुर्भवति स चोक्त-

उववाय

पत स्वायुष्कतुल्यमेव देवायुर्वन्नाति नातिरिक्तमत एवोक्तं चूर्णिकारेण " उक्कोसेणं सतुहपुव्वकोमिया उयत्तं निव्वचेड न व सम्मुच्चिमो पुव्वकोमियाउयत्तावो परो अत्थिचि " असंख्यातवर्षायु मञ्जिपञ्चेच्चियतिर्यग्गमेषु । (उक्कोसेणं तिपल्लिओवमट्टिईएसु उववज्जेज्जत्ति) इदं देवकुर्व्वादिमियुनकतिरओऽधिकृत्योक्तम् । तेहि त्रिपल्योपमायुष्कत्वेनासंख्यातवर्षायुषो भवन्ति, ते च स्वायु सद्यं देवायुर्वघ्नन्तीति (संखेज्जा उववज्जंतिचि) असंख्या तवर्षायुस्तिरामसख्यातानां कदाचिदप्यभावात् (वड्रोसहनारायसंखयणीत्ति) असंख्यातवर्षायुषा, यतस्तदेव भवन्तीति (जहण्णं थणुहपुहत्तत्ति) इदं पत्तिणोऽधिकृत्योक्तं पत्तिणामुत्कर्षतो धनु पृथक्त्वप्रमाणशरीरत्वादाह च । " थणुहपुहत्तं पत्तिवसुत्ति " असंख्यातवर्षायुषोऽपि ते स्युर्यदाह (पलियाअसंखेज्जपक्खीसुत्ति) पल्योपमासंख्येयभाग. पत्तिणामायुरिति (उक्कोसेणं छग्गाउयाइंति) इदं च देवकुर्व्वादिहस्यादीनधिकृत्योक्तम् (जो नपुंसगवेयगात्ति) असंख्यातवर्षायुषो नपुंसकवेदो न सम्भवत्येवेति । (उक्कोसेणं छप्पल्लिओवमाइत्ति) त्रीणि असंख्यातवर्षायुस्तिर्यग्भवसम्यन्धीनि त्रीणि चासुरभवसम्यन्धीनीत्येवं पद् न च देवभावाद्दुत्तं पुनरप्यसंख्यातवर्षायुष्केपृथग्द्यत इति । सो चेव अप्पणाजहण्णकालट्टिईओ इत्यादिश्चतुर्थो गम इह च जघन्यकालस्थितिकः सातिरेकपूर्वकोट्यायु स च पत्तिप्रभृतिकः (उक्कोसेण साइरेगपुव्वकोडिआउएसुत्ति) असंख्यातवर्षायुषां पञ्चादनां सातिरेका पूर्वकोटिरायुस्ते च स्वायुस्तुल्यं देवायु कुर्वन्तीति क्त्वा सातिरेकेत्याद्युक्तमिति । (उक्कोसेण साइरेगं थणुसहस्सति) यदुक्तं तत्सप्तमकुलकरप्राक्कालभाविनो हस्यादीनपेक्ष्येति सम्भाव्यते । तथा हि इहासंख्यातवर्षायुर्जघन्यस्थितिकः प्रकान्त स च सातिरेकपूर्वकोट्यायुर्भवति तथैवागमे व्यवहृतत्वात् । एवविधश्च हस्यादि सप्तमकुलकरप्राक्काले लभ्यते तथा सप्तमकुलकरस्य पञ्चविंशत्यधिकानि पञ्चथनु शतान्युच्चैस्त्वं तन्प्राक्कालभाविनां च नानि समधिकतराणि तत्कालानिहस्याद्यश्चैतद्विगुणोच्चाया अत सप्तमकुलकरप्राक्कालभाविनामसंख्यातवर्षायुषां हस्यादीनां यथोक्तभवगाहनाप्रमाणं लभ्यत इति (साइरेगाओदोपुव्वकोडोओत्ति) एका सातिरेकातिर्यग्भवसत्काऽन्या तु सातिरेकैवासुरभवसत्केति ४ (असुरकुमारट्टिईरुवेहं च जाणिज्जति) तत्र जघन्यासुरकुमारस्थितिर्दशवर्षसहस्राणिसव्वेधस्तु सातिरेका पूर्वकोटी दशवर्षसहस्राणि चेति शेषगमस्तु स्वयंमवाच्यं, एवमुत्पादितोऽसंख्यातवर्षायु मञ्जिपञ्चेच्चियतिर्यग्गमुरेप्यसंख्यातवर्षायुरसावृत्पाद्यते । जड संखेज्जन्यादि (उक्कोसेण साइरेगमागरोवमट्टिईएसुत्ति) यदुक्तं तद्वद्वेनिकायमाश्रित्येति । (तिसुवि गमएसुत्ति) जघन्यकालस्थितिकस्यन्धियव्याधिक्रादिषु (चत्तारिधेस्माओत्ति) रत्नप्रभापृथिवीगामिनां जघन्यस्थितिकानां तिच्रस्ता उक्ता एषु पुनस्ता अतमोऽप्रभेेषु तेजोऽद्वेद्यायानप्युत्पद्यत इति । तथा रत्नप्रभापृथिवीगामिना जघन्यस्थितिकानामव्यवसायस्यानान्यप्रज्ञानान्येवानानां तु प्रज्ञानान्येव दीर्घस्थितिकत्वे हे द्विविधान्यपि सम्भवन्ति नत्तिनेरेषु कालस्यात्पन्वात् (संवेदो सातिरेगेण मागरोऽपमेण कायज्यात्ति) रत्नप्रमाणेषु सागरोपमेण सम्येध उक्तं असुरकुमारेषु तु सातिरेकमागरोपमेणामौ कार्यो वत्तिपकापेऽपि तस्यैव जावाटिनि ।

अथ मनुष्येभ्यो मृगनुःपादयन्नाह ।

जड मणुस्सेहितो उववज्जंति किं सखिमणुस्सेहितो उववज्जंति असखिमणुस्सेहितो उववज्जंति ? गोयमा ! सरिण मणु णो असखिमणुस्सेहितो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउयसखिमणु असंखेज्जवासाउयसरिणमणुस्स जाव उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति, असंखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति । असंखेज्जवासाउयसरिणमणुस्सेणं जंते ! जे जविण असुरकुमारेसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवड्यकाट्टिईएसु उववज्जेज्जा गोयमा ! जहण्णं दमवासमहस्सट्टिईएसु उक्कोसेणं तिष्णि पल्लिओवमट्टिईएसु उववज्जेज्जा एवं असंखेज्जवासाउयतिरिखजोणिए सरिसा आट्टिहा तिष्णि गमा णेयव्वा एवरं सररीरोगाहणा पढमविरितएसु गमएसु जहण्णं साइरेगाइं पंचधणुहमयाइं उक्कोसेणं तिष्णि गाउयाइं सेसं तं चेव तड्यो गमोगाहणा जहण्णं तिष्णि गाउयाइं उक्कोसेणं तिष्णि गाउयाइं मेसं जहेव तिरिखजोणियाणं । ३। सो चेव अप्पणा जहण्णकालट्टिईओ जाओ तस्म वि जहण्णकालट्टिई यतिरिखजोणियसरिसा तिष्णि गमगा भाणियव्वा एवरं सररीरोगाहणा तिसु वि गमएसु जहण्णं साइरेगाइं पंचधणुहसयाइं उक्कोसेण वि साइरेगाइं पंचधणुहसयाइं सेसं तं चेव । ६। सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिईओ जाओ तस्स वि ते चेव पच्छिज्जा तिष्णि गमगा जाणियव्वा एवरं सररीरोगाहणा तिसु वि एगएसु जहण्णं तिष्णि गाउयाइं उक्कोसेणवि तिष्णि गाउयाइं अवसेसं तं चेव ॥

देवकुर्व्वादिनरा हि उत्कर्षत स्वायु समानस्यैव देवायुषो बन्धका अतः तिपल्लिओवमट्टिईएसु इत्युक्तम् । नवरं सररीरोगाहणेत्यादि । तत्र प्रथम औद्यिक औद्यिकेषु द्वितीयस्तु औद्यिको जघन्यस्थितिप्विति । तत्रौद्यिकोऽसंख्यातवर्षायुर्नरा जघन्यतः सातिरेकपञ्चथनु शतप्रमाणो जवन्ति । यथा सप्तमकुलकरप्राक्कालभावी मित्रुनकरः उक्तप्रस्तु द्विगव्युत्तमानो यथा देवकुर्व्वादिमियुनकर स च प्रथमगमे । द्वितीये च द्विविधोऽपि सम्भवति । तृतीये तु त्रिगव्युत्तावगाहन एव यस्मादसावेवोत्कृष्टस्थितिषु पल्योपमत्रयायुष्केपृथग्द्यते उत्कर्षतः स्वायुः समानायुर्वन्धकत्वात्तस्येति ॥

अथ सख्यातवर्षायु मञ्जिमनुष्यमाश्रित्याह ।

जड संखेज्जवासाउयमणिएमणुस्सेहितो उववज्जंति किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउय अपज्जत्तसंखेज्ज जाव उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासा णो अपज्जत्तसंखेज्ज । पज्जत्तसंखेज्जवामाउ य सरिणमणुस्सेणं जंते ! जे जविण असुरकुमारेसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवतिकालट्टिईएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहण्णं दसवाससहस्सट्टिईएसु उक्कोसेणं सातिरेगं मागरोवमट्टिईएसु उववज्जेज्जा । तेणं भंते ! जीवा एवं जहेव एएसिं रयणप्पजाए उववज्जमाणं एव गमगा तहेव इह वि एव गमगा

भाणियव्वा एवरं संवेहो सातिरेगेण सागरोवमेण का-
यव्वो सेसं तं चेव ॥

एतच्च समस्तमपि पूर्वोक्तानुसारेणावगन्तव्यम् । भ० २ उ० ।

रायगिहे जाव एवं वयासी णागकुमाराणं जंते ! कञ्चोहितो
उववज्जंति किं णेरइएहितो उववज्जंति तिरिक्खमणुस्से-
वेहितो उववज्जंति ? गोयमा ! णो णेरइएहितो उववज्जंति
तिरिक्खमणुस्सेहितो उववज्जंति णो देवेहितो उववज्जंति । जइ
तिरिक्खजोणि० एवं जहा असुरकुमाराणं वत्तव्वया तहा
एएसिं पि जाव असणित्ति । जइ सप्पिर्पिचदियतिरिक्ख-
जोणिएहितो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउय असंखेज्ज-
वासाउय गोयमा ! संखेज्ज वासाउय असंखेज्ज वा-
साउय जाव उववज्जंति । असंखेज्जवासाउय सप्पि
र्पिचदियतिरिक्खजोणिएणं जंते ! जे नविए णागकुमारेसु
उववज्जइ सेणं जंते ! केवइयकालाद्धिइ ? गोयमा ! जह्मेणं
दसवाससहस्सट्ठितीएसु उक्कोसेणं देसूणं दुपल्लिओवमट्ठिती
एसु उववज्जेज्जा । तेणं जंते ! जीवा अवसेसो सो चेव
असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स गमको जाणियव्वो जाव
भवादेसोत्ति । कादादेसेणं जह्मेणं सातिरेगा पुव्वकोमी
दसहिं वाससहस्सेहिं अब्जट्ठिया उक्कोसेणं देसूणं पंच-
पल्लिओवमाइं एवइयं जाव करेज्जा । १। सो चेव जह्मेका-
दाद्धितीएसु उववसो एस चेव वत्तव्वया एवरं णागकुमार-
ट्ठितिं संवेहं जाणेज्जा । २। सो चेव उक्कोसकालद्धितीएसु
उववसो तस्स वि एस चेव वत्तव्वया एवरं त्ठिती जह्मेणं
देसूणं दो पल्लिओवमाइं उक्कोसेणं तिष्णि पल्लिओवमाइं
सेसं त चेव जाव नवादेसोत्ति । कालादेसेणं जह्मेणं दे-
सूणं चत्तारि पल्लिओवमाइं उक्कोसेणं देसूणं पंच पल्लि-
ओवमाइं एवइयं कादं मेवेज्जा । ३। सो चेव अप्पणा
जह्मेकादाद्धितीओ जाओ तस्स तिसु गमएसु जहेव असु-
रकुमारेसु उववज्जमाणस्स जह्मेकादाद्धितीयस्स तहेव
णिरवसेसं । ६। सो चेव अप्पणा उक्कोसकालद्धितीओ जाओ
तस्स वि तहेव तिष्णि गमगा जहा असुरकुमारेसु उववज्ज-
माणस्स एवरं णागकुमारट्ठितिं संवेहं च जाणेज्जा सेसं तं
चेव जहा असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स । ६। जदि संखे-
ज्जवासाउयसप्पिर्पिचदिय जाव किं पज्जत्त० अपज्जत्त० ?
गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासाउय णो अपज्जत्तसंखेज्जवासा ।
पज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव जे नविए णागकुमारेसु उव-
वज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयकालाद्धिइ ? गोयमा ! जह्मेण
दसवाससहस्साइं त्ठि उक्कोसेणं देसूणं दो पल्लिओवमाइं
एवं जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स वत्तव्वया तहेव
इह वि एवसु गमएसु एवरं णागकुमारट्ठितिं संवेहं च
जाणेज्जा सेसं तं चेव ॥ ए ॥ जइ माणुस्सेहितो उववज्जंति
किं सप्पिमणुस्सेहितो असप्पिमणुस्सेहितो ? गोयमा !

सप्पिमणुस्सेहितो णो असप्पिमणुस्सेहितो जहा असु-
रकुमारेसु उववज्जमाणस्स जाव असंखेज्जवासाउय । स-
प्पिमणुस्सेणं णागकुमारेसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवइ-
यकालाद्धिइएसु उववज्जइ ? गोयमा ! जहाणेणं दसवास-
सहस्सट्ठिइएसु उक्कोसेणं देसूणं दुपल्लिओवमं एवं जहेव
असंखेज्जवासाउयाणं तिरिक्खजोणियाणं णागकुमारेसु
आदिद्धा तिष्णि गमगा तहेव इमस्स वि एवरं पढमविइएसु
गमएसु सरीरोगाहणा जह्मेणं साइरेगाइं पंचधणुहसयोइं,
उक्कोसेणं तिष्णि गाउयाइं, तर्इयगमओगाहणा जहाणे-
णं देसूणं दो गाउयाइं उक्कोसेणं तिष्णि गाउयाइं सेसं तं
चेव । सो चेव अप्पणा जह्मेकालाद्धिइओ जाओ तस्स
तिसुवि गमएसु जहा तस्स चेव असुरकुमारेसु उववज्जमा-
णस्स तहेव णिरवसेसं । ६। सो चेव अप्पणा उक्कोसकादा-
द्धिइओ जाओ तस्स वि तिसु गमएसु जहा तस्स चेव उ-
क्कोसट्ठिइयस्स असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स एवरं णाग-
कुमारट्ठितिं संवेहं च जाणेज्जा सेसं तं चेव । ए । जइ सं-
खेज्जवासाउयसप्पिमणु० किं पज्जत्तसंखेज्ज० अपज्जत्तसं-
खेज्ज० ? गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्ज० णो अपज्जत्तसंखेज्ज
वासाउयं । पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसप्पिमणुस्साणं जंते !
जे नविए णागकुमारेसु उववज्जित्तए से णं जंते ! केवइ०
गोयमा ! जहाणेणं दसवाससहस्सट्ठिइएसु उक्कोसेणं दे-
सूणं दोपल्लिओवमस्स त्ठिइएसु उववज्जंति एव जहेव अ-
सुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स सव्वेवट्ठिणी णिरवसेसा एवसु
गमएसु एवरं णागकुमारट्ठितिं संवेहं च जाणेज्जा सेसं
जंते ! जंते ! त्ति । [ज० २४ श० ३ उ०]
अवमेसो सुवएणकुमारा जाव थाणियकुमारा एते वि अ-
ट्ठउदेसगा जहेव णागकुमारा तहेव णिरवसेसा जाणियव्वा
सेव जंते ! जंतेत्ति । चउवीसइमसयस्स एकारससमो उ-
देसो सम्मत्तो (२४ । ११) पुढवीकाइयाणं भते ! क-
ओहितो उववज्जंति । किं णेरइएहितो तिरिमणुदेवेहितो
उववज्जंति ? गोयमा ! णो णेरइएहितो उववज्जंति तिग्गि-
मणुदेवेहितो उववज्जंति । जइ तिरिक्खजोणिएहितो उवव-
ज्जंति । किं एगिंदियतिरिक्खजोणिए एवं जहा वकंतीए
उववाओ जाव जइ वादरपुढवीकाइयाणं तिग्गिदिय तिरिक्खजो-
णिएहितो उववज्जंति किं पज्जत्तवादर पुढवी० उववज्जंति-
अपज्जत्तवादरपुढवी० जाव उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्त-
वादरपुढवी अपज्जत्तवादरपुढवी जाव उववज्जंति ॥

“उक्कोसेणं देसूणं दुपल्लिओवमाट्ठिइएसुत्ति” यदुक्तं तद्वैद्वीच्यनाग
कुमारनिकायापेक्षया, यतस्तत्र छे देशोने पल्लोपमे उत्कर्षत
आयु स्यादाह च “ दाहिणदिवद्वपल्लिओ, दो देसूणं चत्तारिणा
ति ” उक्तप्रसवेधपदे (देसूणां पंचपल्लिओवमाट्ठिति) पल्लो-
पमत्रयमसह्यथातर्पणायुस्त्रिर्यक्ष्मन्ध्वि द्वे च देशोने ते नागकु-
मारसम्बन्धिनी इत्येव यथोक्तं मानं भवतीति । द्वितीयगमे ।

उववाय

(नागकुमारद्विसंवेहं च जाणेज्जिस्ति) तत्र जघन्या नागकुमार-
स्वितिर्दशवर्षसहस्राणि सवेद्यस्तु कालतो जघन्यसातिरेकपूर्व-
कोटी दशवर्षसहस्राधिका उत्कृष्ट पुन. पल्योमत्रयं तैरेवाधिकमि-
ति । तृतीयगमे "उक्कोसकावर्द्धिपसुत्ति" देशोनद्विपल्योपमायु-
पकेष्वित्यर्थः तथा " विई जहक्षेण दो देसूणां पविओपमांति "
यदुक्तं तद्वचसर्पिण्यां सुपमानिधानाद्वितीयारकस्य कियत्यपि
भागे व्रतीने असङ्ख्यातवर्षायुषस्तिरधोधिकृत्योक्त तेषामेवैतत्प्र
माणायुक्तत्वात्, एषामेव च स्वायु.समानदेवायुर्वन्धकत्वेनोत्कृ-
ष्टस्थितियु नागकुमारेयूत्पादात् (तिष्पिपविओवमाइति) एत-
च्च देवकुर्वाद्यसङ्ख्यातजीवितिरधोऽधिकृत्योक्तं, ते च त्रिपल्योप-
मायुगेऽपि देशोनद्विपल्योपमानमायुर्वन्तः । यतस्ते स्वायुष-
सम हीनतरं वा तद्वन्तः, न तु महत्तरमिति । अथ सङ्ख्यात-
जीवित सङ्क्षिपञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चमाश्रित्याह " जघ सखेज्जवासा
उयेत्यादि " एतच्च पूर्वोक्तानुसारेणावगन्तव्यमिति । चतुर्विंशति-
तमे शते तृतीय एवमन्येऽष्टाविंशत्येवमेकादशः । चतुर्विंश-
तितमे शते एकादश ॥

पृथ्वीकायादीनाम् ॥

पुढवीकाडयाणं जंते ! कत्रोहितो उववज्जंति किं नेरइ-
एहितो जाव देवेहितो उववज्जंति ? गोयमा ! नो नेरइए-
हितो तिरिक्खजोणिएहितो जाव देवेहितो वि उववज्जंति
जदि तिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति किं एगिंदियतिरि-
क्खजोणिएहितो जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो उव-
वज्जंति ? गोयमा ! एगिंदियतिरिक्खजोणिएहितो जाव
पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति जदि एगिंदिय-
तिरिक्खजोणिएहितो किं पुढवीकाडएहितो उववज्जंति जाव
वणस्सइकाडएहितो उववज्जंति ? गोयमा ! पुढवीकाडए-
हितो वि उववज्जंति जाव वणस्सइकाडएहितो वि उव-
वज्जंति किं सुहुमपुढवीकाडएहितो वि वादरपुढवीकाडएहितो
उववज्जंति जदि सुहुमपुढवीकाडएहितो उववज्जंति किं
पज्जत्तपुढवीकाडएहितो उववज्जंति । जदि सुहुमपुढवीका-
डएहितो किं पज्जत्तयसुहुमपुढवीकाडएहितो उववज्जंति
अपज्जत्तयसुहुमपुढवीकाडएहितो उववज्जंति ? गोयमा !
दोहितो वि उववज्जंति । जदि वादरपुढवीकाडएहितो उव-
वज्जंति किं पज्जत्तएहितो किं अपज्जत्तएहितो ? गोयमा !
दोहितो वि उववज्जंति एवं जाव वणस्सइकाडया चउक्कएणं
जंतेणं उववाएयव्वा ॥ पड़ा ० ६ पद ० ॥

पुढवीकाडएणं भंते ! जे नविए पुढवीकाएसु उववज्जि-
त्तए से एणं भंते ! केवइयकालद्विईएसु उववज्जेज्जा ? गो
यमा ! जहक्षेणं अंतोमुहुत्तद्विईएसु उक्कोसेणं वावीसवा-
ममहस्सद्विईएसु उववज्जेज्जा तेणं भंते ! जीवा एग-
ममपणं पुच्छा गोयमा ! अणुसमयं अविरहिया असं-
खेज्जा उववज्जंति । जेवदसंघयणी । सरीरोगाहणा ज-
हक्षेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेण वि अंगुल-
स्स अमंखेज्जइभागं ममूरचंदसंठिया चत्तारि लेस्सा
एणं सम्मदिठी मिच्छादिठी एणं सम्मामिच्छादिठी एणं

एणणी अणणी । दो अणणी एणियमं । एणो मणजो-
गी वइजोगी कायजोगी । उवओगो दुविहो वि । चत्ता-
रि सण्णाओ । चत्तारि कसायाओ एगे फासिंदिए पण-
त्ता । तिष्पि समुग्घाया । वेदणा दुविहा । एणो इत्थीवे-
दगा एणो पुरिसवेदगा एणुंसगवेदगा । विई जहक्षेणं
अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वावीसं वाससहस्साइं । अज्जवसा-
णा पसत्या वि अप्पसत्यावि । अणुबंधो जहा विई । से
एणं जंते ! पुढवीकाडए एणारवि पुढवीकाडएत्ति केवइयं कालं
सेवेज्जा केवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा ? गोयमा !
भवादेसेणं जहक्षेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं असंखे-
ज्जाइं भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहक्षेणं दो अंतोमुहु-
त्ताइं उक्कोसेणं असंखेज्जेणं कालं एवइयं जाव करेज्जा । १।
सो चेव जहक्षेणकालद्विईएसु उववएणो जहक्षेणं अंतो-
मुहुत्तद्विईएसु उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तद्विईएसु एवं चेव
वत्तव्वया एणिवसेसं । २। सो चेव उक्कोसकालद्विईएसु उव-
वएणो जहक्षेणं वावीसवाससहस्सद्विईएसु उक्कोसेण
वि वावीसं वाससहस्सद्विईएसु सेसं तं चेव जाव अणुबंधो-
त्ति एणं जहक्षेणं एक्को वा दो वा तिष्पि वा, उक्को-
सेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा । नवादेसेणं जहक्षेणं
दो नवग्गहणाइं, उक्कोमेणं अह नवग्गहणाइं । कालादे-
सेणं जहक्षेणं वावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमन्नहि-
याइं उक्कोमेणं वावत्तरिं वाससहस्सं एवइयं जाव क-
रेज्जा । ३ । सो चेव अप्पणा जहक्षेणकालद्विईओ जाओ
सो चेव पढमिल्लगमओ जाणियव्वो एणं वेस्साओ तिष्पि-
त्ति जहक्षेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं अप्प-
सत्या अज्जवसाणा अणुबंधो जहात्तिती सेसं तं चेव । ४।
सो चेव जहक्षेणकालद्विईएसु उववएणो सवेव चउत्थगम-
क वत्तव्वया जाणियव्वो । ५ । सो चेव उक्कोसकालद्वि-
ईएसु उववषो एस चेव वत्तव्वया एणं जहक्षेणं एक्को
वा दो वा तिष्पि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा
जाव नवादेसेणं जहक्षेणं दो नवग्गहणाइं उक्को-
सेणं अह नवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहक्षेणं वावीसं
वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमन्नहियाइं, उक्कोमेणं अह-
सीति वाससहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अन्नहियाइं
एवइयं काइं । ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकालद्विईओ
जाओ एवं तइयगमगरिसो एणिवसेसो जाणियव्वो एणं
अप्पणा से जहक्षेणं वावीसं वाससहस्साइं । उक्कोसेण
वि वावीसं वाससहस्साइं । ७ । सो चेव जहक्षेणकालद्विई-
एसु उववषो जहक्षेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणवि अंतोमु-
हुत्तं एवं जहा सत्तमगमगो जाव नवादेसो । कालादेणं ज-
हक्षेणं वावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमन्नहियाइं उक्को-
सेणं अहमीइं वाससहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अन्न-

हियाइं एवइयं काडं । ७ । सो चैव उक्कोसकाडद्वितीएसु उ-
ववषो जहषेणं वावीसं वाससहस्सद्वितीएसु उक्कोसेण-
वि वावीसं वाससहस्सद्वितीएसु एम चैव सत्तमगमगवत्त-
व्या जाणियव्वा जाव भवादेसोत्ति । काडादेसेणं जहषेणं
चोयाद्वीसं वाससहस्साइं उक्कोसेणं वावत्तरिं वाससत्तस-
हस्स एवइयं । ११ । जऽ आउकाइए एगिंदियतिरिक्खजो-
णिएहिंतो उववज्जंति किं सुहुमआउ वादरआउ एवं चउ-
कओ जेदा जाणियव्वा जहा पुढवीकाइया । आउकाइया
षां जंते ! जे नविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए सेणं जंते !
केवइयकाडद्वितीएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा जहषेणं अंतो-
मुहुत्तद्वितीएसु उक्कोसेणं वावीसं वाससहस्सद्वितीएसु उव
वज्जेज्जा एवं पुढविकाइयगमगरिसा एव गमगा जाणि-
यव्वा एवरं थिवुगविंदुसंठिते त्रिती जहषेणं अंतो गुहुत्तं
उक्कोसेणं सत्तवाससहस्साइं एवं आणुवंधो वि । एवं तिसु वि
गमएसु त्रिती संवेहो तइयउट्टसत्तमट्टणवमेसु गमएसु । भवा
देसेणं जहषेणं दो जवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ट जवग्गहणाइं
सेसेसु चउसु गमएसु जहषेणं दो जवग्गहणाइं । उक्कोसेणं
असंखेज्जाइं जवग्गहणाइं । ततियगमए काडादेसेणं जह-
षेणं वावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वज्जहियाइं । उक्को-
सेणं सोलसुत्तरवाससयसहस्सं एवइयं काडं गतिरागति
करेज्जा । १५ । छट्टे गमए काडादेसेणं जहषेणं वावीसं वा-
ससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वज्जहियाइं उक्कोसेणं अट्टासीति-
वाससहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तमव्वज्जहियाइं । १६ । सत्तमगमए
कालादेसेणं जहषेणं सत्तवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वज्ज-
हियाइं उक्कोसेणं सोलसुत्तरवाससयसहस्सं एवइयं अ-
ट्टमगमए काडादेसेणं जहषेणं सत्तवाससहस्साइं अंतोमुहु-
त्तमव्वज्जहियाइं उक्कोसेणं अट्टावीसवाससहस्साइं चउहिं
अंतोमुहुत्तेहिं अव्वज्जहियाइं एवइयं । णवगमए जवादेसेणं
जहषेणं दो जवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ट जवग्गहणाइं ।
काडादेसेणं जहषेणं एगुणतीसं वाससहस्साइं उक्कोसेणं
सोलसुत्तरवाससहस्सं एवइयं काडं एवं णवसु वि गमएसु
आयुकायद्विती जाणियव्वा ॥

तृतीयगमे नवरं । (जहषेण एकोवेत्यादि) प्राक्तनगमयो-
रुत्पित्सुवहुत्वेनासख्येया एवोत्पद्यन्ते इत्युक्तमिह त्कृष्टस्थितय
एकादयोऽसख्येयान्ता उत्पद्यन्ते उक्तृष्टस्थितिपूत्पित्सुनामन्य-
त्वेनैकादीनामप्युत्पादसम्भवात् (उक्कोसेण अट्टभवग्गहणा-
इति) इहेदमवगन्तव्यं यत्र सम्यधे पक्कइयस्य मध्ये एकत्रापि
पक्के उक्तृष्टा स्थितिर्भवति तत्रे त्कृष्टतोऽष्टौ जवग्रहणानि तदन्यत्र
त्वसख्यातानि ततश्चेहोत्पत्तिविषयज्ञतजीवेयुक्तृष्टा स्थितिरित्यु-
त्कर्षतोऽष्टौ भवग्रहणान्युक्तान्येवमुत्तरत्रापि प्रावनीयमिति ।
(गवत्तर वाससयसहस्सति) द्वाविंशतेर्वर्षसहस्राणामष्टाभि-
न्नेयग्रहैर्गुणने पदसप्ततिवर्षसहस्राधिक वर्षेकं जवतीति
(१७६०००) चतुर्थे गमे (द्वेसाओ तिष्ठिति) जघन्यस्थिति-
केषु देवो नोत्पद्यत इति । तेजोदेइया तेषु नास्तीति । पट्टेगमे
(उक्कोसेण अट्टासीइ वाससहस्साइ इत्यादि) तत्र जघन्य-

स्थितिकस्योत्कृष्टस्थितिकस्य च चतु कृत्य उत्पन्नत्वाद्द्वाविंशति-
वर्षसहस्राणि चतुर्गुणितानि अष्टाशीतिर्भवन्ति चत्वारि चान्तमु-
हुत्तानीति । नवमे गमे (जहषेणं चोयाद्वीसंति) द्वाविंशते-
र्वर्षसहस्राणां भवग्रहणद्वयेन गुणने चतुश्चत्वारिंशत्सहस्राणि
भवन्तीति । एव पृथिवीकायिकं पृथिवीकार्यिकेच्य उत्पादि-
तोऽथाऽसावेवाष्कायिकेच्य उत्पाद्यते (जऽआउकाइएमेत्यादि
चउकओ भेदोत्ति) सूहुमवादरयां पर्याप्तकार्यात्तकजेदात् (स
वेहो तइयउट्टेत्यादि) तत्र जवादेशेन जघन्यन संवेध सर्वं गमेपु
जवग्रहणद्वयरूपप्रतीत उक्तृष्टे च तस्मिन्विशेषोऽस्तीति इइयं
तत्र च तृतीयादिषु सूत्रोक्तेषु पञ्चसु गमेपूत्कर्षत सम्यधोऽष्टौ
भवग्रहणानि पूर्वप्रदर्शिताया अष्टमग्रहणनियन्धननृताया
स्तृतीयपष्टसप्तमाष्टमेप्वेकपेक्के नवमे तु गमे उभयत्राप्युक्तृष्टस्थि-
तेः सद्भावात् (सेसेसु चउसु गमएसुत्ति) शेषेषु चतुर्षु गमेपु
प्रथमद्वितीयचतुर्थपञ्चमवक्कणेपूत्कर्षतोऽसंख्येयानि जवग्रहणा-
न्येकत्रापि पक्के उक्तृष्टस्थितेरभावात् (तइयगमए काडादेसेणं
जहषेण वावीस वाससहस्साइति) पृथिवीकायिकानामुत्प-
त्तिस्थाननृतानामुक्तृष्टस्थितिकत्वात् (अंतोमुहुत्तमव्वज्जहिया-
इति) अष्कायिकस्य तत्रोत्पित्सोरौघिकत्वेऽपि जघन्यकावस्य
विवक्षितत्वेनासन्मुहुत्तस्थितिकत्वात् (उक्कोसेण सीवमुत्तरं वा-
ससयसहस्सति) इहेत्कृष्टस्थितिकत्वात्पृथिवीकायिकानां तेषा
च चतुर्णां भावानां जवात्तत्रोत्पित्सुआष्कायिकस्यौघिकत्वेऽ-
प्युक्तृष्टकावस्य विवक्षितत्वात्कृष्टस्थितयश्चत्वारस्तद्भावा एव च
द्वाविंशतेर्वर्षसहस्राणां च प्रत्येक चतुर्गुणितत्वे (८८०००)
मीढने च [११६०००] दोशसहस्राधिक वक्कम् । (१८०००)
छट्टे गमए इत्यादि पट्टेगमे द्वि जघन्यस्थितिपत्पद्यते इत्यन्तर्मु-
हुत्तस्य षर्षसहस्राविंशतेश्च प्रत्येन चतुर्भवग्रहणगुणितत्वे य-
थोक्तमुक्तृष्टकावमानं स्यात् [८८०००] अन्तः एव सप्तमादिग-
मसम्बेधा अप्युह्या नवर नवमे गमे जघन्येन एकोनत्रिंशद्वर्षसह-
स्राण्यष्कायिकपृथिवीकायिकोत्कृष्टस्थितिमीढनादिति । ज०
१४ श० ११ उ० । जीवा० ।

अथ तेजस्कायिकेच्य पृथिवीकायिकमुत्पादयन्नाह ।

जइ तेउक्काडगहिंतो उववज्जंति तेउक्काडयाण वि एम
चैव वत्तव्या एवरं एवसु वि गमएसु तिष्ठि द्वेस्माओ ।
तेउक्काडयाणं मुईकडावसंठिया त्रिई जाणियव्वा । ततिय-
गमए काडादेसेणं जहषेणं वावीसं वाससहस्साइं अंतोमु-
हुत्तमव्वज्जहियाइं उक्कोसेणं अट्टामीति वाससहस्साइं वारम-
हिं रांडिएहिं अव्वज्जहियाइं एवइयं एवं संवेहो उवउंजिऊ-
ण जाणियव्वा ॥

(तिष्ठि लेस्साओत्ति) अष्कायिकेषु देवोत्पत्तेस्तेजोदेइयाम-
द्भावाच्चतस्त्रस्ता उक्ता इह तु तदज्ञावात्तिस्र एवति । (त्रिईजा-
णियव्वत्ति) तत्र तेजस्सु जघन्या स्थितिरन्तर्मुहुत्तमितग तु त्री-
एयहोरात्राणीति । (तइयगमए इत्यादि) तृतीयगमे औघिका-
स्नेजस्कायिक उक्तृष्टस्थितिषु पृथिवीकायिकोत्कृष्टजवग्रहोण-
षु द्वाविंशतेर्वर्षसहस्राणां चतुर्गुणितत्वेऽष्टाशीतिस्तानि जवन्ति,
तथा चतुर्ष्वेव तेजस्कायिकभवेपूत्कर्षत प्रत्येकमहोरात्रत्रयपरि-
माणेषु द्वाहशाहोरात्राणीति । (एव संवेहो उवउंजिऊण भा-
णियव्वोत्ति) स चैव पट्टादि नवान्तेषु गमेप्वष्टौ जवग्रहणानि
तेषु च कावमानं यथायागमच्युह्य शेषगमेषु त्कृष्टतोऽसम्य-
याजवात्काहोप्यसद्भय एवेति । अथ वायुकायिकेच्य पृथिवी-
कायिकमुत्पादयन्नाह ॥

जइ वाउक्काइएहिंतो उववज्जंति वाउक्काइयाण वि एवं चेव णव गमका जइव तेउक्काइयाणं एवरं पमागासत्रिया संवेहो वाससहस्सेहिं कायव्वो । ततियगमए काळादेभेणं जह्सेणं वावीसं वाममहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्जहियाइं उक्को सेणं एगं वामसयसहस्सं एवं संवेहो उवउंजिऊण चाणियव्वो ॥

तेजस्कायिकाधिकारे अहोरात्रे सम्वेध' हत इह तु वर्षसहस्रै. स कार्यों वायुनामुत्कर्षतो वर्षसहस्रत्रयस्थितिकत्वादिति (तद-यगमएत्यादि) (उक्कोसेणं पगं वाससयसहस्संति) अत्राष्टौ ज-वग्रहणानि तेषु च चतुर्षु अष्टाशीतिवर्षसहस्राणि पुनरन्येषु च-तुर्षु वायुसत्केषु वर्षसहस्रत्रयस्य चतुर्गुणितत्वे द्वादश उजयमी-दने च वर्षवृत्तमिति (एवं सवेहो उवउंजिऊण भाणियव्वोत्ति) स च यत्रोत्कृष्टस्थितिसम्भवस्तत्रोत्कर्षतोऽष्टौ जवग्रहणानीतरत्र त्वसंख्येयान्येतदनुसारेण च कालोऽपि वाच्य इति ।

अथ वनस्पतिन्यस्तमुत्पादयन्नाह ।

जइ वषसइकाइएहिंतो उववज्जंति वणस्सइकाइयाणं आ-उक्काइयगमसरिसा एव गमगा चाणियव्वा एवरं एणाणा संत्रिया सररीगाहणा पढमपच्छिह्वेषु तिसु गमएसु जह-षेणं अंगुलस्स अमंखेज्जइजाग उक्कोसेणं सातिरेगं जोअ-णसहस्सं माज्जिमएसु तहेव जहा पुढवीकाइयाणं संवेहो त्रिती जाणियव्वा । तइयगमए काळाएमेणं जह्सेणं वावीसं वासमहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्जहियाइं उक्कोसेणं अट्टावीसु-त्तरवासमयमहस्सं एवइयं एवं संवेहो उवउंजिऊण चा-णियव्वो । ६ । जइ वेइंदिएहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्त-वेइंदिएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तवेइंदिएहिंतो उववज्जं-ति ? गोयमा ! पज्जत्तवेइंदिएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्त-वेइंदिएहिंतो वि उववज्जंति ।

यन्त्रविशेषस्तमाह (नाणसत्रियेत्यादि ।) अष्कायिका नाम स्तिवृत्ताकारावगाहना एयां तु नानासस्थिता तथा (पढम-एसु इत्यादि) प्रथमकेषु औधिकेषु गमेषु पाश्चात्येषु चोत्कृष्ट-स्थितिकगमेष्ववगाहना वनस्पतिकायिकाना द्विधापि मध्यमेषु जयन्यस्थितिकगमेषु त्रिषु यथा पृथिवीकायिकाना पृथिवीका-यिकेषुत्पद्यमानानामुत्कर्षतयैव वाच्या अहुत्वासंख्यातजागमाइं-चेत्यर्थः । (सवेहो अत्रियजाणियव्वत्ति ।) तत्र स्थितिरत्कर्षतो दशवर्षसहस्राणि जयन्त्या तु प्रतीतिव एतदनुसारेण सम्वन्धोऽपि ज्ञेयः तमेवैकत्र गमे दर्शयति (तस्येत्यादि उक्कोसेण अट्टावी-सुत्तर वामसयसहस्सति) इह गमे उत्कर्षतोऽष्टौ भवग्रहणा-नि तेषु च चत्वारि पृथिव्याश्चत्वारि च वनस्पतेस्तत्र च चतुर्षु पृथिवीजनेषुत्कृष्टेषु वर्षसहस्राणामप्याशीतिस्तथा वनस्पतेर्दश-वर्षसहस्राणामुत्कर्षतो भवेयु वर्षसहस्राणां चत्वारिदशजयमी-दने च यथोक्तं मानमिति । अथ द्विन्द्वियेन्यस्तमुत्पादयन्नाह ॥

वेइंदिएणं जंतं ! जे भविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए मेणं जंतं ! केवत्तिकाइट्टिति ? गोयमा ! जह्सेणं अंतोमु-हुत्तं उक्कोसेणं वावीसं वासमहस्समट्टिती । तेषुं जंतं ! जीवा एगमएणं गोयमा ! जह्सेण एक्को वा दो वा ति-एण वा उक्कोसेणं मंखेज्जा वा अमंखेज्जा वा उववज्जं-

ति । उववज्जसंघयणी । अंगाहणा जह्मेणं अंगुलस्स असंखेज्जइजागं उक्कोसेणं वारसजोअणाइं हुंरुसंत्रिया तिषि द्वेस्सात्रो सम्मादिट्टि वि मिच्छादिट्टि एो सम्मापि-च्छादिट्टि । दो एणाणा दो अष्णाणा णियमं । एो मणजोगी वयजोगी वि कायजोगी वि । उवउंगो छुविहो वि । च-त्तारि सष्णात्रो । चत्तारि कत्तायात्रो । दो इंदिया एएणत्ता ? तंजहा जिर्विजट्टिए य फासिंदिए य तिषि समुग्वाया सेसं जहा पुढवीकाइयाणं एवरं त्रिई जह्सेणं अंतोमुहुत्तं उक्को-सेणं वारससंवच्छराइं । एव अणुवंधो वि सेसं तं चेव । ज-वादेसेणं जह्सेण दो जवग्गहणाइं उक्कोसेणं संखेज्जाइं ज-वग्गहणाइं । काळादेसेणं जह्सेणं दो अंतोमुहुत्ताइं उक्को-सेणं संखेज्जं काइं एवइयं काइं ॥ १ ॥ सो चेव जह्सेणका-टाइंइएसु उववव्वो एम चेव वत्तव्वया ॥ २ ॥ सो चेव उ-क्कोसकाइइईएसु उववव्वो एम चेव विड्यस्स टाप्पी एवरं जवादेसेण जह्सेण दो जवग्गहणाइ, उक्कोसेणं अट्ट जव-ग्गहणाइ । कालादेभेणं वावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्त-मव्जहियाइं उक्कोसेणं अट्टासीतिवाससहस्साइं अरुयाली-साए सवच्छरेहिं अव्जहियाइं एवइयं सो चेव अप्पणा जह-एणकाळाइईओ जाओ तस्स वि एम चेव वत्तव्वया तिसु वि गमएसु एवर इमाइं एणत्ताइं सररीगाहणा जहा पुढवी-काइयाण । एो सम्मादिट्टि मिच्छादिट्टि एो सम्मापिच्छा-दिट्टि । दो अएणाणी णियमं । एो मणजोगी वज्जोगी कायजोगी । त्रिई जह्सेणं अंतोमुहुत्तए उक्कोसेणं वि अं-तोमुहुत्तं । अज्जवसाणा अप्पसत्था । अणुवंधो जहा त्रिई । संवेहो तहेव आदिह्वेषु दो गमएसु तइयगमए जवादेसो तहेव अज्जवा कालादेसेणं जह्सेणं वावीसं वाससह-स्साइं अंतोमुहुत्तमव्जहियाइं उक्कोसेणं अट्टासीति वासम-हस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तोहिं अव्जहियाइं । ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकाइइईओ जाओ एतस्स वि ओहिया ग-मसरिसा तिएण गमगा चाणियव्वा णवरं तिसु वि गम-एसु त्रिई जह्सेणं वारससंवच्छराइं, उक्कोसेणं वि वारस संवच्छराइं । एव अणुवंधो वि जवादेसेणं जह्सेणं दो जवग्गहणाइ उक्कोसेणं अट्ट जवग्गहणाइ, काळादेसेणं उव-उंजिऊण चाणियव्वं जाव एवमे गमए जह्सेणं वावीसं वाससहस्साइं वारसहिं संवच्छरेहिं अव्जहियाइं, उक्कोसेणं अट्टासीतिवाससहस्साइं अरुयालीसाए संवच्छरेहिं अव्ज-हियाइं एवइयं ॥ ७ ॥

(वारसजोयणाइंति) यत्तुक्त-तच्छ्रमाश्रित्य यदाह " संखो पुण वारसजोयणाइंति " सम्मादिट्टिविति । एतच्चोच्यते-सास्वादन-सम्यक्त्वापेक्षयति इयं च वक्तव्यताधिकद्विन्द्वियस्यौघकपृथि-वीकायिकेषु पवमेतन्य जयन्यस्थितिष्वपि तस्यैवोत्कृष्टस्थिति-पृथक्त्वात् सवेधे विशेषोऽत एवाह-नवरमित्यादि (अट्टभवग्गह-णाइंति) एकपक्षस्योत्कृष्टस्थितिकत्वात् (अरुयालीसाए सव-

उज्जरेहिं भञ्जहियाइति) चतुर्षु द्वीन्द्रियजनेषु द्वादशाब्दमानेषु
अष्टचत्वारिंशत् सप्तसरा भवन्ति तैरन्यधिकान्यष्टाशीतिर्वर्षस-
हस्राणीति, द्वितीयस्यापि गमत्रयस्यैवैव वक्तव्यता विशेष त्वाह
नवरमित्यादि इह सप्त नानात्वानि शरीरावगाहना यथा पृथिवी-
कायिकानामहुद्वासङ्ख्येयजागमात्रमित्यर्थ, प्राक्तनगमत्रये तु द्वा-
दशयोजनमानाप्युक्तेति । १ । तथा (नो सम्प्रदिष्टी) जघन्य-
स्थितिकतथा सास्वादनसम्यग्दृष्टीनामनुत्पादात्, प्राक्तनगमेषु तु
सम्यग्दृष्टिरप्युक्तोऽजघन्यस्थितिकस्यापि तेषु भावात् । २ । तथा
छे भङ्गाने प्राक् ज्ञाने अप्युक्ते । ३ । तथा योगदारे जघन्यस्थि-
तिकत्वेनापर्याप्तकत्वान्न चाग्योऽत्र प्राक्सावप्युक्त । ४ । तथा
स्थितिरिहान्तर्मुहूर्त्तमेव प्राक्संवत्सरद्वादशकमपि । ५ । तथा-
ऽध्यवसानानीहाप्रशस्तान्येव प्राक्कोभयरूपाणि । ६ । सप्तम ना-
चात्वमनुबन्ध इति सवेधस्तु द्वितीयत्रयस्थाद्ययोर्द्वयोर्गमयोरु-
त्कर्षतो भवादेशेन सङ्ख्येयभवत्क्षण-कालादेशेन च सङ्ख्येय-
कायवत्क्षण तृतीये तु विशेषमाह (तत्र गमए इत्यादि) अन्त्यग-
मत्रये (कालादेशेण उवञ्जिऊण नाणियव्वति) यत्तदेव प्रथमे
गमे कालत उत्कर्षतोऽष्टाशीतिर्वर्षसहस्राण्यष्टचत्वारिंशता वर्ष-
रधिकानि द्वितीये त्वष्टचत्वारिंशद्वर्षाण्यनन्तर्मुहूर्त्तचतुष्टयाधि-
कानि तृतीये तु सवेधो द्विखित एवास्ते ॥

अथ श्रीन्द्रियेभ्यस्तमुत्पादयन्नाह ॥

जइ तेइदिएहिंतो पुढवीकाइएसु उववज्जंति एवं चेव एव
गमका भाणियव्वा एवरं आदिल्लेसु वि तिसु वि गमएसु
सरीरेमाहणा जहएणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइजागं, उ-
क्कोसेणं तिण्णिण गाउयाइं तिण्णिण इंदियाइं तिइं जहएणेणं
अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं एगूणपणराइंदियाइं । ततियगमए
कालादेसेणं जहएणेणं वावीसं वाससहस्साइं अंतोमुहुत्त-
मन्नहियाइं उक्कोसेणं अट्टासीत्वाससहस्साइं उणएउइ-
राइंदियमन्नहियाइं एवइयं । मज्झिमगा तिण्णिण गमगा
पच्छिमगा तिण्णिणगमगा तहेव । एवरं तिइं जहएणेणं एगूण-
पणराइंदियाइं उक्कोसेण वि एगूणपणराइंदियाइं संवेहो
उवउंजिऊण भाणियव्वो ॥ ६ ॥

(जइ तेइदित्यादि-उवउंजिऊण इत्यस्य अन्वयः इति) इह तृ-
तीयगमेऽष्टौ भवास्तत्र चतुर्षु श्रीन्द्रियजनेषुत्कर्षत एकानपञ्चा-
शद्वात्रिंशद्विप्रमाणेषु यथोक्तं कालमान भवतीति । (मज्झिमा ति-
ण्णिण गमा तहेवत्ति) । यथा मध्यमा श्रीन्द्रियगमाः । (सवेहो
उवउंजिऊण भाणियव्वोत्ति) स च पश्चिमगमत्रये भवादेशे
सौत्कर्षत प्रत्येकमष्टौ भवग्रहणानि कालादेशेन तु पश्चिमगम-
त्रयस्य प्रथमगमे तृतीयगमे चोत्कर्षतोऽष्टाशीतिर्वर्षसहस्राणि
पञ्चत्यधिकारार्थिद्विवशताधिकानि द्वितीये तु पणवत्युर-
दिनशतमन्तरमुहूर्त्तचतुष्टयान्यधिकामिति ।

अथ चतुरिन्द्रियेभ्यस्तमुत्पादयन्नाह ।

जइ चउरिंदिएहिंतो उववज्जंति एम चेव चउरिंदियाणावि
एव गमगा नाणियव्वा एवरं एएसु चेव उणेषु एणत्ता
नाणियव्वा मरीरोगाहणा जहएणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ-
जागं उक्कोसेण चत्तारि गाउयाइं तिइं जहएणेणं अंतोमुहुत्तं
उक्कोसेणं उम्मासा एवं अणुवंधो वि चत्तारि इंदिया संसं
तं चेव जाव एवगमए कालादेशेण, जहएणेणं वावीसं वास-
सहस्साइं उहिं मासेहिं अन्नहियाइं उक्कोसेणं अट्टामीति

वामसहस्साइं चउवीमाए मासेहिं अन्नहियाए एवइयं जाव
करेजा ए ।

(नवरं एएसु चेवउणेषुत्ति) वक्ष्यमाणेष्ववगाहनादिषु नाना-
त्वानि द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियप्रकरणयापेक्षया चतुरिन्द्रियप्रकरणे चि-
शेषमणितव्यानि जवन्ति तान्येव दर्शयति-सरीरेत्यादि । (संसं
तहेवत्ति) शेषमुपपातादि चारजातं तथैव यथा श्रीन्द्रियस्व
यस्तु संवेधे विशेषो न दर्शित स स्वयमूह इति ।

अथ पञ्चेन्द्रियनिर्गम्यस्तमुत्पादयन्नाह ।

जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सप्पि-
पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति असणिएपंचि-
दियतिरिक्खजोणिए ? गोयमा ! सणिएपंचिंदियअसप्पिपंचि-
दियतिरिक्खजोणिए उववज्जंति । जइ असप्पिपंचिंदियतिरि-
क्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं जलचरेहिंतो उववज्जंति जाव
किं पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति ?
गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तएहिंतो वि
उववज्जंति । असप्पिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं जंते ! ज
जविए पुढवीकाइएसु उववज्जित्तए सणं जंते ! केवइं ?
गोयमा । जहएणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वावीसं वाससहस्सं
तेणं जते ! जीवा एवं जहव वेइंदियस्स ओट्टिगमए लच्छी
तहेव एवरं मरीरोगाहणा जहएणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ-
जागं उक्कोसेणं जोअणसहस्सं । पंचिंदियट्टिं अणुबंधो
य जहएणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोनी संसं तं चेव ।
भवादेशेणं जहएणेणं दो जवग्गहणाइ उक्कोसेणं अट्ट जवग्ग-
हणाइं कालादेशेणं उवउंजिऊण नाणियव्वं एवरं मज्झि-
मएसु तिसु गमएसु जहव वेइंदियस्स । मज्झिमएसु तिसु ग-
मएसु पच्छिमएसु तिसु गमएसु जहा एतस्सेव पढमगमए
एवरं तिइं अणुवंधो जहएणेणं पुव्वकोनी उक्कोसेण वि
पुव्वकोनी संसं तहेव जाव एव गमए जहएणेणं पुव्वकोनी
वावीसाए वाससहस्साइं अन्नहिया उक्कोसेणं चत्तारि
पुव्वकोनीओ अट्टासीती एवं वाससहस्साइं अन्नहिया-
ओ एवइयं कालं संवेजा । ए ।

(जइत्यादि-उक्कोसेणं अट्टभवग्गहणाइति) अनेनेदमवग-
म्यते यथोत्कर्षत पञ्चेन्द्रियतिरिक्खो निरन्तरमएव भवा भवन्ति
एव समानभवान्तरिता अपि भवान्तरैः सहाएव भवन्तीति
(कालादेशेणं उवउंजिऊण भाणियव्वंति) तत्र प्रथमे गमे
कालत. सम्येध सूत्रे दर्शित एव द्वितीये तूहृष्टतश्चतत्र
पूर्वकोट्यश्चतुर्भिरन्तर्मुहूर्त्तरधिका- तृतीये तु ता एयाऽष्टाशी-
त्यावर्षसहस्रैरधिका उत्तरगमेपु त्वतिदेशदारेण सूत्रोक्त पंचा-
साववसेय इति । अथ सप्पिपञ्चेन्द्रियेभ्यस्तमुत्पादयन्नाह ।

जइ सप्पिपंचिंदियतिरिक्खजोणिए उववज्जंति किं संवे-
ज्जवासाउ य अमंखेज्जवामाउय ? गोयमा ! मग्गेज्जवासा-
उ य सप्पिपंचिंदिय एणं असंखेज्जवामाउय जाव उववज्जंति ।
जइ असंखेज्जवामाउय जाव उववज्जंति किं जलचरेहिंतो
मेमं जहा असप्पीणं जाव तेणं जंते ! जीवा एगममएणं
केवइया उववज्जंति एवं जहा गणएण्णजाए उववज्जमाणस्स

सक्षिपंचिदियस्स तद्देव इह वि जाव कात्वादेसेणं जहसेणं
दोअंतोमुहुत्ता उक्कोसेण चत्तार पुव्वकोमीआ अछासीति
वानसहस्सेहिं अन्नहियइं एवइयं जाव करेज्जा । एवं
संवेहो णवसु वि गमएसु जहा अससिणं तद्देव णिरवसेतं
द्वप्पी मे आदिद्वएसु तिसु गमएसु एस चेव मज्जिद्वएसु
वि तिसु गमएसु एम चेव एवरं इमाइं एव एणत्ताइं ।
जहसेणं ओगाहणा अंगुत्तस्स अमंखेज्जइजाग उक्कोसेण
वि अंगुत्तस्म अमंखेज्जइजागं तिप्पि द्वेस्साओ । मिच्छ-
दिट्ठी । दो अछाणा । कायजोगी तिप्पि समुघाया । ठिई
जहसेणं अतोमुहुत्त । उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं अप्पसत्था
अज्जवसाणा । अणुवंधो जहा ठिई संस ते चेव । पच्छि-
द्वएसु तिसु गमएसु जहेव पढमगमए एवर ठिई अणु-
दंधो जहाणेणं पुव्वकोमी उक्कोसेण वि पुव्वकोमी सेसं
ते चेव ॥ ए ॥

(जइ सखीत्यादि । एव संवेहो नवसु वि गमएसु इत्यादि)
एवमुक्ताभिलाषेण संवेधो नवस्वपि गमेषु यथा असंज्ञिनां
तथैव निरवशेष इह वाच्योऽसंज्ञिनां संज्ञिनां च पृथिवीका-
यिकेपूत्पित्सूनां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तायुक्तत्वादुत्कर्षतश्च पूर्व-
कोट्यायुक्तत्वादिति । (लक्ष्मी से इत्यादि ।) लब्धिपरिमाणसं-
हननादिप्राप्ति (से) तस्य पृथिवीकायिकेपूत्पित्सो संज्ञिन
आद्ये गमत्रये (एम चेवत्ति) या रत्नप्रभायामुत्पित्सोस्तस्यैव
मत्त्वमेऽपि गमत्रये एवैव लब्धि-विशेषस्त्वयं नवरमित्यादि
नव च नानात्वानि जघन्यस्थितिकत्वाद्भवन्ति तानि च अव-
गाहना १ लेख्या २ दृष्टय ३ ज्ञान ४ योग ५ समुद्घात ६ स्थित्य ७
ध्ववसानाऽऽनुबन्धाख्यानि ८ अथ मनुष्येभ्यस्तमुत्पादयन्नाह
(जइत्यादि) तत्र च (एवं जहेत्यादि) यथा हासज्जिपञ्चे-
न्द्रियतिरश्चो जघन्यस्थितिकस्य त्रयो गमास्तथैतस्यापि त्रय-
आधिका गमा भवन्ति अजघन्योत्कृष्टस्थितिकत्वात् समू-
च्छिन्नमनुष्याणां न शेषगमपदकसम्भव इति भ २४ श. १२३ ।
अथ सज्जिमनुष्यमधिकृत्याह ।

जदि मणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं सम्पुच्छिमणुस्से-
हिंतो गन्नवकंति यमणुस्सेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा !
दोहिंतो वि उववज्जंति । जदि गन्नवकंति यमणुस्सेहिंतो
किं कम्मभूमिगन्नवकंति यमणुस्सेहिंतो उववज्जंति अक-
म्मभूमिगन्नवकंति यमणुस्सेहिंतो उववज्जंति सेसं जहा नेर
इयाणं नवरं अप्पज्जत्तएहिंतो वि उववज्जंति । प्रज्ञा ०६ पट ।

जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं सक्षिमणुस्सेहिंता उव-
ज्जंति अमक्षिमणुस्सेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! सक्षिम-
णुस्सेहिंतो वि उववज्जंति अमक्षिमणुस्सेहिंतो वि उववज्ज-
नि । असक्षिमणुस्सेणं भंते ! जे जविण पुढावकाएसु
सेणं जंते ! केवइयकालस्स ? गोयमा ! जहसेणं अंतोमु-
हुत्त उक्कोसेणं वावीसं वाससहस्सट्ठिईएसु तेणं भंते !
जीवा एवं जहेव रयणप्पजा उववज्जमाणस्स तद्देव तिसु वि
गमएसु लक्ष्मी एवर ओगाहणा जहसेणं अंगुत्तस्स असंखे-
ज्जइजागं उक्कोसेणं पंचयणुहसयाइं ठिई जहसेणं अंतोमु-
हुत्त उक्कोसेणं एवं अणुवंधो वि । संवेहो णवसु गमएसु
जे व सक्षिपंचिदियमज्जिद्वएसु तिसु गमएसु लक्ष्मी तद्देव
सक्षिपंचिदियस्स मज्जिद्वएसु तिसु गमएसु द्वप्पी सेसं ते चेव
णिरवसेसं पच्छिद्वि तिणिएण गमका जहा एयस्स चेव ओ-
हिंता गमका एवर ओगाहणा जहाणेणं पंचयणुहसयाइं
उक्कोसेणं वि पंचयणुहसयाइं । ठिई अणुवंधो जहसेणं
पुव्वकोमी उक्कोसेणं वि पुव्वकोमी सेसं तद्देव ॥

उय जाव उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय णो अ-
संखेज्जवासाउय जाव उववज्जंति । जइ संखेज्जवासाउय
जाव उववज्जंति किं पज्जत्तसंखेज्जं अज्जत्तसंखेज्जं ?
गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जं अपज्जत्तसंखेज्जवासां जाव उव-
ज्जंति । सक्षिमणुस्सेणं भंते ! जे जविण पुढावकाएसु उव-
वज्जंति सेणं जंते ! केवइकालस्स ? गोयमा ! जहसेणं अं-
तोमुहुत्त उक्कोसेणं वावीसं वाससहस्सट्ठिईएसु तेणं भंते !
जीवा एवं जहेव रयणप्पजा उववज्जमाणस्स तद्देव तिसु वि
गमएसु लक्ष्मी एवर ओगाहणा जहसेणं अंगुत्तस्स असंखे-
ज्जइजागं उक्कोसेणं पंचयणुहसयाइं ठिई जहसेणं अंतोमु-
हुत्त उक्कोसेणं एवं अणुवंधो वि । संवेहो णवसु गमएसु
जे व सक्षिपंचिदियमज्जिद्वएसु तिसु गमएसु लक्ष्मी तद्देव
सक्षिपंचिदियस्स मज्जिद्वएसु तिसु गमएसु द्वप्पी सेसं ते चेव
णिरवसेसं पच्छिद्वि तिणिएण गमका जहा एयस्स चेव ओ-
हिंता गमका एवर ओगाहणा जहाणेणं पंचयणुहसयाइं
उक्कोसेणं वि पंचयणुहसयाइं । ठिई अणुवंधो जहसेणं
पुव्वकोमी उक्कोसेणं वि पुव्वकोमी सेसं तद्देव ॥

जइ सखीत्यादि ॥ जहेव रयणप्पहाए उववज्जमाणस्सात्ति ॥
सज्जिमनुष्यस्यैवेति प्रक्रमः ॥ नवरमित्यादि ॥ रत्नप्रभायामुत्पि-
त्सोहिं मनुष्यस्यावगाहना जघन्येनाद्भुतपृथक्त्वमुक्तमिद्वत्त्वद्भु-
त्वासंख्येयज्ञाग स्थितिश्च जघन्येन मासपृथक्त्व प्रागुक्तमिद्वत्त्व-
न्तर्मुहूर्तमिति संवेधस्तु नवस्वपि गमेषु यथैव पृथिवीकायिकेपू-
त्पद्यमानस्य सज्जिपञ्चेन्द्रियतिरश्च उक्तस्तथैवेह वाच्यं सज्जि-
नो मनुष्यस्य तिरश्चश्च पृथिवीकार्यकेषु समुत्पित्सोर्जघन्याया
स्थितेरन्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वादुत्कृष्टायास्तु पूर्वकोटीप्रमाणत्वादिति ।
मज्जिमिद्वएत्यादि ॥ जघन्यस्थितिकसम्बन्धिनि गमत्रये द्विधि-
स्तथैह वाच्या यथा तत्रैव गमत्रये सज्जिपञ्चेन्द्रियतिरश्च उक्ता
सा च तत्सुत्रादेवेहवसेया ॥ पच्छिद्वेत्यादि ॥ औघिकगमेषु हि
अद्भुत्वासंख्येयभागरूपाऽप्यवगाहना अन्तर्मुहूर्तरूपाऽपि स्थिति-
रुक्ता साचेह न वाच्या अत एवाह-नवरम । ओगाहणेत्यादि ॥

देवेभ्यस्तमुत्पादयन्नाह ।

जइ देहिंतो उववज्जंति किं जवणवासिदेवेहिंतो उवव-
ज्जंति वाणमंतरजोऽसियदेवेहिंतो वेमाणिय देवेहिंतो उ-
ववज्जंति ? गोयमा ! जवणवासिदेवेहिंता वि उववज्जंति जाव
वेमाणियदेवेहिंतो वि उववज्जंति । जइ जवणवासिदेवेहिं-
तो उववज्जंति किं असुरकुमारजवणवासिदेवेहिंतो उवव-
ज्जंति जाव यणियकुमार जवणवासिं ? गोयमा ! असुर-
कुमारजवणवामिदेवेहिंतो उववज्जंति जाव यणियकुमार-
वासिदेवेहिंतो उववज्जंति । असुरकुमारेणं जंते ! जे जविण
पुढावकाएसु उववज्जत्तए सेणं जंते ! केवइयकालस्स ?
गोयमा ! जहसेणं अंतोमुहुत्त उक्कोसेणं वावीसं वाससह-
स्साइं ठिई । तेणं भंते ! जीवा पुच्छा, गोयमा ! जहसेणं
एको वा दो वा तिप्पि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखे-
ज्जा वा उववज्जंति । तिसिणं जंते ! जीवाणं सरीरगा किं

संघयणा पणत्ता ? गोयमा ! उएहं संघयणाणं असं-
घयणी जाव परिणमड । तेसि णं जंतं ! जीवा ण के महा
लिया सरीरोगाहणा ? गोयमा ! उविहा पणत्ता, तजहा
जवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य । तत्थणं जा मा ज-
वधारणिज्जा सा जहएणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइजागं
उक्कोसेणं सत्तरयणीओ तत्थणं जा सा उत्तरवेउव्वि-
या सा जहएणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइजागं उक्को-
सेणं जोअणसयसहस्सं । तेसिणं भंते ! जीवाणं - सरी-
रगा किं सत्थिया पणत्ता, ? गोयमा ! उविहा पणत्ता
तंजहा-जवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य । तत्थणं जे ते
जवधारणिज्जा ते समचउरंससठाणसंथिया पणत्ता ।
तत्थणं जे से उत्तरवेउव्विया ते णाणासठाणसंथिया पणत्ता,
वेस्साओ चत्तारि दिट्ठी तिविहा वि-तिषि णाणा णि-
यम । तिण्णि अण्णाणा जयणाए । जंगे तिविहे वि । उ
अओगे उविहे वि । चत्तारि सण्णाओ । चत्तारि कमाया ।
पंच इंदिया । पंच समुग्घाया । वेदणा उविहा वि । इत्थी वेदगा
वि पुरिसवेदगा वि णो एणुसगवेदगा । ठिई जहएणेणं दसवास
सहस्साइ उक्कोसेणं साइरेगं सागरोवमं । अज्झवसाणा
असंखेज्जा पसत्था वि अप्पसत्था वि अणुवंधो जहा
ठिई भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहएणेणं
दसवाससहस्साइ अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं साइ-
रेगं सागरोवमं वावीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियं एव-
इयं । एवं एव वि गमा एयव्वा एवरं मज्झिण्णसु प-
च्छिण्णसु तिसु गमएसु असुरकुमाराणं ठिई विसेसो
जाणियव्वो । सेसा ओहिया चेव लद्धी कायसंवेहं च
जाणेज्जा सवत्थ दो भवग्गहणाइं जाव एव गमए काला-
देसेणं जहएणेणं साइरेगं सागरोवमं वावीसाए वाससह-
स्सेहिं अब्भहियं, उक्कोमेण वि साइरेगं सागरोवमं वा-
वीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियं एवइयं जाव करेज्जा ।
णागकुमाराणं भंते ! जे जविए पुढवीकाइए एस चेव व-
त्तव्वया जाव जवादेसोत्ति एवरं ठिई जहएणेण दसवा-
ससहस्साइ उक्कोसेणं देसूणाइं दो पलिओवमाइ एव
अणुवंधो वि कालादेसेणं दसवाससहस्साइ अंतोमुहुत्त-
मब्भहियाइं, उक्कोसेणं दो पलिओवमाइं देसूणाइं वा-
वीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियाइं एव एव वि गमगा
असुरकुमारगमगसरिसा एवरं ठिई कालादेसेणं च जा-
णेज्जा एवं जाव थणियकुमाराणं जदि वाणमतर किं
पिसायवाणमतर जाव गंधव्ववाणमंतर ? गोयमा ! पि-
साय वाणमंतर जाव गंधव्ववाणमंतर । वाणमंतरदेवेणं
भंते ! जे भविए पुढवीकाइए एएसिं पि असुरकुमारगम-
गसरिसा एव गमगा भाणियव्वा एवरं ठिई कालादे-
सेणं च जाणेज्जा । ठिई जहएणेणं दसवाससहस्साइ

उक्कोसेण पलिओवमं सेस तहेव । जइ जोइसियदेवेहिंतो
उववज्जति किं चंडविमाणजोइसियदेवेहिंतो उववज्जति ?
जाव ताराविमाणजोइसियदेवेहिंतो उववज्जति ? गोयमा !
चंडविमाणजोइसियदेवेहिंतो वि उववज्जति जाव तारा
जाव उववज्जति । जोइसियदेवेण भंते ! जे जविए पुढ-
वीकाइयलद्धी जहा असुरकुमाराण एवर एगा तेउलेस्सा
पणत्ता तिण्णि णाणा तिण्णिअण्णाणा णियमं । ठिई
जहएणेणं अट्टभागपलिओवम उक्कोसेण पलिओवमं
वाससयसहस्समब्भहियं एवं अणुवंधो वि कालादेसेणं
जहएणेणं अट्टभागपलिओवमं अंतोमुहुत्तमब्भहियं उ-
क्कोसेणं पलिओवमं वाससयसहस्सेण वावीसाए वास-
सहस्सेहिं अब्भहियं एवइयं । एव सेसा वि अट्ट गमगा
भाणियव्वा एवर ठिई कालादेसेणं च जाणेज्जा । जइ
वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जति किं कप्पोववणगवेमाणिय
कप्पातीतगवेमाणिएहिंतो उववज्जति ? गोयमा ! कप्पो-
ववणगवेमाणिय जाव उववज्जति एव कप्पातीतगवेमा-
णिय जाव उववज्जति । जइ कप्पोववणगवेमाणिय जाव उवव-
ज्जति किं सोहम्मकप्पोववणगवेमाणिय जाव अच्चुत्त-
कप्पोववणगवेमाणिया जाव उववज्जति ? गोयमा ! सो-
हम्मकप्पोववणगवेमाणिया ईसाणकप्पोववणगवेमाणि-
या जाव उववज्जति, णो सणकुमार जाव णो अच्चुत्तक-
प्पोववणगवेमाणिया जाव उववज्जति । सोहम्मगदेवेणं
जंते ! जे जविए पुढवीकाइएसु उववज्जइ सेणं जंते ! के-
वइया एवं जहा जोइसियस्स गमगो एव ठिई अणुवंधो
य जहएणेणं पलिओवम उक्कोमेणं दो सागरोवमाइं,
कालादेसेणं जहएणेणं पलिओवम अंतोमुहुत्तमब्भहियं
उक्कोसेणं दो सागरोवमाइ वावीसवाससहस्सेहिं अब्भ-
हियाइं एवइयं काल एव सेसावि अट्ट गमगा जाणियव्वा
एवरं ठिई काला देसं च जाणेज्जा । ईसाण देवेणं जंते !
जे जविए एवं ईसाणदेवेण वि एव गमगा जाणियव्वा
एवर ठिई अणुवंधो जहएणेणं साइरेगपलिओवमं उ-
क्कोसेणं साइरेगाइं दो सागरोवमाइ तं चेव सेव जंते !
जंते ! त्ति जाव विहरइ ॥

“जइत्यादि छरहसंघयणाणं असंघयणित्ति” इह यावत्करणा-
दिदं दृश्यं “एव ही णेवच्छिरा नेवएहारू नेवसघयणमत्थि जे पो-
ग्गला इट्ठा कंता पिया मखुत्ता मखोमा ते तेनि सगरसघाय-
त्तायत्ति । तत्थ ण जा सा भवधारणिज्जा सा जहमेणं अंगु-
लस्स असंखेज्जइ भागनि । उत्पादकाले उनाभोगत कम्मपा-
रतन्ध्यादुल्लासत्थेयभागमात्तावगाहना भवति उत्तरवैक्रिया
तु जघन्यादुल्लस्य सत्थेयभागमाना भवत्याभोगजनित्वा-
तस्यास्तथावेध्या न सूदमता भवति यादृशी भवधारणोयाया
इति ॥ तत्थण जे ते उत्तरविउव्विया ते “णाणासत्थियत्ति”
उच्चुत्तवशेन सस्थाननिष्पादनादिनि । (निग्गि अण्णाणा भय-
णापत्ति) ये असुरकुमार असंखिभ्य आगत्योत्पद्यन्ते तेया-

मपर्याप्तिकावस्थायां विभङ्गस्याजावाच्छेषाणां तु तद्भावादज्ञानेषु भजनोक्ता । जहृष्येणं दशवाससहस्राद् अतोमुहुत्तमम्भ-
दियात्ति) तत्र दशवर्षसहस्राण्यसुरेषु अन्तर्मुहूर्ते पृथिवी-
कायिकेष्विति, इत्येव उक्त्वासां सागरोपममित्याद्यपि
भावनीयम् । एतावानेव चोत्कर्षतोप्यत्र सवेधकाः पृथिवीत
उहृत्तस्पासुरकुमारेपृष्पादाभावादिति (मज्झिमसु पच्चिहणसु
इत्यादि) अयं चेद् स्थितिविशेषो मध्यमगमेषु जघन्यासुरकुमाराणां
दशवर्षसयस्त्राणि स्थितिरन्त्यगमेषु न साधिकं सागरोपममिति,
ज्योतिष्कदण्डके तिष्ठि नाणा तिष्ठि अस्याणा नियमंति । इहा-
सञ्ज्ञीनो नोत्पद्यन्ते सञ्ज्ञिनस्तत्पत्तिसमयएव सम्यग्दृष्टीणि
ज्ञानानि मत्यादीनि इतरस्य त्वज्ञानानि मत्याज्ञानादीनि भवन्ति ।
(अद्भागपत्रिओवमति) अद्भागोऽद्भाग' स एवावयवे स-
मुदायोपचारादद्भागपलप्रोपमं इदं च तारकदेवदेवीराश्रित्योक्त
म् । उक्त्वासां "पत्रिओवमं-वाससयसहस्समञ्जदियति " इदं
च चन्द्रविमानदेवानाश्रित्योक्तमिति । भ० २४ श० १२ उ० ।

अपकायिकानाम्—

आउकाइएणं जंते ! कओहिंतो उववज्जंति एवं जहेव
पुढवीकाइयउदेसए जाव पुढवीकाइएणं जंते ! जे नविए
आउकाइएमु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवड० ? गोयमा !
जहृष्येणं अंतोमुहुत्तं उक्त्वासां सत्तवासमहस्सट्ठिंएमु उ-
ववज्जेज्जा एवं पुढवीकाइयउदेमगसरिसो जाणियव्वो
एवरं ठिई संवेहं च जाणेज्जा सेसं तं चेव । सव जंते !
जंते ! त्ति । ज० २४ श० १३ उ० ॥

तेजस्कायिकानां वायुकायिकानां च यथा—

तेउकाइयाणं जंते ! कओहिंतो उववज्जंति एवरं पुढवी-
काइयउदेसगसरिसो उदेसो जाणियव्वो एवरं ठिई संवेहं
च जाणियज्जा देवेषु न उववज्जति । सम तं चेव सेवं जंते
जंतंति जाव विहरइ वाउकाइयाणं जंते ! कओहिंतो उव
वज्जंति एवं जहृष्ये तेउ काइय उदेसो तहव एवरं ठिई
संवेहं च जाणेज्जा सेवं जंते भंते ! त्ति । चउवीसइमसय-
स्म पणसरसो उदेसो सम्मत्तो ॥

(देवेषु न उववज्जति) देवेभ्य उहृतास्तेजस्कायिकेषु नो-
त्पद्यन्त इत्यर्थः । एव पञ्चदशोऽपि । भ० २४ श० १४ उ० ।

वनस्पतीनाम् ।

वणस्सउकाइयाणं जंते ! कओहिंतो उववज्जंति एवं पुढवी
काइयउदेसो सरिसो एवरं जाहे वणस्सउकाइया वणस्सउ-
काइएमु उववज्जंति ताहे पढमविइयचउत्थपंचमेसु गमेसु
परिपाए अणुमपयं अविरदियं अणुता उववज्जंति जवा-
देमेणं जहृष्येणं दो भवग्गहणणं उक्त्वासां अणंताइं जव-
ग्गहणणं काइयादेमेणं जहृष्येणं दोअंतोमुहुत्ता उक्त्वासां
अणंतं काइं एवइयं जाव करेज्जा । सिमा पंच गमा अट्टजवग्गह
णिया तहव एवरं ठिई संवेहं च जाणेज्जा सेवं जंते ! भंते ! त्ति ॥

"जाहे वणस्सउकाइया इत्यादि" अनेन वनस्पतेरेवानन्ताना-
मुच्चितरन्ति नान्यत्र इत्यादिनां शेषाणां हि समस्तानामप्यसं-
स्थानत्वात् । तथा अनन्तानामुत्पादो वनस्पतिरप्येव कात्यान्तर-
स्थानत्वात् । अज्ञानत्वात् । इत्यत्रावेदितमिह च प्रथमद्वितीयचतु-
र्थपञ्चमगमेषु स्थितिजावादनन्ता उच्यन्त इत्यभिधीयते ।

शेषेषु तु पञ्चसु गमेषु स्थितिजावादेको वा दौ वेत्याद्यभिधी-
यत इति । तथातिथेव प्रथमद्वितीयचतुर्थपञ्चमेषु स्थि-
तित्वादेवोत्कर्षतो जवादेशेनानन्तानि भवग्रहणानि वाच्यानि
कावादर्शने चानन्त काव शेषेषु तु पञ्चसु तृतीयपष्टसप्तमा-
दिषु गमेष्वष्टौ जवग्रहणान्युत्कर्षस्थितिजावात् । (ठिई संवेहं
च जाणेज्जति) तत्र स्थितिजघन्या उक्त्वासां च सर्वेष्वपि गमेषु
प्रतीतैव संवेधस्तु तृतीयसप्तमयोर्जघन्येन दशवर्षसहस्राण्य-
न्तर्मुहूर्ताधिकान्युत्कर्षतस्त्वष्टासु भवग्रहणेषु दशसहस्राः प्र-
त्येकं भावादशीतिवर्षसहस्राणि पष्टाष्टमयोस्तु जघन्येन दश-
वर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्ताधिकान्युत्कर्षतस्तु चत्वारिंशद्वर्षसह-
स्राण्यन्तर्मुहूर्तैश्चतुष्टयाभ्यधिकानि । नवमे तु जघन्यतो विंश-
तिवर्षसहस्राण्युत्कर्षतस्त्वष्टीतिरिति । भ० २४ श० १६ उ० ॥

द्वीन्द्रियाणाम्—

वेइंदियाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति जाव पुढवीका-
इएणं भंते ! जे भविए वेइंदिएसु उववज्जित्तए सेए
भंते ! केवड सव्वेव पुढवीकाइयस्स लद्धी जाव काला-
देसेणं जहृष्येणं दो अंतोमुहुत्ता उक्त्वासां संखेज्जं कालं
एवइयं जाव करेज्जा एवं तेसु चेव चउसु गमएसु संवेहो
सेसेसु पंचसु गमएसु तहव अट्टजवा एव जाव चउरिंदि-
एण समं चउसु संखेज्जजवा पंचसु अट्टजवा पंचिंदियति
रिक्खिजोणिए मणुस्सेसु समं तहव अट्टजवा ठिई संवेहं च
जाणेज्जा सेवं जंते ! जंते ! त्ति ।

(सव्वेव पुढवीकाइयस्स लद्धंति) या पृथिवीकायिकस्य
पृथिवीकायिकेषुत्पित्सोद्विधि प्रागुक्ता द्विन्द्रियेष्वपि सेवेत्यर्थः ।
(तेसु चेवचउसुगमपसुत्ति) तेष्वेव चतुर्षु गमेषु प्रथमद्वितीय-
चतुर्थपञ्चमद्वन्द्वेषु (सेसेसु पञ्चसुत्ति) शेषेषु पञ्चसु गमेषु
तृतीयपष्टसप्तमष्टमनवमद्वन्द्वेषु (एवति) यथा पृथिवीकायि-
केन सह धीन्द्रियस्य संवेध उक्त एवं अस्तेजोवायुवनस्पति-
द्वित्रिचतुरिन्द्रियै सह सवेधो वाच्यस्तदेवाह चतुर्षुपूर्वोक्तेषु
गमेषुत्कर्षतो जवादेशेन संख्येया भवाः पञ्चसुतृतीयादिष्वष्टौ
जवा कावादेशेन च या यस्य स्थितिस्तत्संयोजनेन सवेधो
वाच्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्भिर्मनुष्यैश्च सह द्वीन्द्रियस्यतथैव सर्व-
गमेष्वष्टावष्टौ च जवा वाच्या इति ॥ भ० २४ श० १७ उ० ।

त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणां च यथा—

तेइंदियाणं जंते ! कओहिंतो उववज्जंति एवं तेइंदियाणं
जहृष्ये वेइंदियाण उदेसो एवरं ठिई संवेहं च जाणेज्जा तेउ-
काइएसु उववज्जइ समं तइओ गमो उक्त्वासां अट्टत्तराइं
वेइंदियमयाइं वेइंदिएहिं समं तइयगमे उक्त्वासां अट्टया-
लीसं संवच्चराइं उट्टउट्टाइंदियमत्तमञ्जहियाइं तेइंदि-
एहिं समं तइयगमे उक्त्वासां वाणुत्तराइं तिस्सि गइदियम-
याइं एव सव्वत्थ जाणेज्जा जाव मस्सिमणुस्सति । संव
जंते ! भंतंति । चउरिंदियाणं भंते ! कओहिंतो उवव-
ज्जंति जहा तेइंदियाणं उदेसओ तहा चउरिंदियाणवि
एवरं ठिति संवेहं च जाणेज्जा सेवं भंते ! भंतेत्ति ।

(छिति संवेहं च जाणेज्जति) स्थितिलीन्द्रियेषुत्पित्सुनां
पृथिव्यादीनामायुः सवेधं च त्रीन्द्रियोत्पित्सुपृथिव्यादीनां धी-
न्द्रियाणां च स्थिते संयोगं जानीयान् तद्वै च चिद्वैद्ययति

(तेजकाइपसु इत्यादि) तेजस्कायिकैः सार्द्धं त्रीन्द्रियाणां स्थितिसम्बन्धस्तृतीयगमे प्रतीते उत्कर्षेण अष्टोत्तरे द्वे रात्रिदिवशते । कथम् ? औधिकस्य तेजस्कायिकस्य चतुर्षु भवेत्कर्षेण इयद्वोरात्रमानत्याद्भवस्य द्वादशाहोरात्राणि चतुष्टयस्थितेश्च त्रीन्द्रियस्योत्कर्षत चतुर्षु भवेत् एकोनपञ्चाशन्मानत्वेन भवस्य शतं पञ्चवत्यधिकं जवति, राशिद्वयमीक्षने चाष्टोत्तरे द्वे रात्रिदिवशते स्यातामिति (वेङ्गिण्हीत्यादि अरु-यालीस संयञ्जराइति) त्रीन्द्रियस्योत्कर्षतो द्वादशवर्षप्रमाणेषु चतुर्षु भवेत्पञ्चचत्वारिंशत्संवत्सरा. चतुर्ष्वेव त्रीन्द्रियजवग्रहणेषुत्कर्षेणैकोनपञ्चाशद्दहोरात्रमानेषु पञ्चवत्यधिक दिनशतं भवतीति ॥ तेङ्गिण्हीत्यादि ॥ (वाणश्याइ तिष्ठि राइदियमयाइ ति) अष्टासु त्रीन्द्रियभवेत्कर्षेणैकोनपञ्चाशद्दहोरात्रमानेषु त्रीणि शतानि द्विनवत्यधिकानि भवन्तीति । (एवं सन्वत्थ जाणेज्जति) अनेन चतुरिन्द्रियसङ्घितिर्यगमनुष्यैः सह त्रीन्द्रियाणां सम्बन्धः कार्य इति सूचितम् । अनेन च तृतीयगमसम्बन्धदर्शनेन पृष्ठादिगमसंबन्धे अपि सूचिता इष्टव्या. । तेषामप्यष्टविकत्वात् । प्रथमादिगमचतुष्कसंबन्धस्तु भवादेशेनोत्कर्षेण. सख्यातभवग्रहरूप काशदेशेन तु सख्यातकाररूप इति (चतुरिन्द्रियसूत्रस्य व्याख्या नास्ति) भ०१३४०१८३० ॥

पञ्चेन्द्रियतिरश्चाम् ।

पंचिदियतिरिक्खजोणिएणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं णेरइय० तिरिक्खमणुस्सदेवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! णेरइएहिंतो वि उववज्जंति तिरिक्खमणुस्सदेवेहिंतो वि उववज्जंति । जइ णेरइएहिंतो उववज्जंति किं रयणप्पभापुढविणेरइएहिंतो उववज्जंति जाव अहेसत्तमाए पुढवीए णेरइएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! रयणप्पभा पुढविणेरइएहिंतो उववज्जंति जाव अहेसत्तमाए पुढविणेरइएहिंतो वि उववज्जंति रयणप्पभापुढविणेरइएणं जंते ! जे जविए तिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवतिकालाट्टितीएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहएणोणं अंतोमुहुत्तट्टितीएसु उकोसेणं पुव्वकोट्टिआउएसु उववज्जेज्जा । तेषां भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति एवं जहा असुरकुमाराणं वत्तव्या एवरं संघयणं पोगगला अणिट्ठा अकंता जाव परिणमंति । ओगाहणा दुविहा परएणत्ता तंजहा जवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य । तत्थणं जा सा जवधारणिज्जा सा जहएणोणं अंगुलस्स असंखेज्जइजागं उकोसेणं सत्तणुइं तिप्पि रयणओ इच्चगुलाइं । तत्थणं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहएणोणं अंगुलस्स संखेज्जइजागं उकोसेणं परएणरसधणुइं अट्टाइज्जाओ रयणीओ । तेसिणं जंते ! जीवा सरीरगा किं सत्रिया पप्पत्ता ? गोयमा ! दुविहा पप्पत्ता तंजहा जवधारणिज्जा य उत्तरवेउव्विया य । तत्थ एणं जे ते भवधारणिज्जा ते हुंडसंठिया । तत्थणं जे ते उत्तरवेउव्विया ते वि हुंडसंठिया पप्पत्ता ।

एगा काजलेस्सा पप्पत्ता । चत्तारि समुग्घाया । एणो इत्थी-वेदगा एणो पुरिसवेदगा एणुंसगवेदगा । त्रिइं जहएणं दसवाससहस्साइं उकोसेणं सागरोवमं । एवं अणुवंधोवि सेसं तहेव । भवादेशेणं जहएणं दो भवग्गहणाइं उकोसेणं अउ भवग्गहणाइं । कालादेशेणं जहएणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वहियाइं उकोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोटीहिं अव्वहियाइं एवइयं सो चेव जहएणकालट्टितीएसु उववसो जहएणं अंतोमुहुत्तट्टितीएसु उववज्जेज्जा उकोसेणवि अंतोमुहुत्तट्टिती अवसेसं तहेव एवरं कालादेशेणं जहएणं तहेव उकोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अव्वहियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा । एवं सेसावि सत्त गमगा भाणियव्वा जहेव णेरइयउहेसए सप्पिपंचिदियएण समं णेरइयाणं मज्झिमएसु तिप्पि गमएणं पच्चिद्वएणु तिप्पि गमएसु त्रित्तिणाएणं भवति सेसं तंचैव सन्वत्थ त्रिती संवेहं च जाणेज्जा । सक्करप्पभापुढवीणेरइएणं भंते ! जे भविए एवं जहा रयणप्पभाए एव गमका तहेव सक्करप्पभाएवि एवरं सरीरोगाहणा जहा ओगाहणा संठाणे तिप्पि एणाणा तिप्पि अण्णाणा णियमं त्रिती अणुवंधो य पुव्वभाणिया एवं एव गमगा उवउंजिज्जा भाणियव्वा एवं जाव इट्ट पुढवी एवरं ओगाहणा लेस्सा त्रिती अणुवंधो संवेहो जाणियव्वा । अहेसत्तमा पुढवीणेरइएणं भंते ! जे भविए एवं चेव णव गमगा णवरं ओगाहणा लेस्सा त्रिती अणुवंधो भाणियव्वा । संवेहो जवादेशेणं जहएणं दो भवग्गहणाइं उकोसेणं अ जवग्गहणाइं । कालादेशेणं जहएणं वावीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमव्वहियाइं उकोसेणं अवाट्टिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोटीहिं अव्वहियाइं एवइयं । आदिहएणु असु गमएसु जहएणं दो जवग्गहणाइं उकोसेणं अ जवग्गहणाइं । पच्चिद्वएणु तिप्पु गमएसु जहएणं दो जवग्गहणाइं उकोसेणं चत्तारि जवग्गहणाइं इट्ठी णवसु वि गमएसु जहा पढमगमएसु एवरं त्रिइंविसेमां कालादेशेणं ? विइयगमए जहएणं वावीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमव्वहियाइं उकोसेणं अवाट्टिं सागरोवमाइं तिहिं अंतोमुहुत्तेहिं अव्वहियाइं एवइयं काजं १ तडयगमए जहएणं वावीसं सागरोवमाइं पुव्वकोटीए अव्वहियाइं उकोसेणं अवाट्टिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोटीहिं अव्वहियाइं । ३। चउत्थगमए जहएणं वावीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमव्वहियाइं उकोसेणं अवाट्टिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोटीहिं अव्वहियाइं । ४। पचमगमए जहएणं वावीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमव्वहियाइं उकोसेणं अवाट्टिं सागरोवमाइं तिहिं अंतोमुहुत्तेहिं अव्वहियाइं । ५। षट्ठगमए जहएणं वावीसं सागरोवमाइं पुव्वकोटीहिं अव्वहियाइं

उक्तोमेणं ऋवट्टि सागरोवमांडं तिडि पुव्वकोनीहिं अब्ज-
हियांडं । ६ । मत्तमगमए जह्मेणं तेत्तीस सागरोवमांडं
अंतोमुहुत्तमब्जहियांडं उक्तोसेणं ऋवट्टि सागरोवमांडं दोहिं
अंतोमुहुत्तेहिं अब्जहियांडं । ७ । अट्टमगमए जह्मेणं तेत्तीसं
सागरोवमांडं अंतोमुहुत्तमब्जहियांडं उक्तोसेणं ऋवट्टि साग-
रोवमांडं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्जहियांडं । ८ । णवमगमए
जह्मेणं तेत्तीसं सागरोवमांडं पुव्वकोनीए अब्जहियांडं
उक्तोमेणं ऋवट्टि सागरोवमांडं एवइयं जाव करेज्जा । ९ ।

(उक्तोमेणं पुव्वकोनी आउपत्ति) नारकाणामसङ्ख्यानवर्षा-
युक्तेष्वनुत्पादादिति (असुरकुमाराणवत्तव्यवत्ति) पृथिवीका-
यिकेष्वनुत्पादानामसुरकुमाराणां या वक्तव्यता परिमाणादिका
प्रागुक्ता सद्य नारकाणां पञ्चेन्द्रियनिर्यच्छूतपद्यमानानां वाच्या
विशेषस्त्वयं नवरमित्यादि (जह्मेणं अगुत्तस्स असखेज्जइभाग
ति) उत्पत्तिममयापेक्कमिदम् । उक्तोसेण सत्तधणुए इत्यादि
इदं च प्रयोदशप्रस्तदापेक्क प्रथमप्रस्तदादिपु पुनरेवम् । ' रयणा
ण पढमपयरे, इत्यतिय देहउत्तसय जणियं । उप्पणगुदसहा,
पयरे पयरेय बुद्धी उ ॥ १ ॥ उक्तोसेण पसरमेत्यादि ॥ इयं च
अवधारणीयावगाहनाया द्विगुणेति (समुग्घाया चत्तारिन्ति)
वैकियान्ता । [सेसं तदेवत्ति] जेप इत्थयादिकं तथैव यथा अ-
सुरकुमाराणां सो चैवेत्यादि द्वितीयो गम (अवसेस तहे-
वत्ति) यथौधिकगमे (एव सेसावि सत्त गमगा भाणियव्वत्ति)
एवमित्यनन्तरोक्तगमइयक्रमेण जेपा अपि सस गमा जणितव्या
नन्ववैव करणाद्यादधी स्थितिर्जयन्योत्कृष्टभेदादाद्ययोर्गमयोर्ना-
रकाणामुक्ता तादृश्येव मध्यमेऽन्तिमे च गमत्रये प्राप्नोतीति ।
अधोच्यते (जहेव नेरइयउहेसए इत्यादि) यथैव नेरयिकोदेशके-
ऽधिकृतशतस्य प्रथमे संज्ञापञ्चेन्द्रियनिर्यग्भि सह नारकाणां
मध्यमेषु त्रिपु गमेषु पश्चिमेषु च त्रिपु गमेषु स्थितिनानात्व भ-
वति नथैवेहापीति वाक्यजोय (मरीरोगाहणा जहा अगोहणा
सगणेत्ति) मरीरावगाहना यथा प्रज्ञापनाया एकविंशतितमे
पदे मा च सामान्यत एव ' सत्तधणु तिणेरयणी, उच्चैवय अ-
गुत्ताइ उच्चत्त । पढमाए पुढवीण, विउणा विउण च सेसाहु-
त्ति ' १ (तिष्णि नाणा तिणिए अणणाणा नियमति) द्वितीया-
दिपु मज्झिन्य एवेत्तपद्यन्ते ते च त्रिज्ञानास्वज्ञाना वा नियमा-
द्भवन्तीति ॥ उक्तोसेण ऋवट्टिसागरोवमांड इत्यादि ॥ ३ ॥
इदं भवानां कालस्य च बहुत्व विवक्षितं तच्च जघन्यास्थितिक-
न्त्रे नारकस्य ज्ञन्यते इति द्वाविंशतिसागरोपमायुर्नारको ज्ञत्वा
पञ्चेन्द्रियनिर्यच्छु पूर्वकोट्यायुर्जात एवं वारत्रये पट्पट्टिसाग-
रोपमाणि पूर्वकोटिद्वयं च स्याद्यदि चोत्कृष्टस्थितिस्त्रयस्त्रिंशत्सा-
गरोपमायुर्नारको ज्ञत्वा पूर्वकोट्यायुः पञ्चेन्द्रियनिर्यच्छूतपद्यते
तदा यागद्वयमेवैवमुत्पत्तिः स्यात्तत्र पट्पट्टि सागरोपमाणि
एवंकोटिद्वयं च स्यात् तृतीया तु तिर्यग्भवपूर्वकोटी न ज्ञन्यत
इति नोत्कृष्टना जवाना कालस्य च स्यादिति उत्पादितो नार-
केन्य पञ्चेन्द्रियनिर्यग्योनिक ।

अथ निर्यग्योनिकेन्यस्समुत्पादयन्नाह ।

जदि निरिक्खजोणिएहिंनो उववज्जंति किं एगिंदियतिरि-
क्खजोणिएहिंनो उववज्जंति एवं उववातो जहा पुढवीका-
इयउहेसए जाव पुढवीकाइएणं जने ! जे भविप् पंचिंदिय-
तिरिक्खजोणिएणं उववज्जित्तए मेणं जने ! केवइकाइ०
? गोयमा ! जह्मेणं अंतोमुहुत्तइएणु उक्तोसेणं पुव्वको-

नीआउएणु उववज्जंति तेणं जंते ! जीवा एवं परिमाणा-
दीया अणुवंधपज्जवसाणा जेव्व अप्पणो सट्टाणे वत्तव्वया
संख्व पंचिंदियतिरिक्खजोणिएणु वि उववज्जमाणस्स वि
जाणियव्वा णवरं एवसु वि एमएणु परिमाणो जह्मेणं
एक्को वा दो वा तिष्णि वा उक्तोसेणं संखेज्जा वा असखे-
ज्जा वा उववज्जंति जवादेसेण वि णवसु गमएणु जह्मे-
णं दो जवग्गहणांडं उक्तोसेणं अट्ट जवग्गहणांडं सेसं तं
चेव कालादेसेणं उजयतो विडं पकरेज्जा । जदि आउका-
इएण वि एवं जाव चउरिदिया उववातेयव्वो एवरं सव्व-
त्य अप्पणो लच्छी जाणियव्वा एवसु वि गमएणु जवा-
देसेणं जह्मेणं दो भवग्गहणांडं उक्तोसेणं अट्ट जवग्गह-
णांड कालादेसेणं उजओविंति करेज्जा सव्वेसिं सव्वगम-
एणु जहेव पुढवीकाइएणु उववज्जमाणेणं लच्छी तहेव
सव्वत्य विडं सवेहं च जाणेज्जा । जइ पंचिंदियतिरिक्खजो-
णिएहिंनो उववज्जंति किं साणिएपंचिंदियतिरिक्खजोणिए-
हिंनो उववज्जंति असखिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंनो
उववज्जंति ? गोयमा ! सखिपंचिंदियजेदे जहेव पुढवीका-
इएणु उववज्जमाणस्स जाव असखिपंचिंदियतिरिक्खजो-
णिएण जंते ! जे जविप् पंचिंदियतिरिक्खजोणिएणु उव-
वज्जित्तए सेणं भंते ! केवइयकालं ? गोयमा ! जह्मेणं
अंतोमुहुत्त उक्तोसेणं पड्विओवमस्स असंखेज्जइजागडिइए
सु उववज्जंति । तेणं जंते ! अयमेसं जहेव पुढवीकाइएणु-
उववज्जमाणस्स असखिएणस्स तहेव णिरवसेसं जाव जवा-
देसोत्ति । कालादेसेणं जह्मेणं दो अंतोमुहुत्ता उक्तोसेणं
पड्विओवमस्स असंखेज्जइजागं पुव्वकोनी पुहुत्तमब्जहिय
एवइय । विडयगमए एस चेव लच्छी एवरं कालादेसेणं
जह्मेणं दो अंतोमुहुत्ता उक्तोमेणं चत्तारि पुव्वकोनीओ
चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्जहियाओ एवइयं । सो चेव उ-
क्तोसकालादेसेणु उववज्जइ जह्मेणं दो पड्विओवमस्स अ-
संखेज्जइजागडिइएणु उक्तोसेण वि पड्विओवमस्स असंखे-
ज्जइजागट्टिति उववज्जंति । तेणं जंते ! जीवा एवं जहा रयाण-
प्पभाए उववज्जमाणस्स असखिस्स तहेव णिरवसेसं जाव
कालादेसोत्ति एवरं परिमाणं जह्मेणं एक्को वा दो वा तिष्णि
वा उक्तोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति सेसंतं चेव अप्पणा जह्मे
कालादेसेणं जाओ जह्मेणं अंतोमुहुत्तइएणु उक्तोसेणं
पुव्वकोनी आउएणु उववज्जंति तेणं जंते ! अवसेसं जहा
एयस्स पुढवीकाइएणु उववज्जमाणस्स मज्झिमेसु तिसु गम-
एणु जाव अणुवंधोत्ति । जवादेसेणं जह्मेणं दो जवग्ग-
हणांडं उक्तोसेण अट्ट जवग्गहणांडं कालादेसेणं जह्मेणं
दो अंतोमुहुत्ता उक्तोमेणं चत्तारि पुव्वकोनीओ चउहिं
अंतोमुहुत्तेहिं अब्जहियाओ । सो चेव जह्मेकालादेसेणु
उववज्जो एस चेव वत्तव्वया एवरं कालादेसेणं जह्मेणं दो

अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं अट्ट अंतोमुहुत्ता एवइयं सो चैव उक्कोसकात्तट्टिईएसु उववषो जहष्ण पुव्वकोमिआउएसु उक्कोसेण वि पुव्वकोमिआउएसु उववज्जइ एस चैव वत्तव्वया एवरं कात्तादेसेणं जाणेज्जा । सो चैव अप्पणा उक्कोसकात्तट्टिईओ जाओ सो चैव पढमगमवत्तव्वया णवरं ठिई से जहष्णं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोमी सेस तं चैव । कात्तादेसेणं जहष्णं पुव्वकोमी अंतोमुहुत्तमब्बहिया उक्कोसेणं पत्तिओवमस्स असंखेज्जइ जागं पुव्वकोमिपुहुत्तमब्बहियं एवइयं । सो चैव जहष्णकालात्तिईएसु उववणो एस चैव वत्तव्वया जहा सत्तमगमए एवरं कात्तादेसेणं जहष्णं पुव्वकोमी अंतोमुहुत्तमब्बहिया उक्कोसेणं चत्तारिपुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्बहियाओ एवइयं । सो चैव उक्कोसकात्तट्टिईएसु उववषो जहष्णं पत्तिओवमस्स असंखेज्जइ जागं उक्कोसेण वि पत्तिओवमस्स असंखेज्जइ जागं एवं जहा रयणप्पजाए जहष्णं उववज्जमाणस्स असण्णस्स एवमं गमं तद्देव णिरवसेसं जाव कालादेसोत्ति एवरं परिमाणं जहा एतस्सेव त तयगमे सेसं तं चैव । जदि सप्पिपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं संखेज्जवासा असंखेज्जवासाउय ? गोयमा ! संखेज्जवासा एओ असंखेज्जवासा । जदि संखेज्जवासाउय जाव किं पज्जत्तसंखेज्जं ० अपज्जत्तसंखेज्जं ० दोसु वि । संखेज्जवासाउय सप्पिपंचिदियतिरिक्खजोणिए जे जत्रिए पंचिदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवइ ? गोयमा ! जहष्णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिपत्तिओवमत्तिईएसु उववज्जंजा । तेणं जंते ! अवरसेसं जहा एयस्स चैव सप्पिस्स रयणप्पजाए उववज्जमाणस्स पढमगमए एवरं ओगाहणा जहष्णं अंगुलस्स असंखेज्जइजागं उक्कोसेणं जोअणसहस्सं सेसं तं चैव जाव जवादेसो, कात्तादेसेणं जहष्णं दो अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं तिपत्तिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्बहियाइं एवइयं कालं । सो चैव जहष्णकालात्तिईएसु उववणो एस चैव वत्तव्वया एवरं कात्तादेसेणं जहष्णं दो अंतोमुहुत्ता उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्बहियाओ । सो चैव उक्कोमकात्तट्टिईएसु उववषो जहष्णं तिपत्तिओवमत्तिईएसु उक्कोमेण वि तिपत्तिओवमत्तिईएसु उववज्जंति । एस चैव वत्तव्वया एवरं परिमाणं जहष्णं एक्को वा दो वा तिपत्ति वा उक्कोसेण संखेज्जा वा उववज्जति । ओगाहणा जहष्णं अंगुलस्स असंखेज्जइजागं उक्कोसेणं जोअणमहस्सं सेमं तं चैव जाव अणुवोत्ति । जवादेसेणं दो जवगहणाइं कालादेसेणं जहष्णं तिपत्ति पत्तिओवमाइं अंतोमुहुत्तमब्बहियाइं उक्कोसेणं तिपत्ति पत्तिओवमाइं पुव्वकोडीए अब्बहियाइं । सो चैव अप्पणा जहष्णकालात्तिईएसु जाओ

जहष्णं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी आउएसु उववज्जंति लद्धी से जहा एतस्स चैव सप्पिपंचिदियस्स पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स मज्झिमेसु तिसु गमएसु सव्वेव इहवि मज्झिमेसु तिसु गमएसु कायव्वा संवेहो जहेव एत्य चैव असप्पिमज्झिमेसु तिसु गमएसु सो चैव अप्पणा उक्कोसकालात्तिईएसु जाओ जहा पढमगमएसु एवरं तिती अणुवो जहष्णं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी कालादेसेणं जहष्णं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमब्बहियाइं उक्कोसेणं तिपत्ति पत्तिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्बहियाइं, सो चैव जहष्णकालात्तिईएसु उववणो एस चैव वत्तव्वया एवरं कालादेसेणं जहष्णं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमब्बहियाइं उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्बहियाओ । सो चैव उक्कोमकात्तट्टिईएसु जाओ जहष्णं तिपत्तिओवमत्तिईएसु उक्कोसेण वि तिपत्तिओवमत्तिईएसु अवरसेसं तं चैव एवरं परिमाणं ओगाहणा जहा एतस्सेव तड्यगमए जवादेसेणं दोजवगहणाइं, कात्तादेसेणं जहष्णं तिपत्ति पत्तिओवमाइं पुव्वकोमीए अब्बहियाइं उक्कोसेणवि तिपत्ति पत्तिओवमाइं पुव्वकोमीए अब्बहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । जइ मणुस्तेहिंतो उववज्जंति किं सप्पिमणुस्तेहिंतो असप्पिमणुस्ते ? गोयमा ! सप्पिमणुस्तेहिंतो असप्पिमणुस्ते । असप्पिमणुस्तेणं जंते ! जे जत्रिए पंचिदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जति सेणं जंते ! केवइयकात्तट्टिईएसु उववज्जति ? गोयमा ! जहष्णं अंतोमुहुत्तं उक्कोमेणं पुव्वकोमी आउएसु उववज्जंति लद्धी से तिसु वि गमएसु जहेव पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स संवेहो जहा एत्य चैव असप्पिस्स पंचिदियस्स मज्झिमेसु तिसु गमएसु तद्देव णिरवसेसं जाणियव्व । जदि सप्पिमणुस्स ० किं संखेज्जवासाउयसप्पिमणुस्स ० असंखेज्ज वासाउय ० ? गोयमा ! सप्पिमणुस्ससंखेज्जवासाउय एओ असंखेज्जवासाउय । जइ संखेज्जवासा किं पज्जत्तसंखेज्जवासा अपज्जत्तसंखेज्जवासा ? गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासा अपज्जत्तसंखेज्जवासा । सप्पिमणुस्तेणं जंते ! जे जत्रिए पंचिदियतिरिक्ख ० जाव उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवइ ? गोयमा ! जहष्णं अंतोमुहुत्तं उक्कोमेणं तिपत्ति पत्तिओवमत्तिईएसु उववज्जति तेणं जंते ! लद्धी जहा एतस्सेव सप्पिमणुस्सपुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स पढमगमए जाव भवादेसोत्ति । कालादेसेणं जहष्णं अंतोमुहुत्ता उक्कोमेणं तिपत्ति पत्तिओवमाइं पुव्वकोडीपुहुत्तमब्बहियाइं सो चैव जहष्णकालात्तिईएसु उववषो सव्वेव वत्तव्वया एवरं कालादेसेणं जहष्णं दो अंतोमुहुत्ता उक्कोमेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्बहियाओ । सो चैव उक्कोमकात्तट्टिईएसु उववषो जह-

षणं तिषि पलिओवमर्दिःएसु उकोसेण वि तिषि पलिओव-
मर्दिःएसु मन्वेव वत्तव्वया णवरं आगाहणा जह्सेणं
अंगुत्तपुहुत्तं उकोसेणं पंचयणुहसयां ठिई जह्सेणं मास-
पुहुत्त उकोसेणं पुव्वकोनी एवं अणुवंधो वि जवादेसेणं दो
जवग्गहणां कात्तादेसेणं जह्सेणं तिषि पलिओवमाइं मा-
सपुहुत्तमन्वहियां उकोसेणं तिषि पलिओवमाइं पुव्वको-
नीए अन्नहियां एवइयं जाव करेज्जा । सो चेव अप्पणा ज-
ह्सेकात्तादिःओ जाओ जहा सखिपंचिदियतिरिक्खजोणिएसु
उववज्जमाणस्स मज्जिमेसु तिसु गमएसु वत्तव्वया जाणिया
मन्वेव एयस्सवि मज्जिमएसु तिसु गमएसु णिरवसेमा जणि-
या णवरं परिमाणं उकोसेणं संखेज्जावा उववज्जंति सेसं तं चेव ।
सो चेव अप्पणा उकोसकात्तादिःओ जाओ मन्वेव पढम-
गमगा वत्तव्वया एवरं आगाहणा जह्सेणं पंच यणुहस-
यां उकोसेण वि पंचयणुहसयां ठिई अणुवंधो जह्सेणं
पुव्वकोनी उकोसेण वि पुव्वकोनी सेमं तं चेव जाव जवा-
देमोत्ति । कात्तादेसेणं जह्सेणं पुव्वकोडी अंतोमुहुत्तमन्व-
हियाइं उकोसेणं तिषि पलिओवमाइं पुव्वकोनिपुत्तमन्व-
हियाइं एवइयं जाव करेज्जा सो चेव जह्सेजात्तादिःएसु
उववसो एस चेव वत्तव्वया एवरं कालादेसेणं जह्सेणं
पुव्वकोनी अंतोमुहुत्तमन्वहिया उकोसेणं चत्तारि पुव्वको-
नीओ चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अन्नहियाओ सो चेव
उकोसकात्तादिःएसु उववसो जह्सेणं तिषि पलिओवमाइं
उकोमेणवि तिषि पलिओवमाइं एम चेव वप्पी जहेव स-
त्तमगमए । जवादेसेणं दो जवग्गहणां कात्तादेसेणं जह्सेणं
तिषि पलिओवमाइं पुव्वकोनीए अन्नहियां उकोमेण वि
तिषि पलिओवमाइं पुव्वकोनीए अन्नहियां ६ । जउ देवे-
हिंतो उववज्जंति किं भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति वाण-
मंतरजोडसियवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! ज-
वणवासिदेवेहिंतो वि उववज्जंति जाव वेमाणियदेवेहिंतो
वि उववज्जंति । जउ जवणवाभिदेवेहिंतो उववज्जंति किं
असरकुमारजवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति जाव थाणियकुव
मारजवणवासि० ? गोयमा ! असरकुमार जवणं जाव थाणि-
यकुमारजनणवासि० असरकुमारं जंते ! जे जविए पंचि-
दियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवइय० ?
गोयमा ! जह्सेणं अंतोमुहुत्तादिःएसु उकोसेणं पुव्वकोदि-
दिःएसु उववज्जेज्जा असुग्गुमाणां वप्पी एवसु वि ग-
मएसु जहा पुढवीकाइएसु उववज्जमाणस्स एवं जाव ईसाण-
म देवस्स तहेव वप्पी जवादेसेणं मन्वत्य अट्ट जवग्गह-
णां उकोमेणं जह्सेणं टोणिं त्रिंति संवेहं च जाणेज्जा ।
मागकुमारणं जंते ! जे जविए एम चेव वत्तव्वया णवरं
त्रिंति संवेहं च जाणेज्जा । एवं जाव थाणियकुमारे जउ वाण-
मंतरहिंतो उववज्जंति किं पिमायवाणमंतरं तहेव जाव वाण-

मंतरेणं जंते ! जे जविए पंचिदियतिरिक्ख० एवं चेव णवरं
त्रिंति संवेहं च जाणेज्जा । जइ जोडसिय० उववाओ तहेव
जाव जोडसिएणं जंते ! जे जविए पंचिदियतिरिक्ख० एम
चेव वत्तव्वया जहा पुढवीकाइय उहेसए जवग्गहणां णव
वि गमएसु अट्ट जाव कात्तादेसेणं जह्सेणं अट्टजागपलि-
ओवमं अंतोमुहुत्तमन्वहियं, उकोसेणं चत्तारि पलिओवमाइं
चउहिं पुव्वकोनीहिं चउहिं य वाससयसहस्सेहिं ।
अन्नहियाइं एवइयं जाव गतिरागतिं करेज्जा । एवसु
गमएसु एवरं त्रिंति संवेहं च जाणेज्जा । जइ वेमाणिय-
देव० किं कप्पोववसगवे० कप्पातीता गोयमा ! कप्पोववस-
गवेमाणिया एो कप्पातीता वेमाणिया । जइ कप्पोववसग
जाव सहस्सारकप्पोववसगवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति
एो आणय० जाव एो अच्चुयकप्पोववसगवेमाणिया ।
सोहम्मगदेवाणं भंते ! जे भविए पंचिदियतिरिक्ख जाव
उववज्जित्तए सेणं भंते ! केवइ ? गोयमा ! जह्सेणं अ-
तोमुहुत्तादिःएसु उकोसेणं पुव्वकोडी आउएसु सेसं जहे-
व पुढवीकाइयउहेसए एवसु वि गमएसु जह्सेणं दो
भवग्गहणां उकोसेणं अट्ट भवग्गहणां त्रिंति कालादेसं च
जाणेज्जा एवं ईसाणदेवे वि । एवं एएणं कमेण अवसे-
सा जाव सहस्सारां देवेषु उववातेयव्वो एवरं आगा-
हणा जहा आगाहणा सठाणे लेस्सासणकुमारमाहिं-
दवंभलोएसु एगा पम्हलेस्सा सेसाणं एगा सुकलेस्सा
वेदे एो इत्थिवेदगा पुरिसवेदगा एो एणुंसगवेदगा । आ-
उअणुवंधा जहा त्रिइपदे सेसं जहेव ईसाणगाणं काय-
संवेहं च जाणेज्जा । सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥

(जच्चेव अप्पणो संगणे वत्तव्वयात्ति ।) यैवात्मन' पृथिवी-
कार्यकस्य स्वस्थाने पृथिवीकार्यकलक्षणे उत्पद्यमानस्य व-
क्तव्यता ज्ञानिता सैवात्रापि वाच्या केवदं तत्र परिमाणद्वारे
प्रतिसमयमसंख्येया उत्पद्यन्ते इत्युक्तमिह त्वेकादिरित्येतदेवाह
नवरमित्यादि ॥ तथा पृथिवीकार्यकेभ्य पृथिवीकार्यकस्योत्प-
द्यमानस्य सम्यग्द्वारे प्रथमद्वितीयचतुर्थपञ्चमगमेपूक्तर्षतोऽ
संख्यातानि भवग्रहणान्युक्तानि शेषेषु त्वष्ट्रे नवग्रहणानि इह
पुनरुच्येव नवस्वपीति । तथा (कात्तादेसेणं उभयओ ठिईए
करेज्जात्ति) कात्तादेशेण सम्यग् पृथिवीकार्यकस्य सज्जिपञ्चे-
न्द्रियतिरिक्ख स्थित्या कुर्यात् तथाहि-प्रथमे गमे (कात्तापसेण
जह्सेणं दो अतोमुहुत्तात्ति) पृथिवीसत्कं पञ्चेन्द्रियसत्कं
चेति उक्तर्षतोऽष्टाशीतिवर्षसहस्राणि पृथिवीसत्कानि चतस्रश्च
पूर्वकोट्य पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्कसत्का एवं शेषगमेष्वप्युह्य' सम्यग्
शति (सव्वत्यअप्पणो वप्पी भाणियव्वत्ति) । सर्वत्राकार्यिकादि-
न्यश्चतुरिन्द्रियान्तेज्यः उक्तानां पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्कत्पादितानाम् ।
(अप्पणोत्ति) अफायादिसत्का लब्धि परिमाणादिका ज्ञानित-
व्या सा च प्राक्तनसूत्रेज्योऽवगन्तव्या । अथानन्तराक्तमेवार्थ
स्फुटतरमाह "जहेव पुढवीकाइएसु उववज्जमाणामित्यादि"
यथा पृथिवीकार्यकेभ्य पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्कत्पद्यमानानां जीवानां
सन्धिरुक्ता तथैवाकार्यिकादिन्यश्चतुरिन्द्रियान्तेज्य उत्पद्यमा-
नानां सा वाच्येति भसज्जिच्य पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्कत्पादाधिकारे ।

(उक्कोसेण पक्षिओवमस्स असखेज्जइ भागाट्ठिर्पसुत्ति) अने-
नासज्झिपञ्चेन्द्रियाणामसख्यातवर्षायुष्केषु पञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्प-
तिरुक्ता (अवसेस जहेवेत्यादि) अवशेष परिमाणादिद्वारजात
यथा पृथिवीकायिकेपूतपद्यमानस्यासज्झिन पृथिवीकायिको-
इशकेऽभिहित तथैवासाज्झिन पञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्पद्यमानस्य वा-
च्यमिति (उक्कोसेण पक्षिओवमस्स असखेज्जइभागं पुव्वकांमि-
पुहुत्तमभहियति) कथमसञ्ची पूर्वकोट्यायुष्कः पूर्वकोट्यायु-
ष्केष्वेव पञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्पद्यत इत्येवं सप्तसु भवग्रहणेषु सप्त
पूर्वकोट्योऽष्टमभवग्रहणे तु मिथुनकतिर्यक्त्पु पल्योपमासख्ये-
यभागप्रमाणायुष्केषूपन्न इति, तृतीये गमे (उक्कोसेण स-
खेज्जा उववज्जति ति) असख्यातवर्षायुषां पञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्प-
मसंख्यातानामभावादिति । चतुर्थगमे (उक्कोसेण पुव्वकोटि-
आउपसु उववज्जेज्जति) जघन्यायुरसञ्ची संख्यातायुष्केष्वेव
पञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्पद्यत इति कृत्वा पूर्वकोट्यायुष्केष्वित्युक्तम् ॥
अवसेसं जहा एयस्सेत्यादि ॥ इहावशेषं परिमाणादि एतस्या-
सज्झितिर्यक्त्पञ्चेन्द्रियस्य (मञ्चिभमेसुत्ति) जघन्यस्थितिक-
गमेषु एवं जहा रयणपभाप इत्यादि तच्च सहननोच्चत्वा-
दि अनुबन्धसंबेधान्तं नवर परिमाणमित्यादि ॥ तच्चेद
[उक्कोसेण संखेज्जा उववज्जति ति] अथ सज्झिपञ्चेन्द्रियेभ्यः
सज्झिपञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्पद्यत्वाद्वाह “ जडि सखीत्यादि ”
(अवसेसं जहा एयस्य चैव सखिस्सत्ति) अवशेष परिमाणा-
दि तथैतस्यैव सज्झिपञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्पद्यत्वाद्वाह इत्यर्थः केवल तत्राव-
गाहना सप्तधनुरित्यादिकोक्ता इह तूत्कर्पतो योजनसहस्रमा-
ना सा च मन्स्यादीनाश्रित्यावसेयेति । एतदेवाह नवरमि-
न्यादि (उक्कोसेण तिषि पलिओवमाइ पुव्वकोटीपुहु-
त्तमन्नहियाजति) अस्य च भावना प्रागिवेति ॥ इच्छी से
जहा एयस्स चैवेत्यादि ॥ एतच्च तत्सूत्राऽनुसारेणैवावगन्त-
न्यम् । संवेहो जहेवेत्यादि (एतथचेवत्ति) अत्रैव पञ्चेन्द्रि-
यतिर्यग्देशके स चैवं भवादेशेन जघन्यतो द्वौ त्रवौ उत्कृष्ट-
तस्त्वए भवाः कादादेशेन जघन्येन द्वे अन्तर्मुहूर्तं उत्कर्पतश्च-
तश्च पूर्वकोट्योऽन्तर्मुहूर्तचतुष्काधिका एव जघन्यस्थितिक-
औधिकेष्वित्यत्र संवेथो जघन्यस्थितिको जघन्यस्थितिकेष्वित्य-
त्र चान्तर्मुहूर्तं संवेथः जघन्यस्थितिक उत्कृष्टस्थितिकेष्वित्यत्र
पुनरन्तर्मुहूर्तं पूर्वकोटीजिश्च संवेथ इति । नवमगमे नवरं परि-
माणमित्यादि ॥ तत्र परिमाणमुत्कर्पत संख्याता उत्पद्यन्ते, अव-
गाहना चोत्कर्पतो योजनसहस्रमिति । अथ मनुष्येज्यस्तमुत्पाद-
यन्नाह जइ मणुस्सेहिंतो इत्यादि (इच्छी से तिसु विगमपसुत्ति)
द्विध परिमाणादिका । (से) तस्यासज्झिमनुष्यस्य त्रिष्वपि
गमेष्वप्येयु यतो नवानां गमानां मध्ये आद्या एवेह त्रयो गमा
सुन्नघनि, जघन्यतोऽप्युत्कर्पतोऽपि चान्तर्मुहूर्तस्थितिकत्वात्त-
स्येति । (एतथचेवत्ति) अत्रैव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्देशकमसज्झि
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्भ्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्त्पादाधिकारे (नो असखे-
ज्जासाउपहिंतोत्ति) असख्यातवर्षायुषो मनुष्या देवेष्वेवोत्पद्य-
न्ते न तिर्यक्त्वानि इच्छीसे इत्यादि द्विध परिमाणादिप्राप्तिः ।
(से) तस्य सज्झिमनुष्यस्य यथैतस्यैव सज्झिमनुष्यपृथिवी-
कायिकेपूतपद्यमानस्य प्रथमगमेऽभिहिता, सा चैवं परिमाणतो
जघन्येनैको द्वौ चोत्कर्पण तु सख्याता एवोत्पद्यन्ते स्वजावतोऽ
पि संख्यातत्वात्सज्झिमनुष्याणां तथा पक्षिधसहनित उत्कर्पत
पञ्चधनुःशतावगाहनाः पक्षिधसंस्थानिन पद द्वेइया त्रि-
विधा हृद्य भजनया चतुर्ज्ञानारुयज्ञानाश्च त्रियोगा द्विधि-
धोपयोगाश्चतुःसज्ञा, चतुष्कपाया, पञ्चेन्द्रिया, पद समु-

द्धानाः, सातासातवेदनास्त्रिविधा वेदाः जघन्येनान्तर्मुहूर्तस्थि-
तय उत्कर्पण तु पूर्वकोट्यायुषः प्रशस्तेतराध्यवसानाः, ।
स्थितिः समानानुबन्धा, कायसवेधस्तु भवादेशेन जघन्यतो द्वौ
भवा उत्कर्पतोऽष्टौ भवा कादादेशेन तु द्विखित एवास्ते । १ ।
द्वितीयगमे [सच्च वत्तच्चयत्ति] प्रथमगमोक्ता द्वेवदामिह संवेध-
कादादेशेन जघन्यतो द्वे अन्तर्मुहूर्तं उत्कर्पतश्चतस्रः पूर्वकोट्यध-
तुरन्तर्मुहूर्ताधिका तृतीयेऽप्येव नवरम् [ओगाहणा जहण्णं अंगु-
लपुहुत्तत्ति] अनेनेदमवसितमहुत्तपृथक्त्वाङ्गीनतरशरीरो मनुष्यो
नोत्कृष्टायुष्केषु तिर्यक्त्पद्यते, तथा (मासपुहुत्तत्ति) अनेनापि
मासपृथक्त्वाङ्गीनतरायुष्को मनुष्यो नोत्कृष्टस्थितिषु तिर्यक्त्प-
द्यत इत्युक्तं “ जहा सन्नि पंचिन्द्रियतिरिक्त्पञ्जोणियस्स पंचिदि-
तिरिक्त्पञ्जोणियसु उववज्जमाणस्सेत्यादि ” सर्वथेह समता परि-
हारार्थमाह । नवर परिमाणमित्यादि । तत्र परिमाणद्वारे उत्कर्पतो-
ऽसख्येयास्ते उत्पद्यन्त इत्युक्तमिह तु सज्झिमनुष्याणां संख्येयत्वेन
सख्येया उत्पद्यन्त इति वाच्यम् । संहननादिद्वाराणि तु यथा
तत्रोक्तानि तथेहावगन्तव्यानि तानि चैवं तेषां पद संहननानि,
जघन्योत्कर्षाङ्ग्यामहुत्तासख्येयभागमात्राऽवगाहना, पद संस्था-
नानि, तिस्रो द्वेइया मिथ्यादृष्टी द्वे अज्ञाने कायरूपो योगो
द्वावुपयोगौ, चतस्र सज्ञाश्चत्वारः कपायाः पञ्चेन्द्रियाणि,
त्रयः समुदाता द्वे वेदने त्रयो वेदा जघन्योत्कर्षाङ्ग्यामन्तर्मुहूर्त-
प्रमाणमायुरप्रशस्तान्यध्यवसायस्थानान्यायु समानोऽनुबन्धका-
यसवेधस्तत्र भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे उत्कर्पतस्त्वष्टौ
भवग्रहणानि कादादेशेन तु सज्झिमनुष्यपञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्पस्थि-
त्यनुसारतोऽवसेय इति । अथ देवेभ्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्पद्य-
यन्नाह जइ देवेहीत्यादि [असुरकुमाराणलच्छीति] असुरकु-
माराणां द्विध परिमाणादिका [एवं जाव ईसाणदेवस्सत्ति] यथा
पृथिवीकायिकेषु देवस्योत्पत्तिरुक्ता असुरकुमारादावीशानकदेव
चान्ते कृत्तवैव तस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्पसा वाच्या, ईशानकान्त
एव च देव, पृथिवीकायिकेपूतपद्यत इति कृत्वा यावटीशानक-
देवस्येत्युक्तम् असुरकुमाराणां चैव द्विधरेकाद्यसंख्येयान्तातां
तेषां पञ्चेन्द्रियतिर्यक्त्पसमयेनोत्पाद् । तथा संहननाभावः ज-
घन्यतोऽहुत्तासंख्येयजागमानोत्कर्पत सप्तहस्तमाना भवधार-
णीयावगाहना इतरा तु जघन्यतोऽहुत्तसंख्येयभागमाना, उत्कर्प-
तस्तु योजनद्वयमाना संस्थानसमचतुरस्रम्, चत्तरवैक्रियापेक-
या तु नानाविधं चतस्रो द्वेइयास्त्रिविधा दृष्टि त्रीणि ज्ञानान्य-
घश्यमज्ञानानि च नजनया, योगादीनि पञ्च पदानि प्रतीतानि
समुदाता आद्या एव वेदना द्विविधो वेदो नपुसकवर्जं स्थि-
तिर्दशवर्धमहच्छाणि जघन्येतरा तु सानिरेकं सागरोपमं शेषद्वा-
रद्वयं तु प्रतीतं संवेधं तु सामान्यत आह-नवादेशेणं सख्येय-
त्यादि । नागकुमारादिवक्तव्यता तु सूत्रानुसारेणोपयुज्य वाच्या
[ओगाहणा जहा ओगाहणा संठाणत्ति] अवगाहना यथा
अवगाहनासंस्थाने प्रज्ञापनाया एकविंशतितमे पदे तत्र चैव
देवानामवगाहना “ भवणवणजोऽसी, सोऽहमीसाणे मत्त इति
रयणीओ । एकेकहाणिसेमे, एउणे य एणे चउकेये ” त्यादि ॥६॥
[जहागितिपत्ति] प्रज्ञापनायाश्चतुर्थपदे स्थितिश्च प्रतीतवेति ।

मनुष्याणाम्—

मणुस्साणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? गोयमा !
शोरइएहिंतो वि उववज्जंति जाव देवेहिंतो वि उववज्जंति
एवं उववातो जहा पंचिन्द्रियतिरिक्त्पञ्जोणिय उदेसप
जाव तमा पुहवी शोरइएहिंतो वि उववज्जंति एणो अटंस-
त्तसमाए पुहविशोरइएहिंतो उववज्जंति । रयणपभापुह-

उच्यते

वी शेरड्याणं भंते ! जे भविण मणुस्सेसु उववज्जंति से
 णं भंते ! केवड्यकाल०? गोयमा ! जह्मेणं मासपुहुत्तडि-
 ईएसु उक्कोसेणं पुव्वकोडी आउएसु अवसेसा वत्तव्वया
 जहा पंचिदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जंति तहेव एवरं
 परिमाणं जह्मेणं एको वा दो वा तिष्णि वा उक्कोसेणं
 संखेज्जा वा उववज्जंति जहा तहिं अंतोमुहुत्तेहिं तहा इह
 मासपुहुत्तेहिं संवेहं च करेज्जा सेसं तं चेव जहा रयणप्प-
 भाए वत्तव्वया तहा सक्कपभाएवि एवरं जह्मेणं वास-
 पुहुत्तडिईएसु उक्कोसेणं पुव्वकोडी ओगाहणा लेस्सा एण-
 ट्ठिई अणुबंधसंवेहं णाणत्तं च जाणेज्जा जहेव तिरिक्ख-
 जोणियउदेसए एवं जाव तमा पुढवीशेरइए । जइ ति-
 रिक्खजोणिएहितो उववज्जंति ? किं एगिंदियतिरि-
 क्खजोणिएहितो उववज्जंति जाव पंचिदियतिरिक्खजो-
 णिएहितो उववज्जंति गोयमा ! एगिंदियतिरिक्खजो-
 णिए भेदो जहा पंचिदियतिरिक्खजोणियउदेसए एवरं
 तेज्जा वाज्ज पणिसेहेयव्वा सेसं तं चेव जाव पुढवीकाइए-
 णं जंते ! जे भणिए मणुस्सेसु उववज्जित्तए से णं जंते !
 केवड०? गोयमा ! जह्मेणं अंतोमुहुत्तडिईएसु उक्कोसेणं
 पुव्वकोमी आउएसु उववज्जिज्जा । तेणं जंते ! जीवा एव
 जहेव पंचिदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जमाणस्स पुढवीका-
 ड्यवत्तव्वया सव्वेव इह वि उववज्जमाणस्स एवसु वि गम-
 एसु एवरं नड्यण्टणवमसु गमएसु परिमाणं जह्मेणं एको
 वा दो वा तिष्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति जहेव
 अप्पणा जह्मेणं अणुबंधं जाणेज्जा सेसं तं चेव । भवादेसेणं
 जह्मेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं उ नवग्गहणाइं का-
 दादेसेणं जह्मेणं अट्टारससागरोवमाइं नामपुहुत्तमब्भहि-
 याइं उक्कोसेणं सत्तावणं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोमीहिं
 अब्भहियाइं एवड्यं काळं सेवेज्जा । एवं एववि गमगा
 एवरं तिई अणुबंधसंवेहं च जाणेज्जा एवं जाव अच्चुयदेवे
 एवरं तिई अणुबंधसंवेहं च जाणेज्जा । पाणयदेवस्म तिई
 तिगुणा सट्ठि सागरोवमाइं आरणस्म तेवट्ठि सागरोवमाइं
 अच्चुयस्स छावट्ठि सागरोवमाइं जइ कप्पातीतवेमाणिय
 देवेहितो उववज्जंति किं गेवेज्जगकप्पातीतवेदेहितो उवव-
 ज्जंति अणुत्तरोववाइयकप्पातीतवेमाणियदेवेहितो उवव-
 ज्जंति ? गोयमा ! गेवेज्जगकप्पातीत अणुत्तरोववाइयवेमा-
 णिय० । जइ गेवेज्जगकप्पातीतवेमाणियदेवे० किं हेट्ठि-
 मगेवेज्जग कप्पातीतवेमाणिय० जाव उवरिम २ गेवेज्जग०
 गोयमा ! हेट्ठिमहेट्ठिमगेवेज्जगकप्पातीत जाव उवरिम २
 गेवेज्जगकप्पातीत० । गेवेज्जगदेवेणं जंते ! जे भविण मणु-
 स्सेसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवड्यकालट्ठिईएसु उववज्जे-
 ज्जा ? गोयमा ! जह्मेणं वासपुहुत्तडिईएसु उक्कोसेणं
 पुव्वकोडी आउएसु उववज्जेज्जा अवसेसं जहा आण-
 यदेवस्स वत्तव्वया एवरं ओगाहणा एगे नवधारणिज्ज-
 सरिए से जह्मेणं अंगुलस्स अमंखेज्जभागं उक्कोसेणं
 दो रयणीओ संठाणं एगे नवधारणिज्जसरिए से समचउ-
 रंससठाणसंठिए, पंच समुग्गयाया पात्ता तं जहा वेय-
 णाममुग्गयाए जाव तेयगममुग्गयाए ! एो चेव णं वेज्जियतेय

आउएसु एवं जा चेव पंचिदियतिरिक्खजोणियउदेसए वत्तव्व-
 या सा चेव एत्य वि जाणियव्वा एवरं जहा तहिं जह्मेणं
 अंतोमुहुत्तडिईएसु तहा इह वि मासपुहुत्तडिईएसु परिमाणं ज-
 ह्मेणं एको वा दो वा तिष्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा उवव-
 ज्जंति सेसं तं चेव जाव ईसाणदेवोत्ति । एयाणि चेव एणत्ता-
 णि सणकुमारादीया जाव सहस्सरोत्ति जहेव पंचिदियतिरि-
 क्खजोणियउदेसए एवरं परिमाणं जह्मेणं एको वा दो वा
 तिष्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति । उववातो जह-
 मेणं वासपुहुत्तडिईएसु उक्कोसेणं पुव्वकोमी आउएसु उवव-
 ज्जंति सेसं तं चेव संवेहं मासपुहुत्तपुव्वकोमीसु करेज्जा ।
 सणकुमाराडिई चउगुणिया अट्टावीसं सागरोवमा भवति,
 माहिंदे ताणि चेव सातिरेगाणि । वंभट्टोए चत्तावीसं लं-
 तए उप्पणं महासुक्के अट्टसट्ठि सहस्सारे वावत्तरिं सागरोव-
 माइं एसा उक्कासा तिई भणिया जह्मेणं अट्ठिपि चउगुणे-
 ज्जा । आणयदेवेणं जंते ! जे भविण मणुस्सेसु उववज्जि-
 त्तए सेणं भंते ! केवड्यकालट्ठिईएसु ? जह्मेणं वासपुहुत्त-
 ट्ठिईएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेणं पुव्वकोमिडिईएसु । तेणं
 जंते ! एवं जहेव सहस्सरो देवाणं वत्तव्वया एवरं ओगा-
 हणा तिहिं अणुबंधं जाणेज्जा सेसं तं चेव । भवादेसेणं
 जह्मेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं उ नवग्गहणाइं का-
 दादेसेणं जह्मेणं अट्टारससागरोवमाइं नामपुहुत्तमब्भहि-
 याइं उक्कोसेणं सत्तावणं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोमीहिं
 अब्भहियाइं एवड्यं काळं सेवेज्जा । एवं एववि गमगा
 एवरं तिई अणुबंधसंवेहं च जाणेज्जा एवं जाव अच्चुयदेवे
 एवरं तिई अणुबंधसंवेहं च जाणेज्जा । पाणयदेवस्म तिई
 तिगुणा सट्ठि सागरोवमाइं आरणस्म तेवट्ठि सागरोवमाइं
 अच्चुयस्स छावट्ठि सागरोवमाइं जइ कप्पातीतवेमाणिय
 देवेहितो उववज्जंति किं गेवेज्जगकप्पातीतवेदेहितो उवव-
 ज्जंति अणुत्तरोववाइयकप्पातीतवेमाणियदेवेहितो उवव-
 ज्जंति ? गोयमा ! गेवेज्जगकप्पातीत अणुत्तरोववाइयवेमा-
 णिय० । जइ गेवेज्जगकप्पातीतवेमाणियदेवे० किं हेट्ठि-
 मगेवेज्जग कप्पातीतवेमाणिय० जाव उवरिम २ गेवेज्जग०
 गोयमा ! हेट्ठिमहेट्ठिमगेवेज्जगकप्पातीत जाव उवरिम २
 गेवेज्जगकप्पातीत० । गेवेज्जगदेवेणं जंते ! जे भविण मणु-
 स्सेसु उववज्जित्तए सेणं जंते ! केवड्यकालट्ठिईएसु उववज्जे-
 ज्जा ? गोयमा ! जह्मेणं वासपुहुत्तडिईएसु उक्कोसेणं
 पुव्वकोडी आउएसु उववज्जेज्जा अवसेसं जहा आण-
 यदेवस्स वत्तव्वया एवरं ओगाहणा एगे नवधारणिज्ज-
 सरिए से जह्मेणं अंगुलस्स अमंखेज्जभागं उक्कोसेणं
 दो रयणीओ संठाणं एगे नवधारणिज्जसरिए से समचउ-
 रंससठाणसंठिए, पंच समुग्गयाया पात्ता तं जहा वेय-
 णाममुग्गयाए जाव तेयगममुग्गयाए ! एो चेव णं वेज्जियतेय

गसमुग्धाएहिं समोहणिसु वा समोहणति वा समोहणिसं-
ति वा त्रितिं अणुबंधा जहषेणं वावीसं सागरोवमाइ उक्को-
सेणं एकतीसं सागरोवमाइं सेसं त चेव कालादेसेणं वावीस
सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइ उक्कोसेणं तेणउत्ति सा-
गरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं
एव सेमेसु वि अट्टमगमएसु णवरं ठिती संवेहं चजाणेज्जा
अइ अणुत्तरोववाइयकप्पातीतेवमाणियदेवहिंतां उववज्जं
ति किं विजयअणुत्तरोववाइयवेमाणिय० वेजयंतअणुत्त-
रोववाइय जाव सव्वट्टसिच्छगअणुत्तरोववाइयकप्पातीत० ?
गोयमा ! विजयअणुत्तरोववाइयकप्पातीत जाव सव्वट्टसि-
च्छगअणुत्तरोववाइय । विजयवेजयंतजयंतअपराजितदेवेण
भंते ! जे भविए मणुस्सेसु उवव० से णं भंते ! केवइ-
कात्तइइएसु एवं जहेव गेवेज्जगदेवाणं णवरं ओगाह-
णा जहएणणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं एगा
रयणी सम्मदिट्ठी णो मिच्छदिट्ठी णो सम्माभिच्छदिट्ठी
णाणी णो अएणाणी णियमं तिएणाणी तं जहा-आ-
भिणिवोहियणाणी सुअणाणी ओहिणाणी त्रिइं जहषेणं
एकतीसं सागरोवमाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं सेसं
तं चेव भवादेसेणं जहषेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं च
त्तारि भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहषेणं एकतीसं सागरो-
वमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं ठावाडिं सागरोवमाइं
दोहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । एवं
सेसा वि अट्ट गमगा भाणियव्वा, णवरं त्रिइअणुबंधसं-
वेहं च जाणेज्जा । सेसं तं चेव सव्वट्टसिच्छगदेवेणं जंते !
जे भविए मणुए सव्वेव विजयादिदेववत्तव्वया जाणिय-
व्वा एवरं त्रिइं अजहषमणुक्कोस तेत्तीस सागरोवमाइं
एवं अणुबंधो वि सेसं तं चेव भवादेसेणं दो जवग्गहणाइं
कालादेसेणं जहएणणं तेत्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भ-
हियाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भ-
हियाइं एवइयं जाव करेज्जा सो चेव जहएणकालाडिइएसु
अववसो एस चेव वत्तव्वया णवर कालादेसेणं जहषेणं ते-
त्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेण वि ते-
त्तीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमब्भहियाइं सो चेव उक्कोसका-
लाडिइएसु उववएणो एस चेव वत्तव्वया एवरं कालादे-
सेणं जहएणणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भ-
हियाइं उक्कोसेण वि तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए
अब्भहियाइं एवइयं एए चेव तिण्णि गमा सेसा णं भएइ,
सेवं भंते भंतेत्ति ॥

[जहषेणं मासपुहुत्तइइएसुत्ति] अनेनेदमुक्तं रत्नप्रभानारका
जघन्य मनुष्यायुर्वधन्तो मासपृथक्त्वाद्धीनतर न चध्नन्ति
तथाविधपरिणामाभावादित्येवमन्यत्रापि कारण वाच्यं, तथा
परिमाणद्वारे (उक्कोसेण संखेज्जा उववज्जतित्ति) नागकाणां

सम्मूर्च्छिमेपु मनुष्येपृत्पादाभावाद्धर्मजानां च सद्ग्यातत्वान-
तिवर्तित्वात्सख्याता उत्पद्यन्त इति (जहा ताहिं अंतो मुहुत्ते-
हिं तथा इद मासपुहुत्तेहिं सवेह करेज्जात्ति) यथा तत्र पञ्चे-
न्द्रियतिर्यग्देशके रत्नप्रभानारकेभ्यः उत्पद्यमानानां पञ्चेन्द्रि-
यतिरश्चां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तस्थितिकत्वाद्दन्तर्मुहूर्त्तं सम्येध
कृत तथेह मनुष्योदेशके मनुष्याणां जघन्यस्थितिमाभित्य
मासपृथक्त्वे सम्येध कार्य इति भाव तथाहि "कालादेसेणं
जहषेणं दसवाससहस्साइ मासपुहुत्तमब्भहियाइं इत्यादि "
शर्कराप्रभादिवक्तव्यता तु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्देशकानुसारेणा-
वसेयेति । अथ तिर्यग्भ्यो मनुष्यमुत्पादयन्नाह-जइतिरिक्खे-
त्यादि इह पृथिवीकायादुत्पद्यमानस्य पञ्चेन्द्रियतिरश्चो या व-
क्तव्यतोक्ता सैव तत् उत्पद्यमानस्य मनुष्यस्यापि एतदेवाह-पंचं
जघ्नेवेत्यादि विशेष पुनराह-नवरं ' तइएत्तादि ' तत्र तृतीये
श्रौधिकेभ्यः पृथिवीकायिकेभ्य उक्तृष्टस्थितिपुमनुष्येषु ये उत्प-
द्यन्ते उक्तृष्टतः सह्याता एव भवन्ति, यद्यपि मनुष्या सम्मू-
र्च्छिमसग्रहादसह्याता भवन्ति तथाप्युक्तृष्टस्थितय पूर्वको-
ट्यायुपः सख्याता एव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्चस्त्वसंख्याता अपि
भवन्तीति, एव पष्ठे नवमे चेति 'जाहेअप्पणेत्यादि' श्रयमर्थो
मध्यमगमानां प्रथमगमे श्रौधिकेपून्पद्यमानतायामित्यर्थ ।
अध्यवसानानि प्रशस्तानि उक्तृष्टस्थितिकत्वेनोत्पत्तावप्रश-
स्तानि च जघन्यस्थितिकत्वेनोत्पत्तौ (वीथगमएत्ति) ज-
घन्यस्थितिकस्य जघन्यस्थितिपूत्पत्तावप्रशस्तानि प्रशस्ता-
ध्यवसानेभ्यो जघन्यस्थितिकत्वेनानुत्पत्तेरिति, एव तृतीयोऽपि
वाच्य । अप्कायिकादिभ्यश्च तदुत्पादमतिदेशेनाह-एवम आ-
उक्काड्याणवीत्यादि-देवाधिकारे-एवं जाव ईसाणो देवोत्ति-
यथा असुरकुमारा मनुष्येषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्भ्यो निकादेशकव-
क्तव्यता अतिदेशेनोत्पादिता एव नागकुमारादय ईशानान्ता
उत्पादनीयाः समानवक्तव्यत्वाद्यथा च तत्र जघन्यस्थितेः परि-
माणस्य च नानात्वमुक्तं तथैतेष्वप्यत एवाह-" एयाणि चेव
नाणत्ताणित्ति " सनत्कुमारादीनां तु वक्तव्यतायां विशेषोऽस्तीति
तां भेदेन दर्शयति-सणकुमारेत्यादि (एसा उक्कोसठिई जणि-
यत्ति) यदा श्रौधिकेभ्य उक्तृष्टस्थितिकेभ्यश्च देवेभ्य श्रौधिका-
दिमनुष्येषुत्पद्यते तदोक्तृष्टा स्थितिर्भवति सा चोक्तृष्टसवेधवि-
धत्तायां चतुर्भिर्मनुष्यजैः क्रमेणान्तरिता क्रियते ततश्च सनत्कु-
मारादिदेवानामष्टाविंशत्यादिसागरोपममाना भवति सप्त्यादि-
सागरोपमप्रमाणत्वात्तस्या इति । यदा पुनर्जघ्न यस्थितिकदेवेभ्य
श्रौधिकादिमनुष्येषुत्पद्यते तदा जघन्यस्थितिर्भवति सा तथैव
चतुर्गुणिता सनत्कुमारादीनामष्टादिसागरोपममाना भवति द्वा-
दिसागरोपममानत्वात्तस्या इति । भाणयदेवेणमित्यादि उक्कोसेण
उववग्गहणाइति ॥ श्रीणि देविफानि श्रीणयेव क्रमेण मनुष्यस-
त्कान्तित्येव पद् [कालादेसेण जहषेण अट्टारस सागरोवमाइति]
आनतदेवदोत्ते जघन्यस्थितेरेवंचूनत्वात् [उक्कोसेण सत्तावण
सागरोवमाइति] आनते उक्तृष्टस्थितेरेकोनविंशतिसागरोपम-
प्रमाणाया जवत्रयगुणनेन सप्तपञ्चाशत्सागरोपमाणि भवन्तीति,
श्रैवेयकाधिकारे [एगेमवधारणज्जए सरीरेत्ति] कल्पानांतदे-
वानामुत्तरवैक्रिय नास्तीत्यर्थ " नोचेवण वेत्ताविपत्त्यादि "
श्रैवेयकदेवानामाद्या पञ्च समुद्धानां लक्ष्यपेक्षया सम्भवन्ति,
केवलं वैक्रियतैजसान्यां न ते समुद्धान एतद्यन्त कुपन्ति क-
रिष्यन्ति वा प्रयोजनाभावादित्यर्थः [जहषेणं वावीसं सागरो-
वमाइति] प्रथमश्रैवेयके जघन्येन द्वाविंशतिस्तेषां भवति [उ-
क्कोसेण एकतीसति] नवप्रययके उक्तृष्टेन पञ्चविंशतमित्ति [उ-

उत्रवाय

कोमेणं नेणउति मागरोवमाडं तिहिं पुव्वकोमीहिं अब्भहियाइ
ति] उक्कृतं पक्कं जवग्रहणानि ततश्च त्रिषु देवजवग्रहणेपक्क-
ग्रस्थितेषु तिसृभिः सागरोपमाणामेकत्रिशङ्गिः त्रिनवनिस्तेपां
स्याव त्रिभिश्चोत्कृष्टमनुष्यजन्ममिस्तिन्न. पूर्वकोट्यो भवन्तीति
मर्वाथमिच्छिकदेवाधिकारे-आद्या एव त्रयो गमा जवन्ति सर्वा-
थमिच्छिकदेवानां जवन्यस्थितेरभावात्सम्यम गमत्रयं न भवत्यु-
क्कृतस्थितेरभावाच्चान्तिमिति । म० २४ श० २१ उ० ।

देवानां ध्यन्तराणाम् ।

बाणमंतराणं जंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं एरइए-
हिंतो उववज्जंति तिरिक्खजोणिय० एवं जहेव णागकुमार-
उदेसए अमसि तहेव गिरवसेसं । जइ ससिपंचिंदिय० जाव
असंखेज्जवामाउय ससिपंचिंदिय० जे भविए वाणमंतर०
मे णं जंते ! केवइयकालं ? गोयमा ! जहसेणं दसवास-
महस्सट्ठिंसु उकोसेणं पलिओवमट्ठिंसु सेसं तं चेव
जहा णागकुमारउदेसए जाव कालादेसेणं जहसेणं साड-
रेगाडं पुव्वकोमी टमहिं वाससहस्सेहिं अब्भहियाइ उ-
कांमेणं चत्तारि पलिओवमाडं एवइयं कालं जाव करेज्जा
सां चेव जहस्सकालट्ठिंसु उववसो जहेव णागकुमाराणं
विट्ठयगमं वत्तव्वया १ । सो चेव उकोसट्ठिंसु उववसो
जहसेणं पलिओवमट्ठिंसु उकोसेणं वि पलिओवमट्ठि-
ंसु एम चेव वत्तव्वया एवरं ठिई से जहसेणं पलि-
ओवमं उकोमेणं तिणिए पलिओवमाइं संवेहो जहसेणं
दो पलिओवमाडं उकोसेणं चत्तारि पलिओवमाडं एवइयं
जाव करेज्जा ३ । मज्झिमगा तिप्पिवि जहेव णागकुमारेसु
पच्छिमेसु तिसु गमएसु तं चेव जहा णागकुमारुदेसए ए-
वरं त्रिंति संवेहं च जाणेज्जा ६ । संखेज्जवासाउय तहेव
एवरं ठिई अणुवंथो संवेहं च उभओ ठिईए जाणेज्जा ६
मउ मणुमाय असंखेज्जवामाउय जहेव णागकुमाराणं उ-
देसए तहेव वत्तव्वया एवरं तट्ठयगमए ठिई जहसेणं प-
लिओवमं उकोसेणं तिप्पि पलिओवमाइं ओगाहणा ज-
हसेणं गाउयं उकोसेणं तिप्पि गाउयाइं सेसं तं चेव सं-
वेहो से जहा एत्थं चेव उदेसए असंखेज्जवासाउय ससि-
पंचिंदियाणं संखेज्जवासाउय ससिमणुस्सा जहेव णाग-
कुमारुदेसए एवरं वाणमंतरा ठिई संवेहं च जाणेज्जा
मेवं जंते ! भंतेत्ति ॥

नवान्नहृद्यानययणु मडिङ्गपञ्चेन्द्रियाधिकारे [उकोमेणं
चत्तारि पलिओवमाडंति] विपद्योपमायु मडिङ्गपञ्चेन्द्रियनि-
रुद्ध पद्योपमायुर्वन्तरो जात धन्येवं चन्वानि पद्योपमानि द्वि-
तीयगम [उदेय णागकुमारण वीयगमे वत्तव्वयत्ति] सा च
प्रथमगमममानेय नवरं जवन्यत उक्कृतस्य स्थितिर्देवार्थम-
हन्नापि संवेधन्तु [सायाणमेण जहसेणं साउरेगा पुव्वकोमी
टमवासममट्ठिंसो अब्भहिया उकोमेण तिप्पि पलिओवमाडं उ-
कांमेणं वाससहस्सेहिं अब्भहियाउति] तृतीयगमे [ठिई मे जह-
सेणं पलिओवमाडं] यद्यपि मातिरेका पूर्वकोटी जवन्यतोऽम्-
हृद्यानययणुयां तिरिक्खजोणियं तवापीडं पद्योपममुक्क पद्यो-

पमायुष्कव्यन्तरेपूत्पादयिष्यमाणत्वात् यतोऽसख्यातवर्षायु-
स्वायुषो बृहत्तरायुष्केषु देवेषु नोत्पद्यत एतच्च प्रागुक्तमेवेति ।
[ओगाहणा जहसेणं गाउयंति] येषां पद्योपमायुस्तेषामवगा-
हना गव्यूतं ते च सुपमडु पमायामिति । ज० २४ श० २२ उ० ।
ज्योतिष्काणाम् ।

जोइसियाणं कओहिंतो उववज्जंति किं एरइयभेदो जाव
ससिपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति णो अस-
सिपंचिंदियतिरिक्ख० जइ ससिपंचिंदिय० किं संखेज्जवासा
उय सारिएणपंचिंदियतिरिक्ख० असंखेज्जवासाउय सारिएण-
पंचिंदियतिरिक्ख० ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय सारिएण-
पंचिंदियतिरिक्ख० असंखेज्जवासाउय सारिएणपंचिंदियति-
रिक्खजोणिएहिंतो वि उववज्जंति । असंखेज्जवासाउय स-
ारिएणपंचिंदियतिरिक्खजोणिएणं जंते ! जे भविए जोइ-
सिएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालाट्ठिंसु
उववजेज्जा ? गोयमा ! जहसेणं अट्ठजागपलिओवमट्ठि-
ंसु उववजेज्जा अवमेसं जहा असुरकुमारुदेसए एवरं
ठिई जहसेणं अट्ठजागपलिओवमं उकोसेणं तिप्पि पलि-
ओवमाडं एवं अणुवंथोवि सेसं तहेव एवरं कालादेसेणं
जहसेणं दो अट्ठभागपलिओवमाइं उकोसेणं चत्तारि
पलिओवमाडं वाससयसहस्समव्भहियाइं एवइयं कालं जाव
करेज्जा । १ । सो चेव जहस्सकालाट्ठिंसु उववसो जह-
सेणं अट्ठभागपलिओवमट्ठिंसु उकोसेणं वि अट्ठजाग-
पलिओवमट्ठिंसु उवव० एस चेव वत्तव्वया एवरं
कालादेसं च जाणेज्जा । २ । सो चेव उकोसकालाट्ठिंसु
उववसो एस चेव वत्तव्वया एवरं ठिई जहसेणं पलि-
ओवमवाससयसहस्समव्भहियं उकोसेणं तिप्पि पलिओ-
वमाडं एवं अणुवंथोवि कालादेसेणं जहसेणं दो पलिओ-
वमाइं दोहिं वाससयसहस्सेहिं अब्भहियाइं उकोसेणं
चत्तारि पलिओवमाडं वाससयसहस्समव्भहियाइं । ३ । सो
चेव अप्पणा जहस्सकालाट्ठिंसो जाओ ? गोयमा ! जह-
सेणं अट्ठभागपलिओवमट्ठिंसु उकोमेणं वि अट्ठभागप-
लिओवमट्ठिंसु उववजेज्जा । तेणं भंते ! जीवा एगस-
मए एस चेव वत्तव्वया एवरं ओगाहणा जहसेणं धणुह-
पुहुत्तं उकोसेणं मातिरेगाइं अट्ठारसधणुहसयाइं ठिई
जहसेणं अट्ठजागपलिओवमं उकोसेणं वि अट्ठजागपलिओ-
वमं एवं अणुवंथो वि सेसं तहेव । कालादेसेणं जहसेणं दो
अट्ठजागपलिओवमाडं उकोमेणं वि दो अट्ठजागपलिओव-
माडं एवइयं जहस्सकालाट्ठिंसु एम चेव एको गमो । ६ ।
सां चेव अप्पणा उकोमकालाट्ठिंसो जाओ ? संवेध
ओहिया वत्तव्वया एवरं ठिई जहसेणं तिप्पि पलिओव-
माडं उकोमेणं वि तिप्पि पलिओवमाडं एवं अणुवंथोवि सेसं
तं चेव एवं पच्छिमा तिप्पि गमगा एयव्वा एवरं संवेहं
च जाणेज्जा । एते मच्च गमगा । जइ संखेज्जवामाउय

सखिपंचिदियमंखेज्जवासाउयाणं जहेव असुरकुमारेसु उ-
ववज्जमाण्णं तहेव एववि गमा जाणियव्वा एवरं जोड-
सियडिई संवेहं च जाणेज्जा, सेसं तहेव णिरवसेसं ए । जइ
मणुस्सेहितो उववज्जंति जेतो तहेव जाव असंखेज्जवासा-
उय सखिमणुस्सेणं जंते ! जे नविए जोडमिएसु उववज्जि-
त्तए सेणं भंते ! एवं जहा असंखेज्जवासाउय सखिपंचि-
दियजोडसिएसु चैव उववज्जमाण्णं सत्त गमगा तहेव मणु-
स्साणवि एवरं ओगाहणाविसेसो पढमेसु तिसु गमएसु
ओगाहणा जहणेणं साइरेगाइं एवधणुहसयाइं उक्कोसेणं
तिष्णि गाउयाइं मज्जिमगमए जहणेणं साइरेगाइं एवधणु-
हसयाइं उक्कोसेणवि साइरेगाइं नव धणुहसयाइं पच्छिमेसु
तिसुवि गमएसु जहणेणं तिष्णि गाउयाइं उक्कोसेणवि तिष्णि
गाउयाइं सेसं तहेव णिरवसेसं जाव संवेहोत्ति । जइ संखे-
ज्जवासाउय सखिमणुस्से संखेज्जवासाउयाणं जहेव असुर-
कुमारेसु उववज्जमाण्णं तहेव णव गमगा जाणियव्वा ण-
वरं जोडसियडिई संवेहं च जाणेज्जा । सेसं तहेव णिर-
वसेसं सेवं जंते ! जंतेत्ति ॥

(जहणेण दो अट्टजागपद्विओवमाइति) द्वौ पद्योपमाष्टजा-
गावित्यर्थः तत्रैकोऽसख्यातायुष्कसम्बन्धी । द्वितीयस्तु तारक-
ज्योतिष्कसम्बन्धीति । (उक्कोसेण चत्तारि पद्विओवमाइ
वाससयसहस्रमन्वहियाइति) त्रीण्यसख्यातायुः सत्कानि
एकं च सातिरेकं चत्तविमानज्योतिष्कसत्कमिति तृतीयगमे
(डिई जहणेणं पल्लिओवम वाससयसहस्रमन्वहियाइति) यद्य-
पि असख्यातावर्षायुषां सातिरेका पूर्वकोटी च घन्यतः स्थितिर्नव-
नि तथापीह पद्योपम वर्षलक्षान्यधिकमुत्तमेतत्प्रमाणायुष्केषु
ज्योतिष्केषूपत्यमानत्वाद्यतोऽसख्यातायुषु स्वायुषो बृहत्तरायु-
ष्केषु देवेषु नोत्पद्यते एतच्च प्रागुपदर्शितमेव । चतुर्थे गमे जघ-
न्यकावस्थितिकोऽसख्यातायुषोरौघिकेषु ज्योतिष्केषूपन्न तत्र
चासख्यातायुषो यद्यपि पद्योपमाष्टभागान्तरमभि जघन्यत
आयुष्कं भवति तथापि ज्योतिषां ततो हीनतर नास्ति स्वायुस्तु-
ल्यायुष्वन्धकाश्चोर्कपतोऽसख्यातायुषु इतीह जघन्यतः स्थिति-
कास्ते पद्योपमाष्टभागायुषो नवन्ति, ते च विमलवाहनादिदुल-
करकात्तात्पूर्वतरकावसुवो हस्त्याद्य औघिकज्योतिष्का अप्येव
त्रिधा एव तदुत्पत्तिस्थानं नवन्तीति । “जहणेणं अट्टजागप-
द्विओवमठिईएसु इत्यायुक्तम्” “ओगाहणा जहणेणं धणुपुहत्त-
ति” यदुक्तम् तत्पद्योपमाष्टभागमानायुषो विमलवाहनादिपूर्व-
तरकालभाविनो हस्त्यादिव्यतिरिक्तचुद्रकायचतुष्पदानपेदया-
वगन्तव्यम् । उक्कोसेण साइरेगाइं अछारसधणुसयाइति) एतच्च
विमलवाहनकुलकरपूर्वतरकावजाविहस्त्यादीनपेदयोक्तम्, य-
तो विमलवाहनो नवधनुः शतमानावगाहनं तत्कालइस्त्याद्यश्च
तद्धिगुणः । यत्पूर्वतरकालभाविनश्च ते सातिरेकतत्प्रमाणा भ-
वन्तीति (जहणकालठिइयस्स एस चैव पक्को गमोत्ति) ।
पञ्चमपद्यगमयोरत्रैवान्तर्जावात् यत् पद्योपमाष्टभागमाना-
युषो मियुनकतिगश्च पञ्चमगमे पद्यगमे च पद्योपमाष्टभागमान-
मेवायुर्वन्तीति प्रागजावित चैतादिति । सप्तमाष्टगमेपूक्कष्टेव
त्रिपद्योपमलक्षणतिरश्च स्थिति ज्योतिष्कस्य तु सप्तमे द्विधा
प्रतीतेव अष्टमे पद्योपमाष्टभागरूपा नवमे सातिरेकपद्यो-

पमरूपा सवेधश्चैतदनुस्मारेण कार्यं (एते सत्तगमगति) प्रयमा-
ख्यो मध्यमत्रयस्थाने एक पश्चिमास्तु त्रय एवेत्येवं सप्त अम-
ख्यातावर्षायुष्कमनुष्याधिकारे (ओगाहणा साइरेगाइं नवधणु-
सयाइति) विमलवाहनकुलकरपूर्वकालीनमनुष्यापेक्षया ।
(तिष्णिगाउयाइति) एतच्चैकान्तसुपमादिकावभाविमनुष्यापे-
क्षया (मज्जिमगमएत्ति) पूर्वोक्तनीतोस्त्रिजिरप्येक एवायमिति ॥
भ२४ श० २३ उ० ॥ (अमदता अकामनिर्जया मृत्वा देवलोके-
षूपपद्यन्ते इति चाणमंतरशब्दे वक्ष्यते)

एवं वेमाणियावि सोहम्मीसाणगा भाणियव्वा एवं ।
सणकुमारगावि नवरं असंखेज्जवासाउय अकम्मभूमि-
गवजेहितो उववज्जंति एवं जाव सहस्सारकप्पोवगोवेमा-
णियदेवा भाणियव्वा ॥ आणयदेवाणं भंते ! कथोहि-
तो उववज्जंति किं नेरइएहितो जाव देवेहितो उववज्जंति ?
गोयमा ! नो नेरइएहितो नो तिरिक्खजोणिएहितो मणु-
स्सेहितो उववज्जंति नो देवेहितो । जइ मणुस्सेहितो उव-
वज्जंति किं सम्मुच्छिमणुस्सेहितो गवभवकंतिय मणु-
स्सेहितो उववज्जंति ? गोयमा ! गवभवकंतियमणुस्सेहितो
उववज्जंति नो सम्मुच्छिमणुस्सेहितो उववज्जंति । ज-
दि गवभवकंतियमणुस्सेहितो उववज्जंति किं कम्मभूमि-
गवभवकंतियमणुस्सेहितो उववज्जंति अकम्मभूमिगवभ-
वकंतिएहितो अंतरदिवएहितो उववज्जंति ? गोयमा ! क-
म्मभूमिगवभवकंतियमणुस्सेहितो उववज्जंति नो अकम्म-
भूमिगेहितो नो अंतरदिवगेहितो । जदि कम्मभूमिग-
वभवकंतियमणुस्सेहितो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउए-
हितो असंखेज्जवासाउएहितो उववज्जंति ? गोयमा ! सं-
खेज्जवासाउएहितो नो असंखेज्जवासाउएहितो । जदि सं-
खेज्जवासाउयकम्मभूमिगवभवकंतियमणुस्सेहितो उवव-
ज्जंति किं पज्जत्तएहितो अपज्जत्तएहितो उववज्जंति ?
गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमिगवभवकंति-
यमणुस्सेहितो उववज्जंति नो अपज्जत्तएहितो उववज्जं-
ति । जइ पज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमिगवभवकंतियम-
णुस्सेहितो उववज्जंति किं सम्मादिट्ठी पज्जत्तसंखेज्जवा-
साउयकम्मभूमिगवभवकंतियमणुस्सेहितो उववज्जंति ?
मिच्छादिट्ठी पज्जत्तसंखेज्जवासाउएहितो सम्मामिच्छदि-
ट्ठी पज्जत्तसंखेज्जवासाउएहितो उववज्जंति ? गोयमा !
सम्मदिट्ठी पज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमिगवभवकंतियम-
णुस्सेहितो वि मिच्छदिट्ठी वासाउयकम्मभूमिगवभवकंति-
एहितो वि नो सम्मामिच्छादिट्ठी पज्जत्तएहितो उववज्जं-
ति ॥ जदि सम्मादिट्ठी पज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमिग-
वभवकंतियमणुस्सेहितो उववज्जंति किं संजयसम्मदिट्ठी
पज्जत्तएहितो असंजयसम्मदिट्ठी पज्जत्तएहितो संजयानं-
जयसम्मदिट्ठी पज्जत्तसंखेज्जहेहितो उववज्जंति ? गोयमा !
तिहितो वि उववज्जंति । एवं जाव अन्चुयगो कप्पो एवं

गेविज्जदेवावि नवरं संजयासंजया एते पडिसेहेयव्वा । एवं जहेव गेविज्जगदेवा तहेव अणुचरोववाडयावि नवरं उमं नाणत्तं संजया चेव । जदि संजयसम्मदिट्ठी पज्जत्त-संखेज्जवासाउयकम्मभूमिगन्भवकंतियमणुस्सेहितो उव-वज्जंति किं पमत्तसंजयसम्मदिट्ठी पज्जत्तएहितो अप्पम-त्तसंजएहितो उववज्जंति ? गोयमा ! अप्पमत्तसंजएहितो उववज्जंति नो पमत्तसंजएहितो उववज्जंति । जदि अप-मत्तसंजएहितो उववज्जंति किं इड्ढिपत्तअपमत्तसंजएहितो अणुद्विपत्तअपमत्तसंजएहितो उववज्जंति ? गोयमा ! दोहितो वि उववज्जंति । पडा०६ पद ।

सोहम्मगदेवाणं जंते ! कओहितो उववज्जंति किं णेरइए-हितो उववज्जंति जेदो जहा जोइसियउदेसए असंखेज्जवासा-उयमस्सिपंचिदियतिरिक्खजोणिएणं जंते ! जे जविए सोह-म्मगदेवसु उववज्जित्तए स णं जंते ! केवइयकाळं ? गो-यमा ! जह्मेषेणं पडिओवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा उक्कोमेणं तिष्णि पलिओवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा । तेणं जंते । अव-सेमं जहा जोइसिएसु उववज्जमाणस्स णवरं सम्मदिट्ठी वि मिच्छदिट्ठी वि णो मम्मामिच्छादिट्ठी । णाणीवि अणा-णीवि दो णाणा दो अण्णाणा णियमं । उइं जह्मेषेणं पडि-ओवमं उक्कोसेणं तिष्णि पडिओवमाइं एवं अणुवंधो वि सेमं तहेव । काळादेमेणं जह्मेषेणं दो पडिओवमाइं उक्कोसेणं उप्पलिओवमाइं एवइय । १। सो चेव जह्मकाळादिइएसु उववषो एस चेव वत्तव्वया एवरं काळादेमेणं जह्मेषेणं दो पडिओवमाइं उक्कोसेणं चत्तारि पडिओवमाइं एवइयं जाव करेज्जा । २। सो चेव उक्कोसकाळादिइएसु उववषो जह्मेषेणं निपडिओवमाइं उक्कोसेणवि तिपडिओवमाइं एस चेव वत्तव्वया एवरं उइं जह्मेषेण तिपडिओवमाइं उक्कोसेणं वि तिणिए पडिओवमाइं सेमं तं चेव काळादेसेणं जह्मेषेणं उप्पडिओवमाइं उक्कोसेण वि उप्पडिओवमाइं एवइयं काळं जाव । ३। सो चेव अप्पणा जह्मकाळादिइओ जाओ आदिद्वगमग-मरिमा तिष्णि गमगा एयव्वा एवरं उइतिं काळादेसं च जा-णेज्जा । ४। जइ संखेज्जवामाउयमस्सिपंचिदियमंखेज्जवासा-उयम्म जहेव असुरकुमारसु उववज्जमाणस्स तहेव एववि गमगा णवरं उइतिं संवेहं च जाणेज्जा जाहे अप्पणा जह्मकाळादिइओ जवइ ताहे तिसु गमएसु मम्मदिट्ठी वि मिच्छदिट्ठीवि णो मम्मामिच्छादिट्ठी । दो णाणा दो अ-ण्णाणा णियमं मेमं तं चेव ए जइ मणुस्सेहितो उववज्जंति

जेदो जहेव जोइसिएसु उववज्जमाणस्स जाव असंखेज्ज-वासाउयसस्सिमणुस्सेणं जंते ! जे जविए सोहम्मकप्पेदेवत्ताए उववज्जित्तए एवं जहेव असंखेज्जवासाउयस्स सस्सिपंचि-दियतिरिक्खजोणिए सोहम्मो कप्पे उववज्जमाणस्स तहेव सत्तं गमगा एवर आदिद्वेसु दोसु गमएसु ओगाहणा जह-मेषेणं गाउयं उक्कोसेणं तिष्णि गाउयाइं । तइयगमे जह्मेषेणं तिष्णि गाउयाइं उक्कोसेणवि तिष्णि गाउयाइं चउत्थगमए जह्मेषेणं गाउयं उक्कोसेणवि गाउयं । पच्छिमएसु तिसु गमएसु जह्मेषेणं तिणिए गाउयाइं उक्कोसेण वि तिणिए गाउयाइं सेसं तहेव । णिरवसेसं । जइ संखेज्जवामाउय-सस्सिमणुस्से एवं संखेज्जवासाउयसणिएमणुस्साणं जहेव असुरकुमारसु उववज्जमाणं तहेव एव गमगा जाणियव्वा एवरं सोहम्मगदेवद्वितिं संवेहं च जाणेज्जा सेसं तं चेव । ईसाणदेवाणं जंते ! कओहितो उववज्जंति ईसाणदेवाणं एस चेव सोहम्मगदेवसरिसा वत्तव्वया णवरं असंखेज्ज-वामाउयसणिएपंचिदियतिरिक्खजोणियस्स जेसु ठाणेषु सोहम्मो उववज्ज पडिओवमट्टिइं तेसु ठाणेषु इहं सातिरेणं पलिओवमं कायव्वं । चउत्थगमे ओगाहणा जह्मेषेणं धणुहपुहुत्तं उक्कोसेणं माइरेगाइं दो गाउयाइं सेसं तं चेव । असंखेज्जवासाउयसणिएमणुस्सस्सवि तहेव उइं जहा पं-चिदियतिरिक्खजोणियस्स । असंखेज्जवासाउयस्स ओगा-हणा वि जेसु ठाणेषु गाउयं तेसु ठाणेषु इहं सातिरेणं गाउयं सेसं तहेव । संखेज्जवासाउयाणं तिरिक्खजोणि-याणं मणुस्साण य जहेव सोहम्मो उववज्जमाणं तहेव णिरवसेमं एव गमगा णवरं ईसाणे उइतिं संवेहं च जाणेज्जा सणंकुमारगदेवाणं जंते ! कओहितो उववज्जंति उववातो जहा सक्कप्पत्ता पुदवी णेरइयाणं जाव पज्जत्तसंखेज्जवासा-उयमस्सिपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं जंते ! जे जविए सणं-कुमारदेवसु उववज्जित्तए अवसेमा परिमाणादीयानवाइंस-पज्जवमाणा सव्वेववत्तव्वया जाणियव्वा जहा सोहम्मो उवव-ज्जमाणस्स एवरं सणंकुमारद्वितिं संवेहं च जाणेज्जा । जाहेयं अप्पणा जह्मकाळादिइओ जवइ ताहे तिसु गमएसु पंच देस्साओ आदिद्विओ कायव्वाओ सेसं तं चेव । जइ म-णुस्सेहितो उववज्जंति मणुसाणं जहेव मक्कप्पत्ताए उव-वज्जमाणं तहेव णव वि गमा एवरं सणंकुमारद्वितिं सं-वेहं च जाणेज्जा । माहिंदगदेवाणं भंते ! कओहितो उवव-ज्जंति जहा सणंकुमारदेवाणं वत्तव्वया तहा माहिंदगदेवा-णंवि जाणियव्वा णवरं माहिंदगदेवाणं उइतिं सातिरेगा जाणियव्वा सव्वेव एवं वंभट्ठागदेवाणंवि वत्तव्वया एवरं वंभट्ठागद्वितिं संवेहं च जाणेज्जा एवं जाव महस्सागे एवरं उइतिं संवेहं च जाणेज्जा । वंभट्ठागदीणं जह्मकाळादिइ-यस्स तिरिक्खजोणियस्स तिसु वि गमएसु अपि देस्साओ

कायव्वात्रो संघयणां वंजलोगदंतएसु पंच आदिह्वगाणि महासुकसहसारेसु चत्वारि तिरिक्खजोणियाणवि मएस्सा-
ण वि सेसं तं चेव । आणयदेवाणं जंते ! कओहिंतो उववज्जं-
त्ति, उववात्रो जहा सहसारे देवाणं एवरं तिरिक्खजाणि-
या खोफेयवा जाव पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सखिमएस्साणं
जंते ! जे जविए आणयदेवेषु उववज्जित्तए । मएस्साणं
वत्तव्वया जहेव सहसारेसु उववज्जमाणाणं एवरं तिष्णि
संघयणाणि सेसं तहेव, आणुवंधो जवादेसेणं जहसेणं
तिष्णि भवग्गहणां उकोसेणं सत्त जवग्गहणां कात्तादेसेणं
जहसेणं अट्टारसमागरोवमां दोहिं वासपुहुत्तेहिं अन्न-
हियां उकोसेणं सत्तावणं सागरोवमां चठहिं पुव्वकोमीहिं
अन्नहियां एवड्यं । एवं सेसावि अट्ट गमगा जाणियवा
णवरं ठितं संवेहं च जाणेज्जा सेसं तहेव । एवं
जाव अच्चुयदेवा एवरं ठितं संवेहं च जाणेज्जा । चउसु
चेव संघयणा तिष्णि आणयादीसु । गेवेज्जगदेवाणं जंते !
कओहिंतो उववज्जंति एस चेव वत्तव्वया एवरं दो संघ-
यणा ठितं संवेहं च जाणेज्जा । विजयवेजयंत जयंत अपरा-
जितदेवाणं जंते ! कओहिंतो उववज्जंति एस चेव वत्तव्वया
णिरवसेसा जाव आणुवंधोत्ति एवरं पढमं संघयणं सेसं
तहेव । भवादेसेणं जहसेणं तिष्णि जवग्गहणां उकोसेणं
पंच भवग्गहणां, कात्तादेसेणं जहसेणं एकतीसं सागरोव-
मां दोहिं वासपुहुत्तेहिं अन्नहियां उकोसेणं ठावांति
सागरोवमां तिष्णि पुव्वकोमीहिं अन्नहियां एवड्यं जाव
एवं सेसावि अट्ट गमगा जाणियवा । एवरं ठितं संवेहं
च जाणेज्जा । मण्से लच्छी एवसु वि गमएसु जहा गेवे-
ज्जेसु उववज्जमाणस्स एवरं पढमं संघयणं सव्वट्टसिच्छग-
देवाणं जंते ! कओहिंतो उववज्जंति उववात्रो जहेव विज-
यादीणं जाव सेणं जंते ! केवड्यकात्ताट्टिंएसु उववज्जेज्जा ?
गोयमा ! जहसेणं तेत्तीसं सागरोवमां उकोसेण वि तेत्तीसं
सागरोवमां उवसेसा जहा विजयासु उववज्जंता
एवरं जवादेसेणं तिष्णि जवग्गहणां, कात्तादेसेणं जह-
सेणं तेत्तीसं सागरोवमां दोहिं वासपुहुत्तेहिं अन्नहि-
यां उकोसेणवि तेत्तीसं सागरोवमां दोहिं पुव्वकोमीहिं
अन्नहियां एवड्यं सो चेव अप्पणा जहएणकालाट्टिंओ
जात्रो एस चेव वत्तव्वया एवर ओगाहणां उओर्य-
णिपुहुत्तं च वासपुहुत्ताणि सेसं तहेव संवेहं च जाणेज्जा ।
सो चेव अप्पणा उकोसकात्ताट्टिंओ जात्रो एस चेव वत्त-
व्वया एवरं ओगाहणा जहसेणं पंचयणहसयां उको-
सेण वि पंचयणहसयां उओर्यं जहएणं पुव्वकोमी उको-
सेणवि पुव्वकोमी सेसं तहेव जाव जवादेसेत्ति । कात्ता-
देसेण जहएणेण तेत्तीसं सागरोवमां दोहिं पुव्वकोमीहिं
अन्नहियां उकोसेण वि तेत्तीसं सागरोवमां दोहिं पुव्व-

कोडीहिं अन्नहियां एवड्यं कात्तां सेवेज्जा । एवड्यं कालं
गतिरागतिं करेज्जा । एए तिणिएण गमगा सव्वट्टमिच्छग-
देवाणं जंते ! जंते त्ति । जमवं ! गोयमा ! जाव विहरड ।
(जहसेण पद्धिओवमट्टिंएसुत्ति) सौधमे जघन्येनान्य-
स्यायुपोऽसत्वात् । (उकोसेण निपद्धिओवमट्टिंएसुत्ति)
यद्यपि सौधमे बहुतरमायुष्कमस्ति तथाप्युत्कर्षतस्त्रिपल्योपमा-
युप एव तिर्यञ्चो भवन्ति तदनतिरिक्तं च देवायुर्वलन्तीति ॥
(दो पद्धिओवमात्तति एक तिर्यग्भवसत्कमपरं च देवसत्कम
(रूपद्धिओवमात्तति) त्रीणि पल्योपमानि तिर्यग्भवसत्कानि
त्रीण्येव देवजवसत्कानीति । सो चेव अप्पणा जहएणकालाट्टिंओ-
जात्रो इत्यादि ॥ गमत्रयेऽप्येको गमो ज्ञाना तु प्रदर्शितैव ।
(जहसेणधणुहपुहुत्तति) क्लृप्तकायचतुपदापेकम् (उको-
सेणं दोगाज्यात्तति) यत्र क्लेपे काले वा गम्युतमाना मनुष्या
भवन्ति तत्सम्बन्धिना इत्यादीनपेक्ष्योक्तमिति । संख्यातायुः
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्धिकारे जाहअप्यणाजहएणकालाट्टिंओजवइत्या-
दौ (नो सम्मामिच्छादिठीति) मिश्रदृष्टिर्निषेधो जघन्यस्थि-
तिकस्य तदसम्भवाद्जघन्यस्थितिकेषु दृष्टिप्रयस्यापि ज्ञावादि-
ति । तथा ज्ञानादिद्वारं पि हे ज्ञाने वा अज्ञाने वा स्यातां जघन्य-
स्थितेरन्यज्ञानाज्ञानयोरज्ञावादिति । अथ मनुष्याधिकारे “ न-
वर आच्छरणसु दोसु गमएसु इत्यादि ” आद्यगमयोहिं पूर्वत्र-
धनु पृथक्च जघन्यावगाहनोक्त्या तु गम्युतपदकमुक्तेः तु “ ज-
हसेण गात्रयमित्यादि ” तृतीयगमे तु जघन्यत उत्कर्षतश्च पर-
गम्युतान्युक्तानीदतु त्रीणि चतुर्थगमे तु प्राग्जघन्यतो धनु पृथ-
क्त्वमुत्कर्षतस्तु द्वे गम्युते उक्ते इह तु जघन्यत उत्कर्षतश्च गम्युत-
मेवमन्यदप्युह्यम् । ईशानकदेवाधिकारे (सादरेण पद्धिओवम
कायव्वत) ईशाने सातिरेकपल्योपमजघन्यस्थितित्वात्
तथा (चउत्थगमए ओगाहणा जहसेणं धणुहपुहुत्तति)
ये सातिरेकपल्योपमायुपस्तिर्यञ्च सुयमांशोद्भवाः क्लृप्ततरका-
यास्नानपेक्ष्योक्तम् (उकोसेण सादरेणा दो गात्रयात्तति)
एतच्च यत्र काले सातिरेकगम्युतमाना मनुष्या भवन्ति तत्का-
लज्ञानं इत्यादीनपेक्ष्योक्तम् । तथा ॥ (जेसु गणेषु गात्रय-
ति) सौधमेदेवाधिकारे येषु स्थानेष्वसख्यातवर्षायुर्मनुष्याणां
गम्युतमुक्तम् (तेसु गणेषु इह सातिरेग गात्रयति)
जघन्यत सातिरेकपल्योपमस्थितिकत्वादीशानकदेवस्य प्रा-
व्यदेवस्थित्यनुसारेण चाऽसख्यातवर्षायुर्मनुष्याणां स्थितिम-
द्भावात्तदनुसारेणैव च तेषामवगाहनाज्ञावादिति । सन्त्कुमार-
देवाधिकारे जाहे य अप्पणाजहसेत्यादौ (पंच वेस्सा आदिह्ववात्रो
कायव्वात्रोत्ति) जघन्यस्थितिकस्तिर्यञ्च सन्त्कुमारे समुत्पित्सुजं-
घन्यस्थितिसामर्थ्यान्वृणादीनां चतसृणां द्वेष्यानामन्यतरस्यां
परिणतो ज्ञत्वा मरणकाले पद्मादेव्यामासाद्य त्रियते ततस्तत्रो-
त्पद्यते यतोऽप्रेतनभवदेव्यापरिणामे सति जीव परभव गच्छती-
त्यागम । तदेवमस्य पञ्च द्वेष्या जवन्ति इतगादीणजहसेत्यादि
एतज्ज्ञाना चानन्तरोक्तन्यायेन कार्यं (संघयणां घमद्योयसंत-
एसु पंच आच्छगाणित्ति) वेदवर्तिसहननस्य चतुर्णामेव देव-
लोकानां गमने निर्धन्यनत्वात् यदाह—“ द्वेषेण उगमइ, चत्वारि
उ जाव आत्मा कप्पा । वट्टेज्ज कप्पजुअल, संघयणे कोट्टियां-
एत्ति ” ॥ २ ॥ (जहसेण तिष्णि भवग्गहणात्तति) आनताट्टिंओ
मनुष्येभ्य एवात्पद्यते, तेष्वेव च प्रत्यागच्छतीति जघन्यतो भ-
वत्रयं भवतीति एवं भवसप्तकमप्युत्कर्षतो भावनीयमिति (उ-
कोसेणं सत्तावणमित्यादि) आनतदेवानामुत्कर्षतं पक्षेन-
विशानिमागरोपमाण्यायुस्तस्य च भवत्रयभावेन सप्तपञ्चाज-

त्सागरोपमाणि मनुष्यभवचतुष्टयसम्बन्धिपूर्वकोटीचतुष्काज्य-
धिकानि भवन्तीति ॥ ३०१४ ३० १४ ३० ॥ जी० ॥ कर्म० ॥
प्य सङ्केपार्थ सामान्यतो नरकोपपातचिन्तायां रत्नप्रभोपपात-
चिन्तायां च देवनारकपृथिव्यादिपञ्चकविकलेन्द्रियत्रिकाणां तथा
ऽसख्येयवर्षायुषश्चतुष्पदस्त्रेचराणां शेषाणामपि चापर्याप्तकानां
निर्यकृपचेन्द्रियाणां तथा मनुष्याणां सम्मूर्च्छमानां गर्भव्युत्क्रान्ति
कानामप्यकर्मभूमिजानामन्तरहीपज्ञानां कर्मभूमिजानामप्यस-
ख्येयवर्षायुषां संख्येयवर्षायुषामपि अपर्याप्तानां प्रतिषेधः शे-
पाणां विधानम् । शर्करप्रज्ञायां सम्मूर्च्छमानामपि प्रतिषेधः
वायुकप्रज्ञायां चतुष्पदानामपि तमप्रज्ञायां वरपरिसर्पा-
णामपि सप्तमपृथिव्यां स्त्रीणामपि जवनवासिपूयपातचि-
न्तायां देवनारकपृथिव्यादिपञ्चकविकलेन्द्रियत्रिकापर्याप्ततिर्य-
कृपचेन्द्रियसम्मूर्च्छमापर्याप्तगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याणां प्रति-
षेधः शेषाणां विधानम् । पृथिव्यञ्चनस्पतिषु सकृन्नैरयिकसन-
त्कुमारादिदेवानां तेजोवायुद्वित्रिचतुरिन्द्रियेषु सर्वनारकसर्व-
देवानां प्रतिषेधः तिर्यकृपचेन्द्रियेष्वानतादिदेवानां मनुष्येषु
सप्तमपृथिवीनारकतेजोवायुनां व्यन्तरेषु देवनारकपृथिव्यादिप-
ञ्चकविकलेन्द्रियत्रिकापर्याप्ततिर्यकृपचेन्द्रियसम्मूर्च्छमापर्याप्त-
गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याणां ज्योतिकेषु सम्मूर्च्छमतिर्यकृपचे-
न्द्रियासंख्येयवर्षायुष्कस्त्रचरान्तरहीपजमनुष्याणामपि प्रतिषे-
धः । एव सौधर्मेशानयोरपि । सनत्कुमारादिषु सहस्रारप-
र्यन्तेष्वकर्मभूमिजासंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिजानामपि प्रतिषेधः
आनतादिषु तिर्यकृपचेन्द्रियाणामपि विजयादिषु मिथ्यादृष्टि-
मनुष्याणामपीति । गत पञ्चमद्वारम् । ब्रजा० ६ पद ।

१? हनयुग्मादित्रिशेषणैकैन्द्रियाणाम्—

करुजुम्भकरुजुम्भएगिन्द्रियाणं जंते ! कत्रो उववज्जंति
किं णेरडय जहा उप्पदुहेसए तहा उववात्रो तेणं जंते !
जीवा एगमएणं केवड्या उववज्जंति ? गोयमा ! सोदम
वा संखेज्जा वा अमंखेज्जा वा अनंता वा उववज्जंति तेणं
जंते ! जीवा समए समए पुच्छा ? गोयमा ! तेणं अणंता
ममए समए अवहीरमाणा २ अणंताहिं ओसप्पिणीउस-
प्पिणीहिं अवहीरंति एो चेव णं अवहिरिया सिया उच्च-
जहा उप्पदुहेसए । तेणं जंते जीवा एाणावरणिज्जस्स
कम्मस्स किं वंधगा पुच्छा, गोयमा ! वंधगा एो अवंधगा
एव मव्वेमिं वाउयवज्जाणं आजयस्स वंधगा वा अवंधगा
वा तेणं जंते ! जीवा एाणावरणिज्जकम्मस्स वेदगा पु-
च्छा, गोयमा ! वेदगा एो अवेदगा एवं मव्वेसिं तेणं जंते !
किं जीवा किं मातावेदगा असातावेदगा पुच्छा, गोयमा ! मा
तावेदगा वा अमातावेदगा वा एवं खदु उप्पदुहेसगपरिवाडी
मव्वेमिं कम्माणं, उदडं एो अणुदडं उएहं कम्माणं उदीरगा
एो अणुदीरगा वेदणिज्जा उयाणं उदीरगा वा अणुदीरगा
वा तेणं जंते ! जीवा किं काएहद्वेस्सा पुच्छा, गोयमा !
वाएहलेस्सा वा णीद्वेस्सा वा काउद्वेस्सा वा तेउलेस्सा
वा णो मम्महिद्वी एो मम्मापिच्छादिद्वी पिच्छादिद्वी णो
गाणो आण्णाणो गियमं ५ आण्णाणी तं जहा मतिअ-
ण्णाणी य मृयअण्णाणी य णो मएजोगी णो वदजोगी

कायजोगी सागारोवउत्ता वा अणागारोवउत्ता वा । तेसि-
णं जंते ! जीवाणं सरीरा कइवएणा जहा उप्पदुहेसए स-
व्वत्थ पुच्छा, गोयमा ! उप्पदुहेसए उसासगा वा एीसास-
गा वा एो उस्सासगा णासासगा वा आहारगा वा अणा-
हारगा वा एो विरया अविरया एो विरयाविरया सकि-
रिया एो अकिरिया । सत्तविहबंधगा वा अट्टविहबंधगा
वा आहारसखोवउत्ता वा जाव परिग्गहसखोवउत्ता वा
कोहकसाई जाव लोभकसाई वा एो इत्थीवेदगा एो
पुरिसवेदगा एणुंसगवेदगा वा इत्थीवेदबंधगा वा एणुंसग-
वेदबंधगा वा एो सखी असखी सइंदिया एो अण्णिंदिया
तेणं भंते ! कइजुम्म ॥ २ ॥ एगिंदियाओत्ति
कालओ केव चिरं होइ ? गोयमा ! जहसखेणं एकं समयं
उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंताओ ओसप्पिणी उस्सप्पि-
णीओ वणस्सइकालो संवेहो ए भसइ आहारो जहा उ
प्पदुहेसए एवरं णिव्वाघाएणं छदिसिं वाघायं पमुच्च
मिय तिदिमिं सिय चउदिसिं सिय पंचदिसिं सेसं तहेव डिई
जहसखेणं एकं समयं उक्कोसेणं वावीसं वाससहस्साई समु-
ग्वाया आदिह्वा, चत्तारि मारणंतियसमुग्वाया तेणं समो-
हयावि असमोहया वि मरति उव्वट्टणा जहा उप्पदुहेसए ।
अह भंते ! सव्वपाणा जाव सव्वसत्ता करुजुम्मा २ एगि-
दियसत्ताए उववसुपुव्वा ? हंता गोयमा ! असइ अट्ट वा
अणंतखुत्तो ? करुजुम्भतेओग एगिंदियाणं भंते ! कत्रो-
उववज्जति उववात्रो तहेव तेणं जंते ! जीवा एगपुच्छा,
गोयमा ! एगणवीसा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उव-
वज्जंति सेमं जहा करुजुम्माणं जाव अणतखुत्तो २ करुजु-
म्भदावरजुम्भएगिंदियाणं जंते ! कत्रो उववज्जति उववा-
तो तहेव । तेणं जंते ! जीवा एगपुच्छा, गोयमा ! अट्टा-
रस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति
सेसं तहेव जाव अणंतखुत्तो ॥ ३ ॥ कइजुम्भकद्विओग ए-
गिंदियाणं जंते ! कत्रो उववातो तहेव परिमाणं सत्तरस
वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा सेमं तहेव जाव
अणंतखुत्तो ॥ ४ ॥ तेओगकरुजुम्भएगिंदियाणं जंते ! क-
त्रो उववातो तहेव परिमाणं वारस वा असंखेज्जा वा अ-
णंता वा उववज्जंति सेसं तहेव जाव अणंतखुत्तो ॥ ५ ॥
तेओगतेओगएगिंदियाणं जंते ! कत्रो उववज्जंति उववा-
त्रो तहेव परिमाणं पएणरम संखेज्जा वा असंखेज्जा वा
अणंता वा सेमं तहेव जाव अणंतखुत्तो । ६ । एव एएसु मो-
दससु महाजुम्भेसु एको गमओ णवरं परिमाणे णाएत्तं
तेओ य दावरजुम्भेसु परिमाणं चउदस वा संखेज्जा वा असं-
खेज्जा वा अणता वा उववज्जंति । ७ । तेओगकद्विओगतेम
वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति । ८ ।

ज्जंति ॥ ८ ॥ दावरजुम्मकरुजुम्मेसु अट्ट वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति ॥ ९ ॥ दावरजुम्मेसु अट्ट वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति । १० । दावरजुम्मदावरजुम्मेसु दस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति ॥ ११ ॥ दावरजुम्मकद्विओगेसु एव वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति ॥ १२ ॥ कद्विओगकरुजुम्मेसु चत्तारि वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति १३ । कलिओगतेओगेसु सत्त वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति । १४ । कलिओगदावरजुम्मेसु ष वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति । १५ । कलिओगकद्विओगएगिंदियाणं जंते ! कओ उववज्जंति उववाओ तहेव परिमाणं पंच वा संखेज्जा वा असंखेज्जा अणंता वा उववज्जंति सेसं तहेव जाव अणंतखुत्तो सेवं भंते ! जंते ! त्ति ॥

(जहा उप्पलुहेसपत्ति) उत्पलोद्देशक एकादशशते प्रथम इह च यत्र क्वचित्पदे उत्पलोद्देशकातिदेशः क्रियते तत्तत् एवावधार्यम् (सवेहो न भग्गस्ति) उत्पलोद्देशके उत्पलजीवस्योत्पादो विवक्षितस्तत्र च पृथिवीकायिकादिकायां नरापेक्षया संबन्धः सम्भवति इह त्वेकेन्द्रियाणां कृतयुग्म २ विशेषणानामुत्पादोऽधिकृतस्ते च वस्तुतोऽनन्ता एवोत्पद्यन्ते तेषां चोद्देशसम्भवात्सबन्धो न सम्भवति । यथ पौडशादीनामेकेन्द्रियेऽप्युत्पादोऽभिहितोऽसौ असकायिकेऽप्यो ये तेषुत्पद्यन्ते तदपेक्ष एव न पुनः पारमार्थिकोऽनन्तानां प्रतिसमयं तेषुत्पादादिति ॥ म० ३५ श० १ उ० (उत्पलोद्देशकः वणस्सइ शब्दे) प्रथमसमयकृत ॥

पदमसमयकडजुम्म २ एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति ! गोयमा ! तहेव एवं जहेव पदमो उद्देशओ तहेव सोलसखुत्तो वितिओ वि भाणियव्वो तहेव सव्वं एवरं इमाणि दस एणत्ताएणि ओगाहणा जहसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उकोसेण वि अंगुलस्स असंखेज्जइजागं आउयकम्मस्स एो बंधगा अबंधगा आउयस्स एो उदीरगा अणदीरगा एो उस्सागा एो णिस्सासगा एो उस्सास णिस्सासगा । सत्तविहबंधगा वा एो अट्टविहबंधगा वा । तेणं भंते ! पदमसमयकडजुम्म २ एगिंदिया तिकालओ केव चिरं होइ ? गोयमा ! एकं समयं एवं त्रितीए वि समुग्घाया आदिह्वा दोणि । समोहयाण पुच्छिज्जति उवट्टणा ण पुच्छिज्जइ सेसं तहेव सव्वं णिरवसेस सोलससु वि गमएसु जाव अणंतखुत्तो । सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥

अथ द्वितीयस्तत्र (पदमसमयकरुजुम्म २ एगिंदियासि) एकेन्द्रियत्वेनोत्पत्तौ प्रथमः समयो येषां ते तथा ते च कृतयुग्मकृतयुग्माश्चेति प्रथमसमयकृतयुग्मकृतयुग्माः ते च ते एकेन्द्रियाश्चेति समासोऽस्तस्ते (सोलसखुत्तोत्ति) पोरुशकृत्व पूर्वोक्तान् पोरुशराशिभेदानाश्रित्येत्यर्थं (नाणत्ताइति) पूर्वोक्तस्य विद्वक्षणत्वस्थानानि, ये पूर्वोक्ता भावास्ते केचित्प्र-

थमसमयोत्पन्नानां न सम्भवन्तीति कृत्वा तत्रावगाहनाद्योद्देशकत्वात्स्वल्पत्वेनोत्पत्तौ महती उक्ताऽचूत् इह तु प्रथमसमयोत्पन्नत्वेन साकल्येति नानात्वमेवमन्यान्यपि स्वधियोहानीति ज० ३५ श० २ उ० ॥

अप्रथमसमयकृतः

अपदमसमयकरुजुम्म २ एगिंदियाणं जंते ! कओ उववज्जंति एसो जहा पदममुद्देशो सोलसहि वि जुम्मेसु तहेव पेयव्वो जाव कद्विओगकद्विओगत्ताए जाव अणंतखुत्तोसेवं भंते ! जंते ! त्ति

तृतीयोद्देशके तु (अपदमसमयकरुजुम्म २ एगिंदियासि) इहाप्रथमः समयो येषामेकेन्द्रियत्वेनोत्पन्नानां इहादयः समया विग्रहश्च पूर्ववत्, एते च यथा सामान्येनैकेन्द्रियास्तथा भवन्तीत्यत एवोक्तम् “एसो जहा पदम उद्देशो इत्यादीति” म. ३५ श० ३ उ० चरमसमयकृतः ॥

चरिमसमयकडजुम्म २ एगिंदियाणं जंते ! कओ उववज्जंति एवं जहेव पदमसमय उद्देशओ एवरं देवा न उववज्जंति तेउलेस्सा ए पुच्छंति सेसं तहेव सेवं जंते ! जंते ! त्ति ॥

चतुर्थे तु (चरिमसमयकडजुम्म २ एगिंदियासि) इह चरमसमयशब्देनैकेन्द्रियाणां मरणसमयो विवक्षितः स च परमवायुपः प्रथमसमय एव तत्र च वर्तमानाश्चरमसमयाः सख्येयाश्च कृतयुग्मकृतयुग्मा ये एकेन्द्रियास्ते तथा ॥ (एवं जहा पदमसमयउद्देशओत्ति) यथा प्रथमसमयैकेन्द्रियोद्देशस्तथा चरमसमयैकेन्द्रियोद्देशकोऽपि वाच्यस्तत्र हि औधिकोद्देशकपेक्षया दश नानात्वान्युक्तानीहापि तानि तथैव समानस्वरूपत्वात्तत्प्रथमसमयचरमसमयानां यः पुनरिह विशेषस्तं दर्शयितुमाह “नवरं देवा न उववज्जतीत्यादि” देवोत्पादेनैकेन्द्रियेषु तेजोद्देश्या भवति, न चेह देवोत्पादः सम्भवतीति, तेजोद्देश्या एकेन्द्रिया न पृच्छन्ते इति ॥ म० ३५ श० ४ उ० ।

अचरमसमयकृतः

अचरिमसमयकडजुम्म २ एगिंदियाणं जंते ! कओ उववज्जंति जहा अपदमसमयउद्देशो तहेव णिरवसेसो भाणियव्वो सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥

पञ्चमे तु (अचरिमसमयकरुजुम्म २ एगिंदियासि) न विद्यते चरमसमय उक्तलक्षणो येषां ते अचरमसमयास्ते च ते कृतयुग्मकृतयुग्मैकेन्द्रियाश्चेति समासः ज० ३५ श० ५ उ० ॥

प्रथमप्रथमसमयः ।

पदमपदमसमयकरुजुम्म २ एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा पदमसमयउद्देशओ तहेव णिरवसेसं सेवं भंते ! भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥

षष्ठे तु (पदमपदमसमयकरुजुम्म २ एगिंदियासि) एकेन्द्रियोत्पादस्य प्रथमसमययोगाद्ये प्रथमाः प्रथमश्च समयः कृतयुग्मकृतयुग्मत्वानुत्तरेयेषामेकेन्द्रियाणां ते प्रथम २ समयकृतयुग्मकृतयुग्मैकेन्द्रिया । ज० ३५ श० ६ उ० । प्रथमाप्रथमः ।

पदमअपदमसमयकरुजुम्म २ एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा पदमसमयउद्देशओ तहेव जाणियव्वो सेवं जंते ! भंते ! त्ति ॥

सप्तमे तु (पदम अपदमसमयकरुजुम्म २ एगिंदियासि) प्रथमः-

उववाय

स्तथैव योऽप्रथमश्च समयः कृतयुग्म २ त्वानुवृत्तेर्येषामेकेन्द्रियाणां ते प्रथमाप्रथमसमयकृतयुग्मकृतयुग्मेकेन्द्रिया इह च एकेन्द्रियत्वोत्पादप्रथमसमयवर्तित्वे तेषां यद्विचकितसङ्ख्यानुवृत्तेरप्रथमसमयवर्तित्व तत्प्राग्भवसम्बन्धिनीं तामाश्रित्येत्यवसेयमेवमुत्तरवापीति । ज० ३५ श० ७ उ० प्रथमचरमः ।

पदमचरिममयकरुजुम्म २ एगिंदियाणं जंते ! कओ उववज्जंति जहा चरिमुद्देसओ तहेव णिरवसेसं सेवं भंते ! जंते ! चि ॥

अष्टमे तु (पदमचरिमसमयकरुजुम्म २ एगिंदियात्ति) प्रथमाश्च ते विचकितसङ्ख्यानुवृत्ता प्रथमसमयवर्तित्वाश्चरमसजयाश्च मरणसमयवर्तिनः परित्राटस्या इति ॥ प्रथमचरमसमयास्ते च ते कृतयुग्मकृतयुग्मेकेन्द्रियाश्चेति विग्रहः भ० ३५ श० ८ उ० ।

प्रथमाचरमः

पदमअचरिमसमयकडजुम्म २ एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा पदमुद्देसओ तहेव णिरवसेसं सेवं जंते ! जंते ! चि जाव विहरइ

नवमे तु (पदमअचरिमसमयकडजुम्म २ एगिंदियात्ति) प्रथमास्तथैव अचरमसमयास्त्वेकेन्द्रियोत्पादापेक्षया प्रथमसमयवर्तिन इह विचकितसङ्ख्यानुवृत्तेरप्रथमसमयवर्तित्वाश्चरमसजयाश्च मरणसमयवर्तिनः परित्राटस्या इति ॥ प्रथमचरमसमयास्ते च ते कृतयुग्मकृतयुग्मेकेन्द्रियाश्चेति विग्रहः भ० ३५ श० ९ उ० ।

चरमचरमः ।

चरिम २ समयकडजुम्म २ एगिंदियाणं जंते ! कओ उववज्जंति जहा चउत्थो उद्देसओ तहेव सेवं भंते ! भंते ! चि ॥

दशमे तु (चरिम २ समयकरुजुम्म २ एगिंदियात्ति) चरमाश्च ते विचकितसङ्ख्यानुवृत्तेरअचरमसमयवर्तित्वाश्चरमसमयाश्च प्रागुक्तस्वरूपा इति चरमसमयाः ज्ञेयं तु प्राग्वत् ॥ ३५ ॥ १० ॥

चरमाचरमः ।

चरिमअचरिममयकरुजुम्म २ एगिंदियाणं जंते ! कओ उववज्जंति जहा पदमुद्देसओ तहेव णिरवसेसं सेवं जंते ! जंते ! चि जाव विहरइ ॥

एकादशे तु (चरिमअचरिमसमयकडजुम्म २ एगिंदियात्ति) चरमास्तथैव अचरमसमयाश्च प्रागुक्तयुक्तेर्येषामेकेन्द्रियोत्पादापेक्षया प्रथमसमयवर्तिनो ये ते चरमाचरमसमयास्ते च ते कृतयुग्मकृतयुग्मेकेन्द्रियाश्चेति विग्रहः ॥ ज० ३५ श० ११ उ० ।

एवं एएणं कमेणं एकारस उद्देसगा पदमो ततिओ पंचमओ य मरिसगमया सेसा अट्ट मरिसा णवरं चउत्थे अट्टमे दसमे देवा ए उववज्जंति । तेउद्देस्मा एत्थि । पदमं एगिंदियमहाजुम्ममयं सम्पत्तं ॥ ज० ३५ श० १२ उ० ।

उक्तोद्देशकाना स्वरूपनिर्धारणायाह वैश्याविशेषणेन ॥

काहलेस्सकरुजुम्म २ एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति ? गोयमा ! उववाओ तहेव एवं जहा ओहियउद्देसए णवर इमं एणणत्तं तेषं जंते ! जीवा काहलेस्सा ? इंता काहलेस्सा तेषं भंते ! काहलेस्सा करुजुम्मा २ एगिंदिया निकानओ केव चिरं द्रोड ? गोयमा ! जहमेणं एकममयं उओमेण अंतोमुहुत्तं । एवं तिनीए वि जाव अणंतयुत्तां । एवं मोत्तसु वि जुम्मा भाणियव्वा मेवं जंते ! जंते ! चि

पदमसमयकाहलेस्सकडजुम्म २ एगिंदियाणं जंते ! कओ उववज्जंति जहा पदमुद्देसए णवरं तेषं जंते ! काहलेस्सा ? इंता काहलेस्सा सेसं तहेव सेवं भंते ! जंते ! चि । एवं जहा ओहियसए एकारस उद्देसगा जणिया तहा काहलेस्सवि एकारस उद्देसगा जाणियव्वा, पदमो ततिओ पंचमो य सरिसगमया सेसा अट्ट वि सरिसगमया णवरं चउत्थे अट्टमेसु उववाओ एत्थि देवस्स सेवं जंते ! जंते ! चि ॥ एणतीसइमे सए वितिय एगिंदियमहाजुम्मसयं २ एवं एणिलेस्सेहिं वि सयं काहलेस्ससयसरिसं एकारस उद्देसगा तहेव सेवं जंते ! जंते ! चि ॥ ततियं एगिंदियमहाजुम्मसयं सम्पत्तं ॥ ३ एवं काउलेस्सेहिं वि सयं काहलेस्ससयसरिसं सेवं भंते ! जंते ! चि ॥ ३५ ॥ चउत्थ एगिंदियमहाजुम्मसयं ॥ ४ ॥ जवसिद्धिकरुजुम्म २ एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा ओहियसयं णवरं एकारस वि उद्देसएसु अह भंते ! सव्वपाणा जाव सव्वसत्ता जवसिद्धिकडजुम्म २ एगिंदियात्ताए उववसपुव्वा ? गोयमा ! एो इणट्टे समट्टे सेसं तहेव सेवं भंते ! भंते ! चि ॥ पंचमं एगिंदियसयं महाजुम्मं सम्पत्तं ॥ ५ ॥ काहलेस्सभवसिद्धिकडजुम्म २ एगिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति, एवं काहलेस्सभवसिद्धियएगिंदिएहिं वि सयं वितियं सयं काहलेस्ससरिसं भाणियव्वं सेवं भंते ! भंते ! चि ॥ अट्टं एगिंदियमहाजुम्मसयं ॥ ६ ॥ एणिलेस्से जवसिद्धियएगिंदिएहिं वि सयं सेवं भंते ! भंते ! चि सत्तमं एगिंदियमहाजुम्मसयं ॥ ७ ॥ काउलेस्से जवसिद्धियएगिंदिएहिं वि तहेव एकारस उद्देसगसंजुत्तं सयं एवं एयाणि चत्तारि भवसिद्धियसयाणि चउसु वि सएसु सव्वपाणा जाव उववसपुव्वा एो इणट्टे समट्टे सेवं भंते ! भंते ! चि अट्टमं एगिंदियसयं महाजुम्मं ॥ ८ ॥ भवसिद्धिएहिं चत्तारि सयाइं जणियाइं एवं अजवसिद्धिएहिं वि चत्तारि सयाणि लेस्सासंजुत्ताणि भाणियव्वाणि सव्वपाणा तहेव एो इणट्टे समट्टे एवं एयाणि वारस एगिंदियमहाजुम्मसयाइं भवंति सेवं भंते ! भंते ! चि ॥ पंचतीसइमं सयं सम्पत्तं ॥ ३५ ॥

[पदमो तद्दो पंचमोयसरिसगमत्ति) कथं यतः प्रथमापेक्षया द्वितीये यानि नानात्वान्यवगाहनादीनि दश भवन्ति न तान्येतेष्विति (सेसा अट्टसरिसगमत्ति) द्वितीयचतुर्थपञ्चदश परस्परं सट्टशमा पूर्वोक्तैभ्यो विलक्षणगमा द्वितीयसमानगमा इत्यर्थः विशेष त्वाह-नवर चउत्थेत्यादि ॥ कृष्णलेश्याशते (जहमेणं एकं समयंति) जघन्यत एकसमयानन्तरं संख्यान्तरं भवन्तीत्यत एकं समयं कृष्णलेश्याकृतयुग्म २ एकेन्द्रिया भवन्तीति (एवं त्रिई वि चि) कृष्णलेश्यायतां स्थितिः कृष्णलेश्याकालवदवसेयेत्यर्थः ॥ भ० ३५श० ।

श्रीन्द्रियाणाम-

कडजुम्मरवेइंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति उववाओ जहा वकंतीए परिमाणं सोलस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति अवहारो जहा उप्पलुहेसए ओगाहणा जहसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइजागं उकोसेणं वागसजोयणाइं एवं जहा एगिंदियमहाजुम्माण पढमुहेसए तहेव एवरं तिषि लेस्साओ देवा ए उववज्जंति सम्महिटी वा मिच्छदिटी वा णो सम्माभिच्छादिटी वा णाणी वा असाणी वा । णो मणजोई वइजोगी वा कायजोगी वा तेणं भंते ! कडजुम्मरवेइंदिया कालओ केव चिरं होइ ? गोयमा ! जहसेणं एकं समयं उकोसेणं संखेज्जकालं ठिई जहसेणं एकं समयं उकोसेणं वारस संवच्छराइं, आहारो णियम उदिसिं तिषि समुग्घाया, सेसं तहेव जाव अणंतखुत्तो एवं सोलससु वि जुम्मेसु वेइंदियमहाजुम्मसयं पढमो उदेसो सम्मतो सेवं भंते ! भंते ! ति ॥ ३६ ॥ १ ॥ पढमसमयकड-जुम्मरवेइंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं जहा एगिंदियमहाजुम्माणं पढमसमय उदेसए दस णाणत्ताइं ताइं चेव दस इहवि एकारस वि डमं णाणत्तं णो मणजोगी णो वइजोगी कायजोगी । सेसं जहा वेइंदियाणं चेव पढमुहेसए सेवं भंते ! भंते ! ति ॥ ३६ ॥ २ ॥ एवं एएण वि जहा एगिंदियमहाजुम्मेसु एकारस उदेसगा तहेव भाणियन्वा एवरं चउत्थळ्ळड्डमदसमेसु सम्मतणाणाणि ए भसति, जहेव एगिंदिएसु पढमो तईयपंचमो य एकगमा सेसा अड एकगमा । पढमं वेइंदिए महाजुम्मसयं सम्मतं । ३६ । १ ॥ कएहलेस्सकडजुम्मरवेइंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं चेव कएहसेस्से एकारस उदेसगसंजुत्तं सयं एवरं लेस्सा संचिट्टणा ठिई जहा एगिंदियकएहलेस्साणं ॥ वितियं वेइंदियसयं ॥ ३६ ॥ २ ॥ एवं णील्लेस्सेहि वि सयं । सतं ततियं ॥ ३६ ॥ ६ ॥ एवं काउलेस्सेहि वि सयं चउत्थं सतं ॥ ४ ॥ भवसिद्धियकडजुम्मरवेइंदियाणं भंते ! एवं जवसिद्धिया वि चत्तारि तेणेव पुव्वगमएणं एतन्वा एवरं सव्वपाणा णो इण्णडे समट्टे सेसं तहेव, ओहियसयाणि चत्तारि सेवं भंते ! भंते ! ति । छत्तीसइमसए अट्टमं सयं सम्मतं ॥ ३६ ॥ ८ ॥ जहा जवसिद्धियसयाणि चत्तारि एवं अवसिद्धियसयाणि चत्तारि भाणियन्वाणि एवरं सम्मतणाणाणि सव्वहा णत्थि सेसं तं चेव, एवं एयाणि वारसवेइंदियमहाजुम्मसयाणि भवंति सेवं भंते ! भंते ! ति ॥ वेइंदियमहाजुम्ममया सम्मत्ता । उत्तीसइमं महाजुम्ममयं सम्मतं ॥ ३६ ॥ करुजुम्म २ तेइंदियाणं जंते ! कओ उववज्जंति एवं तेइंदिएसु वि वारससया कायन्वा वेइंदियसयसरिसा एवरं ओगाहणा जहसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ-भाग उकोसेणं तिषि गाउयाइं ठिई जहसेणं एकं समयं

उकोसेणं एगुणवाणराइंदियाइं सेसं तहेवसेवं जंते ! भंते ! ति । तेइंदियमहाजुम्मसया सम्मत्ता । सत्ततीमइमं सयं सम्मतं ॥ ३७ ॥ चउरिंदिएहिं वि एवं वारससया कायन्वा एवरं ओगाहणा जहसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइजागं उकोसेणं चत्तारि गाउयाइं ठिई जहसेणं एकं समयं, उकोसेणं उम्मासा सेसं जहा वेइंदियाणं सेवं जंते ! जंते ! ति । चउरिंदियमहाजुम्मसयं सम्मतं (अट्टतीमइमं सयं सम्मतं) ॥ ३८ ॥ करुजुम्म २ असिपंचिंदियाणं जंते ! कओ उववज्जंति जहा वेइंदियाणं तहेव असासिपु वि वारस मया कायन्वा एवरं ओगाहणा जहसेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ जाग उकोसेणं जोअणसहसं संचिट्टणा जहसेणं एकं समयं उकोसेणं पुव्वकोडिपुहुत्तं । ठिई जहसेणं एकं समयं, उकोसेणं पुव्वकोटी ससं वेइंदियाणं । सेवं भंते ! भंते ! ति ॥ असएणी पंचिंदियमहाजुम्मसया सम्मत्ता । एगुणयात्तीसइमं सयं सम्मतं ॥ ३९ ॥ करुजुम्म २ ससिपंचिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति उववाओ चउसु वि गईसु संखेज्जवासाउय असंखेज्जवामाउय पज्जत्ता अपज्जत्तएसु य ए कओ वि पम्भेहो जाव अणुत्तगविभाणत्ति परिमाणं अवहारो ओगाहणा जहा असिपंचिंदियाणं वेदणिज्जवज्जाणं सत्तएट्टं कम्मपगणीं वंधगा वा अवंधगा वा वेदणिज्जस्स वंधगा णो अवंधगा, मोहणिज्जस्स वेदगा वा अवेदगा वा सेमाणं सत्तएह वि वेदगा णो अवेदगा, मायावेदगा वा असायावेदगा, वा मोहणिज्जस्स उदई वा अणुदई वा सेमाणं सत्तएह वि उदयी णो अणुदई णामस्स गोयस्स य उदीरगा णो अणुदीरगा सेसाणं उएह वि उदीरगा वा अणुदीरगा वा कएहसेस्सा वा जाव सुक्खेस्सा या सम्महिटी वा मिच्छादिटी वा सम्मा मिच्छादिटी वा णाणी वा अएणाणी वा मणजोगी वा वइजोगी वा कायजोगी वा उववाओ वएणमादी उस्सासगा आहारगा य जहा एगिंदियाणं, विरया वा अविरया वा विरयाविरया य सकिरिया णो अकिरिया । तेणं जंते ! जीवा किं सत्तविहवंधगा वा अट्टविहवंधगा वा उव्विहवंधगा वा एगविहवंधगा वा ? गोयमा ! सत्तविह वंधगा वा जाव एगविहवंधगा वा । तेणं जंते ! जीवा किं आहारमणोवउत्ता जाव परिग्गहमणोवउत्ता णो मणोवउत्ता ? गोयमा ! आहारसणोवउत्ता जाव णो सणोवउत्ता सव्वपुच्छा जाणियन्वा । कोहकमायी जाव लोचकसाई वा अकमायी वा इत्थीवेदगा वा पुरिसवेदगा वा णपुंसवेदगा वा अवंधगा वा । इत्थिवेदवंधगा वा पुरिसवेदवंधगा वा णपुंसवेदवंधगा वा अवंधगा वा सप्पी णो अमप्पी मंडिया णो अणिंदिया, संचिट्टणा जहसेणं एवं समयं उकोसेणं सा-

उववाय

गरोवममयपुहत्तं सातिरेगं आहारो तदेव जाव णियमं उ-
द्विसिं विई जहृषेणं एकं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोव-
माइं । उ समुग्वाया आदिद्विगा मारणंति यममुग्वाणं समो-
हया वि मरंति अंगमोहया वि मरंति । उव्वट्टणा जहेव उववा-
ओ ण क्त्यऽ पन्निमेहो जाव अणुत्तरविमाणत्ति । अह
भंते ! सव्वपाणा जाव अणंतखुत्तो एवं सोलससु वि जु-
म्मेसु नाणियव्वं जाव अणंतखुत्तो एवरं परिमाणं जहा
वेइंदिया सेवं जंते ! जंते ! त्ति ॥ ४० ॥ १ ॥ पढमसमय-
कमुम्म २ सप्पिपंचिंदियाणं जंते ! कओ उववाओ परि-
माणं आहारो जहा एप्पसिं चेव पढमो उद्देसए ओगाहणा-
वंधो वेदो वेदणा उदयी उदीरगा य जहा वेइंदियाणं पढम-
सयाणं तदेव काहृद्वेस्सा वा जाव कुक्कवेस्सा वा सेसं जहा
वेइंदियाणं पढमसमयाणं जाव अणंतखुत्तो णवरं इत्थिवे-
दगा वा पुरिसवेदगा वा णपुंभगवेदगा वा सप्पिणो अ-
सप्पिणो सेसं तदेव एवं सोलससु वि जुम्मेसु परिमाणं त-
हेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ एवं एत्थ वि एकारस उद्देस-
गा तदेव पढमो तइओ पंचमो य सरिसगमगा सेसा अ-
ट्ट वि सरिसगमगा चउत्थद्वट्टमदसमेसु णत्थि विसेसो
कोइ वि मेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ४० ॥ (पढमं पंचिंदि-
यमहाजुम्मसयं सम्मत्तं ॥ १ ॥) कएहलेस्स कडजुम्म २
सप्पिपंचिंदियाणं भंते ! कओ उववज्जंति तदेव पढमुद्देसओ
सप्पिणं एवरं वंधो वेओ उदयी उदीरणालेस्समबंधगसस-
कसायवेदबंधगा एयाणि जहा वेइंदियाणं कएहलेस्साणं
वेदो तिविहो अवेदगा एत्थि, संचिद्वणा जहृषेणं एकं
समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमव्वहियाइं ।
एवं विईए वि एवरं विईए अंतोमुहुत्तमव्वहियाइं ण जसंति
मेसं जहा एप्पसिं चेव पढमुद्देसए जाव अणंतखुत्तो एवं
सोलससु वि जुम्मेसु मेवं जंते ! भंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ पढमस-
मयकएहलेस्सकमुम्म २ सप्पिपंचिंदियाणं जंते ! कओ उ-
ववज्जंति पढमसमयउद्देसए तदेव णिरवसेमं णवरं तेणं
जंते ! जीवा कएहलेस्सा ? इंता कएहलेस्सा सेमं तदेव
एवं मोद्धमसु वि जुम्मेसु मेवं जंते ! भंते ! त्ति, एवं एएवि
एकारस उद्देसगा कएहलेस्समए पढमतियपंचमा सरिसग-
मगा मेमा अट्ट वि सरिसगमा सेवं जंते ! जंते ! त्ति ।
(वितियं सयं सम्मत्तं) ॥ ४१ ॥ एवं एणीव्वेस्सेसु वि सयं
णवरं संचिद्वणा जहृषेणं एकं समयं उक्कोसेणं दमसाग-
रोवमाइं पन्निओवमस्स अमंवेज्जइजागमव्वहियाइं । एवं
विईए वि, एवं तिसु उद्देसएसु मेसं तदेव मेवं जंते ! जंते !
त्ति ॥ तनियं मयं सम्मत्तं ॥ ४१ ॥

पञ्चप्रियशब्दे सख्यापद्वैकेन्द्रिया प्रनपिता परुविशेतु तैरेव
शान्द्रिया. प्ररुप्यन्त इत्येय मय्यस्याम्येदमाद्रिसूत्रकडजुम्म-
वेइंदियारामित्यादि (जहृषेण एव समयति) समयानन्तर

संख्यान्तरभावादेवं स्थितिरपि, इतः सर्वसूत्रसिद्धमाशास्त्रप-
रिसमाप्तेर्नवरं चत्वारिंशे शते (वेयणिज्जवज्जाणं ससएहं पग-
डीणं बंधगा वा अबंधगा वत्ति) इह वेदनीयस्य बन्धविधि
विशेषेण वक्ष्यतीति कृत्वा वेदनीयवर्जानामित्युक्तं तत्र चोप-
शान्तमोहादयः सप्तानामबन्धका एव शेषास्तु यथासम्भवं
बन्धका भवन्तीति (वेयणिज्जस्स बंधगा नो अबंधगत्ति)
केवलित्वादारत्सर्वेऽपि सज्जिपञ्चेन्द्रियास्ते च वेदनीयस्य
बन्धका एव नाबन्धका. (मोहणिज्जस्स वेयगा वा अवेयगा
वत्ति) मोहनीयस्य वेदका सूद्धमसम्परायान्ता अवेदकास्तु
उपशान्तमोहादयः (सेसाणं सत्तएह वि वेयगा नो अवेय-
गत्ति) ये किलोपशान्तमोहादयः सज्जिपञ्चेन्द्रियास्ते सप्ताना-
मपि वेदका नो अवेदकाः केवलिन एव चतसृणां वेदका
भवन्ति ते चेन्द्रियव्यापारातीतत्वेन न पञ्चेन्द्रिया इति ॥
(सायावेयगा वा असायावेयगा वत्ति) सज्जिपञ्चेन्द्रियाणामेवं
स्वरूपत्वात् (मोहणिज्जस्स उदयी वा अणुदयी वत्ति) तत्र
सूद्धमसम्परायान्ता मोहनीयस्योदयिनः उपशान्तमोहादय-
स्त्वनुदयिन । सेसाणं सत्तएहवीत्वादि प्राग्बत् नवरं वेदक-
त्वानुक्रमेणाकरणेन चोदयागतानामनुभवनम् उदयस्त्वनुक्रमा
गतानामिति (नामस्स गोयस्स य उदीरगा नो अणुदीरगत्ति)
नामगोत्रयोरकषायान्ता. सज्जिपञ्चेन्द्रिया. सर्वेऽणुदीरका. (से-
साणं उएहवि उदीरगा वत्ति) शेषाणां पञ्चामपि यथासम्भ-
वमुदीरकाश्चानुदीरकाश्च, यतोऽयमुदीरणाविधिः प्रमत्तान्ताः
सामान्येनाष्टानामावाहिकावशेषायुष्कास्तु त एवायुर्वर्जसप्ताना-
मुदीरका अप्रमत्तादयस्तु चत्वारो वेदनीयायुर्वर्जानां पञ्चां तथा
सूद्धमसम्पराया आवधिकयां स्वाहाया. शेषायां मोहनीयवेद-
नीयायुर्वर्जानां पञ्चानामपि उपशान्तमोहास्तूकरूपाणां पञ्चा-
नामेव क्षीणकषाया. पुनः स्वाहाया आवलिकायां शेषायां
नामगोत्रयोरेव सयोगिनोऽप्येतयोरेवायोगिनस्त्वनुदीरका एवे-
ति । (संचिद्वणा जहृषेणं एकं समयंति) कृतयुग्म २ स-
ज्जिपञ्चेन्द्रियाणां जघन्येनावस्थितिरैक समयं समयानन्तरं
संख्यान्तरसद्भावात् । (उक्कोसेण सागरोवमसयपुहत्तं साइरे-
गत्ति) यत इत. पर सज्जिपञ्चेन्द्रिया न जवन्त्येवेति (उ स-
मुग्वाया आइल्लगत्ति) । सज्जिपञ्चेन्द्रियाणामाद्याः पमेव स-
मुद्धाता जवन्ति सप्तमस्तु केवद्विनामेव ते चानिन्द्रिया इति ।
कृष्णलेड्याशते - (उक्कोसेणं तेत्तीस सागरोवमाइं अंतोमुहु-
त्तमव्वहियाइति) इदं कृष्णलेड्यावस्थान सप्तमप्रथिव्युत्कृष्ट-
स्थितिं पूर्वभवपर्यन्तवर्तिनं कृष्णलेड्यापरिणाममाश्रित्येति नी-
लवेड्याशते (उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं पत्तिओवमस्स असं
खेज्जइभागमव्वहियाइंति) पञ्चमप्रथिव्या उपरितनप्रस्तटे
दशसागरोपमाणे पल्योपमासख्येयभागाधिकान्यायुः सम्भव-
ति नीलवेड्या च तत्र स्यादत उक्तम् उक्कोसेणमित्यादि ॥ य-
च्चेह प्राक्कनमवाग्निमान्तमुद्दुर्न तत्पल्योपमासंख्येयज्ञाने प्रवि-
ष्टमिति न भेदेनोक्तमेवमन्यत्रापि । (तिसु उद्देसएसुत्ति) प्रथ-
मतृतीयपञ्चमेष्विति ॥ ४०४० श०१७० जी० ।

एवं काउलेस्ससयं पि एवरं संचिद्वणा जहृषेणं एकं
समयं उक्कोसेणं तिप्पि सागरोवमाइं पत्तिओवमस्स असं
खेज्जइभागमव्वहियाइं एवं विईए वि एवं तिसु वि उद्देसए
सु सेसं तदेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति (चउत्थं सयं सम्म-
त्तं) ॥ ४१ ॥ एवं तेउलेस्सविसयं एवरं संचिद्वणा जह-
षेणं एकं समयं उक्कोसेणं दो सागरोवमाइं पत्तिओवमस्स

असंखेज्जभागमब्जहियाइं । एवं ठिईएवि एवरं एो
ससोवउत्ता एवं तिसुवि गमएसु सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥
पंचमं सयं ॥ ५ ॥ जहा तेउलेस्सासतं तहा पम्हलेस्स-
सयं पि एवरं संचिद्वणा जहणेणं एकं समयं उकोसेणं
दस सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्जहियाइं एवं ठिईएवि एव-
रं अंतोमुहुत्तं एा भस्यति सेसं तहेव । एवं एएसु पंचसु-
सएसु २ जहा कएहलेस्ससए गमओ तहा एेतव्वो जाव
अणंतखुत्तो सेवं भंते ! भंते ! त्ति (छट्ठं सयं सम्मत्तं)
॥ ६ ॥ सुकलेस्ससयं जहा ओहियसए एवरं संचिद्वणा
ठिई य जहा कएहलेस्ससए सेसं तहेव जाव अणंतखुत्तो
सेवं भंते ! भंते ! त्ति सत्तमं सयं सम्मत्तं ॥ ७ ॥
जवसिद्धियकरुजुम्म २ ससिपंचिदियाणं भंते ! कओ
उववज्जंति जहा पढमं ससिसत्तं तहा एेतव्वं जवसिद्धि-
याभिजावेणं एवरं सव्वपाणा एो इणट्टे समट्टे सेसं तं चेव
सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ (अट्ठमं सयं) ॥ ८ ॥ कएह-
लेस्सजवसिद्धियकरुजुम्म २ ससिपंचिदियाणं जंते !
कओ उववज्जंति एवं एएणं अजिजावेणं जहा ओहिय-
कएहलेस्ससयं सेवं जंते ! जंते ! त्ति ॥ (एवमं सयं)
॥ ९ ॥ एवं णीद्वेस्सजवसिद्धिए वि सयं सेवं जंते !
जंते ! त्ति ॥ (दसमं सयं) ॥ १० ॥ एवं जहा ओहिया-
णि ससिपंचिदियाणि सत्त सयाणि जाणियाणि एवं नव-
सिद्धिएहिं वि सत्तसयाणि कायव्वाणि एवरं सत्तसु वि सए-
सु सव्वपाणा जाव एो इणट्टे समट्टे सेसं तं चेव सेवं जंते !
जंते ! त्ति ॥ जवसिद्धियसया सम्मत्ता ॥ (चउदसमं सयं स-
म्पत्तं) ॥ १४ ॥ अनजवसिद्धियकरुजुम्म २ ससिपंचिदि-
याणं जंते ! कओ उववज्जंति उववाओ तहेव अणुत्तर-
विमाणवज्जो परिमाण आहारो उच्चत्तं बंधो वेदो वेदण उ-
दओ उदीरणा य जहा कएहलेस्ससए कएहलेस्सा वा
जाव सुकलेस्सा वा णो सम्मादिठी मिच्चादिठी णो स-
म्मामिच्चादिठी एो एाणी अणणी एवं जहा कएहले-
स्ससए एवरं एो विरया अविरया एो विरयाविरया
संचिद्वणा ठिई य जहा ओहियजहेसए ममुग्घाया आ-
दिह्वगा पंच उव्वट्टणा तहेव अणुत्तरविमाणवज्जं सव्वपाणा
णो इणट्टे समट्टे सेसं जहा कएहलेस्ससए जाव अणंतखु-
त्तो, एवं सोलससु वि करुजुम्भेसु सेवं जंते ! भंते ! त्ति ॥ ११ ॥
पढमसमयअभवसिद्धियकरुजुम्म २ ससिपंचिदियाणं जंते !
कओ उववज्जंति जहा ससिपंचिदियाणं पढमसमयजहेमए तहेव एव-
रं सम्मत्तं सम्मामिच्छत्तं एाणं च सव्वत्थं णत्थि मेमं तहे-
व सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ १२ ॥ एवं एत्थं वि एक्कारम उद्वेगगा
कायव्वा पढमं तड्यपंचमा एक्कगमा सेसा अट्टापि एक्कगमा ।
पढमं अभवसिद्धियमहाजुम्मसयं सम्मत्तं । (पण्णममं स-

यं सम्मत्तं) ॥ १५ ॥ कएहलेस्सअभवसिद्धियकरुजुम्म
२ असरिणपंचिदियाणं जंते ! कओ उववज्जंति
जहा एएसिं चेव ओहियसए तहा कएहलेस्ससयं पि एवरं
तेणं भंते ! जीवा कएहलेस्सा ? इंता कएहलेस्सा ठिई
संचिद्वणा य कएहलेस्ससए सेसं तं चेव सेवं भंते !
भंते ! त्ति । वितियं अभवसिद्धियमहाजुम्मसयं ॥ ४० ॥
(सोलसमं सयं सम्मत्तं) ॥ १६ ॥ एवं छट्ठिं लेस्साहिं
छ सया कायव्वा जहा कएहलेस्ससयं एवरं संचिद्वणा
ठिती य जहेव ओहियसए तहेव भाणियव्वा एवर सुक-
लेस्साए उकोसेणं एकतीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्ज-
हियाइं, ठिती एव चेव एवरं अंतो मुहुत्तो एात्थि जहागं
तहेव सव्वत्थं सम्मत्तं एाणाणि एत्थि, विरयी विग्घावि-
रयी अणुत्तरविमाणववात्ति एयाणि एात्थि सव्वपाणा एो
इणट्टे समट्टे, सेवं भंते ! भंते ! त्ति । एवं एयाणि सत्त
अभवसिद्धिसयाणि महाजुम्मसयाणि भवंति २ एवं एयाणि
एक्कवीसं ससिगहाजुम्मसयाणि सव्वाणि एक्कासीं तमहा-
जुम्मसया सम्मत्ता चत्तालीससयं सम्मत्तं ॥ ४० ॥

कापोतवेण्याशते “ उकोसेण तिसि सागरोवमाइं पलिओ-
वमस्स असखेज्जभागमब्जहियाइति ” यदुक्तं तदीशानदेव-
परमायुराश्रित्येत्यवसेयम् । पद्मलेश्याशते “ उकोसेण दमसाग-
रोवमाइ ” इत्यादि तु यदुक्तं तद्ब्रह्मलोकदेवायुराश्रित्येति म-
न्तव्यम् । तत्र हि पद्मलेश्ये तावच्चायुर्भवत्यन्तर्मुहूर्तं च प्राप्त-
नभवावसानवर्तीति । शुक्लश्लेश्याशते- (संचिद्वणा ठिई य जहा
कएहलेस्ससएत्ति) त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि सान्तर्मुहूर्तानि
शुक्लश्लेश्यावस्थानमित्यर्थं । एतच्च पूर्वभवान्त्यान्तर्मुहूर्तमनु-
त्तरायुश्चाश्रित्येत्यवसेयम् । स्थितिस्तु त्रयस्त्रिंशत्सागरोप-
माणीति । “ नवर सुकलेस्साए उकोम्भेण एकतीस सागरोव-
माइ अंतोमुहुत्तमब्जहियाइति ” यदुक्तम् । तदुपरितनप्रवेय-
कमाश्रित्येति मन्तव्यम् । तत्र हि देवानामेतावदेवायु शुक्ल-
श्लेश्या च भवत्यभ्व्याश्चोत्कर्षतस्तत्रैव देवतयोत्पद्यन्ते न तु
परतोऽप्यन्तर्मुहूर्तं च पूर्वभवावसानसंबन्धीति ॥

(१२) राशियुग्मविशेषेण नैरयिकाणामुपपादः ।

कडए भंते ! रासीजुम्मा पसत्ता ? गोयमा ! चत्तारि
एसीजुम्मा पसत्ता, तं जहा करुजुम्मे जाव कलिओगे, से
केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ चत्तारे रासीजुम्मा पसत्ता
जाव कलिओगे ? गोयमा ! जेण रासी । च उक्कएण अवहारेणं
अवहारमाणे चउपज्जवसिए से तं रासीजुम्मकड-
जुम्मे एवं जाव जेणं रासीचउक्कएणं अवहारेणं अवहार-
माणे एगपज्जवसिए से ते रासीजुम्मकलिओगे से तेणट्टेणं
जाव कलिओगे रासीजुम्मकडजुम्म एेरडयाणं भंते ! कओ
उववज्जंति उववाओ जहा वक्कीए, तेणं जंते ! जीवा
एगसमएणं केवडया उववज्जंति ? गोयमा ! चत्तारि वा
थड वा धारस वा भोलस वा संवेज्जा वा असंखेज्जा वा
उववज्जंति तेणं जंते ! जीवा किं संतरं उववज्जंति णिं-
तरं उववज्जंति ? गोयमा ! संतरं पि उववज्जंति णिं-
तरं पि

उववाय

उववज्जांति संतरं उववज्जमाणा जहसेणं एकं समयं उक्को-
सेण असंखेज्जसमया अणंतरं काउं उववज्जांति, णिरंतरं
उववज्जमाणा जहसेणं दो समया उक्कोसेणं असंखेज्जा
समया अणुसमयं अविरहियं णिरंतरं उववज्जांति, तेणं
जंते ! जीवा जं समयं कडजुम्मा तं समयं तेओगा, जं
समयं तेओगा तं समयं कडजुम्मा ? णो इणट्टे समट्टे जं
समयं करुजुम्मा तं समयं दावरजुम्मा, जं समयं दावर-
जुम्मा तं समयं कडजुम्मा ? णो इणट्टे समट्टे जं समयं
कडजुम्मा तं समयं कल्लिओगा जं समयं कल्लिओगा तं
समयं कडजुम्मा ? णो इणट्टे समट्टे तेणं जंते ! जीवा कहं
उववज्जांति ? गोयमा ! से जहा णामए पवए पवमाणे एवं
जहा उववायसए जाव णो परप्पओगे णं उववज्जांति । तेणं
जंते ! जीवा किं आयजसेणं उववज्जांति आयअजमेणं
उववज्जांति ? गोयमा ! णो आयजसेणं उववज्जांति आय
अजसेणं उववज्जांति जइ आयअजसेणं उववज्जांति किं
आयजसं उवजीवंति आयअजसं उवजीवंति ? गोयमा !
णो आयजसं उवजीवंति आयअजसं उवजीवंति, जट्ठि
आयअजसं उवजीवंति किं सलेस्सा अलेस्सा ? गोयमा !
सलेस्सा णो अलेस्सा । जट्ठि सलेस्सा किं सकिरिया
अकिरिया ? गोयमा ! सकिरिया णो अकिरिया, जट्ठि
सकिरिया तेणेव भवग्गहणेणं सिज्जांति जाव अंतं करंति ?
णो इणट्टे समट्टे । रासीकडजुम्माअसुरकुमाराणं भंते ! कओ
उववज्जांति जहेव णेरइया तहेव णिरवसेसं एवं जाव
पंचिंदियतिरिक्खजोणिया एवरं वणस्सइकाइया जाव
असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जांति, सेसं तं चेव मणु-
स्सा वि एवं चेव जाव णो आयजसेणं उववज्जांति आय-
अजसेणं उववज्जांति, जइ आयअजसेणं उववज्जांति किं
आयजसं उवजीवंति आयअजसं उवजीवंति ? गोयमा !
आयजसं पि उवजीवंति, आय अजसं पि उवजीवंति जइ
आयजसं उवजीवंति किं सलेस्सा अलेस्सा ? गोयमा !
सलेस्सा वि अलेस्सा वि जट्ठि अलेस्सा किं सकिरिया
अकिरिया ? गोयमा ! णो सकिरिया अकिरिया । जट्ठि
अकिरिया तेणेव भवग्गहणेणं सिज्जांति जाव अंतं करंति ?
हंता सिज्जांति जाव अंतं करंति, जट्ठि सलेस्सा किं सकि-
रिया अकिरिया ? गोयमा ! सकिरिया णो अकिरिया जट्ठि
सकिरिया तेणेव भवग्गहणेणं सिज्जांति जाव अंतं करंति ?
गोयमा ! अन्धेगइया तेणेव भवग्गहणेणं सिज्जांति जाव
अनं करंति, अन्धेगइया णो तेणेव भवग्गहणेणं सिज्जांति
जाव अंतं करंति जट्ठि आयअजसं उवजीवंति किं सलेस्सा
अलेस्सा ? गोयमा ! सलेस्सा णो अलेस्सा, जइ सलेस्सा
किं सकिरिया अकिरिया ? गोयमा ! सकिरिया णो

अकिरिया जइ सकिरिया तेणेव भवग्गहणेणं सिज्जांति
जाव अंतं करंति ? णो इणट्टे समट्टे वाणमंतरजोइसिय-
वेमाणिया जहा णेरइया सेवं भंते ! भंते ! त्ति (इगुलीसड-
मसयस्स पढमो उदेसो सम्पत्तो । ४१ ।) ॥ १ ॥ रासीजुम्मा-
तेओगणेणं भंते ! कओ उववज्जांति एवं चेव उदेसओ
भाणियव्वो एवरं परिमाणं तिषि वा सत्त वा एकारस वा
पणस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जांति, संतरं तहेवं
तेणं जंते ! जीवा जं समयं तेओया तं समयं करुजुम्मा, जं
समयं करुजुम्मा तं समयं तेओगा ? णो इणट्टे समट्टे । जं
समयं तेओगा तं समयं दावरजुम्मा, जं समयं दावरजुम्मा तं
समयं तेओया ! णो इणट्टे समट्टे । एवं कल्लिओगेण वि
समं सेसं तं चेव जाव वेमाणिया एवरं उववाओ सव्वेहिं
जहा वक्कीए । सेवं जंते ! जंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ २ ॥ रासी-
जुम्मादावरजुम्माणेणं जंते ! कओ उववज्जांति एवं चेव
उदेसओ एवरं परिमाणं दो वा ठ वा दस वा संखेज्जा वा
असंखेज्जा वा उववज्जांति संवेहो, तेणं भंते ! जीवा जं स-
मयं दावरजुम्मा तं समयं करुजुम्मा, जं समयं करुजुम्मा तं
समयं दावरजुम्मा ? णो इणट्टे समट्टे । एवं तेओगेण वि समं
एवं कल्लिओगेण वि समं, सेसं जहा पढमुदेसए जाव वेमाणि-
या । सेवं जंते ! जंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ३ ॥ रासीजुम्माकल्लिओ-
गेणेणं जंते ! कओ उववज्जांति एवं चेव परिमाणं एका
वा पंच वा णव वा तेरस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उव-
वज्जांति, संवेहो तेणं जंते ! जीवा जं समयं कल्लिओगा तं
समयं करुजुम्मा जं समयं करुजुम्मा तं समयं कल्लिओगा ? णो
इणट्टे समट्टे । एवं तेओगेण वि समं दावरजुम्माणं वि समं,
सेसं जहा पढमुदेसए । एवं जाव वेमाणिया । सेवं जंते !
जंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ४ ॥ कएह्वेस्स रासीजुम्माकरुजुम्मा-
णेणं जंते ! कओ उववज्जांति उववाओ तहा धूमप्प-
जाए सेसं जहा पढमुदेसए । असुरकुमाराणं तहेव एवं जाव
वाणमंतराणं । मणुस्माणं वि जहेव णेरइयाणं । आयअज-
सं उवजीवंति, अलेस्सा अकिरिया तेणेव भवग्गहणेणं
सिज्जांति एवं णं जाणियव्वं मेसं जहा पढमुदेसए सेवं
जंते ! जंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ५ ॥ कएह्वेस्सतेयोएहि वि
एवं चेव उदेसओ सेवं जंते ! जंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ६ ॥
कएह्वेस्सदावरजुम्मेहि वि एवं चेव उदेसओ सेवं जंते !
जंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ७ ॥ कएह्वेस्सकल्लिओगेहि वि एवं
चेव उदेसओ परिमाणं संवेहो य जहा आहिणसु उदेसए-
सु मेवं जंते ! जंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ८ ॥ जहा कएह-
लस्साहिं एवं णील्लेस्सेहि वि चत्ताणि उदेसगा जाणिय-
व्वा णिरवसेसा एवरं णेरइयाणं उववाओ जहा वाहुयप्प-
जाए मेवं तं चेव । सेवं जंते ! जंते ! त्ति ॥ ४१ ॥ ९ ॥

काउद्वेस्तेहि वि एवं चेव चत्तारि उद्देसगा कायव्वा एवरं
 णेरइयाणं उद्यवाओ जहा रयणप्पजाए सेसं तं चेव सेवं
 जंते ! जंते ! चि ॥ ४१ ॥ १६ ॥ तेउद्वेस्सरासीजुम्मक-
 ङजुम्मअसरकुमाराणं जंते ! कओ उववज्जंति एवं चेव
 एवरं जेसु तेउद्वेस्सा अत्थि तेसु जाणियव्वं एवं एएवि
 काहलेस्ससरिसा चत्तारि उद्देसगा कायव्वा ॥ सेवं भंते !
 भंते ! चि ॥ ४१ ॥ १७ ॥ एवं पम्हलेस्साए वि चत्तारि उद्दे-
 सगा कायव्वा । पंचिद्वियतिरिक्खजोणिया मणुस्सा वेमा-
 णियाणं एएसिं पम्हलेस्सा सेसाणं णत्थि सेवं जंते ! जंते !
 चि ॥ ४१ ॥ १८ ॥ जहा पम्हलेस्सा एवं सुक्कलेस्साए च-
 त्तारि उद्देसगा कायव्वा एवरं मणुस्साणं गमओ जहा ओ-
 हियउद्देसएसु मेसं तं चेव एएसु उसु द्वेस्सासु चउव्वीसं उ-
 द्देसगा ओहिया चत्तारि सव्वे ते अट्टावीसं उद्देसगा जवंति
 सेवं भंते ! भंते ! चि ॥ ४१ ॥ १९ ॥ भवसिच्चियरासीजु-
 म्पकरुजुम्मेणेरइयाणं भंते ! कओ उववज्जंति जहा ओहि-
 या पढमगा चत्तारि उद्देसगा तद्देव णिरवसेसं एए चत्तारि
 उद्देसगा सेवं भंते ! जंते ! चि ॥ ४१ ॥ २० ॥ काहलेस्स-
 भवसिच्चियरासीजुम्मकङ्गुम्मेणेरइयाणं जंते ! कओ उव-
 वज्जंति जहा काहलेस्साए चत्तारि उद्देसगा जवंति तद्दे
 उमेवि ज्वसिच्चियकरुद्वेस्सेहि चत्तारि उद्देसगा कायव्वा
 ॥ ४१ ॥ २१ ॥ एवं णीलद्वेस्सज्वसिच्चिएहि वि चत्तारि
 उद्देसगा ॥ ४१ ॥ २२ ॥ एवं काउद्वेस्तेहि वि चत्तारि उद्दे-
 सगा ॥ ४१ ॥ २३ ॥ तेउद्वेस्तेहि वि चत्तारि उद्देसगा ओ-
 हिया सरिसा ॥ ४१ ॥ २४ ॥ पम्हलेस्सेहि वि चत्तारि
 उद्देसगा ॥ ४१ ॥ २५ ॥ सुक्कलेस्सेहिवि चत्तारि उद्देसगा
 ओहियसरिसा एवं एएवि भवसिच्चिएहि वि अट्टावीसं
 उद्देसगा जवंति सेवं जंते ! जंते ! चि ॥ ४१ ॥ २६ ॥
 अज्वसिच्चियरासीजुम्मकरुजुम्मेणेरइयाणं जंते ! कओ
 उववज्जंति जहा पढमो उद्देसओ एवरं मणुस्साणं णेरइया
 य सरिसा भाणियव्वा सेसं तद्देव सेवं जंते ! जंते ! चि,
 एवं चउसुवि जुम्मेसु चत्तारि उद्देसगा ॥ ६० ॥ काहलेस्सा
 अज्वसिच्चियरासीजुम्मेणेरइयाणं जंते ! कओ उववज्जंति
 एवं चेव चत्तारि उद्देसगा ॥ ६१ ॥ एवं णीलद्वेस्सअज्व-
 सिच्चिएहिवि चत्तारि उद्देसगा ॥ ६२ ॥ एवं काउद्वेस्तेहि
 वि चत्तारि उद्देसगा ॥ ६३ ॥ एवं तेउद्वेस्सेहिवि चत्तारि
 उद्देसगा ॥ ६४ ॥ पम्हलेस्सेहिवि चत्तारि उद्देसगा ॥ ६५ ॥
 सुक्कलेस्से अज्वसिच्चिएहि चत्तारि उद्देसगा एवं एएसु अ-
 ट्टावीसाएवि अज्वसिच्चियउद्देसएसु मणुस्सा णेरइयाणं
 णेनव्वा, सेवं जंते ! जंते ! चि । एवं एतेवि अट्टावीसा उद्देसगा
 ॥ ६६ ॥ २७ ॥ सम्मदिट्ठी रासीजुम्मकङ्गुम्मेणेरइयाणं
 जंते ! कओ उववज्जंति एव जहा पढमो उद्देसओ एवं

चउसुवि जुम्मेसु चत्तारि उद्देसगा ज्वसिच्चियसरिसा कां-
 यव्वा, सेवं जंते ! जंते ! चि ॥ ६७ ॥ काहलेस्ससम्मदिट्ठी
 रासीजुम्मेणेरइयाणं जंते ! कओ उववज्जंति, एएवि क-
 एहलेस्ससरिसा चत्तारि वि उद्देसगा कायव्वा एवं सम्म-
 दिट्ठीसुवि ज्वसिच्चियसरिसा अट्टावीसं उद्देसगा कायव्वा,
 सेवं जंते ! जंते ! चि जाव विहरइ ॥ ६८ ॥ २८ ॥ मि-
 च्छदिट्ठी रासीजुम्मकरुजुम्मेणेरइयाणं जंते ! कओ उव-
 वज्जंति एवं एत्यवि मिच्छादिट्ठी अज्वसि-
 च्चियसरिसा अट्टावीसं उद्देसगा कायव्वा सेवं जंते ! जंते !
 चि ॥ ६९ ॥ २९ ॥ काहपक्खियरासीजुम्मकरुजुम्मेण-
 रइयाणं जंते ! कओ उववज्जंति एवं अज्वसिच्चियसरिसा
 अट्टावीसं उद्देसगा कायव्वा, सेवं जंते ! जंते ! चि ॥ ७० ॥
 ३० ॥ सुक्कपक्खियरासीजुम्मेणेरइयाणं जंते ! कओ उव-
 वज्जंति एवं एत्यवि ज्वसिच्चियसरिसा अट्टावीसं उद्देसगा
 जवंति एवं एएणं सव्वेवि उसुउयं उद्देसगं सयं जवंति ॥
 रासीजुम्मसयं सम्मत्तं ॥ ७१ ॥ ३१ ॥

(रासीजुम्मकरुजुम्मेणेरइयाणं) राशियुग्मानां भेदचूतेन कृत-
 युग्मेन ये प्रमितास्ते राशियुग्मकृतयुग्मास्ते च ते नैरयिका-
 श्चेति समासोऽतस्ते “ अणुसमयमित्यादि ’ पदत्रयमेकार्थम् ॥
 (आयजसेणति) आत्मनः सम्बन्धि यशो यशोहेतुत्वाद्यश
 सयम आत्मयशस्तेन (आयजसं उवजीवनिस्ति) आत्मयश
 आत्मसयममुपजीवन्त्याश्रयन्ति विदधतीत्यर्थः । इह च संवपा-
 मेवात्मयशसैवोत्पत्तिरूपत्तौ सर्वेषामप्यविरतत्वादिति । इह च
 शतपरिमाणमिदमाद्यानि द्वात्रिंशच्चतान्यविद्यमानवान्तरश-
 तानि त्रयोविंशत्तु सप्तसु प्रत्येकमवान्तरशतानि षाडश-
 चत्वारिंशत्वेकविंशतिरेकचत्वारिंशे तु नास्त्यवान्तरशतमेतेषां च
 संवेषां मीलनेऽर्धत्रिंशदधिक शतानां शतं भवत्येवमुद्देशक-
 परिमाणमपि सर्वं शास्त्रमवबोधयित्वा तच्चैकोनविंशतिश-
 तानि पञ्चविंशत्याधिकानीति । ‘ इह शतेषु कियत्स्वपि वृत्तिका,
 विहितवानहमस्मि सुशङ्कित । विवृतिचूर्णगिर्यां विरहाद्विदक,
 कथमशङ्कमित्यर्थवा पथि’ ॥ १ ॥ इति एकचत्वारिंश शत
 वृत्तित समासम् ॥ ७० ४१ श० १६६ ७० ।

कुरुयुग्मविशेषणेन नैरयिकादीनाम् ।

खुड्वागकरुजुम्मेणेरइयाणं जंते ! कओ उववज्जंति किं
 णेरइएहिंतो उववज्जंति ति रिक्ख० पुच्छा, गोयमा ! णो णो-
 रइएहिंतो उववज्जंति एवं णेरइओ उद्यवाओ जहा वक्कं-
 तीए तद्दे जाणियव्वा, तेणं जंते ! जीवा एगसयणं वे-
 वइया उववज्जंति ? गोयमा ! चत्तारि वा अट्ट वा वारग
 वा सोदस वा मंखज्जा वा असंखज्जा वा उववज्जंति तेणं
 भते ! जीवा कद्दं उववज्जति ? गोयमा ! से जहाणमए प-
 वए पवमाणे अज्वसमाणे एव जहा पंचवीसउममए अट्टमु-
 हेमए णेरइयाणं वत्तव्वया तद्देव इहवि जाणियव्वा जाव
 आयप्पओगेणं उववज्जंति णो पण्णओगेणं उववज्जंति ।
 रयणप्पजापुढविखुड्वागकरुजुम्मेणेरइयाणं जंते ! कओ उवव-

जंति एवं जहा ओहियणेरड्याणं वत्तव्वया मच्चव रयण-
पप्पाए वि जाणियव्वा जाव णो परप्पओगेणं उववज्जंते एवं
मक्कप्पजाएवि एवं जाव अहेसत्तमाएवि । एयं उववाओ
जहा वक्कंतीए अमणी खलु पढमं दोवेव सरोनीवातईयप-
क्खीगाहा । एवं उववातेयव्वा मेसं तहेव । खुड्ढागतेओ-
गणेरड्याणं जंते ! कओ उववज्जंति किं णेरड्ढेहिंतो उववा-
नो जहा वक्कंतीए नेणं जंते ! जीवा एगसमएणं केवड्या उव-
वज्जंति ? गोयमा ! तिप्पि वा सत्त वा एकारस वा पप्परम
वा मंखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति मेसं जहा क-
जुम्पस्स । एवं जाव अहेसत्तमाए । खुड्ढागदावरजुम्पणेर-
ड्याणं जंते ! कओ उववज्जंति एवं जहेव खुड्ढागकरुजुम्मे
एवरं परिमाणं दो वा ढ वा दस वा चउदस वा संखेज्जा वा
असंखेज्जा वा सेसं तं चेव । एवं जाव अहेसत्तमाए ।
खुड्ढागकलिओगणेरड्याणं भंते ! कओ उववज्जंति एवं
जहेव खुड्ढागकरुजुम्मे एवरं परिमाणं एको वा पंच वा एव
वा तेगस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति सेसं तं
चेव । एवं जाव अहेसत्तमाए । सेवं जंते ! जंते ! त्ति । जाव
विहरउ इक्कतीमड्ढस्स पढमो ॥ ३१ ॥ १ ॥

(जहा वक्कंतीपात्ति) प्रजापनाष्टपदे अर्थतश्चैवं तत् पञ्चेन्द्रि-
यतियंभ्यो गर्भजमनुष्येभ्यश्च नारका उत्पद्यन्ते इति विशेषस्तु
असन्धी खलु पढममित्यादि ॥ गाथाभ्यामवसेय. (अज्झ-
वमाएत्ति) अनेन (अज्झवसान्ण निच्चत्तिपरं करणोववाए-
णंति) नृत्तितम ॥ एकात्रिंशत्तमे प्रथम. ॥ ३१ ॥ १ ॥

कएहलेस्सखुड्ढागकरुजुम्पणेरड्याणं जंते ! कओ उवव-
ज्जंति एवं जहा ओहियगमो जाव णो परप्पओगेणं एवरं
उववातो जह वक्कंतीए धूमप्पज्जपुढविणेरड्याणं सेसं तहेव
धूमप्पज्जपुढविकएहलेस्सखुड्ढागकरुजुम्पणेरड्याणं जंते !
कओ उववज्जंति एवं चेव णिरवभेसं । एवं तमाएवि एवं
अहेसत्तमाएवि एवरं उववाओ सव्वत्थ जहा वक्कंतीए ।
कएहलेस्सखुड्ढागतेओगणेरड्याणं जंते ! कओ उववज्जंति
एवं चेव एवर तिप्पि वा मत्त एकारस वा वा पप्परस वा
मंखेज्जा वा असंखेज्जा वा सेसं तहेव एवं जाव अहेसत्तमा-
एवि ॥ कएहलेस्सखुड्ढागदावरजुम्पणेरड्याणं जंते ! कओ
उववज्जंति एवं चेव एवर दो वा ढ वा दस वा चउदस
वा मेसं तं चेव । एवं धूमप्पजाए वि जाव अहे सत्तमाएवि
कएहलेस्सखुड्ढागकलिओगणेरड्याणं भंते ! एवं चेव एवरं
एणं वा पंच वा णव वा तेगस वा संखेज्जा वा असंखेज्जा वा
मेसं तं चेव । एवं धूमप्पजाए वि तपाए वि । अहेसत्तमाएवि मेवं
जंते ! जंते ! त्ति । एगनीमड्ढस्स वितिओ उदेसो सम्पत्तो ॥

तृतीयस्तु नीलवेद्याश्रय. सा च पञ्चमाष्टमीपञ्चमीष्वेव पृथि-
वीषु भवतीति कृत्वा सामान्यदण्डकस्तदण्डकत्रयं चात्र भवतीति
(उववाओ जहा वक्कंतीए धूमप्पज्जपुढविणेरड्याणंति) इह कृष्णवे-

द्या प्रकान्ता सा च धूमप्रजायां भवतीति तत्र ये जीवा उत्पद्य-
न्ते तेषामेवोत्पादो वाच्यस्ते वा संक्षिसरीसृपपक्षिसिंहवर्जा
इति ॥ ज० ३१ श० १ उ० ।

णीललेस्सखुड्ढागकरुजुम्पणेरड्याणं जंते ! कओ उवव-
ज्जंति एवं जहेव कएहलेस्सखुड्ढागकरुजुम्मा, एवरं उव-
वाओ जो वाडुयप्पभाए सेसं तं चेव वालुयप्पज्जपुढविणी-
दलेस्सखुड्ढागकरुजुम्प णेरड्याणं एवं पंकप्पजाएवि । एवं
चउसुवि जुम्मेसु एवरं पारेमाणं जाणियव्वं, परिमाणं जहा
कएहलेस्सउदेसए सेसं तहेव सेवं जंते ! भंते ! त्ति एकती-
सड्ढस्स ततिओ उदेमो सम्पत्तो ॥ ३१ ॥ ३ ॥

तृतीयस्तु नीलवेद्याश्रय. सा च तृतीया चतुर्थीपञ्चमीष्वेव
पृथिवीषु भवतीति कृत्वा सामान्यदण्डकस्तदण्डकत्रयं चात्र
भवतीति (उववाओ जो वालुयप्पभाएत्ति) इह नीलवेद्या प्र-
कान्ता सा च वालुकाप्रभायां भवतीति तत्र ये जीवा उत्पद्यन्ते
तेषामेवोत्पादो वाच्य. ते चासक्षिसरीसृपवर्जा इति (परि-
माणं जाणियव्वंति) चतुरष्टदाशप्रभृतिकुल्लककृतयुम्मादिस्व-
रूपं ज्ञातव्यमित्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३ ॥

काउलेस्सखुड्ढागकडजुम्पणेरड्याणं जंते ! कओ उव-
वज्जंति एवं जहेव कएहलेस्सखुड्ढागकडजुम्मे, एवरं उव-
वाओ जो रयणप्पभाए सेसं तहेव । रयणप्पभपुढवि-
काउलेस्सखुड्ढागकडजुम्पणेरड्याणं भंते ! कओ उववज्जं-
ति । एवं सक्करप्पभाएवि । एवं वालुयप्पभाएवि एवं च-
उसुवि जुम्मेसु एवरं परिमाणं जाणियव्वं परिमाणं जहा
कएहलेस्स उदेसए सेसं तं चेव । सेवं भंते ! भंते ! त्ति
चतुर्थस्तु कापोतवेद्याश्रय. सा च प्रथमाद्वितीयातृतीयास्वेव
पृथिवीष्विति कृत्वा सामान्यदण्डको रत्नप्रभादिदण्डकत्रयं चात्र
सम्भवतीति (उववाओ जो रयणप्पभाएत्ति) सामान्यदण्डके
रत्नप्रभावदुपपातो वाच्य. शेषं सूत्रसिद्धम् ॥ एकात्रिंश शत कृ-
त्तित समाप्तम् ॥ ३१ ॥ ४ ॥

भवसिद्धियखुड्ढागकडजुम्पणेरड्याणं भंते ! कओ उव-
वज्जंति किं णेरड्ढे एवं जहेव ओहियो तहेव णिरवसेसं
जाव णो परप्पओगेणं उववज्जंति रयणप्पभापुढविचव-
सिद्धियखुड्ढागकडजुम्पणेरड्याणं भंते ! एवं चेव णिरव-
सेसं एवं जाव अहेसत्तमाए । एवं जवसिद्धियखुड्ढागते-
ओगणेरड्यावि । एवं जाव कलिओगोत्ति एवरं परि-
माणं जाणियव्वं परिमाणं पुवं भणियं जहा पढमुदेसए
सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ ५ ॥ कएहलेस्सभवसि-
द्धियखुड्ढागकडजुम्पणेरड्याणं भंते ! उववज्जंति । एवं ज-
हेव ओहियो कएहलेस्सउदेसए तहेव णिरवभेसं चउसु
वि जुम्मेसु भाणियव्वो जाव अहेसत्तमापुढविकएहलेस्स-
भवसिद्धियखुड्ढागकलिओगणेरड्याणं भंते ! कओ उव-
वज्जंति तहेव मेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ ६ ॥ णीलले-
स्सभवसिद्धियचउसुवि जुम्मेसु तहेव भाणियव्वं जहा ओ-
हियणीललेस्सउदेसए सेवं भंते ! भंते ! त्ति । जाव विह-

रइ ॥ ३१ ॥ ७ ॥ काउलेस्सभवसिद्धियचउसुवि जुम्सेसु
तहेव उववातेयव्वो जहेव ओहिण्ण काउलेस्सउद्देसए सेवं
भंते ! भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥ ३१ ॥ ८ ॥ जहा भ-
चमिद्धिएहिं चत्तारि उद्देसगा भणिया एवं अचवसिद्धि-
एहिं चत्तारि उद्देसगा भाणियव्वा जाव काउलेस्सउ-
द्देसओत्ति ॥ सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ १२ ॥ एवं
सम्मदिद्धीहिं वि लेस्सासंजुत्तेहिं चत्तारि उद्देसगा कायव्वा
एवरं सम्मदिद्धी पढमवितिएसु दोसुवि उद्देसएसु अहेस-
त्तमपुढवीसु ए उववातेयव्वो सेसं तं चेव सेवं भंते !
जंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ १६ ॥ मिच्छादिद्धीहिंवि चत्तारि
उद्देसगा कायव्वा जहा भवसिद्धियाण्ण सेव जंते ! जंते !
त्ति ॥ ३१ ॥ २० ॥ एवं कएहपक्खिएहिंवि लेस्सा सं-
जुत्ता चत्तारि उद्देसगा कायव्वा जहेव भवसिद्धिएहिंवि सेवं
जंते ! भंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ २४ ॥ सुक्कपक्खिएहिं एवं
चेव चत्तारि उद्देसगा चाणियव्वा जाव वालुयप्पभापुढवि-
काउलेस्समुक्कपक्खिए सुङ्गागकल्लिओगएरइयाणं जंते !
कओ उववज्जंति तहेव जाव एो परप्पओगेणं उववज्जंति
सेवं जंते ! भंते ! त्ति ॥ ३१ ॥ २८ ॥ सव्वेवि एए अट्टा-
वीसउद्देसगा उववायसयं सम्मत्तं ॥ ३१ ॥ २७ ॥

(१३) ऋण्यदेवाद्य' कुत उत्पद्यन्ते ।

जवियदव्वदेवाण जंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं णेरइएहिंतो
उववज्जंति तिरिक्खमणुस्सदेवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा !
णेरइएहिंतो उववज्जंति तिरि०मणु०देवेहिंतो उववज्जंति जेदां
जहा वक्कतीए सव्वेसु उववातेयव्वा जाव अणुत्तरोववाड-
यत्ति, णवरं असंखेज्जवासाउय अकम्मचूमिगअंतरदीवस-
व्वट्टसिप्पवज्ज जाव अपराजियदेवेहिंतोनि उववज्जंति ।
एरदेवाणं जंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं णेरइए पुच्छा ?
गोयमा ! णेरइएहिंतोवि उववज्जंति एो तिरि० एो मणु०
देवेहिंतोवि उववज्जंति । जइ णेरइएहिंतो उववज्जंति कि
रयणप्पभापुढविणेरइएहिंतो उववज्जंति जाव अहेसत्तमाए
पुढविण्ण णेरइएहिंतो वि उववज्जंति ? गोयमा ! रयणप्प-
चापुढविणेरइएहिंतोवि उववज्जंति एो मक्कर० जाव एो
अहेसत्तमपुढविणेरइएहिंतोवि उववज्जंति जइ देवेहिंतो उव-
वज्जंति किं जवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति वाणमंतरजोड-
मियवेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! जवणवासी-
देवेहिंतो उववज्जंति वाणमंतर० एवं सव्वदेवेसु उववाएयव्वा
वक्कंती भेदेणं जाव सव्वट्टसिप्पत्ति ॥

(भेदोक्ति) “ जइ नेरइण्हितो उववज्जंति किं रयणप्पभा-
पुढविनेरइएहिंतो ” इत्यादिभेदो वाच्य । (जहा वक्कंतीपत्ति)
यथा प्रज्ञापनायप्रपदे ॥ नवरमित्यादि (असंखेज्जवासाओत्ति)
असख्यातवर्षायुष्ककर्मभूमिजा पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्या अ-
संख्यातवर्षायुष्ककर्मभूमिजादीनां साक्षादेव गृहीतत्वादेते-

भ्यश्चोद्भृत्ता मव्यद्रव्यदेवा न भवन्ति भावदेवेष्वेव तेषामुत्पा-
दात् सर्वार्यस्मिद्धकास्तु मव्यद्रव्यमिद्धा एव भवन्तीत्यन
एतेभ्योऽन्ये सर्वे मव्यद्रव्यदेवतयोत्पादनीया इति ॥ म० १२
श० एउ० ॥ (उत्पलजीवादीनामुपपातो वणस्सइ शब्दे)

धम्मदेवाणं जंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं णेरइएहिंतो
एवं वक्कंती जेदेणं मव्वेसु उववाएयव्वा जाव सव्वट्टमि-
प्पत्ति, एवरं तमा अहेसत्तमाए तेज्ज वाळ्ळ असंखेज्जवा-
माउय अकम्मचूमिगअंतरदीवगवज्जेसु । देवाधिदेवाणं
जंते ! कओहिंतो उववज्जंति किं णेरइएहिंतो उववज्जंति
पुच्छा गोयमा ! णेरइएहिंतो उववज्जंति, एो तिरि० एो
मणु० देवेहिंतो उववज्जंति जइ णेरइए० एवं तिमु पुढविमु
उववज्जंति मेसाओ खोडेयव्वाओ जइ देवेहिंतो विमाणिण्णु
मव्वेसु उववज्जंति जाव सव्वट्टसिप्पत्ति सेमा खोडेयव्वा ।
जावदेवाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? एवं जहा वक्क-
तीए जवणवासीणं उववाओ तहा चाणियव्वं ॥

धर्मदेवसूत्रे नवरमित्यादि (तमन्ति) पृष्ठपृथिवी तत उद्भृ-
त्तानां चारित्रं नास्ति तथा अध सप्तम्यास्तेजसो वायोरसंग्ण-
यवर्षायुष्ककर्मचूमिजेच्योऽकर्मचूमिजेच्योऽतरदीपजेच्यश्चो-
द्भृत्तानां मानुपत्वाजावान् चारित्रं ततश्च न धर्मदेवत्वमिति
देवातिदेवसूत्रे (तिसु पुढवीसु उववज्जंति) तिसुच्य पृथि-
वीच्य उद्भृत्ता देवातिदेवा उत्पद्यन्ते (सेसाओ खोडेयव्वाओत्ति)
श्रेया पृथिव्यो निषेधयितव्या इत्यर्थ तास्य उद्भृत्तानां देवाति-
देवत्वस्याभावादिति “ भावदेवाणमित्यादि ” इह च बहुतर-
स्थानेच्य उद्भृत्ता जवनवासितयोत्पद्यन्ते असङ्खिनामपि तेषु
त्पादादत् उक्तम् “ जहावक्कतीए भवणवासीण उववाओ ”
इत्यादि ॥ म० १२ श० १० उ० ।

(१४) स्वतोऽस्वतो वा नैरयिकाद्य उत्पद्यन्ते ॥

सओ जंते ! णेरइया उववज्जंति असतो णेरइया उवव-
ज्जंति ? गंगेया ! मओ णेरइया उववज्जंति एो असतो
णेरइया उववज्जंति एवं जाव वेमाणिया । मओ जंते !
णेरइया उववज्जंति असओ णेरइया उववज्जंति ? गंगेया !
सओ णेरइया उववज्जंति एो असओ णेरइया उववज्जंति एव
जाव वेमाणिया, एवरं जांसियवेमाणिएसु चयंति भाणि-
यव्वं । सओ जंते ! णेरइया उववज्जंति असओ णेरइया
उववज्जंति सओ असुरकुमारा उववज्जंति एवं जाव मओ
वेमाणिया उववज्जंति असओ वेमाणिया उववज्जंति, मओ
णेरइया उववज्जंति असओ णेरइया उववज्जंति मओ असुर-
कुमारा उववज्जंति जाव सओ वेमाणिया चयंति असओ
वेमाणिया चयंति ? गंगेया ! सओ णेरइया उववज्जंति एो
असओ णेरइया उववज्जंति सओ असुरकुमारा उववज्जंति
एो असओ असुरकुमारा उववज्जंति जाव सओ वेमाणिया
उववज्जंति एो असओ वेमाणिया उववज्जंति मओ णेर-
इया उववज्जंति एो असओ णेरइया उववज्जंति जाव सओ
वेमाणिया चयंति एो असओ वेमाणिया चयंति । ने केण-

द्वेषं जने ! एवं बुच्चड मत्रो णेरड्या उववज्जति णो अ-
मत्रो णेरड्या उववज्जति । जाव सत्रो वेमाणिया चयति णो
अमओ वेमाणिया चयति से णणं जे गंगेया ! गसेणं अरहा पु-
ग्गिमाडाणिणं मामण लोए बुच्चए अणाडए अणवदग्गे जहा
पंचमए जाव जे झोक्कड मे झोए से तेणद्वेणं गंगेया ! एवं
बुच्चड जाव मत्रो वेमाणिया चयति णो असओ वेमाणिया
चयति । मयं जने ! एवं एवं जाणह उदाहु असयं अमोच्चा
णंवे जाणह उदाहु मोच्चा सत्रो णेरड्या उववज्जति णो
अमत्रो णेरड्या उववज्जति जाव सत्रो वेमाणिया चयति
णो अमत्रो वेमाणिया चयति ? गंगेया ! सयं एते एवं
जाणमि णो अमयं असोच्चा एते एवं जाणमि णो सोच्चा
मत्रो णेरड्या उववज्जति णो अमत्रो णेरड्या उववज्जति
जाव मत्रो वेमाणिया चयति णो अमओ वेमाणिया च-
यति से केणद्वेणं जते ! एवं बुच्चड तं चेव जाव णो अम-
ओ वेमाणिया चयति ? गंगेया ! केवणीणं पुरच्छिमेणं पि-
यंपि जाणड अमियंपि जाणड दाहिणेणं एवं जहा ममुडेसए
जाव गिव्वुंरे णाणं केवलिसम मे नेणद्वेणं गंगेया ! एवं बु-
च्चड तं चेव जाव णो अमत्रो वेमाणिया चयति ॥

अथ नारकादीनां प्रकारान्तररूपान्पादोद्धनेन निरूपयन्नाह “ स-
ओभंते ” इत्यादि ॥ तत्र च (सत्रो नेरड्या उववज्जति) सतो
विद्यमाना इत्याद्यन्तया न हि सर्ववैवासाक्किचिदुच्यते सत्त्वा-
देव एतद्विशणयत् सत्त्वं च नेयां जीवइत्यापेक्षया नारकपर्याया-
पेक्षया वा तथा हि जाविनारकपर्यायापेक्षया इत्यतो नारका-
सतो नारका उपपद्यन्ते नारकायुष्कोट्याद्वा भावनारका एव ना-
रकत्वंनोत्पद्यन्ते इति । अथवा (मउत्ति) विभक्तिविपरिणामात्स-
न्तु प्रागुत्पद्यन्त्ये मनुत्पद्यन्ते नामन्तु शोकस्य शाश्वतत्वेन ना-
रकादीनां सर्वदेव मद्रावादि ॥ “ मेणं जे गंगेया ” इत्या-
दि । अनेन च तन्मिडात्तेनैव स्वमतं पोषित यत् पाद्वैनाथा-
ईना शाश्वतो शोका उक्तोऽप्रो शोकस्य शाश्वतत्वात्सन्त एव स-
न्त्येव वा नारकादय उपपद्यन्ते न्यवन्ते चेति साधेवोच्यते इति ।
अथ गान्धेयो जगत्तोऽविशासित ज्ञानसंपद संज्ञावयन् विकल्प-
यद्राह । “ सयं भंते ! इत्यादि । स्वयमान्मना द्विद्वानपेक्ष-
निययं (पयंति) वदयमाणप्रकार वस्तु (अमयंति)
पश्यय एततो सिद्धन् इत्यर्थः । तथा (अमोच्चत्ति) अश्रुत्वा
आगमानपेक्षाम् (एतेयति] एतदेवमित्यर्थः (मोच्चत्ति) पुरु-
दान्तरवचन इत्या आगमन इत्यर्थः [मयं एतेव जाणमि]
स्वयमेतदेवं जानामि पारमार्थिकप्रत्यक्षमाक्रान्तसम-त्वस्त्-
संभारानावन्त्यान्म ॥ म० ए ३० ३० ३० ।

मयं भंते ! णेरड्या णेरडणु उववज्जति अमयं णेरड्या
णेरडणु उववज्जति ? गंगेया ! मयं णेरड्या णेरडणु
उववज्जति अमयं णेरड्या णेरडणु उववज्जति । मे
केणद्वेणं भंते ! एवं बुच्चड जाव उववज्जति ? गंगेया !
कम्मोदणं कम्मगुण्यत्ताए कम्मभागियाए कम्मगुरुसं-
भारियाए अनुभारं कम्माणं उदणं अनुभारं कम्माणं

विवागेणं असुभाणं कम्माणं फलविवागेणं सयं णेरड्या
णेरडणु उववज्जति से तेणद्वेणं गंगेया ! जाव उववज्जति ।
सयं भंते ! असुरकुमारा पुच्छा गंगेया ! सयं असुरकु-
मारा उववज्जति णो असयं असुरकुमारा उववज्जति ।
से केणद्वेणं तं चेव जाव उववज्जति ? गंगेया ! कम्मो-
दणं कम्मोवसमेणं कम्मवियइए कम्मविसोहीए कम्म-
विसुद्धीए सुभाणं कम्माणं उदणं सुजाणं कम्माणं वि-
वागेणं सुभाणं कम्माणं फलविवागेणं सयं असुरकुमारा
असुरकुमारत्ताए जाव उववज्जति णो असयं असुरकुमारा
जाव उववज्जति से तेणद्वेणं जाव उववज्जति, एवं जाव
थणियकुमारा । सयं भंते ! पुढविकाड्या पुच्छा गंगेया !
सयं पुढवीकाड्या उववज्जति णो असयं जाव उववज्जति
से केणद्वेणं जाव उववज्जति ? गंगेया ! कम्मोदणं
कम्मगुरुयत्ताए कम्मभारियाए कम्मगुरुयसंभारियाए
सुभासुभाणं कम्माणं उदणं सुभासुजाणं कम्माणं वि-
वागेणं सुभासुभाणं कम्माणं फलविवागेणं सयं पुढवी-
काड्या जाव उववज्जति णो असयं पुढवीकाड्या जाव
उववज्जति, से तेणद्वेणं जाव उववज्जति एवं जाव मणसा
वाणमंतरजोडसवेमाणिया जहा असुरकुमारा से तेणद्वेणं
गंगेया ! एवं बुच्चड सयं वेमाणिया जाव उववज्जति णो
असयं वेमाणिया जाव उववज्जति ॥

(सयं नेरड्या नेरडणु उववज्जति) स्वयमेव नारका उत्प-
द्यन्ते नास्वयं नेश्वरपारतन्त्यादित्यर्थः यथा कैश्चिदुच्यते ।
“ अत्रो जन्तुरनीशोऽय-मात्मनः सुखदुःखाः । ईश्वरप्रेरितो ग-
च्छेत्, स्वर्गं वा श्वभ्रमेववेति ? ईश्वरस्य हि कालादिकार-
णकलापव्यतिरिक्तस्य युक्तिभिर्विचार्यमाणस्याघटनादिति
(कम्मोदणं) कर्मणामुदितत्वेन न च कम्मोदयमात्रेण
नारकेपृत्पद्यते केवलिननामपि तस्य भावादत्त आह (कम्मगु-
रुयत्ति) कर्मणां गुरुकता महत्ता कर्मगुरुकता तथा
(कम्मभारियाएत्ति) भारोऽस्ति येयां तानि भारिकाणि तद्भा-
वो भारिकता कर्मणां भारिकता कर्मभारिकता तथा मह-
दपि किञ्चिदल्पभारं दृष्टं तथाविधभारमपि च किञ्चिदमह-
दित्यत आह (कम्मगुरुसंभारियाएत्ति) गुरोः सम्भारि-
कस्य च भावो गुरुसम्भारिकता गुरुता सम्भारिकता चेत्यर्थः ।
कर्मणां गुरुसम्भारिकता कर्मगुरुसम्भारिकता तथाऽतिप्र-
कर्यावस्थयेत्यर्थः । एतच्च त्रयं शुभकर्मापेक्षया स्यादत्त आह ॥
“ असुभाण ” मित्यादि ॥ उदयप्रदेशतोऽपि स्यादत्त आह
(विवागेणं) विपाको यथा बद्धरसानुभूति स च मन्द्रोऽपि
स्यादत्त आह (फलविवागेणं) फलस्येवालाडुकादेः वि-
पाको विपच्यमानना रसप्रकर्यावस्था फलविपाकस्तेनासुर-
कुमारसूत्रे (कम्मोदणं) असुरकुमारोचित कर्मणामुद-
येन । वाचानान्तरे तु (कम्मोवसमेणं) दृश्यते तत्र चाशुभ-
कर्मणामुपशमेन सामान्यतः (कम्मवियइत्ति) कर्मणा-
मशुभानां विगत्या विगमेन स्थितिमाश्रित्य (कम्मविसोही-
एत्ति) रसमाश्रित्य (कम्मविसुद्धीएत्ति) प्रदेशापेक्षया प्रकार्या-

श्वेने शब्दा इति पृथिवीकायिकसूत्रे (सुभासुभाणति) शुभानां
शुक्लवर्णगन्धादीनामशुभानां तेषामेकेन्द्रियजात्यादीनां वा ।
म० ९ श० ३२ उ० ।

(१५) उद्गानां पष्ठ द्वारमभिधित्सुराह । उद्गत्य क गच्छन्ति ।

नेरइयाण जते ! अणतरं उव्वट्टिता क्कहिं गच्छन्ति क्कहिं उ-
ववज्जति किं नेरइएसु उववज्जति तिरिक्खजोणिएसु मणस्से-
सु देवेषु उववज्जति ? गोयमा ! नो नेरइएसु उववज्जति
तिरिक्खजोणिएसु उववज्जति मणस्सेसु उववज्जति नो दे-
वेषु उववज्जति । जदि तिरिक्खजोणिएसु उववज्जति किं
एगिंदिय, जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जति ?
गोयमा ! नो एगिंदिएसु जाव नो चउरिंदिएसु उववज्जति
एवं जेहिंतो उववाओ जगिओ तेषु उववट्टणा वि जाणिय-
व्वा नवरं सम्मुच्चिमेषु न उववज्जति, एवं सव्वपुहवीसु
जाणियव्वं नवरं अहेसत्तमाओ मणस्सेसु न उववज्जति
असुरकुमाराणं जंत ! अणतरं उव्वट्टिता क्कहिं गच्छन्ति क्कहिं
उववज्जति किं नेरइएसु उववज्जति जाव देवेषु उववज्जति
गोयमा ! नो नेरइएसु तिरिक्खजोणिएसु मणस्सेसु उवव-
ज्जति नो देवेषु उववज्जति । जदि तिरिक्खजोणिएसु उववज्जति
किं एगिंदियएसु जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जति
गोयमा ! एगिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जति नो वेडं-
दिएसु जाव नो चउरिंदिएसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु
उववज्जति । जदि एगिंदिएसु उववज्जति किं पुहवीकाइय-
एगिंदिएसु जाव वणस्सडकाइयएगिंदिएसु उववज्जति ? गो-
यमा ! पुहवीकाइयएगिंदिएसुवि आउकाइयएगिंदिएसुवि
उववज्जति नो तेउकाइएसु नो वाउकाइएसु वणस्सडकाइ-
एसु उववज्जति गोयमा ! नो सुहुमपुहवीकाइएसु अपज्जत्त-
यवाटरपुहवीकाइएसु उववज्जति । जद वाटरपुहवीकाइएसु
किं पज्जत्तगवाटरपुहवीकाइएसु अपज्जत्तयवाटरपुहवीका-
इएसु उववज्जति ? गोयमा ! पज्जत्तएसु उववज्जति नो
अपज्जत्तएसु एवं आउवणस्सडकेसु जाणियव्वा पंचिंदियति-
रिक्खजोणियमणस्सेसु य जहा नेरइयाण उव्वट्टणा सम्मु-
च्चिमवज्जा तथा जाणियव्वा । एव जाव थणियकुमारा । पुह-
वीकाइयाणं जंत ! अणतरं उव्वट्टिता क्कहिं गच्छन्ति क्कहिं
उववज्जति किं नेरइएसु जाव देवेषु उववज्जति ? गोयमा !
नो नेरइएसु उववज्जति तिरिक्खजोणिएसु मणस्सेसु उव-
वज्जति नो देवेषु उववज्जति । एव जहा एतं चैव उव-
वाओ तथा उव्वट्टणावि देववज्जा जाणियव्वा । एव आ-
उवणस्सडकेसु उववज्जति पंचिंदियातिरिक्खजोणियाणं जंत !
अणतरं उव्वट्टिता क्कहिं गच्छन्ति क्कहिं उववज्जति ? गोयमा !
नेरइएसु उववज्जति जव देवेषु उववज्जति जड नेरइएसु उवव-
ज्जति किं गणप्पनापुहवीनेरइएसु उववज्जति जाव अहे

सत्तमापुहवीनेरइएसु उववज्जति ? गोयमा ! गणप्पना-
पुहवीनेरइएसु उववज्जति जाव अहेसत्तमापुहवीनेरइएसु उ-
ववज्जति । जड तिरिक्खजोणिएसु उववज्जति किं एगि-
दिएसु जाव पंचिंदिएसु ? गोयमा ! एगिंदिएसुवि उववज्ज-
ति जाव पंचिंदिएसुवि उववज्जति एवं जहा तेषिं चैव उव-
वाओ उव्वट्टणावि जाणियव्वा तहेव नवरं असखेज्जवामा-
उएसुवि एते उववज्जति किं सम्मुच्चिममाणस्सेसु उववज्ज-
ति मणस्सेसु उववज्जति गव्ववक्कितियमणस्सेसु उववज्जति ?
गोयमा ! दोहिंतोवि एवं जहा उववाओ भणियो तथा उ-
व्वट्टणावि जाणियव्वा नवरं अकम्मज्जमिगअंतगदीवगअ-
सखेज्जवामाउएसु वि एते उववज्जति चि भाणियव्वं, जदि
देवेषु उववज्जति किं भवणवईसु उववज्जति जाव किं वे-
माणिएसु उववज्जति ? गोयमा ! सव्वेषु देवेषु चैव उव-
वज्जति । जदि नवणवईसु उववज्जति असुरकुमारेसु जाव
थणियकुमारेसु उववज्जति ! गोयमा ! सव्वेषु चैव उव-
वज्जति एव वाणमंतरजोडसियवेमाणिएसु निरंतरं उववज्ज-
ति जाव सहस्सागोक्कोत्ति । मणस्साण जंत ! अणतरं उ-
व्वट्टिता क्कहिं गच्छन्ति क्कहिं उववज्जति नेरइएसु उववज्ज-
ति जाव देवेषु उववज्जति ? गोयमा ! नेरइएसु वि उववज्ज-
ति जाव देवेषुवि उववज्जति, एवं निरंतरं नव्वेषु ठाणेषु
पुच्छा. गोयमा ! सव्वेषु ठाणेषु उववज्जति न क्कहिं वि प-
डिसेहे, कायव्वा । जाव सव्वट्टण्णिमदेवेषु वि उववज्जति
अत्थेगइया मिज्जाति बुज्जति मुच्चति परिनिव्वायंति सव्वट्ट-
कवाणमंत करंति वाणमंतरजोडसियवेमाणियसोम्मीसाणाय
जहा अहुरकुमारा नवरं जोडमियाण य वेमाणियाण य च-
यंतीति अजिलावो कायव्वा । मणकुमारदेवाणं पुच्छा, गो-
दमा ! जहा असुरकुमारा नवरं एगिंदिएसु न उववज्जति,
एवं जाव महरसारगदेवा । आणय जाव आणत्तगोववाध्या
एवं चैव नवरं नो तिरिक्खजोणिएसु उववज्जति, मणस्सेसु
पज्जत्तगमखेज्जवासाउय कम्मज्जमिगव्ववक्कितियमणस्सेसु उ-
ववज्जति दावं ॥

पाठसिद्ध नद्यमप्राप्येय सक्रेपार्थ । नैगयिकाणां स्वभा-
वाद्गुह्यत्तानां गर्भजसन्त्येयवर्षायुष्कतिर्यद्गुह्येन्द्रियमनुष्येषु-
त्याद अथ सप्तमपृथिवीनारकाणां गर्भजसन्त्येयवर्षायुष्कति-
र्यद्गुह्येन्द्रियेष्वेव असुरकुमारादिभवनव्यन्तरज्योतिष्सा-
धर्मेशानदेवानां वाटरपर्याप्तपृथिव्यध्वनस्पतिगर्भजसन्त्येयव-
र्षायुष्कतिर्यद्गुह्येन्द्रियमनुष्येषु पृथिव्यध्वनस्पतिद्विचिन्नु-
रिन्द्रियाणां निर्यग्गतौ मनुष्यगतौ च तेजोघायनां निर्यग्गता-
वेव तिर्यगपञ्चेन्द्रियाणां नारकतिर्यग्मनुष्यदेवगतिषु नवरं
वेमानिकेषु सहस्रावर्षयन्तेषु मनुष्याणां सर्वेष्वपि स्थानेषु स-
नन्कुमागादिदेवानां सहस्रावर्षयन्तानां गर्भजसन्त्येयवर्षा-
युष्कतिर्यद्गुह्येन्द्रियमनुष्येषु धाननादिदिवानां गर्भजसन्त्ये-
यवर्षायुष्कमनुष्येष्वेवेति । मन् पष्ठ द्वारम् ॥ प्रश्ना०६ पद ॥

(१६) मध्यद्वयदेवादयः कुत उत्पद्यन्ते ॥

अवियद्वदेवाणं जंते ! अणंतरं उव्वट्टित्ता कहिं ग-
च्छंति कहिं उव्वज्जंति किं णेरइएसु उव्वज्जंति जाव
देवेषु उव्वज्जंति ? गोयमा ! णो णेरइएसु उव्वज्जंति णो
तिरि० णो मणु० देवेषु उव्वज्जंति जइ देवेषु उव्वज्जंति
मव्वदेवेषु उव्वज्जंति जाव सव्वट्टिमिद्धत्ति । णेरदेवाणं
भंते ! अणंतरं उव्वट्टित्ता पुच्छा गोयमा ! णेरइएसु उव-
वज्जंति णो तिरि० णो मणु० णो देवेषु उव्वज्जंति जइ
णेरइएसु उव्वज्जंति सत्तसुवि पुढवीसु उव्वज्जति । धम्म-
देवाणं भंते ! अणंतरं उव्वट्टित्ता पुच्छा गोयमा ! णो
णेरइएसु उव्वज्जंति णो तिरि० णो मणु० देवेषु उव-
वज्जंति जइ देवेषु उव्वज्जंति किं भवणवासि दे० पुच्छा,
गोयमा ! णो भवणवासिदेवेषु उव्वज्जंति, णो वाणमं-
नरजोऽसियवेमाणियदेवेषु उव्वज्जंति, सव्वेषु वेमाणिएसु
उव्वज्जंति जाव सव्वट्टिसिद्धे उव्वज्जंति अत्थेगडया
सिज्भंति अंतं करंति ! देवाहिदेवाणं भंते ! अणंतरं उ-
व्वट्टित्ता कहिं गच्छंति कहिं उव्वज्जंति ? गोयमा ! सि-
ज्भंति जाव अंतं करंति । भावदेवाणं भंते ! अणंतरं
उव्वट्टित्ता पुच्छा, जहा वक्कंतीए असुरकुमाराण उव्वट्टणा
तहा भाणियन्वा । भवियद्वदेवाणं भंते ! भवियद्वदे-
वेत्ति कालओ केवचिरं होइ ॥

अथ तेषामेवोद्धर्तनां प्ररूपयन्नाह—“ भवियद्वदे ” त्याट्टि ॥
इह च भविकद्वयदेवानां भावियदेवभवस्वभावत्वान्नारकादि-
भवप्रयत्ननिषेध (णेरइएसु उव्वज्जंति) अत्यशक्तमभोगा
नरदेवा नैरयिकेयुत्पद्यन्ते, शेषत्रये तु तन्निषेधस्तत्र च यद्यपि
वैचिद्यकवर्तिना देवेषुत्पद्यन्ते तथापि ते नरदेवत्वत्यागेन
धर्मदेवत्वप्राप्ताविति न शोषः (जहा वक्कंतीए असुरकुमाराणं
उव्वट्टणा तहा भाणियन्वा) असुरकुमारा बहुषु जीवस्था-
नेषु गच्छन्तीति क्त्वा तैरनिदेश इत असुराद्यो हीशानान्ता
पृथिव्यादिष्वपि गच्छन्तीति ॥ अ० २ श० ९ उ० ।

(१७) देवो महर्धिको याचन्महेश्वरथे विगरीरेषुपपद्येत ।
तेगं कात्थेण तेगं ममणण जाव एवं वयामी देवेण जंते !
महिट्टीए जाव महेसकवे अणंतरं चयं चट्ठा विसरीरेसु
नागेसु उव्वज्जेज्जा ? हंता गोयमा ! उव्वज्जेज्जा, सेरां
तन्थ अच्चियंदिणपूइयसकारियमम्माणिए दिव्वे मच्चं
सन्चोवाए सप्पिहियपाहिहरेयावि भवेज्जा ? हंता भवेज्जा ।
सेरां भंते ! तथोहिंनो अणंतरं उव्वट्टित्ता मिज्भेज्जा
इज्भेज्जा जाव अंतं करेज्जा ? हंता मिज्भेज्जा जाव
अंतं करेज्जा । देवेषां भंते ! महिट्टीए एवं चैव जाव वि-
सरीरेसु मणीसु उव्वज्जेज्जा एवं चैव जहा नागाणां ॥

(विसरीरेसुत्ति) इं शरीरे येनां ते डिगरीगस्तेषु ये हि
नागानां तन्वया मणुष्यगरीगस्तेषु स्वेभ्यस्तिने डिगरीग
रंते । (नागेसुत्ति) मणुषु रंस्तेषु वा (तथात्ति) नागज-

न्मनि यत्र वा क्षेत्रे जातः ॥ “ अश्चियेत्यादि ” इहाश्चितादिप-
दानां पञ्चानां कर्मधारयस्तत्र चाश्चितश्चन्दनादिना वन्दित
स्तुत्या पृजितः पुष्पादिना सत्कारितो वस्त्रादिना समानित
प्रतिपत्तिविशेषेण (दिव्वेत्ति) प्रधान । (सञ्चेत्ति) स्वप्ना-
दिप्रकारेण तदुपदिष्टस्यावितथत्वात् (सञ्चोवाएत्ति) सत्या-
वपात सफलमेव इत्यर्थः कुत एतदित्याह (सप्पिहियपाहिह-
रेति) सप्पिहितमदूरवर्त्तिप्रातिहार्यं पूर्वसगतिकादिदेवता-
कृतं प्रतिहारकर्म यस्य स तथा (मणीसुत्ति) पृथिवी—
कायविकारेषु ॥

देवेषां भंते ! महिट्टीए जाव विसरीरेसु रुक्खेसु उव्व-
ज्जेज्जा एवं चैव एवर इमं णाणत्तं जाव सप्पिहियपाहि-
हरे लाउल्लोइयमहइयाविभवेज्जा सेसं तं चैव जाव
अंतं करेज्जा ॥

(लाउल्लोइयमहिपत्ति) (लाइयंति) छुगणादिना भूमि-
काया समुष्टीकरणम् (उल्लोइयंति) सेट्टिकादिना कुब्जानां
धवलनमेतेनैव इथेन महितो यः स तथा एतच्च विशेषणं
वृक्षस्य पीठापेक्षया, विशिष्टवृक्षा हि वद्धपीठा भवन्तीति ॥

अहं भंते गोणंगुल्लवमजे कुक्कमवमजे मंरुक्कवसजे एएणं
णिस्सीत्ता णिव्वया णिग्गुणा णिम्मैग णिप्पच्चवखाणपो-
सोववा । कात्थे मामे कालं किच्चा इमीमे रयणप्पत्ताए
पुढवीए उक्कोसं सागरावमह्ठिइयंसि एरगंसि णेरइयत्ताए उ-
व्वज्जेज्जा ममण जगवं महार्वीरे वागरेइ उव्वज्जमाणे उ-
व्वएत्ति वत्तव्वंसिया अहं जंते ! मीहे वयं जहा उस-
पिणी उहेसए जाव परस्सरे एएसि णिस्सीत्ता एवं चैव
जाव वत्तव्वंसिया अहं जंते ! हंके कंके पिलए मइए भि-
खीए एए णिस्सीत्ता सेसं तं चैव जाव वत्तव्वंसिया मेवं
जंते ! जंत ! त्ति । जाव विहग्गु इवाल्मममयस्स य अइमो
उहेमो मम्मत्तो ॥ १९ ॥

(गोणंगुल्लवसजेत्ति) गोलाङ्गुल्लानां वानराणां मध्ये महान म
एव वा विदग्धो विदग्धपर्यायत्वाद्दृष्यमशब्दस्य एव कुक्कटवृ-
षभोऽपि एव मणुकवृषभोऽपीति (निस्सीत्ति) समाधानर-
हिता (निव्वयेत्ति) अणुवतरहिता (निगुणत्ति) गुणव्रतं
कृमादिजिवां रहिताः “ नैरइयत्ताए उव्वज्जेज्जा ” इति प्रश्न ।
इह च “ उव्वज्जेज्जा ” इत्येतदुत्तर तस्य चात्मस्त्वमाशङ्क-
मानस्तत्परिहारमाह “ समणे ” इत्यादि धम्मस्त्वञ्चैव यत्र स-
मये गोलाङ्गुल्लादयो न तत्र समये नारकास्ते अत एव ते नार-
कतयोत्पद्यन्ते इति वक्तव्यं स्यात् ? अत्रोच्यते ध्रमणो जगवान्
महार्वीरो न तु जमाल्यादिरेव व्याकरोति यदुत उत्पद्यमानमु-
त्पन्नमिति वक्तव्यं स्यात्क्रियाकालनिष्ठाकालयोरभेदात् अतस्ते
गोलाङ्गुल्लप्रभृतयो नारकतयोत्पत्तिकामा नारका एवेति क्त्वा
इत्थं च (नैरइयत्ताए उव्वज्जेज्जात्ति) (उमापिणी उहेमपत्ति
सप्तमशतस्य षष्ठे दानि द्वादशशतेऽष्टम ॥ ज० १९ श० ९ उ० ॥

(१८) नैरयिकादय कथमुपपद्यन्ते ।

गायागहं जाव एव वयासी णेरइयाणं जंते ! कइ उव्व-
ज्जंति गोयमा ! मे जहाणावणए पवयमाणे अज्जवमाण-
णिव्वत्तिणकरणो वाणं से य कात्थे न टाणं विप्पजहिंता

पुरिमं ठाणं उवसंपाज्जिताणं विहरंति एवमेव ते वि जीवा पवओवि पवयमाणा अज्जवसाणाणिव्वत्तिणं करणोवा-
एणं से य कात्वे तं नवं त्रिप्पजहिता पुरिसज्जवं उवसंपाज्जि-
त्ताणं विहरंति ।

सप्तमोद्देशके संयता भेदत उक्तास्तद्विपक्वताश्चासयता भ-
वन्ति ते च नारकादयस्तेषां च यथोत्पादो भवति तथाष्टमोऽ-
भिधीयत इत्येव सम्यक्स्यास्येदमादिसूत्रम् “ रायगिहे ” इ-
त्यादि [पवपत्ति] प्लवक उत्पन्नकारि (पवमाणेत्ति) प्लव-
मान उत्प्लुति कुर्वन् (अज्जवसाणनिव्वत्तिपणति) उत्प्लोतव्य
मयेत्येवंरूपाऽध्यवसायनिर्वर्तितेन (करणोपायेणति) उत्प्ल-
वनद्वक्षण यत्करण क्रियाविशेष. स पवोपाय स्थानान्तरप्राप्तौ
हेतु करणोपायस्तेन (संयकात्वेत्ति) णप्यति काले विहरतीति
योग किं कृत्वेत्याह (तं ठाणति) यत्र स्थाने स्थितस्तत्स्थानं
विप्रहाय प्लवनतस्यक्त्वा [पुरिमति] पुरोवर्तिस्थानमुपस-
म्पद्य प्राप्य विहरतीति (एवमेवतेविजीवत्ति) दार्ष्टान्तिकयोज-
नार्थं किमुक्तं भवतीत्याह [पवओवि पवयमाणत्ति अज्जवसा-
णनिव्वत्तिपणति] तथाविधाध्यवसायनिर्वर्तितेन [करणोपाये-
णति] क्रियते विविधावस्था जीवस्थानेन क्रियते वा तदिति क-
रणं कर्म प्लवकक्रियाविशेषो वा करणं करणमिव करणं स्था-
नान्तरप्राप्तिहेतुता साधर्म्यात्कर्मैव तदेवोपाय. करणोपायस्तेन
[त भवति] मनुष्यादिजव [पुरिमं जवंति] प्राप्तव्यनारकभ-
वमित्यर्थं [अज्जवसाणजोगनिव्वत्तिपणति] अध्यवसान जी-
वपरिणामो योगश्च मन प्रवृत्तिव्यापारस्तात्र्यां निर्वर्तितो यः स
तथा तेन [करणोवापणति] करणोपायेन मिथ्यात्वादिना क-
र्मवन्त्रहेतुनेति ।

तेमि णं भंते जीवाणं कंहं सीहागती कंहं सीहे गतिविसए
पणत्ते ? गोयमा ! से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे वल्लवं
एवं जहा चउदसमसए पढमुद्देसए जाव तिसमएणं वा वि-
ग्गहेणं उववज्जंति । ते सिणं जीवाणं तहा सीहागइ तहा
सीहे गतिविसए पणत्ते तेणं भंते ! जीवा कंहं परजविया-
उयं पकरेंति ? गोयमा ! अज्जवसाणाणिव्वत्तिणं कर-
णोवाएणं एवं खल्लु ते जीवा परजवियाउयं पकरेंति । ते-
सिणं जंते ! जीवा कंहं गती पयत्तऽ ? गोयमा ! आउक्खएणं
जवक्खएणं ठिईएणं एवं खल्लु ते सिणं जीवाणं गती पयत्तइ
तेणं भंते ! जीवा किं आइहीए उववज्जंति परिहीए उवव-
ज्जंति गोयमा ! आइहीए उववज्जंति णो परिहीए उववज्जंति
तेणं भंते ! जीवा किं आयकम्मुणा उववज्जंति परकम्मुणा
उववज्जंति ? गोयमा ! आयकम्मुणा उववज्जंति णो पर-
कम्मुणा उववज्जंति । तेणं भंते ! जीवा किं आयप्पओ-
गेणं उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति ? गोयमा !
आयप्पओगेणं उववज्जंति णो परप्पओगेणं उववज्जंति ।
असुरकुमारणं भंते ! कंहं उववज्जंति जहा खेरइया ।
तहेव खेरवसेसं जाव णो परप्पओगेणं उववज्जंति एवं
एगिदियवज्जा जाव वेमाणिया एगिदिया एवं चेव एवरं
चइसमइओ विग्गहो सेसं तं चेव सेवं भंते ! भंते ! त्ति

जाव विहरइ (पणवीमइमसयस्स अट्टमो २५ । ८ ।) भवसि-
द्धियनेरइयाणं भंते ! कंहं उववज्जंति ? गोयमा ! से जहा-
नामए पवए पवमाणे अवसेसं तं चेव एवं जाव वेमाणिया
सेवं भंते ! भंते ! त्ति (पणवीसइमसयस्स एवमो । १५ । ६ ।)
अभवसिद्धयखेरइयाणं भंते ! कंहं उववज्जंति ? गोयमा !
से जहाणामए पवए पवमाणे अवसेसं तं चेव एवं जाव
वेमाणिया सेवं भंते ! भंते ! त्ति (पणविसइमसयस्स
दसमो । २५ । १० ।) सम्मादिहीएरइयाणं भंते ! कंहं
उववज्जंति ? गोयमा ! से जहाणामए पवए पवमाणे
अवसेसं तं चेव एवं एगिदियवज्जं जाव वेमाणिए सेवं
भंते ! भंते ! त्ति (पणवीसइमसयस्स एकारसमो । २५ । ११ ।)
मिच्छदिही एरइयाणं भंते ! कंहं उववज्जंति ? गोयमा !
से जहाणामए पवए पवमाणे अवसेसं तं चेव एवं जाव
वेमाणिए सेवं भंते ! भंते ! त्ति जाव विहरइ । पणवीसइ-
मसयस्स दुवाल्लसमो ॥ ५० २५ श० १२ उ० ॥

(उत्पलजीवादीनामुपपातो वल्लस्सऽ शब्दे)

(१६) समुद्रातविशेषणेनैकेन्द्रियाणाम् ॥

अप्यज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयाणं भंते ! इमीसे रयणप्प-
भाए पुढवीए पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समोहए समोहणा-
वेत्ता जे भविए इमीसे रयणप्पजाए पुढवीए पच्चच्छिमिल्ले
चरिमंते अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयाणं उववज्जितए,
से णं भंते ! कइ समइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा ? गोयमा !
एगसमइएणं वा दुसमइएणं वा तिसमइएणं वा विग्गहेणं
उववज्जेज्जा । से केणहेणं भंते ! एवं बुच्चइ एगसमइएणं
वा दुसमइएणं वा जाव उववज्जेज्जा एवं खल्लु गोयमा ! मए
सत्तसेहीओ पणत्ताओ तं जहा उज्जुआयता सेही एगओ
वंका दुहओ वंका एगओ खुहा दुहओ खुहा । चक्कवाला
अप्पचक्कवाला उज्जुआयता सेहीए उववज्जमाणे एगसम-
इएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा ? । एगओ वंकाए सेहीए
उववज्जमाणे दुसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा, दुहओ
वंकाए सेहीए उववज्जमाणे तिसमइएणं विग्गहे उववज्जे-
ज्जा मे तेणहेणं गोयमा ! जाव उववज्जेज्जा ? । अपज्ज-
त्ता सुहुमपुढवीकाइयाणं जंते ! इमीसे रयणप्पजाए पुढवीए
पुरच्छिमचरिमंते समोहए समोहणावेत्ता जे जविए इमीसे
रयणप्पजाए पुढवीए पच्चच्छिमिल्ले चरिमंते पज्जत्ता सुहुम-
पुढवीकाइयाणं उववज्जितए से णं भंते ! कइ समइएणं वि-
ग्गहेणं उववज्जेज्जा ? गोयमा ! एगसमइएणं वा दुसम-
इएणं वा सेसं तं चेव जाव मे तेणहेणं जाव विग्गहेणं उव-
वज्जेज्जा ॥ ५ ॥ एवं अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइओ पुर-
च्छिमिल्ले चरिमंते समोहणावेत्ता पच्चच्छिमिल्ले चरिमंते वाद-
रपुढवीकाइएणु अपज्जत्तएणु उववानेयव्वा ॥ ३ ॥ नाहं

तेसु चैव पञ्जत्तएसु ॥ ४ ॥ एवं आउकाइएसु वि अपञ्ज-
त्तएसु उववातेयव्वा । ताहे तेसु चैव पञ्जत्तएसु, एवं आ-
उकाइएसु वि चचारि आत्रावगा सुहुमेहि अपञ्जत्तएहि !
ताहे पञ्जत्तएहिं २ वायरेहिं अपञ्जत्तएहिं ३ ताहे पञ्जत्त-
एहिं ४ उववातेयव्वा एवं चैव सुहुमतेउकाइएहिं वि अप-
ञ्जत्तएहिं ताहे पञ्जत्तएहिं उववातेयव्वा । अपञ्जत्ता सुहु-
मपुढवीकाइएणं जंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए पुर-
च्छिमिद्धे चरिमं ते समोहए समो० जे नविए माणस्सखेत्ते
अपञ्जत्तवादरतेउकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेणं जंते ! क-
इममइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा मेमं तं चैव एवं पञ्ज-
त्ता वादरतेउकाइयत्ताए उववातेयव्वा वाउकाइएसु सुहु-
मवादेसु जहा आउकाइएसु उववाइओ तहा उववातेयव्वा
एवं वणस्सइकाइएसुवि । पञ्जत्ता सुहुमपुढवीकाइएणं जंते !
इमीसे रयणप्पभाए एवं पञ्जत्तसुहुमपुढवीकाइएसु वि पुर-
च्छिमिद्धे चरिमंते समोहणावेत्ता एए चैव कमेणं एएसु
चैव वीससु ठाणेषु उववाएयव्वा जाव वादरवणस्सइकाइ-
एसु पञ्जत्तएसु वि ४० एवं अपञ्जत्तए वादरपुढवीकाइओ-
वि । एवं पञ्जत्तवादरपुढवीकाइओ वि । ८० । एवं
आउकाइएसुवि चउसुवि गमएसु पुरच्छिमिद्धे चरिमं-
ते समोहयाए चैव वत्तव्वया, एएसु चैव वीससु ठा-
णेषु उववाएयव्वा । १६० । सुहुमतेउकाइओवि अपञ्ज-
त्तओ पञ्जत्तओ य एएसु चैव वीससु ठाणेषु उववाते-
यव्वा । १७० । अपञ्जत्तवायरेतेउकाइएणं भंते ! मणुस्स-
खेत्ते समोहए समो० जे भविए इमीसे रयणप्पभाए पुढ-
वीए पच्चच्छिमिद्धे चरिमंते अपञ्जत्तसुहुमपुढवीकाइय-
त्ताए उववज्जित्तए, से णं भंते ! कइ समइएणं विग्गहेणं
उववज्जेज्जा सेमं तहेव जाव से तेणट्टेणं एवं पुढवीकाइ-
एसु चउव्विहेसु वि उववातेयव्वा । एवं आउकाइएसु
चउव्विहेसु तेउकाइएसु अपञ्जत्तएसु पञ्जत्तएसु य एवं
चैव उववाएयव्वा । अपञ्जत्तावादरतेउकाइएणं भंते !
मणुस्सखेत्ते समोहए समो० जे भविए माणस्सखेत्ते अ-
पञ्जत्ता वायरेतेउकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेणं भंते ! कति-
समयसेमं तं चैव एवं पञ्जत्तवायरेतेउकाइयत्ताए उववा-
एयव्वा । वाउकाइयत्ताए वणस्सइकाइयत्ताए जहा पुढ-
वीकाइएसुवि । तहेव चउव्वएणं जंटेणं उववातेयव्वा, एवं
पञ्जत्ता वादरतेउकाइओ वि समयखेत्ते समोहणावेत्ता एएसु
नीमट्टाणेषु उववातेयव्वा जहेव अपञ्जत्तओ उववा-
तिपो एवं मन्वन्त्य वि वादरतेउकाइया अपञ्जत्तगा य
पञ्जत्तगा य समयखेत्ते उववातेयव्वा, समोहणाविपव्वा-
वि । २४० । वाउपाइया । २५० । वणस्सइकाइया य जहा
पुढवीकाइया । २६० । तं चैव चउव्वएणं भंटेणं उववातेयव्वा

जाव पञ्जत्ता वादरवणस्सइकाइयाणं भंते ! इमीसे रय-
णप्पभाए पुढवीए पुरच्छिमिद्धे चरिमंते समोहए समो०
जे नविए इमीसे रयणप्पभाए पच्चच्छिमिद्धे चरिमंते
पञ्जत्तावादरवणस्सइकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेणं भंते !
कतिसमयसेसं तहेव जाव से तेणट्टेणं अपञ्जत्ता सुहुम-
पुढवीकाइएणं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए पच्च-
च्छिमिद्धे चरिमंते समोहए समो० जे भविए इमीसे रयणप्प-
भाए पुढवीए पुरच्छिमिद्धे चरिमंते अपञ्जत्ता सुहुमपुढवी-
काइयत्ताए उववज्जित्तए तेणं भंते ! कइसमइएण सेसं तहेव
णिरवसेसं एवं जहेव पुरच्छिमिद्धे चरिमंते सव्वपदेसुवि
समोहया पच्चिमिद्धे चरिमंते समयखेत्ते य उववातिए जे समय-
खेत्ते समोहया पच्चिमिद्धे चरिमंते समयखेत्ते य उववा-
एयव्वा तेणव गमएणं एवं एएणं दाहिणिद्धे चरिमंते स-
मयखेत्ते य समोहयाणं उत्तरिद्धे चरिमंते समयखेत्ते य उव-
वातो, एवं चैव उत्तरिद्धे चरिमंते समयखेत्ते य समोहियाणं
दाहिणिद्धे चरिमंते समयखेत्ते य उववातेयव्वा, तेणव गम-
एणं । अपञ्जत्ता सुहुमपुढवीकाइएणं जंते ! सकरप्पभाए पु-
ढवीए पुरच्छिमिद्धे चरिमंते समोहए समो० जे नविए सकर-
प्पभाए पुढवीए पच्चिमिद्धे चरिमंते अपञ्जत्ता सुहुमपु-
ढवीकाइयत्ताए उववज्जेज्जा एवं जहेव रयणप्पभाए जाव से
तेणट्टेणं एवं एएणं कमेणं जाव पञ्जत्तएसु सुहुमतेउकाइएसु
अपञ्जत्तएसु । सुहुमपुढवीकाइएणं जंते ! सकरप्पभाए पु-
ढवीए पुरच्छिमिद्धे चरिमंते समोहए समो० जे नविए
समयखेत्ते अपञ्जत्ता वायरेतेउकाइयत्ताए उववज्जित्तए से
एणं जंते ! कइसमए पुच्छा, गोयमा ! दुसमइएण वा ति-
समइएण वा विग्गहेणं उववज्जेज्जा । से केणट्टेणं जंते !
पुच्छा एवं खलु गोयमा ! मए सत्त सेढीओ पाएणत्ताओ तं
जहा उज्जुआयता जाव अफ्फचक्कवादा । एगओ वंकाए
सेढीए उववज्जमाणे दुसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा ।
दुहओ वंकाए मेढीए उववज्जमाणे तिसमइएणं विग्गहेणं
उववज्जेज्जा ! से तेणट्टेणं एवं पञ्जत्तएसुवि वादरतेउकाइ-
एसु सेसं जहा रयणप्पभाए । जे वि वायरेतेउकाइया अप-
ञ्जत्तगा य पञ्जत्तगा य समयखेत्ते समोहया दोच्चाए पुढ-
वीए पच्चिमिद्धे चरिमंते पुढविकाइएसु चउव्विहेसु आ-
उकाइएसु चउव्विहेसु तेउकाइएसु दुविहेसु वाउकाइएसु
चउव्विहेसु वणस्सइकाइएसु चउव्विहेसु उववज्जइ ते वि
एवं चैव दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेणं उववाते-
यव्वा । वादरतेउकाइया अपञ्जत्तगा य पञ्जत्तगा य जाहे
तेसु चैव उववज्जंति ताहे जहेव रयणप्पभाए तहेव एगम-
मइए दुसमइए तिसमइए विग्गहा जाणियव्वा, मेसं जहा

रयणप्पजाए तहेव णिरवसेसं जहा सकरप्पजाए वत्तव्वया
जाणिया एवं जाव अहे मत्तमाए जाणियव्वा ॥

कइविहेत्यादि । इदं च लोकनामीं प्रस्तार्य भावनीयम् । [एग-
समइएणवत्ति] एक समयो यत्रास्यसावेकसामयिकस्तेन ।
[विग्गहेणति] विग्रहो वक्र गतौ च तस्य सम्प्रवाहतिरेव विग्र-
हः । विशिष्टो वा ग्रहो विशिष्टस्थानप्राप्तिहेतुत्तता गतिविग्रहस्तेन
तत्र [उज्जुआयपत्ति] यदा मरणस्थानापेक्षयोत्पत्तिस्थानं स-
मश्रेण्यां भवति तदा ऋज्वायता श्रेणिर्भवति तथा च गच्छत
एकसामयिकी गतिः स्यादित्यत उच्यते “ एगसमइएणमि-
त्यादि ” यदा पुनर्मरणस्थानाद्दुत्पत्तिस्थानमेकप्रतरे विश्रेण्यां वर्त-
ते तदैकतो वक्रा श्रेणि स्यात्समयद्वयेन चोत्पत्तिस्थानप्राप्ति
स्यादित्यत उच्यते “ एगओ वकाए सेढीए उववज्जमाणे दुसमइ-
एण विग्गहेणमित्यादि ” यदा तु मरणस्थाद्दुत्पत्तिस्थानमधस्त-
ने वा प्रतरे विश्रेण्यां स्यात्तदा द्विवक्रा श्रेणि स्यात्समयत्रयेण
चोत्पत्तिस्थानावाप्ति स्यादित्यत उच्यते “ दुहओ वकाए ”
इत्यादि एवं “ आउकाइएणु वि चत्तारि आलावगा ” इत्येतस्य
विवरणं “ सुहुमेहीत्यादि ” वादरतेजस्कायिकसूत्रे रत्नप्रभाप्र-
क्रमेऽपि यदुक्तं [जे भविण मणुस्सखेत्तेत्ति] तद्वादरतेजसामन्य-
चोत्पातासम्प्रवाहिति [वीससु ठाणेसुत्ति] पृथिव्यादय पञ्च
सुद्धमादरतेदाद् द्विश्रेति दश ते च प्रत्येक पर्याप्तकापर्याप्तकभे-
दाद्विश्रितिरिति इह चैकैकस्मिन् जीवस्थाने विश्रतिर्गमा भवन्ति
तदेव पूर्वान्तगमानां चत्वारि शतान्येवं पश्चिमान्तादिगमानामपि
ततश्चैव रत्नप्रभाप्रकरणे सर्वाणि षोडश शतानि गमानामिति
शर्कराप्रभाप्रकरणे वादरतेजस्कायिकसूत्रे “ दुसमइएणं वेत्या-
दि ” इह शर्कराप्रभापूर्वचरमान्तात्मनुप्यद्वेत्ते उत्पद्यमानस्य स-
मश्रेणिर्नास्तीत्येगसमपणमितीह नोक्तम् “ दुसमपणमित्यादि ” तु
एकस्य वक्रस्य द्वयोर्वा सम्भवाद्दुक्तमिति ॥

अथ सामान्येनाऽध-क्षेत्रमूर्द्धक्षेत्रं वाऽऽश्रित्याह ।

अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइएणं जंते ! अहे द्योयखेत्तणा-
लीए वाहिरिद्धे खेत्ते समोहए समो० जे नविण उहुलोए
खेत्तणादीए वाहिरिद्धे खेत्ते अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइय-
त्ताए उववज्जित्तए सेणं जंते ! कइसमइएणं विग्गहेणं
उववज्जेज्जा ? गोयमा ! तिसमइएण वा चउसमइएण वा वि
ग्गहेणं उववज्जेज्जा । से केणट्टेणं एवं वुच्चइ तिसमइएण
वा चउसमइएण वा विग्गहेणं उववज्जेज्जा ? गोयमा !
अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइएणं अहोद्योयखेत्तणादीए वा-
हिरिद्धे खेत्ते समोहए समोहणिज्जे जे नविण उहुद्योयखे-
त्तणालीए वाहिरिद्धे खेत्ते अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयत्ताए
एगपरंसि आणुसेढी उववज्जित्तए ? सेणं तिसमइएणं
विग्गहेणं उववज्जेज्जा जे नविण विसेढीओ उववज्जित्तए
तेणं चउसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा । से तेणट्टेणं
जाव उववज्जंति । एवं पज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयत्ताए वि
एवं जाव पज्जत्ता सुहुमतेउकाइयत्ताए वि ॥ अपज्जत्ता
सुहुमपुढवीकाइएणं भंते ! अहोद्योग जाव समोहणित्ता जे
नविण समयखेत्ते अपज्जत्ता वादरतेउकाइयत्ताए उववज्जि-

त्तए से णं जंते ! कइसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा ?
गोयमा ! दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेणं उवव-
ज्जेज्जा । से केणट्टेणं जंते ! एवं खलु गोयमा ! मए सत्त
सेढीओ पणत्ताओ तं जहा उज्जुआयता जाव अप्पच-
क्कवाला एगतो वंकाए सेढीए उववज्जमाणे दुसमइएण
विग्गहेणं उववज्जेज्जा, दुहओ वकाए सेढीए उववज्जमाणे
तिसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा से तेणट्टेणं एवं पज्जत्त-
एणु वायरतेउकाइएणु वि उववातेयव्वो । वाउकाइयवणस्म-
इकाइयत्ताए चउक्कएणं जेढेणं जहा आउकाइयत्ताए तहेव उ-
ववातेयव्वो २० । एवं जहा अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयस्स
गमओ जाणित्तओ एवं पज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयस्स वि जाणि-
यव्वो तहेव वीसाए ठाणुसु उववाएयव्वो । ४० । अहे-
द्योयखेत्तणादीए वाहिरिद्धे खेत्ते समोहओ एव वायरपुढ-
वीकाइयस्सवि अपज्जत्तगस्स पज्जत्तगस्स य जाणियव्वं ।
एवं आउकाइयस्स चउव्विहस्सवि भाणियव्वं । सुहुमतेउ-
काइयस्स दुविहस्सवि एवं चेव अपज्जत्ता वादरतेउकाइएणं
समयखेत्ते समोहए समोह० जे नविण उहुद्योगखेत्तणा-
लीए वाहिरिद्धे खेत्ते अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयत्ताए उ-
ववज्जित्तए से णं भंते ! कइसमइएणं विग्गहेणं उववज्जे-
ज्जा ? गोयमा ! दुसमइएण वा तिसमइएण वा चउसमइएण वा
विग्गहेण उववज्जेज्जा । से केणट्टेण अट्टो जहेव रयण-
प्पभाए तहेव सत्तसेढीए । एवं जाव अपज्जत्ता वादरते-
उकाइएणं भंते ! समयखेत्ते समोहए समो० जे भविण
उहुद्योगखेत्तणालीए वाहिरिद्धे खेत्ते अपज्जत्ता सुहुमते-
उकाइयत्ताए उववज्जित्तए से ण भंते ! सेसं तं चेव ।
अपज्जत्ता वादरतेउकाइएणं भंते ! समयखेत्ते समोहए
समो० जे भविण समयखेत्ते अपज्जत्ता वादरतेउकाइय-
त्ताए उववज्जित्तए से ण भंते ! कइसमइएणं विग्गहेणं
उववज्जेज्जा ? गोयमा ! एगसमइएण वा दुसमइएण वा
तिसमइएण वा विग्गहेणं उववज्जेज्जा । से केणट्टेणं भंते !
अट्टो जहेव रयणप्पजाए तहेव सत्तसेढीए । एवं पज्जत्ता
वादरतेउकाइयत्ताएवि । वाउकाइएणु य वणस्सइकाइएणु
जहा पुढवीकाइएणु उववात्तित्तओ तहेव चउक्कएणं भेदेणं
उववातेयव्वो । एवं पज्जत्ता वादरतेउकाइओवि । एणु
चेव ठाणुसु उववातेयव्वो । वाउकाइयवणस्सइकाइयाणं
जहेव पुढवीकाइओ उववात्तित्तओ तहेव जाणियव्वो । अप-
ज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइएणं भंते ! एत्थवि लोगखेत्तणा-
लीए वाहिरिद्धे खेत्ते समोहए समो० जे भविण अहेखे-
त्तणालीए वाहिरिद्धे खेत्ते अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइय-
त्ताए उववज्जित्तए से ण भंते ! कतिसमए ? एव उहुद्योग-
खेत्तणालीए वाहिरिद्धे खेत्ते समोहयाणं अहेद्योयखेत्त-

गालीए वाहिरिल्ले खेत्ते उववज्जयाणं सो चेव गमत्रो
णिरवसेसो भाणियव्वो जाव वायरवणस्सइकाइओ अपज्जत्तओ वायरवणस्सइकाइएसु अपज्जत्तएसु उववाइओ ।
अपज्जत्ता सुहुमपुढविकाइयाणं भंते ! लोगस्स पुरच्छि-
मिल्ले चरिमंते समोहए समो० जे नविए लोगस्स पुरच्छि-
मिल्ले चरिमंते अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयत्ताए उववज्जि-
त्तए । से णं भंते ! कइसमइएणं विग्गहेणं उववज्जंति ?
गोयमा ! एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा
विग्गहेणं उववज्जेज्जा । से केणट्टेण भंते ! एवं बुच्चइ
एगसमइएण वा जाव उववज्जेज्जा ? एवं खलु ? गोयमा !
मए सत्तसेढीओ पसत्ताओ, तं जहा उज्जुआयता जाव अद्ध-
चक्कवाला । उज्जुआयताए सेढीए उववज्जमाणे एगसम-
एणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा । एगाओ वंकाए सेढीए उव-
वज्जमाणे दुसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा । दुहओ
वंकाए सेढीए उववज्जमाणे जे नविए एगपरंसि अणु-
सेढी उववज्जित्तए मेणं तिसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा ।
जे भविए विसेढी उववज्जित्तए सेणं चउसमइएणं विग्ग-
हेणं उववज्जेज्जा से तेणट्टेणं जाव उववज्जेज्जा । एवं अ-
पज्जत्तसुहुमपुढवीकाइओ लोगस्स पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समो-
हए लोगस्स पुरच्छिमिल्ले चेव चरिमंते अपज्जत्तएसु य
सुहुमपुढवीकाइएसु सुहुमआउकाइएसु अपज्जत्तएसु पज्ज-
त्तएसु सुहुमतेउकाइएसु अपज्जत्तएसु पज्जत्तएसु य सुहु-
मवाउकाइएसु य अपज्जत्तएसु पज्जत्तएसु य वाडरवाउका-
इएसु अपज्जत्तएसु य पज्जत्तएसु य सुहुमवणस्सइकाइएसु
अपज्जत्तएसु पज्जत्तएसु य वारससु वि गाणेसु एएणं चेव
कमेणं भाणियव्वो, सुहुमपुढवीकाइओ पज्जत्तओ एवं चेव
णिरवसेसे वारससु वि गाणेसु उववातेयव्वो । १५। एवं एएणं
गमएणं जाव सुहुमवणस्सइकाइओ पज्जत्तओ । सुहुमवण-
स्सइकाइएसु पज्जत्तएसु चेव नाणियव्वो ! अपज्जत्ता
सुहुमपुढवीकाइयाणं जंते ! लोगस्स पुरच्छिमिल्ले चरिमंते
समोहए समोह० जे भविए लोगस्स दाहिणिल्ले चरिमंते
अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइएसु उववज्जित्तए से णं जंते !
कइ समइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा ? गोयमा ! दुसमइ-
एण वा तिसमइएण वा चउसमइएण वा विग्गहेणं उवव-
ज्जति । से केणट्टेणं जंते ! एवं बुच्चइ एवं खलु गोयमा !
मए सत्तसेढीओ पसत्ताओ, तं जहा उज्जुआयता जाव
अद्धचक्कवाला । एगाओ वंकाए सेढीए उववज्जमाणे दु-
समइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा । दुहओ वंकाए सेढीए
उववज्जमाणे जे भविए एगपरंसि अणुसेढी उववज्जि-
त्तए मेण तिसमइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा । जे नविए
विसेढीओ उववज्जित्तए मेण चउसमइएणं विग्गहेणं उवव-

ज्जेज्जा से तेणट्टेणं गोयमा ! एएणं गमएणं पुरच्छिमिल्ले
चरिमंते उववातेयव्वो जाव सुहुमवणस्सइकाइओ प-
ज्जत्तसुहुमवणस्सइएसु चेव सव्वेतिं दुसमइओ तिसम-
इओ चउसमइओ विग्गहो नाणियव्वो । अपज्जत्तो
सुहुमपुढवीकाइएणं जंते ! लोगस्स पुरच्छिमिल्ले चरिमंते
समो० २ जे नविए लोगस्स पञ्चच्छिमिल्ले चरिमंते अप-
ज्जत्तसुहुमपुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेणं जंते ! कइ स-
मइएणं विग्गहेणं उववज्जेज्जा ? गोयमा ! एगसमइएण वा
दुसमइएण वा तिसमइएण वा चउसमइएणं वा विग्गहेणं
उववज्जेज्जा । से केणट्टेणं एवं जहेव पुरच्छिमिल्ले चरि-
मंते समोहया पुरच्छिमिल्ले चेव चरिमंते उववातिथा तहेव
पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समोहया पञ्चच्छिमिल्ले चरिमंते उववा-
तेयव्वो । सव्वे अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइएणं भंते ! लो-
गस्स पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समोहए समो० जे नविए लो-
गस्स उत्तरिल्ले चरिमंते अपज्जत्तसुहुमपुढवीकाइयत्ताए उव०
सेणं जंते ! एवं जहा पुरच्छिमिल्ले चरिमंते समोहओ दा-
हिणिल्ले उववाइओ तहा पुरच्छिमिल्ले समोहओ उत्तरिल्ले
चरिमंते उववाएयव्वो । अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयाणं
जंते ! लोगस्स दाहिणिल्ले चरिमंते समोहओ जे
भविए लोगस्स दाहिणिल्ले चरिमंते अपज्जत्ता सुहुमपुढवी-
काइयत्ताए उववज्जित्तए एव जहा पुरच्छिमिल्ले समोहओ
पुरच्छिमिल्ले चेव उववातिओ तहेव दाहिणिल्ले समोहओ
तहेव दाहिणिल्ले चेव उववाएयव्वो तहेव णिरवसेसं जाव
सुहुमवणस्सइकाइओ पज्जत्तओ सुहुमवणस्सइकाइएसु चेव
पज्जत्तएसु दाहिणिल्ले चरिमंते उववाइओ एवं दाहिणिल्ले
समोहओ पञ्चच्छिमिल्ले चरिमंते उववाएयव्वो, णवरं दुसम-
इए तिसमइए चउसमइओ विग्गहो सेसं तहेव दाहिणिल्ले
समोहओ उत्तरिल्ले चरिमंते उववाएयव्वो जहेव सट्टाणे त-
हेव एगसमइय दुसमइय तिसमइय चउसमइय विग्गहो पुर-
च्छिमिल्ले जहा पञ्चच्छिमिल्ले तहेव दुसमइय तिसमइय पञ्च-
च्छिमिल्ले चरिमंते समोहयाणं पञ्चच्छिमिल्ले उववज्जमाणेणं
जहा सट्टाणे उत्तरिल्ले उववज्जमाणेणं एगसमइओ वि-
ग्गहो एत्थि सेसं तहेव । पुरच्छिमिल्ले जहा सट्टाणे । दाहि-
णिल्ले एगसमइओ विग्गहो एत्थि सेसं तहेव उत्तरिल्ले समो-
हयाणं उत्तरिल्ले चेव उववज्जमाणेणं जहा सट्टाणे उत्तरिल्ले
समोहयाणं पुरच्छिमिल्ले उववज्जमाणेणं एवं चेव णवरं
एगसमइओ विग्गहो एत्थि, उत्तरिल्ले समोहयाणं दाहि-
णिल्ले उववज्जमाणेणं जहा सट्टाणे उत्तरिल्ले समोह-
याणं पञ्चच्छिमिल्ले उववज्जमाणेणं एगसमइओ विग्गहो
एत्थि सेसं तहेव जाव सुहुमवणस्सइकाइओ पज्जत्तओ
सुहुमवणस्सइकाइएसु पज्जत्तएसु चेव । ज० ॥

“अपञ्जत्ता सुहुमेत्यादि” (अहेलोयखेत्तणादोपत्ति) । अधोलोकत्रक्षणे क्षेत्रे या नामी असनामी सा ऽधोलोकक्षेत्रनामी नस्या एवमूर्द्धलोकक्षेत्रनादपि (तिसमश्पणवत्ति) अधोलोकक्षेत्रनाड्या वहि पूर्वादिदिशि मृत्वा एकेन नामीमध्ये प्रविष्टो द्वितीये समये ऊर्ध्वं गतस्तत एकप्रतरे पूर्वस्यां पश्चिमायां वा यदोत्पत्तिर्भवति तदा तु श्रेण्यां गत्वा तृतीयसमये उत्पद्यत इति । (चउसमश्पणवत्ति) यदा नारुचा बहिर्वायव्यादिविदिशि मृत्-स्तद्वैकेन समयेन पश्चिमायामुत्तरस्यां वा गतो द्वितीयन नारुचां प्रविष्टस्तृतीये ऊर्ध्वं गतश्चतुर्थे तु श्रेण्यां गत्वा पूर्वादिदिश्युत्प-द्यत इति । इदं च प्रायो वृत्तिमङ्गीकृत्योक्तमन्यथा पञ्चसामायि-क्यपि गतिः सम्भवति यदाऽधोलोककोणादूर्ध्वलोककोण एवो-त्पत्तव्यं भवतीति । भवन्ति चात्र गाथाः । “सुत्ते चउसमयाओ, नत्थि गर्ईओ परावि णिहिष्ठा । जुज्जइ य पंचसमया, जीवस्स गर्ई इहलोए ॥१॥ जो तमतमविदिसाए, समोहओ वंभलोगवि-दिसाए । उववज्जई गर्ईए, सो नियमा पंचसमयाए ॥ २ ॥ उज्जया यतेगयका, इहओ वका गर्ई वि णिहिष्ठा । जुज्जति यति चउवंका, विनाम चउ पच समयाए ॥३॥ उववाया प्रावाओ, न पच समया इहवा न सत्तावि । जणिया जह चउसमया, मह-ल्लवधेन सत्ताविन्ति ॥ ४ ॥ ” “अपञ्जत्ता वायरतेउक्काश्पणमि-त्यादौ” (उसमश्पण वा तिसमश्पण वा विग्गहणं उववज्जेज्ज-त्ति) एतस्येयं भावना समयक्षेत्रादसावेकेन समयेनोर्ध्वं गतो द्वितीयेन तु नाड्या बहिर्दिग्ब्यवस्थितमुत्पत्तिस्थानमिति । तथा समयक्षेत्रादेकेनोर्ध्वं याति द्वितीयेन तु नाड्या वहिः पूर्वादिदि-शि तृतीयेन विदिग्ब्यवस्थितमुत्पत्तिस्थानमिति । अथ लोकचर-मान्तमाश्रित्याह “अपञ्जत्ता सुहुमपुढवीकाइएण भते ! लो-गस्सेत्यादि” । इह च लोकचरमान्ते वादराः पृथिवीकायिका-ष्कायिकतेजोवनस्पतयो न सन्ति सूक्ष्मास्तु पञ्चापि सन्ति वादर-वायुकायिकाश्चेति, पर्याप्तापर्याप्तभेदेन द्वादश स्थानान्यनुसर्तव्या-नीति । इह च लोकस्य पूर्वचरमान्तात् पूर्वचरमान्ते उत्पद्यमा-स्यैकसमयादिका चतुःसमयान्ता गतिः सम्भवत्यनुश्रेणिविश्रे-णिसम्भवात् । भ० ३४ श० १ उ० ।

[२०] पृथ्वीकायादीनां समवहत्य देवलोकेपूत्पादः ॥

पुढवीकाइएणं जंते ! इमीसे रयणप्पन्नाए य सक्करप्पन्नाए य अंतरा समोहए समोहणित्ता जे ज्विए सोहम्मे कप्पे पु-ढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए से एणं जंते ! किं पुंवि उवव-ज्जित्ता पच्छा आहाररेज्जा पुंवि आहारित्ता पच्छा उववज्जे-ज्जा ? गोयमा ! पुंवि वा उववज्जित्ता एवं जहा सत्तरस-मसए उट्टुहेसए जावसे तेणट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ पुंवि वा उववज्जेज्जा एवरं तेहिं संपाणणित्ता इमेहिं आहारो भण्णइ नेमं तं चेव । पुढवीकाइएणं जंते ! इमीसे रयणप्पन्नाए पुढवीए सक्करप्पन्नाए पुढवीए अंतरा समोहए जे ज्विए र्माणे कप्पे पुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए । एवं चेव जाव ईसिप्पन्नाराए उववाएयव्वो । पुढवीकाइएणं भंते ! सक्कर-प्पन्नाए वाञ्छुयप्पन्नाए पुढवीए अंतरा समोहए समोहाणित्ता जे ज्विए सोहम्मे जाव ईसिप्पन्नाराए । एवं एएणं कमेण जाव तमाए अहेसत्तमाए पुढवीए अंतरा समोहए समोहाणि-त्ता जे ज्विए मोहम्मे कप्पे जाव ईमिप्पन्नाराए उववाए-

यव्वो । पुढवीकाइएणं जंते ! सोहम्मीमाणं सणंकुमारमाहिं-दाण य कप्पाणं अंतरा समोहए समोहत्ता जे भविए इमीसे रयणप्पन्नाए पुढवीए पुढवीकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेएणं जंते ! पुंवि उववज्जित्ता पच्छा आहाररेज्जा सेसं तं चेव जाव से तेणट्टेणं जाव णिक्खेवव्वो । पुढवीकाइएणं जंते ! सोहम्मीसाणाणं सणंकुमारमाहिंदाण य कप्पाणं अंतरा स-मोहए समोहत्ता जे ज्विए सक्करप्पन्नाए पुढवीए पुढवीकाइ-यत्ताए उववज्जित्तए । एवं चेव एवं जाव अहेसत्तमाए उववाएयव्वो । एवं सणंकुमारमाहिंदाणं वंभलोगस्स क-प्पस्स अंतरा समोहए समोहत्ता पुणरवि जाव अहेसत्तमाए उववाएयव्वो । एवं वंभलोगस्स लंतगस्स य कप्पस्स अंतरा-समोहए पुणरवि जाव अहेसत्तमाए एवं लंतगस्स महा-सुकस्स कप्पस्स अंतरा समोहए पुणरवि जाव अहेसत्त-माए एवं महासुकस्स सहस्सारस्स य कप्पस्स अंतरा पुण-रवि जाव अहेसत्तमाए, एवं सहस्सारस्स य आणयपाण-यकप्पाणं अंतरा, पुणरवि जाव अहेसत्तमाए एवं आणयपा-णयआरणअच्छुताण य कप्पाणं अंतरा, पुणरवि जाव अहेसत्तमाए एवं आरणअच्छुताणं । गेवेज्जगविमाणा-ण य अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए एवं गेवेज्जगवि-माणाणं अणुत्तरविमाणाण य अंतरा पुणरवि जाव अ-हेसत्तमाए एवं अणुत्तरविमाणाणं ईसिप्पन्नाराए य पु-णरवि जाव अहेसत्तमाए उववाएयव्वो ! आउकाइएणं जंते ! इमीसे रयणप्पन्नाए य सक्करप्पन्नाए य पुढवीए अं-तरा समोहए समोहत्ता जे भविए मोहम्मे कप्पे आउका-इयत्ताए उववज्जित्तए सेसं जहा पुढवीकाइयस्स जाव से ते-णट्टेणं एवं पढमा टोच्चाणं अंतरा समोहओ जाव ईमिप्प-न्नाराए उववाएयव्वो । एवं एएणं कमेण जाव तमाए अहे-सत्तमाए पुढवीए अंतरा समोहए समोहत्ता जाव ईसिप्पन्ना-राए उववाएयव्वो । आउकाइयत्ताए आउकाइयाएणं भंते ! सोहम्मीसाणाणं सणंकुमारमाहिंदाण य कप्पाणं अंतरा स-मोहए समोहत्ता जे ज्विए इमीसे रयणप्पन्नाए पुढवीए घ-णोदधिघणोदधिबलएसु आउकाइयत्ताए उववज्जित्तए मेस तं चेव एवं एएहिं चेव अंतरे समोहत्ताओ जाव अहेसत्त-माए पुढवीए घणोदधिघणोदधिबलएसु आउकाइयत्ताए उ-ववाएयव्वो, एवं जाव अणुत्तरविमाणाणं ईमिप्पन्नाए पुढवीए अंतरा समोहए जाव अहेसत्तमाए घणोदधिघणो-दधिबलएसु उववाएयव्वो २ वाठकाइएणं जंते ! इमीसे रयणप्पन्नाए पुढवीए सक्करप्पन्नाए पुढवीए अंतरा समो-हए समोहत्ता जे ज्विए सोहम्मे कप्पे वाउकाइयत्ताए उ-ववज्जित्तए एव जहा सत्तरमसए वाउकाइयउट्टेमएसु तहा इहवि एवरं अतरसु समोहणा वेयव्वो नेसं तं चेव जाव

अणुत्तरविमाणं ईसिप्पभाराए य पुढवीए अंतरा स-
मोहए समोहइत्ता जे नविए घणवाततणुवातघणवातवलएसु
वाउकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेसं तं चेव जाव से तेण-
ट्टेणं जाव उववज्जेज्जा । सेवं भंते ! भंते ! त्ति ॥ वीसइ-
मस्स ढट्ठो उद्देशो सम्मत्तो ॥ २० ॥ ६ ॥

पञ्चमे पुत्रलपरिणाम उक्तः पष्ठे तु पृथिव्यादिजीवपरिणामो-
ऽभिधीयत इत्येवं सम्वरुस्यास्येदमादिसूत्रम् “ पुढवीत्यादि ”
(एवं जहा सत्तरसमसए छुट्टुद्देशेत्ति) । अनेन च यत्सूचितं
तदिदं “ पुढ्वि वा उववज्जित्ता पच्छा आहारेज्जा पुढ्वि वा
आहारित्ता पच्छा उववज्जेज्जेत्यादि ” । अस्य चायमर्थः—यो-
गेन्दुकसन्निभसमुद्धातगामी स पूर्वं समुत्पद्यते तत्र गच्छती-
त्यर्थः पश्चादाहारयति शरीरप्रायोग्यानुद्गलान् गृह्णन् गृह्णाती-
त्यर्थः अत उच्यते (पुढ्वि वा उववज्जित्ता पच्छा आहारेज्जित्ति)
यः पुनरीविकासन्निभसमुद्धातगामी स पूर्वमाहारयति उत्प-
त्तिकेत्रे प्रदेशप्रक्षेपणेनाहारं गृह्णातीति तत्समन्तरञ्च प्राक्त-
नशरीरस्तु प्रदेशानुत्पत्तिकेत्रे सहरति अत उच्यते (पुढ्वि
आहारित्ता पच्छा उववज्जेज्जित्ति) विंशतितमशते षष्ठ उद्देशः ।
पुढ्वीकाइयाणं भंते ! इमीसे रयणप्पजाए पुढ्वीए समोहए
समोहइत्ता जे नविए सोहम्मे कप्पे पुढ्वीकाइयत्ताए उवव-
ज्जित्तए से जंते ! किं पुढ्वि उववज्जित्ता पच्छा संपाउणेज्जा
पुढ्वि वा संपाउज्जित्ता पच्छा उववज्जेज्जा ? गोयमा !
पुढ्वि वा उववज्जित्ता पच्छा संपाउणेज्जा पुढ्वि वा संपा-
उणेत्ता पच्छा उववज्जेज्जा । से केणट्टेणं जाव पच्छा
उववज्जेज्जा ? गोयमा ! पुढ्वीकाइयाणं तओ समुग्घाया
पसुत्ता तं जहा वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणां-
तियसमुग्घाए । मारणांतियसमुग्घाएणं समोहणमाणे देमणं
वा समोहणए सव्वेण वा समोहणए, देसेण समोहणमाणे
पुढ्वि संपाउणित्ता पच्छा उववज्जित्ता सव्वेण समोहण-
माणे पुढ्वि उववज्जित्ता पच्छा संपाउणेज्जा से तेणट्टेणं
जाव उववज्जेज्जा । पुढ्वीकाइयाणं भंते ! इमीसे रयण-
प्पजाए पुढ्वीए जाव समोहए समोहइत्ता जे नविए ईसाणे
कप्पे पुढ्वी एवं चेव ईसाणेवि । एवं अच्चुयगेवेज्जवि-
माणे अणुत्तरविमाणे ईसिप्पभाराए य एवं चेव पुढ्वीकाइ-
याणं भंते ! सक्करप्पजाए पुढ्वीए समोहए समोहइत्ता जे न-
विए सोहम्मे कप्पे पुढ्वीए एवं जहा रयणप्पजाए पुढ्वीका-
इत्ता उववाइत्ता एवं सक्करप्पजाए पुढ्वीकाइत्ता उववाए-
यव्वो जाव ईसिप्पजाराए एवं जहा रयणप्पजाए वत्तन्वया
जणिया, एवं जाव अहे सत्तमाए समोहए ईसिप्पजाराए
उववाएयव्वो सेवं जंते ! जंते ! त्ति (सत्तरसमस्स उट्ठो
॥ १७ ॥ ६ ॥) पुढ्वीकाइयाणं जंते ! मोहम्मे कप्पे समोहए
समोहइत्ता जे नविए इमीसे रयणप्पजाए पुढ्वीए पुढ्वी-
काइयत्ताए उववज्जित्तए सेणं भंते ! किं सेसं तं चेव जहा
रयणप्पजाए पुढ्वीकाइत्ता सव्वकप्पेसु जाव ईसिप्पजाराए

ताव उववाइओ, एवं सोहम्मपुढ्वीकाइत्ताओवि सत्तसु पुढ-
वीसु उववाएयव्वो तहा जाव अहे सत्तमाए एवं जा
सोहम्मपुढ्वीकाइत्ताओ सव्वपुढ्वीसु उववाइत्ताओ एव जाव
ईसिप्पभारापुढ्वीकाइत्ताओ सव्वपुढ्वीसु उववाएयव्वो जाव
अहेसत्तमाए सेवं जंते ! जंते ! त्ति (सत्तरसमस्स सत्तमो
उद्देशो सम्मत्तो ॥ १७ ॥ ७ ॥) आउकाइयाणं जंते ! इमीसे
रयणप्पजाए पुढ्वीए समोहए समोहइत्ता जे नविए सोहम्मे
कप्पे आउकाइयत्ताए उववज्जित्तए एवं जहा पुढ्वीकाइत्ताओ
तहा आउकाइत्ताओवि सव्वकप्पेसु जाव ईसिप्पजाराए तहेव
उववाएयव्वो एवं जहा रयणप्पजाए आउकाइओ उववाइत्ताओ
तहा अहेसत्तमा पुढ्वी आउकाइओ उववाएयव्वो जाव
ईसिप्पजाराए सेवं जंते ! जंते ! त्ति (सत्तरसमस्स अ-
ट्ठमो उद्देशो सम्मत्तो ॥ १७ ॥ ८ ॥) आउकाइयाणं भंते !
सोहम्मे कप्पे समोहए समोहइत्ता जे नविए इमीसे रयण-
प्पजाए पुढ्वीए घणोदधिवलएसु आउकाइयत्ताए उववज्जि-
त्तए सेणं जंते ! सेसं तं चेव एवं जाव अहे सत्तमाए जहा
सोहम्मआउकाइत्ताओ एवं जाव ईसिप्पजाए आउकाइत्ताओ
जाव अहेसत्तमाए उववातेयव्वो सेवं जंते ! जंते ! त्ति ॥
(सत्तरसमस्स य णवमो उद्देशो सम्मत्तो ॥ १७ ॥ ९ ॥)
वाउकाइयाणं जंते ! इमीसे रयणप्पजाए पुढ्वीए जाव जे
नविए सोहम्मे कप्पे वाउकाइयत्ताए उववज्जित्तए से एणं
जहा पुढ्वीकाइत्ताओ तहा वाउकाइत्ताओवि एवरं वाउकाइ-
याणं चत्तारि समुग्घाया पसुत्ता तं जहा वेदणासमुग्घाए जाव
वेदव्वियसमुग्घाए मारणांतियसमुग्घाएणं समोहणमाणे दे-
सेण वा समोहए सेसं तं चेव जाव अहे सत्तमा समोहयात्ताओ
ईसिप्पजाराए उववाएयव्वो सेवं जंते ! जंते ! त्ति (सत्त-
रसमस्स य दसमो उद्देशो सम्मत्तो ॥ १७ ॥ १० ॥) वाउकाइ-
याणं जंते ! सोहम्मे कप्पे समोहए समोहइत्ता जे नविए
इमीसे रयणप्पजाए पुढ्वीए घणवाए ताणुवाए घणवायव्व-
एसु ताणुवायव्वएसु वाउकाइयत्ताए उववज्जित्तए सेणं जंते !
सेसं तं चेव एवं जहा सोहम्मकप्पवाउकाइत्ताओ सत्तसुक्कि
पुढ्वीसु उववाइत्ताओ एवं जाव ईसिप्पजाए वाउकाइओ अहे-
सत्तमाए जाव उववाएयव्वो सेवं जंते ! जंते ! त्ति (सत्त-
रसमस्स एकारसमो उद्देशो सम्मत्तो ॥ १७ ॥ ११ ॥)

(समोहइत्ति) समवदत कृतमारणान्तिकसमुद्धात. (उववज्जि-
त्तित्ति) उत्पादकेत्र गत्वा (संपाउणेज्जित्ति) पुत्रलग्रहण कुर्यात्
उतव्यत्यय इति प्रश्न (गोयमा! पुढ्विवाउववज्जित्ता पच्छा संपाउ-
णेज्जित्ति) मारणान्तिकसमुद्धातान्निवृत्त्य यदा प्राक्तनशरीरस्य
सर्वथा त्यागात्गेन्दुकगत्योत्पत्तिदेश गच्छति तदोच्यते पूर्वमुत्प-
द्य पश्चान्सम्प्राप्नुयात् पुत्रत्वान् गृह्णीयात् आहारयेदित्यर्थः ।
(पुढ्वि वा संपाउणित्ता पच्छा उववज्जित्ति) यदा मारणान्तिक-
समुद्धातगत एव भ्रियते ईत्तिकगत्योत्पादस्थानं याति तदोच्य-

ते पूर्वं सम्प्राप्य पुङ्गवान् गृहीत्वा पश्चात् उत्पद्येत् प्राक्तनशरी-
रस्थजीवप्रदेशसंहरणतः समस्तजीवप्रदेशैरुत्पत्तिक्रमगतो भ-
वेदिति जाव (देसेण वा समोहणं सञ्चयेण वा समोहणा
दृष्टि) यदा मारणान्तिकसमुद्धातगतो प्रियते तदेलिकागत्योत्प-
त्तिदेश प्राप्नोति, तत्र च जीवदेशस्य पूर्वदेह एव स्थितत्वात्,
देशस्य चोत्पत्तिदेशे प्रातत्वात्, देशेन समवहन्तीत्युच्यते यदा
तु मारणान्तिकसमुद्धातात्प्रतिनिवृत्त सन् प्रियते तदा सर्वप्रदेश-
सहरणतो गेन्द्रकगत्योत्पत्तिदेशप्राप्तौ सर्वेण समवहत इत्यु-
च्यते तत्र च देशेन समवहन्यमान ईदिकागत्या गच्छन्नित्यर्थः
पूर्वं सम्प्राप्य पुङ्गवान् गृहीत्वा पश्चादुत्पद्यते, सर्वात्मनोत्पादके-
त्रे आगच्छति (सञ्चयेण समोहणमाप्नोति) गेन्द्रकगत्या गच्छन्नित्य-
र्थः पूर्वमुत्पद्य सर्वात्मनोत्पाददेशमासाद्य पश्चात् (संपात्रणे-
ज्जति) पुङ्गलप्रदण कुर्यादिति । सप्तदशशते षष्ठे । १७ । ६ ।
शेषास्तु (७ । ८ । ९ । १० । ११ । सुगमा एव) भ० १७ श० ।

[२१] नैरयिकादयो नैरयिकादिपूपघन्ते ॥

नेरइयाणं भंते नेरइएसु उववज्जइ अनेरइए नेरइएसु उव-
वज्जइ ? गोयमा ! नेरइए नेरइएसु उववज्जइ नो अनेरइए
नेरइएसु उववज्जइ एवं जाव वेमाणियाण ॥

अस्य चायमजिसम्यन्धो द्वितीयोद्देशके नारकादीनां देश्यापरि-
स्थानमल्पवहुत्वमहर्दिकत्व चोक्तमिह तु नेपामेव नारकादि-
जीवानां तास्ताः देश्या किमुपपातकैत्रोपपन्नानामेव भवन्ति उत
विग्रहेऽपीत्यस्यार्थस्य प्रतिपादनार्थं प्राक् तावदयान्तरमाश्रित्य
नारकादिव्यपदेशं पृच्छति “नेरइयाणं जंते ! नेरइएसु उववज्जइ
अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ” इति । इदं च प्रश्नसूत्रं सुगमं
भगवानाह गौतम ! नैरयिको नैरयिकेपूपघन्ते नो नैरयिकोऽनै-
रयिकेषु कथमिति चेदुच्यते—इह यस्मान्नारकादिजघोपग्राहक-
मायुरेव न शेष तथा हि नारकायुष्युदयमागते नारकभवो
भवति मनुष्यायुषि मानुषजघ इत्यादि ततो नारकाद्यायुर्वेदन-
प्रथमसमय एव नारकादिव्यपदेशं लभते एतच्च ऋजुसूत्रनयद-
र्शनं तथा च नयविद्धि ऋजुसूत्रनयनिरूपणं कुर्वद्विरिदमुक्तम् ।
“पत्ताल न दहत्यग्नि-भिद्यते न घटः क्वचित् । नास्तित्वे निष्क-
मोस्तीह, न च शून्यं प्रविश्यते ॥ नारकव्यतिरिक्तश्च, नरकेनो-
पपद्यते । नारकात्नारकश्चास्य, न कश्चिद्विप्रमुच्यते ॥ २ ॥ ”
इत्यादि [एवं जाव वेमाणिए इति] एव नैरयिकोक्तप्रकारेण
तावद्वक्तव्यं यावद्वैमानिको वैमानिकविषयं सूत्रं तच्च सुगमत्वात्
स्वयं भावनीयम् ॥

अधुना उर्ध्वतनाविषयं नैरयिकेषु सूत्रमाह ॥

नेरइयाणं भंते ! नेरइए हितो उववट्टइ अनेरइए नेरइएहितो
उववट्टइ ? गोयमा ! नेरइए नेरइएहितो उववट्टइ न अने-
रइएनेरइएहितो उववट्टइ एवं जाव वेमाणिए नवरं जोड-
सियवेमाणिएसु च यति अभिलावो कायव्वो ॥

एतदपि ऋजुसूत्रनयदर्शनेन वेदितव्यं तथा हि परभ-
वायुष्युदयमागते तत उर्ध्वतं यद्वायुश्च उदयमागतं तेन
भवेन व्यपदेशो यथा नारकायुष्युदयमागते नरकभवे न नारक
इति ततो नैरयिकेभ्यो नैरयिक एवोर्ध्वतं तेन नैरयिक इति
एव चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण तावत्सूत्रं वक्तव्यं यावद्वैमानिक-
विषये च “चयइ” इत्यादि अभिलापं कर्तव्यस्तभ्य उर्ध-
वतनस्य च्यवनमिति प्रसिद्धे । तथा चाह “एव जाव वेमा-

णिए नवरं” मित्यादि । अथ कृष्णलेश्याविषयमुत्पत्तौ सूत्रमाह ।

से नूणं भंते ! कएहलेसे नेरइए कएहलेसेसु नेरइएसु उ-
ववज्जइ कएहलेसेसु उववट्टइ जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उव-
वट्टइ ? हंता गोयमा ! कएहलेसेसु नेरइएसु उववज्जइ क-
एहलेसेसु उववट्टइ जल्लेसे उववज्जइ तल्लेसे उववट्टइ एवं
नीललेसावि एवं काउलेसावि एवं असुरकुमाराणावि जाव
थाणियकुमारा एवरं तेउलेसेसा अञ्जहिया ॥

“से नूणं भंते” इत्यादि से शब्दोऽथ्यर्थः स चेद प्रश्ने नून
निश्चितमेतत् भदन्त ! कृष्णलेश्यो नैरयिकः कृष्णलेश्येषु नैर-
यिकेषु मध्ये उत्पद्यते । तेभ्यश्च कृष्णलेश्येभ्यो नैरयिकेभ्य
उर्ध्वतमानः कृष्णलेश्य एवोर्ध्वतं एतदेव निश्चयदाह्योत्पाद-
नार्थं प्रकारान्तरेणाह । यल्लेश्य उत्पद्यते तल्लेश्य उर्ध्वतं न
लेश्यान्तरगत इति भगवानाह “हंता गोयमे” त्यादि हंते-
त्यनुमतौ अनुमतमेतत् मम । गौतम ! कएहलेसेसु नेरइएसु इ-
त्यादि । अथ कथं कृष्णलेश्यः सन् कृष्णलेश्येषु नैरयिकेपूप-
घन्ते न लेश्यान्तरोपेत उच्यते इह तिर्यक्पञ्चन्द्रियो मनु-
ष्योऽथ्यदायुष्युक्तनया नरकेपूपत्तुकामो यथाक्रमं तिर्यगायुषि
मनुष्यायुषि च साकल्येनाङ्गीणेऽन्तर्मुहुर्त्तेशेपे यल्लेश्येषु नरके-
पूपत्तस्यते तद्वतलेश्या परिणमति ततस्तेनैवाप्रतिपतितेन परि-
णामेन नरकायु प्रतिवेदयते तत उच्यते कृष्णलेश्य कृष्ण-
लेश्येषु नैरयिकेपूपघन्ते न लेश्यान्तरयुक्तः । अथ कथं कृष्ण-
लेश्य एवोर्ध्वतं ? उच्यते देवनैरयिकाणां हि लेश्यापरिणाम
आभवत्तयाद्भवति एतच्च प्रागेव प्रपञ्चत उपपादितमेव नी-
ललेश्याविषयं कापोतलेश्याविषयं च सूत्रं वक्तव्यमेवमसुरकु-
मारादीनामपि स्तनितकुमारावसानानां वक्तव्यं नवरं तेजोले-
श्यासूत्रं तत्राभ्यधिकमभिधेयं तेजोलेश्याया अपि तेषां भावात् ।
अधुना पृथिवीकायिकेषु कृष्णलेश्याविषयं सूत्रमाह ॥

से नूणं भंते ! कएहलेसे पुढवीकाइए कएहलेसेसु पुढ-
वीकाइएसु उववज्जइ कएहलेसे उववट्टइ जल्लेसे उववज्जइ
तल्लेसे उववट्टइ ? हंता गोयमा ! कएहलेसे पुढवीकाइए
कएहलेसेसु पुढवीकाइएसु उववज्जइ, सिय कएहलेसे उ-
ववट्टइ सिय नीललेसे उववट्टइ सिय काउलेसे उववट्टइ
सिय जल्लेसे उववज्जइ सिय तल्लेसेसु उववट्टइ । एवं नी-
ललेसाकाउलेसावि । से नूणं भंते ! तेउलेसे पुढवीका-
इए तेउलेसेसु पुढवीकाइएसु उववज्जइ पुञ्चा हंता गोयमा !
तेउलेसे पुढवीकाइए तेउलेसेसु पुढवीकाइएसु उववज्जइ,
सिय कएहलेसे उववट्टइ मिय नीललेसे उववट्टइ, सिय
काउलेसे उववट्टइ तेउलेसे उववज्जइ एणो चैवेणं तेउलेसे
उववट्टइ । एवं आउकाडयवणस्सइकाइयावि । तेउवाऊ
एवं चैव नवरं एएसिं तेउलेसेसा नत्थि । वित्तिचउणि-
दिया एवं चैव तिसुवि लेसासु । पंचिदियतिगिक्खजोणिया
मणसा जहा पुढवीकाइया आदिद्वियासु तिसु लेसासु
भणिया तथा एसु वि लेसासु भाणियव्वा नवरं ऋप्पि-
लेसा उच्चारयेव्वाओ । वाणमंतरा जहा असुरकुमाग मे
नूणंभंते ! तेउलेसे जोडसिए तेउलेसेसु जोडसिणसु उववज्ज-

इ जहेव असुरकुमाराणं । एवं वेमाणियाण वि नवरं दोएह वि चयतीति अनिलावा । से नूणं भंते ! कएहलेसे नीललेसे नेरइए कएहलेसेसु नीललेसेसु काउलेसेसु नेरइएसु उववज्जइ कएहलेसे नीललेसे काउलेसे उववट्टइ जह्वेसे उववज्जइ तह्वेमे उववट्टइ ? हंता गोयमा ! कएहलेसे नीललेसे काउलेसे उववज्जइ जह्वेसे उववज्जइ तह्वेसे उववट्टइ से नूणं जंते ! कएहलेसे जाव तेउलेसे असुरकुमारे कएहलेसेसु जाव तेउलेसेसु असुरकुमारेसु उववज्जइ एवं जहेव नेरइए तहा असुरकुमारेवि जाव थणियकुमारेवि । से नूणं जंते ! कएहलेसे जाव तेउलेसे पुढविकाइए कएहलेसेसु जाव तेउलेसेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ, एवं पुच्छा जहा असुरकुमाराणं ? हंता गोयमा ! कएहलेसे जाव तेउलेसे पुढविकाइए कएहलेसेसु जाव तेउलेसेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ सिय कएहलेसे उववट्टइ सिय नीललेसेसु काउलेसे उववट्टइ सिय जह्वेसे उववज्जइ तह्वेसे उववट्टइ तेउलेसे उववज्जइ नो चवणं तेउलेसे उववट्टइ । एवं आउकाइयवणस्सइकाइयावि जाणियव्वा । से नूणं जंते ! कएहलेसे काउलेसे नीललेसे तेउकाइए कएहलेसेसु नीललेसेसु काउलेसेसु तेउकाइएसु उववज्जइ काहलेसे नीललेसे काउलेसेसु उववट्टइ जह्वेमे उववज्जइ तह्वेसे उववट्टइ ? हंता गोयमा ! कएहनीलकाउलेसे तेउकाइए कएहलेसेसु नीलकाउलेसेसु तेउकाइएसु उववज्जइ सिय कएहलेसे उववट्टइ सिय नीललेसेसु काउलेसे उववट्टइ सिय जह्वेसे उववज्जइ तह्वेसे उववट्टइ एवं वाउकाइए वेइंदिय तेइंदिय चउरिंदियावि जाणियव्वा से नूणं जंते ! कएहलेसे जाव सुकलेसे पंचिंदियतिरिक्खजोणिए कएहलेसेसु जाव सुकलेसेसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु उववज्जइ पुच्छा हंता गोयमा ! कएहलेसे जाव सुकलेसे पंचिंदियतिरिक्खजोणिए काहलेसेसु जाव सुकलेसेसु पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु सिय कएहलेसे उववट्टइ जाव सिय सुकलेसे उववट्टइ सिय जह्वेसे उववज्जइ तह्वेसे उववट्टइ एवं माणमेवि । वाणमंतरे असुरकुमारे जोइमियवेमाणिएवि एव चव नवरं जस्स जह्वेमा दोएहवि चयाणंति जाणियव्वा ॥

मे नूणं जंते इत्यादि ॥ इह तिरइचां मनुष्याणां च वेद्यापरिणाम आन्तर्माहूर्तिकस्ततः कदाचित् तह्वेइय उद्वर्तते कदाचिद्वेद्यान्तरपरिणतोऽप्युद्वर्तते एव । पुनर्नियमो यल्लेइयेत्पद्यते न नियमतस्तह्वेइय एवात्पद्यते “ अंतमुहुत्तम्मिगए अतमुहुत्तम्मि सेमए आओ । हेमाहिं परिणयाहिं, जीवा वच्चंति परलोयं मितिवचनात् । तन उच्चम् । ” गोयमा ! कएहलेसे पुढविकाइए कएहलेसेसु पुढविकाइएसु उववज्जइ सिय कएहलेसे उववट्टइ इत्यादि” एवं नीललेस्याविषय कापोतलेस्या विषयं च सूत्र वक्तव्यम् । तथा भवनपतिः अन्तरज्यौतिष्कसौधर्मेशानदेवा तेजो-

वेद्यावन्तः स्वभावाच्च्युत्वा पृथिवीकायिकेऽप्युद्वर्तन्ते । तदा कियत्कावमपर्याप्तावस्थायां तेषु तेजोवेद्याऽपि वच्यन्ते तत ऊर्ध्वं तु न भवति तथा भवस्वभावतया तेजो वेद्यायोग्यद्रव्यग्रहणशक्त्यसम्भवात्ततस्तेजोलेस्यासूत्रमुक्तम् । “ तेउलेसे उववज्जइ नो चवणं तेउलेसे उववट्टइ इति ” यथा च पृथिवीकायिकानां चत्वारि सूत्राण्युक्तानि तथा अप्कायिकवनस्पतिकायिकानामपि वक्तव्यानि तेषामप्यपर्याप्तावस्थायां तेजोवेद्यासम्भवात् तेजोवायुद्वित्रिचतुरिन्द्रियविषयाणि प्रत्येकं त्रीणि सूत्राणि वक्तव्यानि तेषां तेजोवेद्याया असम्भवात् । पञ्चेन्द्रियतियंग्यानिका मनुष्याश्च यथा आद्यासु तिसृषु वेद्यासु पृथिवीकायिका उक्तास्तथा पदस्वपि वेद्यासु वक्तव्या पणामप्यन्यतमया वेद्याया तेषामुत्पत्तिसम्भवाद्भूतपत्तिगतैकैकवेद्याविषय चोद्धर्तनायां पणानां विकल्पानां सम्भवात् । सूत्रपाठश्चैवम् “ से नूणं जंते कएहलेसे पंचिंदियतिरिक्खजोणिएत्यादि ” एवं नीलकापोततेजःपद्मशुक्लवेद्याविषयाण्यपि सूत्राणि वक्तव्यानि “ वाणमतरा जहा असुरकुमारा ” इति “ जह्वेसे उववज्जइ तह्वेसे उववट्टइ इति ” वक्तव्या इति सर्वदेवानां वेद्यापरिणामस्य आज्ञवक्तव्याद्वावात् एव वेद्यापरिसंख्यानां परिज्ञाव्य ज्योतिष्कवैमानिकविषयाण्यपि सूत्राणि वक्तव्यानि नवरं तत्र चयतीत्यभिप्रेतनीय त देवमेकैकवेद्याविषयाणि चतुर्विंशतिद्वारकक्रमेण नैरयिकादीनां सूत्राण्युक्तानि । तत्र काश्चिदाशङ्केत । प्रविरलैकैकनारकादिविषयमेतत् सूत्रकदम्बकं यदा तु बहवो जिनवेद्याकास्तस्यां गतावुत्पद्यन्ते तदान्यथापि वस्तुगतिर्भेदेकैकगतधर्मापेक्षया समुदायधर्मस्य कचिदन्यथापि दर्शनात् ततस्तदा शङ्कापनोदाय येषां यावत्यो वेद्या सम्भवन्ति तेषां युगपत्तावद्वेद्याविषयमेकैक सूत्रमनन्तरोदितार्थमेव प्रतिपादयति “ से नूणं भते ! कएहलेसे नीललेसे काउलेसे नेरइए कएहलेसेसु नीललेसेसु काउलेसेसु नेरइएसु उववज्जइ ” इत्यादि ॥ समस्त सुगमम् ॥ प्रज्ञा० १७ पद ।

(२२) वेद्यावत्त्वेनोपपातः ।

जीवेणं जंते ! जे जविए नेरइएसु उववज्जित्तए से णं जंते ! किं वेसेसु उववज्जइ ? गोयमा ! जं वेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता काळं करेइ तह्वेसेसु उववज्जइ तं जहा कएहलेसेसु वा नीललेसेसु वा काउलेसेसु वा एवं जस्स जा लेसा सा तस्स जाणियव्वा जाव जीवेणं जंते ! जे भविए जोइमिएसु उववज्जित्तए पुच्छा ? गोयमा ! जह्वेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता काळं करेइ तह्वेसेसु उववज्जइ तं जहा तेउलेसेसु । जीवेणं जंते ! जे जविए वेमाणिएसु उववज्जित्तए से णं भते ! किं वेसेसु उववज्जइ ? गोयमा ! जह्वेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता काळं करेइ तह्वेसेसु उववज्जइ, तं जहा तेउलेसेसु वा पम्हलेसेसु वा सुकलेसेसु वा ।

जीवेणमित्यादि (जेभविएपत्ति) योग्यः । (किलेसेसुत्ति) का कृष्णादीनामन्यतमा लेद्या येषां ते तथा तेषु किलेइयेषु मध्यं (जह्वेसाइति) या वेद्या येषां इव्याणां तानि यल्लेइयानि यस्या लेद्यायाः सम्बन्धिनीत्यर्थः । (परियाइत्ति) पर्यादाय परिगृह्य भावपरिणामेन काळं करोति म्रियते तह्वेइयेषु नारकेषुत्पद्यते नवन्ति चाऽप्र गाथाः ॥ “ सव्वाहिं वेसाहिं पदमे समयम्मि परिणयाहिं तु । नो कस्स वि उववाओ, परे जवे अस्थि

जीवस्स ॥ १ ॥ सव्वार्हि लेसाहिं, चरमे समयस्मि परिणयाहिं तु । न वि कस्स वि उपवाओ, परे भवे अत्थि जीयस्स ॥ २ ॥ अनमुहुत्तस्मि गण, अतमुहुत्तस्मि सेसए चेव । वेसाहिं परिणयाहिं, जीवागच्छति परलोय” । ३। चतुर्विंशतिदण्डकस्य शेषपदान्यतिदिशन्नाह ॥ एवमित्यादि (एवमिति) नारकसूत्रान्निवापेनेत्यर्थं (जस्तत्ति) असुरकुमारादेर्या वेद्या कृष्णादिका सा वेद्या तस्या सुरकुमारादेर्ज्ञेयत्वमिति नवेतावतैव विवक्ति-तार्थसिद्धे किमर्थं जेदेनोक्तम् “ जाव जीवेण जते ! ’ इत्यादि ? उच्यते, दण्डकपर्यवसानसूत्रदर्शनार्थमेवं तर्हि वैमानिकसूत्रमेव वाच्यं स्यात् न तु ज्योतिष्कसूत्रमिति ? सत्यं किं तु ज्योतिष्कवैमानिका प्रशस्तवेद्या एव ज्वन्तीत्यस्यार्थस्य दर्शनार्थं तेषां भेदेनाभिधानं विचित्रत्वाद्वा सूत्रगतेरिति । ज० ३ श० ४ उ० ।

(२३) नैरत्यिक. देशत सर्वतो वा उपपद्यते ॥

नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जमाणे किं देसेणं देसं उववज्जइ ? देसेणं सव्वं उववज्जइ २ सव्वेणं देसं उववज्जइ ३ सव्वेणं सव्वं उववज्जइ ४ ? गोयमा ! नो देसेणं देसं उववज्जइ ? नो देसेणं सव्वं उववज्जइ २ नो सव्वेणं देसं उववज्जइ ३ सव्वेणं सव्वं उववज्जइ ४ जहा नेरइए एवं जाव वेमाणिए ? नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जमाणे किं देसेणं देसं आहारेइ देसेणं सव्वं आहारेइ सव्वेणं देसं आहारेइ सव्वेणं सव्वं आहारेइ ? गोयमा ! नो देसेणं देसं आहारेइ नो देसेणं सव्वं आहारेइ सव्वेणं वा देसं आहारेइ सव्वेण वा सव्वं आहारेइ एवं जाव वेमाणिए । २। नेरइएणं भंते ! नेरइएणं उववट्टमाणे किं देसेणं उववट्टइ जहा उववज्जमाणे तहेव उववट्टमाणेवि दंडगो भाणियव्वा ॥

(नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जमाणेति) ननूत्पद्यमान एव कथं नारक इति व्यपदिश्यते ऽनुत्पन्नत्वात्तिथेगादिवत् इत्यत्रोच्यते उत्पद्यमान उत्पन्न एव तदायुष्कोदयादन्यथा तिर्यगाद्यायुष्काभावाद्भारकायुष्कोदयेऽपि यदि नारको नासौ तदन्यकोऽसाविति (किं देसेणं देसं उववज्जइति) देशेन च देशयदुत्पादनं प्रवृत्तं तद्देशेन देशं ह्यनुत्पत्त्वाद्वाव्ययीभावप्रतिरूपसमास एवमुत्तरत्रापि तत्र जीव किं देशेन स्वकीयावयवेन न देशेन नारकावयविर्नोऽशतयोत्पद्यते । अथवा देशेन देशमाश्रित्योत्पादयन्वेति शेष एवमन्यत्रापि तथा (देसेणं सव्वति) देशेन च सर्वेण च यत्प्रवृत्तं तद्देशेन सर्वं तत्र देशेन स्वावयवेन सर्वतः सर्वात्मना नारकावयवितयोत्पद्यते इत्यर्थः । आहोस्वित्सर्वेण सर्वात्मना देशतो नारकाशतयोत्पद्यते अथवा सर्वेण सर्वात्मना सर्वतो नारकतयेति प्रश्नः । अत्रोत्तरम्—न देशेन देशतयोत्पद्यते यतो न परिणामिकारणावयवेन कार्यावयवो निर्वर्त्यते तन्तुना पटाप्रतिघट्टपटप्रदेशवत् । यथाहि पटप्रदेशभूतेन तन्तुना पटाप्रतिघट्ट पटप्रदेशो न निर्वर्त्यते तथा पूर्वावयवप्रतिघट्टेन तद्देशेनोत्तरावयवविदेशो न निर्वर्त्यते इति भावः । तथा न देशेन सर्वतयोत्पद्यते अपरिपूर्णकारणत्वात्तन्तुना पट इवेति । तथा न सर्वेण देशतयोत्पद्यते सम्पूर्णपरिणामिकारणत्वात्समस्तघटकारणैर्वर्धकदेशवत् सर्वेण तु सर्वं उत्पद्यते प्रषकारणसमवायात् घटवदिति चूर्णिन्याख्या । टीकाकार-

स्वेवमाह । किमवस्थित एव जीवो देशमपनीय यत्रोत्पत्तव्यं तत्र देशत उत्पद्यते अथवा देशेन सर्वत उत्पद्यते अथवा सर्वात्मना यत्रोत्पत्तव्यं तस्य देश उत्पद्यते अथवा सर्वात्मना सर्वत्रेति । एतेषु पाश्चात्यभङ्गौ ग्राह्यौ यत्र सर्वेण समप्रदेशव्यापारेणैलिकागतौ यत्रोत्पत्तव्यं तस्य देश उत्पद्यते तद्देशेन उत्पत्तिस्थानदेशस्यैव व्याप्तत्वात् कन्दुकगतौ वा सर्वेण सर्वत्रोत्पद्यते विमुच्यैव पूर्वस्थानमिति । एतच्च टीकाकारव्याख्यानं वाचनान्तरविषयमिति ॥

नेरइयाणं भंते ! नेरइएणं उववट्टमाणे किं देसेणं देसं आहारेइ तहेव जाव सव्वेणं वा देसं आहारेइ सव्वेणं वा सव्वं आहारेइ ? एवं जाव वेमाणिया ॥ ४ ॥ नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववट्टे किं देसेणं देसं उववट्टे ए—सो वि तहेव जाव सव्वेणं सव्वं उववट्टे जहा उववज्जमाणे उववट्टमाणे य चत्तारि दंडगा तहा उववट्टे उववट्टेणं वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा सव्वेणं सव्वं उववट्टेणं सव्वेणं वा देसं आहारेइ सव्वेणं सव्वं आहारेइ एएणं अभिलावेणं उववट्टे उववट्टेवि नेयव्वं । नेरइएणं भंते ! नेरइएसु उववज्जमाणे किं अद्वेणं अद्वं उववज्जइ अद्वेणं सव्वं उववज्जइ सव्वेणं अद्वं उववज्जइ सव्वेणं सव्वं उववज्जइ । जहा पढमिल्लेणं अद्वं दंडगा तहा अद्वेणं वि अद्वं दंडगा भाणियव्वा, एवरं जहिं देसेणं देसं उववज्जइ तर्हि अद्वेणं अद्वं उववज्जइति भाणियव्वं एवं एएणं एवं सव्वेवि सोलसं दंडगा भाणियव्वा ॥

उत्पादे चाहारक इत्याहारसूत्रं तत्र देशेन देशमिति आत्मदेशेनाव्यवहार्यव्यदेशमित्येव गमनीयम् उत्तरम् । (सव्वेण वा देसमाहारेइति) उत्पत्त्यनन्तरसमयेषु सर्वात्मप्रदेशाद्वाहणपुङ्गुलान् कांश्चिदादत्ते कांश्चिद्धिमुञ्चति तत्ततापिकागततैलप्राहकविमोचकापपवदत उच्यते देशमाहारयतीति (सव्वेण वा सव्वति) सर्वात्मप्रदेशैरुत्पत्तिमये आहारपुङ्गुनादत्त एवं प्रथमतस्तैलभृततत्ततापिकाप्रथमसमयपतितापपवदित्युच्यते । सर्वमाहारयतीति उत्पादस्तदाहारेण सह प्राग्दण्डकान्यामुकोऽथोत्पादप्रतिपक्त्वाद्धर्तमानकावनिर्देशसाधर्म्याच्चोद्धर्तनादण्डकस्तदाहारदण्डकेन सह तदनन्तरञ्च नोद्धर्तनाऽनुत्पन्नस्य स्यादित्युत्पन्नतदाहारदण्डकावुत्पन्नप्रतिपक्त्वाच्चोद्धर्तनादण्डकवित्ति । पुस्तकान्तरे तु उत्पादतदाहारदण्डकानन्तरमुत्पादे सत्युत्पन्न स्यादित्युत्पन्नतदाहारदण्डकां ततस्तुत्पादप्रतिपक्त्वाच्चोद्धर्तनाया उद्धर्तनादण्डकान्, उद्धर्तनायाच्चोद्धर्तना स्यादित्युद्धर्तनादण्डकां काण्डाश्चैत इति एव तावदप्राग्निर्दण्डकैर्देशसर्वाभ्यामुत्पादित्चिन्तितमथाश्रित्वादेव सर्वान्यामुत्पादाद्येव चिन्तयन्नाह (जहा पढमिल्लेणं) । यथा देशेन ननु देशस्यास्य च को विशेष उच्यते देशान्निधादि-रनेकधाऽऽर्कं त्वेकधैवेति । ज० । (गर्भगतस्य मृत्वा नरकमुत्पादो गन्म शब्दे)

(२४) गर्भगतस्य मृत्वा देवमुत्पादः ॥

जीवेणं जंते ! गच्छगण ममाणे नेरइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! अत्येगण उववज्जेज्जा अत्येगण नो उववज्जे-

उववाय

ज्जा से केण्टेणं ? गोयमा ! सेणं मष्ठी पंचिदिए सच्चाहिं पज्जत्तिएहिं पज्जत्तए वीरियलच्छीए वेउव्वियत्तच्छीए पराणीयं आगयं सोच्चा निसम्म पएसे निच्चुज्जइ, वेउव्विय-समुग्वाएणं समोहणइ समोहणइए चाउरगिणीए सेणाए विउव्वइ विउव्वइत्ता चाउरंगिणीए सेणाए पराणीएणं मच्छि मंगामं संगामेइ सेणं जीवे अत्थकामए रज्जकामए जोगकामए कामकामए अत्थकंखिए रज्जकंखिए जोगकं-खिए कामकंखिए अत्थपिवासिए रज्जपिवासिए जोगपि-वासिए कामपिवासिए तच्चित्ते तम्मणे तल्लेस्से तदज्जवसि-ए तत्तिव्वज्जवसाणे तदट्टोवउत्ते तदप्पियकरणे तञ्जावणा-ज्विए एवंसि एं अंतरंसि काळं करेज्ज नेरइएसु उववज्जइ मे तेण्टेणं गोयमा ! जाव अत्थेगइए नो उववज्जेज्जा ॥

गर्भं गत- सन् गृहीत्वैति शेषः (पंचिदिएत्ति) स गर्भो राजादि-गर्भरूप- सद्भितादिविशेषणानि च गर्भस्थस्यापि नरकप्रायोग्य-कर्मग्रन्थसंज्ञवाग्निधायकतयोकानि वीर्यद्वय्या वैक्रियद्वय्या सग्राभयतीति योगः अथवा वीर्यद्वयिको वैक्रियद्वयिकश्च स-न्निति पगनीक शत्रुसैन्यम् (सोच्चत्ति) आकर्ण्य निशम्य मन-साऽवधार्य (पएसे निच्चुमइत्ति) गर्भदेशाद्दहिं क्किपति (समो-हणत्ति) समवहन्ति समवहतो ज्वति तथाविधपुज्जग्रहणा-र्थं सग्रामं सग्रामयति युक्तं करोति (अत्थकामएत्त्यादि) अर्थं इत्ये कामो वाञ्छामात्रं यस्यासावर्थकाम एवमन्यान्यपि विशेष-णानि, नवरं राज्यं नृपत्वं भोगा गन्धरसस्पर्शा कामौ शब्दरू-पे काङ्क्षा गृह्णिरसक्तिरित्यर्थः । अर्थकाङ्क्षा संजाताऽस्येति अर्थ-काङ्क्षितः । पिपासेव पिपासा प्राप्तेऽप्यर्थऽतृप्तिः (तच्चित्तेत्ति) तत्रार्थादौ चित्तं सामान्योपयोगरूपं यस्यासौ तच्चित्तं [तम्मणे-त्ति] तत्रैवार्थादौ मनो विशेषोपयोगरूपं यस्य स तन्मनाः [त-ल्लेसेत्ति] द्वेष्याऽऽत्मपरिणामविशेषः । [तदज्जवसिएत्ति] ज्हाध्यवसायोऽध्यवसितम् तत्र तच्चित्तादिभावयुक्तस्य तस्मिन्न-र्थादावेवाव्यवसित परिभोगक्रियासंपादनविषयमस्येति तदध्य-वमित्तं [तत्तिव्वमज्जवसाणेत्ति] तस्मिन्नेवार्थादौ तीव्रमार-म्नकात्वादारज्य प्रकर्षयाऽपि अध्यवसानं प्रयत्नविशेषपदकणं यस्य स तथा [तदट्टोवउत्तेत्ति] तदर्थमर्थादिनिमित्तमुपयुक्तो ऽवहि-तस्तदर्थोपयुक्त [तदप्पियकरणेत्ति] तस्मिन्नेवार्थादावर्षितान्या-दिनानि करणानीन्द्रियाणि कृतकारितानुमतिरूपाणि वा येन स तथा [तञ्जावणाज्विएत्ति] असकृदनादिससारे तद्भावनाऽर्थद्विसस्कारेण भावितो य स तथा [एवंसिए अंतरंसि त्ति] एतन्मिन् सग्रामकरणावसरे काशं मरणमिति ॥

जीवेणं भंते ! गम्भगए समाणे देवदोगेसु उववज्जेज्जा ? गोयमा अत्थेगइए उववज्जेज्जा अत्थेगइए नो उववज्जेज्जा से केण्टेणं ? गोयमा ! से एं सष्ठी पंचिदिए सच्चाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए एगमवि आगियं धम्मियं सुवयण सोच्चा निसम्म तत्रो ज्वउ संवेगजायसट्टे त्तिव्वधम्माणुरागरत्ते मेणं जीवे धम्मकामए पुष्पकामए सग्गकामए मोक्खकामए धम्मकं-खिए पुण्णकंखिए सग्गकंखिए मोक्खकंखिये धम्मपिवासिए

पुष्पपिवासिए सग्गपिवासिए मोक्खपिवासिए तच्चित्ते त-म्मणे तल्लेसे तदज्जवसिए तदट्टोवउत्ते तदप्पियकरणे त-ञ्जावणाभाविए एवंसि एं अंतरंसि कालं करेज्जा देवदो-एसु उववज्जइ से तेण्टेणं गोयमा ! ।

(तहारूवस्सत्ति) तथाविधस्य उचितस्येत्यर्थः । श्रमण-स्य साधो- वाशब्दां देवलोकोत्पादहेतुत्वम्प्रति श्रमणमाह । न वचनयोस्तुल्यत्वप्रकाशनार्थः (माहणस्सत्ति) मा हनेत्येवमादि-शक्ति स्वयं स्यूतप्राणातिपातादिनिवृत्तत्वाद्यः स माहन । अथवा ह्यणो ब्रह्मन्वयस्य देशतः सद्भावात् ब्राह्मणो देशविरतस्तस्य वा (अंतिपत्ति) समीपे एकमप्यास्तामनेकं आर्यमराद्यातं पाप-कर्मभ्य इत्यार्यम् । अत एव धार्मिकमिति (तज्जत्ति) तदनन्त-रमेव (संवेगजायसट्टेत्ति) संवेगेन भवजयेन जाता श्रद्धा श्र-द्धानं धर्मादिषु यस्य स तथा (तिव्वधम्माणुरागरत्तेत्ति) तीव्रो यो धर्मानुरागो धर्मवद्गुमानस्तेन रक्त इव यः स तथा (धम्म-कामपत्ति) धर्म- श्रुतचारित्र्यद्वयकण पुण्य तत्फलभूतं शुभकर्ममिति ॥ ज० १ श० ७ उ० । स्था० ॥ तं० ॥

(२५) कुतो देवा देवलोकेषूपपद्यन्ते ॥

तएणं ते समणोवासया धेराणं जगवंताणं अंतिए धम्मं सोच्चा निमम्म हट्टुट्ट जाव हियया तिव्वखुत्तो आयाहीए-मयाहीणं करेति करेइत्ता एवं वयासी संजमेणं जंते ! किं फले, तवेणं जंते ! किं फले ? तएणं धेरा जगवंतो ते स-मणोवासया एवं वयासी संजमेणं अज्जो अणहयफले तएणं ते समणोवासया धेरे जगवंते एवं वयासी जइएणं जंते ! संजमे अणहय फले तवे वोदाणफले किं पत्तियं जंते ! देवा देवदोएसु उववज्जंति ? तत्थएणं काळियपुत्ते णामं अणगारे धेरे ते समणोवासए एवं वयासी पुव्वत-वेणं अज्जो देवा देवदोएसु उववज्जंति तत्थ णं महिले-नामं धेरे ते समणोवामए एवं वयासी पुव्वसंजमेणं अ-ज्जो देवा देवलोएसु उववज्जंति तत्थएणं आणंदरक्खिए नामं धेरे ते समणोवासए एवं वयासी कम्मियाए अज्जो देवा देवदोएसु उववज्जंति तत्थ एणं कासवे नामं धेरे ते समणो-वासए एवं वयासी संगियाए अज्जो देवा देवलोएसु उव-वज्जंति पुव्वतवेणं पुव्वसंजमेणं कम्मियाए संगियाए अज्जो देवा देवदोएसु उववज्जंति सच्चेणं एस अट्टे नो चेवणं आ-यजाववत्तव्वयाए । तएणं ते समणोवासया धेरेहिं जगवं-तेहिं इमाइं एयारूवाइं वागरणाइं वागरिया समाणा हट्टुट्टा धेरे भगवंते वंदंति एमंसंति वंदइत्ता समंसइत्ता पसिणाइं पुच्छंति अट्टाइं उवाहियंति उट्टाए उट्टंति धेरे जगवंते ति-व्वखुत्तो जाव वंदंति एमंसंति वंदइत्ता समांसित्ता धेराणं ज-गवंताणं अंतियाओ पुप्फवइयाओ चेइयाओ पफिनिक्खमंति पफिनिक्खमइत्ता जामेव दिसं पाउञ्जूया तामेव दिसं पफि-गया तएणं ते धेरा जगवंतो अस्सया कयाइं तुंगियाओ न-यरीओ पुप्फवइयाओ चेइयाओ पफिनिगच्छंति पफिनि-

गच्छइत्ता श्रहिया जणवश्विहारं विहरंति तेणं काद्वेणं तेणं
समएणं रायगिहे नामं नयरे जाव परिसापमिगया तेणं का-
द्वेणं तेणं समएणं समणस्स जगवओ महावीरस्स जेहे अंते-
चासी इंदुण्णामं अणगारे जाव सखित्तविउद्वतेउद्वेस्से
उद्वं उद्वेणं अनिक्खित्तेणं तवोकम्भेणं संजमेणं तवसा अ-
प्पाणं जावेमाणे विहरइ तए णं सेजगवं गोयमे उद्वक्खम-
णपारणयंसि पढमाए पोरिसीए सज्जायं करेइ वीयाए पोरि-
सीए ज्जाणं जिज्याएइ तइयाए पोरिसीए अतुरियमचवलमसं-
जंते सुहपोत्तियं पमिद्वेहेइ पमिद्वेहेइत्ता जायणाइं वत्याइं
पडिलेहेइ पमिद्वेहेइत्ता जायणाइं पमज्जइ पमज्जइत्ता जाय-
णाइं उग्गाहेइ उग्गाहेइत्ता जेणेव समणे जगवं महावीरे ते-
णेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता समणं जगवं महावीरं वंदइ
णमंसइ वंदइत्ता णमंसइत्ता एवं वयासी इच्छामि णं जंतं !
तुज्जेहिं अब्बणुष्णाए समाणे छट्ठक्खमणपारणयंसि राय-
गिहे नयरे उच्चनीयमज्जिमाइं कुट्ठाइं घरसमुदाणस्स जि-
क्खायरियाए अन्नित्तए अहासुहं देवाणुप्पिया मा पमिद्वंधं
तएणं जगवं गोयमे ! समणेणं जगवया महावीरेणं अब्बणु-
ष्णाए समाणे समणस्स जगवओ महावीरस्स अंतियाओ
गुणसिलाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ पमिनिक्खमइत्ता अ-
तुरियमचवलमसंजंते जुगमंतरपलोयणाए दिट्ठीए पुग्ओ-
रियं सोहेमाणे सोहेमाणे जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव
उवागच्छइ उवागच्छइत्ता रायगिहे नयरे उच्चनीयमज्जि-
माइं कुट्ठाइं परघरसमुदाणस्स जिक्खायरियं अरुइ तएणं
से जगवं गोयमे रायगिहे नयरे जाव अरुमाणे बहुजणसइं
निसामेइ एवं खलु देवाणुप्पिया तुंगियाए नयरीए वहि-
यापुप्फवईयाए चेइयाए पासा वच्चिज्जा थेरा जगवंतो स-
मणोवासएहिं इमाइं एयारूवाइं वागरणाइं पुच्छिया सं-
जमेणं भंते ! किं फले, तवे किं फले ? तए णं थेरा भगवंतो
समणोवासए एवं वयासी संजमेणं अज्जो अणहयफले
तवे वोदाणफले त चेव जाव पुव्वतवेणं पुव्वसंजमेणं क-
म्मियाए संगियाए अज्जो देवा देवलोएसु उववज्जंति
सच्चेणं एसमट्ठे णो चेव णं आयभाववत्तव्वयाए से कह-
मेयं मन्ने एवं ? तएण भगवं गोयमे ! इमीसे कहाए लद्धे
समाणे जायसट्ठे जाव समुप्पन्नकोउहल्ले अहा पज्जत्तं समुदा-
ण गिएहइ गिएहइत्ता रायगिहाओ नयरीओ पडिनिक्खमइ
अतुरिय जाव सोहेमाणे जेणेव गुसिलए चेइए जेणेव समणे
जगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता समणस्स
भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते गमणागमणाए पडिक्क-
मइ एसणमणेसणं आलोएइ भत्तपाणं पडिदंसेइत्ता समणं
भगवं महावीरं जाव एवं वयासी एवं खलु भंते ! अहं तु-
ब्भेहिं अब्बणुष्णाए समाणे रायगिहे नयरे उच्चनीयम-

जिक्खमाणि कुलाणि घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अ-
डमाणे बहुजणसइं निसामेइ एवं खलु देवाणुप्पिया तुंगि-
याए नगरीए वहिया पुप्फवईए चेइ पासावच्चिज्जा थेरा भ-
गवंतो समणोवासएहिं इमाइं एयारूवाइं वागरणाइं पुच्छिया
संजमेणं भंते ! किं फले, तवे किं फले ? तं चेव जाव सच्चेणं
एसमट्ठे णो चेव णं आयभाववत्तव्वयाए तं पभूणं भंतेत्ति
थेरा भगवंतो तेसिं समणोवासयाणं इमाइं एयारूवाइं वाग-
रणाइं वागरेत्तए । उदाहु अप्पभूसमियाणं भंते ! ते थेरा
भगवंतो तेसिं समणोवासयाणं इमाइं एयारूवाइं वागरणाइं
वागरेत्तए । उदाहु असमिया आउज्जियाणं भंते ! ते थेरा
भगवंतो तेसिं समणोवासयाणं इमाइं एयारूवाइं वागरणाइं
वागरित्तए । उदाहु अणउज्जिया पालिउज्जियाणं भंते ! ते थेरा
भगवंतो तेसिं समणोवासयाणं इमाइं एयारूवाइं वागर-
णाइं वागरेत्तए । उदाहु अणउज्जिया पालिउज्जियाणं जंते !
थेरा जगवंतो तेसिं समणोवासयाणं इमाइं एयारूवाइं वागर-
णाइं वागरेत्तए । उदाहु अप्पत्तह चेव नेयव्वं अवसेसियं जाव पच्-
समियं आउज्जियपालिउज्जिय जाव सच्चेणं एसमट्ठे णो चेव
णं आयभाववत्तव्वयाए अहं पि णं गोयमा ! एवमाडक्खा-
मि जामेमि पन्नवेमि पस्सेमि पुव्वतवेणं देवा देवलोएसु उव-
वज्जंति पुव्वसजमेणं देवा देवलोएसु उववज्जंति कम्मियाए
देवा देवलोएसु उववज्जंति संगियाए देवा देवलोएसु उवव-
ज्जंति पुव्वतवेणं पुव्वसंजमेणं कम्मियाए संगियाए अज्जो
देवा देवलोएसु उववज्जंति । सच्चेणं एसमट्ठे णो चेव ण
आयभाववत्तव्वयाए ॥

तएणं समणोवासया इत्यादि [अणहयफलेत्ति] न भाश्रवोऽना
श्रव इति पाठोऽपि दृश्यते अनाश्रवो नवकर्मानुपादान फलमस्ये-
त्यनाश्रवफलं सयम (चोटाणफलेत्ति) दापलवने अथवा दैप्लो
धने इति वचनात् व्यवदान पूर्वकृतकर्मवनगहनस्य लघन प्राक्
कृतकर्मकचवरशोधन वा फल यस्य तद्यवदानफलं तप इति ।
(किं पत्तियति) क प्रत्ययं करणं यत्र तत्किमप्रत्यय निष्कार-
णमेव देवा देवलोकेपूप्पयन्ते तप नयमयोरुत्तरीत्या तदकार-
णत्वादित्यजिप्राय (पुव्वतवेणति) पूर्वतप मरागावस्थाभावि
तपस्या वीतरागावस्थापेक्षया सरागावस्थाया पूर्वकालजापि-
त्वात् एव संयमोऽपि अयथास्यानचात्रिमित्यर्थं ततश्च सराग-
कृतेन सयमेन तपसा च देवत्वापत्तिं रागाशस्य कर्मवन्धे-
तुत्वात् (कम्मियाणत्ति) कर्मं त्रिधत्तं यस्मासी कर्मां तज्जापस्सुत्ता
तया कम्मितया । अन्ये त्याहु । कर्मणां धिक्कार कम्मिका
तया अङ्गीणेन कर्मशेषेण देवत्वावाप्तिरित्यर्थं (संगियाणत्ति)
सद्गो यस्यास्ति न सद्गो तत्रावन्त्ता तया सगिनया इत्यादि-

पु सत्सङ्गी हि संयमाद्वियुक्तोऽपि कर्म बध्नाति ततः सङ्गित-
या देवत्वावाप्तिरिति आह च "पुण्यतवसंजमो होति, एगिणो पच्छि-
मा श्ररागस्स । एगो सगो बुत्तो, संग्गाकम्मं भवो तेण" ॥ १ ॥
सञ्चणमित्यादि ॥ सत्योऽयमर्थ कस्मादित्याह " नो चेवणमि-
त्यादि " नैवात्मजावक्त्वात्तयाऽयमर्थ आत्मजाव एव स्वाग्नि-
प्राय एव न वस्तुनत्वं वक्तव्यो वाच्योऽभिमानाद्येषां ते आत्म-
भाववक्त्वास्तेषां भाव आत्मजावक्त्वात्ता अहंमानिता तथा न
वयमहंमानितयैवं ब्रूमोऽपि तु परमार्थ एवायमेवविद्य इति भाव-
ना (अतुरियति) काथिकन्वरारहितम् (अचवञ्चति) मान-
सत्रापन्नरहितम् (असंजतेत्ति) असंज्ञानज्ञान (धरस-
मुदाणस्स) गृहेषु समुदानं मैच्चं गृहसमुदानं तस्मै गृहसमु-
दानाय (भिक्खासमायारपत्ति) जिकासमाचारेण (जुगंतरप-
त्तोयणापत्ति) युगं यूपस्तत्प्रमाणमन्तरं स्वदेहदेशस्य दृष्टिपात-
देशस्य च व्यवधानं प्रलोकयति या सा युगान्तरप्रलोकना तथा
दृष्ट्या (रियति) ईर्यागमन (सेकहमेय मस्ये एवति) अथ क-
थमेतत् स्थविरवचनं मन्ये इति वितर्काथो निपात. एवमसना
प्रकारेणेति बहुजनवचनम् (प्रचूणति) प्रजव. समर्थास्ते
(समियाणति) सम्यगिति प्रशंसार्थो निपातस्तेन सम्यक्ते
व ३३ तु वत्तन्ते अविपर्यासास्त इत्यर्थः । समञ्चन्तीति वा सम्यञ्चः
समिता वा सम्यक् प्रवृत्तयः श्रमिता वाऽऽप्यासवन्त (आउज्जि-
यत्ति) श्रायोगिकाः उपयोगवन्तो ज्ञानिन इत्यर्थः । जानन्तीति
भाव (पद्विज्जियत्ति) परि समन्तात् योगिका. परिज्ञानिन
इत्यर्थ परिज्ञानन्तीति भाव । ३०२ ३०५ ३० । "पुण्यपापा-
भावे सञ्चहा अपरिक्खीणकस्से पुञ्जाजावे देवेसु केण हेउणा उ-
ववज्जति" एवं चोदकेणोक्ते आचार्य्य आह । गाहा । "पुण्यतवसं-
जमा होति, रागिणो पच्छिमा श्ररागस्स । रागो बुत्तो संगो, सं-
गाकम्म भवो तेण" । नि० चू० ११३० (जीवेणं भंते ! जे ज्विए
नेरइएसु उववज्जित्तए से णं जंते ! किं इह गए णेरइयाउय प-
करेऽन्तिआउशब्दे उक्तम्) घावसुरकुमारौ क्षोपपद्येते ॥

(१६) सहोपपन्नयोरसुरयो ज्ञो जनाज्ञो जन्तव्यम् ॥

दो भते ! असुरकुमारा एगंसि असुरकुमारा वासंसि असु-
रकुमारदेवताए उववस्सा तत्थणं एगे असुरकुमारे देवे पासा-
दीए दरसाणिज्जे अन्निरुवे पन्निरुवे एगे असुरकुमारे देवे से
एणो पासादीए णो दरसाणिज्जे णो अभिरुवे णो पन्निरुवे
सेकहमेयं जंते ! एवं ? गोयमा ! असुरकुमारा देवा दुविहा
पसत्ता तं जहा वेउव्वियसरीरा य अवेउव्वियसरीरा य तत्थ
एणं जे मे वेउव्वियसरीरे असुरकुमारे देवे से एणं पासादीए
जाव पन्निरुवे तत्थ एणं जे मे अवेउव्वियसरीरे असुरकुमारे
देवे मे एणो पासादीए जाव णो पन्निरुवे मे केणट्टेणं भंते !
एवं बुद्ध तत्थ णं जे से वेउव्वियसरीरे तं चव जाव णो प-
न्निरुवे ? गोयमा ! से जहाणामए इह मणुस्सद्वोगंसि दुवे
पुरिसा भवंति एगे पुरिसे अदं कियविच्चासिए एगे पुरिसे
अणदं कियविच्चासिए एएसिणं गोयमा ! दोएहं पुरिसाणं
कयरे पुरिसे पासादीए कयरे पुरिसे णो पासादीए जाव णो
पन्निरुवे जे वा मे पुरिसे अदं कियविच्चासिए जे वा से पुरिसे
अणदं कियविच्चासिए ? भगवं ! तत्थ जे से पुरिसे अदं किय-

विच्चासिए से एणं पुरिसे पासादीए जाव पन्निरुवे जे वा से पु-
रिसे अणदं कियविच्चासिए से एणं पुरिसे णो पासादीए जाव
णो पन्निरुवे से तेणट्टेणं जाव णो पन्निरुवे दो जंते ! एगकु-
मारा देवा एगंसि णागकुमारा वासंसि एवं चव एवं जाव अ-
णियकुमारा वाणमंतरजांडसियवेमाणिया एवं चव ।

दो जंते ! इत्यादि [वेउव्वियसरीरत्ति] विभूषितशरीरा अ-
नन्तरमसुरकुमारादीनां विशेष उक्तोऽथ विशेषाधिकारादिदमाह
(१७) नैरथिकानैरथिकेषु उपपन्नास्तेषु कश्चिदल्पतराऽपरो
महावेदनतरः ॥

दो जंते णेरइया एगसि णेरइया वासंसि णेरइयात्ताए उव-
वस्सा तत्थ णं एगे णेरइए महाकम्मतराए चव जाव महावे-
यणतराए चव । एगे णेरइए अप्पकम्मतराए चव जाव अप्पवे-
यणतराए चव से कहमेयं जंते ! एवं ? गोयमा ! णेरइया दु-
विहा पसत्ता तं जहा मायी मिच्छदिट्ठी उववस्सा य अमायी
सम्मदिट्ठी उववस्सा य तत्थ णं जे से मायी मिच्छदिट्ठी उव-
वस्साए णेरइए से एणं महाकम्मतराए चव जाव महावेयणतराए
चव तत्थ एणं जे से अमायी सम्मदिट्ठी उववस्साए णेरइए से
णं अप्पकम्मतराए चव अप्पवेयणतराए चव दो जंते ! अ-
सुरकुमारा एवं चव । एवं एगिंदियविगल्लिंदियवज्जं जाव वे-
माणिया ॥

दो भते ! नैरइयेत्यादि [महाकम्मतराए चवत्ति] इह यावत्क-
रणात् " महाकिरियतराए चव महासत्त्वतराए चवत्ति " इदं
व्याख्या चास्य प्राग्वत् (एगिंदियविगल्लिंदियवज्जति) इहैकेन्द्रि-
यादिवर्जनमेतेषां मायिमिथ्यादृष्टित्वेनामायिसम्यग्दृष्टिशो-
णस्यायुज्यमानत्वादिति ।

(२०) प्राग्वत्कादिवकव्यतोक्ता ते चायुष्कप्रतिसंवेदनाभन्त
इति तेषां तां निरूपयन्नाह ॥

णेरइयाणं भंते ! अणंतरं उव्वट्ठित्ता जे ज्विए पंचिदि-
यतिरिक्खजोणिएसु उववज्जित्तए से एणं भंते ! कयरे
आउयं पन्निसंवेदेइ ? गोयमा ! णेरइयाउयं पन्निसंवेदेइ
पंचिदियतिरिक्खजोणियाउए से पुरओ कडे चिद्धइ ।
एवं मणुस्से वि णवरं मणुस्साउए से पुरओ कडे चिद्धइ
असुरकुमाराणं भंते ! अणंतरं उव्वट्ठित्ता जे भविए पुढ-
वीकाइएसु उववज्जित्तए पुच्छा गोयमा ! असुरकुमाराउयं
पन्निसंवेदेइ पुढवीकाइयाउए से पुरओ कडे चिद्धइ एव जो
जहिं भवित्थो उववज्जित्तए तस्स तं पुरओ कडे चिद्धंति
तत्थ विओ तं पन्निसंवेदेइ जाव वेमाणियाण णवरं पुढवी-
काओ पुढवीकाइएसु उववज्जति पुढवीकाइयाउयं पन्नि-
संवेदेइ असे य से पुढवीकाइयाउए पुरओ कडे चिद्धइ एवं
जाव मणुस्सो सट्ठाणे उववातेयव्वो परट्ठाणे तहेव ॥

एतच्च व्यक्तमेव ॥ भ० १२ श० ५ उ० । (पूर्वमायु सवेद-
नतोक्ता अथ तद्विशेषवक्तव्यता विउव्वणा शब्दे)

(१९) रत्नप्रभाया सर्वे उपपन्नपूर्वा ।

किं सञ्चपाणा उववस्सपुव्वा ? इंता गोयमा ! असति
अदुवा अणंतखुत्तो ॥

किं सर्व्वपाणा इत्यादि अस्य चैवं प्रयोगः । अस्यां रन्तप्र-
भायां विश्वरकलक्षेषु किं सर्वे प्राणादय उत्पन्नपूर्वा अत्रोत्त-
रम् (अस्मदिति) असकृदनेकशः इदं च वेलाद्वयादावपि स्या-
दतोऽत्यन्तबाहुल्यप्रतिपादनायाह (अदुवत्ति) अथवा (अ-
णतणुत्तोत्ति) अनन्तकृत्वोऽनन्तवारान् (३०२ श० ३ उ०)
“तएणं से महव्वले अणगारे धम्मघोसस्स अणगारस्स अतिए
सामाइयमाइयाइ चउद्वसपुव्वाइ अहिज्जह” (इत्यादि ब्रह्मलो-
के महावलस्योपपात महव्वल शब्दे) इह च किल चतुर्दश-
पूर्वधरस्य जघन्यतोऽपि लान्तके उपपात उच्यते “ जायंति
लतगात्रो चोद्वसपुव्वो जहणुववात्रोत्ति ” वचन देतस्य च
चतुर्दशपूर्वधरस्यापि यद् ब्रह्मलोके उपपात उक्तत्वेनापि
मनाविस्मरणादिना प्रकारेण चतुर्दशपूर्वाणामुपरि पृष्ठात्वा-
दिति सम्भावयन्तीति ३० ११ श० ११ उ० । (गुणस्थानके-
पूपपातो गुणद्वाराण शब्दे मार्गणास्थानक जीवद्वाराणकादिशब्देषु)
(३०) अविरोधितश्रामण्यो देवलोकेपूपपद्यते ॥

अहं भते ! असंजयज वियदव्वदेवाणं अविराहियसंजमाणं
विराहियसंजमाणं अविराहियसंजमासंजमाणं विराहिय-
संजमासंजमाणं असम्मीणं तावसाणं कंदप्पियाणं चरग-
परव्वायगाणं किन्विसियाणं तिरिच्छियाणं आजीवियाणं
अभिओगियाणं सल्लिगाणं दंसणवावणगाणं एएसिणं देव-
लोएसु उववज्जमाणेण कस्स कहिं उववाए पणत्ते गोयमा !
असजयभवियदव्वदेवाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं
उवरिम गेवेज्जएसु अविराहियमंजमाणं जहण्णेणं सोहम्मं
कप्पे उक्कोसेणं सव्वट्टसिद्धे विमाणं विराहियमंजमाणं जहण्णे-
णं जवणवासीसु उक्कोसेणं सोहम्मं कप्पे अविराहियमंजमासं-
जमाणं सोहम्मं कप्पे उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे विराहियसंज-
मासंजमाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं जोडमियासु
अस्सर्णाणं जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं वाणमंतरेसु अ-
वमेसा मव्वे जहण्णेणं भवणवासीसु उक्कोसेणं वोच्छामि
तावसाणं जोडसिएसु कंदप्पियाणं सोहम्मं कप्पे चरगपरि-
व्वायगाणं वंज्जोए कप्पे किन्विसियाणं लंतगे कप्पे तिरि-
च्छियाणं महस्सारे कप्पे आजीवियाणं अच्चुए कप्पे अ-
भिओगियाणं अच्चुए कप्पे सल्लिगाणं दंसणवावणगाणं
उवरिमगेविज्जएसु ॥

अहं भतेत्यादि व्यक्तं नवरमथेति परप्रश्नार्थं (असजयज-
वियदव्वदेवाणिति) इह प्रज्ञापनाटीका द्विरयते असयताश्वा-
रिन्नपरिणामशून्या भव्या देवत्वयोग्या अत एव इत्येवम् ।
समासश्चैवम् । असंयताश्च ते ज्ञव्यइत्येवमाश्चेति असयतज्ञ-
व्यइत्येवमास्तत्रैते असयतसम्यग्दृष्टयः कियेत्येके यत कि-
लोक्तम् । “ अणुवयमहव्वपहि य, वाअतवो कामनिज्जण य ।
देवाउय वि वधइ, समहिच्छी य जो जीवो ” ण्तथायुक्त यतो-
ऽमीपासुत्कर्पत उपरिमप्रैवेयकेपपात उक्तं सम्यग्दृष्टीनां तु
देशविरतानामपि न तत्रासौ विद्यते देशविरतश्रावकाणामच्युता-
दृष्टमगमनात् । नाप्येते निहयास्तेषामिदेष ज्ञेयानाग्निधानात् न-
म्नामित्यादृष्टय एवाऽभव्यसत्या ना असयतसम्यग्दृष्टयैव

श्रमणगुणधारिणो निखिलसामाचार्यनुष्ठानयुक्ता इत्यत्रिद्वधा-
रिणो गृह्यन्ते ते ह्यग्निद्वैकवदक्रियाप्रभावत एवोपरिमप्रैवेयकेप-
त्पचन्त इति असयताश्च ते मत्यप्यनुष्ठाने चाग्निपरिणामशून्य-
त्वात् । ननु कथं तेऽज्ञव्या भव्या वा श्रमणगुणधारिणो भवन्ती-
त्यत्रोच्यते तेषां हि महामिथ्यादर्शनमोहप्रादुर्भावे मत्यापि चक्र-
वर्तिप्रवृत्त्यनेकभूपतिप्रवरपूजासन्कारसन्मानदानात् साधुन स-
मयज्ञोक्य तदर्थं प्रव्रज्याक्रियाकदापानुष्ठानं प्रति श्रद्धा जायते
ततश्च यथोक्तक्रियाकारिण इति । तथा (अविरोधियसंज-
माणिति) प्रव्रज्याकादादरज्याभक्तचारित्रपरिणामाना मज्ज-
लनकपायसामर्थ्यात् प्रमत्तगुणस्थानकसामर्थ्याद्वा स्वल्पमा-
यादिदोषसम्भवेऽप्यनाचरितचरणोपघातानामित्यर्थः । तथा
[विराहियसंजमाणिति] उक्तत्रिपरिणामानाम् [अविराहि-
यसंजमासंजमाणिति] प्रतिपत्तिकादादरभ्यावगिरुतदशवि-
रतिपरिणामाना श्रावकाणाम् (विराहियसंजमासंजमाणिति)
उक्तव्यतिरेकिणाम् [असम्मीणिति] मनोलाधिभरहितानामकाम-
निर्जगधतां तथा (तावसाणिति) पतिनपत्राद्युपजोगवतां वाद-
तपस्विनां तथा (कंदप्पियाणिति) कन्दर्पं परिहाम् स येषा-
मस्ति तेन वा ये चरन्ति ते कन्दर्पिका कान्दर्पिका वा व्यवहार-
तश्चरणवन्त एव कन्दर्पकोत्कुर्यादिकारका । तथा हि गाथा-
“ कहकहकहस्स इसण, कदप्पो अण्हिया य उहया । कंद-
प्पकहाकहण, कदप्पुवएस ससाया ॥ १ ॥ नमनपण्णयणद-
सण-छेदेहिं करपायकन्नमार्गहिं । त त करेइ जह जह, हसइ
परो अत्तणा अहस ॥ २ ॥ वाया जुक्कुइओ पुण, त जपइ जण
इस्सए अणो । नाणाविहजीवरूप, कुव्वइ मुहत्तए चेवेत्यादि
॥ ३ ॥ जो सजओ वि ण्या, सुअण्णसन्था सुभवण कुणइ । सो
तव्विहेसु गच्छइ, सुरेसु जइओ चरणहीणोत्ति ” ॥ ४ ॥ अत-
स्तेषां कन्दर्पिणाम् [चरणपरिव्यायगाणिति] चरकपरिवाज-
का धादित्रैद्वयोपजीविनस्त्रिदाग्निम । अथवा चरका कच्छोट-
कादय परिवाजकास्तु कपिद्वमुनिसुनरोऽन्तपाम् [किद्वि-
सियाणिति] किद्विप पाप तदस्ति येषां ते किद्विपिकास्तं च
व्यवहारतश्चरणवन्तोऽपि ज्ञानाद्यवर्णवादिनो यथोक्तम् “ ना-
णस्म केवलीण, धम्मायरियस्स सधम्माहण । मार्इ अण्णवाइ
किद्विसिय भावण कुणइत्ति ” ॥ १ ॥ अतस्तेषां तथा [तिरि-
च्छियाणिति] निरइचां गवाइवाटीना देशविरतिनाजाम् [आ-
जीवियाणिति] पाखणिकविशेषाणां नामध्याधारिणां गोशालाकशिथ्या-
णामित्यन्ते । आजीवन्ति वा ये अद्विवेकिलोक्ततो लन्त्रिपूजा-
ख्यात्यादिनिस्तपश्चरणादीनि ते आजीविकान्तत्वेनार्जाविका
अतस्तेषां तथा [अभिओगियाणिति] अभियोजन विद्यमन्वा-
दिभिः परेषां वशीकरणादि अभियोगेन स च द्विधा । यदाह-
“ दुविहो पल्लु अभिओगो, दव्वं भावे य होय नायव्वो । दव्व-
म्मि होइ जोगा, विज्जामनाय भावम्मि ’ ति ॥ १ ॥ सोऽस्मि
येषां तेन वा चरन्ति ये ते ऽभियोगिका अभियोगिका वा ते च
व्यवहारिणश्चरणवन्त एव मत्यादिप्रयोक्तारो यदाह-
“ भुइक्कम्मे, परिणा पसिणं निमित्तमाजीवी । इद्विग्गे मायगुग्गो,
अहिप्रोग जावण कुणइ ” ति ॥ २ ॥ कंतुक्क, सौज्जाम्याचर्थं स्त-
पनक भूतिकर्म उवरिनादिचूनिदान प्रश्नाप्रश्न च स्वप्नादि-
द्यादि [सल्लिगाणिति] रजोहरणादिनाधुनिद्वयनां किं मिथ्या-
नामित्याह [दंसणवावणिति] दर्शन सम्यक्त्वं व्यापन्न दृष्टं
येषां ते तथा तेषां निद्रवानामित्यर्थः [एएसिणं देवयोग्य-
उववज्जमाणिति] स्तेन देवयोग्यतापि वैविध्यवन्तः सन्ति

प्रतिपादितम् “ विराहियसजमाण जहमेणं जवणवर्द्धसु उ-
क्कोसेण सोहम्मे कप्पे ” इह कडिचदाह-विराधितसयमानामु-
क्कयेण सोधमे कल्पे इति यदुक्तं तत्कथं घटते द्रौपद्यास्तुकुमा-
लिकाभवे विराधितसयमाया ईशानोत्पादश्रवणादित्यत्रोच्यते,
तस्या सयमविराधनोत्तरगुणविषया वक्रुशत्वमात्रकारिणी न मृ-
द्वगुणविराधनेति, सौधर्मोत्पादश्च त्रिगिप्रतरसयमविराधनाया
स्यात्, यदि पुनर्विराधनमात्रमपि सौधर्मोत्पत्तिकारकं स्यात्त
दा वक्रुशार्दीनामुत्तरगुणादिप्रतिसेवाधनां कथमच्युतादिपूत्पत्तिः
स्यात् कथञ्चिद्विराधकत्वात्तेषामिति [असम्प्रीण जहमेण ज-
वणवासीसु उक्कोसेणं वाणमतरेमुत्ति] इह यद्यपि चमरवलि-
सारमहियमित्यादिवचनानुसारादयो महाश्रिका पलिश्रोवमसु-
क्कोस वनरियाणं नि ” वचनाच्च व्यन्तरा अल्पद्विक्रमास्तथाप्यत
एव वचनादवसीयते सन्ति व्यन्तरेण्य सकाशादल्परूपयो जवणप-
नय केचनेति असङ्गीदेवपूत्पद्यत इत्युक्तम् । भ० १ श० १ उ० ।
उपसपादने, “ उपवातो उपसंपज्जण ” नि० चू० ५ उ० ।

उपवायकप-उपपातकल्प-पु० पार्श्वस्थादिभिः सहासिन्वा सं-
धिग्नविहारोपपत्तेः, । प० ज० ।

उपवाटकपमहुणा, वोच्छामि जहकमेणं तु ।

पंचहिं ठाणेहि विवहिं-ऊण संविग्गमहृया जुत्तो ॥

अब्भुज्जतं विहारं, उवेड उपवायकप्पो सो ।

उपवयण उपवात्तो, पामत्थादी य पचठाणा तु ॥

तेसु विविहं तु वट्टित्तो, वियाह्वेत्तो होति णायव्वो ।

संवेगसमावसो, पच्छा उ उवेति उज्जयविहारं ॥

एस उपवायकप्पो ॥ पं० भा० ।

पंचहिं ठाणेहिं भो पुण पामत्थादिहिं अत्थिऊण वियव्हिऊण
विविधमनेकप्रकारं वा वर्तितुमित्यर्थ । मिद्धासवेगजुत्तो सवे-
गसमास एव सवेगविहार उपपत्ति उपसंपद्यते तत उपपात-
कल्पो जयति । एस उपवायकप्पो । पं० चू० ॥

उपवायकारि (ए) उपपातकारिन्-पुं० आचार्यनिर्देशकारि-
णि, “ उपवायकारी य हरीमणे य ’ सूत्र० १ श्रु० १३ अ० ।

उपवायगइ-उपपातगति-स्त्री० उपपातरूपा उपपाताय वा गतिः ।

उत्पादाय गमने, उपपातरूपायां गतौ च । उपपादगतिस्तु त्रिवि-
धा क्षेत्रभवनोभवनेदात् तत्र नारकतिर्यङ्मरदेवसिद्धाना यत्स्व-
क्षेत्रे उपपातायोत्पादाय गमनं सा क्षेत्रोपपातगतिः या च नारका-
दानामेव स्वनेव उपपातरूपा गतिः सा जवोपपातगतिः यच्च
मिद्धपुत्रयोर्गमनमात्रं सा नोर्जवोपपातगतिः विहायोर्गतिस्तु
सृष्ट्यादिकानेकविधेति । भ० २ श० ७ उ० ।

उपवायय-उपपातज-पु० उपपाताज्जात उपपातज । देवनार-
केषु, आच० १ श्रु० १ अ० ॥

उपपातक-न० पातकसदृशे ततो न्यूनफलके पापनेदे, आच०

उपवायमजा-उपपातसजा-स्त्री० देवसजापेदे, यस्यां समुत्प-
द्यते देवः । स्या० ५ उ० । वर्णकोऽन्यत्र रा० । अत्र हीरवि-
जयसुरिं प्रति पण्डितगुणविजयकृतप्रश्नो यथा सौधर्मोदिषु देवा-
नां प्रत्येकमुपपातशय्या विद्यते एकस्यामनेकेषामुपपातो वेति ?
अत्र महर्षिकसुराणामुपपातशय्या मिद्धा अन्येषां तु अभिघ्नापीति
सभायते तथाविधव्यक्तकराणां दर्शनस्यास्मरणादिति । ही० ।

उपवास-उपवास-पु० उप वात् वत् । उपेति सर उपानृत्तदा-

पस्य सतो गुणैराहारपरिहारदिरूपैर्वा वास उपवासः । “ उपा-
वृत्तस्य द्रोषेच्य ”, सम्यग्वासो गुणै सह । उपवासः स विश्लेषो,
न शरीरविशोषणमिति ” ध० १ अधि० । आहारशरीरस्तकारा-
दित्यागे, स० । औ० । अभक्तार्थकरणे, स्था० ३ उ० (पोस-
होववासशब्दे विधिर्वह्यते) तपनोदयमारज्य यामाष्टकमजो-
जनम् । उपवासः स विज्ञेयः प्रायश्चित्तं विधीयते । १ । उपावृ-
त्तस्य पापंश्रयो, यश्च वासो गुणै सह । उपवासः स विज्ञेयः,
सर्वभोगविवर्जित । १ । वाच० । तथा श्राद्धानामुपवासे तन्नु-
दधावनं रक्तानीरं च कल्पते न वेति प्रश्ने तेषामुपवासे प्रासुक-
मुष्णोदकं चेति पानीयद्वयं कल्पते तन्नुदधावनं रक्ताजलं प्रासुकं
भवति परश्राद्धानां न कल्पत इति (११६ प्र०) तथैकोनत्रिंशदधिक-
द्विशतपद्योश्चारकृतोऽस्ति परं शक्यभावे एकान्तरोपवासै कर्तु-
शुद्ध्यति न वेति प्रश्ने एकोनत्रिंशदधिकद्विशतं पद्या उच्चारता-
स्तदा पद्या एव कर्तुं शुद्ध्यति (११७ प्र०) तथाश्विनचैत्रास्वाध्या-
यमध्ये उपवासः क्रियते सः विंशतिस्थानकमध्ये प्रक्षेप्तुं शुद्ध्यति
न वेति प्रश्ने आश्विनचैत्रास्वाध्यायमध्ये समम्यादौ दिनत्रयकृ-
तोपवासो विंशतिस्थानकमध्ये प्रक्षेप्तुं न शुद्ध्यति (११८ प्र०)
श्रीविजयसेनसुरिसत्कपं० कनकविजयमणिभूतप्रदानस्तदुत्तरा-
णि च यथा षष्ठादौ प्रत्याख्याने भक्तद्वयकथनाधिक्यस्य किंप्रयो-
जनमिति प्रश्ने सामान्यतः सतां द्विवारं जोजनं लोकप्रथित-
मित्युपवासस्येन जोजनचतुष्टयं जोजनद्वयं च पारणोत्तरपारण-
योरैकाशनपूर्वककार्यत इति (३७७ प्र०) तथा रोहिण्युपवासप-
ञ्चम्याद्युपवासश्च कारणे सति मिलन्त्यां तित्थौ क्रियते न वेति
प्रश्ने कारणे सति मिलन्त्यां तित्थौ क्रियते कार्यते चेति प्रवृत्तिर्दृश्य-
ते कारणं विना तद्व्यप्राप्त्यामेवेति बोध्यम् सं० प्र० ३ उल्ला० ४७७
प्र० । तथा जालोरसंघकृतप्रश्नोत्तराणि यथा त्रिविधोपवासप्रत्या-
ख्यानमन्यप्रत्याख्यानं च कया रीत्या पार्यते इति प्रश्ने उपवासकीश्रु-
त्रिविहारनमुक्कारसी पोरसी पुरिमच्छादिक कीश्रु पाणहारपञ्च-
फलाण फासिउ १ पाविउ २ सोहिउ ३ तीरिउ ४ किट्टिउ ५ आरा-
हिउ ६ जं च नाराहिउं तस्स मिच्छामि दुक्कं इत्युपवासप्रत्या-
ख्यानपारणरीतिर्वृत्परपरया ज्ञातव्या । अधुना केचन श्राद्धा उप-
वासकीश्रुत्रिविहार नमुक्कार सिपुरिमच्छादिक कीश्रु च उच्चिहार-
पञ्चफलाणफासिउं १ पाविउं २ सोहिउं ३ तीरिउं ४ किट्टिउं ५
आराहिउं ६ जं च नाराहिउं तस्स मिच्छामि दुक्कं इच्छमपि पार-
यन्तो दृश्यन्ते तथा नमुक्कारसिपोरसि पुरमच्छादिक कीश्रु च उच्चि-
हार एकासणुविश्रासणुकिश्रुत्रिविहार च उच्चिहा पञ्चफलाण फा-
सिउं १ पाविउं २ सोहिउं ३ तीरिउं ४ किट्टिउं ५ आराहिउं ६
जं च नाराहिउं तस्स मिच्छामि दुक्कं इत्यन्यप्रत्याख्यानपारणरी-
तिरपि परपरयैव हेयेति १ से० प्र० ४ उल्ला० १४४ प्र० ।

उपवासतत्र-उपवासतपस्-न० आहारपरित्यागरूपे तपोनेदे, तथा
प्रथमदिने एक उपवासः कृतो द्वितीयदिने द्वितीय इत्थं कृतं षष्ठ-
तप श्राद्धाचनानामध्ये समायाति नवा तथा प्रहरानन्तरं प्रत्याख्यात
उपवास श्राद्धोचनानामध्ये आयाति न वेति प्रश्ने यद्यपि संवत्प्रतया
प्रत्याख्यातं षष्ठादितपस्तथा कावधेलाप्रत्याख्यातमुपवासतपश्च
बहुफलदायि भवति तथापि विशकवितप्रयोच्चारितं षष्ठादि-
तप काव्वातिक्रमणोच्चारितमुपवासतपश्च सर्वथा लोचनानामध्ये
नायातीत्येकान्तो ज्ञातो नास्तीति से० प्र० ३ उल्ला० १३७ प्र० ।

उपविष्ट-उपविष्ट-त्रि० उप-विश-क्त । सामीप्येन स्थिते, जी०
३ प्रति० । सन्निपद्ये, ज्ञा० ३ अ० । “ तेता उपविष्ट समाण
सागरचंगे नारय पुच्छन् ” आ० म० प्र० ।

उपविणिग्गय-उपविनिर्गत- त्रि० निरन्तरविनिर्गते, जी० ३ प्र० ।
उपवृह (हा) -उपष्ट (हा) हण- न० दर्शनादिगुणवतां
प्रशसायाम्, उक्त० २८ अ० । समानधार्मिकाणां क्रमणा वैयावृ-
त्यादिसद्गुणप्रशसनेन तत्तद्गुणवृद्धिकरणे, प्रव० ६ द्वा० ॥

अत्रोदाहरणम् ॥

“उपवृहणाय उदाहरणं जहा । रायगिहे णयरे सेणियो राया
इओ य सक्को देवण्या समत्त पससति । इओ य एगो देवो अ-
सहंतो नयरवाहिं सेणियस्म निग्गयस्य चेह्लयरुव काळण अ-
णमिसे गिएहति । ताहे त निवारैति पुणरवि अण्णसज्जती गु-
व्विणी पुरतो ठिता ताहे अपवर उविकण जहा ए को वि जाणइ
तहा सूग्गिह कारवेति जं किंचि सृत्तिकामनसयमेव करेइ ततो
सो देवो सजइरुव परिअण्ण दिव्वं देवरुवं दरिसेति जणति
अ सेणियसुलरु ते जम्मजीवियस्य फल्ल जेण ते पवयणतुवरिप
रिसीभत्ती भवतिच्च उपवृहणं गत्रो एवं उपवृहणं च्चा सो-
हम्मिया इ० ३ अ० । व्य० ॥ मिथ्योपवृहणार्थां कृपण प्रशस्तोप-
वृहणकरणे आचामाम्भम् । जीत० ।

उपवृहण-उपवृहण-न० अजमोदने, “ठितिसाहणमुपवृहणह
गिसाउपहोयण चैव” इह प्राकृतत्वेन निरनुस्वार पाठ । तत-
श्चोपवृहणं तस्यानुमोदनं कार्यं यथा धन्यस्त्व धर्माधिकारी इ
त्यादि । पचा० २ विध० । प्रशंसायाम्, “उपवृहणात्ति वा पस-
संति वा सद्भाजणत्ति वा सद्भाघणत्ति वा एगघा ” नि० चू०
१ उ० (पतद्भारवक्तव्यता उपवृहणविणय शब्दे)

उपवृहण (णा) विणय-उपवृहणविनय-पुं० उपवृहण नाम-
समानसाधार्मिकाणां कृपणावैयावृत्यादिसद्गुणप्रशसनेन तद्गु-
णिकरणे स एव विनय । दर्शनाचारविनये, व्य० १ उ० । इ-
दानीं उपवृहणत्ति दार उपवृहणत्ति वा पससंति वा सद्भा-
जणत्ति वा सद्भाघणत्ति वा एगघा ॥

खमणे वेयावच्चे, विणए सज्जायमादिसंजुत्तं ।

जां तं पसंसए य, स होति उपवृहणाविणओ ॥१७॥

(स्रवणत्ति) चउत्थं षट्ठं अट्ठमं दसमं दुवाहसमं अद्धमासख-
मण मास पुमास तिमास चउमास पंचमास षट्ठमासा सव्वंपि
इत्तर आवकहिंयं वा [वेयावच्चेत्ति] आयरियवेयावच्चे उप-
ज्जायवेयावच्चे तवस्सिवेयावच्चे गित्ताणवेयावच्चे कुल-
गणवेयावच्चे संघवादाइ असुहुसेहे वेयावच्चे दसमं एयासं
पुरिसाण इमेण वेयावच्चे करेति । असणादिणा वत्थाइणा पी-
ठफल्लगसेज्जा संथारगओ सद्द भेसज्जेण य [विणत्ति] नाण-
विणओ दसणविणओ चरित्तविणओ मणविणओ वयणविणओ
कायविणओ उपचारियविणओ य । एसाविणओ स वित्तयो भा-
णियव्वो । जहा दसवेयावच्चे [सज्जापत्ति] वायणा पुच्छणा प-
रियट्ठणा अपुपेहा धम्मकहा य पचविहो सज्जाओ । आदिस-
हाओ जे अप्पे तवमेयाओ मोयरिया ते घिप्पति तहा खमादओ
य गुणा जुत्तति पत्तेहिं जहाजिहिणहिं गुणेहिं उपवेयाजुत्तो ज-
णत्ति जो इति अणिहिंसस्सुवो साहू घेप्पइ त सहेण खमणादि
गुणोवधेयस्स गहरां पसंसते श्वाघयतीत्यर्थं [पसंसत्ति] प-
ससाए णिहेसो होइ जवति किं उपवृहणाविणओ णिहेसवयण-
विणओ कम्मवयणयणचारमित्यर्थं । उपवृहणत्ति दारं गय ॥
नि० चू० १ उ० ।

उपवृहणिया-उपवृहणिया- स्त्री० उपवृहयतीति उपवृहणिया

उपवृहणकज्याम्, नि० चू० ८ उ० । एतच्छक्तव्यता रायपिउ शब्दे)
उपवृहणियापट्टय-उपवृहणियापट्टक- पुं० जमतो गऊ उपयो-
ज्ये पट्टके, जमतस्स रणो उपवृहणियापट्टओत्ति जुत्तं जवति ।
नि० चू० ६ उ० ।

उपवृहिय-उपवृहिय-न० समूर्च्छिते, अनुमते, आव० ३ अ० ।
उपवेय-उपवेय-त्रि० उप-अप-इत् । इत्येतस्य च स्थाने निरुक्ति-
वशादुपवेयं भवतीति । युक्ते, म० २ श० १ उ० । शकन्वादिदर्शना-
दकारलोपः । औ० । पृषोदरादय इत्यकारलोपः । ग० ।

उपेत- त्रि० उप इत् प्राकृतत्वाद् वर्णागम स्या० ६ उ० । नि०
ज्ञा० । युक्ते, स० । “पुष्पफलोववेपण वणमडेणं” नि० चू० १ उ०
‘परमहरिसोववेप’ रा० । आ० म० प्र० औ० नि० चू० । उक्त० ।
“सरिसदावण्णस्यगुणोववेयाण ” ग० ।

उपवेद- पुं० उपमितं वेदेन, वेदसदृशे आयुर्वेदादौ, वाच० ।
उपवेसण-उपवेशन- न० उप-विश्र भावे ल्युट् । आसने. निवे-
शने, स्थापने च । वाच० । अधिकरणे ट्युट् । चर्मभेदे, यत्राशौ-
रोगादिभि कार्णैरुपविश्यते । वृ० ३ उ० ।

उपव्वय-उपव्वय-न० नियमे, हा० । नियमास्तु । अक्रोधो गुरुसु-
श्रया, शौचमाहारवाचवम् । अप्रमादश्चेति । द्वा० ८ द्वा० ।

उपसंकमंत-उपसंक्रामत्- त्रि० सामीप्येन गच्छति, द० ५ अ० ।
भिक्षायै वासाय वा गच्छति, आचा० १ श्रु० ७ अ० ३ उ० ।

उपसंकामित्ता-उपसंक्रम्य- अव्य० । उप सम् ल्यप् । उपगत्ये-
त्यर्थं, “समण भगव महावीर उपसकमति उपसकमित्ता वदंति”
स्था० ३ उ० । उपसकमित्ता चार चरति । सू० प्र० १ पाहु० ॥

उपसंकामित्तु-उपसंक्रम्य- अव्य० उप सम् क्रम ल्यप् । आसन्नीभूये-
त्यर्थं, आचा० २ श्रु० । आसन्नतामेत्येत्यर्थं, “उपसकमि-
त्तुगाहावतीवृया आसंतो समणा ” आचा० १ श्रु० ७ अ० ३ उ० ।

उपसंखा-उपसङ्ख्या- स्त्री० उप सामीप्येन सह्या उपसख्या
सम्यग्यथावस्थितार्थपरिज्ञाने, “अणेवमंखा इति ते उदाहृअ-
ठे सउभासइ अम्ह एवं” । सूत्र० १ श्रु० १६ अ० ।

उपसंत-उपशान्त-पुं० उप शम् क० । उपशमप्रधाने, सूत्र०
१ श्रु० १ अ० । क्रोधादिजयादुपशान्ते, शीतनीते, सूत्र० १
श्रु० ६ अ० । क्रोधादिप्रमादरहिते, प्रव० २ द्वा० । क्रोधविपाका-
वगमेन (पं० व०) मनोवाकायविकाररहिते, ध० ३ अधि० ।
औ० । कपायानुदयादिन्द्रियनोन्द्रियोपशमाहा (आचा० १
श्रु० ५ अ० ४ उ०) उपशमयुक्ते, ज० १ श० ६ उ० । विष्क-
म्भितोदयमुपनीतमिथ्यास्वभावे च । श्रेयमिथ्यात्वमिश्रपुत्रावा-
श्रित्य विष्कम्भितोदय शुरुपुञ्जमाश्रित्य पुनरुपनीतमिथ्यास्व-
भावे, विशेषः । आ० । सर्वथाऽभावमापन्ने, प्रज्ञा० १ ए पट् ।
उपशान्तमोहगुणस्थानके, पं० स० । पञ्चदशे ऐरवतजे ती-
र्थकरे, प्रव० ७ द्वा० । निचू० । नारकदीना विशिश्रोदयाभा-
वात् क्रोधनेदे, स्या० ४ उ० ।

उपसंतकरायवीयरगच्छउपत्य-उपशान्तरूपायवीरगच्छ-
अस्थ-पु० गच्छते केवलज्ञान केवलदर्शनं चात्मानंनेति अत्र
ज्ञानावरणदर्शनावरणमोहनीयान्तरायकर्मोदय । इति तस्मिन्
केवलस्यानुत्पादात् तदपगमानन्तरं चोत्पादात् अज्ञानं तिष्ठती-
ति अस्थ स च सरागोऽपि भवतीत्यतस्त्वं चोदयार्थं धी-
तरागप्रदं गीतो विगतो गतो मायासोभकप्रापेदयस्य ।

उवसंतकसाय०

स वीतरागः स चासौ उवसंतकसायः स च क्लीणकपायोऽपि नवति तस्यापि यथोक्तरागापगमात् अतस्तद्व्यवच्छेदार्थमुपशान्तकपायग्रहणं कपाशिपेत्यादिदण्डकथातुर्हि सायः कपन्ति कप्यन्ति च परस्परमस्मिन् प्राणिन इति कप संसारः कपमयन्ते गच्छन्त्येभिर्जन्तव इति कपायाः क्रोधादयः उपशान्ता उपशमिता विद्यमाना एव संक्रमणोद्धर्तनाऽपवर्तनादिकरणोदयायोग्यत्वेन व्यवस्थापिताः कपाया येन स उपशान्तकपायः । स चासौ वीतरागच्छस्य । प्रव० २२४ द्वा० । एकादशगुणस्थानोपगते, प० सं० १ द्वा० । दर्श० ॥

उवसंतकसायवीतरागच्छउमत्थगुणद्वाराण-उपशान्तकपाय -

वीतरागच्छस्यगुणस्थान-न० एकादशे गुणस्थाने, तत्राविरतमभ्यग्रे प्रभृत्यन्तानुवाचिन कपाया उपशान्ता संभवन्ति उपशमश्रेण्यारम्भे ह्यनन्तानुवन्धिकपाया न विरतो देशविरतः प्रमत्तोऽप्रमत्तो वा स तूपशमस्य दर्शनमोहव्रितयमुपशमयतितदुपशमानन्तरं प्रमत्ताप्रमत्तगुणस्थानपरिवृत्तिगतानि कृत्वा ततोऽपूर्वकराण्युणस्थानोत्तरकालमनिवृत्तिवाटरसंपरायगुणस्थानोत्तरकालमनिवृत्तिवाटरसंपरायगुणस्थाने चारित्रमोहनीयस्य प्रथमं नपुंसकवेदमुपशमयति । ततः स्त्रीवेदक्रमो हास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्सारूपं युगपत्पदकं ततः पुस्त्ववेदं ततो युगपदप्रत्याख्यानवरेणप्रत्याख्यानवरेणौ क्रोधौ ततः संज्वलनक्रोधं ततो युगपद् द्वितीयतृतीयौ मानौ ततः संज्वलनमानं ततो युगपद् द्वितीयतृतीयमाये ततः संज्वलनमायां ततो युगपद् द्वितीयतृतीयौ लोभौ ततः सूक्ष्मसंपरायगुणस्थाने संज्वलनलोभमुपशमयतीत्युपशमश्रेणिः । स्थापनाचेयम् । विस्तरतस्तु उपशमश्रेणिः स्वोपशान्तकटीकायां व्याख्याता ततः परिभाषनीया । तदेवमन्येष्वपि गुणस्थानकेषु कापि कियतामपि कपायाणामुपशान्तत्वसंभवात् उपशान्तकपायव्यपदेशः संभवत्यतस्तद्व्यवच्छेदार्थं वीतरागग्रहणम् । उपशान्तकपायवीतराग इत्येतावतापीष्टसिद्धौ उवसंतकसायग्रहणं स्वरूपकथनार्थं व्यवच्छेद्याभावात् न ह्यच्छस्य उपशान्तकपायवीतराग संभवति यस्य ह्यस्यग्रहणेन व्यवच्छेदः स्यादिति । अस्मिन् गुणस्थानेऽर्थाविशतिरपि मोहनीयप्रकृतय उपशान्ता ज्ञातव्या उपशान्तकपायश्च जघन्येनैकं समयं भवति उक्त्येण त्वन्तर्मुहूर्ते काल यावत् तत ऊर्ध्वं नियमादसौ प्रतिपत्ति । प्रतिपातश्च द्वेषा भवद्भयेण अद्वाक्येण च । तत्र भवद्भयो प्रियमाणस्य अद्वाक्य उपशान्ताद्वायां समाप्तायां अद्वाक्येण च प्रतिपत्तितं यथैवारुहस्तथैव प्रतिपत्ति यत्र र्वन्वोटयोदीरणा व्यवच्छिन्नास्तत्र प्रतिपत्तता सता ते आरभ्यन्त इति यावत् । प्रतिपत्तश्च तावत्प्रतिपत्ति यावत्प्रमत्तगुणस्थानं कश्चित् ततोऽप्यथस्तनगुणस्थानकडिकं याति कोऽपि साम्नादनभावमपि । यः पुनर्भवत्तयेण प्रतिपत्ति स प्रथमसमय एव सर्वाण्यपि बन्धनादीनि करणानि प्रवर्तयति विशेषः । कर्म० । इह यदि वक्ष्यायुपशमश्रेणिं प्रतिपन्न उवसंतकसायग्रहणगुणस्थानचर्त्ता उपशान्तमोहो वा भूत्वा कालं धत्ते त्रीणि तदा नियमेनानुत्तरसुरेपूपयते श्रेणिप्रतिपत्तितस्य तु जयसुरेण नियम नानामतित्वेन नानास्थानगमनान् । अथानां प्रत्येकानां प्रतिपन्नः तर्ह्यन्तर्मुहूर्तमुपशान्तमोहो भूत्वा नियमत अत्र महधि कपायः कान्तेन न श्रेणप्रतिलोमभावनेत । उक्तं मभाष्यते तः पडिचनो, सेदिगतो वा पसतमोहो वा । जह उवसंतकसाय-उपशान्तकपाय, वक्ष्यते तो पृत्तरनुगन्तु ॥ अनियद्वाडः दौड

पसंतमोहो मुहुत्तमेत्तद्धं । उदितकसायो नियमा, नियत्तए से-
द्विपडिलोमं ” आ०म०प्र० ॥

उवसंतकसायवीतरागदंमणारिय-उपशान्तकपायवीतरागदर्श-
नार्य-पुं० वीतरागदर्शनार्यभेदे, प्रजा० १ पत्र ।

उवसंतकीणमोह- उपशान्तकीणमोह- पुं० उपशान्त सर्व-
थानुदयावस्थ क्लीणश्च निर्जीणो मोहो मोहनीयं कर्म येषां ते
तथा । उपशमक्षयावस्थमोहनीयकर्मके, पंचा० १६ विव० ।

उवसंतजीवि (ए) उपशान्तजीवि-पुं० उपशान्तोऽन्तर्वृत्त्या
जीवनीत्येवं शील उपशान्तजीवी । अन्तर्वृत्त्यैव जीवामीत्यभि-
प्रहविशेषधारके, भ० ६ श० ३३ उ० ॥

उवसंतमोह-उपशान्तमोह-पुं० उपशान्तः सर्वथाऽनुदयावस्थो मो-
हो मोहनीयं कर्म यस्य स उपशान्तमोह । उपशमवीतरागे, अयं
च एकादशगुणस्थानमाह उपशमश्रेणिसमासावन्तर्मुहूर्ते
भवति तत प्रच्यवते स० ॥ “उवसंतो मोहो नाम जस्स अठ-
वा स तिविहंपि मोहणिज्जकम्मसुवसंतं अणुमेत्तमविषवेदेति ।
सो य देसपक्खितेन वा नियमा पक्खितिसि” ॥ आचू० ४ अ० ।
अनुत्कटवेदमोहनीये, “अणुत्तरोववाद्या उवसंतमोहा (उव-
संतमोहत्ति) अनुत्कटवेदमोहनीयाया परिचाराणाया कथञ्चिद-
प्यभावात् न तु सर्वथोपशान्तमोहाः उपशमश्रेणेस्तेषामजावात्
॥ भ० ५ श० ४ उ० । उपशान्त उपशमनीयो विद्यमान एव सं-
क्रमणोद्धर्तनादिकरणायोग्यत्वेन व्यवस्थापितो मोहो मोहनीय-
कर्म येन स उपशान्तमोहः । प्रव० २२३ द्वा० ॥ उपशामकनिर्णये,
॥ आव० ४ अ० ।

उवसंतरय-उपशान्तरजस- न० प्रशान्तरजसि, “उवसंतरयं क-
रेह” रा० । जी० ॥ उपशान्तमपगतं रज कावुष्यापादकं यस्य
स तथा । रजोरहिते, “समंसि ज्ञोमे उवसतरए सक्खमाणे से
चिठति” ॥ आचा० १ श्रु० ५ अ ५ उ० ।

उवसंताहिगरणद्व्याससंज्ञाणी-उपशान्ताधिकरणोद्व्याससंज्ञ-
नी-स्त्री० उपशान्तस्योपशमं नीतस्याधिकरणस्य कवहस्य य
उल्लास प्रवर्तनं तस्य सञ्जननी समुत्पादवित्रीत्यर्थः । पद्यम-
प्रगस्तायां ज्ञापयाम् । प्रव० २३३ द्वा० ।

उवसंति-उपशान्ति-स्त्री० उपशमे, आचा० १ अ० । निवृत्तौ, वाच० ॥

उवसंधारिय-उपसंधारित-त्रि० संकल्पिते, “ पत्तदुष्ठीए तेण
मणियं जति यतदुष्ठीए तत्रो तेण उवसंधारियं सञ्जावं च से
कहियं ” नि० चू० १ उ० ।

उवसंपज्जंत-उपसंपज्जमान-त्रि० उपसपदं गृह्णति, व्य० १ उ० ।
उपसंपज्जसेणियापरिकम्मा(ए)-उपसंपच्चेणिकापरिकर्मन्-
न० दृष्टिवाटान्तर्गतपरिकर्मभेदे स० ॥

उवसंपज्जिउकाम-उवसंपत्तुकाम-त्रि० उपसंपद जिघृक्षौ, वृ० १ उ० ॥

उवसंपज्जिता-उपसंपज्ज-अव्य० उप-सम्-पद-ल्यप् । साम-
स्येनाङ्गीकृत्येत्यर्थे, ध० ३ अधि० । आश्रित्येत्यर्थे, स्था० ८ ज्ञा०
सूत्र० । उपा० । पा० । “ उवसंपज्जिच्छाणं विहरामि ” उप-
सपशो चृत्वा विहारामि वत्तं ज० ३ श० २ उ० ।

उवसंपस-उपसंपन्न-त्रि० उप-सम्-पद-क-प्रामे, मृते च । हेम०
सामीप्येन प्रतिपन्ने, आव० ६ अ० । “ उवसंपन्नो ज कारण तु
तं कारणं अपूरितो ” ध० ३ अधि० ।

उवसंपया-उपसम्पद्-स्त्री० उप सामीप्येन सपादनं गमनमुप-

सम्पद् । इत्यन्तं काव्यं ज्वदन्तिके आसितव्यमित्येवरूपे (ग० २ अधि०) ज्ञानाद्यर्थगुर्वन्तराश्रयणे, ध०३ अधि० । पत्रा० । ज० आ० म० द्वि० । त्वदीयाऽहमित्येवं श्रुताद्यर्थमन्यसत्तान्युपगमे, श्रुत्वा० । सामीप्ये, प्रशसायाम्, अस्तित्वे, निष्पत्तौ, प्रतिपत्तौ च । पं० चू० “अथणे उत्तरांपया ” अर्थने ज्ञानाद्यर्थ परस्य आचार्यस्य पार्श्वे अवस्थाय ज्ञानादिगुणाज्जनमुपसपद्यते । तस्याचार्यस्य समीपे अवस्थानाय स्वामिन् इत्यन्तं काव्यं ज्वदतां समीपे मया स्थातव्यं गच्छान्तरे आचार्यान्तरे ज्ञानाद्यर्थमिति विज्ञप्तिपूर्वकं ज्ञानाद्यर्थसनरूपा उपसपत्सामाचारीति भावः ॥ उक्तं २६ अ० ।

- (१) उपसपदो ज्ञेदास्तत्र चारित्र्यगृहस्थोपसपत्प्रतिपादनं च ।
- (२) आचार्यादौ मृते अन्यत्रोपसपत् । तत्र हानिवृत्त्यादिपरीक्षणेन कर्तव्याकर्तव्यनिरूपणम् ।
- (३) ज्ञिकोर्गणादपक्रम्य अन्य गणमुपसपद्य विहारः ।
- (४) शौक्येण सपरिच्छन्नेन रत्नाधिकस्योपसपद्वातव्या ।
- (५) सांज्ञोगिकासांज्ञोगिकयो सहमिदित्योराचार्याद्योः सामाचारी तत्रावग्रहश्च ।
- (६) पार्श्वस्थादिविहारप्रतिमामुपसपद्य विहारे कर्तव्यताविधिः ।
- (७) ज्ञिकोर्गणादपक्रम्य अन्य गणमुपसपद्य विहारे प्रकारान्तरप्रतिपादनम् ।
- (८) गणावच्छेदकस्यान्य गणमुपसपद्य विहारः ।
- (९) कुगुरौ सत्यन्यत्रोपसपत् ।

(१०) उपसपदज्ञेदा यथा—

उपसपत् द्विधा साधुविषया गृहस्थविषया च ज्ञानादिहेतोर्यदपर गण गत्वोपसपद्यते सा साधुविषया । यत्पुनरवस्थाननिमित्तं गृहिणामनुज्ञापनं सा गृहस्थविषया वृ०१ उ० । तत्रास्तां गृहस्थोपसपत् साधुपसपत् प्रोच्यते ।

तिविहा उत्तरांपया पश्चात् तंजहा आयरियत्ताए उव-
ज्झायत्ताए गणिताए ॥

उपसपत् ज्ञानाद्यर्थं ज्वदीयोऽहमित्यभ्युपगमः । तथा हि कश्चित् स्वाचार्यादिसदिष्टं सम्यक् श्रुतग्रन्थानां दर्शनप्रज्ञावकशास्त्राणां वा सूत्रार्थयोर्ग्रहणं स्थिरीकरणं विस्मृतसधनार्थं तथा चारित्र्यविशेषचूताय वैयावृत्याय क्लमणाय वा सदिष्टमाचार्यान्तरं यदुपसपद्यते । स्या० ३ ग० । ध० । ज्ञानाद्युपसपत्त्रिविधा ज्ञानादिज्ञेदात्तथा चाह ।

उत्तरांपया य तिविहा. नाणे तद्दं सणे चरिते य ।

दंसणनाणे तिविहा. दुविहा य चरित्तत्रट्टाए ॥

उपसपत् त्रिविधा तद्यथा ज्ञाने ज्ञानविषया एव दर्शनविषया चारित्र्यविषया च । तत्र दर्शनज्ञानयोः सवन्धिनी त्रिविधा द्विविधा च चारित्र्यार्थायेति । तत्र यदुक्तं दर्शनज्ञानयोस्त्रिविधेति तत्प्रतिपादनार्थमाह ।

दत्तणा सधणा चैव, गहणे मुत्तत्य तदुभए ।

वैयावच्चे खमणे, काव्हे आवकडाई य ॥

वर्तना सधना चैव ग्रहणमित्येतत्त्रितय (सुत्तत्थनदुत्तयस्ति) सुशार्थोत्तरांपयमवगन्तव्यमित्येतदर्थमुपसपद्यते । तत्र वर्तना प्राग्गृहीतस्यैव सूत्रादेरस्थिरस्य गणनमिति । सधना तस्यैव प्रदेशान्तरे विस्मृतस्यामत्रना योजना घटनेन्येकोऽर्थः । ग्रहणं पुनस्तस्यैव तत्प्रथमतया आदानम् एतन्नित्यं सूत्रार्थोत्तरांपय इष्ट-

व्यमेव ज्ञाने नव ज्ञेदा दर्शनप्रभावनायशास्त्रविषया एव एव भेदा इष्टव्या । अत्र च सदिष्टं सदिष्टस्यैवोपसपद्यते इत्यादि चतुर्भङ्गिका । तत्र प्रथमो भङ्गः शुद्धं शेषास्त्वृत्त्या । द्विविधा चारित्र्यार्थायेति यदुक्तं तदुपदर्शनायाह (वैयावच्चे इत्यादि) चारित्र्योपसपत् वैयावृत्यविषया क्लमणविषया च । इयं काव्यनां यावन् कथिका च भवति चञ्चलादिन्वग च । एतदुक्तं भवति चारित्र्यार्थमाचार्याय कश्चित् वैयावृत्यकरणं प्रतिपद्यते स च काल इत्येव यावन् कथिकश्च क्लमणोऽपि उपसपद्यते द्विविधा इत्येव यावन् कथिकश्चेति गावामंकेपार्थः । सांप्रतमयमेवार्थो विशेषतः प्रतिपाद्यते । तत्रापि सदिष्टेन सदिष्टस्योपसपद्वातव्येति मौक्तोऽयं गुणः । एतन्नभवत्त्वादुपसपत् इत्यतोऽमुमेवार्थमिति धित्तुगाहः ।

संदिष्टो संदिष्टस्स, चैव संपज्जणमु एमाई ।

चउभंगो एत्थं पुण. पढमो जंगो हवड मुद्धो ॥

सदिष्टो गुरुणा ऽभिहितं सदिष्टस्यैवाचार्यस्य यथा अमुकस्य सपद्यस्व उपसपत् प्रयच्छेत्यर्थः । एवमादिश्चतुर्भङ्गः । तद्यथा सदिष्टस्य एव जङ्ग उक्तः । एव सदिष्टोऽसदिष्टस्यान्यस्याचार्यस्येति द्वितीयः । असदिष्टं सदिष्टस्य न तावद्विदानीं गन्तव्यं त्वयाऽमुकस्येति तृतीयः । असदिष्टोऽसदिष्टस्य न तावद्विदानीं न वाऽमुकस्येति चतुर्थः । अत्र पुनः प्रथमो भङ्गो भवति वृत्तं पुनः शब्दस्य विशेषणार्थत्वात् । द्वितीयपदेनाव्यवच्छिन्नत्वात् निर्मित्तमन्येऽपि इष्टव्या ।

सप्रति वर्तनादिस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह ।

अधिरस्स पुव्वगणियस्स, वत्तणा जं इहं थिरीकरणं ।

तस्सेव पएमंतरं, नट्टस्सणुसंधणा वरुणा ॥

गहणं तप्पहमतया, मुत्ते अत्थे य तदुभए चैव ।

अन्थगहणम्मि पायं, एस विही होऽ नायव्वो ॥

पूर्वगृहीतस्य सूत्रादेरस्थिरस्य यद्विदं स्थिरीकरणं वा वर्तना तस्यैव सूत्रादेः प्रदेशान्तरनष्टस्य या घटना मीढनं साऽनुसंधना तत्प्रथमतया च सत्त्वे पृष्टीसमर्थोर्गर्थं प्रत्यनेदात् । सूत्रस्य एवमर्थस्य सूत्रार्थोभयस्य यदादानमिति शेषः । तद्ग्रहणमित्यादि । अथग्रहणे प्रायो बाहुल्येन एव चञ्चलमाणवृत्तयो विचित्रिर्भवति ज्ञातव्यः । प्रायोग्रहणं सूत्रग्रहणेऽपि कश्चिद्व्यवस्थेव धर्माज्जनादिरिति ज्ञापनार्थम् । (आ० म०) स चैव योज्यते कर्तव्यमेव भवति कृतिकर्म वन्दनमिति एव तावत् ज्ञानोपसपत्त्रिविधिरुक्तो दर्शनोपसपत्त्रिविधिरन्येनैवोक्तो इष्टव्यस्तुल्ययोगज्ञे-
मत्वात् । तथा हि दर्शनप्रभावकशास्त्रपरिज्ञानार्थमेव दर्शनोपसपत्त्रिविधिः । सप्रति चारित्र्योपसपत्त्रिविधमिति धित्तुगाहः ॥

दुविहा उ चरित्तम्मि, वैयावच्चे तदेव खमणे य ।

नियगच्छा आणम्मि उ, सीयणटोसाऽणा होऽ ॥

द्विविधा चारित्र्यविषया उपसपत् तद्यथा वैयावृत्यविषया क्लमणविषया च । किमत्रोपसपदा कार्यं स्वगच्छं एव तत्र कन्मान क्रियते निजगच्छादन्यस्मिन् गमनं मीढनशोपादिना भवति आदिशब्दादन्यत्रावादिपरिग्रहः ।

उत्तरिया य विभामा, वैयावच्चे तदेव खमणे य ।

अधिगट्टविगट्टम्मि य, गणिणा गच्छस्स पुच्छाए ॥

इह चारित्र्यार्थमाचार्यस्य कश्चित् वैयावृत्यकरणं प्रतिपद्यते स च तत्र ज्वग यावन् कथिकश्च भवति । आचार्यस्यापि वैयावृत्यकारोऽस्ति वा न वा । तत्रापि चारित्र्यार्थं नाम्नि ततोऽस्मात्पार्थः ।

एव । अथास्ति स द्विविध इत्वरौ वा स्यात् यावत् कथिको वा आगन्तुकोऽप्येवं द्विजेऽ एव । तत्र यदि द्वावपि यावत्कथिकौ ततो यो द्विविधमान् स कार्यते इतरस्तुपाध्यायादिभ्यो दीयते । अथ द्वावपि द्विविधयुक्तौ ततो वास्तव्य एव कार्यते इतरस्तुपाध्यायादिभ्यो दीयते । अथ नेच्छति ततो वास्तव्य एव प्रीतिपुरस्सर तेभ्यो दीयते आगन्तुकस्तु कार्यते इति । अथ प्राक्तनोऽप्युपाध्यायादिभ्यो नेच्छति तत आगन्तुको विसर्ज्यते एव । अथ वास्तव्यो यावत्कथिक इत्यरस्त्वितर इत्यत्राप्येवमेव भेदाः कर्त्तव्या यावदागन्तुको विसृज्यते ततो वास्तव्य उपाध्यायादिभ्योऽनेच्छन्नापि प्रीत्या विश्राण्यते यदि सर्वथा नेच्छति ततो विसृज्यते आगन्तुकः । अथ वास्तव्य खल्वित्तरः आगन्तुकस्तु यावत्कथिकस्ततो वास्तव्योऽवधिकारं यावत्तुपाध्यायादिभ्यो दीयते शेषं पूर्ववत् । अथ द्वावपीत्वरो तत्राप्येक उपाध्यायादिभ्यो दीयते अन्यस्तु कार्यते शेषं पूर्ववत् । अन्यतमोऽवधिकारं यावद्विद्यते इत्येव यथाविधि विज्ञाया कार्या । उपाध्यायादिभ्य इत्यत्रादिशब्दान् स्थविरग्लानशैककादिपरिग्रहः । उक्ता वैयावृत्योपसंपन् । संप्रति कृपणोपसंपन् प्रतिपाद्यते (अविगिष्ठेत्यादि) काश्चिद् कृपणार्थमुपसंपन्थते स च कृपको द्विधा इत्वरौ यावत्कथिकश्च यावत्कथिक इत्वरकाले अनशनकर्ता इतरस्तु द्विधा विकृष्टकृपक खल्वाचार्येण पृच्छ्यते हा आनुष्मन् ! पारणके त्वं कीदृशो जवसि यद्यसावाह ग्लानोपमस्ततोऽसावन्निघातव्योऽल तत्र कृपणेन स्वाध्यायवैयावृत्यकरणेन यत्नं कुरु इतरोऽपि पृष्ट सन् एवमेव प्रज्ञाप्यते । अन्ये तु न्याचकृते विकृष्टकृपकः पारणककाले ग्लानकल्पनामनुभवन्नपि इष्यते एव । यस्तु मासादि-कृपको यावत्कथिको वा स इष्यते एव तत्राप्याचार्येण गच्छ प्रष्टव्यो यश्चायं कृपक 'उवसंपज्जति' इति अनापृच्छ्य संगच्छते सामान्चारीविराघनां यतस्ते सदृष्टा अपि उपाधिप्रत्युपेक्षणानि तस्य न कुर्वन्ति । अथ पृष्टा वृत्ते यथाऽस्माकमेकः कृपकोऽस्त्येव तस्य कृपणपरिसमाप्तवस्य करिष्यामस्ततोऽसौ धियते अथ नेच्छति ततस्त्याज्यते अथ गच्छस्तमप्यनुवर्तते ततोऽसाविष्यत एव तस्य च विधिना प्रतीच्छितस्य उद्धर्तनादि कार्यम् । यदा पुनः प्रमादतोऽनाज्ञागतो वा न कुर्वन्ति शिष्याः तदा आचार्येण वन्दनीया इत्यत्रं प्रसङ्गेन ।

संप्रति चारित्रोपसंपद्धिविशेषप्रतिपादनार्थमाह ।

उवसंपन्नो जं का-रणं तु तं कारणं अप्रंतो ।

अहवा समाणियम्मि, सारण्या वा विसग्गो वा ॥

यन्कारण यन्निमित्तमुपसंपन्नस्तुशब्दादन्यत्वसामाचार्यन्तर्गत किमपि गृहीत तन्कारणं वैयावृत्यादि अप्रयन् अकुर्वन् यदा वर्तते इत्यध्याहारस्तदा किमिन्याह (सारण्या वा विसग्गो वा इति) तदाऽस्य सारण्या चोदन क्रियते अविनीतस्य पुनर्विसग्गो वा परिन्यागः क्रियते । तथा नापूरयन्नैव यदा वर्तते तदा सारण्या वा विसग्गो वा किं तु (अहवा समाणियम्मि) अथवा समानीत परिसमाप्ति नीते अभ्युपगतप्रयोजने सारण्या च क्रियते यथा परिसमाप्तम् । ततो यदि ऊर्ध्वमपि इच्छति ततो जवति अथ नेच्छति सोऽवस्थातु ततो विसग्गो वेति उक्ता चारित्रोपसंपन् । संप्रति गृहस्योपसंपदुच्यते तत्रैवं साधुना सामाचार्यी नवत्रय साध्यादिषु वृत्तारधोऽप्यनुज्ञाप्य स्वातव्यं यत आह ।

इत्तमिं पि न कप्पट, अविदिन्नं खलु परोगार्हसु ।

चिट्ठित्तु निर्गायत्तु व. तदय्यय्यरक्कण्डाए ॥

इत्तरमपि खल्वयमपि कावामिति गम्यते न कल्पते अविदत्त खलु परावग्रहादिषु आदिशब्दः परावग्रहोऽनेकजेदप्रस्थापक किं न कल्पते इत्याह स्यातुं कायोत्सर्गं कर्तुं निसत्तुमुपवेष्टुं किमित्यत आह (तद्व्ययवक्त्रणपाप) अदत्तादानविरत्याख्यसृतीय-अतरङ्गणार्थं तस्मात् भिक्काटनादावापि व्याघानसंभवे कश्चित् स्यातुं शक्यमनुज्ञाप्य स्वामिनं विधिना स्थातव्यम् । अदव्यादिष्वपि विश्रामितुं कामेन पूर्वस्थितमनुज्ञाप्य स्वातव्यं तदभावे देवतां यस्याः सोऽवग्रह इति । आ० म० द्वि० । आ० चू० ॥ पंचा० (अत्राशोचना आलोचना शब्दे)

(२) आचार्यादौ मृतेऽन्यत्रोपसंपत् ।

गामाणुगामं दुडज्जमाणे जिकखू जं पुरत्रो कट्टु विहेरे-ज्जा मे आहव्व विसंजेज्जा अत्थिया इत्य केऽ उवसंपज्जणा-रिहे कप्पइ से उवसंपज्जियवेमिया पत्थि इत्थ केऽ अस्से उवसंपज्जणारिहे अप्पए असमत्ते कप्पई से एगरायाए पफिमाए जष्णं जष्णं दिसि अत्थासाहम्मिया विहरंति तष्णं तष्णं दिसं उपद्वित्तए णो से कप्पइ तत्थ विहारपत्तियं वत्थए कप्पइ से कारणपत्तियं वत्थए तेसि च एं करणंसि निवि-यंसि य रोवइज्जा वसाहि अज्जो एगरायं मा दुरायं वा एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए णो कप्पइ एग-रात्रो वा दुरात्रो वा परवत्थए जं तत्थ एगरात्रो वा दुरात्रो वा परं वसति सेमंतरा जेए वा परिहारे वा ॥

ग्रामानुग्रामं ग्रामेण (दुडज्जमाणे) गच्छन् एतावता ऋतुषडः कावो दर्शितो यं पुरतः कृत्वा प्रभुं कृत्वा इत्यर्थः । स नियमप्रदा-चार्य उपाध्यायो वा इष्टव्यो विहरति स आहव्व कदाचित् शुंजेज्जा शरीरादिष्वग्ं जवेत् कावगतो जवेत् (अत्थिया इ-त्थ इत्यादि) अस्ति वाऽत्र समुदायेऽन्यः कश्चित् आचार्यादुपा-ध्यायाद्या व्यतिरिक्तो गणी प्रवर्त्तकस्थविरो वृपजो वा उपसंप-दनाईस्तत उपसंपत्तव्यः । अथान्यो नास्ति कश्चिदशेषसंपदना-ईस्ताईं स आत्मनः कल्पनासमाप्त इति (से) तस्य कल्पते । एकरात्रिन्या प्रतिमया यत्र वसति तत्रैकरात्राभिग्रहेण (जष्ण-जष्णमित्यादि) यस्यां यस्यां दिशि अन्ये साधर्मिका विहरन्ति तां तां दिशमुपगन्तुं न पुनः (से) तस्य कल्पते तत्रापान्तरा-द्वे विहारप्रत्ययं वस्तुं कल्पते (से) तस्य कारणप्रत्ययं संघा-तादिकारणनिमित्तं वस्तुम् । तस्मिन् कारणे निष्ठिते यदि परो वदेत् वस आर्थः ! एकरात्रं द्विरात्रं वा एव (से) तस्य कल्पते एकरात्र वा द्विरात्रं वा वाशब्दाद्विरात्र वा वस्तुन (से) तस्य कल्पते एकरात्राद् द्विरात्राद्वा पर वस्तुम् यस्तत्र एकरात्राद् द्वि-रात्राद्वा पर वसति तत्र (से) तस्य स्वकृतादन्तराच्छेदः परिहा-रो वेति । अधुना निर्युक्तिविस्तरः । अत्रोपसंपदनाई इत्युक्तं सा चोपसंपद् द्विधा लौकिकी लोकौत्तरिकी च ते आह ।

द्वोगे य उत्तरम्मि थ, उवसंपयद्वोगिगी उ रायाई ।

राया वि हाइ दुविहो, सावक्खो चैव निरेक्खो ॥

उपसंपद् द्विधा लोके लोकौत्तरे च । तत्र लौकिकी राजादौ आदिशब्दात् युवराजादिपरिग्रहः । तथा च यदा राजा मृतो भवति तदा युवराजमुपसंपद्यन्ते तं राजानं स्थापयन्तीत्यर्थः । युवराजोऽन्यः स्थाप्यते स च राजा भवति । द्विविधः सापेक्षो निरपेक्षश्च । सहापेक्षया सापेक्षस्तद्विपरीतो निरपेक्षः । तथा च

प्रजा राजाऽऽद्यपेक्षः सन् जीवन्नेव युवराजं स्थापयति निरपे-
क्षस्तु नैव । अथ किं जीवन्नेव युवराजं स्थापयति तत आह ।

युवराजमि उ उविण्, पया उ बंधंति आयति तत्य ।

नैव य काङ्गयमि, खुजंति पडिवेसियनरिंदा ॥

युवराजे राजा साक्षाद्विद्यमानेन स्थापिते प्रजास्तत्र आयतिमा-
गमिकावधिषयां महतीमास्थां बध्नन्ति नैव च सहसा कालगते
राङ्गिप्रतिवेशिकनरेन्द्रा सीमातटवर्तिनः प्रत्यन्तराजानः कुञ्च्य-
न्ति राज्यविलोमनाय संबध्नन्ति । उक्त सापेक्षः ।

संप्रति निरपेक्षमाह ।

पञ्चमरायतेणे, आयपरो दुषिह होइ निक्खेवो ।

लोइयलोगुत्तरितो, लोगुत्तरवप्पियर वोच्चं ॥

निरपेक्षो नाम य प्रजानां राज्यस्य चायति नोपेक्षते तस्मिन्का-
लगतं स राजा मृतं प्रच्छन्नो ध्रियते यथा अतीव राजा शरीरवा-
धितो वर्तते स च तावत् ध्रियते यावद्व्यो निवेद्यते । स च
कदाचित्स्तेनोऽपि । तथा निक्षेपण निक्षेप स द्विविधो द्विप्र-
कारस्तद्यथा आत्मनः परतश्च । पुनरेकैको द्विधा लौकिको लोको-
त्तरिकश्च । तत्र लोकोत्तरिकः स्थाप्य पश्चाद्भवेत्यर्थः । इतर
लौकिकं प्रथमगाथापादांपक्षितं वदये । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति
निरवेक्खे कालगते, जिन्नरहस्सा चिगिच्छमच्चो य ।

अहिवास आसहिंङ्ण, वज्जो तियमूलदेवो उ ॥

एको राजा निरपेक्षस्तस्य राज्ये मूलदेवश्चौरिकां करोति । स
कदाचिद्धारकैः प्राप्तो राज्ञः पार्श्वे नीतो राज्ञा च स्तेन इति
कृत्वा वच्य आङ्गत् । तत राजा तत्क्षणमेव निजमावासस्थानमु-
पगतः । कृणमात्रेण च सहसा कालगतः । तस्मिन्निरपेक्षे काल-
गते द्वौ भिन्नरहस्यौ राजा मृत इति रहस्यं चो जानीतस्तद्यथा
चिकित्सो वैद्योऽमात्यश्च राजा चानपत्यस्ततोऽवस्थाधिवासना
कृता सर्वत्र त्रिकचतुष्कचत्वरदिषु हिंसाप्यते कथं नाम राज-
लक्षणयुक्तं पुरुषं लभेमहि य राजानं स्थापयाम इति मूलदेवश्च
यो वध्य आङ्गापित स तेनावकाशेन नीयमानो वर्तते ।

आसस्स पडिंदाणं, आणयणं हत्थचालणं अन्नो ।

अभिसेगन्नोइयपरिभव, तणजक्खनिवायणं आणा ॥

ततोऽश्वेन तस्य मूलदेवस्य वध्यतया नीयमानस्य पृष्ठं दत्त ।
गाथायां स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात् प्राकृते हि लिङ्गं व्यभिचारि ततो
मूलदेवो यत्र राजा प्रच्छन्नो जवनिकान्तरितोऽवतिष्ठते तत्रानी-
तस्ततो वैद्यकुमारामात्याभ्यां जवनिकान्यन्तरस्त्रिताभ्यां राज्ञो
हस्त उपरि मुखे नीत्वा चालित एतत् राज्ञो हस्तचालनं ततो
वैद्यकुमारान्यामुक्तं कृता राक्षानुज्ञा यथा मूलदेव राजानमजि-
विञ्चत न शक्नोति वाचा वक्तुमिति ततो अभिषिक्तो मूलदेवो
राज्ये नवरमसदृश इति कृत्वा केचिद्भोजिका परिभवमुत्पाद-
यन्ति । न पुनः कुर्वन्ति । राजा हि विनयं ततश्चिन्तयति मूलदेवो
ममेते मूर्खतया परिज्व कुर्वन्ते पर किमिदानीमेते मूर्खतयैव कदा-
चित्स्वयमेवसभामएरुल जल्पिष्यन्ति तदानीं शासयिष्यामि ततो
ऽन्यदिद्यसे आत्मन शिरसि तृणशूकजातं कृत्वा आस्थानमएरु-
पिकायामुपविष्ट । ते च भोजिका मूर्खतया शनैः परस्परमुह्यन्ति
अद्यापि नन्वेव चोरत्व न मुञ्चति अन्यथा कथमेतादृशस्य तृण-
शूकजातस्येदं भवने सभवे नूनं तृणशूहादिषु चौरिकानिमि-
त्तमनिगतस्ततस्तृणशूकजातं शिरसि दग्धमिति एतच्चाकर्ण्य
मूलदेवो रोपमुपागमत् दृष्टे च अस्ति कोऽपि नाम मच्चित्तानु-

कारी य एतान् शास्तीति । तत एवमुक्तेन तृणयप्रभावतो राज्य-
देवताधिष्ठितैर्निशितासिद्धताकैश्चिन्नकर्मप्रतीहारैः केषांचित्
शिरसि दृशनानि शया कृतप्राञ्जय आङ्गामभ्युपगनवन्तः ।
तथा चाह (भोज्यपरिभवेत्यादि) भोजिका परिज्व कृतव-
न्तोऽन्यदा मूलदेवः (तणसि) तृणानि शीपे कृतवान् ततस्त-
त्कोपावेशं दृष्ट्वा यत्कैरतिपातनं विनाशनं कृतम् । शैवेराज्ञा प्रती-
च्छिता । एतदेव सविशेषमाह ।

जक्खनिवातियसेसा, सरणगया जेहिं तोमितो पुवं ।

ते कुव्वंती रणो, अत्ताण परे य निक्खवणं ॥

यज्ञनिपातितशेषा शरणागता मूलदेवस्य शरणं प्रतिपन्ना ।
यैश्च पूर्वं मूलदेवस्तोषितस्तैः राज्ञ आत्मनः परस्य च निक्षेपमद्य
प्रवृत्तिं शुष्मदीया वयमेते चेति समर्पणं कुर्वन्ति । उक्तो निर-
पेक्षोऽनिरपेक्षश्च लोकोत्तरिको वक्तव्यस्तत्र प्रथमं सापेक्षमाह ।

पुवं आयतिबंधं, करेइ सावेक्ख गणहरे उविण् ।

अडविण् पुवुत्ता, दोसा उ अणाहमादीया ॥

यो नामाचार्यः सापेक्षः स पूर्वमेव गणधरे स्थापिते साधुनामा-
यतिवन्त्र करोति यथाऽयं युष्माकमाचार्य इत्येतद्राज्ञया वर्तित-
व्यमिति । अथ न पूर्वं गणधरे स्थापयति ततस्तस्मिन्नस्थापिते
दोषा पूर्वोक्ता अनाथादयः "अणाहमादीया" इत्यादिनाभिदिनाः
क्षिप्तादयो दोषा भवेयुः । उक्तो लोकोत्तरिकः सापेक्षः ।

संप्रति निरपेक्षमाह ।

आमुकारोवरण, अडविते गणहरे इमा मेरे ।

चिदिमिलिहत्थाणुणा, परिभवसुत्तथहावणया ॥

आशुकारेण शूलादिनोपरत कालगत आशुकारोपरतस्तस्मिन्
सत्याचार्ये अस्थापितेऽन्यस्मिन् गणधरे इयं वध्यमाणा मर्या-
दा तामेवाह (चिलिमिलीत्यादि) आशुकारोपरत आचार्यो ज-
वनिकान्तरितः प्रच्छन्नः कार्यो वक्तव्यं चान्त्रार्याणामतीवाशु
शरीरं वाचाऽपि वक्तुं न शक्नुवन्तीति । ततो यो गणधरपदारहस्त
जवनिकावहिः स्थापयित्वा सूर्यो भण्यन्ते को गणधरे स्था-
प्यतामेव चोक्ता जवनिकाभ्यन्तरस्था गीतार्था आचार्यदम्भ-
पर्युन्मुखं कृत्वा स्वाप्यमानगणधरान्निमुखं दर्शयन्ति वदन्ति च
गणधरत्वमेतस्यानुज्ञात पर वाचा वक्तुं न शक्नुवन्ति एषा ह-
स्तानुज्ञा न एतस्योपरि वासा निक्षिप्यन्ते । स्थापितं पण गणधरे
इति पश्चात्कालगता आचार्या इति प्रकाशयन्ते (परिभवसुत्त-
थहावणया इति] ततो येऽग्निनवस्थापितस्याचार्यस्य परि-
ज्वोत्पादनमुच्छ्रया आचार्योचितं विनयं न कुर्वन्ति तेषां सूत्रम-
र्थं वा स हापयति न वदतीत्यर्थः । संप्रति " आयपरो दुवि-
ह होइ निक्खेवो लोइयलोइत्तरितो " इति व्याख्यानार्थमाह ।

टंङ्ण उ आणुसट्टा, लोए लोगुत्तरे य अण्णाणं ।

उवनिक्खवंति सो पुण, लोकिक्कलोगुत्तरे दुविहो ॥

लोके लोकोत्तरे च यथाहं विनयमकुर्वन्तो । टाग्नेनानुशिष्ट आ-
त्मानमुपनिक्षिपन्ति तत्र लौकिको दण्डं पूर्वमुक्ते यो मूलदे-
वेन भोजिकानां केषांचित्त्वन्तो लोकोत्तरिकः सत्रार्यापहारणम् ।
इह नव राजीव नवे गणधरे स्थापिते निक्षेपसो लोकेत्ये जा-
यते तत्तत्कत्राशुपवर्ण्यते निक्षेपस्य फलं लोके परिपावनं लो-
कोत्तरज्ञानादीनामभिवृद्धिः स चोपनिक्षेपो द्विधा लौकिको लो-
कोत्तरिकश्च । पुनरेकैको द्विधा आत्मोपनिक्षेपः परोपनिक्षेपश्च ।
तत्र लौकिक आत्मनिक्षेपो ये प्रगल्भान् आत्मैर्ज्ञानान् गतः

उपनिक्षिपन्ति तिष्ठन्ति च चरणोपपातकारकाः प्रपन्नशरणा ये पुनरप्रगल्भस्ते ये राज्ञो बलभास्तैरात्मानमुपनिक्षेपयन्ति । एष परोपनिक्षेपः । लोकोत्तरिक आत्मनिक्षेपो गच्छवर्तिनां साधूनां तथाहि ये गच्छे एव वर्तन्ते साधवस्ते आत्मानमात्मनैवाभिनवाचार्यस्योपनिक्षिपन्ति । परनिक्षेपः फडुकगतानां ते हि समागना स्पृष्टकपतिना निक्षिप्यन्ते यथा एते अहं च गुष्माकमिति । “इहमिथियाद्य अंशकञ्जवसपञ्जणारिहे” इत्याद्युक्तम् तत्र यद्यपि स गीतार्थस्तरुण समर्थश्चेन्द्रियनोऽन्द्रियाणां निग्रह कर्तुं तथापि तेनान्यो गणो निश्रयितव्यो निश्रयश्च परप्रत्ययनिमित्त तत्रापि निक्षेप कर्तव्यः ।

अत्र लौकिको दृष्टान्तस्तमेवाह ।

जह कोऽ वक्षितो उ, धृयं सेट्टिस्स हत्यानिक्खवओ ।

दिसि जत्ताए गत्तो, कावगतो सो य मेट्टी उ ॥

एको वणिक्क तस्य गृहे मारिरुत्थिता । सर्वं गृहमुपच्छादितमेका दुहिता निष्ठति परः स श्रेष्ठी निर्धन इति ता दुहितरं न परिणापयितुं समर्थस्ततो दिग्यात्रां कर्तुमिच्छति जानाति वै तस्याः कन्यकाया स्वभावं यथा समर्थात्मानमेपा सरक्तितुं केवलमेका कन्यका महती गृहे तिष्ठन्ती । दुष्टग्रीवा लोकेन संजाव्येते नि मित्रश्रेष्ठिनो हस्ते ता निक्षिप्य मुक्त्वा वाणिज्येन दिग्यात्रां गत । तस्यापि च मित्रश्रेष्ठिनो गृहे मारिरभूत् । ततः सोऽपि मकुटुम्बो विनाशमुपागमत् तथा चाह स च श्रेष्ठी कावगतः केवलमेका कन्यका स्थिता सा च मूत्रश्रेष्ठिदहितु सखी सा च मन्वी अप्यान्मान संरक्तितुं क्वा केवलं यश प्रत्ययनिमित्त राज्ञः समीपमुपस्थिता तथा चाह ।

मेट्टिस्स तस्स धृया, वणियसुयं वेत्तु रस्सो समुवगया ।

अह यं एस मही मे, पावेयव्वा उ तुज्जेहि ॥

तस्य मूत्रभूतस्य श्रेष्ठिनो दुहिता वणिक्कसुतां मृतपितृवणिग्दुहितरं गृह्णित्वा राज्ञः समुपगता समीपमुपगता पादेषु निपत्य विज्ञपयति यथादेव गुष्माभिर्निजदुहितरो रक्ष्यन्ते तथा अहमेपे य मे सखी गुष्माज्जि पावयितव्या आवयोरपि गुष्मात्कन्यकात्वात् ।

इय होउ चि य जणियं, कस्सा अंतैउरम्मि तुट्टेण ।

गस्सा परिकत्ता उ, भणिया वाहग्गि पावाउ ॥

इति एव भवत्विति जणित्वा तुष्टेन राज्ञा ते चे अपि कन्यान्तपुरे प्रक्षिप्ते भणिता च व्याहृत्य आकार्यं (पालाओ) पालिका महत्तरिका फि भणितेन्यत आह ।

जह रक्खह मज्झ मुता, तहेव एया तो दोवि पावेह ।

ते एवि तेउ पालं, विस्सविंयं विणीतकरणए ॥

यथा रक्षय मम सुता कन्यकास्तथैव एते अपि द्वे मत्कन्यकास्ये पादवथ एवमुक्ते तथापि महत्तरिकया विनीतकरणया चिक्षिप्तं देव एते अतिपात्रयामि । एवमुक्त्वा ते कन्यान्तपुरं नीते । तत्र च मूत्रश्रेष्ठिदुहिता महत्तरिकां विज्ञपयति ।

जह कन्ना एयातो, रक्खह एमेव रक्खह ममं पि ।

जह चेव ममं रक्खह, तह रक्खह मम महिं पि ॥

यथा एता कन्या यूयं रक्षय एवमेव मानपि रक्षय । यथा च मां रक्षय तयमां मम सर्तामपि रक्षय ।

इय होउ अब्बुगण, अह वामिं तस्य मंवसंतीणं ।

कालगया मउतरिया, जा कुणती रक्खणं नासि ॥

इत्येव जवत्विति अच्युपगते तासां तत्र संवसन्तीनामथ कियत्कादातिक्रमेण या रक्षणं तासां करोति सा महत्तरिका कावगता सविकारातो दडुं, सेट्टिसुया विस्सवेड रायाणं ।

महतारियदाणानिग्गह, वणियागमए य विस्सवणं ॥

महत्तरिकाकालगमनानन्तर ताः कन्यका सविकारा अभूवन् ततस्ता सविकाराः दृष्ट्वा श्रेष्ठिसुता राजानं विज्ञपयति अन्यमहत्तरिकां प्रयच्छत दत्ता राज्ञा । तथा च महत्तरिकया [निग्गहत्ति] कन्या सविकारा उपलभ्य खररिगताः एवं तासां तिष्ठन्तीनां (वणियागमत्ति) स देशान्तरगतो वणिक्क समागतः (विणवणमिति) राज्ञो विज्ञपनमकार्षात् यथा देव ! नयामि निजपुत्रिकामिति ।

एएऊण विमज्जण, सरिसकुलदाण दोएह वि भोगा ।

एमेव उत्तरम्मि वि, अवत्त राइंदिए उवमा ॥

ततः श्रेष्ठिदुहितविःसिकानन्तर ते द्वे अपि पूजयित्वा राज्ञा विसृष्टं सदृशकुत्रे दानं विवाहिते इत्यर्थः । ततस्तयोर्द्वयोरपि विसृष्टा भोगा दत्ताः । एवमेव अनेनैव प्रकारेण उत्तरेऽपि लोकोत्तरेपि अव्यक्तस्य रात्रिदिवैरुपमा । इयमत्र भावना । यदि तावल्लौकिका अपि यशः सरक्षणनिमित्तमात्मानमन्योपनिक्षिपन्ति ततः सुतरां लोकोत्तरिकैः साद्यन्ति सयमयशः सरक्षणनिमित्तमात्मानमन्योपनिक्षिपन्त्यः । स चाव्यक्तो वयसा ततो यावद्विरहोरात्रैर्वयसा व्यक्तो जवति तावन्तः कालं तत्रान्यगणनिश्रायां तिष्ठति कथं पुनरात्मानं गणं वोपनिक्षिपति । तत आह ।

एते अहं च तुव्भं, वत्तीभूतो सयं तु धारेइ ।

जसपव्वयाउराला, मोक्खसुहं चेव उत्तरिए ॥

एते मदीयाः साधवोऽहं च गुष्माकमेव वोपनिक्षिप्य तावत्तत्र तिष्ठति यावत् व्यक्तो जायते ततो व्यक्तीभूतः सन् तस्मान्निर्गत्य स्वयमेव गणं धारयति एवं च कुर्वतस्तस्य फलमिह लोके उदा रा यशः प्रत्यया अवदातं यगोऽवदाताश्च लोके प्रत्यया सयमनैर्मल्यविपया । परलोके फलं मोक्षसुखमौत्तरिके लोकोत्तरिके उपनिक्षेपे । अथवा लौकिकम्य लोकोत्तरिकस्य च सापेक्षस्य पदस्थापनायोग्यविषयेय परीक्षा ॥

सावेक्खं पुण पुव्वं, परिकवए जह धरो उ सुरहा उ ।

अणिययसहावयपरिहा-वियं मुत्ता २ तच्चिं ३ वुट्ठा उट्ठ ॥

सापेक्षं पुन पूर्वं परीक्षने साधून् यथा धनश्रेष्ठी स्तुवा अनियतस्वभावा परीक्षितवान् कथमिति चेदुच्यते “ रायगिहे नयरे धणो नाम सेट्टी तस्स चत्तारि सुएहा तो अन्नया तो चित्तेऽका मम सुएहा धर बुद्धितेहिति ततो अन्नया तासि परिक्रमणनिमित्तं सयणवग्गो णिमंतितो भोयणोत्तरं सयणसमक्खं सुएहातो सहावेकण पत्तेयं पत्तेयं पच सालिकणा समपिया एएसु रक्खय करेह यदा मग्गेहामि तथा दायव्वा ततो पदमाए बुट्ठो एस न दलितो सयणसमक्खं पच कणे स मप्पतो न क्वापि जाणं जया मग्गिहिति तथा अन्ने दायव्वा इति उट्ठया । विययाए बुट्ठसेसति च्चुक्ता तस्याए, आभरणकरंभियाए सुरस्वीकया चउत्थीए ता उ य खेत्तेसु आरोविकण विदिं नीया जाया । वरिसपण्णेण सयसहस्ता । पुणो विसेट्टिणा वरिसपण्णानतरं सयणवग्गं णिमंतैकणं ज्जुत्तरं सयणसमक्खं ततो सहावियातो ते मे पंच सालिकणं समण्णेहा ततो पदमाए अण्णानो ज्ञाणातो आण्णंणं समपिया सेट्टिया सव्वहसा-

विता ज्ञाणीया ते चेव ध्मे पंच साद्विकणा किं वा अन्ने । तीए
कहिय ते मए तथा चेव ढड्डिया पुण अण्णे आणीया एवं विद्या-
ए वि नवरं तीए भुत्ता कहिया । तइयाए ते चेव आणीया भणि-
य आजरणकरंभियाए मए सुखलीकया । चउत्थीए ज्ञाणियं
ताय सगराणि समण्णज्जु जेण ते पंच साद्विकणा आणिज्ज-
त्ते । ततो सेठिणा विन्दिहणण पुच्छिय तीए कहियं जहावत्त जाव
जाया मूलसहस्सा तउपरि तुष्टेण सेठिणा ज्ञणियएतीए मज्ज
पंच साद्विकणा अतीव बुद्धिं नेइत्तिप्पि एसा मम वरस्स सा-
मिणी । तइया भडाररक्खिया जीए जुत्ता सा महाणसवावारे
निज्जेइया पढमा घरवाहिकम्मे । तथा चाह । प्रथमया परिहापि-
ता द्वितीयया जुक्कास्तृतीयया ताघन्मात्रा धृताश्चतुर्थ्या (बुद्धुत्ति)
वर्द्धिता । एए दृष्टान्त सप्रति । दार्शनिकयोजनामाह ।

ओमेसिवमतरंते य, उज्जिउं आगतो न खडु जोगो ।

कितिकम्पनारजिकवा, दिएसु जुत्ता य जुत्तीए ॥

एवमाचार्येणापि परीक्षानिमित्त साधून्समर्प्य देशदर्शने शिष्या
नियोकव्यास्तत्र योऽवमे दुर्जिकेऽशिवे वा साधून् त्यक्त्वा अथ-
वा येऽनरन्तोऽसहायास्ता-न्वा त्यक्त्वा समागत सखदुन योग्य-
येनापि कृतकर्मसुपात्रलेपनादिव्यापारेषु जारे च पथ्युपकरण-
घादनेन भिक्षादिषु चात्मनुक्त्या जुक्का उपयोगं नीताः साधवो
न च सम्यक्पाविताः सोऽपि न योग्यः ।

न य ढड्डिया न भुत्ता, नेव य परिहाविया न परिवुट्ठा ।

ततिएणं ते चेव उ, समीवपच्चाणिया गुरुणो ॥

तृतीयेनये समर्पिताः साधवो गुरुणा ते न ढड्डिता न दुर्जिका-
शिवादिषु परित्यक्ता नापि जुक्का केवलमात्मोपयोगं नीताः ।
नापि पुरुपासिप्रदानादिना परिहापिता परिहारिणी नीताः नाप्य-
न्यान्यपरिव्राजनेन परिवर्द्धिताः किं तु तावन्त एव गुरुसमीप
प्रत्यानीताः । चतुर्थमाह ।

उवसंपाविय पव्वा-विया य अएणे य तेसि संगहिया ।

एरिसए देड गणं, कामं तइयं पि पूएणो ॥

येन बहव उपसपादिता उपसपट् आहिता बहवः परिव्राजि-
ताश्च अन्येन च तेषामुपसपादितानां परिव्राजितानां च सवन्धिन
संगृहीतास्तेऽपि उपसपट् ब्राह्मियिष्यन्ते परिव्राजयिष्यन्ते चे-
त्यर्थः । ईदृशे चतुर्थे ददाति गणमाचार्य एकान्तयोग्यत्वात् न
केवलमेतस्मिन् किंतु काममतिशयेन तृतीयमपि पूजयामश्चतुर्था-
वान्ने तमपि योग्यं प्रशंसाम इत्यर्थः ।

तत्तात्मपरो निकेपयोजनामाह ।

तम्मि गणे अभिसित्ते, सेसगभिकवूण अप्पनिकखेवो ।

जे पुण फडुगवतिया, आयपरे तेसि निकखेवो ॥

एवं कालगते ठविए, सेसाणं आयनिकखेवो ।

फडुगवतियाणं तु, आयपरो तेसि निकखेवो ॥

तस्मिन् चतुर्थे तदत्राधे तृतीये वा गणे पदे अजिपित्ते शेषका-
णां भिक्षुणा तद्वृणान्तर्वर्तिनामात्मनिकेपो भवति । ये पुन स्पर्श-
कपतयस्तेषामात्मन परतश्च निरूपे स्पर्शकपतीनामात्मतस्तदा-
श्रितानां परत स्पर्शकपतिद्वारेण तेषामुपनिकेपभावात् । एव-
मात्मपरोपनिक्षेपिकादगते दृष्टव्यस्तथा चाह (एव ति) एव नि-
रपेक्ष्य सहसा कालगते पूर्वप्रकारेणाश्रितस्मिन् स्थापिते शेषाणा
गणान्तर्वर्तिनामात्मनिकेपो भवति स्पर्शकपतिकानां त्वात्मनिकेप
स्पर्शकपतीनामात्मतस्तदाश्रितानां परतो निक्षेप इत्यर्थः ।

उपसंपज्जए अरिहे, अविज्जमाणम्मि होड नानव्वं ।

गमणम्मि सुच्छासुष्टे, चउभंगो होति नायव्वो ॥

उपसंपदनाहं अवियमाने मधन्यन्यत्र गन्तव्य तत्र च गमने
शुद्धपदे सयोगतश्चतुर्भङ्गी भवतीति ज्ञानव्यम । तद्यथा निर्गम-
ने शुद्धो गमने च शुद्ध इति प्रथम निर्गमने शुद्धो गमने अशुद्ध
इति द्वितीयः । निर्गमने अशुद्धो गमने शुद्ध इति तृतीयः । निर्गम-
ने अशुद्धो गमने चाशुद्ध इति चतुर्थः । गाथार्या चउभंगो इति
पुस्तकनिदेशः प्राकृतत्वात् । तत्र प्रथमजङ्गव्याख्यानाथमाह ।

असतीए वायगस्स, जं वा तत्थित्थि तम्मि गहियम्मि ।

संघाणो एणो वा, दायव्वो असति एगागी ॥

य काद्विकमुक्ताद्विक दृष्टिवाद वा वाचयति स नास्ति तत-
स्तस्य वाचकस्यासत्यभावे अथवा यत्तत्रास्ति श्रुत तत्सर्वं गृही-
त ततस्तस्मिन् गृहीतेऽन्यसुत्रार्थमन्यत्र यजति तस्य च एक-
सघाटो दातव्यः । असति सघाटकाभावे एकाकी ब्रजेत् ।

अह सव्वेसिं नेमिं, नत्थि उ उवसंपयारिणे अणो ।

सव्वे घेत्तु गमाणं, जत्थियेत्ता व इच्छंति ॥

अथ तेषां गच्छवर्तिनां साधूनां सर्वेषामन्य उपसपट्टेर्हो नास्ति
तत सर्वान् गृहीत्वा गमने कर्तव्यम् । अथ सर्वं गन्तु नेच्छन्ति
तर्हि यावन्मात्रा इच्छन्ति तावन्मात्रे सह गन्तव्यमेव निर्गमशुद्ध
उच्यते ।

एवं सुष्टे निग्गमे, वड्याडअपक्खिज्जतो ।

संविग्गमणोण्णेहिं, तेहिं वि य दायव्वो संघाणो ॥

एव शुद्धे निर्गमे ब्रजिकादिषु गोकुलादिष्वप्रतिषेधमकुर्वन्
गच्छेत् । तत्र यद्यपान्तराद्धे सविग्गमनोऽज्ञाः सन्ति ततस्तं सह
मिलित्वा गन्तव्यं तैरपि च निर्गमनशुद्धत्वात् ज्ञानाद्युपसपट्टि-
मित्ते च चञ्चितत्वादवश्यं सघाटो दातव्यः । अथ यदा एक द्वौ वा
द्विसौ सघाटो न भवति व्याकुलत्वात्तदा किं कर्तव्यमत आह ।

एणं च दो व दिवसे, संघान्तथं स पडिच्छिज्जा ।

असती एगागी उ, जयणा उवही न उवहम्मे ॥

एक द्वौ वा द्विसौ स सघाटार्थं प्रतीकृत असत्यभावे सघाट-
स्य एकाकी ब्रजेत् तत्र च यतना कर्तव्या सा च प्राक्कल्पपथ-
यनेऽजिहिना तत उपश्रिनोपहन्यते यतनया प्रवृत्तत्वात् । उप-
सहारमाह ।

एसो पढमो जंगो, एवं सेसा कमेण जोएज्जा ।

आसतुज्ज य गणं, गच्छे दारा य तत्थ डेमे ॥

एषोऽनन्तरोदित प्रथमो भङ्ग एवमुपदर्शितेन प्रकारेण देया
अपि जङ्गका क्रमेण योक्तव्यास्तथा निर्गमशुद्ध प्राग्दत्त गम-
नाशुद्धे ब्रजिकादिषु प्रतिषेधकारणान् निर्गमनाशुद्धो दोषाकी-
र्णतया निर्गमनात् निर्गमनशुद्धो ब्रजिकादिष्वप्रतिषेधान्निर्गम-
नाशुद्धो गमनाशुद्धश्च प्राग्दत्तः । अथ प्रथमजङ्गवर्त्ता प्रसम्य-
कारणतो द्वितीयजङ्गवर्त्तपि एव च गच्छता तेन ये आसघा उच्य-
ता उद्यतविहारिणस्तेषां स्थान गच्छेत्तत्र च गतस्य परीक्षादि-
निमित्तमिमानि द्वाराणि भवन्ति नान्येवाह ।

उपसंपदहंस्य गच्छम्य दानिगुरूपरीक्षणं तत्र

कट्याकट्यविधि ॥

पारिकखहाणि अमती, आगमाणं निग्गमो अमंविग्गे ।

निवियण जयणनिगं, दीद्वखं पक्खिज्जं ॥

उवसंपया

परीक्षा (हाणीति) हानिवृद्धिविषया कर्तव्या यत्र ज्ञानादीनां हानिस्तत्र न वास्तव्यमन्यत्रवास्तव्यमिति भावः (असतिचि) यस्य समीपं गच्छोपसंपन्नस्तस्मिन्सापेक्षे निरपेक्षे वा काव्यगत-त्वेनासति योऽन्य स्यापितस्तस्य सकाशे स्यातव्यं तस्मिन्नपि सीदति यावत्कुत्रादिस्थविराणामागमनं तावत्प्रतीकृष्यं तैरपि प्रतिचोदने कृते सीदति निर्गमो विधेयः । गच्छता च संविग्ना-भावे बहिर्वास्तव्यमसंविग्ने निवेदना कर्तव्या । बहिर्वसत्यज्ञा-वे तेष्वप्यसंविग्नेषु नवर यतना विधेया । तथा संविग्नेषु वा सबसनं निवृष्टमनुज्ञातमेकरात्रमुत्कर्षतस्त्रीणि दिनानि वर्षादि-कारणतः पुनर्यतनया (दीहखरुमपि) प्रचुरमपि दीर्घकालं प्रतीकृते । एष द्वारगाथासक्तेपार्थः । सांप्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतः पारिच्छहाणिसि चारमाह ।

पासत्यादिविरहितो, काहियमाईहिवावि दोसेहि ।

मंविग्गमपरितंतो, साहम्मि य वच्छह्योज्जा उ ॥

अपान्तराले पार्श्वस्थादिविरहितः पार्श्वस्थादिसंसर्गविप्रमुक्त-काथिकादिभिर्वा प्रावप्रधानोऽयं निर्देशः काथिकत्वादिभिर्वा दोषैर्विमुक्तस्तथाऽसंविग्नेऽपरिश्चान्तः सामाचार्यामिति गम्येत । तथा च सार्धमिभकवत्सलः प्रवचनविद्गसाधर्मिकवात्सल्यप-रायणः सः ।

अबनुज्जएसु ठाणं, परिच्छिञ्चं हीयमाणए मोत्तुं ।

केसु पदेसुं हाणी, वही वा तं निसामेहि ॥

अच्युद्यतानामुद्यतविहारिणां स्थानं परीक्ष्य गाथायां सप्तमी पञ्चम्यं हीयमानकान्मुक्त्वा तिष्ठेत् । अथ केषु पदेषु हानिवृद्धि-र्वा सुरिराह । तदेतत्कथ्यमानं निशामय । तदेवाह ।

तवनियमसंजमाणं, जहियं हाणी न कप्पते तत्थ ।

तिगवुद्धी तिगसोही, पंचविमुद्धी सुसिक्खा यं ॥

यत्र तपोनियमसंयमानां हानिस्तत्र न कल्पते घस्तुं यत्र पुन-स्त्रिकवृद्धिर्ज्ञानदर्शनचारित्र्यवृद्धिरत्र च त्रिकस्याहारापधिशय्या-रुपस्य शोधिर्यत्र च पञ्चानां पार्श्वस्थादिस्थानानां विद्युद्धिस्ते-ष्वप्रवर्तनं यत्र च सुशिक्षा ग्रहणे आसेवना च तत्रवास्तव्यम् । सांप्रतमेनामेव गाथां विवृणोति ॥

वारसविहे तत्रे उ, इंदिय नोइंदिए य नियमे उ ।

संजमसत्तरसविहो, हाणी जहि य तहिं न वसे ॥

यत्र चावशविधे तपसि इन्द्रियविषये च नियमे संयमे सप्तद-शविधे हानिस्तत्र न वसेत् ।

तवनियमसंजमाणं, एएसिं चैव तिहह तिगवुद्धी ।

नाणाटीण व तिहहं, तिगमुद्धी उगमादीणं ॥

एतेषामेव त्रयाणां तपोनियमसंयमानां वृद्धिस्त्रिकवृद्धिः । अथ-वा ज्ञानादीनां त्रयाणां वृद्धिस्त्रिकवृद्धिः । त्रयाणामुज्जमादीनामु-पत्रकणमेतदाहारादीनां वा त्रयाणां शुद्धिस्त्रिकवृद्धिः ।

पासत्ये आसणे, कुसीञ्जसंसत्त तह अहाउंदे ।

एएहि जो विरहितो, पंचविमुद्धो हवइ सो उ ॥

पार्श्वस्थोऽवसन्न कुशील संसक्तो यथाच्छन्द एते पञ्चापि प्राक् सप्रपञ्च प्ररूपिता एते स्थानैर्यो विरहित स पञ्चविशुद्धो ज्ञानि । पञ्चविशुद्धावेव प्रकारान्तरमाह ॥

पंच य महव्वयाइं, अहवा वि नाणदंसणचरित्तं ।

तव त्रिणओ यि य पंच उ, पंचविहुवसंपया वावि ।

वाशब्दः प्रकारान्तरपददर्शने पञ्च महाप्रतानि अथवा ज्ञानं द-र्शनं चारित्र्यं तपो विनय इति पञ्च । यदि वा पञ्चविधा ज्ञानद-र्शनचारित्र्यतपोवैयवृत्यभेदतः पञ्चप्रकारा उपसपत् पञ्च तैः पञ्चत्रिविद्युक्तः पञ्चविशुद्धः ॥ सुशिक्षामाह ।

सोभणसिक्ख सुसिक्खा,सा पुण आसेवणे य गहणे य ।

दुविहाए वि न हाणी, जत्थ उ कहियं निवासेउं ॥

शोभना शिक्षा सुशिक्षा सा द्विविधा तद्यथा आसेवने ग्रहणे च । आसेवने प्रत्युपेक्षणादेः सामाचार्या ग्रहणमागमस्य । एत-स्यां द्विविधायामपि यत्र न हानिस्तत्र वासः कल्पते कर्तुम् ।

एएसुं ठाणेसुं, सीयंते चोदंति आयरिया ।

हावेति उदासीणा, न तं पसंसंति आयरिया ॥

एतेषु स्थानेषु तपःप्रवृत्तिषु स्वयमाचार्या हीयमाना न दृश्य-न्ते शिष्यास्तु केचित्सीदन्ति नान् सीदतो यत्राचार्याश्चोदयन्ति तं गच्छ निवासयोग्यतया आचार्याः प्रशंसन्ति । यत्र पुनराचार्या उदासीना मध्यस्थाः सामाचार्या हापयन्त उपेक्षन्ते न तं प्रशंस-न्त्याचार्याः नासौ गच्छ उपसंपादनीय इत्यर्थः ।

किं कारणमत आह ॥

आयरियउवज्जाया, नाणुष्साया जिणेहिं सिप्पहा ।

णाणे चरणे जोगा-वहा उ ते आणुष्साया ॥

आचार्या उपाध्यायाश्च जिनैस्तीर्थकृद्भिर्न शिल्पार्थाः शिल्पाशि-क्षणनिमित्तमनुज्ञाताः । कैः कारणैः पुनरनुज्ञातास्तत आह । ज्ञाने चरणे च ये योगास्तेषामावहाः प्रापका यतो ज्ञानिप्यन्ति तनस्ते अनुज्ञाता ज्ञानचरणस्फातिनिमित्तमनुज्ञाता इत्यर्थः । अपि चेदृशा आचार्योपाध्याया अनुज्ञाताः ।

नाणचरणे निउत्ता, जा पुव्वपरुविया चरणसेदी ।

सुहसीलगाणविजडे, निच्चं सिक्खावणाकुसला ॥

ज्ञाने एकग्रहणात् तज्जातीयस्य ग्रहणमिति न्यायाद्दर्शने चारि-त्रे च नियुक्ताः सततोद्यतास्तथा सुखशीला पार्श्वस्थादयः तेषां स्थान यत्ते सेवन्ते तद्विजडे तद्विहिते या पूर्वं कल्पाध्ययने कृ-तिकर्मसूत्रे चरणश्रेणिः प्ररूपिता तस्यां स्थितास्तथा नित्यं सदा शिक्षापनायां ग्रहणशिक्षायामासेवनाशिक्षायां च ग्राहयितव्या-यां कुशलाः समर्थाः ईदृशां समीपमुपगम्योपसंसक्तव्यम् । गतं परिच्छिहाणिसि चारम् । इदानीमसतिचि चारमाह ।

जेण वि पडिच्छित्तो सो, कावगतो सो वि होइ आहव ।

सो वि य सावेक्खो वा, निरवेक्खो वा गुरुआसि ॥

येनापि स प्रतीच्छित्तो यस्य समीपे स शिष्यपरिचार उपस-पन्न इत्यर्थः सोऽपि (आहश्च) कदाचित्कावगतो ज्ञेयत् सोऽपि च गुरु कावगतः सापेक्षो वा आसीद्विरपेक्षो वा । तत्र यः सापेक्षः सोऽमुं विधिं करोति ।

सावेक्खो सीसगणं, संगहकारेइ आणुपुव्वीए ।

पाडिच्छागयवत्ति, एस वियाणे अह महद्वो ॥

सापेक्षः शिष्यगणं स्वदीक्षितशिष्यसमूहमजिनवस्थापितस्य संग्रहमानुपूर्व्यानुपूर्वीकथनेन कारयति । यथा पूर्वं सुधर्मस्वामी गणधर आसीत् । ततस्तच्छिष्यो जम्बूस्वामी तस्यापि शि-ष्यः प्रभव एवं तावद्यावत्संप्रति वयमहमपि च संप्रतिमंहात् वृ-द्धीचूतस्ततोऽसौ योऽमुको गणधरः स्थापितो वर्तते तस्याज्ञां कुर्या वैनयिकादिकं च । तथा ज्ञानदर्शनादिप्रतीच्छादिनिमित्त-

मागता. प्रतीच्छागतास्तानपि श्रूते एष मम स्थाने विज्ञायेत म-
मेवैतस्य सप्रति चैनयिकादिक कर्त्तव्यमित्यर्थः । अत्रैवाऽयं दृष्टा-
प्तमाह ।

जहू राया व कुमारं, रज्जे उवेत्तमिच्छे जं तु ।

जमजोहे वेतितिंगं, सेवह तुञ्जे कुमारं ति ॥

अह यं अतीमहद्दो, तेसिं वित्ती उ तेष दावेइ ।

सो पुण परिच्छिजाणं, इमेण विहिणा उ ठावेऽ ॥

यथा राजा यं कुमार राज्ये स्थापयितुमिच्छति तं प्रति प्रदानं
योधांश्च श्रूते संप्रतमय महान् ततो यूयं सेवध्वममुक कुमार-
मिति एव तानुक्त्वा तेषां वृत्तीस्तेन कुमारेण दापयति येन ते
तद्दुरक्ता जायन्ते स पुन कुमारोऽनेन वद्व्यमाणेन विधिना
परीक्ष्य राज्ये स्थाप्यते । तमेव विधिमाह ।

परमन्न जुंजसुणगा, छुण्णदंनेण वारणं वितिण् ।

जुंजइ देइ य तइओ, तस्स उ दाणं न इयरोसिं ॥

राजा वदूनां कुमाराणां मध्ये कतरं कुमारं युवराज स्थापया-
मीति विचिन्तयन् परीक्षानिमित्तं तान् सर्वान् कुमारान् शब्दाप-
यित्वा तेषां पृथक् पृथक् स्थाले परमान्न पायसं परिवेषयति
परिवेष्य शृङ्खलायद्धान् शुनकान् व्याघ्रकल्पान् कुमारान् प्रति मो-
चयति ते च शुनका वेगेन कुमारसमीपमागतास्तत्रैको राजपुत्रः
शुनकजयेन पायसं परित्यज्य पलापितः द्वितीयो राजपुत्रो द-
शमेन तेषां शुनकानां वारणं करोति छुञ्जे च न च किमपि ते-
भ्यो ददाति तृतीय पुनः स्वयं छुञ्जे शुनकेभ्योऽपि च स्वस्था-
त्वात् परस्थात्वाच्च ददाति तस्य तृतीयस्य राजपुत्रस्य राज्यदान
नेतरयोर्द्वयोः । किं कारणमिति चेदत आह ।

परवलेपेद्विओ नासति, वितिओ दाणं न देइ उ जमाणं ।

न वि जुज्जंते ते उ, एण दोवी अणरिहाओ ॥

प्रथमो यदा परवत्तमागच्छति तदा तेन परवत्तेन प्रेरित सन्
राज्यमपहाय नश्यति । द्वितीयो न भटानां सुजटानां किमपि
ददाति न च ते भटा दानमृते परवले समागते युध्यन्ते तत
समर्थस्यापि परवत्तेन प्रेरणमत एतौ छावपि राज्यस्यानर्हौ ॥

तइओ रक्खइ कोसं, देइ य भिच्चाण ते य जुज्जंति ।

पात्तेयव्वे अरिहा, रज्जंते तस्स तं दिष्णं ॥

तृतीयः पुनः कुमारः कोशं ज्ञायमागार रक्कति भृत्यानां सुजटा-
ना ददाति ततस्ते भृत्याः परवत्ते समागते युध्यन्ते तत परान्न
परवत्तमपगच्छति तदपगतौ च स्वराज्यसौख्यमत स पात्तयि-
तव्ये राज्ये अर्ह इति तद्वाज्यं राज्ञा तस्य दत्तं यथा भो लोका
एष युवराजो सुप्पाभिरेव आसेवनीय ॥

अजिसित्तो सट्टाणं, अणुजाणे भन्नादिअहियदाणं च ।

वीसुम्मि य आयरिय, गच्छे वि तयाणरूवं तु ॥

एवं तस्मिन् युवराजे स्थापिते यदा राजा कावगतो प्रवति तदा
ते भटप्रभृतयस्त युवराजं, राजानमभिपिच्छन्ति अग्निपित्ते
सति तस्मिन्सेवका उपस्थाप्य स्वं स्वमायोगस्थानं निवेदयन्ति
ततः सोऽग्निपित्तो नवको राजा यत् यस्य पूर्वमायोगस्थानं तत्त-
स्य अनुजानाति अधिकं च तेषां प्रदादीनां दानं द्दिपदादिदानं
ददाति । एष दृष्टान्तोऽयमर्थोपनयः । विष्वग्भूते शरीरे पृथग्भूते
मृत इत्यर्थः । आचार्यं गच्छेऽपि तदनु रूपतृतीयराज्याहं कुमार-
नुरूपमाचार्यं स्थापयन्ति । इयमत्र ज्ञावना । आचार्येण इत्या-

पदादिषु शिष्याः परीक्षणीयाः । तत्र योऽग्निपित्तो भीरुः स
राजप्रद्वेषादिषु समुत्पन्नेषु गणमपहाय नश्यतीति प्रथमकुमार
इव गुरुपदस्यानर्हः । यः पुनरदाता सोऽप्यकत्वेन संग्रहोप-
ग्रहौ न करिष्यतीत्ययोम्यः । यस्त्वन्नीरुतया शुनकस्थानीयान्व-
नीपकान्धारयति दायकत्वेन च संग्रहोपग्रहौ करोति स
योग्य इति गणधरपदे स्थापयितव्यः । तस्मिंश्च स्थापिते कावत्रेण
विष्वग्भूते आचार्यं साधवः कृतप्राञ्जलयस्तमुपतिष्ठन्ते उपस्था-
प्य च यो यस्य पूर्वं नियोग आसीत् स तं तस्मै नवकाचार्याय
कथयति । एतदेवाह ।

दुविहेणं संगहेणं, दन्वं संगिणहण महाभागो ।

तो विषवैति ते वि, तं चैव य त्राणय अमहं ॥

सोऽभिनवस्थापितो महाभागो गच्छ द्वित्रिधेन संग्रहेण इव्य-
संग्रहेण ज्ञावसंग्रहेण च तत्र इत्यसंग्रहेण वस्त्रपात्रादिना भाव-
संग्रहेण ज्ञानादिना संग्रहाति एवं संगृहति तस्मिन् ततस्तेऽपि
साधवः कृतप्राञ्जलयस्त विरूपयन्ति यथा तदेव स्व स्व स्था-
नमस्माकं प्रयच्छन्तिविति । अथ किं किं तेषां स्थानमिति तत्स्या-
ननिरूपणार्थमाह ।

उत्रगरणवालनुद्धा, खमगगिलाणे य धम्मकहिवादि ।

गुरुचित्वायणा पे-साणसु कितिकम्मकरणा य ॥

एको श्रूते अहम् (उपकरणसि) उपकरणोत्पादक आत्मन्
अन्योऽहं धाववृक्षानां वैयावृत्यकरोऽपर क्लृपकवैयावृत्यकरोऽ-
न्यो ग्दाने इति ग्लानवैयावृत्यकरः । अपरो धर्मकथा धर्मक-
थाव्यापारनियुक्तः अन्यो वादी परवादिमथने नियुक्तः (गुरु-
चित्तसि) अपरो ब्रूते अहं गुरोर्यत्कर्त्तव्यं तत्र नियुक्तः (वाथ-
णसि) अपरोऽहं वाचनाचार्यत्वे नियुक्तः । अन्योऽहं प्रेषणे नियु-
क्तः अपरो श्रूते अहं कृतिकर्मकरणे विश्रामणे ।

एएसुं ठाणेसुं, जो आसि समुज्जओ अठविओ वि ।

ठविओ वि य न विसीयइ, स ठाविउमलं खलु परोसि ॥

एतेषु खलु उपकरणादिषु कृतकर्मपर्यवसानेषु स्थानेषु पूर्व-
मस्थापितोऽपि गणधरपदे समुद्यत आसीत् स गणधरपदे
स्थापितोऽन्येतेषु स्थानेषु न विप्रीदति कृतकरणात्वात्स इत्य-
भूत एतेषु स्थानेषु परान् गाययां पथी द्वितीयार्थं प्राकृतत्वात्
यथा 'मापाणांमश्रीयादित्यत्र' स्थापयितुमहम् ।

एवं ठितो ठवेइ, अप्पाण परस्स गो वि सो गावो ।

अठितो न ठवेइ परं, न य तं ठवियं चिरं होइ ॥

एवं पूर्वं गणधरपदे अस्थापित एतेषु उपकरणादिस्थानेषु स्थितः
सन् आत्मनः परस्य चैतेषु स्थापयति गोवृष इव गा स्वस्थाने
य पुनः पूर्वमेतेषु स्थानेषु स्थितः स परमुपलक्षणमेतदात्मानं च
न स्थापयति स्वयं तत्राव्याप्तत्वात् न च तत्स्थापितं चिरं जयति ।
कस्मादिति चेदुच्यते । स यदाऽन्यान् उपकरणादिष्वनुगच्छत
शिक्षयति यथा सति घले किं यूयं स्वशक्त्या नोद्यच्छधानुद्य-
च्छन्तो हि वैयावृत्यफलत्वात् संशयः । तदा ते चिन्तयेयुः यदि
वैयावृत्यफलमभविष्यत् ततस्त्वमप्येतेषु स्थानेषुऽयं न्यथा इति ।
अथवा वैयावृत्यफलं धृष्टान्तोऽपि परजन्तुत्वेनैव मन्येरन् पश्य
जानन्तो यूयं किं पूर्वं नावर्त्तिष्यमिति । संप्रति गोवृष इव गा
इति दृष्टान्तं भाषयति ।

पउरतणपाणिवाइ, रहियाइं खुदजंतुहिं ।

नेइ वि मो गोणीउ, जाणउ य उवट्ठकादं

वृषो वलीवर्द्धो गोधनानि प्रचुरत्पृणपानीयानि तथा कुञ्ज-
नुभिः कुञ्जप्राणिनी रहितानि नयति जानाति च । उपस्थान-
काहमन्यागमवेत्तां ज्ञात्वा च स्वस्थानमानयति एवमभिनव-
स्थापित आचार्यो गच्छेत् स्वस्वध्यापारे नियोजयन्परिपाद्यति ।
अत्रैव दृष्टान्तान्तरमाह ।

जह गयकुञ्जसंज्ञतो, गिरिकंदरविममवरुयदुगोसु ।

परिवहति अपरितंतो, निययसरीरुगवेदंते ॥

यथा गजकुलसंभूतोऽनेन जात्यतामाह गिरिकन्दरेषु गिरिगु-
हासु विषमकदकेषु विषमेषु गिरिपादेषु दुर्गेषु वा अपरिप्राप्तोऽ-
शान्तः सन्निजशरीरोक्तान् दन्तान्परिवहति ॥

उपवयणभक्तिगतो, साहम्मि य वच्छदो असदज्ञावो ।

परिवहऽ सादुवर्गं, खेत्तविममकालदुगोसु ॥

इति अनेन गजदृष्टान्तप्रकारेण प्रवचनभक्तिगतो गच्छवाह-
कत्वं प्रवचनभक्तिं मन्यमान साधर्मिकवत्सलो लिङ्गप्रवच-
नाभ्यां ये साधर्मिकास्तद्वात्सल्यपरायणोऽशुभभावोऽप्रायावी-
विषमेषु क्षेत्रेषु विषमेषु च कालेषु दुर्मिहमार्याद्युपद्रववात-
सकुलेषु दुर्गेषु च साधुवर्गं परिवहति तस्य समीपे स्थातव्यम् ।
गतमसतीति द्वारम् ।

इदानीमागमनद्वारमाह-

जत्य पविष्टो जड तेसु, उज्जया होउ पच्छहा वेंति ।

सीसा आयरितो वा, परिहाणी तत्थिमा होऽ ॥

यत्र गच्छे साशियपरिवारः प्रविष्टः सन् सूत्रार्थानामागमनं
करोति तत्र यदि ते साधवः पूर्वं सुष्ठु उद्यता भूत्वा पश्चात्सा-
माचार्यं हापयन्ति आचार्यो वा पश्चात्परिहापयति । तत्र हानि-
रियं वक्ष्यमाणा भवति ज्ञातव्या । तामेवाह ॥

पनिद्वेहदियतुयदृण-निक्खिवआयाणविनयसज्जाए ।

आलोयठवणमंरुलि-भासागिहमत्तसेज्जतरे ॥

(पडिलेदित्ति) उपकरण न प्रत्युपेक्षन्ते । तथा अग्लाना
मार्गपरिश्रमरहिताश्च दिवा त्वग्वर्तनं कुर्वन्ति शेरते इत्यर्थः
(निक्खिवत्ति) दण्डादिकं निकृपन्त प्रत्युपेक्षन्ते न परिमार्ज-
यन्ति दोषैर्वा दुष्टं प्रत्युपेक्षणं परिमार्जनं वा कुरुते (आयाणत्ति)
दण्डादिकमाददाना न प्रत्युपेक्षन्त न प्रमार्जयन्ति दुष्प्रत्युपेक्षणं
दुष्प्रमार्जनं वा कुर्वन्ति । विनयं कृतकर्मलक्षणं वाचनादिषु
न कुर्वन्ति (सज्जापत्ति) स्वाध्यायो वा न क्रियते । मण्डलीं
सामाचार्यं वा न कुर्वन्ति (आलोयत्ति) सखडीं शरीरं वा
प्रलोकन्ते यदि वा आलोचना न क्रियते । अनालोचितं भुञ्जते
इत्यर्थः (ठवणत्ति) स्थापना कुलानि विशन्ति स्थापितं वा
गृह्णन्ति (मंडलित्ति) भोजनमण्डलीं सामाचार्यं हापयन्ति
(भासत्ति) मापायामसमिता भापन्ते एकग्रहणे तज्जातीयग्रह-
णमिति न्यायात् । शेपास्वपि समितिप्वसामिता (गिहम-
त्तत्ति) गृहमात्रकेषु पर्यलकादिप्वानीतं गृह्णन्ति (सेज्जयेत्ति)
शय्यातरपिण्डं भुञ्जते ॥

एमायी सीयंते, वनभा चोयंति चिद्वति ठियम्मि ।

असती घेरा गमणं, अच्चति ताहे पडिच्छंतो ॥

एवमादिप्व्यादिशब्दाह्मादिपरिग्रहः । सीदतः साधून् गुरु-
भा वृषनामोदयन्ति शिक्षयन्ति । तत्र यदि चोदितः साधुवर्गो
गुरवो तिष्ठति ततस्तस्मिन् स्थिते सोऽपि साशियपरिवार आग-
न्तुकस्तिष्ठति (अननीज्जादि) अमन शिक्षायाः पुन प्रत्या-

वर्तनस्य वा अभवो यदि ततो यावत्पाक्षिके चातुर्मासिके
संवत्सरे वा कुलस्थविराणां वा गमनं प्रवति तावत्तत्प्रतीकमा-
ण आस्ते तेषु च कुलादिस्थविरेषु समागतेषु निवेदयति तथाप्य-
तिष्ठत्सु ततो निर्गमनमेतदेव व्याचिख्यासु प्रथमतो वृषमचोद-
न सप्रायश्चित्तमाह ।

गुरुवसभगीयगीते, अचोदेंति गुरुगमादि जा लहुओ ।

सारैऽ सारवेई, खरमउएहिं जहावत्थं ॥

वृषजः प्रतिपन्नगच्छभार स्वयं सारयति शिक्षयति अथवा यो
येनोपशाम्यति तं तेन सारापयति शिक्षापयति । कथमित्याह ।
आचार्योपाध्यायवृषभस्थविरजिञ्जुकाणां मध्ये यथावस्तु वस्त्व-
नतिक्रमेण खरमृदुभिर्वचनैः सारयति सारापयति वा । किमुक्तं
भवति यः खरेण साध्यस्तं खरेण खराटयति मृदुसाध्यं मृदु-
भिर्वचनैः सारयति अन्यथा प्रायश्चित्तं तदेव पूर्वार्धेन निदर्शय-
ति (गुरु इत्यादि) वृषजो गुरुमाचार्यमुपाध्यायं वा न प्रतिचोद-
यति तदा चतुर्गुरुक वृषजो वृषभं न प्रतिचोदयति चतुर्दशु ।
वृषजो गीतार्थं न प्रतिचोदयति मासदशु । अक्षरयोजना त्वेव
गुरुवृषभगीतागीतान् चोदयन्ति । गुर्वादिचतुर्गुरुप्रवृत्तियावद-
न्ते लघुको मासः । अत्र पुनः सीदत्सु चत्वारो भङ्गास्तानेवाह ॥

गच्छो गणी न सीयइ, विई न गणीउ तइए न वि गच्छो ।

जत्य गणी अवि सीयइ, सो पावतरो न उण गच्छं ॥

गच्छः सीदति गणी चेति प्रथमः । गच्छः सीदति न गणीति
द्वितीयः । न गच्छः सीदति किं तु गणीति तृतीयः । न गच्छो नापि
गणीति चतुर्थः । तथा चाह द्वितीयेऽङ्गे गणी न सीदति तृतीये
न गच्छः चतुर्थे सीदनमधिकृत्य शून्य इति नोपात्तः । तत्राद्येषु
त्रिषु भङ्गेषु मध्ये यत्र प्रथमे तृतीये वा गणी स पापतरो
यत्र पुनर्गच्छः सीदति न गणी नासौ द्वितीयः पापतरः । किं
कारणतिति चेदत आह ।

आयरिए जयमाणे, चोएउं जे सुहं हवइ गच्छो ।

तम्मि उ विसीयमाणे, चोयणमयरे कह गोएहे ॥

आचार्यं यतमाने गच्छः सुखेन चोदयितुं शक्यमानो भवेत्
आचार्यस्य प्रतिजयाभावात् । प्रथमतृतीयौ भङ्गा एतस्मिन्ना-
चार्यं पुनर्विपीदति चोदनां शिक्षामितरे साधवः कथं गृहीयु-
र्न च गृहीयुरिति भावः । आचार्यप्रतिजयाभावात् । प्रथमतृती-
यौ भङ्गा पापतरौ न द्वितीय इति ।

आमण्ठिएसु उज्जुएसु, जहति सहसा न तं गच्छं ।

मा दूसेज्ज अणुडे, दूरतरे चापणो सेज्जा ॥

यद्यपि नाम आसन्ने प्रवेक्षे उद्यतविहारिणः स्थिता विद्यन्ते त-
थापि तेष्व्वासन्नस्थितेषु सहसा न तं गच्छं जहाति परि-
त्यजति किं कारणमिति चेदत आह तन्मा अणुएण्णं दूषयेत् ग-
च्छम् । किमुक्तं प्रवति । ये न विपीदन्ति तेषुपि सीदत्साधुसंसर्ग-
तो मा विपीदयुरिति येषुपि सीदन्ति तेषुतिदूरतर निर्गततर
प्रणयेयुर्धिपीदेषु । तदेवं वृषमचोदनं ज्ञापितम्

इदानीं स्वविरागमनं ज्ञायति ।

कुलधेरादी आगम-चोयणया जेसु विषयमायंति ।

चोदयति तेषु ठाणं, अठिएसु उ निग्गमो भणितो ॥

वृषभशिक्षायाः प्रत्यावर्त्तनस्य वा अभवे पाक्षिके चातुर्मासि-
के सायन्सरिके वा यावत् कुलस्थविराणां गणस्थविराणां स-
द्यस्थविराण वा आगमस्तावत्प्रतीकते कुलस्थविराणां चागमं

तेषां निवेदना क्रियते ततस्ते स्थविरेषु स्थानेषु ये विप्रमाद्यन्ति तेषु स्थानेषु वान प्रतिचोदिता । यदि स्थितेषु सन्तु म विप्यपरिचारस्तत्रैव स्थान करोति स्थितेन च तेन द्विविधाऽपि शिक्षा शिक्षणीया । अथ ते चोदिता सन्तो न स्थितास्ततस्तेष्वस्थितेषु ततो गच्छति गच्छन्निरगो ज्ञणितस्तीर्थकरगणधरैः गतमागमनद्वारम् । पतित निर्गमद्वारमतस्तत्रैव भावयति ।

कप्पसमत्ते विहरऽ, असमत्ते जत्थ हुंति आसन्ना ।

साऽस्मि तर्हि गच्छे, असतीए ताहि हरं पि ॥

यदि आचारप्रकल्प सूत्रतोऽर्थेनश्च समाप्तो भवति ततस्तस्मिन् कल्पे आचारप्रकल्पे समाप्ते स्वयं यथाविहारक्रम विहरति । अथ नाद्यापि समाप्त आचारप्रकल्पस्तर्हि तस्मिन्समाप्ते यस्यां दिशि आसन्ना अनन्तरैकैवर्त्तितं साधर्मिका सविग्नसंज्ञो-गिकास्तत्र गच्छेत् । अथासन्ना न विद्यन्ते, तत आसन्नानामस-त्यज्ञावे दूरमपि गच्छेत् । कय गच्छेदत आह ।

वड्यादीए दोसे अ-संविगो यावि सो परिहरंते ।

केउ असंविगा खलु, नडया दीया मुणोयन्वा ॥

ब्रजिकादीन् दोपान् ब्रजिका गोकुलम् आदिशब्दात् स्वमाता-पितृपूर्वपरिचितपश्चात्परिचितकुलपरिग्रहस्तान् दोपान् इह ब्रजिकाद्य प्रतिबन्धदोषहेतुत्वाद्दोषा इत्युक्तास्तथा सविग्नान्श्चापि स परिहरन् गच्छेत् । अथ के खल्वसंविगना. सुरिराह । नित्या-देया नित्यवान्यादयस्ते ज्ञातव्याः । तेषामपि हरणे प्रवेगादौ प्रायश्चित्तविधिमाह ।

निड्यादीए अहन्डं, वज्जिए पविसदाणगहणे य ।

इहुगा जुंजणगुरुगा, सधाने मासो जम ए ॥

इह मार्गे गच्छता अपान्तराले संविग्नसुमनोज्ञानां वसतौ वस्तव्य तदभावे नैत्यिकादीनां सविग्ने च अमनोज्ञानां निवेद्या-न्यस्या वसतौ स्थातव्यं यदि पुनर्नैत्यिको नित्यवासी आदिश-ब्दात्पार्श्वस्थादिपरिग्रहस्तस्मिन् नैत्यिकादिके यथाच्छन्दवर्जिते प्रविशति यदि वा तेज्यः किमपि भक्तादिक ददानि अथवा तेभ्यो गृह्णाति तदा प्रवेशे ग्रहणे दाने च प्रत्येक चत्वारो लघुका । (सु-जणगुरुका इति) अथ तै सह भुङ्क्ते तदा जोजने चत्वारो गुरुका । अथ नैत्यिकादिसघाट याचित्वा तेन सह हिण्मने तत सघाटेन हिण्मने लघुको मासः । (जमणमिति) यच्च तेन सघाट-केन हिण्मनोऽकल्पिकग्रहणतस्तदास्वाटते न ताम्पश्यत सेविष्यते तदपि च प्रायश्चित्त प्राप्नोति । तदेव यथाच्छन्दवर्जि-तो नैत्यिकादौ प्रवेशादिषु प्रायश्चित्तमुक्तमधुना यथाच्छन्दे तदाह

ए चैव य गुरुगा, पच्छित्ता हांति उ अहाच्छंटे ।

आणमभुं मासो. जुंजण हांति चडगुरुगा ॥

एतान्येव प्रायश्चित्तानि यथाच्छन्दे गुरुकानि भवन्ति । तद्यथा प्रवेशे दाने ग्रहणे जोजने चत्वारो गुरुका । सघाटे गुरुको मास अथामनोज्ञेषु सविग्नेषु प्रविशति तदा प्रवेशे दाने ग्रहणे जोजने चत्वारो गुरुका । सघाटे गुरुको मास । अथामनोज्ञेषु सविग्नेषु प्रविशति तदा प्रवेशे दाने ग्रहण च प्रत्येक लघुको मास । अ तै सह भुङ्क्ते तदा चत्वारो गुरुका सघाटे लघुको मास । यत एवमसविग्नेषु प्रायश्चित्तानि तस्मादेतान्परिहरेत् । अथ मार्गे सविग्ना न सन्ति ततः कारणवशतोऽसविग्नेष्वपि गन्तव्य प-तितमिदानीमसविग्नद्वार तेषु च गत्वा यत्कर्तव्यं तदाह ।

संविगगंतरिया. पक्किऽसपारुण अमति ण्णो ।

साहम्मिएणु जयणा, तिणि दिण्णपक्कि-ह्णु मज्जाण ॥

(सविगति) सविग्नगुणेनेकेनान्तरिता व्यवहृता सविग्ने-कान्तरिता असविग्नान्तेषु कारणवशतो गन्तव्यं तत्र च जिज्ञा निवसन च कुर्वतो यथा प्रथमोद्देशके परिहारिकस्य यतनोना तथात्रापि दृष्टव्या । तैरपि असविग्नैर्यदि स एकाकी तत एका-किन. सतस्तस्य सघाटको दानव्य । अथ योऽसौ द्वितीयको योग्या दानव्य सोऽन्यत्र प्रेषणेन गतो वर्त्तने तन्मने दृयुगचा-र्य एकगत्र द्विरात्र त्रिरात्र वा प्रतीक्षणीय । तत एतेन कार-णेनोत्कर्षतः त्रिरात्रमपि प्रतीक्षते असति सघाटके एक एका-की व्रजेत् तस्य च तथा व्रजनोऽपान्नगते यदि साधर्मिका भव-न्ति ततस्तन्मध्ये गत्वा वस्तव्यम् । कारण च निवर्तितम् । कारणे तैः सघाटको दानव्यस्तदभाव ततो व्रजनीयमथ प्रतिपृच्छा निमित्तमेक षे श्रीणि वा दिनानि यावत्प्रतीक्षापयेत तत आह स्वाध्यायनिमित्त प्रतिपृच्छानिमित्तमिन्त्यर्थ उत्कर्षतस्त्राणि त्रिना-नि प्रतीक्षेत एषा साधर्मिकेषु यतना तत्रैवमसविग्नद्वारमुक्तम् ।

इदानीं निवेदनाद्वाग्माह ।

वहियामधरे सर्वा, सो वा मागारिओ वहिं अंतो ।

ठाणनिमज्जतुयट्टण-गहियागहिएण जागरणा ॥

सविग्नसमनोज्ञानामज्ञावे ग्रामस्य वहिर्नैत्यिकादीनां निवेद्य तिष्ठति ग्रामस्य वहिः प्रत्यपायसभवे ग्रामस्यान्तं शून्यगृहे तत्रापि निवेदना कर्तव्या । शून्यगृहस्याभावे सङ्गी श्रावकस्तस्य गृहे वस्तव्यम् । न वा सङ्गी श्रावक सागारिकोऽगारिमाहित स्या-त्तर्हि तस्य गृहस्य वहिर्गन्तव्यं या कुटी तत्र वस्तव्यम् । तस्या अप्यभावे अमनोज्ञेषु सविग्नेषु वस्तव्यम् । तेषामप्यज्ञावे नित्यका-दिष्वसंविग्नेषु वसति । तत्रैव यतना स्थानमृद्धस्वान निपद्या उपवेशनम् त्वगवर्त्तन दीर्घकायप्रसारणं तेषु गृहीतेनागृहीतेन उपकरणेन जागरणं कर्तव्यम् । एष द्वारगायासकैपार्य व्यासा-र्थं त्वज्जिधित्तुराह । प्रथमतो वहिर्गामेति व्यख्यानयति ।

वसही समणुष्ठासऽ, ग.मवाहि ठाड मो निवेदेऽ ।

अनिवेदियम्मि लहु तु. आणाऽविराहणा चैव ॥

समनोज्ञानां सविग्नाना वसतेरसत्यभावे ग्रामाद्वहिस्तिष्ठति न पुनर्नैत्यिकादिष्वसविग्नेषु प्रवेष्टव्यं प्रागुक्तं प्रायश्चित्तभावात् । सच वहिस्तिष्ठति तेषा नैत्यिकादीनां वा सविग्नानां वा अमनो-ज्ञाना निवेद्य कथयित्वा यदि पुनर्न निवेदयति ततोऽनिवेदिते प्रायश्चित्त लघुको मास । आज्ञादिविगधना आदिग्रहणाद्यन्म-विगधना समयविगधना च परिगृह्यते । तवाहि इय जगयदा-ज्ञा तेषा निवेद्य वहिर्वस्तव्यम् । अनिवेदनायामाज्ञादोष ।

आत्मविगधनां समयविगधना चाह ।

गेत्तमेषु कर्हिति, कोहेण ज च पाविट्ठितं तन्व ।

तम्हा उ निव्वएज्जा, जयणा एनेमिषाएउ ॥

अनिवेदने मनि कदाचित् गतानो जायेते गतान्ये मति नारमाक किमपि तेन निवेदितमिति शोभेत् न किमपि गताने शून्य परि-ष्यन्ति ! गृहस्थाश्च न तथाज्ञानं गतान दृष्ट्वा तेषां नैत्यिकादीनां निवेदयेद्युर्थं वा शुष्मटीयो गतानोऽसघाटको वर्त्तने ततस्ते द्रु-र्मध्ये वा एषोऽस्मटीयो न जयन्ति यदि भवेत्तदा अस्माद्यमुपा-श्रये तिष्ठन् निवेदयेत्त । एव यत्र गतान्येन वा आगच्छादिग्र-हणं तत्र यदर्थं प्राप्स्यति संयमविगधनात्मकमा सविगधनात्म-कं वा तन्मन्त्रमनिवेदनानिमित्तं तस्मात्तथाज्ञानया वदयमाण्या यतनया निवेदयेत् । तामेव यतनामाह ।

उवसंपया

तुवजं अहेसि दारं, उस्मूरोत्ति जुताए एवं तु ।

न य नज्जइ मत्थो वि, चद्धिहिइ कि केत्तियं वेत्तं ॥

यदाइमागतस्तदा युष्माकमुपाश्रयद्वार सकुचितमासीत्तत एव
मया विकल्पितमुत्सृज्य वर्त्तते इति युतायां पृथग्चूतायां वसताबु-
धितः । अपि च न च ज्ञायते मायैऽपि किं कियतीं वेलां ससम्पत्तये
व्यातौ द्वितीया कस्या वेलायां चक्षिष्यति तत पृथग्मुपाश्रये स्थि-
त । अथ स वेदायामागतस्तत इदं वदेत् ॥

माहुमगामे वसितं, अनिपियं मज्ज किं करेमिच्छि ।

मन्यवभो हं भवे, गोमे मे वहेज्ज उदंतं ॥

साधुमकाशे साधुममीपे च वस्तु ममातिप्रिय परं नदन्त !
सायवगोऽह तत किं करोमि तस्मात् (गोसे मे वहेज्जह च-
दन) साधो ! प्रभाते मे उदन्त वार्त्ता वदेत ।

एवं न उ दूरुम्हे, अह वार्त्ते होज्ज पच्चवायाओ ।

ताहे सुएहयरादिसु, वसतिनिवेदितु तह चव ॥

पञ्चमनया यतनया निवेदितु नैव ग्रामाद्बहिर्दूरं वसेत् किं तु
ग्रामस्य समीपे वसेदथ बहिस्तेनादिकृता प्रत्यवाया अनर्था
भवेयुस्तनस्तथैव पूर्वोक्तप्रकारेणैव निवेद्य शून्यगृहादिषु वसति-
मादिशब्दात् श्रावकगृहादिपरिग्रह । एतदेव भावयति ।

अहु गुव्वामित्तसकवारु-निव्विद्वे वसति सुष्से ।

नस्सामड सुष्पये, इत्थीरहिते वसेज्जा वा ॥

अधुना सांप्रतमुद्भासितमधुनोद्भासित सकपाट कपाटसहितम-
न्यया स्तेनादिप्रवेशमंत्रवात् निर्विलं विलरहितमन्यथा सर्पा-
दिसत्रवात् निश्चय न जराजीर्षनया पतितुं प्रवृत्तम् अमीपां च
चतुर्णां पदानां षोडश भङ्गा । तत्र प्रथमो भङ्गः शुचः शेषा अ-
शुचास्तत आह इत्यम्भूते शून्ये गृहे वसति तस्य शून्यगृहस्या-
सत्यभावे संदिग्धे श्रावकगृहे । सोऽपि श्रावको द्विधा सजवति
सखीक स्त्रीरहितो वा । तत्र स्त्रीरहिते वसेत् ।

महिण वा अंतोवहि, अंतोवीमु घरकुर्णीए वा ।

तस्मासति नड्यादिसु वहेज्ज उ इमा य जयणाए ॥

स्त्रीरहितस्य श्रावकगृहस्याभावे सहिते वा स्त्रीसहिते वा श्रा-
वकगृहे तस्य गृहस्यान्तर्गृहे वा विविके प्रदेशे वसेत् अन्यथा
प्रायश्चित्तं चतुर्गुणं तस्याप्यज्ञावे तस्य श्रावकस्य बहिर्दूरं पृथग्न
पार्श्वेना वा यदिवाऽन्तर्गृहस्य कुटी समस्ति तस्यां वसेत् । नस्य-
पि कुटीरकस्यासत्यभावे नैतिकदिष्वपिगन्वात् पार्श्वेणादि-
परिग्रहोऽनया वदयमाणया यतनया वसेत् एनावता मूढद्वार-
गायोपन्वस्त निवेदनाद्वारमगमत् ॥ यतनाद्वारमापतितमिदानीं
नामेव यतनामाह ।

निड्यादि उवधिजत्ते, मेज्जा सुष्सा य उत्तरे मूत्ते ।

मज्जइहिण काले, मज्जाए अज्जिवं च ॥

ये नैतिकदिषु उपधौ भक्ते शय्यायामुत्तरगुरौ मूलगुणैर्वा शुद्धा-
किमुक्तं जवन्ति । ये उत्तरगुणैर्मूत्रगुणैर्वा शुद्धां शय्यां गवेषयन्ति ।
शुचः भक्तः शुचमुपाधि तेषु वसेत् तत्रापि सयतीरहिते तदज्ञावे
सयतीरहितेऽपि । ताश्च नयन्या द्विधा काव्यचारिण्योऽकाल-
चारिण्यश्च । तत्र या । पात्रिकादिष्वान्त्रन्ति ता काव्यचारि-
ण्यन्तद्व्यतिरेकेणान्त्रन्त्योऽन्त्रचारिण्य स्थाध्यायनिमित्त-
मभीष्टेण चरात्तत् नक्तपानं दातुं प्रहीतुं वा कन्दपार्थं वा ।
तत्राकाव्यचारिण्येषु यद्दोषो दोषा काव्यचारिण्येष्वल्पतरा इति

संयतीरहिताभावे काव्यचारिणीभिः सयतीरिभिः सहिते वस्तव्य-
म् । एतदेव सप्रपञ्चमज्जिधातुकाम आह ।

सेज्जुवहिजत्तसुष्से, संजइरहिण य जंगसोलसओ ।

संजइ अकालचारिणि, सांहेए बहुदोसला वसही ॥

शय्याशुचः उपाधिशुचो नक्तशुचः संयतीरहित इति चतुर्षु पदे-
षु सप्रतिपक्षे पक्षा पोरुश । तद्यथा शय्याशुचः उपाधिशुद्धो भक्त-
शुचः संयतीरहित इति प्रथम । शय्याशुचः उपाधिशुद्धो नक्तशुचः
संयतीरहित इति द्वितीय इत्यादि प्रस्तारैश्चार्पणीया । एतेषु च
षोडशसु ऋद्धेषु मध्ये यत्र यत्र संयत्यस्तत्र कालचारिणीस-
हिते वस्तव्यं नाकाव्यचारिणीर्जियत आह सयतीरिक्काव्यचारि-
णीभिः सहिता बहुदोषा वसतिरिति । आह पूर्वमुपाधिऋद्धशय्या-
शुचा इत्युक्तमिदानीं ऋद्धचिन्तायां प्रथमतः शय्योपात्तं तत्र किं
कारणमत आह ।

सागारितेणाहिमवासदोना, दुस्सोहिया तत्थ उ होइ सेज्जा ।

वत्थन्नपाणाणि व वत्थ ठिच्चा, गंएहंति जोग्गाणुवहुंजते वा ॥

शय्यां विना मरुद्व्यामुपविष्टायां सागारिकाः समापतन्ति उप-
धिग्रहणाय स्तेना वा निपतन्ति हिमप्रपाते वा सयमात्मविराधना
दोषाः । तत्र तेषु शय्योपाधिर्नक्तेषु मध्ये शय्या दुःशोधिता ज-
वति । आहारोपधयः शुष्का सुखेन लभ्यन्ते महता कष्टेन पुनः
शुद्धा वसतिरिति ज्ञावः । तथा तत्र शय्यायां स्थित्वा योग्यानि
कल्पनीयानि वस्त्राभ्यापानानि गृह्णन्त्युपचुञ्जते च । एतैः कारणैर्ऋ-
द्धचिन्तायां प्रथमतः शय्या कृता तथा ॥

आहारोवाहिसेज्जा, उत्तरमूत्ते असुष्से य ।

अप्पतरदोमपुठिं, असतीए महन्नदोसे वि ॥

आहारोपधिः शय्याभिरुत्तरगुणविषये अशुद्धशुचः इति भङ्ग-
रूपतरा दोषा इत्यत आह प्रथमचिन्तायां ये पोरुश ऋद्धा प्रागु-
क्तास्तेषु मध्ये पूर्वमल्पतरदोषे वस्तव्यं तस्यासत्यज्ञावे महादो-
षेऽपि । अथ कस्मिन् ऋद्धे अल्पतरदोषा इत्यत आह ।

पढमासति विड्यम्मि वि, तहिय पुण ठाइ काव्यचारिसु ।

एमेव सेसएसु वि, उक्कमकरणं पि पूएमो ॥

सर्वेषां भङ्गानां मध्ये प्रथमभङ्गे सर्वालपतरदोषा इति तत्र
वस्तव्यं प्रथमस्यासत्यज्ञावे द्वितीयेऽपि तत्र पुनस्तिष्ठति कालचा-
रिणीषु सयतीषु एवमेव शेषेष्वपि ऋद्धेषु वसति । किमुक्तं जव-
ति । येष्वप्यन्येषु भङ्गेषु संयतीरहितपदं तेष्वपि काव्यचारिणी-
भिः सहितेषु वस्तव्यं नाकाव्यचारिणीभिरिति । तथा क्रमकरण-
मपि अकालचारिणीभिः सहितत्वमपि पूजयामः उपादेयतया
प्रशसयाम सर्वेषां ऋद्धानां मध्ये कथमिति चेदुच्यते यस्मिन्
ऋद्धे शय्याभक्तोपधयः समुष्टिता भङ्गन एकांशका वा शुद्धास्तत्र
यद्यकाव्यचारिण्यो भक्तं पानं वा दत्त्वा गृहीत्वा तन्क्षणमेव व्रज-
न्ति न पुनरागच्छन्ति स्वाध्याय वा कृत्वा सकात्ते गच्छन्ति तत्र
स्थातव्यं प्रायो दोषाभावादिति ।

एतदेव स्पष्टतरमाह ॥

सेज्जं सोहे उवहिं, भत्तं सोहेइ संजतीरहितां ।

पढमो वितिओ सजइ-सहिओ तओ पुण काव्यचारीतो ॥

शय्यां शोधयति उपाधि शोधयति भक्त शोधयति सयतीरहि-
तश्चेति प्रथमो भङ्गः । द्वितीय सयतीरहितस्ता पुन सयत्य-
कालचारिण्यो यदि स्युस्तदा वस्तव्यमेव शेषेष्वपि सयतीर-
हितेषु ऋद्धेषु ज्ञायनीयम् ।

अथाकावचारिण्यः कथं स्युरित्यत आह ॥

आयाणे कंदप्पे, वियाल ऊरादियं वसंतीणं ।

निययादो वडसहा, संजोए मोत्तहा उंटे ॥

भक्तपानादीनामादाने उपलक्षणमेतत् वाने च तथा कन्दर्पनिमित्त कन्दर्पग्रहणमुपलक्षणं स्वाध्यायनिमित्तं च विकाले श्रौरादिकमतिशयेन स्फारे प्रभूतवेदायामिति चावत् सयतीनामकावचारिणीत्व इष्टव्यम् । एवं नैत्यिकादीनां य एव दशधा पौरुशप्रकार सयोगस्तत्र वस्तव्यं किं सर्वत्र नेत्याह मुक्त्वा यथाच्छन्दान्क्रिसुक्तं भवति । तेषु सत्सु यथाच्छन्देषु न वस्तव्यं तदभावे तत्रापि वसेत् । सप्रत्येतेषु नैत्यिकादिषु सवासमाधिस्तन्य यतनामाह ।

गहियनिसियतुयट्टे वा, गहियागहिए य जगहुवण वा ।

पासत्त्यादी एव, नियए मोत्तुं अपरिचूते ॥

पार्श्वस्यादीनामुपाश्रयेषु (गहियन्ति) गृहीतोपकरणं स्थितं ऊर्ध्वस्थितो वसेत् । यद्येव स्थाने न शक्नोति ततो गृहीतोपकरणं एव निपद्योपगतो जाग्रत्तिष्ठेत् तथाप्यशक्नुवन् गृहीतोपकरणस्त्वगृतो जाग्रदवतिष्ठेत् । अथ त्रिष्वप्येतेषु यदि कथमपि प्रचक्ष्याया आशङ्का तदा मा पात्रादिभङ्गं स्यादित्युपकरणं पार्श्वे निक्षिप्यागृहीतोपकरणो यथासमाधिस्थितो निपद्यस्त्वगृतो वा जाग्रत्तिष्ठेत् अथ जागरणं कर्तुं न शक्नोति तत आह स्वप्नं वा गृहीतोपकरणोऽगृहीतोपकरणो वा यथा समाधिं कुर्यात् । एव यतना पार्श्वस्यादीनामुपाश्रयेषु इष्टव्या । नैत्यिके नित्यवास्युपाश्रये नित्यवासिपरिचुक्त्वा प्रवेशान् मुक्त्वा अपरिचुक्ते प्रवेशे उपकरणं निक्षिप्य यथासमाधिं जाग्रत्स्वपन्वा वसेत् ।

एमेव अहाच्छन्दे, परिहणएज्जाएअज्जयणकप्पा ।

ठाणवित्तो वि निसामे, सुए आहरणं च गहिएणं ॥

एवमेव पार्श्वस्थादिगतेनैव प्रकारेण यथाच्छन्देऽपि यतना कर्तव्या । नचरं यदि शक्तिस्तीर्हं तस्य प्रतिहननं कर्तव्यं यथा स रजप्रहं मुञ्चति । अथ न विद्यते तादृशी शक्तिस्तीर्हं ध्यानं तथा ध्यायति यथा तद्वचो न शृणोति यदि वा [अज्जयणत्ति] यथाच्छन्दप्रज्ञापनाप्रतिश्रवणमध्ययनं परावर्तयति यथा स ब्रूते मा मा नाशयेति [कष्पत्ति] तस्य यथास्वच्छन्दं देशानां कुर्वत कर्णौ निजौ स्वगयति येन देशानां न शृणोति दूरतरं वा तिष्ठति । अथ दूरतरस्थानस्थितोऽपि तद्देशानां निशमयति न च निष्ठां समागच्छति ततः स यथाच्छन्दो वक्तव्यो यथा शृणु किमप्याहरणं ततो यत्तस्यापूर्वं तदाहरणं कथनीयम् [गहिएणत्ति] गृहीतेनात्मीयोपकरणेन । एतदेव युक्त्या दृढयति ॥

जः कारणे निगमणं, दिट्ठं एमेव सेसगा चउरो ।

ओमे असंथरंते, आयारे वडयमादीहिं ॥

यथा कारणे कारणवशात् निगमनं निर्गतं दृष्टमेवमेव तथा कारणवशात् शेषाण्यपि चत्वारि द्वाराण्यसविग्ने निवेदना यतना इत्येवमादीनि दृष्टानि यथा चाचारे आचारप्रकल्पे अवमे दुर्भिल्ले वज्रिकादिभिरपि आदिशब्दात्स्वहात्यमनोशासविग्नेपरिग्रहो व्रजेदित्युक्तमतं सोपपत्तिकेयं यतनेति सम्यक् श्रद्धया । गतं यतनाद्वारम् ॥

अधुना निस्पृह्वारमाह-

स मणुषेसु वि वासो, एगनिसि किमुत अणयो मण्णे ।

असदो पुण जयणाए, अच्चेज्ज चिरं पि उ उमेहिं ॥

स मनोक्लेष्वपि अपान्तराले वास उन्सर्गत्त एका निशामेकां

रात्रिं कल्पते किमुत किं पुनरन्येष्वसांभोगिकेष्ववसने उपलक्षणमेतत् पार्श्वस्थादिषु वा । तत्र सुतरामेकरात्र्यधिकं न कल्पते कारणवशात् पुनस्तर्कपतस्त्रीणि दिनानि वसेत् गतं निस्पृह्वारम् । इदानीं “ दौहय्यदं परिच्छृतीत्ये ” तद्व्याख्यानार्थमाह (असदो इत्यादि) असदः पुनर्न केवलमुत्कर्षतस्त्रीणि दिनानि किं तु चिरमपि प्रभूतकालमप्येभिर्वच्यमाणं कारणैर्यतनया तिष्ठेत् । तान्येव कारणान्याह

वासं खंधाग्गदी, तेणासावयवसेण सत्यस्म ।

एएहिं कारणेहिं, अजयणजयणा य नायव्या ॥

वर्षं पतति स्कन्धावारः कटकं तद्वा चलति नदी गिरिनदी पूर्णा वर्तते स्तेना अपान्तराले द्विविधा शरीरापहारिण उपकरणापहारिणश्च श्वापदाः सिंहादयः सार्धस्य वा वशेन गच्छन्ति सार्धश्च चिरमपि तिष्ठन् वर्तते पतन् कारणैश्चिरमप्यपान्तराले तिष्ठति तत्रायतना यतना वा ज्ञातव्या । तत्र यदि यतना कृता तदा न प्रायश्चित्तविषयः । अथायतनामाचरितवान् तदा प्रायश्चित्तं लगति । उक्तं शुद्धस्याशुद्धगमनमिति द्वितीयो भङ्गः ।

संप्रति तृतीयचतुर्थभङ्गावाह ॥

दोसा उ ततियजंगे, गाणगणिया य गच्छजेदो य ।

सुयहाणी कायवहो, दोषि वि दोसा जवे चरिं ॥

दोषो द्वौ तृतीयभङ्गे अशुद्धस्य शुद्धगमनमित्येव लक्षणे तद्यथा गाणगणिकता गणे गणे प्रविशतीत्येवं प्रवाटलक्षणा तद्यथा गच्छमेदतश्च । तथाहि तस्मिन्निर्गच्छत्यन्येऽप्येवमेव निर्गच्छन्ति ततो जायते गणविनाशः । चरमेऽप्यशुद्धस्याशुद्धगमनमित्येवरूपे भङ्गे द्वौ दोषो अपिशब्दो भिन्नक्रमः स च यथास्थानं योजितः । धृतहानिं कायवधश्च निष्कारणं दोषबहुलतया यातो निर्गमने ह्यत्रापि नावकाश इति धृतहानिर्माणं च गतो ग्लानत्वादिभावतो वा कायवधः । तदेव भावितमृतवद्धविषयम् ॥

संप्रति वर्षावासेविषयं सूत्रमाह ।

(सूत्रम्) वासावासे पज्जोसविणं जिक्खवुं यं जं पुरओ कट्टु विहरेज्जा से य आहव च विमं जेज्जा आत्थि वा इत्थं केड उवमं पज्जणारिहे उवसंपज्जियवेसिया एत्थि वा इत्थं केड अणं उवसणारिहे तस्स य अप्पणो य मे कप्पड जाव उंटे वा परिहारे वा ॥

(वासावासेपज्जो इत्यादि) वर्षावासे पर्युपिते जिज्जुर्यं पुरत कृत्वा विहरति आस्ते स कदाचित् विष्वग्भवेत् शरीरान्पृथग्भवेत् प्रियेत इत्यर्थः । अस्ति वान्य कश्चिदुपमपडनाहं स उपसपत्तयः । नास्ति वा तत्रान्य कश्चिदुपमपडनाहंस्तर्हि स आत्मन कल्पे मा समाप्त इति (मे) तस्य कल्पते एकगमिक्या प्रतिमया यत्र वसति तत्रैकरात्राजिग्रहणे (जम्बु जण्मियादि) यस्यां यस्यां दिशि अन्ये साधर्मिका विहरन्ति तां तां दिशमुपजातु न पुनः (मे) तस्य कल्पने । तथापान्तरात्रे विहारप्रत्ययवस्तु कल्पने (मे) तस्य । तत्र कारणप्रत्यय सवाटादिकाणां निमित्तं वस्तु तस्मिन्कारणानिष्ठेने यदि परो वडेत् घन आर्यं ! एकरात्रं द्विगत्रं वा वाशब्दाद्विरात्रं वा पंचं (मे) तस्य कल्पते एकरात्रं द्विगत्रं वा वाशब्दाद्विरात्रं वा वस्तु ना (मे) तस्य कल्पते एकरात्रात् द्विगत्राद्वा पर वस्तुम् । यत्तत्र एकरात्राद् द्विगत्राद्वा पर वसति तत्र (मे) तस्य स्वदनादन्त-

राच्छेद परिहारो वा इति सूत्रार्थः । अत्र ज्ञाप्यप्रपञ्च ।

एमेव य वामासु, भिक्खे वसदीए संकनाएत्तं ।

एगाहचउत्थादी, असनी अस्सत्य तत्थेव ॥

एवमेव ऋतुवृत्तविषयस्तत्र तेनैव प्रकारेण वर्षासु सूत्रं ज्ञावनीयं नवरं जिज्ञायां वसतौ शङ्कायाञ्च नानात्व तत्रान्यत्र गन्तव्यमेकादेन चतुर्येनादिशब्दात् पठेनाष्टमेन वा असत्यन्यत्र गमने तत्रैव वर्षागत्र कर्त्तव्यः । एष द्वारगाथासंज्ञेपार्थः । सांप्रतमेनामेव विवरीपुः प्रथमन' एव शब्दं व्याख्यायति ।

अपरिमाणे पिह्वज्जावे, एगत्ते अवधारणे ।

एवं मद्दो उ एएसिं, एगत्ते उ इहं जवे ॥

एव शब्दोऽपरिमाणे पृथग्जावे एकत्वे अवधारणे । तत्रापरिमाणे यथा एवमन्येऽपीत्यादौ पृथग्जावे यथा घटात्पदः पृथक् एवमाकाशास्तिकायात् धर्मास्तिकायोऽपीति । एकत्वे यथाऽयमेतद्गुण एवमेपोऽपि अत्र हेतु शब्दस्तयोरेकरूपतामज्जियोतयति । अवधारणे यथा केनापि पृष्टमिदमित्यं भवति इतर प्राह एवं इमित्यमेवेति भावः । एवमेवंशब्द पतेष्वर्थेषु वर्त्तते इह पुनरेकत्वे भवति वर्त्तते । एकत्ववृत्तिमेव ज्ञावयति ॥

एगत्तं उ उवप्पे, जहेव गमाणं तु जंगचउरो य ।

तठे चैव य वासासु, नवरि इमं तत्थ नाएत्तं ॥

तथैकत्वमेव शब्दप्रकाशयमित्यमृतुवृद्धेऽन्यत्र गच्छान्तरे गमनं यथा च तत्र जज्ञाञ्चत्वार शुरुस्य शुद्धगमनमित्येवमादयस्तथा चैत्र तेनैव प्रकारेण गमन भङ्गचतुष्टयं च ज्ञातव्यम् । नवरं केवलमिदं तत्र वर्षासु जिज्ञायां वसतौ शङ्कायां च नानात्वम् । तत्र भिक्कामधिष्ठत्याह ।

पउरसुपाणगमाणं, इठरा परे ताव एसणा यातौ ।

खेत्तस्स य संक्रमणे, गुरूगा लहुगा य आभवणा ॥

यो गच्छ प्रचुराग्नयाने स्थितस्तत्र गन्तव्यम् । इतरथा यदि पुनरप्रचुराग्नयाने गच्छे प्रविशति ततस्ते असंस्तरन्त कृधा परित्ताप्यन्ते परितापनां चासहमानैरेपणाघात क्रियते अनेपणीयमपि गृहीयुरित्यर्थः । अथासंस्तरन्त क्षेत्रसंक्रमणं कुर्वन्ति तदा प्रावृषि क्षेत्रस्य संक्रमणे आरोपणाप्रायश्चित्तं चत्वारो गुरूकाः । वर्षारात्रे भाद्रपदाश्वयुज्यामहयत्नकण चत्वारो लघुका । गतं जिज्ञाहारम् । अधुना वसतिहारमाह ।

वारगजगणडोसा, सागारादी हवंति अस्सासु ।

तेणादिमंकलोए, भाविणमित्थं पवासंति ॥

यस्मिन् गच्छे वसति संकटा तत्र नोपसंपत्तव्यं यदि पुनरुपसंपद्यते तत्र इमे टोपा । संकटायां हि वसतौ वसन्तस्ते वारकेप क्रमेण जागरण कुर्युरेके जात्रन्ये स्वपन्ति तदनन्तरं ते जात्रन्ये स्वपन्ति । एवं क्रमेण जागरणेऽजीर्णत्वाद्यो टोपा । अथान्यासु वसन्ति केचित्स्वपनाय व्रजन्ति तर्हि ये प्रागभिहितान्यायां भागागिकाद्यो टोपास्ते ऽत्रापि भवन्ति गत वसतिहारम् । इतानो ज्ञाहागमाह । भिक्काया अज्ञावतो वसतिसंकटव्यटोपतो वा तत्रैवसंक्रमण कुर्युन्ताश्च गच्छतो दृष्ट्वा लोकस्य स्नेनादिशोपजायते यथा न कल्पते साधुना वर्षासु गमन तन्तमेने डेरिका स्तेना वा साधुपेणाहिगन्ते । अथवा (भाविणमित्थं पवासंति त्ति) एतमर्थमुपातन्त्य यदि वा न निपस्यन्त अस्मिन्नेयं तद्वा ततोऽनागता नश्यन्ति तस्माद्वयमपि यत्नं कुर्मः । तेन प्रचुराग्नयाने ऋतुवृत्तानि स्थितं च गच्छे प्रवेशे इमे

टोपा । तस्माद्ये प्रचुराग्नयानग्रामे स्थिता ये च सावकाशायां वसन्तौ तत्र संपत्तव्यं तत्र चानया यतनया गन्तव्यम् । तामेवाह ।

आससुखेत्तजाविय, खेत्ताडपरोप्परं मिलंतेसु ।

जा अट्टमं अजाये य, माणअइतं वहु पासे ॥

ये आसन्ने अनन्तरे क्षेत्रे स्थिता गच्छास्तत्र गन्तव्यमसत्यनन्तरे क्षेत्रे ये परे क्षेत्रे स्थिता यैर्भिक्कादिनिमित्तमागच्छद्भिर्गच्छद्भिश्च परस्परं मिलद्भिर्गाथायां सप्तमी तृतीयाथेऽपान्तराले पथि भाविता ग्रामास्तत्र गन्तव्यं तेषामप्यभावे दूरेऽपि गस्यते । तत्र पुनर्भिक्कामहिरडमानो गच्छति । किं कारणमत आह । (माणअइतं वहुपासे) मा एमिति वाक्यालङ्कारे भिक्कामटन्तं बहु लोकोऽभावित पश्यन्निति कृत्वा ततोऽभक्काथेन यावन्प्राप्यते पठेन वा अष्टमेन वा तत्र गन्तव्यम् । आह यद्यपि चतुर्थदिना गच्छति तथापि लोक' पश्यति । तत्र आह ॥

पायं न रीयड जणो, वासे पडिवत्तिकोविदो जो य ।

असतो व वप्पेदरे य, अच्चए जाय जायंति ॥

प्राय कर्पजन क्षेत्राणां जलकर्ममाकुलतया शेषजनो मार्गस्य जलाविद्वत्त्वादिना दुर्गमतया वर्षे वर्षाकाले न रीयने न गच्छति । यश्चात्र प्रतिपत्तिकोविदः परप्रतिपादनकुशलस्तेन एवमादिषु विषयेऽनेकान्युत्तराणि जल्पितव्यानि एतावता " एगाहचउत्थादी " इत्यादिव्याख्यातमिदानीमसती अस्सत्यतत्त्वेवेति व्याख्यानार्थमाह । " असतोववप्पेइत्यादि " पूर्वोक्तो विधिः सान्तरे वर्षेऽभिहितो यदि पुनरसकृत अववर्द्धं वा सततं वर्षं पतति यदि वा अतिदूरं गन्तव्यं नाष्टमेन प्राप्यते ततोऽसकृत अववप्पे वा वर्षं पतति दूरे गन्तव्यम् । तत्रैव वर्षारात्रं कृत्वा प्रभाते मेघकृतान्धकारापमगत प्रभातकल्पे संवत्सरे याति ॥ (३) भङ्गुर्गणाडपक्रम्येच्छेदन्त्यं गस्यमुपसंपद्य विहर्तुम् ॥

(सूत्रम्) जिक्खू गणाओ अवक्कम्म अस्सगणं उवसंपज्जित्ताणं विहरिज्जा तं च केइ साहम्मिया पासे ता वडज्जा क अज्जो उवसंपज्जित्ताणं विहरति जे तत्थ सव्वराडणिए ता वडज्जा अहं जे कप्पाड जे य तत्थ बहुस्सुए तं वत्तिज्जा जहा से जगवं वक्खति तस्स आणाउववाय वयण्णिडेगे चिप्पिस्सामि ॥

भिङ्गुर्गणाडपक्रम्य विशिष्टसूत्रार्थनिमित्तमन्यगणमुपसंपद्य विहरेत् । तत्रोद्दामके भिक्कात्रप्रचुरे ग्रामे भिक्कार्थमटन्तं दृष्ट्वा कश्चित्नाथर्मिको वदेत् कमार्थमुपसंपद्य त्वं विहरसि एव पृष्टं सन् यस्तत्र सर्वरत्नाधिको गीतार्थ आचार्यस्तं वदेत् । तस्मिन्तुक्ते परिकल्पयति यमेव व्यपदिशति सोऽर्गीतार्थो नचायमर्गीतार्थनिश्रया विहरति ततो भूय पृच्छति अथ भदन्त ! कस्य कल्पेन सूत्रे स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात्कस्य निश्रया त्वं विहरसि एवमुक्ते यस्तत्र सर्ववहुशुतस्तं वदेत् तथा तस्य सर्वरत्नाधिकस्याचार्यस्यार्गीतार्थस्य य शिष्यो गीतार्थ सूत्रार्थनिष्णात समस्तस्यापि गच्छस्य वृत्तिकारी तदिश्रयाऽह विहरामीति वदत । यं वा स भगवान्नाख्यानि यथैतस्याज्ञा त्वया कर्त्तव्या तस्माज्ञायामुपपाने समीपे वचननिर्देशे च आदेशप्रतीच्छायां स्थास्यामीति सूत्रनक्षेपार्थः । अधुना भाष्यकृतसूत्रं व्याख्यातुकामः प्रथमतः सूत्रविषयमुपदर्शयति ॥

पञ्चाविनो अर्गीतिहिं, गंतूया उच्चयनिम्मातो ।

भागम्मसेससाहण-ततो य साहू गओसुत्थ ॥

कश्चिद्वर्गीतैरगीतार्थैराचार्यैः प्रवाजित सोऽन्यत्र गणे गत्वा उन्नयत सूत्रतेऽर्थनश्च निर्मितोऽभवत् ततः स स्वगणे भागम्य शेषाणां गीतार्थानां साधूनां साधन करोति सर्वानपि गीतार्थान् सूत्रार्थनिमित्तमितस्ततो विप्रसृतानाचार्यसमीपमानयति समानीय च तेषां सूत्रार्थान् पूरयति अन्यदा ततो गच्छात्कोऽपि साधुरन्यत्र गणान्तरे केनापि कार्येण गतः ।

तस्य वि य अणमाहु, अट्टे चि अहेज्ज मा ण माहूणं ।

विंती मा पढ एवं, किं ति य अत्थो महो एव ॥

तत्रापि च गणान्तरे अन्यं साधुमाचाराद्गे "अट्टे लोप परिजिष्णे" इति सूत्रे अट्टे इति अधीयानं पठन्त ध्रुत्वा ब्रूते मा पठ । एवं स प्राह किमिति इतरो ब्रूते अर्थो न जवति विसवदत्येवं यथा त्व पठसि अस्मात् अट्टे इति छिट्कारको निर्देशोऽप्येतन्न ।

अत्थो वि अत्थि एवं, आमं नमोकारमाद्रिसव्वस्स ।

केरिस पुण अत्थो ति, वेती मुण सुत्तमट्ट चि ॥

अधीयानं पृच्छति अर्थोऽपि न तु सूत्रस्यास्ति । इतरः प्राह । आममेवं न केवलमस्य सूत्रस्यार्थोऽस्ति किं तु सर्वस्यापि नमस्कारादिकस्य सूत्रस्यास्ति एवमुक्तोऽप्येता पृच्छति कीदृशं पुनरस्य सूत्रस्यार्थं इति । इतरो ब्रूते शृणु प्रथमतो यथावस्थितं सूत्रं ततः पठति (अट्टे इति) "अट्टे लोप परिजिष्णे" इति एवं पठित्वा अस्य व्याख्यानमाह ।

अट्टे चउव्विहे खलु, दव्वेन वि मादि जत्थ तणकट्ठा ।

आवचंते परिथा, जह व सुवसादि आवट्टे ॥

अट्ट आर्तं खलु चतुर्विधस्तद्यथा नामार्तं स्थापनार्तोऽप्येतो जावार्तं । तत्र नामस्थापने सुप्रतीते द्रव्यार्तोऽपि नोभागमतो कृशरीरभव्यशरीरव्यतीरिक्तो यत्र नद्यादे प्रदेशे तृणकाष्ठानि पतितानि आवर्तन्ते यत्र वा सुवर्णाद्यावर्तन्ते स द्रष्टव्यः । आ सर्वत परिभ्रमणेन रतानि गतानि यत्र यो वा स आर्तं इति व्युत्पत्ते

अहवा अत्तीभूतो, सच्चिदादि होइ दव्वम्मि ।

भावं कोहादीहिं, अभिभूतो होति अट्टो उ ॥

अथवा सच्चिदादिभिर्द्वैतसंप्राप्तं प्राप्तवियुक्तैर्वा य आर्तं स द्रव्यार्तं द्रव्येरातो द्रव्यार्तं इति व्युत्पत्ते । क्रोधादिजिराभिभूतो नो भागमतो जावार्तं । तदेवमार्तंशब्दार्थं उक्तं ।

संप्रति परिजीर्णशब्दार्थमाह ।

परिजिष्णो उ दरिदो, ठव्वे धणरयणसारपरिहीणो ।

भावे नाणादीहिं, परिजिष्णो सव्वजोगा उ ॥

परिजीर्णोऽपि चतुर्विधस्तद्यथा नामपरिजीर्णं स्थापनापरिजीर्णं द्रव्यपरिजीर्णं जावपरिजीर्णञ्च । तत्र नामस्थापने प्रतीतिः । द्रव्ये द्रव्येन परिजीर्णो नो भागमतो कृशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो धनरत्नसारपरिहीनो दरिद्रो भाव जावत परिजीर्णो हानादिभिः परिहीन एव समस्तोऽपि होकः ।

एवं पट्टे सो वेति, कत्थ जे अहीयं ति ।

अमुगस्स चि सगासे, अहगं पी तत्थ वच्चामि ॥

एवमाचाराद्सूत्रस्यार्थं स्पष्टे कथिते स ब्रूते कुत्र भवता त्वया ऽधीतमिति । स प्राह अमुकस्य सकाशे समीपे । ततः सोऽप्येता चिन्तयति अहमपि तत्र ब्रजामि एव चिन्तायित्वा ।

सो तस्य गतो धिज्जति, मिलितो सव्वंति एहि उव्वामो ।

पुट्टो सुत्तय ते, सरंति निस्साय कं विहरे ॥

स तत्र गतो गत्वा वाऽप्येति एतद्विषयमधिकृतं सूत्रमधुना सूत्र-व्याख्यामाह । सोऽधीयानोऽन्यदा उद्भ्रामे उद्भ्रामकजिवा-निमित्तं गतस्तत्र केचित्त्वाधर्मिका केचिदन्यगच्छवन्ति मा-धवः सहाध्यायिनो मिथिनासैः (सञ्जतिपर्दिति) सहाध्यायि-भिः पृथक्स्ते तत्र सूत्रार्थं सगन्ति निर्वहन्ति तथा कं निश्चाय आ-श्रित्य भवान् विहरति ।

अमुगं ति सो अगीतो, विहरः कपोण गीयमिस्सम्म ।

अहमवि य तस्स कणा, जं वा भयय उव ट्ठमंति ॥

एवं पृष्टं सन् यस्तत्र सर्वगत्ताधिको गीतार्थं आचार्यस्तं कथ-यति यथाः अमुक निश्चायाहं विहरामि एतावता " जे नत्थ स-व्वराजणि य ते वण्जा " इति व्याख्यातम् । एवमुक्तं ते चिन्त-यन्ति यमेव प्राह मांऽगीतोऽगीतार्थस्ततो जयं पृच्छन्ति कस्य कल्पेन कस्य गीतार्थस्य निश्चया भवान् विहरति एतेन " अहं भते कस्स कणाए " इति व्याख्यातम् । स प्राह सूत्रवद्दृष्टतया गीतार्थस्तस्य शिष्यस्तस्य कल्पेन समस्तो गणो विहरति । अ-हमपि च तस्य कटपात् विहरामि यं वा जगवन्त उपदिशान्ति यथाऽस्याज्ञा कर्तव्या तस्याहोपयानवचननिर्देशेषु म्यास्यामि । एतेन " ज वा सो जयव अक्खाति " इत्यादि व्यातम् । इदमेव स्पष्टं नावयति ।

रायणियरस उ गणो, गीयत्थोमस्स विहरः निस्साए ।

जे जेण होति पहितो, तस्साणादी न हावेमि ॥

रात्तिकस्य रत्नाधिकस्य गणोऽवमस्य गीतार्थस्य निश्चया विह-रति अहमपि तन्निश्चया विहरामि । अपि च तस्मिन् गणे यो येन गुणेन तप प्रवृत्तिना महितस्तस्याज्ञादि ज्ञाज्ञा समापन्नवन वच-ननिर्देश च न हापयामि नम्यङ्गोमीति भावः । व्य० द्वि० उ० । (चरिक्तप्रविष्टस्योपसपद्धिधि चरियापविष्ठ शब्दे वक्ष्यते)

४ श्लोकेण सपरिच्छेदेन रत्नाधिकस्योपसपद्धातव्या ।

(सूत्रम्) दो माहस्मिया एगतो विहरंति तं जहा सेहं रायणिए य तस्य सेहतगए पञ्चिच्छिन्ने रायणिए अप-लिच्छिन्ने तत्थ नेहतगएणं रातिणिए उवसपज्जित्तव्या जिकखू ववहारवइलातिरुप्पय । २३ ।

द्वौ साधर्मिकौ समानगुरुकुलावेकत सह तो विहरतस्त-द्यथा शैको रात्तिकश्च तत्र य शैकक स परिच्छन्न परिवारं-पेन रात्तिको रत्नाधिकोऽपरिच्छन्न परिवारगहिन इत्यथ तत्र शैकतरकेण रत्नाधिक उवसपत्तव्यस्तत्र शैकतरको रत्ना-धिकस्य जिज्ञामुपपात विनयादिक च कस्य कल्पनीय ददाति एव सूत्रसङ्केपार्थः ।

अधुना नाप्यविस्तरः ।

साहम्मि पञ्चिच्छिन्ने, उवसंपय देरह वी पञ्चिच्छातो ।

वाचत्थे मामन्नहुत्थो, कागणअसई सभावो वा ॥

तो चावपि जनौ सहाध्यायिनो स प्रत्यचारिणो तत्र य शैक-तरक स परिच्छन्नो उवसपञ्चिच्छेपेन परिवारमहिन इत्यर्थः । भावपरिच्छेदेन पुनर्हयोगपि परिच्छेदोऽस्ति तत्र शैके द्रव्यत परिच्छन्ने सति तेन रत्नाधिकस्योपसपद्धातव्या ततो जगवन्त-सघातो रत्नाधिकस्य देय उक्त्वर्तो मत्तोऽपि वातव्या । तथा शैककेण रत्नतरकस्य पुनर्हयोगपि रत्नाधिकेन शैकस्य पुरतोऽन्यथा (शैकस्ये) विपर्यये उवसंपयि प्रागभिक्त मा-

मउधु । तथा कारणे ग्लानाडिद्वङ्गणे व्यापृतनया द्वावेव तौ ज-
नाचित्यमति सहायस्याजात्रे न दद्यादपि सहाय स्वजात्रो वा त-
स्यात्मीयकरणादिलक्षणस्ततो न ददाति सहाय किंवागचित्येन
तस्य कृत्य कारयति । एष द्वारगाथासंज्ञेपार्थः ।

साप्रतमेनामेव विवरीतु प्रथमत पूर्वाहं विवृणोति ।

सज्जंति वासिणो दो वि, भावेण नियमतो षण्णो ।

गणणिणुवसंपया. सेहतगणेण कायव्वा ॥

तौ द्वावपि सहाय्यायिनावेकस्य गुरोरन्तेवासिनौ द्वावपि भावे-
न ज्ञानादिना नियमतो नियमन वचनौ ज्ञानादिरूपभावपरिवारो-
पेनाविव्यर्थः । इत्यपरिच्छेदेन पुन. शैक्षतरक एवोपेनस्तत्र
शैक्षतरकेण रत्निको रत्नाधिकस्योपसंपत्कर्तव्या । “ वोच्चत्ये
साम्बहुतो ” इत्यस्य व्याख्यानार्थमाह ।

आशोड्यमि संहेण, तस्स वियमेऽ पच्छ राऽणितो ।

इति अकरणमि बहुगो, अवरोप्परगव्वतो बहुगा ॥

प्रथमत शैक्षतरकेण रत्नाधिकस्य पुरत आलोचनीयं तेनात्रो-
चिते पश्चात् रत्नाधिकस्तस्य शैक्षकस्य पुरतो विकटयन्यादोचयति
एतदेतौ न कुर्वन्स्तत इति एतस्याकारणे द्वयोरपि प्रत्येक
लघुको मासः प्रायश्चित्तम् (अवरोप्परगव्वतो बहुगा इति) यदि
शैक्षतरको इत्यपरिच्छेदेनाहं परिच्छन्न इति गर्वतो रत्नाधिक-
स्य पुरतोनालोचयति तदा तस्यापि प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः ।

एतदेवोपदेशद्वारण स्पष्टयति ।

एगसस उ परिवारो, वोडण रायणिय चि वाडो य ।

उड गव्वो न कायव्वो, दायव्वो चैव संघारो ॥

एकस्य परिवारोऽस्ति द्वितीये रत्निकत्ववाद् रत्नाधिकोऽय-
मिति प्रधाद् इति एवं रूपो गवां द्वाभ्यामपि न कर्तव्य किं तु
परस्परमालोचयितव्यमन्यथा चतुर्लघुकप्रायश्चित्तापत्तेर्दातव्य-
श्च शैक्षतरकेण जघन्यतोऽपि रत्नाधिकस्य संघाटः । सप्रति
' निम्बो वा पंचद्वानि कप्पागमि' त्येतदर्थमाह ।

पेठान्निक्कपिकितीओ, करंति सो आवि ते पवाएति ।

न पनुव्वं ते दोएह वि, गित्ताणमाडीसु च न देज्जा ॥

शैक्षतरस्य जिज्ञा रत्नाधिकस्य सवन्धिनो वखादेः प्रेक्षां प्रति
देवना कुर्वन्ति । तथा तत्रोपया भिक्षामानयन्ति । कृतकर्म विन-
यो विश्रामणा तन्कुर्वन्ति किमुक्तं भवति यदाहापयन्ति तत्कुर्व-
न्ति वाचनादिपरिश्रान्तस्य च विश्रामणामिति स चापि रत्नाधि-
कस्तान्प्रवाचयति सूत्रं पाठयत्यर्थं च आत्रयतीत्यर्थः । कार-
णे असनी इत्यस्य व्याख्यानमाह (न पुहुञ्जेते इत्यादि) ते शै-
क्षतरधिप्या ग्लानादिषु प्रयोजनेषु व्यापृतास्तनो न प्रभवन्ति न
प्रपारयन्ति सहायं न दद्यात् । यदि वा द्वावेव तौ जना तत किं
दायतामिति न दद्यात् ।

अधुना “सजात्रो वा” इत्यस्य व्याख्यानमाह ।

अन्तीकरेज्जा खलुजो विदिण्णे, एसोवि मज्जंति महंतमाणी
न नस्स त देऽ वदि तु नेऽ, तत्येव किञ्चं पकरंति जं से ॥

यो धिनीर्णन्मागनान्मीकुर्यात् यश्चैयोऽपि शिक्षाधिपति शैक्ष-
तरको मनेति मज्जामानी नस्य तान्साधून् वहिस्सम्मात् स्या
नादन्म्यथ विहारक्रमेण नेतुं न ददाति किं तु यत् (सि) तस्य कृत्य
करणार्थं तत्रैव स्थितस्य तत् कुर्वन्ति अथवा

वागण य मे देऽ. न य दावेऽ वायणं ।

तहा वे जेदमिच्छंते, अविकारी उ कारण ॥

वारेण तस्य शुश्रूषकमेकैकं साधु न युक्ते न च तस्मात्साधूनां वाच-
नां टापयति मा म गणजेवं कारिंरिति हेतोः । अथैवमपि दुःस्व-
भावतया गणमेद करोति तत आह । तथापि क्रियमाणे गणमेदं
कर्तुमिच्छति योऽविकारी दुर्मेदः साधुस्तेन तस्य कृत्यं कारय-
ति [सूत्रवो साहम्मिया इत्यादि] द्वौ साधर्मिकावेकतं संहृतौ
विहरतस्तद्यथा शैक्षो रत्नाधिकश्च । तत्र रत्निकः परिच्छन्नः
परिवारोपेत इत्यर्थः । शैक्षतरकोऽपरिच्छन्नः परिवाररहितस्तत्र
रत्निके रत्नाधिकस्येच्छा यदि प्रतिभासते शैक्षतरकमुपसपद्य-
ते अथ नेच्छा न प्रतिभासते तर्हि नोपसपद्यते भिक्षामुपयातं च
कल्प्यं यदिच्छा तर्हि ददाति अथादातुमिच्छा तर्हि न ददाति
एष सूत्रसंज्ञेपार्थः । अधुना ज्ञाप्यविस्तरः ।

रायणिष परिच्छन्ने, उवसंपपञ्चिच्छत्रो य इच्छाए ।

सुत्तत्थकारणे पुण, परिच्छयं वेति आयरिया ॥

रत्निके रत्नाधिके इत्यतः परिच्छन्ने परिवारोपेते स तेन शैक्ष-
तरकस्य उपसपन्परिच्छेदश्च इच्छया दातव्यः । इयमत्र ज्ञावना ।
स यदि शैक्षतरकोऽदमरत्नाधिकस्तुल्यश्रुतो गुरुरत्नाधिकेन सह
तत सरत्नाधिकश्चिन्तयति मा नूनमेतस्य भिक्षाहि एवमव्याक्रेपे-
ण च सूत्रार्थं नश्येयुस्ततः संघाट ददाति अथवा मा एष मम-
कुलवासी सहाय्यायी इत्यपरिच्छेदेनापरिच्छदो भूयात्सहा-
य्यायात्तेनातिस्नेहतः संघाट ददात्यालोचनां प्रयच्छति । अल्प-
श्रुतस्य परिच्छदमुपसंपदां वा न ददातीति । अथ स शैक्षतरको
रत्नाधिकोऽदमरत्नाधिकस्तदा नियमत उपसंपत्तव्यः । परिच्छदश्च तस्य
दातव्यस्तथा चाह सूत्रार्थं कारणात् सूत्रार्थं गृहीतुकामा पुनरा-
चार्या उपसपद्यन्ते परिच्छदं च ददाति । एतदेव स्पष्टयति ।

सुत्तत्थं जइ गेरहऽ, तो से देइ परिच्छदं ।

गहिण्वि देइ संघारं, मा से नस्से य तं सुयं ॥

यदि स रत्नाधिकस्ततः सूत्रार्थं गृह्णाति ततः (सि) तस्य ददाति
परिच्छद परिवार गृहीतेऽपि सूत्रार्थं ददाति संघाट कस्मादि-
त्याह । मा (से) तस्य भिक्षादनव्याक्रेपतः प्रतिलेखनाव्याक्रे-
पतश्च तत् श्रुतं नश्येदिति हेतोः ।

अवहुश्रुतादौ तु न ददाति इत्येतद्वाचयति ।

अवहुस्सुते न देती, निरुवहते तरुणये य संघारं ।

घेत्तण जाव वज्जइ, तत्थ य गोणी य दिट्ठतो ॥

अवहुश्रुतो निरुपहतपञ्चेन्द्रियस्तरुणकश्च तस्मिन् सत्स्वपि
साधुषु संघाट न ददाति सहायान्न ददातीति भावः । यो वा गौ-
तार्योऽपि मन् प्रदात्तान् सहायान्चिपरिणम्य गृहीत्वा ब्रजति
तस्यापि सत्स्वपि साधुषु सहायान्न ददाति तथा च तत्र उष्ट
शीलतया गवां दृष्टान्तस्तमेव ज्ञाचयति ।

साडगवव्वा गोणी, जह तं खेत्त पत्ताति दुस्सीला ।

इय विप्परिणामेते, तम्मि न देज्जा सहाए य ॥

यथा कस्यापि गौः पत्रायिता ततः कथमपि लब्धा सती तेन
शाटके यथा शाटकवच्चा दुःशीला गौस्त शाटकं गृही-
त्वा पत्रायते इति एवममुना प्रकारेण यो विपरिणामयति सहा-
यान् तस्मिन्विपरिणामयति सहायान्न दद्यात् ।

(५) सांज्ञोसिकासांभोगिकयोः सहमित्तयोरुत्तराचार्याद्यो
सामाचारीमाह ॥

(सूत्रम्) दो साहम्मिया एगतो विहरंति तं जहा से

हे य रायणिए य तत्थ रायणिय पलिच्छिन्ने मेहतराए अ-
पलिच्छिन्ने रायणिए इच्छा सेहतरा य उवसंपजेज्जा । इच्छा
नो उवसंपजेज्जा इच्छा भिक्खोवषायं दलाति कप्पाग इच्छा-
ए णो दलाति । २४ । दो जिक्खू णो एगतो विहरंति
एणेहं कप्पति अस्समस्स उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए क-
प्पति एहं आहारातिणियाए अस्समहं उवसंपज्जित्ताणं विह-
रित्तए । २५ । एव दो गणावच्छेया । २६ । दो आयरिय-
उवज्जाया । २७ । वहवे जिक्खुणो णो ततो विहरंति
णोएहं कप्पऽ अएणमएणस्स उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए
कप्पति एहं आहारातिणियाए अस्समहं उवसंपज्जित्ताणं
विहरंतेए २८ एवं वहवे गणावच्छेया २९ वहवे आय-
रियउवज्जाया ३० जिक्खू णो वहवे गणावच्छेया तहेव
आयरियउवज्जाया एगतो विहरतिणो एहं कप्पति अएण-
महे उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए वासावासवत्थए कप्पति प-
वितिणिए कप्पति पवितिणिए कप्पति एहं आहारायणिआए
अन्नमन्नं उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए हेमतगिम्हेसु ॥३॥
(अत्र चतुर्विंशतितमसूत्रस्य व्याख्या ग्रन्थकृतानं न व्याख्यातेत्य-
स्माभिरपि न व्याख्यायते) एव दो भिक्खू णो एगतो विहरति
इत्यादि सूत्रसप्तक सुगमम् ।

अस्य सवन्धमाह ।

संखद्विगारा तुह्वा, धिगारियाए सत्तेसते जोगो ।

आयरियस्स व सिस्ता, जिक्खु अजिक्खू अहतिजिक्खू ।
अनन्तरसूत्रे 'दो साहम्मिया' इत्यादिद्वक्त्रे द्विकलकणा संख्याऽ
धिकृता अत्रापि सैव 'दो जिक्खुणो' इत्यादिवचनासत्त सख्या-
धिकारात्तुल्याधिकारिता पूर्वसूत्रेण सहास्य सूत्रस्येत्येव देशत
आद्यसूत्रस्य योग सवन्धः । अथवा पूर्वसूत्रे रत्नाधिकपदेना-
चार्य उपात्तः । आचार्यस्य च शिष्यो द्विधा भिक्षुरभिक्षुश्च । तत्र
जिक्खुः प्रतीतोऽजिक्खुर्गणावच्छेदक उपाध्याय आचार्यो वा । तत
आचार्यसूत्रात्प्रागुक्तादधानन्तर जिक्खुसूत्रमुक्तम् ।

शेषसूत्रसंबन्धप्रतिपादनार्थमाह ।

एमेव सेसएसु वि, गुणपरिवह्णी य ठाणहंभावे ।

दुप्पज्जिई खल्लु संखा, बहुपिणो उ तेण पर ॥

एवमेव पूर्वोक्तप्रकारेणैव शेषयोरपि गणावच्छेदकाचार्यसूत्रयो
संबन्धस्तथा ह्याचार्यस्य शिष्यो भिक्षुरभिक्षुश्च तत्र भिक्षुसूत्र-
मुक्त तदनन्तरमजिक्खोर्गणावच्छेदकस्याचार्यस्य च सूत्रे । अथ
गुणपरिवृष्ट्या स्थानज्ञानो ज्ञवति तथा हि जिक्खुगुणाधिकत्वेन
गणावच्छेदकस्थानं ज्ञते गणावच्छेदको गुणाधिकतया आचा-
र्योपाध्यायस्थानमतो जिक्खुसूत्रानन्तरं क्रमेण गणावच्छेदकाचा-
र्योपाध्यायसूत्रे तथा द्विप्रवृत्तिका खल्लु सख्या बहुका भवति ततो
द्विसख्यासूत्रत्रयानन्तरं बहुसख्यासूत्रत्रयं यद्दूनां च परस्परमुप-
सपन्नानां पिएमो भवति तेन बहुसख्यासूत्रत्रयात्परं पिएम
पिएमसूत्रमुक्तमिति एवमनेन संबन्धजातेनायातस्यास्य सूत्रसप्त-
कस्य व्याख्या । द्वौ भिक्षू एकत्र सहतौ विहरतो णोणमिति
वाक्यात्तद्द्वारे कल्पते अन्योन्यमुपसंपद्य विहर्तुं कल्पते । एह
मिति पूर्ववत् यथा रत्नाधिकृतया अन्योन्यमुपसंपद्य विहर्तु-
मेवं गणावच्छेदकसूत्रमाचार्योपाध्यायसूत्रं च प्राघनीयमेव बहु-
सख्यासूत्रत्रय पिएडसूत्रं चेति सूत्रसप्तकसत्केपार्थः ।

संप्रत्याद्यभिक्षुसूत्रव्याख्यानार्थमाह ।

संज्ञोइयाण दोएहं, खेत्तादी पेहकाणगयाणं ।

पंधे समागयाण, जिक्खुण इमा ज्ञे मेए ॥

द्वावाचार्यावन्यस्मिन्नन्यस्मिन् क्षेत्रे स्थिता तौ च परस्परसांज्ञो-
गिकौ तयोः सांभोगिकयोर्द्वयोरुपार्थयोर्निक्रवस्ताज्यां प्रेषिता
क्षेत्रादिप्रेक्षाकारणगता क्षेत्रप्रत्युपेक्षणार्थमादिदवाहुपधिमार्-
गणार्थं वा गतास्ते च तथा गच्छन्तः पथि समागता परस्परं मि-
लिताः । तेषां चैकेन यथा गन्तव्यमतस्तेषां क्षेत्रादिप्रेक्षाकारण-
गतानां पथि समागतानां भिक्षुणां या मर्यादा सामाचारी सा
इय वक्ष्यमाणा भवति । तामेवाह ।

जिक्खुस्स मासियं खल्लु, पल्लिच्छाणं च भेमगाणं तु ।

च उल्लुहुग अपल्लिच्छे, तम्हा उवसंपया तेमि ॥

यौ द्वौ भिक्षू स्पर्शकपती तयोः शैक्षतरकेण रत्नाधिकस्य पुरतः
श्रालोचयितव्यम् । तेनालोचिते पश्चात् रत्नाधिकेन शैक्षतरक-
स्य पुरत एवमकरणे त्रिकोः शैक्षरत्नाधिकस्य च प्रायश्चित्त
खल्लु मासिक मासद्वयु "पल्लिच्छाणं चेत्यादि" एतद्वहुसंख्या-
विशिष्टस्य जिक्खुसूत्रस्य व्याख्यानम् । परिच्छिन्नानां जघन्यतोऽ
प्यात्मतृतीयानां शेषकाणां चात्मद्वितीयानां यथोक्तविध्यकरणे
प्रायश्चित्त मासद्वयु । तत्र यद्येकोऽपरिच्छिन्नस्तर्हि तेनान्य आत्म-
द्वितीय आत्मतृतीयो वा उपसंपत्तयो नो चेदुपसंपद्यते तर्हि
तस्मिन्परिच्छिन्नेऽनुपसपद्यमाने प्रायश्चित्त चत्वारो द्वयुकास्त
चोपसपद्यमान यो नोपसपदा प्रतीच्छति तस्य मासद्वयु यत
एवं तस्मात्परस्परमुपसपत्तेषां ज्ञवति कर्तव्या । एनामेव निर्यु-
क्तिगाथा भाष्यकृद् व्याचिख्यासु प्रथमतो भिक्खुस्स मासियं
खल्लित्येतद्व्याख्यानयति ।

दो भिक्खु अगीयत्या, गीया एको व होज्ज उ अगीतो ।

राइणियपल्लिच्छे, पुवं इयरेसु लहु लहुगा ॥

द्वौ भिक्षू अगीतार्थौ यदि वा द्वावपि गीतार्थौ यदि वा द्वावपि
गीतागीतार्थौ तयोः परस्परस्यालोचनमन्यथा प्रायश्चित्त मासद्व-
यु । अथवा एको गीतार्थः तत्र रत्नाधिके परिच्छिन्ने द्वावपरिच्छे-
दोपेते गीतार्थे इत्यर्थः पूर्वमात्रोचयितव्यं पश्चादितरेष्वगीतार्थेषु
रत्नाधिकेन एव चेत्ते न कुर्वते तर्हि रत्नाधिके प्रायश्चित्तं मासद्व-
यु । इतरेषां चत्वारो द्वयुकाः । एनामेव गाथां विवरीषु प्रथम-
तो "दो भिक्खू अगीयथा गीया" इत्येतच्चिदृणोति ।

दोसु अगीयत्येसुं, अहवा गीतेसु सेहतरो पुवं ।

जइ मा लोयइ लहुओ, न विगनेइ परो वि जइ पच्छा ॥

द्वयोर्निद्वयोरगीतार्थयोरथवा गीतार्थयोर्मध्ये यदि शैक्षतरः पूर्व-
रत्नाधिकस्य पुरतो नाचलोयति तथा तस्य प्रायश्चित्तं द्वयुको
मासः । इतरोऽपि रत्नाधिकोऽपि यदि पश्चात्तस्य शैक्षतरस्य पु-
रतो न विकटयति तदा तस्यापि प्रायश्चित्तं मासद्वयु । तत्र यदि
द्वावपि गीतार्थौ तदा परस्परस्य विहारालोचनेन केवला नापरा-
धालोचनापि । अथ द्वावपि गीतार्थौ तदा परस्परविहारालोच-
ना अपराधालोचना च । अथको गीतार्थोऽपरश्चात्गीतार्थस्तत्रा-
लोचनाविधिमाह ।

राइणिए गीयत्ये, राइणिए चेव वियमणा पुवं ।

देइ विहारवियमणं, पच्छा रा णितो सेहे ॥

यदि रत्नाधिको गीतार्थः इतरे अगीतार्थस्तर्हि गीतार्थे रत्ना-

उवसंपया

धिके सति रत्नाधिके एव पूर्वं शैकतरण विहारविकटना अप-
राधविकटना च दातव्या तत्पश्चात् रत्नाधिकः शैकैः शैकतरक-
स्य विहारविकटनां ददाति । अथ शैकतरको गीतार्थो रत्नाधि-
कस्त्वगीतार्थस्तत्राह ।

सैहतरगे वि पुव्व, गीयत्ये दिज्जए पगासणया ।

पच्छा गीयत्यो वि हु, ददाति आद्योयणमगीते ॥

यदि गीतार्थः शैकतरकस्तर्हि तस्मिन् गीतार्थे शैकतरकेऽपि
पूर्वं रत्नाधिकेन प्रकाशना विहारविकटना अपराधविकटना चे-
त्ययं दीयते । पश्चात् गीतार्थोऽपि सन् स शैकतरको हु निश्चि-
तमगीते रत्नाधिके आलोचनां विहारालोचनां ददाति न त्वपरा-
धालोचनां कस्मादित्याह ।

अवराहविहारपगासणाउ, दोषि वि भवंति गीयत्ये ।

अवराहपये मुत्तं, पगासणं होतु ऽगीयत्ये ॥

अपराधप्रकाशना विहारप्रकाशना च एते द्वे अपि प्रकाशने
जघतो गीतार्थे । अगीतार्थे पुनरपराधपदं मुक्त्वा शेषस्य विहार-
स्य प्रकाशनं भवति विहारालोचना भवति नापराधालोचनेति
प्राक् । अगीतार्थतया तस्यापराधालोचनानर्हत्वात् ।

संप्रत्युपसंहारमाह ।

भिकखुस्सेगस्स गयं, पलित्राणं इयाणि वोच्छामि ।

दव्वपलिच्छाएणं, जहसेणं अप्पतइयाणं ॥

“भिकखुस्स मासियस्खत्वि”त्यनेन पदेन यदेकस्य भिक्षोर्वक्षुमु-
पक्रान्त तद्वत् परिसमाप्तमिदानीं दव्वपरिच्छेदेन परिच्छिन्नानां जघ-
न्येनात्मतृतीयानां यद्वक्तव्यं तद्वक्ष्यामि । तदेवाह ।

तेसिं गीयत्याणं, अगीतमिस्साए एस चेव विही ।

एत्तो सेसाणं पि य, वोच्छामि विहिं जहाकमसो ॥

तेषां परिच्छेदेन परिच्छिन्नानां जघन्यत आत्मतृतीयानां बहूनां
सर्वेषां गीतार्थानामथवा अगीतार्थानां यद्विवा मिश्राणां केषाचि-
न्नीतार्थानां केषांचिदगीतार्थानामित्यर्थः । एष पञ्चानन्तरो दिक्षु
गत आचार्याणामालोचनाविषया विधिरवसातव्यो व्यतिरेके
च प्रायश्चित्तमपि तथैव । अत ऊर्ध्वं शेषाणामपि विधिं यथाक्रम-
शो यथाक्रमेण वक्ष्यामि । तत्र शेषशब्दवाच्यानुपदर्शयति ।

सेसा ते जसु ती, अप्पवितिया उ जे तर्हि केऽ ।

गीयत्यमगीमत्थं, मांसे य विही उ सो चेव ॥

शेषा नाम ते भाष्यन्ते यत्र तेषां बहूनां निरूपणां मध्ये केचिदात्म-
द्वितीयास्तस्मिन् शेषे गीतार्थे अगीतार्थे मिश्रे च स एव पूर्वोक्तो
विधिरालोचनाविषयस्तद्व्यतिरेके प्रायश्चित्तविधिश्चावसातव्यः ॥

संप्रति चशब्दव्याख्यानमाह ।

मंजोगा उ चसहेण, अहिगया जह एगो दो चेव ।

एगो जइ न वि दोएँह, उवगच्छं चउलहु तो से ॥

परिच्छिन्नानां चेत्यत्र चशब्देन सयोगा अधिकृताः सूचिता इ-
त्यर्थस्नानेनोपदर्शयति । तथा चेति तद्गोपदर्शने एकत एको
भिचुरपरतो द्वौ निरूपे तथैवेनात्मद्वितीय उपसंपत्तव्यो यदि पु-
नरको न हानुपगच्छति उपसंपद्यते तदा (से) तस्य प्रायश्चित्त
चत्वारो बधुका ।

पच्छा इतरे एगं, जइ न उवगच्छे मासियं लहुयं ।

जत्थ वि एगो तिग्गि, न उवगमे तत्थ वी लहुगा ॥

एकस्मिन्नुपसंपन्ने पश्चादितरावप्युपसंपद्येते यदि पुनरेकं ता-
वितरौ पश्चादुपगच्छेतां तदा तयोर्मासिकं प्रायश्चित्तं लघुकम् ।
यत्रापि भङ्गे एकत एकाऽपरत्र त्रयस्तत्र यदि परस्परमुक्तप्रका-
रेण नोपगमस्तदा प्रायश्चित्तं लघुकाः । किमुक्तं भवति । यद्ये-
कस्त्रीशोपगच्छति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो बधुकास्त-
चेदुपगच्छन्तं पश्चादितरे त्रयो नोपगच्छन्ति तर्हि तेषां प्राय-
श्चित्तं लघुको मासः ॥

एमेव अप्पवीतो, अप्पतइयं तु जइ न उवगच्छे ।

इयरोस मासलहुयं, एवमगीए य गीए य ॥

एवमेव अनेनैवानन्तरोदितेन प्रकारेणात्मद्वितीय आत्मतृतीयं
यदि नोपगच्छति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्लघु । इतरश्चेत्यनुप-
गच्छन्तं नोपगच्छेत्तदा तस्य मासिकं लघु इतरेषामेक आत्मतृ-
तीयोऽपर आत्मचतुर्थ इत्येवमादीनां परस्परमनुपगमे प्रायश्चित्त
मासलघु । एवमुक्तप्रकारेणागीते अगीतार्थानां गतिं गीतार्थानां
च द्रष्टव्यम् ।

मिश्रानाधिकृत्याह ।

मीसाए एगो गीतो, होंति अगीया उ दोएँह तिग्गि वि वा ।

एवं उवसंपज्जे, ते उ अगीया इहरमासे ॥

मिश्राणां मध्ये एक एकाकी गीतो गीतार्थोऽपरे तु द्वौ त्रयो
वा भवन्त्यगीता अगीतार्थाः तत्र तेऽगीता एकमुपसंपद्येरन् ।
इतरथा चेशोपसंपद्यन्ते तर्हि तेषां प्रायश्चित्तं लघुको मासः ।

सो वि य जइ न वि इयरे, तस्स वि मासो उ एव मव्वत्थ ।

उवसंपया उ तेसिं, भणिया अस्सोणनिस्साए ॥

सोऽपि चैको यहि तान् इतरानुपसंपद्यमानान् नोपसंपद्यते
तदा तस्यापि प्रायश्चित्तं मासो लघु । एवमेक आत्मद्वितीयो
गीतार्थोऽपर आत्मतृतीय आत्मचतुर्थ इत्यादौ सर्वत्र भावनीयमे-
वमन्योन्यनिश्रयाप्राक् द्वारगाथायां तेषामुपसंपन्नयिता उपदिष्टा
आणोणनिस्सियाणं, अगीयाणं पि उग्गहो तेसिं ।

गीयपरिग्गहियाणं, इच्छाए तेसिमो होइ ॥

अन्योन्यनिश्रितानां तेषामगीतानामपि गीतपरिगृहीतानामव-
ग्रहो भवति । अवग्रहो नाम आभवनव्यवहारः स च द्विधा इच्छ-
या सूत्रोक्तश्च । तत्रेच्छया तेषामयं वक्ष्यमाणो भवति तमेवाह ॥

इच्छियपकिच्छियाए, ण खेत्त वसही य दोएँह वी दान्जो ।

इच्छंतो न होइ उग्गहो, निक्कारणकारणे दोएँह ॥

इच्छया अवग्रहो नाम इच्छितप्रतीच्छितेन इच्छा संजाताऽस्ये-
ति इच्छितं प्रतीच्छा संजाता अस्येति प्रतीच्छितम् इच्छितं च
तत् प्रतीच्छितं च इच्छितप्रतीच्छितम् । वाचा आजवनव्यव-
हारस्थापना । यथा यत्पथि लज्यते तदस्माकं यत्प्राप्ते तत् यु-
ष्माकं यदि वा यत्सचित्तं तदस्माकं यदचित्तं तत् युष्माकम् ।
अथवा या स्त्री व्रतग्रहणार्थमुपतिष्ठति सा अस्माकं पुरुषो युष्मा-
कम् यद्वा वात्रो युष्माकं वृक्षोऽस्माकम् अथवा य सार्थेन सह
व्रजतां वाज सोऽस्माकमसार्ये युष्माकम् । यदि वा यो यद्व्रजते
तत्तस्यैव एवं जूतेन इच्छितप्रतीच्छितेन य आजवनव्यवहारः स
इच्छया अवग्रहः । एष च प्रायः पथि गच्छतां जवति स्थानप्रा-
प्तानां सूत्रोक्त आभवनव्यवहारस्तनस्तमुपदर्शयति । समकाल
कैत्रे प्राप्तानामक्रेत्रे वा वसति प्राप्तानां द्वयानामपि लाभ साधा-
रणः । अथ न क्रेत्रमेकत्रे वा वसति समकाल प्राप्ता किं तु
धियमकात्रं तत् आह (इच्छतो न होति इत्यादि) यदि निष्का-

रण स्थिता इति पश्चात्प्राप्तास्तदा नास्ति तेषामवग्रह किं तु पूर्वप्राप्तानामेव । अथ कारणेन केनापि ग्यानप्रतिजागरणादिना स्थितास्ततः पश्चात् प्राप्तास्तर्हि भवन्ति इयानामपि साधारणोऽवग्रहः । एतदेव स्पष्टतरमुपदर्शयति ।

समग्रं पक्षाणं सा-हारणं तु दोहं पि होति तं खेत्तं ।

विसमं पक्षाणं पुण, इमा उ तर्हि मगणा होऽ ॥

समकमेककाल प्राप्तानां इयानामपि तत् क्षेत्र भवति साधारण विषय विषयकाल प्राप्तानां पुनरिय तत्र क्षेत्रे मार्गणा भवति । तामेव कुर्वन्नाह ।

परियरए व गिज्ञाणं, सयं गिलाणो उरे व मंदगती ।

अप्यत्तस्स त्रि एएहि, उग्गहो दप्यतो नत्थि ॥

प्रतिचरति वा प्रतिजागर्ति ग्यानं यद्वि वा स्वय ग्यान धानुरो वा यदि वा स्वप्नावान्मन्दगतिरैतौ कारणैरप्राप्तस्यापि समकाल पश्चात्प्राप्तस्यावग्रहो भवति दर्पणो निष्कारण स्थिताना पुनरवग्रहो नास्ति ।

एमेव गणावच्छेए, पलिच्छएणाण च सेसगाणं तु ।

पलिच्छे ववहारो, णुविहो वायंतिओ नाम ॥

यथा भिक्कोरेकस्य बहुनां परिच्छन्नानां शेषकाणा चोक्तमेवमेव अनैव प्रकारेण एकस्मिन् गणावच्छेदे बहुना परिच्छन्नानां जघन्यतोऽप्यात्मतृतीयानां शेषकाणां वगत आत्मद्वितीयानां तु शब्दादेकत एकोऽपरत आत्मद्वितीय इत्यादि संयोगगतानां च निरवशेष वक्तव्यम् । तत्र परिच्छन्ने जातावेकवचन परिच्छन्नानामुपज्ञानमेतत् परमुपसपन्नानां चाभवनव्यवहारो द्विधा ऋवति । सूत्रोक्तो वागन्तिकश्च । वाचा अन्त परिच्छेदो घागन्तस्तेन निर्दुत्तो वागन्तिकस्तत्र वागन्तिको नाम वक्ष्यमाणस्तमेवाह ।

पहि गामे चित्तमचित्त, पुरिमं वा वाञ्जवुहसत्थादी ।

इच्छाए वा देती, जो जं लाजे भवे विततो ॥

यत् पथि मार्गे लज्जं तदस्माकं यत् ग्रामे तत् युष्माकम् । यद्वि वा यत्सचित्त तत् युष्माकमचित्तमस्माकम् । अथवा स्त्री युष्माक पुरुषोऽस्माकम् । अथवा वृद्धो युष्माक बालोऽस्माकम् । यदि वा (सत्थादी इति) सार्थं लज्जं तत् युष्माकमसार्थंऽस्माकम् । अथवा इच्छया ददाति कथमित्याह-यो यज्ञभते तत्तस्य भवति एष सूत्रोक्त आभवनव्यवहारः । द्वितीयो वागन्तिक आभवनव्यवहारः । क्षेत्रप्राप्तानामक्षेत्रे वा वसति प्राप्तानां य. सूत्रोक्त आभवनव्यवहारः स भिक्कुणामिव प्रतिपत्तव्यः स चाविशेषणार्थो यदि वा द्वावप्यगीतार्थपरिग्रहीतौ गीतार्थनिश्चा प्रतिपन्नौ समकमेककाल प्राप्तौ ततस्तयो साधारणं क्षेत्रमाभवति । सति विद्यमाने कार्ये ग्याने प्रतिजागरणादिलक्षणे ये स्थिता अगीतार्था असमाप्ताश्च तत्र समाप्तानां साधारण क्षेत्रम् । ये पुनरगीतार्था अपि च पूर्व प्राप्ता गीतार्था समाप्ताश्च निष्कारण प्राक् स्थित्वा प्राप्तास्तदा असमाप्तानामप्यगीतार्थानाम् । अपि च तत्क्षेत्रं पूर्वं प्राप्तत्वात् गीतार्थं समाप्तावपि च तस्य क्षेत्रस्थ प्रभुर्निष्कारण स्थित्वा पश्चात्प्राप्तवान् ॥

समपच्छकारणेणं, खेत्ते वसहीए दोहं वी लाभो ।

एयणिए होति उग्गहो, गीयत्थनमम्मि दोहं पि ॥

समं समकमेककाल कारणेन पश्चाद्वा क्षेत्रे अक्षेत्रे वा वसन्तौ प्राप्तयार्थयोरपि लाभ साधारणः । अत्र पुनर्यदि विशेषविनक्षा कियते तदा यो रत्नाधिकस्त्वित्तवग्रहो भवति । यद्यपि नाम

द्वयोरपि साधारणो लाभस्तथापि यथा सघाटकेन भिक्कां हिण्डमानयो रत्नाधिकस्य लाभो भाग्यते एवमिहापि रत्नाधिकस्यावग्रहः । अथैको गीतार्थं परोऽगीतार्थं मनत्र यदि रत्नाधिकोऽगीतार्थोऽवमरत्नाधिको गीतार्थस्ततोऽवमरत्नाधिकस्यावग्रहः । अथ द्वापि समानार्थो तत्र आह । समे गीतार्थं परस्मिन्समक च प्राप्ते द्वयोरपि साधारणोऽवग्रहः । तदेव द्विसंस्पाकगणावच्छेदकसूत्रमिति भावितमेव हिंस्र्याकाचायां पाध्यायमपि भावनीयम् ॥

इदानीं बहुन्वसूत्राणि पिरटसूत्रं चातिदेशत आह ।

एमेव बहुणं पि, पिडे नवरोगगहस्स उ विभागो ।

किं कतिविहो कस्स व कम्मि व, केवइयं वा भवे कालं ॥

एवमेव बहुनामपि भिक्कुप्रभृतीनां सूत्राणि भावनीयानि द्विकसूत्रापङ्क्या बहुत्वसूत्राणामर्थतो नानात्वाभावात् पिण्डे पिरटकसूत्रस्यापि न एवाथो नवरमत्रावग्रहस्य विभागो घकव्यस्तमेवाह किं कतिविध कस्य वा कस्मिन्वा कियन्त काल भवत्यवग्रहः । तत्र किमित्याद्यद्वारव्याख्यानार्थमाह ॥

कि उग्गहोति जणिओ, उग्गहो तिविहो उ होति चित्तादी ।

एकेको पंचविहो, देविदादी मुणयवो ॥

किमवग्रह इति भणिते पृष्टे सूरिराह । त्रिविधो भवत्यवग्रह-श्चित्तादि सचित्तोऽचित्तो मिश्रश्च । पुनरैके कतिविध इति प्रश्नमुपजीव्याह स एकैक पञ्चविध पञ्चप्रकारो ज्ञानव्य । कोऽसावित्याह देवेन्द्रादि देवेन्द्रावग्रहो राजावग्रहो माण्डिकीकावग्रह शय्यातगवग्रह साधर्मिकावग्रहश्च । गत कतिविधद्वारम् । इदानीं कस्य न भवतीति प्रतिपादयति ॥

कस्स पुण उग्गहोत्ति, परपामंडीए उग्गहो नत्थि ।

निएहे मत्ते संजति, अगीते गीत एके वा ॥

कस्य पुनरवग्रहो भवतीति शिष्यप्रश्नमाशङ्क्य प्रोच्यते परपाखरिडनामवहो नास्ति ये च निदवा ये च सप्ता याश्च सयथा गीतार्थैरपरिग्रहीता ये चागीतार्था गीतार्थनिश्चामनुपपन्ना यद्य निष्कारणमेकाकी गीतार्थ एतेषां सर्वेषामप्यवग्रहो नास्ति । एतदेव सुव्यक्तमाह ।

असम्हाण बहुणं पि, गीतमगीताण उग्गहो नत्थि ।

सच्छुदियगीयाणं, असमत्त अणीस गीए वि ॥

अवसन्नानां बहुनामपि गीतार्थानामगीतार्थानां चावग्रहो नास्ति (सच्छुदियगीयाणत्ति) ये गीतार्था अपि स्वच्छान्दिका स्वच्छन्दतयेव एकाकिनो विहरन्ति तेषामपि नान्यवग्रहः । तथा ये असमाप्ता असमाप्तकत्या यस्य च समुदायस्य न विद्यते गीतोऽगीतार्थ ईशस्तेषामपि नान्यवग्रहः ।

एव ता सावेकखे, निग्गवखाण पि उग्गहो नत्थि ।

मुत्तूण अहा-डे, नत्थि चि जे गच्छपाडिवच्छा ॥

एव तावत्सापेक्षे जातावेकवचनं सापेक्षिणामुत्तनापेक्षाणामन्यविरकल्पिका निरपेक्षा जिनकल्पिकाद्यन्तेषामन्यवग्रहो नास्ति । किमविशेषण सर्वेषां नेत्याह । मुक्त्वा यथात्तजान तथाप्रापि गच्छप्रतिपन्नान तेषामवग्रहं नवति गच्छप्रतिपन्नान्वा-दन्त्येषा तु सर्वेषामपि नास्ति ॥

आसन्नतरा जाणंति, मज्जा नो व जत्थ नित्थरः ।

नत्थिं देत्तुवदेयं, आरपरं ते न इच्छंति ॥

तेषां गच्छन्निर्गन्तानां जिनकल्पिकादीनां यो व्रतग्रहणार्थमुप-
निष्ठति त तेन प्रयाजयान्ति तथाकल्पन्वात्किं तु ये तत्रासन्न-
ग संयना स्थितान्स्त्रोपदेशं ददति यथा असुकानां समी-
पे गत्वा प्रव्रजेति । अथवा जानन्ति श्रुतवलतो ये इरे स्थितान्-
स्तत्र स ण्य निस्तरन्विति । तदेतत् ज्ञात्वा यत्र स निस्तरति
तत्रोपदेशं प्रयच्छन्ति । परमार्थत एवस्ते आत्मपरमात्मगच्छ-
परगच्छविभाग नेच्छन्ति स्थविरकल्पादुत्तीर्षत्वात् ।

अगीयसमाणसंज्ञः-गीयत्यपरिग्रहाण खेत्तं तु ।

अपरिग्रहाण गुरुगा, न व्रजति सीमे त्य आयरिओ ॥

अगीतानामगीतार्थानां श्रमणानां सयतीनां च गीतार्थपरिग्र-
हाणा गीतार्थपरिग्रहीतानां जेभ्रमवग्रहो नवति । ज्यमन्न भाव-
ना । ये गीतार्था अपि साधवो गीतार्थपरिग्रहीता विहरन्ति वा
अपि संयत्यो गीतार्थपरिग्रहीता वर्तन्ते तेषामवग्रहो भवति ते
च यदि साधवो यदि संयत्यो गीतार्थनिश्रामनुपपन्ना अगीता-
रथा विहरन्ति तदा तेषामपरिग्रहाणां गीतार्थपरिग्रहरहितानां
विहरता प्रायश्चित्तं चन्वारो गुरुका इत्येषां च सयतीनां च
गीतार्थपरिग्रहीतानां य. परिव्राजक आचार्य सोऽत्र शिष्यान्
स्वकीकितान् न व्रभने परिग्रहीततयैव तेषां वीक्षणत् ।

गीयत्यगते गुरुगा, अमती एगाणिए वि गीयत्यो ।

ममोसरणे नत्थि उगगहो, वसहीए उ मगाण अखेत्ते ॥

ये ते स्वयं गीतार्था गीतार्थपरिग्रहरहिता वर्तन्ते यद्यन्यस्मिन्
गीतार्थे आगते तस्योपसपद न प्रतिपद्यन्ते तदा तेषां प्रायश्चित्त
चचारो गुरुका । अथान्यो गीतार्थे उपसपदनाहो नायात. का-
रणवशतश्च कथमप्येकाकी जातस्तस्य गीतार्थस्याश्रयस्य परि-
वाररहितत्वेनैकाकिनोऽपि क्षेत्रमाजवति । गत कस्येति द्वार-
म् । व्दानो कस्मिन्नेति द्वारमधिकृत्याह । यत्र यावन्ति दिनानि
संघस्य समवसरण तत्र तावन्ति दिनान्यवग्रहो न जवति
एव जिनस्रानादिषु मिश्रितानां यावन्महिमा तावदवग्रहाभावः ।
एतन्मर्च समवसरणे नास्त्यवग्रह इत्यनेन सूचितमेवमक्षेत्रेऽव-
ग्रहाभावः । अक्षेत्रेऽपि वसतो मार्गणाऽवग्रहस्य भवति सा
क्षेत्रमक्षेत्रे वसतिषु समकं स्थितानां साधारण क्षेत्र पश्चादागतानां
तु न जवति ।

सेसं सकोसजायणं, पुव्वजहियं तु जेए तस्सेव ।

ममगोग्गहसाहारं, पच्छा गतो होइ उ अखेत्ती ॥

एष क्षेत्रमवग्रहो जवति । तच्च प्रमाणतः सकोशयोजन क्रोश-
सहितगन्तविकमित्यर्थः तत्रापि येन पूर्वमवग्रहीत तस्यैव
नक्षेत्रमाभवति न दोषस्य । अथ समक्रमेव तस्यावग्रह कृतस्त-
न आह साधारणं तदा तेषा क्षेत्रम् । चन्तु पश्चादागत सन्नवत्य-
क्षेत्री न तस्याभवति क्षेत्रमिति भावः ।

अणो गतो कहतो, उवसपणे तहिं च ते सव्वे ।

सकनो उ व कहने, साधारणे तस्स जो भागो ॥

अन्य कोऽयान्चार्य कथयन् बहुश्रुत पश्चादागत ते च पूर्व-
स्थितान् सर्वेऽपि तस्मिन्न्यागने कथयत्युपसपदास्तदा तस्मिन्
कथयन्ति सोऽप्यग्र मरान्तस्तस्याभाव्यं तत्क्षेत्रं जातमिति भावः ।
अथ समक्रमात्तया साधारणे क्षेत्रे स्थितानां मन्वे एक कश्चना-
पि त पश्चादागतमन्याचार्य बहुश्रुतमुपसपदस्तदा यस्तस्य
भागस्त तत्र कथयन्ति सक्रान्त ।

निरिग्नगणणं वा, नेमिं वि य नेड नंतु गेन तु ।

खेत्तजया वा कोई, माड्ढाणेण सुण एवं ॥

यदि क्षेत्रवतां शिष्य आगन्तुकमाचार्यमुपसपन्नो यदिवाचार्या
गणं शिष्ये गीतार्थे निक्रिय तमुपसपन्नास्तदा तेषामेव निक्रि-
प्तगणानां वागव्वादुपसपन्नतदेकशिष्याणां तत्क्षेत्रम् । किमुक्तं
जवति यद्यत्क्षेत्रात्सचित्तादिकमुत्पद्यते तत्क्षेत्रमेवाभवति य-
जागन्तुको न व्रभते कोऽपि पुनर्ममागन्तुकस्य पाद्वं शृण्वत-
क्षेत्रं यायादिति क्षेत्रभयादेवं वक्ष्यमाणप्रकारेण मातृस्थानेन
शृणोति । तमेव प्रकारमाह ।

कुड्ढेण चिलिमितीए व, अंतरितो सुणइ कोइ माणेण ।

अहवा चंकमणीयं, करंतो पुच्छागमो तत्थ ॥

कुड्ढेन यदिवा चिलिमिद्विन्या जवानिकान्तरितं मन् कोऽपि
मानेन ममेदं क्षेत्रमाजवति तन्मा इह तावदुत्तरत्विति क्षेत्रगवरेण
शृणोति । अथवा मानेनैव यथोक्तरूपेण चक्रमणिकां कुर्वन् को-
ऽपि शृणोति तत्र यद्यपि स शृणोति तथापि तत्र पृच्छागमो ज-
वति पृच्छा कर्त्तव्या भवति ततः पृच्छातोऽपि तस्य ज-
ति क्षेत्रम् । अय कतिभिः पृच्छाभिः कियन्त काव्यं तस्याजवति
क्षेत्रमित्याह ।

पुच्छाहि तिहिं दिवसं, सत्तहि पुच्छाहिं मासियं हरइ ।

अहवा दिवससमत्तो, इमो उ ते हिअं अहिज्जंतं ॥

निस्रुभि पृच्छाभिरेकं दिवस यावत्तत्क्षेत्रं हरति पृच्छादिवसे
यत्तस्मिन्क्षेत्रे सचित्तादिकमुत्पद्यते नत्कथयन्स व्रभते नेतरेऽति
जावः । सप्तभि पृच्छाभिः पुनर्मासिक पृच्छादिवसादारभ्य मास
यावत्सचित्तादिकमपहरतः तदेवं 'खेत्तभया वा कोइ' इत्यादि
गाथा पश्चार्ध व्याख्यातमिदानीं " निषिखत्तगणायं चेत्यादि '
पूर्वार्ध व्याख्यानयति । अथवा यो वक्ष्यमाणोऽन्यविशेषस्तस्मिन्-
धीयानेऽध्यापयितरि । तमेवाह ।

जति निखिखऊण गणं, उवसंपाएह वा वि सीसं तु ।

ता तेसि चिय खेत्तं, वाएतो लाज खेत्त वहिं ॥

यदि गीतार्थे गण निक्रिय तमागन्तुकमुपसंपद्यते अथवा शिष्य
प्रेषयति तदा तेषामेव पूर्वस्थितानां तत्क्षेत्रमाजवति न तु वाच-
यतां वाचयति वामस्तस्मात् क्षेत्राद्वाहि ।

अह वेतो वायंतो, लाजेण नात्थि हंति वच्चाओ ।

इहरेहि य सो रुद्धो, मा वच्चसु अम्ह साहारं ।

अय श्रुते वाचयत यथा नोऽस्माकमिह नास्ति लाज इति व्रजाम
एवमुक्ते इतरै पूर्वस्थितै स रुद्धो यथा मा व्रजत यूयं युष्माक-
मस्माक च साधारण क्षेत्रमिति । अथ साधारणेऽपि क्षेत्रे स्थि-
ता न संस्तरन्ति तत्र विधिमाह ।

निगमयो चउभंगो, निद्वियसुहटुक्खयं जति करंति ।

निद्वियपदाधितो वा, रुद्धो पच्छा य वाघातो ॥

अथ साधारणक्षेत्रे स्थितास्ते न संस्तरन्ति तर्हि निर्गन्तव्यं
तत्र निर्गमने चतुर्भङ्गी वक्तव्या । गाथायां पुंस्त्वनिर्देश प्राकृतत्वा-
त् तथा यस्य श्रुतस्कन्धस्य निमित्तमुपसंपन्नास्तन्निष्ठित त-
स्मिन्निष्ठिते समाप्तं चूय क्षेत्र साधारण जात तत्र यदि भूय-
सुग्रह खनां कुर्वन्ति सुखदुःखनिमित्तमुपसपदं प्रतिपद्यन्ते
तथा निष्ठिते श्रुतस्कन्धे यः प्रभावित पुनरपि प्रतीच्छिकै पश्चा-
त् रुद्धो व्याघानो वाऽशिवादिभि कारणैरुपजातस्तत्र यदाभाव्य
तद्वक्तव्यमिति द्वारगायासमासार्थः । साप्रतमेनामेव गाथां वि-
वरीषु प्रथमनो निर्गमनचतुर्भङ्गीमाह ।

वत्यव्व निति न जे, पाहुणा ते न इयरे वा ।

उभय व नोजयं वा, चञ्जयणा होति एवं तु ॥

यस्य ग्रामप्रधानस्य नगरप्रधानस्य वा नियोगेन तिष्ठन्ति सा-
धय स चतुर्धा । तद्यथा आगन्तुकभद्रको नामैको न वास्तव्यज-
क । १। वास्तव्यभद्रको नामैको नागन्तुकभद्रक । २। आगन्तु-
कभद्रको वास्तव्यजकश्च । ३। नागन्तुकभद्रको नापि वास्त-
व्यजकः । ४। एतच्चतुर्भङ्गीवशादधिकृताऽपि चतुर्भङ्गी जाता त-
द्यथा प्रथमभङ्गवशात् वास्तव्या निर्गच्छन्ति न प्राघूर्णिका नियो-
क्तरागन्तुकभद्रकत्वात् । द्वितीयभङ्गवशात् प्राघूर्णिका निर्ग-
च्छन्ति न इतरे द्वितीये भङ्गे नियोक्त्वास्तव्यजकत्वाच्चतुर्थ-
भङ्गवशात् उन्नय प्राघूर्णिका वास्तव्याश्च निर्गच्छन्ति उभयानपि
प्रति नियोक्तरजकत्वात्तृतीयभङ्गवशान्नोभयं वास्तव्या प्राघू-
र्णिकाश्च निर्गच्छन्ति उन्नयानपि प्रति तस्य जकत्वात् । एवममु-
ना प्रकारेण चतुर्भङ्गना चतुर्भङ्गी नवति । तत्र प्रथम भङ्गमधि-
कृत्य विशेषमाह ।

आगन्तुयजद्गम्भि, पुव्वड्डिया गंतु जड पुणो एजा ।

तस्मि अपुसे मासे, संक्रामति पुव्वसि खेत्तं ॥

आगन्तुकभद्रके नियोक्तरि ये पूर्वस्थितास्ते वक्ष्यमाणचतु-
र्भागाद्भागगमनया यतनया गच्छन्ति । तथाऽप्यसस्तरणं सर्वा-
त्मना गच्छन्ति तेन गत्वा यद्यपूर्णे एव मासे तस्मिन् क्षेत्रे पुन-
रागच्छेयुस्तदानीं तेषां प्रत्यागतानां क्षेत्रं सक्रामति तेषां तदा-
भाव्य भवतीति भाव । कारणतो गत्वा पुनरपूर्णे एव मासे प्रत्या-
गमनात् । अथ साधारणमुभयेषां तत्क्षेत्रमासीत् “ मा वच्चसु
श्रम्ह साहारमिति ” व्यवस्थाकरणात्तदा तेषां पुन प्रत्यागतानां
साधारण्येन क्षेत्रं सक्रामति ।

द्वितीय भङ्गमधिकृत्याह ॥

वत्यव्वजद्गम्भि, संघाडगजयण तह्विओ अहंजो ।

आगंतुं वेति तओ, अस्त्यितियो पवायगो नवरं ॥

वास्तव्यभद्रके नियोक्तरि तेषामागन्तुकानामसंस्तरतामियं
यतना । वास्तव्या आगन्तुकैः सममेकैकेन सघाटेन भिक्षां हि-
एडन्ते अथ तथाप्यलाभस्तर्हि निर्गच्छन्ति । तत्रेयं भङ्गचतुष्ट-
येन यतना । आगन्तुकानां चतुर्भागो निर्गच्छति न वास्तव्या-
नाम् । १। वास्तव्यानां चतुर्भागो निर्गच्छति नागन्तुकानाम् । २।
वास्तव्यानामापि चतुर्भाग आगन्तुकानां च चतुर्भाग । ३। उभ-
येषामपि न चतुर्भागो गमने चतुर्थ । ४। स चात्र शून्यो गमन-
न्तरेण संस्तरणात् । एवमप्यसंस्तरणोऽर्द्धोऽर्द्धगमने यतना प्रथ-
मभङ्गेऽपि द्रष्टव्या । स चात्रापि पूर्वप्रकारेण शून्य । अथैवमपि
न संस्तरन्ति तत आगन्तुका सर्वे निर्गच्छन्ति नवरमेक
प्रवाचकस्तिष्ठति येन वास्तव्यान्प्रवाचयति । अथ सौऽप्यसं-
स्तरणे स्वशिष्यैः सह गतस्ते च वास्तव्यास्तमुपसपन्ना यदि
“ मा वच्चह साहारमिति ” व्यवस्थाकरणेन उभयेषां साधारणं
तत्क्षेत्रं ततो यदि गत्वा पुनरपूर्णे एव मासे तत्र क्षेत्रे प्रत्याग-
च्छन्ति तदा कृतायामुपसपदि तेषामेव प्रत्यागतानां क्षेत्रमा-
भाव्यतया साधारणेन । साप्रतमनयोगेव भङ्गयोराभवन्व्यव-
हारशेष उच्यते । अत्र पठित “ नियच्छिसुहदुस्वय जति करे-
ती ” ति द्वारमस्य व्याख्यानार्थमाह ।

सुहदुक्खितो समत्ते, वाएतो निगाएसु मीसेसु ।

व ज्जंतो विहता, निगायसीसो ममत्तम्मि ॥

उत्सुकमागन्तुका सर्वेऽपि निर्गच्छन्ति केवलमेव प्रवाच-
कोऽवतिष्ठते तत्र यदि निर्गतेषु शिष्येषु वाचयन् प्रवाचक-
समाप्ते श्रुते सुखदुःखित सुखदुःखनिमित्तमुपसपद प्राहित-
स्तथा तस्य वाच्यस्याभवति तत्र क्षेत्रम् । इदं द्वितीयभङ्गमधि-
कृत्याह । प्रथमभङ्गमधिकृत्याह । तथा वाच्यमानो निर्गत-
शिष्यः समाप्ते श्रुते वक्ष्यः किमुक्तं भवति यदि वाच्यमानो
निर्गतेषु शिष्येषु वाचनाप्रवृत्तौ पश्चात् स्थितः समाप्ते श्रुत-
स्कन्धे वाचयता सुखदुःखनिमित्तमात्मोपसपद प्राहितस्तदा
वाचयत आभवति क्षेत्रम् ॥

दोएह वि विणिगएसुं, वाएतो तत्थ खेत्तितो होइ ।

तस्मि सुए अम्मत्ते, समत्ते तस्मेव संकम्मति ॥

तद् द्वयोरपि शिष्येषु विनिर्गतेषु तावेव द्वौ केवलौ तिष्ठन्तत्र
यावद्यद्यपि तत् श्रुतं न समाप्यते तावत्तस्मिन् श्रुते अम्मत्ते
तत्र तयोर्द्वयोर्मध्ये वाचयन् क्षेत्रिको भवति समाप्ते पुन श्रुत-
स्यैव पूर्वस्थितस्य तत्क्षेत्रं संक्रामति । अथ द्वावपि परस्पर सु-
खदुःखोपसपद प्रतिपन्नौ तदा साधारण क्षेत्रमिति यो यद्-
मते तस्य तदाभवतीति ।

संथरे दो वि ननिंति, वद्धे उववाडया उ जड सीमा ।

लाजो नत्थि महत्ति य, अहव समत्ते पधाविज्जा ॥

मन्तरे संस्तरणाद्वयेऽपि पूर्वस्थिता आगन्तुकाश्च न निर्गच्छन्ति ।
तैश्च पूर्वस्थितैर्यदि वद्धे शिष्या उपपादिता उत्पादितास्तदा
न आगन्तुको नास्ति मम लाज इति विचिन्त्य प्रधावेत् गच्छेत्
अथ ते निक्षिप्तगणास्तस्य समीपे वाचयन्ति तेषां शिष्यो घा तत
आह । अथवा समाप्ते श्रुते प्रधावेत् संप्रति ' निष्ठियपहाविओ वा
रुओ पच्छा य वाघातो ' इत्येतद् व्याख्यानयति ॥

जड वायगो समत्तो, निति उ पडिच्छिएहि रंधेज्जा ।

असिवाटिकारणे वा, तत्तो लाजो इमो होइ ॥

यदि समाप्ते श्रुते तत क्षेत्रात् वाचको निर्गच्छन् प्रतीच्छि-
कृत्यते यथा मा निर्गच्छन् शून्य वयमद्यापि वाचयिष्याम इति ।
यदि वा निर्गतो बहिरशिवादानीं कारणान्युपस्थितानि ततो व्या-
घात इति कृत्वा न निर्गच्छति तदा तस्मिन्प्रतीच्छिकैरवरोधनात्
पश्चाद् व्याघाताद्वा अनिर्गच्छति तस्यायमायो ह्यभो भवति ।
तमेवाह ।

आयसमुत्थं लाभं, सीसपरिच्छएहि सो लहड ।

एवं चिच्छुववाए, अच्छिण्णे सीमागते दोएहं ॥

स प्रातीच्छिकैर्गच्छन्तपरुः सन् यद्य तस्य शिष्या यद्य तस्य
प्रतीच्छिका वा ह्यजन्ते तत्सर्वनात्मसमुत्थ शिष्यप्रातीच्छिकैर्वा
समुत्पादितं ह्यजन्ते पयमाजवनं त्रिन्ने समाप्ते उपपाते हेतौ श्रुत-
स्कन्धादौ श्रुते द्रष्टव्यम् । अच्छिन्ने अस्मात्ते श्रुतस्कन्धादौ यदि
तस्य पठत आचार्यस्य शिष्या प्रामान्तरगताः प्रत्यागता तस्य
च शिष्यो नियमात् गीतार्थो यस्य गण आरोपितस्तदा दृष्या-
रपि ह्यभ साधारणो गीतार्थे शिष्ये निक्षिप्तगणतया पठतोऽ-
ध्याचार्यस्य पाठयिता गच्छन् तेन प्रतिच्छेद इति पाठयितुरप्या-
जवनात् ॥

एव ता उडवद्धे, वागामु इमो विह्नी हवति नत्थ ।

खेत्तपडिशेहगा उ, पयट्टिया तेण अन्नत्थ ॥

एव तावन् ऋतुयडे फात्रे वानवन्व्यवहारविधमन्तो येषाम्
यदीत्याये पुनरुन्नयं वक्ष्यमाणं विधिर्नवति तमेवाह (न्येय्यदि)

द्वयोरुपचार्ययो ऋतुवदे कात्रे साधारणक्रेत्रस्थितयोरेकोऽपर-
स्यैकस्य पाश्वे उपसंपदं गृहीतवान् वर्षारात्रश्च प्रत्यासन्नीभू-
तोऽन्यानि च क्षेत्राणि वर्षावासयोग्यानि तादृशानि प्रत्यासन्ना-
नि न सन्ति ततः स उपसंपन्न आचार्यस्तत्रेति तस्मिन्नेव आ-
पादमासिके क्षेत्रे वर्षावास स्थितस्तेन वाचनाचार्येणाऽन्यत्र वर्षा-
वासयोग्यस्य क्षेत्रस्य प्रतिद्वेषका प्रवर्तन्ते ताश्च प्रवर्तय-
न्निद्रमवादीत् ।

जा तुज्जे पेदेहा, तावेतोसि इमं तु सारेमि ।

तं च समं तेसि वा, वासं च पवद्धमालगं ॥

यावत् यूयं क्षेत्रं प्रत्युपेक्ष्य समागच्छथ तावदेतेषामाचार्याणा-
मिदं श्रुतस्कन्धादिकं सारयामि सृजतोऽर्थतश्च गमयामि तच्च
श्रुतस्कन्धादिकतेषां तथा अधीयानानां समाप्तमेतद्व्यवच्छिन्नमि-
त्युच्यते । अत्रान्तरे च वर्षं प्रवन्देन पतितुमाह्वन् तेषु च क्षेत्रे
प्रत्युपेक्षकास्तत्रैव वर्षेण निरुद्धाः ।

निर्गंतूण न तीरड, चउमासे तत्य अत्तगत्ते ।

द्वामे वोच्छिष्वं, कुव्वति गिद्वानगस्स वि य ॥

यत् प्रवन्देन वर्षं पतितुमारब्धं न च क्षेत्रप्रत्युपेक्षका समागच्छ-
न् ततः समाप्तेऽपि श्रुते स वाचनाचार्यस्ततः क्षेत्रान्निर्गन्तु न
शक्नोति । अनिर्गतश्च तस्मिन् क्षेत्रे चतुरो वर्षारात्रमासान् याव-
दान्मगतमात्मसमुत्थं द्वाभं जवेत् द्वितीयोऽप्यात्मसमुत्थस्य द्वा-
त्रस्य स्वामी । एवं कुर्वति व्यवच्छिन्ने समाप्ते श्रुते अथवा “ गि-
द्वानगस्स वि य इति ” समाप्ते श्रुते वाचनाचार्यो ग्लानोऽभवत्
ततो गन्तुमशक्यस्यापि च ग्लानस्यैवाभवनव्यवहारो द्रष्टव्यः ।
उभयोरपि चतुरो वर्षावासानात्मसमुत्थो द्वात्र इत्यर्थः ।

अह पुण अत्थियमे सुए, ते आया वेंति मा य तुज्जं तु ।

अहो खेत्तं दामा, साहारणम्मि एसिं तु ॥

अथ नत् श्रुतस्कन्धादिकमद्यापि न समाप्तं ते च क्षेत्रप्रत्युपेक्ष-
का आयातास्ततो वाचनाचार्या अपृच्छन्ति वयं निर्गच्छाम । तत
इमे प्रतीच्छका आचार्यं प्रवते मा यूयं निर्गच्छत समाप्तेऽपि श्रुते
युष्माकं वयं क्षेत्रं दास्यामः । एवमुक्ते तत् क्षेत्रमेतेषां द्वयानामपि
साधारण भवति । एष सस्तरणे विधिः । असस्तरणमधिकृत्याह ।

असंस्तरणं नित्तं अनित्ते, चउज्जंगो होइ तत्थ वि तदेव ।

एवं तो खेत्तेमुं, एणमन्ना मग्गणविहादी ॥

असंस्तरणे साधुषु निर्गच्छन्तु अनिर्गच्छन्तु चतुर्भङ्गी ज्वनि ।
मा चैव वास्तव्याना चतुर्भङ्गादिना प्रकारेण साधवो निर्गच्छन्ति
न याचनाचार्याणामिति प्रथम । वाचनाचार्याणां नेतरेषामिति
द्वितीय । उभयेषामिति तृतीय । नोभयेषामिति चतुर्थः । तत्रा-
पि चतुर्भङ्ग्यामपि तथैवाभवेत् व्यवहारः द्वयानामप्यात्मसमुत्थो
त्तात्र इति भावस्तृतीयभङ्गे यद्येकतर एकतरस्य पाश्वे माध्वजायन
उपमपद्यते तत उपसंपद्यमानज्ञान इतरस्मिन्संक्रामति । अनुप-
मपद्यतां च द्वयोरपि साधारणं क्षेत्रम् । एवं तावत् क्षेत्रे मार्गणा
कृता । अत्रायमन्यो मार्गणाविधिरादिशब्दात् दिग्धारणपरिग्रहः ।
गाथाया च स्त्रीत्वनिर्देश प्राकृतत्वात्तमेव मार्गणाविध्यादिकमाह ।

अप्पाणादिमु नष्ठा, अणुवट्टिया तद्वा उवट्टविया ।

अगविट्टा य गविट्टा, निष्पणा धारणं दिनासु ॥

एतेषां मार्गं आदिशब्दादिप्रसौढ्यादिनिमित्तनिर्गमनपरि-
ग्रहन्तेष्वधादिषु नष्ठा नाधयन्ते च द्विधा उपस्थापिता अनु-
पस्थापिताश्च परिक्रमे द्विधा आचार्यस्य तेनेन गवेपिना अगवेपिना

श्च तत्र ये निष्पन्ना उपस्थापितास्ते निष्पन्ना एव न तेषां
दिग्धारणं कर्त्तव्यमितरेषां यथा ज्वनं धारणं दिक्कु अर्धादिषु
नष्ठा इत्युक्तम् । तत्र ये कारणैस्ते नष्ठा साधवस्तान्यभिधितुराह ।

संजम महंत सत्थे, जिक्खायरिया गया व ते नट्टा ।

मिग्घगती परिरेण व, आउरतेणादिथे मुंच ॥

संजमो वनदवाग्निसंजमादिकस्तच्छात् गच्छात् स्फिटिना
यदि वा महति सार्थं व्रजतां कोऽपि कुत्रापि गच्छादपगतो
यदि वा जिज्ञाचर्यानिमित्तं सार्थादपसृत्य अजिकापङ्क्यादिषु
गतास्ततो नष्ठा अथवा सार्थं शीघ्रगतिस्ते च मन्दगतयस्ततः
सार्थात् गच्छात् परिज्जणा (परिरेणवत्ति) यदि वा नद्यादिषु
तरितव्यास्तु सार्थं ऋजुमार्गणोत्तीर्ष्य इतरे साधवः परिरेयेण गत्वा
स्तोकमानीये ससुत्तरन्ति चिन्तयन्ति च वयं सार्थं भूटिन्येव
मिलिष्यामस्ते च तथा परिरेयेण गच्छतः सार्थात् स्फिटिता
अथवा आतुरा प्रथमद्वितीयपरीपहाभ्यां जितास्ते तथा आतु-
रा सन्तोऽशक्नुवन्त सार्थात्परिज्जणा स्तेनाश्चौरा आदिशब्दात्प-
रचक्रादिपरिग्रहस्तेषु स्तेनादिषु समापतन्तु ज्वनेन पञ्चायमाना
गच्छादवस्फिटिता एवमच्चादिषु साधवो नष्ठा भवन्ति ।

अत्र मार्गणाविधिं दिग्धारणाविधिं चाह ।

गवेमज्ज मा व कयव्वया जे, सव्वे व तेसिं तु दिसा पुरिद्धा ।

गवेममाणो लज्जतेऽणुवट्टे, अणादिया संगहिा उ जेणं ।

ये कृतवना उपस्थापिता इत्यर्थस्तान्प्रम्राजनाचार्यो गवेपयतु वा
मा वा तथापि तेषां सैव दिक् पुरातनी यां प्रम्राजनाचार्योऽश-
उभावेन गवेपयति न च द्रभते तथापि तान् सुचिरेणापिकावे-
न द्रव्यान् स एव प्रम्राजनाचार्यो द्रजते (अणादिया संगहि-
या उ जेणमिति) ये पुनरनादता अनादम्परेण गवेपितास्ते येन
सगृहीतास्तस्यैव ते शिष्या इति स तेषामात्मीयां दिशं धारयति ।
अयमेव वृद्धोऽर्थोऽन्येनाचार्येण श्लोकेन वदस्तमेव श्लोकमाह ।

गवेमिए पुव्वदिसा, अगविट्टए उ पच्छिमा ।

अणुवट्टविए एवं, अभियारंते उ एणमन्ना ॥

अनुपस्थापिते नष्टशिष्ये शिष्यवर्गे वा प्रम्राजनाचार्येण गवेपिते
पूर्वदिक् प्रम्राजना दिग्भवति । अगवेपिते पश्चिमा दिक् येन संगृ-
हीतास्तस्य दिग्भवतीत्यर्थः । एवमनुपस्थापिते मार्गणा द्रजति ।
यः पुनरन्ये क्षेत्रगतानाचार्यानिधधारयन्व्रजति तत्रेयमन्या मार्ग-
णा । तामेवाह ।

आभयारंतो वच्चति, वत्त अन्नतो व वत्त एगागी ।

जं द्रभति खेत्तवज्जं, अजिधारिज्जानि तं सव्वे ॥

यस्य क्षेत्रगतानाचार्यान् अभिधारयन् व्रजति व्यक्तोऽव्यक्तो
वा गांतार्योऽगीतार्यो वा इत्यर्थः । तत्र व्यक्त एकाकी व्रजन्
यद्द्रभते तन्सर्वं क्षेत्रवर्जं क्षेत्रमेकाकिनो न भवतीति तत्प्रतिषेध-
कृतम् । अभिधार्यमाणे यस्य समीपे गन्तव्यं तस्मिन् भवति
तत्रभिधारणस्थितेन तस्य लाभान् ॥

अव्वत्ते ससहाए, परखेत्त वज्जो लाभो दोएहं पि ।

सव्वो सोमग्गिद्धे, जाव न निक्खिप्पए तत्थ ॥

अथाव्यक्त ससहायस्तमभिधारयन् व्रजति तर्हि तस्मिन्
अव्यक्ते सम्हाये व्रजति यः परक्षेत्रवर्जो यस्मिन् क्षेत्रे ते अभि-
सधार्यमाणा आचार्या व्रत्तन्ते तत्क्षेत्रवर्जस्तत्किल क्षेत्रं तेषाम-
भिधार्यमाणानां लाभान् इति तन्प्रतिषेधः । यो द्वयेऽपि लाभो

व्यक्तस्य सहायानां च लाभ इत्यर्थः । स सर्वः पूर्वस्याचार्यस्या-
भयति स च तावद्यावत्तत्र न निकृष्यते ।

निकृष्यत्तनियत्ताणं, खेत्ते द्वाजो य द्वाति वापंतो ।

तस्म वि य जा न नीतो, द्वाजो सोवी पत्रापंतो ॥

समर्थकं तत्र निकृष्यं कृत्वा ये निवृत्ता सहायास्तेषां क्षेत्रस्य
पञ्चगव्यूतप्रमाणस्यान्तर्मध्ये यो लाभो भवति स वाच्य-
स्याभवति तत्क्षेत्रे तस्य लाभस्य भावात् तस्यापि च निकृ-
ष्यस्य यावन्न निर्गच्छति तावद्यः कश्चनापि लाभ सोऽपि प्रवा-
चयति भवति । संप्रति यस्तत्र क्षेत्रस्थित सन् गणं निकृष्योप-
संपन्नस्तस्य यत्सर्वं न भणितं तदिदानीं सिंहावलोकन्यायेनाह ।

अहवा आयरिओ वि, निकृष्यत्तगणागतो उ आउत्थे ।

वापंतो देइ द्वाभं, जं खेत्तातो न ईसो चि ॥

अथवेति प्रकारान्तरे तच्च प्रकारान्तरमिदं पूर्वं शिष्यस्य व्य-
क्तस्याव्यक्तस्य चोक्तमिदानीमाचार्यस्य तत्क्षेत्रगतस्योच्यते आ-
चार्योऽपि क्वचित् गीतार्थे शिष्ये निकृष्यगणो भूत्वा तत्राग-
तस्तत्रोपसपन्न सन् यत्स्वयं लभते तमात्मोत्थ लाभ वाच-
यति । तथा अथ तेन गण स्वशिष्ये निकृष्यस्ततः स क्षेत्र-
स्याप्रचुरे वेति कुतस्तस्यात्मसमुत्थो लाभस्तत आह ! यत्
यस्मात्स क्षेत्रिकः क्षेत्रस्य प्रभुरासीत्तस्मान्न शक्यते वक्तु त-
स्मिन् क्षेत्रे आत्मसमुत्थस्य लाभस्य न ईश प्रभुरिति तदेव-
मुक्तो विधि सयतानम् ।

अधुना संयतीनां विधिमतिदेशत आह ॥

आरब्ध सुत्ता सरमाणगन्ते, जा पिंडमुत्तं इणमंतिमन्तं ।

एमेव वज्रो खलु संजतीणं, वाञ्छिन्नमीसेसु अयं विसेसो ॥

सरमाणकान् "आयरियउवज्जाए सरमाणे" इत्येव रूपान्त्वप्रादा-
रभ्य यावद्विद्वन्तिमि पिण्डसूत्रमेतेषु सूत्रेषु यथा सयतानांविधि-
रुक्त एवमेव खलु सयतीनामपि गीतार्थपरिगृहीतानां वाच्यः ।
केवलं व्यवच्छिन्ने मिश्रे वाऽयं वक्ष्यमाणो विशेषस्तमेवाह ।

वाञ्छिण्णे उ उवरए, गुरुम्मि गीयाण उग्गहो तासिं ।

दोएह वदूणं च पिणए, कुल्लिव्वमन्नं जयजिधारे ॥

व्यवच्छिन्नो नाम तासा गुरुपरत काहं गत इत्यर्थः तस्मिन्
गुरुरपरते यदि (कुल्लिव्वमन्नति) कुल्लसत्कमन्यमाचार्यमभिधार-
यन्ति ततस्तासां द्वयोर्वदूनां वा पिण्डकेन समुदायेन स्थितानां
गीतार्थानां सयतीनां पिण्डकेन व्यवस्थितानामपि नावग्रहः ।

मीसो उजयगणाव-च्छेओ तत्य समणीण जो द्वाभो ।

सो खलु गणिणो नियमा, पुव्वट्टिया जाव तत्य णे ॥

मिश्रो नाम उजयगणावच्छेदकस्तत्र उजयगणावच्छेदके सति
यः श्रमणीनां सयतीनां लाभः स खलु नियमात् ये पूर्वस्थिता-
स्तत्र गणिणो यावदन्ये न गच्छन्ति तावत्तस्य गणिणो वैदितव्य
सोऽन्येष्व्वाचार्येष्व्वागतेषु तेषामिति तदेव कस्येति धारम् ।

संप्रति कियन्तं काहमवग्रह इति द्वारव्याख्यानाथमाह ।

केयति काह उग्गहो, ति विहो उउवह्वासवुहे य ॥

मासचउमासवासे, गेलणे सोल्लुक्कोसा ॥

कियन्तं काहमवग्रह इति शिष्येण प्रश्ने कृते सूरिराह । वि-
विधो भवति अथग्रहस्तद्यथा ऋतुपञ्च वर्षाकाले वृद्धवासे च ।
तत्र ऋतुपञ्चे काले उत्सर्गते एकं मासमवग्रहो वर्षे वर्षाकाले
चतुर्गो मासान् गणनप्रनधिर्यत्योत्कर्षत पोरुश मासान् प्रन्ये

तु पोरुश वर्षाणीत्याहुः । व्य० ४ ३० । (अत्र वृद्धावासयधि-
कृत्य यत्कृत्य तद् वृद्धावासशब्दे वक्ष्यते) [पार्वस्यविहारप्र-
तिमां प्रतिपद्य पुनरुपसपद्येतेति पासत्यशब्दे वक्ष्यामि) अथा-
त्रापि किञ्चिद् वक्ष्यामि तत्र ।

(६) पार्वस्यदिविहारप्रतिमामुपमस्य विहारे विप्रिमाह ॥

(सूत्रम्) भिक्खू अ गणाओ अवकम्म परपासंरुपडिम
उवसंपज्जिताणं विहरिज्जा से य इच्छेज्जा दोच्चं पि तमेव
उवसंपज्जिताणं विहरित्तए नत्थि एं तस्स तप्पइयं कइ च्छे-
दे वा परिहारे वानन्नत्य एगाए आलोयणाए । ३१ ।

अथास्य सूत्रस्य फ संवन्ध इत्यत आह ।

दोसेण अवकंता, सन्वेणं चैव भावलिंगाओ ।

इति समुदिया उ सुत्ता, इणमन्नं देवतोवि गतो ॥

द्रव्यविद्धमधिकृत्य देशनोपक्रान्ता प्राचक्षिद्धतो भावविद्धमधि-
कृत्य सर्वेण सर्वात्मनाऽपक्रान्ताः पार्वस्यदाय इति । एवमर्था-
न्यन्तरसूत्राणि समुदितानि सम्यक्प्रतिपादितानि ध्दानीमाधि-
कृतमन्यत्सूत्रं द्रव्यलिङ्गेन विगते वियुक्ते द्रव्यविद्धवियुक्तविषय-
मिति भावः । अनेन सवन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । भिक्षु प्रा-
गुक्तशब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थः । स चैतत् समुच्चिनोति रागद्वेषा-
दिना कारणेन गणादपक्रम्य निर्गत्य परपाएण्डप्रतिमां परपा-
एण्डविद्धमुपसपद्य विहरेत् विद्वत्य च कारणे समाप्ते द्वितीय-
मपि वार तमेव गणमुपसपद्य विहर्तुमिच्छेत् तस्य तथोपसपद्य-
मानस्य नास्ति कश्चिच्छेदो वा परिहारो वा । उपसपद्यणमेतत्
अन्यदपि प्रायश्चित्तं न किमप्यस्ति । कारणत परविद्धप्रतिपत्ते
प्रतिपत्तावापि सम्यग्यतनाकरणार्त्तिक सर्वथा न किमपि नेत्याह
नान्यत्र एकाया आलोचनिकाया अन्यत्र शब्दपरिवर्तनार्थो जी-
मार्त्तनाभ्यामन्यत्र सर्वे योद्धार इत्यादिवत्ततोऽयमर्थ एकामात्रो-
चनां मुक्त्वा पुनर्भवत्येवेति भावः । एष सूत्रसंज्ञेपर्ययः ।

अधुना निर्युक्तिभाष्यविस्तरः ।

कंदपे परलिंगे, मूलं गुरुगा य गरुलपक्खम्मि ।

सुत्त तु निच्चगाटी, कालक्खेवोवोगमणं वा ॥

यदि कन्दर्पे कन्दर्पभूत आहारगृह्यादिकरणलक्षणत पर-
विद्ध करोति तनस्तस्मिन्परविद्धे कृते तस्य प्रायश्चित्तं मूलम् ।
अथ गरुलपाकिक गरुलादिरूपं परविद्ध करोति तदा चत्वारो
गुरुकाः । इत्यादिसूचनार्थः । अत्र पर आह । ननु सूत्रनिर्यु-
क्त्योरनुपपत्तिः । तथा हि सूत्रेण परविद्धकरणमनुमानं प्राय-
श्चित्तदानात् । निर्युक्तिरुता तु वारिन् प्रायश्चित्तप्रदानात् । नय
दोषोऽनिप्रायापरिज्ञानात् । निर्युक्तिरुता हि कन्दर्पत कारणे
प्रायश्चित्तमुक्त सूत्र पुन कथमपि राक्षि प्रच्छे च यावन्तार्थो
न वक्ष्यते तावत्कालकेप क्रियतामिति । वा हेतौ वाग्यदो न के-
वल विकल्पार्थोऽनुक्तसमुच्चयार्थश्च स चेतत्समुच्चिनोति न श-
क्यते सहसा विषयपरित्याग कर्तुमिति यावत्प्रज्ञापना क्रियते
(गमनं वेति) गमनं वा अशियादिकारणतोऽनार्येऽनमन्येन
समुपस्थितं तत एतै कारणेभ्यः राक्षो ये प्रज्या भिक्षुकादय
भिक्षुका शौक्योऽनीया आदिशब्दान्परिग्राजकपरगुरागादिपरि-
ग्रहः । तल्लिङ्गं गृहीयादित्येतद्विषयमतो न कश्चिच्छेदः । एता-
मेव गार्थां प्राप्यत्तद् व्याख्यानयति ॥

स्यथे दुवार मंजड, गरुडच्छे ये पट्टलिगदुवे ।

लदुभो अल्लहसो लदुवा निनु चउगुरोऽं मूलं तु ॥

इह पूर्वाञ्छेत्तराज्ञपादानां यथासंख्येन योजना चैव यदि क-
न्दर्प्यतो वस्त्रं गृहस्थ इव स्कन्धे करोति तदा तस्य प्रायश्चित्तं
वधुको मासा (दुवारोचि) गोपुच्छिकं करोति तदाऽपि वधु-
को मासः । संयतीप्रावरणकरणे चत्वारो वधुमासाः । गरुडा-
दिपरतिष्ठाकरणे चत्वारो गुरुका (श्रुं संति) स्कन्धे दिगम्बरव-
द्यदि वस्त्रस्य करोति तदापि चत्वारो गुरुका (पट्टति) यदि
गृहस्थ इव कटिपट्टक वध्नाति तदापि चत्वारो गुरुकाः (लिं-
गद्ये इति) द्विद्विक गृहद्विद्विं परपाखरिद्विद्विं च तस्मिन्
गृहद्विद्वे परपाखरिद्विद्वे च कन्दर्प्यतः परिगृह्यमाणे प्रत्येक
प्रायश्चित्तं सूत्रम् । सप्रति " कालक्षेत्रो व गमणं वा " इत्येत-
द्याख्यानार्थमाह ।

अशिवादिकरणेहिं, रायदृष्टे व होज्ज परद्विगं ।

कालक्षेत्रवनिमित्तं, पखण्डा व गमण्डा ॥

अशिवं देवताकृत उपध्व आदिशब्दादवमौद्र्यादिपरिग्रहः तेषु
अशिवादिकारणेषु गाथायां तृतीया सप्तम्यर्थे प्राकृतत्वात्तथा
द्वेषणं द्विष्टं राज्ञो द्विष्ट राजद्विष्ट राजद्वेष इत्यर्थः । तस्मिन्वासति
परद्विष्टं ग्राह्यं भवति । किमर्थमिति चेदत आह । कालेत्यादि ।
यावत्तमायां न ब्रह्मते तावत्स खलु परद्विष्टग्रहणेन कालक्षेपे क्रि-
यनामित्येवं कालक्षेपनिमित्तमथवा न शक्य खलु सहसा विप-
यः परित्यक्तुमिति यावत्प्राज्ञ प्रज्ञापना क्रियते तावद् गृह्यतां
परद्विष्टमिति प्रज्ञापनार्थं यदि अशिवादिकारणेषु समुपस्थि-
तेष्वनार्यदेशमध्ये गमनमुपजातं तच्चानार्यदेशमध्ये गमनं न प-
रद्विष्टग्रहणमृते शक्यते कर्तुमिति गमनार्थं वा परद्विष्टग्रहण-
म् । अथ कस्य परद्विष्टं ग्राह्यमित्याशङ्क्य त्रिजुगादि इत्येत-
द्याख्यानयति ।

जं जस्य अचिचयं तस्य, पूयणिजं तमस्सिया लिंगं ।

क्षीरादिद्विष्टुत्ता, गमति तं उन्नसामत्या ॥

यत् त्रिजुगं दिगतं द्विष्टं यस्य राज्ञोऽर्चितं जावे कप्रत्ययो मान्य
इत्यर्थः । तत्राचिचयमपि नावश्य कस्याप्यनतिक्रमणीयं भवति ।
ततोऽनतिक्रमणीयताप्रतिपादनार्थमाह तस्य राज्ञो यत्पूजनी-
यमनतिक्रमणीयं तद्विष्टमाश्रितास्तद्विष्टं प्रतिपन्ना उन्नसामर्थ्या
परलिङ्गग्रहणेनाच्छादितस्वस्वरूपा तं राजानं गमयन्ति । कीदृ-
शा उपशमयन्तीत्यत आह । क्षीरादिद्विष्टुत्ता क्षीराश्रवणविश्र-
मपन्ना आदिशब्दाच्चिचामन्त्रयोगादिवर्गाकरणकुशलाया-
परिग्रह ॥

कत्रामु सन्वासु सवित्यरासु, आगाढपत्रेषु य संथवेसु ।

जो जत्य सचो तमणुं पविस्से, अन्वाहत्रो तस्य स एव पंथो ॥

कत्रा क्षामतिसंख्या लोकप्रसिद्धास्तासु कत्रासु सर्वास्वपि
नविस्तरासु आगाढपत्रेषु याऽत्यन्तदुर्भेदपत्रेषु परिचयेषु सत्सु
यो राजा यत्र कत्रादिविशेषे सक्त आसक्तो भवति । किमुक्तं भव-
ति तस्य राज्ञो यस्मिन् कत्रादिविशेषे अत्यन्तमभिष्वङ्गो भवति
तमनुप्रवेशयेत्सु सभ्यगुं ज्ञात्वा राघ्न पुरतः प्रवेदयेत् । प्रवेदय-
न्तश्च राजानमुपशमयन्ति । यत एव तस्य राघ्न उपशमने श्रव्या-
एत स्वपराविरोधी पन्था मार्गं उपाय इत्यर्थः । तत्र यदीत्यमु-
पशान्तो भवति तदा समीचीनमथ नोपशान्तस्तत एव कला-
द्विष्टोपं तावन्नरुपयन्ति यावन्तार्थो हच्यते । सार्थं च ब्रह्मे
निर्गच्छन्ति । तथा चाह ।

अगुणमपने निगमो द्विगत्रिंशेण होड आगाढे ।

देसंतरं कमाणं, त्रिजुगमादी कुलिं गैण ॥

अनुपशमयति राज्ञि उपशमं कुर्वति निवेद्य निर्गमो भवति ।
कथमित्याह । लिङ्गं विवेकेन विद्वं परित्यागेन गृहस्थद्विष्टेनेत्यर्थः ।
अथ तथापि न मुञ्चति गाढकोपावेशात् (आगाढेति) अत्यन्तप्रका-
पनो गाढममोक्षणे भिक्षुकादिविद्वेन देशान्तरसंक्रमणं कर्त्तव्यम् ।
अशिवादौ वा कारणे समुपस्थिते देशान्तरगमनं किञ्च कर्त्तव्यम् ।
तत्र येन यथा गन्तव्यं स कीदृश इत्याह ।

आयरिया संक्रमणे, परिहरंति द्विद्विमि जा य पडिवत्ती ।

असतीए पविसणं, खुजियाम्मि गिहयाम्मि जा जयणा ॥

आयेंण देशेन संक्रमणं तस्मिन्स्वद्विष्टेन गन्तव्यमिति वाक्यं शेषः
आर्यसंक्रमणग्रहणतो नञ्चतुष्टयं सूत्रितं तद्यथा आर्यदेशे भार्य-
देशमध्येन गमनमित्येको भङ्गः । आर्यदेशे अनार्यदेशमध्येनेति
द्वितीयः । अनार्यदेशे आर्यदेशमध्येनेति तृतीयः । अनार्यदेशे
अनार्यदेशमध्येनेति चतुर्थः । तत्र प्रथमभङ्गे अर्द्धेषुविंशतिज-
नपदमध्ये, द्वितीयभङ्गे देशे मातृवनामकमुच्छदेशमध्येन, तृतीयभ-
ङ्गे यथा कुहुक्कविषये अनार्यविषये आर्यविषयमध्येन, चतुर्थभङ्गे
पारसीकदेशे अनार्यदेशमध्येन । इह प्रथमभङ्गे ऽशिवादिकार-
णोपस्थितौ स्वद्विष्टेन गन्तव्यम् । द्वितीयतृतीयचतुर्थभङ्गे तु पर-
द्विष्टेन । तत्र राज्ञि प्रद्विष्टे अशिवादिकारणे वा भिक्षुकादिलिङ्गन
गच्छन् उन्मादीन् दोषान् तेषां च विद्वानामाश्रयस्थानानि
परिहरति । तथा गच्छन् यदि केनापि कापि ग्रामनगरादौ दृष्टो
जवेत्सिंहं दृष्टे सति तेन या काचनाधिकृतद्विष्टानुशासनप्रतिप-
त्तिसामाचारी सा कर्त्तव्या । किमुक्तं भवति । तत्सामाचार्या
वर्तितव्यमिति । अथ तदाश्रयस्थानपरिहारे न समुदानं ब्रह्म-
ते ततो ऽसति अविद्यमाने समुदाने प्रवेशनं तदाश्रयस्थान-
प्रवेशनं कर्त्तव्यम् । अथ यदि तेषां प्रत्ययोत्पादनार्थं वृक्षप्र-
तिमा स्तूपानि वा चन्दनीयानि भवन्ति तदा जिनप्रतिमां मनसि
सप्रधार्य वन्दितव्यानि । भिक्षाया च स्वयं गन्तव्यम् । अथ भिक्षा
न ब्रह्मते ततो त्रिजुगै सह ज्ञोक्तव्यम् । तत्र यदि पुङ्खं क-
न्दादिकं वा पतति तदा शरीरस्येदं ममानुपकारकं वैद्येन निवा-
रितमिति प्रतिषेधयेत् । अथ कथमपि अनाजोगतस्तदोपन्नय-
तो वा गृहीतं जवेत् तदा तस्मिन् गृहीते या यतना सा कर्त्त-
व्या । किमुक्तं भवति । अल्पसागारिकं कथमप्यपसार्यं विधिना
परिष्ठापयेत् । एव गाथासङ्केपार्थः ।

सांप्रतमेनामेव गाथां विवृणोति ।

आयरियदेशायरिय-लिंगसंकमे त्य होड चउजंगो ।

वितियचरमेसु अन्नं, अमिवादिमतो करे अन्न ॥

अशिवादिषु कारणेषु समुपस्थितेषु आर्यदेशे आर्यदेशमध्येन
द्विष्टेन संक्रमो भवति । यन्मध्ये च यत्र च गन्तव्यं तयोरुभयो-
रपि देशयोरायत्वात् । अत्र च प्रागुक्तप्रकारेण चतुर्भङ्गः । गा-
थायां पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् । तत्र द्वितीयतृतीयचरमेषु न-
ञ्चेष्वशिवादिगतं सन् अन्यतः गृहस्थद्विष्टं यदि वा यस्य देश-
स्य मध्येन यत्र वा देशे गन्तव्यं तत्र येऽतिप्रसिद्धा भिक्षुकादय-
स्त्वद्विष्टं करोति ।

सप्रति परिहरतीति यष्टुक्तं तद्याख्यानयति ।

परिहरड उगमादी-विहारठाणे य तोसि लिंगीणं ।

अगुवे मागामित्तो, आयरियचेतरोमं तु ॥

परिहर्गति उन्मादीन् दोषान् । तथा तेषां विद्वानां यानि विहा-
रस्थानानि तानि च परिहरति । तत्र अपूर्वेषु स्थानेषु गतः सन्

यदि यद्विद्म गृहीत तत्रागमेषु कुशलो प्रवति तन्मा केनापि
लिङ्गविरुद्धक इति ज्ञात्वा प्रतिपृच्छेति । आचार्यं विध. ।

इयरेसिमागमेसुं, मा वायंतेसि द्विगीण ।

अपुव्वे सागामित्तो, आयरियत्तेतरामं तु ॥

अथेतरस्तेपामागमेष्वकुशलस्तत स इदं करोति । तदेवाह ।

मोषेण जं च गहियं, तु कुकुमं उभयद्विगिअविरुद्धं ।

पञ्चयद्वेउपणामे, जिणपत्तिमाओ मणे कुणति ॥

मौनेन वाच्यमवक्त्रणेन क्रियां करोति मानवतित्वमवलम्ब्यत
इत्यर्थ । यच्च विशिष्टसंप्रदायाद् गृहीत कुकुटविद्यादिनास्त-
त्प्रयोगवृत्तणम् । उन्नयतोऽपि उन्नयेपामपि साधुचर्यास्तेषां च
द्विङ्गिनामविरुद्धं तत्करोति । तथा समुदानासन्नवे तेषामाश्रयेषु
गतस्य सतस्तेषां प्रत्ययच्छेनो. प्रत्ययोत्पादनार्थं वरुप्रतिमानां
स्तूपानां वा प्रणामकरणीयतयोपस्थिते जिनप्रतिमा मनसि करो-
ति । किमुक्तं जवति । जिनप्रतिमां मनसिकृत्य तेषां प्रणाम करोति
भावे ति पिंरुवावि-त्तणेण धेतुं च वच्चइ अपत्ते ।

कंटादिपुग्गट्टाण य, अकारगं एय पत्तिमेहो ॥

तथा आत्मानं जनेभ्यः पिरुपातित्वेन प्राधयति । ततो भिक्षा-
परिज्जमणेन जीवति । अथावमौदर्यं दोषत परिपूर्णं न भवति
तता दानगाद्यायां त्रिकुकादिभिः सह पङ्क्या समुपविशति ।
ततः परिपाट्या परिवेषणं जाते सति (अपत्ते इति) अत्र प्राकृ-
तत्वात् यकारद्वयोप. अय पात्रे तत्र गृहीत्वा अन्यत्र विधिके
प्रदेशे समुद्दिशति । अथान्यत्र गत्वा समुद्देशकरणे तेषां काचि-
त् शङ्का संभाव्यते ततो भिक्षुकादिभिरेव स पङ्क्योपविष्टः स
समुद्दिशति । तत्र यदि सचित्तं कन्दादिपुज्ज वा मासापरपर्या-
य परिवेषक. परिवेषयति तदा ममेदमपकारक वैधेन प्रतिपि-
मिति वदता तेषां कन्दादीनां पुज्जस्य च प्रतिषेधं कर्त्तव्यं ।

अत्रैव पुज्जविषये अपवादमाह ।

वितियपयं तु गिज्ञाणे, निक्खेवं चंक्रमादि कुणमाणो ।

लोयं वा कुणमाणो, किङ्कम्मं वा सगीरादि ॥

द्वितीयपदमपवादपद यदि ज्ञाएरुमाओपकरणानां निक्षेपमुपल-
क्षणमेतत् । आदानं प्रत्युपेक्षणादिकं च कुर्वन् तथा चक्रमणादि
आदिशब्दाङ्गुत्थानादिपरिग्रहः कुर्वन्त्यदि वा होच कुर्वन् अथवा
कृतकर्म शरीरादे कुर्वन्त्यदि शानो जवति तदोपर्जाव्य पुज्ज-
मिति । प्रस्तुतमनुसंधानमाह ।

अह पुण रूसेज्जाही, तां धेतु विगिचए जहाविहिणा ।

एवं तु तहिं जयणं, कुज्जाही कारणागाढा ॥

अथ पुन प्राशुक्तप्रकारेण कन्दादिपुज्जानां प्रतिषेधे क्रियमा-
णे रुष्येयुरिति सजाव्येत तहिं गृह्णीयात् गृहीत्वा च यथावि-
धिना यथेकेन विधिना विगिञ्च्यात् । तेन दृष्टियन्धनेनापसार्य
सूत्रोक्तविधिना परिष्ठापयेत् । उपसहारमाह ।

इति कारणेसु गह्तिने, परलिंगे तीरिए तहिं कज्जे ।

जयकारी सुज्जइ वियम-णाए इयरो जमावेज्जा ॥

इत्येवमुक्तेन प्रकारेण कारणेष्वशिवादिषु सनुपस्थितेषु ती-
रिते च समाप्तिं नीते च कार्यं तत्र यो (जयकारीति) यतनाकारी
यथोक्तरूपा यतनां कृतवान् स विकटनया आलोचनामात्रेण बृ-
ध्यति यतनया सर्वदोषाणांमपहतत्वात् । इतरो नाम येन यतना
न कृता स यत्र यतनया प्रायश्चित्तमापदने तत्तस्य क्षीयते ॥

(सूत्रम्) जिक्खू य गणाओ अवकम्म ओवहावेज्जा मे
इच्छेज्जा दोषं पि तमेव गणं उवसंपज्जि विहरित्तए एत्थि
एणं तस्म तपपडयं केड च्छेदं वा परिहारे वा एन्नत्तएणाए
सेहोवहावणाए ॥

“ जिक्खू य गणातो अवकम्म ओवहावेज्जा से इच्छेज्जा ” इत्यादि
अस्य सूत्रस्य क संवन्ध उच्यते ॥

एगयरद्विगविज्जे, इड सुत्तावणिया उ जे हेट्टा ।

उन्नयजंठे अयमन्नो, आरंजो होड सुत्तस्स ॥

यान्यधस्तात्सूत्राणि पार्श्वस्थादिगतानि तानि एकतरद्विङ्ग-
विज्जे एकतरद्विङ्गपरित्यागे तथा हि पार्श्वस्थादिसूत्राणि
प्रावद्विङ्गपरित्यागविषयाणि परपाखएरुप्रतिमासूत्र अन्यद्विङ्गप-
रित्यागविषयमिति शब्दो हेतौ यतोऽधस्तनानि सूत्राण्यपर्या-
विययाणि ततोऽयमन्य आरम्भ सूत्रस्य जवन्नुन्नयजंठे इति उन्न-
यद्विङ्गपरित्यागविषय प्रस्ताधायातत्वात् षवमनेन सव धेनाया-
तस्यास्य व्याख्या । निरुर्गणाटपक्रम्य निर्गत्य अवधावेत व्रतपर्या-
याटवाटमुखीचूय पराङ्मुखो भूत्वा गृहस्थपर्यायं प्रतिगच्छेत्
द्वितीयमपि वारं तमेव गणमुपसपद्य विहर्तुं (नश्चिणमित्यादि)
णमिति खल्वर्थे निपातानामनेकार्थत्वात् । नास्ति खलु तस्य
कश्चिदपि वेद. परिहारो वा किं सर्वथा न किमपि नेत्याह ।
नान्यत्र एकस्या शैक्तिकोपस्यापनाया किमुक्तं जवत्येका शैक्ति-
कोपस्यापनिका भवति मूत्र भवतीत्यर्थं । एष सूत्रसंक्षेपार्थं ।
सांप्रतमेतदेव सूत्रं व्याचिख्यासुरपक्रमेदवधावेदिति भेदपर्या-
यैर्व्याख्यानयति ।

निग्गमनमवकमाणं, निस्सरणपलायणं च एगट्टा ।

लोटरणमुटणपलोटरण, ओधायं चैव एगट्टा ॥

निर्गमनपक्रमण निस्सरण पलायनमित्येकार्था । द्वोटन वुट्टन
प्रलोटरनमवधावनमिति चकार्या । तत्र लोटनमिति वुट्ट विज्ञो-
टने इत्यस्यैव प्रपूर्वस्य पर्यायशब्देरप्यधिकृतशब्दार्थप्रतीतिरुप-
जायते तत्त्वनेदपर्यायैर्व्याख्या इति वचनमप्यस्ति । नतस्तदुप-
न्यास इति ॥

अथ कै. कारणैरवधावनं कुर्यादित्यवधावनकारणान्याह ।

विसओदएण अहिकरण-नावत्तो व दुक्खसेज्जाए ।

इड लिंगस्म विवेगं, करेज्ज पच्चक्खपारोक्खं ॥

विषयोदयेन अत्र विषयग्रहणेन त्रिषयविषयो मोह परिगृह्यते
विषयेण विषयिणो वक्त्रणा ततोऽयमर्थं विषयविषयमोहोदयेन
यदि वा केनापि सह अधिकरणभावत अथ वा तु सशक्यया
चतुर्विधया त्याजित इति हेतोर्द्विङ्गस्य प्रवज्याचिह्नस्य रजो-
हरणस्य विवेकं परित्यागं कुर्यात् । कथमित्याद साधूनां प्रत्यक्षं
वा कुत्र कुर्यादित्याह ।

अतो उवसनए छ-इणाउ वहिगामपासे वा ।

विडयं गिलाएट्टोए, कितिकम्मसरीगमादीमु ॥

उपाश्रयस्यान्तर्मध्ये द्विङ्गस्य उट्टणा परित्यागं क्रियते । यत्र-
वा यद्विरुद्धाश्रयात् अथवा प्राप्तमप्ये यदि वा प्राप्तस्य पाद्वे
आत्मप्रवेशे अथवा तत्रैवाचार्यस्य ममीपे उच्यते अथवा काये
द्विङ्गस्योत्पन्नत्वं । अपवादनेऽप्यथायनाभावेऽपि न तानि तथा चाह
द्वितीयपदमपवादपद द्विङ्गस्योत्पन्नं ग्लानशोके ग्लानजने शर्त-
रादिषु आदिशब्दाङ्गुत्थानादिपरिग्रहस्तेषु कृतकर्मणि
व्यापारे नरादि ग्लानस्य शरीरे विभ्रमणत्वात्कमुत्थानादिपरि-

ष्टापनादिकं वा कुर्वन् खरएतनादिज्याह्लिङ्गस्य विविके प्रदेशे मो-
चनं ज्वतीति । संप्रत्यवधावनेन विद्विष्योज्जने विधिविशेषमाह ।

उवसामिर् परेण व, सयं च समृद्धिर् उवड्वया ।

तत्स्रणचिरकालेण व, दिष्टतो अक्वजंगेण ॥

उपाश्रयान्त प्रवृत्तिषु येषु स्थानेषु रजोहरण मुक्तं तेषु स्थानेषु
तेभ्य परस्मिन्वाऽन्यस्मिन् स्थाने उपशामिने परेणोपशमं नीते
स्वयं वा तथाविधानुकूलकर्म्मोदयतः उपशमं गते तत पुनर-
करणतया तत्क्षणं द्विजोऽज्जानान्तरं तत्काले चिरेण वा दीर्घका-
लेन गुरुसमीपे समुपस्थिते नियमादुपस्थापना कर्तव्या नान्यथा
प्रवेशनीय । आह यदि तेन न किञ्चिदपि प्रतिसेवितं तत क-
स्मादुपस्थाप्यते । अत्र सूरिराह । दृष्टान्तोऽत्राङ्गज्जने यथा श-
कटस्याङ्गे भनं नियमादन्योऽङ्ग क्रियते एवं साधोरपि भा-
वाङ्गे भग्ने पुनरुपस्थापनारूपो भावाङ्ग आधीयते । अज्ञोऽध्वा
पुनरपि पर प्राह ।

मूलगुणउत्तरगुणे, अमेवमाणस्स तस्स अतियारं ।

तक्खण उवाट्टियस्स उ, किं कारणा दिज्जए मूलं ॥

मूलगुणे मूलगुणविषये उत्तरगुणे उत्तरगुणविषये किञ्चिद-
प्यतीचारं तस्याप्रतिसेवमानस्य कथमप्रतिसेवनेत्यत आह ।
तत्क्षणं लिङ्गोऽज्जानान्तरं तत्काले अपुनःकरणतया समुत्थि-
तस्य न भावाङ्गो भग्न इति । किं कारणं तस्मै मूलं दीयते
उपस्थापना क्रियते । सूरिराह ।

मेवउ मा उ वयाणं, अतियारं तद्वि देति से मूलं ।

विगडामवा जज्जमि उ, कहन्नु नावा न वोडेज्जा ॥

प्रतानां प्राणातिपातविनिवृत्त्यादीनामतीचार सेवतां वा मा वा
तथापि (से) तस्य प्रवचनोपनिषद्वेदिनो मूलं ददाति भाव-
तोऽसंवृताश्रवद्वारतया चारित्रभङ्गात् तत्रैव प्रतिवस्तूपमया
भाषनामाह (विगडासवेत्यादि) विषयानि प्रतिप्रकटानि
स्युराणीत्यर्थे आश्रवाणि जलप्रवेशस्थानानि यस्या सा तथा
रूपा सती नौ कथं नु जले प्रक्षिप्ता न विमज्जेदिति भावः ।
आश्रवद्वाराणामतिप्रकटानामभावादेवं साधुरपि भावतोऽनि-
वारिताश्रवन्सन् शुभकर्मजले निमज्जतीति भवति तस्योप-
स्थापनार्हना । अत्रैव दृष्टान्तान्तरमाह ।

चोरिस्सामि ति मतिं, जो खलु संघाइ फेरुए सुद्धं ।

अट्टियमि वि सो चोरा, एमेव इमं पि पासामो ॥

अहं चोरयिष्यामीति संघाय य खलु मुद्रां स्फोटयति स
यद्यपि तदानामारकैर्गृहोत्त्वादिना कारणेन न किञ्चिदपह-
तवान् तथापि नत्परिणामोपेतत्वादनपहतेऽपि स चोरो भवति ।
एवमेव अनेनैव प्रकारेण इममपि पश्याम । अचरितपरि-
णामोपेतत्वेन चरितत्वादुपस्थापनायोग्यं पश्याम इत्यर्थः । व्य०
प्र० १ उ० ।

(७) गणादपक्रम्येच्छेदन्यं गणमुपसंपद्य विहर्तु-
मिति प्रकारान्तरेण प्रतिपादयति ।

(मूलम्) भिक्षु य गणाभ्यो अवक्रम्य इच्छेज्जा अन्नं गणं
उवसंपज्जिताणं विहरित्तए न ये कप्पइ अ-पज्जिता आय-
गियं । उवज्जायं वा पवत्ति वा थेरिं वा गणं वा गण-
मिं वा गणावच्छेदयं वा अन्नं गणं उवसंपज्जिताण
विहरित्तए कप्पइ से आपुच्छित्ता आयगियं वा जाव ग-

णावच्छिद्यं वा अन्नं गणं उवसंपज्जिताणं विहरित्तए ते
य से विहरेज्जा एवं से कप्पइ अन्नं गणं उवसंपज्जिताणं
विहरित्तए ते य से नो वितरेज्जा एवं से नो कप्पइ अन्नं
गणं उवसंपज्जिताणं विहरित्तए ॥

एवमग्रेतनमपि सूत्राष्टकमुच्चारणीयम् । भिक्षु सामान्यसाधुश्च
शब्दान्निर्ग्रन्थी च गणादवक्रम्य निर्गत्य इच्छेदन्नित्येदन्यं गण-
मुपसंपद्य विहर्तुं नो (से) तस्य भिक्षो कल्पते नो आपुच्छि-
चार्यं वा उपाध्यायं वा प्रवर्तकं वा स्थविरं वा गणधरं वा गणा-
वच्छेदकं वा अन्यं गणं वा उपसंपद्य विहर्तुं कल्पते (से) तस्य
भिक्षोराचार्यं वा यावत्करणं उपाध्यायं वा प्रवर्तिनं वा स्थविर
वा गणधरं वा गणावच्छेदकं वा आपुच्छयान्य गणमुपसंपद्य
विहर्तुं ते चाचार्यादय आपुष्टा सन्तस्तस्यान्यगणगमनं वितरे-
युरनुजानीयुस्तत एवं तस्य कल्पते अन्यं गणमुपसंपद्य विहर्तुं
ते च तस्य न वितरेयुस्ततो नो कल्पते तस्यान्य गणमुपसंपद्य
विहर्तुमिति सूत्रार्थः ।

अथ निर्युक्तिविस्तरः ।

तिट्ठाणे अवक्रमणं, गाणह्वा दंसणे चरित्तद्वा ।

आपुच्छिज्जाण गमाणं, जीतो य नियत्तं कोवि ॥

स्थानं कारणमित्येकोऽर्थस्ततस्त्रिभिः स्थानैः कारणैर्गच्छादपक्रम-
णं भवति ज्ञानार्थं दर्शनार्थं च । अथ निष्कारणमन्यं गणमुपसंपद्य-
ते ततश्चतुर्गुरुकम् आज्ञादयश्च दोषा । कारणेऽपि यदि गुरुम-
नापुच्छ्य गच्छति ततश्चतुर्गुरुक तस्मादापुच्छ्य गन्तव्यम् । तत्र
ज्ञानार्थं तावदभिधीयते यावदाचार्यसकाशे श्रुतमस्ति तावदशेष-
मपि केनापि शिष्येणाधीतम् अस्ति च तस्यापरस्यापि श्रुतस्य
ग्रहणे आकिस्ततोऽधिकश्रुतग्रहणार्थमाचार्यमापुच्छति आचार्ये-
णापि स वित्तर्जयितव्यः तस्यैवमापुच्छ्य गच्छत इमे अभिचारा
प्रवन्ति न परिहर्तव्या । तत्र कश्चित् तेषामाचार्याणां कर्कश-
चर्यां श्रुत्वा भीतस्सन्निवर्तते यथा ॥

चित्ततो, वड्गादी, सरवमि, पिमुगादि, अपडित्तेहे य ।

परिसेट्ठे, सत्तमपयं, गुरूपे सविण्य सुद्धो य ॥

किं ब्रजामि मा वेति चिन्तयन् ब्रजति ब्रजिकायां वा प्रतिबन्ध
करोति आदिशब्दाद्धानश्रुतादिषु दीर्घा गोचरचर्यां करोति । अ-
प्राप्तं चावेशकात् प्रतीकते (सम्प्रभित्ति) संखड्यां प्रतिवध्यते
(पिमुगादिति) पिशुकं मत्कुणादितया निवर्तते । अन्यत्र वा
गच्छे गच्छति (अप्पभित्तिहेत्ति) कश्चिदाचार्यः परममेधाविनम-
न्यत्र गच्छन्तं श्रुत्वा परिस्फुटवचसा तं न प्रतिषेधयति किं तु
गिष्यान् व्यापारयति तस्मिन्नागते व्यञ्जनघोषशुद्ध पठनीय
येनात्रैव एव तिष्ठति एवं प्रतिषेधापनेऽपि अप्रतिषेधको वच्यते ।
तेनैव विपरिणामितः सन् तदर्थे गच्छे प्रविशति (परिसेट्ठेत्ति)
पपेहान् स उच्यते य संविन्नाया असविन्नायाश्च पर्यट् सप्र-
हं करोति तस्य पार्श्वे तिष्ठत (सत्तमपयं गुरूपेसविण्य अत्ति)
तत्र सप्राप्तो ब्रवीति अहमाचार्यैः श्रुताध्ययननिमित्तं युष्मदन्तिके
के प्रेषित । एतेषु भीतादिष्वप्यपि पदेषु वक्ष्यमाणभीत्या प्राय-
श्चित्तम् । यन्तु भीतादिदोषविप्रसुक समागतो ब्रवीति अहमा-
चार्यविसर्जितो युष्मदन्तिके समायात इति स शुद्धो न प्रायश्चित्त-
त्तमाह ।

भीतादिपदेषु प्रायश्चित्तमाह ।

पणगं च जित्तमासो, मामो वड्गा य संवकी गुरुगा ।

पिशुगादी मासलहू, उचरो लहुगा अपरिसेहो ॥ १ ॥
परिसेहो च नलहुगा, गुरुपेसवियम्मि मासिनं ब्रहुगं ।
सेहेण समं गुरुगा, परिसेहो पविसमाणस्स ॥ २ ॥
पडिसेहगस्स लहुगा, परिसेहो उच्च चरिमत्रो सुच्चो ।
तोसं पि होंति गुरुगा, जं च जव्यं ए तं लज्जति ॥ ३ ॥

त्रीतस्य निवर्त्तमानस्य पञ्चक चिन्तयतो जिन्नमासं ब्रजिका-
दिषु प्रतिपद्यमानस्य मासलघु सखड्यां चतुर्गुरुकां पिशुकादि-
जयान्निवर्त्तमानस्य मासलघु अप्रतिपेधकस्य पार्श्वे तिष्ठतश्चत्वारो
लघुकाः पर्यद्वत आचार्यस्य सकाशे तिष्ठतश्चतुर्लघुकाः । गुरु-
भिः प्रेषितोऽहमिति भणिते लघुमासिक शक्रेण सम पर्यद्वतो
गच्छे प्रविशतश्चतुर्गुरुको गृहीतोपकरणे तत्र प्रविशत उपधिनि-
ष्पन्न प्रतिपेधकस्य प्रतिपेधकत्वं कुर्वतश्चतुर्लघु पर्यद्वत पर्यद-
मीलयत पद लघुकाश्चरमो भीनादिदोपरहित स शुद्धः ।
तेषामपि प्रतिपेधकादीनामाचार्याणां त स्वगच्छे प्रवेशयतां च-
त्वारो गुरुकाः यच्च सच्चित्तमचित्त वा वाचनाचार्यस्तत्र ज्ञाव्यं तत्ते
किञ्चिदपि न लभन्ते य पूर्वमग्निधारितस्तस्यैवाचार्यस्य तदा-
भाव्यमिति ज्ञावः । अथ भीतादिपदाना क्रमेण व्याख्यानमाह ॥

संसाहगस्स साउं, पारुपंथिगमादिगस्स वा भीत्रो ।

आयरणा तत्थ खरा, सय व एणात्रो पडिणियत्तो ॥

ससाधको नाम द्रोहापक पृष्ठतः कुतश्चिदागतो वा साधु तन्मु-
खेन श्रुत्वा प्रतिपथिक सन्मुखीन साध्वादिस्तदादेवां मुखाल्
श्रुत्वा स्वयं वा ज्ञात्वा स्मृत्या किमित्याह । आचरणाचार्या तत्र
स्वाचार्यस्य गच्छे खरा कर्कशा एव श्रुत्वा ज्ञात्वा वा भीतः सन्
यः प्रतिनिवृत्तस्तस्य पञ्चक जवतीति शेषः । अथ चिन्तयतीति
पद व्याचष्टे ॥

पुवं चित्तेयवं, णिग्गतो चित्तेति किं करोमि त्ति ।

वच्चाभि वियत्तामि व, ताहं व अस्सत्थ वा गच्छे ॥

पूर्वमेव यावन्न निर्गम्यते तावच्चिन्तयितव्यं यस्तु निर्गतश्चिन्तयति
किं करोमि ब्रजामि निवर्ते वा यद्वा तत्र वा अन्यत्र वा गच्छ्या-
मीति स मासलघु प्रायश्चित्त प्राप्नोतीति प्रक्रमः । ब्रजिका सख-
डीद्वारद्वयमाह ।

उवत्तणमप्पत्ते, लहुओ खप्पस्स जुंजणे लहुगा ।

णिसट्टसुवणा लहुओ, संखडिगुरुगा य जं वाणं ॥

ब्रजिकां श्रुत्वा मार्गोद्धर्त्तन करोति अप्राप्तां वा वेदां प्रतीकते
लघुमासः । अथ सख प्रचूतं तत्र शुक्रे ततश्चतुर्लघुकं प्रचुर लुक्त्वा
अजीर्णभयेन निस्पृष्टं प्रकाम स्वपिति लघुमासः । सखड्याम-
प्राप्तकावं प्रतीकमाणस्य प्रचूत शुक्रेतो वा चतुर्गुरुका (जं-
वृत्ति) यच्च हस्तेन हस्तसघट्टनं पादेन पादस्याक्रमण शीर्षेण
शीर्षस्याकुट्टनमित्यादिकमन्यदपि सखरुधां जवति तक्षिप्पन्तं
प्रायश्चित्तम् । अथ प्रतिपेधकद्वारमाह ।

अमुगत्यअमुगो वच्चति, मेहावी तस्स कट्टणट्टाए ।

पंथग्गामे व पहे, वसधि अह कोइ वावारे ॥

अभिलावसुच्छ पुच्छा, गेलेणं मा हु ते वि णासिज्जा ।

इति कट्टंते लहुगा, जति सेहट्टा ततो गुरुगा ॥

कश्चिदाचार्यो विशुद्धसूत्रार्थस्फुटविकटव्यञ्जनाभिदापी तेन
च धुनममुकाचार्यान्तिके भ्रमको मेधावी साधुमुकधुनाध्य-

यनार्थं व्रजति ततोऽसौ मा मामतिक्रम्यान्वत्र गच्छेदिति श्रुत्वा
तस्याकर्षणार्थमथानन्तरं शिष्यान् प्रतीच्छकांश्च व्यापारयती-
त्याह (पंथग्गामे व पहेत्ति) यत्र पथि ग्रामे स भिक्षां करिष्यन्ति
मध्येन वा समेष्यति येन वा चयासमागमिष्यति यस्यां वा च-
सतौ स्यास्यति तेषु स्थानेषु गत्वा यूयमजिज्ञाषुः परित्वर-
यन्त स्तिष्ठत यदा आगमनं जवति तदा यद्यसौ पृच्छेत् केन
कारणेन यूयमिहागतास्ततो जवद्विर्वक्तव्यमस्माकं वाचनाचार्या
अभिदापशुक्ल पाठयन्ति । यद्यजिलाप कथञ्चिदन्यथा क्रियते
ततो महदप्रतीतिकं कुर्वन्ति जणन्ति च वात्ममध्ये यद्दनां रोलेना-
भिदाप मा विनाशयतेति ततस्तदादेशेन वयमत्र विजने परि-
वर्त्तयामः । एवमाकर्षणं कुर्वतश्चतुर्लघुकाः । अथ तेन वा गच्छता
शैक्वकोऽपि लब्धस्तदर्थमेव शैक्वो मे नृयादिति कृत्वा आकर्षते
ततश्चतुर्गुरुकाः ।

अकरवगवजाणसुच्छं, मम पुच्छह तम्मि आगए संते ।

घोसेहि य परिसुच्छं, पुच्छह णिउणं य मुत्तये ॥

स आचार्य शिष्यान् प्रतीच्छिकान् वा भणति यदा युष्माक-
मभिलापशुद्धगुणतया रजितं स उपाश्रयमागच्छति तदा
तस्मिन्नागते अकरव्यञ्जनशुद्ध सूत्रं मा पृच्छन् अत्तराणि प्रती-
तानि व्यञ्जनशब्देनार्थभिव्यञ्जकत्वात्पदमुच्यते । तैरकरव्य-
ञ्जनैश्च शुद्ध तथा घोषैश्चोवाचादिभिः परिशुद्ध सूत्रं पठनीयम् ।
निपुणाश्च सूत्रार्थान् मा तदानीं पृच्छन्त एवमनया भद्रया तमन्यत्र
गच्छे गच्छन्त प्रतिपेधयति । गत प्रतिपेधकद्वारम् ।

अथ परसिद्धद्वारमाह ॥

पाउयमपाउयघट्ट, पट्टलो य खुरविविधयेमहरा ।

परिसेहस्स तु परिसा, थलिए व ए किञ्चि वारेति ॥

य परिसिद्ध आचार्यः स संविग्नाया असंविग्नायाश्च पर्यद-
सग्रहं करोति ततस्तस्य साधवः केचित्प्रावृता केचिदप्रावृता
केचिद्वृष्टाः फेनादिना घृष्टसथा केचित् पृष्टा तैलेन पृष्टश-
रीरा वा अपरे लोचलुञ्चितकेशा अन्ये कुरमुगिडताः एवमादि-
विविधवेपथरा एतस्या पर्यदः स्थली देवद्रोणी तस्याभिवाऽसौ
न किञ्चिदपि वारयति ॥

तत्थ पवेसे लहुगा, सच्चित्ते चउगुरुं च आणादी ।

उवहीणिण्फाणं पि य, अचित्तचित्ते य गिरहंते ॥

तत्र पर्यद्वतो गच्छे प्रवेशं कुर्वतश्चतुर्लघु । अथ सच्चि-
त्तेन शैक्वेण सार्द्धं प्रविशति ततश्चतुर्गुरुव आजादयश्च द्रोणाः ।
अथाचित्तेन वस्त्रादिना सह प्रविशति तत उपधिनिष्पन्न मिश्र-
सयोगप्रायश्चित्तम् । तथा सच्चित्ताचित्तं ददतो गृह्यतश्चैवमेव
प्रायश्चित्तम् । अथ पिशुकादिद्वारं चाह ।

ढिकुणपिशुगादि ताहं, सोउं णाउं व मणिवत्तंते ।

अमुगसुतत्थनिगित्तं, तुग्भम्मि गुरूहे पेसवित्रो ॥

ढिकुणपिशुक्दशमशकादीन् शरीरोपद्रवकारिणस्तत्र श्रुत्वा
ज्ञात्वा वा निवर्त्तमानस्य मानलघु तथा शमुकधुनाथनि-
मित्तं गुरुभिर्युष्मदन्तिके प्रेषितोऽहमिति भणतो मासलघु ।
आहंवं भणत को नाम द्रोणः । मूरिगाहः ।

आणाए जिण्णिदाणं, ए हु वलियनराउ आयरियआणा ।

जिण आणाए परिजवो, एवं गव्वो अदिणिनो य ॥

जिनेन्द्रैरेव भगवद्भिः क्त यथा निर्होषो विधिना सूत्रार्थनि-
मित्तं य समागतस्तस्यै नृप्रार्थो वान्त्यो न च जिनेन्द्राणामा-

इत्याः सकाशादाचार्याणामाहा वल्लोयस्तराम् । अपि च पव-
माचार्यानुवृत्त्या श्रुते दीयमाने जिनाज्ञाया परिमदो भवति ।
नया प्रेषयत उपसंपद्यमानस्य प्रतीच्छतश्च त्रयाणामपि गर्वा
भवति । नार्थकृतां श्रुतस्य चाग्निव हृतो भवति ततो गुरोमि-
प्रेषिनोऽप्यग्नि न वक्ष्यम् । यस्तु भीतादिदोषविमुक्तोऽग्निधा-
रिताचार्यस्यान्तिके श्रायात् न शुद्धः ।

यस्तु प्रतिप्रेषकादीनां पार्श्वे तिष्ठति तत्र विधिमाह ।

अग्ने अग्निधारतं, अप्पडिभेहपरिमिद्धमसं वा ।

पविनंन कुञ्जादिगुरु, मच्चित्तादी व मे होउ ॥

ने दो उवाञ्जित्ता, अग्निधारज्जंनि दंतिमं थेरा ।

यद्गुणविआरणति य, पुच्छा विष्फाडणमडी ॥

य पुनरन्यमान्यमभिधाय अतिप्रेषकं वा पर्यद्वलं वा अन्यं
वा प्रविशति तस्य पार्श्वे उपसंपद्यते इत्यर्थः । तं यदि कुञ्जा-
दिगुरु कुञ्जस्य विगणनस्यत्रिा संवस्यत्रिा वा जानीगुस्ततो
यन्नेनाचित्त मचित्त वा तस्याचार्यन्योपनीतं तत्तस्य सकाशा-
त् हत्वा तौ द्वावत्याचार्यप्रतीच्छकौ स्थत्रिा उपात्तजने कला-
त्त्वया अयमान्यपार्श्वे स्थापित. कस्माद्वा त्वमन्यमभिधाय
न्यित । एवमुपाद्यत्यंतं प्रतीच्छकं घट्टयित्वा तत्र मच्चित्तादिकं
मन्त्रमभिधारितं तस्याचार्यस्य प्रयच्छन्ति तदन्तिके प्रेषयन्तीत्य-
र्थः । अथ घट्टयित्वेति कोऽर्थ इत्याह घट्टेनेति वा विचारणेति
वा पृच्छेनेति वा विष्फाडनेनेति वा एकार्यानि पदानि ।

तं घट्टेउ मचित्तं, एमा आरोवणा उ अविहीने ।

विनियपदमसंविगं, जदणाए कयंति तो सुच्छो ॥

नं प्रतीच्छकं घट्टयित्वा कर्मभिधाय भवान् प्रत्येत त्रासीदि-
नि पृष्ठा मच्चित्तादिकं तस्य अभिधारितस्य पार्श्वे स्थत्रिा
प्रेषयन्तीदि मन्त्रने (एसा आरोवणा उ अविहीणत्ति) या पूर्व-
प्रतिप्रेषकं पर्यमीलनं वा कुर्वत आरोपणा भणिता सा अ-
ग्निपश्चा मन्त्रया विधिनाऽहुकरणं कुवाणस्य न प्रायश्चित्तम् ।
नया चाह (विञ्जपयइत्यादि) यमनाववधारयति स आचा-
र्योऽन्वित्त ततो द्वितीयपदे यतनया प्रतिप्रेषकं कुर्यात् का
पुनर्यतनेति चेदुच्यते । प्रथमं साशुस्तं भाषयति मा तत्र ब्रज
पश्चादात्मनाऽपि भगनि पूर्वोक्तेन वा शिष्यादिव्यापारेण प्रयोगेण
वारयेन । एय यतनया प्रतिप्रेषकत्वे कृतेऽपि शुद्धो निर्दोष ।

अमुनेवार्थमाह ।

अग्निधारते पास-रथपादिणो तं वजति सुत अत्यि ।

ने अपमिनेहृदोमा, ते कुवंतो वि रिदोमो ॥

यान्निवारयस्तो ब्रजति ते आचार्या पार्श्वस्थादिदोऽदुष्टा
यश्च श्रुतमसावभिद्ययति तदादि यस्य प्रतिप्रेषकस्यास्ति ततो
ये अप्रतिप्रेषकत्वं कर्तव्यं दोषा शिष्यव्यापारणादयस्तान् कुर्व-
न्नाप निर्दोषस्तदा मन्त्रः ।

जं पुण मच्चित्तादी, तं तेलिं टेनि ए वि सयं मेहदे ।

विनिए चिन प पेम, जावय्यं वा अमंवरणे ॥

यस्तु मच्चित्तादिकं प्रतीच्छकं न च तत्र तत्रेणामभि-
धारिताचार्याणां वदति न पुन स्वयं गृह्णाति । द्वितीयपदे यद्-
गुण विगणनं तत्र शिष्यादिभि कारणेभ्यः मन्त्रमन्त्रमानो न प्रेष-
येदपि । नया चाप्रदुष्युयते तावद् गृहीत्या वेपं तेषां ममीपे
प्रेषया । अन्तस्तरेण वा ममीपि गृहीत्यात् मच्चिन्मयमुता
कालेन न प्रेषयेत् ।

नाजण य वोच्छेयं, पुव्वगए काश्चियाणुओगे य ।

सयमेव दिसाबंधं, करेज्ज तेलिं न पेसिज्जा ॥

यस्तेन शैक आनीत स परममेधावी तस्य च गच्छे नास्ति
कोऽप्याचार्यपदयोम्यो यच्च तस्य पूर्वगतं कालिकश्रुतं वा सम-
स्ति तस्यापरो गृहीता न प्राप्यते ततस्तयोर्व्यवच्छेदं ज्ञात्वा स्व-
यमेव तस्यामीयं दिग्बन्धं कुर्यात् न तेषां प्राग्निधार्तितानां
पार्श्वे प्रेषयेत् ।

अथ पर्यद्वतोऽपवादमाह ।

अमहा तो पगिसिद्ध-चाणं पि कुञ्जा उ मदधम्मे य ।

पप्य व कावृच्छाणे, सच्चित्तादी तिगिएहैज्जा ॥

असहाय एकाकी स आचार्यस्तत संविन्मसंविन्मं वा सहायं
गृहीयात् शिष्या वा मन्त्रधर्माणो गुरुणां व्यापारं न वदन्ति
ततो यं वा तं वा सहायं गृह्णत पर्यद्वत्वमपि कुर्यात् । श्राद्ध
वा मन्त्रधर्माणो न वक्षपात्रादि प्रयच्छन्ति ततो लब्धिसंपन्नं
शिष्यं यं वा तं पर्यगृहीयात् । इभिन्नादिकं वा कालमध्वान
वा प्राप्य ये उपग्रहकारिणः शिष्यास्तान् संगृहीयात् । अथ योऽसौ
प्रतीच्छको गच्छति तस्यापवादमाह ।

कावृगयं सोऊणं, असिवादी तत्य अंतरा वा वि ।

पडिसिद्धं पमिसेहं, सुच्छो अणं व विसमाणो ॥

यमाचार्यमभिधाय ब्रजति तं कावृगत श्रुत्वा यद्वा यत्र गतुका-
मस्तवान्तरा वा अशिवादीनि श्रुत्वा पर्यच्छत प्रतिप्रेषकस्य वा
अन्यस्य वा पार्श्वे प्रविशेत् शुद्ध एतदविशेषितमुक्तम् । अथात्रै-
व ज्ञान्यानां ज्ञान्यविशेष विज्ञानिपुराह ।

वच्चंतो वि य एविहो, दत्तमदत्तस्म मग्गणा होति ।

वत्तम्मि खेत्तवज्जं, अच्चंतं ण अण्णिओ जाव ॥

य. प्रतीच्छको ब्रजति सोऽपि च द्विविधो व्यक्तोऽन्यश्च तयो-
सहाय. किं दातव्यो च वेति भार्गवा कर्तव्या । तत्र व्यक्तस्य यः
सच्चित्तो विज्ञास. क्षेत्रवर्ज परक्षेत्रं मुक्त्वा भवति स सर्वोऽप्यभि-
धारिताचार्यस्याभवति यः पुनरन्यह. स सहायैर्यावदद्यापि त-
स्याचार्यस्यार्पितो न ब्रवति तावत्परक्षेत्रं मुक्त्वा यत्तं सहाया
ब्रमन्ते तत्पूर्वाचार्यस्यैवाभवतीति संग्रहगाथासमासार्थः ।

अथैनामेव विवृणोति ।

सुतअव्वत्तो गीतो, वएण जो मोलसएह आरेणं ।

तव्विवरीओ वत्तो, वत्तमवत्ते य चउभंगो ॥

अव्यक्तो द्विधा श्रुतेन त्रयसा च । श्रुतेनात्यक्तो गीतार्थो वयसा
अव्यक्तस्तु षोडशानां वर्षाणामर्वाग्वर्तमानस्तद्विपरीतो व्यक्त
उच्यते । अत्र च व्यक्ताव्यक्ताभ्यां चतुर्भङ्गो भवति । श्रुतेना-
प्यव्यक्तो वयसाऽव्यक्तः । १। श्रुतेनाव्यक्तो वयसा व्यक्तः । २।
श्रुतेन व्यक्तो वयसा अव्यक्तः । ३। श्रुतेनापि व्यक्तो वयसाऽपि व्य-
क्तः । ४। अस्य च सहाया किं दीयन्ते उत न दीयन्ते इत्याह ।

वत्तस्म वि दायव्वा, अपुज्जमाणे मदा य किमु इयरे ।

वेत्तविवज्जं अच्चं- तिणु जं लव्वति पुरिह्वे ॥

आचार्येण पर्यमाणेषु साशुषु व्यक्तस्यापि सहाया दातव्याः
किं पुनरितरस्याव्यक्तस्य तस्य सुतरां दातव्या इति ज्ञाव । तत्र
सहाया द्वेषा आन्यान्तिका अनान्यन्तिकाश्च । आन्यन्तिका नाम ये
तेन सार्धं नक्षेत्रासितुकामा ये तु तं तत्र मुक्त्या प्रतिनिवृत्ति-
प्यते ते अनन्यन्तिका । तत्रान्यन्तिकेषु सहायेषु यद्यस्तं

क्षेत्रविवर्जं परक्षेत्रं मुक्त्वा, सच्चित्तादिकं द्रवते (तत्र पुरिद्वेत्ति) तस्याचार्यस्याभिमुखं प्रजति स पुरोवर्ती भण्यते अग्निधाम्नि-
त इत्यर्थस्तस्य सर्वमपि सच्चित्तादिकमाजवति । परक्षेत्रेषु द्रव्य
क्षेत्रिकस्याज्ञाव्यम् ।

ज५ णेडं पत्तुमणा, नंते मगिगले वत्तिपुरिमस्स ।

नियमवत्तसहाया-णं तु णियत्तत्ति जं सोयं ॥

अथ ते सहायास्तं तत्र नीत्वा आगन्तुकामा अनात्यन्तिका
इत्यर्थस्ततो यत्ते सहाया लभन्ते तत्सर्वमपि (मगिगलेत्ति)
यस्य सकाशात्प्रस्थितास्तस्यात्मीयस्याचार्यस्याभवति (वत्ति-
पुरिमस्सत्ति) यत्पुन स व्यक्त स्वयमुत्पादयति यत्पुरिमस्य
अभिधारितस्याभवति य' पुनरव्यक्तस्तस्य नियमेनैव सहाया
दीयन्ते ते च सहाया यद्यात्यन्तिकास्तदा यदसौ ते च द्रवन्ते
तदभिधारितस्याभाव्यम् । अथ त तत्र नीत्वा निवर्तते ततो
यदसौ ते च परक्षेत्र मुक्त्वा द्रवन्ते तत्सर्व पूर्वाचार्यस्याज्ञ-
वति यावदद्याव्यसौ नापितो भवति ।

वित्तिं अपुज्जयंते, न देज्ज वा तस्स सो सहाये तु ।

वडगादि अपविज्जं-तगस्स उवही विसुप्पो उ ॥

द्वितीयपदमत्र भवति अपूर्यमाणेषु साधुषु सहायान् साधुन्
तस्याचाया न दद्यात् स चात्मना श्रुतेन वयसा च व्यक्तस्तस्य
मज्जिकादावप्रतिवध्यमानस्योपाधिर्विशुद्धो भवति नोपहन्यते ।
अथ व्रजिकादिषु प्रतिवध्यते तत उपधेरुपघातो भवति ।

एगे तू वच्चंते, उगगह्वज्जं तु लसति सच्चित्त ।

वच्चति गिलाणा अ-तरा तु तदि मग्गणा होइ ॥

यो व्यक्त एकाकी व्रजति स यद्यन्यस्याचार्यस्य योऽवग्रहस्त
द्विज्जते अनवग्रहक्षेत्रे यत्किञ्चित्प्रते तत्र सच्चित्तमभिधार्यमा-
णस्याभवति (वच्चतव्यादि) योऽसौ ज्ञानार्थं व्रजति स द्वौ
श्रीन् वा आचार्यान् कदाचिदभिधारयेत् तेषां मध्ये यो मे अग्नि-
रोचिष्यते तस्यान्तिके उपसंपदं गृहीष्यामीति कृत्वाऽसावन्तरा
ग्नानो जातस्तैश्चाचार्यै श्रुतं यथाऽस्मानभिधार्य साधुरागच्छन्
पथि ग्नानो जात इति तत्रेयमाज्ञाव्यानाभाव्यमार्गणा भवति ॥

आयरिया दोषि गया, एके एकं च णागए गुरुगा ।

ए य लज्जती सच्चित्तं, कालगते विप्परिणए वा ॥

यदि ती द्वावप्याचार्यावागतौ ततो यत्तेन लब्ध तद्भयोरपि
साधारणम् । अथैकस्तयोरगत एकश्च द्वितीयो नागतस्ततोऽ
नागतस्य चतुर्गुरु यच्च सच्चित्तमाच्चित्तं वा तदसौ न द्रवते । यस्तं
गवेपयितुमागतस्तस्य सर्वमाजवति एव आदिसंख्याकेष्वचा-
र्येष्वभिधारितेषु ज्ञावनीयम् । अथासौ ग्लान काल गत तत्रापि
यो गवेपयितुमागच्छति तस्यैवाभवति नेतरेपाम् । अथासौ
विपरिणतस्ततो यस्य विपरिणत स न द्रवते यत्पुन सच्चित्ता-
दिकमभिधार्यमाणे द्रव्य पश्चाद्विपरिणतस्ततो यद्विपरिणते
ज्ञावे द्रव्यं तद्व्रजते विपरिणते ज्ञावे लब्ध न द्रवते ।

पंथसहायसमत्थो, धम्मं सांऊण पव्वयामि च्ति ।

खेत्ते य वाहि परिणए, वाताहणे मग्गणाणमो ॥

योऽसौ ज्ञानार्थं प्रस्थिनस्तस्य पथि गच्छन् कश्चित् मिथ्यादृष्टि-
र्घाताहत समर्थ सहायो मिलित स च तस्य पाद्वै धम्मं श्रुत्वा
प्रव्रजामीति परिणाममुपगतवान् स च परिणाममुपगतै साधु-
भिरपरिगृहीते क्षेत्रे जानो भवेत् क्षेत्राद्वा यदिगिन्दन्यानादौ वा

अपरिगृहीते वा क्षेत्रे ततस्तस्मिन् वाताहने प्रव्रजितु परिणते इयं
मार्गणा भवति ॥

खेत्तम्मि खेत्तियस्स, खेत्तवहिं परिणए पुरेद्वस्स ।

अंतरपरिणयविप्परि-णएण एगा उ मग्गणा ॥

साधुपरिगृहीतक्षेत्रे प्रव्रज्यापरिणतः क्षेत्रिकस्याभवति । क्षेत्रा-
द्वहिः परिणतस्तु (पुरिद्वस्सत्ति) तस्यैव साधोरभवति अ-
पान्तराद्ये स प्रव्रज्यायां परिणतो विपरिणतश्च भवति ततः
क्षेत्रे च धर्मकथिकस्य रागद्वेषप्रतीत्याऽनेका मार्गणा । तद्यथा
यदि धर्मकथी ऋजु जयात्कथयति तदा क्षेत्रे परिणतः क्षेत्रिक-
स्याभवति अक्षेत्रे परिणतो धर्मकथिकस्य । अथ विपरिणतेन घे-
गेन कथयति यदा क्षेत्रान्निर्गतो भविष्यति तदा कथयिष्यामि
न मे अधुना भवति एव क्षेत्रनिर्गतस्य कथिते यदि परिणतस्तदा
क्षेत्रिकस्याभवतीत्येव विभाषा कर्तव्या ।

वीसज्जियम्मि एव, अविस्जिण चउवहुं व आणादी ।

तेसिं पि हुंति वहुगा, अविधिंविही सा उमा होइ ॥

एवमेव विधिर्गुरुणा विसर्जिते शिष्ये मन्तव्यः । अथाविसर्जितो
गच्छति तदा शिष्यस्य प्रतीच्छकस्य च चतुर्वेषु । अथ विसर्जितो
द्वितीय वारमनापृच्छ्य गच्छति तदा मासत्रयुः श्राद्धादयश्च दोषाः ।
येषामपि समीपेऽसौ गच्छति तेषामप्यविधिनिर्गतं तं प्रतीच्छतां
चत्वारो द्रव्यवः । सच्चित्तादिकं वा भाव्यं न लभन्ते एषोऽविधि-
रुक्तः । विधिः पुनरयं वक्ष्यमाणो भवति । स पुनराचार्य एजि-
कारणैर्न विसर्जयति ।

परिवार पूयहेतुं, अविमज्जंते ममत्तदोमा वा ।

अण्णदोमेण गमेज्जा, दुक्खं खु विमुंचियं गुरुणो ॥

आत्मनः परिवारनिमित्तं न विसर्जयति बहुभिर्वा परिवारित-
पूजनीयो भविष्यामि मम शिष्योऽन्यस्य पार्श्वे गच्छतीति मम-
त्वदोषाद्वा न विसर्जयति एवमविसर्जयन्तं गुरुमनुयोमा अनु-
द्वैर्वाचान्निर्गमयेत् कुन इत्याह । (उक्कपखुत्ति) खलुरवधारण
गुरवो विमोक्तं परमोपकारकारित्वात् न च ते यतस्ततो वि-
मोक्तं शक्या इति ज्ञाव' । तत प्रथमत एव विधिना गुरुनापृ-
च्छ्य गन्तव्यम् । क पुनर्विधिरिति चेदुच्यते ।

नाणम्मि तिषि पक्खा, आयरिय उवज्जाय सेसगाणं वा ।

एकेकपंचदिवसे, अहवा पक्खेण एकेक ॥

ज्ञानार्थं गच्छता श्रीन् पज्ञानापृच्छा कर्त्तव्या तत्र प्रथममाचार्य
पञ्चदिवसानापृच्छति यदि न विसर्जयति तत उपाध्याये पञ्च
दिवसानापृच्छेत् यदि सोऽपि न विसर्जयति तदा शेषाः सा-
धव पञ्च दिवसान् पृच्छ्या एष एक पञ्चो गतस्ततो द्वितीयपञ्च-
मेवाचार्योपाध्यायशेषसाधुन् प्रत्येकमेकैकं पञ्चानिर्दिवसैः पृ-
च्छति तृतीयमपि पञ्चमेवं पृच्छति एव त्रय पञ्चा भवन्ति । अथवा
निरन्तरमेवाचार्य एकं पञ्चमापृच्छनीयन्तत उपाध्यायोऽप्येक
पञ्च गच्छसाधवोऽप्येक पञ्चम् । एव च त्रय पञ्चा एवमपि
यदि न विसर्जयन्ति ततोऽग्निर्जितं एव गच्छति ।

एयविहमागतं तु, परिच्छअपरिच्छेणं जं वहुगा ।

अहवा उमेहिं आगम, एगादि परिच्छतो गुरुगा ॥

एतेन विधिना आगत प्रतीच्छक प्रतीच्छेत् । अप्रतीच्छतश्चतु-
र्वेषुका भवेयु । अथामीनिरेकादिनि कारणगगन प्रतीच्छति
नन्वधुर्गुणका नान्यैरेकादीनि कारणान्याह ।

एगं अपरिणते य, अयाहारे य धेरए ।

गिलाणे बहुरोगे य, पाहुडे मद्रथम्मए ॥

एकाकिनमाचार्यं मुक्त्वा स समागत । अथवा तस्याचार्यस्य पार्श्वे ये तिष्ठन्ति ते अपरिणता आहारवस्त्रपात्रशय्यास्वणिकृत्तानामकल्पिकास्तैः सहितमाचार्यं मुक्त्वा आगतः । अथवा स आचार्यधारस्तमेव पृष्ठा सूत्रार्थवाचनां ददाति स्थविरो वा स आचार्यः । यद्वा तदीये गच्छे कोऽपि साधुः स्थविरस्तस्य स एव वैयावृत्यकर्त्ता ग्नानो वा बहुरोगी वा स आचार्यः ग्नानोऽधुनोत्पन्नरोगः । बहुरोगिणामचिरकाल बहुजिर्वा रोगैरभिभूतः । अथवा शिष्यास्तस्य मन्त्रधर्माणस्तस्यैव गुणेन सामाचारीमनुपावयन्ति एवंविधमाचार्यं परित्यज्यागतः (पाहुमेत्ति) गुरुणा समं प्राञ्जितं कलह कृत्वा समागतः । अथवा प्राञ्जितकारिण पास्त्राण्डिकास्तस्य शिष्यास्तस्यैव गुणेनागतः ।

एयारिसं विउस्सज्ज, विप्पवासो ण कप्पती ।

मीसपमिच्छायारिए, पायच्छित्तं विहिज्जती ॥

एतादृशमाचार्यं व्युत्सृज्य विप्रवासो गमनं कर्तुं न कल्पते यदि गच्छति तत शिष्यस्य प्रतीच्छकस्याचार्यस्य च त्रयाणामपि प्रायश्चित्तं विधीयते तत्रकं ग्नान वा मुक्त्वा शिष्यस्य प्रतीच्छकस्य वा समागतस्य चतुर्गुत्काः यश्चाचार्यः प्रतीच्छति तस्यापि चतुर्गुरुः प्राञ्जिते शिष्यप्रतीच्छकयोश्चतुर्गुरुकमेव । आचार्यस्य पञ्च रात्रिद्वयं वेदः । शेषेषु परनादिषु पदेषु शिष्यस्य चतुर्गुरुः प्रतीच्छकस्य चतुर्गुरुः आचार्यस्यापि शिष्य प्रतीच्छत पतेषु चतुर्गुरुः प्रतीच्छकप्रतीच्छकस्य चतुर्गुरुः । प्रतीच्छकं प्रतीच्छतश्चतुर्गुरुः । अथ ज्ञानार्थं त्रीन् पक्षानाप्रच्छनीयमित्यत्रापवादमाह ।

विडयपदमसंविगो, संविगो चैव कारणागाढे ।

नाऊण तस्म ज्ञानं, कप्पति गमणं अणापुच्छा ॥

द्वितीयपद तत्र प्रवति । आचार्यादिष्वसंविग्नीभूतेषु न पृच्छेदपि च सविम्नेष्वपि वा किञ्चिदागाढं चारित्रविनाशकारणं स्त्रीप्रभृतमात्मनः समुत्पन्नं ततोऽनापृच्छ्यापि च गच्छति तेषां वा गुरुणां म्यज्ञानं ज्ञात्वा तेनोद्गृष्टः सन्त कथमपि विसर्जयिष्यन्तीति मन्वा अनापृच्छ्यापि गमनं कल्पते । अथाविसर्जितेन गन्तव्यमित्यपवदति ॥

अज्जयणं वोच्छेदं ति, तस्स य गहणम्मि अत्थि सामत्यं ।

ए वि वियरंति विरेण वि, एतेण विसज्जितो गच्छे ॥

किमाप्यच्ययनं व्यवच्छिद्यते तस्य च तद्गहणे सामर्थ्यमस्ति न च गुरवश्चिरेणापि वितरन्ति गन्तुमनुजानन्ते एतेन कारणेनाविसर्जितोऽपि गच्छेत् । अविधिना आगत आचार्येण न प्रतीच्छनीय इत्यस्यापवादमाह ।

नाऊण य वोच्छेदं, पुव्वगते कालियाणुयोगे य ।

अत्रिदि अणापुच्छागत, मुत्तत्यविजाणुओवोए ॥

पुत्रे गते कालिकथ्रुते वा व्यवच्छेदं ज्ञात्वा अविधिना प्रवजिकादिप्रतिषन्धेनागतमनापृच्छ्यागतं वा सूत्रार्थज्ञापको वा येन कश्चिदोपः यत्नेन प्रतीच्छकेन शैहस्तस्याभिधारितस्यानाज्जाव्य धार्त्तानं सन् गृहीतव्य इत्यपवदति ।

नाऊण य वोच्छेदं, पुव्वगये कालियाणुयोगे य ।

मुत्तत्यजाणगस्ता, कारणजाते डिमावंधो ॥

पुत्रगते कालिकथ्रुते वा व्यवच्छेदं ज्ञात्वा सूत्रार्थज्ञापकेन

कारणजाते अनाभाव्यस्याप्यात्मीयो दिश्वन्ध कर्त्तव्यः । आह किमर्थमनिवद्धो न दाप्यते उच्यते अनिवद्ध स्वयमेव कदाचि-
कच्छन् पूर्वार्चारेण वा नीयेत कालदोषेण वा ममत्वाभावमालम्ब्य वाचयिष्यतीति दिग्बन्धोऽनुज्ञातः । इदमेव स-
विशेषमाह ॥

ससहाय अवत्तेणं, खेत्ते वि उवट्ठियं तु सच्चित्तं ।

दत्तियं णाउं वंधंति, उज्जयममत्तट्टया तं वा ॥

अव्यक्तेन ससहायेन य शैक्वो लब्धो यश्च परक्वेत्रेऽपि उपस्थितः सच्चित्तः स पूर्वार्चारेण वा यद्यप्याभाव्यस्तथाऽपि तं दंलिकं परममेधाविनमाचार्यपदयोग्यं ज्ञात्वा यद्यात्मीये गच्छे नाचार्यपदयोग्यः ततस्तस्यात्मीयां दिशं बध्नाति स्वशिष्यत्वेन स्थापयतीत्यर्थः । कुत इत्याह उभयस्य साधुसाध्वी-
वर्गस्य तत्र शैक्वो ममत्वमस्माकमयमित्येवं ममकारो भूयादिति कृत्वा । यद्वा स्वगच्छीयसाधूनां तस्य च शैक्वस्य परस्परं संमेलका वयमित्येवं ममत्वं भविष्यतीति बुद्ध्या तमात्मीयशिष्यत्वेन बध्नाति (तं व त्ति) यो वा प्रतीच्छक आयातस्तमपि प्रहणाधारणासमर्थं च विज्ञाय स्वशिष्य स्थापयति एवं शैक्वः प्रतीच्छको वा कारणे शिष्यतया निवद्ध सन् यदा निर्मातो भवति । तदा ॥

आयारिए कालगए, परियट्टइ तं गणो उ सो चैव ।

चोएति य अपढंते, एमा उ तह मग्गणा होइ ॥

आचार्ये कालगते सति गच्छस्य निवद्धाचार्यस्य च व्यवहारो भण्यते स स्वयमेव तं गणं परिवर्तयति स च गच्छो यदि श्रुतं न पठति ततस्तं अपठन्तं नोदयति यदि नोदिता अपि ते गच्छसाधवो न पठन्ति तत इयमाभवद्भवहारमार्गणा भवति ॥

साहारणं तु पढमे, वित्तिए खेत्तम्मि ततियसुहहुक्खे ।

अण्हज्जंते सीसे, सा एकारस विभागा ॥

कालगतस्याचार्यस्य प्रथमे वर्षे सच्चित्तादिकं साधारणं यद्यसौ प्रतीच्छकाचार्यं उत्पादयति तत्तस्यैवाभवति । यदीतरे गच्छसाधव उत्पादयन्ति तत्तेषामेवाभवतीति भावः । द्वितीये वर्षे यत् क्षेत्रोपसंपन्नो लभते तत्तेऽपठन्तो लभन्ते । तृतीये वर्षे यत् सुखदुःखोपसंपन्नो लभते तत्ते लभन्ते । चतुर्थे वर्षे कालगताचार्यशिष्या अनाधीयाना न किञ्चिल्लभन्ते । शेषा नाम येऽधीयते तेषामधीयानानां बह्व्यमाणा एकादश विभागाः भवन्ति । शिष्यः पृच्छति क्षेत्रोपसंपन्नः सुखदुःखोपसंपन्नो वा किं लभते । सूरिराह ॥

खेत्तोवसंपयाए, वावीसं संधुया य मित्ता य ।

सुहहुक्खमिच्चवज्जा, चउत्थए नालवद्धाई ॥

क्षेत्रोपसंपन्ना उपसंपन्नो द्वाविंशति अनन्तरपरम्परावद्धीधरान् मातापित्रादीन् जनान् लज्जते सस्तुतानि च पूर्वोपश्रुतस्तवस-
धरानि प्रपौत्रवसुरादीनि मित्राणि च सह जातकादीनि लज्जते दृष्टभाषितानि तु न लज्जते । सुखदुःखोपसंपन्नेषु एतान्येव मि-
श्रवर्जानि लभते । चतुर्थस्तु एवंविधोपम प्रक्रमप्राप्त्यात् श्रु-
तोपसंपन्न स केवज्ञान्येव द्वाविंशतिनालवद्धानि लज्जते अयं च प्रसङ्गेनोक्त क्षेत्रोपसंपन्नसुखदुःखापन्नयोर्द्वान्नाव्यमुक्तं तत्ते शि-
ष्या अनाधीयाना द्वितीये तृतीये च वर्षे यथाक्रम लज्जन्ते । चतुर्थे वर्षे सर्वमप्याचार्यस्याज्जवति न तेषाम् । ये तु शिष्या अधीयते तेषां विधिरुच्यते तस्य कालगताचार्यस्य चतुर्विधो गणो प्रवेत् ।

शिष्याः शिष्यिकाः प्रतीच्छका प्रतीच्छिकाश्चेति । एतेषां पूर्वो-
द्दिष्टाश्चादुद्दिष्टयोः संवत्सरसंख्ययैकादश गमा भवन्ति । पूर्वो-
द्दिष्टानां यत्तेनाचार्येण जीवता तेषां भुवमुद्दिष्टं यत्पुनस्तेन
प्रतीच्छकाचार्येणोद्दिष्टं तत्पश्चादुद्दिष्टम् । तत्र विधिमाह ।

पुवुद्दिष्टे तस्स, पच्छुद्दिष्टे पवाययंतस्स ।

संवच्छरम्मि पढमे, पडिच्छिण् जं तु सच्चित्तं ॥

यदाचार्येण जीवता प्रतीच्छकस्य पूर्वमेवोद्दिष्टं तदेव पठन् प्रथमे
वर्षे यत् सच्चित्तमचित्तं वा स लज्जते तत्तस्य कालगताचार्य-
स्याभवति एष एको विभाग । अथ पश्चादुद्दिष्टं तत् प्रथमस-
वत्सरे यत् सच्चित्तादिकं लज्जते तत्सर्वं प्रवाचयतः प्रतीच्छकस्या-
चार्यस्याभवति एष द्वितीयो विभाग ।

पुव्वं पच्छुद्दिष्टे, पडिच्छिण् जं तु होइ सच्चित्तं ।

संवच्छरम्मि वितिए, तं सव्वं पवाययंतस्स ॥

प्रतीच्छक पूर्वोद्दिष्टं पश्चादुद्दिष्टं वा पठन् यत्तस्य सच्चित्तादिकं
तदा द्वितीये वर्षे सर्वमपि प्रवाचयते ज्वति । एष तृतीयो वि-
भाग । अथ पश्चाच्छिष्यस्याभिधीयते ।

पुव्वं पच्छुद्दिष्टे, सेसम्मि उ जं तु होइ सच्चित्तं ।

संवच्छरम्मि पढमे, तं सव्वं गुरुस्स आज्जवइ ॥

शिष्यस्य कावगताचार्येण वा उद्दिष्टं जवेत् प्रतीच्छकाचार्येण
वा तदसौ पठन् यत् सच्चित्तादिकं ज्वते तत्सर्वं प्रथमे स-
वत्सरे गुरोः कावगताचार्यस्याभवति एष चतुर्थो विभाग ।

पुवुद्दिष्टं तस्स, पच्छुद्दिष्टं पवाययंतस्स ।

संवच्छरम्मि वितिए, सीसम्मि उ जं तु सच्चित्तं ॥

शिष्यस्य पूर्वोद्दिष्टमधीयानस्य द्वितीयवर्षे सच्चित्तादिकं काव-
गताचार्यस्याभवतीति पञ्चमो विभाग पश्चादुद्दिष्टं पठत शिष्य-
स्य सच्चित्तादिकं प्रवाचयत आभाव्य ज्वतीति षष्ठो विभाग ।

पुव्वं पच्छुद्दिष्टे, सीसम्मि उ जं तु होइ सच्चित्तं ।

सवच्छरम्मि ततिए, तं सव्वं पवाययंतस्स ॥

पूर्वोद्दिष्टं पश्चादुद्दिष्टं वा पठति शिष्ये सच्चित्तादिकं तृतीये
वर्षे सर्वमपि प्रवाचयत आभवतीति सप्तमो विभाग ॥

पुवुद्दिष्टे तस्स, पच्छुद्दिष्टे पवाययंतस्स ॥

सवच्छरम्मि पढमे, सिस्सिणिए जं तु सच्चित्तं ॥

शिष्यिकायां पूर्वोद्दिष्टपठत्यां सच्चित्तादिकं तस्य कावगताचा-
र्यस्य प्रथमे वर्षे आज्ञाव्यमित्यष्टमो विभाग । पश्चादुद्दिष्टमधीया-
नायां प्रवाचयत आभाव्य नवमो विभाग ॥

पुव्वं पच्छुद्दिष्टे, सिस्सिणिए जं तु होइ य सच्चित्तं ।

संवच्छरम्मि वाए, तं सव्वं पवाययंतस्स ॥

पूर्वोद्दिष्टं पश्चादुद्दिष्टं वा पठत्यां शिष्यिकायां सच्चित्तादिकां
द्वितीये वर्षे प्रवाचयत आभवतीति दशमो विभाग ।

पुव्वं पच्छुद्दिष्टं, पडिच्छिणा जं तु होइति सच्चित्तं ।

संवच्छरम्मि पढमे, तं सव्वं पवाययंतस्स ॥

पूर्वोद्दिष्टं पश्चादुद्दिष्टं वा पठत्यां प्रतीच्छकायां प्रथमं एव
सवत्सरे सर्वमपि प्रवाचयत आज्ञयति एष एकादशो विभाग ।
एष एव आदेश उक्तः । अथ द्वितीयमाह ॥

सवच्छरम्मि तित्ति उ, सीसम्मि पडिच्छिण् उ तद्विसं ।

एष कुत्ते गणे य, संवच्छरे सधे य दम्मानो ॥

प्रतीच्छकाचार्यास्तेषां कुलसत्को गणसत्कः संघसत्को वा भ-
वेत् तत्र यदि तत्सत्कः तदा प्राग् सवत्सरान् शिष्याणां वाच्य-
मानानां सच्चित्तादिकं न गृह्णाति यत्पुनः प्रतीच्छकान्तं वाच्यमा-
नानां यस्मिन्नेव दिने आचार्यः कावगतस्तद्विषयमेव गृह्णाति एव-
मेव कुलसत्के विधिरुक्तः । अथाऽपि गणसत्कस्य सवत्सरं शि-
ष्याणां सच्चित्तादिकं न पठति यस्तु कुलसत्को गणसत्को वा न
ज्वति स नियमात् सवत्सकः स च परमात्मान् शिष्याणां स-
च्चित्तादिकं न गृह्णाति । तेन च प्रतीच्छकाचार्येण तत्र गच्छे वर्षत्र-
यमवश्यं स्यात्तद्व्यम् । परत पुनरिच्छा ।

तत्थेव य निम्माए, अण्णिग्गए निग्गए द्मा मेरा ।

सकुत्ते तित्ति नियाइ, गणे दुगसंवच्छर संधे ॥

तत्रैव प्रतीच्छकाचार्यसमीपे तस्मिन्निर्गते यदि कोऽपि गच्छे
निर्मातस्तदा सुन्दरम् । अथ न निर्मातः स च वर्षत्रयात्परतो निर्ग-
तस्ते वा गच्छीया एष सांप्रनमस्माकं सच्चित्तादिकं हरतीति
कृत्वा ततो निर्गतस्तदा ध्य मर्यादा सामाचार्या (सकुत्तेण्ति) ।
स्वकुले स्वकीयकुलस्य समवायं कृत्वा कुलस्य कुलस्यविगम्य
वा उपतिष्ठते ततः कुत्र तेषां वाचनाचार्यं ददाति धारकेण वा
वाचयति । कियन्त कावमिन्याह (तित्तिवित्ति) प्रयत्निका ज्व-
न्ति । ततो नव वर्षाणि वाचयतीत्युक्तं ज्वति । यदा भयता नि-
र्मातस्तदा सुन्दरम् । अथैकोऽपि न निर्मातस्ततः कुलसच्चित्तादिकं
गृह्णातीति कृत्वा गणमुपतिष्ठते गणोऽपि हे वर्षे पाठयति न
सच्चित्तादिकं हरति । यद्येवमपि निर्मातस्ततः सघमुपतिष्ठते
सघोऽपि वाचनाचार्यं ददाति स च सवत्सरं पाठयति एव
छादश वर्षाणि ज्वन्ति यद्येवमेकोऽपि निर्मातस्ततः पुनरपि
कुत्तादिस्यविरेषु वा तेन क्रमेणोपतिष्ठन्ते तावन्तमेव काव कुत्ता-
दीनि यथाक्रमं पाठयन्ति न सच्चित्तादिकं हरन्ति एवमन्यान्-
पि द्वादश वर्षाणि ज्वन्ति पूर्वोद्दिष्टाभिश्च मीढिनानि जाना
वर्षाणां चतुर्विंशति । यथेनावना कावने नैकोऽपि निर्मातस्तदा
विहरन्तु अथ निर्मातस्ततो नृदोऽपि कुत्रगणसघेऽपि तथैवो-
पतिष्ठन्ते तेऽपि च तथैव पाठयन्ति । एतान्यपि द्वादश वर्षाणि
चतुर्विंशत्या मीढयन्ते जाता पदविंशत् यद्येव दशविंशता वर्षे-
कोऽपि निर्मातस्तदा विहरन्तु । अथैकोऽपि न निर्मातः । कथ-
मिति चेदुच्यते ।

ओमादिकरणेहिं च, दुम्मेहत्तेण वा न निम्माओ ।

काज्जण कुत्तममार्यं, कुलधेरे वा उव्वट्ठति ॥

अथमादिकरणेण शिष्यादिभिः कारणेण न परतः परापरग्रामेषु प-
र्यटनं दुर्मेधनया वा नैकोऽपि निर्मातस्ततः कुलसमवायं कृत्वा
कुलस्यविगम्य वा सघेऽप्युपतिष्ठन्ते ततस्ते एवमपि प्राहायितव्या
कुत्र पुनरिति चेदुच्यते ।

पव्वज्जएगपत्तिव्वर, उव्वमंपयय गहा सए ठाणे ।

अत्तीसात्तिकेने, उव्वमपयए उवादाए ॥

य प्रयत्नयैकपात्रिकसन्त्य पात्रं उपनयते ते एतन्त्यविग
प्राहयेयुः सा च उपनयते पञ्चधा वक्ष्यमाणरीत्या ज्वति
तस्या चोपसंपत्ति पदविंशत्प्रातिक्रमे प्राप्ताया (सघं तापित्ति)
विभक्तियययान् स्वकमालमीयं स्थानमुपादाय गृहीत्वा नैकर-
संपत्तयमिदमेव ज्ञायति ।

गुरुमज्जित्तओमज्जे, तिउव्वज गुरु गुरुम्म वा ज्जत् ।

अहवा कुलिव्वतो उ, पव्वज्जा एगपररीओ ॥

‘गुरुमञ्जिद्रको’ गुरुणा सहाध्यायी पितृव्यस्थानीयः मज्ज
निक आत्मनः स ब्रह्मचारी ज्ञातृस्थानीयो गुरुगुरुः पितामहस्था-
नीयो गुरो सवन्धी नं प्राप्तशिष्य आत्मनो ज्ञातृव्यस्थानीय एते
प्रव्रज्यैकपात्रिका उच्यन्ते । अथवा कुत्र समानकुत्रोद्भव सो-
ऽपि प्रव्रज्यैक एतेषां समीपे यथाक्रममुपसंपत्त्यम् ।

पञ्चजाण सुष्ण य, चउभंगुव्वसंपया कमेणं तु ।

पुव्वाहि य वीनिण्ण, पढमासइ ततियभंगे उ ॥

इदं एकपात्रिकप्रव्रज्यया श्रुतेन च जवति । तत्र प्रव्रज्यैकपात्रिको-
ऽनन्तरमुक्त श्रुतैकपात्रिको येन सहैकवाचनिकमूत्रम् । अत्र चतुर्न-
ह्य । प्रव्रज्यैकपात्रिक श्रुतेन च १ प्रव्रज्यया न श्रुतेन २ श्रुतेन
न प्रव्रज्यया ३ न प्रव्रज्यया न श्रुतेन ४ एतेषु चामना क्रमेणोपसं-
पत्प्रतिपत्तया (पढमासयादि) प्रथमतः प्रथमभङ्गे उपसंप-
त्तय तदनावे तृतीये ऋद्धे कुत इत्याह यतः पूर्वाधीतं श्रुतं
न्मृत मत्तए मुच्येनैवाज्ञापयितु शक्यते श्रुतैकपात्रिकत्वात् ।

अथ पञ्चविधामुपसंपदमाह ।

सुयमुहदुक्खक्खेत्ते, मग्गे विण्णोवसंपयाए य ।

वावासं संयुयं सं-दिट्ठमड्ढे य सव्वे य ॥

श्रुतोपसंपत्तमुखदु-खोपसंपत्तक्रेत्रोपसंपत्त मार्गोपसंपत्त विनयो-
पसंपत्त एवं षया पञ्चविधा उपसंपत्त (३७-४३०) एतास्तु श्रुतप्र-
दणायान्यमाचार्यमुपसंपद्यमानस्य श्रुतोपसंपत्त ३ मार्गे व्रजतो
मम यौष्माकी निश्रेति मार्गोपसंपत्त ४ विनय कर्तुं गच्छान्त-
रमुपसंपद्यमानस्य विनयोपसंपत्त ५ भाष्यकृताऽप्युक्तम् । “उपस-
प्यपत्रविहा, सुयमुहदुक्खे य चित्तमग्गे य । चिण उपसंपया
त्रिविय, पंचविहा होइ नायञ्चा ” एतासामन्यतरामुपसंपदं प्र-
थममाठवानस्य विभागलोचना भवति विहारे कृते निरतिचार-
न्याप्याज्ञोचना भवति।अथं ज्ञाव एकादात्पज्ञाद्वयोदा यदा सांज्ञो-
गिका स्पर्करूपनयो गीनार्थाचार्या मिश्रन्ति तदा निरतिचारो
ऽन्यन्योन्यस्य विहाराज्ञोचनां स्वस्वविहागक्रमानुष्ठिनप्रकाशरूपां
द्वदानीति (जात० प०चू० प० भा०) एतासूपसंपद्व्यवहारमाह
(वायोस इत्यादि) श्रुतोपसंपदि द्वाविंशति नाडववानि द्बभ्यन्ते त-
द्यथा माता १ पिता २ भ्राता ३ जगिनी ४ पुत्रो ५ इहिता ६ मातुर्मा
ता ७ मातु पिता ८ मातुर्भ्राता ९ मातुर्जगिनी १० पव पितुर्माता ११
पितु पिता १२ पितुर्भ्राता १३ पितुर्जगिनी १४ ज्ञातुपुत्रो १५ ज्ञातुदु-
हिता १६ जगिन्या पुत्र १७ जगिन्या पुत्रिका १८ पुत्रस्य पुत्र १९
पुत्रस्य पुत्रिका २० इहिनु पुत्र २१ इहिनु पुत्रिका २२ चेति ।
एतानि द्वाविंशतिरपि श्रुतोपसंपद प्रतिपन्नन्याजवन्ति । सुखदु-
खोपसंपदाम्नु एता द्वाविंशतिमन्यांश्च पूर्वसस्तुतपञ्चान्सस्तुता
न प्रयाप्रववमुगर्दान् वनते । क्रेत्रोपसंपदस्तु तान् सर्वानपि वय-
स्यांश्च व्रजते । मार्गोपसंपद एतान् सर्वानपि व्रजते । अपर च ये
केचित् इष्टा ज्ञापितास्तानपि प्राप्नोति । विनयोपसंपदं प्रतिपन्नस्तु
गर्धानपि ज्ञाताज्ञानदृष्टदृष्टान् व्रजते नचर विनयार्हस्य विनय
प्रशुद्धे ‘मणहणोत्ति’ यदुक्त नम्याऽयमर्थः । पञ्चविधाऽप्युपसंपत्त
नस्मिन् स्थाने प्रतिपत्तया । किमुक्त भवति । श्रुतोपसंपद प्रति-
पत्तिसांख्येय पाश्वे श्रुतमस्ति तत्तस्य स्वस्थानम् । सुखदु-
खोपसंपद यत्र यथाश्रुत्यकराः सन्ति । क्रेत्रोपसंपदर्थिनो यद्रीये
क्रेत्रे मकरानगदिक्रमोन्त । मार्गोपसंपदर्थिनो यत्र मार्गः सम-
स्ति । विनयोपसंपदर्थिनो यत्र विनयकरणं युज्यते एतानि स्व-
स्थानानि । इत्यथा स्वस्थानं नाम प्रव्रज्यया श्रुतेन च ये एक-
पात्रिकास्तत्र प्रथमस्य नमुपसंपत्तयम् । पश्चान्श्रुतेन श्रुतेन

चैकपात्रिकस्य पाश्वे । तन. श्रुतेन गणेन च एकपात्रिकस्य
समीपे तत श्रुतेनैकपात्रिकस्य समीपे तत. प्रव्रज्यैकपात्रिक-
स्य सकाशे नत प्रव्रज्यया श्रुतेन वा नैकपात्रिकस्यापि पाश्वे उप-
संपत्प्रतिपत्तव्यम् । आह । साधर्मिकवात्सल्याराधनार्थं सर्वे-
णाऽपि सर्वस्य श्रुताप्ययनादि कर्त्तव्यं तत किमर्थं प्रथमं प्रव-
ज्याकुत्रादि निरासन्नतरेषूपसंपद्यत इत्याह ।

सुव्वस्स वि कायव्वं, निच्छयओ किं कुलं च अकुलं च ।

कालराजावममत्ते गारवलज्जादिकं हिंति ॥

निश्चयत सर्वेण सर्वस्याप्यविशेषेण श्रुतवाचनानादिकमात्मनो
विपुत्रतरां निर्जगामभिलपता कर्त्तव्यम् । किं कुलमकुलं चेत्या-
दिनिवारणाय परदु पमालक्षणो य कालस्तस्य य. स्वभावोऽनु-
ज्ञावस्तेनात्मीयोऽयमित्यादिकं यन्ममत्वं तच्च गुर्वादिविषयं गौर-
वं बहुमानवुद्धिर्यां च तद्रीया वज्जा एतै. प्रेरिताः सुखेनैव करि-
ष्यन्तीति कृत्वा प्रथम प्रव्रज्यादिनिरासन्नतरेषूपसंपद्यन्ते गतं
ज्ञानार्थं गमनम् ।

अथ दर्शनार्थं गमनमाह ।

कालियपुव्वगणं वा, णिम्माओ जति य अत्थि सेसत्ति ।

दंसणदीवगगहिउं. गच्छइ अहवाओहिं तु ॥

कालिकश्रुते पूर्वगते च यद्वा यस्मिन्काले श्रुतं प्रचरति तस्मिन्-
न । अत्रार्थेन च यदा निर्मानो जवति यदि च तस्य ग्रहणधा-
रणाशक्तिस्तथाविधा समस्ति तथाविधाभि ततो दर्शनदीपका-
नि सम्यग्दर्शनज्ञानसहकारीणि यानि सम्मत्यादीनि शास्त्राणि
तेषां हेतोरन्यं गणं गच्छति अथवा एभिः कारणैर्गच्छेत् ।

जिक्खुगा जहिं देसे, वोन्विय थद्विणिएहएहि संसग्गी ।

ते सं पणुवणति, असहमाणो विसाज्जिए गमणं ॥

यत्र देशे जिञ्जुका वौका वोटिका वा निहवा वा तेषां तत्र स्थ-
त्वा तत्र ते आचार्याः स्थितास्तैः सार्वभौमाचार्याणां संसर्गं प्रीनि-
रित्यर्थः. ते च जिञ्जुकादयः स्वसिद्धान्त प्रज्ञापयन्ति स चाचार्यो
टाक्किण्येन तर्कग्रन्थाप्रवीणतया वा तूष्णीकस्तिष्ठति तां च
तद्रीयां प्रज्ञापनामसहमान कश्चिद् द्वितीयश्चिन्तयति अन्यं गणं
गत्वा दर्शनप्रज्ञावकानि शास्त्राणि पठामि येनामून् निरुत्तरान्
करोमि एव विचिन्त्य स तथैव गुरुनापृच्छ्य तैर्विसर्जितो गच्छ-
ति । इदमेव जग्वयति ।

लोए वि अपरिवाटो, जिक्खुगमाटी य गाढव मढिंति ।

विप्परिणामंति सेहा, अ जामिज्जंति मप्पा य ॥

जिञ्जुकादीनां स्वसिद्धान्तशिर उद्घाट्य प्ररूपयतामपि यदा सू-
रयो न किमपि श्रुते ततो श्लोके परिवादो जात । एते आतन-
मुगना न किमपि जानते अमी तु सौगता सर्वमेव वुद्ध्यन्ते । एव-
ञ्च ते भिक्कुकादयः परिवाद श्रुत्वा गाढतरं जैनशासनं च मढव-
न्ति शैज्ञाञ्च विपरिणमन्ति श्राक्काञ्च रक्तपटोपासकैरपन्नाज्य-
न्ते एतैश्च ते जिञ्जुको वठरशिरोमणयश्चाकारिणो यद्यस्ति
सामर्थ्यं ततो ऽस्माकमुत्तरं प्रयच्छन्तु । अथवा तैर्भिद्भुकादिभिः
स्थलिकायामान्त्रार्थस्यापि घाटको नियक्तो वर्त्तते ।

मो रमगिष्ठो न थद्विण्ण, परतित्थियतज्जाणं असहमाणो ।

गमणं बहुस्स जेतं, आगमणं वादिपरिसाओ ॥

न आचार्यो रसगुरु स्तिग्रमधुराहारवम्पट सामर्थ्यं सत्यपि
न किञ्चिदुत्तरं प्रयच्छति एवमादिकां परनीर्विकतर्जनामसह-

मान' शिष्यः आचार्यं विधिना पृष्ट्वा निर्गतोऽन्यगणगमन कृत-
वान् । तत्र च तर्कशास्त्राणि श्रुत्वा बहुश्रुतस्य तस्य सजज्ञे । ततो
भूयः स्वगच्छे आगमनम् । आगतेन च पूर्वमाचार्याः रूपव्यास्त-
तोऽन्यस्यां वसतौ स्थित्वा या तत्र वादमार्गकुशला पर्यव तां प-
रिचिनां कृत्वा राज्ञो महाजनस्य च पुरतः परतीर्थिकान् निष्पिष्ट-
प्रश्रव्याकरणान् करोति ।

चोयपरायणकुविया, जति पडिसेहंति साहु लद्धं च ।

अह वि आणुगत्रो अम्हं, मासपवत्तं परिहवेह ॥

चोदे पराज्ञापने कुपिता. सन्तो यदि ते भिक्षुकादयः आचार्यस्य
त वण्टं प्रतिप्रेथान्ति तत' साधु सुन्दर लष्ट वा नीष्ट जातमिति ।
अथ तत्र कोऽपि म्र्यात् पतस्य को दोषत्रिचरमनुगत एषोऽस्मा-
कं मा पूर्वप्रवृत्त दातव्यमस्य परिहापयत तत्र को विधिरित्याह ।

काज्जण पद पणामं, छेदसुत्तस्स दलाह पम्पिपुच्छं ।

असुत्थ वसहिमगणं, तोसिं च णिवेदणं काजं ॥

गुरो. पदकमवप्रणामं कृत्वा वक्तव्यं वेदे श्रुतस्य प्रतिपृच्छां मम
प्रयच्छत । अत्र चागीतार्था शृण्वन्ति ततोऽन्यस्यां वसतौ ग-
च्छाव' एवमुक्तेऽपि यदि तस्या वसतेर्न निर्गच्छति तत्राख्यायि-
कादिकथापनेन चिरं रात्रौ गुरवो जागरणं काराणणीयास्तेषां
चागीतार्थानां वयमाचार्यमेव नेष्यामो भवद्भिर्वोढो न कर्त्त-
व्य । इति निवेदनं कृत्वा गन्तव्यमिदमेव व्याचष्टे ।

सदं च हेतुसत्थं, अहिज्जिओ वेदसुत्तण्टं मे ।

तत्थ य मा सुत्तथा, सुण्णिज्ज तो अस्सहिं वसिमो ॥

शब्दशास्त्रमिन्द्रादिक हेतुशास्त्र सम्मत्यादिक शास्त्रमध्ययनस्य
च्छेदसुत्र निशीथादिक सुत्रतोऽर्थतस्तदुजयतो वा मम नष्ट तस्य
प्रतिपृच्छां मे प्रयच्छत । अत्र च वसतावश्रुतार्थाः शैका अपरि-
णामका वा न शृणुयुरतोऽन्यस्यां वसतौ वसाम एवमन्य-
व्यपदेशेन निष्काशयति । अथ तस्या वसते. हेत्वाद्वा निर्गन्तु ने-
च्छति ततोऽय विधिः ।

खितारखिखणिवेयण, इयरे पुवं तु गाहिया समणा ।

जग्गविओ मो अचिरं, जह णिज्जंतो ण चेतति ॥

आरक्षिको द्रुपाशिकस्तस्य निवेदन क्रियते (खिच्छन्ति)
अस्माकं क्षिप्तचित्त साधुः समस्ति तं वयमर्करात्रौ वैद्यसकाशे
नेष्याम. स यदि नीयमानो द्वियेऽहं द्वियेऽहमित्यारटेत् ततो
युष्याग्निर्न किमपि भणनीयमितरे अगीतार्थाः श्रमणा. पूर्वमेव
प्राहिता कर्त्तव्या' वयमाचार्यमेव नेष्यामो मा धोव कुरुचम् । स-
चाचार्यश्चिरमाख्यायिकाः कथापयित्वा जागरित सन् यदा
निर्भरं सुप्ते जगति तदा नीयते यदा नीयमानो न किञ्चिच्चेतयति ।

निहयसंसग्गीए, बहुसो भणं तु वेहसो कुण्ड ।

तुह किंति वत्ति परिणम, गतागतेणीणिओ विहिणा ॥

अथ निहवानां ससर्गाचार्यो न निर्गच्छति बहुशो भण्यमा-
नोऽप्युपेक्षां कुरुते अथवा म्र्यात् यद्यह निहवससर्गं करोमि ततो
भवतो दु. खयति धज त्वं यत्र गन्तव्यमएव परिणाम गुरुणां ज्ञात्वा
शिष्येण गतागतेनान्य गण गत्वा शास्त्राण्यधीत्य भूयः आग-
तेन निहवान् पराजित्याचार्यो विधिना अनन्तरौक्तेन निष्काशि-
त कर्त्तव्य ।

एस विहि विसज्जिए, अविज्जियत्तहुगदोसआणई ।

तेभिं पि हुंति लहुगा, अविहिविही सो इमो होइ ॥

एष विधिर्गुरुणा विमर्जिते मन्तव्य. अविमर्जितस्य तु गच्छत-
श्चतुर्षु दोषाश्चाज्ञादय' । तेषामपि प्रतीच्छतां चतुर्दशुकाः एषो-
विधिरुकोऽतोऽविधिना गन्तव्य सचाऽय विधिर्भवति ।

दंसणमत्थे पक्खो, आयरिय उवज्जाय सेसगणं च ।

एकेकपंचदिवसे, अहवा पक्खेण सव्वे वि ॥

दर्शनप्रभावकारणां शास्त्राणामर्थाय निर्गच्छन् एक पञ्चमापृच्छन्
कालो भवति तद्यथा । आचार्य पञ्च दिवसानापृच्छन्ने यदि न
विसर्जयति तत उपाध्यायोऽपि पञ्च दिवसान् शेषसाधयोऽपि प-
ञ्च दिवसान् अथवा पक्षेण सर्वेऽपि पृच्छन्ते । किमुक्त भवति
दिने दिने किन्तु सर्वेऽपि पृच्छन्ते यावत् पक्क पूर्णं इति ।

एम विहि आगत तु, पडिच्छअपकिच्छणा भवे लहुगा ।

अहवा एमेहिं आगम, एगादिपडिच्छए गुरुणा ॥

एगे अपरिणए य, अप्पाहारे य थेरए ।

गिलाणे बहुरोगी य, मंदधम्मो य पाहुडे ॥

एतारिसं विउस्सज्ज, विप्पवासो न कप्पई ।

सीसपडिच्छायारिए, पायच्छित्तं विहिज्जइ ॥

विइयपदमसंविगो, संविगो चेव कारणागाडे ।

नाज्जण तस्स भावं, होइ उ गमणं अणापुच्छा ॥

गाथाचतुष्टयमपि गतार्थं गत दर्शनार्थं गमनम् ।

अथ चारित्रार्थमाह ।

चारित्तं देसे (दुविहा) एसणदोमा य इत्थिदोसा य ।

गच्छन्ति य सीयंते, आयसमुत्थेहिं दोसेहिं ॥

चारित्रार्थं गमन द्विधा देशदोषैरात्मसमुत्थदोषैश्च देशदोषा
द्विधा एषणा दोषा स्त्रीदोषाश्च । आत्मसमुत्था अपि द्विधा
गुरुदोषा गच्छदोषाश्च । तत्र गच्छो यथात्मसमुत्थैश्चकवाह-
सामाचारीवितथकरणवृत्तौर्दोषैः सीदते तत्र पक्कमापृच्छ-
नास्ते तन ऊर्ध्वं गच्छति । इदमेव व्याचष्टे ।

जिहि यं एसणदोमा, पुरकम्माई ण तत्थ गंतव्वं ।

उदगपउरो व दोसो, जहिं व चरिगाऽसंकिणो ॥

यत्र देशे पुर कर्मादय एषणादोषा. भवेयुस्तत्र न गन्तव्य यो वा
उदकप्रचुरो देश सिन्धुविषयवत् यो वा चरिकादिभिः परिव्रा-
जिकाकापालिका नवानिकादिभिर्बहुमोहादिजिराकीर्णो विषयस्त-
त्रापि न गन्तव्यम् । अथाशिवादिभिः कारणैस्तत्र गता भवेयुस्ततः
असिवादिहिं गता पुण, तक्कज्जसमप्पिया तत्रो णिति ।

आयारियमणिते पुण, आपुच्छित्तं अप्पणा णिति ॥

अशिवादिभिर्दुर्भिक्षपरचक्रादिभिः कारणैस्तत्र गता अपि
(तक्कज्जसमप्पियत्ति) प्राकृते पूर्वपटनिपातस्याभिमतत्वात्
समापिततत्कार्या संयमकेत्रे यदा अशिवादीनि स्फिटिनानि ज-
वन्तीति ज्ञाव' । तदैते असयमकेत्रान्निर्गच्छन्ति यथाचार्या के-
नापि प्रतिबन्धेन सीदन्तो न निर्गच्छेयुस्ततो ये एको ही बहुयो वा
असीदन्तस्ते गुरुमापृच्छपात्मना निर्गच्छन्ति तत्र चाऽय विधि ।

दो मासे एसणाए, इत्थि वजेज्ज अष्ट दिवसाई ।

गच्छम्मि होइ पक्खो, आयसपुच्छेगदिवस तु ॥

एषणायामशुद्ध्यमानाया यतनया अनेपणीयमपि गृह्यन् ही
मासौ गुरुमापृच्छन् प्रतीकृते । अथ स्त्री शय्याप्रभृतिफा उपमर्ग-
यति । अयात्मना शय्यानर्यादां क्षियां नन्यनिकायां वा प्रतिधे-

इमं क्यामनीनाद्युपपन्न उजयं वा परस्परमध्युपपन्न ततो वडा ऽऽचार्यसंनिहितस्तदा तमापृच्छगच्छति अयासंनिहित संज्ञा-
दृन्वाद्यै गत आचार्यस्तदा एवमेवानापृच्छयागच्छति अपरं वा
संनिहितसाद्यं मणति मम वचनेन गुरुणामापृच्छन्तं निवेद-
नायम् "एयविदिमानयंतु" गाहा 'एय अपरिणएय' गाहा "एया
रिसं विउस्नज्ज " गाहा । इति गाथात्रयमपि गतार्थं जवेत्कि-
कारण येन न पृच्छेत् ।

वितियपदमंत्रिगो, संविमो चैत्र काण्णगाढे ।

नाज्जण तम्म जावं. अप्पण जावे अणापुच्छा ॥

द्वितीयपदमत्रोच्यते। आचार्यादिरसंविमो जवेत् अथवा संवि-
म परमहिंदश्रद्धिमागाढकारणमवलम्ब्य न पृच्छेत् । तस्य
च गुरोर्जायसुचिरेणापि न विसर्जयतीति वृज्जणं ज्ञात्वा आ-
त्मीयं च भावमहंमिदं तिष्ठन्वदयं विनश्यामीति ज्ञात्वा अनापृ-
च्छयापि व्रजेत् । अथ गुरोश्चारित्र्ये सीदतो विधिमाह ।

सजायररुप्पट्टी, चरित्तवणा अभिगया खरिया ।

सारुविओ गिह्व्या, सो वि उवाएण हरियव्वो ॥

शंभ्यानरस्य कल्पस्विकार्या आचार्येण चारित्र्यस्य स्थापना कृता
तां प्रतिसेवत इति ज्ञावः तस्यां चारित्र्यस्थापनायां जातायां द्युक्-
रिका वा काचिदजिगता जीवाद्यधिगमोपेनाश्राविकेत्यर्थस्तस्या-
नाचार्योऽध्युपपन्न. स च चारित्र्यवर्जितो वैयधारी भवेत् सार-
पिको वा गृहस्यो वा उपलक्षणत्वात्सिद्धपुत्रको वा तत्र मुण्डि-
तगिरा शुक्लवात्परिधायी कच्छामवधन् अर्भार्यको भिक्षां
दिणरुमान सारुपिक उच्यते। यस्तु मुएरु. सशिखाको वा स-
भार्यक सारुपिक. एवमेपामन्यतर उपायेन हर्त्तव्यः । कथ-
मिति चेदुच्यते पूर्वं तावज्जुवो जणयन्ते वयं युष्मद्विरहिता
अनाथा धत । प्रसीद गच्छामोऽपर वेधं परमुके यदि
नेच्छन्ति ततो यस्यां स प्रतिवद्धं मा प्रजाप्यते एए वदूनां सा-
धूनामावारः प्तेन विना गच्छस्य ज्ञानादीनां परिहाणितो
मा नरकादिकं ससारमात्मनो वद्धं यदि सा इच्छति तन. सुन्द-
रभय न तिष्ठति ततो विद्यामन्त्रादिभिरावर्त्यते । तदज्ञावे
केययिका अपि तस्या दीयन्ते । गुरुश्च क्रमेण रात्रौ हर्त्तव्यः ।
एवं नावज्जुमदीकृत्य विधिरुक्तः ।

(सूत्रम्) गणावच्छेदए जे गणादवकम्म इच्छिज्जा अस्सं
गणं उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए कप्पति एणो से कप्पड
अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव अस्सं गणं उवसंपज्जि-
त्ताणं विहरित्तए । कप्पड एणो आउत्विता आयरियं वा
जाव विहरित्तए य मे वितरंति एव से कप्पड जाव
विहरित्तए एते य से एणो वितरंति एव से एणो कप्पड
जाव विहरित्तए १? आयरिय उवज्जाए य गणाथो
अवकम्म इच्छेज्जा अस्सं गणं उवसंपज्जित्ताणं विहरि-
त्तए कप्पड आयरिय आयरियस्स आयरियगणावच्छे-
दयस्स गणावच्छेदयत्तं निक्खित्ता अस्सं गणं उवसंप-
ज्जित्ताणं विहरित्तए उवज्जायत्तं णिक्खित्ता अस्सं ग
णं उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए । एणो मे कप्पड अणापु-
च्छित्ता आयरियं वा जाव अस्सं गणं उवसंपज्जित्ताण
विहरित्तए कप्पति मे अपुच्छित्ता जाव विहरित्तए ते

य से वितरंति एवं से कप्पति अस्सं गणं उवसंपज्जित्ताणं
विहरित्तए ते से णो वियरंति । एवं से एणो कप्पति ।
अस्सं गणं उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए । २१ ।

अस्य सूत्रद्वयस्य व्याख्या प्राग्बत् नवरं गणावच्छेदिकत्वमा-
चार्योपाध्यायत्वचनिकल्प्य गन्तव्यमिति विशेष । अथ भाष्यम् ।

एमेव गणावच्छे, गणिआयरिए वि होइ एमेव ।

नवरं पुण नाएत्तं, ते नियमा हुंति वत्ताओ ॥

एवमेव जिश्रुवत् गणावच्छेदकस्य ज्ञानदर्शनचारित्र्यार्थमन्यं गणं
गच्छतो विधिर्दृश्यः। गणित उपाध्यायस्याचार्यस्य चैवमेवविधि.
नवरं पुनरिदं नानात्वं नियमात्ते गणावच्छेदिकादयो व्यक्ता
जवन्ति नो अन्यक्ता ॥

एमेव गमो नियमा, निगंयीणं पि होइ नायव्वो ।

एणएट्ट जो उ जेइ, सच्चित्तं ए अप्पिणो जाव ॥

एए एव जिश्रुवत्तो गमो निर्ग्रन्थीनामप्यपरं गणमुपसंपद्य-
मानानां ज्ञानव्य. नवरं नियमेनैव ताः ससहायाः यः पुन-
र्ज्ञानार्थं न आचार्यिकां नयति स यावदद्यापि न वाचनाचार्यस्या-
र्पयति तावत्सच्चित्तादिकं तस्यैवामवति अर्पितास्तु पुनर्वाचना-
चार्यस्यानाव्यं कः पुनस्तां नयतीत्याह ।

पंचएहं एगयरे, उग्गहवज्जं तु लभति सच्चित्तं ।

आपुच्छ अट्टपक्खे, इत्थीसत्येण संविमो ॥

पञ्चानामाचार्योपाध्यायप्रवर्त्तकस्थदिरगणावच्छेदकानामेकत
र संयतीर्नयति नत्र च सच्चित्तादिकं परदेवावग्रहवर्जं स
एव व्रजते निर्ग्रन्थी च ज्ञानार्थं व्रजन्ती अथौ पक्षानापृच्छति ।
तत्राचार्यमेकं पक्षमापृच्छति यदि न विसर्जयति तत उपाध्यायं
वृषभं गच्छं चैवमेव पृच्छति संयतीवर्गोऽपि प्रवर्त्तिनी गणाव-
च्छेदिकाभिषेकाशेषसाध्वीर्यथाक्रमभेदैकं पक्षमापृच्छति। ताश्च
स्त्रीसार्थेन समं संविमनेन परिणतवयसा साधुना नेतव्याः ।

(सूत्रम्) भिक्षवू गणाओ अवकम्म इच्छिज्जा अस्सं गणं
संभोगपरियाए उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए नो से कप्पड
अणापुच्छित्ता आयरियं वा जाव अस्सं गणं संभोगपडि-
याए उवसंपज्जित्ताणं कप्पड से आपुच्छित्ता आयरियं वा
जाव विहरित्ता ते य मे वियरंति । एवं से कप्पड जाव
विहरित्तए । ते य से न वियरिज्जा एव से नो कप्पड जाव
विहरित्तए जत्थुत्तरियं धम्मविणयं वज्जेज्जा । एवं से
कप्पड अस्सं गणं संभोगे पडियाए उवसंपज्जित्ताणं विह-
रित्तए जत्थुत्तरियं धम्मविणयं नो वज्जेज्जा एवं से नो
कप्पड अस्सं गणं जाव विहरित्तए ॥

अस्य व्याख्या प्राग्बत् नवरं सांभोगिकमएरुल्यां समुद्देशिना-
दिरूपस्तत्प्रत्ययनिमित्तं " जत्थुत्तरियमित्वादि " यत्र उत्तरं प्र-
धानतरं धर्मविनयं स्मारणधारणादिरूपां शार्मिकी भिक्षां व्रजेत
एव (से) तस्य कल्पते अन्यं गणमुपसंपद्य विहर्तुं यत्रोत्तर ध-
र्मविनयं नो लभेत एवं (मे) तस्य नो कल्पते उपसपद्य विह-
र्तुमिति सूत्रार्थः । अथ भाष्यम् ।

संभोगो वि हु तिहि का-रणोदिं नाएट्टदंसणचरित्ते ।

संभोगे चउज्जंगो, पढमो गच्छम्मि सीयंते ॥

सजोगोऽपि त्रिभिः कारणैरिष्यते तद्यथा ज्ञानार्थं दर्शनार्थं चारित्र्यार्थं च । तत्र ज्ञानार्थं दर्शनार्थं च यस्योपसपदं प्रतिपन्नस्तस्मिन् सुप्रार्थदानादौ सीदति गणान्तरे सक्रमणे स एव विधेय-पूर्वसूत्रे ज्ञितश्चारित्र्यार्थं तु यस्योपसपदस्तत्र चरणकरणक्रियाया सीदति चतुर्भङ्गी भवति । गच्छः सीदति नाचार्यं । आचार्यः सीदति न गच्छ । गच्छोऽप्याचार्योऽपि सीदति । ३ । न गच्छो-नाचार्य इति । ४ । अत्र प्रथमो भङ्गो गच्छे सीदति मन्तव्यस्त-त्र च गुरुणा स्वयं वा गच्छस्य नोदना कर्त्तव्या कथं पुनः स गच्छः सीदेदित्याह ।

पडिद्वेहादिपनिउवेकखण, निक्खिअदाणविणयसज्जाए ।

आद्योगवणजत्त-दृत्तासपमलसेज्जातराईसु ॥

ते गच्छसाधव प्रत्युपेक्षणां कावेन कुर्वन्ति न्यूनातिरिक्तादिदोषै-र्विपर्यामेन वा प्रत्युपेक्षन्ते गुरुत्वानादीनां वा न प्रत्युपेक्षन्ते निष्करणादिना वा वर्तयन्ति दण्डकादिकं निष्कपन्त आदृष्टतो वा न प्रत्युपेक्षन्ते न वा प्रमार्जयन्ति दुष्प्रत्युपेक्षितं दुष्प्रमार्जितं वा कु-र्वन्ति यथाहं विनयं न प्रयुञ्जते । स्वाध्यायं सूत्रपौरुषीं वार्थपौरुषीं वा न कुर्वन्ति । अकावे अस्वाध्याये वा कुर्वन्ति पाक्षिकादिषु आद्योचनानां न प्रयच्छन्ति । अथवा आलोचयन्ति “ वाणे दिसि पगासेण वा ” इत्यादिकं त्तसविषमाद्योक्तं न प्रयुञ्जते संखर्मी वा आद्योक्तान्त स्थापना कुत्रानि स्थापयन्ति भक्तार्थं माण्डल्यां समुद्देशनं न कुर्वन्ति गृहस्थजापाभिर्भाषते सावध वा भाषन्ते पटवकेऽप्यानीतं जुञ्जते । शय्यातरपिण्डं जुञ्जते आदिग्रहणेनो-ज्जमाद्यशुद्धं गृह्णन्ति । इतरेषु गच्छस्य सीदतो विधिमाह ।

चोयावेई गुरुणा, विमीयमाणं गणं सयं वावि ।

आयवियं सीअंतं, सयं गणेषं व चोयावे ॥

प्रथमभङ्गे सामाचार्या विधीदन्त गच्छ गुरुणा नोदयति । अथ वा स्वयमेव नोदयति । द्वितीयभङ्गे आचार्यं सीदन्तं स्वयं वा गणेन वा नोदयति ।

दुद्धि वि विमीयमाणे, सयं व वा जे त्ति न सीयंति ।

ठाणं ठाणामज्जउ, अण्णोमाइहिं चोएंति ॥

तृतीयभङ्गे गच्छाचार्यो वापि सीदन्तौ स्वयमेव नोदयति ये वा तत्र न सीदन्ति तैर्नोदयति । किं बहुना स्थानमा-साद्य प्राथ्यानुलोमादिभिर्वचोभिर्नोदयति । किमुक्तं प्रवति । आ-चार्योपाध्यायादिकं भिक्षुलुल्लकादिकं वा पुरुषवस्तु ज्ञात्वा यस्य यादृशी नोदना योग्या यो वा खरसाध्यो मृदुसाध्यः क्रूरोऽक्रूरो वा यथा नोदनां गृह्णाति त तथा नोदयेत् ।

जणमाणे जणावित्ते, अयाणमाणम्मि पक्खो उक्कोसो ।

लज्जए पंच तिथि व, तुह किंति विपरिणए विवेगो ॥

गच्छमाचार्यमुभयं वा सीदन्त स्वयं भणेत अन्यैश्च भाषय-शास्ते यत्र न जानाति एते भाषयमाना अपि नोद्यम करिष्यन्ति तत्रोत्कर्षतः पक्वमेकं तिष्ठति गुरु पुन सीदन्तं वज्रया गौरवेण वा जानन्नपि पञ्च त्रीन् वा दिवसान् अन्नणन्नापि ब्रूयम् । अया-भाष्यमाणो गच्छो गुरुभयं भणेत । प्रवतः किं दुःखयति यदि वयं सीदामस्तर्हि वयमेव जुर्गति गमिष्यामः । एव विधिना प्रावेनेव तेषां परिणतेर्विवेकस्ततः परित्यागो विधेयस्ततश्चा-न्यं गण सक्रामति तत्र चतुर्भङ्गी संविन्नः सविन्नगण संक्रामति १ सविन्नो ऽसविन्नम् २ असविन्नः सविन्नम् ३ असविन्नो ऽस-विन्नम् ४ तत्र प्रथमो भङ्गस्तावदुच्यते ।

संविग्गविहाराओ, संविग्गा दृद्धि एज्ज अन्नयरो ।

आलोइयम्मि गृद्धो, तिविहो उ विह्ति मग्गणा नवरिं ॥
सविन्नविहारान् संविन्नौ द्वौ अन्यतरौ गीतार्थोऽगीतार्थो सं-विन्ने गच्छे समागच्छेतां स च गीतार्थोऽगीतार्थो वा यानो दि-वसान् सविन्ने न्यः स्फिटितस्तद्दिनादाग्भ्य सर्वमप्याद्योचयन्ति आद्योचिने च शुकः । नवर त्रिविधोपधेयथाकृतादिन्नपस्य मा-गणा कर्त्तव्या । इदमेव व्याचष्टे ।

गीयमगीतो गीते, अप्पडिवट्टे ए होइ उवयानो ।

अगीयत्थस्म वि एव, जेण सुता ओहनिज्जुनी ॥

स सविन्नो गीतार्थोऽगीतार्थो वा । यदि गीतार्थो अजिका-दिषु अप्रतिवक्तु आयातः तत उपधेरुपघातो न प्रवति तदा प्रायश्चित्तम् । अगीतार्थस्य येन जघन्यत ओघनिर्गुक्तिः धुना त-स्याप्येवमेवाप्रतिवक्तुमानस्य नोपधिरुपहन्यते ।

गीयाण व मिस्साण व, हुएह वयंताण वड्यमार्डसु ।

पडिवज्जंताणं पि हु, उवहि तह गेएह चास्वणो ॥

द्वयोर्गीतार्थयोर्गीतार्थागीतार्थविमित्थयोर्वा अजतोर्वाजिकादिषु प्रतिवक्तुमानयोरप्युपधिर्नोपहन्यते न वा आरोपणा प्रायश्चित्तं प्रवति । एवमेकोऽनेके वा विधिना समागता यत्प्रभृति गणाभिर्ना-तास्तत आरन्ध्याद्योचना वदन्ति । अथ त्रिविधोपधिमार्गणामाह ।

आगंतु जहागमयं, वत्थव्व अहाकडस्स असईए ।

मेत्तिंति मज्झिमेत्तिं, मा गारव कारणमगीए ॥

तस्य गीतार्थस्यागीतार्थस्य वा त्रिविध उपधिर्नवेत् । तद्यथा यथाकृतोऽल्पपरिकर्मा सपरिकर्मा वा वास्तव्यानामप्येवमेव त्रिविध उपधिर्भवति । तत्र यथाकृतो यथाकृतेन मील्यते अल्प-परिकर्मा अल्पपरिकर्मणा सपरिकर्मा सपरिकर्मणा । अथ वास्त-व्यानां यथाकृतो नास्ति तत आगन्तुकस्य यथाक्रमं वास्तव्य-मध्यमैरल्पपरिकर्मभिः सह मीलयन्ति किं कारणमिति चेदत आह । माऽसौ मीलितः सन् अगीतार्थस्य मदीय उपधिरुक्तम-साजोगिकः अतोऽहमेव सुन्दर इत्येव गौरवकारणप्रवेदिति ।

गीयत्ये ए मिलिज्जइ, जो पुण गीआं वि गारवं कुणइ ।

तस्सुवही मिलिज्जइ, अदिगरणअपचओ इहरा ॥

गीतार्थो यद्यगौरवी ततस्तदीयो यथाकृत प्रतिप्रहो वास्त-व्ययथाकृताजावे ऽल्पपरिकर्मभि सह न मीलयन्ति किं तु उ-त्तमसांजोगिकाः कियन्ते । यस्तु गीतार्थोऽपि गौरव करोति तस्य कृते वास्तव्याल्पपरिकर्मभिः सह मील्यते किं कारणमिति चे-दत आह (इहरत्ति) यदि यथाकृतपरिजोगेन परिशुष्यते तदा केनाप्यजानता अल्पपरिकर्मणा सम मेक्षितं एद्वा स गीतार्थो-ऽधिकरणमसंज्ञादं कुर्यात् किमर्थं मदीय उत्कृष्टोपधिरुद्धेन सह मीलित इति । अप्रत्ययो वा शैक्वाणां प्रवेत् । अयमेतेषां सकाशादु-पुक्ततरविहारी येनोपधिसुत्कष्टं परिहृष्टे एते तु हीनतरा इति ।

एवं खलु संविग्गा-संविग्गे संकमं करेमाणे ।

संविग्गासंविग्गे, संविग्गे वा वि संविग्गे ॥ ३ ॥

एव खलु सविन्नस्य संविन्नेषु सक्रमं कुत्राणस्य विधिदत्तः । अथ संविन्नस्यासविन्नेषु संक्रामतो ऽसविन्नस्य या संविन्नेषु संक्रामतो विधिरुच्यते । तत्र संविन्नस्यासविन्नसंक्रमणे ताव-दिमे दोषाः ।

मीहगुहं वग्घगुहं, उदाह व पद्धिचं व जो पतिमो ।

उवसंपया

अनिवं ओमोऽयिरियं, ध्रुवं मे अप्पा परिच्यतो ॥

मिहगुहां व्याघ्रगुडामुद्गधि समुड प्रदीप्तं वा नगरादिकं य
प्रविशति अशिवमवमौद्र्यं वा यत्र देवे तत्र य प्रविशति तेन
ध्रुवमात्मा परित्यक्त ।

चरणकरणप्रहीणे, पासत्ये जो उ पविमए समणो ।

जनमाए य पहिंडं, सो ठाणे परिच्ययड तिष्ठि ॥

एव मिहगुडादिस्थानीये चरणकरणप्रहीणे पार्श्वस्थे य
श्रमणो यतमानान्सविज्ञानप्रहाय परित्यज्य प्रावेशति स मन्द-
धर्मा त्रीणि स्थानानि ज्ञानदर्शनचारित्ररूपाणि परित्यजति ।
अपि च मिहगुडादिप्रवेगे परुजाविकंमरण प्राप्नोति पार्श्वस्थे-
षु पुन प्रावेशनेकानि मरणानि प्राप्नोति ।

एमेव श्रद्धाहृदे, कुमीलश्रीमन्नदीयमंसते ।

ज निर्णिण परिच्ययड, नाणं तह ढंसणचरित्तं ॥

एवमेव पार्श्वस्थवत् यथाचन्द्रेषु कुमीलान्नसन्ननित्यवासिसं-
सकेषु च विश्रुतो मन्तव्यम् । यच्च त्रीणि स्थानानि परित्यज-
तान्युक्त तज्जावं दर्शनञ्चारित्र चेति छष्ट्यं गतो द्वितीयोज्झ ।

अथ तृतीयज्झमाह ।

पचएहं एगयारे, संविगो सरुमं करेमाणो ।

आश्रोडए विवेगो, ढांगु श्रमंविगसच्छंदो ॥

पार्श्वस्थावसन्नकुमीलमसक्तयथाचन्द्रानामेकतर सविशेषु स
क्रम कुर्वन् प्रथममालोचनं ददाति । तत आलोचितेऽविशुद्धो-
पधेर्विवेक कर्तेति स च यदि चारित्रार्थमुपसपद्यति तत प्रती-
च्छनीयो यस्तु ह्योर्ज्ञानदर्शनयोरर्थयो सविज्ञ उपसपद्यते
तस्यास्यचन्द्रस्य स्वाभिप्रायो नास्तौ प्रतीच्छनीय इति भाव ।

पचेगतरे गीये, अरुवियवते जयंति एतस्मि ।

जं उवहिं उष्णाए, संभोऽयसेसमुज्जंति ॥

तेषां पश्चान्ता पार्श्वस्थादीनामेकतर आगच्छन् यदि गीतार्थः
स्वतः स्वयमेव मद्रावतान्युच्चार्यारोपितव्रतो यतमानो ब्रजिका-
दावप्रतिवच्यमानो मामं यमुपधिसुत्पाडयति स सांभोगिक
(मेममुज्जंति) य प्राक्तन पार्श्वस्थोपधिगविशुद्धस्त परिष्ठापय
ति य पुनर्गीतार्थस्य उपधिस्तस्य चिरंतनोऽभिनवोत्पादितो
वा मत्रोऽपि परित्यज्यते ।

तेषु चाऽयमाशौचनाविधिः ।

पामत्याः मुंफिए, आलोयणा होड दिक्खपजिइं तु ।

सविगपुराणे पुण, जणभिइ वेव ओसणो ॥

यन्पार्श्वस्थादित्रेव मुणिरुत प्रयाजिनस्तस्य टीकादिनादार-
ज्यावेचना भवति यस्तु पूर्व नांमन्त पश्चान्पार्श्वस्थो जातस्तस्य
भविन्नपुगणस्य य प्रनृत्यमन्त्रो जानस्तदिनादारभ्यालोचना
प्रयति ।

(=) गणावच्छेदको गणादवक्रम्येच्छंदन्यं गणमुपसपद्य

भभोगप्रतिज्ञया विडर्तुम् ।

(सूत्रम्) गणावच्छेदए य गणादवक्रम् इच्छेज्जा अणं
गण संज्ञोगपरियाए उवसंपजिज्जाणं विहरित्तए णो मे
कपपड गणावच्छेदत अणिकिवित्ता संज्ञोगपरियाए जाव
विहरित्तए कपपति । स गणावच्छेदयत्तं णिकिवित्ता जाव
विहरित्तए णो मे कपपड अणपुच्छित्ता आयरियं वा जाव

विहरित्तए कपपति से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव वि-
हरित्तए ते य से वितरंति एवं से कपपड अणं गणं संज्ञोगप-
डियाए जाव विहरित्तए तथा से नो विहरंति एव से णो
कपपड जाव विहरित्तए जत्युत्तरियं धम्मविणयं लजेज्जा
एवं से कपपति अणं गणं स जाव विहरित्तए । जत्यु-
त्तरियं धम्मविणयं णो लजेज्जा एवं से णो कपपति अणं
गणं स जाव विहरित्तए जत्युत्तरियं धम्मविणयं णो लजेज्जा
एवं से णो कपपति जाव विहरित्तए । आयरिय उवज्जाए य
गणादवक्रम् इच्छेज्जा अणं गणं संज्ञोगपरियाए जाव
विहरित्तए णो मे कपपड आयरिय उवज्जाए य गणं लजेज्जा
एवं से णो अणकम्म इच्छेज्जा अणं गणं संज्ञोगपरियाए
जाव विहरित्तए णो से कपपड । आयरिय उवज्जायत्तं अ-
णिकिवित्ता अणं गणं स जाव विहरित्तए कपपति से
आयरिय उवज्जायत्तं णिकिवित्ता जाव विहरित्ता णो से
कपपति अणपुच्छित्ता आयरियं वा जाव विहरित्तए कपपड
से आपुच्छित्ता आयरियं वा जाव विहरित्तए । ते य से
विहरंति । एव से कपपति जाव विहरित्तए ते य से णो
विहरंति एवं से णो कपपति जाव विहरित्तए जत्युत्तरियं
धम्मविणयं लजेज्जा एवं से कपपड जाव विहरित्तए जत्युत्तरियं
धम्मविणयं णो लजेज्जा एव से नो कपपति जाव विहरित्तए ।

अस्य सूत्रव्यस्य व्याख्या पूर्ववत् । अथ भाष्यम् ।

एमेव गणावच्छेदिकस्य, गणिकिआयरिए वि होइ एमेव ।

णवरं पुण एणत्तं, एते नियमेण गीयाओ ॥

एवमेव गणावच्छेदिकस्य तथा गणिन उपाध्यायस्य आचार्यस्य
च सूत्रं मन्तव्यं नवरं पुनरत्र नानात्व एते नियमात् गीतार्था
भवन्ति नागीतार्था । वृ० ४ उ० । नि० चू० ।

(सूत्रम्) जे जिकवु बुसियराइयाओ गणिओ अवुसा-
एडयं गणं संकपतं वा साइज्जइ ॥ १५ ॥

बुभिरानिया गणातां, जे जिकवु संकमे य अवुसिं वा ।

अवुमाराऽगणं वा, सो पावति आणमाटीणि ॥ ३८ए ॥

बुभितितो बुभिरातियं चउभगो कायव्वो चउत्थभगो अवत्थु
ते तियज्जे किं पमिसेहो आचार्यं आह तत्थ णो पमिसेहो कारणे
पुण पढमे भगे उवसपद करेति सा य उवसपया कावं पकुञ्च
तिविहा इमा ।

उम्मासे उवसंपदे, जहए वारससमाउ मज्जिमिया ।

आवकहा उकोमो, पमिच्छसीसे तु जे जीवं ॥ ३५ए ॥

उवसपया गाहा जहया मज्जिमा उकोसा जहया उम्मासो म-
ज्जिमा वारसवरिसे उकोमो जावजीवं एवं पमिच्छगस्त सिस-
स्स एगविहा चैव जावजीवं आयरियो ण मोत्तव्वो ।

उम्मासे य अपूर्वेता, गुरुगा वारससमागु चउवहुगा ।

तेण परमाभियत्तं, जणितं पुण आरतो कज्जे ॥ ३६० ॥

जेण पडिच्छेणेण उम्मासिता उवसंपया कता सो जति उ-
म्मासे अपूर्वेता जाति तस्स चतुगुणा । जेण वारस परिसा

कना तं अपुरेत्ता जां च उत्रहु । जेण जां वं जीवं उवसंपदां कंतां
 तस्स मासवहुं छम्मासाण परेणं णिकारणे गच्छंतस्स मासव-
 हुं । जेण वारससमा उवसंपदां कता तस्स वि उम्मासे अपुरंत-
 स्स चउगुरुआ चैव वारसमातो परेण मासवहु चैव जेण
 जावज्जीवे उवसपदा कता तस्स उम्मासे अपुरंतस्स चउगुरगा
 चैव तस्मेव वारसमाश्रो अपुरंतस्स चउवहुगा एस सोही
 गच्छतो णितस्स भणिता ॥ नि०चू० उ० ११ ॥

(९) कुगुरौ सत्यन्यत्रोपसम्पत्

से जयवं जयाणं गणिणा गच्छे त्रिविहेण वोमिरी-
 ए विज्जा तथा णं ते गच्छे आदरेज्जा जइ संविगभविता-
 णं जहु तं पच्छित्तमणुचरित्ताण अन्नस्स गच्छाद्विवरणो
 उवसंपज्जित्ता णं समग्गमाणुसरेज्जा तत्रो णं आयरिज्जा अ-
 द्दाणं सच्छदत्ताए तहेव चिद्धं तत्रो णं चउविहस्सवि स-
 मणुसंपस्स वज्जत गच्छं मो आयरेज्जा । महा०-७ अ० ।

(सामायिकसयतादय, सामायिकसयतत्वाटिकं जहन, कि-
 मुपसपद्यत इति संजयशब्दे) (सामायिकार्यमन्यत्रोपसंपत्सा-
 माइयशब्दे वक्ष्यते) (श्रुतमार्गसुखे उ खाद्युपसपदमधिकृत्याऽऽ
 भवद् व्यवहार व्यवहारशब्दे वक्ष्यते)

उवसंपयाकल्प-उपसंपत्कल्प पु० उपसपद्धिधौ,

उवसंपदा य कप्पं, एत्तो उ समासतो वोच्चं ।

दुविहम्मि आगमाम्मि उ, पसवणा चैव आयरणता य ॥

पसवणगहणअणुपा-लणा य उवसपदा होति ।

आगमहेउ उवसंपदाउ, म य आगमो जवे दुविहो ॥

सुत्तं अत्यो य तहा, पारगेत तत्थ उवसंपा ।

दो आयरियप्पे-रग कत्य तहिं कुज्जा ॥

जो निउणतर जासति, अह निउणं दो विजासंति पं० जा०

ज्याणि उवसपया कप्पो तत्थ गाहा दुविहम्मि सा दुविहा
 उवसपया आगमनिमित्त उवसंपज्जिज्जइ सुत्तनिमित्त अत्थनि-
 मित्त वा अहवा ते आयरिया परुवेठण सुत्तपयाणि उस्सग्गाव-
 वापसु गाढं जाणति अहवा गाढतर तत्थ आचरणा पन्निहैहणा-
 इसु अहवा ते पसवण भम्मकहाप अक्खेवणाऽसु भम्मपणवणं
 निराग जाणति तपि किरि सिन्निखयव्व भ्रमकहिस्स वा गाह-
 णा ते आयरिया गाहणाकुसला अणुयत्तत्ति वा ते आयरिया
 गिज्ञाणाऽसु कारणेसु अणुवाड्ढेति वा मूळगुणाऽएवं परुवणाऽ-
 सपन्नो उवसपज्जियव्वो एयववरित्तो न उवसपज्जियव्वं जइ वि
 गीयत्थो होइ जे पुण असविग्गादयो उवसंपज्जइ परुवणाऽ-
 संपन्नंति काऊण गाहा वत्तणा सधणा वत्तणा माम सुत्तस्स
 परियट्ठणा अत्थस्स गुणणा संवणा सुत्तथाण पच्छुच्चकार-
 णा गहण अभिणवाण सुत्तथाण चैव गाहा ततिया जो सो
 उवसपज्ज तत्रो सो गच्छं परिच्छइ सो वा गच्छेण परिच्छि-
 ज्जइ तथाश्रो निकारणे आमं चति वग्गाइ चउवणाणि वा निकारणे
 धुवति मरवेति वा य मज्जणाऽरुमाइ गइणनिक्खेवणा भवइ
 सोणत्ति निक्खमणपवेसे आवासियमिसीहियाओ नत्थि सुत्तत्थ-
 तदुजयाणि वा न करंति मोणेण इच्छति एयाणि उवसपज्जमाणो
 न कुज्जा गच्छे वा एवमाइ नत्थि पच्छा सारणया वा विसग्गो
 वा जइ वत्तघाइनिमित्तमुवसपन्नो न वत्तइ न मेवइ अग्निण-
 य वा न गेरइइ सारिउ पग्गा विसग्गो जो पुण पानन्याइ
 उवसपज्जइ तत्थ गाहा सिद्धं सोमुह चरणकरण गाहा सिद्धं
 पमेव अहाउइ सिद्धं को पुण अरिहो कथ उवसपज्जियन्

नत्तोवहि तत्थेमे चत्तारि गच्छा ण्णो प्रत्तयाण देइ गिाहइ
 वि । एगो देइ न गेरइइ । ण्णो गेाहइ न देइ । एगो न देइ न
 गेरइइ । तत्थ पढमे उवसपज्जियव्वे सेमा नाणुन्नाया विउए
 द्वाभ न वज्जइ गिलाणाऽसु कज्जेसु तइए भग्गं गिज्ञाणस्स
 से न कांइ किञ्चि करेइ अठयसच्छस्स मरणदोसा चउत्थो
 अस्सेज्जपव्वं पढमे गुणा नत्तोवहिसयणाम्मणाऽसु गइणदा-
 णे य हछगिज्ञाणाइकज्जेसु अवरो परस्स एयाणि जन्थ की-
 रंति तत्थ अणुष्णाय गाहा सिद्धं च जो पुण सुख आयरिय दु-
 सइ कणयपुच्छियो असुयस्स आयरियस्स पास कीम्म नट्ठि-
 थो सि न पढओ वा प्रणइ तस्स अनुश्रो नाम दोसो अप्पियस-
 ज्जायाइ जइ य ते तस्स दोसा नत्थि ताहं तमावज्जइ ज दोस
 भणइ ज च असुखस्स मूले अवसपज्जइ न च तय आवज्जइ ।
 एव ता उवसपज्जइ । ज्याणि उवसपयारिहो जइ असुख असु-
 गो नाम एयस्स दोसो अविणियइ त जइ परिउइ ताहं उट्ठा-
 णवाइ तट्ठाणमावज्जइ ज च असुख रागे ण पटिच्छइ जे तस्स
 दोसा ते आवज्जइ वोसठि तिघाणो नाम नाणदरिम्मणचरित्ता-
 णि केरिसो आयरियो अणरिहो उवसपदं प्रति गाहा आहारं
 उचयेते जो आहारं वही उ अइ त्थिम्मिसामोति सगइ करेइ प-
 षिच्छुमाण च ततो लज्जामि अणरिहं वा तिन्निणियाइओ वा
 चेतियसट्ठीए वा आकट्टिसमाकट्ठी काऊण वा चयति सो वि
 नोवसपज्जियव्वो । जो पुण णगतनिज्जरठी पचाइ ठाणेहिं वा-
 एहिं सगहोवग्गइ अव्वोच्छिन्ती नयट्ठयाए सो उवसपज्जिय-
 व्वा । वायणारिहो वि नाणदरिम्मण अहत्थि प्रावा जाणणच्याण
 वा पढए सो वाणयव्वो तस्स पुण वाणतस्स एयाणि चैव अ-
 द्दाणं वट्ठिमांणि व्वंभंति एए चैव ठाणावायणाऽ वि वज्जयति
 रागेण थामवट्ठारविज्जइ तिथस्स अणुवमया इति कइ तस्स प्र-
 कास च नवति गणहारिस्स आहारो एस उवसपयाकप्पो प०चू०

उवसंपयसंकप्पो, सुगुत्सगासे गिहो अस्तुत्तथो ।
 तदहिअगहणसगत्यो, अणुआउ तोए सएज्जो ॥ ८६ ॥
 उपसंपदानां सकल्पोव्यवस्थासुगुरुत्तफादो यथा संजव गृही-
 तसुत्रार्थं मन्त्रतप्रथमतया तदधिकग्रहणसमर्थं प्राङ् सधनु धा-
 तस्तेन गुरुणोपसंपद्यते धिवक्षितसमीप इति गाथार्थं । तत्रापि ।
 सपरिणयपरिवारं, अप्परिवारं च एाणुजाणावे ।
 गुरुमेसावि सय विअ, एतदजावे ए धारिज्जा ॥ ८७ ॥
 सपरिणतपरिवारं शिक्तकप्रायपरिवारमपरिवारं चैकार्काप्राय
 नाटुकापयेदुरु शिष्योऽनेकत्रोपप्रसङ्गाहोपोऽपि गुरु स्वयमेवैतद-
 भावेपरिणतपरिवाराद्यजावे न धारयेद्विमर्जयेदिति गाथार्थं । तत्र
 मंदिट्ठो संदिट्ठस्म, अतिए तत्थ मिट्ठ परिचाओ ।
 माहुअमग्गे वाअण, तिदुवरि गुरुमस्मए चागो ॥ ८८ ॥
 सदिष्टं सन् गुरुणा सदिष्टस्य गुरो ममीपे उपसपट्टेतेति
 वाक्यशेषस्तत्र मिथः परम्पर परीक्षा भवति । तयो साधूना-
 ममार्गे वादनं करोत्यागन्तुकं मिथ्यादृष्टतादाने प्रयाणासुपरि
 गुरुकथनं तस्मन्मते जीतवतया त्यागं अमग्गते निरामस्तेया-
 मपि त प्रत्ययमेव न्याय इति गाथार्थं ।
 गुरुफरमाहिगहणे, सुजोगओ अह निवेइ ए विट्ठिणा ।
 अअग्गंवाटिउ निअमो, आहउवाणुपावणा चैव ॥ ८९ ॥
 गुणेपि तं प्रति परुपाधिकचधनं जीतं वनेते सुयोगतः प्रतिप-
 त्तियुक्तं सत्यामभानन्तरं निवेदनं गुण्यं विधिना प्रत्यवे-
 तोपदिशेदित्यर्थं । तत्र अन्तर्गतार्थं निरम पनायन्तं दाइ

उवसंपयाकप्य

यावदित्वेवमहद्वादिस्मात्किष्ठी स्थापना कायोन्सर्गपूर्विकेत्यन्ते
उन्नयनियमश्चाऽयमाभाव्यानुपादाना शिष्येण नात्रवच्छेदेव शि-
ष्येण नात्रवच्छेदवह्नित्वातिरिक्तादयं गुरुणाऽपि सम्यक्पालनीय
इति नाद्यर्थः । इह प्रयोजनमाह ।

अस्माभित्तं पूत्रा, इत्ररां वेक्वाए जो अमुहजावो ।

परिणमइ मुत्रआहवा-दाण्णहणं अत्रो चव ॥ ९० ॥

अभ्यामित्तं भवति नि सद्भतेत्यर्थं तथा पूजागुरो कृता भवति
इतरापेक्षयाऽनालवच्छेदवह्नित्वातिरिक्तादयं गुरुणाऽपि सम्यक्पालनीय
इति नाद्यर्थः । इह प्रयोजनमाह ।

उवसंहार-उपसंहार-पुं० उप-सम्-ह-घञ्-समासौ, स च
ग्रन्थनात्पर्यायधारकलिङ्गभेदः “ उपक्रमोपसंहारौ हेतुस्तात्प-
र्यनिर्णय ” इत्युक्ते तत्रोभयोरेव तद्वेत्तुत्वं न तु प्रत्येकस्य
सङ्गहे सम्यग् हन्ते. नूनार्थस्यान्यत्रान्वयार्थमुपह्वेपे, यथा
गुरोपसंहार । वाच० ।

उवसर्गा-उपसर्गा-पुं० उप-सृज्-घञ्-उपसृज्यन्ते धातुसमीपे
युज्यन्ते इत्युपसर्गा । प्रश्न० ४ द्वा० । प्रश्नव्याकरणोक्तेषु, नि-
पानाश्चादयो ज्ञेया प्रादयस्तुपसर्गाका । “ द्योतकत्वात् क्रिया-
योगे लोकाद्वचना इमे ’ इत्युक्तलक्षणेः क्रियायोगे प्रादिषु,
तेषां त्रिधा प्रवृत्तिः “ धात्वर्थे वाधते कश्चित्कश्चित्तमनुवर्तते ।
तमेव त्रिंशत्प्रच्य उपसर्गागतिस्त्रिधा । क्रमेणोदाहरणानि
यथा आदत्ते प्रसृते प्रणमतीति । अपि च “ उपसर्गेण धा-
त्वर्थो, वलादन्यत्र नीयते । प्रहागहारसंहार-विहारपरिहार-
वन् ” प्रादयस्तुपसर्गा न सार्थका सार्थकाश्च चादयो निपाना
वाचकत्वात् । “ उपसर्गास्तु उभयेऽपि द्योतका इति मेनिरे ”
वाच० । पो व । २ । ३ । इति पस्य व । प्रा० । उपसृज्यन्ते
क्रियन्ते च्याज्यन्ते प्राणिना धर्मादेषु इत्युपसर्गा । देवादि-
रुनोपसृज्यन्ते, स्था० १० डा० । पंचा० । आ०म० । आ०चू० ।

(१) उपसर्गाख्या ।

(२) उपसर्गनिकेप ।

(३) तन्कारिभेदादुपसर्गभेदाः ।

(४) उपसर्गसहनम् ।

(५) संयमस्य रुतन्वम् ।

(६) अनुकूलोपसर्गसहनम् ।

(१) अथोपसर्गान् व्याख्यातुमाह ।

उवसर्गाणमुवसर्गा, तेण तत्रोवसर्गा जम्हा ।

उपसर्जनमुपसर्गा । अथवा करणसाधन उपसृज्यन्ते संबध्यते
पीडादिभिः सह जीवन्तेनेत्युपसर्गाः । अथवा कर्मसाधन
उपसृज्यन्ते संबध्यते तत्कोऽस्मावेव तदुपसर्गा । अथवा उपादा-
नसाधन ततस्नस्मादुपसर्गाऽपि उपसृज्यन्ते संबध्यते पीडा-
दिभिः सह यस्मात्तत उपसर्गा । विशेष० । उक्त० ।

(२) उपसर्गनिकेपो यथा ।

उवसर्गाम्पि य ह्नुकं. दन्वे चेषणमचेयां दुविद्धं ।

आगंतुगो। य पीडा-फरो। य जो मो उ उवसर्गा ॥ १ ॥

नामसाधनात् द्रव्यकेशकाशभावभेदात् उपसर्गां पीडा । तत्र
नामसाधने श्रुत्यादनादत्र द्रव्योपसर्गे दर्शयति । इत्ये ह-

व्यविषये उपसर्गां द्विधा यतस्तद्द्रव्यमुपसर्गाकर्तुं चेतनाचेतनजे-
दात् द्विविधम् । तत्र तिर्यङ्मनुष्यादयः स्वावयवामिघातेन यद्-
उपसर्गायन्ति स सचित्तद्रव्योपसर्गाः स एव काष्ठादिनेतरस्तत्व-
जेदपर्यायैर्व्याख्यातः । तत्रोपसर्गा उपतापः शरीरपीरुनोत्पादन-
मित्यादिपर्यायाः । भेदाश्च तिर्यङ्मनुष्योपसर्गादयः । नामादय-
श्च तत्र व्याख्यातुं निर्युक्तिरुदेव गाथापश्चार्धेन दर्शयति । अपर-
स्मादिव्यादेरागच्छतीत्यागन्तुको योऽसाद्युपसर्गा भवति स
च देहस्य सयमस्य वा पीडाकारिती ॥१॥ तत्रोपसर्गाणाह ।

खेतं बहुत्रोघपर्यं, कालो एगंतदुस्तमादीश्रो ।

जावे कम्मव्युदओ, सो दुविहो ओधुवकमिश्रो ॥ २ ॥

यस्मिन् क्षेत्रे बहुन्योघतः सामान्येन पदानि क्रूरचौराद्युपसर्गा-
स्थानानि जवन्ति तत्क्षेत्रे बहुघपदम् । पातान्तरं वा बहुघजनय
बहुन्योघतो जयस्थानानि यत्र तत्तथा । तच्च द्वाभादिविषयादिकं
क्षेत्रमिति । कावस्त्वेकान्तदुःपमादि आदिग्रहणात् यो यस्मि-
न् क्षेत्रे दुःखोत्पादको प्रीप्पादि स गृह्यत इति । कर्मणां
ज्ञानावरणादीनामभ्युदयो जावोपसर्गा इति । स च उपसर्गा-
सर्वाऽपि सामान्येन औघिकोपक्रमिकभेदात् द्वेषा । तत्रौघिकोऽ
शुभकर्मप्रकृतिजनितजावोपसर्गा जवति । औपक्रमिकस्तु दण्ड-
कशाशस्त्रादिनाऽसातवेदनीयोदयापादक इति ॥ २ ॥

(३) तत्रौघिकोपक्रमिकयोरुपसर्गायोरौपक्रमिकमधिकृत्याह ।

औपक्रमिकस्य संयम-विगमकरे तत्थुवकमे पर्यं ।

दन्वे चउव्विहो दे, व माणुयतिरिया य संवेतो ॥ ३ ॥

उपक्रमणमुपक्रमः । कर्मणामनुदयप्राप्तानामुदयप्रापणमित्यर्थः ।
एतच्च यद्द्रव्योपयोगात् येन वा द्रव्येणाऽसातवेदनीयाद्यशुभ
कर्मोदीर्यते यद्द्रव्याच्चाल्पसत्वस्य सयमविघातो जवति अत
औपक्रमिक उपसर्गा संयमविघातकारीति । इह च यतीनां
मोक्ष प्रति प्रवृत्तानां सयमो मोक्षाङ्गं वर्तते तस्य यो विघ्नहेतु-
स एवाधिक्रियत इति दर्शयति । तत्रौघिकोपक्रमिकयोरौपक्रम-
मिके प्रकृतं प्रस्तावस्तेनात्राधिकार इति यावत् । स च इत्ये
इत्यव्यविषयश्चिन्त्यमानश्चतुर्दिधो भवति । तद्यथा दैविको मा-
नुपस्तरश्च आत्मसवेदनश्चेति । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ।

चउव्विहा उवसर्गा पसत्ता तं जहा दिव्वा माणुसा ति-
रिक्खजोणिया आयसचेयणिज्जा । दिव्वा उवसर्गा चउ-
विहा पसत्ता तं जहा हासाप्पओसा वीमसा पुढोवेमाया ।
माणुस्सा उवसर्गा चउव्विहा पसत्ता तं जहा हासाप्पओ-
सा वीमसा कुसीद्वपडिसेवणया । तिरिक्खजोणिया उवसर्गा
चउव्विहा पसत्ता तं जहा जया पदोसा आहारहेउं अव्व-
च्चेण माक्खणया । आयसचेयणिज्जा उवसर्गा चउव्विहा
पसत्ता तं जहा घट्टणया पवभणया थंजणया द्वेसणया ।

सूत्रपञ्चकमाह काण्व्यञ्जेद नवरमुपसर्जनान्युपसृज्यते धर्मा-
त्यव्याज्यते जन्तुगैर्निरित्युपसर्गाः वाश्रविशेषास्ते च कर्तृभेदाद्ब-
तुर्विधा । आह च “ उवसर्गाणमुवसर्गा तेण तत्रो उवसय-
जिए जम्हा । सो दिव्वमणुयतेरिच्छ आयसचेवणा भेउत्ति ॥१॥
आत्मना सञ्च्यन्ते क्रियन्ते इत्यात्मसञ्चतनीयाः तत्र दिव्या ।
(हासाप्पि) हासाद्भवन्ति हाससंच्रूतत्वात् वा हासा उपसर्गा
पवत्येवमन्यथापि । यथा भिक्षार्थं ग्रामान्तरप्रस्थितलुलुकैर्यन्तर्या
उपयाचितं प्रतिपन्न यदीप्सित लप्स्यामहे तदा तवोनेरिकादि

दास्याम इति द्वये च तत्र तवेदमिति जणित्वा तदुपेकरका-
दि तैः स्वयमेव भक्ति देवतया च हासेन तद्वपमावृत्य क्रीडि-
तमनागद्वत्सु कुल्लकेषु व्याकुत्रे गच्छे निवेदितमाचार्याणां देवतया
कुल्लकवृत्तम् । ततो घृष्टभैरुण्डेरिकादि याचित्वा तस्यै दत्त तथा तु
ते दर्शना इति । प्रहेपाद्यथा सङ्गमको महावीरस्योपसर्गानकरो-
त् । विमर्षाद्यथा क्वचिद्देवकुलिकायां वर्षासूपिन्वा साधुषु तदीय
पवान्यः पश्चादागतस्तत्रोपितस्तच्च देवता किं स्वरूपीयमिति
विमर्षादुपसर्गितवतीति । पृथग् चित्रिधा विविधा मात्रा हासादि-
वस्तुरूपा येषु ते पृथग्विमात्रा । अथवा पृथग् विविधा मात्रा विमा-
त्रा तथेत्येतल्लुप्ततृतीयैकवचन पदं दृश्यम् । तथा हि हासेन
कृत्वा प्रहेषेण करोतीत्येव संयोग यथा सगमक एव विम-
र्षेण कृत्वा प्रहेषेण कृतवानिति । तथा मानुषा हास्यात्—
यथा गर्णिकाद्रहिता लुल्लकमुपसर्गितवती सा च तेन दण्डे-
न तामिता विवादे च राज्ञे श्रामृहृष्टान्तो निवेदितस्तेनेति प्र-
हेपात् यथा गजसुकुमार सोमिलब्राह्मणेन व्यपरोपितो विम-
र्षात् यथा चाणक्योक्तचन्द्रगुप्तेन धर्मपरीक्षार्थं लिङ्गिनोऽन्तःपुरे
धर्ममाख्यापिता क्लोभिताश्च साधवस्तु क्लोभितुं न शक्ता इति ।
कुशीलमब्रह्म तस्य प्रतिषेवण कुशीलप्रतिषेवण तद्भाव कुशी-
लप्रतिषेवणता उपसर्गकुशीलस्य वा प्रतिषेवण येषु ते कुशी-
लप्रतिषेवणका । अथवा कुशीलप्रतिषेवणयेति व्याख्येय यथा
साध्यायां वसत्यर्थं प्रोषितस्येर्ष्यालोर्गृहे प्रविष्ट साधुश्चतसृभि-
रीर्ष्यालुजायाभिर्दत्तावासः प्रत्येक चतुरोऽपि यामानुपसर्गितो
न च क्लुभित । तथा तैरश्चो भयात् श्वाद्यो दशेषु प्रहेपाच्च-
एकौशिको भगवन्त दृष्टवान् आहारहेतोः सिंहादयोऽपत्यल-
यनसरक्षणाय काक्यादय उपसर्गयेशुरिति । तथा आत्मसवे-
दनीया घट्टनता घट्टनया वा यथाऽक्वणि रजः पतित ततस्तद-
क्वि हस्तेन मलित दु खितुमारब्धमथवा स्वयमेव श्रद्धणि गले
वा मांसाङ्कुरादि जात घट्टयतीति प्रपतनात् प्रपतनया वा यथा
अप्रयत्नेन सचरत प्रपतनात् दु खमुत्पद्यते स्तम्भनतस्तम्भ-
नया वा यथा तावदुपविष्टः स्थितो यावत्सुप्तः पादादिस्तब्धो
जात श्लेषणता श्लेषणया वा यथा पादमाकुञ्च्य स्थितो वा तेन
तथैव पादां दणितो इति । आत्मसव्चने उदाहरणानि उपसर्ग-
सहनात्कर्मकृतयो भवतीति । स्था० ४ ग० ४ उ० ।

सो दिव्यमणुयतेरि-च्छ्रिया य संवेयणा भेदो ।

स च देवेभ्यो जवो दिव्यो मनुष्येभ्यो भवो मानुष तिर्यग्यो-
नित्यो भवस्तैर्यग्येन आत्मना सवेद्यत इत्यात्मवेदनीयः इत्येवं
चतुर्भेद इति । केन पुन कारणेन देवादिभ्यः साधूनामुपसर्गा
भवन्तीत्याह ।

हासपपत्रोसवीमंसउ, विमायाए वा जवे दिव्यो ।

एवं चिय माणुस्सो, कुशीलपनिसेवणचउत्थे ॥

तिरिओजयप्पओसा, हारावच्चाइ रक्खणत्थं वा ।

घट्टणथंजणपवरुण, लेसणओ वायसंवेओ ॥

हासात्क्रीडात श्रवणातः पूर्वभवसवन्धादिकृतप्रहेपादा (वीम-
सउत्ति) किमय स्वप्रतिज्ञातश्चलति न वेति मीमासातो वि-
मर्षादिव्य उपसर्गो भवेत्तथा (विमयाणत्ति) विविधा मात्रा
विमात्रा तस्या सकाशात्किमपि हास्यात्किमपि प्रहेपात्किचि-
र्भामासातश्चेत्यर्थः । दिव्य उपसर्गो भवेदिति । एव मानु-
ष्योऽप्युपसर्गश्चतुर्विधो भवेत्केवल (कुशीलपडिसेवणचउत्थे-
ति) रसोपाटङ्कलक्षणो य कुशीलस्तप्रतिषेवणामाप्रिय चतु-

र्थो भेदो द्रष्टव्य । विमात्रापकस्यात्र हास्यादिष्वेवान्तर्भाव-
विवक्षणादिति तिर्यङ् भयात्प्रहेपादाहारार्थमपत्यनीदुगुहादि-
स्थानरक्षणार्थमुपसर्गं कुर्यादिति । आत्मसवेदनीयस्युपसर्गो
नेत्रपतितकणिक्कादिघट्टनादङ्गाना स्तम्भनास्तब्धताभावात्-
र्तादौ वा प्रपतनाद्विगुणितवाद्वाङ्गानां वामनान्यपर श्ले-
षणाद्भवतीति सप्तचत्वारिंशत्तार्थः । विशेषः ॥

सांप्रतमेतेषामेव भेदमाह ।

एकैको य चउविहो, अद्वविहो वा वि सोलसविहो वा ।

घट्टणजयणा य तेसिं, एत्तो वांच्चं य अहियागे ॥४॥

एकैको दिव्यादिश्चतुर्विधश्चतुर्भेदः । तत्र दिव्यस्तावत् हा-
स्यात् प्रहेपात् विमर्शात् पृथग्विमात्रानश्चेति । मानुषा अपि
हास्यात् प्रहेपाद्विमर्शात् कुशीलप्रतिषेवणानश्चेति । तैरश्चा अपि
चतुर्विधा तद्यथा भयात्प्रहेपादाहारादपत्यसंक्षणाच्च । आत्म-
सवेदना अपि चतुर्विधा घट्टनातो लेशनातोऽङ्गुल्याद्यवयवस-
श्लेषरूपाया स्तम्भनात् प्रपाताश्चेति । यदि वा वानपित्तश्लेष्म-
संनिपातजनितश्चतुर्धेति । स एव देव्यादिश्चतुर्विधोऽनुकूल-
प्रतिकूलभेदात् अग्रथा भवति । स एव दिव्यादि प्रत्येक यश्च-
तुर्धा प्राग्दर्शित स चतुर्णां चतुष्काणां मेलापकात् पोट्टभेदो
भवति । तेषां चोपसर्गाणां यथा घट्टना सवन्धप्राप्ति प्राप्तानां
चाधिसहन प्रतियातना भवति तथाऽत ऊर्द्धमध्यनेन व-
च्यते इत्ययमत्रार्थाधिकार इति भावः । सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ।
एतेषाञ्च सहनाऽवधिभूत श्रीमन्महावीरो बोद्धव्यः । भावनो-
त्पादनार्थं पुनरेकैकशः परमगुरुया सम्यक्सहनादात्मकल्याणा-
कथ्यन्ते । तथा चाह ॥

देवेहिं कामदेवो, गिही विनयचाडउरगुणेहि ।

मत्तगयंदमुअगम-रक्खसघोरदृहासेहि ॥

देवस्यैते देवा देवकृताद्वा देवो भगवच्छ्रीमहावीरसत्कदशथा-
वकान्तर्गत गृह्यापि गृहस्योऽपि न च नैव व्ययितश्चाद्वितस्तपो-
गुणेभ्यः कथं नृतेर्मत्तगजेन्द्रसृजद्भमराकसधोगदृष्टामै । तथाहि
शक्रवर्णनाश्रुश्चरुनायातदेवनिर्मितं कदर्थ्यमानेनापि न परि-
त्यक्ता स्वप्रतिज्ञेति गाथार्थः । ज्ञावार्थं कथानकेभ्यः स्फुटीभविष्य-
ति जगवत्रो महावीरस्स दस सावया अहेमितं । 'आनन्द कामदे-
वे, चुलणिपिया तह य सुरदेवे । सुलसप कुमोदिय, सयासपुत्त य
महसयप । नदिणिपियलेयपिय, दस सावगाउ वीणे । मि-
च्छत्ततमविमोइय, एए दढसावए सुवए' । दर्श० । (कथानकानि
तत्तच्छब्दे वक्ष्यन्ते । आत्मसवेदनीयोपसर्गोदाहरणान्तु स्वधि-
याऽप्यहम्) कल्प० । श्रौ० श्राव० । नि० चू० । जीत० । स्था० ।

दिव्ये य जे उवसगे, तहा तिरिच्छमाणुस्मे ।

जे जिकवू सहउ निच्चं, से न अत्थउ मएमले ॥ ७ ॥

यो त्रिकुटिदिव्यान् देवै कृतान् तथा तैरश्चान् तिर्यग्नि कृतान्
तथा मानुष्यान् मनुष्यै कृतान् उपसर्गान् सम्यग कपायाजा-
वेन सहते स माणुस्से सत्कारं न तिष्ठति । उत्स० ३१ अ० ।

त्रिविधा उपसर्गाः ।

तिविहे य उवसगे, दिव्ये माणुस्म तिरिकखे य ।

दिव्ये य पुव्वभाणिए, माणुस्मे आत्तिओगे य ॥

त्रिविधः एषु परममुन्य उपसर्गस्तद्यथा देवो मानुष्यकर्त्तव्य-
श्च । तत्र देवो देवकृतं प्रथममन्तरमृष्टन्याधस्तात् भाषितः ।
मानुष्यस्तु मनुष्यकृतः श्याभियोग्यो विद्याद्यनियोगजनितः ॥
श्रु० ६ उ० । श्राव० ॥

उवसर्ग

(४) सूत्रकृताङ्गस्य प्रथमश्रुतस्कन्धे तृतीयाऽध्यायने उपसर्गस-
हनं तत्र तावच्छेदार्थाधिकारमधिकृत्याह ।

पठमस्मि य पडिन्नोमा, हुंती अणुन्नोमगा य व्रितियस्मि ।

तऽए अज्जत्तविसी-दणं य परवादिवयणं च ॥ ५ ॥

प्रथमे उद्देशके प्रतिबोमा. प्रतिकृदा उपसर्गा प्रतिपाद्यन्त
इति । तथा द्वितीये ज्ञातिकृता स्वजनापादिना अनुबोमा अनुकृदा
इति । तथा तृतीये अद्यात्मविपीठनं परवादिवचनं चेत्ययमर्था-
ऽधिकार इति ॥

हेउसग्निहिं अहेउएहिं, मयपडिएहिं णिउणेहिं ।

मीन्नखणितपण्वना, कया चउन्यस्मि उदेशे ॥ ६ ॥

चतुर्थोद्देशके अयमर्थाऽधिकार तद्यथा हेतुसदृशैर्हेत्वाभासैर-
न्यतैर्यिकैर्युद्गृहिता प्रतारितास्तेषां शीघ्रस्खलितानां व्यामो-
हितानां प्रज्ञापना यथाऽवस्थितार्थप्ररूपणा स्वसमयप्रतीतैर्निपु-
णजणैर्नैर्दुमि कृतेति । साम्प्रत सूत्रानुगमेऽस्त्वद्वितादिगुणोपेतं
सत्रमुच्चारणीय तच्चेदम् ॥

मृग मसाऽअप्याणं, जाव जेर्यं न पस्सती ।

जुञ्जत ददधम्माणं, मिमुपालो व महारहं ॥ १ ॥

कश्चिद्वज्रप्रकृति सत्राभे समुपस्थितं शूरमात्मान मन्यते ।
निस्तोयाम्बुद इवान्महाघ्राप्रवणो वाग्निर्विस्फूर्जन् गर्जाति । न
मत्कृत्प परानीक कश्चित्सुभटोऽस्तीत्येव तावज्जति यावत्
पुरोऽवस्थितं प्रोद्यतासि जेतार न पडयति । तथा चोक्त । ' ता-
वज्ज प्रस्तुतवानगणम् करोत्यकालाम्बुदगर्जितानि । यावन्न
सिदस्य गुहास्थदीपु दाङ्गवविस्फोटस्त्वं शृणोति ॥ १ ॥ न द-
ष्टान्तमन्तरेण प्रायो लोकस्यार्थावगमो जवतीत्यतस्तदवगतये
दष्टान्तमाह । यथा मार्जास्तुत गिणुपालो वासुदेवदर्शनात्प्राक्
यान्महाघ्राप्रधान गजितवान् पश्चाच्च युध्यमान शस्त्राणि व्यापा-
रयन्त ददध समर्थो धर्म स्वजाव सत्रामामङ्गरूपो यस्य स
तथा हम् । महान् रथोऽस्येति महारथ स च प्रकमादत्र नारा-
यणस्त युध्यमान दष्टा प्राग्गर्जनाप्रधानोऽपि क्रोभ गतः । एवमु-
त्तत्र दार्ष्टान्तिकेऽपि योजनीयमिति । ज्ञावार्थस्तु कथानकाद-
घनेय (सूत्र०) (तच्च सिसुवाज्जशब्दे वदयते)

साम्प्रत सर्वजनप्रतीत चार्तमानिक दृष्टान्तमाह ।

पयाना मग रणमभि. मंगामस्मि उवाङ्कते ।

मायापुत्तं न याणाड, जेएण परिचित्थए ॥ २ ॥

यथा वाग्निर्विस्फूर्जन्त प्रकर्षेण विकटपाटपात रणशिरसि
सत्रागमृश्रेयप्रानीके याता गता । के ते जरा जूरमन्या सुजटा
तन नश्रामे समुपस्थिते पतपगनीकसुभटमुक्तहेतिसथाते सति
तत्र च सर्वस्याऽऽङ्गुर्धनत चान् माता पुत्र न जानाति कर्तृतो
द्रष्टवन् स्तनप्रयमपि न सम्यक् प्रतिजागर्नीत्येवं मातापुत्रीये
नश्रामे पगनीकसुभटेन जेत्रा च शकस्याऽग्नि परि समन्तात्
विश्रमनेकप्रकार कृते हतश्रिन्नो वा कश्चिदल्पसत्त्वो जङ्गमु-
पयानि रानां भवन्तीति यावदिति । दार्ष्टान्तिकमाह ।

पव सेहे वि अप्पुटे, निक्खायरिया अक्रोविए ।

गमं माणानि अप्पाणं, जाव बुहं न सेवए ॥ ३ ॥

पवमिति प्रकान्तपरामर्शार्थे । यथाऽसौ शूरमन्य उक्थसि-
दनाऽपुर्धक सत्रामशिरस्तुपस्थित पश्चाज्जेतार वासुदेवमन्य चा
युध्यमान दष्टा देवमुपयानि । पव शिप्योऽग्निप्रव्रजित
पगोर्धेऽन्पुष्टोऽन्नुम कि प्रज्यायां दुष्कराम्येव गर्जन् भि-

क्वाचर्यायां निक्काटनेऽक्रोविदांऽग्निपुण उपवृत्तार्थत्वादव्यत्रा-
प्रपि साध्याचारेऽभिनवप्रव्रजितत्वादप्रवीणः स एवंभूत आत्मा-
नं तावच्छिञ्चुपालवत् शूर मन्यते यावज्जेतारमिव रूक् सयम-
कर्म सश्लेषकारणाज्ञावान् न सेवते न जजत इति । तत्प्राप्तौ तु
वहवो गुरुकर्माणोऽल्पसत्त्वा भङ्गमुपयान्ति ।

सयमस्य रूक्त्वप्रतिपादनायाह ।

जया हेमंतमाम्मि, सीतं फुसइ (सत्रायग) सव्वगं ।

तत्थ मंदा विसीर्यति, रज्जहीणा वि खत्तिया ॥ ४ ॥

यदा कदाचित् हेमन्तमासे पौषादौ शीत सद्विमकणवातं स्पृ-
शति वगति तत्र तस्मिन्नसद्ये शीतरुपर्शे वगति सति एके
मन्दा जया गुरुकर्माणो विपीठन्ति दैन्यज्ञावमुपयान्ति राज्यही-
ना राज्यच्युता यथा क्वलिया राजान इवेति ॥ ४ ॥ सूत्र० अत्र०
१ उ० । उक्त प्रथमोद्देशक । साम्प्रत द्वितीय समारभ्यते । अस्य
चायमग्निस्वन्ध. इहोपसर्गपरिज्ञाध्ययने उपसर्गा. प्रतिपादिता-
स्ते चानुकृदा प्रतिकृदाश्च । तत्र प्रथमोद्देशके प्रतिकृदा प्रतिपा-
दिता इह त्वनुकृदा प्रतिपाद्यन्त इत्यनेन सवन्धेनायातरस्या-
स्योद्देशकस्यादिम सूत्रम् ।

अहिमे सुहमासंगा, भिक्खुणं जे दुरुत्तरा ।

जत्थ एगे विभीर्यंति, ण चयंति जवित्तए ॥ १ ॥

अथेत्यानन्तर्ये प्रतिकृदोपसर्गानन्तरमनुकृदा प्रतिपाद्यन्त इत्या-
नन्तर्यार्थे । इमे त्वनन्तरमेवाभिधीयमाना प्रत्यङ्कारुक्षवाचित्वा-
दिदमभिधीयन्ते । ते च सूक्ष्मा प्रायश्चेतोविकारकारित्वेनान्तरा
न प्रतिकृदोपसर्गा इव बाहुल्येन शरीरविकारकारित्वेन प्रकटत-
या वादरा इति । सङ्गा मातापित्रादिसंबन्धा । यपते भिक्षुणा
साधूनामपि दुरुत्तरा दुर्बलव्या दुरतिक्रमणीया इति । प्रायो जीवि-
तविघ्नकरैरपि प्रतिकृदोपसर्गैरुद्वीर्णैर्माध्यस्थमवद्वम्वयितु महा-
पुरुषैः शक्यमेत त्वनुकृदोपसर्गास्तानप्युपायेन धर्माऽयावयन्त्य-
तोऽमी दुरुत्तरा इति । यत्र येषूपसर्गेषु सत्स्वेके अल्पसत्त्वा स-
दनुष्ठान प्रति विपीठन्ति शीतवविहारित्व भजन्ते सर्वथा वा
सयम त्यजन्ति नैवात्मानं सयमानुष्ठानेन यापयितु वर्तयितुं त-
स्मिन् व्यवस्थापयितु शक्नुवन्ति समर्था जवन्तीति ॥ १ ॥

तानेव सूक्ष्मसङ्गान् दर्शयितुमाह ।

अप्पेगे नायत्रोदिस्स, रोयंति परिवारया ।

पासणे ताय पुट्ठोसि, कस्स ताय जट्टासिणे ॥ २ ॥

अपि सभावने । एके तथाविधा ज्ञातय स्वजना मातापित्रा-
दय प्रव्रजन्त प्रव्रजितं वा दृष्टोपश्रय परिवार्य वेष्टयित्वा रुद-
न्ति रुदन्तो वा वदन्ति च दीन यथा बाल्यात्प्रभृति त्वमस्माज्जि-
पोपितो वृक्षानां पात्रको जविष्यतीति कृत्वा ततो धुनानोऽस्मा-
नापि त्व तात ! पुत्र ! पोपय पात्रया । कस्य कृते केन कारणेन कस्य
वा वधेन ताताऽस्मान् त्यजासि नाऽस्माक जवन्तमन्तरेण काश्चि-
त्त्राता विद्यत इति । किञ्च ।

पिया ते थेरओ तात, सासा ते खुड्डिया इमा ।

भायरो ते सगा तात, सोयरा किं जट्टासिणे ॥ ३ ॥

मायरं पियरं पास, एवं लोगो जविस्सति ।

एवं खु लोड्य ताय, जे पालंति य मायरं ॥ ४ ॥

इं तान ! पुत्र ! पिता ते तव स्थविरो वृक्ष शतार्तीत स्यसा च
जगिनी तव चुल्लिका लघ्नी अप्राप्तयैवना इमा पुगेवर्तिनी प्रत्य-
क्षेति । तथा भ्रान्तस्ते तव स्वका तिजास्तान ! सोदरा एकोद-

रा. किमित्यस्मान् परित्यजसीति ॥३॥ तथा (मायुरमित्यादि
मातर जननीं तथा पितर जनयितार पुषाण विभृदि । एवं च
कृते तवेह लोक परलोकाश्च प्रविष्यति । तातेदमेव दौकिक
लोकार्चिर्णमयमेव दौकिक पन्था यदुत वृक्षयोर्मातापित्रो प्रति-
पादनमिति तथा चोक्तम् । “गुरवो यत्र पूज्यते, यत्र धान्य सुस-
स्कृतम् । अदन्तकन्नहो यत्र, तत्र अक्र! वसाम्यहमिति” ४ अपिच
उत्तरा महुरुद्धावा, पुत्रा ते तात खुड्डया ।

ज्ञारिया ते एवा तात, मा सा अन्नं जणं गमे ॥

उत्तरा. प्रधाना उत्तरा जाना वा मधुरो मनोऽह उल्लाप आद्या-
पो येषां ते तथाविधा. पुत्रास्ते तव तात! पुत्र! कुलका दधव. ।
तथा भार्या पत्नी ते नवा प्रत्यप्रयौघना अतिनयोढा वा माऽस्ती
त्वया परित्यक्ता सत्यन्य जन गच्छेदुन्मार्गयायिनी स्यादय च
महाजनापवाद् धृति । अपि च ।

एहि ताय वरं जामो, मा य कम्मं सहावयं ।

वितियं पि ताय पासापो, जामु ताव सयं गिहं ॥६॥

जानीमो वय यथा त्वं कर्मजीरुस्तथाप्येहि आगच्छ गृह यामो
गच्छाम. । मा त्वं किमपि सांप्रत कर्म कृथा. । अपि तु तव कर्म-
ण्युपस्थिते वय सहायका भविष्याम. साहाय्य करिष्याम. ।
एकवार तावद् गृहकर्मभिर्भग्नस्त्व तात ! पुनरपि द्वितीयवार प-
श्यामो छत्र्यामो यदस्मान्नि सहायैर्भवतो भविष्यतीत्यतो यामो
गच्छामस्तावत् स्वक गृह कुर्वेत्तदस्मद्भचनमिति ॥ ६ ॥

गंतु ताय पुणो गच्छे, ए य तेणासमणो मिया ॥

अकामगं पराकम्मं, को उ ते वारेउमरिहति ॥७॥

तात ! पुत्र ! गत्वा गृह स्वजनवर्गं दृष्ट्वा पुनरागन्तासि न च
तेनैतावता गृहगमनमात्रेण चाश्रमणो भविष्यसि । (अकाम-
गंति) अनिच्छन्तं गृहव्यापारेच्छारहित पराकमन्तं स्वाभिप्रे-
तानुष्ठान कुर्वाण कस्वां भवन्त वारयितु निषेधयितुमर्हति
योग्यो भवति । यदि वा (अकामगंति) वार्द्धकावस्थायां म-
दनेच्छाकामरहित पराकमन्त सयमानुष्ठानं प्रति कस्वामव-
सरपाप्ते कर्मणि प्रवृत्त धारयितुमर्हतीति । अन्यच्च ।

जं किंचि अणगं तात, तं पि सव्वं समीकतं ।

हिरण्य ववहाराइ, तं पि दाहासु ते वयं ॥ ८ ॥

तात ! पुत्र ! यत्किमपि भवदीयमृणजातमासीत्तत्सर्वमस्माभिः
सम्यग्बिभज्य समीकृतं समभागेन व्यवस्थापित यदिवोक्तद
सत् समीकृतं सुदेयत्वेन व्यवस्थापित यच्च हिरण्य छव्य-
जातं व्यवहारादावुपयुज्यते । आदिशब्दात् येन वा प्रका-
रेण तवोपयोग यास्यति तदपि वय दास्यामो निर्धनोऽहमिति
मा कृथा भयमिति । ८ ।

उवसहाराथंमाह ।

इवेव एं सुसेहंति, कालुणी य समुच्छिया ।

विवधो नाथसंगेहि, ततो गारं पहावइ । ९ ।

जहा रुक्ख वणे जायं, मात्तया पन्निवधइ ।

एव ए पन्निवधति, एतत्रो असमाहिणा । १० ।

एमिति वाक्यालङ्कारे । इत्येव प्रवृत्तया नीत्या मातापित्रादय
कारणिकैवचोभि करुणामुत्पादयन्त स्वय वा दैन्यमुपादिध-
तास्त प्रव्रजितं प्रव्रजन्त वा (सुमेहतात्ति) सुपु शिष्यन्ति
व्युद्गाहयन्ति । स चापरिणतधर्माऽल्पसत्वो गुरुकर्मा ज्ञातिस-
ङ्गविधदो मातापितृपुत्रकलत्रादिमोहितस्ततो गार गृह प्रति-

धावति प्रव्रज्यां परित्यज्य गृहपाशमनुबध्नातीति । ९ । किञ्चान्य-
न्यत् (जहारुस्वमित्यादि) यथा वृक्ष वने अटव्यां जानमु-
त्पन्न मालूया वल्ली प्रतिवध्नाति वेष्टयत्येव णमिति वाक्याल-
ङ्कारे ज्ञातय. स्वजनास्तं यतिमसमाधिना प्रतिवध्नन्ति ते
तन्कुर्वन्ति येनास्यासमाधिरुपयत इति । तथा चोक्तं । “अ-
मित्तो मित्तवेसेण, कटे घेत्तूण रोयइ । मा मित्त! सोगइं जारं,
दो वि गच्छासु दुग्गाइं” । १० । अपि च ।

विवधो नातिसंगेहि, हत्थी वा वि नवगहे ।

पिट्ठो पगिसप्पति, सुयगो व्व अदूरए । ११ ।

विविध यद्ध. परवशीकृत' विवधो ज्ञातिसङ्गमातापित्रादि-
सवन्धैस्ते च तस्य तस्मिन्नवसरे सर्वमनुकूलमनुतिष्ठन्तो धृ-
तिमुत्पादयन्ति हस्तीवापि नवगहे अभिनवग्रहणे धृत्युत्पा-
दनार्थमिक्षुशकलादिभिरुपचर्यते । पधमसावपि सर्धानुकूलैरु-
पायैरुपचर्यते । दृष्टान्तान्तरमाह । यथाऽभिनवप्रसूता गौर्निज-
स्तनंधयस्यादूरगा समीपवर्तिनी सती पृष्ठत. पगिसर्पत्येव
तेऽपि निजा उत्प्रव्रजित पुनर्जातमिव मन्यमानाः पृष्ठतोऽनुस-
र्पन्ति तन्मार्गानुयायिनो भवन्तीत्यर्थ । ११ ।

सङ्गवोपदर्शनायाह ।

एते संगो मणुसाणं, पाताला व अतारिमा ।

कावा जत्थ य किस्संति, नायसंगेहिं मुच्छिया ॥ १२ ॥

एते पूर्वोक्ता सज्यन्त धृति सङ्गा मानुषिन्द्रादिसवन्धा' कर्मो-
पादानहेतव मनुष्याणां पाताला ध्व समुद्रा ध्वाप्रतिष्ठितभू-
मितलत्वात् ते (अतारिमत्ति) दुस्तरा एवमेतेऽपि सङ्गा अल्प-
सत्वेर्दु खेनातिलक्ष्यन्ते । तत्र च येषु सङ्गेषु क्लीवा अममर्था-
क्लिश्यन्ति क्लेशमनुभवन्ति ससारान्तर्वर्तिनो प्रवन्तीत्यर्थ ।
किंभूता ज्ञातिमङ्गै. पुत्रादिसवन्धैर्मूर्च्छिता गृह्णा अद्युपपन्नाः
सन्तो न पर्याद्वोच्यन्त्यात्मान ससारान्तर्वर्तिनमेवं क्लिश्यन्ति
अपि च ।

तं च भिक्खु परिन्नाय, सव्वे संगो महासवा ।

जोविंयं नावकखिज्जा, सोच्चा धम्ममणुत्तर १३ ॥

त च ज्ञातिसङ्ग ससारहेतु जिजुर्षुपिङ्गया प्रत्याप्यानपरिद्वि-
या परिहरेत् । किमिति यत सर्वेऽपि केचन सङ्गास्ते महाश्रवा
महान्ति कर्मण आश्रयधाराणि वर्तन्ते । ततोऽनुकूलैरुपसर्गेरुप-
स्थितैरसयमजीवित गृहानासपाश नाभिकाङ्क्षेन नाञ्जिलपेत् ।
प्रतिक्रुद्धैश्चोपसर्गे मद्रिर्जीविताभिवापी न भवदसमञ्जसकारि-
त्वेन प्रवजीवित नाभिकाङ्क्षेत् । किं कृत्वा धृत्या निशम्यावगम्य
क धर्म धनचाग्नित्रायम् । नास्योत्तरोऽस्तीत्यनुत्तरं प्रधान मैना-
न्द्रमित्यर्थ । अन्यच्च ।

आदिमे संति आवट्टा, कासवेणं पवेट्टया ।

वुद्धा जत्थ व मप्पति, मीयंति अचुट्टा जहि ॥ १४ ॥

अथेत्यधिकारान्तरदर्शनार्थ' । पात्रान्तर वा (अहो धृति) तद्य
विरुधे । एमे धृति प्रत्यज्ञासत्त्वा सर्वजनविदितत्वात् तन्नि रिद-
न्ते वक्ष्यमाणा धावत्यन्ति प्राणिन प्रामयन्तीत्यावर्तास्तत्र छव्या
वर्ता नद्यादेर्भावावर्तास्तुत्कटमोहोदयापादितविषयाभिवापस-
पादकसपत्प्रार्थनाविशेषा पते चावर्ता' काश्यपेन श्रीमन्महावी-
रवर्द्धमानम्यामिना उत्पन्नदिव्यज्ञानेताधेदिता रथिता प्रतिपादि-
ता. । यत्र येषु मत्सु घृष्टा अवगततत्त्वा धावन्ति रिपाकवेष्टिनस्तेभ्यो
उवसर्पन्ते प्रमत्ततया तद्गमिनो भग्न्ययु'पान्नु निर्विषयतया
ये एवमादन्त्यासक्ति कुर्वन्तीति तानेवावर्तान् दर्शयितुमाह ।

रायाणो रायमच्चा य, माहणा अदुत्र खत्तिया ।

निमंतियंति जोगेहिं, जिक्खूणं साहुजीविणं । १५ ।

राजानश्चक्रवर्त्यादयो राजामत्याश्च मन्त्री पुरोहितप्रभृत-
यस्तथा ब्राह्मणा अथवा कृत्रिया इद्ववाकुवशप्रभृतयः । एते
सर्वेऽपि भोगे शब्दादिविषयैर्निमन्त्रयन्ति भोगोपभोगं प्र-
त्यभ्युपगम कारयन्ति कं भिच्छुकं (साहुजीविणमिति) सा-
ध्याचारेण जीविनु शीलमस्येति साधुजीविणमिति । यथा ब्र-
ह्मदत्तचक्रवर्तिना नानाविधैर्भोगैश्चित्रसाधुरूपनिमन्त्रित इत्ये-
वमन्येऽपि केनचित्संक्रयेन व्यवस्थिता यौवनरूपादिगुणोपेतं
साधु विषयोद्देशेनोपनिमन्त्रयेयुरिति । १५ ।

एतदेव दर्शयितुमाह ।

हृत्यस्मरहजाणेहिं, विहारगमणेणिया ।

भुंज भोगे ऽमे सग्घे, महरिमी पूजयामु तं । १६ ।

हस्त्यश्वरथयानैस्तथा विहारगमनै विहरणं क्रीडनं विहार-
स्तेन गमनान्युद्यानादौ क्रीडया गमनानीत्यर्थः । चशब्दादन्यै-
श्चेन्द्रियानुकूलैर्विषयैरुपनिमन्त्रयेरस्तद्यथा श्रुति भोगान् शब्दा-
दिविषयानिमानस्माभिर्दौकितान् प्रत्यक्षासन्नान् श्लाघ्यान् प्रश-
स्तान् न निन्द्यान् महर्षे ! साधो ! वय विषयोपकरणदौकनेन त्वां
भवन्त पूजयाम सत्कारयाम इति । १६ ।

किञ्चाऽन्यत् ।

वत्थगंधमलंकारं, इत्थीओ सयणाणि य ।

भुंजा ऽमाडं जोगाडं, आउसो पूजयामु तं । १७ ।

वस्त्र चीनाशुकादि गन्धाः काष्ठपुटपाटकादय वस्त्राणि च
गन्धाश्च वस्त्रगन्धमिति समाहारद्वन्द्वः । तथा श्रलङ्कार कटकके-
युगदिक तथा स्त्रिय प्रत्यययौवना शयनानि च पर्यङ्कतृषीप्र-
वरपटोपधानयुक्तानि ऽमान् जोगानिन्द्रियमनोनुकूलानस्माभि-
र्दौकितान् श्रुद्ध्य तदुपजोगेन सफलीकुरु हेआयुष्मन् ! भवन्तं
पूजयाम सन्कारयाम इति । १७ । अपि च ।

जो तुमे नियमो चिन्नो, भिक्खुजावम्मि सुव्वय ।

अगारमावसंतस्म, मव्वो संविज्जए तहा । १८ ।

यस्वया पूर्वं भिक्षुभावे प्रव्रज्यावसरे नियमो महाव्रतादिरूप-
स्त्रीणोऽनुष्ठित इन्द्रियनोऽन्द्रियोपशमगतेन हेसुव्रत ! स सां-
प्रनम्यगार गृहभावसने गृहस्थभाव सम्यगनुपालयतो भव-
तस्तथैव विद्यत इति । न हि सुरुनस्यानुचीर्णस्य नाशोऽस्ती-
ति भावः । १८ । किञ्च ।

चिर दृज्जमाणस्म, दोसो दाणि कुनो तव ।

इच्चेव ए निमंतति, नीवारणेव सूरं । १९ ।

निरं प्रभृतकात्र संयमानुष्ठानेन (दृज्जमाणस्मत्ति) विहरत
सत इदानीं साम्प्रतं दोष कुतस्तव नैयास्तीति भावः । इत्येवं
हस्त्यश्वरथादिभिर्वस्त्रगन्धाद्वारादिभिश्च नानाविधैरुपभोगोप-
करणे करणभूते । णमिति वाक्यात्प्रद्वारे । त जिक्षुं साधुजीवि-
न निमन्त्रयन्ति जोगानुर्कं कारयन्ति । दृष्टान्तं प्रदर्शयति । यथा
नीवारणे व्रीहिविधोपकण्ठानेन सूकरं यदाहं कृत्के प्रवेशयन्त्ये-
ष नमपि साधुमपि । १९ । अनन्तरं पत्न्यस्तवातोपसहागर्थमाह ।

चोऽया जिस्सचरिया, अचयंता जवित्तए ।

तत्थ मंदा विमीयंति, उज्जाणंमि व इव्वला । २० ।

भिक्षुणां नाशुनामुत्तुचिहारिणां चयां दशविधचक्रवात्तमा-

चारी इच्छामिच्छेत्यादिका तथा नोदिताः प्रेरिता यदि वा भिक्षु-
चर्या करणभूतया सीदन्तश्चोदितास्तत्करणं प्रत्याचार्यादिकैः
पौनःपुन्येन प्रेरितास्तद्योदनामशक्नुवन्तः संयमानुष्ठानेनात्मान
यापयितुं वर्तयितुमसमर्थाः सन्तस्तत्र तस्मिन् सयमे मोक्षैकग-
मनहेतौ प्रवकोदिशतावासेर्मन्दा जना विषीदन्ति शीतज्ञविहा-
रिणो प्रवन्ति । तमेवाचिन्त्यचिन्तामणिकल्प महापुरुषानुचीर्णं
सयमं परित्यजन्ति । दृष्टान्तमाह । ऊर्ध्वयानमुद्यानं मार्गस्योन्न-
तो भाग उद्धुङ्गमित्यर्थः । तस्मिन् उद्यानशिरसि उत्कृष्टमहाजरा
उक्ताणोऽतिदुर्बला यथाऽवसीदन्ति ग्रीवां पातयित्वा तिष्ठन्ति
नोत्कृष्टजन्तनिर्वाहका प्रवन्तीत्येवं तेऽपि भावमन्दा उत्कृष्टपञ्च-
महाव्रतभारं बोधुमसमर्थाः पूर्वोक्तप्रवावर्ते. पराभग्ना विषी-
दन्ति । २० । किञ्च ।

अचयंता व लूहेण, उवहाणेण तज्जिया ।

तत्थ मंदा विमीयंति, उज्जाणंसि जरगवा । २१ ।

रूहेण सयमेनात्मानं यापयितुमशक्नुवन्तस्तथोपधानेनानशना-
दिना सवाह्याभ्यन्तरेण तपसा तर्जिता बाधिताः सन्तस्तत्र स-
यमे मन्दा विषीदन्त्युद्यानशिरस्युद्धुङ्गमस्तके जीर्णो दुर्बलो गौ-
रिव यूनोऽपि । इति तत्रावसीदन सभाव्यते किं पुनर्जरं प्रवस्येति जीर्णं
ग्रहणम् । एवमावर्तमन्तरेणापि धृतिसहननोपेतस्य विवेकिनोऽ-
प्यवसीदनं सभाव्यते किं पुनरावर्तेरुपसर्गितानां मन्दानामिति २१

सर्वोपसंहारमाह ।

एवं निमंतिए लफ्फु, मुच्छिया गिद्धइत्थीसु ।

अज्जभोववन्ना कामेहिं, चोऽजंता गया गिहं (तिवेमि)

एव पूर्वाक्या नीत्या विषयोपभोगोपकरणे दौनपूर्वक निम-
न्त्रण विषयोपभोगं प्रति प्रार्थनं वच्चा प्राप्य तेषु विषयोपकर-
णेषु हस्त्यश्वरथादिषु मूर्च्छिता अत्यन्ताशक्तास्तथा स्त्रीषु गृष्टा
दत्तावधाना रमणीरागमोहितास्तथा कामेषु इच्छामदनरूपेष्व-
ध्युपपन्ना कामगताचित्ताः सयमेऽवसीदन्तोऽपरेणोद्युक्तविहा-
रिणो नोद्यमाना सयम प्रति प्रोत्सह्यमाना नोदन सोढुमशक्नु-
वन्त सन्तो गुरुकर्माणः प्रव्रज्यां परित्यज्याल्पसत्त्वा गृह गता
गृहस्थीभूताः इति परिसमाप्तौ ब्रवीमीति पूर्ववत् । सूत्रं १ श्रु०
३ अ० ३ उ० । आ० चू० आत्मविसीदनादयोऽन्यत्र (जिक्काट-
नाय गतस्योपसर्गसहन गोयरचरिया शब्दे)

(६) अनुकलोपसर्गसहनम् ।

उट्टियमणगारमेसणं, समणं ठाणठिअं तवस्सिणं ।

डहग बुद्धा य पत्थए, आविसुस्से ण य तं ज्ञभेज्जणो ॥ २६ ॥

अगार गृहं तदस्य नास्तीत्यनगरस्तमेवभूत सयमोत्थानेनै-
पणां प्रत्युत्थितं प्रवृत्तश्राम्यतीति श्रमणस्त तथा स्थानस्थितमु-
त्सरोत्तगविशिष्टसयमस्थानाध्यासिन तपस्विनं विशिष्टतपोनिष्ठ-
त्पदेह तमेवभूतमपि कदाचित् रुहरा पुत्रनप्त्रादयो वृष्टा पितृ-
मानुवाद्य उन्निष्कामयितु प्रार्थयेयुर्याचैरस्त एवमृच्छुर्जवता वय
प्रतिपाल्या न त्वामन्तरेणास्माकमेक प्रतिपाल्य एव जणन्त-
स्ते जना अपि श्रुप्येयु श्रम गच्छेयुर्न च त साधु विदितपरमार्थ
ज्ञमेगन्नेवाऽऽमसात्कुर्युर्नेवाऽऽमवशग विद्व्युगिति ॥ २६ ॥ किञ्च
जऽ कालुणियाणिकाभिया, जऽ रोयंति य पुत्तकाणो ।
दावयं जिग्खुं समुत्थियं, णो लोभंति ए मंउवित्तए ॥ २७ ॥
यद्यपि ते मातापितृपुत्ररुद्राद्यस्तदन्तिकं समेत्य करणाप्र-

धानानि विलापप्रायाणि त्र्यांस्यनुष्ठानानि वा कुर्युः । तथाहि ।
 “णाह पिय कन सामिय, अइवत्तह दुल्लहो सि भवणम्मि ॥ तुह
 त्रिहरम्मि य निक्खि, सुण सच्च पि पडिहाः” ॥ १ ॥ “सेणि-
 गम्मो गोट्टी, गणोव्व तं जत्थ होसि सणिहितो ॥ दिप्पट्ठिसरि-
 प्सु पुरिस, किं पुण नियम घग्घार” ॥ २ ॥ तथा यद्वि (रोय-
 नियात्ति) रुदन्ति पुत्रकारण सुतनिमित्त कुत्रवर्धनमेक सुतमु-
 त्पाद्य पुनरेव कर्तुमर्हसीति । पच रुदन्तो यद्वि जणन्ति तं जिहुं
 रागद्वेपरहितवान्मुक्तियोग्यत्वाद्वा इव्यभूतं सम्यक् सयमोत्था-
 नेनोत्थिन तथाऽपि साधु न लप्स्यन्ते न शक्नुवन्ति प्रव्रज्यातो
 संशयितु ज्ञावाच्यावयितु नापि सस्थापयितु गृहस्थजाचेन
 इव्यद्विज्ञाच्यावयितुमिति ॥ १७ ॥ अपि च ।

जइ वि य कामोह लोविया, जइ ए जाहिणवंधिओ वरं ।

जइ जीवितनावकं वण, एो लवन्ति ए सउवित्तए ॥ १८ ॥

यद्यपि ने निजास्त साधु सयमोत्थानेनोत्थित कामैरिच्छामद-
 नरूपैर्दोषयन्ति उपनिमन्त्रयेरुपलोभयेयुर्नित्यर्थ । अनेनाऽनुक-
 लोऽपसर्गग्रहणम् । तथा यद्वि नयेयुर्वच्चा गृहं णमिति वाक्या-
 वङ्कारे । एवमनुकूलप्रतिकूलोपसर्गोराजितोऽपि साधुर्यदि जीवित
 नाजिकाङ्क्षेत् यद्वि जीविताभिवापी न जवेत् असयमर्जावित वा
 नाऽभिनन्देत् ततस्ते निजास्त साधुं (णो व्वमिति) न
 व्रभन्ते न प्राप्नुवन्ति आत्मसात्कर्तुं (ण सउवित्तपत्ति) नाऽपि
 गृहस्थजाचेन सस्थापयितुमवमिति ॥ १८ ॥ किञ्च ।

सेहति य एं ममाङ्गो, माया (पिया) ताय सुया य भारिया ।

पोमाहि ण पासओ तुमं, लोणपरपि जहासि पोस णां । १९ ।

ते कटाचिन्मातापित्राद्यस्तमजिनवप्रव्रजित (सेहति)
 शिक्कयन्ति णमिति वाक्यालङ्कारे (ममाङ्गोति) ममाऽयमि-
 त्येव स्नेहालव । कथ शिक्कयन्तीत्यत आह पउय नोऽस्मानत्य-
 न्तदु खितास्त्वदर्थं पोपकाजावाद्वा त्व च यथावन्मिथतार्थपश्य-
 क सूक्ष्मदर्शी सश्रुतिक इत्यर्थ । अतो नोऽस्मान् पोपय प्रति-
 जागरण कुरु अन्यथा प्रव्रज्याऽन्युपगमेनेहलोकस्त्यक्तो भवता-
 ऽस्मत्प्रतिपन्नपरित्यागन च परलोकमपि त्व त्यजसीति दु-
 खितनिजप्रतिपादनेन च पुरयावाप्तिरेवेति । तथाहि । “चा गति-
 फ्लेशदग्धानां गृहेषु गृहमेधिनाम् । विभृतां पुत्रदागंस्तु, तां गति
 व्रज पुत्रकेति ॥ १९ ॥ एव तैरुपसर्गिता केचन कातरा कटा-
 चित् घट्कुर्युस्तिहाह ॥

अन्ने अन्नेहि मुत्थिया, मोहं जंति एरा असंयुना ॥

विसगं विसमेहं गाढिया, ते पात्रोहिं पुणो पगट्ठिनया ॥ २० ॥

अन्ये केचनाऽपसत्वा अन्यैर्मातापित्रादिभिर्मूर्च्छिता अन्युपप-
 द्वा सम्यग्दर्शनादिव्यतिरेकेण सकलमपि शरीरादिकमन्यदित्य-
 न्यग्रहण ते एवभूता असंवृता नरा समोहं यान्ति सवनुष्ठाने
 मुह्यन्ति तथा मसारगमनैकहेतुजतत्वात् । विषमोऽसयमस्त
 विषमैरसयैरुत्सर्गप्रवृत्तिन्वेनापायाभीरुभि रागद्वेषैर्वा अना-
 दिभवाभ्यस्ततया दुश्चेद्यत्वेन विषमत्राहिता असयम प्रति वसिं-
 ता ते चैवज्जना पापे कर्मभि पुनरपि प्रवृत्ता प्रगल्भता घृष्ट-
 ता गता पापक कर्म कुर्वन्तेऽपि न हज्जन्ति इति ॥ २० ॥

यत एव तत किं कर्तव्यमित्याह ।

तम्हा दविडक्खपणिए, पावाओ विरते जिणिवुडे ।

पणए वीरे महाविहिं, भिच्छिपहं (पायगं) खेआउयं धुवं ॥

मानापित्रादिमूर्च्छिता पापेषु कर्मसु प्रगल्भा जयन्ति तस्माद्

इव्यज्ञतो ज्ञेयो मुक्तिगमनयोग्यो रागद्वेषरहितो वा मन्त्रीऽस्त
 तद्विपाक पर्याप्तोच्य । पणित्त सद्धिवेकयुक्त पापात् कर्मणोऽ
 सवनुष्ठानरूपात् विरतो निवृत्त प्रोधादिपरित्यागाच्छान्तिनृत
 इत्यर्थः । तथा प्रणता प्रहीनूना वीरा कर्मविदागणनमर्या म-
 हावीर्यं महामार्गं तमेव विदित्वा सिद्धिपर्यं ज्ञानादिमोक्षमा-
 र्गं तथा मोक्षे प्रतिनेतारं प्रापक ध्रुवमव्यभिचारिणमित्येतद्व्यग-
 म्य स एव मार्गोऽनुष्ठेयो वा सवनुष्ठानप्रगल्भैर्भाव्यमिति ॥ २१ ॥

पुनरन्युपदेशदानपूर्वकमुपमहरत्ताह ।

वेयालियमग्गमागउ, मणवयगाकाय (ए) मनुमां ।

विद्या वित्तं च णायओ, आरंभं च मुमवुं चरेज्जामि (निवेमि)
 कर्मणां विदारणमार्गगतो भूत्वा त तथाचून मनोवावायस्यून
 पुनस्त्यक्त्वा परित्यज्य वित्त इव्य तथा ज्ञानांश्च म्यजनांश्च
 तथा सावधारम्भ च मुण्डु संवृत इन्द्रियै सयमानुष्ठान चरेदि-
 ति ब्रवीमीति पूर्ववत् । सूत्र० १ श्रु० १ श्रु० १ उ० ।

त्रिविधोपसर्गाधिसहनमधिकृत्याह ।

तिरिया मणुया य दिव्वगा, उवसग्गा तिविहाडिया मिया ।

लोमादियं पि ए हरिसे, सुन्नागारगओ महामुणी ॥ २१ ॥

तैरश्वा सिहव्याघ्रादिहृतास्तथा मानुषा श्रुतकूलप्रतिकूला
 सत्कारपुणस्कारदण्डकशानाकनाटिजनिता । तथा (दिव्वगा-
 इति) व्यन्तरादिना हास्यप्रदेषादिजनिता । एवं त्रिविधान
 प्युपसर्गानधिसहेन नोपसर्गविकारं गच्छेत् । तदेव दर्शयति ।
 लोमादिकमपि न हरेत् जयेन रोमोऽस्ममपि न कुर्यात् । यद्वि वा
 एवमुपसर्गास्त्रिविधा अपि (अहियास्वियत्ति) अधिसंताढा भव-
 न्ति । यद्वि रोमोऽस्मादिकमपि न कुर्यात् । आदिग्रहणात् दृष्टि-
 मुखविकारादिपरिग्रह । शून्यागारगतः शून्यगृहव्यवस्थितस्य
 चोपसर्गकार्यत्वात् पितृवनादिस्थितो वा महासुनिर्जिनकल्पिका-
 दिरिति ॥ २१ ॥ किञ्च ।

एो अन्निकंवेज्ज जीवियं, नो वि य प्यणपत्यए सिया ।

अन्नतयत्तुर्विति भेरवा, सुन्नागारगओ म्भियवुणो ॥ २२ ॥

स तैरैर्यैरुपसर्गैरुदीर्णस्तोतुद्यमानोऽपि जीवित नाऽजिकाङ्क्षे-
 त जीवितनिरपेक्षेणोपसर्ग सोढव्य इति भाव । न चोपसर्गस-
 हनक्षेणेण पूजाप्रार्थक प्रकर्षाभिवापी स्यात् नवेत् । एव च
 जीवितपूजानिरपेक्षेणामरुत् सम्यक् महामाना जैरवा भयान-
 का शिवा पिशाचादयोऽन्यस्तभाव स्वात्मन उप नामीत्येन
 यन्ति गच्छन्ति तत्सहनाच्च भिक्षो शून्यागारगतस्य नीराजित-
 वारणस्येव शीतोष्णादिजनिता उपसर्गाः सुन्हा एव भवन्ती-
 ति भाव । सूत्र० १ श्रु० १ श्रु० १ उ० । “उत्सग्गेहि पानित्ता वा-
 मोक्खाए परिवणजाए” उपसर्गाननुकूलप्रतिकूलान् सम्यगधि-
 द्यामोक्षाय मोक्षपर्यन्त यावत् परि समन्ताद्देव सयमानुष्ठानेन
 गच्छेत् । सूत्र० १ श्रु० ३ श्रु० ४ उ० । (‘उवसग्गगम्भइण-
 मिति’ आश्रयं जेद्व्योपसर्गनिरूपणम् अच्चेर शब्द उन्नम्)
 रोगविकारे, गुणाशुभसत्त्वे दिव्यादिप्रिकाररूपे उन्नाते, पान्ठे ।
 उवसग्गकूपट्टि—उपसर्गकूपट्ट्या—स्त्री० उपसर्गं एव इत्यस्या
 शय्यातरदुहितुःकपिलचेल्लकानां लोभात्पुत्र्यातरकूपट्ट्या-
 यामुपसर्गकरणे, “उवसग्गेति” उवसग्गा एव रूपही नेजा-
 यग्धुआ इविलचेल्लगो लोभा येजायकूपट्ट्याण उवसग्गा क-
 रोतीत्यर्थः ? नि० चू० १ उ० ।

उवसग्गतिविद्या—उपसर्गनिविद्या—स्त्री० उपसर्गाद्येन नृज-

उपसर्गपत्र

नात् उपसृज्यते पभिरिति वा उपसर्गो ते च दिव्यमानुषतै-
रग्नान्मलवेदनभेदतश्चतुःप्रकारा प्रत्येकमपि ने स्युश्चतुर्विधाः
“ हास्याद् द्वेषाद्विभ्रशाच्च तन्मिथ्यात्वाच्च वैवत । हास्याद्द्वे-
षाद् विभ्रशाद्दुःशीलसद्वाच्च मानुषा । रतेरश्वास्तु भयक्रोधा-
हास्यपत्यादिरङ्गणात् । घट्टनस्तम्भनश्लेष-प्रपातादात्मवेदना ।
३ यद्वा वातपित्तकफक्षिपातोद्भवा इति तेषां तितिज्ञा सह-
नम् । उपसर्गमहने थ० ३ अधि० । “अतीचागलोचनेन प्राय-
श्चित्तविधेयता । उपसर्गतितिज्ञा च परीपहजयस्तथा ”
थ० ३ अधि० ।

उपसर्गपत्र-उपसर्गप्राप्त-त्रि० उपद्रव प्राप्ते, स्था० ५ डा० २३० ।

उपसर्गप्राप्तस्य ग्रहणं कल्पते ।

(मूत्रम्) उपसर्गपत्रभिक्षुं गिलायमाणं नो कप्येत् तस्म
गणावच्छेदितस्म निज्जृष्टित् । अगिलाए करणिज्जं वेया-
त्रिनियं जाव रोगान्नातो विपमुक्ते ततो प्पमुक्ते ततो पच्छा
तस्म अद्दालहुस्मगे नामं ववहारं पट्टवियन्वे सिया इति ।

अथान्य नृत्रस्य क संवन्ध ।

मोद्रेण पिन्नो वा. आयासंचेतो समक्खातो ।

एषो उ उपसर्गो, ऽप्यो उ अप्सो परसमुत्थो ॥

मोहेन मोहनीयोदयेन वेदोदयेनेत्यर्थ. पित्ततो वा पित्तोदयेने-
त्यर्थ । उन्मत्त म आत्ममञ्जैतक आत्मनैवात्मनो दु खोत्पा-
दक समाख्यात यच्चान्मैवात्मनो दुःखोत्पादनमेव आत्मसंचे-
तनीय उपसर्गं तत पूर्वमात्मसंचेतनीय. उपसर्गं उत्कृष्टत
उपसर्गाधिनारादयमन्यः परसमुत्थ उपसर्गोऽनेन प्रतिपाद्यते
इत्यनेन संवन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । सा च प्राणवत् । तत्रो-
पसर्गप्रतिपादनार्थमाह ।

तिविद्वो य उपसर्गो, दिव्यो माणुस्सितो तिरिच्छो य ।

दिव्यो उ पुष्वधिणितो, माणुसतिग्नि अतो बुच्छं ॥

त्रिविधः प्रदु परसमुत्थ उपसर्गः । तद्यथा देवो मानुषिकस्तै-
रश्च तत्र देवो देवकृत पूर्वमन्तरसूत्रस्याधस्ताद्गणित ।
अतो मानुष तैरश्च च वक्ष्ये । प्रतिपातमेव निर्वाहयति ।

विज्ञाए मनेण व, जुष्णेण व जोडतो अणुष्वसो ।

अणुमासणातिहावण, खमए महुरातिरिक्खादी ॥

त्रियथा वा मन्त्रेण वा चूर्णेन वा योजितं सवन्धितं सन् क-
श्चिदनात्मयज्ञो न्यात् नत्रानुशासनेति । यथा रूपसख्या
त्रियादिप्रयोजितं तस्यानुशासनाऽपि क्रियते । तथा तपस्वी एष
न धर्मेन तावत्तं प्रतीत्य कर्तुं एवं करणे हि प्रचूतपापोपचय-
सभव न्यादि । अथैवमनुशासताऽपि न विधर्तते तर्हि तस्यास्त
प्रति प्रतिविद्यया विद्वेषणमुत्पाद्यते । अथ सा नास्ति तादृशी प्र-
तिविद्या तर्हि (तिहावणति) शून्येऽसागारिकं विद्याप्रयोगत-
मन्य एतत् आलेप्यते । येन स तत् इद्वा तस्या सागारि-
कमिदमतिव्योक्तमिति जानानो विगममुपपद्यते । एष मानु-
षिक उपसर्ग (एतन्ने महुरा इति) महुरायां श्रमणीप्रचूनीनां
मानुष उपसर्गोऽभूत् न कपको निवारितवान् । एषोऽपि मानुष
उपसर्ग । निरश्चनाह (निरिक्खा रति) तिर्यञ्चो प्राप्तेयका आ-
गायका वा श्रमणादीनामुपसर्गान् कुर्वन्ति यथाशक्तिनिराकर्त-
व्या । साप्रमेतानेव गाथां प्रिवरीणुनाह ।

विज्ञापते चामे अनि जोडय गोहियादिगट्टि ए ।

अणुसासणातिहावण-महुराखमकादि व वद्रेण ॥

विद्यामन्त्रेण चूर्णेन वा अन्नियोजितो बोधिकाः स्तेना आदिश-
द्यात् म्लेच्छादिपरिग्रहस्तैर्वा गृहीते यथा विद्यादि योजितं त-
स्या प्रागुक्तप्रकारेणानुशासना क्रियते । तथा प्रतिविद्याप्रयोग-
तस्तं प्रति च द्वेषणमुत्पाद्यते । तस्याजावे पूर्वप्रकारेण लिखा-
पन कार्यते बोधिकादिगृहीते पुन. मधुराक्षपकादिनेव वक्षेन यथा
शक्तिबोधिकादेर्निवारणं कर्तव्यं विद्याद्यभियोगमेव जेदत. प्रति-
पादयति ।

विज्ञादभिन्नो गो पुण, पुविद्वो माणुस्सितो य दिव्यो या
तं पुण जाणति कर्हं, जड नामं गेहिहए तसि ॥

विद्यादिभिरन्नियोगोऽन्नियुज्यमानता पुनर्द्विविधो द्विप्रकार-
स्तथा मानुषिको देवश्च । तत्र मनुष्येण कृतो मानुषिको देवस्याय
तेन कृतत्वादेव । तत्र देवकृतो विद्यादिभिर्गभियोग एष एव
यत्तस्मिन् दूरस्थितेऽपि तत्प्रजावात्स तथा रूप उन्मत्तो जायते ।
अथ तं विद्याद्यभियोगं देवं मानुषिक वा कथं जानन्ति सू-
राह । तयोर्देवमनुष्ययोर्मध्ये यस्य नाम गृह्णाति तत्कृतं स वि-
द्याद्यन्नियोगो ज्ञेय । साम्प्रतमणुसासणातिहावणेत्येतद्व्याख्या-
नयति ॥

अणुसासियम्मि य त्रिण, विदेसं देति तह वि य अतिहंते ।
जक्खीए कोवीणं, तस्स उ पुरत्रो लिहावेति ॥

येन सामान्यत स्त्रिया पुरुषेण वा विद्याद्यन्नियोजितं तस्यानु-
शासना क्रियते । अनुशासितेऽयतिष्ठति विद्याप्रयोगतस्तं वि-
वक्षितं साधु प्रति तस्य विद्याद्यभियोगविद्वेष ददत्युत्पाद्यन्ति
वरवृत्ता । तथाऽपि च तस्मिन्नतिष्ठन्ति जहया शून्या. कौ-
पीन तस्य पुरतो विद्याप्रयोगतो लेखापयन्ति । येन स तद्दृष्ट्वा
तस्या इदं सागारिकमिति जानतो विरज्यते । सम्प्रति विद्याप्र-
योगे इहादरताख्यापनार्थमाह ।

विसस्स विसमेवे य, ओसहं अग्गिमाग्गिणो ।

मंतस्स परिमंतो उ, दुज्जाणस्स विवज्जाणा ॥

विपस्यौपधं विषमेव अन्यथा विपानिवृत्ते । एवमग्निमृतादियु-
क्तस्यौपधमन्ति, मन्त्रस्य प्रतिमन्त्रो, दुर्जनस्यौपधं विवर्जना त-
द्भ्रामनगरपरित्यागेन परित्यागः । ततो विद्याद्यभियोगसाधुसा-
ध्वीरङ्गणार्थं प्रतिविद्यादिप्रयोज्यमिति ॥

जति पुण होज्ज गिलाणां, निरुञ्जमाणो ततो तिगिच्छं से ।

संवारियमसंधरिया, उवालभंते निरि वसभा ॥

यदि पुनर्विद्याद्यभियोजितस्तदभिमुख गच्छन् निरुच्यमानो
ग्नानो जवति तत (से) तस्य साधोश्चिकित्सां संघृता केना-
ऽप्यवहयमाणा कुर्वन्ति । तथा असवृताजाया विद्याद्यन्नियोजित
तस्याऽप्रत्यक्कीभूय निशि रात्रौ तामुपालमन्ते । ज्ञेयन्ति च ता-
वत् यावत् सा मुञ्चतीति ।

“समणमहुरत्ति” अस्य व्याख्यानमाह ।

युभमहेसद्धिसमणी, वोहियहरणं च निवमुया जाव ।

मज्जेण य अकंटे, कयम्मि जुप्पेण मोएति ॥

महुराण नयरीए शूत्रो देवनिम्मितो तस्स महिमानिमित्तं मही-
तो समणीहि सम निगया । तो रायपुत्तो य तस्य अद्वे
आयापनो वेधेऽ नतो सही समणीतो बोदिएहि गदियानो

तेण श्राणीया ते वोदिते सांहुं दहुं अक्रुदो कनो तत्तो रायपुत्तेण
माहुणा जुळ दाऊण मोव्यातो । अक्रुगमनिका त्विय पड्य महे
महोत्सवे श्राद्धिका श्रमणीभि सह निर्गतास्तासां वोधिकैश्चौ-
रैर्हरण नृपसुतश्च तत्रादूरे अतापयति । वोधिकैश्च तास्तस्य
मध्येन नीयन्ते । तान्निश्च त दृष्ट्वा आक्रन्दे कृते स युद्धेन स्तेने-
च्यस्ता मोचयति । उक्तो मानुषिकः उपसर्गः । संप्रति तैरश्चमाह ।

गामेणारक्षेण व, अभिज्ञूयं सजयं तु तिरिणं ।

द्वष्टं पकंपिया वा, रक्खेज्ज अरक्खणे गुरुगा ॥

श्रामेनारखेन वा अभिभूतमापादिताग्निमव सयत च यदि
वा द्वष्टं तद्भयात् स्तम्नीचूतं प्रकम्पितं वा तद्भयत कथं क-
म्पमानशरीर रक्खेत् । यदि पुनर्न रक्कति सत्यपि वळे ततोऽरक्खणे
प्रायश्चित्तं गुरुकाश्चत्वागे गुरुका मासाः । व्य० प्र० २ उ० ।

उवसगपरिष्ठा-उपसर्गपरिष्ठा- स्त्री० “घरुणजयणा य तेसि
एत्तो वोच्चे य अहिगारो” तेषा उपसर्गशब्ददर्शितपोरुशविधाना-
मुपसर्गाणां यथा घटना सम्बन्धप्राप्ति प्राप्तानां चाऽधिसहनं
प्रतियातना भवति तथाऽत ऊर्ध्वमध्ययनेन वद्वयत इत्ययमत्राधि-
कार इतीत्येवं वक्षणे सूत्रकृताङ्गस्य तृतीयेऽध्ययने, सूत्र० १ शु०
१ अ० २ उ० । (यथा तत्र दर्शित तथा दर्शितमुवसगशब्दे)

उवसगसह-उपसर्गसह- त्रि० दिव्याद्युपसर्गसोदरि, “वोसठ-
चत्तरेहो, उवसगसहो जहेव जिणकप्पा ” पंचा० १८ विव० ।
[जिणकप्पशब्दे जिणकल्पिकस्य उपसर्गसहत्वं व्याख्यास्यामि]
संप्रति ये व्युत्पद्यन्ते ह्येनात्मसञ्ज्ञेतनीया गृहीतास्तानुपदर्शयति ।

घट्टणपवरुण्णंण, लेसण चउहा उ आयवेसया ।

ते पुण सन्निवथंती, चोसट्टदारे न इहं तु ॥

चतुर्भिरात्मना सचिन्त्यन्ते ये ते इत्यात्मसचेत्यास्तद्यथा घट्ट-
नन प्रपतनतस्तम्ननत श्लेष्मतश्च । तत्र घट्टनतो यथा चक्षुपि
रज प्रविष्ट तेन च चक्षुर्दु खट्टितुमारब्धमथवा स्वयमेव चक्षुपि
गज्जके वा किञ्चित्तु खीवप्रभृति समुत्थित घट्टयति । प्रपतनतो
यथा मन्दप्रयत्नेन चक्षुम्यमाणप्रतिपततो दुःखाप्यते स्तम्भनेन
यथा तावदुपविष्ट आस्ते यावत्पादसुसस्तब्धो जात श्लेष्पणतो
यथा पादं तावदाकुञ्चयावस्थितो यावत्तत्र वातेन दग््न अथवा
नृत्त शिक्कयामीति किञ्चिदङ्गमप्यतिशयेन नामित तच्च तत्रैव
दग््नमिति ते पुनरात्मसचेतनीया ध्युत्कृष्टदारे निपतन्ति न इह ।
“ ते उपपन्ने सम्म, सहत्ति, खमत्त, तिक्खत्त, अदिहासे ”
इति चत्वार्यप्येकार्थिकानि पदानि । तत्र सम्यक् सहनमाह ।

मणवयणकायजोगोहिं, तहि उ दिव्वमादिण तिञ्चि ।

सम्मं अहि्यासेइ, तत्थ उ सुण्हा पदिट्ठतो ॥

त्रिभिर्मेनोवाक्काययोगैः प्रत्येकं दिव्यादीन् त्रीनुपसर्गान् प्रत्येकं
चतुर्भेदान् सम्यगध्यास्ते सहते तत्र सहनं द्विधा छज्यतो प्राव-
तश्च तत्र छज्यस्य हाने स्तुपाद्या दृष्टान्तस्तमेवाह ।

सामूसमुकोसोदेवर-जत्तारमादिमज्झिमगा ।

दोसादी य जह्ण्णा, जह सुण्हा सहियउवसग्गा ॥

श्वशुर श्वभूश्चैतामुत्कृष्टौ पूज्यत्वाद्देवरत्नत्वात् मध्यमा दोनो
जघन्या यथा तत्तना उपसर्गा स्तुपाया सोढास्तया माधुनाऽपि
सोढव्या । इयमत्र प्रावना स्तुपया अपराधे कृते तां श्वशुर श्व-
भूश्च हीडयति सा च हीड्यमाना श्रतीव लज्जते यद्यपि तानि
दुःशोत्पादनानि चन्नानि दुरध्यास्यानि तथाऽपि सा तानि

सम्यगध्यास्ते चिन्तयति च न सम्यक् अध्यासिष्ये तत कुत्र
याम अवध्वंसो भविष्यति स्तुपाचारश्चापयास्यति देवरा अपि
चोद्धृणवचनानि भापन्ते यद्यपि तेषां सा नो लज्जते तथाऽपि न
तानुद्धृणवति किं तु सम्यक् तद्वचनान्यध्यास्ते दासा अपि तां स्तु
पामुद्धृणवन्ति तथाऽपि किं किं तेषां चन्नान्यहं गणयामीत्य-
वगणनया सम्यगध्यास्ते न प्रतिवचनं ददाति । एतच्चद्रव्यसहन
यत्साधुर्द्वादशविधानप्युपसर्गान् कर्मविनिर्ज्जरणार्थं सम्य-
गध्यास्त प्तदेवाह ।

सामूसमुरोवमा खनु, दिव्वादिपरोवमा य मणुस्मा ।

दासत्थाणीतिरिया, तह सम्पसोहिया सोए ।

तथा वधूदृष्टान्तोक्तप्रकारेण श्वशू श्वशुरोपमान् दिव्यान् उप-
सर्गान् देवरोपमान् मानुषान् उपसर्गान् दासस्थानीयान् तैर-
श्चान् उपसर्गान्सम्यगध्यास्ते ।

संप्रति इविहे वेत्यस्य व्याख्यानार्थमाह ।

दुहा वेते समामेणं, सव्वे सामण्णकंटागा ।

विसयाणुलोमिया चैव, तहेव पडिलोमिया ॥

अस्य वा एते उपसर्गाश्रामण्यस्य कण्टका इव धामण्यकण्टका
सर्वे समासेन द्विधा प्रतिपादितास्तद्यथा विषयानुत्तोमिका इन्द्रि-
यविषयानुत्तोमिका इन्द्रियविषयप्रतिषोमिकास्तानेव दर्शयति ।

वंदणसक्कारादी, अणुलोमा वंधवहरणपडिलोमा ।

ते वि य खमता सव्वे, पत्थं रक्खेण दिट्ठतो ॥

घन्दनमत्कारादयोऽनुत्तोमा घन्धवधप्रचृतयः प्रतिषोमास्तानपि
सर्वान् क्षमते अत्र वृक्षेण दृष्टान्तस्तमेवाह ।

वासीचंदणकप्पे, जह रक्खाइ य सुट्टहसमो उ ।

रागदेसविमुत्तो, सहई अणुलोमपडिलोमा ।

वासीचन्दनकल्पो यस्य स वासीचन्दनकल्पोऽथवा कल्प-
स्तुल्यवाची ततोऽयमर्थो वास्यां वास्यावक्षणे चन्दनेनानुलेप-
नेन कल्पस्तुल्यो वासीचन्दनकल्पो यथा वृक्षो भवति इत्येव-
ममुना प्रकारेण रागद्वेषविमुत्तोऽत एव सुगन्धु खसमोऽनुत्तो-
मप्रतिलोमान् उपसर्गान् सम्यक् सहते ॥ व्य० द्वि० ७ उ० ।

उवसगान्निजंण-उपसर्गान्निजो जन-न० उपसर्गा दिव्याद्-
यत्तैरभियोजनम् उपसर्गाभियोजनम् । अभिभवकायोत्सर्गं,
दिव्याद्यभिभूत एव महामुनिस्तदेवायं करोतीति हृदयम् ।
उपसर्गाणामभियोजनम् । सोढव्या भयोपसर्गास्तद्भयं न कान्य-
मित्येवभूते कायोत्सर्गं, ‘उवसगान्निजंणे वीञ्चो’ श्राव० ५ प्र० ।

उवसज्जण-उपसर्जन-न० उप० सृज्णं ल्युट् । देवाद्युपद्रवे,
वाच० । अप्रधानभूते गौणे विशेषणे, विशेष० ।

उवसत्त-उपसक्त-त्रि० विशेषेण सक्तिरिति, उक्त० ३२ प्र० ।

उवसद्-उपशब्द-न० सुरतावस्थाया घलवलायमानादिपु.नं० ।

उवसम- उपशम-पु० उपशान्तिरुपशमः । श्रा० । अपराधवि-
धायिन्यपि कोपपरिवर्जने, स च कस्यचिन्किपापरिगतनेः क-
दुकफलावलोकनाद्भवति । कस्यचित्पुनः प्रवृत्त्येवेति । प्रय०
१४ = द्वा० । आचा० । सन्या० । क्रोधादिनिप्रदे, श्रा० म० द्वि० ।

“ उवसमेणण्णे कोह ” उपशमेन शान्तिरूपेण उ० = द्वा० ।
श्राचा० । माध्यस्थ्यपरिणमे, श्राव० ६ प्र० । शान्ताऽन्यत्र,
श्राव० १ प्र० । इन्द्रियोपशमरूपे गगद्वेषभाषडिति (सूत्र० २
शु० १ प्र०) शमे, श्राचा० । स च द्वेषा द्रव्यभाषणेशात्तत्र

उवसम

ह्योपशमः कतरुपालापाद्यादितः कलुपजलादे भावोपश-
मस्तु ज्ञानादिप्रयात् । तत्र यो येन ज्ञानेनोपशाम्यति स ज्ञानो-
पशमस्तद्यथा क्लेषयाद्यन्तरया धर्मकथया कश्चिदुपशाम्य-
नीत्यादि, दर्शनोपशमस्तु यो हि शुद्धेन सम्यग्दर्शनेनापरमुप-
शमयति यथा श्रेणिकेनाश्रद्धधानो देवः प्रतिबोधित इति दर्श-
नप्रभावकैर्वा सम्मत्यादिभिः कश्चिदुपशाम्यति । चारित्र्योपश-
मस्तु क्रोधाद्युपशमो विनयनप्रतेति ।

पञ्चाणमुवल्लभ हेच्चा उवसमं फारुसियं समादियति
त्यक्त्वोपशमं तत्र केचन जुष्का ज्ञानोदन्वतोऽद्याप्युपर्येव सुवमा
नास्तमेवमनूतमुपशमं त्यक्त्वा ज्ञानद्वयवोत्तस्मिन्तर्वा घाता पौ-
स्थ्य परुपतां समाददति गृह्णाति तद्यथा परस्परगुणनिकायां
मीमांसायां वा षोडशपरमाह त्वन्न जानीते न चैषा शब्दानामय-
मर्थो यो भवताऽभाणि । अपि च कश्चिदेव मादशः शब्दार्थनिर्ण-
यायात् न सर्वं इत्युक्तं च पृथा गुरवः स्वयमपि परीक्षितं नि-
श्चितं पुनरिदं न वादिनि च मङ्गमुख्ये च मादशोऽन्यतरं गच्छेत्
द्वितीयस्त्वाह नन्वस्मदाचार्यो एवमाज्ञापयन्तीत्युक्ते पुनराह
सोऽपि वा कुण्डो बुद्धिविकल किं जानीते त्वमपि च शुक्वत्पा-
टिन निरूढापोह इत्यादीन्यन्यापि दुर्गृहीतकतिचिदङ्करो
महोपशमकारणं ज्ञानं विपरीतनामापाटयन् स्वौक्त्यमाविर्त्ता-
वयन् भाषते उक्तञ्च अन्यैस्त्वेच्छारचितानर्थविशेषान् श्रमेण वि-
धाय कृत्स्नं वाद्वयमितं इति सादत्यङ्गानि दर्पेण क्रीरुतकमी-
ध्वराणां कुङ्कुटशवकसमानवल्लभ्य शास्त्रारयपि हास्यकथां
वपुतां वा जुल्लको नयतीत्यादि पाठान्तरं वा “ हेच्चा उवसम
च परो फारुसियं समादहति ” त्यक्त्वोपशमथानन्तरं बहुश्रुतीज्ञता
एके न सर्वे परुपतामाहस्यते ततश्चाद्वसा गच्छिता वा तूर्णो-
भाव भजन्ते हुंकारशिरःकम्पनादिना वा प्रतिवचनं ददति
१ अ० ६ अ० ४ उ० (कश्चोपशमे गुणा अद्दिगणशब्दे उक्ता)
विष्कामिनोऽयत्वे, उक्तं १ अ० । विपाकोऽयविष्कामे, । न० ।
“ उदयविधाय उवसमो ” अनुदितस्योदयविधाने, विशेषे ।
मोहनीयकर्मणोऽनन्तानुबन्धादिभेदभिन्नस्योपशमश्रेणिप्रतिपन्न-
स्य मोहनीयभेदानन्तानुबन्धादीनुपशमयति (इति) उद-
यजावे, स्यात् ६ उ० ॥ मिथ्यात्वमोहनीये कर्मणि, उदीर्ये,
कीणे, । उपन्यानुदयापाटने, विशेषे । क्योपशमादे
नेत्र । अथ प्रेरको जणति ननु क्योपशमोपशमयोः क
क्वि विशेष । सुरिगह ननु उदीर्ण उदयप्राप्ते कर्मणि
कीणे उपे चानुदीर्णे उपशान्ते मति क्योपशमोऽभिधीयत
इति । प्रेरकः प्राह ।

सो चैव नण्वसमोः उदए स्वीणामि सेसए समिए ।

गुहुमांठयता मीसे, ननुपसमिए विमेमो यं ॥

ननुपशमोऽप्ययमेव य किमिन्याह । य उदिते कर्मणि लीणोऽ
नुदितेऽनुपशान्तो भवति श्रत्रोत्तरमाह । ननु मिश्रे क्योपशमे
ननुमोदयता अस्ति प्रदेशोदयेन सत्कर्मवेदनमस्तीत्यर्थः । उप-
शमिते तु कर्मणि तदपि नास्तीत्ययमनयोर्विशेष इति पतदेवाह ।

वेण्ड मंतकम्मं, खत्रोत्रमापणु नानुजावं सो ।

उवमंतकमात्रां पुण, वेण्ड न मंतकम्मा पि ॥

न क्योपशमावन्त्याकत्रायवान् जोय जयोपशमिकेऽनन्तानु-
षयादिषु तन्मयन्त्रे मन्कर्मानुभवानि प्रदेशकर्म वेदयति न
पुनरनुभावं विपत्काम् ताद वेदयतीत्यर्थः । उपनान्तकथा-

यस्तु सत्कर्मापि न वेदयतीति क्योपशमोपशमयोर्विशेष इति ।
विशेषोप० सं० । उपशान्तकपायवीतरागलुभस्यगुणस्थापने, प्रथ०
२२४ द्वा० । उपशमश्रेणौ. कल्प० । पञ्चदशे दिवसे, चं० १० पाहु० ।
जो० । जं० । सं० । विशतितमे मुहूर्ते, जं० ७ वक्त्र० । जो० ।
कल्प० । तृष्णानाशे, रोगोपद्रवशान्तौ निवृत्तौ च । वाच० ।

उवसमग-उपशमक-पुं० उपशमश्रेण्यन्तर्गतेष्वपूर्वकरणादिषु,
उपशान्तमोहान्तेषु, उपशमश्रेण्यां रुद्धेषु अपूर्वकरणानिवृत्ति-
वाटरसूत्रमसपरायेषु, पं० सं० १ द्वा० । सं० ।

उवसमण-उपशमन-न० उप शम भावे-ल्युद्-उपशमार्थे, “उव-
“समणाए अहिगणस्स अब्भुजा एव्वं भवति” स्यात् ८ उ० ।

उवसमणा-उपशमना-स्त्री० उदयोदीरणानिधत्तनिकाचनाकर-
णायोग्यत्वेन व्यवस्थाप्यते कर्म यथा सा उपशमना । क० प्र० ।
पं० सं० । उदयोदीरणानिधत्तनिकाचनाकरणानामयम्यत्वेन क-
र्मणोऽस्थापने, उक्तं च “ उव्वट्टणश्रोवट्टणसंक्रमणादं च तत्थ
करणाइति” । अश्रानां करणानां पद्य करणमेतत् । स्यात् ४ उ०
१ उ० । संप्रति उपशमनाप्रतिपादनार्थमाह । अवसरस्तत्र चैतेऽ
धिकाराः तद्यथा प्रथमं सम्यक्त्वोत्पाद्प्ररूपणा, सर्वविरतिला-
भप्ररूपणा, अनन्तानुबन्धिविसंयोजना, दर्शनमोहनीयकरणं,
दर्शनमोहनीयोपशमना, चारित्र्यमोहनीयोपशमना पुनः सप्रभे-
देति । तत्र वेदमुपशान्तमुपशमनाकरणम् प्रभेदं सर्वात्मना व्या-
ख्यातुमशक्यं ततो यत्रांशे व्याख्यातुमात्मनोऽशक्तिस्तत्रांशे तर्क-
तुश्रोतृणामाचार्यो नमस्कार चिकीर्षुराह ।

करणकया अकरणकया, चउव्विहा उवसमणा विईयाए ।

अकरणअणुइणाए, अणुओगधरे पणिवयामि ॥ ३१४ ॥

इह द्विविधा उपशमना करणकृता अकरणकृता च तत्र करण-
क्रिया यथा प्रवृत्तिपूर्वकनिवृत्तिकरणसाध्यक्रिया विशेषः तेन
कृता करणकृता तद्विपरीता अकरणकृता च या संसारिणां जी-
वानां गिरिजटीपाषाणवृत्ततादिभिः सन्नववत् प्रवृत्तादिकरणक्रि-
याविशेषमन्तरेणापि वेदानानुबन्धादिभिः कारणैरुपशमनोपजा-
यते सा अकरणकृतेत्यर्थः । इदं च करणकृताकरणकृतत्वरूपे
चैविव्य देशोपशमनाया एव उच्यते न सर्वोपशमानुकरणकृता-
या वेति । अस्याञ्चाकरणकृतोपशमनाया नामधेयद्वयं तद्यथा अ-
करणोपशमना अकृतोपशमना च तस्याश्च सप्रत्यनुयोगो व्यव-
च्छिन्नस्तत आचार्यः स्वयं तस्यानुयोगमजानानस्तद्वेदिनृणां
विशिष्टप्रतिप्रज्ञाक्विकचतुर्दशवेदिना नमस्कारमाह । (वि-
ईयाए इत्यादि) द्वितीया अकरणकृता तृतीयाया उपशमनाया
एव उच्यते न सर्वोपशमनानुकरणकृतेवेति । अस्याञ्चाकरण-
कृतोपशमनाया अनुयोगधरान् प्रणिवयामि तेषु प्रतिपातं करोमि
तस्मादिह करणकृतोपशमनाया अधिकार साऽपि च द्विधा
वैक्रियद्विविध्यमेवाह ।

सव्वस्स य देसस्स य, करणमुव्वसमनदुन्नि एक्केका ।

सव्वस्स गुणपसत्था, देमस्स वि तासि विव्वगीआ । ३१५ ।

सा करणकृतोपशमना द्विविधा सर्वस्य विषये देशस्य विषये च
सर्वविषया देशविषया चेत्यर्थः । एकैकस्याश्च द्वे द्वे नामधेये
तद्यथा सर्वस्योपशमनाया गुणोपशमना प्रशस्तविहायोगातिज-
मना च । क० प्र० ।

देमृतममगा मव्वाण, दोइ मव्वावसामणा मोहो ।

अपमन्त्रपमन्या जा, करणावमणाए अद्दिगामो ॥

इह द्विधा उपशमना तथा देशोपशमना सर्वोपशमना च । तत्र देशोपशमना सर्वोपामपि कर्मणा प्रचति । सर्वोपशमना तु मोहे मोहनीयस्यैव देशोपशमनायाश्चामृत्येकाधिकामि तद्यथा देशोपशमना अनुद्योपशमना अगुणोपशमना अप्रशस्तोपशमना च । सर्वोपशमनायास्त्वमूनि तद्यथा सर्वोपशमना उद्योपशमना गुणोपशमना प्रशस्तोपशमना च । तत्र देशोपशमना द्विधा कारणकृता कारणरहिता च । सर्वोपशमना तु कारणकृतैव कारणानि यथाप्रवृत्तापूर्वानिवृत्तिसङ्गानि तैः कृता तद्विपरीता कारणरहिता या ससारिणां जीवानां गिरिनदीपापाणवृत्तता-विसम्भवयन् यथाप्रवृत्तादिकारणासाध्यक्रियाविशेषमन्तरेणापि वेदनानुभवनादिभिः कारणैरुपजायते । नस्याश्च सप्रत्यनुयोगव्य-वच्छित्तिस्ते द्वे नृणामजावात् ततोऽप्रशस्ता च या करणोपशमना तयोराधिकार प्रथमतः सर्वोपशमना वाच्या तत्र चैतेऽर्थाधिकारस्तद्यथा सम्प्रवोत्पादप्ररूपणा देशविरतिज्ञानप्ररूपणा सर्व-विरतितानप्ररूपणा अनन्तानुबन्धे विम्वयोजना दर्शनमोहनीयक-पणा दर्शनमोहनीयापशमना चारित्रमोहनीयोपशमा च । प०स०।

तत्रादौ सम्यक्त्वोत्पादप्ररूपणार्थमाह ।

सञ्जुवसमणा मोहस्सेव, तस्स सञ्जुवन्मकिय, जोगो ।
पंचिदिआवमन्ना, पञ्जत्तो वच्चित्तिगजुत्तो ॥ ३१६ ॥
पुवं पि विमुज्जंतो, गंत्तिअसत्ताण इकामिय सोहि ।
अन्नपरे सागारो, जोगे य विमुच्छिद्धेसासु ॥ ३१७ ॥
ठिइन्तत्तम्मअत्तो, कोडो कोमी करेत्तु सत्तएहं ।
दुड्डाणचउड्डाणो, असुभसुभाणं च अणुजागं ॥ ३१८ ॥
वंथंतो धुवपगडी, भवपाउग्गा सुजा अणाओ य ।
जोगवसायएसंको, उक्कोसं मज्जिमजहाहं ॥ ३१९ ॥
ठिई य वंधवप्पा पूरे, नवंधपद्वसंखजागं ।
असुजाणसुजाणभागं अणंतगुगहाणिवह्ठीहिं । ३२० ।
करणं अहापवत्त, अपुव्वकरणमनियट्टिकरणं च ।
अंतोमुहुत्तयाइं, उवमंतप्पं चउहिं कमेण । ३२१ ।

इह सर्वोपशमना मोहस्यैव मोहनीयस्यैव शेषाणां तु कर्मणां देशोपशमना तत्र तस्य मोहनीयस्य सर्वोपशमनाक्रियायोग्य पञ्चेन्द्रिय सङ्गी सर्वाभि पर्याप्तिभिः पर्याप्त इत्येव द्वात्रिंशतिक-युक्तं पञ्चेन्द्रियत्वसङ्गित्वपर्याप्तित्वरूपाभिस्तिरुभि द्वात्रिंशत्सु-क्तं अथवा उपशमनत्रयुपशमश्रेणिश्रवणद्वयिकरणत्रयहेतुप्र-कृष्टयोगलक्ष्मिरूपत्रिकयुक्तं करणकाशात् पूर्वमपि अन्तर्मुहूर्त्त-काशं यावत् प्रतिमयमनन्तगुणवृद्ध्यादिनिर्विशुध्यमानोऽवदा-यमानचित्तसन्तति ग्रन्थरुसत्वानाभव्यसिरूकानां या विशो-धिस्तामतिक्रम्य वर्त्तमान ततोऽन्तगुणविशुद्ध इत्यर्थः । तथा अन्यतरस्मिन् मतिश्रुतज्ञानावरणाविभङ्गज्ञानानामन्यतरस्मिन् सा-कारे साकारोपयोगे वाऽन्यतरस्मिन् मनोयोगे प्रायोगे कावयोगे वा वर्त्तमानस्तिष्ठणा विशुद्धानां हेत्यानामन्यतमस्या हेत्यायां जघन्येन तेजोलेख्यायां मध्यमपरिणामेन पद्मभेद्यायानुच्छेद-परिणामेन शुफ्रलेख्यायां वर्त्तमानो जघन्येन तेजोलेख्या तत्र आयुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां स्थितिवन् सागरोपमकोटाको-

टीप्रमाणां कृत्वा अज्ञाना कर्मणामनुभागं चतुःस्थानकं द्वि-स्थानकं करोति शुभानां च कर्मणां द्विस्थानकं सततं चतु-स्थानकं करोति ध्रुवतया प्रकृतीः पञ्चविधज्ञानावरणनवविध-दर्शनावरणमित्यावपोरुशकप्रायजयजनुः सानेजसकर्मणवर्ण-गन्धरसस्पर्शा गुरुलघुप्रवृत्तिनिर्माणपञ्चविधान्तगयस्या सप्त-चत्वारिंशत्संख्या घघ्नन् परावर्त्तमाना स्वस्वभावप्रायोग्या-प्रकृतीः शुभा एव घघ्नन्ति ता अप्यायुर्वर्जाः अतोऽत्र विशुद्धिपरि-णामो हि नायुर्वन्धमारभत इति कृत्वा तत्पुंजनं प्रवप्रायोग्या इति वचनाच्चैतदवगन्तव्यम् । यदुत तिर्यङ्गानुष्यो वा प्रथमसम्य-क्त्वमुत्पादयन् देवगतिप्रायोग्या शुभा-प्रकृतीर्देवगतिदेवानुपूर्-वोपञ्चेन्द्रियजानिधैक्रियशरीरधैक्रियाङ्गोपाङ्गसमचतुरस्रस्थान-पराघातोऽन्त्यासप्रशस्ताविहायोगातिप्रमाददशकसातवेदनीयो-धैर्गोत्ररूपा एकविंशतिसख्या वध्नाति देवोऽन्यगिको वा प्रथम-समये सम्यक्त्वमुत्पादयन् मनुजगतां प्रायोग्या मनुजगतिम-नुजानुपूर्वोपञ्चेन्द्रियजातिसमचतुरस्रस्थानप्रथमसहनैदादि-कशरीरोदारिकाङ्गोपाङ्गपराघातोऽन्त्यासप्रशस्तविहायोगतित्र-सादिदशकसातवेदनिधैर्गोत्ररूपा द्वाविंशतिसंख्या न वध्नाति केवलं यदि सप्तमनरकपृथ्वीनारक प्रथमस्य सम्यक्त्वमुत्पादय-ति ततः तिर्यग्गानितिर्यग्गानुपूर्वोर्नाचैर्गोत्राणि वक्ष्यन्ति दोष-तदेव तथा वध्यमानप्रकृतीनां स्थितिं वध्नाति अन्तः सागरोप-मकोटाकोटीप्रमाणमेव नाधिका यागवशाच्च प्रदेशप्रमुत्कृष्टम-ध्यमजघन्यं च वध्नाति तथा हि जघन्ययोगे वर्त्तमानो जघन्य-प्रदेशात् वध्नाति मध्यमे मध्यममुत्कृष्टे तत्कृष्टमिति । स्थिति-वन्धेऽपि चूर्णे सत्यन्य स्वितिवन्धं प्राक्तनस्थितिवन्धापेक्षया पल्लोपम सत्येयजागन्त्यन करोति तस्मिन्नपि च परिपूर्णं सति अ-न्य स्थितिवन्ध पल्लोपमासत्येयजागन्त्यन करोति एवमन्यमन्य-स्थितिवन्धपूर्वपूर्वापेक्षया पल्लोपमानन्धेयजागन्त्यनं करोति असु-भाना च प्रकृतीनां वध्यमानानामनुजाग द्विकस्थानकं वध्नाति त-मपि प्रतिमयमनन्तगुणहीनं शुभानां चतुःस्थानकं वध्नाति तम-पि प्रतिमयमनन्तगुणवृद्धिभेवमसौ कुर्वन् किं करोति इत्यत आह । करणमित्यादि) करणं यथाप्रवृत्तं करोति ततोऽनिवृ-त्तिकरणमिति परिणामविशेषकरणं “ परिणामोत्तेत्ति ” वचन-प्रामाण्यात् एतानि च त्रीण्यपि करणानि च प्रत्येकमन्तर्मुहूर्त्त-कानि सर्वोपामपि करणानां कालोऽन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणस्ततोऽनेन क्रमेण चतुर्थीमुपशान्ताका लजते साऽपि चान्तर्मुहूर्त्तकी । क०प्र०।

सम्प्रति करणानामेव स्वरूपमाविश्रिक्तां पुराह ॥

आऽद्वैष्टुं दोसु, जहन्न उक्कोसिया जवे सोही ।

जो पडसमयं अण्णव-साया जोगा अन्नंसेजा ॥

प्राद्ययोर्द्वयोः करणयोर्द्वयोः प्रवृत्तिनिवृत्त्यात्ययोर्जघन्या उच्छ्रया च गुह्येति प्रयति यतो यस्माद्प्राद्ययोः करणयोः प्रतिमयमन्य-वन्धाया विशोधिर्रूपा नानाजायापेक्षया असत्येयतोकाकादाप्रदेश-प्रमाणास्ततः प्राद्ययोर्द्वयोः करणयोः प्रतिमयमन्य जघन्या उच्छ्र-या च विशोधिर्भर्वात । नाश्च विशोधिः प्रणम् । तथा प्रथमसमये विशोधिः नानाजायापेक्षया अन्त्येयतोकाकादाप्रदेशप्रमाणा-स्ततो द्वितीयसमये त्रिंशं शकिकान्तनोऽपि तृतीय समये त्रिंश-पाधिका एव ताप्रहाच्यं यावन्नरमन्यमय एवमपूर्वकरणेऽपि उच्छ्रयमेतं च विशोध्यव्यवसाया यथाप्रज्ञापुर्वकरणया स्य-न्निनः स्याप्यमाना विरमचतुरस्र क्षेत्रमातुगघने तयोकरि चा-निवृत्तिरूपमात्रमाया मुनापदीनस्तिता न्यवना ।

१०००००००००००००००१२
 ८००००००००००००००००२०
 १००००००००००००००१८
 ४००००००००००—पूर्वकरण
 ३००००००००००१४
 २०००००००००१२
 १०००००००
 ००००
 ००५

एतदेवाह ॥

पडममयअणंतगुणा, सोही उहामुही तिरिहा उ ।

छेदाणि य जीवाणं, तडए उहामुहा उका ॥

प्रयाणामपि करणानां प्रतिसमयमूर्द्धमुखा सिद्धिरनन्तगुणा वेदि-
 तव्या तद्यथा प्रथमसमयशुद्धपेक्षया द्वितीयसमये शुद्धिरनन्तगु-
 णा ततोऽपि तृतीयसमये अनन्तगुणा एवं यावदनिवृत्तिकरणचरम-
 समय आद्यद्यो शुद्धयो करणयान्तर्त्यहमुखा शुद्धिः पदस्थाना-
 पदस्थानपतिता तद्यथा प्रथमसमयगता शुद्धिः पदस्थानविशि-
 ष्टा द्वितीयस्थानगता विशिष्टा एव यावदपूर्वकरणचरमसमय-
 तृतीयनिवृत्तिकरणे प्रतिसमयं सकलजीवापेक्षयाऽप्येकमेवा-
 ध्यवसायस्थानम् । तथाहि अनिवृत्तिकरणस्य प्रथमसमये वर्तन्ते ये
 च प्रवृत्ता ये च वर्तिष्यन्ते तेषां सर्वेषामप्येकमेवाध्यवसायस्था-
 नं द्वितीयसमयेऽपि वर्तन्ते ये च प्रवृत्ता ये च वर्तिष्यन्ते तेषाम-
 पि सर्वेषामेकमेवाध्यवसायस्थानं केवलं प्रथमसमयज्ञाविशो-
 धिस्थानापेक्षया अनन्तगुणविशुद्धम् एव तावदाद्यं यावत्स्थानि-
 वृत्तिकरणस्य च चरमसमयस्ततस्तृतीये करणे एकैकशोधिरु-
 र्द्धमुखरूपा न द्वितीया तिर्यङ्मुखा तत्र यथा प्रवृत्तिकरण एव ।

विशोधिविधितारतम्यमुपदर्शयन्नाह ॥

गंतुं संखेज्जंमं, अहापवत्तस्स हीण जा सोही ।

तोए य पढमसमये, अनंतगुणिया उ उक्कोसा ॥

यथा प्रवृत्तिकरणस्य सख्येयं भाग गत्वाऽन्तरसमये या जघ-
 न्या शुक्तिस्तस्याः सकाशात् प्रथमे समये उत्कृष्टा विशोधिरनन्त-
 गुणा । इयमत्र भावना यथाप्रवृत्तिकरणस्य प्रथमसमये या
 सर्वजघन्या विशोधि सा सर्वस्तोका ततो द्वितीये समये ज-
 घन्या विशोधिरनन्तगुणा एवं तावदाद्यं यावत् यथाप्रवृत्तिक-
 रणस्य सख्येयो ज्ञागो गतो भवति ततः प्रथमसमये उत्कृष्टा
 विशोधिरनन्तगुणा ततो यतो जघन्यस्यानानिवृत्तस्तस्योपरित-
 ना जघन्या विशोधिरनन्तगुणा ततोऽपि द्वितीयसमये उत्कृष्टा
 विशोधिरनन्तगुणा ततः उपरि जघन्या विशोधिरनन्तगुणा एव-
 मुपर्यधश्च एकैका विशोधिरनन्तगुणा तावदाद्या यावत्चरमस-
 मये जघन्या विशोधि । तथा च्छाह ।

एवं एकतरिया, हेडुवरि जाव हीणपज्जंते ।

ततो उक्कोसाओ, उवखिरि होयणतगुणा ॥

एव पूर्वोक्तप्रकारेण सख्येयज्ञागात्परत आरभ्य अथ उपरि
 च एकान्तरिता विशोधिरनन्तगुणा तावदाद्या यावत्कीनपर्यन्ता
 जघन्यविशोधिपर्यवसानं पल्योपमसख्येयभागमात्राश्चोक्त्या वि-
 शुद्धयोऽद्याप्यनुत्तरा सन्ति ततस्ता उपरि उपरि अनन्तगुणा
 वक्तव्या तदेवमुक्तं यथाप्रवृत्तिकरणम् ।

सप्रत्यपूर्वकरणस्य स्वरूपमाविधिकीर्णुराह ।

जा उक्कोसा पढमं, तीमेणं ता जहन्निया वाए ।

करणा तीए जेहा. एवं जा सव्वकरणं पि ॥

प्रथमे यथाप्रवृत्तिकरणे चरमसमये या उत्कृष्टा विशोधिरनन्तस्याः
 सकाशात् द्वितीय पूर्वोक्त्ये करणे प्रथमे समये जघन्या विशोधि-
 रनन्तगुणा तस्या अपि सकाशात् प्रथमसमये एव ज्येष्ठा उत्कृ-
 ष्टा विशोधिरनन्तगुणा ततो द्वितीये समये जघन्या विशोधि-
 रनन्तगुणा । ततोऽपि तस्मिन्नेव तृतीये समये उत्कृष्टा विशोधि-
 रनन्तगुणा । ततोऽपि द्वितीये जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । ततो
 ऽपि तस्मिन्नेव तृतीये समये उत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा । एवं
 प्रतिसमयं तावदाद्यं यावत्सकलमपि करण परिसमाप्यते ।

अपूर्वकरणसमयं, कुणइ अपुव्वे इमे च चचारि ।

ठिइघायं रसघायं, गुणमेही वंघगच्छा य ॥

अपूर्वकरणेन समक तस्मिन्नेव समये अपूर्वकरणे प्राविशति त-
 स्मादेव समयादारभ्येत्यर्थः । इमान्वहयमाणांश्चतुर पदार्थान्
 अपूर्वान् करोति अतीते काले न कदाचनापि पूर्वं कृताः । ततो
 न वा स्थितिघातं रसघातं गुणश्रेणिवक्कात्तं च ।

तत्र प्रथमतः स्थितिवत् स्वरूपव्यावर्तनायाह ।

उक्कोसेणं बहुमा-गराणि इयरेण पल्लसंखेयं ।

ठियअग्गाओ घायइ, अंतमुहुत्तेण ठिइखडं ॥

स्थितिसत्कर्मणोऽग्रिमज्ञागादुत्कर्षेण प्रभूतानि सागरोपमणि
 प्रभूतसागरोपमप्रमाणमितरेण जघन्येन पल्योपमासंख्येयज्ञागमा
 अत्रिखएरुमन्तर्मुदूर्तेन कालेन घातयति घातयित्वा च दलिकयाः
 स्थितीस्थो न खएडयिष्यति तत्र प्रक्षिपति ततः पुनरपि अथस्ता-
 त् पल्योपमासख्येयज्ञागमात्रस्थितिखएरुमन्तर्मुदूर्तेन कालेन
 घातयन् प्रागुक्तप्रकारेणैव च निक्षिपति एवमपूर्वकरणाद्या
 प्रभूतानि स्थितिखएरुसहस्राणि व्यतिक्रामन्ति तथा च सति
 अपूर्वकरणस्य प्रथमे समये यत् स्थितिसत्कर्मासीत् तत्तस्यैव
 चरमसमये सख्येयगुणहीनं जातं तदेवमुक्तं स्थितिघातः ।

सप्रति रसघातप्रतिपादनार्थमाह ।

असुभाणं तं मुहुत्तेण, हणइ रसं कंडगं अणंतंसं ।

करणे ठिइखंडाणं, तम्मि उ रसकंडगसहस्सा ॥

स्थितिखएरुानां करणे उत्तिकरणे प्रवृत्तः सन् अशुजा वा प्र-
 कृतीना रसकरुमकमनुभागकरुमनन्तानन्तविज्ञागात्मकम-
 न्तर्मुदूर्तेन विनाशयति किमुक्तं भवति अशुजप्रकृतीनां यत् अ-
 नुज्ञागसत्कर्म तस्यानन्तानुभागान् मुक्त्वा शेषान् अनुज्ञागजा-
 गान् सर्वानप्यन्तर्मुदूर्तेन कालेन विनाशयति ततः पुनरपि तस्य
 प्रागुक्तस्यानन्ततमस्य ज्ञागस्यानन्ततमं ज्ञागं मुक्त्वा शेषान् अ-
 नुभागज्ञागान् सर्वानन्तर्मुदूर्तेन कालेन विनाशयति एवमनेका-
 नि अनुज्ञागखएडसहस्राणि एकैककस्मिन् स्थितिखएरे व्यति-
 क्रामन्ति तथा च्छाह (तम्मि उ रसकंडगसहस्सा) तस्मिन्
 स्थितिखएरे एकैकस्मिन् रसकरुमसहस्राणि गच्छन्ति स्थि-
 तिखएरुानां च सहस्रैरपूर्वकरणे परिसमाप्यते तदेवमुक्तो र-
 सघातः ।

सम्प्रति गुणश्रेणिमाह ।

घायइठिइदलियधेत्तुं, धेत्तुं असंसखगुणणाए ।

साहियइकरणाकाजं, उदयाओ एइ गुणसेहिं ॥

घातिताया स्थिति शुभध्यानदलिकं गृहीत्वा उदयसमयादार-
 भ्य प्रतिसमयमसंख्येयगुणवृद्ध्या कृपयति तद्यथा उदयसमये स्तो-
 क द्वितीयसमये असख्येयगुण ततोऽपि तृतीये समये असंख्ये-
 यगुणम् । एव तावदाद्यं यावत्साधिकाकरणद्वयकादो मनाक

भ्रमधिक्या अपूर्वकरणानिवृत्तिकरणकालसमया एव प्रथमसम-
यगृहीतद्विक्रानिज्ञेपधिधि एवं द्वितीयादिसमये गृहीतानाम-
पि दद्विकानां निज्ञेपधिधिर्दृष्टव्यः । अन्यच्च गुणश्रेणिरचनार्थं
प्रथमसमये यत् दद्विकं गृह्यते ततः स्तोकं ततोऽपि द्वितीय-
समये असख्येयगुण ततोऽपि तृतीये समये असख्येयगुणमेव
तावद्वक्तव्यं यावद्गुणश्रेणिकरणचरमसमयः । अपूर्वकरणानिवृ-
त्तिकरणसमयेषु वा उच्यते क्रमशः क्षीयमाणेषु गुणश्रेणिकर-
णनिज्ञेप शेषे भवति उपरि च न घटते ।

करणाऽऽप्युटो, जो वंधो सो न होई जो ।

अणो वंधगउच्छा, सा लक्ष्मिमा लक्ष्मिगण ॥

अपूर्वकरणस्यादौ प्रथमसमये यो बन्धः प्रारब्धसबन्धकाळा उ-
च्यते कियन्तं काळ यावत् स प्रारब्धांशो बन्धो बन्धकाळा उच्य-
ते अत आह यावद्बन्धो बन्धो न भवति न प्रारब्धते स प्रार-
ब्धो बन्धो यावन्न समाप्तिं यातीत्यर्थः । सा च बन्धकाळा स्थि-
तिकण्डकका स्थितिः घातकाळे तुल्या इदमुक्तं भवति स्थिति-
घातस्थितिवन्धो युगपदारब्धेते युगपदेव च निष्ठां यात इति ।

जा करणाऽऽपि उच्छा-करणं तेतीए होई संखंसो ।

अनियट्टीकरणमत्रो, मुत्तावलिंसांठियं कुणइ ॥

अपूर्वकरणस्यादौ प्रथमसमये या स्थिति सा स्थितिघात-
सहस्रैः खलिरुता सती करणान्ते अपूर्वकरणस्य चरमसमये स-
ख्येयाशो जवति सख्येयभागमात्रा जवति संख्येयगुणाहीना म-
न्तीत्यर्थः । एतच्च प्रागपि प्रस्तावाद्भक्त तदेवमुक्तमपूर्वकरणम् ।
संप्रत्यनिवृत्त्यकरणप्रतिपादनार्थमाह "अनियट्टीत्यादि" अन्तोऽपू-
र्वकरणं तदूर्ध्वमनिवृत्तिं करोत्यारभते तच्च कथं नूतमित्याह मुक्ता-
वलीसांस्थितमनिवृत्तिकरणे हि अभ्यवसायस्यानानि मुक्तावली-
सांस्थितानि भवन्ति एतच्च प्रागेवोक्तं तत एतदपि अनिवृत्तिक-
रणमभेदात् मुक्तावलीसांस्थितमित्युक्तम् ॥

एवमनियट्टिकरणे, ठिड्याईणि होति चउरो वि ।

संखेज्जंसे सेसे, पढमंठिई अंतरभवे ॥

एवमपूर्वकरणकामणानिवृत्तिकरणेऽपि स्थितिघाताद्यश्चत्वा-
रोऽपि पदार्था जवन्ति प्रवर्तन्ते इत्थं या निवृत्तिकरणा द्वयो
संख्येयेषु भागेषु गतेषु सत्सु एकस्मिंश्च सख्येयगते भागे शेषे
तिष्ठति अन्तर्मुहूर्तमात्रमधो मुक्त्वा मिथ्यात्वस्यान्तरकरणमन्तर्-
हूर्तप्रमाणं प्रथमस्थितेः किञ्चित्समाधिकं जवति प्रथमस्थितिश्च ।
अंतमुहुत्तियमिचाई, दो वि निम्मवइ वंधगउच्छा ।

गुणसेठि संखजागं, अंतरकिरणेण उकिरइ ॥

प्रथमस्थितिमन्तरकरणं च एते द्वे अपि अन्तर्मुहूर्तप्रमाणो यु-
गपत् निर्मापयति । तथा तत् अन्तरकरणं अभिनवस्थितिय-
न्वोदयानभिनवस्थितिबन्धकालप्रमाणेन कालेन करोति तथा
इत्थन्तरकरणप्रथमसमयपदान्यास्थितिवन्धमिथ्यात्वमारभते स्थि-
ति बन्धान्तरकरणे च युगपदेव परिसमापयति । तथा गुणश्रेणि-
सबन्धिन सख्येयमाणा प्रथमद्वितीयस्थित्याश्रितास्तिष्ठन्ति
एका तु श्रेणि सख्येयतमं ज्ञागमन्तरकरणादन्तरकरणेन सहो-
त्किरति विनाशयति ।

सप्रति अन्तरकरणस्य विधिमाह ।

अंतरकरणस्य विही, घेत्तुं घेत्तुं ठिई य मज्झाव ।

दलिय पढमंठिईए, विक्खिवइ तहा उवरिमार्डेए ॥

अन्तरकरणस्याय विधि यदुत अन्तरकरणस्थितेर्मथ्याद-

द्विकं कर्म परमाद्यात्मक गृहीत्वा गृहीत्वा प्रथमस्थितौ प्रकृतिपति
तथा उपरितन्यां द्वितीयस्थितौ च एवं च प्रतिप्रथमय तावत्प्रकृ-
तिपति यावदन्तरकरणद्विकं सफटमपि क्षीयते अन्तर्मुहूर्तेन च
कालेन सफलद्विककृतम् ।

उगदुगआवलिसेसा, नतिय पढमाए उदीरणागालो ।

पढमंठिऽए उदीरण, वियाउए आगालो ॥

इह प्रथमस्थितौ वर्तमान उदीरणाप्रयोगेण यत् प्रथमस्थिते-
रेव द्विकं समाकृत्योदयसमये प्रकृतिपति सा उदीरणा । यत्
पुन द्वितीयस्थितेः सकाशात् उदीरणाप्रयोगेण समाकृत्योद-
ये प्रकृतिपति स आगात् इति । उदीरणाया एव विशेषप्रतिप-
त्यर्थमिदं द्वितीयं नाम पूर्वस्वरिजिरावेदिनम् । उदीरणायां च
प्रथमस्थितिमनुभवत् तावन्नतो यावदावद्विकद्विकं शेष तिष्ठति
तस्मिंश्च स्थिते आगात् न जवति किं तु केवला उदीरणैव ।
असावप्युदीरणा तावत् प्रवर्तते यावदावद्विक शेषा न भवति
आवद्विकायां शेषीचूतायामुदीरणा विनिवर्तते ततः केवलेन न-
वोदयेन आवद्विकामनुभवति । अक्षरयोजना त्वेवम् । एकस्यामा-
घद्विकाशेषायां प्रथमस्थितौ यथासख्यमुदीरणागालो न जवति ।
प्रथमस्थितेश्च सकाशात् यदि च आगच्छति सा उदीरणा
द्वितीयायाश्च स्थिते सकाशात् आगच्छति स आगात् इति ॥

आवलिमेत्तं उदये-ण चेइत्तं वाइ उवसमट्टाए ।

उपमगियं तत्थ भवे, सम्मत्तं मंखुवीयं जं ॥

तत आवलिकामात्रं प्रथमस्थितिसत्कं केवलैर्नवोदयेन वेद-
यित्वा अनुभूय उपशमाज्जाया तिष्ठति उपशमाज्जायां प्रविशति
तस्यां चोपशमाज्जाया स्थितस्य सतः प्रथमसमये पचोपशमि-
कसम्यक्त्वं भवति तच्च मोक्षस्याभावात् ।

उपरिमठिइ अणुजागं, तं ति ता कुणइ चरमिमचुदए ।

देसघाएण सम्मं, इयरेणं मित्यमीसाइ ॥

प्रथमस्थितिचरमसमये मिथ्यात्वोदये वर्तमानो मिथ्यादृष्टि-
परितनं स्थितिद्वितीयस्थितेः सबन्धिनां कर्मपरमाणुनामनु-
भावं त्रिधा करोति । अनुभागभेदेन त्रिधा द्वितीयस्थितिगतं
मिथ्यात्वं दलिकं करोति इत्यर्थः । तथा शुद्धमविशुद्धं च तत्र
शुद्धं सम्यक्त्वं तच्च देशे घातिरसेन समन्वितं करोति । अर्द्ध-
विशुद्धं सम्यग्मिथ्यात्वमविशुद्धं मिथ्यात्वम् । एते च इतरेण
सर्वघातिनां रसेन समन्विते च करोति । इहोपशमिकसम्यक्त्व-
लाभप्रथमसमयादेवाभ्य मिथ्यात्वस्य सम्यक्त्वं च गुणसं-
क्रमात्प्रवर्तते स चैवम् ।

सम्मे धोवो मीसे, असंखओ तस्स संखओ सम्मे ।

पइसमयं इइ खेवो, अंतमुहुत्ता उ विप्पाउ ॥

औपशमिकसम्यक्त्वलाभप्रथमसमये स्तोकोद्विकनिज्ञेपस-
म्यक्त्वे ततो मित्रे तस्मिन्नेव प्रथमसमये असख्येयगुणस्ततोऽपि
द्वितीये समये सम्यक्त्वे असख्येयगुणं ततोऽपि तस्मिन्नेव
द्वितीये सम्यग्मिथ्यात्वे असख्येयगुणं इत्येवमुक्तेन प्रकारेण
प्रतिप्रथमं क्लेपे सगुणसंक्रमरूपस्त्वावदृष्टयो यावदन्तर्मुहूर्ते
तदूर्ध्वं पुन प्रागभिहितत्वरूपो विध्यातसक्रम प्रवर्तते ॥

गुणमकमेण एमो, संकामो होइ सम्ममीसेसु ।

अंतरकरणम्मि ठिओ, कुणइ जओ मप्पत्तयगुणो ॥

एव प्रागभिहितस्वरूपसंक्रमो मिथ्यात्वस्य सम्यग् मिथ्ये
भवति गुणसंक्रमेणानन्तरेण स्वरूप संक्रमो वेदितव्य इ-

उवसमणा

स्यर्थः । यतोऽसावन्तरकरणे स्थितः सप्रशस्तगुणः सह प्रशस्तेन प्रशस्येन गुणेनोपशमिकसम्यक्त्वलक्षणेन वर्तते इति सप्रशस्त गुणः सन् सक्रम करोति तस्मादन्तरकरणे स्थितस्य गुणसक्रमः प्रवर्तते तद्वत्करणस्य संभवात् तथाहि गुणसक्रमस्येदं लक्षणम् । अपूर्वकरणादारभ्य गुणानां वध्यमानानां प्रवृत्तीनां गुणसक्रमः प्रवर्तते इति । तदुक्तम् "गुणसंकमो अवज्भति गणे असुभाण-पुव्वकरणादी " इति । अपूर्वकरणे च मिथ्यात्वस्य बन्धः प्रवर्तते तस्य वेद्यमानत्वात् अन्तरकरणे च तस्योदयाभावात् बन्धो न प्रवर्तते तत्र गुणसंकमः प्रवर्तते ।

गुणमंक्रमेण समए, त्रितिदिज्जकंतिआवज्जाणं ।

मिच्छत्तस उ इगिणुग, आवज्जिसेसाए षढमाए ॥

यत्नेन गुणसंकमः प्रवर्तते तावदायुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां स्थितिघातो रसघातो गुणश्रेणिर्वा प्रवर्तते यदा गुणसंकमस्ति-ष्टति निवर्तते तदा गुणसक्रमेण नमं तिस्रोऽपि स्थितिघातगुण-श्रेणयस्तिष्ठन्ति तथा मिथ्यात्वस्य यावदेकावलिका प्रथम-स्थितौ शेषीभूता न भवति तावत् स्थितिघातरसघातौ प्रव-र्तते आवलिकामात्रशेषीभूतायां तु प्रथमस्थितौ न भवतः सदा यावन्मिथ्यात्वस्य प्रथमस्थितिर्द्यावलिका शेषा न भवति तावत् गुणश्रेणिरपि प्रवर्तते द्यावलिकाशेषायां तस्यां गुणश्रेणिर्न भ-वति उत्तरार्धस्य चाङ्गरयोजना इति मिथ्यात्वस्य एकद्व्याव-लिकाशेषायां प्रथमस्थितौ यथासंख्यं स्थितिघातरसघातौ गुणश्रेणिश्च तिष्ठन्तीति ।

उवसंतद्धा अंते, विहीय उक्कट्टियस्स दलियस्स ।

अज्भवसायविसेसो, सो एक्कस्सुदत्तो ज्जे तिष्ण ॥

उपशमाद्धाया औपशमिकसम्यक्त्वाद्धाया अन्ते पर्यन्ते किञ्चि-त्समधिकवलिशाशेषे वर्तमानस्त्रयाणामपि द्वितीयस्थितिगतानां सम्यक्त्वादिषु जातानां द्विक्रममध्यवसायविशेषेण समाकृत्या-न्तरकरणे पर्यन्तावलिकायां प्रक्षिपति तत्र प्रथमसमये प्रवृत्तं द्वितीयसमये स्तोका तृतीयसमये स्तोकातरमेवं तावदाद्य याव-दावलिकाचरमसमयः तानि चैवं द्विक्रानिद्विप्यमाणानि गोपु-च्छसंस्थानसंस्थितानि भवन्ति तत आवलिकामात्रे अन्तरकर-णस्य शेषे सति अथवसायविशेषादमीषां त्रयाणामेकतरस्य द्विक्रमस्योदयो ज्ञवति । इदमुक्तं भवति यदि तदानीं शुभ परि-णामस्तर्हि सम्यक्त्वद्विक्रमस्योदयः । मध्यमश्रेणपरिणामस्त-र्हि सम्यग्मिथ्यात्वं द्विक्रमस्येति जघन्यश्चेत्ततो मिथ्यात्वदलिक-स्येति ।

आवज्जिया सेमाए, उवसमअच्छाए जाव इगिसमयं ।

अमुज्जपरीणामत्तो, कोड सासायणत्तं पि ॥

उपशान्ताद्धाया जघन्यतः समयशेषायामुत्कर्षतः परावद्विका-शेषायाममुभपरिणामतोऽनन्तानुबन्ध्याद्विक्रमणान् कश्चिच्च सा-स्वतन्त्रत्वमपि याति प्रतियाति स च नियमात्तदनन्तरं मिथ्यात्व-मेव प्रतिपद्यते ।

मम्मत्तेणं समगं, सव्वं देसं च कोड पडिवज्जे ।

उवसंतदंसणो सो, अतरकरणद्विओ जाव ॥

सम्यक्त्वेनोपशमिकसम्यक्त्वेन समकोऽपि कश्चित् सर्वविरति-देशविरतिं प्रातः यत्ने तदुक्तं शतकवृहच्छूर्णौ " उपसम्मधिदी धतकरणे त्रिधा काड देसविरद्विपि वज्जे कोड पमत्तापमत्तजाव-म्मि सेसो य णो पुण न कि पि समेत्ति " उपशान्तदर्शनश्चौप-

शमिकसम्यग्दृष्टिश्च तावदवगन्तव्यौ यावदन्तरकरणे स्थितौ च तिष्ठते इति तदेवं कृता सम्यक्त्वोत्पादप्ररूपणा । संप्रतिचारित्रमो-हनीयस्योपशमनाग्निधातव्या चारित्रमोहनीयस्य चोपशमको वेदकसम्यग्दृष्टिर्यतो देशविरतः सर्वविरतो वा प्रवर्तमानश्चुनप-रिणामस्तथा चाह ।

वेयगसम्मद्विटी, सोहीअच्छाए अजयमाईया ।

करणदुगेण उवसमं, चारित्तमोहस्स चिट्ठंति ॥

वेदकसम्यग्दृष्टयः ज्ञायोपशमिकसम्यक्त्वापरित्यक्तसंक्लेशा विशोध्यकायां वर्तमाना अयतादयोऽविरतादयोऽविरतदेशविरत-सर्वविरताश्चारित्रमोहनीयस्योपशमार्थं करणद्विकेन यथा प्रवृत्ता पूर्वस्थेन यथायोगं चेष्टन्ते अनुचरा भवन्ति तृतीयेन तु करणम साक्षादुपशमका एव भवन्तीति करणद्विकेन चेष्टन्ते इत्युक्तम् ।

संप्रत्येतेपामेवाविरतादीनां वक्ष्यमाणमाह ।

जाणणगहणाणुपालण, विरओ विरई आविवर उओसिं ।

आश्मकरणदुगेणं, परिवज्जइ दोएह मत्तपरं ॥

विरते यत् ज्ञान ग्रहण पावन च तै कृत्वा विरतो भवति तत्र दक्षिविधं त्रिविधेन भवेद्विरतः स सर्वविरत यस्तु एकादिना विरतः स देशविरतः ज्ञानग्रहणानुपावनरूपशुभगव्यतिरेकेण चान्येषु जगेषु वर्तमानो नियमादविरतः चरमेऽनुभवे वर्तमानो देशविरतेदेशविरतः स चार्थकप्रकारस्तद्यथा कोऽप्येकाणुवर्ती कोऽपि द्व्यणुवर्ती एव यावदुत्कर्षतः परिपूर्णं द्वादशव्रतधारी प्रत्या ख्यातसकलसावद्यककर्मा केवलमनुमतिमात्रसेवकः । अनुमति-रपि त्रिधा तद्यथा प्रतिसेवनानुमतिः प्रतिश्रवणानुमतिः संवासा-नुमतिश्च । तत्र यः स्वयं परैर्वा कृतं पापं श्लाघने सावधारम्भोप-पन्नं वा अशनाद्युपशुद्धे तस्य प्रतिसेवनानुमतिः । यदा तु पुत्रा-दिभिः कृतं पापं शृणोति श्रुत्वा चानुमते न प्रतिपद्यति तदा प्र-तिश्रवणानुमतिः । यदा पुन सावधारम्भप्रवृत्तेषु पुत्रादिषु केवलं ममत्वमात्रयुक्तो भवति नान्यत् किञ्चित् प्रतिशृणोति श्लाघते वा तदा संवासानुमतिः तत्र संवासानुमतिमात्रमेव यः सेवते स चरमो देशविरतः । स चान्यसर्वश्रावकारणमुत्तमः य पुन स-वधारम्भप्रवृत्तेषु पुत्रादिषु केवलं ममत्वमात्रयुक्तो भवति नान्यत् सादुमतेरपि विरतः स सर्वविरत उच्यते । अनयोश्च द्वयोर्देश-विरतिसर्वविरत्योरन्यतरां विरतिमादिमेन यथा प्रवृत्तपूर्वा-ख्येन करणद्विकेन प्रतिपद्यते इह ह्यविरतः सन् यथोक्तं द्वे करणे करोति देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यते अथ देशविरतस्त-र्हि विरतिमेव । अथ कस्माद्देशविरतिसर्वविरत्योर्वाग्ने तृतीय-मनिवृत्तिकरणं न ज्ञवति इह करणकात्वात् प्रागप्यन्तर्मुहूर्ते कालं यावत् प्रतिमयमनन्तगुणवृद्ध्यादिशुद्ध्या प्रवर्तमानोऽशुभानां कर्मणामनुजागद्विस्थानक करोतीत्यादि तदेव वक्तव्यं यावत् यथाप्रवृत्तं करणं तदपि च तथैव वक्तव्यं ततोऽपूर्वकरणं तदपि च तथैव नवरमिह गुणश्रेणिर्न वक्तव्या अपूर्वकरणाद्धायां च प-रिसमाप्तायामनन्तरसमये नियमाद्देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्र-तिपद्यते ततो निवृत्तिकरणं तृतीयमिह नावाप्यते ।

उदयावज्जिया लपि, गुणसेहिं कुणइ सहचरित्तेण ।

अंतो असंखगुणणा-एताव य वट्टए कालं ॥

करणद्वयेन व्यतिक्रान्ते उदयावद्विका उपरि सह चारित्रेण वा समकालं प्रतिमयमसंख्येयगुणनया गुणश्रेणिसन्तर्मुहूर्ते कालं यावत् करोति कस्मादन्तर्मुहूर्ते कालं यावत् गुणश्रेणिं करोति परतोऽपि नेत्यत आह (ताव य वट्टए कालं) यतस्तावन्मात्रम-

पुनरुद्भूते कांश्च यावद्द्वयं वर्तते प्रवर्द्धमानपरिणामो जवति कोऽपि हीयमानपरिणामः तसौ यदि प्रवर्द्धमानपरिणामो जवति तत ऊर्ध्वमपि गुणश्रेणिं प्रवर्द्धमानां करोति । अथ हीयमानपरिणामस्तर्हि हीयमानामवस्थितपरिणामश्चावस्थितस्वभावस्थां हीनपरिणामो वा देशविरते स्थितिघातरसघाता न भवत ।

परिणामपच्यणं, गमागमं कुण्ड करणरहित्रो वि ।

आज्ञोगनद्वयसुणा, करणे काऊण पावेऽ ॥

परिणामप्रत्ययत' कथंचित्परिणामहासात्कारणात् देशविरतो-विरति प्रतिपन्न. सर्वविरतो वा देशविरति गच्छति तत् न भू-योऽपि तां पूर्वप्रतिपन्नां सर्वविरति वा करणरहितोऽपि प्रतिपद्यते एवमकृतिकरणेऽनेकशो गमागमं करोति य पुनरागमोर्गते प्रति-पत्या नष्टकरणे देशविरते' सर्वविरतेर्वा परिप्लुष्टा मिथ्यात्व च मन स भूयोऽपि जघन्येनान्तमुद्भूतेन कालेन उत्कर्षत प्रभूतेन कालेन पूर्वप्रतिपन्नामपि देशविरति सर्वविरति वा उक्तप्रकारेण करणेन कृत्वा करणद्वयस्य पुरस्सरमेव प्रतिपद्यते ॥

परिणामपच्यणं, चतुर्विहं होइ वहुई वावि ।

परिणामवहुयाए, गुणमेदिं तत्तियं कीरइ ॥

परिणामप्रत्ययेन परिणामात्कारणात् चतुर्विध. चत्वार प्रका-रो यथा भवति एवं हीयते वर्द्धते वा गुणश्रेणिरिति विभक्ति-धिपरिणामेन संवद्धयेन इदमुक्तं भवति यत्र हीयमानपरिणामो जवति तर्हि तथा तथा परिणामदानिमध्ये कृतगुणश्रेणि चतुर्धा हीयते तद्यथा कदाचिदसख्येयजागेन कदाचित्सख्येयजागेन कदाचिदसख्येयगुणेन कदाचित्सख्येयगुणेन । अथ परिणाम प्रतिपद्यते प्रवर्द्धते तर्हि तत्परिणामानुसारेण गुणश्रेणिरप्युक्तप्र-कारेण वर्द्धते यदि पुनरवस्थितपरिणामो भवति तर्हि तावन्मा-त्रमेव गुणश्रेणिमाख्याति एषा चैव दक्षिकापेक्षया दृष्ट्या । काव-श्च पुन. सर्वदाऽपि तावन्मात्रेणैव यावच्च देशविरति सर्वविरति वा परिपालयति तावद्गुणश्रेणिमपि समये समये करोति । स्था-पना चैव तदेवमुक्तो देशविरतिसर्वविरतिलान् ।

संप्रत्यनन्तानुबन्धेनाविसयोजनमात्रणयते ॥

सम्भृत्पायणत्रिहिणा, चतुर्गत्या सम्पदिष्टिपज्जत्ता ।

संजोयणा विजोएति, न उण पढमठिइं कर्णति ॥

सम्यक्त्वोत्पादविधिना सम्यक्त्वोत्पादप्रणितकरणत्रयरूपेण प्रकारेण चतुर्गतीका. सम्यग्दृष्टयो वेदकसम्यग्दृष्टय' पर्याप्तास्त-त्राविरतसम्यग्दृष्टयश्चतुर्गतीका अपि देशविरताभित्तर्यग्गतिका वा मनुष्या वा सर्वविरतास्तु मनुष्या' संयोजनातोऽनन्तानुबन्धि-नो वियोजयन्ति नाशयन्ति पुनरन्तरकरण कुर्वन्ति तदज्ञावाच्च प्रयमस्थितिमपि न कुर्वन्ति अन्तरकरणस्य हास्तना स्थितिरित्यु-च्यते । द्वितीया तु द्वितीया ततोऽन्तरकरणकारणामावे प्रथम-स्थितिमपि न कुर्वन्तीति ।

अत्रैव विणेपमाह ।

उवरिमगे करणदुगे, दलिय गुणसंकमेण तेमिं तु ।

मामेइं तइ पच्छा, अंतमुहुत्तां सभावत्थो ॥

उपरितनके द्विके अपूर्वकरणानिवृत्तिकरणार्ये तेषामनन्तानु-बन्धिनां दक्षिक परमाद्यात्मक गुणसंक्रमेणोऽज्ज्वलनासंक्रमस्तु विद्धेन नाशयति अनिवृत्तिकरणे च वर्तमान सन् गुणसंक्रमा-नुबन्धेनोऽज्ज्वलनासंक्रमेण निरख्येयान् विनाशयति । किं त्वध-स्तादावात्रिकामात्र मुञ्चति तदपि च स्तिबुकसंक्रमेण वेद्यमा-

नासु प्रकृतिषु संक्रमयति ततोऽन्तमुद्भूत्तात्परतोऽनिवृत्तिकरणप-र्यवसाने शेषकर्मणामपि स्थितिघातरमनुश्रेणयां न भवन्ति किं तु स्वभावस्थ एव भवति चतुर्विंशतिसत्कर्म्या तदेवमुक्ता-नन्तानुबन्धेनाविसयोजना । ये त्वान्त्राया अनन्तानुबन्धिनामु-पशमनामपि मन्यन्ते तन्मतेनोपशमनाविधि परुशीतिवृत्ते. सप्त-तिकारवृत्तेर्वा अवसेय. ।

संप्रति दर्शनमोहनीयकृपणाविधिमाह ।

दंसणगवणस्स रिहो, जिणकाव्वीत्रो दुग्गट्ठवासुवणि ।

अणणासकमाकरणां, करइ गुणसंक्रमं तस्यं ॥

दर्शन मिथ्यात्वसम्यक्त्वरूप तस्य कृपणा तस्या अहो योभ्यो जिनकालीयो जिनविरहेण कावसंजवी प्रथमसंजवी प्रथमसं-जनी च दुर्गाति मनुष्यगतौ वर्तमानो जीवो यथोपकस्योपरि व-र्तमानोऽनन्तानुबन्धेन विसयोजनक्रमेण यथाप्रवृत्तावीनि व्रीणि करणानि यथा गुणसंक्रमं च कृत्वा साकल्येन कृपयति । इयमत्र ज्ञाचना दर्शनमोहनीयकृपणार्थमनुद्यतस्त्रीणि करोति तद्यथा यथाप्रवृत्तकरणमपूर्वकरणमनिवृत्तिकरणं वा एतानि च व्रीण्यपि करणानि प्रागेव वक्तव्यानि नवर पूर्वकरणस्य प्रथमसमये एवं गुणसंक्रमेण मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्दलिक सम्यक्त्वे प्रकृष्यति उद्वलनासंक्रममपि तयोरेवमारजते । तद्यथा प्रथमस्थितिखण्ड वृद्धत्तर घानयति ततो द्वितीयं विदेपहीनमेव तावद्वक्तव्यं यावन्मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयो. करोति ।

तत्करणां जं तं, तस्संते संखजागो होइ ॥

तत्करणादावपूर्वकारणादौ यत् स्थितिसत्कर्म्यासीत्तस्यैव करणस्यान्ते चरमसमये सख्येयजागमात्रं प्रवति ।

प्रथमसमयापेक्षया संख्येयगुणहीनं जवतीत्यर्थं ।

एवं ठिडवंधो वि य, पविसइ अनियट्टिकरणसमयम्मि ।

अपुव्वगुणसेदिठिइ-रसवायठिडवंधं च ॥

एवमनेन प्रकारेण स्थितिसत्कर्मन्यायेन स्थितिबन्धोऽपि वेदित-व्य. अपूर्वकरणप्रथमसमये यावान् स्थितिबन्ध आसीत् तदपे-क्षयाऽस्यैवापूर्वकरणस्य चरमसमये संख्येयगुणहीनो जवती-त्यर्थः । ततोऽनिवृत्तिकरणसमये प्रविशति तत्र च प्रविष्ट सन् प्रथमसमयादेवारज्यापूर्वा गुणश्रेणिं अपूर्वं स्थितिघातरसघात-मपूर्वं च स्थितिबन्धमनुक्रममारभते ।

देसुवसमणनिकायण, निहत्तिरहिंयं च होइ तिगं ॥

अनिवृत्तिकरणप्रथमसमये एव च देशोपशमना निकायना-निधत्तिरहितं दर्शनत्रिक भवति देशोपशमनादीनां त्रयाणां कर-णाना मध्ये नैकमपि तदानीं दर्शनत्रिकस्य करणं प्रवर्तते इत्य-र्थः । दर्शनमोहनीयत्रिकस्य च स्थितिसत्कर्म्याभित्तिघातादि-भिर्घात्यमानसङ्घिपञ्चोच्चस्थितिसत्कर्मममानं प्रयति । तत् स्थितिखण्डसदृशपृथक्त्वे गते मति तु चतुरिन्द्रियस्थि-सत्कर्मसमानं ततोऽपि तावन्मात्रेषु गतेषु व्रीण्डियस्थि-सत्कर्मसमानं ततोऽपि तावन्मात्रेषु गतेषु व्रीण्डियस्थि-सत्कर्मसमानं ततोऽपि तावन्मात्रेषु गतेषु पदयोपम-संख्येयभागमात्रप्रमाणं जवति तदेवाह ।

कमगो अनसिचज्जि-दियाण तुत्तं किट्टं मत ।

ठिडवंधमहरमाइ, एषेके अंतगम्मि गच्छंति ॥

पाइत्रोवमग्गवाण, दंसणमानं नउज्जाणं ।

शनिवृत्तिकरणपदाहारच प्रमनोऽसंतिपञ्चोच्चियन्तुर्गि इयादि-

तुल्यं स्थितिमत्कर्म वक्तव्यम् । एकैकस्मिन्प्रोचरे स्थितिखण्डस-
हस्राणि स्थितिवातसङ्घाणि व्रजन्ति भावना प्रागेव हृता एव प-
त्योपमसंख्येयभागमात्रदर्शनज्ञानमोहनीयतेति यावत् सत्कर्मणि
ज्ञाने सति यद्भवति संख्येयान् भागान् खण्डयति । इयमत्र ज्ञाव-
ना पत्योपमसंख्येयभागमात्रस्य स्थितिकर्मण एकसंख्येयभागं
मुक्त्वा शेषानशेषानपि संख्येयान् जागान् त्रयाणामपि मिथ्यात्वा-
दीनां विभासयति तत्र प्रागुक्तस्य संख्येयभागस्य एकसंख्येय-
भागं मुक्त्वा शेषानशेषानपि संख्येयान् भागान् विनाशयति एवं
ते संख्येयजागाः खण्डयमाना सङ्घातोऽपि व्रजन्ति ततो मि-
थ्यात्वस्यासंख्येयान् जागान् खण्डयति सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्या-
त्वयोस्तु संख्येयान् जागान् ।

ततो बहु खंरते, खंडे उदयावतीरहियमिच्छत् ।

ततो असंखभागो, सत्तामीसाण खंरते ॥

ततोऽनेन विधिना स्थितिखण्डानां प्रवृत्तानामन्ते उदयावधि-
कारहितसकलमपि मिथ्यात्वं खण्डयति विनाशयति । तदानीं
सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्द्विकं पत्योपमासंख्येयभागमात्रम-
वतिष्ठते अमूनि च स्थितिखण्डानि खण्डयमानानि मिथ्यात्वसम्य-
क्त्वानि सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः प्रक्षिपति सम्यग्मिथ्यात्व-
सम्यक्त्वातिसम्यक्त्वानि सम्यक्त्वाग्रस्तात् स्वस्थाने इति तदपि
च मिथ्यात्वद्विकमात्रं स्तिवुकमन्त्रेण सम्यक्त्वे प्रक्षिपति
मिथ्यात्वस्यावधिकामात्रायां स्थितौ सत्यां तत्र ऊर्ध्वं सम्यक्त्वं
सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरसंख्येयान् भागान् खण्डयति एव ते
विधिप्येने ततस्तस्याप्यसंख्येयान् जागान् खण्डयति एकं मुञ्च-
ति एवं कनिपयेषु स्थितिखण्डेषु गतेषु सम्यग्मिथ्यात्वमावलि-
कामात्र जातं तदानीं च सम्यक्त्वस्य स्थितिसत्कर्म च पष्टिक-
प्रमाणं विद्यते स चाष्टवर्षप्रमाणसम्यक्त्वसत्कर्म तत्कावे सकल-
प्रत्युहापगततो निश्चयनियमतो दर्शनमोहनीयस्य कृपक उच्यते ।

अंतमुहृत्तियखंरं, ततो उक्किरड उदयममयाउ ।

पक्खिवड असंखगुणं, नाऊण गुणसेदिपरे हीणं ॥

ततो निश्चयनयमतेन कृपकस्वप्नवनादूर्ध्वं सम्यक्त्वस्य स्थिति-
खण्डमन्तर्मुहूर्तप्रमाणमुत्किरति श्रानयति तद्विकमुदयसमया-
दारज्य प्रक्षिपति तच्चेदमुदयसमये स्तोत्रं ज्ञात्वा तृतीयसमये
असंख्येयगुणं ततोऽपि तृतीये समये असंख्येयगुणम् । एव ताव-
द्वक्तव्यं यावत् गुणश्रेण्यगिरः तत्र ऊर्ध्वं विशेषहीनं शेषहीनस्ता-
वत् यावच्चरमा स्थितिः ।

उक्किरड असंखगुणे, जाव डुचरिमं वि अंतिमे खंरते ।

सेज्जंसो खडेड, गुणसेदीए तहा देड ॥

ततो द्विस्थितिखण्डमन्तर्मुहूर्तप्रमाण पूर्वस्मात्संख्येयगुणमु-
त्किरति खण्डयति प्रागुक्तप्रकारेण च उदयसमयादारज्यं निष्कि-
पति । एव पूर्वस्मात् पूर्वददसंख्येयगुणसंस्थितिखण्डमुत्किरति
तावद्वक्तव्यं यावद्विचरिमं स्थितिखण्डं द्विचरिमाच्च स्थितिख-
ण्डान्तिमं स्थितिखण्डं संख्येयगुणं तस्मिन्श्चान्तिमे स्थितिखण्डे
खण्डयमान संख्येयभागं गुणश्रेण्या खण्डयति अन्याश्च तदुप-
रितनीः संख्येयगुणा स्थितीरुक्तीर्थं तद्विकमुदयसमयादार-
ज्य संख्येयगुणतया प्रक्षिपति । तद्यथा उदयसमये स्तोत्रं ततो
द्वितीयसमये अंतसंख्येयगुणं ततोऽपि तृतीयसमये असंख्येयगु-
णम् । एवं तावद्वक्तव्यं यावत् गुणश्रेणिगिरः । अत ऊर्ध्वमुत्की-
र्यमाणमेव द्विकं ततस्तत्र न प्रक्षिपति एवमेव स्थितिपक्षे
उत्कीर्णं सति असौ कृपकः कृपकरण उच्यते ।

कयकरणो तकावे, कात्रं पि करेड चउसु वि गईसु ।

वेइयसेसो सेदी, अन्नए वा समारुड ॥

कृतकरणं सन् कश्चित्तत्कावमपि करोति कृत्वा च तत्कारं च-
तसृणां गतीनां गतावृत्त्यते तदेवं प्रस्थापको मनुष्यो निस्तूचके-
षु चतसृष्वपि गतिषु भवति । उक्तं च । “पट्टवणा उ मणुस्सो
निट्टवणो दोइ चउसु वि गईसु ” यदि पुनस्तदानीं कावं न क-
रोति तर्हि वेदितशेषोऽनुदितसम्यक्त्वशेषं क्वाधिकसम्यग्दृष्टिः
सन् अन्यतरां श्रेणिं कृपकश्रेणिमुपशमश्रेणिं वा समारोहति वै-
मानिकेष्वेव वक्ष्यायुष्क उपशमश्रेणिम् । अवक्ष्यायुष्कस्तु कृपकश्रेणिं
चतुर्गतिवक्ष्यायुष्कस्तु न कामपि श्रेणिमित्यर्थः । अथाप्येतत्की-
णसप्तकं कतिथे भवे मोक्षमुपयातीत्युच्यते ।

तइये चउत्ये तम्मि व, जवम्मि सिज्जंति देसणो खीणे ।

जं देवनिरय संखाउ, चरमदेहेसु ते हांति ॥

तृतीये चतुर्थे तस्मिन्वा जवे क्षीणे दर्शने दर्शनमोहनीये सि-
रुचन्ति जीवा कुत इत्याह । यत् यस्मात्कारणात् क्षीणसप्तक-
देवनारका संख्येयवर्षायुष्केषु जवन्ति उत्पद्यन्ते ते चरमदेहेषु वा
जवन्ति चरमदेहा वा जवन्ति ततस्तृतीये चतुर्थे तस्मिन्
भवे सिध्यन्तीत्युच्यते इयमत्र भावना देवगतौ वक्ष्यायुष्कास्ते
तत्प्रकृत्या यत्कृत्वा देवेषु मध्ये उत्पद्यन्ते ये तु नरकेषु वक्ष्यायु-
ष्कास्ते नरकेषु ततो देवेषु देवभवात्समागत्येव मनुष्यो भूत्वा
मोक्षं यातीति चतुर्थे भवे सिरुचन्तीत्यभिधीयते ये त्ववक्ष्यायु-
ष्का सप्तकं कृपयन्ति ते चरमदेहा उच्यन्ते न च सप्तकायानन्त-
रं कृपकश्रेणिमेव प्रतिपद्यन्ते इति तस्मिन्नेव जवे सिरुचन्ति उक्ता
दर्शनीयमोहनीयस्योपशमना । संप्रति दर्शनमोहनीयोपशमना
भायते । सा च क्षीणसप्तकस्य वैमानिकेष्वेव वक्ष्यायुष्कस्य ज-
वति । अवक्ष्यायुष्कस्तु कृपकश्रेणिमारोहति यस्तु वेदकसम्यग्दृष्टिः
स तूपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते सोऽनियतो वक्ष्यायुष्को वासे च के-
पाञ्चिन्मतेनानन्तानुबन्धिनो विसंयोज्य चतुर्विंशति सप्तकर्मासन्
प्रतिपद्यते केषांचित्पुनर्मतेनोपगम्यापि ततो विसंयोजितानन्ता-
नुबन्धिकपाय उपशमितानन्तानुबन्धिकपायो वा सन् दर्शनत्रित-
यमुपशमयति । तथा चाह ।

अहवा दंसणमोहं, पढमं उवमामइत्तु मामन्ने ।

दिव्वा अणुइ पियाण, पढमठिई आत्वडीनियमा ॥

पढममुवसमुवसेसे, अंतमुहुत्ता उ तस्स विज्झा उ ।

संकेसाविसोवे पमत्त, इयरपमत्तत्तणं बहुसो ॥

अथवेति प्रकारान्तरे आदौ दर्शनमोहनीयं प्रथममुपशमस्याऽपि
प्रतिपद्यते कथमुपशमस्योत्पद्यत इत्याह । श्रामण्ये संयमे स्थिता
उपशमनाविधेश्च प्रागुक्तं करणत्रयानुगो वेदितव्यः । न तु उप-
शमश्रेणिं प्रतिपद्यते । अथवा दर्शनमोहनीयं प्रथममुपशमस्यापि
प्रतिपद्यते कथमुपशमस्योत्पद्यत इत्याह । श्रामण्ये संयमे स्थिता
उपशमनाविधेश्च प्रागुक्तं करणत्रयानुगो वेदितव्यं नवरमन्तरक-
रणं कुर्वन् अनुदितयोर्मध्ये सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः प्रथमस्थि-
तिरावधिकामात्रा नियमाद्वेदितव्या सम्यक्त्वस्य चान्तर्मुहूर्-
तप्रमाणा उत्कीर्यमाणं च द्विकमन्तरेण त्रयाणामपि सम्यक्त्वो-
न्पात्तिं प्रथमस्थितौ प्रक्षिपति शेषं प्रथमोपशमवत् प्रथमोपशम-
कसम्यक्त्ववद्वेदितव्यं (अंतमुहृत्ता उ तस्सेत्यादि) बहुशोऽन्त-
रकरणप्रदेशसमयादारज्यान्तर्मुहूर्तऽतिक्रान्ते गुणसंक्रमावसाने
विध्यातसक्रमस्तस्य सम्यक्त्वस्य भवति किमुक्तं भवति । वि-

ध्यातमक्रमेण मिथ्यात्वसम्यामिथ्यात्वयोर्द्वैतिक सम्यक्त्व प्रवि-
शतीति एव दर्शनमोहनीयत्रितये उपशान्ते सफ़्देशविशोधिव-
शात् प्रमत्तत्वमितरप्रमत्तत्वं बहुशोऽनेकशोऽनुभूय चारित्रमोह-
नीयोपशमनाय सम्यक्त्व प्रतिपद्यते इत्यर्थः ।

पुण तिन्नि उ करणाइं, करेइ तइयम्मि एत्थ पुण तेउ ।
अंतो कोणाकोणी, वंधं संतं च सत्तएहं ॥

चारित्रमोहनीयोपशमनार्थं पुनरपि त्रीणि यथाप्रवृत्तापूर्वा-
निवृत्ताख्यानि करणानि करोति करणवक्तव्यता प्राग्बुद्ध्या के-
चद्वमत्र तृतीयकरणे जेटस्तमेव दर्शयति अत कोटाकोटीनाम-
बन्धसत्कर्मवसमानामायुर्वर्जानां करणं प्रथमसमये करोति तत्र
यद्यपि प्रागुक्तेष्वपि करणेष्वेतेषां बन्ध सत्कर्मणां प्राप्यते त-
थाऽप्यत्र बन्धसत्कर्मणी तदपेक्षया सख्येयगुणहीने छुप्ये इति
विशेषः । कर्मप्रकृतौ त्वत्र सत्कर्म त्रि सागरोपमकोटाकोटीप्र-
माणमुक्त बन्धस्त्वन्त सागरोपमकोटाकोटीप्रमाणं तदुक्तम् ।
“ अतो कोटाकोटी, सत अनियट्टि णो उ उदहीण । विइखर
चकोस्स पि तस्स पल्लस्स संखतमजाग ” ।

ठिइखंडवहुमहस्से, एक्केकं जं भणिस्सामो ।

स्थितिखण्डमुक्तमपि पत्योपमसख्येयभागमात्र खण्डयति ।
तथा एतस्य प्राञ्जतबन्धस्य पत्योपमसख्येयभागमात्र हाप-
यित्वा अन्य स्थितिवन्ध करोतीति शेषः । तत्र यद्यपि शताना-
मपि कर्मणां पत्योपमसख्येयभागप्रमाणतया उक्तस्तथाऽपि एवं
सत्कर्म छुप्ये तद्यथा नामगोत्रे सर्वस्तोके हीनस्थितिकत्वात्
ततो ज्ञानावरणदर्शनीयावरणवेदनीयान्तरायाणि विशेषाधि-
कस्थितिखण्डसहस्रेषु च बहुष्वन्तिक्रान्तेषु एकैक यत्करोति तद्वय
भणिष्याम । तदेवाह ।

करणस्स संखभागे, सेसे अत्तप्पिमाइयाणं ।

समो वंधो कामण, पल्लवसेगतीसाणउद्विट्ठं ॥

करणस्यानिवृत्तिकरणस्य सख्येयेषु भागेषु सत्सु एकस्मिन्
शेषे असङ्गिकादीनां समो बन्ध क्रमेण भवति भवैवमानिवृ-
त्तिकरणस्य सख्येयेषु जागेषु गतेष्वेकस्मिन् अशेषे असङ्गि-
पञ्चेन्द्रियबन्धतुल्यस्थितिवन्धो जवति तदनन्तर स्थितिख-
ण्डपृथक्त्वे गते सति चतुरिन्द्रियबन्धतुल्यस्थितिवन्ध ततो
चतुर्षोऽपि स्थितिखण्डपृथक्त्वे गते सति त्रीन्द्रियबन्धतुल्यस्थि-
तिवन्धस्तत एवमेव द्वीन्द्रियबन्धतुल्य ततोऽप्येवमेकैकेन्द्रिय-
बन्धतुल्यस्ततोऽपि स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु विंशतिकयो
विंशतिसागरोपमकोटीप्रमाणयोर्नामगोत्रयोरित्यर्थः । पत्योपम-
मात्र स्थितिवन्धो भवति त्रिंशत्काना ज्ञानावरणदर्शनावरणा-
न्तरायवेदनीयानामर्षपत्योपममात्रः ।

मोहस्स दोषि पल्ला, मतो वि हु एवमेव अप्पवहु ।

पल्लियम्मि तम्मि वंधे, अन्नो संखेज्जगुणहीणो ॥

मोहनीयस्य द्वौ पत्योपमौ स्थितिवन्ध स्थितिसत्कर्मणि वा-
ल्पवहुत्वं वन्प्रक्रमेण वक्तव्यं तच्च सर्वस्तोक नामगोत्रयो ततो
ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां विशेषाधिक मोहनी-
यस्य विशेषाधिक तथा यस्य यस्य कर्मणो यदा यदा पत्यो-
पमप्रमाणः स्थितिवन्धो जवति तस्य तस्य तदा तत्कालादार-
भ्यान्तोऽन्य स्थितिवन्ध सख्येयगुणहीनो जवति ततश्चेदानीं
नामगोत्रयो पत्योपमप्रमाणात्स्थितिवन्धावन्धः स्थितिवन्धस्त

सख्येयगुणहीनं करोति शेषाणां तु कर्मणां पत्योपमसंख्येयभा-
गहीनं ततः ।

एवं तीसाण पुणो, पल्लमोहस्स होइ हु दिवट्ठं ।

एवं मोहे वट्ठं, सेसाणं पल्लसंखंसो ॥

एवमुक्तेन प्रकारेण स्थितिवन्धसहस्रेष्वतिक्रान्तेषु त्रिंशत्कानां
ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां स्थितिवन्ध पत्योपम
प्रमाण करोति मोहनीयस्य तु सार्धपत्योपममात्र ततो ज्ञानाव-
रणीयादीनामन्य स्थितिवन्धः संख्येयगुणहीनो भवति मोहनी-
यस्य तु सख्येयजागहीन तत एव पूर्वक्रमेण स्थितिवन्धसहस्रे-
ष्वतिक्रान्तेष्वित्यर्थः मोहनीयस्य स्थितिवन्ध पत्योपमप्रमाणं
भवति ततो मोहनीयस्याप्यन्य स्थितिवन्धः सख्येयगुणहीनः
प्रवर्तते तदानीं च शेषकर्मणां स्थितिवन्धः पत्योपमसख्येय-
भागमात्रप्रमाणो वेदितव्यः ।

वीसगतीसगमोहाण, सत्कम्मं जह कमेण संखगुणं ।

पल्लअसंखेज्जंसो, नामगोयाण तो वंधो ।

विंशत्त्रिंशत्कमोहानां सत्कर्म यथाक्रम सख्येयगुण वक्तव्य
तद्यथा सर्वस्तोक नामगोत्रयो सत्कर्म ततो ज्ञानावरणदर्शना-
वरणान्तरायवेदनीयानां सगुण स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यम् ।
नतोऽपि मोहनीयस्य सख्येयगुणमोहनीयस्य पत्योपममात्रे स्थि-
तिवन्धे जाते सति नामगोत्रयोरन्यस्थितिवन्धोऽसख्येयगुणही-
नो जवति पत्योपमासख्येयभागमात्रो भवतीत्यर्थः । अत्र सत्क-
र्मापेक्षया अल्पवहुत्व चिन्त्यते सर्वस्तोकनामगोत्रयो सत्कर्म
ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामसख्येयगुणं स्व-
स्थाने तु परस्परं तुल्यं ततोऽपि मोहनीयस्य सख्येयगुणं ततः ।

एवं सहस्राणंपि हु, एकपयारेण मोहनीयस्स ।

तीमगअसंखजागो, ठिइवंधो संत पंच जवे ॥

एव पूर्वोक्तेन प्रकारेण स्थितिवन्धसहस्रेष्वतिक्रान्तेष्वित्यर्थः ।
ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां स्थितिवन्धोऽसख्ये-
यगुणहीनो भवति पत्योपमासख्येयभागमात्रयोर्भवनादिति
तात्पर्यार्थ इदानीं च सत्कर्मपेक्षया अल्पवहुत्वं चिन्त्यते
सर्वस्तोकनामगोत्रयोः सत्कर्म ज्ञानावरणीयादीनां चतुर्णां
मसख्येयगुण स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं ततो मोहनीयस्य
सख्येयगुणं तत स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु एकप्रकारेण
एकहेलयेव मोहनीयस्य पत्योपमासख्येयभागमात्रो ज्ञानाव-
रणीयादीनां चतुर्णामसख्येयगुण स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यम् ।

वासगअसंखजागो, मोहपव्वाउघाऽतइयस्स ।

वासणंतउ होज्जइ, असंखभागम्मि वज्जंति ॥

तत स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु एकहेलयेव विज्ञानिकयोर्नाम-
गोत्रयोरधस्तात् असख्येयगुणहीनो मोहनीयस्य स्थितिवन्धो
भवति । अत्र स्थितिवन्धमात्रित्याल्पवहुत्वं चिन्त्यते सर्वस्तोकां
मोहनीयस्य स्थितिवन्धस्ततो नामगोत्रयो संख्येयगुण स्व-
स्थाने तु परस्परं तुल्यं । ततो ज्ञानावरणीयादीनां चतुर्णामस-
ख्येयगुण स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं । स्थितिवन्धसहस्रेष्व-
तिस्रान्तेषु पश्चात् तृतीयस्य वेदनीयस्य घातानि ज्ञानावरण-
दर्शनावरणान्तरायाणि अत्रोपशान्तानि । अत्र स्थितिवन्धमा-
त्रित्याल्पवहुत्वं चिन्त्यते सर्वस्तोकां मोहनीयस्य स्थितिवन्ध-
स्ततो नामगोत्रयोऽसख्येयगुणः । स्वस्थाने तु तयोः परस्परं
तुल्यं ततोऽपि ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणामसख्येयगुणं

स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं । ततोऽपि वेदनीयस्यासंख्येयगुण । ततः स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु विशतिकयोर्नामगोत्रयोरसंख्येयभागो जातानि ज्ञानावरणीयादीनि त्रीणि दध्यन्ते नामगोत्रापेक्षया ज्ञानावरणादीनां स्थितिवन्धोऽसंख्येयगुणहीनो भवतीत्यर्थः । अत्राल्पबहुत्वं सर्वस्तोको मोहनीयस्य स्थितिवन्धः ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणामसंख्येयगुण स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं ततोऽपि नामगोत्रयोरसंख्येयगुण स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं । ततोऽपि वेदनीयस्यासंख्येयगुण ।

असंख्यसमयवद्वा, णामुदीरणा होड तस्मि काडस्मि ।

देसवाडरमत्तो, मणपज्जवअंतरायाणं ॥

यस्मिन्काले सर्वकर्मणां पल्योपमासंख्येयभागमात्रस्थितिवन्धो जातस्तस्मिन् काले असंख्येयसमयवद्धानामुदीरणा भवति कथमेतदवसीयते इति चेदुच्यते इह यदा पल्योपमासंख्येयभागमात्र स्थितिवन्धं करोति तदा वध्यमानप्रकृतिस्थित्यपेक्षया या समयादिहीना, स्थितयस्ता एवोदीरणामुपगच्छन्ति नान्याः ताश्च चिरकालमवद्वा एव क्षीणशेषाः सम्बन्धीत्यसंख्येयसमयवद्धानां तदानीमुदीरणा ततः स्थितिवन्धसहस्रेषु पतेषु देशघातिन समनुभागं मन पर्यवज्ञानावरणादीनामन्तराययोर्विभ्रति ॥

होहादीणं पच्छा, जोग अचक्खुमुयाण तो वक्खा ।

परिभोगमईणंते, त्रिरयस्स असेडिगाथाई ॥

पश्चात्स्थितिवन्धसहस्रेष्वतिक्रान्तेषु ज्वान्तरायावधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणानां देशघातिनं रस वध्नाति ततोऽपि संख्येयेषु स्थितिवन्धसहस्रेष्वतीतेषु ज्ञेयान्तरायाचक्षु कुदर्शनावरणश्रुतज्ञानावरणानां देशघातिनं रसं वध्नाति ततोऽपि स्थितिवन्धसहस्रेष्वतिक्रान्तेषु परिभोगान्तरायमतिज्ञानावरणयोर्देशघातिन रस वध्नाति ततोऽपि स्थितिवन्धसहस्रेषु वीर्यान्तरायस्य देशघातिन संवध्नाति एतेषामेवानन्तरोक्तानां कर्मणां श्रेणिगता कृपकोपशमश्रेणिरहिताः सर्वघातिनमेव रस वध्नाति ।

मंजमघाईण तओ, अंतरमुदउ जाण दोएहं तु ।

वेयकसायन्नयरे, सोटयतुह्वा पट्टविई ॥

वीर्यान्तरायदेशघात्यनुजागवन्धानन्तरं संख्येयेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु समयघातिनामनन्तानुबन्धे त्रजानां द्वादशकपायाणां नवानां च नोकपायाणां सर्वसंख्यया एकविंशतिप्रकृतीनामन्तरकरणं करोति तत्र चतुर्णां सङ्ख्येयानामन्यतमस्य यस्य सञ्चलनस्योदयो यस्य च त्रयाणां वेदानामन्यतमस्य वेदस्य तयोर्वेदकपायान्यतरयो कर्मणो प्रथमा स्थिति खोदयकालप्रमाणा भवत्यन्येषां चैकादशकपायाणामष्टानां च नोकपायाणां प्रथमा स्थितिरावधिकामात्रा । सप्रति चतुर्णां संख्येयानां प्रयाणां च वेदानां स्वोदयकालप्रमाणमाह—

धीअधुवेदयकाड्डी, सखातगुणो उ पुरिसवेयस्स ।

तस्स हि विसंसअहिओ, कोहे ततो विजयकमसो ॥

स्त्रीवेदनपुसकवेदयोर्द्वयकालः पुरुषवेदाश्चुदयकालापेक्षया नर्घस्तोकः स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं. ततः पुरुषवेदेभ्य उदयकाल संख्येयगुणस्तस्यापि पुरुषवेदस्योदयकालात् क्रोधस्योदयकालो विशेषाधिकस्ततोऽपि क्रोधोदयकालान्मानमायाज्ञानानां यथाक्रमो यथाक्रमेण विशेषाधिकस्तद्यथा सञ्चलनक्रोधो-

दयकात्सञ्चलनमानस्य उदयकालो विशेषाधिकस्ततोऽपि संख्येयगुणमायाया विशेषाधिकस्ततोऽपि संख्येयगुणोभस्य विशेषाधिकस्तत्र संख्येयगुणोभस्योपशमश्रेणि प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानवरणक्रोधोपशमो भवति तावत्सञ्चलनक्रोधस्योदयः सञ्चलनमानोपशमश्रेणि प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानवरणमानोपशमो न भवति तावत्सञ्चलनमानस्योदयः सञ्चलनमायाया चोपशमश्रेणि प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानवरणमायोपशमो नोपजायते तावत्सञ्चलनमायाया उदयः संख्येयगुणोभस्योपशमश्रेणि प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानवरणलोभोपशमो न भवति तावत्सादरसञ्चलनलोभस्योदयस्ततः परं सूक्ष्मसपरायाद्वा तदेवमन्तरकरणमुपरितनभागापेक्षया समस्थितिकम् । अधोभागापेक्षया चोक्तनीत्या विषमस्थितिकमिति ।

अंतरकरणेण समं, ठिइखंडगबंधगच्छनिप्पत्ती ।

अंतरकरणांतरं, समये जायंति सत्तड्मो ॥

अन्तरकरणेण समं सममित्यव्ययं ततोऽयमर्थः । अन्तरकरणेण समाना स्थितिखण्डस्य बन्धकात्वायाश्च अभिनवबन्धात्वायाश्च निष्पत्तिः । किमुक्तं भवति यावता कावेन स्थितिखण्डकं घातयति यदा अन्यस्थितिवन्धं करोति तावता कावेनान्तरकरणमपि करोति त्रीण्येतेषु युगपदारभते युगपद्विष्कामयति अत्रान्तकरणकावे चानुभागखण्डसहस्राणि व्यतिक्रामन्ति अन्तरकरणसत्कद्विकस्य प्रक्षेपविधिरयं येषां कर्मणां तदानीं बन्ध उदयश्च विद्यते तेषामन्तरकरणसत्कं दक्षिकं प्रथमस्थितिद्वितीयस्थितिं च प्रक्षेपति यथा पुरुषवेदोदयारूढ पुरुषवेदस्य येषां तु कर्मणामुदय एव केवलो न बन्धस्तेषामन्तरकरणसत्कं दक्षिकं प्रथमस्थितावेव प्रक्षेपति न द्वितीयस्थितावपि । यथा स्त्रीवेदोदयारूढ स्त्रीवेदस्य येषां पुनरुदयो न विद्यते किं तु केवलो बन्ध एव तेषामन्तरकरणसत्कं दक्षिकं द्वितीयस्थितावेव प्रक्षेपति न प्रथमस्थितौ यथा सञ्चलनक्रोधोदयारूढः शेषसञ्चलनानां तेषां पुनर्न बन्धो नाप्युदयः तेषामन्तरकरणसत्कं दक्षिकं परप्रकृतिषु यथा द्वितीयतृतीयकपायाणां तथा अन्तरकरणान्तरसमये अन्तरकरणे कृते सति द्वितीये समये इत्यर्थः । एते सप्त पदार्थाः युगपज्जायन्ते तानेवाह ।

एगड्डाणाणुजागच्चं, स उदीरणा य संखेया ।

अपुव्व संकमणं, लोउस्स असंकममे मोहे ॥

वध्दं वध्दं छाउ, आवलीसु उवरेयुईरणं ।

पड्पमं गवेउवसमणा, असंखगुणाय जावंतं ॥

मोहे मोहनीयस्यानुजागवन्धो रसबन्ध एकस्थानकं उदीरणा संख्येयसमा संख्येयवर्षप्रमाणा चशब्दात्स्थितिवन्धः संख्येयवार्षिकं स च सर्वोऽपि पूर्वस्मात् संख्येयगुणहीनो भावी तथा मोहनीयस्य पुरुषवेदसञ्चलनचतुष्टयरूपरसस्य आनुपूर्व्या क्रमणैव संक्रमो लोउस्य चसञ्चलनलोभस्य वा सक्रमस्तथा 'वध्दं वध्दं' मित्यादि इह प्राक्क वध्दं वध्दं कर्म वधावधिकया मनीतायामुदीरणामायातिस्म अन्तरकरणे तु कृते तदनन्तरसमयेषु यद्बध्यते कर्म तत् परमावधिकाकावमवस्थाप्योदीरणामायाति तथा परकवेदस्य नपुंसकवेदस्योपशमना असंख्येयगुणनया तावज्जवति यावदन्तश्चरमसमया तथा हि नपुंसकवेदस्य प्रथमसमये स्तोत्रं प्रदेशाग्रमुपशमयति ततो द्विती-

यसमयश्च सख्येयगुण एव प्रतिसमय सख्येयगुणं तावद्वक्तव्यं यावच्चरमसमय परप्रकृतिषु च प्रतिसमयमुपशमितद्विक्रापे-
क्या असख्येयगुण तावत्सक्रमयति यावद् द्विचरमसमये पुनरु-
पशम्यमान दक्षिक परप्रकृतिषु सक्रमेण दलिकापेक्षया अस-
ख्येयगुणं रूप्यं नपुंसकवेदोपशमनास्मभप्रथमसमयादारभ्य
सर्वकर्मणामावधिकापेक्षया सर्वस्तोका उदयसख्येयगुणा ।

अंतर्करणविद्धो, सखासखं समोह्यराणं ।

बंधादुत्तरबंधा, एवं इच्छेइ संखंसो ॥

अन्तरकरणे प्रविष्टं सन् जीव प्रथमसमय एव बन्धादुत्तरव-
न्धस्य संख्येयगुणा अन्तरकरणे धिक्का सखा सन्तीत्यर्थः ।
यो हि यदपेक्षया सख्येयभागमात्रकल्प स तदपेक्षया सख्येय-
गुणहीन एवेति मोहनीयवर्जाना तु शेषाणां कर्मणां बन्धादुत्त-
रवन्धमसख्येयभाग करोति असख्येयगुणहीन करोतीत्यर्थ
एव नपुंसकवेदमुपशमयति तदुपशमनानन्तर च स्थितिवन्ध-
सहस्रेभ्यो तृतीयेष्वेवमनन्तरोक्तेन प्रकारेण खीवेदमुपशमयति खी-
वेदस्य च सख्येयतमे भागे उपशान्ते यद्भवति तदुपदर्शयन्नाह ।

उवमंते घाडिणं, संखेज्जसमा परेण संखंसो ।

बंधो सत्तएहेव, संखेज्जवसंति उवमंते ॥

खीवेदस्य सख्येयतमे भागे उपशान्ते सति घातिनां घातिकर्म-
णा ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तर्गयाणां सख्येयसमा सख्येयवर्ष-
प्रमाणो बन्ध स्थितिवन्धो भवति (परेणस्ति) ततः सख्येयवर्षप्र-
माणात् स्थितिवन्धोपारादन्यः सस्थितिवन्धोप्रातिस्वरूपा-
णां पूर्वस्मात् सख्येयाग सख्येयभागकल्प सख्येयगुणहीन
इत्यर्थः । तस्मादेव च सख्येयवर्षप्रमाणात् स्थितिवन्धादारभ्य
देशघातिनां केवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणवर्जाना ज्ञानावर-
णदर्शनावरणकर्मणां नैकस्थानक वध्नाति तत एव स्थितिवन्ध-
सहस्रेषु गतेषु सत्सु त्रिधा वेद उपशान्तो भवति ततः खीवेद
उपशान्ते शेषाणां नोकपायाणामेव नपुंसकवेदोक्तेन प्रकारेण
सख्येयतमे भागे उपशान्ते किमित्याह ।

नामगोयाण संखा, बंधावो मा असंखिया तए ।

तो सव्वाण वि संखा, ततो संखेज्जगुणहीणो ॥

नामगोत्रयो सख्येया समा सख्येयवर्षप्रमाणो बन्ध स्थि-
तिवन्धो भवति तृतीयस्य वेदनीयस्य कर्मण स्थितिवन्धोऽ
सख्येयानि वर्षाणि असख्येयवर्षप्रमाण इत्यर्थः तस्मिन् स्थि-
तिपूर्णे सत्य-य स्थितिवन्धो वेदनीयस्यापि सख्येयवर्षप्रमाणो
भवति (ततोस्ति) ततस्तस्माद्देदनीयमत्कसख्येयवार्षिकस्थि-
तिवन्धात्प्रभृति सर्वेषामपि कर्मणा स्थितिवन्ध सख्येयवार्षिक
प्रवर्तते स च पूर्वस्मात् पूर्वस्मादन्योऽन्य प्रवर्तमान संख्येयगु-
णहीन प्रवर्तत इत्यर्थः तत स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु स-
त्सुपि नोकपाय उपशान्तो भवति ।

जं समयं उवसंतं, ह्यकं उदयट्टिडं य ता सेसा ।

पुरिमे समत्रोणावलि, दुगोण वध्दअणुवसंतं ॥

यस्मिन् समये पद् नोकपाया उपशान्ता, जलमिक्तदृषण
कुट्टितभूमि रजांमीवोपशम नीतास्तदा पुरुषवेदस्य एका
उदयस्थिति समयमात्रा शेषा तदानीं च स्थितिवन्ध पोड-
श वर्षाणि तस्मिन् समये सा एका उदयस्थितिर्यत्र समयो-
नावलिकादिकेन कालेन यद्भवतावदेशादुपशान्तं वर्तते शेष
सर्वमप्युपशान्तम् । इयमत्र भावना पुरुषवेदन्य प्रथमस्थितौ

ध्यावलिकाशेषाया प्रागुक्तस्वरूपायामेव व्यवच्छिद्यते उदीरणा तु
भवति तस्मादेव च समयादारभ्य प्रधाननोकपायाणां सत्कं
दलिक पुरुषवेदेन सक्रमयति किं तु सज्वलनक्रोधादिषु यदा
च पुरुषवेदस्य सत्का प्रागुक्ता पकाप्युदयस्थितिरग्निक्रान्ता
भवति तदाऽसौ वेदक्रो भवति अवेदकाद्यायाश्च प्रथमसमये
समयद्वयोनावलिकादिकेन कालेन यद्भवत तदेव वेदलमुपशान्ते
तिष्ठति शेष सकलमपि नपुंसकवेदोक्तेन प्रकारेणोपशमित त-
दपि च नावना कालेनोपशमयति एतदेवाह ॥

आगाद्वेणं समगं, पडिगहिया फिरड पुगिसवेयस्म ।

सोलसवासियबंधा, चग्मो चग्मेण उदएण ॥

तावड काद्वेणं वि य, पुगिस उवमामए आविणसो ।

वद्धो वत्तीसममा, सजल एणयराण उ सदस्म ॥

यदा पुरुषवेदस्य प्रागुक्तस्वरूप आगतो व्यवच्छिद्यते तदा तेन
समक तत्कालमेव तस्य पुरुषवेदस्य यत ईहता शेषदलिकस-
क्रमाधारता सिद्धति अपगच्छति योऽपि च चग्म पर्यन्तेऽपि
पोडशवार्षिक स्थितिवन्ध पुरुषवेदस्य सोऽपि चरमेण प्रथम-
स्थितिचरमसमयभाविना उदयेन सहापगच्छति यदा च पुरु-
षवेदस्य स्थितिवन्ध पोडशवार्षिकस्तदा सज्वलनानां सख्ये-
यानि वर्षसहस्राणि स्थितिवन्ध यदपि च वेदकाद्याप्रथमस-
मये समयोनावलिकादिकवक्त् पुरुषवेददलिकमस्ति तदपि वेदां
दयरहितः सन् स उपशमको जीवस्तावतैव समयद्वयोनाव-
लिकादिकप्रमाणेन कालेन पुरुषवेददलिकमुपशमयति द्वितीयस-
मये असख्येयगुण तृतीयसमये असख्येयगुणमिदं तावद्वक्तव्यं
यावत्काद्वयोनावलिकादिकचरमसमयः परप्रकृतिषु प्रतिस-
मयद्वयोनावलिकादिककाल यावद्यथाप्रवृत्त सक्रमेण सक्रम-
यति तद्यथा प्रथमसमये प्रवृत्त द्वितीयसमये विशेषहीन तृती-
यसमयेऽपि विशेषहीनमेव तावत् यावच्चरमसमय तत पुर्य उ-
पशान्तस्तदानीं च सज्वलनानां द्वित्रिंशत्समा द्वात्रिंशद्वर्षप्रमाण
स्थितिवन्ध इतरेषा ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तर्गयनामगोत्राणां
सख्येयानि वर्षसहस्राणि स्थितिवन्ध अवेदप्रथमसमयादारभ्य
क्रोधत्रिकाप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानानावरणसज्वलनरूपमुपशमयति ।
'कोहृतिग आद्वेड उवसमिउ तिसुपदि गदृणाग्गा चउय उदीरणा
बंधो पिडुति आवलीप सेसाए इति" । यस्मिन् समये पुरुषवेद-
स्यावेदकाद्वस्ततस्तस्मादेकप्रथमसमयादारभ्य क्रोधत्रिकाप्र-
त्याख्यानप्रत्याख्यानानावरणसज्वलनरूप युगपदुपशमयितुमागच्छते
उपशमनां च कुर्वत प्रथमे स्थितिवन्धे पूर्णे सत्यन्य स्थितिवन्ध
सज्वलनानामसख्येयज्ञागहीनशेषाणां च सख्येयगणहान शप
स्थितिघातादि तदेव सज्वलनक्रोधस्य च प्रथमस्थिता समयो-
नावलिकात्रिकशेषाया पतद्भवतापगच्छति अप्रत्याख्यानप्रत्या-
ख्यानानावरणक्रोधदक्षिकं न तत्र प्रकृतिपति सज्वलनमानादाविति
ज्ञाय । ततोऽद्याद्विकाशेषायां प्रथमस्थितौ सज्वलनक्रोधस्या-
गतो भवति । किं तदुदीरणा तावत्प्रवर्तते यावदेका आवदका
आवधिका शेषा भवति उदीरणावधिकायाश्चरमसमये स्थितिव-
न्धश्चन्वारो माया शेषकर्मणा तु सख्येयानि वर्षसहस्राणि स-
ज्वलनक्रोधस्य च बंधोदयोदीरणाव्यवच्छेदास्तथा चादप्यन्या-
मावधिकायां शेषायानुदय उदीरणा वन्धवने घयोऽपि पदाथा
युगपत् स्फुटन्यपगच्छति तदानीं वाप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानानावर-
णक्रोधानुपशयन्ता तदा चक्रामावधिकासमयोनावलिकानां द्विपत्-
ञ्च शेषं मुस्या शेषसख्येयानां सज्वलनानां प्रत्याख्यानसमये-

नावहिकाद्विक्रमश्च च द्वाविक्रपुरुषवेदोक्तेन प्रकारेणोपशमयति तथा चाह "सेसयं तु पुरिससम, एवं सेसकसायावेय इति दुगे ण आवहिया" सञ्ज्वनक्रोधस्य धन्धादौ व्यवच्छिन्ने शेषं पुरुषवेद समं वक्तव्यम् । एवं क्रोधत्रिकोक्तेन प्रकारेण शेषानप्यप्रत्याख्या- नप्रत्याख्यानावरणसञ्ज्वनमानमायालोभरूपान् कपायानुपशम- यति याश्च शेषीभूता आवहिकास्ता वत्तरस्मिन् कपाये स्तिबुकेन स्तिबुकसक्रमेणानुभवति । इयमत्र भावना सञ्ज्वनक्रोधस्य ध- न्धादिव्यवच्छिन्ने या प्रथमस्थितिरैका आवहिका तिष्ठति तां स्तिबुकसक्रमेण माने प्रक्षिप्य वेदनीयान् यदपि च समयोना- वहिकाद्विक्रमश्च सदस्ति तदपि तावत्ता काहेनोपशमयति तद्यथा प्रथमसमये स्तोत्रमुपशमयति द्वितीये असख्येयगुणं ततोऽपि तृतीयसमये असख्येयगुणमेव यावत्समयोनानवहिकाद्विक्रम- समय परप्रकृतिपुत्रं समयोनावहिका द्विक्रमश्च यावत् यथाप्रवृ- त्त सक्रमेण पूर्ववत् सक्रमयति एव सञ्ज्वनक्रोधे सर्वात्मनोप- शमयति यदेव सञ्ज्वनक्रोधस्य धन्धादयः उदीरणव्यवच्छिन्ना- स्तदेव सञ्ज्वनमानस्य द्वितीयस्थितेः सकाशात् दृष्टिकमाकृत्य प्रथमस्थितिं करोति निवेदयते च तत्रोदयसमये स्तोत्रं प्रक्षिपति द्वितीयस्थितावसख्येयगुणं तृतीयस्थितावसख्येयगुणमेवं तावत् यावत् प्रथमस्थितेश्चरम समय' प्रथमस्थितिप्रथमसमये सञ्ज्व- नमानस्य स्थितिबन्धश्चत्वारो मासाः शेषाणां तु ज्ञानावरणीया- दीनां सख्येयानि वर्षसहस्राणि तदानीमेव च त्रीनपि मानान् युगपदुपशमितुमारभते सञ्ज्वनमानस्य च प्रथमस्थितौ स- म- योनावहिकात्रिकशेषमप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणमानद्विक्रं स- ज्वनमानं प्रक्षिपति किं तु सञ्ज्वनमायादौ आवहिका- द्विकशेषायां त्यागादौ व्यवच्छिद्यते तत उदीरणैव केवला प्रव- र्तेते साऽपि तावत् यावदावहिकाचरमसमयः तत एका प्रथम- स्थितेरावहिका शेषीभूता तिष्ठति तस्मिन्च समये सञ्ज्वनानां द्वौ मासौ स्थितिबन्ध कर्माशेषाणां तु सख्येयानि वर्षाणि तदा- नीं सञ्ज्वनमानस्य धन्धोदयोदीरणा व्यवच्छिन्ना । अप्रत्याख्या- नप्रत्याख्यानावरणमानौ चोपशान्तौ तदानीं च सञ्ज्वनमान- स्य प्रथमस्थितिरैकामावहिकां समयोनावहिकाद्विक्रमश्च वता मुक्त्वा विशेषमन्यत्सर्वमुपशान्तं तदानीमेव च सञ्ज- वनमानस्य प्रथमस्थितेरैकामावहिकां दोममावहिकाद्विक- र्मश्च वता मुक्त्वा विशेषमन्यत्सर्वमुपशान्तं तदानीमेव च सञ्ज- वनमानमायायां द्वितीयस्थितेर्दलिकमाकृत्य प्रथमस्थितिं करो- ति वेदयते च पूर्वोक्तां सञ्ज्वनमानस्य प्रथमस्थितिसत्कामेका- मावहिकां स्तिबुकसक्रमेण सञ्ज्वनमानमायायां प्रक्षिपति समयोना- वहिकाद्विक्रमश्च वता. पुरुषवेदोक्तक्रमेणोपशमयति स- क्र- मयन्ति च सञ्ज्वनमायोदयप्रथमसमये च मायालोभयोर्दौ मा- नौ स्थितिबन्ध शेषकर्मणां तु सख्येयानि वर्षाणि तत्समयादेव चारभ्य तिस्रोऽपि माया युगपदुपशमितुमारभते तत सञ्ज- वनमाया प्रथमस्थितौ समयोनावहिकाविशेषायामप्रत्याख्या- नप्रत्याख्यानावरणमाया द्वाविक्रसञ्ज्वनमानमायायान् प्रक्षिपति किं तु सञ्ज्वनलोभे आवहिकाविशेषायां त्यागादौ व्यवच्छिद्यते तत उदीरणैव केवला प्रवर्तते साऽपि तावत् यावदावहिकाचरम- समय तस्मिन्च समये सञ्ज्वनमानमायालोभयो स्थितिबन्धयो- रैको माम शेषकर्मणां तु सख्येयानि वर्षाणि तदानीमेव च स- ज्वनमानमायाया धन्धोदयोदीरणाव्यवच्छेद अप्रत्याख्यानप्रत्या- ख्यानावरणमायोपशान्ते सञ्ज्वनमानमायायाश्च प्रथमस्थितिसत्का- मेकावहिकां समयोनावहिकां द्विक्रमश्च वता मुक्त्वा शेषमन्य-

त्सर्वमुपशान्तं ततो निरन्तरसमये सञ्ज्वनलोभस्य द्वितीयस्थितेः सकाशात् द्वाविक्रमाकृत्य प्रथमस्थितिं करोति वेदयते च पूर्वो- क्तां च मायाया. प्रथमस्थितिसत्कां समयोनावहिकास्तिबुकसक्रमे- ण सञ्ज्वनलोभे संक्रमयति समयोनावहिकाद्विक्रमश्च वताः पुरुषवेदक्रमेणोपशमयति संक्रमयति च सञ्ज्वनक्रोधादीनां सूक्ष्मोदयचरमसमये यावत्प्रमाणस्थितिबन्धोऽनन्तरमुक्तस्ता- वत्प्रमाणमत्र साक्षात्सूत्रकृत् सवादयति ।

चरिसुदयन्मि जम्हा, तवंधो दुगुणो उ ह्ये उवसमणे ।
तयान्तरपरगर्ह, चउगुणोऽस्येसु संखगुणो ॥

इह यः कृपकश्रेण्या कृपकस्य सञ्ज्वनक्रोधादी स्वस्वचरमो- दयकात्वे जघन्यः स्थितिबन्ध उक्त' स उपशमके द्विगुणो भवति तदनन्तरं प्रकृते पुनश्चतुर्गुण अन्येषु तु संख्येयगुण जति ततोऽ- पि परस्या प्रकृतेरष्टगुण इत्यर्थः । यथा कृपकमधिकृत्य सञ्ज्वन- क्रोधस्य मासद्वयं जघन्यस्थितिबन्ध एको मासस्ततस्तस्य क्रो- धचरमोदयकात्वे चतुर्मासप्रमाणो धन्ध प्रवर्त्तमान स्वजघन्य- धन्धापेक्षया चतुर्गुणो भवति ततोऽपि परा प्रकृतिर्माया स्यात् त- दानीमष्टगुणो बन्धस्तस्या हि कृपकमधिकृत्य स्वचरमोदयकात्वे जघन्य. स्थितिबन्धोऽर्द्धमासस्तत क्रोधचरमोदयकाले चतुर्मा- सिको बन्ध प्रवर्त्तमानः स्वजघन्यधन्धापेक्षया अष्टगुणो भवति तथा मानस्य कृपकमधिकृत्य जघन्यो बन्ध एको मास स चोप- शमके मन्दपरिणामत्वात् द्विमासप्रमाणो भवति मानस्य चान- न्तरा प्रकृतिर्माया तस्यास्तदानी चतुर्गुण पक्षापेक्षया मासद्वयस्य चतुर्गुणत्वात् तथा मायाया कृपकमधिकृत्य जघन्यो बन्ध एकः पक्षः सर्वोपशमे मन्दपरिणामत्वात् चरमोदये मासप्रमाणप्रव- र्तमानश्चिगुणो भवति शेषकर्मणां तु ज्ञानावरणीयादीनां सर्व- प्रापि संख्येयवर्षप्रमाण स्थितिबन्ध केवलं पूर्वस्मात् हीनो हीनतर इति । संप्रतिसञ्ज्वनलोभवक्तव्यतामाह ।

लोचस्स उ पढमर्गि, विऽश्रो य कुणऽ तिविजागं ।

दो पुगलानिक्खेवो, ततिऽश्रो पुण किऽद्वेयच्छा ॥

लोचस्य द्वितीयस्थितेर्दलिकमाकृत्य प्रथमस्थितिं करोति सा त्रि- भागा त्रिजागोपेता तद्यथा प्रथमो विजागोऽश्वकर्णकरणाक्षासं- झं द्वितीय' किट्टिकरणाक्षासंज्ञ तयोश्च द्वयोरपि विभागयोर्द- लिकनिक्षेपो भवति किमुक्त भवति द्वितीयस्थितेर्दलिकमाकृत्य द्विजागप्रमाणा प्रथमा स्थितिं करोतीति । तृतीय' पुन' विजागः किट्टिवेदनाक्षा सञ्ज्वनलोभोदये वाश्वकर्णकरणाक्षायां वर्तमानः प्रथमसमय एव त्रीनपि दोभान् अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानाव- रणसञ्ज्वनरूपान् युगपदुपशमितुमारभते अन्यश्च यत्करोति प्रथमे अश्व कर्णकरणाक्षासङ्गे विभागे नदाह ।

संतावज्जभाणग, सरुवउप्फुड्ढाणि जं कुणऽ ।

सा अस्सकषकरण-द्धमति माकिट्टिकरणच्छा ॥

सन्ति विद्यमानानि यानि सक्रमितानि मायावर्म्मदलिकानि पूर्वं यरुसञ्ज्वनलोभे दलिकानि वा तानि वध्यमानस्वरू- पतस्तत्कालवध्यमानसञ्ज्वनलोभरूपतया किमुक्त भवति त- त्कात्तव्यमानसञ्ज्वनलोभस्य दलिकानि चात्यन्तरसानि यत्र करोति सा अश्वकर्णकरणाक्षा इयमत्र ज्ञावना अश्वकर्णकर- णाक्षासङ्गे प्रथमे त्रिभागे वर्तमानसंक्रमितमायाद्विकेच्य स- ज्वनलोभसत्केच्यो वा पूर्वस्पर्द्धकेच्य प्रतिसमयं दलिक गृहीत्वा तस्य चात्यन्तदीनरसतामापाद्य पूर्णं च प्रतिसमय दलिकं गृह्णन् अपूर्वाणि स्पर्द्धकानि करोति आसत्तारं हि

परिभ्रमता न कदाचनपि बन्धमाश्रित्य ईदृशानि स्पर्शकानि कृतानि किं तु संप्रत्येव विशुद्धवशात्करोतीत्यर्थः । पूर्वाणि (स-ज्जंति) तथा रूपाणि वा पूर्वाणि स्पर्शकानि कुर्वन्तः सख्येयेषु स्थितिवन्धेषु गतेषु सत्सु अश्वकर्णकरणाद्या व्यतिक्रामति ततो मध्यमा द्वितीयाद्या प्रवर्तते तदानीं च सज्वलनद्वौजस्य स्थितिवन्धो दिनपृथक्त्वप्रमाण शेषकर्मणां तु वर्णपृथक्त्वमान किट्टिकरसाद्यायाच पूर्वस्पर्शकेभ्यश्च दक्षिण गृहीत्वा प्रतिसमयमनन्ता किट्टी करोति । संप्रति किट्टिस्वरूप प्रथमसमयोदयेयावती किट्टी करोति तदेव प्रतिपादयति ।

अपुष्पविसोहीए, अणुभागो ण्णविज्जजणं किट्टी ।

पढमसमयम्मि रसफुरु-वग्गणा तं जागममा ॥

अपूर्वया विशुद्धा अनुभागस्य ऊनस्य एकोत्तरवृद्धस्यापनयनेन हीनतरस्य यत् विभजनं सा किट्टिः किमुक्तं भवति पूर्वस्पर्शकेभ्यो ऽपूर्वस्पर्शकेभ्यश्च वर्गणा गृहीत्वा तासामनन्तगुणां हीनरसतामापाद्य वृहत्तरत्वतया यदपस्थान यथाऽऽसां वर्गणानामसकल्पनया अनुभागरसभागानां शतं ज्युत्तर दृष्टुत्तरमेकोत्तरमासीत् तासामनुभागानां यथाक्रम पञ्चविंशति पञ्चदशकं पञ्चकमिति ता किट्टयस्ता एकस्मिन् रसस्पर्शके अनुभागस्पर्शकेया अनन्ता वर्गणास्तासामनन्ततमे जागे यावत्यो वर्गणास्तावत्प्रमाणाः प्रथमसमये करोति ताश्चानन्तानुबन्धा किं तु सर्वजघन्यानुजागस्पर्शकानुभागेन सदृशा करोति न तु ततोऽपि हीना उच्यन्ते ततोऽपि हीनास्तथा चाह ।

मव्वजहन्नए फड्डग, अणतगुणहाणिया उ सारसओ ।

पयसमयमसंखंसो, आडमसमया उ जायत्तो ॥

यत् सर्वजघन्य रसस्पर्शकं ततोऽपि रसमधिकृत्य ता किट्टीरनन्तगुणहानिका अनन्तगुणहीना करोति ता आदिमसमयात्परत प्रतिसमयमसख्येयांशान् प्रतिसमय पूर्वस्मात् असंख्येयजागमात्रा किट्टीस्तावत्करोति यावद्वर्षाकिट्टिकरणाद्याचरमसमय इयमत्र जावना प्रथमसमये प्रचूताः किट्टी करोति द्वितीयसमये असख्येयगुणहीना एव तावद्वाच्यं यावत् किट्टिकरणाद्याश्चरमसमय ।

अणुसमयमसंखगुणं, टलियमणंतं स उ अणुजागो ।

सव्वेसु मंदरसमा-डयाण दलयंति सेसूणं ॥

अनुसमय प्रतिसमय दक्षिणसंख्येयगुणं तद्यथा प्रथमसमये सकत्रकिट्टिगत दक्षिण सर्वस्तोकं ततोऽपि द्वितीयसमये कृतासु किट्टिष्वनन्तगुणहीन ततोऽपि तृतीयसमये कृतासु किट्टीष्वनन्तगुणहीनम् एव तावद्वाच्यं यावत्किट्टिकरणाद्याचरमसमयः । तथा सर्वेषु मन्दरसादिकानां जघन्यरसप्रचूर्तानां किट्टीनां दक्षिण विशेषो न वक्तव्यं यावत्सर्वोत्कृष्टरसकिट्टिः । इयमत्र भावना सर्वेषु या निर्वाचिता किट्टयस्तासां मध्ये या मन्दरसास्तासां दक्षिण सर्वप्रभूत ततोऽनन्तरेणानुजागेनानन्तगुणेनाधिकाया द्वितीयाया किट्टी दक्षिण विशेषहीन ततोऽनन्तरेणानुभागेनानन्तगुणेनाधिकायां तृतीयस्यां किट्टी विशेषहीनेमेघमन्तरानुजागाधिकासु किट्टिषु विशेषहीनं तावदवसेयं यावत् प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टरसा किट्टिरिति एव सर्वेष्वपि समयेषु प्रत्येकं भावयितव्यम् ।

आडमसमयक्याणं, मंडाईणं रमो अणतगुणो ।

सव्वुकम्म रसा वि हु, उरियसमयस्स एतंमे ॥

आदिमसमयकृतानां प्रथमसमयकृतानां मन्दादीनां जघन्यरसादीनां रसो यथोत्तरमनन्तगुणो वक्तव्यस्तद्यथा प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वा मन्दानुभागा किट्टि सा सर्वस्तोफानुभागा ततो द्वितीया अनन्तगुणानुभागा ततोऽपि तृतीया अनन्तगुणानुभागा एवं तावद्वाच्यं यावत्प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टानुभागा किट्टिरिति । एव द्वितीयादिष्वपि समयेषु किट्टीनां प्ररूपणा कर्त्तव्या । तथा सर्वोत्कृष्टरसाऽपि सर्वोत्कृष्टानुभागाऽपि हु निश्चितमुपरितनसमयस्य सत्का पश्चात्समयभाविसर्वमन्दानुभागाकिट्टिष्वपेक्षयाऽनन्ततमे भागे वर्तते तद्यथा प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वमन्दानुभागा किट्टी सा सर्वप्रभूतानुभागा ततो द्वितीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टानुभागा किट्टि साऽनन्तगुणहीना । तथा द्वितीयसमयकृतानां मध्ये या सर्वमन्दानुभागा किट्टिस्वदपेक्षया तृतीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टानुभागाऽनन्तगुणहीना एवं तावद्वाच्यं यावच्चरमसमयः । सप्रत्यासामेव किट्टीनां परस्पर प्रदेशाल्पवहुत्वमुच्यते प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वा बहुप्रदेशा किट्टि सा स्तोकप्रदेशा ततो द्वितीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वालपप्रदेशा किट्टि सा असंख्येयगुणप्रदेशा ततस्तृतीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वालपप्रदेशा सा असंख्येयगुणप्रदेशा एव तावद्वाच्यं यावच्चरमसमयः ॥

किट्टीकरणद्वाए, तिसु आवलियासु समयहीणासु ।

ते पडिगहिया दोएह वि, सह्राणे उवमपज्जंति ॥

किट्टिकरणाद्यास्तास्तिष्ठन्धावलिकासु समयहीनासु पतद्गृहता न भवति अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणे लोभत्रलिकं सज्वलनलोभे सक्रमयतीति भाव किं तु तयोर्द्वयोरप्यप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलोभयोर्दलिक स्वस्थान एव स्थितमुपशमं नयते ध्यावलिकाशेषायां पुन किट्टिकरणाद्यायां वादरसज्वलनलोभस्यागालो न भवति किं तूर्दीरेणैव साऽपि तावन् यावदावलिका । तथा किट्टिकरणाद्यायाः सख्येयेषु भागेषु गतेषु सत्सु संज्वलनलोभस्य स्थितिवन्धोऽन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां दिनपृथक्त्वप्रमाणानां नामगोत्रयोर्वेदनीयानां प्रभूतवर्षसहस्रमानस्ततः किट्टिकरणाद्याश्चरमसमये संज्वलनलोभस्य स्थितिवन्धोऽन्तर्मुहूर्त्तप्रमाण केवलमिदमन्तर्मुहूर्त्तं स्तोकचरमवसेयं ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणामन्तरहोरावस्य नामगोत्रवेदनीयानां किञ्चिदूनवर्षेण प्रमाण आगालव्यवच्छेदानन्तरखण्डाया उदीरणावलिका तस्याश्चरमसमये किट्टिकरणाद्याचरमसमयस्तिस्मिच्च किट्टिकरणाद्याचरमसमये यदभूत् तद् दिदृक्कुगह ।

द्वौजस्त अणुवसतं, किट्टी उदयावज्जी य पुव्वत्तं ।

वायरगुणाण ममग, दोएह वि लोच्चममुवमंता ॥

किट्टिकरणाद्याश्चरमसमये सज्वलनलोभस्य दूपशान्तमुहूर्त्ते यद् द्वितीयस्थितिगतं किट्टीकृतं दलिकं या च उदयावलिना किट्टीकरणद्वाया श्रेयोभूता यश्च पूर्वोक्तमयोनाप्रतिक्रमिकवद्धमित्यर्थः । श्रेय सर्वमप्युपशान्तं तथा तस्मिन्नेव समये वादरगुणेन अनिवृत्तिवादरसपरायगुणस्थानकेन समकं द्वावप्यप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलोभापुपशान्तं किमुक्तं भवति । यस्मिन्नेव समये द्वावप्यप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानलोभापुपशान्तं तस्मिन्नेव समयेऽनिवृत्तिवादरसंपरायगुणस्थानकं चरच्छेदम्

उवसमणा

उपलक्षणमेतत् वादरसंज्वलनलोभोदयोदीरणा व्यवच्छेदाश्च ।

मेसष्टसेसतऽए, ए तावदया किट्टिओ उ पढमडिई ।

वज्जयअसंखजागे, डिज्जुवरिमुदीरणे ससा ॥

शेषार्द्धशेष काल तृतीये त्रिभागे इत्यर्थं सूक्ष्मसपरायो भवति ताश्च प्राकृता किट्टिद्वितीयस्थिते. सकाशात् कियती समाकृष्य प्रथमां स्थितिं तावती सूक्ष्मसपरायाद्वातुल्यां करोति किट्टिकरणान्वायामन्तिममावलिकामात्रं स्तिबुकसक्रमेण सक्रमयन्ति तथा प्रतिसमयान्तिमसमयकृता किट्टिर्वर्जयित्वा शेषसमयकृता किट्टय सूक्ष्मसपरायाद्वायाः प्रथमसमये प्राय उदयमपगच्छन्ति (दिजेत्यादि) वर्षसमयकृतानां किट्टिनामधस्तादसंख्येयभागं प्रथमसमयकृतानां चोपरितनसंख्येयतमभागं वर्जयित्वा शेषा किट्टिरुदीरयति ।

गेहतां य मुयत्ता, असंखजागं तु चरमसमयम्मि ।

उवसामियडियडिई, उवसंतं वभइ गुणट्टाण ॥

द्वितीयसमये उदयप्राप्तानां किट्टिनामसंख्येयभागं मुञ्चति उपशान्तत्वाद् उदयेन ददातीत्यर्थः । अपूर्व वा संख्येय भागमनुभावनार्थमुदीरणाकरणे गृह्णाति । एव ग्रहणमोक्षौ कुर्वन् तावत् ज्ञातव्यो यावत् सूक्ष्मसपरायाद्वायाश्चरमसमयद्वितीयस्थितिगनमपि दक्षिक सूक्ष्मसपरायाद्वाप्रथमसमयादारभ्य सकलमपि सूक्ष्मसपरायगुणस्थानक काल यावत् पूर्ववदुपशमयति समयोनावहिकाद्विक्रममपि दक्षिक सूक्ष्मसपरायाद्वायाश्चरमसमये ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणामान्तमौहूर्त्तिक. स्थितिवन्धो नामगोत्रयोः षोडशमुहूर्त्तप्रमाणो वेदनीयस्य चतुर्विंशतिमुहूर्त्तमान तस्मिन्नेव चरमसमये द्वितीयस्थितिगत सकलमपि मोहनीयमुपशान्त तत एवमुपशमितद्वितीयस्थितिरनन्तरसमये उपशान्तमुपशान्ततमोरूप गुणस्थानं वभते ।

अंतो मुहुत्तमेत्तस्म वि, संखेज्जा जागनुद्धा उ ।

गुणमेढी सव्वच्छं, तुद्धा य एसकाड्देहिं ॥

अन्तर्मुहूर्त्तमात्रं तत् उपशान्तमोहगुणस्थानक तस्याऽपि उपशान्तमोहगुणस्थानककाद्यस्य संख्येय संख्येयतमो ज्ञागस्तत्तुद्धा गुणश्रेणी. करोति ताश्च गुणश्रेणी सर्वा अपि सर्वमप्युपशान्तगुणस्थानकाद्या अनुप्रदेशापेक्षया कालापेक्षया च तुल्या. करोति अचस्थितपरिणामत्वात् ।

करणाय नोवसंतं, संकगणो वट्टणं मुदिट्टित्तिगं ।

मोत्तरा विभेमेण, परिवडड जा पपत्तो त्ति ॥

मोहनीयस्य प्रकृतिजऽमुपशान्त सत् करणाय करणयोग्यं न ज्वति उदीरणानिधत्तिकाचिताना करणानामयोग्यं ज्वतीत्यर्थं सक्रमणापवर्तनं च दृष्टिभ्रिकसम्यक्त्वं सम्यग्मिथ्यात्वरूपशेषाणां मोहनीयप्रकृतीनां न भवति दृष्टिभ्रिके तु सक्रमणमपवर्तनं च ज्वति तत्र सक्रमो मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयो सम्यक्त्वम् अपवर्तनं तु त्रयाणामपि एव क्रोधेन श्रेणिं प्रतिपन्नस्य रुच्य यदा तु मानेन श्रेणिं प्रतिपद्यते तदा मान वेदमान एव प्रथमतो नपुसकवेदोक्तक्रमेण क्रोधभ्रिकमुपशमयति । तत क्रोधोक्तप्रकारेण क्रिक्रशेष तथैव यदा तु मायाया श्रेणिं प्रतिपद्यते तदा मायां वेदयमान एव प्रथमतो नपुसकवेदोक्तप्रकारेण क्रोधभ्रिकं ततो मानभ्रिकं ततो मानभ्रिकं ततो मायाभ्रिकं तत उक्तप्रकारेण हो-

त्रिकमिति । सप्रति प्रतिपात उच्यते सोऽपि द्विधा ज्वक्त्वेण अक्षाक्त्वेण च तत्र ज्वक्त्वेण प्रियमाणस्य अक्षाक्त्वेण उपशान्ताख्योर्व्यवच्छेदः तत्र यो भवक्त्वेण प्रतिपतति तस्य प्रथमसमय एव सर्वाण्यपि कारणानि प्रवर्तन्ते च प्रथमसमये च यानि कर्माण्युदीर्यन्ते तान्युदयावहिकायां प्रवेशयन्ति यानि य मोहोदीरणां यानि तेषां दक्षिकान्युदयावहिकाया बहिर्गोपुच्छाकारस्थितानि विरचयति य पुनरुपशान्तमोहगुणस्थानकाद्वापरिक्त्वेण प्रतिपतति किमुक्त भवति येनैव क्रमेण स्थितिघातादीन् कुर्वन्शास्त्रास्तेनैव क्रमेण पश्चानुपूर्व्यां स्थितिघातादीन् कुर्वन् प्रतिपतति स च तावत् प्रतिपतति यावत् प्रमत्तसयतगुणस्थानकम् ।

गकिट्टिचादलियं, पढमडिई कुण विड्यतिइहिंतो ।

उदयाइविसेसूणं, आवलिऊणं अमंखगुणं ॥

उपशान्तमोहगुणस्थानकान् प्रतिपतनक्रमेण सज्वलनदोषादीनि कर्माण्यनुभवति तद्यथा प्रमत्त सज्वलनदोषततो यत्र मायोदयव्यवच्छेदस्तत आरभ्य मायां ततो यत्र मानोदयव्यवच्छेदस्तत प्रकृतिमानं ततो यत्र क्रोधोदयव्यवच्छेदस्तत आरभ्य क्रोधः । इत्थं च क्रमेणागुजवनार्थं तेषां द्वितीयस्थिते सकाशात् दलिकमपकृष्य प्रथमस्थितिं करोति उदयादिषु च उदयसमयप्रवृत्तिषु असंख्येयगुणं ततोऽपि द्वितीयसमये असंख्येयगुणं ततोऽपि तृतीयसमये असंख्येयगुणमुदयवतीनामवक्तव्यं यावत् गुणश्रेणीशिर तथा पुनरपि प्रागुक्तक्रमेण विशेषहीनो दलिकानिकेपः पतदेवाह ।

जावध्या गुणसेढी, उदयवई तासु हीणं परतो ।

उदयावतीमकाय, गुणसेढी कुणइ डयराणं ॥

या उदयवत्यस्तत्कालमुदयभाजस्तासां प्रकृतीनां यावाती गुणश्रेणियावत् गुणश्रेणीशिर इत्यर्थः तावद्दुदयावहिका उपरिप्रागुक्तक्रमेण संख्येयगुणं दक्षिकानिकेपं करोति तत परतो हीनकं विशेषहीनमितगसामनुदयवतीनां प्रकृतीनामुदयावहिकाया दलिकानिकेपमकृत्वा इत्यर्थं तत उपरि संख्येयगुणतया दलिकानिकेपं स च तावत् गुणश्रेणीशिरस्तत परत पुनर्विशेषहीन ।

संकम उदीरणाणं, नत्थि विसेसो एत्थ पुव्वत्तो ।

जं जच्चिए वच्चिन्नं, जायए वा हाइ तं तत्थ ॥

इह य उपशमश्रेण्यारोहे सक्रमे विशेष उक्तो यथाऽनुपूर्वीयं च सक्रमो नानाऽनुपूर्वी तथा य उदीरणायां विशेष उक्तो यथावत् कर्म परावलिकातीतमुदीरयति न परावलिकामध्ये विशेषोऽशेषसमश्रेणिप्रतिपातेन न ज्वति किमुक्त भवत्यपूर्व्याऽपि वरु च कर्म वरुवहिकातिक्रान्तमुदीरयतीति तथा यद्यत्र स्थान व्यवच्छिन्नमुपगतं वा संक्रमणं वा अपवर्तनं वा उदीरणं वा देशोपशमना वा निधत्तिकाचन वा तत्तत्र स्थाने ज्वति तथा यत्र च स्थाने जात स्थितिरसघातादितत्र स्थानं तद्विधमेव ज्वतीति ।

वेडयमाण संजलण, कालतो अहिगमो ह गुणसेढी ।

परिवत्तिकम्मा उदए, तुद्धा सेसडिकम्मेहि ॥

मोहनीयस्य मोहनीयप्रकृतीनां गुणश्रेणिकाद्यमधिकृत्य वेद्यमानानां सज्वलनकाद्यादप्यधिका प्रतिपतिता सती प्रारभ्यते समारोहकात्रे गुणश्रेण्यपेक्षया तुल्या तथा यस्य कपायस्योदय उपशमश्रेणिप्रतिपत्तिरासीत् तस्योदयप्राप्तस्य सतो गुणश्रेणिं प्रतिपतिता शेरकर्मा नि शेषकर्माश्च गुणाश्रेणिभिः सह

तुल्या क्रियते यथा कश्चित् सञ्चलनक्रोधेन उपशमश्रेणिं प्रति-
पन्नस्तत श्रेणिं प्रतिपतत् तदा सञ्चलनक्रोधमुदयेन प्राप्तवान्
भवति तत प्रभृतिः स्वगुणश्रेणिशेषकर्मभि समाणा ज्वति
एव मानमाययोरपि वाच्य सञ्चलनक्रोधेन पुनरुपशमश्रेणिं प्र-
तिपन्नस्य प्रतिपत्तिकावे प्रथमसमयादारभ्य सञ्चलनक्रोधस्य
गुणश्रेणिभि सह तुल्या प्रवर्तते शेषकर्मणां तु यदागोहत उक्तं
तदेव प्रतिपततोऽप्यन्यनातिरिक्त वेदितव्यम् ।

खवगुवसमगमि एव, ठाणे दुगुणो तहि वंधे ।

अणुजागो एतगुणो, अनुजागे सुभाण विवरीओ ॥

कृपकस्य कृपकश्रेणिमारोहो यस्मिन् स्थाने यावान् स्थितिव-
न्धस्तस्मिन्नेव स्थाने उपशमश्रेणिमारोहतस्तावान् स्थितिवन्धो
द्विगुणो भवति ततोऽपि तस्मिन्नेव स्थाने उपशमश्रेणित प्रति-
पततो द्विगुणो ज्वति कृपकसत्कस्थितिवन्धापेक्षया चतुर्गुणो ज-
वतीत्यर्थ । तथा कृपकस्य यस्मिन् स्थाने अशुभप्रकृतीना यावान्
अनुभागो ज्वति तदपेक्षया तस्मिन् स्थाने तासामेव शुभप्रकृ-
तीनामुपशमश्रेणीत प्रतिपतितोऽन्तगुण (सुभाणविवरिओत्ति)
शुभानां पुनरनुजागो विपरीतो वाच्य स चैव उपशमश्रेणीत
प्रतिपतितो यस्मिन्स्थाने शुभप्रकृतीनां यावाननुजागो भवति
तदपेक्षया तस्मिन्स्थाने तासामेव शुभप्रकृतीनामुपशमकस्या-
नुजागोऽन्तगुणस्ततोऽपि तस्मिन्नेव स्थाने तासामेव शुभप्रकृ-
तीनां कृपकस्यान्तगुण ।

परिवाडीए परित्रो, पमत्तडयरत्तणे बहुति किच्चा ।

देसजई सम्पो वा, सासणभावं वए कोई ॥

यथा परिपाठ्या श्रेणिमारूढस्तथा परिपाठ्या पतित सन् ताव-
दधो गच्छति यावत् प्रमत्तसंयतगुणस्थानकं तत प्रमत्तत्वात्प्र-
मत्तत्वे बह्वारान् कृत्वा कश्चित् देशयतिर्भवति कोऽप्यविरत-
सम्यग्दृष्टिर्वा येषां मतेनानन्तानुबन्धेनानुपशमना न ज्वति तेषां
मतेन कश्चित् सासादनमपि व्रजति ॥

उवसमसम्पत्तद्धा, अंतो आउवखया धुवं देवो ।

जेण तिसु आउगोसु, वप्पेसु मा सेढमारुहड ॥

श्रीपशमिकसम्यक्त्वाद्यां वर्तमानो यदि कश्चिदायु कयात्
काल करोति तर्हि ध्रुवमवश्यं देवो भवति येन यस्मात्कारणात्
त्रिषु नारकतियेगमुप्यसवन्धेष्वायुष्केषु श्रेणिमुपशमश्रेणिं ना-
रोहति किं तु देवायुष्क एव वधे तत काल कृत्वा देव एव
ज्वतीति ॥

सेढीपनिओ समो छ-ड्ढावलीसामणं वि देवेषु ।

एगजवे उवखुत्तो, चरित्तमोहं उवसमेज्जा ॥

यस्मात्कारणात् देवायुर्वर्जेषु शेषेषु त्रिष्वायु श्रेणिं नारोहति
तस्मात्कारणात् श्रेणीत पतित सम उत्कर्षत. परमाविका-
काल जघन्यत समयमात्र सासादनो भवति सोऽप्यवश्यं च्युत्वा
देवेषु मध्ये समुत्पद्यते तथा एकस्मिन् जवे उत्कर्षतश्चारित्तमो-
हनीय द्वौ वारानुपशमयति न तृतीयमपि वार यस्तु द्वौ वारानु-
पशमश्रेणिं प्रतिपद्यते स तस्मिन् भवे कृपकश्रेणिं न प्रतिपद्यते
यस्वेकवारमुपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्तस्य भवेदपि तस्मिन् भवे
कृपकश्रेणि । एव कर्मप्रथिकाभिप्राय । आगमाभिप्रायेण त्वेक
स्मिन् जवे एकामेव श्रेणिं न तु द्वितीयांमपि तदुक्तं “ अश्वरसेढि
वज्जं, एग भवेणैव सज्याड ” । अन्यत्राप्युक्तं मोहोपशम पक-
स्मिन् भवे स्यादसन्नत यस्मिन् भवे उवशमज्जयो मोहस्य

तत्र नेति एव पुरुषवेदेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य विधिक्त । संप्रति
स्त्रीवेदेन नपुंसकवेदेन चोपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य विशिमाड
दुचरिमसमये नियणा, वेयम्म इत्थी नपुंसगो साणु ।

समडत्तु सत्त पच्छा, किं तु नपुंसो कमारच्छे ॥

स्त्री नपुंसकस्य वेदेन सदान्योन्य एरस्पर वेदमुपशमयति किमु-
क्त भवति स्त्री स्त्रीवेदमुपशमयति नपुंसकवेदे च नपुंसको नपु-
सकवेदमुपशमयति स्त्रीवेदे चेति किं तु नपुंसकगते सति पूर्व-
क्रमेणारभ्ये सत्युक्तप्रकारेणोपशमयति इह चोपशमनकरणे
स्त्रिया नपुंसकस्य च निजकोटयस्य स्ववेदोदयस्य द्विचरमसमये
एकेन्द्रियस्थितिं मुक्त्वा शेषं सर्वमुपशानामित्य च शमयित्वा
स्त्री नपुंसको वा पश्चात्स पुरुषवेदादिका. प्रकृतीरुपशमयति ।
इयमत्र भावना । इह स्त्री उपशमश्रेणिं प्रतिपन्ना सती प्रथमनो
नपुंसकवेदमुपशमयति पश्चात् स्त्रीवेदे तच्च तावदुपशमयति
यावत्स्वोदयस्य द्विचरमसमयस्तास्मिन् निजकोटयस्य द्विचर-
मसमये एकां चरमसमयमात्रामुदयस्थितिं च वर्जयित्वा शेषं
सकलमपि स्त्रीवेदसत्क द्दिकमुपशमित ततश्चरमसमये गते
सति अवेदके सति पुरुषवेदहास्याद्विपदरूपा सप्तप्रकृतीर्युगप-
दुपशमयितुमारजते शेषं पुरुषवेदेन च श्रेणिं प्रतिपन्नस्य उच्यते
स्त्रीवेदेन पुरुषवेदेन वा उपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानो यस्मिन् स्थाने
नपुंसकवेदमुपशमयति तद्वर यावन्नपुंसकवेदेन श्रेणिं प्रतिपन्न स-
न्नपुंसकवेदमेव समुपशमयति तत ऊर्ध्वं नपुंसकवेद युगपदुप-
शमयितु इवन्. स च तावदतो यावन्नपुंसकवेदोदयो द्विचरम-
समये तस्मिन् स्त्रीवेद उपशान्त नपुंसकवेदस्य च एका उद-
यमात्रा उदयमात्रस्थितिर्वर्तते शेषं सर्वमप्युपशान्तं तस्यामप्यु-
दयस्थितावनिक्रान्तायामवेदको भवति तत पुरुषवेदादिका स-
प्त प्रकृतीर्युगपदुपशमयतीति । तदेवमुक्त्वा सर्वोपशमना ।

सप्रति देशोपशमनामभिधातुकाम आड ।

मुलुत्तरकम्माणं, पगडिडियाड हांड चउभेया ।

देसकरणेहिं देसं, समड ज देसुमणानो ॥

देशोपशमना मूलकर्मणां मूलप्रकृतीनामुत्तरकर्मणामुत्त-
रप्रकृतीना प्रत्येकं प्रकृतिस्थित्यादिका प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदे-
दाविषया चतुर्भेदा चतुर्विधा ज्वति इयमत्र भावना । देशोपश-
मना द्विधा तद्यथा मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च,
एकैकाऽपि चतुर्भेदा तद्यथा प्रकृतिदेशोपशमना स्थितिदेशो-
पशमना अनुजागदेशोपशमना प्रदेशोपशमना च । अथ क-
स्माद्देशोपशमनेत्यभिधीयते अत आह । यत् यस्मात्कारणात्
एकदेशानुनाभ्यां यथाप्रवृत्तापूर्वकरणसज्जिताभ्यां करणाभ्यां
प्रकृतिस्थित्यादीनां देशकदेश शमयत्यतो देशोपशमनाऽभिधी-
यते देशकृताभ्यां करणाभ्यामुपशाम्यतीति देशोपशमना । यदि
वा देशस्य प्रकृत्यादीनामेकदेशस्योपशमना देशोपशमनेति
च्युत्पत्ते ॥ सप्रत्यस्यावयवप्रान्तरविधानिमाह ।

उवसामयस्सुव्वट्टण-मकमकरणाडं हौति नत्तडं ।

देभोवसामिय जम्हा, पुच्चो मञ्चकम्माण ॥

देशोपशमनया उपशमितस्य कर्मण उच्यते नमश्चमलकृण नि
ज्वन्ति नान्यानि करणान्यदीरणाप्रवृत्तीनि एव देशोपशमनाया
सर्वोपशमनातो विदेश । अनया वा देशोपशमनया मूलप्रकृति-
उत्तरप्रकृति या उपशमयितुप्रवृत्तावदपमेयो यावत् पूर्वं पूर्वं
रणस्थानकचरमसमये । इयमत्र भावना अस्या देशोपशमनाया

स्वामिनः सर्वतिर्यञ्च एकद्वित्रिचतु पञ्चेन्द्रियज्ञेद्विज्ञाः सर्वे नारका सर्वे देवा सर्वे मनुष्यास्ते च मनुष्यास्तावद्यावदपूर्वकरणान्तसमय इति एषा चैव देशोपशमना सर्वेषामपि कर्मणामवगन्तव्या न मोहनीयस्यैव केवलस्य । स्वामिविषयमेक च विशेषमाह ।

खवगो उवसमगो वा, पढमकसायाण ढंसणतिगस्स ।

देसोवसमगो सुसु-अपुव्वकरणांतगो जाव ॥

स देशोपशमनास्वामी देशोपशमक प्रथमकपायाणां दर्शनत्रिकस्य च कूपक उपशमको वा तावदवसेयो यावत्स्वस्वापूर्वकरणान्तगः । एतदुक्तं भवति । प्रथमकपायाणां विसयोजना चतुर्गतिका अपि उपशमका मनुष्याः प्रतिपन्नसर्वचिरतेर्ये दर्शनत्रिकस्य कूपका मनुष्या अविरतसर्वाविरता उपशमका सर्वचिरतास्तावद्देशोपशमनाकारिणो यावत्स्वस्वापूर्वकरणचरमसमयो न परत इति । सप्रति साद्यादिप्ररूपणार्थमाह ।

साडयमाड चउद्धा, देसुवसमगा अणाडमतीणं ।

मूत्रुत्तरपगईणं, साड अधुवोत्तरपगइयो वा ॥

अनादिमत्याऽनादिसत्ताकास्तासां देशोपशमना चतुर्धा चतुःप्रकारा तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तत्र मूलोत्तरप्रकृतीनामष्टानामपि अपूर्वकरणगुणस्थानकात्परत सा देशोपशमना न प्रवर्तते तत प्रतिपाने च भूयोऽपि प्रवर्तते इति सादिस्तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिर्ध्रुवा अभव्यानां त्वध्रुवा भाविता मूलोत्तरप्रकृतीनां साद्यादिरूपतया चतुर्विधा देशोपशमना । सप्रत्युत्तरप्रकृतीनामनादिसत्तानां सा भाव्यते तत्र वैक्रियसप्तकाहारकसप्तकमनुष्यद्विकदेवद्विकनारकद्विकमस्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वोच्चैर्गोत्ररूपोद्भवनयोर्गात्रयोर्विशतिनीर्थकराश्चतुःप्रयवर्जा शेषास्त्रिंशत्तुत्तरशतसंख्या प्रकृतयोऽनादिसत्ताकास्तासां मध्ये मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनां स्वस्वापूर्वकरणात्परतो देशोपशमना नोपजायते शेषकर्मणां त्वपूर्वकरणगुणस्थानकात् परत स्थानात् च्यवमानस्य भूयोऽपि जायते इति सादिस्तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा अभव्यज्ज्यापेक्षया यास्त्वध्रुवा अध्रुवसत्ताका प्रकृतयोऽनन्तरोक्ता अष्टविंशतिसख्याकास्ता देशोपशमनामधिकृत्य साद्यध्रुवास्तासां देशोपशमना सादिरध्रुवा चेत्यर्थः । साद्यध्रुवता अध्रुवसत्ताषट्ठेव समवसेया ।

सप्रति प्रकृतिस्थानानां साद्यादिप्ररूपणार्थमाह ।

गोयाजयाणं ढोएहं, चउत्थण्टाण होड सत्तएहं ।

साडयमाड चउद्धा, सेसाणं एगणाणस्स ॥

इह गोत्रस्य देशोपशमनामधिकृत्य द्वे प्रकृतिस्थाने तद्यथा द्वे एका च तत्रानुद्भवलितोच्चैर्गोत्रस्य द्वे उद्भवलितोच्चैर्गोत्रस्यैका तथा आयुषोऽपि द्वे प्रकृतिस्थाने तद्यथा द्वे प्रकृती एका च । तत्र श्रवणपरमवायुष्कस्य एका वदपरमवायुषो द्वे एतेषां च चतुर्णामपि स्थानानां देशोपशमना सादिरध्रुवा च स्थानानामपि स्वयं साद्यध्रुवत्वात् तथा 'चउत्थण्टाण होड सतरहमिति' तत्र यथासत्येन पद्योजना तत्र चतुर्थे मोहनीयं तस्य देशोपशमनायोग्यानि पद्य प्रकृतिस्थानानि तद्यथा एकविंशति चतुर्विंशति पञ्चविंशति षड्विंशति सप्तविंशतिरष्टाविंशतिश्च शेषाणि पुनरनिवृत्तिवाटरसंपराये प्राप्यन्ते इति देशोपशमनायोग्यानि भवन्ति । तत्राष्टाविंशतिस्थान मिथ्यादृष्टिसाटादनसम्यग्दृष्टिवेदकसम्यग्दृष्टीना प्राप्यन्ते सप्तविंशतिस्थानमुद्भवलित-

सम्यक्त्वस्य सम्यग्मिथ्यादृष्टेर्वा षड्विंशतिस्थानमुद्भवलितसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वस्यानादिमिथ्यादृष्टेर्वा पञ्चविंशतिस्थानं षड्विंशतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेः सम्यक्त्वमुत्पादयतोऽपूर्वकरणत्परतो वेदितव्यं तस्या मिथ्यात्वदेशोपशमनाया अभावतः तथा अनन्तानुबन्धिनामुद्भवनेऽपूर्वकरणत्परतो वर्तमानस्य चतुर्विंशतिस्थानं चतुर्विंशतिसत्कर्मणो वा चतुर्विंशतिस्थानं क्षेपिसप्तकस्य एकविंशतिस्थानम् अत्र षड्विंशतिलक्षणस्थानं मुक्त्वा शेषाणां पञ्चानामपि स्थानानां देशोपशमना साद्यध्रुवस्थानानामपि स्वयंकादाचित्कत्वात् षड्विंशतिस्थानस्य चतुर्धा तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवा अध्रुवा च । तत्रोद्भवलितसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वस्य सादिरनादिर्मिथ्यादृष्टेरनादिर्ध्रुवा अभव्यानां भव्यानान्त्वध्रुवा तथा पष्ठानामनन्तस्य देशोपशमनायोग्यानि सप्त स्थानानि तद्यथा त्र्युत्तरशतं द्व्युत्तरशतं पञ्चवतिः पञ्चनवति त्रिनवति चतुरशीतिर्द्व्यशीतिश्च तत्रादिमानि चत्वारि स्थानानि यावदपूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमयस्तावद्देदितव्यानि न परत शेषाणि च त्रीणि त्रिनवतिचतुरशीतिर्द्व्यशीतिरूपाणि एकेन्द्रियादीनां भवन्ति न श्रेणिप्रतिपद्यमानानां शेषाणि तु स्थानानि अपूर्वकरणगुणस्थानकात्परतो लभ्यानि नार्वागिति न देशोपशमनायोग्यानि पनेष्वपि च स्थानेषु देशोपशमना साद्यध्रुवस्थानानामपि स्वयमनित्यत्वात् शेषाणां तु ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदान्तरायाणां देशोपशमनामधिकृत्यैकैक प्रकृतिस्थानम् । तत्र ज्ञानावरणस्यान्तरायस्य च प्रत्येक पञ्चप्रकृत्यात्मक स्थान दर्शनावरणस्य नवप्रकृत्यात्मकं तृतीयस्य द्विप्रकृत्यात्मकम् । एषां च देशोपशमना साद्यादिभेदाच्चतुर्धा चतुःप्रकारा तद्यथा सादिरनादिर्ध्रुवा अध्रुवा च । "साडयमाडचउद्धा सेसाणं एगणाणस्स" तत्रापूर्वकरणगुणस्थानकात्परतो न भवत्युपश्रेणिस्ततः शमप्रतिपाने च भूयोऽपि भवति । तत सादिस्तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाऽध्रुवा च भव्याभव्यापेक्षया । उक्ता प्रकृतिदेशोपशमना ।

सप्रति स्थितिदेशोपशमनामाह ।

उवसामगा ठिईओ, उकोसा संकमेण तुल्लाओ ।

इयरा वि किं तु अभये, उव्वदगे अपुव्वकरणेसु ॥

स्थितिदेशोपशमना द्विविधा तद्यथा मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च एकैकाऽपि द्विधा तद्यथा उक्त्या जघन्या च तत्र मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनामुक्त्या स्थितिदेशोपशमना संक्रमेण तुल्या किमुक्तं भवति यः प्रागुक्त्या स्थितिसंक्रमस्वामी प्रतिपादितो यथा चोक्त्या स्थिति संक्रम्य साद्यादिप्ररूपणा तदेतत्सर्वमुक्त्या स्थितिदेशोपशमनायामपि वाच्यमितरा स्थितिर्जघन्यास्थितिदेशोपशमनासंक्रमेण तुल्या जघन्यस्थिति संक्रमतुल्या किंचिदन्नव्यमायोग्यजघन्यस्थितौ वर्तमानस्य रूपव्या । तस्यैव प्रायः सर्वकर्मणामपि जघन्याया स्थिते प्राप्यमाणत्वात् याश्च प्रकृतयोऽभव्यप्रायोग्यजघन्यस्थितिकावे भवन्ति तासामुद्भवकके अपूर्वकरणे वा जघन्यस्थितिदेशोपशमना वेदितव्या तत्रोद्भवनप्रायोग्याणां प्रकृतीनामन्तिमखएने पत्योपमसख्येयभागमात्रे वर्तमाने तत्राप्याहारकसप्तकसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वानामेकेन्द्रियस्यानेकेन्द्रियस्य च शेषप्रकृतीनां तद्भवनयोग्यानां वैक्रियसप्तकदेवद्विकनारकमनुष्यद्विकोच्चैर्गोत्ररूपणामेकेन्द्रियस्यैव अन्यास्तासां पूर्वकरणचरमसमये वर्तमानस्येति ।

अनुज्ञागपएसाणं, सुभाण जा पुव्वभिच्चइयराणं ।

उक्कोसियर अरुविय, एग्दी देससमणाए ॥

अनुज्ञागप्रदेशोपशमनाय यथाक्रममनुज्ञागसक्रमप्रदेशसंक्रम-
तुल्या इयमत्र भावना द्विविधा अनुभागदेशोपशमना तद्यथा ज-
घन्या उत्कृष्टा च तत्र प्रपञ्चित प्राक् उत्कृष्टानुभागप्रदेशोपशमनाया
अपि तत्र शुभप्रकृतीनां सम्यग्दृष्टिर्नवर सातवेदनीययशःकीर्त्यु-
च्चैर्नामगोत्राणां-तूत्कृष्टानुज्ञागे सक्रमस्वामी अपूर्वकरणगुण-
स्थानकात्परतोऽपि ऋवति उत्कृष्टानुभागदेशोपशमनायाः पुनरु-
त्कर्षतोऽप्यपूर्वकरणगुणस्थानपर्यवसान. स्वामी इतरासामनु-
भानां प्रकृतीनामुत्कृष्टानुज्ञागदेशोपशमना स्वामी च मिथ्याह-
ष्टिरवसेय इतरस्या जघन्यानुज्ञागोपशमनायास्तीर्थकरवर्जानां
सर्वासामपि प्रकृतीनामजवसिद्धिप्रायोग्यजघन्यस्थितौ वर्त्त-
मान एकेन्द्रियस्वामी प्रतिपत्तव्यस्तीर्थकरनामनस्तु य एव
जघन्यानुभागसक्रमस्वामी स एव जघन्यानुज्ञागदेशोपशमनाया
अपि । प्रदेशोपशमनाऽपि द्विधा उत्कृष्टा जघन्या च । तत्रोत्कृष्ट-
प्रदेशोपशमना उत्कृष्टप्रदेशसक्रमतुल्या नवर दथा कर्मणामपूर्व-
करणात्परतोऽपि उत्कृष्टप्रदेशसक्रम प्राप्यते तेषामपूर्वकरण-
गुणस्थानचरमसमयं यावत् उत्कृष्टप्रदेशोपशमना वाच्या जघन्या
प्रदेशोपशमना अजघन्यप्रायोग्यजघन्यस्थितौ वर्त्तमानस्यैकेन्द्रि-
यस्यति समामुपशमनाकरण तदेवमुक्तमुपशमनाकरणम् । प०
स० । आचा० (कर्मप्रकृतितो ग्रन्थोऽर्थतो नातिरिच्यते शब्दतस्तु
त्रिन्नोऽपि न पृथगवस्थापितोऽभिधेयस्यैवोपादेयत्वात्)

उवसमपपन्नव-उपशमप्रभव-त्रि० उपशम इन्द्रियनोऽन्द्रिय-
जयस्तस्मात्प्रभवो जन्मोत्पत्तिर्यस्याऽसौ उपशमप्रभव. इन्द्रि-
यमनोनिग्रहबभ्ये, पा० “अहिरन्नसो वषियस्स उवसमपपभवस्स
नववभन्नेरगुत्तस्स ” उपशमप्रभवस्येन्द्रियमनोजयोत्पन्नस्य ।
ध० ३ अधि० ।

उवसमल्लङ्घाङ्कद्विय-उपशमलब्ध्यादिकद्वित- पु० ३ त० उ-
पशमलब्धुपकरणद्विधस्थिरहस्तद्विद्युक्ते, “अविसाई परल्लाप
उवसमल्लङ्घाङ्कद्विओ य ” प० व० ।

उवसमल्लङ्घाङ्कजुत्त-उपशमलब्ध्यादियुक्त- पुं० उपशमलब्धि
परमुपशमयितु सामर्थ्यलक्षणाऽऽदिशब्दाऽपकरणद्विध स्थिर-
हस्तद्विधश्च गृह्यते ततस्ताभिश्च सयुक्त सपन्न । उपशमल-
ब्ध्यादिकद्विते, ध० ३ अधि० ।

उवसमलक्षि-उपशमलब्धि- स्त्री० परमुपशमयितुं सामर्थ्ये,
ध० ३ अधि० । उपशमनाकरणसामर्थ्ये, “ पजसो वक्षितिगजु-
त्तो ” वक्षितिकयुक्त उपशमलब्धुपशमश्रेणिश्रवणकरणलब्धि-
करणत्रयहेतुप्रकृष्टयोग्यद्विधरूपत्रिकयुक्त क० प्र० ।

उवसमसार-उपशमसार- त्रि० उपशमप्रधाने, “ से किमाहु
भते । उवसमसार खु सामण ” कर्म० ।

उवसमसेदि-उपशमश्रेणि- स्त्री० उपशमनाप्रकारे, उपशमश्रेणि
प्रकटयत्ताह ।

अणदंसनपुंसत्थी, वेयच्छकं च पुरिमवेयं च ।

दो दो एगतरिए, सरिसे सरिसं उवममेड ॥ ए० ॥

तत्र प्रथमतोऽनन्तानुयन्धिनामुपशमनाऽजिधीयते अविरत-
सम्यग्दृष्टिदेशविरतप्रमत्ताप्रमत्तानामन्यतमोऽन्यमस्मिन् यो-
गे वर्त्तमानस्तेज पन्नशुफल्लेञ्चानामन्यतमवेद्यायुक्त साकारो-
पयोगोपयुक्तोऽन सागरोपमकोटाकोटीस्थितिस्तत्कर्मा कर्म-

णकात्वात्पूर्वमन्यन्तर्मुहूर्त्तकात् यावदवडायमानवित्तमन्तन्यप्र-
वकरणं तिष्ठति तथा च तिष्ठमानश्च परावर्तमाना प्रकृती शुजा
एव वध्नाति नाशुजा । अशुभानां च प्रकृतीनामनुज्ञागं चतु-
स्थानक सन्त द्विस्थानक करोति शुजानां च द्विस्थानकं मन्त
चतु स्थानक स्थितिवन्धेऽपि च पूर्णं सति अन्य स्थितिवन्ध
पूर्वपूर्वस्थितिवन्धापेक्षया पट्योपमासंख्येयभागहीन करोति ।
इत्य करणकालात्पूर्वमन्तर्मुहूर्त्त कात् यावदवस्थाय ततो यथा-
क्रम त्रीणि करणानि प्रत्येकमान्तर्माहूर्तिकानि करोति । तद्यथा
यथाप्रवृत्तिकरणम्, अपूर्वकरणम्, अनिवृत्तिकरणम् । चतुर्थी-
तृपशान्ताह । तत्र यथाप्रवृत्तिकरणे प्रविशन् प्रतिममयमनन्त-
गुणवृद्ध्या विशुद्ध्या प्रविशति पूर्वोक्त च शुभप्रवृत्तिवन्धादिक
तथैव तत्र कुरुते न च स्थितिघात रसघात गुणश्रेणि गुणसक्र-
मं वा करोति तद्योग्यविशुद्ध्यभावात् प्रतिसमय नानाजीवापेक्ष-
या असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणान्यध्यवसायस्थानानि भव-
न्ति पटस्थानपतितानि च । अन्यच्च प्रथमसमयापेक्षया द्विती-
यसमयेऽध्यवसायस्थानानि विशेषाधिकानि ततोऽपि तृतीय-
समये विशेषाधिकानि एव तावद्वाच्य यावद्यथाप्रवृत्तिकरणस-
मय एवमपूर्वकरणेऽपि द्रष्टव्यम् । अत एवैतानि स्याप्यमाना-
नि विषमचतुरस्र क्षेत्रमास्तृणन्ति स्थापवा चैयम् ।

१२००००००००००१६

१०००००००००००१५

८०००००००००१४

६००००००००१३

४०००००००१२

३००००००११

२००००००१०

१०००००१

इह कल्पनया द्वौ पुरुषौ युगपत्करणं प्रतिपन्नौ विवक्ष्येते तत्रै-
कसर्वजघन्यया विशोधिश्चेत्या प्रतिपन्न अपरस्तु सर्वोत्कृष्टया
विशोधिश्चेत्या तत्र प्रथमजीवरय प्रथमसमये जघन्या विशोधि
सर्वस्तोका ततो द्वितीयसमये जघन्या विशोधिरनन्तगुणा ततो-
ऽपि तृतीयसमये जघन्या विशोधिरनन्तगुणा एव तावद्वाच्यं
यावद्यथाप्रवृत्तिकरणाख्या संख्येयो भागो गतो ऋवति तत
सख्येयो जागे गते सति चरमसमयजघन्यविशुद्धसकाशात्प्रथ-
मसमये द्वितीयस्य जीवस्य उत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा ततो-
ऽपि यतो जघन्यविशुद्धिस्थानानिवृत्तस्तत उपरितनं जघ-
न्यविशोधिस्थानमनन्तगुण ततो द्वितीयसमये उत्कृष्टा विशुद्धि-
रनन्तगुणा तत उपरितन जघन्य विशोधिस्थानमनन्तगुणं तन-
स्तृतीयसमये उत्कृष्टा विशुद्धिरनन्तगुणा । एवमुपर्यधश्च एकै-
कविशोधिस्थानमनन्तगुणतया ह्योर्जावयोस्तावन्नेयं यावद्यथा-
प्रवृत्तिकरणस्य चरमसमये जघन्य विशुद्धिस्थान तत शेषाणि
उत्कृष्टानि यानि विशोधिस्थानानि अनुक्तानि तिष्ठन्ति तानि नि-
रन्तरमनन्तगुणया वृद्ध्या तावन्नेन्यानि यावच्चरमसमये उत्कृ-
ष्टं विशोधिस्थानम् । जणित यथाप्रवृत्तिकरणम् । संप्रत्यपूर्वकर-
णमुच्यते । तत्रापूर्वकरणे प्रतिममयमसंख्येयलोकाकाशप्रमाणानि
अध्यवसायस्थानानि भवन्ति प्रतिसमयं च पट स्थानपतितानि
तत्र प्रथमसमये जघन्या विशोधि सर्वस्तोका सा च यथाप्रवृ-
त्तिकरणचरमसमयसंकोत्कृष्टविशोधिस्थानादनन्तगुणा तत प्र-
थमसमय एवोत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा ततोऽपि द्वितीयसमये
जघन्या विशोधिरनन्तगुणा ततोऽपि तस्मिन्नेय द्वितीयसमये उ-
त्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा ततोऽपि तृतीयसमये जघन्या विशो

धिरन्तगुणा एव जघन्यमुत्कृष्ट च विशोधिस्थानमनन्तगुणया
वृद्ध्या तावन्नेयं यावदपूर्वकरणस्य चरमसमये जघन्योत्कृष्टविशु-
द्धिरन्तगुणा । स्थापना चेयम् ।

२५००००००००२६

२३००००००००२४

२१०००००००२२

१९००००००२०

१७००००१८

अस्मिन्नापूर्वकरणे प्रविशन् स्थितिघातं रसघात गुणश्रेणी गुण-
सक्राममवस्थितिवन्ध च युगपदारभते तत्र स्थितिघातो नाम-
स्थितिसत्कर्मणोऽग्रिमभागादुत्कृष्टत प्रचूतसागरोपम (शत) पृ-
थक्त्वमात्रं जघन्यत पल्योपमसख्येयभागमात्रं स्थितिखण्डं ख-
ण्डयति तद्वलिकं वाऽधस्ताद्याः स्थितीर्न खण्डयिष्यति तत्र प्र-
क्षिपति अन्तर्मुहूर्त्तं कावेन तत्र स्थितिखण्डमुत्कीर्यते खण्ड्य-
त इत्यर्थः तत पुनरधस्तात्पल्योपमसख्येयजागमात्रं स्थि-
तिखण्डमन्तर्मुहूर्त्तं कावेनोत्कीरति पूर्वोक्तप्रकारेणैव च निक्षि-
पति एवमपूर्वकरणाद्यां प्रभूतानि स्थितिखण्डसहस्राणि व्य-
तिक्रामति तथा च सत्यपूर्वकरणस्य प्रथमसमये यत् स्थितिस-
त्कर्मासीत्तत्तस्यैव चरमसमये संख्येयगुणहीनम् । जातरस-
घातो नाम अशुभप्रकृतीनां यदनुभाग सत्कर्म तस्याऽनन्ततमजाग
मुक्त्वा शेषाननुभागानन्तर्मुहूर्त्तं कालेनाशेषानपि विनाशयति
तत पुनरपि तस्य प्रागुक्तस्थानान्ततमजागस्याऽनन्ततम भागं
मुक्त्वा शेषाननुभागानन्तर्मुहूर्त्तं कालेन विनाशयति एवमनेकान्य
नुभागखण्डसदृशाण्येकस्मिन् स्थितिखण्डे व्यतिक्रामति तेषां
च स्थितिखण्डानां सहस्रैरपूर्वकरण परि समाप्यते । गुणश्रेणी-
नामन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणानां स्थितीनामुपरि याः स्थितयो वर्त-
न्ते तन्मध्याह्निकं गृहीत्वा उदयावद्विकाया उपरितनीपु प्रति-
समयसख्येयगुणतया निक्षिपति तद्यथा प्रथमसमये स्तोक
द्वितीयसमयेऽसख्येयगुण तृतीयसमयेऽसख्येयगुणम् । एव ताव-
न्नेयं यावदन्तर्मुहूर्त्तं चरमसमयस्तच्चान्तर्मुहूर्त्तमपूर्वकरणानिवृ-
त्तिकरणकाद्याभ्या मनागतिरिक्तं वेदितव्यम् । एव प्रथमसमय-
गृहीतद्विकस्य निकेपविधिः । एव चिन्तियादिसमयगृहीताना-
मपि द्वािकानां निकेपो वक्तव्य अन्यच्च गुणश्रेणिरचनाय प्रथ-
मसमये यद्द्विक गृह्यते तत् स्तोक ततोऽपि द्वितीयसमयेऽसं-
ख्येयगुण ततोऽपि तृतीयसमयेऽसख्येयगुणम् । एव तावन्नेयं या-
वद् गुणश्रेणिकरणचरमसमयः अपूर्वकरणसमयेऽनिवृत्तिकर-
णसमयेषु चानुभवत क्रमशः क्षीयमाणेषु गुणश्रेणित्किकनिके-
प शेषे भवति उपरि च न वर्द्धत इति । तथा गुणसंक्रमो नाम अ-
पूर्वकरणस्य प्रथमसमये अनन्तानुबन्ध्यादीनामशुभप्रकृतीनां
यद्वलिक परप्रकृतिषु सक्रमयति तत्स्तोक ततो द्वितीयसमय-
परप्रकृतिषु सक्रम्यमाणसमयसख्येयगुणं ततोऽपि तृतीयसम-
येऽसख्येयगुणम् एव तावद् वक्तव्यं यावच्चरमसमयः । तथा
अन्यस्थितिवन्धो नाम अपूर्वकरणस्य प्रथमसमयेऽन्य एवापूर्व-
स्नेक स्थितिवन्ध आरभ्यते स्थितिवन्धस्थितिघातौ युगपदेव
च निश्रंयात एवमेते पञ्च पदार्था अपूर्वकरणे प्रवर्तन्ते व्याख्या-
तमपूर्वकरणम् । इदानीमनिवृत्तिकरणमुच्यते । अनिवृत्तिकरणं
नाम यत्र प्रविशानां सर्वेषामपि तुल्यकाशानामेवाव्यवसायस्या-
नम् । तथा हि अनिवृत्तिकरणस्य प्रथमसमये ये वर्तन्ते ये च
वृत्ता ये च वृत्तिप्यन्ते तेषां सर्वेषामप्येकरूपमेधाप्यवसायस्थान
द्वितीयसमयेऽपि ये वर्तन्ते ये च वृत्ता ये च वर्तिप्यन्ते तेषामपि

सर्वेषामेकरूपमध्यवसायस्थान नवरं प्रथमसमयजाविविशोधि-
स्थानापेक्षयाऽनन्तगुणम् । एव तावदाद्य यावदनिवृत्तिकरण-
चरमसमयः अत एवास्मिन् करणे प्रविशानां तुल्यकालानामनुम-
तां सवन्धिनामध्यवसायस्थानानां परस्पर निवृत्तिर्व्यावृत्तिर्न वि-
द्यते इत्यनिवृत्तिकरण नाम अस्मिन्निवृत्तिकरणे यावन्त स-
मयास्तावन्त्यव्यवसायस्थानानि पूर्वस्मादनन्तगुणवृद्धानि एता-
नि च मुक्तावहीसंस्थानेन स्थापयितव्यानि । अत्रापि प्रथमसम-
यादेवारभ्य पूर्वोक्ताः पञ्च पदार्था युगपत्प्रवर्तन्ते अनिवृत्तिक-
रणाद्याश्च सख्येयेषु जागेषु गतेषु सत्सु एकस्मिन् भागे-
प्यवतिष्ठमाने अनन्तानुबन्धिनामधस्तादावद्विकामात्र मुक्त्वा अ-
न्तर्मुहूर्त्तप्रमाणमन्तरकरणमभिनवस्थितिवन्धाकासमेनान्तर्मुहूर्त्त
प्रमाणेन कावेन करोति अन्तरकरणसरकं च द्वािकमुत्कीर्यमाण
प्रकृतिषु वध्यमानासु प्रक्षिपति प्रथमस्थितिगत द्वािकमावद्वि-
कामात्र वेद्यमानानामुपरि प्रकृतिषु स्तिवुकसंक्रमेण सक्रमयति
अन्तरकरणे कृते सति द्वितीयसमयेऽनन्तानुबन्धिनामुपरितन-
स्थितिद्विकमुपशमयितुमारभते । तद्यथा प्रथमसमये स्तोकमु-
पशमयति द्वितीयसमये सख्येयगुण तृतीयसमयेऽसख्येयगुणम् ।
एव यावदन्तर्मुहूर्त्तकालम् तावता च कावेन साकल्यतोऽनन्तानु-
बन्धिन उपशमिता भवन्ति उपशमितानां यथारेणुनिकर स-
द्विद्वानुनिवहैरभिपिच्यामिपिच्य दृघणादिभिर्निष्कृदितो नि-
स्पन्दो भवति तथा कर्मरेणुनिकरोऽपि विशोधिसद्विद्वप्रवाहेण
परिपिच्य परिपिच्यानिवृत्तिकरणरूपदृघणनिष्कृदितः सक्रमणो-
दयोदीरणानिधत्तिकाचनकरणानामयोग्यो भवति तदेवमेके-
षामाचार्याणां मतेनानन्तानुबन्धिनामुपशमनाऽजिहिता । अन्ये
त्वाचकृते अनन्तानुबन्धिनामुपशमना न भवति किं तु विसंयो-
जनैव विसंयोजना क्षपणा सा चैवम् इह श्रेणिमप्रतिपद्यमाना
अपि अविरता विरताश्च चतुर्गतिका अपि । तद्यथा नारका देवा
अविरतसम्यग्दृष्ट्यो तिर्यञ्चोऽविरतसम्यग्दृष्ट्यो देशविरता वा
मनुजा अविरतसम्यग्दृष्ट्यो देशविरताः सर्वविरता वा । अन-
न्तानुबन्धिनां विसंयोजनार्थं यथाप्रवृत्तादीनि त्रीणि करणानि
कुर्वन्ति करणवक्तव्यता सर्वाऽपि प्राग्वात् नवरमिहानिवृत्तिकरणे
प्रविष्ट सन् अन्तरकरण न करोति ।

उक्तं च कर्मप्रकृतौ ।

चउगडया पञ्जत्ता, तिभि वि सजोयणे विसंजोयैति ।
करणेहि तिहिं सहिया, नंतरकरणं उवसमो वा ॥

अस्याकारगमनिका चतुर्गतिका नारकतिर्यङ्गानुप्यदेवा सर्वाभिः
पर्याप्तिभि पर्याप्ताख्योऽप्यविरतदेशविरतसर्वविरतास्तत्राविरत-
सम्यग्दृष्ट्यश्चतुर्गतिका देशविरतास्तिर्यञ्चो मनुष्या वा सर्ववि-
रता मनुष्या एव सयोजनामनन्तानुबन्धिनां विसंयोजयन्ति विना-
शयन्ति । किंविशिष्टा सन्त इत्याह करणैस्त्रिभिर्भयथाप्रवृत्तापूर्वक-
णानिवृत्तिवादरैः सहिता नवरमिहान्तरकरण न वक्तव्यम् । उप-
शमो वा उपशमश्चानन्तानुबन्धिनां न भवतीत्यर्थः । किं तु क-
र्मप्रकृत्यभिहितस्वरूपेणोच्छ्वानासक्रमेणाधस्तादावद्विकामात्र मु-
क्त्वा उपरि निरवशेषानन्तानुबन्धिनां विनाशयति आवद्विकामा-
त्रं तु स्तिवुकसक्रमेण वेद्यमानासु प्रकृतिषु सक्रमयति । नदेव-
मुक्ता अनन्तानुबन्धिनां विसंयोजना । सप्रति दर्शनत्रिकस्योपश-
मना भण्यते । तत्र मिथ्यात्वस्योपशमना मिथ्यादष्टैर्वेदकसम्य-
ग्दृष्टेश्च सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोस्तु वेदकसम्यग्दृष्टैरेव तत्र
मिथ्यादष्टैर्मिथ्यात्वोपशमना प्रथमसम्यक्त्वमुपादयत सा चैव

पञ्चेन्द्रियसङ्घी सर्वाग्निः पर्याप्तिभिः पर्याप्त करणकत्रात्पूर्वमप्यन्तर्मुहूर्त्तकाल प्रति समयमनन्तगुणवृद्ध्या विशुद्ध्या प्रवर्द्धमानोऽन्वयसिद्धिकविशुद्ध्यापेक्षयाऽनन्तगुणविशुद्धिको मतिश्रुता—ज्ञानविभङ्गज्ञानानामन्यतमस्मिन् साकारोपयोगे उपयुक्तोऽन्यतस्मिन् योगे वर्त्तमानो जघन्यपरिणामेन तेजोद्वेष्याया मध्यमपरिणामेन पद्मद्वेष्यायामुच्छृष्टपरिणामेन इच्छेदेष्यायां वर्त्तमानो मिथ्यादृष्टिश्रुतगतिकोऽन्त सागरोपमकोटीकोटीस्थितिसत्कर्मा इत्यादि पूर्वोक्त तावद्वाच्य यावद्यथाप्रवृत्तिकरणमपूर्वकरण च परिपूर्णं भवति नवरमिहापूर्वकरणे गुणसक्रमो नो वक्तव्य किं तु स्थितिघातरसघातस्थितिवन्धुगुणश्रेणय एव वक्तव्या । गुणश्रेणिवद्विकरचनाप्युदयसमयादारभ्य वेदितव्या ततोऽनिवृत्तिकरणेऽप्येवमेव वक्तव्यम् अनिवृत्तिकरणाख्याश्च सख्येयेषु ज्ञागेषु गतेषु सत्सु एकस्मिन् सख्येयतमे ज्ञागेऽवतिष्ठमानेऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रमधो मुक्त्वा मिथ्यात्वस्यान्तरकरणमन्तर्मुहूर्त्तप्रमाण प्रथमस्थिते किञ्चित्समधिकं न्यूनं वाऽजिनवस्थितिवन्धासा समेनान्तर्मुहूर्त्तं कालेन करोति अन्तरकरणसत्क च दक्षिकमुत्कीर्य प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च प्रक्षिपति । प्रथमस्थितौ च वर्त्तमानोदीरणाप्रयोगेण यत्प्रथमस्थितिगत दक्षिक समाह्वयोदये प्रक्षिपति सा उदीरणा यत्पुनर्द्वितीयस्थिते सकाशाद्दुदीरणाप्रयोगेणैव दक्षिक समाह्वय उदये प्रक्षिपति सा उदीरणाऽपि पूर्वसूरिर्निर्दिशेत्प्रतिपत्त्यर्थमागात् इत्युच्यते उदयोदीरणाभ्यां च प्रथमस्थितिमनुज्वन् तावद्गतो यावदावद्विकाद्विक शेष तिष्ठति तस्मिंश्च स्थिते आगादो व्यवच्छिद्यते तत उदीरणैव केवशा प्रवर्तते साऽपि तावदावदावलिता शेषो न भवति आवद्विकाया तु शेषीत्तायामुदीरणाऽपि निवर्तते तत केवशेनैवोदयेनावद्विकामात्रमनुभवति आवद्विकामात्रचरमसमये च द्वितीयस्थितिगतं दक्षिकमनुभागजेदेन त्रिधा करोति तद्यथा सम्यक्त्व सम्यग्मिथ्यात्व मिथ्यात्व चेति । उक्तं च कर्मप्रकृतिकूर्णौ “चरमसमयमिच्छदिष्टी से काङ्क्षे उवसमं सम्मदिष्टी होर्दिष्टी ताहे विश्यदिष्टं तिहाणुजाग करेत् त जहा सम्मत्तं सम्मामिच्छत् मिच्छत् चेति” श्यापना चेतम् [७७७] ततोऽनन्तरसमये मिथ्यात्वस्योदयाभावाटोपशमिक सम्यक्त्वमवाप्नोति । उक्तं च कर्मप्रकृतौ । “मिच्छत्तुदपस्त्रीणे, लहए सम्मत्तमोवसामियसो । वंजेण जस्स वन्नत्त, आयहियमत्तुपुव्व ज” अन्यत्राप्युक्तम् “जात्यन्धस्य यथा पुस-श्चकुर्लाजे वृभोदये । सद्गन तथैवास्य, सन्धक्त्वे सति जायते” १ आनन्दो जायतेऽत्यन्त, सात्त्विकोऽस्य महात्मनः । सद्वाध्यपगमो यद्द-ध्याधितस्य सद्यैपध्यात् ७ एव च प्रथमसम्यक्त्वताभो मिथ्यात्वस्य सर्वोपशमनाद्भवति उक्तं च ‘सम्मत्तपढमलम्भो, सर्वोवसमा’ इति । सम्यक्त्व चेद पतिपद्यमान काश्चिद्देशविरतिसहितं प्रतिपद्यते काश्चित्सर्वविरतिसहितम् उक्तं च पञ्चमग्रहे “सम्मत्तेण समगं, सव्व देस च कोइ वभिवज्जे” । वृहच्छनकवर्णावप्युक्तम् “उवसमसम्मदिष्टी अतरकरणे त्रिओ कोइ देसाविरत्त पतिहेर, कोइ पमत्तभावपि सामायणो पुण न किं पि दहेइत्ति” [कर्म०] जिनभरुगणिश्रमाश्रवणोऽपि “उवसामगसेदीप, पढवशो अप्पमत्तविरत्तो उ । पञ्चवत्ताणं सो चा, दोइ पमत्तो अविरत्तो वा ॥ “अण्ण-जणति अविरय-सपमत्तापमत्तविरयाण । अण्णयणे पमिचज्जे, दसणसमणम्मि उ नियट्ठी” इति अपि गतार्थेनवरमविरताद्यप्रमत्तानां मध्यात्केनापि दर्शनसप्तके उपशमिते ततो (नियट्ठित्ति) निवृत्तिघादरा भवति (विशेषे) ततो देशविरतप्रमत्ताप्रमत्तसयनेऽ-

पि मिथ्यात्वमुपशान्त लक्ष्यते । सप्रति वेदकमम्यगृहेष्वयाणाः-मपि दर्शनमोहनीयानामुपशमनादिविरुध्यते । इह वेदकसम्यग्दृष्टिसमये वर्तमान सन्नन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण काङ्क्षेन दर्शनत्रिनयमुपशमयति उपशमयतश्च करणात्रिकादिविधिर्यथा कर्मप्रकृतिटीकायां तथा वेदितव्य । एवमुपशान्तदर्शनमोहनीयत्रिकश्चारत्रमोहनीयमुपशमयितुकाम पुनरपि यथाप्रवृत्तादीनि प्रीणिण करणानि करोति करणानां च स्वरूप प्राग्वत् केवन्मिह यथाप्रवृत्तकरणमप्रमत्तगुणस्थानकेऽप्येव पूर्वकरणमपूर्वकरणगुणस्थानके अनिवृत्तिकरणमनिवृत्तिघादरमपरायगुणस्थानके अत्रापि स्थितिघातादय पूर्ववदेव प्रवर्त्तन्ते नवरमिह सर्वासामशुभप्रवृत्तीनामवध्यमानानां गुणसंक्रम प्रवर्त्तत इति वक्तव्यम् । अपूर्वकरणाद्धाय च सख्येयतमे भागे गते सति निद्राप्रचलयोर्वन्धव्यवच्छेदः तत प्रभूतेषु स्थितिसख्येयसहस्रेषु गतेषु सत्सु अपूर्वकरणाद्धायाश्च सख्येयतमे भागो गतो भवति एकाऽवशिष्यते अत्र चान्तरे देवगतिदेवानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरवैक्रियाङ्गोपाङ्गोऽऽहारकशरीराऽऽहारकाङ्गोपाङ्गतैजसकार्मण—समचतुरस्रवर्णचतुष्कारुण्यघूपघातपराघाताच्छ्वासत्रसवाद्—रपर्याप्तप्रत्येकप्रशस्तविहायोग्यदृष्टंभसुभगसुखराटेयनिर्माण—तीर्थकरसंज्ञितानां त्रिंशत् प्रकृतीनां बन्धव्यवच्छेद । तत स्थितिखण्डपृथक्त्वे गते सति अपूर्वकरणाद्धायाश्चरमसमये हास्यरत्यरतिभयजुगुप्सानां बन्धव्यवच्छेद । हास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्सानामुदय सर्वकर्मणां देशोपशमनानिधात्तनिकाचनाकरणव्यवच्छेदश्च ततोऽनन्तरसमये निवृत्तिकरणे प्रविशत्यपि स्थितिघातादीनि पूर्ववत्करोति ततोऽनिवृत्तिकरणाद्धाया संख्येयेषु भागेषु सत्सु दर्शनसप्तके शेषाणामेकाविंशतिमोहनीयप्रकृतीनामन्तरकरणं करोति तत्र चतुर्णां सज्वलनानामन्यतमस्य वेद्यमानस्य संज्वलनस्य प्रयाणा वेदानामन्यतमस्य वेदस्य प्रथमा स्थिति खोदयकालप्रमाणा शेषाणा त्वेकादशकपायाणामष्टानां च नोकपायाणामावलिकामात्रस्वोदयकालप्रमाणं च चतुर्णां सज्वलनानां त्रयाणां च वेदानामिदं खीवेदनपुसकवेदयोरुदयकाल सर्वस्तोक स्वस्थाने च परस्पर तुल्य तत पुरुषवेदस्य संख्येयगुणं तत संज्वलनक्रोधस्य विशेषाधिकं तत सज्वलनमानस्य विशेषाधिकं तत सज्वलनमायाया विशेषाधिकं तत संज्वलनलोभस्य विशेषाधिकं । इहानिवृत्तिकरणे बहुवक्तव्यं तत्तु ग्रन्थगौरवभयाग्नोच्यते केवल विशेषार्थिना कर्मप्रकृतिटीका निरीकितव्या । अन्तरकरणं च कृत्वा ततो नपुंसकवेदमन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण उपशमयति ततोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण खीवेदं ततोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण हास्याद्विषदक तस्मिंश्चोपशान्तं नस्मिन्नेव समये पुरुषवेदस्य चन्द्रोदयोदरणाव्यवच्छेदः तत समयोनावद्विकाद्विकेन पुरुषवेदमुपशमयति ततो युगपदन्तर्मुहूर्त्तमात्रेणाप्रत्याप्यानावरणप्रत्याप्यानावरणक्रोधौ तदुपशान्तौ च तन्मयमेव सज्वलनक्रोधोदयोदीरणाव्यवच्छेदं तत समयोनावद्विकाद्विकेन संज्वलनक्रोधमुपशमयति ततोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रेणाप्रत्याप्यानावरणप्रत्याप्यानावरणमानौ युगेपदुपशमयति तदुपशान्तौ च तन्मयमेव सज्वलनमानस्य चन्द्रोदयोदीरणाव्यवच्छेदं तत समयोनावद्विकाद्विकेन सज्वलनमानमुपशमयति ततो युगेपदन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण अप्रत्याप्यानावरणप्रत्याप्यानावरणमयं उपशमयति तदुपशान्तौ च तन्मयमेव सज्वलनमायाया चन्द्रोदयोदीरणाव्यवच्छेदं तत समयोनावद्विकाद्विकेन संज्वलनमायामुपशमयति ततो

युगपदप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणद्वोऽज्ञानुपशमयति त—
त्समयमेव सञ्चलनलोऽस्य बन्धोदयोदीरणव्यवच्छेदः । तत
सञ्चलनद्वोऽभ्युपशमयस्त्रिधा करोति द्वौ भागौ युगपदुपशम-
यति तृतीयभाग सख्येयखण्डानि करोति तान्यपि पृथक् पृथक्
काङ्क्षेदेनोपशमयति पुनः सख्येयानां खण्डानां किट्टीकृत्य
परपर्यायाणां चरमखण्डमसख्येयानि खण्डानि सूत्रमकिट्टीकृत्य
परपर्यायाणि करोति तत समये २ एकैकखण्डमुपशमयतीति ।
इह च दर्शनसप्तके उपशान्ते निवृत्तिवाद्दरोऽभिधीयते तत उरु-
मनिवृत्तिवाद्दरो यावद्वोभस्यासख्येयान्तिमचरमखण्ड इति
प्ररूपिता मोहनीयस्याष्टाविंशतिभेदभिन्नस्याप्युपशमना । सप्र-
ति गाथार्थो विवियते । इहोपशमश्रेणिप्रारम्भको भवत्यप्रमत्त-
म्यत एव । अन्ये तु प्रतिपादयन्ति । अविगतदेशविगतप्रमत्ता-
प्रमत्तमयतानामन्यतम इति श्रेणिपरिसमाप्तौ वाऽविरतदेवविर-
तप्रमत्ताप्रमत्तसयतानामन्यतमो जवति । स च प्रथम युगपत्
(अणत्ति) अनन्तानुबन्धिनः क्रोधमानमायाद्वोऽज्ञानुपशमयति
ततो ' दर्शनं दर्शस्त ' दर्श मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वसम्यग्दर्शन
युगपदुपशमयति । ततोऽनुदीर्णमपि नपुंसकवेदं यदि पुरुष प्रार-
म्भकस्तत प्रथम नपुंसकवेदं तत पश्चात्स्त्रीवेदं ततः पदक हा-
स्यरत्यगनिशोकभयजुगुप्साद्वक्षणतत पुरुषवेदम् अथ स्त्री प्रार-
म्भिका तत प्रथम नपुंसकवेदं तत पुरुषवेदं तत पदकं तत
स्त्रीवेदमिति । अथ नपुंसकवेदं एव प्रारम्भकस्ततोऽसावनुदीर्ण-
मपि प्रथम स्त्रीवेदमुपशमयति तत पुरुषवेदं तत पदकं ततो
नपुंसकवेदमिति । पुनश्च द्वौ द्वौ क्रोधाद्यज्ञेकान्तरितौ सञ्चलन-
विशेषक्रोधाद्यन्तरितौ सदृशौ तुल्यावुपशमयति । अयमर्थः ।
अप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणक्रोधौ सदृशौ क्रोधत्वेन
युगपदुपशमयति तत सञ्चलनक्रोधमेकाकिन ततोऽप्रत्याख्या-
नावरणप्रत्याख्यानावरणमानौ युगपदुपशमयति तत सञ्चलन-
मान ततोऽप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणमाये युगपदुपशम-
यति तत सञ्चलनमाया ततोऽप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरण-
द्वोभौ युगपदुपशमयति तत सञ्चलनद्वोऽज्ञानमिति । स्थापना चैयम्

सञ्चलनद्वोऽज्ञान	अप्रत्याख्यानप्रत्या- ख्यानक्रोध
अप्रत्याख्यानप्रत्या- ख्यानद्वोभौ ।	पुरुषवेदः
सञ्चलनमाया	हास्यादिपदकः
अप्रत्याख्यानप्रत्या- ख्यानमाया ।	स्त्रीवेदः
सञ्चलनमान ।	नपुंसकवेदः
अप्रत्याख्यानप्रत्या- ख्यानमान	मिथ्यात्वमिथ्यसम्य- क्त्वम्
अप्रत्याख्यानसञ्च- लनक्रोध	अनन्तानुबन्धिनक्रोध- मानमायाद्वोऽज्ञान

ननु संज्वलनादीनां युक्त उपशमोऽनन्तानुबन्धिनां तु दर्शनप्रा-
प्तावेवोपशमित्वात्तु युज्यते न दर्शनप्रतिपत्तौ तेषां कयोपशमा-
दिह चोपशमादित्यविरोध इति । आह कयोपशमोपशमयोः कः
प्रतिविशेष उच्यते । कयोपशमो ह्युदीर्णस्य कयोऽनुदीर्णस्य
च विपाकानुभवापेक्षयोपशमः प्रदेशानुभवतस्तदयोऽस्येव उप-
शमे तु प्रदेशानुभवोऽपि नास्तीति । यदाह ज्ञाप्यपीयूषपाथोधिः
“ वेपथु सतकम्म, खत्रोवसमिपथ ना गुजाव सो । उवसतकम्म-
ओ पुण, वेपथु न सतकम्मपि ” अन्यत्राप्युक्तम् ।

“ उवसतकम्मं ज न, तउ कडेइ न देइ उदएवि ।

न य गमयइ परपगडं, न चैव उ कट्टए त तु ” ।

अस्या अक्षरगमनिका सर्वोपशमनेन यदुपशान्तं मोहनीयकर्म
अन्यस्य सर्वोपशमायोगात् “ सर्वोवसमो मोहस्स चैवेति ” वच-
नात् न तदपकर्षति न तदपवर्तनाकरणेन स्थितिरसाच्यां हीनं क-
रोतीत्यर्थः । अपिशब्दस्य भिन्नक्रमत्वान्नाप्युदये तद्ददाति नापि
तद्वेदयतीत्यर्थः । उपलक्षणात्तद्विनाज्ञाविन्यामुदरिणायामपि न
ददातीत्यपि मन्तव्यम् । न च बध्यमानसजातीयरूपां परप्रकृतिं
सक्रमकरणेन गमयति सक्रमयति । न च तत्कर्मोपशान्तं सदुत्कर्ष-
यत्युत्कर्षनाकरणेन स्थितिरसाभ्यां वृत्तिं नयति निश्चितिनिका-
चनायास्तु प्रागपूर्वकरणकाल एव निवृत्तत्वान्नेहोपशान्तत्वेन त-
न्निषेध क्रियते इति । आह सयतस्यानन्तानुबन्धिनामु-
दयो निषिद्धस्तत्कथमुपशम इत्युच्यते स ह्यनुभागकर्माङ्गीकृत्य
न तु प्रदेशकर्मैति तथा चाज्यथायि परमगुरुणा “ जीवेण भते !
सयकड कम्मं वेपथु अत्थेगइय नो वेपथु । से केणठेणं पुच्छा
डुविहे कम्मं पन्नत्ते तं जहा पपसकम्मं य अणुभागकम्मं य ।
तत्थ णं जं पपसकम्मं त नियमा वेपथु तत्थ ण ज अणुभागकम्मं
त अत्थेगइय वेपथु अत्थेगइय नो वेपथु ” इत्यादि ततश्च प्रदे-
शकमप्यभावेदस्येहोपशमो द्रष्टव्यः । आह यद्येव सयतस्या-
नन्तानुबन्धुदयत कथ दर्शनविधातो न जवतीत्युच्यते प्रदेश-
कर्मणो मन्दानुभावत्वात् । तथा कस्यचिदनुभागकर्मानुज्ञागो-
ऽपि नात्यन्तमपकाराय जवन्तुपलभ्यते यथा स पूर्णमत्यादिचतु-
र्ज्ञानिनस्तदावरणोदय इति । ततः सूत्रमद्वोभचरमकिट्टीकृत्युपशमे
सञ्चलनद्वोऽज्ञानुपशान्तो भवति तत्समयमेव च ज्ञानावरणपञ्च-
कदर्शनावरणचतुष्कान्तरायपञ्चकयज्ञ कीर्त्युच्चैर्गोत्राणा बन्ध-
व्यवच्छेदस्ततोऽनन्तरसमयेऽसावनुपशान्तकषायो जवति स च
जघन्येनैकं समयमात्रमुत्कर्षेण त्वन्तर्मुहूर्त्तं कालं यावत् तत उरु-
नियमादसौ प्रतिपतति । प्रतिपातश्च द्विधा भवत्येण अक्षाक-
येण च तत्र भवत्ययो म्रियमाणस्य अक्षाकय उपशान्ताक्षायां
समाप्त्याम् । अक्षाकयेण च प्रतिपतन् यथैवास्तुस्तथैव प्रति-
पतति । यत्र यत्र बन्धोदयोदीरणव्यवच्छिन्नास्तत्र तत्र पतता
सता ते आरज्यन्त इति यावत् प्रतिपतितश्च तावत्प्रतिपतति
यावत्प्रमत्तसंयतगुणस्थानकम् । कश्चित्पुनस्ततोऽप्यधस्तनं गु-
णस्थानकद्वयं याति कोऽपि सास्वादनभावमपि । यः पुनर्जव-
क्षयेण प्रतिपतति स प्रथमसमय एव सर्वाण्यपि बन्धनादीनि
करणानि प्रवर्तयतीति शेषः । उत्कर्षतश्चैकस्मिन् भवे द्वौ वारा-
वुपशमश्रेणि प्रतिपद्यते यश्च द्वौ वारावुपशमश्रेणि प्रतिपद्यते
तस्य नियमात्तस्मिन् भवे कृपकश्रेण्यज्ञावः । यः पुनरेक वार
प्रतिपद्यते तस्य कृपकश्रेणिर्भवेदपि उक्तं च सप्ततिकाचूर्णौ “ जो
डुवारे उवसमसेठ पमिबज्जइ तस्स न्थिमा तम्मि जवे खवग-
सेठी नत्थि जो इक्कसि उवसमसेठि पमिबज्जइ तस्स कदगसेठी
हुज्जति ” एष कर्मप्रथिकान्निप्रायः । सिद्धान्तान्निप्रायेण त्वेक-

स्मिन् नवे एकामेव श्रेणिं प्रतिपद्यते उक्तं च कल्पाध्ययने “एव
अप्यग्निवद्विष, सम्मत्ते देवमण्यजम्भेसु । अन्नयरसेद्विज्जं, एग-
जवेण च सञ्चाइ ” सर्वाणि सम्यक्त्वदेशविरत्यादीनि । अन्य-
त्राप्युक्तम् । “ मोहोपशम एकस्मिन् भवे द्विः स्यादसन्ततः । य-
स्मिन् नवे तूपशम क्वयो मोहस्य तत्र नेति ” । तदेवमजिहिता
सप्रपञ्चमुपशमश्रेणिः । कर्म० । विशेष० । वृ० । आचा० । आ०
ग० प्र० । क० प्र० । प० सं० । (उवशमणाऽधिकारेऽप्युपशमश्रे-
णिः क्वनश्रयोका इत संयोज्या)

उवसामइत्तु-उपशमय्य अव्य० उप-शम ल्यप् । उपशम नीत्वे-
त्यर्थे, “उवसामइत्तु चउहा अनमुदूत्त धिक्कणं बहुकालं” प० सं०

उवसामग-उपशामक-पु० उपशान्तमोहे, आच० ४ अ० ।

उवसामिय-उपशामित-त्रि० उपशम नीते, “उवसामिए परे-
ण व ” उपशामिते परेणोपशमं नीते । व्य० १ उ० । उपशम प्रा-
हिते, व्य० ६ उ० ।

उवसामेनाण-उपशमयत्-त्रि० उपशम कारयति, लुञ्जन्तरा-
धिष्ठित समयप्रसिद्धविधिनोपशमयति, स्था० ६ ठा० ।

उवसुद्ध-उपशुद्ध-त्रि० उप सामीप्येन शुद्धम् । निर्दोषे, सूत्र०
१ श्रु० ७ अ० ।

उवसोन्निय-उपशोभित-त्रि० सामस्येन शोभिते, । आ० म०
प्र० । रा० । “कविसोसएहि उवसोभिप” रा० । ‘हाररुहार-
उवसोभिप” । रा० । समारचितकेशत्वादिना जनितशोभिते,
ज्ञा० ए अ० ॥

उवसोहिय-उपशोधित-त्रि० निर्मलीकृते, ज्ञा० ६ अ० ।

उवस्तिङ्-उपस्वित-त्रि० उप-स्था-क- । स्वर्ययोस्त ८ । ४ ।

२९० । इति स्थस्थाने सकाराकान्तस्तकार । समीपस्थिते, प्रा०

उवस्सय-उपाश्रय-पु० उपाश्रीयते सेव्यते सयमात्मपालना-
येत्युपाश्रय । स्था० ५ ग० । उपाश्रीयते न्न्यने शीतादित्रा-
णार्थं यः स उपाश्रयः । वसतौ, स्था० ३ ग० । आचा० । ज्ञा० ।
उपाश्रयज्ञेपः ॥

नामं उवणा दविए, चावे य उवस्सओ मुणेयव्वो ।

एएतिं नाणत्तं, वोच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥

नामोपाश्रय स्थापनोपाश्रय द्वयोपाश्रय भावोपाश्रयश्चेत्यु-
पाश्रयश्चतुर्धा मन्तव्य । एतेषामुपाश्रयाणा नानात्वविशेषमह-
म्रातुपूर्व्यां वक्ष्यामि । तत्र नामस्थापने लुप्तत्वाद्नादत्य च्च्य-
जावोपाश्रयौ प्रतिपादयति ।

दव्वम्मि उ उवस्सओ, कीरउ कडवुत्तयेव सुत्तम्मि ।

भावम्मि निसिप्पे जं, एणु दव्वम्मि इयरेणु ॥

छव्यं तु छव्यविषयपुनरुपाश्रयो य सयतार्थं क्रियते क्रियमाणे
वर्त्तते कृतो वा परमथापि न सयतेभ्यो वितीर्यते । यो गृहस्थै-
रात्मार्थं निष्पादित पर यत्र संयता मामकल्पं वा (वञ्चति)
उपित्वा अन्यत्र गता माप्रतमुपाश्रय शून्यास्तिष्ठति पर छव्यो-
पाश्रय । भावोपाश्रयो नाम य संयतेभ्यो निसृष्ट प्रदस्तै
परिज्ञज्यमान इत्यर्थे । य पुनरितरेयां पार्श्वस्थादीनां सृष्ट सो-
ऽपि द्वयोपाश्रयो विज्ञेय । ब्राह्म चवृहद्राप्यकृत् “ जो समण-
द्वय फतो, वुञ्जा वा आसि जत्थ समणाओ । अहवा दव्वउव-
स्सओ, पासत्थादीपरिग्गहिओ ” वृ० २ उ० । (उपाश्रयस्य
सर्वो विषयो वसतिशब्दे वक्ष्यते) कर्मणि भञ् साध्यणीये,
भावे अञ् । भाष्ये, वाच० ।

उवस्सयअसंकिद्वेस-उपाश्रयासक्त्वेण-पुं० उपाश्रयविषये अ-
सक्त्वेण असंक्त्वेणैते, स्था० १० ग० ।

उवस्सयसंकिद्वेस-उपाश्रयसंक्त्वेण-पुं० उपाश्रयो वसतिस्त-
द्विषयः सक्त्वेण । सक्त्वेणैते, स्था० १० ठा० ।

उवस्सा-उपश्रा-खी० द्वेषे, व्य० १ उ० ।

उवस्मिय-उपाश्रित-त्रि० उपाश्रा नाम द्वेषः स जातोऽस्येति उपा-
श्रितः । द्वेषवति, व्य० १ उ० । अङ्गीकृते, वैयावृत्यकरत्वादिना
प्रत्यासन्नतरे, उप-आ-श्रि० भावे-क-द्वेषे, शिष्यप्रतीच्छफ-
कुशाद्यपेक्षायाम्, स्था० ५ ग० ।

उवहड-उपहृत-त्रि० उप ह-क-उपदौकिते, उपहाररूपेण दत्ते
च । उपहिते प्रोजनस्थाने, दौकिते, भक्ते, ।

तिविहे उवहडे पस्यते त जडा फल्लिह उवहडे सुच्छोव-
हडे संसट्टोवहणे ॥

त्रिविधमुपहृत प्रज्ञप्त तद्यथा सिद्धोपहृतं फलितोपहृतं ससृष्टो-
पहृतं च । स्था० ३ ठा० । अमीषां पदानां व्याख्यानं प्राप्यकृत्क-
रिष्यति । अधुना प्राप्यप्रपञ्च ।

सुच्छे संसट्टे य, फलितोवहडे य तिविहमेकेकं ।

तिन्नेगदुगमा तिन्नि य, तिगसंजोगे भवे एको ॥

उपहृतशब्दः प्रत्येकमजिसवध्यते त्रिविधमुपहृत मृत्रेऽजिहित
तद्यथा शुद्धोपहृतं ससृष्टोपहृतं फलितोपहृतं च । एकैकं पुन-
स्त्रिविधं यद्वगृह्णाति यच्च सदरति यच्चाऽऽस्ये प्रक्षिपति एतन्न-
न्तरसूत्रे वक्ष्यते । अत्रैकैकसयोगे त्रयो भङ्गास्तद्यथा । शुद्धोप-
हृतं वा गृह्णाति १ फलितोपहृतं गृह्णाति २ ससृष्टोपहृतं गृह्णाति ३
द्विकसयोगेऽपि त्रयस्तद्यथा शुद्धोपहृतं फलितोपहृतं च १ ।
शुद्धोपहृतं ससृष्टोपहृतम् । २ । फलितोपहृतं ससृष्टोपहृतं च । ३ ।
द्विकसयोगे एक । शुद्धोपहृतं फलितोपहृतं ससृष्टोपहृतं च गृह्णा-
ति । सर्वसख्यया सप्त जङ्गा । एतेषामेकतरमजिगृह्णात्यजिग्रही ।

संप्रति शुद्धादिपदानामर्थमान्छे ।

शुद्धं तु अलेवकडं, अहवणमुच्छोदणो भवे सुच्छं ।

संमट्टं आदत्तं, लेवाणमलेवरं चैव ।

फल्लियं पहेणयादी, वंजणन्नखेदि वा विरइयं तु ।

भात्तुं मणसोपहियं, पंचमदिहेसणा एसा ॥

यत् अक्षेपकृत काङ्किकेन पानीयेन वा सन्मिथीकृत तच्चरुम् ।
अथवा शुद्धोदनो व्यञ्जनरहितो भवति । शुद्धं तदपि नियमा-
दक्षेपकृतम् । ससृष्टं नाम प्रोक्तकामेन तद् गृहीतम् । किमुक्तं
भवति । यत् स्थावरे परिवेपितं तत्र ग्रहणाय हस्तं विमो न ता-
वदद्यापि मुखे प्रक्षिपति । अत्रान्तरे माधुगगतो जिज्ञार्थं नत
क्षेपकृतमक्षेपकृतं वा ससृष्टमित्युच्यते । फलितं नाम यद् व्य-
ञ्जनेर्भक्ष्यैर्वा नानाप्रकारविगञ्चितं पहेणकादि प्रहेणकं ज्ञान-
कमादिशब्दात्सरजस्काना दानाय कल्पितं परिगृह्यते । उपहृत-
शब्दस्यार्थमाह । यत्र प्रोक्तमनस उपहृतं तदुपहृतमित्युच्यते
पथा च पञ्चमी पिण्डेपणा ।

सुच्छगद्वेषं पुण, दोड चउत्थी वि एणणा गद्विया ।

संमट्टे उ विजामा, फलियनियमा उ लेवकडं ॥

शुद्धग्रहणेन चतुर्थ्येवपणा अक्षेपकृतं नामिका गृहीता उद-
व्या । ससृष्टे धिभाषा । यदाक्षेपकृतं कदाचिदिति । परिषत्तं तु

उपहन

नियमाह्वेपहनमेवेति । व्य० द्वि० ए० उ० (अत्रान्यदपि किञ्चिद्व-
क्त्यं नहुगदियशब्दतो योव्यम्)

उपहनंत-उपहनत-त्रि० विध्वंसयति प्र० १ श्रु० २ अ० ।

उपहणण-उपहनन-न० चारित्रस्य विराधने, । स्था० १० ग० ।

उपहत्य-सम् आ-नच्-धा० चुरा-पर-समारचने, समारचेरु-
वहत्यसारवसमारकेद्राया ८ । ४ । ए५ इति समारचेरुवहत्या
श्रेणः । उपहत्यः सागवः समारचः समारचयति । प्रा० ।

उपहत्य-उपहत-त्रि० उप-हृक्-क्-तिरस्ते, विनाशिते, वाच० ।
डा० । उपधानपण्डके, पं० भा० । पं० च० । उत्पातग्रस्ते,
अशुक्लस्ययोगन अशुक्ले, अग्निभूते च वाच० ॥

उपहत्यजोणि-उपहतयोनि-स्त्री० गर्भग्रहणसमर्थायाम्, "अ-
णुहयजोणि इत्थिया' गर्भं गृह्णातीत्यर्थः" । नि० च० १ उ० ।
उपहत्यजाव-उपहतभाव-त्रि० उग्रतादिभिर्दोषैरुपहतो जावः
परिणामो यस्य । उग्रतया परिणते, वृ० ४ उ० ।

उपहत्यमद्विज्ञान-उपहतमतिविज्ञान-त्रि० मति स्वाभाविकी
विज्ञान च गुरूपदेशजं मतिविज्ञाने ते उपहते दूषिते यस्य स
उपहतमतिविज्ञानः । तत्त्वान्त्वव्यतिकरविवेकविकले, वृ० १ उ०

उपहत्यमणिकण-उपहतमनःसंकल्प-त्रि० उपहतोऽस्वच्छत-
या मनःसकलो यस्य स तथा । मन्त्रीमसच्चित्तौ, । सूत्र०-
२ श्रु० २ अ० । उपहतो च्वस्तो मनस सकलो दर्पहर्षादि-
प्रभयो विकलो यस्य स तथा । विध्वस्तमन सकल्पे, " किण्ठं
देवाणुपिया उपहत्यमणसंकल्पा जाव क्रिया यद् " भ० ३ ग० २ उ० ।

उपहरंत-उपहरत-त्रि० पूजयति, धातवोऽर्थान्तरेऽपि । ८ । ४ ।
५८ । इति उपहरति. पूजार्थे, प्रा० । विनिवेशयति, ज्ञा० १४ अ० ।

उपहरिसु-उपहतवत्-त्रि० उपनीतवति, "अमणुजाः मे सदाः
जाव उपहरिसु" स्था० ६ ग० ।

उपहामिय-उपहमित-न० उप-हस्-भावे-क्त्० उपहासे, निन्दा-
सूचके हामभेदे, वाच० । हास्येषाकरणे तं० ।

उपहायोग-उपहायोग-पुं० मायाप्रयोजने, "गुर्वनुज्ञोपहायोगो-
वृत्त्युपायसमर्थनम्' उपहायोग इति । उपहा माया तस्या
योग प्रयोजन सा च तत्प्रकारैः सर्वथा परैरुपवृत्त्युपायैः
प्रयोज्या । ते च प्रकारा इत्य धर्मविन्दौ प्रोक्तास्तद्यथा ।
उ स्वभाटिकधनमिति उ स्वभस्य खगोष्टमहिषाद्यारोहणादि-
दर्शनरूपस्य । आदिशब्दान् मानुषाण्डाडिविपरीताज्ञेकना-
दिपिग्रह । तस्य कयनं गुर्वदिनिवेदनमिति । ध० ३ अ० ३ ।

उपहाण-उपधान-न० उपधायते शिरोऽत्र उप-धा-आधारे ल्यु-
ट् । दसरोमादिपूर्णे उच्चीर्षके, वृ० ४ उ० । "प्रयादिपुञ्जं सिरो-
वहाण मुहाणणनं" नि० च० १२ उ० । कर्मणि घञ् । प्रणये, हेम०
विशेषण प्रणयं, विद्वय' । ज्ञावे. ल्युट् समीपस्थाने, न० ।

करणे ल्युट्-उपधानसाधने . मन्त्रे , पु० वाच० । मोक्ष-
प्रशुपमाभीष्येन दधाने'ति उपधानम् । अनशनादिके तपसि,
मृत्र० १ श्रु० २ अ० १ उ० । स्था० । आच० । प० व० । उप समीपे
धीयते क्रियते मृत्रादेक येन तपसा तदुपधानम् । प्रव० ६ डा० ।

उपधायति पुष्टिं नयति अनेनेन्युपधानम् । व्य० प्र० १ उ० ।
अन्नेपादान, सिद्धान्ताना पन्नारथनार्थमाचारलोपवासनिर्धि-
रन्यादिद्रुणे नयोविशेषे, उक्त० ११ अ० । उपधीयते उपध-यते
धृतमनेनेति उपधानम् । चारित्रोपधुनहेनौ धृतविषये उपचारं,

पंचा० ए विव० । स्था० । द० । दशा० । विनयबहुमानाज्यां
चतुर्भङ्गोपधायतीति उपधानम् । तपसि, ग० १ अ० ३ । ध० ।
उपधाननिकेपचिकीर्षयाऽऽह ।

नामं ठवणुवहाणं, दब्धे जावे य होड नायव्वं ।

एमेव य सुत्तस्स वि, निकखेवो चउच्चिहं होइ । २६८ ।
नामोपधानं स्थापनोपधानं इव्योपधान भावोपधानं च । श्रुत-
स्याप्येवमेव चतुर्धा निक्षेपस्तत्र इव्यश्रुतमनुपशुक्तस्य यच्छ्रुत
इव्यार्थं वा यच्छ्रुतं कुप्रावचनिकश्रुतानि चेति । इव्यश्रुत जाव-
श्रुत त्वज्ञानद्रुप्रविष्टश्रुतविषयोपर्योगस्तत्र सुगमनामस्थापनाव्यु-
दासेन इव्याद्युपधानप्रतिपादनायाह ॥

द० उपहाणं सयणं, जावुवहाणं तवो चरित्तस्स ।

तम्हा उनाणदंसण, तवचरणेणाहिगारं तु ॥ २७७ ॥

उप सामीप्येन धीयते व्यवस्थाप्यत इत्युपधानम् । इव्यभूतमुप-
धानं इव्योपधानं तत्पुनः शय्यादौ सुखशयनार्थं शिरोऽत्र प्रभुमन्त्र-
स्तु । भावोपधानमिति जावस्योपधान जावोपधान तत्पुनर्ज्ञान-
दर्शनचारित्र्याणि तपोवासवाह्याभ्यन्तरे तेन हि चारित्रपरिणतभा-
वस्योपधुमन क्रियते यत एव तस्मात् ज्ञानदर्शनतपश्चरणैरिहा-
धिकृतमिति गार्थार्थः । किं पुनः कारण चारित्रोपधुमनकतया
तपोजावोपधानमुच्यते इत्याह ।

जह खलु मइं वत्थं, सुज्जइ उदगाइएहिं दब्धेहिं ।

एवं भावुवहाणे-एणुज्जइ, कम्ममइविहं ॥ ३०० ॥

यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः यथैतत्तथाऽन्यदपि इष्टमिति स्वार्थः ।
खलु शब्दो वाक्यालकारे यथा मन्त्रेण वरुमुदकादिभिर्द्वैत्र्यै शु-
द्धिमुपयात्येवं जीवस्यापि जावोपधानभूतेन स बाह्याभ्यन्तरेण
तपसा अष्टप्रकारं कर्म शुद्धिमुपयातीत्यस्य च कर्मक्षयहेतोस्तपस
उपधानश्रुतत्वेनात्रोपात्तस्य तत्त्वभेदपर्यायैर्व्याख्येति कृत्वा पर्या-
यदर्शनायाह । यदि वा तपोनुष्ठानेनापादिता अवधूननादयः क-
र्मापगप्रविशेषाः सम्भवन्तीत्यतस्तान् दर्शयितुमाह ।

ओहण एधुवणनासण-विणासणज्जभवणखवणसोहिकरणं ।
छेयण जेयण फेडण, रुहणं धुणणं च कम्माणं ॥

तत्रावधूननमपूर्वकरणेन कर्मग्रन्थैर्भेदापादन तच्च तपोऽन्यत-
रभेदसामर्थ्याद्भवतीत्येषा क्रिया शेषस्वप्येकादशसु पदेशेष्व-
योल्या तथा धूननं भिन्नग्रन्थैरनिवृत्तिकरणेन सम्यक्त्वावस्था-
नम् । तथा नाशन कर्मप्रकृते स्तिवुकसंक्रमेण प्रकृत्यन्तरगम-
नम् । तथा विनाशन शैलेष्यवस्थायां सामस्येन कर्माभावा-
पादनम् । तथा ध्यापनमुपशमश्रेण्यां कर्मानुदयलक्षणविध्या-
पनम् । तथा क्षणमप्रत्याख्यानादिप्रक्रमेण क्षणकश्रेण्यां मोहा-
द्यभावापादनम् । तथा शुद्धिकरमित्यनन्तानुबन्धिक्रमप्रक्रमेण
क्षायिकसम्यक्त्वापादनम् । तथा छेदनमुत्तरोत्तरशुभाध्यव-
सायारोहणात् स्थितिहासजननम् । तथा भेदन वादरसम्प-
रायणा संज्वलनलोभस्य खाण्डशो विधानम् । तथा (फेडणंति)
अपनयनं चतुःस्थानिकीनामशुभप्रकृतीनां रसतस्यादिस्था-
नापादनम् । तथा दहनं केशलिसमुद्घातध्यानाग्निना वेदनीयस्य
भस्मसात्करणं शेषस्य च दग्धरज्जुतुल्यत्वापादानम् । तथा
धावनं शुभाध्यवसायान्मिथ्यात्वपुञ्जलानां सम्यक्त्वभावसं-
जननमिति । आच० १ श्रु० ६ अ० १ उ० ।

तं दब्धे जावे य, दब्धे उपहाणागा दिजाव उमं ।

दोग्गपमयणधरणी, उवहाणं जत्य जं सुत्त ॥

आगाढमणागाढे, गुरुलहुयाणादि सगडपिता ॥ १५ ॥

दुष्ठा गती दुग्गा वा गती दुग्गति दुःख वा जंसि विज्जति गतीए एसा गई दुग्गती विपमेत्यर्थः । कुत्सिता वा गतिर्दु-
र्गतिः अणमिलासियथे दुस्सद्दे जहा दुग्गमो सा य नरगगती नियगती वा । पतरुं पात. तीए दुग्गतीए पतन्तमप्पाण जेण धरेति तं उवहाणं भणति तं च जत्य जत्यत्ति एस सुत्तवीप्सा जत्य उद्देसगे जत्य अज्झयणे जत्य सुयक्खंधे जत्य अगे कालुक्कालियअंगाणोसु नेया जमिति जं उवहाण णिव्वित्ति-
तादि त तत्य तत्य सुत्ते श्रुते कायव्वमिति पक्कमे संभवति । आगाढेत्ति ज च उद्देसगादीसुत्त भणिय तं सव्व समासओ दुविह भणति । आगाढ अणागाढ वा तं च आगाढसुय भग-
वत्तिमाइ अणागाढ आयारमात्ति । आगाढं उवहाण कायव्व अ-
णागाढे अणागाढ जो पुण विवज्जासं करेति तंस्स पच्छिउत्त भवति आगाढे वा अणागाढे वा आणा अणवत्थमिच्छुत्तविरा-
हणा य भवति एत्थ दिठंतो असगडपिया को सो असगडतातो अप्पती भणति । गगातीरे एगो आयरिओ वायणापरिस्सतो सज्जाए वि असज्जाय पोसेति एव णारुतराय कारुण देव-
लोग गओ तओ चुओ आभीरकुले पच्चायाओ भोगे भुज्जति धूया य से जाया अतीव रूववती ते पव्वतिया गोयरियाए हिण्णन्ति तस्स य सगड पुरतो वच्चन्ति सा य से धूता सगडस्स तुंढे टिता तीसे य दरिसेण्ण तरुणेहिं सगडाणि उप्पहेण पेरियाणि भग्गाणि य तो से दरिसेण लोणेण णाम कत अ-
सगडाए पिआ असगडपिया तस्स त चेव वेरुगं जातं दरिय दाउ पव्वइतो पढिओ जाव चाउरगि जं असखए उद्दिठे तप्पाणावरण उद्दिषं पढतस्स नट्टाति छट्टेण अणुम्वव इति भणिए भणति एयस्स को जोगो आयरिया भणन्ति जाव णाछाति ताव आयविलं तथा पढति वारसविज्जा वारसहिं वरिसेहिं आयविल करेतेण पढिया तं च से णाणावरणं खीणं एवं सम्मं आगाढजोगो अणागाढजोगो वा अणुपालेयव्वोति उवहाणेत्ति दारं गयं । नि०चू० १ उ० । ६० । व्य० ।

एव तु समणुच्चिषं, वीरवरेणं महाणुजावेणं ।

जं अणुचरित्तु धीरा, सिवमउलं जंति निव्वारणं ॥ ३०२ ॥

एवमुक्त्वधिना भावोपधान ज्ञानादितपो वा वीरवर्द्धमान-
स्वामिना स्वतोऽनुष्ठितमतोऽप्येनापि मुमुक्षुर्गैतदनुष्ठेयमिति निर्युक्तिगार्थ समाप्तः । आचा० १ श्रु० ए अ० १ उ० (तच्च अनिश्चित कर्त्तव्यमिति अणुस्सिओवहाणशब्दे उक्तम्)

पञ्चमङ्गलस्योपधानकर्त्तव्यतामाह ।

एएसि अट्टएहं पि पयाणं गोयमा जे केड अणोवहाणेणं सुपसत्य नाणमहीयंति । अज्झावयति वा अहीयंति वा अज्झावयंतेइ वा समणुजाणंति तेणं महापावकम्मे महती सुपसत्यनाणस्सासायण पकुव्वति । से भयव जइ एव ता किं पंचमंगलस्स ण उवहाणं कायव्वं गोयमा ! पढं नाणं तओ दया एय सव्वजगज्जीवपाणभूयसत्ताणं अत्तसम-
दरिसित्तं सव्वजगज्जीवपाणनूयसत्ताणं अत्तसमं दंमणाओ य तसिं चेव संघः णपरियावणक्किलावणोदावणां दुक्ख-
पायणजवविज्जाणं ततो अणुसत्राड य संवुडा नव्वदा

रत्तं संवुडा सव्वदारत्तेणं च दमोपममो तओ य समसत्तुपि-
त्तपक्खयाए य अरागदोसत्तं तओ य अक्रोडया अमा-
णया अमायया अलो नया अकोहम, णमायालोभयाए य अकमायत्तं तओ य सम्मत्तं सम्मत्ताओ य जीवापय-
त्थप रिताणं तओ सव्वत्य अप्पडिव्वा तं ऐयं अणाण-
मोहमिच्छत्तक्खयं तओ विवेगो विवेगाओ हेयउवाएय-
वत्थुवियालणे गंतव्वच्छदक्खत्तं तओ य अहियपरिचाओ
दियायरेण य अच्चंतमज्जजमो । तओ य परमपवित्तुत्तम
खंतादिदमविह अहिंसालत्तणं धम्माणुट्टाणिककरणका-
रवणासत्तवित्तया । तओ य खंतादिदसविहअहिंसा-
लक्खणधम्माणुट्टाणिककरणकारवणासत्तवित्तयाए य सं-
व्वुत्तमा खंती सव्वुत्तमम्मि उ तं सव्वुत्तमं अज्ज-
विभावितं सव्वुत्तमं सव्ववजंतरं सव्वसंगपरिचाणं सव्वु-
त्तमं सव्ववजंतरदुवालसाविहं अच्चंतयोरीरगकत्तवच-
रणणुट्टाणाभिरमणं सव्वुत्तमं सत्तरमविहकसिएमंज-
माणुट्टाणपरिपाटनेक्कवच्छलक्खत्तं सव्वुत्तमं मव्वगिरणं
उक्काहियं अणुगूहियवद्ववीरियपुरिसकारपरकमपरितोलणं
च सव्वुत्तमुत्तममज्जाणसद्विलेणं पावकम्ममद्वेष-
क्खाद्वणंति । सव्वुत्तमत्तमं आक्किचणं सव्वुत्तममुत्तमं
परमपवित्तुत्तमसव्वजावभावंतरेहिणं सुप्पसव्वदोसविप्पमु-
क्खणवगुत्तीसणाइअट्टाणसपरिहारप्पारपरिवेडियसुद्धरघो-
रवंचवयधारणंति तओ एएसिं चेव मव्वुत्तमा खंती मद्व-
अज्जवमुत्ती तवसंजमसव्वसोयआक्किचणसुद्धरवंचवय-
धारणं समुट्टाणेणं च सव्वममारंजविवज्जाण तओ वि य
पुढविट्ठागणिव्वाउवणस्सडविति चउपंचेदियाणि तहेव अ-
जीवकायसरंभसमारंजारंजाणं च मणोवडकायतिएणं तिवि-
ह तिविहेणं सोऽंदिय, दिसंवरणआहारादिसन्नाविप्पजढता-
एवोसिरण तओ य अट्टारमसीलंगसहस्सधारणेणं च अ-
खन्नियअखन्निय अमिन्नियअवएहियसुद्धसग्गुगयरविचित्ता-
जिग्गहनिव्वहाणंत उयसुरमाणुयतिरिच्छोऽरियघोरपरीस-
होवसग्गाहियासणं समकरणेणं तओ य आहारायाइ-
पफिमामु महापयतंतओ निप्पक्कम्ममरीरया निप्पक्क-
म्ममरीरमत्ताए य मुक्कज्जाणे निप्पक्कपत्तणं तओ य अणा-
इभवपरंपरसंचियअसेमकम्मट्टएसिक्खयं अणंतनाणदमण-
धारित्त चउगडजववारिगउनिफरं मव्वदुक्खविमोखं मो-
क्खगमणं च तत्य अनिट्टजम्मजगमणाणुट्टं पया उगिट्ट-
विओ य मंनावुवेनआयसज्जायज्जाणमद्ववाट्टियणो-
गमोगदासिद्धुक्खत्तयवेमणस्स तं तओ य एगनियं अच्चनिय
शिवमयत्तमक्खयं घुव परममामयं निरंतरं सव्वुत्तमसो-
क्खति ता सव्वमेवयं नाणाउ पवंचेज्जा ना गोयमा ! एगं-

उवहाणे

तियं अत्रंतिपरमसासयधुवनिरंतरसञ्चुत्तमसोक्खकंखुणा
 पढमपरमेव तावापरेणं सामाध्यमाइजोगविंदुसारपज्जवसाणं
 दुवाअमंगं सुयनाणं काअं विवादिजहुत्तविहिणोवहाणाणं
 हिंसादीयं च तिविहं तिविहेणं परिकंतेण य सरवंजणमता
 विंदुपयक्खराणुष्णं पयच्छेदयोमवच्छयाणुपुब्बिपुव्वाणुपु-
 व्विअणाणुपुव्वीए सुविसुच्छं आचारिकायएण पगत्तेणेण
 सुविनेयं तं च गोयमा ! अण्हणारेसुविच्छिन्नचरमो हिमि-
 य सुंदरवग्गहं सयलमोक्खपरमहेउत्तयं च तस्स य सयत्तसो-
 क्खहेउत्तयाओ न इद्धेवया नमुक्कारविरहिणं केइ पारं
 गच्छेज्जा इद्धेवयाणं च नमुक्कारं पंचमंगलमेव गोयमा !
 णाणमत्तंति ता णियमत्तो पंचमंगलस्सेव पढमे ताव विण-
 ओवहाणं कायच्चति । से भयवं कइए विहीए पंचमंग-
 लस्स णं वि ण उवहाणं कायच्च गोयमा ! इमाए विहीए
 पंचमंगलस्स णं वि ण उवहाणं कायच्च तंजहा सुपसत्थे
 चेव मोहणतिट्ठिकरणमुहुत्तनक्खत्तजोगत्तगससीवत्तवि-
 प्पमुक्कजायाईमणा संकेण संजायसच्चसंवेगमुत्तिवत्तरमहं-
 तुत्तसंतमृहज्जवमायाणुगयत्तत्ती बहुमाणपुव्वं शिस्सियाण-
 दुवाअसभत्तट्ठिएणं चेइयालए जंतुविरहिओ गोयमा !
 मे ज्ञात्तिभरनिव्वजरट्ठिसियससीसरोमावत्तीपफुत्तनयणसय-
 यत्तपसंतसामथिरट्ठिी एवणावसंवेगसमुच्छलंतसंजायवहत्त-
 यणनिरंतरअचितपरमसुहपरिणामविसेसुत्तसियसजीववीरि-
 याणुसमयविचच्छंत्तपमोयसुविमुच्छसुनिम्मत्तविमत्तथिरदढ-
 यरंतकरणेणं खितिणहयजाणुणिसियउत्तमंगकरकमत्तम-
 उलसोहंजत्तिफुभेणं सिरिउसवाइपवरवरधम्मत्तित्थयरपडि-
 मा विवविणिवेसियनयणमाणसमगतगयवसाणं समयउह-
 चरित्तादिगुणभंपउववेया गुरुसदत्थणुत्ताणकरणेक्कत्तत्तत्त-
 तवाहियगुरुवयणविणिग्गयं विणयादिवहुमाणपरिउसा-
 णुकपोवलच्छं अणेगसोगमंतावुवेगमहवाहिवेयणाघोरदु-
 क्खदारिदिकित्तेमगेगजम्मजरामरणगव्वनिवासाउदुद्धसावगा
 गाहभीमभवोदाहितरंडगत्तयं इणमो मयत्तागममज्जवत्तगस्स
 मिच्छत्तटोसोवह्विमिद्वुच्छी पणिकप्पिय उ भाणियं अघरु-
 माणअमेसहेउट्ठित्तुत्तीविच्छंमणिकपत्तलपोहस्स पंचमं-
 गलमहासुयक्खधस्स पंचज्जयणेगच्छलापरिक्खित्तस्स पवरप-
 वणदेवयादिट्ठियस्मात्तिपटपरिच्छिन्नंगालावगस्स तक्खर-
 परिमाणं अणंतगमपज्जत्तयपसाहगं सच्चमहामंतपयरवज्जा-
 णं परमवीयत्तयं नमो अग्गिहंताणंति । पढमजयणं अहिज्जे-
 यवं । तद्वियहे य आयंविलेणं पारेयवं तदेव य वीयट्ठिणे
 अणेगाअमयगुणभंपउववेयं अणंतरत्तणियत्तयपसाहगं अ-
 णनरं तेणेव कमेणं दुपग्गिच्छिन्ने गालावगपंचक्खरपरि-
 माणं नमो सिष्ठाणति वीयमज्जयणं अहिज्जेयवं । तद्वियहे

य आयंविलेणं पारेयवं । एवं अणंतरत्तणिए व कम्मणं
 अणंतरत्तुच्छपसाहगंति पदं परिच्छिन्ने गालावगसत्तक्ख-
 रपरिमाणं । एमो आयरियाणंति तद्वियमज्जयणं आ-
 यंविलेणं अहिज्जेयवं । तदा य अणंतरत्तुच्छपसा-
 हग तिपयपरिच्छिन्ने गालावगसत्तक्खरपरिमाणं नमो उ-
 वज्जायाणंति चउत्थमज्जयणं अहिज्जेयवं । तद्वियहे
 य आयंविलेणं पारेयवं । नमो लोए सच्चसाहूणंति पंचम-
 ज्जयणं पंचमट्ठिणे आयंविलेणं तदेव तमत्थाणुगमियं ए-
 कारसपयपरिच्छिन्नतियलावगतत्तीसक्खरपरिमाणं “एसो
 पंचनमोकारो सच्चपावप्पणासणो । मंगलाणं च सच्चोसं पढमं
 इवइ मंगलमिति” चूलंति छसत्तट्ठमट्ठिणे तेणेव कम्मवि-
 चाणेण आयंविलेहिं अहिज्जेयवं । एवमेवं पि च मंगल-
 महासुयक्खंधं सरवन्नयरेहियं पयरकरविंदुमताविमुद्धं गुरु-
 णोववेयगुरुवउद्धं कसिणमहिज्जित्ताणं तदा कायवं जहा
 पुव्वाणुपुव्वीए पच्छाणुपुव्वीए अणाणुपुव्वीए जीहग्गो
 तरेज्जा तत्तो तेणेवाणंतरत्तणियत्तिट्ठिकरणमुहुत्तनक्खत्त-
 जोगत्तगससीवत्तजंतुविरहिउगासवेलाइया इग्गई कम्मणं
 अट्ठमत्तत्तेणं समणुजाणविज्जणं गोयमा ! महया पबंधेण
 सुपरिफुणं णिउणं असंदिट्ठं सुत्तत्थं अरोगहा सोज्जाव-
 धारेयवं एयाए विहीए पंचमंगलस्स णं गोयमा ! दिणउवहा
 णो कायच्चो (महा०) से नयवं सुदुक्करं । पंचमंगलमहाछ-
 यखंधस्स वि ण उवहाणं पन्नत्तं महती य एसा णियंतण
 कहं वा लेहं कज्जई गोयमा ! जेणं केई ए इच्छेज्जा एय
 नियंतणं अविणिएणं चेव पंचमंगलाई सुयनाणं महिज्जणे
 अज्जावेई वा अज्जावयमाणस्स वा अणुत्तं वा पयाऽ से
 णं ण भवेज्जा पियधम्मणेण हवेज्जा दढधम्मणेण भवेज्जा
 भत्तीजुए हीलिज्जा सुत्तं हीलिज्जा अत्थं हीलिज्जा सुत्त-
 त्थउभए हीलिज्जा गुरुजणं हीलिज्जा सुत्तत्थोत्तए जेणेव
 गुरुं सेणं आसाएज्जा अतीताणायवत्तमारो तित्थयरे आ-
 साइज्जा आयरियउवज्जायसाहुणे जेणं आसाइज्जा सुय-
 णाणमरिदंतसिच्छसाहु से तस्स णं सुच्छीसुयात्तमणंतसं-
 सारसागरमार्हिमेमाणस्स तासु तासु संकुडवियरुसु तुल-
 सीइत्तक्खपरिसंखणासु सीओमिणमिस्सजोणीसु तमि-
 स्संधयारउग्गं धामिज्जविलीणरवारमुत्तोत्तमंत्तपडहत्थव-
 सुजत्तयपूयदुद्विणविविचिरुहिरविह्वखह्वउद्धंमणजंवात्तपंक-
 वीनत्थयोरगव्वत्तवासेसु करुकदकदंतचलत्तचलत्तस्स टल-
 टलटलस्स रज्जंतसंपिडियंगमंगस्स सुत्तयरं नियंतणा जेज्जणं
 एयंविहं फासेज्जा । नो णं मणयंपि अइयरेज्जा । महा० ३ अ० ।
 श्रीहीरविजयसूरि प्रति उपधानमाहारोपणयो. किं फलमुद्दिश्य
 कर्त्तव्यता यत्र च सागभिहिता तदापि शास्त्रव्यक्त्या प्रसाद्यं मि-
 नि प्रश्न उत्तरमुपधानमाहारोपणयो किं फलमुद्दिश्य कर्त्तव्य-

ता यत्र च साऽभिहिताऽस्तीत्यत्र उपधानवहनं श्रुताराधननिमित्तं मातारोपणं तु तपस उद्यापनार्थं महानिशीथादिशास्त्रे उक्तमस्ति । श्रीहीरविजय प्रति जिनदासगणिकृतप्रश्नो यथा । तथाऽऽश्विनचैत्रमासास्वाध्यायिके सप्तम्यष्टमनिवमीदिनत्रयमुपधानमध्ये आयाति न वा तथाऽश्विनचैत्रमासास्वाध्यायिकदिनत्रयमुपधानतपोविशेषेषु लेख्यका नायातीति बोध्यम् । गुणविजयगणिकृतप्रश्नो यथा । उपधानवाहिनः श्राद्धादेरकालसङ्गायां जलशौचाद्विधि किं निशायामपि स्थानं वेति । अत्रोत्तरम् स्वर्कायादिना नीतेनोष्णोदकेन शौचादिविधानं युक्तिमदिति । जेसलमेरुसघटतप्रश्नो यथा । तथा केनचिदुपासकेन चत्वार्युपधानान्युद्धानि भवन्ति तन्मध्ये प्रथमोपधानस्य द्वादशवर्षातिक्रमे प्रथममेवोपधानं पुनरुद्धाह्य स मातां परिदधाति उत चत्वार्यपीति । उत्तरम् । प्रथमोपधानस्य द्वादशवर्षातिक्रमे पुनस्तस्मिन्नुद्धे माला परिहिता शुद्ध्यति । अथ यदि मनः स्थाने तिष्ठति तदा चत्वार्यपि पुनरुद्धाह्य मालां परिदधाति ॥ १ ॥ तथा उपधाने याह्यमाने तपोदिने यदि कल्याणकतिथिरायाति तदा तेनैवोपवासेन सरति उतान्याऽधकः ततो विदोष्यते इति प्रश्ने उत्तरम् उपधानतपोदिनान्तः कल्याणकतिथ्यागमने नियन्त्रिततपस्तया तेनैवोपवासेन सरति । १२ । द्वीपवन्दिरकृतप्रश्नो यथा । तथोपधानपूर्णाभवनानन्तरं तपोवासरे उत्तरितु कल्पते न वेति ? अत्रोत्तरम् । उपधानपूर्णाभवनानन्तरं तपोवासरे नोत्तीर्यते तथाविधकारणे गीतार्थाज्ञापूर्वकमुत्तरणे एकान्तेन निषेधो ज्ञातो नास्तीति । तथोपधानवाचनानमस्कार विना दीयते उत तत्पूर्विकेति ? उपधानवाचनां श्रीविजयटानसूरयो नमस्कार विनैव दत्तवन्तो वयमपि तथैव दद्या इति । १७ । तथोपधानवाचना पारणादिने दीयते न वा ? तथोपधानवाचना प्रातः सध्यायां च दीयते न वा इति ? उपधानवाचना तपोवासरे पारणादिने वा दत्ता शुद्ध्यति तथोपधानवाचना आचामासैकाशनकरणानन्तरं संध्यायामपि दत्ता शुद्ध्यति पर प्रतिदिनक्रियमाणसंध्यासमयक्रियां पश्चात् क्रियते । १८ । तथा चतुर्मासकमध्ये मातारोपणनदी कुत प्रभृति विधीयते इति ? चातुर्मासकमध्ये तुरीयव्रतमातारोपणनदी विजयदशम्यनन्तरं भवतो द्वादशव्रतनन्दी त्वर्वागपि भवन्ती दृश्यते इति । १९ । तथोपधानमध्ये आर्द्रशाकजङ्गण कल्पते न वा ? तथा विलेपनमस्तकतैलपक्षेपादिक कल्पते न वेति ? उपधानमध्ये साप्रतमार्द्रशाकजङ्गणे रीतिर्नास्ति तथा विलेपनमस्तकतैलपक्षेपादिक यतिवस्त्वय न वाञ्छति अन्यः कश्चिद्यदि भक्तिं करोति तदा निषेधो नास्ति । ३० । तथा श्रावकश्राविकाणां नन्दीसूत्रवचनं “ नाण पञ्चविह पञ्चत्त ” इत्यादिरूपं नमस्कारत्रयरूपं वा क्रियते न वा ? श्रावकश्राविकाणां नन्दीसूत्रं नमस्कारत्रयरूपं श्राव्यते इति । ३१ । तथोपधानवाचनां श्राद्धा श्राद्धश्च ऊर्ध्वस्थानेन शृण्वन्त्युपविश्य वेति ? उपधानवाचना श्राद्ध्य ऊर्ध्वस्थिता शृण्वन्ति श्राद्धास्तु चैत्यवन्दनमुद्भयेति । ३२ । ही० ३ प्र० । जावे ल्युट-प्राप्तौ, सम्म० । तथा पौषधकरणात् पूर्वं स्वाध्यायं कृतो देवाश्च घन्दितास्तदा पश्चात्पौषधकरणे उपधानप्रवेशे वा पुनरपि स्वाध्यायदेववन्दनादि करणीयं न वेति प्रश्नं पौषधकरणात्पूर्वं स्वाध्यायदेववन्दनादिकृतं स्यात्तदा पश्चादपि तेनैव सरतीति (सेन० १ उल्ला० १२८ प्र०) सामायिकाध्ययनादीनां कान्युपधानानि धामस्थानां परस्यानुयोजने किं प्रतिवचं प्रदीयत इति प्रश्नः । अत्रोत्तरं महानिशीथादौ चैत्यवन्दनसूत्राणामेवोपधानान्युक्तानि सन्ति न तु सामायिकाध्ययनादीनां यथोपधानमन्तराऽपि सामायिकादीनां पठनं न च जी-

वह्यहाए' सप्रदायश्च प्रमाणं यदुक्तं श्रावकाः पञ्चनमस्कारादिक्रियत्सूत्राणि विमुन्यं श्रेयं सामायिकादिपूजिविनियन्तं सूत्रमुपधानमन्तरेण यत्पठन्ति यच्चकृतोपधानतपसोऽपि प्रथमं नमस्कारादिस्तत्र जीवद्वयवहारस्संप्रदायश्च प्रमाणमिति सभाय्यत इति विचारात्तत्संग्रहे शारुप्रतिक्रमणविचाररूपे पद्युद्धारं इति (प्रश्न० १८) तथा मौद्विधिनोपधानवहने श्राद्ध्याश्रवाध्याय दिनत्रयसत्कतपः प्रवेदनं च लेख्यके समायाति न वेति प्रसाद्यं पूर्वं तु तपो न यातीति श्रुतमस्तीति प्रश्नः । अत्रोत्तरम् अस्वाध्यायदिनत्रयसत्कतपः प्रवेदनं च न यातीति वृद्धवाद्दोऽत एव पौरुशदिने वाचना प्रदीयमानाऽस्ति वाचनानन्तरं च प्रवेदनरहितं पौषधत्रयं कार्यत इति (प्रश्न० ३४) तथोपधानचतुष्टयस्य मातारोपणस्य चान्तरकाशः कियानिति प्रश्नः । अत्रोत्तरम् । मुख्यवृत्त्या प्रथमोपधानप्रवेशानन्तरं द्वादशवर्षातिक्रमे तच्चतुष्टयं गच्छति तेन ततोऽर्वांगेव मातारोपणं विधेयमिति । श्येन० १ उल्ला० ८३ प्रश्न० । तथा पद्योपधानप्रवेशे अद्यदिनं पव मालापरिधापने प्रथमां वाचनां दत्त्वा मालापरिधाप्यत उत पूर्वे तत्सपासे मालापरिधानानन्तरमाद्यवाचना दीयत इति प्रश्नः । अत्रोत्तरं पद्योपधानप्रवेशाद्यदिने प्रवेदनकं प्रवेद्य प्रथमां वाचना दत्त्वा समुद्देशादिक्रियां कारयित्वा मालापरिधाप्यत इति । श्येन० १ उल्ला० ८३ प्रश्न० । तथा श्रावकाणामुपधानवहनं विना नमस्कारादिपठनं शुद्ध्यति न वेति प्रश्नः । अत्रोत्तरम् तथा यतीनां योगवहनं विना सिद्धान्तवाचनपाठनादि न शुद्ध्यति तथोपधानतपोऽन्तरा श्राद्धानामपि नमस्कारादिसूत्रपठनगणनादि न शुच्यति यदुक्तं महानिशीथे “ सेभयव सुडुक्कर पचमगलमहासुअखधस्स विणश्रोवहाण पद्यत्त एसा निअतणा कह वा वेहिकिज्जई गोयमा' जेण केणव न द्दच्छेज्जा एय नियतण अविणओवहाणेण पच मगलाऽसु अघ्णाणमहिज्जई अज्जावेइ वा अज्जावयमाणस्स वा अणुअपयाइ सेण न भवेज्जापि अधम्मं न हवेज्जा ददधम्मं न हवेज्जा भत्तिज्जुए हीद्विज्जा अत्थ हीद्विज्जा सुत्तत्थोभए हीलेज्जा गुरुजेण हीद्विज्जा सुत्त जाव हीद्विज्जा सुत्त हीद्विज्जा सुत्तत्थोभए हीलेज्जा गुरु जेण हीद्विज्जा सेण आसाएज्जा अतीताणागयवट्टमाणे तित्थयरे आसाएज्जा श्रायरिअ उवज्जायसाहुणो जेण आसाएज्जा सुअनाणमरिह तसिक्कसाहु सेत्तस्स ण अणतससारसागमाहिडंमाणस्स तासु तासु सडुमविअमासु (६ प्र०) चुलसीवक्खपरिसकढासु सीओसणांमस्स जोणीसु सुइरनिअतणा ' इति ' पर येन प्राग् नमस्कारादिसूत्राण्यधीतानि तेनापि यथायोगं निर्विघ्नम्येवोपधानानि विधिनाऽवश्यं वहन्ति यानि सप्रति तु च्छ्यक्केत्रकाद्याद्येपक्या द्यामालाभ विनाऽन्याचरणयोपधानतपो विनाऽपि नमस्कारादिसूत्रपाठानि पठनं कार्यमाणं दृश्यते आचरणायाश्च लक्षणमिदं कल्पमाण्ये उपदेशपदे च यथा “ असदेण समाइअ, ज कन्थ य केणई असावज्जा । न निवारिअमणेहि, वहुमणुमयमेअमायरिअ ” । १२ । आचरणा च जिनाज्ञा समानैव यद्वर्णितं भाष्याद्यै “ अमदाऽऽणवज्ज, गीअत्थ अचारिअतिमन्तथा । श्रायरणा विडु अणत्ति, वयणओ सुयदुमअति १ इति ध्येयम् (६ प्रश्न०) तथा गुरुस्सर्मापि उपाधनादिक्रियां कुर्वन्त श्राद्धादेरन्तर्गहस्यस्थापनायां गुणैश्चान्तरांशे पञ्चेन्द्रियगमने च प्रे भवन्ति न वेति प्रश्नः । अत्रोत्तरम् अत्रे भवतीति (१७ प्रश्न०) तथा तृतीयाऽपधानेषु सप्तकमात्रमणानि दाप्यन्ते तत् कुत्र विधिं पद्येऽस्तीति प्रश्नः । अत्रोत्तरं तृतीयाऽपधानेषु तद्विधिं दशकपत्रादौ सप्तकमात्रमणानपि-

उवहाण

धानं न दृश्यते तथापि श्रीपरमगुरुणामनुशिष्टिर्गस्ति यतोऽप्रे
मात्राघापनसमये तेषां समुद्देशानुज्ञयोर्विधीयमानत्वादुद्देशोऽपि
कर्तव्य इति तत्सप्तकमाश्रमणानि देयानीति (१८ प्रश्न०) तथा
छात्रिकोपधानवहनानन्तर एवमासमध्ये मात्रापरिधापनं शु-
द्ध्यति किं वा एवमासनान्तरमिति प्रश्न अत्रोत्तरं तद्वहनानन्तरं
एवमासमध्ये एव मात्रापरिधापनं इच्छ्यतीत्येकान्तो ज्ञातो ना-
स्ति परं त्वरितं परिधाप्यते तदा वरमिति (११० प्रश्न०) तथा-
ठक्रियाव्योपधाने उच्चरितपञ्चमीतपसां पष्ठदिने पञ्चमास-
मेति तदा पञ्चम्युपवास कृत्वा सप्तमदिने आचामुं करोति कि
वा पष्ठं करोतीति प्रश्न । अत्रोत्तरम् सप्तमदिने उपवासस्याव-
श्यकरणीयत्वेन पष्ठं करोति शक्त्यभावे तदनुसारेणैवो-
पधानप्रवेशं करोति (१३४ प्रश्न०) तथोपधानोत्तरणादिनस्य
प्राक् दिने योगोत्तरणादिनवत्तप एव कृतं विलोक्यते किं वा
एकाशनकारणकेऽप्युत्तरितुं कल्पते न वेति प्रश्न । अत्रोत्तर-
माह एकाशनादिपारणकेऽप्युत्तरायितुं कल्पते न तु योगादि-
वत्तपोनियम इति (१६४ प्रश्न०) तथा पाण्डिनकनकविजयगणि-
कृतप्रश्नस्तदुत्तरं च यथा वृद्धविध्युपधानवाहकस्य कृतचतु-
र्विधाहारोपवासस्य संध्याप्रत्याख्यानवेलायां संध्याप्रत्या-
ख्यान गुरुसमकं कर्तव्यं न वेति प्रश्न । अत्रोत्तरम् प्रातः
कृतचतुर्विधाहारोपवासस्य संध्यायामुपधानक्रियाकरणवेला-
यां पश्चात्प्रत्याख्यानं कृतं विलोक्यते उपधानमन्तरा तु संध्यायां
तन्स्मरणं विलोक्यते परं पुनः प्रत्याख्यानकरणविशेषो ज्ञातो
नास्तीति (३७६ प्र०) तथाऽष्टपूर्वाधैरेक उपवास इत्यादि-
गणनया गणितं तपस्तृतीयपञ्चमोपधानमध्ये आयाति न
वेति प्रश्न । अत्रोत्तरम् पञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धः १ प्रतिक्र-
णश्रुतस्कन्धः २ शक्रस्तवाध्ययन ३ चैत्यस्तवाध्ययनं ४ नाम-
स्तवाध्ययनं ५ श्रुतस्तवासिस्तवाध्ययनं चेति ६ षडुपधाना-
नि तत्र चतुर्थपष्ठे विना चत्वार्युपधानानि मूलविधिनापरवि-
धिना बोध्यमानानि सन्ति तत्रापरविधावष्टभिः पुरिमार्धैरेक
उपवास इत्यादिगणना भवति तत्र मूलविधौ प्रयोजनाभावा-
च्चतुर्थपष्ठयोर्मूलविधिनैवोह्यमानत्वात्तद्वर्णनाऽप्रयोजनास्तीति
(१७६ प्रश्न०) तथैकादशोत्तराध्ययनचतुर्दशसहस्र्यां १३१ पत्रे
“ जोगवं उवहाणवं ” इति द्वयमपि शिष्यस्योक्तमस्ति तत्कथं
शिष्यस्य श्राद्धस्य च कार्यत इति प्रश्न । अत्रोत्तरम् योगमनो-
वचनकायसम्बन्धिन उपधानं तपोविशेष एतद् द्वयमपि मुनीना
मिवोक्तमस्ति श्राद्धानामुपधानोद्वाहनं तु महानिशीथाकरप्रामा-
ण्यादेवेति (१८६ प्रश्न०) अथ पण्डित काहर्षिगणिकृतप्रश्ना-
स्तदुत्तराणि च यथा उपधानवाहिश्राद्धश्रीनां कल्पदिनप-
ञ्चकमध्ये उत्तरितुं कल्पते न वेति प्रश्न । अत्रोत्तरम् महत्कारण
विना उत्तरितुं न कल्पते यदि च तथाविधकारणे उत्तरति
तदाग्मवर्जनं करोतीति (२०६ प्रश्न०) तथोपधानाऽवाहिनां
पञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धपाठेऽविनायामनन्तससारावाति फल
तदाश्रियं किमादिष्यते इति प्रश्न । अत्रोत्तरम् उपधानावहने-
ऽनन्तममाग्ना महानिशीथे उक्ता परं तन्सूत्रमुन्मर्गतया श्रित
तेन यां नास्ति कम्मन्नुपधानं बोधुं निगपेकस्तस्य मेति हेमम्
(३३७ प्रश्न०) तथा अष्टाविंशतिदिनोपधाने पञ्चविंशदिनोपधाने
च मूलाविधिना वदमाने कति दिनानि भवन्ति तथा तदुपधान-
यान्कतिदिनेषु न्यूनपूतार्यने इति प्रश्न । अत्रोत्तरम् मूलाविधिना
तद्द्वये वदमाने दिनन्यूनाधिक्यं ज्ञान नास्ति तथा तदुपधाने
न्यूनदिनेषु महत्कारणे सपूर्णे तपसि जाते उत्तारवन्तो दृश्यन्ते

परं दिनसंख्या ज्ञाता नास्तीति (४४१ प्रश्न०) तथा कोऽप्युपधा-
नचतुष्कमुद्वाह्य मालां परिधायति तस्य समुद्देशानुज्ञावस्था-
यामवाशिष्टोपधानयोर्नाम गृह्यते नवेति प्रश्न । अत्रोत्तरम्
पञ्चमन्युपधानानां समुद्देशानुज्ञयोर्नाम गृह्यते द्वयोरुद्देशस्य च
पुरतोऽपि भवने न दोष इति वृद्धसप्रदायः (४१८ प्रश्न०)
तथोपधानतपसि पूर्णं जाते शेषप्रवेदनेषु दिनवृद्धिर्भवति नवेति
प्रश्न । अत्रोत्तरम् उपधानशेषप्रवेदनेषु दिनवृद्धिर्भवति
(४२६ प्रश्न०) तथोपधाने पादोपरावर्तनं शुद्ध्यति न वेति प्रश्न ।
अत्रोत्तरम् तथाविधप्रकारेण तत्प्रत्यानं शुद्ध्यति (इयेन० ३ उल्ला०
४२८ प्रश्न०) तथोपधानवाचनाऽन्तर्गृहीतुं विस्मृता सा साय
क्रियाकरणानन्तरं गृह्यतेऽथवा द्वितीयदिने यदि द्वितीयदिने
तदा स वासर कस्यां वाचनायां गण्यते इति प्रश्नः । अत्रोत्त-
रं प्रातरुपधानवाचनां तातुं विस्मृता सा सध्यायां क्रियाकर-
णादवाग् गृह्यते तथाऽपि यदि स्मृता तदा द्वितीयेऽपि प्रवे-
दनादवाग् गृह्यते स वासरस्त्वप्रेतनवाचनामध्ये गण्यत इति ।
इयेन० ४ उल्ला० १२६ प्रश्न० ।

उवहाणपडिमा-उपधानप्रतिमां- स्त्री० उपधानं तपस्तद्विषया
प्रतिमा । प्रतिमाभेदे, स्था० १ ठा० । तपोविषयेऽग्निप्रदे, औ० ।
उवहाणवं-उपधानवत्-पुं० उपधानं तपस्तद्विद्यते यस्याऽसौ
उपधानवान् । तपोनिष्ठप्रदेहे, उपधीयते उपपृथ्यते श्रुतमनेनेति
उपधानम् । श्रुतविषयोपचारवति, सूत्र० १ श्रु० ७ अ० । स्था० ।
उपधानमङ्गोपाङ्गादीनां सिद्धान्तानां पाठनाराधनार्थमाचाम्लो-
पवासनिर्विकृत्यादिलक्षणं तपोविशेषं स विद्यते यस्य स उप-
धानवान् । सिद्धान्ताराधनतपोयुक्ते, “ वसे गुरुकुले णिम्बं,
जोगवं उवहाणवं । पियंकारे पियंवाई, स सिक्खं लङ्गुमर-
हई ” उक्तं ११ अ० । सूत्र० ॥

उवहाणवीरिय-उपधानवीर्य्य-पुं० उपधानं तपस्तत् यथाश-
क्त्या वीर्य्यं यस्य स भवत्युपधानवीर्य्यः । सूत्र० १ श्रु० ११
अ० । तपस्यनिगूहितवलवीर्य्यं, “ धम्मघी उवहाणवीरिय ”
सूत्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

उवहाणमुय-उपधानश्रुत-न० महावीरासेवितस्योपधानस्य
तपसः प्रतिपादकं श्रुतं ग्रन्थ उपधानश्रुतम् । अष्टमे नवमे वा
आचाराङ्गस्य ब्रह्मचर्य्याध्ययने, स्था० ६ ठा० । प्रश्न० । आव० ।
स० । अथोपधानश्रुतस्य प्रतिपाद्यं महावीरस्वामिकृतं तप
उपदर्शयते ।

अहासुयं वदिस्सामि जहा मे समणे भगवं उट्टाय संखाए
तेत्त हेमंते अहुणा पव्वइए रीऽच्छा णां चेविमोण वत्थेण
पिदिस्सामि तांसि हेमंते से पारए आक्कहाए एयं खु
आणुधम्मियं तस्स ॥ १ ॥

(अहासुयं वदिस्सामोत्यादि । आर्यं सुधर्मस्वामी जम्बूस्वा-
मिने पृष्टत्वात् कथयति यथाश्रुतं यथासूत्रं वा वदिष्यामि तद-
था असौ श्रमणो भगवान् वीरवर्द्धमानस्वाम्युत्थायोद्यतविहारं
प्रतिपद्य सर्वान्कारं परित्यज्य पञ्चमुष्टिकं दोषं विधायकं
देवदृष्येणैन्द्रकिंसेन युक्तं कृतसामायिकप्रतिज्ञं आविर्भूतमन-
पर्यायज्ञानाष्टप्रकारकर्मकार्यं तोयप्रवर्तनार्थं वात्स्याय संख्याय
ज्ञात्वा तस्मिन् हेमन्ते मार्गशीर्षदशम्या प्राचीनगामिन्यां गया-
यां प्रव्रज्याग्रहणसमनन्तरमेव रीयने स्म विजहार । तथा च
किञ्च कुण्डप्रामानुहूने शेषे दिवसे कूर्मारग्राममाप । तत्र च

जगवानित आरज्य नानाविधामिग्रहोपेतो घोरान् परीपहोपस-
र्गानभिसहमानो महासत्वतया म्लेच्छानप्युपशमं नयन् द्वादश
चर्षाणि साधिकानि षडस्थो मौनव्रती तपश्चचार । अत्र च
सामाधिकारोपणसमनन्तरमेव सुरपतिना जगवहुपरि देवदू-
प्यवस्त्र चिक्षिपे । तद्गवताऽपि निःसङ्गान्निप्रायेणैव धर्मोप-
करणमृते न धर्मोऽनुष्ठानु सुमुञ्चिभिरपरैः शक्यत इति कारणापे-
क्षया मध्यस्थवृत्तिना तथैवावधारित न पुनस्तस्य तदुपजोगेच्छाऽ
स्तीत्येतद्दर्शयितुमाह “णो चैव इमेण” इत्यादिश्लोक नचैवाहमने-
न वल्लेण इन्द्रप्रक्षिप्तेनात्मान पिधास्यामि स्थगधिप्यामि तस्मिन्
हेमन्ते तद्वा वल्ल त्वक्त्राण करिष्यामि वज्राप्रच्छादनं वा विधा-
स्यामि किञ्चुतोऽस्ताविति दर्शयति । स जगवान् प्रतिज्ञायाः प-
रीपहाणां ससारस्य वा पार गच्छतीति पारगः कियन्तं काङ्क्ष-
मिति दर्शयति । यावत्कथ यावज्जीवमित्यर्थः किमर्थं पुनरसौ
विभर्तीति चेद्दर्शयति सुरवधारणे स च भिन्नक्रमः । एतद्वस्त्रा-
वधारण तस्य भगवतोऽनु पश्चात् धार्मिकमनुधार्मिकमेवेत्यप-
रैरपि तीर्थं कृद्भि समाचीर्णमित्यर्थस्तथा चागम “सेवेमि ये अ-
तीता जे य पमुप्पन्ना जे य आगमेस्सा अरहता जगवन्तो जे य
पव्वइसु जे पव्वयति जे य पव्वइस्सति सव्वे ते सोवहीधम्मो
वेसियव्वेत्ति ” तथा भगवतः प्रव्रजतो ये दिव्या सुगन्धिपट-
वासा आसस्तक्रुधाकृशाश्च भ्रमरादयः समागत्य शरीरमुपता-
पयन्तीत्येतद्दर्शयितुमाह ।

चत्तारि साहिए मासे, वहवे पाणजाड्या आगम्म ।

अजिरुज्झ कायं विहरिसु, आरुसिया एं तत्थ हिंसंसु । १ ।

“चत्तारि इत्यादि” श्लोक चतुरः साधिकान्मासान्वहव प्रा-
णिजातयो भ्रमरादिकाः समागत्यारुह्य च कायं शरीरं विजन्तु
काये प्रविचारं चक्रुः । तथा मांसशोणितार्थतया आरुह्य तत्र
काये एमिति चाक्यालकारे जिहिसु । इतश्चेतश्च विहुम्पन्ति
स्मेत्यर्थः । कियन्मात्र काल तत्र देवदूप्य भगवति स्थितमित्ये-
तद्दर्शयितुमाह ।

संवत्सरं साहियं मासं, जत्थ रिक्कासि वत्थगं जगवं ।

अचेवे ततो चाई, तं वोसज्ज वत्थमणगारे । ३ ।

संवत्सर इत्यादिक रूपकं तदिन्द्रोपहितं वस्त्रं संवत्सरमेक
साधिकञ्च मास (जत्थरिक्कासिचित्) यत्र त्यक्त्वान् भगवांस्त-
त्र स्थितकल्प इति कृत्वा तावदूर्कं तद्वस्त्रत्यागात् त्यागी व्यु-
त्सृज्य च तदनगारं भगवानचेतोऽचुदिति । तच्च सुवर्णवालु-
कानदीपूपहतकपटकावलग्नं धिज्जातिना गृहीतमिति । किञ्च ।

अदु पोरिसि तिरियजित्तिं, चक्खुमासज्ज अंतमो ज्जाति ।

अह चक्खु जीता सहिया, ते हंता हता वहवे कदिंसु ॥४॥

अथानन्तरं पुरुषप्रमाणा पौरुषी आत्मपरिमाणा वीथी तां
गच्छन् ध्यायतीर्योसमितो गच्छति । तदेव चात्र ध्यान यदीर्यो-
समितस्यागमनमिति भावः । किम्भूतां तां तिर्यगिति शक्यो
द्विपदादौ सकुटासप्रतो विस्तीर्णमित्यर्थः । कथं ध्यायति चक्रु-
रासज्य चक्षुर्दत्त्वा अन्तर्मध्ये दत्तावधानो नृत्वेति । त तथा दी-
यमान दृष्ट्वा कदाचित्कवयसत् कुमारादय उपसर्गयैयुरिति
दर्शयति । अथानन्तरं चक्षुः शब्दोऽत्र दर्शनपर्यायो दर्शनादेव
भीता दर्शनभीता सहितामिहित्वास्ते वहवो भिन्नादय पासु-
मुष्ट्यादिभिर्हत्वा हत्वा चक्रन्तु पश्यत यूय नाम्ना मुणितस्तथा-
काऽप कुतोऽयं किमितो चाऽयमित्येव हववोऽत्र चक्षुरिति । किञ्च ।

सयणेहिं विमिस्सेहिं, इत्थिओ से तत्थ परिणाय ।

सागारियं ण सेवेइ, ति मे सयं पवैसिया ज्जाइ ॥ ५ ॥

शयन्ते येष्विति शयनानि वसतयः तेषु कुतश्चिन्निमित्तादि-
ति मिश्रेषु गृहस्थतीर्थकैस्तत्र व्यवस्थितः मन् यद्वि स्त्रीभिः
प्रार्थ्यते ततस्ता शुभमार्गार्गत्रा इति ज्ञात्वा इपरिज्ञया प्रत्या-
ख्यानपरिक्षया परिहरन् सागारिकं मैथुनं न सेवते शून्येषु च
जावमैथुनं न सेवते इत्येव स भगवान् स्वयमात्मना वैराग्यमा-
गायात्मान प्रवेद्य धर्मध्यानं शुद्धध्यानं वा ध्यायति । तथा ।

जे केइ इमे अगारत्था, मीमीजावं पहाय सेज्जाति ।

पुटो वि णाजिजासिंसु, गच्छति णाड्वत्तुती अंजु ॥ ६ ॥

ये केचन इमे अगारं गृहं तत्र तिष्ठन्तीत्यगागस्थाः गृहस्था-
स्तैर्मिश्रीजावमुपगतोऽपि रुन्त्यतो जावतश्च तं मिश्रीभावं प्रहाय
त्यक्त्वा स भगवान् धर्मध्यान ध्यायति । तथा कुतश्चिन्निमित्ता-
व गृहस्थैः पुष्टो वा न वक्ति स्वकार्याय गच्छत्येव न वैरुक्तो
मोक्षपथमतिवर्तते ध्यान वा (अज्जत्ति) । ऋजु ऋजो
सथमस्यानुष्ठानात् । नागाजुनीयास्तु पगन्ति “पुष्टो व से अपुष्टो
वा णो अणुष्ठाइयापावग ” कएट्ठयम् । किञ्च ॥

एणो सुकरमेतमेगोसिं, णाजिजासे अभिवायमाणो ।

हतपुव्वो तत्थ दंडेहिं, लूसियपुव्वो अप्पपुष्णेहिं ॥ ७ ॥

नैतद्वक्ष्यमाणमुक्तं वा एकेषामन्येषां सुकरमेव नार्थ्यं प्राकृतपु-
रुषैः कर्तुमशक्यम् । किं तच्चेन कृतमिति दर्शयति । अग्निवाद्यता
नाभिजापते नाभ्यनग्निवादयद्भ्यः कुप्यन्ति नापि प्रतिकूलोपसर्गेर-
न्यथाजाव याति दण्डैर्भेदतपूर्वस्तत्रानार्थदेशादौ पर्यटस्तथा दू-
षितपूर्वो हिंसितपूर्व केशलुञ्चनादिभिरपुण्यैरनार्थं पापाचारै-
रिति । किञ्च ॥

फरसाइं दूतितिक्खाइं, अइयव्व मुणी परक्कममाणे ।

आघायणद्वगीयाइं, दंडजुज्जाइं मुट्टिजुज्जाइं ॥ ८ ॥

परुषाणि कर्कशानि वा दुष्टानि तानि वा परैर्दं खेन तितिकन्त
इति दुस्तिक्काणि तान्यतिगत्याविगणय्य मुनिजगवान्विदित-
जगत्स्वजाव पराक्रममाणः सम्यक् तितिक्रते तथा आख्यातानि च
तानि नृत्तगीतानि च आप्यातनृत्तगीतानि तान्युद्दिश्य न यामुक्तं
विदधाति नापि दण्डयुद्धमुष्टियुक्तान्याकार्यं विस्मयोत्कुल्लो-
चन उरुर्षितरोमकूपो भवति ।

गदिए मिहो क्हासु, समयम्मि णायपुत्तो विमोगो ।

अदेक्खु एताइ सो उरालाइं, गच्छति णायपुत्ते अतर-

णाए ॥ ९ ॥

प्रथितो वा वक्षो मियोऽन्योन्यं कथासु स्वरैः कथासु समये
वा कश्चिद्वचस्त्वन्त स्त्रीद्वयं वा परस्परकथाया शुक्तिमपेक्ष्य
तस्मिन्नवसरे ज्ञातपुत्रो भगवान् विशोको विगतहर्षश्च
तान् मिय कथावस्तान्मध्यस्थोऽज्ञात्वात् । एतान्यन्यानि
वाऽनुकूलप्रतिकूलानि परीपहोपसर्गरूपाण्युगलानि छुप्रभू-
ष्याणि छुखान्यस्मरन् गच्छति सयमानुष्ठाने पराक्रमते ज्ञा-
ताः कथियास्तेषां पुत्रोऽपत्य ज्ञातपुत्रं वार्वरुमानस्यामी स
जगवाधैतद्दु सरणाय गच्छति पगक्रमतइति सम्यन् यद्वि वा
शरणं गृहं नात्र शरणमस्तीत्यशरण संयमन्तस्मै अशरणाय
पराक्रमत इति । तथा हि किमत्र चित्रयद्भगवानपगिमिनत्रपग-
क्रम प्रतिज्ञामन्दरमारुदः पराक्रमते स जगवानप्रमाजितोऽपि

प्रायुकाहारावृत्त्यासीत् । श्रूयते च किञ्च पञ्चत्वमुपगते माता-
पिनरि समाप्तप्रतिज्ञोऽचूत् । ततः प्रविवाजिषु-ज्ञातिभिरभिहितो
यथा हि जगवन्मा कृधा- कृतिकारवसेचनमित्येवमभिहितेन
जगवताऽचधिना व्यज्ञायि यथा मय्यस्मिन्नवसरे प्रव्रजति सति
यद्वचो नप्रचित्ता विगतासवश्च स्युरित्यवधार्य नामुवाच किय-
न्तं कात्वं पुनरत्र मया स्थातव्यमिति । त ऊचुः सबत्सरद्वयेना-
स्माकं शोकापगमो भावीति मद्द्वारकोऽप्योमित्युवाच । किं
कृत्वाऽऽहारादिकं मया स्वेच्छया कार्यं नेच्छाविघाताय नवद्विरु-
पस्थातव्यं तैरपि यथाकथञ्चिदार्थं ! तिष्ठत्विति तै सर्वं तथैव
प्रतिपेदे । ततो जगवांस्तद्वचनमनुवर्त्यात्मीयश्च निष्कमणावस-
न्मवगम्य संसारासारतां विज्ञाय तीर्थप्रवर्तनायोद्यत इति दर्श-
यितुमाह ॥

अत्रि सादृष्टि एव वासे, सीतोदगं अचूचा णिकवंते ।

एगत्तगए पिहियच्चे, से अजिष्णायदंसणे संते ॥१०॥

पुढविं च आउकायं च, तेउकायं च वाउकायं च ।

प्रणागाई वीयहरियाई, तसकायं सव्वसो एच्चा ॥११॥

एयाई संति पमित्तेहे, चित्तमत्ताई से अभिष्णाय ।

परिवज्जियाण विहरित्था, इति संखाय से महावीरे ॥१२॥

अपि साधिके द्वे वर्षे शीतोदकमनुक्त्वा अनभ्यवहृत्यापीत्वे-
त्यर्थं अपग अपि पादधावनादिका- प्रासुकैर्नैव प्रकृत्या ततो
निष्क्रान्तो यथा च प्राणातिपात परिहृतवानेव शेषव्रतान्यपि
पात्रितवानिति । तथा एकत्वमिति तत एकत्वजावनाजावितान्त-
करण-पिहिता स्थगितार्चा क्रोधज्वाला येन स तथा । यदि वा पि-
हिताच्चो गुप्ततनु स जगवांश्चन्द्रस्यकावेऽभिज्ञातदर्शनः सम्यक्त्व-
जावतया जावित शान्त इन्द्रियनोऽन्द्रियै- स एवंभूतो भगवान्
गृहवासेऽपि सावधारम्मत्यागी किं पुन प्रव्रज्यायामिति दर्श-
यितुमाह “पुढविं च इत्यादि एयाई इत्यादि” श्लोकद्वयस्याप्यय-
मर्थः । एतानि पृथिव्यादीनि चित्तमन्त्यभिज्ञाय तदारम्भपरि-
वर्ज्यं विहरति स क्रियाकारकसन्धस्तत्र पृथ्वीसूक्ष्मवादरभेदे-
न द्विधा सूक्ष्मा सर्वगो वादराऽपि श्लक्ष्णकठिनभेदेन द्विधैव । तत्र
श्लक्ष्णा शुक्लादिपञ्चवर्णा कठिना तु पृथिवी शर्करावालुका-
पद्मत्रिशङ्केदा शस्त्रपरिणानुसारेण रूपव्या । अण्कायोऽपि सूक्ष्म-
वादरभेदात् द्विधा । तत्र सूक्ष्म- सर्वगो वादरस्तु शुद्धोदकादि-
भेदेन पञ्चधा । तेज कायोऽपि पूर्ववन्नवरं वादरोद्गारादि पञ्च-
धा । वायुरपि तथैव नवरं वादर उत्कालिकादिभेदेन पञ्चधा ।
वनस्पतिरपि सूक्ष्मवादरभेदेन द्विधा । तत्र सूक्ष्म- सर्वगो
वादरोऽप्यग्रमूलस्कन्धपर्ववाजिसमूच्छेनभेदात्सामान्यतः षोढा
पुनर्द्विधा प्रत्येक- साधारणश्च । तत्र प्रत्येको वृक्षगुच्छादिभे-
दात् द्वादशधा साधारणस्वनेकविध इति । स एवं भेदभिन्नो-
ऽपि वनस्पति- सूक्ष्मस्य सर्वगतत्वादातीन्द्रियत्वाच्च तद्व्युदा-
सेन वादरो भेदत्वेन संगृहीतस्तद्यथा पनकग्रहणेन बीजाङ्क-
रभावरहितस्य पनकादेरुल्यादिविशेषापन्नस्य ग्रहण बीजाङ्क-
णेन त्वप्रवीजादेरुपादानं हरितशब्देन शेषस्येत्येतानि पृथिव्या-
दीनि भूतानि सन्ति विद्यन्त इत्येव प्रत्युपेक्ष्य तथा (चित्त-
मनि) सच्चित्तान्यभिज्ञाय ज्ञात्वा इत्येतत्संख्ययाऽग्रगम्य स भग-
वान्महावीरस्तदारम्भ परिवर्ज्यं विहृतवानिति पृथिवीकायादी-
ना जन्तूनां प्रसम्भावरत्वेन भेदमुपदर्श्य सांप्रतमपरस्परतोऽनु-
गमनमप्यस्तीत्येतद्दर्शयितुमाह ॥

अनु थावरा य तसत्ताए, तसजीवा य थावरत्ताए ।

अनु वा सव्वजोणिया सत्ता, कम्मणा कप्पिया पुढोवावा ? ३
जगवं च एवमण्णसिं, सोवहिए हु वुप्पती वाळे ।

कम्मं च सव्वसों एच्चा, तं पमियाइक्खपावगं जगवं ॥१४॥

उविहं समेच्च मेहावी, किरियमक्खायमणेत्तिसं एण्णो ।

आयाण सो य मतिवा य, सो यं जोगं च सव्वसो एच्चा ॥१५॥

अथानन्तर्ये स्थावराः पृथिव्यस्तेजोवायुवनस्पतयः ते व्रसतया द्वी-
न्द्रियादितया विपरिणमन्ते कर्मवशात्कच्छन्ति चशब्द उत्तरापे-
क्षया समुच्चयार्थस्तथा व्रसजीवाश्च कृम्यादयः स्थावरतया पृथि-
व्यादित्वेन कर्मनिष्ठाः समुत्पद्यन्ते । तथा चान्यत्राप्युक्तम् “अय-
णं जंते ! जीवे पुढविकाइयत्ताए उव्ववण्णुव्वे हंता गोयमा ।
असइं अदु वां अणंतखुत्तो जाव वण्णुव्वेति” अथवा सर्वा योनय
उत्पत्तिस्थानानि येषां सत्वानां ते सर्वयोनिकाः सत्वा-सर्वगति-
जाजस्ते च वावा रागद्वेषाकलिता- स्वकृतेन कर्मणा पृथक्तया
सर्वयोनिसुक्तेन च कल्पिता व्यवस्थापिता इति । तथा चोक्तं-
“ णत्थि किर सो पपसो दोए वावग्गकोमिमेत्तो वि । जम्मणम-
रणावाहाणेगसो जत्थ णवि पत्ता” अपिच । रङ्गभूमिर्न सा का-
चिच्छुद्धा जगति विद्यते । विचित्रै- कर्मनेपर्ययेत्र सत्त्वेन ना-
दित ” मित्यादि । किञ्च (जगव च इत्यादि) जगवांश्च वीरवर्च-
मानस्वाम्येवमवगम्य ज्ञातवान् सह उपाधिना वर्त्तत इति सो-
पधिकः द्रव्यजावोपधियुक्तं हुरवधारणे बुध्यत एव कर्मण क्ले-
शमनुजवत्येवाज्ञो बाल इति । यदि वा हुर्हेतौ यस्मात् सोपधिकः
कर्मणा बुध्यते वावस्तस्मात्कर्म सर्वशो ज्ञात्वा तत्कर्मप्रत्याख्या-
तवां स्तदुपादानं च पापकर्मानुष्ठानं जगवान् वर्द्धमानस्वामीति ।
किञ्च (उविहं इत्यादि) द्वे द्विधे प्रकारवस्येति द्विविधं किं तत्कर्म
तत्रैवांप्रत्येय सांप्रतिकञ्च तद् द्विविधमपि समेत्य ज्ञात्वा मेधावी
सर्वभावज्ञ- क्रियां संयमानुष्ठानरूपां कर्मोच्छेत्रीमनीदृशीमनन्य-
सदृशीमाख्यातवान् किम्भूतो ज्ञानी केवलज्ञानवानित्यर्थः । किं वा
परमाख्यातवानिति दर्शयति आदीयते कर्मनेनेत्यादानं दुष्प्रणि-
हितमिन्द्रियमादानञ्च श्रोतश्च आदानश्रोतस्तज्ज्ञात्वा तथाऽतिपा
तश्रोतश्चोपलक्षणार्थत्वादस्य मूपावादादिकमपि ज्ञात्वा तथा योग
श्च मनोवाक्कायज्ञानं दुष्प्रणिहितं सर्वज्ञ- सर्वप्रकारै- कर्मवन्धाय-
ति ज्ञात्वा श्रोत-क्रियासंयमवलक्षणामाख्यातवानिति सवन्धः किञ्च ।

अतिवानियं अणाउट्टिं, सत्तमणोसिं अकरणयाए ।

जस्सित्थि उ परिष्णया, सव्वकम्मावहा उ से अदक्खु १६ ।

आकुट्टिर्हिसा न आकुट्टिर्नाकुट्टिर्हिसेत्यर्थः । किञ्चतामतिक्रान-
तां पातकादतिपातका निदोषा तामाश्रित्य स्वतोऽन्येषां वा क-
रणनया व्यापारतया प्रवृत्त इति । तथा यस्याः स्त्रिया स्वरूपतस्त-
द्विपाकतश्च परिज्ञाता भवन्ति । सर्वं कर्मावहन्तीति सर्वकर्माव-
हा- सर्वपापोपादानज्ज्ञाताः स एवाऽऽक्तीत्स एव यथाऽवस्थितं
संसारस्वभावं ज्ञातवान् । एतदुक्तं भवति । स्त्रीस्वभावपरिज्ञानेन
तत्परिहारेण च स भगवान् परमार्थदर्श्यभूदिति । मूलगुणाना-
ख्यायोत्तरगुणप्रचिकटयिषयाह ॥

अहागाणं ण से सैवे, सव्वसो कम्मणा अदक्खु ।

यं किंचि पावगं जगवं, तं अकुव्वं त्रियाणं ज्ञुज्जित्था १७ ।

यथा येन प्रकारेण पृष्ठाऽपृष्ठा वा कृतं यथाकृतमाधाकर्मादि-
नाऽसौ सेवते किमिति । यत- सर्व- प्रकारैस्तदासेवनेन कर्म-
णाऽष्टप्रकारेण धन्मजाक्तीत् दृष्टवानन्यदप्येवं जातीयक न

सेवते इति दर्शयति । यत्किञ्चित्पापक पापोपादानकारणं
तद्भगवानकुर्वन्विकट्ट पासुकमशुक्ल उपशुक्तवान् । किञ्च

णो सेवती य परवर्त्यं, परपाए वि से ण जुंजित्था ।

परिवज्जियाण उ माणं, गच्छति संखडिं असरणाए? ८॥

नासेवते च नोपशुक्ले च परवस्त्र प्रधान वस्त्र परस्य वा वस्त्र
परवस्त्र नासेवते । तथा परपात्रेऽप्यसौ नो शुक्रे तथा परिग्र-
ज्यापमानभगवणस्य गच्छत्यसावाहाराय सखण्ड्यन्ते प्राणिनेऽ-
स्यामिति सखण्ड्यन्तामाहारपाकस्थानभूतामशरणाय शरणम-
नाहम्वमानोऽर्दानमनस्ककटप इति कृत्वा परीपहविजयार्थं
गच्छतीति । किञ्च

मायणे असणपाणस्त, णाणुगिण्ठे रसेसु अपण्णिसे ।

अरिं पि णोपमज्जिज्जा, णो दि कंयए मुणी गायं? ९॥

आहारस्य मात्रा जानातीति मात्रज्ञः कस्याश्च्यत इत्यशन शा-
ल्योदनादि पीयत इति पान झाक्तापानकादि तस्य च । तथा
नानुशुद्धो रसेषु विकृतिषु भगवतो हि गृहस्थभावेऽपि रसेषु
गृह्णिर्नासीत् । किं पुन प्रव्रजितस्येति । तथा रसेष्वेव ग्रहण
प्रत्यप्रतिज्ञो यथा मयाऽद्य सिंहकेसरामोदका एव ग्राह्या इत्येव-
रूपप्रतिज्ञारहितोऽन्यत्र कुल्मापादौ सप्रतिज्ञ एव । तथा अद्वय-
पि रजःकणकाद्यपनयनाय नो प्रमादज्जेन्नापि च गात्र मुनिर-
सौ कएभूयते काश्रादिना गात्रस्य कएभूयत्पनेद न विधत्त
इति । किञ्च ।

अप्यं तिरियं पेहाए, अप्यं पिड्डु पेहाए ।

अप्यं वुइए पण्णिजाणी, पंथपेही चरेजते माणे ॥ १० ॥

अल्पशब्देऽज्ञावे वर्तते अल्प तिर्यक् तिरश्चीन गच्छन् प्रेक्षते
तथाऽल्प पृष्ठत स्थित्वोत्प्रेक्षते तथा मार्गादिः केनचित्पृष्ठः सन्न-
साधुप्रतिज्ञापी सन्नल्प धृते मौनेन गच्छत्येव केवलमिति दर्श-
यति पथिप्रेक्षी चरेऽच्छेद्यतमान प्राणिविषये यत्नवानिति । किञ्च

सिसरंसि अण्डपडिवसे, तं वोसिरिज्ज वत्थमणगारे ।

पमारेतु वाहु परक्कमे, णो अवट्ठं वियाणं खंधंसि ॥ २१ ॥

अर्द्धप्रतिपन्ने शिशिरे सति तद्देवदूप्यवस्त्रं व्युत्सुज्यानगारो
भगवान् प्रसार्य वाहु पराक्रमते । न तु पुन शीतादित सन्
संकोचयति नापि स्कन्धो बल व्यतितिष्ठतीति । सांप्रतमुपस-
जिहीषुराह ॥

एस विही अणुकंते, माहणेण मइमया ।

वहुसो अपडिसेण, भगवता एवं रीयंति त्ति वेमि ॥

एष चर्याविधिरनन्तरोक्तोऽन्वाक्रान्तोऽनुचीर्षः (माहणेत्ति) श्री-
वर्द्धमानस्वामिना मतिमता विद्विनवेद्येन बहुशोऽनेकप्रकारमप्र-
तिज्ञेनानिदानेन भगवता पेश्वर्यादिशुणोपेतेन एवमनेन यथा
भगवदनुचीर्षेणान्ये मुमुक्षुषोऽज्ञेपकर्मक्षयाय साधवो रीयन्ते
गच्छन्तीति । इत्यधिकारपरिसमाप्तौ ब्रवीमीति पूर्ववदुपधानश्रु-
ताध्ययनस्य प्रथमोद्देशक इति उक्त प्रथमोद्देशक । सांप्रत द्वितीय
आरभ्यते । अस्य चायमभिसवन्ध दृढानन्तरोद्देशके भगवतश्च-
र्याऽभिहिता । तत्र चावश्य कदाचिद्यथाऽवसत्या भाव्यमतस्तत्प्र-
तिपादनायायमुद्देशक प्रतन्यते इत्यनेन सवन्धेनायातस्यास्योद्दे-
शकस्यादिसूत्रम् ॥

चरियाणणाइ सेज्जाओ, एगतियाओज्ज ओम्नइत्ताओ ।

आडक्खताइं सयणासणाइं, जाइं सेवित्थ से महावीरे ॥

चर्यायामवश्यंजावितया यानि शय्यासनान्यज्जिहितानि साम-
र्थ्यायातानि शयनासनानि शय्याफलकाटीन्याचचक्षेसुधर्मस्वामी
जम्बूनाम्नाऽज्जिहितो यानि सेवितवान्महावीरो वर्द्धमानस्वामी-
त्ययञ्च श्लोकश्चिरन्तनटीकाकारेण न व्याख्यातः । तत्र किं सुग-
मत्वादुताभावात् सूत्रपुस्तकेषु तु दृश्यते तदभिप्रायं च वयं न
विम्र इति प्रश्नवति प्रतिवचनमाह (आवेसण इत्यादि) भगवतो
ह्याहाराभिग्रहवत्प्रतिमाव्यनिरेकेण प्रायशो न शय्याऽभिग्रह आ-
सीत् नवर यत्रैव चरमपौरुपी भवति तत्रैवानुज्ञाप्य स्थितवान् ।
तद्दर्शयति ॥

आवेसणसभापवासु, पणियसालामु एगया वासो ।

अहुवा पत्तियट्टाणेषु, पलालपुंजेसु एगदा वासो ॥ २ ॥

आ समन्ताद्दिशन्ति यत्र तदावेशनं शून्यगृहं सज्जानाम ग्रामन-
गरादीनां तदासिद्धोकाच्छायिकार्थमागन्तुकशयनार्थं च कुड्या-
द्याकृति क्रियते । प्रपा उदकस्थानम् आवेशनं च सभा च प्रपा च-
त्यावेशनसभाप्रपास्तासु । तथा पर्यशास्त्रासु इद्रेषु एकदा कदा-
चिद्वासो भगवतोऽथवा (पात्त्रियति) कर्म तस्य स्थानं कर्मस्था-
नम् । अयस्कारवर्द्धकिकुज्जादिकम् । तथा पलालपुंजेषु मञ्चोपरि-
व्यवस्थितेष्वथो न पुनस्तेष्वथः सुपिरत्वादेति । किञ्च ॥

आगंतारे आरा-मागारे एगरे वि एगदा वासो ।

सुमसाणे सुसगारे वा, रुक्खमूट्टे वि एगदा वासो ॥ ३ ॥

प्रसङ्गायाता आगत्य वा यत्र तिष्ठति तदागन्तारं तत्पुनर्ग्रामा-
न्नगराद्वि-स्थानं तत्र यथा आरामे आगारं गृहमारामागारं तत्र
वा तथा नगरे वा एकदा वासस्तथा इमशाने शून्यागारे वा आ-
वेशनशून्यागारयोर्भेदः स कुड्याकुड्यकृतो षुक्कमूले वा एकदा
वास किञ्च ॥

एतेहिं मुणी सयणेहिं, समणे आसि पतेरसवासे ।

राइंदियं पि जयमाणे, अप्पमत्ते समाहिणं ज्जाति ॥ ४ ॥

एतेषु पूर्वोक्तेषु शयनेषु वसतिषु स मुनिर्जगन्नयवेत्ता ऋतु-
वर्षे वर्षासु वा श्रमणस्तपस्युक्त्या समना वासीश्चिश्चलमना इ-
त्यर्थः । कियन्त काल यावदिति दर्शयति (पतेरसवासंति)
प्रकर्षेण त्रयोदश वर्षे यावत्समस्त रात्रिन्दिनमपि यतमान सं-
यमानुष्ठानं उच्युक्तवास्तथा अप्रमत्तो निद्रादिप्रमादरहितविधोत-
सिकारहितो धर्मध्यानं शुषद्धध्यानं वा ध्यायतीति । किञ्च ।

एहिं पि णो पगामाए, सेवइ य भगवं उट्टाए ।

जग्गावति य अप्पाणं, डसिं सातिय अपडिसे ॥ ५ ॥

निद्रामप्यसावपरप्रमादरहितो न प्रकामतः सेवते तथा च कि-
ल भगवतो द्वादशसु सवत्सरेषु मध्येऽस्थिकग्रामे व्यन्तरोपस-
र्गान्ते कायोत्सर्गव्यवस्थितस्यैवान्तर्मुहूर्त्तं यावत् स्वप्नदर्शना-
ध्यासितं सद्भिद्राप्रमाद आसीत्तोऽपि चोत्थायात्मानं जाग-
रयति कुशदानुष्ठाने प्रवर्तयति । यत्रापीपच्छर्यासीत्त्राप्यप्र-
तिज्ञं प्रतिज्ञारहितो न तत्रापि स्वापान्युपगमपूर्यकं शयीत इ-
त्यर्थः । किञ्च ।

संवुज्झमाणे पुणरग्नि, आसंमृ जगवं उट्टाए ।

एिक्खम्म एगया पराओ, वहिं चंकिमत्ता मुहुत्तगं ॥ ६ ॥

स मुनिर्निद्राप्रमादाशुत्थितचित्तं समुध्यमानं संसारपातायाय
प्रमाद इत्येवमवगच्छन् पुनरप्रमत्तो भगवान् संयमोन्धानेनोत्था-
य यदि तत्रान्तर्भवस्थितस्य कुनश्चिन्निद्राप्रमादः स्यात् तत-

स्तस्मान्निष्कस्यैकदा शीतकालराज्यादौ वहिश्चङ्कस्य मुहुर्त्त-
मात्रं निद्राप्रमादापनयनार्थं ध्याने स्थितवानिति । किञ्च ।

सयणेहिं तस्मद्वस्सगा, भीमा आसी अणेगरुवा ।

संसर्पगा य जे पाणा, अदुवा पक्खिणो उवचरंति ॥७॥

अय्यते स्थीयते उत्कृष्टकाशनादिजियेण्विति शयनान्याश्रयस्थानानि तेषु तैर्वा तस्य भगवत उपसर्गा भीमा भयानका आसन्ननेकरूपाश्च शीतोष्णादिरूपतया अनुकूलप्रतिकूलरूपतया वा । तथा संसर्पन्तीति संसर्पका शून्यगृहादावहिनकुशादयो ये प्राणिन उपचरन्त्युप सामीप्येन मांसादिकमशनन्त्यथवा इमशानादौ पक्षिणो गृहादय उपचरन्तीति वर्तते । किञ्च ।

अदुवा कुचरा उवचरंति, गामरक्खा य सत्ति हत्था य ।

अदु गामिया उवसग्गा, इत्थी एगतिया पुरिसो वा ॥८॥

अथानन्तर कुत्सित चरन्तीति कुचराश्चौरपारदारिकादयस्ते च क्वचिच्छून्यगृहादावुपचरन्त्युपसर्गयन्ति । तथा ग्रामरक्षकादयश्च त्रिकचत्वारिदिव्यवस्थितं शक्तिकुन्तादिहस्ता उपचरन्तीति । अथ ग्रामैका ग्रामधर्माश्रिता उपसर्गा एकाकिन-
न्युस्तथाहि काचित्स्त्री रूपदर्शनाद्युपपन्ना उपसर्गयेत्पुरुषो वेति । किञ्च ॥

इहोद्यां परलोद्यां, भीमां अणेगरुवां ।

अविसुब्धिदुब्धिभंगंघां, सदां अणेगरुवां ॥ ९ ॥

अहियासए सयानमिते, फासां विरुवखां ।

अरतिं रतिं अभिभूय, रीयति माहणे अवहुवां ॥१०॥

इह लोके भवा ऐहिलौकिका मनुष्यकृता के ते स्पर्शा दुःखविशेषा दिव्यास्तैरश्वाश्च पारलौकिकास्तानुपसर्गापादितान् दुःखविशेषानध्यासयत्यधिसहते । यदि वा इहैव जन्मनि ये दुःखयन्ति दण्डप्रहारादयः प्रतिकूलोपसर्गास्त ऐहिलौकिकास्त द्विपर्यायश्च पारलौकिका भीमा भयानका अनेकरूपा नानाप्रकारास्तानेव दर्शयति सुरभिगन्धय स्रक्चन्द्रनादयो दुर्गन्धा-
कुथितकलेचरादयस्तथा शब्दाश्चानेकरूपा वीणावेणुमृदङ्गादिजनितास्तथा । क्रमेलकारदिताद्युत्थापितास्तांश्चाविकृतमना अध्यासयत्यधिसहते । सदा सर्वकालं सम्यगितं समितं पञ्चभिर्युक्तस्तथा स्पर्शान् दुःखविशेषानरतिं सयमे रतिं चोपभोगाभिष्वङ्गे अभिभूय तिरस्कृत्य रीयते सयमानुष्ठाने व्रजति (माहणत्ति) पूर्ववत् । तथोभयभाषी एकद्विव्याकरणं क्वचि-
भिमिचे कृतवानिति भावः । किञ्च ॥

स जणेहिं नत्य पुच्छिमु, एगचरा वि एगदाराओ ।

अव्वाहिते कसाइच्छा, पेहमाणे समाहिं अपक्खिणे ॥११॥

स भगवानर्द्धत्रयोदशपक्षाधिका समा एकाकी विचरंस्तत्र शून्यगृहादौ व्यवस्थित सन् जनैर्लोकैः पृष्टस्तद्यथा को भगवान् किमत्र स्थितः इत्येव पृष्टोऽपि तूष्णींभावमभजत । तथा उपपन्त्याद्या अपि एकचरा एकाकिन एकदा कदाचिद्रात्रावदि वा पप्रच्युरव्याकृते च भगवता कपायिनास्ततोऽज्ञानावृत्तदृष्टयो दण्डमुष्ट्यादिना ताडनतोऽनार्यत्वमाचरन्ति भगवांस्तु समार्थि प्रेक्षमाणो धर्मव्यानोपगतचित्त सन् सम्यक् तितिक्षते । किभूतोऽप्रतिज्ञो नास्य वैरनिर्यातनप्रतिज्ञा विद्यत इत्यप्रतिज्ञः । कथ ने पप्रच्युरिति दर्शयितुमाह ॥

अयमंतरमि को एत्थं, अहमसो ति जिक्खु आहइ ।

अयमुत्तमे से धम्मे, तुसिणीए सकसाइए उभाति ॥१२॥

अयमन्तर्मध्ये कोऽत्र व्यवस्थित एवं सङ्केतागना दुश्चारिणः पृच्छन्ति कर्मकरादयो वा तत्र नित्यवासिनो दुष्प्राणिहितमानसाः पृच्छन्ति तत्र चैवं पृच्छतामेपां जगवांस्तूष्णींभावमेव भजते । क्वचिद्दुर्दोषापनयनाय जल्पत्यपि कथमिति दर्शयति । अहं जिश्रुरस्मीत्येवमुक्ते यदि तेऽवधीरयन्ति ततस्तिष्ठत्येवाजिप्रेतार्थव्याघातात्कपायिता महान्धाः । सांप्रतं क्वितया एव ब्रूयुर्यथा तूर्क्षमस्मात् स्थानान्निर्गच्छ ततो जगवानपीयत्ताऽवग्रह इति कृत्वा निर्गच्छत्येव जगवान् किन्तु सोऽयमुत्तमप्रधानो धर्म आचार इति कृत्वा सकपायितेति तस्मिन् गृहस्थे तूष्णींभावव्यवस्थिते यद्भविष्यतया ध्यायत्येव न ध्यानात् प्रच्यवते । किञ्च

ज सिप्पेगे पवेवंति, सिंसिरे मारुए पवायंते ।

तं सिप्पेगे अणगारा, हिमवाए णिवायमेसंति ॥ १३ ॥

यस्मिन् जिगिरादावप्येके त्वत्राणाभावतया प्रवेपन्ते दन्तवीणादिसमन्विताः कम्पन्ते यदि वा प्रवेदयन्ति शीतजनित दुःख-
स्पर्शमनुभवन्ति आर्तध्यानवशाग भवन्तीत्यर्थः । तस्मिन् शिशिरे हिमकणिनि मारुते च प्रवानि सत्येके न सर्वेऽनगारास्तीर्थिकप्रव्रजिता हिमवाते सति शीतपीकितान्दपनोदाय पावक प्रज्वालयन्त्यङ्गाराकटिकामन्वेपयन्ति प्राचरिकं याचन्ते । यदि वाऽनगारा इति पार्श्वनाथप्रव्रजिता गच्छवासिन एव शीतार्दिता निवातमेपयन्ति घघशाखादिवसतीर्वातायनादिरहिताः प्रार्थयन्ति । किञ्च ।

संधारिओ पविसिस्सामो, पहा य समादहमाण ।

पिदितावासक्खामो, अतिदुक्खहिमगसंफासा ॥ १४ ॥

इह संघाटीशब्देन शीतापनोदकमं कल्पद्वयं त्रय वा गृह्यते ताः सङ्घाटी शीतार्दिता वयं प्रवेद्ध्यम एवं शीतार्दिता अनगारा अपि विदधति तीर्थिकप्रव्रजिता । तथा समिध काष्ठानीति याचदेताश्च समादहन्तः शीतस्पर्श सोढुं शक्यामस्तथा सङ्घाट्या वाऽभिहिताः स्वगिता कम्बलाद्यानृतशरीरा इति । किमर्थमेतत्कुर्वन्तीति दर्शयति । यतो अतिदुःखमेतदतिदुःसहमेतदचूत् हिमसंस्पर्शाः शीतस्पर्शवेदना दुःखेन सहन्त इति यावत् । तदेवमभूते शिशिरे यथोक्तानुष्ठानवत्सु वा स्वयुथोत्तरेष्वनगारेषु यद्भगवान् व्यधात्सदृशयितुमाह ॥

तंसि जगवं अप्पक्खिणे, अधो वियणे अहियासए ।

दविए णिक्खम्म एगदारा उ वा एति भगवं समियाए १५ ॥

तस्मिन्नेवचूते शिशिरे हिमवाते शीतस्पर्शे च सर्वकथे भगवानैश्वर्यादिगुणोपेतस्तं शीतस्पर्शमध्यासयत्यधिसहते । किञ्चूतोऽज्ञावप्रतिज्ञो न विद्यते निवातवसतिप्रार्थनादिका प्रतिज्ञा यस्य स तथा काध्यासयत्यधो विकटे अथ कुड्यादिरहिते षष्ठेऽप्युपरि तदज्ञावे चेति पुनरपि विशिनष्टि रागद्वेषविरहाद् दुःखभूत कर्मग्रन्थिज्ञावणाद्वा इव सयमः स विद्यते यस्यासौ इविक स च तथाऽध्यासयत् यथाऽत्यन्तं शीतेन वाध्यते ततस्तस्मात्स्थानाधिष्णस्य वहिरेकदा रात्रौ मुहुर्त्तमात्र स्थित्वा पुनः प्रविश्य स जगवान् समितया सम्यग्वा समतया वा व्यवस्थितस्तं शीतस्पर्शं रासन्नदृष्टान्तेन सोढुं शक्त इत्यधिसहते इति । एतदेवोद्देशकार्यमुपसञ्जिहीर्षुराह ।

एस विही अणुक्कतो, माहणेणं मडमया ।

वहुसो अप्पक्खिणेण, जगवया एवं रीयंते त्तिवेमि ॥ १६ ॥

एस विहो ज्ञत्याद्यन्तरोद्देशकवन्नेयमिति इति ब्रवीमीतिशब्द
पूर्ववदुपधानश्रुतस्य द्वितीयोद्देशक समाप्तः । उक्तो द्वितीयो-
द्देशकः । सांप्रत तृतीय आरभ्यते । अस्य चायमभिसवन्व इहा-
मन्तरोद्देशके जगद्यत इत्या प्रतिपादितास्तासु व्यवस्थितेन ये
यथोपसर्गा परीपहाश्च सोढास्तत्प्रतिपादनार्थमिदमुपक्रम्यते ।
इत्यनेन संबन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम् ।

तण्फासे सीयफासे य, तेउफासे य दसमसगे य ।

अहियासए समिए, फामाई विरूवस्वाइं ॥ १ ॥

तृणानां कुशादीनां स्पर्शास्तृणस्पर्शास्तथा शीतस्पर्शा उष्ण-
स्पर्शाश्चातपनादिकात्रे आसन् । यदि वा गच्छतः किञ्च भगवत-
स्तेज काय पञ्चासीत्तथा दशमशकाद्यश्च एतांस्तृणस्पर्शांन्वि-
रूपान्नानाभूतान् जगवानध्यासयति सम्यगित सम्यग्भाव गत
समितिभिः समितो वेति । किञ्च ।

अह दुच्चरत्राढचारी, वज्जन्मिं च सुवज्जन्मिं च ।

पंतं सेज्जं सेविंसु, आसणगाइं चैव पंताइं ॥ २ ॥

अथानन्तर्ये दु खेन चर्यतेऽस्मिन्निति दुश्चर स चासौ लाढश्च
जनपदविशेषा दुश्चरत्राढस्त चीर्ष्वान्विहतवान् । स च विरूपो
वज्जन्मिः शुज्जन्मिः श्वभ्रादिरूपमपि विहतवास्तत्र च प्रान्ता
इत्या वसतिं शून्यगृहादिकामनेकोपद्रवोपद्रुता सेधितवास्तथा
प्रान्तानि वासनानि पांशुत्करशंकराबोष्टाद्युपचितानि काष्ठानि
च दुर्घटितान्यासेधितवानिति । किञ्च ।

लाढेहिं तस्सुवसग्गा, वहवे जाणवया धंसिसु ।

अह लुखदंमिए भत्ते, कुकरा तत्य हिंसंसु णिवत्तिसु ॥ ३ ॥

लाढा नाम जनपदविशेषास्तेषु च विरूपेष्वपि लाढेषु तस्य
जगवतो वहव उपसर्गा प्रायश प्रतिफला आक्रोशाश्च जङ्गणा-
द्यश्च आसस्तानेव दर्शयति जनपदे जवा जानपदा अनार्यचा-
रिणो बोकास्ते भगवन्त लुपितवन्तो दन्तजङ्गणोलमुकदागुरुप्रहा-
रादिभिर्जिहिंसु । अथ शब्दोऽपि शब्दार्थं स चैव उष्टव्यो जन्म-
पि तत्र रूढदेश्य रूढकल्पमन्तप्रान्तमिति यावत्ते चानार्यतया
प्रकृतिकोधना कार्पासाद्यजावन्वाच्च तृणप्रावरणा सन्तो जगव-
ति विरूपमाचरन्ति । तथा तत्र कुकुरा श्वानस्ते जिहिंसुरूपरि
निपतुरिति । किञ्च ॥

अप्ये जणो णिवारेड, दसणए सुणए दंसमाणे ।

बुटु करंति आहंतुं, समणं कुकरा दसंतु त्ति ॥ ४ ॥

अल्प स्तोत्र स जनो यदि पर सदृश्याणामेको यदि वा नास्त्ये-
वासाविति यस्तान् शूनो लूयकान् दशतो निवारयति निषेधय-
त्यपि तु दण्डप्रहारादिभिर्भगवन्तं हत्वा तत्प्रेरणायासीत् बुटु कु-
र्वन्ति कय नु नाभैर्न श्रमण कुकरा श्वानो दशन्तु भङ्गयन्तु तत्र चै-
वंविधे जनपदे जगवान् परमासावधि काल स्थितवानिति किञ्च ।

एद्विक्खए जणे भुज्जो, व-वे वज्जन्मिं फरुमा ।

सीद्वट्टिगहाय णाशीयं, समणा तत्थ एवं विहारिसु ॥ ५ ॥

ईदृक् पूर्वोक्तस्वजावो यत्र जनस्त तथाज्जत जनपद जगवान्
दृश्य पौन पुन्येन विहतवास्तस्याञ्च वज्जन्मौ वहवो जनाः पुरु-
पाशिनो रूढाशिनया च प्रकृतिकोधनास्तनो यतिरूपमुपद्रव्य
कदर्ययन्ति ततस्तन्नान्ये श्रमणा शाक्यादयो येषु देहप्रमाणां
चतुरङ्गशक्तिप्रमाणां वा नाशिका गृहीत्वा श्वानिप्रेषनाय
। धजन्तुरिति । किञ्च ॥

एव तत्थ विहरंता, पुट्टपुव्वा अहोमि मुणएहिं ।

संलुंचमाणा मुणएहिं, दुच्चराणि तत्थ लाढेहिं ॥ ६ ॥

यष्ट्यादिकया सामग्या श्रमणा विहरन्तः स्पृष्टपूर्वा आरब्धपूर्वा
श्वभिरासनुच्यमाना इतश्चेतश्च भङ्गयमाणा श्वभिरासन् दु-
र्धिवारत्वात्तेषां तत्र तेषु लाढेष्वार्यलोफानां दु खेन चर्यन्त इति
दुश्चाराण् प्रामादीनिति । तदेवं जृतेष्वपि लाढेषु कथं जगवान्
विहतवानिति दर्शयितुमाह ।

णिहाय दंमं पणिहिं तं, कायं वोसज्ज मणगारे ।

अह गामकंटए जगवं, ते हियासए अजिसंमच्च ॥ ७ ॥

प्राणिषु यो दण्डनाहणो मनोवाक्कायादित्स्वं जगवाश्रियाय
त्यक्त्वा तथा तच्छरीरमप्यनगारो व्युत्सृज्याथ ग्रामकरटकाम्नी-
चजनरूढाज्ञापानपि भगवास्तां सम्यक्करणतया निज्जंगमभिम-
मेत्य ज्ञात्वाऽऽध्यासयत्यधिसहते कथमधिसहते इति दृष्टान्त-
द्वारेण दर्शयितुमाह ।

णाओ मंगामसीसे वा, पारए तत्थ भे महाधिरं ।

एव पि तत्थ लाढेहिं, अलप्पुव्वो वि एगदा गामे । ८ ॥

नागो हस्ती यथाऽसौ सग्राममूर्द्धनि परानीक जिन्वा नत्पागो
जवत्येव भगवानपि महावीरस्तत्र लाढेषु परीपहानीक विजि-
त्य पारगोऽभूत् । किञ्च तत्र लाढेषु विरन्त्वात् ग्रामाणा कचि-
देकदा वासायात्तत्पूर्वो ग्रामोऽपि जगवता । किञ्च ।

उवसंकमंत अपरिणं, गामंतिय पि अप्पत्तं ।

परिणिकखमित्तु लुसंसु, एतातो पर पलेहि त्ति ॥ ९ ॥

उपसकामन्तं भिक्षायै वासाय वा गच्छन्तं किमनुत्तमप्रति-
ज्ञ नियतनिवासादिप्रतिज्ञागदितं ग्रामान्तिक ग्राममप्राप्तमपि त-
स्मात् ग्रामात्प्रतिनिर्गन्त्य ते जना भगवन्मन्युपिपुंगुत्तच्छोचुरि-
तोऽपि स्थानात्पर दूरतर स्थान पयंहि गच्छन्ति । किञ्च ।

हयमुव्वो तत्थ दंफेणं, अहवा मुट्टिणा अह कुंतादिफलेणं ।

अह लेट्टुणा कमात्रेणं, हंता हंता वहवे कटिंसु ॥ १० ॥

तत्र ग्रामादेर्विहिव्यवस्थितः पूर्व हतो हतपूर्व । केन दण्डना-
थवा मुट्टिनाऽथवा कुन्तादिफलेनाथवा लेट्टुना कपोलेन यष्ट्य-
र्परादिना हत्वा हत्वा वहवोऽनार्याश्चकन्दु पश्यन् यूय किमन्तो-
ऽयमित्येव कलकञ्चक्रुः । किञ्च ।

मंसुणि च्छिण्णपुव्वाइ, उट्टंजिया एकदा कायं ।

परिसहाइं लुचिंसु, अहवा पंसुणा उवकांसि ॥ ११ ॥

मांसानि च तत्र भगवतश्चिन्नपूर्वाणि एकदा कायमवष्टया-
कस्य नानाप्रकाराः प्रतिकूलपरिपदाश्च जगवन्तमनुच्चिपुयथा
पांशुना अवकीर्णवन्त इति । किञ्च

उच्चात्तए यणिहारिसु, अहवा अशणाउ खलंसु ।

चोमट्टकाए पणतासी, दुक्खसहं भगव अपरिणं ॥ १२ ॥

जगवन्तमूर्ध्वमुक्त्वा जमां निहतवन्त किमवतोऽथवाऽऽम-
नान् गोदोदि कोत्कुट्टकामनवीराननादिकान् स्वप्रितवन्तो नि-
पातितवन्तो भगवांसु पुनश्चुत्तृष्टयायः परीपहोपसर्गयन्तु दु ख
सदत इति उच्यते भगवान् नान्य दु खप्रित्तिभिः प्रातिहा
यिगन्त इति अप्रतिज्ञः । कथं दु खमहो भगवान् इत्येतद्दृष्टान्त-
द्वारेण दर्शयितुमाह ।

मृगे सगामसीसे वा, मंत्रुडे तत्थ मे महाधिरं ।

पटिमेवमाणं फरुमाट, अचले जगवं सीऽच्छा ॥ १३ ॥

यथा हि सत्रामशिरसि शूरोऽङ्गोभ्य परै कुन्तादिभिर्मिथ्यमानोऽपि वर्मणा सवृताङ्गो न भङ्गमुपयानीत्येव स भगवान्महावीरस्तत्र लाढादिजनपदे परीपहानीकतुद्यमानोऽपि प्रति सेवमानश्च परुषान् दु सविशेषान् मेरुर्वाचलो निष्कम्पो वृत्त्या संभृताङ्गो भगवान् रीयते स्म ज्ञानदर्शनचारित्रात्मको मौजाच्चनि पगक्रमते स्मेति । उद्देशकार्थमुपसजिहीर्षुरह ॥

एस विही अणुक्तो, माहणेण मर्मया ।

वहुतो अपरिसेगं, जगवता एव रीयंति त्तिवेमि ॥१४॥

“एसविही” इत्यादि पूर्ववत् उपधानश्रुताध्ययनस्य तृतीयोद्देशक परिसमाप्त इति उक्तस्तृतीयोद्देशक । सांप्रतं चतुर्थं आरभ्यते । अस्य चायमभिसंबन्धः । इहानन्तरोद्देशके भगवतः परोपहोपसर्गातिसहन प्रतिपादित तदिहापि रोगानङ्कपीडा चिकित्साव्युदासेन सम्यग्धिसहते तदुत्पत्तौ च नितरां तपश्चरणयोश्चन्द्रनीत्येतत्प्रतिपाद्यते तदनेन संबन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम् ।

ओमोदरियं वा एं त-अपुष्टे वि जगवं रोगेहिं ।

पुष्टो विसे अपुष्टो वा मे, एो सेसाञ्जति ते इत्थं ॥१॥

अपिशीतोष्णदशमशकाक्रोशनाडनाद्याशक्याः परीपहाः सोढु न पुनरवमोदरता भगवास्तु पुना रोगैरस्पृष्टोऽपि वातादिक्रोमभावेऽप्यवमोदर्यं न्यूनोदरता शक्नोति कर्तुं लोको हि रोगैरभिवृत्त सस्तदुपशमनायावमोदरतां विधत्ते । भगवांस्तु तदभावेऽपि विधत्त इत्यपिशब्दार्थः । अथवा स्पृष्टोऽपि कासश्वासादिभिर्द्रव्यरोगैरपिशब्दान् स्पृष्टोऽप्यसद्वेदनीयादिभिर्द्रव्यरोगैर्न्यूनोदरतां करोति । अथ किं द्रव्यरोगात्का भगवतो न प्रादुष्यन्ति येन भावरोगे स्पृष्ट इत्युक्तं तदुच्यते भगवतो हि न प्रादुष्यन्त्येव देहजा कासश्वासाद्यो भवन्यागन्तुकास्तु शस्त्रिप्रहारजा भवेयुरित्येतदेव दर्शयति । स च भगवान् स्पृष्टो वा स्वभजणादिभिरस्पृष्टो वा कासादिभिर्नामौ चिकित्साभिलषति न ह्ययैष वाद्युपयोगः । पीडोपशमं प्रार्थयतीत्येतदेव दर्शयितुमाह ।

संमोहणं च वमणं च, गायत्रंगणं च सिण्णणं च ।

मंवाहणं च ण मे कप्पड, दंतपक्खात्रणं परिष्णाय ॥२॥

गात्रस्य नम्यक शोधन विरेचनं निःश्रोतादिभिस्तथा वमनं मदनफलादिभिश्च उत्तरपदसमुच्चयार्थं गात्रान्यङ्गान्च सहज्यकार्तलादिभिः स्नानञ्चेद्वर्तनादिभिः सवाधनञ्च हस्तपादादिभिस्तस्य भगवतो न कल्पते । तथा सर्वमेव शरीरस्युद्ध्यात्मकमित्येव परिशाय ज्ञात्वा दन्तकाष्ठादिभिर्दन्तप्रकालनञ्च न कल्पत इति । किञ्च ।

मिण्ण य गामम्मोहिं, रीयमाणे अवहुवाड ।

मिमिगंमि एगदा जगव, ङायण् ज्जानि आसी य ॥३॥

पिरतो निवृत्त केन्येः ग्रामप्रमेज्यो यथास्वमिन्डियाणां शब्दादिन्यो विपयन्तो रीयते सयमाणुष्ठाने पगक्रमते (माहणेत्ति) तद्वदन् किञ्चनोऽस्मात्प्रदुवादी मद्द्व व्याकरणज्ञात्वात् बहुशब्दोपादानमन्यथा ह्यवादीयेव वृत्तार्थैकदा शिगिरममये स भगवांङ्गायायां धर्मशुक्लव्यानव्याय्यामीश्वेति । किञ्च

आयाउड य गिम्हाण, अत्यत्ति उहुण् अजितावे ।

अह जाव इय बुट्टेणं, आयणमथुक्कम्माणं ॥ ४ ॥

सुव्यत्ययेन सप्तम्यर्थे पृष्ठी । श्रीष्मेष्वातापयति कथमिति तिष्ठत्युत्कुट्टकासनोऽजितापं तापाभिमुखमिति । अथानन्तये धर्माधार देहं यापयति स्म रुक्तेण स्नेहरहितेन केन श्रोदनमन्युकुलमापेण श्रोदनञ्च कोष्ठवौदनादि मन्यु वदरचूर्णादिकं कुलमापाश्च मासविशेषा पवोत्तरापथे धान्यविशेषभूता पर्युषितमापा वा सिद्धमापा वा श्रोदनमन्युकुलमापमिति समाहारद्वन्द्वः । तेनात्मान यापयतीति सबन्ध इत्येतदेव कालावधिविशेषणतो दर्शयितुमाह ॥

एयाणि तिण्णिण पमिसेवे, अड्डमामे अज्जावए जगवं ।

अपि इत्थं एगया भगवं, अश्चमामं अहवा मासं पि ॥५॥

पतान्योदनादीन्यनन्तरोक्तानि प्रतिसेवते तानि च समाहारद्वन्द्वेन तिरोहितावयवसमुदायप्रधानेन निर्देशात्कस्यचिन्मन्दुक्तेः स्यादारेका यथा त्रीण्यपि समुद्रितानि प्रतिसेवत इत्यतस्तदुच्यतेऽसाय त्रीणीत्यनया सख्यथा निर्देश इति त्रीणि समस्तानि व्यस्तानि वा यथावामं प्रतिसेवित इति । कियन्तं काहमिति दर्शयत्यष्टौ मासानुत्पद्यद्दसङ्कानात्मानमयापयद्यत्तितवान् जगवानिति । तथा पानमध्यर्कमास भगवन्नपीतवानपि च ॥

वि साहिए दुवे मासे, ष पि मासे अदुवा विहरित्था ।

राजवरायं अपरिसे, असे गित्तायते गया जुजे ॥ ६ ॥

मासद्वयमपि साधिकमथवा परुपि मासान् साधिकान् भगवान् पानकमपीत्वाऽपि रात्रोपरात्रमित्यहर्निशं विहृतवान् । किञ्चूतोऽप्रतिज्ञ पानान्युपगमरहित इत्यर्थस्तथा (असेगित्तायंति) पर्युषितं तदेकदा भुक्तवानिति । किञ्च ।

अहवा अट्टमण दसमेणं, छट्टेणमेगया जुजे ।

दुवालसमेण एगया जुजे, पहमाणे समार्हि अपरिसे ॥७॥

पष्टेनैकदा च्छे तथा नामैकस्मिन्नहन्येकजकं विधाय पुनर्दिनद्वयमनुक्त्वा चतुर्थेऽहन्येकमकमपि विधत्ते ततश्चाद्यन्तयोरेकजकदिनयोर्मकद्वय मध्यदिवसयोश्च जकत्रतुष्टयमित्येवं पक्षां जकानां परित्यागात् पष्ट जवत्येवं दिनान्दिवृष्ट्याऽऽप्तमाद्यायोज्यमिति अथवा अष्टमेन दशमेनाथवा द्वादशमेनैकदा कदाचिद् भुक्तवान् समार्थं शरीरसमाधानं प्रेक्षमाण पर्यावोच्यन् पुनर्जगवत कथञ्चिद्दौर्मनस्यमुत्पद्यते । तथा अप्रतिज्ञोऽनिद्वान इति । किञ्च ।

एञ्जा से महावीरे, एणवि य पावगं सयमकासी ।

असोहिं वि ण कारित्था, कीरंतं पि एणणुजाणित्था ॥८॥

ज्ञात्वा हेयोपादेय स महावीरः कर्मप्रेरणसहिष्णुर्नापि च पापकर्म स्वयमकार्षीन्न चान्यैरकुर्वन्न च क्रियमाणमपररनुज्ञातवानिति । किञ्च ।

गामं पविस्म एगरं वा, वाममेमे कडं परट्टाए ।

सुविसुष्मसिया जगवं, आयतजोगताए सेवित्था ९ ॥

ग्राम नगर वा प्रविश्य भगवान् ग्रासमन्वेपयेत्परार्थं यत् कृतमित्युद्गमोपरहितं तथा सुविशुद्धसत्पादनादोपरहितं तथेपणादोपपरिहारोपेतत्वाऽन्वेप्य भगवानायतः सयतो योगो मनोवाकायवक्रण आयतश्चासौ योगश्चायतयोगो ज्ञानचतुष्टयेन सम्यग्योगप्रणिधानमायतयोगस्य भाव आयतयोगता तथा सम्यगाहारशुद्ध आसैपणा दोषपरिहारेण सेवितवानिति ।

अणुवा य सा दिगंछित्ता, जे असे रमेमिणो सत्ता ।

धासेसणाए चिद्धति, सयणं णिवत्ति य पेहाए ॥१०॥

अथ त्रिकां पर्यटतो जगवतः पथि वायसा काका (दिग्विच्छि-
त्ति) वृक्षका तथा आर्ता ये चान्ये रसेपिण. पानार्थिनः कपोत-
पारावतादय सत्वा. । तथा प्रासैपणार्थमन्नेपणार्थञ्च ये तिष्ठ-
न्ति तान् सततमनवरत निपतितान् चूमौ प्रेक्ष्य दृष्ट्वा तेषां वृ-
त्तिव्यवच्छेदं वर्जयन् मन्दमाहारार्थी पराक्रमते । किञ्च ॥

अद्दु माहणं च समणं वा, गामर्षिडोत्रगं च अतिहिं वा ।

सोवागमूसियारिं वा, कुक्करं वा चिष्टियं वा पुरत्रो ॥११॥

वित्तिच्छेदं वज्जतो, तेसपत्तियं परिहारंनो ।

मंदं परिक्रमे जगवं, अहिंसमाणो घासमेसित्था ॥ १२ ॥

अथ ब्राह्मण दाभार्थमुपस्थित दृष्ट्वा तथा श्रमणं शाक्याजीव-
कपरिव्राट्तापसनिर्गन्थानामन्यतम ग्रामपिण्डोत्सव इति भि-
क्कयोदरभरणार्थं ग्राममासृतस्तुन्दपरिमृजो रुमक इति तथा ऽति-
थि वा आगन्तुक तथा इवपाकं चारुडाल माज्जार वा कुक्कर चाऽ
पि इवानं विविध स्थित पुरतोऽप्रत. समुपलभ्य तेषां वृत्तिच्छेद
वर्जयन्मनसो दुष्प्रणिधानञ्च वर्जयन्मन्दमनास्तेषां प्रासमकुर्व-
न् जगवान् पराक्रमते । तथाऽपरांश्च कुन्धुकादीन् जन्तून् अहिं-
सन् प्रासमन्वेपितवानिति । किञ्च ।

आत्रिसुइयं च सुकं वा, सीयर्षिकं पुराणकुम्मासं ।

अद्दु वक्कसं पुलागं वा, लब्धेर्षिके अलक्ष्ण ए दविए ॥१३॥

“ सूइयति ” दध्यादिना भक्तमार्द्राकृतमपि तथाभूतं शुष्क
वा वल्लचनकादि शीतपिएर्ण वा पर्युपितमरुत तथा पुराण कु-
ल्माप वा बहुदिवससिद्धस्थितकुल्मापं (वक्कसति) चिरन्त-
नधान्यौदन यदि वा पुरातन सत् कुपिएड बहुदिवससम्भृत-
गोरसगोधूममण्डकञ्चेति तथा पुलाक जवनिष्पादितं तदेव-
भूत पिएडमवाप्य रागद्वेषविरहाद्विको भगवांस्तथाऽन्य-
स्मिन्नपि पिएडे लब्धे अलब्धे वा इविक एव भगवानिति । तथा
हि लब्धे पर्याप्ते शोभने वा नोत्कर्षं याति नाप्यलब्धे अपर्याप्ते
अशोभने चात्मानमाहार दातार वा जुगुप्सति । किञ्च ॥

अविज्झाति से महारारे, आसणत्थे अकुल्लुए उभाणं ।

उहं अहे तिरियं च, लोए ज्जापती समाहिमपरिणं ॥१४॥

तस्मिंस्तथाभूत आहारे लब्ध उपभुक्ते अलब्धे वाऽपि ध्या-
यति स महावीरो दुष्प्रणिधानादिना नापध्यान विधत्ते किम-
वस्थो ध्यायतीति दर्शयत्यासनस्थ उत्कुट्टुकागोदेहिकावीरा-
सनाद्यवस्थोऽकौत्कुच ईप्समुखविकारादिरहितो ध्यान धर्म-
शुक्लयोरन्यतरदारोहति किं पुनस्तत्र ध्येय ध्यायतीति दर्श-
यितुमाह । ऊर्द्धमधस्तिर्यक् लोकस्य ये जीवपरमाण्वादिका
भावा व्यवस्थितास्तान् द्रव्यपर्यायनित्यानित्यादिरूपतया ध्या-
यति । तथा समाधिमन्त करणशुद्धिञ्च प्रेक्षमाणोऽप्रतिज्ञो
ध्यायतीति । किञ्च ॥

अकसाई विगतगेहिय, सदरूवेसु अमुच्छिण्ण ए उजाए ।

उउमत्थो वि परकम-माणो ण पमायं मयं पिं कुवित्था ॥१५॥

न कपायी तदुदयापादितभुक्कुट्ट्यादिकार्याभावात् । तथा वि-
गता शुद्धिर्गोर्ध्वं यस्यासौ विगतगुह्निः तथा शब्दरूपादिष्वि-
न्द्रियार्थेष्वमूर्च्छितो ध्यायति मनोऽनुकूलेषु न रागमुपयाति
नापीतरेषु द्वेषवशगोऽभूदिति । तथा लुप्तानि ज्ञानदर्शनावरणमो-
हनीयान्तरायात्मके तिष्ठतीति लुप्तस्थ इत्येव भूतोऽपि विवि-
धमनेकप्रकार सदनुष्ठाने पराक्रममाणो न प्रमाद कपायादिक
सदुदपि कृतवानिति । किञ्च ।

सयमेव अजिसमागम्म, आययजोगमायसोहीए ।

अजिनिव्वुमे अमाइहे, आवकहं जगवं समितासी ॥१६॥

स्वयमेवात्मना तत्त्वमभिसमागत्य विदितसन्मारस्वभाव स्वयं
बुद्ध सन् तीर्थप्रवर्तनायोद्यतवांस्तथा चोक्तम् । ‘आदित्यादिवि-
बुधगण इम विस्मरन्त्यां त्रिलाक्या-मास्कन्दन्त पदमनुपम य-
च्छिवत्वामुवाच । तीर्थनाथालघुभवभयच्छेदि तूर्णं विधत्स्व त्वे
तद्वाक्यं त्वदवगतये नाकिमुस्यान्नियोग’ इत्यादि कथं तीर्थप्रव-
र्तनायोद्यत इति दर्शयत्यात्मसुद्ध्या कर्मक्षयोपशमक्षयलक्षणया
आयतयोग सुप्रणिहितमनोवाकायात्मकं विधायविषयकपाया-
द्युपशमादिभिर्निर्वृत शीतीभूत तथा ऽमायावी माथारहित उप-
लक्षणार्थत्वादस्याऽकोधाद्यपि द्रष्टव्यं यावत्कथमिति यावज्जीव
भगवान् पञ्चभि समितिभिः समितस्तथा तिसृभिर्गुप्तिभिर्गु-
प्तश्चासीदिति । श्रुतस्कन्धाध्ययनोद्देशकार्यमुपसंजिहीर्षुराह ।

एनविहीं अणुक्कंते, माहणेणं मईमया ।

वहुसो अपडिसेणं, भगवया एवं रीयंते ति वेमि ॥

आहाणं सुयं सम्मत्तं ॥

एयोऽनन्तरोक्त शस्त्रपरिज्ञादेरारभ्य योऽभिहित सोऽनु-
क्रान्तोऽनुष्ठित आसेवनापरिज्ञया सेवित केन श्रीवर्द्धमानस्वा-
मिना मतिमता ज्ञानचतुष्टयाच्चित्तेन बहुशोऽनेकशोऽप्रतिज्ञेना-
निदानेन भगवतैश्वर्यादिगुणोपेतेनातोऽपरोऽपि मुमुक्षुरनेनैव
जगवदात्चीर्णनमोक्तप्रगुणेन यथा आत्मदिनमाचरन् रीयते परा-
क्रमते इतिरधिकारपरिसमाप्तौ ब्रवीमीति सुधर्मस्वामी जम्बू-
स्वामिने कथयति साऽह ब्रवीमि येन मया भगवद्वदनारविन्दा-
दर्थजात निर्यातमवधारितमिति उक्तोऽनुगमः । आचा० १ श्रु० ६ अ० १
उपहाणाऽयार-उपधानातिचार- पु० आचाराम्लादितपसा
योगविधानरूपस्योपधानस्याऽकरणे, जीत० ॥

उवहार-उपहार-पु० उप-ह-घञ्-उपढाकने, उपायने, कर्म-
णि घञ् । उपढाकनीये, उपायनद्रव्ये, उपगत हारम् अत्या० न० १
हारसमीपस्थे तदुपशास्त्रके द्रव्ये, वाच० । उप-ह-जावे घञ् ।
विस्तारणे, “ पहासमुदभो वहारेहि सव्वओ भेया दीवयत ”
कल्प० । (मातृग्रामस्य मधुनप्रतिज्ञयोपहारसपादन मेहुणशब्दे)
उवहारणया-उपधारणता-स्त्री० अविच्युतिस्मृतिवासनाविप-
यीकरणे, “ सुयाण धम्माण उवहारणयाप अञ्जुहेयव्व भवइ ”
स्था० ६ ठा० ॥

उवहारिय-उपधारित-वि० अवधारिते, सूत्र० १ धु० ।

उवहाम-उपहाम-पु० उप-हस्-जावे-घञ् । निन्दासूत्रके हासे,

“ अरे मण सम मा कारेसु उवहास ” पा० ।

उवहि-उपधि- पु० उपधीयने सगृह्यते इत्युपधि । इत्यतो
हिरण्यादौ, जावतो मायायाम्, आचा० १ श्रु० ४ अ० १ उ० १
सूत्र० । उपधीयने ढौक्यते पुंनि प्रत्यात्मा येनासावुपधि
मायायाम्, अप्रकारे वा कर्मणि, सूत्र० १ श्रु० २ अ० १ प्र० १
स० । उत्रे, अमर० । उप-या भावे-कि-न्यन्यस्थाङ्गिनस्य वस्तु-
नोऽन्यथाप्रकाररूपे, व्यापारं आचारे-कि र्यञ्चरे, हेम० । उप-
धीयने येनाऽसावुपधि । वञ्चनीयसमापगमनहेता भावे, ज०
१२ श० ४ उ० १ उपधिञ्चक्षमायेत्यनर्थान्तरम् । उ० १ अ० १ उपधी-
यने जीवतो पुंनो स्याप्यते ऽनेनापदानापादिनेने युपधि । आनु०
उप सामेप्येन सयम उपानि पोषयति चैवुपधि । ध० ३ अ० १

उवहि

उपध्यानीत्युपधिः । वस्त्रपात्राद्यनेकविधे परिग्रहे, द० १ अ० प्रश्न० । स्था० । कल्पद्रौ, घ० ३ अ० । स० । प्रज्ञा० । स्था० ।

- (१) उपधेर्जेदाः ।
- (२) भेदेन सविस्तरतः प्रतिपादनम् ।
- (३) द्वारसंग्रहः ।
- (४) जिनकल्पिकानां स्यविरकल्पिकानां चोपधि ।
- (५) जिनकल्पिकानां (स्यविरकल्पिकानां) गच्छवासिनां चोपधेरुक्तप्रविज्ञागप्रमाणम् ।
- (६) आर्थिकाणामुपधिप्रमाणम् ।
- (७) औपग्रहिकोपधेरुक्तप्रविज्ञेदाः ।
- (८) औपग्रहिकोपधयः ।
- (९) उपधिन्यूनाधिक्ये प्रायश्चित्तम् ।
- (१०) प्रथमसमवसरणे उपधिग्रहणम् ।
- (११) प्रथमं प्रव्रजत उपधिः ।
- (१२) प्रव्रज्यां गृह्यत्या निर्ग्रन्थ्या उपधिः ।
- (१३) रात्रौ विकाले चोपधिग्रहणम् ।
- (१४) भिक्षणाय गतस्य जिज्ञोरुपनिमन्त्रणा ।
- (१५) जिज्ञार्थं गतस्यापकरणपतने विधिः ।
- (१६) स्थविराणां ग्रहणयोग्या उपधयः ।
- (१७) निर्ग्रन्थीत्य उपकरणदाने निर्ग्रन्थीनामागमनपथे उपकरणानि स्थापयितव्यानि ।
- (१८) पात्रव्यादिप्रमाणं, उपधिविषयोऽवग्रहः, तीर्थकृतां सोपधित्वं, पाटप्रोञ्जनं यान्त्रित्वा प्रत्यर्पणम्, उपधीनां धावनं, परिष्ठापनं, प्रत्युपेक्षणं च, प्रलम्बग्रहणे क उपधिर्ग्राह्य इत्यादि स्वस्वस्थाने ।
- (१९) उपकरणप्रयोजनं विहारशब्दे ऋतुवक्त्रे वस्त्रग्रहणं वस्त्र्याचनविधिश्च वत्थशब्दे भिक्षाचर्यायां क उपधिनैतद्व्य इत्येवमा विहारादिशब्देषु उपधेरवश्यकरणीयत्वं बोध्यशब्दे मध्यमतीर्थकृतां महामृत्यानि वास आटीनीत्येवमशब्दे धर्मोपकरणे परिग्रहदोषो नेति परिग्रहशब्दे विद्वोकनीयम्)

(१) द्विविध उपधि ।

तिविहा उवही पणत्ता ? तंजहा कम्मोवही सररीरोवही वाहिरनंढमत्तोवही । एवं असुरकुमाराणं भाणियच्चं । एवं एगिदिय नेरइयव्रजं जाव वेमाणियाणं ॥

कर्मण्योपधि कर्मोपधि एव शरीरोपधि । बाह्यं शरीरवर्धिवर्नां भाणानि च प्राजानानि मृगमयानि मात्राणि मात्रायुक्तानि कास्यादिप्राजानानि ज्ञेयानोपकरणमित्यर्थः । माणुमात्राणि तान्येवोपधिर्माणुमात्रोपधिरथवा भाण वस्त्राजराणादि तदेव मात्रा परिच्छेदः सैवोपधिरिति ततो बाह्यदाढस्य कर्मधारय इति चतुर्थशतित्वात्कचिन्नायामसुरादीनां प्रयोऽपि वाच्या । नारिकेलेन्द्रियवर्जास्तेषामुपकरणस्याजरात् ङीन्द्रियादीनान्पुष्पण दृश्यते । एव केयाञ्चिदिति । अत एवाह । एवमित्यादि ।

अहवा तिविहा उवही पणत्ता ? तंजहा सच्चित्तं अच्चित्ते मीमण् । एवं नेरइयाणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं ॥

(अहवेत्यादि । सच्चित्तोपधिर्यथा शैलभाजनमच्चित्तोपधिवन्त्यादि मिश्र परिणतप्राय शैलभाजनमित्येति । टण्णकचिन्ता मृगमा । नपरं सच्चित्तोपधिनारकाणां शरीरमचेतन रूपत्तिस्था-

नम्मिश्च शरीरमेवोच्चासादिपुञ्जयुक्त तेषां सचेतनाचेतनत्वेन मिश्रत्वस्य विवक्षणादिति । एवमेव शेषाणामप्यूह्यमिति । स्यात् ३ ग० । नि० चू० । तत्त्वभेदपर्य्यायैव्याख्येति पर्य्यायान् प्रतिपादयन्नाह । “ उवहीउवगहे स-गहे य तह य वमहे चेव । जरुग उवगरणे वि य, करणे वि य हुंति एगठा ” सर्वेषां व्याख्यात्रैवोपरि [ओघनिर्युक्तौ] द्रष्टव्या ॥

[२] इदानीं जेदन प्रतिपादयन्नाह ।

ओहे उवगहम्मि य, दुविहो उवही उ होऽ नायव्वो । एकेको वि य दुविहो, गणणापमाणओ चेव ॥

उपधिद्विविध ओघोपधि उपग्रहोपधिश्चेति । एव द्विविधा विज्ञेय । इदानीं स एवैको द्विविधः कथं गणनाप्रमाणेन प्रमाणतश्च तत एतदुक्तं भवति ओघोपधेः गणनाप्रमाणेन तथा प्रमाणप्रमाणेन च द्वैविध्यम् । अवग्रहोपधेरपि ग्रहणाप्रमाणेन प्रमाणप्रमाणेन जवेद् द्वैविध्यम् । तत्र ओघोपधिर्नित्यमेव यो गृह्यते अवग्रहोपधिस्तु कारणे आपन्ने संयमार्थयोगृह्यते सोऽवग्रहोपधिरिति । ओघोपधिगणनाप्रमाणमेकद्वयादिभेदं वक्तव्यं प्रमाणप्रमाणं च वक्तव्यं दीर्घपृथुतया । तथा अवग्रहोपधेरपि एकद्वयादिप्रमाणप्रमाणप्रमाणं च दीर्घपृथुत्वद्वारेण वक्तव्यमिति (ओ०) (ओहो-वधेत्ति) ओह संक्षेप स्तोत्रं । द्विजकारकोऽवश्यं ग्राह्यः । “ उव-गहोवही ” उत्पत्तिकं कारणमपेक्ष्य संयमोपकरण इति गृह्यते एव सखेवतो दुविधो वही । उवगहोओ तिविधो जहसो मज्जिमे उकोसो उवहीगणपमाणेण पमाणपमाणेण य ज्जुत्तो भवति इमं गणणपमाण ।

वारस चोदस पणवीस, उ य ओघोवधी मुणेयव्वो ।

जिगकप्पो थेराण य, अच्छाणं चेव कप्पम्मि ॥

वारसविहो चोदसविधो पणवीसविहो ओहोवही एपपं गणपमाणं यथासंख्यं जिणाण थेराण अज्जाण य । कल्पशब्दोऽपि प्रत्येकं योज्य ।

ओघोवधी जिणाणं, थेराणोहे उवगहो चेव ।

ओहोवधिमज्जाणं, उवगहोओ अस्सा तव्वो ॥

जिणाण एगविहो ओहोवधी भवति थेराण अज्जाण य ओहिओ उवगहोओ य दुविधो भवति । नि० चू० २ उ० । प्रव० जीत० ।

(३) द्वारसंग्रहः अथ प्रमाणादिस्वरूपनिरूपणाय द्वारगाथामाह ढव्वपमाणअइरे-गहणे परिकम्मविन्नसणामुच्छाए ।

उवहिस्स पमाणजिणं, थेरं अहकमं वोच्छ ॥

इह खल्व वस्त्र तस्य प्रमाण गणनया प्रमाणेन च द्विविधं वक्तव्यम् । अतिरिक्ते हीने वा वस्त्रे दोषा अभिधातव्याः परिकर्मणं सीवनमित्येकोऽर्थे तन्निरूपयितव्यम् । (विभूषणयत्ति) विभूषणार्थं यदि वस्त्रं काञ्चयति वा रज्जति वा घर्षति वा सप्रमाष्टिं वा तदा प्रायश्चित्तं भवतीति कर्तव्यम् । मूर्च्छया यदि वस्त्रं न परिभुङ्क्ते तदाऽपि प्रायश्चित्तं वक्तव्यम् । तत्र प्रथमद्वारे तावदुपधेः प्रमाणं जिनकल्पिकस्यविरकल्पिकानाङ्गीकृत्य यथाक्रममह वक्ष्ये । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयितुं जिनकल्पिकानामुपधिगणनां प्रमाणतो निरूपयति । वृ० ३ उ० ।

(४) जिनकल्पिकानामुपधिमाह ।

जिणकप्पिया उ दुविधा, पाणीपाता पणिग्गधरा य ।

पाउरणपपाउरणा, एकेका ते भवे दुविधा ॥

जिणकप्पिया दुविधा भवन्ति पाणिपात्रमोजिनः प्रतिग्रहभा-

रिणश्च । एकैका द्विविधा दृष्ट्वा सपाउरणा इयरे य जिणकप्पे उवहीविभागो इमो ॥

दुगतिगचतूडकं, पणगं णवदसएगदसगं ।

एते अट्ट विकप्पा, जिणकप्पे ह्येति उवहिस्स ॥

पाणिपडिग्गहियस्स पाउरणवडिजियस्स जहसोवही दुविधो र-
यहरण मुहपोत्तिया य । तस्स य सपाउरणस्स एगकप्पगहणे द-
सविधो दुक्कप्पगहणे एकारसविधो तिकप्पगहणे पच्चविधो प-
भिग्गदधारिस्स अपाउरणस्स मुहपोत्तियरओहरणपादणिजा-
गसहितो णवविधो जहसुओ तस्स कप्पगहणे दसविधो दुक्कप्प-
गहणे एक्कारसविधो तिकप्पगहणे वारसविधो य अट्ट कंठ ॥

अहवा दुगं चणवगं, उवकरणे ह्येति दोषितु विकप्पा ।

पाउरणवाज्जिताणं, विसुद्धजिणकप्पियाणं तु ॥

जे पाउरणवडिजिया ते विसुद्धजिणकप्पिया णवति तेसं दुवि-
ध एव भवति दुविधो णवविधो वा । नि०चू०२३० । पं० भा०

अथा विशुद्धजिनकल्पिकानामाह ।

पत्तं पत्तावंधो, पायउवणं च पायकेसरिया ।

परुत्ताइ रइत्ताणं, गोच्छओ पायनिज्जागे ॥

तिन्नेव य पच्छागा, रयहरणं चैव होइ मुहपोत्ति ।

एसो दुवालसविहो, उवही जिणकप्पियाणं तु ॥

पात्र प्रतिग्रहपात्र बन्धो येन बल्लखण्णेन चतुरश्रेण पात्रकं धा-
र्यते पात्रस्थापन कम्बलमयं तत्र पात्रकं स्थाप्यते पात्रकेसरिका
यत्रात्र प्रतिपेक्षन्ति । पटलकानि यानि मित्रां पर्यटङ्गिः पात्रोप-
रि स्थाप्यन्ते रजस्त्राणं पात्रवेष्टनक गोच्छक कम्बलमयो य पा-
त्रकोपरि दीयते । एष सप्तविध पात्रनियोग पात्रपरिकरत्व
उपकरणकलाप इत्यर्थः । तथा त्रय एव न चतु पञ्चप्रभृतय क
एते इत्याह । प्रच्छादका प्रावरणरूपाः कल्पा । द्वौ सौत्रिका-
वेकश्चोर्णमय इत्यर्थः । रजोहरण प्रतीतम् । च समुच्चये । एव
शब्दः पादपूरणे । मुखसंपोत्तिका प्रसिद्धा । एष छादशविध
उपधिजिनकल्पिकानां मन्तव्यः । तुशब्दो विशेषणे स चैतदि-
शिनोऽपि । जिनकल्पिका द्विविधा । पाणिपात्रा प्रतिग्रहधारिणश्च ।
पुनरेकैके द्विधा अप्रावरणा सप्रावरणाश्च । तत्राप्रावरणानां पा-
णिपात्राणि रजोहरणमुखवस्त्रिकारूपो द्विविध उपधिः । सप्रा-
वरणानां तु त्रिविधो वा चतुर्विधो वा पञ्चविधो वा । तत्र त्रिविधा
रजोहरण मुखवस्त्रिका एक कल्पः । सौत्रिक चतुर्विध स एवौ-
र्णिक कल्पसहित पञ्चविध चतुर्विध । द्वितीयः सौत्रिककल्प-
सहित प्रतिग्रहधारिणां प्रावरणवर्जितानां नवविध उपधिः ।
तद्यथा पात्र १ पात्रकबन्ध २ पात्रस्थापन ३ पात्रकेसरिका ४
पटलकानि ५ रजस्त्राण ६ गोच्छक ७ रजोहरण ८ मुखवस्त्रिका
९ चेति । ये तु प्रावरणसहितास्तेषामत्रैव नवविधे एककल्पप्र-
क्षेपे दशविधः । कल्पद्वयप्रक्षेपे एकादशज्ञेदाः । कल्पत्रयप्रक्षेपे तु
द्वादशविधस्तदेवमुत्पत्तौ जिनकल्पिकानां छादशविध उपधि
सज्जवति । एष तुशब्दसूत्रितो विशेषणार्थः । एकग्रहणे तज्जाती-
यानां सर्वेषां ग्रहणमिति न्यायात् अन्वयेऽपि ये गच्छनिर्गतास्तेषां
यथायोगमिदमेवोपरणप्रमाणमवसातव्यम् ।

अथ स्थविरकल्पिकानङ्गीकृत्याह ।

एष चैव दुवालस-मत्तगअइरेगचोल्पट्टो य ।

एसो उ चउदमविहो, उवही पुण धेरकप्पम्मि ॥

एत एव अनन्तरोच्चा द्वादशोपधिभेदा । अपर चानिरिकंभापकं

चोत्तपट्टकश्च एष चतुर्दशविध उपधि स्थविरकल्पे भवति ।
अनन्तरोक्तमेवार्थमुपमहरद्वाह ।

जिणा वारसरुवाडं, धेरा चउदमरुविणो ।

ओहेण उवहिमिच्छन्ति, अत्रो उहुं उवग्गहो ॥

जिना जिनकल्पिकाश्चोपकरणानां चादशरूपाणि धारयन्तीनि
शेषः । स्थविरास्तु चतुर्दशरूपिण उपकरणचतुर्दशधारिण
इत्यर्थः । पत्रमोघेन सामान्येनोपधिमिच्छन्ति तीर्थकरा ओवो-
पधिमित्यर्थः । अत ऊर्ध्वमतिगित्तो दारुकच्चिद्विकादिस्यविरक-
ल्पिकानां सर्वोऽप्युपग्रहोपधिर्मेन्तव्यः ।

(५) अथ जिनकल्पिकानामुपधेरुक्त्यादिविभागं प्रमाणयद्वाह ।

चत्तारि उक्कोसा मज्झिम-जहन्नागा वि चत्तारि ।

कप्पाणं तु पमाणं, मंडासो दो कुरंटओ ॥

जिनकल्पिकानां चत्वार्युपकरणानि उक्तानि ऋवन्ति त्रयः
कल्पा प्रतिग्रहश्चेति मध्यमजत्रन्यान्यपि प्रत्येकं चत्वारि । तत्र
पटलकानि रजस्त्राण रजोहरण पात्रकवन्धश्चेति मध्यमानि । मुख-
वस्त्रिका पात्रकेसरिका पात्रस्थापन गोच्छकश्चेति जघन्यानि ।
एतेषां च ये कल्पास्तेषां सन्दंशक कुरण्टकौ द्वौ त्रिहस्तौ दीर्घ-
त्वेन प्रमाणं भवति विस्तरतस्तु सर्वं हस्तमेकम् । अथवा ॥

अन्नो वि य आएसो, संडामो सत्थिएण वन्ने य ।

जं खंभियं दहंतं, छम्पामे दुव्वलं इयरं ॥

अन्यो वा देश प्रकारदेश इत्यादि सदश स्वस्तिकश्च । तत्र
जिनकल्पिकस्योत्कृष्टकनिविष्टस्य जातु सदशकादारज्य पुर पृष्ठ
च छादयित्वा स्कन्धोपरि यावता न प्राप्यते पनावत्तदीयक-
ल्पस्य दैर्ध्यप्रमाणम् । अथ च सदशक उच्यते । तथा तस्यैव
कल्पस्य द्वावपि पूर्वोक्तकर्णौ हस्ताज्या गृहीत्वा द्वि अपि बाहु-
शीर्षं यावत्प्राप्येते तद्यथा दक्षिणेन हस्तेन वाम बाहुशीर्षं वामे-
न दक्षिणेमेव द्वयोरपि कलाच्चिकयोर्दृष्टये यो विन्यासशेषः स
स्वस्तिकाकार इति कृत्वा स्वस्तिक उच्यते । एतत्पुत्र्युक्तप्रमाण-
युक्तं च यदि च तत्पारंशुज्यमानं पणमासान् यावद् धियते तदा-
देशं दृढमिति ज्ञात्वा गृह्णाति इतरन्नाम पणमासानपि यावन्न नि-
र्घादकम् त उर्वलमिति कृत्वा न गृह्णाति । अथ किमर्थमसौ स्व-
स्तिकं करोतीत्याह ।

संडासडिहेण हिमादिपत्ति, गुत्ता अगुत्ता वि य तस्स सेज्जा

हत्थेहि सामो त्रिवडेहि घंत्तुं, वत्थस्म कोणेमुवईव जाति ॥

तस्य जिनकल्पिकस्य शय्यागुप्ता अगुप्ता वा भवेत् । तत संदंश-
कच्छिन्नेण हिमादिकं शीतवान्मर्पादिकमेत्यागच्छति । ततस्तस्य
रक्षणार्थं स्वस्तिककृताभ्यां स्वस्तिकाकारनिवेशिताभ्यां द्वावपि
घस्त्रस्य कोणो गृहीत्वा उत्कृष्टक एव स स्वपिति वा ध्यायति
वा । तत्र प्रायेण धर्मजागरिकया जागर्नि परं केचिदाचार्या
ध्रुवते उत्कृष्टक एव तृतीययामे ऋणमात्रं स्वपितीति । वृ० ३ उ०
प्रव० । घ० । नि०चू० । इदानीं स जिनकल्पिकोपधि स्थविर-
कल्पिकोपधिश्च सर्वं एव नवविधो भवति तस्य च मध्ये कानि-
चिदुक्त्यानि अङ्गानि कानिचित् जघन्यानि कानिचित् मध्य-
मानि । तत्र जिनकल्पिकानां तावत्प्रतिपादनायाह ।

तिन्नेव य पच्छागा, पभिग्गहो चैव होइ उयोसो ।

गुच्छगपत्तट्टवणं, मुहणंतगक्केमरिजहन्नो ॥ ७४ ॥

त्रय प्रच्छादककल्पा इत्यर्थः प्रतिग्रहश्चेति पपजिनकल्पिक-
विमये चत्तार उपधि प्रधानधनुर्विधोऽपि अत्राम्नि प्रमाणानि

उवाहि

अज्ञानीत्यर्थे । गोच्छक. पात्रकस्थापन (मुहणन्तक) मुखवह्निका
पात्रमुखवह्निका चेत्येव जिनकल्पिकावधिमध्ये जघन्य । अग्रधा-
नश्चतुर्विध उपधिरिति । पात्रकवन्धपटलानि रजस्त्राणो रजोह-
रणमित्येव चतुर्विधोऽप्यवधिरजिनकल्पिकावधिमध्ये मध्यमोप-
धिना प्रधाननाप्यप्रधान इति । उक्तो जिनकल्पिकानामुक्तपट-
वन्धमन्त्रोऽवधिरिति । श्लो० । गच्छवासिनां कल्पप्रमाणमाह ।

कप्पा आयपमाणा, अहृद्दजा उ वित्यडा हत्या ।
एवं मज्झिममाण, उक्तोसं ह्येति चत्वारि ॥

कल्पा आत्मप्रमाणा सार्द्धहस्तत्रयप्रमाणायामा अर्धवृता यावद्
हस्ता विस्तृता. पृथुवा विधेया. एतन्मध्यमं मानं प्रमाणं जवति ।
उत्कर्षतो वैश्वेण चत्वारो हस्ता. । एतदादेशचयं मन्तव्यम् ।

अत्रैव कारणमाह ।

संकुचिय तरुण आय-प्रमाणसुयणे न सीयसंफासे ।
दृह्यो पद्वणधरे, थेणुविय पाणाइरक्खी य ॥

यस्तरुणो चलवान् सकुचितपाद् स्वप्नु शक्नोति तस्य तथा स्व-
यमेव शीतस्पर्शो न भवति अतस्तस्यात्मप्रमाणाकल्पोऽनुज्ञात ।
यस्तु स्वविरो वयस्यो वृद्ध स क्षीणवह्नत्वाच्च शक्नोति सकुचि-
तपाद्. शयितुं अतस्तस्यानुग्रहार्थं वैश्वेण आत्मप्रमाणादूर्ध्वं परु-
हुत्वानि विस्तरतोऽप्यर्धवृतीयहस्तप्रमाणादन्यधिकानि परुहु-
त्वानि विधीयन्ते एवं विधीयमाने गुणमुपदर्शयति (दुह्यो पद्व-
णत्ति) शिर पादान्तवृक्षणद्वयोरपि पार्श्वयोर्ध्वत्कल्पस्य प्रेरणमा-
क्रमण तेन स्थविरस्य शीत न जवति । अनुचितोऽभावितशैक
इत्यर्थे । तस्यापि स्वप्रविधावनजिज्ञस्य कल्पप्रमाणमेव ज्ञात-
व्यम् । अपि च एवं प्राणिनां रक्षा कृता जवति न मणूकष्युत्या
कीटिकादयः प्राणिन प्रविशन्तीति ज्ञाव । आदिशब्दादीर्घजा-
तीयादयोऽपि न प्रविशन्ति तेनात्मनोऽपि रक्षा कृता भवति ।
वृ० ३ उ० । (पात्रकवन्धादीना प्रमाणनिरूपणमन्त्रस्वस्थाने)
इदानीं स्थविरकल्पिकानां प्रतिपादयति । तत्रापि प्रथमं ।

मध्यमावधिप्रतिपादयन्नाह ।

पट्टाड रयत्ताणं, पत्तमवधो तहेव रयहरणं ।

मत्तो य पट्टगो वि य, पेवाणं ठव्विहो नवरिं ॥ ७५ ॥

पट्टवानि रजस्त्राणं पत्रकवन्धश्च चोत्पट्टकश्च रजोहरण मात्रक
चेत्येव स्थविरावधिमध्ये पद्विधो मध्यमावधिर्नोक्तप्रो नापि
जघन्य इति । पात्रकं प्रच्छादनकल्पत्रयम् । एव चतुर्विधोऽपि उक्त-
प्रधान स्थविरकल्पिकावधिमध्ये पात्रस्थापनक पात्रकेस-
रिका गोच्छको मुखवह्निका एव जघन्योऽवधि । स्थविरकल्पि-
कावधिमध्ये चतुर्विधोऽपि । श्लो० । इह स्थविरकल्पिकानां त्रयः
प्रच्छादका भवन्तीति पूर्वमुक्तं तद्विदानीं इदमन्नाह ।

जो पि तिवत्थइत्तयो, एगेण आन्नवगो व संथरडे ।

न हु ते विंसंति पर, मत्थेण वि तिन्नि वेत्तव्वा ॥

योऽपि साधुस्त्रियस्त्रो द्वियस्त्रो वा सस्तरति त्रिजिर्द्धाभ्यां वा
कर्तव्यमित्यर्थे । सैत्रान् द्वौ वा कल्पान् परिष्कृतान् योऽप्येकेन
कल्पेन संस्तरति स एकमपि कल्प न गृह्णातु पर न हि ते
स्वपतरचत्त्रा अत्रेयका वा परमन्यमधिकतरचत्त्र सिंसन्ति
कुत इति चेच्छ्रुयते सर्वेषां स्थविरकल्पकेन तत्र त्रयः कल्पा
नियमाद् गृह्णीतव्या यद्यपि शीतपरीपहन्सहिष्णुतया कश्चिद्वेके-
नापि केनापि कल्पेनाश्रावृत संस्तरति तथाऽपि जगवतामाज्ञाम-
नुवर्तमान सोऽपि त्रीन कल्पान् गृह्णाति किमर्थं पुनरीदृशी जग-
धनामाज्ञा उच्यते ।

अप्यं असंथरंतो, निवारिओ होड तीहि सत्थेहि ।

गिएहति गुरु विदिन्ने, पगासपानेत्तेहणे सत्ता ॥

आत्मशरीर स शीतादिना संस्तरति त्रिजिर्द्धैर्निवारितो भ-
वति । तथा चात्र विशेषनूष्णीद्विखितो ज्ञावार्थः । “उस्समोण तहेव
पाउरियव्व जाहे न सथरइ ताहे एकं कप्पं पाउणइ जाहे तेण
वि न संथरेज्जा ताहे विइयपि पाउणिज्जा । जइ नाम तहावि
न संथरेज्जा ताहे तइयं पि पाउणिज्जा । जइ नाम तहावि न संथ-
रेज्जा ताहे तिन्नि विच्छइकेण वार्हि पडिमाए णए ताव अत्थइ
जाव सीएण न सहइ वि तो पच्छा तम्मि निवेसइ । जइ तथ
न संथरेज्जा ताहे अंतोपकिंमं णइ । तत्थ णाणोवगओ चिट्ठइ
जइ न संथरइ ताहे तम्मि चेव निवेसइ एव पि जइ न सथरे ताहे
एकं कप्पं गिएहेज्जा जाहे तेण वि न संथरेइ ताहे विइयं ततो
तइयं तत्थ से अईवसायं जवइ । एव अप्पा तिहि वत्थेहि नि-
वारिओ हवइ त्ति ” अथ तानि परिजीर्णानि तेन त्रिभिः शीतं
निवारयितुं पार्यते तत आह । गुरुभिराचार्यैर्वितीर्णानि प्रकाश-
प्रत्युपेक्षणानि जीर्णत्वादचौरहरणीयानि सप्त वस्त्राणि उत्कृष्टतो
गृह्णाति । इदमेव स्पष्टयति ।

तिन्नि कसिणो जहन्ने, पंच य दहृदुवत्ताइं गोएहे ।

आमन्नयपरिजुत्ताइ, एयं उक्तोसग गहणं ॥

कृष्णानि नाम घनमसृणानि चैरन्तरित सविता न दृश्यते ई-
दृशानि त्रीणि वस्त्राणि जघन्यतो गृह्णीयात् । यानि तु दृढदुर्व-
वानि तानि पञ्च गृह्णीयात् । यानि परिजीर्णानि तानि सप्त पत-
ञ्जकृष्टं ग्रहण मन्तव्यम् । वृ० ३ उ० ।

उवगरणं पि धारेज्जा, जेण न रागस्स होड उप्पत्ती ।

दोगम्मि य परिवाओ, विहिणा य पमाणजुत्तं तु ॥ ६६ ॥

उपकरणमपि वस्त्रपात्रादि धारयेत्किंविशिष्टमित्याह । येन न
रागस्य भवत्युत्पत्तिस्तदुत्कर्षावात्मना एव लोके च परिवाद-
स्त्रिसा येन न जवति विधिनाऽव्यवतया प्रत्युपेक्षणादिना धार-
येत्प्रमाणयुक्तं च न न्यूनाधिकमिति गार्थायः (पं० च०) अत्रे-
दमवधेयं स्थविरकल्पिकानां प्रच्छादकात्रिकादिधारणं यत्पूर्वमुक्तं
ततः सामान्यापेक्षया विशेषा पेक्षया त्वधिकधारणेऽप्यदोषः ।
ध० ३ अधि० । कीदृशं पुनरुपधिं भिक्षुर्धारयतीत्याह ।

जिन्नं गणणाजुत्तं, पमाणं गात्तधूमपरिसुद्धं ।

उवाहिं धारइ भिक्खु, जो गणचित्तं न चित्तेइ ॥

भिक्षं नाम सदृशं सकञ्च वा यन्न भवति गणनायुक्तं गणना-
प्रमाणोपेतं प्रमाणेन च यथोक्तद्वैर्ध्वविस्तरविषयमानेन युक्तमि-
त्यनुवर्तते । तथाऽङ्गारधूम्या परि समन्तात् शुद्ध विरहितमेव वि-
धमुपधिं स भिक्षुर्धारयेत् यो गणचिन्तां न चिन्तयति सामान्य-
साधुरिति ज्ञावः । यस्तु गणचिन्तकस्तस्य न प्रतिनियतमुपधि-
प्रमाणम् । तथा चाह ।

गणचित्तगस्स पत्तो, उक्तोसो मज्झिमो जहन्नो य ।

सव्वाविहे य उवही, उवगहकरो महाजणस्स ॥

गणचिन्तको गणाधच्छेदकादिस्तत्प्राप्तो यावदूर्ध्वमुत्कृष्टो मध्यमो
जघन्यश्च । सर्वोऽप्यौघिक श्रौपग्राहिकश्चोपधिमहाजनस्योप-
ग्रह करोति । इदमेव भावयति ।

आलंघणे विसुद्धे, दुगुणो चउगुणो वा वि ।

सव्वो वि होड उवगह-करो महाजणस्स ॥

आत्मन्यन द्विधा स्वयतो गर्तादौ निमज्जनो रज्ज्वादि भावतः
संसारगर्तायां निपततां ज्ञानादि इह पुनर्थत्र क्षेत्रे काले वा उ-
र्लभ वस्त्रं तदादिकमात्मन्यन गृह्यते तत्र विशुद्धे प्रदास्ते सति
द्विगुणो वा चतुर्गुणो वा औपग्रहिकश्चोपधि सर्वोऽपि महाज-
नस्य गच्छस्योपग्रहकरो भविष्यतीति कृत्वा गणचिन्तकस्य परि-
ग्रहे भवतीति । गत प्रमाणद्वारम् ।

(६) आर्थिकाणामुपधिप्रमाणम् ।

पत्तं पत्तावंधो, पायट्टवणं च पायकेसरिया ।
परिलाडं रयत्ताणं, गुच्छत्रो पायनिज्जोगो ॥
तिष्ठेव य पच्छाया, रयहरणं चैव होइ मुहपोत्ती !
ततो पमत्तए खलु, चोदत्तमकपडए हांति ॥
उग्गहाणंतगपट्टो, अप्पोरुअवलणिआ य वांथव्वा ।
अर्विजतरवाहिणिय-सणी य तह कंबुए चैव ॥
ओक्कच्छिय चैगकाच्छिय, संघाठी चैव खंधकरणी य ।
ओहोवधिम्मि एते, अज्जाणं पस्सवीसं तु ॥

पात्रकादित्रयोऽपि करणानि साधुनामिव द्रष्टव्यानि ।
चतुर्दश तु चोलपट्टकस्थाने तासां कमठक भवति । तच्चाष्टक-
मयमेकैक सयतीना निजदेहप्रमाणेन विज्ञेयम् । तथा अच-
ग्रहानन्तक १५ पट्टम् १६ अर्द्धोस्क १७ बलनिका च १८ घोष-
न्या । अभ्यन्तरनिवसनी १९ वहिर्निवसनी २० तथा कम्बु-
कश्चैव २१ औपकक्षिकी २२ चैककक्षिकी २३ सघाटी २४
स्कन्धकरणी २५ एवमेतान्योघोषधौ आर्थिकाणा पञ्चविंशति-
रूपकरणानि भवन्ति । अथैतान्येव विवृणोति ।

उग्गहाणंतओ नोव्व, गुज्जदेसरकवणट्टाए ।

सोयप्पमाणो तण्णओ, घणमसिणो देहमासज्ज ॥

इहावग्रह इति योनिद्वारस्य सामायिकी सघा तस्यानन्तक
वस्त्रमवग्रहानन्तक पुस्त्व प्राकृतत्वात् तच्च नोनिभ मध्यभागे
विशालं पर्यन्तभागयोस्तु स्तनुक गुह्यदेशरक्षार्थं क्रियते । तच्च
गणनयैक अन्तर्वीजपातसरक्षणार्थं च घन घनवस्त्रेण पुरुषस-
मानकर्कशस्पर्शपरिहरणार्थं च मसृणं मसृणवस्त्रेण क्रियते
प्रमाणे न च देह स्त्रीशरीरमासाद्य तद्विधीयते देहो हि कस्या-
श्चित्तु कस्याश्चित् स्थूल' । ततस्तदनुसारेण विधेयमित्यर्थः ।

पट्टो वि होऽ एको, देहपमाणेण सो उ भय्यव्वो ।

छंदतोग्गहणंतं, कडिवप्पो मल्लकच्छो वा ॥

पट्टोऽपि गणनयैको भवति स च पर्यन्तभागवर्तिचाटकवन्ध-
यरू पृथक्त्वेन चतुरङ्गलप्रमाण समनिरिक्तो वा दीर्घेण तु स्त्रीक-
टोप्रमाण स च देहप्रमाणेन भक्तव्य पृथुलकटीभागाया दीर्घ
सकीर्षकटीभागायास्तु 'हस्व इत्यर्थः । स चावग्रहानन्तकमु-
भयान्तयोराच्छाद्यन् कटीवद्ध' सन् मल्लकक्षावज्जायते ।

अहोरुगो उ टो वि, गिएहउं छादए कर्मीभागं ।

जाणुप्पमाणवलणी, अमिद्धिया टंखियाए व ॥

अर्द्धोऽपि तौ हावपि अवग्रहानन्तकपट्टावुपरिष्ठाद् गृ-
हीत्वा सर्वकटीभागमाच्छाद्यति । स च मल्लचलनाकृति
केवलमुपरि ऊरुद्वये च कशावद्ध चलनिकाऽप्येवमेव । नवर-
मधो जानुप्रमाणा अस्यूतलक्षिका परिधिर्भवति वंशाग्रनक्तकी
चलनकशा मन्तव्या ।

अतोनिवसणी पुण, लीणतरा जाव अमृजंघातो ।

वाहिरखुन्नगपमाणा, कमी य टोरेण पडिवप्पा ॥

अन्तनिवसनी पुनरुपरि कटीभागादारभ्याथोऽर्द्धजहा याव-
द्भवति सा च परिधानकाले लीनतरा परिधीयते मा भूटना-
वृता जनोपहास्येति वहिर्निवसनी पुनरुपरि कटीभागादार-
भ्याथ. खुलकप्रमाणा चरणगुल्फ यावदित्यर्थं कट्यां च दव-
रकेन प्रतिवद्ध इदमथ शरीरस्य पद्विधमुपकरणमुक्तम् ।

अथाद्धकायोपयोगिकञ्चुकादिकं व्याख्याति ।

दत्तिअणुकुयिते उरोरुहे, कंचुओ अमिन्वितथो ।

एमेव य लक्कच्छी, मा रावरं टाहिणे पामे ॥

दैर्घ्यमाश्रित्य स्वहस्तेनार्कतृतीयहस्तप्रमाण पृथक्त्वेन तु हस्त-
मानोऽनेवित उज्जयत कसावद्ध कञ्चुक क्रियते सा चोरोरुहौ
गद्यति किम्भूतौ च चुके चितौ श्रथ्यां गाढपरिधाने हि विविक्त-
विजागौ भवेताम् कक्षाया समीपमुपकक्ष तत्र जवा औपकक्षिकी
अध्यात्मादित्वादिक्लृप्त्यय एवमेव च कञ्चुकवत्तस्या अपि
स्वरूप वक्तव्य सा नवर दक्षिणपार्श्वं समचतुरस्रा हस्तेन ना-
र्कहस्तप्रमाणा उरो जाग पृष्ठ च प्रच्छाद्यन्ती वामस्कन्धे वाम-
पार्श्वं च वीटकवद्धा परिधीयते ।

उवगच्छिया उ पज्जे, कंचुकमुक्किट्टियं च गडेति ।

संघाठीओ चउरो, तस्य दुहत्था उ वनधीए ॥

दुन्नितिहत्थायामा, जिक्खट्टाएगउच्चारे ।

ओसरणे चउत्थाम, निसन्नपच्छाऽणी मसिणो ॥

औपकक्षिकी विपरीता चैककक्षिकीनामक पद कञ्चुकभौपक-
क्षिकी च गद्यन् वामपार्श्वं परिधीयते तथा उपरि परिभोग्या
सघाटिकाश्चतस्रो भवन्ति । एका छिद्रस्ता द्वे द्विहस्ते एका च चतु-
र्हस्ता दैर्घ्येण चतस्रोऽपि साऽपि सार्कहस्तत्रयप्रमाणा चतुर्हस्ता
वा मन्तव्या तत्र हि द्विहस्ता द्विहस्तविस्तृता सघाटिका वसत्यां
परिधीयते न तां विहाय प्रकटदेहया कदाऽपि भविन्व्यमिति भा-
व । ये च द्विहस्तायामे द्विहस्तविस्तृते तयोर्मध्ये एका त्रिकार्थ
गच्छन्त्या प्राव्रियते एका उच्चारंमि व्रजन्त्या तथा समवसरणे
व्याख्यानश्रवणादौ गच्छन्ती चतुर्हस्ता प्रावृणोति मा च प्राक्तन-
सघाटीज्यो वृद्धनप्रमाणा अनिपणप्रच्छादनार्थं क्रियते यतो न
तत्र सयतीभिरुपवेष्टव्य किंत्वर्द्ध स्थित्वा ताभिरुयोगश्रवणादि
विधेय नतस्तथा स्कन्नादारभ्य पादौ यावद्गुण प्रच्छाद्य तिष्ठन्ति
एताश्च पूर्वप्रावृत्तवेपप्रच्छादनार्थं प्रवचनवर्णप्रज्ञावनार्थं च मसृणा
क्रियन्ते चतस्रोऽपि च गणनाप्रमाणेनैकमेव रूप गण्यते युगप-
त्परिभोगाज्जाधात् ।

खधकरणी चउहत्था, वित्यरा वायविहुतक्खट्टा ।

खुज्जकरणो उ कीगति, खवतीए कुहुदहेउ ॥

स्कन्धकरणी चतुर्हस्तविस्तृता समचतुरस्रा प्रावरणस्य यातवि-
धुतरक्षणार्थं चतुष्पला स्कन्धे कृत्वा प्राव्रियते रूपवर्तीनां च
सयतीना कुरूपहेतो कुज्जरायपि क्रियते पट्टदेशे सर्वद्वितायां-
पकक्षिकी त्वेककक्षिकीनिष्ठा तथा विरुपतापादनीय कुन्प
विधीयत इति ज्ञाय । उपमहरणाद् ।

संघास्तेतगे वा, सव्यो वेसो समासथो उवरी ।

पामगवच्छमनुमिगे, जं वाडपनग रोयं ॥

सर्वोऽप्येतेऽनन्तर उपधि समासतो द्विधा सहातिम् उन्तव्य

द्वित्र्यादिस्रष्टानां मीढनेन निष्पन्नः संघातिमः । इतरस्तद्विपरी-
तोऽसंघातिमः । अयं च पात्रकवचः कशावचः तथा यश्चाट्टपि-
रो गृहिसीवनिकारहित प्रतिगृहानवज्जितो वा यश्चात्र छव्यके-
प्रकाशतो वेपेयु संविग्नगीतार्थं पूर्वसूरिभिराचीर्णं तत्सर्वमपि
ज्ञेयं सम्यगुपादेयतया मन्तव्यम् ।

अथ जिनकल्पिकादीनामुपधेरुत्कृष्टादिविभागमाह ।
हक्रोमत्रो जिणाणं, चउव्विहो मज्झिमो वि य तहेव ।
जह्णो चउव्विहो खलु, पत्तो थेराण वोच्चापि ॥
अथ कल्प्या.प्रतिग्रहश्चेति जिनकल्पिकानामुत्कृष्टतुविंश । एवं
मध्यमोऽपि रजोहरणपटलकपात्रकवन्धरजस्त्राणजेडाच्चतुर्विधो
जघन्योऽपि मुखपोत्तिका पादकेसरिका गोच्छकपात्रकस्थापनक
जेडाच्चतुर्विध ।

(७) औपग्रहिकोपधेरुत्कृष्टादिजेडा ।

उक्रोसो थेराणं, चउव्विहो उव्विहो य मज्झिमत्रो ।
जह्णो चउव्विहो खलु, पत्तो अज्जाण वोच्चापि ॥
उत्कृष्टो जघन्यश्च जिनकल्पिकानामिव रूपव्यो नवर मध्यमः
पद्विध इत्थं रजोहरणं पटलकानि पात्रकवन्धो रजस्त्राण मात्रकं
कम्बलपट्टकश्चेति ।

उक्रोसो अहविहो, मज्झिमत्रो होड तेरसविहो उ ।
जह्णो चउव्विहो खलु, पत्तो उ उव्वगगं वोच्छं ॥
आचार्याणामुत्कृष्ट उपधिरप्रविधः त्रय कल्प्या ३ प्रतिग्रह ४ अ-
भ्यन्तगनिवमना ५ वद्विर्निवसना ६ सघाटिका ७ स्कन्धकरणी
८ चेति । मध्यमखयोदशविधो जवति तद्यथा रजोहरणं १ प-
टलकानि २ पात्रकवन्ध ३ रजस्त्राणं ४ मात्रक ५ कमठकम् ६
ध्रुवग्रहान्तक ७ पट्ट ८ अशरुकम् ९ कञ्चुकी १० चलनिका ११
श्रौपकङ्किकी १२ विकट्टिकी १३ चेति । जघन्यश्चतुर्विधो मुखपो-
त्तिका गोच्छक पात्रस्थापन चेति । अत उद्धमतिरिक्तो यः उ-
पधि स उपग्रहोपधिरुच्यते । तमपि जघन्यादिविभागनिरूप-
णेनाह वक्ष्ये । वृ० ३ उ० ।

(८) तावदौपग्रहिकोपधिमाह ।

पीठगनिसिज्जदंमग-पमज्जणी घट्टए डगलमाई ।
पिप्पलगसूटनहरणि-सोहणगदुगं जह्णो उ ॥ ३४ ॥
पीठक काष्ठच्छुगणात्मक द्योकासिद्धमानं स्नेहवत्यां वसतौ वर्षा-
काहे वा धियत इत्यापग्राहिक संयतीनां त्याग इत्यागतसाधु-
निमित्तमिति निपत्या पादपुञ्जं प्रसिद्धप्रमाणं जिनकल्पिका-
दीनां न भवति निपीडनाभावात् द्वाणकोऽप्येवमेव नवरं नि-
धारणाभावान् एवं प्रमार्जनी वसतेर्दण्डकपुञ्जनाजिघाना एवं
घट्टक पात्रमुत्पादिकरणाय पिप्पलक कुर्य लोहमयः । सूची
सीधनादिनिमित्तं वेद्यादिमयी नखहरणी प्रतीता द्योहमप्येव
धोऽनकद्वय कर्णशोधनकटन्तशोधनकाभिधानं द्योहमयादि ज-
घन्यनस्त्वयं जघन्य औपग्रहिकः स्ववृषाधिरिति गाथार्थः ।
एतमेव मध्यममभिधातुमाह ।

वानत्ताणे पाणं, चि ल्लि.मणिपाणं दुगं च संयारे ।
दंडा. पाणं पुण, मत्तगतिनपायलेहणिया ॥ ३५ ॥
वर्षाजगन्धियं पञ्चकं नद्यथा कम्बलमयसुत्रमयतालपत्रम-
यपलायपत्रदृशोभकं द्रव्यं चेति लोकासिद्धमानानीति ।
तय चिनिमिली इवक तद्यथा कम्बलमयी सूत्रमयी बाल-

मयी दण्डमयी कडगमयीति प्रमाणमस्याः गच्छापेक्षया सा-
गारिकप्रच्छादनाय तदावरणात्मिकैर्ज्ञेयमिति संस्तारद्वयं च
शुपिराशुपिरभेदभिन्नं तृणादिकृतस्तु शुषिरस्तदन्यकृतस्त्वशु-
पिर इति । तथा दण्डादिपञ्चकं पुनस्तद्यथा दण्डको विद-
ण्डक यष्टिर्वियष्टिर्नालिका चेति । मात्रकत्रितयं तद्यथा । का-
यकमात्रकं संज्ञामात्रकं खेलमात्रकमिति । तथा पादलेखनी
काष्ठमयी कर्दमापनयिनीति गाथार्थः । पं० व० ।

संयारुत्तरपट्टो, अह्वाज्जा उ आयाया हत्या ।

दोएहं पि य वित्थारो, हत्थो चउरंगुलं चैव ॥ ४६ ॥
संस्तारकः तथा उत्तरपट्टकश्च एतौ द्वावपि एकैकमर्द्धतु-
तीयहस्तौ दैर्घ्येण प्रमाणतो भवति तथा द्वयोरप्यनयोर्वि-
स्तारो हस्तचतुरङ्गुल भवतीति श्रीह किं पुनरेभिः प्रयोजनं
संस्तारकादिभिः पट्टकैरुच्यते ।

पाणाजरेणुसंर-नखण्ड्या होंति पट्टगा चउरो ।

द्वप्ययस्वखण्ड्या, तत्युवरिं खोम्मियं कुज्जा ॥ ४७ ॥
प्राणिरेणुसंरक्षणार्थं पट्टका गृह्यन्ते । प्राणिनः पृथिव्यादयो
रेणुश्च स्वशरीरे लगति अतस्तदक्षणार्थं पट्टकग्रहणं ते च-
त्वारो भवन्तीति द्वौ संस्तारकपट्टकयुक्तावेव तृतीयो रजोह-
रणवाह्यानिषद्यापट्टकः पूर्वोक्त एव चतुर्थः । खोम्मिय एवाभ्या-
न्तरः निषद्यापट्टको वक्ष्यमाण एव एते चत्वारोऽपि प्राणिन-
सरक्षणार्थं गृह्यन्ते । तत्र पदपदासंरक्षणार्थं तस्य कम्बली
संस्तारकसघर्षेण पदपदा न विराध्यन्ते इति । इदानीं अभ्यन्त-
रक्षोमनिषद्याप्रमाणप्रतिपादनायाह ।

रयहरणपट्टमेत्ता, अदसणा किं चि वा समतिरेगा ।

इक्कगुणा उ निसिज्जा, हत्थपमाणा सपच्छागा ॥ ४८ ॥
रजोहरणपट्टकोऽभिधीयते यत्र दशिकालम्ना. तत्प्रमाणा
दशादशिकातद्वहिता क्षौमा रजोहरणाभ्यन्तरे निषद्या भवति ।
(किं चि वासमतिरेगेत्ति) किञ्चिन्मात्रेण वा समधिक्या
तस्य रजोहरणपट्टकस्य भवतीति (एकगुणत्ति) एकैव सा
निषद्या भवति हस्तप्रमाणा च प्रथुत्वेन भवति (सपच्छागात्ति)
सह बाह्याया निषद्या हस्तप्रमाणा भवतीति । एतदुक्तं भवति
बाह्याऽपि निषद्या हस्तमात्रैव ।

वासोवग्गहिओ पुण, दुगणो उवही उ वासकप्पाई ।

आयामंयमहेऊ, एकगुणो सेसओ होड ॥ ४९ ॥
वर्षासु वर्षाकाहे औपग्रहिकः अवधिगुणो जवति कश्चास्यासौ
वर्षाकल्पादि आदिग्रहणात् पट्टलानि “ जो व हिंरं तस्स
तिम्मइ सो सो दुगुणो होति एगोत्ति त्तो पुणो अओ घेप्पइ ” स
च वर्षाकल्पादिद्विगुणो जवति आत्मसंरक्षणार्थं च तत्रात्मसर-
क्षणार्थादि एकगुणा एव कल्पाट्टयो भवन्ति ततश्च “ तेहिंति तेहिं
पोट्टसुत्तेण मरति संजमरक्खणणं जइ एग चैव कप्पं अइमइहो
उ हेउं नीसरइ ततो तस्म कप्पस्स ज पाणिय परउत्ति तस्स
तेणं आतुक्कोओ विणासिज्जइ ” शेषस्त्ववधिः एकगुण एव
भवति न द्विगुण इति । किञ्च ।

जं पुण सपमाणाओ, ईसिं हीणाहियं व ह्येभेज्जा ।

उभयं पि अहाकरुयं, न संघाणा तस्स ठेओ वा ॥ ५० ॥
यत्पुन कल्पादि उपकरण स्वप्रमाणादीपक्षीनमधिक वा ह-
च्यते उभयमिति “ ओधियस्स उवदिस्स उवग्गादियस्स वा ” यदि

उन्नय तदेव हीनमाधिक वा द्वय सत् 'आध्यात्मिक' पश्चात्कृत-
मल्पपरिकर्म यद्व्यज्यते तस्य न सधना क्रियते हीनस्य तथा
उन्नयन क्रियते अधिकस्य । किं च ।

रुद्र ए लाट्टिया चैव, चम्म ए चम्मकोम ए ।

चम्मच्छेयणपट्टे, चिल्लिमिली धारण गुरू ॥ ५१ ॥

अयमपर औपग्रहिकोपधि साधो. साध्वाश्च प्रवति द्वाएरुको
प्रवति द्वाएरुकश्च यष्टिश्च चशब्दाद्वियष्टिश्चेति । त्रय सर्व्वेया-
मेवमेव पृथक् पृथक् औपग्रहिक. । अयमपर एव औपग्रहिक
कश्चासौ । चम्मएत्ति) चर्म कृत्तिश्चक्रिया चर्मकोसक "ज-
त्य न हणार्ह वृज्जति " तथा चर्मच्छेद. वर्ध्नपट्टिका । यदि च
चर्मच्छेदनकं पिप्पलकादि । तथा (पट्टेत्ति) योगपट्टकं चिल्लि-
मिली चेति । एतैश्चर्मादिभिर्गुरोरौपग्रहिकोपधिर्भवति ।

जं चक्षु एवमाई, तवसंजमसादृगं जडजणस्स ।

ओहो इरेगहियं. उवगहियं त वियाणाहि ॥

यच्चान्यद्वस्तु एवमादि उपानहादि तप सयमयो. साधक यति-
जनस्य ओघोपधेरतिरिक्त गृहितमैपग्रहिक तद्विजानीहि ।
ओ० । (यष्ट्यादिवृक्कणमन्यत्र)

चम्मतिथं पट्टदुगं, नायव्वो मज्जिमो उवहि एसो ।

अज्जाण चारगो पुण, मज्जिमो होइ अउरित्तो ॥

चर्मत्रिक वर्ध्नत्रिकाकृतिरूपम् तथा पट्टद्वय सस्तरपट्टनोत्रपट्ट
लक्षण ज्ञातव्यो मध्यम उपधरेप । औपग्रहिक आर्याणां चारक.
पुन सागारिकोदकनिमित्तमन्यमोपधावृक्कणो भवत्वतिरिक्त
नित्य जनमध्य एव तासा वासादिति गाथार्थ. । एतदेवोत्कृष्ट-
मभिधातुमाह ।

अक्खा संधारो वा, एगमणेगंगीओ अ उक्कोसो ।

पोत्थगपणंगं फलंगं, उक्कोसोवग्गहो सर्व्वो ॥ ३७ ॥

अक्षाश्चन्दनकादय. सस्तरकश्च किं विशिष्ट इत्याह । एकाङ्कि-
कोऽनैकाङ्गकश्च फलक कश्चिमयादि उत्कृष्टस्वरूपेण । तथा पु-
स्तकपञ्चक तद्यथा गारिकपुस्तक त्रिवादीपुस्तक त्रिविपु-
स्तक मुष्टिपुस्तक सपुटकश्चेति । तथा फलक पट्टिका समव-
सरणफलक वा उत्कृष्ट इति प्रकान्तापेक्षया औपग्रहिक उपधे
सर्व इत्यक्षादि सर्व एवेति गाथार्थ. । अनयोरौघकोपग्रहिक-
योरेवोपधिद्वयोरपि विशेषलक्षणमभिधातुमाह ।

ओहेण जस्म गहणं, जोगो पुण कारणो स ओहोति ।

जस्स उ दुग पि निअमा, कारणओ सो उवग्गहियो ॥ ३८ ॥

ओघेन सामान्येन भोगे अजोगे वा यस्य पात्रादेर्ग्रहणमादान
भोग पुन कारणान्निमित्तेनैव भिक्कादनादिना स ओघोपधि
भिधीयते । यस्य तु पीठकादेर्ग्रहणमपि ग्रहण भोगाद्येत्येतन्निय-
मात्कारणतो निमित्तेन स्नेहादिना स पीठकादि औपग्रहिक का-
दाच्चिकप्रयोजननिवृत्त इति गाथार्थ. । अन्यैव गुणकारितामाह ।

मुन्नागहियाणेव्वो, सम्मचरणस्स साहगो जणिओ ।

जुत्तीए ईहा पुण, दोमा इत्थं पि अ.णाइ ॥ ३९ ॥

मूर्च्छारहितानामभिप्यद्भवजिताना भतीनामेव द्विविधेऽपि पा-
त्रपीठकादिरूप उपधि सम्यगधिकरणरक्षाहेतुत्वेन चरणस्य
साधको भणित तीर्थकरणधरेषु कथ्येति । मानभोगयतनया
इतरहा पुनरनुष्ठया यथो कमानजोगाभावे दोषा । अत्रायुपधा
गृह्यमाणे तुप्रमाने वा नाहादय इति गाथार्थ. ॥ ५० व० । (ए-

तेषामन्येषां चोपकरणानां प्रयोजन विहार इत्ये चारिप्रार्थमने-
काहगमने प्रस्तोष्यमाणे स्पष्टीभवित्यति) ।

(९) अतिरिक्तोपग्रहणेन प्रायश्चित्तम् ।

दुविहण्यमाणान्तिरे-ग मुत्तदेमेण तेण लहुगाओ ।

मज्जिमगं पुण उवहिं, पमुच्च मासो जये लहुओ ॥

द्विविध द्विप्रकार गणनाप्रमाणभेदाद्यन्वयप्रमाण ततोऽतिरिक्ते
उपधौ तत्रादेशेन चतुर्विधुका भवन्ति यत उक्त निशीयमृधे " जे
जिकखू गणणादरिच्च वा पमाणादरिच्च वा उवहिं धरेच्च से
अवडा चातुम्मासियं परिहरेणुत्ताण उग्गाइय' वृ० १ व० ॥

उणानिरिक्तधरणे, चउरो मामा हयति उग्गाया ।

आणाडणो य दोसा, संघट्टणमादि पडिमथो ॥

गणनया प्रमाणेन च उन्नस्यातिरिक्तस्य वा उपकरणस्य धर-
णे प्रायश्चित्त चत्वारो मासा उद्धाना ब्रह्म आह्लादयश्च दापा-
स्तथा यत्र परिकर्मणा कुर्वन् तज्जानान प्राणान्मंघट्टयति आ-
दिशब्दात्परितापयति अपदानयति च ततस्तन्निमित्तमपि तस्य
प्रायश्चित्त तथा प्रतिदेवसमुन्नयकाक्ष पात्राणि अन्यद्वाऽतिरिक्तमु-
पकरणं प्रत्युपेक्षमाणस्य परिमन्थ सूत्रार्थव्याघात । तस्मात् गण-
नया प्रमाणेन सूत्रोक्तमुपकरण धारयितव्यमव्य० द्वि०८७० श्रो.।

१० प्रथमसमवसरणे उपग्रहणम् । (तत्र नो कल्पते इति
वत्प्रशब्दे जाविष्यते) वर्षासु अनिरिक्तोपकरणग्रहण-
कारणमुपदर्शयितुं दृष्टान्तमाह ।

दव्वोवक्खररोहा, दियाण तह वा कमुयंमाणं ।

वामारन्न कुंशुवी, अतिरेगं संचयं कुणइ ॥

इव्य हिरण्यादि उपस्कर सर्पादि स्नेहो घृत तैल वा आदि-
शब्दादेरेण्णादितैः उपग्रहण. । द्वारो वस्तुत्वादि लक्षण वा कटुक
शुण्णोपिप्पल्यादि ज्ञाएमानि घट्टपिण्डरादीनि । अथवा कटुकजाएरु
वेसनमयवादिङ्गुप्रभृतिजात । एतेषां इव्योपस्करादीनां कुटुम्ब्य-
पि वर्षारत्ने अतिरिक्तसञ्चय करोति किं कारणमिति चेदुच्यते ।

वाणिया ए भंचरंती, हटा ए हवति कम्मपरिहाणी ।

गेडण्णाए देमुव, किं काहिनि अग्गहिने पुंठिय ॥

वर्षाकाले वणिजो ग्रामेषु क्रयविक्रयार्थं न सञ्चरन्ति । पत्तने-
ष्वपि वर्षवर्द्धनशेन दृष्टा न भवन्ति । अपि च यदि कुटुम्ब्यो
द्रव्योपस्करादीनामतिरिक्त सञ्चय न कुर्यात् तत उपन्ने प्रयो-
जने क्रयविक्रयार्थं तेनापणवीण्या गन्तव्य ततश्च इव्यकर्षणप्रभृ-
ताना कर्ममयेनाना परिहाणि भवन्ति अज्ञानत्वे वा मज्जाने आदेश-
पु वा प्राचूर्णिकेषु आगतेषु अतिरिक्तसञ्चये पूर्वमगृहीते किं
परमोजनप्राचूर्णकरुणत्यादिकं करिष्यति ॥

तह अन्नतिप्रिया वि य, जारिसो से भंचयं कुणति ।

इह पुण उएह विगहणा. पढमस्मि य जे जणियदोसा ॥

तथेति दृष्टान्तान्तर्गपन्यासे अन्यनीर्धिका अपि सरजन्का-
दयो यादृशो यस्य येनोपकरणेन प्रयोजनमित्यर्थं (मे) तस्या-
तिरिक्तसञ्चय वर्गो नु करानि । यथा सरजन्का रक्षाया दकसं-
त्करिकामृत्तिकाया वाटिकद्वय एलक्षण्योगिन्यादि । इति
अस्मिन् पुनर्थेन आम्नेन यद्वातिरिक्तमुपकरणं न भूयन्ति तत
पण्णा जिवन्तिकायाना विराधना भवन्ति । यथानिरिक्तोपकर-
णभावाद्युपान्पूर्ववि गृह्णन्ति नतो य प्रथमे मननवसरणे उपक-
रन्तु गृह्णतो दोषा भणितान्त्वान् प्राप्नुवन्ति । एत पुन पक्षां
कायाना विराधना भवन्तीत्युच्यते ।

उवाहि

रयहृणोणांद्वाणं, पमज्जफलसमालपुढवीए ।

गामतरितगलणे, पुढवी उदगं च दुविहं तु ॥

(फरमसालत्ति) कुम्भकारशाला तस्यां वर्षासु स्थितानां द्वितीयरजोहरणाभावे यद्वर्षणाद्रीभूत रजोहरण तेनैव प्रमार्जने पृथिवीकायस्य विराधना ग्रामान्तरं भिक्षाचर्यादिकार्येण (इतत्ति) गच्छत आगच्छतो अन्तरा आषाढतर वर्षितुमागच्छे मलिनरजोहरणे परिगलति पृथिवीं द्विविधं च भूमान्तरिजभेदाद् द्विप्रकारमुदकं विराधयति ।

अहवा अंवीरुए, उदगं पुण उपतावरणे अगारिण ।

उद्वंरुगवंधतसा, णाणाडसु केण व पमज्जे ॥

अथवा द्वितीयरजोहरणाभावे यद्वर्षणाद्रीभूत रजोहरण शोषयति ततो ऽवग्रहात् स्फुटयति । अथ न शोष्यते ततोऽम्लीभवति एवमम्लीभूते तस्मिन् उदकं विराध्यते । पनकश्च संसृच्छति अथैनदोपरिहारायमग्निं तापयति ततोऽग्निविराधना अथाद्रीं प्रमार्जयति ततो दशिकान्तेऽप्युल्लण्डका मुद्गोलका प्रतिवच्यन्ते तेषु प्रतिवक्ष्ये यद्विप्रमार्जनं करोति तत आत्मविराधना । अथ न प्रमार्जयति ततः सयमविराधना । स्थाननिषटनादिषु वा केन प्रमार्जयतु ।

एमेव सेसगम्मि, संजमदोसा उ भिक्खाणिज्जाए ।

चोलनिसज्जा उल्ल-अजीरगेलन्नपायाए ॥

एमेव वर्षाकृतदावावपि शेषोपकरणे भिक्षानियोगे च पटलकपात्रवन्धस्वरे द्विगुणं अगृहीते सयमदोषा. पटकायविराधना लक्षणै रजोहरणवद्वक्तव्याः। चोलपट्टे रजोहरणनिषद्यायां यावद्विगुणायामगृह्यमाणायाम् बहिर्गतानां वर्षणाद्रीभावे संजाते नित्यपरिभोगेन भक्त न जीर्यते । अजीर्यमाणे भक्ते ग्लानत्वं भवति । ततश्चात्मविराधना परितापमहादुःखादि । किंच ।

अच्छाण णिग्गतादी, परिता वा अहव षड्गहणम्मि ।

जं च समवमरणम्मि, अगहणे जं च परिभोगे ॥

त्रिधाद्विचिच्छाद्वा अध्वनो निर्गता आदिशब्दादग्निवादिकारणानिर्गता वा ये परीता परिमितोपकरणे अथवा (नछत्ति) नष्टोपकरणे द्वाग्निोपकरणे इत्यर्थः (गहणम्मि) प्रत्यनीकेन वा उपप्रेषणं इने विविक्ता आगच्छेयु एतेषामागतानामतिरिक्तोपकरणभावाद्युपग्रहणं न करोति तत उपधिनिष्पन्नं प्रायश्चित्तम् अथ नदर्थं नूतनमुपधिं गृह्णन्ति ततोऽप्युपधिनिष्पन्नम् अथ प्रथमे ममवसरणे उपकरणवद्वेषे दोषजालं तन्प्राप्तुवन्ति । अथ न गृह्णन्ति तत उपकरणं विना अतृणादिपरिजोगे दूषणकदम्बक तदात्तयन्ति । अनुमेवार्थं व्याख्याग्रन्थेन स्पष्टयति ।

अच्छाण णिग्गयादीण-मदाने होति उपधिणिष्पणं ।

जं ते अणोसणणि, मेवेद वन्याणां ज च ॥

अध्वनिर्गतादीनामतिरिक्ताभावे उपकरणं यद्वि न प्रयच्छन्ति तत उपधितिपत्रं भवति प्रायश्चित्तमिति शेष । तच्च जघन्येप-इवक मन्वमे मामलपुत्रमुत्कृष्टे चतुर्लघय । ते च अच्चादिनिर्गता अनेपणीशोपकरणमग्निं वा यदामेवने तन्निष्पन्नमप्रयच्छता प्रार्थयन्तम् । अथान्मीयमुपकरणं तेषां प्रयच्छन्ति तत आत्मपरिदापि । यद्यन्तना तृणादिमेव न कुर्वन्ति तन्निष्पन्नम् । के पुन प्रथममवसरणं वद्वेषेण शोषा दन्याह ॥

अनद्वपट्टा वा, आमरणं गगहमाणं पणरम ।

दाउं परिभागं छप्पति-चडउरं उद्वोयोगेद्वान्ने ॥

अथात्मनो वा परेषां वा अध्वनिर्गतादीनामर्थाय प्रथमसमवसरणे उपधिं गृह्णन्ति तत आधाकर्मादय पञ्चदशोपक्रमदोषा भवन्ति आत्मोपधिमध्वनिर्गतादीनां दत्त्वा तमेकं प्रत्यवतारं नित्यं परिशुद्धानस्य पदपदिका संसृच्छति तासु चान्नपात्रमध्ये पतितासु भक्षितासु (चरुउरंति) जलोदरो भवति एकप्रत्यवतारेण वा क्षोणराशिप्रावृतेन शुद्धस्य जीर्यति अजीर्यति च ग्लानत्वमुपजायते तम्हा उ गेणहयव्वं, वितियपदम्मि जह ए गेएहेज्ज ।

अच्छाणे गेलस्ये, अहवा वि ऋवेज्ज असतीए ॥

यत एवं तस्मात् कारणादात्मनो द्विगुणप्रत्यवतारादतिरिक्तं हतव्यं द्वितीयपदं यथा न गृह्णीयुस्तथाऽभिधीयते अध्वनिवहमानानां ग्लानत्वे वा द्विविधायामसत्तायां वा वर्तमानानां मग्रहणं ऋवेदिदमेव व्याख्याति ॥

काद्वेण चिदिणं, या वरिसा मंतरेण वाघाते ।

गेलस्ये वा न परे, दुविधा पुण होति असतीओ ॥

ग्रीष्मस्य चरमे मासि केचिदध्वनि प्रतिपन्नाश्चिन्तितवन्तश्च यावदाषाढपूर्णिमा नोपैति तावदेव तावत्कालेन वर्षाक्रेत्रं प्राप्स्याम । अन्तरा च नद्यादिभ्याघातो भवेत् अत आषाढपूर्णिमाकाद्वे अनिकान्ते प्राप्ते ततो द्विगुणोऽतिरिक्तो वा उपधिर्न गृहीत । अथवा आत्मनो ग्लानत्वेन परस्य वा ग्लानस्य व्यापृततया नातिरिक्तो गृहीत । असत्ता पुनर्द्विविधा भवति सदसत्ता असदसत्ता च सदसत्तायामनेपणीयं लभ्यते । अथवा बहव साधवो वस्त्रग्रहणस्याकल्पिका एव कल्पिकः । अत सर्वेषां योग्यो अतिरिक्त पथि गृहीतुं न पार्यते । असदसत्ता तु मार्गितमपि न वच्यते एतैः कारणैः पूर्वमतिरिक्तोपधौ अगृहीतेऽपि शुद्धा ।

गहणं अगहिए वा, अप्पत्ताणं तु होति अतिगमाणं ।

उवाही संथारगपाद-पुंड्रणादीण गहणट्टा ॥

एव गृहीतेऽगृहीते वा वर्षान्वासप्रायोग्ये उपधौ काहमप्राप्तानामाषाढपूर्णिमाया अर्वाक् पञ्चनिर्दिष्टसर्ववर्षाक्रेत्रे अतिगमनं प्रवेशो भवति । किमर्थमित्याह उपधिर्वर्षाकल्पादिक । सस्तारक काष्ठमय कम्बिकामयो वा पादप्रोञ्जन रजोहरणम् आदिशब्दात् तृणरुगदादिपरिग्रह एतेषां गृहणार्थमप्राप्ते काले प्रवेष्टव्यम् । इदमेव व्यक्तीकरोति ।

काद्वेण अपत्ताणं, पत्ताणं खेतओ गहणं ।

वासाजोभोवधिणो, खेतम्मि उ रुगद्वामादीणि ॥

काह्नो नियमात्प्राप्तानां क्षेत्रतः प्राप्तानां वा वर्षावासयोग्यपटलकपात्रवन्धादेरुपधेर्ग्रहणं भवति एतेन चरमज्झौ सूचितौ कालतः प्राप्तैरप्राप्तैर्वा क्षेत्रतो नियमात्प्राप्तैर्गलादीनि गृहीतव्यानि इनेन तु द्वितीयतृतीभङ्गौ गृहीताविति । तान्येव रुगदादीनि दर्शयति ।

डगलसरक्खकुडमुह, मत्तगतिगद्वेवपादलेहणिया ।

संथारपीठफलगा, णिज्जांगो चैव उगुणो उ ॥

ऽष्टका चीरादिमथानि रुग्णानि पुनः प्रोञ्जनार्थं गृह्णन्ते सरजस्क कारममंजा खलादिविसर्जनार्थं कुटमुसं यदकण्ठकस्तत्र ग्लानयोग्यमौपथ्य काथिकी मात्रकं वा स्थाप्यते । मात्रकथिकं खलमात्रक काथिकीमात्रकं सजामात्रकं चेति । द्वेष प्रतीतं प्रदिष्टनाजनसस्थापनार्थम् । पादलेखनिका वर्षासु कर्दमनिष्पना-

धर्म । संस्कारकः परिशाटी वेति द्विविध उभयोपशमनार्थं जी-
वादिरक्षणार्थं च गृह्यते पीठ उगणादिमयमुपवेशनार्थं फल—
कञ्च एकपट्टादिमय दामनोपयोगी पात्रसत्कञ्च निर्योगः । प्र-
त्यवतारो द्विगुण एतानि सर्वाण्यपि तदानीं गृह्यन्ते । अथ शि-
ष्य ग्रन्थयति ।

चत्वारि समोसरणे, मासा किं कप्पती ए कप्पति वा ।

कारणिग पंचरत्ता, सन्वेसिं मल्लगादीणि ॥

आषाढपूर्णिमाऽनन्तर ये चत्वारः प्रथमसमवसरणे मासास्तेषु
ग्रहीतु कल्पते न वा । सूरिराह उत्सर्गतो न कल्पते द्वितीयपदे
क्षेत्रस्याप्राप्ता अध्वनिर्गता वा आषाढपूर्णिमाया प्राप्तास्तत
सस्ताराद्युपधि उगलादीनि च पञ्चरात्रिदिवानि गृह्यन्ति
पर्युपणाकल्पं च रजन्यामार्कपन्ति । तत पञ्चम्यां पर्युपणं
कुर्वन्ति । अथ पूर्वोक्तकारणात्पञ्चम्यामेव ते प्राप्तास्तत पञ्चरात्र
तथैव सस्तारकमल्लादीनि गृह्यन्ति दशम्यां पर्युपणयन्ति ।
विशेषं चूर्णिकृत्पुनराह “ तं खेत्तारं पञ्जते आसाढपुष्मिमाप
त्रेव त्रिया तेहि य उवही न गहिओ संथारगाइ ताहे जाव पंच
रत्त ताव गेएहति एका पंचदिवसे पञ्जोसणाकप्प कहति द-
समोए एस कारणेणं कप्पई पंचरत्तं अह पंचमीए पत्ता तहेव
य वरत्तगावहृतीति ’ एवं सर्वेषां मल्लकादीनामुपकरणानाम-
र्थाय कानि पञ्चरात्रिदिवानि प्रवर्द्धमानानि तावन्मन्त्रव्यानि
यावद्गात्रपदशुद्धपञ्चम्यां गृहीतेऽगृहीते वा उगलमल्लकाद्यौ
नियमात्पर्युपणं विधेयम् “ तैसि तत्थ ठिआणं पडिलहुवट्टचार-
णादीसु लेवाईण अग्रहणे लहुगा पुव्विआ गहिते वा ” तेषां
साधूनां तत्र वर्षाक्षेत्रे स्थितानामिय सामाचारी सभाप्रपाऽऽरा-
मदेवकुलशय्यगृहादिषु यद्वस्त्रमुज्जित पथिकादिभिः परित्यक्तं
तत्प्रत्युपेक्षन्ते यदा किल कार्यमुत्पत्स्यते तदा ग्रहीष्यन्ते तद-
भावे चरणादिषु प्रत्युपेक्षन्ते वर्षासु यदि लेपमादिशब्दात्पात्र
वा वस्त्र वा गृह्यन्ति ततश्चतुर्लघुका पूर्वं चालेपादीनि यदि न
गृहीतानि तदाऽपि चतुर्लघु । इदमेव व्याख्याति ।

वासाण एस कप्पो, सव्वतो चेव जाउ सक्कोसं ।

परिभुत्तं विप्पइण्ण, वाघातट्टा परिकखंति ॥

(वासाणन्ति) विभक्तिव्यत्ययाद्धर्षासु तिष्ठतामेव कल्प समा-
चारी सर्वत सक्रोशं यावद्यत्कार्पाटिकं परिभुक्तं विप्रकीर्षं पूर्वं
परिभुज्य ततोऽकिञ्चत्करमिति मत्वा परिष्ठापित ततस्तिष्ठन्त
एव व्याघातार्थं निरोक्षन्ते । कः पुनर्व्याघात इति चेदुच्यते ।

अप्प्याण शिग्गतादी, जामियवूढे व सेह परिज्जुषे ।

आगतु वाहिपुव्वि, दिट्ठं असणिससणीसु ॥

अध्वनिर्गतादयः साधव आगच्छेयु आत्मीयो वा उपधि-
ध्यामितो दग्धो भवेत् उदकेन वा व्यूढः शैतो वा अचश्यप्र-
व्राजनीयः पुराणादिरुपस्थितः परिजीणो वा उपधिरेतै
कारणैरागन्तुकेषु तालावरादिषु पूर्वमार्गयन्ति तत क्षेत्राद्दहि-
रसक्षिषु पूर्वं दृष्ट गृह्यन्ति । अथेदमेव विभावयिपुरागन्तुकान-
नागन्तुकान् व्याख्याति ।

तालावरे य धारे, वाणियखंधारसेणभवट्टे ।

लाउग्गि वड्ग सेवग, जामाउगं पंथिगादीमुं ॥

तालावरा नटनर्त्तकवर्द्धादयो (धारोत्ति) देवहृत्रधारका
वणिजो वाणिज्यका राजविभ्यमहित स्वचक्र परचक्रं वा स्क-
न्धावार उच्यते राजविभ्यविरहिता सेना चारथाटीभेदेन बहवो

ग्रामनायका अधिष्ठातारः एकत्र स्थिता भवेत्तः बाकुटिका उद्धरा
वज्रिका गोकुलिका मेत्रकाश्चारभट्टका जामातुका प्रसिक्ता प-
थिका ये बहव स्वदेशं प्रति प्रस्थिताः पंचमादिषु पूर्वमार्गयन्ति
कथमित्याह ।

आगतुकेसु पुव्वि, गवेसण् चारणादिमुं वाहिं ।

पञ्ज जे सग्गामं, तात्तावरादिणो यंति ॥

(वाहिंति) सक्रोशयोजनान्तर्वर्त्तिष्वन्तरपट्टिकासहितेषु वा-
ह्यग्रामेषु ये आगन्तुकाश्चारणादयस्तेषु पूर्वं गवेपयन्ति । पश्चात्
वाह्यग्रामेषु चारणादीनामजावे ये तालावरादय स्वग्राममायान्ति
तेषु गवेपयितव्यम् । कथमेतेषु वस्त्रसंज्ञय इत्याह ।

लप्पण एवे इतरे, समणायं देज्जे सेवजामादी ।

चारणधारवणीयं, पडंति इयरे उ मट्ठितरा ॥

सेवका जामातुका नवानि वस्त्राणि वस्त्राणि इतराणि पुराणानि
श्रमणानां दद्युः । चारणानां (धारोत्ति) देवत्रधारिणां गजा-
दयः प्रसादतो वस्त्राणि प्रयच्छन्ति तानि पुराणानि वा ते स्ना-
धूना दद्युः (वणीयनि) वाणिज्यकवणिजः पतन्ति । इतरे तु प-
थिकादयः श्रावका श्रावका भवेयु बहिर्ग्रामे स्वग्रामेऽप्युपचारणा-
दीनामभावे विधिमाह ।

वहिरंतसणिसणिसु, जं दिट्ठं तेषु वा जमादिठं ।

केई उहउवनणि, सुगहिते मणीसु दिट्ठितरे ॥

क्षेत्राभ्यन्तरे प्रतिवृषजग्रामेषु ये असङ्गिनस्तेषु पूर्वं दृष्टं वस्त्र
मार्गयन्ति तदभावे बहिर्ग्रामेऽप्येव सङ्गिषु पूर्वं दृष्टं तदभावे
अन्तर्ग्रामे असङ्गिषु पूर्वं दृष्टं तदभावे मूलग्रामे पंच सङ्गिषु यत्पू-
र्वमदृष्टं तदभावे मूलग्रामे एवासङ्गिषु पूर्वमदृष्टं वस्त्रं मार्गयन्ति
केचिदाचार्या इत्युच्यते । इयोरपि बहिर्न्तर्वर्त्तिष्वेव सङ्गिषु यथा
कर्मदृष्टमेतरत्वात् दृष्टं गृह्यतीति किं पुन कारणं पूर्वं दृष्टं प्रथम
गृह्यते उच्यते तत्र हि पूर्वप्रत्युपेक्षितत्वेनाथाकर्मोदय उक्तेः पतिक्ते-
पादयश्च दोषा परिहृता भवन्ति ॥

कोई तत्थ वणिज्जा, वाहिं खित्तस्स कप्पनी गह्णं ।

गंतुं ता पभिसिच्छं, कारणगमणे बहुगुणं तु ॥

कश्चिन्नोदकस्तत्रेति अनन्तरोक्तव्याख्याने इदं भणेत यदि पूर्वं
प्रतिवृषजग्रामेऽप्युदग्रहीतव्यं ततो मूलग्रामे पंच तदिं दृष्टत्वात् ।
क्षेत्राद्दहिर्ग्रहणं सुभगं कल्पते । गुरुराह क्षेत्राद्दहिर्ग्रहणं गन्तुमपि
तावत्प्रतिपिच्छं किं पुनर्वस्त्रग्रहणम् । अथ कारणे वर्षासु क्षेत्रा-
द्दहिर्ग्रहणं करोति तत्र गतश्च वर्षाकृत्यादिना निमन्त्र्यते तदा सय-
मस्य बहुगुणमिति कृत्वा तदपि ग्रहीतव्यम् । इदमेव व्याचि-
ख्यासु प्रथमतः परवचनं व्याख्याति ।

एवं नामं कप्पति, जं दूरे नेण वाहिं गिगहंतु ।

एव जणंति गुरुगाण, गमाणे गुरुगा व द्दहुगा वा ॥

यत् दूरे गामाद्दहिर्वस्त्रं तथादि प्रथमं कल्पते तत्र पय नाम
क्षेत्राद्दहिं सुतरा प्रथमतरं गृह्यन्तु सूरिराह पयं जणतो भयत-
श्चतुर्गुरुका । अथ क्षेत्राद्दहिर्गच्छति ततो गुरुका वा द्दहुका वा
प्रायश्चित्तं तत्र नव प्रायुषि चारो गुरुयः दोषे यथाप्राप्ते च-
त्वारो वयसः । कारणगमने बहुगुणमिति व्याचष्टे ॥

संबंधभाविण्णु, कप्पति जारणे कज्जे ।

जुणोव वामकप्पं, गेएहति जं बहुगुणं वणं ॥

उवहि

यानि साधर्मिकसवन्धेन संबद्धानि परस्पर गमनागमनजाति-
तानि च क्षेत्राणि तेषु वर्षासु कल्पते साधर्मिकाणामुदन्तवहना-
र्थं चत्वारि पञ्च योजनानि यावत् गन्तु वस्तुं वा एव कार्यं गत-
स्यापान्तराले वर्षात्राणेन कश्चिन्नमन्त्रेण कुर्यात् तस्य च प्रा-
क्तनो वर्षात्राण परिजीर्णस्ततश्च वर्षात्राण घनमसृणमभिनवं
च ततो वर्षासु बहुगुणमिति कृत्वा गृह्णाति । काण्णतोऽन्यदापि
पट्टकादिक घनमसृणादिगुणोपेनमाचार्यप्रायोग्य वा यद्वस्त्र
वक्ष्यते तदापि न्यूनाद् गुणोऽत्र गृहीने भविष्यतीति कृत्वा गृह्यते
एवं कारणगमनं ग्रहणं चोत्तरमपि दृष्टम् । कारणजावे तु न कल्प-
ने गन्तु गृहीतुवा । अथ गृह्णाति ततोऽमृन् पौडग दोषान् । प्राप्नोति

आहाकम्मुद्देनिय, पूतीकम्मे य मीसजायाए ।

ठवणा पाहुडियाए, पादोकरकीतपामिचे ॥

परियट्टिए अतिहमे उ, उब्भिस्समत्ताहमे य ।

अच्छिज्जे अणिसिद्धे, धोते रत्ते य घट्टे य ॥

आधाकर्म १ औद्देशिकं २ पूतिकर्म ३ मिश्रजातं ४ स्थापना ५
प्राज्ञानिका ६ प्रादुष्करणं ७ क्रांतं ८ प्रामित्य ९ परिवर्तितम् १०
दूत्याहतम् ११ उद्भिन्न १२ मात्ताहतम् १३ आच्छेद्यम् १४ अ-
निमृष्ट चेति १५ पञ्चदश दोषा (धोयरत्तेयघट्टेयत्ति) साधु-
नामर्थाय मन्त्रिनवस्त्र धौत गौरव कृतमित्यर्थः । एव रक्तप्रदत्तरागं
घृष्ट मसृण पायाणादिना उत्तेजितमेते त्रयोऽन्येक एव दोष इति ।

एते सव्वे दोसा, पढमोसमोमरेणवज्जिता होंति ।

जिएदिद्धिदि अगहितो, जो गेएहति तेहि सो पुट्टो

एते सर्वेऽन्याधाकर्मद्वयो दोषा प्रथमे समवसरणे वस्त्रादिक
गृह्णात न वर्जिता नवन्ति । अथ पूर्वं दर्पणतो न गृहीतमुपकरणं
तत प्रथमे समवसरणे यो गृह्णाति सोऽपि जिनैस्तीर्थकरैर्ये
दृष्टा कर्मवधदोषास्तैः स्पृष्टो मन्तव्यः । ज्ञावतस्तेन दोषाणा-
मङ्गीकृतत्वात् ।

पढमम्मि समवसरणे, जो वतियं पत्तचीवरं गहियं ।

सव्वं वासरियव्व, पायच्छिच्चं च वोढव्वं ॥

प्रथमे समवसरणे दर्पणतो यावत् पात्रचीवरं गृहितं तावत्सर्व-
मपि द्युत्स्पृश्यं प्रायश्चित्तं च गुरुप्रदत्तं यथोक्तं वोढव्यम् ।
अथ वा कार्यं समुत्पन्ने यन्पात्रं वा चीवरं चागणादिषु गृहीत त-
त्सर्वं कृते कार्यं परिष्ठापनीयम् । अपरिणामकप्रत्ययनिमित्तं च
यथास्तवीयं प्रायश्चित्तं वोढव्यम् ।

सज्जायट्टा दप्पेण, वावि जाणंणं वि पच्छिच्चं ।

कारणगहियं तु विधय, धरेत गीए ण उ ज्जाति ॥

स्त्रात्यायार्थं दर्पणं वा यदि “ बहिर्भ्रंशस्त्रिषु ज टिष्ठं तेषु
चेव जमादिष्ठ ” इत्यादिक्रममुल्लेख्य गृहीतं तत्र जानतोऽपि
गानार्थम्यापि प्रायश्चित्तम् । यत्तु कारणे क्रमेण विधिना गृहीतं
तद्यदि सर्वेऽपि विदो गीतार्थास्त धारयन्ति अयागीतार्थनिश्चा-
वतोऽन्यस्मिन्नुपकरणे लब्धे न ह्यप्यन्ति । वृ० ३ उ० नि०
च० । कल्प० (ऋतुपङ्के वस्त्रग्रहणं वक्ष्ये शब्दे)

(११) प्रथम प्रव्रजन उपधिग्रहणम् ।

(सूत्रम्) निगम्यस्म य तप्पढमथाए संपव्वयमाणएस्-
कप्पड ग्यदरणागोच्छयपडिदिं कमिणेहि वत्थेहि अयाए
सपव्वइत्तए से पुव्वोवट्टिए मिया एवं से नो कप्पड रय-
हरणमिग्गट्टोच्छउणपायाए तिद्धि य कमिणेहि वत्थेहि

आयाए संपव्वइत्तए कप्पड से अहापरिग्गहियाइं वत्थाइं
गहाय आयाए संपव्वइत्तए ।

अथास्य सुत्रस्य क सवन्ध इत्याह ।

एिग्गंथिचेद्वगहणं, जणियं ममणाण वोच्छामि ।

निकखंते वाहुत्तं, निकखममाणे इमं सुत्तं ॥

निर्ग्रन्थोविषय चेलग्रहण भणितम् । इदानीं श्रमणानां यथा वस्त्र
गृहीतुं कल्पते तथाऽभिधीयते । यथा निष्क्रान्तो दीक्षितस्त-
द्विषय वस्त्रग्रहणमुक्तमिदं तु निष्क्राम्यति दीक्षामददाने वस्त्र-
ग्रहणाजिधायक सूत्रमारच्यते अनेन सवन्धेनायातस्यास्य व्या-
ख्या निर्ग्रन्थस्य तत्प्रथमतया समिति सम्यक् प्रकर्षेण पुनरभङ्गी-
कारवक्षणेन व्रजतो गृहवासान्निर्गच्छन् सप्रव्रजत कल्पते ।
रजोहरणमोक्षके प्रतिग्रहमादाय त्रिभिः कृत्स्नैर्वस्त्रैरात्मना सप्र-
व्रजितुम् । इह रजोहरणग्रहणेन मध्यमोपधिगोच्छकग्रहणेन जघ-
न्योपधिः प्रतिग्रहग्रहणेनोत्कृष्टोपधिः सर्वो गृहीतस्ततोऽयमर्थ-
जघन्यमधमोत्कृष्टोपधिनिष्पन्ना ये त्रय कृत्स्नाः प्रतिपूर्णा दस्त्र-
पात्रे प्रत्यवतागस्तैरात्मना सहितैः प्रव्रज्या ग्रहीतु कल्पते
(सेयति) चशब्दार्थः । अथासौ प्रव्रज्यां प्रतिपन्न पूर्वमुपस्थितो
दीक्षित स्यात् ततो नो कल्पते (से) तस्य पूर्वापस्थितस्य
रजोहरणगोच्छकप्रतिग्रहमादाय त्रिभिः कृत्स्नैरात्मना सप्रव्र-
जितुं किंतु कल्पते (से) तस्य यथा परिगृहीतानि क्रीतकृता-
दिदोषरहितानि वस्त्राणि गृहीत्वा आत्मना सप्रव्रजितुमिति सूत्र-
समासार्थः । अथ विस्तरार्थोऽभिधीयते । आह न तावदद्याप्यय-
प्रव्रजति नत कथ निर्ग्रन्थ । उच्यते उच्यते एको भावतो द्वितीय
द्रव्यतोऽपि ज्ञावतोऽपि अपरो न उच्यतो न ज्ञावतः । तत्र उच्यते नि-
र्ग्रन्थः स उच्यते यो विद्मसहितो उच्यद्विद्मयुक्तो निःशङ्कः सन्नवधा-
वति उत्प्रव्रजतीत्यर्थः । यस्तु प्रव्रज्यायामभिमुखो न तावदद्यापि
प्रव्रजति कारणेन वा यः साधु परविद्धे वर्तते स द्वितीयो द्वि-
तीयज्जवर्ती यस्तु उदयसहितो उच्यभावाविद्मयुक्तः स तृतीय
उत्प्रव्रजार्थं निर्ग्रन्थ इति भावः । उत्प्रव्रजितुं तु उच्यभावाविद्म-
रहिते गृहस्थादौ चरमश्चतुर्थो जङ्गो नवति । अत्राचार्यो देवस्य
मानुष्यस्य सहवासवक्षणे दृष्टान्तं कर्तुं काम प्रथमतः सिद्धान्त
प्रज्ञापयति ।

चउथा खलु संवासो, देवासुररक्खसे माएस्से य ।

अस्सोस्सकामणेण य, भंजोगा मोदस हवंति ॥

देवसवास असुरसंवासो राक्षससवासो मनुजसंवासश्चेति
सवासश्चतुर्धा । अत्र चान्योन्यकाम्यया पौरुशसयोगा भवन्ति ।
तद्यथा देवो देव्या सार्द्धं सवसति १ देवोऽसुर्या सार्द्धम् २ देवो
राक्षस्य सार्द्धम् ३ देवो मानुष्या सार्द्धम् ४ असुरो देव्या सम
सवसति ५ असुरोऽसुर्या ६ असुरो मानुष्या ७ असुरो राक्षस्या
८ राक्षसो देव्या ९ राक्षसोऽसुर्या १० राक्षसो मानुष्या ११
राक्षसो राक्षस्या १२ मनुष्यो देव्या १३ मनुष्योऽसुर्या १४ म-
नुष्यो राक्षस्या १५ मनुष्यो मानुष्या १६ चेति । अत्र देवशब्देन
वैमानिको ज्योतिष्को वा । असुरशब्देन तु सामान्यतो व्यन्तर-
परिगृह्यते । अधस्तने च पौरुश भङ्गान् चतुर्षु भङ्गेष्ववतारयन्नाह ।

अहवा देवव्रीणां, संवासे एत्थ होति चउभंगो ।

पव्वजाभिमुदतर, गुज्जभंगुभा मिया वासे ॥

अथवेनि प्रकान्तरद्योनक । देवच्छविमनो सवाने चतुर्भङ्गी
नवति । देवो देव्या सार्द्धं सवसति । १ । देवच्छविमत्या सा-

कर्म १ उग्रिमान् देव्या सार्द्धम् ३ उग्रिमान् उग्रिमत्या ४ अत्र दे-
घशब्देन सामान्यतो भवनपत्यादिनिकायचतुष्टयाऽनन्तरवर्ती गृ-
ह्यते उग्रिमांश्च मनुष्य उच्यते अत एतेषु चर्तुषु भङ्गेषु पूर्वोक्ता
पोरुशापि भङ्गा अन्तर्भूता एवं सिद्धान्तं प्रज्ञाप्य प्रस्तुतार्थसाधक
दृष्टान्तमाह 'पवज्जा' इत्यादि । एक. कश्चित्तरुण प्रव्रज्यान्निमुखो
गुरूणां पार्श्वे प्रस्थित. अन्तरा कस्मिंश्चिद्भ्रामे एकस्यास्तरुण्या
गृहे वासार्थमुपगम्य द्वारमूले सुप्तः सा च तरुणी उद्ग्रामिका
कुशीला गुह्यक कश्चिद्यज्ञस्तया उद्ग्रामिकया सह रात्रौ वास
कृत्वा प्रभाते स्वस्थान गच्छति एवं दिवसे दिवसे करोति ।
कस्मिंश्च दिवसे यज्ञो नोपागमत् द्वितीये दिवसे कोऽपि सखि-
ङ्गोव धात्री चौर्यं कर्तुकामस्तस्मिन्नेव भ्रामे तस्या एव तरुण्या
गृहे तथैव मूत्रे प्रसुप्तः । यज्ञश्च तद्विद्वसमागत ।

वितियणिसाए पुच्छा, एत्थ जत्ती आसि तेण गितअन्नो ।

जतिवेसो यं चोरो, जो अज्ज तुहं वसति दारे ॥

यस्मिन् दिवसे यज्ञोऽनायातस्ततो यो द्वितीयो दिवसस्तत्र
निशायामागतस्य यज्ञस्य पार्श्वे पृच्छा कृता कल्पे किं नागतोऽसि
अङ्क. प्राह । अत्र कल्पे यतिरासीत् । तेन कारणेनाहमत्र नायात' ।
अपि च साधुसंबन्धिना तेजसैव तमुद्ग्रह्य गन्तुं न शक्यते सा
प्राह किमेवं मृपा भापसे अयमपि तावदन्य साधुर्द्वारमूले सुप्त-
स्तिष्ठति । अत एवमुद्ग्रह्य कथमद्यागतोऽस्मीति । जङ्क. प्राह
एष चारित्र्य प्रति विपरिणतश्चौर्यं कर्तुकाम' । अतो यतिवेषेण
चौरोऽय मन्तव्य यस्तवाद्य द्वारे वसतीति । तदेवमनेन दृष्टा-
न्नेन प्रव्रज्यायामग्निमुख प्रव्रजित एवोच्यते । उक्तं च नैश्चयिक-
नयवक्तव्यतामङ्गीकृत्य जगवत्याम् "नेरऽण नतं नेरःसु उवव-
ज्जह अनेरऽए ? गोयमा ! नेरऽएसु उववज्जह नो अनेरऽएसु
उववज्जह " ॥

अथ रजोहरणादिपदानि व्याचष्टे ॥

रयहरणे विमज्जिमां, गुच्छगगहणे जहसगगहणं ।

पनिगगहणे गहण, उक्कोमओ होइ अग्रहिस्स ॥

रजोहरणग्रहणेन विमध्यमोपधिर्गृहीतो गुच्छकग्रहणेन जघन्यो-
पधिग्रहणं नवति प्रतिग्रहणग्रहणेन चोत्कृष्टस्योपधिर्ग्रहणं मन्तव्यम् ।

पनिपुष्ठा पनुयारा, कसिणगगहणेण अप्पणो तिस्सि ।

पुत्वि उवड्ढितो पुण, जो पुव्वं दिक्खितो आसी ॥

कृत्स्नवस्त्रग्रहणेनेदमुक्तं नवति । तेन प्रव्रजता आत्मनो योग्या-
स्त्रय प्रत्यवतारा प्रतिपूर्णा ग्रहीतव्या पूर्वमुपस्थित पुन स
उच्यते य पूर्वदीक्षित आसीत् एष सूत्रार्थ । अथ निर्युक्तिविस्तर ।

सोऊण कोऽ धम्मं, उवसंतो परिणओ य पव्वज्जं ।

पुच्छति पूयं आयरिय उव-ज्जायपवत्तिसंघारिए चैव ॥

इह कश्चित्तथारूपाणां स्यविराणामन्तिके धर्मं श्रुत्वा उपशान्त-
प्रतिषरु प्रव्रज्यायां च परिणत आचार्यान् पृच्छति आदिशत
कामाश्रमणा किं मया कर्त्तव्यम् । सुग्यस्तस्य सारसजव ज्ञात्वा
ब्रुवते (पूयति) चैत्याना विपुला पूजां कुरु श्रमणसघस्य च वस्त्रा-
दिभि प्रतिदाभन कुरु । एवमुक्ते स तथैव चैत्यानां श्रमणसघस्य
च पूजा करोति । अथ श्रमणसह न पूजयितुमीशस्तत आचार्य-
स्योपाध्यायस्य प्रवृत्तिं न सघाटकसाधोश्च वस्त्रादिनि पूजा
विधातव्या । इदमेव भावयति ॥

एतंगघतगुत्तगोरस, फासुपन्निज्जाज्जणं समणसंघे ।

असति गणिवायगाणं, तदमति मव्वस्स गच्छस्स ॥

स प्रवित्रजिपु श्रमणसहस्य सफलस्यापि प्राग्भुक्तं कृत्वा स्ववृ-
त्तगुरुगोरसादिजिर्द्धे प्रतिज्ञानां करोति । अथ नास्त्येताव-
त्सारं ततो ये गणिन आचार्या ये च वाचका उपाध्यायास्तेषां
सर्वेषामपि करोति । अथ नास्त्येतावती शक्तिस्ततो यस्मिन्
गच्छेऽसौ प्रव्रजिष्यति तस्य सर्वस्यापि प्रतिज्ञाभना विधत्ते ॥

तदसति पुव्वत्ताणं, चउएह सीसतिय तेमि वावारे ।

हाणी जा तिण्णि सयं, तदभावे गुरुउ सव्वं पि ॥

तस्या अपि सकलगच्छपूजाङ्गमाया. सामर्थ्या अभावे ये पूर्व-
माचार्या ये च वाचका उपाध्यायास्तेषां सर्वेषामपि करोति आ-
चार्योपाध्यायप्रवृत्तिसघाटकसाधुवृत्तानाश्चत्वार उक्तास्तेषां पूजां
करोति । तेषां चाचार्यादीनां व्यापारोऽर्थकयनादिन्तस्य पुरत-
शिष्येने कथ्यते यथा आचार्योऽर्थं व्याख्यायति उपाध्याय सूत्रं
वाचयति प्रवर्तते य न सयमादो प्रवृत्तिं कारयति सघाटक सा-
धुर्निर्भक्ताविचारचम्यादौ गच्छता साहाय्य विधत्ते अत एव पूजा
विधेयति । अथ नास्त्येतावती शक्तिस्ततो यतो यथामाहात्म्य
प्रथममाचार्योपाध्याययोस्तथाप्यशक्तौ केवलस्यैवाचार्यस्य पूजां
करोति । एवमप्यशक्तौ स्वयमात्मनो योग्यान् वीन् प्रत्यवतारान्
तदभावे एकमपि प्रत्यवतारमादाय प्रव्रजति । अथ नास्ति तस्य-
कोऽपि प्रत्यवतारस्ततः सर्वमपि पात्रनिर्धेगादिक तस्य गुरुव'
प्रयच्छन्ति । अथास्य विद्यमानविजवस्योऽमकांष्टिदोपैधिशाधि-
कोष्टिदोपैर्यान्वविद्युद्धानि वस्त्राणि प्रयच्छतो ग्रहीतु कल्पन्ते
नवेति चिन्ता चिकीर्षुगह ॥

अप्पणां कीतकर्म व, आठाकम्मं व घेत्तु आगमणं ।

संजोए चैव तथा, अणियांष्टे मग्गणा हुंति ॥

स गृहस्थशैक आत्मनो योग्य वस्त्रपात्रादि क्रीतकृतं वस्त्राधा-
कर्म वा गृहीत्वा गुरुणामन्तिके दीक्षाग्रहणायागमनं कुर्यात् ।
अत्र क्रीतकृतग्रहणेन विशोधिःकोष्टिदोषा गृहीता. । अर्माया च
दोषाणामनिर्दिष्टे उपलक्षणत्वान्निर्दिष्टे वा ये संयोगा जङ्गकास्ते
पां मार्गणा कर्त्तव्या भवतीति द्वारगायासमासार्थ ।

साप्रतमेनामेव विवृणोति ।

कीयरिम अ णदिष्टे, तेणोग्गहियम्मि सेऽगो कप्पे ।

निदिष्टम्मि ए कप्पति, अहव विसेमो उमो तत्त ॥

क्रीतकृत द्विधा निर्दिष्टमनिर्दिष्ट च । निर्दिष्ट नाम वस्त्रपात्रादिकं
क्रीणित इत्यमुद्देशं करोति अमूनि मम ज्ञापियन्ति अमूनि सा-
धुना दास्यामि तद्विपरीतमनिर्दिष्टम् । एवमन्येष्वपि दोषेषु भा-
वना कर्त्तव्या तत्र यानि वस्त्राणि तेनानिर्दिष्टानि क्रीतानि तेषा म-
ध्ये यत्तस्याजिरुचित वस्त्रजात तेनावगृहीते सति शेषाणि साधूनां
कल्प ते निर्दिष्टे तु साधुनामर्थाय यत् क्रीत तत् किमपि न क-
ल्पते । अथवा तत्र निर्दिष्टस्य विशेषोऽभिधीयते ।

मज्झन्तिगाण गिरहह, अह तुज्जव्वए परिधित्यं ।

सेहेहिं ति व वत्थं, तदन्नायं विगिचंति ॥

मदीयानि मया आत्मार्थं क्रीतानि वस्त्राणि यत् गृहीय अहं
तु युष्मदीयानि युष्मदर्थं मयैव क्रीतानि वस्त्राणि परिगृहीत्ये
एव तेनोक्ते तान्यामार्थक्रीतानि कल्पन्ते । अथवा न श्रुत्वा
यावत् युष्मदर्थमेतानि क्रीतानि इत उरुं यत् जानीय नत् क-
रुथ तनस्तानिर्दिष्टं यत्रप्रवृत्तनाग शैकस्यानुपस्थापितस्य प्रय-
च्छन्ति । अथ नास्ति शैको वा पर किमहं माऽपुनं नवानि यत्र-
वमेतानि मम दीयन्ते इति कृत्वा तेनानि नतन्तानि (विगि-

उवहि

चति) परिष्ठापयन्ति । एवं परिष्ठाप्यमानेषु स शैलौ ब्रूयात् ।
एत पि मा उज्जह देह मज्जं, मज्जव्वगा गेह इह एक दो वा ।
अत्तट्टिए होति कदायि सव्वे, सव्वे इवकप्पंत वि सोधएसा ॥

एतमपि वस्त्रप्रत्यवतारमकल्पनायतया प्राप्तमाउज्जह किं तु मध्य
प्रयच्छत मदीयप्रत्यवतारान् चैक दौ वा चूय गृह्णोत । अथ तेन
वद्व प्रत्यवताराग क्रीतास्तत को विधिस्त्विह यान् प्रत्यव-
तारात् एकं वा द्वौ वा त्रीन् वा स दाता आत्मारथयति स त्रीन्
वा कदाचिदात्मारथं करोति तदा सर्वेऽपि कल्पन्ते एव विशोधि-
कोटिविषयो विधिस्तत् । अथाविशोधिकोटिविषय तमेवाह ॥

उगमफोटीए वि हु, संगोन्नं तथेव हांति अनिदिष्टे ।

इयस्मि विसंगोन्नो, जऽ सेहो सयं जणऽ ॥

उगमफोटिनाम आध्यात्मिकविशोधिकोटयो दोषास्तेष्व-
पि यदि निर्दिष्टमिदं साधूनां दास्यामि इदं मम भविष्यतीति
निर्दिष्टमन्तरं वस्त्रादि क्रीतं तत्र कल्पते (संगोन्नोऽनि-
दिष्टि) अनिदिष्टेऽपि यद्येवा दाता ब्रूयात् यैर्वस्त्रैर्युक्तं निमन्त्रिता
यदि तानि नेच्छत्यत इमानि मन्परिगृहीतानि गृह्णीत यानि यु-
ष्माभि प्रतिपिचानि तानि मम भविष्यन्ति एवमसौ संगोन्नं प्रक्रेप
क कृत्वा यदि वदति तर्हि सर्वाण्यपि कल्पन्ते (इतरस्मि विसंगो-
न्नोत्ति) इतरनाम निर्दिष्टं तथार्थं सङ्गोन्नो यदि स्यात्ततः क-
ल्पते । सङ्गोन्नं पुनरय यथाऽसौ गृहस्थशैलः स्वयमन्येनानुपदिष्ट
आत्मनैवेत्य जगति ।

उक्कोसगा व दुक्खं व, वज्जिया केसितो हामि विथेव ।

इति संखोभं तेहिं, वदंति निदिष्टोमुं पि ॥

यानि वस्त्राणि मया युष्मदर्थं कारितानि उक्कुरानि वहुमूल्या-
नि तत कथं परित्यजन्ति दुःखं वा महता प्रयासेन वाऽपि तानि
अत वक्षेति न वक्षेति प्रापितोऽहं वृथैवामीति युष्माकमनुपक-
रणात् अतो मदीयानि चूय गृह्णीथ युष्मदीयानि च मम भवन्तु ।
इत्येव तत्र निर्दिष्टेष्वपि सयतनिमित्तं निर्दिश्य कृतेष्वपि सङ्गोन्नं
कल्पनीयनाकारणं वदन्ति तीर्थकरादयः । सयतनिर्दिष्टान्यपि
कल्पन्त इति भावः । अत्र मतान्तरमुपन्यस्य दूषयन्नाह ।

जा संजयणादिष्टा, संखोभस्मि वि न कप्पते केई ।

तं तु एण जुज्जऽ जम्हा, दिज्जति सेहस्स अविमुक्क ॥

या अविशोधिकोटि सयताय निर्दिष्टा साधूनिर्दिश्य कृता सा
सङ्गोभे कृतेऽपि न कल्पते एव केचिदाचार्या ब्रूवते तत्तु न युज्य-
ते यस्मात् शोक्रितस्यानुपस्थापितस्याविशुद्धमनेषणीय वस्त्रपात्रा-
दि दीयते इत्येव चतुयोद्देशक वक्ष्यति तत्र शैल्योग्यमविशुद्धं
साधुभि परिगृहीत जयति अतो ज्ञायते अविशोधिकोटिदापैर्दु-
ष्टमपि वस्त्रादिकं सङ्गोभे कृते कल्पते । किञ्चान्यत् ॥

जह अप्पटा कम्मं, परिजुत्तं कप्पते य इतरोसिं ।

ण्णेय य अरुणाणं, पग्गिहायिं वि कप्पते इयस्सिं ॥

यथा गृहस्थेनात्मनोऽर्थायाथाकमे कृतं तदितरेषां सयतानां
परिभोक्तुं फलते । इत्यमुनेव ज्ञापकेनास्माकमपि स शैलौ गृ-
हस्थ एवेति कृत्वा तेन परिगृहीतं ममेष्टमिति दुःखा स्वीकृत-
मिनरदापि सयतनिर्दिष्टमपि कल्पते । इतरेषां साधूनां ये पुनरा-
चार्या अविशोधिकोटिनिर्दिष्टं सङ्गोभेऽपि कृते नेच्छन्ति । ते इ-
दं वाग्गमुपवर्णयन्ति ॥

महम्मणावादिणा तेण, णिदिष्टे केऽ एण इच्छंति ।

अग्गिदिष्टे पुण्णं ज्ञोन्नं, वदंति परिफग्गु मंतव्वं ॥

यथा सहस्रानुपाति चिपं भक्ष्यमाण सहस्रान्तरितमपि पुरुषं
मारयति । एवमाध्यात्मैरुपप्लव्यमानं सहस्रान्तरितमपि साधु
सयमजीविताद् व्यपनयति न सहस्रानुपातिविषजातेन केचिदा-
चार्याः साधुनिमित्तं निर्दिष्टे सङ्गोभेऽपि कृते नेच्छन्ति अनिर्दि-
ष्टे पुनः क्लोन्नं कृत्वा ददानस्य कल्पनीय वदन्ति । एतदेव प-
रिफल्गु निस्तारं मन्तव्यम् । कथमित्याह ॥

एवं पि सप्पइरमीसेण, परिसरग तेण फग्गुमिच्छामो ।

दुविधं पि ततो गहियं, कप्पविरतणावउष्ठात्तं ॥

यत्ते आचार्यदेशीया इति निर्दिष्टे सङ्गोभे कृते कल्पनीयं भु-
वते एतदपि स्वगृहपतिमिश्रेण सदृशं तेन कारणेन परिफल्गु
वयमिच्छामः तदीयानि प्रायेण ह्येतदपि स्वगृहपतिमिति कृत्वा
अकल्पनीयं प्रप्नोति तच्चाणिष्टं ततो द्विविधमपि निर्दिष्टानिर्दि-
ष्टभेदाद् द्विप्रकारमपि तेन शैलेण सङ्गोन्नकारणेनागृहीतमा-
त्मीकृतं सत्कल्पते । तथा वाऽत्र रत्नोच्चयो मेहमहीधरो कृतद-
ष्टान्तः । तथा हि तत्र प्रक्षिप्तं तृणादिकमपि सुवर्णीभवति एव
शैलगृहस्थेन परिगृहीत सर्वमपि कल्पनीयं भवति । अपि च ॥

जहडकडं चरिमाणं, पडिसिच्छं तं हि मज्झिमो गहियं ।

पडिवसपंचजामे, कप्पति तेसिं तदुष्णसिं ॥

यथा चरमतीर्थवर्तिनां पञ्चयामिकानां साधूनामर्थाय किम-
पि वस्त्रं वा पात्रं वा कृतं तच्च तैः प्रतिपिच्छं न गृहीत मध्यमैश्च
पार्श्वनाथतीर्थवर्तिभिश्चतुर्यामिकैस्तत्प्रतिगृहीतं ते चतुर्यामि-
काः पञ्चयामिकानां परिजोक्तुं कल्पते । एवमत्रापि साधूनामर्थाय
कृतं तैः प्रतिपिच्छं शैलगृहस्थेनात्मार्थकृतं सदीयमानं कल्पते ।

अथ सयोगद्वारं व्याख्याति ॥

उगमविसोधिकोटी, दुगादिसंजोगओ बहु वत्थं ।

पत्तगमीसिगासु य, णिदिष्टा तह अण्णिदिष्टा ॥

इहोऽगमकोटिभेदा आध्यात्ममिश्रजातादयस्तेषां द्विकाटिसं-
योगतो द्विकत्रिकचतुष्कादिसयोगनिष्पन्ना बहवोऽत्र भङ्गका
भवन्ति । ते च सुगमतया स्वयमभ्युद्यन्तव्या । एव विशो-
धिकोटिभेदानामपि क्रीतकृतादीनां द्विकादिसयोगनिष्पन्नाः
तथैव बहवो भङ्गका । एते च प्रत्येकं भङ्गका उच्यन्ते । एतेषामे-
वोऽगमकोटिभेदानां च परस्परं द्विकाटिसंयोगनिष्पन्ना एवमेव
बहवो भङ्गका भवन्ति । ते च मिश्रभङ्गका भवन्ति । सर्वेऽप्येते
द्विधा निर्दिष्टा अनिर्दिष्टाश्च पतासु प्रत्येकमिश्रासु भङ्गपङ्क्तिषु
कल्प्याकल्प्यविभागाः प्रागुक्तप्रकारेणावसातव्याः । अथ वदथ-
माणार्थसंबन्धनाय प्रस्तावनां करोति ।

वत्था व पत्ता व परे वि हुज्जा, दव्वं पि कुज्जा पि वणे सयं पि ।

णिज्जुत्तचंरं व रयोहरादि, काईं क्किण्णे कुत्तिय आवणातो ॥

वस्त्राणि वा पात्राणि वा प्रायो गृहेऽपि भवेयुः । यन् निर्धु-
क्कभाण्ड पात्रनिर्योगोपकरणं चाशुभस्य व्यवहितसंबन्धतया
रजोहरणादिकं वा यदन्यत्र दुर्लभमुपकरणं तत् कश्चित्पुनः
शुद्धिमान् साधूनां समीपे दृष्ट्वा तदनुसारेण स्वयमपि कुर्यात् ।
कश्चित्तेव कुत्रिकापणात् क्रीणीयात् । वृ० ३ उ० । (कुत्रि-
कापणवक्रव्यता स्वस्थान एव) अथ सप्त नियोगान्दं व्याचष्टे ।

तिष्ठ य अप्पट्टेती, चत्तारि य पूयणारिहे देति ।

दितस्स य धित्तव्वो, सेहस्स विगिच्छं वावि ॥

सप्तनिर्योगान् गृहीत्वा प्रव्रजतोऽयं गुणस्तेषां सप्तानां मध्यात्
धीन् स शैक्वा आत्मनोऽर्थाय गृह्णातीत्यर्थः । चतुरश्रं निर्योगान्
पूजनार्हाणामाचार्योपाध्यायप्रवर्तिसंघाटकसाधूनां प्रयच्छति
तस्य चैव प्रयच्छतो यद्यसौ निर्योगः शुक्रस्ततो गृहीतव्यः ।
अथाशुद्धस्ततः शैक्तस्य दातव्यः । शैक्तस्याभावे 'विगिचन' प-
रिष्ठापनं तस्य क्रियते । एवं तस्य त्रीनिर्योगान् गृहीत्वा प्रव-
जितस्य यद्भवति तद्दर्शयति ।

सज्जाए पलिमयो, पफिले णिया य सो हवऽ खिन्नो ।

एगा व देति तहि तं, दोन्नि य से अप्पो हुंति ॥

तस्य त्रीनिर्योगानुभयकालं प्रत्युपेक्षमाणस्य महान् स्वाध्या-
यविपरिमन्थो भवति । तथा च महत्या प्रत्युपेक्षतया स खिन्नः
परिश्रान्तो भवति तत एव निर्विषं सन् एकं निर्योगं सूरीणां
ददाति प्रदत्ते च तस्मिन् तस्य द्वौ निर्योगात्वात्मनः सत्तायां
भवतः । एवमप्यसौ द्वाभ्यां निर्योगाभ्यां नैव साधुभ्योऽन्यादृश
इव दृश्यते । ततः ।

निगमणे बहुजंडो, कत्तो कतरो व वाणिओ एइ ।

वितियं पि देति तहिं, सा जंते दुद्धहं होजा ॥

मासकल्पे पूर्णं ततः क्षेत्रान्निर्गच्छतां मध्ये स पवैको बहुभरडो-
बहुपकरणो दृश्यते । ततो लोकस्तमुद्दिश्य व्रते । अहो कुत-
कतरो वा अयं वणिज एवमुपस्करसमारितः समुपैति । एव-
मुपहासमाकर्ण्य स द्वितीयमपि निर्योगं गुरुणा ददाति । तत्र
गुरुभिर्ब्रह्म्य हेभदन्त ! आर्यं मा ते तव भूयो दुर्लभमुपकरणं
भवेत् अत आत्मपार्श्वे एव तावद्धारय । स प्राह ।

जारेण खंधे च कनी य वाहा, पांविज्जए णिस्ससए य उहं ।

तेणे य ओधीणमज्जिद्वेज्जा, ए एचिया इति मभोवजोगं ॥

मम मार्गं गच्छतां द्वयोर्महान् भारो भवति तेन स्कन्धः कटी
याहावगाढतर पीड्यन्ते । ततश्चेत्थमूर्कानिश्वासेनाकुलो जवा-
मीत्यर्थः । स्तेनाश्च मामुपकरणमत्रिनं दृष्ट्वा उपधिकारणादभि-
रुच्येयुः । एतावन्ति च वस्त्रपात्राणि ममोपभोगं नायान्ति । यच्च
प्रगवद्भिरुक्तं मा भूयो ह्वेज्ज भवेत् । तत्रोच्यते ॥

जं होहि ति बहुगाणं, डम्म धन्मचरणं पवत्ताण ।

तं होहिति अम्म पि, तुम्होहिं समं पवत्ताण ॥

यदि युष्माकं बहुनामरिमन् जगवते शासने धर्मचरणप्रपञ्चा-
नामुपकरणं भविष्यति तदस्माकमपि युष्मानि समं दिगामा-
नानां चारित्रं प्रपञ्चानां भविष्यति एष तत्रप्रथमतया प्रव्रजतो वि-
धिकरुत् । अथ पूर्वोपस्थितविषयं तमेवाह ॥

सहो वीरेणसहूए, अब्हुड्डाणं पुणो अजाणंते ।

कत्तकारितं व कीतं, जाणते अथापरिग्गहिते ॥

यश्चारित्रं परित्यज्य गृहवासमुपगतस्तस्य कथं पुनरपि प्रव्रज्या-
यामञ्च्युत्थानसिद्धिं सजाता अत्र वीरणसहृदयान्तो वक्तव्यः ।
एव तस्य पुनरञ्च्युत्थानं ज्ञवति स च विधा जानानोऽजानानश्च-
यः कल्प्याकल्पविभागं जानाति स जानानस्तद्विपरीतोऽजानानः ।
अगीतार्थं इत्यर्थः (अजानन्ति) भूय प्रव्रज्यायामन्युत्तिष्ठमा-
ने कृतं वा कारितं वा क्रीतं वा दानं वा तं पूर्वोक्तविधिना कल्प-
ते वस्तु जानानस्य यथा परिगृहीतानि शुकान्येव ग्रहीतुं कल्पन्ते
न कृतकारितादीनि । अथ वीरणसहृदयान्तमाह ॥

जह सो वीरेणसद्वओ, णड्तीरुहो जज्जस्स वेगेण ।

धोवं धोवं खणता, पक्खित्तो जूमिण्हितमृत्तो वि ॥

यथा स कश्चिद्विवाकितो वीरणमदको वीरणानां तृणविशेषाणां
स्तम्भो नद्यास्तीरे रोहति स्म जायते स्मेति नदीतीरुहो नद्या प्र-
त्यासन्नतया जलस्य वेगेन स्तोत्रं स्तोत्रं खनना जूमिकानिहि-
तमूलजातोऽप्यन्धिरदेव श्रोतसि प्रक्षिप्तः । ततश्च श्रोतसा प्रचाद-
यित्वा समुद्रं प्रापित इति भावः । एष दृष्टान्तः । अयमर्थोपनयः ।

ठियमसियं दिट्ठेहिं, साधूहिं जहरिहं समणुणानो ।

उएहे उएहतरहिं य, चालिज्जति वद्धमूलो वि ॥

कश्चित्पश्चात्कृतं सिरूपुत्रकादिवेषेण साधूनामागमनभूते क-
चिद् ग्रामे गृहवासमध्यास्य तिष्ठन् यत्तत्र मासकल्पं वर्षाकल्पं
वा स्थिता साधवो ये (वगमिति) तत्र गच्छन्त आगता वा
द्वित्राणि दिनानि तिष्ठन्ति तैर्दृष्टैश्च साधुभिर्यथाहं यथायोग्यं
समनुज्ञातः सन्तुष्णैस्त्वैरेव वचनैरुदकवेगस्थानीयैरनेकत्र
प्रेर्यमाणं कत्रवादिसपरिग्रहः विस्तरेण वरुमूलोऽपि चाल्यते ।
गृहवास त्याजयित्वा संयमरूपे श्रोतसि प्रक्षिप्य गच्छन्नाकरं
प्राप्यत इति भावः ।

अथ जानानाजानानविषयविधिविज्ञागमाह ।

कप्पाकप्पविसो, अणधीए जो उ संजमा चलिओ ।

पुच्चगमो तस्स नवे, जाणंते जाइ सुट्टाऽ ॥

वस्त्रपात्रादिविषये कल्प्याकल्पविशेषे अनधीते सति शै-
स्यमाचक्षितस्तस्य पूर्वं प्राक्तनो नाम प्रकारो भवति यथा शैक्वागृह-
स्थस्योक्तः । यस्तु कल्प्याकल्पविधिं जानाति तस्य सर्वाणि शु-
चान्येव ग्रहीतुं कल्पन्ते न क्रीतादिदोषदुष्टानि । वृ० ३ उ० ।

(११) निर्ग्रन्थ्याः प्रव्रज्यां गृहन्त्या उपधिः ।

(सूत्रम्) निर्गन्थीणां तत्पदमयाए संपव्वयमाणी क-
प्पऽ रयहरणो गोच्छपन्निगहमायाए चउहिं कमिरोहिं
वत्थेहिं आयाए संपव्वइत्तए कप्पऽ से अहापरिग्गट्ठिएहिं
वत्थेहिं आयाए संपव्वइत्ता ।

अस्य व्याख्या प्राग्वत् नवरं निर्ग्रन्थ्याश्चतुर्भिः प्रत्यवतारैः स-
हिताया प्रव्रजितुं कल्पते इति विशेषः । अथ ज्ञाप्यम् ।

एमेव गमो णियमा, णिगन्थीणं पि होऽ नायव्वो ।

जात्तं णं कप्पति, घेत्तुं जे अथापरिग्गहितो ॥

एष एव गमो निर्ग्रन्थीनामपि ज्ञवति ज्ञातव्यः । सा च पूर्वोप-
स्थिता म्यादित्यत्र सूत्रे तासां कल्प्याकल्पविभागं जानतीनां यानि
यथापरिग्रहीतानि कल्पन्ते ग्रहीतुम् (जे) इति वाक्यालङ्कारे ।

समणीणं नाएत्तं, णिज्जोगा तामिं अप्पणो जोग्गा ।

चउरो पंच व संसा, आयगियादीण अट्टाए ॥

निर्ग्रन्थेभ्यः सक्ताशान् श्रमणीनामिदं नानात्वं विशेष उच्यते
तासां प्रव्रजन्तीनामात्मनो योग्याश्चत्वारो निर्योगा भवन्ति शे-
षान्तु आचार्यादीनामर्थाय चत्वारो वा पञ्च वा । तत्र यदा च-
त्वारस्तदा एकमाचार्यस्य द्वितीयं प्रवर्तिन्यास्तृतीयं गणापन्डे-
द्विन्या चतुर्थं संघाटकमाध्यायः प्रयच्छति । यदा पञ्च तदा तथे-
वाचार्यादीनां पञ्चमं पुनरुपाध्यायस्य योग्य इति चूर्णिकानि-
प्रायः । वृहद्भाष्यकारः पुनराह । चत्वारि अप्पणो मे, नउर-
पंच वइव मेसगा हेति । आयगियादीणं, पञ्चिणीमिमे य
सवाणे ॥ पंचेण अभिओगा अन्नोणावसट्ठनि चत्तारिचित्ति ।

(१३) गत्रां विक्रात्रे चोपधिग्रहणम् ।

(सत्रम्) नो कप्पड निग्गयाण वा निग्गंयीण वा वियाले वा वत्थं वा पम्पिगहं वा कंवलं वा पायपुंडणं वा पम्पिगहत्तए अथास्य सूत्रस्य कं सवन्थ इत्याह ।

जह् सेज्जाणाहारो, वत्यादेसे व सापयपसंगादि ।

यं दिट्ठवत्थगहणं, कुज्जा उ निसि अतो सुत्तं ॥

यथा शय्यां वसन्ति, कृत्वा रात्रौ ग्रहीतु कल्पते एवमेव वस्त्रा-
टिकमपि कल्पयिष्यते इत्यतिप्रसङ्गाद्दिवाद्यस्य वस्त्रस्य निशि
गत्रां ग्रहण मा कुर्यादित्यन इदं सूत्रमारज्यते इत्यनेन संवन्धे-
नायातस्यास्य व्याख्या नो कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा रा
त्रौ वा विकाले वा वस्त्रं वा प्रतिग्रहं वा कस्वत्त वा पादप्रोञ्चन
वा प्रतिग्रहीतुमिति सूत्राक्षरगमनिका ।

अथ भाष्यविस्तर-

रत्तो वत्यगहणे, चउरो मासा हवंति उग्याया ।

आणाणो य दोसा, आवज्जणसंकाणा जाव ॥

रात्रौ वस्त्रग्रहणे मासा उद्धाता प्रायश्चित्तम् आज्ञादयश्च
दोषा । तथा रात्रौ भक्तग्रहणेऽपि तथैव वक्तव्याः ।

विद्यं विट्ठीविचित्ता, पम्पिसत्याई समित्त रयणाए ।

ते य पगाविय सत्या, वडिहिं तु नए व एक्को वा ॥

द्वितीयपट्टमत्रोच्यते (विहित्ति) अध्वनि विविक्तामुपिता सन्तः
प्रतिभार्यादिक समेत्य प्राप्य रजन्यामपि वस्त्रप्रतिग्रहादिक गृ-
हन्ति तत्रापि कथमित्याह तावुज्जावपि सार्थौ प्रागेव प्रातरेवा-
नुक्तनुर्ये चलिष्यत. एको वा अन्यतर. सार्थप्रतिसार्थयोर्मध्ये
चलिष्यतीति मत्वा रात्रावपि ग्रहण कुर्वन्ति । अत एवोत्सर्गपदे
अत्रा गन्तुमेव न कल्प्यते यत्रैते दोषा उत्पद्यन्ते तथा चाह ।

उदरेमु भिक्खु अष्ठाण, पव्वज्जणं तु दप्पेण ।

लडुगा पुण मुच्छपदे, जं वा आवज्जई जत्य ॥

व्याख्यातार्था द्वितीयपट्टमाह ।

नाणट्टंमण्टा, चरित्तहा एवमाड गंतव्वं ।

उवगरणपुव्वपडिणे-ट्टिएण सत्येण गंतव्वं ॥

इयमपि गतार्था ।

सन्थे वि वत्थमाणे, असजए मंजए य तदुनए ।

मगतं जयणारणं, च्चिन्नं पि हु कप्पई घेत्तुं ॥

ज्ञानार्थग्रन्थान् प्रनिपन्नानामपान्तराले चतुर्विंश स्तेना भवे-
य एके अमयतप्रान्ता १ अन्ये सयतप्रान्ता २ अपरे तदुभयप्रान्ता
३ अन्ये तदुभयप्रान्तका ४ तत्रासयतप्रान्तै स्तेनै सार्थे
विद्यमाने मनुष्यगणे न एव साधूना पार्श्वच्छात्राणि मार्गय-
न्ति यतनया दान कर्त्तव्य प्रत्यर्पमाण च विघ्नमपि तदेव वस्त्र
ग्रहीतु कल्पते नान्यदिति सग्रहगाथासमासार्थ । अथैनामेव
चिचरीपुगह ॥

संजयज्जहा गिहिज्जहा य. पंतो जये उजयज्जहा य ।

तेणा ह्वांति चउष्ठा, विगिंचणा मुन्नज्जणं ॥

पके स्तेना संयतभट्टका परं गृहस्थप्रान्ता पके गृहस्थभ-
ट्टका परं नयतप्रान्ता अन्ये उभयेषामपि प्रान्ता अपरे उभ-
येषामपि भट्टका एवं स्तेनाश्चतुर्विंश भवन्ति । अत्र च द्वि-
तीयवृत्तयोर्द्वयोर्भट्टयोर्गतीनां विधेचन वस्त्रेभ्य पृथक्करं

भवति । अथ यत्र संयता न विविक्तास्तत्र विधिमाह ।
जड दंति जाड्याजा-इया य न वि दंति लहुगगुरुगा य ।
सागरदाणं गमणं, गहणं तस्सेव वत्थस्स ॥

साधवो यद्ययाचिता. सन्तो वस्त्राणि गृहीणां प्रयच्छन्ति
तदा चतुर्लघु । अथ याचिता सन्तो न प्रयच्छन्ति तदा चत्वा
रो गुरव । अत सागारिकं प्रातिहारिकं भणित्वा प्रयच्छन्ति
यथा भवतिः प्रत्यर्पणीयमिदमस्माकं यद्यर्वाण वर्तमाना गृहं
वा गता अन्यद्वस्त्र लभध्वे गमनं नाम येषां गृहस्थाना तद्वस्त्र
प्रदत्तं ते यद्यनेन पथा गच्छन्ति तत साधुभिरपि तेनैव ग-
न्तव्यं यद्यन्येन व्रजन्ति ततश्चतुर्लघु यदा ते अध्वनो निर्गता
भवन्ति तदा छिन्नस्यापि तस्यैव वस्त्रस्य ग्रहण कर्त्तव्यं
नान्यस्य । तत. पुनर्वस्त्र कीदृश दातव्यमित्याह ।

दंरुपरिहारवज्जं, चोलपट्टपडलपत्तबंधवज्जं च ।

परिजुष्माणं दाणं, उड्ढापट्टोसपरिहरणा ।

महती जीर्णकम्बलिका दण्डपरिहार उच्यते तद्वर्जं चोलपट्ट-
पडलकपात्रबंधवर्ज्यानि यानि शेषाणि परिजीर्णद्वस्त्राणि तेषा-
मुड्ढापट्टेपरिहरणार्थं दान कर्त्तव्यम् । उड्ढाहो नाम अहो
अमीपामनुकम्पा ये विविक्तानामप्यस्माक चीवराणि न प्रय-
च्छन्ति पट्टेषो नामाप्रीतिकं तद्वशात्तेषा तापनाढयो दोषास्त-
त्परिहरणार्थं दातव्यम् (छिन्नंपित्ति) योऽयमपि शब्दस्तत्स-
चितमेवमपरमाह ।

धोवस्स व रत्तस्स व, गहणं गिरहम्मि चउडहुगा ।

तं चव वेत्तुं धोउ, परिजुंजे जुष्णमुभेज्जा ॥

यदि तैर्गृहस्थैस्तद्वस्त्र धौतं वारक्त वा तथाऽपि तस्यैव ग्रहणं
कर्त्तव्यम् । अथ साधुप्रायोग्यं न कृतमिति मत्वा न गृह्णन्ति अ-
न्यस्य वा ग्रहणं कुर्वन्ति तदा चतुर्लघुक. । अतस्तदेव वस्त्र
गृहीत्वा क्षारादिना धावित्वा साधुप्रयोग्य कृत्वा परिमुञ्जते ।
अथातीवजीर्णं तत उज्जेयु परिष्ठापयेयुरित्यर्थः । गन प्रथमो
भङ्ग । अथ गृहस्थभट्टका संयतप्रान्ता इति द्वितीयो भङ्गो
भाव्यते तत्र भूयश्चतुर्भङ्गा संयत्यो विविक्ता न संयता १ संयता-
विविक्ता न संयत्य २ संयत्यो विविक्ता संयता अपि वि-
विक्ता ३ न संयत्यो नापि संयता विविक्ता. ४ अत्र विधि-
मभिधित्सुराह ।

सट्टाणे अणुकांषा, संजयपम्पिहारिए निसिष्चो य ।

असई अतदुज्जये वा, जयणा पडिसप्पमाईसु ॥

यत्र संयता गृहिणश्च विविक्ता न संयत्यस्तत्र संयतीनां सु-
स्थान साधव तत्रानुकम्पा कर्त्तव्याः । साधूना वस्त्र दातव्य-
मित्यर्थ । साधुभिरपि तत्प्रातिहारिक ग्राह्यम् । यत्र संयत्यो
गृहस्थाश्च मुपिता न संयतास्तत्र साधूनां संयत्य स्वस्थान
तासां वस्त्रदानेनानुकम्पां कर्त्तव्या तच्च निसृष्ट निजं दातव्य
न प्रातिहारिक ग्राह्यम् (असईत्ति) अथात्मनोऽप्यधिक-
मुपकरण नास्ति तत प्रातिहारिकमपि दातव्य तदुभय साधु
साध्वीवर्गं तस्य विविक्तस्य वस्त्राभावे प्रतिसार्थादिषु यतना
वस्त्रान्वेषणविषया कर्त्तव्येति संग्रहगाथासमासार्थ ।

अथैनामेव चिचरीणाति ।

न विविक्ता जत्य मुर्णा, मपणी य गिहा जत्य अदुदा ।

सट्टाणुकांष ताहिं, समणुत्तियरा स वि तहं व ॥

यत्र मुनयो न विविक्ता श्रमण्यश्च गृहिणश्च यत्र (उच्छ्रद्धात्)
मुषिता तत्र स्वस्थाने संयतीवर्गे अनुकम्पा कर्त्तव्या । ताश्च सय-
त्यो द्विविधा सविग्ना असविग्नाश्च यदि वस्त्राणि सन्ति तत सर्वा-
सामपि दातव्यानि अथ न सन्ति तावन्ति वस्त्राणि तत सवि-
भनसंयतीनां देयानि ता अपि द्विविधा समनोज्ञा सांज्ञोगिन्य
इतराश्चासांभोगिन्य । यदि पर्यन्ते ततो द्वयोरपि वर्गयोस्तथैव
दातव्यानि । अथ न पर्यन्ते ततः स्वस्थाने दातव्यानि समनो-
ज्ञानामित्यर्थः अपिशब्दात् या धृतिदुर्बलास्ताः सविग्नाः अस-
विग्ना वा स्थविरास्तरुण्यो वा जवन्तु नियमात्सां दातव्यम् ।
यत्र साधवो विविक्तास्तत्रेय यतना ॥

लिंगदृष्टिस्वसीए, गिएहंति परिहारियेएसु ।

अमणुनियरगिहिंसुं, जं लक्षं तंनिजं देति ॥

विज्ञार्थं तावदवश्यं रजोहरणमुखवस्त्रिके गृहीतव्ये त्रिकार्यं
तु पात्रकवन्धपट्टकादि शीतत्राणार्थं तु प्रावरणादि एतत्सर्वम-
पि प्रातिहारिकमेतेषु गृह्णन्ति । तद्यथा अमनोज्ञा असांभोगिका
इतरे पार्श्वस्थादयो गृहिण प्रतीताः । अथैषु न प्राप्यते तत
सयतीनामपि हस्ताध्यातिहारिकं ग्राह्यं तत्तत्रोत्पट्टकादिकं यदा
लब्धं जवति तदा तन्निर तत्सदृशं प्रातिहारिकं ददति प्रत्यर्पय-
न्ति । इह द्वितीयजज्ञे व्याख्यायमाने प्रथमतृतीयचतुर्थजज्ञा अपि
द्वेशत स्पृष्टा अवगन्तव्या । गतो द्वितीयजज्ञः । अथ तृतीयजज्ञ
व्याख्यानयति ॥

उच्छ्रद्धे वि तदुभये, सपत्रपरपत्रखतदुभयं होऽ ।

अहवा वि समणसमणी, समणुनियरेसु एमेव ॥

तदुभये वा उच्छ्रद्धे मुषिते सत्येवमेव यतना ज्ञातव्या । अथ
तदुभयमिति किमुच्यते इत्याह । स्वपक्षाः सयता परपक्षा
गृहस्थाः । अथवा तदुभय नाम श्रमणा श्रमण्यश्च । यद्वा तदु-
भय समनोज्ञा अमनोज्ञाश्च । यदि वा सविग्ना असविग्नाश्चेति
तदुभयम् तत्र मुषिते सति विधिमाह ॥

अमणुनेतरगिहिंसं-जईसु असइ पडिसत्यपट्टीसु ।

तिहहहाए गहणं, पडिहारिय एतरे चैव ॥

अमनोज्ञा असांभोगिका इतरे पार्श्वस्थादयो गृहिण सयत्य-
श्च प्रतीताः एतेषु विविक्तया वस्त्राणां प्रतिस्वार्थं वा पटल्यां
चा पत्रकपरिहाण्या मार्गयितव्यम् । सयतीनां तु नास्ति पञ्च-
कपरिहाणिर्यदेव लभ्यते तदेव गृहीत्वा गात्राच्छादनं ताभि-
कर्त्तव्यं तच्च वस्त्रं त्रयाणां त्रिजनिज्ञाशीतत्राणानामार्याय प्राति-
हारिकं ना इतरात् निसृष्टं ग्राह्यम् ।

एवं तु दिया गहणं, अहवा रत्तिं मित्रेज्ज पडिसत्यो ।

गीएसु रत्तिगहणं, मीसेसु इमा ताहिं जयणा ॥

एव दिवा ग्रहणमभिहितम् । अथवा रात्रौ प्रतिसार्थो मित्रेत् तत्र
च यदि सर्वेऽपि गीतार्थास्ततो रात्रावेव गृह्णन्ति अर्गीतार्थमि-
श्रास्ततस्तेषु मिश्रेष्विय यतना । तामेवाह ।

वत्येण व पाएण व, शिमंतए व अत्यमिए ।

आइचे उदिते य, गहणं गीयत्यसविग्ने ॥

प्रतिसार्थं कश्चिद्दानश्राद्धादिरनुकृते वा अस्तमिते वा सूर्ये व-
स्त्रेण वा पात्रेण वा निमन्त्रयेत् तत्र यदि सार्थो रात्रावेव चलितु-
कामस्तदा गीतार्थां गुरुनालोचयन्ति उदिते सूर्ये वस्त्रग्रहण
कृत्वा समायाता एव गीतार्थां सविग्ना गृह्णन्ति । अथ प्रतिसार्थं
पटल्यां वा लभ्यते न च सार्थादिकं दृश्यते तत किमित्याह ।

खंने पत्ते तह द-व्भचीवरे तह य इत्यपिहणं तु ।

अच्छाण विविक्ताणं, आगाहं मेसणागाहं ॥

चर्मखण्डानि संयतीनां परिधानाय दातव्यानि । तदभावे शा-
कादिपत्राणि तदप्राप्तां दर्भचीवरं यत्र अन्ययित्वा समर्पय-
न्ति सर्वथा परिधानाभावे हस्तेनापि गुह्यदेशस्य पिधानं कर्त्त-
व्यम् । एवमध्वनि विविक्तानामागाहं कारणं मन्तव्यं शेषं तु
सर्वमप्युपकरणानां अनागाहम् ।

असजई य निग्गया खुडु-गाइ पेसंति चउसु वगोसु ।

अप्पाहिं निवगारं, साहुं च वियाग्माइगयं ॥

प्रतिसार्थपटल्यादौ वस्त्राणामभावेऽप्राप्तां अध्वनो निर्गता
उद्यानं प्राप्ता सन्तः क्षुद्धिकादिविविक्तं ग्रामं नगरं वा चत्वार-
सयतमयतीश्रावकश्राविकालक्षणा ये वर्गास्तेषु तेषां समीपं
प्रेषयन्ति । यद्वा सांज्ञोगिना सयता इत्येको वर्गः अन्यसांज्ञो-
गिका इति द्वितीयः । सांज्ञोगिका- सयत्य इति तृतीयः अन्य-
सांज्ञोगिका इति चतुर्थः । एतेषां वा समीपे प्रेषयन्ति । अथ
नास्ति क्षुद्धिक क्षुद्धिका वा ततो यस्ततो ग्रामानगराहा अगारे
गृहस्य समायातः यो वा साधुर्विचारभूम्यादत्वागतस्तम् (अ-
प्पाहिति) संदिशन्ति यथा साधुनाञ्चीप्रवृत्तीनां सांज्ञोगिकस-
यतादीनां वा जवता कथयितव्यमाध्वन्याध्यश्च बहिरुद्याने
स्थिता सन्ति ते चाध्वनिस्तेनैविविक्ता अतस्तेषां योग्यानि र्चा-
वराणि प्रेषणीयानि । अत्र चायं विधिः संयतं सयतानां वस्त्राणि
दातव्यानि । सयतीनां तु सयतीजि । अथ तत्र सयता सय-
त्यो वा न सन्ति तदा श्रावका श्राविका वा प्रयच्छन्ति । यत्र तु
सयत्यः सयता वा सयतीनां प्रयच्छन्ति तत्र विधिमाह ।

खुडु धेराणपे, आटोगितरी उवितु पविमति ।

ते वि य घेत्तुमऽगया, मणुन्न जडे जयते व ॥

क्षुद्धिका उद्यानं गत्वा स्यविरसाधूनां वस्त्राण्यर्पयन्ति । अथ न
सन्ति क्षुद्धिका तत इतरा मत्स्यमास्तरुण्यो वा गत्वा स्यविरा-
णामाहोके स्थापयित्वा नृत्योऽपि ग्रामं प्रविशन्ति । यत्र सयतेन
सयतीनां दातव्यं तत्र क्षुद्धिका स्यविरसाध्वीनामर्पयन्ति क्षुद्धिका-
प्रावे जेषा अपि माध्वन्या स्यविराया आहोके स्थापयन्ति तेऽपि
च सयता सयतीदत्तानि वस्त्राणि गृहीत्वा प्राकृत्य नगरमनिर्ग-
ता प्रविष्टाः सन्त आत्मयोग्यमुपकरणमुत्पाद्य संयतीसत्कव-
स्त्राणि प्रत्यर्पयन्ति एव मनोज्ञेषु विधिरक्त (समणुजडे जय-
ते वति) यत्र ते मनोज्ञा सांज्ञोगिका न जवन्ति तथैवं वज्र्यमा-
णनीत्या यतन्ते ॥

अच्छाण निग्गयाई, संविग्गा सपिणुविह अणाणी ।

संजई एसणमाई, असंविग्गा दोणि वा वग्गा ॥

अध्वनो निर्गता यत्र ग्रामादौ प्राप्तान्तर्भवे भवेसु सविश्रविदा-
रिण अनेनेहान्यसांभोगिका गृह्यन्ते । मंत्रान् श्रमणास्ते द्विविधा-
सविश्रनाविना असंविग्नाविताश्च । सविश्रोऽपि द्विधा आग्निप्र-
हिकमित्यादिभेदात् (सजई इति) अमनोऽसंयता सविश्राना-
मपि द्वौ वर्गौ तद्यथा साधुवर्गं साध्वीवर्गश्च । अथ विधिरुच्यते
(एमणमाई इति) सङ्ग्रहणेषु शुकं यत्रमप्राप्तुयन्त पञ्चरुप-
विहाणि प्रमेणपणादेषु यतन्त इति ।

अर्थतदेव सविस्तरं व्याख्यानयति ॥

संविग्गतं जाविय, मन्त्रीपिच्छा उ गादणागाहो ।

असविग्गमिगाहणं, पांजेसुं विगं दीला ॥

उवाहि

संज्ञिनो द्विविधा सविग्रभाविता इतरभाविताश्च मिथ्यादृष्टयोऽपि द्विविधाः अगाढा अनागाढाश्च । तत्र प्रथमं सविग्रभावितायु मंजिपु तदप्राप्तावनागाढमिथ्यादृष्टिषु शुद्धं वस्त्रमन्त्रेपणीयम् । असविग्रभावितायु अगाढमिथ्यादृष्टिषु च न गृह्णन्ति कृत इत्याह । असविग्रभाविता मृगाहरणं लुब्धदृष्टान्त चेत्तसि प्रणिधानसाधूनामकल्प्यं प्रयच्छन्ति ये त्वाभिग्रहिका मिथ्यादृष्टयस्ते साशुद्धं न प्रप्यते तत् किं विधेयमित्याह ॥

असंविग्रभावितायु, अगाढेसुं जयंति पुरागादी ।

उवएसो सवामग, पुञ्जगहियं च अवसंसं ॥

असविग्रभावितायु उक्तमादिदोषशुद्धं यद्वस्त्र तद्गृहीतव्यं तदभावे अगाढमिथ्यादृष्टिष्वपि यद्यात्मप्रवचनोपघातो न स्यात् अथ तेष्वपि शुद्धं न प्राप्यते तत्र सविग्रभावितादिष्वेव पञ्चकादिपरिहाण्या तावत् यतन्ते यावद्भिग्रभासं प्राप्ता भवन्ति ततोऽन्यसांभोगिकैर्येषु कुरुते तेषु दत्तोपदेशेषु याचितव्यं तथाऽप्यप्राप्तौ तेषां संघाटकेन एवमप्यलामे तेषामेव यत् पूर्वं गृहीतं वस्त्रादि तद् गृहीतव्यम् । अमुमेवार्थं विधिपञ्चापनाय पुनरप्याह ॥

उवएसो मंघाडग, तेसिं अट्टाए पुञ्जगहियं तु ।

अजिनव पुराणमुच्छं, उत्तरमूले सय वावि ॥

अन्यसांभोगिकोपदेशेन प्रथमतः पर्यटन्ति ततस्तदीयसंघाटकेन तथाऽन्यप्राप्ता तेषामर्थायऽन्यसांभोगिका पर्यटन्ति तथाऽपि यदि न लभ्यते ततस्तेषामेव यत्पूर्वगृहीतवस्त्रं तद्गृहीतव्यं नद्याभिनवं वा स्यात् पुराणं वा । पूर्वमभिनव पश्चात्पुराणमपि गृह्यते तदपि यद्यत्तरगुणमूलगुणशुद्धं तत् उपादेयं नान्यथा अथापि न प्राप्यते ततो य. कृतकरणो भवति तं तच्च एवमेव वक्तव्यम् एतच्च यथाऽवसरमुत्तरप्र भावयिष्यते तदेवमन्यसांभोगिकानामपि पूर्वं गृहीतं यत्रा न प्राप्यते तदा मासलघुकादारभ्य तावद्यतन्ते यावच्चतुर्लघुकं प्राप्ता. तत. किं कर्तव्यमित्याह ।

उवएसो संघामग, पुञ्ज गहियं न निययमाईणं ।

अजिनव पुराणमुच्छं-पुञ्जमजुत्तं पि परिजुत्तं ।

चतुर्लघुप्राप्तमित्यवचामिपाश्वस्थादीनामुपदेशेन वस्त्रमुत्पादयन्ति तदभावे तेषामेव संघाटकेन तथाऽप्यलामे यत्तेषां पूर्वगृहीतं मूलोत्तरगुणशुद्धम् अभिनवमपरिभुक्तं तत्प्रथमतो गृहीतव्यं तत् परिभुक्तमपि तदप्राप्तौ पुराणमपि मूलोत्तरगुणशुद्धमपरिभुक्तं तत् परिभुक्तमपि ग्राह्यम् । इह निशीथचूर्णार्थमिप्रायेणास्यैव कल्पम्य विशेषचूर्णैर्मिप्रायेण वाऽन्यसांभोगिकात् यावन्नास्ति पञ्चकपरिहाणि किं तु ततः ऊर्ध्वं पञ्चकहान्या यतित्वा यदा मासलघुप्राप्तास्तदा पार्श्वस्थादीनामुपदेशानिमान् गृह्णन्तीति द्वयोश्चूर्णैरभिप्राय परमेतच्चूर्णि रूना भिन्नमासप्राप्तान्यसांभोगिकानां चतुर्लघु प्राप्तास्तत्पार्श्वस्थादीनामुपदेशादिना चरुग्रहणे यतन्ते इति प्रतिपादितमतस्तदनुगेषेनास्माभिर्गपि तथैव व्याख्यातमित्यवगन्तव्यम् ।

यथोक्तमप्यर्थं विशेषपञ्चापनार्थं भूयोऽप्याह ।

उत्तरमूले मुच्छे. नवे पुराणं चउक्कनयाणवं ।

परिकम्पण परिजोगे, न ह्योति दोमा अभिनवमि ॥

मूलगुणशुद्धमयुत्तरगुणशुद्धम् ? न मूलगुणशुद्धमुत्तरगु-

णशुद्धमपि २ मूलगुणशुद्धं नोत्तरगुणशुद्धम् ३ न मूलगुणशुद्धं नोत्तरगुणशुद्धं ४ एतेषु चतुर्षु भङ्गेषु प्रत्येकं नवपुराणपदविषयं यद्भङ्गचतुष्कं तस्य भजना सा च यथाक्रममेवं कर्त्तव्या यत्तावन्मूलोत्तरगुणविशुद्धं तत्प्रथमतो नवमपरिभुक्तं गृहीतव्यं तदभावे नवं परिभुक्तं तदभावे पुराणं परिभुक्तमेवं द्वितीयतृतीयचतुर्थेष्वपि भङ्गेषु चत्वारश्चत्वारो विकल्पाः यथाक्रमं चैते आसेवितव्या कुत इत्याह । परिकर्मणा दोषा अविधिसौवनादयः परिदोषाश्च मलिनीभूतप्रक्षितसुगन्धिगन्धभावितादयोऽभिनवे अपरिभुक्ते च वस्त्रे न भवन्ति । अथ पार्श्वस्थादिष्वपि न प्राप्यते ततोऽभिनवसंयतीनामप्युपदेशेन गृह्णन्ति एषां वा अर्थाय ताः पर्यटन्ति पूर्वगृहीतं वा तासां गृहीतव्यं तदभावे असंविग्रसंयतीनामप्युपदेशादिना गृह्णन्ति ।

अथैवमपि न प्राप्यते तत् किं कर्त्तव्यमित्याह ।

असई य द्विगकरणं, पञ्चवणट्टा सयं च गहणट्टा ।

आगाढे कारणमि, जहेव हंसाइणो गहणं ॥

एवमप्यसत्यवच्यमाने शाक्यादिवेषेण तदीयोपासकाना यतिभ्यो वस्त्रदापनाय प्रज्ञापनार्थं स्वयं वा ग्रहणं वस्त्रस्योत्पादनं कर्त्तव्यं किं बहुना। ईदृशे आगाढे कारणे यथैव हंसतिलादेरनुज्ञापितस्यापि ग्रहणं दृष्टं तथैव वस्त्रस्यापि तथाऽप्यज्ञे सूत्रं मांगयित्वा अन्वैर्वाययति तदभावे स्वयमेवाल्लपसागारिके वयति अथ सूत्रं न लभ्यते । ततः को विधिरित्याह ।

सेडयरुए पिंजियए, पेडुगहणे य लहुगदप्पेणं ।

भवकाले हि विसिद्धा, करेण अकमेण ते चेव ॥

सेरुगो नाम कर्प्पासः स एव लोडितः सन् बीजरहितो ऋतं तदेव रुत पिञ्जलिकया तामितं पिञ्जितं तदेव पूणिकया वहितं पेडुरिति भाष्यते । एतेषां यदि द्रव्येण ग्रहणं करोति तदा चत्वारो लघुकाः तप कालाभ्यां विशिष्टास्तत्र सेरुके उन्नयगुरुका रुते तपोगुरुका पिञ्जिते काङ्गुरुका पेडुके द्वाभ्यां लघुकाः कारणे पुनः प्रथमपेडुकं पश्चात् पिञ्जितं ततो रुतं ततः सेरुकमपि गृह्णाति । अथाक्रमेण गृह्णाति ततस्त एव चत्वारो लघुका सेरुकं च त्रिवर्षातीतं विश्वयोनिकमवग्रहीतुं कल्पते न सचित्तम् ।

कडयोगि एकत्रो वा, असईए नाडवद्धसहिओ वा ।

मिच्छाए उवगरणं, उभओ पक्खस्स पाउगं ॥

कृतयोगी नाम यो गृहवासे कर्त्तनं कृतवान् स गच्छस्य वस्त्राज्जावे एकको वा नाडवद्धसयतीसहितो वा विजने नृभागे कर्त्तनं वयनं च कृत्वा उन्नयपक्कस्य संयतसयतीलक्षणस्य प्रायोग्यमुपकरणं परिजुञ्जते तत् किमित्याह ।

अगोयत्येसु गिंचे, जहलाभं मूलभवहिखेत्ते ।

मुपच्छित्तं उ वहेति, अज्ञाने तं चव धारंति ॥

यद्यगीतार्थास्ततस्तेषु सुवज्रोपधिकेत्रेषु गता सन्तो यथाज्ञाभयच्छं वज्रन्ते तन्मदृशमपरं व्यूतवस्त्रं विवेचयन्ति परिष्ठापयन्तीत्यर्थः । अगीतार्थप्रत्ययनिमित्तं च यथाज्ञाप्रायश्चित्तं वहन्ति । अथापरं न लभ्यते ततस्तदेव स्वयं व्यूत वस्त्रं धारयन्ति । अथ सर्वेऽपि गीतार्थास्ततोऽपरस्य ज्ञाने प्राकृतं परित्यजन्ति वा न वा न कोऽपि नियमः । अथ "ज्ञाननिगयाई" इत्यत्र योऽयमादिशब्दस्तस्य फलमुपदर्शयन्नाह ।

एमेव य वसिमाम्मि वि, जामियओ महियवूढपरिजुओ ।

पुञ्जुट्टिए व सत्ये, सम इत्यं जए वावि ॥

न केवलमध्वनि विविकानामेव विधिः किन्तु ग्रामादौ वसिमे पथि वसतां यत्रोपधिरभिकायेन ध्मापितो दग्धः अचमौदर्यं वा विक्रीतः चौरैर्वा हृतः वर्षासु वा पानीयप्रेण वा व्यूढपरिजीर्णो वा पुराणतया दुर्बलीभूतो विवक्षितं कार्यं कर्तुमसमर्थः तत्राप्येवमेवानन्तरोक्तो विधिर्मन्तव्यः । अत्र चापरो विशेष उपदर्शयति यत्र ग्रामे साधवः स्थिताः सन्ति तत्र सार्थं कश्चित्प्राप्त स च आदित्योदयात्पूर्वमेवोत्थितः उच्चदितुमारब्धो वर्त्तते यत्र गतस्य तस्य रविरुदेऽप्यति तत्र गच्छता अपान्तरात्रं च स्तेनादिजय स्तेनैर्वा साधवो दग्धाद्युपघयस्तं सार्थं नक्त रात्रौ प्राप्ताः प्राग्ये प्रभाते अनुकृते एव सूर्ये अग्रतश्चदितुकामाः अतो रात्रा- भवेव यथोक्तनीत्या वस्त्रादि गृह्णीयुः ।

(सूत्रम्) अन्नत्थ एग य हरिया हडिया एसा वि य परि-
चुत्ता वा घडा वा मट्टा वा संपधूमया वा ॥

अस्य सन्धमाह ।

सुत्तेण चैव जोगो, हरियाहमि कप्पण निसि धित्तुं ।

हरिजण य आहडिया, वृढा हरिएसु वा हट्टु ।

सूत्रेणैव सूत्रस्य योगः संबन्धोऽत्रास्ति अनन्तरसूत्रे रात्रौ वस्त्रादिकं ग्रहीतु कल्पते इत्युक्तम् । अत्र तु या व्याहृता हृतिका सा निशि रात्रौ ग्रहीतु कल्पते इति प्रतिपाद्यते अनेन संबन्धे- नायातस्यास्य व्याख्या । न कल्पते रात्रौ वस्त्रं ग्रहीतुमिति प्र- तिपेधोऽन्यत्रैकस्या हताहृतिकाया हरिताहृतिकाया वा तत्र पूर्वं हृत पश्चादाहृतमानीतं वस्त्रं हताहृत तदेव हताहृतिका स्वार्थं क प्रत्यय । अनिवर्तन्ते स्वार्थिकप्रत्ययप्रकृतिद्विभ्रवचनान- नीति वचनादत्र रूढित स्त्रीद्विभ्रनिर्देशः । एवं हरितेषु वनस्प- तिसु आहृत हरिताहृत वस्त्रं तदेव हरिताहृतिका साऽपि च प- रिहृक्ता परिधानादौ व्यापारिता धौता अप्कायेन प्रकाशितारका विचित्रवर्णकैरुपरञ्जिता घृष्टा घट्टकादिना घट्टिता मृष्टा सुकुमा- रीकृता सप्रधूमिता धूपरुच्येण सम ततः प्रकषेण धूपिता वा- शब्दः सर्वोऽपि विकल्पार्थः । एवविधाऽपि सा स्त्रीकृत्या पुनर- साधुप्रायोग्या कृतेति कृत्वा परिहर्तव्येति सूत्रं र्थः । अथ भाष्यम् । “हरिजण य” इत्यादि पश्चात् स्तेनैः पूर्वं हृता पश्चाद्वस्त्रमाहृतमा- नीत तदेव हताहृतिकेत्युच्यते । यद्वा हृतेषु प्रक्षिता या सा हरि- ताहृतिका । सा पुनः कथं भवतीत्याह ।

अच्छाणमणच्छाणे, व विविक्ताणं तु होज्ज आहडिया ।

अविहिम्मि संति खेमे, विहम्मगच्छे सइ गुणेषु ॥

अध्वनि अनध्वनि वा विविकानां हताहृतिका सभवन्ति तत्र (अविहे) अनध्वनि मासकल्पेन विहरन्तो केम निरुपद्रवमा- दौ च सति सत्सु विद्यमानेषु ज्ञानादिगुणेषु विहमध्वान न ग- ञ्छेत् न प्रविशेत् । तथा चाह ।

उच्छर्रेसु भिक्खे, अच्छाणपवच्चणं तु दप्पेण ।

द्वहुगा पुण सुद्धपण, जं वा आवज्जं जत्थ ॥

नाणद्धदंसण्णा, चरित्तद्वा एवमाइ गंतव्वं ।

उवगरणपुव्वपामिन्ने-हिण्ण सत्थेण गंतव्वं ॥

गाथाद्वयमाप प्राग् व्याख्यातम् । तत्राध्वनि प्रविशतां विधिमाह

अच्छाण पविसमाणा, गुरुं पवारिंति ते गता पुरतो ।

अह तत्थ पवारिंते, चाउम्मामा जवे गुरुगा ॥

अध्वान प्रविशन्त प्रथममेव गुरुमाचार्यं प्रवादयन्ति गुरुप्र-

वादमुत्थापयन्तीत्यर्थः । तथा ते अस्माकमाचार्या पुरतः पूर्वमेवान्येन चार्थेन सह गता अत एव वयं त्वरामहे कथं नाम तेषां समीपं क्षिप्रमेव प्राप्नुयामः । अथ तत्राध्वनि प्रवि- शन्त एव न प्रवादयन्ति ततश्चतुर्मासा गुरुकाः प्रायश्चित्तम् ।

गुरुसारखणहेउं, तम्हा थेरो उ गणधरो होइ ।

विहरइ य गणां हिर्वई, अच्छाणे होइ भिक्खुस्स ।

गणधराकारधारकः क्रियत इत्यर्थः । यस्तु गणाधिपतिः सोऽध्वनि मार्गे स्वयं भिक्षुभावेन सामान्यसाधुवेपेण विरह- ति कुत इति चेदुच्यते कदाचिदध्वनि साधवः स्तेनकैर्वि- विकाः क्रियेरन् ततस्ते स्तेनकाश्चिन्तयेयुः ।

हयनायगा न काहिंति, उत्तरं राजले गणे वावि ।

अम्हं आहिवइस्स व, नायगमित्ताइएहिं वा ॥

हतो नायक आचार्यो येषां ते हतनायकास्तथाभूता सन्त ते राजकुले वा गणे वा गत्वा न किमप्युत्तरमुपकरणापहारं ग- चात्मकं करिष्यन्ति अस्वामिकतया निराशीभूतत्वात् । तथाऽ- स्माकं योऽधिपतिस्तस्य वा तदीया वा ये ज्ञातकाः स्वजना यानि मित्राणि तत्प्रति नाम तेषामन्तिके गतास्तैः पृष्टा सन्तो न किमप्युत्तरं प्रदास्यन्ति आचार्यस्यैव तदानीमभावेनाप्रग- ल्भत्वादिति भावः । तस्मादाचार्यमेवोपद्रावयाम इति विचिन्त्य तथैव कुर्युः ततो यथोक्तनीत्या गुरुवः प्रवादयितव्या तत स्तेनाः चतुर्विधाः ।

संजयपंता य तहा, गिहिभदा चैव माहुभदा य ।

तदुज्जयजहा पंता, संजयजहेसु आहडिया ॥

एके संयतप्रान्ताः गृहस्थभद्रका । अन्ये साधूनां भद्रका गृह- स्थप्रान्ता । अपरे तदुभयभद्रका अपरे तदुभयप्रान्ता । अत्र ये संयतभद्रकास्तेषु हताहृतिका भवेत् हत्वाऽपि तयोर्वस्त्रम- र्पयेयुरित्यर्थः ।

सत्ये विविच्चमाणा, अहिपई भइत्थो व पंतो वा ।

दइण निवारइ, वत्थं गहियं च पेसेइ ॥

सार्थं स्तेनैर्विविच्यमाने मुप्यमाणे साधवोऽपि विविच्येरन् तत्र योऽधिपतिः चौरसेनाधिपतिः स साधूनां भद्रको वा स्यात् प्रान्तो वा यद्वि भद्रकस्तदा साधून् विविच्यमानान् दृष्ट्वा निवारणं करोति मैतेषां वस्त्राण्यपहरतेति । अथानो तत्रा- संनिहितस्तेनैर्गृहीतं तदुपकरणं भूयोऽपि प्रेषयति । अमृत्येव गाथावययान्याचष्टे ।

उच्चदसं सिव्वणीहिं व, नाउ य सेउ वा लज्जित्ताणं ।

ते चैव तकरे ज-इत्थो अंतिए पेमेइ ॥

चौरसेनाधिपति साधूनामुपार्थिनीतमुपदौकितं दृष्ट्वा उच्चदशा- कत्येन साधुमन्थिनीभिः स्त्रीवनीभिः स्त्रीवितत्वेन वा साधूनां सत्कमेतच्छ्रमिति ज्ञात्वा तान् तस्करगनुव्रमने आ पापा पितृषु स्थ यूय देय महात्मनां चव्राण्यपहतानोत्यादि पवमुपाद्रव्य भूयोऽपि तस्योपधे साधूनामर्पणार्थं तानेव तस्करान् साधूनाम- न्तिके प्रेषयति ॥

वीसत्थमपिण्णंते, जण्ण छड्ढिनु वेइ वच्चंति ।

विहिया पासवण ज्जमि, उवम्मण दिट्ठमि जा जयाणा ॥

स्तेना द्विधा आक्रान्तिका मनाक्रान्तिकाऽस्ते कुनोऽपि न विच्य- ति अत एव ते चौरसेनापतिना यस्त्रप्रत्यर्पणार्थं प्रेषिताः सन्तो

उवहि

विष्वस्ता निर्भयादिव त एव आनीयवस्त्रं सयतानामर्पयन्ति
अनाक्रान्तिकास्तु भयेन मा केनाप्यारङ्गिकादिना ग्रहीष्यामह
इति परिज्ञाय रात्रावानीयोपाश्रयाद्दहि. प्रश्रवणञ्जमातुपाश्रयम-
ध्ये वस्त्रं प्रक्षिप्य मज्जन्ति पत्रायन्ते तन्मिन् वस्त्रे दृष्टे सति या
वक्ष्यमाणा यतना सा करणीया । तामेवाह ॥

गीयमगीया अविगीय-पवयद्वा करिति वीसं तु ।

जः संजः वि तहियं. द्विर्गिचिया तासिवि तहेव ॥

यदि सर्वेऽपि गीतार्थास्ततस्तदुपकरण मौलोपकरणेन सह
मीनयित्वा यथास्वरुचि परिशुञ्जते । अथ ते केचिद् गीतार्था.
केचिच्चागीतार्था अविगीतप्रत्ययार्थं हताहृतिकोपकरणं विष्वक्
पृथक् स्थापयन्ति ते ह्यगीतार्था एव चिन्तयेयु एव स्तेनप्रत्ययि
न उपाधिस्तावदुपहतेन च सह मिश्रिततरोऽप्युपहत एव अतस्ते-
पा प्रत्ययार्थं हताहृतिकोपकरण विष्वक्पृथक् स्थापयन्ति । अथ
सयत्योऽपि विविक्षास्तनस्तासामभ्युपकरण तथैव पृथक्
कुर्वन्ति ।

जा वि य तेमि उवही, अहागत्रो प्पो य सपरिकम्पो य ।

तं पि य करिति वीसुं, मा अविगीयाडभंडे वा ॥

योऽपि च तेषां साधूनां यथाकृतोऽष्टपरिकर्मा सपरिकर्मा
चोपाधिस्तमप्यविष्वक् परस्पर कुर्वन्तोऽविगीतार्था. परस्पर
भण्येयु कश्च कुर्यु यथा किमिति त्वदीयैर्मदीयोपकृतोपाधि-
मपरिकर्मणा सह मीदित इत्यादि एव तावद्भक्ते सेनापतौ वि-
धिगिहित । अथ प्रान्तविषय विधिमाह ॥

पंतोवहिम्मि लुब्धो, आयरिण् इच्छए विवाएउं ।

कयकरणे करण वा, आगाढे किसो सयं भणइ ॥

प्रान्तश्रारसेनापतिरुपध्रातुपकरणे लुब्ध. सन् आचार्यान् व्या-
पादयितुमिच्छति ततो यस्तत्र कृतकरणो धर्मकथालक्षिमान्
धनुर्धकृताच्यासो वा स तत्र कारणं करोति धर्मकथादिना स्व-
चुजचलप्रकटनेन वा त शमयतीत्यर्थः । अथवा ईदृशो आगाढे
कार्यं य दृशो दुर्बलदेहः स स्वयमात्मनवात्मानमाचार्यं जणति ।
एतामेव गाथां ज्ञावयति ।

को दुब्धं आयरित्रो, एवं परिपुच्छियम्मि अच्छाणे ।

को कहयड आयरियं, लगगड गुरुए व चउमासे ॥

प्रान्त सेनापतिं पृच्छति को युष्माकं मध्ये आचार्य एवमच्चनि
गच्छतीं परिपृष्टे सति य कश्चिदाचार्यं निर्धार्य कथयति स लगति
प्राप्नोति चतुरो मामान् गुरुशानिति । किं तर्हि वक्तव्यमित्याह
सन्ध्येणनेण गया, एदिति य मगतो मुगुरु अज्ज ।

सत्यिद्व एव पुच्छह, हयं पद्दायं वमाहिति ॥

येऽस्माक गुरुवन्ते अन्येन मार्येन सह प्रागेव गता मार्गतो वा
पृष्ठनस्ते पृथग्नि । यदि वा न प्रतीतिर्भवतां नन साधिकान् पृ-
च्छत । यदा हतोऽस्मावस्माकमाचार्यं पद्दायितो वा वय सांप्र-
तमनाथा घनामहे एव कथयन्ति ॥

जां वा पुव्वलदेहो. जुंगियदेहो असच्चवको वा ।

गुरुं गिल एणमि अहं, न य मि पगन्नो गुरुगणंहि ॥

अथवा यो दुर्बलदेहो विकलाङ्ग यो वा धमन्यवान्योऽसम-
मप्रवापी स सेनापतिं प्रति उक्ति अहं किञ्चैतेषां सर्वेषामप गुरु
पर न चनेयाऽस्म्यह प्रगम्भ मपूर्णां गुरुगुणं शरीरसपदादिभिर्वा

दंणां वा अजिज्जो. खंजकुणीकाराया व ५ ज्ञातो ।

मा मे वहेह सीसे, जं इच्छह तं कुणह मज्जं ॥

व्याधिना रोगेणाहमतीवाऽभिभूतोऽस्मि खख पादविकलः कुणिः
पाणिविकलः काणश्चक्षुर्विकल ईदृशो वा अहं जातोऽस्मि अतो-
मा मदीयान् शिष्यान् वधध्वं यन्मार्णादिकं कर्तुमिच्छध्व तन्म-
मैव कुरुध्व यतः ॥

इहरा वि मरिजमिच्छं, संति सिस्साण देह मा हणह ।

मम मारगच्छुणमिणं, जं किरइ मुंचह सुते मे ॥

इतरथाऽपि तावदह मर्तुमिच्छामि ततो मदीयशिष्याणां शान्ति
प्रयच्छत मा पुनर्यथास्वरुचि हन्त विनाशयत यतो यदिदं मम
मारणं भवद्भिः क्रयते तन्मृतस्यैव मारकत्व जवति अतो मुञ्चत
मदीयान् शिष्यान् सुतान् । अपि च ॥

एयं पि अंज जाणह, रिसिवज्जा जह न सुंदरा होइ ।

इह य परत्थ य लोए, भुंचंतणुलोमिया एवं ॥

जो भज्जा एतदपि तावद्युय जानीथा यथा ऋषिहत्या विधीय-
माना इह च परत्र च लोके सुन्दरा न भवति एवमनुलोमिता-
प्रज्ञापिता. सन्तस्ते तस्करा. साधून् मुञ्चन्ति । अथैवमपि न
मुञ्चेरन् तत किं कर्तव्यमित्याह ॥

धम्मकही चूष्सेहि व, मंतनिमित्तेण वा वि विज्जाए ।

नित्थारेइ वझेण व, अप्पाणं चैव गच्छं च ॥

यो धर्मकथाद्विद्यमान् धर्मकथया त सेनापतिमुपशमयति चूर्णे-
वा मन्त्रेण वा विद्यया वा निमित्तेन वा पातयेत् यो वा धनुर्वेदादौ
कृतपरिश्रमः स निजवद्वेन सेनापतिं निर्जित्यात्मान गच्छ च
निस्तारयति । अथ एवमेकमपि न विद्यते तत ॥

वासज्जिया व तेणं, पंथफिडिए व हिंरुमाणे वा ।

गंतण तेंण पद्धिं, धम्मकहईहिं पन्नवणे ॥

तेन सेनापतिनोपधिमपहृत्य साधवो विसर्जिता मुक्ता इत्यर्थः ।
मुक्ताश्च ये तदुपधिं न गवेयन्ति ततश्चतुर्दधुकाः तत. स्तेनपल्लीं ग
त्वा गवेययितव्य उपधिः गच्छता वाऽपान्तराले यदि कोऽपि प्रश्रये
त् कुतो भवन्त इहागता ततो वक्तव्यमेते मार्गात्परिच्छृष्टा हिण्-
माना वा विहारक्रमेण विहरन्त एव वयमिह सप्राप्ता. तत. स्तेन
पल्लीं गत्वा धर्मकथादिभिः सेनापते प्रश्नापना कर्त्तव्या ।
अथैदमेव भावयति ॥

जहमभदं अहिवं, नाउं भदे वसति तं पद्धिं ।

फिणिया मुत्तिय पंथं, भणंत पुट्टा कहा पद्धिं ॥

स्तेनपल्लीं गच्छद्भिः प्रथमत एवैतद् ज्ञातव्य किमत्र सेनापतिर्ग-
च्छकोऽनद्रको वा यदि ज्ञकस्ततस्तां पल्लीं प्रविशन्ति । अथाभ-
कस्ततो मा प्रान्तापतापद्मावणादीनि कार्यादिति कृत्वा न तत्र
गन्तव्यम् । अथ गच्छन्ति ततश्चत्वारो गुरुव । अथ कोऽप्युपश-
मनायोत्सहते ततस्त गृहीत्वा गन्तव्यं गच्छन्तश्च कुतः किमर्थ
भवन्त इहायाता अत्र कुत्र वा आजिप्यथ इति पृष्टा भणन्ति प-
न्थास्फिटिना परिभ्रष्टा वयमिह पल्ल्यामाराहान्वेषण कुर्महे ।

मुसियत्ति पुच्छमाणं, को पुच्छइ किं च अमह मुसियव्वं ।

अहिवं जणंति पुव्वि, आणच्छे सन्नायगादीहिं ॥

किं मुपिता यूयमिति पृच्छन्त भवते । को नामास्मान् पृच्छति
किं वा निर्गन्थानामस्माक मुपितव्य ततश्च स्तेनपल्लीं गत्वा
यस्तत्र सेनाया अधिपतिस्त पूर्व प्रथमतो भणन्ति । धर्मकथादि-
ना प्रज्ञापयन्ति प्रज्ञापितश्च यदा व्यापृतस्ततो वक्तव्यमस्माकमु-
पाधिं प्रयच्छेत्यादिना सेनापतिरुपशमयितव्य ।

उपसंतो सेणावद्, उवगरण देइ वा ढवावेइ ।

गीयत्ये हि य गहणं, तं वीसुं व सीकरणं ॥

उपशान्त' सन् सेनापति स्वयमेवोपकरण ददाति स्वमानु-
षैर्वा दापयति ते सर्वे गीतार्थास्तत उपकरण मिश्रयन्ति वा
न वा । अथागीतार्थमिश्रास्ततो गीतार्थैस्तस्योपकरणस्य गृहण
कर्त्तव्यम् । यच्च सयतासयतानामुपकरण तद्विषयक विधेयम् ।

अथ सेनापतिर्भूयात् ।

सत्ये बहू विविक्तो, गिएहह जं जत्य पेच्छह अर्दता ।

इहइं पडिपट्टीसु य, रुसेह विइओ जत्रो हं सो ॥

साथोऽस्मन्मानुषैर्वहु प्रभृतो विविक्त' अतो न ज्ञायते कस्य
कुत्र वस्त्रादिकमस्तीति ततो गृहीत य्य स्वकीयमुपकरण य-
द्यत्र पर्यटन्त. पश्यथ तत साधुभिर्वक्तव्य यद्येवं तत' स्वमानु-
षमस्मान्नि सह वर्जयत ततस्तदीयमानुषेण सह गच्छन्ति । स च
भूते इहास्थामेव पल्ल्यां प्रतिपट्टीपु वा यद्यज्ञवतामुपकरण तत्तद्
(रुसेहसि) देशीयवचनत्वात् गवेपत अहं भवतां द्वितीयोऽ-
स्मीति ततो यद्यत्र पश्यन्ति तत्तन्मानुपादिभिः प्रज्ञाप्य गृह्णन्ति ।

अह ताव न जातो जह, एएसिं पि पावइ न हत्यं ।

तह कुणिमो मोसमेणं, लुजंति पावा अह इमेसु ॥

अस्माकं तावदयं मोपो मुपितवस्त्रादिलक्षणो न जान' अतो
यथैतेपामपि हस्त न प्राप्नोति तथा वयमेन मोपं कुर्महे इति
विचिन्त्य केचित्पापा. स्नेनकास्तथेति चिन्ताऽनन्तरमेतेषु
प्रक्षिपन्ति । तद्यथा ।

पुढवोआउकाण, अवरुदणस्सडतमेसु साहरऽ ।

सुत्तयजाणएणं, अप्पावहुयं तु नायव्वं ॥

पृथिवीकाये वा अफ्काये वा अगडे वा गर्तायामित्यर्थः । वनस्प
तिषु वा त्रसेपु वा सहरन्ति निक्षिपन्तीति यावत् । गाथायामेक
वचननिर्देश प्राकृतत्वात् एतेषु निक्षिप्तममीया ग्रहीतुं न कल्प-
ते इति बुद्ध्या । अत्र च सूत्रार्थ. येन गीतार्थेन पृथिव्यादिनिक्षिप्ते
तत्रोपकरणे स्वल्पतरमेवाधिकरणमगृह्यमाणेषु बहुतरमसयत-
परिभोगाफ्कायप्रज्ञालनादिक्रमेणाल्पबहुत्व ज्ञातव्य ज्ञात्वा च
ग्रहीतव्य तद्वस्त्रम् । अथ न गृह्णाति ततश्चतुर्लक्षुका अनवस्था
चैव भवति । भूयोऽपि हत्वा ते वा अन्ये वा एवमेव पृथिव्या-
दिषु निक्षिपन्तीति भावः । अथ " सावि य परिञ्चुचा वा "
इत्यादिसूत्रावयव विवृणोति ।

हरियाहरिया सुविहिय, पंचवन्ना वि कप्पई घेतुं ।

परिञ्चुत्तमपरिञ्चुचा, अप्पावहुगं वियाणित्ता ॥

हे सुविहित ! हताहृतिका यद्यपि स्तेनकै. पञ्चवर्णा कृता
तथापि ग्रहीतुं कल्पते तथा परिञ्चुक्ता अपरिभुक्ता वा उप-
लक्षणत्वाद्धौता घृष्टा मृष्टा सप्रमिता वा भवतु पर तथाऽप्य-
ल्पबहुत्व विज्ञाय स्वीकर्त्तव्यैव न परिहर्त्तव्या ।

आधत्ते विकीए, परिञ्चुचे तस्म चैव गहणं तु ।

अन्नस्स गिएहणंत-स्स चैव जयणाए हिंरंति ॥

स्तेनकैस्तद्वस्त्रमाधत्त ग्रहणके मुक्त भवेत् विक्रीत वा परि-
भुक्त वा ततस्ते मृग्यु. वयमन्यद्वस्त्र प्रयच्छाम इति ततो वक्तव्य
तदेवास्माकं प्रयच्छत नान्येन प्रयोजनमिति भणित्वा तदेव
ग्रहीतव्य यदि न लभते ततोऽनवस्थाप्रसङ्गनिवारणार्थमन्य-
स्यापि ग्रहण कुर्वन्ति तत्र यदि संस्तरति तत परिष्ठापयित-

व्यम् असंस्तरे तु परिमोक्तव्यम् । तथा तस्यैव सेनापतेर्मा-
नुषे सह वस्त्रान्वेषणाय यतनया हिएडन्ते पर्यटन्ति । इदमेव
भावयति ॥

अन्नं च देइ उवाहिं, सा वि य नातो तदेव अन्नातो ।

सुद्धस्स होइ गहणं, असुच्छि घेतु परिष्टवणा ॥

अथासौ सेनापतिरन्यमन्यसाधुसवन्धिनमुपधि ददाति ततः
स उपधिर्भातो वा स्यात् सविग्नासंविग्नसंविग्ननया उपल-
क्षित. अन्नातो वा तद्विपरीत' तत्र य' सुद्धो विधिपरिकर्मितो
यथोक्तप्रमाणोपेतश्च स सविग्नसंबन्धी तं गृहीत्वा तेषामेव
सविग्नानामर्पयन्ति । अथ ते देशान्तर गतास्ततो यद्वि स-
स्तरन्ति तत परिष्ठापयन्ति । अथ न सस्तरन्ति तत परिभु-
क्षते । य. पुनरशुद्ध एतद्विपरीत सोऽसविग्नानां संबन्धी तम-
प्यनवस्थाऽधिकरणपरिहरणार्थं गृहीत्वा पश्चात्परिष्ठापयन्ति ।
इदमेव व्याचष्टे ।

तं सिव्वणीहि नाउं, पमाणहीणाहियं विरंगं वा ।

इतरोवहिं पि गिएहऽ, मा अहिगरणं पसंगो वा ॥

तदुपकरणमविधिसीचनिकाभिः सीचितं प्रमाणतश्च हीनाधिकं
विरद्ध विचित्रवर्णकरत्तमेवविध दृष्ट्वा ज्ञातव्य यथैप इतरेपाम-
संविग्नानामुपधिस्तमपि ज्ञात्वा गृह्णान्येव कुन इत्याह मा तस्मि-
न्नगृह्यमाणे अधिकरणे अस्तयतपरिभोगादिना प्रसङ्गो वा नृयो-
ऽप्युपकरणहरणवृत्तणो भवत्विति कृत्वा ।

अंतस्स व पट्टीए, जयणा गमण तु गहण तह चैव ।

गामाणुगामियम्मि य, गट्टिए गरणे य तं जणियं ।

अथान्यस्य सेनापते पल्ल्या तस्योपकरणस्यार्क नीत जवेत्
ततस्तत्रापि यतनया गमनं ग्रहण तथैवानुशिष्टिर्धर्मकथादिना
विधेयम् । एवमध्वनि विविक्ताना विधिरुक्त । ग्रामानुग्रामिकेऽपि
विहारे मासकल्पं विधि कुर्वन्तो यदा विधिका जवन्ति तदा
गृहीते स्वहस्तचटिते (गहणेति) गृह्यमाणे चोपकरणे उप-
धिपृथक्करणादि धर्मकथादिक च यत पूर्वं जणित तदेवात्रापि
रूपव्यम् । इदमेव व्याचिर्यासुराह ।

तथेव आणावेऽ, तं तु पेसेइ वा जहिं भट्टो ।

सत्येण कप्पियारं, त देइ जो णं तहि नेऽ ।

यद्युपकरणमन्यस्यां पल्ल्यां नीत तदा यद्वि मूलपट्टीपतिर्नञ्ज-
कस्तत उपकरणं नर्त्रवात्मनो मूले तत्पट्टीवास्तव्यमानुषेगना-
ययति । अथवा तमात्मीयं मनुष्य तत्र प्रेषयति यत्रामावन्त्यस्य
सेनापते पल्ल्यामुपधिर्वर्तते । अथानो न समर्थ स्वसमीपे दाना-
ययितु तत' साथेन सह तस्यां पल्ल्यां गन्तव्यम् । अथ साथो
न प्राप्यते ततो मृतपतेर्मानुषो मार्गयितव्य स च कल्पितारं मा-
गं दर्शयितार स्वमनुष्य ददानि यस्मिन् पल्ल्यां साधुना नयति ॥

अणसिट्टाई तत्य वि, काउ मपत्ति इतरीमुं वा ।

घेतु सत्येण व यं, उवयंति अह जइए जयणा ॥

तत्रापि पल्ल्यामनुशिष्टिकर्मकथादिप्रायोदय कृत्या गृहीत्वा च
स्वकीयमुपकरणं ज्ञात यद्वि तत साथो न हस्यते ततस्तेनैव
मनुष्येण सह स्वपल्ल्यामागच्छन्ति मृतपल्ल्यामियर्थ । तत्र
चागन्य साथेन सह जनमदनुपगन्ति । अथ तस्या पल्ल्या स-
काशादितरामा जनपदप्रत्यन्तपट्टीनां साथो यद्वि तन्त्ये ततो
मुचोपकरणं नीत भवेत् ततस्तदर्थं तत्र गथा तद्य दृष्ट्वा या तत

उवाहि

साथेन सार्द्धं जनपदमुपयान्ति । अथैष जडकस्ततोऽन्यपट्टीपतौ
यतना जणितान् ॥

फडुनपट्टा पंते, भणंति मेणावई तेहि ।

एते उत्तरमानं-विद्या जा पच्छिमा राया ॥

इह मूलपट्टी मुक्त्वा या अन्या पल्लयस्तासामधिपतयो
मूलपट्टीपतिवशवतिनः स्पर्शकपतय उच्यन्ते तेषामेकतरेण
सायवो विविक्ता स च प्रकृत्यैव प्रान्तस्तनस्तस्मिन् प्रान्ते
बहुशोऽपि मार्गिते उपकरणसप्रयच्छति मूलसेनापतिं भणन्ति
धर्मकथादिना प्रजापयन्ति स च प्रजापित सन्न दापयति । अथ
मोऽपि प्रान्तस्ततो यः कोऽपि मारुम्बिकश्चिन्नमडम्याधिपतिः
न प्रजापयते तत उत्तरेत्तर तावन्नेतव्यं यावदपश्चिमः सर्वा-
न्तिमो राजा तमपि प्रजाप्योपकरणं गृहीतव्यमिति भावः । अथ
प्रमादात्पुगतो न मार्गयति न वा धौतरत्ताधिकमसंयतप्रायो-
ग्यमिति कृत्वा च गृह्णाति ततश्चतुर्लघवः ।

वसिमे वि विविक्ताणं, एमव य वीसुकरणमादी य ।

वांसिरणे चउल्लयुगा, जं आहिगरणं वहाणा य ॥

न केवलमध्वनि विविक्ताना किं तु वसिमेऽपि जनपदे विवि-
क्तानामुपकरणविष्वक्करणादीनि कार्याण्येवमेव मन्तव्यानि यस्तु
स्वोपकरणं व्युत्पद्यति को नामात्मानमायासायिष्यतीति कृत्वा
न गवेपयतीति भावस्तस्य चत्वारो लघवः यच्चाधिकरणमप्या-
यप्रज्ञालनादि याचते तेनोपकरणेन विना सूत्रार्थयोः समययो-
गाना चापरिहाणित्वाधिपत्तमपि प्रायश्चित्तं यत एवमत सर्व-
प्रयत्नेन गवेपणीयम् । वृ० १ उ० ।

(१४) भिक्षुणाय गतं भिक्षुमुपनिमन्त्रयेत् ।

(सूत्रम्) निगमं च एं गाहावडुलं पणियपणियाए अ-
णुपविट्टं केड वत्येण वा पणियगहेण वा कंवल्लेण वा पाय-
पुंक्कणेण वा उवनिमंनिजा कप्पइ से सागरकमंगहाय
आयरियपायमूडे वंदिता दोव पि उगहं आणुचविण् ॥

अस्य सूत्रस्य संबन्धमाह ।

अविरुद्धे भिक्षुगतं, कोइ निमंतेज्ज वत्यईहि ।

काण्णावट्टचारी, विगिचिने वावि गेएहेजा ॥

अविरुद्धे विरुद्धराज्यरहिते ग्रामादी विरुद्धराज्यचारी स्तेना-
दिभिर्विको मुपितः सन्न वस्त्राणि गृहीयात् अतो वस्त्रग्रह-
णविधि प्रतिपाद्यते ।

अट्टवा उाज्यतेणं, निवमपमट्टकम्म पच्छिम जणितं ।

दोवमणणुचवेडं, उत्तरियं वत्यभोगादी ॥

अथवा नृपमानमतिक्रम्य विरुद्धराज्यसंक्रमणे लौकिकस्वै-
न्यामिदमन्तरात्पुत्रे भणितम् । अथ द्वितीयं चारमवग्रहमाचार्य-
समीपे अननुज्ञाप्य तदा वस्त्रपरिभोगमादिशब्दात् धारण वा
करणं तदा द्यौःकौत्तरिकस्वैर्यं जवतीति प्रतिपाद्यते । एजि
सव्यं प्रगायतस्यास्य व्याख्या निर्ग्रन्थपूर्वाकशब्दार्थं चशब्दोऽ-
थान्तरेणपन्यासे णमिति वास्यालद्वारे गृहस्य पति स्वामी
गृहपतिस्तस्य कुत्र गृहपिणरुपानप्रतिज्ञया पिणरु श्रोत्रनादि-
स्तस्य पातमत्र प्रविष्टमन्तप्रतिज्ञया तत्रन्ययमनुप्रविष्ट कश्चि-
दुपानकारिण्येण वा प्रतिग्रहेण वा कस्यत्वेन वा पादप्रोञ्जनेन
वा उपनिमन्त्रयेत् वर्यं गौत्रिकमिह गृह्यते प्रतिग्रह पात्रक कस्यत्वं-
मार्तिककृत्य पत्रशब्देन तु पात्रके मन्त्रिकाप्रभृतिक पात्रनियो-

न प्रोञ्जनशब्देन तु रजोहरणमुच्यते । आह च चूर्णिकृत् । “ पाय-
गहणेण पायमंरुयं गहियं पुंत्रणं रयहरणंति ” एतैरुप समीपे
आगत्य निमन्त्रयेत् उपनिमन्त्रितस्य च (से) तस्य निर्ग्रन्थस्य
साकारकृतमाचार्यसत्कमेतद्वस्त्रं न मम अतो यस्यैव महतो
आत्मनो वा परिभोगिष्यते तस्यैतद्भविष्यतीत्येवं सविकल्पव-
चनव्ययितं स गृहीत्वा ततः आचार्यपादमूले तद्वस्त्रं स्थापयित्वा
यदि तस्यैव साधोः प्रयच्छन्ति तदा द्वितीयमप्यवग्रहम् । एक-
स्तावद् गृहस्थादवग्रहोऽनुज्ञापितः द्वितीयं पुनराचार्यपादमूला-
दवग्रहमनुज्ञाप्य धारणापरिभोगरूपं द्विविधपरिहारं तस्य वस्त्र-
स्य परिहर्तुं धातूनामनेकार्थत्वादाचरितुं कल्पते इति सूत्रसंके-
पार्थः । वृ० १ उ० । (एतद्विस्तरार्थं एव वस्त्रयाचनविधौ वत्थ-
शब्दे वक्ष्यते) (उपधिविषयोऽवग्रहः उगहशब्दे उक्तः)

(१५) त्रिज्ञार्थं गतस्योपकरणपतने विधिमाह ॥

(सूत्रम्) निगमंयस्न एं गाहावतिकुलं पिंडवायपणियाए
आणुपविट्टसं आ इहहस्सए उवकरणजाए पविज्जे सियातं
च केड साहम्मिया पासेजा कप्पति एं सागरकमं गाहा य
जयेव ते अस्समसं पामेजा तथेकं तमाणावाहे बहु फासुए
थंदिजे परिट्टवेयव्वेसिया ॥

निर्ग्रन्थस्य णमिति वाक्यालङ्कारे गृहपतिकुलं (“पिंडवायपणि-
याए इति”) पिणरुं भक्तपानं वा पातयिष्यामीति बुद्ध्या यथा
सहोष्णं “ सुत्तं पगंनु निगमो ” आनेप्यामीति बुद्ध्या निर्गत
इत्यर्थः । अनुप्रविष्टस्य यथावद्युक्तेकान्तलघुकं जघन्यं म-
ध्यम वा इत्यर्थः । उपकरणजातं परिभ्रष्टं पतितं स्यात्तच्च क-
श्चित्साधर्मिकः पश्येत्कल्पते (से) तस्यासागारकृत नाम यस्यै-
वेदमुपकरण तस्यैवेदं देयमिति बुद्ध्या गृहीत्वा यत्रैवान्यमन्यं
साधर्मिकं पश्येत्तत्रैव एवं वदेत् इदं भो आर्य ! किं परिज्ञात
तनस्तस्यैव प्रतिनिर्यातव्यं समर्पणीय स्यात्किमुक्तं भवति यदि
तस्य सत्कं तर्हि तस्मै दीयते । अथ वृथादमुकस्य सत्कं यदा
तस्येति स च वदेत् न परिज्ञातं न कोऽपि न जानातीति ज्ञाव-
तर्हि तत्रात्मना परिभ्रुञ्जीत न अन्यस्य दर्शयेत्किन्त्वेकान्ते बहुप्रा-
सुके स्थणिरुले परिष्ठापयितव्यं स्यात् । “ एवं निगमथस्स णं
वदिद्या विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खनस्से ” त्याद्यपि
सूत्रं भावनीयम् । तथा निर्ग्रन्थस्य णमिति प्राग्वत् ग्रामानुग्राम
“अदूरञ्जगामानुगामदूरञ्जगामाणस्सेत्ति” विहरतोऽन्यतरत्
उपकरणजातं परिभ्रष्टं स्यात्तच्च कश्चित्साधर्मिकः पश्येत्कल्पते
(से) तस्य सागारकृतं गृहीत्वा दूरमप्यध्वानं परिवोदु “जत्ये-
वेत्यादि” प्राग्वत् एव सूत्रत्रयसंकेपार्थः । सप्रति ज्ञाप्यकृतं
यथावद्युक्त्वावग्रहणं तृतीयसूत्रगतमन्यतरग्रहणं व्याख्यानयति ।

इविदो य अट्टावहुतो, जट्टसतो मज्जिमो य उवहीओ ।

अन्नयरंगहणेण उ, धेप्पइ तिविदो उ उवहीओ ॥

यथावद्युक्त्वावग्रहणं तृतीयसूत्रगतमन्यतरग्रहणं व्याख्यानयति ।
इविदो य अट्टावहुतो, जट्टसतो मज्जिमो य उवहीओ ।
अन्नयरंगहणेण उ, धेप्पइ तिविदो उ उवहीओ ॥
यथावद्युक्त्वावग्रहणं तृतीयसूत्रगतमन्यतरग्रहणं व्याख्यानयति ।

अतो परिट्टवंते, वहिया व विचारमादिमु लहुगो ।

अन्नयरं उवगरणं, दिट्ठं संका न धेप्पति ॥

किं हुज्ज परिट्टवियं, पम्हुट्टा वा वितो न गेएहंति ।

किं प्यस्सन्नस्म व, संकिज्जड गेएहमाणो वि ॥

अन्तर्ग्रामादीनां मध्ये वहिर्विचारभूमौ वा परिष्ठापयति वि-
स्मरति “ पम्हुष्ठति वा परिष्ठवियति वा पगडुमिति ” वचनात्
प्रायश्चित्तं त्र्यधुको मासः । कस्मादोदृशं प्रमादं करोतीति
हेतोः क पुनर्दोषो यतो विस्मृतमत आह । अन्यतरत् ज-
घन्य मध्यममुत्कृष्टं वा उपकरणं दृष्टं ततो जाता शङ्का ततश्च
न केचनापि ग्रहीष्यन्ति । शङ्कामेव स्पष्टतरां भावयति । (किं
दोषेत्यादि) साधवस्तदन्यतरत् उपकरणमन्तर्वहिवर्वा दृष्ट्वा
शङ्कन्ते किमेतत् परिष्ठापितमुत् कस्यापि विस्मृतं भवेत् एवं
शङ्कमानास्तु उपकरणं विस्मृतं न गृह्णन्ति यतो गृह्णन्पि जनैः
शङ्कयते तथाहि तत् पतितं गृह्णन् सयत कोऽपि दृष्ट्वा शङ्केन
किमेतस्य अन्यस्य वा । किमुक्तं भवति । किमात्मीयं पतितं
गृह्णाति किं वा परकीयं कस्यापि दानार्थमेव शङ्कासंज्ञवे तस्य
प्रायश्चित्तं चत्वारो त्र्यधुका । अथ नि शङ्कितं परेषां स्यात्तदा
चतुर्गुरुकम् । एव शङ्कासंज्ञवतो न गृह्णन्ति तस्मिन्श्चागृह्य-
माणे इमे दोषा ।

धिग्गलं त्रिंशत् पोत्ते, वात्सगचीराइएहिं अहिगरणं ।

बहुदोसतमा कप्पा, परिहाणी जा विणा तं च ॥

तत्पतितं यथादृष्टं स्वकरणं गृहस्थैर्दृष्टं ततस्ते तत् गृहीत्वा
अन्यस्य चिच्छ्रवतो वक्षस्य धिग्गलकं कुर्वन्ति तथा प्रकाल्य
पोतकानि वहिकापट्टिकादिरूपाणि कुर्युर्यदि वा उत्तानशा-
यिनां वात्सकानां योग्यानि चीवराणि विदधीरन् इत्येवमादिभिः
प्रकारैर्यथात्र्यधु स्वकस्योपकरणस्याग्रहणे अधिकरणं यदा तु
पतिता कट्या न गृह्यन्ते तदा ते बहुदोसतमा प्रभूततमं तेष्व-
धिकरणमिति भावः । तच्च उपकरणं याचमानस्य परिहाणि सूत्रा-
र्थयोः ये च तृणग्रहणाग्निसेवनादयो दोषास्तेऽपि प्रसजन्ति ।

एते अण्णे य वहु, जम्हा दोमा तहिं पसज्जति ।

आसस्ये अतो वा, तम्हा उवाहिं न वांसिरए ॥

एते अनन्तरोदिता अन्ये च यस्माद्बहवो दोषास्तत्र पतिते
प्रसजन्ति तस्मात् ग्रामादीनां वहिरासस्ये प्रदेशे अन्तर्वा तमु-
पधि व्युत्सृजेन्न विस्मरणत पातयेत् । अधुना यः शङ्कात
शङ्कमानो वा न गृह्णाति त प्रत्यपदेशमाह ।

निस्संक्रियं तु नाउं, विच्चुयमंयंति ताहे धेत्तव्वं ।

संकादिदोमविज्जा, नाउं अप्पति जस्स तयं ॥

यदा एतदुपकरणं कस्यापि विव्युतं विस्मरणत पतितमिति
तदा नियमतो ग्रहीतव्यं गृहीत्वा च शङ्कादिदोपरहितानामवि-
षये कस्यापि शङ्का स्यादित्यादिदोषवर्जिता यस्य तदुपकरणं
तस्य ज्ञात्वा समर्पयन्ति । एतच्च यद्विषये कर्त्तव्यं तानाह ।

समणुस्ये इयराणं, वा मज्जतीमंजयाणं वा ।

इयरे उ अणुवदेसो, गहियं पुण धेप्पए तेहिं ॥

समनोज्ञाना साजोगिकानामितरात्सामसांतोगिकाना सयतीनां
संयतानां वा सत्कमुपकरणं पतितं गृहीत्वा यस्य सत्कं तस्य
गतव्यमितरे तु पार्श्वस्थादयस्तेषामनुपदेशस्तेषां सत्कं पतितं
गृहीत्वा यस्य सत्कं तस्मै देयमिति नास्माकमुपदेशोऽधिकरण-
प्रवृत्तैस्तैः पुनः पार्श्वस्थादिभिः सविग्नानां विहारिणामेतदुपकर-
णमिति ज्ञात्वा यत्पतितं गृहीतं तदानीतं पुनर्गृह्यते ।

अथैव द्वितीयपदमाह ।

त्रिइयपदे न गेएहेज्जा, विवचियजुगुहिए असंविग्गे ।

तुच्छमपत्रोयण वा, अगएहता होय पच्छिती ॥

द्वितीयपदे अपवादपदे न गृहीयात् पतितं विवञ्चितं परिष्ठा-
पितमिति कृत्वा जुगुप्सितमवृत्तिस्थानपतितमिति वा कृत्वा अ-
सविग्नानां वा एतदुपकरणमिति ज्ञात्वा तथा तुच्छं मुखपोत्ति-
कादि तदपि कुशितत्वादिना कारणेनाप्रयोजनमगृह्णन्ते प्रवति
प्रायश्चित्तम् । सांप्रतमेनामेव गाथा विवृणोति ॥

अतो विसगद्वजुष्णं, विवंचियं त च ढु नो गिएहे ।

असुडछाणे वि चुतं, बहुधा वात्तादिठन्नं वा ॥

अन्तर्ग्रामादीनां मध्ये विशाकत्र खगनाखगदीकृत जीर्षं विव-
ञ्चितं परिष्ठापितमिति ज्ञातव्यं यच्च दृष्ट्वा न गृहीयात् । तथा अ-
वृत्तिस्थानेऽपि च्युतं बहुधा वा व्याघ्रादिभिश्च प्रवृत्तिभिश्च न
गृहीयात् ॥

हीणाहियप्पमाणं, चित्तलं विरंगजंगी य ।

एएहिं कारणेहि य, नाऊणं तं विवज्जति ॥

हीनं चाधिकं च हीनाधिकं तत्प्रमाणं यत्र तत् क्वचित्हीनं क्वचि-
दधिकमित्यर्थः । तच्च सीवनिक्कया चित्रं चित्रं सीवनिक्कयाचि-
त्रं रङ्गेन रागद्वयेण भङ्गिर्विचित्रित्यत्र तद्विरङ्गभङ्गि तद् दृष्ट्वा
एतैः कारणैरयमसविग्नानामुपधिरिति ज्ञात्वा विवर्जयन्ति ॥

एमेव य वायपदे, जं तो उवरिद्धविज्जइ इमेहिं ।

तुच्छो अतिजुष्णो वा, सुष्णे वा विविचेज्जा ॥

एवमेव अनेनैव प्रकारेण परिर्वद्व्यमाणैर्ग्रामादीनामन्तर्द्विती-
यपदेन परिष्ठापयेत् । पतितं न गृहीयात् । कैरित्याह तुच्छो मु-
खपोत्तिकापादप्रोञ्चनादिषु कुशितत्वादिना अकिञ्चित्करो यदि
वा अतिजीर्षो हस्तेन गृह्यमाणोऽनेकेधा विशारुर्जायते शून्ये वा
विविके प्रदेशे पतितो यत्र विस्मरणासभवः । तत एतैः कारणैः
परिष्ठापितं एव उपधिरिति कृत्वा विविच्य न गृहीयादिति ज्ञावः ।

एमेव य वहिया वि, वियारज्जमीए होज्ज त घेत्तु ।

तस्म वि उ एस गमो, हाड य णेओ निगवसेसो ॥

एवमेव अनेनैव प्रकारेण ग्रामादीनां वहिरपि विचारज्जमी पति-
त भवेत् । तस्यायेष एवानन्तरोदितो गम प्रकारो निरवशेषो
ज्ञेयो ज्ञातव्यो भवति । तदेव सूत्रद्वयं भावितम् ॥

अधुना तृतीयसूत्रज्ञावनार्थमाह ॥

गामो खलु पुव्वुत्तो, द्दुज्जंते उ टोन्नि दुविहाणे ।

अन्नतरग्गहणेणं, दुविहो होड उवहीओ ॥

ग्रामं खलु पूर्वमुक्तस्तस्मादनुकूलोऽन्यो ग्रामोऽनुग्रामं ग्रामा-
नुग्रामश्च ग्रामानुग्रामसमाहारत्वादेकवचनतत् दूयमानस्य गच्छ-
तस्तस्मिन् गच्छति द्विविधा ऋतुवक्त्रे काश्चे गन्तव्यम् । तथा
पादान्यामिति शान्त्या शान्त्या प्रयाः । सप्रति नियुक्तिविस्तरः ॥

पंधे उवस्सए वा, पासवणुच्चारइयंते वा ।

पम्बुमती एएहिं, तम्हा मीत्तणिये ज्ञाणा ॥

तत् उपकरणं पथि प्रजनं कथमपि पतत् ग्रामानुग्रामं वा
गच्छन् यत्रोपाश्रये उपितन्तत्र विस्मरणत पतितं भवेत् यिथा-
म्यनो वा क्वचित्पतितं न्यात् उच्चारं प्रश्रवणं वा कुर्यन्तं शान्त-
तितं आचमनो वा विस्मृतमेतैः कारणैर्विस्मरणं पतनसंभव-
स्ततो येषु विश्राम्यत उच्चारं प्रश्रवणं वा कुर्यन्तो दोषा भवन्ति
तानीमानि स्थानानि वर्जयेत् । तान्येवाह ॥

पंधे वासमणानिविसणादि, तो मामो होड लहुओ व ।

आगतसंज्ञाणं, लहुगा आणादिणो दोसा ॥

उवाहि

पथि यत्र विश्राम्यति निवसति वा आदिशब्दात् ऊर्ध्वस्थितो वा तिष्ठति सुप्तो वा उच्चारं प्रथवणं वा व्युत्सृजति तदा सर्वत्र अ-
ममाचारीति निष्पन्नं प्रायश्चित्तं मासवधु । यदि पुनरागन्तृणां
स्थाने लज्जाऽऽदि विश्रमणादि करोति तदा सर्वत्र प्रत्येकं चत्वारो
वधुका. आह्लादयश्च दोषा ।

संप्रति पथि विश्रमणादौ दोषानाह ।

मिच्छत्त अन्नपंथे, धूलीं लक्ष्मणाण उवाहिणासो ।

ते चैव य मविमेमा, संकादिर्विचिमाणे वि ॥

स साधु पथि विश्राम्यति धिग्जातीयाश्चान्ये जातिमदावलि-
प्तास्तेन पथा समागता भवेयुस्ततः स साधु चिन्तयेत् । मा
मन्निमित्तमेते उद्धर्तमाना हरितकायादिविराधनां कार्पुण्येति स
साधु पथि उत्थाय अन्यत्र तिष्ठेत् तत्र च इमे दोषा जानन्त्ये-
तत् श्रमणवादिन आत्मन सारमतोऽयमस्मान् दृष्टोद्धत्त इति
तथा साधूनां धिग्जातीयानां पथि वृत्ते त एव तेषामपि गुरवो
धिग्जातीया प्रधानाश्च एतच्चाभिनवधर्माणः श्रुत्वा दृष्ट्वा च
मिथ्यात्वं प्रतिपद्येरन् तथा (अन्नपंथेति) तंसाधुं पथि स्थितं
दृष्ट्वा पथिका उद्धृत्य व्रजन्ति ते चोद्धर्तमाना हरितकायादी-
नां विराधनां कुर्वन्ति । तथा केचित्तं पथि स्थित दृष्ट्वा व्रुवते
अदो निर्लज्जा श्रमणा पन्थानं रुन्वा स्थिता तच्च श्रुत्वा
कोऽप्यसदमान कलहं कुर्यात् ततो युद्धे समापदिते भाजने भे-
दोऽनागाढादि परिनापना च स्यात् । तथा पादनिक्षेपेण धूल्या
उन्नयनं प्रवृत्ति तेन च उपधेर्विनाशो भवित्वात्वात् । ते ए-
वानन्तरोदिता दोषा सविशेषा गङ्गादयो विचिकित्साऽपि उ-
च्चारादिना तथा हि उच्चारादि पथि कुर्वतो लोकस्य गङ्गोप-
जायते किमनेन गुणं निर्दोषितमुत नेति आदिशब्दात्किमेव स्तेन-
क किं वा श्रमणोऽभिचारको हेरिको वा इत्यादिपरिग्रह एव
द्वारागाथासक्तपार्थ । सांप्रतमेनामेव गार्थां विवरीधुः प्रथमतो
मिथ्यात्वद्वार विदृषोति ।

पंथे न उवाह्यव्वं, बहवो दोसा तर्हि पसज्जंति ।

अवृद्धियम्मि गुरुणा, जं वा आवज्जती जुत्तो ॥

पथि साधुना विश्रमणनिमित्तं न स्थातव्य यतस्तत्र बहवो
दोषा. प्रसजन्ति तानेवाह । साधुना धिग्जातीयानां पथि प्रवृत्ते
श्रम्युत्थिता एते अच्युत्थानमेतेषा कृतमिति द्योकप्रतिपत्तौ तस्य
प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका. यच्च स्वयं दृष्ट्वा यतो वा श्रुत्वा मि-
थ्यात्वमापद्यते अभिनवधर्मा मिथ्यादृष्टिर्वा गाढतरं मिथ्यात्व-
मधिगच्छन्ति तन्निष्पन्नं च तस्य प्रायश्चित्तं धिग्जातीयानां चात्म-
घट्टमानसजवस्तया चाह ।

जाणंति अप्पणो मारं, एते समणवादिणो ।

सारमेएसि दोगो य-मण्णो न वियाणडं ॥

ये आत्मानं श्रमणमिति घट्टन्ति ते आत्मनः सारं परमार्थतत्त्व
जानन्ति यथाऽऽम्मज्जमेते गरीयाम इति यस्त्वेतेषामयं लोक
संसारमर्थतन्वमात्मनो न विजानानि अविदितपरमार्थत्वात् । गत
मिथ्यात्वद्वारम् ।

अधुना अन्यपथद्वारमाह ।

आपपद्देण वयंते, काया मो चैव वा जवे पंथे ।

अचिरत्त अमंस्समादी, जायणाविगहणा चैव ॥

तं साधु पथि स्थितं दृष्ट्वा पन्थान् अन्येन पथा व्रजन्ति तथा
च सति कथा इतिनायादयो विराध्यन्ते । तथा स एव न-

वति पन्थास्ततो महान् प्रवर्तनादोष तथा पथि स्थितं दृष्ट्वा
कस्यापि (अचिरत्ति) अप्रीतिरुपजायते ततः स भूते अदो
मुएन पन्थानं रुन्वा स्थितस्तस्य श्रुत्वा कोऽप्यसदमानोऽसंखरु
कवहं कुर्यात् आदिशब्दात् युद्धमपि तथा च सति भाजनावि-
राधना आदिशब्दादनागाढादिपरितापना ज्ञावत् शरीरविरा-
धना च । संप्रति “धूलीं लक्ष्मणाण उवाहि विणासो इति” व्या-
ख्यानयति ।

सरकखधुली चैयस्ये, पत्थिवाणं विणासणा ।

अचित्तरेणुमइलम्मि, दोसा होंति अधोव्वणे ॥

सह रजसा श्लक्ष्णधूद्विरूपेण वर्त्तने इति सरजस्कः स चासौ
धूद्विश्च तस्याश्चैतन्यस्तस्यां चेतनायामित्यर्थं पादनिक्षेपेण उ-
त्खनेन शरीरादिसंस्पर्शतः पार्थिवानां पृथिवीकायानां विना-
शनं भवेत् । अथ सोऽचित्तो रेणुस्तर्हि तेनाचित्तेन रेणुना म-
ल्लिने उपधौ यदि प्रकाशयति तथाऽपि दोषः । प्राणविराधनाप-
त्तेर्वा कुशत्वसंभवाच्च अप्रकाशनेऽपि दोषाः प्रवचनहीलनाद्या-
पत्ते । अन्यच्च ।

वेगाविद्धो तुरंगादी, सहसा दुक्खनिग्गहा ।

परम्हुं सुह किच्चा, पहि गाणं पणोद्धए ॥

वेगाविद्धो वेगेनागच्छन्तस्तुरङ्गादय आदिशब्दाद्वहीवर्द्धाना-
मपि परिग्रहः । सहसा दु खेन निगृह्यन्ते निवार्यन्ते इति दुःख-
निग्रहा निवारयितुमशक्या इति ज्ञावस्ततः शरीरविराधना ज्ञा-
जनविराधना च । तथा केचित्प्रान्ता. परान्मुखं मुखं कृत्वा पथि
स्थितं साधुं प्रणुदेयुर्गाथायामेकवचनं प्राकृतत्वात्प्राकृते हि व-
चनव्यत्ययो भवति । किं च ।

परुद्धमवि अन्नत्य, जइट्टा कोति पेच्छति ।

पंथे उ परिपरुद्धं, खिप्पं गेहति अच्छा ॥

पथोऽन्यत्र विस्मरणतः पतितमपि प्रेक्ष्यते पथि पुनः अभ्रगा
परिभ्रष्टं किंप्र गृह्णन्ति तस्मात्पथि न विश्रमितव्यम् ।

एवं ठिनोवविट्टे, सविसेसतरा भवंति उष्णवणे ।

दोसा निहपमायं, गते य उवाहिं हरति चो ॥

एवममुना प्रकारेण स्थिते ऊर्ध्व- धानेनावतिष्ठमाने तथा उपवि-
ष्टमाने वक्तव्यानि चात्र शयाने सविशेषतरा दोषा भवन्ति ।
तथाहि पूर्वोक्तास्तावत्तथैव उच्यन्ते । अन्यच्च शयाने कथमपि
निद्राप्रमादं गते उपधिमन्ये पथिकादयो हरन्ति तस्मात्पथि न
शयितव्यमिति । संप्रति “ चैव य सविसेसा संकादिविचिमाणे
धी ” त्येतद्व्याख्यानार्थमाह ॥

उच्चार पासवण, अणुपंथे चैव आयरंतस्स ।

वहुतो य हो य मासो, चाउम्मासो मवित्यारो ॥

उच्चारं प्रथवणं वाऽऽध्वगानामनुकूले पथि श्रवतरत समाचारी-
निष्पन्नं प्रायश्चित्तं लघुको भवति मासः । अथ तथोच्चार प्रथ-
वणं वा कुर्वन्तमवलोक्य केचिदन्यं पन्थानं कुर्वन्ति तत्र चत्वारो
मासा लघुका (स वित्यारोत्ति) यच्च रुयादिभिः सह संघट्टना-
दि प्राप्नोति तन्निष्पन्नमपि तस्य प्रायश्चित्तमिति भावः । तथा ।

छुट्टावणमन्नपडो, दवासतिय छुट्टिजंगंधकउसपे ।

तेणो त्ति व संकेज्जा, आदियणे चैव उट्टाहो ॥

कोऽपि स एव राजकुलमान्यः प्रान्त श्रमणमुच्चार पथि कुर्वन्त
दृष्ट्वा कोपात्तमेव श्रमणमास्सन्त्य तमुच्चार उट्टापथेत् अपरैरप्य-

उवाहि

पन्थाः क्रियेत तत्र चोक्तप्रायश्चित्तम् । तथा पथि हवीजाये दुरभि-
गन्धः उच्छ्वेत्तत्रापि प्रवचनोद्वाहस्तथा कोऽपि कलुषात्मा
शङ्केते स्तेनक इति उपलक्षणमेतत् हेरिर्कोऽजिचारिको वा इ-
त्यपि शङ्केते तत आदाने ग्रहणे प्रवचनस्य उद्वाहः तस्मात्पथि
विश्रामणादि न कर्तव्यम् ॥

अत्रैवापवादमाह ॥

अच्छेद्य व द्रुपहे, असहू भारेण खेदियप्पा वा ।

उन्ने व मोत्तुं पहे, गामसमवे य उन्नं वा ॥

अतिशयेनातप उष्णं तपति वृक्षाश्च पथि दूरे वर्तन्ते यथासन्न-
पल्लीमार्गं प्रतिपन्नानामेक एवाच्चनि विश्रमणहेतुरेक एव वृक्षो
ऽयत्र सर्वत्राकाशं तेन कारणेन पथ्यपि वृक्षस्याश्रस्तात् विश्रा-
म्येत । असहो नाम नातिदूरे वृक्षा सन्ति पर तत्र गन्तुं न शक्नो-
ति तत सोऽपि पथि वृक्षस्याश्रो विश्रमणं कुर्यात् । अथवा उप-
धिज्ञारेण खेदितात्मा अतिशयेन परिश्रान्तस्ततः पथ उच्चर्तितु न
शक्नोतीति पथ्येव विश्रामयति । तदेव पथ उन्नयोः पार्श्वयोर्दूरेण
वृक्षसन्ने द्वितीयपदमुक्तमिदानीं समन्ततो वृक्षच्छन्ने प्रतिपादय-
ति । (उन्ने व मोत्तुं पहेत्ति) पन्था उन्नयोः पार्श्वयोर्वृक्षेच्छन्ने-
स्तत्र वा विभाषायां यदि निर्भयं तत पन्थान् मुक्त्वाऽन्यत्र
विश्रमणादि करोति । अथ नय तदा पथ्येवेति एतद् दूरेऽजिहितम् ।
ग्रामसमीपे पुनर्निर्जयमिति वृक्षेऽश्रमस्तत्र वा विभाषायां यदि
निर्जयं तत पन्थान् मुक्त्वाऽन्यत्र विश्रमणार्थं पथ उच्छ्वत् विश्रम-
णादि करोति । ग्रामसमीपे यस्य तस्य वृक्षादेर्देवकुत्रादेश्वाया-
सन्नवात्तेन पुन साधुना पथ क्रियद् दूरे उद्धर्तितव्यमत आह ।

पथे ठितो न पेच्छे, परिहरिया पुन्ववसिया दोमा ।

विडयपए असतीए, जयणाए वट्ट ग दीणि ॥

तावति दूरे उच्छ्वत् स्यातव्यं यत्र पथिक पथा ब्रजन् पथि
ऊर्ध्वस्थितो वा साधुमुच्छ्वत् न पश्यति । एवं च पूर्ववर्णिता दोषाः
समस्ता अपि परिहृता । द्वितीये पदे अत एवापवादपदे पुनरु-
द्धर्त्तने असति उद्धर्तनाभावे पथ्यपि यतनया वड्यमाणया स्था-
मादीनि करोति स च तथा कुर्वन्तीर्थकराज्ञया प्रवृत्ते शुरु इति ।
सांप्रतमुद्धर्त्तनाभावं यतनां चाह ।

संकुठहरियच्छाया, असति य गह्णितोवहीठितो पेच्छे ।

उट्टेइ व अप्पत्ते, सहमा पत्ते ततो पिट्टं ॥

सकण्ठे नाम पन्था स उच्यते यो वा घोरपान्तराद्ये तत्रोद्धर्त्त-
नस्थासंभव । अस्य वा चतसृष्वपि दिक्षु समन्ततो हरितकाय ।
अथवा पन्थानमतिरिच्यान्यत्र सर्वथा ग्राया न विद्यते । ततः
एतैः कारणैरुद्धर्तनासंभवे पथ्येव गृहीतोपकरणो मुहूर्तमात्रमू-
र्धस्थितो मार्ग एव ग्रायाया विश्राम्येत । यदा तु पथिकानाग-
च्छत पश्यति तदा तेषु त प्रदेशमप्राप्त्येव उत्तिष्ठति तथा ते
जानन्ति पूर्वमेव उचित्य इति । अथ सहसैव ते पथिका अदृष्टा
एव सप्राप्तास्तदा नेपां पृष्टं दत्त्वा उत्तिष्ठति यथा ते जा-
नन्ति यथैव आत्मव्यापारेणोत्थित इति एव मित्यात्वदोषा
परिहृता भवन्ति ।

भुजण पाणुचारे, जयणां तन्थ कुव्वति ।

उमाहडा उ जे दोसा, पुव्व तेसु जतो भवे ॥

भोजने पाने उच्चारणे च यतना तत्र पथि करोति कथमित्याह ।
उदाहृता ये पूर्व दोषास्तेषु यतो भवेन् यथा ते न जवन्ति
तथ यततेति ज्ञाव ।

गंतव्वपदोएउं, अकरणिल्लहुतो उ दोस आणादी ।

पम्हुट्टो वा सट्टे, लहुतो आणादिणो चैव ॥

विश्रम्य उच्चार प्रश्रवण वा कृत्वा यदा गन्तव्यं जवति तदा सिंहा-
वश्लोकनेन पश्चादवश्लोक्य गन्तव्यम् । यदि पुनरवश्लोकन न करो-
ति तदा प्रायश्चित्त तस्य द्युको मास । अधिकरणदोषाश्च प्रागु-
क्ता कथमपि विस्मरणत पतन्ति सम्भवन्ति । आज्ञानद्वादयश्च
दोषा । तथा यदि कथमपि विस्मरत पतित स्यात् ततस्तद्ग्रह-
णाय प्रतिनिवर्तितव्यम् । यदि मन्यते किं तेनेति व्युत्सृजति
तदा मासद्युक्ताज्ञानद्वादयश्च दोषाः पतदेवाह ।

एम्हुट्टे गंतव्वं, अगमाणे लहुतो य दोसआणादी ।

निक्कारणमि तिन्नि उ, पेरिसीकारणे मुच्छो ॥

कथमपि विस्मरणत पतिते सिंहावलोकनेन च दृष्टे नियमत-
स्तदानयनाय पश्चात् गन्तव्यम् । अगमने प्रायश्चित्त द्युको मा-
स । अधिकरणदोषाश्च प्रागुक्ता आज्ञादयश्च । तथा निष्कारण-
मिति कारणस्याभावे निष्कारणमस्मिन् यदि नास्ति निवर्तमा-
नस्य प्रत्यवाय इत्यर्थस्तदा अवश्यं निवर्तितव्यम् । (तिष्णि-
त्ति) यदि प्रथमायां पौरुष्यां विस्मरणत पतित चरमाया च
पौरुष्यां स्मृतं तत्र यदि निष्प्रत्यवायमन्तरा च वासोऽस्ति यदा
निवृत्त्य गृहीत्वा आनेतव्यमथ सूर्यास्तमयवेलायां स्मृत यथा
अमुकमेव विस्मरणत पतितमिति तदा आद्यान् व्रीन् यामान्
उपित्वा चतुर्थे यामे प्रतिनिवृत्त्यानेतव्यं प्रत्यवायाभावे कारणे तु
प्रत्यवायवृक्षणेऽनिवर्त्तमानोऽपि सशुरू । पतदेव ज्ञापयति ॥

चरमाए वि नियत्तइ, जड वासो अस्तिय अतरा वमिमे ।

तिष्णि वि जामे वमिउं, नियत्तइ निरच्चये चरमे ॥

प्रथमायां पौरुष्यां विस्मरणत पतिते तदानयनाय चरमायाम-
पि पौरुष्यां निवर्तते यदि च तेषामन्तरा वासोऽस्ति । अथ चरमा-
यां दिनपौरुष्यां पतति तदा रात्रेखीन् यामानुपित्वा चरमे यामे
निरन्यये प्रत्यवायाभावतो निर्भयो निवर्त्तते ॥

कारणे सुच्छो इति व्याख्यानार्थमाह ॥

दूरं सो वि य तुच्छो, सावयनेणानदी व वामं वा ।

इच्छाडकारणेहिं, करेति उस्सगमो तस्स ॥

दूरमतिशयेन गतानां स्मरणपथमवशीर्षं पतित उपवि मोऽपि
वा उपधिरतिशयेन तुच्छः । मुखपोत्तिकादिस्पोऽतिशयजीर्ण-
श्चेति भावः । अथवा अपान्तगद्ये व्याघ्रादीनि स्वापटानि स्तेना
वा शरीरापहारिण उपकरणापहारिणो वा नदी वाऽपान्तगद्ये वर्षा
वा पतति आदिशब्दान् मूच्छजय वा अशिव वेत्यादिपरिग्रह-
इत्यादिभिः कारणैस्तस्य विस्मरणत पतितस्योपकरणस्य उ-
त्सर्गं "वासिगमिति" विज्ञानपूर्वकं परिन्यागं करोति एव कारणे
अधिकरणादयो न जवन्ति ॥

एव ता पम्हुट्टो, जेसिं तेमिं विही जवे एसो ।

जे ण अन्नं पेच्छे, तेमिं तु इमो विही होइ ॥

एवमुक्तेन प्रकारेण तावत् येषामुपधिर्विस्मरणत पतितस्तेषा-
मेवोऽनन्तगोष्ठितो विधिर्भवति ये पुनरन्ये साधर्मिणा प्रेष्य ते ने-
पामय वड्यमाणो विधिर्भवति । तमेवाह ॥

दट्टु अगिणहणो लहुतो, दुविहो उवटी उ नारमणतो ।

दुविहा नायमणाया, संविग्गा तदा अनाविग्गा ॥

द्विषिप उपरि-रंथिक आपत्रादि दद्याः । नस्य द्वितयस्यापि पति-

उवहि

तस्य दृष्ट्वा अग्रहणे प्रायश्चित्तं दृष्ट्वा मासो ये च पूर्वमुक्ता
अधिकरणादयो दोषास्तेऽपि तस्य प्रसजन्ति स चोपधिर्नृयां
द्विधा ज्ञानोऽज्ञातश्च । तत्र ज्ञातो नाम येषां स उपधिस्तेषां ज्ञाय-
ते अज्ञातो नाम यो न ज्ञायते यथा अमुकस्य सवन्धीति । ते
ज्ञाता द्विविधा सविज्ञा असविज्ञाश्च ॥

मुत्तरे असंविग्ने, संविग्गाणं तु नयणनयणाए ।

दो व्रगा संविग्ने, छ्वंजंगा नायमष्णाए ॥

मुक्त्वा असविज्ञानं किमुक्तं भवति यो ज्ञायते असंविज्ञानामेष
उपधि स न नीयते यस्तु सविज्ञानां तत्र द्वौ वर्गौ तद्यथा संयताः
सयत्यश्च तत्र सविग्ने एकस्मिन्वर्गे परुज्जङ्गा ज्ञाते भवन्ति अ-
ज्ञाने च वक्ष्यमाणो विधिः । तत्र परुज्जङ्गा उपदर्शयति ।

सयमेव अर्षं पेसेइ, अप्पाहे वा वि एव सगामे ।

परगामे वि य एवं, संजतिवग्ने वि ठ्वंजंगा ॥

यदि ते संयताः सविग्ना इति ज्ञातास्तदा स्वयं वा गन्तुं नय-
ति अन्यस्य वा हस्ते प्रेषयति सदेशयति वा यथा मया स
उपधिर्विस्मरणतः पतितो बन्ध इति । एवं स्वग्रामे त्रयो व्रज्जाः
परग्रामेऽपि स्थितानामेते एव त्रयः प्रकाशः । एवं परुज्जङ्गाः संय-
तानामेव सयतीवर्गेऽपि परुज्जङ्गास्तदेवं ज्ञातविषये विधिरुक्तः ।
सप्रत्यज्ञानविषय विधिमाह ।

एहाणादिणा य घोषेण, सोऽं गमाणं च पेसणप्पाहे ।

परुहुडे वोसडे, अप्पवहुअसंघरंतम्मि ॥

यो न ज्ञायते कस्याप्येव उपधिरिति स परिज्ञाननिमित्तं स्ना-
नादिसमवसरणे घोष्यते घोषणं च श्रुत्वा केनापि कथिते येषां स
उपधिस्तत्र स्वयं वा गन्तुं नयति अन्यस्य वा हस्ते प्रेषयति ।
सदेशयति वा । तथा (परुहुडे) विस्मरणतः पतिते व्युत्सृष्टे
परित्यक्ते येनानीतस्मिन्नसंस्तरति अल्पबहु परिज्ञाव्य परिभो-
गोऽनुज्ञातः । एतदेव व्याख्यानयति ।

कामं विमह्छाणे, चत्तं पुण जावतो ऽमम्होहिं ।

इति वेते समणुण्णे, इच्छाकज्जेसु सेसेसुं ॥

येषां स उपधिर्विस्मरणतः पतितस्तेषामन्तिकमानीयते नीत्वा
चेदं भण्यते यथाऽयं युष्मद्विस्मरणतः पतितोऽस्मान्निश्चानीत-
स्ततो गृह्यतामिति एवमुक्ते ते प्राहुः । काम नोऽस्माकं विस्मरणतः
पतितमिदमुपकरणं परं जवत इदमस्मान्निस्स्यकं त्रिविधं त्रिवि-
धेन व्युत्सृजितमिति भावः । एवं ब्रुवति उपधिस्ते यदि सभो-
गिकास्तेन च विना संस्तरन्ति तर्हि स येषां सत्कस्तैः परिष्ठा-
पयन्ति । “एतेन इच्छाकज्जेसु इति” व्याख्यातम् । सप्रति “सेसे-
सुत्ति” व्याख्यायते । शेषा असांभोगिकास्तेष्वपि कार्येष्विच्छा
इयमत्र भावना अन्यसांभोगिकैरानीते तैश्च प्रतिषेधे यदि वैग-
नीनस्ते तेन विना संस्तरन्ति अन्येषोपधिर्दुर्लभो न दृश्यते वा
तदा ते समनुज्ञातं परिचुञ्जते एतावता “अपवहुसथरंतम्मि”
व्याख्यानम् । तदेव संविग्नानां विधिः ।

इदानीं सविग्नानामुपधिविधिरुच्यते ।

पविग्गापविग्गा चैव, ह्वंति इयरे दुहा ।

संविग्गापविग्गे णिनि, इयरेसिं न गेहात ।

इतरे अमंविग्ना द्विविधास्तद्यथा पाक्षिका अपाक्षिकाश्च संवि-
ग्नपाक्षिका असांविग्नापाक्षिकाश्च इत्यर्थः । तत्र यः सविग्नपा-
क्षिकः सविग्नपाक्षिकस्य संबन्धी उपधिस्तं स्वयं वा नयति

अन्यस्य वा हस्ते प्रेषयति सदेशयति वा यस्त्वितरेषामसंवि-
ग्नानामुपधिस्तं पतितं दृष्ट्वा न गृह्णाति ।

अत्रैवापवादमाह ।

इयरे वि होज्ज गहणं, आसंकाए अणज्जमाणम्मि ।

किह पुण होज्जा संका, इमंहि उ कारणेहिं तु ॥

इतरस्मिन्नप्यसंविग्नपाक्षिकसबन्धिन्पुपधावसंज्ञपाक्षिकसंब-
न्धित्वेनाज्ञायमाने आशङ्कया ग्रहणं भवेत् । सूरिसह पात्रिर्वद्वय-
माणैः कारणैः तान्येवाह ।

एहाणादिसमासरणं, अहव समावत्तितो गयाणेगा ।

सांविग्गमसाविग्गा, इति संका गेएहते पभियं ॥

जिनप्रतिमास्नानदर्शननिमित्तमादिशब्दात् संघप्रयोजनेन वा
केनापि समवसरणे मेलापके यदि वा एवमेव समापत्तितो
गता पुरतोऽनेके संविग्ना असविग्नाश्च तेषां गच्छतां कस्याप्यु-
पधिर्विस्मरणतः पतितः स न ज्ञायते सम्यक् किं संविग्नानां
केवलं स्यादसंविग्नानामपीति तं पतितं गृह्णाति ।

सविग्गपुराणोवहि, अहवा विहिंसीवणा समावत्ती ।

होज्ज व असीवितो विय, इति आसंकाए गहणं तु ॥

अथ ज्ञानपुराणसंविग्नोपधेः किमुक्तं ब्रुवति येषां सत्क उपधिः
पतितस्ते पूर्वं संविग्ना आसीरन् पश्चादसंविग्नीभूताः स चो-
पधि पूर्वं सविग्नसीवनेन सीवितः । अथवा सविग्नैरपि समाप-
त्या विधिस्तीक्ष्णिकथा सीवितो यदि वा असीवित एव संभवे-
त्ततस्तं दृष्ट्वा आशङ्कया भवति किं सविग्नानामुतासंविग्नानां तत
आशङ्कया ग्रहणं भवति ।

सप्रति ग्रहणान्तरविधिशेषमाह ।

ते पुण परदेसगते, नाउ जुंजति अहव वज्जंति ।

अन्ने उ परिद्ववणा, कारणजोगो व गीएसु ॥

तमुपधिं गृहीत्वा येषां संविग्नानां सत्क उपधिस्ते परदेश
गता ततस्नान्परदेशं गतान् ज्ञात्वा कारणे समापत्तिते परिचुञ्जते
अथवा कारणभावे परिष्ठापयन्ति । एव कारणैरसविग्नानामपि
पतितरूपधिं गृह्णानो न प्रायश्चित्तभाग्नवति । अथ येषां सत्क उ-
पधिः पतितो गृहीतस्ते संविग्ना अप्यन्ये असांभोगिकास्तेषां
देशान्तरगतानामुपधिं गृहीत्वा निष्कारणे परिष्ठापयन्ति (कार-
णान्ति) यदि ते सव गीतार्था न च तेषामुपधिरस्ति यदि वा
तादृश उपधिर्न्यो दुर्लभस्तदा एव कारणे परिचुञ्जते । अथ ते
अगीतार्थमिश्रास्तदा परिष्ठापयन्ते प्रज्ञाप्य वा गीतार्थान्परिचुञ्जते
एतच्चान्यसांभोगिकसत्कतया परिज्ञायते । इत्यपरिज्ञाने प्रागुक्त
एव विधिः ।

विज्ये पदे न गेएहेज्जा, संविग्गाणं पि एहि कज्जंहिं ।

आसंकाए य नज्जइ, संविग्गाणं च इयरोसिं ॥

द्वितीयपदे अपवादपदे सविग्नानामपि पतितमुपधिर्भविर्वद्वय-
माणैः कार्यं कारणैर्न गृहीयात् । तान्येवाह न ज्ञायते किमेव सवि-
ग्नानामुत इतरेषामसविग्नानामित्याशङ्कया पतितः न गृह्णाति तथा ॥

असिवगाहियं व सोऽं, ते वा भव व होज्ज जइ गहियं ।

ओमेण अन्नदेसं, व गंतुकामा न गेएहेज्जा ॥

येषां स उपधिस्ते अशिवगृहीता येन दृष्टं स नेति प्रथमोऽभङ्गः
यदृष्टस्ते अशिवगृहीता येषां सत्कस्तेन गृहीता इति द्वितीयः २
उच्यते गृहीतमिति तृतीयः ३ उच्यते न गृहीतमिति चतुर्थोऽभङ्गः

ङ्ग' तत्र चतुर्थे भङ्गे अपवादमधिकृत्य शृङ्गो न जघति तत्रापवाद इति भाव । तत्र प्रथमजङ्गे न गृह्णाति अशिवोपहतत्वात् छिती-थेऽपि न गृह्णाति तदानीं तस्य तैरवग्रहणादाशिवोदतत्वात् तृतीये जङ्गे सदृशे अशिवे कारणे गृह्णाति विसदृशे सोमसुखादिवक्त्र-भेने गृह्णाति यदि वा अवमौदयेण देशान्तरगन्तुकामा न गृह्णीयुः ॥

अह पुण गहियं पुवं, न य दिष्टं जस्त त्वच्छुय त तु ।

उवहावियन्नदेसं, इमिणा विहिणा विगिंचिजा ॥

अथ पुनर्गृहीतं पूर्वमुपकरणं न च स दृष्टो यस्य सत्क तदुपक-रण विन्युत विस्मरणत. पनितं यस्मात् (उवहावियन्नदेसति) अथ पुनर्गृहीतमुपकरणं न च स दृष्टो यस्य सत्क तदुपवेगेन प्राविता प्राविता अन्य देशं गतास्तत' अनेन वक्ष्यमाणेन विधिना विवेचयेत् परिष्ठापयेत् । तमेव विधिमाह ॥

दुविहा जायमजाया, जाया अजियोग तह असुद्धा य ।

आभयोगादी ठेचु, इयरं पुण अक्खयं चैव ॥

सा परिष्ठापनिका द्विविधा जाता अजाता च तत्र जाता नाम अजियोगकृता विपकृता च तत्राजियोगो वशाकरणम् । अथवा जाता अशुद्धा सा द्विविधा मूलगुणाशुद्धा उत्तरगुणाशुद्धा च । तत्र जाता अभियोगकृता विकृता वा मूलगुणाशुद्धा उत्तरगुणाशुद्धा वा सा ठेचु भेत्तु वा कर्तव्या । इतरत् पुनरुपकरणमभियोगादिदोपरहितमकृतं चैव परिष्ठापयितव्यम् । अत्र पर प्रश्न करोति पहनिगया इयाणि, विजाणणट्टाऽ तस्य चोदेऽ ।

तेसिं सुच्छिनिमित्तं, कीरऽ विधिं इमं तु तहिं ॥

पथि निर्गता आदिशब्दादिवादिभिः कारणैर्निर्गता परिष्ठा-हान्ते तेषां सुच्छिनिमित्तं यदत्र प्रागुक्ते त्रिधौ प्रतिपादिते पर असहमानश्चोच्यति प्रश्नयति पथिनिर्गतादीनां पथिनिर्गता मा-र्गप्रतिपन्नान्तेषां परिष्ठापितमिदमिति विज्ञानार्थं तत्रेद वक्ष्यमा-णं चिह्नं कियतामिति । तदेवाह ।

एगा दो तिन्नि वट्ठी, वत्थे कीरंति पत्तचीराणि ।

सुज्झंतु चोदगेणं, इति उदिते वेति आयरितो ॥

मूलगुणैरशुद्धे वस्त्रे एकावधिरेक वस्त्रं कृत्वा तत् परिष्ठाप्यते मूलगुणैरशुद्धे पात्रे एक चीवरमेक प्रस्तरं कृत्वा तत्परिष्ठा-प्यतामुत्तरगुणैरशुद्धे शुद्धे वा कियेतां पात्रे द्वे चीवरस्रण्डे द्वौ वा प्रस्तरौ कियेयाताम् । मूलगुणैरुत्तरगुणैश्च शुद्धे वस्त्रे त्रीणि चक्राणि कियेरन् । पात्रे त्रीणि चीवराणि त्रयो वा प्रस्तराः कियेरन् इति । अमुना प्रकारेण चोदकेनोक्ते आचार्यो ब्र-ह्मीति । किं तदित्याह ।

सुद्धमसुद्धं एव, होति असुद्धं च सुद्धवायुवसं ।

तेण तिदुगेगगंठी, वत्थे पत्तम्मि रेहो उ ॥

एव युष्मदुक्तप्रकारेण चक्रकरणे वातवशात् शुद्धमपि चक्रै-कद्विक्रमज्ञतोऽशुद्धं भवति । अशुद्धमपि वातवशेन चक्रक्रिकभा-वत शुद्धं भवति । पात्रमपि वातवशेन एकद्विकचीवरापगमे शुद्धं भवति । अशुद्धमपि वातवशेनाभ्यागन्तुं कचीवस्वरुसमागमे शुद्धं तस्मादयं विधिस्तत्र कर्त्तव्य । मूलोत्तरगुणशुद्धे वस्त्रे त्रयो ग्रन्थय कर्त्तव्या पात्रे तिष्ठो रेखा उत्तरगुणैरशुद्धे वस्त्रे द्वौ ग्रन्थी पात्रे द्वे रेखे मूलगुणैरशुद्धे वस्त्रे पञ्चो ग्रन्थि पात्रे पञ्च रेखा ।

अष्टाणनिग्गयादी, उवण्णमा एण्ण पेयणं वावि ।

आविकोविते अप्पणमं, दस्से जिन्ने विचित्तं य ।

अध्वनि मार्गे निर्गता अध्वनिर्गता आदिशब्दात् अशिवोप-मिर्वा कारणैर्निर्गताः परिष्ठाहान्ते तेषामुपकरणे दग्धे वह्निना ज-स्मीकृते जिन्ने वा विचित्ते वा विस्मरणत' पतिते वास्तव्या-स्तान् अध्वनिर्गतादीन् ध्रुवते अस्माकमुद्धरितानि वस्त्राणि न सन्ति केवलमस्माभिरमुकप्रदेशे परिष्ठापितानि वर्तन्ते तान्या-नीयं गृह्णीथ एवमुक्ते तेषु प्राघूर्णका ये गीतार्थास्तान् प्रेष-यन्ति वास्तव्या अपि च तेषां चिह्नानि उपदिशन्ति यथा गत्तं-समीपे गिरिसमीपे तरुसमीपे कूपसमीपे धर्यादि (आणयणं-मिति) अथैवं चिह्ने कथितेऽपि स्थानं न जानन्ति यदि वा न ते वास्तव्या ग्ञानादिप्रयोजनैर्व्यावृतास्तत स्वयमानीय प्रय-च्छन्ति (पेसण वा चित्ति) अथवा वास्तव्या प्राघूर्णकानां देशकं ददति यथा अमुकप्रदेशे वस्त्रादि परिष्ठापितमस्ति तदमीपां दर्शय अपि शब्दात् यदि ग्ञानादिप्रयोजनं व्या-वृतास्तदा परिष्ठापिताजावे अन्यत् याचित्वा प्रयच्छन्ति (अ-वि कोविण अप्पणमिति) आनीते परिष्ठापिते कोऽप्यकोविटो गीतार्थे उपहतमिति कृत्वा नेच्छन्ति तत्र प्राघूर्णकैर्वास्तव्यैर्वा त-स्यात्मीयं वस्त्रं पात्रं वा दत्त्वा इतरत्स्वयं गृहीतव्यम् । अथ त-दपि कश्चिदगतीतार्थतया न गृह्णीयात्तर्हि तत् आनीत पुन. परि-ष्ठाप्यते एव गाथासङ्केपार्थ ।

साप्रतमेनामेव विचरीपुराह ।

अष्टाण निग्गयादी, नाउ परिचोवही विचित्ते वा ।

संपहगभंडधारी, पेसंती ते वियाणंतां ॥

अध्वनिर्गतादीन् आदिशब्दादिवादिकारणनिर्गतपरिष्ठाहस्ता-न् परीतोपधीन् परिमितोपधीन् त्रिविक्तान्वा त्रिविक्तोपधी-न्वा विस्मरणत. पतितोपधीनित्यर्थ । उपलक्षणमेतत् दग्धोप-धीन्वास्तव्या ज्ञात्वा कथञ्चता वास्तव्या इत्याह । सपादुक्भा-एरुधारिणो नाम यावन्मात्रमुपकरणमुपपद्यते तावन्मात्र धर-न्ति शेष परिष्ठापयन्ति । ततस्तान् तथाभूतान् दृष्ट्वा ध्रुवते अ-स्माकमुद्धरितानि वस्त्राणि न सन्ति किं त्वरमाभिरमुकप्रदेशे परिष्ठापितानि वर्तन्ते तानि गत्वा प्रतिगृह्णानेति एवमुक्ते त-थाऽपि प्राघूर्णका जानते गीतार्थान्प्रेषयन्ति कथमित्याह ।

गड्ढागिरितरुमाटीणि, काउं चिथाणि तस्य पेसंति ।

आवियवेट्टा सयं वा, आणं तहं व मग्गंति ॥

अत्र प्राघूर्णका' प्रेषिता न वास्तव्या गर्तगिरितर्वादीनि चि-ह्नानि कृत्वा प्रेषयन्ति यदि वा ग्ञानादिनिरत्यापृता स्वयमान-यन्ति परिष्ठापिताभावे अन्यथा मार्गयन्ति । साप्रत"मविकोविण अप्पणमिति" व्याख्यानयति ।

नीयम्मि य उवगरणे, उवइयपेय न इच्छं कोई ।

आवकाविय अप्पणमं, अणिच्छमाणे विचित्ति ॥

नीतेऽप्युपकरणे कश्चित्कोविट उपहनमेतदिति कृत्वा ने-च्छेत तस्मिन्नकोविटे आर्त्मायं वस्त्रादि समर्प्यते । अथ तत्रापि नेच्छति तदा परिष्ठापितमानीत पुनर्विचिञ्चति परिष्ठापयन्ति ।

असतीण अप्पणा वि, भामित्यदिगवृद्धपरियमाटी सु ।

सुज्झति कयप्पयन्नो, मेव गणहं असदजावां ॥

येन पूर्वं तत् परिष्ठापितं तस्य पश्चादुपार्थं एवमपि प्रदी-पनकेन दग्धं हृतो वा तस्मै' पानीयेन वा नद्यादिप्लेनेन प्ला-यितं मज्जने वा कथमपि विस्मरणत पनित । आदिशब्दात्-त्यनीकेन वा संनापि वस्त्राणि पारितानि पात्राणि अनेकथा

त्रिभानि ततो ध्यामिनहृत्तद्गृहपतिताडिपूपकरणानि याचनीयानि
तेषामप्यसत्यज्ञावे ह्यनप्रयत्नस्तदेव पूर्वपरिष्ठापित स्वय गृ-
हानेऽशुभभाव इति कृत्वा गुरु । व्य० द्वि० ८ उ० । (त्रिकाच-
र्यायां क उपधित्तव्य इत्येसणाविहारादिशब्देषु)

-(१६) स्थविराणां ग्रहीतव्या उपधयः ॥

(सूत्रम्) थेराणं थेरत्तमिं पत्ताणं कप्पति ढंरुए वा ?
जंरुए वा १ ठत्तगं वा ३ मत्तगं वा ४ लद्धियाए वा ५ भिसि
वा ६ चेत्तं वा ७ चेत्तचिन्निमिन्निया वा ८ चम्मए वा ९ चम्म-
कोमं वा ? १० चम्मपत्तिच्छेयणाए वा ११ अविरहिष्ठ वा से-
उवेत्ता गाहावतिकुलं भत्तए वा पाणाए वा पविसित्तए वा
निक्खमित्तए वा कप्पति ते सं नियट्ठचारिस्स दोच्चं पि उग्गहं
आणुष्णवित्ता परिहारं परिहरित्तए वा ॥ ५ ॥

स्थविराणां जरसा जीर्णानां स्थविरभूमिं प्राप्तानां सूत्रार्थत-
दुन्नयोपेतानामित्यर्थः । कल्पते दाहं विट्प्रादिभेदभिन्नं भरण-
कामेकविधानि उपकरणानि उत्रकं प्रतीतं मात्रकमुच्चरादि-
सत्कं लष्टिका इत्यविशेषः । चेत्त कल्पति चर्म तत्रिकादिरूपं
चर्मपरिच्छेदनक वत्त्वा एतान् अविरहिते अवकाशे स्थापयि-
त्वा गृहपतिकुल पिण्डपातप्रतिपाताय प्रवेष्टु वा निष्कमितुं वा
कल्पने सन्नित्तचराणां त्रिकाचर्यात् प्रत्यागतानां स्थविराणां
द्वितीयमपि वारमवग्रहमनुज्ञाप्य परिहर्तुं धारणया परिभोगेन
चेत्येव सूत्राकरमात्रार्थः । विशेषव्याख्या तु ज्ञाप्यकृता क्रियते ।
तत्र यानि पदानि व्याख्येयानि तानि दर्शयति ॥

ढरु विट्ठं लट्ठी, विट्ठिचम्मं य चम्मकोसा य ।

चम्मस्स य जे जेया, थेरा वि जे य जराजुष्ठा ॥

दाहो विट्ठः यष्टिर्वियष्टि चर्म चर्मकोश चर्मणश्च ये
वेदास्ते चर्मपरिच्छेदनकास्ते च व्याख्येयास्तत्र प्रथमतः स्थविर-
पटमाचक्षते । स्थविर अपि च ये जराजीर्णस्ते उच्यन्ते ॥

आयवताणनिमित्तं, छत्तं ढंरुस्म कारणं वुत्तं ।

कम्हा उव्वेड पुच्छा, संदिग्घथरो अ दुग्गट्ठा ॥

आतप उष्णेन परितापना तस्य त्राणार्थं उत्रकं गृह्णाति दाहस्य
उपवक्रणमेतत् विट्प्रादीनां ग्रहणे कारणं पूर्वनिर्दिष्टे कल्पे च
भणितम् । अथ कस्मादहं स्थापयति षष्ठा पृच्छा अत्रोत्तर
दाहको दीर्घ स्थविरश्च तत तं पुग्गे व्याघ्रादिपरिवारणनिमित्त
परिचरति ॥

सप्रति भाण्णादिव्याग्यानार्थमाह ॥

जंढं परिग्गट्ठो खट्ठु, उच्चागट्ठी य मन्नगा तिन्नि ।

अहवा जंरुग्गहणं, अण्णगविहं जडगं गहियं ॥

भाण्णकं गमु पतद्दह उच्यते उच्चागट्ठो च आदिशब्दात् प्र-
धरणे श्लेष्मणि चेति परिग्रहस्त्रीणि मात्रकाणि भवन्ति तद्यथा
उच्चागट्ठो प्रधरणमात्रकं श्लेष्ममात्रकं चेति । अथवा जण्ण-
कप्रहणेनानेकविध भाण्णकं गृहीतं उच्यते ॥

चेत्तन्नाणं कप्पा, तमयाव्रजीवदेहनिष्पत्ता ।

दोग्ग इयरा व चिल्लिमिलि, चम्मत्तिया व कत्तिच्चा ॥

अन्नप्रहणेन प्रमथ्याव्रजाः पशनीगनिष्पत्ता औष्णिक्सात्रिकरूपा
इत्यर्थं कप्पा परिगृह्यन्ते त्रिभिन्निनाम जपनिका सा इत्यरु-
म्यां उतरा वा उच्यन्ते चर्ममयत्रिका उपान्त कृत्तिर्वा
नापप्रदिकोपग्रहणविधेयरूपा ॥

अंगुष्ठअवरफाणु, नह कोसच्छेयणं तु जे वप्पा ।

ते छिन्नमंधणट्ठा, दुखंरुमंधाणहेउं वा ॥

चर्ममयः कोश चर्मकोशः सोऽङ्गुष्ठस्य यदि वा (अवरफाणु)
पाष्णिका तस्या परिरक्षणाय धियने । अथवा नखरदनादेशोप-
ग्रहिकोपकरणविशेषस्य चर्ममय कोशश्चर्मकोशः ये तु वद्ध्या-
स्ते चर्मपरिच्छेदनकमित्युच्यन्ते । ते च त्रिभसधानार्थमथवा
द्विखण्डसंधानहेतोर्धियन्ते । तदेव विषमपदानि व्याख्यातानि ॥

सप्रति दाह्णाद्युपकरणस्थापनाच्चिन्तां चिकीर्षुराह ॥

जइ य उव्वेड असुष्से, न य वेड देज्ज अत्थ ओहाणं ।

लहुगो मुत्ते लहुगा, हियम्मि जं जत्थ यावति उ ॥

यदि चाशून्ये अविरहिते प्रदेशे दाह्णाद्युपकरण स्थापयति न च
कस्यापि संमुखमेवं ब्रूते अत्र दद्यादवधानमुपयोगमिति तदा
तस्य प्रायश्चित्तं ब्रूयात् मासः । अथ शून्ये स्थापयति तदा च-
त्वारो ब्रूयात्स्तथा शून्ये मुक्ते स्तेनैश्चापहते यत्र यत्र जघन्ये
मध्यमे उच्छेदे वा उपकरणे प्रायश्चित्तमुक्तं तत्प्राप्नोति ।

अत्र परस्याशङ्कामाह ॥

एवं सुत्तं अफट्ठं, जणियं कप्पतित्ति थेरस्स ।

भष्सति सुत्तनिवातो, अतीमहद्धस्स थेरस्स ॥

चोदकः प्राह यद्येवमशून्ये च प्रदेशे उपकरणे दोषस्तीर्हि
तत्सूत्रमफलमविषयं यद्ब्रूयं कल्पते अविरहिते अवकाशे
स्थापयित्वेत्यादि । सूत्रिराह भयते अत्रोत्तरं दीयते अस्य
सूत्रस्य निपातोऽतिमहतोऽतिशयेन गरीयसः ।

गच्छाणुकपाणिज्जा, जेण उव्वेज्जण कारणेण तु ।

हिंरुइ जुत्तमहद्धो, तं सुण वोच्चं समामेणं ॥

सोऽतिबृद्धो महान् गच्छस्यानुकम्पनीयं परं येन कारणेन
स जीर्णो महान् एकाकीभूतोऽविरहिते प्रदेशे उपकरणं
स्थापयित्वा भिक्षां हिरुडते तत्कारणं समासेन वक्ष्ये तच्च
वक्ष्यमाणं शृणु प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति ।

सो पुण गच्छेण समं, गंतूण अजंगमो न वा एइ ।

गच्छाणुकपाणिज्जो, हिंरुइ थेरो पयत्तेण ॥

स पुनरजंगमो गच्छेन समं गन्तुं न शक्नोति ततः स गच्छ-
स्यानुकम्पनीय इति कृत्वा स्थविरो वक्ष्यमाणेन प्रयत्नेन यत-
नया हिरुडते तमेव प्रयत्नमाह ।

अतक्कियउवर्हिणा उ, थेरा भणिया अलोच्चणिज्जेण ।

संकमणे पट्टवणां, पुरतो समगं व जयणाए ॥

यमुपाधि न कोऽपि तर्कयति विशेषतः परिभावयति तेनात-
र्कण्येनोपधिना अत एवालोचनीयेन लोभगोचरतामतिक्रा-
न्तेन परिधाय मासकल्पप्रायोग्यस्य वर्षावासप्रायोग्यस्य वा
क्षेत्रस्य सक्रमेण कर्त्तव्ये आचार्येण ते स्थविरा अतिमहान्तो
भणित्वा पुरतः समकं वा यतनया चलयता तत्र यदि प्रतिभास-
ते तर्हि पुरतोऽपि साधुभिः सह तस्य प्रस्थापनं क्रियते । अथ
न शक्नोति पुरतो गन्तुं तदा समकं नीयते कथमित्याह । यत-
नया तामेव यतनामाह ।

संयारुग एगेण व, समगं गेएहंति सभए ते उवर्हिं ।

किन्तिकम्मं दव पट्ठमा, करंति तेमिं अयति एगो ॥

यदि गच्छेन समं व्रजति ततः सुन्दरमेव सकलस्यापि ग-
च्छस्य नन्माशय्यकरणात् । अथ समकं गन्तुं न शक्नोति तदा

साधुसंघाटकेन समं साधुसंघाटकस्याभावे एकेन वा साधुना समं व्रजति तत्र यौ सहायौ दत्तौ तौ तस्योपकरणं गृह्णात-परिवहत । यदा तु चौरभयेन समयं स्थानं तदा समस्तमपि उपधिककल्पादिलक्षणं गृह्णातो गृहीत्वा स्थविरो यथाजातः कृत्वा अग्रे क्रियते ततः समयस्थानलङ्घने कृतिकर्मविश्रामणां तस्य कुरुतः कृत्वा द्रव पानीयञ्च समर्पयत । तदनन्तरं प्रथ-मालिकां कारयत । तयोर्द्वयोः साध्वोरभावे एकं समस्तं प्राणुकं करोति ।

जः गच्छेज्जाहि गणो, पुरतो पंथे य सो फिडिज्जाहि ।

तत्थ उ ठवेज्ज एगं, रिक्खं पणिपंवगप्पाह ॥

अथैकोऽपि सहायो न विद्यते तदा स्थविर एकाक्यपि पुरतः प्रवर्त्यते । तत्र यदि सार्थादिवशतस्त्वरिनं गच्छन् स गणपुरतो गच्छेत् यदि वा पथि परिरयादिना स स्फिटितो भवेत्तत्र एकं साधुं रिक्तमुपकरणरहितं स्थापयते । अथ तत्र शरीरापहारिस्तेनजयं दुष्टव्याघ्रादिस्वापदभयं वा ततः स मोक्तुं न शक्यते तर्हि अग्रेतनस्थानाः प्रतिनिवर्त्तमानं पथिकमप्याह इति संदेशापयेत् । यथाग्रे साधुसमुदायो व्रजन्नास्ते तस्मात्त्वरितमागन्तव्यमिति ।

सप्रति यथा स स्फिटितो भवति तथा प्रदर्शयति-

सारिक्खकरिसणीए, अहवा वातेण हुज्ज पुट्ठो उ ।

एवं फिडितो हुज्जा, अहवा वीपरिरएणं तु ।

कालगए व सहाए, फिटितो अहक्ख वि संजमो हुज्जा ।

पढमपिटितो वएण व, गामपविट्ठो व जो हुज्जा ॥

पथि गच्छतां मार्गव्यं तत्र येन पथा गच्छे गनस्तस्मा-द्वन्यस्मिन्पथि केचित्साधुसदृशाः पुरतो गच्छन्तो दृष्टास्ततः साधव एते गच्छन्तीति सादृश्यकर्षिण्या मित्या विप्रलब्धं सन् तेन पथा गच्छेत् अथवा अप्रान्तराद्ये स घातेन स्पृष्ट-स्यात् । ततो गन्तुं न शक्नोति एवममुना प्रकारेण स्फिटितो भवेत् । अथवा तथाविश्रमहागर्भ्या प्रवेतस्य नद्या वा परिर-येण स स्थविरो व्रजन् गच्छन् स्फिटितः स्यात् । यदि वा य-स्तस्य सहाया दत्तः स कालगत इति स्फिटित एकाकी संजात । अथवा संभ्रमे वा त्वरित सार्थेन सह पलायमाने गच्छे स्थ-विरः शनैर्व्रजन् गच्छन् स्फिटितो ज्ञेयात् । यदि वा प्रथमेन क्षु-त्परीपहेण पीडित सन् यः स्थविरो ग्रामं व्रजिकां वा प्रविष्टं भवेत् गच्छश्च स्तेनादिभयेन सार्थेन समं त्वरितं व्रजति स ग-च्छास्फिटितो ज्ञेयात् ।

एएहिं कारणेहिं, फिटितो जो अट्ठमं तु काऊण ।

आणुहिंरंतो मगग, इतरे वि य तं विमग्गंति ॥

एतैरनन्तरोदितैः कारणैर्यो गच्छास्फिटितः सोऽष्टमं यष्टं चतुर्थं वा कृत्वा भिक्षामट्टं गच्छ मार्गयति अन्वेपयति इतरेऽपि च ग-च्छसाधवस्त स्थविरं विमार्गयन्ति । अथ ते गच्छसाधव सार्थेन समं व्रजन्तो यदि सार्थं मुञ्चन्ति तदा स्तैरपि हीयन्ते व-नदायेन वा दहन्ते डुष्टेन वा स्वापदेन केनापि गृह्यन्ते ततो ग-वेपयितुं न शक्नुवन्ति तर्हि स्थविरेणावश्यमुक्तप्रकारेण मार्ग-णा कर्त्तव्या ।

अह पुण न संथरेज्जा, तो गहितेणेव हिंडते भिक्खं ।

जः न तरेज्जाहि ततो, ठवेज्ज ताहिं अमुग्गम्मि ॥

एहिं चतुर्थेन पथेनाष्टमेन वा गवेपणं कर्त्तुं न संस्तरेत् तत-

स्तदा तदुपकरणमशून्ये प्रदेशे स्थापयेत् । तत्रापि यानि वर्ज-नीयानि स्थानानि तानि प्रदर्शयति ।

अह पुण ठविज्ज एहिं, मुग्गिगकम्मपुंठिएसुं वा ।

नाणुसुवेज्ज दीहं, बहुजुंजः तत्थ पच्छिचं ॥

तिमु लहुग देसु लहुगो, खप्पाइयणे य वउल्लरु होति ।

चउगुरु समखंडीए, अप्पत्तपक्किच्चमाणस्स ॥

अत्राद्यगाथापदानां द्वितीयगाथोक्तप्रायश्चित्तैः सह यथासंस्थेन योजना सा चैवमथ पुनः स्थापयेदेषु वक्ष्यमाणेषु स्थानेषु गाथायां तृतीया सप्तम्यर्थे ततः प्रायश्चित्तसंभवस्तत्र यदि शून्ये स्थापयति ततश्चतुर्दशु भन्तिकर्मिकायामपि शास्त्रायां स्थापने चतुर्दशुका अग्निना यदि कथमप्युपकरणस्य दाहस्तदा तन्निष्प-न्नमपि प्रायश्चित्तं जुगुप्सितगृहेषु स्थापयति चतुर्दशु नस्मादेता-नि वर्जयित्वा वक्ष्यमाणेषु स्थानेषु स्थापयेत् यत्र स्थापयति ते अनुज्ञापयितव्या अनुज्ञापने मासत्रयु दोषा भिक्षाचर्या कु-र्वन्ति मासत्रयु बहु गृह्णाति प्रायश्चित्तं चत्वारो लघवो व्रजन्ति (खप्पाइयणेइति) खप्पस्य प्रचुरस्य अदने व्रजणे सनीत्यर्थः । तथा अप्राप्तां सखर्मीं प्रतीक्षमाणस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः ।

संप्रति येषु स्थानेषु स्थापयेत्तानि दर्शयति ।

असति य सुमाण्णाणं, सव्वोवहिणा व जइएसुं वा ।

देसकसिणे व घेतुं, हिंडड मड लंन आत्तोए ॥

यदि सुमनोज्ञा सन्ति तर्हि तेषूपकरणं स्थापयितव्यं तेषाम-सत्यभावे अमनोज्ञानामपि असांभोगिकानामप्युपाश्रये स्थापयत् यदि वा सर्वेणाऽप्युपधिना गृहीतो न द्विगमते यदि शक्तिरस्ति अशक्तौ पार्श्वे स्थापयति यदि वा यथा मज्जेकेषु गृहे स्थापयति (देसकसिणे व घेतुमिति) समस्तस्योपधेदं गृह्णातानि यानि कृत्स्नानि परिपूर्णानि कल्पादीनि तानि गृहीत्वा भिक्षामट्टति अशक्तौ तान्यपि मुक्त्वा परित्रमति तत्र सति दाने तेषु गृहेषु भिक्षामट्टति अट्टं उपकरणं पश्यति ॥

असति य अत्रिरहियाम्मि, णित्तिकादीणा अंतिए उवए ।

देज्जह औद्दाणंति, जाव अजिक्खं परिज्जमामि ॥

असति अविद्यमाने भावे अत्रिरहिते प्रदेशे नैत्यकादीना नैत्यि-को ध्रुवकार्मिको दौहकारादिरादिशब्दात् मणिकारशस्त्रकारा-दिपरिग्रहस्तेषामन्तिके स्थापयेत् सूते च दद्यादस्योपकरणस्या-यधानं यावदहं भिक्षां परिभ्रमामि ॥

उवेति गणयंतो वा, समखं तेसि वंधिउं ।

आगतो रक्खिया जोत्ति, तेण तुवनेच्चिया ड्मे ॥

तेषां ध्रुवकार्मिकप्रवृत्तीनां समकं गणयन् वक्ष्या स्थापयति वा शब्दः स्थापनाविषयप्रकाशान्तरसूचने आगतश्च सन् द्वितीय-मपि वारमवग्रहमनुज्ञापयति । कथमित्याह भो इत्यामन्त्रेण युष्मा-भी रक्षितान्यमूनि तेन युष्मदीयानामानि मा गृह्णन्मनुजानीत ॥

दइण व अचहा गंठिं, वेण मुच्छं चि एच्छति ।

रहियं किं वरं आमी, को परो व इटागतो ॥

इह यदा तेषां समकमुपकरणं यन्वा स्थापयति तदा मानि-ज्ञानं ग्रन्थिं रक्षति । तत्र आगतं सन् नं प्रक्षेपयति । मा केनाप्यनुच्य किञ्चित् हनं स्यात्तत्र यदि तत्रैव ग्रन्थिं पश्यति ततः पूर्वोक्तप्रकारेण द्वितीयमनुग्रहमनुज्ञापयति । अथ ग्रन्थिम-न्यथा पश्यति ततो ग्रहे केनापि ग्रन्थिरन्वुनाभ्रोटिन इति

उवहि

पृच्छति । तथा किमिति क्लेषे रहितं शून्यं गृहमासीत् को वा
प्रपर इह समागत इति ।

नत्वि वतयुं सुगंजीरं, तं मे दावेह मा चिरा ।

न दिष्टो वा कहं एतो, तेणओ उवओ इह ॥

ममोपकरणमन्वे यद्वस्तु सुगम्भीरमतिशोजनं तन्नास्ति तद्दर्शय
तद्वस्तु मा चिरकावं कुरु । अथ न गृहीतं मया नापि कोऽप्याग-
च्छन् एष्टन्त आह तद्दष्टो वा कथमत्रागच्छत् स्तेनक (उव-
यति) उत्परक अवश्यं दष्टः स्वयं वा गृहीतमिति ज्ञाव ॥

धर्मो कहिज्ज तेसिं, धम्मडाए व दिन्नमनेहिं ।

तुञ्जारिसेहि एयं, तुञ्जेसु य पच्चतो अम्हं ॥

धर्मस्तेपां ध्रुवकर्मिकप्रवृत्तीनां कथ्यते । कथयित्वा च पर्यन्ते
संघाटकमान्नीयमिदमुच्यते धर्मार्थमेव युष्मादशैरन्यैरेतत् उप-
करणं मह्यं दत्तं युष्मासु च विषये अस्माकमतीव प्रत्ययो वि-
श्वासस्ततः किमित्याह ।

तो उविय ऐपत्य, दिज्जु तं सात्रया इमं अम्हं ।

जह दंती रमणिज्जं, अदंति ताहे इमं जणति ॥

यत एव तस्मात् धावका यत्रोऽस्माकमत्र स्थापितं तदिदमस्माकं
दीयतामेवमुक्ते यदि ददति ततो रमणीय सुन्दरम् । अथ नददति
ततोऽददतस्मान् इदं वक्ष्यमाणं भणति । तदेवाह ।

थेरत्ति काउं कुरु मा अवन्नं, संती सहाया वहवो ममन्ने ।

जे उगमेस्संति मपेयमोमं, विवत्ताइ नाउं इति ते अदंते ॥

स्थविर इति कृत्वा मा ममावज्ञां कार्पुर्त्यतः सन्ति ममान्ये वहवः
सहाया ये क्षेत्रादि ज्ञात्वा क्षेत्रकादादिकमवबुद्ध्य ममैतत् मास-
मुज्जमिष्यन्ति इति एतत् तान् अददत् प्रति व्रूते ।

उवहिप्राडिवंधेण, सो एवं अत्यर्हं तहिं थेरो ।

आयरियपायमूत्ता, संघाडेगो व अह पत्तो ॥

उपधिप्रतिबन्धेन स स्थविरस्तत्र एवमुक्तप्रकारेण अर्थयति
नावत् यावदाचार्यपादमूलात् संघाटक एको वा साधुः समा-
गच्छति । अथ सोऽपि प्राप्तः तर्हि यत्तैः कर्त्तव्यं तदुपदर्शयति ।

ते वि य मग्गंति ततो, अदस्ते साहंति जोइयाईणं ।

एवं तु उत्तरुत्तर, जा राया अह व जा दिन्नं ॥

तेऽपि आचार्यपदे मूलादागता साधवस्तान् ध्रुवकर्मिकादी-
न्मार्गयन्ति याचन्ते ततो यदि न ददति तर्हि तान् अददतो
भोजिकादीनां नगरप्रधानपुरुषादीनां साधयन्ति कथयन्ति ।
अथ तत्रापि न किमप्यनुशासनं तर्हि ततोऽपि वृहतां वृहतां वृह-
त्तराणां कथनीयम् । एवमुत्तरोत्तरस्य फथनं तावत् यावत्
राजा अथवा यावद्दत्तं भवति तावत्कथनीयम् ।

अह पुण अक्खयचिट्ठे, ताहे दोव्वोग्गहं अणुन्नवए ।

तुव्वभव्वयं इमं ति य, जेणं ने रक्खियं तुमए ॥

अथ पुनस्तत् उपकरणमजतं तिष्ठति तदा द्वितीयमवप्रहम-
नुशापयति यथा इदं समस्तमप्युपकरणं युष्मदीयं येनेदं यु-
ष्मानां रक्षितं तस्मान्मां गृह्णन्तमनुजानीतेति एतावता कल्प ति-
ष्ठद् मपियट्चाराण देशापि उगहं अणुमवित्तेति व्याख्यातम् ।

येत्तुर्हि मुन्नवरम्मि जुंजे, खिन्धो व तत्थेव य छन्नदेमे ।

उद्यो सतो जुंजकच्चगेळ, सच्चो वि उंजाण करतु कपं ॥

गृहीता उपधि गृह्यणो गता मुत्ते । अथ मार्गपरिश्रमेण-

सिद्धाटनेन च खिन्न परिश्रान्तस्तर्हि तत्रैव छन्ने आवृते प्रदेशे
भुङ्क्ते । अथ छन्नप्रदेशो नास्ति तर्हि (कच्चगे व दुगे) सर्वे
भाजनाद्यावृत्य भाजनस्य च कल्पं कृत्वा भुङ्क्ते ।

मज्झं दवं पिवत्तो, भुत्ते वा तेहि वा दवावेति ।

नेच्छे वा मोयत्तण, एमेव य कच्चए डहरे ॥

मध्ये भोजनमध्यभागे किञ्चित् भुङ्क्ते इत्यर्थः । एवं पिवन् पा-
तुकामो वा भुङ्क्ते वा परिपूर्वस्तैरेव गृहस्थैर्दापयति मात्रका-
त्पानीयमपवर्त्तापयति अपवर्त्यापि द्वाभ्यां हस्ताभ्यामञ्जलिं
कृत्वा पिवति तथा यदि क्षुल्लके नववटुकेन सर्वं भक्तं माति तदा
यः पानीयविषये विधिरुक्त स एवात्रापि द्रष्टव्यस्तथा एवमेव
अनेनैव प्रकारेण डहरे क्षुल्लके तच्च द्रष्टव्यम् ।

अप्पडिवज्जभतगमो, इयरे वि गवेसए पयत्तेण ।

एमेव अवुहुस्त वि, नवरं गहिएण अडणं तु ॥

एवं यतनां कुर्वतो ब्रजिकादिष्वप्रतिबन्धमानस्य प्रतिबन्धम-
कुर्वतो गमो गमनं गच्छे भवति । इतरेऽपि च गच्छसाधवस्तं
स्थविर प्रयत्नेन गवेषयन्ति गाथायामेकवचनं प्राकृतत्वात् ।
योऽप्यवृद्ध कारणतः कथमन्येकाकी भवेत्तस्याप्येवमेवानेनैव
प्रकारेण यतना द्रष्टव्या नवर सिद्धार्थमयत्नं गृहीतेनोपकरणेन
तस्य द्रष्टव्यम् । व्य० द्वि० ५ उ० । (तीर्थकृतां सोपधित्व ति-
त्थयरशब्दे) (उपधेरवश्यधारणीयत्वं वोटिकशब्दे) (मध्य-
मतीर्थकरसाधवो महामूल्यान्यपि वासआदीनि भुञ्जत इत्य-
चेलगशब्दे दर्शितम्) (पादप्रोच्छनकादीन् याचित्वा प्रत्य-
र्पणं पादपुच्छणकादिशब्देषु) (उपध्रीनां धावनं धोवणशब्दे)
(१७) निर्ग्रन्थीनामागमनपथे उपकरणानि स्थापयति ॥

(सूत्रम्) जे जिकखु णिग्गंतीणं आगमणं पहसि दं-
रुगं वा लडियं वा रयहरणं वा मुहपात्तिं वा अएहयरं वा
उवगरणजायं उवेइ ठवित्तं वा साइज्जइ ॥ २६ ॥

जेण पहूणपक्खियादिसु आगच्छंति तिमिपहे दंडो वा हुप्प-
माणो वड्ठी आयप्पमाणा अस्सतरगहणा ओहिय उवग्गहिय वा
णिक्खिवति तम्मि पहे मुंचति तस्स मासवहु आणादिया य
दोसा कहं उवकरणस्स णिक्खेवसभवो उच्यते ।

णिसिपंते य ठवेज्जा, पक्खिलेहंतो व भत्तपाणं तु ।

संथारद्वोयकितिकम्म, कत्तितवावाअणो भोगा । २२ ? ।

णिसिपंतो रयहरणं मुंचति जत्तपाणाति वा पक्खिलेहंतो सथा-
रगं वरुंतो वा दोय वा करंतो कितिकम्मं विस्सामणंतं वा क-
रंतो मत्ताए वा कत्ति ताव ण मुंचति अणाजोणेण वा पत्तेहिं कार-
णोहिं रओहरणादि मुंचेज्जा ॥

निग्गयीणागमणं, पवेज्जो य जिकखु णिक्खिवे ।

कइत्तवेणं अस्सतरेण. गुरुगा लहुगोतरे आणा ॥ २२ ॥

पडिपुच्छदाणगहणे, संलावणुरागहासखेडे य ।

भिक्खुआदिराधण, दट्टूण व जावसंबंधा ॥ २२ ॥

कत्तितवेणं मेहुणदस्स चउगुरुगं इतर अकेतव अणाभोगो
अणाभोगेण मुंचति । मासवहुं आणादिया य दोसा जवति इमा
अरित्तविराहणा पक्खिपुच्छगा पदमा पुच्छा धितिया पक्खिपुच्छा
तस्सिम वक्खाणं ।

कस्सेयं ति य पुच्छा, मम्मिपति का तूण किं वृत्तं वितिया ।

वित्तं ए मे मधीणं, पक्खिले दट्टु एज्जंति ॥ २२ ॥

रयोहरणादि कति संजतो घेत्तुण पुच्छति कस्सेयं ति रयोह-
रण साहू भणति ममेयति काळण मया कृते साधुना इत्यर्थ ।
महवा साहूणानि पढमपुच्छा किं घुयविति पच्छा एस पम्पिपुच्छा
दद्वुवा ततो साहू भणति वित्तं ण मे सहीणंति ण मे वा सवट्ठती
वित्त कस्माद्धेतो' पक्खीए तुम आगच्छमाणी दिष्ठा सा भणति।

किं च मए अट्टो भे, आमं एणु दाणिहं तुह सहीणं ।

संपत्ती होतु कत्ता, चत्ता तु एकतरो जणितो य ॥२२५॥

साहू भणति आम अनुमतार्थं सा भणति ननु आमन्वणार्थं
इदार्णि तुह सहीणा आयत्तेत्यर्थः । ततियपुच्छा गता सं-
पत्ती सागारिया सेवणा चउत्थपुच्छसंजतो करंति सजविता
पडिपुच्छति गय इदार्णि दयेगहणेत्ति भणितो य ।

हंद गेएहह मुज्जं, दातूण साहरति चुज्जो तु ।

तुज्जं घेत्तुं व पुणो, मुंचति जा पुणो देति ॥ २२६ ॥

हद्वेत्यामन्वणे सजतो हत्थ पसारैरण सुज्जो पडिसाहरेति
भणति य तुज्जेव भवतु अहवा सो संजतो तीए हत्थाओ घे-
त्तूण पुणो मुंचति कस्माद्धेतोः जा पुणो देति जेण छितीयं वारं
मम देति देतीए य पुणो हत्थफासो भविस्सति तस्माद्धेतो'
इदार्णि संलावो साहू भणति धारेयव्वं ।

धारेतव्वं जातं, जात पउमदलकोमद्वतद्धेहिं ।

हत्थेहि परिग्गहितं, इतिहासणिरागसंबंधा ॥२२७॥

इतिहासमेतव इतिहासतो अणुरागो भवति ततो य परोपर
भावसवधो इयार्णि " अणुरागोत्ति " गाहा ।

संलावादणुरागो, अणुरचावेति जो मए दिष्ठां ।

इतरो वि य पम्पिभणती, कस्स व जीवेण जीवामो ॥२२८॥

संलावा अणुरागो भवति इदार्णि हासखेड्येयत्ति संजाती अ-
णुरचावेद भे मए दिष्ठा भे इति भवत इतरो साहू भणति
ज पि मम जीविय त पि तुज्जायत्त तेण तुज्ज वएण जीवि-
एण जीवामो ।

एवं परोप्परस्म, जावणुबंधेण होति मे दोसा ।

पम्पिसेवणममणादी, गेएहणदिडेसु संकादी ॥२२९॥

पडिसेवणा चउत्थस्स पगतस्स दोएहवा गमण तु णिक्ख-
मण आदिसहातो सल्लिगठितो वा अणायार सेवति संजतो
वावि तिणि वत्तिणा वा सजय उदिष्णमोहावला वा गेएहेज्ज
अहवा खयरकम्पिपर्हिं गेएहण हासाखेड्ढ वा करंताणि सागा-
रियेण दिद्दुणि संकिते चउगुरु णिस्सकिते मूल अहवा दिडे
भाडिय भौतियातिपसगो ।

वंजव्वए विराधण, पुच्छादीए हि होति जम्हा उ ।

णिगंधीणगमण, पम्हट्टं ण णिक्खिवे उवधि ॥२३०॥

वितियपढमणाजागे, पडितेए हुज्ज संजमेगतरे ।

आसणो दूरे वा, णिवेदजतणाए अप्पणं ति ॥२३१॥

पम्हट्ट णाम विस्तरिय पगतस्सभमो सावयराणिआ उ मा-
ति सो संजयाण उवही वसहीए आसणो वा पडितो दूरे वा
जति असणोति णिवेदंति अह दूरतो घत्तु जयणाए अप्पणिति ॥

आसणो साहंती, दूरे पडितं तु धेरिगाणेति ।

संणिविखवंति पुरतो, गुरुणा इमि पमज्जत्ता ॥ २३२ ॥

(सूत्रम्) वसहीए जइ आसणो पम्पियतो ए गेएहंति णि-

यत्तिउ धेरिया गुरुणा साहंति अह दूरे पडियंतो धेरिया गि-
रहति तरुणी वि घेत्तुं धेरिया ए मम्पेति ता धेरिया संज-
यवसहिमागंतुं पमज्जित्ता इमिगुरुणं पुरतो णिक्खवंति एमो
अप्पिणे जयणा भणिया ॥

एतत्सूत्रस्य व्याख्या सुगमत्वाद् ग्रन्थकृता न व्याख्याता । (उपधे-
परिष्ठापना स्वस्थाने) उपधिप्रत्युपेक्षणं व्याख्यातमेव (प्रस-
म्नग्रहणे क उपधिप्राह्य घति पलम्बशब्दे) (धर्मोपकरणे परिशु-
हदोपो नेति परिग्गहशब्दे)

उवहिअसंकितेस-उपध्यसंक्लेश-पुं० उपधिविषयोऽसंक्लेशः
उपध्यसंक्लेशः असंक्लेशनेत्रे, स्था० १० गा० ॥

उवहिकप्प-उपधिकद्वप-पुं० उपधिधारणसामाचार्य्याम, ।

एसो चरित्तकप्पो, एत्तो वोच्छामि उवहिकप्पं तु ।

सो पुण पुव्वाजिहितो, उवहिआवग्गहे चव ॥

जो तु विसेसो एत्थं, तं एवारे इह अहं पवक्खामि ।

मुच्छुग्गमादिएहिं, वारयव्वो जहाकमसो ।

फासुयमफासुए य, विजाणयअजाणए ओहो ॥

ओहो बहुवग्गहिते, वारणा कस्स केच्चिरं ।

जदि फासुवही करणे, गहिओ उ जाणए ण तो धारेज्ज ।

जुएहो अज्जुग्गहो वि हु, अट्टकुट्टे तुव्वति हु ॥

फासुगो अजाणएण, कारणगहिओ धग्गिते ताव ।

जावन्नो उप्पएहो, ताहं तु विगिंचए तं तु ।

अह पुण अफासुओ तु, जाणगगहिओ तु कारणे होज्ज ।

जदि गीतत्या सव्वे, तो धारंती तु जा जिएहो ॥

अगीतविमिस्सेहिं, आणुपन्नमितं विगिंचंति ।

अहपुण अफासुओ तु, कारणगहिओ अगीतेणं ॥

उप्पएहे आहम्मि, विगिंचती तु सो ताहे ।

एव चतुजगेणं, वारणता वा परिट्टवणा ॥

सो पुण उविहो उवही, कथं पातं च द्योति वोच्छव्वं ॥

कथं तु बहुविहाणं, पाता पुण दो अणुएहाता ॥

तो वीत पंचएहं, किएह पि एगो पम्पिग्गहो होनि ।

तो दो एकेकस्स तु, भएहति न पहुच्चए एवं ॥

तो चतुतिएह उवेएहं, अहवा एक्केक तस्म एक्केकं ।

जस्यति पाहुणगादिनु, ताहे किं काहितेकेणं ॥

अप्पापरोप्पवयण, जीवाणिजाया य चत्तदोतेव्वं ।

चारित्तगदिट्टतो, तम्हा दो दो तु घेचव्वो ॥

इयार्णि उवहिकप्पो उवहि उग्गमाहसुद्धो धारेयव्वो । गाहासि-
कमेय । उग्गमाहसुद्धो पत्तावधो । गाहासिक्कमेव तिग्गहयपच्छा-
गा गाहासिक्कमेव । एस जिणकणो धेक्कणो एण चय उतास-
सरुणए गाहा । पत्तममाण गाहा कोसए गाहा सिक्क । ज च
उवग्गहकर गाहासिक्क । गाहा । फग्गुय अफासुण य याधि चरंती
पुणो जो गहिओ भग्ग मो केच्चिरं धारेयव्वो जो पग्गुओ चरंती
सो जाणगा वा होतु अजाणगा वा ताव पम्पिज्जंति जाय जुपो
जाय रुधिरय अछण वि फिज्जज्ज हायगिचपग्गजाया नियमा ता-

उवाहिकपत्र

ण गाहा । अह फासुओ जाणगा उकारणे गहिओ तहावि ताव प-
रिञ्जइ जाव वरइ अह अफासुओ अयाणगा य कारणे गहिओ
ताहे उप्पवे फासुए इयरो परिछविञ्जइ एवं चउन्नगो धरणे वा
परिछयणा वा । चोयग आह । गाहा । एगेण किमेगो पादो जा-
व पंचएह वि सयाणं एगो पन्निगहओ अहवा दोएहं तिण्हं चउ-
ण्हं वा पन्निगहओ एगो न पहुञ्चइ तो दो दो एगस्स पन्निगह
उ मत्तओ य दिञ्जइ उच्यते अद्धाण पाहुणगाइसु कारणाइसु
कहं धरंति तु जइ पहुगाण एगमेगो पन्निगहओ एव य जण-
तस्स चउगुइ । अप्पापवयण जीवनिकाया परिचंता वा रत्तय-
दिट्ठेण सञ्चेण वि दोएहिह गिण्हयव्वा मत्तओ पन्निगहओ
य कि कारणं जेण गच्छो सकारणो वा लघुत्सेहपाहुणयाइसु ।
आह जइ नियमा दो दो धरिज्जंति जिणकप्पियाणं किं निमित्तं
एगओ पन्निगहओ । गाहा । संगहिय उच्यते । सो जगवानसं-
गहियकुच्छो जोयण पि गच्छइ सन्नाहो जसकारी य पवयणस्स
जेण अपसो जवइ तं न करेइ अप्पाहारो सो भगव तत्ते अओ-
कज्जे वि विद्धसइ तस्साहारो सरारण अपन्निवद्धो न य
आसणे वोसिरइ उच्चारइ न य आचारावि विच्छिण्णे थमिले
पन्निगहं एगपासे उवेऊण एण्हिं कारणोहिं तस्स एगो पन्निग-
हो । गाहा । तोहं जइ वत्याणि टाणि कइहिं वत्येहिं पडिपुव्व-
उसमेण तिहिं जया पुण तिहिं न संयरेज्जा तो अइरेगाणि ध-
रेज्जंति । आह न गु पमाणाइरेगे दोसा उच्यते । सवालवुद्धाओ
लोगत्यो मइकारणेण सकारणे तेसिं बहुएहिं कज्ज अण्णओ य
मगतो भेदाइ कारणेसु न लजइ ताहे परिञ्चत्ता सेहादयो पच्छा
घोच्छेयकरो जवइ मपम्भस्स तित्थस्स बुत्तं भवइ । गाहा ।
जइ एण विपपहुणे जइ आहारोवहिसेज्जासु विपपहुणाणं
नाणदमणचरित्ताण तवनियमसजमसज्जायमाईणं निप्पत्ता
होञ्जा तेण आहाणअ आग्गहणेण उसाहाणं घ को उवगहं
कुञ्जा । गाहा । जम्मि परिग्गहिय जत्थ पुण परिगिज्जमाणे तस्स
धावराण उवघातो पवत्तेज्जा पुरेज्जा पुरेकम्म उदउल्लाइसु तं
न घेप्पइ महिए वा पच्छे कमाअधरे ते वा पडिबेहेणाइभएण
पन्निबेहेइ जएण माहीरिदित्ति सो परिग्गहो भवइ उवाहिम्मि
येपंते गहिए धरिज्जंते वा एए दोसा न जवंति सो परिग्गहो
निहोसो त्ति अपरिग्गहो चैव । गाहा । आहारोवहिं किं निमित्तं
जगवया नित्यं पवत्तियं उच्यते । न वि जगवता उपहारादिनि-
मित्तं नित्यं पवत्तियं नाणदरिसणचरित्तनिमित्तं तवसजमाईणं
निव्याणन्नाहणं पन्निविद्धिकारणं नित्यं पवत्तियं । गाहा ।
माणत्रएणदोराइणि नाणाअण गुणकारणाणिस्सि तेणाणुएहायं तेसु
पुण नाणावसु मियस्स पूयावि वच्छिज्जइ जइ गणहारिस्सुको
सादागेवहिसाअणं एम उवाहिकपपो । पं० चू० ॥

अहुणा इ उवाहिकपपं, गुरुवदेमेण वोच्छामि ।

उवगेएइति उवकारं, करेइ उवहीयते व उवही तु ॥

किं कारणं तु उवही, देमीए जस्यती मृणसु ।

जीवाणामुगाहृदा, एवं खत्रु वरिहतो (इहं) तित्थे ॥

काऊण पुग्गहपदं, पदिर्णापपदं अजावो तु ।

रमकाउणुकेयदा, अगणीपादीण चैव रक्खदा ॥

अमदू णणुकां पा य, तउवहिगहणं जिणा यंति ।

आह जइणुगहृदा, वत्यादीगहणदेसियं समये ॥

नो अमदूणं काहा, धीपरिजोगो णणुगहातो ।

जस्यंति पावेत्ति कम्मि व, कम्मि व पुण इति अप्पाविच्छीओ ॥

संजम पमीनियत्ता-मेहुणमादीण णाणुएहा ।

णाणाचरण उताणं, उवगहं कुणति णाणधरणाणं ॥

आहार उवाहि सेज्जा, तेण उ उवहत्तणं वेति ।

जस्म पुणो वहिगहिता, उवघातकरी तु तस्स उवघाता ।

कह उवघाय करंती, अइरित्तगहो य मुच्छाए ॥

संथरमाणो गेहति, अतिरित्तं उवहि जो जवे समणो ।

वएहादिजुत्ते मुच्छति, दव्वहारे वुवस्से वा ॥

एतेसु अण्णिइसु य, जो दुस्सति सो करेति उवघातं ।

णाणादीणं तिण्हं, तम्हा ते वज्जए हेतू ॥

जो जत्थ जदा जहियं, उवहीधरिजोगओ अणुणाओ ।

सो तत्थ अण्णतिचारो, अणुणहाते चरणभेदे ॥

जह सिंधूओ कप्पा, ओरादा उरिहया अणुणहाता ।

पिसियादीण य गहणं, खीरादीणं चणुणहाता ॥

अतिहिमदेसे य तहा, कारणियगताण सिसिरकाइम्मि ।

परिजुंजंताण य को, तवादिचरणे अणुवघातो ॥

द्वारुविसयादिपसुं, एतेसिं चैव जोत्तु पन्निसेहो ।

पन्निसेधे परिभोगं, कुणमाणे जंजती चरणं ॥

णाणं पि तु सो जिदइ, उवदेसं जेण ण कुणति ।

तस्स जं णाणुपुव्वं, दंतणजेदो वि तो तेणं ॥

णिवदिकिखतमतरंता-दिण्णु होति परिजोगा ।

समणुणाओ वसिणा-दियाण इहरा अणुवजोगो पं०जाण

इयारिं उवाहिकपपो गाहा जीवाणुगहओवही किं निमित्तं
धारिज्जइ याइ उच्यते जीवाणुगहहंऊ रसाएणं सा रक्खण-
णिमित्तं एयम्मि तित्थेवं नित्रो उवही असहुत्तरेण य वत्या-
ईण गहणं । आह जइ असहुत्तरेण वत्याइगहणं तेण अविरइया-
ओ कम्हा नोवभुंजइ उच्यते क्वचित्प्रवृत्तिः क्वचिदप्रवृत्तिरि-
त्यादि । संयमप्रत्यनीकानि मैथुनादीनि अतस्तेषामभावो भवति
आचरितव्ये गाहा । नाणावरणे किमुक्तं भवत्युपधिरिति उच्यते
ज्ञानदर्शनचारित्राणामुपकारं कुरुते उपग्रहं करोतीत्यर्थः ।
उवही आहारेज्जा उपज्जवतोऽवधिरित्यपदिश्यते गाहा अ-
स्सओ जो पुण संथरमाणो वि अइरित्तं उवहिं धरेइ तस्स
स एव उवहिनिमित्तो उवघाओ जइइ कारणेण वा आहारे
वि रसहेउं वा भुंजइ रागहोसेहिं वा एयस्सोवघाओ भवइ ।
गाहा जो जत्थ उवही पुण जो जत्थ जया जम्मि खेत्ते अणु-
न्हाओ जहा सिद्धए उक्कोसयाणिए तयाणं जम्मि वा काले
अणुन्हातो हेमन्तकाले वासे वा तेणोवहिणा नाणाइ आयारो
न भवइ जो पुण सेत्तकालेसु अणुणुन्हाओ । गाहा जो जत्थ
उवही धरिज्जइ सो उवघाओ । एस उवाहिकपपो । पं० चू० ॥

उवाहिकय-उपधिकृत-त्रि० उपाधिनिष्पन्ने, " परिहारियं अ-
दितो गिहणी उवधीकतं तु पच्छित्तं " नि०चू० १ उ० ।

उवाहिकपत्रखाण्ड-उपधिप्रत्याख्यान-न० उपधिरूपकरण तस्य
रजोहरणमुरवस्त्रिकाव्यतिरिक्तस्य प्रत्याख्यानं न मयाऽसौ
ग्रहंतव्य दत्येवंपा निवृत्तिरूपधिप्रत्याख्यानम् । रजोहरण-

मुखवस्त्रिकां विहायाऽन्योपधिपरिहारे तत्फलं यथा ।

उवह्विपचक्रवाणेणं भंते ! किं जणयइ उवह्विपचक्रवा-
रोण अपत्तिपंथं जणयइ निरुवह्विपणं जीवे निक्कंखे उव-
हिमंतरेण य न संकिद्विस्सइ ॥

हे भद्रन्त ! उपधिप्रत्याख्यानेन रजोहरणमुखवस्त्रिकापात्रा-
दिव्यतिरिक्तस्य उपधेः प्रत्याख्यानेन उपधित्यागेन जीवः किं
उपार्जयति गुरुगृह हेतुष्य ! उपधिप्रत्याख्यानेन अपरिमन्थं
जनयति परिमन्थः स्वाध्यायव्याघातः न परिमन्थोऽपरिमन्थः
स्वाध्यायादौ निरालस्य जनयति । पुनर्निरुपधिको निष्परि-
ग्रहो जीवो निष्काहो भवति वस्त्रादौ अभिलापरहितः स्या-
दित्यर्थः । तादृशो हि उपधिमन्तरेण उपधिं चिन्ना न संकिल-
श्यते फलेशं न प्राप्नोति सपरिग्रहो फलेशं प्राप्नोतीति भावः ।
(उक्त०) निष्कान्त उपधिर्निरुपधिस्स एव निरुपधिको जीवो
निष्काहो वस्त्राद्यभिलापरहित सन्नैतच्च पदं क्वचिदेव दृश्यते
उपधिमन्तरेण चास्य भिन्नक्रमत्वात् संकिलश्यते न च मानसं
शारीरं वा फलेशमाप्नोति उक्तं हि “ तस्स रां भिक्खवुस्स रां
एव भवति परिजुत्ते मे वत्थे सुइ जाइस्सामि संधिस्सामि उक्क-
सिसामितु निस्सामि वा कासिसामि इत्यादि ” उक्त० २८ अ० ।

उवह्विपहाण-उपधिप्रधान-त्रि० उपधिर्माया तत्रधानः । कृत-
कपटशते, “ कति न वि याहिं उवह्विपहाणाहिं ” सूत्र० १ श्रु० ४ अ०
उवह्विय-उपहित-त्रि० उप-धा-क्त-निहिते, अपिन्ने, समीपस्था-
पिते, आरोपिते, उपाधिसङ्गते, उपद्विक्रिते, वाच० । भावे-क्तः सं-
स्तारकाटेरुपदौकने, न० नि० चू० २० उ० ॥

उवह्वियविहि-उपहितविधि-ए० उपग्रहभेदे, उपहितविधिर्नाम
यदाऽऽचार्यैर्वितीर्णं तदाऽऽचार्यानिनुज्ञाप्य अन्येषां साधूनां तद-
न्तरेण विसूर्यता उदाति । अन्ये तु व्याचक्रते यस्यस्य गुरुभि-
र्वक्तं तत्तस्योपनयतीत्यत्र उपहितविधि व्य० ३ उ० ।

उवह्विवावण-उपधिवाहन-न० वस्त्रपात्रादेरुपधेरन्येन नयने,

(सूत्रम्) जे जिकखू अस्सउत्थिएण वा गारत्थिएण वा

उवह्विचवइवेइ वहावंतं वा साइज्जइ । ४५ । जे जिकखू-
णात्तंसए असण वा ४ दिवइ देयंतं वा साइज्जइ ॥४६॥

जे जिकखू उवकरणं, वहाविगिहि अहव अस्स तित्थाणं ।

आहारं वा देज्जा, पणुच्च तं आणमादीणि ॥ २२४ ॥

ममेस उवकरणं वदइत्ति पडुच्च आहारं देज्जा तस्स चतुइइ
आणादिया य इमे दोसा ।

पामेज्ज व जिदेज्ज व, मलगथावं न उप्पति य नामो ।

अत्यंमत्ते उवेज्जा, हरेज्ज वासोच अन्नो वा ॥ २२५ ॥

से गिहत्थो अन्नतिथ्यो वा उवकरणं पमेज्ज मायण वा भि-
ज्जेज्जा मत्तिणे पुगंत्ते वा उवकरणे अन्नं वा देज्ज उप्पत्तिथ्यो
वा उवेज्ज वा मरेज्ज वा अहवा सो धयगोक्षो अयंभित्ते पुढ-
वियरियादिसु उवेज्ज अहवा तस्म भारेण आयचिराहणा इवे-
ज्ज तस्य परितावणादी ज च पच्छा उसहमेसज्जाणि वा करंतो
विद्यथेति तत्क्षिण्यच्च से पच्छिचं तं उवकरणं मो वा हरेज्ज
अणुयवत्तस्स वा धमो हरेज्ज किं च जो तं पणुच्च अस्सणादी
देज्जा तस्स चउसइइ ।

उव्वलियत्तं साहू, पायाणं तस्स भोगणं मूलं ।

दगपानो वि पियणे, दुगुज्जवमाणं उ उट्टाहो ॥ २२६ ॥

भगवता गोयमेण महावीरवचमाणसामी पुच्छितो पनेसि णं
प्रते वाद्वानं किं वदियत्त मे य प्रगयया वागरिय उव्वलियत्त
सेयं वदियत्त अस्सेयंतस्स य धलियत्तणस्स मूयं थइ सो
य साहूसमीचे आहारं आहारंत्ता वदुणि अघिकरणाणि परेज्ज
गदं वा पिपज्ज अयमेज्ज वा चुत्तो वा पुग्गणए धमेज्जा रुयु-
प्पातो वा स इवेज्ज सजण्हिं परस्स किं पि मे दिन्त जेण पणो
जाथो एव रिउट्टाहो मरेज्ज वा सच्चत्थ पच्छाकम्मो फासुएण
दमे मासवइ अफासुएण दमे सव्वे चउउइइ तम्हा गिहत्थो
अन्नउत्थियो वा ण वाहेज्ज वा ण वा भमणादी दायव्य मये का-
रणेण च इवेज्ज वा अस्सणादि वा देज्जा ॥

असिन्ने ओमोयणिए, रायउट्टे जए व गेलासे ।

देसुट्टारो अपरि-इमैवइवेज्ज देज्जा व ॥ २२७ ॥

असिक्कारणे ओमे वा रायउट्टे वा धोदिगादिज्जण वा उज्जतो
अप्पणो अस्समत्था वाहवेज्ज वा तद्धिमिच्चं अस्सणादि देज्ज गि-
लाणो वहावेज्ज वा गिज्जाणठा वा गमंते देसुट्टाणे वा अपरि-
कमो गिहिणा वहावेज्ज देज्ज वा आहार । नि० चू० १२ उ० ।
उवह्विविउत्सग-उपधिच्युत्सर्ग-पु० उपधित्यागरूपे उच्यत्यु-
त्सर्गं, औ० ॥

उवह्विनंकिंलस-उपधिसंज्ञेश-पुं० उपधीयते उपधिन्यते
संयम समयमिशरीरं वा येन स उपधि वस्त्रादिस्तद्विषयः सं-
क्षेपेण उपधिसंज्ञेशः । सक्षेपेणभेदे, स्था० १ उ० ।

उवह्विसंभोग-उपधिसंभोग-पु० उपधेः परिक्लमं परिभोगं वा
कुर्वन् संभोग्यो विसंभोग्यश्चेति । संभोगभेदे, उक्तं च ‘ णं च
दो वि तिन्नि च, आउट्टु तस्स दोइ मिच्चत्त ’ आहोचयत
इत्यर्थः । “ आउट्टुत्तं वि तन्नो, परेण तिग्गिह वि संभोगोत्ति ” स०
उवह्विहुंजंत-उपधुज्जान-त्रि० उपभोगं कुर्वाणे, प्रा० ॥

उवाइणावित्तए-उपानाययितुम्-अन्य० संप्रापयितुमित्यर्थे,
“ पच्छिचं पोरिसि उवाइणावित्तए ” वृ० ४ उ० । अतिक्लमयितु-
मित्यर्थे, कल्प० । उपादाययितुम् आह्वयितुमित्यर्थे, ज्ञा० १२ अ० ।
उवाइणावित्ता-उपादापप्य-अन्य० उप-आ-दा-ल्युट् । प्राप-
येत्यर्थे, “ पच्छिचं पोरिसि उवाइणावित्ता आहारमाहोरेइ ”-
प्र० ७ श० १ उ० ।

उवाइणत्तए-उपयाचितुम्-अन्य० उपयाच्चा कर्तुमित्यर्थे,
विपा० ७ अ० ॥

उपादानुम्-अन्य० गृहीतुं प्रवेष्टुमित्यर्थे, म्था० ३ उ० ।

उवाइय-उपयाचित-त्रि० उपयाच्यते मृष्यतेऽस्मै यत्तत् उपया-
चिनम् । ईप्सिते, “ उवाइयं उववाइत्तए ” उपयाचिनमीप्सित
वस्तु याचितुं प्रार्थयितुम् । प्रा० ३ अ० । वि० । नासिक्कयपुग्गस्य-
देयाधिष्ठितमहादुर्गप्रसंगिरिस्थिनप्राप्तादपानके स्वनामग्याने
महति क्वत्रियजात्यवरे, ती०

उवाइज्ज-उपादेय-त्रि० उप० आ० दा-कर्मणि-यत् । गृहीत-
धे, अनु० । ज्ञा० । विदो० ।

उवागय-उपागम-पु० स्वीकारे, समीपगमने, धाच० । उपागमने,
स्थाने, आन्ता० ७ धृ० ।

उवागय-उपागत-त्रि० उप-प्र-गम-न-म्ययमुपरिधने, य-
भ्युपगते च । धाच० ‘ न-आगाममुयागए ’ उक्त० २२ अ० ।
मप्र० । ज० ।

भा गाहा । अह फासुओ जाणगा वकारणे गहिओ नहावि ताव परिहृज्जइ जाव वरइ अह अफासुओ अयाणगा य कारणे गहिओ ताहे उप्पत्ते फासुए इयरो परिहृविज्जइ एवं चउजंगो धरणे वा परिहृवणा वा । चोयग आह । गाहा । एगेण किमेगो पादो जाव पंचएह वि सयाणं एगो पमिग्गहओ अहवा दोएहं तिहं चउण्हं वा पमिग्गहओ एगो न पहुच्चइ तो दो दो एगस्स पमिग्गह उ मत्तओ य दिज्जइ उच्यते अद्धाण पाहुणगाइसु कारणाइसु कहं धरंति तु जइ पहुगाण एगमेगो पमिग्गहओ एव य जणं तस्स चउगुरु । अप्पापवयणं जीवनिकाया परिचंता वा रत्तय-दिट्ठेण-सव्वेण वि दोएहि गिहिइयव्वा मत्तओ पमिग्गहओ य कि कारणं जेण गच्छो सकारणो वा लघुहसेहपाहुणयाइसु । आह जइ नियमा दो दो धरिज्जंति जिणकप्पियाण कि निमित्तं एगओ पमिग्गहओ । गाहा । संगहिय उच्यते । सो जगवानसंगहियकुच्छी जोयणं पि गच्छइ सन्नाहो जसकारी य पवयणस्स जेण अपसो जवइ तं न करेइ अप्पाहारो सो भगवं तत्ते अओकनह्वे वि विद्धसइ तम्साहारो सरीरण अपमिचद्धो न य आसणे घोसिरइ उच्चारइ न य आचारावि विच्छिण्णे थमिते पमिग्गहं एगपासे उवेकए एपहिं कारणेहिं तस्स एगो पमिग्गहो । गाहा । तिहे जइ वत्थाणि टाणि कइहिं वत्थेहिं पडिपुव्व-उसमेण तिहिं जया पुण तिहिं न सथरेज्जा तो अइरेगाणि धरेज्जति । आह न गु पमाणाइरेगे दोसा उच्यते । सवालवुह्वाओ लोगतयो महकारणेण सकारणे तेसिं बहुएहिं कज्जं अण्णओ य मगतो मेहाइ कारणेसु न लज्जइ ताहे परिचत्ता सेहादयो पच्छा घोच्छेयकरो जवइ सपन्वस्स तित्थस्स वुत्तं भवइ । गाहा । जइ एए वियप्पहुणे जइ आहारोवहिसेज्जासु विप्पहुणाणं नाणइसणचरित्ताण तवनियमसजमसज्जायमार्षणं निप्पत्तां होज्जा तेण आहारोव आङ्गहणेण उसहाणं व को उवग्गहं फुज्जा । गाहा । जम्मि परिग्गहिय जत्थ पुण परिगिज्जमाणे तस्स यावराण उवघातो पवत्तेज्जा पुरेज्जा पुरेक्कम्म उदउल्लाइसु तं न वेप्पइ महिए वा पच्छे कमाइधरे ते वा पडिबेहणाइभएण पमिग्गहेइ जएण माहीरिहिति सो परिग्गहो भवइ उवहिम्मि येपने गहिए धरिज्जंते वा एए दोसा न जवंति सो परिग्गहो निदोसो ति अपरिग्गहो चव । गाहा । आहारोवहिं किं निमित्तं प्रगवया तित्थ पवत्तियं उच्यते । न वि जगवता उपहारादिनिमित्तं तित्थं पवत्तियं नाणइरिसणचरित्तनिमित्तं तवसजमार्षणं निव्वाणमाहणं पमिघिद्धिकारणं तित्थ पवत्तियं । गाहा । नाणवरणहोराइणि नाणाइण गुणकारणाणिचि तेणाणुएहाय तेसु पुण याणाइसु त्रियस्स पूयाधि उच्छिज्जइ जहा गणहारिस्सुको साहारोवहिसाणं एस्स उवहिकप्यो । पं० चू० ॥

अहृणा इ उवहिकप्यं, गुरुवदेमेण वोच्छामि ।

उवगेएहति उवकारं, करेइ उवहीयते व उवही तु ॥

किं कारणं तु उवही, देमीए जसुती सुणसु ।

जीवाणाणुगाइहा, एवं खटु वएहतो (इहं) तित्थे ॥

काज्जण पुग्गहपदं, पडिणायपदे अजावो तु ।

ग्गकादाणुकेवट्टा, अगणीमाटीण चव रक्खट्टा ॥

अनट्ट एणुकेपा य. तउवहिग्गहणं जिणा यंति ।

आह जइएणुग्गहट्टा, कथादीग्गहादेमियं समये ॥

नो असदुणं काहा, धीपरिजोगो णाणुगाहातो ।

जसुति पावेत्ति कम्मि व, कम्मि व पुण होति अप्पावित्तीओ ॥

संजम पमीनियत्ता-मेहुणमादीण एणुएहा ।

णाणाचरण उताणं, उवग्गहं कुणति णाणवरणाणं ॥

आहार उवहि सेज्जा, तेण उ उवहित्तणं वेति ।

जस्स पुणो वहिग्गहिता, उवघातकरी तु तस्स उवघाता ।

कह उवघाय करंती, अइरित्तगहो य मुच्छाए ॥

संथरमाणो गेगहति, अतिरित्तं उवहि जो जवे समणो ।

वएहादिजुत्ते मुच्छति, दव्वहारे वुवस्से वा ॥

एतेसु अणुइंसेसु य, जो दुस्सति सो करंति उवघातं ।

णाणादीणं तिहं, तम्हा ते वज्जए हेतू ॥

जो जत्थ जदा जहियं, उवहीधरिजोगओ अणुणाओ ।

सो तत्थ अणुतिचारो, अणुएहाते चरणभेदे ॥

जह सिंभूओ कप्पा, ओराइवा उरिहया अणुएहाता ।

पिसियादीण य गहणं, खीरादीणं चणुएहाता ॥

अतिहिमदेते य तहा, कारणियगताण सिसिरकाइम्मि ।

परिजुंजताण य को, तवादिचरणे अणुवघातो ॥

इारुविसयादिइसुं, एतोसिं चव जोत्तु पमित्तेहो ।

पमिसिच्छे परिभोगं, कुएमाणे जंजती चरणं ॥

णाणं पि तु सो जिदइ, उवदेसं जेण ण कुणति ।

तस्स जं एणुपुव्वं, दंतणजेदो वि तो तेणं ॥

णिवदिक्खितमतरंता-दिइसु होति परिजोगा ।

समणुणाओ कसिणा-दियाण इहरा अणुवजोगो पं० जाण

इयारिण उवहिकप्यो गाहा जीवाणुग्गहओवही किं निमित्तं धारिज्जइ याइ उच्यते जीवाणुग्गहंउ रसाएणं सा रक्खण-णिमित्तं एयम्मि तित्थेचं निओ उवही असहुत्तरेण य वत्था-ईण गहणं । आह जइ असहुत्तरेण कथाइगहणं तेण अविरइया-ओ कम्हा नोवभुंजइ उच्यते कचित्तप्रवृत्ति कचिदप्रवृत्तिरि-त्यादि । संयमप्रत्यनीकानि मैथुनादीनि अतस्तेषामभावो भवति आचरित्तव्ये गाहा । नाणावरणे किमुकं भवत्युपधिरिति उच्यते ज्ञानदर्शनचारित्राणामुपकारं कुरुते उपग्रहं करोतीत्यर्थः । उवही आहारोवजा उपज्जवतोऽवधिरित्यपदिश्यते गाहा अ-स्सओ जो पुण संथरमाणो वि अइरित्तं उवहिं धरेइ तस्स स पव उवहिनिमित्तो उवघाओ जसइ कारणेण वा आहारे वि रसहेउ वा भुंजइ रागहोसेहिं वा एयस्सोवघाओ भवइ । गाहा जो जत्थ उवही पुण जो जत्थ जया जम्मि खेत्ते अणु-न्हाओ जहा सिद्धए उक्कोसयाणिए तयाणं जम्मि वा काले अणुन्हातो हेमन्तकाले वासे वा तेणोवहिणा नाणाइ आयारो न भवइ जो पुण खेत्तकालेसु अणुणुन्हाओ । गाहा जो जत्थ उवही धरिज्जइ सो उवघाओ । एस्स उवहिकप्यो । पं० चू० ॥

उवहिकप्य-उपधिकृत-त्रि० उपधित्तिप्पत्ते, " परिहारियं अ-दितो गिहणी उवधीकतं तु पच्छिज्जं " नि०चू० १ उ० ।

उवहिकप्य-उपधित्तिप्पत्ते-न० उपधिरुपकरणं तस्य रजोहरणमुग्रवस्त्रिकाव्यतिरिक्तस्य प्रत्याप्यान न भयाऽसौ ग्रहंतव्य इत्येवंरुपा निवृत्तिरुपधित्तिप्रत्याप्यानम् । रजोहरण-

मुखवस्त्रिकां विहायाऽन्योपधिपरिहारे तत्फलं यथा ।

उवह्विपञ्चक्रवाणेणं भंते ! किं जणयद् उवह्विपञ्चक्रवा-
णेण अपलिमथं जणयद् निरुवह्विपणं जीवे निक्कखे उव-
हिमंतरेण य न संकिद्विस्सइ ॥

हे भद्रन्त ! उपधिप्रत्याख्यानानेन रजोहरणमुखवस्त्रिकापात्रा-
दिभ्यतिरिक्तस्य उपधे. प्रत्याख्यानानेन उपधित्यागेन जीव' कि
उपार्जयति गुरुगह हेशिष्य ! उपधिप्रत्याख्यानानेन अपरिमन्य
जनयति परिमन्य' स्वाध्यायव्याघात' न परिमन्योऽपरिमन्यः
स्वाध्यायादौ निरालस्य जनयति । पुनर्निरुपधिको निष्परि-
ग्रहो जीवो निष्काङ्क्षो भवति वस्त्रादौ अभिलापरहित' स्या-
दित्यर्थः तादृशो हि उपधिमन्तरेण उपधि विना न संकिल-
श्यते फलेशं न प्राप्नोति सपरिग्रहो फलेश प्राप्नोतीति भाव' ।
(उक्त०) निष्कान्त उपधिर्निरुपधिस्स एव निरुपधिको जीवो
निष्काङ्क्षो वस्त्राद्यभिलापरहितः सन्नेतच्च पदं कचिदेव दृश्यते
उपधिमन्तरेण चास्य भिन्नक्रमत्वात् संकिलश्यते न च मानसं
शारीरं वा फलेशमाप्नोति उक्तं हि " तस्स ए भिक्खुस्स णो
एव भवति परिजुप्पे मे वत्थे सूऽ जाऽस्सामि सधिस्सामि उक्-
सिसामितुं निस्सामि वा कासिसामि इत्यादि" उक्त०२८ अ० ।

उवह्विपहाण-उपधिप्रधान-त्रि० उपधिर्माया तत्प्रधान' । कृत-
कपटशते, "कति न वि याहिं उवह्विपहाणाहिं" सूत्र०१ श्रु०४ अ०
उवह्विय-उपहित-त्रि० उप-धा-क्त-निहिते, अपिन्ने, समीपस्था-
पिते, आरोपिते, उपाधिसङ्कते, उपवृत्तिते, वाच० । भावे-क्त स-
स्तरकाटेरुपदौकने, न० नि० चू० २० उ० ॥

उवह्वियविहि-उपहितविधि-पु० उपग्रहभेदे, उपहितविधिर्नाम
यद्ऽऽचार्यैर्वितीर्णं तद्ऽऽचार्यानिनुज्ञाप्य अन्येषां साधूनां तद-
न्तरेण विसूरयतां ददाति । अन्ये तु ध्याचक्रते यद्यस्य गुरुभि-
र्दत्तं तत्तस्योपनयतीत्येव उपहितविधि ध्य० ३ उ० ।

उवह्विवाहण-उपधिवाहन-न० वस्त्रपात्रादेरुपधेरन्येन नयने,

(सूत्रम्) जे जिकखू अस्सउत्थिएण वा गारत्थिएण वा
उवह्विचवावेइ वहावंतं वा साइज्जइ । ४७ । जे जिकखू-
णात्तंसए असणं वा ४ दिवइ देयंतं वा साइज्जइ ॥४८॥

जे जिकखू उवकरणं, वहाविगिहि अहव अस्स तित्थाणं ।

आहारं वा देज्जा, पफुच्च तं आणमादीणि ॥ २२४ ॥

ममेस उवकरणं वदइत्ति पडुच्च आहारं देज्जा तस्स चतुसहु
आणादिया य इमे दोसा ।

पामेज्ज व निंदेज्ज व, मलगयावं न उप्पति य नासो ।

अत्यंफले उवेज्जा, हरेज्ज वासोच्च अन्नो वा ॥ २२५ ॥

मे गिहत्थो अन्नतित्थिओ वा उवकरणं पमेज्ज भायण वा भि-
जेज्जा मक्षिणे जुगात्रे वा उवरुणे अन्नं वा देज्ज उप्पतियाओ
वा उवेज्ज वा मारेज्ज वा अहवा सो अयगोक्षो अथक्खिणे पुढ-
वियरियादिसु उवेज्ज अहवा तस्स भारेण आयविराहणा ह्ये-
ज्ज तत्थ परितावणादी जे च पच्छा उवह्वेसज्जाणि वा करेणो
विपधेति तक्षिणम्भ च से पच्छिन्नं तं उवकरणं सो वा हरेज्ज
अणुयउवस्स वा अन्नो हरेज्ज किं च जो त पफुच्च असणादी
देज्जा तस्स उवसहु ।

उव्वलियत्तं साहू, पायाणं तस्म भोयणं मूलं ।

दग्गातो वि पियणे, दुगुञ्जदमणो उ उट्टाहो ॥ २२६ ॥

भगवता गीयमेण महावीरवचमाणसामी पुच्छितो एनेसिं णं
प्रंते वादाणं किं वदियत्तं से य जगवया धागरिय उव्वलियत्तं
सेयं वदियत्तं अस्सेयतस्स य यलियत्तणस्स मूलं थइ सो
य साहूसमीवे आहारं आहारेत्ता वदणि अधिकरणाणि फरेज्ज
गदं वा पिपज्ज अयमेज्ज वा चुत्तो वा उगुत्ताए धमेज्जा रुयु-
प्पातो वा स ह्येज्ज मज्जणं परिस्स किं पि मे दिन्नि जेण पणा
जाओ एव रिउट्टाहो मरेज्ज वा सध्वत्थ पच्छाफम्मो फासुणण
देमे मासवहु अफासुणण देसे सत्थे चउवहु तम्हा गिहत्थो
अन्नउत्थिओ वा ण वाहेज्ज वा ण वा अमणादी दायव्व मवे फा-
रण जेण च वावेज्ज वा असणादि वा देज्जा ॥

असिन्ने ओमोयरिए, रायउट्टे जए व गेलसे ।

देसुट्टाए अपरि-एमेवहावेज्ज देज्जा वा ॥ २२७ ॥

असिक्कारणे ओमे वा रायउट्टे वा वाहिगादिज्ज वा रज्जतो
अपणो असमत्था वाहवेज्ज वा तद्धिमिच्च असणादि देज्ज गि-
लाणो वहावेज्ज वा गिज्ञाणहा वा गमने देसुट्टाणे वा अपरि-
क्कमो गिहिणा वहावेज्ज देज्ज वा आहार । नि० चू० १२ उ० ।
उवह्विविउत्सग-उपधिच्युत्सर्ग-पुं० उपधित्यागरूपे च्यव्यु-
त्सर्गं, औ० ॥

उवह्विर्नकिलेस-उपधिसंक्वेश-पुं० उपधीयने उपपन्न्यने
सयम सयमिशरीर वा येन स उपधि वस्त्रादिस्तद्विषयः सं-
क्वेशः उपधिसंक्वेशः । संक्वेशभेदे, स्था० १ वा० ।

उवह्विसंभोग-उपधिसंभोग-पु० उपधे परिक्रमे परिभोग वा
कुर्वन् संभोगो विसंज्ञोऽयमिति । संभोगभेदे, उक्तं च ' एगं च
दो वि तिमि च, आउट्टु तस्स दोऽ मिच्चत्त' आलोचयत
इत्यर्थः । "आउट्टु वि तओ, परेण तिगिह वि संज्ञोऽगोत्ति"स०
उवह्विहुंजत-उपजुञ्जान-त्रि० उपभोगं कुर्वाणं, प्रा० ॥

उवाऽणावित्तए-उपादायितुम्-अव्य० संप्रापयितुमित्यर्थं,
" पच्छिम पोरिसिं उवाऽणावित्तए " वृ० ४ उ० । अतिक्रमयितु-
मित्यर्थं, कल्प० । उपादाययितुम् प्रादयितुमित्यर्थं, ज्ञा० १२ अ० ।
उवाऽणावित्ता-उपादापय-अव्य० उप-आ-दा-ल्युट् । प्राप-
येत्यर्थं, "पच्छिम पोरिसिं उवाऽणावित्ता आहारमाहोरे" -
ज० ७ श० १ उ० ।

उवाऽणित्तए-उपयाचितुम्-अव्य० उपयाऽच्चा कर्तुमित्यर्थं,
विपा० ७ अ० ॥

उपादानुम्-अव्य० गृहीतुं प्रवेष्टुमित्यर्थं, स्था० ३ वा० ।

उवाऽय-उपयाचित-त्रि० उपयान्यने मृष्यतेऽस्मै यत्तत् उपया-
चितम् । इप्सिने, "उवाऽय उववाऽत्तण' उपयाचितुमीप्सिने
वस्तु याचितुं प्रार्थयितुम् । ज्ञा० ३ अ० । रि० । नामिकयपुग्म्य-
देयाधिष्ठितमहादुर्गवस्त्रगिरिस्थितप्राम्सादपातकं स्वनामग्याने
महति कृत्रियजात्यवरे, ती०

उवाएज्ज-उपादेय-त्रि० उप०आ० दा-कर्मणि-यत् । गृहीत-
ये, अनु० । जा० । रि० ।

उवागम-उपागम-पुं०स्त्रीकारे, समीपगमने, वाच० । उपागमने,
स्थाने, आचा० ७ अ० ।

उवागय-उपागत-त्रि० उप-आ-गम-क्त-न्ययमुपरिधने स-
भ्युपगते च । वाच० "नभागाममुयागण' उक्त० २३ अ० ।
मय० । ज० ।

उवाणह-उपानह-स्त्री० चर्मपादुकायाम्, औ० । सूत्र० । “ते निच्छयाणहावाए, ममारमं च जोडणो 'उपानहौ पादयोरनाचरिते पादयोगिनि सान्निप्रायकं नन्वापत्कत्पपरिहारार्थम्” द.३ अ.

अथ उपानहोर्दोषप्रदर्शनार्थमिदमाह ।

गव्यो पिम्पद्वना, शिरवेकवो निदतो गिरंतरता ।

चृताणं त्वद्यात्रो, कसियो चम्माम्मि उदोसा ॥

उपानहोः पिनक्त्योर्गव्यो निर्माद्वता च जवेत् । जीवेषु निरपेक्षो निर्दयश्चासौ जवति निरन्तरता निरन्तरं भूमिस्पर्शनाद् मृ-
नाना तु प्राणिनामुपघानश्च उपजायते एवं कृन्त्रे चर्मणि पद् दोषा
जवन्तीति द्वारगाथा ।

सांप्रतमेनामेव प्रतिपदं विवृणोति ॥

आमंगतो हस्तिगतो, गव्विज्जड चमितोइ कमण्हो ।

पादो र ममाउको, कमणार खरो आवि य जारो ॥

अथगतादश्वारहान् हस्तिगत पुरयो यथागर्वायते एवं भूमि-
गान् गर्व करोति । अदो अह सौपानको जजामीति । तथा
पाद. स्वभावेनैव समार्दवस्तन स न तथा जीवोपघात करोति
यथा क्रमणिका खरा कर्कशस्पर्शा जीवोपघात कुर्वन्ति । अपि
च भारस्तासां महान् भवति । ततस्तदाक्रान्ता बहवो जीवा
विनागमाप्नुवन्ते । निरपेक्षधारमाह ॥

वंटाई पेहंतो, जीवे वि हु सो तहेव पेहिज्जा ।

अन्यि महंति य कमणी, पावेकखड कंटण जिए ॥

अनुपानको गच्छन् कण्टकादीन् मार्गे प्रेक्षमाणो जीवानपि
तथैवासां प्रेक्षते सौपानकस्तु गच्छन् विद्येते मम कामणिके
इति कृत्वा निरपायन्यादात्मनो न कण्टकादिकमपेक्षते ततश्चासौ
जीवेष्वपि निरपेक्षो जवति । अथ निर्दयधारमाह ॥

पुवं अदया चूप-सु हांति वंधनि कषेसु तो कमणी ।

जायति हु तदञ्जासा, सुदयादुस्सा वि णिदयया ॥

पूर्वं तावददया निर्दयन्वं ज्ञतेषु मनसि संजातं भवति तत-
क्रमयो क्रमणिके वध्नाति तदञ्जासाश्च सुदयाद्वोरपि प्रायो नि-
र्दयतेव भवति । निरन्तरधारमाह ॥

अवि यं व खुज्ज पादेण, पेह्वितो अंतरंगुडगतो वा ।

मुचंज कुलिगादी-ए य कमणीपेह्वितो जियति ॥

कुशादिस्यास्तदर्थवान्तरया अमप्युणानि त्रिद्वानि इन्द्रियाणि
यस्यासां कुलिङ्गी विकलेन्द्रिय स आदिश-दान्मरुमृम्यादिश्च
अनुपानकस्य पादेन प्रेरितोऽपीति सजावनायां सजायते अय-
मयो यदाप्रदुर्जं पादनमध्य गनस्तदा अथवा अन्तराहुडमहु-
दीनामहुडन्य वाऽपान्तगात्र तत्र वागत सन् मुच्येत नञ्जियेत ।
सौपानकस्य तु निरन्तरमिस्पर्शानांभि क्रमणीभिः प्रेरित आ-
क्रान्ते न जीवति अत्रय मरण प्राप्नोतीत्यर्थः ।

भूतोपघानधारमाह ॥

कट्ट कया पुववानो, ए द्रोहिती पगतिपेडवनाणुणं ।

मज्जगहिपोट्टियाणं, कक्खडफामाहि कमणीहिं ॥

कयं वेन प्रकरणेण मृतानां प्राणिनां प्रकृत्या स्वभावेनैव पेडव-
तन्ममददरीगणां मभागाभि पुम्पजागप्रान्ताभि कर्कश-
स्पर्शाभि क्रमणीभि प्रेरितानामुपघानो न भविष्यति भवि-
ष्य ऐवन्तर्था । यत पदे दोग्य अतः क्रमणिका न परिघातय्या ।
वारणे तु प्राप्ते पतिद्वारादिपि । किं पुनस्तन्वारणमित्याह ॥

विह अतरासहुसंजम-कोधारिसचक्खुडुव्वले वाले ।

अज्जा कारणजाते, कसिएग्गहणं अणुनायं ॥

विहं अध्वा अतरो ग्लान. असहिष्णुनाम राजादिदीकित. ।
सुकुमारपाद' सभ्रमश्रौरश्वापदादिसक्कोजः कुष्ठरोगी अर्शरोगी
चक्षुषा दुर्वद कश्चिद्ववति वालो वा यदि यत्र तत्र पादौ
निकिपति । आर्या वा अध्वान नीयन्ते कारणजातं वा कुत्रगण-
सद्विषयमुपस्थितम् । पतेषु कृत्स्नस्य चर्मणो ग्रहणमनुज्ञातमि-
ति द्वारगाथासमासार्थः । अथैनामेव विवृणोति ॥

कंटाहिसीयरक्खड, ता विहे खलु समाहि जा गहणं ।

ओमहपाणगिद्याणे, अहुणुडियते सधट्टा वा ॥

(विहे) अध्वनि प्रतिपद्यमाने कण्टकस्याहेवां अस्य च रक्षार्थ-
महुलिकोशिकं खल्लुङ्गादि वा गृह्णन्ति । किं बहुना खलु समाधि-
कृत्वा यावदूर्ध्वजङ्घयोरपि ग्रहणम् । तथा ग्लान औषधपानं कृत्वा
वैद्योपदेशेन पृथिव्यां पदं न स्थापयति । अधुनोत्थितो वा ग्लानः
क्रमयो क्रमणिके आविध्यति शीतानुभावेन भक्तं न जरि-
ष्यतीति कृत्वा ग्लानस्य वा भेषजार्थं त्वरितं ग्रामान्तर गन्तव्यं
ततः क्रमणिका पिनद्धव्या ।

अरिसिह्वस्स व अरिसा, मा खुब्भे तेण वंधते कमणी ।

असहुमवंतो हरणं, पादो पट्टो नु गिरिदेसा ।

अशौवत पादतलदार्धल्यादर्शासि मा कुम्भेरश्रिति कृत्वा
क्रमणिके असौ वध्नाति । असहिष्णुनाम मार्गे गच्छन्नुपान-
निर्विना गन्तुं न शक्नोति यदि गच्छति तत पादाभ्यां रुधिरं
परिगलति । अत्रावन्तीसुकुमारोदाहरण भवति तच्चावश्य-
काद्विज्ञेयम् । स क्रमणिके घर्षीयात् उदकाग्निस्तेनश्वापदादौ
वा संभ्रमे क्रमणिका परिभोक्तव्याः । गिरिदेशे वा पर्यटतः
कस्यापि पादतलं घृष्टं तत उपानहौ पिनह्य पर्यटति ।

कुट्टिसस सकरादी-हिं वावि जिन्नो कमो मधूला वा ।

वालो असंफुरो पुण, अज्जा विहं दोव्व पासादी ॥

कुष्ठिनः सवन्धी शोणितपूयेन भिन्न. स्फटितक्रम. शर्करा
कण्टकादिस्तदादिभिराक्रान्तो महतीं पीडामुपजनयति मधू-
ला वा पादगण्ड कस्यापि समजनि ततः क्रमणिके वध्नाति ।
वालो वा कश्चिदसंस्फुरोऽसंवृतो यत्र तत्र पादं मुञ्चन् कण्ट-
कादिभिरुपदूयते अतोऽसौ क्रमणीके परिघायते । आर्या वा
विधमध्वान नेतव्यास्तत्र च (दोव्वत्ति) चौरादिभयं ततो
वृषभा क्रमणिकां पिनह्य पन्थानं मुक्त्वा पार्श्वस्थिताः गच्छन्ति
आदिशब्दात्सर्वाणि वा तत्रोत्पथेन व्रजन्ति । यो वा चक्षुषा
दुर्वल स वैद्योपदेशेनोपानहौ पिनह्यति । यतः पादयोरभ्य-
ङ्गतोपानद्वन्द्वनादि परिकर्म यत्क्रियते तच्चक्षुष उपकाराय
परिणमते । यत उक्त “दन्तानामञ्जन श्रेष्ठ कर्ष्णानां दन्तधा-
वनम् । गिरोभ्यङ्गश्च पादानां पादाभ्यङ्गश्च चक्षुषोः” कारण-
जातधारमाह ।

कुलमाडकज्जदंडिय, पासादी तुरियधावण्डा वा ।

कारणजाते व षे, सागारमसागरे जतणा ॥

कुशादिषु कुलगणसद्विषयेषु कार्येषु दण्डिकावजगतार्थं पा-
र्श्वस्थितैरादिवाद्यान्पुर. पृष्ठतो वा गच्छद्विस्वरित धावनार्थं
कारणजाते वाऽयस्मिन् आगाढे समुपघने उपानह परिभोक्त-
व्या । तत्र च सागारिकासागारिकविषया यतना । यत्र सा-

गारिकदोषो नास्ति तत्र नास्ति यतनाक्रमः । यत्र पुनः सागारिका उद्वाह कुर्वन्ति तत्र ग्रामादिषु क्रमणिका अपनीय प्रविशन्तीति भावः । एवमध्वादिषु कारणेषु कृत्स्नचर्मणोऽप्राप्ते विधिमाह ।

पंचविहम्मि वि कसिणं, किएहगहणं तु पढमतो कुज्जा ।

किएहम्मि असंतम्मि, विवष्कसिणं तहिं कुज्जा ॥

पञ्चविधे धर्मो कृष्णे प्रथमतः कृष्णवर्णग्रहणं कुर्यात् । ततः कृष्णे वर्णकृष्णे असति अद्यन्माने द्योहितादिवर्णकृष्णमपि गृह्णीयात् तच्च कृष्ण तैलादिजिर्विर्णं विरूपवर्णं कुर्यात् । यथा लोको नोद्वाह कुरुते । आत्मनो वा तत्र न रागो भवति ।

किएहं पि गिरहमाणे, सुसिरगहणं तु वज्जए साहू ।

बहुबंधणकसिणं पुण, वज्जेयव्वं पयत्तेण ॥

कृष्ण वर्णकृष्णमपि गृह्णन् शुषिरग्रहणं साधु प्रयत्नतो वर्जयेत् अत्र पाठान्तरम् । “ कसिणं पि गिरहमाणेति ” कृत्स्न प्रमाणकृत्स्न वा द्वितीयपदे गृह्णातु । शुषिरग्रहणं साधुवर्जयेत् यच्च बहुबन्धनकृष्णं तत्प्रयत्नतो वर्जयितव्यम् । अथ किं तद्वन्धनमित्याशङ्क्याह ।

दोरोहि व वप्पेहि व, दुविहं तिविहं च बंधणं तस्स ।

अणुमोदणकारावण, पुव्वकतम्मि अधिकारो ॥

द्वरकैर्वा बध्नेद्विविधं वा बन्धनं तस्य चर्मणो भवति । द्वौ वा त्रयो वा बन्धा दातव्या इत्यर्थः । एव विधं बन्धनं कृत्स्नमनुज्ञात ततश्चतुरादिवहुबन्धनवद् तथा कृत्स्नमकृत्स्नं वा चर्म साधुना स्वयं न कर्तव्यम् । अन्येन न कारयितव्यम् अन्यस्य कुर्वतो नानुमोदना कर्तव्या किं तु यत्पूर्वमेव गृह्णैर्यथाभावेन कृत तस्मिन्नधिकारः प्रयोजनं तस्य ग्रहणं कर्तव्यमिति भावः । अथ द्वौ त्रयो वा बन्धा कुत्र भवन्तीत्युच्यते ।

खलुए एगो बंधो, एगो पंचगुलीए दो बंधा ।

चजरंगुत्ते वि ततितो, वितित्यो अंगुट्टए होइ ॥

खलुके घुण्टके एको बध्नेबन्धो भवति । एकस्तु द्वितीयो बन्ध पञ्चाहुलस्य चतसृणामहुलीनामहुष्टस्य चेत्यर्थः । एतौ द्वौ बन्धौ मन्तव्यौ यदा तु त्रयो बन्धा भवन्ति तदा खलुके एकः श्लुष्टे द्वितीयः चतसृणामहुलीनां तृतीयः ।

अथ स्वयंकरणादिषु प्रायश्चित्तमाह ।

सयकरणे चउदहुगा, परकरणे मासियं अणुग्घायं ।

अणुमोदणे य लहुओ, तस्य वि आणादिणो दोसा ॥

स्वयं यदि चर्म करोति तदा चतुर्ध्रव । अथ परेण कारयति तदा मासिकमनुज्ञात मासगुरुकमित्यर्थः । अनुमोदनायां मासद्वयम् । तत्रापि स्वयंकरणादौ आज्ञादयो दोषा उद्वाहश्च भवति । तथाहि तं सयत स्वयमेव चर्म कुर्याण दृष्ट्वा लोको भवीति । अहो चर्मकरोऽयमिति । अथ पूर्वकृतं न द्रभ्यते ततोऽनुमोदनया गृह्णीयात् कथमिति चेदुच्यते । यदि कोऽपि श्यात् अहं ते उपानहौ करोमि तत प्रतिशृणुयात् तृष्णीको वा तिष्ठेत् । अथानुमोदनया न प्राप्यते ततोऽन्येन कारयेत् । पथमप्यज्ञेऽप्यात्मना यतनया कुर्यात् वृ० ३ उ० ।

अत्र प्रायश्चित्तम् ।

मोवाहणो परिसक्किज्जा उवट्ठावणं उवाहणओ ण पढि-
गाहिज्जा खवण तारिमेणं मंविहाणणे उवाहाणओ ण परि-
भुंजेज्जा खवणं । महा० ७, अ० ॥

उवातिकम्म-उपातिकम्म-अव्य० उप सामीप्येनातिकम्म्य अनि-
द्वहे धत्यर्थे, “उवातिकम्म अहं जिप्पू जाणेज्जा” आचा० २, ध्रु० ७
अ० । सम्यक् परिहृत्येऽर्थे, आचा० २, ध्रु० १, अ० ११, उ० ।

उवातिणिवेत्ता-उपनीय-अव्य० अतिवाहेत्यर्थे, “उवातिणिवे-
त्ता तथेव जुज्जो जुज्जो संवसति” आचा० २, ध्रु० २, अ० २, उ० ।

उवादाण-उपादान-न० उप० धा० दा० ल्युट् । ग्रहणे, स्यादा-
त्मनोऽप्युपादानात् सा० द० स्वस्वविषयेभ्य इन्द्रियाणां निवा-
रणरूपे प्रत्याहारे, कर्मणि-ल्युट् कार्यजननार्थमुपादीयमानं
कार्यान्विते कारणे, यथा घटे मृत्पिण्डमुपादानमात्मा कर्त्ता
ज्ञानादि कार्यं तत्र स्वसत्ता उपादानम् अष्ट० । विशेष० । आ०
म० द्वि० । न० । तच्च सर्वदा कार्येष्वनुगतम् “असदकरणादु-
पादानग्रहणात् सर्वसम्भवाज्ञावात् । शक्तस्य शक्यकरणात्
कारणतावाच्च सत्कार्यम्” इति साङ्ख्या । नैययिकैस्तु उपा-
दानकारणं समवायिकारणतया व्यवहित्यते साहधमतसिद्धे
आध्यात्मिकतुष्टिभेदे, वाच० (पतञ्जिराकरणमन्यत्र)

उवादाय-उपादाय-अव्य० उप-भा-दा-ल्यप् । गृहीत्वैत्यर्थे, “उव-
सपञ्चुवादाय” वृ० ४ उ० । “जेया उय सुयक्पाय, उवादाय
समीहए” सूत्र० १, ध्रु० ७, अ० ।

उवादिय-उपादित-त्रि० अट् प्रकृषेण इत्येतस्मात् उपपूर्वाधि-
ष्टप्रत्ययस्तत्र घहुत्त उन्दसीतीनागमः । उपचुक्ते, आचा०
१, ध्रु० २, अ० ।

उवादीयमाण-उपादीयमान-त्रि० उपादीयन्ते कर्मणा वध्यन्ते
इत्यर्थः । जीवन्तिकायवध्रप्रवृत्ते, “पथ पि जाणे उवादीयमाणा
जे आयेरेण रमंति” आचा० २, ध्रु० ।

उवाय-उपाय-पु० उप-अय्-जावे-घञ् । उपगमे, उपायतेऽर्थो
ऽनेन करणे घञ् । अप्रतिहतज्ञाकरणे, ज्ञा० १, अ० । हेतौ, “एगं
च दोस च तदेव मोह, उचुत्कामेण समूहजावं । जे जे उवा-
या पक्विजियव्वा, ते कित्तइस्सामि अहाणुपुत्वि” उत्त० ३२,
अ० । विशेष० । “प्रयोग उपाय इत्यनर्थान्तरम्” आ० चू० १, अ० ।
“सुत्तादुवायक्खण ” उपाय सम्यक्वाणुवताणुवतादिप्रति-
पत्तावन्त्युत्थानादिवहणे हेतुराह च “अचुत्ताणे विणण परक-
मे साहु सेवणाए अ । सम्माहसणन्नजो, विरयाविरहे य णए य”
अथवा जातिस्मरणादितीर्थकवहणे यदाह “सह समुह आ-
ए अ परवागरेणेण अर्त्तिसि वा सोच्चा ” अथवा प्रथमद्वितीय-
कपायक्योपशम इति । ध० २, अधि० । “उवायकृमहेण ”
उपायो नाम तथा कथमपि करोति यथा तेषां बन्धनकमददान
एव शरीरवार्ता गवेपयति न च तथा क्रियमाणे तेषामप्रतिश-
मुपजायते प्रत्युत चेतसि ते चिन्तयन्ति अहो पते मय्य तपस्थि-
नोऽपि एवमस्मानु स्तिष्ठन्ति । वृ० ३, उ० । “उपायेन
च यच्चक्यं न तच्चक्यं पराक्रमे ” इति० राज्ञां रिपुनि-
राकरणहेतुषु सामादियु च । वाच० । उप सामीप्येन विवह्नि-
तवन्तुनोऽविकल्पज्ञानहेतुत्वात् वन्तुतो ज्ञाम एवोपायः । इति-
ज्ञापितवस्त्ववास्तये व्यापारविशेषे, दश० १, अ० । उपेयं प्रति पुन-
पव्यापारादिकायां भाधनसामाग्याम्, स यत्र इत्यादाउपेयेऽस्ती-
त्यभिधीयते यथेतेषु इत्यादित्रिशेषेषु साधनीयेषु इत्युपायो
विवह्नि-इत्यादित्रिशेषेषु । उपादेयता नान्य यप्रानिधीयते
तदाहरणमुपाय इति तस्मिन्नाहरणभेदे, स्या० ४, अ० ॥

असावधि चतुर्विध एव तथा चाह ।

एमेव चतुर्विधो, हाऽ उवाचो वि तत्र दृष्टमि ।

धातुवाचो पदमो, लंगलकुलिपि संचं तु ॥ ६१ ॥

एवमेव यथा उपायः किं च चतुर्विधपञ्चतुर्भेदः । नवत्युपायो-
ऽपि तद्यथा इत्युपायः क्षेत्रोपायः कावोपायः भावोपायश्च ।
तत्र इत्युपाय इति द्वारपरामर्शः इत्युपाये विचार्यै धातुवादः सु-
वर्णपातनोत्कर्षवृक्षणः इत्युपायः प्रथम इति । लौकिके लोको-
चरे त्वत्त्वाद्यौ पट्टादिप्रयोगतः प्रासुकोटकरणम् । क्षेत्रोपाय-
स्तु वाङ्मयादिना क्षेत्रोपक्रमेण भवति अत एव लाङ्गलकुलिका-
भ्यां क्षेत्रमुपक्रम्यत इति गम्यते । ततश्च वाङ्मयकुलिके तदुपायो
लौकिकः । लोकोत्तरस्तु विधिना प्रातरशानाद्यर्थमट्टनादिना क्षेत्र-
भावनाम् । अन्ये तु योनिप्राज्ञतयोगतः काञ्चनपातनोत्कर्षवृक्षण-
मेव सद्प्रयोजनाद्यौ इत्युपायः व्याचक्षते विद्यादिभिश्च इत्यु-
त्तराद्वितरणवृक्षणम् । क्षेत्रोपायमित्यत्र चप्रथमग्रहणपदार्थोऽति-
रिच्यमान इत्यामिति । पाठान्तरम् वा धातुवाचो भणितोक्तिः
अत्र कथञ्चिदविरोधत एवेति गाथार्थः ।

कालो य नालियादिः, होऽ जावामि पंडिओ अचओ ।

चोरस्य कए नट्टि, वृहकुमारिं परिकेड ॥ ६२ ॥

कावच नालिकादिभिर्जायत इति शेषः । नालिका घटिका आ-
दिशब्दाच्छब्दादिपरिग्रहः । ततश्च नालिकादयः कालोपायो
लौकिकः । लोकोत्तरस्तु सूत्रपरावर्तनादिनिस्तथा भवति ।
भावे चेति द्वारपरामर्शवाचोपाये विचार्यै निदर्शन क इ-
त्याह । परिश्रुतो विद्वान्जयोऽभयकुमारस्तथा चाह चोरनि-
मित्तनर्तकीं वृहकुमारिं किम् । त्रिकालगोचरसूत्रप्रदर्शनार्थमाह ।
परिकथयति । तदश्च यथा तेनोपायतश्चौरभावो विज्ञातः एव
गिहकादीनां नेन विधिनापायत एव भावो ज्ञातव्य इति गाथा-
र्थः । दश० १ अ० । सोऽपि इत्यादिभिश्चतुर्विधं तत्र इत्युपाय-
सुवर्णादिः प्रासुकोटकाद्रेवा इत्युपायः वा उपायो इत्युपायः ए-
तन्साधनमेतदुपादेयतासाधनं वा हरणमपि तथोच्यते तत्प्रयो-
गश्चैवम् अस्ति सुवर्णादिपूपाय उपायेनैव वा सुवर्णाद्यौ प्रवर्ति-
तय तथाधिधधातुवाटसिद्धादिवदिति । एवं क्षेत्रोपायः क्षेत्र-
परिकर्मणोपायो यथा अस्त्यस्य क्षेत्रस्य क्षेत्राकरणोपायो वा-
ङ्मयादिस्तथाधिधसाधुविध्यापारो वा तेनैव वा प्रवर्तितव्यमत्र
तथाधिधान्यक्षेत्रवदिति । एव कावोपायः कावज्ञानोपायो यथा-
स्ति शत्रुस्य ज्ञानोपायः धान्यादेरिव जानीहि वा काव घटिका-
जायादिनोपायेन तथाभूतगणितज्ञयविति । एव भावोपायो यथाऽ
भावज्ञाने उपायोऽस्ति भावञ्चोपायतो जानीहि घृहकुमारिका-
कथाकथनेन विज्ञानत्रौरादिभावोपायकार्वाविति ॥ स्या ४ ग ।
नवरं " भावोवाप " उदाहरणम् । " रायगिहिं गाम णयरं
तय भणिओ राया सो जज्जाए जणिओ जहा मम एगम्वंजं
पासायं करेदि । तेण वट्टेणो भाणत्ता गत्ता कट्टिदित्ता तेहि
अरुचीए मत्तम्वणो सरयो महड मढावओ दुमो दिटो धूवो
दिमो जेण स परिगगहिओ रुक्खो मो इरिसावेड अण्णाणं तोण
गडिदामो ति अह ण देड इरिसारं तो डिदामो ति ताहे तेण
इन्द्रजामिणा चाणमंनरेण अमयस्स इरिसावो दिमो । अहे
रहो एगम्वंजं पासायं करेदि । मज्जाउयं च आराम करेदि मज्ज-
वणज्जाट्टयेयं मा डिट्टति । एव तेण कवो पासाओ । अण्णया
एगाए मायणीए अकासे अरयाण टोडसे । मा जत्तारं जणमम
अरयाणि दाणंदि । तदा अकालो इययाणं तेण उष्माण्णीए

विज्ञापः डावं ओणामिय अंवायणि गहिआणि । पुणो अ उष्मा-
णीए ओणामियं । पभाए रत्ता दिट्टु । पय ण दीसड । को एस
मणूसो अतिगओ जस्स एसा परिसी सत्ति ति सो मम भते-
उरं पि धरिसेदित्ति काउं अनय सदावेऊण भणड । सत्तरत्तस्स
अवन्तरे जह चोरं णाणेसि तो णत्थि ते जीविअ । ताहे अभओ
गवेसिउ आढत्तो णवर एगमि पपसे गोज्जो रमउं कामो
मिस्सिओ वोगो तत्र गओ अजओ भणति जाव गोज्जो मंरेड अ-
ण्णाण ताव ममेगं अक्खाणग सुणेह । जहा कहं पि णयरं एगो
दारिदिसिठी परिवसति । तस्स धूया वट्टकुमारी अंवेव रुविणी
य वरणिमित्तं कामदेवं अश्चेड । साय एगमि आरामे चोरिय पु-
ष्पाणि उच्चंती आरामिपण दिटा कयडिडमाढत्ता । तीए सो
भणिओ । मा मइं कुमारिं विणासेदि । तवावि जयणी जावाणि-
लीओ अत्ति । तेण भणिआ एक्काएव वज्जाए सुयामि जह णवरं
जमि दिवसे परिणज्जसि तदिहवसं चेव जत्तारेण अणुग्घामिया
समाण्णी मम सयासं पहिसि तो सुयामि । तीए भणिओ । एव
इवउत्ति । तेण विसज्जिआ । अण्णया परिणीआ जाहे अपवरकं
पवेसिआ ताहे मत्तारस्स सम्भावं कहेई । विसज्जिया वच्चई ।
पठिआ आराम अंतरा य चोरेदि गहिता तेसि पि स जावो
कहिओ मुक्का गच्चंतीए अंतरा रक्खसो दिट्टा जो षण्डं मासाण
आहारोड तेण गहिया कदिए मुक्का गया आरामियसगासं तेण
दिटा सो सभंतो जणड । कहमागयासि । तीए भणिअ मया
कओ सो पुंवि समओ । सो जणड । कहं जत्तारेण मुक्का ताहे
तस्स तं सच्चं कहिअं अहो सच्चपइआ एसा महिदत्ति । एत्ति-
पदि मुक्का किहाहं इडामिति । तेण विमुक्का पमियंती अ गया
सव्वेसिं तेसि मज्जेण । आगता तेहिं सव्वेहिं मुक्का । जत्तारस-
गास अणहसमग्गा गया । ताहे अजओ ने जणं पुच्छई । अ-
क्खड एत्थ केण टुक्कर कयं । ताहे इस्सावुया भणंति मत्तारेणं
खुहावुया जणंति रक्खसेण । पास्दारिया जणंति मालागारेण ।
हरिपसेण जणिअं चोरेदि । पच्छा सो गहिओ जहा एस चो-
रोत्ति । एतावत्तकृतोपयोगि । जहा अजपण तस्स (चोरस्स)
उवाएण भावो णओ एवमिह वि सेहाणमवघाय तयाणं उवा-
एण गीयत्थेण विपरिणामादिणा जावो जाणिअओत्ति । कि एए
पञ्चावणिज्जा न वेत्ति । पञ्चाविपसु धि तेसु सुंमावणाइसु एसेध
विमासा य । तडुकम । " पञ्चाविओ सिपत्तिअ, सुंमावेउं न
कप्पइ " इत्यादि । कहाणयसंहारो पुण चोरो सेणिअस्स उव-
यीओ । एत्तिपण सव्वमाओ कहिओ ताहे रत्ता भणिय । जह
नवरं एयाओ विज्जाओ देदि तो न मारोमि । वेमि ति अचुवगए
आसणे विओ पदड । नट्टाई राया भणई कि नट्टाई ।
ताहे मायंगो जणई जहा अविणपणं पदसि । अहं जूमीए तुमं
आसणे णीयतरे उवच्चिट्ठो । ठिया तो सिद्धाओ य विज्जाओ
त्ति " । कृतं प्रसङ्गेन । एव तावत्तौकिकमर्थोक्तिश्च चरणकरणा-
नुयोगं चाधिष्ठान्योका इत्युपायादयः । दश० १ अ० । तथाहि
किल राजगृहनगरस्यामिन् श्रेणिकराजस्य पुत्रोऽभयकुमारा-
ग्निधानो देवताप्रसादोपलब्धः सर्वतुल्यकफवातिसमृद्धागमस्था-
प्रफलानामकावाभूकफवोददवद्वार्यादोददपूरणार्थं चाण्डाल-
चौरणापहरणे कृते चोरपरिज्ञानार्थं नाट्यदर्शननिमित्तमिदित-
यदृजनमध्ये वृहकुमारिकाकथामचकथत्तथाहि कान्चित् वृह-
कुमारिकावाञ्छितथरत्नाजाय कामदेवपूजार्थमारामे पुष्पाणि
चोरयन्ती आरामपतिना गृहीता सञ्जावकथने विवाहितया पत्या
अपरिभृक्तया मत्पादये समागन्तव्यमिति अच्युतगमं कारवित्थ

मुक्ता । ततः कदाचिद्विवाहिता सती पतिमापृच्छ रात्रावाराम-
पतिपात्रैर्गच्छन्ती चौरराक्षसाभ्यां गृहीता सद्भावकथने प्रति-
निवृत्तया भवत्पात्रैर्वागन्तव्यमिति कृतान्युपगमा मुक्ता । आ-
रात्रे गता आरामिकेण सत्यप्रतिज्ञेत्यखण्डितशीला विसर्जिता
इतराभ्यामपि तथैव विसर्जिता प्रतिसमीपमागतेति । ततो ज्ञो
लोकाः पत्यादीनां मध्ये को दुष्करकारक इति चासौ प्रपच्छ ।
तत इर्ष्यादुःप्रभृतयः पत्यादीन् दुष्करकारकत्वेनाभिदधु । चौर-
चाण्डालास्तु चौरानिति ततोऽस्तावनेनोपायेन ज्ञावमुपलब्धय चौर
इति कृत्वा स त चन्ध्रयामासोति स्था० ४ ग० ३ उ० । दृष्टान्ते,
“उवाओ सो साधम्मेण य विधम्मेण य ” आ० चू० १ अधि० ।
उवायकारि (ण्) उपायकारिन्-त्रि० आचार्य्ये निर्देशकारि-
णि, “ उवायकारी य हरीमणे य एगंतदिठी य अमाङ्कवे ”
सूत्र० १ ध्रु० १३ अ० ।

उवायकिरिया-उपायक्रिया-स्त्री० भावक्रियाभेदे, उपायक्रिया
हि घटादिक इव्य येनोपायेन क्रियते तद्यथा मृत्वननमर्दनच-
कारोपणदण्डरुचक्रसलिलकुम्भकारव्यापारैर्यावद्भिरुपायै सा
सर्वाऽप्युपायक्रिया सूत्र० ३ ध्रु० २ अ०

उवायग-उपायक-पु० उपायचिन्तके, विशेषे ।

उवायतो-उपायतस्-अव्य० उपायेनेत्यर्थे, “उपायतो मोहनि-
न्दा ” ध० १ अधि० ।

उवायरक्खण-उपायरक्षण-न० उपायेन रक्षणे, “सुत्तादुवाय-
रक्खण-गहणपयत्तविसया मुणेयच्चा ” ध० २ अधि० ।

उवायविचय-उपायविचय-पुं० सुप्ठु मनोवाक्कायव्यापाराविशे-
षाणां स्वीकरणमुपाय स कथं नु मे स्यादिति सकल्पप्रवन्धे,
सम्म० ।

उवालेन-उपालम्भ-पुं० उपादम्भनमुपालम्भः भङ्गघैव वि-
चित्रमणने, दश० १ अ० । जङ्गन्तरेणानुशासने, स्था० ४ ग०
“तिविहे उवालेने पन्नचे त जहा आओवाभमे परोवालेमे तदुज-
योवालेने ” उपादम्भ ज्यमेवानौचित्यप्रवृत्तिप्रतिपादनगर्भा स
चात्मनो यथा “ चोद्वगदिष्ठेण, सुद्वद द्वदिकण माणुस जम्म ।
ज न कुणसि जिणधम्म, अप्पा किं वैरिओः तुज्ज सि ॥ १ ॥ ”
परोपालम्भो यथा “ उत्तमकुवसन्नूओ, उत्तमगुरुदिकिन्नूओ तुम
वञ्ज । उत्तमणाणगुणद्वो, फह सहस्सावसितो एवति ॥ १ ॥
तदुभयोपालम्भो यथा “ एगस्स कए नियजी-विचस्स बहुया-
च्च जीवकोमीओ । दुक्खे उवति जे के वितानकिं सासयं जीयं ति
॥ १ ॥ ” एवमित्यादिना पूर्वोक्तानिदेशो व्याख्यात एवञ्चात्रा-
क्षरघटना यथैवोपक्रमे आत्मपरतदुजयैस्त्रय आहापका उक्ता
एवमेकैकस्मिन् वैयावृत्यादिसूत्रे ते त्रयस्त्रयो वाच्या इति । म्या०
३ ग० । ति० चू० ॥

संप्रत्यात्मोपालम्भोऽप्येवं दर्शयति ।

तुमए चेव कयमिणं, न मुप्फगारिस्स डिज्जए दंमो ।

इह मुक्को वि न मुच्चइ, परत्थ अह हो उवालेभो ॥

तथैव स्वयं कृतमिदं प्रायश्चित्तस्थानं तस्मात्तं कस्याप्युपनि-
श्चन्यथान्नाव कल्पनीय । न खलु शुद्धकारिणो लोकेऽपि दण्डो
दीयते । किं च यदि इह जघे कथमप्याचार्येणैवमेव मुच्यते ।
तथा इह जघे मुक्तोऽपि परत्र परलोके न मुच्यते । तस्मादा-

पत्र प्रायश्चित्तमवश्यं गुणवृद्ध्या कर्त्तव्यमिति । अह एव मव-
त्युपालम्भ एव आत्मोपालम्भः । एतदनुसारेण परोपालम्भः ।
उजयोपालम्भोऽपि ज्ञावनीयः व्य० प्र० १ न० । उपादम्भो यत्रा-
ऽभिधीयते तादृगे आहरणतद्देशभेदे, स्था० ४ ग० ।

अधुनोपालम्भद्वाराविवक्षयाऽऽह ॥

उवञ्जन्मि मिगावइ, नाहियवाईवि एव वत्तव्वे ।

नात्थि त्ति कुविन्नाणं, आयाभावे सइ अजुत्तं ॥ ७५ ॥

उपादम्भे प्रतिपाद्ये मृगापतिदेव्योदाहरणम् । एतच्च “ ज-
हा आवस्सए दन्वपरपराण भणिय तडेवं दद्व्य जाय
एवञ्जत्ता अज्जचदणाए सिस्सिणी दिप्पा अन्नया जगय
विहरमाणो कोसवीए समोसरिओ चटादिच्चा गविमाणे-
हिं चंदणा आगया चउपोरन्नीय समोमरण काउं अत्थ-
मणकाले पडिगता ततो मिगावती संभंता अयि वियालिक-
तंति भणिकुणं सादृणीसहिया जाव अज्जचदणासगास गता
ताव अंधयारयं जात अज्जचदणापमुहाहिं सादृणीहिं ताव
पडिकंत ताहे सा मिगावती अज्जचदणाए उवालेनमति
जहा एवं णाम तुम उत्तमकुलप्पसूया होइऊण एव करेसि
अहो न लछय । ताहे परमिऊण पाएसु पडित्ता परमेण वि-
णएण खामेति खमह मे एगमचराहं णाहं पुणो एव कहेहा-
मिति । अज्जचदणा य किल त समरसथानेवगता पमुत्ता
श्यरीए वि परमसवेगताए केवलनाण समुप्पन्न परम च अथ-
यार वट्टइ सप्पो य तेणतेण आगच्छति पच्चनिर्णीए य
हत्थो लंचमाणो तीए उप्पाडिओ पडिवुद्धाय अज्जचदणा पु-
च्छिन्ना किमेवं सा भणति दीहजानीओ कहं तुम जाणमि
किं कोइ अतिसथो आमंति पडिवाति अपडिवात्ति पुच्छि-
या । सा भणइ अपडिवात्ति तथो खामिया लोगलोमुत्तरसा-
हरणमेय एव पमायतो सीसो उवालेभेतव्वोत्ति उदाहरणदे-
शता पूर्ववत् योजनीयेत्येवं तावच्चरणकरणानुयोगमधिकृत्य
व्याख्यातमुपालम्भद्वारमधुना द्रव्यानुयोगमधिकृत्य व्याख्या-
यते नास्तिकवाद्यपि चार्वाकोऽपि जीवनास्तित्वप्रतिपादक इ-
त्यर्थ एव चक्योऽभिधातव्य नास्ति न विद्यते क प्रकर-
णाज्जीव इति एवभूत कुविद्वान जीवसत्ताप्रतिपेधावभासा-
त्यर्थ । आत्माभावे सति न युक्तमात्मधर्मत्वात् मानस्येति
भावना । भूतधर्मता पुनरस्य धर्म्यनरुपत्वादेव न युक्ता
तत्समुदायकार्यताऽपि प्रत्येक भावाभावविकल्पद्वारेण तिर-
स्कृत्येति गार्थार्थ । अमुमेवार्थमुपसहरन्नाह ।

अत्थि त्ति जा वियक्का, अहवा नत्थि त्ति जं कुविन्नाणं ।

अंचंताभावे पो-गादस्म एय चिय न जुत्तं ॥ ७६ ॥

अस्ति जीव इति एवम्भूताया वितर्का अथवा नास्ति न वि-
द्यते इति एवम्भूत यत्कुविद्वान लोकोत्तगपकाणि अन्यन्ता-
भावे पुत्रलस्य जीवस्य इदमेव न युक्तमिदमेवान्याय भावना-
पूर्ववदिति गार्थार्थ । उदाहरणदेशता नास्तिकस्य परलोकादि-
प्रतिपेद्यादिनो जीवना वनाच्चावनीयेति । गन्मुपालम्भद्वार-
म् । दश० १ अ० । “ एणं गयु जवृत्तमणेण भगवय महा-
वीरेण आदिगरेण तिथगरेण जाव संपत्तेणं अपोयानभनि-
मित्तं पढमम्म गायत्तगम्म अयमद्रे पत्तत्ति येमि इति
मानाप्रथमाध्ययने उक्त आत्मोपालम्भः स्था० १ अ० । निडा-
पूर्ववदितिरन्त्याने, वाच० ।

उपालंभंत-उपालजमान-वि० उपालम्भं कुर्वाणे, प्रा० ।
 उवालद्र-उपालब्ध-वि० उप-आ-लभ-क्त-तिरस्कारेण निन्दि-
 ते, वाच० । "उवालदो य सो सिवो वभणो" नि० चू० १ उ० ।
 उवामं-अवकाश-पुं० स्थाने, नि० चू० १७ उ० । उवासादिसु-
 नेहो ममत्तपडिसेवण उवासो आद्री जेसि ताणि उवासादी-
 णि ताणि सथारउवस्स कुलगामणगरदेसरउज्जं नि० चू० १३० ।
 उवामंत-अवकाशान्तर- न० वातस्कन्धानामधस्तादाकाशेषु,
 स्या० २ ग० । "रुत्त उवासतरायं पपसुण सत्तसु उवासत-
 रेसु सत्त तणुवाया पवठिया स्या० ७ ग० । आकाशविशेषे,
 अवकाशरूपान्तराले च भ० १ ग० ६ उ० । अवकाशान्तर नाम
 अमकयोद्धेयोर्मध्यमिति । व्य० ७ उ० । "सत्तमे उवासंतरे"
 प्रथमद्वितीयपृथिव्योर्पदन्तरात्तमाकाशखण्डं तत्प्रथम तदपेक्षया
 मत्तम ज० १७ ग० ४ उ० ।

उवासग-उपामक- वि० उपामन्ते सेवन्ते साधुनिन्युपासकाः ।
 श्रावकेषु, उक्त० २ अ० । श्राव० । न० । स्या० । स० । "उवा-
 सगो डुविहो वती श्रवती वा श्रवती सो परदंसणं सपसो
 ण्कळो पुणो डुविहो पाययो अणायगो वा" नि० चू० ६१ उ० ।
 सेवके, उपासनाकर्त्तरि शूडे, पु० स्त्री० वाच० ॥

उवासगदसा-उपाशकदशा-स्त्री० यन्त्र० उपासकाः श्रावकास्त-
 क्ताण्युयतादिक्रियाकलापप्रतिबन्धा दशा अध्ययनानि उपासक-
 दशा । न० । पा० । स० । सप्तमाङ्के, बहुवचनान्तमेतत् ग्रन्थ-
 नाम आसां च सम्यग्नाभिधेयप्रयोजनानि नामान्वर्थसामर्थ्येनै-
 व प्रतिपादितान्यवगन्तव्यानि । तथा हि उपासकानुष्ठानमिहा-
 भिधेयं तद्व्यगमश्च श्रोतृणामन्तरप्रयोजनं शास्त्रकृतान्तु तत्प्रति-
 योधनमेव तन्परम्परप्रयोजनं त्भयेपामप्यपवर्गप्राप्तिरिति । सम्य-
 ग्धस्तु द्विधा शास्त्रेण्विधीयते उपायोपेयभाववृत्तणो गुरुपर्वक-
 मवृत्तणश्च तदुपायोपेयभाववृत्तण- शास्त्रनामान्वर्थसामर्थ्ये-
 नैवासाभिहितस्तथाईदं शास्त्रमुपाय एतत्साध्वोपासकानुष्ठा-
 नाद्यगमध्वोपेयमित्युपायोपेयभाववृत्तणः सवन्धः ॥

गुरुपर्वकमवृत्तण तु सम्यग्ध साक्षाद्दर्शयन्नाह ।

नेणं काद्रेणं तेणं समणं चंपा णामं णयरी हेत्था ।
 वणुओ । पुणभडे चेडए । वणुओ । नेणं कालेणं तेणं सम-
 णं अज्जसुहम्मे समोसणिए जाव जेव पज्जुवासमाणे एवं
 वयामी । जड एं भंते ! समणं जगवया महावीरेणं
 जाव संपत्तेणं उट्टस्स अंगस्स पायाधम्मकहाणं अयमडे
 पाणत्ते ? मत्तमस्स एं जंते ! अंगस्स उवासगदसाणं । सम-
 णेण जाव संपत्तेणं । के अडे पणत्ते एव खलु जं-
 वणस्स जगवओ महावीरस्स जाव संपत्तेणं मत्तमस्स
 अंगस्स उवासगदमाण दम अज्जयणा पन्नत्ता । तं जहा
 आणंटे ? कामदेवे य २ गाहावडुत्तणीपिया ३ सुरादेवे ४
 तुत्तमयण ५ गाशवडुंरुकोलिण ६ सहात्तपुत्ते ७ महास-
 यण ८ नेटणीपिया ९ मात्तेडणीपिया १० जड एं जंते !
 समणं जाव संपत्तेणं मत्तमस्स अंगस्स उवासगदसाणं ।
 दम अज्जयणा पणत्ता ? ॥

'नेणं काद्रेणं नेणं समणं प्रमित्यादि' सर्वं चेद ज्ञानाधर्मकया द्वा-
 मयमाधयपरिचरानुष्ठानानुगमनोयं न्यरम् "आणदेत्यादि"

रूपकं तत्रानन्दाभिधानोपासकवक्तव्यताप्रतिबन्धमध्ययनमानन्द
 पवाभिधीयते एवं सर्वत्र उपा० १ अ० ।

एवं खलु जंवूसमणं जाव संपत्तेणं सत्तमस्स अंगस्स
 उवासगदसाणं दसमस्स अज्जयणस्स अयमडे पणत्ते
 उवासगदसाओ सम्मत्ता उवासगदसाणं सत्तमस्स अंगस्स
 एगो सुयखंधो दस अज्जयणा दससु चेव दिवसेसु उदिमंति ।
 खलु जभून्त्यादि उपाशकदशानिगमनवाक्यमध्ये यमिति तथा
 पुस्तकान्तरं सग्रहाया उपलभ्यन्ते ताञ्चमा "वाणियगामे
 चंपा, डुवेवणारसीए नयरीए ४ आदंभिया य ५ पुवखरि, कंवि-
 हपुरं च बोधव्वं । १ । पोत्तासं रायगिहं, सावत्थीए पुगीए
 दोन्नि भवे । एए उवासगाणं, नयरा खसु हुंति बोक्खा । २ । सिवन्-
 द १ जड २ सामा, ३ धक् ४ बहुवा ५ पुस्स ६ अग्गिमित्ता य
 ७ । रेव ८ अस्सिणि ए तहफ-गुणा य १० भज्जाणणामा ३ ॥
 ओहिणाण १ पिसाए २ माया ३ वाहि ४ धण ५ उत्तरिज्जे य
 ६ । जज्जायसुव्वया ७ डु-व्वयाइनिरुवसग्गया दोन्नि १० ॥
 ४ अरुणे १ अरुणाने २ खलु, अरुणप्पह ३ अरुणकंत ४ सिट्ठे य ५ ।
 अरुणज्जए य उठे, ६, भूय ७ वडिसे ८ गवे ९ काले" १० । ५ ।
 शिष्टादिनामान्यरूपपदपूर्वाणि दृश्यानि । अरुणशिष्टमित्यादि
 एताश्च पूर्वोक्तानुसारेणावसेयाः यदिह न व्याख्यातं तत्सर्वं
 ज्ञाताधर्मकथाव्याख्यानमुपयुक्तेन निरूप्यावसेयमिति । "सर्व-
 स्यापि स्वकीयं वचनमन्जितं प्रायसः स्याज्जनस्य, यत्तु स्व-
 स्यापि सम्यग्म हि विहितरुचिः स्यात् कथं तत्परेपाम ।
 चित्तोल्लासात्कुतश्चित्तदपि निगदितं किंचिदेवं मयैतत्, युक्तं
 यच्च तस्य ब्रह्ममवधिः कुर्वतां प्रीतये मे" समाप्तमुपास-
 कदशाविवरणं समाप्तं सप्तमाङ्कम् ॥ उपा० १० अ० ।

उपाशकदशानां विषया ।

से किं तं उवासगदसाओ उवासगदसासु एं उवासयाणं
 णगरां उज्जाणां चेडआं वनखंडा रायाणो अम्मपिय-
 रो समोसरणां धम्मयारिया धम्मकाहाओ इहलोइयपर-
 लोइयइविसेसा उवासयाणं सीलव्वयवरमणगुणपच्च-
 वखाणपोसहोववासपक्खिज्जियाओ सुयपरिग्गहा तवोवहा-
 णां पणिमाओ उवसग्गा संलेहणाओ भत्तपच्चक्खाणां
 पावोवगमणां देवजोगमणां सुकुत्तपच्चाया पुणो बोहि-
 लानो अंतकिरियाओ आद्यविज्जंति ॥

(उपासकदसासु णति) उपासकानां नगराणि उद्यानानि चै-
 त्यानि वन्धवणा राजान अस्यापितरौ समवसरणानि धर्मा-
 चार्या धर्मकथा पेह्वैकिकपारवैकिक क्रद्धिविशेषा उपासका-
 नाञ्च शीलव्रतविरमणुणप्रत्याख्यानपौषधोपवासप्रतिपादनता-
 स्तत्र शीलव्रतान्यणुव्रतानि विरमणानि रागादिविरतय गुणा
 गुणव्रतानि प्रत्याख्यानानि नमस्कारसहितादीनि पौषधमष्ट्या-
 दिपर्वदिन तत्रोपवसनमाहारदारीरसत्कारादित्यागः पौषधोपवा-
 स ततो च्छे सत्येतेषामप्रतिपादनताप्रतिपत्तय इति विग्रहः
 श्रुतपरिग्रहस्तप उपधानानि च प्रतीतानि (पणिमाओत्ति)
 एकादश उपासकप्रतिमा कायोत्सर्गा वा उपसर्गा देवादि-
 कृतांपच्च. संलेखना भक्तपानप्रत्याख्यानानि पादपोषगमनानि
 देवजोगमनानि सुकुले प्रत्यायाति पुनर्वोधिनाभोऽन्तक्रिया-
 आख्यायन्ते पूर्वोक्तमेव ॥

अतो विशेषत आह ।

उवासगदसासु णं उवासयाणं रिद्धिविसेसा परिसा-
वित्थरघम्मसवणाणि बोहिलानो अग्निगमणे सम्मत्तविमु-
च्छया थिरत्तं मूलगुणउत्तरगुणाड्यारा ठिड्विसेसा बहु-
विसेसा पदिमाजिग्गहग्गहणउवसग्गाहिमंढणणिरुवम-
ग्गा तवोयचित्ता सीलव्यगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसदो-
ववामा अपच्छिममारणंतिया य संद्वेहणाभोसणाहिं अ-
प्पाणं जह य जावइत्ता वृहणि जत्ताणि अणसणाए छे-
अइत्ता उववणा कप्पवरविमाणुत्तमेसु जहा आणुजवंति
सुरवरविमाणवरपौररीएसु सोक्खाइं अणोवमाइं कमेण
जुत्तूण उत्तमाइं तमो आउक्खए जुआ समाणा जह जि-
णमयम्मि बोहिं लफूण य संजमुचमं तमरयोवविप्पमुक्का
वैति जह अक्खयसव्वदुक्खमोक्खं एते अन्नेय एवमाइ उ-
वासयदसासु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा
जाव संखेज्जाओ संगहणीओ से णं अंगट्टयाए सत्तमे अं-
गे एगे सुयक्खंधे दस अज्जायणा दस उदेसणकाला
दस समुदेसणकाला संखेज्जाइं पयसयसहस्साइं पयगेणं
पप्पत्तो संखेज्जाइं अक्खराइं जाव एवं चरणकरणपरूवणा
आयविज्जंति सेत्तं उवासगदसाओ ॥ ७ ॥

उवासगेत्यादि तत्र ऋद्धिविशेषा अनेककोटीसंख्याद्वयादिस-
म्पद्विशेषाः तथा परिपदः परिवारविशेषा यथा मातापितृपुत्रा-
दिका अच्यन्तरपरिपत् दासीदासामित्रादिका बाह्यपरिपदिति
विस्तरधर्मश्रवणानि महावीरसन्निधौ ततो बोधित्वाभोऽभि-
गम सम्यक्त्वस्य विशुद्धता स्थिरत्व सम्यक्त्वशुद्धिरेव
मृत्गुणोत्तरगुणा अणुव्रतादयः अतिचारस्तेषामेव यथक्त्वा-
दित खण्डनानि स्थितिविशेषाओपासकपर्यायस्य कावमान-
भेदा बहुविशेषाः प्रतिमाः प्रचूतभेदाः सम्यग्दर्शनादिप्रतिमाः
अग्निप्रहप्रहणानि तेषामेव च पावनानि उपसर्गाधिसहनानि
निरुपसर्गोपसर्गाभावश्चेत्यर्थः । तेषांसि च चित्राणि शीघ्रप्र-
तादयोऽनन्तरोक्तरूपा अपश्चिमाः पश्चात्कावभावित्य अकार-
स्त्वमद्गुणपरिहारार्थः । मरणरूपे अन्ते जवा मारणान्तिक्यः
आत्मशरीरस्य जीवस्य च सत्वेखना तपसा रोगादिजयेन च
रुशीकरणानि आत्मन सत्वेखना ततः पदत्रयस्य कर्मधारय-
स्तासां (उभोसणत) जोपणा सेवना करणानीत्यर्थः तान्नि-
रपश्चिममारणान्तिकालसंवेखनाजोपणाजिरात्मान यथा च भा-
वयित्वा यदूनि भक्तानि अनशनतया च निर्मोजनतया वेद-
यित्वा व्यवच्छेद्य उपपन्ना मृत्वेति गम्यते । केषु कल्पवरेषु यानि
विमानोत्तमानि तेषु यथाऽनुजवन्ति सुखव्यविमानानि दरपुएररी-
काणि यानि तेषु कानि सौख्यान्यनुपमानि क्रमेण नृक्त्वोत्तमानि
तत आयुष्कक्षयेण च्युता सन्तो यथा जिनमते बोधिं सन्ना
इति विशेषः । यथा च सयमोत्तमप्रधानं संयमं तमोरजओघ-
विप्रमुक्ता अज्ञानकर्मप्रवाहविमुक्ता उपयन्ति । यथा अक्षयमपु-
नरावृत्तिकं सर्वदुःखमोक्षं कर्मकृतमित्यर्थस्तथोपासकदशा-
स्वाध्यायान्त इति प्रक्रम । एते चान्ये चेत्यादि प्राग्वप्रवरं "सं-
खेज्जाए पयसइस्साए पयभोणंति " किल्लैकादशसक्कासि छिप-
आहाअ महस्साणि पठानामिति ॥९॥ सम० । यावच्छन्देन "स-

मेज्जा वेढासंखिज्जा सिलोगा सम्भिज्जाओ निज्जुत्तीओ संखि-
ज्जाओ संगहणीओ सखिज्जाओ पडिवत्तीओ " न० ।

उवासगपदिमा-उपासकप्रतिमा-स्त्री० उपासकाः श्रावकालेपं
प्रतिमाः प्रतिज्ञा अग्निप्रहविशेषाः उपासकप्रतिमा । उक्त०१ अ०
स० । श्रावकोत्थिताग्निप्रहविशेषरूपेषु सुदर्शनादिषु, उपा० १
अ० । घ० । ग० । तथैकादशप्रतिमायां श्राव सामायिको "जाव
नियमं वा जाव पदिमं वा " कथमुच्यते । तथा पञ्चम्यादिप्रति-
माखण्डम्यादितिथिषु रात्रौ कायोत्सर्गकरणवदेकादश्यां प्रतिमायां
कायोत्सर्गं करोति न वेति प्रश्न । उत्तरम् एकादशप्रतिमायां श्रा-
वकेण सामायिके "जाव पाडिम पज्जुवासेमिच्छि" पागे जणनीय-
स्तथा कायोत्सर्गोऽपि करणीयः । ज्ञेन० १ उ० ३७ प्र० ।
श्रावकधर्माधिकारात्तदुचित्ताभावस्तद्विशेषमुपासकप्रतिमासङ्क-
णमग्निधित्सुर्मद्गुणभिक्षानायाह ।

नमिज्जाए महावीरं, भवहियट्टाय लेसओ किं पि ।

बोच्छं समणोवासग-पदिमाणं मुत्तमगेण ॥ १ ॥

नत्वा प्रणम्य महावीरं वर्द्धमानजिनं भव्यानां शुभजीवानां हितं
पथ्यं स एवार्थः पदार्थः प्रयोजनं वा भव्यहितार्थस्तस्मै भव्य-
हितार्थाय ज्ञयोपकारायेत्यनेन च परोपकारस्य मुमुक्षुणामादेय-
तां दर्शयति । देशतः संक्षेपेणाल्पग्रन्थतयेत्यर्थः । अल्पग्रन्थेनापि
क्वचित्समस्तमग्निधेयमुच्यत इत्यत आह । किमपि स्तोत्रमभि-
धेयजातं न समस्तमपीत्यर्थं वदत्ये भणिय्यामि । श्रमणोपासक-
प्रतिमानां श्रावकाभिग्रहविशेषाणां संबन्धनां पुनर्भिक्षुप्रतिमानां
श्रावकधर्माधिकारात्कथमित्याह सूत्रमार्गेण दशाश्रुतस्कन्धाजि-
धानागमयथेनानेन श्रुतविशेषावसम्भनत्वात्प्रकरणस्यास्य प्रामा-
ण्यमावेदितमिति गार्थार्थः पंचा० १० वि० १ ।

अथ कियत्यः किमादिकाश्च ता इत्याशङ्क्यामाह ।

एकारस उवासगपडिमा उ पप्पत्ता तं जहा टंसणमावाए
कयव्वयकम्मे सामाइअकमे पोसहोववामनिग्ग दिया वंज-
यारी रत्तिपरिमाण कडे टिआ वि राओ वि वंजयारी असि-
णाईवि अरुजोई मोलिकडे सचित्तपरिणाए आरंजपरिणाए
पेसपरिणाए उदिच्छभत्तपरिणाए समणचूर्ण आविभवइ
समणाउसो ॥

तत्र दर्शनं सम्यक्त्व तत्प्रतिपन्नः श्रावको दर्शनश्रावक इह प्र-
तिमानां प्रक्रान्तत्वेऽपि प्रतिमाप्रतिमावतोरनेदोपचारात्प्रतिमा-
वतो निर्देश कृतः पञ्चमुत्तरपट्टेष्वपि । अयमत्र श्रावको दर्शन-
श्रावक इह च प्रतिमानां प्रक्रान्तत्वेऽपि प्रतिमाज्ञावार्थं सम्यग्-
दर्शनस्य शङ्कादिशक्यरहितस्याणुप्रनादिगुणविकल्पस्यायमनु-
पगमः सा प्रतिमा प्रथमेति । तथा कृतमनुष्ठितं प्रतादीनां कर्म
तथाणुप्रतं ज्ञानवाज्जाप्रतिपत्तिवृत्तं येन प्रतिपन्नदर्शनेन स
कृतवतकर्मा प्रतिपन्नाणुप्रनादिरिति भावः इतोय द्वितीया । तथा
सामायिक सावययोगपरिवर्जननिरवययोगोपसेधनस्यभावं कृतं
विहितं देशतो येन स सामायिककृत आहिताम्यादिदर्शनानुत्ता-
न्तस्योत्तरपदस्य तदेवं प्रतिपन्नपौषधस्य दर्शनप्रनोपेनस्य प्रति-
दिनमुजयसंस्त्य सामायिककरण मामप्रय यावाइति नृतीया
प्रतिमेति । तथा पोय पुण्णि कुशलधर्मण धत्ते यदाहग्न्यागादि-
कमनुष्ठानं तन्पौषधं तेनोपयमनमयम्यानमहोरात्र यावदिति पौष-
धोपयाम इति । सद्यः पौषधं पयंदिनमष्टम्यादि तयोवाय उजा-
धं पौषधोपयाम इति । इयं अग्न्यस्तिग्रे प्रवृत्तस्यस्य शक्यस्य

बाह्यशरीरसत्काराब्रह्मचर्यव्यापारपरिवर्जनेष्विति । तत्र पौष-
धोपवासो निरत आसक्तः पौषधोपवासनिरतः स पूर्वविश्वस्य
श्रावकस्य चतुर्थी प्रतिमेति प्रकृतम् । त्रयमत्र ज्ञावः पूर्वप्रतिमात्र-
योपेतोऽष्टमी चतुर्दश्यामावस्यापौषार्णमासीध्वार्णपौषधादिचतु-
र्विधं पौषध प्रतिपद्यमानस्य चतुरो मासान् यावच्चतुर्थी प्रतिमा
भवतीति । तथा पञ्चमीप्रतिमायामष्टम्यादिषु पूर्वस्वेकरात्रिकप्र-
तिमान्कारी जगन्व्येतदर्थं च सूत्रमधिहृतसुत्रपुस्तकेषु न दृश्यते
दशादिषु पुनरुपलभ्यते इति तदर्थं उपदर्शितम् । तथा शेषदि-
नेषु दिवा ब्रह्मचारी (रत्तीति) रात्रौ किमत आह । परिमाण
स्त्रीणां तद्गोणानां वा प्रमाणं कृतं येन स परिमाणकृत इति । अ-
यमत्र भावो दर्शनव्रतसामाधिक्यादिपौषधोपेतस्य पूर्वस्वेक-
रात्रिकप्रतिमाकारिण शेषदिनेषु दिवा ब्रह्मचारिणो रात्रौ ब्रह्म-
परिमाणकृतोऽस्नानस्यारात्रिभोजिन अवच्छेदकस्य-पञ्च मा-
सान् यावत्पञ्चमी प्रतिमा जगतीति । उक्तं च “ अहस्मि चउद्-
सीसु पार्दिमद्वा एगरात्र्य ” पञ्चाहम् ॥

असिणाणविचडभोर्दं, मउत्रियमो दिवसधंजयारी य ।

रात्रिं परिमाणकडो, पडिमा वजेदिसुजहेसुत्ति ॥ ५ ॥

तथा दिवाऽपि रात्रावपि ब्रह्मचारी (असिणा इति) अ-
स्नारी स्नानपरिवर्जकः क्वचित्पठ्यते (अनिसा इति) न
निग्रायामत्तीत्यनिग्राही (वियमनोर्दंति) विकटे प्रदक-
प्रकाशे दिवा न रात्रावित्यर्थः दिवाऽपि अप्रकाशे देशे न
सुद्धे अशानाद्यन्यवदरतीति विकटजोर्जी (मउत्रिकमेत्ति) अ-
वच्छेदपरिधानकञ्च इत्यर्थः । पृष्ठी प्रतिमेति प्रकृतम् । अयमत्र
भाव प्रतिभापञ्चकोकानुष्ठानयुक्तस्य ब्रह्मचारिणः पणमासान्
यावत्पञ्चमी प्रतिमा जगतीति । तथा सच्चित्त इति सचेतनाहार-
परिज्ञान तत्स्वरूपादिप्रतिज्ञानात्प्रत्याख्यातो येन स सच्चित्ता-
हारपरिज्ञान श्रावक सप्तमी प्रतिमेति प्रकृतम् । अयमत्र भावना
पूर्वोक्तप्रतिमापदकानुष्ठानयुक्तस्य प्रासुकाहारस्य सप्त मासान्
यावन्नप्तमी प्रतिमा भवतीति तथा आरम्भ पृथिव्याद्युपमर्दन-
तक्षण परिज्ञानस्तथैव प्रत्याख्यातो येनासावारम्भपरिज्ञान श्रा-
होऽष्टमी प्रतिमेति । इह भावना समस्तपूर्वोक्तानुष्ठानयुक्तस्या-
रम्भवर्जनमष्टौ मासान् यावदष्टमी प्रतिमेति । तथा प्रेष्या आर-
म्भेषु व्यापारणीया परिज्ञातास्तथैव प्रत्याख्याता येन स प्रेष्य-
परिज्ञान श्रावको नवमीति । ज्ञावार्थश्चेह पूर्वोक्तानुष्ठानयुक्त आ-
रम्भ परेण्यकारयतो नव मासान् यावन्नवमी प्रतिमेति । तथा
उद्दिष्टं तमेव श्रावकमुद्दिष्ट्य कृतं ज्ञकमोदनादि उद्दिष्टमक्त तत्प-
रिज्ञान येनासावुद्दिष्टमक्तपरिज्ञानः प्रतिमेति प्रकृतम् । इ-
हाय ज्ञावार्थः । पूर्वोक्तगुणयुक्तस्याधार्कमिकभोजनपरिहार-
घन क्षुण्णुगिरुनशिग्म शिन्वावतो वा केनापि किञ्चिद् गृ-
ह्यतिकारं पृष्टस्य तज्ज्ञाने सति जानामीत्यज्ञाने च सति
न जानामीति घृवाणस्य दृश मासान् यावदेवविश्रविहार-
स्य दशमी प्रतिमेति । तथा श्रमणेति निग्रन्थसद्व्यस्तद-
नुष्ठानकरणत् स श्रमणान्न माधुकल्प इत्यर्थः । चकार-
समुद्येयं इति । श्रमणने नवति श्रावक इति प्रकृतं हे श्रवण !
देवानुष्मन् ! इति सुप्रमन्यामिना जन्मन्त्यामिनमामन्त्रयतोक्त-
मित्येकादशीति । इह चैयं भावना पूर्वोक्तममग्रुणोपेतस्य
कुर्मणस्य कृतज्ञेयस्य वा गृहान्मागुनेपर्यन्त्य ईयांसमि-
त्यादिषु माधुप्रममनुपात्रयतो जित्तार्थं गृहिक्षुत्रप्रवेगे सति
श्रमणोपासकस्य प्रतिपन्नस्य भिक्षा दन्तेति ज्ञापमाणस्य कर्मव-
मिति चस्मिन्दिग्दन्तेति प्रतिपन्नश्रमणोपासकोऽइमिति घृवाण-

स्यैकादशमाशान् यावदेकादशी प्रतिमा भवतीति । पुस्तकान्त-
रे त्वेवं वाचना “ दंसणसावपप्रथमा । कयवयकम्मं द्वितीया ।
कयसामाएप तृतीया । पोसहोववासनिरप चतुर्थी । राइभक्त-
परिज्ञाप पंचमी । सच्चित्तपरिज्ञाप षष्ठी । दिया वंजणयारी रात्रौ
परिमाणकमे सप्तमी । दिया वि रात्रौ वि घमहयारी । असिणा-
णपयावि जगति वोसट्टकेसरोमनहे अष्टमी । आरंजपरिज्ञाप
नवमी । उद्दिष्टमक्तवज्जप दशमी । समणनूण्या वि भवइत्ति स-
समणाउसो एकादशीति । क्वचित्तु आरम्भपरिज्ञात इति नवमी ।
प्रप्यारम्भपरिज्ञात इति दशमी । उद्दिष्टमक्तवर्जकः श्रमणनूतश्च-
कादशीति । सम० । पंचा० ॥

तएण से आणंदे समणस्स जगवओ अंतिअं पढमं उवा-
सगपडिमं उवसपज्जित्ताणं विहरइ । पढमं उवासगपडिमं
अहासुत्तं षु सम्म काएण फासेइ । जाव आराहएइ । तएण
से आणंदे समण । दोच्चं उवासगपडिमं चउत्थ पचमं उद्धं
सत्तमं अट्टम नवमं दशमं एकारसम जाव आराहइइ ॥

(पढमंति) एकादशानामाद्यमुपासकप्रतिमाश्रावकोचित्तान्नि-
त्र विशेषरूपामुपसपद्य विहरति तस्याश्चेद स्वरूपम् “ संकावि-
सद्धाविरहित, सम्महसणज्जुओ जो जत्तु । सेसगुणविष्णुको,
एसा खलु होइ पढमाओ । ” सम्यग्दर्शनप्रतिपत्तिश्चास्य पूर्वम-
प्यासीत् केवलमिह शङ्कादिदोषराजाज्ञियोगाद्यपवादवर्जित्वेन
तथाविधसम्यग्दर्शनाचारविशेषपाठनाज्युपगमेन च प्रतिमोत्व
सभाव्यते कथमन्यथाऽसावेकमासप्रथमायाः पाठनेन द्वौ मासौ
द्वितीयायाः पाठनेन एवं यावदेकादश मासानेकादश्याः पाठनेन
पञ्चसार्धाणि वर्षाणि पूरितवानित्यर्थः । ततो वक्ष्यतीति न
चायमर्थो दशाश्रुतस्कन्धादालुपलभ्यते श्रद्धामात्रप्ररूपायास्त-
स्याः प्रतिपादनात् (अहासुत्तति) सूत्रानतिक्रमेण यथाकल्प-
प्रतिमाचारानतिक्रमेण यथा मार्गं ज्ञायोपसमिकभावानतिक्र-
मेण (अहान्त इति) यथातत्त्वं दर्शनप्रतिमेति शब्दस्थान्वर्था-
नतिक्रमेण (फासेइत्ति) स्पृशति प्रतिपत्तिकाले विधिना प्रति-
पत्ते (पालेत्ति) सततोपयोगप्रतिजागरेण रक्षति (सोहइत्ति)
शोभयति गुरुयुजापुरस्सर पारणकरेण शोधयति वा निर-
तिचारतया (तिरइत्ति) पर्णेऽपि कालावधावनुबन्धात्यागात्
(कार्त्तयेत्ति) तत्समाप्तावेवमिदं चेहादिमध्यावसानेषु कर्त्तव्यं
मया तत् कृतमिति कीर्तनात् आराधयति पभिरैव प्रकारैः
संपूर्णं निष्ठां नयतीति उपा० १ उ० ।

सुयं मे आउसत्तेणं जगवया एवमक्खायं इह खलु धेरेहिं
भगवतोहं एकारस उवासगपडिमा पणत्ताओ कतराओ खलु
ताओ इमाओ खलु तं जहा अकिरियावादी यावि जगति
नो हियवादी णो हियपण्णे नो हियदिट्ठी नोसमावादी णो णि-
नियावादी ए संति परल्लोगवादी एत्थि इहलोए एत्थिय
परलोए एत्थिय माता णत्थिय पिता एत्थिय अरहंता एत्थिय चक-
वट्ठी एत्थिय वज्जदेवा णत्थिय वामुदेवा णत्थिय णरया एत्थिय ऐ-
रइया एत्थिय सुक्कहंदुक्कमाणं फल्लवित्तिविसेसे णो सुचिष्णाक-
म्मा सुचिष्णफट्ठा भवंति णो सुचिष्णा कम्मा सुचिष्णफट्ठा भ-
वंति । अफट्ठे कट्ठाणपावए नो पचायंति जीवा एत्थिय णिर-
या नत्थिय विट्ठी ने एवं वादी एवं पण्णे एवं दिट्ठी एवं छंदरा-

गजिणिविष्टे आविज्वति से अज्वइ महिच्छे महारंभे महा-
परिगंहे अहम्मिए अहम्माणुए अधम्मसेवी अधम्मक्खाई
अधम्मरागी अधम्मपट्ठोई अधम्मजीवी अधम्मपट्टज्जाणं अ-
धम्मसीलसमुदाचारे अधम्माणं चैव विचित्तं कप्पेमाणे विहरइ ।
हण ङिंद भिंद विकत्तए द्दोहियपाणी चंफा रुद्धा खुद्धा माह-
स्सिया उक्कंचणवंचणामायाणिय, रुक्कुरुक्कवं मातिसंपयो-
गवहुद्धा दुस्सीद्धा दुचरिया दुरणुणेया दुव्वडा दुप्पमिया
णंदा निस्सीद्धे णिग्घाए निग्गुणे निम्मारे निम्भेरे निप्पच्च-
क्खाणपोसहोववासे अमाहू सव्वातो पाणाइवायाउ अपभि-
विरए जावज्जीवाए एव जाव सव्वाओ कोहाओ सव्वाओ
माणाओ सव्वातो मायातो सव्वातो द्दोभातो सव्वातो
पेज्जातो दोसातो कल्लहातो अक्कव्वातो पेसुष्परपरिवा-
दातो अरतिरइयायोसातो मिच्छादंसणसद्धातो अपभि-
विरए जावज्जीवाए सव्वतो कसायदंतकट्टएहाणमहणविले-
वाणसइफरिभरसरुवगंधमद्वाइंकारातो अप्पभिविरया जाव-
ज्जीवाए सव्वातो सगरुइज, एणुग, गिद्धिथिद्धिसीया-
संदमाणियजंपणासणजाणवाहण जोयणप, वित्थरविधीतो
अपडिविरता जावज्जीवाए असमक्खियकारी सव्वाओ
आसहत्थियगोमहिसदासीदासकम्मकरपोरुसातो अपभि-
विरता जावज्जीवाए सव्वतो कयविकयमासक्कमानरु-
वगसंववहारातो अपभिविरता जावज्जीवाए सव्वाहिरिष्-
सुवष्पणधम्मणिमोत्तियसंखासिद्धप्पवाद्धातो अपडिविरता
जावज्जीवाए सव्वतो कुरुतुलकूडमाणानो अप्पभिविरता स-
व्वातो आरभसमारंभातो अप्पभिविरता सव्वातो करण-
कारावणातो अप्पडिविरता सव्वातो पयणपयावणातो अ-
प्पभिविरता सव्वातो कुट्टणपिट्टणातो तज्जणतालणवंधवध-
परिकिलेसातो अप्पभिविरता जावज्जीवाए जेयावणे तहप्प-
गारा सावज्जा अवोहिया कम्मती कज्जति परपाणा पा-
रिआवणकमा कज्जति ततो वि य अप्पडिविरता जावज्जी-
वाए से जहा णामए केइ पुरिसे कलममसूरतिइमुग्गामानि-
प्फावकुद्धत्यआलिसंदजवएवमादिएहिं अयते कूरे मिच्छा-
दंढं पउजइ एवमेव तहप्पगारे पुरिसज्जाते तित्तिरवट्टा लाव-
ककपोतकपिंजलमियमहिसवाराहगाहगोगोहकुम्मसिगी —
सवादिएहिं अयते कूरे मिच्छादंढं पउजइ ॥ जावि य से
वाहिरिया परिया परिसा ज्वति दासेति वा पेसेति वा ज-
त्तएइ वा जाइद्धेति वा कम्मारएति वा भोगपुरिमेति वा
तेसिं पि य णं अण्ययरंगंमि अहालघुसयंसि अवर, धंसि
सयमेव गरुयं दंढं वत्तेति तं जहा इमं दंढेइ इमं मुंरुइ इम
ताहेइ इमं इंदुबंधणं करेइ इम नियलबंधणं करेइ इमं चा
रगबंधणं करेइ इम हत्थच्छिणं करेइ इम पायच्छिणं करेइ
इमं कप्पच्छिणं करेइ इमं नक्क० इम उट्ट० इम सीमाच्छिणं

करेइ इम मुख० इमं वेत्ते उ इमं हिययत उप्पाकियं करेइ ।
एवं नयणदसणवयणं जिब्भुप्पाडितं करेइ । इम उल-
वित्तं करेइ । इमं धंभियतयं इम घोद्धितयं इम मूलाकाय-
तयं इमं मूलाजिणं इमं खारवत्तियं करेइ । इमं दम्भव-
त्तियं० इमं सीधपुच्छितयं० इमं वसत्तपुच्छितयं० इमं कट्ट-
गिदप्पय करेइ । इमं काक्किणमंसवित (स्वादि) तं करेइ ।
इम भत्तपाणनिरुप्पयं० इम जावज्जीववयणं करेइ । इमं
अन्नतरेण असुभेण मारेइ जा वि य मे अन्भितरिया प-
रिसा भवंति तं जहा माताते वा भगिणित्ति वा भज्जाति
वा धूयाति वा सुएहाति वा तेसिं पि य ण अण्ययरंगंमि
अहालहुगंसि अवरहंसि सयमेव गरुयं दंढवत्तेत्ति
सीतोदगवियरंगंमि वायतां वात्तिता भवति उसिणोदगविय-
रंणं कायं उसिं, चित्ता नवानि अग, णिकाए णं कायं उ इहत्ति
ज्वति । जोत्तेण वा वेत्तेण वा नेत्तेण वा कामेण वा छि-
वाणीए वा पासाइ उहालित्ता ज्वति । दंढेण वा अट्टीण
वा मुट्टीण वा अेदूण वा कवालंण वा कार्यं आउमेत्ता ज-
वति तहप्पगारे पुरिसज्जाते सवणसम्मणे कुम्मणा ज्वति
तहप्पगारे पुरिसज्जाते दंढमामी दंढगरुए दंढपुरवखने अ-
हिते अभिदोयंसि अहिए परदोयंसि ते दुक्खे निमोयंसि
एवं कूरे तिप्पतिं पीकेति परित्पतिं ते दुक्खणभोयणज्जु-
एत्तिप्पणप्पिट्टणपरित्पणवधबंधपरिक्खिमातो य परिधि-
रता ज्वति । एतामेव ते इत्थिकामजागेहिं मुच्छित्ता गिष्ठा
गद्धिता अक्कोववन्ना जाव वासाइं चउपंचमाइं कुद्धसमा-
णि वा अप्पतरो वा उज्जतरो वा काळं च्चुंजित्ता जोगजो-
गाइं एस चित्तावेरायतणाइ संचिणित्ता उहूइं पावाइं कम्माइं
उसणमंभारकट्टेणकम्मुणा से जथा नामते अयगोद्धेत्ति वा से-
दगोद्धेत्ति वा उदयसि पक्खित्ति समाणे उदगतत्तमत्तिवत्तिता
अहं धरणितत्तपतिट्टाणे ज्वति । एवमेव तहप्पगारे पुग्गि-
ज्जाते बहुद्धे दुणवदुद्धे पंक्कवदुद्धे वेरयवदुद्धे दंसतिपिअसा-
यवदुद्धे अयमवदुद्धे अप्पत्तियवदुद्धे उसनतणपाणघातं ।
काइमासे काळं किच्चा धरणितत्तपतिवत्तिता अट्टे नगर-
त्तपतिट्टाणे ज्वति तेषं एरगा अंतोवट्टावाहिं चउरंमा अट्टे-
खुरप्पमंठाणमंठिता निच्चधकारतमसा ववगयगदुचंदमृग-
क्खत्तजोनिमपहा मेयवसामंमरुद्धिगृयप्पुत्ताचिक्खद्वि-
त्ताणुद्धेवणतला असुइं जीपा पग्गट्टिज्जिगथा काउण अग-
णिवण्णाजा कक्खरुफामा दुरुहिया सा अयुभा नग्गा अ-
सुजा नरयस्स वेदण, तो नो चैव णं नग्गु नेग्ग्या निशाप-
यत्तंति वा सत्ति वा गतिं वा धिनिं वा इमं वा उवन्नजंति
तेषं तत्थ उज्जत्तं वियत्तं पगाटं वफत्तं कुरुं चंमं कग्गं दु-
गं निव्व दुग्गहियामं नग्ग मृग्गनेग्ग्या नरयवयणं पच्चग्गुध-

वमाणा विह्वंति मे जथा रक्त्वेमिया पवतायगजाते मृद-
च्छिन्ने अग्ने गरुण् जानो निच्चं जतो दुग्गं जतो विसमंतो
पवन्ति एवामेव तदुप्पगारे पुरिमज्जाते गव्जातो गव्वं ज-
ग्मातो जम्मं मागतो मारं दुक्खातो दुक्ख दाहिएगामिए
नेटए कएहपक्खिते आगमे साणदुह्वजवोधिते याविज-
वति मे तं अकिरियावादी यावि भवति तं जहा आहि-
यवादी आहियपत्ते आहियदिट्ठी साम्मावादी निडवादी
मंति परत्रोगवादी अत्थि इह लोमे अत्थि परलोगं अत्थि
माना अत्थि पिता अत्थि अरहंता अत्थि चक्खट्ठी अत्थि
वज्जदेवा अत्थि वानुदेवा अत्थि सुक्कदुक्कराणं फलवित्ति-
विनेभेसु चित्ता कम्मा सुचिष्फला भवति दुचिष्सा कम्मा
दुचिष्फला भवति । मफले कट्ठाणे यावए पच्चायंति जीवा
अत्थि नरेइया देवा भिष्ठी से एवं वादी एवं पत्ते एवं
दिट्ठीच्छदरागमति निविट्ठे आविजवति से भवति महेच्छे
जाव उत्तरगामिए नेरइएसु पक्खित्तआगमंसाणं सुलभा
वांधिया वि जवति मे तं किरियावाद्सव्वधम्मरची यावि
भवति । तस्म वहुइं सीलव्वयगुणवेरमाणपक्खस्वाणपोमहो-
वानाडं मम्मं पद्धवितपुव्वाइं जवति पद्दमा उपासगपनिमा ।

(अकिरियावादि) ननु प्रतिमात्रिकारे तु पूर्वं दर्शनप्रतिमास्ति
दर्शनं च सम्यक्त्वं तदेव पूर्वं वक्तुमुचितं किमर्थं तर्हि पूर्वं मि-
थ्यात्वप्ररूपणमनुपयोगिन्वात् । उच्यते मिथ्यादर्शनं खलु सम्य-
दर्शनप्रतिपक्षचूतं तदपि इतुमुचितं जायन्न तच्चिपद्धतया ज्ञातं
तावत्सम्यक्त्वे दार्ढ्यं जवति पूर्वं सर्वजीवानां मिथ्यात्वमेव प-
ञ्चान्तेर्पाञ्चिन्मम्यन्त्वमतं पूर्वं मिथ्यादर्शनमेवोचितं वक्तुमिति ।
तद्वृत्तिव्यं प्रत्यया आभिप्राहिकमनाभिप्राहिकं माभिप्राहिको ना
मकुदर्शनप्रदोयथा नास्ति जीवोऽनित्यो वा जीव नास्ति वा परत्रो
कल्पयाद्विच्य अनाभिप्राहिकमनाभिप्राहिकं केपाञ्चित्तं तथाविच-
ज्ञानाविक्राना यने ज्ञया अपि केचनाक्रियावादिनोऽभव्याश्चापि
भय्योऽक्रियावादी नियमात् कृष्णरात्रिक पनल्लक्षणमेवमाहु 'जे-
मिमवहो' पुगत परियट्ठो चैव हाइ संसारो । ते सुक्कपक्खि-
या खलु ज्यरे पुण कण्डपक्खिया । १। इति । क्रियावादी च निम-
मात्तय पव नुक्कलपात्रिकश्च । यत "अतो पुगद्वपरियट्ठस्स णिय-
मा सिज्जिहत्ति सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्टिर्वा भवेत् अतो युक्तमादा-
तदुद्देशरूपमिति । तत्र क्रिया अस्तीत्येवरुपा ता वक्तुं शाल-
मस्येति क्रियावादी तद्विपरीतस्वक्रियावादी यत ये त्वक्रियावा-
दिनस्ते अस्तीति क्रियाविशिष्टमात्मानं नेच्छन्त्येव पंचविधो भवति
यापिमादायनुत्तरं सग्राहकं । इष्ट्या । स पुन कथभूतो जव-
तीति दर्शयति (जाडियावादि) नास्ति कवादादयो ना-
स्यात्मा पव वदनशीतो नास्ति कवादी पव (नाहियपप्पेत्ति)
सास्ति कप्रद प्रहा हेयोपादेयरुपा नां नास्तीत्येव वदनशीलो
नास्ति कप्रद । प्रतिज्ञा वा निधयरुपोऽभ्युपगम एव (नाहि-
यदिट्ठिन्ति) इष्टिर्दर्शनं स्वमतमिति ज्ञाव (नो सम्मावादि)
न सम्यग्दर्शो मिथ्यादृष्टिरित्यर्थं ये यथावस्थितं भणन्ति ते
सम्यग्दर्शिन मद्रिपगोताम्बु निदरापादिन (णो णित्ति याव-
दि । १ । नित्यो मोक्षो यत्र गतना पुनरागमनादि नास्ति नित्यत-

यावस्थितिर्यत्रास्ति तन्निषेधवादी । अथवा नियतमनुष्ठानं (ण-
सात्ति) परत्रोका स्वर्गनरकादयः तद्वादी स पुनरिच्छ नास्ति
वदन्ति यथा नास्तीह लोकः इहेति अयं प्रत्यक् सोऽपि नास्ति
यद् दृश्यते तत् भ्रान्तमन्यथा प्रतिभासते तथाभूतसमुदायेन जी-
वादि कमस्ति तच्च वस्तुनया प्रतिभास इति ज्ञान्ति । नास्ति
परत्रोकः कोऽर्थं परो नाम सुखडुखोत्कृष्टजावसयुक्तं सोऽपि
नास्ति (णत्थि माता णत्थि पिता) इति कएत्थं तन्निषेधमेवं ते
कुर्वन्ति योऽयं मातृपितृव्यपदेशः स जनकत्वे कृतो जनकत्वा-
च्च यूकाकुमिगएगोत्रकास्तथाश्रित्य स स्यान्न चैवं तस्मान्न वा-
स्तवो मातृपितृव्यवहार इति (णत्थि अरहंतत्ति) अर्हन्तस्तीर्थ-
करा जेपपदत्रय व्यक्तं (नरयत्ति) नरान् उपवत्तणत्वात्तिर-
श्चोऽपि तथाविधपापकारिणः कायन्ति आह्वयन्तीति नरका सी-
मन्तकादयः (णेरयियत्ति) निर्गतं अयमिष्टफलं कर्म येच्यस्तेषु
जवा नैरयिका "णत्थि सुक्कमेत्यादि" नास्ति सुकृतदुष्कृतयोः फ-
लवृत्तिविशेषः सुकृतं तप प्रवृत्ति दुष्कृतं जीवहिंसादि "नो सुचि-
ष्पेत्यादि " न सुचीर्षानि सुष्ठाचरितानि कर्माणि सुचीर्षफलाणि
इष्टफलसाधकानि भवन्ति एवमितरदपि नवरं व्यत्यय अफले
इत्यादि अयमात्मा अफल फलवर्जितं क्त्याह कल्याणपापक-
वस्तुनि (णो पच्चायंति) न प्रत्यायान्ति जीवा गत्यन्तरस-
भारेणेन्यर्थं (णत्थि णिरयादि) अत्रादिशब्दोपादानात् नारका-
स्तेरश्वा नरा देवाश्चत्वारो ग्राह्याः (णत्थि सिक्खित्ति) नास्ति न
विद्यते सिद्धिर्नाम ईपत्प्राग्भारा मुक्खित्ति यान्तं सेति स एववादी
अनन्तरोक्तप्रकारवादी कथक 'पप्पे दिट्ठीति' पूर्ववत् एवं (उदरागे
त्ति) वन्द- स्वाग्निप्रायः रागो नाम स्नेहरागादिकसूत्राग्निनिविष्ट-
प्रत्यर्पितदृष्टिर्जवति (सेयत्ति) सो जवति अनन्तरवद्दयमाणस्वरूपो
यथा " महिच्छे " इत्यादि महती राज्यविजयपरिवारादिसर्वा-
तिशायिनीच्छान्तं करणप्रवृत्तिर्यस्य स महच्छे । तथा महानारम्भो
वहनोऽमण्डलिकानां गन्त्राप्रवाहकृष्णपणपोषणादिको यस्य
स महारम्भ यश्चैवंभूतः स महापरिग्रहः धनधान्याद्विपदचतु-
ष्पदवास्तुकेत्रादिपरिग्रहवान् कचिदप्यनिवृत्त अत एव धर्मेण
चरतीति धार्मिकः न धार्मिकोऽधार्मिकः । तत्र सामान्यतोऽप्य-
धार्मिकं स्यादत आह (धम्माणुपत्ति) धर्म्मं श्रुतचारित्ररूप-
मनुगच्छतीति धर्मानुग । यद्वा धर्मे उक्तवक्षणेऽनुमोदनं यस्य सो
धर्मानुष्ठस्तद्विपरीतस्तु अधर्मानुष्ठ । तथा (अधम्मसेवित्ति)
अधर्मेमेव सेवितुं शीलमस्येत्यधर्मसेवी । तथा (अहम्मिसेत्ति)
धर्म्मं श्रुतरूप एवेष्टो वल्लभः पूजितो यस्य स धर्मिष्ठ । अथवा
धर्मिण मिष्टः । अथवा धर्मिष्ठ अतिशयेन धर्म्मं धर्मिष्ठ
तन्निषेधादधर्मिष्ठ अधर्मिष्ठो वा यद्वा अधर्मिष्ठो निस्त्रिशकर्म-
कारित्वाद्धर्मवहुलः अत एव (अहम्मक्खाईत्ति) न धर्ममा-
स्यातीत्येव जीवोऽधर्म्मार्यायी । अथवा न धर्मार्यायी अथवा
अधर्मात् आख्यातिर्यस्य स अधर्म्मार्यायिः । तथा अधर्म्मरा-
गो अधर्म्म एव रागो यस्य सोऽधर्म्मरागी । तथा (अहम्मपडो-
इत्ति) न धर्मेमुपादेयतया प्रलोकयति य सोऽधर्म्मप्रलोकी (अ-
हम्मजोवित्ति) अधर्म्मण जीवति प्राणान् धारयतीति अधर्म्म-
जीवी । तथा (अहम्मपलज्जेत्ति) न धर्मे प्ररज्यति आसज-
ति य सोऽधर्म्मप्ररज्ज । यद्वा अधर्म्मप्रापणीयेषु धर्म्मसु प्ररुपेण
गत्यत इत्यधर्म्मरक्त रत्नयोर्नियमिते रस्य स्थाने लकागोऽप्य-
दृत्त इति । " कचिदधम्मपडज्जे " इति पाठ तत्राधर्म्मं प्ररुपेण ज-
नयति उपादेयनि लोकानुपयान्तीति अधर्म्मप्ररज्ज । तथा अध-
धर्म्मशीलेति अधर्म्मशीलो अधर्म्मस्वभावः । तथा अधर्म्मात्मकं समु-

दाचारो यत्किञ्चनानुष्ठानं यस्य भवति स अधर्मशोदसमुदाचारेण न धर्मात्मिकमपि ज्ञवति तस्यैवाजावादिन्येवम् । तथा (अधर्मेण चेवत्ति) अधर्मेण चारित्र्यशुनविरुद्धरूपेण वृत्तिं जीविकां कल्पयन् कुर्वाणो विहरत्यास्ते । यद्वा अधर्मेण सावधानुष्ठानेन दहनाङ्कननिर्वाञ्जनादिकेन कर्मणा वृत्तिर्वर्तन कल्पयन् कुर्वाणो विहरतीति काद्वमतिवाहयति । यद्वा अधर्मेणैव वृत्तिं सर्वजन्तूनां यापनां कल्पयन् इति । पापानुष्ठानमेव लेशतो दर्शयितुमाह “ हणेत्यादि ” स्वत एव हननादिकाः क्रियाः कुर्वाणोऽपरेपामप्येवमात्मकमुपदेशं ददाति । तत्र हननं दण्डादिभिस्तत्कारयति तथा छिन्धिकर्णादिक भिन्धि शूलादिना विकर्त्तकः प्राणिनामजिनाय नेता अत एव लोहितपाणिर्मारयित्वा हस्तयोरप्यप्रक्षालनात् अत एव पाप पापकर्मकारित्वात् । नण्डस्तीव्रकोपावेशात् । रौद्रो निस्त्रिशकर्मकारित्वात् । क्षुद्रः क्षुद्रकर्मकारित्वात् । साहसिकः सहसा अविमृष्यैव पापकर्मणि प्रवृत्तत्वात् । स्वत एव परलोकभयाभावात् असमीक्षितकारी अनालोचितपापकारीति भावः । तथा उक्तं च वञ्चन प्रतारणं नद्यथा अभयकुमारः प्रद्योतगणिकाभिर्धार्मिकवञ्चनया वञ्चितः मायावञ्चनबुद्धिः प्रायो वणिजामेव । निकृतिस्तु वकवृत्त्या कुक्कुटादिकरणेन दम्भप्रधानवणिक्काश्रोत्रियसाध्वाकारेण परवञ्चनार्थं मङ्गलकर्त्तकानामिवावस्थान देशभाषानेपथ्यादिविपर्ययकरणम् । कूटमनेकेषां मृगादीनां ग्रहणाय नानाविधयोगकरणम् । अथवा कूट कार्पाण तुलाप्रसादेः परवञ्चनार्थं न्यूनाधिककरण कपट यथाऽऽपादभूतिना नटेन वा परवेपपरावृत्त्याचार्योपाध्यायसघाटकात्मार्थं चत्वारो मोडका अवाप्ता । एतैरुद्धञ्चनादिभिः सहातिशयेन सप्रयोगो योग तेन बहुल यदि वा सातिशयेन द्रव्येण कस्तूरिकादीनामपरस्य द्रव्यस्य सप्रयोगः सातिसप्रयोग तेन बहुलोऽतिप्रभूतः । उक्तं च सूत्रकृताङ्गचूर्णिकृता “ सो होइ साइजोगो, दव्व जत्थादि अन्नदव्वेसु । दोसगुणवयणेसुय, अत्थविसवायण कुणइ । १ । इति सप्रयोगवहुलः । अपरे तु व्याख्यानयन्ति उक्तं च न नाम उक्तो वा निकृतिर्वचनप्रच्छादनकर्मसान्तिरविजृम्भ एतत्सप्रयोगवहुल शेष तथैव । एते चोक्तञ्चनादयो मायापर्याया यथेन्द्रशब्दस्य शरुपुरन्दरादयः । पुन किंभूता (दुस्सलेत्ति) छुष्ट शील स्वभावो यस्य स दु शील दुष्परिचयश्चिरमुपचरितोऽपि किंप्र विसंचदति । दु खानुनेयो दारुणस्वभाव इत्यर्थः । तथा (दुव्वण) दुष्टानिवृत्तानि यस्य स तथा यथा मांसभक्षणव्रतकालसमाप्तौ प्रभूततरसन्वोपघातेन मासप्रधानमन्यदपि नक्तभोजनादिक तस्य दुष्टव्रतमिति । तथाऽन्यस्मिन् जन्मान्तरेऽह मधुमद्यमसादिकमभ्यवहरिष्यामीत्येवमज्ञानान्धो जन्मान्तरविधिद्वारेण स निदानमेव च त गृह्णाति । तथा दु खेन प्रत्यानन्दन इति दुष्प्रत्यानन्दन द्दमुक्तं भवति तैरानन्दितेनापरेण केनचित् प्रत्युपकारहेतुना गर्वाभ्यातो दु खेन प्रत्यानन्दते । यदि वा सत्युपकारे प्रत्युपकारजोर्स्तेनानन्दनि प्रत्युत शरुतया उपकारे द्रोपमेवोत्पादयति । तथा चोक्तं “ प्रतिकर्त्तमशक्तिष्ठा नरा पूर्वापकारिणाम् । द्रोपमुत्पाद्य गच्छन्ति मङ्गनामिध धाप्रसा इति ” । तथा निर्दालो ब्रह्मचर्यपरिणामाभावात् । निर्घातो हिंसादिभिरत्यभावात् । निर्गुणो दिनकारित्वादि गुणाभावात् । निर्मर्यादि परिरुपरदारादिमर्यादावित्रोपित्वात् । तथा अविद्यमानपौरुष्यादिप्रत्याख्यानमत्पर्यदिनोपवासश्चेत्यर्थः । यत परमत साधुपापकर्मकारित्वात् । तथा यावत्प्रा-

णधारणेन सर्वस्मात्प्राणातिपातप्रतिविरतो क्षोक्रनिन्दनीयादपि ब्राह्मणघातादेरविरत इति सर्वग्रहणम् । एवं पूर्वोक्तप्रकारेण यावत् करणात् “ सञ्घातो मुसावायातो अपक्रिविग्या व्वादि ” पदकदम्बकपरिग्रहः । तत्र सर्वस्मादपि कूटसाह्यादेरप्रतिविरत इति । तथा सर्वस्मात् स्त्रीवादादेः परञ्ज्यादपहरणादविरत । तथा सर्वस्मात्परस्त्रीगमनादेर्मैथुनादविरतः । एवं सर्वस्मात्परिग्रहाद्योनिपोपकादप्यविरतः । एवं सर्वेभ्यः क्रोधमानमायाज्ञोनेभ्योऽप्यविरतस्तथा प्रेमद्वेषकलहाज्याख्यानपशून्यपरपरिवादारतिरतिमायामृगामिथ्यादर्शनशल्यादिभ्योऽसदनुष्ठानेभ्यो यावद्भय प्रतिविरतो भवतीति तत्र प्रेमानजिद्व्यक्तमायादोभस्वभावमन्निष्पद्ममात्र प्रेम । ऐषोऽनभिव्यक्तक्रोधमानस्वरूपाप्रीतिमात्रं द्वेषः । कलहो राटिः अज्याख्यानमसहोपासोपणम् । पेशून्य प्रच्छन्नमसहोपाविष्करणम् । परपरिवादो विप्रकीर्णं परेषां गुणदोषवचनम् । अरतिरती अरतिर्मोहनीयोदयाश्चित्तोद्देग तत्पुना रतिर्विषयेषु मोहनीयोदयाश्चित्ताभिरतिः अरतिरती माया तृतीयकभायद्वितीयाश्रयोः संयोगः अनेन च सर्वसयोगा उपवृत्तिः । अथवा वेपान्तरकरणेन वा यत्परवञ्चनं तन्माया । मृपेति मिथ्यादर्शनं शल्यमिव विविधव्यथानिवन्धनत्वान्मिथ्यादर्शनशल्यमिति । तथा सर्वस्मात् स्नानोद्धर्त्तनाज्यक्षनवर्णककषायद्वयसंयुक्तया विज्ञेपनशब्दरूपशरुसकृपगन्धमाल्यालङ्कारात् कामाङ्गात् मोहजनितादप्रतिविरतो यावज्जीवमिति । अत्र स्नानादय शब्दा प्रसिक्ता नवरं वर्णकग्रहणेन वर्णविशेषापादकलोधादिक परिगृह्यते । ननु पूर्वं तावत् अभ्यङ्ग पश्चात् उन्मर्द्दनं युज्यते पश्चाच्च स्नानं तत क्रथमार्दौ स्नानोपन्यास उच्यते यद्यपि अनुक्रम एवमेव पर कोऽपि कटाचिदभ्यङ्गमन्तराऽपि स्नानं कुर्वन् पृष्टिमवाहनादि कारयति तेन न व्यत्ययो द्रोपावह इति । गन्धा कोष्ठपुटादयः माल्यानि ग्रथितदामानि अलङ्काराः कैयरादय तथा सर्वतः शकटस्थानं युग्यपुरयोत्कृष्टतमाकाशयान (गिक्षित्ति) पुरुषद्वयोत्कृष्टा गिक्षिका (यिह्लित्ति) वेगसरादिदृष्टयधिमिर्मितो यानविशेषस्तथा (सीयत्ति) शिविका विज्ञानदानां यत् अङ्गपञ्चाण रुढ तदन्यविषयेषु पिह्लित्तिरुच्यते यद्वा तथा शिविका नाम कूटाकाराच्छादितो जम्पानविशेषः । तथा (सदमाणियत्ति) शिविका विशेष एव पुरुषायामप्रमाणो जम्पानानि पर्यङ्गादीनि आसनानि गहिकादीनि यानानि वाहनानि च पूर्वोक्तान्त पातीन्येव वेदितव्यानि । अथवा यानानि नोकादीनि वाहनानि वेसरदीनि जोजनमोहनादिरूप प्रविस्तरौ नाम गृहोपस्कार इति तथा अश्वहस्यादिपदानि व्यक्तानि नपर दास आमरण क्रयक्रीतः । कर्मकरो लोकहितादिकर्मकरः । पौरुष पदातिसमूहः । तेष्योऽप्यप्रतिविरतो यावज्जीवायेति । एतदेवमन्यस्मादपि वस्त्रादेः परिग्रहादुपकरणभूतादविरतस्तथा सर्वतः क्रयविक्रयान्यां करणभूतान्या यो मानसकार्थमसकरूपकार्यापणादिनि पण्यविनिमयात्मक सत्यवहारस्तस्मादप्यविरतो यावज्जीवायेति । तथा सर्वस्मान् सर्वतः हिरण्यतुण्यर्णधनधान्यमणिमौक्तिकशङ्खशिंताप्रवायेभ्योऽप्यप्रतिविरतो यावज्जीवायेति । तत्र हिरण्य रूप्यमण्डितस्वर्णमित्येक मुच्यते घटित धन गणिमादि चतुर्थो तत्पथा “ गणिम जार्न कपपुगफत्राघ धग्म तु कृत्स्मगुर्माई । मज्ज घोष्करुतोणाद रयणयज्ञाव पणिच्छिञ्ज ॥ १ ॥ धान्य चतुर्विंशतिना यवशाल्यादि मणयो वैमुच्यन्ति नामणिप्रचुन-

यो, मौक्तिकानि, प्रतीतानि, शङ्खा दक्षिणावर्तादयः, शिखाप्रवा-
द्यानि विद्रुमाणि, अन्ये चाहुः । शिला राजपट्टादिरूपा प्रवाहं
विद्रुमनेनेन्द्रोऽप्यप्रतिविरतो जावज्जीवायेति । तथा कूटमानाद-
विरतस्तथा सर्वतः सर्वस्मात् आरम्भसमारम्भात् तत्रेर्मा द्वा-
वपि द्विप्रकारौ नद्यथा मानसिकवाचिककायिकनेदात् तत्र
मानसिको मन्त्रादिष्वान परमारणे हेतोः प्रथमं तथा समारम्भ-
परपीरारुरोद्याटनादिनिबन्धनव्यान वाचिको यथा आरम्भं पर-
व्यापादनकनचुत्रविद्यादिपरावर्तनासंकल्पसूत्रको ध्वनिरेव । स-
मारम्भं परपरितापकरमन्त्रादिपरावर्तनम् । कायिको यथा
आरम्भोऽग्निघाताय यष्टिमुष्ट्यादिकरण समारम्भं परितापकरो
मुष्ट्या अभिघातः । तथा सर्वतः कृषिपाञ्चपाट्यादेर्यत्स्वतः करणं
अन्येन च यत्किञ्चित् कारयति तस्मादविरतः उपपन्नकणमनुमते-
रप्येतत् तथा पचनपाचनतोऽप्यप्रतिविरतः । तथा सर्वतस्सर्व-
स्मात् कुट्टनपिट्टनतर्ज्जनतारुनया यः परिवर्द्धेश प्राणिनां तस्मा-
दप्यप्रतिविरतः । सांप्रतमुपसंहरति ये चान्ये तथा प्रकारा परपी-
रकारिण सावद्याः कर्मसमारम्भा अवोधिका बोध्यभावका-
रिणस्तथा परप्राणपरितापनकरा गोप्रहवन्दीप्रहग्रामघातात्मका
येऽनार्यं क्रूरकर्माणि क्रियन्ते ततोऽप्रतिविरता यावज्जीवमिति ।
पुनरन्यथा बहुप्रकारमात्राकर्मिकपदप्रतिपिपाटयिपुराह "सेजहा-
णामए इत्यादि" तद्यथेत्युपदर्शनार्थम् । नामशब्द-सञ्जावनायां
सभाव्यतेऽस्मिन्विचित्रे ससारे केचनैवंभूता पुरुषाः ये कञ्चमसू-
रतिशमुद्रमापनिप्यावकुत्रथाऽऽशिसिन्दकसन्तानानुपरिमन्थका-
दिषु पचनपाचनादिप्रियया स्वपरार्थमयतः अयन्न चचननिकेपः ।
तत्र कञ्जा वृत्तचनका मसुराश्चनका । तिस्रमुद्रमाया प्रतीता ।
निष्पया वल्ली कुत्रत्या चपन्नकसदशाश्विपिडका जवन्ति । आदि
सिन्दका सतानानुपरिमन्थकाः क्रूरो मिथ्यादएरुस्तं प्रयुञ्जति मि-
थैवानराश्रिप्येव द्योयमारोप्य दएको मिथ्यादारुस्तं विदधाति ।
तथा पत्रमेव प्रयोजनं विनैव तथा प्रकारः पुरुषो निष्करुणो जी-
पीपयाननिरतः निचिरवर्तकहावककपोतककपिञ्जलमृगमहिष-
घराहगोणकूर्मसरीसृपेषु जीवनप्रियेषु प्राणिष्वयतः क्रूरकर्मा
मिथ्यादएरु प्रयुञ्जति तस्य च क्रूरवृत्त्यया राजा तथा प्रजा
घति प्रवादात् परिवारोऽपि तथानृत पव तेषु प्राणिष्वयतः क्रूर-
कर्मा मिथ्यामतिरिति । तथा दर्शयितुमाह । (जा विया से इत्या-
दि) पापिनी च तस्य आह्ला पर्यद्भवति । तद्यथा दाम्-स्वदासी-
सुन प्रेष्यो हि प्रेषणयोग्यो नृत्यादिभ्यो नृतको वेतनेनोदकाद्या-
नयनविधायी । तथा जागिको य पशुंशादिल्लामेन कृष्यादौ ध्या-
प्रियते । कर्मरूपं प्रतीतः । तथा नायकश्चित् कश्चिन्नोगपरस्त-
देषं ते दासादयोऽन्यस्य लघावप्यपराधे गुरुतरं दण्डं प्रयुञ्जति
प्रयोजयति च । स च नायकस्तेषां दासादीनां बाह्यपर्यद्भू-
तानामयस्मिन् यथा लघावप्यपराधे शन्दाश्रवणादिकं गुरुतरं
दण्डं प्रयुज्यमाण प्रयुञ्जे तद्यथा इमं दामं प्रेष्यादिकं सर्वस्वापहा-
रेण दारुणं तन्मिथ्यादिपाठसिद्धं नवरम् । (अणुचवाहुवंध्रणंति)
धनुषा घातुषधन निगडानि प्रतीतानि हनिरिति काष्ठघोटक-
धारको घन्दीप्रनृतीनामवस्थानार्थं गृहविशेष इमं निगरुयु-
गर्भेन संकोचिन संकोचकण्ठेन हन्वीकुरुन मोदितमद्भ्रमद्भ्रन
सुगे भयघेन शरीरस्पासिप्रनृतिकेन (विञ्चेउचि) ब्रह्मसु-
प्राजाकारेण वेदनं जीवन एव हृद्योत्पादन हृद्यमप्यमानक-
संनम् । (सालयितनि) अत्रम्यिनं कृपपञ्चतनदीप्रनृतिषु च-
ष्टाम्पित नृनादिषु घर्षित कर्मापादिना घोषितं रसनिष्कामनार्थ-

माम्रवत् शूलाप्रोतं शूलिकारोपितं गुदे प्रोता सती शूली वदने
निर्गच्छति शूलाभिन्न मध्ये विष्यते क्षारान्तिकं नाम शस्त्रेण ठि-
त्वा व्रवणक्षारादिभिः सिच्यते दर्भघर्षितं दर्भेण शरीरविकर्षमं
सिंहपुच्छे वन्धनं कटाग्निदग्ध कटान्तर्वेष्टयित्वाऽग्निना दह्यते
काकनिमांसानि कर्त्तयित्वा खाद्यते अभ्यन्तरेण जक्तपानविधं मि-
ममन्यतरेणाशुनेन कुत्सितमारेण व्यापादयत यूयम् । याऽपि च
क्रूरकर्मवतोऽभ्यन्तरा पर्षद् भवति तद्यथा नाम कश्चित्पुरुषः प्र-
भुकल्पो मातापितृसुहृत्स्वजनादिभिः सार्द्धं परिवसंस्तेषां च मा-
तापित्रादीनामन्यतमेनानाजोगतया यथाकथञ्चिद्दुष्टमेऽप्यपरा-
धे वाचिके दुर्वचनादिके तथा कायिके हस्तपादादिसंघट्टनरूपे
कृते सति स्वयमेवात्मना क्रोधाध्मातो गुरुतर दण्डं दु खोत्पापकं
वर्त्तयति करोति । तद्यथा शौलोदकविकटे प्रचृते शीते वा शिशि-
रादौ तस्यापराधकर्तुं कायमधो योद्धयिता भवति । तथोष्णोद्-
कविकटेन कायं शरीरमपसिञ्चयिता भवति । तत्र विकटप्रहणा-
दुष्णतैवेन काञ्जिकादिना वा कायमुपतापयिता भवति । तथाऽ
ग्निकायोल्मुकेन तसायसा वा कायमुपदाहयिता भवति । तथा
योत्रेण वा वेत्रेण वा खड्गेन वा नेत्रोवृक्कविशेषस्तेन त्वचा वल्कल
तथा वाऽन्यतमेन वा दवरकेण तारुनतस्तस्यालपापराधकर्तुः श-
रीरपार्श्वानि उहाव्यितुं जवति चर्माणि लुम्पयितुं जवति । तथा
दएरुनयष्ट्यादिना वा अस्थना वा हेलुना वा ह्योष्टेन वा मुष्ट्या वा क-
पाह्वेन वा अपरेण वा कायं शरीरमाकुट्टयिता उपतापयिता भव-
ति अत्यर्थं कुट्टयिता वा तदेवमलपापराधिन्यपि महाक्रोधदण्डं वर्त्त-
यति तथा प्रकारे पुरुषजाते एकत्र वसति तत्सहवासिनो मानापि-
त्रादयो दुर्मनसस्तदनिष्ठाशङ्क्या भवन्ति मार्जारदर्शने मूर्षिकावत्
तस्मिन् प्रवासिते देशान्तर गच्छति गते वा तत्सहवासिनो हि सु-
मनसो जवन्ति त एवं यथा मार्जारे प्रवासिते मूषका विश्वस्ताः सु-
खेन विचरन्ति एवं तस्मिन् प्रवासिते पौरा प्रातिवेशिमका स्व-
जनादिकाः सर्वे वाऽन्यो लोको विश्वस्त स्वकर्मानुष्ठाया भवति ।
तथा प्रकारश्च पुरुषजातोऽप्येऽप्यपराधे महान्तं दण्डं कल्पयती-
ति । एतदेव दर्शयितुमाह । तथा प्रकार सदएको मृपादएनेनाम-
र्षी लोकोऽपि भणति तथा अमुको वराको राज्ञा कारागारे क्षिप्तो द-
ण्डित इत्यर्थं दएरुपासीति वा पाठस्तत्र दएरुस्य पार्श्वे दएरुपार्श्वे
तद्विद्यते यस्यासौ दएरुपार्श्वे स्वल्पतया स्तोकापराधेऽपि कुप्य-
ति दएरुं च पातयति तमप्यतिगुरुकर्मिति दर्शयितुमाह । दएरु-
गुरुको यस्य च दएरुो महान् भवत्यसौ दएरुनेन गुरुर्भवति ।
तथा दएरुपुरस्कृतः सदा पुरस्कृतदएरु इत्यर्थः स चैवंभूत
स्वस्य परेपाञ्चास्मिद्धोकेऽस्मिन्नेव जन्मन्यहितः प्राणिनाम-
हितदएरुोपादानात् । तथा परस्मिन्नापि जन्मन्यसावहितस्तच्छी-
लतया चासौ वेपाञ्चिदेव येन केनचिन्निमित्ते भनसाऽन्येषां
दुःखमुत्पादयति तथा नानाविधैरुपायैस्तेषां शोकमुत्पादयति
शोकयतीत्येवं जूरयति गर्हति तृप्यति सुखाच्चयावयत्यात्मा-
नं परांश्च । तथा स वराकोऽपुष्टधर्मा सहानुष्ठानै स्वतः पीड्य-
ते परांश्च पीडयति । तथा स पापेन कर्मणा परितप्यते दह्यते
परांश्च स तापयति । तदेवमस्तावसदएरुडी सन् दु खेन शोकेन
जूरगतपणपर्यारुनो हि प्राणिनां बहुप्रकारपीडोत्पादकतया वच-
धन्त्रपरिवलेशादप्रतिविरतो जवति स च विषयासक्ततथैतक-
रोति तद्दर्शयितुमाह "एवमेवेत्यादि" एवमेव पूर्वोक्तस्वजाव एव
स निष्कृषो निरनुभोऽो याश्च अन्यतरपर्यदोरापि कर्णनासावक-
संनदएरुपातनस्वभावः । स्त्रीप्रदाना कामा स्त्रीकामा यदि वा
स्त्रीषु मदनकामाविषयवृत्तःसु कामेषु चशब्दादिष्ठाकामेषु

मूर्च्छित गृहो ग्रथित अद्युपपन्न एते च शक्रपुरंदरादिवत्पर्याया कथञ्चिदभेदं वाऽऽश्रित्य व्याख्येया । एतच्च स्त्रीपुंशब्दादिषु च प्रवर्तनं प्रायः प्राणिवरुस्पृष्टप्रकारादिभिर्वरुस्पृष्टनिवृत्तिका- चनावस्थानि विधाय तेन च संनारकृतेन कर्मणा प्रेरमाणस्तत्र कर्मगुरुनरकतद्वप्रविष्टानो भवतीति । अस्मिन्नेवार्थे सर्वलोकप्रतीतं दृष्टान्तमाह (से जहा रामए इत्यादि) तद्यथा नामायोगोलको- ऽयपिरडः शिलागोलको वृत्ताश्मशकल बोदके प्रक्षिप्त स- मानसलिलतलमतिवर्त्यातिलङ्घ्याधोधराणेतलप्रतिष्ठानो भ- घति । अघुना दार्ष्टान्तिकमाह । “ पद्मेवेत्यादि ” यथाऽसाव- योगोलको वृत्तत्वात् शीघ्रमेवाधो यात्येवमेव तथा प्रकार पुरुजातस्तमेव लेशतो दर्शयति वज्रवद् वज्रं गुरुत्वात् कर्म तद्बहुलस्तत्प्रचुरो वध्यमानकर्मगुरुरित्यर्थः । तथा धूयत इति धून प्राग्बद्धं कर्म तत्प्रचुरः पुन सामान्येनाह (पकय- तीचि) पङ्कं पापं तद्बहुलस्तथा तदेष करणतो दर्शयितुमाह । वैरवहुलो वैरानुबन्धप्रचुरस्तथाऽप्यतियन्ति मनसो दुष्प्रणि- धान तत्प्रधानस्तथा दम्भो मायया परवञ्चनं तदुत्कट । तथा निकृतिर्मायावेषभापापरावृत्तिच्छाना परद्रोहबुद्धिस्तन्मय । तथा (सातिवहुल इति) सातिशयेन ह्यव्येण परस्य हीन- गुणस्य द्रव्यस्य संयोगः सातिस्तद्बहुलस्तत्करणप्रचुरस्तथा क्वचित् आसायष्वहुलेति पाठः तत्राशातना पूर्वोक्तार्था पाठ- सिद्धा तथा बहुलोऽतिप्रचुरत्वाद्दृष्ट्याऽसद्वृत्ततया निन्दा- शया रत्नप्रभादिकायास्तलमतितिष्ठति । परापकारभूतानि कर्मण्यनुष्ठानानि वि-यत्ते तेषु तेषु च कर्मसु क्रूरचरणच्छे- दनादिव्ययशोभाग् भवति स एवंभूतः पुरुषः (कालमासेत्ति) स्वायुष क्षये कालं कृत्वा पृथिव्या रत्नप्रभादिकायास्तलमति- वर्त्य योजनसहस्रपरिमाणमतिलङ्घ्य नरकतलप्रतिष्ठानोऽसौ भवति । नरकस्वरूपप्ररूपणयाह । “ तेणमित्यादि ” एमिति आक्षयलङ्कारे ते नरका सीमन्तादय बाहुल्यमङ्गीकृत्यान्तर्म- ध्यभागे वृत्ताकारः यद्भिर्भागे चतुरस्राकार इदं च यौगोपरिव- र्तिर्बन्धमध्यभागमधिकृत्योच्यते सकलपीठाद्यपेक्षयात्वावलिका- प्रविष्टा वृत्ताख्यस्रचतुरस्रसंस्थानाः पुष्पावकीर्णास्तु नानासं- स्थाना प्रतिपत्तव्या (अहेखुरस्य सठाणा साठियाइति) अधो भूमिवले कुरप्रस्येव प्रहरणविशेषस्य यत्संस्थानमाकारविशेष- स्तीक्ष्णतालक्षणस्तेन संस्थितास्तथाहि तेषु नरकावासेषु चूमि- तत्रे मसृणत्वाभावतः शर्कराप्रचुरेभूभागे पादिषु न्यस्यमानेषु श- र्करामात्रसस्पर्शेऽपि चुरेप्रेणैव पादा कृत्यन्ते (निश्चयधारतमसा इत्ति) तमसा नित्यान्यकारा उद्योताभावतो यत्तमस्तदिह तम उच्यते तेन तमसा नित्य सर्वकालमन्धकारा तत्राप्यवर्गादिष्व- पि नामान्धकारोऽस्ति केवल वदि सूर्यप्रकाशे मन्दतमो भवति नरकेषु तीर्थकरजन्मदीक्षादिकालव्यतिरेकेणान्यदा सर्वकालम- पि उद्योतलेशस्याभावतो जात्यन्धस्येव मेघच्छन्नकालाक्षरात्र ह्य चातीघ घहलतरो वर्तते तत उक्तं तमसा नित्यान्यकारा त- मस्य तत्र सदाऽवस्थितमुद्योतकारणामसनवात् । तथा चाह । “ धवगयगहचदसूरनकरस्रजोऽसियपहा ” व्यपगत परित्रष्टो प्रहचन्द्रसूर्यनक्षत्ररूपाणामुपह्वक्षणमेतत् तारारूपाणां च ज्यो- तिष्काणां पन्था मार्गो येन्यस्ते व्यपगतप्रहचन्द्रसूर्यनक्षत्रज्यो- तिष्कपन्था तथा पुनरप्यनिष्टोपादानार्थं तेषामेव विशेषणमाह । “ भेयवसेत्यादि ” दुष्कृतकर्मकारिणां तेषां दुष्कृतोपादानार्थेव न- ता भवति । तद्यथा स्वजावसयनेमेटोवसामांसरधिरप्यादीनां परस्मानि सहास्रैर्नितानि पिच्छितीहानान्यनुक्षेपप्रधानानि येषां

ते तथा अथवा मेदोवसामांसरधिरपृतिपटलैर्यच्चिक्वपल्लं कर्म- स्तेन शिष्यमुपदिग्धमनुक्षेपनेन नतनलिप्तस्य पुन पुनरुपलेपनेन तत्र भूमिका येषां ते मेदोवसामांसरधिरमांसत्रिक्वद्वल्लिक्व- स्तेपनतज्ञा अत एवाऽद्युचयो विष्टास्ररूपनेदप्रधानत्वात् अत एवविधाः कृत्यितमांसादिकल्पकर्मविलिप्तत्वात् क्वचित् ‘ वी- प्रच्छा ’ इति पाठः तत्र वीभत्मा दर्शनेऽप्यतिजुगुप्सोत्पत्ते । एवं परमदुरभिगन्धा कुथितगोमायुकत्रेचराद्रप्यसशगन्धका । (अगणिवणभाभा इति) द्रोहे धम्यमानि यादृक्पोतो घट्टृष्णारुपा- योवर्ण । किमुक्तं जयति यादृशी घट्टृष्णवर्णरूपा अग्निज्वा- ला निर्गच्छतीति तादृशी आभा आकारो येषां ते कपेताग्नि- र्णाजा धम्यमानद्रोहाग्निज्वालाकक्षा इति ज्ञावः । तारकोत्पत्ति- स्थानातिरेकेणान्यत्र सर्वत्राप्युष्णरूपात्वात् एतच्च पृष्ठमत्तमपृथि- वीवर्जमवसेयम् । यत उक्तम् । “ छुचसत्तमीनुण काऊग्रगणिव- ष्णाजा न जवति ” एतादृशास्ते रूपतः । स्पर्शतस्तु कर्कशा- कृतिना वज्रकण्टकासिपत्रस्येव स्पर्शा येषां ते । तथा अत एव (दु- रद्वियासा इति) दु खेनाध्यासने सहान्ते इति दुरध्यासाः कि- मिति यतस्ते नरकाः पञ्चानामपीन्द्रियार्थानामशोजनयादृश- ज्ञा तत्र सत्वानामशुभकर्मकारिणामुग्रदण्डरूपातिनां वज्रप्रचुरा- णां तीव्रा अतितिवा अतिदु सहा वेदना शरीर प्रादुर्भवन्ति तथा च वेदनया अभिभूतस्तेषु नरकेषु ते नारका नैवाकिनिमेय- मपि काल निजायन्ते नाप्युपविष्टाद्यवस्थामाक्रिसंकोचरूपाभी- पत्रिजामवाप्नुवन्ति । श्रुतं विशेषज्ञानरूप रति चित्ताग्निरति- रूपां धृति विशिष्टमत्वरूपां मति वेशेषुबुद्धिरूपां नोपवभन्ते न ह्येवंभूतवेदनापीमितस्य निजादिलानो जवतीति दर्शयति ता- मुज्वलां तीव्रामनुभवेनोत्कटाम् । (तितुवति) श्रीनपि मन प्रचृ- तिकान् तुवयति जयति तिभितुसा तां क्वचिद्विपुलामित्युच्यते तत्र सकउकायव्यापकत्वाद्द्विपुलाम् । (पगाढंति) प्ररुपयानिना (क- कसति) कर्कशाज्ययथिव कर्कशां दृढामित्यर्थ (कदुयति) क- दुकां नागरादिवत् सकटुकामनिष्ठमेव (चरुनि) चरुा रौद्राम् (तिक्वति) तीव्रा निकनिम्वादिह्ययमिव तीव्राम् (दृक्वति) दु खहेतुकाम् (दुग्गति) कष्टसाध्याम् (दुरद्वियासति) दु- रधिसहा वेदयन्तो विचरन्ति । अथ तावदयोगोत्कृष्टपापणदृष्टान्त शोभमग्रेनिमज्जनाप्रतिपादक प्रदर्शितोऽघुना शोभपातार्थप्रति- पादकमेवापर दृष्टान्तमधिकृत्याह “ मे जहाणामप इत्यादि ” तद्यथा नाम कश्चिदृक् पर्वताये जातो मूलं छिन्न शोत्रं यथा निम्न पतत्येवमसावप्यसाधुकर्मफारी तत्कर्म वानेरित शीघ्र- मेव नरके पतति ततो नरकादप्युद्गतो गर्जाङ्गमयइय यानि । एव जन्मतो जन्म मरणान्मरण नरकाप्ररुं दु ग्वाट् दुरा दु ग्वात् शरीरमानसोऽद्वात् दु ए समाप्नोति (दाहिणात्ति) दक्षिणस्यां दिशि गमनशीलो दक्षिणगामुकः । इदमुक्तं भवति यो हि कूर- कर्मफारो साधुनिन्दापरायण सहाननिषेधकस्म दक्षिणगामु- को भवति दक्षिण्यात्तेषु नारकनिर्दमनुष्ठामणेषु उत्पद्यते ता- दृगतश्चायमतो दक्षिणगामुक इत्युक्तम् । इदमेवाह (णेरप- त्यादि) नरकेषु जवो नारक रूपणपदोऽप्यान्तीति रूप- पाङ्किकस्तथाऽऽगामिनि काले नरकादुद्गतो दुर्जनयोत्रिकश्यं च दाहुर्येन भवति । इदमुक्तं भवति द्विषु मध्ये दक्षिणा दिगप्रशस्ता गतिषु नरकगति पतत रूपणपञ्चनदस्य रि पयान्प्रस्येन्द्रियानुकनत्रवनिनं परलोचनिःस्यमने मानु- प्रहारेणो दानान्तरायविधायिनो दिशमप्रशस्तां प्राप्नोति पर- मन्यदपि यादृगप्रशस्त निर्यगत्यादिकनरोचिन्नामादिकं प-

तद्योजनीयमस्येति न तस्य किञ्चित्त्राणं भवति । एवं मिथ्या-
त्वयुक्तजीववर्णनमुक्त्वा यदा कदाचित् सम्यक्त्वमाप्नोति तदा
यादृशः स्यात् तथाह (सेचमित्यादि) स क्रियावादी वाऽपि
भवति यथा पूर्वं व्याप्यातं तयोत्तरत्रापि व्यत्ययेन व्याख्ये-
यम् । एवं यदा स आस्तिको भवति तदा स सम्यग्दृष्टिर्भवति
यावदुत्तरगामुक शुक्लपाक्षिको देवादिषु उत्पद्यते आगामिनि
फाले च मुलमधर्मप्रतिपत्तिर्भवति स क्रियावादी सत्यधर्मरु-
चिश्चापि भवति मद्भ्यो हित स चासौ धर्मः ज्ञान्यादिक-
न्तद्विचिरित्यर्थः । क्वचित् “ सच्चधम्मरुईत्ति ” पाठः । तत्र
धर्मं स्वभाव इत्यनर्थान्तरं जीवार्जावयोर्यस्य तद्रूपस्य गति
स्थित्यवगाहनादिका । अथवा सर्वे धर्मा आद्याप्राह्या हेतु-
प्राप्याश्च तान् श्रद्धे सस्यक्तया मन्यते परं तस्य एवमिति वा-
क्यालंकारे (बहूद् सोलव्ययेत्यादि) शीलव्रतान्यणुव्रतानि
गुणव्रतानि विरमणानि औचित्येन रागादिनिवृत्तयः प्रत्या-
ग्यानानि पौरुष्यादीनि पौषध श्रवण्यतया पर्वदिनानुष्ठानं त-
त्रोपवासोऽवस्थान पौषधोपवासः एषां द्वन्द्व एते नो निषेधे
सम्यग् यथा भवन्ति तथा प्रस्थापिता भवन्ति न स्वचेतसि
नियततया कर्तव्यत्वेन व्यवस्थापिता भवन्ति । एवमनुना प्रका-
रेण दर्शनश्रावको भवति । दर्शनं नाम सम्यक्त्वं तदाश्रित्य
श्रावको भवति । ननु तथाविधविरतिं विना कथं श्रावको भ-
वति उच्यते वस्तुव्रतान्यपि न सम्यक्त्वं विना भवन्ति यत
“ नतिय चरिच सम्मत्तवज्जियं ” इत्यादि वचनात् । सम्यक्त्वं
धर्ममेव अथवा सम्यक्त्वं तु पञ्चसवरद्वाराणामाद्यं संवरद्वारं
नन सम्यक्त्वे श्रावको भवत्येवेति नात्र संशयः । इदं च सम्यक्
ध्यानरूपा प्रथमा आद्या उपाशकप्रतिमा दशा० ६३० । आ. चू ।
अथ दर्शनप्रतिमास्वरूपानिरूपणायाह । दारं दसणधो अवि-
च्छेदः शुमानुबन्ध सोऽस्यास्तीति शुमानुबन्धी । तथा निर-
तिचार श्रद्धाकाङ्क्षादिदर्शनातिक्रमरहित इति तदेवमितो ग्र-
न्यात् दर्शनप्रतिपत्तिमात्रं निरतिचारसम्यक्त्वसद्भावाव-
धिकं प्रतिमेत्यवसीयते । उपासकदशासु पुनरानन्दादीनां प्रति-
माकारिधायकार्णां पूर्वं प्रतिपक्षदर्शनव्रतानां प्रतिमेकादश-
कस्य प्रतिपत्तिर्वरिता नत्प्रमाणं च सार्द्धं वर्षपञ्चकमित्यतोऽ-
नुप्राप्यते दर्शनप्रतिपत्तिमात्रादतिरिक्तस्वभावा सा तदतिरेक-
श्चेह गजाभियोगाद्याकारपदकवर्जनं यथावत्समग्रदर्शनाचार-
पालनादिभिः संभाव्यते कालमान चास्यामेको मासो यत एका-
दिकपैकोत्तरया मृत्स्यैकादशसु प्रतिमासु यथोक्त कालमान
भवतीति गाथार्थः । अथ दशाशुतस्कन्धादिषु प्रतिमाशब्दोऽ
मिप्रहायो व्याप्यात । इह पुन कस्मात्तद्व्याख्यानत्यागेन
शुगीनयो व्याख्यात इत्याशङ्क्याह ।

वौदी य एत्य पदिमा, विमिद्वगुणजीवलागथो भणिया ।

तः परिमगुणजोगा, हाँउ सोक्खावणत्थि च्चि ॥ ७ ॥

योन्दिध मनु पुनरत्र प्रकरणे ग्रन्थान्तरे त्वभिग्रह प्रतिमा प्र-
मितेति शब्देन नणितोक्ता किमर्थमिति चेदुच्यते विशिष्टगुण
संसागतितन्दिमन्त्रापेक्षया मार्गादिमुखादि स चासौ जीव-
लोकाश्च मन्वलोको विशिष्टगुणजीवत्रोकात्मन्मात्मकाशात्
दुग्धप्रशस्त एव संदर्शनप्रतिमायानिति व्यापनार्थमेतद्व्रति-
पादनयेति । कुत पुन स दुग्ध इत्याह । तयेदगुणयोगात् तथा
योऽशो देनुत्तरया य इदगुणयोगं प्रागुक्तदर्शनप्रतिमागुणसंय-
न्धमन्मन्त्रपेक्षगुणयोगादित्येतस्य संवृतस्य च स्थाने “ ता ए-

रिसगुणयोगा ” इति प्राकृतं न विरुद्धमेवं विधप्रयोगाणामनेकशो
दर्शनादिति । इदमुक्तं भवति । आस्तिक्यगुणदेववैवावृत्त्यनिय-
मादिभिर्गुणैर्गुणिलोकात् शुभतरः प्रतिमागुणवांस्तत्सूचकाय क्रि-
यारूपास्तदभिव्यङ्गाश्च वर्तन्ते ततस्तेषां तदभिव्यक्तेश्च वोन्दिहे-
तुक्त्वात् वोन्दिमतः प्रतिमावतः प्राधान्यमिति व्यापनाय वो-
न्दिप्रतिमेत्युक्तमिति गाथार्थः । एवं तावद्दर्शनप्रतिमाशब्दस्या-
भिधेयमभिधाय शेषप्रतिमासु तदतिदेशं व्रतप्रतिमास्वरूपं चाह ।

एवं वयमाईसु वि, दद्ववमिणं ति णवरमेत्य वया ।

धेपं नणुव्वया खलु, थूलगपाणवहविरयादी ॥ ७ ॥

एवमनेनैव प्रकारेण दर्शनप्रतिमेकेन व्रतादिष्वपि व्रतसामायि-
कप्रवृत्तिषु सर्वप्रतिमासु न केवल दर्शनप्रतिमायामेव द्रष्टव्यमवसे-
यम् । छद्मप्रतिमाशब्दस्याभिधेयमिति शब्दो वाक्यार्थसमाप्तौ
एवमतिदेशाद्वारेण सामान्यतो व्रतादिप्रतिमाव्याख्याय विशेष-
व्याख्यानार्थमाह । नवर केवलमत्र व्रतप्रतिमायां व्रतान्यनिग्रहाः
(धेपति च्चि) गृह्यन्ते आद्रियन्ते अणुव्रतानि खलु देशमूलगुणा
एव खलुरवधारणे किं स्वरूपाणि तानीत्याह स्थूलकप्राणवधवि-
रत्यादीनि असूक्ष्मसत्त्वहिंसाविरमणप्रवृत्तीनीत्यादिशब्दात् स्पू-
क्षकमूपावादविरत्यादिपरिग्रह इति गाथार्थः । अथ तानि यदा
भवन्ति तत्स्वरूपाणि चेत्येतद्दर्शनार्थमाह ।

सम्मत्तोवरि ते सेस-कम्पुणो अबगए पुहत्तम्मि ।

पिद्वियाणं हाँति णियमा, सुहा य परिणामरूवाउ ॥ ८ ॥

सम्यक्त्वोपरि सम्यक्त्वलाजकादस्योर्कं ते इति तान्यणुव्रता-
नि शेषकर्मणः सम्यक्त्वतामकावे यत् क्वपित तदपेक्षया शेष-
स्य देशेनसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणस्य मोहनीयादिकर्मस्थि-
तिबन्धकणस्यापगते क्लीणे पृथक्त्वे द्विप्रवृत्तिकेन चान्ते सं-
ख्याविशेषे केयामित्याह । पल्यानां पद्योपमानां प्रवृन्ति जायन्ते
नियमादवश्यतया । तथा बुजात्मपरिणामरूपाणि तु प्रशस्तजी-
वाध्यवसायस्वभावान्येव कायोपशमित्वादिदिता गाथार्थः ।

तेषां शुभात्मपरिणामस्वरूपत्वादेव यत्स्थात्तदाह ।

वंधादि असक्किरिया, संतेसु इमसु पहवइ ण पायं ।

अणुणं पधम्मसवणा-दिया उ पहवति विसेसेण ॥ १० ॥

कथादिर्वन्धविच्छेदप्रवृत्तिरसत्क्रिया अशोभना चेष्टा प्रतिव-
तमतिचारपञ्चकुरूपा सन्सु विद्यमानेष्वणुव्रतेषु प्रभवति जायते ।
न चैवं प्रायो बाहुल्येन प्रमादादिना कदाचित्स्यादप्रीतिः प्रायो-
ग्रहणमनुकम्पाधर्मश्रवणादिकानुजीवदयाधर्मशास्त्राकणनप्र-
वृत्तिका पुन क्रियेति प्रकृत प्रभवति जायते । विशेषेण सुतरां
दर्शनप्रतिमापेक्षया व्रतमात्रापेक्षया चेति । तदेवं व्रतप्रतिमा नि-
रतिचारपञ्चाणुव्रतपादनरूपा उपासकदशाभिप्रायेण चार्थाप-
त्तेर्बन्धयते मासव्यमानेनातोऽन्यत्र धनमात्रमेवेति गाथार्थः ।
पंचा० १० विव० ।

सांप्रत द्वितीयप्रतिमास्वरूपमुच्यते ।

अट्ठावग दोच्चा उवासगपदिमा सव्वधम्मरुईया वि ज-
वति तस्स णं बहूईं सीलव्वयगुणव्वयवेरणपोसहांववा-
साइं पट्टविनाई जवंति से णं सामाज्यदेसात्कासियं णो स-
म्मं पाद्विचा जवति दोच्चा उवासगपदिमा ॥ ९ ॥

अर्थन्यानन्तर्ये अपरा श्रव्या उवासगेत्यादि व्यक्तं शीलव्रता-
दीनि च प्रस्थापितानि भवन्ति एतावता विरतिमान् जवति परं
न सामायिक देशावकाशिक च सम्यग्यथा भवत्यतिचारसिद्धि-

तं तथा अनुपालयिता जवेति इति द्वितीया श्रावकप्रतिमा दशा०
६ अ० आ०। चू० । द्वितीया व्रतप्रतिमा इदं चास्या स्वरूपम् ।
"दंसणपदिमाञ्जुश्रो, पाहतो णुच्चपनिरञ्जारे । अणुकपाई
शुणञ्जुसो, जीवो इह होइ वयपदिमा" उपा० १ अ० । पंचा० ।
अथ तृतीयासुपासकप्रतिमासाह ।

अथावरा तच्चा उवासगपदिमा सव्वधम्मरुचिया वि भव-
ति तस्स णं वहुं सीलव्वयगुणवेरमाणपच्चक्खाणपोस-
होववासाइं सम्मं पट्टवियाइं भवंति से णं सामायिकं
देसावकासियं सम्मं अणुपालित्ता जवाते से णं चाउइस-
अट्टमिउदिट्टपुष्पमासिणीसु पदिपुष्प पोसहो नो सम्म
अणुपालित्ता भवति तच्चा उवासगपदिमा ॥

अथापरा तृतीया सुगमा नवरं तस्य बहूनि व्रतादीनि प्रस्था-
पितानि आत्मनि निवेशितानि भवन्ति (सेणंति) स णामिति
चाक्यालकारे "चाउइसीत्यादि" चतुर्दशी प्रसिद्धा पर्वतिथित्वेन
तथैवाष्टमी पर्वत्वेन प्रख्याता (उद्दिष्टा) उद्दिष्टा अमावस्या
पौर्णमासी पूर्णो मासो यस्यां सा पूर्णमासी तासु एवंनूता-
सु धर्मतिथिषु प्रतिपूर्णे य. पोपधो व्रताभिग्रहविशेषस्त प्रति-
पूर्णमाहरशरीरसंस्काराब्रह्मचर्याव्यापाररूपं पोपध नासुपाह-
यिता भवति । इति तृतीया उपासकप्रतिमा दशा० ६ अ० ।
आ० चू० (तच्चंति) तृतीया सामायिकप्रतिमां तत्स्वरूपमिद-
म् । "वरदंसणवयञ्जुत्तो, सामञ्ज्यं कुणइ जो उ संजासु । उक्को-
सेण तिमास, एसा सामञ्ज्यपदिमा" ।

सामायिकशब्दार्थमाह ।

सावज्जजोगपरिव-ज्जणादिरुवं तु होइ विषेयं ।

सामाञ्ज्यमित्तिरियं, गिडिणो परमं गुणट्ठाणं ॥ ११ ॥

सावद्योगपरिवर्जनद्विरूप सपापव्यापारपरिहारनिरवययो-
गासेवास्वजावंतुशब्द पुनरर्थो जवति स्याद्विहेयमवसेय सामा-
यिकं प्रागुक्तनिरुक्तमित्तर स्तोके कालो यत्रास्ति तद्विद्विग्ग
मुहूर्त्तादिप्रमाण गृह्णण श्रावकस्य परम प्रधानं शेषगुणस्थाना-
पेक्षया गुणस्थानं देशचारित्रविशेषो गुणाधयो वेति गाथार्थः ।

परमगुणस्थानमेवास्य समर्थयन्नाह ।

सामाञ्ज्यमि उ कए, समणो इव सावओ जतो जणितो ।

बहुसो विहाणस्स य, तम्हा एयं बहुत्तगुणं ॥ १२ ॥

सामायिके एव समभावरूपे नतु व्रतात्परे तुशब्दोऽवधारणार्थः ।
कृते प्रतिपन्ने सति श्रमण इव साधुतुल्य सिद्धिसुखपरमसाध-
ननूतसमभावासाधर्म्योद्यतो यस्मात्कारणाद्गणितोऽभिहितस्तथा
बहुसोऽनेकशो विधान वा सेवन वाऽस्य सामायिकस्य जणितं
निर्युक्तिरुक्ता । तथा हि "सामाञ्ज्यमि उ कए, समणो इव सावओ
इव इ जम्हा । एएण कारणेण, बहुसो सामाञ्ज्य कुञ्जा" तस्मा-
त्कारणादेतत्सामायिक यथोक्तगुण प्रागभिहितगुण परम गुण-
स्थानामत्यर्थं इति गाथार्थः । अत्र सामायिके सति यत्र ज-
वति यच्च भवति तद्दर्शयन्नाह ।

मणटप्पणिहाणादी, ण हंति एयमि जावओ संते ।

सव्वजावाट्टियकारि, या य सामण्वीयेति ॥ १३ ॥

मनोदुष्प्रणिधानादीनि मनोदुष्प्रणिधानवचनदुष्प्रणिधानका-
यदुष्प्रणिधानानि प्रथमप्रकरणोक्तरूपाणि न भवन्ति न जायन्ते
एतस्मिन् साहायिके ज्ञावतो ज्ञावेन नतु अन्यत सति विधम-

न तथा स्मृतिभावसामायिकं प्रति कृताकृतादिविषयस्मरण-
वस्तथाऽवस्थितसामायिककरणनिषेधरूपो भवतीति प्रवृत्तम् ।
शब्द समुच्चये कस्मादेवमित्याह । श्रमणयवीजं श्रमणभावहेतु-
ति कृत्वा यत् श्रमणज्ञावस्य परमसामायिकरूपस्य बीज तत्क-
मनोदुष्प्रणिधानादिशुक्तं जवति कारणानुरूपत्वात्कार्यस्येति ।
अथेषा सामायिकप्रतिमा एतस्य प्रकरणस्य दशाः १० अ० ।
वाऽग्निप्रायेणानियतकाव्यमाना तथाऽप्यावश्यकचू. य. वि. वि. वि.
पासकदशाभिप्रायेण च प्रतिदिनमुभयसाध्य. मा. वि. वि. वि. वि. वि.
मासत्रयमानोत्कर्षेण दृष्टव्या जघन्यतस्तु सर्वा अप्येकाहा वि-
माना इति । एतच्चाग्रे वक्ष्यत इति गाथार्थः । उक्ता सामायिक
प्रतिमा पंचा० १० विव० ॥

अथापरा चतुर्थी उपासकप्रतिमा ॥

अथावरा चतुर्थ्या उवासगपदिमा सव्वधम्मरुचिया वि भव-
ति तस्स णं वहुं सीलव्वया जाव सम्मं पट्टवियाइं जव-
ति से णं सामाईयं देसावकासियं सम्मं अणुपालित्ता भव-
ति से ण चउइसट्टं जाव सम्मं पोसइं अणुपालित्ता जवाते
से ण एगराईयं उवासगपदिमं नो सम्मं अणुपालित्ता
जवति चउत्था उवासगपदिमा ॥

यस्मिन् दिने उपवासो भवति तस्मिन् दिने वा रात्रौ प्रतिमां
प्रतिपद्यते न च स तां शक्नोति कर्तुमिति चतुर्थी । दशा० ६ अ० ।
आ० चू० (चउत्थंति) चतुर्थी पोपधप्रतिमैवरूपा " पुव्वोदियप-
दिमञ्जुश्रो, पालइ जो पोसइं तु समत्तं । अट्टमिउइसीसु,
चउरो मासा चउत्थी सा ॥ " उपा० १ अ० । अधुना पोपधप्र-
तिमावसरस्तत्र च पोपधमेव स्वरूपतो दर्शयन्नाह ॥

पोसेइ कुसलधम्मं, जं ता हारादिचागणुट्ठाणं ।

इह पोसहो ति भण्णति, विडिणा जिणजासिण्णोव । १४ ।

पोषयति पुष्पाति कुशलधर्मान् शुभसमाचारान् प्राणातिपात-
विरमणादि यद्यस्मात्तत्समादाहारादित्यागानुष्ठान भोजनदेह-
सत्काराब्रह्मव्यापारपरिहारकरणमिह प्रथमे पोपध इत्येव जग्य-
ते अग्निधीयते पोपं धत्ते पुष्पाति चा धर्माभिति निरुक्तात्कथं
यदाहारादित्यागानुष्ठानमित्याह विधिना विधानेन यदाकथञ्चि-
त्किंभूतेन जिनभाषितेनैव सर्वज्ञोक्तेनैव स्वमतिवतितेन विधानं
च प्रथमप्रकरण एवोक्तमिति न पुनर्भयते इति गाथार्थः ।

अथ पोपध तत्त्वतो निरूप्य प्रेइतस्तन्निरूपयन्नाह ॥

आहारपोसहो खट्ट, सकारपोसहो चैव ।

वंभच्चावारेसु य, एयगया धम्मवुट्ठि ति ॥ १५ ॥

आहारपोपध प्रागुक्तस्वरूप एतुर्वाक्यादकारे शरीरन्नका-
रपोपध. पूर्वोक्तस्वरूप एव । संयतत्त्वं समुच्चयार्थं ब्रह्मव्यापार-
योश्चेति एतद्विषयश्च पोपधो भवति अत्रचर्थपोपधो व्यापारपो-
पधश्चेत्यर्थः । आहारादिपोपध इति कोऽर्थ उच्यते एतद्वत्ता
आहारादित्यागसमाश्रिता धर्मशुक्तिर्मपुष्टि. पोप धत्त इति
व्युत्पादनादिति शब्दो वाक्यार्थममाताति गायार्थः ।

इह यद्वर्जयन्त्यसौ तदाह ।

अप्पमि पुपिद्वेदिय-भेज्जासंधानमाउवजे चि ।

सम्म च अणुपालण-माहारादीसु एयमि ॥ १६ ॥

'अप्पमि' पश्यावये पदममुशयोपचाराद् 'अप्पमि' इति यत्ति
इत्य तत्र अत्रदुष्प्रणिधानदुष्प्रणिवनदायामन्वाराकादि धर्म-

यति परिहरतीत्यप्रत्युपेक्षितमनिरीक्षितं दुष्प्रत्युपेक्षितं दुर्निरीक्षितं शक्या शयनं तदर्थं सस्तारकः कम्बुधादिस्त्राणम् अथवा शक्या वसतिः सर्वाङ्गीणशयनं वा संस्तारकश्च ततो ह्यधुतर धृति सनाहारच्छन्दात् शक्यासंस्तारकः । अदिशब्दादप्रमाजित- दुष्प्रमाजितशक्यासंस्तारकमप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितोच्चारप्रश्न- धनमिमप्रमाजितदुष्प्रमाजितोच्चारप्रश्नवर्णमिति चेति सम्यग् यथागमं चाननुपावन्नमवधावनभोजनाद्यौत्सुन्यादिनिगदारा- दिष्विति । लक्ष्म्याः पृष्ठयथैवात् आहारदारीरसत्कारब्रह्मचर्या- व्यापारपोषधानामेतस्मिन्निति पोषधेर्वर्जयतीति प्रकृतमिति । त- देवमिय पोषधप्रतिमा ग्रन्थान्तराग्निप्रायेणाश्रम्यादिपर्वसु संपू- षणपोषधानुपावन्नारूपोत्कर्षतश्चतुर्मासप्रमाणा जवतीति गाथार्थः अथ पञ्चमी ।

आहावरा पंचमा उवासगपदिमा सव्यधम्मरुड्या वि जवति तस्म एं बहुदं सीञ्ज जाव मम्मं पडिञ्जेहिचाडं जवांत सेणं चाउद्दसिं तह्व सेणं एगराईयं उवासगपदिमं मम्मं अणुपालिचा भवति सेणं असिणाणविपदजोई मउद्विय- केदिया वंचचारी रत्तिं परिमाणकडे से णं एतास्वेणं विहा- णं विहग्माणे जह्मेणं एगाहं वा दुवाहं वा तियहं वा उकोसेणं पंचमामं विहरेज्जा पचमा उवासगपदिमा ॥

सव्यधम्मन्त्यादि व्यक्तम् (असिणाणेत्ति) न ज्ञाति ज्ञानं न करोति (वियडभोइत्ति) प्रकाशभोजी न रात्रौ भुङ्क्ते अप्र- काशे वा यतो ये दोषा पिपालिकाद्युपघातरूपाः रात्रौ भवन्ति त एवान्यकारभोजने इति प्रवादः तेन प्रकाशभोजी भवति (मउलिकडेत्ति) परिधानवाससो बलद्वयकटीप्रदेशेनावल- न्वयति । अग्रे पृष्ठे च उन्मुककच्छो भवतीत्यर्थः यावन्मासप- ष्वमं तत्परिसमाप्यते तावद्दिवा ब्रह्मचारी (से णमित्यादि) स इत्यनिर्दिष्टनामा एतद्रूपेण विहारेण प्रतिमाचरणरूपेण वि- चरन् एकाहमेकदिवसं वाशुच्यं परापरभेदसूचकं एवं सर्वत्र एह अहं उत्कर्षतो यावत्पञ्चमासास्तावद्धिहरति तत्रैकाहं यद्वि अहो ह्यन्य प्रतिकारं कुर्यात् अस्मामर्थ्याद्वा अन्तराले एव त्यजेत कोऽपि तत उत्कर्षकाहं चेत्यादि इतरथा तु सम्पूर्णाऽपि भवति पूर्वोक्तः प्रतिमाचतुष्टयस्याचारोऽत्रापि द्रष्टव्यः दिवा रात्रौ च ब्रह्मचारी भवति एवमुच्यत्रापि पूर्ववत् प्रतिमा- चारोऽपि वाच्य इति पञ्चम्युपासकप्रतिमा । क्वचित् “ अहा- मुत्ता ” इत्यादि पाठस्तत्र (अहामुत्ता इति) सामान्यसूत्रानतिक्र- मेण (अहाकण्या इति) प्रतिमाकल्पानतिक्रमेण कल्पे वस्त्वन- तिक्रमेण वा (अहामनो इति) ज्ञानादिमोक्षमार्गानतिक्रमेण शयोपशमिकभावानतिक्रमेण वा (अहातथा इति) यथा तन्त्र- ज्ञानतिक्रमेण पञ्चमामिकां श्रावकप्रतिमा इति शब्दा- र्थानदिलक्षणेनेत्यर्थः (जहा मम्मं इति) समभावानतिक्रमेण (का- एगति) न मनोरथमात्रेण (कामेदत्ति) उचितकाले विधिना प्ररुगान् (पानेदत्ति) अमृदुपयोगेन प्रतिजागरणात् शो- षयति वा अतिचारपञ्चज्ञालानान् (तारे णि) पूर्णेषु तद- धरां तत्परिमाणपूरुगान् (किट्टइत्ति) कीर्तयति पारणक- टिने इत्तं चंटे चेतन्यां हृत्यं तत्र मया हृतमित्येवं कीर्तनान् । (ह्यपुपालेदत्ति) तन्ममात्रं तदनुमोदनान् किमुक्तं भयती- त्याह आत्मन्या आगमयतीति पञ्चम्युपासकप्रतिमा । दशा० ६ द्द० १० १०० । (पंचमेत) पञ्चमी प्रतिमां प्रतिमां कायो-

त्सर्गप्रतिमामित्यर्थः । स्वरूपं चास्याः “ सम्माणुव्यगुणवय- सिक्खावयं वा थिरो य नाणी य । अठमिचतुहसीपडिमाप एगराईयं । (असिणाणवियरुभोई) अस्तानोऽरात्रिभोजी चे- त्यर्थः । (मउलिकडे) मुककच्छ इत्यर्थः । दिवसवंधयारियं राहपरिमाणकडे पडिमावजेसु दियहेसुज्जायपडिमाइठिओ तिलोयपुजे जियकसाये नियोसपच्चणीयं अस्स वा पंच जामासा ” उपा० १ अ० ।

अथ प्रतिमाप्रतिमास्वरूपमाह ।

सम्मणुव्यगुणवय-सिक्खावयवं थिरो य णाणीय ।
अट्टमिचउहसीसुं, पाडमंडा एगरातीयं ॥ १७ ॥

सम्यक्त्वमणुव्रतगुणव्रतशिक्षाव्रतपदानि प्रतीतानि यस्य स- न्ति स तद्वान् पूर्वोक्तप्रतिमाचतुष्कयुक्त इत्यर्थः । सोऽपि स्थि- रोऽविचलसत्त्व इतरो हि तद्विराधको भवति यतः सा (पदिमा) रात्रौ चतुष्पदादौ च विधीयते तत्र चोपसर्गाः संजवन्तीति ज्ञा- नी च ज्ञाता प्रतिमाकल्पदेरज्ञानो हि सर्वत्राप्ययोग्यः किं पुनर- स्यामिति चशब्दः समुच्चयार्थो ऽष्टमीचतुर्दश्याः प्रतीतयो- षपञ्चकणत्वादस्य पोषधदिवसेष्विति दृश्यं प्रमाणकायोत्सर्गं वा करोतीत्यर्थः । किं प्रमाणमित्याह । एका रात्रिः परिमाणमस्या इत्येकरात्रिकी सर्वरात्रिकी प्राप्ता प्रतिमाप्रतिमा जवतीति शेष इति गाथार्थः । शेषदिनेषु यादृशोऽसौ भवति तदृश्यितुमाह ।

असिणाणवियडभोई, मउद्वियमो दियसवचयारी य ।
रत्तिं परिमाणकडे, पदिमावजेसु दियहेसु ॥ १८ ॥

अस्तु नो अविद्यमानस्तानः विकटे प्रकटे दिवसे न रात्रा- विति यावद् ज्ञोक्तुं शीघ्रमस्येति विकटभोजी चतुर्विंशद्वारात्रि- भोजनवर्जकः । ततः पूर्वपदेन सह कर्मधारयः । तथा मौलिकृ- त अवककच्छस्तथा दिवसे ब्रह्म चरतीत्येवंशीघ्रो दिवसब्रह्मचा- री चशब्दः समुच्चये तथा (रत्तिमिति) विभक्तिपरिणामाद्वा- दौ रजन्यां परिमाणकृतः मैथुनसेवनं प्रति कृतयोपिद्भोगपरि- माण-कदेत्याह प्रतिमावर्जेष्वपर्वस्वित्यर्थो दिवसेषु दिनेषूक्तव्या- ख्यानसंवादिनी चयं गाथा यदुक्तम् “ असिणाण वियरुभोई, पगासजोत्ति जं भणियं होई । दिवसेठ न चिं हृजे, मउलिय- कनो कच्छमविराधं ” कच्छानारोपयतीत्यर्थः । इति गाथार्थः ।

अथ यत् कायोत्सर्गस्थितश्चिन्तयति तदाह ।

भायइ पडिमाएठिओ, तिजांगपुजं जिणे जियकसाए ।
शियदोसपच्चणीयं, अस्स वा पंचजा मासा ॥ १९ ॥

ध्यायति चिन्तयति प्रतिमायां कायोत्सर्गस्थितोऽवस्थितश्चि- द्दोषपूज्यान् हृवनत्रयार्चनीयान् जिनानर्हतो जिनकषायाभि- राहृतक्रोधादिभावान् तथा निजदोषप्रत्यनीकं स्वकीयरागादिदूष- णप्रतिपक्षं कामनिन्दादिकमन्यजनापेक्षयाऽपरम् । वाशब्दो विक- ट्पार्थः किंप्रमाणेयं पञ्चमी प्रतिमा स्यादित्याह पञ्च यावन्मासा- नेयोत्कर्षेण जवतीति गाथार्थः । उक्ता पञ्चमी । पंचा० १० विव० ।

अथ पृष्ठीं प्रतिमामाह ।

सव्यधम्म जाव मेणं एगराईयं उवासगपदिमाणुपालेत्ता ज- वाति से णं असिणाणए वियडभोई मउलियरुं दिया वा गओ वा वंचचारी सचि ताहारे से परिष्ठातेन जवति से णं एतास्वेणं विहारेणं विहरमाणे जहमेणं एगाहं वा दुयाहं वा तियाह वा उकोमेणं कम्मसे विहरेज्जा ह्यजा उवा- सगपदिमा ॥ ६ ॥

शेष व्यक्तं रात्रिभोजनादुपरतो ज्वति (रचो रातति) रात्रौ दिवा ब्रह्मचर्ययुक्तो भवति 'सच्चित्ताहारे इत्यादि' सच्चित्ता' सचेतना जीवसद्विता इति यावत् परिहृत्या आहारितः सन् कर्मयन्धकारणत्वेन पर प्रत्याख्यानपरिहृत्या प्रत्याख्यात. 'एतारूपेण' पूर्ववत् एवमुत्तरोत्तरप्रतिमासु मासा वाच्या यथासख्य मासा इति षष्ठी । दशा० ६ अ० । आ० चू० । षष्ठी ब्रह्मवर्जनप्रतिमा तत्स्वरूप चैवम् ।

पुण्वोऽय गुणजुक्तो, विसेसत्रो विजियमोहणिज्जो य ।
वज्जइ अवंजमेगं-तओ उ रायं पि थिरचित्ते ॥ २० ॥

पूर्वोदितगुणयुक्तः। प्रागुक्ता ये स्नानविकटभोजनादयः सम्यक्त्व-
व्रतसामायिकपोषधप्रतिमाख्या वा ये गुणास्तैर्युक्तः पूर्वोदितगुण-
युक्तत्व च नास्यामेवापि तु सर्वासु व्रतादिप्रतिमासु ह्यप्यु द-
शादिषु तथोक्तत्वात् विशेषतो विशेषेण पञ्चमप्रतिमापेक्षया
विजितमोहनीयो निराकृतकामोदयश्चशब्दः समुच्चये श्रावक
इति गम्यते किमित्याह वर्जयति परिहरति अग्रहमैशुनमेकान्त-
तस्तु सर्वथैव (राइ पिच्छि) सर्ववर्जनीमप्यास्तां सर्वादिनं
षष्ठप्रतिमास्थित इति शेष । अयमेव च षष्ठम्या षष्ठ्याश्च
प्रतिमाया विशेष इति स्थिरचित्तोऽधकम्पमानसः सन्निति गाथार्थ
अथ स्थिरचित्तोपायानाह ।

मिगारकहाविरत्रो, इत्थीए समं रहम्मि एणो गइ ।

चयड य अतिप्पसंगं, तहा विचूसं च उक्कोसं ॥ १२ ॥

शृङ्गारकथाविरतः कामकथानिवृत्तः । तथा स्त्रियायोधिता सम
सह रहस्येकान्ते नो तिष्ठति नास्ते रह स्थानस्य चित्तविप्लुतिनि-
मित्तत्वाद्यतो बौकिका अप्याहु "मात्रा स्वस्त्रा दुहित्रा वा नो वि-
विकासनो ज्वेत् । वलवानिन्द्रियग्राम , परिहृतोप्यत्र मुह्यति" तथा
त्यजति वर्जयति चातिप्रसङ्गमतिपरिचय स्त्रिया सममिति वर्तते
अत "वशीकुर्वन्ति ये लोका मृगान् दर्शनतन्तुना । ससर्गवागुरान्नि-
स्ते, स्त्रीन्याथाः किञ्च कुर्वन्ते" तथेति वाक्यान्तरोपक्षेपार्थः । चि-
भूषां स्वशरीरसत्कारमद्वाराद्गदादिभिश्च समुच्चये उत्कर्षामु-
त्कृष्टां रजतीति वर्तते उत्कर्षप्रहणाच्छरीरस्थितिमात्रानुगा करो-
त्यपीति गाथार्थः ॥

इद्वैव कालमानमाह ॥

एवं जा उम्मासा, एसो हि गतो इहरहा दिहं ।

जावज्जीवं पि इयं, वज्जइ एयम्मि लोगम्मि ॥ ११ ॥

एवमुक्तनीत्या शृङ्गारकथाविरमणादिव्रतकणया (जा इति) या-
वत् पणमासान् काष्ठपरिमाणविशेषानुत्कर्षतो वर्जयत्यब्रह्मेति व-
र्तते एव भावकोऽधिकृतस्तु षष्ठप्रतिमाप्रतिपक्ष एव । अवधारणक-
समाह । इतरथाऽन्यथा षष्ठप्रतिमाप्रतिपक्षकादन्यत्रेत्यर्थः । इष्टम-
वलोकितं किं तदित्याह । यावज्जीवमप्याजन्माप्यास्ता पणमासान्
यावदिदमब्रह्म वर्जयति परिहरन्त्येतत्क इष्टमित्याह । एतस्मिन्
प्रत्यक्षलोके भावकलोक इति गाथार्थः । यत्कुर्वाणस्य षष्ठी भव-
ति तदुक्तम् । पचा० १० चिव० । तपा० ।

अथ सप्तमीमुपासकप्रतिमामाह ।

सन्वधम्म जाव रातो व राइं बम्हयारी सच्चित्ताहारे परिष्ठा-
ते ज्वति आरजे अपरिष्ठाए ज्वति से णं एतारूवेणं वि-
हारेणं विहरमाणे जहणेणं एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा
उक्कोसेणं मत्तमासे विहरेजा मत्तमा उवासगपडिमा ।

अथापरासप्तमी नवर परिहृतः प्रत्याख्यातः । तत्रैव परि-
हृतो भवति फरणकारापणानुमोदनविधिधेनापि करणेन । पचा०
६ अ० । आ० चू०

अथ यत्कुर्वन्त सप्तमी भवन्ति तदशुभं ग्राह ।

सच्चित्तं आहार, वज्जइ अमणादियं गारवमेसं ।

असणे चाउलोविग-वणगादी सन्वहा सम्पं ॥ २३ ॥

सच्चित्तं विद्यमानचैतन्यमाहारं भाजनं वर्जयति परिहरते
अशनादिकमशनप्रभृतिकं चतुर्मेदं निरवशेष सर्वं स
मास्थित इति शेष । तत्राशनं आहारविशेषं विषयभूते तन्दु-
लोविफचणकादि प्रतीतमादिशब्दादमिलादिपरिग्रहः । ॥
वर्जयतीत्याह । सर्वथा अपक्वदुष्पक्षौषध्यादिवर्जनत
सम्यग्भावशुद्धेति गाथार्थः । तथा ।

पाणे आउक्कायं, मच्चित्तरमसंजुअं तहसं पि ।

पंचोत्तरिककंदि-गाइ य तह खाइमे सन्व ॥ १४ ॥

पाने पानकाहारे अप्कायमप्रासुकोदकं सच्चित्तरससंयुत तत्का-
लपतितत्वेन सचेतनलवणादिरसोभिश्च तथेति समुच्चये अ-
न्यदप्यप्कायादपरमपि काञ्जिकादिपानकाहार वर्जयति न केव-
लमप्यायमेवेति । तथा पञ्चानामुदुम्बराणामुदुम्बरसमानधर्मा-
णां समाहार पञ्चोदुम्बरी सा च स्वरूपेण व्रसकायिकैश्च सचेतना
भवतीति पञ्चोदुम्बरी च कर्कटिकाश्च विभिन्टिका आदिर्यस्य
खादिमस्य तत्तथा । च समुच्चये तथेति वाक्यान्तरोपक्षेपार्थः
स च गाथोत्तरार्द्धस्यादौ दृश्य खादिमे आहारविशेषे विषय-
भूते सर्वं समस्त सच्चित्तं वर्जयतीति प्रकृतमिति गाथार्थः ।

दंतवणं तंवीणं, हरेडगादी य साइमे सेसं ।

सेसपयसमाउत्तो, जा मासा सत्तविहिपुव्वं ॥ १५ ॥

दन्तधावनं दशनकाष्ठ ताम्बूल प्रतीतं हरीतक्यादि च पथ्या-
प्रभृति च स्वादिमे स्वादिमाहारविषये अशेष सर्वं सच्चित्त
वर्जयतीति प्रकृतम् । किंभूत सन्नित्याह शेषपदसमायुक्तो दर्श-
नादिगुणयुक्तः कियन्तं कालं वर्जयतीत्याह यावन्मासान् काल-
विशेषान् सप्तोत्कृष्टतो विधिपूर्वकमागभिकन्यायपुरस्सर न तु
यदृच्छयेति गाथार्थः । उक्त सप्तमीति । पचा० १० चिव० । तपा० ।

अथाष्टमीमुपासकप्रतिमामाह ।

अष्टमा उवानगपडिमा सन्वधम्मरुद्धा वि भवति जाव
दियात्रो वा रायं वंजचारी सच्चित्ताहारे से परिष्ठाए ज्व-
ति आरजे से परिष्ठाए ज्वति पेस्सारंजा अपरिष्ठाए ज्व-
ति से णं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणे जाव एगाहं वा
दुगाहं वा तिगाहं वा उक्कोसेण अष्टमास विहरजा अष्टमा
उवासगपडिमा ॥

अष्टम्यां स्वयकरणमाधित्यारम्भः परिज्ञानो भवति प्रेष्यार-
म्भोऽन्यथासादेशान्तः कारापणात् निवृत्त इत्यष्टमी । दशा० ६
अ० । आ० चू० । अष्टमी स्वयमारम्भवर्जनप्रतिमा ।

अथ यथा वर्तमानसप्तमी ज्वति तथा दृश्यं ग्राह ॥

वज्जइ सयमारंभं, मावज्ज कारवेड पेसेहि ।

पुव्वप्पयोगत्रो विय, चित्तिणिमित्तं मिदिल्लनापो ॥ १६ ॥

वर्जयति परिहरति स्वयमारम्भना स्वयकरणत इत्यर्थः । आर-
म्भ व्यापारं मापयं सपापं इत्यादिमित्यर्थः । स्वयमिति यत्-

उवासगपदिमा

नात् यदापन्नं तदाह कारयति विद्यापयति प्रेष्यैरादेशकारिञ्जि ।
कथमित्याह । पूर्वप्रयोगत एव प्रवृत्तव्यापार एव नापूर्वव्यापार-
नियोजनन इत्यर्थं किमित्याह । वृत्ति निमित्तं जीविकार्यम् । कि-
न्तु सक्षित्याह शिष्टिभवाव प्रेष्यप्रयोगतोऽप्यारम्भेष्वतीव्रप-
निगाम इति गाथार्थः । नन्वारम्भेपु प्रेष्यप्रयोजने सति स्वयम-
प्रवर्तमानस्य को गुणो जीवघातस्य तदवस्थत्वादित्याशङ्क्याह ॥

निगियणनेगतेणं, एवं वि हु होइ चैव परिचत्ताए ।

एदहमेचो वि डमो, वज्जिजंतो हियकरो उ । २७ ॥

निर्घृणता निर्दयता एकान्तेन सर्वथैव स्वयमारम्भणं कुर्वतः
परेश्व कारयतो या स्यात्सा एवमप्युक्तनीत्यापि स्वयं वर्जनमा-
प्रलक्षणया आस्तामुजयवर्जनन । हुशब्दोऽङ्कारे भवति चैव
स्यादेव परित्यक्ता परिहृता । नन्वात्मारम्भोऽप्य एकत्वादात्म-
न परतन्तु बहुतम- परेषां च बहुत्वात्तत्र बहुतमारम्भश्रय-
णेनाल्पनगरम्भवर्जनं क गुणं पुष्पातीत्याशङ्क्याह (एदहमेचो-
वृत्ति) इत्यन्त्रोऽपि स्वयंकरणमात्रत्वेनाल्पोऽप्यास्तां बहुतम-
(डमोक्ति) त्रयमारम्भो वर्ज्यमानस्यज्यमानो हितकर कल्या-
णकर एव महाव्याघ्रे स्तोत्रकथयवदिति गाथार्थः ।

कस्य कथमय जवतीत्याह ॥

जवस्पाणा वीरिय-संफासणजावतो णिअग्गेण ।

पुव्वोदियगुणजुत्तो, नावज्जति अह जा मासा १७ ॥

जव्यस्य योगस्य सत्वविशेषस्य आज्ञा चापूर्ववचनमष्टमप्रति-
मार्था स्वयमारम्भो वर्जनीय इत्येवरूपम वीर्यं जीवसामर्थ्यं स्व-
यमारम्भपरित्यागविषय तयोः संस्पर्शनपाराधन तद्रूपो यो
भावोऽयमन्यास्तस्य वा यो जाव सत्ता स तथा तस्मादा-
ज्ञावीर्यमस्पर्शनभावाप्रियोगेन नियमेन हितकरो जवतीति पूर्वेण
योग । अथ किञ्चिन्न सन्न कियन्त वा कावमष्ट्यां स्वयमार-
म्भ वर्जयतीत्याह । पूर्वोदियगुणयुक्त प्रागुक्तदर्शनादिगुणान्वि-
तस्माद्वर्जयति परिहरत्यष्टौ यावन्मासानुत्कृष्टत इति गाथार्थः ।
उक्ताऽष्टमो प्रतिमा पचा० १७ विव० । उपा० ।

अथ नवमीमुपासकप्रतिमामाह ।

अहावरा एवमा उवासगपदिमा सव्वयम्मरुड्या वि ज-
वति जाव दिया वा गओ वा वंजचारी सचित्तारहरे से प-
गिणाए जवति पेस्मारजं परिष्ठाए भवति मे णं एयास्वेणं
विहारेणं विहरेणमाणेणं जाव एगाहं वा दुगाहं वा तिगाहं
वा उउंगेणं नव मासे विहरेज्जा नवमा उवासगप दिमा ॥

नवम्यां तु कारंजारम्भ प्रेष्यादिच्य स परिज्ञातो जघति उद्दि-
ष्टतक तु न परिज्ञात भवति उद्दिष्टं नाम तदुद्देशेन यत्कृत तदु-
द्दिष्टमिन्व्युत्पन्ने इति नवमा । दशा० ६ अ० । अ० चू० । (नव-
मति) नवमो वृत्तं प्रेष्याग्नेवर्जनप्रतिमा सा चैव "पेसेहिधि
आग्नें, नावज्ज कयेण पो गरुणं । पुज्यो द्यगुणजुत्तो, नवमा
सा जाव विदिणामो " उपा० १ अ० ।

यत्करणाश्रयमा भवति तदाह ॥

पेमेदि वि आग्नें, नावज्ज कारयेणं पो गुरयं ।

अर्थी नन्तुष्टो वा, सो, पुण होति विमोओ ॥ १७ ॥

प्रेष्यैरपि कर्मैकैरप्यान्नां स्वयमारम्भं व्यापारं नावर्ध स-
पाय कारयति विद्यापयति नोनैव गुरुकं महन्त्यादिकमित्यर्थः ।
तन्नेनस्वनापरात्प्राप्त्यापरात् भविष्यात्प्रतिपद्यमाह । इह

नवमप्रतिमायामित्येव दृश्यः एतद्वर्जनेन च कीदृशः समर्थो
भवतीत्याह अर्थी अर्थवानोऽश्वर इत्यर्थः । भन्तुष्टो वाऽनीश्वरो-
ऽप्यतिसतोपवान् । वाशब्दो विकल्पार्थः एष प्रेष्यारम्भवर्जकः ।
पुनः शब्दो विशेषणार्थस्तेन व कश्चिदपि जवति स्याद्विज्ञेयो
ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥

शिवित्तभरो पायं, पुत्तादिसु अहव मे सपरिवारे ।

धोवममत्तो य तथा, सव्वत्यविपरिणओ नवरं ॥३०॥

निक्षिप्तभरो न्यस्तकुटुम्बादिकार्यंनार प्रायो बाहुल्येन पुत्रा-
विषु योग्यसुतभ्रातृप्रभृतिषु अथवेति विकल्पार्थः शेषपरिवारे
पुत्रादिव्यतिरिक्तपरिजने कर्मकरादौ तथेति वाक्यान्तरत्वयो-
तकोऽत्र द्रष्टव्यः स्तोत्रकममत्त्वोऽल्पाभिष्वङ्गशब्दः समुच्चयै
तथेति योजितमेव सर्वत्रापि सर्वस्मिन्नपि धनधान्यादिपरिग्रहे
न तु कचिदेव अथ चैवंभूत उत्तानवुक्तिरपि स्यादत आह परि-
णतवुक्तिर्नवर केवन्नमिति गाथार्थः ।

लोगववशारविरओ, बहुसो संवेगजावियमई य ।

पुव्वोदियगुणजुत्तो, एवमासा जाव विदिणा उ ॥३१॥

लोकव्यवहारविरतो लोकयात्रानिवृत्तस्तथा बहुशो अनेकज्ञाः
सवेगमावित्तमतिश्च मोक्षाभिवायवासितवुक्तिस्तथा पूर्वोदितगु-
णयुक्तो दर्शनादिगुणान्वितो नव मासान् यावदुत्कर्षते विधि-
ना त्वागमाविधानेनैवेति गाथार्थः पंचा० १० विव० । उपा० ।

अथ दशमीमुपासकप्रतिमामाह ।

अहावरा दसमा पदिमा सव्वयम्मरुड्या वि जवति से णं
सुरमुण्डे वा सिहाधारए वा तस्स णं आजड्ढस्म वा ज-
ड्ढस्म कप्पति दु वि जासातो जासित्ताए जथा जाणं वा जाणं
अजाणं वा अजाणं से णं एतास्वेणं विहारेण विहर-
माणे जहनेणं एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं उक्कोसेणं दे-
मास विहरेज्जा दसमा उवासगपदिमा ॥

दशम्यां तु उद्दिष्टकं तेन परिज्ञातं भवति स च कुरमुण्डो वा
शिखाधारको वा भवति यथा परिव्राजका शिसामात्र धरन्ति
तथाऽयमपीति तदा त प्रति पुत्रादयः तन्मुक्तं किञ्चिदस्तु जानाना-
पृच्छन्ति किं कृतं तद्वस्तु तदा तेन कथमुत्तरयितव्यास्तदेतदाह ।
(आजड्ढस्स) वा ईपत् "भट्टस्सति" दैशीवचनात् भाषितस्य
प्ररुत्तर देयात्तेन पृष्टस्य पुनः पुनर्वा भाषितस्य कल्पेते यु-
ज्येते द्वे भाषे भाषितु वक्तुमिति । तद्यथा यदि जानाति तदा अद-
ति अहं जानामि यतस्तेषामकथने अप्रतिवशदात्मकृतादयोऽपि
दोषा शङ्कादयो वा दोषा यथा ते ज्ञास्यन्ति अनेनैव तद्व्या-
दि भक्ति येन मुखं वरिन्नत तेन जानामीति वदति । अपरा तु
याव न जानाति तदा वदति नाहं जानामि एते द्वे जापितुं क-
ल्पेते इति दशमी प्रतिमा । दशा० ६ अ० ।

दशमी उद्दिष्टकवर्जनप्रतिमा सा चैवम् ।

उद्दिष्टकं भर्त्त पि, वज्जती किमु य से समारंजं ।

सो होइ उ डुरमुणो, सिहाद्वे वा धारती कोऽ ॥ ३१ ॥

उद्दिष्टमुद्देशस्तेन कृतं विहितमुद्दिष्टं तदर्थं संस्मृतं स्यथे
नरुक्तमपि भोजनमपि वर्जयति परिहरति किमुक्तं भवति किं पुन-
सुवगमित्यर्थः । अप्र हृत्परिहायंनकारम्भव्यतिरिक्तमारम्भसाव-
द्ययोग दशमप्रतिमायां वर्तमानं भावक इति शेष (सो होउत्ति)
स पुनर्दशमप्रतिमावर्तो भवति स्यात् कुरमुण्डे सुरमुण्डे

शिरा (सिद्धिचित्ति) शिखा तां वाशब्दो विकल्पार्थं धारयति चित्रति कश्चित्कोऽपीति गार्थार्थं ।

जं णिाद्वियमत्यजायं, पुटो णियएहि एवर सा तत्य ।

जऽ जाणइ तो साहे, अह ए वि तो वेड ए वि जाणे।३३। यत्पिहित यश्चित्तं नूय्यादावर्थजात छव्यप्रकार तदृशीति शेष । पृष्ट प्रश्नितो निजकै स्वकीयै पुत्रादिभिर्नवरं केवलं स श्रावक इति शेषस्तत्र दशमप्रतिमायां प्रश्ने वा यदि जानाति स्मरति (तो च्ति) तदा साधयति कथयत्यकथने वृत्तिच्छेदप्राप्ते । अथ यदि न नैव जानातीति वनेते (तो च्ति) तदा नूनं वाक् किं तदित्याह नापि नैव जाने स्मरामीति नान्यत् किमपि तस्य गृह-कृत्य कर्तुं कल्पत इति ज्ञाव इति गार्थार्थः ।

जतिपज्जुवासणपरो, सुहुमपयत्येसु णिच्चनेद्विच्छो ।

पुव्वाादियगुणजुत्तो, दस मासा कालमासेण ॥ ३४ ॥

अतिपर्युपासनापर साधुसेवापरायण सूक्ष्मपदार्थेषु निपुण-मनिसमधिगम्य ज्ञानेषु जीवादिषु तेष्वेव लिप्ता बन्धुमिच्छा यस्य स तद्विषयस्य स नित्य नितान्त तद्विषयो नित्यतद्विषयः । तथा पूर्वोदितगुणयुक्तो दर्शनादिप्रतिमानवकान्धिन कियन्तं काव्य यावदित्याह । दश मासान् यावत् काव्यमानेन काव्यप्रमाणपेक्ष-येत्यर्थः । काव्यमासेनेति कश्चित् दृश्यते तत्र प्राकृतज्ञापणपेक्षया मासशब्दस्य काव्यध्यानसुवर्णादिषु वृत्तिदर्शनाच्छब्दव्यवच्छेदा-र्थमुच्यते कालमासेनेति गार्थार्थः । उक्त्वा दशमी । पंचा० १० विव० । उपा० । आ० चू० ।

अथैकादशीं प्रतिमामाह ।

अहावरा एकारसमा उवासगपदिमा सव्वधम्म जाव जादिद्विज्जत्ते से परिष्माते भवति से ए खुरमुणए वा लुत्त-मिरए वा गहितायारभंरुगनेवत्या जे इमे समणाणं निगं-थाणं धम्मं तं सम्म कारणं फासेमाणे पालेमाणे पुरतो जुगमायाए पहमाणे दद्वण तसे पाणे उद्वहु पायं रीएज्जा वि तिरिच्छं वा पांतं कुरु रीएज्जा सति परक्कमे संजतामेव परक्कमे जाणो उजुय गच्छेज्जा केवद्व से णायाए पेम्मव-धणे अवाञ्छिन्ने भवति एव से कप्पति नायवीथि ति तए तत्थ से पुव्वागमणेणं पच्छाउत्ते चाउल्लोदणे पच्छाउत्ते भिल्लिगसूवे कप्पति से चाउल्लोदणे पग्गिगाहिए णो से कप्पति त्तिल्लिगसूवे पग्गिगाहिए तत्थ एं से पुव्वाग-मणेणं पुव्वाउत्ते भिल्लिगसूवे पच्छाउत्ते चाउल्लोदणे क-प्पति से त्तिल्लिगसूवे पग्गिगाहिए नो से कप्पति चाउ-ल्लोदणे कप्पि तत्थ से पुव्वागमणे दो वि पुव्वाउत्ताइं कप्प-ति से दो वि पग्गिगाहिए तत्थ से पच्छागमणेण दो वि पच्छाउत्ताइ णो से कप्पति दो वि पग्गिगाहिए जे से तत्थ पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते से से कप्पति पग्गिगाहिए जे से तत्थ पुव्वागमणेणं पच्छाउत्ते से से णो कप्पति पग्गि-गाहिए तत्थ एं गंधात्तिकुल्ल पिंरुवातपफ्याए अणु-पविट्ठस्स कप्प ति एवं व दित्तए समणोवासगस्स पग्गिमाप-मिरत्तस्स भिक्खं दलयह तं वैतास्सेण विहारेणं विहर-

माण केइ पानेत्ता वदेज्जा केइ आउसो तुमं वत्तव्वेसिया समणोवासए पग्गिवाज्जित्तए अहमंमीति वत्तव्वं मिया से एं एतास्सेणं विहारेणं- विहरमाणे जहन्नेणं एगाहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उकोसेणं एकारस मासे विहारेज्जा एकारस उवासगपदिमा ॥

अहावरेत्यादि व्यक्त लुञ्चितशिरस्को लुञ्चितशिरोजो वा शिरसि जाना. शिरोजाः (गहियाइत्ति) गृहीतानि आचार-पालनार्थं भाण्डकानि उपकरणानि पात्ररजोहरणमुस्रवस्त्रि-कादीनि नेपथ्यं साधुवेपन्तथाप्रकारवस्त्रादिप्रावरण ततो इन्द्र. तथा (जारिसेत्ति) यादृशः श्रमणानां निर्ग्रन्थानां वा-ह्याभ्यन्तरग्रन्थरहितानां धर्मं ज्ञान्यादिक प्रसप्त तादृशमिति अर्थाहार्यं तं धर्मं सम्यग् यथा भवति कायेन न तु मनोरथ-मात्रेण स्पर्शयन् पालयन् यथाचार (पुरत्तात्ति) पुरतोऽप्रतो यु-ग्मात्रया शरीरप्रमाण्या शकटौ द्विसंस्थितया दृष्टंति वा-क्यशेष. प्रेक्षमाण. प्रकर्षेण पश्यन् भूभाग तत्र (दद्वणत्ति) दद्व्या वस्यन्तीति वसा द्वीन्द्रियादयस्तान् । प्राणान् धरन्तीति प्राणा जीवा पतद्गादय' तान् (उरुच्छुत्ति) पादमुरूत्याप्रतलेन पादपातप्रदेश वातिकम्य गच्छेत् एवं संहत्य शरीराभिमुख-माक्षिप्य पादं विवक्षितपादपातप्रदेशादारत एव विन्यस्य उत्तिसववान् भागपार्थिणकया गच्छेत् तथा तिरश्चीन वा पादं कृत्वा गच्छेत् । अथ चान्यमार्गाभावे विधि । सति त्व यस्मिन् गमनमार्गे तेनैव पराक्रमेण गच्छेत् ऋजुनेत्येव सर्वं साध्व-जुगमेन सर्वं तेन त्यक्त केवलं (णायाण च्ति) ज्ञातीय स्व-जातिविषय मातृपितृभ्रातृप्रभृतिविषय प्रेमबन्धनमन्यच्छिन्न-मत्रोदित भवति एवमित्यादि एतमनन्तरवक्ष्यमाणप्रकारेण (ने) तस्य प्रतिमं वरस्य कल्पते युज्यते आहारप्रहकाले (नायवी-थिचित्) ज्ञातय स्वगोत्रजास्तेषां वीथी गृहपङ्क्तिस्तत्र प्रात- " एत्थण " मित्यग्रान्तरे तस्य (पुव्वागमणेणत्ति) प्राकृतन्वा-त्पदव्यत्यय. आगमनात्पूर्वकालमथवा पूर्वं प्रतिमाधर आगतः पश्चादायका राद्गु प्रवृत्ता इति पूर्वागमनेन हेतुना पूर्वयुक्त-स्तन्दुलोदन कल्पते उपलक्षणं चैतत् सधोदत्तानाम् । (पच्छाउत्ते भिल्लिगसूवे च्ति) पश्चादायुक्तो भिल्लिगसूयो न कल्पते तत्र पूर्वयुक्त' प्रतिमाधरागमने पूर्वमेव स्वार्थं गृहस्य पक्षुमारब्ध प्रतिमाधरे वा गते य पक्षुमारब्ध स पश्चादा-युक्त स च न कल्पते उरुमादिदोयमंभवान् पूर्वयुक्तस्तु क-ल्पते तदभावात् । भिल्लिगसूयो मसूरादिदालि शेष नश्यत् । " तस्स णमिति " वाक्यालकारे गृहपतिकुल पिण्डपातप्र-तिज्ञया अनुप्रविष्टस्य न कल्पते युज्यते एव वक्तुं किं तदित्याह 'समणोवासगस्सेत्यादि' श्रमणोपासकस्य प्रतिमाप्रतिपन्नस्य भिक्षा ददच्च न पुनर्यथा साधवो गत्वा धर्मलाभमिति वदन्ति तथा स वदति पना च प्रतिमा प्रतिपन्नस्य भिक्षा ददच्चमि-त्यपि न वदति अतो वस्तुन प्रतिमां चिना न भिक्षामागणमु-चित्तं सूत्ररीत्येति 'त चेत्यादि' त च धर्मोपासकं प्रतिपन्नमेन-मृपेण विहारेण विचरन्तं दद्व्या कश्चिन्निर्दिश्य वदेत् केय न्य-दृत्ति किमाचारप्रतिपन्न था 'अग्निधनमन्त्रणवचनं न्यामिति भवान् यस्त्वय' स्यात् तदा स वदति 'समणोवासण इत्यादि' व्यक्तम् । निर्वचनप्राप्त्यमपि पञ्चमप्रतिमाधिकारोक्तानि पदानि " सम फण्ण फाम्पत्ति " इत्यादीनि छष्ट्यानि शेष

उवासगपडिमा

पादमिद्धम् । इत्येकादशोपासकप्रतिमा षष्ठमध्ययनं च समा-
प्तम् । दशा० ६ अ० । आ० चू० ।

एकादशी श्रमणभूतप्रतिमा तत्स्वरूपं चैतत् ।

खुरमुंनो लोएण व, रयहरणं उगहं व घेत्तूण ।

समणवृत्रां विहरड, धम्मं काएण फासातो ॥ ३५ ॥

कुरेण वृत्रेण मुण्णो मुण्णित् कुरमुण्णो एवेन वा इस्तल्लुञ्जेनेन
वा मुण्णुं सन्न रजोहरणं पादप्रोच्छन्नमवग्रहं च पतद्दहं चोपव-
हणं चैनसाधुपकरणस्य सर्वस्य गृहीत्वाऽऽवाय श्रमणभूत-
साधुकल्पः सकलसाधुसमाचारासेवनेन विहरति गृहान्निर्ग-
न्त्य प्रामादिषु विचरति साधुवत् धर्मं चारित्र्यधर्मं समितिगु-
भ्यादिकं कायेन देहेह न मनोमात्रेण स्पृशन् पादयन्नेकादश्यां
प्रतिमायामिति शेष इति गाथार्थं ।

ममकारेऽत्रोच्छिष्टे, वच्चति सषायपद्धिं दहुं जे ।

तस्य वि जहेव साहु, गेएहाति फासुतु आहारं ॥ ३६ ॥

ममेत्यस्य करण ममकारस्तत्राव्यवच्छिन्ने श्रमणगते सत्यनेन
स्वजनदर्शनार्थिन्वकरणमुक्तं सज्ञाता स्वज्ञातयस्तेषां पट्टी सनि-
शेस्तां सज्ञानपट्टीं कृत्वा दर्शनाय सज्ञातानीति गम्यते जे इति
पाटपुरणे निपात । तत्रापि सज्ञातपट्टीव्रजनेऽप्यास्तामन्यत्र
यर्ध्वं यद्देव साधु संयतस्तथैवेति शेषः गृहत्यादत्ते प्रासुक
तु प्रगतासुकमेवाचेतनमेवोपलक्षणत्वाच्चास्यैषणीय चाहार-
मगनादिकमिति सज्ञातपट्टीग्रहणेन चेद दर्शयति प्रेमाव्यवच्छे-
दात्तत्र गमनेऽपि तस्य न दोषस्तथा ज्ञातयः स्नेहादिनैषणीयं
भक्तादि कुर्वन्त्याग्रहकरणेन च तद्ग्राहयितुमिच्छन्त्यनुवर्तनीयाश्च
ते प्रायो न्वन्तीति तद्ग्रहणं समाव्यते तथापि तदसौ न गृह्याती-
ति गाथार्थं । सज्ञातपट्टीगमन एव तस्य कल्प्याकल्प्यविधिमाह ॥

पुञ्जाउत्तं कप्पति, पञ्जाउत्तं तु ण खलु एयस्स ।

ओदणनिहंगमूपा-दिसच्चमाहारजायं तु ॥ ३७ ॥

पूर्वं तदागमनकालात् प्राक् सायुकं रुधनस्थाव्यादौ प्रक्षिप्तं
पूर्वायुक्तं स्वार्थमेव राक्षुमारब्धमित्यर्थः । कल्पते ग्रहणयोग्यं
भवति पश्चादायुक्तं तु तदागमनकालादनन्तरमायुक्तं पुनर्न खलु
नैव पतस्यैकादशप्रतिमाश्रावकस्य कल्पत इति वर्तते । गृह-
स्थानामधिष्ठितश्रावकार्थमधिकतरौदनादिकरणसंकल्पसंभवा-
त्किं तदित्याह । ओदनश्च कूरभिक्षिस्तुपश्च मसूराख्यद्विद्वघा-
न्यपाकविशेष आदिर्यस्य तत्तथा तत्सर्वमपि निरवशेषमप्याहार-
ज्ञातमन्यवदायंमामान्यं तुज्ञादोऽपिज्ञादार्थस्तस्य च प्रयोगो
दर्शित एवेति गाथार्थं ॥

अर्थतस्या कालमानमाह ॥

एवं उओमेणां, एकारस मास जाव विहरेड ।

एगाहा पियरेण, एवं सच्चत्य पाण्णं ॥ ३८ ॥

पद्यमुक्तेन प्रकारेण क्षुरमुण्णादिना एकादश मासान् यावद्वि-
ह्रति मानकत्वादिना विहारेण एकाहादि एकाहोत्रप्रवृत्ति
आदिगमनात् षडव्यदादि यावद्विहरतीति प्रकृतम् । इतरेण
उच्यतेनेत्यर्थः । इह च पूर्वं प्रतिमासु जघन्यं कालमानं नोक्तम-
स्तदतिदेशत आह । एषमनेनैव प्रकारेण जघन्यमानमेकाहा-
दीत्यर्थः । पतश्च मरणे वा प्रयाजित्वे वा सति संभवति नान्य-
था मर्धत्र मर्धप्रतिमासु प्रायेण चादृश्येन प्रायोप्रदणादन्तर्मुद-
णांदिमन्नागो दर्शित इति गाथार्थं । इह चोत्तरासु पदस्याव-
श्येन चूर्ण्यं प्रकारान्तरमपि दृश्यते । तथाहि राईत्रचपरिष्ठा प-

ञ्जमी, सच्चिताहारपरिष्ठा इति षष्ठी, दिया बंजचारी रात्रो परि-
माणकनेति सप्तमी, दिया वि रात्रो वि बभयारी अस्तिणाणप-
वोसठकेसमंसुरोमनहेत्ति अष्टमी, सारंजपरिष्ठाप चि नवमी,
पेस्सारंभपरिष्ठाप चि दशमी, उदिठभत्ताविवज्जए समणभूइत्ति
एकादशीति । तदेवं प्रतिमानुष्ठानमुपासकस्य । पंचा० १० विव० ।
'एकारसार्हि उवासगपडिमाहि' उपासका श्रावकास्तेषां प्रतिमाः
प्रतिज्ञादर्शनादिगुणयुक्ता कार्या इत्यर्थः । आव० ४ अ० । ग० ।
एकादशोपासकानां श्रावकाणां प्रतिमा प्रतिपत्तिविशेषा दर्शन-
व्रतसामायिकादिविषया प्रतिपाद्यन्ते यत्र तत्तथैवोच्यते इति ।
आचारदर्शानां षष्टेऽध्ययने, स्था० १० गा० । प्रथमायां श्रावप्रति-
मायां दर्शनिच्छिजादिभिर्लुकाणामश्नादि दातुं कल्पते न वा ॥ १ ॥
तथा कुल्लगुरुसंबन्धेन समागतानां दर्शन्यादीनामपि ॥ २ ॥
अन्यच्च नवमप्रतिमादिषु देशावकाशिक कर्तुं युज्यते न वा ॥ ३ ॥
तथा कच्चिद्विस्मितविधौ दशमप्रतिमायां कर्पूरवासादिभिर्जिना-
नां पूजा कर्तव्येति विहितमस्ति तद्विषये कियतीः प्रतिमा याव-
च्चन्दनपुष्पादिभिः पूजा कियतीषु च कर्पूरवासादिभिः कस्यां च
नेति । ४ । (उत्तरम्) प्रथमश्रावप्रतिमायां दर्शनिच्छिजादिज्योऽनुक-
म्पादिना अश्नादि दातुं कल्पते न तु गुरुवृद्ध्येति तत्त्वम् ॥ १ ॥
एवं कुल्लगुरुतादिसंबन्धेनागतानां विहिनां दातुं कल्पते ॥ २ ॥
नवमप्रतिमादिषु देशावकाशिकस्याकरणमेव प्रतिज्ञाति ॥ ३ ॥
तथा प्रतिमाश्रावकाणां सप्तमप्रतिमा यावच्चन्दनपुष्पादि-
भिरर्द्धदर्शनमौचित्यमश्नति । विहितविस्तरापञ्जिकाभिप्रायेण न-
त्वष्टम्यादिषु । कर्पूरादिपूजा तु अष्टम्यादिष्वपि नानुचितेति ज्ञाय-
ते तेषां निरवद्यत्वादिति । अकाराणि तु ग्रन्थस्थाने नोपलक्ष्यन्ते
इति । एकाश्यां च साधुवदेवेति बोध्यम् । ४ ॥ ६० ॥

उवासण-उपासन-न० उपास्यन्ते जूयः क्लिप्यन्ते शरायत्र उप-
अस्-विक्रमे, आधारे-ल्युट् । शरक्केपशिक्षार्थे शराभ्यासं, अमरः ।
उप-आस्-भावे-ल्युट् चिन्तने, मनने, वाच० । सेवने, ध० २ अ-
धि० । त च परिव्वायगो वद्दार्हि उवासणेहिं वस्त्र नि० चू० । १२० ।
"सुस्तूसमाणो उवासेज्जा, सुप्पन्न सुत्तवस्सिय" सूत्र० १ अ. एअ. ।

उवासणा-उपासना-स्त्री० इमशुकर्तनादिरूपे नापितकर्मणि,
तच्च ऋपभदेवकाले एव जातं पूर्वमनवस्थितनखलोमानस्तथा
कालमहात्म्यत प्राणिनोऽजवशिति किञ्च जगवत्काल एव नख-
रोमाण्यतिरेकेण प्रवर्द्धितु वृग्नानि न पूर्वमिति । गुरुराजादी-
नां पर्युपासनायाम्, आ० म० प्र० । तदुक्तं निर्युक्तिकृता "उवा-
सणाणाम सुकम्ममाईया गुरुरायाईणं वा उवासणा पज्जुवास-
णया" । आ० म० प्र० । आ.चू. (उसहशन्दे स्पष्टीजविष्यत्येतत्)

उवासमाण-उपासीन-त्रि० उपासनं विदधाने, स्था० ६ गा०
उवासीय-उपोपितवत्-त्रि० कृतोपवासे, " नवकिरचाउम्मासे,
उकिर दो मासिए उवासीय" आ० म० द्वि० ।

उवाह-अवगाह-धा-भवा-आत्म० प० । अवगाहने, अवार
गाहेवाह. ८ । ४ । ४ । अवात्परस्य गाहेवाह इत्यादेशो वा ।
उवाहइ उगाहइ अवगाहते । प्रा० ।

उवाहण-उपासह-स्त्री० उप-नद-किप्-उपसर्गदीर्घं । चर्मपाडु-
कायाम्, । "उत्तावाहणसंजुत्ते, धाररत्तवत्थपरिदिप" भ० २
श० १ उ० " अणुवाहणाय समणा मज्जे चउवाहणा हु तु "
श्राव० १ अ० । अनुपानत्काश्च श्रमणाः मम उपानदौ जयत
इति आ० म० प्र० ।

उवादि-उपाधि-पुं० उपाधीयते इति उपाधिर्ल्यतो हिरण्मा-

दौ जावतोऽष्टप्रकारे कर्मणि, उपाधीयते व्यपदिश्यते येनेत्युपाधिः । आचा० १ श्रु० ३ अ० । कर्मजनिते विशेषणे, ।

किमपि उवाही पासगसस णत्थि विज्जणत्थि ति वेमि किं प्रश्ने अस्ति विद्यते कोऽसावुपाधिः कर्मजनितं विशेषण तद्यथा नारकस्तिर्यग्योनिः सुखी दुःखी सुभगो दुर्भगः पर्याप्तकोऽपर्याप्तक इत्यादि आहोश्विन्न विद्यते इति परमतमाशङ्क्य त ऊचु पश्य कस्य सम्यग्वादादिकमर्थं पूर्वोपात्त पश्यतीति पश्य' स एव पश्यकस्तस्य कर्मजनितोपाधिर्न इत्येतदनुसारेणाहमपि ब्रवीमि न स्वमनीषिकयेति आचा० १ श्रु० ४ अ० ४ उ० । उपाध्यानमुपाधिः । सन्निधौ, भ० १ श्रु० १ उ० । वन्यथा स्थितस्य वस्तुनोऽन्यथाप्रकाशनरूपे कपटे, उपाधीयते स्वधर्मोऽनेन करणे-वा-किं । स्वसामीप्यादिनाऽन्यस्मिन् स्वधर्मोपसाधने विशेषणभेदे, उपपन्नरूपं विशेषणे च । कुटुम्बव्यापृते, उपाधीयते नाम समीपे कर्मणि के । उपनामनि, यथा नष्ट चार्यमिश्रादय । उपाधीयते मनोऽत्र आधारे किं । धर्मचिन्तायाम् व्यञ्जिचारोन्नायके न्यायमतिक्रमे पदार्थभेदे च । उपाधि साध्यत्वान्निमित्तव्यापकत्वे सति साधनत्वान्निमित्तव्यापक । वाच० ॥

उवाहिसुद्ध-उपाधिसुद्ध- आर्यदेशसमुत्पन्नादि विशेषणशुद्धे, " ता वज्राण गीश्रो, उवाहिसुद्धाण वेद पव्वजां " प० व० ॥

उविदत्ता-अवनश्य- अव्य० विच्छिद्येत्यर्थे, " जावतिय २ अतो पन्निगहगसस उविदत्ता दल्लपजा " व्य० १ उ० ॥

उविद-उपेन्द्र-पु० उपगत इन्द्रम कृष्णे, अत्या समा० सुखिनो विषयासृता नेन्द्रोपेन्द्रादयो रदः । उपेन्द्र कृष्ण । अष्ट० ।

" राजाऽधिराजस्तत्रासीदुपेन्द्रोऽपीन्द्रवद् भुवि । सदा नव सुमनसां, चित्रमोदमदस्तयत् " आच० १ अ० । तत्रेति द्वारवत्याम् ।

उविदवज्जा-उपेन्द्रवज्जा- स्त्री० " उपेन्द्रवज्जा जतजास्ततो गौ " इति वृ० २० उक्ते एकादशाक्षरपाठके उन्दोभेदे, । अस्याश्च इन्द्रवज्जया समेलने उपजातिर्भवति । वाच० ॥

उविक्खेव-उद्विक्खेप-पु० वात्तोत्पादने, मुएरुनमिति लोकोक्तिप्रसिद्धेऽर्थे, तं० ॥

उवियग्ग-उद्विग्ग- त्रि० उद्वेगवति, स्था० ४ ग० ।

उ(ओ)वील-अवपीरु-न० श्रेखरे, वि० ६ अ० । अवपीरुन परेषामित्यवपीरु । अष्टादशे गौणादत्तादाने, प्रश्न० १ श्रु० ३ अ० ॥

उवीलण-अवपीरुन- न० निष्पीरुने, विपा० ८ अ० ।

उवीला-उपपीरु-स्त्री० वेदनायाम्, "अप्येते उवील दल्लेति" अवपीरु श्रेखरमस्तके तस्यारोपण त् उपपीरुं चा वेदनां दल्लयन्ति विपा० ६ अ० ।

उवीलेमाण- (उप) अवपीरुयन्- त्रि० वेदनामुत्पादयति, " उवीलेमाणे विधम्ममाणे तज्जमाणे " विपा० ३ अ० ।

उवूहेत्ता-अनुवूहयित्- त्रि० परेण स्वस्य क्रियमाणस्य प्रजादेरनुमोदयितरि, तज्जावे इर्षकारिणि, "पृथासकारमप उवूहेत्ता जघघ " स्था० ९ ग० ।

उवेच्च-उपेत्य-अव्य० उप-इ- ल्यप् । प्राप्येत्यर्थे, " उवेच्चमुक्केण उवेति मोक्ख " सूत्र० १ श्रु० १४ अ० ॥

उवेय-उपेत- त्रि० उप-इण-क्त । उपगते, समीपगते, सेवादिधर्मेण प्राप्ते, वाच० । युक्ते, म० । मथा० । पचू० । आच० । " पत्तुप्पकवेत्तेण " उच० ८ अ० । नि० । ममयिते च । नं० ।

उपेय- त्रि० उप-इण-क्त । उपायमाद्ये प्राप्तव्ये उपगम्ये । अन्वियगम्ये च । वाच० । उपेयाभावे उपायामिक्कि विशेष० । म्या० । उवेह-प्र-सृ- धा० प्रसृण्णे. "प्रसृं पयत्तंवेहो" वा ४। ७७ । इति प्रसृण्णस्वेहोदेश उवेहोऽप्रा० ॥

उवेहमाण-उपेक्षमाण- त्रि० अवगच्छति, ' अण्णहाडोगमुवेहमाणे इति कम्म परिणाय सच्चसो वे ण हिमति " आचा० । १ श्रु० ४ अ० । अकुर्वति, आचा० १ श्रु० ३ अ० । अपर्यालोचयति ' उवेहाण उवेहमाणे अणुत्तहमाणं दूया उवेहादि म्मायाण भवति " आगमपरिक्कमित्तमन्तित्वाय यावस्थितपदार्थस्य ज्ञायद्वैतया सम्यगसम्यगिति ह्युत्प्रेक्षमाण पर्यालोचयन्नपरमुत्प्रेक्षमाण गडुरिकायुथप्रवाहप्रवृत्त वा गतातुगतिकन्यायानुस्मार्णिं शक्या वा प्रधावन्न द्याद्यथोत्प्रेक्षस्व पर्यालोचय सम्यग्भावेन माध्यस्थ्यमववृत्त्य किमेतददृष्टक जीवादितन्व घटामियस्याहोश्विन्नैत्यङ्गिणी निर्मीत्य चिन्तयति जाव । यदि चोत्प्रेक्षमाण सम्यग्भावेनेक्षमाण समये उच्यन्ननु प्रेक्षमाण द्याद्यथा सम्यग्भावापन्न सम्यग्भावेनेक्षस्व समये उद्योग कुरु । आचा० १ श्रु० ५ अ० ५ उ० । ' उवेहमाणे कुसवेदि सवने' उपेक्षमाण परीयहोपमर्गान् सहमान इष्टानिष्टविषये चोपेक्षमाणो मात्यस्थ्यमववृत्तस्वमान रुशद्वैर्गोतार्थं सह संघसेत् आचा० २ श्रु० । उदासीने, उवेहमाणे णाइकमर्गे" ॥ उपेक्षमाण इति उपेक्षा द्विविधा व्यापारोपेक्षा अव्यापारोपेक्षा च । तत्र व्यापारोपेक्षया तमुपेक्षमाणास्तद्विषयाया उेदनव्यन्नादिकाया समयप्रसिद्धक्रियायां व्याप्रियमाणा इत्यर्थ । अव्यापारोपेक्षया च नृतकस्वजनादिभिस्तत्क्रियमाणमुपेक्षमाणास्तत्रोदासीना इत्यर्थे स्था० ६ ग० ।

उवेहा-उपेक्षा-स्त्री० उप-ईङ्-अ अवधीरणे, माध्यस्थ्ये, पो० ४ विव० । चा० । आगेपणे, अष्ट० । विशेषणे, पो० १३ विव० । परतोपेपेक्षणमुपेक्षा परेषा दोषा अविनयादयः प्रतिकर्तुमशक्यास्तेषामुपेक्षाऽवधीरणमुपेक्षा । सम्भवन्प्रतीकारेषु दोषेषु, नोपेक्षा विधेया पो० ४ विव० । " उवेहेण ग्रहिया य लोचं " (उवेहेति) योऽयमनन्तर प्रतिपादित पापण्डितोक्त एन धर्माद्विहित्यवस्थितमुपेक्षस्व तदनुष्ठान मानुमस्था । चण्णोऽनुक्तसमुच्चयार्थस्तदुपदेशमभिगमनपर्युपासनदानसंस्तवनादिक च मा कथा इति आचा० १ श्रु० ४ अ० २ उ० । (य' पापरिडलोकोपेक्षक स क गुणमवाणुयादिति मम्मत्तशब्दे वक्ष्यते सति कलहे उपेक्षा कर्त्तव्येत्यहिगरण शब्दे उच्यम्)

उवेहाअसंजम-उपेक्षाऽसंजम-पुं० अस्वयमयोगेषु व्यापाररूपे समययोगेष्वव्यापारणलक्षणेषु वाऽस्वयमभेदे. म० ।

उवेहाए-उपेक्ष्य-अव्य० उप-ईङ्-न्यप्-पर्यालोच्येत्यर्थे. आचा० १ श्रु० ३ अ० । तात्वेत्यर्थे, " लोचयित्वा रा उवेहाण " उपेक्ष्य ज्ञात्वा उपरिगया ताचा प्रयाचानपरिगया परिरेत् आचा० १ श्रु० ५ अ० ।

उवेहामजम-उपेक्षामयम-पुं० न्यमभेदे इदानीमुपेक्षामयम उच्यते मा चोपेक्षा द्विविधा एव यतियापारोपेक्षा गृह्यव्यापारोपेक्षा च । तत्र यथान्तर चोदनाचोदनविषया । मंयतस्य चोदनविषया व्यापारोपेक्षा । एतदुक्त भवति माणु विपरिदन्त एहा न्यमन्यापारंपु चोदयत न्यमन्यापारोपेक्षा र्त्त इदानी उप समीपेन चोपेक्षा । गृह्यव्य च व्यापारो-

पेक्षा गृहस्थ मन्त्रिकरणव्यापारेषु प्रवृत्तं दृष्ट्वा अधिकरणव्यापारेषु प्रवृत्तं चांदयत गृहस्थव्यापारेषु च उच्यते । उपेक्षाशब्दाच्च अवधारणायां वर्तते । ओ० । वृ० ।

उर्वहारा-उत्पन्न-पु० चौरादिमद्ये प्रक्षिप्य क्रियन्कालं घृत्वा ततो निष्काशिते, "उन्मिशोदनखीरउर्वहारा" व्य० १ उ० ।
उर्वहारा-उद्वर्तन-वि० उद्वर्तनं कुर्वन्ति, "उद्वहलंत उर्वहारां वा सादृशं" नि० चू० १६ उ० ।

उर्वहारा-उद्वर्तन-न० उद्व-वृत्-भावे-ल्युट् । चालने, "उर्वहारे समर्थेऽस्मर वा चि । वृ० २ उ० । सुरभिचूर्णादिना (ग० ३ अथि०) कल्कत्रोधादिना (वृ० १ उ०) पिष्टिकादिना वा मलोत्कारणे, न० । (स्नायुनामुद्वर्तननिषेधोऽणायारशब्दे उक्तः) उद्वर्तने प्रमादाच्चरितं तथा । उद्वर्तनं ससक्तचूर्णादिनि- उद्वर्तनिकाद्य न यन्मनि निक्षिप्यस्ततस्ता क्रीटिकाकुला श्वादिभिर्नृ-कृ-ने पादेषां मृयन्ते ध० २ अथि० । इत्यत्रैते स्नेहाद्यपहारायै व्यापारे च । उद्वर्तनेऽनेन, उद्व-वृत्-णिव् करणे ल्युट् । शरीरनिर्मर्षीकरणव्याप्तौ, वाच० । ज्ञा० । कर्मपरमापूर्णां हस्यस्थितिकारणतामपगमय शरीरस्थितिकारणतया व्यवस्थापने, प० म० । अत्रोद्वेगस्योपकरणेन परिवर्तने, ज्ञा० अ० ३ वामपाद्वेन सुमन्य दक्षिणपाद्वेन वर्तने च । आव० ५ अ० ।

उर्वहारा-उद्वर्तना-खी० उद्वर्तनमेवोद्वर्तना । तत्प्रथमतया वामपाद्वेन सुमन्य दक्षिणपाद्वेन वर्तने, "इन्द्रामि पम्बुमिओ पगामभिजाण णिग मन्विजाण उर्वहाराण परियट्टणाण" आव० ५ अ० । उद्वर्तने प्रादल्येन प्रवृत्तीक्रियेने स्थि यनुजागौ यथा वीर्यविशेषपरिणत्या असां उद्वर्तना । प० सं० । उद्वर्तते प्रादल्येन प्रवृत्तीक्रियेने स्थित्यादि यथा जीववीर्यविशेषपरिणत्या सा उद्वर्तना स्थित्यनुभागयोर्दृढकरणरूपे तृतीये करणे, क० प्र० । विदो० । अथ स्थित्यनुजागविषया उद्वर्तना व्याख्यायते ।

उदयावलिखत्काणं । ठिईण उर्वहारा उ ठिईविसया ।
सोहोम अत्राहाओ, जा वायलि होई अतिउवणा ॥

उद्वर्तना स्थितिप्रिया भवति । उदयावलिखत्काणं स्थितो-
नामुदयावलिखत्काणं यथा तदा स्थितानां प्रति-
पेय किं सर्वाणामप्युदयावलिखत्काणानां स्थितानामुद्वर्तना न-
त्याह । स्योऽप्युदया अवाध्याया स्थितयस्तःसामुद्वर्तना एषा
स्नान्कृष्टा अवाध्याप्रमाणा उत्कृष्टा अतिस्थापना । अतिस्थापना
नाम उद्वहना तदा अति-इत्वा नृन्वतरा अतिस्थापना तावत्
यावत्प्रया अवाध्या ततोऽपि जघन्या अतिस्थापना भवति ।
अतिस्थापना अवाध्याप्रमाणा इयमत्र जायना वध्यमानप्रवृत्तया
ततो अवाध्या तथा नुदया अवा प्रवृत्तीनां वा पृथक्प्रवृत्तीनां या स्थि-
ति सा ने वर्तने सा उपयततः स्थानाद्दे वध्यमानप्रवृत्तेरवा-
ध्या वर्तने । क्रियते अवाध्याकालान् प्रविष्टवान् यास्तु पुनर-
वाध्या उपरितर्तना सा स्थिति पर्यन्तमुद्वर्तयते तदेवमवाध्यात् प्र-
विष्टा सर्वा अपि स्थितय उद्वर्तय उद्वर्तनामपि उद्वर्तय अनेकमणी-
या भवति तथा वर्तते । यत्रोत्कृष्टा अवाध्या स्थिता सैव उत्कृ-
ष्ट प्रतिस्थान समयोना उत्कृष्टा अवाध्यासमयोना उत्कृष्टा
अतिस्थापना द्विसमयोना उत्कृष्टा अवाध्या द्विसमयोना उत्कृष्टा
अतिस्थापना । एष समयसमयादन्या अतिस्थापना तावत्कल्या-
णाय अवाध्या अन्तमुद्वर्तप्रमाणा ततोऽपि जघन्यतरा
अतिस्थापना अवाध्याप्रमाणा तथा उदयावलिखत्काणमप्येय
न उपयत्तवर्तना स्थितय उद्वर्तना । उर्वहाराविषय

उदयावलिखत्काणं वाहिरं ठिईण " मिति वचनात् । ननु यदा वा
वन्धे सत्युद्वर्तनां प्रवर्तिष्यते " अथवा उर्वहारा " इति वचनात्
तत उदयावलिखत्काणं स्थितयोऽवाधान्तर्गतत्वेन नोद्वर्तिष्यन्ते
किमुदयावलिखत्काणप्रतिषेधेन तदयुक्तमभिप्रायापरिहानात् अवाध्या-
न्तर्गता । स्थितयो नोद्वर्तन्ते इति । किमुक्तं भवति अवाधान्तर्गताः
स्थितय स्वस्थानात्तत्पाद्य अवाध्यामध्ये पुनस्तासां वध्यमाण-
क्रमेणोद्वर्तनानिक्तेषु प्रवर्तमानौ न विरुध्येते तत उदयावलिखत्का-
न्तर्गता अपि उद्वर्तनामाप्नुवन्तीति प्रतिषिध्यन्ते ।

संप्रति निक्षेपपरुपणार्थमाह ।

इच्छियमिच्छिणाओ, आवलियं दधिऊण तदलियं ।
सव्वेसु वि निक्खिप्पे, ठिईणेषु उवरिमेसु ॥

ईप्सितस्थितिस्थानात् यतः स्थितिस्थानमुद्वर्तते तत उद्व-
मित्यर्थ । आवलिकां दध्निन्वा अतिक्रम्य तद्वद्विकमुद्वर्त्यमा-
नस्थितिद्विकं सर्वेष्वपि उपरितनेषु स्थितिस्थानेषु निक्षिप्यते
एय निक्षेपविधि । संप्रति निक्षेपविषयप्रमाणनिरूपणार्थमाह ।
आवलिय असंस्कृतागार्ड, जाव कम्मदिइ ति निक्खेवो ।
सम उत्तराणिय,ए, सावाहाए जवे ऊणे ॥

इह निक्षेपविषयो द्विधा जघन्य उत्कृष्टश्च । तत्रावलि काया अ-
सख्येभागमात्रासु स्थितिषु यः कर्मद्विकनिक्षेपः स जघन्य-
स्तथा हि सर्वोत्कृष्टात् स्थित्यग्रादथ आवलिकाऽऽवलिकाया
असख्येयं च जाग जवनीत्यधस्ततीया स्थितिस्तस्या द्विकम-
तिस्थापनाद्विकामात्रमतिक्रम्योपरितनाधिकाया असख्येय-
भागभाविनीषु निक्षिप्यते नावलिकाया मध्येऽपि तथा स्वाज्ञा-
व्यात् ततोऽसावेतावान् जघन्ये द्विके निक्षेपविषय । एवं
सति आवलिकाया असख्येयतमे जागे नाधिकासु आव-
लिकामात्रासु स्थितिषु उद्वर्तनं भवतीति सिद्धम् । तथा
च सत्युद्वर्तस्थितिकथे उद्वर्तनायोऽन्या स्थितयो वन्धावदि-
कामवाध्यामुपरितर्तनां चावलिकामसंख्येयभागधिकां मुक्त्वा
शेषा एव दृष्टव्या । तथा हि वन्धावद्विकान्तर्गतं सकृत्करणयोग्य-
मिति कृत्वा वन्धावद्विकान्तर्गता । स्थितयो नोद्वर्तन्ते अवाधान्त-
र्गता अपि नोद्वर्तनाद्योग्यास्तासामतिस्थापनात्वेन प्राक् प्रतिपा-
दितत्वान् सख्येयभागधिकात्रभाविन्यश्च उपरितन्य स्थितय
प्रागुक्ता व्यक्तेरेव नोद्वर्तनायोग्या सत्युद्वर्तयो निक्षेपविषयश्चि-
न्त्यत 'जावकरमिद्धि' इत्यादि । इयमत्र भावना यदा आवलिकामा-
वदिका सख्येयजागमध्यवर्तिनी द्वितीया अथस्तनीस्थितिरुद्वर्तयते
तदा समयाधिकावलिकाया असख्येयभागो निक्षेपविषय यदा
तु तृतीया स्थितिरुद्वर्तयते तदा द्विसमयाधिकः । एव समयदृष्ट्या
तावद्विकनिक्षेपविषयो यावत्कृष्टो जवति स च क्रियान् भव-
तीति चक्षुष्यते समयाधिकावलिका अवाध्या वा हीना सर्व-
कर्मस्थिति तथा हवाध्यापरिस्थितानामुद्वर्तना भवति तथा
प्यवाध्या उपरितने स्थितिस्थाने उद्वर्त्यमाने अवाध्या उपरि द-
लिकनिक्षेपो जवति न अवाध्यामध्ये उद्वर्त्यमानद्विकस्य उद्वर्त्य-
मानस्थितेरुद्वर्त निक्षेपात् तथाप्युद्वर्त्यमानस्थितेरुपरि आवलि-
कामात्रा स्थितोरतिप्रम्योपरितनोषु सर्वासु द्विकनिक्षेपणा
भवति तत स्थापनावलिकामुद्वर्त्यमानां स्थितिं समयमात्रम-
वाध्यां वर्जयित्वा शेषा सर्वा अपि कर्मस्थितिरुद्वर्तयो दलिक-
निक्षेपविषयः । तथा चाह ।

आवाहोवग्गिणा, दलियं पमुवेह परमनिक्खेवो ।

वेरिपुव्वट्टणुताणं, पुरुच्चइ जाइ य जहन्तो ॥

अवाधाया उपरितन यत् स्थितिस्थानं तद्विक्र प्रतीत्य उ-
द्धर्तनाकरणे परम उत्कृष्टो निक्षेपो भवति परमं तु स्थितिस्थान
यस्मात्पर नोद्धर्तने तदधिकृत्य जघन्यो दक्षिकनिक्षेप ।

सप्रति यावन्मात्रा स्थितय उद्धर्तनयोग्यास्ता प्रतिपादयति ।

उक्किट्टे त्रिइवंधे, वंधावलिआ अवाहमेत्तं च ।

निकखेवं च जहणं, ता मोत्तुं उव्वए सेमं ॥

उत्कृष्टे स्थितिवन्धे क्रियमाण वन्धावद्विकामवाधामात्रं निक्षेप
च जघन्यम् । इह जघन्यनिक्षेपग्रहणात् सर्वोपरितनी आवलि-
का आसख्येयजागाधिका गृह्यते ततस्तां च मुक्त्वा शेषं सर्व-
मपि स्थितिजातमुद्धर्तने जावना चैतद्विषया प्रागेव कृता । एष
निर्व्याघाते विधिः । व्याघाते पुनरयम् ।

निव्वायाए एव, वाधाओ संतकम्मत्रिइवंधो ।

आवल्लिअसंखजागो, जा वलिओ तत्थ अइउवणा ॥

एव पूर्वोक्तेन प्रकारेण दक्षिकनिक्षेपो निर्व्याघाते व्याघाता-
भावे छष्ट्य व्याघाते पुनरन्यथा । अथ कोऽसौ व्याघात इत्याह ।
व्याघात प्राक्तनस्थितिसत्कर्मोपेक्षया इत्यधिकाभिनवकर्मव-
न्धरूपा तत्रातिस्थापना आवल्लिकाया असंख्येयतमो भाग स
अ प्रवर्तमानस्तावदवसेयो यावदावल्लिका । इयमत्र भावना ।
प्राक्तनसत्कर्मस्त्रिपेक्षया समयादिनाऽभ्यधिको योऽभिनवक-
र्मवन्धस्य व्याघात इहाभिप्रेतस्तन्नामा स्थापना आवल्लिका
जघन्याया असंख्येयभागमात्रा । तथा हि प्राक्तनसत्कर्मस्थिते-
सकाशात् समयमात्रेणाभ्यधिकेऽभिनवकर्मवन्धे सति प्राक्तन-
सत्कर्मणोऽप्यर्थो द्विचरमा वा स्थितिर्नोद्धर्तते । एव यावदा-
वल्लिका जघन्याया असंख्येयभागमात्रा अन्यस्याआवल्लिकाया
असंख्येयतमो भाग इति । एवं समयद्वयेन समयत्रयेण याव-
दावल्लिकाया असंख्येयतमेनापि भागेनाधिके अभिनवकर्म-
वन्धे द्रष्टव्यम् । यदा पुनर्द्वाभ्यामावल्लिकासंख्येयतमाभ्यां
भागाभ्यामधिकोऽभिनवकर्मवन्ध उपजायते तदा प्राक्तनस-
त्कर्मणोऽन्त्यस्थितिरुद्धर्तते उद्धर्त्य च आवल्लिकाया प्रथ-
म संख्येयतम भागमतिक्रम्य द्वितीयेऽसंख्येयतमे भागे नि-
क्षेप्यते एतौ अतिस्थापनानिक्षेपो जघन्यौ । यदा पुन सम-
याभ्यधिकाभ्यां द्वाभ्यामावल्लिकाया असंख्येयतमाभ्यां भागा-
भ्यामधिकाभिनवकर्मवन्धस्तदा आवल्लिकाया प्रथमसंख्ये-
यतम भाग समयाधिकमतिक्रम्य असंख्येयतमे भागे निक्षे-
प्यते एवमभिनवकर्मवन्धस्य समयादिवृद्धौ अतिस्थापना प्रव-
र्द्धते सा च तावत् यावदावल्लिका परिपूर्णा भवति । निक्षेपस्तु
सर्वत्रापि तावन्मात्र एव भवति तत ऊर्ध्वं पुनरपि नवकर्मनि-
क्षेप एव केवलो वर्धते । एतदेवाह ।

आवल्लि दोभंखेमी, जइ वहइ अहिणवो उ त्रिइवंधो ।

उक्किट्टातो चरिमा, एवं जा वल्लिय अइउवणा ॥

अइउवणा वल्लियाए, पुष्पाए वहरंति निकखेवो ।

यदा प्राक्तनस्थितिसत्कर्मोपेक्षया अनिनवस्थितिवन्धो वर्द्ध-
ने द्वावल्लिकाया असंख्येयजागो यतस्तां भागो तत्र प्राक्तनाभ्य-
तिसत्कर्मणाऽन्त्या स्थितिरुद्धर्तते । उद्धर्त्य चावधिकयो प्रथ-
मसंख्येयतम भागमतिक्रम्य द्वितीये असंख्येयतमे भागे निक्षेप-
ति एतावता स्थापनानिक्षेपो जघन्यो ननोऽभिनवकर्मवन्धस्य
समयादिवृद्धावतिस्थापना वर्द्धते तावत् यावदावल्लिका परिपू-

र्णा नवनि निक्षेपस्तु तत्र सर्वत्रापि तावन्मात्र एव अतिस्थाप-
नावल्लिकायां परिपूर्णायां निक्षेपो वर्द्धते इति शब्द उच्यते-
कर्तव्यतापरिसमाप्तिसूचको यावच्चानेन नवकर्मवन्धः प्राक्तन-
स्थितिसत्कर्मण सकाशात् द्वाभ्यामावल्लिकासंख्येयतमाभ्यां
भागाभ्यामधिको न भवति तावत् प्राक्तनस्थितिसत्कर्मण-
श्चरम स्थितेऽथ आवल्लिकामसंख्येयजागाधिकामतिक्रम्योपरितने
आवल्लिकाया असंख्येयतमे जागेनिक्षेपति । यदा तु द्वितीयमध-
स्तनी स्थितिमुद्धर्तयति तदा समयाधिके असंख्येयतमे भागे
निक्षेपति एव प्रकारेण द्रष्टव्यम् । संप्रत्यल्पपद्यहृत्वमुच्यते या
जघन्या अतिस्थापना अथ जघन्या निक्षेप एतां द्वावपि सर्वस्तोको
परस्पर वा तुल्यौ एतौ द्वावप्यावल्लिकासत्कासंख्येयतमभागप्र-
माणौ नाभ्यामसंख्येयगुणा उत्कृष्टा अतिस्थापना तस्या उत्कृष्ट-
वाधारूपत्वात् तताऽप्युत्कृष्टो निक्षेपोऽसंख्येयगुणो यतोऽपि
समयाधिकावल्लिकया सावाधया हीना सकर्मस्थिति ततोऽपि
सर्वकर्मस्थितिर्विशेषाधिका पं० सं० । क० प्र० ।

अथानुभागोद्धर्तनामाह ।

चरमं नो वट्टिज्जइ, जा ठाणंताण फट्टगाणि तउ ।

उस्सकियउवट्टइ, उदयाववट्टणा एवं ॥

चरम स्पर्शक नोचर्तयते नापि द्विचरम नापि त्रिचरमम् एता-
ता तावद्वाच्यं यावच्चरमान् स्पर्शकानधोऽनन्तानि स्पर्शकानि नो-
द्धर्तयते किं तु तस्य चतुष्कस्याधस्तादवतीर्य यानि स्पर्शकानि
समयमात्रस्थितिगतानि तान्युद्धर्तयति तानि चोद्धर्त्य आवलि-
कामात्रस्थितिगतानि अनन्तानि स्पर्शकानि अतिक्रम्योपरितने ते
आवल्लिकासत्कासंख्येयभागमात्रगतेषु स्पर्शकेषु निक्षेपति ।
यथा पुनरधोऽवतीर्य द्वितीयसमयमात्रस्थितिगतानि स्पर्शकानि
उचर्तयति तथा आवल्लिकामात्रस्थितिगतानि स्पर्शकानि अतिक्र-
म उपरितनेषु समयाधिकावल्लिकासत्कर्मसंख्येयभागमात्रग-
तेषु स्पर्शकेषु निक्षेपति एव यथा यथा अधोऽवतरति तथा तथा
निक्षेपो वर्द्धते अतिस्थापना पुन पुनः सर्वत्रापि आवल्लिकामा-
त्रस्थितिगतान्येव स्पर्शकानि । कियान् पुनरुत्कृष्टो निक्षेपविषय
इति चेदुच्यते वन्धावद्विकामासतीतायां समयाधिकावल्लिकामा-
त्रगतानि स्पर्शकानि व्यतिरिच्य शेषाणि सर्वाण्यपि निक्षेपवि-
षयः । संप्रत्यत्रैवाल्पपद्यहृत्व चिन्त्यते सर्वस्तोको जघन्यनिक्षेप
तस्यावल्लिकासत्कासंख्येयजागगतस्पर्शकमप्रविषयत्वात् ततोऽ
तिस्थापना अनन्तगुणा निक्षेपविषयस्पर्शकेभ्य आवल्लिकामात्र
स्थितिगतानां स्पर्शकानामनन्तगुणत्वात् । एव सर्वत्राप्यनन्त-
गुणता स्पर्शकापेक्षया द्रष्टव्या तत उत्कृष्टो निक्षेपोऽनन्तगुण ततो-
र्ऽपि सर्वो जागो विशेषाधिक । तदेवमुक्त्वा अनुजागोद्धर्तना । पं०
सं० (कर्मप्रकृतौ तु " एव उव्वट्टणाइ उ " एव चतुर्थपाद ।
अयमिहाऽप्युक्तो ऽप्याख्यातोऽपि गाथापत्तये प्रदर्शितः)
उद्धर्तनमुद्धर्तना । तत्कायाभिर्गम मरणे , " दोएइ उव्वट्टणा
पण्णत्ता त जहा नेरण्याण चेष भण्णवाग्गीण चेष " उद्ध-
र्तना नैरयिकभयनवासिनामेवैवं व्यप ददयने अयेपान्नु मण्ण-
मेते । स्या० २ गा० । (उद्धर्तनाया मयां वक्तव्यता उच्यते-
यदाश्चे दक्षिता यथा मान्तरं निरन्तरं चाद्धर्तने इति मतो-
ऽस्तौ या नैरयिकविषयादुद्धर्त्य तीर्थस्त्वादिनाम इति च
अंतर्द्विरिया शब्दे उक्तम्)

खुट्ट गकरुत्तुम्मणेरऽयाणं जने ! अणंनरं उव्वट्टिता
कहिं उव्वज्जाति किं णेरऽएत्तु उव्वज्जाति निरिक्खजोपिमुए

उव्वट्टया

उव्ववज्जंति उव्वट्टया जहा वक्तीए तेण भते ! जीवा एग-
समएणं केवडया उव्वट्टति गोयमा ! चत्तारि वा अट्ट वा वारस
वा मोलस वा संखेज्जा वा असखेज्जा वा उव्वट्टंति तेणं जंते !
जीवा कइं उव्वट्टति ? गोयमा ! से जहाणामए पवए एवं तहेव,
एवं सो चैव गमओ जाव आयप्पओगेणं उव्वट्टति एणं पर-
प्पओगेणं उव्वट्टंति रयणप्पभपुहविखुड्ढागकरुजुम्म एवं र-
यणप्पभाए वि एवं जाव अहेसत्तमाए वि । एवं खुड्ढागते-
ओगे खुड्ढागदावरजुम्मे खुड्ढागकट्ठिओगे एवरं परिमाणं
जाणियव्वं मेसं तं चैव सेवं भंते ! जंतेत्ति (३१ श० ३१ उ०)
कएह्वेस्सकरुजुम्मे णेरइया एवं एएणं कमेणं जहेव उव-
वायसए अट्टावीसं उदेसगा जणिया तहेव उव्वट्टणासए वि
अट्टावीसं उदेसगा जाणियव्वा णिरवसेसा एवरं उव्व-
ट्टंति त्ति अभिजावो भाणियव्वो सेसं तं चैव सेवं भंते !
भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥ उव्वट्टणासयं सम्मत्त ॥ ३१ ॥
ज० ३१ श० ३१ उ० ।

उव्वट्टणासंक्रम-उद्वर्तनासंक्रम-पुं० उन्मानप्रकृतीनां धन्वे, 'आ-
यमाउव्वट्ट' प० सं०। स्तोकस्य रसस्य प्रभूतीकरणे, पं० सं०।
उव्वट्टित्ता-उद्वर्त्य-अव्य० उद्वट्टनं कृतेत्यर्थे, स्था० ३ ग० ॥

उव्वट्टिय-उद्वर्तित-वि० पिष्टकादिना कृतोद्वर्तने, "अध्मंगिय सं-
वाहिय उव्वट्टियमज्जियं च से जाण" पिं० । तत्राच्यविते,
" उव्वट्टिया पओस, ओज उव्वामओ य सेजंते " या अभिनव-
स्थापिना मती धात्री उद्वर्तितता धात्रीत्वाच्यवित्ता । पिं० ।
हृत्तोद्वर्तनाके, "णरगा उव्वट्टिया अध्मणा ते वि य वीसंति"
प्रश्न० १ द्वा० । ततो वि उव्वट्टिया समाणा पुणो वि पवज्जति"
प्रश्न० ३ द्वा० । "आउक्कपण उव्वट्टिया समाणा" प्रश्न० १ द्वा०।
उव्वट्ट-उद्वृष्ट-वि० उद्वृष्टिमपगते, "असुगो पंचंतराया उव्वट्टा
अणज्जंता पुरिसा कूरुवेहे उव्वणंतु " । आ० म० द्वि० ।

उव्वत्त-उद्वृत्त-वि० कृतोद्वर्तनं, "मत्तुव्वत्त 'मत्स्योद्वृत्तमेकं व-
न्दित्वा मत्स्यवट्ट इत्तं द्वितीयं साधुं द्वितीयपापेन रेचकावर्तन
पगवर्तने आ० ३ अ० ।

उव्वत्तण-उद्वृत्तण-न० एकपाश्चाद्व्यपाश्चीभवने, ध० ३ अधि० ।
" उत्ताणयम्म पामहियकरणं उव्वत्तणं " नि० चु० ४ उ० । उ-
द्वर्तनं नाम तस्या उत्तानाया पार्थनः करणम् । वृ० ३ उ० ।
उद्वृत्तं वर्तने, " उव्वत्तणणिद्वेवणवीरंते अणिओगे " उद्वृत्तं वर्तने
यद्मत्तु वर्तने । आ० । शरीरपरिवेषाकारिषु निर्व्यामकेषु,
प्र० ११ द्वा० ।

उव्वट्ट-देशी-धर्मार्थे, दे० ना० ।

उव्वट्टण-उद्वट्टन-न० उत्तोल्य घटनम् । उत्तोल्य स्क्रुधादिना
घटने, पियादे च । घात्र० । जीविकाप्रभेनान्मनो प्राग्णे, स० ।

उव्वट्ट-उद्वृत्त-धा० न्या० प० अक० मेट " स्वराट्टनती वा "
द० ४ ३६ । इकारान्तरजिन्तान्स्वरान्ताडातोगन्तेऽकारागमो वा
भयानि इत्यकारागमो वा । उव्वट्ट उव्वट्ट उव्वट्टति । प्रा० ।
" उव्वट्टे रोहम्मावमु आ ८ । ५ । ११ इत्यव्येहे कृते ओरुम्मा
उमुत्ता उव्वट्ट प्रा० धर्मार्थे, दे० ना० ।

उव्वट्टागि-उव्वट्टि-पुं० पत्र्यातसे, अष्ट० ।

उव्वट्ट-उद्वट्ट-पुं० परिश्रान्ते, " अत्तद्धाणे उव्वट्टाता जिक्खोव-
हिसाणएण पमिणीए " वृ० १ उ० । " उव्वट्टो दिवस तिणं
तु अतिक्रमे गुरुगा " उघात. परिश्रान्त इति कृत्वा नष्टः ।
व्य० १ उ० । अतिपरिश्रान्ते, " हिंरुतो उव्वट्टो सुत्तथाणं च
गच्छपरिहाणी " व्य० ४ उ० ।

उव्वट्ट-देशी-धर्मार्थे, दे० ना० ।

उव्वट्टिज्जमाण-उद्वट्टिज्जमान-त्रि० प्रावत्येन वाध्यमाने, " उ-
व्वट्टिज्जमाणे उव्वट्टिज्जमाणे " आचा० १ ध्रु० । प्रावत्येन
मोहोदयात्पीरुधमाने, "उव्वट्टिज्जमाणे गामधम्मोई" आचा० १
ध्रु० ५ अ० ।

उव्वट्टिग-उद्वट्टिग-त्रि० उद्व-विज्ज-कर्त्तरि-क्तं-सर्वत्र त्वरामच-
न्द्रे ८ । २ । ७ ए । इति लोप प्रा० । आनन्दरसत्यागमामसे,
ज० ३ श० १ उ० । भीते, "जम्ममच्छुभउव्वट्टिगगा दुषखरसतगधे-
सिणो " उक्त० १४ अ० । " अरुविज्जमणा णिञ्चवासज्जणा-
ण " प्रश्न० १ द्वा० । उद्वेगवति, " उव्वट्टिग अप्पुया असरणा
अरुवीवासं उव्वेति " प्रश्न० ३ द्वा० । पराङ्मुखचित्ते, तेण नर-
केसु नारका णिञ्चतसिया णिञ्चउव्वट्टिगा" प्रज्ञा० २ पद । यथोक्त-
उत्तानुजघतस्तत्तत्तवासपराङ्मुखचित्ता. जी० ३ प्रति० ॥

उव्वट्टिगया-उद्वट्टिगता-स्त्री० इष्टवियोगाद्यनिमित्तकसहजत्या-
गेच्छायाम्, जवाङ्घ्रिप्रताङ्घ्रौ, द्वा० २१ द्वा० ।

उव्वट्टि-उद्वट्टि-धा० उद्वेगे, उद्विज्ज ८ । ४ । ३६ उद्विजेरन्त्यस्य
धो भवति । उव्वट्टि उद्विजते प्रा० ।

उव्वट्टि-उद्विह-पुं० द्वादशानामाजीविकोपासकानां तृतीये,
म० ८ श० ५ उ० ।

उव्वट्टिहंत-उद्विजहत्-त्रि० ऊर्ध्वं क्षिपति, म० ७ श० १४ उ० ।
उत्पतति च । किमपरं मणसा वि उव्वट्टिहत्ता इति ज्ञा० २७ अ० ।

उव्वट्टिमाण-उद्विजहत्-त्रि० उद्विजहति, ज० १ श० ९ उ० ।

उव्वट्टिय-उद्व्यूह-अव्य० उत्प्रेक्ष्येत्यर्थे, म० १३ श० ९ उ० ।
उव्वट्टि-उद्व्यूह-वि० ईर्ष्याद्यूहे ८ । १ । १२० । इति उद्व्यूह-
शब्दे क्त इत्व धा । उव्वट्टि उव्व्यूहं । उत्प्रेक्षिते. प्रा० ।

उव्वट्टिय-अपत्रीरुक्-पुं० लज्जया अतिचारान् गोपायन्तमुप-
क्षेगविशेषैरपत्रीरुयति, विगतलज्जं करोतीति अपत्रीरुक्ः ।
पंचा० १५ विव० । स्था० । लज्जयाऽतिचारान् गोपायन्त वि-
चित्रवचनैर्विलक्ष्णीकृत्य सम्यगादोचनाकारयितरि, आदोचना-
प्रतीच्छके, ज० २५ श० ७ उ० । अय ह्यालोचकस्यात्यन्तमुपकारको
भवतीति ध० २ अधि० । अभिहितं च "वचहारववहरं प्रागम-
माई उ सुणं पंचविहा। आवीलुवगूहतं जह आदोपइ तं सच्च"
स्था० ८ ग० ।

उव्वट्टिमाण-अवपीरुयत्-त्रि० वाधयति, "पंथकोठेहिय उ-
वीत्तेमाणे २ विहिसेमाणे २ विहरइ" धि० १ ध्रु० १ अण पा०।

उव्वट्टियाणिउद्वृत्त-उन्मग्ननिमग्नत्व-न. ऊर्ध्वोद्यो जहगमने, उपचा-
रात्मानामातपरितापने, "सातम्म असातस्स य, परितावण-
मयं उव्वट्टिनिवृत्तय करेति" सातमुन्मग्नत्वमिय असातपरितापनं
निमग्नत्वमिधेति । प्रश्न० ३ द्वा० ।

उव्वट्टि-उद्व्यूह-न० उद्व-यि-उद्व-क ईर्ष्याद्यूहे ८ । १ । १२०।
इति क्त इत्याज्ञाये रूपम् । उत्प्रेक्षिते, प्रा० ।

उव्वट्टि-उद्वेग-पुं० उद्व-विज-मत्-कृत्वम् । शोकं, देवानामुद्वेग ।

निहिं उणेहिं देवे उद्वेगमागच्छेज्जा तंजहा अहो मं
मए इमात्रो एयारूवाओ दिव्वाओ देवहीओ दिव्वाओ
देवजुओ दिव्वाओ देवाणुजावाओ पत्ताओ वप्पाओ
अभिसमणागयाओ चवियच्चं नविस्सइ ? अहो एं मए
माउओय पिउमुकं तं तडुभयसिच्चं तप्पहमयाए आहारो
आहारेयव्वो नविस्सइ २ अहो णं मए कलमव्वजंवालाए
असुईए उद्वेयणित्ताए भीमाए गम्भवसहीए वसियच्चं
भविस्सइ ॥ ३ ॥

(उद्वेगति) उद्वेगं शोकं मयेतद्व्यवनीयं भविष्यतीत्येकं तथा
मातुरोज आर्तव्यं पितुः शुक्रं तत्तथाविधं किमपि विहीनानाम-
तिविहीन तयोरोज-शुक्रयोर्बभूव इयं तदुभयं तच्च तत्र संसृष्टं
सश्लिष्टं वा चेति परस्परमेकीं चूतमित्यर्थः । तदुभयसंसृष्टं तदु-
जयसश्लिष्टं वा एववक्त्रणो य आहारस्तस्य गर्भवासकावस्य
प्रथमता तत्रप्रथमता तस्यां प्रथमसमय इत्यर्थः । स आहर्त-
व्योऽन्यवहार्यो भविष्यतीति द्वितीयम् । तथा कवमव्वो जग्ग-
व्यसमूहः स एव जस्यालं कदमो यस्यां सा तथा तस्यामत
एयाशुचिकायामुद्वेजनीयायामुद्वेगकारिण्यां भीमायाम्भयानि-
कार्यां गर्भं एव वसतिस्त्वस्यां वस्तव्यमिति तृतीयम् । स्या० ३
भा० ३ उ० । निवेदे, अहु० । दृष्टवियोगादिजन्ये चित्तव्याकुलत्वे,
ज० ३ श० ६ उ० । जीवा० । चित्तदोषे, तत्रद्वेषादुद्वेगो यथा ।

स्थितस्यैव स उद्वेगो, योगद्वेषात्ततः क्रिया ।

राजविष्टिममाजन्म-वाधिते योगिनां कुले ॥१४॥

(स्थितस्यैवेति) स्थितस्यैवाप्रवृत्तस्यैव स क्रम उद्वेग उच्यते
ततस्तस्मादनादरजनिताद्योगद्वेषात्क्रिया परवशादिति मित्ता प्र-
वृत्तिः । राजविष्टिममा नृपनियुक्तानुष्ठानतुल्या योगिना श्रीमतां
श्राद्धानां कुले जन्म वाधने प्रतिघ्नान्ति अनादरेण योगक्रियाया
योगिकुलजन्मवाधकत्वनियमात् डा० १८ भा० । तदुक्तम् ।

उद्वेगे विद्वेषा-द्विष्टिसमं करणमस्य पापेन ।

योगिकुलजन्मवाधक-मदाभेतत्तद्विद्वेषामिष्टम् ॥

'उद्वेग इत्यादि' उद्वेगे चित्तदोषे विद्वेषाद्योगविषयात् विष्टिसम
राजविष्टिकल्पं करणमस्य योगस्य पापेन हेतुभूतेन एतच्चैवविध
करण योगिनां कुले जन्म तस्य वाधकमनेन योगिकुलजन्मापि
जन्मान्तरे न वच्यते इति कृत्या योगिकुलजन्मवाधकमहमत्य-
र्थमेतत्तद्विद्वेषामिष्टं योगविदामजितमतम् । पौ० १४ विव० । व्यातु-
लचित्तायाम्, विरहजन्ये तु खोफमे प्रये च । उद्वेगो वेगो
यस्मात् । निश्चये, स्तिमिते, शीघ्रगामिनि च वाच० ।

उद्वेद-उद्वेद-धा० न्वा० आ० सक सेट-पृथक्करणे, घोड ८ ।
४ । ११ । उद्व परस्य वेप्रेन्त्यस्य ह्यो वा भवति इति ह्यन्वाभावे
रूपम् उद्वेदइ उद्वेदइ उद्वेदते । प्रा० । "उद्वेदज्जा वा गिद्वेज्जा
वा उप्पोस वा करज्जा" उद्वेदयेत् पृथक्कुर्यात् प्राचा० २ शु० ।
उद्वेदण-उद्वेदण-न० उद्व-वेप-उद्व-हस्तपादयोर्बन्धने, उपस्ये-
वे च । पृथक्करणे, उन्मुक्त्यन्धने, वि० वाच० । आचा० २ शु० ।
उद्वेयणग-उद्वेजनक-वि० उद्विज्यते उद्विज्मैर्भूयते यस्मिन् स
उद्वेजनक । ज्ञानानके, उद्वेगकारिणि, " उद्वेयणाय जार्दमग्गं
नरपसु अणाओ य " आतु० । उद्वेगहेतुत्वाभिरवकाहे प्राण-
व्ये, प्रश्न० १ भा० ।

उद्वेयणित्त-उद्वेजनीय-वि० उद्व-विज-अनीयर-कत्तरि । उद्वे-

गकारिणि, " अतुर्ण उद्वयणित्ताए जीमाए गम्भवसहीए व-
सियच्चं नविस्सइ " स्या० ३ भा० ।

उद्वेद-उद्वेद-धा० न्वा० आ० सक सेट-पृथक्करणे, घोड ८ । ११ । उद्वः
परस्य वेप्रेन्त्यस्य वा ह्य उद्वेदइ उद्वेदइ उद्वेदते । प्रा० ।

उद्वेद्विय-उद्वेद्वित्त-वि० उद्वेद्वित्तं, " उद्वेद्विय मुज्जमयस्स तो
माहादि ' सु० ३ उ० ॥

उद्वेद-उद्वेद-पु० उद्व विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।

उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-पु० उद्व विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

उद्वेद-उद्वेद-वि० उद्वे, " उद्वेद उद्वेद सुद्वेग " राय० ।
उद्वेद-उद्वेद-न० उद्व-विज्-उद्व-कृपम् । उद्विजा ८ । ४ । १८
इति अन्यस्य वा च । चित्तव्याकुलत्वे प्रा० ।

- (७) ऋषभस्वामिनो विवाहः ।
 (८) ऋषभस्वामिनो ऽपत्यानि ।
 (९) ऋषभस्वामिनो नीतिव्यवस्था ।
 (१०) ऋषभस्वामिनो राज्याभिषेकः ।
 (११) ऋषभस्वामिनो राज्यसंग्रहः ।
 (१२) ऋषभस्वामिनो लोकस्थितिनिबन्धनं शिल्पादिशिक्षणं च ।
 (१३) ऋषभस्वामिनो वासः ।
 (१४) ऋषभस्वामिपुत्रराज्याभिषेकः ।
 (१५) ऋषभस्वामिनो वीक्षाकल्याणकम् ।
 (१६) ऋषभस्वामिनश्चीवरधारित्वकाशमानम् ।
 (१७) ऋषभस्वामिनो जिज्ञाकालमानम् ।
 (१८) ऋषभस्वामिन श्रेयांसेन प्रवाष्टकथनम् ।
 (१९) ऋषभस्वामिनः श्रामण्यानन्तर प्रवर्तनप्रकारः ।
 (२०) ऋषभस्वामिन श्रमण्यावस्थावर्णनम् ।
 (२१) ऋषभस्वामिनः केवलतोत्पत्त्यनन्तर धर्मकथनम् ।
 (२२) ऋषभस्वामिनो वन्दनार्थं मरुदेव्या सह जरतगमनम् जरतद्विधिव्यञ्जम् ।
 (२३) ब्राह्मणानामुत्पत्तिप्रकारः तीर्थकरवज्रदेव वासुदेवाश्च भविष्यन्ति न वेत्यादिप्रश्नकदम्बकञ्च ।
 (२४) ऋषभस्वामिन सहस्रसंख्या ।
 (२५) ऋषभस्वामिन श्रमणवर्णनम् ।
 (२६) ऋषभस्वामिनः केवलज्ञानतोत्पत्त्यनन्तर ज्ञानानां कियता कावेन सिद्धिगमन प्रवृत्तं कियन्त कावं यावदनुवृत्तम् ।
 (२७) ऋषभस्वामिनो जन्मकल्याणकादिनकृताणि ।
 (२८) ऋषभस्वामिन शरीरसपत्-शरीरप्रमाण कौमारे राज्ये गृहित्ये च यावान् कावस्तन्मान च ।
 (२९) ऋषभस्वामिनो निर्वाणगमन देवकृत्यवर्णनं च ।
 (३०) चिदानन्तरं शक्रकृत्यवर्णनम् ।
 (३१) इन्द्राकृणामपग चितिका जरतकारिता ।
 (१) अथ श्रीऋषभमदेवचरित्रं तत्र प्रथमतः पूर्वमवचरित्रमाह ।
 नाभी विणयचूमौ, मरुदेवी उत्तरा अमाढा य ।
 गया य वयरनाहो, विमाणसव्वट्टसिष्ठाओ ॥ ६ ॥
 ध गमिहुणमूरमहवज्र-द्वित्रियंगयवयरजंगमिहुणे अ ।
 मोहम्म वेज्जअच्चुअ, चकी सव्वट्टउमज्ज अ ॥ ७ ॥
 धणमरयत्ताहयोषण-जडगमणं अरु विजामठणं च ।
 बहुवोद्धाणे वाणे, चिनावयदाणमामि तथा ॥ ८ ॥
 उत्तरकुरुमोहम्मै, महाविदेहे महावलो राया ।
 ईमाणे ललियगो, महाविदेहे वयरजयो ॥ ९ ॥
 उत्तरकुरुमोहम्मै, विदेहे वेगिच्छियस्म तत्थ मुत्था ।
 गयमुत्थनिट्टिमवा-सत्यामुत्थया वयस्सा से ॥ १० ॥
 अथवा प्रतिपादितं शुद्धकरवश इदानीं प्राक् सूत्रितेद्व्याकु-
 षण प्रतिपाद्यते । स च ऋषभनाथप्रभव इत्यनस्तद्वक्तव्यताऽभि-
 र्निमयाऽऽह । नाज्ञागाहा । ६ । गमनिका इयम् । निर्मुक्ति-
 गाथा प्रचुनाथप्रतिपादिका इत्यां च प्रतिपद् क्रियाध्याहार
 कार्य । स चैव नाभिगिनि नाजिनाम फलकगे यचूय । विनाता
 र्जमिति तस्य रिनां उमौ प्राय अयस्थानमासीत् । मरुदेवीति
 तस्य प्रायां गजा य प्राग्नेय वैरनात्र सन् प्रवय्यां गृहीत्या
 न्तीर्थकरनामो प्रदमं पन्था मृत्वा सार्थार्थमिच्छिमयाथ तनस्त-

स्या मरुदेव्यास्तस्यां विनीतचूमौ सर्वार्थसिद्ध्यादिमानादवतीर्थ
 ऋषभनाथ सजातः तस्योत्तराषाढनक्षत्रमासीदिति गाथार्थः ।
 ६ ॥ इदानीं यः प्राग्भवे वैरनाज्ञो यथा च तेन सम्यक्त्वमवाप्तं
 यावतो वा प्रधानवाप्तसम्यक्त्व संसारं पर्यटितं यथा च तेन
 तीर्थकरनामगोत्रं कर्म वक्ष्यमित्यमुमर्थमजिधित्सुराह । धणगाहा
 । ७ ॥ ६ ॥ उत्तरगाहा । ७ ॥ उत्तरकुरुगाहा ॥ १० ॥ अन्या अप्यु-
 क्तसम्बन्धा एव इष्टव्या तावत् यावत् 'पदमेण पच्छिमेण गाहा'
 किन्तु यथावसरमस्मोहनिमित्तमुपन्यासं करिष्यामः । प्रथम-
 गाथागमनिका । धन सार्थवाहो घोषणं योनिगमनमटवी वर्षास्वा-
 न च बहवो वीने वर्षे चिन्ता घृतदानमासीत्तदा । ९ ॥ द्वितीय-
 गाथा गमनिका । उत्तरकुरौ सौधमे महाविदेहे महावलो राजा
 ईशाने ललियगो महाविदेहे च वैरज्ज इयमन्यकर्तृकी गाथा
 सोपयोगा च । ९ ॥ तृतीयगाथागमनिका उत्तरकुरौ सौ-
 धमे महाविदेहे चिकित्सकस्य तत्र सुतः राजसुतश्रेष्ठमत्स्य-
 सार्थवाहसुता वयस्या (से) तस्य । आसां भावार्थः कथानका-
 दवसेयः प्रतिपद् चानुरूपक्रियाध्याहारः कार्यः इति । यथा धनो
 नामसार्थवाह आसीत् स हि देशान्तरङ्गन्तुमना घोषणां कारित-
 वानित्यादि कथानकम् आब० १ अ० ॥

द्वीपोऽस्ति जम्बूद्वीपोऽत्र, सदा य परिरभ्यते ।

अम्भोधिना विरायात-मितवल्लहरिजुजैः ॥ १ ॥

विदेहे पश्चिमासस्थे, कितिमण्डलमएरुनम् ।

कितिप्रतिष्ठितं नाम, नगर सुप्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥

प्रियकरकरस्तत्र, राजा राजेव विश्रुतः ।

शुचि कुवलयोद्धासी, प्रसन्नचन्द्रनामकः ॥ ३ ॥

आसीत्तत्र धन सार्थ-वाहः पितृगृहं श्रियः ।

स पश्चिन्निशती संख्य-क्रयाणकमहाकरः ॥ ४ ॥

क्रयाणकानि संगृह्य, वाणिज्यार्थं कृतोद्यमः ।

सोऽपरेद्युर्गन्तुकामो, वसन्तपुरपत्तनम् ॥ ५ ॥

सर्वलोकोपकाराय, सार्थवाहो धनस्तदा ।

आघोषयत्पुरे कृत्स्ने, भेरीवादनपूर्वकम् ॥ ६ ॥

यो मथा सममन्येति, तस्य सर्वमहं ददे ।

क्रयाणान्यक्रयाणस्या-ऽवाहनानां च वाहनम् ॥ ७ ॥

सहायमसहायस्या-शम्भवानां च शम्भवम् ।

दस्युज्य इवापदादिज्य-स्त्रास्येऽह पथि वन्धुवत् ॥ ८ ॥

अहं पानैस्तथा वल्लै, पात्रैरौषधभेषजैः ।

विसुरयति यो येन, सर्वं यच्छामि नस्य तत् ॥ ९ ॥

तत् श्रुत्वा वणिजोऽनेके, संवहन्ति स्म सत्वरम् ।

व्यवहर्तुं परे भोक्तुं, उरिद्वन्द्वमकाटय ॥ १० ॥

प्रस्थानं सुसुहृत्तैऽथ, सार्थवाहो विनिर्ममे ।

प्राविमङ्गलमसूचि-विहितानेकमङ्गलः ॥ ११ ॥

अत्रान्तरे धर्मयोगाऽऽचार्य सूर्य इवापरः ।

पादौ पवित्रयन् भूमिं, दीप्यमानस्तपस्विष्या ॥ १२ ॥

नमागच्छन्तमालोक्य, सङ्कवानन्दकारकम् ।

सार्थवाहो नमस्कृत्य, प्रस्फुटकटको चिन्त्वा ॥ १३ ॥

उपवेज्यासने प्राङ्गीद्-गुरोर्गमनकारणम् ।

वसन्तपुरमेण्याम-स्त्वया सहेति तेऽभ्यधु ॥ १४ ॥

श्रुत्वा तान् सार्थपो भक्त्या, सुदानेति समादिशत् ।

सम्पाद्यमन्त्रपानाद्य-मेयादि शोपमन्त्रम् ॥ १५ ॥

आचार्या अपि तस्याख्यन्, शुक्तिमाहारगोचराम् ।

तदा च कोऽपि पकाम्-स्याथ तस्योपनीतवान् ॥ १६ ॥

सार्थवाहोऽवदत्पूज्या, विधायानुग्रहम्परम् ।
 स्यानीनूतसुभ्रामानि, गृहीतामाण्यमूनि मे ॥ १७ ॥
 नार्यपैतानि कल्पन्ते, नाशस्त्रोपहतानि नः
 धनोऽवार्दीद् वतं पूज्या-यौष्माकमतिदुष्करम् ॥ १८ ॥
 कश्यपमन्त्रादि च सर्वे, पूज्या सम्पादयिष्यते ।
 धातं प्रयाणमनात्रीत-स्तद्रागत्यात्र तिष्ठत ॥ १९ ॥
 चक्रे प्रयाणं सार्थेशो, गुरवोऽपि सहाचलन् ।
 मञ्जातेषु प्रयाणेषु, ततः कतिपयेष्वपि ॥ २० ॥
 उज्जुम्ने तदा ग्रीष्म, काल क्वितयौवन ।
 स्वकीयेनोष्मणा ज्वाला-जिह्वामप्यवहेद्वयन् ॥ २१ ॥
 नृपस्येव निदाघस्य, महायोध ह्वार्यमा ।
 करे. शरैरिवागेषान्, जनानाहन्यरीनिव ॥ २२ ॥
 तदा तापाद्विवोष्णांशु-स्तृष्णातिशयविह्वल ।
 पिवन् करसहस्रेण, जलस्थानान्यशोपयत् ॥ २३ ॥
 प्रस्वेदप्लुतसर्वाङ्ग-स्तदा धातुमयो जनः ।
 ग्रीष्मनामिन्ध्रमध्यानाद्, छवरूप ह्वानवत् ॥ २४ ॥
 निदाघदहनोत्तप्त-वालुका घसुमत्यपि ।
 प्राप्नोभूताध्वगान् जन्तून्, पचते चणकानिव ॥ २५ ॥
 सत्यप्येवविधे कावे, यान्त कान्तारमापतन् ।
 प्रावृष्टकाशकमापाद-स्तत्राध्वनि रुरोध तान् ॥ २६ ॥
 सेनान्यस्तस्य गर्जन्त, पर्जन्या इयाममूर्त्तय ।
 पुरस्कृतेन्द्रधन्वान-स्तन्निहृण्मासिधेनवः ॥ २७ ॥
 वारिधाराशारासारै-रुपर्युपरिपातिजि ।
 नश्यतोऽपि जनान् घ्नन्ति, कत्रधर्मनभिज्ञवत् ॥ २८ ॥ (युग्मम्)
 कोऽपि श्रेयांसि वासांसि, पर्यधत्त न तद्भयात् ।
 श्रीमन्तोऽपि जरदृक्षा, सचरन्ति पुरेऽपि हि ॥ २९ ॥
 मार्गास्तदा जर्मैर्लब्धा-प्रसरैरवहा कृताः ।
 गन्तु कोऽपि न शक्नोति, पदात् पदमपि क्वचित् ॥ ३० ॥
 प्राज्यस्वर्णश्रियो मत्ता-स्तदानीन्निम्नगा अपि ।
 लोकात्सर्वस्वमाट्टाय, ऋदेषु प्रक्षिप्यथा ॥ ३१ ॥
 म्याने स्थाने ग्राहयन्ति, द्योकेच्यो वहका अपि ।
 वर्मरक्ता धनमिव, तारकैरातद्वच्छलात् ॥ ३२ ॥
 पादमाकृत्य पङ्कन्तु, तद्वञ्च ह्व उर्ध्वम् ।
 क्षिप्र पातयते नृमौ, प्रधानमपि मानुषम् ॥ ३३ ॥
 ईदृश्यन्नागमे याते, प्रारम्भेऽप्यतिभैरवे ।
 दुर्गांन्मार्गान् धनो ज्ञात्वा, तथैवावासमाददे ॥ ३४ ॥
 कृत्वोदजान् जनोऽप्यस्था-द्वेश्मनीव निजे सुखम् ।
 शुक्रोदजेऽस्युगान्चार्या, माणिभञ्जोपदर्शिते ॥ ३५ ॥
 प्रातोत्कर्पासु वर्षासु, निष्ठिते भोजने नृणाम् ।
 कन्दमूलफलाशित्व, तापसानामिवाभवत् ॥ ३६ ॥
 दु खिता साधवस्तत्र, कथञ्चित्कस्यचिद् गृहे ।
 चेद्भवन्तेऽनवद्यानि, फलान्याददते तदा ॥ ३७ ॥
 एव व्रजति काले च, स्तोक्शेषे तपात्यये ।
 निशाया पश्चिमे यामे, चिन्ता सार्थपतेरनृत ॥ ३८ ॥
 दु खित कोऽस्ति मे सार्थे, स्मृत सन्ति मुनीध्वरा ।
 ते हि कन्दादि नाश्नन्ति, निस्वद्यान्नभोजिन ॥ ३९ ॥
 तस्य तच्चिन्तयैकोऽपि, यामोऽगात् गतयामताम् ।
 सार्थप प्रातरायासीन्-मुनीनामाश्रये धन ॥ ४० ॥
 ददर्श चिन्तित साधून्, विविधासनसन्धितान् ।
 शय्यायाध्यापनपगान्, मुदितान् जिमितानिव ॥ ४१ ॥

यन्दित्वा तान् गुरुन् भक्त्या, विधत्ते स्म स्वगर्हणाम् ।
 पूज्या सह मया नीता, कृता साराऽपि न क्वचित् ॥ ४२ ॥
 तदह निष्फलो जज्ञे, ऽवकेगिरिव पात्रम् ।
 क्रमच्च मेऽपराध तत्, यूयं सर्वेसहा यत ॥ ४३ ॥
 ऊचे गुरुस्ते साहय्यात्, क्लेमेण वयमागता ।
 दत्तं त्वयैव न. सर्व-मघृति भङ्ग ! मा कृथा ॥ ४४ ॥
 सोऽवदच्चन्दनं धृष्ट-मपि सङ्गध्वन्धुरम् ।
 अगुर्वदहामनोऽपि, सदोक्तिरति सौरभम् ॥ ४५ ॥
 पुनरूचे ध्रुव पूज्या, अमृतैरेव निर्मिता ।
 अमन्तोर्वा समन्तोर्वा, यूयं समदृशस्ततः ॥ ४६ ॥
 न्यमन्त्रयदथो पूज्यान्, साधून् प्रपयताधुना ।
 यच्छामि प्रासुकाहार-माधारं देहवेश्मन ॥ ४७ ॥
 ययौ स्वावासमित्युक्त्वा, पश्चात्प्रपि मुनिद्वयम् ।
 तदर्हमन्यदशाय-मपश्यन् किञ्चनापि सः ॥ ४८ ॥
 स्यानीभूत घृत दृष्ट्वा, स्माहृद गृह्यातं प्रभो ! ।
 साधुः शुद्धमिति ज्ञात्वा, पतद्गहमधारयत् ॥ ४९ ॥
 हिमस्त्यान प्राज्यमाज्य. निर्मल निर्मलात्मक ।
 स्वयं यथेष्टं दत्ते स्मा-नन्यसामान्यभावतः ॥ ५० ॥
 स्वयं ददत्तदा दानं, वीजं मोक्षमहातरो ।
 तीर्थकृत्कर्माचलनं, सम्यग्दर्शनमासदत् ॥ ५१ ॥ सप्रहमाह
 “ धणसत्त्ववाहघोसण, जङ्गमण अडवि वासु ठाण च ।
 बहुवोलीणे वासे, चिताघयदाणमासि तथा ” ॥ ५२ ॥
 धन्यमन्यो धनोऽनसीद्, वनान्ते तन्मुनिद्वयम् ।
 तदप्यात्माशिप दत्त्वा, धनायागाक्षिजाश्रयम् ॥ ५३ ॥
 रजन्यामथ सार्थेशो, गुरुन्ननुमुपागमत् ।
 गुरवो धर्ममादिक्नू, मोक्षसोपानपद्धतिम् ॥ ५४ ॥
 गुरूपदेशपीयुष-प्रवाहेण प्रसर्पना ।
 पुरितं सार्थपस्याभू-न्मानस मानसोपमम् ॥ ५५ ॥
 गुरुत्वा महासत्वान्, भावनां भावयन्नथ ।
 कृतार्थे मन्यमान स्वं, सांव धाम जगाम न ॥ ५६ ॥
 लब्धाधिकारप्राप्तोऽथ, शरत्कालो महीतले ।
 यदच्युता पलायन्त, वारिदा सपरिच्छदा ॥ ५७ ॥
 सरित पट्टेषु लग्ना, वहन्नि निरहृता ।
 जीवनाश प्रणेशुश्च, मार्गरोधकृतो घटा ॥ ५८ ॥
 वत्त पुस्फोट पङ्कस्य, स्वामिनो विरहे सति ।
 कमलान्युल्लसन्ति स्म, गते वैरिणि वारिदे ॥ ५९ ॥
 मेवागमे निर्लायास्था-दधुनार्कं प्रकटवभूत् ।
 नाप्रस्तावं स्फुरस्यत्र, तेजस्तेजस्विनामपि ॥ ६० ॥
 सार्थवाहश्चालाथ, गुरवोऽपि सहाचलन् ।
 महावटी समुत्तीर्णा, दुष्कर किं महीयसाम् ॥ ६१ ॥
 अनुज्ञाप्याथ सार्थेश, गुरवो ययुरन्यत ।
 सार्थवाह पुनर्गच्छन्, घसन्तपुग्मामदत् ॥ ६२ ॥
 क्रयविक्रयमाश्रय, टिने कतिपर्यधन ।
 प्रत्याचुर्यागमद्गि-लाभ न्य नगर पुन ॥ ६३ ॥
 चिर प्रपाल्य सम्यक्न्य, पूर्णायु शुक्तभावन ।
 इहोत्तरकुरुक्षेत्रे, सविपद्योदपद्यत ॥ ६४ ॥
 धनजीवो युग्मधन्मा, तत्र यैपयिक मुनम ।
 आस्वाय पुण्यशेषेण, सौधर्मे त्रिदशोऽभवत् ॥ ६५ ॥
 ततश्च्युतो धनजीवो, धिक्कृत् सपत्निम् ।
 धिजये गन्धिप्रायत्यां, धनाऽप्यगिर्मूर्च्छति ॥ ६६ ॥

गन्धाराख्ये जनपदे, पुरं गन्धसमृद्धके ।
 राज्ञं गतवन्नस्यानू-द्वन्द्वकान्ता तनुद्वयं ॥ ६७ ॥
 महायज्ञो घनस्पात्मा, महावन्न इवापगं ।
 वर्धमानं क्रमात्प्राप, यौवनं केद्विजाजनम् ॥ ६८ ॥
 कन्यां विनयवत्याख्यां, भृशुजा पर्यणायत ।
 राज्ये तमय संस्थाप्य, स्वयं राजाऽप्रहीड्रतम् ॥ ६९ ॥
 मय्यं मोऽथ महाराजो, दुरमात्यप्रतारितः ।
 यथेष्टं चेष्टने धर्म-विमुखो विप्रयोन्मुखः ॥ ७० ॥
 प्रमादमदिरामतो, निर्गन्धगिरोमणिः ।
 दृष्ट्याकृत्यमजानानं, शिक्काहीनो वनेऽभवत् ॥ ७१ ॥
 सद्गीतकेऽथवा जायमाने मन्त्रिमनद्विका ।
 स्वयं बुद्धः प्रयोधाय, चृशुजं प्रोचिवानिति ॥ ७२ ॥
 नर्वं गीतं विद्वपित, सर्वं नाट्यं विरुम्यना ।
 सर्वेऽप्याजराणां जारा, कामा-सर्वेऽपि दुःखदाः ॥ ७३ ॥
 मन्त्रिमन्त्रिनरुचे तं, किमप्रस्तावमुच्यते ।
 र्वाणायं वायमानायां, वेदोद्धारो न रोचते ॥ ७४ ॥
 स्वयम्भूरुस्नमाह स्त, नाऽहितोऽस्मि प्रहृष्टं प्रति ।
 पेहिकम्यैव वक्ताऽमि, नासुष्मिकविधौ पुन ॥ ७५ ॥
 देव ! कारणमत्रान्ति, यत्पामभिवद्रेऽधुना ।
 अद्योप्याने मयाऽदृशि, चारणथ्रमणद्ययम् ॥ ७६ ॥
 तन्मभीषे मयाऽप्रच्छि, कियदायुर्मरीशितु ।
 तेनाग्यायि मासमेकं, ततो भीनोऽभ्यधामिदम् ॥ ७७ ॥
 राजांश्चेऽमात्य ! सुतोऽह, साधु जागरितस्त्वया ।
 तदानामेव सद्गीतं, विससर्ज भयद्वनः ॥ ७८ ॥
 कययामात्य ! को धर्मः, कर्त्तव्योऽल्पीयसाऽऽयुषा ।
 लम्ने प्रदीपने विष्वक्क, कः कृपखननोद्यम ॥ ७९ ॥
 मन्त्र्युचे देव ! मा भैषी-दिनमेकमपि व्रतम् ।
 न स्याद्यद्यपवर्गाय, स्वर्गाय स्यान्न संशयः ॥ ८० ॥
 ततो राज्ये निज पुत्र-मभिषिच्यानुशिष्य च ।
 समज्ञेऽयां धनं प्राप्य-मुत्वा मुक्त्वा परिग्रहम् ॥ ८१ ॥
 नन प्रव्रज्य राजर्षि-होचिगतिदिनानि सः ।
 दृष्ट्याऽनशनर्माशाने, विमाने श्रीप्रभाभिध्रे ॥ ८२ ॥
 कलिताङ्गाभिः शोभे, शक्रस्नामानिक सुर ।
 देव्यां स्वयंप्रभा तस्य, तत्र दिव्यप्रभा प्रिया ॥ ८३ ॥
 श्रीदत्तोऽपृथक्त्वेन, मनसोरिच देहयो ।
 तयो कालां ययो भूया-भ्युत्थानाऽन्येषु स्वयंप्रभा ॥ ८४ ॥
 मुमुक्षुं कलिनाद्गोऽपि, वज्रणेयाभिनाडित ।
 मनोभिरामगमाया, विगमे कस्य नासुखम् ॥ ८५ ॥
 मूर्च्छान्ते पिललापोऽ-मुनकण्ठ रुगेऽ च ।
 शक्रान्त्रोय शोकात्, शोक्रमाविद्धकार स्तः ॥ ८६ ॥
 स्वययुतोऽपि तन्मन्त्री, पद्मादादाय संयमम् ।
 इगानेऽज्ञाने पूर्णायु, नोऽपि शक्रनम सुर ॥ ८७ ॥
 मोऽप्ये-स्यामित मत्वा, कलिनाद्गमुपागमत् ।
 प्राग्य-प्रायोऽयस्मान्-स्यानं शोकापनोदयित् ॥ ८८ ॥
 उपयुज्यार्षि ज्ञान्या, पुनन्तं स्नाह मा मुह ।
 भाषिनी भवतो नारा, मया ज्ञानाऽस्मि तन् शृणु ॥ ८९ ॥
 इतिऽथ धातर्शागाने, प्राग्यदेहावनावभूत् ।
 नादप्राने गृहपति-नागिहोऽनीच दुग्गंत ॥ ९० ॥
 नागधीन्मस्य नायां-कन्याः पद् जनितास्तया ।
 प्रायेण दि दृष्टिा-स्यु-यद्दुःखा यद्दुःखः ॥ ९१ ॥

तत्प्रियाऽऽसीत्पुनर्गुर्धो, नागिहोऽथ व्यचिन्तयत् ।
 स्याद्यद्यस्या-सुतैवातो, यास्याम्यूर्ध्वमुखः क्वचित् ॥ ९२ ॥
 जाता सुताऽथ ताज्यः स, राक्षसीज्य इवानशत् ।
 नागश्रीर्दु खिता दु स्या, तस्या नामापि न व्यधात् ॥ ९३ ॥
 लोकैर्निर्नामिकेत्युक्ता, दुर्जांगा दु खसेवधिः ।
 परगेहेषु दुष्कर्म-करणाज्जीवति स्म सा ॥ ९४ ॥
 अथान्यदाऽद्यभिम्नानां, हस्तेष्वालोक्य मोदकान् ।
 ययाचे मातरं साऽपि, मातोचे पुत्रि ! मोदकान् ॥ ९५ ॥
 गतोऽस्त्यानेतुं त्वरेतो-स्त्वज्जन्मन्येव ते पिता ।
 शैवादम्बरतिलका-त्तावहारूपयुपानय ॥ ९६ ॥
 दह्यमानतया मातु, कादकूटकिरा गिरा ।
 रज्जुमाढाय याति स्म, मुञ्चन्त्यश्रूणि तं गिरिम ॥ ९७ ॥
 युगन्धरमुनिस्तत्र, तदा केषवमासदत् ।
 ध्यन्तरैर्महिमा चक्रे, दोकास्तं नन्तुमाययु ॥ ९८ ॥
 निर्नामिकाऽपि तत्रागा-त्केवत्री धर्ममादिशत् ।
 निर्नामिका गुरुनूचे, प्रज्ञोऽहं कथमीदृशी ॥ ९९ ॥
 गुरुः स्माह पुरा धर्म-स्त्वया नाकरि तत्फलम् ।
 ततोऽधुनाऽपि तम्भडे ! कुरु स्या येन सौर्यभाक् ॥ १०० ॥
 सम्यक्त्वं गृहिधर्मं च, साऽथ गुर्वन्तिकेऽप्रहीत् ।
 सार्धमिकोनि दोकेना-नुगृहीता सुखं स्थिता ॥ १०१ ॥
 तेषे तपांसि भूयांसि, स्यात्कर्मप्रद्वयो यत ।
 युगन्धरगुरोः पार्श्वे, साऽस्त्यात्तानशानाऽधुना ॥ १०२ ॥
 ततो मन्त्रिगिरा तस्या, स सुर स्वमदर्शयत् ।
 निदान सा व्यभ्रात्तञ्च, दृष्ट्वा स्यामस्य पत्न्यहम् ॥ ३ ॥
 मृत्वा सा तस्य भार्याऽभू-देवी स्वयं प्रभाजिधा ।
 नवीजृतामिवायातां, तां रेमेऽथ स पूर्ववत् ॥ ४ ॥
 कियत्यपि गते काष्ठे, दक्षिताङ्गस्ततश्च्युत ।
 जम्बूद्वीपे प्राग्विदेह-ऽन्यन्ते सीतोत्तरे तटे ॥ ५ ॥
 विजये पुष्कत्रावत्यां, दोहार्गवमहापुरे ।
 सुवर्णजङ्घद्वमीनू-र्वज्रजङ्घ सुतोऽभवत् ॥ ६ ॥
 स्वयंप्रभाऽथ च्युत्वा, विजयेऽत्रैव सा भवत् ।
 चक्रिण पुण्डरीकिण्यां, वज्रसेनस्य पुत्रिका ॥ ७ ॥
 यौवने चन्द्रशालास्था, श्रीमती सुस्थितस्य सा ।
 उद्याने केवलतोत्पत्तौ, विलोक्यागच्छत सुरान् ॥ ८ ॥
 जातजातिस्मृतिर्दध्यौ, लक्षिताङ्ग क मे पतिः ।
 तदज्ञानात्तदप्राप्तो, मौनमेवास्तु मेऽधुना ॥ ९ ॥
 रुनैरप्युपचारैर्धै, सा मुमोच न मूकताम् ।
 धात्र्या पृष्ठा गह-प्राह, पटमाद्विख्य चार्पयत् ॥ १० ॥
 चक्रिणो वज्रनेनस्य, वर्षप्रन्थी नृपागमे ।
 तं पट पण्डिता धात्री, धृत्वा राजपथे स्थिता ॥ ११ ॥
 तत्रागाद्द्वजङ्घोऽपि, तं दृष्ट्वा जातिमस्मरत् ।
 उवाचेदं चरित्रं मेऽ-लिखन्नुन स्वयंप्रजा ॥ १२ ॥
 अजिहानानि सर्वाणि, पण्डिताया अपृणयत् ।
 श्रीमत्यै साऽत्र गत्याऽन्य-त्तदैव मुमुदे च सा ॥ १३ ॥
 पितुर्न्यङ्करयत्तच्च, श्रीमती पण्डितामुन्नात् ।
 पिताऽपि तत्क्रणाच्छ-जङ्घमाद्दृष्टयन्त ॥ १४ ॥
 एचे राजा वज्रजङ्घ ! तद्य प्राग्मवपत्न्यसौ ।
 अस्मिन्नपि भवे ते स्या-दिति तां पर्यणाययत् ॥ १५ ॥
 सह श्रियं व श्रीमत्या, यजङ्घो मुमुदवत् ।
 जगाम राजाऽनुज्ञानो, दोहार्गवपुर निजम् ॥ १६ ॥

स्वर्णजङ्घस्ततो राज्ये, वज्रजङ्घ न्यवेशयत् ।
 स्वयं संयमसाम्राज्यं-प्रपेदे निर्वृतिस्पृहः ॥ १७ ॥
 वज्रजङ्घश्चिरं राज्यं, श्रीमत्या सह निर्ममे ।
 दध्यावथ सुत राज्ये, कृत्वा स्वः प्रवर्जिष्यते ॥ १८ ॥
 राज्योत्सुकः सुतस्ताव-त्पितृव्यापादनाकृते ।
 विषधूमं व्यधाद्रात्री, सुतयोस्तेन तौ मृतौ ॥ १९ ॥
 "उत्तरकुस्तोहम्मे, महाविदेहे मइव्वलो राया ।
 ईसाणे वविधगो, महाविदेहे वहरजवे " ॥ १ ॥ (उत्कार्या)
 उत्पद्योत्तरकुरुषु, तौ द्वौ युगलधर्मिणौ ।
 लुपत्वा भोगास्ततो जातौ, सौध्रमे सुहृदौ सुरौ ॥ २० ॥
 वज्रजङ्घस्य जीवोऽथ, वृक्ष्यां भोगास्ततश्च्युतः ।
 जम्बूद्वीपे विदेहेषु, पुरे क्वितिप्रतिष्ठिते ॥ २१ ॥
 वैद्यस्य सुविधेः सूनु-जीवान्द्याभिधोऽजवत् ।
 यद्दिने सोऽभवत्पुत्र-श्चत्वारस्ताहिनेऽपरे ॥ २२ ॥
 प्रसन्नचन्द्रभूपात्र-पुत्रो नाम्ना महीधरः ।
 सुवर्चिनामा तनयः, सुनासीरस्य मन्त्रिणः ॥ २३ ॥
 धनदत्तश्रेष्ठिसुनु-गुणाकर इति स्मृतः ।
 पूर्णजन्माभिध सार्ध-पतिसागरन्दनः ॥ २४ ॥
 जायन्ते स्म नृपामात्य-श्रेष्ठिसार्धपनन्दनाः ।
 समं ववृधिरै सर्वे, समश्च जगृहुः कलाः ॥ २५ ॥
 श्रीमत्या अपि जीवोऽथ, वचूयात्रैव पञ्चने ।
 सूनुरीश्वरदत्तस्य, श्रेष्ठिन केशवानिधः ॥ २६ ॥
 तद्युता सहवासाच्चै, जेहात्यद् सुहृदोऽभवत् ।
 धियेद् वैद्यकजीवा-नन्दोऽपि स्वपितुर्मुखात् ॥ २७ ॥
 नवैव रममाणस्ते, परस्परारिषियोगिनः ।
 कदाचित्कस्यचिक्नेहे, गोष्ठया तिष्ठन्ति नित्यश ॥ २८ ॥
 अन्यदा वैद्यपुत्रस्य, जीवानन्दस्य घेशमनि ।
 सर्वेषां तिष्ठनां तेषां, साधुभिक्काकृतेऽन्यगात् ॥ २९ ॥
 जगद् राजसर्वैधं, परिहासेन किञ्चन ।
 अस्ति व्याघ्रौपधङ्गान, केवलान्नास्ति ते कृपा ॥ ३० ॥
 वेदयेव इत्यदृष्टिस्त्वं, यत्साधुं न चिकित्ससि ।
 जीवानन्दो वदन्मिध्र! सामग्री नौपयस्य मे ॥ ३१ ॥
 औपधेषु लक्षपाकं, तैलमस्त्यैकमेव मे ।
 गोशीर्षचन्दनं रत्न-कम्बलं चेति यो वशे ॥ ३२ ॥
 चान्दनं काम्बलं मूल्यं, पञ्चाप्यादाय ते गृहात् ।
 प्रययुर्विपणिश्रेण्यां, स्वस्थानं मुनिरप्समात् ॥ ३३ ॥
 वणिजं वृक्षमेकं ते, स्माहुर्मूल्यादितो मनु ।
 गोशीर्षचन्दनं रत्न-चन्दनं च प्रयच्छ न ॥ ३४ ॥
 सोऽर्घ्यं कार्यमाभ्यां घ-स्तेऽन्येषु साधुवैद्यकम् ।
 दध्या वृक्षो युवानोऽमी, धर्मकर्मविधित्सय ॥ ३५ ॥
 वृक्षं करोमि किञ्चाह-मतस्तानाह स प्रधी ।
 गोशीर्षकम्बलौ गृह्ण-न्वस्तु श्रेयोऽत्र मे फलम् ॥ ३६ ॥
 तौ समर्थं स धर्मेण, धर्मात्मा श्रेष्ठिपुङ्गव ।
 श्रुतं संगृह्य कर्माणि, निगृह्य च शिवं ययौ ॥ ३७ ॥ भा० क०॥
 भसुमेवार्थमुपसहरत् गाथाच्यमाह ।
 विज्जसुअस्म य गेहे, किमिकुटोवहअं जइं दंठुं ।
 विंतिअ ते विज्जसुअं, करेहिण अस्म तेगिच्छं ।
 तिच्छं तेगिच्छिसुअो, कंवलणं चंदणं च वाणिअथो ।
 दाउं अज्जिनिकवंतो, तेणेव जवेण अंतगमो ॥

गमनिका । वैद्यसुतस्य च गेहे इमिकुटोपहतं यतिं दृष्ट्वा चद-
 म्बित् च ते वैद्यसुतं कुरु अस्यं चिकित्सां तैल चिकित्सकसुतः कश्य-
 पकं चन्दनं वाणिज्यत्वा अज्जिनिष्क्रान्तस्तेनैव मयेन अन्तकृतः ।
 भावार्थं स्पष्ट एव क्वचित् क्रियाध्याहारः स्वदुष्ट्या कार्यः इति
 गाथाद्वयार्थः । भाव० १ अ० "उत्सनेण अरहा कोसल्लिप चोहम
 पुत्वीहोत्था " उत्सनेण अरहा कोसल्लिप पुष्यभवे चक्रघटो
 होत्था " स० ।

कथानकशेषमुच्यते ।

परुष्यौपयसामग्रीं, दृष्ट्वाऽगुर्मुनिसंनिधौ ।
 घनुज्ञाप्य मुनीन् तं, चिकित्सामारभन्त ते ॥ ३८ ॥
 मुने सर्वाङ्गमज्यङ्गं, तेन तैलेन ते द्यधुः ।
 वद्वीयेण तदाक्रान्तः, साधुर्निधेननोऽभवत् ॥ ३९ ॥
 आकुलास्तेन तैलेन, कृमयो निर्ययुर्दधिः ।
 जीवानन्दस्ततो रत्न-कम्बलेन तमावृणोत् ॥ ३० ॥
 सर्वेऽपि कृमयो लम्नाः, शीतत्वात्तनकम्बले ।
 वैद्यस्ततोऽक्षिपत्सर्वान्, कूर्मांस्तान् गोशत्रोपरि ॥ ४१ ॥
 साधुमाश्वस्य गोशीर्ष-चन्दनेनाथ-सोऽक्षिपत् ।
 आद्याभ्यङ्गेन कृमय-स्त्वग्गता निर्गता मुने ॥ ४२ ॥
 द्वितीयेऽभ्यङ्गे मांसस्था-स्तृतीये चास्थिसस्थिनाः ।
 कृमयो निर्ययुः सर्वे, मन्त्राकृष्टा इवाऽहयः ॥ ४३ ॥
 संरोहिएयौपध्रे-साधु, स्वर्णकान्तिमथाकरोत् ।
 विजहार तत साधु-र्षवीकृतवपुः स तै ॥ ४४ ॥
 रत्नकम्बलगोशीर्ष-चन्दनस्य च विक्रयात् ।
 चैत्यन्ते कारयामासु-र्मेकज्ञमिवोऽश्रतम् ॥ ४५ ॥
 कृत्वा इत्यस्तवन्तेऽथ, जावस्तवचिकीर्षवः ।
 सुमाधुसन्निधौ दीक्षां, परुष्यादाय धीधना ॥ ४६ ॥
 चिर चारित्रिमाचर्य, निरतीचारसुन्दरम् ।
 मृत्वा परुपि तेऽमूव-न्नच्युते त्रिदशोत्तमा ॥ ४७ ॥
 जम्बूद्वीपानिधे द्वीपे, विदेहादेः च पूर्वतः ।
 विजये पुष्कटात्रत्यां, नगरी पुणरुरीकिणी ॥ ४८ ॥
 वज्रसेनो नृपस्तत्र, धारिणी तस्य वल्लभा ।
 तेष्वच्युतच्युता पञ्च, तत्पुत्रा क्रमशोऽजवन् ॥ ४९ ॥
 चतुर्दशमहास्वप्न-सृचिन प्रथमोऽङ्गजः ।
 वज्रनाजारुपया ख्यातो, वैद्यस्यात्मा विविक्तधी ॥ ५० ॥
 थाहुर्नृपसुतस्यात्मा, सुवाहुर्मन्त्रिसन्नेन ।
 भात्मापीठो महापीठ श्रेष्ठिसार्धेणपुत्रयोः ॥ ५१ ॥
 केशवस्य च जीवोऽनू-स्त्वयशा राजपुत्रकः ।
 आश्रितो वज्रनाजस्य, देशवादाय सोऽभवत् ॥ ५२ ॥
 ते वर्द्धन्ते स्म परुपि, परुगुणा इव देहिनः ।
 कलाचार्यात्कला सर्वे, स्पर्श्येवाच्छिदन् धिया ॥ ५३ ॥
 लोकान्तिकैरथेत्युक्ते, स्वामिंस्तीर्थं प्रवर्तय ।
 वज्रमेनस्ततो राज्ये, वज्रनाभ न्यवेशयत् ॥ ५४ ॥
 स्वयं साम्प्रत्सरं दानं, दत्त्वा संयममग्रहीत् ।
 नुर्ये ज्ञानं तदा जतुं, माद्वैतिकमियामिदत् ॥ ५५ ॥
 राजा भ्रातृश्वतुरोऽपि, लोकपालानियाफरोत् ।
 राजपुत्र सुयशसं, सारथ्ये च न्यवेशयत् ॥ ५६ ॥
 वज्रमेनजिनस्यामू-त्केशवज्ञानमेव तः ।
 अन्यतश्चक्रदालाया-मुत्पन्नं चक्रमागुधम् ॥ ५७ ॥
 प्रगवन्त ततोऽभ्यर्च्य, चक्रं चानुप्रपूज्य च ।
 साधयामास मकत्तां, पृथ्वीं देवापतीहया ॥ ५८ ॥

चक्रे च चक्रवर्तिन्वा त्रिपेकोऽस्याखिलैर्नृपैः ।
 अपात्रयन्त्विं राज्य-मेकश्चप्रम्महीतले ॥ ५६ ॥
 भव्यता समवामायां-इन्द्रमेतजिनेश्वर ।
 ध्याख्यामधरितडाकां, भुत्वा चक्रधादयोऽनुधन ॥ ६० ॥
 पुत्रं निवेद्य राज्ये स्वै, वज्रनाज सलागधिः ।
 चतुर्जिह्वातृभिः सार्वै, प्रवत्राजान्तिके प्रभोः ॥ ६१ ॥
 प्रातकावं वज्रसेन-स्तीर्थकृद्विर्वृति ययौ ।
 वज्रनाजो द्वादशाङ्गी, परं त्रैकादशाङ्गिन ॥ ६२ ॥
 बाहुः स्वाधुपञ्चशत्या, मक्तपानान्यपूरयत् ।
 सुबाहुः सर्वसाधूना-मङ्गविश्रामणां व्यधात् ॥ ६३ ॥
 साधू पीठमहापीठौ, रदः स्वाध्यायकारिणौ ।
 बाहुं सुबाहुमान्धार्या, लोकः सर्वश्च शंसति ॥ ६४ ॥
 धन्यायेनौ महासन्धौ, वैद्यावृत्त सुदुष्करम् ।
 कुर्वत कुर्वते कोऽप्य, कष्टमाङ्गिकमीदृशम् ॥ ६५ ॥
 इतरौ कुर्वतोऽपीति-मायां स्वाध्यायिनावपि ।
 न कोऽपि श्लाघते यद्वा, वज्रजङ्गमं चर्म च ॥ ६६ ॥
 राजार्थैर्वज्रनाभोऽथ, विशत्या स्थानकैस्तदा ।
 तीर्थकरनामगोत्रं, कर्मायध्यान्महामना ॥ ६७ ॥ आ० क० ॥

१ तीर्थकरत्वहेतुसप्रहार्यं गायान्तुष्टयमाह ।

साहं तिर्गच्छिऊणं, सामन्नं देवलांगमणं च ।
 पुंनरिगिण्णं च च्छुआ, तत्रो मुत्रा वरसेणस्स ॥
 पढमित्त वरनाहो, वाहुसुवाहू अ पीठमहापीठौ ।
 तेमिं पित्राः तित्थयरो, निक्खत्ता ते पि त्तयेव ॥
 पढमो चउदमपुव्वी, सेसा उकारत्तंग वो चउरो ।
 विइओ वयावच्चं, किडकम्म तडयत्रोकासी ॥
 जोगकलं वाहुवत्तं, पढंसणा जिडइअरउचिअत्तं ।
 पढमो तित्थयरत्त, वीमहिं ठाणोहिं कासीअ ॥

आसामकरगमनिका साधु चिकित्सयित्वा आमण्य देवलोके
 गमनञ्च पोएररीकिष्णाञ्च च्युत सुता वैरसेनस्य जाता इति
 वाक्पदेशः । प्रथमोऽत्र वरनाभो वाहुसुवाहू च पीठमहापीठौ
 तेषां पिता तीर्थकरो निष्प्रान्तास्तेऽपि तत्रैव पितु सकाश इत्य-
 र्थः । प्रथमश्चतुर्दशपूर्वो शेषा एकादशाङ्गविदश्चत्वार तेषां चतु-
 र्णां वाहुप्रभृतानां मध्ये द्वितीयो वैद्यावृत्त कृतिकर्म तृतीयो-
 ऽकारोत्त जोगकल वाहुवत्तप्रदंसनाज्ज्येष्ठ्या इतरयोचितत्वं
 प्रथमस्तीर्थकरत्व विगतिभिः स्थानैरकार्योत् । भावार्थस्तूक्त एव
 क्रियाख्यादारांऽपि स्वबुद्ध्या कार्यं इह विस्तभयान्नोक्त इति
 गाथाचतुष्टयार्थः । आव० १ अ० । [तीर्थकञ्जनिबन्धनकार-
 पानि तित्थयरशब्दे]

पुनं स्थानैर्वज्रनाज-स्तीर्थकृन्मवच्छ्यात् ।
 साधुजकादिदानेन, वाहुश्चक्रभृत श्रियम् ॥ १ ॥
 बाहुर्वत्तं सुबाहुश्च, साधुविश्रामणाद्यधात् ।
 इतरौ तु तेन माया-कर्मणा स्त्रीत्वमर्जत ॥ २ ॥
 तन पूर्णासुः कादं, कृत्वा पञ्चापि साधवः ।
 पृथक् सुयशः सर्वै, सर्वार्थसिद्धिमयकः ॥ ३ ॥
 जम्बूद्वीपामिधे द्वीपे, नरतारुं च दक्षिणे ।
 गङ्गाभिन्नुसर्गि, ६२-जपेन कष्टप्रदमपि कृते । ४ ।
 द्वादशमर्षिणीकाशे, सुप्रमादुःशमारके ।
 कुञ्जवृन्मगो नात्रि-मंशत्रो या प्रियोऽभवत् ॥ ५ ॥

पूर्वद्वीपेषु चतुरा-शीतौ शेषेषु सत्स्विह ।
 स नवाशीतिपक्षेषु-चरापादायुते विधौ ॥ ६ ॥
 भाषादं मासि कृष्णेऽपि-चतुर्थेऽहि सुनिर्मले ।
 जीवो युगादिदेवस्य, क्युत्वा सर्वार्थसिद्धितः ॥ ७ ॥
 देव्याः श्रीमरुदेवाया, सरोवर इषोदरे ।
 ज्ञानत्रयपवित्रात्माऽवततार मराहवत् ॥ ८ ॥
 त्रैलोक्येऽपि तदैवासी-दङ्गिनां प्रवसद्भिनाम् ।
 उद्योत कोऽप्यनिर्वाच्य, सुखञ्च कृणमद्भुतम् ॥ ९ ॥
 स्वप्नेष्वत्युत्तमाः स्वप्ना, वर्णराशौ स्वरा इव ।
 निष्ठाणया तदा देव्या, दृश्यन्ते स्म चतुर्दश ॥ १० ॥
 धृपमः १ कुञ्जरः २ सिंह ३ पद्मवासाऽभिषेचनम् ४ ।
 पुष्पदास्य ५ शशी ६ सूर्यः ७ पूर्णकुम्भ ८ सितध्वजः ९ । ११ ।
 पद्माकरः १० पयोराशि ११ विमानं कष्टपवासिनाम् । १२
 रत्नोच्चय १३ शिखी चेति १४ प्रविशन्तो मुक्ताभुजे । १२ ।
 तानाख्याति स्म सा नात्रे-निष्ठात्रेदे प्रमोदजाक् ।
 अत्युत्तमसुतप्रति, तस्याः सोऽपि न्यवेद्यत् ॥ १३ ॥
 तदैव युगपत्सर्वेऽप्यागत्य चक्षितासनाः ।
 स्वप्नपाठकवद्देव्याः, शक्रा स्वप्नार्थमज्यधु ॥ १६ ॥
 देवि त्वदङ्गजस्यैते, महास्वप्नाश्चतुर्दश ।
 चतुर्दशरज्जुमिते, लोके स्माहुरधीशताम् ॥ १५ ॥
 चतुर्दशानां पूर्वाणा-मयमेव जगतप्रभुः ।
 उपदेक्ष्यति हेमात-मातृकां वीजसन्निभाम् ॥ १६ ॥
 चतुर्दश पूर्वधराः, शिष्याश्चैतस्य भाविनः ।
 तथा चतुर्दशचतु-र्दशकानेष वक्ष्यति ॥ १७ ॥
 एवं स्वप्नार्थमावेद्य, सर्वेऽपि त्रिदशाधिपाः ।
 स्थानं निजनिजं जग्मु-र्विच्छृष्टा इव सेवका ॥ १८ ॥
 तमिन्द्राख्यातमाकर्ण्य, स्वप्नार्थं देव्यमोदत् ।
 नाभिरप्यभजत्प्रीतिं, कस्येष्टाख्या मुदे न वा ॥ १९ ॥ आ० क० ।

अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह ।

उववाओ सव्वडे, सव्वेसिं पढमओ च्छुओ उसजो ।
 रिक्खेणासाढाहिं, असाढवहुले चउत्थीए ॥
 गमनिका । उपापातः सर्वार्थं सर्वेषां संजातस्ततश्चायुष्कपरि-
 क्षये सति प्रथमश्च्युतो अष्टम अष्टमेषु नक्षत्रेण आयादाभिः
 आषाढवहुले चतुर्थ्यामिति गार्थार्थः । इदानीं तद्वक्तव्यताभि-
 धित्सयैनां द्वारगाथामाह निर्युक्तिकारः ।

जम्पणे नामवुद्धीअ, जाइस्सरणे इ अ ।

वीवाह अ अवचे अ-निसेए रज्जसंगहे ॥

गमनिका (जम्पण इति) जन्मविषयो विधिर्वक्तव्यः वक्ष्यति
 च "चित्तवहुलदुमोए" इत्यादि (नाम इति) नामविषयो वि-
 धिर्वक्तव्यः । वक्ष्यति च "देसणमं च इत्यादि" (बुद्धीयन्ति)
 बुद्धिश्च भगवतो वाच्या वक्ष्यति च "अह सोवहुइ मगवं इ-
 त्यादि" (जाइस्सरणेइयन्ति) जातिस्मरणं च विधिर्वक्तव्यः ।
 वक्ष्यति च "जाइस्सरोयमित्यादि" (वीवाहेयन्ति) विवाहे
 च विधिर्वक्तव्यः । वक्ष्यति च "भोगसमुत्थमित्यादि" (अवचेयन्ति)
 अपत्येषु क्रमो वाच्यः वक्ष्यति च "तोभरहवाभिसुन्दरो इ-
 त्यादि" (अभिसेगिच्छि) राज्याभिषेके विधिर्वाच्यः । वक्ष्यति च
 "आमोएउं सको उवागओ इत्यादि" (रज्जसंगहेसि) राज्यस-
 गृहे विधिर्वाच्यः । वक्ष्यति च "आसाहत्थीगावो इत्यादि" अर्थ-
 समुदायार्थः । अवयवार्थन्तु प्रतिद्वारं यथावसरं वक्ष्यामः ।

[३] तत्र प्रथमद्वारावयवार्थाभिधिसयाजन्म नन्महोत्सव आह ।

चित्तवहुवद्वमीए, जात्रो उसजो असादनकवचे ।

जम्पणमडो अ सन्वो, नेयवो जाव घोसणं ॥

गमनिका । चैत्रस्य बहुलाष्टम्यां जात अयमभ आषाढनक्षत्रे
अन्ममहश्च सर्वो नेतव्यो यावद् घोसणामिति गाथार्थः ।

भावार्थः कथातो ज्ञेयः सा चैयम् ।

क्रमात्पूर्णेष्वथाह सु, चैत्रे कृष्णाष्टमीतिथौ ।

निशीथे सुषुचे सुनु, देवीयुगलधर्मिणम् ॥१॥

अचेतना अपि विश-स्तदानीं मुदिता इव ।

प्रसेतु किं पुनर्वक्षि, लोकानां चेतनावताम् ॥२॥

वायवोऽपि सुखस्पर्शा, मन्दं मन्दं ववुस्तदा ।

काप्यवोक्षितमीदृक्ष, प्रेक्षमाणा इव प्रभुम् ॥३॥

उद्योतस्त्रिजगत्यासी-हृद्धान दिवि दुन्दुभिः ।

मारका अप्यमोदन्त, भूरप्युञ्जासमासदत् ॥४॥

“गयदन्तसेलहिहा, अथ अहो लोगवासिणीदेवी ।

मन्दणवणकूडेसु, अथ तह उहुलोगात्रो” ॥१॥

दिङ्गुमार्योऽष्टाधोलोक-वासिन्य-कम्पितासना ।

अर्हञ्जन्मावधेर्हात्वा-ऽभ्येयुस्तत्सुतिवेश्मनि ॥५॥

भोगङ्गरा भोगवती, सुमोगा भोगमालिनी ।

सुवत्सा वत्समित्रा च, पुष्पमाला त्वनन्दिता ॥ ६ ॥

नत्वा प्रभु तदम्बाञ्चे-शाने सूतिगृहं व्यधु ।

संवर्तनाशोधयत्त्मा-मायोजनमितो गृहात् ॥ ७ ॥

मेघंकरा मेघवती, सुमेघा मेघमालिनी ।

तोयधारा विचित्रा च, वारिपेणा यलाहिका ॥ ८ ॥

अष्टोर्ध्वलोकादेत्यैता, नत्वाहन्तं समालोकम् ।

तत्र गन्धाम्युपुष्पौघ-वर्षे हर्षाद्धितेनिरे ॥९॥

अथ नन्दात्तरानन्दे, आनन्दा नन्दिवर्द्धने ।

विजया वैजयन्ती च, जयन्ती चापराजिता ॥१०॥

अष्टावभ्येत्य पौरस्त्य-रुचकाद्रेरयादिमा ।

जिनं जिनाम्बाभ्रत्वाऽस्थु, प्राच्यां दर्पणपाणय- ॥११॥

समाहारा सुप्रदत्ता, सुप्रबुद्धा यशोधरा ।

लक्ष्मीवती शेषवती, चित्रगुप्ता वसुधरा ॥१२॥

अपाच्यरुचकाद्रेश्चा-ष्टैत्य देवं समालोकम् ।

प्रणम्य दक्षिणेनैता-स्तस्थुर्भृङ्गरपाणय- ॥१३॥

श्लादेवी सुरादेवी, पृथिवी पद्मवत्यपि ।

एकनासा नवमिका, भद्रा सीतेति नामतः ॥१४॥

प्रत्यग्रचकशैलाद्-ष्टैत्य व्यञ्जनपाणय ।

स्यामिनं मरुदेवीञ्च, नत्वाऽस्थुः पश्चिमेन तु ॥१५॥

अलम्बुया मितकेशी, पुण्डरीका च वारुणी ।

हासा सर्वप्रजा श्रीर्ही-रष्टोदग्रचकाद्रित ॥ १६ ॥

तत्रागत्य जिनं जैनीं, जननीं चात्तचामरा ।

प्रणिपत्योत्तरेणासा-ञ्चक्रिरे मोदमेदुराः ॥ १७ ॥

शतेरा चित्रकनका, चित्रा सौधामणी तथा ।

दीपहस्ता विदिक्षेत्या-स्थुर्विदिग्रचकाद्रित ॥ १८ ॥

रुचकद्वीपतोऽप्येयु-भ्रतस्रो दिङ्गुमारिकः ।

रूपा रूपामिका चापि, सुरूपा रूपकावती ॥१९॥

प्रकृत्य भगवन्नालं, चतुरहूलनिर्जितम् ।

घनित्वा चिवरं तत्र, नालभिक्षिप्य तं तत ॥२०॥

धर्हरत्नेरापूर्य, वबन्धुर्हरितालया ।

पीठं तस्योपरितले, ततोऽर्हञ्जन्मगेहत ॥२१॥

पूर्धस्याञ्च दक्षिणस्या-मुत्तरस्यां विचक्रिरे ।

ताभिश्च श्रीणि कदली-गृहाणि स्वविमानयत् ॥ २२॥

प्रत्येकमेपां मध्ये च, सिंहासनधिपृषितम् ।

विचक्रिरे चतुःशाले, स्वर्णरत्नमणीमयम् ॥ २३ ॥

ता दक्षिणचतुःशाले, जिन न्यस्य कराब्जहौ ।

निन्युस्तन्मातरञ्चास-चेटीवहस्रवाहय ॥ २४ ॥

सिंहासने निवेश्योमा-वन्धानबन्धुः सुगन्धिना ।

ता लक्षपाकतलेन, जरत्संवाहिका इव ॥ २५ ॥

आमन्दानन्दनिस्यन्द-प्रमोदितदृशो नृशम् ।

उभावुद्धर्तयामासु-दिव्येनोच्छर्त्तनेन ता ॥ २६ ॥

नीत्वा ताः प्राक् चतुःशाले, न्यस्य सिंहासने च तौ ।

अपयामासुरम्भोभिः, स्वमनोभिरिवामहै ॥ २७ ॥

गन्धकापायवासोजि-स्तदङ्गान्यमृजधत् ।

गोशीर्षचन्दनरसै-श्चर्चयामासुराश्रुता ॥ २८ ॥

ताज्यामामोचयामासु-द्वैवदूप्ये च घाससी ।

विद्युद्युद्योतसङ्घयिञ्च, ताश्चिन्नाभरणानि च ॥ २९ ॥

अथोत्तरचतुःशाले, नीत्वा सिंहासनेपरि ।

न्यपीदयन् भगवन्तं, भगवन्मातरञ्च ताः ॥ ३० ॥

गोशीर्षचन्दनैर्घ्रांसि, छाक् कुच्छदिमवद्विरे ।

ता समानययामासु-रमरैराभियोगिकै ॥ ३१ ॥

उत्पाधारणिदारुण्यां, वहिमहाय तास्ततः ।

होमं वितेनुर्गोशीर्ष-चन्दनैरेध्रसात्कृतै ॥ ३२ ॥

रक्षापोष्ट्लिका यक्षा, तयोरथ जिनान्तिके ।

पर्वतायुर्भवेत्युक्त्या, स्फात्प्रयत्नमगोदकौ ॥ ३३ ॥

सूतिकाजयने तस्मिन्, मरुदेवीं विभुं च ता ।

शय्यागतौ विधायाऽस्थु-गायन्त्यो मङ्गलान्यथ ॥ ३४ ॥ अ०क०

संग्रहमाह ।

तेषां कात्रेणं तेषां समणं उसभेणं अरहा कोसलिए चउ
उत्तरासाढे अचीऽपंचमे होत्था ॥ २०४ ॥ तं उत्तरासा-
दाहिं चुए चइत्ता गवभवकंते जाव अचीऽणा परित्रिन्वुण
॥ २०५ ॥ तेषां कालेणं तेषां समणं उसभेणं अरहा
कोसलिए जे से गिह्णाण चउत्थे मासे सत्तमे पक्खे आसा-
द्वहुल तस्स एणं आसादवहुलस्स चउत्थीपक्खेणं संख-
हासिद्धात्रो महाविपाणात्रो तिच्चीसं सागरोवमट्ठिती-
यात्रो अणंतरं चउत्ता इहेव जम्बुदीवे दीवे आरहे
वासे इक्खवगजूमिए नाभिकुलगरस्स मरुदेवाए जा-
रियाए । पुव्वरचावरत्तकालसमयंसि आहारवकंठिए
जाव गज्जए वक्कते । २०६ ॥ उसभेणं अरहा कोसलिए
तिन्नाणोवमए या वि होत्था चएस्सामि ति जाणइ जाव
सुविणे पासइ तं । गयःसद्दगाहा “सत्त्वं तद्देव नवरं, पढमं
उसजम्बुहेणं अउत्तं । पामइ सेसाउगयं, नाञ्जिकुलगरस्स
साहेइ ” सुविणपाढगा नत्थि नाभिकुलगरसे समयमेव वाग-
रेइ । २०७ ॥ तेषां कात्रेणं तेषां समयेणं उसभेणं अरहा
कोसलिए जे से गिह्णाणं पढमे मासे पढमे पक्खे चित्तव-
हुत्ते ज्जम् एणं चित्तवहुलम्प अट्ठमीपक्खेणं नवरहं मासाणे

बहुपदिपुत्राणं अट्टहमाणराजद्वियाणं जाव आसादाहिं नवल-
चेणं जोगमुवागणं आरोगारोगं दारयं पयाया । १०८ ।

अथास्यामवसर्पिण्यां प्रथमधर्मप्रवर्तकत्वेन । परमोपकारित्वा-
त्किञ्चिद्विस्तरत' श्रीऋषभदेवचरित्रं प्रस्तौति । 'तेणमित्यादितः
अभीष्टं पंच मेहुत्यत्ति' पर्यन्तं तत्र (कोसलिपात्ति) कोशवा-
यामयोच्यायां जव कौशदिक' ॥ १०४ ॥ तंजहेत्यादितः "परि-
निञ्चुयत्ति" पर्यन्तं सुगमम् ॥ १०५ ॥ तेणमित्यादितो गजवक्रं-
तेति पर्यन्तं सुगमम् ॥ २०६ ॥ उसज्जेणमित्यादितः सयमेव
वागरे इति पर्यन्तं तत्र मरुदेवा प्रथमं सुखेन (अइतंति)
प्रविशन्तं वृषभं पश्यति शेषास्तु जिनजनन्य. प्रथमं गजं पश्य-
न्ति चीरमाता तु सिद्धमज्जाकीद ॥ २०७ ॥ तेणमित्यादितो दारयं
पयायात्ति पर्यन्तं प्राच्यन् ॥ २०८ ॥ कल्प० । अस्य संग्रहमाह ।

संवट्टमेहआर्यं-सगा य जिगारतालयंटा य ।

चामरजोईरखं, करिति एवं कुमारीओ ॥ ११६ ॥

संवर्तकमेधमुकप्रयोजनं किं कुर्वन्ति आदर्शकाश्च गृहीत्वा
तिष्ठन्ति नृद्वारंस्तावृन्तांश्चेति तथा चामरं जौलीरकां कुर्वन्ति
एतत्सर्वं दिक्कुमाये इति गार्थार्थ ॥ ११६ ॥ आव० १ अ० ।

ततः सिंहासनं शक्रं, चचा वाऽचवनिश्चरम् ।

अवधि प्रयुज्य ज्ञात्वा, जन्मादिमजिनेशितुः ॥ ३५ ॥

सद्यः स्वर्गादिमानेन, पावकेनेत्य देवराट् ।

जिनेन्द्रं च जिनाम्नां च, त्रि. प्रादक्षिण्यैस्ततः ॥ ३६ ॥

वन्दित्वा नमसित्वा च-त्येव देवेश्वरोऽवदत् ।

नमोऽस्तु ते रत्नकुक्कि-धार्मिके विश्वदीपिके ॥ ३७ ॥

अहं शक्रोऽस्मि देवेन्द्र, कल्याटाटा द्वागमम् ।

प्रनोर्युगादिदेवस्य, करिष्ये जननोत्सवम् ॥ ३८ ॥

मेतव्यं देवि ! तन्नैवे-न्युक्त्याऽवस्वापिनीं दृष्टौ ।

कृत्वा जिनप्रतिवेम्बं, जिनाम्बासन्निधौ न्यधात् ॥ ३९ ॥

भगवन्तं तीर्थकरं, गृहीत्वा करसंपुटे ।

विचक्रे पञ्चधा रूप, सवधेयोऽर्थिकः स्वयम् ॥ ४० ॥

एको गृहीततीर्थेश, पाद्वै द्वावात्तचामरौ ।

एको गृहीतातपत्र, एको वज्रधरः पुनः ॥ ४१ ॥

शक्रराजस्तनश्चातु-र्निकायिकसुरान्वित- ।

शीघ्रं सुमेरुयैव, वनं येनैव पररुक्म ॥ ४२ ॥

मेरुचूत्रादङ्गिणेना-तिपाण्णुकम्बवा शिला ।

सिंहासनं चान्निषेके, तेनैवोपेति देवराट् ॥ ४३ ॥

तत्र सिंहासने पूर्वा-ऽजिमुखे च निपीदति ।

'छात्रेशटापि देवेन्द्रा, स्वामिपादान्तमैपरुः ॥ ४४ ॥

अच्युतेन्द्रस्तत्र पूर्वं, त्रिदधात्यभिषेचनम् ।

तत्रोऽनुपरिपाटीतो, यावच्छक्रोऽजिनिशिपक्तवान् ॥ ४५ ॥

ततश्च चमरादीन्द्रा, यावच्छन्द्रार्यमादय- ।

एवं जन्माऽभियेकस्यो-त्सवं निर्वर्त्य देवराट् ॥ ४६ ॥

इयंप्रकर्तस्तर्वङ्गा, प्रावत्सर्वामरात्तितः ।

तीर्थनाय नुपादाय-सद्यः प्रत्यागमदङ्गणात् ॥ ४७ ॥

प्रतिसेहृत्य तीर्थेश-प्रतिविम्बं सपद्यि ।

तत्र मातु सन्निधाने, जगवन्तमनिष्ठिपत् ॥ ४८ ॥

संहृत्यावस्वापिनीं च, दिव्य सौमयुगं तत ।

दिव्य कुण्डलयुगं च, त्रिमोच्योच्छीर्षिके प्रभोः ॥ ४९ ॥

धीदामगण्डमुहोचे, स्वामिनो रत्नदामयुक् ।

अथवह्मप्रानान्त-स्वर्णकण्डुकमायुचे ॥ ५० ॥

येन स्वामी तीर्थकरो, निर्निमेषविलोचनः ।

पश्यन् सुखं सुखेनैव, रममाणोऽस्ति निर्वृतः ॥ ५१ ॥

ततो वैश्रवण शक्र-वचनात्तत्कृणादपि ।

द्वात्रिंशद्विंशत्यकोटी-, सुवर्णस्य च तावती ॥ ५२ ॥

द्वात्रिंशत् नन्दासना-न्यथ भद्रासनान्यपि ।

रूपयौवनवावण्य-सौभाग्यप्रमुखान् गुणान् ॥ ५३ ॥

न्यथात्तीर्थोधिनाथस्य, जन्मवेदमानिवासिषु ।

अथाभियोगिकैर्देवै-र्महानादेन देवराट् ॥ ५४ ॥

घोषयामास शृण्वन्तु, भवन्तः सर्व एव हि ।

जवनवासिनो देवा, ज्योतिष्का व्यन्तरास्तथा ॥ ५५ ॥

देवा वैमानिका देव्यः, कृत्वा सावहितं मनः ।

यो देवानुप्रियः कश्चि-त्स्वामिनस्त्रिजगत्पतेः ॥ ५६ ॥

त्रिजगत्पतिमातुश्च, करिष्यस्यशुभं मन- ।

सप्तधर्ममञ्जरीव, शिरस्तस्य स्फुटिष्यति ॥ ५७ ॥

चातुर्निकायिका देवा, एवं जन्मोत्सवं प्रभोः ।

मन्दीश्वरेऽष्टाहिकां च, कृत्वा जगमुर्यथागतम् ॥ ५८ ॥ आ० क० ।

(४) नामद्वारमाह ।

देसूणगं च वरिसं, सकागमणं च वंसत्तवणा य ।

आहारमंगुलीए, ठवंति देवा मणुत्रं तु ॥ १ ॥

सक्रो वंसद्ववणा, इक्खु अगू तेण हुंति इक्खागा ।

जं च जहा जम्मि वए, जुगं कासीअतं सव्वं ॥ २ ॥

देशान च वर्षे जगवतो जातस्य तावत् पुन शक्रागमनं च सं-
जातं तेन वंशस्थापना च कृत्वा भगवत इति साऽयं ऋषयज्ञना-
थः । अस्य ऋषयज्ञस्य गृहवासे असंस्कृत आसीदाहार इति ।
किं च सर्वे तीर्थकरा एव वात्तभावे वर्तमानाः न स्तन्योपयोगं
कुर्यन्ति किन्त्वाहाराभिलाषे सति स्वामेवाहुर्हि वदने प्रक्षिपन्ति
तस्यां चाहारमङ्गुल्यां नानारससमायुक्तं स्थापयन्ति देवा मनोः
मनोऽनुकूलमेवमतिक्रान्तवाहजावास्त्वानिपकमेव गृह्णन्ति । अ-
पमनाथस्तु प्रवज्यामप्रतिपन्नो देवोपनीतमेवाहारमुपलुक्त्वाति-
त्यजिहितमानुषाङ्गिकमिति गार्थार्थः ॥ ११० ॥ प्रकृतमुच्यते । मा-
हेन्द्रेण वंशस्थापना च कृतेत्यजिहितं सा किं यथाकथञ्चित्क-
ता आहोश्चित् प्रवृत्तिनिमित्तपूर्विकेति । उच्यते प्रवृत्तिनिमित्त-
पूर्विका न यादृच्छिकी कथम् (आव० १ अ०) शक्र सौधमे-
न्द्रो वंशस्थापने प्रस्तुते इष्टुं गृहीत्वा आगतः । अक अग कु-
दिलायां गतौ अनेकार्थत्वाद्वातूनाम् अक् धातोरौणादिके उण्
प्रत्यये अकुदाब्धोऽजिवापार्थः । तत स्वामी इहोः । आकुनाऽजि-
लापेण करं प्रासारयत् शक्र आर्पयत् तेन कारणेन जवन्ति इ-
द्वचकुवशभवा पेहवाका । आ० क० । ज० । पेहवाका ऋषय-
नाथवराजा इति एव पञ्चवस्तु यथा येन प्रकारेण यस्मिन् वयसि
योग्यं शक्र कृतवाश्च तत्सचमिति । पश्चाद्दे पागन्तरं वा ।

तावफलाहयजगिणी, होहियचि सारवणा ॥

तावफलाहयजगिणी जविष्यति पत्नीति । 'सारवणा' किल भग-
वतो नन्दायाश्च तुल्यवयस्यापनार्थमेव पाठ इति । अ-
तावफलाहयजगिणी भगवतो वात्तभाव एव मिशुनैर्नामेः स
काशमानीता । तेन च भविष्यति शृषभपत्नीति । 'सारवणा'
गोपना कृतोति । तथा चानन्तरं वदयति नन्दायाः
ओत्ति " अन्ये तु प्रतिपादयन्ति सर्वथं जन्मद्वारवक्तव्यता चार
गाथापि किञ्चैवं पठ्यते " जंमणे य विवदीयत्ति " अहं
आव० १ उ० । आ० क० ।

नाजिस्त एं कुद्वगरस्त मरुदेवाए जारियाए कुञ्जंति एत्य
एं उसहे एामं अरहा कोसलिए पढमराया पढमजिणे पढमके
वत्री पढमतित्यंकरे पढमधम्मवरचकवट्टी समुप्पज्जिज्जंजा॥

नासा कोशनायामयोध्यायां भव. कौशद्विकः नाविनि भूतपट्ट
पचार इति न्यायादेतद्विषयणम् अयोध्यास्थापनाया ऋषभदेव
राज्यस्थापनासमये कृतत्वात् तद्व्यक्तिस्तु प्ररतज्ञेनामान्वर्थ-
कयनावसरे । "धणवदमनिनिम्माया" एतत्सुत्रव्याख्यायां दर्श-
यिष्यते । अर्हन्तश्च पार्श्वनाथाद्य इत्. केचिद्वनद्वीकृतगजधर्म-
काः अपि स्थुरित्यसौ केन । क्रमेणार्दक्षुद्विस्थाह प्रथमो राजा
दक्षवर्षापर्यायां नाजिकुद्वकरादियुष्मिमनुज शक्रेण च प्रथम-
मभिषिक्तत्वात् । प्रथमजिन प्रथमो रागादीनां जेता । यद्वा प्रथमो
म्नःपर्यवज्ञानात् राज्यत्यागादनन्तरं द्रव्यतो जावतश्च साधु-
वद्वर्तित्वेन अत्रावसर्पिण्यास्यैव भगवत प्रथमतस्तद्भवनात्
जिनत्व चावधिमन पर्यवकेवलज्ञानिनां स्थानाङ्गे सुप्रसिद्धम् ।
धवधिजिनत्वेऽनुव्याख्यायमानेऽक्रमबद्धसुत्रमिति केवलजिनत्वे
चोत्तरप्रत्येन सह पौनरुक्त्यमिति व्याख्यानासङ्गतिः । श्रोतृणां
प्रतिज्ञा तेन प्रथमकेवली आद्य सर्वज्ञ । केवञ्चित्त्वे च तार्थक्या-
मोक्षयो जयतीत्याह प्रथमतीर्थकरः आयश्चतुर्वर्णसङ्गस्थापकः ।
उदिततीर्थक्यामा च कीदृश स्यादिति प्रथमो धर्मवरो धर्मप्र-
धानश्चक्रवर्ती यथा चक्रवर्ती सर्वत्राप्रतिहतवीर्येण चक्रेण वर्तते
तथा सोऽपीति ज्ञाव । समुत्पद्येत समुत्पन्नवानित्यर्थः । ज० २
वक्त्र० (जम्बूद्वीपप्रज्ञप्सुक्त तित्थयर शब्दे वक्ष्यते)

तं चैव सर्वं जाव देवा देवीयां य वसुहारवासिंसु सेमं
तद्देव चारगसोहणमाणुम्माणवष्टराणस्मुक्कमाइय त्रिइव-
भियजूयवज्जं सर्वं भारियव्वं ॥१०॥

"तं चैव सर्वमित्यादिनो त्रिइवभियजूयवज्जं सर्वं भाणियव्वं-
ति" यावत् । तत्र देवलोकच्युतोऽद्भुतरूपोऽनेकदेवदेवीपरि-
वृत सकलसुरैस्तेभ्यो युगलमनुष्येभ्यः परमोत्कृष्टः क्रमेण
प्रवर्द्धमान सखाहाराभिलाषे सुरसंचारितामृतरससरसाम-
ङ्गलैर्मुखे प्रक्षिपति । एवमन्येऽपि तीर्थकरा बाल्येऽवगन्तव्या
घाल्यातिक्रमे पुनरग्निपकाहारभोजिन ऋषभस्तु प्रव्रज्यां या-
चत्सुरानीतोत्तरकुरुकल्पट्टमफलान्यास्वादितधान् । अथ सजा-
तकिञ्चिद्वृत्तवर्षे भगवति प्रथमजिनवशस्थापनं शकं स्वजी-
तमिति विचिन्त्य कथं रिक्तपाणिं स्वामिसमीपं यामीति मह-
तीमिञ्जुयाष्टिमादाय नाभिकुलकगङ्गस्थस्य प्रभोरग्रे तस्थौ
दृष्ट्वा चेत्कुर्याद्विं हृष्टवदनेन स्वामिना करं प्रसारिते इज्जु भक्षय-
सीति भणित्वा नां दत्त्वा दृष्ट्वाभिलाषात्स्वामिनो वंश इच्चा-
कुनामाऽभवत् । गोत्रमपि अस्य एतत्पूर्वजानामिद्व्यभिलाषा-
त्काश्यपनामेति शक्रो घशस्थापना कृतवान् । अथ किञ्चियुगलं
मातापितृभ्या तालवृक्षाऽथो मुक्तं तस्मादेतत्तालफलेन पुरुषो
व्यापादितः । प्रथमोऽयमकालमृत्युः । अथ सा कन्या माता-
पित्रो स्वर्गतयोः षकाकिन्येव वने विचचार । दृष्ट्वा च ता सु-
न्दरीं युगलिकनरा नाभिकुलकराय न्यवेदयन् । नाभिरपि शि-
ष्टेयं सुनन्दानाम्नां ऋषभपत्नी भविष्यतीति सकललोकप्राप-
नपुरस्सर ता जग्राह । तत सुनन्दानुमङ्गलाभ्या सह प्रवर्द्ध-
मानो भगवान् यौवनमनुप्राप्त इन्द्रोऽपि प्रथमजिनविधाहृत्य-
मस्माकं जीतमिति अनेकदेवदेवीकोटिपरिवारपरिवृत समा-
गम्य स्वामिनो धरकृत्य स्वयमेव कृतघाम् शृणुवन् च ह्येवोरपि
कृत्येऽर्हन्त इति । तन्न्ताः यां विषयोऽभेऽगिनो भगवत पद-

लक्षपूर्वेषु गतेषु भरतवाहीरूपं युगलं सुमङ्गला । पाह्यलिसु-
न्दरीरूपं युगलं च सुनन्दा प्रसुपुषे । तदनु त्रैकोनपञ्चाशत्पुत्र-
युगलानि क्रमात् सुमङ्गला प्रवृत्तवती । २०६ ।

उसभेणं अरहा कोसलिए तस्स एं पंच नामधेज्जा पचमाहि
ज्जांति तं जहा उसभे इ वा ? पढमराया इ वा २ पढमजिक्वा
ये इ वा ३ पढमजियो इ वा ४ पढमतित्यंकरे इ वा ५ ॥१०॥
"उसभेण अरहा कोसलिए इत्यादित पढमतित्यंकरेइवति"
पर्यन्तं तत्र इकारः सर्वत्र वास्याल्लक्षणे (पढमरायति) प्रथ-
मराजा चैवम् । २१० । कल्प० । ति० । आ०चू० ।

अथ यथा भगवान् वयः प्रतिपन्नवान् तथाऽऽह ।

तत्रो एं उसभे अरहा सो कोसलिए दक्खे दक्खपइवे
पढिरूवे अर्हणी जइए विणीए । कल्प० ।

(५) इदानीं वृद्धिद्वारमधिकृत्याह ।

अह वट्ट सो जयवं, दिवजोगच्छुओ अणुवमं सरीओ ।
देवगणमंपनिवुढो, नंदाडुमुमंगलासहिओ ॥११॥

असिअसिरोअ सुनयणो, विवुडो धवद्वदंतपंतीओ ।

वरपउमगवजगो, फुल्लुप्पलमंघनीसामो ॥ १२० ॥

प्रथमगाथानिगदसिद्धेव द्वितीयगाथागमनिका । न सिता
असिता. कृष्णा इत्यर्थः । शिगसि जाता. शिरोजा. केशा असि
वा शिरोजा यस्य स तथाविधः । शोभने नयने यस्यासौ सुन-
यन । विम्बं गोह्लाफलं विम्बवदोष्टो यस्यासौ विरवोष्टः । धवलं
दन्तपङ्की यस्य स धवलदन्तपङ्क्तिः । वरपणमर्भवचौर ।
फुल्लोत्पलगन्धवाग्नि इवासो यस्येति गाथार्थः । १२०।आव०।अ०

(६) इदानीं जानिस्रगद्वारावयवार्थं तु विचरीयुगह ।

जाईसरो अ भयर्व, अप्परिवडिएहिं तिहिं उ नाणेहिं ।

कंतीइ अ बुप्पीइ अ, अन्नहिओ तेहिं मणुएहिं ॥ २१ ॥

गमनिका । जातिस्मरश्च भगवन् ! अप्रतिपतिर्नरेव त्रिभिर्ज्ञान-
मतिश्रुतावधिभिः । अवधिज्ञानं हि देवलौकिकमेवाप्रच्युत भग-
वतो भवति तथा च कान्त्या च बुद्ध्या अभ्याधिकन्तेभ्यो मिथुन-
कमनुष्येभ्य इति गाथार्थः ।

(७) इदानीं विवाहद्वारव्याचिख्यासयेदमाह ।

पढमो अकालमचू, तहि तालफलेण दारओ पढओ ।

कना य कुलगरेणं, सिध्दे गहिया उमजपत्ती ॥२२॥

भगवतो देशोन्नवर्षराल एव किञ्चिन्मिथुनक सजातापत्य-
मिथुनकं तालवृक्षाथो विमुच्य नि रांगय कीडागृहकमगमत्
तस्माद्य तालवृक्षात्पवनप्रेरितमेकं तालफलमपतत् तेन
दारको व्यापादित । तदपि मिथुनक ता दारिका संघर्षयित्वा
प्रतनु कपायं मृत्या सुरलोकमुत्पन्नं सा चोद्यानदेवनेचोत्कृष्ट-
रूपा षकाकिन्येव वने विचचार । दृष्ट्वा च ता त्रिदशवधूममा-
नरुपा मिथुनकनरा. विस्मयोत्फुल्लनयना नाभिकुलकराय न्य-
वेदयन् । शिष्टेश्च ते कन्या कुलकरेण गृहीता ऋषभपत्नी
भविष्यतीति कृत्येति गाथार्थः ॥ नावार्थं पद्यात् सा धैर्यम्
प्रगुणीकुरु कल्याणि-भूयिष्ठ नीदणकट्टमम ।

सीमन्तिनीनां सीमन्त, परिपुर्तिद्वेत्ते चिगत ॥ २५ ॥

तत्र घष्ये प्रदास्यानि, पुण्यवामाचुपानय ।

विचिन्नरन्नासुग्ने, मुक्ताप्रियर्दीकृत् ॥ २६ ॥

चतुष्कान् पुरय चारि सुनादेदेन सुन्दरि ।

उसभ

वेद्यन्तः कुरु हेकार्म, धेनुगोमयगोमुखम् ॥ १७ ॥
 निवेगयाऽत्र तन्वाङ्गि ! सन्वरं वरमञ्चिके ।
 पवित्राः शतपत्राङ्गि ! त्वं चेदानय पाटुकाः ॥ २० ॥
 कार्यान्तरं च हित्वा त्वं, कस्तूर्यं सखि ! वर्तय ।
 येन पुत्रो कपोत्रेषु द्विष्यते पत्रवह्वरी ॥ २१ ॥
 कुन्तवे ! कुन्तलोचसा-त्राविष्कुरु वधूकृते ।
 मङ्गल्यधवदान् यूयं, हेस्त्वयो दत्तसत्तमान् ॥ ३० ॥
 जाने किमसि निद्राद्भु-स्तन्द्राद्भुरासि किं स्तुपे ! ॥
 किमद्भमद्भं मृदाङ्गि, त्वं करोषि शयाद्भुव ॥ ३१ ॥
 चस्तरां विस्तरां मुञ्च, चतुरे किमनादरा ।
 स्नान्दा स्पन्दसे किं न, सखि ! मन्दायसे कथम् ॥ ३२ ॥
 लग्नमत्यन्तमासन्नं, जवत्यं किं न जानते ॥
 तदिदानीमनाद्वया-स्त्वरत्नं स्वस्वकर्मसु ॥ ३३ ॥ (कुञ्जकम्)
 मात्रादिमात्रक इव, स्थित्वा काश्चिद्विच-स्त्रियः ।
 रत्नसात्वारम्भन्ते स्म, कर्म वैवाहिकं तत्रः ॥ ३४ ॥
 तत्रोपवेशयामानु, श्रासुन्न्दासुमङ्गवे ।
 काश्चिन्स्वर्णांसने ऽन्यद्भुं, स्वधुवः कन्यके इव ॥ ३५ ॥
 गीयमानेषु योपाङ्गि-ध्रुवद्वेषु कञ्चखनम् ।
 सुगन्धितैश्चैः सर्वाद्भु-मयाङ्ग्यानञ्जुरञ्जसा ॥ ३६ ॥
 ते अथो वर्तयामासु-र्नतयन्त्यो वपुर्लताम् ।
 पिष्टिकाङ्गि-सुपिष्टाङ्गि, कामद्वैः करपल्लवैः ॥ ३७ ॥
 अतिष्टिपन्नथैकान्ते, नूनं प्रवरमञ्चिके ।
 अभिपेकुरतिप्रीत्यो, रक्तमपीठे इवोञ्ज्वले ॥ ३८ ॥
 तयोश्चतुर्षु कोणेषु, न्यधुर्वर्णकपूयकान् ।
 क्रमितुं मन्मथस्येव प्रथमं पदमण्डकान् ॥ ३९ ॥
 ततः कौसुमवासांसि, परिधाप्य च तत्क्षणात् ।
 तयोर्निवेशयन्ति स्म, कन्यके ते सुरस्त्रियः ॥ ४० ॥
 नवस्वद्वेषु तिलकान्, प्रदेशिन्यः समर्तकाः ।
 तयोश्चक्रुर्नवनिर्था-निव कन्दर्पचक्रिणः ॥ ४१ ॥
 जात्वसंवास्पृशत् सव्या-सव्यत्वेनैतयोर्मियः ।
 कौसुमैस्तनुमिस्तर्कु-संपर्किभिरयापरा ॥ ४२ ॥
 ते एव कर्णके वाले, सुरनार्यो निचिन्तिषु ।
 आस्थानां ते क्षणं तत्र, नानाकेलिकुतूहलैः ॥ ४३ ॥
 तद्वैव नास्तयोर्विगा-दुद्धर्षकमपि व्यधुः ।
 त्रिविम्बा प्राक्तनेनैव, पूर्वरुदिरियं यतः ॥ ४४ ॥
 स्नानविष्टरमघ्यास्य, स्नपयामासुराशु ते ।
 हिरण्यघटाम्भोभि, सुखद्वैरमृतैरिव ॥ ४५ ॥
 अथ प्रमार्जयामासु-रङ्गर्याष्टि मृगीदृशोः ।
 आदर्शमिव तत्सत्यं, सुखस्पर्शेन वाससा ॥ ४६ ॥
 तयो स्नानजलैरार्द्र-केशपाशमवेष्टयन् ।
 मसुरैरंशुकोद्देशै-रुत्तेजिनकृपाणवन् ॥ ४७ ॥
 आश्वामात्तत्तनो वारि, विष्णुपस्तन्सत्त्वीजनः ।
 करादिव करीन्दस्य, गीकरासारमातपः ॥ ४८ ॥
 धृपायन्तिस्न धूपेन, स्निग्धकेशयोः सुगन्धिना ।
 ईषदाई केशपाशं, श्रौतानीयांशुकाणि ताः ॥ ४९ ॥
 तन्यादान् पत्त्रवाताघ्रा-नापि द्याङ्कारसेन ता ।
 भ्रमण्डयन् धियेवेनि, रक्तं रक्तेन युज्यताम् ॥ ५० ॥
 मर्वाद्भमद्भगणेन, तन्वद्भयोर्व्याञ्जिपन्त ता ।
 गविर्वाशानपेनेन, काञ्चनाचतमेखद्वे ॥ ५१ ॥
 तन्वयोम्भने नानि-सिन्धिना पत्रवह्वरी ।

प्रसर्पद्धानवेखेव, माद्यतः कामकुम्भिनः ॥ ५२ ॥
 अथाञ्जनेन तन्नेत्र-द्वयं तामिरभूयते ।
 शदोन्दिरकुलेनेव, नीलेन्दीवरकाननम् ॥ ५३ ॥
 तयोर्ललाटपट्टान्त-श्चान्दं चन्द्रकं व्यधुः ।
 आसितु स्मरराजस्य, विमर्षां यष्टिकांमिव ॥ ५४ ॥
 तयोर्वेवन्धुर्धम्मिल्ल-मुल्लसन्माद्यगर्भितम् ।
 निषङ्गमिव कामस्य, पूरितं कुसुमेषुभिः ॥ ५५ ॥
 अथ तान्यां कुमारीच्यां, व्यूतानीवेन्दुराश्मिभिः ।
 वासांसि वासयामासुः, पारिणेत्राणि तास्ततः ॥ ५६ ॥
 तयोर्गवन्मुकुटं, चञ्चञ्चकराजितम् ।
 रुक्मपद्मेरुहोत्तंस-च्योमगङ्गाविरुम्बनम् ॥ ५७ ॥
 नेत्रे कर्णांतत्रिश्रान्तै-र्वतसे सत्यपि स्वयम् ।
 अन्यमारोपयामासुः, पुनरुक्ता जया इव ॥ ५८ ॥
 कर्णयोर्मणिताटङ्गां, नि-क्षिपन्ति स्म तास्तयोः ।
 चिद्विरूपाविवर्कन्तू, विवाहं रुद्रुमागतौ ॥ ५९ ॥
 निवेशयते स्म देवीजि-स्तयोर्मुक्तासरो हृदि ।
 वारिवस्यन्निवास्येन्दु-मभितस्तारकामणः ॥ ६० ॥
 कंयूरे श्रुजयोर्न्यस्ते, इन्दुनीलमये तयोः ।
 पञ्चत्राणस्य वाणानां, शाणे इव निशाणने ॥ ६१ ॥
 निहितं काञ्चने रत्नं, राजनीति धिया किञ्च ।
 विन्यस्यते स्म तत्पाणौ, सुरीर्निर्मणिकङ्कणे ॥ ६२ ॥
 अङ्गुलीषु तयोः क्लिप्ता-इच्छारुहीरकमुद्रिकाः ।
 दोर्धतायाः फलानीव, परिपाकारुणान्यथ ॥ ६३ ॥
 तद्वा श्रोणौ च सञ्जाना, तयोश्चन्द्राश्ममेखदा ।
 गुरुनाभिसरस्तीरे, ईसावद्विरवोञ्ज्वला ॥ ६४ ॥
 मञ्जीराणि तयोर्न्यस्यन्, ऋणत्कारीणि पादयोः ।
 मराहानाह्वयन्तीव, गर्ति स्पन्दयतु मदात् ॥ ६५ ॥
 अथोत्पाट्यामरीच्यां ते, दिवभूषणभूषिते ।
 आसिते कौतुकागारे, मूर्ते वाणिश्रियाविच ॥ ६६ ॥
 विवाहाकल्पमाध्यातुं, विङ्गसो वज्रिणा विष्टुः ।
 भोगकर्मास्ति लोके च, स्थितिर्देव्येत्यमन्यत ॥ ६७ ॥
 ततश्च कल्पिताकल्प, कृतमाङ्गल्यमञ्जनः ।
 विहिताशेषकृत्यश्च, कृत्यविद्विर्यथाविधि ॥ ६८ ॥
 चान्दनैरसनिस्पन्नैः कृतदेहविलेपना ।
 विच्युरित पुण्यवह्नी, कटाक्षैरिव सर्वतः ॥ ६९ ॥
 वसानं पारिनेत्राणि, श्रुचीनि सिचयानि च ।
 जिनेन्द्रोऽपि शरन्मेघा-कीर्णस्वर्णाचक्षोपमः ॥ ७० ॥
 सौधमध्याकरित्रीश्रु-त्कन्दरादिव केसरी ।
 निर्जगाम गुणग्राम-दुमारामसहोदरः ॥ ७१ ॥
 अथाश्रिरुह्य जान्याश्व-मुच्चैः चवसमिच्छवत् ।
 सक्रान्तैः पश्यतां नेत्रैः, सहस्रेक्षणतां वहन् ॥ ७२ ॥
 मायूरेणातपत्रेण, स्वर्णकुम्भोपशोभिना ।
 प्रावृषेयघनेनेवा-नीयमानस्ताडित्वता ॥ ७३ ॥
 श्रुत्राच्यां चामराच्यां च, वीज्यमानो मुहुर्मुहुः ।
 साम्राज्यकमदाद्यांता-कमदाभ्यामिवाभित ॥ ७४ ॥
 तुर्यनादेन रोदठयो-रुद्रस्मरिणा तत ॥
 निघोषेणैव त्रएट्याया, सुघोषाया प्रसर्पता ॥ ७५ ॥
 श्रव श्रवणपूरं च, गायत्रिं कलगीतिका ।
 रक्तकण्ठैः कृतोत्कण्ठैः, कञ्चकण्ठैरिवाङ्गिनाम् ॥ ७६ ॥
 नृत्यङ्गिरस्सरोवृन्दै-र्नानाभरणजातिभिः ।

अनिदान्दोलितैः कल्प—शास्त्रिशास्त्रागणैरिव ॥ ७७ ॥
 उच्चस्मितचुजैर्भट्टैः—पञ्चमानगुणोत्करः ।
 उच्चानीकृतहस्तप्रैर्गर्जज्जिरेव कुञ्जरैः ॥ ७८ ॥
 उच्चार्यमाणलवणो, देवीभिः पक्योर्द्धयोः ॥
 पृष्ठे विम्ब्यफलोष्ठीभिर्नायमानैरुज्जुभिः ॥ ७९ ॥
 श्लोभोर्द्धकत्वपिञ्जैः, शकुनैरानुकूलिकैः ।
 अश्वगान्माण्डपद्वार, भगवान् शुभग जै ॥ ८० ॥
 तत्रावरुह्याथ विस्तु-रवेतः सर्वतादिव ।
 अस्थिन. स्थितिनिष्णात, कृणमकमनुत्सुकः ॥ ८१ ॥
 अथ प्रगुणयामासु-र्द्धिपूर्वादिभाजनम् ।
 मन्थानमुगदादींश्च, मङ्गलानस्त्रिद्वानपि ॥ ८२ ॥
 श्रूयमाणश्रुतिकटु-स्फुटल्लवणानि स्वनम् ।
 शरावसपुटं काचिन्मुमोच द्वारि सानलम् ॥ ८३ ॥
 अथोद्भटं पट्टयुग, सन्ध्यारागमिवारुणम् ।
 परिधायाम्रतः काचि-दर्धदानोद्यताऽभवत् ॥ ८४ ॥
 अहाय जगदर्श्याय, सुत्रु । देह्यर्धमर्धदे ।
 स्फीत यश इवामुप्य, नवनीत समुन्नय ॥ ८५ ॥
 चद्वेष्टय घञोवीची-क्षिशिरं चान्दन रसम् ।
 दधि चैतद्गुणग्राम-वदक किप्रमुत्किप ॥ ८६ ॥
 समुन्मीलितमहानीव-रत्नाङ्कुरसहोदरम् ।
 रोगेव शाङ्गुलां दूर्वा, सुवासिनि । समुद्धर ॥ ८७ ॥
 नन्वेप शेषभोगीन्द्र-भोगोपमसुजद्वयः ।
 घरस्ते तोरणद्वारि, त्रिजगज्जभ्रिक्रम ॥ ८८ ॥
 ऊर्ध्व. समस्तित सर्वाङ्ग-मुत्तरीयांशुकावृत ।
 शपदिन्दुरिवोत्तुङ्ग, ज्योत्स्नाजातजटादित ॥ ८९ ॥
 मृश पुष्यन्ति पुष्पाणि, वातेनोद्वाति चान्दनम् ।
 तद्वारि सुचिर श्वश्रु, वर माधरमाधर ॥ ९० ॥
 इत्येवं धवत्वान् श्वश्रु, शृण्वाना श्रुतिपावनैः ।
 स्वामिने दत्तवत्यर्ध-मनर्धगुणशास्त्रिने ॥ ९१ ॥
 धृत्वान्तर्वाहस्तेन, विधायग्रे च दक्षिणम् ।
 सुगवैशाखमुशतै-श्वक्रे च प्रोक्षणकणम् ॥ ९२ ॥
 मनोरथमिवारोणा-मथो ववणसपुटम् ।
 भगवान् सच्यपादेन, दलयामास वीक्षया ॥ ९३ ॥
 स्कन्धे पट्टाञ्चनेनाथ, समाकृष्य जगत्प्रचु ।
 नीत श्वश्रवा वधूपान्त-भासा चक्रेऽथ शक्रवत् ॥ ९४ ॥
 मदनस्य फलं ग्राह्य-मित्यस्य किञ्च सूचकम् ।
 मदनस्य फलं पाणो, वरु वधोर्वरस्य च ॥ ९५ ॥
 जीषन् मातापितृश्वश्रु-श्वशुराः सधवाङ्गना ।
 हस्ताद्वेषं ददौ पिष्ट्वा, वधुष्यो पाणिपङ्कजे ॥ ९६ ॥
 अथाम्नोधिपय पाश्यां, मुक्तल्लग्नघटीनिजे ।
 जाते सति सहस्रांशु-विम्बे विम्ब्यफलद्युति ॥ ९७ ॥
 श्रुत्वा भाजनशब्दं च, साधधानस्तनो हरिः ।
 योजयामास तत्कात्र, वधुवरकरान्मिथ ॥ ९८ ॥
 अथान्योऽन्यस्य पश्यतो, विस्फारितविदोचना ।
 निमेषमप्यकुर्वाणा, अन्तरायजयादिव ॥ ९९ ॥
 रेजिरे ते तदा तत्र, ताराभेदककारिणः ।
 धिशन्त इव चक्रोऽन्त-र्मिथस्तारासु सक्रमात् ॥ १०० ॥
 चथै कौतुकधवदान्, जगुर्वध्या सखीतमा ।
 नर्मकर्मणि चानुर्थ, विघ्नाणास्तत्र केवय ॥ १ ॥
 धधुवरस्य सुत्रामा, च्छयानञ्चतं मिथ ।

तेषां मनांसीवोजाद-मन्दुराग. परस्परम् ॥ १ ॥
 कौतुकागारतो वेद्या-मथानिन्ये धधुवरम् ।
 अविद्योजितहस्ताग्र-मामोचितपटाञ्चलम् ॥ ३ ॥
 आयस्त्रिगसुर कोऽपि, चक्रे वेद्यामथानलम् ।
 व्यधाद् धूम समित्केपाद्, शूमपाताय कन्ययोः ॥ ४ ॥
 कंसारश्च सख्यएवाप्य, पकस्तेनैव नाकिना ।
 तान्यां प्रचुस्तदृद्वयी ते-नात्स्यत स्वस्वपाणिना ॥ ५ ॥
 अथोच्चैर्मङ्गलाचारे, दीयमानेऽङ्गनाजनै ।
 रभसोह्यसितैरङ्ग-वैगुण्यमिव लम्भितै ॥ ६ ॥
 मेरुं सरोहिणीज्योत्स्ना-ञ्जघत्तत्रामिनोऽनलम् ।
 स्वाम्यप्राम्यश्रुतस्ताज्या-मामङ्गलचतुष्टयम् ॥ ७ ॥
 अथ इयादकदेशीय, कश्चिन्मङ्गलवर्तने ।
 स्वामिनं चरणाद्गुष्टे, नीचे भ्रूयोऽज्यधारयत् ॥ ८ ॥
 यथेन्द्रं भगवांस्तस्मै, स्वर्णरत्नान्यदाश्रदा ।
 महान्तो ह्यङ्घ्रिदग्नानां, ददते यत्र तत्र हि ॥ ९ ॥
 कृतेषु पाणिमोक्षादि-कृत्येषु निखिलेष्वपि ।
 सुमङ्गलास्तुनन्दान्यां, सदाखुडो इयं प्रचुः ॥ १० ॥
 स्फीतावगीतसगीत-मुसुरीकृतदिङ्मुख ।
 प्रत्यत्रतोरणद्वार-माययी निजवेदमनः ॥ ११ ॥
 घोटक कुर्दयामासु-श्चिरं तत्र वधुवरम् ।
 हर्षोत्कर्षेण कुर्वाणा, देवा जयजयारवम् ॥ १२ ॥
 लता इव सर्परेण, प्रमोदेन प्रणोदिता ।
 पौहोम्याद्याश्च नचतु-र्गौतपूर्णमनोरथा ॥ १३ ॥
 प्रविवेश ततः स्वामी, स्वसौधे कृतमङ्गल ।
 विवाहोत्साहसौन्दर्य-रञ्जितस्त्रिजगज्जन ॥ १४ ॥
 शुष्कनीलफलस्वादु-र्नानापकाक्षपेशदा ।
 शालिसुपघृतप्राज्य-प्रवेहव्यञ्जनाद्भुता ॥ १५ ॥
 मिथो जेमनवाराभू-द्भरिगौरवसुन्दरा ।
 ताम्बूलांशुकदानाद्यैः, सम्माननमथात्रवत् ॥ १६ ॥
 पूर्णपात्रप्रवेशादि-विवाहोत्सववृत्तिभिः ।
 स्वामिन पितरौ तत्र, मुमुदातेतरां सदा ॥ १७ ॥
 कृतकृत्योऽथ शक्रादि-देवदेवीगणोऽस्त्रिह ।
 प्रणिपत्य प्रभो पादान्, स्थान निजनिजययौ ॥ १८ ॥ आ०फ० ।
 अमुमेवार्थमाह ।

जोगसमर्थं नाहं, वरकर्मं कासि देविदो ।
 पुत्रं वरमहिलाणं, बहुकर्मं कासि देवीत्रो ॥
 भगवोऽहं च तेन कन्याद्वयेन साह्ये विहरन् यौवनमनुप्राप्तः ।
 अत्रान्तरे देवराजस्य चिन्ता जायाकृत्यमेतदतीतप्रत्युत्पन्नाना-
 गतानां शक्राणां प्रथमतोर्थकराणां विवाहकर्मं किय इति संचि-
 न्त्यानेकत्रिंशदधुवृन्दसमन्वितोऽवतीर्णवानित्ययतीर्थं च नग-
 घत स्वयमेव वरकर्मं चकार । पत्न्योरपि देव्यो वधुकर्मैति ।
 अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह (जोगगाहा) गमनिका । भोगस-
 मर्थं ज्ञात्वा वरकर्मं तस्य कृतवान् देवेन्द्रः द्वयोर्वग्मदितयोर्वे-
 धुकर्म कृतवत्यो वेद्य इति गाथार्थः । ज्ञावार्थस्तुक्त एव ॥१२३॥
 (८) अथापत्यहारम् ।

वष्णुवसयसहस्रा, पुत्रि जायस्म जिणवरिदम्न ।
 नो नरद्वंजिमुंदरि, वादुवद्री मुंदरी चैव ॥ १०४ ॥
 देवीशुभंगज्ञाए, भरहो जंजी धमिदुणगं जायं ।
 देवीऽ मुनंदाए, वाहुवद्री मुंदरी चैव ॥ १२५ ॥

(उष्णवगादा) निगदसिद्धैत्रेयं तवरमनुत्तरविमानादवती-
र्य सुमङ्गलायाः पुनः बाहुपीठश्च प्ररतब्राह्मीमिथुनक जातं
तथा सुवाहुर्महापीठश्च सुनन्दाया बाहुवती सुन्दरीमिथुन-
कमिति । १२४ । अमुमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह सूत्रभाष्यकारः
(देवीमाहा १२५) सुगमत्वाच्च विवियते आह । किमेतावन्त्येष
जगवतोऽपत्यानि उत नेति । उच्यते ।

• अत्रापन्नं जुञ्जते, पुत्राण सुमंगला पुणो पसवे ।

नीक्षणमङ्कमणे, निवेक्षणं उसजसापिस्स ॥ १२६ ॥

गमनिका । एकोनपञ्चाशत्सुगमानि पुत्राणां सुमङ्गला पुनः
प्रसूतवती । अत्रान्तरे प्राप्तिरूपितानां इकारादिप्रभृतीनां
वर्णनीतीनां ते लोका प्रचुरतरकपायसंभवात् अतिक्रमणं
कृतवन्त । ततश्च नीतीनामतिक्रमणं सति तल्लोका अभ्यधिक-
ज्ञानादिगुणसमन्वितं भगवन्तं विज्ञाय निवेदनं कथनमृषजस्वा-
मिने आदितीर्थकराय कृतवन्त इति क्रियाऽयं गाथार्थः ।

एव निवेदिते सति भगवानाह ।

राया करेड दंडं, सिष्टे ते विति अम्ह विमहो उ ।

मगह य कुत्रगरं मो, वेड उसजो अ जे राया ॥ १२७ ॥

गमनिका । मिथुनकनिवेदिते सति भगवानाह । नीत्यतिक्रमण-
कारिणां राजा सर्वनरेश्वरः करोति वणं स चामात्यारक्षि-
कादिचतसृकं कृत्वाभिषेकं अनातिक्रमणीयाश्च जवति ।
एवं शिष्टे कथिते सति भगवता ते मिथुनका ब्रुवते भणन्ति
अस्माकमपि राजा भवतु वर्तमानकालनिर्देशं खल्वन्यास्व-
वसर्पिणीषु प्रायः समानन्यायप्रदर्शनार्थं । त्रिकाङ्गोचरसूत्र-
प्रदर्शनार्थं वा । अथवा प्राकृतमैल्या वान्दसत्वाच्च (वितीति)
उक्तवन्त । जगवानाह यद्येव (मगहयकुत्रगरति) याचयञ्चं
कुत्रकर राजान स च कुत्रकरस्तेर्याचितः सन् (वेचेति)
पूर्ववदुक्त्वान् अत्रतो (जे) जयनां राजेति गाथार्थः । ततश्च ते
मिथुनका राज्याभिषेकनिर्वर्तनार्थमुदकानयनाय पश्चिमीसरो गत-
वन्त । अत्रान्तरे देवराजस्य खल्व्वासनकरूपो घटूष विभाषा
पूर्ववत् यावदिहागत्याभिषेकं कृतवानिति ।

(१०) ऋषयज्ञस्वामिनो राज्याभिषेकः ।

आभोएजं सको, उवागत्रो तसः कुणऽ अजितेअं ।

मउडाइ अलंकारं, नरिंदजोगं च से कुणइ ॥ १२८ ॥

गमनिका आभोगयित्वा उपयोगपूर्वकेनावधिना विज्ञाय शक्रो
देवराज उपागतस्तस्य भगवतः करोति अभिषेकम् । राज्या-
भिषेकमिति । तथा मुकुटाद्यलङ्कारं च आदिशब्दात्कटककु-
ण्डलकेयूरादिपरिग्रहः । चशब्दस्य व्यग्रहितः संवन्धो नरे-
न्द्रयोग्यं (से) तस्य करोति अत्रापि वर्तमानकालनिर्देशप्र-
योजनं पूर्ववदवसेयम् । पाठान्तरम् "आभोएजं सको, आगतुं
तस्स कासिअभिसेयं । मउडादि अलंकारं, नरिंदजोगं च से
कासी " भावार्थं पूर्ववदवसेति गाथार्थः । अत्रान्तरे ते मिथुन-
कनरास्तस्मात्पञ्चसरसः खलु नलिनीपत्रैरुदकमादाय भगव-
त्समीपमागत्य त चालंरुतविभूषितं दृष्ट्वा विस्मयोन्फुल्लनयनाः
किं कर्तव्यतायाकुलोक्तचेतसः कियन्तमपि कालं स्थित्वा
भगवत्पादयोः तदुदकं निक्षिप्तवन्त इति तानेवविधाक्रियोपेता-
न दृष्ट्वा देवराजचित्तयत् इहो खलु यिनाता एते पुरुषा इति
धीधमणं यः करारजमात्रापिनवानिह हादशयोजनदीर्घो नवयोज-
नदिप्लाम्भां विमीता नगरीः निर्यादयेति । स चाज्ञासमन्तः

रमेव दिव्यभवनप्राकारमालोपशोभितां नगरीं चक्रे ।

अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह ।

जिसिणीपत्ते हि यरे, उदयं घित्तुं वुहंति पापसु ।

साहुविणीया पुरिसा, विणीयनयरी अह निविद्धा ॥ १२९ ॥

गमनिका विसिनीपत्रैरुदकं गृहीत्वा लुभन्तीति प्रक्षिपन्ति घ-
र्तमाननिर्देशं प्राग्वत् पादयोरुपरि । देवराजमिहृतवान् । साधु
विनीताः पुरुषाः विनीतनगरी अथ निविष्टेति गाथार्थः । १२९ ॥

(११) सांप्रत राज्यसंग्रहद्वारमभिधित्सयाऽऽह ।

आसा इत्थी गावां, गहिया एए य रजसंगहनिमित्तं ।

घित्तुण एवमाडं, चउन्विहं संगहं कुणइ ॥ १३० ॥

गमनिका अश्वा हस्तिनो गाव एतानि चतुष्पदानि तदा
गृहीतानि भगवता राज्ये संग्रहं तन्निमित्तं गृहीत्वा पयमादि-
चतुष्पदजातमसौ भगवान् चतुर्विधं वद्यमाणलक्षणं संग्रहणं
करोति । वर्तमाननिर्देशप्रयोजनं पूर्ववत् । पाठान्तरे वा चतुर्विधं
संग्रहं " कासी " इत्ययं गाथार्थः ॥ १३० ॥ स चायम् ।

उग्गा भोगा राय-अ स्वत्तिया संगहो जवे चउदा ।

आरखिखगुरुवयं सा, सेमा जे स्वत्तिया ते उ ॥ १३१ ॥

स चायम् । उग्गाहगाहा । गमनिका उग्गा भोगा राजन्या क्षत्रिया
एव समुदायरूपं संग्रहो भवेत्तुर्धो । एतेषामेव यथासंख्यं
स्वरूपमाह । (आरखेन्यादि) आरक्षका उग्रवण्डकारि-
त्वात् उग्गा गुर्विति गुरुस्थानीया भोगा-घयस्या इति राजन्याः
समानवयस इति कृत्वा घयस्या शेषा उक्तव्यतिरिक्ता ये
क्षत्रियास्ते तुशब्दं पुनश्शब्दार्थस्ते पुनः क्षत्रिया इति गाथार्थः ।

(१२) लोकस्थितिनिबन्धनप्रतिपादनाय गाथाचतुष्टयमाह ।

आहारे सिप्पकम्मे, मामणा य विचूसणा ।

लेहे गणिए अ रूवे अ, लक्खणे माणपोयए ॥ १३२ ॥

ववहारे नीइजुप्पे अ, ईसच्छे अ उवासणा ।

निगिच्छा अत्यसत्ये अ, वंधे घाए अ मारणा ॥ १३३ ॥

जत्तुनवसमावाए, मंगले कोरुए इअ ।

वत्ये गंधे अ मल्ले अ, अलंकारे तहेव य ॥ १३४ ॥

चोलोवणविवहे अ, दसिया महयपूयणा ।

कावणा धूजसहे अ, छेत्तावणयपुच्छणा ॥ १३५ ॥

एताश्चतस्रोऽपि द्वारगाथाः । एताश्च भाष्यकार प्रतिद्वार ध्या-
रुथास्यत्येव तथाप्यक्षरगमनिकामात्रमुच्यते तत्रापि प्रथमगाथा-
मधिकृत्याह । तत्राहार इति आहारविषयो विधिर्वक्तव्यः । कथं
कल्पतरुफलाहाराज्ञाव संवृत्तः कथं वा पक्काहारः संवृत्त इति
तथा शिष्टय इति शिल्पविषयो विधिर्वक्तव्यः । कुत कथं कि-
यन्ति वा शिल्पान्यपजानानीति । कर्मणीति कर्मविषयो विधि-
र्वाच्यं यथा कृषिषाणिव्यादिकर्म संजातमिति तच्चान्नामुपप्ले
संजातमिति । च. समुच्चये (भामणोत्ति) ममीकारार्थं देशा-
घचनम् । ततश्च परिग्रहममीकारो घक्तव्यः स च तत्काल एव
प्रवृत्तः च पूर्ववत् । धिज्ञपणं विज्ञपणा मण्डनमित्यर्थः । सा व-
क्तव्या सा च भगवतः प्रथम देवेभ्यः कृता पश्चात्लोकैः प्र-
वृत्ता । क्षेत्रं इति क्षेत्रं क्षेत्रं द्विपिधिधानामित्यर्थः । तद्विषयो
विधिर्वक्तव्यः तच्च जिनेन ग्राहया वृद्धिणकरेण प्रदर्शितामिति । ग-
णिविषयो विधिर्वाच्य एवमन्यत्रापि क्रिया योज्या । गणित सं-
ख्यानं तच्च जगदबा सुन्दर्या घामकरेणोदि एमिति । च। समुच्चये

रूप काष्ठकर्मादि तच्च जगवतो जगतस्य कथितमिति । च पूर्ववत् । लक्षणं पुरुषलक्षणं तच्च जगवतैव बाहुबलिन कथितमिति । मानमिति मानोन्मानावमानगणिमप्रतिमानां लक्षणम् । (पोत इति) बोद्धव्यं प्रोतं वा अनयोर्मानप्रोतयोर्विधिर्वाच्यः । तत्र मानं द्विधा धान्यमानं रसमानं च । तत्र धान्यमानमुक्तम् । “दो असनी उपसती इत्यादि” रसमानं “चउसछिया वसीसिया एवमादि” २ उन्मानं येनोन्मीयते यदोन्मीयते तद्यथा कर्ष इत्यादि । भवमानं येनावर्मायते तद्यथा हस्तेन वा दण्डेन वा हस्तो वेत्यादि । ३ । गणिमं यज्ञयते एकादिसख्येति । प्रतिमानं गुञ्जादि एतत् सर्वं तदा प्रवृत्तमिति । पोता अपि तदेव प्रवृत्ता । तथा प्रकर्षेण उतन प्रोतः मुक्ताफलादीनां प्रोतन तदैव प्रवृत्तमिति । प्रथमद्वारगाथासमासार्थः ॥ ३१ ॥ द्वितीयगाथागमनिका (ववहारेत्ति) व्यवहारविषयो विधिर्वाच्यः राजकुलकरणजापप्रतिपादनादिवृत्तानां व्यवहारः स च तदा प्रवृत्तौ वृत्तानां प्रायः स्वस्वभावापगमात् (णीतिस्ति) नीतौ विधिर्वच्यः । नीतिर्हकारादिवृत्तानां सामाद्युपायलक्षणं वा तदैव जातेति (युक्त्येति) युक्तविषयो विधिर्वाच्यः । तत्र युरु बाहुयुक्तादिक लावकादीनां वा तदैवेति (ईसत्येति) प्राकृतशैल्या उकारदोषात् इषुशास्त्रं धनुर्वेदस्तद्विषयो विधिर्वाच्य इति तदपि तदैव राजधर्मं सति जातमथवा एकारान्तत्वात्सर्वेऽत्र प्रथमान्ता एव छेद्याः । व्यवहार इति व्यवहारस्तदा जात एव सर्वत्र योज्यम् । यथा “ क्यरे भागच्छऽ विस्रुवेत्यादि ” (उवासणेति) उपासना नापितकर्म तदपि तदैव जातं प्रागनवस्थितनखलोमान एव प्राणिन आसन्निति गुरुनरेन्द्रादीनां चोपासनेति । चिकित्सा रोगहरणलक्षणं सा तदैव जाता । एव सर्वत्र क्रियाध्याहारः कार्यः । (अत्यसत्थेयत्ति) अर्थशास्त्र (यधे घाते य मारणेयत्ति) वन्धो निगमादिजन्यः । श्रातो दण्डादितारुना । जीवित्वाद् व्यपरोपणं मारणेति सर्वाणि तदैव जातानीति द्वितीयद्वारगाथासमासार्थः ॥ ३३ ॥ तृतीयगाथागमनिका । एकारान्ता प्रथमाद्वितीयान्ताः प्राकृते भवन्त्येव तत्र ये ज्ञानादिपूजारूपा उत्सवा शक्रोत्सवाद्य समवायाः गोष्ठ्यादिभेदका एते तदा प्रवृत्ता मङ्गलानि स्वस्तिकसिद्धार्थकादीनि कौतुकानि रक्षादीनि मङ्गलानि च कौतुकानि चेति सामान्यं (मंगलेति) एकारोऽलाङ्गणिको मुखसुखोच्चारणार्थः । एतानि जगवनं प्राग् देवैः कृतानि पुनस्तदैव लोके प्रवृत्तानि । तथा वस्त्र चीनांशुकादि गन्ध कोष्ठपुत्रादिवृत्तानि । मान्यं पुष्पदाम । अद्धारकेशशूयणादिवृत्तानि । एतान्यपि यस्त्रादीनि तदैव जातानीति तृतीयद्वारगाथासमासार्थः । चतुर्थगाथागमनिका तत्र (चूमेति) बालानां चूर्णाकर्म तेषामेव काञ्चाप्रहरणार्थं नयनमुपनयनं धर्मश्रवणमिति वा साधुसकाशं नयनमुपनयनम् । विवाहं प्रतीत एव एते चूर्णादयस्तदा प्रवृत्ताः ॥ ३५ ॥ दत्ता च कन्यापित्रादिना परिणायत इति तच्चैव सजातम् । निष्कादानं वा नृतकस्य पूजा नाम मरुदेव्यास्तदैव प्रथमसिद्ध इति कन्यादेवैः कृतेति लोके च रुद्राः । अथयना अग्निस्कारः स च भगवतो निर्वाणप्राप्तस्य प्रथमं प्रिष्टं कृतं पश्चात्लोकेऽपि सजातम् । जगवदादिद्वयस्थानेषु स्तुपास्तदैव कृताः लोके च प्रवृत्ताः शब्दश्च रुदितशब्दो जगद्व्येवापवर्गं गते सति जगतदुःखमसाधारणं ज्ञात्वा शक्रेण कृतो लोकेऽपि रुद्र एव । “वेज्ञापनक” इति देशीवचनमुत्कृष्टावलीनापनसेटिकाधर्षवाचकमिति । तथा प्रच्छन्नं प्रच्छन्ना मा इन्विकानि लक्षणं इन्विकानां कर्षणं गणितं च तत्रयन्ति पुन-

यंकाः स्रष्ट्वागम्य कर्षणं कथयन्ति किमपि प्रष्टुर्विचित्रमिति । अथवा निमित्तादिपृच्छा सुखशयनादिपृच्छा चेति चतुर्थद्वारगाथासमासार्थः ॥ ३५ ॥ आव० १ अ० । द्दानीं प्रथमद्वारगाथासमासार्थं निमित्तस्य मूलभाष्यकृदाह ॥

आसी कटाहारा, मृदाहारा य पत्तहारा य ।

पुष्पफलभोक्षणं वि य, जड्या किर कुलगरो उमहो । गमनिका । मृदाहाराश्च आसन् कटाहारा पत्राहाराश्च पुष्पफलभोजिनोऽपि च कदा यदा किल कुलगरो रूपम् । भावार्थ स्पष्ट एव नवरंते मियुनका नरा एवचूता आसन् किलशब्दस्तु परोक्तासागमवाटससूचक इति गाथार्थः । तथा ।

आसी अ इक्खुभोई, इक्खागा तेण खंत्तिया हुंति ।

सणसत्तरसं धन्नं, आम आमं च जुंजीआ ॥

गमनिका । आसंश्च इक्खुभोजिन इक्खाकवस्तेन क्वत्रिया भवन्ति । तथा सण सत्तदशो यस्य तत्सणसत्तदशं धान्यं शाल्यादि आममपकम् (आम) न्यूनं च (जुंजीया इति) जुक्तवन्त इति गाथार्थः । १३७ । तथापि काष्ठदोषात्तदपि न जीर्णवत्ततश्च भगवन्त पृष्टवन्त । जगवाँश्चाह हस्ताज्यां घृष्टाऽऽहारयध्वमिति ॥ अमुमेवार्थं प्रतिपादनाह नाप्यकृतम् ।

ओमप्पाहारंता, अजीरमाणम्मि ते निणमुत्ति ।

दत्थंहि धंसिज्जणं, आहारेहंति ते जणिया ॥ ३८ ॥

गमनिका । अवममप्याहारयन्त । अजीरमाणे ते मियुनका जिन प्रथमतोर्थकरमुपयान्ति । पूर्ववत्सर्पिणीस्थितिप्रदर्शनार्थं वर्तमाननिर्देशो जगवता च हस्ताभ्यां घृष्टा आहारयध्वमिति ते जणिताः सन्तः किं कुर्वन्ति ।

आसी य पाणिवसी, तिम्मिअ तंदुलपत्तालपुरुजोई ।

इत्थतल्लपुराहाग, जड्या किर कुलगरो उसजो ॥ ३९ ॥

आसश्च ते मियुनका भगवदुपदेशात्पाणिज्यां घट्टं शीलं येषां ते पाणिघर्षणः । एतदुक्तं भवति । ता एवौपधीं हस्ताज्यां घृष्टा त्वच चापनीय जुक्तवन्तः । एवमपि काष्ठदोषात् कियत्यपि गते काष्ठे ता अपि न जीर्णवत्यः । पुनर्जगवदुपदेशत एव तीमिततन्दुलप्रवाहपुटभोजिनो वज्रुः । तीमिनतन्दुलान् प्रवाहपुटे भोक्तुं शीलं येषां ते तथाविशः । तन्दुलशब्देनौपध्य एवोच्यन्ते । पुनः कियतापि काष्ठेन गच्छता अजीर्णदोषादेव भगवदुपदेशेन हस्ततल्लपुराहारा आसन् । हस्ततल्लपुरेण आहारो विहितो येषामिति समासः । हस्ततल्लपुरेण कियन्तमपि काष्ठमौपधीं स्थापयित्वापशुक्तवन्त इत्यर्थः । तथा कदासु म्येदयित्वेति यदा किल कुलगरो अजगजशब्दः परोक्तासागमवाटससूचकस्तदा ने मियुनका एव भूता आमन्निति गाथार्थः । ३९ । पुनरभिहितप्रकारा द्वादिस्थोर्गगाहारितवन्तस्तथा पाणिज्यां घृष्टा पत्रपुटेण च मुहूर्ते तीमित्वा तथा हस्ताभ्यां घृष्टा हस्तपुटेण च मुहूर्ते धृत्वा पुनर्हस्ताज्यां घृष्टा कदास्वेद च हन्या पुनर्हस्तामित्वा हस्तपुटेण च मुहूर्ते धृत्वादिजगद्व्येवो जनां केचित्प्रदर्शयन्ति । घृष्टा पत्र विहाय तद्यथायुक्तं त्वगपनयनमन्तरेण तीमिनस्यापि हस्तपुटघृतस्य माकुमार्यत्वानुपपत्ते इत्यङ्गत्वजाववाहा अदोष इति । द्वितीययोजना पुनर्हस्ताज्यां घृष्टा पत्रपुटेण तीमित्वा हस्तपुटेण च मुहूर्ते धृत्वात् । तृतीययोजना पुनर्हस्ताज्यां घृष्टा पत्रपुटेण तीमित्वा हस्तपुटेण च मुहूर्ते धृत्वात् । तथा कदासु म्येदयित्वेति ।

अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह ।

घंसेऊणं तिममाण, घंसणतिम्मणपवाअपुरुजोई ।

यंसियनिम्मपवाअ, हत्यउडे कक्खसेए अ ॥ ४० ॥

त्रावार्थ उक्त एव नवरमुक्तार्थाकरयोजना । घृष्ट्वा तीमितं कृत-
वन्त इत्यनेन प्रागभिहितप्रत्येकप्रज्ञकाक्षेपः कृतो वेदितव्यः ।
घृष्ट्वा प्रवाद्यपुटनीमितजोजिन इत्यनेन द्वितीययोजनाक्षेपः ।
घृष्ट्वेति घृष्ट्वा तीमन प्रवाद्य इति प्रवाले तीमित्वाहस्तपुटेपु कि-
यन्तमपि काहं विधाय युक्तवन्त इति वाक्यक्षेप इत्यनेन तृती-
ययोजनाक्षेपः । तथा कक्कास्वेदे च कृते सति युक्तवन्त इत्यने-
नानन्तराभिहितत्रययुक्तेन चतुर्भङ्गकयोजनाक्षेप इति गाथार्थः ।
अत्रान्तरे ।

अगणिसस य उट्ठाणं, उमघंसा ढड्डु नीअपरिगहणं ।

पासेसु परिच्छिद्धदह, गिएहह पागं तत्रो कुएहह ॥ ४१ ॥

आह सर्वं तीमनादि ते मिथुनकास्तीर्थकरोपदेशात्कृतवन्तः
स च जगवान् जातिस्मरं सन् किमित्यन्युत्पादोपदेश न दत्त-
वानित्युच्यते तदा कालस्यैकान्तस्निग्धत्वात् असत्यपि यत्ने वस्तु-
त्पत्तेरिति स च भगवान् विजानाति न ह्यैकान्तस्निग्धरूकयोः
काशयोर्वहयुत्पादः किं त्वनतिस्निग्धरूककाव इत्यतो नादिप्रवा-
निति तेषां च चतुर्भङ्गविकल्पितमप्याहारं कावदोषान्न जीर्णवत्ः
इत्यस्मिन् प्रस्तावे अग्रेश्चोत्थान संवृत्तमिति । कुतः उमघर्षात्तं
चोत्थितं प्रवृज्ज्वालावलीसनाथ भूषासं तृणादि दहन्तं ढड्डु अ-
प्रर्षरत्नबुद्ध्या ग्रहण प्रति प्रवृत्तवन्तः दह्यमानास्तु भीतपरिकथ-
नमृपजाय कृतवन्त इति । भीतानां परिकथनं भीतपरिकथनम् ।
प्रीत्या वा परिकथनं भीतिपरिकथनं पाठान्तरमिति । जगवा-
नाह पार्श्वेन्यादि सुगमं ते हि अजानाना वहावेवौपधीः प्रक्षिप्तव-
न्त ताश्च दाहमापु पुनस्ते भगवतो हस्तिकन्धगतस्य निवेदय-
न्ति । स हि स्वयमेवौपधीर्नैक्यतीति । भगवानाह न तत्राग्निरो-
हितानां प्रक्षेपः ॥४१॥ ज्ञयं तावत्प्रथमं कुम्भकारशिल्पमुत्पन्नमु-
मेवार्थमुपसंहरन्नाह ।

पक्खेवदहणमासहि, कहणं निग्गमणहत्थिसीसम्मि ।

पयणारंनपवित्ता, ताहे कासी य ते मणुआ ॥ ४२ ॥

मिंठेण हत्थिसीसे, मट्टियपिंरुं गहाय कुमं तु ।

निव्वत्तेमिअ तह आइ-जिणोवइडेण मग्गेण ॥ ४३ ॥

निव्वत्तिप् समाणे, जणई राया तत्रो बहुजणस्स ।

एवआ भे कुव्वह, पथड्डिअं पढमसिपं तु ॥ ४४ ॥

त्रावार्थ उक्त एव किं तु क्रियाव्याहारकरणेनाकरगमनिका
स्वबुद्ध्या कार्या । यथा प्रक्षेपं कृतवतो दहनमौपधीनां वभूवे-
त्यादि उक्तमाहारद्वारम् । अत्र ० १ अ० ।

शिलाद्वारावयवार्थाभिधित्तस्याऽऽह ।

पंचेव य सिप्पाई, यडडोहे चित्तणंतकासवए ।

एकेवस्स य पत्तो, वीमं वीसं जवे भेया ॥ ४५ ॥

पञ्चैव मूलभूतानि शिल्पानि । तद्यथा (यडडोहे चित्तणं-
तकासवएइति) तत्र घट इति कुम्भकारशिल्पस्योपलक्षण
(नोहेत्ति) लोहकारशिल्पस्य (चित्तेत्ति) चित्रकारशि-
ल्पस्य “ एतमिति ” देशीवचनं ब्रह्मवाचकं ततोऽनेन वस्त्र-
शिल्पस्य ग्रहणं काश्यप इति नापितशिल्पस्य । इयमत्र भा-
षणा । यत्रवृत्तेषु परिहीयमानेषु भगवता ब्रह्मोत्पादनिमित्तं

वस्त्रशिल्पमुत्पादितं तदनन्तरं गृहाकारेष्वपि कल्पदृमेषु हानि-
मुपगच्छत्सु गृहकरणनिमित्तं लोहकारादिशिल्पमुत्पादितं प-
श्चात्प्राणिनां कालदोषान्नखरोमाणि अपि वर्द्धितुं प्रवृत्तानीति
नापितशिल्पोत्पादना । गृहाण्यपि च चित्ररहितानि विशो-
भानि भान्तीति चित्रकारशिल्पोत्पादना कुम्भकारशिल्पोत्पाद-
कारणं प्रागेव भावितम् । “ एकेकस्स येत्यादि ” एभ्यः प-
ञ्चभ्य एकेकस्य विशतिर्विशतिर्भेदा अभूवन्निति सर्वसंख्यया
तदा शिल्पशतस्योत्पत्तिरभवदिति ॥ ४५ ॥

संप्रति कर्ममामणाविभूषणाद्वारप्रतिपादनार्थमाह ।

कम्मं किसिवाणिज्जा-इ मामणा जा परिग्गहे ममता ।

पुव्व देवेहिं कया, विजूसणा मंरणा गुरुणो ॥ ४६ ॥

कर्म नाम कृपिवाणिज्यादि । तश्चाग्राह्यत्पन्ने संजातमिति
(मामणेत्ति) ममीकारार्थं देशीवचनमेतत् । ततो योऽपरि-
ग्रहे ममता सा मामणा ज्ञातव्या सा च तत्काल एव प्रवृ-
त्तेति । तथा विभूषणा मण्डना सा च पूर्वं देवेन्द्रैर्गुरोर्भगवतः
आदितीर्थकृतः कृता पश्चात्लोकैऽपि प्रवृत्तेति ।

संप्रति लेखगणितरूपद्वारद्वयप्रतिपादनार्थमाह ।

देहं लिवीविहाणं, जिणेण वंभीए दाहिणकरेण ।

गणिय संखाणं सुं-दरेए वामेण उवइट्ठं ॥ ४७ ॥

लेखनं लेखो नाम सूत्रे नपुंसकता प्राकृतत्वात्त्रिपिबिधानं तच्च
जिनेन भगवता ऋषभस्वामिना ग्राहय्या दक्षिणकरेण प्रदर्शित-
मत एव तदादित आरज्य वाच्यते । गणित नाम एकद्विज्यादिस-
ख्यानं तच्च भगवता सुन्दर्या वामकरेणोपदिष्टमत एव तत्प-
र्यन्तादारभ्य गणयते । अधुना रूपलक्षणमानरूपद्वारत्रयप्र-
तिपादनार्थमाह ।

जरहस्स रुवकम्मं, नराऽलक्खणमहोइयं वलिणो ।

माणुम्माणुवमाणं, पमाणगणमा य वत्थुणं ॥ ४८ ॥

रूप नाम काष्ठकर्म पुस्तककर्मैत्येवमादि । तच्च भगवता भर-
तस्योपदिष्टम् । तथा नरादिद्वक्त्रण पुरुषद्वक्त्रणादि तच्च । अथ
जरतस्य काष्ठकर्माद्युपदेशानन्तरं भगवता बाहुद्वयिन उदितं
कथितम् । तथा मानं नाम वस्तूनां मानोन्मानवमानप्रमाणग-
णितानि तत्र मानं द्विधा धान्यमानं रसमानं च । धान्यमानम्
“ दो अ सतीए सइया दो य सईतो सेइया चत्तारि सेइया कु-
दवो चत्तारि कुदवो पत्थओ ” इत्यादि । रसमानं “ चउस-
ट्टिया चउतिसिया सोदसिया ” इत्यादि । उन्मानं येनोन्मीयते
तच्च तुलागतं कर्म-पलमित्यादि । अवमान येनावमीयते त-
द्यथा हस्तो दण्डो युगमित्यादि । प्रमाण प्रनिमान तच्च सुव-
र्णपरिमाणहेतुः शुद्धादि गणितं यदेकादिसंख्यया परिच्छिद्यते ।
यत्तु गणितं तत्प्रागेव पृथग्द्वारतयाऽभिहितमेतत्पञ्चप्रकारमपि
मानं भगवति राज्यमनुशासति भगवदुपदेशेन प्रवृत्तमिति (पो-
यए) इति द्वारगाथायां यदुक्तं तस्य सस्कार प्रोतकमिति । पोतक
इति वा । तथाचाह ।

माणियाई दाराडमु, पोता तह सागरम्मि बहुणाई ।

ववहारो लेहवणं, कज्जपरिच्छेयणत्थं वा ॥ ४९ ॥

ये मणिकादय आदिशब्दान्मुक्ताफवादिपरिग्रहः । दवरका-
दिषु लोकेन प्रोताः क्रियन्ते तदेतत्प्रकरणेण कृतं तदा प्रवृत्तम् ।
अथवा पोता नाम सागरे समुद्रे प्रवहणानि तान्यपि तदैव
प्रवृत्तानि । तथा व्यवहारो नाम विसवादे सति राजकुलकरणे

गत्वा निजनिजनापात्रेखापनक्षत्तण कार्यपरिच्छेदनार्थं वा पण-
मुक्तिवक्ष्ण स उजयरूपोऽपि तदा प्रवृत्तः कालदोषतो लोकानां
प्रायः स्वस्वजावापगमात् ।

अधुना नीतियुद्धरूपं द्वारद्वयमन्निधित्सुराह ।

नीर्ऽहकाराई, सत्तविहा अहव सामभेयाई ।

जुष्ठाई वाहुजुष्ठाई, यइ वट्टयाईणं च ॥ ५० ॥

नीतिर्हकारादिवक्ष्णा सप्तविधा । तद्यथा हकारो मकारो धि-
कारः परिभाषणा मएरुहीधन्धश्चारके प्रक्रेपो महापराधे उवि-
च्छेद इति । एषा सप्तविधापि नीतिस्तदा विमलवाहनकुलकरा-
दारज्य ऋरतकाल पर्यन्त कृत्वा यथायोग प्रवृत्ता । तथा च व-
द्वयति “ किञ्चिन्न भरदकावे ” इत्यादि । अथवा नीतिर्नाम साम-
भेदादिका चतुष्प्रकारा । तद्यथा सामभेदो दरुडः उपप्रदानमिति
एषा चतुर्विधाऽपि भगवत्कावे समुत्पन्नेति । तथा युक्तानि नाम
बाहुयुद्धादीनि । यदि वा वर्तकादीनां तानि उभयान्यपि तदा
प्रवृत्तानि ।

सांप्रतमिपुशाखोपासनारूपं द्वारद्वयमाह ।

ईसत्यं धणुवेदो, उवासणा मंसुकम्ममाईया ।

गुरुरायाईण वा, उवासणापज्जुवासणया ॥ ५१ ॥

इषुशाख नाम धनुर्वेदः स च राजधर्मे सति प्रावर्तत उपास-
ना नाम इमशुकर्तनादिरूपं नापितकर्म तदपि तदैव जातं
पूर्वं ह्यनवस्थितनखरोमानस्तथा कालमाहात्म्यतः प्राणिनोऽभव-
न्निति । एषा च शिल्पान्तर्गततया प्रागभिहिताऽपि पुन पृथग्द्वार-
रतयोपन्यस्ता भगवत्काल एव नखरोमाण्यतिरेकेण प्रवर्द्धितु
वन्नानि तत्पूर्वमिति ख्यापनार्थम् । यदि वा उपासना नाम
गुरुगजादीनां पर्युपासना सापि तदैव प्रवृत्ता । अधुना
चिकित्सायशाखवन्धघातरूपद्वारचतुष्टयप्रतिपादनार्थमाह ।

रोगहरणं तिगिच्छ्वा, अत्थागमसत्यमत्यसत्थापि ।

निगमाइजमो वंधो, घातो दंडादिताइणया ॥ ५२ ॥

चिकित्सा नाम रोगापहारक्रिया साऽपि तदैव भगवत्पदेशा-
त्प्रवृत्ता । अर्थागमनिमित्तं शाखमर्थशाखम् । वन्धो निगमादि-
भिर्यम सयमन घातो दण्डादिभिस्तारुना । एतेऽपि अर्थशा-
खवन्धघातास्तत्कावे यथायोगं प्रवृत्ता ।

अधुना मारणयज्ञोत्सवरूपद्वारद्वयप्रतिपादनार्थमाह ।

मारण्या जीववहो, जन्नानागाइयाण पूयातो ।

इंदाइमहापूया, पइनियया ऊसवा हौति ॥ ५३ ॥

मारण जीववधो जीवस्य जीविताद् व्यपरोपण तच्च ऋरतेइव-
रकावे समुत्पन्नम् । यज्ञा नागादीनां पूजा उत्सवाः प्रायः प्रति-
नियता वर्षमध्ये प्रतिनियतदिवसनाविनः इन्द्रादिमहापूजा-
स्त्वनियतकालभाविन्य इति महोत्सवाना प्रतिविशेषः । एतेऽपि
तत्कावे प्रवृत्ता ।

संप्रति समवायमङ्गलरूपद्वारद्वयमन्निधित्सुराह ।

समवात्रो गोडीणं, गामाईण व संपमारो वा ।

तह मंगलाइसोत्थिय, सुवणसिच्छत्थगार्डिणि ॥ ५४ ॥

समवायो नाम गोष्ठिनां मेलापक । यदि वा ग्रामादीनामादि-
शब्दात् खेटवाटनगरादिपरिग्रहः । स पकीभावेन किमप्युद्दिश्य
एकत्र मीलन संप्रसार समवायः । किमुक्तः प्रवति ग्रामादिजनाना-
ना किञ्चिन्नयोजनमुद्दिश्य यदेकत्र मीलनं स वा समवाय इति ।

तथा मङ्गलानि नाम स्वस्तिकसुवर्णसिद्धार्थकादीनि पूर्वं देवैर्ज-
गवतो मङ्गलवुद्ध्या प्रयुक्तानि ततो लोकेऽपि तथा प्रवृत्तानि ।

संप्रति कौतुकादिद्वारपञ्चरुमाह ।

पुव्वं कयाइं पहुणो, सुरेहिं रक्खादिकोउयाइं च ।

तह वत्थगंधमद्धा-लकारकेसज्जसाइ ॥ ५५ ॥

तं दहूण पवत्तो, लंकारे उ जणो असेसो वि ।

पूर्वं प्रवृत्तो जगवतः ऋषभस्वामिनः सुरैः कृतानि कौतुकानि
रक्कादीनि ततो लोकेऽपि तानि जातानि । तथा वत्थचीनांशुका-
दिभेदजिन्न गन्ध कुपुष्टादिवक्ष्णः माल्य पुष्पदामः । एतानि
तदैव जातानि । अवद्धारः केशचूपादिः तं चालद्वार जगवतो
देवैः कृतं दृष्ट्वा अयगेपोऽपि स्व स्वमहं कर्तुं प्रवृत्तः ।

संप्रति चूलाद्वारमाह ॥

विहिणा चूलाकम्मं, वालाणं चोलयं नाम ॥ ५६ ॥

चूला नाम विधिना शुभनक्षत्रतिथिसुहृतादीं धवलमङ्गलेऽदेव-
तापूजास्वजनभोजनादिवक्ष्णेन वादानां चूलाकर्म तदपि तदा
प्रवृत्तम् ।

संप्रत्युपनयनद्वारमाह ।

उवनयणं तु कलाणं, गुरुमूले साहुणो तवोकम्मं ।

धेत्तुं हवंति सहा, केई दिक्खं पवज्जंति ॥ ५७ ॥

उपनयन नाम तेषामेव वादानां कलानां ग्रहणाय गुरो कलाचा-
र्यस्य मूले समीपे नयनम् । यदि वा धर्मश्रवणनिमित्तं साधोः सका-
श नयनमुपनयन तस्माच्च साधोर्धर्मे गृहीत्वा केचित् श्राद्धा प्रव-
न्त्यपरं लघुकर्माणो दीक्षां प्रपद्यन्ते । एतच्चोभयमपि तदा प्रवृत्तम्
अधुना विवाहद्वार दक्षिणद्वारमाह ।

दहुं कयं विवाहं, जिणस्स लोगो वि काउमारद्धो ।

गुरुदत्तिया य कन्ना, परिणिज्जंते ततो पायं ॥ ५८ ॥

दात्तच्च दाणमुसभं, दित्तं दहुं जणम्मि विपयत्तं ।

जिणभिकखादाणं पि य, दहुं जिक्खा पवत्ताओ ॥ ५९ ॥

जिनस्य जगवत ऋषभस्वामिनो कृतं विवाहं दृष्ट्वा लोकोऽपि
स्वापत्यानां विवाहं कर्तुमारब्धवान् ॥ गतं विवाहद्वारम् । दक्षि-
णद्वारमाह । भगवता युगलधर्मव्यवच्छेदाय भरतेन सह जाता
ब्राह्मी बाहुवक्षिणे दत्ता बाहुवक्षिणा सह जाता सुन्दरी भरताये
ति दृष्ट्वा तत आरज्य प्रायो लोकेऽपि कन्या पित्रादिना दत्ता सती
परिणीयते इति प्रवृत्तम् । अथवा दक्षिर्नाम दानं तच्च जगवन्त-
ऋषभस्वामिनः सांवेत्सरिकं दानं ददतं दृष्ट्वा लोकेऽपि प्रवृत्तम् ।
यदि वा दक्षिर्नाम भिक्षादानं तच्च जिनस्य भिक्षादानं प्रपञ्चेण
कृतं दृष्ट्वा लोकेऽपि भिक्षा प्रवृत्ता । लोका अपि भिक्षां दातुं प्रवृ-
त्ता इति भावः ।

अधुना मृतकपूजाख्यापनास्तूपदाहद्वारापयाह ।

मरुयं मयस्स देहो, तं मरुदेवीए पढमसिच्छो ति ।

देवेहिं पुरा महियं, भावणया अग्गिसक्कारो ॥ ६० ॥

सो जिणदेहाइणं, देवेहिं कतो चित्ताम् धूजा य ।

सद्धो य रुणमहो, लोको वि ततो तहा य कतो ॥ ६१ ॥

मृतक नाम मृतस्य देहस्तच्च मृतक मरुदेव्या प्रथमसिद्ध
इति कृत्वा देवं पुरा महितं पूजितम् । तत आरभ्य लोकेऽपि
मृतकपूजा प्रसिद्धि गता । ध्यापना नामाग्निस्कारः न च
भगवता निर्वाणप्राप्तस्यान्येषां च साधूनामिदं चानामिनरेपां

च प्रथम त्रिदशै कृतः पश्चात्ल्लोकेऽपि संजात । तथा भगव-
द्देहादिदग्धस्थानेषु भरतेन स्तूपां कृता. नतो लोकेऽपि तत
श्रारभ्य मृतकदाहस्थानेषु स्तूपा. प्रावर्तन्त । तथा शब्दो नाम
रुदितशब्द. स च भगवत्यपवर्गे गते भरतदु. खमसाधारणम-
वयुष्य तदपसरणाय शक्रेण कृतस्ततो लोकेऽपि तत कालादा-
रभ्य रुदितशब्दा प्रवृत्तास्तथा चाह लोकोऽपि । तथा भरत-
वन् शक्रवत् वा रुदितशब्दं प्रवृत्त कर्तुमारब्धवान् ।

संप्रति छेलापनकद्वारं पृच्छाद्वारं चाह ।

छेलावणमुक्किद्धाऽ, वाञ्छकीलावणं च सैटाऽ ।

दंखिणियादिरुयं वा, पुच्छा पुण किं कर्हि कज्जं ॥६२॥

अहव निमित्तार्थं सुह-सइ याइ मृहडुक्खपुच्छा वा ।

इच्चेवमाइयाई, उप्पन्नं उसज्जकादम्मि ॥ ६३॥

छेलापनकमिति देशीवचनं तच्चानेकार्थं तथाचाह । “ उक्कि-
छाह इत्यादि ” उत्कर्ष नाम हर्षवशादुत्कर्षेण नर्दनमादिशब्दात्
सिंहनादितादिपरिग्रह । यदि वा वालक्रीडन छेलापनकम् ।
अथवा शंखितादि । तथा प्रच्छन्न पृच्छा सा इक्षिणिकादिरुदि-
तलक्षणा । इक्षिणिका हि कर्णमूले घण्टिकां चाद्वयन्ति ततो
यक्ता. खल्वागम्य तासां कर्णेषु किमपि प्रधुर्विवक्षितं क-
थयन्ति । आदिशब्दात् इक्षिणिकासदृशपरिग्रह । अथवा किं
कार्यं कथं वा कार्यमित्येव लक्षणा या लोके प्रसिद्धा पृच्छा
सा प्रच्छना । यदि वा निमित्तार्थानामादिशब्दात्स्वप्नफलाफ-
लादिपरिग्रह. । पृच्छा प्रच्छना । अथवा सुखशयितादिरूपा
सुखदुःखपृच्छा प्रच्छना इत्येवमादितया सर्वमुत्पन्नमृपभस्वा-
मिकाले । उपलक्षणमेतत् । किञ्चिद्भरतकाले किञ्चित्कुलकर-
काले च । तथाचाह ।

किञ्चिच्च भरतकाले, कुलकरकाले वि किञ्चि उप्पन्नं ।

पहुणा उ देसियाई, सन्वकला मिप्पकम्माई ॥६४॥

किञ्चिन्नगडादिभिर्घात इत्यादिभरतकालोत्पन्न किञ्चित्
हकारितं कुलकरकालेऽप्युत्पन्नं प्रभुणा तु भगवता ऋपभ-
स्वामिना सर्वा गणितप्रभृतय कला सर्वाणि घटशिल्पप्रभृ-
तीनि शिल्पानि सर्वाणि च कृष्यादीनि कर्माणि देशितानि ।
आ० म० प्र० । अत्र० ।

(१३) श्रीव्रजपद्मवैवस्य वास ।

तत्रो णं उसभे अरिहा कोमलिण वीसं पुव्वसयसहस्साई कु-
मारवासमज्जे वमऽ वसइत्ता तेवट्ठिं पुव्वसयसहस्साई महारा-
यवासमज्जे वमऽ तेवट्ठिं पुव्वसयसहस्साई महारायवासमज्जे
वसमाणे वेहाइआओ गणिअप्पहाणाओ सउणरुअपज्जव-
साणाओ वावचरिं कलाओ चोसट्ठिं महिलागुणे सिप्पसयं
च कम्माणं तिषि वि पयाहिआए उवदिसइ त्ति ॥

ततो जन्मकल्याणकानन्तरमित्यर्थः । ऋपन्नोऽर्हन् कौशिकः
विशतिं पूर्वगतसहस्राणि पूर्ववक्त्राणि भावप्रधानत्वाभिर्देशस्य
कुमारत्वेनाकृताभिषेकराजसुतत्वेन वासोऽवस्थानं तन्मध्ये घ-
सानि । “ कुमारवासमज्जावसइ ” इति पाठे तु कुमारवासम-
ध्यावसति आश्रयतीत्यर्थः । उपित्वा च त्रिपष्टिपूर्ववक्त्राणि अ-
प्रापि भावप्रधानो निर्देश इति महाराजत्वेन साम्राज्येन वासो
ऽवस्थानं तन्मध्ये घननि । तत्र घननक कथं प्रजा उपचक्रे इ-
त्यादि “ तेवट्ठिं इत्यादि ” त्रिपष्टिं पूर्ववक्त्राणि यावन्महाराज-

वासमध्ये वसन् द्विपिबिधानादिका गणितमङ्गविद्या धर्मकर्म-
व्यवस्थितौ बहुप्रकारत्वात् प्रधाना यासु ता । शकुनरुतं पक्कि-
न्नापितं पर्यवसाने प्रान्ते यासां तास्तथा द्वासप्ततिकदा कल-
नानि कदाविज्ञानानीत्यर्थस्ता. कलनीयभेदात् द्वासप्तति अ-
र्थात् प्रायः पुरुषोपयोगिनी । चतु षष्टि महिलागुणान् स्त्रीगु-
णान् कर्मणां जीवनोपायानां मध्ये शिल्पशतं च विज्ञानशतं च
कुम्भकारशिल्पादिक त्रीण्यप्येतानि वस्तूनि प्रजाहिताय लोको-
पकारायोपदिशति । अपिशब्द एकोपदेशकपुरुषतासूचनार्थः ।
वर्तमाननिर्देशश्चात्र सर्वेषामाद्यतीर्थकराणामयमेवोपदेशविशि-
रिति ज्ञापनार्थम् । यद्यपि कृपिवाणिज्यादयो बहवो जीवनोपा-
यास्तथापि ते पाश्चात्यकाले प्रादुर्बन्धु । जगवता तु शिल्प-
शतमेवोपदिष्टमत एवाचार्योपदेशज शिल्पमनाचार्योपदेश तु
कर्मैति शिल्पकर्मणोर्विशेषमामनन्तीति । श्रीहेमसूरिकृतादिदेव-
चरित्रे तु । “ तृणहारकाष्ठहार-कृपिवाणिज्यकान्यपि । कर्मा-
ण्यासुत्रयामास, लोकानां जीविकाकृते ॥ १ ॥ ” इत्युक्तमस्ति
तदाशयेन तु “ कम्माणमित्यत्र ” द्वितीयार्थे षष्ठी ज्ञेया । तथा
च कर्माणि जयन्यमध्यमोत्कृष्टभेदात् त्रीण्यप्युपदिशति इत्यपि
व्याख्येयम् । शिल्पशतं च पृथगेवोपदिशति इति ज्ञेयमिति जं०
२ षक्क० । (अथात्र सूत्रसंक्षेपत प्रोक्ता विस्तरस्तु राजप्रश्नीया-
दर्शेषु दृश्यमाना द्वासप्ततिकदास्ताश्च कदाशब्दे दर्शयिष्यन्ते)
शिल्पशतं चेद कुम्भकृद्बोहकृच्चित्रतन्तुवायनापितवक्त्राणि प-
ञ्च मूलाशिल्पानि तानि च प्रत्येकं विशतिर्ज्ञेयानीति । तथा-
चार्यम् “ पंचेव य सिप्पाइ, घरुडोहचित्तणतकासाए । इक्कि-
स्स य पत्तो, वीस वीसं भवे भेत्ता ॥ १ ॥ ” इति । नन्वत्रैषां
पञ्च मूलाशिल्पानामुत्पत्तौ किं निमित्तमित्युच्यते युग्मिनामामौ-
पध्यादरे मन्दाग्निताया अपच्यमाने हुतशुजि प्रक्षिप्यमाने तु
समकालमेव दह्यमाने युगादिकनरैर्विज्ञप्तेन हस्तिस्कन्धारुढेन भ-
गवता प्रथम घटशिल्पमुपदर्शितं कृत्रिया शस्त्रपाणय एव दुष्टेभ्य
प्रजा रक्षेयुरिति बोहशिल्प, चित्राङ्गेषु कल्पद्रुमेषु हीयमानेषु
चित्रकृच्छिलपं, वक्त्रकल्पं द्रुमेषु हीयमानेषु तन्तुवायशिल्पं, ब-
हुबुधे युग्मिधर्मे पूर्वमवर्द्धिष्यु रोमनख मा मनुजान्तुदत्विति ना-
पितशिल्पमिति । श्रीहेमाचार्यकृतऋभचरित्रे तु गृहादिनिमित्तं
वर्द्धय्यस्कारयुग्मरूपं द्वितीय शिल्पमुक्तं शेषं तच्चथैवेति ।
ननु ज्ञेयसत्कर्मण एवार्हन्तो भगवन्त समुत्पन्नव्याधिप्रतीका-
रकल्पस्यादिपरिग्रहं कुर्वते नेतरत्तत. किमसौ निरवधैकरुचि-
र्भगवान् सावधानुसंवन्धिकदाद्युपदर्शने प्रवृत्ते ? उच्यते स-
मयानुभावतो वृत्तिहीनेषु दीनेषु मनुजेषु उ स्थविभाव्यसंजात-
करणैकरसत्वात् । समुत्पन्नविवक्षितरसो हि नान्यरससापेक्षो
प्रवतीति धीर एव द्विजस्य चीवरदाने । अथैव तर्हि कथमधि-
कद्विप्सोस्तस्य सति सकर्तव्येऽद्युके शक्यकदान सत्यं जगवतश्च-
तुर्ज्ञानधारकत्वेन तस्य तावन्मात्रस्यैव द्वाभस्यावधारणेनाधि-
कयोगस्य केमनिर्वाहकत्वदर्शनात् । कथमन्यथा भगवदशस्थ-
लस्तच्छक्रग्रहणेऽपि तदुच्छरितकृतार्कविभाजकस्तन्तुवायः सम-
जायत । किं च फलाद्युपायेन प्राप्तसुरवृत्तिकस्य चौर्यादिव्य-
सनाशक्तिरपि न स्यात् । ननु भवतु नामोक्तसुखहेतोर्जगद्गर्तुं
कलाद्युपदर्शकत्वं परं राजधर्मप्रवर्तकत्व कथमुचितमुच्यते ।
शिष्टानुग्रहाय दुष्टनिग्रहाय धर्मस्थितिसंग्रहाय च । ते च राज्य-
स्थितिनिग्रया सम्यक्प्रवर्तमाना क्रमेण परेषां महापुरुषमा-
गोपदर्शकतया चौर्यादिव्यसननिवर्तनतो नारकातिथेर्यानिवा-
रकतया पेहिकामुष्मिकसुवम्साधकतया च प्रशस्ता एवेति ।

महापुरुषप्रवृत्तिरपि सर्वत्र परार्थत्वसाधकताबहुगुणाल्पदोष-
कार्यकारणविचारणापूर्विकैवेति । युगादौ जगद्ध्रवस्था प्र-
थमैव पार्थिवेन विधेयेति । ज्ञातमपीति स्थानाद्गपञ्चमाध्य-
यनेऽपि “ भस्मणं चरमाणस्स पंचणिम्सा टाणा पष्पत्ता तं
जं । छ्काया १ गणो २ राया ३ गाहावई ४ सररी ” ५ मित्या-
घावश्यकवृत्तौ राज्ञो निश्रामाश्रित्य राजा नरपतिस्तस्य धर्मस-
हायत्वं दुष्टेभ्यः साधुरक्कणादीत्युक्तमस्तीति परमकरुणापरी-
तचेतस परमधर्मप्रवर्तकस्य ज्ञानत्रययुक्तस्य भगवतो राज-
धर्मप्रवर्तकत्वे न काप्यनौचित्यं चेतसि चिन्तनीया युक्त्युप-
पन्नत्वात् तद्विस्तरस्तु जिनभगवत्पञ्चाशकसूत्रवृत्त्योर्भयतनाद्वारे
व्यक्त्या दर्शितोऽस्तीति नत एवावसेयो ग्रन्थगौरवभयादत्र न
लिख्यते इति । एतेन “ राज्यं हि नरकान्त स्याद् यदि राजा
न धार्मिकः ” इत्युक्तिरपि दृढबद्धमूला न कम्पत इति । किं
चात्र तृतीयारकप्रान्ते राज्यस्थित्युत्पादे धर्मस्थित्युत्पादः पञ्च-
भारकप्रान्ते “ वसुअररीसंधधम्मो, पुज्वरहे विज्जही अगणि-
संधं । निवविमलवाहणसुद्धम-मतिनयधम्ममज्जरहे ” ? इति
वचनात् धर्मस्थितिविच्छेदे राज्यस्थितिविच्छेद इत्यपि राज्य-
स्थितिहेतुत्वाभिव्यञ्जकमेवेति सर्वं सुस्थमित्यलं विस्तरेणेति ।
जं २ वत्तं । कल्पं । स० ।

(१४) पुत्राणां राज्याभिषेकस्तदनु च भगवान् किं चक्रे इत्याह ।

उवदिसित्ता पुत्तसयं, रज्जसए अजिसिचइ ।

उपदिश्य कथादिकं पुत्रशतं भरतबाहुबद्धिप्रमुखं कोशलात-
क्कशिलादिराज्यशते अभिषिञ्चति स्थापयति । अत्र शङ्खादिप्र-
भञ्जनावसानानि भरताएनवति ज्ञातानामानि अन्तर्वाच्यादि-
षु सुप्रसिद्धानीति न लिखितानि देशनामानि बहून्यप्रतीतानीति ।
ज २ वत्तं । कल्पसुवोधिकारेण तु दर्शितानि । नन्दननामानि
तानि चेमानि । भरतः । १ । बाहुबलिः । २ । शङ्खः ३ विश्वकर्मा
४ विमलः ५ सुभङ्गणः ६ अमलः ७ चित्राङ्गः ८ स्यातकीर्ति ९
धरदत्त १० सागरः ११ यशोधरः १२ अमरः १३ रथवरः १४
कामदेव १५ ध्रुवः १६ वज्रः १७ नन्द १८ सुरः १९ सुनन्दः २०
कुरु २१ अङ्गः २२ वज्र २३ कोशलः २४ वीर २५ कलिङ्ग २६ माग
ध २७ विटह २८ संगम २९ दर्शाणः ३० गम्भीरः ३१ वसुचर्मा
३२ सुवर्मा ३३ राष्ट्र ३४ सुराष्ट्र ३५ तुक्किर ३६ त्रिविधकर ३७ सुय
शा ३८ यश कीर्ति ३९ यशस्करः ४० कीर्तिकर ४१ सूरण ४२
अहसेन ४३ विक्रान्तः ४४ नरोत्तमः ४५ पुरुयोत्तमः ४६ चन्द्र-
सेन ४७ महासेन ४८ नरसेन ४९ भानु ५० सुकान्तः ५१
पुण्ययुतः ५२ श्रीधरः ५३ दुर्धर ५४ सुसुमार ५५ दुर्जय ५६
अजेयमान ५७ सुधर्मा ५८ धर्मसेनः ५९ आनन्द ६० आनन्द ६१
नन्द ६२ अपराजित ६३ विश्वसेन ६४ हरियेणः ६५ जय ६६
विजय ६७ विजयन्तः ६८ प्रभाकरः ६९ अरिदमन ७० मान ७१
महाबाहु ७२ दीर्घबाहु ७३ मेघ ७४ सुघोष ७५ विश्व ७६ वराहः
७७ सुसेनः ७८ सेनापति ७९ कपित्थः ८० शैलविचारी ८१ अरि-
ञ्जयः ८२ कुञ्जरबद्ध ८३ जयदेव ८४ नागदत्त ८५ काश्यपः ८६
बलः ८७ धीरः ८८ शुनमति ८९ सुमति ९० पद्मनाभ ९१ सिद्ध
९२ सुजाति ९३ सजय ९४ सुनाभ ९५ नरदेव ९६ चित्तहरः ९७
सुरवरः ९८ दृढरथ ९९ प्रभञ्जन १०० ॥ इति । राज्यदेशनामानि
तु अङ्क १ । घट्ट २ । कलिङ्ग ३ । चौर ४ । गौरः ५ । कर्णा-
टक । ६ कार्णाट ७ । लाट ८ सौराष्ट्रः ९ काश्मीरः १० सोवी-
रः ११ आभीरः १२ चीणः १३ मद्राचीणः । १४ गूर्जरः १५

घट्ट ॥ १६ श्रीमाल १७ नेपातः १८ जदाव १९ कौशल २०
मादवः २१ सिद्धलः २२ मरुस्थलादीनि २३ हेयानि दग्धवर्षैः
कल्पं । (राज्यादिप्रधानस्य किं फलमित्यन्यत्र)

(१५) अथ भगवतो दीक्षाकल्याणकमाह ।

अभिसिचित्ता तेसीइं पुज्वसयमदस्साइं महागयवासम-
ज्जे वसइ वसइत्ता जे सं गिलाणं पढमे मासे पढमे पक्खे
चित्तवहुले तस्स एं चित्तवहुलस्स एवमीपक्खे एं दिव-
सस्स पच्छिमे भागे चइत्ता हिरणं चइत्ता सुवणं चइत्ता
कोमं कांटागारं चइत्ता वलं चइत्ता वाहणं चइत्ता पुरं च-
इत्ता अंतउरं चइत्ता विउलधणकणगरणमणिमोत्तियसं-
खासिद्धप्पवालर्यणरत्तसत्तारस्सा वइएज्जं विवडुयित्ता वि-
वोवइत्ता दाणं दाइ आणं परिजाएत्ता सुदंसणाए सीए सी-
आए स देवमणुअणुराए परिसाए समणुगम्ममाणमणे सं-
खिअचक्किअणगलिअसुहमंगलिअपूरसमाणवच्चमाणग-
आइक्खगलंखमंखयंदिअगणंदि ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पीया-
हिं मणुष्साहिं मणामाहिं उरालाहिं कट्ठाणाहिं धणाहिं मं-
गलाहिं सस्सरीअहिं हिययगणिआहिं हिययलहायणि-
ज्जाइं कण्णमण्णनिव्वुक्कराहिं अपुणरुत्ताहिं सट्टसइत्थाहिं व-
ग्गुहिं अणवरयं अभिणंदंताय अज्जिवृणंताय एवं वयासी जय
जय नंदा जय जदा धम्मं एं अभीए परीसहोवग्गाणं खंति
खमे जयजेरवाणं धम्मं ते अविग्घं नवउ तिकहु अभि-
णंदंति य अजिथुणंति य तएणं उसभे अरहा कोसद्विएण
पणमालासदस्सेहिं पि जिज्जमाणा २ एवं जाव णिग्गच्छइ
जहा उववाए जाव आउलवोलवहुलं एभंकरे ते विणी-
आए रायहाणीए मज्झं ए णिग्गच्छइ आसिअ मंमज्जिअ
सित्तमुत्तसुइकपुष्पावयाकरे कज्जिअं सिद्धत्यवणविउल्लराय
मगं करेमाणे हयगयरहपहकरेमाणे पाइक्करुकरेण य मंठ
२ उद्धतरेणुयं करेमाणे २ जेणेव सिद्धत्यवणे उज्जाणे
जेणेव असोणवरपायवं तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता
असोणवरपायवस्स अहेसीअं ठावेइ ठावेइत्ता सीआओ
पचोरुहइ पचोरुहइत्ता सयमेवाचरणालंकारं मुअइ मुअइत्ता
सयमेव चउहिं अट्ठाहिं मुट्ठिहिं तोअं करेइ करेइत्ता उट्ठेणं
जत्तेणं अपाणएणं आसादाहिं एकत्तेणं जोगमुवागएणं
उग्गाणं जोगाणं राइन्नाणं खत्तिआणं चउहिं सदस्सेहिं
सद्धि एणं देवदूसमादाय मुंके भवित्ता अगाराओ अण-
गारिअं पव्वइए ॥

अजिपिच्य अशीति प्रवृत्तिकाणि महान् रागो शैत्यं यत्र स
चासौ वासश्च महारागवाम्भो गृह्यान्तन्मध्ये वसति गृह-
पर्याये तिष्ठतीत्यर्थः । यद्यपि प्रागुक्त्याधिप्रतीकारन्यायेनैव
तीर्थेष्टानां गृह्यान्ते प्रयत्नं तथाऽपि सामान्यतः न यथोक्तः पद्येति
न दोषः । यदा महान् अरागोऽस्तीत्यं यत्र स चासौ पामहन्ति
योजनीयं यतो प्रगच्छेत्तया न पद्येति एतेन “ ते चट्टि

पुत्रमयसहस्तारं मदारयवात्समज्जे वसइ ” इति पूर्वग्रन्थवि-
 गोथो नेति उपित्वा (जे सेत्ति) व स (गिह्माण्ति) आप्ते त्री-
 प्पवात्त ख्खिद्धवहुवचनात्तच्च ततो त्रीप्पस्येन्यर्थे प्रथमो
 मासो यथा त्रीप्पणामवयवे समुदायोपचारादुष्णकावमासानां
 मये प्रथमो मास प्रथम पञ्चवैत्रवहुत्तत्रान्धकारपक्वस्त-
 स्य नवम्यास्तिये, पक्वो गेहो यस्य तिथिमेवपातादिषु दर्शनात्
 तिथिपाने तत्त्वस्याष्टम्यामेव क्रियमाणत्वात् स नवमीपक्षोऽष्ट-
 मीद्विवन्स्तत्रानेन व्याख्यानेन “द्वित्ववहुत्तमीप” इत्याद्याग-
 मविरोधात् । वाचनान्तरेण वा नवमीपक्षो नवमो दिवस दिव-
 स्याष्टमीद्विवन्स्य मध्यन्दिनादुत्तरकात्रे यद्यपि दिवसशब्दास्या-
 हांगत्राचक्रन्वमन्त्र प्रमिक्त तथाऽप्यत्र प्रस्तावादिवसे गतो
 रजनीरजनि इत्यादाविव सूर्यचारविशिष्टकात्रविशेषग्रहणमन्य-
 र्था द्विसपात्रात्तन्नागस्यानुपपत्ते । त्यक्त्वा हिरण्यमग्रदित-
 सुवर्ण रजत वा सुवर्ण घटिन हेम हेम वा कोशं ज्ञाएसागारं
 कोष्ठागारं धान्याध्वगृह वलं चतुरङ्गाहमं वेसरादि पुरान्द
 पुरस्यक्ते विपुल धनं गवादि कनक सुवर्ण येत्यस्सल्लक्षणैत्य-
 स्नानि रत्नानि मणयश्च प्राग्वत् मौक्तिकानि शुक्त्याकाशादि-
 प्रभवानि गह्वाश्च दक्षिणावर्ता तत पूर्वपदेन कर्मधारय शि-
 ब्वा पट्टादिरूपा प्रवाद्यानि विदुमाणि श्चरत्नानि पद्मगगा,
 पृथग्रहणमेपां प्राधान्यत्यापनार्थमुक्तस्वरूपं यन्ससारं साराति-
 मारं स्वापतेय द्रव्य त्यक्त्वा ममत्वत्यागेन विच्छर्द्य पुनर्ममत्वाकर-
 णेन । कुतो ममत्वन्याग इत्याह । विगोथं जुगुप्सनीयमेतत् अस्थि-
 रत्वाद्दिति कथनेन कथं च निश्चात्यजनेमित्याह । दायकानां
 गोत्रिकानां दायधनविभाग परिभाष्य विभागशो दत्त्वा तदाऽव-
 नौ नायपान्यादियाचकानामभावाद्गोत्रिकग्रहणं तेऽपि च जग-
 वत्प्रेरिता निर्ममा सन्त शेषमात्रं जगृह । इदमेव हि जगद्गुप्सो-
 र्जात यद्विच्छावधि दानं दीयते तेषां च इयमेव च्छापूर्ते । ननु
 यदीच्छावधिकं प्रमोदत तर्हि पदयुगीनो जन एकदिनदेयं
 मयत्सरदेयं वा एक पत्र जिहृक्ते च्छाया अपरिमितत्वात् ।
 मन्यं प्रचुप्रजावेणतादृशेच्छाया असंज्ञवात् । सुदर्शनानामन्यां
 शिविकायामान्दमिति गम्यं किं विशिष्टं जगवन्त सदेवमनुजा-
 नुरया स्वर्गभूपातात्रवासिजनसहितया पर्यदा समुदायेन समनु-
 गम्यमात्म अत्र पप्रतनजागे शाक्तिकादयोऽभिनन्दयन्तोऽभिष्टुव
 न्तश्च एव चक्ष्यमाणमवादिपुरित्यन्वयः । तत्र शाक्तिकाश्चन्दन-
 गर्जराहस्ता माङ्गल्यकारिणः शङ्खध्मा वा चाक्तिकाश्च चक्रभ्रा-
 मका वृषकार्त्तिकादयो वा द्वाङ्गविका, गलावलम्बितसुव-
 र्णादिमयद्वयधरिणां प्रदृशिशेषः । मूलमाङ्गलिकाश्चादुकारिण
 पुष्टमाणा वा । मागधा वर्द्धनानकाः स्तुत्यागोपितनराः आख्या-
 पकाः वृभाशुभकथका द्वाहा वंशाग्रत्रेखकाः महाद्वित्रफत्रक-
 हस्ता भिन्नाका गौरीपुत्रा इति द्वाहा । घण्टिका घण्टावाद्का-
 स्तेषां गणा सूत्रे च आप्तत्वाद् प्रथमार्थे तृतीया यथाश्रुतव्या-
 ग्याने च शाक्तिकादिगणैः परिवृतमिति पट कुवमहत्तरा इति पदं
 चान्वययोजनायमन्याहार्यं स्यात् । साध्याहारव्याख्यातोऽनन्या-
 दारव्याख्याभावमिति पञ्चमाङ्गे जमात्रिन्त्रिन्त्रे निष्क्रमणमहवर्ण-
 ने शाक्तिकादीनां प्रयमान्तया निदंश एतस्यैवाशयस्य सूचकः ।
 यदि च प्रायः सूत्राणि सौपम्फागणि भवन्तीति न्यायोऽनुश्रियते
 तदा साध्याहारव्याख्यानेऽप्यत्रापि नास्तिविवक्तिताभिरित्यर्थः । वा-
 त्तिभग्नितन्त्रयन्तश्चात्रिपुवन्तश्चेति योजना । विवक्तिनत्वमेवाह ।
 इत्यने स्मेतीप्रान्ताभिः प्रयोजनघशादिप्रमपि किञ्चित्स्वरूपत
 फानं न्यादरानं चेत्यन आह कान्तामि कमनीयशब्दात्ति.

प्रियाजि, प्रियार्थाजिः मनसा ज्ञायन्ते सुन्दरतया यास्ता मनोज्ञा
 भावत सुन्दरा इत्यर्थस्ताभिर्मनसा अम्यन्ते गम्यन्ते पुनः पुनः याः
 सुन्दरत्वातिशयात्ता, मनोमास्तान्निरुदाराभिः शब्दतोऽर्थतश्च
 कल्याणासिसूचिकाजि । शिवाजिर्निरुपस्थाभिः शब्दार्थदूषणा-
 डिज्जताभिरित्यर्थः, धन्याभिर्धनवम्भिकाभिः माङ्गल्याजिः मङ्गल-
 नर्थप्रतिघाते साध्वीभिः सश्रीकाभिः । शत्रुप्रासाद्यलङ्कारोपेत-
 त्वात् सशोभाजिः । हृदयगमनीयाभिः अर्थप्राकट्यश्चातुरीसच्चि-
 वत्वात् सुशोभाजिः । हृदयप्रहादनीयाभिः हृदयगतकौपगोकादि-
 ग्रन्थिविद्रावणीजि, उन्नयत्र कर्तयन्द् प्रत्ययः कर्णमनसोर्निर्वृत्ति-
 करीजि, अपुनरुक्ताजिरिति च स्पष्टमर्थशतानि यासु सन्ति ता
 अर्थशतिकास्ताभिः अथवाऽर्थानामिष्टकार्याणां शतानि याज्यस्ता
 अर्थशततास्ता एवार्थशतिका स्वार्थे कप्रत्वयस्ताभिर्वाग्निर्गीर्भि-
 रेकार्थिकानि वा प्रायः इष्टादीनि वाग्विशेषणादीति । अनवरतं
 विश्रामाभावात् अजिनन्दयन्तश्च जयजयेत्यादिभणनसमृद्धिम-
 न्ते जगवन्तमाचक्षाणाः अभिष्टुवन्तश्च भगवन्तमेवमवादिपुरि-
 ति । किमवादिपुरित्याह । जयजयेति जिकिसंभ्रमे द्विर्वचनं नन्दति
 समृद्धो जवतीति नन्दः तस्यामन्त्रणमिदमिह च दीर्घत्वं प्राकृतत्वा
 त् । अथवा जयत्वं जगत्समृद्धिकरत्वाज्जय जय जयेति प्राग्वत् ।
 नवरं प्रह कृत्याणवान् कल्याणकारी वा कथं शोभते स्मेत्याह ।
 धर्मेण करणचूतेन नत्वभिमानलज्जादिना अजिनो जवपरीपदोप-
 सर्गेत्यर्थः । प्राकृतत्वात्पञ्चम्यर्थे पृष्टी परीपदोपसर्गाणां जेता ज-
 वेत्यर्थः । तथा कान्त्या नत्वसामर्थ्यादिना क्लमः सोढा जवभय-
 माकस्मिकं जैर्गवसिहादिसमुत्ते तयो प्राकृतत्वात् पदव्यत्यये भैर-
 वजयानां वा जयङ्करजयानां कान्ता भवेत्यर्थः । नानावक्तृणां नाना-
 विधवाग्नागीति न पूर्वविशेषणान्त पातेन पौनरुक्त्य धर्मे प्रस्तुते
 चारिप्रथमे अविच्छं विष्ठाभावस्ते तव जवतु इति कृत्वा धातूनाम-
 नेकार्थत्वाद्गुपचार्यं पुन पुनरभिनन्दयन्ति वाचाऽभिष्टुवन्ति चेति ।
 अथ येन प्रकारेण निर्गच्छति तमेवाह । “ त एणमित्यादि ”
 ततस्तदनन्तरमृषभोऽर्हेन् कौशलिको नयनमाहासहस्रै श्रेणिस्थि-
 तजगवद्दिहकमाणनागरवेचनृन्दैः प्रेक्ष्यमाण पुन पुनरवलोक्य-
 मान । आभीङ्गयाद् द्विर्वचनमेवं सर्वत्र एवं तावद्वक्तव्यं यावन्नि-
 र्गच्छति यथापपातिके यथा प्रथमोपादे च पाठो जम्भासारसूत्रस्य
 निर्गमगम उक्तस्तथाऽत्र वाच्यो वाचनान्तरेण यावदाकुलवोल-
 वदुनभ कुर्वन्निति पूर्यन्त इति । तत्र च यो विशेषस्तमाह । विनी-
 ताया राजधान्या मध्यं मध्येन भागेन इत्यर्थः । निर्गच्छति सु-
 खं सुखेनेत्यादिवन्मध्यं मध्येनेति निपातः । औपपातिकगमश्चा-
 यं “ हिययमालासहस्सेहि अभिरणदिज्जमाणे २ मणोमालासह-
 स्सेहि विच्छिप्पमाणे २ वयणमालासहस्सेहि अभिथुव्वमाणे २
 कातिरुवसोहमागुणेहि पिच्छिज्जमाणे २ अगुलिमालासह-
 स्सेहि दापिज्जमाणे २ दाहित्थेण वहुण एरणारिसहस्साण
 अंजलिमालासहस्साहः पडिच्छमाणे २ मज्जुमंजुणा घोसेण आ-
 पडिपुच्छेमाणे २ भवणपतिसहस्साहं समइच्छमाणे २ तती-
 तलतालनुडियगीयवाइयरवेण महुरेण य मणहरेण जयसह-
 षोसविसपणं मंजुणा घोसेण पडिबुज्जेमाणे कंदरगिरिविव-
 रकुहरगिरिवरपासा उद्धघणभवणदेवकुलसिघाडगतिगचउ-
 क्कचधरअंरामुज्जाणकारणसहापवाणसदेसभागे पडिसुआ-
 सथसकुल करेति हयहेसिअहन्थिगुलगुलाइ अरहघणघणाइ
 सहमीसिपणं महया क्कलकलरवेण जणस्स महुरेण पूरयते
 सुगंधवरकुमुमचुण्णउव्विट्ठवासरेण कविलं नभ करेति काला-
 गरकुडुकुटुकुधुवनिवहेण जीवलोगमिव वासयते समत-

उत्पत्तिश्चक्रवाल पउरजणवालवुहपमुडअतुरीअपहाविय-
विउलत्ति " आउलपदमारभ्य निर्गच्छति पदपर्यन्त तु सूत्रे
साक्षादेवास्ति । अत्र व्याख्या हृदयमालामहस्रैर्जनमन समूहैर-
भिनन्दमान २ समृद्धिमुपनीयमानो जयजीवानन्देत्याद्याशी-
दानेन मनोरथमालासहस्रैरेतस्यैवाक्षापरा भवाम इत्यादिजन-
विकल्पैर्विशेषेण स्पृश्यमान २ इत्यर्थः । वदनमालासहस्रैर्वच-
नमालासहस्रैर्वा अभिप्रेयमान २ कान्त्यादिगुणैर्हेतुभि प्रार्थ्य-
मान, २ भर्तृतया स्वामिनया वा स्त्रीपुरुषजनैर्गभिलप्यमाण २
दक्षिणहस्तेन यद्गनां नरनारीसहस्राणामञ्जलिमालासयुतकर-
मुद्राविशेषवृन्दानि प्रतीच्छन् २ गृह्णन् २ किमुक्त भवति त्रैलोक्य-
नाथेनार्प प्रभुणा पौराणामसाकमञ्जलिरूपा भक्तिर्मनस्यवता-
रितेति दक्षिणहस्तदर्शनम् । तथा महाप्रमोदाय भवतीति कु-
र्वन् मञ्जुमञ्जुनातिकोमलेन घोषेण स्वरेण प्रतिपृच्छन् २ प्र-
शनयन् प्रणमनां स्वरूपादिवार्ताभवनाना विनीता नगरी गृहाणां
पङ्कधा समश्रेणिस्थित्या सहस्राणि न तु पुष्पावकीर्णस्थित्या
समतिक्रामन् २ तन्त्रीतलताला प्रसिद्धा श्रुटितानि शेषवा-
द्यानि तेषां वादित वादन प्राकृतत्वात्पदव्यनय गीतं च तयो-
रवेण । यद्वा तन्त्यादीनां श्रुटितान्तानां गीते गीतमध्ये यद्वा-
दित वादन तेन यो रव शब्दन्तेन मधुरेण मनोहरेण तथा
जयशब्दस्य उद्धोपः उद्धोपण विशद स्पष्टतया प्रतिभासमान
यत्र तेन मञ्जुमञ्जुना घोषेण पौरजनरवेण च प्रतिबुद्धयमान-
२ सावधानीभवन् कन्दराणि दर्य गिरीणां चिचरकुहराणि
गुहापर्वतान्तराणि च गिरिवरा प्रधानपर्वता प्रासादा सप्त-
भूमिकादय ऊर्ध्वघनभवनानि ऊर्ध्वविस्तृतगृहाणि देवकु-
तानि प्रतीतानि शृङ्गाटक त्रिकोणस्थान त्रिक यत्र रथ्यात्रय
मिलति चतुष्क यत्र रथ्याचतुष्टय चत्वर बहुमार्गा आरामा
पुष्पजातिप्रधानवनखरका उद्यानानि पुष्पादिमृच्छयुक्तानि कान-
नानि नगरासन्नानि सभा आस्थापिका प्रपा जलदानस्थान-
नमेतेषा ये प्रदेशरूपा भागास्तान् तत्र प्रदेशा लघुतरा भागा
देशास्तु लघवः प्रतिश्रुता प्रतिशब्दास्तेषा शतसहस्राणि ल-
क्षास्तै सकुलान् कुर्वन् अत्र बहुवचनार्थे एकवचन प्राकृतत्वात्
हयानां हेपितेन हेपारवरूपेण हस्तिनां गुलगुलायितेन गुलगु-
लायितरूपेण रथाना घनवनायितेन घणघणायितरूपेण शब्देन
मिथितेन जनस्य महता कलकलरवेण आनन्दशब्दत्वान्म-
धुरेणाकरेण पूरयन् २ अत्र नभ इति उत्तरग्रन्थवर्तिना पठेन
योग सुगन्धाना वरकुसुमाना च उद्वेध ऊर्ध्व गतो वासरेणु-
र्वासकरज्जस्तेन कपिल नभ कुर्वन् फालागुरु कन्दुरुक्ष्ची-
डाभिश्च द्रव्यं तुरुष्कं सिद्धक धूपश्च वशागादिर्गन्धद्रव्यसयो-
गज एषां निवहेन जीवलोक वासयन्निव अत्रोत्प्रेजा तु जीवलोक-
वासनस्यावास्तवत्वेन सर्वेन क्षुभितानि ताश्च तथा सप्त-
भ्रमाणि चक्रवालानि जनमण्डलानि यत्र निर्गमे तद्यथा भवती-
त्येव निर्गच्छतीति । प्रचुरजनाश्च अथवा पौरजनाश्च बाल-
वृद्धाश्च ये प्रमुदितास्वरितप्रधाविताश्च शीघ्रं गच्छन्तस्तेषां
व्याकुलाकुलानां यो बोल शब्द स बहुलो यत्र तत्तथा एव भूत
नभ कुर्वन् विशेषाणानां व्यस्ततया निपात प्राकृतत्वादिनि निर्-
गन्त्य च यत्रागच्छन्ति तदाह । आसी इत्यादि प्रासिकर्मापत्तिक
गन्धोदकानि प्रमाजितं कचवरशोधनेन सिक्त नैवैव विशेषतो
ऽन एव शुचिक पवित्रं पुष्पर्य उपचार पूजा नेन कलित गुनमिद
च विशेषण प्रमाजितान्तिकशुचिकमित्येव दृश्यं प्रमाजिताय-
न तरनावित्पानुचिकन्त्य एवविधिसिद्धार्थघनविपुद्गनजमार्गं

कुर्वन् तथा हयगजरथानां (पद्मकृत्ति) देशीशब्दोऽयं सम्-
हवाची तेन हयादिसेनयेत्यर्थ । तथा पदातीनां च टकारेण वृ-
न्देन च मन्द च यथा ज्वनि तथा क्रियाविशेषण यथा हया-
दिसेना पाश्चात्यसमेति तथा बहुतरवदृत्तमकमिन्यर्थ । उच्यत-
रेणुकमूर्ध्वगतरजस्क कुर्वन् यत्रैव सिद्धार्थघनमुद्यान यत्रैवाशो-
कवग्पाटपस्तत्रैवोपागच्छतीति उपागत्य यत्करोति तदाह उपा-
गत्याशोकवरपाटपस्याथ शिविकां स्थापयति स्थापयित्वा च
शिविकाया प्रत्यारोहति अथतरतीत्यर्थ । प्रत्यचरुच स्वयमे-
वाज्रणाद्विद्वारान् तत्राभरणानि मुकुटानि अङ्गुलीयान् वस्त्रा-
दीन् सूत्रे एकवचन प्राकृतत्वात् आभरणानि च अलङ्कारश्चेति
समाहारश्चकारणाद्वा अवमुञ्चति त्यजति कुलमहत्प्रकारिकायां हं-
सवृक्षणपटे अवमुच्य च स्वयमेव चतसृभि (अर्घादिति)
मुष्टिभि करणनृताभिलेञ्चनीयकेशानां पञ्चमभागवृत्तिकाभि-
रित्यर्थं लोच करोति अपराङ्गालङ्कारदिमोचनपूर्वकमेव शि-
रोऽङ्गुलीयारादिमोचन विधिक्रमायेति पर्यन्ते मस्तकाङ्गुलीयारादि-
विमोचन तीर्थकृत पञ्चमुष्टिकलोचसमवेऽपि अस्य भगव-
श्चतुर्मुष्टिकलोचगोचरः श्रीहेमाचार्यकृतत्रयभदेवचक्रिणात्रिप्रा-
योऽयं प्रथममेक्या मुष्ट्या श्मश्रुर्चयो लोचे तिसृभिश्च शिरो-
लोचे कृते एका मुष्टिर्बहिर्दिश्यमाणां पवनान्दोलितां कनकाव-
वदातयो प्रचुस्कन्धयोरुपरि हुरवर्ती भरकतोपमानमाविभ्रती
परमरमणीयां वीक्ष्य प्रमोदमानेन शक्रेण जगदन्मथ्यनुग्रह वि-
धाय धियतामेवमित्यमेवेति विद्वहे भगवताऽपि सा तथैव रक्षि-
तेति न ह्येकान्तज्जकानां याञ्जामनुग्रहीतारः स्वप्नयन्तीत्येवेदानी-
मपि श्रीश्रुपभमूर्ती स्फन्धोपरि वेल्लरिका क्रियन्ते इति सुद्धि-
ताश्च केशाः शक्रेण हंसवृक्षणपटे क्षीरोदधौ क्षिप्ता इति । पठेन
जक्तेन उपचास्त्रयरूपेण अपानके चतुर्विधाहारेण आपादात्रि-
रित्यत्र " ते लुगे " त्यनेन उत्तरापदलापे उत्तरापदादिर्वचन-
त्रैपस्यमार्पत्वात् नक्षत्रेण योगमुपागतेनार्थोच्चन्द्रेणेति गम्यम् ।
उप्राणामनेनैव प्रचुणा आरक्कत्वेन नियुक्तानाभोगाना गुरुत्वेन
व्यवहृतानां राजन्यानां कृत्रिणाणां शेषप्रकृतितया विकल्पितानां
चतुर्भिः पुरुषमहस्रै सार्द्धमेते च यन्धुजि सुहृद्भि भरतेन
च निषिद्धा अपि कृमकृत्वेन स्वाम्युपकार स्मरन्तः स्वामिदिर-
हभीरवो वान्ताश्च ह्य राज्यसुत्रे त्रिमुखा यन्स्वामिनाऽनुष्टेयं
तदस्मान्निरपीतिकृतनिश्चया स्वामिनमनुगच्छन्ति स्म । एक
देवदूष्य शक्रेण वामस्कन्धे जीतमित्यार्पितमुपादाय न तु रजोह-
रणादिक विद्व कल्पार्थतत्त्वाजिनेन्द्राणाम् । सुगन्धो इत्यत
शिर कुर्वन्लोचन भावत कोपाघपासनेन भूत्वा श्रगागद् गृह-
वासाश्लिष्कस्येति गम्यमनगारितामग्रार्हान् । गृही असयतस्तप्र-
तिप्रेधादनगारी सयतस्तद्रावस्तत्ता तां साधुनामित्यर्थः । प्रज-
जित प्रगत प्राप्त इति यावत् । अथ वा विभक्तिपणिणामादन-
गारितया निर्ग्रन्थतया प्रयजितः प्रयज्या प्रतिपन्न । ज० २ व० १ ।
अत्रैव वचनन्यशेष चूर्णिकुटाह ।

" मे य उमन्ने कोमद्विण पदमराया पदमतिक्रयारिण पदम-
तित्यथरे वीम पुञ्चनयमहस्माद् कृमाग्यामे यमिन्ता नेवदि
पुञ्चसयमहस्माद् रज्जमाग्यालेमाणे वेदाद्यातो सउपारतपञ्च-
यसाणातो वायत्तारि क्वानो चोमद्वि मदितागुणे निष्पापमेग
मयमेप तिभि पयादियद्याप उवद्विमद उपाद्विमिन्ता पुत्तमय
रजे मप अमिमिचउ नतो वोगानिर्दिद देवोर्दि जीयन्मि निष्पृ
सवोदिप मपच्छरिय शणं दाऊण नरद विण्णिदाण चाहुपाप
यदवीप कउमदाकउण सइम्मपरिवारा मययया मह अणु-

पञ्चदश्या अग्ने प्रणति एष वि कच्छमहाकच्छे रज्जे उवेइ उवेइत्ता
 चेत्यहुद्वृमीए दिवसस्स पच्छिमे भागे सुदंसणाए सिवियाए
 सदेवमणुयासुराए परिसाए समणुगम्ममाणे विणीयाए रायहा-
 णीए मज्जे मज्जेण निग्गच्छमाणे जेणेव सिक्खत्थवणे जेणेव अ-
 सोगवरपायवे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छत्ता असोगवरपाय-
 वस्स हेहा भयवया सयमेव कतो चउमुट्टिओ लोचो पंचममुट्टि
 ग्गहणेहिं भगवतो कणगावदाते मरीरे अजणरेहाओ इव रेहंती-
 ओ सको उवत्तमिज्जणं जणिया इतो जयवं पयातो एवमेव चिं-
 तु तदेव वियातो तेण भगवतो चउमुट्टिओ दोओ । होयं काऊ-
 ण उट्टेण जत्तेण अपाणएण आसाढानक्खत्तेण उग्गाणं भांगाणं
 रायष्माणं सत्तियाण चउहिं सहस्सेहिं साइं तेसिं पंचमुट्टितो
 होचो आसि । एग देवदूसमादाय पव्वइतो । सव्वतित्ययरा
 विणयं सामइयं करेमाणा एव भणंति करेमि सामाइयं सव्वं
 मावज्जे जोगं पञ्चयसामि जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं जाव
 घोसिरामि भदंत इति न भणति तथा कल्पत्वादत्त ऊर्ध्वमेतदे-
 घोपसहरन्नाहेत्यादिवक्खव्यम् । एवं जगवं कयसामाइओ नाणा-
 भिग्गहं परमं घोरं घेत्तूण घोसठच्चत्तदेहो विहरइ भगवं अरहा
 वसन्ते कोसलिए साहिय सवच्चरं चीवरधारी होत्था ।
 एवं जाव विहरइ । ताहे पुव्वमणिप्पगारेण छुत्ते कच्छमहा-
 कच्छाणं पुत्ता णमिविणामिनो अवट्टिया भयवं विणवति जहा
 नयवं अहं तुहोहिं सविभागो ण केवइ वयुणा कत्तो चि ततो
 ते मन्नच्चक्कवया करवात्तवग्गइत्थाओ लभंति विष्णवंति
 यसि सज्ज ताव तुज्जेहिं सव्वेसिं तोगा दिग्गा ता अम्ह वि
 हेइ एवं तिसज्जं विष्णवताणं मोल्लभंताणय कावो वच्चइ ।
 अन्नया धरणो नागकुमारिंदो जयवतो धंदतो आगतो इमेहि
 य विष्णवियं ततो सो ते तहा जायमाणे जवइ जो सुणह
 प्रयवं चत्तसंगो गयरोसतोसो सरिरे वि निम्ममत्तो अकिंचणो
 परमजोगी निरुत्तासत्रो कमलपत्तनिरुवत्तेवचित्तो मा एयं
 जायइ अहं तु जगवतो भत्तीए मा तुज्जे सामिसेवा अफला
 होउत्ति काउं पट्टियसिक्काइं अमयाढीस विज्जासहस्साइं देमि
 ताण इमातो चत्तारि महाविज्जातो । तं जहा । गोरी गधारी
 रोहिणी पन्नत्ती तं गच्छइ तुज्जे विज्जारिक्कीए सज्ज जएवयं
 उज्जन्नोभेकण दाहिणिह्वाए उचरिह्वाए विज्जाहरसेढीए गग-
 णवत्तुहपामोक्खे रहनेउरचक्कवालपामोक्खे य पस्सासं सकिं च
 विज्जाहरनगरे निवेसिठण विहरइ । ते वि तं सव्वमाणत्तिय
 पानिच्छिठण लरूपसाया कामिय पुप्फगविमाणं विउच्चिठण
 भगव तित्ययर नागरायं च धंदिठण पुप्फगविमाणमारूढा
 कच्छमहाकच्छाणं भगयप्पसायं उवदसेमाणा विशीयनगरि-
 मतिगम्म प्ररइस्स रणो तमत्थ निवेइत्ता रुयण परिथणं च
 गदाय घेयहे उत्तरसेढीए विनमीसहिं नगराईं गगणवत्तुजप-
 मुहाइ निवेसइ नमी दाहिणसेढीए रहनेउरचक्कवात्ताइणि पन्ना-
 सं नगराणि निवेसइ । जइ जतो जणवयातो नीयामणुया तेसिं
 तप्पामा घेयहे जणवया जाया । विज्जाहराणं च एगेगस्स अट्ट-
 ट्टिनिकाया सव्वे मिठिया सोत्तस ते पि इमे गोरीणं विज्जाण मणुया
 गोरिया १ मणुणं मणुया २ गंधारीणं गंधारा ३ माणवीणं
 माणवा ४ केसिगाणं केसिगा ५ भूमितुंरिगाणं भूमितुंरिगा । ६।
 ७ । मूव्ववीरियाणं मूलवीरिया ८ संवुक्काणं संवुक्का ९ काहीण
 काशिया १० समकीणं समका ११ मयगीणं मायगा । १२
 पव्वइणं पव्वया १३ धंसात्तमाणं वंसात्तया १४ पंसुमूठियाणं
 पंसुमूठिया । १५ रक्खमूठिया रक्खमूठिया १६ एव ते

नमिबिनमीसोत्तसविज्जाहरनिकाए दिज्जइकणं देवा इष विज्जा-
 वत्तेण गगणवासिणो सयणपरियणसहिया मणुयदेवजोए
 जुज्जति । पुरेसु भगवतो उसजसामिस्स रज्जमणुपालेमाणस्स
 वयपडिमा ठविया विज्जाहिवइणो य धरणस्स नागरायस्स ।
 (आ० म० प्र०) चतुर्भिः सहस्रैः समन्वित इत्युक्तम् । तत्र
 तेषां दीक्षां किं भगवान् प्रदत्तवान् उत नेति तत्राह ।

चउरो य इह सीओ. होयं काऊण कप्पणा चैव ।

जं एस जहा काही, तं तह अस्से वि काहामो ॥

चत्वारि सहस्राणि सूत्रे स्त्रीत्व प्राकृतत्वात् लोचमात्मनैश्च पञ्च-
 मुष्टिकं कृत्वा इत्य प्रतिक्षां कृतवन्तो यत्क्रियानुष्ठानमेष भगवान्
 यथा येन प्रकारेण करिष्यति तत्तथा (अम्हे वि) वयमपि
 करिष्याम इति । भगवानपि श्रुधनगुरुत्वात्स्वयमेव सामायिकं
 प्रतिपद्य विजहार । तथा चाह “ उसभो वरवसभगई, घेत्तूण
 अग्निग्गहं परमघोरं । घोसठच्चत्तदेहो, विहरइ गामाणुगामं तु ” ॥

(१६) अथ भगवतश्चीवरधारित्वकालमाह ।

उसभेणं अरहा कोसलिए संवच्छरं साहियं चीवरधारी
 होत्था तेणं परं अचंइए ॥

ऋयजोऽहं न कंशदिकं साधिकं समासमित्यर्थः (संवच्छरं)
 वर्षे यावद्वस्त्रधारी अभवत्तत् परमचेदक । अत्राय केचन
 द्विप्रमादादायैष्विदमधिकमित्याह रैतरादइयक्कृणि गतथीश्रु-
 पन्नदेवदेवदूप्याधिकारे अयमेवाहापको कृष्टव्य । जं० २ वक्क०
 (१७) अथ भगवतो विहारमाह ।

उसभो वरवसज्जगई, घेत्तूण अग्निग्गहं परमघोरं ।

घोसठच्चत्तदेहो, विहरइ गामाणुगामं तु ॥

ऋषभो वरवृषजगतिरभिग्रहं परमघोरं परम परमसुखहेतु-
 त्वात् घोरं प्राकृतपुरुषैः कर्तुमशक्यत्वात् व्युत्सृष्ट्यत्तदेहो
 ग्रामानुग्रामं विहरति । व्युत्सृष्टो निष्प्रतिकर्मशरीरतया तथा
 चोक्तम् । “ अच्छि पि नोपमज्जिय नो वि य कंमूइ यामुणी
 गायं ” इत्युक्तः खलु उपसर्गसहिष्णुतया स एवं भगवान् तैरा-
 त्मीयैः परिश्रुतो विजहार न तदा अद्यापि भिक्षादानं प्रवर्तते
 लोकस्य परिपूर्णत्वेनार्थित्वाज्ञावात्तथाचाह ।

न वि ताव जणो जाणइ, का भिक्खा कैरसा य भिक्खयग ।

ते जिक्खमल्लज्जमाणा, वणमज्जे तावसा जाता ॥

नापि तावज्जनो जानाति यथा का भिक्षा कंशदा वा भिक्षाचरा
 इति ततस्ते भगवत्परिवारश्रुता भिक्षामदभमानाः क्षुत्परीषदा-
 र्ताः जगवतो मौनव्रतावस्थिताः प्रपदेशमनाकर्णयन्त कच्छम-
 हाकच्छाविदमुक्त्वन्त । अस्माकमनाथानां भवन्तौ नेतारावत-
 कियन्त कावमस्मान्निरेवं क्षुत्पिपासोपगतैरासितव्यं तावाहतुः
 वयमपि तावन्न विद्मः यदि जगवाननागतमेव पृष्टोऽभवत् किम-
 स्माभिः कर्तव्यं किं वा नेति ततः शोभनं प्रवेत् । इदानीं
 त्वेनावशुज्यते जरतलज्जया शृद्दगमनयुक्तमाहारमन्तरेण चा-
 शितुं न शक्यते ततो घन घासो नः श्रेयान् तत्रोपवासरताः प-
 रिश्रुतपरिणतपत्राद्युपजोगिनो भगवन्तमेव ध्यायन्तस्तिष्ठाम
 इत्येवं संप्रार्थ्य सर्वसम्पत्तेनैवं गद्गानदीदक्षिणकूटेषु रम्येषु व-
 नेषु वल्कलचीवरधारिणः खल्व्याश्रमिणस्संश्रुतास्तथा चाह । घ-
 नमध्ये तापसा जातास्तयोश्च कच्छमहाकच्छयोः सुतौ नमिबि-
 नमी पित्रनुरागात्ताभ्यां सह विद्वतवन्तौ तौ च घनश्रेयकाले ता-
 न्यामुक्तौ वारुण खल्विदानीमस्माभिर्वनवासविधिरङ्गीकृत-

स्तथात यूय स्वगृहाणि । यदि वा भगवन्तमेवमुपसर्पत स चा-
नुकम्पया अभिवृषितफलदो भविष्यति तावपि च पित्रोः प्रणा-
मं कृत्वा पित्रादेशं तथैव कृत्वन्तौ भगवत्समीपमागत्य च प्रति-
मास्थिते जगवति जलाशयेभ्यो नलिनीपत्रेपूढकमानीय सर्वतो
जडप्रवर्षणं कृत्वा आजातोच्छ्रायप्रमाणसुगन्धि कुसुमप्रकरं च
कृत्वा अवनतोत्तमाङ्गकिनिनिहितजानुकरतवौ प्रतिदिवस त्रि-
सन्व्य राज्यसविज्ञागप्रदानेन भगवन्त विद्मः पुनस्तुभयपाश्वे
खड्गव्यग्रहस्तौ तस्यतः । तथा चाह ।

नमिबिनमीणं जयणा, नागिंदो वेज्जटाणवेयहे ।

उत्तरदाहिणसेढी. सट्टिपन्नामनगराड ॥

नमिबिनम्योर्याचना नागेन्द्रो जगवद्वन्द्वनायागतस्तेन विद्यादान
मनुष्ठित वैताह्ये पर्वते उत्तरदक्षिणश्रेणयोर्यथाक्रम पप्रिपञ्चाश-
न्नगराणि निवेशितानि । भावार्थः कथानकाटवसेयः । तच्चेदम् ।

एव जयवं कयसा-माश्रो जाव नागरायस्स ।

जयवं अदीणमनसो, संवच्छरमणसिओ विहरमाणो ॥

कन्नाहिं निमंतिज्जइ, वत्थाभरणासणेहिं च ॥

भगवानपि अदीनमना निष्प्रकम्पचित्तः सवत्सर वर्षे न अ-
शितोऽनशितो विहरन् जिज्ञाप्रदानानिज्ञेन लोकनाभ्यर्हित-
त्वात् कन्याभिर्निमन्त्यते वस्त्राणि पट्टदेवाङ्गादीनि आजरणा-
नि कटककेयूरादीनि आसनानि सिंहासनानि तैश्च निमन्त्यते व-
र्तमाननिर्देशप्रयोजनं प्राग्वत् ।

(१७) अथैव विहरता जगवता कियत्कालेन भिक्षा वधेत्यत आह ।

संवच्छरेण जिक्खा, लप्धा उसभेण दोगनाहेण ।

सेसेहिं वीयद्विसे, लप्धाओ पढमजिक्खाओ ॥

सवत्सरेण जिज्ञा ऋपन्नेण लोकनाथेन प्रथमतीर्थकृता लब्धा
शेपैरजितजिनादिजिर्दितीयदिवसे प्रथमभिक्षा वन्था ।

सप्रति यद्यस्य पारणकमासीत्तदभिधित्सुराह ॥

उमभस्स उ पारणए, इक्खुरसो आसि दोगनाहस्स ।

सेसाणं परमन्नं, अमियरसरसोवमं आसी ॥

ऋषभस्य लोकनाथस्य पारणके ऽश्रुरस आसीत् शेषाणाम-
जितस्वाम्यादीनां परमान्नं पायसममृतसरसेन रसस्योपमा यत्र
तद्मृतसरसोपममासीत् ।

तीर्थकृता प्रथमपारणके यद्वृत्त तदभिधित्सुराह ।

घुट्ट च अहो दाणं, दिव्वाणि य आहयाणि तूराणि ।

देवा य संनिवइया, वसुधारा चेव बुट्टा य ।

देवैराकाशस्यैतैर्घुष्ट यथा अहो दानमिति । अहो शब्दो विस्म-
ये अहो दानमहो दानमस्यायमर्थः । एव हि दीयते एव दत्त
भवतीति । तथा दिव्यानि तूराणि त्रिदशैराहतानि देवाश्च तदै-
व सन्निपतिता वसुधारानिपातार्थमाश्लेषे जृम्भवा देवा समाग-
तास्ततो वसुधारा वृष्टा ङ्गव्यवृष्टिरन्वित्यर्थः । एव सामान्येन पा-
रणककावभाङ्गुक्तमिदानीं यत्र यथा च यद्वादितीर्थकरस्य पार-
णकमासीत्तदभिधित्सुराह ।

गयपुरसेज्जंसिक्खु-रसदाण वसुधारपीहगुम्पूया ।

तक्खसिद्धायद्गमणं, वाहुवालिनिवेयण चेव ॥

अस्या ज्ञावार्थं कथानकाटवसेयस्तच्चेदम् (भा० म० प्र०)
आकरस्सर्ववस्तूना, देशोऽस्ति कुस्तामकः ।

समुद्र इव रत्नाना, गुणानामिष सज्जन ॥ १ ॥

पुर गजपुर तत्र, ङ्गज्जमट्रोमिंभि ।

तदैव नमंदा जङ्गे, नून या दड्यनेऽधुना ॥ २ ॥

तत्र बाहुवद्वेः पुत्र', मोम्यस्तोमप्रभा नृप ।

चित्र पद्माहितानन्द, सुरस्तीव्रप्रतापवान् ॥ ३ ॥

श्रेयांसस्तनयस्तस्य, यौवगाज्यपदास्पदम् ।

फ्रीडन्यद्यापि विड्यथ्री-क्रोमान्तर्यद्यश शिशु ॥ ४ ॥

स स्वप्ने मन्दर शैल, श्यामवर्ण निरैकृत ।

तदैवामृतकुम्भेना-र्यपिञ्चव शुशुभेऽत्रिकम् ॥ ५ ॥

राज्ञा दृष्टो जट स्वप्ने, युध्यमान महाग्नि ।

श्रेयांसकृतमाहाद्यो, भगवान् सोऽपि तद्वदम् ॥ ६ ॥

श्रेष्ठी सुयुक्तिरडाकी-त्स्वप्ने सूर्यमरडिमकम् ।

श्रेयांसोऽग्नौ न्यथादृशमी-स्ततस्म दिग्गुण वज्रो ॥ ७ ॥

राजस्थानेऽय मित्रिता, सर्वे स्वप्नान्यवेदयन् ।

असन्नारत्या पर स्वप्न-फलमायाति तन्मतौ ॥ ८ ॥

श्रेयांसस्य महाज्ञानो, भावीत्युक्त्वा मदीपतिः ।

आस्थानीनः समुत्तस्था, श्रेयामोऽपि ययौ गृहम् ॥ ९ ॥

तत्र वातायनासीन, प्रचुमायान्तमेकृत ।

सोऽथ दध्यौ मयेदक, नेपथ्य काप्यदश्यत ॥ १० ॥

पितामहस्य मे यादक, जातिस्मृतिरथाभवत् ।

प्राग्भवश्रुतमज्ञासीत्, दृष्ट सस्मार चाखिलम् ॥ ११ ॥

तत्रेश्वरसकुम्भं को-ऽप्यानयत्प्राभृतेऽस्य च ।

तमेव कुम्भमादायो-पस्थितः स प्रचुं प्रति ॥ १२ ॥

प्रचुणाऽपि शुध्यतीति, पाणिपात्र प्रसारितम् ।

रस सर्वोऽपि निकृष्टः, प्रचुगच्छिष्पाणिक ॥ १३ ॥

न गर्धने विन्दुरपि, शिग्याग्निग्वि वर्धते ।

स्वामी युगाग्रिमस्तेन, वर्षान्ते पारण व्यधात् ॥ १४ ॥

प्राप्तभूतानि दिव्य नि, वसुधाराऽपतङ्गहे ।

चेद्वोक्तेषु कृनो देवै-द्वेषुञ्जयो हताः ॥ १५ ॥

पञ्चवर्णा पुष्पवृष्टि-वृष्टिर्गन्धोदकस्य च ।

अहो दानमहो दान-मुदघोप्यम्ये सुरं ॥ १६ ॥

तद्देवागमनं वीक्ष्य, श्रेयांसगृहमाययु ।

लोका सर्वेऽपि राजानो-ऽन्ये च ते च तपस्विन ॥ १७ ॥

श्रेयांसोऽचीकथयथ, भिक्षेदग् वीयंत जना ! ।

सुगतिर्द्वन्द्व्यतेऽमुत्र, दत्ते चैषां सुचैतस्मात् ॥ १८ ॥

सर्वेऽपि तमथ प्रोचु-र्ज्ञानमेतन्वथ त्वया ।

यथा जगवतो भिक्षा, दीयतेऽन्नजलादिका ॥ १९ ॥

श्रेयास स्माह विज्ञात, जानिस्मरणतो मया ।

अष्टौ जवान् भगवता, महाह भ्रान्तवान् यत ॥ २० ॥

पृष्टस्तै कथयामास, प्राग्वदेव भवाष्टकम् । आ० ष० ॥

(१८) ऋषभस्वामिन श्रेयासेन जवाष्टककथनम् ॥

“ अट्टभवग्गहणाणि वसुदेवर्हिणीण तदा विट्टाणा सुत्तन्व मग्गे-
वतो भण्णइ सेज्जसो भणइ । ऽओ य उच्छन्वे उत्तरकुरए अट्ट
मिहुणा घट्ठयया भयव मिहुणपुरिमो आसि । ततो घय तम्मि
देवलोकरूपे दसविहरूपरुक्कन्पभावमपज्जमाणभोगोवज्जोगा
फइयाइ । उत्तरकुरद्वृतीग्देसे अन्नोगपासवञ्जाऽप वेरदियम-
णिमिन्नायते णरणीय उरिसफासे मुहनिमग्गा अन्थामो । देवो
यतम्मि हरए मज्जिउ उप्पइतो गणणट्ठेणण । ततो तेण नियन्-
णज्जाए पभामियतो दमट्ठिमानो ततो मो मिहुणपुरिमो तं
तारिस पस्ममाणो किं वि चिंतेउण मोइ उयगतो कदमपि
तत्तस्सो जणः । रा मयपणे ' कथामि देदि मे पस्मियणं

तं च तस्स वयण सोऊण इत्थिया वि कथमन्ने मए सयंपजा-
 तिहाण अणुत्तय पुत्रंति चित्तेमाणो तद्देव मोहमुवगया । पञ्चा-
 गयचेयणा भणः । अहो अज्ज अहं सयंपजाजोवे तुज्जेहिं नामं
 गहियं नि ततो पुरिसो परं तुट्टिसुव्वदता भणः अज्जे कहेहिं
 कहं तुम सयंपभा । ततो सा भणः कहेमि ज सुयमणुसुय च
 अत्थि ईसाणो कप्पो तस्स मज्जेसातो उत्तरपुरच्छिमे दिसी-
 ज्ञाणे सिग्गिण्ण नाम विमाणं तथ द्वात्रियगतो नाम देवो अहि-
 वई । तस्म सयंपभा अगमहिंसी बहुमया आसिसा अहं तस्स
 य देवस्स निए सह दिव्विसयसुहसागरगयस्स बहुकावो
 दिव्वगो इवगतो । कया चिनावरो पमद्वायमद्वदामो अहो दिट्ठि-
 ज्ञायमाणो मए सपरित्ताए विण्णवितो । देव ! कीस विमणो
 दीससि । को ते माणसो सतावो । ततो सो देवो भणः ।
 मए पुत्रजने तवो थोवो कतो ततो अहं तुज्जेहिं विप्पजुज्जी-
 हामित्ति पणे संतावो ततो अग्गेहिं पुणरवि पुच्छित्तो । कहेह
 कहं तुज्जेहिं थोवो तपो कतो । ततो जणति जंतुद्दीवे दीवे अवर-
 विदेहे गंधिवावइविजए गंधमायणवक्खारगिरिवराससुवेयदु-
 पव्वए गंधारा नाम जणवथा । तथ समिद्धजणासेविय गंधस-
 मिद्धं नाम नयरं । तथ राया जणवयहितो सयवदस्स रसो
 नत्तथो अद्यदस्स सुतो महावलो नाम । सो अहपिउपिया-
 गहपरपरागय रज्जसिरे अणुत्तवामि । मम य वालमित्तो ख-
 त्तियकुमारो सयंबुद्धो नाम सो य जिणसासणजावियमई वि-
 ष्टो सभिन्नसोतो सो पुण मती बहुसु कज्जेसु पुच्छणिज्जो पर
 नाहियवाई एव तेहिं सम रज्जमणुपादेमाणो सम इत्थिए बहु-
 म्मि कावे । कया वि गीयपरित्तो नत्तमपणं नट्टिय परसामि सय-
 बुद्धेण विण्णवितो देव ! "सव्वगीयविद्यविय सव्वं नट्ट विरुवणा ।
 सव्वा आजरणां भारा कामा पुणं, उहावहा " ता परदोग-
 द्विण चित्तं निवेसियइय असासय जीविय अहितो विसयपरि-
 षयो । ततो मए भणियं कहं गीय सवणामयं विद्यासे कहं नयणु-
 वनुदय नट्ट यिरुवणा कहं वा देहविद्युसणाणि आभरणाणि
 ज्ञाणे जोगसारभूया पीडकरा कामा कहं उहावहा । ततो समं-
 तेण सयंबुद्धेण जणिय । सुणइ सामी पसच्चित्ता जहा गीयं
 विद्यावो जहा काऽ वि इत्थिया पविइयपङ्गा पङ्गा सुपरमाणी
 तस्स समागममज्जित्तं जत्तणो गुणे विकप्पेमाणो पदोसे
 पन्नुसे य विद्वयमाणी चिच्छ । जहा वा को वि भिच्चो पहुस्स
 कुधियस्स पसायणानिमित्तं दासजावे अप्पाणं उवेऊण पम्भो
 जाणि वयणाणि भासइ ताणि विलावो तहा इत्थी पुरिसो वा
 सरागमणोत्थाजिवासी कुवियपसायणानिमित्तं वा जातो का-
 यमणवाइयातो फिरियातो पउजइ ताथो कुसद्वनिवक्खाथो नी-
 यनिप बुद्धं तं पुण सामी चित्तेइ किं विद्यावपक्खे वट्टइ न वा
 धनि । नट्ट जहा विरुवणा तथा भन्नइ । इत्थी पुरिसो वा ज-
 क्खवावो पीयमज्जे वा जातो कावविपक्खेवकिया तो दसेइ
 मा विरुवणा पव । जा इत्थी पुरिसो वा पहुणो परितोसणनि-
 मित्तं विदुसजणनिवक्खविधिमणुसरतो वे पाणिपायासिरनयणा-
 घरादी सा जसं वि परमत्थतो विरुवणा । इयाणि आजरणाणि
 भाणे जाविज्जइ । कोइ पुरिसो सामिणो नियोगेण पेदागयाणि
 मउमाइणि आजरणाणि वहेजा जहा सो अवस्स भारेण पीकि-
 जइ एवं जो परविइयनिमित्तं ताणि चैव आभरणाणि जोगसु
 मरीरुट्ठाणसु मन्निवेसियाणि वट्टइ सो वि जारेण पीकिजइ
 नयर सो रागेण भारन गणः । कामा पुण एवं उहावहा जहा स-
 इमुच्छित्तो निगो, अवमुच्छित्तो पयगो, गंधमुच्छित्तो महुयरो, रस-

मुच्छित्तो मच्छो, फरिसमुच्छित्तो गइदो, वहबंधणमारणाणि पावइ ।
 एवं जीवा वि सोइंदिया इव सगया सहाइसरक्खणपरा तदव-
 रोधकारित्तु परुणीयसु कलुसहियया इह दोगे वि मारणादीणि
 पावैति परदोगे नरगाइदुक्खभायणं ततो उहावहा कामा ।
 एव जणतो सयंबुद्धो मए जणितो नूणं तुम मम अहितोसि जो
 मं संसज्यपरदोयसुहेण लोअतो संपइ सुहं च निदतो उहे
 पाकेतुमिच्छसि । ततो सज्जिन्नसोएण जणितो सामि ! सयंबुद्धो
 जहा जंतुको मच्छकंखी मंसपेसि चइत्ता ण मच्छं पइ धावितो
 मच्छो जवे निमग्गो मसपेसी सउणियाए गहियत्ति निरासो
 जातो तहा सदिक्खपरदोयसुहासाए टिठं सुहं परिच्छयंतो
 उभयो विमुक्को सोइइइ । सयंबुद्धो जणइ जं तुम तुच्छक-
 सुहमोहितो भणसिं को तं सवेयणोपमाण करेइ को कुसद्वज-
 पपससियं रयण सुहागय कायम्मि पसत्तो न इच्छइ तं केरिस्स
 मच्चसि । त सभिन्नसोयधारा सररि विज्जवाइण मणिव्वयाइ
 जाणिऊण कामभोगे परिव्वज्ज तवसि संजमे य निव्वाणसुहका-
 रणे जुत्तंति । संजिन्नसोयो भणइ सयंबुद्ध ! मरण होइत्ति किं
 सक्का पढममेव मुमाणे उइउं नूण तुमं टिट्ठिभीःसरिसो । जहा
 टिट्ठिभी गगणपरुणसंक्रिया धरेउकामा उरुवाया सुवइ तहा
 तुम मरणं करि होइत्ति अइपयत्तकारी सपइकावियं सुहं
 परिच्छाय अणागयकालिय सुहं पत्थेसि नणु पत्ते मरणसमए
 परलोगाहियमायरिस्सामो । सयंबुद्धेण जणिय मुरु ? जइ
 संपलगो कुंजरतुरगादमण कज्जसाइम न इवइ । न वा गेहे
 पज्जलित्ते कूवखणणं कज्जकर । जइ पुण दमण खणण वइ
 पुव्वकयं हौंते तो परवदमहणं जइणविज्जावण चसुहेण हौंते ।
 एव जो कणागयमेव परदोगहिण न उज्जमइ सो उक्कमतेसु
 पाणेसु परमउक्खाभिभूतो किइ परदोगमणुट्टेइत्ति । पत्थ
 सुणेहिं वियक्खणकहियं उवएस । कोइ क्खिइ इत्थी जरापरिण-
 तो गिइकावे कंचि गिरिनइ समुत्तरतो विसमे तीरे पकितो
 सो सरीरगम्यत्तणेण उव्वदत्तेण य उठेमसत्तो तत्थेव
 कावगतो सो अपाणदेसे सियाद्वेण परिक्खत्तो तेण मग्गेण
 एगो वायसो अतिगतो उठगे च उवजीवंतो चिच्छ उएहेण य रुज्ज
 माणं कजेवरे सो पएसो सकुचित्तो वायसो तुठो अहो निरावाइ
 जायं पाउसकावे य त गयकवेवरं गिरिनइपूरेण बुज्जमाण महानयं
 सोय पकिय समुद्धमतिगय । तथ मच्छममरेहिं विंशं ततो जइपू-
 रियातो कहेवरातो वायसो निग्गतो तीरं अपस्समाणो तत्थेव
 निदणमुवगतो जइ पुण अणागयमेव निग्गतो हौंते तो दीह-
 कावं सच्छंदप्यार विविहाणि य मंसोदगाणि य आहारंतो ।
 एयस्स दिठनस्स अयमुवसंहारो । जहा वायसो तहा संसारि-
 णो सत्ता, जहा इत्थिकवेवरप्पेसो तहा मणुस्सवोद्विवाजो-
 जहा कवेवरवर्भते मंसमुदगं च तहा विसयसपत्ती, जहा मग्ग-
 निरोथो तहा तवमवपकियथो, जहा उदकसोयविच्छोभो तहा-
 मरणकावो जहा विवरानिग्गामो तहा परजवसकमो । तं जाणा-
 इ संभिन्नसो य सं जे तुच्छए निस्सारे थोवकाविए कामभो
 ने परिच्छइऊण तवसजमुज्जोगं करेइ सो सुमाइगतो न सोइइ
 जो पुण विसएसु गिद्धो मरणसमयमुदिक्खइ सो सरीरजेण अ-
 गहियणोइ इयो चिरं उही होइइ तं मा जंतुक इव तुच्छकप्प-
 णामेत्तसुहपविबद्धो विउदकालियं सुहमवमच्चसु । सज्जिन्नसो-
 एण भणिअं । को सो जंतुकदिठतो । सयंबुद्धेण जणियं सुणा-
 हि । कोइ फिर वणयरो वणं सचरमाणो विसमे पणसे ठितो
 दिट्ठो एगो गइदो । सो एगेण कंठेय आहतो निट्ठं मम्मपदे-

सद्गगकंरूपहारेण पडितो परंतेण एगो महाकाश्रो सप्पो अक्क-
मितो अरुणिगतो अत्यइ ततो पभिय गय जाणिकण सजीव धणु-
मर्त्तिकरिय परेसु गहाय दंतमोत्तियगद्द सद्दयमाणो तेण स
प्येण खइतो मतो । ततो एगेण जंजुगेण परिञ्जतेण सो
हत्थी सो य मणुस्सो दिठो । भीरुत्तणयेण अवसरिनो मंसलो-
नुयाए पुणो अह्लीयइ । ततो निज्जीवति निस्संसयो मुणिकण
मुष्ठो अथत्तोएइ चित्तेइ य हत्थी जावज्जीविय भत्तं मणुस्से। प-
प्पो य कात्ति कालं होहिइ । जीवावधरणं ताव खाएमि त्ति तुष्टो
मद्दुद्धी धणुकोमीए जिन्नपभिवध्राए ताबुदोसजिन्नो मतो । जइ
सो पुण अप्पसारं तुञ्जंति जीवा धंभ्रण परिहरिकण हत्थी म-
णुस्सोरगकलेवरेसु द्दगगतो ताणि य अष्ठाणि चिर खायतो ।
एवं तुमपि जाणाहि । जो माणुससोक्खपभिवधो परत्तोगसाह-
णनिरैवक्खो सो जवुको इव विणस्सिहिइ जं पि सामी तुम्भे भ-
णह । सदिठो परत्तागो इति तं पि न जुत्त जतो तुम्भे मए मह
कुमारकावे नदण उज्जाणमुवगया तथ एगो देवो आगासातो
उवेइ त द्दण अम्हे अवसरिया देवो य दिव्वाए गतीए खणेण
अम्ह समीव पत्तो । जणिया य अम्हे तेणं अहो महावत्त । अहं
तव पियामहो सयवत्तो रज्जसिरिं पयइकण विष्णवितो दतगे
कप्पे अहिवइ जातो । ता तुम्भे धि मा पमायइ । जवह अप्पा-
ण जिणवयणेण ततो सुगइगामिणो जवेस्सइ । एव वोत्तण देवो
गतो । त जइ सामि तुम्भे सुमरइ तत्यो अत्थि परत्तोमोत्ति ।
सइइइ । मया भणिय सुमरामि सय ततो द्दखावगासो सय-
वुष्ठो भणइ सुणइ सामि ! पुज्वत्तंत । तुम्भं पुव्वजो कुरुचदो
नाम राया आसी तस्स य देवी कुरुमई हरिचदो कुमारो सा य
राया नत्थिकवाइ बहुणं सत्ताण वहाय समुत्थितो निस्सालो
निव्वतो एव तस्स बहु कात्तो अतीतो मरणकालो अस्सायधेय-
णीयवहुद्वयाए नरगपभिरुवगो पोग्गवपरिणामो सवुत्तो गीय
सुइमहुर अक्कोत्तति मन्नइ मणोहराणि रूवाणि विकतानि पाप्प-
ति खीर खरुसकरोवणीय पूइ मन्नइ चदणाणुत्थेवण सुंमुर वे-
एइ इंसत्तुमद्दफासं कटाकिसाहासन्नय पभिसंवरइ तस्स तहा-
विइमसुनकम्मोदयातो विवरायजावं जाणिकण कुरुमई देवी
हरिचदेण सह पच्चन्न पभियरइ । एवं सो कुरुचदो राया
परमउत्थितो कात्तगतो तस्स नीहरण काळण सजणवय गधस-
मिंरुं नाएण पावेइ पिउणो य तहात्तय मरणमणुत्तितियस्स एव
मती समुपन्ना । अत्थि सुकयउक्कयफलति ततो अणेण एगो
खत्तियकुमारो वादवयसो सुवुद्धी सदिठो । भइ ! तुम पभियज-
पोवइइ धम्मकह पइदिण मे कहेसु एसा चेव ने सेवत्ति । ततो
सो एव निउत्तो जं जं धम्मसासेय वयण सुणेइ त त राणो
निवेएइ राया सहइइ तहेव पभिवज्जइ । कयाइ च नगरस्स
नाइदूरे तहारूवस्स साहुणो केवत्तनाणुप्पसिमहिम कांउं देवा
उवागया एवं सुवुद्धिणा खत्तियकुमारेण जाणिकण हरिचदस्स
रणो निवेइय । सो वि देवागमणविभिदतो तुरिय पत्तरुरगा-
रुद्धो साहुसमीवमाणो वदिकण विणपण निस्सोकेवलिसुह-
विणिगय वयणामय सुणेइ । सोळण ससारमोत्तससुव अत्थि
परजवसकमोत्ति निस्सकिय जायए पुञ्जइ । नयवं ! मम पिया
क गइ गतो । जगयया जणियं हरिचंद ! तव पिया अनिचारिय-
पावासवो वहुण सत्तावण पीमाकरो पावकम्मगरुत्ताए इइ य
विवरीयविसयोवज्जण पाविकण अहे ससमपुटवीए नेरइओ
जातो । सो तथ परमनिव्विसइं निरुवम निपभियार दुत्तम-
णुजवइ । ततो फम्मविचाग पिउणा सोळण हरिचदो राया

ससारजयतीतो वंदिकण केवद्वनार्णि सनगरमइगतो ततो पु-
त्तस्स रायसिरिं समप्पेळण सुवुद्धि संदिसइ । तुमं मम पुत्त-
स्स उवएस देज्जासि सि । नेण विष्णवितो सामि ! अहं केव-
लिणो वयणं सोळण सह तुम्भेहिं न करेमि तवं तो मए न सुयं
परमत्थतो केवलिवयण तम्हा अहं पि तुम्भेहिं समं पुव्वस्सामि ।
ज पुण उवदेषो दायव्वोत्ति सदिसइ तं मम पुत्तो काहिइ ।
ततो राया पुत्तं मदिसइ तुमे सुवुद्धिसुयोवपसो कायव्वो ।
ततो पवित्तगिरिकंदरातो सीहो इव राया विणिगगतो पुव्व-
इतो केवलिसमीवे सह सुवुद्धिणा । ततो परमसवेमो
सज्जायपसत्थचित्तणपरो परिकखवियकिलेसजालो समुप्प-
न्नकेवलनाणदसणो परिनिव्वतो तस्स हरिचंदस्स रायसि-
णो वसे संखाईएसु नरवईसु धम्मपरायणेसु अतिकत्तेसु तुम्भे
सपयं सामी । अह पुण सुवुद्धिवसे तं एस अम्हं नियोगो
वहुसु पुरिसपरपरागतो धम्मदेसणाहिगारो जं पुण पथ मया
अकडे विष्णविया तं कारणं सुणइ । अज्ज अह नदणवण
गतो आसी तथ मए दुवे चारणसमणा दिठा आइच्चजवे
अमियतेओ य । ते य वदिकण पुच्छिया भयवं महावलस्स
रणो केवइयमाउयं चिछइ तेहिं कहियं मासो सेसो ततो सं-
भतो आगतो एस परमत्थो । ततो जं जाणइ से यं तमकाल-
हाण करेहत्ति । एव सयंवुद्धवयणं सोळण अहं धम्माभि-
सुहो जाओ । आउपरिकखयसवणे य आभठियभायणमिव ।
सलिलपूरिज्जमाणमेव सुष्णडिययो भीतो सहसा उट्ठितो कयं-
जली सयवुद्ध सरणमुवगतो वयस्स ! किमियाणि माससेसजी-
वितो परत्तोगहियं करेस्सामि । तेण समासासितो सोम्म !
दिवसो वि बहुओ परिचत्तसव्वसावज्जस्स किमग ! पुण मासो
ततो तस्स वयणेण पुत्तसकामियपयापालणव्वाचारो गतो
त्तिद्धाययण कतो भत्तपरिच्छातो सयवुद्धोवदिट्ठजिणमहिमा-
सपायणनिरतो सुमणसो संथारगसमणो जातो निरतरं च
ससारस्स अणिव्वयवेरगजणणि धम्मकहं च सुणमाणो स-
माहिपत्तो कालगतो इहागतो । एवं मए थोवो तयो चिष्सेत्ति
पयं च अज्ज मम सपरिचारा य ललियंगपण देवेण कहियं ।
इच्छुत्तरे इसायणदेवसयसमीवातो द्दधम्मो नामदेवो आगतो
भणइ अहो ललियगय ईसाणदेवराया नदीसरदीवं जिणम-
हिम काउ च्चइत्ति गच्छामि अहं पि त्ति सो गतो ततो अज्ज
ललियगदेवसहिना इत्ताएत्ताए अवस्सगमण होहित्ति इयारिं
चेव च्चत्तामिति गयामो खणेण नदीसरदीव कया जिणायणेसु
महिमा । ततो तिरियलोए सासयचेइयाण पूयं तित्थयववंदणं
च कुणमाणो सुतो ललियंगतो ततो अहं परमसोगमिउत्त-
माणा विवसा सपरिवारा गया सिरिप्पभं विमाणं । ततो सयं-
वुद्धदेवो आगतो परिगलमाणसरीरसोम मद्दृण भणइ सय-
पमे पच्चासन्नो ते चवणकालो तो जिणमहिमं करेहि जेण भ-
वतरे वि बोहिलाभो भवइत्ति । ततो ह तस्स वयणेण पुत्तरवि
नदिस्सरदीवे समयक्खेत्ते य कयजिणवदणपूया पुत्ता समाणा ।
जंजुद्वीवे दीवे पुव्वविदेहे पुक्खलावद्विजए पुंउरिगिणीए न-
गरीए यइरसेण च्चवट्ठिस्स गुणवतीए देवीए दुहिया सिरि-
मई नाम जाया । धाईजणपरिग्गहिया सुहेण वट्ठिया फत्तातो
गांइयानो अन्नया कयाइ पदेमं सज्जतो भद्दगं पामापमिठ्ठो
पस्सामि नगय्याहिं देवमपाय । ततो मण देवजाइसु मरियासु
मरिउण य दुक्खेत्ताइयपरिचान्निगाहिं जइक्कपमासित्ता पच्चा-
गयवेयणा चित्तेमि । पत्थ मं पिया ललियंगतो देवो चि तेव प

विणा किं अणेण आज्ञहेणं ति मूक्तण पवसा परियणो जणइ इमी से वाया जमगेहिं निरुद्धा ततो तिगिच्छगेहिं होममंतर-
 फलाविहाणेहिं कतो महंतो पयत्तो अहं पि मूक्तण न मुयामि ।
 परिचारियाणं पुण वदिकण माणत्तिं देमि । अन्नया पमयवणगयं
 ममं पडिया नाम अम्मथाईं चिरहे जणइ । अहं ते धाईं तो मे
 कहेहिं सञ्भूय । ततो मया जणिय अम्मो अत्थि कारणं जेणाह
 मूयत्तण पवसा ततो सा तुट्टा जणइ पुत्ति ! साहसु मे कारणं
 ततो जहा जणसि तहा चेहिस्सामि । ततो मया जणिया सुणा-
 हि । अत्थि धायकीखडे दीवे पुव्वविदेहे मगद्धावडविजप नदि-
 गामो नाम सान्निवेशो तत्थ अहं चतो तश्यभवे दरिदकुले
 सुलक्खणसुमंगलाईंणं एहं भगिणीण कणिट्टा जाया न कयं
 च मे अम्मापिऊहिं नामं ततो निन्नामियत्ति पस्सिद्धि गया । से
 कम्मपरिवेत्ता य जीवामि । अन्नया कयाइ ऊसवे इज्जगर्भिभाणि
 नाणाविहभक्खहत्थगयाणि सगिहेहिंतो निग्गयाणि पासाम्मि-
 ताणि दट्टण मप माया जाइया अम्मो दोहिं मे मायग अन्नं वा भ-
 क्तं जेणं किंजेहिं सम रमासि । तीणं रुट्टाप आहया निच्छू-
 टा य गिहातो कतो ते इहं जक्खा वच्चसु अवरातिलक पव्वयं
 तत्थ फलाणि खायसु मरसु वात्ति । ततो रोयंती निमाया दि-
 ट्ठो मया जणो अवरनिद्वगाज्जिमुहं वच्चतो गया तेण सहिया
 दिट्ठो मया सिहरकरेहिं गगणनद्वमिव मिणिज समुज्जुत्तो अवर-
 तिद्वको नाम पव्वतो तत्थ जणो फलाणि गेएहइ मएवि य पक्क-
 परियाणि साहूणि जक्खियाणि रमणिज्जयाप य गिरिचरस्स
 सह जणेण संवरमाणी सह सुम्मणोहरं सुणामि सहमणुसरंती
 गया पदेसं दिछा जुगंधरा नाम आयरिया विविहनियमधरचउह-
 सगुञ्ची चउष्णाणोवगया तत्थ वहवो समागया देवा मणुया य
 तेसि वंधमोक्खविहाण कहेति । अहं पि पाएसु शिवडिकण एग-
 देसे निसाणा धम्मकहं सुणामि पुच्छिया मप जयव अत्थि मम
 मतो को वि उम्भ्रओ जीवो जीवोगे । ततो तेहिं भगवतोहिं
 भणिय निन्नामिगे तुहं सदा सुहासुहा सुपहमागच्छंति रुवाणि
 यि सुदरमंगुलाणि पाससि गथे सुजासुमे अग्घायसि रसे-
 वि मणुष्णामणुष्णे आसापासि फासे वि इछाणिट्ठे पस्सिंवेदेसि ।
 अत्थि य तो सीउएहउहाणं परिकारो निदं सुहागय सेविसि
 तमसि जोए पगासेण कज्ज कुणसि नरए पुण नेरइयाणं निच्च-
 ममुमा सहवरसगंधफासा निष्पक्रियाराणि य परमट्टारणाणि
 सीउएहाणि तहा उहापिवासातो य न य खण पि निदासुहं
 तेसि । ते य निच्चययारेसु चिट्टमाणा उक्खसयाणि विवसा अणु-
 हवमाणा धट्टं काव गमंति । तिरिया वि सपक्खपरपक्खजाणि-
 याणि दुक्खाणि सीउएहउहापिवासादीयाणि य अणुहवंति ।
 तव पुण साहारण सुहट्टुक्खं केवलमणैसि रिद्धिं पस्समाणा
 उहियमप्याणं तक्केसि । ततो मप पणयाप जहं जणइ तहसि
 पडिस्सुयं । तत्थ य धम्मं सोकण केउ पव्वया केइ गिहिवा-
 सजोगाणं सीद्ववयाइ पक्खिन्ना । ततो मप विन्नविद्यं भयवं
 जस्स नियमस्स पाणणे इ सत्ता तं मे उवइसह । ततो मे तेहिं
 पंचअणुवयाइ उवदिछाणि परितुछा वदिकण जणेण सह नं-
 दिग्गाममागता पावेमि ताणि अणुवयाणि परियायसती चउ-
 न्यउट्टुट्टेहिं खमामि । एवं काले गते कयभत्तपक्खवाणा पतो
 देय परमइंमणीयं पस्सामि सो भणइ निन्नामिगे चितेहिं हो-
 निण्यस्स जारियात्ति । ततो देवी मे जविस्ससि मया सह दिव्ये
 नोगे जुज्जमि । एवं धोचूण अट्टसणं गतो अहमवि परितोस-
 पमरिसणमाणहियया देवइंमणेण हमिज्ज इवत्तति चि-

तेकण समाहीए कावगया ईसाणे कप्पे सिरिप्पज्जविमाणे व-
 द्वियंगयस्स देवस्स अग्गमहिंसी सयंपभा नाम जाया । ओ-
 हिणाणोवयोगविष्णाय देवजवकारणा जहा एस वदियंगो अ-
 हुणोववन्नो समाणो नियपरियणं पजादितो देवीसु मज्जे सय
 पजाए देवीए अज्जोववन्नो सा आठक्खए सुया देवो य वविठ-
 माढतो सयंबुद्धो य महावन्ने कावगए गहियसामणो चिरकावं
 सजमं परिपादिकण समाहिपत्तो कावगतो इहेव ईसाणे कप्पे
 इंदसामाणितो जातो तेण वि ववंतो संबोहितो भणितो य ।
 जहा धायइस्से दीवे अवरविदेहे नदिग्गामे निन्नामिगा कयज-
 त्तपक्खवाणा चिच्छं तं नियदंसणेण पलोजेहिं जेण कयनि-
 याणा ते अग्गमहिंसी सयंपभा जायइ । ततो अणेण नि-
 यदंसणेण पलोजिया कयनियाणा इह मागयत्ति सहरिसं
 सहवदियंगपणं सहिया निरुस्सुका थहुकाव अणुहवामि
 देवो य सो वदियंगतो आठक्खएण सुतो अम्मो न जा-
 णामि कत्थ गतो । अहमवि तस्स वियोगदुहिया वुत्ता
 समाणी इहमागया । देवुज्जोयदरिसणेण समुप्पज्जा-
 इस्सरणा तं देवं य मणसा परिवहंती मूअत्तणं पवसा । किं
 तेण विणा कएण सदावेण त्ति एस परमत्थो । तं सोकण
 अम्मथाईं ममं जणति । पुत्ति ! सुट्टु ते कहियं एय पुण पुव्वभ-
 वचरियं पक्खेहिंज्ज ततो अहं ईरुवेहामि सो य वदियंगतो
 जइ मणुस्सेसु आयातो होहिइ तो सचरियं दट्टण जाइं सुम-
 रिहिइ तेण य सह निच्चुया विसयसुहमणुभवेसु । ततो सज्जि-
 तो पको ततो विविहवम्माहिं वट्टिगाहिं दोहिं वि जणीहिं पढ-
 मं तत्थ नदिग्गामो वदितो ततो अवरतिद्वगगिरियरससियकुसु-
 मिया सोगततलसन्निसन्ना गुरवो देवमेहुणग च वंदणागय
 ईसाणो कप्पो सिरिप्पज्ज विमाण संदेवमिहुण महावन्नो राया
 सयंबुद्धसन्निसोयसहितो निन्नामिगा य तवसोसियसरी-
 रा सव्वत्थवदियंगयसयंपज्जाण नामाणि व्हेहियाणि । ततो निष्फ-
 न्ने पदे धातीपट्टं गहेकण धायइस्सदीव वच्चासि गयेण
 य नियत्ता पुच्छिया मया कीसअम्मो वहुं नियत्तासि सा जणइ
 पुत्ति ! सुएह कारण इह अम्ह सामिणो तव पिज्जणोवरिसवक्खा-
 वणनिमित्त विजयवासिणो बहुगा रायाणो समागया तं जइ
 इहेव तव हिययदत्तो होहिइ तो वक्खमेवेति चैतिकण नियत्ता ।
 जइ इत्थ न होहिइ तो परिमगण करेस्सामि गया भणिया
 सुट्टु कयंति । ततो वीयदिवसे पर गहाय अवरएहे आगया
 पसन्नमुही जणइ पुत्ति ! निच्चुया होइ दिछो मया ते वदियंगतो
 पुच्छिया मया अम्मो साहसु कहंति । सा भणति पुत्ति ! मया
 रायमगे पसारितो पडो पड केइ आज्जिक्खकुसदा आगम पमा-
 णं करेता पसंसति जे अकुसदा ते वक्खवाइणि पसंसति तत्थ
 दुम्मरिसणरायसुतो दुदंतो कुमारो सपरिचारो आगतो सो
 मुहुत्तमेत्त पासिकण मुच्चितो पडितो खणेण आसत्थो मणु-
 स्सेहिं पुच्चितो सामि ! किं मुच्चितो । सो भणइ नियचरिये
 परयाद्विहिय दट्टण जाती मए सुमरिया अहं वदियंगतो देवो
 आसि सयंपजा मे देवी मया पुच्चिता पुत्त ! साहसु को एसो
 संनिवेशो । जणइ पुंरुगिणि । नगरी पव्वयं मेरु कहइ भणगा-
 रो को वि एस साट्टु वीसरिय से नाम कप्प सोहम्म साहइ
 महावन्नं राया को वि एसो मतिसहितो त्ति जंपइ । निन्नामिगं
 का वि एसो तवस्सिणी न थाणं से नामति ततो विष्पावणा
 एसो त्ति मुणिकण मया जणितो पुत्त सवदति सव्व ज पुण
 वीसरिय तेण किं सव्वं तुम वदियंगतो सा पुण ते सयंपभा

धायदसंके द्वीवे नदिगामे कम्मदोसेण पंगुविया जाया ।
 समरिया नियजाती ततो तीए आगमकुसत्राप तव मग्गणहेतु
 नियचरियं व्हियि । मम धायदसडे गयाए पसो समपिउ
 कहिआ नियवुत्ततो ततो मए तीसे अणुक्पाए तव परिमग्गण
 कयता पुत्त । एहि नेमिधायदसरु सतोसेहि नियदसणेणं पगु-
 लियं एवं जणिए उवहसितो मित्तेहिं गम्मउत्तो सिज्जउत्तो
 पगुविया । ततो सो अहो गीव काठण अचकतो मुहुत्तमेत्तेण
 लोइग्गत्राओ धणो नाम कुमारो लघणपवणादिसु अतीव सम-
 त्योत्ति सजायवइरजघोत्ति वीयाजिहाणो आगतो पइदडूण म
 प्रणइ । केणयं लिहिय चित्त मया जणिय । किं निमित्त पुच्छ-
 नि सो भणइ मम एव चरिय अहं व्हियंगतो नामासि सय-
 पभा मे देवी अससयं नीए व्हियि जइ या अणेण वि तीए उवप-
 सेणति तक्केमि ततो मए पुच्छितो जइ ते चरिय साइसु को एस
 संनिवेशो । सो जणइ नदिगामो एसो पव्वतो अवरतिद्वको जुग-
 धरा आयरिया एसा समणकिलंता निजामिया महव्वतो राया
 सयंयुत्तसज्जिसोएहि सह लिहितो एस ईन्नाणो कापो सिरिप-
 भ विमाण एव सव्व सपव्वय कहिय । ततो मए जणितो जा ए-
 सा सिरिमती कुमारी नो तपिउठाए व्हियिया साम्यपभा तेण
 रणो निवेशमि जेण सा ते भवइ । एव सोऊण सो समणसो ग-
 तो अह कयकज्जा आगया ता गच्छामि पुत्ति ! रणो निवपमि
 जेण ते पि सय कामो भवइ । गया रायसमीवं सहाविया अहं
 रणा माउसाहिया गया रायसमीव रायाए कहितो वसुमइ । जो
 सिरिमइए व्हियिगतो देवो आसि त जहा अह जाणं न तहा
 सिरिमइ अथि । अवरविदेहे सव्विवावइविजण वीयसोगा नाम
 नगरी जियसन् राया तस्स मणोहरी केई कुवे देवीओ । ता-
 सिं जइकम अयत्रो विनीसणो य पुत्ता वलदेववासुदेवा पिउमि
 उवरते विजयइ च्छुजति । मणोहरी वलदेवमाया कम्मि कावे
 पुत्तमापुच्छति अयत्त ! अणुचूया मे भत्तुणो सिगी पुण्णसिरी य स-
 पइ पव्वयामि करेमि परलोगहिय विसज्जेहि मति सो नेहेण न
 विसज्जेइ निव्वधे कए भणइ अम्मो जइ ते निच्छतो ता देवलो-
 ग गया म वसणपडियं पडिवोहिज्जासि तीए पडिवधं पव्व-
 इया । परमधिइवलेण अहीयाणि एकारस अगाणि चरिसकोरी
 तयमएचरिऊण अपक्विमियवेरंगा समाहीए कावगया ततगे
 कए देवो जातो ताव म जाण वलदेववासुदेवा य बहुकाल स-
 मुदिता भोगे च्छुजति । कयाइ निग्गइ अणुजत्त आसेहिं अव-
 हिया अरुविं पविसिया दूर गतूण आसाविचना विनीसणो
 कावगतो अयत्तो नेहेण न जाणइ । परिस्समेण मुच्छितो
 एसो नेमिसोयत्ताणि वल्लगहणानि अह च वल्लगरूपगतो
 पुत्तसिणेहेण सगरं सुमरिऊण खणेणागतो विभीसणुत्तव
 विउव्विऊण अयलो भणितो भाय ! अह विज्जाहरेहिं सम
 जुज्जिउ गतो ते मए पसाहिया तुज्जे पुण अतर जा-
 णिऊण केण वि मम रुवेण मोहिया । ता रुद्धेहि एयं कले-
 षर सजागेषु अग्गिणा ततो सफारेऊण म नगरमागया ।
 प्रइज्जमाणा जणेण मगिह पविट्ठा एवामणनिमणा विया ततो
 मया मणोहरीरुव वसियं सभतो अयलो भणइ अम्मो ! तु-
 प्पेत्य कतो सि ततो मए पव्वयाकालो सगरं य कहितो
 विभीसणुमरणं च । अह लंतगातो इह गतो न च पडिवोत्तए-
 निमित्तं अणुच मणुयगिद्धि जाणिऊण करेहि परलोगहिय ।
 एवं चोत्तए गताअहं नगं कए । अयलो वि पुत्तम कामियर-
 अ्सिरी निवियणकामभोगो पव्वइतो तयमणुत्तगिऊण ललिय-

गतो देवो जातो अहं पुण तं सदेवमि जाहे जाहे सुमरामि
 ताहे ताहे लंतग कए नेमि सो सागरोयमस्स मत्तनवभागे
 देवसुहं भोत्तए सुत्तो तत्थ नो उववधो । त पि ललियंगयं एस
 मे पुत्तो जत्थ निलमि एएण कमेण गया सत्तरसलिलयंगतो
 सो अट्टारसमो एसो वि मे पुत्तसिणेहेण बहुसं लंतग कए
 नीतो त जाणामि सिरिमइए भत्ता ललियगतो जातो वडइ-
 जवोत्ति आणत्तो कच्चुको सदावह वडइरजघ सहापितो आ-
 गतो विदो मया पणितोसवियसियच्छीण अच्छेयभूतो प-
 णतो राइणो भणितो राइणा पुत्त ! वडइरजघ पुव्वभवसयंपभं
 सिरिमइ ति अचलोइया तेण अह कलहसेणेव कमलिणी
 विहिया पाणिगाहितो विधं ताणण विपुल धणं परिचारिणा तो
 य विसज्जियाणि अम्हेगयाणि लोहग्गल भुजामो निरवसग्गं
 भोगे । वडइसेणो वि राया लोर्गनियदेवपडिवोहितो चंच-
 च्छुरिय दाणं दाऊण पोक्खलपालस्स नियपुत्तस्स रज्जं दा-
 ऊण नियगसुपहिं नरवइहि सहितो पव्वइतो । उप्पणकेवल-
 णाणो धम्मं विसइ । मम वि कालेण पुत्तो जातो सो सुहेण
 वडितो कयाइ पोक्खलपालस्स केइ सामंता विसंवइया । ततो
 तेण अम्ह पेसिय पउ वडइरजघो निरिमइ य अम्हे पुत्तं नगरे
 उवेऊण विउलेण सधाचारेण पथिया सरवणस्स मत्तेण
 जाणजणेण पंथो पडिसिद्धो । जहा विट्ठिसो सरवणे सापो
 च्छिइ तो न जाइ तेण पहेण गतुं ति । ततो तं सरवण
 परिहरता कमेण पत्ता पंडरिणिणिं सुहं च तेहिं वडइरजवाग-
 मणे ततो ते सक्रिया सेवामागया अम्हे वि पोक्खलपालेण
 रणा पुच्छण विसज्जिया पथिया मनगर । भणइ
 य जणो सग्ग उज्जाणमज्जेण गतव्व जेणो तत्थ त्रियन्न माहुणो
 केउन्नणमपन्न । ततो देवाओ वइया देवुत्तोएण पडिइय वि-
 स सणो निवेशो जातो । ततो अम्हे कमेण पत्ता सरवण तत्य
 आवासिया विहा नियभायरो मए सागग्सेणमुणिनेणा सगणा
 वदिया भत्तिवहुमाणेण पडिवाजिया असणपाणसाधमसाधेण ।
 ततो अम्हे ते गुणे अमुोयता कया अम्हे वि निस्सगा सामने
 विहरिस्सामो । रागमग्गमोत्तिष्ठा पत्ता कमेण सनगरं पुत्तए
 अम्ह विहरकावे भिच्चवग्गे दाणमाणं हिं रजितो दासघरेवि स
 धूमो पउजितो अम्हे वि विसज्जियपरियणा वामहर रवणीए प-
 विट्ठा । धूमधूलियधातू कावगया इहागया उत्तकुगए ति । त
 जाणामि अज्ज ! जा निजामिणा मा सयपत्ता जा निरिमइ सा
 अइ । जो सो मडावतो राया सो य व्हियगतो देवा जो य व-
 रजघो राया ते तुम्हे एव जीव से नामं गहिय सा अह सयपभा
 तते सामिणो भणिय । अज्ज देवुत्तोएण जाइ संतरिऊण मए
 एव चित्तय देवभये वडामि ततो सयंपभा धानइ न नव्वमेय
 कडियनि परितुट्टमाणमागि पुव्वनवसुमणपज्जलियनिणेहा-
 णि तिष्णि पतिअवमाइ जीविऊण कावगयाणि सोहम्मे कए
 देवा जाया । तत्थ विपराणा रीति आमि पडितोत्तमट्ठि पा-
 ऊण सुया वुत्तववचिजए पइरुगए नगरीए मारी सुविदिदि-
 ज्जणपुत्तो कम्मयो नाम जातो । अइ पुण नेदिनुतो न थ
 विणेअत्रियो तिणेहो त थं नगरे गदरुता मत्तिनुतो नेदि-
 सुतो सत्थवाइनुतो य तेहिं विनयमती जाया कयाइ साइ न-
 इया किमिहुट्टे गइतो पडियग्गो पंथं जहा पुव्व जाय नम-
 हीण कावगया अचुए कए इंदममाणा देवा जाया ततो पि उ-
 कएण वुत्ता केनयो वज्जनेणम गतो मन राउं देव प धा-
 रिणी वामनामाण पुत्तो जातो वडइमो रायसुगई कमेण क-

पगनाजरूपनामपीठमहापीठा जाया । कलगनाभरुपनाजा वी-
यनामिण वाहुसुवाद् अहं पुन नगरे नथेव रायसुतो जाता वाडो
त्रेव वडनाजनमहीणो सारही सुजसो नाम वडरनाभेण सम-
मखुपञ्चतो भगवया य वडरसेणेण वडरनाजो भरहे पढमनि-
थयरो उसत्रो नाम त्रादिदो कणगनाजो चक्रवट्टी जरहो इति
मेसं जहा पुवं जाव सव्येदे देवा जाया ततो सुया ष्हा-
गया मया य वडरसेणतितथयरो परिलेण नेवथेण दिदोत्ति
य गियामद्विगदगिसेणेण पोराणतो जाईतो सरियातो वि-
घाय च अन्नपाणाइ टायव्वं तवस्साण । तेसिं च तिषि वि सु-
विगाणमेतदेव फल जं जयवतो जिकखा दिन्ना । एयं च कहं मोऊ-
ण नरदग्माईहिं पहदृमाणसेहिं सेजसो पृजितो ” आ० म० प्र० ॥
स्वभानां च फलमिदं, यप्रचु प्रतिलामित ॥ २१ ॥
तत्राकर्णं जन सयं, श्रेयात्ममभिनन्द्य च ।
अमन्दातन्दमेदस्वी, स्थानं निर्जतिजं ययौ ॥ २३ ॥
श्रयांसोऽपि प्रचुर्यवा-वस्थित प्रतिज्ञामितः ।
रत्नपीठं व्यधात्तत्र-माऽसौ चू क्रम्यतां जनै ॥ २४ ॥
तत्र त्रिसंश्रमानत्रे, दोकोऽप्राक्कीदिद हि किम् ।
श्रेयास कथयामास, युगादिजिनमण्डलम् ॥ २५ ॥
दोकेनापि नतो यत्र, यत्र श्रीजगवान् स्थितः ।
तत्र तत्र कृत पीठं, सूर्यपीठं क्रमाद्भूत् ॥ २६ ॥ आ० क० ।
प्रस्तुतमाह ।

तत्रसिद्धायज्ञगमणं, वाहुवलिनिवेक्षणं चैव ।

अकरगमनिका क्रियाध्याहारत कार्या । तथा गजपुर नाम नग-
रमासीत् श्रेयांसस्तत्र राजा तेनेचुरसदानं जगवन्तमधिकृत्य प्रव-
र्तितम् । तत्राहं त्रयोदशहिरण्यकोटीपरिमाणा वसुधारा निपाति-
ता । पीठमिति श्रेयांसेन यत्र जगवता पा रित तत्र तत्पादयोर्मां क
धिदाक्रमण करिष्यतीति भक्त्या रत्नमय पीठं कारितं गुरुपूजेति
नदूर्चनं चके । अत्रान्तरे भगवत तद्गशिज्ञातज्ञगमनं चतुव जग-
वत प्रवृत्तिनियुक्तपुरुर्यैर्वाहुवलिनिवेदनं कृतमित्यह्वरगमनिका ।
एवमन्यासामपि सप्रहगाथानां स्ववुष्ट्या गमनिका कार्येति गा-
थार्थः । आ० म० प्र० ।

सथ पुन कयादोपमुच्यते ॥

ज्ञान्या स्वामिनमायान्तं, हर्षोत्कर्षेण पूरितं ।

अचिन्तयद्वाहुवलि, स्वसर्वद्व्यां प्रभो पदौ ॥ १ ॥

नद्यामीत्यागनस्तत्र, यावन्प्रात स नागर ।

विजहार प्रवृत्ताव-द्वायुवन्मुनयोऽममा ॥ २ ॥

अदृष्ट्वा स्वामिन वाहु-विनिर्मायाभृतिं पगम् ।

यशान्याद्गवांस्तत्र, धर्मचक्रं मणीमयम् ॥ ३ ॥

अष्टयोजनविस्तार-नेकयोजनमुच्चिन्नम् ।

सदस्त्रार सहस्रांशा-गिव विम्ब न्यवेदयत् ॥ ४ ॥

पूजयामास पुष्पैस्त-थके चाष्टाहिकोत्सवम् ।

सन्त्याप्य पूजकांस्तत्र, ययौ वाहुर्निजां पुरीम् ॥ ५ ॥

नतत्र विहरन् स्वामी, समीरणं व्यास्पृह ।

यवनामम्ययल्लाटि-स्रेच्छेदेगेषु मैतनाक ॥ ६ ॥

उपनगैरसन्नुष्टं, महमानं परोपदानं । आ० क० ॥

(११९) श्रामत्यान्तर कथं प्रचु प्रवृत्ते इत्याह ॥

जपभिः च एणं उभये अरहा कोमलिणं मुंडं चवित्ताणं
अगाराश्रो अणुगारित्रं पव्वंए तप्पभिः च गं उसभे अ-
रहा कोमलिणं एणं चोमट्टकए वि अत्तदंहे जे केइ उव-

सग्गा उववज्जति तं दिव्वा वा जाव पडिओमा वा तत्थ
पांमलोमा वेत्तेण वा जाव कसेण वा काए आउट्टेज्जा
अणुओमा वंटेज्ज वा जाव पज्जुवासेज्ज वा ते सव्वे सम्मं
साहं जाव अणुहिओ मेज्जई ॥

यतः प्रभृति ऋषयोऽहं कौशलिक प्रवाजितस्तत प्रभृति
नित्यं व्युत्सृष्टकायः गृहकर्मवर्जनात् त्यक्तदेहं परीपहादिसह-
नात् ये केचिदुपसर्गा उत्पद्यन्ते तद्यथा दिव्या देवकृताः वाश-
ब्दं समुच्चये यावत् करणात् “ माणुसा वा तिरिक्खजोणिआ
वा इति ” पदग्रहप्रतिशोभाः प्रतिकूलतया वेद्यमाना अनुलोमाः अ-
नुकृन्तया वेद्यमानाः वा शब्दं पूर्ववत् । तत्र प्रतिशोभावेत्तेण ज-
दवशेन यावच्छब्दात् “ तथाए वा णियाए वा हयाए वा ” इति ।
तत्र तपयाऽसनादिकया त्रिवया श्रद्धया दोहकुड्यया लतया
कम्बया कर्पेण चर्मदण्डेन वाशब्दः प्राग्वत् । काश्चिदुपस्थात्मा कायं
विवक्षातः कारकाणीत्याधारविवक्षायां सप्तमी । आकुट्टयेत् ता-
रुयेदित्यर्थः । अनुलोमास्तु “ वदेज्ज वा यावत्करणात् पूपज्जा
वा सक्करेज्जा वा सम्प्राणेज्जा वा कल्लणं मगं देवय चेश्यं
इति ” वन्देन वा स्तुतिकरणेन पूजयेद्वा पुष्पादिभिः सत्कुर्याद्वा व-
त्तादिभिः सम्मानयेद्वा अत्रयुत्थानादिभिः कल्याणं जक्रुवागित्या-
त् मङ्गलमनर्थप्रतिघातत्वात् देवतामिष्टदेवतामिव चैत्यमिष्टदे-
वताप्रतिमामिव पशुपालीत वा सेवेनेति तान् प्रतिशोभादुलोम-
भेदमिन्नात् उपसर्गान् सम्यक् सहते जयाजावेन यावत्करणात्
उभेः तितिक्रमं चि ह्मने क्रोधाभावेन तितिक्रमे वैन्यावद्वर-
नेन अध्यासयति अविचित्रकायतयेति ।

अथ भगवत श्रमणावस्थां वर्णयन्नाह ॥

तएणं से जगवं समयो जाए इरिअसमिप् जाव पारि-
ट्ठाव एआरूमए मएसमिए वयसमिए कायसमिए मणगु-
त्ते वयगुत्ते कायगुत्ते जाव गुत्तवंजयारी अक्राहे अमाणे
अगाए अज्ञाहे संते पसंते उवसंते परिणिवुडे षिस्सोए
निरुवधेवे संखमिव निरजणे जच्चकाणं व जायखुवे आदरि-
सप रुजागे इव पागडतावे कुम्मो इव गुच्छिदिए पुक्खर-
पत्तमव निरुवलेवे गगणमिव निरालंबणे आणले इव
णिराहए चंदो इव सोमदरुणे सरो तेयासि विहग इव अप्प-
मिद्वरुगामी सागरो इव गंधीरे मंदरो इव अकपे पुढवि इव
सव्वफादिसिहे जीवो विव अप्पडिहयगई एत्थि एं तस्स
जगवंतस्स कत्तदइ पमिवयेसे पडिवधे चउव्विहे जवति तंजहा
दव्वओ खित्तओ काट्टओ जावओ । दव्वओ इह खल्लु माया
मे पिया मे भाया मे जगणी मे जाव समं धर्मं थुआ मे हिरणं
मे सुव्वणं मे जाव उवगरणं मे अट्टवा से समासओ सच्चित्तं
वा अच्चित्तं वा मीसए वा दव्वा जाए एवं तस्स एं जवइ खि-
त्तओ गामे वा एगरे वा अग्घे वा खेत्ते वा खले वा गिहे
वा अंगणे वा एवं तस्स ण जवइ काट्टओ थोवे वालवे
वा मुहुत्ते वा अहोरत्ते वा पक्खे वा भासे वा उज्ज वा अ-
यणे वा संवत्तरे वा अन्नयरे वा दीहकालपमिवये एवं तस्स
ए जवइ जावओ कोहे वा जाव लांहे वा जए वा हासे

वा एवं तस्स ए चवद् । से एं नगव वासावानवज्ज हे-
 मंतं गिम्हाणुमु गामे एगराए नगरे पंचराइए ववगमहाम-
 सोगआउरडभयपरिचा से णिम्ममं णिरहंकारं लहचूए अ-
 गये वासी तत्त एं अउट्टे चंदणाणुलेवणे अरत्ते वेधु-
 म्मि कंचणाम्मि अ समं । इह लोए परत्तोए अप डेवधे
 ज विअमरणे निरयकंखे संसारगामी करमंधणिग्घायणं
 ठाए अब्भुट्टिए विहरड । तस्म ण नगवतस्म एतेणं वि-
 हारेणं विहरमाणस्स एगे वाससइस्से विञ्कंते समाणे पु-
 रिमतालस्स नगरस्म वहिआ सगडमुहंसि उ जाणंमि
 णगोहवरपायवस्स अहे भाणंतंरिआए वट्टमाणस्स फ-
 गुणवहुवस्स एकारसीए पुव्वएहकालमभयंसि अट्टमणं
 चत्तेण अपाणएणं उत्तरासाढाणक्खत्तेणं जागडवाग-
 एण अगुत्तरेणं नाणेणं जाव चरित्तेणं आणुत्तरेण तवेणं
 वत्तेणं वारिएणं आलएणं विहारेणं जावणाए खंतीए
 गुत्तीए मुत्तीए तुट्टीए अज्जवेणं महवेणं द्वाघवेणं सुच्च-
 चरिअभोचिअफलनिव्वाणमग्गेणं अप्पाणं भावेमाण-
 स्स अणंतं अणुत्तरे णिव्वायाए णिरावरणे कणिए गडि-
 पुष्से केवलवरन.एउंसणे समुप्पणे जिणे जाए केवती म-
 ध्वन्नु मव्वदारसी स एरेउअतिरिअनरामरस्स लोणस्स
 पज्जवे जाणः पासइतं जहा आगइ गइं तिइ उववायं मुत्त-
 कं पकिमेविअ आवीकम्मं रहोकम्मं तं तं कलं मणवय-
 काए जोगे एवमादं । जावाण वि सव्वजावे अजावाण वि
 मव्वजावे मोक्खमग्गस्स विसुप्पतगाए वहवे जाणमाणे
 पासगाणे एस खड्डु मोक्खमग्गनममणेसि च जीवाणं हि-
 यसुड्डणिस्से असकरे सव्वट्टुक्खविमोक्खणे परमपुहममा-
 णणे भविस्सइ ॥

अथ कथं भगवान् विहरति स्मेत्याह (सेणमित्यादि) स भ-
 गवान् वर्षासु प्रावृट्काले वासोऽवस्थानं तद्वर्जं वर्जनेनेत्यथ ।
 हेमन्ता शीतकालमासा शीष्मा उष्णकालमासास्तेषु ग्रामेऽ-
 ल्पोयसि सन्निवेशे एका गन्निर्वासमानतया यस्य स एकगत्रिक
 एकादिनवासोऽप्यर्थः । नगरे गरीयसि सन्निवेशे पञ्च रात्रयो वा-
 समानतया यस्य स तथा पञ्चदिनवासोऽपि भावः । यथा दिन-
 शब्दोऽश्चारात्रवाची तथा रात्रिशब्दोऽप्यहोरात्रवाचीति । ननु
 तर्हि दिनशब्द एव कथं नोपात्त उच्यते । निशाविहारस्यासयम-
 हेतुत्वेन चतुर्ज्ञानिनोऽपि तीर्थद्वारा अत्रगृहीतायां वसतावेवा
 वासिषु वत्स्यन्ति वसन्तीति वृद्धाभ्याय । व्यपगतहास्यशोका-
 रतिरतिभयपरित्रास । तत्रारतिर्मानसौत्सुक्यमुद्वेगफडकर रति-
 स्तदत्राव । परित्रास आकस्मिकं त्रय शेष व्यक्तम् । निर्गतो ममे-
 ति शब्दो यस्मात् स तथा । किमुक्तं भवति प्रभोर्ममेत्यभिमानो
 नास्तीति पृष्ठेकवचनान्नस्यास्मत्पुत्रस्यानुष्णशब्दत्वा-
 न्ममेत्यस्य साधुता । निरहङ्कार अहमिति करणमहङ्कार स निर्-
 गतो यस्मात् स तथा लघुभूत उद्गतिफत्वात् । अत एवाप्र-
 न्यो वाहाभ्यन्तरपरिग्रहइति । वास्या सूत्रधारशास्त्रविशेषेण
 यच्च रूपं तत्रोत्पन्नं तत्रादिष्टोऽद्वैतवान् । चन्द्रानुवेषेणऽ-

कोऽगगतत्वात् । लेष्टौ दृपदि काञ्चने च मम उपेक्षणीयत्वेनोभ-
 यत्र साम्यजाह् । इह बोक्ते वर्तमाने त्रये मनुष्यलोके परलोके
 देवभवाद्यौ तत्राऽप्रतिबद्धस्तत्रत्यसुखनिष्पिपासित्वात् जीवित-
 मरणयोर्निरवकाङ्क्षमिच्छनरेखादिपूजाप्राप्तौ जीविते दुर्विषदप-
 रीपहासौ च मरणे निष्पृहः । ससारपारगामीति व्यक्तम् । कर्मणां
 सङ्कोऽनादिकादीनां जीवप्रदशै मद् सवन्धस्तस्य निर्घातनं वि-
 श्लेषण तदर्थमन्युत्थित उद्यमो विहरति । अथ ज्ञानकल्पाकव-
 र्णनायाह (तस्मणामित्यादि) तस्य भगवतः एतेनानन्तरोक्तेन
 विदारेण विहरत एकस्मिन् वर्षमहस्रं व्यतिक्रान्ते सति पुरिम-
 तावस्य नगरवदि शकटमुपे उद्याने न्यग्रोधवरपादपस्याधो ध्या-
 नान्तरिकंति । अन्तस्य विच्छेदस्य करणमन्तरिका स्त्रीलिङ्गशब्दः
 अथवा अन्तरमेवान्तर्यं नेपजादित्वात् स्वार्थे यणप्रत्ययस्ततः स्त्री-
 त्वविवक्षायां ङीप् प्रत्यये आन्तरी आन्तर्येवान्तरिका आरब्धध्या-
 नस्य समाप्तिपूर्वस्यानारम्भणमित्यर्थः । अतस्तस्यां वर्तमानस्य
 कोऽर्थः पृथक्त्ववितर्क मविचारम् १ एकत्ववितर्कमविचारम् २
 सूक्ष्मक्रियमनिवर्ति ३ समुच्चित्रक्रियमप्रतिपाति ४ इति चतुश्चर-
 णात्मकस्य शुभमध्यानस्य चरणद्वये ध्याने चरमचरणद्वयमप्र-
 तिपन्नस्येति योगनिगोत्ररूपव्यानस्य चतुर्दशगुणस्थानवर्तिनि
 केवद्विन्येव सजवान् । फाल्गुनवहुलस्यैकादश्यां पूर्वाहकालरू-
 पो यः समयोऽवसरस्तस्मिन् अष्टमेन भक्तेनागमभाषयोपवास-
 लक्षणेनापानकेन जलवर्जितेनोत्तरापादानकृते चन्द्रेण सहैति
 गम्य योगशुपागतं सति । उभयत्र ण वाक्याद्भङ्गरे । अथ वा
 आर्गित्वात्सप्तम्यर्थे तृतीया अनुत्तरेणेति कृपकश्रेणिप्रतिपन्नत्वेन
 केव तस्य त्रयेन परत्रिगुणैर्दशप्राप्तत्वेन न विद्यते उत्तरं प्रधा-
 नमप्रवर्ति वा गच्छस्थिरज्ञान यस्मात्तत्तथा नेन ज्ञानेन तत्राव-
 बोधरूपेण एव यावच्छब्दात् दर्शनेन कायिकभावापनेन सम्य-
 क्त्वेन चरित्रेण विगतिपरिणामरूपेण ध्यायिकजात्यापनेनैव
 तपसेति व्यक्तम् । वनेन सहनभोत्थप्राणेन वीर्येण मानसोत्साहेन
 आलयेन निर्दोषवसत्या विहारेण गोचरत्रयोर्दिहि एतन्नक्षणेन
 जावनया महाव्रतसवन्धिन्या मनोगुप्त्यादिरूपतया पदार्थानाम-
 नित्यत्वादिचिन्तनरूपया वा क्लान्त्या क्रोधनिग्रहेण गुप्त्या प्राग्ध्या-
 ख्यानस्वरूपया मुक्त्या निर्दोषतया तुष्ट्या इच्छानिवृत्त्या आर्ज-
 वेन मायानिग्रहेण मार्दवेन माननिग्रहेण लाघवेन क्रियासु टक्-
 प्रायेन क्रियोकप्रत्यभिधानात् सोपचित सोपचय पुष्टमिति या-
 चत् एतादृशेन समुत्पन्नोऽयमित्यन्वयः । एवमनन्तमधिनाशित्वात्
 अनुत्तर सर्वोत्तमत्वात्, निर्व्याघाते कटकुट्यादिनिरप्रतिहतत्वा-
 त् निरावण कायिकत्वात् कृत्य सकृत्प्रार्थनाकृत्वात् प्रतिपूर्णे
 सकृत्प्रार्थनाकृतितत्वात् पूर्णचन्द्रत्वात् । केवलमसहायं " णट-
 म्मि ठाउमत्थिए णाणे" इति वचनात् परं प्रधानं ज्ञानं च दर्शनं
 समाहारद्वन्द्वे एकवद्भाव तत पूर्वपदार्थ्या कर्मधारयः । तत्र
 सामान्यविशेषोपज्ञात्मके ज्ञेयवस्तुनि ज्ञान विशेषावयोधरूपं
 दर्शनं सामान्यावयोधरूपमिति । अत्रायमाशयः दूरादेव ताव-
 तमालादिकं तस्मिन् विधिपृष्ठव्यक्तिरूपतयाऽनवधारितमध-
 लोक्तयत् पुरुषस्य सामान्येन वृत्ताप्रपत्नीतिजनकं पदपरि-
 स्फुटं किमपि रूपं चकस्ति तद्दर्शनं निर्दिशेप विशेषाणा-
 मग्रहो दर्शनमिति वचनात् । पुनस्तस्यैव प्रत्यात्मीदृशस्तत्त-
 मालादिभ्यनि रूपतयाऽवधारितं तमेव तस्मिन्मूर्त्तमुत्पद्यते
 विशिष्टव्यक्तिप्रतीतिजनकं परिस्पृष्टं रूपमाभाति तज्ज्ञानम् ।
 ननु मयतु नाम इत्यमरुभवात् तस्मिन् स्थाने इत्यस्थाना विशेषप्र-
 कृता दर्शने च सामान्यमात्रेण परं ऐतलिनो ज्ञानस्ये

सामान्यांशाग्रहणादर्शनेन विशेषांशग्रहणाभावाद् द्वयोरपि सर्वांशविषयत्वं विरुध्यति उच्यते ज्ञानक्षणे हि केवलानां ज्ञाने यावद्विशेषान् गृह्णति सति सामान्यं प्रतिभातमेवाशेषपराशिरूपत्वात् सामान्यस्य । दर्शनक्षणे च दर्शने सामान्यं गृह्णति सति यावद् विशेषाः प्रतिभाता एव विशेषानालिङ्गितस्य सामान्यस्याभावात् अत एव निर्विशेषं विशेषाणामग्रहो दर्शनमित्युक्तमनन्तरोक्तग्रन्थे एकार्थं । ज्ञानप्रधानभावेन विशेषा गौणभावेन सामान्या दर्शनं प्रधानभावेन सामान्यं गौणभावेन इति विशेष । समुत्पन्नसम्यक्ज्ञायाधिकत्वेनावरणदेशस्याप्यभावात् । उत्पन्नकेवलस्य यद्भगवत् स्वरूपं तत् प्रकटयति (जिणे जाए इत्यादि) जिनो रागादिजेता । केवलं श्रुतज्ञानाद्यसहायकं ज्ञानमस्यास्तीति केवली अत एव सर्वतो विशेषांशपुरस्कारेण ज्ञाता सर्वज्ञाता सर्वदर्शी सामान्याशपुरस्कारेण । नन्वर्हतां केवलज्ञानकेवलदर्शनावरणयोर्ज्ञानमोहान्तसमय एव क्षीणत्वेन युगपदुत्पत्तिकत्वे उपयोगस्वभावात् क्रमप्रवृत्तौ च सिद्धायां “सव्वन्नु सव्वदरिसि” इति सूत्रे यथा ज्ञानप्राथम्यसूचकमुपन्यस्तम् तथा “सव्वदरिसि सव्वन्नु” इत्येवं दर्शनप्राथम्यसूचकं किं न तुल्यन्यायत्वात् नैवं “सव्वाउ लद्धाओ, सागरोवउत्तस्स उववज्जंति णो अणगारोवउत्तस्स” इत्यागमादुत्पत्तिक्रमेण सर्वदा जिनानां प्रथमे समये ज्ञानं ततो द्वितीये दर्शनं भवतीति ज्ञापनार्थत्वात् द्वितीयमुपन्यासस्येति ह्यस्त्वानां प्रथमे समये दर्शनं द्वितीयो ज्ञानमिति प्रसङ्गाद्बोधयन् उक्तविशेषाद् द्वयमेव विशिनष्टि सन्नैरधिकतिर्यग्नरापरस्य लोकस्य पञ्चास्तिकायात्मकक्षेत्रखण्डस्य उपलक्षणादलोकस्यापि नभःप्रदेशमात्रात्मकक्षेत्रविशेषस्य पर्यायान् क्रममाविस्वरूपविशेषान् जानाति केवलज्ञानेन पश्यति केवलदर्शनेन पर्यायानित्युक्ते द्वयमपि ग्राह्यम् । न हि पर्याया ह्यव्यवियुता भवेयुर्द्वयं वा पर्यायवियुत तेनाशेषमाश्रमाङ्गिणीति अन्यथा आशेषत्वस्यैवानुपपत्तेः यथाकाशस्य न हि आकाश काप्यवतिष्ठते तस्याधारमात्ररूपस्यैव सिद्धाभ्ये भणनात् । अथवा सामान्यत उक्तपर्यायाणां ज्ञान व्यकया निरूपयन्नाह । तद्यथा आर्गाति यत् स्थानादागच्छन्ति विविक्तस्थान जीवा गति यत्र मृत्रोत्पद्यन्ते स्थिति कायस्थितिभवस्थितिरूपां च्यवनं देवलोकादेवानाम् मनुष्यतिथेः च वतरणम् । छपपात देवनारुजन्मस्थानं शुक्लमशनादि कृति चौर्यादि प्रतिसेवितं भेषुनादि आवि कर्म प्रकटकार्यं कर्म प्रच्छन्नकृतं तं तं (कावति) प्राहृतत्वात् सप्तम्यर्थे द्वितीया तस्मिन् २ कावे वीप्तायां चिर्वचनं मनोवच कायान् योगान् करणत्रयव्यापारान् एवमादीन् जीवानामपि सर्वभावान् जीवधर्मानित्यर्थ । अजीपानामपि सर्वजावान् मोक्षमार्गस्य रत्नत्रयस्य विशुद्धतरकान् प्रकर्षकोटीप्राप्तान् कर्मक्षयहेतून् भावान् ज्ञानाचार्यादीन् जानन् पश्यन् विहरतीति गम्यम् । कथं च जानन् पश्यन् विचरतीत्याह एषोऽनन्तवचन्यमाणो धर्म खलुरवधारेण मोक्षमार्गं सिद्धिसाधकत्वेन समदेशकस्यान्येषां च श्रातृणां हितं कल्याणं पथ्यनो जनवदित्यर्थ । सुखमनुकूलवेद्यं पिपासोः शीतजलपानवन् निश्रेयसं मोक्षस्तत्कर उक्तानां हितादीनां कारक इति । मयं तु राविमोक्षण इति व्यक्तं परमसुखमात्यन्तिकसुखममापयतीति श्रुत्युत्पत्तिवशात्परमसुखममानन् “ममपि समान” इति प्राहृतसुखेण समानादेशोऽनृष्टि प्रत्यये रूपसिद्धिः । निधेयमेत्यत्र पक्वग्लोप प्राहृतत्वात् भविष्यतीति ॥ जं० २ वक्र० शार्० ॥ दा० म० प्र० ।

(२१) अथ उत्पन्नकेवलज्ञानो भनवान् यथा धर्मं प्रादुश्चकार तथाह ।

तते णं से भगवं समणाणं सिग्गंथाणं णिग्गंथोणं य पंचमहव्वयाइं सजावणागाइं छच्च जीवणिकाए धम्मं देसमाणे विहरति तं जहा पुढविकाए जावणागमणं पंचमहव्वयाइं सजावणागाइं ज्ञाणिअव्वाइं ॥

तत स भगवान् श्रमणानां निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च पञ्चमहाव्रतानि सर्वप्राणातिपातविरमणादीनि सभावनाकानि ईर्यासमित्यादिस्वभावेनोपेतानि पञ्च जीवणिकायान् पृथिव्यादिश्रसान्तान् इत्येवंरूपं धर्ममुपदिशन् विहरतीति संबन्धः । तच्च धर्मं प्रकृत्ये परं जीवणिकायकथनमुपक्रान्तं तज्जीवपरिज्ञानमन्तरेण व्रतपातनासंभव इति ज्ञापनार्थम् । नन्वनियम प्रथमव्रते संभवत् मृषावादाविरमणादीनां तु ज्ञाणाविज्ञाणादिज्ञानाश्रितत्वात् न संभवदित्युच्यते शेषव्रतानामपि प्राणातिपातविरमणव्रतस्य रक्षकत्वेन नियुक्तत्वात् महावृक्षस्य वृक्षवत् तथा हि मृषाभाषामभाषमाणो ह्यन्याख्यानादिविरतो न कुलवध्वादीन् अदत्तमनाददानो धनस्वामिन सचित्तजलक्षणादिकं च मैशुनविरतो न वल्लकपञ्चेन्द्रियादीन् परिग्रहविरतः शुक्तिकस्तूरीमृगादींश्च नातिपातयेदिति । अथैनदेव किञ्चिद्व्यक्त्या विवृणोति तद्यथा पृथिवीकायिकान् जीवान् उपदिशन् विहरतीति संबन्धः । द्वाघवार्थकत्वेन सूत्रप्रवृत्तेर्देशग्रहणात्पूर्णाऽप्याहापको वाच्यः स चाय “आउक्काए तेउक्काए वाउक्काए वाणस्सइकाए तसकाएत्ति” व्यक्तम् तथा पञ्चमहाव्रतानि सजावनाकानि ज्ञावनागमेन श्रीआचाराङ्गद्वितीयश्रुतस्कन्धगतभावनाख्याध्ययनगतपाठेन भणितव्यानि अत्र च सूत्रे यदुद्देशे प्रथमं “पंचमहव्वयाइ” इत्याद्युक्तं निर्देशे तु व्यत्ययेन “तं जहा पुढविकाए” इत्यादि तत्कथमिति नाशङ्कनीयम् । यत् पश्चादुद्दिष्टानामपि परं जीवणिकायानां प्रस्तरतो वाङ्मे स्वल्पवक्तव्यतया प्रथमं प्ररूपणाया युक्त्युपपन्नत्वात् सूचीकटाहन्यायोऽत्रानुसरणीयो विचित्रा सूत्राणां कृतिराचार्यस्येति न्यायेन वा स्वत एवेति ज्ञेयम् । ननु गृहधर्मसविश्रपाक्किधर्मावपि जगवता देशनीयौ मोक्षाङ्गत्वात् यदुक्तम् । “सावज्जजोगपरिव-ज्जणा उ सव्वुत्तमो जईधम्मो । वीओ सावगधम्मो, तइओ सविग्गपक्खपढो ॥ १ ॥” इति तत्कथमत्र तौ नोक्तौ उच्यन्ते सर्वसावद्यवर्जकत्वेन देशनायां यतिधर्मस्य प्रथमं देशनीयत्वात्त्यासन्नमोक्षपथत्वात् श्रमणसंघस्य प्रथमं व्यवस्थापनीयत्वाच्च प्राधान्यस्यापनार्थं प्रथममुपन्यासस्ततो व्याख्यातो विशेषार्थप्रतिपत्तिरिति न्यायादेनत्पुच्छभूतौ तावपि धर्मो भगवता प्ररूपिताविति ज्ञेयम् । भगवत्प्ररूपणामन्तरेणाऽन्येषां तच्चङ्ग्रन्थेषु तयोः प्ररूपणानुपपत्तेरित्यहं प्रसङ्गेनेति । जं० २ वक्र० ॥

उमजेणं अरहा कोसलिएणं इमीसे उत्समपिणीए नवहिं सागरोवमकोराकोनीहिं वीधक्ताहिं तित्ये पव्वत्तिए । स्या० १० ग्रा० ॥

उज्जाणपुरिमताजे, पुरीविणीयाइ तत्य नाणवरं ।

चवकुप्पयायन्नरहे, निवेयणं चैव दोएहं पि ॥

तथा तस्मिन्नेवाहनि जरतनुपनेरायुधशाखायां चक्रात्पादश्च बच्युव (जरहे निवेयणं चैव दोएहपिस्ति) जरताय निवेदनं च ह्योरपि ज्ञानरत्नचक्रतयोः तन्नियुक्तपुरूपैः कृतमित्यध्याहार इति

उसभ

गाथार्थ । अत्रान्तरेऽत्रतश्चित्तयामास पूजा तावद् द्वयोरपि कार्या । कस्य प्रथमं कर्तुं युज्यते । किं चक्ररत्नस्य उत तातस्येति तत्र तातस्मि पूङ्गु चक्र-पूङ्गुयं पूङ्गुणारिहो तात्रो ।

इह लोड्यं तु चक्रं, परलोअसुखावहो ताओ ॥२४॥

तातं त्रैलोक्यगुरौ पूजिते मति चक्र पूजितमेव तत्पूजानिचन्द्र-नन्वाचक्रस्य । तथा पूजामर्हतीति पूजार्हस्तातो वर्तते देवेन्द्रा-दितुल्यत्वात् । तथा इह लौकिक चक्र तुरेवकारार्थे स चावधारणे किमवधारयति । ऐहिकमेव चक्र सांसारिकसुखहेतुत्वात् परलोकसुखावहस्तातः शिवसुखहेतुत्वादिता गाथार्थे । तस्मात्तिष्ठतु तावच्चक्र तातस्य पूजा कर्तुं युज्यत इति संप्रार्थयं तत्पूजाकरणसंदेशव्यापृतो बभूव ॥ इदानीं कथानकम् "भरहो सञ्च-द्वीप जगवत वंद उपयष्टे । मरुदेवी सामिणी य भगवते पञ्च-द्वय भरहरज्जसिरं पासिकुण जणिया इयो मन पुत्तस्स एरि-सी रज्जसिरी आसि सपयं सो खुहापिवासापरिगयो नग्गओ हिंरुत्ति । उव्वेय करिया इयो जरहस्स तित्थगरविभूइ वन्ने-तस्स विन्नपत्तिज्जिया इयो पुत्तसोणेण य किञ्जेसव्भामतचक्खु जाय भवती एत्तो भरहेण गच्छतेण विन्नत्ता । अम्मो एहि जे-ण भगवओ विभूर्ति दसेमि ताहे भरहो हत्थिखधे पुरओ का-कण निग्गओ । समोसरणदेसे य गयणतल सुरसमूहेण विमा-णारुहेणोवरतेण विरायंतधयवमं पहयदेवडुडहिनिनायापूरि-यदिसामडव पासिकुण जरहो जणिया ईओ पेच्च जइ परिसी रिन्ही मम कोमिसयसहस्सभागेण वि । ततो तीए भगवओ उच्चवा इत्थ त पासंतीए चेव केववमुप्पण्ण । अन्ने जणनि जगवओ धम्मकहासइ सुणेंतीए तक्काइं च तिकट्टुनाउय । ततो सिद्धा । इह भरहे ओसप्पिणीए पढमसिद्धेत्ति काकण देवेहिं पूजा क-या मरीर च खीरोए वूढ । जगव च समोसरणमञ्जत्थो सदे-वमणुयासुगए सहाए धम्म कहेइ । तत्थ उसज्जसेणो नाम भरहपुत्तो पुव्वजववक्खणहरनामगुत्तो जायसवेगो पव्वइ-ओ वभी य पव्वइया । भरहो सावगो जाओ । सुंदरी पव्वयती भरहेण इत्थीरयणं भविस्सइत्ति रुद्धा सा वि साविया जाया । एस चउव्विहो समणसओ । ते य तापसा भगवओ नाणमु-प्पन्न ति कच्छुसुकच्छवज्जा भगवओ सगासमागंतूण भव-णवत्तिवाणमंतरजोइसियवेमाणियदेवागिणं परिस दछण भग-वओ सगासे पव्वइया एत्थ समोसरणे मरीचिमाइयो वहेवे कुमारा पव्वइया आ० म० प्र० ।

(२२) सांप्रतमभिहितार्थसंग्रहपरमिद् गाथाचतुष्टयमाह ।

सहमरुदेवीइ निग्गओ-कहणं पव्वज्जमुसजसेणस्स ।
वंचीमरीडदिव्खा, सुंदरिओरोहसु अदिव्खा ॥२५॥
पंच य पुत्तसयाइं, भरहस्स य सत्तनत्तुअसयाइं ।
मयएहं पव्वइआ, तस्मि कुमारा समोसरणे ॥ २६ ॥
जवणवड्वाणमंतर-जोइसवासी विमाणवासी अ ।
मव्वट्टिसपरिसा का-सी नाज्जणुप्पया महिमं ॥२७ ॥
दइण कीरमाणिं, महिमं देवेहि खत्तिओ मरिई ।
मंमत्तलच्छुद्धी, धम्मं सोज्जए पव्वइओ ॥ २८ ॥

कथन धर्मकथा परिगृह्यते । मरुदेव्यै भगवद्विभूतिकथनम् । तथा नष्टशतानीति पौत्रकशतानि । तथा "सयणहमिति" देसोवचन युगपदर्थ्याभिधायक त्वरिताभिधायक चेति । म-

रीचिरिति जातमात्रो मरीचिं मुक्कवानित्यतो मरीचिमान् मरीचिरभेदोपचारान्मनुश्लोपाद्वेति । अस्य च प्रकृतोपयोगि-त्वान् कुमारसामान्याभिधाने सत्यपि भेदोपन्यासः । सम्य-क्त्वेन लब्धा प्राप्ता बुद्धिर्यस्य स तथाविध शेषं सुगममिति गाथाचतुष्टयार्थः । आ० म० प्र० । आ० १ अ० । (भरतवि-जयवृत्तयता भरहशब्दे) भगवद्वन्द्वनार्थं सह मरुदेव्या निर्गत (कहण) भगवद्विभूतिकथन ऋषभसेनस्य पुरंडरीकापरनास प्रवज्या ब्राह्मणादिदीक्षा सुन्दर्या अचरोधार्थं धारण (सयणह) समकालं सामान्येन कुमारदीक्षाभिधानेऽपि मरीचिविशेषेणा-भिधानं प्रकृतोपयोगित्वात् (सम्मत्तलच्छुद्धिसि) लब्धा सम्य-क्त्वबुद्धिर्येन स लब्धसम्यक्त्वबुद्धि शेष स्पष्टम् । अथ भरतः किं चकारेत्याह "अथोत्थाय प्रभो पूजां, विधाय भरतेध्वरः । च कार चक्ररत्नस्या-ष्टाहिकामहिमोत्सवम्" (आ०क०) वारसचा-साणि महारायाभिसेओ वुत्तो राइणो विसज्जिया ताहे नियय-वग्गं सरिउमारद्धो ताहे दाइज्जति सव्वे निपक्खया एवं परिवाडी ए सुंदरी दाज्या सा पंहुत्तुगितमुही सा य जइविस रुद्धा तद्दि-घसमारम्भ आयवित्ताणि करेति तं पासित्ता रुद्धे ते कुमुत्रिप भणइ । किं मम नत्थि ज्ञोयणं ज एसा य रिसीरुवेण जाया वे-ज्जा वा नत्थि तेहिं सिद्धं जहा आयवित्ताणि करेइ ताहे तस्स तस्सोवरिं पयणुओ रागो जाओ । सा य भणिया जइ रुद्धति तो मए सम जोगे जुजाहि ण वि तो एव्वयाहि ति । ताहे पाणसु पभिया विसज्जिया पव्वइया । अन्नया जरहो तेसिं ज्ञाउयाण दूय पछवेइ । जहा मम रज्ज आयणह ते जणति अम्हं वि रज्ज ताएण दिण तुव्वं वि एतु ताव ताओ पुच्छिज्जिहि ति । ज जणि-हि ति त करिहामो तेण समण भगवं अछावयमागओ विहर-माणे एत्थ सव्वे समोसरिया कुमारा ताहे भणति तुव्वेहिं दि-ष्णानि रज्जाइ हरति भाया तो किं करेमो किं जुज्जामो उदाहु आयणामो ताहे सामी भोगेसु नियतावेमाणो तेसिं धम्म कहेइ न मुत्तिसरिसं सुहमत्थि ताहे इंगालदाइकदिट्टुन कहेइ । "जहा एगो इंगालदाइओ एगं ज्ञाणं पाणियस्स भरेण गओ तं तेण उदग निट्टविय उवरिं आओ पासे अगो पुणो परि-स्समो दारुगाणि कुट्टितस्स घर गतो पाणिय पीय । मुत्तितो सुमिण पासइ । एवं असज्जावपट्टवणा क्वत्तवागनदीट्टहसमहा य सव्वे पीया । न य जिज्जइ तण्हा । ताहे अन्नमि जिप्पुच्ये नणपुत्तिय गहाय उस्सिचइ । ज पडियसेस त जीहाए लिहइ एव तुव्वेहिं वि अणुत्तरा सव्वदोणे मव्वपुरिमा सव्वट्टुसिक्के अणुत्तया तह वि तत्ति नगया । एवं वेयात्थियं नाम अज्जयण भासइ सवुज्जइ किन्न वुज्जइ । एवं अट्टाणउई पि तेहिं अछा-णउई कुमारा पव्वइयत्ति कोइ पढमिल्लुण्ण सवुद्धो कोइ वि-निपण कोइ तनिपण । जाहे ते पव्वइया " आ० म० प्र० ।

अमुमेवार्थमुपमहरन्नाह ।

मागहमाई विजओ, सुंदरिपव्वज्जवारमाभिसेओ ।

आणावण जाउआणं, ममनरणे पुत्तट्टित्तं ॥

मागधमादौ यस्य स मागधादि कोऽमौ विजयो भग्नेन कृत इति पुनर्गतनेन सुन्दर्यवस्थितया दृष्टा क्षीणन्यामुक्ता चेति हा-दश वर्गोपयोगिभेदेन कृतो जगताय आदापन ज्ञानृणां चकार न-ऽपि च समयनरणे जगवन्त प्रजयन्त पृथयन्त भगवता ज्ञाना-रदाहकदृष्टान्तो गार्डन इति गाथाङ्गार्थः ॥ आ० म० प्र० ॥

एवं पष्टिमहत्याया, मर्त्यं निर्जितं च भारतम् ॥ ३० ॥

उभय

राजधान्यां विनीतायां, प्रत्यगाङ्गरतेश्वर ।
महाराजान्नियेको भू-त्तत्र द्वादशवार्षिक ॥ ३१ ॥
सर्वान् विसृज्य हृपात्वा-नारेजे स्वजनेक्षणम् ।
दृशमानेष्वथ स्वेषु, सुन्दरी दर्शिता यदा ॥ ३२ ॥
दृष्ट्वा पाण्डुमुखीं क्षामा, क्रूर कौटुम्बिकानवक् ।
अस्ति मे जोजन किं न, रूपेणय यदीदृशी ॥ ३३ ॥
धैर्यो वा नास्ति शिष्ट तैः, सर्वमप्यस्ति ते प्रजो ! ।
पर व्रतायाचामास्त्रैः, कटकद्यदिनात् स्थिता ॥ ३४ ॥
अथ विज्ञाय तद्भावं, मुद्रितो नरताधिपः ।
श्रुत्वा च समवसूत, प्रसुमष्टापदाचले ॥ ३५ ॥
त्रिरादुत्कण्ठितस्तत्र, ततो गत्वा यमी मुदा ।
प्रसु प्रणम्य सुन्दर्यै, वापयामास संयमम् ॥ ३६ ॥
अथ प्रत्यागतोऽप्योल्यां, नगरं नरतेश्वर ।
व्यङ्ग्यत युधागार-नियुक्तेनैत्य केनाचित् ॥ ३७ ॥
चक्र न चक्रशाखाया-मद्यापि विशति प्रज्ञो ! ।
विना त्वद्राज्ञां कुर्वन्सु, राज्यानि तव बन्धुषु ॥ ३८ ॥
चक्रवर्ती तत मद्यो, दृष्टैस्तानूचिवानद ।
राज्येष्वस्ति यदीच्छा व-स्तत्सेवाक्रियतां मम ॥ ३९ ॥
प्रत्युचिरेऽप्यनवति, कुमारस्तानहंयव ।
राज्य तातेन दत्त न-स्तत्किं नरतसेवया ॥ ४० ॥
यय व्रजन हे दूता ! वय त्वत्स्वामिना सह ।
तात पृष्ठा करिष्याम, सख्य वाऽसख्यमेव वा ॥ ४१ ॥
तनस्तेऽप्यपदे गत्वा, प्रसुं नत्वाऽवदन्नद- ।
राज्य तावत्प्रया दत्तं, ज्ञाता हरति तद्वयम् ॥ ४२ ॥
युधामाई किमथवा, वद्राज्ञामनुमन्महे ।
धर्म नेयामथार्थेऽप्रकृ, दोषेण्यस्तान्यवर्त्तयन् ॥ ४३ ॥
नि श्रेयस्सम सैत्थ्य, संसारे कापि नास्त्यहो ।
अङ्गारवाहकस्यात्र, दृष्टान्त शृणुताधुना ॥ ४४ ॥
इहैकोऽङ्गारव्यातो, गृहीत्वाम्नोघट वने ।
पीनं तेनास्यु तन्मयै, वृष्णयात्तं कुम्भत- ॥ ४५ ॥
उपर्यादित्यनापेन, पाशेऽप्रेर्ज्वलनात्तथा ।
काष्ठकुट्टनखेटाच्च, पीकितस्तृष्णया पुन ॥ ४६ ॥
मोऽथ गाढं गतो मूर्धा, सुप्त स्वप्ने तदा जलम् ।
मयं गेहमरः कृप-नदीहृत्समुच्चजम् ॥ ४७ ॥
मयं पर्वा पर तम्य, तृष्णा भिन्ना तथाऽपि न ।
ततो मरौ जीर्णकृपे, गृहीत्वा तृष्णपृथकम् ॥ ४८ ॥
नेनाहूत पय शेष, पनिताल्लेदि जिहया ।
न भिन्ना या समुद्रान्ते, सा तृट् वेत्स्यति तेन किम् ॥ ४९ ॥
अन्वचुवन् जयन्तोऽपि, सुप्त भवसुखावधि ।
विमानं मयार्थमिडे, तृप्तिस्तदपि नाजवत् ॥ ५० ॥
ततो धैनादिक नामा-ध्ययनं स्वाम्यभायत ।
गुह्यस्य किं न गुह्यस्य-मित्यप्रानवनिध्या- ॥ ५१ ॥
कोऽपि प्रथमया युक्त, कथनापि द्वितीयया ।
युक्ता सर्वेऽपि सर्वाङ्गि, कुमार प्राद्वजंस्तदा ॥ ५२ ॥
ज्ञान्या चरन्त्यस्मदृत्तं, नरतो भरतादिभू- ।
नेजामीयाशुगनीना, नेया राज्यान्यपाहरत् ॥ ५३ ॥
विज्ञाय त्रष्टयन्धना, नद्राज्यहरणं तदा ।
आयान्नं नारत दूत-मुने वाहुवती वती ॥ ५४ ॥
अथ नृपिनं ते भर्तु-चंद्रकुक्षिरिवये क ।
धनूतमपि गन्त्यान्या-च्छिनत्ति स्मानिज्ञोजत ॥ ५५ ॥

मदीयमपि किं तद्-राज्यमेष जिहीर्षति ।
मरिचान्यप्यधीर्वाञ्छ-त्यक्तुं चणकलीद्वया ॥ ५६ ॥
आयातोऽहं तदेपोऽस्मि, राज्याय स्वं प्रसुं युधि ।
इत्युक्त्वा दूतमुत्सृज्य, वाहुवत्यप्येषणयत् ॥ ५७ ॥
ज्ञात्वाऽऽयान्तं च नरत, सर्वौघेण तमन्त्यगात् ।
तनस्तद्वलयोरासी-त्संग्रामो द्वादशाब्दक ॥ ५८ ॥
अथ वाहुवलि स्माह, किमेतै कीटकद्वनैः ।
आचयोरेव यद्वैर-माचयोरेव यद्वरुण ॥ ५९ ॥
अथाङ्गाङ्गिरणे देव-प्रार्थनात्स्वाकृते शुभे ।
दृग्युक्त प्रथम चक्रे, नरतस्तत्र निर्जित ॥ ६० ॥
एवं वाग्युन्मुष्टीमुष्टि-दण्डादण्णरौर्जित- ।
नरतोऽचिन्तयञ्चक्री, एष एवास्म्यहं न किम् ॥ ६१ ॥
तस्यैव खिन्नचित्तस्य, चक्र देवतयाऽर्पितम् ।
सगर्वस्तेन सोऽप्रावत्, हन्तुं वाहुवलिं प्रति ॥ ६२ ॥
तमायान्त समाशोक्या-चिन्तयद्वाहुवल्यापि ।
एत सचक्रमप्येक-मुष्टिघातेन चूर्णये ॥ ६३ ॥
किं पुन कामजोगानां, तुच्छानां कारणे मम ।
ज्जातुर्नृप्रप्रतिज्ञस्य, वधः कर्तुं न युज्यते ॥ ६४ ॥
भव्य मे भ्रातृभिश्चक्रे, तत्करोम्यहमप्यत- ।
अथोचेऽधर्मयुद्धेच्छो ! धित्के भरत ! पौरुषम् ॥ ६५ ॥
अहं भोगैर्ममेत्युक्त्वा, तदैव व्रतमाददे ।
भरतस्तनयं वाहो, राज्ये सोमप्रभं न्यघ्रात् ॥ ६६ ॥
अग्रे केवलिन सन्ति, तानोपान्ते ममानुजाः ।
ततोऽहमपि यास्यामि, सजाते तत्र केवले ॥ ६७ ॥
तत्रैवास्थात्प्रतिमये-त्युपलस्तम्भनिश्चल ।
पादयोर्जातवल्मीको, व्रतापहृतविग्रहः ॥ ६८ ॥
वत्सरान्ते बोधकाशं, ज्ञात्वा ब्राह्मी च सुन्दरी ।
स्वामिना प्रेषिते गत्वा, दृष्ट्वा तं वद्विवेष्टितम् ॥ ६९ ॥
नत्वोन्नतुरिदं बन्धो, हस्तिनोऽवतराधुना ।
द्विस्त्रिर्वचनमित्युक्त्वा, गते साक्ष्यौ यथा गतम् ॥ ७० ॥
बाहुर्दृष्ट्यौ क हस्ती मे, मृषा चैते न जल्पत- ।
हु ज्ञान मानहस्त्यस्ति, को मानो मे विकेकिन- ॥ ७१ ॥
तद्यामि स्वामिन वन्दे, तान् स्वज्जातृन् मुनीनापि ।
उत्किन्ते चरणे जात, केवलज्ञानमुज्ज्वलम् ॥ ७२ ॥
ततो गत्वा प्रसुं प्रेक्ष्य, तस्यौ केवलिपर्यदि ।
नरत कुरुते राज्यं, मरीचि श्रुतवानभूत् ॥ ७३ ॥ आ० क० ॥
अथ किमचूदित्याह अन्यदा ।
वाहुवलिकोवकरणं, निवेत्त्रणं चकिदेवया कर्हणं ।
नाहम्मेणं तुज्जे, दिक्खा पभिमायङ्गायं ॥ ७४ ॥
पदमं दिट्टीजुषं, वायाजुषं तदेव वाहाहिं ।
मुट्टीहि य मंडोहि य, सन्वत्य विजिप्पए नरहो ॥ ७५ ॥
सो एव जिप्पमाणो, विहुरो अ नरवर्द विचितेऽ ।
किं मन्नि एस चक्री, जाहि दाणिं दुव्वलो अह यं ॥ ७६ ॥
ताहे चक मणसी, करेऽ पत्ते अ चक्करयणम्मि !
वाहुवलिणा य जणिअं, धिरत्यु रज्जस्त तो तुज्जं ॥ ७७ ॥
चित्तेऽ अ सो मज्जं, सहायरा पुव्वदिकखिया नाणो ।
अह य केवली होऽं, वच्चेहामी त्रिओ पम्मि ॥ ७८ ॥

मं वच्छुरेण धृश्रं, अमृद्वक्त्रां उ पेसए अरहा ।
हृत्थीओ ओअर तिअ, बुत्ते चिंता पए नाणं ॥ ३६ ॥
उप्पन्ननाणरयणा, तिन्नपडन्नो जिणस्स पामूत्ते ।
गंतुं तित्तं नमिंतं, केवलिपरिसाड आसीणो ॥ ३७ ॥
काऊण एगउत्तं, जरहो वि अ जुंजए विउत्तजोए ।
मरिई वि सामिपामे, विहरइ तवसंजमसमगो ॥ ३८ ॥
सामाअभमाईअं, डकारसमाउ जाव अंगाओ ।

उज्जुत्तो नत्तिगओ, अहिज्जिओ सो गुरुसगासे ॥ ३९ ॥

भरतसदेशाकर्णने सति बाहुवलिना कोपकरण तन्निवेदन चक्रवर्तिजरताय दूतेन कृत (देवयत्ति) युद्धे जीयमानेन किमय चक्रवर्ती न त्वहमिति चिन्तिते । देवता आगतेति (कहणति) बाहुवलिना परिणामदारुणान् भोगान् पर्याहोच्य कथन कृतमह मे राज्येनेति । तथा चाह । नाधर्म्येण गुध्यामीति । दीक्षा तेन गृहीता अनुत्पन्नज्ञान कथमह ज्यायान् बघीयसो इक्ष्यामीत्यभिधानात् प्रतिमा अङ्गीकृता प्रतिज्ञा च कृता । नास्मादनुपपन्नज्ञानो यास्यामीति निर्युक्तिगाथा । शेषास्तु भाष्यगाथा । तयोश्च जरतबाहुवलिनोः प्रथम दृष्टियुद्ध, पुनवभियुद्ध, तथैव बाहुज्यां मुष्टिभिश्च दाहैश्च सर्वत्रापि सर्वेषु जीयते जरतः । स एव जीयमानो विधुरोऽथ नरपतिर्विचिन्तितवान् अहंनादिसीर्थकरः हस्तिनः अवतर इति चोक्ते चिन्ता तस्य जाता यामीति सप्रधार्यं (पए) इति पट्टेत्केपे ज्ञानमुत्पन्नमिति । उत्पन्नज्ञानस्तीक्ष्णप्रतिज्ञो जिनस्य पादमूत्रे गत्वा केवलिपर्यट्ठं गत्वा तीर्थं नत्वा आसीन । अत्रान्तरे कृत्वा एकच्छत्रं जुयनमिति वाक्यशेष जरतोऽपि च भुङ्क्ते विपुत्रजोगान् । मरीचिरपि स्वामिपार्श्वे विहरति तपःसयमसमग्रः स च सामायिकादिकमेकादशमङ्ग यावत् । उद्युक्तक्रियायां भक्तिगतो जगवति ध्रुते वा अधीतवान् । स गुरुसकाश इत्युपन्यस्तगाथार्थं ।

अह अन्नया कयाई, गिहो उणहेण परिगयसररो ।

अएहाणएण चड्ढो, इमं कुल्लिगं विचिंतेऽ ॥ ४० ॥

गमनिका । अथेत्यानन्तये कदाचिदेकस्मिन् काले श्रीष्मे उष्णेन परिगतशरीर । अस्नानेनेत्यस्नानपरीपहेण त्याजितः सयमात्पतत्कुशिल्ल वक्ष्यमाण विचिन्तयतीति गाथार्थः ।

मेरुगिरीसमजारे, न हूमि समत्थो मुहुत्तमावि वोहुं ।

सामन्नए गुणे गुण-रहिओ संसारमणुकंखो ॥ ४१ ॥

कान् श्रमणानामेते श्रमणा के ते गुणाः विशिष्टज्ञान्यादयस्ता-न् कुतो यतो धृत्याविगुणरहितोऽहं ससारानुकाङ्क्षीति गाथार्थं । ततश्च किं मम युज्यते । गृहस्थत्वं तावदनुचितं श्रमणगुणानुपादनमप्यशक्यम् ॥

एवमणुचितयतस्स, तस्स नियया मई समुप्पना ।

लप्धो मए उवाओ, जाया मे मासया बुद्धी ॥ ४२ ॥

पथमुक्तेन प्रकारेणानुचिन्तयतस्तस्य निजा मति समुत्पन्ना न परोपदेशेन स ह्येव चिन्तयामास । तन्नो मया वर्तमानकाओचित्तं खड्गपायो जाता मम शाश्वती बुद्धिः शाश्वतीत्याकालिकी प्रायो निरवद्यजीविकाहेतुत्वादिति गाथार्थः ॥

यद्युक्तमिदं कुशिल्लमचिन्तयत् तत्प्रदर्शनायाह ।

समणा तिदंरुविरया, भगवंतो निहुअमंकुचिअगत्ता ।

अजिडटिअदंरुसप, ओहो उ तिदं डं ममं चिन्हं ॥ ४३ ॥

गमनिका । श्रमणा मनोवाक्कायतत्त्वणविद्वग्द्विरता पेश्वर्यादिभगयोगाङ्गवन्त निवृत्तान्यन्न करणाशुनव्यापारपरित्यागात् सकुचितान्यशुभाकायव्यापारपरित्यागादज्ञानि येषां ते तथोच्यन्ते अहं तु नैवविधो यत् अजितेन्द्रियेत्यादि न जितानीन्द्रियाणि चक्षुगद्रीनि दाण्डाश्च मनोवाक्कायतत्त्वणा येन स तथोच्यते । तस्याजितेन्द्रियदाण्डस्य तु विद्वग्द मम चिह्नमविस्मरणार्थमिति ॥

लोइंदियमंडा सं-जया उ अहं यं खुरेणं ससिहाओ ।

धुवगयाणि वहाओ, विरमणं मे सया होउ ॥ ४४ ॥

मुण्डो हि द्विधा जवति द्रव्यतो भावतश्च । तत्रते श्रमणा इव्यजावमुण्डा कथं दोचनेन्द्रियैश्च मुण्डा सयता सन्ति अहं पुननेन्द्रियमुण्डो यत् अतोऽत्रं इव्यमुण्डतया तस्मादहं हुरेण मुण्डः सशिखश्च भवामि । तथा सर्वप्राणिवधविरताः श्रमणा वर्तन्ते अहं तु नैवविधो यत् अतः स्वयंप्राणातिपाताद्विरमणं मे सदा जवत्विति गाथार्थं ॥

निक्किंचणा य समणा, अक्किंचणा मज्ज किंचणा होउ ।

सीलिसुगंधा समणा, अहयं सीलेण दुग्गथो ॥ ४५ ॥

गमनिका । निर्गतं किंचनं हिरण्यादि येष्यस्ते निष्किंचनाश्च श्रमणास्तथाऽविद्यमानं किंचनमल्पमपि येषां ते अकिंचनता जिनकटिपकादयः अहं तु नैवविधो यतो मार्गाविस्मृत्यर्थं मम किंचनं जवतु पवित्रिकादि । तथा शीलैः शोभना गन्धो येषां ते तथाविधाः । अहं तु शीलैः दुर्गन्धः अतो गन्धचन्दनग्रहणं मे युक्तमिति गाथार्थः ।

ववगयमोहा समणा, मोहच्छन्नस्म छत्तयं होउ ।

अणुवा एहा य समणा, मज्झं च उवाणहा हुंतु ॥ ४६ ॥

गमनिका । व्यपगतो मोहो येषां ते व्यपगतमोहाः श्रमणा अहं तु नेत्य यत् अतो मोहाच्छादितस्य च्छन्नं जवतु अनुपानत्काश्च श्रमणाः मम उपानही भवतामिति गाथात्तरार्थं ॥

सुक्खं वरा य समणा, निरवरा मज्ज धाउग्गाई ।

हुंतु अ मे वत्थाई, अरिहोमि कसायकलुसमई ॥ ४७ ॥

गमनिका । शुक्लाम्बराः श्रमणास्तथा निर्गतमम्बरं येष्यस्ते निरम्बरा जिनकटिपकादयः (मज्जन्ति) मम य एते श्रमणा इत्यनेन तत्कालोत्पन्नतापश्रमणव्युदास धातुरक्तानि जवन्तु मम वस्त्राणि किमित्यहो योग्योऽस्मि तेषामेव कपायै क्लृप्या मतिर्यस्यासावह कपायकलुपमतिरिति गाथार्थं ॥

वज्जति वज्जनीरओ, बहुजीवममाउत्तं जत्तारंभं ।

होउ मम परिमिएण, जद्वेण एहाण च पियणं च ॥ ४८ ॥

गमनिका वज्जयन्त्यवद्यजीरयो बहुजीवावद्यजीरवो घण्टीरममाकुत्तं जत्तारंभं तथैव घनस्पतेरवस्थानान् । अयद्यप्यहं तु नेत्य यत् अतो जवतु मे परिमितेन जलेन स्नानं च पानं चेति गाथार्थं ।

एवं सो रुद्धमई, निहगमइरिगप्पिअं इमं डिगं ।

तच्छियहेउमु जुत्तं, परिवत्तं पत्तं च ॥ ४९ ॥

न्यलसृगयादादिनिवृत्तः पत्रममौ गच्छता मनियन्त्यं सर्वं चिन्तयति अनो निजमन्या विकल्पितं निजमतिरित्यन्यमिदं

द्विङ्गं विशिष्टम् । तस्य हितास्ताहिना तद्धिताश्च हेतवश्चेति समास नै हृष्टु युक्त विशिष्टमित्यर्थः । परिव्राजामिद् परिव्राज प्रवर्तयति शास्त्रकारवचनात् वर्तमाननिर्देशोऽप्यविरुद्ध एव पाठान्तर वा (पारिव्वज्जं ततो कारित्ति) परिव्राज तत कृतवानिति गाथार्थः ॥ भगवता च सह विजहार । तं च साधुमध्ये विजातीयं दृष्ट्वा कौतुकाल्लोक पृष्टवान् । तथा चाह ।

अहं तं पागुरुर्वं, दष्टुं पुच्छेऽ बहुजणा धम्मं ।

कहेऽ जडंणं तो सो, वियालणं तस्स परिकहणा ॥५०॥

गमनिका । अथ त प्रकटरूपविजातीयत्वात् दृष्ट्वा पृच्छति बहुजनो धम्मं कथयति यतीनां सवन्धिभूत कान्त्यादिवक्षणं ततोऽसाविनिदोका भणन्ति यद्यय श्रेष्ठो भवता किं नाङ्गीकृत इति विचारेण तस्य परि समन्तात्कथना परिकथनाश्रमणास्त्रिदण्डविरता इत्यादिवक्षणा पृच्छतीति त्रिकाङ्गोचरस्तत्र प्रदर्शनार्थत्वादेवं निर्देशः । पाठान्तरम् । “अहं तं पागुरुर्वं, दष्टुं पुच्छेऽसु बहुजणो धम्मं । कहती सुजतीण सो, वियालणे तस्स परिकहणा ” प्रवर्तत इति गाथार्थः । आ० म० प्र० । आव० १ अ० ।

(२३) ब्राह्मणानामुत्पत्तिप्रकारमाह ।

धम्मकहा अक्खित्ते, उवट्टिए देहं सामिणो सीसे ।

गामनगगर्हं विहं-रु सो सामिणा सच्च ॥५१॥

धर्मकथाक्षितान् उपस्थितान् ददाति भगवत् । शिष्यान् ग्रामनगरादीन् विहरति स स्वामिना सार्द्धम् । भावार्थः सुगम इत्थं निर्देशप्रयोजनं पूर्ववद्ग्रन्थकारवचनत्वाद्वा अद्योप इति गाथार्थः ॥ अन्यथा भगवान्विहरमाणोऽप्रापदमनुप्राप्तवास्तत्र च समवसत् । भरतोऽपि भ्रातृप्रव्रज्याकरणेनात्सजातमनस्तापोऽधृति चक्रे । कदाचिद्भोगान् वीयमानान् पुनरपि गृह्णन्तीत्यालोच्य भगवत्समिप चागम्य निमन्त्रयंश्च तान् भोगैर्निराकृतश्च चिन्तयामास । एतेषामेवेदानीं परित्यक्तसङ्गानामाहारदानेनापि तावदुर्मानुष्ठानं करोमीति पञ्चभिः शकटैर्विचित्रमाहारमानाद्योपनिमन्त्र्य आधाकर्म्मार्हतं च न कल्पते यतीनामिति प्रतिपिद्धेऽकृतकारितेनान्येन निमन्त्रितवान् राजपिरडोऽप्यकल्पनीय इति प्रतिपिद्ध सर्वप्रकारैरहं भगवता परित्यक्त इति सुतरामुन्माथितो बभूव । तमुन्माथित विज्ञाय देवराट् तच्छोकोपशान्तये भगवन्तमवग्रहं पप्रच्छ । कतिविधोऽवग्रह इति भगवानाह । पञ्चविधोऽवग्रहस्तद्यथा । देवेन्द्रावग्रहो राजावग्रहो गृहपत्यवग्रहः सागारिकावग्रहः साधर्मिकावग्रहश्च । राजावग्रहो भरताधिपो गृह्यते । गृहपतिर्माण्डलिको राजा । सागारिकः शय्यातर साधर्मिक सयत इत्येतेषां चोत्तरोत्तरेण पूर्वं पूर्वाधाधितो द्रष्टव्य इति । यथा राजावग्रहेण देवेन्द्रावग्रहो याधित इत्यादिप्ररूपिते देवराट् अहं भगवन् । य एते श्रमणा मदीयावग्रहे विहरन्ति तेषां मयाऽवग्रहोऽनुप्राप्त इत्येवमभिधायामिवन्त्य च भगवन्त तस्यै । भरतोऽचिन्तयद्दहमपि स्वकीयमवग्रहमनुजानामीत्येतावताऽपि न कृतार्थता भवतु भगवत्समीपेऽनुप्राप्तावग्रहः शक्रे पृष्टवान् भक्तपानमिदमानो नमनेन किं कार्यमिति देवराटाह । गुणोत्तमं पुत्रयस्य सोऽचिन्तयत् के मम साधुव्यतिरेकेण जात्यादिमिदत्तमः पर्यालोचयता ह्यत आधिका विरता विरतत्वाद्गुणोत्तरास्तेन्यो दत्तमिति । पुनर्भरतो देवेन्द्ररूपं ज्ञान्स्वरमाहृतिमत् दृष्ट्वा पृष्टवान् किं यमवचनतेन रूपेण देवज्ञोके तिष्ठत उत नैनं देवराटाह नेति । तन्मानुष्यैर्दृष्टमपि न पार्यते ज्ञान्स्वर-

त्वात् । पुनरप्याह जगतस्तस्याहृतिमात्रेणारमाकं कौतुक तश्चिदर्थताम् । देवराज आह । त्वमुत्तमपुरुष इति कृत्वैकमद्भावयव दर्शयामीत्यभिधाय योग्यादङ्कारविचूषितामद्गुलीमत्यन्तज्ञान्स्वरामदर्शयत् । दृष्ट्वा च तां भरतोऽतीव मुमुदे शक्राद्गुर्वी च स्थापयित्वा महिमाश्राहिकां चक्रे । ततः प्रभृति शक्रोत्सवः प्रवृत्त इति । जगतश्च श्रावकानाद्दूयोक्तवान् । भवद्भिः प्रतिदिनं मदीयं भोक्तव्यं कृष्यादि च न कार्यं स्वाध्यायपरैरसितव्यं शुक्रे च मदीयगृहद्वारासन्नव्यवस्थितैर्वक्त्रव्यम् । जितो भवान् वर्द्धते भयं तस्मान्माहनेति । ते तथैव कृतवन्तः । जगतश्च रतिसागरावगाढत्वात्प्रमत्तत्वात्तच्छब्दाकर्षणोत्तरकादमेव केनाह जित इति । आम् ज्ञात कपायैस्तेभ्य एव वर्द्धते भयमित्यालोचनापूर्वकं सवेगं यातवानिति । अत्रान्तरे लोकवाहुल्यात् सूफकारा पाकं कर्तुमशक्नुवन्तो भरताय निवेदितवन्तः नेह ज्ञायते कः श्रावकः को वा नेतीति लोकस्य प्रचुरत्वात् । आह भरतः पृच्छापूर्वकं देयमिति । ततस्तान् पृष्टवन्तस्ते को भवान् श्रावकाणां कति व्रतानि स आह श्रावकाणां न सन्ति व्रतानि किं त्वस्माक पञ्चाणुव्रतानि । कति शिक्षाव्रतानि ते उक्तवन्तः सप्त शिक्षाव्रतानि । य एवंभूतास्ते राज्ञो निवेदिता स च काकणीरत्नेन तान् लाञ्छितवान् । पुनः षण्मासेन ये योग्या भवन्ति तानपि लाञ्छितवान् षण्मासकादादनुयोगं कृतवानेवं ब्राह्मणाः संजाना इति । ते च स्वसुतान् साधुचर्या दत्तवन्तस्ते च प्रव्रज्यां जगृहुः । परीपहभीरवस्तु श्रावका एवासाक्षिति । इय च जगतराज्यस्थिति । आदिव्ययशसस्तु काकणीरत्नं नासीत् । सुवर्णमयानि यज्ञोपवीतानि कृतवान्महायशः प्रभृतयस्तु केचन रूप्यमयानि केचन विचित्रपट्टसूत्रमयानीत्येव यज्ञोपवीतप्रासिद्धिः अमुमेवार्थं समुसरणेत्यादिगाथया प्रतिपादयति ।

समुसरणभक्तउगह-मंगुलित्त्रयसकसावया अहिया ।

जेया वहुइ कागिणि-द्वंढणअणुसज्जणा अट्ट ॥ ५२ ॥

गमनिका । समवसरणं जगवतोऽप्रापदे खल्वासीत् । जक्तं भरतेनानीतं तदग्रहणोन्माथिते सति जगते देवेशो जगवन्तमवग्रहं पृष्टवान् जगवांश्च तस्मै प्रतिपादितवान् (अंगुलियत्ति) भरतनृपतिना देवलोका निवासिरूपपृच्छायां कृतायामिच्छेणाद्द्विर्दग्गिता । तत एवारज्य ध्वजोत्सव प्रवृत्त (सञ्चुत्ति) भरतनृपतिना किमनेनाहारेण कार्यमिति पृष्टः शक्रोऽजिहितवान् । त्वदधिकेच्यो दीयतामिति पर्यालोचयता ह्यत श्रावका अधिका इति (जेया वहुइत्ति) प्राटृतशैल्या जितो भवान् वर्द्धते जय शुक्रेऽन्तरकाद्य च ते उक्तवन्तः (कागणिद्वंढणात्ति) प्रचुरत्वात् काकणीरत्नेन द्वाग्धन चिह्न तेषां कृतमासीत् (अणुसज्जण अट्टत्ति) अष्टौ पुरुयान् यावदय धर्मं प्रवृत्त अष्टौ वा तीर्थकरान् यावदिति गाथार्थः । अत ऊर्ध्वं मिथ्यात्वमुपगता इति ।

राया आडच्चजमे, महावझे अडयले अ वल्लजदे ।

वद्ववीरियकतविरिए, जज्ञाविरिए दंरुविरिए अ ॥५३॥

द्रस्या भावार्थं सुगम एवेति गाथार्थः ।

एहि अरुभरहं, सयजं जुत्तं सिणेण धरिअो अ ।

जिणसत्तिअो अमडो, सेसेहिं चाइअं वोहुं ५४ ॥

गमनिका । अभिरुर्ध्वं भरत सकलं शुक शिरसा धृतश्च । कोऽस्तावित्याह । प्रवरो जिनेन्द्रमुकुटो देवेन्द्रोपनीतः शैषैर्नरपतिभिर्न शकिनो चोद् महाप्रमाणत्वादिति गाथार्थः ।

अस्मावगपडिमेहो, छुट्टे अ मासि आणुओगो ।

कालेण य मिच्छत्तं, जिणंतरे साहुवुच्छेओ ॥ ५५ ॥

गमनिका अश्रावकाणा प्रतिपेध कृतकर्म्ममपि पण्डे मासेऽनुयो-
गो चत्रव । अनुयोग. परीक्षा कालेन गच्छता मिथ्यात्वमुपगता ।
कटा नवमजिनान्तरे किमिति यतस्तत्र साधुव्यवच्छेद आसी-
दिति गाथार्थः ।

साप्रतमुक्तार्थप्रतिपादनापरसग्रहगाथामाह ।

दाणे च माहणाणे, वेया कासी अ पुच्छ निव्वाणे ।

कुंडायुज्जजिणधरे, भरहो कविदस्म टिकखा य ॥ ५६ ॥

दानं च माहनानां लोको दातु प्रवृत्तो भग्नपूजितत्वात् (वे-
या कामी य च्छि) आयान् वेदान् कृतवांश्च जगत एव तत्स्वा-
ध्यायनिमित्तमिति । तीर्थकरस्तुतिरूपान् श्रावकधर्मप्रतिपाद-
काश्च । आचार्यास्तु पश्चात्सुखसा याज्ञवल्क्यादिभिः कृता इति
(पुच्छुत्ति) भरतो जगन्नतमप्रापदसमवसूतमेव पृष्टवान् याद-
गृता यूयमेवंविधा तीर्थकृतः कियन्त खल्विह भविष्यन्तीत्या-
दि (निव्वाण ति) भगवानप्रापदे निर्वाण प्राप्तो देवैरग्निकुण्डा-
नि कृतानि स्तूपा कृता जिनगृह जगतश्चकार कपिलो मरीचि-
सकाशे निष्कान्तो जगतस्य दीक्षा च सवृत्तेति समुदायार्थः ।
अवयवार्थं उच्यते । आद्यावयवद्वयं व्याख्यातमेव । पृच्छावय-
वार्थं “ पुष्परवि य ” गाथेत्यादिनाऽऽह ॥

पुणरवि अ समोसरणे, पुच्छा अ जिणं तु चक्किणो भरहे ।

अप्पुट्टो अ टमारं, तित्थयरो को इहं भरहे ॥ ५७ ॥

गमनिका पुनरपि च समवसरणे पृष्टवांश्च जिनं तु चक्रवता
जगतश्चक्रवर्तिन इत्युपलक्षणं तीर्थकृतश्चेति जगतविशेषणं वा
चक्री जगतस्तीर्थकरादीन् पृष्टवान् । पाठान्तरं वा “ पुच्छी य
जिणे य चक्किणो जगहे ” पृष्टवान् जिनांश्चक्रवर्तिनश्च भरत-
च-
शब्दस्य व्यवहितः सवन्धः भगवानपि तान् कथितवान् तथा
अपृष्टश्च दशारान् तथा तीर्थकर क इह भरतेऽस्यां परिपदीति
पृष्टवान् भगवानपि मरीचि कथितवानिति गाथाकारार्थः । तथा
चाह । निर्युक्तिकार ॥

जिणचक्किटसाराणं, वन्नपमाणो नामगुत्ताइं ।

आउपुरमाइपियरो, परियायगडं च साही य ॥ ५८ ॥

गमनिका जिनचक्रवर्तिवासुदेवानामित्यर्थः । वर्णप्रमाणानि
तथा गामगोत्राणि तथा आयुः पुराणि मातापितरौ यथासत्प्रवं-
श्वार्थं गतिं च । चशब्दाजिनानामन्तराणि च पृष्टवानिति धार-
गाथासमासार्थः । अवयवार्थं तु वज्रयामः ॥

जारिसया दोगगुरओ, जरहे वासम्मि केवही तुब्भे ।

परिसया कइ अणे, ताया होइति तित्थयरा ॥ ५९ ॥

यादृशा लोकगुरवो भारते वषे केवलिनो यूयमोदृशा कियन्तो-
ऽन्येऽपि तात ! भविष्यन्ति तीर्थकरा इति गाथार्थः ॥

अह जणइ जिणवरिंदो, जरहे वासम्मि जारिमो उ अहं ।

परिसया तेवीमं, अणे होइति तित्थयरा ॥ ६० ॥

होही अजिओ मंजव-मजिनंदणमुमइसुपुज्जसुपामो ।

वासिपुप्फटतसीयत्त-सिज्जंमो वासुपुज्जां अ ॥ ६१ ॥

विमज्जमणं य धम्मो, संती कुंभू अरो अ मल्ली अ ।

मुणिसुव्वयनमिनेवी, पामो तह वप्पमाणो अ ॥ ६२ ॥

अह भणइ नरवरिंदो, भरहे वामम्मि जारिमो उ अहं ।

परिसया कइ अणे, ताया होइति रायाणो ॥ ६३ ॥

गमनिका अथ जणति नरवरेन्द्रो जगतः भारते वषे यादृशा-
स्त्वहं तादृशा कत्यन्ये तात ! भविष्यन्ति राजान इति गाथार्थः ॥

अह जणइ जिणवरिंदो, जारिसओ तं नरिंदसह्दो ।

परिमया इकारस, अणे होइति रायाणो ॥ ६४ ॥

होही सगरो मयवं, मणंकुमारो अ रायसह्दो ।

संती कुंभू अ अरो, इवइ सृज्जमो अकोरव्वो ॥ ६५ ॥

नवमो अ महापडंमो, हरिसेणो चैव रायसह्दो ।

जयनामो अ नरवई, वारसमो वंजदत्तो अ ॥ ६६ ॥

होइति वासुदेवा, नव अणे नीदपीअकोसिज्जा ।

हल्लमुसलचक्रजोही, सतालगरुडज्जया दो दो ॥ ६७ ॥

अथ भणति जिनवरेन्द्रो यादृशस्त्वं नरेन्द्रशार्दूलः सिंहप-
र्याय इदृशा. एकादश अन्ये भविष्यन्ति राजानस्ते चेत ।

(होइति) गाथाद्वयं निगदसिद्धमेव यदुक्तमपृष्टश्च दशारान्
कथितवान् । तदभिधित्सयाह भाष्यकार (होइति) भवि-
ष्यन्ति वासुदेवा नव बलदेवाश्चाजुक्ता अप्यत्र तत्सहचरत्वान्
दृष्टव्या. यतो वक्ष्यति “ स तालगरुडज्जया दो दो ” ते च

सर्वे बलदेवा वासुदेवा यथासंख्यं नीलानि पीतानि च कौंसे-
यानि वस्त्राणि येषां ते तथाविधा । यथासत्प्रयमेवाह हल्लमु-
शलचक्रयोधिनिः । हल्लमुशलयोधिनी बलदेवा. चक्रयोधिनी

वासुदेवा इति । सतालगरुडध्वजाभ्यां वर्तन्त इति सतालग-
रुडध्वजा एते च भगवन्तो युगपद् द्वौ द्वौ भविष्यत । बल-
देववासुदेवाविति गाथार्थः । आ० म० प्र० प्रा० १ अ० ।

“ तित्थयरो को इहं भरहेति ” तद्याचिख्यासयाऽऽह ।

अह भणइ नरवरिंदो, ताया इमीसित्थियाइ परिसाए ।

अणो वि को वि होही, भरहे वासम्मि तित्थयरो ॥ ६४ ॥

अत्रान्तरे अथ भणति नरवरेन्द्रः. तात ! अस्या. एतावत्या-
परिपद अन्योऽपि कश्चिद्भविष्यति तीर्थकर अस्मिन् भारते

वषे भावार्थस्तु सुगम एवेति गाथार्थः ॥

तत्थ मरीई नाम, आइपरिव्वायगो उसन्नत्ता ।

सज्झायज्झाणजुत्तो, एगंते भायइ महप्पा ॥ ६९ ॥

गमनिका तत्र भगवन् प्रत्यासन्नभूभागे मरीचिनामा आदौ
परिव्राजक आदिपरिव्राजकः प्रवर्तकत्वात् अपभ्रमन्ता पात्रक

इत्यर्थः । स्वाध्याय एव ध्यानं तेन युक्तं एकान्ते ध्यायति म-
हात्मेति गाथार्थः । भरतपृष्ठो भगवान् तं मरीचिं दर्शयति ।

तं दाएइ जिणिंदो, एव नरिंदेण पुच्छिओ संतो ।

धम्मवरचक्रवट्टी, अपच्छिओ वीग्नासुत्ति ॥ ६३ ॥

जिनेन्द्र एव नरेन्द्रेण पृष्टं सन् धर्मवरचक्रवर्ती अपच्छिमो
वीग्नामा भविष्यतीति गाथार्थः ॥

आउगरदसागणं, तिविणु नामेण पोत्रणादिवई ।

पियमित्तचक्रवट्टी, मृत्थाइविंदेहवामम्मि ॥ ६४ ॥

गमनिका आदिकर (दसागणति) प्रदाना नाम
नगरं । नस्या अधिपतिभविष्यतीति क्रिया । तथा प्रिय-
मिधनामा चक्रवर्ती मृत्कायां नगर्या (विदेहसामभिमांति)
महाविदेहे भविष्यतीति गाथार्थः ।

तं वयणं सोऊणं, राया अचिपनणूरुहसररो ।

अनिवंदिजण पिअरं, मरीड अजिवंदओ जाइ ॥४५॥

गमनिका । तद्वचन तीर्थकरवदनविनिर्गत श्रुत्वा राजा अञ्जि-
नानि तन्महाणि शरीरे यस्य स तथाविधः अभिवन्द्य पितरं
तीर्थकरं मरीचिम् “ अभिवंदओ ’ इत्यभिवन्दको याति ।
पाठान्तरं वा । “ मरीड अभिवदिउ जाइ चि ” मरीचि याति
किमर्थमभिवन्दितुमभिवन्दनायेत्यर्थं यातीति वर्तमानकाल-
निर्देशत्रिकालगोचरत्वप्रदर्शनार्थं इति गाथार्थं ।

सो विणणण उवगओ, काऊण पयाहिणं च तिकखुत्तो ।

वंदइ अजित्थुणंतो, इमाहि महुगहिं वग्गहिं ॥४६॥

झाभा हु ने सुवप्पा, जंसि तुमं धम्मचक्कवट्टीणं ।

होहिसि दसचउदममो, अपच्चिमो वीरनामुत्ति ॥

आङ्गरदसाराणं, तिविड्डना० (४५)—॥ ४६॥

स भरतो विनयेन करणवृत्तेन मरीचिसकाशमुपगतः सन् कृत्वा
प्रदक्षिणां च (तिकखुत्तोति) त्रि वृत्तास्तिस्रो वारा इत्यर्थं व-
न्दते अजिन्दुते एताजिर्मधुराभिर्वाल्गुजिर्वाग्निरिति गाथार्थं ।
(ज्ञामेति) गमनिका राज्ञा अभ्युदयप्राप्तिविशेषा हुकारो नि-
पातः स चैवकारार्थं । तस्य व्यवहितं सवन्धं तत्र सुवप्या एव
यस्मात् त्वं धर्मचक्रवर्तिनां भविष्यति दशचतुर्दश चतुर्विंश-
तितम इत्यर्थः । अपच्चिमो वीरनामेति गाथार्थं । (आङ्गरइत्ति)
व्याख्या पूर्ववन्त्येक पकान्तप्रदर्शनानुरक्षितद्वयो भावितीर्थकर-
रत्नस्या च तमभिवन्दनायोद्यते भरत एवाह ॥

न वि ते पारिव्वज्जं, वंदामि अहं इमं च ते जम्मं ।

जं होहामि तित्थयरो, अपच्चिमो तेण वंदामि ॥४७॥

गमनिका नापि च परिव्राजामिदं परिव्राज वन्दामि अहमिदं
च ते जन्म किं तु यज्ञविष्यानि तीर्थकर अपच्चिमस्तेन वन्दामी-
ति गाथार्थः ।

एव एहं थोऊणं, काऊण पयाहिणं च तिकखुत्तो ।

आथुञ्चऊण पियर, विणीयनवरं अह पविट्ठो ५० ॥

एव स्तुत्या एहमिति निपातः पूरणार्थं वर्तते कृत्वा प्रदक्षिणां
च त्रि वृत्तः आपृच्छ्य पितरं ऋषयदेव विनीतनगरीमयोध्याम-
थानन्तरं प्रविष्टो भरत इति गाथार्थः । अत्रान्तरं ।

त वयणं सोऊणं, निवदं अपफोत्तिजण तिकखुत्तो ।

अञ्जहियजायहरिसो, तन्थ मरीडं इमं भणइ ॥ ५१ ॥

गमनिका । तस्य भरतस्य वचनं तद्वचनं श्रुत्वा तत्र मरीचि-
इव भवतीति योगः । कथमित्यत आह । त्रिपर्वा दत्त्वा रङ्गम-
ध्यगतमवृत्तं । तथा आस्फोट्य त्रि वृत्तः तिस्रो वारा इत्यर्थः ।
किं विदिष्टं संस्तव आह । अन्यधिको जातो ह्येषं यस्येति म-
मत्स्यः तत्र स्थानं मरीचिरिदं वदयमाणदक्षणे भवति । वर्तमान-
निर्देशप्रयोजनं प्रत्यदिनि गाथार्थः ।

जडं वामुदेवपदमो, म्थ्राहविदेहचक्कवट्टिं ।

चमो तित्थयगाण, दोउ अलं इति य मग्ग ॥ ५२ ॥

गमनिका यदि वामुदेव प्रथमोऽहं मृकायां विदेहे चक्रवर्तिन्यं
प्रान्त्यामि । तथा चम एधिमस्तीर्थकरगणा जविष्यामि एव तदि-
भवनु एतायन्मम एतावन्तय कृतार्थं इत्यर्थः । अल पर्याप्तमन्येनेति ॥

अहं यं च दमागणं, पिया च मे चक्कवट्टिवंमस्य ।

अज्जो तित्थयराणं, अहो कुलं उत्तमं मज्ज ॥ ५३ ॥

गमनिका । अहमेव चशब्दस्यैवकारार्थत्वात् किं दगाराण
प्रथमो भविष्यामीति वाक्यशेषः । पिता च मे मम चक्रवर्तिव-
शस्य प्रथम इति क्रियाध्याहारः । तथा आर्यकः पितामहः स
तीर्थकराणां प्रथमं यत्न एवमत अहो विस्मये कुलमुत्तमं ममेति
गाथार्थः । आव० १ अ० । आ० म० प्र० ।

(२४) अथाऽध्वन्यशक्तिवचनगुणप्रतिशुद्धस्य प्रभुपरिकरवृत्त-
स्य सद्दुस्य सद्दुयामाह ।

उमभस्स एं अरहओ कोसलिअस्स चउसमी म्हाहरा
होत्था । उसजस्स एं अरहओ कोसज्जिअस्स उसजसेण
पामोक्खाओ चुलमीडं समणसाहस्सीओ उकोसिआ
समणसंपया होत्था । उसहस्स एं वंभी सुंदरी पामोक्खाओ
तिष्णि अज्जिआसयसाहस्सीओ उकोसिअज्जिआसंपया
होत्था । उसभस्स एं सेजसपामोक्खाओ तिष्णि सप-
णोवासगसयसाहस्सीओ पचमयसाहस्सीओ उकोसिआ
समणोवासगसंपया होत्था । उसभस्स एं सुजहापामो-
क्खाओ पंचसमणोवासिआसयसाहस्सीओ चउण्णं च
सहस्सा उकोसिआ समणोवासिआसंपया होत्था ।
उमजस्स एं अरहउकोसलिअस्स अजिणाणं जिणसं-
कासाणं सच्चक्खरसच्चिअणं जिणो विव अविहं वा-
गरमणाणं चत्तारि चउहसपुव्वीसहस्सा अद्धमायस-
या उकोसिआ चउहसपुव्वी संपया होत्था । उसभस्स एं
एवओहिणाणिसहस्सा उकोसिआ संपया होत्था । उस-
जस्स एं वीसं जिणसहस्सा वीसं वेउव्विअमहस्सा सया-
उकोसिआ चउहसपुव्वी संपया होत्था । उसजस्स एं
णवहिणाणिसहस्सा उकोसिआ संपया होत्था ! उमभस्स
एं वीसं जिणमहस्सा वीसं वेउव्व सया उकोसिआ आबार-
स्स विउव्वमहस्सा उच्च सया पप्पासा वारसवाहसह-
स्सा उच्च मया पप्पासा उसजस्स एं गडकहाराणं उदक-
हाराणं अगमासिजहाणं वा वीसअणुत्तरोववाइआणं
महस्सा एव य सया उकोसिया उसभस्स एं वीसं समण-
महस्सा सिद्धा चत्तावीसं अज्जिआसहस्सा मिद्धा सिद्धि
अतेवार्सीसहस्सा सिद्धा ॥

सुगम नवर “जस्स जावओ गणहरा तस्स तावओ गणा”
इति वचनादगणाः सुप्ते साक्षादनिर्दिष्टा अपि तावन्त एव
बोद्ध्या । कत्रिज्जीषेप्रस्तुतसुत्रादर्शं “चउरासीति गणा गणह-
रा होत्था” इत्यपि पाठो दृश्यते तत्र चतुरमीतिपदस्योजयत्र
योजनेन व्याख्या सुयोधेयेति । गणश्चैकवाचनाचार्यतिसमु-
दायस्त भवन्तीति गणधरा वाचनान्निर्दिष्टावाडिसंयादकत्वेन
गणाधारचुता इति ज्ञात्वा (होत्था इति) अभवन् (उसज-
स्सणमित्यादि) ऋषयसंनप्रमुखानि चतुरमीति धमणसह-
न्नाणि एव उत्कर्षं उत्कृष्टभागस्तत्र जया श्रैष्ठीकिका “प्रत्येय-
मीवा” इत्यनेन कीचिकलेपं रूपसिद्धिः । ऋषयस्य धमणसपटन-
वत् । अत्र वाक्यान्तरत्वेन धमणशब्दस्य न पौनरुक्त्यमेव सर्वत्र

योज्यम् "उसहस्स णमित्यादि" प्रायः कण्ठ्यानि नवरं चतुर्दशपूर्विसूत्रे अजितानां ब्रह्मस्थानां (सव्यस्वरसन्निवाहणति) सर्वे रामकृष्णामकारादीनां सन्निपाता ह्यादिसयोगा अनन्तत्वात्तन्ना अपि ज्ञेयतया विद्यन्ते येषां ते तथा । जिनतुल्यत्वे हेतुमाह " जिणो विव अविनहमित्यादि " जिन इवाचितर्थं यथार्थं व्यागृणतां व्याकुर्वाणानां केवलविधुनके षड्विनो. प्रज्ञापनायां तुल्यत्वात् । चत्वारि सहस्राणि अर्द्धाष्टमानि च शतानि एषा औत्कर्षिकी चतुर्दशपूर्विसपदभवत् (विनविधुसि) वैक्रियद्विधमन्त शेष स्पष्टम् । विपुलमतयो मन पर्यवज्ञानविशेषवन्त इदशविपुलमनिसहस्राणि अधिकारात्तेषामेव पद्गतानि पञ्चाशच्चैत्येवं सर्वत्र योज्यम् । वादिनां वाद्विधिमन्त परप्रवाचदूकनिग्रहसमर्था (उसमस्स णमित्यादि) द्वैवगतिरूपायां कल्याण येषां प्रायः सानोदयत्वात्तेषां तथा स्थितौ देवायूरूपायां क्रूरुपाण येषां ते तथा अप्रविचारसुखस्वामिकत्वात् । आगामिप्यद्भ्यः येषामागामिभवे सेत्स्यमानत्वात् ते तथा तेषामनुत्तरोपपातिकानां पञ्चानुत्तरत्रयसप्तमदेवविशेषाणां चाविशतिसहस्राणि नवशतानि " उसतस्स णमित्यादि " सुगम नवरं श्रमणार्थिकासख्याद्वयमीक्षते अन्तेवासिसरया सपद्यते ।

(२५) अथ जगत्त श्रमणवर्णकसूत्रमाह ।

उसजस्स एणं वद्वे अतेवामी अणगारा नगवंतो अपेगइया मासपरियाया जहा उवजाडए सव्वो अणगारवणत्रो जाव उच्छंजाणु अहोभिरञ्जाणकोडोवगया संजमेणं तवना अप्पाणं जावेमाणा विहरंति ॥

अर्हत ऋषयस्य वद्वो अन्तेवासिन शिष्यास्ते च गृहिणोऽपि स्युरित्यनगाराः जगवन्त पूज्याः अपि समुच्चये एकका एके अन्ये केचिदपीत्यर्थः । मास यावत् पर्यायश्चारित्रपादन येषां ते तथा । यथोपपातिके सर्वोऽनगारवर्णकस्तयाऽत्रापि वाच्यः । क्रियद्यवदित्याह ऊर्ध्वं जानुनी येषां ते ऊर्ध्वं जानव शुक्रपृथिव्यासनवर्जनादौ औपग्रहिकनिपद्याथा श्रमावाच्चोत्कटुकासना इत्यर्थः । अथ शिरसोऽधोमुखा नोर्ध्वतिर्यग्वा विक्रिसदृश्यः ध्यानरूपो य कोष्ठ कुसूत्रस्नमुपागतास्तत्र प्राविष्टाः यथा हि कोष्ठके ध्यानं प्रकृतं न विप्रसृतं भवति एव तेऽनगारा विप्रयेष्वपि प्रसृतेन्द्रिया न स्युरिति । सयमेन सवरूपेण तपसाऽनशनादिना समुच्चयार्थं गम्य । सयमनत्पद्रहण चानयो प्रधानमोक्षाङ्गत्वस्यापनार्थं प्रधानत्व च सयमनवर्कमानुपादानहेतुत्वेन तपसश्च पुराणकर्मनिर्जरणहेतुत्वेन भवति चाभिनवकर्मानुपादानात् पुराणकर्मकृपणाच्च सकलकर्मकृत्यत्रकृणा मोक्ष इति आत्मान भाष्यन्तो विहरन्ति तिष्ठन्तीत्यर्थः । अत्र यावत्पदसग्रह " अपेगइया एो मासपरियाया " इत्यादिक श्रौपपातिकग्रन्थो विस्तरजयात्र शिञ्चिन्त इत्यवसेयम् ।

(२६) अथ ऋषभस्वामिन केवलोन्यत्पत्यन्तरभव्याना क्रियता कात्वेन सिद्धिगमन प्रवृत्त क्रियन्त काल यावद्वृत्त चेत्याह ॥

अरहत्रो एण उसजस्स एविहा अंतकरज्मी होत्या त जहा जुगतकरज्मी जाव अमंखेजाडं पुरिमजुगाडं परिआयंतकरज्मी अंतोमुहुत्तपग्ग्िआए अंतमकासी ॥

ऋषभस्य द्विविधा अन्तं जवस्य बुद्ध्वन्तीति अन्तकग मुक्तिगामिनस्तेषा भूमि कात्र कात्तस्य चाधारत्वेन कारणत्वाद्भूमित्वेन व्यपदेश तद्यथा युगानि पञ्चवर्षमानानि कात्तविशेषा लोकप्र

मिद्वानि वा कृतयुगादीनि तानि चत्रमवर्तीनितत् साधर्म्येऽपि क्रमवर्तीनो गुरुशिष्यादिरूपाः पुरुषास्तेऽपि साध्यावमानलक्षणयाऽभेदप्रतिपत्त्या युगानि पदपद्वृत्तिपुरुषा इत्यर्थेऽसौ प्रमिमान्तकरज्मिर्मियुगान्तकरज्मिरिति पर्यायस्तीर्थेऽन केवलित्वकालस्तदपेक्षयान्तकरज्मि कोऽर्थः अत्र जस्य इयति केवलपर्यायकालेऽनिकान्ते मुक्तिगमनं प्रवृत्तमिति तत्र युगान्तकरज्मिर्मियवदसस्यातानि पुरुषा पट्टाधिरुदास्ते युगानि पूर्वोक्तयुक्त्या पुरुषयुगानि समर्थपदत्वात् समासः । नैरन्तर्ये द्वितीया । ऋषभात्प्रवृत्तिश्री-अजितदेवतीर्थे यावत् । श्रीऋषभपट्टपरम्परासुद्धा असंख्याताः सिद्धाः न तावन्तं काल मुक्तिगमनचिरह इत्यर्थः । यस्तु धावित्ययशःप्रवृत्तीनां ऋषभदेववशजानां नृपाणां चतुर्दशवृत्तप्रमिताना क्रमेण प्रथमतः सिद्धिगमनं तत एकस्य सर्वार्थसिद्धप्रस्त-दगमनमित्याद्यनेकरीत्या अजितजिनपितर मर्थोदीकृत्य नन्दीसु-प्रवृत्तिचूर्णिसिद्धदिएरुकादिषु सर्वार्थसिद्धप्रस्तदगमनव्यवहितः सिद्धिगम उक्त स कोशवापट्टपतीनप्रतिपत्त्यावसातव्योऽय पुण्णरीकगणवरादीन् प्रतीत्येति विशेषतया पर्यायान्तकरज्मिगेषा अन्तर्मुहूर्तं यावत् केवलज्ञानस्य पर्यायो यस्य स तथा एवंविधे ऋषभे सति अन्तं जवान्तमकार्षीदकरोन्न वा कश्चिदपीति । यतो भगवदम्बा मरुदेवी प्रथमसिद्धा सा तु जगवत्केवलोन्यत्पत्यन्तरमन्तर्मुहूर्तैर्नैव सिद्धेति ॥

(२७) अथ जन्मकल्याणकादिनकृपाएत्याह ॥

उसनेणं अरहा कामिअए पंच उत्तरासाहे अजीऽउट्टे हांत्या तं जहा उत्तराभादाहिं चुए चुत्ता गव्वं वकंते उत्तराम.दाहिं जाए उत्तरासादाहिं रायाभिसेअं पत्ते उत्तरासादाहिं मुंके जयित्ता अगाराओ अणगा रिअं पव्वइए । उत्तराभादाहिं अणंते जाव समुण्णं अजीऽइया परिणिउडुए ॥ ऋषभोऽर्हन् पञ्चमु च्यवनजन्मराज्यानिपेकदीक्षाज्ञान-वृक्षेणु वस्तुषु उत्तराभादानकृत्र चन्द्रेण ज्ञेयमान यस्य स तथा । अनेजितकृत्रे पट्टे निर्वाणलक्षणे वस्तुनि यस्य स यदा अभिजिति नक्षत्रे पट्टे निर्वाणलक्षणं वस्तु यस्य स तथा उक्तमेवार्थं भावयति । तद्यथा उत्तराभादाभिर्भुतेन चन्द्रेणिति शेषः । सूत्रे बहुवचनं प्राकृतशब्दा एवमग्रेऽपि च्युत सर्वार्थसिद्धनाम्नो महाविमानाभिर्गत इत्यर्थः । च्युत्वा गर्भव्युत्क्रान्तमहर्षेया कुक्षावतीर्ष्वानित्यर्थः । १ । जानो गव्वंवासाभि-प्लान्तः । २ । राज्याभिपेक प्राप्तः । ३ । मुण्डो भूत्वा अगारमुक्त्वा अनगारिता साधुता प्रवृत्तिं प्राप्त इत्यर्थः । पञ्चमी चात्र न्यल्लोपजन्या । ४ । अनन्तरं यावत् फलज्ञानं समुप-पन्नम् । ५ । यावत्पदसग्रह पूर्ववत् अभिजिताना युते चन्द्रे परि-निर्वृतं सिद्धिगमनं । ननु अस्मादेव विभागसुधवल्लादादिदे-वस्य पदकल्याणका समाप्यमाना दुर्निवाग इति चेन्न तदेव हि कल्याणकं यत्रामनप्ररूपप्रयुक्तावधयं सकलपुराणु-रेन्द्रा जातमिति विधित्सवो युगपत्ससभ्रमा उपतिष्ठन्ते न राय पट्टकल्याणकत्वेन भवता निरूप्यमाणो राज्याभिपेकस्तादृश-स्तेन वीरस्य गर्भापहार इव नायं कल्याणकः अनन्तरोक्तलक्ष-णायोगात् । न च तर्हि निरर्थकमस्य कल्याणकाधिकारं पट्ट-नमिति वाच्यं प्रथमार्थेयुगज्यानिपेकस्य जातमिति शब्देण क्रियमाणस्य देवकार्यत्वलक्षणमाधर्म्येण समानमसप्रजात-तया च प्रमद्वेन तत्पटनस्यापि नार्थक्यात् तेषु समानमन्त्र-व्रजान्तये मन्यपि कल्याणक्याभावनानियन्तयन्तया क-

चिद्राज्याभिपेकस्याकथनेऽपि न द्रोप । अत एव श्रुतस्कन्धा-
 प्रमाध्ययने पर्युपयणाकल्पेन श्रीमद्रवाहुस्वामिपादा "तेषां सम-
 गणं उसभे अरहा कोसलिप च उत्तरासाढे श्रभिइ पंचमे
 होत्या " इति पञ्चकल्याणकनक्षत्रप्रतिपादक्रमेव सूत्र वच-
 निधरे न तु राज्याभिपेकनक्षत्राभिधायकमपीति । न च प्रस्तु-
 तव्याख्यानस्यानागमिकत्व भावनीयम् आचाराद्भावनाध्यय-
 ने श्रीवीरकल्याणसूत्रस्यैव व्याख्यातत्वात् ।

(२२) अथ भगवतः शरीरसपट शरीरप्रमाणं च वर्णयन्नाह ।

उसभेण अरहा कोसलिप वज्जरिसहनारायसंधयणे म-
 मचउरंमसंगणद्विए पचधणुसयांडं उहं उचत्तेणं होत्या ॥

उसभेणमित्यादि कण्ठ्यम् ।

अथ भगवतः ऋषभस्य कौमारे राज्ये गृहित्वे च यावान्
 काल प्रागुक्तस्त संग्रहरूपतयाऽभिधातुमाह ।

उसभेणं अरहा वीसं पुव्वसयसहस्साइं कुमारवासमज्जे
 वसित्ता तेवडिं पुव्वसयसहस्साइं रज्जवासमज्जे वसित्ता ते-
 मिइं पुव्वमयसहस्साइं अगारवाममज्जे वसित्ता मुंडे चवि-
 त्ता आगाराओ अणगारिअं पव्वडए उसभेण अरहा एगं
 वामसहस्मज्जमत्थपरिआयं पाउणि त्ता एगं पुव्वमयसहस्सं
 वाससहस्सणं केवलिपरिआयं पाउणि त्ता एगं पुव्वसयसह-
 स्सं बहुपदिपुल्लं सामसपरिआयं पाउणि त्ता चउरासीइं
 पुव्वसहस्साइं सव्वाउअं पालऽ पालऽत्ता जे से हेमंताणं
 तच्च मामे पंचमे पक्खे माहवहुले तस्म एं माहवहुलस्स ते-
 रमीपक्खेणं ढमहिं अणगारसहस्सेहिं सक्किं संपरिवुडे
 अट्टावयसेलसिहरंसि चांइस्समेणं भत्तेणं अपाणएणं संप-
 लिअं संणिसणुं पुव्वएहकालममयांमि अज्जिइणा पक्ख-
 त्तेणं जोगमुवागएणं सुममइममाए एगूणएणउए पक्खेहिं
 संसेहिं कालगए वीडंके जाव मव्वदुक्खप्पहीणे ॥

'उसभेणमित्यादि' व्यक्तमथ ह्याप्रस्थ्यादिपर्यायाभिधानपुरस्सर-
 निर्वानकल्याणकमाह । (उसभेण इत्यादि) ऋषभोऽईन् एकं
 वर्षमहन्नं ह्यस्यपर्यायं प्राप्य प्ररयित्वेत्यर्थः । एकं पूर्ववत्क वर्ष-
 महन्नोर्न केचिपर्यायं प्राप्य एकं पूर्ववत्क बहुप्रतिपूर्णं देशेनापि
 न्यूनमिति यावत् श्रामण्यपर्यायं प्राप्य चतुरशीतिपूर्ववत्कालाणि
 सर्वाणुः पालयित्वा उपजुज्य हेमन्ताना शीतकालमासानां मध्ये
 यस्तृतीयो मासः पञ्चमः पक्षो माघवहुशो माघमासः षण्णपक्क
 तस्य माघवहुलस्य त्रयोदशीपक्षे त्रयोदशीदिने विजक्तिव्यत्यय
 प्राकृतत्वात् दशजिनरनगरमहन्नै सार्द्धं सपरिवृत अष्टापदशैव-
 जिनरे चतुर्दशेन भक्तेनोपवासहेनापनकेन पानीयाद्वाररहितेन
 नपयंङ्गनिगम सम्यक् पर्यङ्केन पद्मामनेन नियम उपधिष्ट न तु-
 र्कं दमादिरिति भावः । पूर्वाहकालसमये अज्जिजिता नक्षत्रेण
 योगमुपागमेनार्थाञ्जनेण सुयमदु पमायामेकेननवन्या पक्केपु
 शेषेषु अत्रापि विभक्तिव्यत्यय पूर्ववत् प्राकृतत्वात् । सप्तम्यर्थे
 वृत्तीया कात्र गतो मरणधर्मं प्राप्त व्यतिक्रान्त समागत । याव
 च्छ्रुतान् "समुज्जाण त्रिप्रजाञ्जरा मरणवधणे सिद्धे बुद्धे मुत्ते अ-
 नगरे पक्तिव्युत्ते इति" मन्त्रह । तत्र सम्यगपुनरावृत्त्याकञ्चो-
 पाप्रलक्षणं स्थानं यान् प्राप्ते न पुनः सुगतादिवदवतारी । यतस्तद-
 च "इतिनो धर्मनीधस्य, कर्त्तार परमं पदम् । गत्वा गच्छन्ति

भूयोऽपि, भवतीर्थनिकारतः ॥ १ ॥ " इति त्रिप्रजा जाल्यादीनां
 वन्धनं हेतुभूतं कर्म येन स तथा । सिद्धो निदितार्थः बुद्धो ह्य-
 ततत्त्व । मुक्तो जवोपग्राहिकर्माशेष्य अन्तइत्त सर्वदुःखानां प-
 रिनिवृत्त समन्ताच्छीतीभूतः कर्मकृतसकलसन्नापविरहात् सर्वा
 णि शारीरादीनि हृ खानि प्रदीणानि यस्य स तथा । ज०२ वक्र०
 श्रा० म० प्र० । स० ॥

उसभेणं अरहा कोसलिप इमीमे उसप्पिणीए ततियाए
 सुसमदुस्समाए समए पच्चिमे भागे एगूणएणउए अक्कमासेहिं
 सेसेहिं कालगए जाव तच्चदुक्खप्पहीणोसम० ॥ २६ ॥

(२६) इदानीं निर्वाणद्वारावयवार्थान्निधित्सयाऽऽह ।

अहं भगवं जवमहंणो, पुव्वाण अणूणगं सयमहस्सं ।
 आपुव्विविरिहज्जणं, पत्तो अट्टावयं सेट्ठं ॥ २४ ॥
 अट्टावयमि सेट्ठे, चउदसजत्तेण सो महारिसीणं ।
 ढसहिं सहस्सेहिं ममं, निव्वाणमणुत्तरं पत्तो ५५ ॥

गमनिका । अथ भगवान् भवमथन पूर्वाणामन्यूनं शतसहस्र-
 मानुपूर्व्या विहृत्य प्राप्तोऽष्टापदं शैव ज्ञावार्थः सुगम एवेति
 गार्थार्थः । अष्टापदगाहा गमनिका । अष्टापदशैले चतुर्दशभक्ते-
 न स महर्षीणां दशजिः सहस्रैः सम निर्वाणमनुत्तरं प्राप्त अस्या
 अपि ज्ञावार्थः सुगम एव । नवर चतुर्दशभक्तं भ्रमरात्रोपवास-
 जगवन्त चाष्टापदप्राप्तमपवर्गजिगमिषुं श्रुत्वा प्ररतो दु खसंतस-
 मानसः पञ्चामेवाष्टापद यथौ । देवा अपि जगवन्त मोक्षजिग-
 मिषुज्ञात्वाऽष्टापदशैलं दिव्यविमानानारूढाः खट्वागतवन्तः । उक्तं
 च । जगवति मोक्षगमनायोद्यते "जाव यदेवावासो, जाव यअट्टा-
 वओ नगवरिंदो । देवेहिं देवीहिं य, अविहिय संचरतेहिं" तत्र
 भगवान् त्रिदशभक्तेः स्तूयमानो मोक्षं गत इति गार्थार्थः ॥

अथ जगवति निर्वृते यदेवहृत्य तदाह ॥

जं समय च एणं उसभे अरहा कोसलिप कालगए वी-
 डंकेते समुज्जाए द्विसुजाडजरामरणवधणे सिद्धे बुद्धे जाव
 सव्वदुक्खप्पहीणे तं समय च एणं मक्कस्स देविंदस्स देव-
 रसो आमणे चलिए तएणं से सक्के देविंदे देवराया आ-
 सणं चलिए पासऽ पासित्ता उहिं पञ्जइ पञ्जऽत्ता ज-
 यवं तित्थयरं ओहिणा आभोएड आओएइत्ता एवं वयासी
 परिणिव्वुए खलु जंबुदीवे दीवे भरहे वासे उसहे अरहा
 कोसलिप एवं जीअमे अंतीअ पच्चुप्पसमणागयाणं मक्काणं
 देविंदाणं देवगईणं तित्थगराणं परिणिव्वाणमहिमं करेत्तए
 तं गच्छामि एणं अहं पि जगवतो तित्थगरस्स परिणिव्वाणम-
 हिमं कंमि तिकट्टु वंदड एमंनइ वंदऽत्ता एमंनइत्ता चउरास-
 ईए सापाणिअमाहस्सीहिं तायतीसए तायतीसएहिं चउहिं
 लोणपात्तेहिं जाव चउहिं चउरासीईहिं आयरक्खदेवसाह-
 स्सीहिं अण्णं अण्णं सोहम्मकप्पवासीहिं वेमाणिएहिं
 देवेहिं देवीहिं अ माद्धिं संपरिवुडे ताए उक्किट्टाए जाव तिरि-
 अमसखेज्जाणं दीवममुदाणं मज्झं मज्झेणं जेणेव अट्टा-
 वए पव्वए भगवओ तित्थगरस्स शरीरए तेणेव उवागच्छइ
 टवागच्छिता विमणे णिएणं देणं मुप्पणयरतित्थय-

रसरीरयं तिक्रुत्तो आयाहीणं पयाहीणं करेइ करेइत्ता
 णच्चासणे एणइदूरे सुसूसुमाणे जाव पञ्जुवासइ तेणं कावे-
 णं तेणं समएणं इसाणे देविदे देवराया उत्तरहृदोगा-
 हिर्वई अट्टावीसविमाणसयसहस्साहिर्वई सूत्रपाणी वसह-
 वाहणे सुदिं अयं वरवत्यधरे जाव विउत्तां जोगभोगां
 चुंजमाणे विहरइ । तएणं तस्स ईसाणस्स देविदस्स देव-
 गणां आमणे चलइ । तएणं से ईसाणे जाव देवराया
 आसणं चलिअं पासइ पासइत्ता ओहिं पउंजइ पउंजइत्ता
 जगव तित्थगरं ओहिणा आओए आभोएत्ता जहा सके
 निअमपरिवारेणं आणेअव्वा जाव पञ्जुवासइ । एवं सव्वे
 देविंदा जाव अचुए णिअगपरिवारेणं आणेअव्वा एवं
 जाव भवणवासीणं इंदा वाणमंतराणं सोलमजोइसिआणं
 दोषि निअगपरिवारा णेअव्वा । तएणं सके देविदे देव-
 राया ते वहेवे भवणवइवाणमंतरजोइसवेमाणिए देवे
 एवं वयासी खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ एण्ढणवणाओ
 सरसां गोसीसवरचंदणकट्टां साहरइ साहरइत्ता तओ
 चिइगाओ रएह एणं जगवओ तित्थगरस्स एणं गण-
 अराणं एणं अवसेसाणं अणगाराणं तएणं ते भवणवड
 जाव वेमाणिया देवा एण्ढणवणाओ सरसां गोसीसवर-
 चंदणकट्टां साहरंति साहरंतित्ता तओ चिइगाओ रएहंति
 एणं जगवओ तित्थगरस्स एणं गणहराणं अवसेसाणं अ-
 णगाराणं से सके देविदे देवराया आभिओगे देवे सदा-
 वेड सदावेइत्ता एव वयासी खिप्पामेव जो देवाणुप्पि-
 आ खीरोदगसमुहाओ खीरोदगं साहरत्ति तएणं ते
 आञ्जिओगा देवा खीरोदगं साहरंति ।

(ज समयं चणमित्यादि) यस्मिन् समये सप्तम्यर्थे द्वितीया
 पत्रं तच्छब्दवाक्येऽपि अवधिना ज्ञानेनाजोगयति उपयुनक्ति शेषं
 सुगममुपयुज्य पवमवादीत् किमित्याह । परिनिर्वृतं खलुरिति
 वाक्यादङ्कारे जम्बूद्वीपे जारते वर्षे ऋषभोऽईन् कौशिकस्तत्त-
 स्माप्तेतो जीतं कल्प- आचार पतङ्क्यमाण वर्तते अनीतप्रत्यु-
 त्पक्षानागतानामतीतवर्तमानानागताना शफ्राणामासनविशेषा-
 धिष्ठातृणां देवानां मध्ये इन्द्राणां परमैश्वर्ययुक्तानां देवेषु राक्षां
 कान्त्यादिगुणैरधिकं राजमानानां तीर्थकराणां परिनिर्वाणमहिमां
 कर्तुं तद्ब्रह्मामि । णमिति प्राग्वत् अहमपि भगवतस्तीर्थकर-
 स्य परिनिर्वाणमहिमां करोमीति कृत्वा जगवन्त निर्वृत वन्दते
 स्तुतिं करोति नमस्यन्ति प्रणमन्ति । यच्च जीवरहितमपि
 तीर्थकरशरीरमित्त्वचनं तदिन्द्रस्य सम्पद्दृष्टित्त्वेन नामस्थापना-
 च्छव्यभावाहता घन्तनीयत्वेन श्रद्धानादिति तत्त्वम् । यन्दित्वा न-
 त्वा च किं चक्रे इत्याह (चउरासीं इत्यादि) चतुरशी-
 त्या नामानिकानां प्रकृत्वमन्तरेण घणुर्विनवचुतिस्थित्यादिनि
 शकनुव्यानां सहस्रैर्यस्त्रिंशत्ता त्रयस्त्रिंशत्कैर्गुरुस्थानीयैर्देवैश्चतु-
 र्निर्वाकपाद्वै सोमयमवरुणकुवेरसङ्गै यावत्पदात् " अर्चहि
 क्षगमहिस्वीहिं सपरिवाराहिं तिहिं परिसाहिं सत्ताहिं ऋणि-
 यहिं सत्ताहिं षणिभ्राहिर्वर्दति" अत्र व्याख्या अत्रमदिप्योऽ-

ष्टौ पद्मा २ शिखा २ गची-३ अश्रु ४ अमला ५ अप्सरा ६
 नवमिका ७ रोहिणी ८ एताभिः प्रोक्तसदृशदेवदेवीपरिवार-
 युताभि तिसृजि पर्यङ्गिर्वाहमध्याज्यन्तरूपामि सप्तजिरनी-
 कैर्हय १ गज २ रथ ३ सुजट ४ घृयज ५ गन्धर्व ६ नाट्य ७
 रूपैः सप्तभिरनीकानामधिपतिभि. चतसृभिश्चतुरशीतिजिञ्च-
 तुर्दिशं प्रत्येकं चतुरशीतिसहस्राङ्गककसङ्गावात् पद्मविभन्
 सहस्राधिकं त्रकत्रयप्रमितैरङ्गरककत्रेवसहस्रैरन्यैश्च बहुजि रौ
 धर्मकटपवासिभिर्देवैर्वीजिश्च सार्धं सपरिवृतस्तया देवज-
 नप्रसिद्ध्या उत्कृष्टया प्रशस्तविहायोगतिपूहृष्टतमत्वात् याव-
 त्पदात् "तुरिभाए चवत्राए चमाए जयणाण उरुआए सिग्घाए
 दिव्वाए देवगईए विईवयमाणे रत्ति " अत्र व्याख्या त्वरिनया
 मानसौत्सुक्यात् चपलया कायत. चण्डया क्रोधाविष्टेयव
 प्रीमसंवेदनात् । जवनया परमोत्कृष्टवेगत्वात् । अत्र च
 समयप्रसिद्धाश्चरणादिगतयो न प्राहाः । तासां प्रतिक्रम
 सख्यातयोजनप्रमाणक्रेत्रातिक्रमणात् तेनैतानि पदानि देवगति-
 विशेषणतया योज्यानि देवास्तु तथा भगवत्तयादचित्यसाम-
 र्थ्यतोऽन्यन्तशीघ्रा एव चलन्तीति अन्यथा जिनजन्मादिपु महिमा-
 निमित्त तत्रैव ऋदित्येवात्यन्तदूरकटपादिज्य सुरा कथमागच्छे-
 युरिति । उरुतथा उरुतस्य दिगन्तव्यापिनो रजस इव या गति-
 सा तथा अत एव निगन्तर शीघ्रत्वयोगाच्छीघ्रया दिव्यया देवा-
 चितया देवगत्या व्यतिव्रजन् २ सत्रमे द्विर्वचन तिर्यगमख्येया-
 नां द्विपसमुद्गाणां मध्य मध्येन मध्यजागेन यत्रैवाष्टापदः पर्वत-
 यत्रैव भगवतस्तीर्थकरस्य शरीरक नत्रैवापागच्छति । अत्र स-
 र्वत्रातीवनिर्देशो कर्त्तव्ये वर्त्तमाननिर्देशस्त्रिकात्रजाविष्यपि तीर्थ-
 करेष्वेतन्न्यायप्रदर्शनार्थ इति न हि निर्हेतुका प्रत्यकाराणां प्रवृ-
 त्तिरिति । उपागत्य च तत्र यत् करोति तदाह (उपागच्छित्ता-
 इत्यादि) उपागत्य विमना. शोकानुग्रमना श्रुपूर्णेनयनस्तीर्थ-
 करशरीरक त्रि कृत्वः आदक्लिणप्रदक्लिणं करोतीति प्राग्वत् ।
 नात्यासन्ने नातिदूरं शुश्रूषन्ति तस्मिन्नप्यवसने भक्त्याविष्टत-
 या भगवद्वचनश्रवणेच्छाया अनिवृत्तैर्यावन् पदात् " णमसमा-
 ण अभिमुहे विणएणं पजद्विठमे पज्जवासइत्ति " परिग्रह । अत्र
 व्याख्या नमस्यन् पञ्चाङ्गप्रणामादिना अभि जगवन्तं लद्धमृकृ-
 त्य मुक्त्वं यस्य स तथा । विनयेनान्तरवहुमानेन प्राङ्जलीकृतं इति
 प्राग्वत् । पर्युपास्ते सेवते इति । अथ द्वितीयेन्द्रवचव्यतामाह
 (तेण कावेणमित्यादि) सर्वे स्पष्टं नवरम् अरजांसि निर्महानि
 यान्यभ्रवरत्राणि स्वच्छतया आकाशकटपानि वसनानि धरती-
 ति । यावत् करणात् " आत्रइअमात्रमठमे णय हेमन्वारचि-
 च्चचत्रकुरुलाविहिज्जमाणगत्ते महिद्वीए महज्जुईण महापले म-
 हायसे महाणुभावे महामुक्त्वे भासुरवादीपत्रवचणमालधरे ई-
 साणकए ईसाणचर्मसए विमाणे मुहम्माण मजाए ईसाणंमि
 सिहासणसि से ण अट्टावीसाए विमाणावानसयमाटस्सःण
 असींए सामाणिअसाहस्सीण तायत्तीमाए तायत्तीमगाण
 चउअं वोगपात्राणं अछणह अगमहिस्वीण भपरिवागण
 तिगह पणिसाण मत्ताह अणीत्राण मत्ताह अणीयाहियंण
 चउणह असींएण आयरफयदेवसाहन्वीणं अणोमिं च ई-
 साणकएवासीण देवाणं देवीण य यादेवघ पांगेवघ सामिच्च
 महित्त महन्तगत्त आणा ईसरमेणवच्च फणमाणे पांभमाणे
 महया हयनरगीयवां अ नवीतलतावतुनिअचणमधुअणपुहृट-
 वाअरयेण इति " सग्रह । सर्वे स्पष्टं नवरम् आलिङ्गिता य-
 थाप्यान स्थापितां मायामुद्रीं येन न नगा । नयाभ्यामिदं देव-

लगभ

मयाज्यां चारुज्यां चित्रकृद्र्यां चञ्चलाज्यामिनस्ततश्चञ्चलां
 कुण्डलाज्या विद्विल्यमानौ गह्लौ यस्य स तथेति (तण्णमित्या-
 ट्ठि) यथा शक्र सौधमेन्द्रो निजकपरिवारेण सह तथा जणि-
 तव्य इन्द्रानेन्द्र यावत्पर्युपास्ते इत्यन्तं वाच्य इत्यर्थः । (एवं
 मन्वे इत्याट्ठि) एवं शक्रज्यायेन सर्वदेवेन्द्रा वैमानिकाः
 अत एव यावत्च्युत इत्युत्तरसूत्रं सवदति । निजकपरिवारे-
 णान्मीयान्मीयमानिकादिपरिवारेण सहानेतव्या भगवच्छरी-
 गनिक प्रापणीया ग्रन्थवाचकेनेत्यर्थः । ग्रन्थपेक्षया चेदं सूत्र
 योजनीयमेव वैमानिकप्रकारेण यावद्भवन्वासिनां दक्षिणोत्तर-
 जवनपतीनामिन्द्रा विशतिगित्यर्थः । अत्र यावच्छक्रो न गर्भग-
 नमंग्रहसूचक सग्राह्यपदानावात् किं तु सजातीयजवनपति-
 सूचक वानमन्गणा व्यन्तराणां पोरुशेन्द्राः कावाढयः । ननु
 खानाद्वादिपु द्वात्रिंशद्व्यन्तरेन्द्रा अभिहितः इह तु कथं पोरुश
 उच्यते मूर्धभेदभूतास्तु पोरुशमहार्थिका कावाढय उपात्तास्त-
 देवान्तरजेदभूतास्तु पोरुश अणपत्रीन्द्रादयोऽल्पार्थिकवाशेह
 विवाकृता अस्ति शेषाऽपि सूत्रकृतवृत्तिवैद्वित्री यदन्यत्र प्रसिद्धा
 अपि भावा कुतश्चिदाशयविशेषात् स्वसूत्रे सूत्रकारेण न निवृत्ता-
 ति यथा प्रतिवासुदेवा अन्यत्रावश्यकानिर्युक्त्यादिपूत्तमपुरुष-
 त्वेन प्रसिद्धा अपि चतुर्थ्याङ्गे चतु पञ्चाशत्तमसम्बन्धे नोक्ता ।
 "नगहरेवपसुण वामेसु एगमेगए उस्सपिणीए चउवपु २उप-
 ङ्गिस्सु ३ त चउवीम तित्थयरा वारस चक्रवट्टी णव वट्टेवा णव
 वासुदेवा" इतिपरमुपलक्षणात्तेऽपि ग्राह्याः । ज्योतिष्काणां द्वौ च-
 न्द्रसुथो जात्याश्रयणात् व्यक्त्या तु तेऽसंख्याना निजकपरिवारा-
 महवर्तिस्वपरिकरा नेतव्या । ततः शक्रः किं करोतीत्याह (तण-
 णमित्याट्ठि) ततः शक्रो देवेन्द्रो देवराजस्तान् बहून् जवनपत्यादीन्
 वधानेवमयादीन् किंप्रमेव निर्विद्वम्यमेव जो ! देवानापिया ! देवान्
 म्पस्वामिनेऽनुकृत्वाचरणेनानुप्रीणन्तीति देवानुप्रिया नन्दन-
 वनात् रमानि स्निग्धानि न तु रूक्षाणि गोशर्पि नाम्ना वरचन्दनं
 तस्य काष्ठानि संहरन् प्रापयत सहस्य च तिस्राश्चितिका रचयत ।
 एका जगवतस्तीर्थकरस्य एकां गणधराणामेकामवशेषाणामन-
 गाराणामिति (तण्णमित्याट्ठि) स्पष्टम् । अत्रायमावश्यकवृत्त्या-
 युक्तश्चितारचनद्विग्विभागः । नन्दनवनानीतचन्दनदारुजिर्नगवत
 प्राच्यां वृत्तां चितां गणधराणामपाच्यां ज्यस्तां शेषसाधूनां प्रती-
 च्या चतुस्त्वां सुगन्धकीरिति । नन्वावश्यकादाविद्ववाकूपां छिती-
 या चितोक्ता इह तु गणधराणां कथमिति उच्यते । अत्र प्रधान-
 नया गणधराणामुपादानेऽप्युपलक्षणात् गणधरप्रभृतीनामिद्ववा-
 कूपा द्वितीया चिता इत्येति न काऽप्याजङ्गा । ज० १० वक्र० ।
 अत्रान्तरे च देवा सर्वे एवाष्टपदमागताश्चितिकाहृतिरिति ॥
 ते तिस्रश्चिता वृत्तश्चन्द्रचतुश्चाहृती । कृतवन्त इति । एकां पृ-
 थ्वेण अररां दक्षिणेन तृतीयामपरेणेति । तत्र पूर्व्या तीर्थकृत द-
 क्षिणा दक्ष्याकूपासपग शेषाणामिति । ततोऽग्निकुमारा वट्टने
 गह्वरिण प्रतिमवन्तः एत तव निवृत्तनाहोके " अग्निमुखा वै
 देवा " इति प्रसिद्धम् । वायुकुमारास्तु वानमुक्तवन्त इति । मां-
 मशोभिने च यामिने मति मेवकुमारा सुरभिणा क्रानेद्वजेन
 निर्वापियन्त (स कथेति) मकथा हनुमेच्यते । तत्र दक्षि-
 णा दनुनां जगवत सवन्दिनी शक्रो जग्राह वामामीशान् अथ-
 च्चदक्षिणा पुनश्चम अथस्योत्तरां तु वाहिः । अथशेषास्तु
 विश्वा । जगद्वाति गृहीतवन्त नरेऽवगाढयन्तु जस्म गृहीत-
 यन्त । शेषा लोकास्तु नद्रस्मता पुण्ड्रकाणि चक्रु तत एव च
 प्रमं दमपुगनानि स्तृपानि जिनष्टुं चेति । तन्तो जगवन्तमु-

दिश्य बर्द्धकिरत्नेन योजनायामं त्रिगव्यूतोच्छ्रित सिंहनिपद्याय-
 तनं कारितवान् निजवर्षप्रमाणयुक्ताश्चतुर्द्विंशतिजीवाजिगमो-
 क्तपरिवारयुक्तास्तीर्थकरप्रतिमास्तथा भ्रातृशतप्रतिमा आत्म-
 प्रतिमां च स्तूपगतं च मा काश्चिदाक्रमणं करिष्यतीति तत्रैक
 जगवतः शेषाण्येकोनशतस्य भ्रातृणामिति । तथा होहमयान्
 यन्त्रपुरुषांस्तद्द्वारपादंश्चकार दाहुरत्नेनाष्टापदं च सर्वत्र वि-
 श्वान् योजने योजनेऽष्टौ पदानि कृतवान् । सगरसुतैस्तु वंशा-
 नुरागाद्यथा परिखां कृत्वा गङ्गाऽवतारिता तथा ग्रन्थान्तरतो वि-
 क्षेयमिति । याचकास्तेनाहिताश्रयः इत्यस्य व्याख्या देवैर्जगव-
 त्सकथादौ गृहीते सति श्रावका देवानतिशयजक्तथा याचित-
 वन्त देवा अपि तेषां प्रचुरत्वान्महता यत्नेन याचनाभिहृता
 आहु । अहो याचका इति । तत एव याचका रुढाः ततः अ-
 न्ति गृहीत्वा स्थापितवन्तस्तेन करणेनाहिताश्रयः इति तत एव
 च प्रसिद्धास्तेषां चाग्नीनां परस्परतः कुण्डसकान्तावयं विधि-
 र्जगवतः संश्रिभूतः सर्वकुण्डेषु सञ्चरति । इहवाकुण्डा-
 यिस्तु शेषकुण्डाग्नौ सञ्चरति । न जगवत्कुण्डाग्नौ शेषा-
 नगारकुण्डाग्नौस्तु नान्यत्र संक्रम इति गाथार्थः । आ० म० प्र० ।

(३०) ततश्चित्ताऽनन्तरं शक्र किं करोतीत्याह ।

तए ए स सक्के देविदे देवराया तित्थगरसरीरगं खीरोद-
 गेणं एहाणेत्ति एहणेत्ति सःसेणं गोसीसवरचंदणेणं
 अणुलिपइ अणुलिपइत्ता हंसलक्खणं परसामयं णिअसेऽ
 णिअसेऽत्ता सव्वालंकारविचूसिअं करेति । तए एं ते जव-
 एवई जाव वेमाणिआ गणहरसरीरगाइं अणगारसरीर-
 गाइं पि खीरोदगेणं एहवेति एहावेत्ति सःसेणं गोसीस-
 वरचंदणेणं अणुलिपंति अणुलिपंतित्ता अह ताइं दिव्वा-
 ई देवदसजुअलाइं णिअंसंति णिअंसंतित्ता सव्वालंकारवि-
 चूसिआइं करेति तए एं से सक्के देविदे देवराया ते बहवे
 भवणवई जाव वेमाणिए देवे एवं वयासी । खिप्पामेव भो
 देवाणुपिआ ! ईहामिगउसभतुरयजावकणल्लयभात्तिचित्ताओ
 तओ सिविआओ विउव्वहइ एगं भगवओ तित्थगरस्स एगं
 गणहराणं एगं अवसेसाणं अणगाराणं । तए एं बहवे भव-
 एवई जाव वेमाणिआ तओ सिविआओ विउव्वंति एगं
 जगवओ तित्थगरस्स एग गणहराणं एगं अवसेसाणं
 अणगाराणं तए एं से सक्के देविदे देवराया विमाणे णिरा
 एदे अंसुपुण्णयणे भगवओ तित्थगरस्स विणट्टजम्मज-
 रामरणस्स सरीरग सीअं आरुहेइ आरुहेइत्ता चिडगाए
 ठवेइ तए णं ते बहवे जवणवई जाव वेमाणिआ देवा गणह-
 राणं अणगाराणं य विणट्टजम्मजरामराणं सरीरगाइं
 सीअं आरुहेति आरुहेत्ति चिडगाए उवेति । तए एं
 से सक्के देविदे देवराया अग्गिकुमारे देवे सदावेइ सदावे-
 इत्ता एवं वयासी खिप्पामेव भो देवाणुपिआ ! तित्थगर-
 चिडगाए जाव अणगरचित्ताए अ अगणिकार्यं विउ-
 व्वहइ विउव्वहइत्ता एअमाणात्तिअं पचाप्पिएह । तए णं ते
 अग्गिकुमारा देवा विमाणे णिरांदा अंसुपुण्णयणए

तित्थगरचिन्गाए जाव अणगारचिन्गाए अ अगणिकायं
विउव्वंति ॥

तएणमित्यादि स्पष्टम् क्षीरोदकसहरणानन्तर स शक्र किं-
करोतीति दर्शयति (तएणमित्यादि) तत शक्रस्तीर्थकरश-
रीरक क्षीरोदकेन क्षपयति क्षपयित्वा गोशीर्षवचन्दनेनानु-
लिम्पति अनुलिप्य हसलक्षणो हसविशदत्वात् शादको
वस्त्रमात्र स च पृथुल पट्ट इत्यभिधीयते । त हंसनामक-
पट्टशादक निवासयति परिधायतीत्यर्थः । परिधाय च सर्वाङ्ग-
ङ्कारविनृपित करोति (तएणमित्यादि) ततस्ते प्रवनपत्यादयो
देवा गणधगणामनगाराण च शरीराणि तथैव चक्रुः अहतान्यख-
णितानि दिव्यानि वर्याणि देवदृष्ययुगलानि निवासयन्ति शेष
व्यक्तम् (तएणमित्यादि) तत शक्रो भवनपत्यादीनेवमवादीत्
किंप्रमेव प्रो देवानुप्रिया ! ईहामृगादिभक्तिचित्रास्तिस्त्र. गिर्विका
विकुर्वत विकुर्वन् इति सौत्रो धातुस्तस्माद्रूपसिद्धिः शेष स्पष्टम् ।
(तएणमित्यादि) तत शक्रो जगवच्छरीर शिविकायामारोहय-
ति महर्ष्या च चित्तिकास्याने नीत्वा चित्तिकायां स्यापयति शेष
स्पष्टम् (तएणमित्यादि) स्पष्टम् (तएणमित्यादि) तत स
शक्रोऽग्निकुमारान् शब्दापयति आमन्त्रयति शब्दापयित्वा पवम-
वादीत् प्रो अग्निकुमारा ! देवास्तीर्थकरचित्तिकायां गणधरचित्ति-
कायामनगारचित्तिकायां चाग्निकाय विकुर्वत विकुर्वित्वा पता-
माङ्गसिकामाङ्गां प्रत्यर्पयत । शेष व्यक्तम् (तएण अग्निकुमारा दे-
वा इत्यादि) व्याख्यानप्रायमेव (तएण से सक्के इत्यादि) एतत् स-
त्रद्वयमपि व्यक्तम् उज्जवात्रयत दीपयत तीर्थकरशरीरक यावद-
नगरशरीरकाणि च ध्यामयत स्ववर्णत्याजनेन वर्णान्तरमापा-
दयत अग्निस्सकृतानि कुरुतेति । (तएणमित्यादि) तत स
शक्रो भवनपत्यादिदेवानेवमवादीत् भो देवानुप्रिया ! तीर्थकरचि-
त्तिकायां यावदनगारचित्तिकायां च अग्रुरु तुरक सिहक घृतं
मधु च पतानि द्रव्याणि कुम्भत्राग्रशोऽनेककुम्भपरिमाणानि जारा-
ग्रशोऽनेकविंशतितुलापरिमाणानि । अथ या पुरुषोत्तमोक्षणीयो भार-
सोऽग्र परिमाण यथा ते जाराग्रस्ते बहुशो जाराग्रश सहर्तेति
प्राग्वत् । अथ मांसादिषु ध्यामितेषु अस्थिष्ववार्शष्टेषु शक्र किं
चक्रे इत्याह “ तएणमित्यादि ” स्पष्टं नवर क्षीरोदकेन क्षीरसमुद्धानी-
तजडेन निर्वापयत विधाययतेत्यर्थः । अथास्थिवक्तव्यतामाह
“ तएणमित्यादि ” ततश्चिन्तकानिर्वापणादनु जगवतस्तीर्थकरस्यो
परितनं दक्षिण सक्थि दाढामित्यर्थः । शक्रो गृह्णाति ऊर्ध्वलोकवा-
सित्वात् दक्षिणश्रेणिपतित्वाच्च । वद्वि. दक्षिणात्यासुरेभ्य सका-
शाद् वी इति विधिष्टं रोचन दीपन दीप्तिरिति यावत् येषाम-
स्तीति वैरोचना स्वार्थेऽण उटीच्या सुरा दक्षिणात्येभ्य उत्त-
राणामधिकपुण्यप्रकृतिकत्वात् तेषामिन्द्र एव वैरोचनराजोऽपि
अधस्तन वाम सक्थि गृह्णानि अग्निलोकवामित्वात् उत्तरश्रेण्यधिप-
त्वाच्च अवशेषा भवनपतयो वत्करणात् व्यन्तग उथोत्पिकाश्च
ग्राह्या वैमानिका देवा यथाऽई यथा महर्षिर्कम् । अवशेषाणि अ-
ङ्गानि शुजाद्यस्थीनि उपाङ्गानि अङ्गसमीपवर्तीनि अङ्गुल्याद्य-
स्थानि गृह्णातीति योग । अथ जाव सनत्कुमाग्यष्टाविंशतिरि-
न्द्रा अवशिष्टान्शविंशतिदन्तान् अन्येऽवशिष्टा इन्द्रा अङ्गोपाङ्गा-
स्थानीति । ननु देवाना तद्गृहणे क आशय इत्याह । केचिजिन-
नक्त्या जिने निर्वृते जिनसक्थि जिनवदागध्यमिति केचिज्जात
मिति पुरातनैरिन्द्रिमात्राणमित्यस्मान्निरपीद तं ग्यमिति केऽपि
धर्मं पुण्यामिति कृत्वा । सत्र ग्रन्थान्तरप्रसिद्धेऽयमपि हेतु

“प्रअनि अपइदिथह, अह कोऽ पराजव जऽ करेजा । तो परका-
खिद्रता उ, सखिद्वेण करेति निअभव ” १ । सौधर्मैन्देसान-
न्दयो परस्पर सवैरयोस्तच्छट्टादानेन वैरोपशमोऽपि इत्यादि-
को हेत्यस्तद्यथा व्याख्यातो विशेषार्थप्रतिपत्तिगतो विद्याधरनरा-
श्रिताजस्मशेषामिव गृह्णन्ति सर्वोपस्यद्विद्यावणमिति कृत्वा
आस्ता त्रिजगद्वाराध्यानां तीर्थकृतां योगभृच्चप्रयतिनामपि देवा
सक्थिग्रहण कुर्वन्तीति । अथ तत्र विद्याधरादिजिरहं पूर्विकया
जस्मनि गृहीते अन्वातायामेव गर्तायां जातायां मा चृत्तत्र
पामरजनकृताशातनाप्रसङ्ग सातत्येन तीर्थप्रवृत्तिश्च भूयादि-
ति स्तूपविधिमाह (तएणमित्यादि) सर्वे स्पष्ट नवरं सर्वात्मना
रत्नमयानन्तर्वहिरापि रत्नसञ्चितान् (महत्ति) महतोऽतिवि-
स्तीर्णान् आश्रयय स्वार्थिक प्राकृतप्रजव श्रीन् चैत्यस्तूपान्
चैत्याश्चित्ताहादका स्तूपाश्चैत्यस्तूपास्तान् कुरुत । चिताग्रय-
द्वितिष्वित्यर्थ आह्लाकरणसूत्रे ततस्ते बहवो भवनपत्यादयो देवा
स्तथैव कुर्वन्ति । ननु यथाज्ञाकरणसूत्रे यावत् करणेन सूत्रकृतो
दाघवसूत्रा तथा पूर्वसूत्रेऽपि कथं न लाघवचिन्ता कृता उच्यते
विचित्रत्वात् सूत्रप्रवृत्तेरिति (तएणमित्यादि) ततस्ते बहवो
प्रवनपत्यादयो देवास्तेषु स्तूपेषु यथोचित तीर्थकरस्य परि-
निर्वाणमहिमां कुर्वन्ति कृत्वा च यत्रैवाकाशखण्डे नन्दीश्वरवरो
द्वीपस्तत्रैवोपागच्छन्ति तत स शक्र पौरस्त्राज्जनकपर्वने
अष्टाहिकामथानामहा दिवसानां समाहारोऽष्टाहं तदस्ति
यस्यां महिमायां सा अष्टाहिका तां महामहिमा करोति । ततः
शक्रस्य चत्वारो लोकपादा सोमयमवरुणवैश्रमणनामानस्तत्पा-
श्ववर्णेषु चतुर्षु दधिमुखकपर्वतेषु अष्टाहिकां महामहिमा कुर्वन्-
न्ति न चात्र नन्दीश्वरवरादिशब्दानां कोऽन्वर्थ इत्युच्यते नन्दाप-
र्वतपुष्करिणीप्रमुखपदार्थसमुद्भूता समुद्र्या ईश्वर स्फीतिमाध-
न्दीश्वरस्य एवामनुप्यद्वीपापेक्षया बहुतरसिद्धायतनादिसमु-
द्भावेन वरो नन्दीश्वरवरः । तथा अज्जनरत्नमयत्वात् अज्जनास्तत
स्वार्थे कप्रत्यय । यद्वा कृष्णवर्णत्वेनाज्जनतुत्या अन्यजनका
उपमाने कप्रत्यय । तथा दधिवदुज्ज्वलवर्णं मुत्र शिखर रज-
तमयत्वाद् येषां ते तथा बहुव्रीहौ कप्रत्यय । अयेशानेन्दस्य
नन्दीश्वरावतारवक्तव्यमाह (ईसाणेत्ति) ईशानो देवेन्द्र उत्तरा-
हे अज्जनके अष्टाहिकां तस्य लोकपादा उत्तराहाज्जनकस्यो-
परिवारकेषु चतुर्षु दधिमुखकेषु अष्टाहिकां चमरश्च दा-
क्षिणात्याज्जनके तस्य लोकपाला दधिमुखकपर्वतेषु बह्वीन्द्र
पाश्चात्याज्जनके तस्य लोकपाला दधिमुखकेषु ततस्ते बहवो
भवनपत्यादयो देवा अष्टाहिका महामहिमामहोत्सवकृता
कुर्वन्तीति । बहुवचन चात्राष्टाहिकानां सौधर्मैन्द्रादिभि पृथक्
पृथक् क्रियमाणत्वात् (करित्ता इत्यादि) अथाष्टाहिका महा
महिमा कृत्वा यत्रैव लोकदेशे स्वानि स्वानि स्वसपन्धीनि दि-
मानानि यत्रैव स्वानि स्वानि नयनानि वासप्रसादा यत्रैव स्या स्वा-
सना नुधर्मा यत्रैव स्वका स्वका स्वम्यसयन्निप्रो माणवक-
नामानश्चैत्यस्तभाश्चैत्यशब्दार्थ प्राग्वत् तत्रैवोपागच्छन्ति उपा-
गत्य च यज्जमेपु गोत्रस्ममुक्तेषु भाजनविशेषेषु जिनसक्थीनि-
प्रक्षिपन्तीति । सक्थिपदसुपत्रकृणपर तेन दणनाद्यपि यथार्थं प्र-
क्षिपन्तीति । अथ ज्ञाताधर्मकथाज्ञानमतिनायनिरेवतन्मयप्र-
तिजिनम कथीन्यपुजन् नृपज्जिनमक्थि च तत्र प्राक्षिपतिमे हेय
प्रक्षिप्य च इष्टं प्रत्यप्रवर्तमानं व्यस्य गन्धैस्त्राहयन्ति अर्घ्यवित्ता
च विपुनान् नेमोचिनान् भोगान् नृजाना विहरन्त्यागत्य इति ।
अथाह पर ननु चाग्निदिगुणविक्रमस्य भगवच्छरीरस्य पूज-

नादिकं पूर्वमपि ममान्तर्वणमिव वाधते तदनु इदं जिनसकथ्या-
त्रिपूजनं कते क्कार इय सुतरां वाधते मैवं वादीः नामस्थापना-
च्छ्रजिनानां भावजिनस्येव वन्दनीयत्वात्, तदा भगवच्छरीर-
स्य च इत्यजिनस्यत्वात् सकथ्यादीनां च तदवयवत्वाद् भावजि-
नादभेदेन वन्दनीयत्वमेव अन्यथा गर्भतयोत्पन्नमात्रस्य भग-
वत- "समणे जगधं मडावीरे" इत्याद्यजिहापेन सूत्रज्ञानं सूत्रर-
चना शक्राणां शक्रस्तवप्रयोगादिकं च नौचितीमवेदिति । अत
एव जिनसकथ्याद्याशातनाज्ञीरवो हि देवास्तत्र कामसेवनादौ
न प्रवर्तन्ते इति ज० २ चक्र० ।

(३१) अथेन्द्राकृणां द्वितीयां चिनिका वर्णयति ॥

धूमसयभाजआणं, चउवीसं चैव जिणहरे कासी ।

मव्वजिणाणं परिमा, वन्नपमाणेहि निअग्गेहि ॥

मूपयत चानृणां जरत' कारितवानिति । तथा चतुर्विंशति-
इत्रैव जिनगृहे जिनायतने (कासित्ति) हृतवान् का इत्याह ।
मंत्रजिनानां प्रतिमा वर्णप्रमाणैर्निजैरात्मीयैरिति गार्थार्थः । आ०
म० प्र० । श्रीऋषभदेवेन सारुं यैर्दशसहस्रमुनिभिर्जक प्र-
त्याख्यात ते कियता कावेन सिद्धास्सन्तीनि प्रश्ने ऋषभदेवेन
ष्वाक द्रगमहस्रमुनयोऽजिजिन्नकृवे सिद्धास्सन्तीत्येतद्वक्त्राणि
घमुदेवाहिण्ड्यादौ वर्तन्ते इति बोध्यम् । श्वेन ४ उल्ला० ३१ प्र०।
परिधेयनपट्टे, प्रव० २१६ चा० । जी० । " धरसंघयणे " दो-
हादिमयपट्टवक्त्राण्युपमन्मामर्थ्यान्वितत्वाद्धर्षणम् ॥ भ०
१ श० १ उ० । उक्त० । वृषभे, जी० ३ प्रति । रा० । ज० ।
श्री० । अनु० । ज्ञ० । ओपधिनेदे, कर्णच्छिद्रे, कुम्भीरपुच्छे,
मेदि० । पर्वतनेदे च धरणि० वराहपुच्छे, हेम० । " नाजिसूत्रात्
यदा वर्णं, उच्यते कुरुते ध्वनिम् । वृषभस्येव निर्वाति, हेमथा
ऋषभ स्मृत ' इति सद्भोतशास्त्रोक्ते स्वरनेदे, राजकर्तव्ये, वाच०
कात्यायनगोत्राया शिक्षानाम्या- कन्यकाया- पितरि, तत्कथा
प्रत्यक्षहिण्ड्यां दर्शिता तत पचाऽवधार्या । उक्त० १ अ० ।
ऋषभकूटाधिपदेवे च । स्या० ७ ग० ।

उसज-(६) कंउ-ऋषभकूट-पुं० ६ त० वृषभस्य कण्ठे,
वृषभकूटप्रमाणे रत्नविशेषे, रा० " उसजकण्ठे अदृश्य '
जी० ३ प्रति० ।

उपभकूट-ऋषभकूट-न० जम्बूद्वीपे उत्तरार्द्धजग्ते वर्षे स्वना-
मरूपानि पर्वते, ॥

कहि एं जंत ! जंबुद्वीवे दीवे उत्तरभरहे वासे उसजकूडे
णामं पव्वए पणत्ते गोअमा ! गंगाकुंरुसम पच्चच्छिमेणं सि-
धुंरुंस्य पुग्गिअमेणं बुद्धाहिमवंतस्स वामहरपव्वयस्स दा-
दिणिग्गे णितंवे पत्थ एं जंबुद्वीवे दीवे उत्तरहे जरहे वावे उ-
महकूडे णामं पव्वए पणत्ते अट्टजोअणाइं उट्टं उच्चत्तेणं दो
जोअणाइं उच्चत्तेणं मूले अट्टजोअणाइं विकखंभेणं म-
ज्जे उ जोअणाइं विकखंभेणं उपरिं च चत्तारि जोअ-
णाइं विकखंभेणं मूले माइंरगाइं पणवीसं जोअणाइं परि-
क्खेवेणं मज्जे साइंरगाइं अट्टारसजोअणाइं परिकखेवेणं उ-
त्तरिं साइंरगाइं सुवात्तसजोअणाइं परिकखेवेणं (पाठा-
न्तरं) मूले वारमजोअणाइं विकखंभेणं मज्जे अट्ट जोअ-
णाइं विकखंभेणं उप्पि चत्तारि जोअणाइं विकखंभेणं मूले

माइंरगाइं सत्ततीसं जोअणाइं परिकखेवेणं मज्जे साइंर-
गाइं पणवीसं जोअणाइं परिकखेवेणं उप्पि साइंरगाइं वा-
रमजोअणाइं परिकखेवेणं मूले विच्छिस्सं मज्जे संखित्ते
उप्पि तगुए गोपुच्छसंठाणसंठिए सव्वजंबूणायामए अ-
त्थे सरहे जाव पडिस्सुवे सेणं एगाए पउमवरवेइआए तहेव
जाव जवणं कोसं आयामेणं अट्टकोसं विकखंभेणं देसूणं
कोसं उट्टं उच्चत्तेणं अट्टो तहेव उप्पट्ठाणि पणमाणि जाव
उभमे अ एत्थ देवे महट्टिए जाव दाहिणेणं रायहाणी तहेव
मंदरस्स पव्वयस्स जहा विजयस्स अविसेसियं ॥

क भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरार्द्धजग्ते वर्षे ऋषभकूटो नाम्ना
पर्वत प्रज्ञत जगजानाह गौतम ! गङ्गाकुण्डस्य यत्र हिमघतो
गङ्गा निपतति तद्गङ्गाकुण्डं तस्य पश्चिमायां यत्र तु सिन्धुर्निप-
पति सिन्धुकुण्डं तस्य पूर्वस्यां बुद्धहिमवतो वर्षधरस्य दक्षि-
णात्यनित्ये समीप्यकसत्प्रया नितम्वासने इत्यर्थः । अत्र प्रदे-
शे जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरार्द्धभरते वर्षे ऋषभकूटो नाम्ना पर्वत-
प्रज्ञत अष्टयोजनान्यूर्ध्वत्वेन द्वे योजने उर्ध्वेन भूमिप्रवे-
शेन उच्चत्वचतुर्थीशस्य भूम्यवगाढत्वात् अष्टानां चतुर्थीशे
द्वयोरेव लाजात् । मूत्रमध्यान्तेषु क्रमादष्ट पट्ट चत्वारि योजनानि
विष्कम्भेन विस्तारेण उपउत्कृणत्वाटायामेनापि समवृत्तस्याया-
मविष्कम्भयोस्तुल्यत्वादििति । तथा मूलमध्यान्तेषु पञ्चविंशति-
रष्टादश चादश च योजनानि सातिरेकाणि परिक्रमेण परिधि-
ना । अथास्य पाठान्तर वाचनाभेदस्तत्तं परिमाणान्तरमाह । मूले
चादश योजनानि विष्कम्भेन मध्येऽष्टयोजनानि तूपरि चत्वारि
योजनानि विष्कम्भेन अत्रापि विष्कम्भायामत' साधिकत्रिगुणं
मूत्रमध्यान्तपरिधिमानं सूत्रोक्त सुबोधम् । अत्रापि एकस्य वस्तुनो
विष्कम्भादिपरिमाणे द्वैरुपासंभवेन प्रस्तुतग्रन्थस्यासानिशय
स्थविरप्रणीतत्वेन कथनान्यतरनिर्णय यदेकस्यापि ऋषभकूटप-
र्वतस्य मूलादावष्टादशयोजनविस्तृतत्वादि पुनस्तत्रैवास्य द्वाद-
शादियोजनविस्तृतत्वादीति सत्य जिनमद्धारकाणां सर्वेषां
जायिकज्ञानवतामेकमेव मतं मूलतः पश्चाच्च कालान्तरेण
विस्मृत्यादिनाऽय वाचनाभेद ॥ यदुक्तं श्रीमलयगिरिसूरिभि-
र्ज्योतिष्कररडवृत्तौ " इह स्कन्दिलाचार्यप्रवृत्तौ दु पमानुभा-
वतो दुर्भिक्षप्रवृत्त्या साधूनां पठनगुणादिक सधर्ममप्यनेशत ।
ततो दुर्भिक्षातिक्रमे सुभिक्षप्रवृत्तौ द्वयो सहमेलापकोऽभवत्
तद्यथा एको वल्लभ्यामेको मथुरगयां तत्र च सूत्रार्थसंघटने पर-
स्परं वाचनाभेदो जात विस्मृतयोर्हि सूत्रार्थयोः स्मृत्वा स्मृ-
त्वा संघटने भवत्यवश्यं वाचनाभेद इत्यादि ततोऽत्रापि दु-
ष्करोऽन्यतरनिर्णय द्वयो पक्षयोरुपस्थितयोरनतिशायिज्ञा-
निभिरनभिनिविष्टमतिभि प्रवचनाशातनाभीकामि पुण्यपुरु-
परिति न काचिद्दनुपपत्ति' । किं च सैकान्तिकाशिरोमणिपूज-
श्रीजिनमद्धारणिलमाश्रमणप्रणीतज्ञेयसमाससूत्रे उत्तरमतमेव
दर्शितं यथा " सञ्जे वि उसहकूडा, उव्विछा अछ जोअणे हुत्ति ।
वारम अछ य चउरो, मूले मज्जुवरि विच्छिणा । १ । मूले वि-
च्छिस्सं इत्यादि शेषवर्णक' प्राग्गत । अथास्य पञ्चवरवेदिकाद्याह ।
(मे णं एगाए इत्यादि) स ऋषभकूटादिरेकया पञ्चवरवेदि-
कया तथैवेति । यथा सिद्धायतनकूटवर्णकः प्रागुक्तस्तथाऽत्रापि
वक्तव्य इत्यर्थं कियत्पर्यन्त इत्याह । यावद्भवत ऋषभमाख्य-
देवस्थानं स चायं " एगेण य धग्गसंठेणं मव्वथो समंता सप-

रिक्खित्ते उसहकूडस्स एं उरिपिं बहुसमरमणिजे भूमिभागे पण्णत्ते से जहा एणामए आलिगपुक्खरेइ वा जाव वाणमतरा जाव विहरति तस्स एं धहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमध्यदेशभागे मह पणे भवणे पण्णत्ते” इति अत्र व्याख्या पूर्ववत् । भवनमान साक्षादेव सूत्रे दर्शयति । क्रोशमायामेनाद्ध-क्रोशं विष्कम्भेन देशेनक्रोशं चत्वारिंशदधिकचतुर्दशधनु-शतरूपमूर्द्धोच्चत्वेन । यद्यपि भवनायामापेक्षया किञ्चिन्मूर्द्धोच्च-मानं भवति प्रासादस्तु आयामद्विगुणोच्च्राय इति श्रीज्ञाताध-र्मकथाङ्गवृत्त्यादौ भवनप्रासादयोर्विशेषो दृश्यते तथाऽप्यत्र त-योरेकार्थकत्वं ज्ञेयम् । श्रीमलयगिरिसूरिभिः क्षेत्रसमासवृत्तौ एतेषां ऋपभकूटानामुपरि प्रत्येकमेकैकं प्रासादावतसकं ते च प्रासादाः प्रत्येकमेकं क्रोशमायामतोऽर्द्धक्रोशं विष्कम्भतो देशेन क्रोशमुच्चैस्त्वेनेत्यत्रोक्तं भवनतुल्यप्रमाणतया ऋपभकू-टेषु प्रासादानामभिधानादिति । अर्थां नामान्वर्थे ऋपभकूटस्य तथैवेति यथा जीवाभिगमादौ यमकादीनां पर्वतानामुक्त-श्चाऽत्रापि श्रौचित्येन चकृत्य तदभिलापमूर्द्धं तु उत्पलानोत्या-दिना सूचितं तदनुसारेणेदं “ सेकेणठेणं भंते । एवं बुद्धइ उस-हकूडपव्वए २ गोअमा । उसहकूडपव्वए खुड्ढासु खुड्ढियासु वावीसु पुक्खरिणीसु जाव विलपतीसु वहुइं उप्पलाइ पउमाइ जाव सहस्सपत्ताइं उसहकूरुप्पमाइ उसहकूडवणाइं उसह-कूडवणाभाइ इति ” अत्र व्याख्या प्रश्नसूत्रं सुगमम् । उत्तर-सूत्रे ऋपभकूटपर्यन्ते कुल्लासु कुल्लिकासु वापीसु पुक्खरिणीसु यावठिलपङ्क्तिषु वहुन्नुत्पलानि पण्णानि यावत्सहस्रपत्राणि ऋपभकूटप्रभाणि ऋपभकूटाकाराणि ऋपभकूटवर्णानि तथा ऋपभकूटवर्णस्येव आमा प्रतिभासो येषां तानि ऋपभकूटव-र्णानि ततस्तानि तदाकारत्वात्तद्वर्णत्वात्तद्वर्णसादृश्याच्च ऋपभकूटानीति प्रसिद्धानि तद्योगादेव पर्वतोऽपि ऋपभ-कूटः । उभयेयामपि नाम्नामनादिकालप्रवृत्तोऽयं व्यवहार इति नेतेरेतराश्रयदोषप्रसङ्गः एवमन्यत्रापि परिभाषनीय-म् । प्रकारान्तरेणापि नामनिमित्तमाह “ उसभे अ एत्थ-देवे ” इत्यादि ऋपभश्चात्र देवो महर्षिकः अत्र यावत्कर-णात् “ महज्जुइए जाव उसहकूरुस्स उसहाए रायहाणीए अणोसि च वहुए देवाए य देवीए य आहेवच्च जाव दिव्वाइं नोगनोगाइं जुजमाणे विहरइ से एणणठेण एवं बुद्धइ उसहकूरुपव्वए २ ” इति पर्यन्तं सूत्रपाठो ज्ञेयः । अत्र व्याख्या प्राग्वत् “ दाहिणेण ” इत्यादि राजधानी ऋपभदेवस्य ऋपभ-नाम्नी मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणतस्तथैव वाच्या यथा विजया देवस्य प्रागुक्ता अविशेषितं विशेषरहितं क्रियाविशेषणमेतत् । अस्या विजयाया राजधान्याश्च नामतोऽन्तरं तत्तस्मिन् वर्ण-के इति ज्ञातं । जं० २ वक्क० ॥

जं० मंदरपुराच्छिमेण सीयाए महाण्णैए उत्तरेण अट्ट उ-सभकूमा पण्णत्ता ॥

अष्टौ ऋपभकूटपर्वता अष्टास्वपि विजयेषु तद्भावात् ते च व-र्षधरपर्वतप्रत्यासन्ना म्बेन्द्रस्वरुद्रयमध्यपण्डवर्तिन सव्व-धिजयजरतैरावतेषु प्रचान्ति तत्प्रमाणं चेदम् । “सव्वे वि उसह-कूडा, उन्विक्खा अट्ट जोयणा हांति । धारस अठ य चवरो, मूडे मज्जघरि धित्थिअ ” इति ॥ १ ॥

उसभ(ह)कूरुदेव-ऋपभकूटदेव-पु० ऋपभकूटनिवासिनि देवे,
“जं० मंदरपुराच्छिमेण सीयाए महाण्णैए अठ उसभकूडदेवा पण्ण-त्ता ” इत्यादि ० ॥

उसभ (ह) पाराय-ऋपभनाराच-त० यत् कीद्विकारदित संहनन तदपन्ननाराचम् । द्वितीये संहनने, पं० स० । क० स्या०
उसभणाह-ऋपभनाय-पुं० श्रीऋपभदेवे, आ० म० प्र० ।

उसभ (ह) दत्त-ऋपभदत्त- पुं० ब्राह्मणकुण्डप्रामवास्तव्ये कोनात्सगोत्रे स्वनामव्याते ब्राह्मणवर्त्ये, आचा० २५० । आय० कल्प० (यस्य देवानन्दानाम्ना ज्ञार्थ्याया कूर्वा प्रथमं श्रीवीर-जिन-पुत्रत्वेनोपपन्नस्ततो हरिणेगमेपिणा सकर्पितस्त्रिशलायां सिद्धार्थनरेन्द्रमहिष्यां सज्जे इति वीरशब्दे स्पष्टीनविष्यति) तस्य शेषवक्तव्यता चैवम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं माहणं कुंरुगगामे णामं एणरे होत्था वण्णत्तो बहुसाए चेश्यवण्णत्तो तत्थ एं माहण-कुंरुगगामे एणरे उसभदत्ते णामं माहणे परिवमइ । अट्टे दित्ते वित्ते जाव अपरिचूए रिठव्वेय जठव्वेय सामवेय अथव्वणवेय जहा खंदत्तो जाव अपेसु य वहुसु य वंभण-एसु य नएसु परिनिट्ठिए समणोवासए अज्जिगयजीवाजीवे उवलद्धपुण्णपावे जाव अप्पाणं जावेमाणे विहरइ ॥

तेणमित्यादि सुगमम् (अट्टेत्ति) समूहः (दित्तेत्ति) दीप्तस्ते-जस्वी दत्तो वा दर्पवान् । (वित्तेत्ति) प्रसिद्धो यावत्करणात् “ विच्छिन्नविठन्नवणसयणासणजाणवाइइ ” इत्यादि दृश्यम् ॥ प्र० ए श० ३३ उ० ॥

तस्स एं उसभदत्तस्स माहणस्स देवाणंदा णामं माहणी होत्था सुकुमालपाणिपाया जाव पिथदंमणा मुरुवा समणो-वासिया अज्जिगयजीवाजीवा उवलद्धपुण्णपावा जाव विह-रइ । तेणं कालेणं तेणं समएणं मामी समोसठे परिसा पज्जुवासइ तए एं से उसभदत्ते माहणे इमीसे कहाए लब्धे समणे हट्ट जाव हियए जेणेव देवाणंदा माहणी तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता देवाणंदा माहणी एवं वयासी एव खलु देवाणुप्पिया समणे जगवं महावीरे आदिगरे जाव सव्वम्पू सव्वदरिसी आगासगएणं चकेणं जाव मुहं मुहेणं विहरमाणे बहुमालए चेइए अहापडिरुवं उगहं जाव विहरइ तं महप्फल खलु देवाणुप्पिए तहा रूवाणं अरहंताणं जगवंताणं णामगोयस्म वि सव्वणयाए किमंग पुण अज्जिगमाणवंदणणमंसणपाडिपुच्छणपज्जुवासण याए एगस्स वि आरियस्म धम्मियस्स सुवयणस्स सव्वणयाए किमंग ! पुण विपुद्धस्स अट्टस्स गहणयाए तं गच्चामो ए देवाणुप्पिए समणं जगवं महावीरं वंदांमो णमंसामो जाव पज्जुवासामो एयं एो इइ जने परजने य हियाए मुहाए खमाए आणुगामियत्ताए जविस्सइ तए एं सा देवाणंदा माहणी उसभदत्तेणं माहणेणं एवं वुत्ता नमणी हट्ट जाव हिययाकरयल जाव कट्ट उमभदत्तस्स माहणस्स एयमट्टं विणएणं पमिगुणइ ॥

(हियाएत्ति) हिताय पर्याप्तवत् (मुहाणत्ति) सुभाय शम्भे-णे (नमामत्ति) श्रमत्वाय सद्गतत्वायन्यर्थं (अणुगामिय-

स्त.प (च) अनुगामिकत्वाय शुभानुग्रहायेत्यर्थः (इह) इह
यावत्करणादेवं दृश्यं (इह तु द्विचिचमाणं विद्या) हृष्टं तृष्टमत्यर्थं
तुष्टं हृष्टं वा विस्मितं तुष्टं च तोपवच्चिचं यत्र तत्तथा । तद्यथा
मन्त्रत्येवमानन्देता ईश्वरुत्सर्गस्यतादिभावै समृद्धिसुपगना
तन्त्र नन्दिता समृद्धतरतानुपगना (पीडमणा) प्रीति प्री-
णतमाप्यायनं मनसि यस्याः सा प्रीतिमना (परमसोमनसिया)
परमसोमनस्यं सुष्टु ममनस्कतासजाना यस्याः सा परमसोमन-
स्यिता (हरिसवसविस्मयमाणहियया) इपवशेन विसर्पद्वि-
स्वारयायि हृष्टं यस्याः सा तथा ।

तएवं से उसन्नदत्ते माहणे कौमुदियपुरिसे सदावेइ सदा-
वेइत्ता एवं वयामी खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पया ! इहकरणा-
लुत्तत्रोऽयममाहुरवात्रिहाणसमालि, हियसिगेहिं जंबूण्यम-
यकजावजुत्तपरिविसिंहेहिं रययमयवंदमुत्तरज्जुप्पवरकंचण-
णत्तपगगद्देगहियणहिं एणिलुप्पन्नकयामेलएहिं पवरगोणजु-
वाणएहिं एणागामगिमयं टियाजा २ परिगतमृजानजुगजु-
त्तरज्जुपजुगपनत्तप्रमुविरचिर्नमिमियपवरत्तखणोववेयं-
धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तमेव उवट्टवेह मप एयमाणत्तिये
पच्चापिण्ड । तएणं से कं, कुवियपुरिमा उसन्नदत्ते एं माह-
णेणं एवं वुत्ता मम, एण हट्ट जाव हियया करयत्त जाव एवं
मामी तडत्ता एण विणएण वयणं जाव पडिसुणेत्ता
खिप्पामेव लडुकरणजुत्त जाव धम्मियं जाणप्पवरं जुत्तमेव
उवट्टवेत्ता जाव तमाणत्तियं पच्चापिणं, ति तएणं से उसन्नदत्ते
माहणे एदाए जाव अप्पमहग्वाभरणालं कियमरं गे सयाओ
गिहाओ पडिणिवत्तपड पडिणिवत्तपडत्ता जेणेव वाहिरि-
या उवट्टाणमत्ता जेणेव धम्मिए जाणप्पवरं तेणेव उवा-
गच्छं उवागच्छत्ता धम्मियं जाणप्पवरं दुख्खे ।

(इह करणजुत्तजोष्टणान्यादि) इयुकरणं दीर्घक्रियादकृत्यं तेन
युक्तौ र्थागिकां च प्रशस्त्यागयन्तौ प्रशस्तसदृशरूपत्वाद्यौ तौ
तथा मनाः अनुगम्य प्रतीना (वालिहाणत्ति) वालिधाने च पु-
च्छी ययोस्तौ तथ्य समानि त्रिखितान्युद्विखितानि शृङ्गाणि ययो-
स्तौ तथा ततः कर्ममययोऽनस्ताभ्यां इधुकरणयुक्त्यैविकस-
मनुरवात्रिधानममलिम्भितगृह्णकाभ्यां गोयुवज्यां युक्तमेव या-
नप्रमृगमुपस्थापयन्ते मन्थय । पुन किंनूनाज्यामिन्याह । जा-
म्युत्तमयां सुवर्णनिर्दुतौ यौ कलापौ कण्ठाभरणविशेषौ ताम्यां
युतौ प्रतीविशिष्टौ च प्रयानौ जवादिनिर्यौ तौ तथा तान्यां जा-
म्युत्तमयकनापयु कप्रानेविशिष्टान्यां रजतमयौ रूप्यविकारे
यष्टे ययोस्तौ तथा सुवर्णजुके कार्यसिक्कसुवर्णकमयौ वर-
काञ्चने प्रयसु र्णमण्डितचेन प्रयानसुवर्णे ये नस्ते नामिका-
रज्जुतयो प्रयंशेण रश्मिना अयगृहीतको यक्षी र्यौ तौ तथा तत
कर्मभारयोऽनस्ताभ्यां रजतमयघण्टसुवर्णजुकरकाञ्चनस्ता
प्रमहायगृहीतकान्या नीलोत्पलैर्जज्जवविशेषे इतो विहितः ।
(ज्ञानेयत्ति) आशीरु ओसरो ययोस्तौ तान्यां नीलोत्पलकृता-
पीडनान्याम् (परगणेणह्याणएहिंति) प्रयगोयुवज्यां ना-
मामागन्नानां मत्क पद्विष्टकाप्रधान जाह्न जाह्नक तेन परि-
मर्त्तं पवित्रितं यत्तद्यथा सुजानं सुजातद्वान्मयं यद्युगं यूपस्तनु-
जानुग तथ योऽश्वरज्जुकायुगञ्च योऽश्वरज्जुकायुगञ्च

सुजातयुगयोऽश्वरज्जुकायुगे ते प्रशस्ते अतिशुभे सुविरचिते सु-
घण्टिते निर्मिते निवेशिते यत्र तत् सुजातयुगयोऽश्वरज्जुकायुग-
प्रशस्तसुविरचितनिर्मितम् (एषामित्यादि) एवं स्वामिन् (तथ्यति)
आज्ञया ज्येवं श्रुवाण इत्यर्थे । विनयेनाञ्जलिकरणादिना ।

तएणं सा देवाणंदा माहणं । अंतो अंतैउरंसिएहाया क-
यवद्विकम्मा कयकोउयमंगलपायच्छि च्छा किं ते वरपादपत्तने-
उरमाणिमेहलाहाररइयउचियकमयखडुगएगावडीकंठमुत्तउ-
रत्तंगेवेज्जसोणिसुत्तगणाणामणिरयणचूसणविराड्यंगी ची
रांसुयवत्थपवरपरिहिया दुगुल्लसुकुमालउत्तरिज्जा सव्वोउय
सुरभित्तुसुमवरियसिरया वरचंदणवंदिया वराभूसणचूसि-
यंगी कालागुरुधूमधूविया सिरिसमाखवेसा जाव अप्पमह-
ग्वाभरणालं कियसरं । रा वडुहिं खुज्जाहिं चिलाइयाहिं वाप-
णिय, हिं वड हियाहिं वव्वोरियाहिं चउसियाहिं इंसिगणिया-
हिं खाल्ग एय, हिं जोणियाहिं पल्हवियाहिं ल्हासियाहिं-
लउतियाहिं अरव, हिं ठमिलाहिं सिंयल हिं पुलिंदीहिं
पकल, हिं व हल, हिं सुरहं, हिं मवरीहिं चारसीहिं पाणा-
देसा । वदेसपरि, वि, मय, हिं सदेसनेवत्थगहियवेसाहिं इंगि-
याचिं, तयपत्तिय, विया, णया, हिं कुसलाहिं । वणीयाहिं चे-
हियाचकवालवरिसधरथेरकं, सुइज्जमहत्तरगविंदपरि, वख-
त्ता जाव अंतैउराओ (एणगच्छं एणगच्छत्ता जेणेव धा-
हिरिया उवट्टाणमत्ता जेणेव धम्मिए जाणप्पवरं तेणेव
उवागच्छं उवागच्छत्ता जाव धम्मियं जाणप्पवरं दुख्खे ।

(तएणं सा देवाणं दामाहणीत्त्यादि) । इह च स्थाने घाचनान्दरे
देवानन्दावर्षक एवं दृश्यते (अतो अनेउरंसि एहाया) अन्तर्म-
च्येऽन्त पुरस्य स्नाता अनेन च कुडीजा खिय, प्रच्छन्नाः स्ना-
न्तीति दर्शितम् । (कयवद्विकम्मा) गृहदेवता प्रतीत्य (कय-
कोउयमंगलपायच्छि च्छा) कृतानि कौतुकमङ्गलाथेव प्रायश्चि-
त्तान्यवश्यं कार्यत्वाद्यथा सा तथा तत्र धौतुकानि मर्यातिह का-
र्दानि मङ्गलानि सिद्धार्थकदृष्टानि (किते) किञ्चान्यत् (वर-
पादपत्तने उरमणिमेहलाहाररइयउचियकमयखडुगएगावडीकं-
ठमुत्तउरत्यंगेवेज्जसोणिसुत्तगणाणामणिरयणचूसणविराड्यं-
गी) वराभ्यां पादप्रामनूपुराभ्यां मणिमेखद्वया हारेण च
रत्नै रनिदैर्वा सुखटोचितैर्युक्तैः कटकंश्च (सडुगत्ति)
अद्भुतोयकंश्च एकावल्या च विचित्रमणिमय्या कण्ठ-
सूत्रेण च उरभ्येन च रुद्धिगम्येन प्रवेयकेण च प्रतीतेन उर-
भ्यप्रवेयकेण वा श्रोणिसूत्रेण च कटोसूत्रेण नानामणिगन्तानां
भूयसैश्च विराजितमङ्गं शरीरं यस्या सा तथा (त्रोरसुय-
वत्थपवरपरिहिया) चीनाशुकं नाम यदस्त्राणां मध्ये प्रवरं
तत्परिहितं निवसनोक्तं यथा सा तथा (दुगुल्लसुकुमालउ-
त्तरिज्जा) दुकूलो वृत्तविशेषस्तद्वल्कलाजानं दुकूल वस्त्रविशे-
पस्तन्मुकुमारमुत्तयिमुपरिकायाच्छादनं यस्याः सा तथा
(सव्वोउयसुरभित्तुसुमवरास्यसिरया) सर्वतुकसुरभित्तुसुमै-
वृत्ता वेष्टिता शिरोजा यस्या सा तथा (वरचंदणवंदिया)
वरचन्दनं वन्दितं ललाटे निवेशितं यथा सा तथा (वराभर-
णभूसियंगीति) व्यक्रम । (कालागुरुधूमधूविया) इत्यपि व्य-

कम् । (सिरिसमाण्वेसा) श्रीवैवना तथा समानेपथ्या इत प्रकृतघासनाभ्रियने (सुजाहिनि) कुडिजकाभिर्वक्रज-
हामिरिस्थर्थ (त्रिलोश्याहिनि) चिलातदेशोत्पन्नाभि या-
षेत्करणादिदे दृश्यम् (घामणियाहि) ह्रस्वशरीराभि. (घड-
हियाहि) मडहकोष्ठाभि (वव्वरियाहि पत्रोमियाहि इ-
सिगणियाहि थासगणियाहि जोणियाहि पलत्रवियाहि लहासि-
याहि लत्रोसियाहि आरवीहि दमिलार्हि सिंहलीहि पुलिदीहि
पक्कणीहि घहलीहि मुक्कीहि सवरीहि पारसीहि नाणदेसी-
विदेशपरिपिण्डियाहि) नानादेशीभ्यो बहुविधजनपदेभ्यो
विदेशे नदेशापेक्षया देशान्तरे परिपिण्डिता यास्तास्तथा (स-
वेसनेवत्यगहियवेसाहि) स्वदेशनेपथ्यमिव गृहीतो वेयो
यकाभिस्तास्तथा ताभि. (इंगियाचिनियपथियवियाणि-
याहि) इङ्गिनेन नयनादिचेष्टया चिन्तितञ्च परेण प्रार्थित
चाभिलषित विज्ञानन्ति यास्तास्तथा ताभि (कुसलाहि
विशोयाहि) युक्ता इति गम्यते (चेडियाचक्रवालवलिसध-
रथेरकचुइज्जमहत्तरयविदपरिक्खत्ता) चेटीचक्रवालिनार्था-
त्स्वदेशसम्भवेन वर्षधराणां वाङ्मतिकरणेन नपुंसकौकानाना-
मन्त पुरमहल्लकानाम् । (थेरकचुइज्ज चि) स्थविरकञ्चुकि-
नामन्त पुरप्रयोजननिवेदकाना प्रतीहाराणां वा महत्तरकाना
चान्तपुरकार्यचिन्तकाना वृन्देन परिक्षिता या सा तथा । इद-
च सर्वं वाचनान्तरे साक्षादेवास्ति ॥

तए ए से उसन्नदत्ते माहणे देवाण्डामाहणीए सक्कि ध-
म्मिये जाणप्पवरं दुसुढेमाणे णियगपरियात्तमपरिवुडे माह-
ए कुंभगामं एयर मज्जं मज्जेणं णिग्गच्छः निग्गच्छत्ता
जेणेव वडुमात्तए चेइए तेव उवागच्छइ उवागच्छत्ता
वत्ताए । तत्थकराइसए पासइ पासत्ता धम्मियं जाणप्प-
वरं उवेइ उवेत्ता धम्मियाओ जाणप्पवराओ पच्चोरुइइ
पच्चोरुइत्ता समणं भगवं महावीरं पच्चविहेणं अज्जिगमेणं
आभसमागच्छइ तं सच्चित्ताणं दब्बाण विनसरणायए
एवं ज्ञा विःए सए जाव तिविहाए पञ्जुवातणयाए पञ्जु-
वासइ । तए ए सा देवाण्डा माहणी धम्मियाओ जाण-
प्पवराओ पच्चोरुभड पच्चोरुभत्ता वडुहिं खुज्जाहिं जाव
महत्तरगपरिक्खत्ता समणं भगवं महावीरं पंचविहेणं
अभिगमेणं अजिसमागच्छइ तं सच्चित्ताणं दब्बाणं विनसर-
णायए अचित्ताणं दब्बाणं विमोयणयाए विणश्रोणयाए
गायत्तहीए चक्खुप्फासे अंजलिपग्गहेण एण्णो एमची-
भावकरणेणं जेणेव ममाणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ
उवागच्छत्ता समणं भगवं महावीरं तिकखुत्तो आदाहिणं
पयाहिणं करेइ करेत्ता वडइ एमसइ वाटत्ता एमनित्ता
उसन्नदत्तं माहणं पुरयो व कट्टु द्या चैव सपरिवारा सु-
स्सुसमाणी एमंनमाणी अज्जिमुहा विणएण पज्जिउत्ता
पञ्जुवासइ ॥

(सच्चित्ताणं दब्बाणं विमोयणयापत्ति) पुण्यताम्बूलादि-
द्रव्याणां व्युत्सर्जनतया त्यागेनेत्यर्थं (अचित्ताणं दब्बाणं
विमोयणयापत्ति) वस्त्रादीनामत्यागेनेत्यर्थं (मण्णो पण-

त्ताभावकरणेति) अनेकरथ सत एकतालक्षणभावकरणेन
(ठियाचेवत्ति) उर्द्धस्थानस्थितैव अनुपविष्टेत्यर्थः ।

तए ए सा देवाण्डा माहणी अगयपएहया पप्पुयत्तो-
यणा संवरियवलियवाहा कंचुकयपरिक्खत्तिया धाराह-
तकट्टवपुप्फगं पिव समुस्ससियरोमक्खा समणं भगवं म-
हावीरं अणिमिसाए दिट्ठाए देहमाणी १ चिट्ठइ जंतेति ?
जगवं गोयमे समणं जगवं महावीरं वंडइ णमंमइ वंडित्ता
णमंसित्ता एवं वयासी किं एणं जते ! एसा देवाण्डा मा-
हणी अगयपएहया तं चैव जाव रोमक्खा देवाण्णप्पिए
अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी २ चिट्ठइ गोयमादिसमणे
भगवं महावीरे जगव गोयमं एवं वयासी एवं खलु गो-
यमा ! देवाण्डा माहणी मम अम्मगा अहं ए देवाण्डाए
माहणीए अत्तए तए णं सा देवाण्डा माहणी तेणं पुब्ब-
पुत्तिसिणेहाणुराणेणं अगयपएहया जाव समुस्ससियरोम-
क्खा ममं अणिमिसाए दिट्ठीए देहमाणी ३ चिट्ठइ तए णं
समणे जगवं महावीरे उसन्नदत्तस्स माहणस्स देवाण्डाए
माहणीए तीसय महइ महात्तियाए इसिपरिसाए जाव
परिसापणिया तए णं से उसन्नदत्ते माहणे समणस्स ज-
गवओ महावीरस्स अंतियं धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्टुट्टे
उत्ताए उट्टेइ उट्टेत्ता समणं जगवं महावीरं तिकखुत्तो जाव
णमंसित्ता एवं वयासी एयमेयं जंते ! तहमेयं भंते !
जहा खदओ जाव से जहे यं तुब्बे वडइ तिकट्टु
उत्तरपुरच्छिमं दिनीजागं अवक्कमइ अवक्कमत्ता सयमेव
आत्तरणमल्लालंकारं उमुयइ उमुयत्ता सयमेव पंचमुट्टियं
दोयं करेइ करेत्ता जेणेव समणं जगव महावीरं तेणेव
उवागच्छइ उवागच्छत्ता समणं जगव महावीरं ति-
क्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं जाव णमंसित्ता एव वया-
सी अत्तित्तेणं जंते ! दोए पत्तित्तेणं जंते ! दोए जराए म-
रणेण य एवं एएणं कमेण जहा खंदओ तहेव पव्वइए जाव
सामाद्यमाइयाइं एकारस उंगाइं अट्टिज्जइ जाव वडुहिं
चउत्त्यच्छट्टमदनम जाव विचित्तेहिं तवोक्कमेहिं अप्पाणं
जावमाणे वडइ वासाइं सामणपरियाग पाउत्तइ पाउत्त-
त्ता मासियाए संवेदणाए अत्ताणं जूसेइ कूसित्ता मट्ठि
जत्ताइ उणसणाइं उदेइ उदेत्ता जम्म द्वाए कंरइ नग्ग-
जावे जाव तमट्टं आगहेत्ता जाव सव्वडुक्खप्पहीणे तए णं
सा देवाण्डा माहणी समणस्स जगवओ महावीरस्स अ-
णिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्टुट्टा ममणं भगवं महावीरं
तिकखुत्तो आयाहिणं पयाहिणं जाव णमंसित्ता एवं वयासी
एयमेयं जंते ! तहमेयं भंते ! एव जहा उसन्नदत्तो तहेव
ज व धम्ममाइक्खइ तए णं ममणे जगव महावीरे देवाण्डा
माहणी सयमेव पव्वावेइ पव्वावेत्ता मयमेव अज्जचंदाणाए

उसभदत्त

अजाए सीसिणित्ताए दृश्यतिश्चा तए एं सा अज्जचंदणा
अजा देवाणंदा माहणिं सयमेव मुंभावेऽश्चा सयमेव मेहा-
वेऽश्चा एवं जहा उभभदत्तनेमेहेव अज्जचंदणाए अजाए
इमंण्याणुस्सं धम्मियं उवदेमं मम्मं पक्खिज्जऽश्चा तमा एए
नह गच्छऽश्चा जाव मंजमेणं संजमइ । तए एं सा देवाणंदा
अजा अज्जचंदणाए अजाए अतियं सामाइयमाइयाइं एका-
रस अंगां अहिज्जऽसेसं तं चैव जाव सव्वहुक्खप्पहीणा ॥

(आगयपणहयत्ति) आगयनप्रसूया पुत्रस्नेहादागतस्तननुज-
स्तन्येत्यर्थ (पपुयद्योयणा) प्रपुतलोचना पुत्रदर्शनप्रवर्तिता-
नन्दजलेन (सवरियवालयावाहा) सवृतौ हर्षातिरेकादतिस्व-
रीतयन्तौ निपिडौ वज्रथैः कटकैर्वाहं जुजौ यस्याः सा तथा ।
(कंचुयपरिक्षित्तिया) कञ्चुको वारवाण परिक्षितो विक्रितो
विस्ताग्निो हर्षातिरेकस्वरीभृतशरीरनया यया सा तथा (धा-
गहय रुद्रयपुष्कगमिवसमुच्चसियरोमकूवा) मेघधाराच्याह-
कदम्बपुष्पमिव समुच्चसितानि रोमाणि कूपेषु रोमरन्ध्रेषु यस्या-
मा तथा (पेहमाणत्ति) प्रेक्षमाणा आत्रीहण्ये चात्र द्विरुक्ति
(मतेत्ति) जटन् ! इत्येवमामन्त्रणवचमाऽऽमन्त्रेत्यर्थ (गोयम !
इति) एवमामन्त्रेत्यर्थ । अथवा गौतम इति नामोच्चारणम् (अ-
यीति) आमन्त्रणार्थे निपातो हे भो इत्यादिवत् (अत्तपत्ति)
आत्मज पुत्र (पुत्रपुत्तल्लिणेहाणुराण्णति) पूर्वप्रथमगर्भाधान-
नकात्तन्त्रयो यः पुत्रस्नेहवक्रणोऽनुरागः स पूर्वपुत्रस्नेहानुरा-
गस्नेन (महम्महालिपत्ति) महती चासावतिमहती चेति म-
हानिमइती तस्यै आद्यप्रत्ययश्चेह प्राकृतप्रभव (एसिपरिसाप-
त्ति) पडयन्तीति अग्रयो ज्ञानिनस्तद्रूपा पर्यपरिवार ऋषिप-
त्तस्यै यावत्करणादिदृ दृश्यम्- “ मुणिपरिसाप जणपरिसाप
अणेगसयाप अणेगसयविदपरिवाराप इत्यादि ” तत्र मुनयो
याचंयमा यतयस्तु धम्मक्रियासु प्रयतमाना अनेकानि शतानि य-
स्या मा तथा तस्यै अनेकशतप्रमाणानि वृन्दानि परिवारो य-
न्या मा तथा तस्यै (तएणं सा अज्जचंदणा अज्जेत्यादि) इह
च देवानन्दाया भगवता प्रवाजनकरणेऽपि यदार्थचन्दनया पुन-
स्तत्करण तत्तैवानयगतावगमकरणादिना विशेषाधानमित्यव-
गन्तव्यमिति (तमाणापत्ति) तदाज्ञया आर्यचन्दनाज्ञया । भ० ए
श० ३३ उ० । विपाकदशानां सूनीयडु सविपाकोकनसुजातकु-
मारन्य पूर्वमेव जीवे च । “ उमुयारणयरे उसभदत्ते गाहावई ”
पि० ४ उ० ॥

उपज (ह) पुर-ऋषजपुर- न० राजगृहनगरप्रस्थापकरा-
जपूरजेन प्रस्थापिते पुरभेदे, “ तथ पगो वसतो अण्णं हिं परछा
एगिण्णे अन्थति न नारति अण्णं हिं वसते हिं पराण्णे तु ” आ०
चू० ४ उ० । आ० १० । “ क्खीणवास्तुनि तत्रापि, चरन्त वृषन्तं वने ।
एद्वाऽन्याज्यमृषभ, पुं तत्र व्यघ्रात्पुन ॥ ” आ० म० । आ०
क० । यत्र जीवप्रदेशिकारया द्वितीयनिहया उत्पन्नास्तस्मिन्
नगरे, विशेषः । आ० क० । स्था० । “ उसहपुरे णयरे वृद्धकर-
रुद्धाणं ” पिपा० २ थु० २ उ० ।

उभय (ह) पुरी-ऋषजपुरी-स्त्री० जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पूर्व-
त रीनेताया महानया दक्षिणतन्धे राजधानीभेदे, स्था० उ० ग०
उभय (ह) मेग-ऋषजमेन- पु० नगवन ऋषभदेवस्य
प्रथमनगरं, “ उसजमेणे नाम जग्दन्त रक्षां पुत्तो सो धम्मं

सोळण पव्वइतो तेण तिहिं पुव्वाइं गहिताइं उप्पण्णे विगते धुवे ”
आ० चू० १ अ० कल्प० । स० (अस्य अप्रभशब्दे वक्तव्यतोका)
“ आङ्गरपुरिमताले पवत्तिया उसभसेणस्स ” नं० ॥

उसा-उपा- स्त्री० श्रोपत्यन्धकारम्-उष्-क- प्रातरादिसन्ध्या-
सु, “ तेज परिहानिरुपा, भानोरद्धोदयं यावत् ” वृहत्सहितोक्तं
कावे, नक्षत्रप्रजाकय काव उपा तेन पञ्चाशद्वटिकोत्तरमार-
ज्य सूर्यार्क्षोदयपर्यन्तः । स कावः द्वाघद्यात्रे उषाकावे यात्रा-
शस्ता अन्धकारेण सन्तापकरिण्यां रात्रौ, मेदि० क्वारचुमौ, ततः
कचित् गौरादित्वाङ्गीप् स्त्री० । गव्याम्, हेम० । स्थाल्याम्,
रमानाय । प्रात काले, अव्य० मेदि० । अव्ययत्वात् ततो भवार्थे
दृश्यत्तुद् च उपातन । तद्भवे, त्रि० स्त्रियां ङीप् । वाच० ॥

उसिचित्ता-अपसिञ्चयित्- त्रि० उपतापयितरि, “ उसिणोद-
गवियरेण कायं उसिचित्ता भवति ” उष्णोदकविकटेन कायं
शरीरमपसिञ्चयिता जवति । तत्र विकटग्रहणाद्युष्णतैलेन काञ्चि-
कादिना कायमुपतापयिता भवति दशा० ३ अ० ॥

उसिक-मुच्-धा० तुदा० सक० अनि० मुचेभ्रष्टावहेममेहो-
सिकरे अवणिलुम्ब्रंसारः ८ । ४ । ए१ । इति मुचेरुसिकादे-
शः । उसिकश्च मुञ्चश्च इति । प्रा० ।

उसिक्रिया-अपवृष्य-अव्य० प्रज्वाल्येत्यर्थे, आचा० २ थु० ।

उसिण-उष्ण-पुं० न० उपति दहति जन्तून्तियुष्णम् उक्त० १ अ०
आहारपरिपाकादिकारणे बहुधाद्युगते स्पर्शभेदे, अनु० ।
स्था० (उष्णनिज्ञेपः सीउएहशब्दे वक्ष्यते) उष्णयुक्ते, त्रि०
अमरः । उष्णस्पर्शपरिमाणे, ‘उसिण वेथणं वेपंति’ उष्णां वेदनां
वेदयन्ते उष्णस्पर्शपरिणामा उष्णा प्रज्ञा० उ पद० । उष्णा प्रथ-
मादिषु उष्णस्पर्शजनिता वेदना । स्था० १० ग० । “ उसिणप-
रितवेहिं धिसु ” आ० चू० १ अ० ।

उसिणजोगिय-उष्णयोनिक-पुं० उष्णमेव योनियेपान्ते उ-
ष्णयोनिकाः । उष्णोत्पन्नेषु जीवेषु, । ज० ७ श० २ उ० ।

उसिणपरि (री) सह-उष्णपरि (री) पह-पु० उपदा-
हे इत्यस्यौणादिकनकप्रत्ययान्तस्य उष्ण निदाघादितापात्मकं
तदेव परीपहः । परीपहभेदे, उक्त० २ अ० । सूत्र० । तद्वक्त-
व्यता (उएहपरीसहप्रकरणे उक्ता)

उमिणज्य-उष्णीजृत- त्रि० अस्वाभाविकमौण्यं प्राप्ते,
“ उसिणे उसिणम्भूपयाचि होत्या ”, ज० ३ श० २ उ० । अनन्त-
रपि नरकगदजाड्यापगमाज्जातोत्साहे, जी० ३ प्रति० १ उ० ।

उमिणोदग-उष्णोदक-न० स्वभावत एव क्वचिर्निर्जरादायुष्ण-
परिणामेऽकायभेदे, जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० । कथितोदके, “ उ-
सिणोदग तत्तफासुयं पमिगाहेज्ज सजए ” इ० उ अ० ।
तच्च त्रिभिर्देहैरुत्कलितमावृतं यद्युष्णोदकम् प्रव० १३५ घा०
पि० । कल्प० ।

उसिणोदगतत्तजोऽ (ए)-उष्णोदकतप्तजोऽजिन्-पुं० त्रिद-
ण्मोक्तोष्णोदकभोजिनि, ॥

उसिणोदगतत्तजोऽणो, धम्मत्रियस्स मुणिसस्स हीमतो ।
संसग्गिअ साहुराडहिं, असमाही उ तहागयस्स वि । १२ ।
(उसिणोदगेत्यादि) मुनेरुष्णोदकतप्तभोजिनः । त्रिदण्डोक्तो-
ष्णोदकभोजिनः । यदिवा उष्ण सन्न शीतीकुर्यादिति तप्तग्रहण-
म् । तथा धृतचारिचार्ये धर्मं स्थितस्य (हीमतोत्ति) हीरसं-

यम प्रति वृक्षा तद्वतोऽस्यमज्जुगुप्सावत इत्यर्थ । तस्यैवभूतस्य मुने गजादिभिः सार्कं य ससर्गं सवन्त्रोऽसावसाधुग्नथाद- यहेतुत्वात्तथा गतस्यापि यथोक्तानुष्ठायिनोऽपि राजादिससर्ग- यशादमनाधिगवापस्थानमेव स्यात् न कदाचित् स्वाध्याया- दिकं नवदिति ॥ १८ ॥

उसिणोदगनियम-उष्णोदकनिकट-न० अप्रासुके द्विदण्डो- रूने पश्चाद् वा सचिन्तीरूने उष्णोदके, आन्वा० २ श्रु० १ अ० ६ उ० उर्जिनो निरा-उष्णोष्ण- त्रि० अन्मुष्णे, प्रश्न० १ द्वा० ॥

लभिय-उपित- त्रि० वसू-इण-क-व्यवस्थिते, "उसिया वि इ- थियासल्लु पुरिसा " सूत्र० १ श्रु० ४ अ० १ उ० । वसू-क पशुपिते, कृत्वासे, च । उपवाहे-क । दग्धे, मेद्रेण कृरिते, धर- णि । ज्ञावे क । वासे, न० वाच० । आन्वा० २ श्रु० ।

उसि (सि) (ऊसि) य-उच्छ्रित-त्रि० ऊर्ध्व नीते, क्षा० १ अ० । उच्चैः कृते, उच्च० २२ अ० । प्रख्याते, सूत्र० २ श्रु० ७ अ० । ज्ञा० । प्रज्ञा०

उत्सृत-त्रि० प्रव्रततया सर्वासु दिक्षु प्रसृते, च० प्र० १ पाह० । त्रिग० । त्वम्यमाने, " सुत्तजालतरुसियहेमजाडगवक्त्र " ग० ।

उसिफलेश-उच्छ्रितस्फटिक- त्रि० उच्छ्रित प्रख्याते स्फ- टिकव शैर्मलं यशो यस्यऽसौ उच्छ्रितस्फटिक । प्रख्यातनिर्म- मय गमि, सूत्र० २ श्रु० ७ अ० । उच्छ्रितानि स्फटिकानां च स्फ- टिकानि अन्त करणानि येषां ते तथा । गुरुत्वात् करणेषु, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

उशीनर-उशीनर-पु० वृष्णिवंशोऽथे क्षत्रिभभेदे, "उशीनरश्च विक्रातो, वृष्णयस्ते प्रकीर्तिता " पौरवे नृपभेदे, "उशीनर च धर्मज्ञ, नितिकृच्च महावज्रम् । हरिवंशे कपोतार्थे स्वशरीरमास दान प्रसिद्धम् वाच० । विशङ्कुपुत्रे सुतापदेव्या पत्नी, ती० ।

उशीर-उ (पी) शीर-पु० न० चश-ईरु किञ्च वीरणमूले सूत्र० १ श्रु० ४ अ० । ज्ञा० । जी० । आ० म० प्र० । रा० । प्र- श्न० । च० । आचा० । उक्त० । तस्य गुणा ' उशीरं पाचन शीन, स्तम्भन वधु निकफम् । मधुर उरहृद्भ्रान्तिमज्जुत्कफपित्तजुत् । तुष्णानिर्विष वीसर्प दाहकृच्छ्रवणापहम् । भावप्र० ।

उसु-इषु-पु० इष्यते हिंस्यते अनेन ईष-उ-हस्रश्च । शरे, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० । प्रतोदे, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० । शरपत्रफलादिसमुदाये, "अहेण से उसू" म० ५ श० ६ उ० । कामस्य पञ्चवाणत्वात्तदनुष्ठया पञ्चसंख्यान्विते वृत्तज्ञानंते मते जीवावधिपरिधिपर्यन्तकृतसरलरेखायां च । वाच० ॥ तत्र इयोरानयनाय करणमाह ।

धाम्वावगात्रो नियमा, जीवावर्गं विसोहृत्ताणं । मेसस्त दृष्टजागं, जं मूलं त उसु होऽ ॥

नियमादचश्यतया धनु पृष्टवर्गात् जीवावर्गं विशोध्यापनाय शेषस्य प र्भागो प र्भिर्भागे हते यन्मूलमागच्छति तदिपुरिषु- परिमाणं भवति तत्र भरतक्षेत्रस्य धनु पृष्टवर्गं सप्तक पदको द्विकोऽष्टौ च शून्या । तस्मात् जीवावर्गं सप्तक पञ्चक. प- द्कोऽष्टौ शून्यानि । ९४६००००००००० तस्य प र्भिर्भागे हते आत एककोऽष्टौ शून्यानि १००००००००० पतस्य वर्गमूलनयने लभ्यानि दशसहस्राणि फलानां तामामेकानविशत्या भागे हते लभ्यानि योजनानां पञ्चशतानि परुविशत्यत्रिकानि पट् कला पलायान् भरतक्षेत्रस्येषु । एव सर्वेषामपि क्षेत्राणा- मियच्च ज्ञानेतराः । जो० १० पाहु० ।

उसुकाह-उसुकाल-पुं० देशी० उद्वृत्ते, नि० चू० १३ उ० । उसुग-इषुक-पु० इषु-स्थला कन् शरप्रकारे, वाच० । इषुका- कारे, आभरणे, तिलके च । " उसुपारणहिं मटेहिं नाचण अ- हचण विभूसेमि " पि० ।

उसुचोःय-इषुचोदित-त्रि० शराभियात्प्रेरिते, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० २ उ० ।

उसुमट्टिया-उषुमृत्तिका-स्त्री० मुष्णादिभि सह कुट्टिमृत्ति- कायाम्, "सा इसियादोपिर्विवत ह्येति उसुमट्टिया य तमिन्मना । सरसच्छर्लाईसिगिति तन्मेव ठवरि तस्स हल्ली सो य मुजो दम्भो वा एते विपितसिक्कुट्टिया पुष्पो मट्टियाए सह कुट्टिकनि एसा उसुमट्टिया कुसुमट्टिया वा" नि०चू० १८ उ० ।

उसुयार-शुकार-पुं० श्पु करोति-क-अण । घाणकारके शि- ल्पिभेदे, वाच० ।

अस्य निरूपः ।

उसुयारं निकलेवो, चउ ध्वहो दुविहो हांऽ दव्वम्मि । आगम नोआगमयो, नोआगमतो य सो ति विहो । ए४। जाणमरीरत्तविण, तव्वडरित्ते य से पुणो तिविहो । एगजवियवद्धाओ, अभिमुट्टयो नामगोण य ॥ ए५ ॥ उसुयारनामगोयं, वट्ठो जावओ य उसुयारो ।

ततो ममुट्टियमिणं, उसुयारिज्जति अज्जयण ॥ ए६ ॥ गाथात्रय स्पष्टमव नवरमिषुकाराभिलापेन न्ये तथा यदि- पुकारात्समुत्थित तत्तस्मै प्राग्यो हितमेव भवतीति इषुवा- राय हितमिषुकारीयमुच्यते प्राधान्याच्च रादा निर्देशोऽन्यथा पद्भ्योऽप्येतत्समुत्थानं तुल्यमेवेति । सप्रति कोऽयमिषुकार इति तद्वच्यतामाह निरुक्ति कृत् ।

एवञ्चवे संघमिया उ, संपीया अन्नमणमणुग्त्ता । नोत्तण जोगभोग, निर्गंधा पव्वए समाणा ॥ ए७ ॥ काज्जण य सामनं, पउमगुम्मे विमाणे उद्वन्ना । पड्धिओवमाऽ चउरो, ठिं उ उक्कोमया तेभि ॥ ए८ ॥ ततो य चुया संता, कुरुजणवयपुरम्म उसुयार ।

वा विजणा उववन्ना, चरिमतरारा विगयमोहा ॥ ए९ ॥ राया उसुयारो य, कमज्जावड देवि अग्गमहिसीं से । जिगुनामे य पुरोहिण, वाभिड्डी भारिया तम्म ॥ ४० ॥ उसुयारपुरे नयरे, उसुयारपुरोहिणो उ अणवओ ।

पुत्तस्स कए वडुसो, परित्तपंती दुयग्गावि ॥ १ ॥ काउण ममणस्सवं, तद्वियं देवां पुगोहिओ जणऽ । हांइति तुच्च पुत्ता, दांनि जणा देवलोगचुया । ७ । तंहि य पव्वज्यव्व, जहा य न करह अतगाएहे । ते पञ्चज्या संता, वोहेइती जणं वडुगं च ॥ ३ ॥ तं वयण मांऊणं, नगगओ निति ते वयग्गायं । वट्ठंति य ते जइयं, गाहंति य एं असव्वचारं ॥ ४ ॥ एए ममणा वुत्ता, पेयपिनायपोरमादा य ।

मा तेसिं अट्टियडा. गा ने पुत्ता विणामेजा ॥ ७ ॥

दृष्टुं तर्हि समणे, जह् पौराणियं च सरिञ्जण ।
 वीरिं तम्मापियरो, उसुयारं राषपत्तिं च ॥ ६ ॥
 मीमंरो य राया, भिग्गु य वाभिहरायपत्तियं ।
 वनाणीं दारगा चैव, छपंए पर्गनिवुया ॥ ७ ॥

आसामङ्गार्थं स्वष्ट एव नवर (संघडियत्ति) सम्पद्गु
 वदित्ता परस्पर स्नेहेन संबद्धा वयस्या इति वाचत्तेऽपि वदा-
 त्तिद्विगद्वितान्तरप्रोतयोऽपि दाक्षिण्यजनलज्जास्नेस्तथा स्युरन
 श्राइ । सप्रीता. सम्यगान्तरप्रीतिजाजस्तथाऽन्योन्यमदुःखा अ-
 निशुयख्यापनकरत्वादस्यात्यन्तस्नेहनाजः । अथवा (संघडि-
 यत्ति) देशीपदमन्युत्पन्नमेव । मित्रानिधायि प्रीतिर्वाह्यासुराग-
 स्वभावतः प्रतिव्यय पश्यते च (घडियाजत्ति) घटिता मिलि-
 वास्तथा (भोगभोगेत्ति) ज्ञेयं योग्या ये ज्ञेया ज्ञोगास्तान्
 भोग्यभोगान् ज्ञोगज्ञोगान्वाऽतिशायिनो भोगान्पाठान्तरत का-
 मज्ञोगान्वा (गिगंयापन्वए समणत्ति) निर्ग्रन्थास्त्यच.ग्रन्थाः
 प्राजजत् प्रव्रज्या गृहीतयन्तस्तनश्च श्रमणतपस्विनोऽपि अचूवन्नि-
 ति श्रेय [छुयग्गाविति] देशीपद प्रकमाच्छ्युत्वा द्वावपि दम्पती
 तथा अन्तराय विद्वे (एहेत्ति) अनयोस्तथा (गितित्ति) निर्या-
 न्याधिस्येन गच्छन्ति कं व्रजग्रामं गोकुलप्रायग्रामं प्रत्यन्तग्राम-
 मित्यर्थं (गांहेति असन्भावति) ग्राहयतोऽसन्भावमसन्तमसु-
 न्दरचार्यं साधुप्रेनत्वादिद्विद्वक्षणं प्रेता चूता पिशाचा पिशा-
 चनिकायोत्पन्ना पैरुपादाश्च प्रस्तावन पुरुषसवन्निर्मांसभक्षका
 गजना इति यावत् (तैस्मिनि) सूत्रवात् नान् श्रमणान् [अद्विय-
 दत्ति] आलीयेतामाश्रयेताम् । किमित्यत आह मा [भे] ज्वन्तौ
 पुत्रौ चिनश्येनामिति । अत्र चेपुकारमिति राज्यकाङ्क्षनास्ता सीम-
 न्ध्रश्चेति मौलिकनाम्ना इति संभावयाम इति गार्थैकादशावयवा
 र्थं । ज्ञानार्थस्तु सप्रदायादवसेय ल चाय जेतो द्रोघ्नि गोवदारया
 माहु अणुरूपेण वृक्षसम्मत्ता काष्ठ काष्ठेण देवद्वेगे उ चत्ता ते
 तत्रो देव जोगात्रो च्छुत्त च्छिन्नद्वृणपरं च्छनकुत्रे द्रोवि भायरा
 जाया । तथ तैस्मिन् अत्रे वि चत्तारि इभदरगा वयंसया जाया
 तथ वि जोगे च्छुत्त तद्गारुवाणं थेरणं अंतिए थम्म सोल्लण
 पःरत्तिया सुविरकात्रं सजम अणुवावेकेण जत्तपच्चक्खावं
 कात्त काष्ठेण चोहम्मै कपे पठमगुम्भविमाणे वा वि जणा
 च्छुत्तप्रेउ अयमदितिया देया उववत्ता । तथ जे ते गोवज्जा-
 देया ते च्छुत्तण क्खत्तणवए उसुयारपुरे एगो उसुयारो णाम
 राया जाओ वीओ तस्सेव महादेवी कमवावती नामं सवुत्ता
 त्थेओ तस्म चैव गरुणो जिगु नाम पुरोहिओ सवुत्तो च्छत्थो
 तस्म चैव पुरोहिदम्म भारिया सवुत्ता । वसिष्ठगोत्तण जसा
 नाम सो य जिगु अणुवओ गढ तप्पए अवच्चनिमित्त उवाय-
 णए देययानि पुत्तव नेमित्तिए । तेय दो वि पुत्तवचगो वा देव-
 भये वट्टमाणा थोहिणा जाणित्त जहा अन्हे ण्यस्स भिगुस्स
 पुगादियम्म पुत्ता जविन्वामो तत्रो समणरुव काष्ठेण उवा-
 णया भिगुनमीय जिगुणा संसारिणण य वदिया मुहान्णत्था
 य वन्त क्खंति थोहिं वि सायणत्रयाणि गहियाणि । पुरोहिण-
 ण मप्रय भगव थन्ऽ जवच्च होत्तनि सादृ हि मणत्त जविरस-
 नि दुये शरणा ने य उरुणा चैव पव्वइस्सति तैस्स तुन्नेहिं
 गावतो न कायव्यो पचन्नाणं तेसु वट्टजण सयाहिस्संति ज-
 णिक्खण पत्तिगया देया गात्तत्रिरेण य च्छुत्तण य तस्स पुरोहि-
 गम्म भारियाए धाम्मिद्वीए छुये उदरे पच्चायाया । तथो नो
 पुरोहिओ सन्तारिओ ण्यस्यपिण्णयो पच्चनगामे निओ व

तथैव सा माहणी पसूया दारगा जाया ततो मा पव्वइस्सति-
 त्ति का मायावित्तेहिं बुग्गादिज्जति जहां एए पव्वइयगा दि-
 क्खुवाइं वेत्तमारैति पच्चा तैस्सि मसं स्यायंति तं मा तुन्नेकया-
 इं एपस्सि अलिइस्सह । अथया ते तम्मि गामे रमंता वाहे (निग्ग-
 या । इओ य अछाणपत्तिवन्नया साहु आगच्छंति ततो ते दार-
 गा साहुं दृष्टुं जयन्तीया पश्चयंता ण एगम्मि वरुपायवे आरु-
 द्ढा साहुणो समावत्तोए गहियजत्तपाणा तम्मि चैव वट्टपायवब-
 हिष्ठे णिया मुहुत्त च वीत्तामिक्खणं च्छुत्तं पयत्ता ते वरारुद्धा-
 पामंति सामावियं जत्तपाणं णत्थि मसंति । तत्रो च्छित्तं पयत्ता-
 कथ अन्हेहिं पयारिसाणि रूवाणि दिदुपुव्यापि त्ति जाइं स-
 भरिया संवुत्ता साहुणो वंदिउं गया अम्मापिउसमीवं माया-
 वित्त संवोहिक्खण सह मायावित्तेण पच्चत्तिया देवी सवुत्ता दे-
 वीए राया संवोहिओ ताणि वि पव्वइयाणि । एवं ताणि वा वि
 केववनाणं पाविकुण निव्वाणमुवगयाणि त्ति” । इदं तु सूत्रोक्त-
 स्यार्थस्याभिधानं प्रसङ्गत इत्यदोषः । उक्तो नाम निष्पन्ननिक्षेपः ।

संप्रति सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयं तच्चेष्टम् ॥

देवा जवित्ताण पुरे जवम्मि, केईं चुया एगविमाणवासी ।
 पुरे पुराणे उसुयारणामे, खाए ममिच्छे सुरलोयरम्मे ॥ १॥
 सकम्मपसेण पुरा कएणं, कुलेमृदग्गेसु य ते पसूया ।

निव्विण्णसंसारभया जहा य, जिणिंदमग्गं सरणं पवत्ता ॥ २ ॥
 देवाः सुरा भूत्वोत्पद्य पुरे (जवस्मिन्नि) अनन्तरातीतज्जम-
 नि केत्तिः इत्यनिर्देशनामानश्च ता च्छा एकस्मिन् पञ्चगुल्मनाम्नि
 विमाने वलन्तीत्येवशीघ्रा एकाविमानवासिनः पुरे नगरे पुराणे
 चिरन्तने षुकारनाम्नि ख्याते प्रथिते समृद्धे ऋक्षित्यत एव सु-
 रलोकरम्ये देवलोकवद्मणीये ते च किं सर्वथोपभुक्तपुण्या
 एतत्तश्च्युता उगान्यथेत्याह । स्वमात्मीयं कर्म पुण्यप्रकृतिव-
 क्खणं तस्य शेषमुद्धरितं स्वकर्मशेषस्तेन वक्खणे तृतीया पुरा-
 कृतेन पूर्वजन्मान्तरोपाजितेन कुलेष्वन्वयेषु चटोरपु च्छेषु च्छ
 पूरणे त इति ये देवा भूत्वा च्युता प्रसूता उत्पन्ना. (निव्विणत्ति)
 आर्षन्वानिर्विंसा उद्विणा कुन. संसारजयात् यान्ति परित्यज्य
 भोगादीनिति गम्यते । किमित्याह जित्तेन्द्रमार्गं तीर्थकृष्टपद-
 शिनं सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्मक मुक्तिपथं शरणमपायरक्का-
 क्कममाश्रयं प्रपन्ना अच्युपगता इत्यध्ययनार्थसूचनम् ।

कथं किं रूपं सन्न जितेन्द्रमार्गं प्रतिपन्न इत्याह ।

पुमत्तमागम्म कुमारदेवी, पुरोहिओ तस्म जना य पत्ती ।
 विनाल कत्त । य तहोसुयारो, रादत्थदेवी कमल्लवई य ॥ ३ ॥
 पुस्सं पुरुषत्वमागम्य प्राप्य कुमारावकृतपाणिग्रहणौ द्वौ अपि
 पूर्णं सुलभयोधिकृत्येन प्राधान्यस्थापनार्थं वाऽनयो पूर्वसुपादा-
 नं पूगेहितन्तृतीय । तस्य जसा च नाम्ना पत्नी चतुर्थी । विशा-
 लकीर्तिश्च विस्तीर्णशशश्च तेष्विपुकारो नाम राजा पञ्चम । अत्रै-
 तस्मिन् भवे देवानि प्रदानपत्नी प्रकमात्तस्यैव राज्ञः कमवाव-
 ता च नाम्ना षष्ठ इति सूत्रवयार्थः । संप्रति यथैतेषु जितेन्द्रमार्ग-
 प्रतिपत्ति कुमारयोर्जाता तथा दर्शयितुमाह ।

जार्इजरामच्छुभयाजिज्जूए. वहिं विहराभिनिव्विद्वचित्ता ।
 संसारचक्खस्स विमोक्खणद्दा, ददूए ते कामगुणे चिरत्ती ४
 पियपुत्तगा दोन्नि वि माहणस्स, सकम्मसीक्खस्स पुरोहिदियस्स
 मरित्तु पौराणिय तत्थ जाइं, तहा सुचिन्नं तव संजमं च ॥ ५ ॥

जातिर्जन्म जराविश्रसा मृत्यु प्राणत्यागश्चकणस्तेज्यो भय साधवस तेनाभिभूतौ वाधिनौ जानिजरा मृत्युनयाभिभूतौ पाठान्तरतश्च जातिजरा मृत्युभयाभिभूते सत्यर्थात्ससारिजने वहिः ससाराद्विहारः स चार्थान्मोक्षस्तस्मिन्नभिनिविष्ट वधाश्रु चि सप्तमन्त करण ययोस्तौ तथा ससारश्चक्रमिव चक्र भ्रमणोपलङ्घितत्वात्ससारचक्र तस्य विमोक्षणार्थं परिद्वानिमित्त दृष्ट्वा निरीक्ष्य साधुनिति शेष यद्वा दृष्ट्वेति प्रेक्ष्य मुक्तिपरिपन्थिनोऽमी कामगुणा इति पर्यालोच्य तावन्तरोक्तौ (कामगुणेति) सूक्ष्मत्ययात् कामगुणेन्य शब्दादिज्यो विषयसप्तमी वा विरक्तौ प्राङ्मुखाभूतौ प्रियौ वल्लभौ तौ च तौ पुत्रावेव पुत्रकौ च प्रियपुत्रौ द्वावपि नैक एव इत्यपि शब्दार्थो माह्नस्य ब्राह्मणस्य स्वकर्मशोभस्य यजनयाजनादिस्वर्कायादुष्टाननिरनस्य पुराहितसः शान्तिकर्तुं (सुमरितुक्ति) स्मृत्या (पौराणयत्ति) सूत्रत्वात् पुराणमेव पौराणिकीं चिरन्तनीं तत्रेति सन्निवेशे कुमारभावे वा यत्तमानाविति शेषः जातिजन्म तथा (सुचिषति) सुचीर्णं सुचरितं वा निदानादिनाऽनुपहतत्वात् तपोऽनशनादि प्राकृतत्वाद्द्विन्दुश्लेष संयमं च तप सयममिति समाहारद्वन्द्वे वाऽत्र कामगुणविरक्तिरेव जिनेन्द्रमार्गप्रतिपत्तिरिति सूत्रव्यर्थः ॥

ततस्तौ किमकार्षामित्याह ॥

ते कामजोगेसु असज्जमाणा, माणुससपसुं जे यावि दिव्वा ।
मोकवाभिकंखी अजिजायसप्ता, तायं उवागम्म इमं उदाहु । ६ ।

तौ पुगेहितपुत्रौ कामभोगेपूकरूपेषु (असज्जमाणत्ति) असयतौ सङ्गमकुर्वन्तौ मानुष्यकेषु मनुजसवन्धिषु ये चापि दिव्या देवसवन्धिन कामभोगास्तेषु चेति प्रक्रमः मोक्षान्निकाङ्क्षिणौ मुक्तयन्त्रिलाषिणावजिजातश्रद्धावुत्पन्नतत्वरुची तान पितरमुपागम्येद वक्ष्यमाण (उदाहुत्ति) उदाहरतां तयोर्हि साधुदर्शनानन्तर क् अस्माभिरित्यनूतानि रूपाणि पुराऽपि दृष्टानीति चिन्तयनोर्जातिस्मरणमुत्पन्न ततो जानवैराग्यौ प्रव्रज्याभिसुखावात्ममुक्तवीकरणाय तयोश्च प्रतिबोधोत्पादनाय वक्ष्यमाणमुक्तवन्ताविति सूत्रार्थः ।

यच्च तावुक्त्वन्तौ तदाह ।

असामय दडु इमं विहार, बहु अंतरायं ए यदीहमऽउं ।
तम्हा गिहम्मी न रइं लहामां, आमंतयामो चरिसामो माणं ॥

अशास्वतमनिन्य दृष्ट्वेम प्रत्यङ्ग विहरण विहार मनुष्यत्वेनावस्थानामित्यर्थः । भण्यते हि (जोगाश् चृजमाणे विहरतित्ति) किमित्येवमत आह । वह्न प्रभूना अन्तराया विघ्ना व्याध्यादयो यस्य तद्बहन्तराय वहन्तरायमपि दीर्घत्वावस्थायि स्यादित्याह । न च नैव दीर्घं दीर्घिकाद्वस्थित्यायुर्जीवित सप्रति पल्योपमायुक्तताया ग्रन्थभावात् यत एव सर्वमनित्यं तस्मात् । गिहम्मिन्ति गृहे वेष्टमनि न राते धृतिं (ब्रह्मामोत्ति) ब्रजावहे प्राप्नुव अतश्चामन्त्रयात्र पृच्छाव आवां यथा चरिस्वावः आमेविप्यावहे मौन मुनिभाव सयममिति सूत्रार्थः ।

एव च ताच्यामुक्ते ।

अह तायसो तत्य मुणीण तेसिं, तवस्स वाधायकरं वयाली ।
इम वयं वेयविदो वयंति, जहा ए हाई असुयाण लोगो । ७ ।
अहिज्ज वेए परिविस्स विप्पे, पुत्तं परिट्ठप्प गिहंसि जाया ।
चुत्ताण जोगे मह इत्थियाई, आरणगा हांदिमुणी पसत्था ॥
अधानत्तर तायत्त सन्नान कराति पालयति च सर्वापञ्च इति

तातः स एव तावकस्तत्र तस्मिन्निवेशेऽवसर वा मुन्योर्जावत प्रतिपन्नमुनितावयो तयो कुमारयोस्तपसोऽनशनादिरुपलक्षणत्वात्प्रेषसत्त्वमालुष्टानस्य च व्याघातकर वाध्याविषयवचनमिति शेष (व्यासित्ति) अवादीत् यद्वादीत्तदाहेमां वाच वेदविदो वदन्ति प्रतिपादयन्ति यथा न जवति जायते असुनानामविद्यमानपुत्राणां लोक त त्रिना पिएनप्रदानाद्यभावे गन्याश्रजावात् तथा वेदवचनः अत्रपन्थस्य द्रोक्ता न सन्ति तथाऽन्यैरप्युक्त " पुत्रेण जायते लोक " इत्येया वैदिकी श्रुति । " अथ पुत्रस्य पुत्रेण, स्वर्गलोके महीयते " तथा " अपुत्रस्य गतिर्नास्ति, स्वर्गो नैव च नैव च । गृह्णिर्ममनुष्ठाय, तेन स्वर्गं गमिष्यति " यत एवं तस्माद्भीत्य पाठित्वा वेदानुश्लेषादीन् परिवेष्ट्य जोजयित्वा विप्रान् ब्राह्मणान् तथा पुत्रान् प्रतिष्ठाप्य कजाकजत्रग्रहणादिना गृहस्थधर्मं निवेष्ट्य कीदृशः पुत्रान् गृहे जाताम् तु गृहीतप्रतिपन्नकादीन्पाठान्तरं च पुत्रान्परिष्ठाप्य स्वामित्ये निवेष्ट्य गृहे [जायति] गृहे जातौ पुत्रौ लुक्त्वा णमिति वाक्यावद्धारे भोगान् शब्दादीन् सह स्त्रीजिर्नारीजिस्ततोऽरण्ये भवौ आरण्यौ " आरण्यौ वक्तव्य इति ए प्रत्यय " आरण्यवेवारण्यकावारण्यकवतधारिणौ [होहित्ति] भवतः संपद्येथां गुवां मुनी तपस्विनौ प्रशस्तौ ऋध्यावित्यमेव ब्रह्मचर्यायाश्रमव्यवस्थानादुक्त हि " ब्रह्मचारी गृहस्थश्च, वाणप्रस्था यतिस्तथेति " इह चाधीत्य वेदानित्यनेन ब्रह्मचर्याश्रम उक्त परिवेष्ट्येत्यादिना च गृहाश्रम आरण्यकावित्यरेण च वाणप्रस्थाश्रमः मुनिग्रहणेन च यत्याश्रम इति सूत्रव्यर्थः ।

इत्थ तेनोक्तौ कुमारकौ यद्कार्षौ तदाह ॥

सो अग्निणा आयगुणिधरणं, मां दानिला पज्जदणादिणं
संतत्तजावं परितप्पमाणं, लोडुप्पमाणं बहुहा बहुं च १०
पुरोहितं तक्कमभो सुणत्तं, णिमत्तयंतं च सुए धरणं ।

जहकमं कामगुणेसु चेत्, कुमारगा ते पसमिक्ख चकं ११
वेया अहंया ए हवंति ताणं,
भुत्तादिया णित्ति तपं तमेणं ।

जाया य पुत्ता ए भवंति ताणं,
को णाम ते अणुमत्तेज्ज एयं ॥ १२ ॥

खणमत्तमोक्खा बहुकालदुक्खा,
पकामदुक्खा आणिकामोक्खा ।
ससारमोक्खस्स विक्खवभूया,
खाणी अणत्थाण उ कामजोगा ॥ १३ ॥

परिव्ययते अणियत्तकामे, अहो य रात्रो परितप्पमाणे ।
अन्नप्पमत्ते धणमेसमणे, पप्पेति मच्चु पुरिसो जर च । १४ ।
इमं च मे अत्थि इमं च नत्थि, इमं च मे किञ्च इमं अक्किञ्चं
त एवमेवं लोडुप्पमाणे, द्दरा द्दरति त्ति क्कं पमाणं । १५ ।
सुतत्रियोगसभावनाजनित मनोदुःखमिह शोक स चाग्निव शोकान्निन्तेन आत्मनो गुणा आत्मगुणा कर्मकृतोपशमादिममुद्धता सम्यग्दर्शनादयस्ते इन्धन दारणतया यस्य स तथा तनादिकालमदृचरित्येन रागादयो वात्मगुणास्ते इन्धनमुदीपकतया यस्य स तथा तेन । मोहो मूढता अज्ञानांमति यावत् सोऽनित्त इव मोहानिलस्तस्मादधिकम शानगरटाहादिज्योऽप्यनर्गात् प्रवृत्त प्रकरणेन दीपनमस्येति अधिकप्रवृत्ततां यदा प्रवृत्तते-

काश्चिद् इत्येतन्मते ऋषयः यस्नेन पूर्वत्र प्राकृतन्वाद्यधिकशब्दस्य परनिपातस्तथा समिति समन्तात्तत इव ततोऽनिर्मुक्तत्वेन भा-
 धोऽतः करणमस्येति मन्तप्रभावस्तमत् एव च परित्यज्यमानं स-
 मन्तादह्यमानमर्थाच्छरारे तदाहस्यापि जोकात्रेशत उत्पत्तेर्ज्ञो-
 सुप्यमानं तद्वियोगशङ्कावशोत्पन्नञ्च खपरशुनिरतिशयेन हृदि
 त्रिचमानम् । वृत्तस्तु व्याचक्षते [लोलुप्यमाणे] लोलुप्यमा-
 नं " नरगणोत्सङ्कुत्सनाणसु य तुभ्यं नविस्सहति " बहुधा
 अनेकप्रकार बहु च प्रभूतं यथा जयत्येवं लोलुप्यमान वेति
 संभवः । पुरोहितं पुरो वसन्तमिति प्रकान्तं (कमसोचि)
 क्रमेण परिगठ्या तु नयन्तः स्वाभिप्रायेण प्रज्ञापयन्त निमन्त्र-
 यन्तं च भोगैरुपचञ्चयन्तं सुतो पुत्रौ धनेन द्रव्येण यथाक्रमं
 क्रमानुक्रमेण कामगुणैरभिलषणीयशब्दादिप्रियै पाठान्त-
 रत कामगुणेषु वा चः समुच्चये एवेति पूरणे कुमारकौ ताव-
 नन्तरप्रकान्तौ प्रसमीक्ष्य प्रकर्मणं ज्ञानाच्छादितमतिमालोच्य
 वाक्यं वदयमाणमुक्त्वन्ताविति गम्यते । किं तदित्याह । वेदा
 श्रुत्येवात्रयोऽर्थात्ता पठिता न भवन्ति जायन्ते त्राणं शरणं
 तदध्ययनमात्रतो दुर्गातिपतनरक्षणसिद्धेः । उक्तं हि तैरपि
 " अकारणमधीयानो, ब्राह्मणस्तु शुश्रिष्टिः ! दुष्कलेनाप्यधी-
 यन्ते, शीलं तु मम रोचते " तथा " शिल्पमध्ययन नाम, वृत्तं
 ब्राह्मणलक्षणम् । वृत्तस्थं ब्राह्मणं प्राहुः नैतरान् वेदजीवकान् "।
 तथा (भुञ्जति) अन्तर्भावितान्यर्थत्वाद्भोजिना द्विजा ब्राह्म-
 णा नयन्ति प्रापयन्ति तमो रूपत्वात्तमो नरकस्तमसा ज्ञानेन
 यद्वा तममोऽपि यत्तमस्तन्मिन्नतिरौद्ररौरवादिनरकेणमिति
 वाङ्मालद्वारे ते हि भोजिता कुमार्गप्ररूपणपञ्चवधाद्वावेव
 कर्मोपचयनिवन्धने असह्यापारे प्रवर्तन्त इति तत्प्रवर्तनतस्त-
 न्नोजनस्य नरकगतिहेतुत्वमेवानेन च तेषां निस्तारकत्वं दूरा-
 पान्नमित्यर्थादुक्तम् । तथा जाताश्चोत्पन्ना पुत्राः सुता न
 भवन्ति त्राणं शरणं नरकाद्विमुक्तौ निपततामिति गम्यते ।
 उक्तं हि नन्मनानुस्मिरेरपि " यदि पुत्राद्भवेत्स्वर्गो, दानधर्मो
 न विद्यते । मुपितस्तत्र लोकोऽयं, दानधर्मो, निरर्थकः । बहु-
 पुत्रा दुर्लभा गीयाः, नात्र चूडस्तथैव च । तेषां च प्रथमं स्वर्गं,
 पञ्चाहोको गमिष्यति " यतश्चैवं नतः को नाम न कश्चित्स-
 भाव्यते यस्ने तव अनुमन्येत शोभनमिदमित्यनुजानीयात्स
 विवेक इति गम्यते । एतदनन्तरमुक्तं वेदाध्ययनादिव्रितय-
 मिति भुञ्ज्या भोगानिति चतुर्थोपदेशप्रतिवचनमाह । जण-
 माग्रं संप्रप्येषु ने तथा बहुकाल नरकादिषु छुषं शरीरं
 माननं च येभ्यस्ने तथाविधा कटाचिन् स्वल्पकालमपि सुख-
 मतिशायि स्यात् दुःखं त्वन्यथेति स्वल्पकालमपि तद्बहुकालमा-
 यिनोऽपि दुःखस्योपहन्तु स्यादत आह । प्रकाममतिशयेन दुःख
 येभ्यस्त तथा अनिजामसौख्या अपहृष्टसुखा । इदृशेऽप्यायता
 शुभकृता स्युस्त आह । संसारमोक्षो विच्छेप संसारमोक्षो
 निर्द्वन्द्वित्यर्थं तस्य विपकभूतास्तप्रतिवचन्यथन्याऽन्यन्तप्रति-
 कृता किमियेवविधास्त इत्याह । अनिगिच अनिगकरःऽनर्था-
 नामिदपरप्राक् उच्यतेऽनर्थाणां तुशब्दोऽन्यथरणे जिह्वक-
 मण नत गानेतेषु क परविधा कामनोगा उक्तत्वा । अनर्थ-
 प्रतिवचनं स्पष्टयितुमाह । परिमज्जन् विषयकुत्रत्राभार्थमित-
 स्तयो ब्रान्धन् न नियुक्तकामोऽनुपगतेच्छ मन् (अहो य गय-
 षि) भाषय्याद्यस्य च भिन्नप्रत्ययादि रात्रौ च यद्वर्तितमिति
 यत्रन् पान्थयमानस्तत्तदयानौ समन्तादिन्तामिना वरमान
 मस्ये मुह्यन् स्वप्नादयथाऽप्यन भोजन नदयंप्रमत्तमन्त्य-

सक्तचेता अन्यप्रमत्तः अन्नप्रमत्तो वा धनं विरम् (एसमाणि
 त्ति) एषयन् त्रिविधोपायैर्गवेपयमाण [पप्पोत्ति] प्राप्नोति
 मृत्युं प्राणत्याग कोऽसौ पुरुषो जरां च वयोदानिदृश्यां किं च
 इदं च मे मम अस्ति रजनरूप्यादि इदं च नास्ति पद्मारागादं इदं
 च मे मम कृत्य कर्त्तव्य गृहप्राकारादि इदमकृत्व प्रारम्भमपि
 वणिजादिना न कर्तुमुचितं तमिति पुरुषमेवमेव वृथैव लोहूप्यमा-
 नमत्यर्थं व्यक्तवाचा वदन्ति हरन्त्यपनयन्ति आयुरिति हरादि-
 रजन्त्यादयो व्याधिविदोषा वा हरन्ति जन्मान्तर नयन्ति उपस-
 हर्तुमाह । इति तस्मात्तेतोः कथ केन प्रकारेण प्रमादो उच्यतेः
 प्रकामाकर्मं कर्तुमुचितं इति शेष इति सूत्रप्रदकार्यं ।

संप्रति तौ धनादिलोभयितुं पुरोहित प्राह ।

धनं पत्न्यं सह इति यथाहि सयणा तदा कामगुणा पकामा ।
 तवं कए तप्पइ जस्स दोगो, तं सव्वसाहो एमिहेव तुभं १६
 धन इव्य प्रदूत प्रचुरं सह खीजि समं नारीदि स्वजना
 पितृपेतृज्यादयं तथा कामगुणा शब्दादयः [पग.मत्ति] प्र-
 कामा अनिशायिनस्तप कथानुष्ठानं कृते निमित्तं तप्यते अदुति-
 ष्टिति यस्य धनादेर्लोको जनस्तत्सर्वमशेषे स्वाधीनमात्मादत्त-
 मिवास्मिन्नेव गृहे [तुञ्जति] सूत्रत्वाद्यवयोर्यद्यपि तयो स्त्रि-
 यस्तदा न सन्ति तथाऽपि तदवाप्तियोग्यताऽस्तीति तासाम-
 निधानमिति सूत्रार्थः ।

तत्र हेतु ।

धरणे किं धम्मधुग हेगारं,
 सयणोहिं वा कामगुणेहि चैव ।
 समणा जविस्साम गुणोघथारी,
 वेहे विहारोअ भगम्म भिक्खू ॥ १७ ॥

धनेन द्रव्येण किं न किञ्चिदपीत्यर्थः । धर्म एवातिसात्त्विकै-
 रुदधमानतथा धूरिव धूर्धर्मधुरा तदधिकारं तत्प्रस्तावे स्वज्ञेन
 वा कामगुणैश्चैव तथा च वेदेऽप्युक्तम् । " न प्रजया न धनेन
 न त्यागेनैके नामृतत्वमानसु " गित्यादि ततः श्रमणौ तपस्विनौ
 भविष्यावो गुणौ च सम्यग्दर्शनादिगुणसमूह धारयत इत्येवं
 शीदौ गुणौश्चारिणौ विधिर्मनगरादिभ्यो विर्वित्त्वाद् इत्य-
 तो ज्ञावनञ्च कश्चिदप्यप्रतिवक्तृत्वात् विहारो विहरणं यथो-
 स्तौ यद्विर्विहारावप्रतिवक्तृविहाराविति यावत् अनिगम्याश्रित्य
 जिज्ञांशुको ज्ञानमेवाहास्यन्ताविति भाव इति सूत्रार्थः । आत्माऽस्त-
 त्वमूत्रत्वात्सकलधर्मानुष्ठानस्येति तन्निराकरणायाह पुरोहितः ।
 जहा य अग्ग। अरणी यसतो, खीरे धयं तिह्वमहातिदेषु ।
 एमेव जाया सरीरम्मि सत्ता, ममुच्छं णासऽ णावचिद्वे १७
 यथेत्यौपम्ये चक्षुःशब्दधारणे यथैवानिर्देशान्तरो [अर-
 णीति] अरणितोऽग्निसन्धनकाष्ठादसन्नविद्यमान एव समुच्छति
 तथा कीरे घृतं तैलमथ तिदेषु एवमेव हे जाता पुत्रौ [सरारमि-
 त्ति] शरीरं काये सत्त्वा प्राणिन [संमुच्छति] समुच्छय-
 न्ति पूर्वमसत एव शरीराकारपरिणततृप्तसमुदायत उत्पद्यन्ते
 तथा चाहुः पृथिव्यतेजोवायुगिति तत्त्वानि पतेच्यइचंतन्यं म-
 द्याद्भ्यो मदशाक्तयत तथा [णामज्जति] नश्यन्त्यभ्रपटवत्प्रलय
 मुपया ल्ति [नावचिद्वि] न पुनरवतिष्ठन्ते शरीरनाशे मति
 कृपमप्यवस्थितज्ञाज्ञो भवन्ति । यद्वा शरीरे सत्यप्यमी सत्त्वा
 न सन्ति नावतिष्ठन्ते जहन्तुदवज्जीव अत्र च प्रत्यक्तोऽदुपपन्न-
 म् एष प्रमाण न ह.मां शरीरे शरीरव्यतिरिक्तो वा भ्रान्तर-

प्राप्तो प्रत्यङ्गन उपलभ्यत इति नास्ति शशिविषाणवदिति भाव
इति सूत्रार्थः । कुमारकावाहत् ।

पां ऽदियगिज्भ अमुत्तजावा,

अमुत्तभावो वि य होऽ निचो ।

अनन्त्यहेऽं नियतस्स वंशो,

संसारहेऽं च वयंति वंशं ॥ १६ ॥

नो इति निषेधे इन्द्रियै श्रोत्रादिनिर्ग्राह्य सन्व इति प्रकृमात्स-
त्वाद्यमिन्द्रियग्राह्य इत्याशङ्क्याह । अमूर्तभावादिन्द्रियग्राह्य-
रूपाद्यभावात् अयमाशय यात्रेन्द्रियग्राह्यं सन्नोपलभ्यते तदस-
त्त्विति निश्चीयते यथा प्रदेशविशेषे घटो यत्तु तद्ग्राह्यमेव न नव-
ति न तस्यानुपलभ्येऽप्यभावनिश्चयः पिशाचादिवत्तद्विषयाद्युप-
लभ्यन्स्य सशयहेतुत्वात् । न च साधकप्रमाणाभावात्संशयविषय-
तैवास्त्विति वाच्य तत्साधकस्यानुमानस्य सद्भावात् तथा ह्यस्त्या-
त्मा अह पश्यामि जिब्रामत्याद्यनुगत्य प्रत्ययान्ययानुपपत्तेरात्मा
भावे हीन्द्रियारथेव दृष्टानि स्युस्तेषु च परस्पर भिन्नेष्वह पश्या-
मि जिब्रामोत्यादिरदुगतोऽइमिति प्रत्ययोऽनेकेष्विव प्रतिपक्षेण
न स्यात् । उक्तं हि । “अह शृणोमि पश्यामि, जिब्राम्यास्याद्यामि
च । चेतयाम्यध्यवस्यामि, बुध्यामोत्येवमस्ति स ॥” ॥१॥ वृद्धास्त
व्याचक्षते अमूर्तत्वान्नोन्द्रियग्राह्यो नो इन्द्रियं च मनो मनस-
श्चात्मैवात् स्वप्रत्यक्ष एवायमात्मा कस्मादुच्यते वैकाल्य-
कार्यव्यपदेशत्वात्तदथा ॥ कृतवानह करोम्यह करिष्याम्य-
हम्, उक्तवानह ब्रवीम्यहं वक्ष्याम्यह, ज्ञातवानह जानेऽ
क्लास्येऽहमिति । योऽयं त्रिकालकार्यव्यपदेशहेतुरह प्रत्ययो
नायमानुमानिको न चागमिक किं तर्हि प्रत्यक्षकृत एवमने
नैव आत्मानं प्रतिपद्यस्व नायमनात्मके घटादाबुपलभ्यत इति ।
तथा अमूर्तभावादपि च भवति नित्य तथा हि यद्भवत्य-
सत्यमूर्तं तन्नित्यं यथा व्योम अमूर्तश्चायं द्रव्यत्वे सत्यनेन
विनाशानवस्थाने प्रत्युक्ते । न चैवममूर्तत्वादेव तस्य बन्धासु-
भवे वा सर्वस्य सर्वदा तत्प्रसङ्ग इति वाच्य यत् “ब्रह्मण-
हेऽं नियतस्स वंशे” अर्थात्मशब्देन आत्मस्था मिथ्यात्वाद्य
इहोच्यन्ते नतस्तद्धेतुस्तन्निमित्त परस्यहेतुकृतत्वेऽतिप्रस-
ङ्गादिदोषसंभवाप्रियतो निश्चिता न सदिग्धो जगद्वेद्ययान्य-
थानुपपत्तेरस्य जन्तोर्बन्ध कर्मभि संश्लेषो यथा ह्यमृ-
तस्यापि व्योम्नो मूर्तेरपि घटादिभिः सवन्ध एवमस्याप्यमृ-
तस्यापि मूर्तेरपि कर्मभिरसौ न विरुध्यते । तथा चाह “अरूप
हि यथाकाश, रूपद्रव्यादिभाजनम्” तथा रूपो जीवोऽपि क-
र्मादिभाजनमिति मिथ्यात्वादिहेतुत्वाच्च न सर्वदा तत्प्रसङ्ग
इत्यनेन । एव हि येषामेव मिथ्यात्वादितद्धेतुसंभवस्तेषामे-
षासौ न तु तद्विरहिताना सिद्धानामपि । तथा संसारश्चतुर्गति-
पर्यटनरूपस्तद्धेतुं च तत्कारणं वदन्ति बन्ध कर्मबन्धम् ।
एतेनामूर्तत्वाद् व्योम्न इव निष्क्रियत्वमपि निराकृतमिति सूत्रार्-
थः । यत् एवमस्त्यात्मा नित्योऽत एव च भवान्तरयायी तस्य
च वधो बन्धादेव मोक्ष इत्यतः ।

जहा वयं धम्ममयाणमाणा, पाव पुरा कम्ममकासि मोहा ।

ओरुज्जपाणा परिरक्खयंता, तनेव जुज्जो वि समायरामो ॥

यथा येन प्रकारेण वयं धम्मं सन्त्यदर्शनादिकमजानाना
अनुबुध्यमाना पाप पापहेतु पुरा पूर्वं कर्म क्रियाम् [अका-
सिति] अकार्म कृतवन्तो मोहात्तत्त्वानवबोधत् अवरुध्यमाना

गृहान्निगममलभमाना परिरक्कमाणा अनुजोविमिरुत्तुपाल्यमा-
ना [तदिदि] पापकर्म [नेवत्ति] नैव भूयोऽपि पुनरपि समा-
चरामोऽनुतिष्ठामो यत् संप्रत्युपलब्धमेवास्माभिर्वस्तुत्वमिति
भाष । सर्वत्र च । असादीद्वयोश्च १ । २ । ५७ इति द्वित्वेऽपि
वहुवचनमिति सूत्रार्थः ॥

अब्भाहयम्मि लोगम्मि, सव्वओ परियाणिए ।

अमोहाहि पईतीहि, गिहासि न रइं लने ॥ ११ ॥

अप्याहते आभिसुख्येन पीभिते लोके जने सर्वत सर्वास्तु
दिल्लु परिवारिते परिवेष्टितेऽमोघाभिर्बन्धप्रहरणोपमाजि पत-
न्तीभिरागच्छन्तीजि [गिहसिति] गृहे तस्य चोपलक्षणत्वात्
गृहत्वासे न रतिमाशक्तिं लप्सामि लभावहे । यथा हि घागुर्या
वरिवेष्टितो मृगोऽ मोघैश्च प्रहरणैर्व्याधेनाज्याहतो न रतिं लभते
एवमावासपीति सूत्रार्थः

भृगुराह ।

केण अन्भाहतो लोगो, केण वा परियारिओ ।

को वा अमोहो वात्ता, जाया चित्तवरो हुमि ॥ २१ ॥

केन व्याधतुल्येनाज्याहतो लोकः केन वा वागुरास्थानीयेन
परिवारितः का वा अमोघा अमोघप्रहरणोपमा अभ्याहति किर्यां
प्रति करणनयोक्ता जातौ ! पुत्रौ ! चिन्तापरो [हुमिति] जवामि
ततो ममावेद्यतामयमर्थ इति ज्ञाय इति सूत्रार्थः ।

तावाहत् ।

मच्चुणाब्भाहतो लोगो, जरए परियारिओ ।

अमोहा रयणीं जंत्ता, एवं तात विजाणह ॥ २२ ॥

मृत्युनाह तांतेनाज्याहतो लोकः कृतस्य सुधर्माप्रतिदृष्टरूपरथा-
त् जरया परिवारितः तस्या एव तद्विघातयोभ्यतापदनपटीय-
स्त्वात् (अमोघारयत्ति) रजन्य उक्ता दिवसाविनाभावि-वा-
त् तासां दिवसाश्च तत्पतने ह्यवश्यभावी जनस्याविघात एव
तात ! विजानीतावगच्छतेति सूत्रार्थः । किं च ।

जा जा वच्चइ रयणी, ए सा पडि नयत्तइ ।

अधम्म कुणमाणस्स, अपला हति राओ ॥ २३ ॥

जा जा वच्चइ रयणी, ए सा पडिणियत्तइ ।

धम्म च कुणमाणस्स, सफला जति राओ ॥ २४ ॥

वा या (वच्चइत्ति) व्रजति रजनी रात्रिरुपलक्षणत्वाद्दिनं च
न सा प्रतिनियतेते पुनरागच्छति तदागमने हि सुधर्मा सुधर्मा
जन्मरात्रि स्यात्ततो न द्वितीया मरणरात्रि घटादित्प्राप्तु स्या-
त्ताश्चाधर्मं कुर्वतो जन्नो गिति गम्यते अपला इति राघोऽ
धर्मे निबन्धनं च गृहस्थनेवागुपोऽ नित्यत्वाद्धर्मकरणे नस्य
निष्फलत्वात्तन्पत्त्याग एव ध्रेयानिति ज्ञाय । अथ ध्यतिरेष दाने-
ण प्रव्रज्याप्रतिपत्तिहेतुत्वमिधाय तमेवान्धसुदेनाह । (जाले-
त्यादि) पूर्ववत् नवर (धम्म चत्ति) चशब्दः पुनरर्थे धर्म एव
कुर्वते सफला धम्मव्रक्षणफलोपाजनतो न च व्रतप्रतिपत्तिधना
धर्मे इत्यतो व्रत प्रतिपत्त्यावहि न्यामिप्राय इति सूत्रार्थः ।
इत्थ कुमारवचनादादिचूनासम्पत्त्वस्तद्धचनमेव पुरम्हुदं
भृगुराह ॥

एगओ सवासित्ताण, दुद्धओ मम्मनसंजुया ।

पच्छा जाया गमिस्सामो भिवग्गमाणा बुद्धे हुत्ते ॥ २६ ॥

पफत पफन्निन स्याने पनुप्य मदेओमित्या (इदं चत्ति) इय

अ द्वय च द्वये प्राचां सुवां च व्यक्त्यपेक्षया बहुवचन पुरुषप्रा-
धान्यान्न पुंस्त्रिङ्गता सम्यक्त्वेन संयुता सहिता उपलक्षणत्वाद्दे-
अत्रिगत्या च पश्चाद्यौवनानवस्थोत्तरकात्र कोऽर्थे पश्चिमे वयसि
आतो ! पुत्रौ ! गमिष्यामो व्रजिष्यामो धय श्रामनगरादिषु मासक-
त्वेन क्रमेणेति शेषोऽर्थाच्च प्रव्रज्यां प्रतिपद्य जित्कामाणा याचमान-
नाः पिणमादिकामिति गम्यते क कुले कुले गृहे गृहे न त्येकस्मि-
न्नेव वेदमनि । किमुक्तं जवत्यहातोऽऽह्वृत्येति सूत्रार्थः ।

कुमारावाहतुः ।

जस्तस्य मच्चुणा सक्त्वं, जस्त वत्थि पलायणं !
जो जाण्ड न मारेस्तामि, सो हु कंखे सुए सिया । २७ ।
अज्जे व धम्मं पन्निवज्जयामो,
जहिं पवन्ना ए पुण्णभवयो ।
अणागयं नेव य अत्थि किंचि,
सस्सात्तमं नो विणञ्चु रागं ॥ २८ ॥

यस्येत्यतिनिर्दिष्टस्वरूपस्यास्ति विद्यते मृत्युना कृतान्तेन सख्यं
मित्रत्वं, यस्य चास्ति पत्रायनं मृत्योरिति प्रक्रमः । तथा यो
(जाणन्ति) जानीते यथाऽहं न मरिष्यामि [सो हु कंखेसुपसिय-
त्ति] स एव कङ्कति प्रार्थयते स्व आगामिनि दिने स्यादिद-
मिति गम्यते न च कस्यचित् मृत्युना सह सख्य ततो वा पत्रा-
यनं तदभावज्ञानं वा अनोऽद्यैव धर्मं प्रक्रमाद्याति धर्मं [निव-
ज्यामोत्ति] प्रतिपद्यामहे । तमेव फलोपदर्शनद्वारेण विगिनष्टि
[जहेत्ति] श्रपत्वाद्यं धर्मं प्रपन्ना आश्रिता [न पुण्णवामो-
त्ति] न पुनर्भविष्यामो न पुनर्जन्मानुजविष्यामस्तत्रिबन्धनचूत-
कमापगमाज्जगमण्याद्यजायोपलक्षणं चैनत्कथमनागतमप्राप्त-
नेव चास्ति किञ्चिदतिमनोरममपि विषयसौख्याद्यनादौ ससारे
सर्वस्य प्राप्तपूर्वत्वात्ततो न तदर्थमपि गृहावस्थानं युक्तमिति
ज्ञाय । यद्वा अनागतमार्गतिविरहितं नैव चास्ति किञ्चित् किं तु
नर्पमार्गनिर्देशेव जगमणादिव्यसनजातं धुवं भावित्वादस्य
धवस्थानम् । यद्वा अनागत यत्र मृत्योरगतिर्नास्ति तत्र
किञ्चिद् स्थानमास्ति यत्रैवमनः श्रद्धाऽनिश्चायः कर्मयुक्त-
मिह लोकपरदोषयोः ध्येय प्राप्तिनिमित्तमनुष्ठानं कर्तुमिति
शेय [जोऽति] नो श्रम्माकं विनयोपसाहाय्यक रागं स्वजना
भिष्वङ्गलक्षणं तत्वतो हि क. कस्य स्वजनो न वा स्वजन इति ।
उक्तं च । ' अयण जने जीवस्स सामाएत्ताए धुयत्ताए सुणह-
त्ताए भज्जत्ताए स हि मयणमवंध्रमवुयत्ताए उववन्नपुव्वे हता
गोयना ! असातं अडुया अणतहुत्तोत्ति ' सूत्रद्वयार्थः । ततस्त-
यार्थेनमाकर्ण्य पुरोहितं उत्पद्यतप्रदणपरिणामो ब्राह्मणी
धर्मविद्वत्कारिणां मत्वेदमाह ॥

पडीणुत्तस्स हु नत्थि वातो,
वासिद्धिभिवत्तायरियाए कात्तो ।
साहाहि रक्खो लज्जे समाहिं,
शिष्साहि माहाहिं तमेव खाणु ॥ २९ ॥
पंवाविद्धिणां व्व जहेव पक्खी,
निच्चव्वहीणो व्व रणे नन्दिं ।
विस्सपारो व्वणिओ व्व पोते,
पडीणुत्तो मिह नहा अहं पि ॥ ३० ॥

प्रहीणौ प्रभृष्टौ पुत्रौ यस्मात्स प्रहीणपुत्र । अथवा प्राकृते पूर्वापर
निपातस्यातन्त्रत्वात्पुत्राभ्यां प्रहीणस्यक्तः पुत्रप्रहीणस्तस्य द्वः
पूरणे नास्ति न विद्यते वासोऽवस्थानं मम गृह इति गम्यते
वाशिष्टे ! वाशिष्टगोत्रोद्भवे ! गौरवख्यापनार्थं गोत्राभिधानं तच्च
कथं नु नाम धर्माभिमुख्यमस्याः स्यादिति भिक्षात्रयाया भिक्षा-
दनस्योपलक्षणं चैतद्भूतप्रदणस्य कालः प्रस्तावो वर्तत इति शेषः ।
किमित्येवमत आह । शास्त्राग्नि प्रतीताभिर्वृक्तो हुमो ह्यमने प्रा-
प्नोति समाधिं स्वास्थ्यं विभ्राजिर्द्विधाकृताभिः शास्त्राभिस्तमेव
वृक्तं यस्ताजि समाधिमवाप्तवान् [खाणुं ति] स्याणुं जनो
व्यपदिशतीति उपस्कारः । यथा हि तास्तस्य शोभासंरक्षणस-
हायकृत्यकरणादिना समाधिहेतव एवं ममाप्येतौ सुतावतस्तद्वि-
रहितोऽहमपि स्याणुकल्प एवेति किं ममैवंविधस्य स्वपरयो
किञ्चिदुपकारकमनवसुतमेव गृहवासेनेत्यभिप्रायः । किं च पक्षा-
भ्यां पतत्राभ्यां विहीनो विरहितः पक्षविहीनो वा ह्यष्टान्तान्तर-
समुच्चये यथेहास्मिन् लोके पक्षी विहङ्गमः पक्षायितुमप्यशक्त
इति मार्जारदिजिरभिभूयते यथा नृत्याः पदातयस्तद्विहीनो वा
प्राग्वरूपे संग्रामे नरेन्द्रो राजा शत्रुजनपराजयस्थानमेव जायते
यथा विपन्नो विनप्रसारो हिरण्यरत्नादिरस्येति विपन्नसारो व-
णिकु सांयात्रिको वेति प्राभ्यत् पोते प्रवहणे भिन्न इति गम्यते
नार्वाग् न च परत इत्युदधिमध्यवर्ती विषीदति पुत्रप्रहीणोऽस्मि
तथा अहमपि कोऽर्थं पङ्कनृत्यार्थसहायनूनाभ्यां विरहितोऽह-
मप्येवंविध एवेति सूत्रद्वयार्थः ॥

वाशिष्टवाह ।

सुसंहिता कामगुणा इमीति, संपिं केया अगगरसा पञ्जूया ।
जुंजासु ता कामगुणे पकामं, पञ्जा गमिस्सामो पहाणमगं ॥
ह्युत्तिशयेन संजृता. सस्फृता सुसजृता. के ते कामगुणा वे-
सुर्वीणाकवितकाकलीगीतादय ध्मे इति स्वगृहवर्तिनस्तान्-
प्रत्यक्तया निर्दिशति ते तत्र तथा सपिण्डता. सम्यक् पुञ्जी-
कृता (अगगरसात्ति) चशब्दस्य गम्यमानत्वात् अत्रा रसाश्च
प्रधाना मधुरादयश्च प्रभृता प्रचुरा कामगुणान्तर्गतत्वेऽपि
रसनामृथगुपादानमतिगृद्धिहेतुत्वाच्छब्दादिष्वपि चैवामेव प्रव-
र्तकत्वात् । कामगुणविशेषणं वा अत्रा रसास्त एव शृङ्गा-
रादयो वा येषु न तथा । वृक्षास्त्वाहु- रसानां सुखानामग्र रसात्र
ये कामगुणा सूत्रे च प्राकृतत्वादग्रशब्दस्य पूर्व्यनिपात (जोजामो-
त्ति) नुञ्जीमहि तत्तस्माद्यस्मादमी सुसजृतादिविशेषणविशिष्टा
स्वाधीना. सन्ति कामगुणानुकरूपान् प्रकाममतिशयेन ततो
युक्तभोगौ पश्चादिति वृक्षावस्थायां गमिष्याव. प्रतिपत्स्यावहे
प्रधानमार्गमहापुरुषसेवित प्रव्रज्यारूपमुक्तिपथमिति सूत्रार्थः ।

पुरोहितः प्राह ।

सुचारासा जोइ जहाति खेवओ,
ए जीवियहा पयहामि जोए ।
झाभं अलानं च मुहं च दोक्खं,
संचिक्खमाणो चरिस्सामि मोण ॥

सुचर. सेयिता रसा मधुरादय उपलक्षणत्वाच्छेषकामगुणा-
श्च यद्वा रसा इह सामान्येनैवास्वाद्यमानत्वात्प्रोगा भण्यन्ते ।
(मोशत्ति) हे भवति ! आमन्त्रणयचनमेतत् जहाति त्यजति
न इत्यस्मान् घय शरीरावस्था कालकृतोच्यते सा चेहामिम-
तक्रियाकरणकृमा गृह्यते ततश्च यद्गुक्ता एवानेकशो भोगा वय-
म्मानिमतक्रियाकरणकर्म जहाति उपलक्षणत्वात्संचिक्खित च

ततो यावन्नैतत्त्यजति तावद्दीक्षां प्रतिपद्यामहे इत्यभिप्रायस्तत् किं
पय स्थैर्याद्यर्थं दीक्षां प्रतिपद्यसे उच्यते कैश्चिद्दीक्षा वयःस्थैर्या-
द्विधियायिनीत्यागङ्क्याह नेति निषेधे जीवितमसयमजं। वितमु-
पवृत्तकृणत्वाद्द्वयश्च तदर्थं प्रजहामि प्रकर्षेण त्यजामि जोगान् शब्दान्
न किं तु लाभमभिमतवस्त्ववाप्तिरूपमलाभं च तदभावरूपं
सुखमभिलषणीयविषयसंभोगजं चस्य भिन्नकर्मत्वात् तु खच्च
याधाऽऽत्मकं (सचिक्त्वमाणोत्ति) समतया ईक्षमाणं पश्यन्
किमुक्तं भवति लोभालोभयोस्तथा सुखदुःखयोरुपलक्षण-
त्याज्जीवितमरणदीना च समतामेव भावयन्नरिष्याम्यासे-
विष्ये किं तत् मौनं मुनिभाव ततो मुक्त्यर्थमेव मम दीक्षाप्र-
तिपत्तिरिति भाव इति सूत्रार्थः । वासिष्ठ्याह ।

मा हू तुमे सौरियाण संहरे;

जिष्णो व हंसो पदिसोयगामी ।

जुंजादि भोगाई मए समाणं,

दुखं खु भिक्खाचरियाविहारो ॥ ३३ ॥

मा इति निषेधे हुरिति वाक्यालंकारे त्वं सोदरे शयिताः
सोदर्या सोदराद्य इति यः प्रत्यय ते च समानकुक्षिभवा
भ्रातरस्तेषामुपलक्षणत्वाच्छेषस्वजनानां भोगानां च (संभ-
रिति) अस्मादीनां क इव (जिष्णो व हंसोत्ति) इव शब्दस्य भिन्न-
कर्मत्वात् जीर्णो वयोदानिमुपगतो हस इव प्रधानपक्षीव प्रति-
कूल-श्रोत प्रतिश्रोतस्तदानीं सन्न किमुक्तं भवति यथाऽसौ
नदीश्रोतस्य निकटं प्रति कूलगमनमारभ्यापि तत्राशकः पुनर-
नुश्रोत एवानुवावत्येव भवानपि दुस्तर सयमभार वोढुमस-
मर्थं पुनः सहोदरान् सह भोगान् वा स्मरिष्यति तदिदमे-
वास्तु भुङ्क्व भोगान्मया (समाणति) सुखदुःखहेतु (खु इति)
खलु निश्चितं भिक्षाचर्या भिक्षाटन विहारो ग्रामादिष्वप्रतिव-
द्धविहारो दीक्षोपलक्षणं चैतदिति सूत्रार्थः ।

पुरोहित आह ।

जहा य भोई तणुयं जुजगे, निम्मोयणं हेव पलेइ मुत्तो ।

एमेय जाया पयहंति भोए, तेहं कहं नाणुगमिस्सएगो । ३४।

डिदिनु जालं अवदं वरो हिया, मच्छा जहा कामगुणो पहाय ।

धोरेय सीव्वा तवमा उदारा, धीरा हु भिक्खायरियं चरति ३५

यथा च हेभवति ! पठ्यते चाहे भोगिनि तनु शरीर तत्र जात
तनुजां भुजगमः सर्पा निर्मां चनीय निर्मां क हित्वा पर्येति सम-
न्ताऽऽच्छति मुक्त इति निरपेक्षो नामिष्यक्त इत्यर्थः (समेति)
एवमतौ पठ्यते च (इमेति) अत्र च तथेति गम्यते तत्त-
थेमा ने तव जातौ पुत्रौ प्रजहीतः प्रकर्षेण त्यजतो भोगान्
तत किमित्याह तौ भोगास्त्यजन्तौ जातौ अह कथम् नानुग-
मिष्यामि प्रव्रज्याग्रहणेनानुसरिष्याम्येको द्वितीयो यदि ताव-
दनयो कुमारकयोरपीयान् विवेको यन्निर्मां कवदत्यन्तसह-
चरितानपि भोगान् भुजङ्गवत् त्यजतस्तत किमिति भुक्तभोगोऽ
प्यरमेनात्त्यजामि किं वा ममासहायस्य गृहवासनेनेति भावः ।
तथा त्रित्वा द्विधा कृत्वा तीक्ष्णपुच्छादिना जाहमानायमव-
त्रभिन्न जीर्णत्वादिना नि सारमिव वर्तयोऽशीति गम्यते ।
रोहिता रोहितजातीया मत्स्या मीनाश्चरन्तीति सग्रन्थः । यथेति
दृष्टान्तोपदर्शने यत्तदोश्च नित्यसवन्भात्तथेति गम्यते ततस्तथा
जातुप्रायान् कामगुणान् प्रहाय परित्यज्य धुरिं पदहन्ति धौरेया-
स्ते रामिष्य शीलानुरिक्तभारवाहिताऽऽकृण स्वभाषो येषां ते

धौर्यशीलास्तपसाऽनशनादिनोधारा प्रधाना धीरा सत्यवन्त
हुरिति यस्मान्निष्ठाचर्या चरन्त्यासेवन्ते धनग्रहणोपवृत्तकृणमेतद्-
तोऽहमपीत्यं व्रतमेव प्रदीप्य इति भावः इति सूत्रद्वयार्थः ॥

इत्थं तत्प्रतिषेधिता ग्राह्यायाह ।

तद्देव कौंचा समङ्कमंता, तयाणि जालाणि दक्षितु हंसा ।

पद्वेति पुत्ता य पई यमज्जं, तेहं कहं नाणुगमिस्सइका ३६
नभसीवाकाश इव कौञ्चा पक्षिविशेषाः समतिक्रामन्तस्तान्
तान् देशानुल्लङ्घयन्तस्तानि विस्तीर्णानि जात्रानि वन्यनविशेष-
रूपाण्यात्मनोऽनर्थहेतून्क्षित्या (हंसत्ति) चशब्दस्य गम्यमान-
त्वात्सुत्तश्च (पद्वेति) परियन्ति समन्ताद् गच्छन्ति पुत्रौ च
सुनौ च पतिश्च भर्ता मम सवन्धिनो गम्यमानत्वाद्ये ते जातो-
पमविषयाजिष्यद्भ भित्वा नभः कल्पे निरुपगोपतया सयमाश्चनि
तानि सयमस्थानान्यतिक्रामन्तस्तानहं कथं नानुगमिष्याम्येका
सती किं त्वनुगमिष्याम्येव । एवंविधं वचनं हि स्त्रीणां पति-
पुत्रो वा गनिरिति । यदि वा जात्रानि भिक्षेति हंसानामेव
सवन्धते । समतिक्रामन्तः स्वातन्त्र्येण गच्छन्त इति तु कौञ्चोदा-
हरणमज्ञानकलत्रादिवन्धनसुनापेकं हंसोदाहरणं तु तद्विपरी-
तपत्यपेक्षमिति भावनीयमिति सूत्रार्थः । इत्थं चतुर्षामप्येक-
वाक्यतायां प्रव्रज्याप्रतिपत्तौ यद्भूतदाह ।

पुरोहितं तं समुयं सदारं, मोच्चाभिणिकखंत पहाय जोगे ।

कुदुंनारं विडलुत्तमंतं, रायं अजिक्खं समुवाय देवी । ३७।

वंताती पुरितो रायं, न सो होइ पसंसितो ।

माहणं परिच्चत्तं, धणं आइउमिच्छसि ॥ ३८ ॥

सव्वं जगं जइ तुहं, सव्वं वावि धणं जेवे ।

सव्वं पि ते अपज्जत्तं, नो वा ताणाऽ ने तव ॥ ३९ ॥

मरिहति रायं जया तथा वा, मणोरमे कामगुणे पहाय ।

एको हु धम्मो नरदेवयाणं, न विज्जए अन्नमिहेह किंचिपु

पुरोहित पुरो वसन्तमिति च जगुनामान सपुत्रपुत्रद्वयाघित
सदार सपत्नीक श्रुत्वाऽऽकर्ण्य अग्निनिष्क्रम्य गृहाग्निर्गत्य प्र-
हाय प्रकर्षेण त्यक्त्वा जोगान् शब्दान् प्रव्रजितमिति गम्यते ।
कुदुम्भसार धनवान्यादि विपुत्रं च विस्तीर्णतया उत्तमं च प्रधान-
तया विपुत्रोत्तमं (यदिति) यत्पुरोहितेन त्यक्तं गृहन्तमिति
शेष (राय) राजानं नृपतिमन्नीक्ष्य पुन पुन समुवाच सम्य-
गुक्तवती देवी कमराचती नाम तदग्रमहिषी । किमुक्तवतीत्याह
वान्तमुद्वीर्णमशितुं भोक्तुं शीघ्रमस्येति वान्ताशी पुरुष पुमान् य
इति गम्यते राजन् । नृपते ! स न प्रसंसितः श्लाघितो विद्व-
द्विरिति शेषः । स्यादेतत्कथमह वान्ताशीत्यत आह । ब्राह्मणे-
न परित्यक्तं परिहृतं धनं स्वमादातुं प्रहीतुमिच्छसि परिहृतं
धनं हि गृहीतोऽजिक्तत्वाच्चान्तमिव ततस्तदादातुमिच्छस्त्वम-
पि वान्ताशीव न चेदमुचितं प्रवादशामित्याभिप्रायः । अथवा
काक्या नीयते राजन् ! वान्ताशी यः स प्रशस्यो न प्रवत्यतो
ब्राह्मणेन परित्यक्तं धनमादातुमिच्छन्नि न चेतन्नवत उचितं यत्-
स्त्वमप्येव वान्ताशितया अन्त्याप्य एव भविष्यसीति काक्यार्थः ।
किं च सर्वं निरवशेषं जगद् दृष्ट्वा न चोदिति सन्नो यद्दृश्य-
स्यायमर्थो न संभवत्येवैतत्कथञ्चित्तमये वा (हुरिति) तद्
सर्वं व्यापि धने रजतस्यादिद्वयं भवेत्तद्वि तपेनीटापि गोज्यते
तथा सर्वमपि ते न च पर्याप्तमशक्तमिच्छापरिपूति प्रतीति शेषः ।

आकाशसमन्वेन तस्या अपर्ययसितत्वात्तथा नैव प्राणाय जरा-
मरणाद्यपनोदाय नदिति सर्व्वं जगत्तुन वा तवेति ते । इह च
पुनः पुनः सर्व्वशब्दस्य युष्मदस्मदोच्चोपादानं जिज्ञासाप्यत्वाद-
पुनरुक्तमिति ज्ञायनीयं पूर्व्वेण गर्हितत्वमनेन चानुपकारितां पु-
रोहितप्रनाद्यग्रहणहेतुमादर्श्यं संप्रत्यनित्यतां तच्छेदुमाह । मरि-
प्यसि प्राणास्त्वङ्गासि गजन् ! नृप ! यदा तदा वा यस्मिस्तस्मि-
न्या कावे अघश्यमेव मर्त्तन्यम् " जातस्य हि ध्रुव मृत्यु " रि-
त्युक्तं हि " कश्चित्तावत्तया दृष्ट, श्रुतो वा शङ्कितोऽपि वा । क्विंता
वा यदि वा स्वर्गो, यो जातो न मरिप्यति " तत्रापि च कदाचिदजि-
घ्रितयस्तु आदायैव मरिप्यामीत्यत आह । मनोरमांश्चिच्छाहा-
दक्षान् कामगुणानुकरूपान् प्रहाय प्रकर्षेण त्यक्त्वा त्वमेकाप्येव
मरिप्यसि न किञ्चिदन्यत्तया सह यास्यतीत्यजिप्राय । तथा एकै
(हृत्ति) एव एवा द्वितीय एव धर्मः " सम्यग्दर्शनादिरूपो नरदे-
य ! नृप ! ज्ञानं शरणमापत्परिरक्षणं न विद्यते नास्त्यन्यद-
परमिह दृष्टेति धेत्यग्निधानं संयमस्थापनार्थं किञ्चिदिति स्व-
जनघनादिकं यद्वि वा दृष्टेति लोके दृष्टेत्यस्मिन् मृत्यौ धर्म ए-
धैकराण मुक्तिहेतुत्वेन नान्यत् किञ्चित्ततः स एवाद्दुष्टेय इति
सूत्रत्रुष्टयार्थः ।

यतश्च धर्मादृते नान्यत्प्राणमतो ।

नाहं रमे पक्विण्णि पंजरे वा,
संताणञ्जिना चरिनामि मोणं ।
अकिंचणा उज्जकमा निरामिसा,
परिगद्गभनि त्तदोसा ॥ ४१ ॥
द्व्वगिणा जहा रणे, रुज्जमाणेसु जतुसु ।
अधो रुत्ता पमोयंति, रागदोसइसंगदा ॥ ४२ ॥
एवमेवं वयं मूढा, कामजोगेसु मुच्छिया ।
रुज्जमाणं न उज्जामो, रागदोसगिणा जयं ॥ ४३ ॥
भो । भोच वमित्ताय, लहुदुयवहा रेणो ।
आमोयमाणा गच्छंति, दिया कामकमा इवा ॥ ४४ ॥
इमे य वप्पा फंटेति, मम हत्थज्जमाग गा ।
वय च सत्ता कामेसु, जणियामां जहा इमे ॥ ४५ ॥
साभिसं कल्लवं दिस्सा, वज्जमाणं निरामिं ।
आमिम सत्त्वमुज्जिक्ता, विहरिस्सामो निरामिसा ॥ ४६ ॥
गिप्पावमेड नत्ता णं, कामे सारवप्पणे ।
उरउव्व मुव्वज्जसे वा, संकमाणो तणु चरं ॥ ४७ ॥
णागो व्व वंषणं त्तित्ता, अप्पणो वसं वए ।
इति पच्छ महारायं, उमृपारेत्ति मे मुयं ॥ ४८ ॥

नाहं निषेधे प्रहमित्यारमनिर्देशे रमे इति गतिमवमोमि [प-
क्विणो पञ्जरेषु] याशब्दं आप्त्ये जिघ्रकमश्च तत्र पक्विणो-
प शकुनिकेय शार्ङ्गकादि पञ्जरे प्रतीत एव । किमुक्तं भवति य-
थाऽर्मा दु ज्ञोत्पादिनि पञ्जरे न रतिं प्राप्नोत्येयमहमपि जरामर-
ण युपपन्नविद्येते जघपञ्जरे न रमे । अतश्चिप्रमन्ताना प्रकमात्
पिना दोगत्सेदमन्तानि सती जिघ्रकमस्य मूत्रे परनिपात प्राग्य-
त् मरिप्याम्यनुष्णाम्यामि मान मुनिभाषम् । न विद्यमानं क-
ञ्चन कृत्तव्यं दिग्गयादि ज्ञापत कयायादिक्रमस्या इत्यकिञ्च-
ना स एव एवमादिनादिनां प्रमत्तुष्टिनामस्या इति प्रमुक्त-

ना । कथं चैवं जूनेत्याह । निष्कान्ता आमिषाद् शुद्धिहेतोरभिदधि-
तधिपयादेर्निर्गतं वा आमिषमस्या इति निरामिषा (परिमाहार-
म्भनियत्तदोसेत्ति) प्राकृतत्वात् पूर्वपरनिपातोऽतश्चामिनि परिप्र-
हारम्भद्रोपा अभिष्वङ्गनिर्दिशतादयस्तेऽयो निवृत्तोपरता परिप्र-
हारम्भद्रोपनिवृत्ता । यद्वा परिप्रहारम्भनिकृत्ता अत एव चाद्रो-
पा विवृतिविरहिता । अनयोविशेषणसमासः । अपरं च दोषा-
ग्निता दावानलेन यथाऽरथ्ये घने दह्यमानेषु प्रस्मसात्ति यमापे-
षु जन्तुषु प्राणिष्वन्येऽपरे सत्त्वा प्राणिनो विषेकिन प्रसोदस्ति
प्रकर्षेण हृष्यन्ते । किमित्येवंविधास्त इत्याह । रागद्वेषयोर्वश
आयत्तता रागद्वेषवशस्तं गताः प्राणाः (एवमेवंति) विन्दोर-
त्वाङ्गाणिकत्वादेवमेव चि वयं * उदत्ति) मूढानि मोहवशागा नि-
कामभोगेषु चरुषु (मुच्छियात्) मूर्च्छितानि गृहानि दह्यमा-
नामिव दह्यमानं न बुद्ध्यामहे नावगच्छामो रागद्वेषावकिरिब
रागद्वेषाग्निस्तेन किं तज्जगत्प्राणित्तमूहं यो हि सचिवेको रागा-
दिमांश्च न जवति स दावानलेन दह्यमानानन्यसत्वानवलोक्या-
हमन्येवमनेन दहनीय इति तद्रङ्गणोपायतत्पर एव भवति न तु
प्रमादवशातः सन् प्रमोदने । यस्त्वत्यन्तमहो रागादिमांश्च
स आयातमचिन्तयन् हृष्यति न तु तदुपशमापाये प्रवर्तते ततो
वयमपि जोगापरित्यागादेवं विधान्येवेति ज्ञावः । येत्तद्विद्या म
भवन्ति ते किं कुर्वन्तीत्याह जोगान् मनोहृशब्दादीन् (जोगेति)
जुक्त्वाऽऽसेत्य पुनरुत्तरकात्वं वान्त्वा चापहाय विपाकदारुणत्वा-
ल्लघुर्वायुस्तदुद्भूतं भदनमेषां लघुचूताः कोऽर्थो वायुपमास्तथा-
विधाः सन्तो । वहरन्तीत्येवंशीला लघुभूताविहारिणोऽप्रतिबन्ध-
विहारिण इत्यर्थः । यद्वा लघुचूतः संयमस्तेन विहर्तुं शीलं
येषां ते तथा आ समन्तान्मोदमाना हृष्यन्त आमोदमानास्तथा-
विधाः दुष्टानेनेति गम्यते । गच्छति विद्यद्विस्तस्थानमिति शेषः ।
क इव (दियाकामकमा इवेत्ति) इवशब्दो जिघ्रकमस्ततो दिजा
इव कामो ऽभिलाषस्तेन कामन्तीति कामकमा यथा पक्विणः रसे-
च्छया यत्र यत्राशनासन्ते तत्र तत्रामोदमाना जाम्यन्ते एधमेतेऽ-
प्याभिष्वङ्गस्य परतन्त्रताहेतोरभावाद्यत्र यत्र सयमयात्रानिर्वहणं
तत्र तत्र यान्तीत्याशय । पुनर्वहिरास्थां निराकुर्वन्तीत्याह इमे इ-
त्युद्भू मानतया प्रत्यक्षा शब्दादयश्च समुच्चये यत्र नियन्त्रिता
अनेकधोपायै रक्षिता इत्यर्थः एते किमित्याह । स्पन्दन्त इव
स्पन्दन्ते अस्थितिधर्मनया ये । काहश इत्याह (मम हत्थज्जमा-
गयन्ति) ममेत्यात्मनिर्देश उपलक्षणत्वात्तत्र च हस्तं करमार्यं
अथ वा आगताः प्राप्ता कोऽर्थः स्पन्दशा आत्मनोऽकृतां दर्शय-
तुम इ । (वयं च सत्तित्ति) वयं पुन शक्तानि संयन्त्रान्यभिष्व-
ङ्गवन्तीत्यर्थः अथहुत्वेऽप्यस्मदोद्भयोश्चेति बहुवचन कामेष्वजिघ्र-
पणाशब्दादिषु एवाधिष्येपि चामीष्वभिष्वङ्ग इति मोहधि-
द्वसितमिति ज्ञावः । यद्वा इमे च चेति चशब्दाद्वयं च स्पन्दामहे इव
स्पन्दामहे आयुषश्चञ्चलतया परलोकगमनाय शेषं तथैव यत
एवमतो जविप्यामो यधेमे पुरोहितादय । किमुक्तं जवति यथाऽ-
मं जिघ्रश्चञ्चलत्वमवत्रोक्ष्यते परित्यक्तस्तथा धयमपि त्यह्याम
इति । स्यादेतदस्थिरत्वेऽपि सुखहेतुत्वात् किमित्यमी स्पन्दन्ते
इत्याह । सह मिषेण पिशितरूपेण वर्तत इति सामिप्यस्तं कवल-
मिह गृध्र शकुनिकं वा दृष्ट्वाऽवलोक्य चाप्यमानं पीड्यमानं पत्नी-
न्तैरिति गम्यते निरामिपमामिपधिरहितमन्यथाचूतं दृष्ट्वेति
गम्यते आमिषमभिष्वङ्गहेतुं धान्यादि सर्व्वं निरवशेषमुज्जित्वा
त्यक्त्वा (विहरिस्सामोत्ति) विहरिप्याम्यप्रतिबन्धविहारितया
परिप्यामीत्यर्थः । निगमिषा पन्तित्तानिष्वङ्गहेतुः दन्नाद्युपादे

नोपदेष्टुमाह गृध्रेण उपमा येयान्ते गृध्रोपमास्तानुकन्यायेन तुः समुच्चये भिन्नक्रमश्च योद्वयते ज्ञात्वाऽवबुध्य णमिति प्राग्वत् कान् प्रक्रमाद्विषयामिषवतो लोफान् कामाश्च विषयांश्च ससार्वर्चनात् ससार्वृद्धिहेतून् ज्ञात्वेति संबन्धः । अथवा कामयन्त इति कामा इति व्युत्पत्त्या कामयोगाद्वात्यन्तगृह्णित्यापनार्थं कामा विषयिण एवोक्ता अतस्तान् गृध्रोपमान् संसारवर्षकांश्च ज्ञात्वा किमित्याह (उरगो ज्वसुगन्नापसेवन्ति) इवशब्दस्य त्रि-श्रक्रमत्वादारपत्वाच्चोरग इव जुजग इष सौपर्ण्यपार्श्वे गरुडस-मीपे शङ्कमानो भयत्रस्तमिति स्तोत्रं मन्दयतनयेति यावत् । चरे क्रियासु प्रवर्त्तश्च । अस्यायमाशयो यथा सौपर्ण्योपमैर्विप-यैर्न वाध्यते तथा समयमासेवस्व । ततश्च किमित्याह (नागो-व्य) अर्थः स्पष्ट आशयइचायं यथा नागो वन्धनं वरत्राएरुकादि त्रित्वा द्विधा विहायात्मनो चर्गति चिन्त्याट्ठी व्रजत्येवं जवानपि कर्मवन्धनमुपहृत्यात्मनो वसति कर्मविगतः सुखो यत्रात्मावति-ष्ठते सा च मुक्तिरेव तां व्रजरेनेन दीक्षाया प्रसङ्गतं फलमुक्तम् । एवं चोपविश्य निगमयितुमाह । एतद् यन्मयोक्तं पथ्यं हितं महाराज । प्रशस्यचूपते ! इपुकारनामन् ! एतन्न न मया स्वमनी-षिक्यैवोच्यते किं चित्येतन्मया ध्रुतमवधारितं साधुसकाशादि-ति गम्यत इति सूत्राष्टकार्थं । एष च तद्वचनमाकर्ण्य प्रतिबुद्धो-नृपस्तनश्च यत्तौ द्वावपि चक्रतुस्तदाह ।

चइत्ता विउलं रट्टं, कामभोगे हि दुच्छे ।

निन्विसया निरामिसा, निषंहा निप्परिग्गहा ॥ ४६ ॥

सम्मं धम्मं वियाणित्ता, चिच्चा कामगुणं वरे ।

तवं पगिज्जहक्खायं, घोर घोरपरक्कमे ॥ ५० ॥

त्यक्त्वाऽपहाय विपुल विस्तीर्णं राष्ट्रं मएरुव पाठान्तरतो राज्य वा कामजोगांश्चोकरूपान् दुस्त्यजान् दुष्परिहारास्त्रिविषयौ शब्दादिविषयविरहितौ चत एव निरामिषौ । यद्वा विषयो देश-स्तद्विरहितौ राष्ट्रपरित्यागत कामजोगत्यागतश्च निरामिषाव-भिष्वङ्गेहेतुविरहितौ कुत पुनरयविष्यौ यतो नि स्नेहौ निष्प्रति-यन्थौ निष्प्रिग्रहौ क्वचिद्विद्यमानस्त्रीकारौ सम्यगविपरीत धर्मं श्रुतचारित्रात्मक विज्ञाय विशेषतो ऽवबुध्य (चिञ्चि) त्यक्त्वा कामगुणान् शब्दादीन् वरान् प्रधानान् पूर्वविशेषणैर्ग-तार्थत्वेऽपि पुनरभिधानमतिशयव्यापक तपोऽनशनादि प्रगृह्या-च्युपगम्य यथाख्यात येन प्रकारेण तीर्थकरादिभिः कथित घोर-रमत्यन्तदुरनुचरं घोर कर्मवैरिण प्रतिरौरु पराक्रमो धर्मानु-ष्ठानविषयसामर्थ्यात्मको ययोस्तौ । तथा देवीनृपौ तथैव कृत-घन्ताविति शेष इति सूत्रद्वयार्थं ॥

संप्रति समस्तोपसंहारमाह ।

एवं ते कमसो बुष्ठा, सव्वे धम्मपगयणा ।

जम्ममच्चुजयोन्विग्गा, दुक्खस्संतगवेसिणो ॥ ५१ ॥

सामणे विगयमोहाणं, पुण्वजावणजाविया ।

अचिरेणेव कालेन, दुक्खस्संतमुवागया ॥ ५२ ॥

राया सह देवीए, माहणो व पुरोहिथो ।

माहणी दारगा चैव, सव्वे ते परिनिब्बुहे । त वे भि ॥५३॥

एवममुना प्रकारेण तान्यनन्तरमुक्तरूपाणि षडपि क्रमशोऽ-भिहितपरिपाठ्या बुद्धान्यवगततत्वानि सर्घाण्यशेषाणि धर्म-परायणानि धर्मैकनिष्ठानि पठ्यते च (धम्मपरपरत्ति) पर-म्परया धर्मो येषां तानि परम्परधर्मैः (णि प्राकृतत्वाच्च परपरा-

शब्दस्य परनिपातस्तथाहि साधुदर्शनात् कुमारकपो कुमार-वचनात्तत्पित्रोस्तदवलोकनात् कमलादेव्यास्ततोऽपि च राष्ट्र इति परम्परयैव धर्मप्राप्तिर्जन्ममृत्युमयेभ्य उक्तस्वपेभ्य एवो-द्विग्नानि प्रस्तानीति जन्ममृत्युमयोद्विग्नानि दुःखस्यासात्-स्यान्तः पर्यन्तस्तद्वेषकारिण तद्वेषकारिण सापेक्षस्यापि समा-सो यथा देवदत्तस्य गुरुकुलमिति । पुनस्तद्वक्तव्यतामेवाह । शा-सने दर्शने विगतमोहानामर्हतामन्यजन्मनि भाजनयाऽभ्यासत्-पया भावितानि धासितानि भावनाभावितानि । यद्वा भाविता भावना यैस्तानि भावितभावनानि पूर्वोत्तरनिपातस्यातन्त्र वा-दत एवाचिरेणैव स्वल्पेनैव कालेन दुःखस्यान्तं मोक्षमुपग-तानि प्राप्तानि । सर्वत्र च प्राकृतत्वात् पुक्लिङ्गनिर्देशः । मटम-तिसरणायाप्यनार्थमुपसंहरतुमाह । राजेपुकार सह देव्या कमलावत्या ब्राह्मणश्च पुरोहितो भृगुनामा ब्राह्मणी नत्पनी यौ च दारकौ तत्पुत्रौ चेति पूर्ववत् सर्वाणि तानि परिनिर्वृतानि कर्माग्न्युपशमतः शीतीभृतानि मुक्तिं गतानीति यावत् सूत्र-त्रयार्थं । इति परिसमाप्तौ ब्रवीर्मीति पूर्ववत् । उक्तोऽनुगमः । उक्तं १४ अ० स्वनामख्याते नगरभेदे, “उसुगारे ल्यरे उस-भदत्ते गाहावडं” वि० १ ध्रु० १ अ० ।

उसुयारपव्वय-ऽपुकारपव्वत-पुं० धातकीपरण्डविभागकारि-णि पव्वते. “ दो उसुगारपव्वया ” इपुकारौ दक्षिणोत्तरयोर्दि-शोर्धातकीपरण्डविभागकारिणाविति । स्था० २ टा० ३ उ० । “ समयक्वेत्ते चत्तारि उसुकारा ” इपुकारा धातकीपरण्डपु-ष्कराड्यो पूर्वोत्तरविभागकारिणश्चत्वार स० । स्था० ।

उसुयारिज्ज-ऽपुकारीय-न० “उसुयारणाम गोयं, वेदतो भावत्रो य उसुयारो । तत्तो समुत्थियमिण, उसुयारिज्जति अज्जभयण ” यदिपुकारात् समुत्थितं तत्तस्मै प्रायो हितमेव भवतीति इपुका-राय हितमिपुकारोपमुच्यते । प्राधान्याच्च गज्ञो निर्देशोऽन्यथा परुभ्योऽप्येतत्समुत्थान तुल्यमेवेति । चतुर्दशे उत्तराप्ययने, उक्तं १४ अ० । स० ।

उसुपात्र-देशी०-न० उद्वयले, “ उसुयालंसि वा कामज-लसि वा ” आचा० २ ध्रु० ।

उसुत्रक्ककिरिओ वम-ऽपुत्रक्यक्रियोपम-त्रि० शरदाव्यक्रि-यासदशे, “ धुन. समाधिरव्यक्त, इपुत्रक्यक्रियोपम ” । टा० २१ टा० ।

उसूलग-उसूत्रक-पु० सातिकायां परवत्तपातार्थमुपरिञ्चादि-तगर्नायाम् “ उसूलगतयन्वाओ ” उक्तं ११ अ० ।

उस्स (ण) (ऊ) ऽमन्-त्रि० उप् आधारे मनिन् वा ङन्च । शपो सयोने सोऽप्रीप्से ङ । ४ । ङ । इति पन्थाने सकारो मा-गध्याम । प्रीप्सर्ता, प्रा० ।

उस्स-अवड्याय-पु० वेदे, “ अणहणिसु सप्पुन्नेसु ” वृ० ४ उ० । नि० नृ० ।

उसू-पु० घसन्ति रसा अत्र-वस रद्-निपातनाश्च पत्यम् । किरणे, सूर्यकिरणानां बहुलाकारकन्धेन रमयत्वात्तथात्यम् । मृपे, सुञ्चयाम, लतायाम, शृथिव्याम, स्त्री० । घा० ।

उस्सकःलिय-उत्संकञ्जिन-त्रि० निमृष्टे, आचा० २ ध्रु० ।

उस्ताकइत्ता उत्पव्वक्य-अन्य० उन्मृपेयर्थे, तद्यत्रमरतयो-स्तुकीभूयेति यावत् । स्था० ६ टा० ॥

उत्सर्ग

उत्सर्ग-उत्सर्ग-न० स्वयोनप्रवृत्तकाद्यावधेरर्ध्वं पुरतः
ध्वष्णमारम्भकरणमुत्सर्गम् । ध०३ अ ध०। स्वयोनप्रवृत्ते-
नियतकाद्यावधिपरतः करणे, । यथा काचिन्मरुकादिप्रार्थ-
नया रुन्तं वाद्यमाश्रावयति यदुत मा रोदी' समीपगृहागतो
मुनिरस्मद्गृहे आयास्यति तदा तदर्थमुत्थिताऽहं तवापि दा-
स्यामीति । ततश्च साधावागते तस्य भिक्षादानायोत्थिता वा-
वस्यापि ददातीति उत्सर्गम् । ध०३अधि० (पादुमिया श-
ब्दे स्पष्टीभविष्यति) " उत्सर्गं अहिसर्गं परमुहोलांक्रिय
शरोवा वि ज्ञायत्तपरेण जुषो अह ज्ञावाभिन्नाहो नाम अवस-
पन् " । ध० १ अधि० ।

उत्सर्गावृत्ता-अपसृत्य-अन्य० अपसृतं कृत्वेत्यर्थे, " उत्स-
र्गावृत्ता " विवादे प्रतिपत्तिनं केनापि व्याजनापसर्पापसृतं
कृत्वा पुनरवसरमवाप्य विवदते स्था ६ ग० ।

उत्सर्ग-उत्सर्ग-पु० सृज विसर्गं उत्पूर्वात् सृजेर्घञ् । उज्जने,
आव० ५ अ० । अस्य निक्षेप ।

नामं ? अवणार दविण, ३खित्तं ४ काले ५ तद्देव जावे यद्
एसो उत्सर्गस्म तु, निक्खवो उच्चिहो हाइ ॥ ३६ ॥
अर्थमधिकृत्य निगदसिक्का विशेषार्थं तु प्रतिहारं प्रपञ्चेन व-
ह्याम । तत्रापि नामस्थापने गतार्थे ।

उत्सर्गाद्विरभिधित्तया पुनराह ॥

उत्सर्गा उ जं जेण, जत्थ अवकिरइ दव्वभूओ वा ।

जं जत्थ वा वि गित्तं, जं जच्चिर जम्मि वा कात्ते ॥ ३७ ॥

वित्तिरित्तो दव्वस्सगो अक्किच्चिरं सदोसं च कच्चुं जो जं द-
व्वं उट्टेति तत्थ अक्किच्चिरं जहा भिष्णं निक्खज्जायणं सदोसं
जहा विसकमज्जियोगकतं वा एवमादि । अहवा जेण दव्वेण
जत्थ वा दव्वे दव्वज्जतो उट्टेति एस दव्वस्सगो उ हा नरहादी-
दि चक्खट्टीदि नारइं वास पव्वयतेहि उट्टिनं । जो वा जं खेत्तयं
चयति जम्मि वा खेत्ते वयति किञ्चि जम्मि वा खेत्ते उत्सर्गो व-
णिज्जत्ति एवमादिफो उत्सर्गो जो ज कालं उज्जति । जहा
उज्जातो वसंतो मेदणो ण वाहत्ति उट्टित्तो वा सिरो एवमादि ।
अइया भित्तकासं पप्प ण गीयिज्जति वासारत्ते वा णविहरिज्ज-
ति । जच्चिर व कालं उत्सर्गे जम्मि काले उत्सर्गे वणिज्जति ।
[आ० चू० ५ अ०] उज्जोत्सर्गना तु उज्जोत्सर्गे स्वयं (जंति)
यद्भवनेपणीयमयाकिरतीति योग [अवकीरत्ति] उ-
त्सर्जति (जेणेत्ति) येन करणनृतेन पात्रादिनोत्सर्जनि [जन्वत्ति]
यत्र अन्यं व्युत्सर्जति उज्जोत्सर्गो वा अनुपयुक्तो वा उत्सर्जति एव
उज्जोत्सर्गोऽभिधीयते । द्वारं क्षेत्रोत्सर्गं उच्यते [जं जत्थ वा-
वि गेत्तेत्ति] यत्र क्षेत्रत्रकणदेशाद्युत्सर्जति यत्र वाऽपि क्षेत्रे उत्स-
र्गो व्यावर्धने एव क्षेत्रोत्सर्गं । कात्रोत्सर्गं उच्यते [जं जच्चिर ज-
म्मि वा कात्तेत्ति] य कात्रमुत्सर्जति यथा भोजनमधिकृत्य रज्जनि
माधयः [जच्चिर वत्ति] यावन्त कालमुत्सर्गो यस्मिन् वा कात्ते
उत्सर्गो वर्धते एव जात्रोत्सर्गं इति गार्थार्थं । आव० ५ अ० ।

भावोत्सर्गान् प्रतिपादयन्नाह ॥

भावं परत्थपि अरं, जेण उ जावेण अवकिरइ जं तु ।

अस्संजमं पमत्थे, अपसत्थे संजमं चरं ॥ ३८ ॥

पथमादिनो वागमनो उन्ममनो पमत्थो अपसत्थो द्राष्टृपाटीणं
जातिमहादीण य अपसत्थो पाणाटीण उज्जणा जेण वा जावेण
वपनि पमत्थे [आव० चू०] नाव इति द्वारपरमशं भावोत्सर्गो

द्विधा प्रशस्त शोभनं वस्त्वधिकृत्य [इतरत्ति] अप्रशस्तमशोभनं
तथा येन वा जावेन उत्सर्जनीयवस्तुगतेन स्वरादिना अवकिरति जं
तु उत्सर्जति यच्च भावेनोत्सर्गं इति तृतीयासमासः । तत्रासंयमं
प्रशस्ते भावोत्सर्गं त्यजति अप्रशस्ते तु संयमं त्यजतीति गार्थार्थः ।
यदुक्तं येन वा भावेनोत्सर्जति तत्प्रकटयन्नाह ।

खरफरुसाइसचेअण-मचअणं उरज्जिगंधविरसाई ।

दव्विअमवि चयइ दोसेण, जेण जावुज्जणा सा उ ॥ ३९ ॥

खरपरुषादि सधेतनं खरं कठिनं परुषं दुर्जाषिणोपनीतमचे-
तने उरज्जिगंधविरसादि यद्व्यमपि त्यजति दोषेण येन स्वरादि-
ना वा जावोज्जना सा उक्ता येनोत्सर्गं इति गार्थार्थः । ३९ गतं
मूत्रद्वारगाथायामुत्सर्गमधिकृत्य निक्षेपद्वारम् ॥

अधुनैकार्थिकान्युच्यते ॥

उत्सर्ग ? विउत्सरणा, ३
उज्जणा य ३ अवकिरण ४ उज्जण ५ विवेगो ६ ।
वज्जण ७ चयण ८ म्मुअणा ९,
परिसारुण १० सारुणा चैव ?? ॥ ४० ॥

उत्सर्गं व्युत्सर्जना उज्जना च अवकिरणं उद्वंदनं विवेकं वर्जनं त्य-
जनम् उन्मोचना परिशातना शातना चैवेति गार्थार्थं । आव० ५ अ०
उत्सर्जनीयस्य त्यागरूपे आभ्यन्तरतपोभेदे, तद्देव स द्वि-
वि-ो वाह्य आभ्यन्तरश्च । तत्र वाह्यो द्वादशादिभेदस्योपधेरति-
रिक्तस्यानेपणीयस्य संसक्तस्यान्नपानादेर्वा त्यागः । आभ्यन्तरः
कपायाणा मृत्युकाले शरीरस्य च त्यागः । ननु उत्सर्गप्रायश्चि-
त्तमध्य एवोक्तं तर्किक पुनरत्र भरणेन सत्यं सोऽतिचारविशु-
द्धयर्थमुक्तः अयं तु सामान्येन निर्जरार्थं इत्यपौनरुक्त्यम् । प्रव०
६ ग० ध० स० । न० । पञ्चा० यथा भामेत्युक्ते सत्यभामेति ग-
म्प्रते तथाऽत्राप्येकदेशेन समुदायावगमात् कायोत्सर्गं, प्रव० १
ग० । (काउत्सर्गशब्देऽशेषवच ध्यता) " उत्सर्गाति " ई-
र्थापथानिहितं पञ्चविंशत्युच्छ्वासप्रमाणं कायोत्सर्गं करोति ।
श्रौ० । सामान्योक्तौ, ध० २ अधि० । दर्श० । सामान्योक्तो वि-
धिरुत्सर्ग यथा त्रिविधं त्रिविधेन प्राणातिपाताविरति । दर्श० ।
पञ्चा० । इह विधित्सितस्य वस्तुन कारणनिरपेक्ष सामान्य-
स्वरूपमुत्सर्गं उच्यते । वृ० ४ उ० । अभिप्रेतवस्तुस्वरूपनिर्वाच्य
कारणनिरपेक्षमुत्सर्गं । नि० चू० ११ उ० । " उत्सर्गो श्रोहो "
उत्सर्गो पडिसेहो । नि० चू० १ उ० । अथोत्सर्गापवादयो-
र्वाचविचार । अथ योऽयं " न हिंस्यात्सर्वाभृतानी " त्यादिना
हिंसानिषेध आत्सर्गिको मार्ग सामान्यतो विधिरित्यर्थं वेद-
विहिता तु हिंसापवादपदं विशेषतो विधिरित्यर्थं । ततश्चाप-
वादेनोत्सर्गस्य बाधितत्वात्त आतो हिंसाविधिदोषायोत्सर्गा-
पवादयोरपवादो विधिवलौघानिति न्यायात् । भवतामपि हिं
न खल्वेकान्तेन हिंसानिषेध तत्तत्कारणे जाते पृथिव्यादिप्र-
तिसेवनानामनुशानात् ग्लानाद्यसंस्तरे आधाकर्मादिग्रहणम-
णनाद्य । अपवादपदं च यादृशिका हिंसा देवतादिप्रीते पुष्टाल-
म्यन्यादिति परमाशङ्क्य स्तुतिकार आह नोत्सर्गमित्यादि
अन्यार्थमिति मध्यवर्त्ति पद उमरुक्रमिन्यायेनोभयत्रापि संब-
न्धनोच्यम् । अन्यार्थमुत्सर्गमन्यस्मै कार्याय प्रयुक्तमुत्सर्गापय-
मन्यार्थप्रयुक्तेन वाक्येन नापोद्यते नःपवाद्गोत्ररौक्रियते यमे-
वार्थमाश्रित्यापवादोऽपि प्रवर्तते तयोर्निम्नोभ्रतादिव्ययहारव-
त्परस्परसापेक्षत्वं नैकार्थसाधनविषयत्वात् यथा जनानां संय-

मपरिपालनार्थं नवकोटिविशुद्धाहारग्रहणमुत्सर्गस्तथावि व्रत-
व्यक्षेत्रकालमावापत्तु च निपतितस्य गत्यन्तराभावे पञ्चका-
दियतनयाऽनेपणीयादिग्रहणमपवाद सोऽपि च समयमपरिपा-
लनार्थमेव । न च मररौकशरणस्य गत्यन्तराभावोऽसिद्ध इति
वाच्यं “ सव्वत्थ संजमं सं-जमाउ अप्पाणमेव रक्खिज्जा ।
मुच्चइ अइवायाओ, पुणो विसोही नया विरई ” इत्यागमात्
तथा आयुर्वेदेऽपि यमेवैकं रोगमाधिकृत्य कस्याञ्चिदवस्थायां
किञ्चिद्वस्त्वप्यथ तदेवावस्थान्तरे तत्रैव रोगे पथ्यमुत्पद्यते हिंसा-
वस्था देशकालामयान्प्रति “ यस्यामकार्यं कार्यं स्यात्कर्म कार्यं तु
वर्जयेत् ” इति वचनात् यथा वलवदादेर्ज्वरिणो हृन् न क्लीणघा-
तोस्तु तद्विपर्यय एव देशाद्यपेक्षया ज्वरिणोऽपि दधिपानादि यो-
ज्यमातथा च वैद्या- “ कावाविरोधि निर्दिष्टं, ज्वरादौ लह्वनं हितम् ।
ऋतेऽनिलश्रमक्रोध-शोककामकृतज्वरात् ” एव च य पूर्वम-
पथ्यपरिहारो यश्च तत्रैवावस्थान्तरे तस्यैव परिजोग स खलु
उभयोरपि नस्यैव रोगस्य शमनार्थं इति सिद्धमेकविपर्ययमुत्स-
र्गापवादयारिति । जघतां चोत्सर्गोऽपवादश्चान्यार्थं । “ न हि-
स्यात्सर्वाभूत्यानी ” त्युत्सर्गो हि दुर्गतिगतिनिषेधार्थं अपवादस्तु
वैदिकर्हिंसाविधिदेवताऽतिथिपितृप्रीतिसंपादनार्थं अतश्च पर-
स्परनिरपेक्षत्वे कथमुत्सर्गोऽपवादेन वाच्यते तुल्यवज्जयोर्विरोध
इति न्यायात् त्रिन्नार्थत्वेऽपि तेन तद्वाधनेऽतिप्रसङ्गात् । न च
वाच्यं वैदिकर्हिंसाविधिरपि स्वर्गहेतुतया दुर्गतिनिषेधार्थं पवे-
ति तस्योक्तयुक्त्या स्वर्गहेतुत्वनिर्गोचनात् तन्मन्तरेणापि च प्रका-
रान्तरैरपि तत्सिद्धिजावाद्गत्यन्तराजावे ह्यपवादे पक्षकक्षीकार ।
स्या० । संप्रति किमुत्सर्गा अल्पे उतापवादास्तथा उत्सर्गोऽपवादो
वा स्वस्थाने श्रेयान् वज्रवाञ्छ । परस्थाने वज्रवानपि श्रेयांश्च
इत्याह । (सूत्रम्) “ नो कण्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा आमे
ताञ्च पञ्चवे अग्निश्रे पग्निगाहि च्चप अववाइय जहा कण्पइ निगथाण
वा निगंथीण वा पक्के तालपद्वेवे जिन्ने वा पग्निगाहि च्चप ”
अथवा त्रिविधं सूत्रमुत्सर्गसूत्रमपवादसूत्रमुत्सर्गापवादसूत्र च ।
तत्रोत्सर्गिकमापवादिक चोक्तमुत्सर्गापवादसूत्र पुनरिदम् । नो
कण्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अन्नमन्नस्स मां य आदि च्चप
वा आयमि च्चप वा अन्नथागाढिर्हि रोगाइयकेर्हि, अथवा चतु-
र्विधं सूत्रमौत्सर्गिकमापवादिकमुत्सर्गापवादमपवादोत्सर्गिक
तत्राद्यानि त्रीण्युक्तानि चतुर्थमपवादोत्सर्गिकमिदं यथा “ चम्म
मस च दहाहि मा अछियाण ” आह उत्सर्ग इत्यपवाद इति
वा कोऽर्थ उच्यते ॥

उज्जयसगुत्सर्गो, अववाओ तस चैव पक्खिक्खो ।

उत्सर्गा वि निवतिंयं, धरइ सालं वपववाओ ।

उद्यत सर्गोऽविहार उत्सर्गस्तस्य चोत्सर्गस्य प्रतिपक्षोऽपवाद-
कथमिति चेदत आह उत्सर्गादवमौदर्यादिषु विनिपतित प्रच्यु-
त ज्ञानादिसालम्बमपवादो धारयति । ननु स उत्सर्गोऽपवाद
गत सन् कथं न जगन्नवो जवति उच्यते ।

धावंतो उव्वाओ, मगन्नू किं न गच्छइ कमेणं ।

किं वा मज्जे किरिया, न कारेण असहओतिक्खं ॥

सर्वोऽप्यस्माकं प्रयासो मोक्षसाधननिमित्त स च मोक्षं तथा
साधयति नेतरत् दृष्टान्तोऽयं यथा कोऽपि पाट्टिपुत्रं गच्छन् धावन्
चद्वात श्रान्तो जवति तथा न क्रमेण स्वजावगत्या मार्गं सन्
गच्छति गच्छत्येवेति ज्ञाव केवल चिरेण तत्पाट्टिपुत्रमवाप्नोति
यदि पुन श्रान्तोऽपि धावति तदा अपान्तरात् एव म्रियते एव

मश्राप्यध्वाटौ तादृशे कार्येऽपवादमप्रतिपद्यमानो विनश्यति । किं
चरोगिणस्तीक्ष्णां क्रियामसदमानस्य मृद्धी क्रिया न क्रियते क्रियत
एवेत्यर्थं ययतदेवमत्र न्युत्सर्गात्परिपृष्टस्यापवादगमनम् । ननु
किमुत्सर्गादपवादप्रसिद्धिरुतापवादादुत्सर्गस्य तत आह ।

उन्नयमाविकखनिन्नय, पसिच्छि उन्नयस्स निन्नाउ ।

इय अन्नुन्नपसिच्छा, उत्सर्गववायगातुद्धा ॥

यथोत्तमां प्रेक्ष्य निम्नस्य प्रसिद्धिनिम्ना चोन्नतस्य प्रसिद्धि-
रित्येवमन्योऽन्यप्रसिद्धानुत्सर्गादपवादोऽपवादादुत्सर्गं प्र-
सिद्ध इति द्वावप्युत्सर्गापवादौ तुल्यौ । तदेवमुत्सर्गापवादधारमु-
त्तम् । इदानीमल्पधारमुच्यते । शिष्यः पृच्छति जगवन् किमुत्स-
र्गा अल्पे उतापवादा उच्यते तुल्यं यत आह ।

जावइया उत्सर्गा, तावइया चैव हुंति अववाया ।

जावइया अववाया, उत्सर्गा तेत्तिया चैव ॥

यावन् उत्सर्गास्तावन्तोऽपवादा यावन्तोऽपवादास्तावन् उत्स-
र्गा कथमिति चेदुच्यते सर्वस्यापि प्रतिपेक्षस्यानुज्ञाभावात् द्वये
ऽपितुल्या । संप्रति सेयवदवते इति चारद्वयं व्याविष्यामुराह ।

सट्टाणे सट्टाणे, सेयावलिणो व हुंति खलु एए ।

सट्टाणपरट्टाणे, पहुंति वत्थूण निष्फणा ॥

शिष्यः पृच्छति किमुत्सर्गं श्रेयान् घट्टवांश्च उतापवाद । सू-
राह । एते खलु उत्सर्गा अपवादाश्च स्वस्वस्थाने श्रेयांसो वद्वि-
नश्च जवन्ति । परस्थानेऽश्रेयांसो दुर्धलाश्च । अथ किं स्वस्थानं
किं वा परस्थानमत आह । स्वस्थानपरस्थाने वस्तुनो निष्प-
न्ने । अथ वस्त्येष न जानामि किं तद्वस्त्विति । उच्यते पुरुषो व-
स्तु तथा चाह ।

संथरओ सट्टाणं, उत्सर्गो असहुणो परट्टाणं ।

इय सट्टाण परं वा, न होइ व वत्थू विणा किंचि ॥

सन्तरतो निस्तरत उत्सर्गं स्वस्थानमपवादः परस्थानमस-
हस्यासमर्थस्य य सस्तरतीतुं न शक्नोति तस्यापवाद स्वस्था-
नमुत्सर्गं परस्थानमिति एवममुना प्रकारेण पुरुषद्वयं वस्तु
विना न किंचित् स्वस्थान परस्थान वा किं तु पुरुषो वस्तु सं-
स्तरति नयेत्यत पुरुषात् स्वस्थान परस्थानं वा निष्पद्यते तत
उक्तं प्राक् स्वस्थानपरस्थाने वस्तुनो निष्पद्ये गत सूत्रद्वारम् । वृ०
१ उ० । प्रकीर्णकथायाम्, “ उत्सर्गो पदन्फहा अत्रवाआणि-
च्छयक्का ” नि० चु० ५ उ० । अपानवायोऽर्थापारे, विष्टात्सर्गन्यागे,
दाने, समाप्तौ, वतेत्सर्गे वापि कवेदपाठसमाप्तौ च वाच० ।

उत्सर्गाद्विद-उत्सर्गस्यिति-स्त्री० उत्सर्गस्थानं, “ उत्सर्गाद्वि-
सुरू जह वव्व विवज्जयं लज्जइ ” नि० चु० १६ उ० ।

उत्सर्गाववाइय दुसल-उत्सर्गापवादिक दुशल-पुं० उत्सर्ग-
श्च अपवादे जयमापवादिक च तस्मिन् कुशल । उत्सर्गा-
पवादविपर्ययिजागवेदिनि, दर्श० । अपवादे भवमापवादिक
तस्मिन्नुत्सर्गापवादिके कुशाता विपर्ययिजागवेदिनि इत्यर्थः ।
ते ह्युत्सर्गापवादवेदितया समयानुरूपप्रवर्तमाना द्वौ जगद्व्यप्रस्त-
निर्दक्षेत्सरिकक्षपकसाधोरकादेऽपि दानदातृश्रावकप्रतिज्ञाभा-
जो जायन्त इति । दर्श० ॥

उत्सर्गाववाव-उत्सर्गापवाद-पुं० द्वि० च० इन्तेतरद्वन्द्व । मा
मान्योच विशेषोच विषयो, “ उत्सर्गाववायाणं विद्याणना नेदमा ”
उत्सर्गापवादयो सामान्योच विशेषोच विषयो, धेदापवा । पञ्च०

उत्सर्गववाय

११ विव० "उत्सर्गववायाणं विसयविभागमि दक्ष्णानं । बहु चयणेण दुवयणमिति " प्राकृतदक्ष्णवशादुत्सर्गापवादयोः सामान्योक्तविशेषोक्तदक्ष्णयोः विषयिमागे गोचरविच्छिन्नौ द्वाणां हेतानाम् । जीवा० १ अधि० । (पादप्रोञ्जनस्यौत्सर्गिकत्वापवादिकत्वविचार पायपुंउणशब्दे)

उत्सर्गववायसुसल-उत्सर्गापवादसुसल-पुं० सामान्योक्तो विधिरुत्सर्ग यथा त्रिविधं त्रिविधेन प्राणातिपातविरतिविशेषोक्तो विधिरपवादः यथा " पुढवाइसु आसेवा, उप्पणे कारणमि जयणाए । मिगरहियस्सठियस्स, अवावाओ होऽ नायव्वो" । तत्र कुशल दर्श० । प्रवचनकुशलभेदे, । सांप्रतमुत्सर्गापवादकुशलाभिधानौ तृतीयचतुर्थभेदौ युगपदभिधित्सुर्गायोत्तरार्द्धमाह उत्सर्गववायाणं, विसयविभाग वियाणाइ ॥ ५३ ॥

उत्सर्गापवादयोजिनप्रवचनप्रतीतयोर्विषयविज्ञानं करणाकरणप्रस्तावं विशेषेण जानानि अवगच्छति । अयमत्राभिप्रायः नोत्सर्गमेव केव प्रमादम्वते नाप्यपवादमेव प्रमाणीकरोति किं तर्ह्येचउपुरावकसमुदायवत् तयोरवसरमवनुच्यते । उक्तं च । "उ अयमाविक्खानिउत्स, पसिद्धि उअयस्स ह्यराओ । ह्य अन्नुअपनिआ, उत्सर्गववायागा तुहा" ज्ञात्वा च यथाऽवसरं तयोर्विषये स्वल्पव्यायां बहुधाभां प्रवृत्तिमातनोतीति ध० २० । (अयसपुरशब्दे तद्वक्तव्यतोक्ता)

उत्सर्गववायधम्मता-उत्सर्गापवादधर्मता-स्त्री० प्रतिषेधानुज्ञा-सङ्गणतायाम्, । "काम सज्जपदेसु वि, उत्सर्गववायधम्मता जुत्ता । मोसुं महु गत्तावं, ण विणा त रागदोणेहिं । उत्सर्गो पस्सिसेहो अववानो अणुष्ठाधम्मताअक्खणताजुत्ता जुत्ते घटन हस्यर्थः ।" नि० चू० १ उ० ।

उत्सर्गमृत्त-उत्सर्गमृत्त-न० श्रौत्सर्गिकार्थप्रतिपादके सूत्रभेदे, धृ० १ उ० । [सुत्तशब्दे इव व्याख्याम्यते]

उत्सर्गिय-आत्मर्गिक-पि० उत्सर्ग सामान्यविधिमर्हति एष सामान्यविधियोग्ये, स्त्रियां ङीप् स्या० ।

उत्सर्गण-उत्सर्ग-पि० उद्-सद्-क-अनुत्साहोत्सन्नेसच्चे ना१।१४ इत्युत्सर्गपर्युदासाद्देवत उत्यम प्रा० उच्चिन्ने, नष्टे च । पाच० । वसन्तपुरयास्त्वय, कश्चिदुत्सर्गवशाक । देशान्तरं व्रजन् सोऽथ, व्रष्टाणाद् ज्ञातपट्टिकाम् । आ० क० ।

उत्सर्गण-देशी०-पाहुत्ये, " उत्सर्गणं देयासाय धेयणं पदेति उत्सर्गण पाहुत्येन प्रायेणेत्यर्थः । धर्म० । व्य० । " उत्सर्गणममाहा० प्र० ७ श० ७ उ० । पकान्ते, " उत्सर्गणप्रवृत्तणमन्तया " नि० चू० ३ उ० । उत्सर्गणं नाम कोतिवाचार वहति प्रमितमित्यर्थे । अण स च होगो आपरति । नि० चू० १० उ० ।

उत्सर्गणोप-उत्सर्गणोप-पुं० उत्सर्गमनुपपन्नं थाहुत्येन प्रपन्नं इत्युत्सर्गोप । रीड्यान्तस्य प्रथमे सिद्धे, आव० ४ अ० ।

उत्सर्पिणी-उत्सर्पिणी-स्त्री० उत्सर्पन्ति शुभा जावा अन्गामिन्युत्सर्पिणी ज्यो० २ पाहु० । उत्सर्पन्ति घर्षने अरकापेक्षया पर्ययनि या वसेण पुगदीन् भायानिन्युत्सर्पिणी । जं० २ यक्० । भ० । अणमागरेपमकोटाकेटीपरिमाणे, शुनतायधर्षकेऽशुनतायानिहारके कासभेदे, आ० प्र० प्र० । अनु० । विज० । एममागरेपमकोटाकेटीभो कातो उम्सर्पिणीए स्या० १०-श० । आ० प्र० इ० । जं० । उत्सर्पिण्यां च क्रमेण युमा प्रा-

वा अनन्तगुणतया परिवर्द्धन्ते अशुभाश्च हानिमुपगच्छन्तीति ज्यो० २ पाहु० ।

अत्र पररका ।

उत्सर्पिणी काङ्क्षेणं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते गोयमा ! अन्विहे पण्णत्ते ? तं जहा हुत्समदुस्समाकाले ? जाव सुसगमसमाकाले ॥

एवमुत्सर्पिणीसूत्रमपि ज्ञाव्यं परं षरुपि काहा व्यत्ययेन ज्ञाव्या यथाऽवसर्पिण्यां पष्ट कातो दु.पमाख्य. स एवात्र प्रथमो यावत् सुपमसुपमाकालः पष्ट इति । जं० २ यक्० । स्था० । भ० । आ० चू० (सुपमसुपमाद्यानां घर्षकः भोसर्पिणी शब्दे वक्ष्यते) एवमत्रापि हेय केवन्नमरकाविपर्यय.कर्तव्यः । "ओसर्पिणीए एसो काहविभागो जिणेहिं निहिट्टो एसो च्चिचय पडिट्ठोमं विन्नेओ उत्सर्पिणीए वि" नं० । य एव प्रागवसर्पिण्यां सुपमसुपमादय काहविजागा उक्ता एत एवोत्सर्पिण्यामपि ज्वान्ति ज्ञातव्याः नवरं विजागेषु परिपाटिः प्रतिदोमेन ज्ञातव्या तद्यथा प्रथम. काहविजागो दु पमदु.पमा द्वितीयो दु पमा, तृतीयो दु पमसुपमा, चतुर्थ. सुपमदु पमा, पञ्चम. सुपमा, पष्ट सुपमसुपमेति (ज्यो० २ पाहु०) सांप्रतप्रागुद्दिष्टमुत्सर्पिणीं निरूपयितुकामस्तप्रतिपादनपूर्वकं तत. प्रथमारकस्वरूपमाह ॥

तीमे णं समाए इक्वीसमाए वाससहस्सेहिं काले वी-इक्ते आगमीसाए उत्सर्पिणीए सावणवहुलपरिवए बालवकरणसि अभीइणक्खत्ते चोइसपढमसमये अणंतेहिं वषपज्जवेहिं जाव अणंतगुणपरिवुट्ठीए परिवुट्ठमाणे परि-वुट्ठमाणे एत्थ णं दूममदूममा णामं समा काह्वे परिवज्जिस्सइ समणाउसो । तीसे णं भंते ! समाए भरहस्स वासस्स केरिसए आगारजावपढोआरे भविस्सइ गोअमा ! काले भविस्सइ हाहाचूए चंजाभूए एव सो चैव दूममदूममावे दओ रोअव्वो ॥

तस्यां समायामवसर्पिण्यां दु.पमानाम्यामेकविंशत्या घर्ष-सहस्रै प्रमिते काले व्यतिक्रान्ते आगमिष्यन्त्यामुत्सर्पिण्यां श्रावणमासस्य बहुलप्रतिपदि कृष्णप्रतिपदि पूर्वावसर्पिण्याः आपादपूर्णिमापर्यन्तसमये पथवसानत्वात् वाद्यधनाग्नि करणे कृष्णप्रतिपत्तित्यादिमार्केऽस्यैव सद्भावात् । अभीचिनक्खे चन्डेण योगमुपागते चतुर्दशानां काहविशेषाणां प्रथमसमये प्रारम्भकणेऽनन्तैर्वर्णपर्ययैर्याचदनन्तगुणपरिवृत्त्या परिवर्द्धमानः । अत्रान्तरे दु.पमदु.पमानाम्ना सम. कालः प्रतिपत्स्यते हेश्रमण ! आयुष्मन् ! इति घर्णादीनां वृत्तिश्च येनैव क्रमेण पूर्वमवसर्पिण्यरकेषु हानिरुक्ता तथैवात्र याच्या चतुर्दशकालविशेषा पुन नि-श्यासाहुत्सासाहा गण्यते समयस्य निर्विभागकावत्येनाद्यन्-व्यवहाराभावादावतिकायाश्चाव्यवहार्यत्येनोपेक्षा । तत्र नि-श्यास उच्चारामो या १ प्राण २ स्तोत्र. ३ भवः ४ मुहूर्त्त. ५ अहोरात्र ६ पक्व ७ माम ८ ऋतु ९ अयन १० सवत्सर ११ युग १२ करण १३ नक्षत्रम १४ इति एतेषां चतुर्दशानां मध्ये प-ञ्चमप्रमत्काहुत्सानामपरेषां चोपलक्षण संगृहीतानां प्रथमसम-ये कोऽर्थ य एव हि एतेषां चतुर्दशानां काहविशेषाणा प्रथम. स-मय. स एवोत्सर्पिणीप्रथमारकप्रथमसमय । अत्रमर्पिणीस-त्कानामेषां द्वितीयाऽऽपादपैर्ष्यमार्चिवरमसमय एव पर्यवसा-

नात् इदमुक्तं भवति अथसर्पिण्यादौ महाकाले प्रथमतः प्रव-
र्तमाने सर्वेऽपि तद्वान्तरभूताः काव्यविशेषाः प्रथमत एव यु-
गपदं प्रवर्तन्ते तदनु स्वस्वप्रमाणसमाप्तौ समाप्नुवन्ति तथैव
पुनः प्रवर्तन्ते पुनः परिसमाप्नुवन्ति यावन्महाकाव्यपरिसमाप्ति-
रिति । यद्यपि ग्रन्थान्तरे ऋतोरापादादित्वेन कथनादुत्सर्पि-
ण्याच्च श्रावणादित्वे अस्य प्रथमसमयो न सगच्छते ऋत्व-
रुस्य गतत्वात् तथापि प्रावृत् श्रावणादिर्घर्षोरात्रोऽश्वयुजादिः
शरन्मार्गशीर्षादिर्हेमन्तो माघादिर्वसन्तश्चैत्रादिर्ग्रष्मो ज्येष्ठादि-
र्भगवतीवृत्तिवचनात् श्रावणादित्वपक्वाश्रयणेन समाधेयमिति
न दोषः । किंचेदसूत्रगम्भीरग्रन्थान्तरे च व्यक्तानुपलभ्यमानभा-
वार्थे कण्ठेनान्यथाप्यागमाधिरोधेन मध्यस्थैर्बहुभूतैः परिज्ञावनी-
यमिति । अथात्र काव्यस्वरूपं पृच्छति "तीक्ष्णमित्यादि" सर्वं सु-
गमं नवरं दुष्पमदुष्पमायाः अथसर्पिणीपद्यारकस्य वेष्टको वर्णको
नेतव्यः प्रापणीयस्तन्मानत्वादस्याः गतः उत्सर्पिण्याः प्रथमोऽरः
अथ द्वितीयारकस्वरूपं वर्णयति ।

तीक्ष्णं समा ए एकवासा ए वाससहस्त्रेहिं काव्ये वीक्ष-
कंते अण्तेहिं वसपज्जवेहिं जाव अणंतगुणपरिवृष्टी ए परि-
वृष्टेमाणे परिवृष्टेमाणे एत्य एं दूसमा एणं समा काले
पक्विज्जिस्सइ समाणउसो ॥

तीक्ष्णमित्यादि सर्वं सुगमं नवरमुत्सर्पिणीद्वितीयारक इत्यर्थः
अथाऽथसर्पिणीदुष्पमातोऽस्या विशेषमाह ।

ते एं काले एं ते एं सम ए णं पुक्खलसंवट्टए एणं महामेहे
पाउब्भविस्सइ भरहप्पमाणमित्ते आयामेणं तदणुरुवं च
एं विक्खंजवाहद्वेणं तए एं से पुक्खले संवट्टए महामेहे
खिप्पामेव पतणतणाइस्सइ खिप्पामेव पतणतणाइत्ता खि-
प्पामेव पविज्जुआइस्सइ खिप्पामेव पविज्जुआइत्ता खि-
प्पामेव जुगमुसल्लमुट्ठिप्पमाणमित्ताहिं धाराहिं उघमेघं सत्त-
रत्तं वास वासिस्सइ जे एं जरहस्स वासजूमिजाग इंगाव-
भूअं मुम्मुरज्जुअं छारीअज्जुवं तत्तकवेदलुगज्जुअं तत्तसप-
जोइभूतं णिन्वाविस्सइ तंसि च एं पुक्खलसंवट्टगंसि
महामेहंसि सत्तरत्तं णिवतितंसि समाणंसि एत्य एं खी-
रमेहे एणं महामेहे पाउब्भविस्सइ जरहप्पमाणमेत्ते आया-
मेणं तदणुरुवं च एं विक्खंजवाहद्वेणं तए एं से खीरमेह-
एणं महामेहे खिप्पामेव पतणतणाइस्सइ जाव खिप्पामेव
जुगमुसल्लमुट्ठि जाव सत्तरत्तं वासं वासिस्सइ । जे एं जर-
हेवासस्स जूमि ए वणं गंधं रसं फासं च जणइस्सइ तंसि
च एं खीरमेहंसि सत्तरत्तं णिवतितंसि समाणंसि इत्यणं घय-
मेहे णामं महामेहे पाउब्भविस्सइ । भरहप्पमाणमेत्ते आ-
यामेणं तदणुरुवं च एं विक्खंजवाहद्वेणं तए एं सेघयमेह-
महामेहे खिप्पामेव पतणतणाइस्सइ जाव वासं वासिस्सइ ।
जे एं जरहस्स वासस्स जूमि ए सिण्णेह भावं जणइस्सइ तंसि
च एं घयमेहंसि सत्तरत्तं णिवतितंसि समाणंसि एत्य एं
अयमेहे णामं महामेहे पाउब्भविस्सइ जरहप्पमाणमित्ते
आयामेणं जाव वासं वासिस्सइ भरहे वासे रुक्खगुच्छगु-

म्मज्जयवद्वितणपव्वयहरितगओमहिपवालंकुरमाईए तस्म
वणप्फइकाइए जणइस्सइ तंसि च एं अयमेहंसि सत्तरत्तं
णिवतितंसि समाणंसि एत्य णं रममेहे एणं महामेहे
पाउब्भविस्सइ । जरहप्पमाणमित्ते आयामेणं जाव वासं-
वासिस्सइ जे एं तें व्हणं रुक्खगुच्छगुम्मज्जयवद्वितणप-
व्वयहरितओसहिपवालंकुरमादीणं तित्तककुअकमायअं-
विज्जमहुरे पंचविहे रसविसेसे जणइस्सइ तए एं भरहे वासे
जविस्सइ परूढरुक्खगुच्छगुम्मलयावद्वीतणपव्वयहरिअ-
ओसहिए उपचिअतयपत्तपवालंकुरपुप्फद्वसमुए सुट्ठोव-
भोगे आविभविस्सइ ।

'ते णमित्यादि' तस्मिन् काव्ये उत्सर्पिण्यां द्वितीयारकवृत्ते
तस्मिन् समये तस्यैव प्रथमसमये पुष्कलं सर्वमशुजानुजावरूपं
जरतचूरौदयदाहिकं प्रशस्तोदकेन संवर्तयति नाशयतीति
पुष्कलसंवर्तकः स च पर्यन्यप्रभृतिमेघत्रयापेक्षया महान् मेघो
दशवर्षसहस्रावधि एकेन वर्षेण भूमेर्भावकत्वात् महामेघ
प्रादुर्भविष्यति प्रकटीभविष्यति जरतक्षेत्रप्रमाणेन साधिकैकस-
त्तित्तंतु-शनाधिकचतुर्दशयोजनसहस्ररूपेण मात्रा प्रमाणं यस्य
स तथा । केनायामेन दीर्घजावेन । अयं जाव पूर्वसमुद्रादारज्य
पश्चिमसमुद्रं यावत् घाटद्वयं व्याप्तं भविष्यतीत्यर्थं तदनु रूपश्च
तस्य जरतक्षेत्रस्याऽनुरूपं सदृशं सूत्रे च लिङ्गव्यत्ययः प्रावृत्त-
त्वात् क्रियाविशेषण वा केनेत्याह विष्कम्भवाहल्येन अत्र समा-
हाप्यन्ववशादेकवद्भावः कोऽर्थः यावान् व्यासो जरतक्षेत्रस्य द्र-
पुस्थाने पञ्चशतयोजनानि पर्युर्विशतियोजनानि पट्कात्वा योजने-
कोनविंशतिजागरूपास्तदतिरिक्तस्थाने तु अनियततया तथाऽस्या-
पि विष्कम्भ वाहल्यं तु योजिता जलजारेण यावदवगाढजरतक्षे-
त्रतत्तन्मिमासीकृत्य ताप उपशाम्यते तावज्जलदनिष्पन्नमेव
प्राणमिति । अथ स प्रादुर्भूतः सन् यत्करिष्यति तदाह "तएण-
मित्यादि" ततश्च स पुष्कलसंवर्तकमेघः क्षिप्रमेवात्रमकाल एव
'पतणतणाइस्सत्ति' अनुकरणवचनमेतत् प्रकर्षेण स्तन्नि-
करिष्यति गच्छिष्यतीत्यर्थः । तथा च कृत्वा 'पविज्जुत्ताइस्सत्ति'
प्रकर्षेण विद्युत् करिष्यति तथा च कृत्वा क्षिप्रमेव युग रथावय-
वविशेषं मुसलं प्रतीतं मुष्टि पिएरुताहुद्विक्क पाणि येया यत्
प्रमाणमायामवाहल्यादिजिस्तेन मात्रा यासां तानि इयता प्रमा-
णेन दीर्घानि स्पृष्टानि रित्यर्थः धाराणि श्रोत्रेण सामान्येन सर्वत्र
निर्विशेषेण मेघो यत्र त तथाविधं सप्ताहोरात्रान् वर्षं धरि-
ष्यति वर्षं करिष्यतीत्यर्थः । जे णामिति पूर्ववत् जरतस्य वर्षस्य
क्षेत्रस्य जूमिभागमद्भारज्जुतं मुर्मुर्जुतं कारिकज्जुतं तत्तकवेदलु-
कज्जुतं तत्तसमज्योतिर्जुतं निर्वापयिष्यति स पुष्करसवर्तको महा-
मेघः । अथ द्वितीयमेघवक्तव्यमाह । तंसि च णमित्यादि तस्मिन्
चशब्दो घाक्यान्तरप्रारम्भार्थं पुष्कलसंवर्तके महामेघे सत्रात्र
यावधिपतिते सति निर्भरं वृष्टं सति । अत्रान्तरे क्षीरमेघो नाम महा-
मेघ प्रादुर्भविष्यति शेषं जरतत्यादि प्राग्वन् । अथ स प्रादुर्भ-
वन् किं करिष्यतीत्याह 'तएणमित्यादि' अत्र वासिस्सइ पर्यन्तं
प्राग्वत् यो मेघो जरतस्य वर्षस्य जूम्या घर्षणं गन्धं रसं स्पृशं
च अनधिष्यति । अत्र वर्षादियं शुना एव प्राणाः येन्यो सोफो-
ऽनुकूलं वेदयते अकुञ्जयणादियं प्राकालानुजाये जनिता घर्षणं
एवेति ननु यदि शुभवर्णादीन् जनयति तदा तरुणश्रादिषु नीसो
घर्षो जम्बूफलादिषु एष्णा मरिचादिषु षट्को रसं वा-

र्येसादिषु निक्त चणकादिषु रुक्म. न्पशं सुवर्णादिषु गुरु क्र-
 क्चादिषु मर. इत्याद्योऽङ्गुभवर्णादय कयं संज्ञयुरित्युच्यते
 प्रथमपरिणामा अप्येते अनुकृञ्चयेद्यतया शुभा एव यथा मरि-
 चादिगत. क्रदुकरसादि. प्रतिकृञ्चयेद्यतया शुभा अप्यशुभा एव
 यथा कुप्यादिगतः स्येतवर्णादिगिति। अथ तृतीयमेघवचन्यमाह
 " तंसि इत्यादि " तस्मिन् द्वीरमेघे सप्तरात्रं निपतिते सति
 घप्रान्तरे घृणयन् स्निग्धो मेघो घृतमेघो नाम्ना महामेघ प्रा-
 ष्टमविष्यतीत्यादि सर्वे प्राग्वत् । अथ स प्राङ्चैत किं करि-
 ष्यतीत्याह (तणमित्यादि) सर्वे प्राग्वत् नवरं यो घृतमेघो
 भरतनृमेः स्नेहनाशं स्निग्धता जनयिष्यतीति । अथ चतुर्थमेघ-
 वचन्यमाह " तंसि इत्यादि " तस्मिन् च घृतमेघे सप्तरात्रं नि-
 पतिते सति अत्र प्रस्तावे अमृतमेघो यथार्थनामा महामेघ प्रा-
 ष्टमविष्यति यो वरिष्यति इति पर्यन्तं पूर्ववत् । यो मेघो भरते
 घर्षे वृक्षा गुच्छा गुल्मा वृता चक्ष्य तृणानि प्रतीतानि पर्वजा
 इत्यादय हरितानि कुर्यादीनि औषध्यः शालादय प्रवाला प-
 ल्या घटुराः शाल्यादिबीजसूचय इत्यादीन् तृणवनस्पतिका-
 यिकान् चादरवनस्पतिकायिकान् जनयिष्यतीति । अथ पञ्चम-
 मेघस्वरूपवचन्यमाह " तंसि च णमित्यादि " व्यक्तं परं रसज-
 नको मेघो रसमेघ यो रसमेघस्तेषाममृतमेघोत्पन्नानां बहुनां
 वृक्षाद्यदुरान्तानां वनस्पतीनां तिको निम्बादिगत कटुको म-
 रिचादिगतः कषायो विभीतकामहकादिगतः अम्ब्रोऽभ्लका-
 षाश्रित मधुरः शर्कराशाश्रित एतान् पञ्चविधान् रसविशे-
 पान् जनयिष्यति । छवणरसस्य मधुरादिससर्गत्वादेतदनेनेन
 त्रिद्विधात्वं संभाव्यते तच्च तत्र माधुर्यादिसंज्ञाः सर्व-
 रसानां लक्षणप्रक्षेप एव स्वाद्युत्पत्तौ तेन पृथग् निर्देशः ।
 एषां च पञ्चानां मेघानां क्रमेणैव प्रयोजनसूत्रमुक्तमपि स्पष्टी-
 करणाय पुनर्लिख्यते । आद्यस्य भरतनृमेघोपशम द्वितीय-
 स्य तस्या एव शुभवर्णगन्धादिजनकत्वं तृतीयस्य तस्या एव
 स्निग्धताजनकत्वम् । न चात्र क्षीरमेघेनैव शुभवर्णगन्धरसस्पर्श-
 संपत्तां वृमिस्निग्धतासंपत्तिरिति वाच्यं स्निग्धताधिष्यद्रुपा-
 वक्यात्तस्य न हि यादृशी घृते स्निग्धता तादृशी क्षीरे दृ-
 श्यत इत्यनुभव पथात् साक्षा । चतुर्थस्य तस्यां वनस्पतिजन-
 कत्वं पञ्चमस्य वनस्पतिषु स्वस्वयोग्यरसविशेषजनकत्वं यद-
 प्यमृतमेघतो वनस्पतिममेघे वर्णादिसंपत्तौ तत्सहचारित्वात्
 रसस्य संपत्तिस्तस्मादेव युक्तिमती तथाऽपि स्वस्वयोग्यरस-
 विशेषान् संपादयितु रसमेघ एव प्रवृत्तिरिति तदा च यादृशं न-
 रत तादृशं तथा चाह । ' तण् णं नरदे घासे' इत्यादि तत उक्त-
 स्वरूपपञ्चमेववर्णानन्तर णमितं पूर्ववत् । भरत वर्यं जविष्य-
 ति दीदृशमित्याह । प्रकृता उच्यता घृता गुच्छा गुल्मा वृता व-
 ष्यस्तृणानि पर्वजा हरितौषध्यश्च यत्र तच्छया । अत्र समा-
 येकप्रत्यय पत्नेन वनस्पतिमत्ताऽभिदिता । उपचितानि पुष्टिमु-
 पगानानि त्यक्त्वप्रचारपहवाङ्गुण्युपाकृतानि समुदितानि सम्य-
 क प्रकारेण उदय प्रानानि यत्र तच्छया सान्तस्य परनिपात प्राकृ-
 त्त्यान् । पत्नेन वनस्पतिषु पुष्पाकृतान्ता रीनिर्दिशिता । अत एव
 सुपेयमेघात् सुपेयतेऽन्येभ्यो जविष्यति इत्य वाक्यान्तरयोऽजना-
 र्थमुपास्यते अत्रैवैते पक्ष्य म परतकृत्यं जायनेत्यमिति ।

अथ नरफाणीनाः मनुजान्सादनं भरतं
 दृष्ट्वा यन् वरिष्यन्ति नदाह ।

तण् णं नै मणुष्या भरद्वासे परुदरस्व मुच्छु मुम्मलयव-
 दि नरुपय्य, रिभ गोस देए उव, ये अत्रयप नःवालपद्व्यं-

कुपुष्पकःसमुद्भ्रं सुहोवयोगं जायं चात्रि पासिर्दिति
 पासित्ता विलोहिं जो णिदृःस्मंति णिदृःत्ता हृदतुडा अ-
 क्षमखं सदाविस्संति सदाविस्संतिता एवं वदिस्मंति जाते णं
 देवाणुपिआ भरहे वाते परुदरस्वगुच्छमुम्मलयवद्वितण-
 पवयहरिअ जाव सुहोवज्ञोगं जेणं देवाणुपिया अम्हं
 केऽ अज्जप्पजिइं अमुभं कुणिमं आहारिस्सइ से णं अणै-
 गाहिं छायाहिं वज्जणिजे तिकहु संठिइं उवेस्संति उवे-
 स्संतिता नरहे वासे सुहं सुहेण अजिरममाणा अजिरम-
 माणा विहरिस्संति ॥

'तणमित्यादि' ततस्ते मनुजा नरतवर्षे यावत् सुखोपभोग्यं
 चापि द्रव्यनि दृष्ट्वा विद्वोक्य निर्झाविष्यन्ति निर्गमिष्यन्ति नि-
 र्झाव्य दृष्ट्वा आनन्दितास्तुष्टा. सन्तोषमुपगता पश्चात्कर्मधारय ।
 अन्योन्यं शब्दाविष्यन्ति शब्दायित्वा च एवं वदिष्यन्तीति । अथ
 ते किं वदिष्यन्तीत्याह । "जातं णमित्यादि" जातं जो ! देवानुप्रिया !
 भरतं वर्षे परुदरवृक्षं यावत्सुखोपभोग्य तस्माद्दो ! देवानुप्रिया ! अ-
 स्माकमस्मज्जातीयानां कश्चिदद्य प्रभृति उशुम कुणिम मांस-
 माहारमाहारयिष्यति स पुरुषोऽनेनाजिभ्यायाजि इत्य भावे
 तृतीया सहजो जनादिपङ्क्तिनिष्ठा याभ्याया शरीरसवन्धन्य-
 स्ताज्जिर्वर्जनीय । अयमर्थ आस्तां तेषामस्पृश्यानां शरीरस्पर्श-
 नच्छरीरच्छायास्पृशोऽपि वर्जनीय कश्चिद् 'वज्जं' इति सूत्रपाठे तु
 वर्ज्यो वर्जनीय इत्यर्थ इति कृत्वा सस्थिति मर्यादां स्थापयिष्य-
 न्ति स्थापयित्वा च नरतवर्षे सुखं सुखेनाभिरममाणा अजिरममा-
 णा सुखेन क्रीरन्त क्रीरन्तो विहरिष्यन्ति प्रवतिष्यन्त इति ॥

अथ नरतवृमिस्वरूपं पृच्छति ।

से णं भते ! समाए भरहस्त वासस्स केरिसए आया-
 रभावपमोआरे जविस्सइ गोयमा ! बहुसमरमणिजे नू-
 मिभागे जविस्सइ जाव कत्तिमोहिं चेव अकत्तिमोहिं चेव ।
 तसे णं भते ! समाए मणुआणं केरिमए आयारजावपमो
 आरे भविस्सइ गोअमा ! तैति णं मणुआणं छ्विहे सं-
 घयणे छ्विहे संठाणे वदूःश्रो रयणीओ उहं उक्खत्तेणं
 जहणेण अंतो मुहुत्तं उक्कोरेणं साडरेगं वासरुयं आउअं
 पालोहिंति पात्ताहिंतिता अण्णेगऽआ णिरयगामी जाव अप्पे-
 मऽआ देवगामी ए सिज्जंति ।

'तैति णमित्यादि' सर्वे पूर्ववत् ननु वृषिममण्यादेिकरणं तदा-
 नीनमनुजानामसंज्ञि शिल्पोपदेशकाचार्याज्ञावाहुच्यते द्विती-
 यारे पुरादिनिवेशराजनीतिव्यवस्थादिदृष्टजातिरमारकादि पुरुष-
 विशेषणवारा वा क्षेत्राधिष्ठायकदेवप्रयोगेण वा ज्ञानानुभावज-
 नितनैपुण्येन वा तस्य सुसंज्ञत्वात् कथमन्यथाऽत्रैव ग्रन्थे प्र-
 स्तुतागममाश्रित्य पुष्करसंवर्तकादिपञ्चमहामेघवृष्टचनन्तर वृ-
 ष्ठादिनिर्गमिष्यन्ति च भाराया सजातायां नरतवृम्यां तत्काला-
 नमनुजा चित्रेभ्यो निर्गत्य मासादिभङ्गणनियममर्यादां वि-
 धाम्यन्ति तद्योगकं च पञ्चमोहिं करिष्यन्तीत्यर्थोऽभिधायकं प्रा-
 गुक्तं सूत्रं संगच्छत इति । अथ मनुजस्वरूपमाह । 'तीसेणमि-
 त्यादि' सर्वे अवर्षाणिदुष्पमाकमनुजस्वरूपदृष्टावनीय नवरं
 (मिति) सकद्वर्षमेकयलवृणां मिद्धि न प्राप्नुवन्ति नर-
 पथमद्रव्यजावत् । अथ भाविष्यन्निर्देशे प्राप्तेर्वर्माननिर्देशे प-

वैयुक्तित्वात् समाधेयः । अत्युत्सर्पिण्यां द्वितीयारकं " तीसे णं समाए एकवीसाए वाम इत्यादि " तस्यां समायां दुष्प्रमानाम्यामेकविंशत्या वर्षसहस्रैः कावे व्यतिक्रान्ते अनन्तैर्वर्षपर्यवर्षाद्यत् परिवर्द्धमान । अत्रावसरे दुष्प्रमसुप्रमा नाम्ना सम काल उत्सर्पिणीतृतीयारकः प्रतिपत्स्यते हे भ्रमणेत्यादि प्राग्वत् । तीसेणमित्यादि सर्वे प्राग्वत् । अवसर्पिणीचतुर्थारकसदृशत्वमुत्सर्पिणीतृतीयारकस्येति तत् सादृश्यं प्रकटयन्नाह । तीसेणमित्यादि प्रायः प्राग्व्याख्यातार्थम् । तीर्थेकरास्त्रयोविंशति पञ्चनाभादयश्चतुर्विंशतिस्य भद्रकृष्णश्चतुर्थारके उत्पत्स्यमानत्वात् एकादश चक्रवर्तिनो भरतादयो वीरचरित्रे तु दीहदन्तादयः द्वादशस्यारिष्टनाम्नश्चतुर्थारके पृथभादित्वात् । नव-बलदेवा जयन्तादयः नव वासुदेवाश्चानन्द्यादयः समुत्पत्स्यन्ते यत्तु तिलकादयः प्रतिविष्णवो वा नेहोक्तास्तत्र पूर्वोक्त एव हेतुरवसातव्यः । गतस्तृतीयार उत्सर्पिण्याः ॥

अथ चतुर्थः ।

तीसे णं समाए एकवीसाए वाससहस्रे काले वीडकंते अणंतेहिं वषपज्जवेहिं जाव पग्गिहमाणे परिवहमाणे एत्थ णं दुष्प्रमसुप्रमा णामं समा काले पडिवाज्जिस्सइ समणा-उसो । तीसे णं जंते ! समाए भरहस्स वामस्स केरिसए आयागजावपमोअारे भविस्सइ गोअमा ! बहुसमरमणिज्जे जाव अकत्तिमेहिं चैव तेसि णं जंते ! मणुअणं केरिसए आयागजावपमोयारं भविस्सइ गोअमा तेसि णं मणुअणं छविहे संघयणे छविहे संगणे वड्डं धणुहिं उड्डं उच्च-त्तेणं जहणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोमीअाजं अया-द्विहिंति अयालिहिंतिता अप्पेगइआ शिरयगामी जाव अंतं करोहिंति । तीसे णं समाए वओ वंसा समुप्पज्जिस्संति तं जहा तित्त्यगरवंसे चक्कवट्ठिंसे दमारवंसे । तीसे णं समाए तेवीस तित्त्यगरा एकारम चक्कवट्ठी एव वड्डदेवा एव वासु-देवा समुप्पज्जिस्संति ॥

'तीसे णमित्यादि' तस्यां समायां सागरोपमकोटाकोट्या द्वि-चत्वारिंशता वर्षसहस्रैरनियता कालव्यतिक्रान्ते अनन्तैर्वर्ष-पर्यवर्षावर्द्धमानोऽत्र प्रस्तावे सुप्रमदुष्प्रमा नाम्ना सम काल-उत्सर्पिणीचतुर्थारकलक्षण प्रतिपत्स्यते ।

अथ पञ्चमपष्टावतिदेशत आह ।

तीसे णं समाए सागरोपमकोटीए वा पालीसाए वाम-सहस्रेसेहिं ऊणिआए काले वीडकंता अणंतेहिं वषपज्ज-वेहिं जाव अणंतगुणपरिवुह्णीए परिवुहमाणे परिवुहमाणे एत्थ णं सुप्रमदुष्प्रमा णामं समा कावे पडिवाज्जिस्सइ समणाउओ । सा ए समा तिहा विभाज्जिस्सइ पढमे तिजागे मज्झिमे तिभागे पच्छिमे तिजागे । तीसे ण भंते ! समाए पढमे तिजाए भरहस्स वासस्स केरिसए आयागभावपमोअारे जविस्सइ गोयमा ! बहुसमरमणिज्जे जाव भविस्सइ । मं-णुअणं जाव उमपिणीए पच्छिमे तिभागे वत्तव्वया सा भाणिअन्वा कुल्लगरवज्जा उसनसामिवज्जा । उणे पढंति

तीसे णं समाए पढमे तिजाए इमे पणुरम कुल्लगरा समुप्पज्जि-स्संति तं जहा सुप्रइ जाव उसभे सेसं तं चैव दंडणीइओ पडिवाओमाओ णेअन्वाओ । तीसे णं समाए पढमे तिजाए रा-यधम्मे जाव धम्मचरणे अण्वोच्छिज्जिस्सइ । तीसे णं समाए मज्झिमे पच्छिमे सु तिजागे सु जाव पढममज्झिमे सु वत्तव्वया उसपिणी एमा जाणिअन्वा सुसमा तहेव सुसमसुसमा वि तहेव जाव अण्विहा मणुस्सा आणुसज्जिस्संति जाव सणिचारी ॥

सुप्रमा पञ्चसमालक्षण कालस्तथैवाऽवसर्पिणीद्वितीयारक-वदिति । सुप्रमसुप्रमा पष्टारक सोऽपि तथैव अवसर्पिणीप्रथ-मारकसदृश इत्यर्थः । कियत्पर्यन्तमत्र श्रेयमित्याह यावत् प-रुविधा मनुष्या अनुसंदयन्ति संसत्या अनुवर्तिष्यन्ते यावच्छ-नैश्चारिणः । यावत् पदात् पन्नगन्धादयः पूर्वोक्ता एव प्राक्षाः गतौ पञ्चमपष्टौ तन्मने चोत्सर्पिणी गता तस्यां च गतायाम-वसर्पिण्युत्सर्पिणीरूप कालचक्रमपि गतम् ज० २ वक्त० ।

एवं उक्ते अरए उत्सर्पिणीए समचे वि पढमे अरए एमा चैव वत्तव्वया तम्मि वोलीणे वीयारपयारंजे मत्ताहं पचमहाचारहे वासे वासिस्संति कमेणं तं जहा पढमो पुव्वख-रावत्तो तावं निव्वावंहिइ वीओखीरोओ वन्नारो तइओ घओदओ नेहकारओ चउत्थो अभिओदओ ओमहिकरो पं-चमो रसोदओ चूर्माए सस्सजणणो ते य विलवासिणो पइस-मयं वड्डमाणमरीराउ पुडहविस्सइ दहूण विद्वेदितो निस्स-रंति धन्नं फलाइं जुजता मंसाहारं निवारइस्संति तओ मज्जदोसमुत्तकुल्लगरा जविस्संति तत्थ पढमो विमन्नवाहणो वीओ सुवाओ तइओ संगओ चउत्थो सुपासो पंचमो दत्तो उड्डो सुमुहो सत्तमो सम्मुची जाउसमरणेणं विमन्नवाहणेणं विमन्नवाहणो नगराड निवेनं कार्ही अग्निम्मि उप्पन्ने अण पाणं सिप्पाइं कात्ताउ दोगववहारं च सव्वं पवत्तेहि त-इओ गुणनइपवखसमज्झिए दिए उत्सर्पिणीअरयदुगे वइक्ते पंडवच्छणदेसे सयदारे पुरे संमुअनरवणे भराए देवीए चउदसमहासुमिणसूओ सेणिवरायजीवो रयणप्प-जाए दोलुबुक्कयपच्छडाओ चुट्टमीइं वामसहस्सइ आउं पालिता उव्वटो ममाणो कुच्छिसि पुत्ताए उव्वज्जिहिइ वषप्पमाणलवणआउणिगन्भावहागवज्ज पचकट्टाणयाणं मासतिहिं नखत्ताणि जहा मम तहेव भविस्सति नवरं नामेणं पउमनाहो देवसेणो विमलवाहणो अ । तओ वीयति-त्थरो सुपासजीवो सूरदेवो तओ उटाइजीवो सुपासो चउत्थो पाटलिजीवो सयंपजो पंचमो दयअंजावाओ सव्वाणुचूर्ड उड्डो कित्तियजीवो देवमुओ सत्तमो संखजीवोदयो अट्टमो आणंदजीवो पेटालो नवमो मुन्दा जीवो पाटिओ दसमो सयगजीवो मयकिती एकारसमो देवजीवो मुणिसुव्वयो दारसमो कणजीवो अमम्पा ते-

उस्सापिणी

रममो सव्वज्जीवो निकसात्रो चउदसमो बलदेवजीवो
 निप्पुलात्रो पण्णरमो सुलसाजीवो निम्ममो सोलसमो
 रोदणीजीवो चित्तगुत्तो केडं पुण जणंति कक्किपुत्तो दत्त-
 मानो पण्णरसउत्ति उत्तरं विक्रमवरिसे सेतुंजे उद्धारं का-
 रिता जिणभवणमंकिअं च वसुह काउ आज्जियतित्थ-
 यरनामो सगं गंतुं चित्तगुत्तो नाम जिणवरां होहिंति ।
 इत्थ य बहुस्सुअसंसयं पमाणं सत्तरमो रेवइजीवो समाही
 अट्टारसो सयालिजीवो संचरो एगूणवीसो दीवायण-
 जीवो जसोहरां वीसडमो कणजीवो विजओ एकवीसो
 नारयजीवो मद्रां वावीसयमो अंवरुजीवो देवो तेवीसय-
 मां अमरजीवो अणंतवीरिओ चउवीसयमो सायं बुद्धजी-
 वो जइकरो अंतरालाऽ पच्छाणुपुव्वीए जहा वट्टमाणजि-
 णाणं जाविचक्कवट्टिणो हवालस होहिंति तं जहा दीह-
 दंतो १ गूढदंतो २ सिरिचंदो ३ मिरिचूडं ४ सिरिसोमो
 ५ पडमो ६ नायगो ७ महापडमो ८ विमलो ९ अमद्व-
 वाहणो १० विलो ११ अग्निदो १२ अ । नव भाविवा-
 सुदेवा तं जहा नन्दो १ नन्दिमितो २ सुन्दरवाहुः ३ महा
 वाह ४ अइवल्लो ५ महावल्लो ६ वल्लभदो ७ उविट्टा ८ तिविट्टो
 य ए । नव जाविपक्खिसुदेवा जहा तिविओ १ लोहजघो २
 वडरजघो ३ केसरी ४ वड्डी ५ पहाए ६ अपराजिओ
 ७ जीमो ८ सुग्गीवो ए नव जाविवल्लदेवा तंजहा जयंतो १
 अजिओ २ धम्मं ३ सुण्णो ४ सुदंसणो ५ आणदो ६ नंदरणो ७
 पडमो ८ संकरिसणो ए य । इगमट्टीसत्तागा पुरिसा उस्स
 पिणए तडए अरए जविस्संति अपच्छिमं जणचक्कवट्टि-
 णो जहाषिचउत्थे अरए होहिंति तओ दसमगाई कप्परु-
 क्खा उप्पिजिहंति अट्टारसकोनाकोनीओ सागरावमा
 णं निरंतरं जुगजधम्मो भविस्सइत्ति २१ ती० ।

एगमगाए उस्सपिणीए पढमवयाओ समाओ वायाडीसं
 वागमइस्साइं कालेणं पण्णत्ता ॥

(पढमदीयाउत्ति) एकान्तदुप्यमा उयमा चेति ॥४२॥ त्रि-
 चचारिणत्स्थानकेऽपि किंचिद्विच्यते [कम्मवियाराज्जयणात्ति]
 फर्मण पुण्यपापान्मफत्थ विपाक्कत्थ फत्तं तत्प्रतिपादकान्यप्यय-
 नानि फर्मयिपादाध्ययनानि पतानि च एकादवाङ्गद्वितीयाङ्गयो
 मन्नायन्त इति "जंतीवस्तणमित्वादि" जम्हूटी। पवारस्यान्ता-
 ट्ठान्तुनपयंतो द्विचचारिणो ज्ञानानां सहस्राणि नद्विष्कम्भ
 महम्मं नद्विष्कत्था द्वाविंशतेरल्पव्येतापियक्काणोदयं त्रिचचारिण-
 त्तमद्वयानि मरम्मंति एए [चउदिमिपिच्छि] उरुदिगन्तमायेन
 चतत्रो द्विज उता धम्यथा एवं (निदिमिपिच्छि) वाच्यं स्यात् तत्र
 विरनतिनाया "उदुहिरम्म पं डीयम्म द्वादिणिह्वाभो द्वाभो जा-
 मम्म पं अयासपय्यम्म द्वादिणिह्वा चरिमंते पमिण तथाडीसं-
 त्तो यमइस्साइं सवाहाए धंते पण्णत्ते" एयमन्यन्प्रदयं तरर
 पधिमयां मग्गा घाय मपयंत उत्तरस्यामुदकमीन इति ॥४३॥
 चतुषाचारिणत्स्थानकेऽपि किंचिद्विच्यते चतुष्चचारिणत्त

(इस्सिजासियत्ति) अग्निजापिताध्ययनानि काहैकभुतविशेष-
 चूतानि (दियालोयचुयाभासियत्ति) देवद्वोकच्युते, अग्नीभू-
 तैराजापितानि देवद्वोकच्युताजासितानि । कचित्पाठ- देवद्वोय-
 त्तयाणं वायाडीसं इस्सिभासियज्जयणा पण्णत्ता (पुरिसज्जगाइति)
 पुरुपा- शिष्यप्रशिष्यादिक्रमव्यवस्थिता युगानीव कालविशेषा
 इव क्रमसाधर्म्यात्पुरुषयुगानि (अणुपिकृति) आनुपूर्व्या (अ-
 णुवधति) पाठान्तरे तृतीयादर्शनादनुबन्धेन सातत्येन सिद्धा-
 नि जावन्ति करणेन बुद्धाई सव्वडुक्खप्पहीणा इति इश्यम ।
 स० टी० समवायाङ्गे प्रतिवसुदेवेषु बह्वीस्थाने महाजीम इति ।

अहवा तावहा उस्सापिणी पण्णत्ता तं जहा उक्कोसा म-
 जिमा जहन्ना एवं अपि य समाओ जाणियव्वाओ जाव
 दुसमडुसमा तिविहा उस्सापिणी पण्णत्ता तं जहा उक्कोसा
 मज्जिमा जहन्ना । एवं अपि य समाओ जाणियव्वाओ
 जाव सुसमसुसमा ॥

उत्सर्पिण्यां दुप्यमदुप्यमादि तद्भेदानां चोक्तविपर्ययेणोत्कृष्ट-
 त्वं योज्यमिति । षष्ठेऽरके उत्कृष्टा चतुर्षु मध्यमा प्रथमे अघ्न्या
 ॥ स्या० ३ वा० १ व० ।

उत्सर्पिणीगंक्रिया-उत्सर्पिणीगणिभका- स्त्री० उत्सर्पिणी-
 विषयैकवक्तव्यतार्याधिकारानुगतार्या गणिभकायाम, स० ॥

उत्सर्पिणीसमय-उत्सर्पिणीसमय- पु० उत्सर्पिणीशब्देनाव-
 सर्पिण्युपलक्ष्यते दिनग्रहणेन राज्युपलक्षणवत् तयो समयः
 परमनिर्कृष्टा काहविशेषा- उत्सर्पिणीसमयाः । अथसर्पिण्युत्स-
 र्पिण्योः समयेषु, कर्म० ॥

उत्समय-उत्समय- पु० शरीरे, आष० ५ अ० । स्वभाषोक्तत्वे
 तद्रूपे पञ्चचत्वारिंशत्तमे गौणाहिसाहस्रेणोऽर्थे, प्रश्न० २ भू०
 १ अ० । उच्यते, " उत्समयेण गुणितं चित्ते फलम् " वाच०
 उत्सयण-उत्समय- पु० यस्मिंश्च सति कर्त्तव्यं भयति जात्यादि-
 ना दर्पोज्जात पुरुष उत्तानी जवति स उत्समय । माने, " धंनि-
 द्युस्सयणाणि य " जात्यादीनामेतत्स्थानानां बहुत्वात् तत्कार्य-
 स्यापि मानस्य बहुत्वमतो बहुवचनम् । गान्दसत्वात्पुसक-
 लिङ्गता । सूत्र० १ श्रु० ६ अ० ॥

उत्सव-उत्सव- पु० उद्-सू-अप् । आनन्दजनकत्वापारे, शक्रोत्स-
 वादौ, प्रश्न० २ श्रु० ५ अ० । इन्द्रमहादौ, आ० चू० १ अ० ॥

उत्सविंश-उत्सविंश- अव्य० ऊर्ध्वं व्यवस्थाप्येत्यर्थे, " अथददु
 उत्सविंश उरुदेजा " आन्वा० २ श्रु० १ अ० । " आमसिय उत्सविंश
 भिक्षु आयसा निमंतेति " संस्थाप्योश्चावर्चविध्वज्जनकैराला-
 पैर्विश्रम्ये पानयित्वा सूत्र० १ श्रु० ४ अ० ॥

उत्ससिय-उत्ससित- द्वि० उच्छसिते, उच्छ० २० अ० ॥

उत्समियरोमव-उत्समितरोमकूप- पुं० साधोर्दर्शनाद् वाक्य-
 भयणाच्छसितरोमकूपे, उच्छ० २० अ० ॥

उत्ससेजमाण-उत्सस्यमान- द्वि० उच्छसिते क्रियमाणे " उ-
 च्चस्ससेजमाणे वा अच्छिन्ने पुमात्ते अत्तेजा " उत्सस्यमान उत्स-
 स्यायुपुत्र " स्या० १० वा० ॥

उत्सा-अवश्याय- पुं० कृपाजले, (स्या० ४ वा०) योगगना-
 त्पनति । कल्प० । धेनुपर्याये, देशी० ॥

उत्साचारण-अवश्यायचारण- पुं० अवश्यायमषष्ट्याप्याय-

जीवपीमामजनयति गतिमसङ्गं कुर्वाणे चारणजेद्रे, प्रव. ६७ भा. ।
उत्सारकल्प-उत्सारकल्प- पुं० यत्रैकस्मिन् दिने बहुविधसयो-
भ्यस्रस्य घाचमा दीयते तस्मिन्, आ० सू० १ अ० ॥

उत्सारकल्पस्य दोषादिवक्तव्यता । अथानुपक्विकमुत्सारकल्पि-
कद्वारमन्त्रित्सु प्रस्तावनामाह ॥

चौयगपुच्छा उत्सार-कल्पिप्रो न. त्थि तस्स विह नामं ।

उत्सारे चउगुरुगा, तत्तय वि आणाइणो दोसा ॥

कल्पिकद्वारे व्याख्याते सति लम्भावकाशो नोदकः पृच्छ्यां
करोति भगवन्नमीषां कल्पिकानां मध्ये किमित्युत्सारकल्पि-
केतोपस्थस्त । सूरिराह नास्युत्सारकल्पिक इति । भूयोऽपि
परः प्राह । यद्युत्सारकल्पिको नास्ति ततः कथं तस्य नाम
क्षयते गुरुराह यद्यस्युत्सारकल्पो नास्त्याव्यवहियते तथाऽपि
न कलरते उत्सारयितुं यद्युत्सारयति तदा चत्वारो गुरुका-
तत्राप्याज्ञादयो दोषा रूष्यन्ते । तानेवाह ।

आणाणवत्यभिच्छा-गिराहणा सजमे य जोगे य ।

अप्या परो पत्रयणं, जीवनिकाया परिच्छता ॥

आज्ञा भगवतां तीर्थकृतामुत्सारकल्पकृता न कृता भवति
तमाचार्यमुत्सारयन्तं दृष्ट्वा अन्येऽप्याचार्या उत्सारयिष्यन्ति
अदीया अन्यदीया वा शिष्या विवक्षितशिष्यस्पर्द्धानुबन्धाहु-
त्सारापयिष्यन्ति वेत्यनवस्था । मिथ्यात्व वा प्रतिपन्ना अभिनव-
धर्माण सत्त्वा प्रजेयु । विराधना संयमे च संयमविषया योगे च
योगविषया भवति । तथा तेनोत्सारकेण आत्मा स्वजाव. पर
उत्सारकल्पविषय शिष्य. प्रवचनं तीर्थ जीवनिकाया पृथिव्या-
दय. एतानि परित्यक्तानि भवन्तीति द्वारगाथासमासार्थ ।
सांप्रतमेनामेत्र विवरौपु राक्षाऽनवस्थे क्षुभत्वाद्नादत्य मि-
थ्यात्वं दर्शयितुं दृष्टान्तमाह ।

पुत्रप्रलियउत्सार-वायए आगए पकिमिलिति ।

पदिनेहपुगलि वि य, बहुजणत्रोनाजणा तित्ये ॥

तत्र तावत्प्रथम कथानकमुच्यते । इह पुर केचिदाचार्या
पूर्वान्तर्गतसूत्रार्थधारकतया लब्धवाचकनामधेया सर्वज्ञशा-
सनसरसीरुहविकाशनैकसहस्ररश्मय. प्रावृषेण्यपयोमुच इव
सरसदेशनाधाराधरनिपाते महीमण्डलमेकार्णवधर्मकमा-
दधाना गन्धहस्तिन इव फलयूथेन सातिशयगुणवता
निजशिष्यचरणेण परिकल्पिता एक कचिद्गाममुपागमन् ।
तत्र चाधिगतजीवाजीवादिविशेषणविशिष्टा पहव. भ्रमणोपा-
सका परिवसन्ति । ते च गुरुणामागमनमाकर्ण्य प्रमोदमे-
डुरमानसा. स्वस्वपरिवारपरिवृता सर्वेऽप्यागम्य तदीयं
पादारविन्दमनिवन्द्य योजितकरकुम्भान्ना यथाघटपुरतः आसा-
च्चक्रेरे । ततः सूरिमिरपि रचिता ययोचिता धर्मदेशना । तदा-
कर्णनेन सजातसवेगसुधासिन्धौ नान्तरमल सकद्वेऽपि भाव-
कद्वेको गत परमपरितोपपरवश सूरिणां गुणप्रमोपवणनं
कुर्वन् स्वं स्वं स्थानम्, तैश्च घाचकनजोमणिभिस्तत्रायाते
प्रतिहत खद्योतपोतकल्पामान्ययूथिनां प्रजाप्रमर । ततो न श-
क्तुवन्ति तेऽन्ययूथिका आचार्याणां व्याख्यानादिभिर्गुणैर्जायमा
न निरुपमान महिमान रूषुमति समूय सर्वेऽप्युपमाचार्ये घाटे
पराजित्य नृणादपि लघुकारिण्याम इत्येकत्राक्षयतया चेनासि व्य-
घस्याप्य समाजम्भु सूरिणांमन्तिकम् । सूरिमिरपि निष्पतिमप्र-
तिनाप्रानारयत नवघादलाधिसपरौनि पुणदेतुदृष्टान्तोपन्यासपर

स्तर मध्ये विद्वज्जनसमं कृतास्ते निष्पृष्टप्रदन्व्याकरणाः । ततः
समुच्चरितं पारमेस्वरप्रवचनगोचर कीर्तिकोटाहस्रं प्रादुर्च-
तं परतीर्थिकानामपि परम. परामय निमग्न प्रमोदपीयूषपयो-
निघावस्तोकः भ्रमणोपासकद्वेक. सपादिता सपदि दिशेपत-
स्तेन महती तीर्थस्य प्रमावना । ततस्ते घाचका. कियन्तमापि
काश्चमद्वैतं प्रामं प्रयोष्य मिथ्यात्वनिष्ठाविद्यायणचैतन्यं प्रव्य-
जन्तुजानमन्यत्र कुशाऽपि व्यहार्पुः तेषु च दिनकरयदन्यत्र प्र-
तापवदमोमुदहमानेषु परतीर्थिका उल्लूका इयासप्रसरतया
घोरघूत्कारकल्पं प्रवचनार्णवाद् कर्तुमारब्धा. । घदन्ति च
श्रावकान् प्रति नो स्वेताम्बरोपासका ! यद्यस्ति प्रयतां कोऽ-
पि काएलमुखो घादी स प्रयच्छतु सांप्रतमस्माकं यादमिति ।
श्रावकैरुक्तम् । अहो विम्भृतमधुनैव भयतां प्रवान्तरानु-
जृतामिव तत्तादृशमद्यध्वनमपि द्वाघघं यदेधमनात्मज्ञा अस-
मञ्जस प्रज्ञपत प्रवत्वेवं तथाऽप्यायान्तु ताद्यत्केचिद्वाचका
वा गणिनो वा पश्चाच्च भणिष्यन्ति प्रवन्तः तत्करिष्याम इति ।
अथेकदा क्वचिद्विजवारिण्यत्याजिमानेन तु श्रुयनमपि नृणव-
न्मन्यमानस्तु एतताएकत्राऽन्यरेण वाचस्पतिमपि मूकमाकल्पय-
न् समागत कतिपयशिष्यकक्षित. अत्सारकल्पिकयाचक ।
ततः प्रमुदिता श्रावका गताः अन्ययूथिक नामज्यणं निषेदितं
तत्पुरत युष्माभिस्तदानीमस्माकं समीपं वाद प्रार्थितं आसी-
त् । अस्माभिश्च जषितमचूष यदा घाचका भ्रागामिष्यन्ति
तदा सर्वमपि युष्मदभिप्रेत विधान्याम इति तद्विशर्मागागतः
सन्ति घाचका कुर्वत तै. सह घादगोर्णी पुरयत सप्रतिज्ञामित्य-
निघाय गता श्रावका. स्वस्वस्थानम् । तैश्चान्ययूथिकैः प्राचीनप-
राजवप्रनभयघान्नेरेक प्रच्छन्नपधारी प्रत्युपेक्षक. किं सहद-
य. शास्त्रपरिकर्मितमतिर्वाग्मी वाचक. किं वा नेति ज्ञानाय प्रे-
पित स चागम्योत्सारकल्पिकयाचक प्रश्नयति परमाणुपुत्रस्य
कतीन्द्रियाणि जवन्तीति ततः स एवं पृष्टः सन् किञ्चिन्नात्रप-
ह्वत्त्वरितप्राहितया यथोक्ताव्यभिचारिधिचारिर्हृष्टघाद
चिन्तयति य परमाणुपुत्रज. एकस्मात्लोकचरमान्तादपर लोक-
चरमान्तमेकेनैव समयेन गच्छति स निश्चित पञ्चेन्द्रिय कुनोऽ-
नीदशस्यैधंधिधा गमनधीर्थलधिधि. यमिस धाय प्रतिषक्तमांभ-
धत्ते मरु ! परमाणुपुत्रस्य पश्चापीन्द्रियाणि भवन्ति ततः पर्यं-
विध्रि निर्वचनमवधार्य स पुरुष प्रत्याहृत्य गत अन्ययूथिकानां
सनिधौ कथित सर्वमपि स्वरूपं तदप्रतस्तत चिन्तित स्वचेतनि
तैर्नूनमय शारदवारिद् इय घहिरेव केवलं गर्जति अन्तस्तुच्छ
पदेति विमृश्य समागत सचूय नृयांत लोकमीतं कृप्या घाच-
कान्तिक कुभितोऽसौ स्वतुच्छतया तावन्त समुदायमचलोप्य
सञ्जातः स्पेदधिन्दुसुचकितशरीर आद्विप्त साटोपमन्यती-
र्थिको प्राहितो यथाऽजिमनं पङ्कविशेषं न शात्तेति निर्वोदुं
प्रगलिततो दुस्तराणि प्रश्नोत्तराणि न जामिने देशतोऽपि प्रतिघ-
कु ततः कुनो मिथ्याह ऐजिर्जितं जितमस्मान्तिरित्युत्कृष्टककल.
प्रादुर्चत प्रवचनमालिन्य मुकुञ्जितानि भ्रमणोपासकयदनकम-
सानि विप्रतिपन्ना यथा जट्टद्रादय इति । अथ गायाकारार्थं पूर्व
केशिद्वाचकैरन्ययूथिका (माद्विभ्रति) मानमर्धनेन गदिनन्नत
उत्सारवाचके आगते सति प्रतिमर्दयन्ति प्राचावृत्त्या मानमर्धमे
कुर्वन्ति कथमन्याह " पकिसेह " इत्यादि तैर्गम्यतीर्थिकैः प्रत्यु-
पेक्षक पुरुष प्रोक्तास्ततः स आगन्व पृष्टवान् पुत्रस्य परमा-
णो कतीन्द्रियाणि तेन प्रत्युक्त पञ्चेति । तन्मर्धेद्वैतममये म
घाचको घादं निरुत्तरीहः पथमपञ्चाजना साधय तीर्थस्य प्र-

उत्सारकल्प

यति तत्र चाग्निवधर्मणां चेतसि विकल्प उपजायते यदि नाम वाचकोऽप्येन न शक्नोति निर्वचनमर्थयितुं तन्नूनमेतेषां तीर्थकरैरेव न सम्यग्बन्धुत्वं परिज्ञातमन्यथा कथमेव एवंविधे ऋथ ध्यामुह्यते एति विपरिणामतो मित्यात्यगमनं जवेत् । भाषित मित्यात्वहारम् ।

अथ संयमविराधनां भावयति ।

जीवाजीवे न मुगड्, अलियभया कहेड डगभिगाई ।

करणे अविच्यार्मं, करेड आगाढणागाढे ॥

जीवाश्चाजीवाश्च जीवाजीवास्नानसौ वाचनामात्ररूपेणोत्सारकल्पेनानुयोगमवगाह्यमानो विविक्तेन न मुणति न जानीते तत्परिज्ञानात्राच्च कुतः संयमसद्भावस्तदुक्तं परमर्थिणि । “ जो जीवे वि न थाणइ, अजीवे वि न जाणइ । जीवाजीवे अजापंतो, इइ मो नाहिइ संजमं ” तथा अशीकमन्यन्तभयाइकनृगाई। न कथयति किमुक्तं भवति स उत्सारकल्पकपल्लवमाप्रग्राहितया स्तयमेव ज्ञापितव्यं नास्त्यमिति कृत्वा उदकायिनां नदीतलागाढौ पानीयमस्ति नास्ति वेति पृच्छतामहोक्तं मा जृडिति कृत्वा विद्यते नद्यादौ जडमिति कथयति इगया प्रस्थितानां च व्याधानां दृष्टमृगच्छदं न वेति पृच्छतामलीकमयादेव दृष्टमिति प्रयच्छति आदिशब्दात् शूकरादिपरिग्रहं न पुनर्जानीते यथा । “ सद्य वि सा न यत्तन्ना जश्रो पावस्स अरि-त्ति ” तत स जलगनसृष्टमजनुजातस्य मृगादीनां वा यद् व्यपरोपण ते करिष्यन्ति तस्मिन्नुत्सारकल्पकारकं प्राप्नोति । तथा करणे चारित्र्ये उत्सर्गापवादविधिमजानन् यदिपर्यासं करोति तद्यथा आगाढे श्रानादिकायं अनागाढं वि कृत्वा परिजुमणादि-ब्रह्मणमनागाढे वा आगाढं सद्य प्रतिसेवनात्मकं करोति । एषा सर्वाऽपि सयमविगधना ॥

अथ योगविराधनामाह ।

तुरियं नाहिजंते, नेव चिरं जोगजति ता हं ति ।

लद्धो महत्तसदो चि, केड पासाइ रेएहंति ॥

कमजोगं न विजाणइ, विगईओ का यक य जोगमिपि ।

अणस्स वि देति तहा, परंपरा घंटदिहंतो ॥

अनुज्ञानोऽस्माकं गुरुनि सकलोऽपि श्रुतस्कन्धं ततः किमनेन पठितेन कार्यमिति कृत्वा ते शिष्यास्त्वारितं शीघ्रं नाश्रीयन्ते नैव च ते चिरं योगैः शुनाध्ययननिवश्रनतपोविशेषैः यन्त्रिता निरमिता जवन्ति एकाहेतापि प्रचूतसूत्राये वाचनानुज्ञाप्रदानान् । तथा ब्रह्मोऽस्माभिर्गणिरयं वाचकोऽयमिति महान् ब्रह्मस्तन कुनो हेनोर्वयमन्वाचार्यसाध्रिधं निष्कृत्वा निष्ठाम इति परिमत्स्य केचिद्भरुवरणपर्युपासनापरिभग्नाः पाद्वानि गृह्णन्ति पाद्वतो ग्रामेषु यथास्वेच्छं विहरन्तीति ज्ञावः [कमजोगमिति] योगजन नापि नैव जानन्ति यथा अस्मिन् योगे एतावन्त्याचा-न्ज्ञाने ज्यति निविष्टुनिकानि इत्थं चानुद्देशाद्यः क्रियन्ते तथा उपरुहतर का- इत्थं योगे कल्पन्ते न येत्येवमपि न जानानि यथा कतिपयक निरवनिर्गोथादियोगेषु न विमृश्यन्ते काश्चनापि विकृ-तय द्यात्त्यामस्तियोगेषु पुनरवगाहिमाविकृतिर्विख्यते दृष्टि-पादयोगेषु तु नाटक तथा चह सप्य कृत्याध्ययनस्य चूर्णित-हं । “ जो अविपारिपयनिर्माहणं विगईओ न विमज्जि-त्तंति । परं चोपओगाहिमगिर्गं विमज्जिज्जइ द्वितीयाए मो-त्तंति ” । ननीमचूर्णित्युत्तराद् “जोगो ज्ञावदो आगाढो अ-पणदो पा जगणतया जस्स जोगे जयणा मो आगाढो यथा

जावतीत्यादि । इतरो द्रणागाढो यथा उत्तराध्ययनार्थं । आ-गाढे ओगाहिमगवज्जाओ नव विगईओ वज्जिज्जति दस— मार भयणमहाकल्पसुए एको पर मोदकविगई कल्पइ सेसा आगाढेसु सच्चविगईओ न कल्पंति अणागाढे पुण दस वि विगईओ भइयाओ जओ गुरुअणुखाए न कल्पति । चि ” एवविधां योगव्यवस्थामजानन् यद्वाऽसौ विराधयति सा योगविराधना । तथा (अहस्स वि दिंति तहत्ति) ते उत्सा-रकल्पिका अन्यस्यापि स्वशिष्यादेः तथा चोत्सारकल्पेनैव वाचनां प्रयच्छन्ति सोऽप्यपरेषां तथैवेत्येवमुत्सारकल्पे प्रवा-हतः क्रियमाणे परम्परया सूत्रार्थव्यवच्छेदः प्राप्नोति घटा-दृष्टान्तश्चात्र वक्तव्यः । तमेवोपनययुक्तं गाथात्रयेणाह ।

उच्छुकरणेवकुटुग, पडणं घंटासियालनासएया ।

विगमाई पुच्छपरं-पराए नासंति जा सीहो ॥

पनियरिउंसहेणं, स दओ आसातिया भिगगएया ।

इय कइ वयाइ जाणइ, पयाणि पढमिदुगुस्सारी ॥

किं । पत्ति अन्न पुडो, पच्चं तुस्सारेणो अबोच्छत्ती ।

गीताममणखरंटरण-पच्छत्तं कित्तिया चैव ॥

अत्र कथानकम् । एगस्स महावश्यस्स उच्छुवाडो बहुस-इओ निष्फणो त सियालो पइसरित्ता खाद्यत्ति । ताहे सो उ-च्छुसामी सियालगहणानिमित्तं तस्स उच्छुवारुस्स परिपरं-नेसु चउदिसि खाइयं खणावेइ तथ एगो सियालो परिओसो वराओ गिहिच्चा कषे पुच्छु च कप्पित्ता दीवियच्चम्येण वे-दिच्चा घंट आबंधित्ता विसज्जिओ नासतो सियालोहिं दिओ दूरओ ते सियाला अन्नारिसो चि काउं चएण पलाया तो वि-दुपहिं दिहा युच्छिया किं नासहत्ति तेहिं कहिय अपुच्च सरे करेमाणे किं पि अपुच्चं भूयं पत्ति । ते वि भएण पलायंता वरकखूहिं दिहा पुच्छिया तेहिं कहिय किं पि किर पत्ति सिग्घं नासह ते पलायता चित्तणहिं दिहा पुच्छिया कहिय किं पि किर पत्ति तुरियं पलायह ते वि पलायंता सीहेण पुच्छिया कहियं तेहिं सोहो चित्तेइ मो पाणियसहेन ओवाहणाओ मुयामि गवेसामि ताव तेण सणिय पडियरियत्ता सियालो वि हओ घंटासीयालो कीस आओ लीकयामोत्ति रोसे ण ते अ सियालाद-यो मिया आसमो भोयह हओ सो वराओ मण दीवियं चम्मो एधो घटासीयदो कण वि अवराहेण घन्त्तं तहा कओ एस दिहंतो । अ-यमथो वणओ जस्म त उत्सारिज्जति सो जावतिपहिं दिवसेहिं जोगो समप्पइ तावति दिवसे कति वयाणं आलावगाण किचि पुत्तफासियम्मि चित्ता पच्चत्तं गंतूण गच्छागच्छित्तणं करोति अन्नेमि च उत्सारेतिते ते वि उत्सारा पत्ता पत्तेयं गच्छपागट्टित्त-णेण वी रत्ता सिस्साण पमिच्छयाण य उत्सारकल्पं करंति । अग्गे किर सुत्तथाण अयोच्छित्तिं करेमो तथ जो सोपमिदु-गउस्सारी सो जहा ते सियाला तस्स घटासियालस्स अकिचि घंटाइ च जाणति तओण को एस किं वा पयस्स गदपयस्स गउणकस्स वा एस सदो एव सो पढमिदुगुस्सारी किचि वि जाणइ न सच्चं सन्माव जो पयस्स पासे उत्सारकल्पं क-रंति सो कइयि प्रादावप जाणेत्ति न पुण अर्थं सो सिस्सेणं पुच्छिओ जणनि किं पि केरिमो वि अन्विय पयस्स अथो सेसा कनियण वि आदावप न कट्टंति ते सिस्सेहिं पुच्छिज्जता भण-नि ण याणामो पुण किपि पयं तस्म तुज्जे जोग वट्ठ । एव ते अण्णाण च परं च नासता विहरति । अह अन्नया गीयथा

आयस्या आगया तेहि ते उवाचका गच्छाय अचिह्ता गच्छेसु य पवेसिया सब्बे जहा एते दोसा तम्हा न उ-
त्सारियेव्वा कत्तिया ते नविस्सति जे एव निहांमिहिंति ।
गाथात्रयस्याप्यहरगमनिका इत्येवं क्रियते । यत्र तद्विद्वक्-
रणमिधुवादस्नस्य रक्षणार्थम् वराको गताश्यानिकेत्यर्थ
साख्यानिका तत्र श्लोऽपि शृगादस्य पनन ततो गृहपतिना ग-
हके घण्टां बध्वा मुक्तस्य दर्शनं शृगालानां नाशनं ततो
वृकादीनां पृच्छ्या ततः सर्वेऽपि परम्परया नश्यन्ति या-
वत् सिंहः समागतस्तेन प्रतिजागर्यं निरूप्य स घण्टाशृगा-
वो हतः । शेषा भृगुगणा शृगावृकादय आश्वसिता ।
अथ दृष्टान्तः । अथ दार्ष्टान्तिकयोजनामाह “ इयकश्चयाश्
इत्यादि ” इत्यमुनैव प्रकारेण प्रथमिल्लुकोत्सारी शिष्य क-
तिपयानि सूत्राणापकरूपाणि किञ्चिन्मात्रसूत्रस्पर्शकनिर्युक्ति-
मिश्रितानि जानीते अस्य च समीपे योऽन्योऽधीते स क-
तिपयान् सूत्राणापकान् जानीते न पुनरर्थं तस्यापि पाश्वेय पठ-
ति स सूत्राणापकानपि नाकर्षति । अन्येन पृष्ट प्रतिज्ञपति अ-
स्ति किमप्येतद्वहोपाद्गादिकं श्रुत तद् यूयमेतस्य योगमुदहते-
ति । एते च दुरधीनविद्यन्वान्प्राय प्रत्यन्तग्राम एवार्थं लभन्ते ।
यत उक्तम् । “ पाएण खीणदव्वा, धणियपरछा कयावण हाय ।
पच्चत सेवती, पुरिसा दुरहीयवज्जाया ” । अत प्रत्यन्तं गत्वा
सूत्रार्थयोगत्सारण कुर्वन्ते वदन्ति च वयं सूत्रार्थयोरव्यवच्छिन्नं
कर्म इति अन्यदा च यत्र प्रत्यन्तग्रामे गीतार्थानामागमनं तेरु-
न्मारकलिपकानां खरणेन यथा भा किमेव सूत्रार्थयाः परिपा-
टिवाचना परित्यज्य सक्रमश्रुतधर्मवृमकेनुकल्पमुत्सारकल्पमा-
चरन्तः आत्मानं च परं च नाशयन्त्यादि । ततश्च गच्छान्नावधि-
द्यते तेषामपुन करणेन प्रतिकान्तानां प्रायश्चित्तं दत्तम् [कित्तिय
त्ति] क्रियन्त एतादृशा गीतार्था भविष्यन्ति य एव शिक्वायित्यन्ति त-
स्मात्प्रथमत एव नोत्सारणीयम् भाविता सप्रपञ्चं योगविराधना ।
अथात्मा परश्च परित्यक्त इति पदद्वयं ज्ञावयति ।

अप्पत्ताण उ दिंतेण, अप्पत्रो इह परत्यं वि य च्चे ।

सो वि अ हु तेण चत्तो, जं न पडइ तंण गच्छेणं ॥

अपात्राणामयोग्यानां यद्वा अप्राप्तानां विवक्षितानुयोगभूमिमनुपा-
गतानां श्रुतं ददतोत्सारकल्पकृता आत्मा इह परत्रापि चत्यन्त-
स्तत्रेह तद्वाचनादानसमुद्भूतापयश धादादिना परत्र बोधिदु-
र्लभत्वादिना तथा सोऽपि शिष्यो हु निश्चितं तेनाचार्येण परि-
त्यक्तो यत् तेन गणिवाचकत्वादिगणैणाधिष्ठितं सन्न पठति
पठनाभावे हि कुतो यथावहरणपरिपादनम् । किं च-

अज्जस्स हीद्वणा ल-ज्जणा य गारविअकारणमणज्जे ।

आयारए परिवाओ, वोच्छेदो सुत्तस्स तित्थस्स ॥

आर्यं सुजनं सुमानुष इत्येकोऽर्थः । तस्य यथावदागमार्थबोध-
विकलस्य वाचकनाम्ना हीद्वना भवति । अहो हीलेयमम यदह
वाचकैत्यभिधीये तथा (वज्जणत्ति) वाचकमिश्रा अयमाहापक
सिद्धान्ते विद्यते को वा अस्याहापकस्यार्थ इति केनापि पृष्टस्य
व्याकरणं दातुमशक्नुवतो नृशं वज्जा भवति ततश्च इयामवदनकु
ञ्जीकृतं रूपं रश्चिन्तया विमनायमानोऽवतिष्ठते अन्तर्यं अनार्यस्य
पुनस्तत्रैव गौरव्यकारणं गर्वनिग्रहणं जायते अहो वयमेव निस्सी
मप्रतिष्ठापात्रं जगति वर्तामहे यदेव वाचकपदवीमध्यागोहाम
इति इत्थं परः परित्यक्तो मन्तव्य एव । आचार्ये च पारत्रादो भव-
ति तथाहि स बहुधुनाचार्यपाइवाहुत्सारकल्पं कारयित्वा गतः

क्वापि नगरादौ पृष्टश्च कौश्चिन्निष्णातः किमप्य पदं यावत् न
किञ्चित् अयं जानीते ततस्ते श्रुते श्रेयं सूत्रार्थमाकृतीमध्यद-
धियेण आचार्यपदभाजनमाकारि तेऽप्याचार्या एवविधा भवि-
ष्यन्तीत्यात्मा परित्यक्तः । तथा प्रवचनमपि तेनाचार्येण परि-
त्यक्तं कथमित्याह श्रुतस्योत्सारकल्पवशादनधीयमानस्य व्य-
वच्छेदं प्राप्नोति श्रुते च व्यवच्छिद्यमाने ज्ञानाज्ञां च दर्शन-
चाग्नित्रयोप्यज्ञावात्तीर्थस्यापि व्यवच्छेदः प्राप्नोति । यदि ना-
म तीर्थं व्यवच्छिद्यते तत को दोष इत्याह ।

पवयणवोच्छेयवट्ट-माणो जिणत्रयणवाहिरमईओ ।

बंधं कम्मरयपट्टं, जरयरणमणतयं धोरं ॥

प्रवचन तीर्थं तस्य व्यवच्छेदे हेतुरुपतया वर्तमानं कथञ्चतोऽ
सावित्याह । जिनवचनवाहमातिकं सर्वइहासनवाहिमुंश्रयोमु-
पीको न खल्वनोदशस्य प्रवचनव्यवच्छेदं कर्तुं मतिरुमहते स
एवंभूतो वध्नाति कर्मरजोमलं रजःशब्देन वचावस्य मलशब्दे-
न निकाचितावस्य कर्म परिच्छेदने रजश्च मलश्चेति रजोमलं
कर्मैव रजोमलं कर्मरजोमलं निकाचिताऽनिकाचितावस्य कर्म
यथाध्यवसायस्थानमनुवन्तातीत्यर्थः । कथञ्चनमन्तानि ज-
रामरणानि यस्मात् तदनन्तजरामरणं गाथायां प्राकृतत्वादन-
न्तशब्दस्य परिपातः । धोरं रौद्रं शारीरमानस्य चोपनिपा-
तनिवन्धनत्वात् इति । तथा पञ्जीवनिकायानप्यगीतार्थतयाऽसो
विराध्यतीति जीवनिकाया अपि तेनोत्सारकेण परित्यक्ता अ-
वसानायाः । यत एते दोषान्ततो नोत्सारणीयम् ॥

अथ क्रमेणैवाधीयमाने सूत्रे के गुणा उच्यन्ते ।

आणा विकोवणाणुओंग-

बुज्झण उवओगनिज्जरागहाणं ।

गुस्वामजोगसुस्सू-

साणा यकमसो अहिज्जते ॥

क्रमशः क्रमेणाधीयमाने अध्याप्यमाने च सन्ति एते गुणास्त-
द्यथा आज्ञा तीर्थकृता शिष्येणाचार्येण चाराधिता भवति [वि-
कोवणात्ति] योगोच्छेदनविधौ गच्छं सामाचार्या च विकोपना हृष्ट-
त्पांदिना च शिष्यस्य कृता भवति ततश्च स्वयं सामाचार्यावैतथ्य
न करोति अपरान् कुर्वता निवारयति । तथा गच्छमध्ये द्विती-
यपौरुष्यामनुयोगं प्रवर्तते तदाकर्णनामन्दबुद्धेरपि चो वन जी-
वाजीवाहितेषु प्रदुर्गता सपद्यते बुद्ध्यमानस्य च श्रुते निरन्त-
रमुपगमो जायते निरन्तरोपयुक्तस्य च महती निर्जरा प्रतिसम-
यसख्येयभवोपात्तकर्मपरमाणुपटलापगमाहुक्तं च । “ कम्मम-
संखेज्जत्रव, वेइ अणुसमयमेव वाउत्तो । अत्रयरम्मि वि जोगे
सज्जाय मा विसत्थेण ” नित्योपयुक्तस्य च शीघ्रं सूत्रार्थोर्ग्रह-
णं भवति तथा हि गुरुवासेन गुरुकुलवासेन सार्कं योगं मय-
न्यो भवति अन्यथा क्रमेण सूत्रार्थाध्ययनायोगात् । यद्वा पट्ट-
यमिद् पार्थक्येन व्याख्यायते गुरुणामन्तिके घानो गुरुवान् स
त्तेवितो भवति योगाश्च विधिवदाराधिता भवन्ति । आचार्यादीनां
दृष्ट्या विनयद्वैयावृत्त्यादिना कृता भवति । दन एते गुणास्ततः
क्रमेणैवाच्येतव्यः । उपसंहरन्नाह-

इअ दोमगुणे नाउं, उवमकमत्रो अहिज्जमाणणं ।-

सुजयविनेसविन्निं, को वचणमच्छुवेज्जाहि ॥

इतिशब्दं पञ्चमं एवमुक्तमनं क्रमवदन्नाधीयमानानामुपपत्त-
णत्वादित्यापयतां च यथाक्रमं दोगान् गुणान् इति त्वोभयविशे-

योगकारक पूर्ववत् । दुर्मेधा अपि यः सलब्धिकः परिपक्व-
वया परिणामको विनीत अभ्युत्थानादिविनययोगतः आचार्य-
वर्णवादी गुरुणा गुणोत्कीर्तनकारी अनुकूल आचार्याणाम-
न्येषां वा पूज्यानां वैयवृत्त्यादिना हितकारी धर्मे तपःसय-
मात्मके चारित्रधर्मे श्रद्धिक श्रद्धावान् पतादश एवंविधगु-
णोपेतो महाभाग शिष्यः उत्सार कर्तुमर्हति उत्सारकल्पस्य
योग्यो भवतीत्यर्थः ।

अनीदृशानुत्सारयितुं प्रायश्चित्तमाह ।

अग्निगयमाद्याणां, उत्सारितस्स चउगुरु ह्येति ।

उगहणस्मि वि गुरुगा, कालमसज्जाय वक्खेवे ॥

आदेशद्वयेनापि ये गुणा उक्तास्तद्विपरीता ये अनभिगतादय-
स्तद्यथा अनभिगतः अप्रतिबद्धः असविग्नः अलब्धिकः अनय-
स्थितः अमर्यादोऽमेधावी अप्रतिबोद्धा अयोगकारकः अपरिणतः
अविनीत आचार्यवर्णवादी अननुकूलः अधर्मश्रद्धालुः एतेषा-
मुत्सारयतः उत्सारकल्पं कुर्वतः आचार्यस्य प्रत्येकं चतुर्गुरवः
प्रायश्चित्तम् । (उगहणस्मि वि गुरुगति) सूत्रमर्थं वा भगि-
त्यवावगृह्णातीत्यवग्रहणं नन्द्यादिभ्योऽ नृ इति कर्तव्यं नृप्रत्य-
यः अग्रहणमेधावीत्यर्थः । तस्य यदि निष्कारणमुत्सारयति तदापि
चत्वारो गुरुकाः । अथ किमर्थं मेधाविनो नोत्सार्यन्ते उच्यते
यतोऽसौ प्रज्ञावत्त्वादेवानुपूर्वैव पाठ्यमानो भगित्येव विवक्ति-
वमुत्सारणीय श्रुत प्राप्स्यति ततः को नाम तस्योत्सारकल्पकर-
णेऽभ्यधिको गुणः । अथवा (उगहणस्मि वि ति) यस्याचारा-
न्तर्गतवस्त्रैरणध्ययनस्योपक्रमणनिमित्तमुत्सार्यते तस्य यद्यप्यु-
त्सारकल्पसमकात्रमेव सर्वमपि सूत्रमर्थं वा अवग्रहति अपिश-
ब्दान्मन्धमेधस्तथा यद्यपि नावगृह्णाति तथाप्यवग्रहणे अनवग्रहणे
वाऽकादोऽस्वाध्यायिक व्यक्षेपश्च न कर्तव्यः । यदि करोति तदा
चत्वारो गुरुकाः । एतच्चाकादोऽकमुपरिष्ठाद्वावयिष्यते । अ-
थवा (उगहणस्मि वि गुरुगति) अन्यथा व्याख्यायते योऽवग्र-
हणे समर्थ उच्चममेधावी अपिशब्दः सभावनायां किं सजा-
वयति यावन्मात्र सूत्रं तस्योद्दिश्यते तावदशोपमप्यर्थेन युक्तम-
वगृह्णाति यो वा वैरस्वामिवत् पदानुसारिप्रतिभो भूयस्तरमप्य-
नुसरति तस्योत्सारणीयम् । अथ नोत्सारयति तदा चतुर्गुरुकाः
तत्रापि यावदुत्सारकल्पं क्रियते तावदकादोऽस्वाध्यायिक व्या-
क्षेपश्च न कर्तव्यः । यदि करोति तदापि चतुर्गुरुकाः ।

अथोत्सारकल्पकरणे यत् प्राक् कारणं सन्यासिकीकृतं तद-
र्शयति ॥

गन्धो अलद्धीओ, ओमाणं चैव अण्हिसहाय ।

गिहिणो उमंढधम्मा, सुद्धं च गवेसए उवहिं ॥

कस्याप्याचार्यस्य गच्छ सर्वोऽपि वस्त्रपात्रशय्योत्पादने अल-
ब्धिकः तत्र च क्षेत्रे स्वपक्वत परपक्वतो वा अवमान विद्यते ते
च साधवोऽनधिसहाः शीतादिपरीपहान् सोढुमममर्था गृह-
स्थाश्च मन्दधर्माणः तुच्छधर्मश्रद्धका अप्रज्ञापिताः सन्तो न व-
स्त्रादि प्रयच्छन्ति सुखं चोपधिं साधवो गवेपयेशुरिति जगत्रता-
मुपदेशः स च दुर्बलत्वात् यादृशेन साधुना न वक्ष्यते अत ईदृशे
कार्ये लब्धिवान् दुर्मेधा अप्युत्सारकल्पं कृत्वा वस्त्रैःपण्ययनमुद्दि-
श्य कल्पिकं क्रियते ततश्च कल्पिकीकृतः सन् किं करोति इत्याह ।

हिंरुड गीयसहाओ, सज्ञद्धिआ उवहणति सं लच्छि ।

तो एक्कओ वि हिंरुड, आयरुस्सरियसुत्तथो ॥

गीतसहायो गीतार्थसाधुमहितो वस्त्राद्युत्पादनार्थं हिण्मता-

म् । अथ गीतार्थस्तस्य लब्धिमुपपन्नं तत एककोऽप्यसहायोऽ
प्याचारोत्सारितसुद्धार्थः । आचारान्तर्गतवस्त्रैःपणादिसुद्धार्थमु-
त्सारकल्पकरणेन ग्राहितः सन् हिण्मते । ननु च किं कोऽपि
कस्यापि व्राजान्तरायकर्मक्षयोपशमसमुत्थां लब्धिमुपपन्नं ये-
नैवमुच्यते ते गीतार्थस्तस्योपलब्धिमुपपन्नं इत्यत आह ॥ -

जिक्खुं विहताणुवदल-अजागधेज्जो जहि तहिं न पडे ।

उगतिगमाइभेदे, पडइ तहिं तत्थ सो नत्थि ॥

“ कोऽ किर पर वसईओ मत्थो अरुविं पवओ, तत्थ य एगो
रत्तपटो निव्वमगसिरसेदरो पचएह वि सयाण पुणे उवहणइ
सो असत्थो तएहाए पारओ दूरे अ अम्मवदलत्थं वासइ तेसि
उवरिं न परइ ते दहा तिष्ठा इयरो रत्तपटो पुव्विणे ण मड्ढे
मेद्विओ सव्वत्थ परइ जत्थ सा तत्थ न परइ जाव निव्वेदिओ
एक्कओ जाओ जत्थ सो तत्थ परइ एवं एयागिसा परस्स पुत्ते
उवहणति ” अथ गाथाकारार्थं भिक्षुरेकः सार्येन सार्द्धं विहम-
ध्वानं प्रविष्टं इति शेषः । ततस्तृण्णया सार्थः प्रारब्धः वार्द्ध
च वर्पितुमारब्धं यत्र देषां मध्ये सोऽभागधेयो यो जिजुस्तत्र वर्पे
न पतति ततो द्विकत्रिकादिना द्विधा त्रिधादिना प्रकारेण सार्थ-
स्य भेदः कृतस्तस्मिंश्च कृते यत्र स भिक्षुर्नास्ति तत्र सर्वत्र वर्पे
पतति तस्योपरि न पततीत्येव दृष्टान्तः । अथार्थोपनयं यथा
स भिक्षुः पञ्चविंशतिकस्यापि सार्यस्य पुण्यान्युपहृतवानेषम-
न्येऽप्येवद्विधा परेषां लब्धिमतामपि स्वस्वकर्मक्षयोपशमसमु-
त्थां लब्धिमुपपन्तीति ।

अथासौ कथं च वस्त्राण्युत्पादयतीत्युच्यते ॥

जिक्खं वा वि अरुंतो, विडआ पढमा य अहव सव्वासु ।

सहिओ व असहिओ वा, उप्पापवायजावे वा ॥

जिक्कामट्ठं वस्त्राण्युत्पादयति वाशब्दो वक्ष्यमाणपक्वापेक्षायां
विभाषायामपिशब्दः सभावनायां समाव्यते । अयमपि प्रकारः
इति । अथ न शक्नोति युगपत् जिक्कामप्यट्ठितुं वस्त्राण्युत्पाद-
यितुं व्यतिक्रामति वा वेत्ता जैक्कस्य वस्त्राण्युत्पादयत । भिक्षुं
वाऽट्ठिर्न प्राप्स्यन्ते वस्त्राणीत्यादिना कारणेन द्वितीयायां पौरु-
ष्यामनुयोगग्रहणं हापयित्वा वस्त्राण्युत्पादयेत् । अथ तदा न
दमते बह्वी वा हिंरुड कर्तव्या ततः प्रथमायामप्युत्पादयेत् ।
अथ बहवो गृहस्था इष्टव्या महता च कष्टेन ते श्रद्धां ग्राहन्ते
तत द्वयोरपि पौरुष्यो सर्वासु वा पौरुषीषु पर्यटति । यद्यपरे गी-
तार्थस्तस्य लब्धिं नोपपन्नं तदा स तै सहितोऽप्युत्पादयेत् वा
वस्त्राणि प्रभावयेत् वा दानधर्मं गृहिणां पुरतो यथा ईदृशं साधुनां
धर्मो न कल्पतेऽमीषां भगवतामुज्जमोत्पादनैषणादोषेण पि-
एरुशय्यावस्त्रपात्रचतुष्टयं गृहीतुं तदमीषा वस्त्रादावनुपयोज्य-
मानो महती कर्मनिर्जरेत्यादि । अथ ते गीतार्थस्तस्य लब्धि-
मुपहन्त्युत्तस्तैरमहितोऽप्येकाकी उत्पादयितुं वा प्रभावयितुं
वा प्रभुर्न कश्चिदोपः । इत्थं तावद्वस्त्रादीनां कल्पिको भवन्निति
कृत्वा यथा आचार उत्सार्यते तथा प्रतिपादिनम् ।

अथ दृष्टिवादी येन कारणेनोत्सार्यते तन्प्रतिपादयति ।

कादियसुआणुओगस्मि, गंडियाणं समोयराण्हेंडं ।

उत्सारंति सुविहिया, भूयवायं न अन्नेणं ॥

इह यो धर्मकथात्तस्मिन्परमं परमं प्रापि स्वल्पपर्यायं यात् दृष्टि-
वादा पठितमप्रामन्नस्य कात्रिकश्चानुयोगेन धर्मकथां कुर्याण-
स्य गणिरुका कुत्तपारनीधं कर्मागिरुकादयो दृष्टिवादान्तर्गता

उत्सारकम्

उपयुज्यन्त इति तासां गणिकानां कालिकश्रुतानुयोगे समव-
नारणहेतोः स्वेदशामुद्देशादिविधिना न कल्पते तासामध्ययना-
दिक्रमिति कृत्वा सुविद्विता शोभनविद्वितानुष्ठाना आचार्या भूत-
वाचं कृष्टिवाचमुत्सारयन्ति तान्येव वाचको भूयादित्यादिना
कारणेन । अथ “काव्यमसज्जायवक्स्वेवेत्ति” यत्राक् पदत्रयमुक्तं
तत्राद्यं पदद्वयं तावद्विवृणोति ।

मञ्जायमसज्जाय, मुष्ठासुष्के व उद्दिसे काले ।

दो दो अ अणोणमुं, एमुं तू अंतिमं एकं ॥

एगंतरमायं विल-विगर्षे रक्त्वयं पि वज्जोति ।

जावदय य आहिज्जड, तावदयं उद्दिसे केड ॥

तस्योत्सारकल्पे त्रियमाणे स्वाध्यायिके अस्वाध्यायिके वा कुक्के
अशुद्धे वा काले विचक्रितश्रुतमुद्देशेत् सर्वं वाक्यं सावधारण
भवतीति न्यायादुद्देशेदेव न व्याघात कुर्यात् । केन विधितेय-
न आह (दो दो अ अणोणमुंति) ओज.शब्देन विषयमुच्यते
तद्विपरीत अनोज्ञाः समा द्वित्रमु.पमादय उद्देशका यत्राध्ययने
तत्रानोज्ञस्मु उद्देशकेषु दिने दिने द्वौ द्वौ उद्देशकावुद्देशेत् । क-
थमिति चेदुच्यते प्रथमायां पौरुष्यां प्रथममुद्देशकमुद्देश्य च
द्वितीय उद्दिश्यते द्वितीयमुजयोरप्युद्देशकयोस्तस्यानुयोगो दी-
यते तनश्चरमपौरुष्यां प्रथममुद्देशकमनुष्ठाय द्वितीयोद्देशक स-
मुद्दिश्यतेऽनुष्ठायने चेति तृणिलिखिता सामाचारी । तथा (ओ-
जम्मसि) पञ्चसमादिसख्याकेषु विषयेषु उद्देशकमेकमेवोद्दिशेत् ।
यथा अत्रपरिज्ञाप्ययने तथाहि तत्र सनोद्देशकास्तेषु च त्रिभि-
र्दिवसे स उद्देशकानुद्दिश्य चतुर्थे दिवसे एकएवावशिष्यमाण-
मसम उद्देशक उद्दिश्यते स च प्रथमपौरुष्यामुद्दिश्य चरमाया-
मनुष्ठायने तथैकान्तरमेकदिवसान्तरितमान्त्राम्ब्रमसौ करोति ए-
कस्मिन् दिवसे आचाम्ब्रमपरस्मिन् निर्विकृतिकं करोतीति भावः ।
नथा विद्वत्यां रक्तिमपि सराण्डतमप्यसां वर्जयति केचित्पुन-
रुच्चार्य श्रुते यावत् यत्परिमाणं श्रुतमसावधीते तावदुद्दिशेत्
यदि मेषाधिनया द्वे त्रीणि चत्वारि भूरितराणि वा अध्ययना-
न्यागमयति ततस्तानि सर्वाण्युद्दिश्यन्त न कश्चिद्दोष इति
ज्ञाय । व्याख्यात “ काव्यमसज्जायति ” पदद्वयम् ।

अथ “श्रवस्वेवेत्ति” पद विवृण्वन्नाह ।

आहारे उवकरणे, पमिलेदणलेवरिक्त्तपडिलेदो ।

अप्पाहागे परिहा-रगो अ जह अप्पनिदो अ ॥

तस्योत्सारकल्पे कर्तुमारुघे आहारग्रहणे उपकरणस्य प्रत्यु-
पेक्षे लपग्रहणे क्षेत्रप्रत्युपेक्षणायां च व्याक्रेपो न कर्तव्यः । अ-
व्याहारश्च यथा स भवति तथा कार्यं परिहार संज्ञा एककायि-
का नया स्वल्पना अल्पाहारतो जयति यथा वाऽसावल्पनिदो
भयति तत्कर्तव्यमित्येषा मंत्रहर्गा ॥

अर्थनामेव प्रतिपदं विवृणोति ।

हिंभावेति न वा णं, अहवा अन्नदया न सो अरुइ ।

एहिंति वमे उवदि, पेहेई व सो अन्नामि ॥

णमिति । तमुत्सारकल्पिकाचार्या भिक्षां न हिण्डापयन्ति
शान्दम्यानुत्सममुद्ययार्थं वात् सन्नरगो मतौति उष्ट्रयं यदि
दुग्धमन्तरात् नदा ‘अहयेति’ सन्नरस्य प्रकारान्तरता-
त्तात् अन्वार्थमन्येयामान्यायंम्लानयात्तृत्तादीनामर्थाय ना-
सात्तृत्तात्तृत्तय पर्यटति यावन्नाप्रमाहान्नात्मना भुङ्क्ते
तात्तृत्तात्तृत्तयपर्यटति । तथा प्रेक्षन्ते वा प्रत्युपेक्षन्ते स

तस्योत्सारकल्पिकस्योपधि विशेषसाधवः स वा उत्सारक-
ल्पिको नान्येषामाचार्यकृपकादीनामुपधि प्रत्युपेक्षते सर्वत्र
मा भूद्ध्ययनव्याघात इति योज्यम् ।

एमेव लेवगहणं, लिंपइ वा अप्पणो न अन्नस्म ।

खेत्तं व न पेहावे, न याचिते सोवहिं पेहे ॥

एवमेव लेपग्रहणमुपलक्षणत्वात् लेपमपि पात्रस्य तस्य
निमित्तमन्यैः साधुभि कर्तव्यम् । अथ शेषसाधवः कुतोऽपि
हेतोरक्षणास्तत स आत्मन एव पात्राणि लिम्पति ना-
न्यस्य साधोः । क्षेत्रं च तं न प्रेक्षापयेत् क्षेत्रप्रत्युपेक्षणार्थं त
न प्रहिणुयादित्यर्थः । न चाप्यसावुत्सारकल्पिकस्तेषां क्षेत्रप्र-
त्युपेक्षणास्योपधि प्रत्युपेक्षेत् ।

दिति पणीयाहारं, न य बहुगं मा हु जग्गतो जिष्णं ।

मोत्राऽ निमग्गेसुं, बहुसो मा होज्ज पलिमंथो ॥

प्रणीतं स्निग्धमधुरमाहारं परमान्नं शर्करादिक तस्य गुरवः
प्रयच्छन्ति सुखेनैवाहर्निशमपि दृष्टिवादादिसूत्रार्थान् प्रेक्षानि-
मित्तमिति भावः । तमपि प्रणीतं न च नैव बहुक किं तु स्वल्पं
कुत इत्याह मा भूत्सुत्रार्थनिमित्तं रजन्यामपि जाग्रतोऽजीर्ण-
मिति रूक्षाहारभोजिनश्च बहुशो वारान्मोकादिनिसर्गेषु प्रश्र-
वणसंज्ञादिकव्युत्सर्गेषु विधीयमानेषु परिमन्थ सूत्रार्थव्या-
घातो मा भूदिति कृत्वा प्रणीतं दीयते । अल्पा च निद्रा स्व-
ल्पप्रणीताहारभोजिनो भवतीत्यल्पनिद्राद्वारमपि व्याख्यात-
मवसातव्यम् । इत्थमुत्सारकल्पे समापिते सति विवक्षित
वस्त्रोत्पादनादिकार्यं पूर्वोक्तविधिना कार्यते तदेव व्याख्यात-
मानुषद्विकमुत्सारकल्पिकद्वारम् । वृ० १ उ० ।

उत्सारग-उत्सारक-पुं० । उत्सारकल्पाहं, वृ० १ उ० ।

(नल्लक्षणमुत्सारकल्पशब्देऽन्तरमेव दर्शितम्) चारपात्ते,
हेम० तेन हि प्रच्छद्वारतो जना दूरीक्रियन्ते इति तस्य तथात्वम्
अपसारके, वाच० ॥

उत्सारण-उत्सारण-न० उद्-सृ णिच् । ल्युट् । दूरीकरणे स्था-
नान्तरनयने, अपसारके, चादने, वाच० । उत्सारकल्पकरणे,
“ अरिहइ उत्सारणं काउं ” वृ० १ उ० ।

उत्सारित-उत्सारयत्-त्रि० उत्सारकल्प कुर्वति, वृ० १ उ० ।

उत्सारिय-उत्सारित- त्रि० उद्-सृ-णिच्-क्त-दूरीकृते चादि-
ते, वाच० । पातिते, “ सहसा उत्सारिओ य नावाप ” सथा०

उत्सास-उच्छ्वास-पुं० ऊर्कं प्रवत्रः श्वासः उच्छ्वासः । आव०
५ अ० । उच्छ्वासे, प्रश्न० १ श्रु० १ अ० । “समय उत्सासनी-
सासो ” । प्रज्ञा० १ पद । प्रज्ञापनासप्तमोच्छ्वासपदोक्तवत्त्वयता
ऽऽत शब्दे उक्ता) (समोच्छ्वासानिश्वासप्रश्न. समशब्दे)

उत्सासग-उच्छ्वासक-पुं० उच्छ्वासेऽत्युच्छ्वासका । उच्छ्वा-
सपर्याप्तपर्याप्तकेषु नैरयिकादिवैमानिकान्तेषु जीवेषु, स्था० १
ठा० १ उ० । उच्छ्वासयति वर्धयतीति उच्छ्वासः स एवोच्छ्वासक-
जीवितदेवकके, “ जीवितस्मात् ” । जीवितोच्छ्वासक
जीवितमस्मात्तुच्छ्वासायति वर्धयतीति जीवितोच्छ्वास स
एव जीवितोच्छ्वासकः । ज्ञा० १ अ० ॥

उत्सिञ्चोदग-उच्छिन्नादक- त्रि० ६ थ० ऊर्कं वृद्धिगतजले,
‘ लयणेणं समुहे उत्सिञ्चोदग ’ उच्छिन्नादक ऊर्कं वृद्धिगतजले
साधिकयोः सयोः जनसदृशाणि । ज० ६ श० ८ उ० ॥

उत्सिओसिय-उत्सुतोत्सुत- पुं० ऊच्यत ऊर्द्धस्थानस्थे जावतो धर्मशुक्लाध्यायिनि, तादृशावस्थस्य कायोत्सर्गे च । आच० ५ अ० (क उत्सगशब्दे स्पष्टीभविष्यति) ।

उत्सिओसिय-उत्सिओसिय-न० वायुपयोगभेदे, आच० १ श्रु० १ अ० ७ उ० ।

उत्सिचत्-उत्सिञ्चत्- त्रि० उत्सेचन कुर्वति, " उत्तिगादिणा वापचिष्ठसु ष्गप्रस्यरेण कछादिणा उत्सिचणं उत्सिचति " । नि० चू० १८ उ० । आच० ॥

उत्सिचण-उत्सेचन-न० ऊर्द्धं सेचनमुत्सेचनम् । कूपादे कोशादिनोत्सेपणे । आच० १ श्रु० १ अ० ३ उ० । उद्-सिच-करणे-ल्युट् । उत्सेचनोपकरणे काष्ठादौ, आच० २ श्रु० । उत्क्रम्य आधारातिक्रम्य सेचनमुत्सेचनम् । आधारातिक्रमेण सेचने, वाच० ।

उत्सिचमाण-उत्सिञ्चत्- त्रि० आक्षिपति, ' भिञ्चुवडियाए उत्सिचमाणे णिस्सिचमाणे वा' । आच० २ श्रु० १ अ० ६ उ० ।

उत्सिचिय-उत्सिञ्च्य-अव्य० उत्सेचन कृत्वेत्यर्थे, 'उत्सिचियाए उप्पत्तियाण गिरहाहि' । आच० २ श्रु० ।

उत्सिक्क-उत्सिक्क-प्रा० तुदा-सक-ऊर्द्धं केषे, उत्सिपेर्गुल्लुगु-ञ्छोत्थवात्थोभुतोसिक्कहक्खुप्पा । ८।४।४३ । इति उत्सिक्कादेशः । उत्सिक्कइ । उत्सिक्कवइ । उत्सिपति । प्रा० ॥

उत्सिद्ध-उत्सृष्ट-त्रि० उत्सर्गविषयीकृते सूत्रे, सद्धेतुनोत्सृष्टमपि क्वचिदपोद्यते । द्वा० ३ द्वा० । त्यक्ते, दत्ते च । वाच० ।

उत्सिष्ण-उत्सिष्ण-न० उरडेरकादौ, वृ० १ उ० ।

उत्सिमय-उत्सृत-त्रि० । ऊर्द्धं कृते, आ० म० प्र० । उच्यत । ऊर्द्धस्थानस्थे भावत ध्यानचतुष्टयरहिते कृष्णादिलेश्या गते परिणामे, तादृशावस्थस्य कायोत्सर्गे च, आच० ५ अ० (काउ-स्सगशब्दे स्पष्टीभविष्यति)

उत्सिक्क-त्रि० उत्कटे, " वंभचेराइ उत्सिताइ भवति " सू० प्र० १८ पाहु० ।

उत्सिक-पु० उन्न अल्पार्थे स्वार्थे वा उन्न (घ) अल्पवाहके जीर्णवृषभे, अल्पकीरस्त्राविरयां गव्याम, स्त्री० । वाच० ।

उत्सियणिसस्य-उत्सृतनिषण्क-पु० ऊच्यत ऊर्द्धस्थानस्थे भावत आर्तैरौद्घ्यातरि तादृशावस्थस्य कायोत्सर्गे च । " अट्टं रुद्धं च दुवे, भायइ भाण्णाइ जो ठिओ सतो । एसो काउ-स्सगो, दञ्जुसितो भावउ णिससो " आच० ५ अ० (काउ-स्सगशब्दे स्पष्टीभविष्यति)

उत्सुक-उत्सुक-त्रि० उन्मुक्त शूलकं विकेतव्यभाण्डं प्रतिराजवेय द्रव्यं यस्या सा तथा । यस्मिस्तत्तथा तस्मिन् । जं० ३ वज्र० । भ० । कल्प० । अविद्यमानशूलकग्रहणे, विपा० १ श्रु० ३ अ० । अर्थाभावे, अन्य० " उत्सुकं वियरइ " प्रा० ८ अ० । उत्कण्ठायाम्, इच्छामात्रे, वाच० । इतरामिलापातिरेके, पो० ३ विव० । " औत्सुक्यमात्रमवसादयति प्रतिष्ठा, क्लिश्नाति लक्षपरिपालनवृत्तिरेव । नातिश्रमापगमनाय यथा श्रमाय, राज्य स्वहस्तधृतशण्डमिवातपत्रम् " अष्ट० १ अष्ट० । उत्सुकावेणिविचि-औत्सुक्याविनिवृत्ति-स्त्री० अभिलाषया-वृत्तौ, आ० ।

उत्सुकावृत्ता-उत्सुक्य-अव्य० उत्सुकीकृत्येत्यर्थे, " उत्सु-

कावृत्ता " विवाहे, परमुत्सुकीकृत्य दग्धावसरो जयार्थी विवदते स्था० ६ टा० ।

उत्सुत्त-उत्सुत्त-त्रि० सूत्रादृष्टेमुत्तीर्णं परिच्रष्टमित्यर्थः । प्रव० १ द्वा० । सूत्रोत्तीर्णं, व्य० ३ उ० । " उत्सुत्तमणुवत्तु " उत्सुत्तं नाम यत्तीर्थकरादिभिरनुपदिष्टम् । व्य० १ उ० । " उत्सुत्तं सुत्तादवेय " " उत्सुत्तमणुवत्तु " नि० चू० ११ उ० । " उत्सुत्तमायरतो उत्सुत्तं चैव पत्रवेमाणे " इति यथा वृत्तो वृत्तणम् । भाव० ३ अ० । आ० चू० । ऊर्द्धं सूत्रादृष्टान्त उत्सुत्तः । सूत्रमतिक्रम्य कृते, " उत्सुत्तो उम्मगो ध० २ अत्रि० । सूत्रातिक्रान्ते, पत्रा० १४ विव० । सूत्ररहितं, " उत्सुत्तो खनु न विवृजते अर्थो " व्य० ५ उ० । संघा० । सूत्रादृष्टान्ते, सूत्रानुक्ते, भाव० ४ अ० । " उत्सुत्ता एण वाइइ समं विगप्प सुक्खिणियमेण " प्रति० । तथोत्सुत्तप्ररूपका महाव्रतपादनतपश्चरणादिकां क्रियां कुर्वन्त-कर्मवृत्तका भवन्ति नवेति प्रश्ने उत्सुत्तप्ररूपका महाव्रतपादनादिक्रियासहिता निहवाद्य उत्कर्षतो नवमप्रैवेयक याचयन्ति तेन महाव्रतपादनादिक्रियावतां तज्जन्य शुभं फलं भवतु परं तेषां कर्मणां लघुकता गुणकता च सर्वविद्ध्येति । १८ प्र० ॥

उत्सुत्तारूप-उत्सुत्तप्ररूपणा- स्त्री० सूत्रानुपदिष्टार्थप्रज्ञापनायाम्, व्य० १ उ० । नि० चू० । (सा च यथाञ्जन्दस इति यथाञ्जन्दसगच्छे) (अहाञ्जन्दशब्दे उक्ता) नवरमुत्सुत्तभाषणफलम् । मरीचिना एव मम योग्यं क्षिप्य घनि विचिन्त्य उक्तम् । " कपिन्न इत्य पि इहयं पि " कपिन्न ! जैनेऽपि धर्मांस्ति मम मार्गेऽपि पिद्यते तच्चुत्वा च कपिन्नस्तत्पाभ्वं प्रवृजितं मरीचिरपि अनेन उत्सुत्तवचनेन कोटाकोटिमागरप्रमाणं संसारमुपाजयामास । यत्तु किरणावहोकारेण प्रोक्तं " कपिला इत्य पि इहयं पि त्ति वचनम् " उत्सुत्तमिश्रितमिति । तदुत्सुत्तज्ञापिणा नियमादनन्त एव संसार इति स्वमतस्त्वारसिकतया इयम् इदं हि तन्मतं ये उत्सुत्तभाषिणस्तेषां नियमादनन्त एव संसारः स्यात् । यदि च इदं मरीचिवचनमुत्सुत्तमित्युच्यते तदा अस्यापि अनन्तसंसारः प्रसज्यते न त्वसौ सपचित्स्तिदमुत्सुत्तमिति । तच्चायुक्तम् । उत्सुत्तज्ञापिणं नियमात् अनन्त एव संसार इति नियमाजानात् । श्रीजगवत्यादिषु बहुश्रुत्यानुसारेण उत्सुत्तभाषितशिरोमणिर्जमात्रिनिहवस्यापि परिमितजनवस्य दर्शनात् स चोत्सुत्तमिश्रकथनेऽपि अस्य मरीचिवज्ञास्य उत्सुत्तत्वमपगच्छति विषमिश्रितास्य विषत्वमिवेत्यत्रं प्रमद्वेन । कल्प० ;

उत्सुपु-उत्सुक-त्रि० उत्सुवति पु प्रेरणे मितद्धादिमुक्तं दृष्टावाप्तये कालकृपासहिष्णां, उष्ट्रावोत्सुके, च । " अप्पुत्सुओ उराले सुजयमाणो परिचय " सूत्र० १ श्रु० १० अ० । अत्पोत्सुकोऽविमनस्क । आच० २ श्रु० ।

उत्सुयत्त-उत्सुकत्व-न० पीनोत्पत्तौ यदि म्रियेऽहं तदा उत्सुयत्वमादिरूपे औत्सुक्ये, आतु० ।

उत्सुयत्त एव उत्सुकायने न केवली ।

उत्सुयत्तं जते ! मण्णे हमेज्जा वा उत्सुयाण्ज वा ! हंता हमेज्ज वा उत्सुयाण्ज वा जहा ए भने ! उत्सुयत्तं मण्णे हमेज्ज वा उत्सुयाण्ज वा तदा एं वेवली वि हमेज्ज वा उत्सुयाण्ज वा ? गोयमा ! एं इण्ठे समद्वे से केण्ठेणं जाव ना एं तदा केवली हमेज्ज वा उत्सुया-

उस्सुयत्त

एज्ज वा ? गोयमा । जसं जीवा चरित्तमोहाणिज्जकम्म-
स्स उदएणं हसंति वा उस्सुयायंति वा से एणं केवलिस्स
नत्थि से तेण्ण्डेणं जाव नो एणं तद्वा केवली हसेज्ज वा
उस्सुयाएज्ज वा । भ० ५ श० ४ उ० ।

उस्सुयन्नुय-उत्सुकीन्तू-त्रि० उत्पन्नजिते, वृ० १३० । “उस्सुय-
न्नुएणं अण्णाणं ” आचा० १ श्रु० ।

उस्सेइम-उत्स्वेदिम- न० उत्स्वेदेन निर्वृत्तमुत्स्वेदिमम् । येन व्री-
ह्यादिपिष्ट सुरार्थमुत्स्वेदते [स्था० ३ टा०] तादृशे पिष्टोत्स्वे-
दनार्थमुदके, आचा० १ श्रु० । पिष्टभृतहस्तादिक्लावनजले, कल्प० ।
“ तं उसिण चेव पाणय जं सीतोदगेण चेव ससि च्चियं उस्से-
इमस्स इमं वक्खाणं ” ॥

सीतोदगमि वुज्जति, दीवगमादी उ से इमं पिष्टं ।

संसेइ मं पुण विला-सिष्ठा वुज्जंति जत्थुदए ॥ ६२ ॥

मरहचविसए उस्सेइ आदीवगा सीओदगे वुज्जंति उस्सेइमे
उदाहरण जहा पिष्टं । अहवा पिष्टस्स उस्सेज्जमाणस्स हेछा जं
पाणिअं तं उस्सेइमं पच्छं गतार्थम् ॥

पढमुस्सेतिसमुदयं, अकप्पकणं च होति केसिं चि ।

तं तु एा दुज्जति जम्हा, उसिणं वीसंति जा दएओ ॥ ६ ॥

तं दीवगादि उस्सेति मा पक्कं पि पाणिण दोसु वि तिसु वा
णिञ्चव्जिंति तत्थ वितियततिज्जा य सव्वेसिं वेअकप्पा पढम
पाणिणं तं पि अकप्प चेव केसिं चि आयारियाण कप्प त ण घर-
ति कम्हा जम्हा उसिणोदगमवि अण्वत्ते दमेमि सम्भवति त
पुण काहिं उस्सेति मे सुच्छूदेसु अचिच्चं भविप्पतीत्यर्थः । नि०
चू० १७ उ० ॥

उस्सेतिमपिडादी, तिलाति मीसेति मतिनायवं ।

कंकुगादि उवक्खरु, अतिपकरसं तु पलियाम ॥२१॥

उस्सेतिमं णाम जहा पिष्टं पुढविकायभायणं आउकायस्स
भरेता मीसए अद्धहिज्जंति सुहं सेवत्थेणं उहाडिज्जति ताहे
पिठपयण्यं रोट्टस्स भरेता ताहे तीसे थालीए जलभरियाए
उवरि ठविज्जति ताहे अहोच्छिहेण तं पि ओसिज्जति हेछा हु तं
वा ठविज्जति । नि०चू० १५ उ० ।

उस्सेग-उत्सेक-पुं० उद्-सि-घञ्-गर्वे, उद्रेके, उद्धृत्य बहिःसे-
चने, च । वाच० । न सुखदुःखयोस्तेकविषादौ विधेवौ
आचा० १ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

उत्सेह-उत्सेध-पुं० उत्सेधति कारणमतिक्रम्य वर्द्धते उत्-
सिध गत्याम्-अच् । देहे तस्य शुक्रशोणितरूपसूक्ष्मकारणाति-
क्रमेण वर्द्धनात्तथात्वम् । वाच० । उच्च्राये, स्था० १० टा० ।
जं० । कर्तरि-अच्-उच्चे, त्रि० वाच० । शिखरे, “ रययमए
उस्सेहे ” रजतमय उत्सेधः शिखरमाह च जीवाभिगममू-
लटीकाकारः “ कूटो माडभाग । उच्च्रय शिखरमिति । शि-
खरमत्र माडभागस्य संबन्धि द्रष्टव्यम् । तद् द्वारस्य तस्य
प्रागेवोक्तत्वात् । जीवा० ३ प्रति० ।

उस्सेहंगुड-उत्सेधाङ्गुल-न० उत्सेध “अणंताणं सुहुमपरमाणु-
पोग्गलाणमित्यादि” क्रमेणोच्च्रयो वृद्धिनयनं तस्माज्जातमहु-
लमुत्सेधाङ्गुलम् । अथवा उत्सेधो नारकादिशरीराणामु-
च्चैस्त्वं तत्स्वरूपनिर्णयार्थमहुलमुत्सेधाङ्गुलम् । अहुलप्रमाण-
भेदे, अनु० (तद्भेदः अंगुलशब्दे उक्तः)

उहार-उहार-पुं० मस्त्यविशेषे, स किल नावमधस्तले ज-
लस्य नयति । वृ० ४ उ० ।

उहट्ट-उद्धृत्य-अव्य० उपरिक्लृत्वेत्यर्थं, “ उहट्टुउहट्टु णिक्खि-
त्ते सिया ” आचा० २ श्रु० ७ अ० ।

इति श्रीमत्सौधर्मवृहत्तपागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञ-

श्रीमद्भट्टारक-जैनश्वेताम्बराचार्य श्रीश्री १०७८

श्री विजयराजेन्द्रसूरिविरचिते अजि-

धानराजेन्द्रे उकारादिशब्द-

सङ्कलनं समाप्तम् ॥

कवले आहारमाहारेमाणे दुजागपत्त चउर्वीसं कुक्कु-
डिअंडगप्पमाणे जाव आहारेमाणे ओमोरिया वत्तीसं
कुक्कुडिअंडगप्पमाणेमेत्ते कवले आहारमाहारेमाणे पमा-
णपत्तो एक्को एकेण वि घासेण ऊणगं आहारमाहारेमा-
णे समणे णिगंथे नो पकामरसभोइत्ति वत्तवंसिया (भ०
७ श० १ उ०) सेत्तं जत्तपाणदव्वोमोरिया मेत्त दव्वो
मोरिया ज० २५ श० ७ उ० ॥

जकपानोनोरिका पुनरात्मीयात्मीयाहारमानपरित्यागतो वि-
जाय आहारमान च “ वत्तीम किर कवत्ता, आहारो कुच्छिपू-
रओ भणिओ । मरिसस्स महिवलियाए, अट्टावीसं नवे कव-
ता । कवत्तस्स य परिमाण, कुक्कुडिअंडगप्पमाणमेत्त तु । जं वा
अविगिय वणो, वयण मिच्चु-त्तिज्जीसतो ” इत्यादि । सा च
अट्टपाहारादिनेदत्त. पच्चविधा भवति । यथाहु ।

अपाहारअवज्जा, दुभागपत्ता तहेव किं बुष्सा ।

अठ उवात्तस सोत्तस, चउवीस तहेक्कतीसा य ।

अथमत्र जावार्थ । अट्टपाहारोनोरिका नाम एककवत्तादार-
ज्य यावदष्टौ कवला इति अत्र चैककवलमाना जघन्या अष्ट-
कवलमाना पुनरुत्कृष्टा छ्मादिकवलमानजेट्ता मध्यमा पव नव-
भ्य. कवलेज्य आरज्य यावद् द्वादश कवलास्तावदपार्श्वोनोद-
रिका अत्रापि नव कवला जघन्या चादश कवलोत्कृष्टा शेषा तु
मध्यमा । एवं त्रयोदशज्य आरज्य यावत् पोरुश कवलास्ताव-
द्विभागोनोदरिका जघन्यादिनेदत्रयभावना पूर्ववत् एवं सप्तदश-
ज्यो यावच्चतुर्विंशतिकवलास्तावत्पार्श्वोनोदरिका एवं पञ्चविंश-
तेरारज्य यावदेकत्रिंशत्कवलास्तावत्किञ्चिदूनोदरिका जघन्या-
दिभेदत्रय पूर्ववत् जावनीयम् । एवमनेनानुसारेण पानेऽपि भ-
णनीया तथा क्लीणामप्येवं पुरुषानुसारेण दृष्टव्या । प्रव० ६द्वा०
विशेषव्याख्या ।

अट्टकुक्कुडिअंडगप्पमाणमित्ते कवले आहारं आहारेमाणे
निगंथे अप्पाहारे दुवालसकुकुडिअंडगप्पमाणमित्ते कवले
आहारं आहारेमाणे अवप्पोमोरिया सोत्तम कुक्कुडिअंड-
गप्पमाणमित्ते कवले आहारं आहारेमाणे दुभागपत्तं चउ-
र्वीसं कुक्कुडिअंडगप्पमाणमित्ते कवले आहारं आहारेमाणे
ओमोरियातिवत्तवंसिया वत्तीसं कुक्कुडिअंडगप्पमाणमित्ते
कवले आहारं आहारेमाणे समणे निगंथे पमाणपत्ते इतो-
एकेणवि कवलेण ऊणगआहारं आहारेमाणे समणे णिगं-
थे णो पगामरसजोमीति वत्तवंसिया ॥ १५ ॥

अस्य संवन्धप्रतिपादनार्थमाह ॥

लक्खणमतिप्पनत्तं, अउरेगो वि खलु कप्पते उवही ।

इइ आहारेमाणं, अतिप्पमाणे वट्ट दोसा ॥

अतिरेकोऽपि खलु कप्पते उपधिरित्युच्यमानं लक्षणमतिप्रस-
क्तं ततो मानेनैव प्रसङ्गेनाह । मप्यतिप्रमाणं कुर्यादिति हेतोरुहारे
मानमधिरुत्तरेणोच्यते यतोऽतिप्रमाणे गृह्यमणे आहारं यद्वचो
दोसा. “ हापज्ज च वासेज्ज च इत्यादि ” रूपा ॥

प्रकारान्तरेण संवन्धमाह ॥

अहत्ता विपट्टिगहणे, जत्तं गेएहंति तस्स किं माणं ।

जं जं उवग्गहे वा, चरणस्स तगं तगं भणइ ॥

अथवेति प्रकारान्तरोपदर्शनेन अपिशब्द संवन्धस्यैव समुच्चये
पूर्वसूत्रेण प्रतिग्रहक उक्तः तस्मिंश्च प्रतिग्रहके साधयो भक्तं गृह-
न्ति तस्य जक्तस्य किं प्रमाणमित्यनेन प्रमाणमभिधीयते । अथ-
वा किं संवन्धेन यत् चरणस्य चारित्रस्थोपग्रहे वर्तते तत्तत्सूत्र-
कारो वदति । अनेन संवन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । अष्टौ कुक्कु-
ड्याएकप्रमाणमात्रान् कवलान् आहारमाहारयन् निर्ग्रन्थोऽट्टपा-
हारो जएयते द्वादश कुक्कुड्याएकप्रमाणमात्रान्कवलानाहारमा-
हारयन् अपञ्चावमौदर्यं. द्वात्रिंशत् कुक्कुड्याएकप्रमाणमात्रान्क-
वलानाहारमाहारयन् किञ्चिदूनानावमौदर्यं द्वात्रिंशत् कुक्कुड्याएक-
प्रमाणमात्रान्कवलानाहारमाहारयन् श्रमणो निर्ग्रन्थः प्रमाण-
प्राप्त । इत एकेनापि कवलेन जनमाहारमाहारयन् श्रमणो
निर्ग्रन्थो न प्रकामजो जीति वक्तव्यः स्यात् । एष सूत्रार्थः ॥

अथ ज्ञाप्यप्रपञ्चमाह ॥

निययाहारस्स सया, वत्तीसइमे उ जो भवो जागो ।

तं कुक्कुडिप्पमाणं, नायव्व बुद्धिमंतोहि ॥

निजकस्याहारस्य सदा योऽद्वात्रिंशत्तमो प्रवति जागस्तकुक्कु-
टीप्रमाणं पट्टैकदेशे पट्टसमुदायोपचारात् । कुक्कुड्याएकप्रमाणं
ज्ञातव्यं बुद्धिमद्भिः ॥

अत्रैव व्याख्यानान्तरमाह ॥

कुच्छिय कुम्मा य कुक्कुडि-सरीरगं अंरुगं मुहं तीए ।

आयइ देहस्स जत्तो, पुवं वयण ततो सेसं ॥

कुत्सिता कुटी कुक्कुटीशरीरमित्यर्थ । तस्या शरीररूपायाः
कुक्कुड्या अणुकमिवाण्डकं मुखं केन पुन कारणेनाण्डकं
मुखमुच्यते । तत आह यत् यस्मात् चित्रकर्मणि गर्भे उत्पा-
ते वा पूर्वं देहस्य वदनं मुखं निष्पद्यते पश्चाच्छेषं तत प्रथ-
मभाषितया मुखमण्डकमुच्यते ।

यत्तकुक्कुडिप्पमाणं, जं वा नायासिए मुडे खिवत्ति ।

अथमन्नो रुविगप्पो, कुक्कुडिअणं न वा कवले ॥

इह कवलप्रज्ञेपणाय मुखे विडम्बिते यदाकाशं भवति त-
त्स्थलं भाष्यते । स्थलमेव कुक्कुड्याण्डकं स्थलकुक्कुड्याण्डकं
तस्य प्रमाणं यदि नायासि ते मुखे कवलं प्रक्षिपति । किमुक्तं
भवति यावत्प्रमाणमात्रेण कवलेन मुखे प्रक्षिप्यमाणेन मुखं न
विकृतं भवति तत्स्थलकुक्कुड्याण्डकप्रमाणम् । गाथायामण्ड-
कशब्दलोप प्राकृतत्वात् । अथमन्यः कुक्कुड्याण्डकोपमे
कवले विकल्प । अथमन्योऽर्थः कुक्कुड्याण्डकप्रमाणमात्रश-
ब्दस्येत्यर्थः । एतेन कवलमात्रेणादिना संख्या दृष्टव्या । तदेव
कृता विषमपदव्याख्या भाष्यकृता ।

सप्रति निर्युक्तिविस्तरः ।

अट्टं ति जाणिज्जाणं, ठम्मामा हावएउ वत्तीसा ।

नामं चोदगवयणं, पामाणं होति दिट्ठतो ॥

अष्टाविति भणित्वा यावदवमौदर्यं तावदेतत्संस्तरतो मध्य
भणितमसंस्तरतं पुन. द्वात्रिंशत्कं प्रमाणं भणितमुत्सर्गं ।
पुनरयमुपदेश परमासादारभ्य तावत् हापयेत् यावत् द्वात्रिं-
शत्कवला । इयमत्र भावना । यदि योगानां न हानिरुपजायते
तदा पणमासान् उपवासं कृत्वा पारणके एक सिक्थमाहारयेत् ।
अथ तेन न संस्तरति तत पारणके द्वे सिक्थे आहारयेत् ।
एवमेकैकसिक्थपरिवृद्ध्या तावत्रेय यावदेकं लम्बनं कवल-

मिन्यर्थ । तेनाप्यसस्तरणे कवलपरिवृद्धिर्वक्तव्या । सा च ता
वत् याचदेकत्रिंशत्कवलाः परमासमुपवासकर्तुंमशक्नुवन् एके
न दिवसेनेन परमासक्षरणं कृत्वा एवमेव सिक्थकवलपरि-
वृद्ध्या पारणकं कुर्यात् । एवमेकावहान्या परमासक्षरणं
तावत् यकव्य यावच्चार्थं कृत्वा पूर्वप्रकारेण सिक्थकवलपरि-
वृद्धेनेन पारणकं परिमात्रयेत् । अथ न सस्तरति ततो दिने
दिने भुक्त्या माप्राप्येवमेव सिक्थानारभ्य यावत् द्वात्रिंशत्
कवला इति । अत्र चोदकवचनं यथेवमप्रावित्यादिसूत्रोपनि-
वद्धं नाममात्रं वचनमात्रमाचार्यं आह । सिद्धिप्रासादनिर्माप-
णाय योगानां संधारणनिमित्तमेतन्मध्यमुपात्तं सूत्रेण ततो न
कश्चिद्दोषस्तथा चात्र प्रासादो भवति दृष्टान्तः । स चाग्रे
भावयिष्यते ।

सप्रति यदुक्तं “ छम्मासा होवते उ वत्तीसा ” इति तद्भाव-
नार्थमाह ।

छम्मासकववणंनम्मि, सित्थमेगादि लं वणं ।

ततो लं वणवट्टी जा-वेक्कनीसमसथरे ॥

एकमेकं तु हावेत्ता, दिणं पुव्वकमेण उ ।

दिणे दिणे उ सित्थादी, पावे जुत्तीमसंथरे ॥

परमासक्षरणान्ते सिक्थमेकमादिशब्दात् असस्तरणे छे-
त्रीणि चत्वारि इत्यादिपरिग्रहोऽशान्तचुक्तमवयवं सस्तरणे च
सिक्थपरिवृद्धिस्तावत्कर्तव्या यावदवमकवलो भवति । तेना-
प्यसस्तरणे द्वात्रिंशदपि छब्दव्या परमेतत्कस्याऽपि कदाचित्
अन्यथा प्रकारमभोजित्वदोषप्रसक्तैर्यत आह । “ एतो एगेण वि-
कनलेण ऊणगमाहारेभाणे समणे णिग्गथे पगामरसभोइत्ति
वत्तव्व सिया ” इह प्रकारमग्रहणेन निकाममपि सूचितमतो ह्ये-
वपि व्याख्यानयति ।

पगामं होइ वत्तीसा, निकामं होइ निच्चमो ।

दुयत्ति जहथा ते उ, मिच्ची हवति वज्जिया ॥

द्वात्रिंशत्कवला प्रकामं भवति त एव यन्नित्यं सर्वकालं भु-
ज्यन्ते तन्निकामम् । एते छे अणि द्वात्रिंशत्कवलेभ्यः एकेनापि
कवलेनेनमाहारमाहारयतोऽपरिके गृच्छिच्च वर्जिते भवति ।
“ अधुनावमोयणमिति ” व्याख्यानार्थमाह ।

अप्पावट्टु जुजागो-मदेसणं नामपेत्तगं नाम ।

एइ दिणमेयतीसं, आहारेउ त्ति जं भणह ॥

यदि नाम प्रतिदिनमेकत्रिंशमपि कवलाहारापयेदिति जणय
यूथ प्रतिपादयथ तर्हि यत् अल्पार्थं भागावमौर्दर्यवेदनं तन्नाम
मात्रकमेकत्रिंशतोऽपि कवलाहारा प्रतिदिवसमाहारानुष्ठानात् ।
आचार्य आह ।

जण ति अप्पाहारा-दत्तो समत्थस्स जिग्गह विसेगा ।

चंदायणादयो विव, सुत्तानिवातो पगामम्मि ॥

जण्येने उत्तर दीयने अल्पाहाराद्य समर्थस्य सतोऽभिग्रह-
विशेषाश्चान्द्रायणाद्य इव । सूत्रनिपातं पुनरन्तिमोऽसमर्थस्य
प्रकामनिकामनिषेधपर इत्यदोषः । ये चाल्पाहारादयोऽभिग्रह-
विशेषास्ते षट्कानां सयतसयतीनां साधारणार्थं तथा चाह ।

अप्पाहारग्गहण, जेण य आवस्मयाण परिहाणां ।

न वि जायउ तम्मनं, आहारेयव्वं तयं नियमा ।

अल्पाहारग्रहणमल्पाहाराद्युपलक्षणं नत इदमल्पाहाराधारप्र-

हणमेनत् ज्ञापयति सिद्धिप्रासादनिर्मापणाय व्यापार्यमाणाना-
मावश्यकानां योगानां यावन्मात्रेणाहारेण परिहानिर्नोपजायते
तावन्मात्रं तमभिग्रहविशेषमभिग्रहाहारयितव्यम् ।

अथैव दृष्टान्तमभिधित्सुराह ।

दिट्ठतो (अ) मवेणं, पामादेणं तु रायसंदिट्ठे ।

दध्वे खंत्ते काले, जावे ण य मंक्किल्लेभइ ॥

इय गाथाकरणयोजना । भावार्थस्तु केनापि राज्ञा अमान्य
आज्ञप्तं शीघ्रं प्रासादं कारयितव्यं स नामान्यो द्रव्यं लुब्ध-
स्तान् कर्मकरान् उच्यते ' क्षेत्रतः काशतो भावतश्च सफलंशय-
ति कथमित्याह ।

अलोणेण य सुक्कयं, सुक्खं नो पगामं दव्यतो ।

खेत्ताणुत्तियं उएहे, काले उरुसूरभोयणं ॥

जावे न देति विस्सामं, निट्टुरेहिं य सिंसइ ।

जेयं वित्तिं च नो देइ, नट्टा अकयदंमणा ॥

उच्यतेऽश्ववणसंस्कृतं विशिष्टसम्भाररहितं शुष्कं वातादिना
शोष नीतं वल्लवचनकादि तदपि न प्रकारं न परिपूर्णं ददाति ।
क्षेत्रतो यत्तस्मिन् क्षेत्रे अनुचितं भक्तं वा पानं वा तद्दाति । तथा
उष्णे कर्म कारयति काले उत्सुरे भोजनं दापयति ज्ञापनो न
ददाति विश्रामम् । निष्टुरेश्वचनं विस्सयति । जितामपि च क-
र्मकरतो उच्यतेऽपि वृत्तिं मूय्य न ददाति । एव च मतिं ते कर्मक-
रा प्रासादमकृत्वापि नष्टा पशयिता । स्थितं प्रासादोऽहृतो रा-
ज्ञा चैतज्ज्ञातं ततोऽमात्यस्य दारुणा कृता अमात्यपदाव्यावधि-
त्या तस्य सर्वस्वापहरणं कृतमिति । एष दृष्टान्तः ।

सांश्रतमुपनयमाह ॥

अकरणे य पसायस्म उ, जइ सो मच्चो उ दंकिनो रत्ता ।

एमेवय आयरिए, उवणपणं होति कायव्वं ॥

यथा प्रासादस्थाकरणे सोऽमात्यो राज्ञा दण्डित एवमेवाचार्ये
उपनयनं भवति कर्तव्यं तथैव राजस्थानीयेन तीर्थक्षेत्रेण अमा-
त्यस्थानीयस्याचार्यस्य सिद्धिप्रासादसाधुनामर्थमादेदो दत्तः ।
स च कर्मकरस्थानीयानां साधूनां उच्यतेऽपि तत्करोति । यथा
ते सर्वे पलायन्ते । तथा चाह ।

कज्जग्मि वि नो विगतिं, भत्तं न तं च पज्जत्तं ।

खेत्तं खट्ठु खेत्तादी, कुवमहि उब्बापणे चैव ॥

तदयाए दंत कालं, अंभे वुस्सग्गवादिगां निच्चं ।

मंगहउवग्गहे वि य, न कुणइ भावे पयंठो य ॥

उच्यते कार्येऽपि समापतिते विकृतिं घृतादिकां न ददाति । म-
क्तमपि प्रान्तं दापयति । नटपि च न पर्याप्तम् । क्षेत्रतः क्षुब्ध-
श्रीने प्रपयति स्वयु क्षेत्रं नाम यत्र तु किमपि प्रायोग्यं द्रव्येन
आदिशब्दाद्यत्र स्वपक्वत परपक्वतो वाऽपन्नजना तदादिपरिग्र-
हः । कुवमनो वा स्थापयति उद्गामके वा श्रामे यत्र तदा आ प्रे-
पयति काउत सर्वं तृतीयार्थं भोजनं ददाति । अथमेऽपि कु-
मिर्केऽप्युत्तमं वादिको नित्यं तावत् नष्टं राजादिभिरुपग्रहं व-
स्वपात्रादिनिर्गच्छेति । प्रचण्डश्च प्रकोपनशीलः ॥

लोए उोउत्तरे चैव, दो वि एण अमाइगा ।

विवरीयत्ति व णो मिच्ची, अत्ते दो वि य माइगा ॥

लोके लोकोत्तरेऽपि च एतावन्त्तरोकां शयन्त्याश्चो

ऊणरतो ज्ञावनश्च प्रासादस्य विपरीतवर्तिनः पुनरुजयथापि
निद्रिरिति कृत्वा अन्यौ द्वारपि द्रव्यतो प्रावतश्च प्रासादस्य
साधकौ ॥

सिद्धी पासायवर्द्धि-सगस्स करणं चरुविवहं होइ ।

दव्वे खेत्ते काले, भावे य न संकिलेसेइ ॥

सिद्धि प्रासादावतसकरण चतुर्विधं भवति तद्यथा द्रव्यतः
केत्रतः कालतो भावतश्च । ततो नीतार्थो डव्यादिषु साधून् न
संक्लेशयति ॥

एवं तु निम्नव्रंति, ते वि अचिरेण सिद्धिपासाया ।

तेसिं पि इमो उ विही, आहारयेव्वए होति ॥

एवं डव्यादिषु सक्लेशाकरणतस्ते साधवोऽचिरेण स्तोकेन का
वेन सिद्धिप्रासादं निर्मापयन्ति तेषामपि सिद्धिप्रासादनिर्माप-
कानामाहारयितव्ये त्रय वक्ष्यमाणो विधिस्तमेवाह ॥

अहमसणस्स सव्वं, जणस्स कुज्जा दवस्स दो जागं ।

वायपवियारणट्टा, छब्भागं कुणइ यं कुज्जा ॥

अहमसणस्य अधि तक्ते मनसि साहितस्याशनस्य योग्यं कुर्यात्
द्वौ जागौ डव्यस्य पानीयस्य योग्यौ पृष्ठ तु भागं वातप्रविचर-
णार्थमूनकं कुर्यात् । इयमत्र भावना । उदरस्य पद् भागा क-
ल्पन्ते तत्र ये जागा अशनस्य सव्यञ्जनस्य द्वौ जागौ पानीयस्य
पृष्ठा वातप्रविचरणाय । एतच्च साधारणे प्राबृद्धकावे चत्वारो
जागा । सव्यञ्जनस्याशनस्य पञ्चमः पृष्ठो वातप्रविचरणाय ।
चण्णकात्रे द्वौ जागावशनस्य सव्यञ्जनस्य त्रय पानीयस्य पृष्ठो
वातप्रविचरणायैति ।

एसो आहाराविही, जह जणितो सव्वभावदंसीहिं ।

धम्मवसगाय जोगा, जेण न हीयंति तं कुज्जा ॥

एष आहारविधिर्यथा सर्वज्ञावर्द्धिनिः सर्वज्ञैर्भणिता येन च
प्रकारेण धर्मनिमित्ता अवश्यकर्तव्या योगा न हीयन्ते तं कुर्या-
न्नान्यदिति । व्य० द्वि० ८ ७० ।

अथ क्षेत्रावमोदर्यमाह ।

गामे नगरे तहा य, रायहाणि निगमे य आगरपट्टी ।

खेमे कव्वडट्टोणमुह-पट्टणमडं वसंवाहे ॥ १६ ॥

आसमपए विहारे, मन्निवेसे समायघोसे य ।

घट्टमेणाखंवागे, सत्थे संवट्टकोट्टे य ॥ १७ ॥

वडेणु य रत्थाणु य, घरेणु वा एवमिच्छियं खित्तं ।

कण्णइ उ एवमाइ, एवं खित्तेणओ जवे ॥ १८ ॥

तिसृभिर्गाथाभिः कुलकम् । एवमिति अमुना प्रकारेण हृद-
यस्यप्रकारेण पतावभियतमानं क्षेत्रं पर्यट्टितुं मम वर्तते इति
एवमादिर्गृहशालादिपरिग्रहः । अथ पतावत्प्रमाणं भिक्षार्थं
प्रमितव्यमिति निर्धारणं क्षेत्रेण अवमोदर्यं भवेत् । तदेव भि-
क्षान्नमणक्षेत्रमाह । कुत्र कुत्र भिक्षार्थं साधुर्भ्रमति ग्रामे गुणान्
प्रसतीति ग्रामस्तस्मिन् ग्रामे । अथवा प्रसति सहते अष्टावश-
विधं करम् इति ग्रामस्तस्मिन् । अथवा फण्टकवाटकावृतो
जनानां निवासो ग्रामस्तस्मिन् ग्रामे । पुनर्नगरे नाऽत्र करा
सन्ति इति नगरं तस्मिन् । तथा राजधान्यां राजा धीयते
यस्यां सा राजधानी तस्यां राजधान्या राजपीठस्थाने निगमे
प्रभूतवसिभिवासे आकर स्वर्णाद्युत्पत्तिस्थान तस्मिन् आकरे
पल्ली वृजधंशादिगहनाश्रिता प्रान्तजनस्थानं तस्यां पत्त्याम् ।

खेटं धूलिप्रकारपरिक्षिप्तं तस्मिन् खेटे । पुन खर्वटं कुनगरं
द्रोणमुख जलस्थलनिर्गमप्रवेशं तत् भृगुकच्छादिकम् । पत्तनं
तु यत्र सर्वदिग्भ्यो जना पतति आगच्छन्ति इति पत्तनम् ।
अथवा पत्तनं रत्नखानिरिति लक्षणं तदपि द्विविधं जलमध्य-
वर्ति स्थलमध्यवर्ति च । मटम्बं यस्य सर्वदिक्कु साङ्ख्यती-
ययोजनान्तर्गमो न स्यात् तत्र । तथा संवाधः प्रभूतचातुर्वर्ण्य-
निवासः खर्वटशब्दादारभ्य संवाधशब्दं यावद् द्वन्द्वः समा-
सः कर्तव्यः । खर्वटश्च द्रोणमुख च पत्तनं च मटम्ब च संवा-
धश्च खर्वटद्रोणमुखपत्तनमटम्बसंवाधास्तेषां समाहार खर्व-
टद्रोणमुखपत्तनमटम्बसंवाधं तस्मिन् खर्वटद्रोणमुखपत्तनम-
टम्बसंवाधे पतेषु स्थानेषु इत्यर्थ (१६) पुन कुत्र कुत्र इत्याह ।
आश्रमपदे तापसाश्रमोपलक्षिते स्थाने विहारे देवगृहे पुन-
सन्निवेशे यात्राद्यर्थसमागतजनावासे समाज परिपत् घोषः
आभीरपल्ली समाजश्च घोषश्च समाजघोष तस्मिन् समाज-
घोषे । स्थलं च सेना च स्कन्धावारश्च स्थलसेनास्कन्धावारं
तस्मिन् स्थलसेनास्कन्धावारे । तत्र स्थल उच्चभूमिभागः सेना
चतुरङ्गकटकसमूहः स्कन्धाधारः कटकोत्तरणनिवासः सार्थक
याणकभृतासमूहः प्रतीत एव तत्र सवर्तो भयत्रस्तजनसमवा-
यः कोट्टो दुगः संवर्तश्च कोट्टश्च सवर्तकोट्टं तस्मिन् संवर्त-
कोट्टे (१७) पुनर्वाटेषु वृत्त्यादिपरिक्षिप्तगृहसमूहेषु रथ्यासु से-
रिकासु च गृहेषु प्रसिद्धेषु च पतेषु च स्थानेषु अवमोदर्यं
कृतं क्षेत्रतो भवति । अथ पुन प्रकारान्तरेण क्षेत्रावमोदर्यमाह ।

पेना य अरुपेहा, गोमुत्तियपतंगवीहिया चव ।

संवृक्कावट्टा य, गंतुं पचागगा ठट्टा ॥ १९ ॥

पञ्चिधा क्षेत्रावमोदरिका वर्तते पेदा पेदाकारा चतुष्कोणा
पेदाकारेण गोचर्या कृत्वा अवमोदरीकरणमेवमर्द्धपेदाकारेण
गोचरीकरणं गोमूर्त्रिकाकारेण पतङ्गवीथिका पतङ्ग शलभ-
स्तस्य वीथिका उड्डयन पतङ्गवीथिका अनियता निश्चयरहिता
शलभोड्डयनसदृशीत्यर्थ । पुन शम्बूकावर्त शम्बूकः शङ्खस्त-
द्वत्शम्बूका वृद्धिः शम्बूका च । शङ्खनाभिरूपक्षेत्रे मध्याद्धिर्गो-
म्यते सा अभ्यन्तरशम्बूकावर्ता विपरीता बाह्यात् मध्ये आग-
मनरूपा वृद्धिः शम्बूकावर्ता पञ्चमी । पुन पृष्ठी आयतं गन्तुं
प्रत्यागमाज्ज्ञेया आदित एव आयतं सरलं गत्वा यस्या प्रत्या-
गमो भवति सा पृष्ठी ज्ञेया इत्यर्थ । एतासा भिक्षार्चार्थाणा-
मपि अवमोदर्यत्व ज्ञेयं यतो हि अवमोदर्यार्थमेव ईदृक्प्रका-
रेणैव साधुराहारार्थं भ्रमति तस्मान्नात्र दोषः । १६ ।

दिवमस पोरिसीणं, चउएह पि जत्तिओ जवे काडो ।

एव चरमाणो खड्डु, काडोमाणं षुण्णयव्वो ॥ २० ॥

दिवसस्य चतसृणा पौरुषीणां प्रहराणां यावद् घटिकाचतुष्ट-
यादिकोऽभिग्रहविषयः काडो जवति एवममुना प्रकारेण काडो
चरमाण इति गोचर्या चरतः साधोः खलु निश्चयेन काडोवम
इति काडो अवमं काडोवमं मन्तव्य ॥

पुनः काडोवमोदर्यमेव प्रकारान्तरेणाह ॥

अहव तइयपोरिसीए, ऊणाए घासमेमंते ।

चउभागूणाए वा, एव काडोणओ जवे ॥ २१ ॥

अथवा तृतीयायां पौरुष्यामूनायां किञ्चिद्धीनायां प्राप्तमाहार-
मेययन् गवेषणां कुर्वन् वा अथवा चतुर्नागेन ऊनायां तृतीयपौरु-

प्या त्रिका चर्या साधोरुक्तास्ति कात्रेण अवमोदर्यं भवेत् ।
उत्त०३ अ० ॥

अथ ज्ञावावमोदर्यमाह ॥

से किं तं भावोमोयरिया २ अणोमविहा पष्ता १ तंजहा
अप्पकोहे जाव अप्पवोत्ते अप्पसदे अप्पभंभे अप्पतुमं
तुमे सेत्तं ज्ञावोमोयरिया सेत्तं ऊणोमोयरिया ॥

अल्पशब्दो पुरुषः अवमोदरिका भवत्यनेदोपचारादिति (अप्प-
सहेत्ति) अल्पशब्दो राज्यादावसयतजागरणभयात् (अप्पज-
जत्ति) इह ऊज्जा विप्रकीर्णा कोपविशेषाद्वचनपद्धतिः चूर्ण्यो
तूक्तम् । “ भक्ता अणत्थ य बहुप्पत्ता वित्त अप्पतुम तुमेति ”
तुमतुमो हृदयस्थ कोपविशेष एव । न० २५ श० ७ उ० ।
ज्ञावादनोदरिका क्रोधादिपरित्यागो यत उक्तम् । “ कोहार्द्धणम-
णुदिण, चाभो जिणवयणभावणाओ य । भावेणोणोदरिया,
पन्नत्ता बीथरागेहि ॥ ” प्रव० ६ द्वा० । द० । ग० । स्या० औ० ॥

इत्थी वा पुरिसो वा, अलंकिओ वा एलंकिओ वा वि ।

अन्नयरवयत्थो वा, अन्नयरेणं च वत्थेणं ॥ २२ ॥

अन्नेणं विसेमेणं, वन्नेणं भावमाणुमुयंते उ ।

एवं चमाणो खलु, ज्ञावोवमाणं मुणोयन्वं ॥ २३ ॥

युग्मम् एवमनुना प्रकारेण चरमाण' इति प्राकृतत्वाच्चरमाणस्य
भिक्षाया भ्रममाणस्य साधो खलु निश्चयेन (भावोवमाण इति)
भावोऽवमत्व भावावमोदर्यं (मुणितव्य) ज्ञेयमित्यर्थः । भावेन
अवमोदर्यं भावावमोदर्यं कोऽर्थः । यदा कश्चित्साधुरिति चि-
न्तयति अद्य कश्चिद्वाता ज्ञावमेतादृशस्वरूपम् (अणुमुयंते इति)
अनुमुञ्चन् अत्यजन् एतादृशस्वरूपं नजन् मह्यम् आहार दा-
स्यति तदाऽहं ब्रह्मिष्यामि नान्यथेति ज्ञावः । को दाना कीदृश च
भावमत्यजन् तदाह (इत्थी) स्त्री वा पुरुषो वा प्रवृत्तः आज-
रणादिसहितोऽथवाऽनलकृतोऽन्नकारै रहित (अन्नयरवयत्थो)
अन्यतरवयस्थो बालतरुणस्थविगटिकानां त्रयाणा वयसां मध्ये
अन्यतरस्मिन् एकस्मिन् वयसि स्थितः । अन्यतरेण पट्टदुक्त्वादि-
वक्षेण उपलक्षितः । २२ । अन्येन विशेषेण कुपितप्रहसितादि-
नाऽवस्थात्रेदेन उपरक्षितः वर्णेन स्वेतरक्तादिना उपलक्षितः
ज्ञाव पर्यायमुक्तरूपमलङ्कारादिकम् (अणुमुयंते) अनुमुञ्चन्
एतादृशः सन् मह्यं आहारं दास्यति तदा ज्ञास्यामि इत्यभिग्रह-
धारणेन ज्ञावावमोदर्यं ज्ञेयम् ॥

अथ पर्यायावमोदर्यमाह ।

दन्वे खित्ते काले, भावस्मि आहियाउ जे ज्ञावा ।

एण्हिं आमचरओ, पज्जवचरओ जवे भिकवू ॥ २४ ॥

इत्ये अशनपानादौ क्षेत्रे पूर्वोक्ते ग्रामनगरादौ काले पौरुष्यादौ
भावे स्त्रीत्वादौ आख्याता कथिद्वा ये ज्ञावा पर्यायास्तै सर्वैर-
प इत्यादिपर्यायै अवममवमोदर्यं चरति सेवति यः सोऽव-
मचरो भिक्षु पर्यवचरको भवेत् । पर्यायावमोदर्यचरको भवती-
त्यर्थः । एकसिक्थकाद्यल्पाहारेण इत्यतोऽवमोदर्यं स्यादेव पर
ग्रामादौ क्षेत्रत पौरुष्यादौ कालत स्त्रीपुरुषादिषु ज्ञावत कथ-
मवमोदर्यं स्यात् उत्तर क्षेत्रकालज्ञावादिष्वपि विशिष्टाऽभिग्र-
हवशादवमोदर्यं स्यादेव । इह पुनः पर्यायग्रहणेन पर्यवप्रा-
धान्यविवक्षया पर्यायावमोदर्यं ज्ञेयम् । २४ । उत्त० ३० अ० ।

ऊधारिता-अवधारायित्-त्रि० निश्चितं वक्तारि, “अत्रिक्खण
अत्रिक्खण ऊधारिता.” अभीष्टमवधारयिता । शक्तिस्त्या-

प्यस्य निःशक्तिस्त्यैवमेवायमित्येवं वक्ता । अथवा अवधारयिता
परगुणानामपहारकारी यथा तथा हासादिकमपि परं जणति
दासचोरस्त्वमित्याद्येकादशमसमाधिस्थानम् । द्वा० १ अ० ।
ऊमिणण-अवमान-न० । लोकशास्त्रप्रसिद्धे प्रोक्षणके, “उ-
णारी ऊमिणण अहिगासु नत्थि उ विगेहो ” ध० २ अधि० ।
ऊरण-ऊरण-पु० उरणे, रा० । मये, विशे० ।

ऊरस-ऊरस-पु० उरसा वर्तत इति उरसः । वत्तवति बाहुव-
लिनीव पुत्रभेदे, स्था० १० द्वा० ।

ऊरुपटा-ऊरुपटा-स्त्री० जहाघण्टायाम्, जा० १८ अ० ।

ऊरुयावल-ऊरुकावल-पु० ऊरुकायोगवदनमूरकावलः । शारी-
रदण्डभेदे, प्रथ० १ सं० ३ द्वा० ।

ऊरुयाल-ऊरुदर-पुं० ऊर्वोर्जह्योर्दोषो दारणा ज्वालो वा ज्वा-
लनं यः स तथा । शारीरदण्डभेदे, प्रथ० १ सं० ३ द्वा० ।

ऊम-ऊम-पुं० वसन्ति रसा अत्र वस-रक्-नि-न पत्वम् ग्लो-
पे “लुप्तपरवशपसां दीर्घः । ८ । १ । ४३ । इति बुसाधश्च-
रेफस्य सकारस्यादेः स्वरस्य दीर्घः । किरणे, प्रा० ।

ऊप-पु० ऊप रुजायाम्, क० पाशुकारे, द० ५ अ० । ऊपरादि-
केत्रोद्भवं लवणमिति, लवणसमिश्रजोविशेषे, पि० । यद्दशा-
दूपर क्षेत्रम् प्रज्ञा० १ पट । जीवा० । मानुषनगप्रथमकृत्तवदूर्य-
पत्योपमस्थितिके नागदेवे, द्वी० । कर्णरन्ध्रे चन्द्रनादौ, तत्र-
चन्द्रनादोर्विरहितापकत्वात्कर्णच्छिद्रस्य-अल्पजलादिप्रवेशेनोद्दे-
गहेतुत्वात् कार्मुत्तिकाया मलापहारकत्वात्तथात्वमिति भेदः ।

ऊपति अन्धकार मेचक वा । प्रजाते, रेतसि, न० तस्य द्वागव-
त्वात्तीव्रत्वात्पुण्यत्वाच्च तथात्वम् । कार्मुत्तिकायाम्, स्त्री० वाच० ।

ऊमट्ट-ऊमट्ट-न० उद् सृज्-क्तः । उत्सर्जने, उच्चारादस्त्या-
गे, आत्रा० २ श्रु० ।

ऊसद-ऊसद-त्रि० उच्चे, जी० ३ प्रति० । ज० । उन्त्ये, व्य०
६ उ० । “ऊसदाति वा गन्धियाति वा” आत्रा० २ श्रु० । “वशा-
ऽजुयमूसदमित्याद्युक्तेषु मर्षणगन्धादियुक्ते प्रव० २८ द्वा० । दशा० ।
आत्रा० । “रसिय रसिय ऊसदं ऊसदं मणुण मणुण” सम० ।

ऊसण-उपण-न० उप-ल्युक् मरिचौ, पिपपत्नीमूत्रे, शृण्ट्यां, च ।
चित्रके, पु० । पिप्पल्यां, चव्ये च स्त्री० । मरीच्यादीना जिहो-
द्वेजकतया तथात्वम् वाच० ।

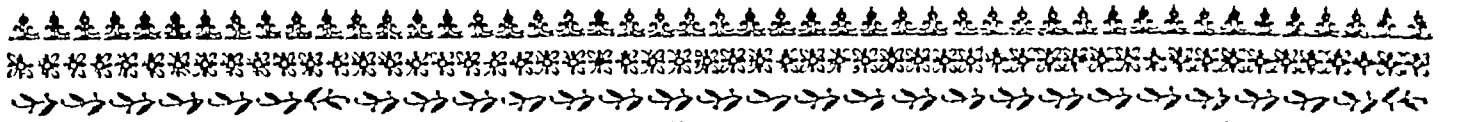
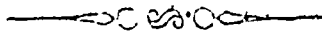
ऊसणहसणिया-उच्छृङ्खणशृङ्खणिका-स्त्री० । उत प्रा-
वत्येन शृङ्खणशृङ्खणिका अनतेषु परमाणुषु अनन्तं पर-
माणुनिकेकस्या उच्छृङ्खणशृङ्खणिकाया अभिधानान् ॥ प्रव०
२५४ द्वा० । “अणनाण परमाणुपोग्गणाण समुदयममिति-
समागमेण सा एया उसणहणिया” अनन्ताना व्यवहारिक-
परमाणुषु ज्ञाना समुदयाद्यादिसमुदयास्तेषा समितयो निव-
नानि तासा समागमपरिणामवशादेकीभावन समुदयसमि-
नि समागमस्तेन या परिमाणमात्रेति गम्यते । सा एका अव्य-
न्त शृङ्खणशृङ्खणा सैव शृङ्खणशृङ्खणिका । उच्चावत्येन शृङ्ख-
णशृङ्खणिका उच्छृङ्खणशृङ्खणिका न० ६ श० ७ उ० ।

ऊमत्त-ऊमत्त-त्रि० उच्चं तत्क उत्सक्तः । उत्तोचतये उपरि-
वृत्ते, “आसत्तो सत्त विउत्तघट्टमहृदामस्त्रावं” प्रा० म० प्र० ।

ऊमर-ऊपर-न० उप मन्वर्थायो र उपं प्राग्भूतिसां गति द-

हिनिमिथं ३ यावदर्थि कर्मिभ्यम् ४ आत्मार्थकृतम् ५ । एतान् पञ्च-
 ज्ञेयान् मुक्त्वा अपर षष्ठो विकल्पो नास्ति यदर्थमुत्सेचन न-
 चेत् । अत्र चात्मार्थे यद् गृह्णितकसिकं तदेव ग्रहीतु कल्पते
 न शेषाणीति । दूषिताऽऽख्यनपुमकनेदे, “ दूषी दुविहो आ-
 सितो जो सावचो कसितो जो अणवचो ” प० मा० ।
 कसिय-उच्छ्रित-त्रि० उद्-श्रि-क-। उच्यते, कल्प० । श्रौ० ।
 ज्ञा० । उच्यते, कृते, उच्य० २२ अ० । उच्ये विपा० १ श्रु० ६ अ०
 ऊर्द्धकृते, औ० । उच्यते, कल्प० । प्रख्याते, सूत्र० २ श्रु०
 ७ अ० । पङ्कजवे, अतिलङ्घ्य परिव्यवस्थिते, सूत्र० २ श्रु० १
 अ० । प्रासादादौ वास्तुभेदे, नि०चू० १३० “ कसिय ज उच्छ्रयेण
 कयं ” आ० चू० ४ अ० । आव० ।
 उत्सृत-त्रि० प्रषत्रतया सर्वासु भिक्षु प्रसृते, चं० १८ पाहु० ।
 स० । वस्यमाने, मुत्तजाखनरस्मियहेमजाखमावक्यं ” रा० ।
 कसियज्जय-उच्छ्रितध्वज-पु० ऊर्द्धकृतजयपताकायाम्, विपा०
 १ श्रु० २ अ० ।
 कसियपभाग-उच्छ्रितपताक-त्रि० ऊर्द्धकृतपताकायुक्ते, “ जहा
 एमिनाहे कसियपभाग णयर कय ” आ० म० द्वि० । “ कसिय-
 पभागगणतत्वमणुलिहंता ” रा० ।
 कसियफलिह-उच्छ्रि (ल्पृ) तस्फटिक (परिष)-पुं० उ-
 च्छ्रित स्फटिकमिव स्फटिकमन्त करण यस्य स तथा । मैनी-
 न्द्रप्रवचनावाह्यापरितुष्टमनासि, इति वृद्ध्याख्या केचित्त्वाहुः
 उच्छ्रित- अर्गवा स्थानादपनीय ऊर्द्धकृतो न तिरश्चीन कपाट-
 पश्चाद्भागादपनीत इत्यर्थे । उत्सृतो वाऽपगत परिघोऽर्गला
 गृहद्वारे यस्यासौ उत्सृतपरिघः । उच्छ्रितपरिघो वा औदार्या-
 तिरिकादतिशयदानदापित्वेन त्रिभुक्प्रवेशार्थमनर्गवितगृहद्वारे,

“ कसियफलिहे अयंगुयद्वारे त्रिय तंते उरपरवरूपेसे ” ज्ञा०
 ५ अ० । दशा० । श्रौ० ।
 कस्युग्र-उच्छ्रुक्-त्रि० उच्यते शुका. यस्मात्सः । अनुत्साहोत्तरे
 त्स्त्रे ८ । १ । १४ इति च ज्ञागस्यादेकत उच्यते, ॥ उच्य-
 तशुके, प्रा० ।
 कसुम्भ-ऊर्द्धम-धा० न्या-पर-अक-भेद-उच्छ्राप्ते, उच्छ्रितस्मलो-
 सुम्नाणिल्लसपुआश्रुजाद्वारोआ. ८।४।२०१ इत्युच्छ्रितस्मलो-
 कसुम्भ उच्छ्रित उच्छ्रसति प्रा० ।
 ऊह-ऊह-पु० ऊह-घञ् । पृथिव्यादिमभ्यन्धिन्यामोघमात्रमं-
 ज्ञायाम्, विशे० । मन्दमन्दप्रकाशे स्थाणुपुरुषोचितदेशे कि-
 मयं स्थाणुकृत पुरुष इत्येवमात्मके तर्के, सूत्र० १ श्रु० ४ अ०
 बुद्धिगुणभेदे, स च विज्ञातमर्थमवलम्ब्यान्त्येषु तथाविधेषु व्या-
 प्त्या वितर्कणम् (ध० १ अधि०) स्वरूपप्रतिपादनं स तर्क. की-
 ल्यते ऊह इति च संज्ञान्तरं व्रजते २० ३ परि० । (तप्रामाण्या-
 दिनिरूपणं तद्वशब्दे) चतुरशीत्युद्देशानस स्त्रेषु, जो० २
 पाहु० ॥ आगमाविरोधिना तर्केण आगमार्थस्य संशयपूर्वपक्षनि-
 वारणपूर्वकोत्तरपक्षव्यवस्थापनेन निर्णयरूपे परीक्षणे, अनन्वि-
 तार्थकविज्ञप्त्यादिकल्पने पदान्तरेण आकाङ्क्षापूरणार्थे ऽध्या-
 हारे, साख्योक्ते ताराख्ये भेदे, आरोपे, समूहे च । वाच० ।
 ऊहग-ऊहाङ्ग-त० चतुरशीतिमहाऽरुशतसहस्रेषु, जो० २
 पाहु० ॥
 ऊहा-ऊहा-स्त्री-उह-अ० स्त्रीत्वात्. टाप् । अध्याहारे, वाच० ।
 वितर्कात्मिकायां तर्कबुद्धौ, उच्यते ३ अ० । आ० म० द्वि० ॥
 ऊहापन्नच-ऊहाप्रज्ञ-त्रि० तर्कबुद्ध्या प्रणीते, “ उहापन्नचं
 घोभियसिवभूउत्तरार्हे इमं ” आ० म० द्वि० ।

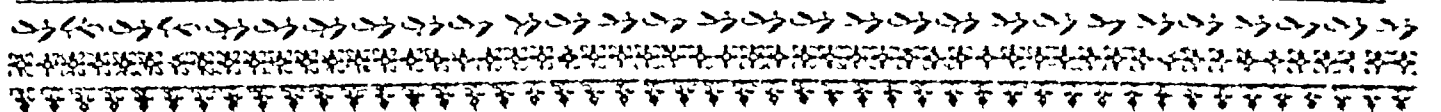
इति श्रीमत्सौधर्मवृहत्तपागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञ-

श्रीमद्द्वारक-जैनश्वेताम्बराचार्य श्रीश्री १००८ श्री

विजयराजेन्द्रसूरिविरचिते अभिधानराजेन्द्रे

ऊकारादिशब्दसङ्कलनं समाप्तं-

समाप्तश्चायं द्वितीयो भागः ॥

ॐ श्री ॐ

इति श्रीमत्सौधर्मवृहत्तपागच्छीय-
कलिकाल-सर्वज्ञ-श्रीमद्भट्टारक
जैनश्वेताम्बराचार्य श्रीश्री
१००८ श्रीविजयराजेन्द्र-
सूरिविरचिते अन्नधान
राजेन्द्रे शब्दसङ्कलने

द्वितीयो भागः समाप्तः

आचार-प्रदर्शनम् ।

सुविहितसुरिकुलनिकायमान-सकलजैनागमपारदृश्व-आवालब्रह्मचारी-जङ्गमयुगप्रधान-प्रातःस्मरणीय-परमयोगिराज-क्रियाशुद्धयुपकारक-श्री सौधर्मवृद्धनरोगच्छाय-स्निपटाचार्य-जगत्पूज्य-गुरुदेव-जट्टारक श्री १००८ प्रभु श्रीमद्विजयराजेन्द्रसूरीश्वरजी महाराजने 'श्रीअभिधानराजेन्द्र' प्राकृत मागधी महाकोश का सङ्कलनकार्य मरुधरदेशीय श्रीसियाणा नगर में संवत् १९४६ के आश्विनशुक्लद्वितीया के दिन शुभ लग्न में आरम्भ किया । इस महान् संकलनकार्य में समय समय पर कोशकर्ता के मुख्य पट्टधर शिष्य-श्रीमद्धनचन्द्रसूरीजी महाराजने जी आपको बहुत सहायता दी । इस प्रकार करीब साठे चौदह वर्ष के अविश्रान्त परिश्रम के फलस्वरूप में यह प्राकृत बृहत्कोष संवत् १९६० चैत्र-शुक्ला १३ बुधवार के दिन श्री सूर्यपुर (सूरत-गुजरात) में बनकर परिपूर्ण (तैयार) हुआ ।

गवालियर रियासत के राजगढ (मालवा) में गुरुनिर्वाणोत्सव के दरमियान संवत् १९६३ पौष-शुक्ला १३ के दिन महातपस्वी-मुनि श्रीरूपविजयजी, मुनिश्रीदीपविजयजी, मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी, आदि सुयोग्य मुनि महाराजाओं की अध्यक्षता में मालवदेशीय-छोटे बड़े ग्राम-नगरों के प्रतिष्ठित-मद्गृहस्थों की सामाजिक मिटिंग में सर्वानुमत से यह प्रस्ताव पास हुआ कि-मर्हुम-गुरुदेव के निर्माण किये हुए 'अभिधानराजेन्द्र' प्राकृत मागधी महाकोश का जैन जैनेतर समानरूप से लाज प्राप्त कर सकें, इस लिये इसको अवश्य छपाना चाहिये, और इसके छपाने के लिये रतनाम (मालवा) में सेठ जसुजी चतुर्चुजजीत्-मिश्रामलजी मथुगलालजी, रूपचंदजी रखवदासजीत्-जागीरशर्माजी, बीसाजी जवरचंदजीत्-प्यारचंदजी और गोमाजी गंजीरचंदजीत्-निहालचंदजी, आदि प्रतिष्ठित मद्गृहस्थों की देख-रेख में श्रीअभिधानराजेन्द्र-कार्यालय और 'श्रीजैनप्रतापरिदिग प्रेम स्वतन्त्र खोलना चाहिये । कोष के संशोधन और कार्यालय के प्रबन्ध का

समस्त-जार महुँम-गुरुदेव के सुयोग्य-शिष्य मुनिश्रीदीपविजयजी (श्रीम-
द्विजयचूपेन्द्रसूरिजी) और मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी को सौंपा जाय । बस,
प्रस्ताव पास होने के बाद सं० १९६४ श्रावणसुदि ५ के दिन उक्त कोश को
छपाने के लिये रतलाम में उपर्युक्त कार्यालय और प्रेस खोला गया और
उक्त दोनों पूज्य-मुनिराजों को देख-रेख से कोश क्रमशः ठपना शुरू हुआ,
जो सं० १९६१ चैत्र-वदि ५ गुरुवार के दिन संपूर्ण ठप जाने की सफलता
को प्राप्त हुआ ।

इस महान् कोश के मुद्रणकार्य में कुवादिमतमतंगजमदभञ्जनकेसरी-
कलिकालसिद्धान्तशिरोमणि-प्रातःस्मरणीय—आचार्य-श्रीमद्धनचन्द्रसूरि-
जी महाराज, उपाध्याय-श्रीमन्मेहनविजयजी महाराज, सच्चारित्रि-
मुनिश्रीटीकमविजयजी महाराज, पूर्णगुरुदेवसेवाहेवाक-मुनिश्रीदुकुमविज-
यजी महाराज, सत्क्रियावान्-महातपस्वी-मुनिश्रीरूपविजयजी महाराज,
साहित्यविशारद-विद्याचूपण-श्रीमद्विजयचूपेन्द्रसूरिजी महाराज, व्या-
ख्यानवाचस्पत्युपाध्याय-मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी महाराज, ज्ञानी ध्यानी
मौनी महातपस्वी-मुनिश्रीहिम्मतविजयजी, मुनिश्री-लक्ष्मीविजयजी,
मुनिश्री-गुलाबविजयजी, मुनिश्री-हर्षविजयजी, मुनिश्री-हंसविजयजी,
मुनिश्री—अमृतविजयजी, आदि मुनिवर्गोंने अपने अपने विहार के
दरमियान समय समय पर श्रीसंघ को उपदेश दे दे कर तन, मन
और धन से पूर्ण सहायता पहुँचाई, और स्वयं भी अनेक जाँति
परिश्रम उठाया है, अतएव उक्त मुनिवर्गों का कार्यालय आचारी है ।

जिन जिन ग्राम-नगरों के सौधर्मवृहत्तपोगच्छीय-श्रीसंघ ने इस
महान् बोपाङ्कन-कार्य में आर्थिक-सहायता प्रदान की है, उनकी शुभ-
सुवर्णाक्षरी नामावली इस प्रकार है—

श्रीसौधर्मवृहत्तपोगच्छीय श्रीसंघ-मात्रवा—

श्रीसंघ-रतलाम ।

श्रीसंघ-चाँगरोद ।

श्रीसंघ-राजगढ़ ।

„ जावरा ।

„ धारोदा-बड़ा ।

„ भायुवा ।

श्रीसंघ-बड़नगर ।	श्रीसंघ-सरसी ।	श्रीसंघ-भकणावदा ।
॥ खाचरोद ।	॥ मुंजाखेडी ।	॥ कूकसी ।
॥ मन्दसोर ।	॥ खरसोद-बड़ी ।	॥ आलीराजपुर ।
॥ सीतामऊ ।	॥ घीरोला-बड़ा ।	॥ रींगनोद ।
॥ निम्वाहेड़ा ।	॥ मकरावन ।	॥ राणापुर ।
॥ इन्दौर ।	॥ बरड़िषा ।	॥ पारां ।
॥ उज्जैन ।	॥ (भाट)पचलाना ।	॥ टांडा ।
॥ महेन्द्रपुर ।	॥ पटसावदिया ।	॥ घाग ।
॥ नयागाम ।	॥ पिपलोदा ।	॥ खवासा ।
॥ नीमच-सिटी ।	॥ दशाई ।	॥ रंभापुर ।
॥ संजीत ।	॥ बड़ी-कड़ोद ।	॥ अमला ।
॥ नारायणगढ़ ।	॥ घामणदा ।	॥ बोरी ।
॥ बरड़ावदा ।	॥ राजोद ।	॥ नानपुर ।

श्रीसौधर्मवृहत्तपोगच्छीयसंघ-गुजरात—

श्रीसंघ-अहमदावाद ।	श्रीसंघ-थिरपुर (थराद) ।	श्रीसंघ-डीमा ।
॥ वीरमगाम ।	॥ वाघ ।	॥ दूधवा ।
॥ सूरत ।	॥ भोरोल ।	॥ वात्यम ।
॥ साणंद ।	॥ धानेग ।	॥ वासण ।
॥ बम्बई ।	॥ धोराजी ।	॥ जामनगर ।
॥ पालनपुर ।	॥ डुवा ।	॥ खंभात ।

श्रीसौधर्मवृहत्तपोगच्छीय-संघ-मारवाड़—

श्रीसंघ-जोधपुर ।	श्रीसंघ-भीनमाल ।	श्रीसंघ-शिवगंज ।
॥ आहोर ।	॥ साचोर ।	॥ कोरटा ।
॥ जालोर ।	॥ घागरा ।	॥ फतापुरा ।
॥ भेंसवाड़ा ।	॥ धानपुर ।	॥ जोगापुरा ।
॥ रमणिया ।	॥ आकोली ।	॥ भारुंदा ।
॥ मांकलेसर ।	॥ साधू ।	॥ पोमावा ।
॥ देवावस ।	॥ सियाणा ।	॥ घीजापुर ।
॥ विशनगढ़ ।	॥ काणोदर ।	॥ घाली ।
॥ मांडवला ।	॥ देलंदर ।	॥ विमेल ।

श्रीसंघ-गोल ।

- ॥ साहेला ।
॥ आलासण ।
॥ रेवतडा ।
॥ धाणसा ।
॥ बाकरा ।
॥ मोदरा ।
॥ धलवाड़ ।
॥ मंगलवा ।
॥ सूरणा ।
॥ दाधाल ।
॥ घनारी ।

श्रीसंघ-मंडवारिया ।

- ॥ बलदूट ।
॥ जावाल ।
॥ सिरोही ।
॥ सिरोड़ी ।
॥ हरजी ।
॥ गुडावालौतरा ।
॥ भूति ।
॥ तखतगढ ।
॥ सेदरिया ।
॥ गोंवाडा ।
॥ भावरी ।

श्रीसंघ-सडिराव ।

- ॥ खुडाला ।
॥ राणी ।
॥ खिमाडा ।
॥ कोशीनाव ।
॥ पावा ।
॥ एंदला का गुडा ।
॥ चणोद ।
॥ डूडसी ।
॥ थाँवला ।
॥ जोयला ।
॥ काचोली ।

इनके सिवाय दूसरे भी कई गाँवों के संघों के तरफ से मदद मिली है, उन सभी का कार्यालय मुद्दान्तःकरण से पूर्ण आभारी है ।

श्रीअभिधानराजेन्द्रकार्यालय.

रतनाम (मालवा)

